Dit boek

hoort aan

Elias Wolff

's Hagen 17.58

1758= אליעזר בר [illegible]ימן האגים ר' כ' כסליו תקיח

תפ"ד

1724

הקשיבו אלי עמי ולאומי אלי האזינו כי תורה מאתי תצא

עץ חיים היא למחזיקים בה ותומכיה מאושר : דרכיה דרכי נועם וכל נתיבותיה שלום

ספר

קהלות משה

והוא המקרא גדולה עם כל הפרושים אשר באו בכל הדפוסים שהיו עד היום דף על דף ממש לא יעדר דבר הלא המה המקרא עם תרגום ופירוש רש"י · ואבן עזרא · ובעל הטורים · ומסורה גדולה ומסורה קטנה :

והמקראות מתורגמים מנוקדים מוטעמים ונמסרים על פי דרכי הסופרים קדמונינו אנשי כנסת הגדולה והסופרים הבאים אחריהם אשר על משעולם ומסלולם דרכנו בציון אותיות תלויות · וקטנות וגדולות ועקומות · ונקוד שרבה על הכתב וכתב שרבה על הנקוד · וסתומות ופתוחות · ונכתב ולא נקרא ונקרא ולא נכתב ואותיות מנוזרות כל אלה מוגים עם רב העיון כפי כח אפשרי :

ועתה נתוסף ונקהל עליהם קהילה גדולה מחכמים גדולים מפורסמים בישראל גדול שמם ונודע בספריהם ופרושיהם ה"ה פירוש החכם הכולל רבי לוי בן גרשון · ופירוש המופלג והמופלא הרב חזקוני ז"ל וספר אמרי נועם להרב הגדול מהו"רר יעקב דיליט"קאש · ופירוש הרב הגאון הכולל אביר הרופאים כמהו"רר עובדיה ספורנו :

ועוד פירוש קצר מלוקט ממפרשי התורה המפורסמים בהקדמה אשר פי ה' יקבנו קומץ מנחה

כל אלו נקהלו בקהלה אחת ונאספו באסיפת קודש בסדר יפה מאוד ובהדר בכל מיני הידור כפי כח אנושי על ידי החכם השלם התורני מהו"ר משה פרקנפורט דיין דק"ק אמשטרדם בעל המחבר נפש יהודה · וזה ינחמנו · ושבט פתילים · בן להחכם השלם התורני מהו"ר שמעון פרנקפורט ז"ל בעל המחבר ספר החיים · וספר מעני :

ועוד ידו פשוטה לאחוז בסנסיני קודש על נביאים וכתובים לאסוף ולהקהיל כהנה וכהנה מספרים ופרושים נחמדים ויקרים לא יערכנה פזהב ופז וכתם אופיר · כולם יקר הערך ומציאות אשר קצתם לא באו עדין בדפוס והיו חבושים באוצר טמון · לא שזפתו עין רואה · כאשר יבא זכרם ושמותם בפתח השערים מכל חלק וחלק :

נדפס

באמשטרדם

בבית ובדפוס של הדיין הנ"ל

לסדר ולפרט הואיל משה באר את התורה **הזאת לאמר** לפ"ק

ומשפטי לאור עמים ארגיע : כל בניך למודי ה' ורב שלום בניך : ויהי מתלמידי משה לכתוב

את דברי התורה הזאת על ספר עד תמם : ויקראו

בספר בתורת האלהים מפורש ושום שכל ויבינו במקרא : ויקהלו כל העדה אל פתח אהל מועד

הסכמות המאורות הגדולי' רבנים מובהקים ומפורסמים בכל עדת ישראל הה' הגאונים אב"ד ור"מ דשתי קהלות קדושות אשר באמשטרדם יע"א והגאון אב"ד ור"מ דקהל קדוש פרנקפורט יע"א

אליכם אישים אקרא בכל דור ודור שמכם אדירה · תנו כבוד לתורה · והרימו עטרה · ותהי' על שכמיכם המשרה · לכו וראו מפעלות אלהים מעשה רב אשר פעל ועשה איש אשר רוח הדע' בקרבו הוא האופהמרומם התורני המופלא והמופלג בר אבהן ובר אורין דיין דקהילתנו ה"ה כמוהר"ר **משה** נר"ו בהמכונה חד מבני עלי' כמוהר"ר שמעון ז"ל מפ"פ · לדפוס מחדש **תנ"ך** עם כל הפירושי' כאשר נדפס במקרא גדולה אחת מהם לא יהי' מזה נעדר · אמת מה נהדר · החיבור ההוד וההדר · מגדיל תורה ומאדר : **ולא זו** בלבד אלא שהפליא עצה מדפים בהוספה חידושים רבים מכמה ספרי קודש גדולים גאוני עולם הראשונים נוחי עדן ז"ל שעשו פירושים דברי' עתיקים על התורה ועל הנביאים ראשונים ואחרוני' והמה בכתו"בים דברי' רבים אשר הי' חתומי' ונעלמים לפי רוב השנים ארכו הימים ואבד חזון חזות קצתם ומקצתם עברה צורת' נטשטשו וכמוהו וימעטו וישוחו והנשארים בהם עלה השער שיעור כסף מחירם ליוקר מציאותם עד אשר קוניה' מושכים את ידיהם ואין קונה כי אם מתי מספר כי רב הכסף אשר רבו במחיריהם :

ועתה ישמח לב מבקשי התורה המעייני' בפירושי' נכונים בהבנת כוונת המקרא למען ירוץ הקורא בו בדרך ישר לא יכשלו בו לא היה דבר מראשו ועד סופו כי לא פורש בהם עיקרו וגופו באר היטב ודברי חכמים לנחת · וראו ראינו כי היה ה' עם גבורת גוברין גבור חיל בתורה מהר"ם הנ"ל זכה להשלים הדפסת התורה שבודאי זכות המחברים מסייעתו וזכותם וזכות תורת' יעמוד לו שיצליח לגמור מחשבתו לפועל בכי טוב: **ואתם** נדיבי שלומי אמוני ישרא' יפריש ממתונכם איש אשר כברכתו ורוח נדיבתו תקחו מספריו קמא קמא דמטא להחזיק להדפים ולהפיץ ענן אור תורה על פני תבל כלה כי כן יבורך גבר פותח את ידו לקנות בכסף מלא ספרים נחמדים אילו וככלות שלימות המלאכה יבחין חין ערך מלאכה הדפסה זו למלאכות שקדמו בעולם והכל בתכלית היופי להגדיל התורה ולהאדירה · להפילם בישראל · ושלא יהא שלומי מכוה ניזקי' שלא יבא זר לגבולו להדפים שנית גלל כן גזרתי בגזירה שוה לכל נפש שלא ידפים שום אדם תנ"ך הנ"ל עם הפירושים אפי' ק לתסוכ"ש כולם תוך חמשה עשר שנים מגמר הדפוס בלתי רשות ורצוי מהר"ם הנ"ל · העובר על הפקודים ליקום בשמתא דרבנן והשומע לדברינו אלה תבא עליו ברכה לשעה ולדורות ומזרעו יזכו להבין ולהורות כבוד התורה ומחזיקי' באתי על החתום וידי תכון וזרועי תאמצנו החותם ח"י תמוז דהאי שתא פד"ת לפ"ק באמשטרדם

הקטן אברהם בה"ה המנוח כמוה"רר יודא זצל"הה חונה פה ק"ק אמשטרדם קהל אשכנזים יע"א :

וזאת התורה אשר שם מש"ה אלה מקרא"אי קודש אשר תקראו אותם · מפורש ושום שכל ויבינו במקרא ולכל בני ישראל אור במושבותם · את הכל עשה יפה בעט"ו החכם המרומם מאד נעלה המופלג ומופלא דיין הקהיל' הרבני כמוהרר **משה** במהור"ר שמעון ז"ל מפרנקפורט אשר עבר עליו רוח קנא' קנאת סופרים · להאיר עיני ישרא' ולפקוח עיני עבר"ים · לחזור ולהדפים המקרא **תנ"ך** ונאספו שמה כל ההד"רים · המסרה גדולה וקטנה וכל התרגומים · עם נקודותיה וטעמיה והחונים עליו כל הפירושים ב"אורים ותו"מים · ירויון מדשן ביתם כל המתאוי' בג"בורת התאוה לשתות בצמא דברי חכמים והמשוטטים לבקש את דבר ה' ול"ו ימצאו מקרא א' יונא לכמה טעמים · לא נפקד מהם מאומה כאשר נדפסו מאז ומקדם במקרא גדולה · אשר מאורך הזמן ורוב השני' לא נשארו כי אם מעט מוצי' בתפוצות הגולה · וגם השיי"רות אינן מצויות רק בכסף משנה וכסף מלא כי רב הוא כסף מקנתו · ואין יד כל אדם משגת ורבים לא יוכלו פאתו :

ועתה נתגלגל זכות ע"י זכאי החכם המרומם מוהר"ם הנ"ל בהדפת הספר התור' הזאת בדפוס נאה · נחמד למראה · והוסיף מ"כל ט הקדש זה ספר תולדות אדם דעת קדושים · פירושים שונים מחכמי חרשים · אשר המה חיים עד"נה · למען לא יחסר כל בו והמלאכה בידו נכונה דבר נאה ומתקבל · כן ירבה וכן יפרוץ על פני תבל :

ולהיות שכבר מן השמים הסכימו על ידו שזכינו לברך על המו"גמר בהשלמת הדפסת חמשה חומשי תורה בכ"ה זיוה בכ"ה הדרה' הנה כי כן אין ספק בידינו כי חפץ ה' בידו יצלח להשלים המלאכה עד גמירא ומהראוי ונכון לתומכו ולסעדו · איש כמתנת ידו · אשר חננו ה' בממונו ומאודו · לתת לכסף מוצא ולתת ברכה לקנות בסך מסויים הספר הנ"ל במשיכה · ואשרי האיש אשר יחיש לסייעו · יתברך בברכת לא ימוש מפיך וגו' כי לא תשכח מפי זרעו · וגם פן ישיג זר את גבולו · ליכנס בתחום שאינו שלו · ויהיה המחבר לריק עמלו · שלחתי את א"ש חר"מי מיד אל אר"ש גזירה · בכל תוקף האלות האמורות בתורה · לבל יוכל שום אדם להדפים ס' הנ"ל כולו או מקצתו בלי רשות המדפים מהר"ם תוך שנים חמש עשרה מגמר הדפוס · והעובר ענוש יענש ירה יירה · כבן סורר ומורה · והמאזין ומקשיב לדברינו בלי להשיב · שלום רב בהיכלו · וירחיב ה' את גבולו · בטוב ובנעימים יבלה ימיו · יערוף כמטר לקחו אף טל יערפו שמיו · כ"ד אלה לכבוד התורה · ולרגל המלאכה המפואר"ה · לסדר אלה החקים אשר צוה ה' שנת וכלי יקר שפת"י **דע"ת** לפ"ק פה אמשטרדם יע"א העומד על התורה ועל העבודה תוך אמוני עם סגולה ק"ק ספרדיים ה"יע אים צעיר שלמה בכמה"רר יעקב אאיליון זלה"ה :

הדור אתם ראו אשר פעל ועשה האלוף התורני מהו"רר **משה** בן המנוח מהו"רר שמעון פרנקפורט זצ"ל דיין דק"ק אמשטרדם · אשר הביא בדפוס מחדש חד"ש קרוא **מקרא גדולה** תנ"ך עם כל הפרושים כמו שנדפסו כבר מתחלה · ועוד הוסיף במעלה אשר העלה עשות ספרי' הרבה סביב סביב במסיבה ספרי גדולי חכמי' · שאינם נמצאים ומעין כל נעלמים · כי כלים מרוב יושנים · ומרוב ימים · ויקרים הם למוצאיה' לקנותן בדמים · **והנה** דרש דרש **משה** ואיזן וחיקר אחר אותן מפרשים **ויקהל** אותם **משה** אל אוהל להיות אחד יחדיו יהיה תמים בכן אמרינן לפעלא טבא יישר כחו וחילו בראשו ישלם גמולו שלא להשיג גבולו בכן אף ידי תיכון עם גוזרי גזירות של שאר הורים ומורים · להיות כל הדפוסי' אסורים · לחדש הספר כנ"ל תוך ט"ו שנים מיום אשר הספרים הנ"ל בדפוס נגמרי' · והעובר ע"ז ילכד במצודת החרמים והארורים · ולהיות נבדל מקהל עדת ישרים · ולהשומע יונעם ותבא עליו ברכה מאל יוצר הרים · ונדקתו תעמוד לעד לדור דורים · כ"ד היום יום ז"ך תשרי לסדר ולפרט זה ספר **תולדת אדם** לפ"ק : יעקב הכהן מפראג חונה פה ק"ק ורנקפורט :

הקדמת המקהיל קהלות בר'בים

נאם משה בן לא"א החכם השלם התורני מהור"ר שמעון פרנקפורט זצלה"ה : מיום אשר נתן ה' בלתי לקרב אל מלאכת הדפוס · חקרתי ודרשתי אחר ספרי' נכבדים אשר המה יקר הערך והמצאו' ורב התועלת ולא נחתי ולא שקדתי עד שהבאתי אות' מחד' תחת מכב' הדפוס למען יהיה יד הכל שוין בה כעני כעשיר ולא יהיה דבר ה' חתום וסתום · וכן עשיתי לקמא קמא דמטו לידי אמטיאהו לקמיה דאינשי אשר יכובד בהם אלהי' ואנשים · כריח ניחוח והקרבת האישים :

בעת ההיא עודני עסוק במלאכת השמים בהדפסת ספר מנורת המאור ושנית עם פרושי נפש יהודה טרם נ"ר ישרא' יב"לה · הקרה ה' לפני מקרה טהור ונתן ברעיוני להדפים שני ספרי' נכבדים ויקרה · ה"ה המקרא גדולה עם כל הפרושים כפי אשר המה נדפסים בווינציא הבירה · ושני לו ספרי שאלות ותשובות חשובים וספוני' בדרישה וחקירה · ותהי החשק בלבי כאש בוערה לזכות הרבים גם בשניה' בשופרא שופרא · גמרתי בדעתי בע"ה לאחוז בזה וגם מזה לא אשוב אחורה · אך אם לבבי אשיחה אף רוחי בקרבי אשחרה · באיזה מהם ראשון אבחרה · יעצני כליותי להקדים התורה שנכתב כי לה משפט הבכורה · ומה היא באותן הימים אשר אני עסוק במלאכה אחר ההתחלה וקודם הגמירה · ארצה לבנות גם בית הרמה שבעל פה אמורה · בעיטור סופרים כתר תורה :

האמנם מגלה היא ראייה ברורה · כובד העול וכובד ההוצאה והסי"פור חסורי מחסרא · ואם אמרתי אלך אל בעלי כח ובעלי גבורה · אשר בידיהם צרורות כספם צרורה · לפזר תהונם אשר באוצריהם סגורה · הלא ישיבו לי אמירה · דין עסק בים לעשו' עמה סחורה · תעניות אנשי כנסת הגדול' להם למטרה · שלא יתעשרו כל המתעסקי' בה ותגר' תגרא · ולא נחתו לסיפא דמילת' ואם עוסקי' לשמ' הברכה שורה · הפוכי בעיסק' טב מינה בפיהם שגורה · וכמעט לסיבה זו אחור נסגתי לחזרה · עד שנתן ה' בלבי דעה ברורה · משא שקשה לאחד נוח לעשרה · וכל שכן כשהם מאה ויותר בחבורה · לקבץ חתימות תימידי סגולה דעתי בחרה · לקבץ על יד כל שבוע אשר בדפוס נגמרה · וברוך ה' אשר נתן כזאת בלבי ולאלושי כח נתן גבורה · ונתן בלב אנשים צדיקי' והגונים למלאות בקשתי במדה גדושה ואצורה · אתה ה' חסדם ט תמח מלפניך מלדכרא · ויזכו לראות בנים ובני בנים משיבי מלחמה שערה · עושר וכבוד ואריכת ימים בצרור החיים צרורה · ועיניהם תחזינה בנין בית הבחירה · ובקיבוץ גליות שה פזורה · אמן כן יענה האל עוטר ישראל בתפארה :

והנה בעת החלי במלאכתי אם'בדעתי בע"ה גמרתי · ואמרתי וגזרתי · להקהיל קהלות קדישות · ספרי דרישות ופרישות · לעשות אזנים לתורה · בהוד והדר ותפארה · בתוספת מרוב' כעיקר · מחכמי מחקר · אשר להם יד ושם בגבורי' · הורים ומורים · בקיאים וחריפים בקופא דמחטא לעייל פילא · הפלא ופלא · ואין המקרא יוצא מידי פשוטא · קולעים אל השערה ולא יחטא · על התורה הנם לבאר שמם זכרתי בפתח השער :

עוד נתתי למנה · מנחה קטנה · והבאתי לבית האוצר · פירוש קצר · אשר עיקרה ושרשה כלולה · מספר מנחה בלולה · ואפס קצתה לקטתי ממזה בן מזה · ספר פענח רזא · ועוד בה מעט דברים · מאשר חנני יוצר הרים · וכי היא מצער ונמוכה · על כן קראתיה קומץ מנחה · וכאשר הקומץ בזה לאזכרה · ומיד עני ואביון היא נבחרה · כן יזכרנו ה' לטובה ויתן לי כח וגבורה · להשלים מלאכתי גם בנביאים וכתובים · בתוספת ספרים ספונים וחשובים · לא יערכנם זהב וזכוכי' ואבני יקרים · מכל כלי פז נבחרים · קהלא קדישא וקהלה גדולה אשר הקהלתי אל האהל · כאשר הקהיל משה את בני ישראל :

גם עלי לחובה · להזכיר לטובה · הנעלה התורני מה"רר מרדכי בן מה"רר נחמן ז"ל אשר טרח עצמו לכבוד שמים לקבץ חתימות מגבירי קציני ספרדיי' ה"י אשר גם רבים מהמה באו על החתום לקבל מספרים הנ"ל אתה ה' תזכרם לטובה ותשלם גמולם בעלמא הדין ובעלמא דאתא יראו זרע יאריכו ימים ושנים עד ביאת הגואל אמן :

אמר סמניה הנה אנכי מצעירי הלוים הנני עומד על משמרתי עבודת הקדש בכסף ישאו בשבת המניה לכספים · לא הנעתי למל"כות מלאכת הנהת התורה הזאת לשנת הכנסי לפנים ממדריגתי להתגדר ולהתגדל דמיתי לא רכיבים נדרוכא רבא · אדרבא מעולם לא לבשתי מדים ארוכים ממדתי ומשלכי דרב אכרעי · אך כי הנה נקרא נקראתי לסיוע במלאכת הנהת הספרים הנקודות והטעמים · ממורי ורבי **משה** הדיין המפורסם ואמר לי קום קרא בשורה אשר שם משה ונקיהו מכל שגיאות · ושמעתי לדבריו כי כמעו · כי אין מסרבין לגדול ומי לנו גדול ממשה · ובכן שנסתי את מתני ואקרא את כל דברי התורה הזאת במתון מתון · ואתנה את לבי כיד ה' הטובה עלי להשגיח בשגיאות ולהסיר הקוצים מכרם שמד שכו לה עד מקום שאפשר כפי אפשרות האנושי · כמוזר אלהי קדושי · אך כאשר נודע ביהודה ובישראל כי לגבות השמות · שבלתי שיפלו בדפוס הוא אחד מן הנמנעות מכמה טעמים ודרכים וסיבות ידועות · וההכרח אע"פ שלא ישובח לא ינוכה בדיעות · לכן אני מחלה פני הקורא אם ימצא איזה טעות בנקודות יתקנהו · ואם איזה שברון בטעמים ישלימהו · וידוני לזכות ולא לחובה · ולהזכיר את שמי עליו לטובה:

בה עתירת הצעיר לבית הלוי מנחם מן בן לא"א שלמה הלוי ז"ל :

אמר משה פרנקפורט ראיתי כי טוב להציג כאן מפתח קטן מהמסורה וראשי תיבות וקצת פירש הדכרחי כדי שיהיו דברי המסורה מובנים לכל וימלאו הארץ דעה

א"ב ראשי תיבות אל"ף בי"ת וכשהוא אומר א"ב א"ב ר"ת אחד בתורה ואחד בנביאים א' בכתובים ור"ל שהדבר זה אינו כי אם פעם א' בתורה ופעם אחד בנביאים ופעם א' בכתובים :
אנ"ך ראשי תיבות אורייתא נביאים כתובים : אפ"ס ראשי תיבות א' פסוק סימן :
אס"ף ראשי תיבות אתנחתא סוף פסוק : אמ"ת ר"ת איוב משלי תהלים : ולפעמים ר"ת אלה הדברים משלי תהלים : ולפעמים הוא בא באותיות הפוכות כמו תא"ם ר"ת תהלים איוב משלי : אשלמתא כן קראו בעלי המסורה נביאים ראשונים אשלמתא קמייתא · נביאים אחרונים אשלמתא אתריתא : אדכרתא הוא השם המיוחד ע"ד זה זכרי : א"מ ראשי תיבה אחד מלא : א"ח ר"ת אחד חסר : אספמיא שם ספר שבא משם וכן מחורתא : בסי"פ ר"ת בסיפרא : ב"פ ראשי תיבות ב' פסוקים :
במ"א ר"ת בר מן אחד וכן במ"ב בר מן ב' וכן כולם : ולפעמים במ"ד ר"ה בר מן דין :
במ"פ ר"ת במצעי פסוק דתק"ע ר"ת דברי הימים תהלים קהלות עזרא :
ר"ע ר"ת דברי עזרא · והוא עזרא הסופר : דכ"ו ר"ת דכוותיה פי' כמותו ודומה לו :
הטעם מלעיל רצה לומר בתחילת התיבה אף ע"פ שהוא למטה בתיבה וכן הטעם מלרע ר"ל בסוף התיבה אע"פ שהוא למעלה : חומ"ש יריחו ר"ל חומש מונה שבא מיריחו :
יה"בי ר"ת יקותיאל הכהן בר יהודה והוא שחיבר הספר עין הקורא : יחידאין פי' אין לתיבה זו בן זוג שדומה לו : כ"ר ר"ת כך דינו · ור"ל כן צריך להיות : כ"ל ר"ל כולהון כתובים כך : או כל לישנא כ"ב ר"ת כך כתוב : כ"ק ר"ת כל קריאה ר"ל כל העשרים וארבע : כ"ה ר"ת כן הוא : לג' רצה לומר לגרמיה דהיינו לבדו וכשים עליו ב' חוטרין כזה ל"ב אז הוא מורה על מספר שלשים ושלשה : ל"מ ר"ת לדעת מדינחא והם בני ארץ ישראל שהם במזרח : ל"ע ר"ת לדעת מערבי שהם בני בבל שדרין במערב :
ל' ר"ת לית רצה לומר לא נמצא כמוהו :
מיסון הוא לשון אמצעי בלשון יון והוא ג"כ לשון מסכה ואגדתא · עיין בע"רוך ערך מס :
מס"ג ר"ת מסורה גדולה : מס"ק ר"ת מסורה קטנה : מ"ה ר"ת מן הכלל :
מ"ת מסכת תורה : נ"א ר"ת נוסחא אחרינא : נ"פ ר"ל נפתלי והוא אחד מבעלי המסורה : נקדימון פירוש מדיוק בנקודות : נזיקין פירש פרשת משפטים שבו מבואר דיני נזיקין : נטוריקון היינו כמו ר"ת ממש · אלא שלוקח מכל תיבה אות אחד או שנים או לפעמים דורש מתיבה אחת שנים או שלשה דברים :
ס"פ ר"ת סוף פסוק : סיני אחד מן המחברים והג"ה ספר תורה כאילו ניתנה בסיני :
סי"ד ר"ל סידרא פי' באותו סידרא : בסי"פ ר"ל בספרא : סחופי ר"ל אתנחתא שהוא בצורת כוס הפוך : ע"ה ר"ת עין הקורא והוא שם ספר :
ע"ס ר"ת עט סופר שם ספר שחיבר הרד"ק : פ"ר ר"ת פתחא דספרא : ולפעמים הוא פסקא דספרא : פריגמא פירוש הפסקה באמצע הפסוק : ר"פ ר"ת ריש פסוק : שב"ן ר"ת שוש בר נש : ש"ת שלמים תודה : תחלות הוא ספ' תהלים
ת"ל ר"ת תרי ליפנא :

בראשית מסורה קטנה

ויאכל ותאכל ויאכלו כולם פתחין אפי' באתנחתא וס"פ במ"א קמ"ץ ופי' דתקנתא לתקנתא לא עבדינן פי' כי דרכו להיות בצירי או בסגול וכן עיקר · ויאמר ותאכל אך באתנחתא וסוף פסוק דרכו להיות בקמץ בכל התורה בכל המלות והכא כתיב כולם פתחין אפילו באתנחתא וסוף פסוק אשר לא כדת לזה אמר דתקנתא לתקנתא לא עבדינן רצה לומר שהי תקנות לא עבדינן חד תקנה במקום סגול ויאמר עשינו תקנה להיות כתוב בפתח וזה בסיבת האתנחתא וסוף פסוק מעלה עשו שנתהפך מסגול שהיה פתח קטן לפתח גדול : ולכן ניקוש ונעשה עוד תקנה לתקנה זו לכתוב בקמץ כדרך כל האתנחתא וס"פ בתמיה בשלמא אלו היה כתוב בפתח אפי' בלא האתנחתא וסוף פסוק אזי היה ראוי לכתוב בקמץ מסבת האתנחתא · השתא דכתיב בסגול חד תקנה עשו ולא שתי תקנות :

מסורה גדולה

זה יכתמנו ה' בתרי טעמי מתלישא וגירש ז"ה קר"בו שו"בו ולא"לה זא"ת פירש של הסימן עיין פרשת שמיני בפסוק קרבו שאו את אחיכם והקורא יטעים הגירש קודם התלישא אע"פ שהתלישא גדולה עומד בראש התיבה קדמה דגירשין בתרא דתלישא וסי' כי תכלה לעשר פי' שם יש גרשים על מלת תכלה ותלישא על מלת לעשר הרי גרשיים קודם לתלישא :
תאכל כל מאן דאכל פומיה פתח פירוש אכל בזיעת אפיך תאכל לחם כתיב תאכל בפתח תחת ה"כ אכל אכל לבלתי אכול ממנו אכלת כתיב קמץ תחת ה"כ של אכלת ר"ל הכ"ף של תאכל נקודה פתח ככ"ל מרמז לפתיחת פיו לאכול זה"ש דאכול פומי' פתח והכף של לבלתי אכול ממנו אכלת נקודה קמץ ככ"ל רמז שהיה קמץ פיו לבלתי לאכול :

נח מסורה קטנה

וריפת ותרגומה בריש · ובדברי הימים ודיפת בד' וסימן ראשי ספריהון · פירוש בראשית מתחיל ברי"ש כתיב וריפת גםכן ברי"ש דברי הימים מתחיל בד' ודיפת ג"כ כתיב בד':

וירא מסורה קטנה

ושני נעריו אתו ובפרשת בלק כתיב עמו וסימן אים כלבוש פירוש אברהם שהוא באלף כתיב אתו בלעם שהוא בעין כתיב עמו :

וישב מסורה קטנה

וימת גם אותו ה' וסימן אב"הם וכו' אבא"ש נוטריקון הוא *אם בא *אל א"שת וכו' וגם אב"הם ראשי תיבות למפרע *שבי *אלמנה *בית אביך : והסיבך לית וחד והסיבך ב' מלאים וא' פסוק סימן ווי העמודים פי' כאן כתיב והוסיבך על כנך שהעמידו אותו על כנו כתיב הוין בפתח שהוא בצורת וי"ו וזה ווי העמודים משא"כ בפרשת כי תבוא כתיב הוי"ו בסגול :

ויגש מסורה קטנה

אל תעצבו ה' מילין בתרי טעמי וסימן מ"ר פירוש מונח רביעי :

שמות מסורה קטנה

אם בת היא וחיה לית וחד שרביט הזהב וחיה וסימן מלכה שבא פירש וחיה דכתיב אם בת היא וחיה כתיב בקמץ תחת הו"ו וחיה ואת שרביט הזהב דכתיב גבי אסתר המלכה השבא תחת הוי"ו וחיה :

וארא מסורה קטנה

המימה ב' בתורה א' א' פירוש א"א ראשי תיבות אחד אחד ומרמז על הנקודות קמץ ופתח רצה לומר אחד קמץ תחת מ' של המימה ואת פתח ר"ל מ' ראשון :

בא מסורה קטנה

ויצא מעם פרעה סימן מלך אין לארבה פירוש משה שהוא מלך דכתיב ויהי בישרון מלך לא כתיב במכת ארבה · ובשאר מכות כתיב ויצא משה מעם פרעה ואצל ארבה כתיב ויצא מעם פרעה ולא נזכר משה

תרומה מסורה גדולה

קדמא דנוהא לקרשי צלע המשכן האחד דעשיה לקרשי צלע המשכן האחת ד"ת סימן · פירוש הנוהא קודם העשייה כך הדל"ת קודם התי"ו :

כי תשא מסורה גדולה

לא תשחט חד מן ג' זוגין מתחלפין קדמא זיי"ן תניין שי"ן פירוש קדמא זיי"ן רצה לומר זיין דלא תזבח תניין בשי"ן רצה לומר שין דלא תשחט :

במדבר מסורה קטנה

ואלה שמות בני אהרן כו' קדמא בני אהרן הבכור תניין בני אהרן הכהנים ומשתנין בטעמא וסימן הכהנים למעלה פירוש אהרן דסמיך לכהנים הטעם לעיל מלת אהרן שהוא זקף קטן אבל בני אהרן הבכור טפחא תחת אהרן :

בהעלותך מסורה קטנה

ועל צבאו ד' בענין יהודה ראובן אפרים דן והם ראשי דגלים ובחד טעם וסימן אדי"ר במרום פירש אדי"ר ר"ת אפרים דן יהודה ראובן במרום פירוש הטעם זקף על צבאו זהו במרום שהזקף למעלה :

חקת מסורה קטנה

האמורי אשר שם ל' סימן ושמתי בהם אות פירוש לית בכל התורה האמורי אשר שם וחד האמורי אשר בה סוף פרשת מטת זהו סימן ושמתי בהם אות רצה לומר ושמתי יש בו אותיות שם רמז לאשר שם בהם יש בו אותיות בה רמז לאשר בה :

בלק מסורה קטנה

ויעל פר סימן כדוי דיוסף כרוי דבלק קרויי דבלעם בזויי דמשלי כברוי דקהלת קלוי דדניאל כולהון קמצין וכל שאר פתחין במ"א במשלי קמץ ומוגע בר יקבהו לאום כך הוא בכל הספרים וטעות סופר הוא · וכך צריך להיות ברויי דיוסף פרויי דבלק קרוי דבלעם כו' פי' ברויי לשון בר כדכתיב אבל יוסף ויצברו בר תחת יד פרעה בר בקמץ * פרויי דבלק לשון פר ואיל פר בקמץ * קרוי דבלעם לשון ויקר אלהים אל בלעם ויקר בקמץ תחת הקוף * בזויי דמשלי כמו בז לדבר יחבל לו בז בקמץ * כברויי דקהלת לשון כבר כמו יש דבר שיאמר ראה זה חדש כבר היה לעולמים כבר בקמץ * קלוי דדניאל לשון קלוי באש כגון קל קרנא והכל מבואר :

מטות מסורה קטנה

ויקח קדמא ויקח משה וכו' וסימן כלי שבר והסרים למעלה פי' כלי שבר ר"ל ראשון ואל עזר הכהן דכתיב גבי כלי הטעם תביר תחת הכהן ותרגומו של שבר תברא והשני ואליעזר דכתיב גבי שרי האלפים הטעם למעלה ר"ל הטעם זקף על הכהן :

וילך מסורה קטנה

תבוא קדמא דק יאה כי אתה תבוא תנין דלוהא כי אתה בביאא וסימן קולים פירוש קולים ראשי תיבות קריאה וי"ו נווהא יו"ד רצה לומר כמו הכי תיבה ראשון והוא קו' מלא וי"ו וחולם כן תבוא ראשון מלא וי"ו וחולם והכי תיבה שני והוא נ"י מלא יו"ד וחיריק כנהביא שני ג"כ מלא יו"ד וחיריק :

ת ו ש ל ב ע

אמת ניתן ליכתב במודעה רבה כל מקום שנזכר בספר הזה שם גוים או עע"ז או עכום או שום דברי גידוף הכל נאמר על האומות הקדמוני' אשר היו עובדים כוכבי' ומזלות ושארי מיני ע"ז שונים ומשונים · לא על האומו' אשר המה בזמן הזה כי אינם בכלל הזה כמבואר בכמה מקומות בפוסקים אדרבה כבר אמרו ח"זל הוי מתפלל בשלמה של מלכות · כאשר אנחנו נוהגים עד היום ומתפללי' מידי שבת ושבת תפילה מיוחדת לחיי מלכא והשר"רה יר"ה ועל שלומם נהרא נהרא ופשטא · כולם כאחר שואלין ודורשים בשלומם · ואלהי השלו' יפרוס עלינו סוכת שלו' אמן :

יעקב איש תם • בשולי יריעה חתם • מעשה ידיו להתפאר :
בר ה מלאכתו • בסידורו והגהתו • נאה ומפואר :
אבר ים מחברם • כסדר מסדרם • הפנים והביאור :
המ כוון פעולתו • הכל כמתכותו • מימיו לא נמצא נותר :
הראשן בביאה : והאחרון ביציאה • במלאכתו אין מחסר :

כ"ד יעקב בר אברהם המפורסם שלי"ט :

זה אלי נויהו לי במלאכה רמה יוסף זכרוני למדע ומכמה חזק ואמיץ ידי שלא ישכון באהל מרמה
על ידי הפועל במלאכת הקודש הזעיר נאם שמואל זנוויל בן כהר"ר יוסף שוואב זצ"ל ממשפחת גינצבורג

מאיר ה מלאכתי · בר ונקי · בלי דופי בן קודות וטעמים · ימין ושמאל · דגש ורפי
על ידי הפועל במלאכת הקדש הזעיר נאם מאיר בר בנימין וואלף שוואב יצ"ו

הקדמה

ישתבח הבורא הנמצא ועין לא תשורנו · הנעלם וכל דרשו ימצאהו · אשר חנן למין האנושי לשון למודי' · למלאת עניני' חמודי' · ביד השכל למודי' · והיו לאחדי' · ללקוט רביביו ושביביו · וללמוד ניביו ונתיביו · וזרח לעמו בנו בכורו לשון הקדש אשר היא לשון התורה והנבואות · היורדת פלאות · לפקוח עיני עורות · והיו למאורות · למען דעת כל עמי הארץ כי לשון הקדש אין ערוך אליה · באמו' מליה · ונועם מסליה · והיא כעץ חיי' תרופה לבעליה · והחכמה תחיה בעליה · והאלהי' אשר נתנה לעם אשר בחר לו להם לבדם הביאה · ובגלל ידו החביאה · והם ידעו סודיה · דקדוקיה ופרטיה · ומסלות ארחותיה · ואנשי הכנסיה הגדולה אשר היה בתוכם אור הבזק · הנמרץ החזק · הזהב המזוקק · אשר בלבו כל חק מחוקק · הציבו ציונים ובנו לה חיל וחומה ומקוה בין החומותים · וישימו בריח ודלתים לבצר מעוזה ולהסתירה · ברה וטהורה · ויתנגשו כלם לערפל סביב לקחה · ותימרות רקחה · והתקדשו לחתות אש שיחה · אשר על מזבחה · למען לא ישולח בה יד ולא ירמסנה כף ישימנה מטרה לכל סכל · וקשרו קשרי רבי זהב מלותיה מטור אמרות יי · אמרות טהורות · ותנח עליהם הרוח והמה בכתובים ויתנבאו ולא יספו · ולשמוע נוראות ניבם כדיבי עמים נאספו · ואחריהם נסתם החזון ומוצאו וגסתלק הכבוד ההוא ומורא · ולא יסף עוד מלאך יי · להראה · כי לא קם אחריהם · מי יעשה כמעשיהם · והנה אנחנו אלה פה היום מלקטים שבלת שבליהם · ומזנבים נחשליהם · ויום ולילה נרוץ במעגליהם · וניגע ולא ניגע אליהם :

אמר המגיד שלו הייתי בביתי ורענן בהיכלי שוקד על למודי בטוני"ם המדינה אשר קרוב לקצה גבול קרטג"ינא הקדומה וטלטלני הזמן בארצות המערב לא השיב ידו מבלע ושב ורפא לו ודחני פה ויניצייא הבירה היא העיר הגדולה וגם פה לא עשיתי מאומה כי יד הזמן נשגבה ורמה וטרדותיו וסבותיו בעיר מצאוני הכוני פצעוני הממוני · ויהי כמשלש חדשים למכותי יצאתי מעט מבור התלאות ואני בארץ תלאובות · אמרתי ברעיוני הלבבות · אקומה נא ואסובבה בעיר בשוקים וברחובו' · כצאתי את העיר משתאה מחריש והנה לקראתי כי הקרה ה' לפני איש אחד מחסידי הנוצרים איש היחס והמעלה שמו דניאל בומביר"גי יצ"ו בהשתדלות איש עברי אשר הרבה טובותיו עמי שמו רבי חייא אלט"ון בן הנעלה רבי משה אלמון יצ"ו · ויביאני אל בית דפוסו ויראני כל בית נכותו ויאמר סורה שבה כי פה תמצא מרגוע לנפשך וצרי למכתך כי חפצתי שתגיה ספרי הנדפסים להסיר מהם מוקשי הטעות ותזככם ותצרפם בכור העיוניות ותשקלם במאזני היושריות עד יצאו מלובנים ומצורפים כצרוף כסף ומבוחנים כבחון הזהב · ואע"פ שראיתי כספו גדולה מהשגתי אמרתי בלבי אין מסרבין לגדול ואפילו הכי אמינא ליה דאנא לא ידענא כולי האי ולא קרוב מהאי כדגרסי' בירושלמי ס"פ אלו הגולין בר נש דתני חדא מכילא והוא אזל לאתר דאינון מוקרין ליה בגין תרתי צריך למימר להו. חדא מכילא אנא חכים כלומר בחדא מסכתא אני מכיר · ולפי דדעתי קלישא דמה אנא הפעוט השפל להכנס בגדולות כאלה דח"ו כפיק מניהו חורבא כהא דר' ישמעאל בפרק היה נוטל ובדוכתי אחריתי בני הזהר במלאכתך שמלאכת' מלאכת שמי' שמא תחסיר או תותיר אות כמצאת מחריב העולם כלו · וכ"ש בזמן הזה דאין לחלק בין תורה שבכתב לתורה שבעל פה שמאז הושמה בספר אין בין זה לזה שמזה יבא לאסור המותר ולהתיר האסור לפום כן לא סמיכנא על דעתי עד דחזינא בספרי דוקני בתרין ותלתא אי הוו מכווני מוטב ואי לא בדירנא מנהון מה דחזי לן דלא קשה מידי ומתקנינן ליה עד דאתבריר לן דנהיר ונהיר וכבר הזהירו והרביצו אלה הר"מבן והר"שב בחידושיהם לבלתי הגיה מסברא :

ויהי כי ארכו לי שם הימים לעשות מלאכתי מלאכת שמים העיר הש"י רוח השר אשר עשיתי עמו ואמן לבבו להדפיס כ"ד ויאמר לי אזור נא כגבר חלציך כי חפצי להדפיס כ"ד באופן זה שיהיה עם פי' ותרגום ומסרה גדולה וקטנה וקריין ולא כתבן וכתבן ולא קריין ומלאים וחסרי' וכולהו דקדוקי ספרי ובתר הכי המסרה הגדולה כדרך הערוך למען ירוץ קורא בה למצוא מבוקשו · ותכף כדוב שכול לא אחר לעשות כי חפץ בב"ת יעקב קרא לאומנים הבקיאים בטיב הדפוס ואיש כלי מפצו בידו לעשות מלאכתו · ובראותי כי הדבר נחוץ ותועלת ותפארת ישראל להראות העמים והשרים יופי ומעלת תורתינו הקדושה כי למן היום אשר נתנה בספר לא נעשת כמתכונת' וגדלה מעלתה בעיני. הבונ"ים היתה לראש פנה שמתי מגמת פני למלאת כספ"ו :

ובהיות כי ראיתי הרבה מההמון ועמם הרבה מכתות חכמינו אשר עמנו היום בדורינו זה אינם מעריכין בלבם לא מסורת ולא חד מדרכי המסרה באמרם כי מה תועלת ימשך להם ממנה וכמעט נשכחה ונאבדה : לכן נערתי חצני משום עת לעשות ליי' להראות העמי' והשרי' מעלת המסרה וכי זולתה אי איפשר לכתוב הספרים ביושר ובתיקון וכל שכן ס"ת :

וגם נשיב ונשיג על קצת מגדולי חכמינו האחרונים ז"ל קרובים לזמנינו אשר הניחו כי הקרי וכתיב נמצאו כן כי בגלות הראשונה אבדו הספרים והשיגם הטלטול והחכמים יודעי המקרא מתו ואנשי כנסת הגדולה מצאו מחלוקת בספרים ובמקו' שהשיגם הספק והבלבול כתבו הא' ולא נקדוהו או כתבו מבחוץ ולא כתבו מבפנים להיותם מסופקים במה שמצאו עכ"ל : ועצתם רחקה מני כאשר אבאר ואשיב עליהם מהגמ' :

וגם נעיר על ההפרש שיש בין גמרא דילן ובין בעלי המסורת בכמה דוכתי ובכולהו נקהי בהון קהוותן ונייתי מנהון מה דגמירנא :

וגם נשיב על המינים הדוברי' עלינו עתק כי שינו וחלפנו בתורתינו הקדושה כמו בי"ח מלין תיקון סופרים ובעטור סופרי' והקרי וכתי' ומנהג הלשון ·

גם אבאר הסדר אשר נהגתי במסרה קטנה ובמסר' גדולה למען ירוץ הקורא בה :

וקודם אערוך מלחמה עם החכמים האחרונים ז"ל הקרובים לזמנינו זה כי דברו שלא כהוגן על תורתינו הקדושה באומרם כי הקרי וכתיב היו ספקות נסתפקו אנשי כנסת הגדולה ואלה שמותם ולשונם :

האפודי בפ"ז מספרו בדקדוק כתב וז"ל השלם ראש הסופרים עזרא הכהן הסופ' נער חצנו ושם כל מאמצי כחו לתקן המעוות וכן עשו כל הסופרים הבאים אחריו ותקנו הספרים ההם בתכלית מה שאיפשר עד שהיה זה סבה להשאירם שלמים במלות הפרשיות והפסוקים והתיבות והאותיות והמלא והחסר והזר והנוהג מנהג הלשון וזולת זה ולזה נקראו סופרים ועשו בזה חבורים והם ספרי המסרה ובמקומות אשר השיגם ההפסד והבלבול עשו הקרי וכתיב להיותו מסופק במה שמצא עד כאן לשונו :

והקמחי ז"ל תמהני על פה קדוש שדבר מסכים לזה בהקדמתו לנביאים ראשונים וז"ל · ונראה כי המלות האלה נמצאו כן לפי שבגלות הראשונה אבדו הספרים ונטלטלו טלטול והחכמים יודעי המקרא מתו ואנשי כנסת הגדולה שהחזירו התורה ליושנה מצאו מחלוקת בספרים והלכו בהם אחר הרוב לפי דעתם ועל הבירור כתבו הא' ולא נקדוהו או כתבו מבחוץ ולא כתבו מבפני' וכן כתבו בדרך א' מבחוץ ובדרך אחר מבפנים ע"כ :

והשר ד"ון יצחק אבר"בנאל ז"ל השיג עליה' בהקדמתו לספר ירמיה וז"ל והדעת הזה אשר הסכימו בו חכמים האלה ועצת' רחק' מני כי איך אוכל בנפשי להאמין ואיך אעלה על שפתי שמצא עזרא הסופר ספר תורת האלהי' וספרי נביאיו מסופקי' בהפסד ובלבול והלא ס"ת שחסר ממנו אות אחת הוא פסול כ"ש בקרי וכתיב שבאו בתורה שכפי הקרי יחסרו בתורה כמה וכמה מהאותיות וכו' :

עוד אמר וז"ל הנה עוד אשאל מאתם כפי הסברה האומרת אם היה הקרי וכתי' כפי מה שמצאו בספרים המתחלפים ולא אפשיטא לעזרא הסופר איזה הדרך מהם ישכון אור ושם שתי הנסחאות א' מבחוץ וא' מבפנים א"כ איפה למה בפ' הכתובים נסמוך תמיד על הקרי ולא על הכתי' ולמה עזרא בהיות הדבר אצלו מסופק עשה הניקוד תמיד מסכי' עם הקרי ולא עם הכתיב ואם היה כן דעתו היה לו לשום נוסחת הקרי מבפנים כי היא האמת והמסכמת עם הנקודה והכתיב ישים מבחוץ כיון שלא הסכים בה דעתו :

שנית אם היתה סבת זה הפסד ובלבול שנפל בספרים מצד הגלות היה ראוי שיבא ע"ד מקרה כפי המקום שנשטשטש או נמצא ואתה תמצא בספר תורת האלהים בפ' לך לך שכתוב מלך צביים והקרי הוא מלך צבאים וכן כתוב פעם אחרת האם נפל במקרה הטשטוש והבלבול במלת צביים תמיד וכן כולם כמו נערה שכתו' נער כ"ב פעמים בת"ח מלא שהוא ונתנו לאבי הנערה וכן בעפולים בטחורים ישגלנה ישכבנה אלא שאין הדבר כאשר חשבו החכמים האלה ושרי להו מריהו :

והירץ כי אמתת הענין הזה כי עזרא הסופר ושיעתו מצאו ספרי התורה בשלמותם ותמותם וקודם שהתעורר לעשות הנקוד והטעמים וס"פ עיין במקרא והדברים אשר נראו אליו זרים כפי טבע הלשון וכוונת הספור חשב בעצמו שהיה זה לאחד מב' סבות אם שכיון הכות' בדברים הזרים ההם סוד מן הסודות מסתרי התורה כפי מעלת נבואתו ולכן לא מלאה ידו לגעת למחוק דבר מספרי האלהי' כי הבין בדעתו שבחכמה יתירה נכתבו כן ושלסבה מן הסבו' נכתבו האותיו' החסרות והיתרות והלשונו' הזרי' ולכן הניחם בכתב מבפנים כמו שנכתבו האמנם שם מבחוץ הקרי שהו' פירוש הכתו' הזר ההוא כפי טבע הלשון ופשוטו' הענין ומזה המין תמצא כל הקרי וכתיב שבתורה וככה כשמצא עזרא שכתוב בתורה ובעפולי' שהוא לשון גובה ולא ידענו מה הם הגבוהים ההם הוצרך לפרש בקרי שהם טחורים · וכן ישגלנה לפי שהם שגל נאמר על המלכה הוצרך לפרש בקרי ישכבנה · גם אפשר שחשב עזרא שהיו בספרי הקדש תיבות ומלו' · שלא נכתבו כן בזרותם אלא לסבה מן הסבות אם להיות האומר אותם בלתי מדקדק כראוי אם בקצור ידיעת דקדוק הכתיבה והיה זה מהנביא כשגגה היוצאת מלפני השליט ולכן הוצרך לפרש אמתת המלה ההיא כפי הספור והוא ענין הקרי אשר שם מבחוץ כי ירא הסופר הקדוש לשלוח ידו בדברי המדברים ברוח הקודש וכתיבתם ועשה זה בעצמו ר"ל לפרש התיבה והמלה ההיא ושמו מבחוץ להיותו הפי' שפי' הוא מעצמו ואין ספק שכך קבלו מהנביאים וחכמי הדור שקדמוהו והנה רוב הקרי והכתיב שבא בספרי ירמיה כשתעיין בם ובעניינם תמצא כולם שהם מזה המין שכתבם ירמיהו כן בטעות ובשגגה וכו' · והאריך בהקדמתו שם לספר ירמיה עד הנה התבאר שהקרי וכתי' והקרי ולא כתי' כולו ענין הפי' וכן הוא הכתיב ולא קרי שראה עזרא מלות כתובות שאין להם ענין כפי פשט הדברים ולכן לא עשה בהם נקודה כלל ולא יקרא ומזה תדע שהספרים אשר נפל בהם הרבה מזה הוא לחסרון המדבר בידיעת דרכי הלשון או בידיעת דקדוק הכתיבה ולכן היו בספר ירמיה פ"א מקרי וכתיב ובספר שמואל שכתבו ירמיה רבו בו כמו הקרי וכתיב כמו ק"נ וכו' עד אבל בתורת האלהים להיותה כולה מפי הגבורה וכמות כתיבתה קרוב לד' פעמים ספר ירמיהו לא נמצאו בה מקרי וכתיב אלא מעט מזער ס"ה וכו' ע"כ · וכן הולך ומונה כמה מהקרי וכתיב באו בכל ספר להורות מי מהנביאים היה יותר בקי בדקדוק הלשון · ותשובותיו רחקו מני כאשר אבאר ואשיג עליו :

אמנם קושיותיו אשר הקשה על הקמחי והאפודי טובים ונכוחים הם · ובהשיגי והשיבי על תשובותיו יושגו ג"כ הם כי כל אלו התרוצים ודעת הקמחי והאפודי כולם הם מסברה ואנן לית לן כי אם תלמודא דילן אשר קבלנו עלינו כי לבן של ראשונים כפתחו של אולם והם אמת ודבריהם אמת :

ואומר כי מה שאמר השר האבר"בנאל ז"ל שעזרא הסופר ושיעתו מצאו ספרי התורה בשלמותם ותמותם כמו שנכתבו אמת ויציב דבר :

ואמנם במה שאמר בתירוץ הא' אם שכיון הכותב כמו שנכתבו בדברים הזרים ההם וכו' עד האמנם שם מבחוץ הקרי שהוא פי' הכתוב הזר ההוא כפי טבע הלשון ליתא לדבריו דהא בהדיא גרסינן במסכת נדרים פ' אין בין המודר אמר רב איקא בר אביי אמר רב חננאל אמר רב מאי דכתי' ויקראו בספר תורת אלהים מפורש ושום שכל ויבינו במקרא · ויקראו בספר תורת האלהים זה מקרא מפורש זה תרגו' ושום שכל אלו הפסוקים ויבינו במקרא זה פסוק טעמים ואמרי לה אלו המסורת א"ר יצחק מקרא סופרים ועטור סופרים וקריין ולא כתיבן וכתיבן ולא קריין ה"למ · מקרא סופרים ארץ שמים מצרים · עטור סופרים אחר תעבורו · אחר תלך · אחר תאסף · קדמו שרים אחר נוגנים · צדקתך כהררי אל · קריין ולא כתיבן פרת דבלכתו · איש דכאשר ישאל איש בדבר האלהים · באים דנכנתה · לה דפליטה · את דהגד הוגד לי · אלי דהגורן · אלי דהשעורים · הלין קריין ולא כתבן · וכתבן ולא קריין נא דיסלח · את דהמצוה · ידרוך דהדורך · חמש דפאת נגב · אם דכי גואל · הלין כתבן ולא קריין עכ"ל הגמרא : את דהמצוה אית דאמרי דבפרש' ואתחנן ולא היא דלא נמצא בספרים שלנו וגם בספרי המסרה לא מני ליה ובמסר' חשיב כל הני ועפי עליהו אחריני מיהו לא חשיב את דהמצוה אלא את דהנפש דכתיב בירמיהו גבי צדקיהו חי יי' אשר עשה לנו את הנפש הזאת · ורש"י ז"ל פי' את דהמצוה כתי' בירמיה ע"כ · ועטור סופרים עיין לקמן בתשוב' המיני' :

הא נקיטינן דכולהו ה"למ ולא שם עזרא הסופר מבחוץ הקרי שהוא פי' הכתוב הזר וגם לא היה זר בעיניו ח"ו ולא השיגו לא ספק ולא בלבול כי כלה ה"למ כדגרסינן לעיל :

והנו קשה בעיני מה שאמר וז"ל וככה כשמצא עזרא שכתוב בתורה ובעפולי' שהו' לשון גובה ולא ידענו מה הם הגבוהי' ההם הוצר' לפרש בקרי שהם טחורי' וכן ישגלנה לפי ששם שגל נאמר על המלכה הוצרך לפרש בקרי

ישכבנה עכ"ל :

וליתא לדבריו דהא בהדי' גרסינן ס"פ הקורא את המגילה עומד ת"ר כל המקראו' הכתובי' בתורה לגנאי קורי' אותן לשבח כגון ישגלנה ישכבנה בעפולי' בטחורים חריוני' דביונים לאכול את חוריהם ולשתות את מימי שיניהם לאכול את צואתם ולשתות את מימי רגליהם למחראות למוצאות ע"כ ופיר"שי ז"ל ישגלנה לשון כלבא כדכתיב והשגל יושבת אצלו כלבתא וכן פי' בערוך בערך דביון ישגלנה משמע בזנו' ככלבא כמו והשגל יושבת אצלו ישכבנה משמ' דרך אישות בקדושין ובחופה עכ"ל · א"כ אינו לפי שלא ידענו מה הם הגבוהים ההם וגם שם שגל לא נאמר על המלכה ועיין בפ"ק דר"ה :

ולא אשיב על דברי השר החבר "בנאל בשבה הב' באומרו כי המלות נכתבו כן בזרותם לסבה מן הסבות אם להיות האומר אותם בלתי מלקדק כראוי אם בקצור ידיעת הלשון העברים ואם בקצור ידיעת דקדוק הכתיבה כי תתהגי עליו אם דבר זה יצא מפי אדם דוגמתו ז"ל היעלה על דעת כי הנביאים קארה ידם בכל אלה · א"כ הוא ז"ל היה גדול מהם בדקדוק הלשו' העברים וחיי ראשי כי לא אאמין דבר זה · ואם היה בשגגה כמו שכתב הוא ז"ל למה הנביא או המדבר ברוח הקדש לא תקנו האם השגגה כפל' בספר ירמיה פ"א פעמי' ובספר שמואל שכתבו ירמיה כמו שהוכיח הוא ז"ל רבו בו הקרי והכתי' בכמו ק"לג כמו שמנא הוא ז"ל היעלה על לב נביא שנאמר עליו בטרם אצרך בבטן ידעתיך ובטרם תצא מרחם הקדשתיך נביא לגוים נתתיך יפול בשגגות כאלה · סוף דבר נראה א"ו כאלו השר ז"ל לא ראה הגמרא ואליבא דגמרא לא נהיר ולא נהיר מה דתירץ · ואולי כי השר ז"ל היתה רוח אחרת עמו ולא נעלם ממנו א"ו הגמרא כי דרך בדרך הרב הגדול הר"מבם ז"ל במורה הנבוכים להראות כחו כי זולת הגמרא יש דרך לתרץ :

אם יקשה המקשה הא לא אשכחנ' בגמרא מקריי' וכתבן וכתבן ולא קריין ועטור סופרים וכו' אלא מה דחשיב בגמרא ובמסרה חשיב כל הני וטפי עליהו כמה וכמה ולעולם אימא לך דבשארא בעי לתרוצי כדתירץ השר החב"ר בנאל ז"ל דס"ד למימר הכי דקחשיב בגמרא כולהו ה"למ ובשארא לא :

ואברא דבמסרה חשיב כל הני וטפי עליהו טפי ממה דמייתי במסכת סופרי' אבל לא קשה מידי דגרסי' במסכת סופרים פרק ו' א"ר שמעון בן לקיש שלשה ספרים נמצאו בעזרה ספר מעון ספר זעטוטי ספר היא באחד מצאו כתוב מעון אלהי קדם ובשנים מצאו כתו' מעונה אלהי קדם וקיימו שנים ובטלו אחד באחד מצאו כתו' ואל זעטוטי בני ישר' לא שלח ידו ובשנים מצאו כתוב ואל אצילי בני ישר' לא שלח ידו וקיימו שנים ובטלו אחד ע"כ · ואם איתא להא דאמר השר החבר "בנאל שלכן לא מלאה ידו דעזרא לגשת למחוק דבר מספרי האלהים כי הבין בדעתו שבחכמ' נכתבו לא ימנע מחלוקה אם שהיה יודע שהם ה"למ ואם שהיו ספקות כדפי' הקמחי ז"ל והאפודי ואם תאמר שלא היה יודע שהם ה"למ למה לא מחק והלך אחר הרוב דהא חזינן דבג' ספרים שנמצאו בעזרה הלכו אחר הרוב וא"ת כולם היו שוים ולכן נתנגע מלגשת למחוק ועשה הקרי מבחוץ אם כן יורני כילד נקרא בס"ת שאסור לקרות אפי' אות אחת שלא מן הכתב היעלה על לב שנקרא הקרי שתקן עזרא הסופר שהוא פי' הכתוב הזר לדעתו ז"ל ונניח הכת' שהוא כתו' באצבע אלהים אלא על כרחין אית לן למימ' שכלם ה"למ ושאלה שאלה זו להר"שבא ז"ל היאך נקרא שלא מן הכתב בעפולי' בטחורים ישגלנה ישכבנה ותירץ הרשב"א ז"ל וז"ל :

וששאלת כיון שאסור לקרות בתורה אפי' אות אחת שלא מן הכתב היאך ש"צ קורא ישכבנה והוא כתוב ישגלנה וכן בכל תיבה שיש בה קרי וכתי' שכולם כתובים בתורה כפי המסורת ולא כפי הקרי :

תשובה זו ה"למ וכמ"ש בנדרים פרק אין בין המודר מקרא סופרים ועטור סופרים כתבן ולא קריין כולן ה"למ ע"כל · מהתשובה איכא למידק דהשואל לא הוה ידע דאיכון ה"למ מדקחזינן דהר"שבא ז"ל השיב זו ה"למ וכו' ומאחר דאיכון ה"ל מתו ליכא לאקשויי מידי · וראה שגם הר"שבא ז"ל נסתייע מההיא דפרק אין בין המודר ואף על פי שבאו בתורה כמה וכמה קרי וכתיב זולת מה דמייתי בגמרא כדפרכינן לעיל ואם היו ספקות כדפי' הקמחי ז"ל והאפודי היאך לא מני לון בהדי הנך דמסכת סופרים ומדקחזינן דלא מיני ולא קחשיב אלא ב' א"כ שארא כולהו לא הוו ספיקי ואם איתא דהוו ספיקי הוה אזל בהו בתר רובא כדאזלי בהנך דמסכת סופרים ולא הוה תולה מבחוץ כדתרצינן לעיל :

ולא יקשה מידי מה שכתב השר ז"ל וז"ל ואין ספק שכך קבלו מהנביאים וחכמי הדור שקדמוהו עכ"ל · אשיב עליו ממה נפשך מה נפשך שכך קבלו מהנביאים וחכמי הדור לא ימנע מחלוקה אם שהיה ה"למ וגילו לו שכך צריך להיות ואם שלא גילו לו שכך ה"למ אם לא גילו לו שכך ה"למ א"כ היה יודע בבירור שכך צריך להיות שכך קבלו מהנביאים א"כ מאי קאמר במה שאמר כי ירא הסופר הקדוש לשלוח ידו בדברי המדברי' ברוח הקדש · ותו קא קשה א"כ הוא שכך קבלו מהנביאים וחכמי הדור למה לא תיקנו הם דהיינו הנביאים וחכמי הדור אלא על כרחין דבין הקרי ובין הכתיב כולהו ה"למ כדאוכחנא לעיל מההיא דפ' אין בין המודר :

ומה שאמר בשבה הראשונ' אם שכיון הכותב בדברים הזרי' ההם סוד מן הסודו' מסתרי התורה כפי מעלת נבואתו ולכן לא מלא' ידו לגשת למחוק וכו' עכ"ל כך יש לנו להאמי' בודאי כמו שהניח הרב הגדול הר"מבן ז"ל ראש המקובלי' האחרונים בהקדמתו לביאורו לפירו' החומש ע"ש ותמהני על השר ז"ל כילד הניח הדבר בספק שאמ"כ בשבה הב' כת' על ירמי' בזרו' הלשו' כמו באות נפשו שאפה רוח שקרי מבחוץ נפשה שכך נראה מטבע הלשו' והדב' סוד מסודו' התורה בסוד היבו' והמשכיל יבין :

נקיטינן מכולהו הני פרכי וקהוחן דכל מילי דקריין ולא כתבן וכתבן ולא קריין וכולהו דרכי דמסרה כולהו ה"למ ודלא כאשר כתבו החכמים האלה דלעיל כדגרסי' מהגמ' דנדרי' דפ' אין בין המודר דאייתינן לעיל :

ומיהו אשכחנא בכמה דוכתי דתלמודא חולק על המסורת כדאשכחן במסכת נדה פרק בנות כותיים גבי משכב תחתון ועליון גבי והנושא אותם יכבס בגדיו ורחץ בשרו במים והנשא כתיב חס' ו"יו :

והקשו התו' שם תימה דבמסורת הוא מלא ותירצו ומיהו מצינו שהתלמוד חולק על המסורת כדאשכחן במסכת שבת פרק במה בהמה גבי בני עלי מעבירם כתי' וז"ל הגמרא שם והכתיב מעבירים אמר רב הונא בריה דרב יהושע מעבירם כתי' ע"כ :

ונתקשה לר"שי ז"ל וז"ל קשה בעיני שם החכם הגו' כאן כי אומר אני שטעו' גדול הוא ולא גלה להא מלתא שהרי בספרים מוגהים כתוב מעבירים מלא וגם במסורת הגדולה במקום שמנויין שם כל התיבות שכתוב בהן יו"ד דלא קרינן לא נמנה זה והם מנויין על פי החשבו' וזו אינה קשיא להאי מעבירי' לאו לשון עבירה הוא אלא לשון ויעבירו קול במחנ' והכי קאמר להו עלי לא טובה השמוע' אשר אנכי שומע את עם יי' מעבירין ומכריזין וקובלין עליכם והאי מעבירים לשון רבים הו' והעם יי' קאי ולא אבני עלי שהרי הם היו עוברים ולא היו מעבירים את אחרי' עכ"ל :

וכתבו התוספות על זה וז"ל התלמוד שלנו חולק על ספרים שלנו שכתוב בהם מעבירים וכן מצינו בירושלמי בשמשון והוא שפט את ישראל ארבעים שנה מלמד שהיו פלשתים יראים ממנו כ' שנה אחר מותו כמו בחייו ובכל הספרים שלנו כתוב עשרים שנה עכ"ל התוספות :

ולי נראה דלא קשה מידי הא דשמשון משמע כבדרש למה נאמר ב' פעמים כי שפט את ישראל עשרים שנה א"ר אחא מלמד שהיו פלשתים יראים ממנו עשרים שנה אחר מותו ועשרים אחר חייו והיינו ארבעים בתרי זימני דתלמודא לא קאמר מאי דכתיב והוא שפט את ישראל ארבעים שנה אלא והוא שפט את ישראל ארבעים שנה דמשמע כבדרש והשתא אתי שפיר ודוק ע"כ :

והמיהא לי על רש"י ז"ל דהא היה בקי במס' וסבירא ליה כדעת בעלי המסרה דהא לעיל גבי בני עלי דפרק במה בהמה הקשה מהמסרה על רב הונא בריה דרב יהושע וכתב ואומר אני שטעות גדול הוא וכו' והא אשכחן בכמה דוכתי דסבירא ליה דלא כדעת בעלי המסרה גבי ולבני הפילגשים כתב בפירוש החומש פלגשם כתיב חס' יוד שלא היתה אלא פלגש אחת והיא הגר והיא קטורה מלשון ב"ר וכן ויהי ביום כלות משה כלת כתיב ע"כ · ובהדיא במסרה כתיב הפילגשים ב' מלא דמלאי' דין ועל יד הגי סימן הפילגשים וכן ביום כלות משה כתוב במסורת הקטנה לית מלא :

ותו אשכחן דפי" בפי' החומש בפרשת ואתחנן מזוזות ביתיך מזזת כתיב שאין צריך אלא אחת · ותימה דבמסורת הוא כתיב מלא בו"יו בין ז"ין לת"יו · ורש"י ז"ל סבר לה כר' מאיר במנחות פ' הקומץ את המנחה גבי הא דגרסי' רב פפא איקלע לבי בר שמואל חזא ההו' פיתחא דלא הוה לי' פצימיא אלא משמאלא ועבידה לי' מזוזה א"ל כמאן כר' מאיר ושיילינן עלה מאי ר' מאיר דתניא בית שאין לו אלא פצים אחד רבי מאיר מחייב במזוזה וחכמים פוטרים מ"ט דרבנן מזוזות כתיב מ"ט דר' מאיר דתניא מזוזות שומע אני מיעוט מזוזות שתים כשהוא אומר מזוזות בפרשה שניה שאין ת"ל רבוי אחר רבוי ואין רבוי אחר רבוי אלא למעט מעטו הכתוב למזוזה אחת דברי רבי ישמעאל וכו' עכ"ל הגמרא שם : ואע"ג דהוה משמע קצת דכתיב מזוזות מלא בשני ווין ולא מזוזת חס' דהא רבי ישמעאל אי' ליה יש אם למסורת פי' לדרוש על פי הכתב כדגרסינן בריש סנהדרין גבי לטטפת מיהו אין ראיה מזה דהכי כמי אשכחן רבי עקיבא דאית ליה יש אם למקרא פירוש נדרוש כפי הדבור הקרוי כההיא דלטטפת ובפרק כל שעה אית ליה יש אם למסורת תוס' ע"כ :

ותו בפרק הבונה הקשו התוס' על רש"י ז"ל גבי הא דתניא רבי יהודה בן בתירה אומר נאמר בשני ונסכיה' בששי ונסכיה בשביעי כמשפטם הרי מ"ם י"וד מ"ם מכאן רמז לניסוך המים מן התורה וכו' ור"שי ז"ל גרים במקום בשביעי כמשפטם בשמיני כמשפטם וז"ל התוס' בשביעי כמשפטם גרסי' כדמוכח בפ"ק דתענית וכן הוא במסורת הגדולה ודלא כר"שי ז"ל דגרים בשמיני בס"פ לולב וערבה עכ"ל התו' : **וגם** בההיא דמנחות ר"שי ז"ל לא הקשה לתלמודא דפליג על הספרים המדוייקים כמו דהקשה גבי בני עלי וז"ל הגמ' שם בפרק הקומץ את המנחה ת"ר לטטפת לטטפת לטוטפות הרי כאן ד' ד"ר ישמעא' כו' עכ"ל הגמרא · ובספרים מדוייקי' ובספר תגי כך דינים שמע והיה אם שמוע כתיב לטטפת והיה כי יביאך ולטוטפת אבל בין פ"א לת"ו לא כתיב ו"יו ואני ראיתי בספר קדמון שגם והיה אם שמוע כתוב לטוטפת ומיהו סמכינן אמאי דגרסי' התוספות כדלקמן דהיכהו חזו ספר תגי והוו בקיאי במלא וחס' יתיר מינן · והקשו התוספות שם במנחות גבי ת"ר לטטפת וכו דלעיל על לטוטפות דוהיה כי יביאך דבגמרא מצריך שיהא מלא דמלא ובספרים מדוייקי' כך דינים שמע והיה אם שמוע לטטפת והיה כי יביאך ולטוטפת אבל בין פ"א לת"ו לא כתיב וי"ו · תימה היכי משמע תרי ואי הוה אמרינן גורעין ומוסיפין ודורשין ניחא אבל לא אשכחן אלא בתחלת תיבה ובסוף תיבה בפ"ב דזבחי' גבי ולקח מדם הפר דדרשי' דם מהפר יקבלנו וכן ונתתם את נחלתו לשארו דדרשינן בפ' יש נוחלין ונתתם נחלת שארו לו ומפר"ת דו"יו קמא דולטוטפת מוקמינן בסוף כאלו כתוב לטוטפות כדאשכחן בפרק הזהב אי שקלת ליה לו"יו דויסף ושדית ליה על חמישיתיו הוה ליה חמישיתוו והשתא מוקמינן ליה באמצע תיבה והוה ליה חמישיתיו ומוקמינן ליה במקו' י"וד באמצע תיבה · וקשה לפי' דפריך בתר הכי אי הכי גבי הקדש נמי דכתיב ויסף חמישית כו' ומשני דכי שקלת לו"יו דויסף הוה ליה חמישיתו והשתא לוקמינן באמצע תיבה דלהוו חמשיות הרבה הילכך נראה דבשום פעם לא מוקמינן אלא בסוף תיבה ככל הני שהבאתי עכ"ל התו' · וכך העלה רש"י ז"ל שם פ' הזהב דלא מוסיפין אלא בראש תיבה או בסופה אבל באמצע כדקאי קאי ע"ש · וליכא למיפרך בכה"ג סכינא חריפא מפסקינהו לקראי כדפריך בכל דוכתא משום דלא מיקרא הפסקה אלא דוקא בתיבו' להקדים תיבה זו לזו כדאמרינן התם מעיקרא גבי הך קרא דונתתם את נחלתו דסבר אביי למימר תירץ ואמר ליה רבא סכינא חריפא מפסקינהו לקראי ע"כ :

יקשה בעיני דבגמרא בהדיא גרסי' בפרק הקורא את המגלה עומד ת"ר כל המקראות הכתובים בתורה לגנאי קורין אותן לשבח כגון ישגלנה ישכבנה בעפולים בטחורים ובמסורת לא מני כי אם ו' דכתיב בעפולים קרי' בטחורי' ומשמיט ההוא דשמואל דפסוק וישימו את ארון יי' אל העגלה כתיב וקרי טחורים וכן הוא בכל ספרים המדויקים שלנו · ולא ידענא מה לתרוצי אלא כדתריצנא לעיל דאורחיה דתלמודא לפלוגי על המסורת :

ובב"ר מצאתי על פסוק לאסור שריו בנפשו אמר רב אידי שרו כתוב חס' י"ו זה היה פוטיפר' וקשה כי לא נמצא בשום ספר שיהיה חס' וגם במסר' רבתא לא נמנה בחשבון הנ"ו חס' י"וד במלעו' תיבו' וקריין ואין דרך לתרוצי כי אם כמה דתריצנא דאורחיה דתלמודא להכחיש המסורת :

ואיכא לתמהויי טוב' במה דאשכחית לרש"י ז"ל ולרבינו סעדיה גאון שהביאו קרי וכתיב מה שלא נמצא בשום ספר מספרי המסרה וז"ל רש"י בפי' תלים בפסוק הרודד עמי' תחתי כתב שבספרו היה קרי תחתיו וכתי' תחתי ובקשתי ולא מצאתיו במסרה גדולה שיהיה נמנה בחשבון הי"ח מלין דחסרים בהון ו"יו בסוף תיבותא · וז"ל רבינו סעדיה גאון בסוף דניאל בפסוק ויבא מלך הצפון וישפוך סוללה ולכד קרי וכתיב זאת המלה מבחריו כתיב וקרי מבגריין ובקשתי בספרי המסרה בכל חלופי האותיות ולא מצאתיו וקשה לי איך נעלם מהגאונים האלה המסרה דאליבא דמסרה דאית לן הוא טעות ומיהו בקיאי הוו

יתיר

יתיר מינן בכל מילי ואנן כסומים בארובה לגבייהו:

נתקשה בעיני זה כמה ימים מאחר דאורחיה דתלמודא להביא המסורת כדבריכנא לעיל במלא וחסר אליבא דמאן ניכתוב ס"ת דהא מה שכשר לזה פסול לזה: **לפום** ריהטא נראה למימר דכתלמודא דילן ניכתוב ס"ת במלא ובחס' מאחר דקבלנוהו עלינו ואינון הוו בקיאי במסרה ובמלא וחס' יתיר מינן· ומיהו חזינן לרש"י ז"ל דהא הוא מקשה מהמסרה לתלמודא דילן גבי בני עלי ואמר דטעות הוא מה דאמר בגמרא מעבירים כתיב כדכתיבנא לעיל· וגם בעלי התוספות מקשי' מהמסרה לתלמודא דילן ועבדי עקר מהמסרה וכדלקמן ביבמות ס"פ מצות חליצה אמר אביי כו' ואם המסרה לא הוה עיקר לא הוו מקשי' מינה לתלמודא ומדקא חזינן דאינון בתראי והוו עבדי עיקר מהמס' לאקשויי מינה לתלמוד' משמע דאליבא דמס' קא עבדינן ותו דכולהו ספרי ותקון ס"ת כולהו אליבא דמסר' ואנשי כנסת הגדולה גדולים הוו והיכא למיסמך עליהון· ואע"ג דקא חזינן דרש"י ז"ל גבי מזוזות דפרשת ואתחנן סבירא ליה כרבי מאיר מזוזות כתי' כדפריכנא לעיל וכך בכמה דוכתי הא חזינן דבדוכתא אחריתי מקשה מהמסרה לתלמודא כנ"ל:

ולא קשה מידי מה דמקשי' המיני' דאנן שנינן ואלפינן בתורה מדקא חזו עטור סופרים ותיקון סופרים וקרי וכתיב וזולתם דהא בעטור סופרים ח"ו לא סליקו להנהו וי' אלא כדפי' בערוך בערך עטר דאמר וז"ל עטור סופרים פי' לשון עטירה הוא תרגום רק הבמות לא סרו לא עטרו וכן הא דגרסינן בפ' המגרש בגמרא גופו של גט פטיר ועטיר כלומר פטור ומסולק ונראים הדברים שבתחלה אנשי כפרים לא הוו דייקי במקרא והוו קרו ושעדו לבכם ואחר תעבורו קדמו שרים ואחר נוגנים לדקדק כהררי אל ומשפטיך תהום רבה והוו משתבשי באילין מילי בההו' זמן וסברי להכי דקדוק משום דהכי מסתבר ואתו סופרים וסלקו להני וי"ו והוו קרי אחר תעבורו אחר נוגנים משפטיך תהום רבה וכד חזו סופרים קא עטרי להו להלין וי"ו והוו קרו להו להלין מלי עטור סופרי' ואתא ר' יצחק ואורי דקבלה איכון ה"למ ועד דורות קרובים להשתא הוו משתבשי וקרא ולא ישמע על פיך וסופרי מגמרי דלא מקרי בו"יו עכ"ל:

הנך רואה כי לא שנו כלל ח"ו ואם יקשו דליתא לדברי הגאון ז"ל נשיב עליהם מכח הסברה היעלה על לב אדם שרוצה לשנות ולהחליף דבר יאמר ראו מה החלפתי וכל שכן בדברי הגבוהו' והנה לשון המסרה ה' מלין עטור סופרים כו' וכן י"ח מלין תקון סופרים אם היה דעתם לשנות לא היו מגלים מה ששינו ולומר י"ח מלין תיקון סופרים כדגרסינן במכילתא· ועוד דלא שינו ח"ו הסופרים ולא תקנו אלא שכך היה לו לומר אלא מפני שכנה הכתוב מפני כבוד השכינה ודוק ותשכח· וכן בקרי וכתיב הא מראים מה דשינו את"ל דח"ו שינו אבל אנו כת המאמינים נאמין דכולהון ה"למ וכן בתיקון סופרים אפילו אם תמצא לומר שתקנו הסופרים לא מעלה ולא מוריד במה שהמינים פוקרים וראה גם ראה בעובדא דתלמי המלך בי"ג דבר ששינו שבפי' נאמר למה שינו ומה שינו כמה שכתבו לו סוף דבר בזה אין להם פה להשיב:

ואלולי אנשי כנסת הגדולה שהחזירו העטרה ליושנה כדכתיב ויקראו בספר תורת אלהים וכו' ודרשי' בנדרים פ' אין בין המודר וכו' עיין לעיל היינו הולכים כסומים וכמוכי' בסנוירי' ולא היה נמצא לנו ספר שיהיה מוגה ולא ס"ת שנוכל להסמך עליו· למיון זה אם מלה אחת היא בו"יו או בלא וי"ו כגון ולא בו"יו או לא בלא וי"ו לא הוינן ידעין לאוכוחי כמאן אלולי המסרה כהא דכתבי התוספות ביבמות ס"פ מצות חליצה גבי אמר אביי האי מאן דמקרי גט חליצה לא ליקרי לדידה לא לחודיה ואבה יבמי לחודיה דמשמע אבה יבמי כו' עד רב אשי אשכחיה לרב כהנא דקמצטער ומקרי לה ולא אבה יבמי אמר ליה לא סבר ליה מר להא דרבא אמר ליה מודה רבא בלא אבה יבמי ע"כ:

וכתבו התוס' וז"ל לא אבה כתוב בספרים מדוייקים וכן מוכח במסורת לא אבה ג' דסמיכי לא אבה יי' השחיתך· לא אבה יבמי· וישראל לא אבה לי· ויש שנים ר"פ במשנה תורה ולא אבה סיחון· ולא אבה יי' לשמוע אל בלעם ויש פסו' דלא שייכי לאותו מסורת ולא אבה נושא כליו דשאול· וגם אל מלך מואב שלא ולא אבה דיפתח עכ"ל התו'· הנך רואה בעיניך שאלולי המסורת היינו מסופקים אי הוה קרינן לא אבה או ולא אבה ומדקא חזינן דבמסורת אמר דאיגון ג' לא אבה ומיני דין חד מנהון ידעינן בבירור דלא קרי' ולא אבה ודכוו' טובא לאין מספר· ותו במס' מני לא ומלה אחרא ולית חד מנהון ולא ואמר איגון כך וכך בבירור ידענן דשארא כתבין וקרי' ולא וכן המשל י"ד פסוקים אית בהון לא לא ולא ולא או ההפך וכן כולם· וכן את את ואת ואת· כהא דאמרינן אך את הזהב ואת הכסף את הנחשת את הברזל את הבדיל ואת העופרת כת' עליו בעל המסורת וסימניך דהבא למלכיא ופי' בי כך דינו ואיגון ב' פסו' דנסבין הלין וו"ין תנייגא ואת ובתרא ואת ושארא את דין ופסו' ויהי כשמוע כל המלכים דיהושע החתי והאמורי הכנעני הפריזי החוי והיבוסי ופי' דהבא אך את הזהב למלכיא ויהי כשמוע כל המלכים· הנך רואה צחות לשון בעל המסורת וקוצר לשונו ובזה הודיענו כיצד קריאת וכתיבת הפסוק ואלולי בעל המסורת היכ' הוינן ידעין אם הוה מלינן כתוב החתי והאמורי והכנעני והפריזי לא הוינן ידעין להוכחא אם אמת או שקר וכן במלאים וחסרים דיש לנו אם למקרא ואם למסורות ומיהו פלוגתא היא ממה עבדינן עיקר כגון בפ' כיצד צולין גבי בבי' אחד יאכל ודכוות' בפרק קמא דסוכה סוכות סוכת ואיכא לקהויי ולאקושי טובא בהא ועיין בתוס' פרק קמא דסוכה· והוא הדין בקריין ולא כתיבין וקמצין ופתחין והמקומות שהם משתנין בטעמא ודכוו' טובא לאין מספר· ותו ג"כ במכייל' דמני המסורת באמרו ג' או ד' או זולתו מכולהו ילפינן כמה וכמה דינין ודרשת כהא דאמרי' במסורת בראשית ג' ר"פ וסי' בראשית ברא· בראשית ממלכת יהויקים· בראשית ממלכת צדקיה היינו דאמרי' במסכת ערכין ס"פ יש בערכין בקש הק"בה להחזי' את העולם לתוהו ובהו בשביל יהויקי' כיון שנסתכל בדורו נתישבה דעתו בקש הק"בה להחזיר את העולם לתהו ובוהו מפני דורו של צדקיהו כיון שנסתכל בצדקיהו נתישבה דעתו ע"כ: ותו גרסי' במסורת ויבדל ג' ויבדל אלהים בין האור· ויבדל בין המים אשר מתחת לרקיע· ויבדל דוד ושרי הצבא בד"ה כ"ה· כדאמר בערבי פסחי' כל הפוחת לא יפחות מג' הבדלות ולא יוסיף על ז' בשלמ' אין מוסיפין על ז' דהת' קא חשיב ז' הבדלות ולא אשכחן טפי אלא ג' אמאי משום דג' פעמים כתיב ויבדל והבדלה ראשונה היתה במוצאי שבת לפיכך עושים ג' הבדלות במוצאי שבת בין קדש לחול בין אור לחושך בין ישראל לעמים· ובין יום השביעי לששת ימי המעשה בכלל בין קדש לחול ואומרים אותו כדי לסמוך לחתימה מעין חתימה. ותו גרסי' במסורת פתוח ד' וסי' וכל כלי פתוח· שרשי פתוח אלי מים· קבר פתוח גרונם· אשפתו כקבר פתוח· ואינן כנגד ד' מדות שהם בכלי חרש נקב בכונס משקה נפסל מלקדש בו מי חטאת היינו וכל כלי פתוח וגו' ועדיין כלי הוא לזרעי' נקב בשורש קטן טהור הוא לזרעים אם היה בעלין נקוב אינו מקבל טומאה היינו שרשי פתוח דאי"ב ועדיין כלי הוא לקבל בו זתים נקב במוציא זית טהור העשוי לאוכלין היינו קבר פתוח גרונם דתלים דשתם אכילה כזית ועדיין כלי הוא· לרמונים נקב במוציא רמון טהור הוא לגמרי והיינו אשפתו פתוח כלומר כשהכלי במוציא רמון נדמה לאשפה דשוב אין תורת כלי עליו: והרבה מסימנים אלו נדרשים בכ"הג לאין מספר ואהם מפוזרים במרדכי ובתשובות מהר"ם כדפסק בהכוני שהם ג'· הכוני פלעוני· הכוני בל חליתי ע"ש· ואין ספק כי מכין הסימנים להיותם ז' או ד' או י' או ג' כולם לצורך גדול ולא לחנם וזה מוכיח על קדושת תורתינו הקדושה ולא לחנם נסמכו· וכן כשהמסר' מביאה הסימן בלשון תרגום יש בו לדרוש ולהבין ולכן כל מה שיכולתי למצוא וללקט מהם מכל ספרי המסר' שהיו לי כולם לקטתי' ושמתים בכ"ד זה במקומות שהיו שייכים וחזרתי ותקנתים במסרה הגדולה כדי שבנקלה ימצאו· ואלו הייתי רוצה להאריך ולהביא תועלות המסרה כולן ורואותיהם היה האורך גדול ולהג הרבה יגיעת בשר:

ובהיות כי ראיתי התועלת הגדול הנמשך מהמסרה גדולה וקטנה ומסרה רבתא גליתי אוזן השר דניאל בומבי"רגי יצ"ו והודעתיו התועלת שימשך ממנה אז שם כל מאמצי כחו לשלוח בכל אלו הגלילות לחפש כל מה שימצא מהמסרה ות"ל נתגלגלו לידינו מספרי המס מה שאיפשר להתגלגל· והשר הנז' לא נתעצל וידו לא קפץ וימינו לא השיב אחור מלהזיל זהב מכיסו בהוצאת קניית הספרים והשלוחים אשר נשתדלו לחפשם בחורים ובסדקים ובכל מקום שהיו:

ואחר שראיתי בספרי המסרה והתבוננתי בהם ראיתי מבולבלי' בתכלית ומשובשים עד שאין בהם בית השר אין שם מת היינו הפסוקים שהיה מביא בעל המסורת והבלבול הגדול שהיה בהם כי אותם הספרים שהיה בהם המסרה סביב לא היתה המסרה כתובה כסדר הפסוקים שהיה בעמוד דמיון זה אם היו ה' או ו' פסוקים בעמוד הא' מתחיל ויאמר והב' ויגד והג' וזה והד' וישלח והה' ותשב המסורת היה מתחיל וישלח כ"ב ואחר כך ויגד כ"ד ואח"כ ותשב ט"ו בלי סדר ותיקון ורובם היו כתובים בקצרים וציורים עד שלא היה באפשרות להבין מהן שום דבר כי כוונת הסופר היתה ליפות כתיבתו ולא להבין ולעיין בה· וגם ברובם במשל היו בראש הדף כמו ד' שורות ולמטה כמו ה' לעולם הסופר לא היה מוסיף ולא גורע ואם אירא א"ב או לשון מסורת גדול היה מפסיק באמצע או בראש וכן מקצר מהם הרבה כדי להשוות שורותיו· וכשראיתי כל זה הבלבול נערתי חצני בתחלה לשים כל המסורת על סדר הפסוקים ואח"כ חפשתי בספרי המסרה שהיו לי חבורים לבד זולת מה שהיה כתו' סביב המקרא ובמקומו' שהיה הדלוג מהסופר והקצור כדי להשוות השורות שיהיו במספר ד' למעלה וה' למטה אז הייתי מבקש בחבורי המסרה והייתי מתקנם על נכון ובמקומו' שמצאתי הפרש בין ספרי המסרה זה אומר בכה וזה אומר בכה הבאתי דעות שניהם וכן ימצא כתוב סביבו' המקרא הזאת שהדפסנו במסורת נקוד על הפלוגתא בהיות כי אינו מלשון בעל המסורת· וכן במקומות שהיה קשה לי על לשון ספר אחד מהמסרה שלא הייתי מוצא כדבריו ברוב הספרים ובמסרה אחרת באופן אחר ולא היה קשה ובמקומו' שהיה קשה מדידיה אדידיה או שהיה טעו' הייתי חוקר עד שהייתי מוצא האמת לעניות דעתי ובמקומו' הנחתי הדבר בספק· וכן כמה מיני קהוון כאשר ימצא כתו' סבובות כ"ד זה שהדפסנו· והשם יודע כמה טורח עברתי על זה וכבר זה מפורסם לכל מי שראה אותי מתעסק בו: ובהגהת הפסוקים לא היה איפשר שהייתי יכול להגיה אא"כ שהייתי יודע כל הכ"ד על פה וזה נעלם ממני ואלולי ספר א' הנקרא שמו קונקור"דנס"יא חברו חכם א' קרוב לזמנינו זה בכמו מ' שנה שמו רבי יצחק נתן זצ"ל שכבר נדפס פה ויניציאה בבית דפוסינו לא היה באפשר שהייתי יכול להגיה והוא כלי יקר מקיף כל קטרי המכתב הקדוש ומבאר כל המכתב הקדוש בחברו כל שם ופועל עם הדומה לו ובראש כל שם ופועל מפרש התיבה הזאת פי' כך וכך או תפרד לכך וכך ראשים ופי' כך וכך ובציינו אותם הגיונים בחלוקת כל פרשה ופרשה וכל נביא ונביא לכך וכך פרשיות ובכל תיבה רושם זאת תמצא תסימן פלוני בפסוק ד' או כ' או ל' שבשבת זה תכף בנקלה ימצא המבוקש· ואם פסוק אחד יש לו ד' או ה' פעלים ושמות כגון ובכל ידי כשיתיך תמצא פסוק זה בשרש צל ובשרש יד ובשרש כשה עד שאם היוך משיג או זוכר לידע כי אם תיבה א' שהיא פועל או שם מהפסוק תכף תמצא מבוקשך בשרש הפועל או השם ההוא· וגדולה מעלת ותועלת זה הספר לאין תכלית וזולתו ובלעדו אין דרך לעיין במסורת למצוא הפסוק שצריך תכף כי אם צרי' שהמעיין יבקש הפסוק שמביא המסורת או זולתו שצרי' יעבור זמן רב כי יבאו פסוקים שלא ידע באיזה נביא הם ואפילו ידעו צריך שיבקש כל הנביא ולאו כל עלמא מקרא גמירי· ומי שהגיע ספר זה לידו אין צריך לו לשרשי הקמחי כי יש בו השרשים מוסף עליו המורה מקום מכל פסוקי המקרא לא יחסר עוד אחד· סוף דבר בלעדיו לא הייתי יכול לעשות מה שעשיתי:

ובהיות כי המסורת היה רב להדפיסו כולו סביב המקרא במקום שכבר הבאתי סימן א' פעם א' לא חשתי להביאו פעם אחרת דמיון זה וישלח הם כ"ב כתבתי אותם כולם פעם אחת בסדר נח בפסוק וישלח את היונה כשהגעתי אח"כ בוישלח אחר לא רציתי להאריך לכתבו פעם אחר' כי כבר נכתב ונחתם אבל כתבתי הוא נמסר בסדר נח· ובנביאים בהיות שהם גדולים וכל נביא יש בו בכמותו בכמו כ"ה פעמ שיש בכל פרשה ופרשה אם הייתי כות' נמסר בנביא פלו' לבד היה יוצא שכרו בהפסדו שלא היה· באפשרו' למצוא כי הם בקושי גדול והיה המעיין קץ בו והיה מניחו מלבקשו לכן הוצרכתי להשתמש בחלוקת הפרשיות שהביא בספרי רבי יצחק נתן ספר הקונקור"דנצי"יא וכתבתי נמסר בנביא פלוני בסימן פלוני למען ירוץ קורא בו ואלו הייתי מוצא חלוקת הפרשיות שחלקו בעלי המסרה בכל המקרא הייתי יותר חפץ להשתמש ממנה מזולתה ואח"כ הגיעה לידי לאחר שכבר כמעט השלמתי אמרתי להדפיסה גם היא לבל תשתכח ותאבד מישראל: **וכדי** שיהיה המסורת שלם הוצרכתי לתקן ולחבר אח"כ המסורת הגדולה שאין באפשרות להדפיסה סביב שום ספר כי היא בכמותה הרבה וסדרתיה כדרך הערוך ממש למען ירוץ קורא בה: וכן כל מה שהדפסנו מהמסרה סביב הכ"ד דהיינו מהמסר' האמצעית לא הגדולה חזרתי וחברתי אותם עם המסרה הגדולה שסדרתי כמו הערוך ולא חשתי להביאה כי אם ראשי פרקים כגון וישב מ"ו נמסר בנביא פלוני בסימ' פלוני וכן כל מה שנשמט וזה לשכה· המשל אם המעיין יעיין בנביא או זולתו בראותו העמוד יש ו' או י"א פסוקים בכל פסוק לא ימצא שלא תהיה בו תיבה ששייך בה מסורת והמסרה קטנה היא בכל תיבה ששייך בה מסורת ואומרת ד' או ל' או ט"ו וזה לא היה באפשר לכתו' המסורת כולו שהיה שייך לאותו דף שאם היו שייכי' י' תיבות

הקדמה

למסורת הבאתי מהם ד' או ה' על הרוב לדוחק רוחב העמוד והמעיין לא ידע אם הם במקום אחר כבר נדפסי' ובאיזה מקום הם כדי לבקשם במקומם ויחשב בלבו שאין בכ"ד זה כל המסורת ששייך בו לכן הוצרכתי לציין בסרש התיבה ההיא במסרה רבתא באיזה מקום נדפס בבניא פלוני בסימן פלוני וכן בהרבה מקומות השמיטו המדפיסים הרבה מהסימני' לסיבת שאירע להם להיות העמוד ארוך כדרך שאירע למלאכת הדפוס הוצרכתי לחזור ולחברם במסרה גדולה ולכן ימצא הרבה פעמים כתוב סביבו' העמוד נמסר במס' רבתא' וכן בסימנים הגדולים מ"לט וכ"ה שהיו שייכי' לאותו עמוד שלא היה באפשר להדפיסם במקומם יען היותם ארוכים והעמוד היה קטן מהכיל כל הסימן וכן באלפא בי"תות המסרה רבתא שהיו שייכים בעמוד כתבתי סביב העמוד במסרה זה הוא חד מן א"ב פלוני ונמסר במסרה רבתא במערכת אות פלוני לבל ישיג שום טורח למעיין לבקש · ואין לתמוה כשימצא כתוב במסרה נמסר בשמואל ב' או חלק ב' או א' וכן במלכים ב' וכן בד"ה ב' ובעזרא ג"כ בנחמיה וזה כי מנית חלוקת פרשיות התורה והנביאים והכתובים הכתוב בק"ונקור"דנסיא · חלק שמואל לב' חלקים וכן מלכים וד"ה ועזרא עד דברי נחמיה בן חכליה משם והלך קרא שמו נחמיה : ולזה מאחר שכשתחפשנו בחלוקות וסימני' מחבר הקונקור"דנס"יא אמרתי לכתוב אחר הקדמתי זאת כל החלוקות והסימנים הללו שאם בהדפסה נשמט אי זה סימן בשגגה כבר יוכל לתקן מאחר שהם נדפסים אחר הקדמתי זאת ובכ"ד זה בכל חלוקה וחלוקה הדפסנו הסימן ששייך למען ירוץ קורא בו למצוא מבוקשו כשאומר במסורת נמסר בסימן פלוני :

הנה לא נמנע ממני בכל מאדי וכחי לעשות ולתקן המסרה בכל התיקונים שאיפשר כדי להשאירה ברה וטהורה ולהראות העמים והשרים את יופיה כי טובת מראה היא וזה לאוהבי תועלת אחינו בני ישראל ותפארת תורתינו הקדושה והתמימה ולמלאכת תאות ושאלת השר דניאל בומבירג"י יצ"ו במה שאיפשר אע"פ שכספו היתה גדולה מהשגתי · וכן במפרשים שמתי כל מאמצי כחי לתקן המעוות במה שאפשר ובמה שהשיגה בו עניות דעתי לפני שמים ולהועיל לבני עמנו ולא כסוגותי אחור בשביל הטורח הרב כי שינה לעיני לא נתתי לשבוע הן בחורף הן בקיץ ולא חששתי לקום בלילה לקור וזולתו כי חפצי וכוונתי היתה לראות תכלית המלאכה מלאכת הקדש · ישתבח הבורא אשר זיכני להתחיל ולהשלים זכרה לי אלהי לטובה אמן .

וזה לך מספר הפרשיות שעליהם נרשמו הסימנים

בראשית פרשיותיו חמשים

א בראשית
ב ויכולו השמים
ג ויהיו שניהם ערומים
ד והאדם ידע
ה זה ספר תולדות
ו ויהי כי החל האדם
ז ויאמר יי' לנח בא אתה
ח ויזכור אלהים את נח
ט ויברך אלהים את נח
י ואלה תולדות בני נח
יא ויהי כל הארץ שפה אחת
יב ויאמר יי' אל אברם לך לך
יג ויעל אברם ממצרים
יד ויהי בימי אמרפל
טו אחר הדברים האלה
יו ושרי אשת אברם
יז ויהי אברם בן תשעים שנה
יח וירא אליו יי' באלוני ממרא
יט ויבואו שני המלאכים סדומה
ך ויסע משם אברם
כא וי' פקד את שרה
כב ויהי אחר הדברים האלה
כג ויהיו חיי שרה
כד ואברהם זקן בא בימים
כה ויוסף אברהם ויקח אשה
כו ויהי רעב בארץ מלבד
כז ויהי כי זקן יצחק
כח ויקרא יצחק אל יעקב
כט וישא יעקב את רגליו
ל ותרא רחל כי לא ילדה
לא וישמע את דברי בני לבן
לב וישכם לבן בבקר
לג וישא יעקב עיניו
לד ותצא דינה
לה ויאמר אלהים אל יעקב
לו ואלה תולדות עשו
לז יוסף בן שבע עשרה שנה
לח ויהי בעת ההיא וירד יהודה
לט ויוסף הורד מצרימה
מ ויהי אחר הדברי' האלה חטאו
מא ויהי מקץ שנתים
מב וירא יעקב כי יש שבר
מג והרעב כבד בארץ
מד ויצו את אשר על ביתו
מה ולא יכול יוסף להתאפק
מו ויסע ישראל וכל אשר לו
מז ויבא יוסף ויגד לפרעה
מח ויהי אחר הדברים האלה ויאמר ליוסף
מט ויקרא יעקב לבניו
נ ויפול יוסף על פני אביו

שמות פרשיותיו מ'

א ואלה שמות בני ישראל
ב וילך איש מבית לוי
ג ומשה היה רועה
ד ויען משה ויאמר
ה ואחר באו משה ואהרן
ו ויאמר יי' אל מש' עתה תראה
ז וידבר יי' אל משה לאמר
ח ויאמר יי' אל משה אמור אל אהרן
ט ויאמר יי' אל מש' בא אל פרע'
י ויאמ' יי' א' משה בא וגו' כי אני
יא ויאמר יי' אל משה עוד נגע
יב ויאמר יי' אל משה ואל אהרן החדש
יג קדש לי כל בכור
יד דבר אל בני ישראל וישבו
טו אשירה ליי' כי גאה גאה
יו ויסעו מאלים
יז ויסעו כל עדת בני ישראל
יח וישמע יתרו
יט בחדש השלישי
ך וידבר אלהים את כל הדברים
כא ואלה המשפטים
כב אם במחתרת ימצא
כג לא תשא שמע שוא
כד ואל משה אמר עלה
כה וידבר וגו' ויקחו לי תרומה
כו ואת המשכן תעשה
כז ועשית את המזבח
כח חוקת עולם לדורותיכם
כט חוקת עולם לו ולזרעו
ל ועשית מזבח מקטר קטרת
לא וידבר וגו' ראה קראתי בשם
לב וירא העם כי בושש משה
לג וידבר וגו' לך עלה מזה
לד ויאמר יי' וגו' פסל לך
לה ויקהל משה
לו ועשה בצלאל ואהליאב
לז ויעש בצלאל את הארון
לח ויעש את מזבח העולה
לט ומן התכלת והארגמן
מ וידבר וגו' ביום החדש הראשון

ויקרא פרשיותיו כ"ז

א ויקרא אל משה
ב ונפש כי תקריב קרבן
ג ואם זבח השלמים קרבנו
ד וידבר וגו' נפש כי תחטא
ה ונפש כי תחטא
ו וידבר וגו' צו את אהרן
ז וזאת תורת זבח השלמים
ח וידבר וגו' קח אהרן
ט ויהי ביום השמיני
י ויקחו בני אהרן
יא וידבר וגו' זאת החיה
יב וידבר וגו' אשה כי תזריע
יג וידבר וגו' אדם כי יהיה בעור
יד זאת תהיה תורת המצורע
טו וידב' וגו' איש איש כי יהיה זב
יו וידבר וגו' אחרי מות
יז וידבר וגו' דבר אל אהרן
יח וידבר וגו' כמעש' ארץ מצרים
יט וידבר וגו' קדושים תהיו
ך וידבר וגו' אל בני ישר' תאמר
כא ויאמר וגו' אמור אל הכהנים
כב וידבר וגו' דבר א' אהרן וינזרו
כג וידבר וגו' מועדי יי'
כד וידבר וגו' צו את בני ישראל
כה וידבר יי' אל משה בהר סיני
כו לא תעשו לכם אלילים
כז וידבר וגו' איש כי יפליא

מדבר סיני פרשיותיו ל"ו

א וידבר וגו' במדבר סיני
ב וידבר וגו' איש על דגלו
ג ואלה תולדות אהרן
ד וידבר וגו' נשא את ראש בני
ה וידבר וגו' צו את בני ישראל
ו וידב' וגו' איש או אשה כי יפלי'
ז ויהי ביום כלות
ח וידבר וגו' בהעלותך
ט וידבר וגו' ויעשו בני ישראל
י וידבר עשה לך חצוצרות
יא ויהי העם כמתאוננים
יב ותדבר מרים
יג ואחר נסעו העם
יד ותשא כל העדה
טו וידבר וגו' כי תבואו אל ארץ
יו ויקח קרח
יז וידבר וגו' אמור אל אלעזר
יח ויאמר יי' אל אהרן אתה ובניך
יט וידבר וגו' זאת חוקת התורה
ך ויבואו בני ישראל כל העדה
כא ויראו כל העדה
כב ויסעו בני ישראל ויחנו
כג ויאמר בלעם אל בלק בנה לי
כד וירא בלעם כי טוב בעיני
כה וישב ישראל בשטים
כו ויאמר יי' אל משה ואל אלעזר
כז ותקרבנה בנות צלפחד
כח וידבר וגו' את קרבני לחמי
כט ובחדש השביעי
ל ויאמר משה אל בני ישראל
לא וידבר וגו' נקום נקמת
לב ומקנה רב היה לבני גד
לג אלה מסעי
לד וידבר וגו' צו את בני ישראל
לה וידבר וגו' בערבות מואב
לו ויקרבו ראשי האבות

דברים פרשיותיו ל"ד

א אלה הדברים
ב ונפן ונסע המדברה
ג ונפן ונעל דרך הבשן
ד ועתה ישראל שמע
ה ויקרא משה אל כל ישראל
ו וזאת המצוה
ז כי יביאך יי' אלהיך
ח כל המצוה אשר אנכי מצוך
ט שמע ישראל אתה עובר היום
י בעת ההיא אמר יי' אלי
יא ואהבת את יי' אלהיך
יב אלה החקים והמשפטים
יג את כל הדבר אשר אנכי מצו'
יד בנים אתם ליי' אלהיכם
טו מקץ שבע שנים
יו שמור את חדש האביב
יז לא תזבח ליי' אלהיך
יח לא יהיה לכהנים הלוים
יט כי יכרית יי' אלהיך
ך כי תצא למלחמה
כא כי ימצא חלל
כב לא תראה את שור אחיך
כג לא יקח איש את אשת אביו
כד כי יקח איש אשה ובעלה
כה כי יהיה ריב בין אנשים
כו והיה כי תבא
כז ויצו משה וזקני ישראל
כח והיה אם שמוע תשמע
כט ויקרא משה אל כל ישראל
ל והיה כי יבאו עליך
לא וילך משה
לב האזינו השמים
לג וזאת הברכה
לד ויעל משה

יהושע פרשיותיו כ"ד

א ויהי אחרי מות משה
ב וישלח יהושע בן נון
ג וישכם יהושע בבקר
ד ויהי כאשר תמו כל הגוי
ה ויהי כשמוע כל מלכי האמורי
ו ויריחו סוגרת ומסוגרת
ז וימעלו בני ישרא' מעל בחרם
ח ויאמר יי' אל יהושע אל תירא
ט ויהי כשמוע כל המלכים
י ויהי כשמוע אדני צדק
יא ויהי כשמוע מלך חצור
יב ואלה מלכי הארץ
יג ויהושע זקן
יד ואלה אשר נחלו בני ישראל
טו ויהי הגורל למטה יהודה
יו ויצא הגורל לבני יוסף
יז ויהי הגורל למטה מנשה
יח ויקהלו כל עדת בני ישראל
יט ויצא הגורל השני לשמעון
ך וידבר יי' אל יהושע
כא ויגשו ראשי
כב אז יקרא יהושע
כג ויהי מימים רבים
כד ויאסף יהושע את כל שבטי שופטים

מספר הפרשיות שעליהם נרשמו הסימנים

שופטים פרשיותיו כ״א

א ויהי אחרי מות יהושע
ב ויעל מלאך יי׳ מן הגלגל
ג ואלה הגוים אשר הניח יי׳
ד ויוסיפו בני ישראל וגו׳ ויחזק
ה ותשר דבורה
ו ויעשו בני ישראל הרע
ז וישכם ירובעל
ח ויאמרו אליו איש אפרים
ט וילך אבימלך בן ירובעל
י ויקם אחריו יאיר הגלעדי
יא ויפתח הגלעדי
יב ויצעק איש אפרים
יג ויוסיפו בני ישרא׳ לעשו׳ הרע
יד וירד שמשון תמנתה
טו ויהי מימים בימי קציר
יו וילך שמשון עזתה
יז ויהי איש מהר אפרים
יח בימים ההם אין מלך
יט ויהי בימי׳ ההם ומלך אין ביש׳
ך ויצאו בני ישראל
כא ואיש ישראל

שמואל א׳

א ויהי איש אחד מן הרמתים
ב ותתפלל חנה
ג והנער שמואל משרת
ד ויהי דבר שמואל
ה ופלשתים לקחו את ארון האלהים
ו ויהי ארון יי׳ בשדה פלשתים
ז ויבאו אנשי קרית יערים
ח ויהי כי זקן שמואל
ט ויהי איש מבנימין
י אמור לנער ויעבור לפנינו
יא ויעל נחש העמוני
יב ויאמר שמואל אל כל ישראל
יג בן שנה שאול במלכו
יד ויצא מצב פלשתים
טו ויאמר שמואל אל שאול אותי שלח יי׳
יו ויאמר יי׳ אל שמואל עד מתי
יז ויאספו פלשתים את מחניהם
יח ויהי ככלותו לדבר אל שאול
יט וידבר שאול אל יונתן בנו
ך ויברח דוד מניות ברמה
כא ויבא דוד אל אחימלך
כב וילך דוד משם וימלט
כג ויגידו לדוד לאמ׳ הנ׳ פלשתי׳
כד ויעל דוד מש׳ וישב במצודות
כה וימת שמוא׳ ויקבצו כל ישרא׳
כו ויבואו הזיפים אל שאול
כז וילך דוד לדרכו
כח ויהי בימים ההם ויקבצו פלשתים
כט ויקבצו פלשתים את כל מחניהם
ל ויהי בבא דוד ואנשיו
לא ופלשתים נלחמים בישראל

שמואל ב

א ויהי אחרי מות שאול
ב ויהי אחרי כן וישאל דוד ביי׳
ג ותהי המלחמה ארוכה בין בית דוד
ד וישמע בן שאו׳ כי מת אבנר
ה ויבאו כל שבטי ישרא׳ א׳ דוד
ו ויוסף עוד דוד את כל בחור
ז ויהי כי ישב המלך בביתו
ח ויהי אחרי כן ויך דוד את הפלשתי׳
ט ויאמר דוד הכי יש עוד אשר
י ויהי אחרי כן וימת מלך בני עמון
יא ויהי לתשובת השנה
יב וישלח יי׳ את נתן אל דוד
יג ויהי אחרי כן ולאבשלום בן דוד אחות
יד ואבשלום ברח וילך אל גשור
טו ויהי מאחרי כן ויעש לו אבשלו׳
יו ודוד עבר מעט מהראש
יז ויאמר אחיתופל אל אבשלו׳
יח ויפקוד דוד את הע׳ אשר אתו
יט וירגז המלך ויעל על עלית השער
ך ושם נקרא איש בליעל
כא ויהי רעב בימי דוד
כב וידבר דוד ליי׳
כג נאם דוד בן ישי
כד ויוסף אף יי׳ לחרות בישראל

מלכים א

א והמלך דוד זקן
ב ויקרבו ימי דוד למות
ג והממלכה נכונה ביד שלמה
ד ויהי המלך שלמ׳ מלך על כל ישראל
ה ושלמה היה מושל בכל הממלכות
ו ויהי בשמנים שנה
ז ואת ביתו בנה שלמה
ח אז יקהל שלמה
ט ויהי ככלות שלמה
י ומלכות שבא שומעת
יא והמלך שלמה אהב נשים
יב וילך רחבעם שכם
יג והנה איש אלהים בא מיהודה
יד בעת ההיא חלה אביה
טו ובשנת שמנה עשרה שנה
יו בשנת שלש לאסא
יז ויאמר אליהו התשבי
יח ויהי ימים רבים ודבר יי׳ היה
יט ויד יי׳ היתה אל אליהו
ך ובן הדד מלך
כא ויהי אחרי הדברים האלה כרם היה לנבות
כב וישבו שלש שנים

מלכים ב

א ויפשע מואב בישראל
ב ויהי בהעלות יי׳ את אליהו
ג ויהורם בן אחאב מלך
ד ואש׳ אחת מנשי בני הנביאים
ה ונעמן שר צבא מלך ארם
ו ויאמרו בני הנביאים א׳ אלישע
ז ויאמר אלישע שמעו דבר יי׳
ח ואלישע דבר אל האשה
ט ואלישע הנביא קרא לאחד
י ולאחאב שבעים בנים
יא ועתליה אם אחזיה
יב בן שבע שנים יהואש במלכו
יג בשנת עשרים ושלש שנה ליואש
יד בשנת שתים ליואש
טו בשנת עשרים ושבע שנה לירבעם
יו בשנת שבע עשר׳ שנה לפקח
יז בשנת שתים עשר׳ שנה לאחז
יח ויהי כשנת שלש להושע
יט ויהי כשמע המלך חזקיהו
ך בימים ההם חלה חזקיהו
כא וישכב חזקיהו עם אבותיו
כב בן שמנ׳ שנה יאשיהו במלכו
כג וישיבו את המלך דבר
כד בימיו עלה נבוכד נאצר
כה ויהי בשנת התשיעית למלכו

ישעיה פרשיותיו סו

א חזון ישעיהו
ב הדבר אשר חזה ישעיהו
ג כי הנה הארון יי׳ צבאות
ד והחזיקו שבע נשים באיש אחד
ה אשירה נא לידידי
ו בשנת מות המלך עזיהו
ז ויהי בימי אחז בן יותם
ח ויאמר יי׳ אלי קח לך גליון
ט בעת הראשון הקל ארצה
י הוי החוקקים חקקי און
יא ויצא חוטר מגזע ישי
יב אודך יי׳ כי אנפת בי
יג משא בבל
יד וקרוב לבא עתה
טו בשנת מות המלך אחז
יו שלחו כר מושל ארץ
יז משא דמשק
יח הוי ארץ צלצל
יט משא מצרים
ך בשנת בא תרתן אשדודה
כא משא מדבר ים
כב משא גיא חזיון
כג משא צור
כד הנה ה׳ בוקק הארץ
כה יי׳ אלהי אתה ארוממך
כו ביום ההוא יושר השיר
כז ביום ההוא יפקוד יי׳ בחרבו
כח הוי עטרת גאות שכורי אפרי׳
כט הוי אריאל אריאל
ל הוי בנים סוררים
לא הוי היורדים מצרים לעזרה
לב הן לצדק ימלוך מלך
לג הוי שודד ואתה לא שדוד
לד קרבו גוים לשמוע
לה ישושום מדבר וציה
לו ויהי בארבע עשרה שנה
לז ויהי כשמוע המלך חזקיהו
לח בימים ההם חלה חזקיה
לט בעת ההיא שלח
מ נחמו נחמו עמי
מא החרישו אלי איים
מב הן עבדי אתמוך בו
מג ועתה כה אמר יי׳ בוראך יעקב
מד ועתה שמע יעקב עבדי
מה ולאמר לירושלם תבנה
מו כרע בל
מז רדי ושבי על עפר
מח שמעו זאת בית יעקב הנקראי׳
מט שמעו איים אלי
נ כה אמר יי׳ אי זה ספר
נא שמעו אלי רודפי צדק
נב עורי עורי לבשי עזך
נג מי האמין לשמועתינו
נד רני עקרה
נה הוי כל צמא
נו כה אמר יי׳ שמרו משפט
נז הצדיק אבד
נח קרא בגרון
נט הן לא קצרה יד יי׳
ס קומי אורי כי בא אורך
סא רוח יי׳ אלהים עלי
סב למען ציון לא אחשה
סג מי זה בא מאדום
סד לו קרעת שמים
סה נדרשתי ללא שאלו
סו כה אמר יי׳ השמים כסאי

ירמיה פרשיותיו נב

א דברי ירמיה
ב ויהי דבר יי׳ וגו׳ הלוך וקראת
ג לאמ׳ הן ישלח איש את אשתו
ד אם תשוב ישראל נאם יי׳
ה שוטטו בחוצות ירושלם
ו העיזו בני בנימין
ז הדבר אשר היה אל ירמיהו
ח בעת ההיא נאם יי׳ יוציאו
ט מי יתנני במדבר מלון
י שמעו את הדב׳ אשר דבר יי׳
יא הדבר אשר היה אל ירמיהו
יב צדיק אתה יי׳ כי אריב אליך
יג כה אמר יי׳ הלוך וקנית לך
יד אשר היה דבר יי׳ אל ירמיהו
טו ויאמר יי׳ אלי אם יעמד משה
יו ויהי דבר יי׳ אלי לאמ׳ לא תקח לך אשה
יז חטאת יהודה כתובה
יח הדבר וגו׳ קום וירד׳ בית היוצ׳
יט כה אמר יי׳ הלוך וקנית
ך וישמע פשחור
כא הדבר בשלוח אליו המלך
כב כה אמר יי׳ רד בית מלך יהוד׳
כג הוי רועים מאבדים
כד הראני יי׳ ושני דודאי תאנים
כה הדבר וגו׳ על כל עם יהודה
כו בראשית ממלכת יהויקים
כז כה אמר יי׳ אלי עשה לך
כח ויהי בשנה ההיא בראשית
כט ואלה דברי הספר אשר שלח ירמיה
ל הדבר וגו׳ כה אמר וגו׳ כתב
לא בעת ההיא נאם יי׳ אהיה
לב הדבר וגו׳ בשנה העשירית
לג ויהי דבר יי׳ אל ירמיהו שנית
לד הדבר וגו׳ נבוכד נאצר מלך
לה הדבר וגו׳ בימי יהויקים בן
לו ויהי בשנ׳ הרביעית ליהויקים
לז וימלוך מלך צדקיהו
לח וישמע שפטיה
לט בשנה התשיעית לצדקיהו
מ הדבר וגו׳ אחר שלח אותו נבוזראדן
מא ויהי בחדש השביעי בא
מב ויגשו כל שרי החיילים
מג ויהי ככלות ירמיהו לדבר
מד הדבר וגו׳ אל כל היהודים
מה הדבר אשר דבר ירמיהו
מו אשר היה דבר יי׳ אל ירמיהו
מז אשר היה וגו׳ אל פלשתים
מח למואב כה אמר יי׳
מט לבני עמון כה אמר יי׳
נ הדבר אשר דבר יי׳ אל בבל
נא כה אמר יי׳ הנני מעיר ע׳ בבל
נב בן עשרי׳ ואחד שנה צדקיהו

יחזקאל פרשיותיו מה

א ויהי בשלשים שנה
ב ויאמר אלי בן אדם עמד על
ג ויאמר אלי את אשר תמצא
ד ואתה בן אדם קח לך לבנה
ה ואתה בן אדם קח לך חרב
ו ויהי דבר יי׳ וגו׳ שים פניך אל הרי ישראל
ז ויהי דבר יי׳ וגו׳ אל אדמת
ח ויהי בשנה הששית
ט ויקרא באזני קול גדול
י ואראה והנה על הרקיע
יא ותשא אותי רוח
יב ויהי דבר יי׳ וגו׳ בתוך בי׳ המרי
יג ויהי דבר יי׳ וגו׳ הנבא על
יד ויבא אלי אנשי׳ מבני ישראל
טו ויהי דבר יי׳ מה יהיה עץ הגפן
יו ויהי דבר יי׳ וגו׳ הודע את
יז ויהי דבר יי׳ וגו׳ חוד חידה ומשול

מספר הפרשיות שעליהם נרשמו הסימנים

ומשול משל
יח ויהי וגו' מה לכם אתם מושלי'
יט ואתה שא קינה אל נשיאי
ד ויהי בשנה השביעית
כא ויהי וגו' שים פניך דרך
כב ויהי וגו' התשפוט התשפוט
כג שתים נשים בנות אם אחת
כד ויהי וגו' כתב לך את שם היום
כה ויהי וגו' שים פניך א' בני עמון
כו ויהי בעשתי עשרה שנה
כז ויהי וגו' שא על צור קינה
כח ויהי אמור לנגיד צור
כט בשנה העשירית
ל ויהי וגו' הלילו הה ליום
לא ויהי באחת עשרה שנה
לב ויהי בעשתי עשרה שנה
לג ויהי וגו' דבר א' בני עמך
לד ויהי וגו' הנבא על רועה ישרא'
לה ויהי וגו' שים פניך א' הר שעיר
לו ואתה בן אדם הנבא אל הרי ישראל
לז היתה עלי יד יי'
לח ויהי וגו' שים פניך על גוג
לט ואתה בן אדם הנבא על גוג
מ בעשרים וחמש שנה לגלותנו
מא ויביאני אל ההיכל
מב ויוציאני אל החצר
מג ויוליכני אל השער
מד וישב אותי דרך שער המקדש
מה ובהפילכם את הארץ
מו כה אמר יי' יי' שער החצר
מז וישיבני אל פתח הבית
מח ואלה שמות השבטים

הושע פרשיותיו יד

א דבר יי' אשר היה אל הושע
ב אמרו לאחיכם עמי
ג ויאמר יי' אלי לך אהב אשה
ד שמעו דבר יי' בני יש' כי ריב ליי'
ה שמעו זאת הכהני'
ו בצר להם ישחרונני
ז כרפאי לישראל
ח אל חכך שופר
ט אל תשמח ישראל
י גפן בוקק ישראל
יא נדמה נדמה מלך ישראל
יב אפרים רועה רוח
יג בדבר אפרים רתת נשא
יד תאשם שומרון

יואל פרשיותיו ד

א דבר יי' אשר היה א' יואל
ב תקעו שופר בציון
ג והי' אחרי כן אשפוך את רוחי
ד כי הנה בימים ההמה ובעת ההיא

עמוס פרשיותיו ט

א דברי עמוס
ב כה אמר יי' על שלשה פשעי
ג שמעו את הדבר הזה אשר דבר יי'
ד שמעו את הדבר הזה פרות
ה שמעו את הדבר הזה אשר אנכי נושא
ו והגלתי אתכם מהלא' לדמשק
ז כה הראני יי' יי' והנה יוצר
ח כה הראני יי' יי' והנה כלו' קיץ
ט ראיתי את יי' נצב על המזבח

עובדיה פרשה אחת

א חזון עובדיה

יונה פרשיותיו ארבעה

א ויהי דבר יי' אל יונה
ב וימן יי' דג גדול
ג ויהי דבר יי' אל יונה שנית
ד וירע א' יונה רעה גדולה

מיכה פרשיותיו ז

א דבר יי' אשר היה אל מיכה
ב הוי חושבי און
ג ואמר שמעו נא ראשי יעקב
ד והיה באחרית הימים יהיה הר
ה עתה תתגודדי בת גדוד
ו שמעו נא את אשר יי' אומר
ז אללי לי כי הייתי כאספי קיץ

נחום פרשיותיו שלשה

א משא נינוה ספר חזון נחו'
ב הנה על ההרים רגלי מבשר
ג הוי עיר דמים כלה

חבקוק פרשיותיו ג

א המשא אשר חזה חבקוק
ב על משמרתי אעמודה
ג יי' שמעתי שמעך

צפניה פרשיותיו ג

א דבר יי' אשר היה אל צפניה
ב התקוששו וקושו
ג הוי מראה ונגאלה

חגי פרשיותיו ב

א בשנת שתים לדריוש
ב בשביעי בעשרים וא' לחדש

זכריה פרשיותיו יד

א בחדש השמיני בשנת שתים
ב ואשא את עיני וארא והנה
ג ויראני את יהושע
ד וישב המלאך הדובר בי
ה ואשוב ואשא עיני וארא' והנה
ו ואשוב וגו' והנה ארבע מרכבו'
ז ויהי בשנת ארבע לדריוש
ח ויהי דבר יי' קנאתי לציון
ט משא דבר יי' בארץ חדרך
י שאלו מיי' מטר
יא פתח לבנון דלתיך
יב משא דבר יי' על ישראל
יג ביום ההוא יהיה מקור נפתח
יד הנה יום בא ליי' וחלק שללך

מלאכי פרשיותיו ג

א משא דבר יי' אל ישראל ביד
ב ועתה אליכם המצוה הזאת
ג הנני שולח מלאכי ופנה דרך

תהלים פרשיותיו קן

א אשרי האיש
ב למה רגשו גוים
ג מזמור לדוד בברחו
ד למנצח וגו' בקראי ענני
ה למנצח וגו' יי' אמרי האזינה
ו למנצח וגו' יי' אל באפך
ז שגיון לדוד
ח למנצח וגו' יי' אדוננו
ט למנצח אודה יי' בכל לבי
י למה יי' תעמוד ברחוק
יא למנצח לדוד בך יי' חסיתי
יב למנצח וגו' הושיעה יי' כי גמר
יג למנצח וגו' עד אנא יי' תשכחני
יד למנצח לדוד אמר נבל בלבו
טו מזמור לדוד יי' מי יגור
טז מכתם לדוד שמרני אל
יז תפלה לדוד שמעה יי' צדק
יח למנצח אשר דבר ליי'
יט למנצח השמים מספרים
ד למנצח יענך יי' ביום צרה
כא למנצח יי' בעוזך ישמח
כב למנצח אלי אלי למה עזבתני
כג מזמור לדוד יי' רועי
כד לדוד מזמור ליי' הארץ
כה לדוד אליך יי' נפשי אשא
כו שפטני יי' כי אני בתומי
כז לדוד יי' אורי וישעי
כח לדוד אליך יי' אקרא
כט מזמור לדוד הבו ליי'
ל מזמור שיר חנכת הבית
לא למנצח וגו' בך יי' חסיתי
לב לדוד משכיל אשרי נשוי פשע
לג רננו צדיקים ביי'
לד לדוד בשנותו את טעמו
לה לדוד ריבה יי' את יריבי
לו למנצח וגו' נאם פשע לרשע
לז לדוד אל תתחר במרעים
לח מזמור וגו' יי' אל בקצפך
לט למנצח לידותון אמרתי
מ למנצח וגו' קוה קויתי יי'
מא למנצח וגו' אשרי משכיל
מב למנצח וגו' כאיל תערוג
מג שפטני אלהים וריבה ריבי
מד למנצח וגו' אלהים באזננו
מה למנצח רחש לבי
מו למנצח וגו' אלהים לנו
מז למנצח וגו' כל העמים תקעו כף
מח שיר מזמור לבני קרח
מט למנצח וגו' שמעו זאת כל
נ מזמור לאסף אל אלהים יי'
נא למנצח בבא אליו נתן
נב למנצח בבא דואג האדומי
נג למנצח אמר נבל בלבו
נד למנצח בבא הזיפים
נה למנצח האזינה אלהים
נו למנצח באחוז אותו פלשתים
נז למנצח א' תשחת לדוד מכתם
נח למנצח האמנ' אלם צדק
נט למנצח בשלוח שאול וישמרו
ס למנצח על שושן עדות
סא למנצח שמעה אלהים רנתי
סב למנצח אך אל אלהי' דומיה
סג מזמור לדוד בהיותו במדבר
סד למנצח שמע אלהים קולי
סה למנצח לך דומיה תהלה
סו למנצח הריעו לאלהי' כל הארץ
סז למנצח אלהים יחננו
סח למנצח יקום אלהי'
סט למנצח הושיעני אלקים
ע למנצח אלהים להצילני
עא בך יי' חסיתי
עב לשלמה אלהים משפטיך
עג מזמור לאסף אך טוב
עד משכיל לאסף למה אלהי' זנחת
עה למנצח הודינו לך אלהי'
עו למנצח נודע ביהודה
עז למנצח קולי אל אלהי' אצעקה
עח משכיל לאסף האזינה עמי
עט מזמור לאסף אלהים באו גוים
פ למנצח רועה ישראל האזינה
פא למנצח הרנינו לאלהים
פב מזמור לאסף אלהים נצב
פג שיר מזמור לאסף אלהים אל
פד למנצח מה ידידות משכנותיך
פה למנצח רצית יי' ארצך
פו תפלה לדוד
פז מזמו' שיר יסודתו בהררי קדש
פח שיר מזמו' וגו' יי' אלהי ישועתי
פט משכיל לאיתן האזרחי
צ תפלה למשה איש האלהים
צא יושב בסתר עליון
צב מזמור שיר ליום השבת
צג יי' מלך גאות לבש
צד אל נקמות יי'
צה לכו נרננה ליי'
צו שירו ליי' שיר חדש
צז יי' מלך תגל הארץ
צח מזמור שירו ליי' שיר חדש
צט יי' מלך ירגזו עמים
ק מזמו' לתודה הריעו ליי'
קא לדוד מזמור חסד ומשפט
קב תפלה לעני כי יעטוף
קג לדוד ברכי נפשי את יי'
קד ברכי נפשי את יי' יי' אלהי
קה הודו לה' קראו בשמו
קו הללויה הודו ליי' כי טוב
קז הודו וגו' יאמרו גאולי יי'
קח שיר מזמור לדוד נכון לבי
קט למנצח וגו' אלהי תהלתי
קי לדוד מזמור נאם יי' לאדני
קיא הללויה אודה יי' בכל לבב
קיב הללויה אשרי איש ירא יי'
קיג הללויה הללו עבדי יי'
קיד בצאת ישראל ממצרים
קטו לא לנו יי' לא לנו
קיו אהבתי כי ישמע יי'
קיז הללו את יי' כל גוים
קיח הודו ליי' כי טוב
קיט אשרי תמימי דרך
קך שיר המעלות אל יי' בצרתה
קכא שיר למעלו' אשא עיני
קכב שיר המעלות לדוד שמחתי
קכג שיר המעלו' אליך נשאתי
קכד שיר המעלות לדוד לולי יי'
קכה שיר המעלות הבוטחים ביי'
קכו שיר המעלות בשוב יי'
קכז שיר המעלות לשלמה
קכח שיר המעלות אשרי כל ירא
קכט שיר המעלות רבות צררוני
קל שיר המעלות ממעמקים
קלא שיר המעלו' לדוד יי לא גבה
קלב שיר המעלות זכור יי'
קלג שיר המעלות לדוד הנה מה טוב
קלד שיר המעלות הנה ברכו את יי'
קלה הללויה הללו את שם יי'
קלו הודו לאלהי האלהים
קלז על נהרות בבל
קלח לדוד אודך בכל לבי
קלט למנצח וגו' יי' חקרתני ותדע
קמ למנצח וגו' חלצני יי' מאדם
קמא מזמור לדוד יי' קראתיך חוש'
קמב משכיל לדוד בהיותו במער'
קמג מזמו' לדוד יי' שמעה תפלתי
קמד לדוד ברוך יי' צורי
קמה תהלה לדוד ארוממך
קמו הללויה הללי נפשי את יי'
קמז הללויה כי טוב זמרה
קמח הללוי' הללו את יי' מן השמי'
קמט הללויה שירו ליי' שיר חדש
קן הללויה הללו א' בקדשו

משלי פרשיותיו לא

א משלי שלמה
ב בני אם תקח אמרי
ג בני תורתי אל תשכח
ד שמעו בני מוסר אב
ה בני לחכמתי הקשיבה
ו בני אם ערבת לרעך
ז בני שמור אמרי

מספר הפרשיות שעליהם נרשמו הסימנים

ח הלא חכמה תקרא
ט חכמות בנתה ביתה
י משלי שלמה בן חכם ישמח
יא מאזני מרמה תועבת יי׳
יב אהב מוסר אהב דעת
יג בן חכם מוסר אב
יד חכמות נשים בנתה ביתה
טו מענה רך ישיב חמה
יו לאדם מערכי לב.
יז טוב פת חרבה ושלוה בה
יח לתאוה יבקש נפרד
יט טוב רש הולך בתומו
ך לץ היין הומה שכר
כא תמרוק ברע
כב נבחר שם מעושר רב
כג כי תשב ללחום את מושל
כד אל תקנא באנשי רעה
כה כבוד אלהים הסתר דבר
כו כשלג בקיץ
כז אל תתהלל ביום מחר
כח נסו ואין רודף רשע
כט איש תוכחות מקשה עורף
ל דברי אגור בן יקא
לא אל למלכים למואל

איוב פרשיותיו מב

א איש היה בארץ עוץ
ב ויהי היום ויבואו בני האלהים
ג אחרי כן פתח איוב
ד ויען אליפז
ה קרא נא היש עונך
ו ויען איוב לו שקול
ז הלא צבא לאנוש עלי ארץ
ח ויען בלדד
ט ויען איוב אמנם ידעתי כי כן
י נקטה נפשי בחיי
יא ויען צופר
יב ויען איוב אמנם כי אתם עם
יג הן כל ראתה עיני
יד אם חרוצים ימיו
טו ויען אליפז
יו ויען איוב שמעתי כאלה
יז רוחי חובלה
יח ויען בלדד
יט ויען איוב עד אנה תוגיון
ך ויען צופר
כא ויען איוב שמעו שמוע
כב ויען אליפז
כג ויען איוב גם היום מרי שיחי
כד מדוע משדי לא נצפנו עתים
כה ויען בלדד
כו ויען איוב מה עזרת ללא כח
כז ויוסף איוב שאת משלו
כח כי יש לכסף מוצא
כט ויוסף איוב שארת משלו מי
יתנני כירחי קדם
ל ועתה צחקו עלי צעירים
לא ברית כרתי לעיני
לב וישבתו שלשת האנשים
לג ואולם שמע נא איוב מלי
לד ויען אליהו שמעו חכמים
לה ויען אליהו הזאת חשבת
לו ויוסף אליהו כתר לי זער
לז אף לזאת יחרד לבי
לח ויען יי׳ את איוב מן הסערה
לט הידעת עת לדת יעלה סלע
מ ויען יי׳ את איוב אזר נא
מא הן תוחלתו נכזבה
מב ויען איוב את יי׳

שיר השירים ח

א שיר השירים
ב אני חבצלת השרון
ג על משכבי בלילות
ד הנך יפה רעיתי
ה יבא דודי לגנו ויאכל פרי
ו אנה הלך דודך
ז מה תחזו בשולמית
ח מי יתנך כאח לי

רות פרשיותיו ד

א ויהי בימי שפוט
ב ולנעמי מודע
ג ותשב את חמותה
ד ובועז עלה השער וישב שם

איכה פרשיותיו ד

א איכה ישבה
ב איכה יעיב
ג אני הגבר
ד איכה יועם זהב

קהלת פרשיותיו יב

א דברי קהלת בן דוד
ב אמרתי אני בלבי לכה נא
ג לכל זמן ועת לכל חפץ
ד ושבתי אני ואראה את כל
ה אל תבהל על פיך ולבך
ו יש רעה ראיתי תחת השמש
ז מרבים הבל מה יותר לאדם
ח חכמת אדם תאיר פניו
ט אשר הצדיקים והחכמים
י זבובי מות יבאיש
יא שלח לחמך על פני המים
יב וזכור את בוראך

אסתר פרשיותיו עשר

א ויהי בימי אחשורש
ב אחר הדברים כשוך חמת
ג אחר הדברים גדל המלך
ד ומרדכי ידע את כל אשר
ה ויהי ביום השלישי ותלבש
ו בלילה ההו׳ נדדה שנת המלך
ז ויבא המלך והמן
ח ביום ההוא נתן המלך
ט ובשנים עשר חדש
י וישם המלך אחשורוש מס

דניאל פרשיותיו יב

א בשנת שלש למלכות יהויקי׳
ב ובשנת שתי׳ למלכית נבוכד
ג נבוכד נצר מלכא עבד צלם
ד לקצת ירחין תרי עשר
ה בלשצר מלכא עבד לחם רב
ו שפר קדם דריוש והקם
ז בשנת חדא לבלשצר
ח בשנת שלש למלכות בלשצר
ט בשנת אחת לדריוש בן
י בשנת שלש לכורש
יא ואני בשנת אחת לדריוש
יב ובעת ההיא יעמד מיכאל

עזרא פרשיותיו עשר

א ובשנת אחת לכורש
ב ואלה בני המדינה העולים
ג ויגע החדש השביעי
ד וישמעו צרי יהודה ובנימין
ה בארין דריוש מלכא
ו ואחר הדברים האלה
ז ארתחששתא מלך מלכיא
ח ואלה ראשי אבותיהם
ט ובכלות אלה נגשו אלי
י ובהתפלל עזרא

נחמיה פרשיותיו יג

א דברי נחמיה בן חכליה
ב ויהי בחדש ניסן
ג ויקם אלישיב הכהן הגדול
ד ויהי כאשר שמע סנבלט
ה ויש אשר אומרים לוינו כסף
ו ויהי כאשר שמע לסנבלט
ז ויהי כאשר נבנתה החומ׳
ח וישבו הכהנים והלויים
ט וביום עשרים וארבעה לחדש
י ועל החתומים נחמיה
יא וישבו שרי העם בירושלם
יב ואלה הכהנים והלויים
יג ביום ההוא יקרא בספר הזה

דברי הימים א

א אדם שת אנוש
ב אלה בני ישראל
ג ואלה היו בני דוד
ד בני יהודה פרץ
ה ובני ראובן בכור ישראל
ו בני לוי גרשום
ז ולבני יששכר
ח ובנימין הוליד את בלע
ט וכל ישראל התיחשו
י ופלשתים נלחמים בישראל
יא ויקבצו כל ישראל
יב ואלה הבאים אל דוד לצקלג
י ויועץ דוד
יד וישלח חירם
טו ויעש לו בתים בעיר דוד
יו ויביאו את ארון האלהים
יז ויהי כאשר ישב דוד
יח ויהי אחרי כן ויך דוד
יט ויהי אחרי כן וימת
ך ויהי לעת תשובת השנה
כא ויעמוד שטן על ישראל
כב ויאמר דוד זה הוא
כג ודוד זקן ושבע ימים
כד ולבני אהרן מחלקותם
כה ויבדל דוד ושרי הצבא
כו למחלקות ולשוערים
כז ובני ישראל למספרם
כח ויקהל דוד את כל שרי ישראל
כט ויאמר דוד המלך לכל הקהל

דברי הימים ב

א ויתחזק שלמה
ב ויאמר שלמה לבנות בית
ג ויחל שלמה לבנות
ד ויעש מזבח הנחשת
ה אז יקהל שלמה
ו אז אמר שלמה
ז וככלות שלמה להתפלל
ח ויהי מקץ עשרים שנה
ט ומלכת שבא שמעה
י וילך רחבעם שכמה
יא ויבא רחבעם ירושלם
יב ויהי כהכין מלכות רחבעם
יג בשנת שמנה עשר למלך
יד וישכב דוד עם אבותיו
טו ועזריהו בן
יו בשנת שלשים ושש למלכות
יז וימלוך יהושפט
יח ויהי ליהושפט עשר וכבוד
יט וישב יהושפט מלך יהודה
ך ויהי אחרי כן באו בני מואב
כא וישכב יהושפט עם אבותיו
כב וימליכו יושבי ירושלם את
אחזיהו
כג ובשנה השביעית התחזק
כד בן שבע שנים יואש במלכו
כה וימלוך אמציהו בנו תחתיו
כו ויקחו כל עם יהוד׳ את עזיהו
כז בן עשרים וחמש שנה יותם
כח בן עשרים שנה אחז במלכו
כט יחזקיהו מלך בן עשרים
וחמש שנה
ל וישלח חזקיהו את כל ישראל
לא ובכלות כל זאת
לב אחר הדברים האלה
לג בן שתים עשרה שנה במלכו
לד בן שמנה יאשיהו
לה ויעל יאשיהו בירושלם
לו ויקחו עם הארץ

סליק מספר הפרשיות שעליהם נרשמו הפסוקים איש איש על דגלו באותות

אלין סדרי התורה על פי המסרה

בראשית סדריו מג

א בראשית
ב אלה תולדות השמים
ג ויאמר יי׳ אלהים הן
ד זה ספר תולדות
ה אלה תולדות נח
ו וידבר אלהים אל נח
ז ויהיו בני נח
ח לך לך מארצך
ט ויהי רעב בארץ
י ויהי בימי אמרפל
יא אחר הדברים האלה
יב ושרי אשת אברם
יג ויהי
יד וירא אליו יי׳
טו ויבאו שני המלאכים
יו ויסע משם אברם
יז ויי׳ פקד את שרה
יח ויהי אחר הדברים
יט ואברהם זקן
כ ואבא היום אל העין
כא ויוסף אברהם
כב ואלה תולדות יצחק
כג ויהי כי זקן יצחק
כד ויתן לך האלהים
כה ויצא יעקב מבאר
כו וירא יי׳ כי שנואה
כז ויזכר אלהים את רחל
כח ויאמר יי׳ אל יעקב שוב
כט וישלח יעקב מלאכים
ל ויבא יעקב שלם
לא וירא אלהים אל יעקב
לב וישב יעקב
לג ויהי בעת ההיא
לד ויוסף הורד מצרימה
לה ויהי מקץ
לו ויאמר פרעה אל עבדיו
לז ויאמר אליהם יוסף
לח ואל שדי יתן לכם
לט ויגש אליו יהודה
מ ואת יהודה שלח
מא ויהי אחרי הדברים
מב ויקרא יעקב אל בניו

ספר שמות סדריו כט

א ואלה שמות
ב ומשה היה רועה
ג וילך משה וישב אל יתר
ד וידבר דוארא
ה ויאמר דכי ידבר
ו ויאמר דהשכם קדמאה
ז ויאמר דבא אל פרעה
ח ויאמר דעוד נגע
ט ויהי בחצי הלילה
י ויאמר דקדש לי
יא ויאמר דמה תצעק
יב ויאמר דהנני ממטיר
יג ויאמר דעד אנה
יד וישמע יתרו
טו ואתם תהיו לי
יו ואלה המשפטים
יז אם כסף תלוה
יח וידבר דויקחו לי
יט ואת המשכן תעשה
כ ועשית פרכת
כא ואתה תצוה
כב וזה הדבר
כג ועשית מזבח
כד וידבר דראה קראתי
כה ויפן וירד משה
כו ויאמר דכתב לך
כז ויעש בצלאל
כח אלה פקודי
כט ויביאו את המשכן

ספר ויקרא סדריו כג

א ויקרא
ב וידבר דנפש כי
ג וידבר דזה קרבן
ד וידבר דקח את אהרן
ה וידבר דיין ושכר
ו וידבר דזאת החיה
ז וידבר דאשה כי תזריע
ח ואיש או אשה קדמאה
ט וידבר דזאת תהיה
י וידבר דונתת נגע
יח וידבר דאיש איש כי יהיה
יב ואשה כי יזוב
יג וידבר דאשר
יד וידבר דכמעשה ארץ
טו וידבר דקדשים תהיו
יו וכי תבאו אל הארץ ונטעתם
יז ויאמר דאמר אל הכהנים
יח וידבר דאשר יקריב
יט וספרתם לכם
כ וכי תמכרו ממכר
כא וכי ימוך אחיך תנינא
כב אם בחקתי תלכו
כג וידבר דאיש כי יפליא

במדבר סדריו לב

א במדבר
ב איש על דגלו׳
ג אלה תולדות אהרן
ד אל תכריתו
ה כי תשטה אשתו
ו כה תברכו
ז ביום השביעי
ח וידבר דבהעלותך
ט וידבר דעשה לך
י אספה לי שבעים איש
יא היד יי׳ תקצר
יב שלח לך אנשים
יג עד אנה ינאצוני
יד כי תבאו אל הארץ
טו ויקח קרח
יו מטה לבית אב
יז ואל הלוים תדבר
יח וישלח מלאכים
יט וירא בלק בן צפור
כ מי מנה עפר יעקב
כא וישב ישראל בשטים
כב פינחס בן אלעזר
כג לאלה תחלק הארץ
כד יפקוד יי׳ אלהי הרוחות
כה וביום הבכורים
כו אלה ראשי המטות
כז נקם נקמת בני ישראל
כח שא את ראש
כט ומקנה רב היה
ל אלה מסעי
לא וידבר דכי אתם באים
לב וידבר דכי אתם עברים

הדברים סדריו כז

א ואלה הדברים
ב רב לכם סב
ג ראה החלותי
ד ואתחנן אל יי׳
ה אז יבדיל משה
ו שמע ישראל
ז והיה עקב תשמעון
ח שמע דאתה עובר
ט פסל לך
י כי הארץ אשר
יא כי ירחיב יי׳ אלהיך
יב בנים אתם ליי׳ אלהיכם
יג כי יהיה בך אביון
יד שפטים ושטרים
טו אשימה עלי מלך
יו כי תקרב אל עיר
יז כי יקרא קן צפור
יח כי תצא מחנה
יט כי תדר נדר ליי׳ אלהיך
כ כי תקצר קצירך
כא ולקחת מראשית
כב והיה אם שמע
כג אתם נצבים
כד כי המצוה
כה הן קרבו ימיך
כו האזינו השמים
כז וזאת הברכה

מספר הסדרים קנ״ד

נביאים ראשונים

ספר יהושע סדריו יד

א ויהי אחרי מות משה
ב אחל גדלך
ג למען דעת
ד ויהי יי׳ את יהושע
ה וכל ישראל וזקניו
ו ויאמר יי׳ אל יהושע
ז ואת כל המלכים
ח ויהושע זקן בא
ט ושם חברון לפנים
י ותקרבנה בנות
יא וצלע האלף
יב אלה הנחלות
יג ויתן יי׳ לישראל
יד ויקראו בני ראובן

שפטים סדריו יד

א ויהי אחרי מות יהושע
ב ויעבדו העם את יי׳
ג ואחריו שמגר
ד כן יאבדו כל איביך
ה ויעש אלהים כן בלילה
ו בידכם נתן אלהים
ז ויגידו ליותם וילך
ח ויקם אחרי אבימלך
ט ויעבר יפתח אל בני
י ותלד האשה בן ותקרא
יא וישכב שמשון עד חצי
יב ויאמר להם הכהן לכו
יג ויאמר האיש הזקן
יד וישאלו בני ישראל

שמואל סדריו לד

א ויהי איש אחד מן הרמתים
ב יי׳ יחתו מריביו
ג וידע כל ישראל מדן
ד והעגלה באה
ה ולו היה בן ושמו
ו ויאמר שמואל אל כל העם
ז כי לא יטוש יי׳
ח ויושע יי׳ ביום ההוא
ט ויאמר שמואל הלא
י ויען אחד מהנערים
יא ויאמר דוד יי׳ אשר
יב ויהי דוד בכל דרכיו
יג ויאמר יהונתן אל דוד
יד ויאמר יהונתן לדוד לך
טו ויוסף עוד דוד לשאל
יו ועתה הנה ידעתי
יז וברוך טעמך
יח ויאמר שאול אל דוד
יט ולאשה עגל מרבק
כ ויהי מהיום ההוא
כא ועתה תחזקנה ידיכם
כב ויאמר אבנר אל דוד
כג וילך דוד הלוך וגדול
כד ונאמן ביתך וממלכתך
כה חזק ונתחזק בעד
כו ויאמר דוד אל נתן
כז ויאמר המלך אל אבשי
כח ויאמר יואב אל המלך
כט ויאמר חושי רעה דוד
ל ויבאו עבדי אבשלום
לא ויאמר הצפה אני ראה
לב ויעבר כל העם את
לג ויחמל המלך על מפיבשת
לד מגדול ישועות מלכו

מלכים סדריו לה

א והמלך דוד זקן בא
ב וגם כבה אמר המלך
ג והמלך שלמה
ד יהודה וישראל רבים
ה ושכנתי בתוך בני
ו ויקם את העמודים
ז ולא יכלו הכהנים
ח להטות לבבנו אליו
ט יהי יי׳ אלהיך ברוך
י והאיש ירבעם גבור
יא כה אמר יי׳ לא תעלו
יב ויהי אחרי אכלו
יג וישכב אביהם עם
יד בשנת עשרים ושבע
טו ותאמר האשה אל
יו וירא כל העם
יז והנה נביא אחד נגש
יח ויהי דבר יי׳ אל אליהו
יט וילך בכל דרך אסא
כ ויראהו בני הנביאים
כא עתה רוץ נא לקראתה
כב ויכרה להם כירה גדולה
כג ויצא העם ויבזו
כד וימהרו ויקח איש
כה וילך משם וימצא
כו ויעש יהואש הישר
כז ויחן יי׳ אותם וירחמם
כח וישכב עזריה עם אבותיו
כט וישכב אחז עם אבותיו
ל וידבק ביי׳ לא סר
לא ועתה יי׳ אלהינו הושיענו
לב ויאמר חזקיהו אל ישעיהו
לג ויעש הישר בעיני יי׳
לד וכמהו לא היה לפניו מלך
לה בן עשרים ואחת שנה

נביאים אחרונים

ישעיה

א חזון ישעיה בן אמוץ
ב והיה הנשאר בציון
ג למרבה המשרה
ד וקרא זה אל זה ואמר
ה ונחה עליו רוח יי׳
ו ולקחום עמים
ז והוכן בחסד כסא
ח אשר ברכו יי׳ צבאות
ט ותקעתיו יתד
י וחפרה הלבנה
יא והיה ביום ההוא
יב כי בראותו ילדיו
יג וישב עמי בנוה
יד ופדויי יי׳ ישובון
טו ועתה יי׳ אלהינו הושיעה
יו נחמו נחמו עמי

יז ראשון

סדרי התורה ונביאים וכתובים על פי המסורה

יז ראשון לציון
יח כה אמר יי׳ מלך ישראל
יט ישראל נושע ביי׳
כ כי מעיר הקדש
כא והאכלתי את מוניך
כב מה נאוו על ההרים
כג תחת הנעצוץ
כד אז תתענג
כה ונודה בגוים
כו והוצאתי מיעקב זרע

ירמיה

א דברי ירמיהו
ב הלא מעתה
ג שוטטו בחוצות
ד הנוה והמעונגה
ה כי אם את הדבר הזה
ו כי אם בזאת יתהלל
ז ויהי אחרי נתשי
ח היש בהבלי הגוים
ט ברוך הגבר אשר יבטח
י הקשיבה יי׳ אלי
יא שירו ליי׳ הללו
יב בימיו תושע יהודה
יג ונתתי להם לב לדעת
יד בראשית ממלכות
טו אנכי עשיתי את
יו ודרשו שלום העיר
יז ועבדו את יי׳ אלהיכם
יח כי זאת הברית
יט ותתן להם את הארץ
כ בימים ההם תושע
כא ונשב באהלים
כב ויצוה המלך את ירחמאל
כג ויצא עבד מלך
כד כי מלט אמלטך
כה ואתן להם רחמים
כו ויאמר ירמיהו אל כל
כז ואתה אל תירא
כח לכן הנה ימים באים
כט ציון ישאלו
ל הוציא יי׳ את צדקותינו
לא הדבר אשר צוה ירמיהו

יחזקאל

א ויהי בשלשים שנה
ב ותשאני רוח
ג ויהי דבר יי׳ דשים פניך
ד ויהי בשנה הששית
ה ואראה והנה ארבעה
ו למען בחקתי ילכו
ז ויבוא אלי אנשים
ח ויצא לך שם בגוים
ט וזכרתי את בריתי
י בחקתי יהלך
יא ויהי בשנה השביעית
יב בריח ניחוח ארצה
יג ונחלת בך לעיני
יד והשבתי זמתך ממך
טו והיה יחזקאל לכם
יו והורדתיך את יורדי
יז בעדן גן אלהים
יח ביום ההוא אצמיח
יט ויהי בעשתי עשרה
כ כל חטאתו אשר חטא
כא ונתתי אותם וסביבות
כב וזרקתי עליכם מים
כג וידעו הגוים כי אני
כד וידעו בית ישראל
כה וידבר אלי זה הלשכה
כו ויאמר אלי לשכות
כז ויכלו את המים
כח ושה אחת מן הצאן
כט ועל הנחל יעלה

תרי עשר

א דבר יי׳ אשר היה
ב יחינו מיומים
ג זרעו לכם לצדקה
ד אהיה כטל לישראל
ה וידעתם כי בקרב
ו ואנכי העליתי אתכם
ז דרשו טוב ואל רע
ח ויקחני יי׳ מאחרי הצאן
ט ועלו מושיעים
י דבר יי׳ דמיכה
יא כי כל העמים ילכו
יב תתן אמת ליעקב
יג המשא אשר משא
יד דבר יי׳ אשר היה אל צפניה
טו בעת ההיא אביא
יו ביום ההוא נאם יי׳
יז ויאמר אלי מה אתה
יח והעטרת תהיה
יט כה אמר יי׳ צבאות
כ משא דבר יי׳ דניגוה
כא והיה כל סיר בירושלם

דברי הימים

א אדם שת
ב ויקרא יעבץ
ג ואהרן ובניו
ד ויהיו בני אולם
ה וילך דוד וכל ישראל
ו וגם הקרובים
ז ברוך יי׳ אלהי ישראל
ח חזק ונתחזקה
ט ועתה תנו לבבכם
י עמיאל הששי
יא ראה עתה כי יי׳
יב הנה אני בנה בית
יג ולא יכלו הכהנים
יד ויכל שלמה
טו והם מביאים איש
יו ובהכנעו שב ממנו
יז וישמחו כל יהודה
יח ויאמר לכן שמעו
יט ותשקט מלכות יהושפט
כ ויוציאו את בן המלך
כא הוא בנה את אילות
כב בני עתה אל תשלו
כג ויאמר אליו עזריהו
כד ויעש הישר בעיני יי׳
כה וישחטו הפסח

תהלות אאבז״ך והציו ויפתוהו בפיהם וסדריו י״ט

א אשרי האיש
ב כי צדיק יי׳
ג יי׳ הושיעה
ד יי׳ עוז לעמו
ה ולשוני תהגה צדקך
ו ברוך יי׳ אלהי ישראל
ז כי נפשו בחייו יברך
ח רומה על השמים יי׳
ט יברכנו אלהים
י כלו תפלות
יא והוא רחום
יב יי׳ צבאות אשרי
יג ויהי נועם
יד לדוד מזמור
טו בעבור ישמרו
יו ראשית חכמה
יז טוב לי תורת פיך
יח וראה בנים לבניך
יט אך צדיקים

איוב אע׳ וחציו אשר קמטו וסדריו ח׳

א איש היה בארץ עוץ
ב הנה זאת חקרנוה
ג ורבצת ואין מחריד
ד ויאחז צדיק דרכו
ה ימלט אי נקי
ו צדק לבשתי וילבשני
ז אם אין אתה שמע לי
ח התשלח ברקים וילבו

משלי סדריו ח

א משלי שלמה
ב יהי מקורך ברוך
ג כי בי ירבו ימיך
ד באין אלפים אבוס בר
ה מגדל עז שם יי׳
ו להודיעך קשט
ז כצנת שלג
ח נגיד חסר תבונות

רות פ״ה וחציו ותאמר רות המואביה

שיר השירי׳ קי״ז וחציו נרד וכרכום

קהלת רכב וחציו ולא יוכל לדון וסדריו ד׳

א דברי קהלת
ב וגם כל האדם
ג טוב שם משמן טוב
ד לך אכול בשמחה

קינות קצ״ד וחציו לדכא תחת רגליו

אחשורוש קמ״ו וחציו ותען אסתר וסדריו ה׳

א ויהי בימי אחשורוש
ב איש יהודי היה
ג ויאמר המן למלך
ד ויקח המן את הלבוש
ה ליהודים היתה אורה

דניאל שנ״ז וחציו הרגישו והשכחו וסדריו ז׳

א בשנת שלש
ב באדין דקו כחדא
ג באדין מלכא הצלח
ד כל קבל די רוח יתירא
ה ודניאל כדי ידע
ו ואתפללה ליי׳
ז אבל אגיד לך

עזרא סדריו י׳

א ובשנת אחת
ב ואין העם מכירים
ג והקימו כהניא
ד הבאים מהשבי
ה אנא יי׳ תהי נא אזנך
ו ונבנה את החומה
ז ותשלם החומה
ח ויאמר להם לכו אכלו
ט ובכל זאת אנחנו
י ובחנכת חומה

נשלמו סדרי התורה ונביאים וכתובים על פי המסורה

הקדמת הרב חזקוני ז״ל

אותות מוסר חזקיה על יצרי לבו יעידו :
כאשר משֹשת הפנים על כל אחר יעמודו :
כן משש רוחי עולם יצרי לבו אל על נאחדו :

בראשית כל׳ יתרומם על כל : כפר האשכול · אשר כל יכול : לו אעתיר באמרי ספר : להעתיד ולקיים זה הספר · לו ישמע בהתחנני אליו · להיות שמי נקרא עליו : אשר טפחתיו ורביתיו · ומעל הספר דרשתיו · נאם הצעיר **חזקיה** הדובר פה · בן מנוח תקע ליוצרו כפו · לפי שכלו איש יהולל · ולפי סכלו הוא יזולל : ואביאה בראשית רבה מכילתן וסיפרא : ספרי תנחומא פסיקתא פירושי התורה : ושיטטתי למצוא פירושי חמשה ספרים · ומצאתי מהם פירושים למיניהם עד עשרים · וכפי יכלתי הרימותי את חלבם מהם · את כתב באר היטב אשר בהם · למצוא דברי חפץ ושלום · כמעשה טור נופך ספיר ויהלום : ואני אין אני כמשיב על דברי רבינו שלמה · אלא כמוסיף על דבריו ירבה האל שלומו · ויקרא שמו בישראל **חזקוני** : למען קוראיו בשמו יזכרוני : ואל נא ידברו בי האלופים האבירים · בעשות צעיר כמוני ספר על ספרים · בקנקן אל יסתכלו ויתבוננו · אלא במה שיצא ממנו · יש כלי מסכן רש ונקלה ומכוער · כי מי ימצא בו דבר חכמה מפואר · הלא זר של ארון מונח הוא · לפני כל מי שירצה לבוא ליטלהו · וא״ר יצחק יגעתי ולא מצאתי אל תאמן · יגעתי ומצאתי האמן : ואני ידעתי אמונה אומן גם לא כל דקתי ובשכל לבבי · לדקתי לערוך במערכת ספר במכתבי · כי בצדקת אבי הקטיר לשַׂי העברים יד ימינו · נתן כח ועוצם להעתיק ספר לימין בנו · והוא פתרון חלומו בנפשי נשבעתי · אני **חזקיה** כי בחלומי שמעתי : קול אלהים מדבר תפרת הדברים · בנועם קול דממה לארץ ולדרים · ואני השבעתי אתכם בדברי חפץ איש איש בשמו · לבל יתהלכו סביב בזלות הספר הזה אך לתומו : מחזיקו ותומכו יאושר · ובעיני אלהים יישר · יפקדהו האל במבורכיו · ויצליחהו בכל דרכיו · מצדיקים לכף זכות ומעמידים על האמת בחזקת ידם · חן ושכל טוב ימצאו בעיני אלהים ואדם · ויען מצאתי פירושים יש דברים בהם · אשר לא נקרא שם אביהם עליהם · גם בספרי האחרונים · כמצא מדברי הראשונים · ויש לו פורש מגידים · ולא נודע מי ילדם · וגם אנכי **חזקיה** איש המסכן הנה סהדי בשחקים · כי אין סידרא אשר אין בה מדברי צדיקים : לכן כליותי יעצוני · וגם לבי מלאני · מזקנים אתבונן שותמי משנה · לבל אקח אחריהם בושנה · לכסות מוצא הדברים מחדול · להשמיעם יחד מלהגד מקטן גדול · פן תהיה חכמת המסכנים בזויה · ודברת העשיר לפני גדולים נחליה · כי דברי חכמה חכמים המה יחד : אמת נתנו מרועה אחד · אחד הוא ואחד יהיה אחרי כל · ואחד לבדו מאז היתה בראשית כל :

הקדמה

רבי לוי בן גרשון

אמר לוי בן גרשום יתברך ויתעלה האל הממציא בתבונתו וחכמתו ודעתו הנמצאות בכללם אשר במציאותם מהחכמה והחנינה מה שאי אפשר שישיגהו זולתו בשלמות ישתבח היוצר אשר מחשקו להטיב לנמצאות ולהגיע אותם מהמציאות החסד של המציאות השלם השגיח בזו הנמצאות השפלות והעלה מציאותם מדרגה אחר מדרגה עד שהגיע אל מציאות האדם ועם מה שהשגיח במציאותו בזה האופן הנפלא אשר השגיח בו בתכונת אבריו וכחותיהם והכלי אשר נתן לו לשמור מציאותו לא נמנע מהשגיח בו במה שידריכהו אל שלמות האמתי אשר הוא פרי כל האדם אשר בעבורו נמצא בזה החומר השפל מה שנמצאהו מהכורות וזה אמנם היה ממנו בנתינת זאת התורה האלהית אשר היא נימוס יגיע המתנהגים בו בשלמות אל ההצלחה האמיתית · וראוי שלא יעלם ממנו שאי אפשר לנו להשיג בשלמות מה שבמציאות התורה מאופן החכמה והחנינה אבל נדע מזה מעט ונסכל מזה הרבה כמו שאי אפשר לנו להשיג בשלמות מה שבמציאות הנמצאות על מה שהם עליו מאופן החכמה והחנינה · אבל נשיג מהחכמה אשר ביצירתם מעט כמו שיתבאר למי שיפליג העיון בחכמת הנמצאו' וידע יחס הסדור אשר נשיגהו לנמצאו' אל הסדר המושכל אשר ממנו השתלשל מציאותם · וכבר הרחבנו המאמר בזה הענין במאמר הראשון והחמישי בספר מלחמות יי' בחקרנו אם אפשר שישוב השכל אשר בנו במדרג' השכל הפועל · וראוי שיהיה הענין בזאת התורה כן להיותה אלהית ר"ל שהיא מסודרת מהשם יתע' כמו שהתפרסם לכל האנשים היום עם שהוא האמ' בעצמו ולהיות כונת התורה זאת הכונה אשר זכרנו נחלקו ענייניה בהכרח לשלשה חלקים גדולים :

החלק הראשון והוא אשר יחשב שאין לבדו היתה הכונה בתור' הם המצות המקיפו' במה שנצטוינו להאמינו ולעשותו ובמה שהוזהרנו מהאמינו ומעשותו והם תרי"ג מצות לפי מה שנתפרסם ממספרם :

והחלק השני הוא החלק המקיף החכמ' המדינית אשר לא יתכן בו מצוה ועביר' לרוחק המצא השלמות אשר ייושר אליו במדות והתכונות בהמון האנשי' כלם כמו שאפשר זה במצו' התוריות · והמשל שאם צותה אותנו התורה שלא נכעוס אלא על מה שראוי לכעוס עליו וכשיעור הראוי ובמקום הראוי ובעת הראוי · ולא נשמח רק על מה שראוי לשמוח בו ובעת הראוי וכשיעור הראוי ולא נתגבר רק על מה שראוי ובמקום הראוי וכשיעור הראוי וכיוצא בזה בשאר המדות והתכונות היו האנשים כלם בחטא תמיד זולתי מעט ומזער מהם · ומה שהוא בזה התואר הוא בלתי ראוי שתפול בו מצוה · והאזהרה כי זה יהיה מביא האנשים להקל בקיום שאר המצות כשידאו שאי אפשר להם הרבה ממצות התורה · ולזה העירתנו התורה על זה החלק במה שספרה לנו מספורי הקודמים המפורסמי' בשלמו' בעניין מנהגיה' להיישירנו ללכת בעקבותיה' ולהתנהג במנהגיה' וספרה לנו עם זה קצת מהמעשי' המגונים שנעשו והתבאר' הרע שהגיע מהם כדי שנברח מעשות כמו אלה המעשים :

והחלק השלישי הוא מה שהקנתנו התור' מחכמת הנמצאו' אשר לא יתכן שנגיע אליו בדרכי העיון כי אם בקושי גדול אם לא נעזר בזה בספורי הנבואיי' והנה כמו אלו החלקים בעצמם נחלקה חכמת התלמוד אלא שאין ספוריה נבואיים אבל הם ספורים שהעידו עליהם אנשים גדולים מפורסמים בשלמות ומן ההכרח היה חלק הנימוס התוריי לשלשת החלקים האלה לפי שהשלמות האנושי לא יגיע בשלמות אם לא בהגיעה השלמות במדות ובעיון על השלם שבפנים והחלק המקיף בחכמה המדינית אשר לא יתכן בה מצוה ואזהרה הולך מהלך השלמות באופן מה אל מה שיקנוהו המצות והאזהרות התוריות מתקון הגוף ·

והחלק המקנה חכמת הנמצאות אשר בהשגתם מן הקושי העצום הולך גם כן באופן מה מהלך השלמו' של מה שיקנוהו המצות והאזהרות התוריו' מהתקון הנפש · אין ראוי שיסופק עלינו מה שימצא במצו' מהמעשים אשר יעירו ויישירו באופן מה אל השגת חכמת הנמצאות אשר בהשגתם מהעומק והקושי החזק כמו העניין במלאכת המשכן ושאר מה שיבא בתורה ממה שינהג זה המנהג · וזה שאנחנו נאמ' בהיתר זה הספק שעם כל זה ילדק מאמרנו שהחלק השלישי מהחלקי' שזכרנו הולך מהלך השלמות אל מה שבא במצות התוריות ותקון הנפש · וזה שזה החלק מיישיר בעצמות וראשונה אל חכמת הנמצאות והמצות ההם הם מישירות אליו בשנית לפי שהם חיקוי והמשל לסדור הנמצאות עם שזה החלק מישיר אותנו גם כן להבנת המקויים ההם והמשלים · ועוד שמה שבא באלו המצות מההערה אל חכמת הנמצאו' והוא מזה החלק השלישי וזה שהמצוה היא איכה להבין ההערות ההם אבל לעשות המעשים ההם אשר יש בהם אלו ההערות והמשל כי התורה לא צותה אותנו שנכון מכלי המקדש ותכונתו הדברים אשר הם מעירים עליהם אבל צותה אותנו לעשות אותם בזה האופן ובכמו זה האופן בעינו יקרה שיתערב החלק השני מהחלקי' שזכרנו בחלק הראשון · ובהיות העניין כמו שספרנו הנה טעה מי שיחשוב שכל מה שבא בחכמת התלמוד זולת ביאור המצות התורייות הוא דבר אין צורך בו בחק החכמה התלמודיית אבל הו' בלי ספק הכרחיי בזאת החכמה התוריית כמו שביארנו ואחר שהתיישב לנו זאת מכונת התורה ראינו לבאר אותה ולבאר מה שהישירה אליו בדבר דבר ממנה מאי זה שיהיה מאלו החלקים השלשה שזכרנו לפי מה שאפשר לנו ולא נבטח שיעלו בידנו כונות התורה בשלמות כי זה רחוק מאד שתגיע הבנתו לאחד מבעלי העיון כמו שקדם אבל נבטח בג"ה שיעלו בידנו הרב' מכוונותיה וזה ממה שלא יעלם מהמעייני' בדברינו · והנה הסכמנו שנניח בכאן על כל הפרש המונח מה שהתבאר מהדברים העיוניים במקומותיה' וזה שאם באנו לבאר הדרושי' ההם בכאן יארך המאמר יותר מן הראוי ובהיות העניין כן הוא מבואר שראוי למי שיעיין בביאורינו שתקדם לו ידיעה בחכמות העיוניות · ולזאת הסבה בעינה לא הסכמנו שנביא בזה הביאור מה שאמרו רז"ל בדברי התורה על צד הדרש כי אלו המאמרי' הם דברים טובים בעצמותם מאד הנה אינם באורים לפסוקי התור' אשר סמכו אותם להם ולא היה האמנם נכון בכאן לבאר דברי התורה לפי הוראתם בעצמם ואם הבאנו בביאורינו זה דברי הדרשים ההם יארך יות' מן הראוי יקוץ בו המעיין · והנה בביאור המצות והשרשים אשר מהם יצאו כל דיניהם אשר התבארו בחכמות התלמודיות לא יהיה מנהגנו בכל המקומות לסמוך אותם השרשים אל המקומות אשר סמכו אותם חכמי התלמוד באחת מי"ג מדות לפי מנהגם וזה שהם סמכו אלו הדברים האמתיים המקובלים להם במצות התורה לפסוקים ההם להיות כדמות רמז ואסמכתא לדברי' ההם לא שיהיה דעתם שיהי' מוצא או הדינין מאלו המקומו' כי כבר יוכל האדם להפך כל דיני התורה בכמו אלו ההקשים עד שאפשר להם לטהר את השרץ כמו שזכרו ז"ל אבל נסמוך אותם אל פשטי הפסוקים אשר אפשר שיצאו הדינין האלו מהם כי בזה תתיישב הנפש יותר ואין בזה יציאה מדברי רז"ל כי הם לא כונו כמו שאמרו שיהיה עכ"פ מוצא הדינים ההם מהמקומות אשר סמכו אותם להם אבל הם אצלם מקובלים איש מפי איש עד משה רבינו ובקשו להם רמז מן הכתוב כמו שזכר הרב המורה בספר המצות ובפירוש המשנה · והנה בסמכנו אותם הדיני' לפשוטי הכתובים תועלת להאיר יותר זכרון או הדינים בנפשותינו כי פסוקי התורה אפשר שיזכרו בקלות לרוב התמדתנו בקריאתם ואשר יוצא מפשטי הכתובים ההם באורי' המצוה יהיה זה סבה אל שיזכרו באורי המצוה בכללם עם זכירת הפסוקי' ולזאת הסבה בעינה ראינו שנתן סבו' במצוה מצוה לפי קצורנו כי עם שידיעת הסבות הוא משלמת הידיעה בדברים אשר הם להם סבות הנה ימשך לזה גם כן השאר הידיעה כי הדבר כשיודע בסבותיו תהיה הידיעה בו יותר קיימת ויותר נשארת · וראוי שלא יעלם ממנו שאי אפשר בנתינת הסבות בכמו אלו הדברים התוריים שנתנו סבות מחייבות מציאות המצוה חיוב הכרחי כמו העניין בחכמות הלמודיות ואי אפשר גם כן בזה נתינת הסבה מאמי הסבות הנתונו' בחכמה הטבעית כי זה ממה שלא יתכן בשום פנים לפי שטבע הנושא התוריי איננו באופן שיקבל כמו זאת האמתה כבר ביאר זה הפילוסוף בספר המדות ושם ביאר כי ההאמת הנופלת בדבר דבר תהיה לפי מה שבטבע הנושא שיקבל ממנו וכבר ביאר זה ג"כ בראשון ממה שאחר הטבע וכבר זכרנו זה שלא יקל המעיין בסבות אשר נתן אותם בביאורנו זה במצות התוריות אם לא תהיינה במדרגת הסבות הנאותו' בחכמות אשר מטבע נושאיהם לקבל האמתה יותר שלמה מהאמת' הנופלת בדברי' התוריים ובמה שינהג מנהגם · ומהנה אתחיל זכרון המקומות אשר נשתמש בהם בביאורי המצות :

המקום הראשון הוא שהתורה תקח הפרט תמורת הכלל וזה יתחלק לשני מינים המין האחד שילמד מהפרט הנזכר במצוה כוללו שאלו תאמר שכבר נצטוינו שלא נחרוש בשור ובחמור יחדו ונזכרו בכאן שור וחמור תמורת כל שני המינים שיהיה האחד טמא והאחד טהור ונזכרה בכאן החרישה תמורת כל מלאכה שישתתפו בה הב"ח הטהור עם הטמא כמו שנתבאר זה העניין מזאת המצוה בשמיני מכלאים ובמקומות מפוזרים מהתלמוד וכבר יתבאר מתי נלמד מהפרט הכולל ומתי לא מעניין המצות ומהמלות הנופלות בה כמו שיתבאר לך מדברינו כשנשתמש בזה המקום · והמשל שעניין המצוה הזאת יחייב שיהיה הדין כן בשאר הב"ח ר"ל שלא נשתתפם במלאכה אחת כשיהיה האחד טמא והאחד טהור כמו שנבאר שם בג"ה · המין השני שנלמד מן הדין הנזכר במצוה הפרטית דין כולל המצוה ההיא אשר ראוי בו זה הדין כמו שהוא ראוי במצוה הזאת או יותר והמשל שהתורה זכרה בזמן אכילת התודה שהוא קדשים קלים שהוא ליום ולילה ומשם ואילך יהיה הנותר נשרף ושתקה מלבאר זמן אכילת קדשי הקדשים כמו החטאת והאשם וזולתם לפי שהם ראויים בזה הדין כמו התורה או יותר מזה ולזה יהיה הדין בזמן אכילת קדשי הקדשים כדין התודה בשוה כמו שנבאר בחמישי מזבחים וכבר זכר הפילוסוף זה המקום גם כן במקומות הכלליים :

המקום השני שכאשר יהיה בתורה מאמר אחד סתום לא נודע פירושו והיה המאמר ההוא נבואר במקום אחר מהתורה הנה נלמד ביאור המאמר הסתום מהמקום האחר אשר הוא מבואר בו · והמשל שכבר חייבה התורה חטאת לעושה בשגג' אחת מכל מצות יי' אשר לא תעשינה או אשם על אשר לא הודע אותו כמו שהתבאר בפרשת ויקרא ולא נודע בביאור אלו המצות אי זה הם ממצות התור' וכבר נלמד פי' זה המאמר ממה שנאמר בכיוצא בזה בפרשת שלח לך שכבר תוצא שם אם מעיני העדה נעשתה בשגגה כמו שנאמר בפרשת ויקר' ונעלם דבר מעיני הקהל ועשה אחת מכל מצות יי' · ותמצא שחייב שם לצבור פר כמו שחייב בכאן אלא שהוסיף שם שעיר ותמצא שחייב שם ליחיד עז בת שנתה כמו שחייב כאן כשבה או שעירה · ולזה למדנו שהמצות אשר יהיה זה הקרבן עליהם הם מסוג המצוה הנזכרת בפרשת שלח לך אין הבדל ביניהם אלא שהנזכרת בפרשת שלח לך היא שקולה כנגד כל המצות והיא ע"ז והנזכרות בפרשת ויקרא אינן כתלות בהם שאר המצות · ולזה אמר בפרשת שלח לך את כל המצות האלה ובפרשת ויקרא אמר אחת מכל מצות יי' · ואי אפשר שנאמר שיהיה אמרו את כל המצות האלה שאם שוגג בכלם יביא פר ושעיר שהרי נתחייב ממה שנאמר בפרשת ויקרא שיביאו פר על כל אחת מהמצות ששגגו בהם וכאשר התיישב זה יתבאר שהפרט הנזכר בפרשת שלח לך יהיה במה שחייבים על זדונו כרת כמו שנבאר שם באמרו והנפש אשר תעשה ביד רמה · הכרת תכרת הנפש ההיא עונה בה · אף מה שנזכר מזה בפרשת ויקרא יהיה במה שחייבין על זדונו כרת כמו שנבאר זה בהוריות ובכריתות :

המקום השלישי הוא מה שיתבאר מפני הוראת הגדר שיורה עליו השם ההוא והמשל שכבר אמרה התורה בפסח שיהיו נמנין בו אנשים באמרו לפי אכלו תכסו על השה ולמדנו מזה שהתורה רצתה שאי אפשר שיהיו נמנין על השה אלא בעודו חי וזה כי גדר השה לא ידבק על השה השחוט :

המקום הרביעי הוא שהפעולות אשר זכרה אותם התורה ראוי שיובנו באופן אשר יורגל עניין אלו הפעולות ובאופן שיהיו בו יותר שלמות. משל מה שביארו לפי המורגל באמרו ונפל שמה שור או חמור אמרו ז"ל ונפל עד שיפול בדרך נפילה ומה שביארו מתנאי הרבה מהפעולו' שיהיו ביום כי המורגל מהפעול' הוא שיהיו ביום ולא בלילה עם שבו גם כן תהיינה יותר שלמות וכן מה שזכרו מהפעולות הנזכרות בתורה שמתנאיהם שיהיו נעשות ביד מהעשות ביד ימין כי בזה תהיינה אלו הפעולות יותר שלמות עם שזהו היותר נהוג מהם · ואולם משל מה שביארו לפי העניין שיש בו הפעולות יותר שלמות מה שאמרו בתפילין של יד שהוא ראוי שיהיו כנגד הלב ותפילין של ראש על המוח כי באלו המקומות תהיינה אלו הפעולות יותר שלמות להביא אותנו לתת לבבנו ומחשבתנו בעניין או הפרשיו' הנכתבות שם וכבר נבאר במקומו איך יתבאר שאין כונת התורה לשים התפילין בבין העינים בעצמם ועל היד בעצמה וכאשר היה זה כן הנה ראוי שנאמר שכונת התורה שישימו התפילין במקום של מעל' מן היד אשר תהיה בו זאת הפעולה היות'

שלמה

שלמה ושיושמו התפילין של ראש על מקום אשר בראש נגד העינים אשר תהיה זאת הפעולה יותר שלמה :

המקום החמישי הוא שכבר יתאמת לנו הנושא אשר בו המאמר מהתארים אשר יתוארו בה מהפעולות הנזכרות בו אלו ההפעלויות ומהדברים הנלוים למאמר ההוא וכל שכן בענינים הגדולים כמו הקרבנות והעלת העופשים שכבר נקפיד בהם בכל אלו הגדדים להרחיק שלא יעשו אלו הדברים הגדולים כי אם במקום שהגבילה התורה בעבור מה שיהיה בהם מההפסד והמרי אם יעשו בזולת מקומותיהם כי אולי זכרה התורה בזה המין אלו התארים כדי שנבין מהם באי זה מהנושאים יהיו דבריה כי כמו כן יעשו החכמים בלשון לקצר המאמר שלא יצטרך להם לדבר עם הנושא כל התנאים אשר צריך שיותנו בו משל מה שיודע בזה מכל התוארים מה שנא' בבן סורר ומורה כן למדנו מזה שהנושא אשר ידבר בו הוא אשר מדרכו שיהיה בן ואי אפשר בו שיהיה אב וזה אמנם אבל היותו לאיש כי לא יענש הקטן משל מה שיודע מהפעולות הנזכרות בו מה שאמר בבן סורר ומורה ותפשו בו אביו ואמו למדנו מזה שיהיה להם ידים יתכן שיתפשו אותו בהם ואם לא לא יהיה הבן נדון כבן סורר ומורה משל מה שיודע מהדברים הנלוים למאמ' והו' במה שאמר בכהן משיח אם הכהן המשיח יחטא לאשמת העם שכבר ידענו החטא ההוא אשר בו יביא זה הקרבן ממה שפירש בזה העניין בחטא העם מה שאמר ואם כל עדת ישראל ישגו וכן ידענו ביאור שם הנשיא הנזכר בזאת הפרשה מהעניינים הנלוים לו וזה שכבר מצאנו העניינים הנלוים לו כוללים לישראל ומשתתפין באופן מהאופנים כי הכהן המשיח לא יהיה ממנו אלא איש אחד והוא משותף לכל ישראל והוא עליון על שאר הכהנים וכן חטאו הוא משותף לכל ישראל ג"כ ולב"ד הגדול העליון על שאר השופטים אשר בכל שער ושע' · ולזה יהיה הרצון בזה הנשיא המלך שאין עליו אחר לא הנשיא אשר הוא נשיא השבט שיהיה המלך מושל בו כי הנשיא אשר הוא בזה התואר איננו משותף לישראל והיננו עליון על שאר הנשיאים משל אחר למה שיודע מהדברים הנלוים למאמר ההוא והוא יותר סתום והוא כי כבר תרד התורה בזכירת פרטים בסדור מה וחייבה להם תנאים מה שתומים ראוי שנלמד ביאורם מהמדרגה אשר בפרטים ההם משל זה כי התור' זכרה בפרשת קרח מתנו' כהונה על מדרגותיהם רוצה לומר שזכרה תחלה קדשי הקדשים ואחר כן זכרה המורם מהשלמים ותודה ואיל נזיר · ואחר כן זכרה תרומה וחלה ובכורים וזכרה בקדשי הקדשים שמתנאי אכילתם שיהיו נאכלים במקדש ושיאכלו אותם זכרי כהונה לבד ואחרי כן זכרה במורם משלמים ותודה ואיל נזיר שמתנאי אכילתם שיאכל אותם בבית הכהן כל טהור ואחר זכרה בתרומה וחלה ובכורי' שמתנאי אכילתם שיאכל אותם כל טהור בבית הכהן והוא מבואר שאם היתה הכונה אחת באמרה טהור בשני המקומות האלו לא הוצרכה התור' לומר כל טהור בביתך יאכלנו כי אם פעם אחת אחד שאין הבדל בזה בב' אלו המינים מהקדשים · ולזה יחוייב שנאמר כי הכונה בטהור בשני אלו המקומות מתחלפות · ולפי שהתורה ירדה בזה בהדרגה מהנכבד יותר אל מה של מטה ממנו למדנו כי הטהרה הנזכרת באכילת המורם משלמים ותודה ואיל נזיר הוא יותר שלמה מהטהרה הנזכרת באכיל' תרומ' וחלה ובכורים · והנה מצאנו באכילת הקדשים בתורה שני מינים מהטהרה · האחד הערב השמש באמרה ובא השמש וטהר ואחר יאכל מן הקדשים והטהרה השני הוא במחוסר כפרה אחר הבא את כפרתו וזה שכבר זכרה התורה בפרשת אשה כי תזריע שאינה טהורה לאכילת הקדשים עד שיביא כפרתה אף על פי שטבלה והעריבה שמשה באמרו בכל קדש לא תגע ואל המקדש לא תבא עד מלאת ימי טהרה · ואמ' אחר כן וכפר עליה הכהן וטהרה למדנו שטהרתה תלויה בכפרה לעניין אכילת הקדש · והנה יתבאר מזה המקום שהטהרה היותר שלמה תצטרך לאכילת המורם משלמים ותודה ואיל נזיר · והטהרה של מטה ממנה והיא הערב השמש תספיק לאכילת תרומה חלה ובכורים : :

המקום הששי הוא שראוי שנאמין כי התורה תזכר הדברים על תכלית הגבול שיגבלו בו, היה זה למנוע או להכיר כי בזה יהיה מאמרה שלם ומדרך מה הנא · הלא תראה שגם האנשי' יקפידו בזה וזה שמי שיכול לשאת עשרת ככרים דרך משל לא יאמרו עליו שהוא יכול לשאת שמנה ככרי' או תשעה כי אין זה תכלי' מה שהו' יכול עליו ומי שאינו יכול לשאת כי אם ככר אחד לא יאמרו עליו שאינו יכול לשאת שלשה ככרים או ארבעה וזה מבואר כבר זכר זה הפילוסוף בספר השמים ואם העניין כן בדברי האנשים הנה ראוי יותר שיהיה העניין כן בתורה בעבור מה שיש מהשלמות בדבריה משל זה כי התורה זכרה באיל נזיר ולקח הכהן הזרוע בשלה מן האיל והנה גם כן נתבשל חלק כהן שהוא אסור לישראל עם מה שיאכלו הבעלים הנה נלמוד מזה שזה הוא תכלית השיעור אשר יותר אם יבשל הדבר המותר עם מיני האסור והנה זה השיעור הוא אחד מששים כי כן יחס הזרוע אל כל האיל לפי מה שבארו רז"ל וכן העניין במה שנמנה ממנו מעשו' מלאכ' במועדות כי מה שלא יתכן שיקרא מלאכה ואף על פי שהוא חלק מהמלאכה לא חייבה אותנו התור' על עשייתו וכבר נתבאר מה שיתכן שיקרא מלאכה ומה שאי אפשר בו שיקרא כי אם חלק ממלאכה אבל ביאורינו אלו המצות :

המקום השביעי הוא שכל ענין יתכן בו שיתחלק בכמות והיה התכלית מגיע בכל חלק ממנו הנה נשפט על החלק כמשפט אשר בעינו אשר לכל וזה החלק אם היה בכמה המתחלק נקח הכמה המתחלק הראשון והוא שנים כי חלק מהמספר במה שהוא מספר ראוי שיהיה מספר ואם היה בכמה המתדבק נקח אותו החלק הראשון אשר יורגל להחלק בעניין ההוא כי כל חלק מהכמה המתדבק הוא מתדבק · משל זה כי השער אשר זכרה התורה בנגעים הוא ענין שכל שער שנתהוה נשאר על תכליתו ונשפט בזה שאם היו שם שתי שערות בתואר ההוא יהי' בנגע הדין שזכרה התורה בו · וכן הכותב במועדים יתחייב בשכתב שתי אותיות והאורג כשארג שתי חוטין כי זה כלו מהכמה המתחלק ותשלם בהיות לזה החלק עד שכבר ישאר בזה האופן באופן מה ואולם בכמה המתדבק יתחייב בחלק הקטן אשר יורגל לחלק אותו · משל זה כי האכילה הוא מהכמה המתדבק כי אין חלקיה נפרדי' קצתם מקצת אבל הם מתדבקין באמצעות' להעשו' מהם המזון שיזון בו הגוף החלק הקטן שתחלקהו המלאכה בזה הוא כזית כי הדבר לא יקרא נאכל בהיותו בפה ולא יקרא האדם אוכל כאשר בלע העניין הנאכל ולזה הוא מבואר שהוא יקר' אוכל בעת בולעו אותו ולפי שאין בית הבליעה מחזיק יחד יותר מכזית יוגבל זה החלק אשר יקרא נאכל בכזית כי לא יורגל לבלוע מהמזון יחד בבית הבליעה פחו' מכזית אם לא היה הדבר הנאכל בריאה שלמה כי אז יתכן שיאכל האדם הדבר ההוא לבדו אף על פי שלא יהי' ממלא בית הבליעה אמנם מהאוכל מתדמ' החלקי' לא ירגיל האדם לאכול ממנו פחות ממלא בית הבליעה · ועוד כי מה שהוא בריא' הוא דבר שלם בעצמותו ולזה ראוי שיקרא נאכל כל הדבר ההוא לבדו ואם לא יצטרף עמו אחר שישלימהו לכזי' · וראוי שתדע כי דין פירות האוכלים בזה העניין הוא דין מתדמה החלקי' לא דין מה שהוא בריאה והיה זה כן לקורבת אלו הדברי' ממדרגת המתדמה החלקים ולזה לא יתחייב משום אכילה האוכל חטה אחת אפי' וכן הכונה במועדי' יתחייב בכל שהוא כי אין שם חלק שלא יורגל במלאכה לעשותו לבדו לפעמים וזה פי' שיהרס כמו החלק ההוא מהבנין ישוב לבנותו אותו החלק והבין זה השרש כי הוא מגדולי השרשי' לבאר ממנו רוב דיני התורה :

המקום השמיני הוא שהתארים הנזכרים בתורה יקיפו על מי שדרכו שיתואר בתואר ההוא ולא ידוקדק בהם שיהי' המציאות כן משל זה מה שאמר' התורה בעור העולה ובמנחה שתהי' לכהן המקריב אותה · והנה הרצון בזה שתהי' לכהן הראוי להקריב אותה כמו שנבאר שם בג"ה ולזה תהיה לכל אנשי בית אב כי כלם ראויים להקריב ביום ההוא לא לכהן אשר הקריב אותה לבד וכן הכונה במה שאמרה התורה אך אשר יאכל לכל נפש · והרצון בו מה שראוי שיאכל ולא דקדק בו שיהיה נאכל בפועל והסב' בזה מבוארת וזה כי אפשר נקרא הבקי במלאכת הרפוא' רופא גם בעת שלא יתעסק במלאכת הרפואה וכן העניין במה שידמה לזה :

המקום התשיעי הוא שכאשר תפליג התורה מאד בעונש על אזהרה אח' ונזכר' באזהרה ההיא הפרט אשר הוא ראוי יותר בזה הדין משאר הפרטים הדומים לו הראויים למנוע גם כן הנה לא ינהג העונש ההוא החמור כי אם בפרט ההוא ובמה שידמה לו ממה שהוא ראוי בזה הדין כמוהו לך בשאר הפרטים הדומי' לו שאין ראוי בהם זה הדין כמוהו לא ינהג העונש הפלא ההוא אך האזהרה תנהג בהם · והמשל כי התורה הזהירה שאם יכנס אהרן לפני לפנים שלא לצורך עבודה יתחייב מיתה שנאמר דבר אל אהרן אחיך ואל יבא בכל עת אל הקדש והיה זה כן לפי שההכנה תמיד במקו' ההוא יזהיר מהכנס שם הרבה מהיראה ממנו וזה הפך ממה שכוונה התורה כי התורה כוונה שיראה מהמקדש כדי שנתיישר מזה לעמוד על הכוונו' הנפלאות אשר הוא מעיד עליה' באמרו וממקדשי תיראו והוא מבואר שלזאת הסבה גם כן ראוי שלא יכנס לאהל מועד שלא לצורך עבודה אלא שזה ירוחק יותר בקדש הקדשי' ולזה נלמוד מזה שעל אהל מועד הוא באזהרה לא במית' שאם היה מחוייב מיתה על אוהל מועד היה ראוי ג"כ שתלמדנו התורה זה הדין באהל מועד וממנו נלמד שכן העניין בלא ספק בקדש הקדשים ואולם ביארה זה לנו בקדש הקדשים להורות כי על מה שלמטה ממנו לא יתחייב מיתה · ואולם בזה יהיה מאמר התורה מדרך מה הוא אלו הם המקומות אשר נשתמש בהם בג"ה בביאור דיני המצות התוריות שרשיהם וענפיהם ולא יקוה המעיין שנבאר בכל אחד מהביאורי' המקום אשר השתמשנו בו בביאור ההוא כי יארך מאמרנו בזה ללא תועלת וכבר יקל למעיין לברור מאי זה מקום מאלו יצא הביאור ההוא אשר יחקו' בזה ימצא בכל ביאורינו שהם יוצאים מאלו המקומות שזכרנו שאין ספק באמיתת' והנה הסכמנו בביאורנו זה לבאר התועלות המגיעות מהמצות בפרשה פרשה במדות ובדעות ובמצות התועלות המגיעות מהמצו' כיד שכלנו ומה שנבאר מתועלות במצו' דיני שרשי המצו' לפי מה שיתבאר מהדברי' שנאמרו בה ונזכור המקומו' מהתלמוד שנתבארו שם אלו השרשי' וענפיהם וענפי ענפיהם ביותר קצר שאפשר לנו ולהשלים המאמר בזה הסכמנו בג"ה לחבר עוד אל זה הביאור שני חבורים גדולים יהיה מולאם ממה שהתבאר מדיני המצות התוריו' בזה הבאור החבור האחד הוא ספר המצות ושם נביא בג"ה הפסוק אשר במצוה ההיא ושרשי דיני המצוה לפי מה שהתבאר בזה הספר עוד נביא בכל שורש ושורש הדברי' אשר באו בו בחכמת התלמוד בשלמות היו שיהיו מן התורה או מן דברי סופרים ונזכר שם עם זה מקומותיהם מהתלמוד המסכתא והפרק אשר הוא בו מהמסכתות כשנ תאמר בפרק השני או השלישי או הרביעי מהמסכתא הפלונית · ובכלל הנה נזכר שם מה שבא בתלמוד והנלוה אליו מהחבורי' התלמודיי' בשרשים ההם ובענפיהם ובענפי ענפיהם איש על מקומו בדרך שלא ישאר דבר בתלמוד הבבלי והירושלמי והתוספתא וספרא וספרי ומכילתא ממה שיש בו רושם בעניין זאת המצוה שלא יהיה נכלל במה שנזכרה בה · והחבור השני הוא שנחבר בג"ה ביאור המשניות הנכללות בששת הסדרים ונזכר בראש המסכתא המצות שכוללה אותם המסכתא ההיא ונפרש שם הפסוקי' באופן שימצאו שרשי המצות ההם כדי שיהיה מוכן בביאור מה שיהי' בה משרשי המצות ההם וענפיהם וענפי ענפיהם ואם יהי' בביאור המצו' ההיא מפוזר במסכתות רבות נסמכה אל המסכתא אשר היא יותר מיוחדת בה ונזכר שם המאמרים ההם כלם וניחסם למקומותיהם היה שיהיו מן התורה או מדברי סופרים ובזה ישוה זה החבור לחבור הראשון לא יתחלף כי אם בסדר ולפי שחבור התלמוד בבלי נוהג מנהג התורה לספר קצת ספורים יקובל בהם תועלת אם במדות אם בדעות כמו שזכרנו · הנה נעיר בג"ה על תועלות הספורים ההם בקצור לפי מה שאפשר לנו ולא נרחיב ביאור זה באופן מה שהרחבנו בו הביאור בביאורינו לספורי התורה כי דעתנו שיקובל בדברינו תועלת להמון המתלמדים וליחידים ודליחידים בהערות מעטות ולהמון אולי לא תועיל ההרחבה אבל אפשר שיזיק להם להולשת שכלם · וכדי שיובנו דברינו בזכרנו בזה הביאור פרקי המסכות לפי מניינם מהמסכתא ראינו לחבר בזה המקום שמות המסכתות אשר בששת הסדרים ומניין הפרקים אשר במסכתא מסכתא וסדורם כי ייסיר המעיין בדברינו למצו' בקלות הפרק אשר נזכ' במקום מקום · והמשל כי כשימצא בדברינו וכבר נתבאר זה השרש בששי מזבחים ימצאו בקלות בזה המקום אי זה פרק מפרקי המסכתא ההיא הוא הששי והנה חלקי התלמוד הראשונים הם ששה יקרא לכל אחד מהם סדר :

החלק הראשון יכלול המצות שבאו בעניין הזרעי' ולפי שמצות הכלאי' תנהג בזרעים ובזולתם כלל רבינו הקדוש המחבר המשניות בששת הסדרים האלו משפטיהם בזה הסדר כדי שלא יכפל המאמר במצות דומות במקומות שונים ונקרא זה הסדר : זרעים :

החלק השני יכלול המצות שבאו בעניין המועדים הנוהגים בכל ישראל ונקרא זה הסדר : מועד :

החלק השלישי יכלול המצות שבאו בעניין האישות והנמשך אליו ובבעילות הבלתי ראויות והנלוה אליהם ונקרא זה הסדר : נשים :

החלק הרביעי יכלול המצות שבאו בענייני האדם משא האדם ומתנו עם זולתו ומשפטי הדברים ההם והנלוה לאלו הדברים ואיך ישפטו השופטים אשר יבואו לפניהם על או התרעומות ואיך יענשו האנשים על העבירות וכבר נקרא זה הסדר : נזיקין :

החלק החמישי יכלול המצות שבאו בענין הקרבנות והנמשך להם ונקרא זה הסדר · קדשים :

החלק הששי יכלול המצות שבאו בעניין טומאות וטהרות ונקרא זה הסדר · טהרות :

פירקי דשיתא סידרי

והנה חלק סדר זרעים לאחת עשרה מסכתות הראשונה מהם היא מסכת ברכות והיא נחלקת לתשעה פרקים:

ברכות מאימתי קורין פרק ראשון: היה קורא פרק שני: מי שמתו פרק שלישי: תפלת השחר פרק רביעי: אין עומדין פרק חמישי: כיצד מברכין פרק ששי: שלשה שאכלו פרק שביעי: אלו הדברים פרק שמיני: הרואה פרק תשיעי:

המסכתא השנית היא מסכת פיאה והיא נחלקת לשמנה פרקים:

פיאה אלו דברים שאין להם פרק ראשון: אלו מפסיקין פרק שני: מלבנות התבואה פרק שלישי: פיאה נתנת פרק רביעי: גריש שלא לקט פרק חמישי: בית שמאי אומרים פרק ששי: כל זית פרק שביעי: מאימתי כל אדם פרק שמיני:

המסכתא השלישית מהן היא מסכת דמאי והיא נחלקת לשבעה פרקים:

דמאי הקלים שבדמאי פרק ראשון: אלו הדברים מתעשרין פרק שני: מאכילין את העניים פרק שלישי: הלוקח פירות פרק רביעי: הלוקח מן הנחתום פרק חמישי: המקבל שדה פרק ששי: המזמן את חבירו פרק שביעי:

ואולם המסכתא הרביעית והחמישית נתחלפו הראשונים כי קצתם הקדימו מסכת תרומות למסכת שביעית וקצתם עשו הפך זה והנה מסכת תרומו׳ נחלקת לי״א פרקים:

תרומות חמשה לא יתרומו פרק ראשון: אין תורמין פרק שני: התורם קישות פרק שלישי: המפריש מקצת פרק רביעי: סיאה תרומה פרק חמישי: האוכל תרומה שוגג פרק ששי: האוכל תרומה מזיד פרק שביעי: האשה שהיתה פרק שמיני: הזורע תרומה שוגג פרק תשיעי ׳ בצל שנתנו פרק עשירי: אין נותנין דבילה פרק אחד עשר:

והנה מסכת שביעית נחלקת לעשרה פרקים:

שביעית עד אימתי חורשין פרק ראשון ׳ עד אימתי חורשין פרק שני ׳ מאימתי מוציאין זבלים פרק שלישי: בראשונה היו אומרים פרק רביעי: בנות שוח שביעית שלהן פרק חמישי: שלש ארצות לשביעית פרק ששי: כלל גדול אמרו בשביעי׳ פרק שביעי ׳ כלל גדול כל המיוחד למאכל פרק שמיני: הפיגם והירבוזין פרק תשיעי ׳ שביעית משמטת פרק עשירי:

המסכתא הששית היא מסכת כלאים והיא נחלקת לתשעה פרקים:

כלאים החטים והזונין פרק ראשון ׳ כל סאה שיש בו רובע פרק שני: ערוגה שהוא ששה פרק שלישי ׳ קרחת הכרם פרק רביעי: כרם שחרב אם יש בו פרק חמישי ׳ איזה הוא עריס פרק ששי: המבריך את הגפן פרק שביעי: כלאי הכרם פרק שמיני: אין אסור משום כלאים פרק תשיעי:

המסכתא השביעית היא מעשר ראשון והיא נחלקת לחמשה פרקים:

מעשר ראשון כלל אמרו פרק ראשון: היה עובר פרק שני: המעבר תאנים פרק שלישי: הכובש והשוקל פרק רביעי: העוקר שתילים פרק חמישי:

המסכתא השמינית היא מעשר שני והיא נחלקת לחמשה פרקים:

מעשר שני מעשר שני אין מוכרין אותו פרק ראשון: מעשר שני נתן פרק שני ׳ לא יאמר אדם לחבירו פרק שלישי: המוליך פירות מעשר שני פרק רביעי: כרם רביעי מציינין פרק חמישי:

המסכתא התשיעית היא מסכת חלה והיא נחלקת לארבעה פרקים:

חלה חמשה דברים חייבין בחלה פרק ראשון: פירות חוצה לארץ שנכנסו פרק שני: אוכלין עראי מן העיסה פרק שלישי: שתי נשים שעשו שני קבין פרק רביעי:

המסכתא העשירית היא מסכת ערלה והיא נחלקת לשלשה פרקים:

ערלה הנוטע לסייג ולקורות פרק ראשון: התרומה ותרומות מעשר פרק שני: בגד שצבעו בקליפי ערלה פרק שלישי:

המסכתא האחד עשר היא מסכת בכורים והיא נחלקת לארבעה פרקים:

בכורים יש מביאים בכורים פרק ראשון: התרומה והבכורים פרק שני: כיצד מפרישין הבכורים פרק שלישי: אנדרוגינוס פרק רביעי:

הסדר השני הוא סדר מועד נחלק לשנים עשר מסכתות:

המסכתא הראשונה היא מסכת שבת והיא נחלקת לכ״ד פרקים:

שבת יציאות שבת פרק ראשון: במה מדליקין פרק שני: כירה שהסיקוה פרק שלישי: במה טומנין פרק רביעי: במה בהמה יוצאה פרק חמישי: במה אשה יוצאה פרק ששי: כלל גדול פרק שביעי: המוציא יין פרק שמיני: אמר רבי עקיבא פרק תשיעי: המצניע לזרע פרק עשירי: הזורק מרשות היחיד פרק אחד עשר: הבונה במה יבנה פרק שנים עשר: רבי אליעזר אומר האורג פרק שלשה עשר: שמונה שרצים פרק ארבעה עשר: אלו קשרים פרק חמשה עשר: כל כתבי הקדש פרק ששה עשר: כל הכלים ניטלין פרק שבעה עשר: מפנין ארבע פרק שמנה עשר: רבי אליעזר דמילה פרק תשעה עשר: רבי אליעזר אומר תולין פרק עשרים: נוטל אדם את בנו פרק אחד ועשרים ׳ חבית שנשברה פרק שנים ועשרים: שואל אדם מחבירו פרק שלשה ועשרים: מי שהחשיך בדרך פרק ארבעה ועשרים:

המסכתא השנית היא עירובין והיא נחלקת לעשרה פרקים:

עירובין מבוי שהוא גבוה פרק ראשון: עושין פסין פרק שני: בכל מערבין פרק שלישי: מי שהוציאוהו פרק רביעי: כיצד מערבין פרק חמישי: הדר עם הנכרי פרק ששי: חלון שבין שתי חצרות פרק שביעי ׳ כיצד משתתפין פרק שמיני: כל גגות פרק תשיעי ׳ המוצא תפילין פרק עשירי:

המסכתא השלישית היא מסכת פסחים והיא נחלקת לעשרה פרקים:

פסחים אור לארבעה עשר פרק ראשון: כל שעה שמותר פרק שני ׳ אלו עוברין פרק שלישי: מקום שנהגו פרק רביעי ׳ תמיד נשחט פרק חמישי: אלו דברים פרק ששי: כיצד צולין פרק שביעי ׳ האשה כזמן שהיא פרק שמיני: מי שהיה טמא פרק תשיעי ׳ ערבי פסחים פרק עשירי:

המסכתא הרביעית היא מסכת שקלים והיא נחלקת לשמונה פרקים:

שקלים באחד באדר פרק ראשון ׳ מצרפין שקלים פרק שני: בשלשה פרקים פרק שלישי ׳ בתרומה מה היו עושין פרק רביעי ׳ אלו הן הממונין פרק חמישי ׳ שלשה עשר שופרות פרק ששי ׳ מעות שנמצאו פרק שביעי ׳ כל הרוקין פרק שמיני:

המסכתא החמישית היא מסכת יומא והיא נחלקת לשמנה פרקים:

יומא שבעת ימים פרק ראשון ׳ בראשונה כל מי שרוצה פרק שני ׳ אמר להם הממונה פרק שלישי ׳ טרף בקלפי פרק רביעי ׳ הוציאו לו פרק חמישי ׳ שני שעירי פרק ששי ׳ בא לו כהן גדול פרק שביעי ׳ יום הכפורים פרק שמיני:

המסכתא הששית היא מסכת סוכה והיא נחלקת חמשה פרקים:

סוכה סוכה שהיא גבוהה פרק ראשון ׳ הישן תחת המטה פרק שני ׳ לולב הגזול פרק שלישי ׳ לולב וערבה פרק רביעי ׳ החליל חמשה וששה פרק חמישי:

המסכתא השביעית היא מסכת יום טוב והיא נחלקת לחמשה פרקים:

יום טוב ביצה שנולדה ביום טוב פרק ראשון ׳ יום טוב פרק שני ׳ אין צדין פרק שלישי ׳ המביא כדי יין פרק רביעי ׳ משילין פירות פרק חמישי:

המסכתא השמינית היא מסכת ר״ה והיא נחלקת לארבעה פרקים:

ראש השנה ארבעה ראשי שנים פרק ראשון ׳ אם אינן מכירין פרק שני ׳ ראוהו בית דין פרק שלישי ׳ יום טוב של ראש השנה פרק רביעי:

המסכתא התשיעית היא מסכת תענית והיא נחלקת לארבעה פרקים:

תענית מאימתי מזכירין פרק ראשון ׳ סדר תענית כיצד פרק שני ׳ סדר תענית אלו פרק שלישי ׳ בשלשה פרקים פרק ד׳:

המסכתא העשירית והיא מסכת מגילה והיא נחלקת לארבעה פרקים:

מגילה מגילה נקראת פרק ראשון ׳ הקורא את המגילה פרק שני ׳ הקורא עומד פרק שלישי ׳ בני העיר שמכרו פרק רביעי:

המסכתא הי״א היא מועד קטן והיא נחלקת לשלשה פרקים:

מועד קטן משקין בית השלחין פרק ראשון ׳ מי שהפך את זיתיו פרק שני ׳ ואלו מגלחין פרק שלישי:

המסכתא השנים עשר היא מסכת חגיגה והיא נחלקת לג׳ פרקים:

חגיגה הכל חייבים בראיה פרק ראשון ׳ אין דורשין בעריות פרק שני ׳ חומר בקדש פרק שלישי:

הסדר השלישי הוא סדר נשים והוא נחלק לשבעה מסכתות:

המסכתא הראשונה היא מסכת יבמות והיא נחלקת לששה עשר פרקים:

יבמות חמש עשרה נשים פרק ראשון ׳ כיצד אשת אחיו פרק ב׳ ׳ ארבעה אחין פרק שלישי ׳ החולץ ליבמתו פרק רביעי: רבן גמליאל אומר פרק חמישי ׳ הבא על יבמתו פרק ששי ׳ אלמנה לכהן גדול פרק שביעי ׳ הערל וכל הטמאים פרק שמיני ׳ יש מותרות פרק תשיעי ׳ האשה שהלך בעלה פ׳ עשירי ׳ נושאין על האנוסה פר׳ אחד עשר ׳ מצות חליצה פר׳ שנים עשר ׳ בית שמאי פר׳ שלשה עשר ׳ חרש שנשא פקחת פר׳ ארבעה עשר ׳ האשה שהלכה היא ובעלה פר׳ חמשה עשר ׳ האשה שהלך בעלה וצרתה פרק ששה עשר:

המסכתא

המסכתא השנית היא מסכת כתובות והיא נחלקת לשלשה עשר פרקים :

כתובות בתולה נשאת ליום הרביעי פרק ראשון האשה שנתארמלה פ' שני אלו נערות שיש להן קנס פ' ג' נערה שנתפתתה פר' רביעי אף על פי פר' חמישי מציאת האשה פר' ששי המדיר את אשתו פר' שביעי האשה שנפלו לה נכסים פר' שמיני הכותב לאשתו דין ודברים פרק תשיעי מי שהיה נשוי שתי נשים פר' עשירי אלמנה ניזונת מכנסי יתומין פר' אחד עשר הנושא את האשה פר' שנים עשר שני דייני גזירות פר' שלשה עשר :

המסכתא השלישית היא מסכת נדרים והיא נחלקת לאחד עשר פרקים :

נדרים כל כנויי נדרים פר' ראשון ואלו מותרין פרק שני ארבעה נדרים פר' ג' אין בין המודר פרק רביעי השותפין שנדרו פר' חמישי הנודר מן המבושל פר' ששי הנודר מן הירק פר' שביעי קונם יין פרק שמיני רבי אליעזר פותחין פר' ט' נערה המאורסה פר' עשירי ואלו נדרים פר' י"א :

המסכתא הרביעית היא מסכת נזיר והיא נחלקת לתשעה פרקים :

נזיר כל כנויי נזירות פר' ראשון הריני נזיר פר' שני מי שאמר הריני נזיר מגלח פר' ג' הריני נזיר ושמע חבירו פר' רביעי בית שמאי אומרים הקדש פר' חמישי שלשה מינין אסורין פר' ששי כהן גדול ונזיר פרק שביעי שני נזירי' שאמר להם פר' שמיני הגוים אין להם נזירות פר' תשיעי :

המסכתא החמישית היא מסכת סוטה והיא נחלקת לתשעה פרקים :

סוטה המקנא לאשתו פרק ראשון היה מביא פרק שני היה נוטל פר' ג' ארוסה ושומרת יבם פר' רביעי כשם שהמים פר' ה' מי שקנא לאשתו פר' ששי אלו נאמרים בכל לשון פ' שביעי משוח מלחמה פ' ח' עגלה ערופה פ' תשיעי :

המסכתא הששית היא מסכת גיטין והיא נחלקת לתשעה פרקים :

גיטין המביא גט ממדינת הים פר' א' המביא גט תניינא פ' ב' כל הגט פר' ג' השולח גט לאשתו פר' רביעי הניזקין שמין להן פר' חמישי האומר תתקבל גט פר' ששי מי שאחזו קורדייקוס פר' שביעי הזורק גט לאשתו פר' שמיני המגרש את אשתו פר' תשיעי :

חמסכתא השביעית היא מסכת קרושין והיא נחלקת לארבעה פרקים :

קדושין האשה נקנית פרק ראשון האיש מקדש פרק שני האומר לחבירו צא וקדש לי פר' שלישי עשרה יוחסין פרק רביעי :

הסדר הרביעי הוא סדר נזיקין והוא נחלק לשמנה מסכתות

המסכתא הראשונה היא מסכת נזיקין והיא נחלקת לשלשה חלקים ; יקרא כל חלק בבא : והיא נחלקת לעשרה פרקים :

בבא קמא ארבע אבות פר' ראשון כיצד הרגל פרק שני המניח את הכד פר' ג' שור שנגח ד' וה' פר' ד' שור שנגח את הפרה פר' חמישי הכונס צאן לדיר פרק ששי מרובה מדת תשלומי פרק שביעי החובל בחבירו פרק שמיני הגוזל עצים פרק תשיעי הגוזל ומאכיל פרק עשירי

בבא מציעא והיא נחלקת גם כן לעשרה פרקים :

בבא מציעא שני' אוחזין פר' ראשון · אלו מציאות פר' שני : המפקיד אצל חברו פר' ג' · הזהב קונה את הכסף פר' רביעי · איזהו נשך פר' חמישי · השוכר את האומנין פ' ו' : השוכר את הפועלים פר' שביעי · השואל את הפרה פר' שמיני : המקבל שדה מחברו פ' תשיעי · הבית והעלייה פר' עשירי :

בבא בתרא והיא נחלקת גם כן לעשרה פרקים :

בבא בתרא השותפין שרצו פר' ראשון · לא יחפור פר' ב' : חזקת הבתים פר' ג' · המוכר את הבית פ' רביעי : המוכר את הספינה פר' חמישי · המוכר פירות פר' ששי · בית כור פר' שביעי · יש נוחלין פר' ח' · מי שמת פר' ט' · גט פשוט פ' עשירי :

המסכתא השנית היא מסכת סנהדרין והיא נחלקת לאחד עשר פרקים :

סנהדרין דיני ממונות בשלשה פר' ראשון · כהן גדול פר' שני : זה בורר פר' שלישי · אחד דיני ממונות פר' רביעי : היו בודקין פר' חמישי · נגמר הדין פר' ששי · ארבע מיתות פ' שביעי : בן סורר ומורה פר' שמיני · אלו הן הנשרפין פר' תשיעי · אלו הן הנחנקין פר' עשירי · חלק פר' אחד עשר :

המסכתא השלישית היא מסכת מכות והיא נחלקת לשלשה פרקים :

מכות כיצד העדים נעשים זוממין פ' ראשון · אלו הן הגולין פ' ב' : אלו הן הלוקין פר' שלישי :

המסכתא הרביעית והיא מסכת שבועות והיא נחלקת לשמונה פרקים :

שבועות שבועות שתי' שהן ארבע פר' ראשון · ידיעות הטומאה פר' שני · שבועות שתי' שהן ארבע פר' ג' · שבועת העדות פרק ד' שבועת הפקדון פר' חמישי · שבועת הדיינין פרק ששי · כל הנשבעין פר' שביעי · ארבע שומרין פר' שמיני :

המסכתא החמישית היא מסכת עדיות והיא נחלקת לשמונה פרקים :

עדייות שמאי אומר כל הנשי' פ' ראשון · רבי חנינא סגן הכהני' פר' שני · כל המטמאין באהל פר' ג' · אלו דברים מקולי ב"ש פר' רביעי · רבי יהודה אומר ששה דברים פר' חמישי · ר' יהודה בן בבא פר' ששי · העיד רבי יהושע ור' צדוק פר' שביעי · העיד רבי יהושע בן בתירא פר' ח' :

המסכתא הששית היא מסכת ע"ז והיא נחלקת לחמשה פרקים :

עבודה זרה לפני אידיהן פר' ראשון · אין מעמידין פר' שני : כל הצלמים פר' ג' · רבי ישמעאל פר' רביעי : השוכר את הפועל פר' חמישי :

המסכתא השביעית היא מסכת אבות והיא נחלקת לששה פרקים :

אבות משה קבל תורה פ' ראשון · ר' אומר איזו היא דרך פ' ב' : עקביה בן מהללאל פר' ג' · בן זומא פר' רביעי · בעשרה מאמרות פר' חמישי · שנו חכמים פר' ששי :

המסכתא השמינית והיא מסכת הוריות והיא נחלקת לשלשה פרקים :

הוריות הורו בית דין פרק ראשון · הורה כהן משיח פר' שני : כהן משיח שחטא פר' שלישי :

הסדר החמישי הוא סדר קדשים והוא נחלק לאחד עשר מסכתות :

המסכתא הראשונה היא זבחים והיא נחלקת לארבעה עשר פרקים :

זבחים כל הזבחים שנזבחו פר' ראשון · כל הזבחים שקבל דמן פר' שני · כל הפסולין פר' ג' · בית שמאי פר' רביעי : איזהו מקומן פר' חמישי · קדשי קדשים פר' ששי · חטאת העוף פרק שביעי · כל הזבחים שנתערבו פר' שמיני · המזבח מקדש פר' ט' : כל התדיר פר' עשירי דם חטאת פר' אחד עשר טבול יום ומחוסר פר' שנים עשר השוחט והמעלה פר' י"ג פרת חטאת פר' י"ד :

המסכתא השנית היא מסכתא חולין והיא נחלקת לשנים עשר פרקים :

חולין הכל שוחטין פר' ראשון · השוחט אחד בעוף פרק שני : אלו טרפות פרק שלישי בהמה המקשה פר' רביעי אותו ואת בנו פר' חמישי כסוי הדם פר' ששי גיד הנשה פרק שביעי כל הבשר פר' שמיני העור והרוטב פר' תשיעי הזרוע והלחיים פר' עשירי ראשית הגז פר' אחד עשר שלוח הקן פר' שני' עשר :

המסכתא הזאת היא השלישית והיא נחלקת לשלשה עשר פרקים :

מנחות כל המנחות שנקמצו פר' ראשון הקומץ את המנחה לאכול שיריה פר' שני הקומץ את המנחה לכל דבר פר' שלישי התכלת אינה מעכבת פר' רביעי כל המנחות באות פר' חמישי רבי ישמעאל פרק ששי אלו מנחות נקמצות פרק שביעי התודה הייתה באה פר' ח' כל קרבנות הצבור פר' תשיעי שתי מדות פר' עשירי שתי הלחם פר' אחד עשר המנחות והנסכים פר' שנים עשר הרי עלי עשרון פר' שלשה עשר :

המסכתא הזאת היא הרביעית והיא נחלקת לתשעה פרקים :

בכורות הלוקח עובר חמורו פר' ראשון הלוקח עובר פרתו פר' ב' הלוקח בהמה מן הגוי פר' ג' עד כמה ישרא' חייבין פ' ד' כל פסולי המוקדשין פ' ה' על אלו מומין פ' ששי מומין אלו פר' שביעי יש בכור לנחלה פר' שמיני מעשר בהמה פר' תשיעי :

המסכתא הזאת היא החמישית והיא נחלקת לתשעה פרקים :

ערכין הכל מעריכין פר' ראשון אין נערכין פר' שני יש בערכין פר' שלישי השג יד פר' רביעי האומר משקלם עלי פר' חמישי שום היתומים פר' ששי אין מקדישין פר' שביעי המקדיש את שדהו פר' שמיני המוכר שדהו פר' תשיעי :

המסכתא הזאת היא הששית והיא נחלקת לשבעה פרקים :

תמורה הכל ממירין פר' ראשון יש בקרבנות פר' שני אלו הקדשים פר' שלישי ולד חטאת פר' רביעי כיצד מערימין פר' חמישי הכל אסורין פר' ו' יש בקדשי מזבח פר' ז' :

המסכתא הזאת היא השביעית והיא נחלקת לששה פרקים :

מעילה קדשי קדשים פר' ראשון חטאת העוף פר' שני ולד חטאת פר' שלישי קדשי מזבח פ' רביעי הנהנה מן ההקדש פר' חמישי השליח שעשה פר' ששי :

המסכתא הזאת היא השמינית והיא נחלקת לששה פרקים :

כריתות שלשים וששה פר' ראשון ד' מחוסרי כפרה פ' שני אמרו לו פר' ג' ספק אכל חלב פר' רביעי אכל דם פר' חמישי המביא אשם פר' ששי :

המסכתא הזאת היא התשיעית והיא נחלקת לחמשה פרקים :

תמיד בשלשה מקומות פר' ראשון ראוהו אחיו פר' שני אמר להם הממונה פ' ג' לא היו כופתין פ' ד' הממונה ברכו פר' ה' :

המסכתא

המסכתא הזאת היא העשירית והיא נחלקת לחמשה פרקים :

מדות בשלשה מקומות פר' ראשון הר הבית פר' ב' המזבח היה פ' ג' פתחו של היכל פ' ד' כל העזרה פ' ה'

המסכתא הזאת היא האחת עשרה והיא נחלקת לשלשה פרקים :

קינים חטאת העוף פ' ראשון קן סתומה פ' ב' כ"רא בכהן הנמלך פ' שלישי :

הסדר הששי הוא סדר טהרות והוא נחלק לשנים עשר מסכתות:

המסכתא הזאת היא הראשונה והיא נחלקת לשלשים פרקים :

כלים אבות הטומאה פ' ראשון כלי עץ וכלי עור פ' ב' שיעור כלי חרס פ' ג' החרס שאינו יכול פ' ד' תנור תחלתו פ' ה' העושה שלשה פ' ו' הקלתות של בעלי בתים פ' ז' התנור שחצצו פ' ח' מחט או טבעת פ' ט' אלו כלים מצילין פ' עשירי כלי מתכות פ' י"א טבעת אדם פ' י"ב הסייף והסכין פ' י"ג כלי מתכות כמה הוא פ' י"ד כלי עץ כלי עור פ' ט"ו כל כלי עץ שנחלק פ' י"ו כל כלי בעלי בתי פ' י"ז השידה בית שמאי פ' י"ח המפרק את המטה פ' י"ט הכרים והכסתות פ' כ' הנוגע בכובד פ' כ"א השולחן והדולפקי פ' כ"ב הכדור והאמום פ' כ"ג שלשה תריסין פר' כ"ד כל הכלים יש להם פר' כ"ה סנדל עמקי וכים פרק כ"ו הבגד מטמא פ' כ"ז שלשה על שלשה פ' כ"ח נימי הסדין פר' כ"ט כלי זכוכית פ' שלשים :

המסכתא הזאת היא השנית והיא נחלקת לשמונה עשר פרקים :

אהלות שנים טמאים במת פ' ראשון אלו מטמאין באהל פ' ב' כל המטמאין באהל פ' ג' מגדל שהוא עומד פ' רביעי תנור שהוא עומד פ' חמישי אדם וכלים נעשין פ' ששי הטומאה בכותל פ' שביעי יש מביאין פ' שמיני כוורת שהיא בתוך פ' ט' ארובה שהיא בתוך פ' עשירי הבית שנסדק פ' י"א נסר שהוא נתון פ' י"ב העושה מאור פ' שלשה עשר הזיז מביא פ' י"ד סגוס עבה פ' ט"ו כל המטלטלין פ' י"ו החורש את הקבר פ' י"ז כיצד בוצרין פ' שמונה עשר :

המסכתא הזאת היא השלישית והיא נחלקת לארבעה עשר פרקים :

נגעים מראות נגעים שנים פ' ראשון בהרת עזה פ' ב' הכל מטמאין פ' ג' יש בשער לבן פ' ד' כל ספק נגעים פ' ה' נופה של בהרת פ' ו' אלו בהרת פ' ז' הפורח מן הטמא פ' ח' השחין והמכוה פר' ט' הנתקים מטמאין פר' עשירי כל הבגדים פ' י"א כל הבתים מיטמאין פ' י"ב עשרה בתים פ' י"ג כיצד מטהרין פ' י"ד :

המסכתא הזאת היא הרביעית והיא נחלקת לשנים עשר פרקים :

פרה רבי אליעזר אומר עגלה פ' ראשון רבי אליעזר אומר פרת חטאת פ' ב' שבעת ימים קודם פ' ג' פרת חטאת שישחטה פ' ד' המביא כלי חרס פ' ה' המקדש ונפל פ' ו' חמשה שמלאו פ' ז' שנים שהיו שומרים פ' ח' צלוחית שנפל פ' ט' כל הראוי לטמא פ' עשירי צלוחית שהניחה פ' י"א האזוב הקצר פ' י"ב :

המסכתא הזאת היא החמישית והיא נחלקת לעשרה פרקים :

טהרות שלשה עשר דברים פ' ראשון האשה שהיתה כובשת פ' ב' הרוטב והגריסין פ' ג' הזורק טומאה פ' רביעי השרץ והצפרדע פר' ה' מקום שהיה רשות פר' ו' הקדר שהניח פ' ז' הדר עם הארץ פרק ח' זיתים מאימתי פ' ט' הנועל בית הבד פ' עשירי :

המסכתא הזאת היא הששית והיא נחלקת לעשרה פרקים :

מקואות שש מעלות במקואות פ' א' הטמא שירד פ' ב' רבי יוסי אומר שני מקואות פר' ג' המניח כלים תחת פרק ד' מעיין שהעבירו על גבי פ' ה' כל המעורב למקוה פ' ששי יש מעלין את המקוה פ' ז' ארץ ישראל טהורה פ' ח' אלו חוצצין באדם פ' ט' כל ירות הכלים פ' עשירי :

המסכתא הזאת היא השביעית והיא נחלקת לעשרה פרקים :

נידה שמאי אומר כל הנשים פ' ראשון כל היד פ' ב' המפלת חתיכה פ' ג' בנות כותים פ' רביעי יוצא דופן פ' ה' בא סימן פ' ו' דם הנידה פ' ז' הרואה כתם פ' שמיני האשה שהיא עושה פ' ט' תנוקת שלא הגיע פ' עשירי :

המסכתא הזאת היא השמינית והיא נחלקת לששה פרקים :

מכשירין כל משקה פ' ראשון זיעת בתים פ' ב' שק שהוא מלא פ' ג' השוחה לשתות פ' רביעי מי שטבל בנהר פ' ה' המעלה פירותיו פ' ו' :

המסכתא הזאת היא התשיעית והיא נחלקת לחמשה פרקים :

זבין הרואה ראיה אחת פ' ראשון הכל מטמאין בזיבה פ' שני הזב והטהור פ' ג' רבי יהושע אומר נידה פ' ד' הנוגע בזב פ' חמישי :

המסכתא הזאת היא העשירית והיא נחלקת לארבעה פרקים :

טבול יום המכנים חלה פ' ראשון משקה טבול יום פ' שני כל ידות פ' שלישי אוכל מעשר פ' רביעי :

המסכתא הזאת היא האחת עשרה והיא נחלקת לארבעה פרקים :

ידים מי רביעית נותנים פרק ראשון נטל לידו אחת פרק שני המכנים ידיו לבית המנוגע פרק ג' בו ביום נמנו פרק ד' :

המסכתא הזאת היא השתים עשרה והיא נחלקת לשלשה פרקים :

עוקצין כל שהוא יד פרק ראשון זתים שכבשן פרק שני יש צריכין פרק שלישי :

נגמרו הסדרים

ואולם הסבה המביאה להיות סדר אלו הסדרים ומסכיותיהם לפי מה שזכרנו היא מה שנבאר בג"ה בחבור התלמודיי אשר יעדנו חבורו

הקדמת הגאון מהו"רר עובדיה ספורנו ז"ל

לכו בנים שמעו — וחכמי לב ודעו
והשקו צאן ורעו — אמתה של תורה
וטעמו וראו בה — דנמטייכו שיבא
ליראה ולאהבה — מחולל כל ברא
ויצר לכבודו — והודיע הודו
בדת מתת ידו — ערוכה ושמורה

אני הצעיר עובדיה יצ"ו בכמ"ה ר' יעקב ספורנו ז"ל ה"ה · לקול דברי כמה"ר חננאל אחי יצ"ו אשר בקנאו את קנאת עלבונה של תורה מרב פקורי מוכים ובנים לא אמון בם נותנים טעם לפגם בשכל מליה ספור' וסדר' בשנם היא שגלה שכלה מחמדים נכוחים למבין ואין אומר השב · העיר לי אזן למא' דברי חפץ מגיד מישרים ומרים מכשול עד יצא כנגה צדקה אז אמרתי אספרה מה שמן דבר מלאה ידי במכוון בה הלא מלע' המשוער אצלי יעיר רבים ונכבדים לתת אמרי ספר וזכרון בספר יגדיל תורה ויאדיר :

כי אמנם מקוצר רוח ומעבודות וטרדת בני עמנו בארץ לא להם מפני נוגשים אכים יום יום להמם ולאבדם המה כאדם שמו פניהם עיניהם ולבם על בצע' למחסה ולמסתור מזרם יגרים ילדי יום סובבים כדבורים עד אפס מקום וזמן באות להביט נפלאות מתורתנו · ובכן היו כחולמים בקרב עמים קרבו ויאחיון כמתוכחים באמרם מה יתן ומה יוסף כל יעוד תורת קדשנו בהיותו גשמי באפס תקות חיי עולם ומה יועיל רוב ספורי' עם קדימת המאוחר בקצתם · ואתא מרבנו' קדש שרידי תופשי התורה לפעמים מאמר הפסוקים בלתי מבואר ופעמים תשובה בלתי מספקת להתיר הספק ותהי לחרפות למו :

ונחנו מה נצטדק כי יקום אל וכי יפקוד על דבר כבוד שמו הלא בהגיד נפלאו' מתורתו מאירות עיני כל משכיל בספוריה וסדריה המורה לצדקה גודל אשם יתברך וטובו ובחלוקת ספריה וסיומן בהגיד חסד עליון אשר נתן תשועה את' יאוש מוחלט כי אמנם זה לעולם בריתו להבין ולהורות באמרות טהורות מיוסדו' על אדני עיון ומעשה לאור באור החיים כמו שהעיד הוא י"ת באמרו והתור' והמצוה אשר כתבתי להורותם · ובה הודיע כונתו במציאות בכללו ובבחירת עמו ובזמן מתן תורתו אשר שמו עליהם רבים המה ראו כן תמהו :

ובהיות הכלית העיון השכל וידוע פרשת גדלת האל הקדוש אשר בה תהיה יראתו על פני כל מבין ובידיעת דרכי טובו וחסדו בפרט על המון האנושי אשר בה תהיה האהבה וזה כי כאשר התבאר שהא' ית' אמנם השתדל בדורו' עולם לרומם האדם ולתקן את אשר עותו · הנה יאהב כל משכיל לעשות רצונו ברצונו · ובשתי אלה שהם היראה והאהבה ישלם החלק המעשי המכוון מאתו :

לכן הואיל באר הוא י"ת במופתים שכליים בספרו הראשון והוא :

ספר בראשית

ענין הבריאה וההשגחה כללית ופרטית ומציאות עולמים נבדלים מחמר · מהם מניעי הגלגלים והנפש האנושית השכלית והשכל מאתו בכונה וברצון לתכלית מכוון :

ובאר מה יקר חסדו על המון האנושי כי אמנם תקן עיניו בכל דור ודר כפי האפשר והוא הרבה אשמה למשחית לו :

הקדמת הגאון מהור"ר עובדיה ספורנו ז"ל

וספר ראשונה כי הוא י"ת ברא האדם בצלמו כדמותו למען יבחר להדמות ליוצרו כפי האפשר כי בזה ישלם ויהי' פעלו שלם ונכבד מכל פעל זולתו כראוי לו י"ת המרומם על כל זולתו · והוא רחום בחמלתו נתן לאדם די מחסורו בלא בצער ויניחהו בגן עדן עד שהרע מעשיו וקלקל את פרנסתו שגרשו האל ית' משם לעבוד את האדמה ולטרוח כמה טרחות על שלא אכל פת :

וספר שנית כי בכל זאת לא אבה ה' השחיתו והיו פירו' הארץ נאותים ומספיקי' למאונו ולהחיותו קרוב לאלף שנים עד כי רבה רעת דורותיו ונגמר דינם להשחיתם את הארץ ובכן נשחת מזג היסודות והמורכבי' מהם מהצמחי' ומבעלי חיים · ולא הספיק עוד מזון הפירות לחיי האדם כבראשונה :

וספר שלישית כי עם כל זאת חמל על שאריתה והתיר להם בשר כל בעל חי זולתם והארץ נתן לבני אדם בתת אימתם על כל חית הארץ ועם זה היו ימי חייהם מגיעים לארבע מאות שנה ויותר מהמה עד אשר נוסדו יחד לקרוא כלם בשם איזה אל נכר נבחר אז אצלם ולתת צלמו במגדל אליו גוים ידרושו ולא יזכר שם האל ית' עוד ביניהם · ובכן הפיצם ולא ארכו ימיהם כי תכף התמעטו חיי האדם והיו כמו מאתים שנה ומאז היו הולך וחסור :

ובכן ספר כי בסור תקות תשובת המין האנושי בכללו כאשר כונן להשחית כל תקון אלהי פעמים שלש הפלא ה' חסיד לו מכל המין ובחר באברהם וזרעו להשיג בם התכלית המכוון אצלו מכי שים אדם עלי ארץ כאשר התבאר · והחוט המשלש באברהם נינו ונכדו אשר מלא כבודו את כל הארץ בקראם בשמו מצא חן בעיניו לכרות להם ברית להיות להם לאלהים ולזרעם אחרים לחיי עול' ולתת מקום לזרעם כאשר יהיו לגוי מספיק לקבוץ מדיני ובו יהיו לאחדים בידו לעבדו שכם א' :

ומרב שלמות שלשה אלה היו פעלותיהם המסופרות בתורה מספיקות להורות לדורות עקרי הקורות עם איזה עזר למציאותם כענין תנועת המטה במופתי מצרים וכענין ירה ויור בענין אלישע :

ובכן היו עניני ישראל מאז יצאו ממצרים עד בנין בית ראשון אשר בזמן זה בנו ד' מזבחות ושם משכן במדבר · ושילה · ונוב וגבעון כמו עניני אברהם מאז שיצא מאור כשדי' אל ארץ כנען ששם בנה ד' מזבחות · ועניני בית ראשון היו כעניני יצחק אשר בנה מזבח אח' בלבד · ועניני בית שני וגלותנו והגאולה העתיד' אשר בזה הזמן נבנה בית שני ויבנ' העתיד במהרה בימינו הם כעניני יעקב אבינו אשר בנה שני מזבחות וראה טוב באחרי' אחרי היאוש · ובזה סיים את ספרו הראשון

ספר שמות

וספר בספרו השני כי מאז החל זרע ישראל לחלל ברית אבותם במצרים כאשר העיד יחזקאל באמרו וימרו בי ולא אבו לשמוע אלי איש שקוצי עיניו לא השליכו ואת גלולי מצרי' לא עזבו ואומ' לשפוך חמתי עליהם לכלות אפי בהם בתוך ארץ מצרי' · היו לעבדי' בפרך עד אשר שבו קראתם והתפללו ומלאך פניו הושיעם :

וספר ראשונה כי כאשר חפץ ביקרם דבר איתם פנים בפנים ובזה זכו אל עדי רוממות וזולתו בהר חורב · והמ' מרו והתכללו את עדי' ושלקו שכינ' מאת' :

וספר שנית כי בכל זאת לא חדל האל ית' לתקן עניני' באופן מה לשכנו בתוכם וצוה על מלאכ' המשכן וכלים ותקון כהנים לעבודתם ובזה השיב שכינתו לתוכם אחר תכלית הקלקול והיאוש ובכן סיים ספרו השני :

ספר ויקרא

וספר בספרו השלישי איך לקיום שכינתו בתוכם סדר מיני קרבנות מהם חטאת ואשם ונסכי צבור להעביר את רעת חטאת הצבור והיחיד והזהיר על מיני טומאה בזרע ובדעת ובמאכלו' ובמגע ובמשא ובאהל · וסדר המועדים למקרא קדש למען יכונו יחדיו בימים מיוחדים לעבודת האל ית' · וסדר שמטה ויובל אשר בם יזכו לירש את ארץ ה' המוכנת לעבודתו ובה יפל יעודים גשמיי' הכרחיים לחיי שעה למען יתפרנסו שלא בצער ויהיה לבבם פנוי לעבודתו כאמרו ויתן להם ארצות גוים ועמל לאמים יירשו בעבור ישמרו חקיו · ועל כל אלה השביעם בשבוע' האלה אחר שהפרו בריתו הראשון בחטאם · ובסוף האלות הגיד תשועת ישראל אחרי היאוש ובזה סיים ספרו השלישי :

ספר במדבר

וספר בספרו הרביעי כי חפץ חסד תקון דגליהם כתקון מרכבה הנראית בחזון לנביאיו והית' הכונה שכאשר יחנו כן יסעו להכנס בארץ תכף בלתי כלי זין · ולמען יזכו לזה סדר משמרות כהנה ולויה והבדיל כל טמאים מתחניהם וסדר ענין הסוטה והנזיר להעביר כל ממזרות ולקדש מבניהם לנזירים ובאלה נעשו ראוי לברכות כהנים :

ובכן הזכיר זכיותיה' של ישראל אשר בם נעשו ראוים להכנס בארץ באופן מה והם חנכת המזבח והשתדלותם בטהרת הלוים ופסח ולכתם אחריו במדבר :

וצוה על החצוצרות למסע המחנות ולמלחמה וזולתם ואז הוליכם דרך המדבר הגדול והנורא בג' מסעות עד קדש ברנע והמה כאדם עברו ברית ובגדו בדבר המרגלים ובכן השחיתו עניינם ונגזרה עליהם מיתה במדבר ועל בניהם גלות לדורות בבא פקדתם ולא נכנסו הבנים לארץ בלתי מלחמה ועם זה סבבו ארצות העמי' ארבעים שנה :

וספר שלישית כי בכל אלה לא כלו רחמי האל לתקן ענין הבנים כפי האפשר וצוה על עסקי יחיד והחלה ושעירי ע"ז בהיותם מוכנים לזה מן המרגלים ואילך וקדשם לו במצות ציצית · ובכל אלה לא חדל קרח ועדתו למרות עיני כבודו אמנם עברו ונענשו · והוא רחום על יתר ההמון וגדר פרץ באות הנותנות והמטה ומתנות כהנה לבל ישובו לכסלה :

והזכיר טהרת מי חטאת מצומחת מת בהכנסם אז אל קצת ארץ האמורי אשר היא ארץ סיחון ועוג · ושם נתן סדר לחלוקת הארץ מעבר לירדן והלאה וכל זה אחר יאוש אבותיהם בקלקולם במרגלים ובזה סיים ספרו הרביעי :

ספר דברים

וכאשר דבר מלך שלטון גזר על משה רועה נאמנו בפשע עמו שלא יכנס לארץ הנה בטרם סור צלו מעליה' הואיל באר את התורה אחר שהקדים להודיעם ולהזכירם איך הוצרכו לזה מפני הכנסם לארץ בלעדיו וכל זה בסכלות' וחטאם · וכאשר השלים זה הבדיל הערי' והתחיל לבאר ולהזהיר על מצות אשר בזכותם יאריכו ימי' בארץ אשר יירשון · ועל מצות מחוייבות בכניסתם לארץ כמו כתיבת האבני' וברית הר גריזים וזולתם שיהיו לאות לדורות ולא יבגודו ונתן סדר להשביע' בשבועת האלות אחר שהפרו ברית חורב במרגלים והעיד בהם והגיד עתידות למו בגלות ובגאלה העתידה ממנו אחר היאוש המוחלט · והתפלל עליהם וברכם בתתו עינו לטובה על ארצם והגיד ביאת הגואל והשורש העתיד בסוף ברכתו לפני מותו · ובזה נשלמ' תורתו עם עדו' בסופ' כי אמנם לא הגיע אדם זולת משה למדרגת נבואתו אשר בה נתנה תורת אמת עלי' אין להוסיף וממנ' אין לגרוע:

ובזה הודיע חסד עליון שהמציא במשה הכנה נבואיית יותר מן האפשר בטבע אנושי למען תת תורת אמ' על ידו אשר אין חליפות לה ולא תוספת וגרעון על ידי נבואת שום נביא כאמרם ז"ל שאין נביא רשאי לחדש דבר מעתה · וזה הורה הנביא באמרו ה' אשר עשה את משה ואת אהרן כי אמנם במשה נתן הכנה לנבוא' עוברת חק האפש' בטבע · וכן באהרן לכהנ' למען יקד' בה גם זרעו לעול' :

הנה אלהינו זה גמל עלינו כל אלה וזולתם כרוב חסדיו הלא הוא אבינו קוינו לו ויושיענו ישמיענו ששון שבע רצון ומלא ברכת ה' יגביר עלינו חסדו וימלא כבודו את כל הארץ · אמן ואמן :

הקדמה להגאון אבן עזרא ז"ל

בשם האל הגדול והנורא אחל לפרש פירוש התורה

אנא אלהי אבי אברהם · עשה חסד עם עבדך אברהם :
ויהי פתח דבריך מאיר · לעבדך בן עבדך מאיר :
ומישועת פניך תבא עזרא · לבן אמתך הנקרא בן עזרא :

זה ספר הישר : לאברהם השר : ובעבותות הדקדוק נקשר : ובעיני הדעת יכשר : וכל תומכו מאושר :

נאם אברהם הספרדי הנזכר מפרשי התורה הולכים על חמשה דרכים :

הדרך האחת ארוכה ורחבה · ומכפשות אנשי דורנו כשגבה ואם האמת כנקודה בתוך העגולה · זאת הדרך כקו הרחב הוא החוט הסובב בתחלה · ובא דרכו גדולים והמה חכמי הישיבות במלכות ישמעאלים · ורבי יצחק שחבר שני ספרים · מבראשית עד ויכלו ועוד לא כלה מרוב דברים · ובפסוק יהי אור · אמונה בעלי האור · והחשך הזכיר · והוא הולך בחשך ולא הכיר ובפי' תוצא הארץ מלבו הוציא מלים וידבר על העצים והצמחים קטנים וגדולים ובפירוש נפשות החיות · הביא חכמות נכריות · ובמסלה הזאת עלה רב סעדיה גאון הגולה · ובפירוש יהי מאורות · הכניס דעות אחרות לדעת המדות הנזכרות · על פי חכמי הספירות · גם רב שמואל בן חפני אסף רוח בחפניו · בפירוש ויצא יעקב ברוב עליניו · כי הזכיר כל נביא בשמו · וכמה פעמים גלה ממקומו · וכמה תועלו' יש בהליכת הדרך · ואין תועלת לפירוש הזה כי אם אורך · ועם ויחלום כתב פתרון החלומות · ולמה ירמו בתנומות · והרוצ' לעמוד על חכמות חיצונית · ילמדם מספרי אנשי תבונות · אז יתבונן בראיותם אם הן נכונות · כי הגאונים בלי ראיו' בספריה' הביאום ויש מהם שלא ידעו דרך חכמי קדם ומאין הוציאום :

הדרך הב' בארוה פתלתולי' · ואם הם ישראלים אשר חשבו כי עמדו על הנקודה בעצמ' · והם לא ידעו את מקומ' וזאת דרך הצדוקי' כענן ובנימן · וכל אשר בדברי מעתיקי הדת לא יאמי' והוא נוט' להשמאיל או להימי' · וכל איש כרצונו יפרש הפסוקים גם במצות ובחקים · והם מדעת תוצאות לשון הקדש ריקי' על כן יתעו גם בדקדוקים · ואיך יסמכו במצות על דעתם · וכל רגע יהפכו מצד אל צד כפי מחשבתם בעבור שלא תמצא בתורה מצוה אחת בכל צרכיה מבוארה · ואחת מהנה אזכיר · והיא גדולה למכיר · כי תחתיה כרת על אכילת יום הכפורים וחמץ בפסח שלא עשוהו טהורים · ושבית' ימים שבעה וקרבנות וסכה ותרועה · כי אין בתורה חקי השנה מפורשים ואיך נחשוב החדשים · ועניי הדעת מרודים · שמו אותותם מפסוק לאותות ולמועדים ולא ידעו כי והיו לשון רבים · ועל המאורות והכוכבים · והאומר כי וי"ו ולמועדי' נוסף · כי לאות עם מועד כאסף · יבקש אדם שיהיה אוהבו · אולי יאמין בו · ואם מצאנו שנים שלשה ווי"ן נוספין מי יודיענו כי זה הו"או מהעודפים · אחר היות וו"י הטעם לצפים · ואין פירש עשה ירח למועדים כדברי אלה שמתניהם מועדים ואלו היה כתוב והיתה הלבנה לאות למועדים בחדשים מי יתן לנו אות שהם מועדי השם המקודשים כי יש מועדי' רבים בתורה ובמקרא ובכתובים · ואלו היה למועדי השם מבואר · עוד הדבר הגדול נשאר · אם החדש עד סוב הלבנה גלגל המזלות · שהם שבעה ועשרים יום ושש שעות מוגבלות ואם עד שוב נוכח גלגל היוצא יאשר מוצקו רחוק ממוצק הארץ ימצא · או עד סוב גלגל התלי כדעת חכמים · כי מהלך הגלגל הקטן הפך זה באמת ובתמים · ואם כסמוך על דעת התחברו המאורות · גם הנה ג' מחברות · מחברת בגלגליה' תיכונ' · ומחברת כנגד העליון באמונה · ומחברת שנוי מחזה · ולא נדע אי זה יכשר הזה או זה · ואשר אמרו כי הדבר תלוי על מראה עינים נשאו · כי עינים להם ולא יראו · אולי יראוכו בתורה ובתעודה · המקום שמצאו שם זאת החמדה · ולא דבר ובפירוש חדש בחדשו נכונה · כי אין בכתוב זכר ללבנה · רק פירושו לעשות כל דבר בעתו יום ביומ' שבת בשבתו · וידוע כי פעם יהי' בין המולד לעת השקיעה שש שעות · ותראה הלבנ' אך על חקות ידועות · ופעם ביניהם שלשים שעות · ולא תראה אפילו בגבעות כי תהלוכות הלבנה מפאת גלגלה גם גלגל השמש משתנות · וגם מפני הרך ורחב המדינות · ואם שכנה על הארץ עננה · ולא תראה בראש אלול ותשרי הלבנה · הנתענה ג' ימים בכפורים · ועוד מי סיפר לנו כי ימי החדש עד שלשים יום ספורי' ; כי הנה יהודה הפרסי חבר ספר · ובחשבון השמש השנה והחדשים סופר · גם לא נדע מהתור' עדות החדש ומי העד ואם ילך דרך רב ביום קדש · ואם נקבל עדות אב ובנו וגרים ונשים · וגם אם היו כל אלה מפורשים · עוד דבר קשה · איננו מפורש בתורת משה · לדעת כמה חדשי השנה · ואם היא באביב כשנה · ההוא מחטים או שעורים · ומתי יבוקש והנה השעורים · ואם היתה שנה בצורת בארץ ישראל ומסביב · והנה אין זרע אף כי אביב הנקבע השנה פשוטה או מעוברת · גם אין ספירה נספרת · ואין חג שקראנוהו עצרת · וכל אלה המצו' צריכות לקבלה ומסורת · והאומרים והנה אנשי המשנה · מעידכ' על ראיית הלבנה · והנה התשובה נכונה · אם היא עדותם בעיניהם נאמנה · יקבלו עדות צרכי השנה · כי על פי קריאת ב"ד היא נתונה · כי יסוד העיבור · על אביב ותקופה

הקדמה

לבעל הטורים

הנה כאשר הואלתי לדבר · כי לא בינת אדם לי והייתי לגבר · גם כי לא מלין לחבר · כי בער אנכי מאיש ולא למדתי חכמה ואין בי דעת ומזמ' · ולא אתי יודע עד מה · אמנם נמאה לה נפשי ובשרי לך כמה · הך הם נכתר' מתני ונבעלתי · כי היא מלאכת שמים · וכל דברי' על אופני' נדרשת היא לכל שואל בה על ירכים · ולכל אשר יעיה לה אוזנים · כי לא מעבר לים היא ולא בשמי' · הכן קרוב' היא לכל אשר יקרב אליה בלב ובשפתי' אשר יעזבני יום הי' תעזבנו יומי' אחד המרבה ואחד הממעיט ובלבד שיכוין לבו לשמים · על כן נשאו רוחי לקרב' אל המלאכה בשעתים וברגלים · ולעבותה בלב שלם ובמעשה ידים · והנה ראיתי את הים הגדול ורחב ידים · פירוש התורה לרב הגדול הר"מבן ז"ל גדוי הכינו' ורב כנפי' ונפשי אותה לעבור בו אף באמי מתניים ואירא כי גדול מאד ונאו המים · ויאמר אלכה לי על השפתי' · כי על שפתי ען רב אמר מזה ומז' כאחד הוא למשכיל ותאוה לעינים ואקח מפריו מלא כפי' ואוכל ותהי לי למשיב נפש ולפקוח עינים · ולשמוע בלמודים העיר לי אזנים · ותחי רוח יע"קב ותהי אליו כי שנים · כי יתנה כל השי' יבא מאה נחלי' :

הקדמה
לבעל הטורים

לכן תחלת דברי אני מבקש רשו' מאת הרב הנזכר ואח' כך אני מחלה פני כל קורא בחבורי זה לבל ידינני לכף חובה לאמר שעשיתיו להתגדל בו כי לא עשיתי דבר שראוי להתגדל בו שאינו אלא כמלקט אוכל מתוך אוכל ולואי ולא הייתי מחזיר אוכל לפסולת ואין כונתי בזה רק כי יען נפלאו ממני דברי הרב והם סתומים אמרתי אלקטה מהם הדברים הפשוטים ואשאיר הסתומים כי בסודו לא באה נפשי ומינן היית נקל בעיני ללמוד ואם מצאתי פשט או טעם במקום אחר חברתיו עמו ואף כי הם מעטים · ועל כן לא הזכרתי שם הרב ברוב כי רובם דבריו ולא הזכרתיו רק במקום הצריך כפי הענין · וראיתי עוד לכתוב בתחלת סדר וסדר מעט פרפראות גימטריאות וטעמי המסורו' להמשיך הלב · ואשר כל מחשבו' לו גלויות חוקר עונות וכליות הוא יודע כל מחשבתי והוא יחזק ידי הרפות ויאמץ ברכי הכושלות · להוציא מחשבתי זאת אל הפועל ויטה לבבי ליראתו · ויקרבני לעבודתו · ויאיר עיני במאור תורתו :

הקדמה להגאון אבן עזרא ז"ל

ותקופה וצרכי צבור · ולמה במצות נגע צרעת מבוארים המשפטים · שהיא מצוה לאדם אחד ולפרקים מעטים · ומצות המועדים חיוב לכל ישראל בכל זמן · ולמה אין בתורה עליהם עד נאמן · רק נוסף כה וכה רמיזות · ולמה בדברי תור' תמימ' כזאת · וזה לנו האות שסמך משה על תורה שבעל פה · שהיא שמחה ללב ולעצם מרפא · כי אין הפרש בין שתי התורות · ומידי אבותינו שתיהן לנו מסורות · ופסח חזקיהו יחזיק ידי אמונה · כי נעשה על ידי בעלי עצה וזקנה ולא הקריב הפסח במועדו · ולאכול חמץ בחדש הראשון שלח ידו · ופסח שני בראשון שבעת ימים עשה · ויש ראיו' רבו' שקבל מעשיו רם ונשא · כי בית דין היה · ואין ברוחו רמי' :

הדרך הג' דרך חשך ואפלה והיא מחוץ לקו העגולה · והם הבודאי' מלב' לכל הדברי' סודו' · ואמונת' כי התורות והמשפטי' חידות ולא אצריך להשיב עליה' · כי עם תועי' לבב הם · כי הדברי' על צדק לא חלקו · בלתי בדב' א' נדקו אשר כל דבר מצוה קטנה או גדולה · בכף מאזני הלב תהיה שקולה . כי יש בלב דעה · מחכמת יושב קדם נטועה · ואם הדעת לא תסבול הדבר או ישחית אשר בהרגשות יחובר · אז נבקש לו סוד · כי שקול הדעת הוא היסוד : כי לא נתנה התורה לאשר אין דעת לו והמלאך בין אדם ובין אלהיו הוא שכלו וכל דבר שהדעת לא תכחישנו כפשוטו ומשפטו נפרשנו · ונעמידנו על מתכונתו · ונאמין כי ככה אמתו · ולא נגשש קיר כעורים · ולפי צרכנו נמשוך הדברי' · ולמה נהפוך הנראין לנסתרים · ואם יש מקומות בהם באמת נכחרי' ושניהם נאמנים ברורים מהם גופות ומהם מחשבות · כמלת בשר וערלת לבבות · ובעץ הדעת סוד ינעם · גם הדברים אמת כמשמעם · ואם יש איש לא יבינו זה רעיוניו אם היא חכם יפקח את עיניו · כי ימצא בהולדות דברים רבים בוערים · כנחירים והלשון והרגלים לשני דברים :

הדרך הד' קרובה אל הנקוד' · ורדפו אחריה אגוד' · וזאת דרך החכמי' · בארצו' יונים ואדומים · שלא יביטו אלא משקל מאזני' · רק יסמכו על דרך דרש בלקח טוב ואור עינים ואחר שימצאו המדרשים בספרי הקדמונים · למה ייגעו לכתבם שנית אלה האחרונים · ויש לדרש הפך דרש ויש לו סוד ואיננו מפורש כדרש שהתורה קדמה אלפים שנה קודם העולם . וזה אמת רק על סוד דרך הנעלם · ורבים לא יבינוהו כן · ולהיו' כמשמעו לא יתכן · ובעבור כי השנה מימים במספר היא מחוברת · ומדת הרגע והיום בתנועת הגלגל נספרת · ואם אין גלגל אין יום אף כי יומים · או שנה או מספר אלפים · והשואל מה היה העולם בתחלה הלא יתבייש · למען אשר יבקש לאין יש · והמשיבה שברא השם את העולם בעת שידע כי טוב הוא · גם זו תשוב' בנויה על אבן בהו · וכן האומרי' שברא להראות גבורתו · לאדם שהוא שורש יצירתו · והנה שמו תשובתם האמולה · חלק קטן מהשאלה הגדולה · כי יש ראיות גמורות · לאשר עינים להם ולא לעורות · כי הישוב אלי שנית הארץ פאמונה · וכלה כנקודה אל המסבה אשר עליה נתונה ואף כי המסבה העליונה · ואם מדלך הישרה · אין דרש יום נדרש כדרך המקרא · כי אילו היה הטעם לאלפים · היה כתוב יומים · כי פירוש יום יום בכל יום ויום · וכן איש איש וברוך יי' יום יום · גם סוף הפסוק יוכיח משחקת לפניו בכל עת והנה אחריו כתוב לשקוד על דלתותי יום יום · אם כן נשמר התורה הנאמנה · עד אלפים שנה · ועוד כי אלף שנים בעיניך איננו לנכח השם וימצאהו בפירושי בספר תהלות אשר יבקשם · וגם יש דרש להרויח נפש תלושה . בהלכה קשה · ויש דרש מסברא ידועה · ויש שהוא כהלכה שאינה קבועה · גם יש דרש שהוא טוב לאחרים · וידריך בדרך תבונה את הנערי' כי

יש עוף שאינו רואה ביום בנגוהות · ובלילה רואה מפני שעיניו כהות ·· פדרש שהעולם נברא בב"ית בעבור ברכה · ואם הדבר ככה הנה בוקק הארץ ובולקה והשיתהו בתה ובטלו הפותחות בל ידעום משחת בלי בלו שמלותיכם בלע יי' בלל יי' ובתקוף וברא אתהן בין בתריו בזיון וקלף ילדו לבהלה בלהות אתנך : ואם הר"ים רישיה די דהבא · הנה איש רע בליעל בעל פעור כרע בל כהני במות · והסר מעט השכל בלבו ואף כי אשר חכמת אלהי' בקרבו . יוכל להוציא מדרשים וכלם כנגד הגוף הפשוט הם כמלבושים · וקדמונינו זכרם לברכה · אמרו על ככה · אין מקרא יוצא מידי פשוטו : דרש בראשי' בתורה שנ' יי' קנני ראשי' דרכו : אחר : העולם נברא על לויתן שנ' הוא ראשית דרכי אל : אחר העולם נברא שיראו מלפניו כי כן כתיב ראשית חכמה יראת יי' : אחר העולם נברא בעבור הבכורים שנ' ראשית בכורי אדמתך : ולמה ב"ית בתחלה : להורות כי יי' אחד והנבראים שנים שהם עלם ותורה או שני עולמות : ולמה בי"ת ואחריו רי"ש א"לף שי"ן ואח"כ יוד ות"יו : רמז שהבית הראשון יעמוד ארבע מאות וי' שנים : כי הוא קודם השמים והארץ : ואחר כך ישום הבית וזה הוא והארץ היתה תהו ובהו : וחשך : שבא חשך לעולם כאשר נסתלקה השכינה : ורוח אלהים : שנחה רוח החכמה והבינה על מפרשי התורה הנמשלת למים · ובסוף יהי אור על ימות המשיח · אז יבדיל יי' בין המקוה לישועתו ובין אשר במחשך מעשיהם · דרש בראשית : שתי מלות שהכל היה מהאש והוא היסוד : אחר : שית כמו אמין שית שהם שש הקצוות הנמצאות לכל גוף : וחשבון ראשי מלות פסוק בראשית כנגד כל האותיות : והמלות שבע כשבעה מלכים או כשבעה ככבי לכת : והאותיות שמנה ועשרים כנגד מחנות הלבנה וכן מספר העתים בקהלת : ותחלת הספר בי"ת וסופו מ"ם כנגד השם המפורש היוצא מפי כהן גדול ביום הכפורים : ובסיני נתן למשה וכן כתוב יי' בם סיני בקדש : ובתחלה בראשית ולבסוף ישראל כי הם עלו במחשבה בראשי' העולם : וסוף דבר אין לדרש סוף :

הדרך החמישית : מוסד פירושי עליה אשית : והיא הישרה בעיני נכח פני יי' : אשר ממנו לבדו אירא : ולא אשא פנים בתורה : ואחפש היטב דקדוק כל מלה בכל מאדי : ואחר כן אפרשנה כפי אשר תשיג ידי . וכל מלה שתבקשנה : בפירוש המלה הראשונה תמצאנה : כפירוש שמים תמצאנו בפסוק הראשון ; ועל זה המשפט כל הלשון : ולא אזכיר טעמי אנשי המסורת : למה זאת מלאה ולמה נחסרת : כי כל טעמיה' ; בדרך הדרש הם : כי הכותב פעם יכתוב המלה מלאה מבואר' ופעם יחסר אות נעלם לאחז דרך קצרה : ואחר שידרשו טעם למלאי' ולחסרי' : יורונו איך יוכלו לכתוב הספרים : ומשה כתב בלא וי"ו יי' ימלך · ומעתיק משלי כתב בויו תחת עבד כי ימלוך : ושני' רבות בין שניהם : רק לתינוקו' טעמיהם טובים הם : גם בפירושים הישרים : אין צורך לתיקון סופרים : ומתרגם התורה ארמית תרג' אמת : ובאר לנו כל נעלמת : ואם דלק במקומות אחרי מדרשים : ידענו כי יותר ממנו ידע הפרשים : רק חפץ להוסיף טעמים אחרי' : כי פשוטו יבינוהו אפילו הבוערים : כמו עירה שלא תרגמו כבן אתון : ותרגם בני יבכון ואתונו שער האיתון : ובעבור הדרש דרך הפשט איננה סרה : כי שבעים פנים לתורה : רק בתורות ובמשפטים ובחקי' אם מצאנו שני טעמים לפסוקי . והטעם האחד כדברי המעתיקים · שהיו כלם צדיקים נשען על אמתם בלי ספק בידים חזקים : וחלילה חלילה מלהתערב עם הצדוקים · האומרים כי העתקתם מכחשת הכתוב והדקדוקים : רק קדמונינו היו אמת וכל דבריה' אמת ויי' אלהי' אמת : ינחה עבדו בדרך האמת :

חידה יפה זכה וצרופה להחכם אבן עזרא ובן מאיר נקרא

חברה במשקל השירי · והנני את דרכה אישיר

הבית הראשון תנועה ויתד וחמש תנועות ויתד וארבע תנועות · זהו הדלת : ותנועה ויתד וחמש תנועות ויתד וארבע תנועות זהו הסוגר :

ואחריו שלשה בתים קצרים כל בית מתחיל גם כן תנועה ויתד וה' תנועו' ויתד וד' תנועות · וכן דרך כל השיר עד תמו ושמו בקרבו חתום בראש בתים הקצרי' דוק ותמצא :

את דבר חידתי שמעו נבונים נפלאו — אך דעו כי כל חכמי לב להגידה לאו :
אב בהאדמה הוליד א' — רבעה האחים :
לא כבדים לא קלים לא — יבשים לא לחים :
בם ירוצון אופניהם — והם שוקטים נחים :
בם דמות ארבע החיות בשחק נבראו — כי פעמים יסתרו גם פעמים יראו :
ר' אתה עיניכם עת נראה — דברי מה נורא :
כי בכורם לקח חלק — ושם רב בבכורה :
גם שמו נוסף על שני — ובסתר נקרא :
ה' שלישי בשמו כפול חכמים קראו — ה' רביעי גם כן כפול במשקל מצאו :
ה' בכור זכר ונקבה — ואת שני אחריו :
ב' נקבה הוא ושלישי — ירעתו בזכוריו :
את פני הרביעי זכר — נקבה באחוריו :
מ' דינים עושו בואו ואולי תמצאו — ש' אלו מלך ישראל לבלתי תחטאו :
ט' בכור ימצא שוכן — בגלגלים ששה :
א' חריו יבא השני — ולו שם בשלשה :
מ' שכנות השנים בשנים — ורבהם קשה :
ב' קשו מעל ספר ה' אלהים וקראו — יום ברוא אדם אלה א' רבעה נבראו :
מ' ספר הרובע על אחיו — בנוסף יש יתרון :
כ' אשר שני על ראשון — יהי לזכרון :
סוד שני אחים תיכונים — כראשון עם אחרון :
מ' שקלי הארבעה אם במאזנים באו — י' היו בהם וכמו כל נשואים ישאו :
ראש ורגל וזרוע עם — גויה לקדמון :
גם שתי צורות לשני — ואחיו כאגמון :
ה' רביעי כחצי גלגל — והוא בעל המון :
ר' חצו עם מי חכמת לב בתוך מים גאו — אל תפרשו את חידתי ערי תתחטאו :

פירוש החידה

את דבר חידתי וכו' הודיע דבריו לקורא משכיל אל יבהל בפיו ולבו אל ימהר להוציא לאור תעלומות חידתו' אף ישקיף וירא כי בלמו' וכן רבים חכמי לבב המה ראו כן תמהו ולא עמדו בסודו :

א"ב בהאדמה. הוא הא'לף בי"ת הוליד ארבעה אחים הם אותיות אה"וי הנקראו' אותיות הנח · ורמז כי רו אב בהאדמה ע"ש הכתוב כ"א איש האדמ' ר"ל אותיות הנח · ונקה תולדו' כי הוליד ארבעה אחים אלו :

לא כבדים כו' פירש אל תטעה לומר.. שארבעה האחים אשר זכר הם הד' יסודות אש' הם שרשי כל נברא והם אש והאויר ועפר מן האדמה ומים · אשר מקצת' כבדים והם הארץ והמים היורדים למטה לארץ · ושנים האחרים שהם האויר והאש הם קלים ועולים למעל' והחומ' הראשון הוא האב אם הוליד · גם אל תחשוב לומר שעל הארבע ליחות ידבר שהן הדם המרה השחורה והלבנה והירוקה' כי מהן ליחות ומהם' יבשות והאב אשר לדם הוא הגוף הנגוף · כי רחקו כתרוקן מזה :

בם ירוצון כו' המשיל התנועות לאופנים שיתנעו כאשר יעשה האופן המתגלגל ואח"ת העני' התקועי' בגלגל יעמדו במקומם ולא יתנענעו כן המה האותיות הנחים שוקטים ונחים · והמשילם לארבע חיות שפעמי' יסתרו ונעלמו מעין כל חי ופעמי' יראו כאשר נראה ליחזקאל הנביא כן המה אותיות אה"וי פעמים ינוחו ופעמים ינוע :

ראתה עיניכם וכו'. עתה ישא שמות' על שפתיו ויאמר ראו בעיניכם ענין דרכי האותיו' אה"וי · וגרמז יזכירם באמרו דבר"י מ"ה כ"ן ר"א שתרומז בו אותיו' אה"וי נחים · כי בכורם הוא הא"לף כי לו חשבון הבכורה באותיות הא"ב ולו יד ושם במספר ובמנין כי ממנו אלף והוא המספר הגדול שבמספר · גם עולה במלואה קל"א מה שאין יתר אחיו יחד עולים בו · וגם מרומז בו שם השם העולה כ"ו · כי האלף הוא י' ש' יוד"ין שוי"ן כ"ו שידוע · ונקרא

נקרא הה' כי אם תכתוב ה"א במלואו הא' בסופו נח וזה שאמר ובסתר נקרא בשני שהוא ה' : והשלישי כפול כי וי"ו במלואו הוא כפול וכן נקרא בפסוק ווי העמודי' וגם הי' במלואו עולה עשרים והוא כפל היוד :

הבכור וכו' אות א' שהוא הבכור כאשר מצאנו בראש התיבה לזכר ולנקבה · בעתיד כמו אלך · אעשה · אזכרה · והאח השני הוא אות ה' הבאה בסוף התיבה בפעולה תורה על הנקבה כמו פקד' שמרה אכלה לה והשלישי הוא הו"ו הוא פעולה לזכר כמו יעבו לו · דברו דבריו · והרביעי את פני כשהוא בפני התיבה דהיינו בתחלתו יורה לזכרים כמו יעשו בסוף התיבה הוא סימן לנקבה כמו תזכרי תפקדי :

מדינים עושו וכו' פי' אם תרצו לדיין אלו עם אלו למצוא הפתרון בואו ואשיא לכם עצה שתשאלו למלך ישראל והוא יה"וא בן נמשי וכו מרומז אותיות אהוי · לבלתי תחטאו שלא יחסר לכם פתרון החידה · כמו קולע אל השערה ולא יחטא :

הבכור ימצא וכו' כי אות אלף תמצא בראש התיבה בששה תנועות והם קמץ פתח צירי סגול חולם כמו אמירה אפקיד אלך אהלך אאמור אוחיל · אחריו יבא השני אות ה' ולו שם בשלשה כי הה' נכתבת במלואה בג' אופני' ה"ה ה"א הי"א · וגם לה שם בשלש' והוא הסגול · ומשכנת השנים שהם ו"ו וי"ד בשנים משני נקודות הוא הקמץ והחולם · ודבתם קשה עמו מונאת עוה ומורגם מאוד ולכן להם משפט המפיק כבו' כמו אלי תבוא אליו פי קראתי :

דרשו מעל וכו' כי בספר תורת אלקים ימצאו אותיו' אלו ונתנה כת הדיבר לאחד ביתר שאת על כל חי אשר נבראו כי עד שלא הוה האדם נברא לא היה דיבר בעולם · וכן תרגם יונתן ויהי האדם לנפש חיה לנפש ממללא :

מספר וכו' פי' שיש יתרון ליו"ד מן הוו כאשר יש יתרון להא מן א' כי היו"ד הוא עשרה והו"ו הוא ששה הרי שיש יתרון ארבעה וכן יש יתרון ארבעה להא מן האלף · עוד שני אחים וכו' במספר שני אותיות האמצעי' הם ה"א ו"ו יעלו י"א כאשר יעלו הראשון הוא אלף עם אחרון הוא יו"ד עולה ג"כ יחד י"א ואם משקלי הארבעה יחד יבאו במאזנים יעלו מספרם כמספר כל הנושאים הם כל אותיות הא"ב :

ראש ורגל וכו' פי' לאלף יש ראש היא העוקץ היוד העליון · ורגל הוא היוד התחתון וזרוע הוא הגוף של היו"ד העליון ובגויה הוא הו"ו שהוא באלכסונו · ולשני הוא הה' יש שני צורות ד' יו"ד ואחיו הוא ו"ו עקום בראשו כאגמון · והרביעי הוא יו"ד הוא כחצי גלגל והוא בעל המון שיש לו המון רב במספר כי לא תמצא בשום מספ' יותר מעשר ומעשר תחזור לאחד והוא הכולל לכל המספר · גם יורה היוד על הרבוי כמו ואפו עשר כשבנה ירמוז היו"ד על רבוי' כמו שומרים בונים אוכלים וכדומה :

רחצו וכו' אמר שירתו שכלם במי החכמה לשים לב בתבונה ובדעת לבוא אל תכונתה ויזהרו בטעמי' מדע' כוונת ולפרש חידתי עד שיהא ברור וצליל דעת' עם דעת האמת מכוונת ואז תבינו ואז תשכילו :

רש"י

אמר רבי יצחק לא היה צריך להתחיל את התורה אלא מהחודש הזה לכם שהיא מצוה ראשונה שנצטוו ישראל ומה טעם פתח בבראשית משום כח מעשיו הגיד לעמו לתת להם נחלת גוים שאם יאמרו אומות העולם לישראל ליסטים אתם שכבשתם ארצות שבעה גוים הם אומרים להם כל הארץ של הקב"ה היא הוא בראה ונתנה לאשר ישר בעיניו ברצונו נתנה להם וברצונו נטלה מהם ונתנה לנו: בראשית ברא אין המקרא הזה אומר אלא דורשני כמו שדרשו רבותינו ז"ל בשביל התורה שנקראת ראשית דרכו ובשביל ישראל שנקראו ראשית תבואתו ואם באת לפרשו כפשוטו כך פרשהו בראשית בריית שמים וארץ והארץ היתה תוהו ובוהו וחשך ויאמר אלהים יהי אור ולא בא המקרא להורות סדר הבריאה לומר שאלו קדמו שאם בא להורות כך היה לו לכתוב בראשונה ברא את השמים וגו' שאין לך ראשית במקרא שאינו דבוק לתיבה של אחריו כמו בראשית ממלכת יהויקים ראשית ממלכתו ראשית דגנך אף כאן אתה אומר בראשית ברא אלהים את השמים וגו' כמו בראשית ברוא ודומה לו תחילת דבר יי' בהושע כלומר תחילת דבורו של הקב"ה בהושע ויאמר יי' אל הושע וגו' ואם תאמר להורות בא שאלו תחילה נבראו ופירושו בראשית הכל ברא אלו ויש לך מקראות שמקצרים לשונם וממעטים תיבה אחת כמו כי לא סגר דלתי בטני ולא פי' מי הסוגר וכמו ישא את חיל דמשק ולא פירש מי ישאנו וכמו אם יחרוש בבקרים ולא פירש אם יחרוש אדם בבקרים וכמו מגיד מראשי' אחרית ולא פירש מגיד מראשית דבר אחרית אם כן תמה על עצמך שהרי המים קדמו שהרי כתוב ורוח אלהים מרחפת על פני המים ועדיין לא גילה המקרא בסידור הקודמים והמאוחרי' כלום בריית המים מתי היתה הא למדת שקדמו לארץ ועוד שהשמים מאש וממים נבראו על כרחך לא לימד המקרא בסדר המוקדמי' והמאוחרים כלום: ברא אלהים ולא נאמר ברא יי' שבתחלה עלה במחשבה לבראתו במד' הדין וראה שאין העולם מתקיים והקדים מדת רחמים ושתפה למדת הדין והיינו דכתיב ביום עשות יי' אלהים ארץ ושמים: תוהו

אבן עזרא

חכמינו אמרו שהב"ית נוסף כב"ית בראשונה כי מצא ראשונה ישיטו והלא היה טעמו כן היה הב"ית קמוץ בקמץ גדול וי"א כי בראשית לעולם סמוך והטעם בראשית הערב או הלילה או החשך והנה שכחו וירא ראשית לו ויש אומרים שהב"ית מש'בלי טעם וטעמ'שלא יעלה על לב שאין ראשית לשמי'ולארץ על כן אמר בראשית ולפי דעתי שהוא סמוך כמו בראשית ממלכת יהויקים ואל תתמה איך נסמך על פועל עבר והנה כן תחלת דבר יי' קרית חנה דוד והטעם יתברר לך בפסוק השני: ברא רובי המפרשים אמרו שהבריאה להוצי' יש מאין וכן אם בריאה יברא ה' והנה שכחו ויברא אלהים את התנינ' ושלש בפסוק אחד ויברא אלהים את האדם וברא חושך שהוא הפך האור שהוא יש וזה דקדוק המלה ברא לשני טעמים זה האחד והשני לא ברה אתם לחם וזה השני אלף תחת ה"ה כי כמוהו להברות את דוד כי הוא מהבנין הכבד הנוסף ואם היו בה"לף היה כמו להבריאכם ומנהגו מהבנין הכבד וברא אותהן לך והיגנו כמו ברו לכם איש רק כמו וברא אתהן וטעמו לגזור ולשים גבול נגזר והמשכיל יבין: אלהים אחר שמנהגו אלוה ידענו כי אלהים לשון רבים ושרש זה מדרך הלשון כי כל לשון יש לו דרך כבוד וכבו' לשון לועז שיאמר הקטן לנכח הגדול לשון רבים ובלשון ישמעאל דרך כבוד שידבר הגדול כמו המלך בלשון רבים ובלשון הקדש דרך כבוד לומר על הגדול לשון רבים כמו אדנים ובעלים שאמרו אדנים קשה ולקח בעליו וכן מלת עליו אין ועליו על כן אמר הכתוב ברא ולא בראו ומלרך התוספיה ידענו כי הדבורי' יקראו שפה בעבור פירושו שנמצא יצאו וכן נשמת האד' העליונ' תקר' לב והלב גוף והיא אינ' גוף בעבו' היות הלב המרכבת הראשונ' לה ובעבור היות כל מעש' השם ביד המלאכי' עושי רצונו נקרא כן ובפסוק כי שמי בקרבו אבאר קצת סוד השם ואל תשים לבך אל דברי הגאון שאמר שהאד' נכבד מהמלאכי' וכבר ביארתי בספר היסוד כי כל ראיותיו הפוכו' וידענו כי אין בבני אדם נכבדים כמו הנביאי' ויהושע נפל על פניו לפני מלאך ה' והשתחו' ואמר מה אדני מדבר אל עבדו וכן זכריה ודניאל ולמה אאריך וטעם אלהי הנביאות כמו אלהי האלהים · וטעם אלהים כמו מלך ובני אדם המתעסקי' במשפט אלהי' יקראו כן וזה השם תאר ואיננו עצם ולא ימצא ממנו עבר או עתיד ואל תחשוב שהמלאכים הם אש ורוח בעבור שנמצא עושה מלאכיו רוחות כי אין ככה דרך פשוטו רק דבר דוד בתחלה על מעשה בראשית והחל מהאור ואמר עוטה אור ואחר כן נוטה שמים והוא הרקיע והמים עליו והאש והשלג והרוח ואמר כי הרוח שלוחו של השם ללכת אל מקום שישלחנו וכן האש ממשרתיו ואמר יסד ארץ על מכוניה וזאת היא היבשה וכן כתוב רוח סערה עושה דברו וטעם את כמו עצם הדבר והוא סימן עם הפעול כמו את השמים ופעם יחסרוהו כמו אשר ברא אלהים אדם ונמצא עם הפועל כמו בא הארי ואת הדוב והם מתי מספר ויהיה תחת עם ותחת מן: השמים בה"א הידיעה להורות כי על אלה הנראים ידבר ולעולם לשון רבים ויתכן להיות מספרו בספר כל אחד ואחד וטעם שמי' גובה ומעלה וכן בלשון ישמעאל שרובה על מתכונת לשון הקדש ויש שמי השמים ולא יתפרדו כראים ולהרים והגשי המדות יבינו אלה הסודות ויאמר הגאון כי הארץ כנקודה והשמים כחוט הסובב ואחר שאלה שניהם נבראים יהיה כל אשר בתוכם נברא כמים וכאש ואחרים אמרו כי המים בכלל הארץ והרוח בכלל השמים ולפי דעתי כי אלה השמים והארץ הם הרקיע והיבשה כי לא נברא ביום אחד כי אם דבר אחד בראשון האור ובשני הרקיע ובג' הצמחים וברביעי המאורות ובחמישי ובששי נפשות החיות והמזמור הנזכר לעד ולא יתכן להיות הקו הסובב קודם הנקודה או הוא קודם הקו על כן אמרו שנבראו השמים והארץ בפעם אחת והעד קורא אני אליהם יעמדו יחדיו ואת העדות איננה ברורה בעבור שפירוש הפסוק איננו כן כי איך יאמר אליהם לאשר אינם ואיך יקרא לתוהו רק פירושו אני בראתים ובעת שאקראם יעמדו יחדיו לפני שניהם כעבדים לעשות רצוני בטעם דברך נצב בשמים ואחר כן הזכיר הארץ ואמר אחר כן כי גם היום יעמדו לעשות משפט שתלוש: והארץ

בראשית

בְּרֵאשִׁית בָּרָא אֱלֹהִים אֵת הַשָּׁמַיִם וְאֵת הָאָרֶץ: ג' ב' נ' פ' בְּקַדְמִין בְּרָא יְיָ יָת שְׁמַיָּא וְיָת אַרְעָא: והארץ וארעא

בי"ת רבתי מאותיות גדולות דמשתמשי' בהו דאינון א אדם שת' ב בראשית ברא' ג והתגלח' ד יי' אחד ה הליי'תגמלו' ו של ויזתא' ז זכרו תורת משה עבדי' ח חור כרפס' ט יסר מעלי שבטו' י ועתה יגדל נא כח' כ וכנה אשר נטעה' ל וישליכם אל' מ משלי שלמה' נ נוצר חסד' נ ליפה הלילה' ן את משפטן' ס סוף דבר' ע שמע ישראל' פ בתר'יקים בשפרפרא' ף ובהעטיף הצאן' צ צפו עורים' ק קהלה' ר לאל אחר' ש שיר השירים' ת קדמה ותכתוב אסתר:

בראשית ה'ג'מנהון ר"פ וב'באמצעות וסי'בראשית ברא' בראשית ממלכות יהויקים' בראשית ממלכות יהויקים' בראשית ממלכת צדקיה' בראשית מלכות צדקיה: ברא אלהים ג'וסי'בראשית ברא אלהים' אשר ברא אלהים לעשות' למן היום אשר ברא' ואינון באוריי': הארץ ג'ס"פ ובתריהון והארץ וסי'בראשית ברא' והארץ היתה תהו אבלה נבלה הארץ' והארץ חנפה' והם יענו את הארץ' והארץ תענה:

בעל הטורים

[illegible]

אמרי נועם

בראשית [illegible]

חזקוני

בראשית [illegible]

מ"ע ספורנו

בראשית [illegible]

רלב"ג

בראשית ברא וכו' [illegible]

אבן עזרא

והארץ המלה הזאת זרה בעבור קמצות האלף עם הה"א בכל מקום והיגנה כמו האלף לך שלמה והאבן הזאת : תהו · אמ' הגאון תהו שהוא מתהום וזה לא יתכן כי מ"ם תהום שרש כמ"ם הדום ובספר יצירה תהו זה קו ירוק ובהו אלו האבנים מפולמות והנכון כאשר אמר המתרגם ארמית וכן ובתהו ילל ישימון וכן אחרי התהו שאין בו ממש : ובהו · אחי תהו והווי"ן תחת ה"א כוי"ו וישתחו באהו והטעם כי בראשי' בריאת' הרקיע והיבשה לא היה בארץ יישוב כי היתה מכוס' וכן שם אלהים כח תולדתה להיות למט' מהמים ול. תתמה על וי"ו והארץ כי פירושו כמ"א רפה בלשון ישמעאל וכמוהו ואיד יפל' מן הארץ כי לא דבר משה על העולם הבא שהוא עולם המלאכי' כי אם על עולם ההויה וההשחתה והתפרשי' שהשמים בפסוק הראשון הם שמי השמי' מה יעשו בארץ והנה ראיות גמורו' לאנשי שיקול הדע' שאי' שם רק ארץ אחת ודרש שבע ארצות הוא שהיישוב נחלק על שבעה ובי' המקדש היה באמצע היישוב כי רחוק הוא מאמצע האר : ורוח אלהי' · סמך הרוח אל השם בעבור היותו שליח בהפך השם לייבש המים והמ"ם לשון רבים גם לא יתפרדו והם על בנין שנים כי הם זכרים ונקבו' וכמלא על לשון יחיד לא זורק עליו · ומטעם מרחפת נוספת למעלה במי' וכן על גוזליו ירח' : ויאמ' · אמ' הגאון כי פי' ויאמ' כמו וירצ' ואו היה כן היה ראוי להיו' אור רק הוא כמשמעו וכן בדב' יי' שמי' נעשו כי הוא לוה ונבראו והטע' כנוי על המעש' שלא היה ביגיעה ועד"מ מלך ומשרתיו וזה האור היה למעל' מן הרוח : וירא · כמו וראיתי אני והיא בנחשב' · וטעם ויבדל בקריאת השמו : ויקר' · ה"א ליל' נוסף כי הוא מלעי' ולמוב' לשון זכר הוא : ערב · קרו' מטעם חשך ונקרא כן שיתערבו בו הצורו' ובק' הפך ערב שיוכל אדם לבקר בינות הצורו' · ומטעם יו' הו' על תנוע' הגלגל ויש סוד לדרש שתא אלפי ואח' שאמ' שהאו' יקר"ו לא יתכן שיקר' הערב יו' רק פי' היה ערב גם היה בקר של יו' א' ואו היה ער' והבק' יו' א' מה טעם יום שני : ויאמ' אמ' הגאון על הרקי' דברי' שלא היו רק פירו' דבר נטוי כמו וירקעו הרקע' וכן ויותח' כאהל לשבת ומה נכבד דבר האור שקלו' השמש עם קלות מימי אוקינוס וזהו הרקיע הוא האויר כי כאשר התחזק האור על הארץ והרוח. יבש מהאר' כהפך הלהט וכעס' הרקיע וכן אמר במזמור עם נוטה שמים כיריעה המקרה במים והזכיר העבים והרוח ויסד הארץ והיא גבוה' על המים וכן כתוב כי הוא על ימים יסדה לרוקע הארץ על המים וכן כל הולך אל הים יורד יקרא וטעם הקורא למי הים שיעלו והם העננים ואחר כן וישפכ' : ויעש · יש הבדלה כבין עם למ"ד כמו בין מים למים בין קדש לחול. ויש עם בין ובין כמו פה ויבדל בין המים אשר מתחת לרקיע ובין המים וגו' ויש עם שניהם כמו ביניכם לבין אלהיכם · וטעם ויהי כן דבק עם הבא אחריו כאשר היה כן קראו שמים · ויקרא · חמשה דברים קראן השם כי אין אדם והם אור וחשך ושמים וארץ וימים ואדם כן : ויאמר · כפי דעתי שזו הפרשה דבקה עם אשר עליה כי הרקיע לא נעשה עד אשר יבשה הארץ והעד ביום עשות יי' אלהי' ארץ ושמים והנה ביום אחד נעשו והראות דבר נסתר והקוות מפוזר איננה בריאה וכן טעמו וכבר אמר אלהים יקוו המים ויש כמוהו בתורה למאות והנה בפרש' בראשי' אתן לך עדים שנים האחד ויגש שם את האדם אשר יצר ואחרי כן ויצמח יי' אלהי' וקודם האדם המיוחס והעד השני שלוה אדם שלא יאכל מעץ הדעת ואחריו כתוב וייצר יי' אלהים מן האדמה רק פירושו וכבר יצר ועל זה הפי' יהי וירא אלהים. כי טוב דבק עם בריאת יום שני ותדשא הארץ תחלת יום שלישי · ופי' יקוו יתחברו וכן ונקוו אליה' ואמר ימים בעבור שאין שם ים שיקיף כל הארץ : ויאמר · אמר הכתוב תדשא הארץ ישרצו תוצא והנה שם כח בארץ ובמים לעשות בנולות השם וזו היא התולדת טעם תדשא כמו תצמיח :

תורה ותרגום

וְהָאָ֗רֶץ הָיְתָ֥ה תֹ֙הוּ֙ וָבֹ֔הוּ וְחֹ֖שֶׁךְ עַל־פְּנֵ֣י תְה֑וֹם וְר֣וּחַ אֱלֹהִ֔ים מְרַחֶ֖פֶת עַל־פְּנֵ֥י הַמָּֽיִם׃ וַיֹּ֥אמֶר אֱלֹהִ֖ים יְהִ֣י א֑וֹר וַֽיְהִי־אֽוֹר׃ וַיַּ֧רְא אֱלֹהִ֛ים אֶת־הָא֖וֹר כִּי־ט֑וֹב וַיַּבְדֵּ֣ל אֱלֹהִ֔ים בֵּ֥ין הָא֖וֹר וּבֵ֥ין הַחֹֽשֶׁךְ׃ וַיִּקְרָ֨א אֱלֹהִ֤ים ׀ לָאוֹר֙ י֔וֹם וְלַחֹ֖שֶׁךְ קָ֣רָא לָ֑יְלָה וַֽיְהִי־עֶ֥רֶב וַֽיְהִי־בֹ֖קֶר י֥וֹם אֶחָֽד׃ פ וַיֹּ֣אמֶר אֱלֹהִ֔ים יְהִ֥י רָקִ֖יעַ בְּת֣וֹךְ הַמָּ֑יִם וִיהִ֣י מַבְדִּ֔יל בֵּ֥ין מַ֖יִם לָמָֽיִם׃ וַיַּ֣עַשׂ אֱלֹהִים֮ אֶת־הָרָקִיעַ֒ וַיַּבְדֵּ֗ל בֵּ֤ין הַמַּ֙יִם֙ אֲשֶׁר֙ מִתַּ֣חַת לָרָקִ֔יעַ וּבֵ֣ין הַמַּ֔יִם אֲשֶׁ֖ר מֵעַ֣ל לָרָקִ֑יעַ וַֽיְהִי־כֵֽן׃ וַיִּקְרָ֧א אֱלֹהִ֛ים לָֽרָקִ֖יעַ שָׁמָ֑יִם וַֽיְהִי־עֶ֥רֶב וַֽיְהִי־בֹ֖קֶר י֥וֹם שֵׁנִֽי׃ פ וַיֹּ֣אמֶר אֱלֹהִ֗ים יִקָּו֨וּ הַמַּ֜יִם מִתַּ֤חַת הַשָּׁמַ֙יִם֙ אֶל־מָק֣וֹם אֶחָ֔ד וְתֵרָאֶ֖ה הַיַּבָּשָׁ֑ה וַֽיְהִי־כֵֽן׃ וַיִּקְרָ֨א אֱלֹהִ֤ים ׀ לַיַּבָּשָׁה֙ אֶ֔רֶץ וּלְמִקְוֵ֥ה הַמַּ֖יִם קָרָ֣א יַמִּ֑ים וַיַּ֥רְא אֱלֹהִ֖ים כִּי־טֽוֹב׃ וַיֹּ֣אמֶר אֱלֹהִ֗ים תַּֽדְשֵׁ֤א הָאָ֙רֶץ֙ דֶּ֔שֶׁא עֵ֚שֶׂב מַזְרִ֣יעַ זֶ֔רַע עֵ֣ץ פְּרִ֞י עֹ֤שֶׂה פְּרִי֙ לְמִינ֔וֹ אֲשֶׁ֥ר זַרְעוֹ־ב֖וֹ עַל־הָאָ֑רֶץ וַֽיְהִי־כֵֽן׃ וַתּוֹצֵ֨א הָאָ֜רֶץ דֶּ֠שֶׁא עֵ֣שֶׂב מַזְרִ֤יעַ זֶ֙רַע֙ לְמִינֵ֔הוּ וְעֵ֧ץ עֹֽשֶׂה־פְּרִ֛י אשר

וְאַרְעָא הֲוָת צַדְיָא וְרֵיקָנְיָא וַחֲשׁוֹכָא עַל־אַפֵּי תְהוֹמָא וְרוּחָא מִן־קֳדָם־יְיָ מְנַשְּׁבָא עַל־אַפֵּי מַיָּא׃ וַאֲמַר יְיָ יְהֵי נְהוֹרָא וַהֲוָה־נְהוֹרָא׃ וַחֲזָא יְיָ יָת־נְהוֹרָא אֲרֵי־טָב וְאַפְרֵישׁ יְיָ בֵּין נְהוֹרָא וּבֵין חֲשׁוֹכָא׃ וּקְרָא יְיָ לִנְהוֹרָא יְמָמָא וְלַחֲשׁוֹכָא קְרָא לֵילְיָא וַהֲוָה־רְמַשׁ וַהֲוָה־צְפַר יוֹמָא חַד׃ וַאֲמַר יְיָ יְהֵי רְקִיעָא בִּמְצִיעוּת מַיָּא וִיהֵי מַפְרֵישׁ בֵּין מַיָּא לְמַיָּא׃ וַעֲבַד יְיָ יָת־רְקִיעָא וְאַפְרֵישׁ בֵּין מַיָּא דִּי מִלְּרַע לִרְקִיעָא וּבֵין מַיָּא דִּי מֵעַל לִרְקִיעָא וַהֲוָה־כֵן׃ וּקְרָא יְיָ לִרְקִיעָא שְׁמַיָּא וַהֲוָה־רְמַשׁ וַהֲוָה־צְפַר יוֹם תִּנְיָן׃ וַאֲמַר יְיָ יִתְכַּנְשׁוּן מַיָּא מִתְּחוֹת שְׁמַיָּא לַאֲתַר חַד וְתִתַּחְזֵי יַבֶּשְׁתָּא וַהֲוָה־כֵן׃ וּקְרָא יְיָ לְיַבֶּשְׁתָּא אַרְעָא וּלְבֵית־כְּנִישׁוּת מַיָּא קְרָא יַמֵּי וַחֲזָא יְיָ אֲרֵי־טָב׃ וַאֲמַר יְיָ תַּדְאֵית אַרְעָא דִּתְאָה עִשְׂבָּא דְּבַר־זַרְעֵיהּ מִזְדְּרַע אִילַן פֵּירִין עָבֵיד פֵּירִין לִזְנֵיהּ דְּבַר־זַרְעֵיהּ בֵּיהּ עַל־אַרְעָא וַהֲוָה־כֵן׃ וְאַפֵּיקַת אַרְעָא דִּתְאָה עִשְׂבָּא דְּבַר־זַרְעֵיהּ מִזְדְּרַע לִזְנוֹהִי וְאִילָן עָבֵיד־פֵּירִין דבר

מסורה

והארץ ח' ראשי פסוקים וסי' והארץ היתה תהו ובהו · והארץ לא תמכר · והארץ תעזב מהם · והארץ אשר אתם עוברים · והארץ חנפה · והארץ הנשמה תעבד · והארץ הגבלי וכל הלבנון · והארץ הענה : תהו ובהו ב' דסמיכי וסימנ' והארץ היתה תהו ובהו · ראיתי את הארץ : והשך ב' וסימנ' והשך על פני תהום · והשך איזה מקומו : פני תהו' ב' וסי' בחוקו חוג על פני תהו' · והין וא' ופני תהו' יתלכדו : ורוח אלהים ח' בלי' וסי' כו' במסר' רבת' : ויבדל ג' דס' וסי' כו' במסר' רבת' : לאור ז' קמצים · וסי' ויקרא אלהים לאור יום · והולכתי עורים בדרך · יי' צדיק בקרב' · על כן רחק משפט · זעף יי' אשא · לאור יקום רוצח · מגלה עמוקות מני חשך · ויאמר אלהים ג' בטע' זקף וסי' ויאמר אלהים יהי רקיע · ויאמר אלהים ישרצו המים · ויאמר אלהים נעשה אדם : ויהי לב' וסי' כו' במסר' רבתא : ויעש אלהים ד' וסי' כו' במסר' רבתא : ויהי כן ח' בספר בראשית וסי' כו' במסר' רבתא : ויאמר אלהים כה וסי' כו' במסר' רבתא : אל מקום ט' וסי' כו' במסר' רבתא : וירא אלהים ט' בתו' וס' כו' במס' רבתא : עשה פרי ב' וסי' ויאמר אלהים תדשא הארץ · ותוצא הארץ : למינו ד' כאור' וסי' תדשא הארץ · ואת כל עורב למינו · והבירו דמשנה תורה · את הארבה למינו : ותוצא ג' ב' מל' וא' חסר וסי' ותוצא הארץ דשא · ותוצא את עמך ישראל · ותצא ותתן לה אשר הותירה משבעה אצך : למינהו י"ד וסי' כו' במסר' רבתא :

רש"י

תהו ובהו · תהו לשון תמה ושמימון שאדם תוהה ומשתומם על בהו שבה : תהו אסטורדושי"ן בלעז · בהו · לשון רקות וצדו : על פני תהום · על פני המים שעל הארץ : ורוח אלהי' מרחפת · כסא כבוד עומד באויר ומרחף על פני המים ברוח פיו של הק"בה ובמאמרו כיונה המרחפת על הקן הקודשי"ר בלע"ז : וירא אלהי' את האור כי טוב ויבדל · אף בזה אנו צריכי' לדברי אגד' ראהו שאינו כדאי להשתמש בו רשעים והבדילו לצדיקים לעתיד לבא ולפי פשוטו כך פרשהו ראהו כי טוב ואין נאה לו ולחשך שיהיו משתמשי' בערבוביא וקבע לזה תחומו ביום ולזו תחומו בליל' : יום אחד · לפי סדר לשון הפרש' היה לו לכתוב יום ראשון כמו שכתוב בשאר הימים שני שלישי רביעי למה כתב אחד לפי שהי' הק"בה יחיד בעולמו שלא נבראו המלאכי' עד יו' שני כך מפורש בבראשית רבה : יהי רקיע · יחזק הרקיע שאע"פ שנבראו שמי' ביום ראשון עדיין לחי' היו וקרשו בשני מגערת הק"בה באמרו יהי רקיע וזהו שכתוב עמודי שמים ירופפו כל יום ראשון ובשני יתמהו מגערתו כאדם שמשתומ' ועומד מגערת המאיי' עליו : בתוך המים · באמצע המים שיש הפרש בין מים העליונים לרקיע כמו בין הרקי' למים שעל הארץ הא למד' שהם תלויי' במאמרו של מלך : ויעש אלהים את הרקיע · תקנו על עמדו והיא עשייתו כמו ועשת' את צפרני' : מעל לרקיע · על הרקיע לא נאמר אלא מעל הרקיע לפי שהן תלויין באויר · ומפני מה לא נאמר כי טוב ביו' שני לפי שלא היה נגמר מלאכת המים עד יום שלישי והרי התחיל בה בשני ודבר שלא נגמר אינו במלואו וטובו · ובשלישי שנגמר מלאכת המי' והתחיל וגמר מלאכ' אחרת כפל בו כי טוב שני פעמים אחת לגמר מלאכת השני ואחת לגמר מלאכת היום : ויקרא אלהים לרקיע שמים · שא מים שם מים אש ומים שערבן זה בזה ועשה מהם שמים : יקוו המים · היו שטוחין על פני כל הארץ והקוום באוקיינוס הוא הים הגדול שבכל הימים : קרא ימים · והלא ים אחד הוא אלא אינו דומה טעם דג העולה מן הים בעכו לדג העולה מן הים באספמי' : תדשא הארץ דשא עשב · לא דשא לשון עשב ולא עשב לשון דשא ולא היה לשון המקרא לומר תעשיב הארץ שמיני דשאין מחולקין כל אחד לעצמו נקרא עשב פלוני · ואין לשון למדבר לומר דשא פלוני שלשון דשא הוא לבישת הארץ כשהיא מתמלאת בדשאי' : תדשא הארץ · תתמלא ותתכסה לבוש עשבים בלשון לעז נקרא דשא ער"בא"י כלן בערבוביא וכל שרש לעצמו נקרא עשב : מזריע זרע · שיגדל בו זרעו לזרוע ממנו במקום אחר : עץ פרי · שיהא טעם העץ כטעם הפרי והיא לא עשתה כן אלא ותוצא הארץ עץ עושה פרי ולא העץ פרי לפי' כשנתקלל אדם על עונו נפקדה גם היא על עונה ונתקללה : אשר

בעל הטורים

מ"ע ספורנו

חזקוני

רלב"ג

לנו שום קנין נפשיי וזה מבואר למי שעיין בחכמת הנמצאות וגם כן בעבור היות התורה מקפת בשלש' חלקים אשר זכרנו בפתיחתנו · והיה שהחלק המקיף אשר בחכמת הנמצאות הולך מהלך השלמות והכונה לשאר החלקים הנה ראוי שיוכח קודם כי הוא אשר אין היתה הכונה בתורה ואין ראוי שיסופק עלינו מה שבחכמות התורה מהשלמות בשם ית' ובעבודתו ויראתו שהם כל פרי התורה ויקשה שראוי שיהיה קוד' מפני זה אל החלק המקיף בחכמת הנמצאות · וזה כי לא יתכן שיאמר שנירא הש"י ונעבדהו טרם השיגנו שיש שם נמצא הוא הבורא וכאשר נדע חכמת הנמצאות לפי מה שאפשר לנו ונתיישר אל שיש בכאן נמצא הוא הפועל לכל הנמצאות ונשכיל ונדע אותו מצד פעולותיו · הגיע אותנו זאת ההשגה אל שנעבדהו ונירא ממנו · וגם כן בעבור שהיה מפנות התורה האמנה במופתים והיה מבואר שאם היה העולם קדמון אין דרך למציאות המופתים חוייב בהכרח שיספר לנו תחלה אמונת החדוש · ולזאת הסבה התחיל בחדוש העולם עם שהוא מהדרושים העמוקים בתכלית עד שהוא רחוק שיגיע האמת בו לחכם בדרך עיוני אם לא יתיישב בזה ממה שהישירתהו אליו התורה והודיע לנו עם זה הרבה מסודות הנמצאות כמו שנבאר · ואחר שביארנו לאי זו סבה חוייב שיקדי' התרת זה הדרוש ראינו להעיר בכאן השרשים אשר מהם יתבאר מה שבא במעשה בראשית · ונאמ' שכבר התבאר בו' ממלחמות יי' שהוית העולם מיי' יתע' ראוי שתהיה בזולת זמן וכבר ביארו ז"ל שהשמים והארץ נבראו יחדו · אמרו בפרק אין דורשין (ד' יב) ובב"ר זה וזה כאחת נבראו שנא' אף ידי יסדה ארץ וימיני טפחה שמים קורא אני אליהם יעמדו יחדיו · וזה יתבאר עוד אליכו מזה שאמר בתורה אלה תולדות השמים והארץ בהבראם למדנו מזה כי השמים והארץ ותולדותיהם נבראו ביום אחד · והנה המשילו החכמי' הגלות בקנת הדברים קודם קנת במעשה בראשית למי שזורע זרעים שלוקים קדם לארץ ויצמח קנתם קדם קנת וכן אמרו שהיה שענין בהוית העולם שהכל נתהוה יחד מהשם יתע' ונגלה קנתו קודם קנת או כאשר שכבר נתיחסה ההויה לקנת הדברים קוד' קנת להעיר על היותם קודמים בעלם ובכבוד כי כונת התורה היא להעידנו על חכמת הנמצאות בזה הסדור הנפלא כמו שקדם ואיך שיהיה הענין הנה יבוד מזה המקום הספק אשר שופך לקנת הקודמים באי זה דבר שוער יום ראשון ויום שני ויום שלישי · והנה לא היו המאורות נמצאים עד יום רביעי וזה מבואר לפי ההנחה הראשונה שכבר יאמר לפי זאת ההנחה כי הגרם השמימיי היה נמצא ביום הראשון · והכוכב האחד ממנו הוא יום אחד בקרוב היה שנשער בו אצלנו או שלא נשער בו ואם איננו ור אם נאמר שהיה ידוע אצל השם יתע' שיעור הזמן בזולת שמש וככבים וזה מבואר מאד בנפשו · ואולם לפי ההנחה השנית הוא יותר מבואר כי היו ג"כ המאורות נמצאים ביום ראשון ואל זה כוונו באמרם המאורות נבראו ביום ראשון ולא תלאם עד יום רביעי · ר"ל שלא תלה התהוותם בזמן קודם ליום רביעי · והנה יתבאר הסבה בזה במה שיבא · רצוני לומר למה לא נתיחסה ההויה בהם קודם זה ואי אפשר שיבין מאמרם שהיו נבראים ביום ראשון נפרדים ותלאם ביום רביעי ברקיע כי אינן תלוים בו אבל הוא בעומק הרקיע קבועים וקיימים וזה מבואר מאד למעיין בזה הספר ונאמר עוד שהוא מבואר בלא ספק שהשכלים הנפרדים הן קודמי' בכבוד ובמציאות לגרמים השמימיים והגרמי' השמימיים הם קודמים בכבוד ובמציאות ליסודות ומה שיתהוה מהם מהיסודות קודמים לדומם והדומם לצומח והצומח לחי על מדרגותיו אלא שזאת הקדימה היא קדימה היולאנית: **וכבר** ביארנו בחמשי מספר מלחמות יי' שבין גלגל לגלגל יש גשם בלתי שומר תמונתו שהוא הסבה שלא ימשכו כל תנועות הגלגלים העליונים לשפלים או שלא ימשכו כל תנועת הגלגלים השפלים לעליונים והוא אשר נקרא מים בזאת הפרשה כמו שהתבאר שם לדמיון אשר בינו ובין המים בהעדר שמירת התמונה · וראוי שתדע כמו שנקרא המים מים שהוא מורה על הסכמל מאלת מה מצד רבוי המכבים אשר לחלקיהם קנתם עם קנת אשר הוא בלתי תכליי כן נקרא הגלגל שמים להורו' על ההכבל מאלת שם שמורה על המקום מפני רבוי המכבים אשר לו במקום האחד בעינו ובתמונתו הכוכבית אשר לא יעיר בה מקומו כי אם בחלקיו שימירוהו במקרה וזהו מה שראינו לבארו קודם שנתחיל בביאור זאת הפרשה · והנה נתחיל בביאור המלות:

ביאור המלות

ואומר מלת ראשית נאמר בלשוננו על חלק המדבר הקודם אי זה קדימה שתהיה מהקדימות המפורסמות כמו שביארנו בששי מספר מלחמות יי' ויהיה אמרו בראשית ברא אלהים וכו' כמדרגת אמרו תחלת דבר יי' אל הושע שביאורו הוא תחלת הדבור שדבר יי' בהושע הוא שאמר אל הושע קח לך וגו' וכן הכונה הנה בראשית הבריאה כאשר ברא השם השמים והארץ וזה שגלוה לזה משאר ההויות אמר השם יתע' יהי אור והארץ זו שמציאות השפל כי הוא יאמר בכלל על כל זה המציאו' השפל ר"ל היסודו' בכללם ובפרט יאמר על הארץ היסודית וכאשר יזכר עם השמים הוא נאמ' בכללות על כל היסודות ומה שתחת השמי' ותהו ובהו הם החמ' והצורה אשר הם התחלות ההויה כמו שהתבאר בראשון מהשמע והם החמר הראשון והצורה הראשונה · ר"ל הצורה אשר יקבלה החמר הראשון תחלה קודם קבלו שאר הצורות כשו תאמר הצורו' היסודיות אמרו ז"ל תהו זה קו ירוק שמקיף העולם והוא רמז לצורה בהו אלו אבנים מפולמות והוא רמז לחמר וכן נמצא בכתוב שייחס הקו לתהו והאבנים לבהו אמר ונטה עליה קו תהו ואבני בהו ולסיבת חלק אלו ההתחלות במציאות חלוש עד שטבעם קרוב לטבע ההעדר נתפרסם בדברי רבותי' שיכנו הפסד זה העולם אל סורתו לתוהו ובוהו והנה ידוע שנטיית הקו בבנין הוא הצורה המדובה לבנין ההוא והאבני' אשר הם שתותיו ויסודותיו הם החמר הראשון לו וראה אמרם בתוהו שזה קו ירוק שמקיף את העולם כי ההויה תהיה בהשתנות הנושא מהפך אל הפך כמו שהתבאר בטבעיות והממוצע בין ההפכים תמצא בו בדריכה אל ההויה וביותר מפורסם שבממוצעים שבין ההפכים הוא במראים ולזה לקח הירוק שהוא הממוצע שבמראים תמורת הממוצע בין ההפכים ועוד שבממוצע יש בו חלק מכל אחד מההפכים והנושא הם התחלות כמו

מבואר בא' מהשמע ונקרא החמר הראשון אבנים מפולמות ר"ל בעלמות ובכתרות ונגזר מפלמוני שהו' מורכב מאלמוני ופלוני ופלני' שם הנסתר והנעלם כאמר והוא פלאי וכן אלמוני ופלמוני שמקובץ משניהם וממנו נגזר מפולמו' ואמנם קרא זה החמר אבני' מפולמות להיותו בתכלית ההעלם וההסתר עד שאי אפשר שיצוייר ענייננו כמו שהתבאר בא' מהשמע · וחשך פי' בו הרב המורה הוא אש היסודי והביא ראיה מהפסוקים מהם אמרו בשמעכם את הקול מתוך החשך ואמר במקום אחר ודבריו שמעת מתוך האש וזה ממה שיורה שהחשך הוא אש ואמר ג"כ כל חשך טמון לצפוניו תאכלהו אש לא נופח · וכבר יסופק על זה הדמיון ספק חזק כמו שאבאר וזה כי הענין אשר היה ממנו האש במתן תורה ראוי שיקרא חשך להיותו חשוך מאד ולזה אמר בשמעכם את הקול מתוך החשך ואמר ג"כ את הדברים האלה דבר יי' אל כל קהלכם בהר מתוך האש הענן והערפל · כבר ביאר לך שהם שמעו דבריו מתוך האש ומתוך הענן והערפל אשר הוא החשך ולזה יתבאר שאמרו מתוך החשך לא יחוייב שיהיה נאמר על האש כמו שהבין הרב המור' והוא מבואר שאין ראוי שיפול שם החשך על האש המתלקחת כי היא מאיר' ולא על האש היסודי לפי שהיא ספיריית ולא יקרה ממנה חשך ואולם נאמר בזה הפסוק הנזכר על הענין אשר נתחדש בו בזה האש במתן תורה ולזה ג"כ יאמר כל חשך טמון לצפוניו תאכלהו אש לא נופח וזה כי הענן שיבא ממנו הלהבות והדברים המפסידי' הוא ברוב העתים חשוך מאד · והנראה בעיני שהכונה במלת חשך יהיה בזה המקום אשר אמרנו בו היסוד הארצי כי הוא בעצמו חשוך מאד ונעדר מהבהירה אשר הוא האור יותר משאר היסודות וזולת הארץ כי שאר היסודות הם בהיריים וזולת הארץ והארץ היא גם כן הנפש אשר קנה מהכור' יותר מעט מכל הנשואים הנמצאים בזה העולם השפל עד שמדרגתו קרובה למדרגת החמר הראשון אמר כי עפר אתה ואל עפר תשוב וכבר תמצא שייחס החשך אל העדר הכ"ר' והשלמות אמר ארץ אפל וצלמות והוא החמר הראשון כמו שביארנו בביאורינו לספר איוב · ולזאת הסבה ראוי שייחס שם החשך לארץ וכבר יתבאר זה עוד ממה שאמר וחשך על פני תהום וזה כי התהום בלי ספק השטח השפל מהמים והוא עומק המים ולזה יחס החשך לפני תהום שהוא שטח המים השפל ויחס הרוח לפני המים והוא שטחם העליון והיה הרצון באמרו על פני תהום אצל פני תהום ולא עליו כמו עליו מטה מנשה וכמו על המערכת לבונה זכה שהרצון אצל המערכת כמו שיתבאר בי"א ממנחות · ולזה יחס החשך לפני תהום שהוא עומק המים ושטחם השפל אצל והרוח לפני המים והוא שטחם העליון לפי שפני התהום הוא שטחם השפל והוא השפל וכבר יקשה לרב המורה למה יחס החשך על פני תהום שהוא עומק המים כאמרו תהום אמר לא בי היא · והנה היה ראוי שייחסו על פני הרוח לא שייחס היותו על שפל המים כי זה בתכלית הזרות ורוח אלהים הוא האויר היסודי וסמכו לאלהים להורות על גודל כמותו כי הרוח המנשבת מעטת הכמות ביחס אל היסוד האוירי ולפי ששם הרוח משותף לאויר ולרוח המנשבת הנה תארו בג"ל להורו' אותו זה הרוח ידבר בגבר תנועתו זה בלשוננו הרבה ר"ל שיסמך אחד משמות השם יתע' לדבר כשירצה להפליג בגודלו או בחוזק אמר כהררי אל · שלהבת יה · תני שדי · כקול שדי · והנה כלל במלת רוח האויר והאש לפי שכבר ביאר התורה מלקרא אש להורות על המדקדק אשר בינו ובין האש המוחש והנה הוא כמו אויר אלא שהוא יבש וכזה יאמרו החכמים שהאויר הוא שלש' חלקים החלק שיליה בו הנפש והמטר ושאר הדברי' הכוזבים מכהנם וחלק האמצעי והוא חם ולח והחלק העליון הוא חם ויבש · כי שרוח המנשבת הוא מורכבת לא פשוט מרחפת ר"ל נחה וכן על גוזליו ירחף ינוח · יהי אור · זה האור הוא עולם המלאכי' אשר הוא האור על דעת האמת אמר והאור עמיה שריה · אמרו במדרש תלים במזמור אורי וישעי · וירא אלהים כי טוב אמר ר' יהודה ברבי סימון הבדיל הק"בה את האור לעצמו משל למלך שראה מנה יפה ואמר זו לעצמי כן עשה כשבראו הק"בה אמר אין כל בריה יכולה להשתמש בו אלא אני · הה"ד ונהורא עמיה שריה · אמר ר' אבין הלוי נטלו ונתעטף בו כטלית והבהיק את עולמו מזיו מסוף ועד סופו אור כשלמה · ורבנן אמרי הגניזו לצדיקים לעתיד לבא · משל למלך שראה מנה יפה ואמר זו לבני שנ' אור זרוע לצדיק · ראה איך הסכימו כלם שזה האור איננו אור מוחש אבל הוא אצלם אור השכל · ומה נפלא מאמרם בזה למי שיתבונן ויבין אופן המחלוקת אשר ביניהם · וזה שר' יהודה בר' סימון ראה שאי אפש' לשכל האנושי שישיג השכלים הנפרדים בשום צד מן ההשגה ושכמי' יראו שאפשר לו השגתם במה שישפע לו מאורם ויזיו בדרך שישלם בו ההשארות בזאת ההשגה ואע"פ שאי אפשר לו השגתה · באופן שלם כמו שהתבאר בא' מספר מלחמות יי' ואולם מאמר רבי אבין הלוי הוא מאמר נפלא מבואר בזה האור הוא קודם בכונה לשאר הנמצאות · ובזה אמר החכם שהשם עיין בעולם השכלים הנפרדים והשפיע מהם הנמצאות:

ביאור דברי הפרשה:

אמר כי בראשית ברא הבריאה כאשר ברא השם השמים והארץ ומה שתחתיהם וברא השפלים התחלותיו הראשונות אשר הם החמר הראשון והצורה ההיולאנית הראשונה והיא הצורה היסודית אשר קבל החמר הראשון במקומותיו ר"ל שהיתה הארץ במרכז למטה משטח המים השפל והאש והאויר למעלה משטח המים העליונים שכל בראשית זאת שבריאה כלה אמר הש' יתעלה שימצא עולם האור והוא עולם המלאכים ותכף שרצה זה נהיה לשם מעשה והנה הבדיל יי' ית' בין זה העולם הנכבד ובין זה השפל אשר הוא החשך ותכלית ההבדל כי זה האור הוא דבק לקיים הנכבדים דבקות מתמיד ושמח בהשגתו הנכבדת · תכלית השמחה והמציאות השפל הוא בהפוך זה · והמשיל השם יתע' זה האור ביום לרוב בהירותו וזכותו והחשך ללילה לרוב עכירותו ועכירותו ורוע סדורו · ואפשר שנאמ' שכבר הבדיל יי' יתע' בין העולם הזה הנכבד שהוא כמו צורה לעולם האמצעי ובין הצורות ההיולאניות שהם בזה העולם השפל שהוא חושך ביחס אל זה האור הנכבד והמשיל זה האור ליום לרב בהירותו וזכותו והצורות האלו ההיולאניות המשיל ללילה להעדר זה האור הנכבד מהם וביותר נכון שנאמר

שכוה

חזקוני

דוד המלך ע"ה והארץ יתירה היא כמו ו"ו דילא כמו אלהים וכמו רבות: והארץ היתה תוהו ובוהו · לא נאמר לשון זה גבי שמים אלא מפני כבוד שכינה ששורה בהם ולפי סברת התלמוד משמע שגם הם תוהו ובוהו נבראו וצריך לפרש וכיבות קנות הארץ ברא תוהו ובוהו: וחשך על פני תהום · אברא קאי הק"בה ברא חשך על פני תהום שהחשך בריאה היא כדכתיב יוצר אור ובורא חשך אבל קודם לכן לא היה חשך ואור ועין לא ראתה זולתי הק"בה ואין נדורשו להרבר אחריו כמו שאמרו רז"ל שאין לדרוש ולשאול מה לפנים מה לאחור · ורוח אלהים · אברא קאי כמו כן · פי' בראשית ברא הק"בה שמים וארץ וחשך ורוח הקדש שהיתה מרחפת על פני המים: ורוח · ארבע רוחות מנשבות בכל יום מן הבקר עד חצי היום רוח מזרחי והוא חם ולח משם עד הערב רוח דרומית והוא חם ויבש משם עד חצי הלילה רוח מערבי והוא קר ולח משם עד הבקר רוח צפוני קר ויבש ורוח אלהים הוליך אותו רוח להקוות המים דכתי' יקוו המי' כמה דאת אמר ויולך יי' את הים ברוח קדים עזה וגו': ויאמר אלהים · אל לבו ואל מחשבתו אמר שהרי באותו הזמן אין בעלי חיים רק ה"בה לבדו וכן דרך ארץ אדם מוציא מפיו מה שהו' עושה וכן כתוב ויתעצב אל לבו ויאמר אמחה את האדם: יהי אור · קודם לבריית שמי' היה אורו של הק"בה מלא כל העולם וכשנטה השמים כיריעה אז השמים מוגנין בין האור ובין התהום לפיכך וחשך על פני תהום על כן צוה יהי אור והקדימו תחילה לפי שהוא חביב וטוב בכל מעשה: יהי אור · שלשה דברים נבראו' ביום ראשון שמים ארץ אור ועיברו שלשתן וילדו כל תולדותיהן וכל אחד ואחד כומכו שמים הוציאו תולדותיהו ביום שני הוא רקיע ארץ ביום שלישי דשאים ואילנות אור ביום רביעי שמש ולבנה וכוכבים וראיה לדבר תוצא הארץ אין לומר תוצא אלא על דבר המוכן כמו צא מן התיבה: ויהי אור · מ"ש ויהי כן בשאר בריאות לפי שהוא לשון קצרה וכן שכינו לעולם ישנה אדם לתלמידיו דרך קצרה שאלו כתב ויהי רקיע ותדשא הארץ היה מאריך בלשונו אבל הכא אין אורך בלשון ויהי אור מבלשון ויהי כן: וירא אלהים את האור · פי' ויושב כי ראיה זו כלב היא כמו וראיתי את הדם ראה אתה אומר אלי וראיתי אני דקהלת ואע"פ שהכל גלוי לפניו מה שהיה והוה ויהיה ולא יתכן לפרש ולהסביר לעולם ראייה זו כשאר ראיות: ויבדל אלהים · בזמנו ביום רביעי דומה זכר ונקבה בראש שפירושו אחרי כן אלא ע"י שהתחיל בו כי לך תגמר מלאכתו: ויש מפרשים ויבדל אלהים הק"בה בקריאת שמות כאו שמפ' והולך: ויקרא אלהים לאור יום · שמה דברים קרא הק"בה שם כי אין אדם לקרוא להם וכן אור חשך שמים ארץ ימי' אדם · א"ר אלעזר אין הק"בה מיחד שמו על הרעה אלא על הטובה שהרי כתוב ויקרא אלהים לאור יום אבל ולחשך קרא אלהים לילה אינו כתיב ולחשך שהזכיר למעלה כבר: ויהי ערב ויהי בקר · אע"פ שהחשך נברא מתחלה ראשונה של לילה תחלה הכתיב ואומר כמוך לחשיב' ויהי ערב ויהי בקר כלומר תחלה ובלל נבת אחת כל מלאכת יום ראשון וכן כשאר ימים אחרים: יום אחד · פרש"י לפי סדר לשון הפר' וכו' כלומ' יחיד של עולם שנקרא אחד יום שלא היה בעולם אלא הוא כלומר שיום היה לו לבדו ולא לאחרי · ד"א לפי פשוטו לא היה לו לכתוב יום ראשון אלא יום אחד לפי שאין דרך לקרוא ראשון לשום ענין יחידי ובגמר בריאת יום זה עדיין לא נבראו שאר ימים: יהי רקיע בתוך המים · שמים שנבראו ביום הראשון יהיו נרקעים לסיום במאמר עליהמים שעל פני כל הארץ ופרשה ודבוקה למעלה והראיה מדכתיב ביום עשות יי' אלהים ארץ ושמים אלמא ביום אחד נבראו וכן פי' וכבר אמר אלהים יהי רקיע: ויהי מבדיל · שיהא הרקיע מגביה את עצמו ומשם שיהא נתון בתוך המים להיות אויר בינו ובין הארץ: ל"א יהי רקיע השמים שנבראו ביום ראשון שנאמר בראשית ברא אלהים את השמים ואת הארץ ואי זה רקיע ברא ביום שני הוי אומר אותו שעל ראשי החיות שנאמר ודמות על ראשי החיות רקיע וגו': ויהי כן · פירושו כן היה כמו שהוא עכשיו מעל לרקיע ויהי כן לפי ענין בדר הפרשיות דינו של ויהי כן היה להיות נכתב תכף אחר בין מים למים שלא אילו כן הייתי אומר על ההבדלה שהיה היתה גמר מלאכת המים והיא לא היתה עד יום שלישי כשנקוו המי' אל מקום אחד: פרש"י למה לא נאמר בשני כי טוב לפי שלא נגמרה עדיין מלאכת המים וכו' ואעפ"כ הואיל ונגמרה בו מלאכת הבדלת המים ע"י הרקיע ונראה כאלו נגמר בו מלאכתו כותב בו ויהי ערב ויהי בקר: אמרו רבותינו אין מתחילין בב' והטעם כמה שמעשה בראשית דבר שהתחיל בו נשתהה גמירתו עד למחרתו כך כל דבר שמתחילין אותו בו מאחרין לגמרו וכמו כן אומרים אין מבטיין בב' והטעם לפי שבו נגמרו כל עניני עול' אלא שמשם ואילך נבראו בעלי קיים ושמים ה"בה בכיני עול' שוב לא התחיל בו אחר מה שלא נאמר כי טוב בשני לפי שבו נברא' אור של גיהנם כדאיתא בפרק מקו' שנהגו ואין הקב"ה שמח במפל' בריותיו כדכתיב ובצאתו לפני החלוץ אומר הודו ליי' כי לעולם חסדו · ואמרו רבותינו לא נאמ' כי טוב בהגדה זו לפי שאין הקב"ה שמח במפלתם של רשעים · וא"ר אלעזר אור וכללו בשמי' וכו' טוב שהוא: יקוו המים · והו גמר מלאכת יום שני והרקיע לא נעשה עד יבשת הארץ ואל תמה של ויהי ערב ויהי בקר יום שני כי כן הפי' של יקוו המי' קודם שיהיה ערב ובקר של יום שני · אמר אלהים יקוו המים ויש דוגמא לפי זה בתורה לרוב והקוות דבר מפורר והראות דבר נסתר אין זה בריאה: · תדשא הארץ כאן מתחיל לספר מלאכ' יום שלישי והלבים את הארץ עשבי' ואילנות ביום שהקוה את המי' קוד' שכתיבם ע"י המאורו' שנתן ביום רביעי: ל"א יקוו המים כבר נגמרה מלאכת יום שני ע"י הרקיע שהבדיל ובעשבי' ואתחיל מלאכת יום שלישי שאם לא יקוו המים ומתמלא פני הארץ אין תראה היבשה בדשא עשב ואילנות: עץ פרי ושיה לא נשתנה בו וגדשאים הוציא' למיניהם יומר שבגשמות מבלך יש ללמוד שלשונה ונתכוונה לפי שכמה אילנו' יאמרו אם העץ עושה פרי ואע"פ כן כשנשקל אדם על עונו נפקדה גם היא ונתקללה דבהדי כבשי דרחמנא למה לה יד יי' לא תקצר פרי עושים הנכתבים בלשון יחיד דומה שאף שבר בקר כגון דגן תירוש ויצהר ועוד הרבה: · ועץ עושה פרי · אם תאמר פרי במה אילני סרק יש אמרו י"ל פני קאמר ועץ עושה פרי יהיה למינהו:

מ"ע ספורנו

בין זמן האור לזמן החשך: ויקרא אלהים לאור יום אף על פי שלא היה אז זמן האור והחשך מתנהג על אותו האופן שמתנהג אצלנו הזמן שאנו קוראים עתה בשם יום ובשם לילה: ויהי ערב ויהי בקר אף על פי שהבדיל האור והחשך שיהיו משמשים בזמנים מתחלפים נבדלים בלתי סבוב גלגל הבדילם בהדרגה באופן שהיה ביניהם זמן ערב בבא הלילה וזמן בקר בבא היום: יהי רקיע בתוך המים יהי שטח בתוך המים היסודיים כמו גלגל בתוכם סביב מבדיל בגזרת מקום מקנתם באופן שאיזה חלק עליון מן המים לצד האויר ישוב לטבע אוירי והנה בזה עלו בהכרח אל איזה גבול באויר היסודיי וקבל האויר איזה עשוי בהכרח להיות מקום לחלק שנהפך לאויר יתפשט אל מקום רב הכמות ממקומו הראשון: ויעש אלהים את הרקיע · והיות שכאשר סרו קנת המים היסודיים שתחת אותו החלק מהם שנהפך לטבע אוירי כמו שהיה באמרו יקוו המים מתחת השמים היה ראוי שירד אז החלק האוירי אל אותו המקום שסרו אותם המים משם ונעשה שאותו הרקיע המבדיל יהיה בו כח עולה ומונע את החלק האוירי שלא ירד והוא הניים אש מעל לרקיע באופן שירד החלק האוירי המעורב ונשאר האוירי במקומו הראשון ולזה בהגיע שם האיד הלא יתעבה ויוליד הגשם והשלג והברד ובהתעבותם ירלדו וירדו כאמרו לקול תתו המון מים בשמים רצונו באמרו השמים: הרקיע המעבה את החלק האוירי כאמרו ויקרא אלהים לרקיע שמים ובהגיע שם האיד הקיטורי הגלגב יוליד רעם וברק כאמרו מעלה נשיאים מקצה הארץ ברקים למט' עשה ובהיות קנת היסוד השמימיי הנכבד למעלה מהאויר הקל אשר אצלנו כנד שבשם יורה על פעלת פועל רצוני מכוין תכלית בלי ספק כאמרו ומעשה ידיו מגיד הרקיע: ויקר' אלהים לרקיע שמים מפני שפעלות השמימיי' יגיעו לנו בתנועתו כאמרו ויתן אותם אלהים ברקיע השמים להאיר על הארץ ולמשול ביום ובלילה ולהבדיל וכו': ויהי כן נשאר קיים כן כנגד טבעו: יקוו המים לא שיכבו כאשר חשבו רבים ואמרו שיובש חלק הארץ המגולה קרה בלא מערכות השמים אבל בזה שיקוו אל מקום אחד ולא יעברוהו וכן גבהו מן הארץ ואינם נופלים עליה כאשר יעיד החוש כאמרו גבול שמת בל יעבורון בל ישובון לכסות הארץ: ויקרא אלהים ליבשה ארץ קרא החלק בשם הכל כי אמנם זה החלק היה עקר המכוון מכלם כאמרו לשבת יצרה: וירא אלהים כי טוב דבא כן שפית התכלי' שהוא טוב המכוון: דשא מיני עשבים למאכל בהמ' כאמרו כי דשאו נאות מדבר: עשב מזריע זרע למאכל אדם: עץ פרי עושה פרי למינו כי המורכב משני מינין לא יוליד: ויהי כן נתקיים כן בלתי שיקבל הפחות והיתר באופן שאם יקרה בעת מורכב משני מינים לא יוליד:

יפי··

כי

אבן עזרא

אשר זרעו בו · שהזרע בפרי וכל א׳ שומר מינו : ויאמר · מלת יהי יהיה בענין שידברו בה הרב׳ הוא ליחיד ולרבי׳ גם לנקב׳ כי יהיה נערה בתולה : לאותו׳ · רגעי׳ : ולמועדי׳ · שעות ויתכן להיות לאותו׳ על קדרות הלבנ׳ והשמש ודלוג דמות הככבים כי הככבי׳ שבת דמות הפר׳ כטע׳ מאותות השמים והאות׳ פי׳ למ״ד לאותו׳ נוסף לא אמ׳ כלו׳ : והיו · האמר חכם גדול ספרדי פי הרקיע נחלק על שמנ׳ חלקי׳ לז׳ הככבים וגלגל המזלות וזה לא יתכן כי אין גוף למעלה מגלגל המזלות והנה הכתוב אומר ברקיע השמי׳ שיורה שיש שמי׳ למעלה ממנו וכן שמי השמים לרוכב בשמי שמי קדם וקדם במקום הזה איפו מזרח והגאון רב סעדיה זצ״ל ברח מזה המקום והנכון בעיני שהשמש והלבנה וכל הככבים הם מאורו׳ ברקיע כי שם יראו : ויעש · נקראו השנים הגדולים כנגד הככבים וכן נקראו שלש בני ישי הגדולי׳ כנגד האחרי׳ ושיאב היה הבכו׳ גדול מכולם ולא זה גדול מזה יש לו סוד · ממשלת השמש ביום ולא בלילה כי אין לה אור גם ללבנ׳ וכבבי׳ לא יראה אורם ביום ואם ישאל שואל הלא אמרו חכמי הספירו׳ שככב לכה וכל הככבי׳ חוץ מככב וכוגה גדולי׳ מהלבנ׳ ואיך כתוב שגדולים התשובה אין פי׳ גדולים על מדת׳ בגופם רק על אורם ואור הלבנה כפלי כפלים בעבור היותה קרובה מהארץ וכן כתו׳ מאו׳ : ויתן · אל תתמ׳ על מלת ויתן כי כן כתוב את קשתי נתתי : ולמשול · יום האור מטע׳ צאת השמ׳ עד בואה והליל׳ מעת ראות הככבים ולדקו האומרים על פי שלשה עדי׳ ודע כי עת שתחשך השמש יהיה ערב עד שעה ושליש שעה שיראה כמו אור בעבי׳ וכן הבקר אור קודם זריחת השמש ובצאת אור השמש ביום ואור הלבנה בליל׳ יבדילנו בין האור ובין החשך : ויאמר · ישרצו פועל יוצא וכמוה ושרץ היאור צפרדעים וטעם ישרצו תולדת עם הגבוהה · והכתוב כי העוף יעופף על פני הרקיע לעד על פי׳ רקיע ואמר הגאון כי על פני הוא עם פני אם כן פני השמים למטה הם ופ״א יעופף כפול כנ״ון עד יכונן : ויברא · הרומשת בטעם הולכ׳ ויש אומרי שהשי״ן תחת סמך : ויברך · טעם פרו ורבו תפרו ותרבו וכן ומות בהר כי אין זה בכחו ובידו : ויאמר נפש חיה · כלל לאשר הוליד האש והמים והארץ גם האדם : בהמה · שהם עם בני אד׳ לנרכס לרכוב ולאכול : ורמש · הם הקטנים ההולכי׳ על הארץ : וחיתו ארץ · שהם בשד׳ שאין שם יישוב והוי״ו האחרון נוסף כמלת וחיתו כמו למעיינו מים בנו בעור : נעשה אדם · יש אומ׳ כי מלת נעש׳ שם התאר מבנין נפעל כמו ואשר היה נעשה ליום אחד : ואמרו

12 אשר זרעו־בו למינהו וירא אלהים כי־טוב : ויהי־ערב ויהי־בקר יום שלישי : פ

דבר־זרעיה ביה לזנוהי וחזא יי ארי טב : והוה־רמש והוה־צפר יום תליתאי :

14 ויאמר אלהים יהי מארת ברקיע השמים להבדיל בין היום ובין הלילה והיו לאתת ולמועדים ולימים ושנים : 15 והיו למאורת ברקיע השמים להאיר על־הארץ ויהי־כן : 16 ויעש אלהים את־שני המארת הגדלים את־המאור הגדל לממשלת היום ואת־המאור הקטן לממשלת הלילה ואת הכוכבים : 17 ויתן אתם אלהים ברקיע השמים להאיר על־הארץ : 18 ולמשל ביום ובלילה ולהבדיל בין האור ובין החשך וירא אלהים כי־טוב : 19 ויהי־ערב ויהי־בקר יום רביעי : פ

ואמר יי יהון נהורין ברקיעא דשמיא לאפרשא בין יממא ובין ליליא ויהון לאתין ולזמנין ולמימני־בהון יומין ושנין : ויהון לנהורין ברקיעא דשמיא לאנהרא על ארעא והוה כן : ועבד יי ית־תרין נהוריא רברביא ית־נהורא רבא למשלט ביממא וית־נהורא זעירא למשלט בליליא וית כוכביא : ויהב יתהון יי ברקיעא דשמיא לאנהרא על־ארעא : ולמשלט ביממא ובליליא ולאפרשא בין נהורא ובין חשוכא וחזא יי ארי־טב : והוה־רמש והוה־צפר יום רביעאי :

20 ויאמר אלהים ישרצו המים שרץ נפש חיה ועוף יעופף על־הארץ על־פני רקיע השמים : 21 ויברא אלהים את־התנינם הגדלים ואת כל־נפש החיה הרמשת אשר שרצו המים למינהם ואת כל־עוף כנף למינהו וירא אלהים כי־טוב : 22 ויברך אתם אלהים לאמר פרו ורבו ומלאו את־המים בימים והעוף ירב בארץ : 23 ויהי־ערב ויהי־בקר יום חמישי : פ

ואמר יי ירחשון מיא רחיש נפשא חיתא ועופא דפרח על־ארעא על־אפי רקיעא דשמיא : וברא יי ית־תניניא רברביא וית כל־נפשא חיתא דרחשא דארחישו מיא לזניהון וית כל־עופא דפרח לזנוהי וחזא יי ארי־טב : ובריך יתהון יי למימר פושו וסגו ומלו ית־מיא ביממיא ועופא יסגי בארעא : והוה־רמש והוה־צפר יום חמישאי :

24 ויאמר אלהים תוצא הארץ נפש חיה למינה בהמה ורמש וחיתו־ארץ למינה ויהי־כן : 25 ויעש אלהים את־חית הארץ למינה ואת־הבהמה למינה ואת כל־רמש האדמה למינהו וירא אלהים כי־טוב : 26 ויאמר אלהים נעשה

ואמר יי תפיק ארעא נפשא חיתא לזנה בעירא ורחשא וחות ארעא לזנה והוה־כן : ועבד יי ית־חות ארעא לזנה וית־בעירא לזנה וית כל־ריחשא דארעא לזנוהי וחזא יי ארי־טב : ואמר יי נעביד

להבדיל ב׳ בטעם · וסי׳ להבדיל בין היום ובין הלילה · להבדיל בין הטמא ובין הטהור : ולמועדי׳ ב׳ הד חס׳ והד מ״ל וסי׳ והיו לאתת ולמועדים · וא׳ עשה ירח למועדים · כה אמר יי׳ צבאות צום הרביעי : מארת ב׳ הס׳ דחס׳ וסי׳ ויאמר אלהים יהי מארת · ויעש שני המארת : למשלת ג׳ · וסי׳ המארת הגדולים לממשלת ב׳ בפסו׳ · ואת השמש לממשלת : ובלילה ה׳ וסי׳ כו׳ במסר׳ רבתא : יעופף ב׳ וסי׳ ועוף יעופף על הארץ · ובשתי׳ יעופף : התנינם ג׳ חס׳ יו״ד תניין׳ וסי׳ ויברא אלהים · וישליכו איש מטהו · חמת תנינ׳ : בימי׳ ה׳ דנושי׳ וסי׳ ומלאו את המים בימים והעוף · את זה תאכל · בכל אשר במים · כל אשר לו׳ וכל אשר אין לו · כל אשר הפץ יי׳ עשה בשמים : והעוף ג׳ באורי׳ וסי׳ ויברך אתם אלהים לאמר פרו · והעוף אוכל אתם מן הסל · זאת תורת הבהמה והעוף · אילין אינון כן : ירב ב׳ וסי׳ והעוף ירב בארץ · ירב המשא · וחד וירב העם ויעצמו :

רש״י

אשר זרעו בו · הן גרעיני כל פרי שמהן האילן צומח כשנוטעין אותו : ותוצא הארץ וגו׳ · אף על פי שלא נאמר למיניהו בדשאין בצוויין שמעו שנצטוו האילנו׳ על כן ונשאו קל וחומר בעצמן כמפורש באגדה בשחיטת חולין : יהי מאורות וגו׳ · מיום ראשון נבראו וברביעי צוה עליהם להתלו׳ ברקיע וכן כל תולדו׳ שמים וארץ נבראו ביום ראשון וכל אחד ואחד נקב׳ ביום שנגזר עליו הוא שכתוב את השמים לרבות תולדותיה׳ ואת הארץ לרבות תולדותיה : יהי מארת · חסר וי״ו כתיב על שהוא יום מארה ליפול אסכרה בתינוקו׳ הוא ששנינו ברביעי היו מתענ׳ על אסכר׳ שלא תפול בתינוקות : להבדיל בין היום ובין הליל׳ · משנגנז אור הראשון אבל בשבעת ימי בראשית שמשו האור והחשך הראשונים זה ביו׳ וזה בלילה : והיו לאותות · כשהמאורו׳ לוקין סי׳ רע הוא לעולם שנאמ׳ מאותות השמים אל תחתו בעשותכ׳ רצון הקב״ה אין אתם צריכי׳ לדאג מן הפורענות · ולמועדים · על שם העתיד שעתידי׳ ישרא׳ להצטוו׳ על המועדות והם נמני׳ למולד הלבנה : ולימים · שמוש החמה חצי היו׳ ושמוש הלבנה חצי׳ הרי יום שלם : ושנים · לסוף שלש מאות וששים וחמשה ימים יגמרו מהלכתם בי״ב מזלות המשרתי׳ אותם והיא שנה : והיו למאורות · עוד זאת ישמשו שיאירו לעולם : המאורות הגדולי׳ · שוים נבראו ונתמעטה הלבנ׳ על שקטרגה ואמרה אי אפש׳ לשני מלכי׳ שישתמשו בכת׳ אחד : ואת הכוכבים · על ידי שמיעט את הלבנ׳ הרבה צבאיה להפיס דעתה : נפש חיה · שיה׳ בה חיות : שרץ · כל דבר חי שאינו גבוה מן הארץ קרוי שרץ בעוף כגון זבובים בשקצים כגון נמלים וחיפושית ותולעים ובבריות כגון חולד ועכבר וחומט וכיוצא בהם וכל הדגים : התנינים · דגים גדולי׳ שבים ובדברי אגדה הוא לויתן ובן זוגו שברא׳ זכר ונקבה והרג את הנקב׳ ומלחה לצדיקי׳ לעתיד לבא שאם יפרו וירבו לא יתקיים העולם בפניהם : נפש חיה · נפש שיש בה חיות : ויברך אותם · לפי שמחסרים אותם וצדין מהן ואוכלין אותם הוצרכו לברכ׳ ואף החיות הוצרכו לברכ׳ אלא מפני הנחש העתי׳ לקללה לכך לא ברכן שלא יהא הוא בכלל : פרו · לשון פרי כלומר עשו פירות : ורבו · תוצא הארץ הוא שפירשתי שהכל נברא מיום ראשון ולא הוצרכו אלא להוציאם : נפש חיה · שיש בה חיות : ורמש · הם שרצים שהם נמוכים ורומשים על הארץ ונראים כאילו נגררין שאין הלוכן ניכר כל לשון רמש ושרץ בלשונכו קונמוברי״ש : ויעש · תקן בצביונן ובקומתן : נעשה

בעל הטורים

יהי מארת כמך מארת לדבאים לפי שגריכין לו · כדכתיב וממגד תבואת שמש׳ · מארת חסרי שלא נברא׳ זה אלא השמש · וירח לא נברא אלא כדי שלא יעבדו לחמה · אם תהיה יחידה : מארת בגימטריא שמש · ויאמר יהי מארת ברקיע ס״ת עתים למפרע שע״י מאורות מונים העתי׳ : לאותות ב׳ במסור׳ לאותו׳ ולמועדי׳ והילדי׳ אשר נתן לי יי לאותות ולמופתים והילדים היינו תלמידי׳ הלומדים תור׳ דומי׳ למאורו׳ כמו שאמרו פני משה כפני חמה ופני יהושע כפני לבנה ולמועדי׳ ב׳ במסורה והיו לאותות ולמועדי׳ ואידך יהיו לבית ישראל לששון ולשמחה ולמועדים טובים · בג״ר לא נברא לבנה אלא קודם ר״ח · ור״ח נמי איקרי מועד ואסו׳ בהספד ובתענית · ולהבדיל ב׳ במסורה ולהבדיל בין האור ולהבדיל בין הקדש לומר כשמבדילין בין קדש לחול צריך לברך גם כן על האור · יעופף ב׳ במסורת הכא ועוף יעופף ואידך ובשתים יעופף והוא שאמר גבריאל בשתי׳ את התנינ׳ [illegible]

מ״ע ספורנו

[illegible]

רלב״ג

[illegible]

חזקוני

[illegible]

נַעֲשֶׂה אָדָם בְּצַלְמֵנוּ כִּדְמוּתֵנוּ וְיִרְדּוּ בִדְגַת הַיָּם וּבְעוֹף הַשָּׁמַיִם וּבַבְּהֵמָה וּבְכָל־הָאָרֶץ וּבְכָל־הָרֶמֶשׂ הָרֹמֵשׂ עַל־הָאָרֶץ׃ וַיִּבְרָא אֱלֹהִים אֶת־הָאָדָם בְּצַלְמוֹ בְּצֶלֶם אֱלֹהִים בָּרָא אֹתוֹ זָכָר וּנְקֵבָה בָּרָא אֹתָם׃ וַיְבָרֶךְ אֹתָם אֱלֹהִים וַיֹּאמֶר לָהֶם אֱלֹהִים פְּרוּ וּרְבוּ וּמִלְאוּ אֶת־הָאָרֶץ וְכִבְשֻׁהָ וּרְדוּ בִּדְגַת הַיָּם וּבְעוֹף הַשָּׁמַיִם וּבְכָל־חַיָּה הָרֹמֶשֶׂת עַל־הָאָרֶץ׃ וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים הִנֵּה נָתַתִּי לָכֶם אֶת־כָּל־עֵשֶׂב זֹרֵעַ זֶרַע אֲשֶׁר עַל־פְּנֵי כָל־הָאָרֶץ וְאֶת־כָּל־הָעֵץ אֲשֶׁר־בּוֹ פְרִי־עֵץ זֹרֵעַ זָרַע לָכֶם יִהְיֶה לְאָכְלָה׃ וּלְכָל־חַיַּת הָאָרֶץ וּלְכָל־עוֹף הַשָּׁמַיִם וּלְכֹל רוֹמֵשׂ עַל־הָאָרֶץ אֲשֶׁר־בּוֹ נֶפֶשׁ חַיָּה אֶת־כָּל־יֶרֶק עֵשֶׂב לְאָכְלָה וַיְהִי־כֵן׃ וַיַּרְא אֱלֹהִים אֶת־כָּל־אֲשֶׁר עָשָׂה וְהִנֵּה־טוֹב מְאֹד וַיְהִי־עֶרֶב וַיְהִי־בֹקֶר יוֹם הַשִּׁשִּׁי׃ פ

ב

א וַיְכֻלּוּ הַשָּׁמַיִם וְהָאָרֶץ וְכָל־צְבָאָם׃ וַיְכַל אֱלֹהִים בַּיּוֹם הַשְּׁבִיעִי מְלַאכְתּוֹ אֲשֶׁר עָשָׂה וַיִּשְׁבֹּת בַּיּוֹם הַשְּׁבִיעִי מִכָּל־מְלַאכְתּוֹ אֲשֶׁר עָשָׂה׃ וַיְבָרֶךְ אֱלֹהִים אֶת־יוֹם הַשְּׁבִיעִי וַיְקַדֵּשׁ אֹתוֹ כִּי בוֹ שָׁבַת מִכָּל־מְלַאכְתּוֹ

אשר

נַעֲבֵיד אֱנָשָׁא בְּצַלְמַנָא כִּדְמוּתַנָא וְיִשְׁלְטוּן בְּנוּנֵי יַמָּא וּבְעוֹפָא דִשְׁמַיָּא וּבִבְעִירָא וּבְכָל־אַרְעָא וּבְכָל־רִחְשָׁא דְּרָחֵישׁ עַל־אַרְעָא׃ וּבְרָא יְיָ יָת־אָדָם בְּצַלְמֵיהּ בְּצַלְמָא דַיְיָ בְּרָא יָתֵיהּ דְּכַר וְנוּקְבָא בְּרָא יָתְהוֹן׃ וּבָרֵיךְ יָתְהוֹן יְיָ וַאֲמַר לְהוֹן יְיָ פּוּשׁוּ וּסְגוּ וּמְלוֹ יָת־אַרְעָא וּתְקוֹפוּ עֲלַהּ וּשְׁלוֹטוּ בְּנוּנֵי יַמָּא וּבְעוֹפָא דִשְׁמַיָּא וּבְכָל־חַיְתָא דְּרָחֲשָׁא עַל־אַרְעָא׃ וַאֲמַר יְיָ הָא יְהָבִית לְכוֹן יָת־כָּל־עִסְבָּא דְּבַר זַרְעֵיהּ מִזְדְּרַע דִּי עַל־אַפֵּי כָל־אַרְעָא וְיָת־כָּל־אִילָנָא דְּבֵיהּ פֵּירֵי אִילָנָא דְּבַר זַרְעֵיהּ מִזְדְּרַע לְכוֹן יְהֵי לְמֵיכָל׃ וּלְכָל־חַיַּת אַרְעָא וּלְכָל־עוֹפָא דִשְׁמַיָּא וּלְכֹל דְּרָחֵישׁ עַל־אַרְעָא דְּבֵיהּ נַפְשָׁא חַיְתָא יָת־כָּל־יְרוֹק עִסְבָּא לְמֵיכָל וַהֲוָה־כֵן׃ וַחֲזָא יְיָ יָת־כָּל־דִּי עֲבַד וְהָא־תַקִּין לַחֲדָא וַהֲוָה־רְמַשׁ וַהֲוָה־צְפַר יוֹם שְׁתִיתָאי׃ וְאִשְׁתַּכְלָלוּ שְׁמַיָּא וְאַרְעָא וְכָל־חֵילֵיהוֹן׃ וְשֵׁיצֵי יְיָ בְּיוֹמָא שְׁבִיעָאָה עֲבִידְתֵּיהּ דִּי עֲבַד וְנָח בְּיוֹמָא שְׁבִיעָאָה מִכָּל־עֲבִידְתֵּיהּ דִּי עֲבַד׃ וּבָרֵיךְ יְיָ יָת־יוֹמָא שְׁבִיעָאָה וְקַדֵּישׁ יָתֵיהּ אֲרֵי בֵיהּ נָח מִכָּל־עֲבִידְתֵּיהּ

די

וירדו ב' בתרי' לישני וסי' ורדו בדגת הים · וירדו גת פלשתים : ולכל ד' ר"פ וסי' כו' במסר' רבתא : חית הארץ י' בלישני' וסי' כו' במסר' רבתא : ובכל י"ג יהיראין וסי' כו' במסר' רבתא : בצלם ג' וסי' ויברא אלהים את האדם · כי בצלם אלהים · אך בצלם יתהלך איש : ולכל ט' יחידאין וסי' כו' במסר' רבתא : וכל צבאם ד' וסי' ויכלו השמים · והארץ · ונמקו כל צבא השמים אנכי עשיתי ארץ · אתה יי' לבדך : צבא' ז' וסי' כו' במסר' רבתא : וישב' ב' הס' וסי' ביום השביעי · וישבת המן : ויברך אלהים ג' וסי' ויברך אלהים · ויברך אלהים את נח · ויברך אלהים את יצחק :

רש"י

נעשה אדם · ענותנותו של הק"בה למדנו מכאן לפי שהאדם בדמות המלאכים ויתקנאו בו לפיכך נמלך בהם וכשהוא דן את המלכים הוא נמלך בפמליא שלו שכן מצינו באחאב שאמר לו מיכה ראיתי את ה' יושב על כסאו וכל צבא השמי' עומדים עליו מימינו ומשמאלו וכי יש ימין ושמאל לפניו אלא אלו מימיני' לזכות ואלו משמאילי' לחובה וכן בגזר' עירי' פתגמ' ובמאמר קדישין שאלת' אף כאן בפמלי' שלו נטל רשות אמר להם יש בעליונים כדמותי אם אין כדמותי בתחתונים הרי יש קנאה במעש' בראשית : נעשה אדם אף על פי שלא סייעוהו ביצירתו לא נמנע הכתוב מללמד דרך ארץ ומדת ענוה שיהא הגדול נמלך ונוטל רשות מן הקטן ואם כתב אעשה אדם לא למדנו שיהא מדבר עם בית דינו אלא עם עצמו ותשובת המינים כתב אח"כ ויברא את האדם ולא כתב ויבראו : בצלמנו · בדפוס שלנו : כדמותנו · להבין ולהשכיל : וירדו בדגת הים · יש בלשון הזה לשון רידוי ולשון ירידה זכה רודה בחיות ובבהמות לא זכה נעש' ירוד לפניה' והחיה מושלת בו : ויברא אלהי' את האדם בצלמו · בדפוס העשוי לו שהכל נברא במאמר והוא נברא בידים שנאמר ותשת עלי כפכה נעשה בחותם כמטבע העשוי על ידי רושם שקורין קוני"ו וכן הו' אומ' תתהפך כחומר חותם : בצלם אלהי' ברא אותו · פירש לך שאותו צלם המתוקן לו צלם דיוקן יוצרו הוא : זכר ונקבה ברא אות' · ולהלן הו' אומר ויקח אחד מצלעותיו וגו' · ומ"ה שבראו שני פרצופים בבריה ראשונה ואח"כ חלקו ופשוטו של מקר' כאן הודיע' שנבראו שניה' בששי ולא פיר' לך כיצ' ברייתן ופירש לך במקו' אח' : וכבשה · חסר וי"ו ללמד שהזכ' כובש את הנקב' שלא תהא יצאנית ועוד ללמדך שהאיש שדרכו לכבוש מצווה על פריה ורביה ולא האשה : לכם יהיה לאכלה ולכל חית הארץ · השוה להם בהמות וחיות למאכל ולא הרשה לאדם ולאשתו להמית בריה ולאכול בשר אך כל ירק עשב יאכלו יחד כלם וכשבאו בני נח התיר להם בשר שנאמר כל רמש אשר הוא חי וגו' · כירק עשב שהתרתי לאדם הראשון נתתי לכם את כל : יום הששי · הוסיף ה"א בששי בגמר מעשה בראשית לומר שהתנה עמהם על מנת שיקבלו עליה' ישראל חמשה חומשי תורה · דבר אחר יום הששי כלם תלוים ועומדים עד יום הששי הוא ו' בסיון המוכן למתן תורה : ויכל אלהים ביום השביעי · רבי שמעון או' בשר ודם שאינו יודע עתיו ורגעיו צריך להוסיף מחול על הקדש הק"בה שיודע עתיו ורגעיו נכנס בו כחוט השערה ונראה כאילו כלה בו ביום · ד"א מה היה העול' חסר מנוחה באת שבת באת מנוחה כלתה ונגמר' המלאכה : ויברך · ויקדש · ברכו במן שכל ימות השבוע יורד להם עומר לגלגלת ובששי לחם משנה וקדשו במן שלא ירד כלל והמקרא כתוב על העתיד :

אשר

אבן עזרא

ואמרו כי בצלמנו כדמותינו לדברי משה ופירושו ויברא אלהי' את האדם בצלמו שהוי"ו שב אל האדם ויפרשו בצלם אלהי' שהאלהי' דבק עם עשה כאילו אמר כי האלהי' עשה את האדם בצלם וזה הפירוש חסר לב כי היה הראשון ראוי להיות כן ויאמר אלהי' יהי נעשה אדם וכן עשהו בצלמו גם וי"ו בצלמו איך ישוב אל האדם והנה יש לו צלם קודם שיהיה ומה טעם יש כי שופך דם האד' באד' ישפך דמו בעבור שנברא האדם בצלם גם לכל נפש חיה צלם ויאמר הגאון כי פירוש בצלמנו כדמותנו בממשלה וטעמו בצל' שראה בחכמה כי טוב הוא ובעבור כבוד האד' סמכו אל אלהי' וכן ומארצו יצאו כי ליי' הארץ ומלואה ואמר בתלת כנעמ' ואם היה לשון רבי' שכן מנהג המלכים לדבר וכמוהו ונתנ' לך גם את זאת ·נאמר קדם מלכא אולי אוכל נכה בו אלה העדים ·עדי שקל הם כי ונתנה לך בנין נפעל וכמוהו והעיר נתנ' והוי"ו השיבו לעתיד כמשפ' כל פעל עבר והטעם ותנתן לך ונכה בו הוא ומחנהו או יהיה שם הפעל כמו ונקה לא אנקך ואף כי שמצאנו לא נכו כי לא יבא בנין שלא נזכר שם פועלו כי הם מהכבד ור' משה הכהן הספרדי טעה בספרו ומלת נאמר קדם מלכא ארמית היא ואיך ידבר דניאל בלשון גדולה עם נבוכד נצר שהיה מלך מלכים · ועתה הפרש דע כי כל מעש בראשית לכבוד האדם נברא במאמ' השם והצמחים הוציאה אותם הארץ והמים וכל נפשות החיות ואחר כן אמר השם למלאכים נעשה אד' אנחנו נתעסק בו ולא המים והארץ ואחר שידענו שהתורה דברה כלשון בני אדם כי המדבר אדם גם כן השומע ולא יוכל לדב' איש דברי' בגבוה עליו או בשפל ממנו רק על דרך דמות האדם וכן אמר פי הארץ יד הירדן וראש עפרות תבל וחלילה חלילה להיות דמות לשם וכן אמר ואל מי תדמיוני ובעבור שנשמת האדם העליונה שאיננה מתה נמשלת בחייתה לשם ושאיננה גוף והיא מלאה כלו וגוף האד' כעולם קטן יהי השם מבורך אשר בגדול החל ובקטן כלה וגם אמר הנביא שראה כבוד אלהים כמראה אדם והשם הוא האחד והוא יוצר הכל והוא הכל ולא אוכל לפר' · ואד' נברא בתחלה בשני פרצופין והנו האחד וגם הוא שני' והנה בצלם אלהי' מלאך והוא נברא זכר ונקבה ומלת פרו ורבו באדם ברכה היא כמו בבריאו' המי' רק היא מצוה העתיקוה קדמונינו ז"ל ושמו זה הפסוק זכר לדבר : ויאמר אלהי' הנה נתתי לכם · התיר לבני אדם ולכל שיש בו נפש חיה לאכול כל עשב וכל פרי עץ מותר לאדם והעשב הירק לחיות ולכל רומש ועד כה לא התיר הבשר עד אחר המבול : וירא יום הששי · יש אומרי' שיום סמוך והטעם לגלגל הששי וכן יום השביעי ואין זה אמת ובעל יום הששי על דעת אנשי המזלות יוכיח רק פירושו יום שהוא ששי ליו' הראשון וכן יום השביעי ונמצא כן איש הישראלי ורבים כמוהם גם כן הרקיע השמים הרקיע שהוא שמים : ויכלו · והבנין שלא נקרא שם פועלו ומשקלו ויכסו כל ההרים וטעמו נשלמו והים בכלל הארץ כי הם כאגודה אחת :

ויכל אלהי' ביום השביעי · יש אומ' כי הימי' נבראים ובבריאת יום שביעי שלמה המלאכה וזה הפי' תפל ויש אומרי' כי יש בי"ת שטעמו קודם כמו לא תחסם שור בדישו אך ביום הראשון תשביתו שאור · ולמה זאת הגרה וכלוי מעשה איננו מעשה כאילו אמר לא עשה מעש' וכן פי' ויכל גם וישבת וטע' מלאכתו אשר עש' ביו' הששי טרם יום השבת וטע' וישבות ביו' השביעי מכל מלאכתו ומכל הבריאות שברא : ויברך אלהים · פי' ברכה תוספת טובה וביום הזה תתחדש בגופות דמות כח בתולדת ובנשמות כח הכר והשכל : ויקדש אותו · שלא נעשתה בו מלאכה כמו חביריו ·

ופי'

רלב"ג

חזקוני

בעל הטורים

אמרי נועם

מ"ע ספורנו

רש"י

אשר ברא אלהים לעשות · המלאכה שהיתה ראויה לעשות בשבת כפל ועשאה בששי כמו שמפורש בבראשית רבה : אלה · האמורים למעלה : תולדות השמים והארץ בהבראם ביום עשות ה' · למדך שכלם נבראו בראשון · דבר אחר בהבראם בה"י בראם של ביה ה' צור עולמים בשתי אותיות הללו של השם יצר שני עולמים ולמדך כאן שהעולם הזה נברא בה' רמז שירדו למטה לראות שאת [illegible] ופתוח למטה לרדת דרך שם : טרם יהיה בארץ · כל טרם שבמקרא לשון עד לא הוא ואינו לשון קודם ואינו נפעל לומר הטרים כאשר יאמר הקדים וזה מוכיח ועוד אחר כי טרם תיראון עדיין לא תיראון ואפוה תפרש עדיין לא היה בארץ כשנגמר בריית עולם בששי קודם שנברא אדם וכל עשב השדה עדיין לא צמח ובשלישי שכתוב ותוצא הארץ על פתח קרקע עמדו עד יום ששי : כי לא המטיר · ומה טעם לא המטיר לפי שאדם אין לעבוד את האדמה ואין מכיר בטובתה של גשמים וכשבא אדם וידע שהם צורך לעולם התפלל עליהן וירדו וצמחו האילנות והדשאים : ה' אלהים ה' הוא שמו אלהים שהוא שליט ושופט על כל וכן פירוש זה בכל מקום לפי פשוטו ה' שהוא אלהים : ואד יעלה · [illegible]

ואדם ס' אין ב' מ' פתח

ונהר ד' ס' מעדן יבוכבנו

[illegible]

אבן עזרא

ופי' אשר ברא אלהים לעשות השרפי' בכל המיני' שנתן בהם כח לעשות דמות' והמפרש לעשות תחת עשה גם עשה תחת ברא איננו כן לפי דעתי ואמר הגאון שברכת היום וקדושו ישוב על השומרי' שיהיו מבורכי' קדושי' : אלה תולדות · פי' אלה שהולידו : בהבראם · בהיות הרקיע ונראתה הארץ ונגלת ביום עשות אותו תקון והעד ויאמר לעשות אותו וכן בראתיו ואחר כן יצרתיו ואחר כן עשיתיו : וכל שיח · עץ וכן בין שיחים ינהקו ועל דעתי שהוא עץ פרי בעבור שנמשל האדם אל עץ והנה שיח וניב וסעיף וכד והאמיר וסרעף : ואיד · כמו ענן וכמוהו יום אידם שהיו הרע יקרא יום ענן וערפל והטעם כי עלה אד מן הארץ בכח המאורות והשקה האדמה והצמיחה והגאון אמר כי פירו' ולא אד יעלה מן הארץ : וייצר · בכח המאורות וייצר מהפעלים שהפא פלאים י"ד מהבנוי' הקל כמו ויקץ נח וטעם באפיו שבהם יחיה האד' כי הם יוציאו האויר החם מחום הלב ויביאו אויר אחר וטעם לנפש חיה שהלך מיד כמו החיות ולא כתינוקים : ויטע · וכבר נטע גן במקום שנקרא עדן מפאת מזרח ושתה שם בו האד' ופי' גן בעדן גן אלהים הב"ית משרת עצמו ואחר עמו בעדן כגן אהי' וכמוהו מהל אליך ויעזרך ורבי' אחרים וה"א האדם יש לו סוד גם נמלא שבט המנשה הארוכה וגם יתכן להיותו כן בעבו' שהוא שם נחלב מהאדמה והוא יהיה שם עלם ושם תאר : ויצמח · ובעת שהצמיח כל עץ מהאדמה כן צמח בגן ועוד בתוכו שניה עצי' : ועץ הדעת · לפי דעתי צריך להוסיף דעת להיות כן ועץ הדעת דעת טוב ורע כי איך יהיה סמוך והוא נודע בתחלה וכן הארון הברית והנבואה עודד הנביא ורבים כאלה : ונהר · וטרם שנברא האדם היה הנהר משקה הגן לכל צד וא"כ לא מלת ראשים שרש ונרא' כאלה מראשותיו ושעתו מכובד הראש : שם האחד · אמ' הגאון כי פישון יאור מצרים וידוע כי גיחון קרוב מארץ ישראל כי כן כתוב והורדתם אותו אל גיחון והוא לא מצאת מזרחית דרומי' גם פרת כן והוא האחרית גבול הארץ מפאת מזרח : ומפרסים

פסוקים

אשר־ברא אלהים לעשות׃

פ

ד' אלה תולדות השמים והארץ בהבראם ביום עשות יהוה אלהים ארץ ושמים׃

ה וכל שיח השדה טרם יהיה בארץ וכל־עשב השדה טרם יצמח כי לא המטיר יהוה אלהים על־הארץ ואדם אין לעבד את־האדמה׃

ו ואד יעלה מן־הארץ והשקה את־כל־פני האדמה׃

ז וייצר יהוה אלהים את־האדם עפר מן־האדמה ויפח באפיו נשמת חיים ויהי האדם לנפש חיה׃

ח וישע יהוה אלהים גן־בעדן מקדם וישם שם את־האדם אשר יצר׃

ט ויצמח יהוה אלהים מן־האדמה כל־עץ נחמד למראה וטוב למאכל ועץ החיים בתוך הגן ועץ הדעת טוב ורע׃

י ונהר יצא מעדן להשקות את־הגן ומשם יפרד והיה לארבעה ראשים׃

יא שם האחד פישון הוא הסבב את כל־ארץ החוילה אשר־שם הזהב׃

יב וזהב הארץ ההוא טוב שם הבדלח ואבן השהם׃

יג ושם־הנהר השני גיחון הוא הסובב את כל־ארץ כוש׃

יד ושם הנהר השלישי

חדקל

אונקלוס

די־ברא יי למעבד׃ אלין תולדת שמיא וארעא כד־אתבריאו ביומא די־עבד יי אלהים ארעא ושמיא׃ וכל אילני חקלא עד־לא הוו בארעא וכל־עסבא דחקלא עד־לא צמח ארי־לא אחית מטרא יי אלהים על־ארעא ואנש לית למפלח ית־אדמתא׃ ועננא הוה סליק מן־ארעא ואשקי ית־כל־אפי אדמתא׃ וברא יי אלהים ית־אדם עפרא מן־אדמתא ונפח באנפוהי נשמתא דחיי והות באדם לרוח ממללא׃ ונציב יי אלהים גנתא בעדן מלקדמין ואשרי תמן ית־אדם די ברא׃ ואצמח יי אלהים מן־ארעא כל־אילן דמרגג למחזי וטב למיכל ואילן חייא במציעות גנתא ואילן דאכלי פירוהי חכמין בין טב לביש׃ ונהרא הוה נפיק מעדן לאשקאה ית גנתא ומתמן מתפרש והוה לארבעה רישי נהרין׃ שום חד פישון הוא דמקיף ית כל ארע חוילה די תמן דהבא׃ ודהבא דארעא ההיא טב תמן בדלחא ואבני בורלא׃ ושום נהרא תנינא גיחון הוא דמקיף ית כל ארע כוש׃ ושום נהרא תליתאה

דיגלת

מסורה

אלה תולדות ד' וסי' השמים · נח נח · שם · יעקב יוסף : תולדת ב' מלאים דמלאי' וסי' אלה תולדות השמי' והארץ · אלה תולדות פרץ · וחד חס' דחס' אלה תולדת ישמעאל וג' כתו' תולדות · עשו אבי ארום ושל אחריו לה תלדות יעקב · ושאר אוריתא תולדת כתיב וכל קריין ובע"לי המסרה חלוקים ב"זה וז"ה מקו' כל לג"ו : ארץ ושמים ב' וסי' ארץ ושמים · ושמים ד' וסי' ביום עשות יי' אלהים · ושמים בזרת תכן · הודו על ארץ ושמים · ושמים לא יכו : וכל ה' ר"פ בבראשית וכל ספר ואלה שמות דכוו' ר"פ וכל במ"ה כל וסי' וכל שיח השדה · וכל אנשי בית ויליד · וכל הבארות אשר · וכל הארץ באו · וכל בית יוסף ואחיו : [illegible]

[illegible]

בעל הטורים

[illegible]

אמרי נועם

[illegible]

מ"ע ספורנו

[illegible]

חזקוני

[illegible]

רלב"ג

ויאמר אלהים יהי רקיע ׃

ביאור מלות הפרשה :

[illegible]

חדקל הוא ההלך קדמת אשור והנהר הרביעי הוא פרת: ויקח יהוה אלהים את האדם וינחהו בגן עדן לעבדה ולשמרה: ויצו יהוה אלהים על האדם לאמר מכל עץ הגן אכל תאכל: ומעץ הדעת טוב ורע לא תאכל ממנו כי ביום אכלך ממנו מות תמות: ויאמר יהוה אלהים לא טוב היות האדם לבדו אעשה לו עזר כנגדו: ויצר יהוה אלהים מן האדמה כל חית השדה ואת כל עוף השמים ויבא אל האדם לראות מה יקרא לו וכל אשר יקרא לו האדם נפש חיה הוא שמו: ויקרא האדם שמות לכל הבהמה ולעוף השמים ולכל חית השדה ולאדם לא מצא עזר כנגדו: ויפל יהוה אלהים תרדמה על האדם ויישן ויקח אחת מצלעתיו ויסגר בשר תחתנה: ויבן יהוה אלהים את הצלע אשר לקח מן האדם לאשה ויבאה אל האדם: ויאמר האדם זאת הפעם עצם מעצמי ובשר מבשרי לזאת יקרא אשה כי מאיש לקחה זאת: על כן יעזב איש את אביו ואת אמו ודבק באשתו

דיגלת הוא דמהליך למדינחא דאתור ונהרא רביעאה הוא פרת: ודבר יי אלהים ית אדם ואשריה בגינתא דעדן למפלחה ולמטרה: ופקיד יי אלהים על אדם למימר מכל אילן גינתא מיכל תיכול: ומאילן דאכלין פירוהי חכמין בין טב לביש לא תיכול מיניה ארי ביומא דתיכול מיניה מימת תמות: ואמר יי אלהים לא תקין דיהוי אדם בלחודוהי אעביד ליה סמך כקבליה: וברא יי אלהים מן ארעא כל חות ברא וית כל עופא דשמיא ואיתי לות אדם למחזי מה יקרי ליה וכל די הוה קרי ליה אדם נפשא חיתא הוא שמיה: וקרא אדם שמהן לכל בעירא ולעופא דשמיא ולכל חות ברא ולאדם לא אשכח סמך כקבליה: ורמא יי אלהים שינתא על אדם ודמוך ונסיב חדא מעלעוהי ומלי בסרא תחותה: ובנא יי אלהים ית עלעא דנסיב מן אדם לאתתא ואיתינה לות אדם: ואמר אדם הדא זמנא גרמא מגרמי ובישרא מבשרי לדא יתקרי אתתא ארי מבעלה נסיבת דא: על כן ישבוק גבר מבית משכבי אבוהי ואמיה וידבק באתתיה

רש"י

חדקל. שמימיו חדין וקלין: פרת שמימיו פרין ורבין ...את האדם כוש ואשור עדיין לא היו וכתב המקרא על העתיד: קדמת אשור. למזרחה של אשור: הוא פרת. החשוב על כולם הנזכר על שם ארץ ישראל: ויקח. לקחו בדברים נאים ופתהו ליכנס: לא טוב היות וגו'. שלא יאמרו שתי רשויות הן הקב"ה בעליונים יחיד ואין לו זוג וזה בתחתונים אין לו זוג: עזר כנגדו. זכה עזר לא זכה כנגדו להלחם: ויצר מן האדמה. היא יצירה היא עשייה האמורה למעלה ויעש אלהים את חית הארץ וגו' אלא בא ופי' שהעופות נבראו מן הרקק לפי שאמר למעלה מן המים נבראו וכאן אמר מן הארץ נבראו ועוד למדך כאן שבשעת יצירתם מיד בו ביום הביאם אל האדם לקרות להם שם ובדברי אגדה יצירה זו לשון רדוי וכבוש כמו כי תצור אל עיר שכבשן תחת ידו של אדם: כל אשר יקרא לו האדם נפש חיה וגו'. סרסהו ופרשהו כל נפש חיה אשר יקרא לו האדם שם הוא שמו לעולם: ולאדם לא מצא עזר ויפל ה' אלהים תרדמה. כשהביאן הביאן לפניו כל מין ומין זכר ונקבה אמר לכולם יש בן זוג ולי אין בן זוג מיד ויפל: מצלעותיו. מסטריו כמו ולצלע המשכן זהו שאמרנו שני פרצופין נבראו: ויסגור. מקום החתך: ויישן ויקח. שלא יראה חתיכת הבשר שממנו נבראת ותתבזה עליו: ויבן. כבנין רחבה מלמטה וקצרה מלמעלה לקבל הולד כאוצר של חטים שהוא רחב מלמטה וקצר מלמעלה שלא יכביד משאו על קירותיו: ויבן את הצלע לאשה. להיות אשה כמו ויעש אותו גדעון לאפוד להיות אפוד: זאת הפעם. מלמד שבא אדם על כל בהמה וחיה ולא נתקררה דעתו בהם: לזאת יקרא אשה כי מאיש וגו'. לשון נופל על לשון מכאן שנברא העולם בלשון הקדש: על כן יעזב איש. רוח הקדש אומרת כן לאסור על בני נח העריות:

אבן עזרא

ומפרשים אמרו כי חדקל הוא הנהר השני העובר על בגד"אד עם נהר פרת אם כן הנה שלשתם מזרחיים ויאור מצרים יוצא מהר הלבונה רחוק מקו השוה בלד נגב והראיה גדולו בקיץ וידענו כי גן עדן תחת הקו השוה שלא יוסיף היום ולא יחסר כל ימות השנה וריקי מוח אמרו איך יתכן זה והראיות גמורות בלי ספק יש עליה א"כ ירד פישון לפאת דרומית מערבית ואחר כן ישוב דרך לפונית ואין ראיה על פישון שהוא היאור רק שתרג' החוילה כפי נראה כי אין לו קבלה וכן עשה במשפחות ובמדינות ובחיות ובעופות ובאבנים אולי בחלום ראם וכבר טעה במקלת' כאשר אפרש במקומו אם כן לא נטען על חלומותיו אולי עשה כן לכבוד השם בעבור שתרגם התור' בלשון ישמעאל ובכתיבת' שלא יאמרו כי יש בתורה מלות לא ידענום והזכי' הזהב בעבור כבוד הנהר היוצא מהגן: וזהב. אמר הגאון כי הבדולח הם האבנים הקטנים עגולים היוצאי' מהמים שהם דקים ודמה המן אליהם והכתוב אמר על עין המן לבדו ואמר כי השהם אבן יקרה לבנה והיא נחה והנחנו לא נדע ופי' קדמת אשור התי"ו תחת ה"א קדמה והפרש בינו ובין קדם כי ה"א קדמה תחת אל הפתוח בפתח קטן וכן וירד אברם מצרימה כמו אל מצרים והנה קדמת אשור אל מזרח אשור ודע כי מהפסוק הראשון עד לעבות הזכיר הכתוב אלהים ואחר כן השם הנכבד והנורא שמו ומה יקרו דברי קדמונינו ז"ל שאמרו נקרא שם מלא על עולם מלא כי לא היה שם כח מקבל זה השם ונפרש' ואלה שמות אפרש סוד השם ואם הוא סמוך אם יעזרני השם ודע כי מקום האדמה שנבראת ממנה אדם קרוב אל גן עדן כי יש אומרים כי האדמה היא ארץ ישראל והנה שאלו ויהי בנסעם מקדם: הגן. לשון זכר ונקבה וכן אבורו גנים גנות והאומרי'

כנגדו כקו ישר אבל בשלא יהיו שוים שני הנשקלים יהיה זה עולה וזה יורד ולא יהיו זה נגד זה בקו ישר ובזה האופן אמרו רז"ל שקול משה כנגד כל ישראל אמנם לא היה ראוי שיהיה העזר שוה לו לגמרי כי אז לא היה ראוי שיעבוד וישרת אחד מהם לחבירו: וייצר ה' אלהים מן האדמה כל חית השדה נתן להם שלמו' צורה מרגשת אשר לזה לא היה מספי' אז הכח השמימיי בלתי כח זרעי שיעורש: ויבא אל האדם למען יכיר שהיה צריך לנעג' אדם מבלי אין בין בעלי חיים דבר נאות לעבדו: לראו' מה יקרא לו כדי שיראה ויתבונן איזה שם ראוי לכל א' מהם כפי הפעלה המיוחדת לצורתו: נפש חיה הוא שמו הנה שמו הורה על צור' בב"ח הנקרא בשם ההוא שהי' נפשו אשר בה הוא נפש בפעל: ויפל ה' אלהים תרדמה על האדם שלא יפחד ולא יצטער: ויקח אחת מצלעותיו מפני שכבר נכר עפרו ובחר מבחר כל הראוי להיו' חמר לצורתו האנושית לפיכך באשר רצה לצור הנקב' שהיא כמעט דומ' אליו היה ראוי לקחת קצת חמרו והוא אחת מצלעותיו: ויבן ה' אלהים את הצלע לאשה להיות לה צורת האיש ושלמותיו ושתהיה נבדלת ממנו בכלים גשמיים בלבד אשר גם יהיה הבדל ביניהם באפשרו' השלמו' ברב ובמעט: זאת הנקבה הזאת: הפעם בפעם הזאת היא עצם מעצמי ובשר מבשרי שלא תהיה כן כל נקבת האדם לעתיד לזא' כל נקבת האדם לעתיד: יקרא אשה אע"פ שלא תהיה חלק איש: כי מאיש לוקחה זאת הראשונה לבדה: על כן מאחר שבזאת הראשונה כיון האל ית' שתהיה דומה לאיש כפי האפשר עד שיגר אותו תאותו: יעזוב איש את אביו ואת אמו ודבק

בין המים אשר על הרקיע הייתי אומר על גופו של רקיע המים לאוירים ר"ל שהם עליו והוא ישאם · אבל אמר מעל הרקיע ולא תאמר אותם בשהם על הרקיע להיותם נסמכים על עצמם וזה דקדוק נפלא מאד · וכבר הורו לנו שמה שיאמר בשמים שהם אש ומים הוא על צד הדמיון · מזולת שיהיה כן באמרם בב"ר שמים שהבריות משתוממין עליהם לומר של מים הם של אש הם · הורו בזה שזה נאמר לבד על צד הדמיון והמשל מזולת שיהיה העניין בעצמו כן · ולזה אמר רבי עקיבה בפרק אין דורשין (במסכת חגיגה בדף י"ד) כשאתם מגיעים לאבני שיש טהור אל תאמרו מים מים שכן כתוב דובר שקרים לא יכון · הנה קרא אבני שיש טהור הגרמים השמימיים וקראם כן להיותם ספיריים ונקיים מכל עבירות ועובי ואמנם אמר זה שכבר אמר שנקרא הגשם ההוא אשר שם מים על צד הדמיון והמשל לא שיהיה טבעו כטבע אלו המים היסודיים · וראוי שתדע שכבר ימצאו גם כן מאמרי' לרבותינו מודים על מה שהבינו הרב המורה מעניין זה הרקיע והם מעטים אבל רובם ימצאו מסכימי' למה שהבננו והוא היותר נאות לפי הסדור הטבעי כמו שתרא' מדברינו · והנה שם בריאת הגלגלים מדרגה שנית מן ההויה ולא שלל בריאתם עם בריאת המלאכים שהם צורה להם להורות על שצורותיהם והם השכלי' הנפרדי' אינם דבקים בהם כדבקות הצורות ההיולאניות לחמר · אבל צורותיהם נבדלות ולזה יחס צוואת בריאתם ליום אחד ובריאת הגלגלים ליום ב' וראוי שתדע שכל מה שאפשר שחידושי מן הטבע לפי מה שהטביע והש' ית' לא יוחסה בריאתו לשם יתע' בזה הספור כי הוא יעשהו באמצעות הטבע ולזה לא יחס לש' ית' הוית הצמחים והבעלי חיים המתהוים מהעפוש וזולת מינם · אבל יחס לשם בריאת מה שלא יתהוה על המנהג הטבעי כי אם ממינו · כי בריאתו לא ממינו היתה על דרך פלא ולזה לא ייחס הויית היסודות לש' ית' כי די הויתם באמצעות הצורות היסודות כמו שיתבאר · זה למי שעיין בטבעיות:

באור דברי הפרשה:

אמר הש' ית' שיהיה גרם שמימיי ממקצת הגשם הבלתי שומר תמונת הנקרא בזה המשל מים ושיהיה עוד נברא טבע מבדיל בין החלק אשר ממנו למטה מהרקיע ובין החלק אשר ממנו מלמעלה לרקיע · וזה הטבע הוא ההכנה והכח אשר נתן הש' ית' בעת הבריאה לחלק השפל לקבול הצורות היסודיות אשר הוא כחוי עליהם · ועשה זה הש' יתע' כשרצהו ר"ל שהוא עשה את הרקיע והבדיל בין המים אשר מעל לרקיע ובין המים אשר מתחת לרקיע · כששם כח והכנה במים אשר מתחת לקבל הצורות אשר החמר הראשון כחוי עליהם · והמים אשר מעל לרקיע לא נתן להם זה הכח אבל הם נשארים על ענינם ובזה ההבדל היה זה המציאות בעניין אשר הוא בו ר"ל שקבל החומר השפל צורותיו היסודיות וצורת המתדמי החלקים המורכבים מהם כי יספיק בהויתם זה הכח וההכנה עם תנועת הגרמים השמימיים · ומפני זה לא ייוחסה הויתם לשם יתע' בזה הספור · ולפי שהרקיע הוא שם משותף לכל דבר נרקע קרא הש' יתע' זה הרקי' בשם ייחדהו שהוא שמים והרצון בו שם דמיון שני מקומות בלתי מתנועעים והם קטבי הגלגל כי שם יאמר על המקום וכאלו באר בזה שהש' ית' שמם מתנועעים תכף שנבראו כי מצד התנועה יוכרו שני אלו המקומות · ולפי שכן הושמו בטבע שיהיו מתנועעים תמיד לא ינוחו אמר שכבר קרא הש' ית' לרקיע שמים כי אין להם כח על המנוחה כלל · וכבר ייוחסה זאת הבריאה ליום שני לסבה שזכרנו במה שקדם. והנה לא נאמר במה שנברא בשני כי טוב לפי שמה שנברא בו מעניין זה החמר השפל היה בו כח והכנה לבד כמו שבארנו והטבע הוא אשר הוציא זאת ההכנה לפעל: ועניין שהוא כזה אין ראוי שיאמר בו כי טוב למיעוט חלקו במציאות · והגלגלים בו היו גם כן בלתי שלמים לפי שלא נבראו בהם הככבים ולזה לא אמר במציאותן כי טוב עד שנשלמו · וזהו אמרם בבראשית רבה למה אין כתוב בשני כי טוב ואמרו קצתם לפי שנברא בו גיהנם · ואמנם היה זה כן לפי שהכח וההכנה אשר לחמר השפל הוא סבה באופן מה אל ההפסד וההעדר · וקצתם אמרו מפני המחלוקת רוצה לומר כי בזה הכח אשר נתן לחמר השפל קבל הצורו' היסודיות ההפכיות אשר הם סבות ההפסד כמו שהתבאר בחכמה הטבעית · וקצתם אמר לפי שלא נגמרה מלאכת המים רוצה לומר שמה שנברא במים התחתונים היכו פעל גמור אבל כח והכנה ומה שעשאו מהמים והוא הרקיע לא נגמר עניינו עד יום ד' שנבראו בו הכוכבים ואז נאמר בגלגלי' כי טוב ולזה כלל זה העניין אמרם שלא נגמרה מלאכת המים כי כבר אמרו שהרקיע מהמים נתהוה וזה כשגדלה הטפה האמצעית כמו שזכרנו במה שקדם · הנה זהו מה שראה לנו בביאור זאת הפרשה השנית והוא נפלא במו שתראה והוא מסכים לדברי רבותינו ז"ל ולאמת בעצמו לפי מה שביארנו מבריאת עולם בספר מלחמות יי' · וראוי שתדע שאי אפשר שיובן זה ההבדל אשר בזאת הפרשה הבדל במקום שאם היה הדבר כן היה בזה המאמר מותר · וזה שהגשם אשר הוא באמצע המים אין ספק שהוא מבדיל בין מה שממעל ממנו ובין מה שמתחת · ולזה יהיה אמרו ויהי מבדיל בין מים למים מותר אין צורך לו וכן יהיה מותר אמרו ויבדל אלהים בין המים אשר מעל לרקיע ובין המים אשר מתחת לרקיע · ועוד שכבר יהיה אמרו

ויהי כן בתכלית הזרות כי אחר שעשאו אין צורך לומר שיהיה כן · האמנם יצטרך לזה אלו לא אמר שעשה השם הרקיע וזה כשיאמר ויאמר אלהים יהי רקיע בתוך המים ויהי מבדיל בין מים למים ויהי כן וזה מבואר מאד · ולזה הוא מבואר שאמרו ויהי כן רמז בו אל הויה אחרת זולתי מה שזכר תחלה והוא מה שילא לפועל באמצעות הטבע מפני זאת ההכנה הנבראת בחמר השפל לפי מה שביארנו:

ויאמר אלהים יקוו המים מתחת השמים וגו'

בעבור שהיה הגלות החלק הנגלה מהארץ מפני ההויות אשר יתהוו בו ר"ל הצמח והחי והיה זה החלק מהארץ דבר שאי אפשר שייוחס אל הטבע · זכר בבריאה אשר יחס אותה ליום הג' וקוא היות הצמח ההוה מתינו מה שהמציאו השם יתע בעת בריאת העולם מהראות היבשה · לפי שהוא דבר אי אפשר שייוחס אל הטבע · והנה המלות הנזכרות בזאת הפרשה הם מבוארות:

וזה ביאור דברי הפרשה:

אמר השם יתע' שיאספו אל מקום אחד אשר היו מקיפו' בטבעם אל יסוד הארצי בדרך שתראה היבשה ויהי הדבר כן · והנה קרא הש' ליבשה ארץ · ואע"פ שהארץ יאמר בכלל על כל היסודות בכללם כמו שקדם כבר נתייחס שם ארץ לזה היסוד להעיר שכבר יהיה תמיד זה החלק מהארץ נגלה · ולמקוה המים קרא השם יתע' ימים להעיר שכבר יהיה שם תמיד היסוד המימיי · ואמנם אמר ימים ולא אמר ים לפי שטבע הים מתחלף להתחלף טבע מקומות הארץ אשר יעברו מימיו בהם כמו שהתבאר בספר האותות · וזהו אמרם בב"ר והלא ים אחד הוא מה ת"ל ולמקוה המים קרא ימים אלא לא דומה טעם דג העולה מעכו לעולה מצידון ולעולה מאספמיא · והנה למדתנו התורה בזה המים הוא היסוד המימיי · וכבר ביאר זה הפילוסוף בספר האותות · וכבר ידע השם ית' כי מה שהמציאו מזה הוא טוב לפי שבו תועלת להיות ההויה בחלק הנגלה מהארץ ובעבור זה התכלית המציאו הש' יתע' והנה קרא הש' יתעלה ליבשה ארץ ולמקוה המים קרא ימים להורות שחלק הנגלה מהארץ יהיה תמיד נגלה והים יהיה ים תמיד בדרך שלא יפסד זה המקום הנגלה בכללו · ולזה יהיה לזה המקו' זה השם תמיד ר"ל היבשה וכן העניין בים אשר הוא היסוד המימיי · ואחר זה אמר השם יתעלה שתוציא הארץ צמיחת ההוים ממנה וזכר תחלה הצומח החסר והוא עשב המזריע · ואחרי כן זכר השלם והוא האילן העושה פרי אשר בפרי ההוא זרע יתהוה ממנו מינו לפי שזה הוא הסדור ההויות לפי הטבע · וכבר יתבאר לך שהעשב הוא חסר בהקש אל האילן לפי שבו ימצאו רבים הוים מהעפוש מה שאין כן באילן · ועוד כי פעולות הטבעיות הם יותר שלמות · והנה בעת שאמר הש' שיהיו אלו הצמחים מן הארץ היו כמו שראה ר"ל שכבר הוציאה הארץ דשא עשב מזריע זרע יתהוה מהזרע ההוא מינו · ועץ עושה פרי אשר בפרי ההוא זרע יתהוה ממנו מינו · וידע הש' ית' כי מה שהמציאו מזה הוא טוב ונתיחסה זאת ההויה ליום השלישי · ואפשר שנאמר שהרצון בזה הוא אשר אמר שיהיה אז כח לארץ להוציא אלו הצמחי' ויהי כן ר"ל שנתן לארץ כח והכנה אז על דרך פלא הוציאה אלו הצמחים כשצמחו ממנה כאלו היו כזרעים הזרעים בארץ ולא היו הצמחים האלו נמצאים בעת הבריאה יחד כשאר הנבראים. ולזה אמר אחר זה וכל שיח השד' טרם יהיה בארץ וכל עשב השדה טרם יצמח כי לא המטיר וגומר · כבר התבאר כי אחר זאת הבריאה הנזכרת כאן היתה הצמיחה וזהו אמרם בבראשית רבה · תוצא הארץ דבר שהוא פקוד בידה ר"ל שהוא כמו פקדון בידה · ועוד אמרו שם תולדות הארץ בראשון כדברי ב"ה ושהתה ג' ימים ראשון ושני ושלישי והוציאה שלשה ילדות אילנות ודשאים וג"ע · כבר ביארו לך שהצמיחה אחר ששם השם יתעלה כח ההולדה היתה יחד בזאת הארץ זמן מה · והנה ידע הש' ית' בצאן הצמחים שהמציא שהם טובים ולזאת הסבה לא אמר ויברא דשא עשב וגו' כמו שאמר בשאר הבריאות ויעש אלהים את הרקיע ויעש אלהים את שני המאורות ויברא אלהים את התנינים הגדולים ויעש אלהים את חית הארץ ויברא אלהים את האדם · אבל אמר ותוצא הארץ להורות על מה שבראו הש' ית' מהצמח לא נשלם הצמיחה כמו העניין בשאר הדברים שברא · כי שאר הדברים בראם שלמי הבריאה ביום הבראם · ואפשר עוד שנאמר שהסבה באמרו ותוצא הארץ ולא אמר ויעש אלהים דשא עשב לפי שזה המין הוא מהבעלי נפש ולא ילבש צורה אחרת בתכלית שלמות הויתו כמו העניין בב"ח · וזה שכבר ימצא בב"ח תחלה הכח הצומח עד שתשלים הויתו שלימות מה שתגיע בו הנפש החיונית ולזה יצטרך התחלה אחרת זולת ההתחלה אשר שם אותה אז הש' ית' במים ובארץ ולזה ייחס זאת הבריאה לש' יתע' אבל הצמח לא יצטרך אל התחלה אחרת זולת ההתחלה אשר שם הש' יתע' להצמיח אלו הצמחים כי אין להם צורה נוספת על הצמיחה:

ויאמר אלהים יהי מאורות ברקיע השמים להבדיל בין היום ובין הלילה והיו לאותות ולמועדים ולימים ושנים

באור מלת הפרשה:

לאותות הם הפעולות המסודרות מהגרמים השמימיים בזה העולם השפל אשר

חזקוני

הכרובים, ד"א לעבדה על שם ששת ימים תעבוד ולשמרה על שם שמור את יום השבת וכן הוא לעבדה בששת ימי המעשה ולשמרה ביום השבת שאין בו עבודה · ויצו יי' אלהים על האדם · לא נכתבו בשבילו שכל מה שהיה ועתיד להיות היה גלוי לפניו אלא להפים דעתן של מלאכי רמים שהיו מבקשים עליו רמים יותר מדאי הראה להם שלא יעזוד בנסיון ורבותינו דרשו מכאן ז' מצות לבני נח · ויצו אלו דינין וכן הוא אומר כי ידעתיו למען אשר יצוה ונומר · יי' זה כבוד של הק"בה וכן הוא אומר ונקב שם יי' מות יומת · אלהים זה אלילים וכן הוא אומר לא יהיה לך אלהים אחרים · על האדם · זו שפיכות דמים וכן הוא אומר שופך דם האדם לאמר זו גילוי עריות וכן הוא לאמר הן ישלח איש את אשתו · מכל עץ הגן זה גזל אכול תאכל זו אבר מן החי בא אברהם והוסיף מילה בא יעקב והוסיף גיד הנשה בא יהודה והוסיף מצות יבום באו ישראל והוסיפו עליה' שבת וכיבוד אב ואם · על האדם עליו ועל זרעו אחריו לפיכך לא כתב את האדם מכל עץ הגן אכל תאכל וא"ת א"כ יש פתחון פה לבעל דין לחלוק לומר שאכל מעץ החיים וא"כ הוא היאך נקנסה עליו מיתה לאחר מיכן בשאכל מעץ הדעת אלא י"ל שלא אכל מעץ החיי' שלא בשתהה בג"ע אלא ו' שעות וא"ת ל' אכל מיוכי שתא עץ הדעת סם המות הוא לאוכל מעץ החיים ועץ החיים סם המות כו' לאוכל מעץ הדעת לפיכך לאחר שאכל מעץ הדעת אמר הק"בה הן האדם היה כאחד ממנו לדעת טוב ורע ועתה פן ישלח ידו ולקח גם מעץ החיים פעם שנית ואכל וחי לעולם וקרוב לבריו' לטעות אחריו אבל מאחר שלא יאכל מעץ החיים אחר עץ הדעת ודאי ימות ד"א מכל עץ הגן אכל תאכל לאו אעץ החיים קאי שהרי א"כ אזהרה שמ"ם ועץ החיים בתוך הגן הייכו באמצע הגן ורא"יה לדבר שתרגומו באמצע גינה ועץ הדעת היה מקיפו סביב על פני כל סביבו נמצא שסביבם באמצע הגן וכל זמן שלא יעבור ולא יקח מעץ הדעת עץ החיים יהיה שמור כיוכו לפיכך לא נזהר רק על עץ הדעת וכשעבר ואכל ממנו או אמר הב"ה הן האדם היה כא' ממנו ונו' · ד"א אדם הורשה לאכל מכל עץ הגן רק מעץ הדעת כדכתיב ומעץ הדעת לא תאכלו ממנו שכל זמן שלא תאכל ממנו לא יהיה בך דעת ויצר להבחין בין טוב לרע ואיכי דנך אלא שוגג ולא תהיה חוטא ואין מיקום בדבר אם תהיה לעולם מאחר שלא תחטא אבל אם תטעם ממנו הריני דנך מזיד וקונם עליך מיתה פן תהיה חי חוטא לעולם · ד"א מה שלא הוזהר האדם על עץ החיים הייכו לפי שהיה עתיד לעבור על צווי ומוטב שיאכל מעץ הדעת משיאכל מעץ החיים · מות תמות · האדם לא נברא על מתכונת שימות אבל כשחטא נקנס למיתה כלומר אם תאכל ממנו סופך למות ולא אמר שבאותו יום ימות ולפיכך הובדל הוא מעץ החיים פן יחיה לתולדותיו לעולם יצטרך לגזור מיתה עליו: לא טוב וגומר מתחלה עלה במחשבה לעשות לו זוג ולא מצא כתם לעשות עד לאחר קריאת השמות כדי שיתאוה לה ויתחבבה יותר: ויצר יי' אלהים במקום אח' הוא או' שהעופו' מן המים נבראו וכאן הוא אומר מן האדמה לפי שיש מיני עופו' שנבראו מן המים ודירתם שם כגון כאי"נא פלוב"ן ויש עופות אחרים שנבראו מן האדמה ואינן יכולין לעמד במים כגון תרנגולים ועופות אחרים הרבה: ויבא אל האדם דגים לא הביא כי בתוך המים הם ואינם יוצאים ואם יוצאים מתים ואין לו רדייה עליהם וגם בהמות לא הביא לפי שהיו מצויות אצלו ורגיל בה ומכיר ולא היה צריך להביאם לו · לראות מה יקר' לו לראות מה השכיל רוח חיים אשר נפש באפיו אם יקרא לבריות שמות הראוי להם והוצי' כדכתיב הוא שמו הוא השם הראוי לו שבבכית' דעתו לדע' בוראו: וכל אשר יקרא לו ונו' כדי שידע מעצמו להזכיר שמותם כשיצטרך להם שאילו קרא להן הב"ה שמות ומלמד אותם לאדם לא היה יודע הדבר מהר וקשה לו ליכנס בדבר: לא מצא עזר למה לא בראה תחלה אלא צפה הק"בה שעתיד לקרוא עליה תגר ולא בראה לו תחלה עד שתבעה בפיו ומיד ויפל תרדמ': כנגדו · מן הדומה לו בצלם ודמו' ורקמ' כתרגו' ירושלמי בר זוג כד כפיק ביה ולפי' כתב לא מצא עזר כנגדו אע"פי שבהמה משרתי' ועופות היה מצא לו: תרדמה על האדם לפי הפשט חס הק"בה על אד' הראשון שלא להכאיבו לפיכך הפיל עליו תרדמה · אחת מצלעותיו אחת מצלעותיו שמואל אמר מבין תרין עלעוהי · ויסגור בשר תחתנה תחתיה אין כתיב כאן דמשמע תחתיה של דבר אלא תחתנה כתיב פי' תחת השתי' · ויסגור בשר עד בריאת האשה לא כתיב סמ"ך ללמדך באת אשה בא שטן ד"א ללמדך שהאשה סמך לבעלה ופריך התם והא כתיב הסובב את כל ארץ החוילה ומשני ההיא בנהרות הוא דכתי': בשר תחתנה עשה לו כשתות הייכו בשר הענבות · ויביאה אל האדם מהיכן הביאה והלא מצלעותיו בלקחה לא דבר הכתוב על מושכבתו של אדם שבתחלה כשראה אותה חש' בלבו שהובאה לו כשאר הבריות וכשהרגיש בעצמו שהיה חסר צלע או אמר עצם מעצמי ·ונו' ודוגמ' והאנשים רדפו אחריה' חשבו לרדוף אחריה' וי"מ שבבכתם חוץ לגן ולכך כתו' ויביאה אל האד' מחוץ לגן: זאת הפע' כלומר עכשיו יצאה אשה מן האיש אבל מכאן ולהב' איכו כן אלא האיש יצא מן האשה וזאת הפע' עצם מעצמי פר"ש מלמ' שבא אד' על כל בהמה וחיה ולא נתקררה דעתו נ"ל שנתעברו קול' שבא עליה' אד' דאל"מ"ה הא שיעקרן כביאת אד' שנ' מעצמי בריה ו"איכה דומה כשאר בריות שהן מן הקרקע והפי' והרקק ומדוע בשתנית אלא בזאת נתכוין הק"בה שיעזוב איש את אביו ואת אמו ודבק באשתו

רשי

לבשר אחד · הולד נוצר על ידי שניהם ושם נעשה בשרם אחד : ולא יתבוששו · שלא היו יודעים דרך צניעות להבחין בין טוב לרע ואף על פי שנתנה בו דעה לקרות שמות לא נתן בו יצר הרע עד אכלו מן העץ ונכנס בו יצר הרע וידע מה בין טוב לרע : והנחש היה ערום · מה ענין זה לכאן היה לו לסמוך ויעש לאדם ולאשתו כתנות עור וילבישם אלא למדך מאיזו עצה קפץ הנחש עליהם ראה אותם ערומים ועוסקים בתשמיש לעין כל ונתאוה להם : ערום מכל · לפי ערמתו וגדולתו היתה מפלתו ערום מכל ארור מכל : אף כי אמר וגו' · שמא אמר לכם לא תאכלו מכל וגו' ואף על פי שראה אותם אוכלים משאר פירות הרבה עליה דברים כדי שתשיבנו ויבא לדבר באותו העץ : ולא תגעו בו · הוסיפה על הצווי לפיכך באה לידי גרעון הוא שנאמר אל תוסף על דבריו : לא מות תמותון · דחפה עד שנגעה בו אמר לה כשם שאין מיתה בנגיעה כך אין מיתה באכילה : כי יודע · כל אומן שונא את בני אומנותו מן העץ אכל וברא את העולם : והייתם כאלהים · יוצרי עולמות : ותרא האשה · ראתה דבריו של נחש והנאו לה והאמינתו : כי טוב העץ · להיות כאלהים : וכי תאוה הוא לעינים · כמו שאמר לה ונפקחו עיניכם : ונחמד להשכיל · כמו שאמר לה יודעי טוב ורע : ותתן גם לאשה · שלא תמות היא ויחיה הוא וישא אחרת : גם · לרבות בהמה וחיה : ותפקחנה וגו' · לענין החכמה דבר הכתוב ולא לענין ראייה ממש וסוף המקרא מוכיח : וידעו כי ערומים הם · אף הסומא יודע כשהוא ערום אלא מהו וידעו כי ערומים הם מצוה אחת היתה בידם ונתערטלו הימנה : עלה תאנה · הוא העץ שאכלו ממנו בדבר שנתקלקלו בו נתקנו אבל שאר העצים מנעום מליטול עליהם ומפני מה לא נתפרסם העץ שאין הקב"ה חפץ להונות בריה שלא יכלימוהו ויאמרו זהו שלקה העולם על ידו מדרש ר' תנחומא : וישמעו · יש מדרשי אגדה רבי' וכבר סדרום רבותינו על מכונם בבראשית רבה ובשאר מדרשו' ואני לא באתי אלא לפשוטו של מקרא ולאגדה המישבת דברי המקרא דבר דבור על אופניו : וישמעו מה שמעו שמעו את קול הקב"ה שהיה מתהלך בגן : לרוח היום · לאותו רוח שהשמש באה משם וזו היא מערבית שלפנות ערב חמה בטערב והם סרחו בעשירית : איכה · יודע היה היכן הוא אלא ליכנס עמו בדברים שלא יהא נבהל להשיב אם יעניסהו פתאום וכן בקין אמר לו אי הבל אחיך וכן בבלעם מי האנשים האלה עמך ליכנס עמהם בדברים וכן בחזקיה בשלוחי מרודך בלאדן : מי

ג

באשתו והיו לבשר אחד :
ויהיו שניהם ערומים האדם ואשתו
א ולא יתבששו : והנחש היה ערום
מכל חית השדה אשר עשה יהוה
אלהים ויאמר אל האשה אף כי
אמר אלהים לא תאכלו מכל עץ הגן :
ותאמר האשה אל הנחש מפרי
עץ הגן נאכל : ומפרי העץ אשר
בתוך הגן אמר אלהים לא תאכלו
ממנו ולא תגעו בו פן תמתון :
ויאמר הנחש אל האשה לא מות
ה תמתון : כי ידע אלהים כי ביום
אכלכם ממנו ונפקחו עיניכם
והייתם כאלהים ידעי טוב ורע :
ותרא האשה כי טוב העץ למאכל
וכי תאוה הוא לעינים ונחמד העץ
להשכיל ותקח מפריו ותאכל ותתן
גם לאישה עמה ויאכל : ותפקחנה
עיני שניהם וידעו כי עירמם הם
ויתפרו עלה תאנה ויעשו להם
חגרת : וישמעו את קול יהוה
אלהים מתהלך בגן לרוח היום
ויתחבא האדם ואשתו מפני יהוה
אלהים בתוך עץ הגן : ויקרא יהוה
אלהים אל האדם ויאמר לו איכה :
י ויאמר את קלך שמעתי בגן ואירא
כי

(מסורה: ב' מלא ודגש חסר שורק · ל' · ג' חד נו' · כלם חס' וי"ו קדמא' נמ"ח · ג' בלישנא · ג' ר"ג · ב' קמץ וב' פתח · כ"ב פתח באתנחתא · ו' ל' כ"כ · ב' כתיב ב' וי"ס מדויק · כתיב עלי ל' חסר · ג' בתורה · ל' חסר)

באתתיה ויהון לבישרא חד : והוו תרויהון ערטילאין אדם ואתתיה ולא מיתכלמין : וחויא הוה ערים מכל חות ברא די עבד יי אלהים ואמר לאתתא בקושטא ארי אמר יי לא תיכלון מכל אילן גינתא : ואמרת איתתא לחויא מפירי אילן גינתא ניכול : ומפירי אילנא די במציעות גינתא אמר יי לא תיכלון מניה ולא תקרבון ביה דילמא תמותון : ואמר חויא לאתתא לא ממת תמותון : ארי גלי קדם יי ארי ביומא דתיכלון מיניה ויתפתחן עיניכון ותהון כרברבין חכמין בין טב לביש : וחזת אתתא ארי טב אילנא למיכל וארי אסו הוא לעינין ומרגג אילנא לאסתכלא ביה ונסיבת מאיביה ואכלת ויהבת אף לבעלה עמה ואכל : ואיתפתחא עיני תרויהון וידעו ארי ערטילאין אינון וחטיטו להון טרפי תאנין ועבדו להון זרזין : ושמעו ית קל מימרא דיי אלהים דמהלך בגינתא למנח יומא ואטמר אדם ואתתיה מן קדם יי אלהים בגו אילן גינתא : וקרא יי אלהים לאדם ואמר ליה אן את : ואמר ית קל מימרך שמעית בגינתא ודחלית ארי

אמר אלהים ו' וסי' והנחש היה ערום · ומפרי העץ אשר בתוך הגן · כי כל העשר · ויהי בשלח פרעה · וישם את פסל הסמל · ולרשע אמר אלהים · נאכל ג' וסי' מפרי עץ הגן נאכל · לחמנו נאכל · וארור נוכל ויש בעדרו : יודע אלהים ג' בלישניהו' בתורה וסי כי יודע אלהים כי ביום · אחרי הודיע אלהים · וידע אלהים · לעינים ד' ב' פתח וב' קמץ וסי' וכי תאוה הוא לעינים · כחומץ לשינים קמץ · כי האדם יראה לעינים · ומתוק האור לעינים פתחין : וידעו ז' וסי' וידעו כי ערמים · וידעו אתה ויתעללו בה · וידעו כי ארון יי בא אל המחנה · וידעו כל העם וכל ישראל · וידע כי מאת אלהינו נעשתה · וידעו כן עניי הצאן : כי עירמם הם ל' וכתוב כן :

אבן עזרא

וטעם והיו לבשר אחד כאילו הם אחד כאשר היו ויש אומרים שיולידו אחר והוא רחוק : ערומים · שם התאר וכן ובגדי ערומים תפשיט ויש אומרים כי גם ערום ראה רעה ויסתר כמוהו וטעמו שהוא ערום בלי מכסה כדמות העין : יתבוששו · מבנין מפועל והוא מהשניים שיש נח נעלם ביניהם והאות האחרון כפול כמו יתבונן ונקמץ השי"ן בעבור שהוא סוף פסוק : והנחש · י"א כי האשה היתה מבינה ויודעת לשון החיות ויפרשו ויאמר הנחש ברמיזות ואחרים אמרו שהוא שטן ואיך לא יראו סוף הפרשה כי איך ילך השטן על גחון ואיך יאכל עפר ומה טעם לקללת הוא ישופך ראש ורבי' השתבשו לחקור ולמה קילל הנחש ואם היתה לו דעת בלמה או לווה שלא ישיא האשה ויאמר רב סעדיה גאון אחר שהתברר לנו שאין דבור דעת כי אם באדם לבדו נצטרך לומר כי הנחש גם האתון לא דברו רק מלאך דבר בשבילם והשיב עליו רב שמואל בן חפני והנה קם רבי שלמה הספרדי בעל השירים השקולים וחכם גדול היה והשיב על רב שמואל והישר בעיני שהם הדברים כמשמעם והנחש היה מדבר והוא הולך בקומה זקופה והשם דעת באדם שם בו והנה הפסוק העיד כי היה ערום מכל חית השדה רק לא כאדם ופירוש ערום חכם שיעשה דבריו בערמה ואל תתמה בעבור היות ערום אחרי ערומים והם שני טעמים כי באלה הלחות בלשון כמו בלחי החמור חמור חמורתים וכן על שלשים עירים ושלשים עירים להם ועוד אם המלאך דבר על פיו אין חטא לנחש וזה המלאך לא יתכן להיות שלוחו של השם ואין המלאך ממרה פי השם והשואלים איך מצא הנחש את האשה איננה שאלה וטעם אף כי יורה כי דבר דברים אחרים ואמר בסוף קל וחומר שאמר לכם לא תאכלו פרי כל עץ כלל לא הזכיר הנחש השם הנכבד והנורא כי לא ידעו גם האשה הוסיפה על מצות השם ולא תגעו בו וכן הוסיפה אשת מנוח עד יום מותו : והייתם כאלהים · כמלאכים : ותרא האשה · בלבה : ונחמד העץ · בעבור שתשכיל ותפקחנה עיניה וטעם עמה שיחד אכלוהו יגלה לו סוד הנחש והנה לא היה אדם שוגג על כן נענש · ורבים אמרו כי עץ הדעת עץ תאנה בעבור שמצאו ויתפרו עלה תאנה ואילו היה כן היה הכתוב אומר ויתפרו עלה עץ הדעת גם רבים אמרו שחטה היה והנכון בעיני ששני עלים הם בתוך גן עדן ואינם במקום אחר על כל פני האדמה והאחד עץ הדעת והוא יוליד תאות המשגל ועל כן כסו האדם ואשתו ערותם ופי' ויתפרו ידוע וכן שק תפרתי עלי גלדי והמבקשים מחט מהבילי' כי בעץ דק יעשו נקבים וכאשר אכל אדם מעץ הדעת ידע את אשתו וזאת הידיעה כנוי למשגל ובעבור עץ הדעת נקרא כן נגם הנער כאשר ידע הטוב הרע אין יחל לתאות המשגל : ועץ החיים · שיוסיף חיים ויחי' האדם שנים רבות ואין מלת לעולם עד עולם ועד והנה כן ועבדו לעולם וישב שם עד עולם ורבים אמרו בפסוק כי ביום אכלך ממנו מות תמות כי לא נברא על מתכונ' שימות רק כאשר חטא נגזר עליו המות ורבי' ישאלו מה חטא זרעו ואלה דברי רוח כי רוח בהמה שבה יחיה וירגיש בעולם הזה וכמות זה כן מות זה מלבד החלק העליון שיש לאדם מותר מן הבהמה וכבר הביא אחד מרופאי יון ראיות גמורות שלא יוכל לחיי האדם קכב : וישמעו מתהלך בגן · קול השם וזה היה סמוך לערב בעת התנופף רוח היום ומצאנו לקול הליכה כמו קולה כנחש ילך קול השופר הולך וחזק מאד ויאמר רבי יונה המדקדק הספרדי כי הטעם והאדם מתהלך בגן גם הוא אמר שפי' ביום אכלך ממנו אף שנים כדרך הדרש ואחרים אמרו כי ביום ששי נברא ובו ביום שמי ואחרים אמרו אז תהיה חייב מיתה ואחרים אמרו כי יש מות עונש כמו כי בן מות האיש העושה זאת ואחרים אמרו כי מאז תחל שתמות והביאו ראיה מהתינוק והישר בעיני מה שאמרו הקדמונים שעשה תשובה כטעם רגע אדבר : ויקרא · טעם איכה פתחון הדברים וכן אי הבל אחיך והנה כחש קין והשיב לו והשם קול דמי אחיך צועקים : לבלתי

בעל הטורים

והיו לבשר אחד · וסמוך ליה ויהיו שניהם ערומים רמז ורא באמרו הוא בבגדו והיא בבגדה יונינא ויתן כתונה · לזאת · ב' במ' הכא לזאת יקרא אשה ואידך אף לזאת יחרד לבי לומר שחוה היתה לחרדת אדם · לעינים ד' במס' הכא וכי תאוה הוא לעינים · כי האדם יראה לעינים ומתוק האור וטוב לעינים · כעשן לעינים · האדם יראה לעינים על כן לפי ראות מתוק וטוב לעינים אבל אחרית' כעשן לעינים שגרמו מיתה לכל :

מ"ע ספורנו

באשתו · ראוי שיתדבק האדם ליקח אשה הוגנת לו וראויה לידבק בו גם שיצטרך לעזוב את אביו ואת אמו כי לא יהיה דבוק אמתי בבלתי דומים אבל יהיה בדומים בלבד כי אז יכונו לדעת אחד : והיו לבשר אחד מכוון בכל הפעלות להשיג השלמו' המכוון בצירת האדם כאלו שניהם נמצא אחד בלבד · ערומים ולא יתבוששו · כי אז היו כל פעלותיה' וכל אבריהם לעשו' רצון קונם בלבד לא להשיג תענוגות נפסדו' כלל באופן שהיתה פעלת המשגל אצלם כפעלת האכיל' והשתי' המספקת וכבר היה ענין איברי המשגל אצלם כמו ענין הפה והפנים והידים אצלנו : והנחש · הוא שטן הוא יצר הרע רב ההזק עם מעוט היותו נראה כי אמנם יקרא הדבר בשם איזה דומ' לו כמו שנקרא המלך ארייה כאמרו עלה אריה מסבכו ויקראו האויבים המזיקים נחשים נפעונים אשר אין להם לחש כאמרו הנני משלח בכם נחשים צפעונים וכו' ועל זה הדרך קרא כוב המקים את היצר הרע המקטיא נחש בהיותו דומה לנחש אשר תועלתו במציאות מעט מאד ונזקו רב עם מעוט הראותו · וכבר אמרו ז"ל שהיה סמאל רוכב עליו והוא שהכח המתאוה המסית יעשה זה במתנעות הכח המדמה המוביל אליו דמיוני התענוגי' המאמריי' ממטים מדרך השלמות המכוון מאת האל ית' כי אמנם הכח המתאוה עם דמיוני התענוגי' המוביל' אליו הם מנוים לכחות הנשמיו' הפועלות ומקטיאים כונת זרנון האל ית' כשלא יתקוממו עליהם הכח השכלי וימחה בהם כאמרם ז"ל עינא ולבא סרסורי דחטאה אמר על זה הזהיר באמרו ולא תתורו אחרי לבבכם ואחרי עיניכם : היה ערום מכל חית השדה · כי הכח הדמיוני המוביל תמונו' התענוגים אל הכח המתאוה היה חזק בהם יותר ממה שהיה בשאר כ"ח כאמר' כל הגדול מחבירו יצרו גדול ממנו · ויאמר אל האשה · [illegible]

רלב"ג

אשר הכוכבים מורים עליהם לפי מה שיוסד בו א"א מהם על האופן שהתבאר בספרנו משפטי הכוכבים · וכבר יורה שהטבין כן אמרו ומאותות השמים אל תחתו · שידעת חקות שמים אם תשים משטרו בארץ · וכבר ביארנו בביאורנו לחכמה הטבעית ובספר מלחמות יי' במאמר השני ובמאמר השני שאין ספק בו שהנגרעים השמימיים יסודר כל מה שיתחדש בזה העולם השפל · ואיך יתכן שתגיע הודעה באלו המקרים לאדם בחלום או בקסם או בנבואה אליו כי אם תוכל לשכות באופן מה הסדור ההוא כמו שביארנו שם · ואולם החסרון המגיע בקצת

חזקוני

באשתו ואז יהיה הוא לבשר אחד כלומר גופו שלם לפיכך הוא [illegible] מאיבריו דונם' והיה המשכן אחד אבל בהמות חיות ועופות [illegible] חסרין : לזאת יקרא אשה דונמ' כי יהי' נער בתול' : כי מאיש לקחה [illegible] מהזכרי' לפיכך לא נקראו על לשון הזכר כד"א תישי' עזי' אלים [illegible] מאיש לקחה · ילא ממנו שלא כדרך הנגרים כדי שלא תתפיר [illegible] בריתה שהוא איש שלה והיא צלעתו וכן הוא ודבק באשתו · דרך [illegible] דרך ישר זה וזה בלא ניאוף הקב"ה ביניהם שהרי שלק את [illegible] שהקב"ה מסלק שמו מביניהם ונמצא אש ואש ודאשה עדיף [illegible]

[illegible]

כי עירם אנכי ואחבא: ויאמר מי הגיד לך כי עירם אתה המן העץ אשר צויתיך לבלתי אכל ממנו אכלת: ויאמר האדם האשה אשר נתתה עמדי הוא נתנה לי מן העץ ואכל: ויאמר יהוה אלהים לאשה מה זאת עשית ותאמר האשה הנחש השיאני ואכל: ויאמר יהוה אלהים אל הנחש כי עשית זאת ארור אתה מכל הבהמה ומכל חית השדה על גחנך תלך ועפר תאכל כל ימי חייך: ואיבה אשית בינך ובין האשה ובין זרעך ובין זרעה הוא ישופך ראש ואתה תשופנו עקב: ס

אל האשה אמר הרבה ארבה עצבונך והרנך בעצב תלדי בנים ואל אישך תשוקתך והוא ימשל בך: ס ולאדם אמר כי שמעת לקול אשתך ותאכל מן העץ אשר צויתיך לאמר לא תאכל ממנו ארורה האדמה בעבורך בעצבון תאכלנה כל ימי חייך: וקוץ ודרדר תצמיח לך ואכלת את עשב השדה: בזעת אפיך תאכל לחם עד שובך אל האדמה כי ממנה לקחת כי עפר אתה ואל עפר תשוב:

כ ויקרא האדם שם אשתו חוה כי הוא היתה אם כל חי: ויעש יהוה אלהים לאדם ולאשתו

ארי ערטילאי אנא ואטמרית: ואמר מן חוי לך ארי ערטילאי את המן אילנא די פקידתך בדיל דלא למיכל מניה אכלת: ואמר אדם איתתא דיהבת עמי היא יהבת לי מן אילנא ואכלית: ואמר יי אלהים לאתתא מה דא עבדת ואמרת אתתא חויא אטעיני ואכלית: ואמר יי אלהים לחויא ארי עבדת דא ליט את מכל בעירא ומכל חות ברא על מעך תיזיל ועפרא תיכול כל יומי חייך: ודבבו אשוי בינך ובין אתתא ובין בנך ובין בנהא הוא יהי דכיר לך מה דעבדת ליה מלקדמין ואת תהי נטר ליה לסופא: לאתתא אמר אסגאה אסגי צערייכי ועידונייכי בצער תלידין בנין ולות בעליך תהי תאובתיך והוא ישלט ביך: ולאדם אמר ארי קבילת למימר אתתך ואכלת מן אילנא די פקדתך למימר לא תיכול מניה ליטא ארעא בדילך בעמל תיכלינה כל יומי חייך: וכובין ואטדין תצמח לך ותיכול ית עסבא דחקלא: בזיעתא דאפך תיכול לחמא עד דתתוב לארעא דמינה אתבריתא ארי עפרא את ולעפרא תתוב: וקרא אדם שום איתתיה חוה ארי היא הות אימא דכל בני אנשא: ועבד יי אלהים לאדם ולאתתיה

עירם אנכי ב' כתיב כן בתו' : אנכי ח' בטע' מלעיל וסי' ואירא כי עירם אנכי · לא איש דברי' אנכי · הלא בן ימיני אנכי · ויאמר אליו לוי אנכי · עבד מצרי אנכי · הראש כלב אנכי · בי בוקר אנכי · וגאלתיך אנכי · וכל *אנתחתא וס"פ וזקף דכוותא במ"א מלרע · חף אנכי : לך י"ד זקפי' בתו' וסי'מי הגיד לך · ולך לך אל ארץ · וקרא לך ואכלת · וחג שבעות תעשה לך · הנה נתתי לך · מה עשיתי לך · בצר לך · ושמרת את חקיו ושמעת ישראל ושמרת · כי ירחק ממך המקום · ובאת אל הכהנים · ועשית על פי הדבר · ויד תהיה לך · והשיבך ה' : הגיד לך ב'דס' וסי' הגיד לך כי עירם אתה · הגיד לך אד' מה טוב · וא' והגיד לך : המן ג' וסי' המן העץ · המן הסלע · המן הגרן : אכל ב' א'בחטף קמץ וא' בהלם וסי' המן העץ · לבלתי אכל בתר' חולם : צויתיך ב' מלאי' בתורה ובעינן וכל נביאים וכתובים דכוותא במ"א חסר י' בתראה ואשר צויתך · ואת הנערי' ידעתי : לאשה ה' קמצים וסי' הנחש השיאני והשביע הכהן את האשה · וירד וידב' לאשה · וישלח דוד וידרש · וישאל המלך לאשה · וחד ולאשה עגל מרבק : עשית ד' וסי' לאשה מה זאת · ראי דרכך בגיא · איפה לקטת היום · אשר עשית אות ונבלמת : ומן הודע את ירושלם עד ונחלת בך דכוות' : אישך ו' בקריי' וסי' כו' במסרא רבתא : וקוץ ג' וסי' וקוץ ודרדר · וקוץ מכאיב · וקוץ הוליד את ענב · בתראה שום אינש א"נך : אפיך ב' מלאים וסי' בזיעת אפיך תאכל לחם וברוח אפיך נערמו מים : אל האדמה ו'וסי' כו' במסרא רבתא : ואל עפר ב' דס' וסי' ואל עפר תשוב · ואל עפר תשיבנו : לאדם י"ב וסי' כו' במסרא רבתא :

רשי

מי הגיד לך · מאין לך לדעת מה בושת יש בעומד ערום : המן העץ · בתמיה : אשר נתת עמדי · כאן כפר בטובה : השיאני · הטעני כמו אל ישיא אתכם חזקיהו : כי עשית זאת · מכאן שאין מהפכים בזכותו של מסית שאילו שאלו למה עשית זאת היה לו להשיב דברי הרב ודברי התלמיד דברי מי שומעין : מכל הבהמה ומכל חית השדה · אם מבהמה נתקלל מחיה לא כל שכן העמידו רבותינו מדרש זה במסכ' בכורות ללמד שימי עיבורו של נחש שבע שנים : על גחונך תלך · רגלים היו לו ונקצצו : ואיבה אשית · את' לא נתכוונת אלא שימות אדם שיאכל הוא תחלה ותשא את חוה ולא באת לדבר אל חוה תחלה אלא לפי שהנשים קלות להתפתות ויודעו' לפתו' בעליהן לפיכך ואיבה אשית : ישופך · יכתתך כמו ואכות אותו ותרגומו ושפית יתיה : ואתה תשופנו עקב · לא יהא לך קומה ותשכנו בעקבו ואף משם

טו תמיתנו ולשון תשופנו כמו נשף בהם · כשהנחש בא לנשוך הוא נושף כמין שריקה ולפי שהלשון נופל על הלשון כתב לשון נשיפ' בשניה : עצבונך · זה צער גידול בנים : והרונך · זה צער העבור : בעצב תלדי בני' · זה צער הלידה : ואל אישך תשוקתך · לתשמיש ואף ע"פ כן אין לך מצח לתובעו בפה אלא הוא ימשול בך הכל ממנו ולא ממך : תשוקתך · תאותך כמו ונפש שוקקה : ארורה האדמה בעבורך · מעלה לך דברים ארורים כגון זבובים ופרעושי' ונמלי' משל ליוצא לתרבות רעה והבריות מקללות שדים שינק מהם : וקוץ ודרדר תצמיח לך · הארץ כשתזרענה מיני זרעי' תצמיח קוץ ודרדר קונדס ועכביות והן נאכלין ע"י תיקון : ואכלת את עשב השדה · ומה קללה הי' זו והלא בברכה נאמר לו הנה נתתי לכם את כל עשב זורע זרע וגו' אלא מה האמור כאן בראש הענין ארורה האדמה בעבורך בעצבון תאכלנ' ואחר העצבון וקוץ ודרדר תצמיח לך כשתזרענ' קטני' או ירקות גנה היא תצמיח לך קוצים ודרדרים ושאר עשבי שדה ועל כרחך תאכלם : בזעת אפיך · לאחר שתטרח בו הרבה : ויקרא האדם · חזר הכתוב לענייני הראשון ויקרא האדם שמות ולא הפסיק אלא ללמדך שעל ידי קריאת שמות נזדווגה לו חוה כמו שכתוב ולאדם לא מצא עזר כנגדו לפי' ויפל תרדמה ועל ידי שכתב ויהיו ערומי' סמך לו פרשת הנחש להודיעך שמתוך שראה אותם עסוקי' בתשמי' נתאו' לה ובא עליה במחשבה ובמרמ' : חוה · נופל על לשון חיה שמחי' את ולדותי' כאשר תאמר מה הווה לאדם בלשון היה : כתנות

אבן עזרא

לבלתי · עם למ"ד כטעם שלא וכן אם למ"ד כטעם רק אך : אכל ממנו · שם הפועל וכן לבלתי שיור מנותיו : אשר נתתה עמדי · אתה נתת הנותנת לי וטעם עמדי כגן והוא כמו עמי אבן לא מצאנוהו כי אם בלשון יחיד המדבר : ואוכל · האלף סימן המדבר והנה הנעלם שיש אחריו תמורת אלף השרש ובא עם קמץ קטן בעבור שהוא סוף פסוק ולא יתכן שיבא וי"ו קמוץ עם הפועל : כי לעולם הוא בשוא : השיאני · פתני : ארור · לנחש שיהיו חייו קצרים והנכון שיהיה חסר בהליכתו : על גחונך · החזה ולא נדע הם הגאון פרש כאשון או נוסף כזדון והאומר שנקרא כן בעבור הרוח שיניח ממנו זה דרך דרש וכן אמרו על גיחון גם פישון מגזרת כי תפושו גם פרת מגזרת פרו ורבו והנה הנהר הגדול הוא חדקל עמד בפניהם ולא יכלו לעבור ויאמרו שתי מלות הן שהמים חדים וקלים : ואיבה הוא ישופך ראש · זרעה יככה בראש וכן אשר בסערה ישופני הלא תראה מהכתוב אחריו ויחסר הבית כמו בי"ת הנמצא בית יי' : עקב · הוא הרגל ואם הראש ראשון זה אחרון וכן והאת עקבותיס : הרבה ארבה · שם הפועל : עצבונך · בעת העבור באשר דם בתולים : והרונך · הנ"ון נוסף כי ההריון כבד על האשה וכן הלידה : תשוקתך · משמעתך והטעם שתשמעי כל אשר יצוה עליך כי את ברשותו לעשות חפצו : ולאדם ארורה האדמה · שלא תוציא תבואה רבה : בעצבון תאכלנה · תאכל תבואת' והיא דרך קצרה וכן והיו באוכלי שולחנך : וקוץ · גדול וקטן ממנו דרדר והוא לבדו דר כי אחיו נעדר וטעם בעצבון לפתח ולשדד ולזרוע ועוד רעה חולה שימצא קוץ בתוך התבואה וטעם את עשב השדה הוא הלחם כי בגן עדן חיותו מפרי העץ וטעם בזעת אפך שהוא צריך לטרוח לזרוע ולטחון וללוש ולבשל ולא כמאכל הבהמו' ופי' בזעת ידוע מדברי ז"ל והוא על משקל שינה ושרשו יזע וכמוהו לא יחגרו ביזע על שיבואו לידי זיעה ואחר שידענו שהאד' נברא מהאד' שרשים מה טעם כי ממנה לקחת והתשובה כי העצמות תולדתם מהעפר ועל כן הם כבדות ואין להם הרגשה והם מוסדי הגוף הלא תראה ותקרבו עצמות עצם אל עצמו כי הם דמות בית בנוי ואחר כן והנה עליהם גידים ובשר עלה ויקרם עליהם עור וכן והעליתם את עצמותי : ויקרא חוה · הוי"ו והי"וד מתחלפים וכן הנה יד יי' הויה ואתה הוה להם לאחך ולא קראה ביו"ד כי מה הפרש יש בין שתה ובין שם החיות · אם כל חי · מבני אדם :

בעל הטורים

המן ג' במסרה הכא המן העץ ואידך המן הסלע הזה המן הגורן או מן היקב כמאן דאמר אילן שאכל ממנו אדם הראשון חטה היה וזהו המן הגורן ומאן שנקנסה עליו מיתה גם יל' המן העץ גם החם נקנסה מיתה על ידי המן הסלע · אכ' נויתיך לבלתי אכול · סופי תיבות רכיל שהלכת בעצת רכיל : ו' אמר האד' האשה אשר נתת וגו' וזהו שאמר הכתוב משיב רעה תחת טובה לא תמוש רעה מביתו · סופי תיבות אשה שהיה כפוי טובה באשה שנתן לו לעזר · היא נתנה לי מן העץ ואוכל לפי הפשט שהכתיבני בעץ עד שמשמעתי לדבריה · עקב ב' ואתה תשופנו עקב · הגדיל עלי עקב והוא יגוד עקב · וזהו שדרשו רבותינו על נחש · אכל על שאם גדול שאבד מן הבית וזהו גם איש שלומי וכו' הגדיל עלי עקב ועוד אמ"ו בזה ברכת השבטים חמ"ש סדומה יהודה לאריה ונפתלי לאיילה חור ובנים כ"לם בברכה אחת דכתי' איש אשר כברכתו ברך אותם לומ' שדומה לגבורת אריה ולקלות אילה וזהו והוא יגוד עקב אף על פי שדמה דן לנחש כלל גם גד באותה ברכה · ארבה ב' במסרה הכא הרבה ארבה עצבונך ואידך הרבה ארבה את זרעך · פירוש עצבונך הולדם כדו' רמז אתה שאמרו כל השם שמתים מרובי' בניה ת"ר · וקוץ ודרדר תצמיח לך · על אדמת ישראל תדבר באומות העולם שהן כקוץ ודרדר לישראל · ורמז בכאן קוץ ודרדר שהן האומות תצמיח לך :

אמרי נועם

ויאמר ה' אל הנחש וגו' בסנהדרין ד"כט אמרו שהנחש היה יכול לפטור עצמו שהי' אומר דברי הרב ודברי התלמוד דברי מי שומעין והקשה הר' שמחה א"כ כל מסית יפטור עצמו בכך · ותירץ ר"י דדוקא נחש היה יכול להפטר משום דלא ביוטוה אבל מסית דעלמא הוא מכוון שלא לעשות ולהמית וכשמסית עובר על דברי תורה : ואיבה אשית אתה לא נתכוונת אלא שימו' אדם שיאכל הוא ראשון וישא את חוה וכי לא היה יודע הנחש שאם תאכל חוה שתמו' מיד יתמי אחרי לי' כוונתו י"ל שהי' סבו' הנחש שלא תמו' חוה כיון דלא מזינן שנצטוות שלא לאכול ממנו א"כ שהיה סבור הנחש שתתן תחילה לאדם שכן דרך האשה שמעתנ' עניה מלאכול עד שיאכל בעלה ומיד יעכבנה שלא תאכל וישאנה : שם אשתו חוה וא"ת היה לו לקרותה חיה וי"ל לפי שהלכה אחר עצת הנחש ותרגומו' חויא ולכן לא קראה בלשון עברית על שיו שלא יבינו המלאכים שם של פורענות ורי"ח בשם אביו פי' שחוה ונחש ידעו כל הלשונות ואדם לא וכשהיו הבהמות והחיות צועקים לאכול לא הבין אדם ושאל לאשה והגידה לו הכל לכן נקרא' חוה ·

חזקוני

כי עירם אנכי אע"פי שכבר תפרו עלה תאנה י"ל שעדיין לא כסו אלא בשר ערוה בלבד : האשה אשר נתת עמדי להיות לי לעזר והיה לי לבטוח עליה שלא לעשות לי שום דבר כי אם לעזר בשביל כך קבלתי מידה גם לא ידעתי מאיזה עץ נתנה לי שיכול דכתי' היא נתנה לי מן העץ ולא כתיב מעץ הדעת והוא היה כפוי טובה שהרי הקב"ה נתנה לו לטובה והוא חשבה לרעה : ויאמר יי' אלהים לאשה ואדם היכן היה אלא קלפת' אומר כדרך ארץ נתעסק והלך וישן לו : כי עשית זאת פרש"י מכאן שאין מהפכין בזכותו של מסי' וכו' וא"ת א"כ הוא שיהא ... לעולם ישמע כך דברי הרב ודברי התלמיד דברי מי שומעין אלא י"ל שאין לפטור אדם מסי' בכך מאחר שהוא מוזהר שלא להסית אבל הנחש לא הוזהר שלא להסית ואם שאלו הקב"ה למה עשית כך היה פוטר עצמו לומר דברי הרב וכו' אלא מאחר דאיהו לא טעין אכן לא טענו' ליה וא"ת הא ק"ל דאין טוענין אלא לנ"ו אלא מדאמר לה והייתם כאלהים ט"מ הייתם דע"ו : ארור אתה ... הב"ה לא קללם כדר' ... שהמתחיל נתקלל תחלה ואחריו חוה ואחריה אדם : מכל הבהמה ומכל חית השדה פרש"י אם מבהמה נתקלל מחיה לא כ"ש שהרי מצינו שאר עיבור בהמה גסה יותר מעיבור חיה דקה שהעמידו רבותינו שימי עבורו של נחש ז' שני' וה"ק ארור אתה מן הבהמה כדונמא וכשם שהיא מקוללת מן החיה כשם שהבהמה מוספת ימי עיבורה ... יותר מחית השדה ... שבע שימי עיבורו של חתול ז' שבועות ושל חמור ט' שבועות כך נתקלל הוא יותר מאותה בהמה ... ז' שנים ע"ן דומכל יתיר' היא ר"א מכל הבהמ' ומכל חית השד' שאין לך בהמה וחיה ההולכת על גחון ואתה על גחונך תלך ולכל הבהמ' ולכל חית השדה נתתי את כל עשב השדה לאכול ואתה עפר תאכל כל ימי חייך שמתוך שפיך ... בתוך פיך ותאכלנו על כל כרחך ועפר תאכל הייגו קרקע ... כל ימי חייך ... אחר קרקע בתולה לצורך מאכלך וזו קללה ... עליו על גחונך תלך שיכון ואילך ואיבה אשית מה שפרש"י ולא לדבר אל חוה תחלה ... ונם לא נתכוונת לדבר אל חוה תחלה וכו' : הוא ישופך ראש שאתה הולך על גחון ואתה תשופנו עקב שאין אתה יכול להזיקו רק בעקב : אל האשה אמר שאלו ... אם רבי יהושע אם מה נתקללה חוה על אכילת עץ הדעת מאחר שעדיין לא נבראת בשע' הצווי אמר לה על האדם כמו' על כל חיבריה של אדם והיא כבר א' מכלהו ד"א היא כללה עצמה באומר' כשאמר ומפרי העץ אשר בתוך הגן אמר אלהים לא תאכלו ממנו : הרבה ארבה ... כל

רלב"ג

בחכמת משפטי הכוכבים הוא מצד קצורנו לא מצד הענין בעצמו אחר שידעת חקות שמים אם תשים משטרו בארץ · ואמרו למועדים ר"ל ולמועדים מוגבלים וזה כי פעם יהיה זה הכוכב לאות על מה שיתכן שיקרה ופעם כוכב אחר כאלו תאמר שזה הכוכב מושל בזאת השנה ותלקח ההוראה בה ממה שיורה עליו ענין זה הכוכב לפי מה שהתבאר ... ובשנה השנית ימשול כוכב אחר וכן הענין ביום ובשעה שכבר יהיה כוכב מיוחד מושל בזה היום וכוכב אחר בשני וכזה יהיה כוכב מיוחד מושל בזאת השעה וכוכב אחר בשעה האחרת ולזה אמר ולימים ושנים : למאורות ... הוא השולטנות על הפעולות על שאר הכוכבים וזה שמן המפורסם הוא שפעולות השמש והירח יותר נגלות ונראות בזה העולם השפל מפעולות שאר הכוכבי' · וכבר נזכר זה בחכמת משפטי הכוכבים ... לשמש ביום ולירח בלילה במשפטי תולדות בני האדם · אלא שעם כל זה הוא מבואר שיש לשאר הכוכבים ממשלה מה ושולטנות מה ביום ובלילה וכבר נתפרסם זה למי שעיין מעט בחכמת המשפט והנה קרא השמש מאור גדול והירח מאור קטן מצד הכמות ומצד האיכות ואף על פי שהם נראים שוים כשיהיה אור הירח שלם · אם מצד הכמות כי השמש יותר גדול מהירח ... כמו ששים אלף בקרוב ... ואם מצד האיכות לפי שאור השמש יותר חזק מאד מאור הירח ... שהתבאר בחכמת הכוכבים :

באור דברי הפרשה

אמר שם יתב' שיהיו גופים מאירים ברקיע השמים והם השמש והירח ושאר הכוכבים ואמנם ... להבדיל בין היום ובין הלילה ר"ל שיתחדשו מהם בזה העולם השפל דברים מקבילים מצד היום והלילה המתחדש מהם כי יתחדשו מהם בזה העולם השפל דברים טבעיים מקבילים ... המתחדש מהכוכב · ... כי בהיות השמש על האופק יגביר ... והאש ובהיותו תחתיו יגבר הארץ והמים וזה מבואר מאד בשמש · וכן ראוי שיבין הענין בכוכב כוכב ר"ל שכבר יקרו ממנו דברים מקבילים מצד היום והלילה המתחדש ממנו · ובכמו זה הענין יקרא ... כי בקרבתו יגבר האש האויר

מ"ע ספורנו

שהיה אשה ובשביל היותו עמה · ותפקחנה עיני שניהם · נתנו לב אל כל פרט לתענוג אף על פי שיזיק כי שימת לב וההשגחה בזה תקרא פקיחת עין כאמרו אף על זה פקחת עיניך · וידעו כי ערומים הם · ידעו שראוי לכסות מקום הערוה בהיות תכלית רוב פעולתו מכוון לתענוג מאוס ומזיק · מתהלך בגן · אנה ואנה כפי התכלית המכוון כמו התהלך בארץ ויתהלכו מגוי אל גוי · לרוח היום · לרצון היום לעשות הדברים הנרצים באותו יום כמו שעשה באמר יהי בראשית וכמו שעשה באותו יום קודם חטאם · ויתחבא · כאמרו ולא יראה בך ערות דבר · איכה · שאיך נראה בגן כאלו שנתכונת שתה ולא עשית כן מקודם · ואירא · כמו שקרה לישראל אחר חטאם כאמרו וייראו מגשת אליו · מי הגיד לך · ידיעת הטוב והרע ·

ששי

ולאשתו כתנות עור וילבשם: פ ויאמר יהוה אלהים הן האדם היה כאחד ממנו לדעת טוב ורע ועתה פן ישלח ידו ולקח גם מעץ החיים ואכל וחי לעלם: וישלחהו יהוה אלהים מגן עדן לעבד את האדמה אשר לקח משם: ויגרש את האדם וישכן מקדם לגן עדן את הכרבים ואת להט החרב המתהפכת לשמר את דרך עץ החיים: ס

ד

א והאדם ידע את חוה אשתו ותהר ותלד את קין ותאמר קניתי איש את יהוה: ותסף ללדת את אחיו את הבל ויהי הבל רעה צאן וקין היה עבד אדמה: ויהי מקץ ימים ויבא קין מפרי האדמה מנחה ליהוה: והבל הביא גם הוא מבכרות צאנו ומחלבהן וישע יהוה אל הבל ואל

ה מנחתו: ואל קין ואל מנחתו לא שעה ויחר לקין מאד ויפלו פניו: ויאמר יהוה אל קין למה חרה לך ולמה נפלו פניך: הלוא אם תיטיב שאת ואם לא תיטיב לפתח חטאת רבץ ואליך תשוקתו ואתה תמשל בו: ויאמר קין אל הבל אחיו ויהי בהיותם בשדה ויקם קין אל הבל אחיו ויהרגהו: ויאמר יהוה אל קין אי

ולאתתיה לבושין דיקר על משך בשרהון ואלבישנון: ואמר יי אלהים הא אדם הוה יחידי בעלמא מיניה למידע טב וביש וכען דילמא יושיט ידיה ויסב אף מאילן חייא וייכול ויחי לעלם: ושלחיה יי אלהים מגינתא דעדן למפלח ית אדמתא דאיתברי מתמן: ותריך ית אדם ואשרי מלקדמין לגינתא דעדן ית כרוביא וית שנן חרבא דמיתהפכא למיטר ית אורח אילן חייא: ואדם ידע ית חוה אתתיה ועדיאת וילידת ית קין ואמרת קניתי גברא מן קדם יי: ואוסיפת למילד ית אחוהי ית הבל והוה הבל רעי ענא וקין הוה גבר פלח בארעא: והוה מסוף יומין ואייתי קין מאיבא דארעא קורבנא קדם יי: והבל אייתי אף הוא מבכירי ענה ומשמניהון והות רעוא קדם יי בהבל ובקורבניה: ובקין ובקורבניה לא הות רעוא ותקיף לקין לחדא ואיתכבישו אפוהי: ואמר יי לקין למא תקיף לך ולמא איתכבישו אפך: הלא אם תוטיב עובדך ישתבק לך ואם לא תוטיב עובדך ליום דינא חטאך נטיר דעתיד לאיתפרעא מינך אם לא תתוב ואם תתוב ישתבק לך: ואמר קין להבל אחוהי והוה במהויהון בחקלא וקם קין בהבל אחוהי וקטליה: ואמר יי לקין אן

רשי

כתנות עור · יש דברי אגדה · אומרי' חלקי' כצפורן היו מדובקי' על עורן · וי"א דבר הבא מן העור כגון צמר ארנבים שהוא רך וחם ועשה להם כתנות ממנו: היה כאחד ממנו · הרי הוא יחיד בתחתוני' כמו שאני יחיד בעליונים ומה היא יחידתו לדעת טוב ורע מה שאין כן בבהמה וחיה: ועתה פן ישלח ידו · ומשיחיה לעולם הרי הוא קרוב להטעות הבריות אחריו ולומר אף הוא אלוה ויש מדרשי אגדה אבל אין מיושבין על פשוטו: מקדם לגן עדן · במזרחו של גן עדן חוץ לגן: את הכרובי' · מלאכי חבלה · וחרב מתהפכת ולה להט לאיי' עליו מליכנ' עוד לגן תרגום להט שנן כמו שלף שננא בסנהדרי' ובלעז למ"א ומדרשי אגדה יש ואני איני בא אלא לפשוטו: והאדם ידע · כבר קודם ענין של מעלה קודם שחטא ונטרד מגן עדן וכן ההריון והלידה שאם כת' וידע אדם נשמע שלאחר שנטרד היו לו בנים: קין · על שם קניתי: את ה' · כמו עם ה' כשברא אותי ואת אישי לבדו בראנו אבל בזה שותפי' אנו עמו: ואת קין · את אחיו את הבל · שלש אתים רבויים הם מלמד שתאומה נולדה עם קין ועם הבל נולדו שתי' לכך נאמר ותוסף: רעה צאן · לפי שנתקללה האדמה פירש לו מעבודתה: מפרי האדמה · מן הגרוע ויש אגדה שאומרת זרע פשתן היה: וישע · ויפן וכן לא שעה אל מנחתו לא פנה וכן אל ישעו אל יפנו וכן שעה מעליו פנה מעליו: וישע ירדה אש וליחכ' מנחתו: הלוא אם תיטיב · כתרגומו פירושו: לפתח חטאת רובץ · לפתח קברך חטאך שמור: ואליך תשוקתו · של חטא הוא יצר הרע תמיד שוקק ומתאו' להכשילך: ואת' תמשול בו · אם תרצ' תתגבר עליו: ויאמר קין · נכנס עמו בדברי ריב ומצה להתעולל עליו להרגו ויש בזה מדרשי אגדה אך זה יישובו של מקרא: אי

אבן עזרא

כתנות עור · י"א כי בתחלה היו עצם ובשר ועתה קרם עליהם עור ויש אומרים כתנות לעורם ואחרים אומרים כי יש בהמה בדמות אד' והפס זוג ונפשט עור' ואין לנו לבקש בזאת רק נאמין שהשם עשה לאד' גם להפשיטו כתנות עור ומי ימלל גבורותיו ומי יספר מעשיו ונפלאותיו ואין חקר לגדולתו ויאמר כאשר יהיה אחד בפתח קטן יהיה בטעם ועניינו מוכרת והם יהיה בפתח גדול יהיה סמוך וכן כאח' שבטי ישר' על כן לא יתכן מדקדוק הלשון להיות פירושו כמו אחד ומה טעם יהי' לו והיה בעל הטעמים ראוי להדביק ממנו עם לדעת ופירש ממנו לשון רבים כמו אים ממנו וכבר ביארתי בספ' היסוד למה נדגש נ"ון הרבים ואנשי מזרח הקוראי' אותו בלא דגש' יטעו וטע' הפסוק כמו והיית כאלהים יודעי טוב ורע או פירוש על מחשבתו ואל תתמ' על ממנו כי כמוהו נעשה אדם בצלמנו הבה נרדה וזה דביר השם עם המלאכי': וישלחהו · כל שלוח ואחריו מ"ם כמו גרוש והוא לגנאי כמו שלח מעל פני ולא כאשר אמר חכם גדול ספרדי שהוא לשון כבו' כמו הולך עמם לשלחם וכמו וישלחהו וילך בשלו' שאם כן יהי' כבוד האדמ' גדול מכבוד גן עדן ואם אמר למה נכתב ויגרש את האדם אם פירושו וישלחהו ויגרשהו כן פירושו כאשר גרשו השכין את הכרובי' ומלת כרובי' יש אומרי' ככערי' תרגו' ארמי' כרביא ולפי דעתי שהיא מלת כלל צורות כולם ויחזקאל שאמ' בתחלה ופני שור לא התחלפ' הצורה שהעגל לא נעשה בימיו והא' כן באמרו פני הכרוב בהא הידיע' הצור' צורת שור כאלו אמר הצורה שהזכרתי בתחלה על כן כל צורות שור כרוב ואין כל כרוב צורת שור והראייה הגמורה שאמר באחרונה כי כרובי' המה ופה אמר הכרובי' והם המלאכי' הידועי' ובידם חרב יש לה להט ולה שתי פיות וזה פי' המתהפכ' והמפרשים שאומרים כי על השמש דבר איננו אמת: מקדם · פי' ממזרח ודע כי כל מה שמצאנו כתוב הוא אמת וכן היה ואין בו ספק ויש לו סוד כי מאור השכל יצא החפץ ומהשני העולה למעלה כי תנועת החפץ לפנים היא גם עלה תהיה לאות ונקרא השלישי בשם הבחינה כי בתחלה יש כח בלי מפעל והמבין זה הסו' יבין איך יפרד הנהר ומה סוד גן עדן וכתנות העור גם יורה זה הסוד שיש יכולת באדם שיחיה לעולם והמשכיל יבין כי זה כל האדם: והאדם · כאשר ראה שלא יחיה בגופו בעצמו לעולם הוצרך להחיות המין על כן אמרה קניתי איש את ה' ואין שם זכר מלת אלהים כי הנה נמצא בהר' במין כאשר הוא במעלה בעצמי' ומלת טוב כלל וכן כתיב וירא אלהי' את כל אשר עשה והנה טוב מאד ורע חלק: ויהי מקץ ימים · שעבד קין את האדמה הביא המנחה אל המקום שקבע לתפלתו ולא ישרו בעיני דברי האומרי' כי המנחה הביאה אל אביו ובעבור שכתוב מבכורות צאנו יש סמך כי לא הביא קין מן הבכורי': וישע · על משקל ויחר לקין וטעמו כמו קבל והקרוב אליו שעומני כדרך סוד הקרבן ויש כן שירדה אש ודשנה מנחת הבל ולא מנחת קין ועל דעתי · כי נקראת השנה תמימה ימים וכן כתוב ימים תהיה גאולתו בעבור שישובו הימים באורך או בקוצר כאשר היו בתחלה וכן מימים ימימה ופי' שנתים ימים ימים שלמי' שנתי' ואם נכת' שנתי' יתכן שאינן שלימו' מיום אל יום וכן עד חדש ימים שישוב החדש כאשר היה על כן אמרתי בפי' דניאל כי ימי אלף ומאתי' וצ' שהם ימים ולא שני' בעבו' שהם במספ': הלוא · ופי' שאת על דעת מפרשי' רבי' שאת עונך והנכון בעיני שאת פני' כי כתיב בתחלה ויפלו פניו וזה דרך בושה כטעם אשא פניו וטעמו אם עשית טוב תשא פניך וכן כי אז תשא פניך ממום · חטא' רובץ · יש אומר שחטא' תחת עון גם יש מפרשי' לפתח הקבר · רבץ עונך ביום הדין ויפרשו וי"ו תשוקתו על הבל וטעם למה חרה לך שקבלתי מנח' הבל והוא סר אל משמעתך ואתה כמו מושל בו ואחרי' אמרו על היצר והיכנו כתוב והלא אמרו כי לפתח ביתך חטאתך רובצות והיא הולכת עמך ויש אומר לפתח הפה כטעם שמור פתחי פיך והנכון בעיני שחטאת סמוך ויצר לב האד' הוא רובץ עמו: ואליך תשוקתו כי היצר ישוב אל משמעתך ברצונך גם יש בך כח למשול בו: ויאמר קין · הקרוב אלי שאמר לו כל התוכחות שהוכיחו השם ושואלים כולדו ביום שגריר יאמלו איך הכהו ואין חרב וזאת שאלת תהו כי יהרגהו בידו בחנק ואלף עץ זהבן כמגאים: טעם

בעל הטורים

וילבישם בגי' נתמ' הכ' גאיך גבי אהרן וילבישם כתנות · מלמד שעשה הקב"ה לאדם הראשון בגדי כהונה · ואיתא בב"ר שבהם היו עובדין הבכורות ואו' היבות בזה הפסוק · כנגד שמונה בגדי כהונה · תשוקתו בגי' במפ'י' הנח ואיך רבי לדודי ועלי תשוקתו והוא שאמרו חכמים ז"ל בני תשוקות הן תשוקתן של רשעי' לעבירה שנ' ואליך תשוקתו · תשוקתו של הקב"ה על ישראל שנאמר אני לדודי ועלי תשוקתו · ויקרא את שמה חוה על שם שמחוה · וזהו שאמרו י' קבין שיחה ירדו לעולם · תשעה נטלו נשים · לשמר את דרך עץ החיים · לשמר · נוטריקון לילין שדין מזיקין רוחין:

מסורה

באחד י"ב פתחין וסי' כו' במסר' רבתא: לעלם י"ח חסרי' וסי' כו' במסרא רבתא: וישלחהו ד' וסי' מגן עדן · בא אבנר בן נר אל המלך · ויכרת לו בדני' וישלחהו · ויתן לו רב טבחי' לקח ה' ב' קמצי' וג' פתחים וסי' לעבד את האדמה · ויאמרו לאמו אלף ומאה · ועתה מה לי פה נאם ה' ויאמ' לו הקשית לשאול · מעצר וממשפט לקח · ב' בתראה קמצין והד ולקח מהם קללה: קניתי ה' וסי' והאדם ידע · הן קניתי אתכם · קניתי עבדי' · את כל אשר לאבימלך וגם את רות: ללדת ד' וסי' ותסף · וימלאו ימיה · כמו הרה · עת ללדת: אדמה י"א וסי' כו' במסר' רבתא: ויהי מקץ ימים ב' דס' וסי' ויבא קין · ויהי מקץ ימים ויבש הנחל · וחד מקץ ימים רבים · והבל ג' בלישני' וסי' והבל הביא · אני אמרתי לריק יגעתי · שקר החן והבל היופי אנ"ך: חרה לך ב' דס' וסי' למה חרה לך · ההיטב חרה לך על הקיקיון: תשוקתו ב' תשוקתו ואתה תמשל בו · ועלי תשוקתו: הלוא י"ג מלאי' בתו' וסי' כו' במסר' רבתא:

אמרי נועם

ועתה פן ישלח ידו וגו' הקשה ה"ר כהן · ומי איכא ספיקא קמיה קודשא בריך הוא וי"ל דהכא איכא לספוקי דאמרי' הכל בידי שמים חוץ מיראת שמים אבל קשיא שאומרי' ועתה פן ישלח ידו וגו' קודם שאכל מעץ הדעת למה לא חשש לזה יש מתרצים כל זמן שלא חטא לא היה עץ הדעת מועיל לו כי אם לרפאות מחטא מיתה לפי שאכל כבר מעץ הדעת לא היה תועלת לו כלום כיוצא בו מצינו במשקה הרופא וסמניהם שמרפאים לחולה ולבריאים אין מועיל לחיות יותר ד"א לפי שעץ הדעת היה גדר לפני עץ החיים והוא פרץ הגדר באכלו ממנו והוא שתרגם אונקלוס גבי עץ הדעת גגו גינתא וגבי עץ החיים באמצעות גינתא ד"א קודם שאכל מעץ הדעת לא היה חושש אם יחיה לעולם כן עלה במחשב' דכתי' אני אמרתי אלקים אתם וגו' אכן כאדם תמותון וגו' אבל אחר שאכל מעץ הדעת שכבר נגזרה גזרה או נאמר פן ישלח ידו: ויהי הבל רועה צאן וא"ת והלא קין היה בכור והי' לו להקדים וי"ל לפי שאמר קניתי איש את ה' פי' שלא היה לקין שום אומנות כי אם לעבוד ה' וכשראה שהבל תפש אומנות עשה גם הוא אחריו כן עבודתי': וישע ה' אל הבל

חזקוני

כל ימיך וא"ת מה איכפת לן מהקללה אכנים שפחות לשמשני ת"ל והרונך כלומר תתעברי מדה כנגד מדה היא שלא את בשנה מן האיסור לפיכך תקלה כבטנה וא"ת אלד בשופי ובנחת ת"ל בעצב תלדי והוא בצער הליד' וא"ת אשער עצמי מלהזקיק לבעלי ת"ל ואל אישך תשוקתך וא"ת אבוק יצרי ולא אזקק עמו כלל ת"ל והוא ימשול בך על כרחך תזקק עמו והוא ימשול בך פר"ש יהכל ממנו ולא ממך כלומר אפילו אין לה תאוה יכול הוא לבעול אבל אם אין לו תאוה איכה יכולה היא והוא ימשול בך דרשו רבותינו בבראשית רבה יכול ממשלה אבל כד פי' שיוכל למשככה ת"ל לא ימשול רפים ורכב ובאשה קאי כדכתי' לעיל לאלתר כי יקח איש אשה חדשה ועוד כי פסוק זה מתורגם כתרגו' ירושלמי לא תמשכנון רפי' ורכב ארום נרכי נפשתא איכן ולא תאסור כלין וחתנים ארום כל דעביד איכן כמאן דמפר בעלמא דאתי כלומר אם ארס איש אשה לא יבעלנה עגונה זמן ארוך באירוסין · ולאדם אמר · אר"י בר סימון מבראשית עד ולאדם יש ע"א אוכרות כנגד שבעי' ואחד סנהדרין מלמד שדנו הב"ה בסנהדרי גדולה לקנים עליו מיתה וא"ת הרי ע"ב הם אלא בכלם אלהים והייתם כאלהים איכו בכלל כמו שפירשתי למעלה: ולאדם אמר הכל משמשין פנים כנגד עורף חוץ מן' שמשמשין פנים כנגד פנים מפני שהשכינה מדבר עמהם ואלו הן אדם כחם דג אדם דכתיב ולאדם אמר כחם ויאמר יי אלהים אל הנח' דג שכ' ויאמר יי' לדג: כי שמעת לקול אשתך · ולא לקולי והיא גלתה לך סוד הכתם לפיכ' לא היית שונג וע"כ נענשת: ארור האדמה · נתקלל האדמה על שעברה ציווי של הב"ה שאמר לה תדשא הארץ עץ פרי עושה פרי מה הפרי נאכל אף העץ נאכל והיא לא עשתה כן אלא ותוצ' הארץ עץ עושה פרי והיא לא נתקללה אלא ימי חייו של אדם שנאמר כל ימי חייך ולא ומשוב שנותיו ותמצ' שמשמת הוא לא נולד איש על שנולד כח ושור ברכ' לאקומ' דכתי' זה ינחמנו ממעשנו ומעצבון ידינו מן האדמה וגו' וכתו' ויחל נח איש האדמ' ויטע כרם · בעבורך · בתבואתך למעבור האר' כמ"ש אחריו וקוץ ודרדר תצמיח לך: כל ימי חייך · וא"ת איך ניצל אדם מן המית' הרי כתו' כי ביום אכלך ממנו מות תמות אלא י"ל ניצל לפי שהטיב דברי' כנוכי' האשה אשר נתת עמדי וגומר שכוד הייתי שלא בעת לי אשה רק לתקנתי ולא היה לי להשמ' ממנה ומ"מ לפי שהכים ציווי נתקלל: וקוץ ודרדר תצמיח לך · עד עתה נתקיימה גורם וירדו וגומר ולא נסרכת לשמור גן ופרדס אלא מעתה תסרך ותצמיח לך קוץ ודרדר להקיף גן ופרדס

רלב"ג

האויר ובמרחקו ינכר הארץ והמים · והיה יומו בזה האופן בהיותו בפאת הצפונית להיות כיגונו או קרוב לקרבתו משיטוב · ולילו בהיותו בפאה הדרומית וכן ראוי שיבין העניין בשאר הכוכבים ר"ל שכבר יגיעו מהם דברים מקבילים מפני היותם פעם בצפון ופעם בדרום אשר הוא יום הכוכב ולילו כמו שהתבאר · וזכר עוד שאותם רבה הש' יתע' במציאותם לתועלת שנית והיא שיהיו מהם פעולות מתחלפות ייוחדו בהם הכוכבים קצתם מקצת ויהיו הכוכבים לאותות לאלו הפעולות אשר ייחדו בהם · וזה אמנם יהיה מהם למועדים ולימים ושנים כאלו תאמר שבזה המועד יהיה המתחדש לפי מה שיגזרהו הכוכב האחד · ובמועד השני לפי מה שיגזרהו כוכב אחר עד שתאמר שהמושל בזאת השעה הוא שבתי והמושל בשעה השנית הוא צדק · והמושל בזה היום הוא שבתי והמושל ביום השני הוא השמש · וכן העניין בשנים ובשאר המועדים היותר גדולים משנה אשר תיוחס הממשלה בהם לכוכב ככב לפי מה שהוכח בחכמת משפטי הכוכבי' ויקרו מזה יחסים רבים מחלופי ההוראות · והנה זכר שני מיני' מהחלופים ר"ל החלוף אשר יקרה לככב בעצמו בפעולותיו מפני יומו ולילו שביומו ימשך ממנו פעולה מקבלת מזוכה · והחלוף אשר יקרה מפני הפעלות המתחלפות אשר יקרו מהכוכבים המתחלפי' · עד שקצת' ימצא לו רושם מיוחד בהגעת האש · וקצת' בהגע' המים וקצת' בהגעת האויר ובאלו שני מינים מהחלופים אשר זכר ישל' כל מה שנמצא בזה העול' השפל ויהיו כשמרים שלקיו כפי מה שאפשר כי בזה ישל' השווי בין היסודות והשמירה אשר לאום הטבעי אשר לנמצא כמצא הזמן האפשרי · ונשלם בזה האופן מהשגחה מאיזה מין האל' לשמר' מהרכה מההוקי' אשר יתכן שיוזקו בהם כמו שביארנו בביאורנו לספר איוב ובספר מלחמות השם · ובאלו שני ההדדין מהחלוף גם כן היה אפשר שישתמשו מהגלגלי' הפעולות הרבות המתחלפות אשר ימצאו בזה העול' השפל · וזכר עוד שכבר רבה הש' ית' במציאות' לתועלת השלישית והוא שיהיו מאירי' על הארץ כי בזה ישל' מציאות האדם ושאר הב"ח וזה מבואר מאד כי בזולת האור לא ישיג דבר הכלי אשר בו יראה הב"ח מועשיו והנה ראותו מועשיו הוא הכרחי לו מאד כי הוא מהסבות היותר גדולות אל שיפרש מהמזיק ויכוין אל הכיאות והוא באור' עם זה מבוא אל השלמות המושכלות לפי שהתחלות המושכלות נקנה אותם מן החוש כמו שיתבאר במקומותיו ולפי שכבר רבה במציאות הככבי' כדי שיגיעו

מ"ע ספורנו

כי ערום אתה · שבשביל זה תהיה ערום ראוי להתכסות · היא · שנתת אותה לעזר ולהועיל · נתנה לי מן העץ · והיתה למכשול ובזה יחס אשמתו לקונו מתורת התשובה שהיתה ראויה לו כמו שעשה דוד באמרו אל נתן חטאתי · מה זאת עשית · אמר זה לעורר גם אותה אל התשובה כי לא יחפוץ במות המת כי אם בשובו · ארור אתה מכל · שישיג תאוותיו וצרכיו בצער ובחסרון תענוג יותר מכל שאר בעלי

מ"ע ספורנו

בעלי חיים כאמרם ראית חיה ועוף שהם בני אומנות והם מתפרנסים שלא בצער ופירש זה באמרו · על גחונך תלך שתשיג מזונותיך בצער כאמרם (קדושין פ' בתרא) שהרעותי מעשי וקפחתי את פרנסתי ואמרו כמה טרחות טרח אדם הראשון עד שלא אכל פת: ועפר תאכל · שלא תשיג את התענוג שהיה לך קודם החטא במאכל ובמשתה ובמשגל כמו שקרה לישראל בחטאם כאמר' (פרק בתרא דסוטה) הטהרה בטלה את הטעם ואת הריח והמעשרות בטלו את שומן הדגן: ואיבה אשית שתהיה האשה נמאסת בעיני הנחש הדמיוני אפילו שלא כאמרם אשה חמת מלא גואה ופיה מלא דם וזה ידועה שכל הזכר והנקבה · ובין זרעך ובין זרעה לא יהיה זה בין אדם וחוה בלבד : הוא ישופך ראש הכח הדמיוני ימעיט את התענוג בתחלת השגתו במה שידמה · ויבייר ירחת הזק באיכות התענוג וכמותו וסדרו ואתה תשופנו עקב כי המתאוה כהתגברו יולד הזק בסוף התענוג: הרבה ארבה עצבונך . דם הנדות הנקרא נדת דותה כי אמנם היא אז כל כיום דוה : והרונך הפך מה שהיה קודם החטא באמרם בו ביום נבראו בו ביום שמשו בו ביום הוציאו תולדות וכזאת אמרו שתהיה לעתיד כאמר' עתידה אשה שתלד בכל יום וזה כי אמנם ישראל יהיו לרצון לפני האל ית' כמו שהיה אדם הראשון קודם חטאו: בעצב תלדי בנים תגדלי אותם בצער יותר משאר ב"ח כי אמנם תחשר מלת לידה על הגדול כאמרו אתם בני מיכל בת שאול אשר ילדה לעדריאל בן ברזלי המחולתי: כי שמעת לקול אשתך ביחסה לאל ית' שקר וקנאה: ותאכל מן העץ · שמרית והתחייבת מיתה כמו שהיתה ההתראה: הנה בשביל ששמעת וקבלת את סברתה לחטוא אל ה' תועה: ארורה האדמה שלא תוסיף תת כחה לך בלתי עבודה : ובשביל שמרית ועברת על מצותי: אל עפר תשוב כמו שהעדתי כן כשנתי ואמרתי ביום אכלך ממנו מות תמו' שתהיה מוכן אל המות בסוף : חוה שצריכה לחיות ולגדל הבנים בחטאה: כי היא היתה אם כל חי אף על פי שזה יקרה גם לשאר בנשים שכל מקום היא לבדה נקראת בזה בשם כי היא היתה ראשונ' לכלן: ויעש כתנות עור בלתי השתדלות אד' כענין לעתיד כאמרם (פרק בתרא דכתובות) עתידה ארץ ישראל שתוצי' גלוסקאות וכלי מילת · וילבישם שלא יגרשם ערומים מן בלבשם אחר כן בהשתדלותם יחשבו שהוסיפו מעלה : כאחד ממנו לדעת טוב ורע הוא יודע טוב ורע עם היותו בגלמנו ואם יהיה נצחי בזה הענין הנה ירדוף כל הימים אחר הערב ויסלין אחרי גוו כל הפנה שכלית וכל מעשה טוב ולא ישיג האישור הרוחני המכוון מאת האל ית' בגלמנו [illegible]

רלבג

שיגיעו מהם התועלות הנזכרות המניאם באופן שיתכן שיגיעו מהם ולזה המניאם בשעור אשר הם בו מהגודל ובמרחק אשר הם בו מהאור ובשיעור מהתנוע' מהמהירות והאיחור שהם בו · כי אם היה מתחלף ענינם באחד מאלו הענינים ממה שהם בו היה בלתי מגיע מהם זה התועלת · והמשל שאם היה השמש יותר גדול ממה שהוא היה נפסד זה המניאות השפל בקיץ מחוזק החום וכן אם היה יות' קרוב לארץ ממה שהוא · ואם היה יותר קטן או יותר רחוק מהארץ היה נפסד זה המניאות השפל בסתיו מחוזק הקור · ואם היתה תנועתו יותר מאוחרת ממה שהיא היה נפסד זה המניאות השפל מקיץ לחוזק החום לאורך התמדת השמש בפאה הצפונית ובעתיו לחוזק הקור לאורך התמדת השמש בפא' הדרומית · ואם היתה תנועתו יותר מהיר' היה החום אלום בקיץ יותר מן הראוי והקור בסתיו · וכן ראוי שנבין הענין בככב ככב · ובהיות הענין כן הנה הוא מבואר כי הוא ית' מפני שרל' הככבים כדי שיגיעו מהן אלו התועלות הנה המניאם ה' באופן היותר שלם שאפשר שיגיעו מהם אלו התועלות · ואמר שתכף פרלה הש' ית' זה היה כן · וספר שכבר עשה השמש לתמשול ביום והירח בלילה והככבים אשר להם ג"כ ממשלה מה כמו שקדם · וזכר שכבר עשאם באל שיגיעו מהם אלו התועלת הנזכרות ר"ל שיאירו על הארץ כדי שיוכל הב"ח לראות מוחשיו · ולמשול ביום ובלילה בדרך שיסודרו מהם אלו המקרים המתחלפים והמתחדשי' בזה העולם השפל כשימשול זה פעם וזה פעם כמו שקדם · ולהבדיל בין אור הכוכב והוא עת היותו על האופק ובין חשך הכוכב והו' עת היותו תחת האופק · וכן יהיה אור הכוכב קורבתו מהפאה הצפונית אשר שם הישוב כי אז יהיה כאלו הוא חזק בזאת הפאה הצפונית · וחשך הכוכב יהיה מרחקו מהפא' הצפונית כי אז יהיה כאלו אלום בה · ולזה אמר בכאן · ולהבדיל בין האור ובין החשך תמורת מה שאמר ראשונה להבדיל בין היום ובין הלילה להוסיף ביאור על מה שכיון בזה המאמר · ולזה אמר ולמשול ביו' ובלילה תמורת אמרו והיו לאותות ולמועדי' ולימים ושנים ממה שיוסיף גלוי ושלמו' על מה שבארנו בזה המאמר ר"ל אמרו והיו לאותות ולמועדים ולימים ושנים · ואמר אחר כן שהשם ידע שמה שהמניאו מהכוכבים הוא טוב · ויחס ההויה זאת ליום רביעי : **והנה** בכאן שני ספקות גדולות ראוי שנשתדל בהתרם · האחד שכבר התבאר ממה שאמרנו שאלו הככבים המניא' השם יתעלה בעבור אלו הנמצאות השפלות ויהיה אם כן הנכבד בעבור הפחות וזה שקר עלום אצל החכמים · והשני שכבר היו ראוי לפי הסדור הטבעי שתייחס זאת ההויה ליום השלישי כי השמים והככבי' קודמים בסבה ובמציאות ליסודות ולמה שיתהוה מהם : **ונאמר** שהספק הראשון ואם הוא מפורסם הנה אין התירו ממה שיקשה · וזה שכבר יראה תמיד שהנכבד ישלים השפל במה שישפע לו ובזה האופן ישלים השם יתעלה כל הנמצאות כמו שהסכימו עליו הפילוסופים ובעלי התורות ולא נאמר מפני זה שיהיה השם יתברך בעבור הדברים השפלים ממנו אבל נאמר שמציאותו הוא באופן מהשלמות שיוכל להשפיע משלמותו לכל הנמצאות לפי מה שאפשר להם שיקבלו ממנו · ואמנם מה שהוא מן השקר שישלם הנכבד בפחו' רוצה לומר שיקנה הנכבד שלמות מהפחות עד שיהיה הפחות משלים הנכבד · ובהיות הענין כן הנה יסוד זה הספק במה שאמרנו וזה כי הגלגלים נמצאו בעבור עצמותם ולמה שיהיה יותר נכבד להם שיתנועעו משימצאו כי היתה התנועה חיים לדברים הטבעיים הושמו מתנועעים · ולפי שכבר אפשר להם בתנועתם שישפיעו שלמות לנמצא השפל והיה יותר נכבד להם שישפיעו משלא ישפיעו לפי שזה דרך הנמצאים השלמים שיעדף להם מהשלמות באופן שישפיעו ממנו לזולתם הושמו תנועותיהם באופן שישלמו בהם הנמצאות השפלות · ולזה המצי' השם ית' בקצת חלקיה' ניצוצים מאירים שיהיו כלים להם להשפיע למה שלמט' מהם מאד הגיגוני' המגיעים מהם ובזה הותר זה הספק והוא עיון נפלא מאד נבוכו בו רבי' : והוא מבואר שזה ההיתר לא יספיק בשלמות אם לא בהנחת העולם מחודש ולזה זכרה בכאן התורה בריאת הכוכבים והתועלות המגיע מהם אשר בעבורו נמצאו להעמידנו על שהעול' מחודש כי העיון יחייב עם ההתבוננות הטוב שבריאת הכוכבים הוא לאלו הפעולות לבד לא לעצמות הגלגלים כמו שביארנו בספר מלחמות השם והיה ג"כ לככבי' פעולות מתחלפות עם היותם מטבע אחד אי אפשר ג"כ שישלם לפי הטבע ולא התחלפותם משאר חלקי הגלגל כי הם עמו מטבע אחד אי אפשר גם כן שישלם לפי הטבע ולא התחלפותם קצתם מקצ' ושיהי' זה מאיר מעצמו וזה יקב' האור מזולתו ולא התחלפות מאשר חלקי הגלגל כי הם עמו מטבע אחד ולזה תלקח הוראה חזקה בענין הככבים בחדוש העולם כמו שביארנו בספר מלחמות יי' · ואולם מספק הב' הנה הוא קשה מאד וראוי שנאמר בהיתרו לפי קלורנו ונאמר כי התורה זכרה זה הספו' להעמידנו

על חכמת הנמצאות לפי מה שאפשר בחדוש העולם · ולזונה עם זה לפי מה שילאה מדבריה להיישירנו אל הדברי שיישיר אותנו אליה מצד העיון שבעולם מחודש ולפי שהגלות הארץ הוא מהדברים שיישיר בכפשותנו אמונת החדוש לפי מה שאי אפשר שייוחס ענינו אל הטבע כמו שביארנו בספר מלחמות יי' · הנה דלתה התורה לזכור בריאת הככבים אחר בריאת הגלות הארץ כדי שלא נטעה בשניחס הגלות הארץ אל הכוכבים כמו שעשו הפילוסופים כשלא מצאו בכאן סבה אחרת ייחסו אליה הגלות הארץ · וכבר יראה שהוא בלתי אפשר שתיוחס זאת ההויה אל הככבים לפי שאם הענין כן היה ממקום הנגלה מהארץ שלם הסבוב כי הככבים האלו סובבים סביב מחלק הארץ אשר תחתיהם סבוב · שלם על יחס אחד ואנחנו לא נמצא הענין כן אבל נמצא שהחלק הנגלה מהארץ לא יעדיף על חצי הקף המקום ההוא הנגלה כמו שהתבאר בספר מלחמות השם באופן שלם ובכאן הותר זה הספק :

ויאמר אלהים ישרצו המים

ראוי שנליע בכאן מה שכבר התבאר בספר ב"ח ממדרגות הב"ח והוא שהחי היותר חסר מהב"ח המולידי' מינם הוא המימיי ואחריו המעופף ואחריו החי ההולך בלתי מדבר והאדם הוא הב"ח השלם בתכלית מה שאפשר ויורה על זה במה שנזכר שם · כי החי המימיי עושה ביצה בלתי שלמה והחי המעופף עוש' ביצה שלימה והחי ההולך מוליד ב"ח ובזאת ההדרגה נזכרת בכאן בריאתם רוצה לומר שכבר נזכרת תחלה בריא' המימיי ואחריה בריאת החי המעופף ואחריה בריאת החי ההולך הבלתי מדבר ואחריה' בריאת החי המדבר ולהיות מדרגת העופף ממוצעת בין מדרגת המימיי וההולכיי · אמרו רבותינו ז"ל על העופות שנבראו מן הרקק אשר הוא מים וארץ מעורבי' · והנה לרוחק בריאת האד' מבריאת שאר הב"ח היה ראוי שיפריד לבריאתו יום אחד · ואמנם זכר עמה בריאת הב"ח ההולך להיותו במדרגת ההיולי הקרוב לו ולהיות הולדת החי המימיי והמעופף חסרה נצטרכו לברכת פריה ורביה רוצה לומר שהם צריכין להשגחה אלהית נוספת בהולידם כדי שתשלם ההויה ויתקיים מינם יותר מה"בח ההולך כי הוא עושה ב"ח בגופו וזאת ההשגחה היא שנתן להם השם ית' כלי תשלם בו הולדתם החסרה ולזה נתברכו הדגי' והעופות בשיפרו וירבו ולא נתברך הב"ח ההולך · ולזאת הסבה לא היה צריך האדם שיתברך שיפרה וירבה כי כבר נתן לו השם יתעל' בבריאתו כח שלם להולדי' ולזה הסכימו רבותינו ז"ל שמה שנאמר בכאן לאדם ויאמר להם אלהים פרו ורבו ומלאו את הארץ הוא מצות עשה · ובכאן עוד סבה אחרת תחוייב שיהיה זה המאמ' מצוה לא נתינת טבע על ההולד' והוא שזה הפועל רוצה לומר חיבור הזכר והנקבה הוא באדם מהבחירה כי באדם כח אל שיעשה זה הפועל ואל שלא יעשהו ואפשר לו גם כן שיעשהו בזולת עשיית פרי כשיהיה דש מבפנים וזורה מבחוץ כמו שאמרו רבותינו ז"ל על אונן במה שספרה עליו התורה · והיה אם בא אל אשת אחיו ושחת ארצה · מה שאין כן בשאר הבעל חי והכרעת השם יתברך אחד משני חלקי האפשר אשר תפול בהם הבחירה אל שתהיה אליו הבחירה הוא בהכרח מצוה לא טבע ובהיות הענין כן הנה יהיה בלי ספק זה המאמר מצו' · ואולם נזכר' בכאן לפי שהיא הולכת מדרגת השלמה מהבריאה האנושית כי בזה יתקיים המין האנושי ולפי שהוא זכר בכאן בריאת שאר הדברים הנולדי' ממינם והסבות העוזרו' להם לקיום מינם כדי שימשך המציאות זכר גם כן זאת המצוה עם זכירת בריאת השם האדם · וראוי שתדע שזאת המצוה נתנה על הר סיני עם שאר המצות התוריות כי התור' לא נתנ' פעמים כמו שהסריפו ז"ל זה בפרק גיד הנשה ואמנם היה זה כן לפי שהתורה בכלל' תמצאה מיוחסת למשה רבינו עליו השלום וזה נכפל הרב' בתורה ובדברי הנביאים · אמר תורה צוה לנו משה מורשה קהלת יעקב · זכרו תורת משה עבדי · עם שכבר נתייחד משה ע"ה בזאת המדרגה מהנבואה מבין שאר הנביאי' ולזה יחוייב שתהי' התור' בכלל' נתונ' ע"י משה רבי' ע"ה עד שכבר תמצא שמצות מילה שנו' בה אברה' הושב הלווי בה בתורה אמר וביום השמיני ימול בשר ערלתו וראוי זה להיות כן לפי שהתור' בכלל' היא נימוס אחד יכון בו אל תכלית אחד במספר והוא השלמ' האנושית והפועל האחד במה שהוא אחד במספר ראוי שתהי' הגעתו בעלמות מאחד במספר וגם כן הנה הנבואה האחת במה שהיא אחת תמצאה תמיד מגעת לנביא אחד ואם הגיע לשנים הגיע בכללה לאח' ולאח' מהם כמו שתרא' מנבואות ישעיה וירמיה במה שנתכבאו יחד על דבר אחד · ואולם החסרון המגיע בנבואה הוא שכבר יקרה שלא יודע פירושה לו כמו הענין בנבואת דניאל אבל עכ"פ תגיע אליו כל הנבואה לא חלק זולת חלק ובהיות הענין כן הוא מבואר שבכלל התור' ראוי שיהי' נתן ע"י משה · ואם נתן

אמרי נועם

הבל ולקין לא שעה ולא פנה ה"ר ערץ פי' ולכך לא שעה לקין דלא הביא אלא לאחר שמילא כריסו והיה לו להביא קודם שנהנה מן הבכורות אבל הבל הביא מבכורות צאנו ומחלביה קודם שנהנה ד"א שהביא מפרי הפשתן שנתארריה ולא יותר עד שאמר הקב"ה לא תוסיף עוד לקלל את האדמה:

חזוקני

ופרדס שלך שלא יכנסו חיות השדה ותנמים קאי אאדם : בזיעת אפיך זה הקוסס שמזיע תחילה כעת הטורח וקללה זו לא נתקיימה אלא בעובדי אדמה אבל בעצב תלדי בנים נתקיימה בכל הנשים לפי שמוה שעאה והשיאה ולפיכך גדולה קללתה : עד שובך אל האדמה · אבל משתשב אל עפרו ומת בטלה גזירה כמו שפיר': חוה · ל' חיות מנזרת היה הוה : אם כל חי א"ר סימון אחו של כל חיי' שכל מאה ושלשים שנה שפי' אד' מאשה היו הרוחות וזכרים ששמשמין ממנה ויולדת מהם ורוחות נקבו' מתחממ' ממנו ויולדות הה"ד אשר בהעותו והוכחתיו בשבי אנשים ד"א אם כל חי ל' גבירה כמו שקמתי אם בישראל · כתנות עור· פר"שי חלקין כצפורן כלומר לא היה בעור שער לאפוקי ממאן דאמר עור ארנבים שלא שער : כתנות עור · פר"שי נטור גופם ונפרס כמו יאכל כדי עורו אחרי גופו ואין לפ' עור בהמה שעדין לא נתפטט בהמה וכן תרגם אונקלוס למשך בשריהון · ד"א כתנות עור מעור וזנו של לויתן ששטו הקב"ה ושלא הנשאר לצדיקי' לעתיד לבא : וילבישם · בתחלה ויעשו להם חגורו' משמע מתני' ולמטה ולבסוף כתנות עור וילבישם לכל גופם · ועתה פן ישלח ידו · מקרא קצר הוא ועתה ראוי הוא להיום נטרד מכאן פן ישלח ידו שהכל בידי שמים חוץ מיראת שמים · ועתה פן ישלח ידו · גלוי וידוע כי גם בתוך הגן יכול הקב"ה לשמור את האדם שלא יקח מעץ החיים אלא כנגד מדת הדין שהיתה מקטרגת עליו לגרשו דכר הכתוב וגלוי לפניו אם יהיה מכוסה לא יעמוד בנסיון לפיכך עשה לו לפנים משורת הדין לגרשו משם להיות לפתחון פה לומר אף אילו היה שם לא היה מפר ציווי · ולקח גם מעץ החיים אחרי אשר הורגל לעבור לאכול מעת הדעת יפרוץ הוא גדר עץ החיים ויאכל ממנו ועוד שלא נזהר רק על עץ הדעת · ואכל וחי לעולם · וא"ת והלא כתוב לעיל כי ביום אכלך ממנו מות תמות והכא עבר הוא על הצווי ואכל ממנו ואיך יוכל לחיות לעולם א"א י"ל עץ החיים היה שם חיים ורפואה לאוכל מעץ הדעת דאי לא תימא הכי אלא מות תמות ממש הרי לאחר מיתתו לא יהיה לו יכולת לאכול מעץ החיים אלא ע"כ לא נברא עץ החיים אלא לתקן קלקול עץ הדעת ומות תמות פי' תהא נשפט כמת · ד"א אמר הקב"ה כבר נקנסתי מיתה עליו וגזרתי · על עץ החיים שכל האוכל ממנו יחיה לעולם ואם יאכל האדם ממנו ואיך יתקיימו ב' גזירות הללו · לפיכך נכון שאטרדנו מגן עדן ד"א אם יוליד בנים בתוך הגן לא יחטאו לקנוס עליהם מיתה ואם יאכלו מעץ החיים יחיו לעולם לפיכך טרדו · וישלחהו · מג"ע כדין רוצח בשגגה לפי שבשביל הוא מיתה לעולם על אכילת עץ הדעת עדין לא היה בו דעת ובינה · ויגרש את האד' לא בא כתוב זה לומר שגרשו הקב"ה שכבר כתוב וישלחהו אלא כך פירש כאשר גרשו השכין הכרובי' · הכרובי' גזרות מפחידות את רואיהן ונידם להט חרב המתהפכת שיש לה להט משני צדדי' · קניתי איש את יי' בברית' עולם דהיינו מבראשית עד אלה תולדות השמים לא נזכר הק"בה אלא בשם אלהים נוטר שברא עולמו במד' הדין ובעשיית העול' כתקונו דכי' כן אלה תולדות השמים עד והאדם ידע הוא נזכר בשתי אזכרות לומר לך ששתף הרחמים עם מדת הדין אולי יוכל עולמו לעמוד ואל תשיבני אף כי אמר אלהים אשר בתוך הגן אמר אלהים כי יודע אלהים לפי שהם דברי הנחש ומוה ומן האדם ידע ואילך שיכר הרע בא ומתנדל בבריות סילק הקב"ה את מדת דינו ונזכר במדת רחמים לבדה להתנהג בה עם בריותיו כדי להעמיד ולקיים עולמו · מקץ ימים · שנולדו שנה תמימה נקראת ימים ע"ש שכל הימים חוזרין לסדרן כבתחלה בארוכה ובקצרה : ויבא קין מפרי האדמה · ממותר מאכלו כדכתיב ויהי מקץ ימים ויבא קין וגומר לאחר זמן כאן פר"שי ורש פשתן הביא ולפיכך אל מנחתו לא שעה לפי שהביא ממותר מאכל ומן האדמה שנתקללה אבל הבל הביא דבר חשוב קודם שנהנה מהן כדכתיב מבכורות צאנו ומחלביה ולפי שבא קלקול על ידי שני קרבנות הללו הוהירם הקדוש ברוך הוא שלא יתחברו צמר ופשתים יחדיו · וישע · פרש"י ויפן וכן אל ישעו פו"ק דפסוק זה איננו בישעיה ואינו ואל ישעו בדברי שקר דאם כן קשה ליה מיכיה וגיס · הלא אם תטיב שאת · לגורין כמו וישא משאות מאת פניו כלומר אם תטיב הדורין מחמור ותביא דורון אחר מתקבל מוטב ואם לא תיטיב הדורון לפתח חטא' רובץ לפתח דצריך החטא שמור שלא תוכל לנקות עצמך בדברים ופסוק זה מקרי ב' הוא כמו לכן כל הורג קין כל מכה יבוסי ויגע בצנור · ד"א אם תטיב שתכבוש יצרך מהרוג אחיך שאתה מתקנא מתקנא בו יש לי נשאת עונותיך לשון נושא עון ואם לא תטיב שלא תכבוש יצרך לפתח ביתך העונש רובץ קטאת לשון עונש כמו אם יקרך עון כזה דנבי בעל אוב ויכול אתה לברנו אם תרגה וא"ת הוא יברם מפני ולא אוכל נבור מיני אתה תמשול בו כלומר שתקפהו ותוכל להורגו ת"ל ואליך תשוקתו של הבל אחיך להיותו שלם עמך כבראשונ' ולא יברם ממך וא"ת הוא מתאוה ומזנק להכשילך וא"ת הואיל וכך הוא לא תענש עליו ת"ל ואתה תמשול בו כיצר הרע : ד"א ואת' תמשול בו כיון שאמר לו הקב"ה והבל לא הכשי' כדבר לפיכך ויקם קין אל הבל אחיו ויהרגהו : ואליך תשוקתו פר"שי הוא ואת' תמשול בו באחיך בדין נטלת בכורה שהרי בכור אתה ויש אגדה בבראשית רבה על מה היו מדיינין אמר [illegible]

[illegible]

אי הבל אחיך · להכנס עמו בדברי נחת אולי ישוב ויאמר אני הרגתיו וחטאתי לך : לא ידעתי · נעשה כגונב דעת העליונה : השומר אחי · לשון תימה הוא וכן כל הא הנקודה בחטף פתח : דמי אחיך · דמו ודם זרעיותיו · דבר אחר שעשה בו פצעים הרבה שלא היה יודע מהיכן נפשו יוצאה : מן האדמה · יותר ממה שנתקללה היא כבר בעונה וגם בזו הוסיפה לחטא : אשר פצת' את פיה לקחת את דמי אחי' וגומר · והנני מוסיף לה קלל' אצלך לא תוסף תת כחה : נע ונד · אין לך רשות לדור במקום אחד : גדול עוני מנשוא · בתמיה אתה טוען עליונים ותחתוני' ועוני אי אפשר לטעון : לכן כל הורג קין · זה אחד מן המקראות שקצרו דבריהם ורמזו ולא פירשו : לכן כל הורג קין · לשון גערה כה יעשה לו כך וכך עונשו ולא פי' עונשו : שבעתי' יקם · איני רוצה להנקם מקין עכשו לסו' שבע' דורות אני נוקם נקמתי ממנו שיעמוד למך מבני בניו ויהרגהו וסוף המקרא שאמר שבעתים יוקם והיא נקמ' הבל מקין למדנו שתחלת המקרא לשון גערה הוא שלא תהא בריה מזיקתו וכיוצא בו ויאמר דוד כל מכה יבוסי ויגע בצינור ולא פי' מה יעשה לו אבל דבר הכתוב ברמז כל מכה יבוסי ויגע בצינו' ויקרב אל השער ויכבשנו ואת העורים וגו' וגם אותם יכה על אשר אמרו העור והפסח לא יבא דוד אל תוך הבית המכה את אלו אני אעשנו ראש ושר כאן קצר דבריו ובדברי הימים פירש יהיה לראש ולשר : וישם יי לקין אות · חקק לו אות משמו במצחו : ויצא קין · יצא בהכנעה כגונב דעת העליונה : בארץ נוד · בארץ שכל הגולי' נדים שם : קדמת עדן · שם גלה אביו כשגורש מגן עדן שנא' וישכן מקדם לגן עדן לשמור את שמיר' דרך מבוא הגן שיש ללמוד שהיה אדם שם ומצינו רוח מזרחית קולטת בכל מקום את הרוצחי' שנ' אז יבדיל משה וגו' מזרח שמש · דבר אחר בארץ נוד כל מקום שהולך היתה הארץ מזדעזעת תחתיו והבריות אומרים סורו מעליו זהו שהרג את אחיו : ויהי בונה עיר · ויקרא שם העיר לזכר בנו חנוך : ועירד ילד · יש מקום שהוא אומר בזכר הוליד ויש מקום שהוא אומר ילד שהלידה משמש' שתי לשונות לידת האשה נ"שטרא בלעז וזריעת תולדות האיש אינג"יניריר בלעז כשהוא אומר הוליד בלשון הפעיל מדבר בלידת האשה פלוני הוליד את אשתו בן או בת כשהוא אומר ילד מדבר בזריעת האיש והוא בלעז אינ"ג[illegible]רדיר : ויקח לו למך · לא היה לו לפרש כל זה אלא ללמדנו מסוף הענין שקיים הקב"ה הבטחתו שאמר שבעתים יקם קין עמד למך לאחר שהוליד בנים ועשה דור שביעי והרג את קין זהו שאמר כי איש הרגתי לפצעי וגו' : שתי נשים · כך היה דרכן של דור המבול אחת לפריה ורביה ואחת לתשמיש זו שהיא לתשמיש משקה כוס של עקרים כדי שתעקר ומקושטת ככלה ומאכילה מעדני' וחברתה נזופה ואבלה כאלמנה וזהו שפירש איוב רועה עקרה לא תלד ואלמנה לא ייטיב כמו שמפורש באגדת חלק : עדה · היא של פריה ורביה על שם שמגונה עליו ומוסר' מאצלו · עדה תרגום של סורה : צלה · היא של תשמיש על שם שיושבת תמיד בצלו דברי אגדה הם בבראשית רבה : אבי ישב אהל ומקנה · הוא היה הראשון לרועי בהמות במדברות ויושב אהלים חדש כאן וחדש כאן בשביל מרעה צאנו כשכלה המרעה במקום זה הולך ותוקע אהלו במקום אחר ומדרש אגדה בונה בתים לע"ז כמה דאת אמר סמל הקנאה המקנ' וכן אחיו תופש כנור ועוגב לזמר לע"ז : תובל קין · תובל לשון תבלין תבל והתקין אומנתו של קין לעשות כלי זין לרוצחים : לוטש

אִ֖י הֶ֣בֶל אָחִ֑יךָ וַיֹּ֙אמֶר֙ לֹ֣א יָדַ֔עְתִּי
י הֲשֹׁמֵ֥ר אָחִ֖י אָנֹֽכִי׃ וַיֹּ֖אמֶר מֶ֣ה עָשִׂ֑יתָ
ק֚וֹל דְּמֵ֣י אָחִ֔יךָ צֹעֲקִ֥ים אֵלַ֖י מִן־
הָֽאֲדָמָֽה׃ וְעַתָּ֖ה אָר֣וּר אָ֑תָּה מִן־
הָֽאֲדָמָה֙ אֲשֶׁ֣ר פָּצְתָ֣ה אֶת־פִּ֔יהָ לָקַ֛חַת
אֶת־דְּמֵ֥י אָחִ֖יךָ מִיָּדֶֽךָ׃ כִּ֤י תַֽעֲבֹד֙ אֶת־
הָ֣אֲדָמָ֔ה לֹֽא־תֹסֵ֥ף תֵּת־כֹּחָ֖הּ לָ֑ךְ נָ֥ע
וָנָ֖ד תִּֽהְיֶ֥ה בָאָֽרֶץ׃ וַיֹּ֥אמֶר קַ֖יִן אֶל־
יְהוָ֑ה גָּד֥וֹל עֲוֺנִ֖י מִנְּשֹֽׂא׃ הֵן֩ גֵּרַ֨שְׁתָּ
אֹתִ֜י הַיּ֗וֹם מֵעַל֙ פְּנֵ֣י הָֽאֲדָמָ֔ה וּמִפָּנֶ֖יךָ
אֶסָּתֵ֑ר וְהָיִ֜יתִי נָ֤ע וָנָד֙ בָּאָ֔רֶץ וְהָיָ֥ה
טו כָל־מֹצְאִ֖י יַֽהַרְגֵֽנִי׃ וַיֹּ֧אמֶר ל֣וֹ יְהוָ֗ה
לָכֵן֙ כָּל־הֹרֵ֣ג קַ֔יִן שִׁבְעָתַ֖יִם יֻקָּ֑ם וַיָּ֨שֶׂם
יְהוָ֤ה לְקַ֙יִן֙ א֔וֹת לְבִלְתִּ֥י הַכּוֹת־אֹת֖וֹ
כָּל־מֹצְאֽוֹ׃ וַיֵּ֥צֵא קַ֖יִן מִלִּפְנֵ֣י יְהוָ֑ה
וַיֵּ֥שֶׁב בְּאֶֽרֶץ־נ֖וֹד קִדְמַת־עֵֽדֶן׃ וַיֵּ֤דַע
קַ֙יִן֙ אֶת־אִשְׁתּ֔וֹ וַתַּ֖הַר וַתֵּ֣לֶד אֶת־חֲנ֑וֹךְ
וַֽיְהִי֙ בֹּ֣נֶה עִ֔יר וַיִּקְרָא֙ שֵׁ֣ם הָעִ֔יר כְּשֵׁ֖ם
בְּנ֥וֹ חֲנֽוֹךְ׃ וַיִּוָּלֵ֤ד לַֽחֲנוֹךְ֙ אֶת־עִירָ֔ד
וְעִירָ֕ד יָלַ֖ד אֶת־מְחֽוּיָאֵ֑ל וּמְחִיָּיאֵ֗ל
יָלַד֙ אֶת־מְת֣וּשָׁאֵ֔ל וּמְתֽוּשָׁאֵ֖ל יָלַ֥ד
אֶת־לָֽמֶךְ׃ וַיִּֽקַּֽח־ל֥וֹ לֶ֖מֶךְ שְׁתֵּ֣י נָשִׁ֑ים
שֵׁ֤ם הָֽאַחַת֙ עָדָ֔ה וְשֵׁ֥ם הַשֵּׁנִ֖ית צִלָּֽה׃
כ וַתֵּ֥לֶד עָדָ֖ה אֶת־יָבָ֑ל ה֣וּא הָיָ֔ה אֲבִ֕י
יֹשֵׁ֥ב אֹ֖הֶל וּמִקְנֶֽה׃ וְשֵׁ֥ם אָחִ֖יו יוּבָ֑ל
ה֣וּא הָיָ֔ה אֲבִ֖י כָּל־תֹּפֵ֥שׂ כִּנּ֖וֹר וְעוּגָֽב׃
וְצִלָּ֣ה גַם־הִ֗וא יָֽלְדָה֙ אֶת־תּ֣וּבַל קַ֔יִן
לטש

אָן הֶבֶל אֲחוּךְ וַאֲמַר לָא יְדַעְנָא הֲנָטַר
אֲחִי אֲנָא׃ וַאֲמַר מָה עֲבַדְתָּא קָל דַּם
זַרְעָיָן דַּעֲתִידִין לְמִפַּק מִן אֲחוּךְ
קָבְלִין קֳדָמַי מִן אַרְעָא׃ וּכְעַן לִיט אַתְּ
מִן אַרְעָא דִּי פְתַחַת יָת פּוּמַהּ לְמִסַּב
יָת דְּמֵי אֲחוּךְ מִן יְדָךְ׃ אֲרֵי תִפְלַח
יָת אַרְעָא לָא תוֹסִיף לְמִתַּן חֵילַהּ
לָךְ מְטַלְטַל וְגָלֵי תְּהֵי בְאַרְעָא׃ וַאֲמַר
קַיִן קֳדָם יְיָ סַגִּי חוֹבִי מִלְּמִשְׁבַּק׃ הָא
תָרֵיכְתָּא יָתִי יוֹמָא דֵין מֵעַל אַפֵּי אַרְעָא
וּמִן קֳדָמָךְ לֵית אֶפְשָׁר לְאִטַּמָּרָא
וָאֱהֵי מְטַלְטַל וְגָלֵי בְאַרְעָא וִיהֵי כָל
דְּיִשְׁכְּחִנַּנִי יִקְטְלִנַּנִי׃ וַאֲמַר לֵיהּ יְיָ
בְּכֵן כָּל דְּיִקְטוֹל קַיִן לְשַׁבְעָא דָרִין
יִתְפְּרַע מִנֵּיהּ וְשַׁוִּי יְיָ לְקַיִן אָתָא בְּדִיל
דְּלָא לְמִקְטַל יָתֵיהּ כָּל דְּיִשְׁכְּחִנֵּיהּ׃
וּנְפַק קַיִן מִן קֳדָם יְיָ וִיתֵיב בְּאַרְעָא גָּלֵי
וּמְטַלְטַל דַּהֲוָת עֲבִידָא עֲלוֹהִי
מִלְּקַדְמִין בְּגִנְּתָא דְעֵדֶן׃ וִידַע קַיִן יָת
אִתְּתֵיהּ וְעַדִּיאַת וִילֵידַת יָת חֲנוֹךְ וַהֲוָה
בָּנֵי קַרְתָּא וּקְרָא שְׁמָא דְקַרְתָּא כְּשׁוּם
בְּרֵיהּ חֲנוֹךְ׃ וְאִתְיְלִיד לַחֲנוֹךְ יָת עִירָד
וְעִירָד אוֹלִיד יָת מְחוּיָאֵל וּמְחִיָּיאֵל
אוֹלִיד יָת מְתוּשָׁאֵל וּמְתוּשָׁאֵל אוֹלִיד
יָת לָמֶךְ׃ וּנְסֵיב לֵיהּ לֶמֶךְ תַּרְתֵּין נְשִׁין
שׁוּם חֲדָא עָדָה וְשׁוּם תִּנְיֵתָא צִלָּה׃
וִילֵידַת עָדָה יָת יָבָל הוּא הֲוָה רַבְּהוֹן
כָּל דְּיָתְבֵי מַשְׁכְּנִין וּמָרֵי בְעִיר׃ וְשׁוּם
אֲחוּהִי יוּבָל הוּא הֲוָה רַבְּהוֹן כָּל דְּמַמְנַן עַל פּוּם נַבְלָא דְיָדְעֵי זְמַר כִּנּוֹרָא וְאַבּוּבָא׃
וְצִלָּה אַף הִיא יְלֵידַת יָת תּוּבַל קַיִן
רבהון

אי ח' וסי' אי הבל אחיך · ואמ' אי אלהימו ועתה ראה אי חנית המלך · אי לזא' אסלות לך · ולרוזנים אי שכר : צעקי' ב' והס' וסי' קול דמי · כי נרפי' : תסף ג' חס' מלרע וסי' לא תסף תת · לא תסף עליו ולא תגרע · תסף רוחם יגועון : כחה ב' וסי' לא תסף תת כחה · אם כחה אכלתי : אסת' ב' וסי' הן גרשת אותי היו' · אז מפני' לא אסתר · ואחד ואסתר ממנו : מצאי ב' חס' וסי' הן גרשת אותי · כי מצאי מצא חיים : שבעתים ו' וסי' לכן כל הורג קין · כי שבעתים יקם קין · ואור החמה · אמרות ה' אמרות · והשב לשכנינו שבעתים · ונמצא ישלם : יקם ג' ב' קמץ וא' פתח וסי' קין קין · לא יקם כי כספו הוא · קדמאה (ובתראה) קמץ : כשם ד' וסי' כשם בנו חנוך · כשם דן אביהם דיהושע : כשם הגדולים · וחברו : ויולד ג' וסי' ויולד לחנוך את עירד · ויולד ליוסף · ויולד לאהרן : ומקנה ו' ג' פתחין וג' קמצין וסי' ותלד עדה · ומקנה רב · רכוש ומקנה · ויהי לו מקנה צאן · ותתם השנה · וערים עשה לו ומקנה צאן ובקר ב' קדמאי פתחין : תובל ו' פתחין וסי' וצלה גם היא ב' בפסוק ושמתי בהם אות · יון תובל · ראש משך ותובל · לרקמות תובל :

טעם אי כמו איה ומלת איפה מורכבת ממלות שתי': צועקים אלי איננו דבק עם קול וכן קול דודי הנה זה בא אל דודי הוא שב בא כאשר פירשתי בשיר השירי' והטעם כי שמע צעק' דמיו שנשפכו על האדמה והמתרגם אמר על בניו שהיו בכחו להולידם · ומלת ארור מן האדמה שיבא לו חסרון מפאת האדמה שיזרע ויטע כי הוא היה עובד אדמה ולא תתן האדמה עוד קציר ופרי ויצטרך ללכת אל ארץ רחוקה ממקום אדם אביו שהוא קרוב אל הגן ולא ישקוט במקום אחד רק ינוע · וי"א כי ונד מקוצן כמו לנוד לו ועל דעתי שנד אחי נע וכמוהו הנה ארחיק נדוד · ופי' גדול עוני מנשוא על דעת כל המפרשים שהודה חטאו · ופירוש נשוא כטעם סלוח כמו נושא עון ולפי דעתי שהעברים יקראו העקב הבא והעונש הרע הבא בעבור העון חטאה וכן כי לא שלם עון האמורי אם יקרך עון ויגדל עון בת עמי והטעם כי זה העונש גדול לא אוכל לסבלו ויורה על האמת זה הפירוש הפסוק הבא אחריו · ופי' פצתה פתח' וכן הבל יפצה פיהו · וטע' ומפניך אסתר שיש מקום יקבל כח ותראה בו נכבודת השם והשם הכל מלא כבודו : שבעתי' · עד שבע' דורות כי אין זאת המלה מרבעה עשר ולא שלש מאות ומ"ג והעד ואור החמה יהיה שבעתים ואחר כן ביאור הנביא דברו ואמר כאור שבע' הימים · וטעם יקם שתלקח נקמתו וכן לא יקם והטעם כי השם האריך אפו על קין עד שבעה דורות ואל תתמה לחשוב איך חיה כל אלה השנים והנה שת אחיו חיה עם נח שנים רבות גם יתכן שיקר' זרע קין בשם אביה' כמו ישראל ויש אומ' כי האות קרן ואחרים אמרו שנתן חוזק בלבו והסיר פחדו ממנו והנכון בעיני שהשם עשה לו אות עד שהאמי' והכתוב לא גלה האות : בארץ נוד · קראו כן בעבור שהיה נע ונד : קדמת עדן · מזרח עדן והוא לפון מהגן · ונקרא שם העיר חנוך כשומרון על שם שמר וכן מגרי' ולמך ששי לקין ושביעי לאדם · וטעם עדה וצלה אל תשים לבך לשמוע אל דברי הגאון במו' כי אלו היינו יודעי' כל לשון הקד' אז היינו נוכל לדעת כל הקורות כטע' משה ויששכר ופירוש אבי הראשון וכמוהו אב גם אביב ולעולם לא יסמך כי אם בי"וד · ואחיו אח : כנור ועוגב · מיני כלי נגינות והיא חכמה גדולה : לוטש

בעל הטורים

צועקי' ב' במסור' הכא צועקי' אלי ואידך על כן הם צועקים וגומר ופרש"י התם אומר שנצטרע והיה שוחט תינוקות של ישראל ורוחץ בדמם וזה הוא קול דמי אחיך צועקים · מוצאי ב' במסור' הכא ואידך כי מוצאי מצא חיים וזה הוא שאמרו חכמינו ז"ל למיתיבי' בה כמה דהיי : למפתחיל' בה כמה דאתא וזהו והיה כל מוצאי יהרגני · הנה בגימ' עד"י בגימטריא חנו"ך · ובהדי בגימטריא מטטרון: שלק' הק'ב"ה אחד מהן של קודם דור המבול ואחד מן אחר דור המבול · דהיינו חנוך ופנחס והעלם לשמים שיעידו [illegible] הנפלים

מ"ע ספורנו

אי הבל אחיך · באיזה מקום קברת אותו וזה אמר למען ישוב כי לא יחפוץ במות המת: לא · ידעתי חשב שהיתה השאלה מה היה לו מפני שלא דרש ה' להשיג נבואה או רצון כמו קודם לכן שחשב קין שלא ידע האל ית' בפרטים זולתי בדבקם בו : ארור אתה מן האדמ' · מקולל ומחוסר מטוב האדמ' : אשר פצתה את פיה · שנשתמשת בה לכסות הריגת אחיך וכנגד זה לא תשתמש בה עוד כמו שנשתמשת קודם לכן לצרכי חייך ולא הוצרך לפרש ענש הרוצח כי הדין מבואר בשכל על כל מזיק שכאשר עשה כן יעשה לו: גדול עוני מנשוא · אחר שראה שהאל ית' משגיח בפרטי' נבהל חשב שידע בלי ספק שאינו של מחשבת בהיותו מתחרט אלא מפני העונש וזה אחר ההפגר שהעיר בו האל ית' לשוב בתשובה והוא מרה וכזה אמר' שלא היתה לחטאות קוה תשובה מכפרת ומגינה על העונש שנענש עתה כענין שאול בדבר עמלק באמרו לשמואל חטאתי אחר ההפגר והערה שהעירהו שמואל לשוב מחטאתו ושנענש באמרו וימאסך ממלך : והיה כל מוצאי יהרגני · ויהיה העונש גדול מאד ממה שגזרת: [illegible]

רלב"ג

[illegible]

באור דברי הפרשה :

[illegible]

חזקוני

[illegible]

רלבג

לתכלית אשר בעבורו נמצא ונברא וכבר בראו גם כן באופן היותר שלם שאפשר בבריאתם עד שמה שנשיגהו מן הטוב והחכמה אשר המציא בבריאתם ואם הוא רב מאד כמו שהתבאר בחכמה הטבעית אינו זכרון תועלת אברי הב"ח הנה הוא מעט מזער בהיקש אל מה שיש מן הטוב ומן החכמה בבריאתם · ולפי שהפח שנתן להם בצירתם על ההולד הוא כח חסד ברכם השם יתברך כשיפרו וירבו וימלאו הדגים את הארץ בימים והעוף יפרה וירבה בארץ וזאת הברכה היתה שנתן להם בטבע כחות עוזרי להשלים תולדותיהם החסרה כמו שקדם · וכבר נתיחסה זאת הבריאה ליום החמישי :

ויאמר אלהים תוצא הארץ

ביאור מלות הפרשה :

בצלמנו כדמותנו נאמר על השכל האנושי כמו שביאר הרב המורה אשר הוא מתייחס באופן מה אל עולם המלאכים כמו שהוא מבואר למי שידע טבע השכל האנושי והשגתו איך הוא והנה אמר זה השם יתברך בלשון רבים ר"ל מה שאמר נעשה אדם בצלמנו כדמותנו לפי מה שקדם מן ההויות השפלות מהבעלי נפש תמצא שנזכר ה' ליסודות שתתהוה מהם ההויה ההיא אמר תדשא הארץ ישרצו המים תוצא הארץ ואולם באדם להמציא בו צורה בלתי היולאני' בפני מה לא ייחס היותו אל היסודות נפרדים אבל אל היסודו' תיוחס היות חמרו והויית צורתו הנבדלת אל העליונים כאמרו והרוח תשוב אל האלהים אשר נתנה ולזה תמצא רבותינו ז"ל במקומות רבים שהאדם נברא מהעליונים ומהתחתונים ומה שאמר שישלטו בשאר ההויים על הארץ הוא מבואר שכלם נבראו לעבודתו כמו שהתבאר בחכמה הטבעית והוא ג"כ סבה תכליתית בבריאתם באופן מה וזה כי החמר קבל אלו הצורות קצת באמצעות קצת כדי שיוכן לקבל צורה האנושית והיא הצורה האחרונה אשר החומר הראשון כחיי בקבולה ואמנם ברך אותם השם ית' בנתינת זה השלטנות להם לפי שכבר תמצא רבים מהב"ח אשר הם צריכים מאד לעבודת האדם יותר חזקים מאד מן האדם ולולי זה השולטנות אשר לאד' עליהם לא היה מגיע מהם לאדם התכלית אשר בעבורו נמצאו · ואמרו ויאמר אלהים הנה נתתי לכם את כל עשב וגומר היא בריאה ונתינת טבע לא מצוה והעד הנאמן אמרו בסוף העניין ויהי כן ואופן הבריאה הזאת הוא שנתן בכח האד' שיהיו הצמחים מזון לו עם היותם רחוקים מאד מטבעו וכן נתן זה הכח לשאר הב"ח ומזה המקום יוסר זה הספק אשר יסופק בזה המאמר וזה שהוא מבואר מצד העיון ומצד התורה שהרצון האלהי לא ישתנה וכבר יחשב שיתחייב מזה המאמר שישתנה רצון השם במה שיצוהו מהמצות וזה שכבר יחשב שהשם יתברך מנע בזה המאמר אכילת בשר לאדם ואחר כך התירו לנח אמרו כל רמש אשר הוא חי לכם יהיה לאכלה וזהו שקר עצום ראוי שיברח ממנו כל בעל דעת וכבר אמרו זה בדרש קצת רז"ל אלא שבאלו מעניני' ובכיוצא בהם לא נביט למאמר' אומר כמו שהורנו הרב המורה אבל נמשך אל מה שיאות על שרשי התור' והעיון · והוא מבואר שאין ההאמנה בכל מה שאמרוהו רז"ל מחוייבת לנו כי כבר ימצאו בהם דברים סותרי' קצתם קצת ולזה לא נרחיק היות בכאן דברי' בלתי צודקי' בכמו אלו הדברים וכבר יחשב שעם כל זה יתחייב לנו שישתנה הרצון האלהי במה שיצוהו מהמצות שכבר התיר לבני נח אכילת כל הב"ח אמר כל רמש אשר הוא חי לכם יהיה לאכלה ואח"כ אסר קצת' בתורה ונאמר שאם היה בא האיסור לבני נח בכללם היה זה בלי ספק שנוי בחק הרצון האלהי אבל למה שלא נאסר זה אלא לקצתם והם בני ישראל הנה אין שנוי כי אמנ' רצה הש"י בישראל שיהיו יות' קדושי' מכל האומות כמו שאמר בזה העניין בפרשת ביום השמיני והתקדשתם והייתם קדושים כי קדוש אני ולזה מנע מהם קצת מה שהתיר לבני נח וכזה תמצא שאסר לבני אהרן קצת דברים הם מותרי' לנו לרצותו בהם שיהיו יותר קדושים משאר בני ישראל ואסר לכהן גדול קצת דברים הותרו לבני אהרן לרצותו שיהיה יותר קדוש מהם כמו שנז' בתורה ולזה אמר הנביא יי' חפץ למען צדקו יגדיל תורה ויאדיר · ר"ל כי ברצותו בצדק ישראל הגדיל להם התורה והאדירה במה שהרבה להם מהמצות ובכאן הותר זה הספק :

ביאור דברי הפרשה :

אמר השם יתברך שתוציא הארץ מיני הב"ח ההולכים המולידים מינם וכן היה ר"ל שכבר עשה הש"ית כל מיני ה"בח הבלתי מדברים ההולכים בזה האופן וידע הש"ית במה שהמציאו מזה שהו' טוב למה שהמציאו בתכלית מה שאפש' בו כי הוא שם יצירתו באופן היותר נכבד שאפשר למה שכוון בו ואח"כ אמר הש"י לעליונים ולתחתונים שיעשה מהם אדם בעל שכל ואמר ה' גם כן שיהיה זה האד' באופן מהבריאה שישלטו איש בכל הבעלי נפש הנמצאי' בעולם ההויה וההפסד וכן עשה ר"ל שכבר ברא השם יתברך בזה האופן את האדם בצורה האנושי' המיוחסת לו והוא השכל ההיולאני ולזה בראו בצלם העליונים כמו שקדם כי שכל האדם נתייחס באופן מה לשכל העליונים והנה בראם זכר ונקבה כי בזולת זה לא תשלם ההולדה ובזה ראוי שנבין שיהיה זה העניין במה שבראו השם יתברך משאר מב"ח והנה ברכם הש"י להשגחה על קיומם ושמירתם ואמר להם שיפרו וירבו וימלאו את הארץ ויחזיקו בה · ר"ל שכבר גזר בהבראם שילוה האד' בזה כשימצ' שם מקבל ראוי שתנתן התורה על ידו ונתן להם גם כן ביום הבראם שישלטו בדגת הים ובעוף השמים ובכל הרמש הרומש על הארץ · וכבר זכרנו במה שקדם שמה שאמר בכאן פרו ורבו הוא מצות עשה נצטוינו בו בסיני · וכבר נזכרה בכאן להיותה הולכת מדרגת השלמו' מזאת הבריאה האנושית לפי שבה יתקיי' המין האנושי ועוד שכבר היתה ראויה זאת המצוה ושאר המצות התוריו' הנוהגת מנהגה להנתן מן היום שנברא אדם אלא שלא היה שם נביא יהי' ראוי שינתן התור' על ידו עד עת בא משה רבי' אדון הנביאים ולזה תמצא אותם רז"ל אומרים שהתורה נבראה קודם שנברא העולם ובהיות העניין כן הנה יהיה זה המאמר התוריי כאלו נאמר אז להיותו מכוון בעת הבריאה ולהיותו הכרחי להתמיד מציאות המין האנושי ולזה ג"כ נזכר בזה המקום והנה ראוי שנבאר שרשי זאת המצוה מהמצות הנאמרות בה כמו שיעדנו ונאמר כי השרש הראשון מזאת המצוה הוא שהוא לאיש ולא לאשה וזה שהאשה אין ספק בידה לעשות והמצוה אמנם תצוה למי שאפשר לו שיעשה ואמנם שאין ספק ביד האשה לעשות זאת המצוה הוא מבואר לפי שאין לאשה התחלה בזה הפועל אבל היא מקבלת הפועל ואין בבחירת' ג"כ עשיית זה הפועל כי כבר אפשר שתכין עצמה לקבל זה הפועל ולא ישלם ממנה פרי להיות הזכר לש מבפני' וזורע מבחוץ · וכבר נתבאר זה השרש בשני מיבמות :

השרש השני שלא יפטר האדם מפריה ורביה אם לא יהיו לו זכר ונקב' ישלם בהם מלא כל הארץ · וזהו שאמרו פרו רמז בו על ההולדה ואמר ורבו רמז בו חיוב הרבוי בהולדה ואמרו ומלאו את הארץ יתחייב שישלם בזה מלא הארץ · והנה הרבוי הראשון בהולדה הוא שנים לפי שאי אפשר לקיום העול' בלא זכרים ובלא נקבות הנה יהיו אלו שנים זכר ונקבה · ובזה ישלם מלא הארץ כי האד' ואשתו הם זכר ונקבה ואם יולידו זכר ונקב' לא יחסר מלא הארץ בהפקדם עד שישלם בזה האופן קיום אנשי הארץ על ענין אחד ויתבאר ממה שאמרנו שאם היה הזכר סרים או הנקב' אילוני' או שמתו ולא הולידו הנה לא נפטר האב מפריה ורביה כי אלו התולדות לא ישלם בהם מלא הארץ אבל נפקד מקומם במותם · ואולם אם הוליד זכר ונקבה ומתו ונשאר לו מהם זכר ונקבה הנה הוא פטור מפריה ורביה כי כבר השלים חקו במה שהוליד ונשאר לו מהם מה שישלם בו מלא הארץ אבל אם לא הוליד האב זכר ונקבה והיו לו ממי שהוליד אותו זכר ונקבה הנה לא נפטר האב מן פריה ורביה כי לא השלים חוקו הראוי לעצמו · וכבר נתבאר זה השרש וכל מה שחוייבנו ממני בשני מיבמות :

השרש הג' שהאדם יתחייב בזאת המצוה מעת היותו ראוי על מנהג הטבעי להוליד הולדה שלמה ישלם בה מלא הארץ וזה יתבאר ממה שאמר ומלאו את הארץ · וכבר זכרו רז"ל שזה הזמן היא מן התורה לפי מה שהיה מקובל אצלם מעת היותו בן כ' שנה לא קודם זה · ואע"פ שהוא יכנס בגדר שאר המצות מעת היותו בן י"ג שנה ויום אחד · והסבה בזה שהאדם בהכנסו לגבול י"ג שנה ויום אחד ימצא בו המותר הזרעי מעט להכלות מזונו בגדול החזק הנמצא לו סביב הזמן ההוא ולזה אם יוליד אז יהיה ההולדה חסרה לפי המנהג הטבעי ובזה תמצא שאפלטון יצוה במה שחבר מהנהגת המדינה החשובה שלא יתחברו הזכרים לנקבו' אם לא אחר שיגיעו קרוב לזמן אשר הגבילוהו חז"ל כדי שיהיו הנולדי' שלמי היצירה וכבר נתבאר זה השרש בפרק ראשון מקדושין ואולם מה שיתחייב מאלו השרשים בשבית אין מבוא לזכרו בזה המאמ' והמשל שכבר יתחייב מזה במי שלא קיים פריה ורביה שלא ישא אשה בלתי ראויה להוליד ושלא יקיימנה אם נשאה אם לא ישא עמה אחרת בת בני' ואלו הדינין ג"כ התבארו בו מיבמו' ובמקומות מכתובות :

והנה התועלת בזאת המצוה מבואר והוא שימשך ממנה קיום המין האנושי כי האדם להיות פעולתיו בבחירתו היה אפשר לו שישחית מינו כאשר תאמר אם תשלם ההסכמ' בין האנשים להמנע מהוליד ולזה השגיחה בו התורה בזה האופן ולזאת הסבה בעינה תמנעתנו התורה מהשחית כלי ההולדה ומהרביע ב"ח כלאי' כי ההולדה תפסק בזה האופן כמו שהתבאר בספר ב"ח · ואחר שנשלם לנו ביאור שרשי המצוה הזאת · ועולתה נשוב למה שהיינו בו מהביאורי' אמר הש"י הנני נותן לכם את שיהיה כל עשב זורע זרע ופרי עץ הזורע זרע נאות לכם למזון ובזה אתן כח לכל הב"ח המעופפים וההולכים שיהיה לכם נאות זה למזון עם כל ירק עשב ר"ל שגם עלי הצמחים והאילנות יהיה נאות להם למזון · וכאשר רצה יי' שיהיה זה כן היה כמו שרצהו ואולם זכר בכאן זאת הבריא' כי בה יתקיימו אלו המינין וישמרו מציאות' והנה ידע ה' כל אשר עשה והנה טוב מאד למה שכוון בו וכבר המציאו באופן היותר שלם שיהיה אפשר וכבר כלל בזה המאמר כל אשר עשה לפי שמה שעשה מהעולם היה קצתו בלתי מכוון בעצמו ולא נשלם הטוב עד השלם התכלית אשר בעבורו היה מה שלפני התכלית וכן הטוב השלם לא נשלם לעולם בכללו עד שיהיה בשלמותו ותמותו וכבר יחס זאת ההויה ליום הוא וכבר הודיענו בזה פרש אחד נבנית עליו כל החכמה הטבעית והוא שאין בנמצאות הטבעיות דבר לבטלה :

ויכלו השמים והארץ וכל צבאם

באור מלות הפרשה

ויכל אלהי' ביום השביעי פירש בו זולתינו ענין ההשלמ' והביאם זה אל שיפרשו ביום השביעי קודם יום השביעי וזה זר מאד עם שיהיה בזה המאמ' מותר כי אח' שכשלמו שמים וארץ וכל צבאם בששת הימים שזכר הנה כלתה המלאכה בהכרח קודם יום השביעי · ולזה יהיה פירושו אצלנו מעניין חשק וכוסף כטעם ותכל דוד שהוא מעניין החשק כמו שאמר נכספה וגם כלתה נפשי ואם יספק מספק עלינו ויאמר שאם היה הדבר כן יהיה אסר נפש כמו ותכל דוד שהרצון בו ותכל נפש דוד לפי שזה הפועל הוא נקשר עם הנפ' אמרנו לו שזה אמנ' יתכן כשהיה החושק מורכב מגוף ונפש כמו האדם ר"ל שאם ייחס זה החשק לנפש אשר הוא החלק ממנו שאפשר שיוחס לו החשק והכוסף אמנם השם יתעלה אין בו חלק ייוחס לו לבדו החשק כי איננו מורכב ולזה ייוחס החשק אשר הוא חושק אליו בעצמו לא אל חלק ממנו ואופן חשקו ביו' השביעי מלאכתו אשר עשה הוא שהוא חושק בזה הסידור המושכל אשר לעולם אשר הוא השם ית' באופן מה כמו שזכר הפילוסוף במה שאמר שהשם יתברך הוא נימוס הנמצאו' וסדרם ויפרש עם מה שכבר ביארנוהו מזה בספר מלחמות יי' והוא אשר ממנו השתלשל המציאות רוצה לומ' שבזה הסדור המושכל הגל ה' המציא העולם כמו שימציא הפועל הכלי מהסדור המושכל אשר לו בנפשו כאלו תאמ' שהנגר יעשה הכסא מהסידור המושכל אשר לו בנפשו ולזה תמצא רבותי' ז"ל שאמרו שבקצת שם הש"ית נברא העולם אמרו שהעולם הזה נברא בה"א והעולם הבא ביוד וסמכו אל זה מה שאמר הכתוב כי ביה יי' צור עולמי' · וזה נפלא מאד ומסכי' לאמת כבר תבין זה כשתתבונן במה שביארנוהו מזה העניין בספר מלחמות יי' וזה החשק אשר לה' יתע' בזה הסדור המושכל הוא סבה שישיגהו אל הש"ית תמיד ובזאת ההשגה יהיה נשמר זה המציאות על עניינו כמו שהתבאר למי שיפליג העיון באלהיות וזה כי השכלים הנפרדים יחשקו גם כן להדמות לבוראם להיותו הולך מהם מהלך הפועל והצורה והתכליות וישיגו מזה הסדור לפי מדרגתם ויחשקו לעשות לפי מה שיגזרהו הסדור ההוא לפי מה שנתן להם השם ית' מהפעולו' בהשלמת העולם ובשמירתו ויתנועעו הגלגלים בעבור זה הציור באופן אשר הם מתנועעים בו וישלימו בזה כל הנמצאות :

ביאור דברי הפרשה :

אחר שכבר זכר מדרגות הבריאה בשלמות חתם מאמרו שכבר נשלמו באלו הששה ימים השמים והארץ ומה שבהם מן הנמצאות ולפי שזאת הפעולה איננה במדרג' המלאכה אשר נעשה אנחנו באומנו' שלא תצטרך אלא הפועל אחר ההשלמה כאלו תאמ' הבית כשיבנה כבר יתקיים ואם נעדר הבונה אבל היא צריכה אל הפועל תמיד יעמידנה וישמרנה כמו שהתבאר באלהיות הנה זכר שביו' השביעי חשק הש"ית הסדור המושכל אשר לנבראות שהחשק ההוא הוא סבת קיום המציאות כמו שקדם ואז שבת מכל מלאכתו אשר עשה ר"ל שלא נצטרך אחר זה לחדש הנמצאות על זולת המנהג הטבעי והנה נתיחסה ליום השביעי זאת ההשג' והחשק אשר הוא סבת קיום העולם על עניינו אחר שנברא כי היא כמו מדרגת שביעית לבריאה אבל היא המדרגה היותר נכבדת .

אמרו בב"ר משל למלך שעשה לו חופה סיידה וכיירה מה היתה החופה חסרה כלה שתכנס לחופה. כך מה היה העולם חסר שבת · ורבנן אמרי למלך שעשה לו טבעת מה היתה חסרה חותם שלך כך מה היה העולם

חסר

לטש כל חרש נחשת וברזל ואחות
תובל קין נעמה : ויאמר למך
לנשיו עדה וצלה שמען קולי נשי
למך האזנה אמרתי כי איש הרגתי
לפצעי וילד לחברתי : כי שבעתים
יקם קין ולמך שבעים ושבעה :
כה וידע אדם עוד את אשתו ותלד בן
ותקרא את שמו שת כי שת לי
אלהים זרע אחר תחת הבל כי הרגו
קין : ולשת גם הוא ילד בן ויקרא
את שמו אנוש אז הוחל לקרא בשם
א יהוה : ס זה ספר תולדת אדם
ביום ברא אלהים אדם בדמות
אלהים עשה אתו : זכר ונקבה
בראם ויברך אתם ויקרא את שמם
אדם ביום הבראם : ויחי אדם
שלשים ומאת שנה ויולד בדמותו
בצלמו ויקרא את שמו שת : ויהיו
ימי אדם אחרי הולידו את שת
שמנה מאת שנה ויולד בנים ובנות :
ה ויהיו כל ימי אדם אשר חי תשע
מאות שנה ושלשים שנה וימת :
ס ויחי שת חמש שנים ומאת
שנה ויולד את אנוש : ויחי שת
אחרי הולידו את אנוש שבע שנים
ושמנה מאות שנה ויולד בנים
ובנות : ויהיו כל ימי שת שתים
עשרה שנה ותשע מאות שנה וימת :
ס ויחי אנוש תשעים שנה
י ויולד את קינן : ויחי אנוש אחרי
הולידו את קינן חמש עשרה שנה
ושמנה מאות שנה ויולד בנים
ובנות : ויהיו כל ימי אנוש חמש
שנים ותשע מאות שנה וימת :
ס ויחי קינן שבעים שנה ויולד
את מהללאל : ויחי קינן אחרי
הולידו את מהללאל ארבעים שנה
ושמנה מאות שנה ויולד בנים
ובנות : ויהיו כל ימי קינן עשר
שנים ותשע מאות שנה וימת :
טו ס ויחי מהללאל חמש שנים
וששים שנה ויולד את ירד : ויחי
מהללאל אחרי הולידו את ירד
שלשים שנה ושמנה מאות שנה
ויולד

(מסורה קטנה: ג' חס' · ו' · ב' בס"ס · ב' ל' · י' ד' י"א · כלם מל' · וחד כהברא · ל"ג · ג' חס' · ז' בכ"ר · סיל"נע ד' בטע' · כל אוריי' חס' · ו' בעניין)

דהוון דכל ידעי עבידת נחשא
ופרזלא ואחתיה דתובל קין נעמה :
ואמר למך לנשוהי עדה וצלה שמען
קלי נשי למך אציתו למימרי לא
גברא קטלית דבדיליה אנא סביל
חובין ואף לא עולימא חבלית
דבדיליה ישתיצי זרעי : ארי שבעה
דרין איתליאו לקין הלא ללמך בריה
שבעין ושבעא : וידע אדם עוד ית
אתתיה וילידת בר וקרת ית שמיה
שת ארי אמרת יהב לי יי בר אוחרן
חלף הבל דקטליה קין : ולשת אף
הוא אתיליד בר וקרא ית שמיה
אנוש בכן ביומוהי חלו בני אנשא
מלצלאה בשמא דיי : דין ספר תולדת
אדם ביומא דברא יי אדם בדמות
אלהים עבד יתיה : דכר ונוקבא
בראנון ובריך יתהון וקרא ית שמהון
אדם ביומא דאתבריאו : וחיא אדם
מאה ותלתין שנין ואוליד בדמותיה
דדמי ליה וקרא ית שמיה שת :
והוו יומי אדם בתר דאוליד ית שת
תמני מאה שנין ואוליד בנין ובנן :
והוו כל יומי אדם דחי תשע מאה
ותלתין שנין ומית : וחיא שת
מאה וחמש שנין ואוליד ית אנוש :
וחיא שת בתר דאוליד ית אנוש
תמני מאה ושבע שנין ואוליד בנין
ובנן : והוו כל יומי שת תשע
מאה ותרתא עשרי שנין ומית :
וחיא אנוש תשעין שנין ואוליד ית
קינן : וחיא אנוש בתר דאוליד ית
קינן תמני מאה וחמש עשרי שנין
ואוליד בנין ובנן : והוו כל יומי
אנוש תשע מאה וחמש שנין ומית :
וחיא קינן שבעין שנין ואוליד ית
מהללאל : וחיא קינן בתר דאוליד
ית מהללאל תמני מאה וארבעין
שנין ואוליד בנין ובנן : והוו כל
יומי קינן תשע מאה ועשרא שנין
ומית : וחיא מהללאל שיתין
וחמש שנין ואוליד ית ירד :
וחיא מהללאל בתר דאוליד
ית ירד תמני מאה ותלתין שנין
ואוליד

רשי

לוטש כל חרש נחשת וברזל · מחדד אומנות נחשת וברזל כמו ילטוש עיניו לי חרש אינו לשון פועל אלא לשון פועל בנ"רי שהרי נקוד קמץ קטן וטעמו למטה כלו' מחדד ומתקן כל כלי אומנות נחשת וברזל : נעמה היא אשתו של נח בבראשית רבה : שמען קולי · שהיו נשיו פורשות ממנו מתשמיש לפי שהרג את קין ואת תובל קין בנו שהי' למך סומא ותובל קין מושכו ורואה את קין ודומה לו כחיה ואמר לאביו למשוך בקשת והרגו וכיון שידע שהוא קין זקנו הכה כף אל כף וספק את בנו ביניהם והרגו והיו נשיו פורשות ממנו והוא מפייסן שמעו קולי להשמ' לי לתשמיש וכי איש אשר הרגתי לפצעי הו' נהרג וכי אני פצעתיו מזיד שיהא הפצע קרוי על שמי וילד אשר הרגתי לחבורתי נהרג כלומר על ידי חבורתי בתמיהה והלא שוגג אני ולא מזיד לא זהו פצעי ולא זה חבורתי : פצע · מכת חרב או חץ נפר"אודה בלשון לעז : כי שבעתים יקם קין שהרג מזיד נתלה לו עד ז' דורות אני שהרגתי שוגג לא כ"ש שיתלה לי שביעיות הרבה שבעים ושבעה לשון רבוי שביעיות אמז לו כך דרש ר' תנחומא ומדרש בראשי' רבה לא הרג למך כלום ונשיו פורשות ממנו משקיימו פריה ורביה לפי שנגזרה גזרה לכלות זרעו של קין לאחר שבע' דורות אמרו מה אנו יולדות לבהלה למחר המבול בא ושוטף את הכל והוא אומר להן וכי איש הרגתי לפצעי וכי אני הרגתי את הבל שהוא איש בקומ' וילד בשני' שיה' זרעי כלה באותו עון ומה קין שהרג נתלו לו ז' דורות אני שלא הרגתי לא כל שכן שיתלו לי שביעיו' הרבה וזהו ק"ו של שטות א"כ אין הקב"ה גובה את חובו ומקיים את דברו : וידע אדם וגו' בא לו למך אצל אדם הראשון וקבל על נשיו אמר להם וכי עליכם לדקדק על גזירתו של מקום אתם עשו מצותכם והוא יעשה את שלו אמרו לו קשט עצמך תחלה והלא פרש' מאשתך זה מאה ושלשים שנה משנקנס' מיתה על ידך מיד וידע אדם וגו' ומהו עוד ללמד שנתוספ' לו תאוה על תאותו בבראשי' רבה : אז הוחל לקרא את שמות האדם ואת שמות העצבים בשמו של הקב"ה לעשותן ע"ז ולקרותן אלוהות : זה ספר תולדת אדם זו היא ספירת תולדות אדם ומדרשי אגדה יש רבים : ביום ברוא וגו' · מגיד שביום שנברא הוליד : שלשים ומאת שנה ע"כ פיר' מן האשה : ויתהלך

אבן עזרא

לוטש · כמו מחדד וכמוהו ללטוש איש את מחרשתו ולדע כי ויאמר למך מאוחר בפרש' וכבר הזכרתי כמוהם שנים וכמוהו ויקח האיש נזם זהב וכן אמור אל בני ישראל אתם עם קשה עורף וכן ואתחנן והטעם כאשר אמרו חכמינו כי עדה וצלה נמנעו כי פחדו להוליד בנים בעבור שיהיו שביעיים לקין ויהרגו או ימותו ועל כן אמר למך לנשיו אני הוא באמת השביעי ואם יפגעני אדם שהוא גדול או ילד יעש לי חבור אז הרגתיו · ומלת הרגתי תמורת אהרוג וכמוהו נתתי כסף השדה אשר לקחתי מיד האמורי ורבי' כמוה' · ואם עד שבעתים יקם קין למך עד שבעי ושבעה בעבור שהוא הרג בזדון ואני לא הרגתי והטעם שאמר לנשיו כי כבר בטלה הגזרה על קין ובאמת כי בני למך וכל זרעו מתו במבול ולא נשאר לקין שם מאחם אחיו' וטע' תחת הבל במקומו · ודקדוק הוחל מפעלי הכפל ולולי היות החי"ת מהגרון היה כדגש והוא מגזרת תחלה והטעם שהחלו להתפלל ואלו היה מהלול היה השם סמוך אל המלה : זה ספר תולדות אדם הבנים ובני בנים שהוגי' רק הוא לא הולידוהו אב ואם רק בדמות אלהים נעשה · ומה טעם להזכיר ויוליד בדמותו בצלמו שנתן בו השם כח תולד' להוליד דמותו עד שידמה מעשהו לעליון ולא הזכיר כן על קין והבל גם לא הזכיר כמה שנים חיה קין וכן כמה שני היה כשהוליד בנו חנוך בעבור שנמח' שם הבל גם קין במבול והזכיר הריג' קין להראות צדק השם ואם האריך אפו העניש בסוף כטעם ונקה לא ינקה : חנוך

מסורה

דהאזנה ב' וסי' נשי למך · בנות בוטחו' : וילד ב' וסי' וילד להברתי · וילד זקוני' : ותקר' את שמו י' וסי' פו' במסר' רבת' : שת ד' קמצין וסי' כו' במסר רבת : לי אלהי' י"א וסי' כו' במסר' רבת' : מאת ג' חסר וסי' אחרי הולידו את שת · אחרי הולידו את נח · ארץ ארבע מאת שקל : ויולד מל' כולהו כולהו בטעם במ"א ויש"א לו יהודה נשים שתים : בנים ובנות כל קרי' בנים ובנות במ"א · ויולד בנות ובנים · וישא לו יהודה נשים שתים : ויהיו כל ימי ז' בענין וסי' ויהיו כל ימי אדם · ויהיו כל ימי שת · ויהיו כל ימי אנוש · ויהיו כל ימי קינן · ויהיו כל ימי מהללאל · ויהיו כל ימי ירד · ויהיו כל ימי מתושלח ויהי שת ד' בטעם · וסי' שילנע · שת · ירד · למך · נח · עבר :

מ"ע ספורנו

שמען קולי נשי למך · נוטה על ענין : אמרתי שאספר נעריי הרגתי לפצעי אבלתי בעצמי מפש שהיה ההרוג אבי : וילד לחבורתי שהיתה החבור בעצמי מפש בעה שהיה ההרוג בני : ולמך שבעי' ושבעה שיהיה הנעד' שאנטער על זה כל ימי הרנס יותר מן הנער שהנטער קין על היותו נע ונד וזה כי הנטער למך כל ימיו על שהרג את קין זקנו ותובל קין בנו

חזקוני

רלב"ג

סבר שבת וזה מאמר כפלא מאד לפי מה שרגנו כי בלי ספק מה שאמרנוהו

ואולם זה הספר ואולם נתחיל לבאר שנמשך לזה בתורה מספור סודות המציאות
ואנחנו מתנצלים תחלה אם לא ימצאו דברינו מסכימים ללשון התורה במה שקדם
לנו מהביאור לפי פשוטי הכתובים על האופן שנמצאו מסכימים ללשון הענינים
הנמשכים לזה הושמו בתורה נעלמים מאד במשלים חזקי ההעלם וההסתר :

והתכלית המכוון בו לפי הנראה לנו הוא להודיע הכלים אשר נתן ה' ית' לאדם
להגיעו אל ההצלחה הנפש אשר בה יהיו לנו אלו החיים הנצחיים

ואנחנו מגיעים בכאן הלצה מקפת בכל מה שילכלה: זה הספור הנמשך לזה עד
פרשת והאדם ידע את חוה אשתו וזה שכבר התבאר בספר הנפש כי השכל
האנושי ערום בתחלת הבריאה מכל המושכלות אשר ישיגם ושהשכל הפועל הוא
אשר ישפיע לו המושכלו' באמצעו' החוש והכח הדמיוני והכח הזוכר וזאת ההשפעה
אשר ישפיע לו בהודעת סודות המציאות העמוקים תדמה לברק או ללהט החרב
המתהפכת שיוצץ פעם ויעלם פעם מפני קושי הגעת ההתבודדות אשר יצטרך
לשכל האנושי מבין שאר כוחות הנפש בזה האופן מההשג' כמו שביארנו בביאורינו
לשיר השירים וכבר זכר זה הרב המורה נ"ל בספרו הנכבד המורה נבוכים וכבר
ביארנו זה בראשו' ממלחמות יי' שההצלחה שתגיע לאדם בהשכילו מנימוס הנמצאו'
וסדרס ויושרס כפי מה שאפשר לו ושבזה האופן יחיה שכלו החיים הנצחיים ויותר
מה שאפשר שיודע לו מסודות המציאות הוא מה שבזה העולם השפל · ר"ל הסדור
המושכל אשר לו ואולם בשמים ומה שעליהם במדרגה תהיה השגתו חלושה לרוחק
מציאותו ממציאותם בערך ובמקום וכבר התבאר בספר הנפש שהכח המדמה והכח
המתעורר יניע הב"ח אל מה שיתנועע אליו או ממנו וזה המדמה כבר יצייר דבר
מהדברים המוחשים ויתעורר כח המתעורר מהציור ההוא ויניע הב"ח אל שיתקרב
למוחש ההוא אשר ציירו הכח הדמיוני או שיברח ממנו ולפי שבזה האופן יקרה לאדם
שימשך אחר ההנאות הגופיות אשר הם המרחיקות אותו משלמותו הנה יהיה הכח
המתעורר הוא יצר הרע והכח הדמיוני הוא המנהיגנו הנה כבר התבאר לך שהכח
הדמיוני הוא כלי להגעת השלמות לאדם והוא בעינו כלי להרחקת השלמות את שזה
אמנם יהיה מגלדים מתחלפים המכוון בו ביצירתו הוא ההגעה אל השלמו' ומבואר
ג"כ שבכאן השגות אנושיות אין לאדם במה שהוא אדם אבל ישתתף בהם האופן
מה לב"ח והוא השגת הטוב והרע כשו תאמר ידיעת הערב מהדברים והבלתי ערב
אשר הוא טוב ורע אבל קצת האנשים והמועיל מהם והמזיק והנאה מהם והמגונה
כי על כל אלו הדברים יאמר הטוב והרע לפי מה שיראו האנשים עד שקצתם ישים
הטוב הערב והרע הפכו וקצתם יראה שהטוב הוא הנכבד והרע הפכו וקצתם יראה
שהטוב הוא הנכוח והשררה והרע הפכו וקצתם יראה שהטוב הפעולות היפות והרע
הפכם כמו שנזכר בספר המדות · הנה אלו הדברי' ואם הם מגיעים לאדם באופן
מה מהשכל באמצעות החושים כמו הענין בשאר ההשגות האנושיות הנה לא יגיע
בקניינם לאדם ההשארות הנפשי המכוון בו אבל אולי ירחיקהו ממנו וזה אם נמשך
לדברים הערבים להנאה המגעת לו מהם אם מלד שיכלה זמנו בחקירות או הדברי'
ותמנע ממנו ההשגה בנימוס הנמצאו' וסדרם ויושרם אשר בה תהי' ההצלח' האמיתית
כמו שקדם ואולם אמר שכבר ישתתף באלו ההשגות באופן מה לב"ח כי השגת
הערב והבלתי ערב תמצא משותפת להרבה בב"ח וכן תמצא בקצת הב"ח ההשגה
המועיל והמזיק עד שהם יברחו מהדברים המזיקים להם ואם לא קדם להם הרגשה
כברוח אפרוחי התרנגולים מהעוף האוכל אותם והשה מהזאב ויקרבו אל הדברים
המועילים כמו שתמצא בחולדה שכאשר נשכה הנחש תלך לעשב אחד בעל קוצים
ותגלגל עליו כדי שינקב עורה במקומות רבים ויצא ממנה ארס הנחש וכן תמצא
בסנונים שכאשר ינקרו עיני אפרוחיה תבקש עשב הסנונים אשר הוא מועיל לזה
תועלת נפלא ובכלל הנה מה שתמצא' לב"ח הם הרב' וכן תמצ' בקצת הב"ח השגת
המגונה והנאה עד שיאמרו שהסוס לא יבא על אמו והגמל לא ישמש בפני כל בריה
והתרנגול לא יזקק לתרנגולות אם לא פייסה תחלה ולהיות דעות האנשי' מתחלפות
בעניין הטוב והרע זה האופן מהחלוף עד שהטוב אצל קצתם הוא זולת הטוב אצל
קצתם יתחלפו תכונות האנשים חלוף רב כי כל אחד מהם יבחר במה שהוא טוב
אצלו כמו שנזכר בספר המדות ומבואר גם שנקבת האד' תתיחד מבין שאר הנקבות
הב"ח שהיא נבראת לעבודת הזכר באשר ישלם לו הפנאי להשתדל במושכלו' להגיע
אל הצלחתו · ואולם נקבות שאר הב"ח לא ימצא בהם זה היתרון לזכר על הנקבה ·
הנה זהו מה שראינו להגיעו קודם שנכנס לביאור זאת הפרשה וכמעט שכל ענייני
זאת הפרשה מבוארים בו :

ומהנה נתחיל בביאור מלות זאת הפרשה אשר באו בזה הספור · לנפש חיה
ר"ל לנפש אשר ימצא בה החיות והקיום בעצמותה מה שאין כן בנפש
שאר הב"ח כי היא ההיולאנות ולזה היא נפסדת בהפסד החומר ואולם נפש האדם
היא נבדלת באופן מה כמו שביארנו בא' ממלחמות יי' ומזה הצד היה אפשר בה
שתשאר קיימת בהפרדה מן החומ' ומפני זה תרגום אנקלוס ע"ה לנפש חיה לרוח
ממללא הורה בזה שהו' תואר לנפש המדברת אשר בה האדם אדם ומזה הענין ג"כ
באמרו כל אשר יקרא לו האד' נפש חיה הוא שמו וזה שמה שקרא אדם מהשמות
אין הרצון בו קריאת השם לפי הסכמת הלשון לבד מזולת שיורה על מהות זה השם
הנקרא בו אבל הרצון קריאת השם המורה על מהות דבר ודבר והשמות אשר זה
ענינם הם הגדרי' אמרו בב"ר בשעה שבא השם לברא אדם הראשון נמלך במלאכי
השרת אמר להם נעשה אדם אמרו לו אדם זה מה טיבו אמ' להם חכמתו מרובה
משלכם הביא לפניהם עופות ובהמות וחיות אמר להם זה מה שמו ולא היו יודעין
העבירן לפני אדם ואמר לו זה מה שמו ואמר זה שור וזה חמור וזה סוס וזה גמל
וכו' כבר הורו לך שקריאת אלו השמות חכמה נפלאה ואם היתה קריאתם לפי
הסכמת הלשון לבד לא תהיה בזה חכמ' כי כבר היה יכול לקרות באי זה שם שירצה
כאלו תאמר שכבר היה אפשר לו שיקרא לשור חמור ולחמור שור לפי הסכמות ומה
שהוא בזה התואר לא יהיה יחוד השם לנקרא בו חכמה אבל כאשר הנחנו השמות
ההם על מהות הדברים הנקראים באלו השמות היה בזה מהחכמה מה שלא יעלם
לאחד מבעלי העיון · ולזה יחסו ז"ל קריאת אלו השמות לחכמה נפלאה ואמ' שכל
מה שיקרא האדם מהשמות בזה האופן יהיה השם ההוא נפש ימצא בה החיות
בעצמותה כי השם ההוא הוא מושכל הדבר הנקרא בו ואלו המושכלות כשהגיעו
לאדם הם נצחיו' כמו שביאר' בראשון ממלחמות יי' גם הוא רמז אל השכל ההיולאני
ואופן המשל בזה שכמו שימצאו בגן הנטועי' אשר הוא כחיי עליהם בכח כן ימצאו
בשכל ההיולאני המושכלות אשר הוא כחיי עליהם בכח וכבר כפל המשל בזה
האופן בשיר השירים כמו שביארנו שם · ובדברי רז"ל תמצא ג"כ זה המשל אמרו
בספרי מתניתא פרק אין דורשין · ד' נכנסו לפרדס וכו' ואמר ה' נטעו כי בזולת
זה לא יהיו נלחמים בו בכח קרוב והנה הודיעונו בזה המאמר שהשכל ההיולאני היה
במדרגת העדר והכח הגמור אבל הוא מוכן ידבק בה זה הכח ולזאת הצורה היה
לאדם מה שהוא ואופן נטיעת זה הגן שהכנו לו כלים להשגת הדברים המוחשים
אשר בהם יגיעו אלו המושכלות בשפע השופע לו מהשכל הפועל כמו שיגיעו לגן

הנטוע הוצאת פירותיו בנהר אשר ישקה אותו באופן הראוי · עדן · הוא רמז אל
השכל הפועל וקראו עדן להיותו תכלית התענוג האפשרי לנו שנדבק בו ונשיגהו
באופן האפשרי לנו וזה התענוג לא ישוער להפלגתו עד שאין יחס לתענוגים
הגופניים אליו וכבר יהיה זה התענוג לאדם על תכליתו אחר המות וזה יתבאר
מהערבו' והתענוג אשר נשיגהו אנחנו במה שנשיג המושכלות בהיותינו דבקים
בחומר אשר לא ידבק בנו כי אם זמן מועט מאד לקושי השמע השפע כחו' הנפש אל
השכל אשר בנו עד שישלם לו כל ההתבודדות הראוי לו בהשגתו והנה אנחנו נמצא
התענוג ההוא נפלא מאד עד שאין יחס לתענוגנו הגופיים אליו וכל שכן יהיה
התענוג ההוא בהשגה שתהיה אחר הפרוד מהחומר יותר חזק להיותו בלתי נפסק
ולהיות השכל משיג אז יחד כל המושכלות אשר קנה בהיותו דבק עם הגוף ולזה
נקרא עדן כי התענוג השלם יהיה לאדם בדבקו בו כפי מה שאפש' וכבר העירו
בו רז"ל על זה הביאור אמרו בפרק חלק מאי דכתיב עין לא ראתה אלהים זולתך
יעשה למחכה לו ואמרו קצתם זה עדן שלא שלטה בו עין מעולם ואם תאמר
אדם הראשון היכן היה דר בגן וא"ת גן הוא עדן ת"ל ונהר יוצא מעדן הנה כבר
ביארו לך מה שהעירונו עליו ואולם אמרם שלא שלטה בו עין מעולם הוא מבואר
שאינו גוף שתשלט בו העין ועין השכל האנושי גם כן לא יתכן שישיגהו בשלמות
כמו שביא' במה שאין ספק בו בה' ממלחמות יי' · מקדם · ר"ל מראשית הענין ·
ויצמח יי' אלהים מן האדמה · הוא מוסף עלמו ואחר עמו ועניינו שכבר הצמיח
הש' ית' מן האדמה כל עץ נחמד למראה וטוב למאכל והצמיח גם כן ממנה בתוך
הגן עץ החיים ועץ הדעת טוב ורע העץ נחמד למראה וטוב למאכל הוא רמז
להשגת הדברים הערבים כי העץ הוא רמז להשגה בזה המשל · וכבר תמצא זה
האופן מהמשל במשלי אמר על השגת התורה עץ חיים היא למחזיקים בה ובשיר
השירים ימצא זה המשל הרבה ועץ החיים הוא סדור המושכל אשר לנמצאות
שהשכל האנושי כחיי על השגתם כי בזאת ההשגה ישיג השכל האנושי החיים
הנצחיים · אמרו בבראשית רבה עץ החיים מהלך ת"ק שנה וכל מימי בראשית
מתפלגין תחתיו · רבי יודן אומר בשם רבי יהודה ב"ר אלעאי לא סוף נופו מהלך
ת"ק שנה אלא קורתו מהלך ת"ק שנה ירצו בזה שעץ החיים הוא הסדור המושכל
אשר לנמצאות השפלות שעורם ת"ק שנה אלא כמו שזכרנו במה שקדם · ולזה
אמרו שכל מימי בראשית מתפלגים תחתיו כי מזה הסדור המושכל יתהוה כל ההוה
מהם כמו שיתבאר בחכמת הטבעית ובמה שאחר הטבע · ואמנם זכרו זה המציאות
השפל לבד להיות השכל הפועל הוא הסדור המושכל אשר מאלו הנמצאות השפלות
כמו שבא' במלחמו' יי' ולהיות האדם יות' כחיי על השגתו מהשגת מה שלמעלה
ממנו ולזה גם כן תמצא שאמרו ז"ל שקומת אדם הראשון היה מהארץ ועד לרקיע
ואחר כך נתמעטה קומתו כשחטא וזאת הקומה שיעורה אצלם ת"ק שנה וראוי
שתדע שעם היות הענין כן תגיע לאדם הצלחתו גם כן במה שיקנה מן ההשגה
בנמצאות העליונות אבל תהיה ההשגה חלושה אשר לו בהם יותר נכבדת ויותר
חשוקה מההשגה החזקה אשר לו באלו הדברים השפלים ואומר שהוא בתוך הגן
לפי שהגן הוא כחיי על השגתו כמו שקדם · ועץ הדעת טוב ורע עניינו ועץ הדעת
דעת טוב ורע וכמוהו הארון הברית וביאורו השגת הערב והבלתי ערב הנאה
והמגונה והמועיל והמזיק ושאר מה שיאמר עליו הטוב והרע לפי מה שיראו האנשי'
ואלו ההשגו' ג"כ בתוך הגן כמו שקד' כי מהשכל האנושי יגיעו באופן מה באמצעו'
החושים והדמיון וכבר אמרו בר"ר שעץ הדעת לא גלהו הקב"ה לאדם ולא עתיד
לגלותו ראה מה כתוב ואשה אשר תקרב אל כל בהמה לרבעה אותו והרגת את
האשה ואת הבהמה · אם אדם חטא בהמה מה חטאת אלא שלא תהא בהמ' עוברת
בשוק ויאמרו זו היא שנסקלו' פלונית על ידה אם על כבוד תולדותיו חס הקב"ה על
כבוד אדם עצמו על אחת כמה וכמה · וכבר אמרו זה לפי שכבר אמרו קצתן שחטה
היתה שהשיגו באכילתה הטוב המגיע ממנו וקצתם אמרו תאנה היתה והשיגו בה
מהערבות מה שהביאם לחקור בטוב וברע · וזה החכם אמר שלא נתגלה זה האילן
לאדם ולא יתגלה וזה לכבוד אדם הראשון ועל דרך האמת אע"פ שכבר נשיג הטוב
והרע באמצעות השכל באופן מה אין ההשפעה בזאת ההשגה המכוונת בעצמותה
מהש"י וראוי שתדע שעדן הוא מקום מהישוב ולמזרחו היה נמצא הגן אשר בו כל
פרי מגדים אמר בעדן גן אלהים היתה וכו' · כל עץ בגן אלהים לא דמה אליו ביופיו
וישם מדברה כעדן וערבתה כגן יי' כגן עדן הארץ לפניו וזה כלו ממה שיורה שזה
מקום נמצא בישוב ושהמקום ההוא רענן ודשן מאד ולזה ג"כ המשיל בו מה שהמשיל
ומן המבואר ג"כ שמעדן יצא נהר להשקות את הגן ההוא · ומשם יפרדו אל הארבע
נהרות המפורסמות שזכר אשר הם נהרות גדולים ישקו חלק גדול מהישוב לפי מה
שהתפרסם מעניינם וזה היה מחכמת זה המשל שפשוטו הוא דבר נמצא כן וזה ממה
שיוסיף העלם והסתר במה שכוון בזה המשל והתפרד הנהרות מהגן הוא משל למה
שיושפע מהשכל ההיולאני אל שאר כחות הנפש כמו שממנו כל עניניהם ופעולותיהם ·
ויקח יי' אלהים את האדם · ר"ל ששם באלו הטבעיות טבע ימשכהו לעבוד ולשמור
הגן בדרך שיוציא פריו וזאת העבוד' והשמיר' היא ההשתמשות בקניין המושכלות
בדרך שיצא מה שבכח הגן אל הפעל והנה זה הטבע אשר ימשכהו הוא מה שיראה
בתחלת הענין באלו הנמצאות הטבעיות תשלמות היצירה וטוב הסדר והיושר כי זה
ממה שימשוך האדם אל שיחקור בענינ' עד שידע הסדור המושכל אשר לאלו הנמצאות
וכבר ביארנו זה בספר שיר השירים אמרו בב"ר כי אמרו ויקח יי' אלהים ר"ל פתהו
אותו כמה דתימה קחו עמכם דברים וזה מסכים למה שאמר אכל תאכל הוא משל
אל ההשגה כי האכיל' תאמר על ההשגה כמו שאמר אכול דבש הרבות לא טוב וכבר
נכפל המשל בזה בשיר השירים ובמשלי · מות תמות · ר"ל תפסק השגתך והפך
זה ותחי רוח יעקב אביה' · מצלעותיו · ר"ל מצדדיו אמרו בב"ר ויקח אחת מצלעותיו
רבי שמואל בר נחמן אמר מן סטרוהי כמה דתימה ולצלע המשכן · ויסגר אשר
והסתיר כמו יסגור על אים והענין היה שהש' ית' ברא על דרך מופת בא' מצדדי
האדם קרום בדמות שליא ברא בו הבשר שנתהוה ממנו חוה ואמנם היה בריאת
האשה מן האיש לפי שהוא הסבה במציאות' ר"ל שהיא נבראת לעבודתו ולהורו' שהוא
במדרגת ההתחלה לה הוסמה בריאתה ממנו כדי שתהיה יותר נשמעת אליו לעבדו
העבוד הצריכ' לו עם שבזה האופן ג"כ נמצאת יותר מתיחסת אל טבע האד' ואולם
בשאר הב"ח אין הענין כן ולזה נבראו יחד ממקום א' וכבר אמרו זה בב"ר ר"ל שאדם
נברא מן האדמ' וחוה נבראת מאד ודע כי אין אמר עצם מעצמי ממה שיתחיל שתהיה
בריאתה מן האדם כשלקח ה' עצם מעצמותיו והוא הצלע שהיה הדבר כן פיה ג"כ
מחוייב לזאת הסבה שתהיה בריאת' ממנו כשלקח ה' חלק מבשרו כי הוא אמר ובשר
מבשרי · וכן אם כשה היה הדב' כן היה האדם חסר זה הצלע אחר בריאת חוה וזה מגונה:
והנחש הוא משל לכח הדמיוני והמשילהו לנחש להיותו מזיק לאדם בהגעת שלמותו
כמו הנחש לאדם ולהיות כל הגעתו מגעת בנסיון ר"ל שכאשר הושב בנחש בדבר פלוני
שהוא מתוק הנה יצייר אותו הכח הדמיוני בזה האופן ולזה תמצא ענין הנחש נופל
בנסיון אמר נחשתי ויברכני יי' בגללך · אמרו ז"ל על הנחש שהוא היה כשעור גמל
ורוכבו

ושמאל רוכב עליו ושהק"בה שחק על גמל ורוכבו וכבר יפילו ז"ל שם סמאל על היצר הרע להיותו נגזר מהשמאל אשר היא הנטייה הדרך הישר וכבר התבאר לך במה שקדם שהכח הדמיוני מנהיג באופן מה הכח המתעורר ומוליך אותו לאשר יפנה במה שיציירהו מהטוב והרע בדברים · מכל חית השדה · הנה קרא הכחות הנפשיי' הנמצאים באדם ובזולתו מהב"ח חית השדה להיותם כמו חיצונים ממהותו המיוחד לו ואמנם היה זה כן לפי שהשדה חוץ לעיר ולזה תמצא שהשתמשו הרבה ליחס מה שהוא חוץ מהדבר אל השדה עד שכבר ביארו ז"ל ובשר בשדה טרפה לא תאכלו הבשר שיצא חוץ למחילתו כמו שנזכר (מסכת חולין בדף סח) בפרק בהמה המקשה ובמקומות רבים מהתלמוד · ולזאת הסבה בעינה לקרא הב"ח המדברי חית השדה להיות מקומו חוץ מהמקום שיהיה בו ישוב בני אדם אמר וחית השדה השלמה לך ואופן היות הכח הדמיוני ערום יות' משאר הכחות המשיגו' ההיולאניו' הוא מבואר כי הוא יצייר מה שירצה לציירו בשלא ימנעהו מזה כחות הנפש ולא ימצא בכל הכחות המשיגות ההיולאניות כח מצייר זולת הדמיון ומזה הצד היה למדמה מבוא גדול בעניין הנבואה ובמה שידמה לה · ומפרי העץ אשר בתוך הגן · ר"ל ההשגות אשר לא ייוחסו לגן בעצמות אלא שהן מגיעות באמצע והם השגות הטוב והרע · והייתם כאלהים יודעי טוב ורע : ר"ל הם השופטים מנהיגי המדינות כי רוב מה שישתמשו במשפטיהן הוא באלו ההשגות כאלו תאמר שהם ייסרו האדם מהשתמש בדברים המגונים או בהמצאת הנזקים וזה מבואר מאד מעניין השופטים כי רוב משפטיהם הוא מגד הטוב והרע · ונחמד העץ להשכיל · ר"ל שהשגתו מגעת בקלות נפלא מה שאין כן בהשגת האמת והשקר אשר תגיע בהם ההצלחה האנושית על תכליתה ואולם הסיא הנחש האשה להיות האשה יותר חלושת השכל מן האיש ולזה היא יותר קלה להתפתות בזה והיא אחר כן הסיתה האדם כי האדם נמשך מאד להסתות האשה הלא תראה פי' שלמה שחכם מכל אדם הטו נשיו לבבו · עלה תאנה · הוא מבואר ואמנם לקחו עלה התאנה להיות בו רחב וקיום עד שלא ימצא עלה רחב כמוהו יהיה אפשר לו הקיום באופן קיום עלה התאנה · מתהלך בגן הקול הוא שהיה מתהלך כאמרו קולה כנחש ילך וכן אמרו ז"ל בב"ר לרוח היום הוא רמז אל העת כקרוב לזריחת השמש כי אז יתעורר הרוח ויכשב וזה העת הוא משל ליציאה מאופל הסכלות לאור החכמה וכדומה לזה בא המשל הרבה בשיר השירים · ויתחבא האדם ואשתו · הוא משל על התחבואו' המוחייב להם מגד נטות השגתם מהמושכלות אל השגת הטוב והרע כי מפני זה כשירצה הפועל להשפיע להם במושכלות לא ימצאם מוכנים והתחבאות היה בתוך עץ הגן אשר נטתה השגתם אליו · ויקרא יי' אלהים אל האדם · הוא על דרך משל ע"ד ויאמר יי' אל השטן · ויאמר יי' לדג · וכמאמר יי' לאשה ולנחש והנה הועילתנו התורה בספרה זה העניין על זה האופן תועלת נפלאה בהנהגה המדינית והיא שאין לשופט לשפוט את האדם אם לא אמת העניין עמו פנים בפנים כי אולי יש לו טענת התנצלות · הלא תראה כי ה' יתברך עם היותו יודע כל הדברים סופר בזה המשל לא ענש אדם וחוה עד שדבר עמם וידע אם יש להם התנצלות וכן העניין במה שבין האדם לרעהו כי לא יאמין האדם מרעהו שעשה דבר או אמר כנגדו אם לא כשיתאמת זה עמו · בזה יוסרו הרבה ההיזקים הנופלים בין בני אדם · ויאמר יי' אלהים אל הנחש · ודע כי זאת הקללה היא דודקת בנחש כי הוא ארור מכל ב"ח ההולכי' בשכבר הוא לבדו נמצא הולך על גחונו ולא הוכנו לו רגלים ללכת כמו העניין בשאר ההולכים שאמר הכתוב ונחש עפר לחמו וכן תמצא שהאיבה קיימת בין הנחש ובין בני אדם עד שיסוף בני אדם מזולת שיגיע לו תועלת מזה ושהאדם כשירצה לשברו ולכתתו בדר' שלא יזיק לו יכהו בראשו כי לא יועיל הכותו במקום אחר או בזנבו כי אחר כן יחיה ויזוקהו כשיכהו הנחש ישבר ויכתת בני אדם בעקבם כי הוא הולך על גחונו ומשם יכתתם וימיתם כי כבר יתפשט הארס בגופם וימותו וזה מחכמת זה המשל ואולם לפי הנמשל יאות זה המאמר גם כן כמו שיתבאר ויהיה ביאור ראש ועקב לפי הנמשל בראשונה ובסוף וכן תרגם אנקלוס ואכלת את עשב השדה · ר"ל שהשגתו תהיה מענין השגת שאר הב"ח כי עשב השדה הוא מזון להם · בזעת אפך תאכל לחם . ר"ל שבקושי גדול תשיג ההשגה האמתי' המיוחדת לאדם והמשילה ללחם להיותו מזון מתוקן לאדם · כתנות עור · הוא כמו שביאר המתרגם במה שהמציא והרצון בו שכבר היו אלו הכתנות באופן מהרכות והחלקות שהיו נאותות ללבשם על עור בשרם והנה המציא ה' ית' אלו הכתנות בפליאה כמו העניין בששת ימי הבריאה ואולם המציאם להם להיות האדם הכרחי ללבוש ישמרהו מהיזק האויר המקיף ואלו המתין זה עד שהתבאר להם דרך המלאכה הזאת יארך הזמן וימותו אם מהחום אם מהקור · ולקח גם מעץ החיים · ר"ל שיקח ההשגה הזאת בזולת הדרך שיגיעו בה אליה · ואכל וחי לעולם · ר"ל שאם אכל ממנו וזה יהיה כשיקח ההשגה על הסדר הראוי יגיע לו ממנו החיים הנצחיים והנה יהיה ביאור העניין כן הלא האדם הושב בזה האופן מהבריאה אשר אפשר לו בה שישיג המושכלות באופן מתיחס השגתו לעליוני' לתכלית שישתמש בה בהשגות הטוב והרע ועתה כיון שמרה והטיא כונתו שמא יהרוס להכנס במושכלות בזולת ההגעות אשר אם יקח ההשגה ההיא על הסדר הראוי יגיע לו מתנה החיים הנצחיים ולזה שלחו מגן עדן לשמרו מן ההריסה ואפשר שנאמר שאמרו פן ישלח ידו הוא על דרך אורח חיים פן תפלס שהרצון בו שאם יש תוחלת בזאת האשה הזרה שתפלס אורח חיים זה לא יתכן כי נעו מעגלותיה מנתיבות · ולזה לא תדע ארחות חיים וכן העניין בכאן האם יש תוחלת שישלח ידו ולקח מעץ החיים ויאכל ממנו זה לא יתכן כמו שיתבאר אחר זה · וזה הפי' השני הוא יותר נאות מאד מן הראשון · הכרובים הם הצורות הדמיוניות אשר יגיעו באמצעותם המושכלות כמו שהתבאר בספר הנפש ובא' ממלחמות יי' וקראם כרובים שהרצון בו נערי' קטנים לפי שהן בלתי שלמים כמו העניין בנערים וקטנים והשכל ישלימם כשיפשיט מהן המשגים ההיולאניות ויהיו אלו הצורות בעצמם הם המושכלות כמו שיהיה מהנער איש · ואת להט החרב המתהפכת · הוא משל להשפעה אשר תגיע לשכל ההיולאני מהשכל הפועל כמו שקדם :

ביאור דברי הספור

אלה תולדות השמים והארץ בהבראם ביום עשה הש' ית' התחתונים והעליונים ר"ל מה שכבר זכר אותו מהבריאה על מדרגותיו והנה בעת הבריאה לא היו האילנות נראים בארץ עדין ולא צמחו העשבים כי לא ירד עדיין המטר ולא היה האדם נמצא בעת ההוא שנבראו שיעבד האדמה והם שני דברים צריך הצמח אליהם או לאחד מהם לכל הפחות · ר"ל עבודת האדמה והמטר ולזה לא נראו הצמחים תכף הבריאה ההיא אבל הצמיחה אותם הארץ מעט מעט באמצעות המטר עד שנשלמו והמטר הוא שהשק' כל פני האדמ' היתה הויתו מן האיד העולה מן הארץ שכבר יתהוה ממנו המטר כמו שהתבאר בספר האותות · ואולם זכר זה בכאן לפי שהשלמות ביצירתו לא תגיע אלא לזמן

ארוך אחר הבריאה שבראם יי' ית' בששת ימי בראשית · וכן זכר גם כן לזאת הסבה בריאת האדם לפי שהשלמות האמתי ביצירתו לא נשלם לו בעת הבריאה ג"כ וגם אח"כ לא יגיע לו כי אם בקושי גדול וזכרו גם כן לסבה שנית והו' להעמידנו על סודם הבריאה האנושית ובאי זה תגיע לו הצלחתו ולזה שב להגיד הבריאה שספר עליה איך היתה ואמר שכבר יצר ה' ית' את האדם מהתחתונים ואמנם זכר העפר לבד לפי שרוב בניינו מהעפר כמו שאמרו ז"ל ועוד כי הוית הב"ח ההולך נתיחסה אל העפר לפי שבו עמידתו אמר תוצא הארץ נפש חיה וכו' ולזאת הסבה ג"כ נתיחסה הוית האדם אל העפר והנה בסוף ההויה שם בו נשמת חיים מהעליונים והיה האדם בזה האופן לנפש שימצא בו החיות והקיום בעצמותה מה שאין כן בשאר הב"ח כי צורותיהם אין להם עמידה כי אם בחמר · וכבר המציא השם באדם מראש שלמות בריאתו שכל בו בכח כל המושכלו' והיתה המצאתו אותו באמצעות השכל הפועל ושם בזאת המדרגה האדם אשר יצר ר"ל שישתדל בחוזקת היד להשלים שכלו ולא יפנה לעניינים אחרים ואמנם אמר זה להורות על שהכונה היתה בבריאתו לזה התכלית לבד ובעבורו נמצאו לו כלים רבים והנה הצמיח הש' ית' מהמוחשות אשר בזה המציאות השפל כל ההשגה מההשגות אשר יושג בהם הערב והבלתי ערב ובכלל הטוב והרע כי זה ממה שיושג בחושי' בקלות אלא שלא תשלם זאת ההשגה אם לא באמצעות השכל כמו שזכר אחר זה וכבר יצמח מאלו המוחשות ההשגה אשר בה יקנה האדם החיים הנצחיים באמצעות השכל האנושי וזה אמנם יהיה לו ג"כ באמצעות השפע השופע עליו מהשכל הפועל אשר נקרא עדן בזה המשל ויצמח ג"כ מאלו המוחשות השגת הטוב והרע באמצעות השכל האנושי במה שישפע עליו מהשכל הפועל והנה זה השפע השופע על השכל ההיולאני מהשכל הפועל יתפרדו ממנו השפעות רבות יושפעו מהשכל האנושי לכחות הנפשיות ובאלו ההשפעות ישלמו לאדם פעולותיו הבחיריות כלם אשר ישתדל בהם וכבר משך ה' ית' האדם ושם בו תשוקה אל שתהיה השתדלותו לעבוד ולשמור השכל אשר בו עד שישלימהו ויוציאהו מן הכח אל הפעל · וזאת התשוקה אמנם הושמה בו מגד השלמות הנראה בתחלת העיון באלו הנמצאות הטבעיות אשר יעירו האדם אל שיתבונן במה שיש מן החכמה בבריאתם ולהיות כונת ה' יתע' שיהיה השתדלותו בהשלמות השכל האנושי לבד צוה האדם שישתדל בהשגות המיוחסות אל השכל האנושי והן המושכלות אשר ישוב בהם נצחי ויעזוב השגת הטו' והרע כי בעת השתדלותו בו יבצר ממנו שלמותו האמת אשר בו יקנה החיים הנצחיים ולזה גם כן ברא ה' ית' את האשה להיות לעזר לאדם בעשותה המלאכות הצריכות לאדם לתקון גופו ובזה יהיה לו פנאי להשתדל במושכלות ואם כבר נבראת האשה גם כן לתכלית אחר והוא קיום המין הנה זכר בכאן זה התכלית להיותו יותר נכבד ולהעיר על זה העניין ספר ד"מ שכבר אמר השם שאינו טוב באדם היות לבדו אחר שכבר נברא לזה התכלית שזכר כי הוא לבדו לא יוכל על זה בשכבר יצטרך לו חלק גדול בזמנו בתקון מזונותיו ושאר המלאכו' ההכרחיות לו להעמדת גופו ולזה הסכים הש' ית' שיעש' לו עזר כנגדו והוא האשה והנה מה שיצר הש' יתע' מהב"ח ההולכי' והמעופפים אשר יתכן הרגשם לאדם בקלות הביא אל האדם לראות מה יקרא לו ר"ל להשיג מהותם אשר ייוחס בו א' מהם והוא הסדור המושכל אשר ממנו השתלשל מציאותו וכל אשר השיגהו האדם מזה בא' אח' מהנמצאות הטבעיות היה שמו נפש חיה ר"ל שהמושכל ההו' כשהגיע לאדם היה שכל נצחי והנה בזה האופן קרא האדם שמות לכל הב"ח ולו בעצמו לא מצא עזר כנגדו ר"ל שכאשר השיג המושכלות וידע שלזה התכלית נברא מצא עצמו חסר עזר מתיחס לו כי הב"ח והצמחים כלם הם עזר לו · כי הם נבראים כלם לעבודתו כמו שקדם אלא שלא ישלם בהם העזר הצריך לו כי העזר ההוא צריך שיהיה מבעל שכל לפי שהמלאכות הצריכות לאדם הם כלם מסודרות מהשכל והן אשר יקראוהו הפילוסופי' השכל המעשי והנה הפיל ה' ית' תרדמ' על האדם כדרך שיגיע לו השינ' ובאחת מצלעיו ברא השם אחלת בשר מכוסת קרום כמו שתהיה בריאתה בעת הבריאה אשר תהיה ברחם ומהחתיכה היא ברא הש' יתע' את האשה כדרך שתשלם הבריאה ברחם ר"ל שיתהוו מהספיר האברים הפנימיים והחיצוניים באופן אשר יתבאר בב"ח כן בנה מהחתיכה ההיא את האשה כשצייר איבריה פנימיים וחיצוניים אלא שזאת ההויה כרגע וההויה אשר תהיה ברחם לא תשלם אלא בזמן ארוך וזאת ההויה ג"כ היתה בלתי חסרה אל הצמיחה · אבל נבראו אדם וחוה בקומתן ולזה אמרו בב"ר שהם היו בעת שנבראו כבן כ' שנה והנה כשהקיץ האדם מצא האשה הנבראת אצלו כי שם היתה בריאתה ויאמר האדם זאת הפעם מצאתי העזר שהייתי חסר כי היא ממני לזאת יקרא אשה והוא שם נגזר מן האיש כי מן האיש לוקחה ונבראה לעבדתו ולפי שהאשה הוא העזר לאדם במה שיצטרך לו לתקון גופו · הנה ראוי שיעזוב את אביו ואמו ודבק באשתו עם שבזה תועלת שני והוא שיהיו לבשר אחד והוא רמז אל החבור . אשר ישלם בו קיום המין ולפי שלא השתמשו האדם ואשתו בהשגת הטוב והרע היו עומדים מבלי לבוש ולא השיגו שיהיה בזה בשת וגנו' · והנה הכח הדמיוני היה ערום יותר משאר כחות הנפש המשותפות לאדם ולשאר הב"ח ואמר לאשה באמצע הכח המתעות מה זה שאינכם משתמשים בהשגת הטוב והרע אשר היא מגעת באמצעות השכל האם אמר השם שלא תשתמשו בהשגת השכל ואמרה אליו האשה שבהשגות המיוחסות לשכל ישתמשו ואולם בהשגות שאינם מיוחסות אל השכל בעצמות אלא שהם מגיעות באמצעות כמו העניין בהשגת הטוב והרע לא יתקרבו אליהם ולא ישתמשו בהשגתם פן יבצר מהם שלמותם ויפסק והנה השיב הכח הדמיוני לאשה שאין העניין כן אבל יתחדש להם שלמות נפלא מאד יהיו בו במדרגת השופט' מנהיגי המדינות · והנה האשה לחלשת שכלה נתפתתה בראותה הערבו' אשר יושג בזה האופן מההשגה כי בה יושגו המזונות העדניים והפעולות הערבות בכללם עם שכבר תגיע זאת ההשגה בקלות נפלא מה שאין כן בהשגת עץ החיים אשר בו תשלם ההצלחה ופתתה אח"כ אישה שישתמש באלו ההשגות · וכאשר השתמשו בהם והשיגו המגונה והנאה נגלה להם כי היותם ערומים הוא מגונה מאד ותפרו עלה תאנה ועשו להם חגורו' לכסות ערותן כי עדיין לא היה נמצא אצלם עור ולא צמר ופשתי' וכיוצא בהם שיעשו מהם לבוש או חגורות · והנה היה זה סבה שבעת שהיו נכונים לקבל שפע ה' ית' באמצעות השכל הפועל נפרד מהם זה השפע מפני השתמשותם באלו ההשגות הפחותות ואמר דרך משל שהש' יתע' קרא לאדם לפי שלא מצאו מוכן לקבל השפע האלהי ואמר לו שיגיד באי זה ענין פונה השגתו והשיב לו כי כשמעו קולו התבונן בשגלות הערוה הוא מגונה וזאת היתה סבה בשלא מצאו מוכן לקבל השפע · ר"ל השתמשותו בהשגת הטוב והרע · ואמר ה' לו ומי הודיעך שיהיה בזה מגונה האם השתמשת בהשגת הטו' והרע אשר צויתיך שלא תשתמש בו והשיב כי אשתו הסתה אותו בזה והאשה התנצלה בזה ג"כ · לי' ית' שהנחש השיאה

את השמי' לשורש"י שכל הפסוקים נמשכים על ויאמר אלקים יהי אור ולא בא להורות סדר הבריאה חקשה דידיה אדידיה שפי' גמ"ר דמאמר בעשרה מאמרות ובראשית נמי מאמר הוא דכתיב בדבר ה' שמים נעשו ואם לא בא לספר סדר הבריאה והכל נמשך לויאמר אלהי' יהי אור האיך א"כ יהיה בראשית מאמר וצ"ע : ויבדל אלהים כה שהכריח חז"ל לדרוש שגנזו לצדיקי' הוא דאילו ר"ל הבדל דבר מתוך דבר היה לו להקדים ההבדלה קודם וירא אלהים את האור כי טוב דאחר ההבדל יוכר יותר טובו ויופיו אלא רצונו כאדם המבדיל דבר מדבר לתת סמנו באוצר למשמרת : ויעש אלהים פירש"י התקנו ומה שהכריחו לאלה דהרי כתיב בדבר ה' שמים נעשו: ותראה היבשה מה שברא היבשה ביום ג' והמאורות ביום רביעי לעקור דעת הפילוסופים האומרי' שסבת היבשה מניצוץ השמש : כי טוב הוכפל ביום שלישי משום עץ החיים ועץ הדעת שנבראו בו : ועוף כל עוף שיש לו ארבע רגלים נקרא שרץ העוף לפי שיסמוך ברגליו לעוף ואם אין לו רק שנים נקרא עוף כנף : הרומשת לשון ערב שתרגומו דמשא כד"א בו תרמוש כל חיתו יער : נעשה אדם רצונו אני והאר' שהארץ תת חלוקה הגוף ואני הנפש : בהבראם אותיות אב"רהם שבזכותו נברא העולם וה"א זעירא לפי שאינה מעיקר שמו רק נתוספה אח"כ: וכל שיח השדה כה ששינה הלשון ולא אמר עצי השד' כי הוא מלשון ויצא יצחק לשוח בשדה שהאילנות והצמחים התפללו על הגשמים : עפר מן האדמה בזה הפסוק נתבארו ארב' סבות היצירה עפר מן האדמ' סבה חומרית ה' אלהים סבה פועלת ויפח באפיו סבה צוריית ויהי האדם לנפש חיה סבה תכליתית וכמו שתרגום אונקלוס לרוח ממללא: לא טוב היות האדם לבדו · מאמר דמשתמע לתרי אפי' בינוכל להבין לא טוב היות האדם לבדו אבל הוא רע ונוכל להבין ג"כ לא טוב אבל אינו רע ובן היה הדב' בבריאת האשה מצד קיום המין היה רע היותו לבדו ומצד שהחטיאה אותו לא היה רע להניחו לבדו : לזאת יקרא אשה ראויה היתה ליקרא אדמה כי מאדם לוקחה אלא שרצה בזה להורות מעלתו כי אלולי קראה אדמה היה זה מצד המין כמו בשאר ב"ח פר ופרה לביא ולביאה לכך קראה אשה להורות על אשיותה ולזה לא נכתבה היו"ד באשה לתת הבדל בין איש ואשה לפר ופר' ודרוש וקבל שכר ודברי חז"ל ידועי' שהטיל הק"בה שמו ביניהם : ודבק באשתו ראר' קרוב אצל עצמו והיא חלק מגופו משא"כ באב ואם לזה אחז"ל אשת חבר כחבר : מן תמותון ואני אומ' לכך בודאי לא תמותון ובריא ושמא בריא עדיף · מי הגיד לך ונומר פי' מי שאלך אם את מלובש או ערום כי לא שאלתי על זאת רק המן העץ: האשה אשר נתתי עמדי התנצלותו בזה כי מדרך האשה להכין צורכי האיש ואין מדרך האיש לשאול לאשתו האם זה המאכל כשר או טריפה ככה היא נתנה לי מן העץ ולא ידעתי מאיזה עץ הוא : ועפר תאכל קללתו כי כל יתר הנבראים ניזונים במדרג' אחת אשר תחתיהם דרך משל האדם ניזון מן הב"ח והב"ח מן הצומח והק"בה קללו שיהא נזון מן הדומם שתי מדרגות למטה

קומץ מנחה

למטה ממנו וכן ·מזה המין היה קללת אדם במה שאמר ואכלת את עשב השדה שיהיה ג"כ ניזון ב' מדרגות למטה ממדריגתו ומזאת הקלל' לקחו חז"ל לומר על המדבר דבר שאינו הגון עפרא בפומיה: עצבונך אלו הם הימים שהאשה תחת בעלה ולא תהר שזה עצבון גדול פן תהי' עקרה: ואל אישך תשוקתך אע"פי שיודעת שכל הצער בא לה מן הבעל אעפ"כ היא חושקת בו וזהו שאמר דוד בקינתו נפלאה אהבתך לי מאהבת נשי' ואע"פ שיונתן ידע שדוד יקח המלוכ' מידו כ"מ אהב אותו יות' מאהבת נשים לבעליהן וזהו ג"כ מה שאמר הנביא ישעיה ע"ה בפרשת ה' בצר פקדוך רצונו ישראל אוהבים הק"בה אע"פי שיודעי' שכל צרה באה להם בסבת האהב' ונתן המשל כמו אשה הרה וגומר וסיים הנמשל כן היינו מפניך ה': ואל עפר תשוב אע"פי שבעת האזהר' ייעד לו המיתה עכשיו שב בקללה הזאת לייעד לו קיצור הימים כי היותר עב ועכור מכל ארבע יסודות הוא עפר ולכן מקבל ההפס' מהר · שאם היתה נגזרת מיתתו בערך אל שאר היסודות היה חי ימים מרובים כמו שמצינו לדעת הרמ"בן בשדים · הנבראים מאש ורוח · ולמקובלים בזה הפסוק כונה למדת מלכות בסוד ב' עפרות אחד עילאה ואחד תתאה וזהו כוונתם ז"ל הכל היה מן העפר אפילו גלגל חמה והוא עפר עילאה: שם אשתו חוה בתחלה קראה אשה שגזר עליה האפשרות להשתתף בשלימות האיש כמו שפירשתי אמנם אחרי שנמשך לו ממנה הקללה קראה חוה כי היא היתה אם כל חי רצונו בנתינת טעם שאין תכלית רק להשארות המין כיתר בעלי חיים: כתנות אור בתורתו של רבי מאיר כתוב כתנות אור וממעלו' האומן נוכל לדעת מעלת הלבוש ולכן ת"א לבושין דיקר על דרך ורוח לבשה את עמשאי: וילבישם היה לו לומר ללבוש אלא רצה להראות רב החסד שנהג המקום עמהם אע"פי שחטאו הלבישם הוא בעצמו מלבושי יקר וגדולה: קניתי איש את ה' למאן דדריש אתין לרבות הנשמ' שנותן בו הק"בה כמו שא"זל ג' שותפי' באדם: הבל על שם המקרה שלא הי אלא ל"ב יום: הביא בבכירות צאנו דומי' לקרבן אביו רצוני מהצאן הנברא ולא מאשר נולד מחבור זכר ונקבה וככה היה ג"כ השור שהקריב אדם הראשון וקין הבי' מפרי האדמה שצמחו אחר הבריאה: השומר אחי באילו הוא העיקר ואני השומר כמו שומרי המלך ואין הדבר כן אלא אני העיקר: ביום ברוא שבו ביום שנברא היה בקומתו ובצורתו: אשר חי מאחר שישב בתשובה חי חיים אמיתיים וכן באברהם נאמ' אשר חי: ימי חנוך הם כמנין ימות החמה לפי שבדורות היו עובדי' לחמה והוא ראה שיש גבוה מעל גבוה: לא ידון רוחי רצונו אכי שמהי הנשמה והרוח באדם שוה' גובר ומנהיג ודן אותו והאדם ברוע בחירתו הפך גם הרוח לבשר וזה בשגם הוא בשר לפי שהרשעים כהוכים הנפש לבשר לתכונתם הרעה לא כן הצדיקים שאף בשרם מהפכים לרוחניות כמו שאמר ר' אליעזר ששו בני מעי וכו' · וכן אמר המשורר ברכי נפשי את ה' וכל קרבי השוה יחד הנפש והקרבים: ונח מצא חן לפי שתמיד עולם נדון אחר רובו ע"כ מה שניצל לא היה כ"א על צד החן עם כי מצד עצמו הי' ג"כ ראוי:

רלבג

ונתקלל מפני זה הנחש מכל הכחות הנפשיו' אשר באה' התשותפו' לו ולשאר הב"ח וזה שאין לו מעצמו כלי השלי' לאשר יצטרך לדרוך אל השגתו כמו הענין בכחו' המרגישו' שיש להם כלי' יובילום אל השגת המוחשים כמו העין אשר יושג בו הראות והאוזן אשר יושגו בו הקולות ואולם הדמיון אין לו כלים להשיג מעצמו דבר אבל ישיג לבד מה שישיגוהו החושי' ויגיעוהו אליו באמצעות החוש המשותף כמו שהתבאר בספר הנפש · והנ' לזאת הסבה ימצ' שיגיע בקושי גדו' מה שיגיע לו מהציור אל הדמיון לרב התבודדו' הצריך לו בזה הציור מבין שאר כחות הנפש · ואולם הכח הזוכר והשומר והבורר הנה הם משיגים מושגיהם בקלות ואע"פ שהם מגיעים להם מהמוחשים לפי שלא יצטרכו בהשגתם אל הציור כמו שביאר בספר הנפש · ולכן נזכור דברי' רבים יחד ולא יתכן שנצייר יחד בכח הדמיוני כי אם דבר אחד · ונתקלל שיהיה מאכלו עפר ר"ל שלא תעלה השגתו זולת להשגת הדברים הפרטיי' כמו הענין בשאר כחות החמריות ובהם גם כן יגיע לו מהכזב הרבה כמו שהתבאר בספר הנפש מה שאינו כן בשאר הכחות המשיגות · ר"ל שהשגותם המיוחדות להן לא ימצא בהם הכזב ונתקלל עוד שאפי' בינו ובין האשה שלמה ההסכמה בזה הענין אשר השיאה בו תהיה האיבה עד שהאחד יתנגד לשני לפעולתו · וזה כי היא תשתמש בהשגת החושי' אשר יבטלו פעולות הדמיון בעת פעולתם ובין זרעה והן אלו ההשגות · החושיות יתנגדו לזרע הדמיון והם הצורות הדמיוניות אשר כבר הגיעו שהדמיון לא יוכל על ציורם בעת השתמשות הנפש בשאר ההשגות אלא שסדור הענין יהיה כן שהיא וזרעה יבטלו פעולות הדמיון · בראשונה בהרגישם הדברי' המוחשים כי אז תבטל פעולתו והוא יבטל פעולתם בסוף כשיקח מהם אלו ההשגות החושיות ויציירם וזה הענין כלו על דרך משל כמו שתראה · ואל האשה אמר כי לחלשת שכלה לא הושגח בבריאתה באופן אשר הגיעה ההשגחה בו בבריאת האדם וזה שכבר יקרוה דברים רבים ומכאיבים כגון הוסת וההריון והלידה ושתשוקתה אמנם הושמה לעבודת בעלה והוא ימשל בה · ואמנם היה זה כן לפי שכל מה שהיה הדבר יותר נכבד השגיח ה' בבריאתו יותר כמו שהתבאר בב"ח · ולאדם אמר כי לפנותו להשגות האחרות זולת המכונות לו והם המושכלות הנה האדמה שיצמחו ממנה אלו ההשגות במה שיושג בה מהדברים המוחשים כמו שקדם נתקללה שלא יגיעו ממנו כי אם בקושי ובצער גדול המושכלות בסדר המושכל אשר לדברים הטבעיים והוא אשר תהיה בו הצלחת הנפש ויתכן עם זה שתצמיח קוצים כאשר לא הגיע בחוש כל מה שיצטרך לקנות אלו המושכלות כי הטעות יקרה באלו ההשגות הרב מאד התמר כי הוא יטעה ויבא לחשוב במשיגים המקריים שהם עצמיים ולזה יטעה האדם ויחשוב שהשיג הדברי' הכוללי' המיוחסי' לשכל ולא תעלה השגתו כי אם להשגות הפרטיו' אשר ישותף בהשגתם האדם עם שאר הב"ח ובזה קולל האדם שישיג בקושי גדול מושכל אחד עד יום מותו · והנה קרא האדם שם אשתו חוה כאשר השיג בחלשת שכלה ר"ל שלא עלתה מדרגתה על שאר הב"ח עלוי רב ואם היא בעלת שכל כי רוב השתמשותה אמנם הוכן לה בדברים הגופיים לחלשת שכלה ולהיותם לעבודת האדם ולזה הוא רחוק שיגיע לה שלמות השכל אלא שע"כפ היא יותר נכבדת וכלם הם לעבודתה ולזה תקרא בשהיא אם כל חי · ולזאת הסבה בא בכאן ספור קריאת זה השם ואפשר שנאמר שהרצון במה שאמרה התורה אם כל חי מדבר כדרך יבא כל בשר שהו' שב אל האדם לבד ולזה קראה חוה ואולם זכר זה בזה המקום כי הם כשגו בהשגת הערב נמשכו בפעל המשגל והתבונן האדם בתועלת המגיע מזה הפעול ואז נתבאר לו שממנו יבא הזרע אשר יהיה ממנו המין האנושי · ולפי שכבר זכר שהאדם ואשתו השיגו בננות אשר ישיגם מצד היותם ערומים זכר שכבר המציא ה' יתע' להן לבוש נכבד ילבשוהו על עור בשרם והנה המציא ה' יתע' אלו הכתנות בפליאה כמו הענין במה שהמציא בששת ימי בראשית ואולם המציאם להן להיות האדם הכרחי ללבוש ישמרהו מהיזק האויר המקיף ואלו המתין זה עד שתתבאר להם דרך המלאכ' הזאת יארך הזמן וימיתו אם מהחום אם מהקור · וספר אחר זה שכבר התרעם ה' על אדם מאד מה שמרא בו ואמר הנה האדם היה כאחד ממנו · ר"ל שנתן לו כח וכלי ישתמש בו במושכלו' באופן מתיחס להשגת העליונים וכבר נשתמש בו בהשגת הטוב והרע וכאלו אמר האם שמתי האדם בזה האופן הנכבד מהבריאה שישתתף בה לעליונים כדי שישתמש בהשגת הטוב והרע ועתה שמרה והחטיא כונתו האם יש תוחלת שישלח ידו ולקח גם מעץ החיים עם זאת ההשגה אשר ישתמש בה ואכל ממנו וחי לעולם שהוא תכלית המכוון בו וזה בלתי אפשר שהשגתו בטוב והרע תמנעהו מהשתדל בזה כל מה שיתמיד להשתמש בה ובהיות הענין כן הנה לשוא ישאר בהשתדלות השלמת השכל אשר הושם בו מתחלת הענין כמו שקדם ולזה שלחו ה' יתע' מגן עדן לעבוד את האדמה אשר לוקח משם עד שישתדל שיגיע לו ממנו מן החוש כל המוחשות הצריכות לו בהשגת המושכלות ולפי שכבר גרש האדם שהושם בעדן לעבדו ולשמרו זכר שכבר המציא ה' ית' כלים ישמור בהם שמירת עץ החיים אשר הוא המכוון מהגן ואלו הכלים הם הצורות הדמיונות ושפע שכל הפועל המגיע לשכל ההיולאני אשר ישלים בהם השגת המושכלות כמו שהתבאר בספר הנפש ובמ"י מה שנראה לנו בזה הספור והוא נפלא מאד ומסכים לאמת וללשון המשל אשר נאמר בו לפי מה שיתבאר לך אם תתבונן בדרך המשלים אשר נהגו להשתמש בהן הנביאים והחכמים · וראוי שתדע שמה שבא הנה מזה הספור הנפלא הוא על דרך משל לבאר שהחסרון שהגיע בבריאת האדם עד שלא יתכן שיגיע אל השלמות המכוון בו כי אם בקושי עצום היה מפני שאי אפשר בו שיקבל באופן יותר שלם עד שהכלים בעצמם שהושמו בו לדרוך אל השלמות יהיו כלים לאדם מצד בחירתו לדרוך אל החסרון ומן ההכרח היה שיהיה בעל בחירה להיותו בעל שכל ואולם היו הבעלי שכל העליונים באופן א' מהפועל תמיד עם היותם בעלי בחירה לפי שהם בוחרים תמיד הטוב ואין בהן התחלה הפכית תשים בהן בחירות מקבילות ואולם האד' להיותו מורכב מחמר וצורה היו בו בהכרח בחירות מקבילות ומי שיאמר שיותר טוב היה שלא תהיה לאדם בחירה יאמר שיותר טוב היה שלא יהיה בעל שכל לפי שהיותו בעל שכל יחייב שיהיה בעל בחירה ועוד שהבחירה היתה הכרחית לו להשגיח בו להצילו מהרבה מהרעות הנכונות לבא עליו מצד מערכת הככבים כמו שביארנו במ"י ובביאורנו לספר איוב · ועוד שאם הודינו שיהיה אפשר שיהיה אדם בעל שכל ולא יהיה בעל בחירה הנה כשהונח הענין כן יתחייב המנע השלמו' מהאד' וזה כי כבר יתחייב מזה שתהיינה פעולותיו כלם מסודרות בחיוב לא יתחלף בהם קצת אישי בני האדם מקצת להיותם ממין אחד וימשך לזה שיעשה כל אחד מהאנשי' כל המלאכות הצריכות לו להעמדת גופו והוא מבואר שלא יספיק לו זמנו להנו המלאכות וימנע ממנו השלמות האנושי ובהיות הענין כן הוא מבואר שהבחירה שהונחה באדם הוא כלי להגיעו אל השלמות ואם כבר יקרה ממנו שתהיה כלי אל החסרון הנה זהו מפני טבע החמר וכן הענין בכחות הנפשיות באדם ר"ל שהם הוכנו באדם להגיע אל השלמות והם בעינם סבה ג"כ להגיע אל החסרון מפני טבע החמר ובהיו' הענין כן ר"ל שהכונה האלהית אשר היתה בריאת האדם להגיע אל השלמות האמתי והכינה לו מפני זה כלים רבים כמו שקדם כי תמצא הבחירה

רלבג

האנושית חולקת עליהם ומנגדת לה הנה מן ההכרח היה שיונח בכאן נימוס תוריי יבריח הבחירה להכנע אל הכונה האלהית עד שישלם בזה כמו שכוון בבריאה האנושית ולהיות קניין המושכלות מגיע לאדם בהכרח בקושי גדול כמו שקדם היה גם כן ראוי שיהיה בזה הנימוס התוריי הישרה אל הקנאת המושכלות אשר לא יתכן הגעתם כי אם בקושי גדול להשלים בו מה שיחסר מפני הכרח החמר ועוד כי להיות האדם מוכן מאד אל שתפנה השגתו בהשגת הטוב והרע כמו שיתבאר בזה הספור והיה מן ההכרח שיהיו דעות האנשים מתחלפים בה מתחלת הענין לחולשת זאת ההשגה ולחסרונה עד שקצתם ישימו הטוב הערב · והרע הפכו · וקצתם ישימו הטוב המועיל · והרע הפכו · וקצתם ישימו הטוב הנאה · והרע הפכו · וקצתם ישימו הטוב הכבוד · והרע הפכו · וקצתם ישימו הטוב הנצחון · והרע הפכו · הנה זה היה מחוייב שיתחלפו מזה הצד תכונות האנשים חלוף רב כי כל אחד מהם יבחר במה שהוא טוב אצלו וימשך מפני זה החלוף שבין תכונות האנשים הפסד הקבוץ המדיני · עם שזאת ההשגה בעצמה היא סבה להרחיק האדם משלמותו האמתי הנה מן ההכרח היה שיונח בכאן נימוס תוריי יבאר לנו איך ראוי שיהיה מנהגנו באלו הענינים אשר יחשב בהם שהם טובים ורעים וזאת היא האלי ג"כ אחת מהסבות שהביאה התורה להגיד לנו זה הספור כי היה ראוי שיקדים בתורה ספור הדברים המכריחי' אל שתנתן התור' לאדם הנה עם מה שהועילנו זה הספור בהודעו ספור הבריאה האנושית וההכרח המביא אל שתנתן לאדם תורה כבר הועילנו תועלת נפלא במה שלמדנו שהשכל הנקנה הוא נצחי כי בזה מהעומק והקושי עד שטעו בו גדולי הפילוסופי' וחשבו בו שיהיה נפסד בהכרח וזה ממה שירחיק האדם מההשתדלות בדריכה אל שלמות השכל והנה זה בהשארות שאמרו מי שיהיה מהן מודה בזה קצתם שהוא אפשרי שיגיע לאדם הוא מבואר מדבריו שלא יתכן שיגיע כ"א באופן רחוק מאד עד שכמעט שהוא בגבול הנמנע ועם זה גם כן כשיגיע לא יגיע בזה שום דבר מתחדש מפני השלמו' במושכלות אבל יהיה מדרגת מי שהשתדל בקניין המושכלות והשיג מהם הרב' ממדרגת מי שלא קנה מהם דבר כמו שביארנו במאמר הא' ממלחמות יי' ולזה יהיה האדם בלא תקו' זאת ההצלחה העצומה האפשריית לו וירחיקהו זה מההשתדלות בהגעתה וכאשר זכרה התור' שכל מושכל שנקנה הוא נצחי השירה ממנו זה הטעות וקרבה אותנו אל ההשתדלות בהגעת ההצלחה והועילתנו בזה תועלת נפלא · והנה ביארנו אנחנו אמתות מה שזכרה התורה מזה בספר מ"י ושם ביארנו הטעות שטעו הפילוסופים במה שחשבו שהיה השכל הנקנה נפסד וביארנו שם גם כן שמה שחשבו שתגיע ההצלחה לאדם כשישיג השכל הפועל בעצמו הוא דבר בלתי אפשריי עם שזה גם כן כשהונח נמצא לא יתחדש בו דבר אחר כשאר אבל ימצא לבד מה שיהיה נמצא קודם קניין המושכלות בהם · וראוי שתדע בעניין הנחש שהוא מחוייב שנודה שהוא משל לפי שהוא מגונה מאד שנאמר שיהיה הב"ח ההוא מתחלת הבריאה מדבר ואח"כ הושם לו טבע שני ישוב בזה המדרגה הפחותה אשר הוא בה וזה מבואר מאד עד שהאריכו' בביאורו מותר · ואולם בענין חוה אין בכאן סבה תחייב שיהיה לפי המשל כמו שאתה רואה מדברינו ר"ל שכבר נמשך לנו באור זה הספור עם הניחנו חוה הנקבה שנבראת עם האדם · וכבר יתבאר גם כן שאינה לפי המשל ממה שהמשיכה התורה לזה הספור שכבר הולידה חוה קין והבל ושת שאי אפשר שהיה משל · ואולם הרב המורה נראה שהבין כי ענין חוה הוא גם כן משל לכח אחד מכחות הנפש האנושי ולא נתבאר מדבריו אי זה כח הוא זה הכח שישלם בו הסתת הנחש וסמאל שהוא רכוב עליו · והנה אחר התבוננות הטוב יתבאר למי שידע הנפש וכחותיה שזה בלתי אפשר שימשך על זה האופן כשיונח הענין לפי מה שבא בזה הספור כי לא ימצא שם כח יאות בו מה שנאמר בכאן בחוה עם הכחת כח יאות בו מה שנאמר בכאן הנחש וכבר טעו מזה קצת גדולי החכמים המתאחדים ועשו ציורם בענין קין והבל ושת והפסידו בזה כונת התורה וראוי שתדע שאין ראוי שיעשה ציור בדברי תורה אם לא במקומות אשר יחוייב שיהיו משל · שאם היה זה השעור מסור ביד האנשים הנה תפול התורה בכללה ולא יגיע ממנה התועלת המכוון ממנה וזה מבוא' מאד עד שהאריכות בביאורו מותר · וראוי שתדע שבריאת אדם וחוה היה ביום הששי כמו שנזכר שם ואולם נזכרה בכאן להודיע סודות הבריאה האנושי':

והאדם ידע את חוה אשתו

ראינו להגיע בכאן הצעה אחת מקפת בכל מה שבא בתורה ספור התולדות והשתלשלותם עד שהגיע לדורות השם אשר הגיע ונאמר שזה הספור כלו כשהתבוננו בו מצאנוהו שבא לאחד מד' סבות או ליותר מאחת מהם · הראשונה ליישב לנו אמונת החדוש וכבר זכרה הרב המורה וזה כי מפני שספרה לנו התורה שהעולם מחודש ושהנברא ממנו ראשונה הוא איש אחד לבד יפול ספק חזק לאנשים על זה המאמר בראותם בישוב אומות רבות מתחלפות מלאו הארץ ולשונותיהם חלוקים ויחשבו מפני זה שיהיה מה שהגידה התורה מזה כזב כי האנשים אשר הם מאיש אחד ראוי שידברו בלשון מולידים וימשך לזה שלא יהיה נמצא כי אם לשון אחד אם הענין כמו שסופר בתורה ר"ל שיהיו כל האנשים בני איש אחד כל שכן שהיה יותר רחוק להאמין שישלם זה בכמו זה הזמן המועט אשר היה בין בריאת העולם ובין מתן תורה וכאשר ספרה לנו התורה איך השתעפו האומות המתחלפות מאדם הראשון ומה היתה הסבה אשר הביאה להחלק הלשונות הוסר הספק עם שבזה האופן מתישבת זאת האמונה בלבינו ר"ל אמונת החדש כי כשהוגדו לנו אלו התולדות איך היו ושמות הנולדים ומספר חייהם עד שנמשך הענין עד הדור שנתנה לו התורה התישבה בלבנו יותר זאת האמונה · והסבה השנית להודיענו איך נתחדשה לאדם ידיעת אלו המלאכות הנפלאות אשר הגיעה לנו ידיעתם בעת מתן תורה כי זה גם כן במה שיפול ספק על אמונת חדוש העולם וזה כי בכאן מלאכות נפלאות נפלא מהם איך הגיע לאדם ידיעתם כל שכן שיהיה יותר נפלא זה אם הונח שכבר הגיעו בזה הזמן המועט אשר היה מן בריאת העולם עד מתן תורה כי לא יצוייר בקצתם שתתכן ההגעה בהם אם לא בדרך מקרה ונסיון ובזה האופן לא יתכן שיהיה נשלם זה בזמן ההוא אבל יצטרך לזה זמן יותר ארוך כפלים רבים ועם זה יקשה הגעת השלמות בהם וזה מבואר למי שידע קצת המלאכות הנפלאות אשר יעשה האדם ולזה תמצא שאמרו קצת האחרונים שאלו המלאכות הגיעה ידיעתן לאדם בנבואה כשנתבאר להם הקושי אשר בהגעת הידיעה באלו המלאכו' לאד' וכשהגיד' לנו התור' מי הם הממציאי' אלו המלאכו' בשמם הוסר זה הספק · והסבה השליש' ללמדו מהספורי' הה' אם קניין דע' אמיתי אם קניין המדות החשובות והרחק' המדו' הפחותו' וכב' זכ' זה הרב המורה ולזה תמצא שהאריך

בתורה

רשי

ויתהלך חנוך · צדיק היה וקל בדעתו לשוב להרשיע לפיכך מיהר הקב"ה וסילקו והמיתו קודם זמנו וזהו ששנה הכתוב במיתתו לכתוב ואיננו בעולם למלאות שנותיו: כי לקח אותו · לפני זמנו כמו הנני לוקח ממך את מחמד עיניך. ויולד בן · שממנו נבנה העולם: זה ינחמנו · ינח ממנו · את עצבון ידינו · עד שלא בא נח לא היה להם כלי מחרישה והוא הכין להם והיתה הארץ מוציאה קוצים ודרדרים כשזורעים חטים מקללתו של אדם הראשון ובימי נח נחה וזהו ינחמנו ואם לא תפרשהו כך אין טעם הלשון נופל על השם ואתה צריך לקרות שמו מנחם: בן חמש מאות שנה · אמר רבי יודן מה טעם כל הדורות הולידו למאה שנה וזה לחמש מאות אמר הקב"ה אם רשעים הן יאבדו במים ורע לצדיק זה ואם צדיקים הם אטריח עליו לעשות תיבות הרבה כבש את מעיינו ולא הוליד עד חמש מאות שנה כדי שלא יהא יפת הגדול שבבניו ראוי לעונשין לפני המבול דכתי' כי הנער בן מאה שנה ימות ראוי לעונש לעתיד וכן לפני מתן תורה: את שם ואת חם ואת יפת · והלא יפת הגדול הוא אלא בתחלה אתה דורש את שהוא צדיק ונולד כשהוא מהול ושאברהם יצא ממנו כו' בבראשית רבה: בני האלהים · בני השרים והשופטים · דבר אחר בני האלהים הם השרים ההולכים בשליחותו של מקום אף הם היו מתערבין בהם. כל אלהים שבמקרא לשון מרות וזה יוכיח ראה נתתיך אלהים: כי טובות הנה · אמר רבי יודן טבת כתיב כשהיו מטיבין אותה מקושטת ליכנס לחופה היה גדול נכנס ובועלה תחלה: מכל אשר בחרו · אף בעולת בעל אף הזכר והבהמה: לא ידון רוחי באדם לא יתרעם ויריב רוחי עלי בשביל האדם: לעולם · לאורך ימים הנה רוחי נדון בקרבי אם להשחית ואם לרחם לא יהיה מדון זה ברוחי לעולם כלומר לאורך ימים: בשגם

בראשית

ויולד בנים ובנות: ויהיו כל ימי מהללאל חמש ותשעים שנה ושמנה מאות שנה וימת: ס ויחי ירד שתים וששים שנה ומאת שנה ויולד את חנוך: ויחי ירד אחרי הולידו את חנוך שמנה מאות שנה
כ ויולד בנים ובנות: ויהיו כל ימי ירד שתים וששים שנה ותשע מאות שנה וימת: ס
ויחי חנוך חמש וששים שנה ויולד את מתושלח: ויתהלך חנוך את האלהים אחרי הולידו את מתושלח שלש מאות שנה ויולד בנים ובנות: ויהי כל ימי חנוך חמש וששים שנה ושלש מאות שנה: ויתהלך חנוך את האלהים ואיננו כי לקח אתו אלהים: ס
כה ויחי מתושלח שבע ושמנים שנה ומאת שנה ויולד את למך: ויחי מתושלח אחרי הולידו את למך שתים ושמונים שנה ושבע מאות שנה ויולד בנים ובנות: ויהיו כל ימי מתושלח תשע וששים שנה ותשע מאות שנה וימת: ס
ויחי למך שתים ושמנים שנה ומאת שנה ויולד בן: ויקרא את שמו נח לאמר זה ינחמנו ממעשנו ומעצבון ידינו מן האדמה אשר אררה יהוה:
ל ויחי למך אחרי הולידו את נח חמש ותשעים שנה וחמש מאת שנה ויולד בנים ובנות: ויהי כל ימי למך שבע ושבעים שנה ושבע מאות שנה וימת: ס
ויהי נח בן חמש מאות שנה ויולד נח את שם את חם ואת יפת:
ו
א ויהי כי החל האדם לרב על פני האדמה ובנות ילדו להם: ויראו בני האלהים את בנות האדם כי טבת הנה ויקחו להם נשים מכל אשר בחרו: ויאמר יהוה לא ידון רוחי באדם לעלם בשגם

אונקלוס

ואוליד בנין ובנן: והוו כל יומי מהללאל תמני מאה ותשעין וחמש שנין ומית: וחיא ירד מאה ושיתין ותרתין שנין ואוליד ית חנוך: וחיא ירד בתר דאוליד ית חנוך תמני מאה שנין ואוליד בנין ובנן: והוו כל יומי ירד תשע מאה ושיתין ותרתין שנין ומית: וחיא חנוך שיתין וחמש שנין ואוליד ית מתושלח: והליך חנוך בדחלתא דיי בתר דאוליד ית מתושלח תלת מאה שנין ואוליד בנין ובנן: והוה כל יומי חנוך תלת מאה ושתין וחמש שנין: והליך חנוך בדחלתא דיי וליתוהי ארי לא אמית יתיה יי: וחיא מתושלח מאה ותמנין ושבע שנין ואוליד ית למך: וחיא מתושלח בתר דאוליד ית למך שבע מאה ותמנן ותרתין שנין ואוליד בנין ובנן: והוו כל יומי מתושלח תשע מאה ושיתין ותשע שנין ומית: וחיא למך מאה ותמנן ותרתין שנין ואוליד בר: וקרא ית שמיה נח למימר דין ינחמיננא מעובדנא ומלאות ידנא מן ארעא דלטה יי: וחיא למך בתר דאוליד ית נח חמש מאה ותשעין וחמש שנין ואוליד בנין ובנן: והוו כל יומי למך שבע מאה ושבעין ושבע שנין ומית: והוה נח בר חמש מאה שנין ואוליד נח ית שם ית חם וית יפת: והוה כד שריאו בני אנשא למסגי על אפי ארעא ובנתא איתילידו להון: וחזו בני רברביא ית בנת אנשא ארי שפירן אינון ונסיבו להון נשין מכל דאתרעיאו: ואמר יי לא יתקיים דרא בישא הדין קדמי לעלם בדיל

אבן עזרא

חנוך בן ירד נכת' עליו ויתהלך חנוך את האלהים כטעם אחרי יי' אלהיכם תלכו וכן כתוב על נח את האלהים התהלך נח ויש מפרשים התהלך כמו המגיל: כי לקח אותו אלהי' · מת וכן קח נא את נפשי הנני לוקח ממך את מחמד עיניך ואחר כן פירש מה היה ותמות אשתו וזאת הלקיחה על חנוך אין שם זכר מגפה ולא וימת והטע' אם כתו' בדברי אסף ואח' כבוד תקחני וכן במזמו' בני קרח אך אלהים יפדה נפשי מיד שאול כי יקחני סלה והמשכיל יבין וטעם זה ינחמנו ממעשינו שידע על יד אדם כי נביא היה כי על יד זה הנולד תחיה האדמ' או רמז זה בדרך חכמ' וכן היה כי על ידו נתקיי' העולם גם הוא היה איש האדמה כי כן כתוב גם יתכן שנקרא שמו נח כמו ירובעל אחר שעבד האדמה והצליחה ונח הפך העצבון והטעם זה ינחמנו ונכוח מעצבון ידינו גם נחמה מנוחה מעצבון הלב כי העברים ישמרו הטעמים ולא המלות והעד ירבשת וירבעל והשואל' מי היתה אשת קין ושת מה טעם לשאלה הזאת כי כתו' באדם' ויולד בנים ובנות וכן כלם: ומלת החל מתחלה והוא מבנין הפעיל: לרוב · שם הפועל: בני האלהים · בני השופטים שהיו עושים בארץ משפט אלהי' ויש אומרים כי האלהים במקום הזה קדש והבנים הם הקדושי' אשר בארץ כטעם בנים אתם ויש אומרים כי בני האלהים בני שת ובנות האדם בנות משפחת קין והישר בעיני להיות בני האלהים היודעים דעת עליון בחרו להם נשים שהית' מערכת שמים כל אחת נמשלת לכל אחד והתולד' כתולד' על כן יצאו מהם גבורי' ויתכן שלקחו הנשי' גם בחזקה: לא ידון רוחי · יש אומרי' שהוא כמו וישב חרבו אל נדנה כי הגוף לרוח כנדן והעד איתכריאת רוחי רק יהיה ידון שורש אחד כמו אם יעלה לשמים שיאו שהוא מנחי העין וכמהו נשא ורבים אחרים ויש אומרים שמשקלו כמו וישב העפר והוא מגזרת דין כי הרוח דיין בגוף: בשגם

חזקוני

מ"ע ספורנו

רלב"ג

התורה בספורי קורות השטונים וספר בקיצור קורות זולתם כי מהשטונים ראוי שנלמד המדות המשובות כשנלך בעקבותיהם · והסבה הרביעית מגד משפטי התורה במה שיגדה בו אומה שאותו שבזה האופן יודע לנו מי היה ואת האומה שנותנה עליה התורה מה שנותנה · ובכבר זכר נ"כ ואת הסבה הרב התורה · ואחר שנשלמה ואת ההצעה נתחיל בביאור זה הספור ונודיע תחלה ביאור המלות כמנהגנו:

ויפלו

ביאור דברי זאת הפרשה

אמר

לאלן כדי שיה ער"ב בה המים ובעבודה הצריכה לצמח בעצמו והשגת הידיעה בזאת המלאכה הוא גם כן ענין כפלא מאד · ולזה זכרה התורה מי היו הממציאים אלו המלאכות וזכרה בהבל שהיה רועה צאן שהוא מין אחד מהב"ח כי זה דרך התורה במו שהתבאר במקום ראשון מהמקומות שזכרנו לבאר בהם דברי התורה ר"ל שכבר תקח התור' המין תמורת הכולל הנה אם כן הבל הוא אשר המציא זאת המלאכה וקין המציא מלאכת עבודת האדמה וזכר תחלה מלאכת המצאת המזונו' למין מין הב"ח לפי שהיא יותר נכבדת מעבודת האדמה וזה לשתי סבות · האחת לפי שהנושא אשר תשגיח בו הוא יותר נכבד מהנושא אשר תשגיח בו עובד האדמה כי החי הוא יותר נכבד מהצמח · והשנית שכבר ימצא יותר שיגיע התכלית אשר כיון בה בהמצאת מזונו' ממה שיגיע בעבודת האדמ' התכלית אשר כיון בה וזה כי הב"ח כשיזון במזון נאות ויצמח ויתן פריו באופן הראוי אם לא ימנע לו זה בסבה מחוץ כאלו תאמר מפני האויר התקיף ומה שידמה לו מהסבות אשר מחוץ · ואולם עבודת האדמה כבר תהיה נעשית באופן שלם ולא יגיע ממנה התכלית הראוי להיות הצמח צריך בזה אל המטר והרוח ולפעמים לא יבא המטר והרוח לצמח בעת הראוי והנה קין והבל לפי מה שספרנו מהם היו חכמים גדולים ולזה כשהגיעה להם התכלית המכוון ממלאכתן הביא כל אח' מהם מפריו מנחה לה' וזאת המנחה היתה לפי מה שאחשוב שהם כבר השיגו שכל מה שיתחדש מזה הוא מסודר מהש"י והוא הפועל אותו ע"ד האמת או אולי הקריבו מהם קרבן מפני שהם הגיעו שהכל הוא מאתו והנה הגיע רצון ה' ית' אל הבל ואל מנחתו ר"ל שכבר נמצא תמיד מגיע ממלאכתו התכלית המכוון בו ולא הגיע רצון הש"י אל קין ואל מנחתו וזה שכבר עשה מלאכתו לפי הראוי ולא הגיעה ממנ' התכלית כאשר לא בא המטר בעת הראוי · והנה מפני זה כעס קין כעס גדול ובוש כשלא הגיע התכלית אשר קוה אליו כטעם בושו כי בטח וגו' לא עתה יבוש יעק' ואמ' אליו הש"י למה נפלו פניך מפני שלא הגיע התכלית אש' קוית בעבודת האדמ' · הלא אם תטיב דרכך בדרך שתדבק בך השגחתי ישאו הצמחים פרים אשר קוית אליהם כי אני אשגיח בו בשאביא המטר בעתו ואם לא תיטיב דרכך תסור השגחתי ממך ויהיה העונש והרע מוכן אחד לך עד שהוא כאלו שוכן בפתח ביתך וזה הרע הוא הרע המסודר לו מהלידה מפאת הגרמי' השמימיי' והנה הם יסבבו להגיע הרע אליו ויגיע לו כאשר יהיה כאלו הרע מבקש אותו ומשתוקק למצאו ואם רצה האדם היה מושל בסדור ההוא המסודר לו מהגרמים השמימיים כי הבחירה מושלת על הסדור ההוא ואם היה האדם באופן שתדבק בו השגחת השם יסירו ממנו הרעו' ההם כמו שביארנו בספ' מלחמות יי' ובביאורינו לספר איוב · והנה נתקנא קין בהבל אחיו קנאה גדולה ואמר לו שילכו בחוץ ובהיותם בשדה קם קין על הבל אחיו והרגו לקנאתו בו או יהיה הרצון בזה שכבר אמר קין לאחיו מה שכבר קרהו שלא נתנו הצמחים פרים ובהיותם בשדה קם עליו והרגו על דרך הקנאה לפי שהבל השיג מלאכה יותר נכבדת מהמלאכה אשר השיג קין ואפשר שנאמר שהרצון באמרו ויחר לקין מאד שכבר נתקנ' באחיו קנאה גדול' וכעס עליו מפני זה ובוש כאשר לא הגיע ממלאכתו התכלית אשר כיון בה ואפשר שכבר התפאר הבל בזה הענין ואם לא סופר בתורה והאמר אליו השם יתע' למה קנאת באחיך וכעסת עליו ולמה בושת הלא אם תטיב דרכך תסבול מה שיקרה לך מהפגעים ודברי אחיך לך כי אין מחק השלם להתפעל מזה זה האופן מההפעלות · ואם לא תטיב דרכך הנה זאת המדה הפחותה יקנה אותה לך היצר הרע אשר הוא אצלך מרחם ותשוקתו הוא אליך להשיאך תמיד לפעולות המגונות ואתה תמשול בו אם תרצה כי לאדם ממשלה על היצר הרע כשירצה · והנה אמר קין לאחיו דברי תוכחות וקטטורין ובהיותם בשדה קם עליו והרגו · ואמר השם אל קין אי הבל אחיך וחשב קין שזה הדבר נעלם מהש' ית' והשיב לו שלא ידע כי אינכו שומר לאחיו והנה לא היה העניין כמו שחשב כי השם יתע' יודע הכל ואמנם הש' ית' למד דרך ארץ שלא ישפוט השופט בדבר אם לא אימת העניין קודם זה עם האשפט אתו · והנה קללו הש' ית' מן האדמה אשר חטא בה כי האדמה ההיא לא תוסף לתת כחה לו ושיהיה נע ונד בארץ לבקש מקום יאות לצמח צמח וזאת היתה מדה כנגד מדה הוא כעס על אשר לא הגיע תכליתו בשלמות פעם אחת נפלו פניו ועשה מה שעשה והשם מנעו ממנו כלו והוצרך לשוטט במקומות הרחוקים לבקש מקום יאות לצמח צמח · ויאמר קין אל יי' גדול עוני מאד · עד אשר לא אוכל לסבלו הן גרשת אותי היום מעל פני האדמה הזאת אשר היא מוכנת מאד שיקבל בה האדם כח עליון וזה יהיה סבה שאהיה נסתר מפניך להיותי במקום בלתי מוכן לקבל השפע האלהי · ובהיות העניין כן הנה אהיה בסכנה גדולה כי להיותי נע ונד בארץ אהיה מוכן לקבל הפגעים והרעות הגדולות להעדר ההשגחה האלהית ממני עד שכל מוצאי מהחיות והבהמות יהרגני · ואמר זה כי בכאן מקומות ידבק בהם יותר השפע האלהי מזולתם כדרך שאמר יעקב אין זה כי אם בית אלהים · ואמר אליו השם ית' באמת כל הורג קין ישיגהו עונש חזק ולא פורש או נאמר שהרצון בזה שה' ית' אמר באמת כל הורג עתה קין כי לא נסה זולתו להרוג ולזה אין לו לירא שיהרגהו מוצאו כי אין בעולם רוצח זולתו והנה עונש קין ישלם אחר שבעה דורו' כי או יכלה זרעו ועד העת ההוא האריך לו והנה לא נתפייס קין בזה כי מה בצע יהיה לו אם יהרגוהו ויענש ההורג או אם לא יהרג ויכאיבהו מוצאו ויזיקהו ושם הש' ית' לו אות שלא יכהו כל מוצאו וזה האות לא פורש ונחלקו בו רז"ל בב"ר והנה היה זה האות באופן שהאמין בו קין איך שהיה ענינו והנה יצא אחר כן קין מהמקום ההוא אשר היה מוכן בו לקבל השפע האלהי וישב בארץ שהיא נוד למזרח עדן ושם היה משוטט ומקיף לעבוד האדמה בדרך שישלמו פירות הצמחים · ואפשר שקרא הארץ ההיא ארץ נוד לפי שהיה נע ונד בה למצא מקומות נאותים לצמחים להיותה בלתי מוכנת לזה כמו הארץ שיצא ממנה שלרעננותה היה אפשר שיזרע בה שנה אחר שנה · וספר אחר זה שכבר הוליד קין בן והוא חנוך והוא המציא מלאכת הבניין ובנה עיר · ר"ל קין או חנוך הוא המציא זאת המלאכה וחלק כבוד לאביו שיקרא שם לעיר שבנה אות' הוליד חנוך עירד ועירד הוליד מחויאל ומחויאל הוליד מתושאל ומתושאל הוליד למך ולמך לקח ב' נשים עדה וצלה והולידה עדה את יובל הוא אשר מצא מלאכת המצאת המזונו' לאחד אחד ממיני הב"ח לכל מי שידע זאת המלאכה כי הוא אשר המציאה ובזה נשלם למין האנושי מה שחסר קין בהריגת הבל כי המלאכה הזאת אבדה או באבדו · ושם אחיו יובל והוא אשר המציא מלאכת הכלי זמר אשר יש במלאכת' מהפלא העצום מה שלא יעלם · וצלה גם היא ילדה את תובל קין והוא היה מחדד ומשלים כל אומנות נחושת וברזל והנה זה המציא מה שיעשה מהמתכות · ואולם זכר מין אחד מהם תמורת הכולל מלאכת מה עם שמלאכת הברזל והנחשת אשר הוא הברזל היותר קשה היה במלאכת' מהקושי יותר ממה שיש מהקושי בשאר המתכו' ועשיי' המלאכ' מהברזל ומשאר המתכות הוא מסוג אחר והנה זאת המלאכ' מקיפה בהכרח על הוצאת המתכות ממוצאיהם וממקוריהם ועל עשיית המלאכה מהם ואלו המלאכות אשר זכרה בכאן הם מקיפות ברוב

רלבג

המלאכות הנמצאות היום · וספר שכבר אמר למך לנשיו כשהיו מתפחדות מהעונש אשר ענש השם קין להיות זרעם הוא הדור השביעי לקין האם איש הרגתי לפצעי רוצה לומר שפצעתי בו · וילד לחבורתי כמו שעשה קין ולמה ישיגני עונש הנה קין שהרג האריך לו השם שבעה דורות ואני שלא הרגתי הנה ראוי שיאריך לי השם יותר ממה שהאריך לקין כפלים רבים והנה אמרו בב"ר שזה היה ק"ו של שטות א"כ נמצא הקב"ה פורע את חובו · וספר אחר זה שכבר הוליד אדם עוד מאשתו בן וקראה שמו שת ולשת גם הוא יולד בן וקרא שמו אנוש ובעת ההיא טעו האנשים והחלו לקרא בשם יי' מה שאינו אלוה רוצה לומ' שאז החלו לעבוד ע"ז זה הוא הבירור בזה לפי מה שזכרו רז"ל בב"ר והוא נאות מאד כי לא נוכל לומר שאז החלו להשיג שיש שם אלוה שהרי כבר הושג זה לאדם ולקין ולהבל ועוד שכבר מצאנום דורכים אל החסרון עד שתמצא שבימי נח לא היה שם צדיק זולתו ולזה לא יתכן שנאמר שהחלו אז להתפלל לשם ית' כמו שביאר החכם א"ע הנה זה הוא ביאור זה הספור ובא בתורה ללמדנו מי היו הממציאי' אלו המלאכות כדי שתתישב יותר אמונת החדוש בנפשינו כמו שקדם עם שכבר הועילנו בזה הספור תועלת נפלא במה שלמדנו בו חבור מההשגחה האלהית באיש הטוב והפרדה מהרע · והודיענו גם כן בזה הספור שהשם יתע' יענש החוטא לעת קץ ואף על פי שכבר יאריך לו ולמדנו מהמדות שראוי שנרחיק מדת הקנאה והכעס הלא תראה שמפני זאת המדה הפחותה נהרג הבל ונמחה קין וזרעו וראוי שננהג במדת הסבלנות ושלא נתפעל ממה שיקרה מהרעות המדומות שאם לא התפעל קין זה האופן מההפעלות והיה לובש מדת הסבלנות לא נהרג הבל ולא נמחה קין וזרעו ולפי שאלו התולדות כבר נמחו כולם ואין תועלת בזכירתם להודיע איך השתעפו האומות המתחלפות ללשונותם מאב אחד קצר בזכירתם ולא זכר בני כמה שנים היו כשהולידו וכמה חיו · והאריך בלמך יותר מכלם לספר שמות נשותיו לפי שזרעו היו הממציאים הרבה מהמלאכות אשר זכר שהומצאו בזה הספור · והנה ספר שאחות תובל קין היא נעמה לפי שכבר זכר שנשאה נח ונשאר ממנה זרע כמו שאמרו בב"ר ולולי זה לא אדע טעם לזה · וספר מה שאמר למך לנשיו להורות על מיעוט פחדו מעונש השם ושהוא לא היה משתדל לשוב אל הש' יתע' בכל כוחו כדי שיסור חרון אף השם מעליו כי בלי ספק אם היה עושה כך היה נמלט מהרע הנגזר לבא עליו כי חנון יי' ונחם על הרעה וכבר העידה התורה במאמר כולל גם כן שהוא וכלל דור המבול היו משחיתי' דרכם על הארץ ושלא נמצא או צדיק זולת נח ולזה נמלט לבדו וזה לאות שאם היו שם צדיקים זולתו היו נצולים כמו שיבא בנ"ה · ומה נחמד מאמרם רז"ל בב"ר שהוא לקח שתי נשים האחת לפריה ורביה והאחרת לתשמיש לבד להורות על רוע דרכו ומנהגו · והנה ספר אח"כ הולדת שת כדי שלא יכלה זה הספור הנכבד במה שנמחה בכללו ולא נשאר לו שארית והודיענו עם זה העת שהחלו האנשי' לנטות אחרי ע"ז · והנה היתה כוונתם מראש העניין בלי ספק להתקרב אל השם ולזה עשאוהו כמו אמצעית בינם ובין השם · ואחר זה נוסף הטעות בה עד שחשבו שהוא האלוה ונטו הדורות ההם מפני זה אל פעולות מגונות אשר העידה התורה שהיו עושים קודם המבול ולפי שלא נתקיים המציאות אלא לשת שב להזכיר תולדותיו בדרך ארוכה :

ביאור דברי זה הספור

זה ספר תולדות אדם וגומר · עד ויהי כי החל האדם לרוב · זה ספור תולדות אשר נמשך מהם המציאות הנה ביום שברא אלהים אדם עשאו בעל שכל ובראם זכר ונקבה וקרא שמם אדם ביום הבראם ר"ל שמהותם נברא בהם בשלמות ביום שנבראו לא נתחדש דבר במהותם אח"כ שלא היה בו מראשית הענין · ואולם אמר זה שלא יטעה אדם ויחשוב מפני הספור שספר מהנחש והגן וקללת הנחש ואד' וחוה והמצאת הכרובים ולהט החרב המתהפכת שהיה הרצון בזה שכבר שם באדם טבע לא היה בם כי זה שקר ר"ל שלא נתחדש במהותם דבר אחר מהבריאה · וספר שכאשר היה האדם בן ק"ל שנה הוליד בעל שכל כמוהו ואמנם הודיענו זה לפי שהאד' נברא מן העליוני' ומן התחתוני' · ויתכן לפי מה שיחשב כח שיהיה בזרעו לתת החומר והנפש היולאנית אלא שלא ישלם בו נתינת השכל להיותו כח נבדל באופן מה ולזה ביארה התורה שהשם יתע' נתן כח בזרע האד' ש שיוליד בעל שכל כמוהו · ואמנם ישלם לו זה באמצעות השכל הפועל כמו שהתבאר בספר הנפש ובספר מ"י ושם ביארנו שאין די בזרע לתת הנפש והיצירה בזולת השכל הפועל · וספר ששת הוליד אנוש · ואנוש הוליד קינן · וקינן הוליד מהללאל · ומהללאל הוליד ירד · וירד הוליד חנוך · וספר שחנוך הלך בדרכי השם יתע' אחר שהוליד את מתושלח מורה כי קודם זה לא הלך בדרכי השם אבל הלך בדרכי אנשי דורו וכאשר התבונן בטבע הנמצאות והשיג מאמתת ה' יתע' מה שלא הושג לאנשי דורו עבד השם ית' שלש מאות שנה ואח"כ לקחו השם ית' ר"ל שהושתה נפשו בג"ע כטעם ואחר כבוד תקחני והנה לזאת הסבה לא זכר בו מיתה וזכרה בשאר האנשים אשר נזכרו עמו להורות על ההבדל שהיה בינו וביניהם כי הוא השלים נפשו והגיע לשלמותו ושאר האנשים ההם מתו בלא חמדה · וספר שחנוך הוליד מתושלח · ומתושלח הוליד למך · ולמך הוליד נח · וספר שכבר קראו שמו נח על שם העתיד כי בימיו סרה הקללה אשר קולל קין ונתנה הארץ כוחה אשר ארדה ה' בעון קין שלא תוסף תת כוחה · וזה כי הקללה ההיא היתה לקין כמו שאמ' לא תוסף תת כוחה לך וכאש' נמחה זרעו במבול אז סרה הקללה ההיא וכו' ג"כ התנחמו ממעשיהם הרעים כי הוא אחז דרך ישרה ואולי למד הוריו והדריכם אל דרך החיים או אמר זה לפי שמפני מעשיהם הרעים נגזר להם שישחתו כולם ונח לבדו נשאר מהם ובו נתקיים המציאות · וספר על נח שכבר הוליד שם וחם ויפת בהיותו בן חמש מאות שנה והנה הגיד בזה הספור מאלו האנשים אשר השתלשל מהם נח ובני כמה שנים היו כשהולידו וכמה שנים חיו אחר זאת ההולדה ליישב יותר בנפשותינו אמתת זה הספור · ואולם שאר מה שהולידו מהבנים והבנות לא ספרה לנו בזה התור' דבר לפי שאין בזכרונם תועלת לנו כלל · וראוי שנתבונן בעניין אורך החיים הנפלא אשר תמצאהו לאלו הדורות אשר זכרם פי מן השקר שיאמר שהיה אז לאדם טבע אחר זולת הטבע אשר לנו היום שאם היה העניין כן היה מהות האנשים ההם מתחלף במין למהות האנשים האלה וזה שקר · ונאמר כי מפני שהיה האדם נברא לתכלית שישלים נפשו השלמות אשר הוא נאות עליו הנה מן הראוי שיהיה לו כלי יתכן שיגיע בו אל זה השלמות ואם לא הנה כבר תהיה זאת ההכנה בו לבטלה · ולפי שההגעת זה השלמות מהקושי העצום בכללות כמו שביארנו בביאורינו לשיר השירים וכ"ש לאנשי' אשר נמצאו ראשונ' בעולם שלא קדם להם שום בעל עיון יהיו נעזרים בחקירותי' בדעותיו · הנה אלו לא היו חייהם כי אם כשיעור חיינו היה משיגם המות טרם התבוננם בטבע הנמצאות כדרך שיצי' מהעיון ההוא שום פרי · וזה כי האדם הוא מוכן מתחלת ענינו להמשך אל הדברי'

הערבים

הערבי' אשר כל מה שימשיך בהם ירמיקהו מהשלמות ולא יצא מזה מעצמו אם לא יקח המוסר בו מזולתו כי אם בקושי עצום ובאורך ימי החיי' יתבאר לנו באורך הזמן ההוא שזה התכלית הוא בלתי מכוון באדם ושבכאן התכלית האחר ייוחד בו והוא תכלית הנפש וזה ממה שיקשה מאד שיגיע לאדם מעצמו · ועוד כי הרבה מהדברי' העיוניים ילקחו התחלותיהם מהחוש בקושי גדול ובזמן ארוך אורך כפלא יעבור החיים האנושיי' כמו העניין מהרבה הדברים הטבעיים ומחכמת הכוכבים ואלו לא היו חיי הקודמים כי אם כשיעור חיינו היו מתים טרם שיגיע מעיונם שום פרי במה שיחקרו בו · ובהיות העניין כן הנה מה ראוי היה שתשגיח ההשגחה האלהית באדם בזה האופן מההשגחה ר"ל שימצאו קצת מן הראשונים ארוכי החיים אורך כפלא באופן שיתחילו להמצי' בעיון מה שיאו' בו שיהי' כלי לבאי' אחריהם להשלימ' כדי שלא תהיה ההכנה אשר המציאה ה' יתע' באדם להגיע אל השלמות לבטלה · ואולם היה אורך החיים הזה הנזכר בתורה לאלו האנשים אשר זכר לבד כדרך שאר הפלאים הנה כמו שנתנה התורה להשלימנו בדרך פלא להשגחה בנו כן יתן אורך החיים לאלו האנשים בדרך פלא להשגח' במין האנושי בכללו כדי שלא תהיה ההכנ' אשר בו לבטלה הנה זהו מה שנראה לנו בסיבה התכליתי' אשר בעבורה הושם אורך החיים לראשונים אשר בא זכרונם בתורה · ואין ראוי שיסופק עלינו מה שסופר מאדם שהשיג חכמת הטבע' עד שקרא שמות לכל הב"ח כי כבר קדם לנו שזה היה כלו ע"ד להודיע סודות הבריאה האנושית ואיך תגיע לו הפלגתו והנה אפשר עם זה שהשם יתע' שם האדם במקום מהיישוב אשר יאות בו אורך החיים יותר כי כבר ימצאו מקומות מתחלפי' בזה העניין כמו שהתבאר בטבעיות וזה כי הרבה תמצא במה שיעשהו השם יתע' מהמופתים שהוא · אמנם יחבר להם הסבות היותר נאותות הלא תראה שקריעת ים סוף אשר הוא מהמופתים הגדולים הנזכרים בתורה אמר ויהפוך יי' רוח ים חזק מאד · ועם כל זה אין ספק שלא יתכן אשר ישלם אורך החיים הנזכר בזה המקום · אם לא בפליאה מה"ש :

באור המלות

ויהי כי החל האדם וגומר · עד סוף הפרשה · בני האלהים · הם הענקים ושמא' לאלהים להורות על גודלם וחוזקם כטעם כהררי אל שלהבת יה · טובות · יפות וכן כי טוב הוא והו' טוב תאר מאד · ויקחו · חטפו ולקחו בחזקה · ידין · מעניין דין ומשפט או יהיה מעניין ריב ומדון · רוחי הוא רוח האדם אשר הוא בה אדם והוא השכל ויחסה לש' יתע' להיותה נאצלת ממנו · הנפילים · הם בני האלהים והם הענקים כמו שקדם · וינחם יי' הוא על דרך משל כי לא אדם הוא להתנחם אבל דברה תורה כלשון בני אדם · וכן אמרו ויתעצב אל לבו ואמרו אל לבו הוא לרצונו ר"ל שכבר נתעצב דרך משל בעבור מה שהיה רצונו בעת בריאת העולם לברא אדם · ויאמר יי' · הנה אמר זה לא כמו שנזכר בתורה אחר זה או יהיה זה על דרך האמירות הנזכרות במעשה בראשית שלא נאמרו לנביא אבל היתה ההוראה בהם הרצון לבד כמו ויאמר אלהים יהי אור ודומיהן :

באור דברי הפרשה

אמר שכאשר התחיל האדם לרב על פני האדמה ויולדו להם בנות · והנה נמשכו האנשים לתאו' המשגל עד שבראות האנשים החזקים הגדולים בנות האדם היפות חטפו אותם ולקחום באונס ולא נשמרו משום אשה ואפי' מאשת איש שתכף שמצאוה יפה לקחוה ולפי שכבר נתפשט מנהג הרע הזה באנשים ההם כלם והשחיתו מעשיהם עד שלא היתה תשוקתם כי אם לעשות הפעולות המגונות כמו שספר אחר זה · וירא יי' כי רבה רעת האדם בארץ וגומר · אמר השם יתעלה הנה בלי ספק לא ישפוט השכל שבראתי במין האנושי באדם בשום עת אם לא אקח בזה עצה ר"ל שלא ימשול בו השכל בדרך שיתנהג האדם בדרך הישרה · או ירצה בזה שלא ישפוט השכל המשפטים אשר הוא מוכן לשפטם בדברים העיונים או ירצה בזה שלא יריב בשום עת השכל באדם במה שהתחיל להתנהג באילו המנהגים הפחותים להדריכו אל ההנהגה אשר יגיע בה אל השלמות · והסבה בזה אלו איך שיפורש מאלו הפירושים הוא מפני שהעתיד להיות מבני אדם הוא גם כן בשר · וימצא מוכן מפני זה להמשך אחר התאות הגופניות עם מה שכבר למדו מזה מאלו האנשים השוקעים באלו הפעולות המגונות ויגיע זה המנהג הפחות לאנשים קצתם אחר קצת ודור אחר דור עד שלא יתכן שיקנה האדם השלמות המכוון בו בבריאתו · ולזה נתן ה' ימי הדור ההוא ק"כ שנה ר"ל שלסוף ק"כ שנה גזר עליהם שימחו בכללם · והנה בלי ספק זה המאמר מהש' ית' היה לנביא והוא כמו שספר בתורה אחר זה · ובזה האופן יתכן שתשלם הגבלת זה הזמן כמו שביארנו בשני מספר מלחמות יי' · והנה הודיע הש' יתע' זאת הגזרה לנביאו כדי שיודיע אותם זה וישובו וינצלו מזאת הגזרה הרעה ולפי שכבר אמר השם יתע' שלא יתכן שינצלו האנשים מהמנהג הפחות אשר נשקעו בו · וכבר יחס המנהג ההוא לאנשים רמי הקומה והחזקים שב לבאר כי כמו אלו האנשים יתכן שימצאו דור אחר דור וזה כי הם היו בארץ בימים ההם וגם אחרי כן כי הם יבואו לבנות האדם ויולדו תולדות מתיחסות להם ולזה יולידו גבורים כיוצא בם כי זה לדרך הבריאה על המנהג הטבעי · ר"ל שכבר יוליד האדם זרע מתיחס לו והנה קרא אלו הגבורים אנשי השם כי לגבורתם היה להם שם עד למרחוק · ובראות השם יתע' זה המנהג הרע אשר נשקעו בו האנשים כלם בעת ההיא ושכבר נמשך מזה התנגע השלמות המכוון באדם שגזר שימחו כל הדור ההו' באופן שנמחו עמם שאר הב"ח ונח נמלט כי הוא לבדו היה צדיק בדור ההוא ולזה מצא חן בעיני יי' והשגיח בו להצילו כמו שזכר אח' זה · ואמנם חוייב שיפסד זה הדו' הרע מצד ההשגחה על נח וזרעו ומצד ההשגח' על המין האנושי בכללו כמו שהיה אורך החיים הנפלא הנזכר בזה הספור להשגחה על המין האנושי בכללו · וכבר ביארנו דרכי ההשגחה האלהית באדם משרשיה ברביעי מס' מ"י ובביאורינו לספר איוב · וראוי שתדע שהבהמה והרמש והעוף לא נמחו לפחתת דרכם כי אינם בעלי שכל שיהיה ראוי בהם הגעת העונש · ואולם השיגם העונש מפני עונש הדור ההו' ר"ל כי מפני שנגזר עליהם שימחו במבול מים הנה כבר נמשך מזה הפסד הב"ח הנמצאים ביבשה ואולם זכר היותם נמחים עם האדם כי ההשגחה האלהית השגיחה מפני זה בשמירת אלו המינים להיותם הכרחיים לאדם · ולזה צוה נח לעשות התיבה באופן שימלט בה הוא ואלו המינים בכללם מהב"ח · אמרו בב"ר שזה משל למלך שהיה משיא בנו ועשה לו חופה וסיידה וכיירה וציירה כעס המלך על בנו והרגו מה עשה נכנס לתוך החופה והתחיל לשבר הקנים והוילאו' ולקרוע כסלאות · אמר המלך כלום לא עשיתי אלא בשביל בני · בני אבד וזו קיימת לפיכך מאדם ועד בהמה ועד רמש ועד עוף השמים · הנה כבר הורו לך שהמחות הב"ח האלו לא היה כי אם מפני המחות האדם · ואולם התועלות המגיעות מהפרשה הזאת כבר העירונו עליהם בביאורנו בה · ואם באנו למנותם רבו מלמנות כי אין בה דבר שלא יהיה נפלא התועלת בדעות ולזה יהיה מנין התועלות בה מביא לכפול דברינו וזה בלתי ראוי והנה מה שהיה מהתועלת האלו במדות כבר זכרנום עם המאמר בהם · ובכאן נשלם לנו הביאור בזאת הפרשה ר"ל פרשת בראשית באופן שלם ונאות מאד לאמת וללשון כמו שתראה והיתה השלמתו בזמן קצר מאד עם מה שהשיגנו בזה המבוקש מן הקושי החזק מפני שפירושים שמצאנום לקודמי' אשר בזאת הפרשה אשר הם כמעט שהיו סבה אל הדחקתנו מהשגת האמת בה כמו שיתבאר למי שיראה דברינו ודבריהם והתהלה לאל אשר עזרנו :

והנה היתה השלמתו בסוף חדש אב משנת השמנים ושמנה לפרט האלף הששי ליצירה :

מ"ע ספורנו

פלא ומעשים שנה · שבין כך היה נח עוסק בתיבה ומוכיח אות' ועתרם לסוכרי רפואתינו ז"ל · הנפילים · היו בארץ בימי' ההם שקבעו להם האלהות' הזמן לתשובה · וגם אחרי כן · שלא שבו בכל' · כי רבה רעת האדם · לשעבר · וכל יצר מחשבות לבו · לעתיד שלא היו שומעי' למוכיח ואין לקוות שישובו · ויתעצב אל לבו כי לא יחפוץ במות המת והפך ישמח ה' במעשיו · ונח מצא חן · להציל גם בניו ובנותיו לא עפט שהיה ראוי לכך אבל על כל מוכי' ובהו של יתי' לזה נאמרו ושלשת האנשים האלה בתוכם נח דניאל ואיוב אם בנים ואם בנות יצילו המה לבדם ינצלו וזה כי לא למדו את דורם לדעת את ה' כאברהם משה ושמואל וזולת' כאמרם ז"ל עילם והם דניאל וחביריו זכתה ללמוד ולא זכתה ללמד · וכן נח אף על פי שהוכיח על המעשים המקולקלים ענין המדינות לא הורה אותם לדעת האל יתי' וללכת בדרכיו אף על פי שהוא היה צדיק תמים בעיון ובמעשה כי אמנם הצדיק המשלי' עצמו בלבד הוא ראוי שימלט עצמו בלבד
אבל המשלי' גם את זולתו הוא ראוי שימלט גם את זולתו כי בזה יש
תקוה שישובו בתשובה כאמרם ז"ל בברכות פרק א'
שמתו) אם ראית תלמיד חכם שעבר ביום
אל תהרהר אחריו בלילה שודאי
עשה תשובה :

חזקוני

לשנים הוא בשר בעבור שגם הוא בשר ואינו דבר קיי' לעול' לפיכך יש לקצר ימיו ולא יחיו עוד כאשר חיו עד עכשיו שמ"י כך הם משחיתי' דרכם ונזולי' ומומסי' שאיכן ירחין מן כמית · והיו ימיו ק"ך שנה פרש"י אין מוקדם ומאוחר וכו' ואין להקשו' הא' כשבשים דבם עביבא מאי דמוקד' מוקדם ומאי דמאוחר מאוחר דע"כ תדי עביג' כגהו דהא קי"ל משנול' יפת לא היה עד המבול רק ק' שנה ומשום כבודו של נח שלא יאמרו המבול' איך הולי' נח לבהל' אשר הכנס הקדימ' הכתו' ויולד נח לויכסם קרו' לדונם זה פרש"י בכו' פ' לך לך · הנפילי' נפלאי' בנוב' אשר אל"ף דונם והפליכו אני ועמך · היו בארץ בימי' השם הנזכרי' למעלה ויהי כי החל וירחאו וגומר וגם אחרי כן שנע' עליה הב"ה כדכתי' לא ידון וגו' לא נכבשו עד אשר היו באי' בני האלהי' אל בנו' האדם · אנשי השם א"ר אחא והכתי' על אנשי המבול בני נבל גם בני בלי שם נכאו מן הארץ ואת אמרת אנשי שם אלא שהשמו את העול' והושמו מן העול' · כי רבה רעת האדם · אין להרה' ולומ' הואיל והכל גלוי לפניו איך בראו לפסו' הרי אין ירחא שתים בידי שמים כדכתי' ועתה ישראל וגו' וכתי' מי יתן והי' וגו' · וינחם יי' · על נ' דברים הנחמה נאה בפסיעת הנודר ובקול יד הנודר או כהתחלף דעתו הפתים באדם כמו בקיבר הנודר או כהתחלף דעתו והפלישית כאשר בכת' מקומות אצל הב"ה והוא פסיעת הנידר כגון כאן וכגון נחמתי כי המלכתי את שאול וכגון בכמה מקומות אצל הקב"ה וכן כתי' רגע אדבר על גוי לנתוש ולנתץ ושב הגוי מרעתו ונחמתי על הרעה אשר חשבתי עליו רגע אדבר על גוי לבנות ולנטוע ועשה הרע בעיני ונחמתי על הטובה ומה שכתוב וכן אדם ויתנכס [illegible] כדכתי' לא כהים אין ליעקב ואין אין לו להתנחם ולעשות רע : ויתעצב אל לבו · שיכנו לבריאתו : ד"א ויתעצב אל לבו האדם קאי הקב"ה נתעצב בשביל לבו של אדם שהיה עושה [illegible]

[illegible]

אלה

נשלם סדרא דבראשית

אונקלוס / תורה

בְּדִיל דְּאִינוּן בִּשְׂרָא וְעוֹבָדֵיהוֹן בִּישַׁיָּא אַרְכָּא יְהִיב לְהוֹן מְאָה וְעֶשְׂרִין שְׁנִין אִם יְתוּבוּן: גִּבָּרַיָּא הֲווֹ בְאַרְעָא בְּיוֹמַיָּא הָאִינוּן וְאַף בָּתַר כֵּן דְּעָלְלִין בְּנֵי רַבְרְבַיָּא לִבְנַת אֱנָשָׁא וִילִידָן מִנְּהוֹן אִינוּן גִּבָּרַיָּא דְּמֵעָלְמָא אֱנָשִׁין דִּשְׁמָא: וְגֳלֵי קֳדָם יְיָ אֲרֵי סְגִיאַת בִּישַׁת אֱנָשָׁא בְּאַרְעָא וְכָל יִצְרָא מַחְשְׁבָת לִבֵּיהּ לְחוֹד בִּישׁ כָּל יוֹמַיָּא: וְתָב יְיָ בְּמֵימְרֵיהּ אֲרֵי עֲבַד יָת אָדָם בְּאַרְעָא וַאֲמַר בְּמֵימְרֵיהּ לְמִתְבַּר תּוּקְפְּהוֹן כִּרְעוּתֵיהּ: וַאֲמַר יְיָ אֶמְחֵי יָת אֱנָשָׁא דִּי בְרֵאתִי מֵעַל אַפֵּי אַרְעָא מֵאֱנָשָׁא עַד בְּעִירָא עַד רִחְשָׁא וְעַד עוֹפָא דִּשְׁמַיָּא אֲרֵי תָּבִית בְּמֵימְרִי אֲרֵי עֲבַדְתִּינוּן: וְנֹחַ אַשְׁכַּח רַחֲמִין קֳדָם יְיָ:

בְּשַׁגָּם הוּא בָשָׂר וְהָיוּ יָמָיו מֵאָה וְעֶשְׂרִים שָׁנָה:
4 הַנְּפִלִים הָיוּ בָאָרֶץ בַּיָּמִים הָהֵם וְגַם אַחֲרֵי כֵן אֲשֶׁר יָבֹאוּ בְּנֵי הָאֱלֹהִים אֶל בְּנוֹת הָאָדָם וְיָלְדוּ לָהֶם הֵמָּה הַגִּבֹּרִים אֲשֶׁר מֵעוֹלָם אַנְשֵׁי הַשֵּׁם: פ
5 וַיַּרְא יְהוָה כִּי רַבָּה רָעַת הָאָדָם בָּאָרֶץ וְכָל יֵצֶר מַחְשְׁבֹת לִבּוֹ רַק רַע כָּל הַיּוֹם:
6 וַיִּנָּחֶם יְהוָה כִּי עָשָׂה אֶת הָאָדָם בָּאָרֶץ וַיִּתְעַצֵּב אֶל לִבּוֹ:
7 וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶמְחֶה אֶת הָאָדָם אֲשֶׁר בָּרָאתִי מֵעַל פְּנֵי הָאֲדָמָה מֵאָדָם עַד בְּהֵמָה עַד רֶמֶשׂ וְעַד עוֹף הַשָּׁמָיִם כִּי נִחַמְתִּי כִּי עֲשִׂיתִם:
8 וְנֹחַ מָצָא חֵן בְּעֵינֵי יְהוָה:

קמ"ו · אמ"ציה · יחזק"יהו ·

פרשה

אִלֵּין תּוּלְדָת נֹחַ נֹחַ גְּבַר זַכַּאי שְׁלִים הֲוָה בְּדָרוֹהִי בִּדְחַלְתָּא דַייָ הַלִּיךְ נֹחַ: וְאוֹלִיד נֹחַ תְּלָתָא בְנִין יָת שֵׁם יָת חָם וְיָת יָפֶת: וְאִתְחַבַּלַת אַרְעָא קֳדָם יְיָ וְאִתְמְלִיאַת אַרְעָא חֲטוֹפִין: וַחֲזָא יְיָ יָת אַרְעָא וְהָא אִתְחַבַּלַת אֲרֵי חַבִּילוּ כָּל בִּשְׂרָא אֱנָשׁ יָת אוֹרְחֵיהּ עַל אַרְעָא: ואמר

פרשה

9 אֵלֶּה תּוֹלְדֹת נֹחַ נֹחַ אִישׁ צַדִּיק תָּמִים הָיָה בְּדֹרֹתָיו אֶת הָאֱלֹהִים הִתְהַלֶּךְ נֹחַ:
10 וַיּוֹלֶד נֹחַ שְׁלֹשָׁה בָנִים אֶת שֵׁם אֶת חָם וְאֶת יָפֶת:
11 וַתִּשָּׁחֵת הָאָרֶץ לִפְנֵי הָאֱלֹהִים וַתִּמָּלֵא הָאָרֶץ חָמָס:
12 וַיַּרְא אֱלֹהִים אֶת הָאָרֶץ וְהִנֵּה נִשְׁחָתָה כִּי הִשְׁחִית כָּל בָּשָׂר אֶת דַּרְכּוֹ עַל הָאָרֶץ: ס ויאמר

הנפלי' ג' ב' חסר וא' מלא וסי' הנפלי' היו באר' · ושם ראינו את · ב' בפסו' קדמא' הפסוק מלא: אחרי כן ג' במצעות פסו' וסי' וגם אהרי כן אשר יבאו בני האלהים · אחרי כן ישלח אתכ' אחרי כן יאכלו הקרואי': וירא יי' ד' דס' באו' וסי' וירא יי' כי רבה רעת · ויר' יי' כי שנואה · וירא יי' כי סר לראות · וירא יי' ויואץ: וכל יצר ב' דס' וסי' וכל יצר מחשבות לבו · דע את אלהי אביך: אל לבו ב' בתור' וסי' ויתעצב אל לבו וירח יי' את ריח הניחח · וכל שאר אורית' על לבו · וכל נביאים וכתובים אל לבו במ"ב על לבו וסי' אות' זכר יי' ויישם דניאל את הדברי': מאדם עד בהמה כל בראשית וידבר ותילים מאדם עד בהמה וכל אלה שמות וירמיהו מאדם ועד בהמה: ונח ג' ר"פ וסי' ונח מצא חן · ונח בן שש מאות שנה · ונח דניאל ואיו' · לפני האלהים ו' וסי' ותשח' האר' ויקח יתרו חתן משה · ויאסף יהוש' ויבא העם בית אל · ודוד וכל ישר' · ויקרבו עלות ושלמים דד"ה · וכל קהלת דכוותא:

רשי

בשגם הוא בשר · כמו בשגם כלומ' בשביל שגם זאת בו שהוא בשר ואף על פי כן אינו נכנע לפני ומה אם יהיה אם או דבר קשה כיוצא בו עד שקמתי דבורה כמו שקמתי וכן שאתה מדבר עמי כמו שאתה אף בשגם כמו כשגם: והיו ימיו · עד ק"כ שנה אאריך להם אפי ואם לא ישובו אביא עליה' מבול ואם תאמ' משנולד יפת עד המבול אינו אלא ק' שנה אין מוקדם ומאוחר בתורה כבר היתה הגזירה גזורה עשרי' שנה קודם שהוליד נח תולדות וכן מצינו בסדר עולם יש מדרשי אגדה רבים בלא ידון אבל זה נאמר פשוטו: הנפלים · על שם שנפלו והפילו את העולם ובלשון עברי' לשון ענקים הוא: בימים ההם · בימי דור אנוש ובני קין: וגם אחרי כן · אף על פי שראו באבדן של דור אנוש שעלה אוקיינוס והציף שליש העולם לא נכנע דור המבול ללמוד מהם: אשר יבואו · היו יולדות ענקים כמות': הגבורים · למרוד במקום: אנשי השם · אותם שנקבו בשמות עירד מחויאל מתושאל שנקבו על שם אבדן שנמוחו והותשו · דבר אחר אנשי שממון ששממו את העול': וינחם יי' כי עשה · נחמה היתה לפניו שבראו בתחתונים שאילו הי' מן העליוני' היה ממריד' בבראשי' רבה: ויתעצב · האדם אל לבו של מקו' עלה במחשבתו של מקום להעציבו וזהו תרגום אנקלוס · דבר אחר וינח' נהפכ' מחשבתו של מקום ממדת רחמים למדת הדין עלה במחשבה לפניו מה לעשו' באד' שעשה בארץ וכן כל לשון נחום שבמקרא לשון נמלך מה לעשו' וכן אדם ויתנחם ועל עבדיו יתנחם וינחם יי' על הרעה נחמתי כי המלכתי כלם לשון מחשבה אחרת הם: ויתעצב אל לבו · נתאבל על אבדן מעשה ידיו כמו נעצב המלך על בנו · וזו כתבתי לתשובת הכותים גוי אחד שאל את רבי יהושע בן קרחה אמר לו אין אתם מודים שהקדוש ברוך הוא רואה את הנולד אמר לו הן ואמר לו והכתיב ויתעצב אל לבו אמר לו נולד לך בן זכר מימיך אמר לו הן אמר לו ומה עשית אמר לו שמחתי ושמחתי את הכל אמר לו ולא היית יודע שסופו למות אמר לו בשעת חדותא חדותא בשעת אבלא אבלא אמר לו כך מעשה הק"בה אע"פ שגלוי לפניו שסופן לחטוא ולאבדן לא נמנע מלבראן בשביל הצדיקים העתידים לעמוד מהם: ויאמר יי' אמחה את האדם · הוא עפר ואביא עליו מים ואמחה אותו לכך נאמר לשון מחוי: מאדם ועד בהמה · אף הן השחיתו דרכם · ד"א הכל נברא בשביל אדם וכיון שהוא כלה מה צורך באלו: כי נחמתי כי עשיתים · חשבתי מה לעשות על אשר עשיתים:

אלה תולדות נח נח איש צדיק · הואיל והזכירו ספר בשבחו שנאמר זכר צדיק לברכה · ד"א ללמדך שעקר תולדותיהם של צדיקי' מעשים טובי': בדורותיו · יש מרבותי' דורשים אותו לשבח כל שכן אילו היה בדור צדיקים היה צדיק יותר ויש שדורשי' אותו לגנאי לפי דורו היה צדיק ואילו היה בדורו של אברהם לא היה נחשב לכלום: את האלהי' התהלך נח ובאברה' הו' או' אש' התהלכתי לפניו נח היה צרי' סעד לתומכו אבל אברהם היה מתחזק בצדקו מהליך: התהלך לשון עבר וזהו שמוש' של למ"ד בלשו' כבד משמש' להבא ולשעב' בלשון א' קום התהלך להבא התהלך נח לשעבר התפלל בעד עבדי' להב' ובא והתפלל אל הבית הזה לשון עבר אלא שהוי"ו שבראשו הופכו להב': ותשחת · לשון ערוה וע"ז כמו פן תשחיתון · ותמלא הארץ חמס · גזל: כי השחי' כל בשר · אפי' בהמ' חיה ועוף נזקקי' לשאינן מינן

אבן עזרא

בשגם · השי"ן כמו שפכה ויהיה טעמו לא יעמד רוחי שמאתו היתה וכן קהלת אמר והרוח תשוב אל האלהים אשר נתנה רק רוח האדם לבדו בעבור זה החטא ועוד בעבור שהאדם בשר והוא יגיע עד עת ויחסר כאשר יכלה העשוי לעושה · והיו ימיו · י"א שזה קצב כל האדם ואם תמצאנו יותר כן מצאנו מעט רק על הרוב ידבר ואין זה אמת כי הנה שם היה שש מאות וכל הדורות אחריו חיו שנים רבות ובימי פלג חסרו השנים ומימות דוד עד היום שבעים או שמונים והאמת מה שאמר המתרגם ארמי' שנתן קץ לאדם כטעם עוד ארבעים יום ואם ישובו ימלטו ואם לא ישובו וימותו ואל תשים לבך אל מספר ויהי נח בן חמש מאות שנה כי אין מוקדם ומאוחר בתורה והנה כתוב וימת תרח בחרן ואחריו ויאמר יי אל אברם לך לך מארצך ואנחנו נדע כי לא מת תרח עד שהיה יצא' בן חמש ושלשים שנה ורבים כמוהו · ופי' נפלים שיפול לב הרואה אותם שיתמה מגובה קומתם · וטעם אחרי כן אחר המבול והנה בני ענק בתחלה היו ממשפחת בני האלהים: וינחם יי' ידוע כי לא אדם הוא להנחם רק דברה תורה כלשון בני אדם כי המשכי' מה שעשה יראה שנחם · וטעם ויתעצב אל לבו הפך ישמח יי במעשיו כי טוב בעיניו שיקבלו נבראיו חסדיו וי"א כי וינחם כמו מתנחם לך להרגך ויפרשוהו ועוד אמרו כי לבו הוא הנביא ואילו היה כן לא היה אחר ויתעצב מלת אל והנה מצאנו שנקרא הנביא לב: ויאמ' · אל לבו או אמיר' למלאכים וי"א לנח והנכון בעיני שהו' דבוק עם לבו הכתוב למעלה: חן · מגזרת רחמים ומתכו תחנה ומשקלו קן ושניה' מפעלי הכפל וטעם מציאת חן כמו לא חסה עליך עין:

אלה תולדו' כמו הקורו' כטע' מה ילד יום וכמוהו אלה תולדות יעקב: איש צדיק · במעשיו: תמים · בלבו ותמים תאר השם מפעלי הכפל והוא תמים · וטעם בדורותיו בדורו בעת המבול ובדורו' שהיו אחריו כי הוא חיה עד שהיה אברהם בן נ"ח שנה והסימן היה ואברהם אבינו בן נ"ה כאשר מת נח: ותשחת הארץ הטעם אנשי הארץ וכן ארץ כי תחטא לי וכל הארץ באו · ויש אומרים כי טעם לפני האלהים בפרהסיא ואחרים אמרו כי הטעם שנשחתו בסתר ובדברים מכוסים שלא ידעם כי אם השם והקרוב אלי שהתורה דברה כלשון בני אדם על דרך שיבינו השומעים כעבד שיעשה עבירה לפני רבו ולא ייראנו והאומרים כי האלהים במקום הזה הינכו קדם לא אמרו מאומה: חמס · בגזל ועשק ולקחת גם הנשים בחזקה · ומה שאמרו קדמונינו ז"ל כי טעם השחית כל בשר את דרכו שכלחי לא שמר דרך תולדתו ועוות הכתיב הכנוע הידוע נכון הוא ומה נכבד דרש שדרשו שהשחיתו במים ונדם השם במים וכאשר מימיהם ממעל ומתחת כן היו המים שהשחיתם בם: ויאמר

בעל הטורים

הנפלים ג' אחד מלא ושנים חסרים הנפל' היו בארץ חסר ושם ראינו את הנפילים בני ענק מן הנפילים מלאים וזה סיחון ועוג כו' כדאיתא בנדה · סיחון ועוג בני שמחזאי ועזאל שנפלו מן השמים בימי דור המבול לכן כתב כאן הנפלים היו בארץ חסר:

אלה תולדות נח ד' דסמיכי · אלה תולדות השמים · אלה תולדות נח · אלה תולדות שם · אלה תולדות יעקב · כנגדן פסל שלפניו · אלה תולדו' השמים פסל תוהו ובהו · אלה תולדו' נח פסל דורות שלפניו · אלה תולדות שם פסל בני חם ובני יפת · אלה תולדות יעק' פסל עשו ואלופיו · נח נח וגו' ג' פעמים כתיב נח בפסוק שראה שלשה עולמות · ד"א שהיה מסלקה שכל אחד הציל ג' בזכותו · נח הציל ג' בניו שהם שם וחם ויפת · דניאל הציל חנניה מישאל ועזריה בחלום · איוב הציל שלשת רעיו אליפז התימני ובלדד השוחי וצופר הנעמתי · ד"א נח לשמים נח לבריות נח לעליונים נח לתחתונים נח בעולם הזה ונח בעולם הבא: תמים היה · היה עולה למנין עשרי' לומר שהיה תמים בכל עשרים דורות שמאדם עד אברהם · אבל משבא אברהם לא נחשב תמים · את האלהי' התהלך נח סופי תיבות חכם [illegible] התיבה עם האוצר מזון תחת הקרקע עם אוצרותיו · והתפקיד בא בלילה ומריח התפרסמו ונלקח הכלי חמס בגימטריא מי נח · מלמד שפרע להם מדה כנגד מדה · חמס בגימטריא גיהנם · מלמד שגזרות זין נדונו:

אמרי נועם

וינחם ה' וגו' והקשה ר"י והא כתיב לא איש אל וגו' ואומר ה"ר כבור כי שלשה עניינים נחמה הם פעמים שאדם רוצה לעשות לחברו טובה או רעה ומתחרט ויש לאל ידו ומתנחם בעל כרחו מחמת אונס ועל אלו השנים אומר לא איש אל ויכזב אלא מקים דברו וכן אדם ויתנחם מחמת שאין בידו כי אלא כל יכול אבל יש נחמה שלישי' שאינה באה מחמת הנולד כגון אם ידבר הק"בה קן על גוי ועל ממלכה לגרע כגון על בני נינוה ורואה הרעה או כן הוא אומר שאם יעזבו בפרדס ישמידם ואם ישובו ישוב מחרון אפו ודבריו את' וכן להיפוך ידבר להרע לנתוש ולנתוץ וכו' ושב הגוי ההוא מרעתו ונחם על הרעה אשר דבר ונחמה זו איננה בבורא כי הק"בה אינו מתחרט שהכל יודעים שאדעתא דהכי לא נדר כי אם על תנאי ונחמתי כי עשיתם דהכא אמר הק"בה מעשה עשתי כאלו נחמתי מעשתי אתנם אין הבורא מתנחם כי אדעת' דהכי כי חטאו כנופם:

פרשת נח

בדורותיו פיר"שי שאלו היה בדורות אחרים וכו' פירש אם היה דר וזמן מרובה אצל צדיקי' היה לומד ממעשיהם אבל משנה אצל צדיק אחד קרוי' בעלמא ולא שהב [illegible] ודאי וכות הצדיק מוכיר עונותיו של זה וראי' מצרפת שאמרה לאלי' כי באת אלי להזכיר את עוני וכן לוט אמר למלאך להמלט מהגל אברהם:

חזקוני

אלה תולדות נח כל מקום שנא' אלה פסל את הראשונים הראשונים שכל יצר מחשבות לבם רק רע כל היום והלכו לאיבוד אבל נח איש צדיק תמים היה והעמיד דורות לעולם: תולדות נח ל' מקרי וסבות כמו כי לא תדע מה ילד יום וכן פרש"י גבי אלה תולדות יעקב יוסף ונומר כלומר אלה הקורות והסבות של נח כמו שמפ' והולך שהיה צדיק ודורו רשעים ובעונם נשחתו והוא נמלט · איש צדיק תמים היה · נותן טעם למה ניצל מן יותר מכל בני דורו · תמים · בר ששית אחר כל מי שנ' בו תמים השלים [illegible] [illegible]

רלב"ג

[illegible]

מ"ע ספורנו

תולדות נח · עגילו וילדי [illegible] צדיק · במעשה · [illegible]

ויאמ' קץ כל בשר · הוא הגוף · וטעם בא הגיע קץ אידם : מלאה הארץ · מן הארץ וכן כצאתי את העיר או עם כמו את יעקב איש וביתו והנכון בעיני שמלת משחיתם מוסבת עצמה ואחרת עמה וכן אלהים לבאות כמאך אלהים והוא כן הנני משחיתם ומשחית את הארץ : גפר · שם עץ קל הוא על פני מים ואין ריע לו במקר' : קנים להיו' כל חיה ועוף ובהמה איש ואשתו שהם זכר ונקבה לבדו · ושם תיבה ולא ספינה כי איננה על צורת אניה ואין לה משוטי' : וכפרת אותה · יש אומרי' שהיא מגזרת כפרת והטעם מכסה משיחה ויש אומ' שהכופר כדמות זפת ויש אומרים שיש טיט בארץ מהעפר והוא מדביק ועומד כזפת ויש אומרי' שהוא הנקרא בלשון ישמעאל בתמורת הכ"ף בק"וף והנכון שמלת וכפרת מגזר' בכופ' : מבית כמו לפני' : וזה אשר תעשה · טעמו וזה השיעור אשר תעשה והנה קומת עשירי' ארכה שתהי' צפה על פני המים ולא יהפכנה רוח : צהר מקום שיכנס ממנו האור והוא מגזר' צהרי' והוא נעשה למעלה כמשפט ואחר שהיה למעלה אמה אחת בארך היה ברחב ששית אמה והנה התיבה כדמות משלש וראשו חד וכן מקצועותיו על כן לא תתהפך והפתח בצד האחד והיה עולה אליו בסלם וידענו כי התיבה גדולה מאד גם יתכן להיות קומת נח גדולה מקומתינו כי האמה היא כמדתו ויתכן היותה כאשר היא נחלקת על שלש גובה התחתיים עשר אמות ויש אומרים כי רבים היו והכתוב אחז דרך קצרה : תחתיים תאר השם וכן שניים וכן שלישי' והשואלים למה לא אמר ושלישיים עינים להם ולא ירא' הלא יראו שלא קשת גנב תאר השם ונגיד ופקיד וחסיד וחכם ונבון תאר השם וכל מלה כפי משקלה ומערכתה ומשקל שלישים כמשקל נגידים חסידי' כי האחד הוא שליש כמו חסיד או יתכן שי"וד שניים משמשת עצמה ומלת שלישים עמה אולי תנוח דעת השואלים : ואני · מלת מבול יש אומרים שהדגש תחת נ"ון מובלע כמו מבוע והוא מגזרת אבלה נבלה הארץ ויש אומרים שהוא מגזרת בלולה בשמן וה"ה ראוי להיו' על משקל מסלול וכמוהו המסור והחולם והשורק מתחלפים · וטעם המבול מי' דרך קצרה וכן הוא המבול מבול מים וכן למן היו' הוסדה שטעמו ולמן היום הוסדה : והקימותי את בריתי · לאות שהשם נשבע לו שלא ימות הוא ובניו במבול ואם לא נמצא בתחלה מפורש כאשר מצאנו במשנה התורה כשלחה אנשים לפניו ומלת והקימותי שאקיים את שבועתי והקרוב אלי שזאת הברי' רמז לקשת · וטעם ברית הסכמה ודבר שבחרו שניים והוא מגזרת ברו לכם איש והמלה בסמוך ובמוכרת שוה וכן שבית יעקב ובנותיו בשבית ויש אומרים שברית גבול כרות ואחר שאמר שנים ביאר שיהיו זכר ונקבה ואחר שאמר כלל מכל החי מכל בשר פרט אחר כן והעוף למינהו ומן הבהמה למינה ומכל רמש שהוא על האדמה זה כלל לחיות השדה וכל קטן וגדול שהוא נולד מזכר ונקבה ויצאו כל הנולדים בלי התחברות שנים וכן חיות המים שגם הדג יקרא בשר והעד שאמר משה ואתה אמרת בשר אתן להם הצאן ובקר וגו' אם את כל דגי הים וגו' ומלת תביא אל התיבה מצוה אל נח שלא יעזבם רק יביאם עמו להחיות זרע כל מין · ומלת יבאו אליך שהם יבאו מעצמם ולא ייגע לבקש אותם בחיים וללכוד כל מיני העוף · וכזה שיתקן מיני מאכל לכל ותועי רוח ישאלו מה אכל כל עוף דורס וכל חיה כמו האריה שלא יחיה כי אם מבשר וזאת איננה שאלה כי מי שלא ימצא בשר יאכל העשב ופרי העץ כאשר ירעב וכן דרש שיש בבהמות גדול והוא רועה אלף הרים טוב הוא להשמעת אזנים וכן עוף שיכסה אור השמש בכנפיו יש לו סוד ואיככו כמשמעו והשם צוה אל נח לעשות התיבה וימים רבים קודם בא המבול וכאשר קרבו הימים צוהו השם הנכבד שילך נח הוא וביתו אל התיבה ובעבור קריבת הקרבן צוה השם הנכבד שיקח מן הבהמ' הטהור' ומן העוף הטהור' שבעה זכרי' ושבעה נקבות ·

כי

ויאמר אלהים לנח קץ כל בשר בא לפני כי מלאה הארץ חמס מפניהם והנני משחיתם את הארץ: עשה לך תבת עצי גפר קנים תעשה את התבה וכפרת אתה מבית ומחוץ בכפר: וזה אשר תעשה אתה שלש מאות אמה ארך התבה חמשים אמה רחבה ושלשים אמה קומתה: צהר תעשה לתבה ואל אמה תכלנה מלמעלה ופתח התבה בצדה תשים תחתים שנים ושלשים תעשה: ואני הנני מביא את המבול מים על הארץ לשחת כל בשר אשר בו רוח חיים מתחת השמים כל אשר בארץ יגוע: והקמתי את בריתי אתך ובאת אל התבה אתה ובניך ואשתך ונשי בניך אתך: ומכל החי מכל בשר שנים מכל תביא אל התבה להחית אתך זכר ונקבה יהיו: מהעוף למינהו ומן הבהמה למינה מכל רמש האדמה למינהו שנים מכל
כ יבאו אליך להחיות: ואתה קח לך מכל מאכל אשר יאכל ואספת אליך והיה לך ולהם לאכלה: ויעש נח ככל אשר צוה אתו אלהים
א כן עשה: ויאמר יהוה לנח בא אתה וכל ביתך אל התבה כי אתך

ראיתי

ואמר יי לנח קיצא דכל בשרא על לקדמי ארי איתמליאת ארעא חטופין מן קדם עובדיהון בישיא והא אנא מחבל להון עם ארעא: עביד לך תיבותא דאעין דקדרום מדורין תעביד ית תיבותא ותחפי יתה מגיו ומברא בכופרא: ודין דתעביד יתה תלת מאה אמין אורכא דתיבותא חמשין אמין פותיה ותלתין אמין רומה: נהור תעביד לתיבותא ולאמתא תשכללינה מלעילא ותרעא דתיבותא בסטרה תשוי מדורין ארעאין תנינין ותליתאין תעבדינה: ואנא הא אנא מייתי ית טופנא מיא על ארעא לחבלא כל בשרא די ביה רוחא דחיי מתחות שמיא כל די בארעא ימות: ואקים ית קימי עמך ותיעול לתיבותא את ובנך ואיתתך ונשי בנך עמך: ומכל דחי מכל בישרא תרין מכולא תעיל לתיבותא לקיימא עמך דכר ונוקבא יהון: מעופא לזנוהי ומן בעירא לזנה ומכל ריחשא דארעא לזנוהי תרין מכולא יעלון לותך לקיימא: ואת סב לך מכל מיכל דמתאכיל ותכנוש לותך ויהי לך ולהון למיכל: ועבד נח ככל די פקיד יתיה יי כן עבד: ואמר יי לנח עול את וכל אינש ביתך לתיבותא ארי יתך

חזיתי

ויאמר אלהים לנח ד' דס' לל"מד בליש' · קדמא ויאמר אלהי' לנח · תניין ויאמר יי' לנח · ויאמר יי' לדג · ויאמר יי' לשלמה דד"ה : ודנני ג' וסי' והנני משחית' · והנני אומר לבנו' בית · והגגי מקששת עצים : ופתח ה' וסי' ופתח התבה' · ופתח אהל מועד תשבו' · וקדמא ותלית' דהצלע ופתח הבית דלתותיו הפנימיות : ושלשי' ב' באו' וסי' ושלשים תעשה · ושלשי' יסעו : ח' מלין דכל חד וחד ל' דכו' דגש וסי' ויסגר בשר תחתנה · ואל אמה תכלנה · מרבכת תביאנה · חכמות שרותיה תעננה · עיני תראנה בה' · תשבנה דבהר מרום ישרא' · שמענ' ותדע לך · קחנה בידך ולך : ובאת ז' בטעם מלרע וסימן אל התבה · ושמעו לקולך · ובאת אל הכהנים · ובאת אל הכהן · ושלשת תרד ובאת · וקראת במגלה · לקוח מאת הגולה · קדמא דפסו' : להחית ב' בספר' חסר וסי' אל התבה להחיות · להחיות עם רב : מהעוף חד מן כ"ב נכסין מה' דכל וחד לית דכו' וסי' בו' במסרא רבתא · יאכל כ"ג וסי' בו' במסרא רבתא : ולהם ח' וסי' ואתה קח לך מכל מאכל · וישימו לו לבדו ולהם · וטפכם אשר אמרתם' כי הם ומקניהם יעלו · ויהי אחרי בא אמציהו · כי הטהרו הכהנים · מלבד עבדיהם ואמהתיהם · וחברו :

קץ כל בשרי · כל מקום שאתה מוצא זנות אנדרולומוסיא באה לעולם והורגת טובים ורעים : כי מלאה הארץ חמס · לא נחתם גזר דינם אלא על הגזל : את הארץ · כמו מן הארץ ודומה לו כצאתי את העיר מן העיר חלה את רגליו מן רגליו · ד"א את הארץ · עם הארץ שאף שלש' טפחים של עומק המחרישה נמוחו ונטשטשו : עשה לך תיבת · הרבה ריוח והצלה לפניו ולמה הטריחו בבנין זה כדי שיראוהו אנשי דור המבול עסוק בה מאה ועשרים שנה ושואלין אותו מה זאת לך והוא אומר להם עתיד הקב"ה להביא מבול לעולם אולי ישובו : עצי גופר · כך שמו ולמה ממין זה על שם גפרית שנגזר עליהם למחו' בו : קנים · מדורים מדורים לכל בהמה וחיה : בכופר · זפת בלשון ארמי מצינו בתלמוד טו כופרא בתיבתו של משה על ידי שהיו המים תשי' דיה בחומר מבפנים וזפת מבחוץ ועוד כדי שלא יריח אותו צדיק ריח רע של זפת אבל כאן מפני חוזק המי' זפתה מבית ומחוץ : צהר · יש אומרים חלון ויש אומרי' אבן טובה המאירה להם : ואל אמה תכלנה מלמעלה · כשויה משופע ועולה עד שהוא קצר מלמעלה ועומד על אמה כדי שתזובו המים למטה מכאן ומכאן : בצדה תשים · שלא יפלו הגשמים בה : תחתי' שניים ושלישים · שלש עליות זו על גב זו עליונים לאדם אמצעים למדור תחתיים לזבל : ואני הנני מביא · הנני מוכן להסכים עם אותם שזרזוני כבר מה אנוש כי תזכרנו : מבול · שבלה את הכל שבלבל את הכל שהוביל את הכל מן הגבוה לנמוך וזהו לשון אנקלוס שתרגם טופנא שהציף את הכל והביא לבבל שהיא עמוקה ולכך נקראת שנער שננערו שם כל מתי מבול : והקימותי את בריתי · ברית היה צריך על הפירות שלא ירקבו ויעפשו ושלא יהרגוהו רשעי' שבדור : אתה ובניך ואשתך · האנשי' לבד והנשים לבד מכאן שנאסרו בתשמיש המט' : מכל החי · אפי' שדים : שנים מכל · מן הפחות שבהם לא פחתו משנים א' זכר וא' נקבה : מהעוף למינהו · אותן שדבקו במיניהם ולא השחיתו דרכם ומאליהן באו וכל שהתיבה קולטתו הכניס בה : ויעש נח · זה בנין התיבה :

ראיתי

צהר

להחית

אמרי נועם

מ"ע ספורנו

רלבג

חזקוני

קומץ מנחה

אלה

אבן עזרא

כי לימים עוד שבעה · כי ביום השביעי ימטיר עד סוף ארבעי' יום והנה זה היה בעשר' לחדש השני ובסוף המ' יום מהתחלה ישוב האמצעי אל הנכח והוא סוד · ומלת היקום לא מצאנוה כי אם בפרשה הזאת ופרשו מהפעלים שהפ"א שלהם איננו שלם על משקל כרוב וי"א שהוא מהפעלים נחי הע"ין והוא הפוך כמו ריבה יי' את יריבי ומלת יקום כלל לכל חי שהוא על האדמה : ויעש נח · כאשר צוה ובא עם ביתו קרוב אל התיבה : מפני מי המבול · מפני פחד מי המבול והנה באות' השבעה ימי' באו מעצמ' מן הבהמה הטהורה רבות וכן מהעוף הטהור ומהאחרי' וכל רומש זכר ונקב' באו : ויהי ביום השביעי נבקעו כל מעינו' תהום רבה · מעינות סמוך באין מעינות מוכרת : תהום · לשון זכר ונקבה וכן תהום רוממתהו ולא הזכיר הנחלים כי מהמעינות יצאו וכאשר נבקעו עלו המי' וכפתחו חלונות האוצרות בשמים וירדו המים ונתבלבלה הארץ ואין מבדיל בין יום ובין לילה והעד שאמר יום ולילה לא ישבתו וכאשר נפסקו מימי השמים אז ידע נח כי עברו ארבעים יום וארבעי' לילה כי השם גלה לו זה הסוד : ארבות · כמו הנה יי' עושה ארבות והאורב והחלון כלשון בני אדם ומשפטם ויש אומרי' שהאלף שורש כמו כבודות ויש אומרים שהאלף נוסף כמו אלף אגודות והם מפעלי הכפל וביו' שבעה עשר שהחל המבול נכנ' נח וביתו בתיבה והכניס בתוך' החיה והבהמה והרמש והעוף ומלת צפור שם כלל לאשר יש לו כנף · והפלא שבאו כלם מעצמם שנים שנים : והבאים זכר ונקבה טעמו הבאים בתיבה · וטעם ויסגור יי' בעדו הוא לשבח שהסגירה בעת הזאת טובה יותר מהפתיחה ובעת אחרת לגנאי יסגור על איש ויכך אלוה בעדו והעד ראש הפסוק והנה סגר הפתח והשם עזרו שלא נפתח בתיבה מקום כי מיד היו כלם מתים וכבר נכתב ויהי הגשם על הארץ ארבעים יום וארבעי' לילה אם כן מה טעם ויהי המבול על הארץ ארבעים יום וכן פירושו כאשר היה המבול ארבעים יום על הארץ רבו המים ונשאו התיבה ונבהה מעל הארץ וזה אות כי עד ארבעים יום לא זזה ממקומה : ומלת

רשי

ראיתי צדיק · ולא נאמר צדיק תמים מכאן שאומרים מקצת שבחו של אדם בפניו וכולו שלא בפניו : הטהורה · העתידה להיות טהור' לישר' למדנו שלמד נח תורה : שבעה שבעה · כדי שיקריב מהם קרבן בצאתו · גם מעוף השמים וגו' · בטהורים דבר הכתוב וילמד סתום מן המפורש : כי לימים עוד שבעה · אלו שבעת ימי אבלו של מתושלח הצדיק שחס הק"בה על כבודו ועכב את הפורענות לא וחשוב שנותיו של מתושלח ותמצא ששם כלים בשנת ת"ר שנה לחיי נח : כי לימים עוד · מהו עוד זמן אחר זמן זה נוסף על מאה וכ' שנה : ארבעים יום · כנגד יצירת הולד שקלקלו להטריח ליוצרם לצור צורת ממזרים : ויעש נח · זה ביאתו לתבה : נח ובניו · האנשים לבד והנשי' לבד לפי שנאסרו בתשמיש המטה מפני שהעולם שרוי בצער : מפני מי המבול · אף נח מקטני אמנה היה מאמין ואינו מאמין שיבא המבול ולא נכנס לתיבה עד שדחקוהו המי' : באו אל נח · מאליהן : שני' שנים · כלם השוו במנין זה מן הפחות היו שנים : בחדש השני · רבי אליעזר אומר זה מרחשון רבי יהושע אומ' זה אייר : נבקעו · להוציא מימיה' : תהו' רבה · מדה כנגד מדה הם חטאו ברב' רעת האדם ולקו בתהום רבה : ויהי הגשם על הארץ : ולהלן הוא אומר ויהי המבול אלא כשהוריד' הורידן ברחמי' שאם יחזרו יהיו גשמי ברכ' כשלא חזרו היו למבול : ארבעים יום וגומ' · אין יום ראשון מן המנין לפי שאין לילו עמו שהרי כתוב ביום הזה נבקעו כל מעינו' נמלא' ארבעי' יום כלי' בכ"ח בכסלו לר' אליעזר שהחדשי' נמנין כסדרן אחד מלא ואחד חסר הרי י"ב ממרחשון וכ"ח מכסליו : בעצם היו' הזה · למדך הכתוב שהיו בני דורו אומרי' אילו אנו רואים אותו נכנס לתיבה אנו שוברין אות' והורגין אותו אמר הקדוש ברוך הו' אני מכניסו לעיני כלם ונראה' דבר מי יקום : צפור כל כנף · דבוק הו' צפור של כל מין כנף לרבו' חגבי' : ויסגר יי' בעדו · הגין עליו שלא שברוה הקיף התיבה דובי' ואריות והיו הורגי' בה' ופשוטו של מקר' סגר כנגדו מן המים וכן כל בעד שבמקרא לשון כנגד הוא בעד כל רחם בעדך ובעד בניך עור בעד עור מגן בעדי התפלל בעד עבדיך כנגד עבדיך :

ותרס

ומחיתי · ג' את ירושלמי וחד מחיתי כתב

מן · ג' ר"פ מנו מלין קדמא לא וסי' וי"נ

שלישי

רביעי

בראשית ז

ראיתי צדיק לפני בדור הזה: מכל
ב' מל הבהמה הטהורה תקח־לך שבעה
שבעה איש ואשתו ומן־הבהמה
ה' ג' חס' אשר לא טהרה הוא שנים איש
ואשתו : גם מעוף השמים שבעה
שבעה זכר ונקבה לחיות זרע על־
פני כל־הארץ : כי לימים עוד שבעה
אנכי ממטיר על־הארץ ארבעים יום
וארבעים לילה ומחיתי את־כל־
ג' ומל היקום אשר עשיתי מעל פני האדמה:
י"ג ר"פ ויעש נח ככל אשר־צוהו יהוה : ונח ה
י"ג בן־שש מאות שנה והמבול היה מים
על־הארץ: ויבא נח ובניו ואשתו
ונשי־בניו אתו אל־התבה מפני מי
ב' מל המבול : מן־הבהמה הטהורה ומן־
הבהמה אשר איננה טהרה ומן־
העוף וכל אשר־רמש על־האדמה :
שנים שנים באו אל־נח אל־התבה
זכר ונקבה כאשר צוה אלהים את־
ח' נח : ויהי לשבעת הימים ומי המבול
ג' היו על־הארץ: בשנת שש־מאות
שנה לחיי־נח בחדש השני בשבעה־
ו' עשר יום לחדש ביום הזה נבקעו
ג' חס דח' כל־מעינת תהום רבה וארבת
השמים נפתחו : ויהי הגשם על־
הארץ ארבעים יום וארבעים לילה :
בעצם היום הזה בא נח ושם־וחם
י' ויפת בני־נח ואשת נח ושלשת נשי־
י"ב ר"פ בניו אתם אל־התבה : המה וכל־
החיה למינה וכל־הבהמה למינה
וכל־הרמש הרמש על־הארץ
י"ד ט' מל נחו' למינהו וכל־העוף למינהו כל צפור
טו כל־כנף : ויבאו אל־נח אל־
התבה שנים שנים מכל־הבשר
ג' ר"פ אשר־בו רוח חיים : והבאים זכר
ונקבה מכל־בשר באו כאשר צוה
ג' חס' אתו אלהים ויסגר יהוה בעדו :
ויהי המבול ארבעים יום על־הארץ
וירבו המים וישאו את־התבה
והרם

תרגום אונקלוס

חזיתי זכאי קדמי בדרא הדין : מכל
בעירא דכיא תיסב לך שבעא שבעא
דכר ונוקבא ומן־בעירא דליתוהי
דכי תרין דכר ונוקבא : אף מעופא
דשמיא שבעא שבעא דכר ונוקבא
לקימא זרעא על־אפי כל־ארעא :
ארי לזמן־יומין עוד שבעא אנא
מחית מיטרא על־ארעא ארבעין
יממין וארבעין לילון ואמחי ית כל־
יקומא די עבדית מעל אפי ארעא :
ועבד נח ככל די־פקדיה יי : ונח בר־
שית מאה שנין וטופנא הוה מיא על־
ארעא : ועאל נח ובנוהי ואתתיה
ונשי־בנוהי עימיה לתיבותא מן קדם
מי טופנא : מן־בעירא דכיא ומן־
בעירא דליתוהי דכי ומן־עופא וכל
די־רחיש על־ארעא: תרין תרין עלו
עם־נח לתיבותא דכר ונוקבא כמא
דפקיד יי ית־נח: והוה לזמן שבעא־
יומין ומי טופנא הוו על־ארעא :
בשנת שית־מאה שנין לחיי נח
בירחא תנינא בשבעת־עשרא יומא
לירחא ביומא הדין איתבזעו כל־
מבועי תהומא רבא וכוי שמיא
איתפתחו: והוה מיטרא נחית על־
ארעא ארבעין יממין וארבעין לילון:
בכרן יומא הדין על נח ושם־וחם
ויפת בני־נח ואתת נח ותלת נשי־
בנוהי עמהון לתיבותא: אנון וכל־
חיתא לזנה וכל־בעירא לזנה וכל־
ריחשא דרחיש על־ארעא לזנוהי
וכל־עופא לזנוהי כל ציפר כל־דפרח:
ועלו עם־נח לתיבותא תרין תרין
מכל־בשרא די ביה רוחא דחיי :
ועליא דכר ונוקבא מכל־בשרא עלו
כמא דפקיד יתיה יי ואגין יי במימריה
עלוהי : והוה טופנא ארבעין יממין
על־ארעא וסגיאו מיא ונטלו ית־
תיבותא ואתרמת

מסורה

צוהו יי' ו' וסי' ויעש נח · ויגד משה לאהרן · ויבא משה ויקרא · ויקח משה את המטה · וישכם דוד בבקר · ויעש דוד כן · והברו דד"ה · אשר עשה דוד את הישר · ויעש ברוך בן נריה · אלה פקדתם לעבדתם : מן הבהמה ג' ר"פ בתו' וי' ברגיא' ועזר' וד"ה וסי' כו' כמ' רבת' : טהרה ה' וסי' אשר לא טהרה אשר איננה טהרה לשמי מנחה טהרה · כל צפור טהורה · יראת יי' טהורה · תרי' בתר' מלאי' וחד וטהורה היא ונקתה ונזרעה : ומן העוף יד' זוגי' יהידי' וסי' כו' במס' רבת' : שבע' הימי' ח' בלישנ' וסי' כו' במס' רבת' : לחיי ג' וסי' לחיי נח · אלה לחיי עולם · ומצלין לחיי מלכא ובנוהי : ביום הזה ו' וסי ביום הזה נבקעו · באו מדבר סיני · כאשר עשה ביום הזה · כי ביום הזה יכפר · מה עברתנו · ויאמר שאול לא יומת איש · וחד וביום הזה לא אמיתך : ואשת ו' וסי' כו' במסר' רבת' : והבאים ב' וסי' והבאים זכר ונקבה : והיהודים והסגנים :

בעל הטורים

היקום אשר עשית' · בגימטריא לא חיים לתחיית המתים · היקו' שלשה במסור' ומחיתי את כל היקו' וימח את כל היקום · את כל היקו' אשר ברגליה' · לומר כשם שחטאו דור המבול מפני רוב טובה ועושר שהיה לי' כך קרח מרוב עושר שהיה לו השתיר וחטא · בשבעה עשר יום לחדש · וזה הוא יבלו בטוב ימיהם · במנין טוב לחדש ירד המבול · וארובו' השמים בגימטריא שלקח שני ככבים ממזל כימה : לשבעת הימים · בגמטריא לימי אבל מתושלח : והבאים שנים במסורת הכא והבאים זכר ונקבה ואידך והבאים עם זרובבל · לומר כמו בכאן באו מאליהם אף התם נמי עלו מאליהם · וזה הוא כמאן דאמר עלו מאליהם · ודלא כמאן דאמר שבעזרה העלם : וישאו

אמרי נועם

כי לימים עוד שבעה וגו' וא"ת למה הוצרך להודיע כמה ימים ירדו גשמים וי"ל כדי שלא יבטעו' ויאמר המבול לעולם יעמוד וא"ת אם כן אמאי לא הודיעו מתי תרחק היבשה ויצאו מן התיבה וי"ל כשיפסקו ידע שיתיבש :

מ"ע ספורנו

כי אותך ראיתי צדיק · לא ביתך לפיכך אתה וכל ביתך כי בשבילך כלבד אמלטם · הטהורה · שהיו אז כלם כשרים לקרבה כמו שהזכירו רבותינו ז"ל וכמו כן בשגלת תוונה על הפך וכטמאתם כם · ותלך

קומץ מנחה

שאז"ל נח לו לאדם שלא נברא וכו' דרוש וקבל שכר: תמים רצונו שלא היה צדיק בקצה האחרון כי דרך הכתוב כשהאדם נוטה בשר' לקצה האחרון יהבר אליו מאוד כמו והאיש משה עניו מאוד וההפך באנשי סדום: בדורותיו ולא אמר בדורו לפי שחיה דורות רבים לאורך ימיו שהרי אברהם בן נ"ח כשמת נח ובכולן נמצא צדיק תמים: צדיק תמים וגו' טוב לבריות את האלקים טוב ג"כ לשמים באופן שהפסיק ספפר שני תולדות תולדות הנפש בראשונה שהיא ראשונה במעלה ואח"כ תולדו' הגוף: את האלהים בדת הדין שהיה עובד מיראה: ותשחת הארץ לפני האלהים דברים שבין אדם למקום שהיא מרידה גדולה כמו המורד על פני המלך · ותמלא האר' חמס דברי' שבין אדם לחברו · חמס בגימטריא ביהנם דעבר הא נפל בהא : עשה לך כשאמר הק"בה להביא המבול אמר נח להק"בה ואני מה תהא עלי א"ל הק"בה עשה לך ונומר' לכן קראם ה: ביא מי נח ולא מי מבול כי הוא הוה סבת השחתת העולם שהיה לו להתפלל עליהם כמו שעשו אברהם ומשה: ואני הנני פירש"י הנני מסכים עם אותם שאמרו מה אנוש כי תזכרנו וקשה האיך מסכים עמהם והלא משאיר להם שאריה לפלטה גדולה בנח ובניו

רלב"ג

ושהאלון שבוה הפואר ייוסד בלטובנו בשם נהר לפי שכבר נשאר המקום ההוא סתום ולא ישתמש מהאלון ההוא כי אם לאורה · המבול · הוא מעניין בלילה ועירוב כי מדרך המים שיעשו זה · גם מעוף השמים שבעה שבעה · ר"ל מהטהורים כי כבר קדם שאמר שיביא מהעוף שנים מכל מין ומתה ביאו' שמשמיכים הטהורים מהעוף יביא שבעה זכר ונקבה ויקצר הנאמר בעוף להשענו על מה שאמ' בבהמה שילכים מן הטהורה ארבע עשר מכל מין ומהטמאה שנים · היקום · הוא שם כולל לכל מי אשר על פני האדמה · נבקעו כל מעיינות תהום · הרצון בזה שכל המעיינות אשר להם מהום רבה נברו מימיהם מאד מצד רבוי הויית מימיהם או בבטן הארץ · וארובות השמים נפתחו · הוא משל לרבוי המים אשר נתהוו או במקום הויית המטר עד שירדו בשפע כאלו נפתחו להם ארובות והנה הסכימו שתי אלו הסבות יחד ר"ל התהוות רבוי המים בעומק הארץ והתהוות רבוי המים בחלק שאמנתי מן האויר אשר יתהוה בו המטר עד שנברו המים בזה האופן מוכר · ויסגור יי' בעדו · ר"ל שה' יתע' הגין עליו שלא היזיקוהו החיות רעות אשר שם אותם בתיבה · וישובו · ויגועו · ר"ל שלא נברו: ויכלא · וימצא · ויקל · מעניין תוקלת וכן ויקל · טרף בפיה הנה אחר היונה בשם זכר ונקבה יחד כמו רוח גדולה

חזקוני

מכל הבהמה פרש"י שכאן שלמד נח תורה וא"ת הא אמרי' בזבחים טמאים וטהורים בהביא שעבר מי הוו ומשני אין הוו ומנא ידע שעבירם לפני התיבה כל שהתיבה קולטתו טהור אין התיבה קולטתו טמא אלמא לא ידע מי טהור ומי טמא אלא מתוך קליטת התיבה ומאי האי דקאמר שלמד נח תור' אלא י"ל דהכי הוא פירושא מנא ידע מי דבק למינו ומי לא דבק במינו בין טמאים בין טהורים ומשני כל שהתיבה קולטתו וכו' וטמאי' וטהורי דהתם דקאמר קולטתו טהור לא קולטתו טמא שייך גבי ערוה כדאמרי' בעריות אל תטמאו בהם וטהרה וטומאה דהכא הייכו באכילה וכשהכי' הטהורות לאכילה מכין האחרו' למדנו שלמד תורה כמו שפרש"י · י"ל התם בזבחים בעופות פריך מנא ידע אם טהורי' אם טמאים שהרי מיני עופות טמאים מרובים ואין לעמוד בסודם ומשני שעבירם לפני התיבה אבל אבהמה לא פריך שאין מין בהמה מרובה כל כך ולא היה צריך להעבירם לפני התיבה וכשהכיר הבהמה בלא העברה לפני התיבה למדנו שלמד תורה · ד"א מכל הבהמה הטהורה · הנקיה מתוך שמועטין אותן ע"י אכילה · תקח לך · ממנה ז' זכרים וז' נקבות ואם לא תביא מהם רק שנים איש ואשתו יהיו כלים מן העולם והמאוסה לאכול כני כוונ אחד ואע"פ שיש מהם שהאומות אוכלין כגון חזיר וכיוצא בו הם משריכים ויולדי' הרבה ככרב אחת ומתוך שריבה הכתוב בטהורות זכרים כנקבות הבין נח שהק"בה שפץ שיקריב לו מהם קרבן שכן משפט עולה באה זכר כדכתיב אם עולה קרבנו זכר תמים יקריבנו ומה שלקח מכל מין טהור שבעה זכרים כדי להקריב מהם אחד עולות לו ולאשתו ולשלשת בניו ובשתיהן שנים זכרים לקיות זרע : שבעה שבעה איש ואשתו · בבהמה זוכרות ונקבות שלה כעין זכרות ונקבות של בני אדם כתב בה איש ואשתו אבל עופות שאין זכרותם ונקבותם כעין בני אדם לא נכתב בהן איש ואשתו רק שבעה שבעה · ארבעי' יום וארבעים לילה · כנגד שכת ארבעים · ד"א על שעברו ישראל תורה שניתנה למשה לארבעים יום · מפני מי המבול ולא מפני הכנוי · ומן הבהמה אשר איננה טהורה · מיכן מוכח בפסחים עיקום הכתו' שמנה אותיות ולא הוציא דבר מגונה דשני למימר ומן הבהמה הטמאה מא"ק שהרי יש לנו להוכיח כך ממקרא של מעלה ומן הבהמה אשר לא טהור' היא ובמגלה עקום שמנה אותיות ואין זה עקום דבבהמ' הראויה לקרבן משתעי קרא דהא קרא אשר לא טהור' היא היינו להוציא היא טהורה ולא מני למכת' הסמאה דטהאה שויר משמע הא ליתא דהא אמרינן בזבחי' עד שלא הוקם המשכן היו מותרם בהמות חיות ועופות וזכרים ונקבות תמימים בעלי מומין טהורין אבל לא טמאים וכולם קרבן עולה ולפי הפלמיד צריך תיבת טהורה להיות עליאה להשלים שמנה אותיות העיקום : כל צפור כל כנף · פרט למרוטים ולקטועים ולטרפים ולמחוסרי אברים שפסולים בקרבן בני נח : ויסגור יי' בעדו · הכים התיבה פתוחה מתירה היה סמא לא כאו כולם שהרי לא היה מכיר כל · מיכן שבבריות וכשבאו כלום ויסגור יי' בעדו הפתח כנגר מאלין ע"י הרוח דומיא כמו שמגיכו כמבים שהרי העורה שהיו פתוחות ככעלו מעמגן בערב פסח · ויהי המבול ארבעים יום · ולמעלה הוא אומר ויהי הגשם על הארץ ארבעים יום אלא מה שלא פירש הראשון פירש האחרון כלומר כשהיה הגשם והמבול ארבעים יום או וישאו המים את התיבה וכן ויכסו ההרים מן הראשון לא נודע כמה היו ההרים מכוסי' בא ויכסו השני ופירשו · ויכסו

ותרם מעל הארץ: ויגברו המים
וירבו מאד על הארץ ותלך התבה
על פני המים: והמים גברו מאד
מאד על הארץ ויכסו כל ההרים
הגבהים אשר תחת כל השמים:
כ חמש עשרה אמה מלמעלה גברו
המים ויכסו ההרים: ויגוע כל
בשר הרמש על הארץ בעוף
ובבהמה ובחיה ובכל השרץ השרץ
על הארץ וכל האדם: כל אשר
נשמת רוח חיים באפיו מכל אשר
בחרבה מתו: וימח את כל היקום
אשר על פני האדמה מאדם עד
בהמה עד רמש ועד עוף השמים
וימחו מן הארץ וישאר אך נח ואשר
אתו בתבה: ויגברו המים על
הארץ חמשים ומאת יום: ויזכר
א אלהים את נח ואת כל החיה ואת
כל הבהמה אשר אתו בתבה ויעבר
אלהים רוח על הארץ וישכו המים:
ויסכרו מעינת תהום וארבת השמים
ויכלא הגשם מן השמים: וישבו
המים מעל הארץ הלוך ושוב ויחסרו
המים מקצה חמשים ומאת יום:
ותנח התבה בחדש השביעי
בשבעה עשר יום לחדש על הרי
אררט:
ה והמים היו הלוך וחסור עד
החדש העשירי בעשירי באחד
לחדש נראו ראשי ההרים:
ויהי

ו' · ב' · ג' ומל · פסו' דל"ת כהן עד עד · ועד · ל' · ד' דס'כתו' · ט' · ב' · ב' י"ו חס' · ב' הטס · ד' מל' · ג' · פסו' בתור' צלי' הרוח · ד' · ד'

ואתרמת מעל ארעא: ותקיפו מיא
וסגיאו לחדא על ארעא ומהלכא
תיבותא על אפי מיא: ומיא תקיפו
לחדא לחדא על ארעא ואתחפיאו
כל טוריא רמיא דתחות כל שמיא:
חמש עשרי אמין מלעילא תקיפו
מיא ואתחפיאו טוריא: ומית כל
בשרא דרחיש על ארעא בעופא
ובבעירא ובחיתא ובכל ריחשא
דרחיש על ארעא וכל אינשא: כל
די נשמת רוח חיין באפוהי מכל די
ביבשתא מיתו: ומחא ית כל יקומא
די על אפי ארעא מאינשא עד
בעירא עד ריחשא ועד עופא
דשמיא ואתמחיאו מן ארעא
ואישתאר ברם נח ודי עימיה
בתיבותא: ותקיפו מיא על ארעא
מאה וחמשין יומין: ודכיר יי ית נח
וית כל חיתא וית כל בעירא די
עימיה בתיבותא ואעבר יי רוחא על
ארעא ונחו מיא: ואסתכרו מבועי
תהומא וכוי דשמיא ואתכלי מטרא
מן שמיא: ותבו מיא מעל ארעא
אזלין ותייבין וחסרו מיא מסוף מאה
וחמשין יומין: ונחת תיבותא בירחא
שביעאה בשבעת עשרא יומא
לירחא על טורי קרדו: ומיא הוו
אזלין וחסרין עד ירחא עשיראה
בעשיראה בחד לירחא איתחזיאו
רישי טוריא: והות

מאד מאד ו' וסי' והמים גברו · ויפרץ האיש · טובה הארץ · חיל גדול · וייראו מאד מאד · מרב מאד מאד: נשמת ד' וסי' ויפח באפיו · כל אשר נשמת · נר יי' נשמת · נשמת יי' בנחל גפרית: היקום ג' וסי' כי לימים עוד שבעה · וימח את כל היקום · ואת כל היקום אשר · ויזכור אלהים ד' דס' בתו' וסי' ויזכר אלהים את נח · ויהי בשחת אלהים ויזכר אלהים את רחל וישמע אלהים את נאקתם: ויעבר ט' וסי' ויזכר אלהים את נח · ויקחם ויעביר' · ויעבר ישי שבעת בניו · ויעבר ישי שמה · ויעבר הקדשים · וכשמוע אסא את הדברי' · ויגע הדבר אל מלך נינוה · ובשנת אחת לכורש · וחברו דעזר': ויסכרו כל ליש' סמ"ך כתי' במ"א · כתיב בשי"ן כי יסכר פי דברי שקר · וכל אגרא כתי' בשי"ן במ"א וסכרו עליהם יעצים: הלוך ד' מלי' בתורה וסי' ושוב · והסור · ונסוע · וגדל: ושוב ג' וסי' וישובו · ויצא יצוא: זההיות: אררט ד' ג' קמץ וחד פתח וסי' התבה · והמה נמלטו וחברו · ממלכות:

רש"י

ותרם מעל הארץ · משוקעת היתה במי' י"א אמה כספינה טעונה שמשוקע' מקצתה במים ומקראות שלפנינו יוכיחו: ויגברו מאליהן: חמש עשרה אמה מלמעלה · למעלה של גובה כל ההרי' לאחר שהשוו המים לראשי ההרי': נשמת רוח חיים · נשמה של רוח חיים: אשר בחרבה · ולא דגים שבים: וימח · לשון ויפעל הוא ואינו לשון ויפעיל והוא מגזרת ויפן ויבן כל תיב' שסופ' ה"א כגון בנה מחה קנ' כשהוא נותן וי"ו יו"ד בראשה נקוד בחירק תחת היו"ד: אך נח · לבד נח וזהו פשוטו ומדרש אגדה גונח וכוהה דם מטורח הבהמו' והחיו' ויש אומרי' שאיחר מזונו' לארי והכישו ועליו נאמר הן צדיק בארץ ישולם: ויזכר אלהים · זה השם מדת הדין הוא ונהפכ' למדת רחמי' ע"י תפלת הצדיקי' ורשעתן של רשעים הופכת מדת רחמים למדת הדין שנאמר וירא יי' כי רבה רעת האדם ויאמ' יי' אמח' והוא שם מדת רחמים: וישכו · כמו כשוך חמת המלך לשון הנחת חמה: ויזכר אלהים את נח וגו · מה זכר להם לבהמו' זכות שלא השחיתו דרכם קודם לכן ושלא שמשו בתבה: ויעבר אלהים רוח · רוח תנחומי' והנח' עברה לפניו: על הארץ · על עסקי הארץ: ויסכרו מעינות · כשנפתחו כתיב כל מעינו' וכאן לא כתיב כל לפי שנשתיירו מהם אותן שיש בה' צורך לעולם כגון חמי טבריא וכיוצא בהן: ויכלא · וימנע כמו לא תכלא רחמיך לא יכלה ממך: מקצה חמשים ומאת יום · התחילו לחסור והוא אחד בסיון כיצד בכ"ז בכסליו פסקו הגשמי' הרי שלשה מכסליו וכ"ט מטבת הרי לב' ושבט ואדר וניסן ואייר ק"ח הרי ק"נ: בחדש השביעי · סיון והוא שביעי לכסלו שבו פסקו הגשמים: בשבעה עשר יו' · מכאן אתה למד שהית' התב' משוקעת במי' י"א אמ' שהרי כתי' בעשירי באחד לחדש נראו ראשי ההרים זה אב שהוא עשירי למרחשון לירידת גשמים והן היו גבוהים על ההרים ט"ו אמה וחסרו מיום אחד בסיון עד אחד באב ט"ו אמה לס' יום הרי אמה לד' ימי' נמצא שבששה עשר של סיון לא חסרו אלא ד' אמות ונחה התיבה ליום המחרת למדת שהיתה משוקעת י"א אמה במים שעל ראשי ההרי': בעשירי נראו ראשי ההרים · זה אב שהוא עשירי למרחשון שהתחיל הגשם וא"ת הוא אלול ועשירי לכסליו שפסק הגשם כשם שאתה אומר בחדש השביעי סיון והוא ז' להפסק' אי אפשר לומר כן על כרחך שביעי אי אתה מונה אלא להפסק' שהרי לא כלו מ' של ירידת גשמים וק"נ של תגבור' המים עד אחד בסיון ואם אתה אומר שביעי לירידה אין זה סיון והעשירי אי אפשר למנות אלא לירידה שאם אתה אומר להפסקה והוא אלול אי אתה מוצא בראשון באחד לחדש חרבו המים מעל הארץ שהרי מקץ ארבעים יום משנראו ראשי ההרי' שלח את העורב וכ"א יום הוחיל בשליחו' היונה הרי ס' יום משנראו ראשי ההרים עד שחרבו פני האדמה ואם תאמר באלול נראו נמצא שחרבו במרחשון והוא קור' אותה ראשון ואין זה אלא תשרי שהוא ראשון לבריאת עולם ולרבי יהושע הוא ניסן:

אבן עזרא

מאד מאד · פעמים שאין לרוב ממנו וכן אחר שאמר ויכסו כל ההרים הגבוהי' למה אמרו ויכסו ההרים וכן פירושו כל הר גבוה כסה במים וחמש עשרה אמה כסו ההרי' הנזכרים ואנחנו נאמין בדברי אלהינו ונעזוב הבלי בני האדם שיאמרו על הר אתל גבוה שהוא במלכות יון: ופי' ויגוע וככר גוע ורבי' בתורה כמוהו כמו והתאנן וכן וימטר עליהם מן על פי' האמת ומלת ויגוע מיתה וכפי' ויגוע וימת הבאר לך זה · והנה ברור לך שמל' רמש כלל לעוף ולבהמ' ולחיה ולשרץ שהוא דק ולאדם · ויתכן להיות כל אשר נשמת רוח חיים באפיו שב על האדם כי לא מצאנו נשמה חוץ מנשמת האדם' ורבים אמרו שנקראת כן בעבור שהיא מן השמים ואם הם פני שלשים ימצא כמוהו: וימחו מן הארץ נמחה שם מן הארץ כי אין להם זרע ונשאר רק נח לבדו ואשר אתו והנה זאת תשובה גמורה על חסירי הדעת מאמינו שאומרים שלא היה המבול בכל הארץ: ויגברו המים חמשים ומאת יום · בעבור שנבקעו המעינות גם היה גשם יורד יום אח' ופוסק יום אחד כי פי' אנכי ממטיר תמיד בלי הפסקה והעד שאמר ויכלא הגשם: ויזכ' אלהי' את נח · גם בניו והנשים בכלל נח שהוא העקר: ואת כל החי · כלל לחית השדה ולעוף השמים ולכל שורץ על הארץ וטע' ויזכור השבוע' שנשבע לנח: ויעבר אלהים רוח · העבירו תמיד: וישכו המים · וינוחו ולא גברו וכן וחמת המלך שככה ודגשו' הכ"ף לחסרון העין ושניהם מהבנין הקל: ויסכרו כמו ויסגרו ואין ה"כף מתחלפת בגי"מל רק הם שתי מלות והטעם אחד כי לא יתחלפו חוץ מאותיות יה"וא וסמ"ך בשי"ן: ויכלא הגשם · נכלא בתוך האוצר: וישובו המים · למטה מהארץ כמשפטם בסוף חמשים ומאת יום גם זה החשבון בדרך נכוחה ידעו והאומרים כי הנה מצאנו מאה וחמשים יום חמשה חדשי' וזה לנו לאות שהם חדשי חמה והנה לא דברו נכונ' על דבריהם כי שנים ימים יחסרו גם האומר כי בחשבון העבור היה עושה ויסים באחד השני מרחשון ותהי' השנה שלימה ולמה כל זה ואפי' היה כתוב כי נח היה חשבונו על החמה הוא תחלת השנה מתשרי לא נתנו המועדי' על יד נח גם יתכן על מנוח התיבה לדבר דברים ארוכים אבל לא יועילו ולא יצילו כי תהו המה: בעשירי באחד לחדש נראו ראשי ההרי' · והנה נח קבע אחד לחדש ולא ראה הלבנה כי עוד לא פתח חלון התיבה ובעשור לחדש שבט שלח אף העורב ותמי' היה הולך ושב עד שיצא נח כי כן אמר עד יבוש' המי' וביום שיבשה הארץ יצא נח וכל אשר אתו ואחר שבעת ימים ששלח את העורב שלח את היונה וזה היה ביום שבעה עשר לשבט שהוא החדש העשירי מיום המבול והנה הוא על המבט המרובע והעד שאמר ויחל עוד שבעת ימים אחרים:

מקץ

בעל הטורים

וישאר אך נח · אין מיעוט אחר מיעוט אלא לרבות לומ' שאף עוג נשאר · אך נח בגימטריא עוג · ותנח שנים במסורת ותנח התיבה ותנח עליהם הרוח לומר שרוח הקדש נחה על אותם אשר נשארו בתיבה · וזה הוא ותנח עליהם הרוח · אררט שלשה במסורה הכא ושנים גבי סנחרי' ויהי וגו' בית נסרוך אלהיו וגו' והמה נמלטו ארץ אררט · ואמרו חכמינו ז"ל לקח נסר אחד מן התיבה · ואמר דין אלהא דשיזביה לנח מטופני' נסרוך לבון נסר · ויכלא שנים במסורה הכא ויכלא הגשם מן השמי' · ואידך ויכלא העם מהביא · לומר לך שבזכות ישראל כלא הגשם · ושוב ב' וישובו המים מעל הארץ הלוך ושוב · ויצא יצוא ושוב עד יבושת המים · והחיות רצוא ושוב · זה הוא שאמרו שמזיעת החיו' יוצא נהר דינור · כמו ישוב דספא אויירי בתר אף אתם נחי:
יבשת

מ"ע ספורנו

ותלך התיבה · בדחיית התגבורת הבאה מלמטה · וימח את כל היקום · של בעלי חיים לא עשבים ואילנות כמו שבאר באמרו מאדם ועד בהמה עד רמש ועד עוף השמים · וימחו מן הארץ · שם ושאר ונין ונכד: ויגברו המים' ומאת יום · מיום התחלת הגשם נגרע עד תום חמשים ומאת יום מתחלת הגשם שהיה בי"ז לחדש השני ושלמו בי"ז לחדש השביעי שהיה הק"נ יום ה' חדשים שלמי' ואז נחה התיבה שלא היה שום תגבור' דוחה כי אמנם מיום התחלת הגשם התחיל התגבורת שלמטה בהיות נבקעו כל מעינו' תהום רבה אמנם לא התחילה התיבה ללכת על פני המים עד שהיו המים כל כך גבוהים שהתיבה רמה מעל הארץ וכאשר שלמו ימי הגשם היה תגבורת שלמט' בלבד נמשך עד מלאת ק"נ יום ואז בלות התגבורי' הדוחה את התיבה נחה התיבה:
וישלח

קומץ מנחה

ובניו · אמ' משה פרנקפורש עיין תי' קושיא זו בהרמ"בן על התורה ובימ"ת ול"ג לתרץ דהכוונה בהסכמת זו שיפה דברו ומסכים לעצתם אבל לא להסכים להחריב העולם בכלל · וקרוב לזה בג' דסנהדרין דף ל"ח שאמרו המלאכים לא יפה אמרו הראשונים לפני וכו': לאכלה לשנתי' שנת המבול ושנה שאחריה עד כי תוליד הארץ: כי אותך ראיתי צדיק אותך ולא אתכם שבזכותו לבדו ניצולו ולא בזכות בניו והעד ויזכר אלהים את נח והבנים לא נזכרו: ויכסו ההרים וסמיך ויגוע כל בשר שקוד' הכסוי היו בורחים על ההרים
אבל

רלב"ג

גדולה ונזק ועניינו שזה הנ"ח והוא היונה טרף בפיה עלה זית או תהי' הנ"ית כוספת כמו מזל' החכם א"ע והרצון בו שפיה טרף עלי זית · פרצו · הוא מענין יונם · וירח יי' את ריח הניחוח · הוא על"ד לדבר כלשון בני אדם כי לא יתפעל השם ית' בהפעלות השוני' · ויאמר יי' אל לבו · הרצון בו שלא גלה השם ית' זה הסוד לנביא כמו שידבר האדם אל לבו ולא ישמע אחר דבריו וזה העניין היה שהוא גזר שלא ישחית עוד הארץ בעבור האדם כמו שעשה בענין המבול ולא יוסיף ג"כ להכות כל חי או ירצה בזה שלא יקלל עוד את האדמה בעון האדם כמו שעשה שקלל אותה בעון קין והביאור הראשון נאות יותר · ושתכם · הוא מענין פחת: אך בשר בנפשו דמו · אמרו ז"ל בב"ר שזה אזהרה לבני נח שלא יאכלו אבר מן החי וירצה בו לפי זה הפירוש שלא יאכלו הבשר אשר בנפשו דם הבשר הוא ר"ל שלא יאכלו בשר הלקוח מהב"ח בדרך שישאר בו נפש הב"ח ההוא לפות הדם אשר היה ראוי שיוכילו אל החלק ההוא מהבשר · ולזה ראוי שלא יקחו בשר לאכול מב"ח בדרך שישאר הב"ח ההוא חי · וזה הפירוש נפלא מאד בלשון זה הכתוב · אך את דמכם לנפשותיכם אדרוש · ר"ל אם תהרגו נפשם קצתם · מיד כל חיה אדרשנו · פירשו בו המפרשים שהשם ידרוש מחיה אם תהרג האדם וזה בלתי נכון · כי הב"ח אינם בעלי שכל שיהיה ראוי שיענשו על הרע כשיעשוהו וקצת האחרוני' פירשו שהשם ידרוש מיד האדם אם יהרוג רעהו באמצעות חיה כאלו תאמר אם כפתו לפני ארי וטרפו הארי והוא יותר נאות אלא שלא ישלם בו ביאור הנמשך מהפסוק ואין לשון הפסוק נאות לזאת הכוונה · והנראה לי כי הש"ם תשמש ככאן שימוש המקבל לא שימוש הפועל כי הש"ם תשמש שני אלו השמושים בלשונות וזה שכבר יאמר שהכסף נעשה הטבעת · והנה הכסף הוא המקבל לצורת הטבעת ויאמר שהאומן יגיע שלימות המלאכה והנה האומן הוא הפועל המלאכה וכזה תמצא שאמרו ואת דמו מידך אבקש · היה שמוש הש"ם בו שימוש המקבל כי הוא יקבל העונש על זה כשלא הזהיר הרשע ואמרו מי בקש זאת מידכם רמוס חצרי היה שימוש הש"ם בו שימוש הפועל כי הם פועלים הרמיסה · וזה העניין השני נמצא רבים בדברי הנביאים וממנו יהיה אמרו מיד כל חיה אדרשנו · והרצון בזה כשיהרגו האנשים קצתם קצת יקח הש"ית נקמתו מההורג · וידרוש דם ההרוג · מיד כל חיה · ר"ל שהוא יסבב שהחיו' ימיתוהו כדרך מ"ש רז"ל אע"פ שד' מיתות בטלו דין ד' מיתות לא בטלו:
ביאור

חזקוני

ויכסו ההרים · לפיכך נגוע כל בשר שלא מצאו מקום לנוס ויותו: חמש עשרה אמה מלמעלה גברו המים וגו' · מפסוק זה תלמדנו מכח סברת פשוט כי התיבה לא היתה משוקעת במים רק ד' אמות כיצד מהיכא נפקא לן דט"ו אמה מלמעלה גברו המי' אלא כשתמנה מע"ב יום שיש מי"ז בתשרי שבו נחה התיבה עד א' בטבת שבו נראו ראשי ההרי' שבהם היה כל שקוע התיבה במים ותבין עד היכן הגיעו המים כי דבר קל הוא להכיר בעץ שהיה במים ימים רבים אע"פ שיבש וי"ל שראו והכירו שלא היתה משוקע במים רק שש אמות שחסרו בע"ב יום שללו והבינו כי החסרון עולה אמה לי"ב יום ולפי חשבון זה עולה ומנו הק"פ יום שיש מכ"ח בסיון שבו פסקו הגשמים והתחילו המים לחסור עד א' בטבת שבו נראו ראשי ההרים ומצאו בהם ט"ו חלקים מי' כיום נחלק ובשני הימי' היתירי' אין לדקדק כי חסרון ששבוכם איכו עולה רק לששית החלק ולפי שראו בשיקוע התיבה כי החסרון עולה אמה לי"ב יום הבינו כי ט"ו אמה מלמעלה גברו המים וכו': וכל האדם תיבת אדם כתם שבכל המקר' כוללת אנשים ונשים וטף וא"ת איך נענשו דור המבול מאחר שלא נצטוו על המצות וי"ל יש כמה מצות שחייבי' בני אדם לשמרן מכח סברת הדעת אע"פ שלא נצטוו על כך או משום על הגזל עצמו נענשו: ויגברו המים על הארץ חמשים ומאת יום · דבר הכתוב אחר משבתו של נח כאלו לא נתמעטו המים עד שנחה התיבה על הרי אררט אך האמת הם התחילו לחסור מכ"ח בסיון שפסקו בו הגשמים כמו שמסדר והולך ויכלא הגשם מן השמים מיד וישובו המים מעל הארץ וגו' ויחסרו המים מקצה חמשים ומאת יום משהתחיל המבול שהוא מי"ז באייר עד י"ז בתשרי או חסרו המים כל כך שנחה התיבה מיד ותנח התיבה בחדש תשרי בי"ז לחדש וגו' בעשירי הוא טבת באחד לחדש נראו ראשי ההרים ויהי מקץ מ' יום שנראו ראשי ההרים שהוא י"א בשבט ויפתח נח את חלון התיבה אשר עשה וישלח את העורב לאחר שבעת ימים כמו שפרש"י שהוא י"ח בשבט וישלח את היונה ויחל עוד שבעת ימים ויוסף שלח את היונה והוא כ"ה בשבט ויחל עוד שבעת ימים שהם ב' באדר וישלח את היונה ולא יספה שוב אליו ועמד בתיבה כ"ט ימים עד אחד בניסן שנא' ויהי באחד ושש מאות שנה בניסן באחד לחדש חרבו המים ויסר מכסה התיבה וירא והנה חרבו פני האדמה אך עדין היתה טיט ורפש ולא היה ראויה לדריסת רגל עד כ"ז באייר כדכתיב ובחדש השני בכ"ז יום לחדש יבשה הארץ: ויזכור אלהים את

מקץ הרביעי יום · משנראו ראשי ההרים : את חלון התיבה אשר עשה · לצהר ולא זה פתח התיבה העשוי לביאה וליציאה : יצוא ושוב · הולך ומקיף סביבות התיבה ולא הלך בשליחותו שהיה חושדו על בת זוגו כמו שמצינו באגדת חלק : עד יבושת המים · פשוטו כמשמעו אבל מדרש אגדה מוכן היה העורב לשליחות אחרת בעצירת גשמים בימי אליהו שנאמר והעורבים מביאים לו לחם ובשר : וישלח את היונה · לסוף ז' ימי' שהרי כתיב ויחל עוד שבעת ימים אחרי' מכלל זה אתה למד שאף בראשונה הוחיל ז' ימי' : וישלח · אין זה לשון שליחות אלא לשון שלוח שלחה ללכת לדרכה ובזה יראה אם קלו המי' שאם תמצא מנוח לא תשוב אליו : ויחל · לשון המתנה וכן לו שמעו ויחלו והרבה יש במקרא : טרף בפיה · אומר אני שזכר היה לכן קורהו פעמים לשון זכר ופעמים לשון נקבה לפי שכל יונה שבמקרא לשו' נקבה כמו כיוני על אפיקי מים רוחצות כיוני הגאיות כלם הומות · וכמו כיונה פותה : טרף · חטף ומדרש אגד' לשון מזון ודרשו בפיה לשון מאמר אמרה יהיו מזונותי מרורין כזית ובידו של הקדוש ברוך הוא ולא מתוקין כדבש בידי בשר ודם : וייחל · הוא לשון ויחל אלא שזה לשון ויפעל וזה לשון ויתפעל ויחל וימתן וייחל ויתמתן : בראשון · לרבי אליעזר הוא תשרי ולר' יהושע הוא ניסן : חרבו · נעשה כמין טיט שקרמו פניה של מעלה : יבשה · נעשית גריד כהלכת' : בשבע' ועשרים · וירידתן בחדש השני בי"ז אלו אחד עשר ימים שהחמה יתירה על הלבנה שמשפט דור המבול שנה תמימה היה : אתה ואשתך וגו' · איש ואשתו כאן התיר להם תשמיש המטה : הוצא · היצא כתיב הוצ' קרי היצא אמור להם שיצאו הוצא אם אין רוצים לצאת הוציא' אתה : ושרצו בארץ · ולא בתיבה מגיד שאף הבהמ' והעוף נאסרו בתשמיש : למשפחותיהם · קבלו עליה' על מנת לידבק במינן : מכל הבהמה הטהורה · אמר לא צוה לי הקב"ה להכניס מאלו שבעה שבעה אלא כדי להקריב קרבן מהם : מנעוריו · מנערין כתי' משננער לצאת ממעי אמו נתן בו יצר הרע : לא

יצוא ב'מל והפ"ם והבית ימלא עשן :

אל חד מן ז'פסו' ד' זית דהון הל על אל ·

טרף ב' קמ' בי הו'

חמישי

ומלת ויחל עוד על דעתי מתחלה כי אילו היה מגזר' תוחלת היה וייחל כמו וייקץ או ויחל כמו וישב יעקב ויתכן להיותה מלה זרה בדקדוק : ויוסף שלח את היונה מן התיבה · בארבעה ועשרים בשבט : טרף בפיה · י"א שהיא מלה מוכפלת בטעם כמו אדמת עפר ויפרשו טרפכמו עלה זית וכן כל טרפי צמחה והראיה שיש תחת הר"ש קמץ גדול כמו זהב ועשן והנכון בעיני שיהיה הב"ית נוסף כב"ית ברומו שמי' בפרה והוא באחד ובא בקמץ כמו כי הוא טרף אריה שאג וחבריהם או יהיה טרף קמוץ בעבור שהוא תואר השם כמו חכם והטעם כמו טרוף כי יש תואר דומה לפועל ויש תואר דומה לפעול. וייחל · מבנין נפעל ובא מלעיל כמו וילחם וילמד ויש מזה הבנין שהוא מלרע כמו ויפקד מקו' דוד ובא יו"ד וייחל בפרשו השלם כו"ו או ירה יירה · ובאחד באחדר שלח את היונה ולא יספה כמשפטה לשוב אליו עוד לעולם וכן עוד טומאתו בו עוד כל ימי הארץ : חרבו המים · לכן לא תוכל הרגל לדרוך על הארץ שהיא רכה כי פניה חרבו לבדם ואחר כך יבשה הארץ והאומרי' על שנת הלבנה נשען בעבור עשר' ימי' שהם נוספי' בעבור שנת החמה צריכים להיות שנתם שלמה ועוד מי מלל להם ששנה עמד נח בתיבה רק עמד שנת החמה ועוד י' ימים : היצ' · כמו השלם וכן הישר לפני דרכך : ושרצו · יולידו : למשפחותיהם · כמו למינם ויש אומרי' שהולידו בתבה וכל משפחה יצאה ולא התערבה באחרת וזה איננו רחוק : הבהמה הטהור' · עשר ולא נדע מספר העוף הטהור כי הוא יותר מהטמא · והנה המזבח בנהו באח' הרי אררט · וירח · על משקל וינח בכל גבול מצרי' ונפתח הר"ש בעבור הח"ית שהיא מהגרון כמשפט לשון הקדש וחלילה חלילה להיו' השם מריח ולא אוכל כי כן כתוב אשר חלב זבחימו יאכלו רק הטעם שקבל העולה וישרה לפניו כאדם שמריח ריח טוב והוא ערב : הניחוח · מלשון מנוחה והח"ית כפול כהכפל פ"א ונאפופיה והטעם שהגיח הריח מהזעף או שיניח כח עליון : אל לבו · כמו עם לבו ואח' כן גלה סודו לנח כי נביא היה : וטעם

אבן עזרא

וַיְהִי מִקֵּץ אַרְבָּעִים יוֹם וַיִּפְתַּח נֹחַ אֶת־חַלּוֹן הַתֵּבָה אֲשֶׁר עָשָׂה : וַיְשַׁלַּח אֶת־הָעֹרֵב וַיֵּצֵא יָצוֹא וָשׁוֹב עַד־יְבֹשֶׁת הַמַּיִם מֵעַל הָאָרֶץ : וַיְשַׁלַּח אֶת־הַיּוֹנָה מֵאִתּוֹ לִרְאוֹת הֲקַלּוּ הַמַּיִם מֵעַל פְּנֵי הָאֲדָמָה : וְלֹא־מָצְאָה הַיּוֹנָה מָנוֹחַ לְכַף־רַגְלָהּ וַתָּשָׁב אֵלָיו אֶל־הַתֵּבָה כִּי מַיִם עַל־פְּנֵי כָל־הָאָרֶץ וַיִּשְׁלַח יָדוֹ וַיִּקָּחֶהָ וַיָּבֵא אֹתָהּ אֵלָיו אֶל־הַתֵּבָה : וַיָּחֶל עוֹד שִׁבְעַת יָמִים אֲחֵרִים וַיֹּסֶף שַׁלַּח אֶת־הַיּוֹנָה מִן־הַתֵּבָה : וַתָּבֹא אֵלָיו הַיּוֹנָה לְעֵת עֶרֶב וְהִנֵּה עֲלֵה־זַיִת טָרָף בְּפִיהָ וַיֵּדַע נֹחַ כִּי־קַלּוּ הַמַּיִם מֵעַל הָאָרֶץ : וַיִּיָּחֶל עוֹד שִׁבְעַת יָמִים אֲחֵרִים וַיְשַׁלַּח אֶת־הַיּוֹנָה וְלֹא־יָסְפָה שׁוּב־אֵלָיו עוֹד : וַיְהִי בְּאַחַת וְשֵׁשׁ־מֵאוֹת שָׁנָה בָּרִאשׁוֹן בְּאֶחָד לַחֹדֶשׁ חָרְבוּ הַמַּיִם מֵעַל הָאָרֶץ וַיָּסַר נֹחַ אֶת־מִכְסֵה הַתֵּבָה וַיַּרְא וְהִנֵּה חָרְבוּ פְּנֵי הָאֲדָמָה : וּבַחֹדֶשׁ הַשֵּׁנִי בְּשִׁבְעָה וְעֶשְׂרִים יוֹם לַחֹדֶשׁ יָבְשָׁה הָאָרֶץ : ס וַיְדַבֵּר אֱלֹהִים אֶל־נֹחַ לֵאמֹר : צֵא מִן־הַתֵּבָה אַתָּה וְאִשְׁתְּךָ וּבָנֶיךָ וּנְשֵׁי־בָנֶיךָ אִתָּךְ : כָּל־הַחַיָּה אֲשֶׁר־אִתְּךָ מִכָּל־בָּשָׂר בָּעוֹף וּבַבְּהֵמָה וּבְכָל־הָרֶמֶשׂ הָרֹמֵשׂ עַל־הָאָרֶץ הוצא אִתָּךְ וְשָׁרְצוּ בָאָרֶץ וּפָרוּ וְרָבוּ עַל־הָאָרֶץ : וַיֵּצֵא־נֹחַ וּבָנָיו וְאִשְׁתּוֹ וּנְשֵׁי־בָנָיו אִתּוֹ : כָּל־הַחַיָּה כָּל־הָרֶמֶשׂ וְכָל־הָעוֹף כֹּל רוֹמֵשׂ עַל־הָאָרֶץ לְמִשְׁפְּחֹתֵיהֶם יָצְאוּ מִן־הַתֵּבָה : וַיִּבֶן נֹחַ מִזְבֵּחַ לַיהוָה וַיִּקַּח מִכֹּל הַבְּהֵמָה הַטְּהֹרָה וּמִכֹּל הָעוֹף הַטָּהֹר וַיַּעַל עֹלֹת בַּמִּזְבֵּחַ : וַיָּרַח יְהוָה אֶת־רֵיחַ הַנִּיחֹחַ וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־לִבּוֹ לא

וַהֲוָה מִסּוֹף אַרְבְּעִין יוֹמִין וּפְתַח נֹחַ יַת־כַּוַּת תֵּיבוּתָא דִּי עֲבַד : וְשַׁלַּח יַת־עוֹרְבָא וּנְפַק מִיפַּק וְתָאֵב עַד דִּיבִישׁוּ מַיָּא מֵעַל אַרְעָא : וְשַׁלַּח יַת־יוֹנָה מִלְּוָתֵיהּ לְמֶחֱזֵי אִם קַלּוּ מַיָּא מֵעַל אַפֵּי אַרְעָא : וְלָא אַשְׁכַּחַת יוֹנָה מְנָח לְפַרְסַת רִגְלַהּ וְתָבַת לְוָתֵיהּ לְתֵיבוּתָא אֲרֵי מַיָּא עַל־אַפֵּי כָל־אַרְעָא וְאוֹשֵׁיט יְדֵיהּ וְנַסְבַהּ וְאָעֵיל יָתַהּ לְוָתֵיהּ לְתֵיבוּתָא : וְאוֹרִיךְ עוֹד שִׁבְעָא יוֹמִין אָחֳרָנִין וְאוֹסִיף שַׁלַּח יַת־יוֹנָה מִן תֵּיבוּתָא : וַאֲתַת לְוָתֵיהּ יוֹנָה לְעִידָן רַמְשָׁא וְהָא טְרַף זֵיתָא תְּבִיר מַחֲת בְּפוּמַהּ וִידַע נֹחַ אֲרֵי קַלּוּ מַיָּא מֵעַל אַרְעָא : וְאוֹרִיךְ עוֹד שִׁבְעָא יוֹמִין אָחֳרָנִין וְשַׁלַּח יַת־יוֹנָה וְלָא אוֹסֵיפַת לְמֵתַב לְוָתֵיהּ עוֹד : וַהֲוָה בְּשֵׁית מְאָה וַחֲדָא שְׁנִין בְּקַדְמָאָה בְּחַד לְיַרְחָא נְגוּבוּ מַיָּא מֵעַל אַרְעָא וְאַעְדִּי נֹחַ יַת־חוֹפָאָה דְּתֵיבוּתָא וַחֲזָא וְהָא נְגוּבוּ אַפֵּי אַרְעָא : וּבְיַרְחָא תִּנְיָנָא בְּעֶסְרִין וְשִׁבְעָא יוֹמָא לְיַרְחָא יְבֵישַׁת אַרְעָא : וּמַלֵּיל יְיָ עִם נֹחַ לְמֵימַר : פּוּק מִן תֵּיבוּתָא אַתְּ וְאִתְּתָךְ וּבְנָךְ וּנְשֵׁי בְנָךְ עִמָּךְ : כָּל־חַיְתָא דְעִמָּךְ מִכָּל־בִּסְרָא בְּעוֹפָא וּבִבְעִירָא וּבְכָל־רִחְשָׁא דְּרָחֵישׁ עַל־אַרְעָא אַפֵּיק עִמָּךְ וְיִתְיַלְדוּן בְּאַרְעָא וְיִפְשׁוּן וְיִסְגּוּן עַל־אַרְעָא : וּנְפַק נֹחַ וּבְנוֹהִי וְאִתְּתֵיהּ וּנְשֵׁי בְנוֹהִי עִמֵּיהּ : כָּל־חַיְתָא כָּל־רִחְשָׁא וְכָל־עוֹפָא כֹּל דְּרָחֵישׁ עַל־אַרְעָא לְזַרְעִיָּתְהוֹן נְפַקוּ מִן תֵּיבוּתָא : וּבְנָא נֹחַ מַדְבְּחָא קֳדָם יְיָ וּנְסֵיב מִכֹּל בְּעִירָא דָכְיָא וּמִכֹּל עוֹפָא דְכֵי וְאַסֵּיק עֲלָוָן עַל־מַדְבְּחָא : וְקַבֵּיל יְיָ בְּרַעֲוָא יַת־קֻרְבָּנֵיהּ וַאֲמַר יְיָ בְּמֵימְרֵיהּ לא

ויישלח כ"ב וישלח את הערב · וישלח את היונה · וישלח את לוט · וישלח את אחיו וילכו · וישלח משה את התנו · וישלח את לוט מתוך · ויישלח לבלע' ולשרים · וישלח יהושע את העם · וחבירו · ויהי כאשר כלה להקריב · ויבער איש בלפידים · וידבר שמואל אל העם · ויקח צמד בקר וינתחהו · ויבא דוד אל צקלג · ויאמר אבנר אל דוד · וישלח דוד את העם · ויבא אל העופל ויקח · ויהי כתחלת שבתם · ויאמרו למלך אשור · וישלח יי' בו את גדודי · ויתן להם שאלתם : ז' פסו' דאית כהון אל על אל וסי' ולא מצאה היונה מנוח · וירד הגבול · ויאמר האיש אל יואב · ויאמר אוריה אל דוד · פתח הצלע התיכונה · וינוסו הנותרים אפקה · ויאמר אלי המים האלה : יצוא ז' ג' מלאין וד' חסרים וסי' העורב · יעקב · הרצה שמעי · נעמן · יואב · ירמיהו · ס' דמלאי' עשן : ויחל ט' וסי' ויחל עוד שבעה קדמא' · ויחל נח · ויחל העם לזנו' ויחל שער ראשו · ויחל מאד מהמורי' · מן היורי' · ויחל יונה לבוא · ויחל שלמה לבנות את בית יי' : ויחל לבנות בחדש השני בשני : ואחד וייחל עוד שבעת ימים : טרף ב' קמצי' וסי' עלה זית טרף כי הוא טרף : וחד פתח אפו טרף : קלו ד' וסי' המי' : מנשרי' קלו : ימי קלו מני ארג · וימי קלו מני רץ : וידבר אלהים ג' דסמי' בתורה וסי' אל נח · אל משה דווארא · את כל הדברים : כל החיה ד' פסוקי' כל כל וכל כל וסי' · כל החיה כל הרמש וכל ועת' כל נביאי הבעל · וראשית כל בכורי כל · כל קבל דנא ביה זמנא :

בעל הטורים

ויעברו המים בגימט' נחל כריתי · אמר לו הקב"ה הוא אחד מזומן לשליחות אחרת בימי אליהו · יבשת אותיו תשבי · טרף שנים במסורת הכא והנה עלה זית טרף בפיה · ואידך כי הו' טרף ויפתחנו מה התם לשון שבור' חף הכא נמי שהוא שברתו מן האילן · ולא מלאה אותו לא על המים ובזה הכיר כי קלו המים · וירח שנים במסורת · וירח יי' את ריח הניחוח · ואידך וירח את ריח בגדיו · וזה הוא שדרשו ר"ז' אפילו פושעי ישראל עתידין שיתנו ריח וזה הוא וירח את ריח בגדיו · אל תקרי בגדיו אלא בוגדיו · וירח יי' את ריח הניחוח שעתידין ליתן ריח ניחוח · דבר אחר רמז שנכנס כמו ריח גן עדן כשהריח ריח בגדיו אז וירח יי' · מנעוריו

אמרי נועם

טרף בפיה פירש רש"י זכר היה וא"ת מאחר שקראו פעמים לשון זכר ופעמים לשון נקבה מנלן דזכר היה וי"ל דומיא דשליחות עורב שהיה זכר ומה שאומר פעמים לשון זכר ופעמים לשון נקבה לא כאן הוא אומר אלא במקו' אחר כמו שהביא הפסוקים: וי' לא ידו ויקחה תימה למה לא הניחה להכנס מעצמה · אלא שרצה לבדקה בידו אם יש בכנפה טיט :

מ"ע כפורנו

וישלח את העורב · לראות אם יגע האויר אחר שנראו ראשי ההרים באופן שיוכל העורב לסבלו · ויצא יצא ושוב · שלא יכול לסבלו · לראות שקלו · שאם קלו תקנו נהרים וביצנלים כתנהגה · כי מים על פני כל הארץ. גם נראו · ההרים הנראו היה לאות רב באופן שגם שם לא מצאה מנוח לכף רגלה. ויסר נח את מכסה התיבה · חשב שכבר יכנס לאות האויר המותריי : והנה חרבו פני האדמה · אבל לא יבשו באופן שיוכל לצאת · את ריח הניחוח שהי' או ראוי להקריבה : ויאמר ה' אל לבו · שלא גלה לנח ולבניו עד שקבלו תנותיו והקים ברית : כי

קומץ מנחה

אבל נשתכסו ההרים מתו כולם : ויעל עולות על הרי ירי הלב שהרהר בלבו שהק בה לא יביא המבול ולא התפלל עליהם כמו שפירשו ... שאז"ל כל מי שיכול לבריש ... על חבירו ואינו מתפלל נקרא ... והיה לו להתפלל עליהם : או העלה עולות כדרך יורדי הים באניות דכתיב בהו ויזבחו זבח : ויאמר ... אל לבו של נח ... מן התיבה ... ונשאר ... אולי יביא ... אחר ויכלה ... בה ... דברי ... אותו : ויטע

רלב"ג

ביאור דברי הפרשה

אלו · המקרים שקרו לנח ועניינו והנה היה נח ישר במדותיו ובעיונו ושלם בכל אחת מהדורות אשר היה בהם לא נמצא בו רק טוב אך הלך תמיד בדרכי ה' יתע' וכבר הוליד נח ג' בנים כמו שנזכר במה שקדם · והם ...

חזקוני

נח · שון ופרנס כל י"ב חדש בתיבה: וישכו המים · מכאן שרותחין היו כמו ושכת המלך שככה · ויסכרו מעינות תהום רבה ; פרש"י כשתיירו מהן לצורך העולם כמו מי טבריה וא"ת למ"ד לא ירד מבול לא"י מהיכן באו מי טבריה לשם והלא א"י היה אלא י"ל יש מעינות תהום בכל העולם וכתי' נבקעו כל מעינות תהום ואף בא"י משם ומשם נשארו מי טבריה : ויסכרו מעי' המבול וגו' היה לו לכתוב ויסכרו מעינות וא' ע"כי נדמה חסרון המים : ויחסרו המים · והוא באחד בסיון כיצד כל"ה ככבלין פסקו הנ' לפרש"י דיום כ"ח ככבליו איכו מתכין המ' יום ...

רלבג

האורך כי היה רוחב התיבה ששית ארכה והנה כשוי התיבה הוא ממדרגת מחודד שנקטס מפאת ראשו מעט וזה ממה שהוסיף שמירה בתיבה שלא תתהפך · וזהו שישים פתח התיבה אשר ממנו יכנס בה מה שיכנס בצד התיבה לא עליה לשמירה שלא יכנס מים בתיבה · וזהו שיעשה בה מדורים רבים תחתיים שניים ושלישיים למה שיצטרך בה שיהיו בה מקומות להבדיל הדברים המתחלפים אשר הוכרחו להיות שם כדי שתשלם ההצלה למיני הב"ח בכללם · ואמנם צוהו בעשיית זאת התיבה מפני שהוא גוזר להביא מבול מים על הארץ ישחתו כל הב"ח הארציים · ואמר אליו שהוא יקיים את בריתו אתו להצילו להשגחתו בו וזה אמנם יהיה שיכנסו בתיבה אשר צוהו לעשותה הוא ובניו ואשתו ונשי בניו ואמנם הקדים הוא ובניו לנשיהם להיות האנשים הם העקר בבריאה והנשים אמנם היו לעבודתם ולקיום המין · גם אפשר שהעירם בזה שלא ישמשו בתיבה כי עת רעה הוא ולזה ראוי שיכנע לבבם לעבוד ה' יתב' כפי מה שאפשר להם כדי שתדבק השגחתו בהם כל ימי היותם בתיבה ולזה צוה שיעמדו האנשים לבד והנשים לבד וזה הברית אשר זכר הוא לפי מה שאחשוב שעשהו הש"ית' ביום הזה לקיים העולם בדרך שלא יצטרך עוד אל כמו זה האופן מהבריאה אשר ברא בששת ימי בראשית כמו שביארנו בפרשת ויכלו וזה הברית אמנם הקימו עם נח במה שצוהו מעשיית התיבה בתאר הנזכר ושיכנס בתיבה הוא ובניו ונשיהם ושיכנים עמו מכל מין ומין מהב"ח ההולך והמעופפים זכר ונקבה לכל הפחות כדי שיתקיימו כל מיני הב"ח ואולי כרת השם ית' ברית עם נח קודם זה ואם לא נזכר והביאור הראשון נאות יותר לפי מה שאחשוב והנה צוהו השם שיכנים עמו זכר ונקבה מכל מין ומין מהב"ח ההולך והמעופף הנולדים ממינם והם אשר יתכן הפסדם במי המבול · והנה הוסיף על זה בקצת המינים כמו שנתבאר אחר זה ר"ל שממיני הב"ח הטהורים צוהו להכנים מכל מין ומין ארבעה עשר ז' זכרים וז' נקבות והנה ביאר השם לנח בנבואה מאיזה מין יכנים י"ד ומאי זה מין שנים כי לא נתנה התורה עדיין ואלו המינים אשר צוהו שיכנים מהם י"ד הם אשר היו טהורים לפי משפטי התורה ואמנם הוסיף באלו המינים להיותם יותר הכרחיי' למין האנושי וזה מעניינם מבואר והנה זאת הנבואה היתה ק"כ שנה קודם בא המבול כמו שזכרנו בסוף פרשת בראשית · ולזה היה פנאי רב לנח לעשות זאת התיבה ולבקש אלו המינים מהב"ח עם שכבר נעזר בזה הפועל מהשם ית' והנה צוהו השם יתעלה שיקח מכל המזונות הנאותים למין מין מהב"ח כדי שיהיה לו ולהם לאכלה בהיותם בתיבה ולזה חוייב שידע נח הזמן שיעמדו בתיבה כדי שיוכל לשער מה שיספיק להם מהמזון · וחוייב מזה ג"כ שידע נח המזונות הנאותים למין מין והשיעור הנאות שיקח הב"ח ההוא מהמזון ההוא וזאת המלאכה אשר המציאה יובל וכן ראוי שתדע שנח היה יודע כל שאר המלאכות אשר המציאום זרע קין כמו שקדם או אחד מבניו ולולי זה כבר אבדו המלאכות ההם בבא המבול ולא ידבק במעניאי המלאכות ההם מה שאמר בתור' שהמלאכות האלו השתלשלו מהם כאמרו אבי כל תופש כינור ועוגב אבי יושב אהל ומקנה · וכן ההיקש באומנות הנחשת והברזל ואם לא זכר בו בביאור שתהיה זאת המלאכה משתלשלת ממנו כמו שזכרנו במה שקדם · והנה כבר מצאנו בביאור שנח ג"כ היה בקי בעבודת האדמה אמר ויחל נח איש האדמה : וראוי שתדע שהב"ח שימלא מזונם לפי הנהוג מה שלא יאות שיתן להם בתיב' כמו העשב והתבן והבשר נתן להם מהמזונות הנאותים להם מהזרעים כמו ממיני התבואה והקטניות ושאר הזרעים והפירות אשר יתכן בהם שיהיו מזונות לב"ח ההם ; ובזה האופן היה אפשר שתכיל התיבה כל אישי מיני הב"ח הנכנסים בו מזונותיהם לשנה אחת והזבל אשר יעשו אלו הב"ח בשנה אחת · וראוי שתדע שמיני הצמחים אשר יתכן הפסדם מפני המבול השגיח השם ג"כ בהם בזה האופן כי כבר חוייב שישים נח מהזרעי' ההם בתיבה בדרך שישאר מהם לזרוע אחר המבול ולא זכרה זה התורה בביאור לפי שהרבה מהצמחים לא נצטרכו אל זה והם כמו האילנות ולזה השמיטה התורה וזכרו עם שזה דרך התורה לזכור קצת הפרטים ולעזוב קצת · והנה זכרה הב"ח להיותם יותר נכבדים מהצמחים והיותר נכון שנאמר שזה נכלל בתורה במה שאמרה והיה לך ולהם לאכלה · ר"ל כי יתחייב מזה שיספיקו הזרעים ההם להיות מהם מזונות הב"ח בתיבה ואחר לאתם ממנה וזה יהיה כשיזרעו בארץ כי אי זה תועלת יהיה כשיהיה להם מזון בתיבה ואחר שיצאו מן התיבה לא יהיה להם מזון וימותו הם זה המאמר מבואר הבטול כי הצלתם שם תהיה אם כן לבטלה ולא יתקיים מה שרצהו השם יתע' להחיות זרע על פני כל הארץ ולזה הוא מבואר שכבר יחוייב מזה שישאר מכל הזרעים לזרוע בארץ אחר לאתם מהתיבה וספרה התורה שנח עשה התיבה והשתדל לעשות כל מה שצוהו השם יתע' מהכנת מיני הב"ח ומזונותיהם · והנה ז' ימים קודם המבול צוהו השם יתע' להכנס בתיבה הוא וביתו ולא זולתם עמם לפי שנח לבדו נמצא צדיק בדור ההוא ושאר האנשים היו כלם מחוייבים כליה לרוע מעשיהם וזה להורות שאם היה שם צדיק זולתו היה נצול עמו וצוהו שיכנים עמו מאישי מיני הב"ח המספר שנזכר במה שקדם ואולי עשה זה כי כשיראהו זה הדור הרע ההוא אולי יכנע לבבם וישובו לשם יתע' וירחמם כי לא חפץ ה' במות הרשע כי אם בשובו מדרכיו וחיה · והם לא נכנעו אבל החזיקו בדרכם הרעה וספר אחר זה שעשה נח כל אשר צוהו ה' יתע' ושנח היה בן שש מאות שנה כשבא המבול ושכבר בא נח אל התיבה עם שאר הב"ח כאשר צוהו השם יתע' מפני מי המבול העתידים לבא לימים עוד שבעה וכשהגיעו ז' הימים התחילו לרדת מי המבול וזה היה בשנת שש מאות שנה לחיי נח בחדש השני והוא אייר לפי הנראה לי כי ניסן הוא ראש לחדשי' כמו שנזכר בתורה עם שהזמן הזה היה יותר נכון להיות בו זה המופת יותר ממרחשון כי תקופת ניסן לחה ותקופת תשרי יבשה והשם ית' עושה תמיד המופתים בסבה היותר נאותות כמו שזכרנו במה שקדם · והנה ידעת שכבר נחלקו בזה הענין רבי אליעזר ורבי יהושע וספר שאז נתהוו המים הויה נפלאה בבטן הארץ ובחלק האמצעי מהאויר עד שנתכסו כל ההרים הגבוהים אשר תחת כל השמים · וספר שבעצומו של יום ביום אשר צוה השם לנח שיכנס בתיבה ויכנים עמו ממיני הב"ח מה שצוהו השם ית' השלים נח דבר ה' כדי שיראו זה כל האנשים אשר בדור ההוא וישובו אל ה' וירחם אותם · וזכר שכבר הגין הש"י עליו והשגיח בו בדרך שלא קרהו נזק בהיותו בתיבה לא ממי המבול ולא מהחיות אשר הכנים עמו בתיבה ולא מהאנשים אשר היו מחוץ והנה השלים זה הספור והפליג להאריך בו לרב התועלת המגיע ממנו ולזה דקדק מספר הימים אשר ירד הגשם בלי הפסק ובשאר הפרטים לישב יותר בלבנו אמתת זה הספור כי הרבה סברה שנאמין יותר בספורי' כשיספר מעניניהם פרטים רבים וספר שבשנת שש מאות שנה ואחת לחיי נח בכ"ז יום לחדש השני יבשה הארץ · הנה אם כן היה מהתחלת המבול עד יבשת הארץ שנה שמשית שהוא י"ב חדש מחדשי הלבנה וקרוב מי"א יום כמו שנזכר בב"ר וכאשר יבשה הארץ צוה השם ית' לנח שיצא מהתיבה הוא ובניו ונשיהם וכל מיני הב"ח אשר עמם ויפרו וירבו על הארץ ולא יצטרכו עוד לפרות ולרבות בתיבה · אמרו בב"ר על הארץ ולא בתיבה ומהנראה שב"ח שמשו בתיבה כי זה הוא טבעי להם ואינם בעלי שכל שיפליס להם לווי שלא ישמשו בתיבה ולזה ידמה שאמר שהם יצאו למשפחותיהם ר"ל לפי שהם לא נתחברו בתיבה עם זולת מינם · ולזה הולידו תולדות ממינם ועשה נח כל אשר צוה השם יתע' לא הפיל דבר והנה כל מה שעשה עשה כדבר הש"י גם לא התעורר לצאת מהתיבה אע"פ שכבר ראה שיבשה הארץ עד שצוהו השם יתע' שיצא ואחר כן בנה נח מזבח לכבוד השם להורות כי הוא לבדו ראוי שיעבד לא ע"ז כמו שעשו הדורות הקודמים ולזה העלה עולות במזבח מהבהמה הטהורה ומהעוף הטהור כי הם המינים היותר נבחרים כמו שיתבאר במקומו בג"ה · או עשה זה כדי שתגיעהו הנבואה כמו שנבאר אחר השלימנו דברי הספור הזה וספר שכבר קבל ה' קרבנו ושעה אליו ואמר שלא יוסיף עוד להשחית האדמה בעון האדם לפי שיצר לב האדם רע מנעוריו ויטה האדם מפני זה אל התאוות הגופיות והנה יקשה לאתו מזאת התכונה הרעה לא יקבל המוסר בזה מזולתו וזה היה סבה לדורות הקודמים אשר נשחתו במימי המבול לנטות אל מה שנטו אליו מהתאוות כי עדיין לא נתפשטה בדורות ההם ידיעת האמת בה · ואיך ראוי שיתנהגו בענין הטובות והרעות ואולם

חזקוני

ניסן אייר ואחד מסיון הרי ק"ן יום כלים לסוף יום אחד בסיון לאחר התחילו המים לחסור ד' אחות כ"ז יום ובשבלו כי"ו יום משהתחילו המים לחסור א"כ נחה התיבה כי"ם לחדש וכתיב ותנח התיבה כי"ו לחדש גם לא תמצא בראשון באחד לחדש חרבו המים כילד בשני כשכיון התחילו המים לחסור ומשם תמנה ששים יום לחברון הס"ו ואחה של המים לכשנראו ראשי ההרים ומשם מ' יום עוד עד שלוח אחרון של יונה ותמצא ששם כלים בשלשה בתשרי וכתיב בראשון באחד לחדש חרבו המים נחדש השביעי הוא סיון והוא שביעי לכסליו שבו פסקו הגשמים בעשירי באחד לחדש נראו ראשי ההרים וזה אב שהוא עשירי למרחשון שהתחילו בו הגשמים כך פרש"י וא"ת הרי שנת המבול מעוברת היתה כיצד ק"ל שבריאת עולם עד המבול אלף ותרנ"ו שנה וכא וחשוב שנות המחזורים ותמצא שנת אלף ותרנ"ו שלישית למחזור א"כ כיון שמיני לכסליו והוא עשתי עשר למרחשון לפיכך י"מ שהמבול התחיל אחר אלף ותרנ"ו : ד"א מכין אלף ותרנ"ו התחיל למנות משנת תוהו ולא היתה שנת המבול פשוטה : ד"א שנת המבול לא עלתה כמנין שאר השנים וז דברי רבי יהודה א"ל רבי נחמיה אף על פי שאינה עולה מן המנין עולה היא בתקופות ובחשבונות : ותנח התיבה בחדש השביעי בי"ז יום פרש"י מכאן אתה למד כמה היתה התיבה משוקעת במים וכו' וא"ת הרי ק"ל שבראש חדש אב נראו ראשי ההרים ונר"מ עשרי זורו המים לסדרן הראשון כדכתיב בראשון באחד לחדש חרבו המים מעל הארץ הרי שחסרו כמ' יום הגלו כל גובה ההרים ודבר גלוי הוא שיש הרים גבוהים יותר מט"ו אמה הרי שחסרו יותר מאמה לד' ימים ואין לתרץ כיון שהתחילו לחסור חסרו הרבה א"כ לא תוכיח שיקוע התיבה במים י"א אמה אלא י"ל שההרים ממעטים הרבה מקללו של עולם לפיכך חסרו כל גבהותם של ההרים כמ' יום אבל למעלה מן ההרים חללו של עולם שוה ומשם ולמעלה חסרו אמה לכל ד' ימים כמו שפרש"י וראייה לדבר שלא מצינו ל' חסרון פתיב משנראו ראשי ההרים ללמדך שאינו חשוב חסרון פשוט ועוד פרש"י ואם אתה אומר שביעי ליריד' אין זה סיון כלומר סיון אין זה שביעי אלא אייר וא"כ איך תפרש ותנח התיבה באייר בחדש השביעי לירידה בי"ז יום לחדש הרי לא כלתה תגבורת המים כמו שאמרנו שלא כלו המ' יום של גשמים וק"ן של תגבורת עד אחד בם ון והוא הסדר של כל ימות שנת המבול לשטת רש"י ז"ל : בחדש השביעי הוא מרחשון לק"ל במסכת ר"ה ובסדר עולם חכמים אומרי' כדברי רבי אלעזר למבול וכדברי רבי יהושע לתקופה בי"ז יום לחדש נבקעו כל מעינות תהום רבה וארובות וגו' ויהי הגשם על הארץ מ' יום ומ' לילה מעלות השחר של י"ז למרחשון עד עלות השחר של כ"ח בכסליו ויהי המבול מ' יום וגומר ויסכרו מעינות תהום וגו' · ויגברו המים ותלך התיבה על פני המים חמש עשרה אמה מלמעלה גברו המים ויכסו ההרי' ויגברו המים על הארץ ק"נ יום מעלות השחר של כ"ח בכסליו עד עלות הכוכבים של אחד בסיון ע"ד ויזכור אלהים את נח ויסכרו המים מקנה ק"נ יום כלומר התחיל לחסור בסוף ק"נ יום שכלו באחד בסיון ותנח התיבה בי"ז בחדש השביעי בסיון שביעי לפסיקת הגשמים בכ"ז לחדש והמים היו הלוך וחסור מבאחד בסיון עד אב החדש העשירי ליריד' הגשמים בעשירי באחד לחדש נראו ראשי ההרים כלו הט"ו אמה שגברו המים על ההרים חסרו מבאחד בסיון עד אחד באב לארבעת ימים חסרו אמה ויהי מקץ מ' יום משנראו ראשי ההרים וכלו בעשרה באלול באותו יום ויפתח נח את חלון התיבה אשר עשה וישלח את העורב וגומר וייחל שבעת ימי' כמו שפירש"י וישלח את היונה ולא מצאה היונה מנוח לכף רגלה וגו' ותשב אליו ויחל עוד ז' ימים אחרי' ויוסף שלח את היונה אותו ותבא אליו היונה לעת ערב והנה עלה זית טרף בפיה שלקחתה בזנים שבראשי ההרי' וי"א מהר המשחה הביאתו דלא טפית ארעא דישראל במבולא כדכתיב לא גושמה ביום זעם ויחל עוד ז' ימים אחרי' וישלח את היונה ולא יספה שוב אליו עוד מיד ויהי באחת ושש מאות שנה בתשרי שהוא ראשון באחד לחדש חרבו המי' וגומר ובמרחשון בחדש השני בכ"ז יום קדם יבשה הארץ : יש תוהים על פרש"י ז"ל דקתני לפרש מקץ מ' יום דהיינו משנראו ראשי ההרי' א"כ לא מצאה היונה מנוח לכף רגלה הרי יש מ' ושבעת ימים משנראו ראשי ההרי' עד שנשתלחה היונה והיתה יכולה לנוח על גבי כמה הרים ויש דוחי' זה בקש ואומרי' מאחר שלא נתגלו פני הבקעה אין זה מנוח ומשקול הדעת י"ל שדעתו של פרש"י היה לומר שכל הפרשה כולה על הסדר כאמרה ומה שלא יספה היונה שוב אליו עוד כשנשתלחה באחרונה היינו באחד בתשרי כשחרבו המי' יש מתחילין למנות המ' יום ומאות יום מי"ז במרחשון וכוללי' בהן המ' יום של ירידת גשמי' ומונין בחדש השביעי לירידה כמו שאנו מונין עשירי לירידה וה"ק ויגברו המים על הארץ ק"נ יום שיש מי"ז במרחשון עד עשרי' בניסן ויחסרו המי' מקנה ק"נ יום שכלו' כך בניסן ובאותו יום התחילו לחסור ותנח התיבה באייר בחדש השביעי לירידה בעשירי באחד לחדש נראו ראשי ההרי' ומסרו וט"ו אמה מעל ראשי ההרי' בנ"ה ימי' שיש מכ' בניסן עד א' באב אמה לששה ימי' ונקוי וי"מ שסוף פרשה זו אחד שטה סדר עולם ויהי מקץ מ' יום שהתחילו המי' למסור דהיינו מבאחד בסיון עד עשרה בתמוז מיד ויפתח נח את חלון התיבה וישלח את העורב וגומר ויחל עוד ז' ימי' וישלח את היונה ויחל עוד ז' ימים וישלח את היונה ולא יספה שוב הלכה וישבה לה על ההרי' אותו היו' ר"ח אב היה כדכתיב בעשירי באחד לחדש נראו ראשי ההרי' וזהו אב דעשירי למרחשון שבו ירדו גשמי' שמקצת היום ככולו אבל אין לומר על אלול דהוא עשירי לכסליו שבו פסקו גשמי' דא"כ כשילוח שלישי אמאי לא כפה היונה שוב אליו עוד להיכן הלכה הרי אתה ר"ל לא נראו ראשי ההרי' עד א' באלול ואל תתמה על מקרא זה של והמי' היו הלוך וחסור וגומר לומר איך נקבע קודם שליחת היונה אלא מתוך שהתחיל לספר חסרון המי' שחסרו מבאחד בסיון עד שנחה התיבה הולך וגומר החסרון עד שנראו ראשי ההרי' ומא' באב עד א' בתשרי חרבו המי' וכן כתיב ויהי באחת ושש מאות שנה בראשון באחד לחדש חרבו המי' ובחדש השני בכ"ז יום לחדש יבשה הארץ : וישלח את העורב · לפי שדרכו לאכול נבלות ואם קמו המי' ימצא מתי מבול מושלכי' על פני שפת המי' אין לבקשות היאך שלשה הרי אין אורה נצול' הא ליתא דא"ע"ב דלא שמשו המזלות דהי כ: חמה ולבנה וכוכבי' נלא ניכר בין יום ובין לילה שיהא אורה הוה וראייה לדבר כראו ראשי ההרי' · ועוד איכא דאמרי בב"ר שסימנו אלא שלא היה רישומן ניכר מ"מ קו"ק היאך היה יודע נח במבול להבחין בין יום ובין לילה : ויצא יצוא ושוב · אמר ריש לקיש תשובה נצחת השיבו העורב לנח אמר לו רבך שנאני ואתה שנאתני רבך שנאני שצוה לקחת מן הטהורי' שבעה שבעה ומן הטמאי' שנים שנים ואתה שנאתני שהנחת את השבעה ושגרת משניכו ולפיכך ויצא יצוא ושוב : וישלח · פטרו אל דרכו ולכך הוא דנם וכל שליחות שליחות לקווי דפי : וידע נח כי קלו המי' · על שטפתה לבוא עד הערב ולמ"ד לא ירד מבול לא"י היאך ידע נח בהבאת העלה שקלו המי' היה לו לספק שמא מא"י הביאתו או שמא נפה על פני המי' לקחתו אלא י"ל ניכר היה שלא הביאתו ממקום רחוק שהרי טרף כתיב ל' חטיפה שחטפתו מן האילן וקטיפתו מעידה עליו שאלו מצאתו על פני המים כדרך שאר עלין שנושרין מן האילן ע"י רוח לא היה טריף אלא שלם וכן התרגו' מוכיח תביר מחת בפומיה : ויהי באחת ושש מאות שנה בראשון באחד לחדש · מכאן דיום אחד בשנה קרוי שנה כי אחר בשנת שש מאות שנה לחיי נח בחדש אייר החדש השני בי"ז לחדש נבקעו כל מעיינות תהום רבה וגומר ויהי הגשם על הארץ מ' יום ומ' לילה שהם י"ב מאייר וכ"ו בסיון וכב"ם בכיון פסקו לפי פירש וזה קרי לניכן ראשון אחר פשוטו של מקרא וכן כל האחרים וכל החדשי' חדשי החמה כבי שלשי' יום הם : וידבר אלהים אל נח לאמר דבר אל נח כדי לאמר לו כפל לשון הוא בכל מקום וכן וידבר י"י אל משה לאמר ואחד שבפרשת שמיני מוכיח וידבר י"י אל משה ואל אהרן לאמר אליהם לאמר למשה ולאהרן ומה אמר אליהם דברו אל בני ישראל זאת החיה אשר תאכלו וגו' : צא מן התיבה אתה ואשתך והוא לא עשה כן אלא ויצא נח ובניו פלוגי בה רבי יהודה ורבי נחמיה חד אמר לפי שטבר על גווי חסמים כתבוה וכבתרם מדה כנגד מדה וחד אמר לפי שהוסיף על ציוויו וצוה הוא ובניו לדבור כדכתיב ויאמר אלהים אל נח ואל בניו לאמר : הוצא אתך היצא קרי : ויצא נח ובניו · י"מ אף על פי שהוסרו בתשמיש מיכה אותם על הסדר שהיו שם : שנו רבנן שלשה שמשו בתיבה כלב ועורב וחם וכולם לקו כלב נקשר עורב רוקק חם לקה בעורו : ויעל עולות · כדרך יורדי הים באניות כדכתיב ויזבחו זבחי תודה גם זה שעמד לנער גדול והעולם אבד והוא נמלט : במזבח · המזבח הוא שהקריבו עליו אדם קין והבל : ויאמר

קומץ מנחה

ויטע כרם נסמכה פרשת יין לקשת שהיין רומז ג"כ למדת הדין וכך אח"זל אין מברכין על היין עד שיתן לתוכו מים : אהלה כתי' בה"א רמז לשומרון שנקרא אהלה שגלו על עסקי יין דכתי' וגם אלה ביין שגו : בחוץ ת"א בשוקא כי הגיד הדבר לשני אחיו בפני רבים להלעיג עליו · ויקח שם ויפת ע"ש הכיסוי' וכו שניהם לכסוי זה לכסוי ציצית וזה לכסוי קבורה · וליכא לאקשוי מההוא דסוטה דאמר רבא בזכות שאמר אברהם אם מחוט ועד שרוך וגו' זכו בניו לשתי מצות לחוט של תכלת וכו' · דמצות טלית בציצית הרא וחוט של תכלת חרא : ארור כנען ולא אמר ארור יהי' כנען רצונו כבר הוא ארור ואני מוסיף עבד עבדים יהי' לאחיו · ומה שקילל כנען ולא חם לפי שהק"בה כבר בירך חם שנ' ויברך אלקי' את נח ואת בניו · ודברי חז"ל ידועי' כי כנען הוא היה המגיד : ואת רסן בין נינוה כמו רסן הסוס שראש האחד בראש הסוס והשני ביד האדם ומחברם יחד כן עשה בנין ארוך בין ננוה ובין כלח עד שחיבר שני העיירות יחד ולכן נקראת עיר הגדולה : ויהי גבול הכנעני נתן הק"בה בעת הפלגה ארץ ישראל לכנען ולא לשם מפני היותו עבד לשמור את הארץ לישראל כארם שמפקיד נכסי בן הארון לעבדו עד שיגדיל ואז יזכה בנכסים גם בעבד : חצר מות שאנשי המקום מצפין מיתה בכל יום כמו שאמרו ז"ל בב"ר אמר רבי חוניא מקום אחד יש שאוכלין גרישין ומצפין מיתה בכל יום : עם אחד ושפה אחת שכן השתנות הדתות והלשונות גורמות השנאה וממנו הפירוד : אין לה ולד אבל הולדה נשמות שהכניסה תחת כנפי השכינה כר"א ואת הנפש אשר עשו בחרן : וימת תרח הזכיר מית' אצלו מה שלא הזכיר באחדים למעלה והוא מה שדרשו חז"ל גבי ואתה תבוא אל אבותיך בשלום רמז שהיה לאביו חלק לע"הב בזכותו של אברהם ולזה אמרו במדרש כל העצים כשרים למזבח הו' משל זית ושל גפן לפי שהשמן והיין קרבים על המזבח הצילו הפירות את האילנות וכן מצינו ברא מזכה אבא וכו' :

רשי

לא אוסיף ולא אוסיף · כפל הדבר לשבועה הוא שכתוב אשר נשבעתי מעבור מי נח ולא מצינו בה שבועה אלא זו שכפל דבריו והיא שבועה וכן דרשו חז"ל במס' שבועו': עוד כל ימי הארץ וגו' לא ישבותו · ששה עתים הללו שני חדשים לכל אחד ואחד כמו ששנינו חצי תשרי ומרחשון וחצי כסליו זרע חצי כסליו וטבת וחצי שבט חורף כו' כבבא מציעא

אבן עזרא

וטעם לא אוסיף עוד לקלל כאשר קללה על ידי אדם כי כן כתוב ארורה האדמה: יצר · היא התולדות אשר נולדה לו: ולא אוסיף עוד · על המבול · ואלה עוד לעולם או. פעם שנית וכן ויבך על צואריו עוד: עוד כל ימי הארץ · לאות כי יש לה קץ קצוב ומה נכבד דרש סביב שמנה עשרה אלף רק לא ידענו אחד מני אלף ·

לֹא אֹסִף לְקַלֵּל עוֹד אֶת־הָאֲדָמָה בַּעֲבוּר הָאָדָם כִּי יֵצֶר לֵב הָאָדָם רַע מִנְּעֻרָיו וְלֹא־אֹסִף עוֹד לְהַכּוֹת אֶת־כָּל־חַי כַּאֲשֶׁר עָשִׂיתִי: עֹד כָּל־יְמֵי הָאָרֶץ זֶרַע וְקָצִיר וְקֹר וָחֹם וְקַיִץ וָחֹרֶף וְיוֹם וָלַיְלָה לֹא יִשְׁבֹּתוּ: א

ט

וַיְבָרֶךְ אֱלֹהִים אֶת־נֹחַ וְאֶת־בָּנָיו וַיֹּאמֶר לָהֶם פְּרוּ וּרְבוּ וּמִלְאוּ אֶת־הָאָרֶץ: וּמוֹרַאֲכֶם וְחִתְּכֶם יִהְיֶה עַל כָּל־חַיַּת הָאָרֶץ וְעַל כָּל־עוֹף הַשָּׁמָיִם בְּכֹל אֲשֶׁר תִּרְמֹשׂ הָאֲדָמָה וּבְכָל־דְּגֵי הַיָּם בְּיֶדְכֶם נִתָּנוּ: כָּל־רֶמֶשׂ אֲשֶׁר הוּא־חַי לָכֶם יִהְיֶה לְאָכְלָה כְּיֶרֶק עֵשֶׂב נָתַתִּי לָכֶם אֶת־כֹּל: אַךְ־בָּשָׂר בְּנַפְשׁוֹ ה דָמוֹ לֹא תֹאכֵלוּ: וְאַךְ אֶת־דִּמְכֶם לְנַפְשֹׁתֵיכֶם אֶדְרֹשׁ מִיַּד כָּל־חַיָּה אֶדְרְשֶׁנּוּ וּמִיַּד הָאָדָם מִיַּד אִישׁ אָחִיו אֶדְרֹשׁ אֶת־נֶפֶשׁ הָאָדָם: שֹׁפֵךְ דַּם הָאָדָם בָּאָדָם דָּמוֹ יִשָּׁפֵךְ כִּי בְּצֶלֶם אֱלֹהִים עָשָׂה אֶת־הָאָדָם: וְאַתֶּם פְּרוּ וּרְבוּ שִׁרְצוּ בָאָרֶץ וּרְבוּ־בָהּ: ס וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים אֶל־נֹחַ וְאֶל־בָּנָיו אִתּוֹ לֵאמֹר: וַאֲנִי הִנְנִי מֵקִים אֶת־בְּרִיתִי אִתְּכֶם י וְאֶת־זַרְעֲכֶם אַחֲרֵיכֶם: וְאֵת כָּל־נֶפֶשׁ הַחַיָּה אֲשֶׁר אִתְּכֶם בָּעוֹף בַּבְּהֵמָה וּבְכָל־חַיַּת הָאָרֶץ אִתְּכֶם מִכֹּל יֹצְאֵי הַתֵּבָה לְכֹל חַיַּת הָאָרֶץ: והקמתי

תרגום אונקלוס

לא אוסיף למלט עוד ית ארעא בדיל חובי אנשא ארי יצרא לבא דאנשא ביש מזעריה ולא אוסיף עוד למממחי ית כל דחי כמא דעבדית: עוד כל יומי ארעא זרועא וחצדא וקורא וחומא וקיטא וסיתוא ויממם ולילי לא יבטלון: ובריך יי ית נח וית בנוהי ואמר להון פושו וסגו ומלו ית ארעא: ודחלתכון ואימתכון תהי על כל חית ארעא ועל כל עופא דשמיא בכל די תרחיש ארעא ובכל נוני ימא בידכון יהון מסירין: כל רחשא דהוא חי לכון יהי למיכל כירוק עסבא יהבית לכון ית כולא: ברם בשרא בנפשיה דמיה לא תיכלון: וברם ית דמכון לנפשתיכון אתבע מיד כל חיתא אתבעיניה ומיד אנשא מיד גבר דישוד ית דמא דאחוהי אתבע ית נפשא דאנשא: דישוד דמא דאנשא בסהדין על מימר דיניא דמיה יתשד ארי בצלמא דיי עבד ית אנשא: ואתון פושו וסגו אתילידו בארעא וסגו בה: ואמר יי לנח ולבנוהי עמיה למימר: ואנא הא אנא מקים ית קימי עמכון ועם בניכון בתריכון: ועם כל נפשא חיתא דעמכון בעופא בבעירא ובכל חית ארעא עמכון מכל נפקי תיבותא לכל חית ארעא: ואקים

רשי

שבט חורף כו' כבבא מציעא: קור · קשה מחורף · חורף · עת זרע שעורים וקטנית החריפין להתבשל מהר והוא חצי שבט ואדר וחצי ניסן · קיץ · הוא זמן לקיטת תאנים וזמן שמייבשין אותן בשדות ושמו קיץ כמו הלחם והקיץ לאכול הנערי' · חום · הוא סוף ימות החמה חצי אב ואלול וחצי תשרי שהעולם חם ביותר כמו ששנינו במסכ' יומא שלהי קיטא קשי מקיטא: ויום ולילה לא ישבותו · מכלל ששבתו כל ימות המבול שלא שמשו המזלות ולא ניכר בין יום ולילה · לא ישבתו · לא יפסקו כל אלה מלהתנהג כסדרן: וחתכם · ואימתכם כמו תראו חתת · ואגדה לשון חיות שכל זמן שתינוק בן יומו חי אין צריך לשמרו מן העכברים עוג מלך הבשן מת צריך לשומרו מן העכברי' שנ' ומוראכם וחתכם יהיה אימתי יהיה מוראכם על החיו' כל זמן שאת' חיי: לכם יהיה לאכלה · שלא הרשיתי לאדם הראשון אלא ירק עשב ולכם כירק עשב שהפקרתי לאדם הראשון נתתי לכם את כל: בנפשו דמו · אסר להם אבר מן החי כלומר כל זמן שנפשו בדמו לא תאכלו הבש' · בנפשו דמו. בעוד נפשו בו: בש' בנפשו לא תאכלו · הרי אבר מן החי: ואף בנפשו דמו לא תאכלו · הרי דם מן החי: ואך את דמכם · אע"פ שהתרתי לכם נטילת נשמ' בבהמ' את דמכם אדרוש השופך דם עצמו: לנפשותיכם · אף החונק עצמו אע"פ שלא יצא ממנו דם: מיד כל חיה · לפי שחטאו דור המבול והופקרו למאכל חית רעו' לשלוט בהן שנ' נמשל כבהמות נדמו לפיכך הוצרך להזהי' עליהן את החיות: מיד האד' · מיד ההורג במזיד ואין עדים אני אדרוש: ומיד איש אחיו · שהוא אוהב לו כאח והרגו שוגג אני אדרוש אם לא יגלה ויבקש על עונו ליתחל שאף השוגג צריך כפרה ואם אין עדים לחייבו גלות והוא אינו נכנע הק"בה דורש ממנו כמו שדרשו רבותינו והאלהים אנה

לידו במסכ' מכו' הק"בה מזמנן לפונדק אחד וכו': באדם דמו ישפך · אם יש עדים המיתוהו אתם למה כי בצלם אלהים עשה את האדם וזה מקרא חסר עשה העושה את האדם וכן הרבה במקרא: ואתם פרו ורבו · לפי פשוטו הראשונה לברכה וכאן לצווי ולפי מדרשו להקיש מי שאינו עוסק בפריה ורביה לשופך דמי': ואני הנני · מסכי' אני עמך שהיה נח דואג לעסוק בפריה ורביה עד שהבטיחו הק"בה שלא לשחת העולם עוד וכן עשה באחרונה אמר לו הנני מסכים לעשות קיום וחזוק ברית להבטחתי ואתן לך אות: חית הארץ אתכם הם המתהלכים עם הבריות: מכל יוצאי התיבה · להביא שקצים ורמשי': חית הארץ · להביא המזיקין שאינן בכלל החיה: אשר אתכם · שאין הלוכן עם הבריות: והקימותי

אבן עזרא

זרע וקציר חלק השנה לשנים ואחר כן לארבע': קור · כנגד החום: וקיץ · כנגד החורף והם כנגד ד' תקופות בשנה וכלם יום ולילה יחלקו כי מה שחסר מזה נוסף בזה ואח' כן ישוב העודף ויחסר ויוסיף על החסר עד היותם בשוה: וחתכם · מפעלי הכפל מגזרת תראו חתת כמו חתתכם: בכל אשר תרמש האדמה · הטעם על האדמה או תהיה האדמה פועלת: בידכם נתנו · כי בידכ' וי"א כי בי"ת בכל ובכל מקו' ווי"ן והקרוב שהוא דבק עם מוראכ': כל רמש · שם כלל לחית השדה ולבהמת היישוב ולכל עוף ולכל דג והנה הכל מותר להכילה: כירק · על שני משקלי' וכן תגור עשן כעשן הכבשן: אך בש' בנפשו דמו · כן טעמו אך בשר עם נפשו שהוא דמו לא תאכלו כטעם לא תאכל הנפש עם הבשר כי נפש כל בשר דמו בנפשו הוא וזאת הנפש המתנועעת והמרגשת היא גוף: ואף את דמכ' · פירושו התרתי לכם לשפוך דם כל חי זולתי דמכם של נפשותיכם שאתם אדם לא התרתי רק אדרשנו כטעם דורש דמי' וזה כלל ואחר כן ביאר ומיד האדם אם יהרגו רבים את יחיד או יחיד את יחיד אני אדרש הדם גם אדרשנו מיד כל חיה שהמיתה לאחרת שיהרגנה והנה החיות מותרות לכם ולא אתם להן והמפרש דמכם לנפשותיכם זה ההורג נפשו הוא רחוק בעיני והוסיף לבאר או היא מצו' לבני נח והוא היסד להרוג ההורג · וטעם באדם בעדים או לעיני הכל או בעבור האדם שנשפך דמו וכמוהו רבים: ויאמר אלהים אל נח ואל בניו · על ידי אביהם ויש אומרים שארבעתם נביאי': ואת זרעכם · עם ואתכם השלישי שהיה התכם או נכפל לתוספת ביאור והברי' שאקי' היא שלא יכרת כל בשר: ואלת

בעל הטורים

מנעריו · ב במסורת כי יצר לב האדם רע מנעוריו איש מלחמה מנעוריו כאן מוז' מנעוריו שמנעוריו צדיק אם לאדם שבו יצר הרע ואם יגבר עליו הוא ינצחנו · שאבן מוא' מנעוריו ובוקעו הוא על שמריו · וקציר שנים במסורת הכא ואידך בפרשת ויגש · ואך ג' במס' בכ'ואך את דמכם לנפשותיכ' אדרוש מיד כל חיה ואידך ואך הם פשעו ארץ מגוריהם · ואך את הדבר לומר שאו שאסור להרע עצמו כך אסור לקלל עצמו · ובגה אך את דמכם לנפשותיכם · ואך את הדבר שאפי' הדבור אדרו' ואך את ממש · לומר שמכל חיה הדרשנו בין עתיה בין שהריה · מקים את בריתי אתכם סופי תיבות מתים · רמז לתחיית המתים שהשם מקים הם בריתו לשמתם · ויטע

אמרי נועם

[illegible]

מ"ע ספורנו

[illegible]

מסורה

אסף ג' כתיב כן בתורה וסי' וירח יי' את ריח · ב' בו · ויאמר משה כן דברת · מנעריו ג' בקר' ב' חסר וא'מל וסי' כי יצר לב האדם · והוא איש מלחמה · שאנן מואב מנעוריו · בתרא מלא: עד י"ד חסרין וסי' עד כל ימי הארץ · עד מי לך פה חתן · טוב לי עד אני שם · לכו עד שלשה ימים · דמלכים · לכן עד אריב אתכם · אחרי מתי עד · עד תעברנה הצאן על ידי מונה · ויהודה עד רד עם אל · עד אושיבך באהלים · עד היורש אביא לך · עד אשר יביאו עמים · עד ישבו זקנים · אמללה יולדת השבעה · אשמרה לפי מחסום · וב' בעד · וקציר ב' וסי' זרע וקציר · אשר אין חריש וקציר: וחרף ב' וסי' וקיץ וחרף · אתה יצרתם: ומוראכם ב' וסי' ומוראכם וחתכם יהיה · פחדכם ומוראכם: ואך ב' ר"פ וס' ואך את דמכם לנפשתיכם · ואך אם טמאה ארץ: איש אחיו ב' וסי' מיד איש אחיו · ורעת איש אחיו · וחד ואיש אחיו לא: אילין פסוק' ראית בהון ג' מילין דמלה קדמאה וכתרא לא נסיב וי"ו ברייש תיבותא ומציעתא נסיב וי"ו וסי' ואך את דמכם · ולקחו מן הדם · אז ישוב הרוצח · כל אשר יגע בשדה · הנני ענו בי · עד יי' בכם ועד · עלי עשור ועלי נבל עלי · לו חפץ יי' להמיתנו · ואמרת בלבבך מי ילד · אלהי אברהם ואלהי נחור · כי יצומו אינני · כה אמר יי' אל יתהלל חכם: נפש החיה ד' דסמיכי וסי' כו' במסרא רבתא: בבהמה ו' דגשים וסי' ואת כל נפש החי' אשר אתכם · מעלה גרה בבהמה · וחבירו דמשנה תורה · ולא תשקצו את נפשותיכם · ואם בבהמה הטמאה · ליש גבור בבהמה: וד' רפי' וסי' ונפש כי תגע · אשר יתן שכבתו · לא יחליפנו · אך בכור אשר יבוכר:

חזקוני

ויאמר יי' אל לבו · בתחלה כתעצב אל לבו מעצבו שקלל הקרקע' אמר אל לבו לא אוסיף לפי הבשם שד קול האדם' ואידך קול אבעלי חיים יהיה לדבר שכנגדו מצינו בברית הנשמן ולא יכרת כל בשר ולא יהיה עוד מבול לשחת: כי יצר לב האדם רע מנעוריו · משעת נעוריו וילדותו הוא חוטא אבר לבו רע ואין לי מעתה להבקם ממנו כאשר עשיתי · עוד כל ימי הארץ · ברית אינה כרותה אלא עד שתים כנגדן מולדות והארץ כנגד תבלה: וזרע וקציר וקור וחום וגו' · פרש"י שני כסליו טבת ושני שבט חורף וכו' בב"מ · וה"ק דאמרינן בב"מ פרק המקבל שני תשרי מרחשון ושני כסליו זרע שני כסליו טבת ושני שבט חורף שני שבט אדר ושני ניסן קור שני ניסן אייר ושני סיון קציר שני סיון תמוז ושני אב קיץ שני אב אלול ושני תשרי חום: כירק עשב · מיום שהיה ראוי לאכול ויש שאינו ראוי לאכול כך בהמות חיות ועופו' ודגים יש מהן ראויין ויש מהן שאינן ראויין · נתתי לכם את כל · מאחר שגוללו בתיב' שעשיתם ועל ידיכם באו לכם הנצלה הרי הם בידכם לעשו' להם כטוב בעיניכם: אך בשר בנפשו דמו לא תאכלו · פרש"י אסר להם אבר מן החי לפי שהותר לנח כל רמש בשוה על אותו אבר מן החי אבל אבר שלא הותר לו את פרי האדמה לא הוצרך להצטוות על אותו אבר מן החי: ואך את דמכם פרש"י השופך את הדם עצמו כלו' שלא יאמר אדם הרי הותר לכו לשפוך דם בהמה מתוך שהיא בידינו אף אדם שהיו ע"י עצמו ומותר להרוג את עצמו · לנפשותיכם פרש"י אף החונק את עצמו כלו' אע"פ שלא יצא ממנו דם תשוב' לאומ' אין נהבגם ואין נ"ע כלו' אף ההורג את עצמו הכ"ה דור דמו ממנו ואין אם לא אם מית' : כנ"ר דריש יכול כשאול ת"ל אך יכול כחנני' וגו' ת"ל ואך המבין יבין · ומיד כל חיה גו שלא יאמר אדם על [illegible]

רלב"ג

עתה שלא נשאר רק נח וביתו וכבר הגיע נח אמת בזה הנה יקבלו המוסר ממנו הבאים אחריו מזרעו ולזה לא יתכן שימלא לעולם המין האנושי בכמו זה האופן מרוע ההכנה אשר היה בו הדור הנשחת במי המבול · ובהיות העניין כן הנה לא יצטרך הש' ית' אל כמו זה האופן מהנעת העונש לאנשים באה שיכיא · ולזה נדר הש' ית' שלא יוסיף עוד להכות את כל חי כאשר עשה במי המבול ושכל ימי הארץ יאסף בו זרע וקציר וחום וקיץ וחורף עד ש... שינטרך להיות הממשים הבאים בה ולב"ש יום ולילה לא ישבותו שלא ימשך מהם כחלק הבגלה מהארץ התולדת אשר בעבורו במהלו כמו שקדם בפרשת בראשי' וזה כולו להורות שלא יפסד זה החלק הנגלה מהארץ לעולם · וכבר בירך הש' נח ובניו שיפרו וירבו וימלאו הארץ ר"ל שלא ישחת זרעם כמו שנשחת דור המבול אבל ימשך מהם שלא הארץ ר"ל שיתוסף ודעם עד שיתמלא הארץ ממנו · ואחר כן יתקיים על ענייננו ולא יפסקו לעולם ... כל [illegible]

רשי

והקימותי · אעשה קיום לבריתי ומהו קיומו את הקשת כמו שמסיים והולך : לדרת עולם נכתב חסר שיש דורות שלא הוצרכו לאות לפי שצדיקי׳ גמורי׳ היו כמו דורו של חזקיהו מלך יהודה ודורו של ר׳ שמעון בן יוחאי : בענני ענן · כשתעלה במחשבה לפני להביא חשך ואבדון לעולם : בין אלהים ובין כל נפש חיה. בין מדת הדין של מעלה וביניכם שהיה לו לכתוב ביני ובין כל נפש חיה. אלא זהו מדרשו כשתבא מדת הדין לקטרג עליכ׳ לחייב אתכ׳ אני רואה את האות ונזכ׳ : זאת אות הברי׳ · הראהו הקש׳ ואמ׳ לו הרי האו׳ שאמרתי : וחם הוא אבי כנען · למה הוצרך לומר כאן לפי שהפרשה עסוק׳ ובאה בשכרותו של נח שקלקל בה חם. ועל ידו נתקלל כנען ועדין לא כתב תולדות חם ולא ידענו שכנען בנו לפיכך הוצרך לומר כאן וחם הוא אבי כנען : ויחל · עשה עצמו חולין שהיה לו לעסוק תחלה בנטיע׳ אחר׳ : איש האדמה · אדוני האדמ׳ כמו איש נעמי : ויטע כרם · כשנכנס לתבה הכנים עמו זמורו ויחורי תאני׳ : ויתגל · אהלה כתיב רמז לעשרה שבטי׳ שנקרא על שם שומרון שנקראת אהלה. שגלו על עסקי יין שנאמר השותי׳ במזרקי יין : ויתגל · לשו׳ ויתפעל. וירא חם אבי כנען · יש מרבותינו אומרי׳ כנען ראה והגיד לאביו לכך הוזכר על הדבר ונתקלל : וירא את ערו׳ אביו·יש אומ׳ סרסו ויש אומרי׳ רבעו : ויקח שם ויפ׳ אין כתו׳ ויקחו אלא ויקח לימד על שם שנתאמץ במצוה יותר מיפת לכך זכו בניו לטלית של ציצית ויפת זכה לקבור׳ לבניו שנאמר אתן לגוג מקום שם קב׳ וחם שבזה את אביו נאמ׳ בזרעו כן ינהג מלך אשו׳ את שבי מצרי׳ ואת גלות כוש נערים וזקנים ערום ויחף וחשופי שת ונומר : ופניהם אחורנית · למה נאמר פעם שנייה ללמד שכשקרבו אצלו והוצרכו להפוך עצמם לכסותו הפכו פניהם אחורנית : בנו הקטן · הפסול והבזוי כמו הנה קטון נתתיך בגוי׳ בזוי : ארור כנען · אתה גרמת לי שלא אוליד בן רביעי אחר לשמשני ארור בנך הרביעי להיות משמ׳ את זרעם של אלו הגדולי׳ שהוטל עליהם טורח עבודתי מעת׳ ומה ראה חם שסרסו אמ׳ להם לאחיו אדם הראשון שני בני׳ היו לו והרג זה את זה בשביל ירושת העולם ואבינו יש לו שלשה בנים ועודנו מבקש בן רביעי :

ששי

נח

(יא) והקמתי את-בריתי אתכם ולא-יכרת כל-בשר עוד ממי המבול ולא-יהיה עוד מבול לשחת הארץ : ויאמר אלהים זאת אות-הברית אשר-אני נתן ביני וביניכם ובין כל-נפש חיה אשר אתכם לדרת עולם : את-קשתי נתתי בענן והיתה לאות

טו ברית ביני ובין הארץ : והיה בענני ענן על-הארץ ונראתה הקשת בענן : וזכרתי את-בריתי אשר ביני וביניכם ובין כל-נפש חיה בכל-בשר ולא-יהיה עוד המים למבול לשחת כל-בשר : והיתה הקשת בענן וראיתיה לזכר ברית עולם בין אלהים ובין כל-נפש חיה בכל-בשר אשר על-הארץ : ויאמר אלהים אל-נח זאת אות-הברית אשר הקמתי ביני ובין כל-בשר אשר על-הארץ : פ

ויהיו בני-נח היצאים מן-התבה שם וחם ויפת וחם הוא אבי כנען : שלשה אלה בני-נח ומאלה נפצה כל-הארץ : ויחל נח איש האדמה

כ ויטע כרם : וישת מן-היין וישכר ויתגל בתוך אהלה : וירא חם אבי כנען את ערות אביו ויגד לשני-אחיו בחוץ : ויקח שם ויפת את-השמלה וישימו על-שכם שניהם וילכו אחרנית ויכסו את ערות אביהם ופניהם אחרנית וערות אביהם לא ראו : וייקץ נח מיינו וידע

כה את אשר-עשה-לו בנו הקטן : ויאמר ארור כנען עבד עבדים יהיה לאחיו :

ויאמר

תרגום

ואקים ית-קימי עמכון ולא-ישתיצי כל-בשרא עוד ממי טופנא ולא-יהי עוד טופנא לחבלא ארעא : ואמר יי דא את-קים די אנא יהב בין מימרי ובניכון ובין כל-נפשא חיתא די עמכון לדרי עלמא : ית-קשתי יהבית בעננא ותהי לאת קים בין מימרי ובין ארעא : ויהי בעננותי עננא על-ארעא ותתחזי קשתא בעננא : ודכירנא ית-קימי די-בין מימרי וביניכון ובין כל-נפשא חיתא בכל-בשרא ולא-יהון עוד מיא לטופנא לחבלא כל-בשרא : ותהי-קשתא בעננא ואחזינה למדכר קים עלם בין מימרא דיי ובין כל-נפשא חיתא בכל בשרא די על-ארעא : ואמר יי לנח דא את-קים די אקימית בין מימרי ובין כל-בשרא די על-ארעא : והוו בני-נח די-נפקו מן-תיבותא שם וחם ויפת וחם הוא אבוהי דכנען : תלתא אילין בני-נח ומאילין איתבדרו כל-ארעא : ושרי נח גבר פלח בארעא ונציב כרמא : ושתי מן-חמרא ורוי ואיתגלי בגו משכניה : וחזא חם אבוהי דכנען ית עריתא דאבוהי וחוי לתרין-אחוהי בשוקא : ונסיב שם ויפת ית-כסותא ושויאו על-כתף תרויהון ואזלו מחזרין וכסיאו ית עריתא דאבוהון ואפיהון מחזרין ועריתא דאבוהון לא חזו : ואתער נח מחמריה וידע ית די-עבד ליה בריה זעירא : ואמר ליט כנען עבד פלח יהי לאחוהי :

ואמר

ולא יכרת ד׳ דסמיכי וסי׳ כו׳ במס׳ רבתא : ממי ב׳ וסי׳ ממי המבול ממי המים המארירי׳ והד וממי · וממי יהוד׳ יצאו : והקמתי ג׳ בטע׳ מ״ם וסי׳ זאת אות הברי׳ · וגם הקמתי את בריתי הקמתי את דבר יי׳ ומאלה ג׳ וסי׳ ומאלה נפצה כל הארץ · אלה משפחות בני נח · וארא ואין איש ומאלה אין : ויטע ג׳ וסי׳ גן בעדן מקדם · ויחל נח · ויטע אשל : אהלה ד׳ כתיב ה׳ וקריין וי״ו וסי׳ ויתגל בתוך אהלה · ויעתק משם ההרה וילך למסעיו · ויט אהלה מהלאה : אחרנית ז׳ וסי׳ כו׳ במסר׳ רבת׳ : ופניהם ט׳ וסי׳ כו׳ במס׳ רבא : וערות ג׳ וסי׳ וערות אביהם · ערות אביך וערות · ערות אחות אמך · וחד וערות מלכא :

אבן עזרא

ומלת בשר גוף כי הוא מרגיש כי העצם לא ירגיש והנה הברית שלא יכרת גוף במימי מבול ויתכן שימלטש אם יבא מבול הכנים בבריה שלא יהיה עוד מבול ועל זאת הברית כאמר אשר נשבעתי מעבור מי נח : אות · זכר ונקבה : את קשתי · הנה נתתי עתה קשת בענן ואין פירושו כאשר אמר הגאון כי בתחלה היתה : בענני ענן · קל הנו״ן הראשון והי׳ ראוי להדגש בעבור שהוא מהבנין הכב׳ כמו בדברי אתך · ונראתה הקשת · הילו היינו מאמינים בדברי חכמי יון שמלהט השמש תולד הקשת יש לומר כי השם חזק אור השמש אחר המבול והי׳ דרך כבונה למבין · מלת יהיה עם המי׳ הנכנה היא כי המים לשון יחיד וכן ויהי אנשי׳ · ופעם והיתה הקשת בענן שהוא לעול׳ שם בסתר והשם רואה אותה : ויאמר אלהי׳ אל נח · זאת הברית שאמרתי לך וזו השבועה שהקימותי : וחם הוא אבי כנען ללמד שאניהם רעים וכמעשה אבות יעשו בנים והזכיר כנען ולא כוש בעבור שיקלל כנען ונכתב׳ זאת הפרשה להודיע כי הכנענים מקוללים וכן בנותיה׳ מיוחות נח וכן אמר אברהם לא תקח אשה לבני מבנות הכנעני וכן רבקה מבנות חת כאלה ושמא ישאל שואל מה חטאו בני חת למה לא פקח עיניו כי החתי והאמורי והאחרי כלם בני כנען הם על כן יאמר הכתוב אל ארץ כנען : ויחל · מתחלה מפעלי הכפל מהבנין הכבד הנוסף כמו ויסף בדלתים יס : איש האדמה יודע עבוד׳ האדמה והיא חכמה גדולה והדרש שביו׳ שנטעו שת׳ מיינו יש לו סוד ואיננו כמשמעו וכן ותהר האשה ותלד בן לא היה ביום אחד : ויתגל · מלשון גלוי מבנין התפעל וכן אל יתעלי וה״א אהלה מקום וי״ו וכן את קול העם ברע׳ כי פרעה אהרן : על שכם שניהם · כל אחד שם קצת השמל׳ על שכמו ומלתשכם לא תתחבר : אחורנית · הפך הילוך האדם כי כל תנועתו לפנים : וייקץ נח · הכתוב לא גלה מה נעש׳ והעוש׳ היה כנען וכן היה כי חם ראה ולא כסהו כאשר עשו אחיו רק גלה הדב׳ ושמע כנען ולא נדע מה עשה וטעם בנו הקטן לעד כי כן הו׳ אומר ובני חם כוש ומצרים ופוט וכנען גם וי״ו בנו שב אל חם הנזכר על כן קולל כנען והאומר שקלל נח את בן בנו בעבור שבירך האלהים את בניו זה דרך דרש : עבד עבדים · פעמו עבד כאחד העבדים ואילו היה עבד העבדי׳ היה עבד לעבדים והעד קדש הקדשים בקדש הקדשים : וטעם לאחיו לכוש ומצרים ופוט שהם בני אביו ויש אומר כי הכושים הם עבדים בעבור שקלל נח את חם והנה שכחו כי המלך הראשון אחר המבול היה מכוש וכן כתוב ותהי ראשית ממלכתו בבל :

ברוך

בעל הטורים

ויטע של׳ במסורה ויטע כרם · ויטע יי׳ אלהים גן בעדן · ויטע אשל · דרשו רבותינו מהיכן לקח הנטיעה מגן עדן וכן אברהם לקח האשל מגן עדן · ויתגל להיות גלוי׳ שגלו בראש גולי׳ על ידי היין · היין בגימטריא יללה : עבד עבדים יהיה · יהיה עולה ל״ס רמז לדמי שקלי׳ כל כנד : והמר

מ״ע ספורנו

ולא יהיה עוד מבול לשחת הארץ · לא יהיה שום חופן מפלה וספבב שוממית את פנים הארץ : את קשתי נתתי בענן · שידיתי שיהיה בטבע · והיתה לאות ברית · כהיות הקשת בעולה כי אמנם כלאו חכמי המחקר לתת טעם לסדר גווני הקשת השגית אמר הוא כל הפך סדר גווני הקשת הראשונה המורגלת והיא תהיה אות לגד קי הדור שדורם חייב כאתרם כלום נראתה הקשת עימיך ויתפללו ויוכיחו וילמדו דעת את העם · בענני ענן כי לא תראה הקשת בזולת ענן שנור עב אחרי הון והלא : וראיתיה לזכור ברית עולם · אשגיח במסובב שמנה והוא תפלת הצדיקי׳ ועמדם בפרץ למען השיב חימה מהשחית כמו וזכר ברית עולם · ויאמ׳ אלהים לנח זאת אות הברית · זאת הקשת השגי׳ היא אות הברית ואליך ועל כיוצא בך מוטל להתעורר בראותם ולהעיר בני דורו לשוב להשכיל להטיב · וחם הוא אבי כנען · דומה בדרכיו לכנען שמפורסם לרוע באופן שהיה אב לכנען באמת גם בדעות כעני׳ אכין במאורי׳ : שלשה אלה בני נח ושם היות נתוסם ברשע הנה בעבור היותם בני נח ברך האל ית׳ את כלם באמרו פרו ורבו ומלאו את הארץ ולכן מאלה נפצה כל הארץ : ויחל נח · התחיל בחלל בלתי באות ולכן בתשכו מזה מעשים אשר לא יעשו כי אמנם מעט מן הקלקול בהתחלה יסבב ברבה משנה בסוף כמו שיקר׳ בחכמות מהטעות בהתחלה : וזה בטעו הורה באמרו ויחל העם לזנות : וירא חם אבי כנען את ערות אביו · ראה בזיון שעשה לו כנען בנו והוא הפרוש בדברי קצתם ז״ל : וכתב ברום הכלדיי שסרפו על ידי בסוף והוא ברשעו ראה ולא מיחה : כי אמנם הקלון יקרא תעוב כאמרו וערות מלכא לא אריך לנא למחזי וכן ערות דבר יאמר על דבר מגונה : ויגד לשני אחיו בחוץ · ששמח על פעלת בנו : ופניהם אחורני׳ : גם כפעל הכסוי שהיה קצת הכרח לפנות אליו לא פנו שלא לראות ויהיה נוסף עליהם שכבון : בנו הקטן · בני בנים הרי הם כבנים וכנען היה הקטן שבבני חם ואולי הקטן שבבני בנים של נח או ומם זה היה בדרגת קטן בנוים בזוי אמר עבד עבדים יהיה לאחיו : כי בהיותו עבד לאחיו היה ראוי לו בטבע כיון שהיה הקטן במעלה ובזוי מכלם כאמרו ועבד אויל לחכם לב ולכן בהשאלו העיר שיהיה עבד עבדים :

רלב״ג

[illegible]

חזקוני

[illegible]

בעל הטורים

יאמר ג' במס' על כן יאמר כנמרוד על כן יאמר במשל' ה' ונגדון יאמר איש ואיש יולד בה · מלמד שהיה נמרוד איש מלחמה ולוכד ערים כדכתיב ותהי ראשית ממלכתו בבל וזה הרמז על כן יאמר בספר מלחמות ולציון יאמר שיהא על הילוד בה גבור וגבוה קומה כנמרוד ויהיה גבור והאמרו הגבה זה יולד בה :

אמרי נועם

מן הארץ ההיא יצא אשור שלא רצה להיות בעצת דור הפלגה ובשכר ניחא את דאיתא בשיר מזמור לאסף גם אשור נלוה עמם כלומר אפילו אשור, שלא היה בעצת דור הפלגה :

מ"ע ספורנו

ויהי כנען · זרעו · עבד למו · לאלהי שם ולזרע שם כאמרו ויהיו חוטבי עצים ושואבי מים לעדה ולמזבח ה': באהלי שם · בתי מדרשות בלעדי בית הבחירה · עבד למו · שניהם לשם וליפת גם שלא בימי המקדש · ויפת · קודם ענין הספור התכוון והוא התעוררות אברהם לקרוא בשם ה' · ופוט וכנען · לא הזכיר בני פוט כי היו כל בניו לגוי אחד נקרא על שמו כאמרו פרס כוש ופוט אתם: ובני כוש סבא וחוילה · שהיה כל אחד מהם לגוי מלבד הבנים שנקראו על שמו כאמרו כוש וסבא תחתך · וכוש ילד את נמרוד · בתוך אותם שנקראו על שמו ילד איש פרטי מפורסם לגבור · לפני ה' · גבור מאד כענין עיר גדולה לאלהים: על כן יאמר כנמרוד גבור ציד · ולשמע גבורתו מלך בגוים כאמרו ותהי ראשית ממלכתו בבל · וזה להודיע שמפני מלכותו קרה כשבאו האומות בארץ שנער שנעשתה המלאכת העיר והמגדל כדי שתתפשט מלכותו על כל המין האנושי באמצעות אל נכר כללי לכל המין אליו גוים ידרושו בענין עגל ירבעם כאשר ירא דריסת המקדש · מן הארץ ההיא יצא אשור · בלתי מסכים למלכות נמרוד או לעצתו הנכשלת כדברי רז"ל · ויבן את נינוה · ולכן זכה לבנות את כל אלה כאמרו אל פניו ישלם לו : ולשם

אבן עזרא

ברוך יי' אלהי שם · חייבין אנו להוסיף תולדות לשם שהוא אחי שם והוא ישים כנען עבד לו ולשם והטע' שיפריחנו לעבדו' את שם כי מלת למו כמו להם והו"יו נוסף כו"יו תביאמו לכן בחסרון ה"א ובלא וי"ו לא ימלא והזכי' עם שם השם הנכבד והגור' בעבור כבוד שם ואין יפת כמוהו ואמר הגאון כי תחסר מלת אבי והיה ראוי להיותו ארור אבי לכנען ואמר כי כמוהו לעיני חכמתא דודי שהוא בן דודו ויתכן שהיה גדול מירמיה בשני' והיה קורא אותו בשם אביו בעבור כבוד האב וכן אשת אחי האב קראה הכתוב דודתך וזה אבי כנען איננו כן · ופי' יפת מן יפה ולא פירש יפה רק הוא כמו ירחיב ובלשון ארמי' כמוהו והוא מהבנין הכבד הנוסף כמו ומלכים ירד ובפסוק הזה ברך יפת גם שם כי פי' וישכו' באהלי שם שישכון אלהי' באהלי שם כי בפסוק הראשון ברך השם : ויהי כנען עבד למו · לשם וליפ' גם לאחיו והנה הוא עבד עולם כי מאלה נפצה כל הארץ וזה הדבר היה אחר שני' רבות אחר המבול : כתים שם והוא בן יון על כן אמרתי בפי' ספר דניאל כי מלכות יון ופיץ אחת היא : נמרוד · אל תבקש טעם לכל השמו' אם לא נכת' והו' החל להראו' גבורו' בני אדם על החיו' כי היה גבו' ציד · וטעם לפני יי' שהיה בונה מזבחו' ומעלה אות' החיו' עולה לשם וזו דרך הפשט והדרש דרך אחרת : על כן יאמ' · משל היה גם בימי משה · וטע' מן הארץ ההוא יצא אשור הוא בן יפת וזה היה אחר הפלג' והמלך אש' מלך על בבל בתחלה היה נמרוד ובעל סדר עול' פיר' כי בימיו נפלג' הארץ שהוא היה מלך על השבעים : היא העיר הגדולה · הקרוב אלי שהוא דבק עם ויבן את נינוה ולהיותו דבק עם רסן הו עם כלח איננו רחוק : ומצרי' ילד את לודים על דעתי שאלה שמות מדינות בכל מדינה משפח על כן הם כלם לשון רבי' גם פתרוסי' לעד והראי' הגמור' אשר יצאו משם ושם רמז למקו' גם כפתורי' ילדם מצרי' ובעבור שהבן מאון האב ומכחו בצלמו בדמותו יאמר לו ילד : בהב'

רשי

ברוך יי' אלהי שם · שעתיד לשמור הבטחתו לזרעו לתת להם את ארץ כנען ויהי להם כנען למס עובד: יפת אלהים ליפת · מתורגם יפת ירחיב: וישכן באהלי שם · ישרה שכינתו בישראל ומדרש חכמים אע"פ שיפת אלהים ליפת שבנה כורש שהיה מבני יפת בית שני לא שרתה בו שכינה והיכן שרתה במקדש ראשון שבנה שלמה שהי' מבני שם: ויהי כנען עב' · אף משיגלו בני שם ימכרו להם עבדי' מבני כנען: תירס · זו פרס: להיות גבור · להמריד כל העולם על הקב"ה בעצת דור הפלג': גבור ציד · צד דעתן של בריות בפיו ומטען למרוד במקום: לפני יי' · מתכוין להקניטו על פניו: על כן יאמר · על כל אדם מרשיע בעזות פנים יודע רבונו ומתכוין למרוד בו יאמר זה כנמרוד גבו' ציד: מן הארץ · כיון שראה אשור את בניו שומעין לנמרוד ומורדין במקום לבנות המגדל יצא מתוכ': העי' הגדול' היא נינוה שנ' ונינוה היתה עיר גדולה לאלהים: להבים · שפניה' דומי' ללהב: פתרוסי' וכסלוחי' אש' יצאו מש' פלשתי' · משניה' יצאו שהיו פתרוסים וכסלוחים מחליפין משכב נשותיהם אלו לאלו ויצאו מהם פלשתי': ואחר נפוצו · מאלה נפוצו משפחות הרבה : גבול

תורה ותרגום

26 וַיֹּאמֶר בָּרוּךְ יְהוָה אֱלֹהֵי שֵׁם וִיהִי כְנַעַן עֶבֶד לָמוֹ: 27 יַפְתְּ אֱלֹהִים לְיֶפֶת וְיִשְׁכֹּן בְּאָהֳלֵי־שֵׁם וִיהִי כְנַעַן עֶבֶד לָמוֹ: 28 וַיְחִי־נֹחַ אַחַר הַמַּבּוּל שְׁלֹשׁ מֵאוֹת שָׁנָה וַחֲמִשִּׁים שָׁנָה: 29 וַיִּהְיוּ כָּל־יְמֵי־נֹחַ תְּשַׁע מֵאוֹת שָׁנָה וַחֲמִשִּׁים שָׁנָה וַיָּמֹת: פ

י 1 וְאֵלֶּה תּוֹלְדֹת בְּנֵי־נֹחַ שֵׁם חָם וָיָפֶת וַיִּוָּלְדוּ לָהֶם בָּנִים אַחַר הַמַּבּוּל: 2 בְּנֵי יֶפֶת גֹּמֶר וּמָגוֹג וּמָדַי וְיָוָן וְתֻבָל וּמֶשֶׁךְ וְתִירָס: 3 וּבְנֵי גֹּמֶר אַשְׁכְּנַז וְרִיפַת וְתֹגַרְמָה: 4 וּבְנֵי יָוָן אֱלִישָׁה וְתַרְשִׁישׁ כִּתִּים וְדֹדָנִים: 5 מֵאֵלֶּה נִפְרְדוּ אִיֵּי הַגּוֹיִם בְּאַרְצֹתָם אִישׁ לִלְשֹׁנוֹ לְמִשְׁפְּחֹתָם בְּגוֹיֵהֶם: 6 וּבְנֵי חָם כּוּשׁ וּמִצְרַיִם וּפוּט וּכְנָעַן: 7 וּבְנֵי כוּשׁ סְבָא וַחֲוִילָה וְסַבְתָּה וְרַעְמָה וְסַבְתְּכָא וּבְנֵי רַעְמָה שְׁבָא וּדְדָן: 8 וְכוּשׁ יָלַד אֶת־נִמְרֹד הוּא הֵחֵל לִהְיוֹת גִּבֹּר בָּאָרֶץ: 9 הוּא־הָיָה גִבֹּר־צַיִד לִפְנֵי יְהוָה עַל־כֵּן יֵאָמַר כְּנִמְרֹד גִּבּוֹר צַיִד לִפְנֵי יְהוָה: 10 וַתְּהִי רֵאשִׁית מַמְלַכְתּוֹ בָּבֶל וְאֶרֶךְ וְאַכַּד וְכַלְנֵה בְּאֶרֶץ שִׁנְעָר: 11 מִן־הָאָרֶץ הַהִוא יָצָא אַשּׁוּר וַיִּבֶן אֶת־נִינְוֵה וְאֶת־רְחֹבֹת עִיר וְאֶת־כָּלַח: 12 וְאֶת־רֶסֶן בֵּין נִינְוֵה וּבֵין כָּלַח הִוא הָעִיר הַגְּדֹלָה: 13 וּמִצְרַיִם יָלַד אֶת־לוּדִים וְאֶת־עֲנָמִים וְאֶת־לְהָבִים וְאֶת־נַפְתֻּחִים: 14 וְאֶת־פַּתְרֻסִים וְאֶת־כַּסְלֻחִים אֲשֶׁר יָצְאוּ מִשָּׁם פְּלִשְׁתִּים וְאֶת־כַּפְתֹּרִים: ס 15 וּכְנַעַן יָלַד אֶת־צִידֹן בְּכֹרוֹ וְאֶת־חֵת: 16 וְאֶת־הַיְבוּסִי וְאֶת־הָאֱמֹרִי וְאֵת הַגִּרְגָּשִׁי: 17 וְאֶת־הַחִוִּי וְאֶת־הַעַרְקִי וְאֶת־הַסִּינִי: 18 וְאֶת־הָאַרְוָדִי וְאֶת־הַצְּמָרִי וְאֶת־הַחֲמָתִי וְאַחַר נָפֹצוּ מִשְׁפְּחוֹת הַכְּנַעֲנִי: וַיְהִי

וַאֲמַר בְּרִיךְ יְיָ אֱלָהֵיהּ דְּשֵׁם וִיהֵי כְנַעַן עַבְדָּא לְהוֹן: יַפְתֵּי יְיָ לְיֶפֶת וְיַשְׁרֵי שְׁכִינְתֵיהּ בְּמַשְׁכְּנֵיהּ דְּשֵׁם וִיהֵי כְנַעַן עַבְדָּא לְהוֹן: וַחֲיָא נֹחַ בָּתַר טוֹפָנָא תְּלָת מְאָה וְחַמְשִׁין שְׁנִין: וַהֲווֹ כָּל יוֹמֵי נֹחַ תְּשַׁע מְאָה וְחַמְשִׁין שְׁנִין וּמִית: וְאִלֵּין תּוֹלְדַת בְּנֵי נֹחַ שֵׁם חָם וָיֶפֶת וְאִתְיְלִידוּ לְהוֹן בְּנִין בָּתַר טוֹפָנָא: בְּנֵי יֶפֶת גּוֹמֶר וּמָגוֹג וּמָדַי וְיָוָן וְתוּבַל וּמֶשֶׁךְ וְתִירָס: וּבְנֵי גוֹמֶר אַשְׁכְּנַז וְרִיפַת וְתוֹגַרְמָה: וּבְנֵי יָוָן אֱלִישָׁה וְתַרְשִׁישׁ כִּתִּים וְדוֹדָנִים: מֵאִלֵּין אִתְפָּרַשׁוּ נַגְוָת עַמְמַיָּא בְּאַרְעֲתְהוֹן גְּבַר לְלִישָׁנֵיהּ לְזַרְעֲיָתְהוֹן בְּעַמְמֵיהוֹן: וּבְנֵי חָם כּוּשׁ וּמִצְרַיִם וּפוּט וּכְנָעַן: וּבְנֵי כוּשׁ סְבָא וַחֲוִילָה וְסַבְתָּה וְרַעְמָה וְסַבְתְּכָא וּבְנֵי רַעְמָה שְׁבָא וּדְדָן: וְכוּשׁ אוֹלִיד יָת נִמְרוֹד הוּא שָׁרִי לְמֶהֱוֵי גְּבַר תַּקִּיף בְּאַרְעָא: הוּא הֲוָה גִּבַּר תַּקִּיף קֳדָם יְיָ עַל כֵּן יִתְאֲמַר כְּנִמְרוֹד גִּבַּר תַּקִּיף קֳדָם יְיָ: וַהֲוָת רֵישׁ מַלְכוּתֵיהּ בָּבֶל וְאֶרֶךְ וְאַכַּד וְכַלְנֵה בְּאַרְעָא דְּבָבֶל: מִן אַרְעָא הַהִיא נְפַק אַתּוּרָאָה וּבְנָא יָת נִינְוֵה וְיָת רְחוֹבֵי קַרְתָּא וְיָת כָּלַח: וְיָת רֶסֶן בֵּין נִינְוֵה וּבֵין כָּלַח הִיא קַרְתָּא רַבְּתָא: וּמִצְרַיִם אוֹלִיד יָת לוּדָאֵי וְיָת עֲנָמָאֵי וְיָת לְהָבָאֵי וְיָת נַפְתּוּחָאֵי: וְיָת פַּתְרוּסָאֵי וְיָת כַּסְלוּחָאֵי דִּי נְפָקוּ מִתַּמָּן פְּלִשְׁתָּאֵי וְיָת קַפּוֹטְקָאֵי: וּכְנַעַן אוֹלִיד יָת צִידוֹן בּוּכְרֵיהּ וְיָת חֵת: וְיָת יְבוּסָאֵי וְיָת אֱמוֹרָאֵי וְיָת גִּרְגָּשָׁאֵי: וְיָת חִוָּאֵי וְיָת עַרְקָאֵי וְיָת אַנְתּוֹסָאֵי: וְיָת אַרְוָדָאֵי וְיָת צְמָרָאֵי וְיָת חֲמָתָאֵי וּבָתַר כֵּן אִתְבַּדַּרוּ זַרְעֲיָת כְּנַעֲנָאֵי: וַהֲוָה

ג' מלעיל ל"ג · ל' · ל' וחס' כל בתר וישכן · ויהי כ"ד המנקיה · ג' וכל קריי' דכו' במ"א · ו' · ג' וחס' · ל' · ג' · ג' · ג' ב"ר"פ · ג' חד כתיב ה' וחד א' · ב' חד א' וחד הא' · ג' חס' · ג' ל' מל בתורה · כ"ת · ב' ר"פ בתור' · ל' · חס · ב' · ב' ר"פ ב' · ג' א' ד' דכו"ה · ב' · ב' · ה' ו' · ב' מלאי' · ל' מ"א בתור' · ותגרמה ב' חד חס' וחד מלא בד"ה · ורעמה חס דג ו' כתיב ה"א בסוף · את י"ד בכאי את ואת ואת אתה

אלהי ג' מלעיל וסי' ברוך יי' אלהי שם · לא תעשון אתי אלהי כסף · מעונה אלהי קדם : אלישה ג' וסי' ובני יון אלישה · מאיי אלישה · אלישה ותרשישה : ורעמ' ג' כתי' ה' וסי' ובני כוש סבא ב' בפסו' · התלבי' צוארו וב' כתיב א' ובני כוש דד"ה ב' בפסוק : גבר ג' חסרי' בליש' הוא החל להיות · הוא היה גבר : האל הגדול הגבר: יאמר ג' וסי' הוא היה גביר ציד: על כן יאמר בספר · ולציון יאמ' איש ואיש · וחד ויאמר למלך יריחו · להבים ג' וסי' ומצרים ילד את לודים · וחברו דד"ה · ופני להבים פניהם · אנ"ך : משפחות ל' מלא בתו' וכל נביאים וכתובים מ"ל במ"ד חס' וסי' ויצא הגור' · ולבני קהת הבותרי' · ולבני גרשון דיהוש' · ומשפחת אחרחאל :

רלב"ג

כתן הש' טבע בעת בריאת העול' שיראה קשת בענן כשיהיו מימיו מועטים ויהי' ממנו הוליך הענים כמו שהתבאר בספר האותות · ולזה היה הקשת הוראה על הפסק המטר כשירא' בהתמלא · וכהיו' הענין כן הנה יתאמת שלא יהיה מבול בהתפשט הענן פעם אחר פעם כשיראה בו הקשת כי או יתאמ' שלא יתכן שיהי' או מבול אבל יפסק המטר או תמעט ירידתו · והנה נו' הש"י שאחר התפל' המטר זמן בלתי ארוך יראה קשת ויפסק המטר ההוא כדר' שלא יהיה עוד מבול ולזה ראה ה' שיהיה הקשת אשר יראה תמיד בענן אות על הברית אשר בין הש"י ובין כל נפש חיה שלא יהיה עוד מבול לשחת' ולא יעברו עוד מי נח על הארץ · וזה האות לא היה לנח לבד כדרך שאר האותות אבל שם אותו ה' ית' קיים ביניו ובין כל נפש חיה אשר על הארץ ר"ל שתמיד יראה להם זה האות בעננו ענן והנה לא היה פליאות הקשת אות כי הוא נמצא על דרך הטבע אבל היה האות הראותו הש' ית' תמיד לנו בעננו ענן כמו שביארנו :

ובכאן נשלם ביאור הספור הזה לפי הנראה לנו והנה התועלות המגיעות מזה הספור הם רבים :

האחד מהם להודיענו סודות ההשגחה האלהית באדם בפרטיו ובכלליו שהאל' ית' כאשר ייסר' האדם לשלמותו יאחד עם שעלי' בכונת התורה בכללה · וזה שהוא העירנו במה שאמר לא ידון רוחי באדם שהמבול שהיה רע בפלא יאחד היה להשגחה על המין האנושי שלא ימנע ממנו השלמו' אשר בעבורו נברא כמו שקד' והעירנו במה שאמר כי אותך ראיתי צדיק לפני בדור הזה שהצדיק הוא מושגח מה' ית' השגחה נפלאה להצילו מהרעות הנכונות לבא עליו כמו שהתבאר מהצלת נח והנצלת הש' ית' בעדו בזה הספור הנפלא ואלו היה שם צדיק זולתו היה ננצל עמו גם כן כמו שהתבאר ממה שכתבה התורה הסבה בהצלתו כי אתו ראה הש' ית' צדיק לפניו · ולו יתחייב מזה שאם היה שם צדיק זולתו היה נציל עמו עד שאם יהיו הדור ההוא טובים ש' השם ועוזבים דרכיהם הרעי' היו נצולי' כולם ואע"פ שכבר ייעד להם הש' ית' זה הרע בעון קין כאמרו שבעתים יוקם קין שנה קנון ה' ויוסיף על הרעה כמו שימצא במקומות רבים מדברי הנביאים ולזה הוא מבואר שלא היה בזה מהעדר דבר כי הם לא מתו בעון קין לבדו אך עונותיהם לבדם הלא תראה שגם זרע' שת נמשכו עמם כי לא נשאר רק נח ואלו שני המיני' שזכרנו מההשגחה הם המוקו' שנכבוש לרע המגיע ככאן על צד ההשגחה האלהית ולטוב המגיע בכאן על צד ההשגחה האלהית · וכבר ביארנו מיני ההשגחה הואת ועניינה והוסרו הספקו' הנופלות בה ועניינה ברביעי ממלחמות יי' ובביאורינו לספר איוב ומשם יתבאר לך אמתת מה שהבנהנו אותו בזה המקום ·

התועלת השני הוא שמה שביאר בכאן שהש' השחית הדור הרע הזה להשגחה על המין האנושי שלא ימנע ממנו שלמותו האיר עיני לבנו למצא הסבה אשר בעבורה נמצא זה האורך הנפלא מן החיים לאנשים ההם אשר העידה התורה שהיה מספר ימי חייהם זה המספר הנפלא כי זה אמנם היה לזאת הסבה בעינה כמו שביארנו במה שקדם:

התועלת השלישי הוא במדות והוא שכבר הועילתנו התורה במה שספרה שנח היה בן חמש מאות שנה קודם שהוליד שהרפואה תהיה במדות הפחותות בהעתק אל הפכם מקצה אל קצה וזה שאנשי דור נח היו כלם שטופים בזמה עד שנמשכו בזה האופן המגונה אשר ספרה אותו התורה והוא כרפואות המדה הפחות' כשנעתק אל הקצה האחרון ומהתרחק מהמשגל עד שהיה בן חמש מאות שנה קודם שהוליד:

התועלת הרביעי והוא במדות והוא שכבר הועילתנו התורה תועלת נפלא במה שספר' מהכנוי שבוה נח בעשיית התיבה בזה האופן השלם בדרך שישלם בה השמירה והההכנסת המזונות בה שיספיקו לו בהיותו בתיבה תועלת נפלא · והוא שגם האיש הצדיק אשר הוא מושגח מה' ית' אין ראוי שיתרשל מפני זה מהכנת הטרף לביתו ומהתנהג במנהג הטוב אשר ישלם בו בריאות הגוף כפי הראוי מפני בטחו בש"י כשיחשב שימצא לו מזונו ובריאותו וכ"ש משאר האנשים אין ראוי שיתרשלו בזה · אמרו ז"ל למען יברכך יי' אלהיך · יכול יושב בטל ת"ל בכל אשר תעשה :

התועלת החמישי הוא במדות · והוא שאין ראוי לאדם שישען במיני התענוגים בעת היום העירתנו התורה על זה במה שזכרה שנח ובניו היו לבד ובניהן לבד עד שמה שהולידו הולידו אחר המבול כמו שנזכר

חזקוני

ברוך יי' אלהי שם ברוך יי' שהוא אדונו ואלוהו של שם שאין עליו אדון אלא יי' אלהי' וכנגד שקלל זה בשיעבו' בירך זה בשירו' : ויהי כנען עבד למו לשם ולאחיו קוטבי עצי' ושואבי מים למזב' ולעזר' · יפת על משך ומלכי' ירד ולא הזכי' השם רק ע"ש הכלדי' בשבי' כבודו: ויהיו כל ימי נח תשע מאו' שנה וחמשי' שנה וימת · וא"ת הרי כתו' לעיל בשנת שש מאות שנה לחיי נח וגו' וכאן כתוב וימי נח אחר המבול שש מאות וחמשים שנה א"כ מצינו שנה יתירה אלא י"ל שנת המבול לא עלת' מן המנין כדאמרינן לעיל : ובני יפת גומר וגו' ובני יון וגו' · מה שלא מנה הכתוב בני מגוג ומדי ותובל ומשך ותירס לפי שלא יצא מהם ראשי אומו' ולא היה כל א' מהן מנוי רק אומה אחת וכן תפרש בני פוט בן חם ובני עילם ואשור ולוד בני שם: כתים ודודני' וכתוב אחד אומר ורודנים כדי"ש ללמדך בשעה שישראל בתוכי' בעליה הם אומרי' אתם בני דודנו ובשעה שהם יורדי' הם באי' ורודי' אותם : וכוש ילד את נמרוד · מה שלא מנה נמרוד עם שאר אחיו כדי לפרש מעשיו לבדו : הוא החל להיות גבור · באות' הנשארי' אחר המבול : גבור ציד לפני יי' · בעולם וכן עיר גדולה לאלהים בכל עולמו של הב"ה לא היתה עיר גדולה כמוה : ד"א לפני יי' ע"פ הדיבר כמו ארור האיש לפני יי' אשר יקום ובנה את העיר הזאת את יריחו וכתיב בימיו בנה חיאל בית האלי את יריחו וגו' ובשגוב צעירו הציב דלתיה כדבר ה' אשר דבר ביד יהושע בן נון הא למדת שלפני יי' הוא ע"פ הדבר אף כאן פי' ממרום כגזר על נמרוד שתבלא רוח גבורה עליו ויתפיס בנמו בכל אשר ילך : ע"כ יאמר כנמרוד ע"כ כל אדם אשר יריק את חניכו לאסכו לתפוש קרב מברכו ברכה זו · כנמרוד שגזר עליו הק"בה להיות גבור ציד לכוד ציד שלא תשמט מידו שיה רעה דוב וחזיר יער ואחרי כן תגלם בקרב זו שאני מברך ותתפוס בנסון בכל אשר תלך : ותהי ראשית ממלכתו וגו' · בתחלה היתה מלכותו מבער אבל באחריתו הרחיב גבולו שמן הארץ ההיא יצא אשור וכו' ומלך בכל ארץ אשור : אשור כמו לאשור · ואת רסן בין נינוה · בנה רסן בין נינוה ובין כלח ומחבר נינוה וכלח יחדיו והיו דומות לעיר גדולה ולכך נקראת נינוה העיר הגדולה: ד"א מן הארץ ההיא יצא אשור שם איש כמו שפרש"י ונמצא במדרש מה ראה הב"ה להעמיד נביא להוכיח נינוה יותר מכל שאר אדמה אלא בזכות אשור שהיה צדיק שבנה נינוה כדכתי' מן הארץ ההיא יצא אשור פי' מן העצה ההיא יצא אשור שלא הסכים לדור הפלגה צדיק היה ולבסוף כתיב גם אשור נלוה עמם שלבסוף כרם אמר ר"ל בשבורין הייתו שנתבטלה משפחתו של פוט עד שבא יחזקאל ופרסמה פוט ולוד וכל הערב והא דלא נתפרשו בתורה שאם מנאה אותם תמצא בהם יותר מע' אומו' : וכנען ילד את צידון · אחד עשר בנים היו לו לכנען ולבסוף הוא אומר ואחר נפוצו משפחות הכנעני ללמדך שאחד נעשה שתים והיו שנים עשר דוגמ' יוסף שנחלק לשני שבטים ועל זה נאמר יצב גבולות עמים למספר בני ישראל ש"ב בני כנען כתנו לי"ב שבטים ומשה רבינו קראם שבעה השבעה שהיו חשובים קרא לה שם בפני עצמה והאחרים כללה בשם אביהם הכנעני ע"ש שבניו כבדו את אברהם אביהם בקנין מערת המכפלה: ויהי שבניו נכנעו כי זה שמה שיפיל הקשה והמחלוקת בין האנשים ויפסד בזה הקבוץ המדיני · וכבר העירתנו התורה

וַיְהִי גְּבוּל הַכְּנַעֲנִי מִצִּידֹן בֹּאֲכָה
גְרָרָה עַד עַזָּה בֹּאֲכָה סְדֹמָה וַעֲמֹרָה
כ וְאַדְמָה וּצְבֹיִם עַד לָשַׁע׃ אֵלֶּה
בְנֵי חָם לְמִשְׁפְּחֹתָם לִלְשֹׁנֹתָם
בְּאַרְצֹתָם בְּגוֹיֵהֶם׃ ס וּלְשֵׁם
יֻלַּד גַּם הוּא אֲבִי כָּל בְּנֵי עֵבֶר אֲחִי
יֶפֶת הַגָּדוֹל׃ בְּנֵי שֵׁם עֵילָם וְאַשּׁוּר
וְאַרְפַּכְשַׁד וְלוּד וַאֲרָם׃ וּבְנֵי אֲרָם
עוּץ וְחוּל וְגֶתֶר וָמַשׁ׃ וְאַרְפַּכְשַׁד
יָלַד אֶת שָׁלַח וְשֶׁלַח יָלַד אֶת עֵבֶר׃
כה וּלְעֵבֶר יֻלַּד שְׁנֵי בָנִים שֵׁם הָאֶחָד פֶּלֶג
כִּי בְיָמָיו נִפְלְגָה הָאָרֶץ וְשֵׁם אָחִיו
יָקְטָן׃ וְיָקְטָן יָלַד אֶת אַלְמוֹדָד וְאֶת
שָׁלֶף וְאֶת חֲצַרְמָוֶת וְאֶת יָרַח׃ וְאֶת
הֲדוֹרָם וְאֶת אוּזָל וְאֶת דִּקְלָה׃
וְאֶת עוֹבָל וְאֶת אֲבִימָאֵל וְאֶת
שְׁבָא׃ וְאֶת אוֹפִר וְאֶת חֲוִילָה וְאֶת
ל יוֹבָב כָּל אֵלֶּה בְּנֵי יָקְטָן׃ וַיְהִי
מוֹשָׁבָם מִמֵּשָׁא בֹּאֲכָה סְפָרָה הַר
הַקֶּדֶם׃ אֵלֶּה בְנֵי שֵׁם לְמִשְׁפְּחֹתָם
לִלְשֹׁנֹתָם בְּאַרְצֹתָם לְגוֹיֵהֶם׃ אֵלֶּה
מִשְׁפְּחֹת בְּנֵי נֹחַ לְתוֹלְדֹתָם בְּגוֹיֵהֶם
וּמֵאֵלֶּה נִפְרְדוּ הַגּוֹיִם בָּאָרֶץ אַחַר
הַמַּבּוּל׃ פ

יא שביעי
א וַיְהִי כָל הָאָרֶץ שָׂפָה אֶחָת וּדְבָרִים
אֲחָדִים׃ וַיְהִי בְּנָסְעָם מִקֶּדֶם וַיִּמְצְאוּ
בִקְעָה בְּאֶרֶץ שִׁנְעָר וַיֵּשְׁבוּ שָׁם׃
וַיֹּאמְרוּ אִישׁ אֶל רֵעֵהוּ הָבָה נִלְבְּנָה
לְבֵנִים וְנִשְׂרְפָה לִשְׂרֵפָה וַתְּהִי לָהֶם
הַלְּבֵנָה לְאָבֶן וְהַחֵמָר הָיָה לָהֶם
לַחֹמֶר

וַהֲוָה תְּחוּם כְּנַעֲנָאָה מִצִּידוֹן מָטֵי לִגְרָר
עַד עַזָּה מָטֵי לִסְדוֹם וַעֲמוֹרָה וְאַדְמָה
וּצְבוֹיִם עַד לָשַׁע׃ אִלֵּין בְּנֵי חָם
לְזַרְעֲיָתְהוֹן לְלִישָּׁנֵיהוֹן בְּאַרְעָתְהוֹן
בְּעַמְמֵיהוֹן׃ וּלְשֵׁם אִתְיְלִיד אַף הוּא
אֲבוּהוֹן דְּכָל בְּנֵי עֵבֶר אֲחוּהִי דְּיֶפֶת
רַבָּא׃ בְּנֵי שֵׁם עֵילָם וְאַשּׁוּר
וְאַרְפַּכְשַׁד וְלוּד וַאֲרָם׃ וּבְנֵי אֲרָם עוּץ
וְחוּל וְגֶתֶר וָמַשׁ׃ וְאַרְפַּכְשַׁד אוֹלִיד
יָת שֶׁלַח וְשֶׁלַח אוֹלִיד יָת עֵבֶר׃
וּלְעֵבֶר אִתְיְלִידוּ תְּרֵין בְּנִין שׁוּם חַד
פֶּלֶג אֲרֵי בְיוֹמוֹהִי אִתְפְּלִיגַת אַרְעָא
וְשׁוּם אֲחוּהִי יָקְטָן׃ וְיָקְטָן אוֹלִיד יָת
אַלְמוֹדָד וְיָת שָׁלֶף וְיָת חֲצַרְמָוֶת וְיָת
יָרַח׃ וְיָת הֲדוֹרָם וְיָת אוּזָל וְיָת
דִּקְלָה׃ וְיָת עוֹבָל וְיָת אֲבִימָאֵל וְיָת
שְׁבָא׃ וְיָת אוֹפִר וְיָת חֲוִילָה וְיָת יוֹבָב
כָּל אִלֵּין בְּנֵי יָקְטָן׃ וַהֲוָה מוֹתְבֵיהוֹן
מִמֵּשָׁא מָטֵי לִסְפָר טוּר מַדִּינְחָא׃
אִלֵּין בְּנֵי שֵׁם לְזַרְעֲיָתְהוֹן לְלִישָּׁנֵיהוֹן
בְּאַרְעָתְהוֹן בְּעַמְמֵיהוֹן׃ אִלֵּין זַרְעֲיָת
בְּנֵי נֹחַ לְתוֹלְדָתְהוֹן בְּעַמְמֵיהוֹן
וּמֵאִלֵּין אִתְפָּרַשׁוּ עַמְמַיָּא בְּאַרְעָא
בָּתַר טוֹפָנָא׃ וַהֲוָת כָּל אַרְעָא לִישָּׁן
חַד וּמַמְלַל חָד׃ וַהֲוָה בְּמִטַּלְהוֹן
בְּקַדְמֵיתָא וְאַשְׁכַּחוּ בִקְעֲתָא בְּאַרְעָא
דְבָבֶל וִיתִיבוּ תַמָּן׃ וַאֲמַרוּ גְּבַר
לְחַבְרֵיהּ הָבוּ נִרְמֵי לִבְנִין וְנוֹקְדִינּוּן
בְּנוּרָא וַהֲוָת לְהוֹן לְבֵינְתָא
לְאַבְנָא וְחֵימָרָא הֲוָה לְהוֹן
לְשִׁיעַ

רשי

גבול · סוף ארצו כל גבול לשון סוף וקלה: בואכה · שם דבר ולי נראה כאדם האומר לחברו גבול זה מגיע עד אס' תבא לגבול פלוני : ללשונותם בארצותם · אע"פ שנחלקו ללשונות וארצות כלם בני חם הם : אבי כל בני עבר · הנהר היה שם : אחי יפת הגדול · איני יודע אם יפת הגדול אם שם כשהו' אומ' שם בן מאת שנה וגו' שנתי' אחר המבול הוי אומ' יפת הגדול שהרי בן חמש מאות שנה היה נח כשהתחיל להוליד והמבול היה בשנת שש מאו' שנה נמצא שהגדול בבניו היה בן ק' שנה ושם לא הגיע למאה עד שנתי' אחר המבול : אחי יפת · ולא אחי חם שאלו שניהם כבדו את אביה' וזה בזהו : נפלגה · נתבלבלו הלשונות ונפוצו מן הבקעה ונתפלגו בכל העולם למדנו שהיה עבר נביא שקרא שם בנו על שם העתי' ושנינו בסדר עולם שבסוף ימיו נתפלגו שאם תאמר בתחלת ימיו הרי יקטן אחיו צעיר ממנו והוליד כמה משפחות קודם לכן שנאמר ויקטן ילד וגו' ואחר כך ויהי כל הארץ שפה אחת ואם תאמר באמצע ימיו לא בא הכתוב לסתום אלא לפרש הא למדת שבשנת מות פלג נתפלגו : יקטן · שהיה עניו ומקטין עצמו לכך זכה להעמי' כל המשפחו הללו : חצר מות · על שם מקומו דברי אגדה : שפה אחת · לשון הקדש : ודברי' אחדי' · באו בעצ' אחת ואמרו לא כל הימנו שיבו' לו את העליוני' נעלה לרקיע ונעשה עמו מלחמה · דבר אחר על יחידו של עולם : דבר אחר ודברים אחדי' אמרו אחת לאלף ות"רנ"ו שנים הרקיע מתמוטט כשם שעשה בימי המבול בואו ונעש' לו סמיכו' בראשית רבה : בנסעם מקד' · שהיו יושבים שם כדכתיב למעלה ויהי מושבם וגו' הר הקדם ונסעו משם לתור להם מקום להחזיק את כלם ולא מצאו אלא שנער : איש אל רעהו · אומה לאומה מצרים לכוש וכוש לפוט ופוט לכנען : הבה · הזמינו עצמכם כל הבה לשון הזמנה הוא שמכינים עצמן ומתחברים למלאכה או לעצה או למשא הבה הזמינו אפרלי"יר בלעז : לבנים · שאין אבנים בבבל שהיא בקעה : ונשרפה לשרפה · עושין הלבנים שקורי' טו"ולש שורפים אותן בכבשן :

(בגליון:) וצבים ל' חס' וחד' אמה וגבי · את ה' פסי' בפסו' את ואת זאת ואת :

אבן עזרא

באכה גררה · אל גרר : אלה בני חם ללשונותם · וכן אמר על בני יפת ועל בני שם : וטעם אבי כל בני עבר להודיע אבי העברים כי אין למעלה ממנו והשם אלהיו וכן כתוב כה אמר יי' אלהי העברי' וכנען אבי חם שאין למטה ממנו ואין ראוי להתערב קדש בחול · וטעם אחי יפת הגדול שהיה יפת טוב והפתו' הקדי' להזכיר שם שהוא קטן קודם יפת שהוא הגדול בעבור כבודו והעד שאמר הכתוב כי נח היה בן חמש מאות שנה כשהחל להוליד ואין בזה מקום לטעון כי אין פחות מת"ק שנה ובשנת ת"ר שנה בא המבול ובצאת נח מהמבול היה שם בן מאת שנה ושנה אחת והכתוב אמר שנתים אחר המבול ויש מפרשי' כי אחי יפת הגדול ממנו הוא שם על כן הזכירו הכתוב בתחלה ואמר כי כאשר נולד שם לא נכנסו משנת ת"ק לנח כי אם ימים מועטי' כי יום אחד בשנה חשוב שנה ונח נולד באייר ושם בסיון ובשבא המבול היו לנח ת"קצ"ט שנים וימים והנה אין לשם צ"ט שנה שלמות לשנת המבול ויהיה שם כשנולד ארפכשד בן מאת שנה וחדשי' : ופי' שנתי' שנכנסה השנ' השנית מחשבון ראשית המבול גם יש אומרים כי אחר חמשה חדשים מיום המבול שחסרו המי' הרתה אשת שם והנה היה שם בן מאת שנה וכחשבון הזה ימצא בספר מלכים בעשרה מקומו': שפה אחת · בפתח קטן תחת ה"אלף כשהוא מוכרת ואם הוא נסמך יבא בפתח גדול ובספר הדקדוק בארתי למה חסר ד"לת אחת ופלגה היתה נראת משקול הדע' כי אחר מאת שנה אחר המבול היתה ונקר' פלג כי בעת הולדו נפלגה הארץ כתרגום ארמית חצי וכמוהו פלגי מים הם חלקי המים שהנהר יחולק וכן אי לכוד גם עמנו אל שהוא בן הנבי' גם דברי סדר עולם נכונים ועליו נסמוך ואם כן הוא היה אברהם מבוני המגדל ואל תתמה כי נח ושם היו שם כי לא מת שם עד שהיה יעקב אב כו בן חמשים ויותר · וטעם שפה אחת לשון אחת והקרוב אלי שהיה לשון הקדש וגם אדם וחוה וקין גם שת ופלג לעדי' · וטעם דברים אחדים בעבור שימצ' היום בכל לשון דברי' שלא יבינום כל אנשי הלשון ובימיס ההם דברי חכם וכסיל היו אחדים והם רבים מגזרת אחד וזה שאמר הכתו' בנסעם מקדם לאות כי הרי ארץ במזרח · וטעם וימצאו בקעה שבקשו מקום טוב לבנות מדינה עד שמצאו זאת הבקעה ופי' בקעה ערבה ישרה הפך הרכסי' וכן כבהמה בבקעה תרד ויתכן שהיא בין הריס וכאלו נבקעו בתוך : נלבנה · מגזרת לבנים ואף על פי שהחבור עם מ"ם לשון נקבות הן כמו נשים ופלגשים והנה פרפו הלבנים עד שעמדו וזהו הבניין התקיף שלא ימס במים ולא באש : ותהי להם הלבנה לאבן · תחת אבן : והחמר · תחת טיט ופירו' כמשמעו בלשון ישמעאל ואלה בוני המגדל לא היו טפשים שיחשבו לעלות אל השמים גם לא פחדו מהמבול כי נח ובניו שנשבע להם השם שם היו וכלם היו סרים אל משמעתם כי בניהם היו והנה הכתוב גלה חפצם וסוף דעתם לבנות עיר גדולה למושבם ולבנות מגדל גבוה להיות להם לאות ולשם ולתהלה לדעת מקום העיר להולכים חוצה כרועי המקנה גם יעמד שמם אחריהם כל ימי המגדל וזהו שאמר הכתוב ונעשה לנו שם : ומלת

בעל הטורים

שפה אחת ודברים אחדים והבלים ולברים הרבה שהרגנו לדבר הבלי הרבה · שפה אחת בגימטריא לשון הקדש · בנסעם ב' במס' הבא בנסע' מקדם ואידך בנוסעם מן המחנה זה הו' שדרשו רבותינו ז"ל אותו היום סרו מאחרי יי' · משל לתינוק שבורח מן הספר · פי' בנסעם מקדם שנסעו מקדמונו של עול' · איש אל רעהו הבה סופי תיבות שלוה · מפני שלוה יתירה שהיה להם הטאו : לאבן בנים במסו' · ותהי להם הלבנה לאבן · ויאמ לנו בקרבו ותהי לאבן גבי נבל · מה להלן מיתה אף כאן מיתה שיותר היה קשה להם מן המות שנפלה לבנה מן המגדל : ויפץ

מ"ע ספורנו

ולשם יולד · נולד אדם דומה לו בתעלה והוא עבר. גם הוא אבי כל בני עבר · אף על פי שהמחזיקים בדעות אמיתות הן ויכלתו והשגחתו נקראו עברים על שם עבר שהשתדל להבין ולהורו' זה כאמרו ויגד לאברם העברי · אכל מקו' גם הוא שם גם כן היה אבי ומלמד כל בני עבר כי אמנם המלמד ומורה יקרא אב כמו אבי כל תופש כנור ועוגב ומי אביהם והתלמידים נקראו בנים כאמרו בני הנביאים · פלג כי בימיו נפלגה הארץ · הודיע מעלת עבר שכיון ברוח הקדש מה שהיה עתיד אז להיו' בימי בנו וקרא שם בנו פלג להודיע שבעת קיבוץ שני מיי האדם מפלג והלאה כי אמנם השב' זה היה חטא בני הפלגה ועבסם שקלקל מזגם הבחת בנ' הפתאומי אמור לאויר · בנסעם מקד' · כמנהג רועים הנוסעים ממקום למקום למצא מרעה נאות · הבה נלבנה לבנים · לבנות בתים וגדרות כאן וזאת הית' עצת פרטי ההמון בזה כאמרו ויאמרו איש אל רעהו · ויאמרו

מסורה

ויהי ח' בטעם גריש בס' וסי' · ויהי גבול הכנעני · ויהי כאשר התעו · בצאת נפשה ויהי כי בנו אל המלון · ויהי ברכ' יי' בכל אש' יש לו : באכה ו' כתי' ה' וסי' ויהי גבול הכנעני מציהן · ב' בו · ויהי מושבם ממשא : כגן יי' כארץ מצרים · וישבנו מחוילה · ויד יי' היתה אל אליהו · וה' בואך · וסי' ויהנו עליה ויושיעהו : ו קומו אנשי ישר' · ויך שאול את עמלק · ויפשטו על הגזרי והגשורי ושבתך וצאתך ובואך דישעיה · בואך כתי' : ולשם ד' וסי' ולשם ילד גם הוא : ולתתך עליון : כי כאשר ידבק · הנני עושה את כל : הגדול ה' מלאים בתורה וסי' אחי יפת הגדול · והכהן הגדול · הים הגדול וגבול · המדבר הגדול והנורא · הנקיה כדבר הגדול · הגוי הגדול הזה · מה חרי האף הגדול · ולכל מורא הגדול · ודברים ב' וסי' ויהי כל הארץ שפה אחת · כי ברב חלמות והבלים : אחדים ד' וסי' ויהי כל הארץ שפה אחת · ויהיו בעיניו כימים אחדים · וישבת עמו ימים אחדים : ובימים אחדים ישבר · וחד והיו לאחדים בידך : בנסעם ב' וסי' ויהי בנסעם מקדם · בנסעם מן המחנה : ויאמרו ו' ר"פ בטעם גריש וסי' כו' במסרא רבתא : לבנים ג' וסי' הבה נלבנה · ותבן לבנים : לבנים נפלו וגזית נבנה · וחד ולבנים אומרים לנו עשו : לאבן ב' וסי' להם לאבן · היה לאבן :

רל"בג

שנזכר בתורה לא בהיותם בתיבה עם שנזכר היה זה סבה להם להתמיד דבקות ההשגחה האלהית כדי שתשלם להם ההצלה כמו שביארנו :

התועלת הששי והוא במדות · הוא שראוי לאדם שישגיח במי שהוא תחתיו ממבני ביתו ומשרתיו לתת לו תוקו במה שיצטרך לעמיד' גופו וכבר העירתנו התורה בזה במה שהשגיחה בהמצאת מזונות הב"ח בתיבה ונואת כמ שיזוכם באמרו והיה לך ולהם לאכלה · כי זה ממה שיקייב שיכין להם כא מזונותיהם תמיד ואם זה ראוי בב"ח כ"ש שיהיה ראוי יותר בבני הבית והמשרתים והנה בזה האופן ישלים תקון קבוץ הבית אשר הוא התחלה לתקון קבוץ המדינה :

התועלת השביעי והוא בדעות · הוא שכבר למדתנו התורה בזה הספור שהשם ית' בשימשה המופתים אמנם יעשה אותם בכונת שיותר נאותות לפי המנהג הטבעי · ולזה תמצא שבהבית מי המבול המציא הש"י בפליאה שתי כונות אשר היה יותר ראוי שישלם בהם זה וכם רבוי הוית המים בבטן הארץ ורבוי הויתם בחלק האמצעי מן האויר ובחסרון המים הביא גם כן בפליאה הסבה היותר נאותות בזה והוא שהעביר ה' רוח על הארץ כי הרוח מדרכו שינגב ליחם כמו שהתבאר בספר האותות · ואולם היה זה כן לפי שהסדור הטבעי אשר לנמצאות שמהו השם ית' ביותר שלם שבפנים שאפשר כו' · וכאשר יביא ההכרח עלך ההשגחה לשנות זה הסדר הנה מן הראוי שיתרחק ממנו ה' ית' ביותר מעט שאפשר ולזה עשה ה' ית' אלו המופתים כי אם בכונות שיהיה בהם יותר מעט מהורות אלל הטבע ולא הביא המבול באמצעות הרוח וחסרון · המים באמצעות המטר : וכזה בעינו תמצא שבואר בהרבה מהמופתים הנזכרים בתורה ובדברי הנביאים · וזה הפך ממה שיחשבו ההמון מהמון אנשי תורתינו כי הם ישתדלו לבאר דברי המופתים באופן שיהיה בו מן הזרות יותר אלל הטבע · ויחשבו שזה הגדלה לשם יתעלה ולא ידעו שאינו הגדולה לשם ית' אבל הוא חסרון והם לא ישערו וזה מבואר מאד למעיין בזה הספ' עם מה שכבר ביארנוהו בזה הענין עד שהאריכות בביאורו הוא מותר :

התועלת השמיני הוא בדעות · והוא שאי אפשר על המנהג הטבעי שיתהוה מן המינים הנולדים שימינים מזולת מינו כמו שהיה חושב אבן סינה שהיה אפשר שיהיה מבול מים בחלק הנגלה מהארץ ובאורך הזמן יתקדם הטירות היסודות מה שיתהוה ממנו מין מהב"ח ולזה השתדל ה' ית' בשרגה בקיום אלו המינים הנולדים מזולת מינו כמו שאמר הבורא בעצם הענין בכונה זכר ונקבה בתיבה · והנה התועלת המגיע בענין אשר הוא מבואר לפי שלם הוא העניין בהם כי "כל תפול הסבה הטבעית בכללה וזה מבואר לפי מעיין בטבעיות :

התועלת התשיעי והוא בדעות והוא שאי אפשר שיפסד זה החלק הנגלה מהארץ אבל ימצאו בה תמיד אלו ההוי' אשר יתהוו בו ואין ראוי שתיפסד שיקייב ממה שאמ' עוד כל ימי הארץ שיהיה לא עת תפסד כו שאם היה כן היה ג"כ אמרו כימי השמים על הארץ מורה על שיש עת לשמים על מה שהמעיין והתורה ואולם אמר זה עוד כל ימי הארץ להורות על קיום זה הברית ונצחותו כדרך מה שאמר עוד כלתי שמים לא יקיצו שהרצון בו שלעולם לא יקיצו :

התועלת העשירי הוא בדעות והוא שהקשת הוא מורה על מיעוט החלק המימיי בענן והוא סוד מסודות הטבע ואפשר שיהיו בכאן תועלת אחרות וזולת אשר העירונו עליו לפי מה שהתבאר בכאן הם הראשונות והתועלות הנכללות באלו התועלות אשר זכרנו ואולם מה שיבין מזה הספור הרקיבה כי התורה הרקבה

חזקוני

ויהי גבול הכנעני וגו' · כתפרש גבולו מה שלא נעש' כן באחרים לפי שישראל ירשו את ארצו : ולשם יולד וגו' · כאן מונה אותם דרך תולדותם בני יפת וגו' : בני שם וגו' · ולשם יולד וגו' · מגיד לך שזהו הסדר דווקא ולכך נכתב כאן יפת הגדול ומה שהזכירו הכתוב כמה פעמים קודם אחיו זהו משיבותו קא חשיב : אחי יפת · שנעשה עמו שותף לכבד את אביו : פלג כי בימיו נפלגה הארץ : רשב"ג אומר הראשונים ע"י שמשתמשים ברוח הקדש היו מוציאין לשם המאורע אבל אנו שאין אנו משתמשים ברוח הקדש מוציאין לשם אבותינו : נפלגה הארץ · נפלגו שני חיי בני הארץ כי עד פלג תמצא בכל השנים ד' מאות לבד הפרט ומפלג ואילך לא תמצא כי אם מאתים : אלה משפחות בני נח · בפרשה זו תמצא שבעים בנים י"ד ליפת שלשים לחם כ"ו לשם והם ראשי משפחות שמהם יוצאים שבעים אומות לשבעים לשון והמדינות שירשו נקראו על שמם דוגמת ויהי בונה עיר ויקרא שם העיר כשם בנו חנוך ואומר קראו בשמותם עלי אדמות : לאבן הלמ"ד נקוד בשב"א : והקור

וַיֹּאמְרוּ הָבָה נִבְנֶה־לָּנוּ עִיר וּמִגְדָּל וְרֹאשׁוֹ בַשָּׁמַיִם וְנַעֲשֶׂה־לָּנוּ שֵׁם פֶּן־נָפוּץ עַל־פְּנֵי כָל־הָאָרֶץ׃ וַיֵּרֶד יְהוָה לִרְאֹת אֶת־הָעִיר וְאֶת־הַמִּגְדָּל אֲשֶׁר בָּנוּ בְּנֵי הָאָדָם׃ וַיֹּאמֶר יְהוָה הֵן עַם אֶחָד וְשָׂפָה אַחַת לְכֻלָּם וְזֶה הַחִלָּם לַעֲשׂוֹת וְעַתָּה לֹא־יִבָּצֵר מֵהֶם כֹּל אֲשֶׁר יָזְמוּ לַעֲשׂוֹת׃ הָבָה נֵרְדָה וְנָבְלָה שָׁם שְׂפָתָם אֲשֶׁר לֹא יִשְׁמְעוּ אִישׁ שְׂפַת רֵעֵהוּ׃ וַיָּפֶץ יְהוָה אֹתָם מִשָּׁם עַל־פְּנֵי כָל־הָאָרֶץ וַיַּחְדְּלוּ לִבְנֹת הָעִיר׃ עַל־כֵּן קָרָא שְׁמָהּ בָּבֶל כִּי־שָׁם בָּלַל יְהוָה שְׂפַת כָּל־הָאָרֶץ וּמִשָּׁם הֱפִיצָם יְהוָה עַל־פְּנֵי כָּל־הָאָרֶץ׃ פ

אֵלֶּה תּוֹלְדֹת שֵׁם שֵׁם בֶּן־מְאַת שָׁנָה וַיּוֹלֶד אֶת־אַרְפַּכְשָׁד שְׁנָתַיִם אַחַר הַמַּבּוּל׃ וַיְחִי־שֵׁם אַחֲרֵי הוֹלִידוֹ אֶת־אַרְפַּכְשָׁד חֲמֵשׁ מֵאוֹת שָׁנָה וַיּוֹלֶד בָּנִים וּבָנוֹת׃ ס וְאַרְפַּכְשַׁד חַי חָמֵשׁ וּשְׁלֹשִׁים שָׁנָה וַיּוֹלֶד אֶת־שָׁלַח׃ וַיְחִי אַרְפַּכְשַׁד אַחֲרֵי הוֹלִידוֹ אֶת־שֶׁלַח שָׁלֹשׁ שָׁנִים וְאַרְבַּע מֵאוֹת שָׁנָה וַיּוֹלֶד בָּנִים וּבָנוֹת׃ ס וְשֶׁלַח חַי שְׁלֹשִׁים שָׁנָה וַיּוֹלֶד אֶת־עֵבֶר׃ וַיְחִי־שֶׁלַח אַחֲרֵי הוֹלִידוֹ אֶת־עֵבֶר שָׁלֹשׁ שָׁנִים וְאַרְבַּע מֵאוֹת שָׁנָה וַיּוֹלֶד בָּנִים וּבָנוֹת׃ ס וַיְחִי־עֵבֶר אַרְבַּע וּשְׁלֹשִׁים שָׁנָה וַיּוֹלֶד אֶת־פָּלֶג׃ וַיְחִי־עֵבֶר אַחֲרֵי הוֹלִידוֹ אֶת־פֶּלֶג שְׁלֹשִׁים שָׁנָה וְאַרְבַּע מֵאוֹת שָׁנָה וַיּוֹלֶד בָּנִים וּבָנוֹת׃ ס

ויחי

אונקלוס

וַאֲמַרוּ הָבוּ נִבְנֵי לַנָא קַרְתָּא וּמַגְדְּלָא וְרֵישֵׁיהּ מָטֵי עַד צֵית שְׁמַיָּא וְנַעְבֵּיד לַנָא שׁוּם דִּילְמָא נִתְבַּדַּר עַל אַפֵּי כָל אַרְעָא׃ וְאִתְגְּלִי יְיָ לְאִתְפְּרָעָא עַל עוֹבָדֵי קַרְתָּא וּמַגְדְּלָא דִּי בְנוֹ בְּנֵי אֱנָשָׁא׃ וַאֲמַר יְיָ הָא עַמָּא חַד וְלִישָּׁן חַד לְכֻלְּהוֹן וְדֵין דְּשָׁרִיאוּ לְמֶעְבַּד וּכְעַן לָא יִתְמְנַע מִנְּהוֹן כֹּל דְּחַשִּׁיבוּ לְמֶעְבַּד׃ הָבוּ נִתְגְּלֵי וּנְבַלְבֵּל תַּמָּן לִישָּׁנְהוֹן דְּלָא יִשְׁמְעוּן אֱנָשׁ לִישָּׁן חַבְרֵיהּ׃ וּבַדַּר יְיָ יָתְהוֹן מִתַּמָּן עַל אַפֵּי כָל אַרְעָא וְאִתְמְנַעוּ מִלְּמִבְנֵי קַרְתָּא׃ עַל כֵּן קְרָא שְׁמַהּ בָּבֶל אֲרֵי תַמָּן בַּלְבֵּל יְיָ לִישָּׁן כָּל אַרְעָא וּמִתַּמָּן בַּדְּרִינּוּן יְיָ עַל אַפֵּי כָל אַרְעָא׃ אִלֵּין תּוֹלְדָת שֵׁם שֵׁם בַּר מְאָה שְׁנִין וְאוֹלִיד יָת אַרְפַּכְשַׁד תַּרְתֵּין שְׁנִין בָּתַר טוֹפָנָא׃ וַחֲיָא שֵׁם בָּתַר דְּאוֹלִיד יָת אַרְפַּכְשַׁד חֲמֵשׁ מְאָה שְׁנִין וְאוֹלִיד בְּנִין וּבְנָן׃ וְאַרְפַּכְשַׁד חֲיָא תְּלָתִין וַחֲמֵשׁ שְׁנִין וְאוֹלִיד יָת שָׁלַח׃ וַחֲיָא אַרְפַּכְשַׁד בָּתַר דְּאוֹלִיד יָת שֶׁלַח אַרְבַּע מְאָה וּתְלָת שְׁנִין וְאוֹלִיד בְּנִין וּבְנָן׃ וְשֶׁלַח חֲיָא תְּלָתִין שְׁנִין וְאוֹלִיד יָת עֵבֶר׃ וַחֲיָא שֶׁלַח בָּתַר דְּאוֹלִיד יָת עֵבֶר אַרְבַּע מְאָה וּתְלָת שְׁנִין וְאוֹלִיד בְּנִין וּבְנָן׃ וַחֲיָא עֵבֶר תְּלָתִין וְאַרְבַּע שְׁנִין וְאוֹלִיד יָת פָּלֶג׃ וַחֲיָא עֵבֶר בָּתַר דְּאוֹלִיד יָת פֶּלֶג אַרְבַּע מְאָה וּתְלָתִין שְׁנִין וְאוֹלִיד בְּנִין וּבְנָן׃

מסורה

לחמר ב׳ וסי׳ להם לחמר · הורני לחמר : ומגדל ז׳ וסי׳כו׳ במסרא רבתא · וראשו ד׳ וסי׳ ומגדל וראשו בשמים · וראשו מגיע השמימה · וראשו יהיה פרוע · וראשו לעב יגיע : נפוץ ב׳ וסי׳ פן נפוץ : העצב נפיץ: בני האדם ו׳בקמץ וסי׳כו׳במסרא רבתא : החלם · ל׳אראלם ל׳ · טלם ל׳ · בוראם ל׳ · גבורם ל׳: נרדה ג׳ וסי׳ הבה נרדה · נרדה ונשברה · נרדה אחרי פלשתים : ויפץ ג׳ וסי׳ ויפץ יי׳ אתם · ויפץ העם בכל ארץ מצרי׳ · ויפץ את העם מעליו · והד יפץ קדי׳ עלי ארץ : ויחדלו ב׳וסי׳ ויחדלו לבנו׳ העיר · ויחדלו הקולות והברד : שם שם ב׳ דסמיכי וסי׳ אלה תולדת שם שם אשר נקרא שם : אחרי הולידו את ארפכשד ל׳ קמץ ומשמש אלף בי״ת · וסי׳ אחרי הולידו את ארפכשד · אדע · ל׳ קמץ · והיה אני אלך מאתך אקח · ל׳ קמ׳ · תגל ערותך גם תראה חרפתך · אזעק · ל׳ קמ׳ · כי מדי אדבר אזעק · אשמע · ל׳ קמץ · והיה כאשר קרא ולא שמעו אקרע · ל׳ קמץ · רק את הממלכה לא אקרע · אין · ל׳ קמ׳ כי מקרה בני האדם מן הבהמה אין · אף · ל׳ קמץ · ואלה מספרם אגרטלי זהב אף · אמרתי ל׳ קמץ צדקתך לא כסתי :

רשי

לחמר · לטוח הקיר: פן נפוץ · שלא יביא עלינו שום מכה להפיצנו מכאן : וירד יי׳ לראו׳ · לא הוצרך לכך אלא בא ללמד לדייני׳ שלא ירשיעו הנדון עד שיראו ויבינו מדרש רבי תנחומא : בני האדם · אלא בני מי שמא בני חמורים וגמלי׳ אלא בני אדם הראשון שכפה את הטובה ואמר האשה אשר נתת עמדי אף אלו כפו בטובה למרוד במי שהשפיעם טובה ומלטם מן המבול : הן עם אחד · כל טוב׳ זו יש עמהן שעם אחד הם ושפה אחת לכלן ודבר זה החלו לעשות: החלם · כמו אמרם עשותם להתחיל הם לעשות : לא יבצר · בתמיה יבצר לשון מניעה כתרגו׳ ודומ׳ לו יבצור רוח נגידים : הבה נרדה · בבית דינו במלך מענותנותו יתירה · הבה מדה כנגד מדה הם אמרו הבה נבנה והוא כנגדם מדד ואמר הבה נרדה : ונבלה · ונבלבל נון משמש בלשון רבים וה״א אחרונ׳ יתירה כה״א של נרדה : לא ישמעו · זה שואל לבנה וזה מביא טיט וזה עומד עליו ופוצע את מוחו : ויפץ יי׳ אותם משם · בעולם הזה מה שאמרו פן נפוץ נתקיי׳ עליהם הוא שאמר שלמה מגורת רשע היא תבואנו: ומשם הפיצם · למד שאין להם חלק לעולם הבא וכי אי זו קשה של דור המבול או של דור הפלגה אלו לא פשטו יד בעיקר ואלו פשטו יד בעיקר להלחם בו ושו נשטפו ואו לא נאבדו מן העולם אלא שדור המבול היו גזלנים והית׳ מריב׳ ביניה׳ ושו הי׳ נוהגי׳ אהבה וריעות ביניהם שנאמר שפה אחת ודברים אחדי׳ למדת ששנאוי המחלוקת וגדול השלו׳ : שם בן מאת שנה · כשהוליד את ארפכשד שנתים אחר המבול :

רל״בג

הריבה נפלא ליטב יותר אמתת זה הספור כנפשותינו :

וראוי שנחקור בכאן בענין הקרבנו׳ שהקריב נח

אבן עזרא

ומלת הבה כמו תנה ושרשו יהב והעד השלך על יי׳ יהבך ובעבור שידברו בה הרבה תמצא כן לשון רבים הבה נתחכמה גם לנקבה הבה נא הבא אליך · ואל תתמה על מלת ורבשו בשמי׳ כי הנה כן דבר משה ערים גדולות ובצורות בשמים ואלה הבונים ראו בעצתם שלא יפרדו והשם לא יעץ כן והם לא ידעו · ומלת וירד יי׳ בעבו׳ שכל מעשה התחתיים תלויים הם בכח הגבוהים ומהשמים יתכנו כל העלילות על כן נקרא השם רוכב שמים היושבי בשמים וכדרך לשון בני אדם אמר הכתוב וירד : ויאמר יי׳ הן עם אחד · זה הדבר אמר למלאכים וזה טרם וירד וטעמו ירד בעבור שאמר כן : עם אחד · שיש להם דת אחת כי בהשתנות הדתות תתחדש הקנאה והשנא׳ גם כן בהשתנו׳ הלשון על כן נוה מלך מדי ופרס ויגדב׳ כלשון עמו · ונפתח ה״א החלם בפתח גדול בעבור החי״ת שהו׳ אחריו וכן החלותי · ומלת יבצר כמו ימנע וכמוהו ערים בצורות וזה הטעם אם העוזבם יחשבו שיוכלו לעשו׳ כל חפצם · ומלת יזמו כמו זממו והם שני שרשים : הבה נרדה · דבור השם עם המלאכי׳ ומלת ונבלה שם שפתם כל המדקדקי׳ אומרי׳ שהוא מבנין נפעל וכמוהו ונבקה רוח מצרי׳ וכן לבלה נבלה וזה רחוק כי מה טעם נרד ותתבלבל לשונם ולשונם לא נבלה בעבור הירוד׳ רק ונבלה כמו ונעשה והראיה שאמר בסוף כי שם בלל יי׳ וזה דקדוקו הוא מבנין הפעיל והיה ראוי להיותו שלם ונבלילה ובבילוע הכפל ונבלה על משקל ונסבה את ארון יי׳ ובחסרון הכפל ונבלה שם ויפה תרגמו׳ הזקנים והבלה תחת ונבלה ואילו היה כדברי המדקדקים למה חסרו הנון ויש אומרים שנהפך לבם לשנוא זה את זה וכל אחד חדש לשון ויש אומרים כי האלמד לאדם דעת שכחם דעת לשונם והנכון בעיני שנפוצו משם ואחר שנפצו מלך נמרוד על בבל וקמו מלכים אחרים ובימי׳ רבים במות הדור הראשון נשכח הלשון הראשו׳ והשם הפיצם והוא טוב להם וכן אמ׳ ומלאו את הארץ · וטעם ויחדלו לבנות העיר להשלימה כי כבר בנו קצת העיר וקצת המגדל כי כן כתיב אשר בנו בני האדם או יהיה פי׳ אשר בנו בני האדם במחשבת׳ וכן וילחם בישר׳ על בלק והראשון נכון בעיני : בבל · שתי מלות והאלף חסר · וכן בגד ובמה · ופי׳ שנתים בפסוק אחי יפת הגדול ויתכן שנקרא פלג בשם הזה ביום שנאסף כי שם חיה ת״ק שנה אחר המבול והרפכשד תל״ח שנה ושלח בנו ת״לג ועבר בנו תס״ד והנה כל ימי פלג ר״לט שנה והנה הם חצי ימי אבותיו גם רעו בנו חי אחריו כמספר שני פלג וגם שרוג קרוב מהם וזה הכלל אין אחר פלג מי שחיה ר״לט שנה כמו פלג כי הם בנו לבדו ויש אומרים כי שבעים היו בוני המגדל ועל כן נפוצו לשבעי׳ לשונות וכשאתה סופר בני שם גם בני יפת גם בני חם תמצאם שבעים וזה איננו נכון כי פי׳ כפתורים ופתרוסים איננו שני אנשים ועוד שלא הביא במספר נח ובניו ועל דעת סדר עולם יהיו לאלפים ורבבות בוני המגדל : ואברהם

בעל הטורים

ויפץ שלשה במסורי׳ ויפץ אותם משם · ויפץ העם בכל ארץ מצרים ויפץ את העם מעליו גבי שאול · וזהו שאמרו חכמינו ז״ל ראויין אנשי מגדל ואנשי מצרים לפורענו׳ אחת · ואלו נפוצו מן המגדל ואלו ממצרים · וזהו ויפץ העם מעליו : ויחדלו שני׳ במסור׳ הכא ויחדלו לבנות העיר · ויחדלו הקולות והברד מלמד שאף אלו נדונו בקולו׳ וברד : שנתי׳ אחר · שנים דסמיכי שנתי׳ אחר המבול · שנתים אחר הרעב שגם במבול היה רעב גדול : סוף

אמרי נועם

ויחי שם אחרי הולידו את ארפכשד

חזקוני

מ״ע ספורנו

רשי

על פני. תרח אביו · בחיי אביו · ומדרש אגדה אומרי' שעל ידי אביו מת שקבל תרח על אברהם בנו לפני נמרוד על שכתת את צלמיו והשליכו לכבשן האש והרן יושב ואומר בלבו אם אבר' נוצח אני משלו ואם נמרוד נוצח אני משלו וכשניצל אברהם אמרו לו להרן משל מי אתה אמר להם הרן משל אברם. אני השליכוהו לכבשן האש ונשרף וזהו אור כשדים ומנחם פיר' אור בקעה וכן באורי' כבדו יי' וכן מאורת צפעוני כל חור ובקע עמוק קרוי אור : יסכה · זו שרה על שם שסוכה ברוח הקד' ושהכל סוכין ביופיה ולשון נסיכות כמו שרה לשון שררה : ויצאו אתם · ויצאו תרח ואברם עם לוט ושרי : וימ' תרח בחרן · לאחר שיצא אברם מחרן ובא לארץ כנען יות' מס' שנה שהרי כתוב ואברם בן חמש ושבעים שנה בצאתו מחרן ותרח בן ע' שנה היה כשנולד אברם הרי קמ"ה לתרח כשיצא אברם מחרן עדיין נשארו משנותיו הרבה ולמה הקדים הכתוב מיתתו של תרח ליציאתו של אבר' שלא יה' הדב' מפורס' לכל ויאמרו לא קיים אברם את כבוד אביו שהניחו זקן והלך לו לפיכ' קראו הכתוב מת שהרשעי' אף בחייה' קרוים מתים · והצדיקים אף במיתתן קרויי' חיים שנאמר ובניהו בן יהוידע בן איש חי : בחרן · הנון הפוכה לומר לך עד אברם חרון אף של מקום :

חסלת נח

לך לך

להנאתך ולטובתך ושם אעשך לגוי גדול וכאן אי אתה זוכה לבנים · ועוד שאודיע טבעך בעול' : ואעשך לגוי גדול · לפי שהדרך גורמת לשלש' דברים ממעטת פריה ורבי' וממעט' את הממון וממעטת את השם לכך הוזקק לשל' ברכו' הללו שהבטיחו על הבנים על הממון ועל השם: ואברכך · בממון בראשית רבה: והיה ברכה · הברכות נתונות ביד' עד עכשיו היו בידי ברכתי לאדם ונח ומעכשיו אתה תבר' את אשר תחפוץ בראשית רבה: דבר אחר ואעשך לגוי גדול · זה שאומרים אלהי אברהם ואברכך · זה שאומרים אלהי יצחק · ואגדל' שמך זה שאומרי' אלהי יעקב יכול יהיו חותמין בכולן תלמוד לומר והיה ברכה בך חותמי' ולא בהם : מארצך · והלא כבר יצא משם עם אביו ובא עד לחרן אלא כך אמר לו התרחק עוד וצא מבית אביך :

אשר

(margin: את · י"ב פסוקי' את, את ואת) (margin: את · י"ד פסוק בספר את ואת שרי · לחוד בריש קיץ)

תורה

ג' בטפ' לעי' וַיְחִי־פֶלֶג שְׁלֹשִׁים שָׁנָה וַיּוֹלֶד אֶת־

רְעוּ׃ וַיְחִי־פֶלֶג אַחֲרֵי הוֹלִידוֹ אֶת־

רְעוּ תֵּשַׁע שָׁנִים וּמָאתַיִם שָׁנָה וַיּוֹלֶד

כ בָּנִים וּבָנוֹת׃ ס וַיְחִי רְעוּ שְׁתַּיִם

וּשְׁלֹשִׁים שָׁנָה וַיּוֹלֶד אֶת־שְׂרוּג׃ וַיְחִי

רְעוּ אַחֲרֵי הוֹלִידוֹ אֶת־שְׂרוּג שֶׁבַע

שָׁנִים וּמָאתַיִם שָׁנָה וַיּוֹלֶד בָּנִים וּבָנוֹת׃

ס וַיְחִי שְׂרוּג שְׁלֹשִׁים שָׁנָה וַיּוֹלֶד

ל' בט' תביר נעגין אֶת־נָחוֹר׃ וַיְחִי שְׂרוּג אַחֲרֵי הוֹלִידוֹ

אֶת־נָחוֹר מָאתַיִם שָׁנָה וַיּוֹלֶד בָּנִים

ג' בטע' וּבָנוֹת׃ ס וַיְחִי נָחוֹר תֵּשַׁע וְעֶשְׂרִים

כה שָׁנָה וַיּוֹלֶד אֶת־תָּרַח׃ וַיְחִי נָחוֹר

אַחֲרֵי הוֹלִידוֹ אֶת־תֶּרַח תְּשַׁע־עֶשְׂרֵה

שָׁנָה וּמְאַת שָׁנָה וַיּוֹלֶד בָּנִים וּבָנוֹת׃

ס וַיְחִי־תֶרַח שִׁבְעִים שָׁנָה

ו' מל' וַיּוֹלֶד אֶת־אַבְרָם אֶת־נָחוֹר וְאֶת־

הָרָן׃ וְאֵלֶּה תּוֹלְדֹת תֶּרַח תֶּרַח הוֹלִיד

י"ב פסו' את את ואת את אֶת־אַבְרָם אֶת־נָחוֹר וְאֶת־הָרָן וְהָרָן

הוֹלִיד אֶת־לוֹט׃ וַיָּמָת הָרָן עַל־

פְּנֵי תֶּרַח אָבִיו בְּאֶרֶץ מוֹלַדְתּוֹ בְּאוּר

כַּשְׂדִּים׃ וַיִּקַּח אַבְרָם וְנָחוֹר לָהֶם

נָשִׁים שֵׁם אֵשֶׁת־אַבְרָם שָׂרָי וְשֵׁם

אֵשֶׁת־נָחוֹר מִלְכָּה בַּת־הָרָן אֲבִי־

ל מִלְכָּה וַאֲבִי יִסְכָּה׃ וַתְּהִי שָׂרַי עֲקָרָה

ל' וחד ולד היה לה ולד זא' אֵין לָהּ וָלָד׃ וַיִּקַּח תֶּרַח אֶת־

אַבְרָם בְּנוֹ וְאֶת־לוֹט בֶּן־הָרָן בֶּן־בְּנוֹ

וְאֵת שָׂרַי כַּלָּתוֹ אֵשֶׁת אַבְרָם בְּנוֹ

ט' ל' וַיֵּצְאוּ אִתָּם מֵאוּר כַּשְׂדִּים לָלֶכֶת

ח' אַרְצָה כְּנַעַן וַיָּבֹאוּ עַד־חָרָן וַיֵּשְׁבוּ

שָׁם׃ וַיִּהְיוּ יְמֵי־תֶרַח חָמֵשׁ שָׁנִים

נון הפוכה וּמָאתַיִם שָׁנָה וַיָּמָת תֶּרַח בְּחָרָן׃

קנ"ג בצלא"ל אב"י יסכ"ה לו"ט סימ'

פרשה

יב

א וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־אַבְרָם

ל' וחד ולך לֶךְ־לְךָ מֵאַרְצְךָ

ל' וּמִמּוֹלַדְתְּךָ וּמִבֵּית

ד' נספ' אָבִיךָ אֶל־הָאָרֶץ

אשר

תרגום אונקלוס

וַחֲיָא פֶלֶג תְּלָתִין שְׁנִין וְאוֹלִיד יַת־

רְעוּ׃ וַחֲיָא פֶלֶג בָּתַר דְּאוֹלִיד יַת־רְעוּ

מָאתָן וּתְשַׁע שְׁנִין וְאוֹלִיד בְּנִין וּבְנָן׃

וַחֲיָא רְעוּ תְּלָתִין וְתַרְתֵּין שְׁנִין וְאוֹלִיד

יַת־שְׂרוּג׃ וַחֲיָא רְעוּ בָּתַר

דְּאוֹלִיד יַת־שְׂרוּג מָאתָן וּשְׁבַע שְׁנִין

וְאוֹלִיד בְּנִין וּבְנָן׃ וַחֲיָא שְׂרוּג

תְּלָתִין שְׁנִין וְאוֹלִיד יַת־נָחוֹר׃ וַחֲיָא

שְׂרוּג בָּתַר דְּאוֹלִיד יַת־נָחוֹר מָאתָן

שְׁנִין וְאוֹלִיד בְּנִין וּבְנָן׃ וַחֲיָא נָחוֹר

עַסְרִין וּתְשַׁע שְׁנִין וְאוֹלִיד יַת־תָּרַח׃

וַחֲיָא נָחוֹר בָּתַר דְּאוֹלִיד יַת־תֶּרַח

מְאָה וּתְשַׁע עַשְׂרֵי שְׁנִין וְאוֹלִיד בְּנִין

וּבְנָן׃ וַחֲיָא תֶרַח שַׁבְעִין שְׁנִין וְאוֹלִיד

יַת־אַבְרָם יַת־נָחוֹר וְיַת־הָרָן׃ וְאִלֵּין

תּוֹלְדַת תֶּרַח תֶּרַח אוֹלִיד יַת־אַבְרָם

יַת־נָחוֹר וְיַת־הָרָן וְהָרָן אוֹלִיד יַת־

לוֹט׃ וּמִית הָרָן עַל־אַפֵּי תֶרַח

אֲבוּהִי בְּאַרְעָא יַלְדוּתֵיהּ בְּאוּרָא

דְכַשְׂדָּאֵי׃ וּנְסִיב אַבְרָם וְנָחוֹר לְהוֹן

נְשִׁין שׁוּם אִתַּת־אַבְרָם שָׂרַי וְשׁוּם

אִתַּת־נָחוֹר מִלְכָּה בַּת־הָרָן אֲבוּהָא־

דְמִלְכָּה וַאֲבוּהָא דְיִסְכָּה׃ וַהֲוָת שָׂרַי

עֲקָרָה לֵית לַהּ וְלַד׃ וּדְבַר תֶּרַח

יַת־אַבְרָם בְּרֵיהּ וְיַת־לוֹט בַּר־הָרָן בַּר־

בְּרֵיהּ וְיַת שָׂרַי כַּלְּתֵיהּ אִתַּת אַבְרָם

בְּרֵיהּ וּנְפַקוּ עִמְּהוֹן מֵאוּרָא דְכַשְׂדָּאֵי

לְמֵיזַל לְאַרְעָא דִכְנַעַן וַאֲתוֹ עַד־חָרָן

וִיתִיבוּ תַמָּן׃

וַהֲווֹ יוֹמֵי־תֶרַח מָאתָן וְחָמֵשׁ שְׁנִין

וּמִית תֶּרַח בְּחָרָן׃

פרשה

וַאֲמַר יְיָ לְאַבְרָם אִיזִיל־לָךְ

מֵאַרְעָךְ וּמִיַּלָּדוּתָךְ

וּמִבֵּית אֲבוּךְ לְאַרְעָא

די

מסורה

י"ב פסוק דאית בהון את את ואת את וסי' ויגרש את האדם · ואלה תולדות תרח תרח · ויישא את עיניו וירא את הנשים · אלה תולדות יעקב יוסף · והוצאתם את שניהם · ויראו אותו העם ויהללו את · ידעת את אבנר בן נר · ויבנו את במות הבעל · וישב ישמעאל · ושברתי את זרועותיו וכי יעשה הנשיא : י"ב פסוקי' דאית בהון את את ואת וסי' כו' במסרא רבתא : ואת לוט ב' וסי' ויקח תרח את אברם · ואת לוט בן אחיו ואת שרי לחו' קמ' וחד את שרי : ארצה כנען ה' דסמיכי וסי' כו' במסרא רבתא : אל הארץ ד' דס' וסי' ויאמר יי' אברם לך לך · אולי לא תאבה ב' בפסו' ויאמר יוסף אל אחיו אנכי מת · ושארא בספרי' על הארץ : אל הארץ ד' בסיפ' וסי' לך לך מארצך · ויאמר אליו העבד · ב' בו · ויאמ' יוסף אל אחיו :

אבן עזרא

ואברהם נולד במקום נקרא אור כשדים וכמוהו על כן באורים כבדו יי' והקרוב שהיה לו שם אחר כי כשדים מבני כחור אחי אברהם רק משה כתב השם הנודע בימיו והעד כי שם נולד אברהם שמת הרן אחיו וכתוב בארץ מולדתו ויתכן שאור עשו הכשדים במקום הנזכר ונקרא כן כמו אשר אור לו בציון · וטעם על פני לפני אביו שמת ואביו רואה וכמוהו על פני אהרן אביהם · והזכיר שם אשת נחור להודיע יחוס רבק' ורחל ולאה וקדמונינו ז"ל אמרו שיסכה היא שרה ואם קבלה נקבל · והאומרים כי אברה' היה עקר ולא שרה אמרו הפך הכתוב והעד ישמעאל בנו ובני קטורה והאומרים כי שרה היתה אחות אברהם היננו ישר בעיני זה הטעם ואילו היה כן היה הכתוב אומר ויקח תרח את אברם בנו ושרי בתו אשת אברם בנו גם כן אילו היתה אחות לוט היה הכתוב אומר ואת שרי בת בנו כאשר כתב על לוט ויתכן שנחור בנו הלך בתחלה אל חרן או בא אחר אביו והנכון בעיני שפרשת לך לך שאמר השם לאברהם קוד' זה הפסוק שהוא ויקח תרח וכמוהו בתורה באחד לחדש השני בשנה השנית ואחר כן בחדש הראשון בשנה השנית והעד שאמר הכתו' ללכת ארצה כנען וכאשר בא תרח אל חרן ישר המקום בעיניו וישב שם ומת ואין מוקדם ומאוחר בתורה:

פרשת לך לך

השם צוה לאברה' ועודנו באור כשדי' שיעזוב ארצו ומקום מולדתו גם בית אביו והטע' שידע השם שתרח אחר שיצא ללכת אל ארץ כנען ישב בחרן ותרח לא מת עד אחרי ששים שנה שיצא אברהם מבית אביו מחרן רק הכתו' לא פי' שנין בצאתו מאור כשדים · ואחר

בעל הטורים

שרה · ב"את ב"ש נג"ך שהיא בגימטריא יסכה · וזה הוא רמז למה שאמרו חכמים זכרם לברכה כי יסכה זו שרה :

לך לך

פתח באתיר' בלשון שנברא בו העולם שבעשרה מאמרות נברא העולם וכלו לא נברא אלא בזכות אברה' לכך כתיב עליו ויאמר לך לך · רמז לו כשהיה בן מאה כמנין לך לך אז ואעשך לגוי גדול שנולד לו יצחק דבר אחר רמז לו שלאחר שתלך מחרני' תחיה כמנין לך לך שהרי בן חמשה ושבעים שנים היה כשיצא וכל שנותיו מאה וחמשה ושבעים · דבר אחר רמז לו הגליות השנים שפעמים ילכו ישראל בגולה · דבר אחר רמז לו שאחר חמשי' דורו' כמנין לך ילכו בגלות בימי צדקיהו ונבוכדנצר שנבראתי עמך בן חמשה ושבעי' שנה בנבואת בין הבתרים ישובו לאחר שבעים · ולכך כמוך ללך לך לפי שחזון אפו כל הקץ בה בעי"ה בלו ואעשך לגוי גדול כל' ברכו כאן שבעה ברכות והם אלו · ואעשך לגוי גדול והיה הגדול' שבכלם שיעשהו לגוי שעם זאת נכלל השעבוד והשחרור · והשנית שבהיות הברם עדם הכנסו נברית יברכהו ברכל הממון כמו שנאמר ואברם כבד מאד · והשליש' שיגדל שמו מאברם לאברהם · והרביעי שיהיה הוא בעצמו ברכה · והחמישי שיברך השם מברכיו · והששי שיאור כל מקללי רעתו · והשביעי שיתברכו בו כל משפחות האדמה :

אשר

מ"ע ספורנו

ללכת ארצה כנען · התוכנת אל גדם המעלות במושכלות ורצויים מכל הארצות כאמרו ארץ אשר ה' אלהיך דורש אותה ולא הוזק אוירה בגשם המבול כאמור כל שאר הארצו' כאמרו לא גשמה ביום זעם וכבר אמרו ז"ל אוירה של ארץ ישראל מחכים : וימת תרח בחרן · ולא השתדל להשיג מה שכוונו להשיג בנסעם מאור כשדים ולא בא כלל אבל אברהם בהיותו בארץ כנען ובקראו שם בשם ה' כש"כל גדלת שמו אז · והפך זה עשה לוט זמן מה ולכן זכה הוא וזרעו בחלק מה מעתנו' אברהם ולא זכו לזה שאר צאצאי תרח הקרובים לאברהם כמוהו או יותר :

לך לך

אל הארץ אשר אראך · אל המקום שהארץ אשר אראך אותה במראות אלהים לפניך עבר בארץ ולא נסע אלא עד המקו' שנראה אליו שם האל ית' כאמרו ויעבור אברם בארץ עד מקום שכם וירא אליו ה' ויאמר לזרעך אתן

חזקוני

ויולד בנים ובנות · לאחר המבול שנתחלק העולם מבני אדם ונבנה כתוב בהם ויולד בנים ובנות וכן נלוה שהכיח בן גדול כתיב ביה שכיבה אבל יואב שלא הכיח בן גדול בלכך כתי' ביה מיתה : יסכה · פרש"י זו שרה נ"ל שהרן הוליד שרה לשם שני' לפי חשבון שנות' והכי איתא בפי' כב"ר ומכיכו כפ' בן סור ומור דורו' הראשוני' כל חד וחד בתמני שנים מוליד וכן מבנ' אל וכת שבע ומער ואוכן : עקרה אין לה ולד עכשיו אבל היה לה לאחר מיכן · ויקח תרח את אברם בנו ללכת ארצה כנענכי היה מורעו של שם ולהם נתנה הארץ למורש' כדכתי' ויהי כנען עבד למו ויצאו אתם לוט ושרי שהיו אח ואחות עם תרח ואברם שהיו דאשים ועקר : ויצאו אתם מאור כשדים · כמצות הב"ה כדכתיב אני יי' אשר הוצאתיך מאור כשדים ולפי פי' זה לא נתפרש היכן ציוהו : ויבאו עד חרן · ולא הספיק תרח לבא בארץ כנען וימת בחרן :

ויאמר יי' אל אברם לך לך · תי"ט אזי' אנ' די טורלצ"ע ופי' בעוד שהיה תרח באור כשדים : ד"א מארצך מארץ שאתה דר שם כדכתי' לעיל ויבאו עד חרן וישבו שם : וממולדתך · שלא תאמר אשוב אל ארץ מולדתי אשוב אל בית אבי כמכיל ירושלמי שהרי אברכך יותר מבני ירושתך וכאן פרש"י וכאן אי אתה זוכה לבנים הוא שאמרו רבותינו ג' דברי' מכפרי' את הגזירה שנוי מקום וקריאת שם וכו' : אל הארץ וגו' לפי שהיה מזרעו של שם שנפלה הארץ לחלקו כמו שפרש"י הוליכו הק"בה להתהלך בה : ואעשך

קומץ מנחה

פרשת לך לך

לך לך בנסיון הראשון נאמר לך לך ובנסיון אחרון נאמר ולך לך אל ארץ המוריה לומר שכולם הושוו אצלו לעמוד בהם: אשר אראך מה שלא גילה לו הארץ מיד היה כדי לגדל הנסיון כי בתחיל' כל ההבטחות נתקיימו בהפוך שהרי אמר ואעשך לגוי גדול והוא היה עקר ואשתו עקרה · אמר לו ואברכך וכתיב ויהי רעב בארץ · אמר לו ואגדלה שמך ובאו עליו המלכים למלחמה · אך בבואו לא"י נתקיימו כולם : ויעבר אברם בארץ כשהלך להתפלל בשכם הלך לבדו והניח לוט ובני ביתו הרחק מעט ממנו כמו שעש' עם שני נעריו במעשה דעקדה : בית אל מים בנה מזבח בין שני עיירו' גדולות לסען יחרבו שם הבאים לשמוע דבר ה': וירד מצרימה נתיירא לנפשו פן יאמרו לסבתו היה רעב

לאשר

רלב"ג

וירדמו כקותיה · וכבר יתעורר השכל כשיתבונן האדם בענין אלו הכתובים ואופן הקכמה אשר ביארנום בזה האופן שיראו בו ולהיות אלו הקרבנות מכוונים מהנביאים לזאת הכוונה היו עושים אותם במקום שהגיעה להם הנבואה להתמיד להם הנבואה שם כמו שהתבאר ממה שאמרנוהו שאברהם יצחק ויעקב והוא ביעקב יותר מבואר כי הוא ביאר שהוא נכון מוכן לפי ששם נגלו אליו האלהים · וכאשר היה מבואר לו"ל שבית המקדש הוא המקום היותר מוכן לקבל כח עליון הנה הקליטו המאמר מפני זה שהמזבחות אשר בנו הקודמים לש' ית' היה בהר המוריה · ובכאן הותר זה הספק והתבאר לנו שנה כפלאה בענין הקרבנות ואולם השלמות המאמר בהם לפי אלו הבנות יהיה בנ"ה במה שיבא אחר ביאור הענין בקרבנות :

ויהיו בני נח היוצאים מן התיבה וגו':

ביאור המלות :

וחם הוא אבי כנען · ר"ל שהיו מתדמים ברוע והנה הגיע מרוע תכונת חם שראה ערות אביו ולא כסה אותו גם לא עצם עיניו מראות · בנו הקטן · כנוי בנו שב אל חם כי כנען היה בנו הקטן והנה חם לא היה הבן הקטן לנח אבל חם היה הקטן ולזה הקדים אחר זה תולדות יפת ואח"כ תולדות חם ואחר כך תולדו' שם · ולזה אין ראוי שיהיה שב אמרו בנו הקטן אל חם · עבד עבדים · רוצה לומר עבדות חזק ונפלא כמו הענין בקדש הקדשים שהרצון בו שהיו במדרגה נבוהה מקדושה · יפת · רוצה לומר ירחיב :

ביאור דברי הספור

ספר שמשלשלת בני נח כשנה הארץ והשתלשלו כל האומות כמו שיבאר אחר זה וספר עם זה שחם היה אבי כנען אשר היה בנו הקטן לפי' תכונתם מתדמה ברוע' וספר לנו עם זה אחד מהמקרים שקרו לנח להודיענו בזכירתו כמו הענין בשאר הספורים · ואמר שכבר התחיל נח ליטע כרם לתכלית ... כטעו בו ביום שתה · ר"ל שהוא כטעו לזה התכלית והנה שתה מן היין יותר מן השעור הראוי והשיגהו השכרות עד ... אבי כנען את ערות אביו ולא כוס ולא כסה אותו אבל הגיד לשני אחיו בשוק והם לצניעותם ולכבוד אביהם הפכו ... אשר עשה לו בנו הקטן של שם והוא כנען · והנה לא נתבארו מזה מה היה זה המעשה אבל עכ"פ ידענו שכבר ... אחיו עבדות נפלא · והנה אמר זה נח בנבואה ר"ל שכבר הגיע לו בנבוא' שכנען הוא מקולל בזאת הקללה הנב... כנען עשה זה שלא יוליד עוד נח בנים כדי שתהיה לו ולנשאר בניו לכדם הארץ בדרך שלא ירבו המושלי' בה וכתב... עוד ברוך יי' שהוא אלהי שם כי מזרעו תהיה האומה אשר כתיחדה לעבודת ה' והוא ישראל וזה יהיה סבה אל שתמ... והיו הכנשארים מהם עבדים לישראל ואם לא היה זרע שם בזה האופן מהשלמות שיהיה אלהיו אלהי שם לא הג... אחר ביאת מלך המשיח בהפוך הש' ית' שפה ברורה לעמים לקרא כולם בשם יי' ולעבדו שכם אחד : ואז יהיה כ...

ולזה תשיגהו זאת הקללה · וכבר אמר זה נח בדרך נבואה ושפר אחר זה כמה חיה נח אחר המבול · וכמה שנים חיה כמנהגו בשאר האנשי אשר השתלשלו מהם האבות הקדושים ר"ל אברהם יצחק ויעקב · הנה זה הביאור הוא הנראה לי בזאת הקללה והנמשך לה והוא הנאות לאמת וללשון וכבר ינאנו בזה מספקות רבות יארך ספורם :

והנה התועלת הראשון המגיע מזאת הפרש' הוא במדו' שראוי להתרחק משתיית היין יותר מן החוק לפי שיקרה ממנו מן הגנות והפסד מה שלא יעלם הלא תראה כי נח עם היותו שלם מאד נכשל בו · וכן ההקש בשאר הדברי' המשכרי' כמו החלב והדומה לו :

התועלת השני הוא ג"כ במדות והוא שראוי שיתרחק האדם מהסתכל בעריות וכ"ש כשתהיה הערוה ההיא ערות ההורים כי בזה מהעזות יותר וזה אמנם יביא להמשך אחר המשגל ולזה תמצא בזרע כנען שהיו מתגאלים בעריות באופן אשר זכרה התורה מהם וכן בזרע מצרים כי הם היו בני חם גם כן אשר נשקע בזאת המדה הפחותה · ר"ל שהיה מסתכל בערות אביו ולהעיר על פחיתות זאת המדה והשלמות המגיע מהתרחק ממנה נתקלל כנען ונתברכו שם ויפת · והנה לא נתקלל חם לפי ששאר בניו לא היו בזאת התכונה הפחותה ולזה לא היה מהיושר שתגיע הקללה להם זולתי בזרע כנען :

התועלת הג' והוא בדעות · והוא שהברכות והקללות אשר יאמרו הנביאים שיגיעו לאנשים בדרך כולל · ר"ל שלא יבארו בזה זמן ומקום מיוחד הנה בהם בהכרח תנאי ואם לא נזכר והוא שאם היו האנשים ההם ראוים לברכה תמיד ימשך להם הברכה תמיד ואם לא לא תמשך להם הברכה וכן הענין בקללה הלא תראה שכנען קולל שיהיה עבד לאחיו והתפלל נח שיהיו שם ויפת ראוין אל שיגיע להם השירות מכנען והנה נבאים הסבה בזה בנ"ה בפרשת וישלח יעקב :

ואלה תולדות בני נח וגומר :

עד ויהי כל הארץ שפה אחת :

ראוי שתדע שכבר זכר בכאן תולדות יפת וחם ושם ושב לבאר בדרך קצרה איך השתלשלו מהם האומות המתחלפות ללשונותם וזהו התועלת המגיע מזה הספור כי בזה תתיישב בלבנו יותר אמונת החדוש כמו שקדם וזה אמנם היה אחר דור הפלגה ר"ל החלק אלו המשפחות ללשונות מתחלפים ואלה המשפחות היו נמצאות קודם זה ונתחדשו להם לשונות מתחלפים כמו שיתבאר בספור שאחר זה ואח"כ שב לספר תולדות שם בדרך ארוכה לפי שממנו השתלשלו האבות הקדושים והנה ענין זה הספור מבואר :

ביאור המלות :

להיות גבור בארץ · ר"ל שהוא החל לרדוף אחר השררה והגאוה לחשבו שהטוב יהיה הכבוד והגאוה והרע הפכו · הוא היה גבור ציד לפני יי' · ר"ל שהוא היה גבור לצוד האנשים ולהכניעם תחתיו עד שכבר מלך במקומות רבי' והוציא מהם אשור שהיה מבני שם ולא נשמר מעשות חמס בפרהסיא לפני הש' ית' · ר"ל שהש' ית' רואה כל מעשיו כטעם ותשחת הארץ לפני האלהים · והנה בני נח הוזהרו על הגזל כמו שקדם · על כן יאמר · ר"ל שבעת נתינת התורה היה זה המאמר מפורסם שיאמרו אותו על האיש האכזרי הרודף אחר השררה והגאות · היא העיר הגדולה · שב אל רסן לפי מה שאחשוב כי הוא יותר ראוי לפי מנהג הלשון · ואע"פי שכבר מצאנו בנינוה שהיא עיר גדולה בימי יונה הנה זה לא יחייב שיהיה שב אל נינוה · לודים ענמים ושאר השמות הנמשכים להם הם כלם שמות משפחות נקראות בשם המקומות אשר ישבו בהן הלא תראה שהכפתורים נקראו' על שם כפתור שהיה מקומם · וכן פלשתי' נקראים על שם פלשת · וזכר שמהכסלוחי' נשתלשלו שתי משפחות אחרות זולתם והם פלשתי' וכפתורי' · אבי כל בני עבר · הם ישראל כי הם נקראו עברי' אמר יי' אלהי העברי' ויחסו להם לפי שהם היותר נכבדי' מזרעו · אחי יפת הגדול · ידוע שיפת היה הגדול לפי שנח היה בן ת"ק שנה כשהוליד ולזה היה לגדול ק"ב שנה שנתים אחר המבול והנה מצאנו שהיה שם בן מאה שנה שנתי' אחר המבול ועוד שהתורה הקדימה לספר תולדות יפת קודם תולדות שם והנה יחס שם אל יפת שהוא הגדול להיותם יחד טובים כמו שקדם · וחם לא יחסו שיהיה אחיהם :

ויהי כל הארץ שפה אחת וגו' :

ביאור המלות :

וראשו בשמים · רוצה לומר שיהיה גבוה מאד על דרך ערים גדולות ובצורות בשמים · ונעשה לנו שם · ר"ל שיהיה המגדל סבה שיעשו להם שם וזכר שכול' הם בני איש אחד והוא הוליד אותם באופן אשר השתלשלו ממנו ובזה ישאר זכרונם תמיד כי יתיחסו כלם לראשוני' וזה שהמגדל ישאיר זכרם כל זמן קיומו כי הוא יקרא על שם בוניו · וזה ג"כ יהיה סבה אל שישכנו שם ובמקומות הקרובים לראותם המגדל ההוא למרחוק פן יפוצו על פני כל הארץ לבקש מקומות לעבודת האדמה ויתפרדו איש מעל אחיו והנה היו אומרים זה לחשבם כי יותר טוב היה להם הקבוץ מהפירוד · וירד יי' · הוא על דרך משל לדבר כלשון בני אד' כי ה' יתע' יודע הכל כמו שהתבאר בשלישי מספר מלחמות יי' · הבה נרדה · הוא מושל לירידת גזירתו בהם · ונבלה · ונבלבל :

באור דברי הספור

אמר שכל הארץ היתה מתחלת הענין אחר המבול שפה אחת ודברים אחדי' ר"ל שהיו כלם בעלי לשון אחד וסדור דבריהם היה אחד ואמנם אמר זה לפי שכבר תמצא שהלשונות המתחלפי' יתחלפו בשני אלו הענינים יחד עד שאם יועתק הלשון האחד אל האחר מלה מלה מזולת חלוף הסדור ישאר המאמר בלתי מובן וזה מבואר למי שיעתק מלשון הנצרי ללשון הקדש וכן הענין בשאר הלשונות וידמה שזה הלשון שהיו מדברים בו תחלה היה לשון הקוד' כי אדם דבר בלשון הקודש כמו שביארו בב"ר מאמרו לזאת יקרא אשה כי מאיש לוקחה זאת · ואמר שכבר נסעו ממזרח הישוב מצד שלא היה נכון המקום ההוא להיות הצמחי' להיות להם למזון כפי הראוי ומצאו בקעה בארץ בבל נכונה לעבוד ולזרוע ונתישבו שם · ואמרו איש אל רעהו שיעשו בנין גבוה מאד מלבנים וחומר בדרך שיהיה ארוך הקיום לפי שהלבנים לא ישחיתם האש ולא המים ויגיעו להם בזה שתי תועלות לפי מחשבתם · האחד לעשות להם שם · ר"ל שיקרא שמם על המגדל ההוא בשיאמר זה המגדל בנו אותו הראשונים המשתעפים מנח באופן השתעפותם ממנו · ובזה ישאר זכר לראשוני' · והשני שזה ישמרם שלא יפוצו על פני כל הארץ בבקש' מקומות נאותי' לשכון בו ולהיות הות הצמחים ההכרחיי' שהן באדם כי הם יראו זה הבניין מרחוק לגבהו וישמרו שלא יתרחקו ממנו מרחק רב ובזה ישלם להן שיהיו כלם מקובצים במקום אחד מהארץ וזה יהיה גם כן בהוסיפם בבניין ההוא תמיד כל אשר יתוסף מספרם · ולפי שכבר ראה הש"י שהקבוץ לאדם במקום אחד מהארץ הוא בלתי נאות לקיום המין האנושי לפי שכבר אפשר שיקרה במקום ההוא מהארץ הפסד אם מצד הרעש וההפכה בהתהוות הרוח בבטן הארץ אם מצד הרוח החזק יפרק הרים וישבר סלעי' אם מצד אבני אלגביש אם מצד שטף מים ומה שידמה לאלו הסבות המפסידות ואם היה המין האנושי כלו במקום אחד מהארץ היה אפשר בו שיפסד עם הפסד החלק ההוא מהארץ · ולזה היה מן ההכרחי לאדם שיהיה מפוזר בכל חלקי הישוב כדי שתתקיים מינו וכאשר יגיע ההפסד במקום אחד יתקיים המין בנשאר · ולזה כבר הש' יתע' השתדל להפר עצתם ושם להם למשפחותיה' על דרך המופת תשוקה לחדש לשון ידברו בו המשפחה ההיא וכאשר נמשך הענין נשארו האחרונים בלתי מכירים בלשון זולת לשון משפחתם · וזה היה סבה שתסור ההסכמה מהמשפחות ההם ויפרדו מעל פני כל הארץ וחדלו להמשיך בניין העיר באופן אשר הסכימו בו · והנה עשה זה הש"י להשגיח במין האנושי שישלם לו הקיו' והוא מבואר שלזה התכלית נעשה ואם לא נזכר לפי שהו' ממה שאין בו ספק שה"שי לא השתדל לבלבל הלשונות ללא תועלת ולהוסיף בנפשותינו אמתת זה הספור · ספר שזה היה סבה לקרא שם העיר בבל כי שם בלל יי' שפת כל הארץ ומשם הפיצם על פני כל הארץ · וראוי שתדע שנח ושם היו מבוני המגדל כי קודם שמת נח היו המשפחות מפוזרות בארץ לפי הנראה הלא תראה כי שם עשרה שנה אחר שמת נח צוה הש' יתע' לאברה' שיצא מארץ מולדתו וילך לארץ כנען :

והנה התועלת המגיע מזה הספור הו' ליישב בנפשותינו אמונת חדוש העולם ולהסיר הספק שאפשר שיסופק איך יתכן שיהיו מאב אחד לשונות מתחלפי' כמו שזכרנו בפרשת בראשית ונתן עם זה הסבה למה היתה מציאות הלשונות מתחלפים במין האנושי והוא להשגחה בו שישלם לו הקיום תמיד כמו שביארנו :

אלה תולדות שם בן מאת שנה וגו'

בעבור שהיה השתעפות האבות הקדושי' משם שב לזכור תולדות שם בדרך ארוכה עד שהגיע לאבות וזכר עם זה בן כמה שני' היה כל אחד מהם כשהוליד וכמה שנים חיה אחר שהוליד ליישב יותר בנפשותינו אמתת זה הספור הנבואיי והנה האריך בספור תולדות תרח · וזכר שהוא הוליד נחור ואברם והרן בעבור כבוד אברהם ובעבור מה שיספר ממנו בעבור האומות אשר השתלשלו מהם כי מלוט בן הרן נשתעפו שתי אומות והם עמון ומואב וכבר ספר גם כן שאברהם צוה לתת לבנו אשה ממשפחתו והיא היתה מנחור וכן נשי יעקב ולזה הוכרח להזכיר נחור · וכבר הגיד ספורים רבים מענין אברהם עם לוט ולזה גם כן הוצרך להזכיר הרן אשר הוא אבי לוט · והאריך גם כן בספור ההוא ליישב יותר בנפשותינו אמתת זה הספור ולזה זכר המקום שמת בו הרן ושמות נשי אברם ונחור והמקו' שיצא ממנו תרח עם אברהם ולוט והמקו' שמת בו · ובכאן נשלם הביאור בזאת הפרש' :

פרשת לך לך

ביאור המלות

ויאמר יי' אל אברם לך לך וגו' · עד ויהי רעב בארץ · והיה ברכ' הוא חסר הנושא ועניינו איש ברכה וכמוהו ומאכלו בריאה · עשו · קנו כאשר עשה את כל הכבוד הזה :

ביאור דברי הספור

אמר הש"י לאברהם בהיותו באור כשדים שיעזוב ארצו אשר היה שוכן בה ויפרד ממשפחתו וגם מבית אביו ללכת אל הארץ אשר יראהו · וזאת הארץ אשר צוה ללכת אליה היא ארץ כנען · והנה הלך עמו אביו וקצת בית אביו עד חרן כמו שספרנו בפרשה הקודמת ושם נתעכב אביו ורצה לגור שם ואברהם לכבוד אביו נתעכב שם לראות אם יוכל להעתיק אביו עמו ללכת ארצה כנען כמו שכוון מתחלת הענין לפי מה שספר ר"ל שכבר ספר שהן יצאו מאור כשדי' ללכת ארצה כנען וכאשר נתבאר לאברה' שאין רצון אביו לצאת מחרן יצא הוא מחרן עם מי שרצה ללכת עמו מבית אביו והנ' תרח עמד בחרן עד יום מותו ושם גם כן עמד עמו נחור וביתו לפי הנראה כי מצאנו שזרע נחור היה עומד בחרן כמו שנתבאר בתורה מלבן ובתואל · והנה צוהו ללכת ארצה כנען להיותה יותר נבחרת ויותר נכונ' שידבק לו בה השפע האלהי ויעד אותו הש' יתע' שיעשה אותו לגוי גדול לפי שהאד' בהתרחקו מאוהביו וקרוביו ועוזריו הוא מוכן מאד אל שימיתוהו האנשים ויאבד שמו ולזאת הסבה בעינה ייעד אותו שיברכהו בהצלחת קנייניו ויגדל שמו עד למרחוק כי לא תאות שישלם זה למי שילך לעיר אחרת לגור כמו שישלם לאיש בהיותו בארצו בין אנשי משפחתו ואמר לו הש"י שיהיה איש ברכה · ר"ל שיהיו פעולותיו שלמות בדרך שיהיה ראוי שתדבק בו ההשגחה האלהית ואז יגיעו לו הטוב · שיעד אותו ויברך האנשים שיברכוהו ויאור מקללו ליתרון השגחת השם בו ויתברכו בו כל משפחות האדמה ר"ל שיאמרו קצתם לקצת בברכתם ישימך השם כאברה' · או ירצה באמרו והיה ברכה שהשם יתע' יעד אותו שיהיה איש ברכה ר"ל כי אשר יברך מבורך וכן פי' ז"ל בב"ר וספר שכבר הלך אברם אל ארץ כנען כאשר צוה והלך עמו לוט ולא זכר לכת אביו עמו לפי שאביו לא הלך כי אם עד חרן · וזכר שאברם היה בן ע"ה שנה בצאתו מחרן ואז לקח אשתו ואת לוט בן אחיו ומקניהם והעבדים שקנו בחרן כי עבדי' רבי' היו לאברה' · הלא תראה במלחמת אמרפל שילידי ביתו היו שי"ח אשר היו מהם מהלכי' למלחמה מלבד האחרי' מילידי בית ומקנת כספו והנה עבר אברה' עד מקום שכם עד אלון מורה ושם קבע אברהם דירתו והנה היה אז הכנעני בארץ ההיא ר"ל שאז החזיק בה והוציא ממנה העם אשר היה בה והנה קרא הכנעני אחד ממשפחות כנען כי כנעני היה שם שנאמר בכלל על כל משפחות כנען ובפרט על משפחה מיוחדת ממנו והעד מה שאמר אחר זה והכנעני והפריזי אז יושב בארץ ולפי שהיתה הארץ ההיא ארץ כנען כמו שסופר בתורה במקומות רבי' ידענו שפריזי היא משפחה מיוחדת ממנו ממשפחות כנען וזכר אחר זה שכבר נראה השם לאברה' ואמר אליו שלזרעו יתן את הארץ הזאת אשר הוא רואה שמחזיק בה הכנעני · ולפי שראה אברהם שהמקום ההוא נאות להגיע בו השפע האלהי בנה שם מזבח להקריב שם לשם יתע' להגיע אליו הנבואה כמו שנתבאר בפרשת נח · וספר שאחר זה העתיק אהלו משם אל ההר ממזרח לבית אל ונטה אהלו שם באופן שהיה בית אל למערבו והעי למזרח לראותו שהמקום ההוא יותר נאות לרדת בו השפע האלהי ולזה בנה שם מזבח לשם ית' והתפלל שם אליו להיות המקו' ההוא ראוי שישל' בו הדבקות אשר בעבורו ישמע ה' לתפלת בני האד' וספר שמסעות אבר' כלם היו ללכת לפאת דרו' לבחור המקום היותר נאות בארץ כנען שישלם לו בו הדבקות האלהי כי כבר ימצאו

מקומות

לאשר היה מין באמונתם ויאמרו כי מאז בא להחליף העם מאמונתם בא הרעב כי כן בימים ההם הרעב היה דבר שלא הורגלו בו כמו שא"זל שלא היה רעב בעולם עד היום ההוא ולכן ירד מצרימה : ואותך יחיו נראה היותו מיותר אלא כך אמר אברהם לשרה אם תאמר אם יהרגו אותי ממי יקוים לזרעך אתן את הארץ לזה אמ' ואותך יחיו ושמא את מעוברת : ויהי כבוא אברם מצרימה לא פחד רק כבואו העיר מקום מושב המלך כי כן היה דרכם להביא האשה למלך ולהעליל על בעלה אבל בדרך לא היה לו פחד מזה כי שאר האנשים לא היה לאל ידם לעשות בזאת : ויראו המצרים כולם נתנו עיניהם בה : שרי פרעה תחת בטלו מחשבות ההמון : ולאברהם הטיב מה שקבל ממנו המתנות ולא ממלך סדום לטען יאמינו שאחותו היא : למה לא הגדת פרעה שבח עצתו שלא גילה לכל שהיא אשתו שידע טבע בני עמו וארצו היותם שטופי זמה אבל לי שאני המלך היה לך לגלות הדבר וזהו דיוק לי וא"ת שהיה לי לשאול ולחקור על הדבר לזה הוסיף למה אמרת אחותי היא היה לך לשתוק ומאחר שאתה בעצמך הוצאת הקול לא דרשתי יותר תדע שכן היא שהרי לקחתי אותה לי לאשה ואין דרך המלך לקחת בעולת בעל כי אם בתולה פעמים : קח ולך מה שהוכיח והשיב אברהם לאבימלך ולא לפרעה רק בלי אומר ובלי דברים לקח אשתו והלך לו לפי שפרע' כבר גזר על ההליכה לא רצה לעכב ולהרבות בדברו תשובות פן ישפוך עליו חרונו על הנגעים אבל אבימלך שהיה מדבר עמו טעמי' ונמוקים ולא הרשהו לילך הוכרח גם הוא להשיב : ואת כל אשר לו שלא טען עליו מתנות בטעות היתה : ויבחר לו לוט מה שהוסיף לו הוא לפי כי הבחירה בהחלט לא יאמר רק על הטוב והבוחר ברע לא תקרא בחירה בהחלט רק לעצמו כי איש אחר לא יבחר הבחירה הזאת וכן עשה לוט שבחר בחירה רעה להפרד מן הצדיק וזה ויבחר לו : ויפרדו איש מעל אחיו שכן כתיב לא יבא עמוני ומואבי וגו' : מאד כל מקום שנאמר מאד רצונו שאין למעלה ממנו וכן ובכל מאודך : ויקחו את לוט בידעם שאברה' עשיר גדול היה חשבו שלא יניחנו בכל הון דעלמא : ויבא הפליט לפי פשוטו איש שנפלט מן המלחמה ולישב דעת רז"ל נוכל לומר כי כל מלכי הבשן היו נקראים עוג כמו פרעה ואבימלך וזה אותו שהרג משה : וירדוף עד דן ביום וכאשר באה הלילה שלא היה יכול לראות הדרך אשר יברחו בה חלק עבדיו לארבע או חמשה ראשים ורדף בכל הדרכים · וגם המתינו עד הלילה הוא מתחבולות המלחמה למען לא ידעו כי הם מעטים וכעצת אחיתופל וארדפה אחרי דוד הלילה : ויכם וירדפם אברהם רודף וה' מכה וזהו הוא ועבדיו : את כל הרכוש בזכות זה זכו בניו שיצאו ברכוש גדול : לאל עליון מפני שהיה בימים ההם כהנים משרתי' לצבא השמים ביאר שהוא היה כהן לאל עליון : מעשר מכל שהוסיף ה"א על שמו והוא המעשר מן כ"ל : הרימותי יהי לשון שבועה נשב' ליצרו כדרך הצדיקי' כמו שמצינו בבעז : הרבה מאד רמז לשני ה"הין אחת נתוספה לאברהם ואחת לשרה שע"י יצאו שתי עקרות לכן אמר הרבה ולא אמר רב : השמימה השמים · אינו כתיב כאן אלא השמימה

רשי

את' אראך · לא גלה לו הארץ מיד כדי לחבבה בעיניו ולתת לו שכר על כל דבור ודבור כיוצא בו את בנך את יחידך אשר אהבת' כיוצא בו על אחד ההרים כיוצא בו וקרא עליה את הקריאה אשר אנכי דובר אליך: ונברכו בך · יש אגדו' רבות וזהו פשוטו אדם אומר לבנו תהא כאברהם וכן כל ונברכו בך שבמקרא וזה מוכיח בך יברך ישראל לאמר ישימך אלהים כאפרים וכמנשה: אשר עשו בחרן · שהכניסן תחת כנפי השכינה אברהם מגייר את האנשי' ושרה מגייר' הנשים ומעלה עליה' הכתוב כאילו עשאום ופשוטו של מקר' עבדי' ושפחו' שקנו להם כמו עשה את כל הכבוד הזה וישראל עושה חיל לשון קונה וכונס: ויעבור אברם בארץ · נכנס לתוכה: עד מקום שכם · להתפלל על בני יעק' כשיבאו להלח' לשכם: אלון מורה · הוא שכם הראהו הר גריזי' והר עיבל ששם קבלו ישר' שבועת התורה: והכנעני אז בארץ · היה הולך וכובש את ארץ ישר' מזרעו של שם שבחלקו של שם נפל' כשחלק נח את הארץ לבניו שנאמר ומלכי צדק מלך שלם לפי' ויאמר אל אברם לזרעך אתן את הארץ הזאת ...

אבן עזרא

ואחר שאמר אשר אראך גלה לו הסוד כי כן כתוב ויצאו ללכת ארצה כנען או יהי' טעם אראך הוא שאמר לו כי את כל הארץ אשר אתה רואה לך אתננה: מברכיך · רבים: ומקללך · יחיד: רכושם · מקנה ופן פי היה רכושם רב: ואת הנפש · עבדים ילידי בית או עשו כמו קנו וכן עשה לי את החיל הזה ויש אומרים הנפשו' שהורו האמת לעבוד את השם · וטעם ויצאו ללכת אל המקו' אשר אמר השם גם זה המקו' בימי משה קראו כן כי שכם לא היה בימי אברה' אלון כמו אלה והם עצים ויש אומרי' שדה פנו אל פארן: מורה · יש אומרים שהוא ממרא בעל ברית אברם ויתכן שהוא אחר ויהי אלון מורה שם מקום · והכנעני אז בארץ ...

אשר אראך: ואעשך לגוי גדול ואברכך ואגדלה שמך והיה ברכה: ואברכה מברכיך ומקללך אאר ונברכו בך כל משפחת האדמה: וילך אברם כאשר דבר אליו יהוה וילך אתו לוט ואברם בן־חמש שנים ושבעים שנה בצאתו מחרן:
ה ויקח אברם את־שרי אשתו ואת־לוט בן־אחיו ואת־כל־רכושם אשר רכשו ואת־הנפש אשר־עשו בחרן ויצאו ללכת ארצה כנען ויבאו ארצה כנען: ויעבר אברם בארץ עד מקום שכם עד אלון מורה והכנעני אז בארץ: וירא יהוה אל־אברם ויאמר לזרעך אתן את־הארץ הזאת ויבן שם מזבח ליהוה הנראה אליו: ויעתק משם ההרה מקדם לבית־אל ויט אהלה בית־אל מים והעי מקדם ויבן־שם מזבח ליהוה ויקרא בשם יהוה: ויסע אברם הלוך ונסוע הנגבה: פ
י ויהי רעב בארץ וירד אברם מצרימה לגור שם כי־כבד הרעב בארץ: ויהי כאשר הקריב לבוא מצרימה ויאמר אל־שרי אשתו הנה־נא ידעתי כי אשה יפת־מראה את: והיה כי־יראו אתך המצרים ואמרו אשתו זאת והרגו אתי ואתך יחיו: אמרי־נא אחתי את למען ייטב־לי בעבורך וחיתה נפשי בגללך: ויהי כבוא אברם מצרימה ויראו המצרים את־האשה כי־יפה הוא
טו מאד: ויראו אתה שרי פרעה
ויהללו

די אחזינך: ואעבדינך לעם סגי ואברכינך וארבי שמך ותהי מברך: ואברך מברכך ומלטטך אילוט ויתברכון בדילך כל זרעית ארעא: ואזל אברם כמא דמליל עמיה יי ואזל עמיה לוט ואברם בר־שבעין וחמיש שנין במפקיה מחרן: ודבר אברם ית־שרי איתתיה וית־לוט בר־אחוהי וית־כל־קנינהון די קנו וית־נפשתא דשעבידו לאוריתא בחרן ונפקו למיזל לארעא דכנען ואתו לארעא דכנען: ועבר אברם בארעא עד אתר שכם עד מישר מורה וכנענאה בכן בארעא: ואיתגלי יי לאברם ואמר לבנך אתן ית־ארעא הדא ובנא תמן מדבחא קדם יי דאיתגלי ליה: ואיסתלק מתמן לטורא כמדנח לבית־אל ופרסיה למשכניה בית־אל ממערבא ועי ממדינחא ובנא תמן מדבחא קדם־יי וצלי בשמא דיי: ונטל אברם אזיל ונטיל לדרומא: והוה כפנא בארעא ונחת אברם למצרים לאתותבא תמן ארי־תקיף כפנא בארעא: והוה כד קריב למיעל למצרים ואמר לשרי אתתיה הא־כען ידענא ארי אתתא שפירת־חזו את: ויהי ארי־יחזון יתך מצראי ויימרון אתתיה דא ויקטלון יתי ויתיך יקיימון: אמרי־כען אחתי את בדיל דייטב־לי בדילך ותתקיים נפשי בפתגמייכי: והוה כד־עאל אברם למצרים וחזו מצראי ית־אתתא ארי־שפירא היא לחדא: וחזו יתה רברבי פרעה
ושבחו

ארצך ב' וסי' ויאמר אל אברם · וא' ואראך והנה ברק רודף את סיסרא : והיה ו' וסי' והיה ברכה · והיה תמים · עלה עלי ההרה והיה שם · והיה נכון לבקר · ויאמר לו מיכה · ויאמר לו החרש : מברכך ב' וסי' ואברכה מברכיך · מברכיך ברוך : וא' ומברכיך · ומברכך ברוך ל' ומלא : ההרה י"ג וסי' כו' במס' רבת' : הנגבה ב' באו' וסי' הלוך ונסוע הנגבה · ויעל לוט ממצרי' : המצרים ה' וסי' והיה כי יראו אותך · ויהי כבוא אברם · כי לא יוכלון המצרים · וירעו אותנו המצרי' · ויושם מאפל ביניכם ובין : אמרי נא ב' וסי' אמרי נא אחותי את · אמרי נא לשלמה : יחיו ב' וסי' ואתך יחיו : יחיו דגן ויפרחו כגפן : וחיתה ב' וסי' וחיתה נפשי בגללך · ויאמר ירמיהו אל צדקיהו : כבוא ב' מ"ל באו' ויהי כבוא אברם · כבוא השמש מועד צאתך ממצרים · וחד וכבוא השמש תשיב לו את העבוט :

... אני · בגללך ובעבורך לא יבאו כי אם בב"ית והשר התמיר הבי"ת הוא בית ... וטעם ייטב לי דורון ומנחה וכן כתוב ולאברם היטיב בעבורה ...
... שהטמין אותה בתיבה ועל ידי שתבעו את המכס פתחו וראו אותה:

אמרי נועם

מ"ע ספורנו

רלב"ג

... אין זה כי אם בית אלהים וראוי שתדע שה' יתע' לא כוה ... הדבר כן היה מוצא אברה' ... ולא יסוס להפרדו ... היה יכול להכיע עמו ... השלמות

החזקוני

ואעשך לגוי גדול · אע"פ שאשתך עקרה כדכתי' לעיל ותהי שרי ... אלא ואעשך ... ה' דברים עינים ואונים ... ואגדלה שמך · ... תהיה מגויה בכל אשר תעשה ...

וַיְהַלְלוּ אֹתָהּ אֶל פַּרְעֹה וַתֻּקַּח הָאִשָּׁה בֵּית פַּרְעֹה: וּלְאַבְרָם הֵיטִיב בַּעֲבוּרָהּ וַיְהִי לוֹ צֹאן וּבָקָר וַחֲמֹרִים וַעֲבָדִים וּשְׁפָחֹת וַאֲתֹנֹת וּגְמַלִּים: וַיְנַגַּע יְהוָה אֶת פַּרְעֹה נְגָעִים גְּדֹלִים וְאֶת בֵּיתוֹ עַל דְּבַר שָׂרַי אֵשֶׁת אַבְרָם: וַיִּקְרָא פַרְעֹה לְאַבְרָם וַיֹּאמֶר מַה זֹּאת עָשִׂיתָ לִּי לָמָּה לֹא הִגַּדְתָּ לִּי כִּי אִשְׁתְּךָ הִוא: לָמָה אָמַרְתָּ אֲחֹתִי הִוא וָאֶקַּח אֹתָהּ לִי לְאִשָּׁה וְעַתָּה הִנֵּה אִשְׁתְּךָ קַח וָלֵךְ: וַיְצַו עָלָיו פַּרְעֹה אֲנָשִׁים וַיְשַׁלְּחוּ אֹתוֹ וְאֶת אִשְׁתּוֹ וְאֶת כָּל אֲשֶׁר לוֹ:

יג

א וַיַּעַל אַבְרָם מִמִּצְרַיִם הוּא וְאִשְׁתּוֹ וְכָל אֲשֶׁר לוֹ וְלוֹט עִמּוֹ הַנֶּגְבָּה: וְאַבְרָם כָּבֵד מְאֹד בַּמִּקְנֶה בַּכֶּסֶף וּבַזָּהָב: וַיֵּלֶךְ לְמַסָּעָיו מִנֶּגֶב וְעַד בֵּית אֵל עַד הַמָּקוֹם אֲשֶׁר הָיָה שָׁם אָהֳלֹה בַּתְּחִלָּה בֵּין בֵּית אֵל וּבֵין הָעָי: אֶל מְקוֹם הַמִּזְבֵּחַ אֲשֶׁר עָשָׂה שָׁם בָּרִאשֹׁנָה וַיִּקְרָא שָׁם אַבְרָם בְּשֵׁם יְהוָה:
ה וְגַם לְלוֹט הַהֹלֵךְ אֶת אַבְרָם הָיָה צֹאן וּבָקָר וְאֹהָלִים: וְלֹא נָשָׂא אֹתָם הָאָרֶץ לָשֶׁבֶת יַחְדָּו כִּי הָיָה רְכוּשָׁם רָב וְלֹא יָכְלוּ לָשֶׁבֶת יַחְדָּו: וַיְהִי רִיב בֵּין רֹעֵי מִקְנֵה אַבְרָם וּבֵין רֹעֵי מִקְנֵה לוֹט וְהַכְּנַעֲנִי וְהַפְּרִזִּי אָז יֹשֵׁב בָּאָרֶץ: וַיֹּאמֶר אַבְרָם אֶל לוֹט אַל נָא תְהִי מְרִיבָה בֵּינִי וּבֵינֶךָ וּבֵין רֹעַי וּבֵין רֹעֶיךָ כִּי אֲנָשִׁים אַחִים אֲנָחְנוּ: הֲלֹא כָל הָאָרֶץ לְפָנֶיךָ הִפָּרֶד נָא מֵעָלָי אִם הַשְּׂמֹאל וְאֵימִנָה וְאִם הַיָּמִין וְאַשְׂמְאִילָה:
י וַיִּשָּׂא לוֹט אֶת עֵינָיו וַיַּרְא אֶת כָּל כִּכַּר הַיַּרְדֵּן כִּי כֻלָּהּ מַשְׁקֶה לִפְנֵי שַׁחֵת יְהוָה אֶת סְדֹם וְאֶת עֲמֹרָה כְּגַן יְהוָה כְּאֶרֶץ

וְשַׁבַּחוּ יָתַהּ לְפַרְעֹה וְאִדְּבַרַת אִתְּתָא לְבֵית פַּרְעֹה: וּלְאַבְרָם אוֹטֵיב בְּדִילַהּ וַהֲווֹ לֵיהּ עָן וְתוֹרִין וַחֲמָרִין וְעַבְדִין וְאַמְהָן וְאַתְנָן וְגַמְלִין: וְאַיְתִי יְיָ עַל פַּרְעֹה מַכְתָּשִׁין רַבְרְבִין וְעַל אֱנָשׁ בֵּיתֵיהּ עַל עֵיסַק שָׂרַי אִתַּת אַבְרָם: וּקְרָא פַרְעֹה לְאַבְרָם וַאֲמַר מָה דָא עֲבַדְתְּ לִי לְמָא לָא חַוִּיתָא לִי אֲרֵי אִתְּתָךְ הִיא: לְמָא אֲמַרְתְּ אֲחָתִי הִיא וּדְבָרִית יָתַהּ לִי לְאִתּוּ וּכְעַן הָא אִתְּתָךְ דְּבַר וְאֵזֵיל: וּפַקִּיד עֲלוֹהִי פַּרְעֹה גּוּבְרִין וְאַלְוִיאוּ יָתֵיהּ וְיָת אִתְּתֵיהּ וְיָת כָּל דִּילֵיהּ: וּסְלֵיק אַבְרָם מִמִּצְרַיִם הוּא וְאִתְּתֵיהּ וְכָל דִּילֵיהּ וְלוֹט עִמֵּיהּ לְדָרוֹמָא: וְאַבְרָם תַּקִּיף לַחֲדָא בִּבְעִירָא בְּכַסְפָּא וּבְדַהֲבָא: וַאֲזַל לְמַטְלָנוֹהִי מִדָּרוֹמָא וְעַד בֵּית אֵל עַד אַתְרָא דִּפְרַס תַּמָּן מַשְׁכְּנֵיהּ בְּקַדְמֵיתָא בֵּין בֵּית אֵל וּבֵין עָי: לַאֲתַר מַדְבְּחָא דִּי עֲבַד תַּמָּן בְּקַדְמֵיתָא וְצַלִּי תַמָּן אַבְרָם בִּשְׁמָא דַּייָ: וְאַף לְלוֹט דַּאֲזֵיל עִם אַבְרָם הֲוָה עָן וְתוֹרִין וּמַשְׁכְּנִין: וְלָא סוֹבְרַת יָתְהוֹן אַרְעָא לְמִתַּב כַּחֲדָא אֲרֵי הֲוָה קִנְיָנְהוֹן סַגִּי וְלָא יְכִילוּ לְמִתַּב כַּחֲדָא: וַהֲוַת מַצּוּתָא בֵּין רָעַן בְּעִירֵיהּ דְּאַבְרָם וּבֵין רָעַן בְּעִירֵיהּ דְּלוֹט וּכְנַעֲנָאֵה וּפְרִיזָאֵה בְּכֵין יָתֵיב בְּאַרְעָא: וַאֲמַר אַבְרָם לְלוֹט לָא כְעַן תְּהֵי מַצּוּתָא בֵּינָא וּבֵינָךְ וּבֵין רַעֲוָתִי וּבֵין רַעֲוָתָךְ אֲרֵי גּוּבְרִין אַחִין אֲנַחְנָא: הֲלָא כָל אַרְעָא קֳדָמָךְ אִתְפָּרַשׁ כְּעַן מִלְּוָתִי אִם אַתְּ לְצִפּוּנָא אֲנָא לְדָרוֹמָא וְאִם אַתְּ לְדָרוֹמָא אֲנָא לְצִפּוּנָא: וּזְקַף לוֹט יָת עֵינוֹהִי וַחֲזָא יָת כָּל מֵישַׁר יַרְדְּנָא אֲרֵי כּוּלֵּיהּ בֵּית שַׁקְיָא קֳדָם דְּחַבֵּיל יְיָ יָת סְדוֹם וְיָת עֲמוֹרָה כְּגִנְּתָא דַּייָ כְּאַרְעָא

אבן עזרא

ויהללו קל הלמ"ד הראשו' להקל על הלשון והוא ראוי להדגש וכמוהו ואתפללה בדניאל: ותקח האשה · מהבנין הכבד הנוסף ואם לא נמצא והשלם ותושלכי: וינגע יי' את פרעה על דבר שרי · כמו בעבור והטעם על זה הדבר · ומלת הגדת מבעלי הנוני"ן · וטעם ואקח אותה לי לאשה שלקחה להיותה אשתו לשכב עמה וקם הביא עליו נגעים שלא יגע בה והנגעים שלאם השם לשמור אשת אוהבו והיו הנגעי' גדולי' ולא יכול לגעת בה וכמוהו וחשקת בה ולקחת לך לאשה ואמר אחר כן והבאת אל תוך ביתך וגלחה ואחר כן תבא אליה ובעלתה · וקמצות וי"ו ולך בעבור שהטעם הנקרא ענין מוכרת וכן לחם ויין: וישלחו אותו · דרך ליווי בכבוד וכן ואברהם הולך עמם לשלחם והנכון בעיני להיות פירוש ויצו עליו בעבו' היו' על אחרי' המצוה שהזהיר וצוה להכריז שלא יגע איש בו ובאשתו: ודקדוק ויעל פירשתיו בספר היסוד: ואברם כבד מאד · שיש לו כבודה רבה ומי שיש לו כן תנועתו כבדה הלא תרא' כי כבוד מגזר' כובד אבן וקלון מגזרת קל ברגליו והוא היה בעל מקנה רב גם כסף וזהב הרבה היה לו: למסעיו · שנסע מסעים רבים כאשר שב מפאת דרום אל בית אל שהיא בצפון ובא אל מקום המזבח להורות לשם שבא בשלום: והאלים · לפי דעתי שלשון יחיד על משקל קדש והוא הנמצא והרבי' כי באהלי' כמו בקדשים לא יאכל ואהלים בחול בין האלף והוי"ו לשון יחיד כמו גורל ואם לא נמצא: יחדו · לשון שנים ורבי' ויענו כל העם יחדו והיא מלה זרה ואין פירוש' כמו יחד רק כמו יחיד · וטע' והכנעני והפריזי כרעי ויתכן הי' הפריזי מבני כנען והוא א' מהנזכרים ויש לו שני שמות כאשר מצאנו שני שמות לבן שמואל וב' לאבי אביו ואימינה · מגזרת ימין ונראה א"לף שמאל ולא ידענו אם הוא שרש כי נעד' מתלת היתיני השמילי · בכר הירדן · מקום למחים וה"כף כפול או נעדר מכר כרחב וכן בת עין מן בבת עינו: משקה · זכר אחר נקבה וכן תאכלהו אם לא נפח: לפני שחת יי' · קודם שישחות והוא שם הפועל מהבנין הכבד הדגוש: ויסע

רשי

ויהללו אותה אל פרעה · הללוה ביניהם לומר הגונה זו למלך: ולאברם היטיב · בעבורה: וינגע · במכת ראתן לקה שהתשמיש קשה לו כדאית' רבה: על דבר שרי · על פי דבורה אומרת למלאך הך והוא מכה: קח ולך · לא כאבימלך שאמר לו הנה ארצי לפניך אלא אמר לו לך ואל תעמוד שהמצרי' שטופי זמה הם שנ' וזרמ' סוסים זרמתם: ויצו עליו · על אודותיו לשלחו ולשמרו: וישלחו · כתרגומו ואלויאו: כבד מאד · טעון משאות: ויעל אברם הנגבה · לבא לדרומה של ארץ ישראל כמו שאמר למעלה הלוך ונסוע הנגבה להר המוריה ומכל מקו' כשהוא הולך ממצרים לארץ כנען מדרום לצפון הוא מהלך שארץ מצרים בדרומה של ארץ ישראל כמו שמוכיח במסעות ובגבולי הארץ: וילך למסעיו · כשחזר ממצרי' לארץ כנען היה הולך ולן במסעו ואכסניו' שלן בהם בהליכתו למצרים למד דרך ארץ שלא ישנה אדם מאכסניא שלו · ד"א בחזרתו פרע הקפותיו: מנגב · ארץ מצרי' בדרומה של ארץ כנען: אשר עשה שם בראשונה ואשר קרא שם אבר' בשם יי' וגם יש לומר ויקרא שם עכשיו בשם יי': ההולך את אברם · מי גרם שהיו לו זאת הליכתו עם אברם: ולא נשא · לא היתה יכולה להספיק מרעה למקניה: ולא נשא · לשון קצר ולא נשא אותם מרעה הארץ לפיכך כתב ולא נשא בלשון זכר: ויהי ריב · לפי שהיו רועיו של לוט רשעים ומרעים בהמתם בשדו' אחרים ורועי אבר' מוכיחין אותם על הגזל והם אומרי' נתנה הארץ לאברם ולו אין יורש ולוט יורשו ואין זה גזל והכתו' אומ' והכנעני והפריזי אז יושב בארץ ולא זכה בה אברם עדיין: אנשים אחים · קרובים ומדרש אגדה דומין בקלסתר פנים: אם השמאל ואימינה · בכל אשר תשב לא אתרחק ממך ועומד לך למגן ולעזר וסוף דבר הוצרך לו שנ' וישמע אברם כי נשבה אחיו וגו': ואימינה · אימין את עצמי כמו ואשמאילה אשמאיל את עצמי ואם תאמר היה לו לינקד ואימיני כך מצינו במקו' אחר אם יש לשמאיל ואין נקוד להימין: כי כלה משקה · ארץ נחלי מים: לפני שחת יי' את סדום ואת עמורה היה אותו מישור כגן יי' לאילנות: כארץ

רלב"ג

אמרי נועם

מ"ע ספורנו

חזקוני

ולאברם הטיב בעבורה · סו"ק על פרש"י שהזכיר הכתו' ולא פי' עליו

רשי

בארץ מצרים · לזרעים : בואכה צער · עד צער : ומדרש אגדה דורשו לגנאי על שהיו שטופי זמה בחר לו לוט בשכונתם במסכת הוריות : ככר · מישור כתרגומו : מקדם · נסע מאצל אברם והלך לו למערבו של אבר׳ נמצא נוסע ממזרח למערב ומדרש אגדה הסיע עצמו מקדמונו של עולם אמר אי איפשי לא באבר׳ ולא באלהו :

ויאהל · נטה אהלים לרועיו ולמקניהו עד סדום : ואנשי סדום רעים · ואף על פי כן לא נמנע לוט מלשכון עמהם ורבותינו למדו מכאן שם רשעי ירקב : רעים · בגופם חטאים · בממונם : ליי׳ מאד · יודעי׳ רבונ׳ ומתכוונין למרוד בו : אחרי הפרד לוט · כל זמן שהרשע עמו היה הדבור פורש ממנו : אשר אם יוכל איש · כשם שאי אפשר לעפר לימנות כך זרעך לא ימנה : ממרא · שם אדם : אמרפל · הוא נמרוד שאמר לאברה׳ פול לתוך כבשן האש : מלך גוים · מקו׳ יש ששמו גוים על שם שנקבצו שמה מכמה אומות ומקומות והמליכו איש עליהם ושמו תדעל בראשית רבה : שנאב · שונא אביו שבשמים : שמאבר · שם אבר לעוף ולקפוץ ולמרוד בהקדו׳ ברוך הוא : בלע · שם העיר : עמק השדי׳ · כן שמו על שם שהיו בו שדות הרבה : הוא ים המלח · לאחר זמן נמשך הים לתוכו ונעשה ים המלח ומדרש אגדה אומר שנתבקעו הצורי׳ סביבותיו ונמשכו יאורי׳ לתוכו : שתים עשרה שנה עבדו · חמשה מלכים הללו את כדרלעומר ובי״ג שנה למרדו בא כדרלעומר לפי שהוא היה בעל המעשה נכנס בעובי הקורה : והמלכים אשר אתו · אלה ג׳ מלכים : זוזים · הם זמזומי׳ : בהררם · בהר שלה׳ : איל פארן · כתרגומו מישר· ואומר אני שאין איל לשון מישו׳ אלא מישור של פארן איל שמו ושל ממרא אלוני שמו ושל ירדן ככר שמו ושל שטים אבל שמו אבל השטי׳ וכן בעל גד בעל שמו וכלן מתורגמי׳ מישר וכל אחד שמו עליו : על המדבר · אצל המדב׳ כמו ועליו מטה מנשה : עין משפט היא קדש · על שם העתיד שעתידי׳ משה ואהרן להשפט שם על עסקי אותו העין והם מי מריב׳ ואנקלוס תרגמו כפשוטו מקום שהיו בני המדינה מתקבצים שם לכל משפט : שדה

לך לך

כארץ מצרים באכה צער : ויבחר־לו לוט את כל־ככר הירדן ויסע לוט מקדם ויפרדו איש מעל אחיו : אברם ישב בארץ־כנען ולוט ישב בערי הככר ויאהל עד־סדם : ואנשי סדם רעים וחטאים ליהוה מאד : ויהוה אמר אל־אברם אחרי הפרד־לוט מעמו שא נא עיניך וראה מן־המקום אשר־אתה שם צפנה ונגבה וקדמה וימה : כי את־כל־הארץ אשר־אתה ראה לך אתננה ולזרעך עד עולם : ושמתי את־זרעך כעפר הארץ אשר אם־יוכל איש למנות את־עפר הארץ גם־זרעך ימנה : קום התהלך בארץ לארכה ולרחבה כי לך אתננה : ויאהל אברם ויבא וישב באלני ממרא אשר בחברון ויבן־שם מזבח ליהוה : פ

רביעי

יד

ויהי בימי אמרפל מלך־שנער אריוך מלך אלסר כדרלעמר מלך עילם ותדעל מלך גוים : עשו מלחמה את־ברע מלך סדם ואת־ברשע מלך עמרה שנאב ׀ מלך אדמה ושמאבר מלך צביים ומלך בלע היא־צער : כל־אלה חברו אל־עמק השדים הוא ים המלח : שתים עשרה שנה עבדו את־כדרלעמר ושלש־עשרה שנה מרדו : ובארבע עשרה שנה בא כדרלעמר והמלכים אשר אתו ויכו את־רפאים בעשתרת קרנים ואת־הזוזים בהם ואת האימים בשוה קריתים : ואת־החרי בהררם שעיר עד איל פארן אשר על־המדבר : וישבו ויבאו אל־עין משפט הוא קדש ויכו את

כארעא דמצרים מטי לצוער : ובחר ליה לוט ית כל־מישר ירדנא ונטל לוט בקדמיתא ואתפרשו גבר מלות אחוהי : אברם יתיב בארעא דכנען ולוט יתיב בקירוי מישרא ופרס עד־סדום : ואנשין דסדום בישין בממונהון וחיבין בגויתהון קדם־יי לחדא : ויי אמר לאברם בתר דאתפרש־לוט מניה זקוף־כען עינך וחזי מן־אתרא דאת תמן לציפונא ולדרומא ולמדינחא ולמערבא : ארי כל־ארעא די־את חזי לך אתנינה ולבנך עד־עלמא : ואשוי ית־בנך סגיאין כעפרא דארעא כמא ׀ דלית־איפשר לגבר למימני ית־עפרא דארעא אף בנך לא יתמנון : קום הליך בארעא לאורכה ולפותיה ארי לך אתנינה : ופרס אברם ואתא ויתיב במישרי ממרא די בחברון ובנא תמן מדבחא קדם־יי : והוה ביומי אמרפל מלכא דבבל אריוך מלכא דאלסר כדרלעומר מלכא דעילם ותדעל מלכא דעממין : עבדו קרבא עם־ברע מלכא דסדום ועם־ברשע מלכא דעמורה שנאב ׀ מלכא דאדמה ושמאבר מלכא דצבוים ומלכא דבלע היא צוער : כל־אילין איתכנשו למישר חקליא הוא אתר ימא דמלחא : תרתא עשרי שנין פלחו ית־כדרלעומר ותלת־עשרי שנין מרדו : ובארבע עשרי שנין אתא כדרלעומר ומלכיא דעימיה ומחו ית־גיבריא די־בעשתרת קרנים וית־תקיפיא דבהמתא וית־אמתני די בשוה קריתים : וית־חוראי די־בטורא דשעיר עד מישר פארן דסמיך על־מדברא : ותבו ואתו למישר פילוג־דינא היא רקם ומחו ית

אבן עזרא

ויסע לוט מקד׳ · כי סדו׳ מערב בית אל : ויאהל · נטה אהליו : רעים · לבני אדם ויחזקאל פי׳ זה ויד עני ואביון לא החזיקו : לך אתננה · בדבור וכן ונתן אותם על ראש השעיר ופה פי׳ כי אלוני ממרא בחברון היא : מלך גוי׳ · שם מדינ׳ כמו עילם כי שושן הבירה ארמון היה בתוכ׳ או מלך גוים ולא הזכירם והטעם כי הם אחרי׳ מהשנערי׳ וחביריהם : חברו · מהבנין הקל : השדים · כמו ושדת אותה בשיד ושם בשד רגלי כמו פת פתים ועמק׳ מושך עצמו ואחר עמו כמו אל באפ׳ תוכיחני וכן הוא עמק ים המלח · וטעם ושלש עשרה בשלש עשרה כמו כי ששת ימים עשה יי׳ ובעל סדר עול׳ חבר ולעתו ראה הדעתנו : רפאים · של הרואה אות׳ ימות לבו ויחשב מהרפאים שהם מתים : האימים · שים מהם אימה : בהררם · מהבנין הדגוש כמו בדברם ופי׳ בעלות׳ אל הר שעיר : את

חזקוני

ויפרדו איש מעל אחיו · פרידה גדולה היתה וכה״א לא יבא עמוני ומואבי וגו׳ : ויאהל עד סדום · ולא גברו׳ לפי שהיו רעים וחטאים וזהו שנא׳ ולוט יושב בשער סדום שהיה ביתו בשער הסומה ולפון : ואנשי סדום רעים לבני אדם כדכתיב ביחזקאל ויד עני ואביון לא החזיקו : ד״י אחר אחרי הפרד לוט מעמו · לא כיונת יפה אם כונת שדי לך במה שחלקת עם לוט : אחרי הפר׳ לוט

בעל הטורים

ויפרדו איש מעל אחיו אברם סופי תיבות שלום לומר לך כדי לעבות שלום נתפרדו וגם רמז לו שיהיה שלום לבניו · וזהו שאמ׳ אל תצר את מואב · אברם ב׳ ריש פסוק הכא ואידך אברם הוא אברהם וזהו שדרשו רבותינו ז״ל כל מי שנאמר בו הוא הוא בצדקו מתחלה ועד סוף · וזהו אברם הוא אברה׳ בצדקו מתחלה ועד סוף ועל״כ אברם ישב ליפרד מלוט הרשע · ואנשי סדום ג׳ ואנשי ריש פסוק הכא ואידך ואנשי קדש תהיון לי ואידך ואנשי תמיד יבדילו עוברים בארץ · פירו׳ ואנשי קדש וקבר בבדם קריאה זה אבר מן החי זה הוא ואנשי תמיד יבדילו שאין מזהירין להיות קדושים שלא להטמא · וגם הקברים ילכו אחרי ההרוגים ואנשי סדום רעים וחטאים מה היתה רעתם מעכבים העוברים בארץ שלא יכנס להם אורחים · וזהו ואנשי תמיד יבדילו עוברים בארץ הם סדומיים הבללים והמתכבין העוברים בארץ · וחטאים ארבעה במסר׳ הלא רעים וחטאים ואידך ושבר פושעים וחטאים ועוזבי יי׳ יכלו · וחטאים אליך ישובו · וחטאים בעדת צדיקים · פירו׳ רעים וחטאים על כן פושעים וחטאי׳ יחדו יכלו אבל אם יעשו תשובה כדכתי׳ וחטאי׳ אליך ישובו יהיו בעדת צדיקי׳ כדכתיב וחטאי׳ בעדת צדיקים · לפונה

רלבג

שתהיה מנות ה׳ ית׳ לו במה שאמר לו אל הארץ אשר אראך שלא ישב כי אם במקום מיוחד מכנען והנה הוא המקו׳ אשר יראהו ה׳ שיהיה נאות אל שידבק בו השפע האלהי ולזה כשהגיע לו שם כנואה בנה שם מזבח ושמע שיהיה רצון השם ית׳ שלא יעתק מהמקום ההוא : ומפני זה שב שם כששב ממצרים והנה הודיעו ה׳ ית׳ כי מקומות רבי׳ ימצאו לו נאותי׳ בארץ ההיא והנה נתנה לו השם כלה לארכה ולרחבה לשבת באי זה מקום שיבחר כי כלה היא נבחרת ולזה בברכה ה׳ ית׳ לתתה לזרעו :

באר״ץ ה׳ וסי׳ כנן יי׳ בארץ מצרים · לא כארץ מצרי׳ היא · כארץ יסודה לעלם · ושתיה כארץ ציה · נפשי בארץ ציה : ואנשי ד׳ ר״פ וסי׳ ואנשי סדם · ואנשי קדש תהיון לי · ואנשי בבל עשו · ואנשי תמיד יבדילו יחזקאל : וחטאים ד׳ וסי׳ ואנשי סדם רעים · ושבר פושעים וחטאים וחטאים בעדת · וחטאים אליך ישובו : וימה ג׳ וסי׳ ויי׳ אמר אל אברם אחרי · מעקרון וימה כל אשר · ונבקע הר הזתים : את כל הארץ י״ד וסי׳ כו׳ במסרא רבתא : למנות ה׳ וסי׳ ושמתי את זרעך · ויסת את דוד למנות את ישראל · יואב בן צרויה החל למנות · למנות ימינו כן הודע · הלא אני אמרתי למנות בעם : קום ט׳ ר״פ וסי׳ כו׳ במסרא רבתא : ויהי בימי ה׳ וסי׳ ויהי בימי אמרפל · אחז · יהויקים · שפוט השופטים · אחשורוש : היא דכתיב יו״ד י״א וסי׳ כו׳ במסרא רבתא אמרפל ח׳ פסוקים זוגין קדמא לית ביה ו׳ בתרא אית ביה ו׳ וסי׳ אמרפל ל׳ שמן ל׳ · חסר לב ל׳ · עשר ל׳ · יואב ל׳ · ששים ל׳ · כל מפרסת פרסה ל׳ · כרוב ארן אימר ל׳ · ואמרפל ל׳ ושמ׳ למאור ל׳ · וחסר לב ל׳ · ועשר ל׳ · ואיואב ל׳ · וששים ל׳ · וכל מפרסת פרסה ל׳ : כרוב אר׳ ואימר ל׳ : האימי׳ ב׳ מ״ל וסי׳ ואת האימים בשוה : ובאימים יתהללו :

אבן עזרא

את כדר לעומר · כמו עם באר בכל המקר׳ נודעת והיא משוכה בעבור הסמיכה: ויפלו שמה · ברצונ׳ להמלט וכן ויפל על פניו: הרה נסו · אל ההר נסו והיא מלה זרה: והוא יושב · והוא היה ביום ההוא יושב בסדום: ופי׳ הפליט כברח ונמלט מבני סדום וכן בא אלי הפליט מירושלם ויש דרך לדש: וירק · שנתן להם כלי מלחמה כטעם והרק חנית ויש אומרים להוציא החרב מתערה כטע׳ על הארץ יריקו מריקים שקיהם גם יש לחנית כן: חניכיו · שחנכם פעמים רבות במלחמה ואם לא נזכר וחשבון אותיו׳ אליעזר דרך דרש כי אין הכתוב מדבר בגימטריא כי יכול יוכל הרוצה להוציא כל שם לטוב ולרע רק השם כמשמעו: ומלכי צדק · נקרא כן בעבור שהוא מלך על מקום צדק וי״א כי הו׳שם · ושלם היא ירושלם והעד ויהי בשלם סכו: והוא כהן · כדברי המתרגם .הרמית וכן כל כהן והעד וכהנו לי ופי׳ על דברתי מלכי צדק בספר תהלות כי בקונן דבר ויפה עשה שבירך אברה׳ בתחל׳ בעבו׳ שהתנדב להושיע אשר נשבו ואחר כן אמ׳ וברוך השם שעזרו ונתן צריו בידיו: מגן כמו נתן וכן עטרת תפארת תמגנך והמ״ם שורש ואברהם הוציא המעשר לכבוד השם ולא מצא אדם ראוי לתתו לו כמלכי צדק: הרמותי

תורה ותרגום

את כל שדה העמלקי וגם את האמרי הישב בחצצן תמר:
ית כל חקלי עמלקאה ואף ית אמוראה דיתיב בעין גדי:

ויצא מלך סדם ומלך עמרה ומלך אדמה ומלך צביים ומלך בלע הוא צער ויערכו אתם מלחמה בעמק השדים:
ונפק מלכא דסדום ומלכא דעמורה ומלכא דאדמה ומלכא דצבויים ומלכא דבלע היא צוער וסדרו עמהון קרבא במישר חקליא:

את כדרלעמר מלך עילם ותדעל מלך גוים ואמרפל מלך שנער ואריוך מלך אלסר ארבעה מלכים את החמשה:
עם כדרלעומר מלכא דעילם ותדעל מלכא דעממין ואמרפל מלכא דבבל ואריוך מלכא דאלסר ארבעה מלכין לקביל חמשא:

ועמק השדים בארת בארת חמר וינסו מלך סדם ועמרה ויפלו שמה והנשארים הרה נסו:
ומישר חקליא בירין בירין מסקן חמרא ועריקו מלכא דסדום ועמורה ונפלו תמן ודאשתארו לטורא ערקו:

ויקחו את כל רכש סדם ועמרה ואת כל אכלם וילכו:
ושבו ית כל קנינא דסדום ועמורה וית כל מיכלהון ואזלו:

ויקחו את לוט ואת רכשו בן אחי אברם וילכו והוא ישב בסדם:
ושבו ית לוט וית קניניה בר אחוהי דאברם ואזלו והוא יתיב בסדום:

ויבא הפליט ויגד לאברם העברי והוא שכן באלני ממרא האמרי אחי אשכל ואחי ענר והם בעלי ברית אברם:
ואתא משיזבא וחוי לאברם עבראה והוא שרי במישרי ממרא אמוראה אחוהי דאשכול ואחוהי דענר ואנון אנשי קימיה דאברם:

וישמע אברם כי נשבה אחיו וירק את חניכיו ילידי ביתו שמנה עשר ושלש מאות וירדף עד דן:
ושמע אברם ארי אשתבי אחוהי וזריז ית עולימוהי ילידי ביתיה תלת מאה ותמני עסר ורדף עד דן:

טו ויחלק עליהם לילה הוא ועבדיו ויכם וירדפם עד חובה אשר משמאל לדמשק:
ואתפלג עליהון ליליא הוא ועבדוהי ומחינון ורדפינון עד חובה דמציפונא לדמשק:

וישב את כל הרכש וגם את לוט אחיו ורכשו השיב וגם את הנשים ואת העם:
ואתיב ית כל קנינא ואף ית לוט בר אחוהי וקניניה אתיב ואף ית נשיא וית עמא:

ויצא מלך סדם לקראתו אחרי שובו מהכות את כדרלעמר ואת המלכים אשר אתו אל עמק שוה הוא עמק המלך:
ונפק מלכא דסדום לקדמותיה בתר דתב מלממחי ית כדרלעמר וית מלכיא די עמיה למישר מפנא הוא אתר בית ריסא דמלכא:

ומלכי צדק מלך שלם הוציא לחם ויין והוא כהן לאל עליון:
ומלכי צדק מלכא דירושלם אפיק לחם וחמר והוא משמש קדם אל עילאה:

ויברכהו ויאמר ברוך אברם לאל עליון קנה שמים וארץ:
וברכיה ואמר בריך אברם קדם אל עילאה דקניניה שמיא וארעא:

כ וברוך אל עליון אשר מגן צריך בידך ויתן לו מעשר מכל:
ובריך אל עילאה די מסר סנאך בידך ויהב ליה חד מן עשרא מכולא:

ויאמר מלך סדם אל אברם תן לי הנפש והרכש קח לך:
ואמר מלכא דסדום לאברם הב לי נפשתא וקנינא דבר לך:

ויאמר אברם אל מלך סדם

הרמתי · ארמית

רשי

שדה העמלקי · עדיין לא נולד עמלק ונקרא על שם העתיד: בחצצן תמר · הוא עין גדי מקרא מלא בדברי הימים ביהושפט: ארבעה מלכים ואע״פ כן נצחו המועטי׳ להודיעך שגבורי׳ היו ואע״פ כן לא נמנע אברם מלרדוף אחריה׳: בארות בארות חמר · בארות הרבה היו שם שנוטלין משם אדמה לטיט של בנין · ומדרש אגדה שהיה הטיט בהם ונעשה נס למלך סדום שיצא משם לפי שהיו באומות מקצתן שלא היו מאמינין שניצל אברה׳ מאור כשדי׳ מכבשן האש וכיון שיצא זה מן החמר האמינו באברם למפרע: הרה נסו · להר נסו· הרה כמו להר כל תיבה שצריכ׳ למ״ד בתחילתה הטיל לה ה״א בסופ׳ ויש חלוק בין הרה להר׳ שה״א שבסוף התיבה עומדת במקום למ״ד שבראשה אבל אינה עומדת במקום למ״ד ונקודה פתח תחתי׳ והרי הרה כמו להר או כמו אל הר ואינו מפרש לאי זה הר שכל ה׳ כש׳ באש׳ מלה תחלה וכשהוא נותן ה״א בראשה לכתוב ההרה המדברה פתרונו כמו אל ההר או כמו להר ומשמע לאותו הר הידוע ומפורש בפרשה: והוא יושב בסדום · מי גרם לו זאת ישיבתו בסדום: ויבא הפליט · לפי פשוטו · זה עוג שפלט מן המלחמ׳ הוא שכתוב כי רק עוג נשאר מיתר הרפאי׳ כשאר שלא הרגוהו אמרפל וחביריו כשהכו הרפאים בעשתרות קרנים. תנחומא: ומדרש בראשית רבה זה עוג שפלט מדור המבול וזהו מיתר הרפאים שנאמר הנפילי׳ היו בארץ וגו׳ · ומתכוי׳ שיהרג אבר וישא את שרה: העברי · שבא מעבר הנהר: בעלי ברית אבר׳ · שכרתו עמו ברית: וירק · כתרגומו · וזריז וכן והריקותי אחריכם חרב אזדיין בחרבי עליכ׳ וכן אריק חרבי וכן והרק חנית וסגו׳: חניכיו · חנכו כתי׳ זה אליעזר שחנכו למצות והוא לשון התחלת כניסת האד׳ או׳ כלי לאומנו׳ שהוא עתיד לעמוד בה וכן חנוך לנער חנכ׳ המזבח חנכת הבית ובלעז קורין לו אינצנ״יר: שמנה עשר וגו׳ · רבותינו אמרו אליעזר לבדו היה והוא מנין גימטריא של שמו: עד דן · שם תשש כחו שראה שעתידי׳ בניו להעמי׳ שם עגל: ויחלק עליהם · לפי פשוטו סרס המקרא ויחלק הוא ועבדיו עליהם לילה כדרך הרודפים שמתפלגים אחר הנרדפי׳ כשבורחין זה לכאן וזה לכאן: לילה · כלומר אחר שחשכה לא נמנע מלרדפם · ומדרש אגדה

(במרגלית: את כל שדה · שהוא׳ חניך; קנה · כלם חסרים · במ״ר מלא · בלים׳; חמישי)

בעל הטורים

ויבא הפליט בפרקי דרבי אליעזר נמצא שהפיל הק״בה לסמאל ממקומו אחז בכנפי׳ מיכאל להפילו עמו ופלטו הק״בה מידו וכן ביחזקאל בא עלי הפליט לאחר הפתח העיר · לדמשק · ב׳ יש במסרה · הכא אשר משמאל לדמשק · אתכם מהלאה לדמשק · בשביל חטא שעשו בדמשק גלו וזהו חובה אשר משמאל לדמשק · מלך שלם · ראשי תיבות שם לומ׳ לך שזה שם בן נח · ברוך אברם לאל עליון · שבעה פסוקי׳ בתורה שכתוב ברכה לק״בה · ברוך יי׳ אלהי שם · וברוך אל עליון · ויאמר ברוך יי׳ אלהי אדוני אברה׳ ואקוד ואשתחו׳ ליי׳ ואברך · ויאמר יתרו ברוך יי׳ ואכלת ושבעת וברכת את יי׳ · וכנגד אמר ברוך · וכהם מאה תיבות כנגד מאה ברכות שבכל יום · ושבעה פסוקים כנגד שבעה ברכות שבשבת ויום טוב · וחמשה מהם הם אל ברוך כנגד חמשה חומשי תורה שצריך לברך עליהם תחלה · ואם תצרף עמהם וברוך אל עליון יהיו ששה כנגד ששה סדרי׳:

אמרי נועם

החזקוני

מ״ע ספורנו

רלבג

רשי

הרימותי ידי · לשון שבועה מרים אני את ידי לאל עליון וכן בי נשבעתי כשבע אני וכן נתתי כסף השדה קח ממני כותן אני לך כסף השדה וקחהו ממני: אם מחוט ועד שרוך נעל · אעכב לעצמי מן השבי: ואם אקח מכל אשר לך · ואת לתת לי שכר' מבית גנזיך לא אקח: ולא תאמר וגו' · שהקב"ה הבטיחני לעשרני שנאמר ואברכך וגו': הנערי' · עבדי אשר הלכו אתי צעוד ענר אשכל וממרא וגו' אע"פ שעבדי נכנסו למלחמה שנאמר וירדוף עד דן וענר וחבריו ישבו על הכלים לשמור: הם יקחו חלקם · וממנו למד דוד שאמר כחלק היורד למלחמה וכחלק היושב על הכלי' יחדיו יחלוקו ולכך נאמר ויהי מהיום ההוא ומעלה וישימ' לחוק ולמשפט ולא נאמר והלאה לפי שכבר נתן החוק בימי אברהם: אחר הדברים האלה · כל מקום שנאמר אחר סמוך אחרי מופלג בראשית רבה אחר שנעשה לו נס זה שהרג את המלכים והיה דואג ואומ' שמא קבלתי שכר על כל צדקותי לכך אמר לו המקום אל תירא: אנכי מגן לך · מן העונש שלא תענש על כל אותן נפשות שהרגת ומה שאת' דואג על קבול שכרך שכרך הרבה מאד: הולך ערירי · מנחם בן סרוק פירשו לשון יורש וחבר לו ער ועונה ערירי בלא יורש כאשר תאמ' ובכל תבואתי תשרי' תעקר שרשיה כך לשון ערירי חסר בני' ובלעז ש"י ג' פי"לייולי ולי נראה ער ועונה מגזרת ולבי ער ועריר' לשון חרבן וכן ערו ערו וכן ערות יסוד וכן ערע' תתערער וכן כי ארזה ערה: ובן משק ביתי · כתרגו' שכל ביתי נזון על פיו ואילו היה לי בן היה בני ממונה על שלי: דמשק · לפי התרגום מדמשק היה ולפי מדרש אגדה שרדף המלכים עד דמשק ובתלמוד שלנו דורשו נוטריקון דול' ומשק' מתורת רבו לאחרי': הן לי לא נתת זרע · ומה תועלת בכל אשר תתן לי: ויוצא אותו החוצ' · לפי פשוטו הוציאו מאהלו לחוץ לראות הכוכבים · ולפי מדרשו אמר לו צא מאצטגניאות שלך שראי' במזלו' שאינך עתי' להעמיד בן אברם אין לו בן אבל אברהם יש לו בן שרי לא תלד אבל שרה תלד אני קורא לכם שם אחר וישתנה המזל · ד"א הוציאו מחללו של עולם והגביהו למעלה מן הכוכבי' וזהו לשון הבט' מלמעל' למטה: והאמין ביי' · לא שאל לו אות על זאת אבל על ירושת הארץ שאל לו אות ואמר לו במה אדע: ויחשבה לו צדקה · הקב"ה חשבה לאברהם לזכות ולצדק' על האמנה שהאמין בו · ד"א במה אדע לא שאל לו אות אלא אמר לפניו הודיעני באי זה זכות יתקיימו בה ואמר לו הקב"ה בזכות הקרבנות: עגלה משולשת · שלשה עגלים רמז לשלשה פרים פר יום הכפורים ופר העלם דבר של ציבור ועגלה ערופה: ועז משולשת' רמז לשעיר הנעשה בפנים ושעירי מוספין של מועד ושעירת חטאת יחיד: ואיל משולש · אשם ודאי ואשם תלוי וכבשה של חטאת יחיד. ותור וגוזל · תורים ובני יונה: ויבתר אותם · חלק כל אחד לשני חלקים ואין המקרא יוצא מידי פשוטו לפי שהיה כורת ברית עמו לשמור הבטחתו להוריש לבניו את הארץ כדכתיב ביום ההוא כרת יי' את אברם ברית לאמר וגומר ודרך כורתי ברית לחלק בהמה ולעבור בין בתריה כמה שנאמר להלן העוברים בין בתרי העגל אף כאן תנור עשן ולפיד אש אשר עבר בין הגזרי' הוא שלוחו של שכינה שהוא אש: ואת הצפור לא בתר · לפי שהאומו' נמשלו לפרי' ואלים ושעירים שנ' סבבוני פרים רבי' וגו' ואומ' האיל אשר ראית בעל הקרני' מלך פרס ואומר הצפיר השעיר מלך יון ויש' נמשלו לבני יונ' שנ' יונתי בחגוי הסלע לפיכך בתר הבהמו' רמז שיהיו האומות כלין והולכין וזאת הצפור לא בתר רמז שיהיו ישראל קיימין לעולם: העיט · הוא עוף ועל שם שהוא עט ושואף את הנבלות [illegible]: על

לך לך

הרמתי ידי אל־יהוה אל עליון קנה שמים וארץ׃ אם־מחוט ועד שרוך־נעל ואם־אקח מכל־אשר־לך ולא תאמר אני העשרתי את־אברם׃ בלעדי רק אשר אכלו הנערים וחלק האנשים אשר הלכו אתי ענר אשכל וממרא הם יקחו חלקם׃ ס

טו

א אחר הדברים האלה היה דבר־יהוה אל־אברם במחזה לאמר אל־תירא אברם אנכי מגן לך שכרך הרבה מאד׃ ויאמר אברם אדני יהוה מה־תתן־לי ואנכי הולך ערירי ובן־משק ביתי הוא דמשק אליעזר׃ ויאמר אברם הן לי לא נתתה זרע והנה בן־ביתי יורש אתי׃ והנה דבר־יהוה אליו לאמר לא יירשך זה כי־אם אשר

ה יצא ממעיך הוא יירשך׃ ויוצא אתו החוצה ויאמר הבט־נא השמימה וספר הכוכבים אם־תוכל לספר אתם ויאמר לו כה יהיה זרעך׃ והאמן ביהוה ויחשבה לו צדקה׃ ויאמר אליו אני יהוה אשר הוצאתיך מאור כשדים לתת לך את־הארץ הזאת לרשתה׃ ויאמר אדני יהוה במה אדע כי אירשנה׃ ויאמר אליו קחה לי עגלה משלשת ועז משלשת ואיל משלש

י ותר וגוזל׃ ויקח־לו את־כל־אלה ויבתר אתם בתוך ויתן איש־בתרו לקראת רעהו ואת־הצפר לא בתר׃ וירד העיט

על

ארמית ידי בצלו קדם־יי אל עילאה דקניניה שמיא וארעא׃ אם־מחוטא ועד־ערקת מסנא ואם אסב מכל־די־לך ולא תימר אנא עתרית ית־אברם׃ בר מד־אכלו עולמיא וחולק גובריא די אזלו עמי ענר אשכול וממרא אינון יקבלון חולקהון׃ בתר פתגמיא האילין הוה פתגמא־דיי לאברם בנבואה למימר לא תדחל אברם מימרי תקוף לך אגרך סגי להדא׃ ואמר אברם יי אלהים מה־תתן־לי ואנא אזיל בלא־ולד ובר־פרנסא הדין די בביתי הוא דמשקאה אליעזר׃ ואמר אברם הא לי לא יהבת ולד והא בר־ביתי ירית יתי׃ והא פתגמא־דיי עמיה למימר לא ירתינך דין אלהין בר דתוליד הוא ירתינך׃ ואפיק יתיה לברא ואמר איסתכי־כען לשמיא ומני כוכביא אם־תיכול למימני יתהון ואמר ליה כדין יהון בנך׃ והימין במימרא דיי וחשבה ליה לזכו׃ ואמר ליה אנא יי די אפקתך מאורא דכשדאי למיתן לך ית־ארעא הדא למירתה׃ ואמר יי אלהים במה אידע ארי אירתינה׃ ואמר ליה קריב קדמי עיגלין תלתא ועזין תלת ודיכרין תלתא ושפנינא ובר־יונה׃ וקריב קדמוהי ית־כל־אילן ופליג יתהון בשוי ויהב פלגיא פלג לקבל־חבריה וית עופא לא פליג׃ ונחת עופא

על

אחר הדברים האלה ג' דס' וסי' היה דבר יי' · כשך חמת · גדל המלך אחשורוש: אדני יהוה ד' בתורה וסי' מה תתן לי · במה אדע · אתה החלות · אל תשחת עמך ונחלתך · ושאר אורייתא כתי' יי אלהים · יצא כל בראשי' יצא במ"א יצא בצרי וסי' והנה דבר יי' אליו לאמר וכל שאר אוריי' יצא במ"ב יצא וסי ויאמ' משה אל אהרן קח את המחתה · הנה עם יצא ממצרים · ויוצא י"ב מלאי' וסי' כו' במסר' רבת': החוצה י"ו וסי' כו' במסר' רבת': השמימה י"א וסי' כו' במסר' רבת': ויחשבה ג' וסי' והאמין ביי' · ויחשבה לזונה · ויחשבה עלי: במה ט' קמץ וסי' כו' במס' רבת': בתוך ה' וסי' ויבתר אותם · ומדותם מחוץ לעיר · והיו לישראל בתוך · וישם לפיד אחר המתקדשים והמטהרים: ואת הצפור ג' דס' וסי' ואת הצפור לא בתר · ואת הצפור החיה יקח אתה · ולקח את עץ הארז: העיט ד' ב' קמץ וב' פתח וסי' וירד העיט על הפגרים · וקץ עליו העיט · העיט צבוע נחלתי ב' בפסוק אילין ב' פתחין:

אבן עזרא

הרימותי ידי · שבועה כמו כי אשא אל שמים ידי · וטעם אל עליון כי הנה נשבעתי בשם שברכני זה הכהן · אם מחוט שממנו תופרין כל בגד: שרוך העור הקושר הנעל: אך בלעדי · אשר לקחו והוא שאכלו עבדיו: במחזה · במראות הנבואה · וטעם אנכי מגן לך אנכי הייתי מגן לך והצלתיך מיד המלכים גם אתן לך שכר שנדבה רוחך להושיע בן אחיך במתי מעט ונשענת עלי · ויו"ד ערירי כיו"ד אכזרי וסר ממלת ערירים יהיו והטעם כאשר אמר המתרגם: משק ביתי · על משקל מכם והוא מפעלי הכפל מגזר' שוקק בו כטעם דבק בשגולי' וכן מושך עצמו ואחר עמו וכן הוא וכן משק ביתי הוא בן דמשק אליעז': ממעיך · כנוי לאבר בעבור היותו קרוב: צדקה כמו וצדקה תהיה לנו וצדק ומשפט אחים רק בדברי קדמונינו ז"ל דרך צדקה אמת: אשר הוצאתיך מאור כשדים · לעד כי פרשת לך לך נאמרה שם כאשר פירשתי ולא נאמר בחרן והברהם האמין בשם כי בנו יירשנו ועל ירוש' אחר בקש אות כאש' עשה גדעון ועוד כי טעם שבועת השם שיהיה הדבר בלא תנאי כי בכלל כל נבואות הם על תנאי והנה לא חטא אברהם בעבור שבקש לכרו' אתו ברית: עז משולשת · יש אומרי' ג' עזים והישר בעיני בת שלש שנים: ואיל · הוא הכבש הגדול: וגוזל · בן יונה כי מאלה לבדם הנזכרים בבהמ' ובעוף העולי' וכל קרבן: ויבתר · אתכם והפרידם וכמוהו על הרי בתר בין בתריו: ויתן איש בתרו · דע כי מלת איש כמו בעל וכן איש מלחמה והאיש גבריאל ופי' בעל כמו עלם הלכר וכן איש בליעל סמוך גם כן בחיות ובריעות אשה אל אחותה נתן בתר כל איש לקראת רעהו כי הבהמה והאדם שנים המה: הצפור לא בתר · התור והגוזל כי צפור שם כלל · העיט העוף וכן העיט צבוע נחלתי: על

בעל הטורים

[illegible]

אמרי נועם

[illegible]

חזקוני

[illegible]

מ"ע ספורני

[illegible]

רלבג

[illegible]

רלב"ג

והנה התועלות המגיעים מזה הספור הם רבים:

התועלת הראשון הוא במדות · והוא התריצות על בקשת ההכרחי לאדם להעמדת גופו מהמזונות וממה שידמה להם הלא תראה שאברהם עם שכבר הבטיחו ה' יתע' בהצלחת קנייניו התעורר מפני הרעב שהיה בארץ כנען ללכת לארץ מצרים ולא נמנע מהליכה שם מפני מה שלוהו ה' ית' שישב בארץ כנען כי אין מצות ה' ית' כי אם להטיב לאדם לא שימות בסבתם · ולזה ידע אברהם שרצון הש"י היה שיסור משם לבקשת הטרף · ועוד שהכונה היתה בהליכת אברם לארץ כנען כדי שיהיה יות' מוכן אל שידבק בו השפע האלהי וזה לא יתכן עם הרעב וחסרון המזונות ולזה היה יות' טוב לו שילך משם אל המקו' אשר ימצאו שם המזונות עד שיכלה הרעב:

התועלת השני הוא ג"כ במדות · והוא התריצות לקחת עצה בדברים טרם הגעתם כשיסתכל האדם במה שאפשר שיקרה לו ותתישב לו העצה בזה האופן ויהיה כשמ' בזה מהרע שאיפשר שיקרה לו ואלו לא הסתכל בזה תחלה לא יתכן שיגיע לו טוב העצה לרוב המהירות אשר יצטרך לו בלקיחתה כי העצה השלמה לא תשלם אם לא יסתכל בה האדם במתון · הלא תראה שאברהם השלם השתדל לקחת עצה קודם שנכנס למצרים במה שאפשר שיקרה לו שם מהרע מצד יופי אשתו:

התועלת הג' הוא ג"כ במדות · והוא כשיביא ההכרח שיגיע הרע לאדם ראוי שיסתכל האדם באי זה אופן יתכן שיגיע לו יותר מעט מהרע ויבחר בו ולא יתרשל מזה מפני הרע שיקרה לו כי ראוי שיהיה נבחר הרע היותר מעט לברוח מהרע היותר רב הלא תראה שאברהם בחר לרדת לארץ מצרים לברוח מהרעב אשר בארץ כנען · ואע"פ שיהיה נכון מהמקום ההוא אל שיקרה לו מהנגות שתתנהל אשתו בזאת הארץ · והנה ראוי שתדע שלא היה בזה חטא לאברם כי שרה תעשה באונס מה שתעשה מזה ולזה לא תאסר לבעלה אפילו אחר נתינת התורה כמו שאמרו ז"ל באסתר קרקע עולם היתה ואם היה אברם בוחר שבל הרעב אשר היה אפשר שימות בו על שבל מה שאפשר שיקרה לשרה מהנגות היה זה החסידות של שטות כאמרם ז"ל בג' מסוטה (בדף כא עמוד ב) היכי דמי חסיד שוטה כגון דחזי דטבעה אתתא בנהרא ואמר לאו אורח ארעא לאסתכולה ולאיסתכולי בה:

התועלת הרביעי הוא בדעות · והוא ללמדנו אופן השגחת ה' ית' בצדיקים עד שכבר הביא נגעי' גדולים בפרעה ובביתו לשמור אשת צדיקו מהנגות ושיופי שרה אשר היה ירא אבר' שיהיה כלי להמיתו שמהו הש"ית' כלי לשמירתו שם ולהצלחת קנייניו עם שמרו אותה מהתגאל בטנוף וזמה · וכבר ילעת מה שהגיע מהתועלת במדות ובדעות מפני האמנה בהשגחה הזאת:

התועלת הה' הוא במדות·והוא שראוי שישגיח האד' בהנהגת קרוביו בהשגחתו בעצמו כי בזה ישלם לאדם העזר הראוי לו ממשפחתו ולזה תראה שאברהם הוליך עמו לוט באשר הלך ובחר לו מה שבחר בעצמו:

התועלת הששי הוא במדות · והוא התריצות לשמירת הקניינים ביותר שלם שבפנים שאפשר זה הלא תראה שאברם עם היותו מובטח מה' ית' בהצלחת קניניו השתדל שיביא עמו ממצרי' כל קניניו לא השאיר דבר והנהיג מקנהו במתון בדרך שלא יסיגם הפסד ואע"פ שכבר היה חושק לשוב אל המקום הנבחר שהיה שוכן בו מארץ כנען לא נמנע מפני זה מהלך לרגל המלאכה אשר לפניו:

התועלת השביעי הוא בדעו' · והוא להודיענו אופן נפלא מאד מההשגחה האלהית · והוא שכאשר היה האדם מושגח יקרה שיהיו קרוביו ואנשי ביתו מושגחים בעבורו כי לאהבתו אותם ילטער אם יקרם רע וישמח בטוב אשר יקרם · ולזה יקרה מהשגחת ה' יתע' שיהיו אלו האנשים מושגחים הלא תראה שלוט מפני שהיה הולך עם אברם הצליח ה' ית' קניניו והיה לו צאן ובקר ואהלים · והנה הרחבנו המאמ' בזה האופן מההשגח' בד' מספר מלחמות השם ובביאורנו לספ' איוב:

התועלת השמיני הוא במדות · והוא שראוי להרחיק המחלוקת והמריבה כפי מה שאפשר כי בזה ישלם קבוץ הבית והמדינה הלא תראה שאברה' עם היותו משתדל בכל עוז שיהיה לוט עמו להדריכו אל הטוב כפי מה שאפשר ובעבו' שיהיה לאחד מהאחר עזר הראוי לעת צורך בחר הפרד לוט מעמו להרחיק המחלוקת:

התועלת התשיעי הוא במדות · והוא להרחיק מדת הקנאה כי בה יגיע ההפסד בקבוץ המדיני מה שלא יעלם · הלא תראה שאברם לא קנא בלוט אם יהיה לו המרעה הטוב למקנהו אבל נתן לו הבחיר' והסתפק במה שיעזבהו לוט מהמרעה עם היות לאברם כח לקחת המרעה הטוב בחזקה כי כבר התגבר על ארבעה מלכי' כמו שיספר אחר זה · ועם שאברם הוא אשר הנהיגו והבלו אל המקום שהיה בו כי זה ממה שיחייב שיהיה אברם אדון בדבר זה:

התועלת העשירי הוא במדות · והוא שראוי שיהיה לאדם כח הסבל כי בו יוסרו הרבה מהנזקין הנופלין בין בני אדם והוא שכבר הגיע מסבלנות אברם שלא כעס על לוט מפני שלא הוכיח רועיו ונתן הבחיר' ללוט לבחור מהמרעה מה שירצה:

התועלת האחד עשר הוא במדות · והוא שראוי שיבחר האדם המעט עם השלום מהרבה עם המריבה כטעם אמרו טוב פת חרבה ושלוה בה מבית מלא זבחי ריב · הלא תראה שאברם בחר המעט מהמרעה למקנה ועם שלום יותר מהרבה עם המריבה:

התועלה הי"ב הוא במדות · שראוי שיסתפק האדם במה שיתכן שימלא לו ולא יבקש גדולות הלא תראה שאברהם הסתפק במרעה הנשאר למקנהו ולא היה מבקש יותר מזה לולי דבר ה' אליו שילך לבקש מנוח ייטב לו:

התועלת הי"ג הוא במדות · והוא שראוי שירחיק האדם רוב התענוג כי הוא ממה שיביא אל הבעיטה כאמרו וישמן ישורון ויבעט · הלא תראה שאנשי סדום מצד רוב התענוג שהיה להם מפני רעננות הארץ ודשנה היו רעים וחטאים ליי' מאד:

התועלת הי"ד הוא במדות · והוא שכבר הודיענו בזה הספור שראוי להתרחק מהמריבה לפי שהמריבה היא תמנע הגעת השלמות לאדם בעיון עד שכבר נמנעה הנבואה לאברם בעת המריבה עד הפרד לוט מעמו וזהו מה שלמדנו באמרו ויראה יי' אל אברם אחרי הפרד לוט מעמו:

התועלת הט"ו הוא שכבר הודיענו בזה הספור יעוד רבוי זרע אברהם עד לאין מספר וקיומו ושהם יהיו יורשים את הארץ הנבחרת · וכבר נתבאר בתורה שזה הזרע הוא זרע ישראל כי ביצחק נקרא לאברהם זרע · וכבר ביאר יצחק כאשר בירך יעקב כי לזרע יעקב תהיה ירושת הארץ:

ביאור המלות

ויהי בימי אמרפל עד אחר הדברים האלה · עמק השדים · הוא עמק היו בו שדות רבות · הוא ים המלח · ר"ל שזה העמק היה אחר זה ים המלח כי כבר ישוב היבשה ים והים יבשה לסבות רבות כמו שהתבאר בספר האותות · או יהיה המקום ההוא עמוקים ים המלח ר"ל ששם יקוו מימי הים ויעשו מהם מלח · ושלש עשרה שנה מרדו · הפשר ששלשה עשרה שנה מרדו או שבשנה השלשה עשר מרדו ואין לנו הכרע בזה · רפאים וזוזים ואימים · הם שמות מורים על גודל האנשים ההם וחוזק כמו שתרגם אונקלוס והנה ספר לנו זה להודיענו גבורת אלו האנשים והמלכים אשר נצח אברהם במתי מעט · בהררם שעיר · ר"ל בעלותם להר שעיר הפליט' הוא הנמלט מן המלחמה · חניכיו ילידי ביתו · הם האנשים אשר גדלם בביתו מעת הלידה וחנך אותם במנהגיו החשובים כטעם חנוך לנער על פי דרכו · ואפשר שיהיה הרצון בזה שכבר חנך אותם בענין המלחמה והגבורה כי כן ראוי לבית הגדול כבית אברהם שיהיו קצת בני הבית אנשי מלחמה עם שכבר היה ראוי זה ג"כ מפני היותו רחוק ממשפחתו · ויחלק עליהם לילה · ר"ל שכבר נחלק בלילה ההוא הוא ועבדיו למחנות רבות כדי שיבואו עליהם מכל הצדדים ולא ימלטו איש מהם ובחר הלילה כי בזה האופן יתכן שישלם לו הנצוח · ומלכי צדק מלך שלם · הנה היה המנהג לקרא מלך ירושלם מלכי צדק או אדוני צדק כי הכל אחד כמו שהיה המנהג לקרא מלך מצרים פרעה · ולכן תראה ביהושע שהיה שם מלך ירושלם אדני צדק · ושלם · הוא ירושלם כטעם ויהי בשלם סוכו · ואמרו ז"ל שזה המלך היה שם בן נח ונכון הוא כי כבר נמצא בדבריו מהשלמות הרבה · הרימותי ידי אל יי' · הוא שבועה כמו שזכר החכם א"ע כמו כי אשא אל שמים ידי:

ביאור דברי הספור

אמר שבימי אמרפל מלך בבל · ואריוך מלך אלסר · כדר לעומר מלך עילם · ותדעל מלך גוים · עשו מלחמה אלו המלכים הנזכרים עם ברע מלך סדום · וברשע מלך עמורה · ושנאב מלך אדמה · ושמאבר מלך צבוי' · ומלך צוער בעמק השדי' ונלחמו קודם זה עד שאלו המלכים החמשה עבדו כדר לעומר י"ב שנה וי"ג שנה מרדו ובי"ד שנה למרדם בא כדר לעומר והמלכים השלשה אשר אתו הכו הרפאים אשר בעשתרות קרנים והזוזים אשר בהם והאימים אשר בשוה קריתים והחורי אשר בעלותם מפניהם להר שעיר הכו עד איל פארן אשר הוא סמוך למדבר · ואחר כך שבו ובאו אל קדש והכו את כל שדה העמלקי וגם האמורי היושב בחצצון תמר · וכראות זה מלכי סדום ועמורה ואדמה וצבויים וצוער יצאו ממקומם וערכו אתם מלחמה בעמק השדים והנה נצחו ארבעה מלכים את החמשה עד שכבר נסו מפניהם מלך סדום ועמורה והפילו עצמם ברצונם בבארות חמר שהיו בעמק השידים להמלט מהם והנשארים נסו אל ההר והנה לקחו אלו הארבעה מלכים כל רכוש סדום ועמורה וכל אכלם ובין השבי אשר שבו לקחו לוט בן אחי אברם ואת רכושו כי הוא היה יושב בסדום ומפני זה הגיעתהו זה הנזק · והנה בא הנמלט מהמלחמה והגיד הענין לאברם העברי והוא היה שוכן באלוני ממרא והוא איש שהיה מזרע האמורי והוא אחי אשכול ואחי ענר והם היו בעלי ברית אברם ר"ל שכבר נקשרו עמו בקשר האהבה החזקה שהיו לעזר קצתם לקצת בעת הצורך · ולזה התעוררו אלו האנשי' לצאת עם אבר' למלחמ' וזה ממה שיורה על חוזק אהבתם אותו והנה כשמוע אברהם כי נשבה אחיו שם כלי המלחמה על האנשים אשר גדלו עמו בביתו והדריכם והרגילם במנהגים החשובים או בעניין המלחמה והם היו שי"ח · ורדף אחר אלו המלכים הארבעה עד דן והנה בלילה חלק מחנהו למחנות רבות כדי שיבא עליהם לילה מכל הצדדי' באופן שלא ימלט איש מהם והכה אותם ורדף אותם עד חובה אשר משמאל לדמשק והשיב כל הרכוש גם את לוט אחיו ורכושו והאנשים והעם ששבו אותם הארבעה מלכים · והנה יצא מלך סדום לקראת אברהם אל עמק שוה אחרי שובו מהכות הד' מלכים הנזכרי' ולא דבר אליו דבר עד שאכל אברהם

חזקוני

בהולד לו את יצחק כנו כמ' אברהם בן שבעים בזמן ברית בין הבתרים שהיה בשיצא מחרן פעם ראשונה ובפעם ראשון כשנאמרה לו פרשת של אחר הדברים האלה היה בן שבעים ושבעים שנה דקים לן בסדר עולם בן מ"ח שנים היה בפלגה ושתים עשרה שנה עבדו את כדר לעומר ושלש עשרה מרדו ובארבע עשרה שנה בא כדר לעומר הרי מהפלגה עד המלחמה כ"ו שנים שיש כ"ו ואלו על המ"ח שהיו לו קודם הפלגה ויעלו לשבעים וארבע הרי שמכינו דבשעת המלחמה היה אברם בן ע"ד או בן ע"ה ועל זה כאשר ואברם בן שבעים וחמש שנה בצאתו מחרן פעם שנייה מיד אחר הדברים האלה שהרג את המלכים היה דבר יי' אל אברם במחזה לאמר ונומר אלא אין מוקדם ומאוחר בתורה ונסמכה פרשת ברית בין הבתרים כאן כדי לחבר את הפרשיות שנתבשר אברהם בזרע וזהו ששנינו בסדר עולם שוב לחרן אחר ברית בין הבתרים שהיה בא"י כמו שכתוב בפרשת ברית בין הבתרים לזרעך נתתי את הארץ הזאת ובשתהא שם בחרן ה' שנים ובאותו פרק היה הוא בן ע"ה שנה ויצא לו מחרן פעם שנייה ראייה אמרת דמרי עניני ביהו כדאית' בברכות מיום שברא הקב"ה עולמו לא היה אדם שקראו להקב"ה אדון עד שבא אברהם וקראו אדון שנ' יי' אלהים במה אדע כי אירשנה ואי ס"ד קד עניינא הוא מאמר הדברים האלה עד ושרי אשת אברם אמאי לא מייתי תלמודא יי' אלהים מה תתן לי דקדי' מיניה אלא פשיטא שתי פרשיו' הן ופרשת ברית בין הבתרים מוקדמת לשלפניה ה' שנים כמו שפירשתי למעלה ועוד אם כסדר פרשיות האלו נכתבן איך יאמר אברהם במה אדע כי אירשנה אין לך מקטני אמנה שיאמר במה אדע כי אירשנה אחר שאמר לו הקב"ה אשר יצא ממעיך הוא יירשך אלא פשיטא שתי פרשיות הן והאחרונה קדמה לשלפניה כדאמרי' והפש' כי מאחר שהקב"ה א"ל הוצאתיך מאור כשדי' לתת לך את הארץ הזאת לרשתה אמר אברהם לפני הקב"ה מאחר שאין לי זרע במה אדע כי אהיה יורש מן הארץ הזאת שמא היום או למחר אמות ואיך אירשנה וי"א אחר שיטת פרש"י אברהם לא שאל לו אות עד שהבטיחו לתת לו את הארץ אלא דואג היה על הבטחה זו שכל הבטחותיו של הקב"ה על תנאי הם אם יקיימו מצותיו כמו שמצינו בדור המדבר וישבע לאמר אם יראה האנשים ונומר לכך בקש הברית מאת הקב"ה שאחרי שבועותיו בלא תנאי הן וא"ת למ"ד לא שאל לו אות אלא שאל באיזה זכות יתקיימו בה א"כ למה נענש כידוע תדע שא"י דאין זה עונש אלא כך הפי' לו בזכות הקרבנות והגלות יתקיימו בה כאן פרש"י באיזה זכות יתקיימו בה א"ל בזכות הקרבנות · קחה לי עגלה וגו' · כלומר אם יחטאו בניך הריני מגלה לך כל מיני קרבנות כפרה של כל מיני עבירה ובכך יתקיימו בה והכי אית' בב"ר אמר לו בכפרות שאני נותן לבניך: עגלה משולשת שמנ' ובריאה כמו עגלה שלישיה וכמו עגלת תלתא · ד"א בת שלש שנים דיקא לו את כל אלה רבנן אמרי אף עפירית האיפה הראה לו כאן את כל אלה וכאמר להלן והבאת את המנחה אשר יעשה מאלה · ויבתר אותם י"מ כך דרך קרבנו' לנתחם כדכתי' ונתח אותה ונומר ואת הצפור לא בתר שהרי אין בו רק שיסוע ולא יבדיל לפי שקטנים הם והנתחים קטנים יותר מדאי ואין נראין לכלום · ד"א ויבתר אותם הוצרך ליתן מן הבהמות השני פרוש מזה והשני פרוש מזה לפי שממין כל אחד מהן היה ב' · ואת הצפור לא בתר · שנים היו ויכול להניחם שלמים אחד מכאן ואחד מכאן.

ויסב

מ"ע ספורנו

העבד בהנהגת הבית והאמון שהן מיראה נבדלו הרבה מפעלו' הבן בהנהגתם שהן מאהבה: בן ביתי יורש אותי · אף על פי שתתן לי זרע בסוף כאשר אמרת לזרעך אתן את הארץ הזאת מכל מקו' ישאר הבן אחרי קטן ובלתי מוכן להנהיג אמון ויהיה בן ביתי המנהיג הוא היורש כתו שיקר' ברוב: לא יירשך זה כי אם את אשר יצא ממעיך · כי הבן יצלח בהנהגת האמון בחייך · כאמרו ויתן אברהם את כל אשר לו ליצחק וישלחם מעל יצחק בנו בעודנו חי: והאמין ביי' · בטח שיעשה מה שאמר בלי ספק אף על פי שהיה הדבר נמנע או רחוק אצל הטבע: ויחשבה לו צדקה · האל ית' חשב זה הבטחון בו לצדקה וזכות לאברהם ובזה הודיע שכשאמר אברהם אחר כן במה אדע כי אירשנה לא חטא בו מאמונתו כלל שאם היה כן לא היתה אמונתו נחשבת לצדקה כלל כאמרו ובשוב צדיק מצדקתו ועשה עול כל צדקותיו אשר עשה לא תזכרנה: אשר הוצאתיך מאור כשדים לתת לך את הארץ הזאת · כדי שתהיה בעצמך תקנה אותה בחזקה: לרשתה · כדי שהבנים יירשוה ממך בתורת ירושה שאין לה הפסק: במה אדע · כי אולי יחטאו הבנים ולא יזכו לירש: קחה לי עגלה · להיות ברית למען יהיה דברי גזר דין שיש עמו שבועה שאינו מתקרע כדבריהם ז"ל וכן באר משה רבינו באמרו לא בצדקתך כי ברשעת הגוי' יי' מורישם ולמען הקים את הדבר אשר נשבע אתה בא לרשת:

ידע

אמרי נועם

מיוזה דבר מאויה מהן תנקה שבועה על כן לא האמין לו דאילו אימר נאמן לו לא יאמין אף בכמה שבועות כן אברהם מאחר שהאמין להקב"ה בקום שבועה ממנו שלא יגרים חטא בניו לבטל ההבטח' שהובטח בשבועתו: ד"א במה אדע אמר הקב"ה את אמרת במה אדע ולא האמנת חייך כמנין במה בא"ת ב"ש ת"ק שנה אני אשכב בניך אלא שבב"ה דילג ק"ז שנה ונשאר ר"ן :

קומץ מנחה

השמימה בה"א בראתי את העול' וה"א אוסיף על שמך והרי את פרה ורבה: כה יהיה זרעך כמו צבא השמי' שהמזלות הם שנים עשר כעין מספר שבטי ישראל וכמו שהשבע כוכבי לכת הם שבע והשמש באמצע כן אברהם יצחק יעקב משה אהרן דוד שלמה ומשה באמצע ולכן אמרו פני משה כפני חמה: והאמין בה' מה שהאמין על הבנים ולא שאל אות ועל הארץ שאל אות לפי שחשב לו צדקה שהאדם העוש' צדקה יוכל לעשות מנכסיו כאוות נפשו והבני' הם ביד הקב"ה כמו שאז"ל ג' מפתחות וכו' לפיכך האמין שהקב"ה על פי הצדקה יתן לו הבני' אבל הארץ בשגם לה' הארץ ומלואה מ"מ הלא היא נתונ' ביד אר' ולמה יוציא' הקב"ה מיד הכנענים ויתנה' לו ולכן שאל אות: ואת הצפור לא בתר לדעת הז"ל שאמר לו שבזכות הקרבנות יתקיימו בארץ לכן לא בתר העוף כמו שבעולת העוף נאמר ולא יבדיל: ותרדמה נפלה על אברם שכן לא נתן שינה לעיניו בלילה שעברה דכתיב ויחלק עליהם לילה דהרי כל מקום שנאמ' אחר סמוך הוא: גר האיש שיש לו משפחה נקרא אזרח כמו באזרח רענן · שנרבק בשרשיו והגר הוא הגרגיר הנכרת מן העיף: יהיה זרעך הראוי לירש אותך ולא ישמעאל כי היורש האמתי עליו לפרוע חיובי אביו ומה שלא התפלל אברהם על זרעו כמו שעש' בסדום שירע שמכאן יזכו בניו למעלות התורה כהונה ומלכות כי אם לא ירדו מצרימה שנכנסו בכור הברזל והגרות לא היו ראויים לאותן המעלות: אל אבותיך ארם וחוה שנקברו במערת המכפלה: על העין על אם הדרך כשהיו שני דרכים יקראו עינים והתחלת הפרדת הדרכים יקרא פתח עינים: הנך הרה ולכן שובי תחת גבירתך שהרואים אותך בורחת יאמרו כי הרית לזנונים ולכן ברחת ולא

מפני

על־הפגרים וישב אתם אברם: ויהי השמש לבוא ותרדמה נפלה על־אברם והנה אימה חשכה גדלה נפלת עליו: ויאמר לאברם ידע תדע כי־גר יהיה זרעך בארץ לא להם ועבדום וענו אתם ארבע מאות שנה: וגם את־הגוי אשר יעבדו דן אנכי ואחרי־כן יצאו ברכש גדול:
טו ואתה תבוא אל־אבתיך בשלום תקבר בשיבה טובה: ודור רביעי ישובו הנה כי לא־שלם עון האמרי עד־הנה: ויהי השמש באה ועלטה היה והנה תנור עשן ולפיד אש אשר עבר בין הגזרים האלה: ביום ההוא כרת יהוה את־אברם ברית לאמר לזרעך נתתי את־הארץ הזאת מנהר מצרים עד־הנהר הגדל נהר־פרת: את־הקיני ואת־הקנזי ואת הקדמני: ואת־החתי ואת־הפרזי ואת־
כ הרפאים: ואת־האמרי ואת־הכנעני ואת־הגרגשי ואת־היבוסי:
ס
א ושרי אשת אברם לא ילדה לו ולה שפחה מצרית ושמה הגר: ותאמר שרי אל־אברם הנה־נא עצרני יהוה מלדת בא־נא אל־שפחתי אולי אבנה ממנה וישמע אברם לקול שרי: ותקח

על־פלגיא ואפרח יתהון אברם: והות שמשא למיעל ושינתא נפלת על־אברם והא אימה קבל סגי נפלת עלוהי: ואמר לאברם מידע תידע ארי־דיירין יהון בנך בארעא דלא דילהון ויפלחון בהון ויענון יתהון ארבע מאה שנין: ואף ית־עמא דיפלחון בהון דאין אנא ובתר־כן יפקון בקנינא סגי: ואת תתכניש לות־אבהתך בשלם תתקבר בסיבו טבא: ודרא רביעאה יתובון הכא ארי לא־שלים חובא דאמוראה עד־כען: והוה שמשא עלת וקבלה הוה והא תנור דתנן ובעור דאישא די עברא בין פלגיא האילין: ביומא ההוא גזר יי עם־אברם קיים למימר לבנך יהבית ית־ארעא הדא מנהרא דמצרים ועד־נהרא רבא נהרא דפרת: ית־שלמאי וית־קנזאי וית קדמונאי: וית־חיתאי וית־פריזאי וית־גבראי: וית־אימוראי וית־כנענאי וית־גרגשאי וית־יבוסאי: ושרי אתת אברם לא ילדת ליה ולה אמתא מצריתא ושמה הגר: ואמרת שרי לאברם הא־כען מנעני יי מלמילד עול־כען לות־אמתי מאים איתבני מינה וקביל אברם למימר שרי: ודברת

מ"ע ספורנו

קומץ מנחה

רלב"ג

התועלת

חזקוני

וַתִּקַּח שָׂרַי אֵשֶׁת אַבְרָם אֶת הָגָר הַמִּצְרִית שִׁפְחָתָהּ מִקֵּץ עֶשֶׂר שָׁנִים לְשֶׁבֶת אַבְרָם בְּאֶרֶץ כְּנָעַן וַתִּתֵּן אֹתָהּ לְאַבְרָם אִישָׁהּ לוֹ לְאִשָּׁה: וַיָּבֹא אֶל הָגָר וַתַּהַר וַתֵּרֶא כִּי הָרָתָה וַתֵּקַל גְּבִרְתָּהּ בְּעֵינֶיהָ:
ה וַתֹּאמֶר שָׂרַי אֶל אַבְרָם חֲמָסִי עָלֶיךָ אָנֹכִי נָתַתִּי שִׁפְחָתִי בְּחֵיקֶךָ וַתֵּרֶא כִּי הָרָתָה וָאֵקַל בְּעֵינֶיהָ יִשְׁפֹּט יְהוָה בֵּינִי וּבֵינֶיךָ: וַיֹּאמֶר אַבְרָם אֶל שָׂרַי הִנֵּה שִׁפְחָתֵךְ בְּיָדֵךְ עֲשִׂי לָהּ הַטּוֹב בְּעֵינָיִךְ וַתְּעַנֶּהָ שָׂרַי וַתִּבְרַח מִפָּנֶיהָ: וַיִּמְצָאָהּ מַלְאַךְ יְהוָה עַל עֵין הַמַּיִם בַּמִּדְבָּר עַל הָעַיִן בְּדֶרֶךְ שׁוּר: וַיֹּאמַר הָגָר שִׁפְחַת שָׂרַי אֵי מִזֶּה בָאת וְאָנָה תֵלֵכִי וַתֹּאמֶר מִפְּנֵי שָׂרַי גְּבִרְתִּי אָנֹכִי בֹּרַחַת: וַיֹּאמֶר לָהּ מַלְאַךְ יְהוָה שׁוּבִי אֶל גְּבִרְתֵּךְ וְהִתְעַנִּי תַּחַת יָדֶיהָ:
י וַיֹּאמֶר לָהּ מַלְאַךְ יְהוָה הַרְבָּה אַרְבֶּה אֶת זַרְעֵךְ וְלֹא יִסָּפֵר מֵרֹב: וַיֹּאמֶר לָהּ מַלְאַךְ יְהוָה הִנָּךְ הָרָה וְיֹלַדְתְּ בֵּן וְקָרָאת שְׁמוֹ יִשְׁמָעֵאל כִּי שָׁמַע יְהוָה אֶל עָנְיֵךְ: וְהוּא יִהְיֶה פֶּרֶא אָדָם יָדוֹ בַכֹּל וְיַד כֹּל בּוֹ וְעַל פְּנֵי כָל אֶחָיו יִשְׁכֹּן: וַתִּקְרָא שֵׁם יְהוָה הַדֹּבֵר אֵלֶיהָ אַתָּה אֵל רֳאִי כִּי אָמְרָה הֲגַם הֲלֹם רָאִיתִי אַחֲרֵי רֹאִי: עַל כֵּן קָרָא לַבְּאֵר בְּאֵר לַחַי רֹאִי הִנֵּה בֵין קָדֵשׁ וּבֵין בָּרֶד:
טו וַתֵּלֶד הָגָר לְאַבְרָם בֵּן וַיִּקְרָא אַבְרָם שֶׁם בְּנוֹ אֲשֶׁר יָלְדָה הָגָר יִשְׁמָעֵאל: וְאַבְרָם בֶּן שְׁמֹנִים שָׁנָה וְשֵׁשׁ שָׁנִים בְּלֶדֶת הָגָר אֶת יִשְׁמָעֵאל לְאַבְרָם: ס
א וַיְהִי אַבְרָם בֶּן תִּשְׁעִים שָׁנָה וְתֵשַׁע שָׁנִים וַיֵּרָא יְהוָה אֶל אַבְרָם וַיֹּאמֶר אֵלָיו אֲנִי

וּדְבַרַת שָׂרַי אִתַּת אַבְרָם יָת הָגָר מִצְרֵיתָא אַמְתַהּ מִסּוֹף עֲסַר שְׁנִין לְמִיתַּב אַבְרָם בְּאַרְעָא דִכְנָעַן וִיהַבַת יָתַהּ לְאַבְרָם בַּעְלַהּ לֵיהּ לְאִנְתּוּ: וְעָאל לְוַת הָגָר וְעַדִיאַת וַחֲזַת אֲרֵי עַדִיאַת וְקַלַּת רִבּוֹנְתַהּ בְּעֵינַהָא: וַאֲמַרַת שָׂרַי לְאַבְרָם דִּין לִי עֲלָךְ אֲנָא יְהָבִית אַמְתִי לָךְ וַחֲזַת אֲרֵי עַדִיאַת וְקַלֵּית בְּעֵינַהָא יְדִין יְיָ בֵּינִי וּבֵינָךְ: וַאֲמַר אַבְרָם לְשָׂרַי הָא אַמְתִיךְ בִּידִיךְ עֲבִידִי לַהּ כִּדְתַקִּין בְּעֵינָיְכִי וְעַנִּיתַהּ שָׂרַי וַעֲרַקַת מִן קֳדָמַהָא: וְאַשְׁכְּחַהּ מַלְאֲכָא דַייָ עַל עֵינָא דְמַיָּא בְּמַדְבְּרָא עַל עֵינָא בְּאוֹרַח חַגְרָא: וַאֲמַר הָגָר אַמְתָא דְשָׂרַי מְנָן אַתְּ אָתְיָא וּלְאָן אַתְּ אָזְלָא וַאֲמַרַת מִן קֳדָם שָׂרַי רִבּוֹנְתִי אֲנָא עָרְקַת: וַאֲמַר לַהּ מַלְאֲכָא דַייָ תּוּבִי לְוַת רִבּוֹנְתִיךְ וְאִשְׁתַּעְבַּדִי תְּחוֹת יְדַהָא: וַאֲמַר לַהּ מַלְאֲכָא דַייָ אַסְגָּאָה אַסְגֵּי יָת בְּנַיְכִי וְלָא יִתְמְנוּן מִסְּגֵי: וַאֲמַר לַהּ מַלְאֲכָא דַייָ הָא אַתְּ מְעַדְיָא וּתְלִדִין בַּר וְתִקְרַן שְׁמֵיהּ יִשְׁמָעֵאל אֲרֵי קַבִּיל יְיָ צְלוֹתִיךְ: וְהוּא יְהֵא מְרוֹד בְּאֱנָשָׁא הוּא יְהֵא צָרִיךְ לְכוֹלָא וְאַף כָּל בְּנֵי אֱנָשָׁא יְהוֹן צְרִיכִין לֵיהּ וְעַל אַפֵּי כָּל אֲחוֹהִי יִשְׁרֵי: וְצַלִּיאַת בִּשְׁמָא דַייָ דְּאִתְמַלַּל עִמַּהּ אֲמַרַת אַתְּ הוּא אֱלָהָא חָזֵי כוֹלָא אֲרֵי אֲמַרַת הָא כְּרַם הָכָא שָׁרֵיתִי חָזְיָא בָּתַר דְּאִתְגְּלִי לִי: עַל כֵּן קְרָא לְבֵירָא בֵּירָא דְמַלְאַךְ קַיָּמָא אִתַּחֲזֵי עֲלַהּ הָא בֵין רְקַם וּבֵין חַגְרָא: וִילִידַת הָגָר לְאַבְרָם בַּר וּקְרָא אַבְרָם שׁוּם בְּרֵיהּ דִּילִידַת הָגָר יִשְׁמָעֵאל: וְאַבְרָם בַּר תְּמָנַן וְשִׁית שְׁנִין כַּד יְלִידַת הָגָר יָת יִשְׁמָעֵאל לְאַבְרָם: וַהֲוָה אַבְרָם בַּר תִּשְׁעִין וְתֵשַׁע שְׁנִין וְאִתְגְּלִי יְיָ לְאַבְרָם וַאֲמַר לֵיהּ אֲנָא

אבן עזרא

מקץ עשר שנים · העתיקו קדמונינו ז"ל שלא ישהה אדם עם אשתו יותר מעשר שנים אם לא תלד וזה הפסוק הוא לדמות אסמכתא וטוב הוא: ותקל · הנה הנע"ס אשר בין האות המשרת ואות השרש תחת הדגש הנתון להבלע אות הכפל והוא מבנין נפעל: וימצאה: מלה זרה כי המשפט כמו וימצאה: אי מזה · כמו איה וכן אי הבל · וטעם מזה מקום כאילו אמר אי מזה מקום באת: בורחת · נפתח הרי"ש בעבור אות הגרון שהוא אחריו וכן בורחת כל העיר והיא כפורחת ברחת ובמזרח וכן יודעת איש בעבור אותיות הגרון שהם אח"הע וכן משפט הלשון אין זר אתנו: הנך · לנקבה כי הן מלת שנין כמו עם ומשקלו עמך: ישמעאל · בהעלם האלף להקל על הלשון: פרא אדם · חפשי בין האדם כטעם מי שלח פרא חפשי והטעם שלא ימשול בו זר ממשפחתו ויש אומ' פרא ואדם כמו שמש ירח עמד זבולה · ובעבור שהוא פרא ידו בכל ובעבור שהוא אדם ויד כל בו והנכון בעיני שיהיה בין האדם כפרא שינגח הכל בכחו ואחר כן ויד כל בו וכן מפורש בדניאל כי הוא החיה הרביעית: על פני כל אחיו · שהם בני קטורה וכן כתוב על פני כל אחיו נפל וכן בני מדינים מבני קטורה ונקראו ישמעאלים כתור' ובספ' שופטים · אל ראי · על משקל ראה עני כטעם אל מראה: הגם הלום · כמו עתה והנכון שהוא כמו פה וכן הבא עוד הלום איש והטעם הגם פה ראיתי מלאך פעם אחר שראה השם בעניי כי הוא ראי תמיד: באר לחי לאשר יהיה חי לשנ' האחרת בטעם כה לחי כי בכל שנה היו חוגגים הישמעאלי' אל הבאר הזאת גם היום יקרא באר זמזם: אל

רש"י

ותקח שרי · לקחתה בדברים אשריך שזכית לידבק בגוף קדוש כזה: מקץ עשר שנים · מועד הקבוע לאשה ששהתה עשר שנים ולא ילדה לבעלה חייב לישא אחרת: לשבת אברם וגו' · מגיד שאין ישיבת חוצה לארץ עולה לו מן המנין לפי שלא נאמר לו ואעשך לגוי גדול עד שיבא לארץ ישראל: ויבא אל הגר ותהר · מביאה ראשונה: ותקל גברתה בעיניה · אמרה שרי זו אין סתרה כגלויה מראה עצמה כאילו היא צדקת ואינה צדקת שלא זכתה להריון כל השנים הללו ואני נתעברתי מביאה ראשונ': חמסי עליך · חמס העשוי לי עליך אני מטיל העונש כשהתפללת להקב"ה מה תתן לי ואנכי הולך ערירי לא התפללת אלא עליך והיה לך להתפלל על שנינו והייתי אני נפקדת עמך · ועוד דברך אתה חומס ממני שאתה שומע בזיוני ושותק: אנכי נתתי שפחתי וגו' ובינך · כל ביניך שבמקרא חסר וזה מלא קרי ביה ובניך שהכניסה עין הרע בעיבורה של הגר והפילה עוברה הוא שהמלאך אומר להגר הנך הרה והלא כבר הרת' והוא מבשר לה שתהר אלא מלמד שהפילה הריון הראשון: ותענה שרי · היתה משעבדת בה בקושי: אי מזה באת · מהיכן באת יודע היה אלא ליתן לה פתח ליכנס עמה בדברי' ולשון אי מזה איה המקו' שתאמר עליו מזה אני באה: ויאמ' לה מלאך וגו' · על כל אמיר' הי' שלוח לה מלאך אחר לכך נאמר מלאך בכל אמירה ואמירה: הנך הרה · כשתשובי תהרי כמו הנך הרה לאשת מנוח: ויולדת בן · כמו ויולדת ודומה לו יושבת בלבנון מקוננת בארזים: וקראת שמו · צווי הוא כמו שאומ' לזכר וקרא את שמו יצחק: פרא אדם · אוהב מדברו' לצוד חיות כמו שכתוב וישב במדבר ויהי רובה קשת: ידו בכל · לסטי': ויד כל בו · הכל שונאין אותו ומתגרי' בו: ועל פני כל אחיו ישכון · שיהא זרעו גדול: אתה אל ראי · נקוד חטף קמץ מפני שהו' שם דבר אלוה הראי' שרוא' בעלבונו' של עלובי'. כי אמר' הגם הלם · לשון תימה וכי סבורה הייתי שאף הלום במדברות ראיתי שלוחו של מקו' אחרי רואי אות' בביתו של אברהם ששם הייתי רגילה לראות מלאכי' ותדע שהית' רגילה לראות' שהרי מנוח ראה את המלאך פעם אחת ואמר מות נמות וזו ראתה ארבע' זה אחר זה ולא חרדה: באר לחי ראי · כתרגומו דמלאך קיימא איתחזי עלה: ויקרא אברם שם וגו' · אע"פ שלא שמע אברם דברי המלאך שאמ' וקראת שמו ישמעאל שרתה רוח הקדש עליו וקראו ישמעאל: ואברם בן שמני' וגו' · לשבחו של ישמעאל נכתב להודיע שהי' בן י"ג שנה כשנמול ולא עכב: אני

חזקוני

אמרי נועם

מ"ע ספורנו

רלב"ג

אני אל שדי החתהלך לפני והיה תמים: ואתנה בריתי ביני ובינך וארבה אותך במאד מאד: ויפל אברם על פניו וידבר אתו אלהים לאמר: אני הנה בריתי אתך והיית לאב המון גוים:

ה ולא יקרא עוד את שמך אברם והיה שמך אברהם כי אב המון גוים נתתיך: והפרתי אתך במאד מאד ונתתיך לגוים ומלכים ממך יצאו: והקמתי את בריתי ביני ובינך ובין זרעך אחריך לדרתם לברית עולם להיות לך לאלהים ולזרעך אחריך: ונתתי לך ולזרעך אחריך את ארץ מגריך את כל ארץ כנען לאחזת עולם והייתי להם לאלהים: ויאמר אלהים אל אברהם ואתה את בריתי תשמר אתה וזרעך אחריך לדרתם: זאת בריתי אשר תשמרו ביני וביניכם ובין זרעך אחריך המול לכם כל זכר: ונמלתם את בשר ערלתכם והיה לאות ברית ביני וביניכם: ובן שמנת ימים ימול לכם כל זכר לדרתיכם יליד בית ומקנת כסף מכל בן נכר אשר לא מזרעך הוא: המול ימול יליד ביתך ומקנת כספך והיתה בריתי בבשרכם לברית עולם: וערל זכר אשר לא ימול את בשר ערלתו ונכרתה הנפש ההוא מעמיה את בריתי הפר: ס

טו ויאמר אלהים אל אברהם שרי אשתך לא תקרא את שמה שרי כי שרה שמה: וברכתי אתה וגם נתתי ממנה לך בן וברכתיה והיתה לגוים מלכי עמים ממנה יהיו: ויפל

אנא אל שדי פלח קדמי והוי שלים: ואתן קיימי בין מימרי ובינך ואסגי יתך לחדא לחדא: ונפל אברם על אפוהי ומליל עמיה יי׳ למימר: אנא הא גזר קיימי עמך ותהי לאב סגי עממין: ולא יתקרי עוד ית שמך אברם ויהי שמך אברהם ארי לאב סגי עממין יהבתך: ואפיש יתך לחדא לחדא ואתנינך לכינשין ומלכין דשלטין בעממיא מינך יפקון: ואקים ית קיימי בין מימרי ובינך ובין בנך בתרך לדריהון לקיים עלם למהוי לך לאלהא ולבנך בתרך: ואתן לך ולבנך בתרך ית ארע תותבותך ית כל ארעא דכנען לאחסנת עלם ואהוי להון לאלהא: ואמר יי׳ לאברהם ואת ית קיימי תטר את ובנך בתרך לדריהון: דין קיימי די תטרון בין מימרי וביניכון ובין בנך בתרך למגזר לכון כל דכורא: ותגזרון ית בסרא דעורלתכון ויהי לאת קיים בין מימרי וביניכון: ובר תמניא יומין יגזר לכון כל דכורא לדריכון יליד ביתא וזבין כספא מכל בר עממין דלא מבנך הוא: מגזר יגזר יליד ביתך וזבין כספך ותהי קיימי בבסריכון לקיים עלם: וערל דכורא דלא יגזר ית בסרא דעורלתיה וישתיצי אנשא ההוא מעמיה ית קיימי אשני: ואמר יי׳ לאברהם שרי אתתך לא תקרי ית שמה שרי ארי שרה שמה: ואברך יתה ואף אתן מינה לך בר ואברכינה ותהי לכינשין מלכין דשליטין בעממיא מינה יהון: ונפל

ואתנה כל אורי׳ ונביאי׳ ואתנה בשבא במ״א ואתנה קמ׳ · ואתנה את הלוים · וכל כתו׳ דכו׳ ואתנה קמ׳ במ״א ואתנה בשבא · שאל ממני ואתנה גוים: אותך י״ז מלאים בתו׳ בלשון זכר וסי׳ כו׳ במסר׳ רבת׳: ולא יקרא ב׳ דס׳ וסי׳ את שמך אברם · ולא יקרא למקום הזה: יצאו ד׳ וסי׳ ומלכי׳ ממך יצאו · ומלכים מחלציך · מהרסיך ומחרביך · והנשיא בתוכם · וחד מבית שכם ויצאו: ויאמר אלהים כ״ה וסי׳ כו׳ במס׳ רבת׳: ואתה ו׳ פסו׳ ואתה אתה וסי׳ ואתה את בריתי תשמור · ואוזה תשמע השמים · ואתה פשחור · ואתה בן אדם אל תירא · ואתה קח לך חטין · ואתה תשמע מן השמים · דד״ה: הפר ב׳ באו׳ פתח חד בס״פ וחד באתנחתא וסי׳ את בריתי הפר · כי דבר יי׳ בזה: אשתך ז׳ וסי׳ ויקרא פרעה לאברם · למה אמרת אחתי · שרי אשתך לא תקרא · אבל שרה אשתך · ויקרא אבימלך ליצחק · וכמו השחר עלה · אשתך בעיר תזנה · וחד אשתך כגפן פוריה:

רשי

אני אל שדי · אני הוא שיש די באלהותי לכל בריה לפיכך התהלך לפני ואהיה לך לאלוה ולפטרון וכן כל מקום שהוא במקרא פירושו די שלו לפי הענין: התהלך לפני · כתרגומו פלח קדמי הדבק בעבודתי: והיה תמים · אף זה ציווי אחר ציווי היה שלם בכל נסיונותי · ולפי מדרשו התהלך לפני במצות מילה ובדבר הזה תהיה תמים שכל זמן שהערלה בך אתה בעל מום לפני · דבר אחר והיה תמים עכשיו אתה חסר ה׳ איברים ב׳ עינים ב׳ אזנים וראש הגויה שאוסיף לך אות על שמך ויהיו מנין אותיותך רמ״ח כמנין אבריך: ואתנה בריתי · ברית של אהבה וברית הארץ להורישה לך על ידי מצו׳ זו: ויפול אברם על פניו · ממורא השכינה שעד שלא מל לא היה בו כח לעמוד ורוח הקדש נצבת עליו וזהו שנאמר בבלעם נופל וגלוי עינים בברייתא דרבי אליעזר מצאתי כן: כי אב המון גוים · לשון נוטריקון של שמו ורי״ש שהיתה בו בתחלה שלא היה אב אלא לארם שהוא מקומו ועכשיו לא זזה ממקומה שאף יו״ד של שרי נתרעמ׳ על השכינה עד שהוסיפ׳ ליהושע שנאמר ויקרא משה להושע בן נון יהושע: ונתתיך לגוים · ישראל ואדום שהרי ישמעאל בבר היה לו ולא היה מבשרו עליו: והקימותי את בריתי · ומה היא הברית להיות לך לאלהים לאחוזת עולם ושם אהיה לכם לאלהים אבל הדר בחוצ׳ לארץ כמו שאינו אלוהו: ואתה · וי״ו זו מוסף על ענין ראשון · אני הנה בריתי אתך · ואת׳ הוי זהיר לשמרו ומה היא שמירתו זאת בריתי אשר תשמרו המול לכם וגומר: ביני וביניכם · אותם של עכשיו: ובין זרעך · העתידין להולד אחריך: המול · כמו להמול כמו שאתה אומר עשות כמו לעשו׳: ונמלתם · כמו ומלתם והנו״ן בו יתירה ליסוד הנופל בו לפרקים כנו״ן של נושך ונו״ן של נושא ונמלתם כמו ונשאתם אבל ימול לשון יפעל כמו יעש׳ יאכל: יליד בית · שילדתו השפח׳ בבית: מקנת כסף · שקנאו משנולד: המול ימול יליד ביתך · כאן כפל עליו ולא אמר לשמנה ימים ללמדך שיש יליד בית נמול לאח׳ שמנה ימי׳ כמו שמפורש במס׳ שבת: וערל זכר · כאן למד שהמילה באותו מקום שהוא מבדיל בין זכר לנקב׳: אשר לא ימול · משיגיע לכלל עונשין ונכרתה אבל אביו אין ענוש עליו כרת אבל עובר בעשה: ונכרתה הנפש · הולך ערירי ומת קודם זמנו: לא תקרא את שמה שרי · דמשמע שרי לי ולא לאחרים כי שרה סתם שמה שתהא שרה על כל: וברכתי אותה · ומה היא הברכה שחזרה נערותה שנאמר היתה לי עדנה: וברכתיה · בהנקת שדים כשנצרכה לכך ביום משת׳ יצחק שהיו מרננין עליהם שהביאו אסופי מן השוק ואומרי׳ בננו הוא והביאה כל אחת בנה עמה ומיניקתה לא הביאה והיא היניקה את כלם הוא שנאמר היניקה בנים שרה בראשית רבה רמוז במקלת: ויפל

אבן עזרא

אל שדי · שם התאר וטעמו תקיף וכן כקול שדי והיה שדי בצריך כי טעמו כטעם ופית על עפר בצר ושדי על משקל לבי דוי ורבים פירשוהו מגזרת שודד שהוא מנצח ומתגבר וטעם להזכיר השם הזה בפרש׳ הזאת ציראה אברה׳ וימול והנכון כי השם הנכבד והנורא נקרא כנגדו וזה שם התאר כנגד המעשה כי העולם עומד על אלה שני השמות והמבין סוד השם יאמין: והיה תמים · שלא תשאל למה המילה: אברהם · עם תוספת הרי״ש אביר המון גוים ולא בא השם לחסר משמו אות כי אם להוסיף: ושרה שם תאר כלל לא כשרי וברוך השם אשר לו נתכנו עלילות שהקדי׳ ולזה אברהם להמול קוד׳ שתהר שרה להיות זרעו קדוש · ומלת המול לכם כמו להמול והוא שם הפועל מהפעלים השניי הנראי׳ כמו וימול את בשר ערלתם ומשקלו להכון: ונמלתם · כמו ושמרתם והנו״ן שרש וכן לא ידון רוחי · שם כדנה: ימול לכם · אבני נפעל וכן המול ימול ומה טעם לאמר המול ימול יליד ביתך פעם שנית וכן הפירוש ובן שמונת ימים ימול לכם כל זכר כל מי שהוא לכם מזרעכם גם כן יליד בית או מקנת כסף ואתה אברהם המול ימול יליד ביתך ומקנת כספך היום ואם הם גדולים: וערל זכר אשר לא ימול · פי׳ ימול יפעול כמו כי ידור נדר והוא מן ונמלתם את בשר ערלת׳ וטעמו אם היה בר מצוה ולא ימול את בשר ערלתו יש עליו כרת כי מצות הנער הקטן על האב ואם אביו לא מלהו ימול עצמו בהיותו ברשותו וכרת בידי שמים והטועים יחשבו כי אם מת הנע׳ ולא נמול אין לו חלק לעול׳ הבא ואין פירוש הנפש כרצונ׳ כי נפש כמו איש וטעמו גוף שיש לו נפש וכן נפש כי תחטא וי״א כי כרת המת קודם נ״ב שנה וי״א כי כרת שיכר׳ שמו במות זרעו על כן אמר הכתוב מעמיה כי מי שיש לו בני׳ כאילו הוא חי ושמו לא נכרת: וגם נתתי · כמו נתתי כסף השדה והנה שניהם על לשון עבר במקום עתיד: הלבן

חזקוני

התהלך לפני · לקיים מצות מילה · והיה תמים · שלא תהיה בך כמחוסר אבר · ויפול אברם על פניו · השתחוה על משמע הבשורה · ולא יקרא עוד שמך אברם · יקורא לאברהם אברם עובר בעשה לפי שנתנו׳ עמו בניות ואין לפרך מאשר נקרת באבר׳ דהשם קרא הוא דמסדר שנקיה דאברה׳ מאי דהוה מעיקר׳ ופירש אשר נקרא בהיות שמו אברם ושמת שמו אברהם אבל יעקב שוד וקראו ישק׳ לפי ששמו נתלוה עמו ביהדות וע״י שבני אדם קרא שמות שנים אלו נשתנו שמותיה׳ אבל יצחק שהקב״ה קרא לו שם כדכתיב וקראת את שמו יצחק שמו לא נשתנה: והיה שמך אברהם מנהג היא לשנות שם לאדם כשהוא עולה לגדולה וכן נבי שרה ביעק׳ ביוסף ביהושע בחנניה מישאל ועזריה אברהם אביר המון גוים · ונמלתם · להביא מי שלא מלוהו בקטנותו שימול עצמו · והיה לאות ברית בדבר זה יהיו נכרים עבדי: המול ימול · מילה ופריעה · שרי כי שרה שמה · א״ר יהושע בן קרחה י״ד שנטל הקב״ה מעשרי נחלק לשנים חציו לאברהם

[illegible]

בעל הטורים

שני פעמים אב המון בפרשה והוא עולה בחשבון יצחק · וכן ארבה בגימטריא יצחק · הפר שנים במסורה הכא את בריתי · ואידך ואת מצוה׳ הפר שלורש אותו במדרש על המושך ערלתו · כמו הפר דהכא נכרת מילה · אף מצותי הפר בברית מילה · ואת בריתי אקים את יצחק:

אמרי נועם

אני אל שדי פרה ורבה שי״ן דלית יו״ד הכולם בגימטריא ת״ק וכן פרו ורבו לומ׳ שאותו שם תמונה על פריה ורביה וכן חייב בפריה ורביה עד שיהיה לו זכר ונקבה שהוא ת״ק איברים רמ״ח של זכר ורנ״ב של נקבה כדאמרינן בבכורות שד אברים יש לאשה יותר מלאים הרי ת״ק אברים לזכר ולנקבה:

מ״ע ספורנו

אני אל שדי · אני הוא שיש די במציאותי לפעולה המיוחדת לי והיא הבריאה שלא יפול בה נושא מתפעל ולכן לא יצטרך הבורא בפעלו שיהיה זולתו שום כמצא במציאות והפך זה יקרה לכל כמצא זולת הבורא כי אמנם לא יפעל שום פועל זולתו אם

[illegible]

רל״בג

אחר הדברים האלה וגומר עד ושדי אשת אל תירא אברם · אולי ירא אברם

[illegible]

ביאור המלות ·

[illegible]

אבן עזרא

הלבן מאה שנה יולד · תמה בעבור היות זרע הזקן קר על כן לא יוליד והתימה הגדול איך תלד אשה שנפסק דמה והבן מהדם יבנה ויכון וכאשר תסתכל תראה כי דבר שרה נפלא מדבר אברהם כי הנה מצאנו אבות שכל אחד הוליד בן והוא גדול יותר מתשעי' שנה וחיי הדורות בימי אברהם ארוכי' מחיי דור ודור וכאשר נסתלק המלאך מיד מל בנו וכל ילידי ביתו ומקנ' כספו: בעצם היום הזה · ולא אחר לעשות הדבר והנה היו שמנה עשר ושלש מאות ילידי ביתו חוץ ממקנת כספו ואחר כן נימול אברהם גם ביום בעצמו וישמעאל בנו וילידי ביתו ומקנת כספו כלם נמולו אתו ברצונם הטעם שלא הכריחם רק מהרו כלם לעשות ולמלאת רצון השם: נמולו אתו · משנין נפעל מן נמל וכן ונשלוח ספרים:

ספר בראשית יח

רשי

ויפול אברה' על פניו ויצחק · זה תרגם אנקלוס לשון שמחה וחדי ושל שרה לשון מחוך למדת שאברהם האמין ושמח ושרה לא האמינה ולגלגה וזהו שהקפיד הק"בה על שרה ולא הקפיד על אברה' : הלבן יש תמיהות שהן קיימות כמו הנגלה נגליתי. הרואה את' אף זו היא קיימ' וכך אמ' בלבו הנעש' חסד זה לאח' מה שהקב"ה עושה לי ואם שרה הבת תשעים שנה היתה כדאי לילד · ואף על פי שדורות הראשונים היו מולידין בני חמש מאות שנה · בימי אברה' נתמעטו השנים כבר ובא תשות כח לעולם · וצא ולמד מעשרה דורות שמנח ועד אברהם שמהרו תולדותיהן בני שלשים ובני ע' :לו ישמעאל יחיה · הלואי שיחיה ישמעאל איני כדאי לקבל מתן שכר כזה : יחיה לפניך · יחיה ביראתך כמו התהלך לפני פלא קדמי: אבל · לשון אמתת דברי' וכן אבל אשמי' אנחנו אבל בן אין לה : וקראת שמו יצחק על שם הצחוק ועל שם הי' נסיונות וצ' שנה של שרה וח' ימים שנמול וק' שנה של אברהם : ואת בריתי · ברית המילה תהא מסורה לזרעו : שנים עשר נשיאים · כעננים יכלו כמו נשיאים ורוח : מעל אברהם · לשון נקיה הו' כלפי שכינ' ולמדנו שהצדיקי' מרכבתו כל מקום :בעצם היום·בו ביו' שנצטוה ביום ולא בלילה לא נתירא לא מן הגוים ולא מן הליצנים ושלא יהיו אויביו ובני דורו אומרים אילו ראינוהו לא הנחנוהו למול ולקיי' מצותו של מקו' :וימל·לשון ויפעל:בהמולו · בהפעלו כמו בהבראם : בהמולו את בשר ערלתו · באברהם לא נאמר את לפי שלא היה חסר אלא חתוך בשר שכבר נתמעך על ידי תשמיש אבל ישמעאל שהיה ילד הוזקק לחתוך ערלה ולפרוע המילה לכך נאמר בו את ברא' רבה: בעצם היום הזה · שמלאו לאברה' צ"ט שנה ולישמעאל י"ג שנים נמול אברהם וישמעאל בנו :

ויצחק חד מן י"ב פת באתנחת' דספרא ·

ונפל אברהם על אפוהי וחדי ואמר בלביה הלבר מאה שנין יהי ולד ואם שרה הבת תשעין שנין תליד : ואמר אברהם קדם יי לוי ישמעאל יתקיים קדמך : ואמר יי בקושטא שרה אתתך תליד לך בר ותקרי ית שמיה יצחק ואקים ית קימי עמיה לקיים עלם לבנוהי בתרוהי : ועל ישמעאל קבילית צלותך הא ברכית יתיה ואפיש יתיה ואסגי יתיה לחדא לחדא תרין עסר רברבין יוליד ואתניניה לעם סגי : וית קיימי אקים עם יצחק דתליד לך שרה לזמנא הדין בשתא אוחרנתא : ושיצי למללא עמיה ואסתלק יקרא דיי מעלוהי דאברהם : ודבר אברהם ית ישמעאל בריה וית כל ילידי ביתיה וית כל זביני כספיה כל דכורא באנשי בית אברהם וגזר ית בסרא דעורלתהון בכרן יומא הדין כמא די מליל עמיה יי : ואברהם בר תשעין ותשע שנין כד גזר בסרא דעורלתיה : וישמעאל בריה בר תלת עסרי שנין כד גזר ית בסרא דעורלתיה : בכרן יומא הדין גזר אברהם וישמעאל בריה : וכל אנשי ביתיה ילידי ביתא וזביני כספא מן בני עממיא גזרו עמיה :

ויפל אברהם על פניו ויצחק ויאמר בלבו הלבן מאה שנה יולד ואם שרה הבת תשעים שנה תלד : ויאמר אברהם אל האלהים לו ישמעאל יחיה לפניך : ויאמר אלהים אבל שרה אשתך ילדת לך בן וקראת את שמו יצחק והקמתי את בריתי אתו לברית עולם לזרעו אחריו :
כ ולישמעאל שמעתיך הנה ברכתי אתו והפריתי אתו והרביתי אתו במאד מאד שנים עשר נשיאם יוליד ונתתיו לגוי גדול : ואת בריתי אקים את יצחק אשר תלד לך שרה למועד הזה בשנה האחרת : ויכל לדבר אתו ויעל אלהים מעל אברהם : ויקח אברהם את ישמעאל בנו ואת כל ילידי ביתו ואת כל מקנת כספו כל זכר באנשי בית אברהם וימל את בשר ערלתם בעצם היום הזה כאשר דבר אתו אלהים : ואברהם בן תשעים ותשע שנה בהמלו בשר ערלתו :
כה וישמעאל בנו בן שלש עשרה שנה בהמלו את בשר ערלתו : בעצם היום הזה נמול אברהם וישמעאל בנו : וכל אנשי ביתו יליד בית ומקנת כסף מאת בן נכר נמלו אתו :

קכ"ו · גמל"ו · סימן · מבנד"יב · סימן

פרשה וירא

יח א וירא אליו יהוה באלני ממרא והוא ישב פתח האהל כחם היום : וישא עיניו וירא והנה ·

פרשה ואתגלי

ואתגלי ליה יי במישרי ממרא והוא יתיב בתרע משכנא כמיחם יומא : וזקף עינוהי וחזא והא

ויאמר בלבו אמירה בלבו י' וסי' ויאמר יי' אל לבו · אברהם · עשו · ירבעם · נבל · המן · אמר בלבו בל אמוט · ויאמר דוד אל לבו · אמר בלבו שכח אל · אמר בלבו לא תדרוש · הלבן ז' בליש' בניגון ופתחין וסי' כו' במסר' רבת' : לו כ"ב וסי' כו' במסר' רבת' : וסי' בלשון ארמי · ישמעאל · מיתא · לבן · שטימא · יסופון בארעא ובמדברא · בלעם · חכימא יהושע · קטליה אתתיה · בזוגיה · אתקיל אבשלום · בזכותיה · לא שלטא ביה · חיתא בישתא : גברא · דשמע · לא מתעבסא · נפשיה · ומנהון ג' ולו וסי' ולו גוענו בגוע · ויאמר יהושע אהא יי' אלהים · ויאמר האיש אל יואב : יחיה י"ח יחידאין וס' כו' במסרא רבתא : והפרתי ג' ב' מלאים וא' חסר וסי' והפרתי אתך במאד מאד · ולישמעאל שמעתיך · ופניתי אליכם · קדמאה חסר : במאד מאד ו' וסי' וארבה אתך במאד · והפרתי אתך במאד · ולישמעאל שמעתיך · ובני ישראל פרו · עון בית ישראל ויהודה גדול · ותיפי במאד : נשיאם · כל אוריי' נשאים כתיב ב"מ נשיאם וסי' ולישמעאל שמעתיך · שנים עשר נשיאם לאמתם · ויקריבו הנשיאם · תני' דפסוק ותעמדנה לפני משה · וחד חסר דחסר והנשיאם הביאו · וחד מלא דמלא ונועדו אליך הנשיאים · וכל נביאי' וכתובים נשיאים כתי' ב"מ נשיאם וסי' ועשרה נשיאים עמו · ויעל נשיאים מקצה · ויעלה נשיאים : מעלה נשיאים ; ויעל אלהים · עליית אלהים ג' וסי' מעל אברהם ; ויעל מעליו אלהים · עלה אלהים בתרועה : בשר ערלתו ב' חס' את וסי' ואברהם בן תשעים · וביום השמיני ימול : בית ד' קמצים בליש' וסי' יליד בית ומקנת : אנשי בית ויליד בית · ויעש לבית חלוני · ליסד את הבית : כחם ד' וחס' וסי' כחם היום · ויבאו כחם היום אל בית איש בשת · תהיה לכם תשועה כחם השמש · כחם צח עלי אור · וחד כחם קציר ב' בפסוק · וישא עיניו ה' חסרי' את וסי' וישא עיניו וירא והנה גמלי' באי' · וירא את בנימן · וירא את עשו · והנה איש עומד לנגדו · וישרא את עיניו · וירא ג' אברהם ב' בו' לוט :

רש"י

וירא אליו · לבקר את החולה אמר ר' חמא ב"ר חנינא יום שלישי למילתו היה ובא הקדוש ברוך הוא ושאל בו : באלוני ממרא · הוא שנתן לו עצה על המילה לפיכך נגלה עליו בחלקו: ויושב·ישב כתי' בקש לעמוד אמר לו הקדוש ברוך הוא שב ואתה סימן לבניך שעתיד אני להתיצב בעדת הדייני' והן יושבי' : פתח האהל · לראות אם יש עובר ושב ויכנים בביתו: כחם היו' הוצי' הק"בה חמה מנרתקה שלא להטריחו באורחי' ולפי שראהו מצטער שלא היו אורחי' באים הביא המלאכים עליו בדמות אנשים : והנה

וישא ה' חסרים את

רלב"ג

הנה לאברהם לאשה ומה שאמר בעל סדר עולם שאמר ואת הנבואה שב אברהם לחרן ועמד שם ה' שנים כדי לכוון השמנון הנזכר בפרשת וארא הג'

פרשת וירא אליו

קצת מפרשים אמרו שהשם נראה אליו במראות נבואה ואחר כן נשא עיניו וראה ג' מלאכים האחד בא לבשר שרה והשנים הלכו לסדום האחד להשחית והשני להציל את לוט ופי' ויאכלו כי כאכל הלחם כטעם אשר תאכל האש : ופי'

חזקוני

לאברהם ופניו לשרה: ויאמר בלבו ברשעים נאמר בלבו ויאמר עשו בלבו ויאמר המן בלבו ובצדיקים נאמר על לבו ויאמר דכיאל על לבו ויאמר דוד את

בעל הטורים

אקיה מפריקו' אחר קרוש ידיד תכמן :

חסלת פרשת לך לך

וירא אליו

סמך נמולו אצל וירא אלמד שנראה לו בשביל המולה לבקרו · דבר אחר נמולו אתו · וסמיך ליה והוא יושב פתח האהל כחם היום · וזה בוא שאמרו חז"ל שאברהם יושב על פתח גיהנם ואינו מניח למי שנימול ליכנס שם חוץ ממי שבא על הגויה שנמשכ' ערלתו ואינו מכירו' כחם · ד' נמקרא · פתח האהל כחם היום · כחם השמש · כחם צח עלי אור · ויבאו אל בית איש בושת כחם היום · שאברהם היה יושב פתח האהל ואינו מניח למי שנימול ליכנס כחם היום אלא כחום צח עלי אור · דהיינו בגן עדן כדכתיב והיה לך יי' לאור עולם · אבל איש בושת פירוש שבא על הגויה שאין לך בושת גדול ממי שבא על הגויה · כחום השמש יכנס לגיהנם דכתיב הנה יום בא בוער כתנור · כחום היום בגימטריא זהו בגיהנם · ונגית' בם מילה : ו רא אליו יי' · סופי תיבות אוה · תלמד שאוה לשכון באהלו של אברהם · יושב בפתח האהל · בגימ' להכניס את האורחי' · ו רא אליו · בגימטריא זה בכבוד מילה נגלה אליו · וירא אליו יי' באלני בגימ' לבקר החולה ·

אמרי נועם

וירא אליו

פיר"שי שהלך לבקר את

מ"ע ספורנו

וירא אליו

קומץ מנחה

וירא

באלוני

שנה זה נאות מאד בזה הענין· ואפשר ג"כ שיהיה מנין ת"ל מעת הגעת הנבואה הזאת לאברם שהוא לפי הנראה בלתי פחות מע"ה שנה קודם הולד יעקב· וזה שאחר זה נתנה שרה שפחתה לאברם והיה אז לאברם שמונה וחמש שנים. והנה מיהר הש"י את הקץ לפי זאת ההנחה כמו ת"ה שנים· ובעבור חטא המרגלים נתאחרו במדבר מ' שנה וכשארו ה' שנים שנכנסו לארץ קדם הקץ וזה נאות מאד כמו שנבאר בג"ה במה שיבאר"ל שלא הגיע עדיין קץ כניסתם לארץ אחרי מות משה· ולזה היו צריכים שיהיו באופן מהשלמות שתדבק בהם ההשגחה האלהית בדרך שינצחו מקומות ההם· ודור רביעי ישובו הנה· ר"ל מהזרע אשר יגלה בארץ לא לו וכן היה כי קהת היה גר ודור רביעי לו היה זרע אהרן שסב לארץ כנען כמו שביאר א"בן עזרא· ולולא חטא המרגלים היה ה' ית' ממהר את הקץ באופן שישובו שם דור שלישי שהוא משה ואהרן· עון האמורי· ר"ל עונש האמורי בדרך שירשו זרע אברהם ארצו· עלטה· חשך· והנה תנור עשן ולפיד אש· הוא משל לעבור כבוד ה' בין הבתרים לכרות ברית עם אברם:

באור דברי הספור

אמר שאחר הדברי' האלה היה דבר יי' אל אברם במראה הנבואה ואמר אליו אל תירא אברם שיקדך עון במה שהטבת לאנשי סדום ועמורה עם היות' רעים וחטאים כי אנכי מגן לך לשמרך מכל רע· ולא די שלא יגיעך עונש במה שעשית מזה אבל יהיה שכרך ממני הרבה מאד בשאעשיר אותך עושר גדול תחת מה שנתת למלך סדום לכבודי כדי שלא יאמר שהוא העשיר אותך· וכבר יורה שזה השכר הוא בקניינים כי כבר אמר אברם אל יי' על זה המאמר והנה בן ביתי יורש אותי· ועוד שאין ראוי שיבטיחהו הש"י על שכר עולם הבא כי השכר ההוא הוא מחוייב שיגיע למי שראוי לו וימנע מהבלתי ראוי לו וענה אבר' לש"ית מה תתן לי מהקניני' והנני הולך ערירי בלא בנים והממונה על ביתי הוא אליעזר שהוא מן דמשק והוא מן זרע כנען המקולל· ומפני זה לא יתכן שתגיע לי זאת הברכה בקניני' כי לא יהיה לי תועלת בה והלוקח תועלת בה הוא אליעזר שאינו ראוי לברכה· ובהיות הענין כן הנה לא יתכן שתיטב לי זאת ההטבה אשר יעדת אותי בה· ואמר עוד אברם אם היה שתטיב לי זאת ההטבה מה בלע לי בה והנה בן ביתי יורש אותי כי לא נתת לי זרע· והנה דבר יי' אליו לאמר שכבר יתן לו זרע שירשנו והוציא אותו החוצה במראה הנבואה להביט בשמי'· ואמר אליו שכמו שלא יוכל לספור הכוכבים לרבוים כן זרעו יהיה באופן מהרבוי שלא יספרו מרוב והנה מספר הכוכבים לא היה נודע בימי אברהם· ולזה הראהו המדמה בעת הנבואה ענין רבוי הכוכבים למשל רבוי המופלג אשר ייעד אותו הש"י ית' שיהיה בזרעו· וכזה תמצא שראה יחזקאל בעת הנבואה שיהיה לגלגלי' קולות מצד שהיה מאמין מזה הענין כמו שזכר הרב המורה כי לא יחוייב שיהיו אצל הנביא כל הדעות האמתיות בענין סודות המציאות· והנה האמין אברם בשם יי' במה שהבטיחו מרבוי הזרע וחשב זאת ההטבה לשם יתברך לצדקה ולמשפט כי הוא היה ראוי שיגיע בו השם ית' בזה האופן להיותו דבק בו· ואחר זה אמר אליו השם יתברך שהוא הוציאו מאור כשדים לתת לו ארץ כנען שיירשה זרעו ולפי שזה הייעוד לא יתקיים אם לא היה זרעו ראוי שישגיח בו השם יתעלה בזה האופן מההשגחה רצוני לומ' שיכלה הכנעני' מפניהם ויתן להם ארצם ירושה· שאל אברם בזה הייעוד אות· וכבר יתבאר לך שלא יתקיים זה הייעוד לזרע אברם אם לא יהיו ראויים שתדבק בהם ההשגחה האלהית ממה שאמר באברם כי ידעתיו למען אשר יצוה את בניו ואת ביתו וסוף המאמר למען הביא יי' על אברהם את אשר דבר עליו· הנה כבר העירנו בזה שהשם ית' יביא על אברהם את אשר דבר עליו באמצעות הפעולות הטובות אשר יעשם זרעו ולזה שאל אברהם אות מהש"י על ירושת הארץ ואמר ה' שהו' כורת עמו ברית שיקים לו זה הייעוד ולזה· לזהו במראה הנבואה שיקח עגלה ועז ואיל כל אחד מהם בני שלש שנים ותור וגוזל ולקח לו אברם את כל אלה ונתן כל אחת מהם זולת העוף לשני חצאים ונתן כל אחד מהחלקי' נכח חבירו והעוף לא בתר אבל שם התור בפאה האחת והגוזל בפאה השנית כמו שסדרה התור' בדמיון זה בעולת בהמה שיהיו מנתחי' אותה לנתחיה ולא יעשו כן בעולת העוף ונדמה לאברם במראה הנבואה שכבר ירד העוף הדורס על הבתרים ההם לאכלם להשחית הברית אשר היה כורת עם השם והפריח אותם אברם מעל הבתרי' והנה בעת שהגיעה זאת הנבוא' לאברם היה השמש קרוב לשקוע וכשתקע אברם בשינה וידוע· מזה שזה הענין היה ביום שהיה אחר הלילה שנלחם בה אבר' עם המלכי' ההם· וזה כי הבקר אחר הלילה ההיא אכל עם מלכי צדק והשיב אחר זה למלך סדום כל השלל והשבי ואחר זה הוכרח אבר' לישן בערב מפני שלא ישן בלילה הקודם· ולולי זה הנה לא היה העת ההו' ראוי שיישן בו אבר'· וזה מה שלמדנו מהגבלת הזמן שהגביל בעת הנבואות האלו רוצה לומר כי למחרת המלחמה היתה זאת הנבואה סמוך לשקיעת החמה או נאמ' שבסבת שנתקעו בשינה אז היה התבודדות שכלו מבין שאר כחו' הנפש ונפלה עליו אימה מזה המראה שראה וחשך גדול שיראה שיוחס מה שיראה מתוך הנבואה מתוך החשך מצד רב ההעלם וההסתר אשר יקרה בהשגה אשר לו באלו הדברים הנבואיים ולרוב המונעים אשר לו מההשגה הזאת תמצא הסבה שייוחס שיראה הנביא מה שיראה מהנבואה מתוך החשך ואברם לא היה יודע אל מה היה משל רדת העיט על הפגרי' ואמר לו השם יתעלה שכבר הטיב לראות במה שראהו מזה· וזה שכבר יהיה זרעו גר בארץ לא להם· ויעבדו בהם ויענו אותם אנשי הארץ ההיא עד סוף ת' שנים מעת היות לו זרע גר בארץ לא לו ברות מתמיד וזה היה יעקב כמו שקדם כי הוא ירד למצרי' בסוף ימיו ועמד שם י"ז שנה עד שמת ואין הרצון בזה שיהיו ימי העבדו' והענוי ת' שנה אבל יתמיד העבדו' עד סוף ת' שנה מעת הולד יעקב· וכבר תמצא אמרו בספר שפטי' ותשקט הארץ שמונים שנה שאין הרצון בו שיהיו ימי ההשקט שמונים שנה אבל היה ההשקט עד סוף שמונים שנה מעת התחלת השעבוד וכמוהו ימצאו רבים בספר שפטים כמו שביארנו שם· ויעד אותו הש"י שהוא יקח נקמתו מהגוי ההוא אשר יעבודו ואחרי כן יצאו בניו ברכוש גדול מתחת הגוי ההו'· והנה היה העיט משל לזה הגוי אשר יכסוף לטרף זרעו ויחשב להפר הברית אשר בין הש"י ובין אברהם והנה הודיע אותו הש"י שיקח נקמתו מהגוי ההוא לפי שזה היה כלי להשלים ישראל באמונ' האמתית ר"ל המכו' אשר הכה הש"י המצריים כי הכה אותם באלו המכות כדי שידעו ישראל כי הוא יי' כמו שיתבאר שם בג"ה· ובזה האופן התקרבו ישראל לעבודת הש"ית והיו ראויים לירושת הארץ ויעד אותו שבחייו לא יתחיל לבוא זה הרע לזרעו· ואע"פ שכבר נולד יעקב קודם מיתת אברהם ושהדור הד' מהגולי' בארץ לא להם ישובו בארץ כנען ואז יירשוה כי לא ישלם להם זה האופן מההשגחה אשר בעבור' יענם ה' האמורי ושאר משפחות כנען עד העת ההיא· והנה כשתקע השמש היה חשך גדול לאברם במראה הנבוא' וראה מתוך החשך שכבר עבר בין הבתרים האלה כבוד ה' בדמיון תנור עשן שיהיה בתוכו לפיד אש· והוא משל לבריתת הברית· או ראה כבוד יי' מתוך תנור עשן ולפיד אש עובר בין הגזרים האלה כטעם וירא מלאך יי' בלבת אש· ביום ההוא כרת יי' את אברם ברית לאמר· לזרעו כל ארץ

משפחו' כנען· וזה כי הוא הודיעו שהו' ישבב עכ"פ שיהיה זרעו ראוי להשגיח בו בזה האופן מההשגח' והנה' שאלו העשר' משפחו' היו מבני כנען כי בירושת ארץ כנען היה זה היעוד· וכבר נחלקו ז"ל בב"ר בענין קיני וקניזי וקדמוני ואמרו שהם אדום ומואב ובני עמון ושהם יהיו לבני ישראל לימות המשיח· והנה התועלת המגיע מזה הספור בכללו הוא להודיע שכבר נשבע הש"י להברה' שירשו בניו את הארץ עם שכבר פרסם זה בזה הספור ובזולתו ממה שיבא מנהגו מאיתו' הנבוא' הם לא יאמין בה תפול התורה בכללה· ולזה דקדק בעתות הגעת זאת הנבואה והאריך בה ליישב יותר בלבב אמתת זה הספור והנה התועלו' המגיעו' מזה הספור הם רבי':

התועלת הראשון הוא במדות· והוא שאין ראוי לשלם להטיב לרעים אבל ראוי לשנאתם ולהרחיקם מצד פעלותיהם המגונות כטעם אמרו נבזה בעיניו נמאס וזה כי בזה האופן ילמדו האנשים להתרחק מהרעים ולא ימשכו אחר פעולותיהם המגונות והנה העיר אותנו בזה במה שאמר לאברם שלא יירא כי זה ממה שיורה שכבר היה ירא שלא ישיגהו עונש עליה שעש' ולא מנאהו לו דבר יתכן שיירא ממנו זולת הטבתו לרעים ההם והם אנשי סדום:

התועלת השני הוא במדות· והוא שראוי שישתדל האדם שיהיה לו זרע לקיים המין· הלא תראה שאברם עם היותו שלם זה האופן מהשלמות אשר היה בו היה דואג על היותו הולך ערירי:

התועלת השלישי הוא במדות· והוא שראוי שישתדל האדם שיורים לבניו אחריו מה שאפשר לו ולא יקנא בהם אם ישלטו בכל עמלו אחריו· הלא תראה שאברה' היה דואג ומקניניו אם לא יהיה לו זרע יירשם ונתפייס כאשר הודיעו השם יתעלה שזרעו יירשנו:

התועלת הרביעי הוא בדעות· והוא ליישב בלבנו אמונת ההשגחה אשר תהיה בשם יתעלה בטובים עד שיעשה השם ית' תהפלאים מצד ההשגחה יחשה אברם למשפט ולדבר ראוי וזה כי ידוע מצד התורה כי יצחק נולד לאברם על צד הפלא ואברם יחס זה הענין לשם יתעלה לצדקה והוא מבואר מצד העיון שזאת ההשגחה היא דבקה בלי ספק בטובים הראויים לה ולזה יהיה המגיע ממנה לטובי' מגיע על צד המשפט והיושר:

התועלת הה' בדעות· והוא להודיע שהייעודים הטובים אשר ייעד השם יתעלה לנביא אשר לא יתקשר בהם זמן ולא מקום לא יתקיימו אם לא יהיו האנשים ההם אשר היתה עליהם הנבואה ראויים לזה הייעוד ולזה שאל אברם אות במה שייעד לו השם שיירש זרעו הארץ:

ושרי אשת אברם עד ויהי אבר' בן תשעי' שנה:

ביאור המלות:

אבנה הוא מענין בן רצוני לומר שכבר אפשר שיתהפך לה בסבת' מה שנגזר עליה מצד המערכת שלא תוליד כי היא היתה עקרה כמו שקדם· מלאך יי'· הוא אחד מהנביאים אשר היו בזמן ההוא כי הנביא נקרא מלאך יי' כאמרו ויבא חגי הנביא מלאך ה'· ואמרו ז"ל בב"ר שזה המלאך הוא שם· פרא אדם· ר"ל שהוא יהיה היותר שליט שימלא באדם להזיק לזולתו· ופרא הוא אחת מהחיות הרעות ובזה ישלם לו שיהיה ידו בכל ר"ל שינצח הכל ובסוף הענין יהיה יד כל בו· על פני כל אחיו· ישכון· ר"ל שתגדל ארצו עד שיהיה שוכן אצל כל אחיו והם בני קטורה· הדובר אליה· על ידי הנביא ולזה תרגמו אנקלוס דמתמלל עמה· אל ראי· ר"ל אדון הראות· והרצון בזה שהוא רואה כל הדברים ויודע אותם אין נסתר מעיניו· הגם הלום ראיתי אחרי רואי· ר"ל הגם פה ראיתי מה שאחרי רואי והרצון בזה שהיא תמהה בשמצאה הנביא בזה המקום כי זה מורה שכבר שלחו השם אליה להודיעה זאת הנבואה ועוד כי לא היתה חושבת שיהיה בעולם נביא זולת אברם ולזה אמרה הגם פה ראיתי מה שימשך מהפעולות בזה העולם השפל אחרי השם ית' שהוא רואה אותו ויודע כל אשר יקרה לו או יהיה הרצון בזה הגם פה ראיתי מי שהוא אחרי רואי' והרצון בו הגם פה ראיתי מי שילך אחרי השם שהוא רואי בדרך שתדבק בו הנבואה ויהיה אמרו אחרי רואי מענין אחרי יי' ילכו· והנה אמרה זה לפי שכבר היתה תמהה מאד בראותה שם נביא· באר לחי רואי· ר"ל שכבר יחסה לש"י הבאר ההוא שמצאה שם הנביא שהודיעה זאת הנבואה ולזה אמרה שזה הבאר הוא למי שהוא חי וקיי' תמיד שהוא רואי:

ביאור דברי הספור

זכר ששרי לא ילדה לאברם וכבר היתה לה שפחת מצרית ושמה הגר ואמרה שרי אל אברם הנה כבר עצרני ה' מלדת בא נ' שפחתי אולי אזכה בסבתה שיהיה לי זרע וכמו זה הענין מצאנו ברחל שאמר' ליעקב ולא נתבארה לנו הסבה בזה וזה שאם היה זה הענין לבקש מהש"י שיתן לה זרע על צד ההשגח' הפרטית היה יותר ראוי בזה התפלה לש"י וההשתדלות שתדבק בהם ההשגחה האלהית· ומן הדומה שהכוונ' היתה בזה להפך מזגה בדרך שיתכן לה ההריון וכבר ידעת שהשומן והדשנו' הוא סבה למעוט הזרע· ואם היה המנע ההריון משרה ורחל לזאת הסבה היה אפשר שיקחו תועלות בזה וזה כי הנשים שהם נשי איש אחד הם צרות זו לזו בהכרח ויקרה להן מזה צער נפלא באמור שפחותיהן דבר כנגדן עם שכבר יצטערו יותר ממה שיאמרו כנגדן להיותם שפחותיהן וההפעלות החזק המגיע להם מזה אולי יהיה סבה למעט השומן והדשנות אשר היה סבה המנע ההריון מהם עם שבזה תועלת להקים זרע לבעליהן אם היה שתהיינה הן בלתי ראויות להריון ולזה בחרו להן זה הענין המצער אותן על שאר הדברים שאפשר שיצטערו בו וזהו מה שנראה לי עתה בזה· ואם יספק עלינו מספק ממה שאמרה שרה אחרי בלותי היתה לי עדנה שיורה שלא היה נמצא בה השומן והדשנו' אמרנו לו שזה המאמר היה ע"ו שנה אחר הענין הזה וזה כי אברהם היה בזה העת בן פ"ה שנה ואז היה בנמצא שנה· והנה שמע אבר' לקול שרה להיות' עלה טובה ולקח' שרה שפחת' ונתנה לאברה' לאש' מקץ עשר שני' לשבת אבר' בארץ כנען כי אז נתנבא' אליה שכבר עצרה השם מלדת והנה בא אברם אל הגר ותהר ותקלה מפני זה בגבירתה עד שלא יכולה לסבול ולא רצתה שרי לענות אותה בדרך שתעתיקה מזאת התכונה הרעה אם לא ברשות אברם ולזה ספרה לו מנהג הגר עמה ונתרעמה על אברם מפני שלא היה מוכיח הגר שלא תנהג עם גבירתה בזה המנהג· ואמ' אברם לשרי שתעשה לשפחתה כטוב בעיניה כדי שתעתיק מזאת המדה הפחותה וענתה אותה שרי להוכיחה וברחה הגר מפניה· וכבר מצאה אחד מנביאי הדור ההוא על עין המים שהיתה בורחת· ואשר ידע שכבר היתה בורחת מפני שרי גבירתה אמר אליה הנביא שתשוב אל גבירתה ותכנע תחת ידה ותקבל המוסר ממנה· כי כוונת שרי היתה לטוב לה לא לנקמה ממנה· וכבר יעדה זה הנביא שירבה השם זרעה ולא יספר מרוב ואמר אליה שהיא הרה ותלד בן ותקרא שמו ישמעאל כי שמע ה' אל עניה והשתעבדה תחת הגבירת' והודיע' שזה הבן שיהיה לה יהיה זרעו מושל בכל ומנצח אותם· ובסוף הענין יהיה מנוצח

צעורתו: פתח האהל פירש"י לראות אם יש עובר ושב אולי כוונתו עובר עבירה ורוצה לשוב בתשובה שזה היתה מלאכת אברהם לשוב הבריות לאק"בה ולכן שינ' רש"י בלשונו בעובר ושב ולא אמר אם יש אורחים: וירץ לקראתם ולא אמר אחריהם בעבור שהיו מלאכים ואין להם אחור שנ' וארבע פנים לאחד: ורחצו רגליכם פי' רש"י כסבור שהם ערביים וכו' והקשה הרב המזרחי האם אפשר שימצא שטות כזה בעולם ונוכל לתרץ דסבר שהיו עובדי השמש שכן בזריחתה ואורה נראה כאבק: ואקחה פת לחם מדלא אמר קחו מכאן ראיה שבעל הבית בוצע: לושי ולגבי לוט כתיב ומצ' אפה מכאן שהאיש אופה והאשה לשה: ויאכלו והדר ויאמר אליו מכאן שאין משיחין בסעודה: שוב אשוב שוב לעת הלידה· אשוב לעת העקיר' וזה שאמר בעקירה ויקרא מלאך ה' שנית לפי שהוא היה ג"כ המבשר: והנה בן מאחר שכבר אותם ראוי הוא להוליד בן כמו שח"זל מאן דמוקיר רבנן הוו ליה בנין וכו': באים בימים האדם בימי בחרותו נקרא עומד בימים ונקראו ג"כ ימיו כד"א את מספר ימיך אמלא אבל אחרי יזקין יקרא בא בימים מפני שהוא כבא בארץ אחרת: היפלא מה' דבר רצונו אע"פי שלא פרט בשפותיה ושחקה בקרבה היפלא מה' דבר היודע מחשבות אדם וזהו ויכות אברהם ושרה שהיא אמרה לא צחקתי מאחר שלא פרטה בשפתי' והוא אומר לא כי צחקת במחשבה והכל גלוי לפני הא' ותכחש שרה משום זה פסלו חז"ל נשים לעדות: ושמרו את דרך ה' תורה אקרי דרך דכתיב והודעת להם את הדרך אשר ילכו בה: את אשר דבר עליו בב"ר תני רשב"י כל מי שיש לו בן צדיק כאלו לא מת פ"ט את אשר דבר לו לא נאמר אלא עליו כאילו הוא תמיד קיים: וחטאתם כי כבדה לפי שלפעמי' הצעקה יותר גדולה מהרע הנעשה לכן אמר וחטאתם כי כבדה שהחטא יותר מהצעקה עד שהכף כולה נכרעת לצד העונות: ארדה נא ואראה כפי פשוטו אראה אם כולם חטאו ואם לא ארעה מי ומי החוטאי' וכוונתו ית' להודיע לאברהם כי עדין לא נגמר דינם ועדין יש שהות להתפלל: הכצעקת הבאה אלי פי' אם הם עשו לאחרי' נבלות כמין אשר הם צועקים אלי שאושיעם כלה אעשה בהם לפי שאיש אשר נסה בעול שנעשה אליו ועושה אותו עול לאחרים גדול עונו מנשוא מאיש אשר לא נסה העול והחמס ההוא: ואם לא ארעה ארחם עליהם מלשון וידע אלהים· אם אמצא בסדום זכר סדום לבדה להיותה עיר מטרפולין:

השופט כל הארץ א"כ מיר בינבקש משפט ומשרים כי האיש העשוק וחרן עם מי שתקיף משנו דרכו למסור דינו לשמים: בתוך העיר אע"פי שלא יהיו צדיקים גמורים רק בערך רשעי העיר הם צדיקים ובמו שרשו על בדורותיו לגנאי: ואנכי עפר ואפר שהמתפלל בעד אחרים נראה כמחשב עצמו גדול לפני ה' להיותו ראוי להתפלל על אחרים לכן השפיל אברהם עצמו וכי לא מגדולה שאל על זה: לא אעשה אפילו למרק ע"י יסורין ולא אשחית ה א השחתת הכל: נא ארוני סורו נא אין נא אלא עתה להיות עת ערב שלא ירגישו בכם אנשי סדום שאלו היה ביום לא הייתי רשאי לקחת אתכם בבית וזה שאמר נ"כ והשכמתם בבוקר רצונו בטרם יכיר איש את רעהו: משתה שהיין היה נאהב אצלו כמו שהוכיח סופו אבל באברם לא נאמר משתה: כל העם מקצה קשה האיך היה אפשר שכמה אלפים יסבבו הבית בעיר אלא מכאן ראיה כל מי שיש בידו למחות ואינו מוחה מעלה עליו הכתוב כאלו עשהו שלא בא אחר מהעיר למחות בידם: ונדעה אותם מלשון וידע האדם את חוה אשתו ונהגו זאת הנבלה ביניהם אל האורחים כדי שתתפרסם פתגם הנבלה ולא יבואו זרים בארצם כמו שאז"ל שכוונתם היתה לכלות הרגל מביניהם כי חשבו שבעבור טובת ארצם יבואו שם רבים לגור: האחד בא לגור פי' אבוגת הקב"ה שהוא אחד אתה רוצה לפרם בינינו ויגשו לשבור הדלת של אחד להפכו לרי"ש ולעשותו ח"ו אחר אכן נלאו למצוא הפתח של אחר ונשאר אחד מיוחד: ואת הערים אשר ישב והלא לא ישב אלא באחת מהן אלא ללמדך שהצדיק אע"פ שעומד במקום אחד כל סביבותיו נצולו בזכותו: ואיש אין בארץ אע"פי שראו הצלת צוער ואנשיה באולי חשבו שנצולו בזכות' ובהפרדם משם ימותו גם המה· או חששו כשהקול יהיה נשמע שהנה כרומיות לא ירצה שום אדם להזדווג להן: וה' פקד נסמכה פקידת שרה לעצירת אבימלך לומ' שהקב"ה הוא העוצר והוא הפוקד כמו שאז"ל ג' מפתחות וכו ומה דכתיב גבי שרה פקידה וגבי רחל זכירה שרה זקינה היתה והוצרך להחזיר אליה רם נדות שייך בה לשון פקידה כמו שאז"ל בריש נדה בין פקידה לפקידה אבל רחל בחורה היתה ולא היתה צריכה לפקידת נדות לכך כתיב בה לשון זכירה: אל קול הנער לא מצינו בפסוק שצעק אלא הוא ע"ד קול דמי אחיך צועקים שרצונו שראה צער הנער: השבע לי באלהים ר"ל באלהות שלו ואברהם השיב אנכי אשבע רצונו באנכי של עשרת הדברות וזה שהשיב אבימלך וגם אנכי לא שמעתי כלומר מעולם לא שמעתי שבועה כזאת:
לא

והודיעה שכבר תהיה ארצו רחבה מאד שכבר ישכון אצל כל אחיו והם בני קטור' אשר היה עתיד אברם להוליד ולפי ששמעה שהנביא ההוא אמר לה שישמע השם עניה והודיעה באמצעות הנביא מה שיקרה לא קראה השם הדובר אליה באמצעות הנביא אל רואי ר"ל שהוא רואה הכל עד שכבר שלא נביאו אליה שם כי תמהה על ראותה הנביא במקום ההוא על כן קרא הקורא לבאר ההוא אשר בא אליה בו דבר הנביא באר לחי רואי · והנה ילדה הגר לאברהם בן וקרא שמו ישמעאל כמו שאמר אליה הנביא · וכבר היה אברם אז בן פ"ו שנה · והנה התועלות המגיעים מזה הספור הם רבים:

התועלת הראשון הוא במדות · והוא שאין ראוי שיקצר האדם במה שיצטרך לו מההשתדלות בו בכל הסבות אשר אפשר שיהי' להם מבוא בהגעת התכלית שיכוין אליו · הלא תראה ששרי נתנה את שפחתה בחיק אברם לחשבה שאפשר שיבנה לה מפני זה מה שכוונה אליו והוא ההריון · והנה התועלת המגיע מזה מבואר שאם לא היה האדם משתדל בכל מה שיכוין אליו כי אם בסבות המחיבו' מציאותו היה עוזב הרבה מהדברים ההכרחיים לו או כולם · ולזה אמר הפילוסוף שצריך שיותר האדם עם נפשו באלו העניני' ולא יעמיק בהם כהעמקתו בדברים העיוניים: **התועלת** השני הוא בדעות · והוא שהאשה אשר עמדה עם אישה עשר שנים ולא ילדה הוא מבואר שלא ישלם לה אם לא על המעט הריון מהאי' ההוא כי לא ימצא בין זרעו ובין זרעה ההותות הצריך להמצא בין הזרעים אשר ישלם מהם ההריון · והנה העירנו בזה במה שאמר שכבר נתנה שרי שפחתה בחיק אשה מקץ עשר שנים לשבתו בארץ כנען וידמה שתהיה הסבה בזה כי מה שתעמוד האש' בין הריון להריון לא יעבור עשר שנים · וכבר ימצאו קצתם מתעברות בכל שנה וקצתם משתי שנים לשתי שנים וקצתם מג' שנים לג' שנים וכן עד שיגיע לעשר שנים ולא תמצא מהן מי שתעמוד יותר מעשר שנים בין הריון להריון · וכבר ראינו אשה אחת שהיתה מתעברת אחת לשבע שנים ואחרת לחמש שנים לפי מה שסופר מהם: **התועלת** השלישי הוא במדות · והוא שאין ראוי לאשה לעשות דבר אם לא ברצון בעלה כי בזה ישלם תיקון הבית הלא תראה ששרי לא רצתה להוכיח שפחת' אם לא ברשות בעלה אברם:

התועלת הד' הוא במדות · והוא שראוי לאדם להניח מקום לשלום הבית הלא תראה שאברם התיר לשרה שתעש' בשפחתה כטוב בעיניה עם היות' הרה ממנו ולא היה לאברם זרע אחר ואמנם עשה זה להפיס רצון שרי אשתו:

התועלת החמישי הוא במדות·והוא שאין ראוי למקבל התוכחת שיקוץ בתוכחת מוכיחיו אבל ראוי שיקבל התוכחת מאהבה הלא תראה שכבר צוה השם יתעלה להגר שתשוב אל גבירתה ותקבל התוכחת ממנה:

התועלת הו' להודיענו אופן השגחת הש"ית בצדיקים עד שכבר שלא נביאו להגר שהיא שפח' הצר' להשיב' אל ביתו ונתפרסם זה הענין בעת מתן תורה לפי שהבאר ההוא אשר דבר אליה בו דבר השם היה נקרא מפני זה באר לחי רואי: **התועלת** השביעי להודיענו מה שיקר' בסוף הימי' לזרע ישמעא':

ויהי אברם בן תשעים שנה וגומר עד וירא אליו:

ביאור המלות

שדי ר"ל אשר די והרצון שדי במציאותו להמציא הנמצאות ביותר שלם שבפנים שאפשר להם · התהלך לפני · ר"ל שישמור מצותי כטעם את האלהים התהלך נח · והיה תמים · רמז אל המילה כי הנימול הוא תמי' שאין בו תוספת הערלה וזה שהערלה הוא דבר נוסף באד' מהכרח החומר ולזה לא תמצא בבהמו' והנה מה שחסר המין האנושי בבריאותו מהכרח החומר השלימו הש"י בזאת המצו' כי כמה דברים יש בדברים הטבעיים אשר יצטרך שישלים אותם האד' כמו הענין בעבוד' האדמ' ובמה שיכין לעצמו ומהאהל והלבוש והמזונות ולזה קרא ה' עצמו ה' אל שדי בנתינתו זאת המצוה (ס"א לאדם) · לאברהם · הלבן מאה שנה יולד · אין הה"א ה"א התימ' אבל היא ה"א האמתו' כדרך הנגלה נגליתי · והרצון בזה הנה לבן מאה שנה יולד ואמנ' שרה היך יתכן שתלד · הבת תשעי' תלד · הנה בלי ספק יהיה פלא עצום · ואולם ביארנו זה הפסוק באופן הזה לפי שכבר מצאנו באברה' שהיה בן קל"ז שנה כשמתה שרה ולקח אשה אחר זה והוליד ממנה ואין ספק שאו לא היה ראוי אברם להוליד לא היה נושא אשה כי חלילה לו שישאנה להנאת המשגל והיכנו זר גם בזמננו זה שיולד לבן מאה שנה וכל שכן שלא היה זה זר באברהם שהיה ארוך החיים ממנו וכבר הבינו זה בזה האופן בב"ר · לפניך · מענין לפני ירמ' · והרצון בו שיתקיים עמך זרע ישמעאל עד שישאר קיים תמיד בקיומך וזה כי לפני יאמר על הדברים שהם יחד כמו ולפני אלעזר הכהן יעמוד · על פני כל אחיו נפל · ומזה הענין הוא בזה המקום ור"ל שיתקיים בקיומך זרע ישמעאל עד שיהי' יחד עמך במציאות:

ביאור דברי הספור

זכר שכאשר היה אברם בן צ"ט שנה נראה השם ית' לאברם ואמר אליו אני אל שדי במציאותי להשפיע לנמצאות השלמות האפשרי להם שמור מצותי ותהיה תמים וזה יהיה כשימול בשר ערלתו כמו שיזכור אחר זה · והנני נותן בריתי ביני וביניך שאהיה לך לאלהים ולזרעך אחריך כמו שביאר אחר זה · וארבה אותך במאד מאד בזרע שיהיה לך אחר זה רצוני לומר שבמאד מזרעו ימצא המאדיות והרבוי הנפלא בהולדה · והנה נתן אברם שבח והודאה לשם יתעלה מה שייעוד לו מזה ולזה נפל על פניו והשתחוה לו ושם דבר השם אליו ואמר לו אני הנה בריתי אתך ותהיה לאב המון גוים · ר"ל שכבר יצאו עוד ממנו המון גוים ולזה קראו אברהם והנני מפרה אותך במאד מאד ונתתיך לגוים רבים ומלכים ממך יצאו · ואולם אמר זה לפי שכבר יצאו ממנו אומות רבות כמו שיתבאר אחר זה ואין ספק שכבר היו מזרעו מלכים רבי' ויהיו · ואני הנני מקים את בריתי ביני וביניך ובין זרעך אחריך לברית עולם · רוצה לומר שתמיד ארצו שיקיימו זאת המצוה באופן שיהיה זה ברית עולם שאני לך לאלהי' ולזרעך אחריך והנה יהיה זה סבה שיהיה ראוי זרעך לירש כל ארץ כנען ירושת עולם ואז אהיה להם לאלהים רוצה לומר שאז אתן להם את התורה אשר ישלם בה היותי להם לאלהים כמו שנזכר בתורה במקומות רבים · והנה רצה השם שיתחנכו בזאת המצוה קודם מתן תורה להיות בני ארץ כנען שטופין בזמה והנה המילה מחלשת כח זה האבר כמו שזכר הרב המורה · וזה אצלי לשתי סבות האחת מפני הדם שישפך ממנה בשכתה · והשנית כי הכסוי הזה מוסיף חום באבר ההו' לזה תמצא שהערימה הטבע בהרפה מבא'ח ששם בהם כלי ההולדה מכוסים להוסיף החום ובזה יהיו נשמרים זרע אברהם מהתגאל בזמת הארץ ויהיו מפני זה יותר נכונים לקבל התורה ולירושת הארץ · והנה ביאר השם לאברם שזה הברית אשר צוהו עליו הוא המילה רצוני לומר שימול בשר ערלתו הוא וזרעו אחריו לדורותם והיא תהיה לאות ברית ביניה' ובין השם יתעלה וצוהו שימול כל זכר מזרעו בן שמנה ימי' ואפילו ילידי ביתם ומקנת כספם והם העבדים הקנויים להם שהיו מזרעם וצוהו שימולו בני שמונת ימים ולזה אברם שימול ילידי ביתו ומקנת כספו הנמצאים אתו כדרך שלא ישאר בביתו ערל אם לא היה פחות משמונה ימים ובאר לו השם יתעלה העונש שיגיע לגדול מהמחוייבים להמול אם לא ימול והוא הכרת נפשו ואבדה לפי שכבר הפר ברית השם והראה מפני זה שאין השם יתעלה לו לאלהים כי המילה היתה לאות ברית שהשם יתעלה הוא לאלהים למקיימים זאת המצוה כמו שקדם · והנה אמר השם יתעלה אל אברהם שלא תקרא עוד אשתו שרי כי שרה שמה ויעד אברהם שכבר יהיו לו ממנה גוים ומלכי עמים ממנה יהיו והנה נשתנה שם אברם ואשתו להפך מזלם לפי מה שאמרו רז"ל בב"ר אמרו אברם אינו מוליד אברהם מוליד שרי אינה יולדת שרה יולדת · ולזה אמרו ששנוי השם מהפך גזר דינו של אדם והנה יש לזה המאמר פנים מהארתו אין מבא בזכירתם בזה המקו' ואפשר ששנה השם ית' שמם להורות על היותם כמו בריאה חדשה להכנסם או בבריתו ית' שיהיה להם ולזרעם אחריהם לאלהים ולזה קורא להם שם חדש והנה כששמע אברהם זה הייעוד הודה לשם יתעלה ושמח ואמר בלבו הנה לבן מאה שנה יולד ואולם שרה היתכן שתלד והיא בת צ' שנה הנה יהיה זה פלא עצום מהשם יתעלה · ולזה אמר אברהם אל אלהים שכבר יספיק לו אם יתקיים לו מישמעאל זרע ולא יבקש אליו הגדולות האלו · ואמר אליו השם יתעלה שכבר יהיה לו זרע משרה והיא תקרא שמו יצחק להורות על רוב השמחה שתהיה להם בעבורו וממנו יהיה הזרע הנבחר · ולישמעאל גם כן שמעתי תפלתך שיתקיי' לך ממנו זרע ויפרה וירבה במאד מאד ויוליד י"ב בנים ותהיה מעלתם גדולה אצל אנשי הארץ אשר יהיו בה עד שיעשו אותם נשיאי' עליהם ובריתו אשר כרת עם אברהם להיות לו לאלהים ולזרעו אחריו יקים בבני יצחק אשר תלד שרה למועד הזה בשנה האחרת כי מזרעו יהיה הזרע הנבחר אשר יהיה השם יתעלה לו לאלהים והנה כאשר השלי' הש' יתעלה לדבר עם אברהם ונסתלקה שכינתו מעליו קיים אברהם מצות השם להמול בשר ערלתו ונמול עמו ישמעאל בנו ויל‍ידי ביתו ומקנת כספו ולא אחר לעשות הדבר אבל עשה זה ביום עצמו שבאהו מצות השם יתעלה והנה התועלות המגיעות מזה הספור הם רבים:

התועלת הא' הוא במדו' · והו' שכאשר ירצה האד' שיגיע אוהבו לעשו' דבר להועיל לו אשר בו אגלו מהזרו' והצער הנה ראוי שיפליג להזכי' לו תחלה התועלו' הנמשכו' מזה הפועל קודם שיזכור הפועל אשר יצוהו עליו · והנה בזה האופן יעלים ממנו החשק אשר לו להשיג אותם התועלות הזרות והצער אשר בפועל ההיא וזאת ההתחלה טובה מאד להגיע בה האדם אל הדברים המועילים לו אשר הם בלתי ערבים · ולזה תמצא שכבר הפליג השם יתעלה לזכור לאברהם התועלות המגיעות לו מפני הברית אשר הוא כורת עמו קודם שיגיד לו מה הוא ענין זה הברית לפי שיש בזה הפועל מהזרות והצער מה שלא יעלם וכ"ש שיהיה בזה מהצער הנפלא לאברהם להיותו זקן בהמולו בשר ערלתו:

התועלת הב' הוא במדות · והוא שראוי לאדם שישגיח בבני ביתו ומשרתיו וידריכם בהנהגה הישרה לפי שתיקון הנהגתם הוא בידו להיותם תחתיו ולזה תמצא שנצטוה אברהם שימול הוא וזרעו ילידי ביתם ומקנת כספם:

התועלת הג' הוא במדות · והוא שראוי שיבוש האד' מרבוי הטובות אשר ייטב לו אוהבו וירחיק מלקבל אותם הטובות בדרך שלא ירא' עצמו חושק לקבל ההטבות ההם כי בזה מהתועלת לקיים האהבה אשר בין האוהבים וזה שלא יעלם ולזה תמצא שאברה' להיותו מוטבע בזאת התכונה הטובה אמר לשם יתעלה כאשר יעד אותו שכבר תלד לו שרה בן ויהיה לו ממנה גוים ומלכי עמים שכבר יספיק לו אם יתקיים לו זרע מישמעאל ואינו מבקש מהשם יתעלה כמו אלו הגדולו' להורות על בושתו מההטבות שהטיב לו השם יתעלה:

התועלת הד' הוא בעניינים התוריים והוא שראוי לאדם שיזרז עצמו לעשו' המצו' ולא יתעצל מעשייתם ואף על פי שיקרה לו מעשייתם צער מה אם היתה שם מצוה בזה התואר · הלא תראה שאברה' אבינו קיים זאת המצוה ביום בעינו אשר באתהו מצות השם עליה · ואל זה המספר הרב מן האנשים אשר היו בביתו בזה היום בעינו אשר לא יתכן שישלם לו זה כי אם בעשותו זה הפועל בזריזות נפלא · והתועלת המגיע מזה הברית אשר כרת השם עם אברהם כבר זכרנוהו עם ביאור דברי הספור הזה· ואולם הסבה אשר בעבורה צוה השם יתעלה שיהיה הנולד נמול לשמונה ימים · והשלמת המאמר בזאת המצוה יהיה בנ"ה בפרשת אשה כי תזריע· והנה האריך בכאן בזה המאמר עד שכבר נזכרו בו שלש עשרה בריתות כמו שאמרו רז"ל להורות על מעלת זאת המצוה לייחס יות' בנפשותינו אמתת זה הספור אשר נשאר רשומו בעת מתן תורה וזה כי זרע יעקב היו נמולים כאמרו לא נוכל לתת את אחותינו לאיש אשר לו ערלה·ומפני זה היה תועלת עצום בזה הספור לפרסם ענין הנבואה אשר האמינה בה היא פנת התורה:

פרשת וירא אליו

ביאור המלות

וישא עיניו וירא· ר"ל וכבר נשא עיניו קודם זה וראה שלשה אנשים והם היו נביאים כאלו תאמר שם ועבר אם היו נביאים כמו שספרו מהם רז"ל וזולתם ממי שהיה נביא בזמן ההוא·והנה נקראו מפני זה מלאכים אצל לוט כי הנביא נקרא מלאך כמו שזכרנו בספור הגר המצרית ולא נקראו אצל אברהם כי אם אנשים כי לא היו שלוחים אצלו כי הוא היה נביא · ואולם מה שהודיעו מענין לידת שרה היתה בשורה טובה לשרה לא לאברהם ולזה אמרו אליו קודם הגידם זה היעוד איה שרה אשתך כי אליה היו הדברים ועוד שאצל אברהם לא היו ראויים שיקראו מלאכים לפי שלא הגיעה להם הנבואה פעמים רבות עד שיהיה ראוי שיתוארו אצל אברהם בשהם מלאכים וזה כי אברהם לגודל מעלתו הגיע לו הנבואה פעמים רבות · ולזה לא יתכן שיתואר אצלו הנביא בשהוא מלאך אם לא תגיע לו הנבואה פעמי' רבות כמו שלא יאמר באדם שהוא עבד פלוני מפני שעבד אותו פעם אחת או שתי' אבל יאמר בו שכבר עבד אותו ואולם יתואר בשהו' עבדו כשעבד אותו תמיד · ואולם אצל לוט שלא הגיעה לו הנבואה כלל יתואר הנביא בשהו' מלאך אם לא הגיע לו הנבואה פעמים רבות כי אם פעם אחת או שתים אמרו בב"ר אברה' שכחו יפה כדמו לו כאנשים אבל לוט שכחו רע כדמו לו בדמו' מלאכים והנה הקדים זה הספור קודם שיגיע ענין הנבואה שהגיעה לאברהם לפי שהוא יספר שבעת פנותם ממנו ללכת לסדום היה הגעת הנבואה הזאת לאברהם ולפי ששליחות אלו האנשים היה בדבר בעינו שהודיע השם יתעלה לאברם בזאת הנבואה:

ויאמר אדני אם נא מצאתי חן בעיניך אל נא תעבור מעל עבדך · אדני · הוא מענין אדנות והממשלה והוא חול · ואולם אמר זה לגדול שבהם כמו שאמרו רבותינו זכרונם לברכה · כי על כן עברתם על עבדכם · יתכן שכבר עקמו הדרך לעבור אצל אברה' וזה ממה שיורה שכבר עשו זה לאכול ולשתות עמו' ואפשר שיהיה על דרך אמרו אשר על כן סרו מאחריו · והכוונה בזה כי היה נדיב

מאד

וְהִנֵּה שְׁלֹשָׁה אֲנָשִׁים נִצָּבִים עָלָיו וַיַּרְא וַיָּרָץ לִקְרָאתָם מִפֶּתַח הָאֹהֶל וַיִּשְׁתַּחוּ אָרְצָה׃ וַיֹּאמַר אֲדֹנָי אִם־נָא מָצָאתִי חֵן בְּעֵינֶיךָ אַל־נָא תַעֲבֹר מֵעַל עַבְדֶּךָ׃ יֻקַּח־נָא מְעַט־מַיִם וְרַחֲצוּ רַגְלֵיכֶם וְהִשָּׁעֲנוּ תַּחַת הָעֵץ׃
5 וְאֶקְחָה פַת־לֶחֶם וְסַעֲדוּ לִבְּכֶם אַחַר תַּעֲבֹרוּ כִּי־עַל־כֵּן עֲבַרְתֶּם עַל־עַבְדְּכֶם וַיֹּאמְרוּ כֵּן תַּעֲשֶׂה כַּאֲשֶׁר דִּבַּרְתָּ׃ וַיְמַהֵר אַבְרָהָם הָאֹהֱלָה אֶל־שָׂרָה וַיֹּאמֶר מַהֲרִי שְׁלֹשׁ סְאִים קֶמַח סֹלֶת לוּשִׁי וַעֲשִׂי עֻגוֹת׃ וְאֶל־הַבָּקָר רָץ אַבְרָהָם וַיִּקַּח בֶּן־בָּקָר רַךְ וָטוֹב וַיִּתֵּן אֶל־הַנַּעַר וַיְמַהֵר לַעֲשׂוֹת אֹתוֹ׃ וַיִּקַּח חֶמְאָה וְחָלָב וּבֶן־הַבָּקָר אֲשֶׁר עָשָׂה וַיִּתֵּן לִפְנֵיהֶם וְהוּא־עֹמֵד עֲלֵיהֶם תַּחַת הָעֵץ וַיֹּאכֵלוּ׃ וַיֹּאמְרוּ אֵלָיו אַיֵּה שָׂרָה אִשְׁתֶּךָ וַיֹּאמֶר הִנֵּה בָאֹהֶל׃
10 וַיֹּאמֶר שׁוֹב אָשׁוּב אֵלֶיךָ כָּעֵת חַיָּה וְהִנֵּה־בֵן לְשָׂרָה אִשְׁתֶּךָ וְשָׂרָה שֹׁמַעַת פֶּתַח הָאֹהֶל וְהוּא אַחֲרָיו׃ וְאַבְרָהָם וְשָׂרָה זְקֵנִים בָּאִים בַּיָּמִים חָדַל לִהְיוֹת לְשָׂרָה אֹרַח כַּנָּשִׁים׃ וַתִּצְחַק שָׂרָה בְּקִרְבָּהּ לֵאמֹר אַחֲרֵי בְלֹתִי הָיְתָה־לִּי עֶדְנָה וַאדֹנִי זָקֵן׃ וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־אַבְרָהָם לָמָּה זֶּה צָחֲקָה שָׂרָה לֵאמֹר

הַאַף

וְהָא תְּלָתָא גֻבְרִין קַיְמִין עִלָּוֹהִי וַחֲזָא וּרְהַט לְקַדָּמוּתְהוֹן מִתְּרַע מַשְׁכְּנָא וּסְגִיד עַל־אַרְעָא׃ וַאֲמַר יְיָ אִם־כְּעַן אַשְׁכָּחִית רַחֲמִין בְּעֵינָךְ לָא־כְעַן תִּעִיבַּר מֵעַל עַבְדָּךְ׃ יִסְּבוּן־כְּעַן זְעֵיר־מַיָּא וְאַסְחוּ רַגְלֵיכוֹן וְאִסְתְּמִיכוּ תְּחוֹת אִילָנָא׃ וְאֶסַּב פִּיתָּא דִלְחֲמָא וּסְעוּדוּ לִבְּכוֹן בָּתַר־כֵּן תִּעְבְּרוּן אֲרֵי־עַל־כֵּן עֲבַרְתּוּן עַל־עַבְדְּכוֹן וַאֲמַרוּ כֵּן תַּעֲבֵיד כְּמָא דְמַלֵּילְתָּא׃ וְאוֹחִי אַבְרָהָם לְמַשְׁכְּנָא לְוָת שָׂרָה וַאֲמַר אוֹחִי תְּלָת סְאִין קִמְחָא דְסוּלְתָּא לוּשִׁי וַעֲבֵידִי גְרִיצָן׃ וּלְוָת תּוֹרֵי רְהַט אַבְרָהָם וּנְסֵיב בַּר־תּוֹרֵי רַכִּיךְ וְטַב וִיהַב לְעוּלֵימָא וְאוֹחִי לְמֶעְבַּד יָתֵיהּ׃ וּנְסֵיב שְׁמַן וַחֲלַב וּבַר־תּוֹרֵי דִּי עֲבַד וִיהַב קֳדָמֵיהוֹן וְהוּא מְשַׁמֵּשׁ עִלָּוֵיהוֹן תְּחוֹת אִילָנָא וַאֲכָלוּ׃ וַאֲמַרוּ לֵיהּ אָן שָׂרָה אִתְּתָךְ וַאֲמַר הָא בְמַשְׁכְּנָא׃ וַאֲמַר מֵיתַב אֵיתוּב לְוָתָךְ כְּעִדָּן דְּאַתּוּן קַיָּמִין וְהָא בַר לְשָׂרָה אִתְּתָךְ וְשָׂרָה שָׁמְעַת בִּתְרַע מַשְׁכְּנָא וְהוּא אֲחוֹרוֹהִי׃ וְאַבְרָהָם וְשָׂרָה סִיבוּ עָלוּ בְּיוֹמִין פְּסַק מִלְּמֶהֱוֵי לְשָׂרָה אֹרַח כִּנְשַׁיָּא׃ וְחַיְכַת שָׂרָה בִּמְעַהָא לְמֵימַר בָּתַר דְּסֵיבִית תְּהֵי־לִי עוּלֵימוּ וְרִבּוֹנִי סִיב׃ וַאֲמַר יְיָ לְאַבְרָהָם לְמָא דְנָן חַיְכַת שָׂרָה לְמֵימַר

הברם

יקח ג' ב' קמ' וא' פתח וסי' יקח נא מעט מים · ברזל מעפר יקח · גם שבי גבור · קדמ' פתח · אנ"ך · ורחצו ג' ב' פת' וחד קמ' וסי' יקח נא מעט · סורו נא אל בית עבדכ' רחצו הזכו · בתר' קמ' : לבכם ג' וסי' ואקחה פת · וראיתם ושש · שיתו לבכם לחילה · אנ"ך : וטוב ה' קמ' וסי' והנער שמואל · ולו היה בן ושמו שאול · ואל הבקר רץ · וימצאו מרעה שמן וטוב · הוספת חכמה וטוב : וחלב ג' וסי' ויקח חמאה · ובלא מחיר יין · דבש וחלב תחת לשונך · אנ"ך : אליו נקוד על אי"ו וחד מן ז' נקודי' בתור' וסי' כו' במסר' רבת' · והנה י"ג יחידאין וסי' כו' במסר' רבת' שמעת · ו' ה' פתחי' חד קמץ וסי' ושרה שמעת ורבקה שמעת בדבר · ומלכת שבא · אזן שמעת תוכחת חיים · אזן שמעת ועין ראה · מוכיח חכם על אזן שמעת · בתר' קמץ : ואברהם ושרה ל' · וחד אברהם ושרה אשתי :

רשי

והנה שלשה אנשים · אחד לבשר את שרה ואחד להפוך את סדום ואחד לרפאות את אברהם שאין מלאך אחד עושה שתי שליחות תדע לך שכן כל הפרשה הוא מזכירן בלשון רבים ויאכלו ויאמרו אליו · ובבשורה נאמר ויאמר שוב אשוב ובהפיכת סדום הוא אומר כי לא אוכל לעשות דבר לבלתי הפכי ורפאל שרפא את אברהם הלך משם להציל את לוט הוא שנאמר ויהי כהוציאם אותם החוצה ויאמר המלט על נפשך למדת שהאחד היה מציל: נצבים עליו · לפניו אבל לשון נקיה הוא כלפי המלאכים: וירא · תרי וירא זה וירא שני פעמים הראשון כמשמעו והשני לשון הבנה נסתכל שהיו נצבים במקום אחד והבין שלא היו רוצים להטריחו ואף על פי שיודעים היו שיצא לקראת' עמדו במקומ' לכבודו להראותו שלא רצו להטריחו וקדם הוא ורץ לקראתם בבבא מציעא כתיב נצבי' עליו וכתיב וירץ לקראתם כד חזיוה דהוה שרי ואסר פירשו הימנו מיד וירץ לקראתם: ויאמר אדני אם נא וגו' · לגדו' שבהם אמ' וקראם כלם אדונים ולגדול אמר אל נא תעבור וכיון שלא יעבור הוא יעמדו חבריו עמו ובלשון זה הוא חול · דבר אחר קודש הוא והיה אומר להקב"ה להמתין לו עד שירוץ ויכנים את האורחים ואף על פי שכתוב אחר וירץ לקראתם · האמירה קודם לכן היתה ודרך המקראות לדבר כן כמו שפירשתי אצל לא ידון רוחי באדם שנכתב אחר ויולד נח ואי אפשר לומר אלא אם כן קודם גזירת כ' שנה ושתי הלשונות בב"ר. יוקח נא · על ידי שליח והקב"ה שלם לבניו על ידי שלי' שנאמר וירם משה את ידו ויך את הסלע: ורחצו רגליכם · כסבור שהם ערביים שמשתחו' לאבק רגליהם והקפיד שלא להכניס ע"ז לביתו אבל לוט שלא הקפיד הקדי' לינה לרחיצ' שנאמר ולינו ורחצו רגליכם: תחת העץ · תחת האילן: וסעדו לבכם · בתורה בנביאים ובכתובי' מצינו דפתא סעדתא דלבא בתורה וסעדו לבכם בנביאים סעד לבך פת לחם בכתובי' ולחם לבב אנוש יסעד · אמר רבי חמא לבבכם אין כתי' כאן אלא לבכם מגיד שאין יצר הרע שולט במלאכים: אחר תעבורו · אחר כן תלכו: כי על כן עברתם · כי הדבר הזה אני מבקש מכם מאחר שעברתם עלי לכבודי כי על כן כמו על אשר וכן כל כי על כן שבמקרא כי על כן ראיתי פניך כי על כן לא נתתיה כי על כן ידעת חנותינו: קמח סלת · סלת לעוגות קמח לעמלן של טבחים לכסות את הקדירה לשאוב את הזוהמא: בן בקר רך וטוב · שלשה פרים היו כדי להאכילן ג' לשונות בחרדל: אל הנער · זה ישמעאל לחנכו במצות: ויקח חמאה וגו' · ולחם לא הביא לפי שפירסה שרה נדה שחזר לה אורח כנשי' אותו היום ונטמאת העיסה: חמאה · שומן החלב שקולפין מעל פניו: ובן הבקר אשר עשה אשר תיקן קמא קמא שתיקן אמטי ואייתי קמייהו: ויאכלו · נראו כמו שאכלו מכאן שלא ישנה אדם מן המנהג: ויאמרו אליו · נקוד על אי"ו · ותני' רבי שמעון בן אלעזר אומר כל מקום שהכתב רבה על הנקודה אתה דורש הכתב וכאן נקודה רבה על הכתב ואתה דורש הנקודה שאף לשרה שאלו איו אברהם למדנו שישאל אדם באכסניא שלו לאיש על האשה ולאשה על האיש: בבבא מציעא אומרי' יודעים היו מלאכי השרת שרה אמנו היכן היתה אלא להודיע שצנועה היתה כדי לחבבה על בעלה אמר ר' יוסי ב"ר חנינא כדי לשגר לה כוס של ברכה: הנה באהל · צנועה היא: כעת חיה · כעת הזאת לשנה הבאה ופסח היה ולפסח הבא נולד יצחק מדלא קרי' כעת אלא כעת חיה כעת הזאת שתהא חיה לכם שתהיו כולכם שלמים וקיימים: שוב אשוב · לא בשרו המלאך שישוב אליו אלא בשליחותו של מקום אמר לו כמו ויאמר לה מלאך יי' הרבה ארבה והוא אין בידו להרבות אלא בשליחותו של מקום אמר לו כן ב"ר: והוא אחריו · הפתח היה אחר המלאך: חדל להיות · פסק ממנה דרך נשים כנדות: בקרבה · מסתכלת במעיה ואמרה אפשר הקרביים הללו טוענין ולד השדים הללו שצמקו מושכין חלב תמוהא: עדנה · צחצוח בשר ולשון משנה משיר את השער ומעדן את הבשר · דבר אחר לשון עידן זמן וסת נדות:

האף

אבן עזרא

ופירוש כי על כן עברתם כדברי קדמונינו ז"ל הואיל ועברתם כמו כי על כן באו · פן תעשו · דרך מוסר ספת לחם די: לושי · כמו ותלש: כעת חיה · כעת הזאת בשנה האחרת ושרה חיה כמו כה לחי: והוא אחריו · זה המלאך המדבר עם אברהם היה אחרי האהל ואברהם יושב בפתח האהל ולא ראה שרה ויש אומרי פתח האהל שלא היה אחרי אהל אברהם: באים בימים · הגיעו לימים רבים: היתה לי · כמו תהיה לי: ועדנה · כמו עדון וענוג וכן ויתעדנו והטעם אחרי שבליתי וזקנתי איך תתחדש לי עדון וענוג' שבנוער ועוד כי אדוני זקן · וטעם בקרבה בנפשה והשם גלה סודה למלאך: ואני זקנתי · פירושו אחרי בלותי והמלאך אמר אמת ומ"ם התכנס נוסף כמ"ם שלשם ומפרשים אחרים אמרו כי אלו ג' אנשים נביאים היו ואם טען טוען ושלא הכירה נביאה היא ואיך בא נביא אל נביא רק אם היה גדול ממנו בנבואה כמשה ואהרן ותשובתם שלא באו לאברהם רק לשרה וכן אמרו איה שרה אשתך והשנים הלכו אל סדום ואל תתמה על מלת כי משחיתי' אנחנו כי כן כתוב ומשה ואהרן עשו את כל המופתים והשם עשאם ושמם אליהם בעבור שנעשו על ידם · והנה יהיה פי' ויאכלו כמשמעו · ופי' ויאמר אדני אם נא מצאתי חן איננו קדש רק הוא כמו רבותי על כן פתוח הנ"ון ולא נקמץ כמשפטו ובספרים שהוא קמוץ יהיה פירושו נביא השם · וטעם בעיניך שדבר בתחלה עם הגדול שבהם ואחר כן עם כלם ומלאכו שנקרא הנביא מלאך בדברי ויש אומרים כי אברהם בקש דעות והשכינה ויש אומרי' שהוא מוקדם ומאוחר וכן הוא וישא וכבר נשא עיניו ועשה כך וכך ואחר כך נראה אליו השם ואמר המכסה אני מאברהם גם זעקת סדום ואלו ההולכים הגיעו אל סדום ואברהם עודנו עומד לפני יי' ועל כל פנים יי' אמר עם אברהם ידבר או עם המלאכים שיאמרו לו רק ויאמר יי' זעקת סדו' עם אברהם דבר ואברהם נגש ואמ' האף תספה' וככנס פסו' ויפנו משם האנשי' להודיע כי בעת שבאו אל סדום אז אמר השם לאברהם זעקת סדום וכן אמור לנער ויעבר לפניו ויעבור ואתה עמוד ביום ואין לנו צורך לתקון סופרים והעד שאמר באחרונה אל המקום אשר עמד שם את פני יי' והנכון בעיני תמלאהו רמוז בפרשת ואלה שמות:

ומלת

בעל הטורים

[illegible]

אבני נועם

[illegible]

מ"ע ספורנו

[illegible]

רלבג

[illegible]

חזקוני

והנה שלשה אנשים · פרש"י ורפאל שרפא את אברהם הלך משם להציל את לוט · [illegible]

מ"ע ספורנו

דבר שאפשר לנוכח כמו שעשה אלישע: ותכחש שרה · שחשבה שהיה דבר המלאך ברכת נביא כלבד כענין אלישע לא נבואה ושלימות מאל ית' וחשבה שלא יועיל זה בזקנים כברכת שום נביא כי אמנם להשיב הנפרז' אחר שזקנה פרי · בוא כתחיית המתים שלא תהיה זולתי ביכולת האל פעמית או בתפלה שפעמ' מן שמתו: היפלא

קומץ מנחה

לא ידעתי מי עשה · המשפט נעשה לאחר מג' בחינות אם לייסר עושי העול ואם לנקמת לאשר אליו נעשה העול ואם שחיוב המושל לעשות המוטל עליו · על הראשון אמר לא ידעתי מי עשה שארע לייסר אותו · ועל השני וגם אתה לא הגדת שארע לנקום נקמתך ועל השלישי אמר וגם אנכי לא שמעתי שאצא ידי חובתי ואמר ידיעה הגדה שמיעה שהדבר נודע מצד אחד מג' דרכים הללו כמו שאמר ג"כ הנביא הלא תדעו הלא תבינו הלא הוגד לכ' מראש וההבנה בכלל השמיעה ברכתי' ולא ידעו כי שומע יוסף: את יחידך אשר אהבת והיחידות סבה לאהבה ובניין אב לכולם ה' אחד וסמיך ליה ואהבת: ויחבוש את חמורו אל תקרי חמורו אלא חומרו ולזה צדק מאמר הזקנים אל תלמי ששינו במש' וירכיבם על נושא אדם כי החומר נושא בת השכלי שהוא צורתו: ה' יראה לבי שמצרי לא חסר: תחת בני על כל פעולה היה אומר זה תחת בני וכן אנו עושין עד היום בעסק הכפרות להזכיר עקדתו של יצחק: כי נשבעתי נאם ה' דוק שבלידת יצחק נאמ' וה' פקד את שרה שהוא ג"כ מדת הדין ומאז והלא' לא תמצא בכל ספורי יצחק רק שם אלקי' שהוא מדתו עד אחרי העקידה שאז נתקרר מדת הדין ונאמר נאם ה':

רלבג

אותה אחד מהעוברים ושבים אורח כנשים הוא הוסת · ותצחק מעניין לעג ושחוק · בקרבו בלבה והרצון בזה שלא אמרה זה המאמר לשום אדם · בלותי זקנתי כי בעת הזקנה ידרוך האדם אל הבלוי וההפסד · היתה לי עדנה רוצה לומר יהיה לי תענוג הנער ועדנו עד שיהיה מותר יתהוה ממנו העובר:

ויאמר יי' אל אברהם · הנה לרוב מעלת אברהם בנבואה וקלות התבודדות שכלו מבין שאר כחות הנפש הגיע לו הנבואה בהקיץ וכבר אמרנו הסבה בזה בשני מספר מלחמות השם או אמר לו זה הנביא ההוא כי כבר הודיעו לו זה השם יתעלה בהגיע לו הנבואה הזאת ויהיה אמרו ויאמר יי' אל אברהם כדרך ויאמר ה' לה שהיה בהמנעות נביא כמו שאמרו רבותינו זכרונם לברכה · היפלא · היעלים · ונברכו בו · רוצה לומר בגוי ההוא אשר יהיה ממנו ויאמרו גוי לגוי בברכם קצתם קצת ישימך השם כמו זה הגוי אשר השתלשל מאברהם · כי ידעתיו · עבר במקום עתיד כדרך אומ' הנה בן נולד לבית דוד · וכבר ימצאו כמו זה רבים בדברי הנבואה גם בדברי האנשים קצתם עם קצת כאמרו נתתי כסף השדה קח ממני והרצון בזה שכבר ידע השם יתעלה זה הגוי אשר יהיה מסתעף מאברהם ותדבק בו השגחתו כטעם כי יודע יי' דרך צדיקים: ארדה נא ואראה · הוא על דרך משל לדבר כלשון בני אדם · כלה · רוצה לומר שכבר יעשה אותם כלה · ואם לא אדעה · רוצה לומר שאם לא חטאו אדעה אותם ותדבק השגחתי להצילם · בתוך העיר · היא סדום · והנמשך שיה משאר העיירות כלם · והנה זכר סדום לבדה כאמרו אם אמצא בסדום להיות' ראש לכל העיירות האלו · ולזה תמצא שהקדים מלך סדום לשאר המלכים כאשר זכרם במה שקדם ובהשבת הרכוש דבר מלך סדום לבדו עם אברהם להיותו ראש על שאר המלכים ההם ועוד שאברהם התפלל על העיר ההיא מפני שהיה שם לוט בן אחיו · האף תספה · רוצה לומר האם · האף תכלה צדיק עם רשע · ואמנם אמר זה לפי שהרעות אינן מסודרות מהשם יתעלה אם לא במקרה · ועל הכונה השנית ולזה יחס הכליון אל האף לא אל השם יתעלה · למקום · רוצ' לומר למקום ההוא אשר גזר השם שישחת עם סדום והוא כולל סדום ועמורה אדמה וצבוים · השופט כל הארץ לא יעשה משפט · הוא נקרא בתמיהה ועניינו האם יתכן במי שהוא שופט כל הארץ שלא יעשה משפט · הואלתי · רציתי · כמו ויואל משה · ונדעה אותם · במשכב זכור כמו וידע אדם את חוה אשתו שעניינו המשגל · כי על כן באו בצל קורתי · רוצה לומר יש לי להשתדל להציל אותם מידיכם · על אשר באו בביתי · כי זה ראוי לכל אדם להציל בחזקת היד האנשים הבאים בביתו להתאכסן אצלו · גש הלאה · הוא כמו קרב אליה ועניינו התרחק ממנו · האחד בא לגור וישפוט שפוט · הוא נקרא בתמיהה ועניינו האם נמצא אחד שבא לגור במקום אחד ויטול סררה לעצמו עד שישים עצמו שופט שאר האנשים אשר שם · בסנוורי' · הוא חלי בעין ישים כל לפני העין בדרך שלא ישלים הראות · כי משחיתים אנחנו · הנה הנביאים ידברו בלשון שולחם כמו הרבה ארבה · ואפשר שיהיה זה הרע הבא להם מתחד' מהשם על דרך פלא על יד נביאיו כמו העניין בשאר המופתים הדומים לו · והנה עשה זה השם יתעלה כדי שלא יתפשט זה המנהג הרע במין האנושי וימנע מהמין האנושי השלמות אשר הוא נברא בעבורו · ויאיצו · וימהרו · בעון העיר · בעונש העיר · המטיר · הוריד כמו הנני ממטיר לכם לחם מן השמים · או הוריד מטר עם גפרית ואש · והנה כבר ימצא כמו זה העניין בקצת העתי' שיתהוה מהאוד הקיטורי אש וגפרית וירד ממנו בארץ אבן אש גפריתות ובכלל הנה כמו שהגפרית יתהוה בבטן הארץ מהאוד הקטורי כן יקרה שיתהוה מה שידמה לגפרית לפעמים בחלק האמצעי מן האויר ואפשר גם כן שהויית הגפרית היתה בבטן הארץ ואולם אמר שהשם ית' הוריד שם זאת ההויה מהשמים לפי שמהשמים יוריד השם יתעלה באמצעות הככבים ממה שיעשה בבטן הארץ כמו זאת ההויה ולזה נהפך המקום ההוא מפני זאת ההויה אשר הית' בבטן הארץ כי תוה העניין יקרה להארץ ההפכה כמו שהתבאר בספר האותות ויהיה אמרו על סדום ועל עמורה אצל סדום כמו ועליו מטה מנשה · ותהי נציב מלח · רוצה לומר שארץ סדום ועמורה היתה כמו נציב גדול ממלח כי לחוזק השרפה נתחדש שם מלח כאמרו גפרית ומלח שרפה כל ארצה · וראוי שתדע כי מהארץ הנשרפת יתחדש המלח כמו שהתבאר בספר האותות · ולזה זכר מה שקרה לאשתו בהביטה מאחריו להשענו על מה שזכר המלאך שיקרה לו אם יביט אחריו · ועוד שכבר זכר אחר זה שכבר עלה לוט מצוער וישב בהר ההוא ושתי בנותיו וזה ראיה שכבר מתה אשתו אשר ישב בהן לוט · ראוי שתדע שהמקו' יהיה ממנו כולל וממנו מיוחד והנה המקום המיוחד הוא תכלית הגוף המקיף הדבר מחוץ והמקום הכולל הוא מה שיהיה זה המקום בחלק ממנו ולזה אמר שהאדם בחדר מפני היותו בשטח האויר המקיף אותו אשר בתוך החדר והוא בבית מפני היותו בחדר והוא בעיר מפני היותו בבית והוא באהלים מפני היותו בעיר ולזה אמר אשר ישב בהם לוט מפני שישב בעיר ההיא הוא בתוכם וכן ויקבר בערי הגלעד רוצה לומר שנקבר במקום אחד מערי הגלעד · נקוד תיבת ובקומה הוא לפי נוה שהישירו בזה מורה על שכבר ידע ידיעה מה בקומה אבל לא ידע זה באופן שלם שאלו תאמר שכבר היה מתנמנם בקומה והרגיש בזה בקומה הרגש מה · מואב · רוצה לומר שמאביה נהיה לה בן:

חזקוני

להאכיל נ' לשונו' להודיעם ששטת כשכילסנ' כהסו' כחרדל אבל לא כפלפלין כדאמרי' בעירובין לא כמדו' הראשוני' שלא היו להן פלפלין ולמה לשונו' לפי שהיו נספו' לדרכם ואין יכולין להמתין עד שתתפשט הבהמה: ויקח חמאה וחלב · רבנן אמרי אפי' פת הבי' לפניהם ומה אם דברי' שלא אמר להם הביא לפניהם דברי' שאמר להם עאכ"ו ואע"פ שאין ראיה לדבר לאכול גבינה קוד' בשר ולא בשר קודם גבינה וכב לדב' ויקח חמאה וחלב והדר ובן הבקר ובן הבקר לפי פרש"י היה לו לכתוב ובני בקר שלא היינו ספיר' לאתפר קמא קמא שתקן אמסי ואייתי קמייהו וכו' ולשלשה פרים שמני' קאי וכן הפיר' פר שהוא מתוקן מתקל' לפניהם כדאית' בהשוכר הפועלים: ויאכלו כמד' באגדי' שאכלו והו ששנו רבותי' שאמר להם הקב"ה למלאכים תינוק הנמול בבית ישראל משמרה יותר מכם שאכלתם בשר בחלב: ויאמרו אליו פרש"י נקוד על אי"ו וכל מקום שהכת' רבה על הנקודה אתה דורש את הכת' וא"ם אמאי לא נקד אליו על האלף לבדה ויהיה הכת' הרבה על הנקודה כדרש א"כ היה משמע לפי הנראה שאלו בתחלה לשרה איו אברהם וא"כ שאלו לאברהם איה שרה ואינו כן שהרי בתחלה ראו אברהם ושרה לא ראו עד עת האכילה אבל עכשיו שאי"ו נקוד מגיד שאין כאן מקומו כלומר שאלו לאברהם בתחלה איה שרה והדר שאלו לשרה אין אברהם וכן פרש"י גבי הכבתרות שנקוד' לומר שאין כאן מקומו · שוב אשוב אליך שתי שיבות אחת בתשרי ואחת בניסן: כעת חיה המלאכים יודעים שבהם קיים לעולם לפיכך אמרו כעת חיה פי' לשנה האחרת כעת הזאת שכיהיה קיים וקיי' אשוב אליך אבל אלישע בן יורם מעופד למות היה לא היה יודע אם יחיה לשנה הבאה לפיכך לא אמר שוב אשוב רק כעת חיה: כעת חיה פרש"י מדלא קרינ' כעת חיה פי' הכף מכעת חיה איבה נקודה בש"בא אי נקוד' בש"בא משמע כעת שיה הפד': והוא אחריו תרגום ירושלמי וישמעאל הוה קאי מן בתרוסי פי' אחרי המלאך כדי שלא תתייחד שרה עם המלאכים שסבור היית' בני אדם הם · ואברהם ושרה זקני' מה ת"ל לקיון ואברהם זקן בא בימים אלא מלמד שהחזירו הקב"ה לבערותו וצריך לכתו' פעם שנייה ואברהם זקן ב"ר: ב"ר וזקני' באי' בימי' מתחלת הספר ע"כ לא תמצ' זקנה כתובה בשום אדם עד שבא אברה' ואמר לפני הב"ה רבש"ע אדם ובנו נכנסין למקו' א' ואין אדם יודע את מי יכבד ומתוך שאתה מעטרו בשיבה אדם יודע למי יכבד א"ל הב"ה דבר טוב תבעת וממך הוא מתחיל מתחלת הספ' עד יצחק לא כתו' יסורין עד שבא יצחק ותבע יסורין אמר לפניו רבון העולם אדם מת בלא יסורין מד' הדין מתוחה כנגדו ומתוך שאתה מבי' עליו יסורין אין מדת הדין מתוחה כנגדו א"ל הב"ה חייך דבר טוב תבעת וממך הוא מתחיל ותכהינה עיניו מראות יעקב תבע חולי אמר רבון העולם אדם מת בלא חולי אינו מתישב בין בניו ומתוך שהוא חולה ב' או ג' ימים הוא מיישב בין בניו א"ל הב"ה חייך דבר טוב תבעת וממך הוא מתחיל הה"ד ויאמר ליוסף הנה אביך חולה נמצ' אברהם חדש זקנה כדכתיב ואברה' זקן יצחק חדש יסורין כדכתיב ויהי כי זקן יצחק ותכהינ' עיניו מראות יעקב חדש חולי כדכתי' הנה אביך חולה. חדל להיות לשרה אורח כנשים · אחר נשים וזקנות אין להם זכות נדות וזאת שיהיה זקנה ופרסה נדה כמו שפרש"י גבי ויקח חמאה וחלב: ותצחק שר' · כסבא תשרי אחר בשורת המלאכי' ראתה בעצמה שלא נתעבר' מיד כתיאשה מן הבשורה שלא היה לה רק ששה חדשים עד הפסח ולא האמינה כמו אברהם לפי שאברה' אמר לו הב"כ ולכך האמין אבל שרה לא שמעה אלא מפי המלאכים וכיון היתה בבשורה שבני אדם הם והיתה מסתכל במעי' ואומר איפשר קרביים הללו טוענין ולד מיד באותו פרק בתשרי ויאמר יי' אל אברהם למה זה צחקה שרה: למועד

באור דברי הספור

זכר שכבר נראה השם יתעלה לאברהם באלוני ממרא והוא המקום שנעתק אליו אחרי הפרד לוט מעמו והנה קדם זה הזמן מעט היה אברהם יושב בפתח האהל ואז היה השמש בגבורתו רוצה לומר שכבר היה זה בעת הצהרים ונשא אברהם את עיניו וראה שלשה אנשים מהנביאים אשר היו אז שמה בלבי' אצלו ותכף שרא' אותם רץ לקראתם מפתח האהל והשתחוה להם ואמר לגדול שבהם שלא יעבור מעליו הוא ורעיו אם לא אחרי אכלם עמו פת לחם והם הסכימו תכף לעשות כדברו והוא מהר ועשה להם משתה גדול במהירו' כפלא להיותם נחפזים ללכת באשר שלחם השם יתעלה ולשמירה שלא ירעבו קודם שלמות הכנת המזון ההוא · והנה עמד אצלם תחת האילן אשר אכלו שם להיות להם לצל לראות אם יחסר להם דבר ואחרי אכלם שאלו איה שרה אשתו כי האחד מהם בא לבשר אותה שיהיה לה בן כי מדרך הנביא שיודיע עניין נבואתו לאשר באה הנבואה עליה' אם טוב ואם רע כדי שישמחו בטוב ויתפללו בהבאתו בסבות הנאותות ושימלטו מהרע כשישובו אל השם יתעלה וירחמם ואמ' להם אברה' שהיא באהלה מיוחד לה ואמר אחד מהם לאברהם שכבר ישוב שם בבא עת כעת ההוא העומד בשנה האחרת ואז יהיה בן לשרה אשתו ושרה היתה שומעת אלו הדברי' בפתח האהל · והנה היה הפתח אחרי האהל לצניעו' ובעת זה המאמר היו אברהם ושרה זקנים באים ברבוי הימים וחדל ושת שרה מפני זקנתה ומפני זה הלעיגה שרה על זה המאמר ואמרה בלבה היתכן שאחרי זקנתי ישוב לי טבע הנערות עם שאדוני זקן וזה ממה שיוסיף המנע בזה העניין · והנה אמר הנביא ההוא לאברהם למה זה הלעיגה שרה על יעוד שייעד לה השם יתעלה ואמרה בלבה איך יתכן שתלד והיא זקנה היעלם מהשם יתעלה דבר הנה הוא בלי ספק יודע הכל · הנה בעת הזאת בשנה האחרת אשוב אליך ואז יהיה לשרה בן · והנה כאשר הוכיח אברה' את שרה על זה כחשה ואמרה שלא צחקה ליראתה מבעלה ואמר אברם שאין לה התנצלות על זה כי כבר צחקה והלעיגה על זה המאמר כי דברי הנביא הם אמתיים בלי ספק · ויקומו משם האנשים וישקיפו קצתם ללכת לפאת סדום כי המבשר את שרה לא הלך לסדום כמו שזכר אחר זה ששני' מהם הלכו לסדום · וזה ממה שיורה על מעוט התמדת הנבואה לנביאים ההם כי לא נודע לנביא האחד מהם כי אם דבר אחד מאלו העניינים · ואברם לרוב מוסרו היה הולך עמם ללותם ואמר השם יתעלה האם ראוי שאהיה מעלי' מאברהם מה שאני רוצה לעשות הנה זה בלתי ראוי כי לא יעשה השם יתעלה דבר כי אם גלה סודו אל עבדיו הנביאים · ועוד שאברהם היה בתכונה שראוי לגלות לו אלו העניינים יותר משאר הנביאים כי הוא משתדל בכל עוז להישיר האנשים אל הטוב עד שכבר יהיה ממנו גוי גדול ועצום יתברכו בגוי ההוא כל גויי הארץ לרוב הצלחתו · וזה שאני אדע הגוי ההוא ותדבק בו השגחתי בעבור מה שימצא מהם מהשלמות כי אברהם יצוה בניו וביתו אחריו להתנהג בדרכי' הישרים לפני השם ומפני זה ישמרו זרעו דרך יי' לעשות צדקה ומשפט כדי שיביא השם על אברהם את אשר דבר עליו מעניין ירושת הארץ והיותו לזרעו לאלהים כמו שנזכר בפרשת לך לך · ובהיות העניין כן רצוני לומר שאברהם הוא בזה האופן מטוב התכונה להועיל האנשי' מה שלא נמצא בזולתו משאר הנביאים · ולזה לא נמצא מהם זרע כזרע אברהם · הנה ראוי שאודיע הרע שרצוני להביא על סדום לאברהם כדי שיקח בזה עצה להצילם כי לזה התכלית יעד השם יתעלה הייעודי' הרעים על ידי נביאיו כמו שביארנו בשני מספר מלחמות יי' ואמר השם יתע' לאברהם מפני שרבה הצעקה הבאה לפני מרעת סדום ועמורה וכבדה חטאתם לפי מה שידעתי מהם הנה ארדה אם עשו מהרעות במו שבא אלי מעניינם ואם עשו אותם כבר יהיו כלה ברע הנכון לבא עליהם · ואם לא הנהיגו מעשיהם בזה האופן מהרוע אבל שלטה באירתם על מה שסודר להם מתנהגיהם הפחותי' מפאת מערכת הככבים · והנהיגו עצמם במנהגיהם המשובחים הנה תדבק השגחתי בהם להצילם לפי מה שראוי להם מההשגחה · והנה זאת המדר' היתה שרמז עליה באמרו וירא אליו יי' באלוני ממרא · אבל הפסיק בו בספור עניין הנביאים ההם לסבות אשר זכרנום כבר · ואמר שבעת אשר פנו משם האנשים ללכת סדומה היה אברהם עומד לפני השם ומתכון לפניו להציל אלו המקומות וכבר התקרב אברהם אל השם יתעלה כפי היכולת כדי שתהיה תפלתו יותר נשמעת ואמר אהה יי' אלהים האם יתכן באף ובחמה שתכלה הצדיק עם הרשע אולי יש חמשים צדיקים בתוך אלו הערים האם תכלה באף המקום ההוא ולא תשגיח במקו' ההוא להצילם בעבור החמשי' צדיקי' אשר בקרבה הנה בלי ספק ראוי שיגינו הצדיקים ההם על שאר אנשי זה המקו' הכולל סדום ועמורה אדמה וצבוים וינצלו כלם בעבור כטעם ימלט אי נקי · הנה אין ראוי שיחשב עליך שתעשה כדבר הרע הזה שתמית צדיק עם הרש' עד שיהיה כצדיק כרשע כי לא יתכן שיחשב במי שהוא שופט כל הארץ ומשגיח בה בזה האופן הנפלא שלא יעשה משפט · ואולם אמר זה אברהם לפי שכבר אמר אליו השם ית' שיעשה כלה בכללות · ובזולת הבדל בין קצתם לקצת ובאהו דבר השם יתעל' שאם יהיו בארץ ההיא חמשי' צדיקים ישא לכל המקום שגזר שישחת בעבורם והיא סדום ועמור' אדמה וצבויי' כי הוא מהראוי שיוסגנו הצדיקים וימשך מההשגחה בהם שינצלו שאר האנשים עמהם והוסיף אברהם לבקש עליהם מדרגה אחר מדרגה עד הגיעו לעשרה להיותו המספר היותר מעטי שיתכן שידבק בו ההשגחה מפני הרבוי ר"ל שהאנשים הטובים בשהיו עשרה תתחדש בהן השגחה מפני הרבוי וזולת ההשגחה הראויה לכל אחד ואחד מהם · ולזה אמרו רז"ל בשלישי ממגלה (בדף כ"א ע"ב) שאין דבר שבקדושה בפחות מעשרה · והיה זה כן לפי שזה המספר הוא אחד מהמדרגה השנית מהמספר שהוא עשיריות · ולזה לא מצא אברהם אבינו מספר שלם כולל הרבוי יותר מעט מעשרה · ואחר כך נסתלקה שכינת השם יתעלה מעל אברהם ואברהם שב למקומו שהיה שוכן בו כי זאת הנבואה באתהו בדרך רחוקה מעט מאהלו מעת צאתו ללוית אלו האנשים · והנה הגיעה זאת הנבואה לאברה' בהקיץ לעוצם מדרגתו בנבואה או ירצה בזה שאח"כ שב לענייניו הגופיי' · ואולם אמר זה מפני שכבר זכר תחלה שהוא התקרב אל השם יתעלה · ומפני זה זכר שאחר כלות תפילתו שב לענייני' הגופיים כי מקום יאמר בכמו זה העניין כמו שיתבאר במה שזכר הרב המורה בשתוף שם מקום · ובביאור הראשון הוא יותר נאות לפי מה שאחשוב · וזכר שאחר באו שני המלאכי' לסדום בערב ביום ההוא בעצמו אשר נפרדו מאברה' כי סדום לא היה רחוק משם ובבואם

היה

הַאַף אֻמְנָם אֵלֵד וַאֲנִי זָקַנְתִּי: הֲיִפָּלֵא מֵיְהוָה דָּבָר לַמּוֹעֵד אָשׁוּב
טו אֵלֶיךָ כָּעֵת חַיָּה וּלְשָׂרָה בֵן: וַתְּכַחֵשׁ שָׂרָה ׀ לֵאמֹר לֹא צָחַקְתִּי כִּי יָרֵאָה
וַיֹּאמֶר ׀ לֹא כִּי צָחָקְתְּ: וַיָּקֻמוּ מִשָּׁם הָאֲנָשִׁים וַיַּשְׁקִפוּ עַל־פְּנֵי סְדֹם
וְאַבְרָהָם הֹלֵךְ עִמָּם לְשַׁלְּחָם: וַיהוָה אָמָר הַמְכַסֶּה אֲנִי מֵאַבְרָהָם אֲשֶׁר
אֲנִי עֹשֶׂה: וְאַבְרָהָם הָיוֹ יִהְיֶה לְגוֹי גָּדוֹל וְעָצוּם וְנִבְרְכוּ־בוֹ כֹּל גּוֹיֵי
הָאָרֶץ: כִּי יְדַעְתִּיו לְמַעַן אֲשֶׁר יְצַוֶּה אֶת־בָּנָיו וְאֶת־בֵּיתוֹ אַחֲרָיו וְשָׁמְרוּ
דֶּרֶךְ יְהוָה לַעֲשׂוֹת צְדָקָה וּמִשְׁפָּט לְמַעַן הָבִיא יְהוָה עַל־אַבְרָהָם אֵת
כ אֲשֶׁר־דִּבֶּר עָלָיו: וַיֹּאמֶר יְהוָה זַעֲקַת סְדֹם וַעֲמֹרָה כִּי־רָבָּה וְחַטָּאתָם
כִּי כָבְדָה מְאֹד: אֵרֲדָה־נָּא וְאֶרְאֶה הַכְּצַעֲקָתָהּ הַבָּאָה אֵלַי עָשׂוּ ׀ כָּלָה
וְאִם־לֹא אֵדָעָה: וַיִּפְנוּ מִשָּׁם הָאֲנָשִׁים וַיֵּלְכוּ סְדֹמָה וְאַבְרָהָם עוֹדֶנּוּ
עֹמֵד לִפְנֵי יְהוָה: וַיִּגַּשׁ אַבְרָהָם וַיֹּאמַר הַאַף תִּסְפֶּה צַדִּיק עִם־רָשָׁע:
אוּלַי יֵשׁ חֲמִשִּׁים צַדִּיקִם בְּתוֹךְ הָעִיר הַאַף תִּסְפֶּה וְלֹא־תִשָּׂא
לַמָּקוֹם לְמַעַן חֲמִשִּׁים הַצַּדִּיקִם אֲשֶׁר
כה בְּקִרְבָּהּ: חָלִלָה לְּךָ מֵעֲשֹׂת כַּדָּבָר הַזֶּה לְהָמִית צַדִּיק עִם־רָשָׁע
וְהָיָה כַצַּדִּיק כָּרָשָׁע חָלִלָה לָּךְ הֲשֹׁפֵט

הַבְרַם בְּקוּשְׁטָא אֵילֵיד וַאֲנָא סֵבִית: הֲיִתְכַּסֵּא מִן־קֳדָם־יְיָ פִּתְגָּמָא לִזְמַן
אֲתוּב לְוָתָךְ כְּעִדָּן דְּאַתּוּן קַיָּמִין וּלְשָׂרָה בָר: וְכַדִּיבַת שָׂרָה לְמֵימַר
לָא חֲיֵיכִית אֲרֵי דְּחֵילַת וַאֲמַר לָא בְּרַם חַיֵּיכְתְּ: וְקָמוּ מִתַּמָּן גֻּבְרַיָּא
וְאִסְתְּכִיאוּ עַל־אַפֵּי סְדֹם וְאַבְרָהָם אָזֵיל עִמְּהוֹן לְאַלְוָאֵיהוֹן: וַייָ אֲמַר
הַמְכַסֵּי אֲנָא מֵאַבְרָהָם דִּי אֲנָא עָבֵיד: וְאַבְרָהָם מֶהֱוָא יְהֵי לְעַם סַגִּי וְתַקִּיף
וְיִתְבָּרְכוּן בְּדִילֵיהּ כָּל עַמְמֵי אַרְעָא: אֲרֵי גְלֵי קֳדָמַי בְּדִיל דִּיפַקֵּיד יָת
בְּנוֹהִי וְיָת אֱנָשׁ בֵּיתֵיהּ בַּתְרוֹהִי וְיִטְּרוּן אוֹרְחָן דְּתַקְנָן קֳדָם־יְיָ לְמֶעְבַּד
צְדַקְתָּא וְדִינָא בְּדִיל דְּיַיְתֵי יְיָ עַל־אַבְרָהָם יָת דִּי־מַלֵּיל עֲלוֹהִי: וַאֲמַר יְיָ
קְבֵילַת סְדוֹם וַעֲמוֹרָה אֲרֵי סְגִיאַת וְחוֹבַתְהוֹן אֲרֵי תְקֵיפַת לַחְדָּא:
אִתְגְּלֵי־כְעַן וְאֶחֱזֵי הַכִּקְבֵילַתְהוֹן דַּעֲלַת לְקֳדָמַי עֲבַדוּ אַעֲבֵיד עִמְּהוֹן
גְּמִירָא אִם־לָא תָיְבִין וְאִם־תַּיְבִין לָא אִתְפְּרַע: וְאִתְפְּנִיאוּ מִתַּמָּן גֻּבְרַיָּא
וַאֲזַלוּ לִסְדוֹם וְאַבְרָהָם עַד־כְּעַן מְשַׁמֵּשׁ בִּצְלוֹ קֳדָם יְיָ: וּקְרֵיב אַבְרָהָם
וַאֲמַר הַבְרֻגְזָךְ תְּשֵׁיצֵי זַכָּאָה עִם־חַיָּבָא: מָאִים־אִית חַמְשִׁין זַכָּאִין בְּגוֹ קַרְתָּא
הַבְרֻגְזָךְ תְּשֵׁיצֵי וְלָא־תִשְׁבּוֹק לְאַתְרָא בְּדִיל חַמְשִׁין זַכָּאִין דִּי בְגַוַּהּ: קוּשְׁטָא
אִינוּן־דִּינָךְ מִלְּמֶעְבַּד כְּפִתְגָּמָא הָדֵין לְשֵׁיצָאָה זַכָּאָה עִם־חַיָּבָא וִיהֵי זַכָּאָה כְּחַיָּבָא קוּשְׁטָא אִינוּן דִּינָךְ דַּיָּין

חזקוני

רל"בג

אמרי נועם

מ"ע ספורנו

תורה

הֲשֹׁפֵט כָּל־הָאָרֶץ לֹא יַעֲשֶׂה מִשְׁפָּט׃ וַיֹּאמֶר יְהוָה אִם־אֶמְצָא בִסְדֹם חֲמִשִּׁים צַדִּיקִם בְּתוֹךְ הָעִיר וְנָשָׂאתִי לְכָל־הַמָּקוֹם בַּעֲבוּרָם׃ וַיַּעַן אַבְרָהָם וַיֹּאמַר הִנֵּה־נָא הוֹאַלְתִּי לְדַבֵּר אֶל־אֲדֹנָי וְאָנֹכִי עָפָר וָאֵפֶר׃ אוּלַי יַחְסְרוּן חֲמִשִּׁים הַצַּדִּיקִם חֲמִשָּׁה הֲתַשְׁחִית בַּחֲמִשָּׁה אֶת־כָּל־הָעִיר וַיֹּאמֶר לֹא אַשְׁחִית אִם־אֶמְצָא שָׁם אַרְבָּעִים וַחֲמִשָּׁה׃ וַיֹּסֶף עוֹד לְדַבֵּר אֵלָיו וַיֹּאמַר אוּלַי יִמָּצְאוּן שָׁם אַרְבָּעִים וַיֹּאמֶר לֹא אֶעֱשֶׂה בַּעֲבוּר הָאַרְבָּעִים׃ וַיֹּאמֶר אַל־נָא יִחַר לַאדֹנָי וַאֲדַבֵּרָה אוּלַי יִמָּצְאוּן שָׁם שְׁלֹשִׁים וַיֹּאמֶר לֹא אֶעֱשֶׂה אִם־אֶמְצָא שָׁם שְׁלֹשִׁים׃ וַיֹּאמֶר הִנֵּה־נָא הוֹאַלְתִּי לְדַבֵּר אֶל־אֲדֹנָי אוּלַי יִמָּצְאוּן שָׁם עֶשְׂרִים וַיֹּאמֶר לֹא אַשְׁחִית בַּעֲבוּר הָעֶשְׂרִים׃ וַיֹּאמֶר אַל־נָא יִחַר לַאדֹנָי וַאֲדַבְּרָה אַךְ־הַפַּעַם אוּלַי יִמָּצְאוּן שָׁם עֲשָׂרָה וַיֹּאמֶר לֹא אַשְׁחִית בַּעֲבוּר הָעֲשָׂרָה׃ וַיֵּלֶךְ יְהוָה כַּאֲשֶׁר כִּלָּה לְדַבֵּר אֶל־אַבְרָהָם וְאַבְרָהָם שָׁב לִמְקֹמוֹ׃

יט וַיָּבֹאוּ שְׁנֵי הַמַּלְאָכִים סְדֹמָה בָּעֶרֶב וְלוֹט יֹשֵׁב בְּשַׁעַר־סְדֹם וַיַּרְא־לוֹט וַיָּקָם לִקְרָאתָם וַיִּשְׁתַּחוּ אַפַּיִם אָרְצָה׃ וַיֹּאמֶר הִנֶּה נָּא־אֲדֹנַי סוּרוּ נָא אֶל־בֵּית עַבְדְּכֶם וְלִינוּ וְרַחֲצוּ רַגְלֵיכֶם וְהִשְׁכַּמְתֶּם וַהֲלַכְתֶּם לְדַרְכְּכֶם וַיֹּאמְרוּ לֹּא כִּי בָרְחוֹב נָלִין׃ וַיִּפְצַר־בָּם מְאֹד וַיָּסֻרוּ אֵלָיו וַיָּבֹאוּ אֶל־בֵּיתוֹ וַיַּעַשׂ לָהֶם מִשְׁתֶּה וּמַצּוֹת אָפָה וַיֹּאכֵלוּ׃ טֶרֶם יִשְׁכָּבוּ וְאַנְשֵׁי הָעִיר אַנְשֵׁי סְדֹם נָסַבּוּ עַל־הַבַּיִת מִנַּעַר וְעַד־זָקֵן

כל

תרגום אונקלוס

דַיָּין כָּל־אַרְעָא בְּרַם יַעְבֵּד דִּינָא׃ וַאֲמַר יְיָ אִם־אַשְׁכַּח בִּסְדוֹם חַמְשִׁין זַכָּאִין בְּגוֹ קַרְתָּא וְאֶשְׁבּוֹק לְכָל־אַתְרָא בְּדִילְהוֹן׃ וַאֲתֵיב אַבְרָהָם וַאֲמַר הָא־כְעַן אַסְגֵּיתִי לְמַלָּלָא קֳדָם־יְיָ וַאֲנָא עֲפַר וּקְטַם׃ מָאִים יַחְסְרוּן חַמְשִׁין זַכָּאִין חַמְשָׁא הַתְחַבֵּל בְּחַמְשָׁא יָת־כָּל־קַרְתָּא וַאֲמַר לָא אֲחַבֵּל אִם־אַשְׁכַּח תַּמָּן אַרְבְּעִין וְחַמְשָׁא׃ וְאוֹסֵיף עוֹד לְמַלָּלָא קֳדָמוֹהִי וַאֲמַר מָאִים יִשְׁתַּכְחוּן תַּמָּן אַרְבְּעִין וַאֲמַר לָא אַעְבֵּיד גְּמִירָא בְּדִיל אַרְבְּעִין׃ וַאֲמַר לָא־כְעַן יִתְקֵף רוּגְזָא־דַיְיָ וַאֲמַלֵּיל מָאִים יִשְׁתַּכְחוּן תַּמָּן תְּלָתִין וַאֲמַר לָא אַעְבֵּיד־גְּמִירָא אִם־אַשְׁכַּח תַּמָּן תְּלָתִין׃ וַאֲמַר הָא־כְעַן אַסְגֵּיתִי לְמַלָּלָא קֳדָם־יְיָ מָאִים יִשְׁתַּכְחוּן תַּמָּן עַסְרִין וַאֲמַר לָא אֲחַבֵּיל בְּדִיל עַסְרִין׃ וַאֲמַר לָא־כְעַן יִתְקֵף־רוּגְזָא דַיְיָ וַאֲמַלֵּיל בְּרַם־זִמְנָא־הָדָא מָאִים יִשְׁתַּכְחוּן תַּמָּן עַשְׂרָא וַאֲמַר לָא אֲחַבֵּיל בְּדִיל עַשְׂרָא׃ וְאִסְתַּלַּק יְקָרָא־דַיְיָ כַּד שֵׁיצֵי לְמַלָּלָא עִם־אַבְרָהָם וְאַבְרָהָם תָּב לְאַתְרֵיהּ׃

וְעָלוּ תְּרֵין מַלְאֲכַיָּא לִסְדוֹם בְּרַמְשָׁא וְלוֹט יָתֵיב בְּתַרְעָא דִסְדוֹם וַחֲזָא־לוֹט וְקָם לְקַדָּמוּתְהוֹן וּסְגִיד עַל־אַפּוֹהִי עַל־אַרְעָא׃ וַאֲמַר בְּבָעוּ־כְעַן רִבּוֹנַי זוּרוּ כְעַן לְבֵית עַבְדְּכוֹן וּבִיתוּ וְאַסְחוּ רַגְלֵיכוֹן וְתַקְדְּמוּן וּתְהָכוּן לְאוֹרַחְכוֹן וַאֲמַרוּ לָא אֱלָהֵין בִּרְחוֹבָא נְבִית׃ וּתְקֵיף־בְּהוֹן לַחֲדָא וְזָרוּ לְוָתֵיהּ וְעָלוּ לְבֵיתֵיהּ וַעֲבַד לְהוֹן מִשְׁתְּיָא וּפַטִּיר אֲפָא לְהוֹן וַאֲכַלוּ׃ עַד־לָא שְׁכִיבוּ וְאֱנָשֵׁי קַרְתָּא אֱנָשֵׁי סְדוֹם אַקִּיפוּ עַל־בֵּיתָא מֵעוּלֵימָא וְעַד־סָבָא

כל

מסורה

ג' ההין בתורה דנראי' תמוהות ואינן תמוהות וסי' השופט כל הארץ · האחד בא לגור האיש אחד יחטא · וכל ה"א תמוהה פתח כשהתימ' בה"א כמו אלהים אני אבל אלו התימ' אינו בה"א אבן בא אחרי כן וישפוט שפוט: עפר ואפר ב' וסי' ואנכי עפר ואפר · נחמתי על עפר ואפר: ג' פסו' אית בהו ויאמר ויאמר וסי' ויוסף עוד לדבר אליו · ויען השליש · וחברו: הארבעים ג' וסי' לא אעשה בעבור הארבעים · בשנת הארבעים לצאת בני ישראל · בשנת הארבעים למלכות דוד: העשרים ג' וסי' לא אעשה בעבור העשרים · נגד העשרים אשר לחצר · ליחזקאל העשרים: לאדני ז' כתיב כן מסור בתלים סימן כ"ב: ואדברה ד' וסי' אל נא יחר · האזינו · אגידה · שמעה עמי · וחד אדברה גם אנכי ככם: סדמה ג' וסי' באכה סדמה ועמרה · ויפנו משם האנשים ויבאו שני המלאכים: והשכמתם ג' וסי' והשכמתם והלכתם · והשכמתם מחר · דפלגש בגבעה · ועבדי אדניך אשר באו: לא ב' דגושי' וסי' ויאמרו לא כי ברחוב נלין · ויאמרו לא כי מלך ימלך עלינו · וב' לו וסי' ויאמרו לו חכמיו · ויאמרו לו תחרש: ברחוב ד' וסי' כי ברחוב נלין · רק ברחוב אל תלן · כי כשלה ברחוב אמת · ברחוב אכין מושבי · ויפצר ד' וסי' ויפצר בם מאד · קח נא את ברכתי · ויקם האיש ללכת · ויאמר חי יי' אשר עמדתי · וכל ויפצרו דכו' במ"א ויפצרו בו · עבדיו: ומצות ב' וסי' ומצות אפה · צלי אש ומצות: ישכבו ג' וסי' טרם ישכבו · ערלים ישכבו · יחד על עפר ישכבו · אנ"ך: נסבו ב' וסי' סדם נסבו על הבית: גבעה נסבו: על הבית ד' וסי' סדם נסבו · ושלח את הצפור החיה · וכל ישראל ראים ברדת · כי שמך נקרא על הבית · דר"ת

רש"י

השופט כל הארץ · נקוד בחטף פתח ה"א של השופט לשון תמיה וכי מי שהוא שופט לא יעשה משפט אמת: אם אמצא בסדום וגו' · לפי שסדום היתה מטרפולין וחשובה מכולם תלה בה הכתוב: התשחית בחמשה · והלא הן תשעה לכל כרך ואתה צדיקו של עולם תצטרף עמהם: אולי ימצאון שם ארבעים · וימלטו ארבעה הכרכים וכן שלשים יצילו שלשה מהם או עשרים יצילו שנים מהם או עשרה יצילו אחד מהם: הואלתי · רציתי כמו ויואל משה: אולי ימצאון שם עשרה · על הפחות לא בקש אמר דור המבול היו שמנה נח ובניו ונשיהם ולא הגילו על דורם ועל תשעה על ידי צרוף כבר בקש ולא מצא: וילך יי' וגו' · כיון שנשתתק הסניגור הלך לו הדיין: ואברהם שב למקומו · נסתלק הדיין נסתלק הסניגור והקטיגור מקטרג לפיכך ויבאו שני המלאכים סדומה להשחית:

יט ויבאו שני · והשלישי שבא לבשר את שרה כיון שעשה שליחותו נסתלק לו: המלאכים · ולהלן קראם אנשי' כשהיתה שכינה עמהן קראם אנשי' · דבר אחר אצל אברהם שכחו גדול והיו המלאכים תדירין אצלו כאנשים קראם אנשים ואצל לוט קראם מלאכים: בערב · וכי כל כך שהו המלאכים מחברון לסדום אלא מלאכי רחמי' היו וממתינין שמא יוכל אברהם ללמד עליהם סניגוריא: ולוט יושב בשער סדום · ישב כתיב אותו היום מינוהו שופט עליהם: וירא לוט וגומר · מבית אברהם למד לחזר על האורחים: הנה נא אדוני · הנה נא אתם אדונים א לי אחר שעברתם עלי · דבר אחר נריצי' אתם לתת לב של הרשעים הללו שלא יכירו בכם וזו היא עצה נכונה · סורו נא · עקמו את הדרך לביתי דרך עקלתון שלא יכירו שאתם נכנסים שם לכך נאמר סורו בראשי' רבה: ויאמרו לא · ולאברהם אמרו כן תעשה מכאן שמסרבין לקטן ואין מסרבין לגדול: כי ברחוב נלין · הרי כי משמש בלשון אלא שאמרו לא נסור אל ביתך אלא ברחובה של עיר נלין: ויסורו אליו · עקמו את הדרך לצד ביתו: ומצות אפה · פסח היה: טרם ישכבו ואנשי העיר אנשי סדום · כך נדרש בבראשי' רבה טרם ישכבו ואנשי העיר היו בפיהם של מלאכי' שהיו שואלים ללוט מה טיבם ומעשיה' והוא או' להם רובם רשעי' עודם מדברים בהם ואנשי העיר וגו' ופשוטו של מקרא ואנשי העיר אנשי רשע' נסבו על הבי' על שהיו רשעים נקראים אנשי סדום כמו שאמר הכתוב ואנשי סדום רעי' וחטאים: כל

לאדני ז' כ"ב נסמך תלתין ינגאם תקיפין כדכתאן לאנה למפלתיה בנפשהן

אבן עזרא

ואיך יתכן שלא יעשה משפט מי שהוא שופט כל הארץ: וטעם בתוך העיר שהם יראי' את השם בפרהסיא וכן שוטטו בחוצות ירושלם · ואין מלת הואלתי כמו החלותי רק פירושה רציתי וכן הואיל משה · וכ"ף מלת אנכי נוסף או הם שתי מלות והטעם אחד · וטעם ואנכי עפר ואפר כי עפר הייתי ואפר אשוב והעקר ע"ג יסוד הגוף והם העצמו': אולי יחסרון חמשה · והטעם אולי תחסר עשירית מהמספר · וטעם התשחית בחמש' בעבור החמש' שיחסרו את הכל ואחר כן אמר אולי יחסרון התשיעית מהמספ' אשר אמרתי אם ימצאון שם לא אשחיתם · וטעם לא אעשה בעבור הארבעים לא אעשה השחתה ושלא יאריך אבר שני החסרונים אחר כן אם יחסר הרביעית גם השלישי' גם החצי וי"א למה לא הפחית מעשר' בעבור היות שנים בכל עיר כי חמש ערים היו וזה איננו נכון בעבור שאמר בסדו' לבדה ואף על פי שחכמינו ז"ל העתיקו שאין תפלה בעבור פחות מעשר' גם זה הפסוק יחזיק ידי אמונתינו: ואברהם שב למקומו · אל חברון וזאת המראה היתה במקום שהלך אברהם לשלוח המלאכים ומשם ישקיף על פני סדום ואף על פי שהוא כתו' וישכם אברהם בבקר וישקף על פני סדום אחר לאת השמש היה כי לא נהפכה סדו' בלילה כי כן העיר הכתוב' ופי' בערב בפסח מצרי': אפים · עד שם אפיו בארץ והם הנחירי' שהם גבוהים על הפני' · הנה נא אדני · רבותי לשון חול וכאשר תמצא מלת סור ואחריה מ"ם היא כמשמעה ואם אחריה א"לף הפתוח בפתח קטן טעמ' שיסור ממקומו וילך אל הקורא או אל המקום הנקרא כמו סורה אלי: ויאמרו לא · אם לא תפצר וזאת המלה רבוי דברים כטע' פיוסי' וכן ואון ותרפים הפצר: נסבו מבנין נפעל: כל

חזקוני

לך קדמא ואזלא וסי' גלמ"ד: לא אדני ואנכי עפר ואפר כתוב בא"לף דל"ת: אם אמצא שם ארבעים וחמשה וא"ת ...פני מה פסר בתפלה מחמשים עד ארבעים וחמשה ואח"כ מארבעים עד ארבעים ומארבעים עד שלשים ומשלשי' עד עשרים ומעשרי' עד עשרה הרי אין הבקשין שוות אלא ...ל בקשותיו לא היו להציל ...כרך אם

בעל הטורים

ומצות · ב' במסורת ומצות אפה ויאכלו · ואידך צלי אש ומצו' מגמע שנפסח היה דיל ...ומצו' דהכא חמצות דהתם ישכבו שם במסורה טרם ישכבו: ערלי' ישכבו · ויחדו על עפר ישכבו · גיהנם ביחזקאל פי' ערלים ישכבו האומות שהם כאנשי סדום כי על סדומי וכיוצא בהם נאמר אותו הפסוק:

אמרי נועם

אולי ימצאון שם עשרה פי' רש"י ועל הפחות לא ביקש ועל תשעה ע"י צירוף כבר ביקש ולא מצא פי' לא מצא אברהם שם תשעה צדיקים ואיכא דאמרי כבר ביקש אברהם להשם להצטרף ולא מצא עם השם שיצטרף כי אם להציל חמשה עיירות וכו': לא כי ברחוב נלין כלומר לא נלך עמך אלא בבית של אברהם שסיבב ביתו פתוח לכל ברחוב:

מ"ע ספורנו

השופט כל הארץ · כי בהיותך שופט כל הארץ אם תדין את כלה אחרי הרוב תשחית אות לעולם בלי ספק כי רוב בני אדם רשעים: אם אמצא

רשי

כל העם מקצה · מקצה העיר עד הקצה שאין אחד מוחה בידם שאפי' צדיק אחד אין בהם : ונדעה אותם · במשכב זכור כמו אשר לא ידעו איש : האל · כמו האלה : כי על כן באו · כי הטובה הזאת תעשו לכבודי על אשר באו בצל קורתי תרגו' בטלל שריתי תרגו' של קורה שרית' : גש הלאה · קרב להלאה כלומר התקרב לצדדין והתרחק ממנו וכן כל הלאה שבמקר' לשון רחוק כמו זרה הלאה הנה הלאי ממך והלאה גם הלאה המשך להלן בלשון לע"ז טירדוי דכ"וש לדבר גזיפה הוא לומר אין אנו חוששין לך ודומה לו קרב אליך אל תגע בי · וכן גשה לי ואשבה המשך לצדדין בעבורי ואם אהלך את' תלין על האורחים איך מלאך לכך על שאמר להם על הבנות אמרו לו גש הלאה לשון נחת ועל שאתה מליץ על האורחי' האחד בא לגור · אדם נכרי יחידי את' בינינו שבאת לגור ונעשת מוכיח אותנו : דלת · הסובבת לנעול ולפתוח : פתח · הוא החלל שבו נכנסין ויוצאין : בסנורי' · מכת עורון : מקטן ועד גדול · הקטנים התחילו בעבירה תחלה שנאמר מנער ועד זקן לפיכ' התחיל הפורענות מהם : עוד מי לך פה · פשוטו של מקרא מי יש לך עוד בעיר הזאת חוץ מאשתך ובנותיך שבבית : חתן ובניך ובנותיך · אם יש לך חתן או בנים ובנות הוצא מן המקום · ובניך · בני בנותיך הנשואות · ומדרש אגד' עוד מאחר שעושין נבלה כזאת מי לך פתחון פה ללמד סניגורי' עליהם שכל הלילה היה מליץ עליהם טובות קרי ביה מי לך פה : חתניו · שתי בנות נשואות היו לו בעיר : לוקחי בנותיו · שאותן שבבי' ארוסות להם : ויאיצו כתרגומו ודחיקו מהרוהו : הנמצאות · המזומנות לך בבית להצילם ומדרש אגדה יש וזה יסובו של מקרא : תספה · תהיה כלה עד תם כל הדו' מתורג' עד דסף : ויתמהמ' · כדי להציל את ממונו : ויחזיקו · אחד מהם היה שליח להצילו וחברו להפוך סדום לכך נאמ' ויאמר המלט ולא נאמר ויאמרו : המלט על נפשך · דייך להציל נפשות אל תחוס על ממון : אל

אבן עזרא

כל העם מקצה · שלא היו סמוכים אל הבית : ונדעה אותם · כנוי לשכיבה : הפתחה · אל הפתח ה"א דלת סימן נקבה ונמצא חסר : ידעו איש · לשון רבים ורבות בפעל שעבר בלא תוספת וי"ו פתוח שוה : האל · כמו האלה · ויאמר הגאון כי בעבור השלישי שלא בא אמר כן וזה הטעם רחוק כי גם שתי הלשונות תמצאם בלשון ארמית : בסנורים · מלה רביעית וחברתה במעט הליסע ופירושו מחשך העין והלב : עוד מי לך פה · אם יש לך חתן ובניך או חתנים שהם כבניך וכבנותיך והנה פה טענה על האומר כי האחד הלך להציל את לוט כי הנה שניהם דברו אליו ועוד כי משחיתי' אנחנו גם הא' שדבר לוט אחר כן עמו שאמר לו ותגדל חסדך הוא אמר כי לא אוכל לעשות דבר : לוקחי בנותיו · ב' בנות אחרות היו לו ומתו בסדום והעד המצאות · ויאמר רבי יונ' הספרדי המדקד' כי לא יתכן לאמר וכמו עלה השחר ושבא ורבו כמו רבו ויאיצו · כמו ויליקו כמו אצים לאמר ואתמה מהפי שחבר בן אפרי' שאמר כי ויתמהמה מגזר' מה והנה שכח כי שני הה"הין תפיקין רק הוא לשון עכוב ושרשו משולש והפ"א כפול : ויחזיקו · יבאר שפחד והין בו כח לברוח : ויהי כהוציאם שם הפועל כמו להוציאם מארץ מצרים והמ"ם סימן הפועלים והם המלאכים והותם פעולים : אל

ה כָּל־הָעָם מִקָּצֶה׃ וַיִּקְרְאוּ אֶל־לוֹט וַיֹּאמְרוּ לוֹ אַיֵּה הָאֲנָשִׁים אֲשֶׁר־בָּאוּ אֵלֶיךָ הַלָּיְלָה הוֹצִיאֵם אֵלֵינוּ וְנֵדְעָה אֹתָם׃ וַיֵּצֵא אֲלֵהֶם לוֹט הַפֶּתְחָה וְהַדֶּלֶת סָגַר אַחֲרָיו׃ וַיֹּאמַר אַל־נָא אַחַי תָּרֵעוּ׃ הִנֵּה־נָא לִי שְׁתֵּי בָנוֹת אֲשֶׁר לֹא־יָדְעוּ אִישׁ אוֹצִיאָה־נָּא אֶתְהֶן אֲלֵיכֶם וַעֲשׂוּ לָהֶן כַּטּוֹב בְּעֵינֵיכֶם רַק לָאֲנָשִׁים הָאֵל אַל־תַּעֲשׂוּ דָבָר כִּי־עַל־כֵּן בָּאוּ בְּצֵל קֹרָתִי׃ וַיֹּאמְרוּ גֶּשׁ־הָלְאָה וַיֹּאמְרוּ הָאֶחָד בָּא־לָגוּר וַיִּשְׁפֹּט שָׁפוֹט עַתָּה נָרַע לְךָ מֵהֶם וַיִּפְצְרוּ בָאִישׁ בְּלוֹט
י מְאֹד וַיִּגְּשׁוּ לִשְׁבֹּר הַדָּלֶת׃ וַיִּשְׁלְחוּ הָאֲנָשִׁים אֶת־יָדָם וַיָּבִיאוּ אֶת־לוֹט אֲלֵיהֶם הַבָּיְתָה וְאֶת־הַדֶּלֶת סָגָרוּ׃ וְאֶת־הָאֲנָשִׁים אֲשֶׁר־פֶּתַח הַבַּיִת הִכּוּ בַּסַּנְוֵרִים מִקָּטֹן וְעַד־גָּדוֹל וַיִּלְאוּ לִמְצֹא הַפָּתַח׃ וַיֹּאמְרוּ הָאֲנָשִׁים אֶל־לוֹט עֹד מִי־לְךָ פֹה חָתָן וּבָנֶיךָ וּבְנֹתֶיךָ וְכֹל אֲשֶׁר־לְךָ בָּעִיר הוֹצֵא מִן־הַמָּקוֹם׃ כִּי־מַשְׁחִתִים אֲנַחְנוּ אֶת־הַמָּקוֹם הַזֶּה כִּי־גָדְלָה צַעֲקָתָם אֶת־פְּנֵי יְהוָה וַיְשַׁלְּחֵנוּ יְהוָה לְשַׁחֲתָהּ׃ וַיֵּצֵא לוֹט וַיְדַבֵּר אֶל־חֲתָנָיו לֹקְחֵי בְנֹתָיו וַיֹּאמֶר קוּמוּ צְּאוּ מִן־הַמָּקוֹם הַזֶּה כִּי־מַשְׁחִית יְהוָה אֶת־הָעִיר וַיְהִי כִמְצַחֵק בְּעֵינֵי חֲתָנָיו׃
טו וּכְמוֹ הַשַּׁחַר עָלָה וַיָּאִיצוּ הַמַּלְאָכִים בְּלוֹט לֵאמֹר קוּם קַח אֶת־אִשְׁתְּךָ וְאֶת־שְׁתֵּי בְנֹתֶיךָ הַנִּמְצָאֹת פֶּן־תִּסָּפֶה בַּעֲוֹן הָעִיר׃ וַיִּתְמַהְמָהּ וַיַּחֲזִיקוּ הָאֲנָשִׁים בְּיָדוֹ וּבְיַד־אִשְׁתּוֹ וּבְיַד שְׁתֵּי בְנֹתָיו בְּחֶמְלַת יְהוָה עָלָיו וַיֹּצִאֻהוּ וַיַּנִּחֻהוּ מִחוּץ לָעִיר׃ וַיְהִי כְהוֹצִיאָם אֹתָם הַחוּצָה וַיֹּאמֶר הִמָּלֵט עַל־נַפְשֶׁךָ אל

כָּל־עַמָּא מִסּוֹפֵיהּ׃ וּקְרוֹ לְלוֹט וַאֲמַרוּ לֵיהּ אָן גּוּבְרַיָּא דַּאֲתוֹ לְוָתָךְ בְּלֵילְיָא אַפֵּיקִנּוּן לְוָתַנָא וְנִדַּע יָתְהוֹן׃ וּנְפַק לְוָתְהוֹן לוֹט לְתַרְעָא וְדַשָּׁא אֲחַד בַּתְרוֹהִי׃ וַאֲמַר בְּבָעוּ כְעַן אַחַי לָא תַבְאִישׁוּן׃ הָא כְעַן לִי תַּרְתֵּין בְּנָן דְּלָא יְדַעִינָן גְּבַר אַפֵּיק כְּעַן יָתְהֵין לְוָתְכוֹן וַעֲבִידוּ לְהֵין כִּדְתַקִּין בְּעֵינֵיכוֹן לְחוֹד לְגֻבְרַיָּא הָאִלֵּין לָא תַעְבְּדוּן מִדַּעַם אֲרֵי עַל כֵּן עַלּוּ בִּטְלַל שָׁרִיתִי׃ וַאֲמַרוּ קְרִיב לְהַלָּאָה וַאֲמַרוּ חַד אֲתָא לְאִתּוֹתָבָא וְהָא דָאֵין דִּינָא כְּעַן נַבְאֵישׁ לָךְ מִדִּילְהוֹן וְאַתְקִיפוּ בְגֻבְרָא בְּלוֹט לַחֲדָא וּקְרִיבוּ לְמִתְבַּר דַּשָּׁא׃ וְאוֹשִׁיטוּ גֻבְרַיָּא יָת יְדֵיהוֹן וְאַעִילוּ יָת לוֹט לְוָתְהוֹן לְבֵיתָא וְיָת דַּשָּׁא אֲחַדוּ׃ וְיָת גֻּבְרַיָּא דִּי בִתְרַע בֵּיתָא מְחוֹ בְּשַׁבְרִירַיָּא מִזְּעֵירָא וְעַד רַבָּא וּלְאוֹ לְאַשְׁכָּחָא תַרְעָא׃ וַאֲמַרוּ גֻבְרַיָּא לְלוֹט עוֹד מָא לָךְ הָכָא חַתְנָא וּבְנָךְ וּבְנָתָךְ וְכֹל דִּי לָךְ בְּקַרְתָּא אַפֵּיק מִן אַתְרָא׃ אֲרֵי מְחַבְּלִין אֲנַחְנָא יָת אַתְרָא הָדֵין אֲרֵי סְגִיאַת קְבַלְּתְהוֹן קֳדָם יְיָ וְשַׁלְּחַנָא יְיָ לְחַבָּלוּתַהּ׃ וּנְפַק לוֹט וּמַלֵּיל עִם חַתְנוֹהִי נָסְבֵי בְנָתֵיהּ וַאֲמַר קוּמוּ פּוּקוּ מִן אַתְרָא הָדֵין אֲרֵי מְחַבֵּל יְיָ יָת קַרְתָּא וַהֲוָה כִמְחַיֵּךְ בְּעֵינֵי חַתְנוֹהִי׃ וּכְמִסַּק צַפְרָא הֲוָה וּדְחִיקוּ מַלְאֲכַיָּא בְּלוֹט לְמֵימַר קוּם דְּבַר יָת אִתְּתָךְ וְיָת תַּרְתֵּין בְּנָתָךְ דְּאִשְׁתַּכַּחָא מְהֵימְנָן עִמָּךְ דִּילְמָא תִלְקֵי בְּחוֹבֵי קַרְתָּא׃ וְאִתְעַכַּב וְאַתְקִיפוּ גֻבְרַיָּא בִּידֵיהּ וּבִידָא דְאִתְּתֵיהּ וּבִידָא דְתַרְתֵּין בְּנָתֵיהּ בְּרַחֲמַס יְיָ עֲלוֹהִי וְאַפְּקוּהִי וְאַשְׁרְיוּהִי מִבָּרָא לְקַרְתָּא׃ וַהֲוָה כַּד אַפֵּיק יָתְהוֹן לְבָרָא וַאֲמַר חוּס עַל נַפְשָׁךְ לא

בעל הטורים

מקצה ב' במסורת כל העם מקצה · כי נלכדה עירו מקצה · גבי כנובד נאבר · לומר לך שראויין אלו למפולת כאלו · ועוד כי כשכבו מכאן נלכדה גם עירם מקצה · מי לך פה בגימטרי' בועז רמז לבועז ביאה · קומו צאו מן המקום · ב' במסורת הכא ואידך קומו צאו מתוך עמי אלמד · שנתחלקו ישראל לכיות ומהם שלא היו רוצים לצאת וו הן נשלבה יתי' תפילה :

מ"ע ספורנו

הוציאה נא אתכן אליכם · אחר שיקומו לוקחי בנותיו וקשם שאין ביניהם · גם הנאה · מעל הפתח ונסגור הדלת : האחד בא לגור · היה גם אחד שיעשה כך : ואת הדלת סגרו · כדי שילאו למצ' הפתח ויפרסמו גדול רשעם · וילאו למצא הפתח · אף על פי שהיו מוכי' בסנורי' טרחו למצא הפתח · כדי לסגור הדלת כאמ' ז"ל רשעים אפילו עומדים בפתחו של גיהנם אינם חוזרים בתשובה : ויצא לוט · אחר שגלחו והלכו להם · ויאיצו · כדי שתהיה הפורענות בזריחת השמש שהיהם הגדול כאמרם ז"ל בשעה שכל מלכי מזרח ומערב מניחין כתריהן של ראשיה' ומשתחוים לחמה מיד כועס : בחמלת יי' עליו · אף על פי ...

רלב"ג

חזקוני

ונדעה אותם · למשכב זכור כמו והאדם ידע את חוה אשתו ועוד בתשובתו של לוט שאמר הנה נא לי שתי בנות יש להבין שלדבר עבירה היו תובעין אות' להתפלל בהן · אשר לא ידעו איש · הי' לו לומר אשר לא ידען איש כדאמר בתולה ואיש לא ידעה אלא מכאן הוא שדרך האי' לפתות את האשה אבל בנו' לוט פרוצות בערוה היו ודרכן לפתות שכן פתו אביהן ולכך כתיב בהן אשר לא ידעו איש וכן בבנות מדין שהיו פרוצות ופתו את ישראל כתיב בהן וכל אשה יודעת איש : כי על כן · שמרי בשביל שלא תהא לבן שום טרחא באו בצל קורתי : עת' נרע לך מה' הרי את' אורח כמותם והוא עמך כבעל הבית : כי משחיתים אנחנו בכל שליחות המלאכים כתוב לשון יחיד שוב אשוב ויאמר המלט וכאן כתיב לשון רבים אלא כיון שבהפיכה שניהן לשון יחיד לבלתי הפכי שנו כמי למגקט לש' רבי' : ויעלפו · משקל כבד ודגש אע"פ שכל שליחו' שלוחי' השמרים כתי' בהן וישלח משקל קל ודפי הכא כתיב משקל כבד ודגש לפי שהוא שלוח של ...

אַל־תַּבִּיט אַחֲרֶיךָ וְאַל־תַּעֲמֹד בְּכָל־
הַכִּכָּר הָהָרָה הִמָּלֵט פֶּן־תִּסָּפֶה׃
וַיֹּאמֶר לוֹט אֲלֵהֶם אַל־נָא אֲדֹנָי׃
הִנֵּה־נָא מָצָא עַבְדְּךָ חֵן בְּעֵינֶיךָ
וַתַּגְדֵּל חַסְדְּךָ אֲשֶׁר עָשִׂיתָ עִמָּדִי
לְהַחֲיוֹת אֶת־נַפְשִׁי וְאָנֹכִי לֹא אוּכַל
לְהִמָּלֵט הָהָרָה פֶּן־תִּדְבָּקַנִי הָרָעָה
וָמַתִּי׃ הִנֵּה־נָא הָעִיר הַזֹּאת קְרֹבָה כ
לָנוּס שָׁמָּה וְהִוא מִצְעָר אִמָּלְטָה נָּא
שָׁמָּה הֲלֹא מִצְעָר הִוא וּתְחִי נַפְשִׁי׃
וַיֹּאמֶר אֵלָיו הִנֵּה נָשָׂאתִי פָנֶיךָ גַּם
לַדָּבָר הַזֶּה לְבִלְתִּי הָפְכִּי אֶת־הָעִיר
אֲשֶׁר דִּבַּרְתָּ׃ מַהֵר הִמָּלֵט שָׁמָּה
כִּי לֹא אוּכַל לַעֲשׂוֹת דָּבָר עַד־בֹּאֲךָ
שָׁמָּה עַל־כֵּן קָרָא שֵׁם־הָעִיר צוֹעַר׃
הַשֶּׁמֶשׁ יָצָא עַל־הָאָרֶץ וְלוֹט בָּא
צֹעֲרָה׃ וַיהוָה הִמְטִיר עַל־סְדֹם וְעַל־
עֲמֹרָה גָּפְרִית וָאֵשׁ מֵאֵת יְהוָה מִן־
הַשָּׁמָיִם׃ וַיַּהֲפֹךְ אֶת־הֶעָרִים הָאֵל כה
וְאֵת כָּל־הַכִּכָּר וְאֵת כָּל־יֹשְׁבֵי הֶעָרִים
וְצֶמַח הָאֲדָמָה׃ וַתַּבֵּט אִשְׁתּוֹ
מֵאַחֲרָיו וַתְּהִי נְצִיב מֶלַח׃ וַיַּשְׁכֵּם
אַבְרָהָם בַּבֹּקֶר אֶל־הַמָּקוֹם אֲשֶׁר־
עָמַד שָׁם אֶת־פְּנֵי יְהוָה׃ וַיַּשְׁקֵף
עַל־פְּנֵי סְדֹם וַעֲמֹרָה וְעַל כָּל־פְּנֵי
אֶרֶץ הַכִּכָּר וַיַּרְא וְהִנֵּה עָלָה קִיטֹר
הָאָרֶץ כְּקִיטֹר הַכִּבְשָׁן׃
וַיְהִי בְּשַׁחֵת אֱלֹהִים אֶת־עָרֵי הַכִּכָּר
ויזכר

לָא־תִסְתַּכֵּי לַאֲחוֹרָךְ וְלָא־תְקוּם
בְּכָל־מֵישְׁרָא לְטוּרָא אִשְׁתֵּיזֵב דִּילְמָא
תִלְקֵי: וַאֲמַר לוֹט לְהוֹן בְּבָעוּ יְיָ: הָא־
כְעַן אַשְׁכַּח עַבְדָּךְ רַחֲמִין קֳדָמָךְ
וְאַסְגִּיתָ טוּבָךְ דִּי עֲבַדְתָּ עִמִּי לְקַיָּמָא
יָת־נַפְשִׁי וַאֲנָא לֵית־אֲנָא יָכִיל
לְאִשְׁתֵּזָבָא לְטוּרָא דִּילְמָא תְעָרְעִנַּנִי
בִּישָׁא וְאֵימוּת: הָא־כְעַן קַרְתָּא הָדָא
קְרִיבָא לְמֵעֲרוֹק לְתַמָּן וְהִיא זְעֵירָא
אִישְׁתֵּיזֵיב כְּעַן לְתַמָּן הֲלָא זְעֵירָא הִיא
וְתִתְקַיַּם נַפְשִׁי: וַאֲמַר לֵיהּ הָא נְסֵיבִית
אַפָּךְ אַף לְפִתְגָּמָא הָדֵין בְּדִיל דְּלָא־
לְמֶהְפַּךְ יָת־קַרְתָּא דְּבָעִיתָא עֲלַהּ:
אוֹחִי אִישְׁתֵּיזֵיב לְתַמָּן אֲרֵי לָא אִיכוּל
לְמֶעְבַּד פִּתְגָּמָא עַד־מֵיתָךְ לְתַמָּן עַל־
כֵּן קְרָא שְׁמָא דְּקַרְתָּא צוֹעַר: שִׁמְשָׁא
נְפַק עַל־אַרְעָא וְלוֹט עַל לְצוֹעַר: וַיְיָ
אַמְטַר עַל־סְדֹם וְעַל־עֲמוֹרָה גָּפְרִיתָא
וְאִישָׁתָא מִן־קֳדָם יְיָ מִן־שְׁמַיָּא: וַהֲפַךְ
יָת־קִרְוַיָּא הָאִלֵּין וְיָת כָּל־מֵישְׁרָא
וְיָת כָּל־יָתְבֵי קִרְוַיָּא וְצִמְחָא דְּאַרְעָא:
וְאִסְתְּכִיאַת אִתְּתֵיהּ מִבָּתְרוֹהִי וַהֲוָת
קָמָא דִמְלַח: וְאַקְדִּים אַבְרָהָם
בְּצַפְרָא לְאַתְרָא דְּשַׁמֵּישׁ תַּמָּן בִּצְלוֹ
קֳדָם יְיָ: וְאִסְתְּכִי עַל־אַפֵּי סְדוֹם
וַעֲמוֹרָה וְעַל־כָּל־אַפֵּי אֲרַע מֵישְׁרָא
וַחֲזָא וְהָא סְלֵיק תְּנָנָא דְּאַרְעָא כִּתְנָנָא
דְאַתּוּנָא: וַהֲוָה כַּד חַבֵּיל יְיָ יָת־
קִרְוֵי מֵישְׁרָא   וּדְכִיר

תביט ה' וסי' אל תביט אחריך · למה תראוני און : טהור עיני' מראו' רע · עמל וכעס תבי' רק בעיניך תבי': כל ר"פ דספר' וחנה במ"ג הנה וסי' במס' רבת': ותגדל ל' · ותגדל חסדך · תגדל ל' · אל תרא ביו' אחיך ותפל ל' · ותגד' עד צבא השמי' · וחד תפל ויאמר המלך להמ' · ותשמע ל' · ויזבחו ביו' ההו' וחד תשמע זעקה מבתיהם · ותהלך ל' · ויט משה את מטהו · וחד תהלך לשונם · ותרא ל' · ותשלך אשה · וא' תשלך : אמלטה חד מן י"ב זוגין חד מלרע וחד מלעיל וסי' רותא מלרע וכו' במסר' רבת': ד' פסו' אית בהון שמה שמה וסי' מהר המלט · ויסר אל העליה וישכב · מקום המשפט · מתרפקת על דודה : מצער ד' וסי' הנה נא העיר הזאת קרבה ב' בו' והיה ראשיתך מצער · וחרמנים מהר מצער : ותחי ג' וסי' ותחי נפשי · ויאמר ירמיהו לא יתנו : הט' אזנכם ולכו אלי : נשאתי י"ט וסי' כו' במסר' רבת' : יצא ג' סבירין יצאה וקרי' יצא וסי' השמש יצא · כצל חשבון עמ"ו · ומן אחת מהן יצא קרן אחת : ויי' ז' בטע' ר"פ וסי' המטיר על סדם · נתן חכמ' לשלמה · נתן קולו לפני חילו · הטיל רוח גדולה · שב את שבות איוב · ברך את אחרית · ויי' השמיע את מחנה : האל ח' סבירין אלה מסוה בפרשת תולדות · וישקף ד' וסי' וישקף על פני סדם · וישקף אבימלך וישקף יי' את מחנה וישקף ארונו : קיטר ד' וסי' עלה קיטר הארץ · ב' פו' כנאר בקיטר · אש וברד :

אל תביט אחריך · אתה הרשעת עמהם ובזכות אברהם אתה ניצול · אינך כדאי לראות בפורענותם ואתה ניצול : בכל הככר · ככר הירדן : ההרה המלט · אצל אברהם ברח שהוא יושב בהר שנאמר ויעתק משם ההרה ואף עכשו היה יושב שם שנאמר אל המקום אשר היה שם אהלו בתחלה ואף ע"פ שכתוב ויאהל אבר' וגו' אהלים הרבה היו לו ונמשכו עד חברון : המלט · לשון השמטה וכן כל המלטה שבמקרא אישמ"גויד בלע"ז וכן והמליטה זכר שנשמט העובר מן הרחם כנפור נמלטה ולא יכלו מלט משא להשמיט משא הרעי שבנקביהם : אל נא אדוני · רבותינו אמרו ששם זה קדש שנאמר בו להחיות את נפשי מי שיש בידו להמית ולהחיות ותרגומו בבעו כען יי': אל נא · אל תאמרו אלי להמלט ההרה : נא · לשון בקשה : פן תדבקני הרעה · כשהייתי אצל אנשי סדום היה הקדוש ברוך הוא רואה מעשי ומעשי בני העיר והייתי נראה צדיק וכדאי להנצל וכשאבוא אצל צדיק אני כרשע וכן אמרה הצרפית לאליהו כי באת אלי להזכיר את עוני עד שלא באת אצלי היה הקדו' ברוך הוא רוא' מעשי ומעש' עמי ואני צדקת ביניה' ומשבאת אצלי לפי מעשי' אני רשע : העיר הזאת קרוב' · קרוב' ישיב' נתישבה מקרוב לפיכך לא נתמלאה סאת' עדיין ומה היא קריבת' מדור הפלגה שנתפלגו האנשים והתחילו להתיש' איש במקומו והיא היתה בשנת מות פלג נמשם וע"כ נ"ב שני שפלג מת בשנ' מ"ח לאברה' כיצד פלג חי אחר הולידו את רעו ר"ט שנה מהם כלו לב' כשנולד שרוג ומשרוג עד שנולד נחור שלשי' הרי ס"ב ומנחור עד שנולד תרח כ"ט הרי צ"א ומשם עד שנולד אברה' ע' הרי קס"א תנלהם מ"ח הרי ר"ט ואות' שנה היא' שנת הפלג' ובשנחרב' סדו' היה אברהם בן תשעים ותשע שנה הרי מדור הפלגה עד כאן חמשים ושתי' שנה וצוער איחר' ישיבתה אחרי ישיבת סדום וחברותיה שנה אחת הוא שנאמ' אמלטה נא נא בגמטריא נ"א · הלא מצער הי' · עונותי' מועטי' ויכול אתה להניחה : ותחי נפשי · בה זה מדרשו ופשוטו של מקרא הלא עיר קטנה היא ואנשים בה מעט אין לך להקפיד אם תניחנ' ותחי נפשי בה : גם לדבר הזה · לא דייך שאתה ניצל אלא אף כל העיר אציל בגללך : הפכי · הופך אני כמו עד בואי אחרי הואי מדי דברי בו : כי לא אוכל לעשות · זה עונשן של מלאכי' על שאמרו כי משחיתי' אנחנו ותלו הדבר בעצמן לפי' לא זזו משם עד שהוזקקו לומר שאין הדבר ברשותן : כי לא אוכל · לשון יחיד מכאן את' למד שהאח' הופך והאחד מציל שאין שני מלאכים נשלחים לדבר אחד :

על כן קרא שם העיר צוער · על שם והיא מצער : ויי' המטיר · כל מקום שנאמר ויי' הוא ובית דינו : המטיר על סדום · בעלות השחר כמו שנאמר וכמו השחר עלה שעה שהלבנה עומדת ברקיע עם החמה לפי שהיו מהם עובדין לחמה ומהם ללבנה אמ' הק"בה אם אפרע מהם ביום יהיו עובדי לבנה אומרי' אילו היתה לבנה מושלת לא היינו חרבין כולנו ואם אפרע מהם בלילה יהיו עובדי החמה אומרי' אילו היה ביו' כשהחמ' מושלת לא היינו חרבי' לכך כתוב וכמו השחר עלה ונפרע מהם בשעה שהחמ' והלבנ' מושלים : המטיר גפרית ואש · בתחיל' מטר ונעש' גפרית ואש : מאת יי' · דרך מקראות לדבר כן כמו נשי למך ולא אמר נשי וכן אמר דוד קחו עמכם את עבדי אדוניכ' ולא אמר מעבדי וכן אחשורוש בשם המלך ולא אמר בשמי אף כאן מאת יי' ולא אמר מאתו : מן השמים · והוא שאמר הכתוב כי בם ידין עמים וגו' כשבא ליסר הבריות מביא עליהם אש מן השמים כמו שעשה לסדום וכשבא להוריד המן מן השמים הנני ממטיר לכם לחם מן השמים : ויהפוך את הערים וגו' · ארבעתם יושבות בסלע אחד והפכן מלמעלה למטה שנאמר בחלמיש שלח ידו וגו' : ותבט אשתו מאחריו · מאחריו של לוט : ותהי נציב מלח · במלח חטאה ובמלח לקת אמר לה תני מעט מלח לאורחי' הללו אמרה לו אף המנהג הרע הזה אתה בא להנהיג במקום הזה : קיטור · תימור של עשן עו"רקא בלע"ז : כבשן · חפירה ששורפין בה את האבנים לסיד וכן כל כבשן שבתורה :
ויזכר

אבן עזרא

אל תביט אחריך · אתה וכל אשר לך וכן לא תאכל ממנו : אל נא אדני · חול וקמץ בעבו' שהוא סוף פסוק ויאמר רבי שמואל הספרדי הנגיד ז"ל כי אל נא מגזרת הואל ועל דעתי שהוא כמו לא כי כשאמרו לו ההרה המלט השיב לא כן רבותי ואמ' לאחד מהם עבדך שחשב בעיניו שהו' גדול גם יש במלאכי' שרי' ויתי"ו מות מובלע בתי"ו ומתי כי התי"ו והיו"ד סימן היחיד בפעלים והיה כן בעבור התחברות שני תוי"ן וכן אותו תשמית וכרת : מצער · קטנה מגזרת צעיר והו' תאר השם ובא בלא סי' נקבה כמו שגל : מאת יי' · לשון נחות והטעם מאתו וכן תמצא בפסו' אחד ה' פעמים בני ישראל : וצמח האדמה · נשרפו האילנות : מאחריו · מאחרי לוט : נציב · כטעם מצבה כי נשרפו עצמיה בגפרית והיה עם מלח כי כן כתוב גפרית ומלח : כמהפכת סדום · גם זה הפסוק יורה שנמלטה צוער גם כן אמר המלאך : כקיטור · כעשן מגזר' קטורת : הכבשן · מקום אש דולקת תמיד :
אשר

חזקוני

אל תביט אחריך כשבי' אשר פרנסך בשביל זכות אברהם [illegible] ... [illegible]

בעל הטורים

ויהי בשחת בגימטריא [illegible] ... [illegible]

אמרי נועם

וה' המטיר על סדום פ"ה כל מקום שנאמר וה' הוא ובית דינו וא"ת והא כתיב וה' הכה כל בכור [illegible] אני ולא מלאך · וי"ל דקאמר אני ולא מלאך [illegible] בארץ מצרים · עוד י"ל ה"ק אני ולא מלאך כלומר אין לי מלאך שאסמוך עליו לעשות שליחותי זה · אבל לעולם [illegible] הוא ובית דינו [illegible] :

מ"ע ספורנו

אל תבט אחריך · כי [illegible] ... וישקף · השקפת איבה על רב רשעם : וירא והנה עלה קיטור הארץ · ובכן ראה שאין עוד להתפלל עליהם :
מתוך

רלב"ג

[illegible]

התועלת [illegible]

התועלת [illegible]

התועלת [illegible]

התועלת [illegible]

התועלת [illegible]

התועלת [illegible]

התועלת [illegible]

רשי

ויזכור אלהים את אברהם · מהו זכירתו של אברהם על לוט נזכר שהיה יודע ששרה אשתו של אברהם ושמע שאמר אברהם במצרים על שרה אחותי היא ולא גלה הדבר שהיה חס עליו לפיכך חס הקב"ה עליו: כי ירא לשבת בצוער · לפי שהיתה קרובה לסדום: אבינו זקן · ואם לא עכשיו אימתי שמא ימות או יפסוק מהוליד: ואיש אין בארץ · סבורות היו שכל העולם נחרב כמו בדור המבול בראשית רבה: ותשקין וגו' · יין נזדמן להן במערה להוציא מהן שתי אומות: ותשכב את אביה · ובצעירה כתיב ותשכב עמו צעירה לפי שלא פתחה בזנות ואחותה למדתה היסך עליה הכתוב ולא פירש גנותה אבל בכירה שפתחה בזנות פרסמה הכתוב במפורש: ובקומה של בכירה נקוד לומר שבקומה ידע ואף על פי כן לא נשמר ליל שני מלשתו: ותהרין · אף על פי שאין האשה מתעברת מביאה ראשונה אלו שלטו בעצמן והוציאו ערותן לחוץ ועברו מביאה ראשונה · מואב · זו שלא היתה צנועה פירשה שמאביה הוא אבל צעירה קראתו בלשון נקיה וקבלו שכר בימי משה שנ' בבני עמון אל תתגר בם כלל ובמואב לא הזהיר אלא שלא ילחם בם אבל לצערן התיר לו: ויסע משם אברהם · כשראה שחרבו הכרכים ופסקו העוברים והשבים נסע לו משם · דבר אחר להתרחק מלוט שיצא עליו שם רע שבא על בנותיו: ויאמר אברהם · כאן לא נטל רשות אלא על כרחה שלא בטובתה לפי שכבר לוקחה לבית פרעה על ידי כן: אל שרה אשתו · על שרה אשתו וכיוצא בו אל הלקח הארון וגו' ואל מות חמיה שניה' בלשון על: לא קרב אליה · המלאך מנעו כמה שנאמר לא נתתיך לנגוע אליה: הגוי גם צדיק תהרג · אף אם הוא צדיק תהרגנו שמא כך דרכך לאבד אומות חנם כך עשית לדור המבול ולדור הפלגה אף אני אומר שהרגתם על לא דבר כשם שאתה אומר להרגני: גם היא · לרבות עבדים וגמלים וחמורים שלה את כלם שאלתי ואמרו לי אחיה הוא: בתם לבבי · שלא דמיתי לחטוא: ובנקיון

אבן עזרא

אשר ישב בהן · באחת מהן וכן ויקבר בערי גלעד באחת מהן וכן בהם ישרפו אותו ואתהן: ותאמר הבכירה · יתכן שהיתה לו אשה אחרת ומתה בתחלה והבנות חשבו כי אש וגפרית היה בכל הארץ כמבול המים: בשכבה · שם הפועל ואם היא בחירק וכן בשברי לכם · מואב · כמו מאב · וטעם עד היום שלא התערב עמם גוי זר או זה הדבר יד.ע עד היום: אל שרה אשתו · כמו על וכן אל הנער הזה ובא המלאך בחלום אל אבימלך בעבור כבוד אברהם ופה כתוב לקיחה וכן עם פרעה רק על פרעה הביא נגעים גדולים ועל ביתו ונגעי אבימלך וביתו לא היו כנכי לדי היה מפרעה · וטעם הגוי גם צדיק תהרוג בעבר נפשו וביתו וממלכתו וכן כתוב ואל תשמע אל דברי חלום החלום המחליף מלה במלה שפי הגוי איש ובמלי לעם נכרי אהריך מעט:

בעל הטורים

מדרך שנים נתבוררת כדרך כל הארץ · להרן יום כה גבי בלוי מה כרן חכמים המטה אף כאן וזהו מה נאמר שנת־יו לעריות בפרשת הבל ו · ונחיה ב' במסרה כי בכאן ואידך ונהיה כוש ופרד ולא נכרית מהבהמה מלמד שעשו בנות לוט מעשה בהמה · ובקומה נקוד על הו זו לומר שבשכבה עמו קודם ו' מעות וקודם חצות נעוץ ששנתו חזק ועל כן לא ידע בקומה אבל רות לא שכבה עם בועז אלא לאחים שעות ולכן דכתיב ותקם בטרם יכיר איש את רעהו ברו"ו שלא קמה ער ואחר שם שנו' על כן ידע בקומה · הבכירה הן שכבתי אמש סופי תיבות לאמרע שיבה לומר לך שיפן היה ולא הרגיש בה · הגוי גם צדיק תהרוג · פי' אם תהרוג רוצח גם אברהם הצדיק תהרוג כי הוא פשע וגרם לי זאת:

מ"ע ספורנו

מתוך ההפכה בהפוך את הערים. נקיות שנעלם בזכו' אברהם מתוך ההפכה בעוד שהיה האל ית' הופך את כשרי' קודם שיצא לוט מכל הככר ולזה לא היה זוכה בשום פנים אחרי שלא נמלט לולם התחלת התורמות

חזקוני

רלב"ג

התועלת

יט

29 וַיִּזְכֹּר אֱלֹהִים אֶת־אַבְרָהָם וַיְשַׁלַּח אֶת־לוֹט מִתּוֹךְ הַהֲפֵכָה בַּהֲפֹךְ אֶת־הֶעָרִים אֲשֶׁר־יָשַׁב בָּהֵן לוֹט׃
30 וַיַּעַל לוֹט מִצּוֹעַר וַיֵּשֶׁב בָּהָר וּשְׁתֵּי בְנֹתָיו עִמּוֹ כִּי יָרֵא לָשֶׁבֶת בְּצוֹעַר וַיֵּשֶׁב בַּמְּעָרָה הוּא וּשְׁתֵּי בְנֹתָיו׃
31 וַתֹּאמֶר הַבְּכִירָה אֶל־הַצְּעִירָה אָבִינוּ זָקֵן וְאִישׁ אֵין בָּאָרֶץ לָבוֹא עָלֵינוּ כְּדֶרֶךְ כָּל־הָאָרֶץ׃
32 לְכָה נַשְׁקֶה אֶת־אָבִינוּ יַיִן וְנִשְׁכְּבָה עִמּוֹ וּנְחַיֶּה מֵאָבִינוּ זָרַע׃
33 וַתַּשְׁקֶיןָ אֶת־אֲבִיהֶן יַיִן בַּלַּיְלָה הוּא וַתָּבֹא הַבְּכִירָה וַתִּשְׁכַּב אֶת־אָבִיהָ וְלֹא־יָדַע בְּשִׁכְבָהּ וּבְקוּמָהּ׃
34 וַיְהִי מִמָּחֳרָת וַתֹּאמֶר הַבְּכִירָה אֶל־הַצְּעִירָה הֵן־שָׁכַבְתִּי אֶמֶשׁ אֶת־אָבִי נַשְׁקֶנּוּ יַיִן גַּם־הַלַּיְלָה וּבֹאִי שִׁכְבִי עִמּוֹ וּנְחַיֶּה מֵאָבִינוּ זָרַע׃
35 וַתַּשְׁקֶיןָ גַּם בַּלַּיְלָה הַהוּא אֶת־אֲבִיהֶן יָיִן וַתָּקָם הַצְּעִירָה וַתִּשְׁכַּב עִמּוֹ וְלֹא־יָדַע בְּשִׁכְבָהּ וּבְקֻמָהּ׃
36 וַתַּהֲרֶיןָ שְׁתֵּי בְנוֹת־לוֹט מֵאֲבִיהֶן׃
37 וַתֵּלֶד הַבְּכִירָה בֵּן וַתִּקְרָא שְׁמוֹ מוֹאָב הוּא אֲבִי־מוֹאָב עַד־הַיּוֹם׃
38 וְהַצְּעִירָה גַם־הִוא יָלְדָה בֵּן וַתִּקְרָא שְׁמוֹ בֶּן־עַמִּי הוּא אֲבִי בְנֵי־עַמּוֹן עַד־הַיּוֹם׃ ס

כ

1 וַיִּסַּע מִשָּׁם אַבְרָהָם אַרְצָה הַנֶּגֶב וַיֵּשֶׁב בֵּין־קָדֵשׁ וּבֵין שׁוּר וַיָּגָר בִּגְרָר׃
2 וַיֹּאמֶר אַבְרָהָם אֶל־שָׂרָה אִשְׁתּוֹ אֲחֹתִי הִוא וַיִּשְׁלַח אֲבִימֶלֶךְ מֶלֶךְ גְּרָר וַיִּקַּח אֶת־שָׂרָה׃
3 וַיָּבֹא אֱלֹהִים אֶל־אֲבִימֶלֶךְ בַּחֲלוֹם הַלָּיְלָה וַיֹּאמֶר לוֹ הִנְּךָ מֵת עַל־הָאִשָּׁה אֲשֶׁר־לָקַחְתָּ וְהִוא בְּעֻלַת בָּעַל׃
4 וַאֲבִימֶלֶךְ לֹא קָרַב אֵלֶיהָ וַיֹּאמַר אֲדֹנָי הֲגוֹי גַּם־צַדִּיק תַּהֲרֹג׃
5 הֲלֹא הוּא אָמַר־לִי אֲחֹתִי הִוא וְהִיא־גַם־הִוא אָמְרָה אָחִי הוּא בְּתָם־לְבָבִי וּבְנִקְיֹן

ודכיר יי ית אברהם ושלח ית לוט מגו הפכתא כד הפך ית קרויא די הוה יתיב בהון לוט׃ וסליק לוט מצוער ויתיב בטורא ותרתין בנתיה עמיה ארי דחיל למיתב בצוער ויתיב במערתא הוא ותרתין בנתיה׃ ואמרת רבתא לזעירתא אבונא סיב וגבר לית בארעא למיעל עלנא כאורח כל ארעא׃ איתא נשקי ית אבונא חמרא ונשכוב עמיה ונקיים מאבונא בנין׃ ואשקיאה ית אבוהן חמרא בליליא הוא ועלת רבתא ושכיבת עם אבוהא ולא ידע במשכבה ובמקימה׃ והוה ביומא דבתרוהי ואמרת רבתא לזעירתא הא שכיבית רמשא עם אבא נשקיניה חמרא אף בליליא ועולי שכובי עמיה ונקיים מאבונא בנין׃ ואשקיאה אף בליליא ההוא ית אבוהן חמרא וקמת זעירתא ושכיבת עמיה ולא ידע במשכבה ובמקימה׃ ועדיאה תרתין בנת לוט מאבוהן׃ וילידת רבתא בר וקרת שמיה מואב הוא אבוהון דמואבאי עד יומא דין׃ וזעירתא אף היא ילידת בר וקרת שמיה בר עמי הוא אבוהון דבני עמון עד יומא דין׃ ונטל מתמן אברהם לארע דרומא ויתיב בין רקם ובין חגרא ואתותב בגרר׃ ואמר אברהם על שרה אתתיה אחתי היא ושלח אבימלך מלכא דגרר ודבר ית שרה׃ ואתא מימר מן קדם יי לות אבימלך בחלמא דליליא ואמר ליה הא את מאית על עיסק איתתא די דברתא והיא אתת גבר׃ ואבימלך לא קריב לותה ואמר יי העם אף זכאי תקטול׃ הלא הוא אמר לי אחתי היא והיא אף היא אמרת אחי הוא בקשיטות לבי ובזכאות

בעל הטורים

ויתפלל ג' במסורת ויתפלל בעדך איד ויגד לו ויעתר ויתפלל ויתפלל בעדו תמיד · מלמד שהיה אבימלך צריך לפייס לאברה' שיתפלל בעדו · ויסגור לו ויעתר ויתפלל ולא כאותה שעה לבד אלא תמיד היה צריך לתפלתו כדכתיב ויתפלל בעדו תמיד · והרגוני ב' במסורת והרגוני על דבר אשתי והרגוני ושבו אל רחבעם גבי ירבעם שאמר ישראל שיאהם הימים לאומות העולם · נמיהו בכאן כתיב מלא והתם חסר שאינם רשעים כל כך כמו האומות העולם · ולשרה ג' במסורת ולשרה אמר · ולשרה בן שכתוב כאן גבי שרה הנה הוא לך כסות עינים רמז שיהיה בן לשרה יהיה לו כסות עיני' דכתיב ויהי כי זקן יצחק ותכהין עיניו מראות :

אמרי נועם

אמרי' בגמרא אבן טובה היה תלוי בצוארו של אברהם וכל חולה שרואה אותו מיד נתרפא וקשה הא אמרינן עד יעקב לא הוה חולשא אתא יעקב בעי רחמי והוה חולשא ותירץ מורי עד יעקב לא היה חולה כמו של יעקב אבל תשכבת אדם ומנשיכת חיה ובהמה היה חולה ואותו הנשוך והמוכה היה רואה באבן טובה של אברהם אבינו ע"ס ונתרפא' אבל חולה הבאה מהקב"ה לא היה מתרפא ולא ת והרי ישמעאל שהיה חולה מאדם ולמה לא נתרפא מאבן טוב יש לתרץ שלא היה מהכאת אדם אלא מעין הרע כדאמרי' שרה נתנה עיניה בו ואחזתו חמה ע"כ לא נתרפא אך קשה למה לא נתרפא אברהם מאבן טוב שלו אלא בא רפאל ורפאו מתילתו וי"ל כי התיל' היתה מאת הקב"ה וע"כ לא הועיל האבן טוב עד שבא רפאל ורפאו והקשה מורי מהא דאמרי' כגנת מיעת כהטובר עד אלישע לא הוה איניש דחלא ונתרפא אתא אלישע בעי רחמי ונתרפא · והא בימי אברה' חלה ישמעאל ונתרפא וצ"ע :

מ"ע ספורנו

ועתה השב את אשת האיש · בטרם שתכלה בחולי : וחיה · ותרפא כמו עד חיותם מתה וכל אשר לך · הולדות במעי האמהות ואמהותיך : מעשי' אשר לא יעשו · לגרום היזק לאיש לא ידעתי קודם לכן ואין לך איבה עמו ובלא זה בלתי תועלתך ואין דרך לעשות כן : רק אין יראת אלהים במקום הזה · אין מורא מלכות כי אמנם שרני פלשתים לא היו מלכים נמוריס נוראים בעם כמו שהורה גלית באמרו הלא אנכי הפלשתי ואתם עבדים לשאול : וגם אמנה · וגם אתה המלך הצדיק בהם חטאת בזה שלקח' האשה בשביל שאמרתי שהיא אחותי שהיה לך לשאול אם היא גם כן אשתי כמו שהיא באמת אחותי ואשתי · כאשר התעו אותי אלהים · כשבת אלהי הנכר שיאמרתי כשהוכרחתי לצאת מבית אבי על אשר לא אדע לא למקום מכוון מאתי וכזה · יקרא תועה : הנה נתתי אלף כסף לאחיך · למוהר כמנהג לוקח בת איש או אחותו לאשה : הנה הוא לך כסות עינים · מלבוש של כמה גוונים שהיו לובשות הנשים לכבוד כי אמנם המוהר שנתתי מורה על כבודך שלא לקחתיך לזונה ולא לפלגש אבל לקחתיך לאשה ולא השבתיך בל כך מהרה לולי יי' שהיה לך בהזהרתי להחזירך : לכל אשר אתך · לאמר בל אשר ...

אבן עזרא

לנגוע · ולנגעת כמו לנטוע ולטע' וכלם הם שמות פועל : מה עשית לנו · בפתח קטן תחת מה בעבור אות הגרון הבא אחריו וכן המשפט : אחותי בת אבי · י"א שהוא כמו שהיה אבי אברהם והנכון כעיני שלחה אבימלך בדברים כפי צורך השע' ובפסוק אנכי עשו בכורך אביא חברים : התעו אותי אלהים · לשון קדש והטעם שהוא נוסע ממקום למקום ולא ידע אנה ילך וכן והנה תועה בשדה ואין זו התעייה בלב ג"כ כתוב למה תתענו יי' : אמרי לי בשבילי וכן ואמר פרעה לבני ישרא': הנה הוא לך כסות עיני' י"א כי הוא רמז על כהות עיני בנה וזה דרך דרש והישר בעיני שיהי' כסות עינים מוסף עצמו ואח' עמו כמו אל בקלפך תוכיחני ורבים אחרים והנה הוא לך כמו מכסה עינים בעבור אברה' שהו' בעלך והטע' שלא ישא איש את עיניו אליך גם הוא כסות עינים לכל אשר אתך מהשפחות שהם נשי עבדיו ויהי' וי"ו נוכחת כפא רפה בלשון ישמעאל ובמקרא שפים כמהו כמו ביום השלישי וישא אברהם את עיניו · וטעם ונוכחת דברי משה שלא אמרה עוד שרה על אברהם אחי הוא והנה פי' ואת כל ועם כל זה נתוכחה שרה וי"א כי הנה הוא לך על הכסף לקנות מלבוש ומל' נתתי מושבת עצמה ואחר עמה וכן הוא הנה נתתי אלף כסף לאחיך יקנות לך בו מכסה כמו כסות שיהיה תאוה לעינים ונתתי לכל אשר אתך · ואת כל אשר נתתי לאברהם צאן ובקר ועבדי' ושפחו' ויותר נכון להיו' פירוש כאשר אמרתי כי אברה' הוא כסות עינים לך ולעבדים אשר אתך שהיו לך גם אם נתתי גם אני · ואת כל ועם כל בני אדם הוא לך כסות עיני' ונוכח' דברי משה ויעמוד טעם הו"יו במקומו · והגאון אמר שהוא מן נוכח ואין דבריו נכוחי' : וילדו · שב אל אשת אבימלך ואמהותי' לא אל אבימלך וכן ויעש דמי מלחמ' בשלום בעמוד ענן ידב' אליהם אלה בני עדה אשר עבדתי אותך בהן אבי אברהם ואבי נחור ויעבדו שלא תראה שהו' מפור בפסו' השני כי עצ' עצר יי' בעד כל רחם לבית אבימלך ולא הזכיר אבימלך והארכתי כל כך בעבו' מפרשי' שהיו אומרים שהיה עצור לצאת לחוץ ותלת

תרגום אונקלוס

וּבְזַכָּאוּת יְדַי עֲבַדִית דָּא : וַאֲמַר
לֵיהּ יְיָ בְּחֶלְמָא אַף קֳדָמַי גְּלֵי אֲרֵי
בְקַשִׁיטוּת לִבָּךְ עֲבַדְתְּ דָּא וּמְנָעִית
אַף אֲנָא יָתָךְ מִלְּמֶחְטֵי קֳדָמַי עַל כֵּן
לָא שְׁבַקְתָּךְ לְמִקְרַב לְוָתַהּ : וּכְעַן
אֲתֵיב אִתַּת גַּבְרָא אֲרֵי נְבִיָּא הוּא וִיצַלֵּי
עֲלָךְ וְתֵיחֵי וְאִם לֵיתָךְ מְתִיב דַּע אֲרֵי
מֵמָת תְּמוּת אַתְּ וְכָל דִּילָךְ : וְאַקְדִּים
אֲבִימֶלֶךְ בְּצַפְרָא וּקְרָא לְכָל עַבְדוֹהִי
וּמַלֵּיל יָת פִּתְגָּמַיָּא הָאִלֵּין קֳדָמֵיהוֹן
וּדְחִילוּ גֻּבְרַיָּא לַחְדָא : וּקְרָא אֲבִימֶלֶךְ
לְאַבְרָהָם וַאֲמַר לֵיהּ מָה עֲבַדְתְּ לָנָא
וּמָה חָבִית לָךְ אֲרֵי אֵיתֵיתָא עֲלַי וְעַל
מַלְכוּתִי חוֹבָא רַבָּא עוֹבָדִין דְּלָא
כַשְׁרִין לְאִתְעֲבָדָא עֲבַדְתְּ עִמִּי : וַאֲמַר
אֲבִימֶלֶךְ לְאַבְרָהָם מָה חֲזֵיתָא אֲרֵי
עֲבַדְתְּ יָת פִּתְגָּמָא הָדֵין : וַאֲמַר
אַבְרָהָם אֲרֵי אֲמָרִית לְחוֹד לֵית
דַּחַלְתָּא דַּיְיָ בְּאַתְרָא הָדֵין וְיִקְטְלוּנַנִי
עַל עֵיסַק אִתְּתִי : וּבְרַם בְּקוּשְׁטָא
אֲחָתִי בַּת אַבָּא הִיא בְּרַם לָא בַּת
אִמָּא וַהֲוָת לִי לְאִנְתּוּ : וַהֲוָה כַּד תְּעוֹ
עַמְמַיָּא בָּתַר עוֹבָדֵי יְדֵיהוֹן וְיָתִי
קָרֵיב יְיָ לְדַחַלְתֵּיהּ מִבֵּית אַבָּא
וַאֲמָרִית לַהּ דָּא טֵיבוּתִיךְ דִּי תַעְבְּדִין
עִמִּי לְכָל אַתְרָא דִּנְהָךְ לְתַמָּן אֵימְרִי
עֲלַי אֲחִי הוּא : וּדְבַר אֲבִימֶלֶךְ עָן
וְתוֹרִין וְעַבְדִּין וְאַמְהָן וִיהַב לְאַבְרָהָם
וַאֲתֵיב לֵיהּ יָת שָׂרָה אִתְּתֵיהּ : וַאֲמַר
אֲבִימֶלֶךְ הָא אַרְעִי קֳדָמָךְ בִּדְתָקִין
בְּעֵינָךְ תִּיב : וּלְשָׂרָה אֲמַר הָא יְהָבִית
אֲלַף סִלְעִין דִּכְסַף לְאָחוּךְ הָא הוּא
לִיךְ כְּסוּת דִּיקָר חֲלַף דִּשְׁלַחִית
וּדְבַרְתִּיךְ וַחֲזֵית יָתִיךְ וְיָת כָּל דְּעִמִּיךְ
וְעַל כָּל מָה דַּאֲמַרְתְּ אִיתּוֹכַחַת :
וְצַלִּי אַבְרָהָם קֳדָם יְיָ וְאַסִּי יְיָ
יָת אֲבִימֶלֶךְ וְיָת אִתְּתֵיהּ וְאַמְהָתֵיהּ וְאִתְרְוַחוּ : אֲרֵי מֵיחַד אֲחַד יְיָ
באפי

תורה

וּבְנִקְיֹן כַּפַּי עָשִׂיתִי זֹאת : וַיֹּאמֶר
אֵלָיו הָאֱלֹהִים בַּחֲלֹם גַּם אָנֹכִי יָדַעְתִּי
כִּי בְתָם לְבָבְךָ עָשִׂיתָ זֹּאת וָאֶחְשֹׂךְ
גַּם אָנֹכִי אוֹתְךָ מֵחֲטוֹ לִי עַל כֵּן לֹא
נְתַתִּיךָ לִנְגֹּעַ אֵלֶיהָ : וְעַתָּה הָשֵׁב
אֵשֶׁת הָאִישׁ כִּי נָבִיא הוּא וְיִתְפַּלֵּל
בַּעַדְךָ וֶחְיֵה וְאִם אֵינְךָ מֵשִׁיב דַּע כִּי
מוֹת תָּמוּת אַתָּה וְכָל אֲשֶׁר לָךְ :
וַיַּשְׁכֵּם אֲבִימֶלֶךְ בַּבֹּקֶר וַיִּקְרָא לְכָל
עֲבָדָיו וַיְדַבֵּר אֶת כָּל הַדְּבָרִים
הָאֵלֶּה בְּאָזְנֵיהֶם וַיִּירְאוּ הָאֲנָשִׁים
מְאֹד : וַיִּקְרָא אֲבִימֶלֶךְ לְאַבְרָהָם
וַיֹּאמֶר לוֹ מֶה עָשִׂיתָ לָּנוּ וּמֶה חָטָאתִי
לָךְ כִּי הֵבֵאתָ עָלַי וְעַל מַמְלַכְתִּי
חֲטָאָה גְדֹלָה מַעֲשִׂים אֲשֶׁר לֹא יֵעָשׂוּ
עָשִׂיתָ עִמָּדִי : וַיֹּאמֶר אֲבִימֶלֶךְ אֶל י
אַבְרָהָם מָה רָאִיתָ כִּי עָשִׂיתָ אֶת
הַדָּבָר הַזֶּה : וַיֹּאמֶר אַבְרָהָם כִּי
אָמַרְתִּי רַק אֵין יִרְאַת אֱלֹהִים בַּמָּקוֹם
הַזֶּה וַהֲרָגוּנִי עַל דְּבַר אִשְׁתִּי : וְגַם
אָמְנָה אֲחֹתִי בַת אָבִי הִוא אַךְ לֹא בַת
אִמִּי וַתְּהִי לִי לְאִשָּׁה : וַיְהִי כַּאֲשֶׁר
הִתְעוּ אֹתִי אֱלֹהִים מִבֵּית אָבִי וָאֹמַר
לָהּ זֶה חַסְדֵּךְ אֲשֶׁר תַּעֲשִׂי עִמָּדִי אֶל
כָּל הַמָּקוֹם אֲשֶׁר נָבוֹא שָׁמָּה אִמְרִי
לִי אָחִי הוּא : וַיִּקַּח אֲבִימֶלֶךְ צֹאן
וּבָקָר וַעֲבָדִים וּשְׁפָחֹת וַיִּתֵּן לְאַבְרָהָם
וַיָּשֶׁב לוֹ אֵת שָׂרָה אִשְׁתּוֹ : וַיֹּאמֶר טו
אֲבִימֶלֶךְ הִנֵּה אַרְצִי לְפָנֶיךָ בַּטּוֹב
בְּעֵינֶיךָ שֵׁב : וּלְשָׂרָה אָמַר הִנֵּה
נָתַתִּי אֶלֶף כֶּסֶף לְאָחִיךְ הִנֵּה הוּא
לָךְ כְּסוּת עֵינַיִם לְכֹל אֲשֶׁר אִתָּךְ וְאֵת
כֹּל וְנֹכָחַת : וַיִּתְפַּלֵּל אַבְרָהָם אֶל
הָאֱלֹהִים ס וַיִּרְפָּא אֱלֹהִים אֶת אֲבִימֶלֶךְ
וְאֶת אִשְׁתּוֹ וְאַמְהֹתָיו וַיֵּלֵדוּ :
כִּי עָצֹר עָצַר יְהֹוָה בְּעַד

רשי

ובנקיון כפי · נקי אני מן החטא שלא נגעתי בה : ידעתי כי בתם לבבך וגו' · אמת שלא דמית מתחלה לחטוא אבל נקיון כפים אין כאן שלא משמשת אני אותך מחטוא : לא נתתיך · לא נתתי לך כח וכן לא נתנו שהים וכן לא נתנה הביה לבוא : השב אשת האיש · ואל תהא סבור שתתגנה בעיניו או ישנאך ולא יתפלל עליך : כי נביא הוא · ויודע שלא נגעת בה לפיכך ויתפלל בעדך : מעשי' אש' לא יעשו · מכה אשר לא הורגלה לבא על בריה באה לנו על ידך עצירת כל נקבים של זרע ושל קטנים ורעי ואזנים וחוטם : רק אין יראת אלהים · אכסנאי שבא לעיר על עסקי אכילה ושתיי' שואלי' אתו או על עסקי אשתו שואלין אתו אשתך היא או אחותך היא : אחותי בת אבי · ובת אב מותרת לבני נח שאין אבות לגוי וכדי לאמת דבריו השיבם כן וא"ת והלא בת אחיו היתה בני בנים הרי הן כבנים והרי היא בתו של תרח וכך הוא אומ' ללוט כי אנשי' אחי' אנחנו: אך לא בת אמי · הרן מאם אחר' היה : ויהי כאשר התעו אותי גו' · אונקלוס תרגם מה שתרג' ויש ליישבו עוד דבר דבור על אופניו כשהוציאני הק"בה מבי' אבי להיות משוטט ונד ממקום למקום וידעתי שאעבור במקו' רשעים ואומר לה זה חסדך : כאשר התעו · לשון רבים ואל תתמה כי הרבה מקומות לשון אלהות ולשון מרות קרוי בלשון רבים אשר הלכו אלהים אלהים חיים אלהים קדושים וכל לשון שהים לשון רבים וכן ויקח אדוני יוסף אדוני האדוני' אדוני הארץ וכן בעליו עמו והועד בבעליו וא"ת מהו לשון התעו כל הגולה ממקומו ואינו מיושב קרוי תועה כמו ותלך ותתע תעיתי כשה אובד יתעו לבלי אוכל יצאו ויתעו לבקש אכלם : אמרי לי · עלי וכן וישאלו אנשי המקום לאשתו על אשתו וכן ואמר פרעה לבני ישראל פן יאמרו לי אשה הרגתהו : ויתן לאברה' · כדי שיתפייס ויתפלל עליו : הנה ארצי לפניך · אבל פרע' אמר לו הנה אשתך קח ולך לפי שנתיירא שהמצרי' שטופי זמה : ולשרה אמ' הנה נתתי · אבימלך לכבוד' כדי לפייסה הנה עשיתי לך כבוד זה נתתי ממון לאחיך שאמר' עליו אחי הו' הנה הממון והכבו' הזה לך כסות עינים : לכל אשר אתך · יכסו עיניהם שלא יקילוך שאילו השיבותי' ריקני' יש להם לומר לאחר שנתעלל · בה החזירה עכשו שהוצרכתי לבזבז ממון ולפייס יודעי' יהיו שעל כרחי השיבותיך וע"י נס : ואת כל · ועם כל באי עולם : ונוכחת · יהא לך פתחון פה להתוכח ולהראות דברים נכרים הללו ולשון תוכחה בכל מקום ברור דברים ובלע"ז אספר"וביר ואנקלוס תרגם בפנים אחרים ולשון המקרא כך הוא נופל על תרגום הנה הוא לך כסות של כבוד על העיני' שלי ששלטו בך ובכל אשר אתך ועל כן תרגם וחזית יתיך וית כל דעמך ויש מדרש אגדה אבל לשון המקרא פרשתי : וילדו · כתרגומו ואיתרוחו נפתחו נקביהם והוליכו והיא לידה שלהם : בעד

מסורה

אנכי ידעתי ג' וסי' גם אנכי ידעתי כי בתם לבב' · כי אנכי ידעתי את מריך · כי אנכי ידעתי את המחשב' · מחטו לי חד בתורה חד בנבי' חד בכתובים וסי' ואחשך גם אנכי אותך מחטו' חלילה לי מחטא · אשמרה דרכי מחטוא · דאו' כתיב טו דנבי' כתיב טא · דכתובים כתוב טוא: לנגע ג' ב' חסר וא' מלא וסי' על כן לא נתתיך · ויאמרו כל הנשיאי' · מאנה לנגוע נפשי בתרא' מלא · אנך : ויתפלל ג' רפים וסי' ויתפלל בעדך · ויעתרו ויתפלל אליו · ויתפלל בעדו תמיד · אנ"ך : באזניהם ח' וסי' מסור פר"ש כי תשא : יראת שהים ג' וסי' רק אין יראת אלהים · צדיק מושל יראת אלהים · ואני לא עשיתי כן מפני יראת אלהים · א"נך · והרגוני ב' א' מלא וא' חסר · וסי' והרגוני על דבר אשתי · והרגוני ושבו אל רחבעם : חסדך ב' וסי' זה חסדך · היטבת חסדך האחרון : בטוב ט' דגושי' מסור בישעיה סימן ז' : אלף כסף ג' וסי' נתתי אלף כסף לאחיך · איש יביא בפריו אלף כסף · א"נך : כסות ג' וסימן עינים · לאבדון · בקרה : וירפא ב' וסי' אלהים את אבימלך · וישמע אלהים אל חזקיהו :

חזקוני

... אליה י"א לפי שנדק בה הוכיחו הק"בה ולא הלקהו אבל פרעה ... תם לבבך וגו' לרבות נקיון כפים : על כן שהיה הזוכי לחשוך ... : ויראו האנשים א"ר אבא עדיין היו רואין עזכה של סדו' עולה ... באו לכאן : רק אין יראת יכול לא לא היו יראים כל עיקר ת"ל ... כה"ד ויראו האנשים מאד : כאשר התעו אותי אלקים כאשר ... והוצרכתי להיות תועה כשה אובד אנה ואנה מן מבית אבי על ... וחבריו ואומר לה וגו' : הנה נתתי אלף כסף לאחיך · לאותו ... לקרוני הכלה כמו שמצינו באליעזר · הנה הוא לך כסות · עינים ... אלא לעם אשר אתך שהרי הם יודעים שהוא איסך ולא יכשלו ... שלא לומר עוד כך שלא יכשלו בדבריך דמיתי כך וי"ו דנוכחת ... שלמי הא יהבית אלף כלעים דכסף לאחיך הא בכפלא הוא יהבי' ... דאברה' בעליך לית עד זמן כל דהוה הוה לית ליה אפא כמסי' ... דלא חכימת יתך : ד"א הנה נתתי אם נתתי אלף כסף ולא ד"א ... דבר זה כסות עיני' דבר השמוי ונכסה מן העין שיכלת להסתירו ... לבעלה בגניבה כדי לפייסו אשר עשה כל רכושו · עשפה אבל ... והכנל' לעינים ואת כל ונוכחת תתווכחי עמם לומר ידי' מוכיחו' ... ואת והשבותי' בעל כרחי : ד"א הנה אברהם אחיך הוא לך כסו' ... את אשתו ולכל אשר אתך הוא מגוה לעשות כך ואת כל ונוכח' וגם ... הוא וא"כ לא פסעתי כ"כ · וילדו לא כאמר על אבימלך אלא על ... לדבר · כי עצור עצר בעד כל רחם לבי' אבימלך דוגמ' שנה את ... בפי ואת ילדי' אשר עבדתי אותך כהן לא קאי עבדתי אותך כהן את הכהנים · ...

רלב"ג

התועלת הכ"ג הוא במדות · והוא שאין ראוי לאדם לקנא בזולתו ולעכב לעצמו כל הטוב הלא תראה שלוט בחר כל ככר הירדן שיהיה לו לבדו למרעה למקנהו והשאיר לפני זה אברהם בזולת מרעה מספיק למקנהו והיה זה סבה שנאבד מקנה לוט בההפך כל ככר הירדן וזה היה גמול ראוי לו על רוע לבבו : התועלת הכ"ד הוא במדות · והוא שראוי שנשפוט בענייני הפעולות האנושיות לפי הכוונה בהם לא לפי ענייניהם בעצמם הלא תראה שנכות לוט מפני שהיתה כוונתם טובה בזה הפעל המגונה כמאלו כעזרות בו מהשם יתעלה וזכו אל שיצאו מהם השתי אומות אלו שמלאו הארץ בעת מתן תורה · והנה האריך בענייני זה הספור לרוב התועלת המגיע ממנו ·

ביאור המלות

וישע · מעם אברהם ונומר · עד ויי' פקד את שרה · הנוי גם צדיק תהרוג · יתכן שהודיע אליו שיסות הוא ועמו כמו שוכר אמר וזה כי מות תמות אתה וכל אשר לך · וכן אמר אבימלך כי הבאת עלי ועל ממלכתי חטאה גדולה · וקרא הגוי · שהוא צדיק להיותם כשמרים מהעבירות · חטאה גדולה · קטא גדול והוא לשכב עם אשת איש · או יהיה קטא גדולה עונש גדול והוא מה שיעדו השם יתעלה שימות הוא וכל אשר לו · כי התעו אותי אלהים · ר"ל שהגלה אותו השם יתעלה והוציאהו מבית אביו כמו שסיפר' הרב רשי ז"ל הנה הוא לך כסות עינים לכל אשר אתך ואת כל ונוכחת ר"ל שאברהם הוא לה כסות עינים לכל האנשים אשר אתך ואשר את כל וזה כי כבר התפרסם לאנשים מהשנעת השם יתעלה בו במה שיודע לכל האנשים שלא נגע אבימלך בשרה וזהו כסות העינים ר"ל שאברהם הוא סבה שלא יסתכל בשת על זה מהאנשים כי כבר ידעו שאבימלך לא קרב אליה לרוב אהבת השם יתעלה לאברהם · והנה כסות · הוא כטעם (משלי יב יז) וכוסה קלון ערום · ונוכחת · ר"ל שכבר ...
אותה

בעד כל רחם · כנגד כל פתח : על דבר שרה · על פי דבורה של שרה : וה׳ פקד את שרה · סמך פרשה זו ללמדך שכל המבקש רחמים על חברו והוא צריך לאותו דבר הוא נענה תחלה שנאמר ויתפלל וגו׳ וסמיך ליה וה׳ פקד שפקד כבר קודם שרפא את אבימלך : פקד את שרה · בהריון : כאשר דבר · בלידה ומה היא אמירה והיכן הוא דבור אמירה ויאמר אלהי׳ אבל שרה אשתך דבור היה דבר ה׳ אל אברהם בברית בין הבתרים שנאמר שם לא יירשך זה והביא היורש משרה : ויעש ה׳ לשרה כאשר דבר לאברה׳ : אשר דבר אתו · דמליל יתיה את המועד דבר וקבע כשאמר לו למועד אשוב אליך שרט לו שריט׳ בכותל אמר לו כשתגיע חמה לשריט׳ זו בשנ׳ האחר׳ תלד : יצחק לי · ישמח עלי ומדרש אגד׳ הרבה עקרות נפקדו עמה הרב׳ חולי׳ נתרפאו בו ביום הרבה תפלות נענו עמה ורב שחוק היה בעולם : מי מלל לאברהם · לשון שבח וחשיבות ראו מי הוא ונאמן הוא גדול שומר הבטחה ומבטיח ועושה : מלל · שינה הכתוב ולא אמר דבר גימטריא שלו ק׳ כלומ׳ לסוף ק׳ לאברהם : הניקה בנים שרה · ומהו בנים לשון רבים ביום המשתה הביאו השרות בניהן עמהן שהיו אומרות לא ילדה שרה אלא אסופי הביאה מן השוק והניק׳ אות׳ : ויגמל · לסוף כ״ד חדש : משתה גדול · שהיו שם גדולי הדור שם ועבר ואבימלך : מצחק · לשון ע״ז כמו שנאמר ויקומו לצחק · ד״א לשון גלוי עריות כמה דתימ׳ לצחק בי · ד״א לשון רציח׳ יקומו נא הנערים וישחקו לפנינו וגומר · היה מריב עם יצחק על הירושה ואומר אני בכור ונוטל פי שנים ויוצאי׳ בשדה ונוטל קשתו ויורה בו חצים כד״א כמתלהלה היור׳ זקים וגו׳ ואמר הלא משח׳ אני : עם בני עם יצחק · מכיון שהוא בני אם אינו הגון כיצחק או הגון כיצחק אפילו אינו בני אין זה כדאי לירש עמו ק״ו עם בני עם יצחק ששתיהם בו : על אודות בנו · שיצא לתרבות רעה ופשוטו על שאומרת לו לשלחו : שמע בקולה · למדנו שהיה אברה׳ טפל לשרה בנביאות : לחם וחמת מים · ולא כסף וזהב לפי שהיה שונאו על שיצא לתרבות רעה : ואת הילד · אף הילד שם על שכמה שהכניסה בו שרה עין רעה ואחזתו חמה ולא יכול לילך ברגליו : ותלך ותתע · חזרה לגלולי בית אביה : ויכלו המים · לפי שדרך חולים לשתות הרב׳ : מנגד · מרחוק : כמטחוי

בעד כל־רחם לבית אבימלך על־
דבר שרה אשת אברהם : ס
א ויהוה פקד את־שרה כאשר
אמר ויעש יהוה לשרה כאשר דבר :
ותהר ותלד שרה לאברהם בן
לזקניו למועד אשר־דבר אתו אלהים :
ויקרא אברהם את־שם־
בנו הנולד־לו אשר־ילדה־לו שרה
יצחק : וימל אברהם את־יצחק
בנו בן־שמנת ימים כאשר צוה אתו
ה אלהים : ואברהם בן־מאת שנה
בהולד לו את יצחק בנו : ותאמר
שרה צחק עשה לי אלהים כל־
השמע יצחק־לי : ותאמר מי מלל
לאברהם היניקה בנים שרה כי־
ילדתי בן לזקניו : ויגדל הילד
ויגמל ויעש אברהם משתה גדול
ביום הגמל את־יצחק : ותרא
שרה את־בן־הגר המצרית אשר־
י ילדה לאברהם מצחק : ותאמר
לאברהם גרש האמה הזאת ואת־
בנה כי לא יירש בן־האמה הזאת
עם־בני עם־יצחק : וירע הדבר
מאד בעיני אברהם על אודת בנו :
ויאמר אלהים אל־אברהם אל־ירע
בעיניך על־הנער ועל־אמתך כל
אשר תאמר אליך שרה שמע בקלה
כי ביצחק יקרא לך זרע : וגם את־
בן־האמה לגוי אשימנו כי זרעך
הוא : וישכם אברהם בבקר ויקח־
לחם וחמת מים ויתן אל־הגר שם
על־שכמה ואת־הילד וישלחה ותלך
ותתע במדבר באר שבע :
טו ויכלו המים מן־החמת ותשלך את־
הילד תחת אחד השיחם :
ותלך ותשב לה מנגד הרחק
כמטחוי

באפי כל־פתח ולדא לבית אבימלך
על־עיסק שרה אתת אברהם : ויי
דכיר ית־שרה כמא דאמר ועבד יי
לשרה כמא דמליל : ועדיאת וילידת
שרה לאברהם בר לסיבתוהי לזמנא
דמליל יתיה יי : וקרא אברהם ית־
שום־בריה דאתיליד ליה דילידת־
ליה שרה יצחק : וגזר אברהם ית־
יצחק בריה בר תמניא יומין כמא
דפקיד יתיה יי : ואברהם בר־מאה
שנין כד־אתיליד ליה ית יצחק בריה :
ואמרת שרה חדוא עבד־לי יי כל־
דשמע יחדי־לי : ואמרת מהימן
דיאמר לאברהם וקיים דתוניק בנין
שרה ארי־ילידית בר לסיבתוהי :
ורבא רביא ואתחסיל ועבד אברהם
משתיא רבא ביומא דאתחסיל ית־
יצחק : וחזת שרה ית־בר־הגר
מצריתא דילידת לאברהם מחאיך :
ואמרת לאברהם תריך ית־אמתא
הדא וית־ברה ארי לא ירת בר־
אמתא הדא עם־ברי עם־יצחק :
ובאיש פתגמא לחדא בעיני אברהם
על עיסק בריה : ואמר יי לאברהם
לא־יבאש בעינך על־עולימא ועל־
אמתך כל דתימר לך שרה קביל
מנה ארי ביצחק יתקרון לך בנין :
ואף ית־בר־אמתא לעמא
אשויניה ארי־ברך הוא : ואקדים
אברהם בצפרא ונסיב לחמא
ורוקבא דמיא ויהב להגר שוי על־
כתפה וית־רביא ושלחה ואזלת
וטעת במדברא באר שבע :
ושליאו מיא מן־רוקבא ורמת
ית־רביא תחות חד מן־אילניא :
ואזלת ויתיבת לה מקביל ארחיק
כמיגר

אבן עזרא

ואלת כל רחם טענה עליהם · ואלת וילדו לנשים כמו ויאמו הצאן : למועד אשר דבר אתו · המלאך ששאל איה שרה אשתך גם שב אליו כי כן אמר לו ולא הוסיף השם על שם יצחק ולא החליפו כי הוא צוה לקראו כן : מצחק · כי כן מנהג כל נער ותקנה בו בעבור היותו גדול מבנה : אודות · כמו דבר : וחמת מים · כלי ויתכן להיותו מעור או מעץ וכמוהו משפח חמתך ורבים יתמהו מאברהם איך גרש בנו גם שלח בן עם אמו ריקם ואיה נדבת לבו והתימ׳ מאלה שיתמהו כי אברה׳ עשה ככל אשר צוהו יי ואילו היה נותן ממון להגר שלא ברצון שרה לא שמר מצות השם והנה באחרונה אחרי מות שרה נתן מתנות לבני ישמעאל : לחם וחמת מים · נתן אל הגר ושם על שכמה ואמר לה קחו אחך בנך וישלח ויתכן שנתן לה כסף וזה׳ ולא פי׳ הכתוב ונתן לה לחם ומים מה שיספק לה עד באר שבע כי לנגד היה אברה׳ והנה היא הלכ׳ ולא ידעה הדרך ותתע והנה בנה חלה מחסרון המים ואחר שלקחתו בחיקה וראתה שנפשו יוצאה בצאת הסליכתו : תחת אחד השיחים · האילנים : כמטחוי

חזקוני

וה׳ פקד את שרה : כל מקום שנ׳ וה׳ הוא ובית דינו ישב עליו בדין כתי׳ אם לא נשטאה ונו׳ וטהור׳ היא ונקתה ונזרע זרע ...

מ״ע ספורנו

רלב״ג

ביאור דברי המסור

כמטחוי · כמיגר

דבר אותו אלהים · כל דבור אתו אתם אתך במ״ט אותו אותם אותך · וסי׳ ותהר ותלד שרה · וידבר משה ואלעזר · ויגש צדקיה בן כנענה · וחברו · ודברת משפטי אותם · רוח מלא מאלה יבא לי · אלכה לי אל הגדולים · צדיק אתה יי׳ כי אריב · הלוך אל בית הרכבים · וכל דבור דיחזקאל רכו׳ : שם ו׳ פתח מסוד בפרשת לך לך · השמע ד׳ וסי׳ כל השמע יצחק לי · כנפל בהם בתחלה ושמע השמע · ושמע השמע · ובדברי אתך : מלל ב׳ בתרי לישני וסי׳ מי מלל לאברהם · שומר מה מליל בתרא מ״ל : הניקה ה׳ מל׳ בליש׳ היניקה וסי׳ בנים שרה · גמלים מיניקות · להיניק את בני · ושרותיה׳ מיניקותיך · היניקו גוריהן : משתה גדול ב׳ וסי׳ ויעש אברהם משתה גדול · ויעש המלך משתה גדול : גרש ג׳ סי׳ גרש האמה הזאת · כשלחו כלה גרש · גורש לץ : ואת בנה ב׳ דסמיכי וסי׳ גרש האמה · ואת בנה המת השכיבה : אודת ד׳ כתיב כן וסי׳ על אודת בנו · על אודת הבאר · ויספר משה לחתנו · אל אודת הרעה : יקרא כ״א וסי׳ כו׳ במסר׳ רבת׳ · וישלחה ב׳ וחס׳ וסי׳ וישלחה ותלך ותתע · ותלך בכל גבול ישראל : ויכלו ג׳ וסי׳ המים מן החמת · בבשת ימי · באפס תקוה · אנ״ך : ותשלך ג׳ וסי׳ ותשלך את הילד · ותשלך אשה אחת פלח · ותשלך דברי אחריך · אנ״ך : אחד כ״ח פתחין וסי׳ כו׳ במסרה רבת׳ :

כמטחוי קשת · כשתי טיחות והוא לשון יריית חץ בלשון משנה שהטיח באשתו על שם שהזרע יורה כחץ וא"ת היה לו לכתוב כמטחי קשת משפט הוי"ו ליכנס לכאן כמו בחגוי הסלע מגזרת והיתה אדמת יהודה למצרים לחגא ומגזרת יחוגו וינועו כשכור וכן קצוי ארץ מגזרת קצה: ותשב מנגד · כיון שקרב למות הוסיפה להתרחק: את קול הנער · מכאן שיפה תפלת החולה מתפלת אחרים עליו והיא קודמת להתקבל: באשר הוא שם · לפי מעשים שהוא עושה עכשיו הוא נדון ולא לפי מה שהוא עתיד לעשות לפי שהיו מלאכי השרת מקטרגים ואומרים רבונו של עולם מי שעתיד להמית בניך בצמא אתה מעלה לו באר והוא משיבם עכשיו מה הוא צדיק או רשע אמרו לו צדיק אמר להם לפי מעשיו של עכשיו אני דנו וזהו באשר הוא שם והיכן המית את ישראל בצמא כשהגלם נבוכד נצר שנאמר משא בערב וגומר לקראת צמא התיו מים וגומר כשהיו מוליכין אותן אצל ערביים היו ישר' אומרי' לשבאי' בבקשה מכם הוליכונו אצל בני דודינו ישמעאל וירחמו עלינו שנאמר ארחות דדנים אל תקרי דדנים אלא דודי' ואלו יוצאים לקראתם ומביאין להם בשר מלוח ונודות נפוחים כסבורים ישראל שהם מלאי' מים וכשמכניסו לתו' פיו ופותחו הרוח נכנסת בגופו ומת: רבה קשת · יורה חצים בקשת: קשת · על שם האומנות כמו חמר גמל צייד לפיכך הש"ין מודגשת היה יושב במדבר ומלסטים את העוברי' הוא שנא' ידו בכל וגו': מארץ מצרים · ממקו' גדוליה שנאמר ולה שפח' מצרית וגו' היינו דאמרי אינשי זרוק חוטרא לאוירא אעיקריה קאי: אלהי' עמך · לפי שראו שיצא מסכנות סדו' בשלום ועם המלכים נלחם ונפלו בידו ונפקד' אשתו לזקוניו: ולניני ולנכדי · עד כאן רחמי האב על הבן: כחסד אשר עשיתי עמך תעשה עמדי · שאמר' לך הנה ארצי לפניך: והוכיח · נתוכח עמו על כך: בעבור תהיה לי זאת · לעדה · לשון עדות של נקבה כמו ועדה המצבה: כי חפרתי את הבאר · מריבי' היו עליה רועי אבימלך ואומרים אנחנו חפרנוה אמרו ביניה' כל מי שיתראה על הבאר ויעלו המים לקראתו שלו היא ועלו לקראת אברהם: אשל · רב ושמואל חד אמר פרדס להביא ממנו פירות לאורחי' בסעודה וחד אמר פונדק לאכסניא ובו כל מיני פירו' · ומצינו לשון נטיעה באהלים שנ' ויטע אהלי אפדנו:
ויקרא

בממטחוי קשת כי אמרה אל־אראה
במות הילד ותשב מנגד ותשא את־
קלה ותבך׃ וישמע אלהים את־
קול הנער ויקרא מלאך אלהים אל־
הגר מן־השמים ויאמר לה מה־לך
הגר אל־תיראי כי־שמע אלהים אל־
קול הנער באשר הוא־שם׃ קומי
שאי את־הנער והחזיקי את־ידך בו
כי־לגוי גדול אשימנו׃ ויפקח
אלהים את־עיניה ותרא באר מים
ותלך ותמלא את־החמת מים ותשק
את־הנער׃ ויהי אלהים את־הנער כ
ויגדל וישב במדבר ויהי רבה קשת׃
וישב במדבר פארן ותקח־לו אמו
אשה מארץ מצרים׃ פ
ויהי בעת ההוא ויאמר אבימלך
ופיכל שר־צבאו אל־אברהם לאמר
אלהים עמך בכל אשר־אתה עשה׃
ועתה השבעה לי באלהים הנה אם־
תשקר לי ולניני ולנכדי כחסד אשר־
עשיתי עמך תעשה עמדי ועם־
הארץ אשר־גרתה בה׃ ויאמר
אברהם אנכי אשבע׃ והוכח אברהם כה
את־אבימלך על־אדות באר המים
אשר גזלו עבדי אבימלך׃ ויאמר
אבימלך לא ידעתי מי עשה את־
הדבר הזה וגם־אתה לא־הגדת לי
וגם אנכי לא שמעתי בלתי היום׃
ויקח אברהם צאן ובקר ויתן
לאבימלך ויכרתו שניהם ברית׃
ויצב אברהם את־שבע כבשת הצאן
לבדהן׃ ויאמר אבימלך אל־אברהם
מה הנה שבע כבשת האלה אשר
הצבת לבדנה׃ ויאמר כי את־שבע ל
כבשת תקח מידי בעבור תהיה־לי
לעדה כי חפרתי את־הבאר הזאת׃
על־כן קרא למקום ההוא באר שבע
כי שם נשבעו שניהם׃ ויכרתו ברית
בבאר שבע ויקם אבימלך ופיכל
שר־צבאו וישבו אל־ארץ פלשתים׃
ויטע אשל בבאר שבע
ויקרא

כמיגד בקשתא ארי אמרת לא אחזי
במותא דרביא ויתיבת מקביל
וארימת ית קלה ובכת׃ ושמיע קדם
יי ית קליה דרביא וקרא מלאכא דיי
להגר מן שמיא ואמר לה מה ליך
הגר לא תדחלי ארי שמיע קדם יי
קליה דרביא באתר דהוא תמן׃
קומי טולי ית רביא ואתקיפי ית ידיך
ביה ארי לעם סגי אשוניניה׃ וגלא יי
ית עינהא וחזת בירא דמיא ואזלת
ומלת ית רוקבא מיא ואשקיאת ית
רביא׃ והוה מימרא דיי בסעדיה
דרביא ורבא ויתיב במדברא והוה
רבי קשתא׃ ויתיב במדברא דפארן
ונסיבת ליה אמיה אתתא מארעא
דמצרים׃ והוה בעידנא ההיא ואמר
אבימלך ופיכל רב חיליה לאברהם
למימר מימרא דיי בסעדך בכל די
את עביד׃ וכען קיים לי במימרא דיי
הכא דלא תשקר בי ובברי ובבר ברי
כטיבותא די עבדית עמך תעבד עמי
ועם ארעא דאיתותבתא בה׃ ואמר
אברהם אנא אקיים׃ ואוכח אברהם
ית אבימלך על עיסק בירא דמיא די
אנסו עבדי אבימלך׃ ואמר אבימלך
לא ידעית מאן עבד ית פתגמא הדין
ואף את לא חויתא לי ואף אנא לא
שמעית אלהין יומא דין׃ ודבר
אברהם ען ותורין ויהב לאבימלך
וגזרו תרויהון קיים׃ ואקים אברהם
ית שבע חורפן דען בלחודיהן׃ ואמר
אבימלך לאברהם מה אינון שבע
חורפן אילין דאקימתא בלחודיהן׃
ואמר ארי ית שבע חורפן תקביל מן
ידי בדיל דתהי לי לסהדו ארי
חפרית ית בירא הדא׃ על כן קרא
לאתרא ההוא באר שבע ארי תמן
קיימו תרויהון׃ וגזרו קיים בבאר
שבע וקם אבימלך ופיכל רב חיליה
ותבו לארעא דפלשתאי׃
ונציב אילנא בבאר שבע
וצלי

אבן עזרא

כמטחוי קשת · בדד ישב וטעמו ידוע כהשלכת החץ: רבה קשת · כמהו השמיעו אל בבל רבי' ואם הם שני שרשים כמו שרר ושרה גם ראה ורבל מגזר' רבה: קשת · שם התאר כמו גנב: הגם הלום · שם נראה לה המלאך בתחלה בפעם הראשונה: אם תשקור לי · מהבני' הקל ואין לו אח: ונכדי · בן בני: מה הנה · לשון נקבות. לבדנה · עם ה"א והיא לבדה · לעדה · כמו לעדות · ודע כי מלת שבוע עיקרה שבע ובמלת או השבע שבועה אפרשנה: אשל · אילן גם ויטע לאות:
והאלהים

חזקוני

את קול הנער פרש"י מכאן שתפלת החולה וגו' והא דאמרי' בברכות אין חבוש מתיר עצמו מבית האסורי' וי"ל ה"ט משו' דסתם חולה לא מצי מיכוין אבל זה שכיון כשמצ' תפלתו לפני הקב"ה: באשר הוא שם פרש"י לפי מעשיו של עכשיו והא דאמרינן בן סור' ומורה ע"ש סופו הוא נהרג אף י"ל בן סורר ומורה מתחלתו הוא רשע ממה שעתיד להיות בסופו אבל הכא מתחיל' ישמעאל היה צדיק אלא שעתידים לקרא' צמא היינו מים היינו שפי"רשי לפי מעשיו של עכשיו: באשר הוא שם לפ' שנתרחקה ממנו כמטחוי קשת ולא ראתהו הוצרכה לומר באשר הוא שם ד"א באשר הוא שם אפי' במדבר שאין בו מים: וישב במדבר ע"כ קראו פרא אדם ויהי רובה קשת י"ל לשון רביא פי' ויהי ישמעאל נער קשת יורה חצי' · אנפ"נט ארקיר: ותקח לו אמו אשה מארץ מצרים ממקום משפחתה וגדול' שנשפילה נשא אשה מבנות מואב ולא היתה הגונה ושלח לו אברהם אביו רמזים ע"י. אותה עניה שהית' אשתו שיגרשנה כי לא היתה רחמנית והגונה ולקחה לו אחר: אשה אחרת רחמנית כדאית' בפרקי ר"א והיינו ותקח לו אמו וגו': ויהי בעת ההי' כשילד' שרה ואמרו מלכי הארץ בודאי יקיים הקב"ה את שבועתו לאברהם שאמר לזרעך נתתי

בעל הטורים

ולנכדי בגימטריא בן בני · הצבת ב' במסו' הצבת לבדנה · אתה הצבת כל גבולות ארץ · בזכות אברהם נבראו כל גבולות ארץ:

מ"ע ספורנו

ויפקח אלהים את עיניה · נתן בה דעת להכיר מקום מים שהיה שם כי לא היתה סומא קודם לכן: אלהים עמך · לפיכך אני ירא ממך לא מגבורתך ועשרך לכן אני מבקש שתשבע לי: כחסד אשר עשיתי עמך תעשה עמדי · עשה עמדי חסד להשבע בעד בניך: אנכי אשבע · אנכי אעשה החסד להשבע אבל אתה לא עשית עמדי חסד כדבריך שעבדיך גזלוני: אשר גזלו עבדי אבימלך · הוכיחו באשר הוא מלך על הגזל הנעשה בארצו ואין מכלים והוכיחו גם כן על הרשעים שהיו בביתו שלא כדרך הצדיקים כאמרם לא ישב בקרב ביתי עושה רמיה: לא ידעתי מי עשה · גם עכשיו שהודעתני כי נעשה הגזל על ידי עבדי לא ידעתי לשער מי מהם עשה זה כי אין שום אחד מהם מסוד אנשי שאם היה מסוד לא היה יושב בביתי: וגם אתה לא הגדת לי וגם אנכי לא שמעתי · על מה שהוכחתני שבהיותי מלך עלי היה לאסור חמס הנה המלך לא יעשה זה כי אם על אחד משני פנים אם לקול צעקת הגזול ואם לקול המון מפרסם איזה גזל שנעשה והנה אתה לא הגדת לי וגם אנכי לא שמעתי קול המון בזה: כי את שבע כבשת תקח מידי · על דרך שלף איש נעלו ונתן לרעהו וזאת התעודה כי היה זה עדות הסכמת הבעלים והודאתם בדבר: בעבור תהי' לי הברית: לעדה · על הודאתך כי חפרתי את הבאר הזאת · וישבו אל ארץ פלשתים · שבו מבאר שבע שלא היה מארץ פלשתים שהלכו שם לדבר עם אברהם שהלך שם לרעות מקנהו ושם נתן צאן ובקר וכבשות לכרות הברית:
ויקרא

רל"בג

ולזה אמר שיה בזאתו ממולדתו ומבית אביו שאמר עליו שהוא אחיה בכל המקומות אשר יבואו שם ואמנם אמר זה אברהם אל אבימלך להודיעו שלא חטא אבל נגרר על זה יותר מאשר מקומות הארץ ההיא כדי שלא ישוב שהסיזיק אות' ביות' רעי' שימצאו באר ההיא אבל שהדם כלם בכללו' לראותו שמנהג הארץ ההיא שהם נמשכים אחר העריות ואחר זה לקח אבימלך צאן ובקר ועבדים ושפחות ונתן לאברהם לפייס אותו על לקחה שרה אשתו כהשיבה לו ונתן לו הבחירה שישכון במקו' שיבחר יותר מארצו ובזה נתפייס אברהם והתפלל עליו כמו שיספר אחר זה · ולפייס שרה אמר הנה נתתי אלף כסף לאחיך לעיני הכל ונתברר להם

שמע אלהים ג' דס' וסי' כי שמע אלהים · שמע אלהים ויתעבר · אכן שמע אלהים הקשיב: באשר ט"ו וסי' כו' במסר' רבת': ויהי בעת ההיא ג' וסי' ויאמר אבימלך ופיכל · וירד יהודה · וירבעם יצא: והוכח ג' חס' י' בליש' וסי' והוכח אברהם · ומשובתך תוכחך · אשרי הגבר יוכחנו אלוה · עמך י"ב באורי' וסי' כו' במסר' רבת': וגם אתה ג' וסי' וגם אתה לא הגדת · וגם אתה ידעת · וגם אתה תרין את: וגם אנכי ה' וסי' וגם אנכי לא שמעתי · וגם אנכי השאלתיהו · וגם אנכי שמעתי נאם יי' · דמלכים · וגם אנכי אעשה אתכם · וגם אנכי מנעתי מכם: מה הנה ב' דס' וסי' מה הנה שבע כבשות · הראשונות מה הנה: לעדה ג' וסי' בעבור תהיה לי לעדה כי חפרתי · והנה האבן הזאת תהיה בנו לעדה · ב' בו: ויטע ג' וסי' גן · כרם · אשל:

שביעי

כב

ויקרא שם בשם יהוה אל עולם: ויגר אברהם בארץ פלשתים ימים רבים: פ

א ויהי אחר הדברים האלה והאלהים נסה את אברהם ויאמר אליו אברהם ויאמר הנני: ויאמר קח נא את בנך את יחידך אשר אהבת את יצחק ולך לך אל ארץ המריה והעלהו שם לעלה על אחד ההרים אשר אמר אליך: וישכם אברהם בבקר ויחבש את חמרו ויקח את שני נעריו אתו ואת יצחק בנו ויבקע עצי עלה ויקם וילך אל המקום אשר אמר לו האלהים: ביום השלישי וישא אברהם את עיניו וירא את
ה המקום מרחק: ויאמר אברהם אל נעריו שבו לכם פה עם החמור ואני והנער נלכה עד כה ונשתחוה ונשובה אליכם: ויקח אברהם את עצי העלה וישם על יצחק בנו ויקח בידו את האש ואת המאכלת וילכו שניהם יחדו: ויאמר יצחק אל אברהם אביו ויאמר אבי ויאמר הנני בני ויאמר הנה האש והעצים ואיה השה לעלה: ויאמר אברהם אלהים יראה לו השה לעלה בני וילכו שניהם יחדו: ויבאו אל המקום אשר אמר לו האלהים ויבן שם אברהם את המזבח ויערך את העצים ויעקד

וצלי תמן בשמא דיי אלהא דעלמא: ואתותב אברהם בארע פלשתאי יומין סגיאין: והוה בתר פתגמיא האלין ויי נסי ית אברהם ואמר ליה אברהם ואמר הא אנא: ואמר דבר כען ית ברך ית יחידך דירחימתא ית יצחק ואיזיל לך לארע פולחנא ואסקיה קדמי תמן לעלתא על חד מן טוריא דאימר לך: ואקדים אברהם בצפרא וזריז ית חמריה ודבר ית תרין עולימוהי עמיה וית יצחק בריה וצלח אעי לעלתא וקם ואזל לאתרא די אמר ליה יי: ביומא תליתאה וזקף אברהם ית עינוהי וחזא ית אתרא מרחיק: ואמר אברהם לעולימוהי אוריכו לכון הכא עם חמרא ואנא ועולימא נתמטי עד כא ונסגוד ונתוב לותכון: ונסיב אברהם ית אעי דעלתא ושוי על יצחק בריה ונסיב בידיה ית אשתא וית סכינא ואזלו תרויהון כחדא: ואמר יצחק לאברהם אבוהי ואמר אבא ואמר הא אנא ברי ואמר הא אשתא ואעיא ואן אמרא לעלתא: ואמר אברהם קדם יי גלי ליה אמרא לעלתא ברי ואזלו תרויהון כחדא: ואתו לאתרא די אמר ליה יי ובנא תמן אברהם ית מדבחא וסדר ית אעיא ועקד

והאלהים ז' וסי' והאלהים נסה · והאלהים יעננו : והאלדים אנה · והאלהים אמר לי לא תבנה · והאלהים נגף · והאלהים עשה שיראו · והאלהים יבקש : נסה ו' ב' כתיב סה וד' כתיב שא וסי' והאלהים נסה · ויואל ללכ' כי לא נסה : אם נשאת נשא · ועל כל נשא ושפל : חירם מלך צר נשא · נשא לבבינו אל : ב' קדמאי כתיב סה : ולך י"א וסי' כו' במסר' רבת' : המריה ב' חד חסר וחד מלא וסי' ולך לך אל ארץ המריה · בהר המוריה קדמאה חסר : עצי עלה א"ב דע' א' נסיב ה' וא' לא נסיב ה' וסי' עצי עלה · וישכם אברהם בבקר · עצי העלה · ויקח אברהם את עצי העלה · עיר אלהים : נהר פלגיו ישמחו · עיר האלהים · נכבדות מדבר עיר האלהים · עד חרמה · ויצא האמרי · עד החרמה : ויכום ויכתום · עם קדיש · ואשמע את האיש · עם הקדיש · וקראו להם · עם אלהים · עם האלהים · ותאמר האשה : עם האלהים · ויתיצבו כל פנות : ביום השלישי ב' ר"פ באו' וסי' וישא אברהם את עיניו · ביום השלישי גשיא : שבו ה' בתו' וסי' עם החמור · שבו וסחרוה · שבו איש תחתיו · שבו נא בזה · שבו נא בזה גם אתם : ונשובה ז' מסור בירמיה סימן מ"ו : המאכלת ג' וסי' ויקח בידו את האש · וישלח אברהם את ידו · ויבא אל ביתו ויקח את המאכלת · דפלגש בגבעה : ב' פסו' דאית בהון ד' ויאמר וסי' ויאמר יצחק אל אברהם אביו · ויאמר אחאב במי :

רשי

ויקרא שם וגו' · ע"י אותו אשל הוקרא שמו של הקב"ה אלוה לכל העולם לאחר שאוכלין ושותין אומר להם ברכו למי שאכלתם משלו סבורים אתם שמשלי אכלתם משל מי שאמר והיה העולם אכלתם : ימים רבים · מרובים על של חברון בחברון עשה כ"ה שנה וכאן כ"ו שהרי בן ע"ה שנה היה בצאתו מחרן אותה שנה ויבא וישב באלוני ממרא שלא מצינו קודם לכן שנתישב אלא שם שבכל מקומותיו היה כאורח חונה ונוסע והולך שנאמר ויעבור אבר' ויעתק משם ויהי רעב וירד אבר' מצרים ובמצרי' לא עשה אלא ג' חדשי' שהרי שלחו פרעה מיד וילך למסעיו עד ויבא וישב באלוני ממרא אשר בחברון שם ישב עד שנהפכה סדום מיד ויסע משם אברהם מפני בושה של לוט ובא לארץ פלשתי' וכן כ"ט שנה היה שהרי בשליש' למילתו באו אצלו המלאכים הרי כ"ה שנה וכאן כתוב ימים רבים מרובים על הראשונים ולא בא הכתו' לסתו' אלא לפרש ואם היו מרובי' עליה' שתי שנים או יותר היה מפרש על כרחך אינם יתרי' יותר משנה הרי כ"ו שנה מיד יצא משם וחזר לחברון ואותה שנה קדמה לפני עקידתו של יצחק י"ב שנים כך בסדר עולם: אחר הדברים האלה · יש מרבותינו אומר' אחר דבריו של שטן שהיה מקטרג ואומר מכל סעוד' שעש' אברהם לא הקריב לפניך פר אחד או איל אחד אמר לו כלום עשה אלא בשביל בנו אילו הייתי אומר לו זבח אותו לפני לא היה מעכב · וי"א אח' דבריו של ישמעאל שהיה מתפאר על יצחק שמל בן שלש עשרה שנה ולא מיחה אמר לו יצחק באבר אחד אתה מיראני אילו אמר לי הקב"ה זבח עצמך לפני לא הייתי מעכב: הנני · כך היא ענייתם של חסידי' לשון ענוה הוא ולשון זימון : קח נא · אין נא אלא לשון בקשה אמר לו בבקשה ממך עמוד לי בזו שלא יאמרו הראשונות לא היה בהן ממש: את בנך · אמר לו שני בנים יש לי אמר לו את יחידך אמר לו זה יחיד לאמו וזה יחיד לאמו אמר לו אשר אהבת אמר לו שניהם אני אוהב אמר לו את יצחק ולמה לא גלה לו מתחלה שלא לערבבו פתאום ותזוח דעתו עליו ותטרף וכדי לחבב עליו את המצוה וליתן לו שכר על כל דבור ודבור: ארץ המוריה · ירושלים וכן בדברי הימים לבנות בית ליי' בהר המוריה ורבותינו ז"ל פירשו על שם שמשם הוראה יוצאה לישראל · ואנקלוס תרגומו על שם עבודת הקטורת שיש בו מור נרד ושאר בשמים: והעלהו · לא אמר לו שחטהו לפי שלא היה חפץ הקב"ה לשחטו אלא להעלהו להר לעשותו עולה ומשהעלהו אמר לו הורידהו: אחד ההרים · הקב"ה מתהא הצדיקי' ואח"כ מגלה להם וכל זה כדי להרבות שכרן וכן ש' הארץ אשר אראך וכן ביונה וקרא עליה את הקריא': וישכם · נזדרז למצוה: ויחבש · הוא בעצמו ולא צוה לאחד מעבדיו שהאהב' מקלקלת השורה: את שני נעריו · ישמעאל ואליעזר שאין אדם חשוב רשאי לצאת לדרך בלא שני אנשים שאם יצטר' האח' לנקביו ויתרחק יהי' השני עמו: ויבקע · תרגומ' וצלח כמו וצלחו הירדן לשון ביקוע פינדר"א בלע"ז: ביום השלישי · למה איחר מלהראות מיד כדי שלא יאמרו הממו וערבבו פתאום וטרף דעתו ואילו היה לו שהות להמלך אל לבו לא היה עושה: וירא את המקום · ראה ענן קשור על ההר: עד כה · כלומר דרך מועט למקום אשר לפנינו · ומדרש אגדה אראה היכן הוא מה שאמר לי המקום כה יהיה זרעך: ונשובה · נתנבא שישובו שניהם: המאכלת · סכין על שם שאוכלת את הבשר כמה דתימא וחרבי תאכל בשר ושמכשרת בשר לאכילה · ד"א זאת נקראת מאכלת על שם שישראל אוכלים מתן שכרה: וילכו שניהם יחדיו · אברהם שהיה יודע שהולך לשחוט את בנו היה הולך ברצון ושמחה כיצחק שלא היה מרגיש בדבר: יראה לו השה · כלומר יראה ויבחר לו השה ואם אין שה לעולה בני ואף על פי שהבין יצחק שהוא הולך לישחט וילכו שניהם יחדיו בלב שוה: ויעקד

אבן עזרא

והאלהי' נסה את אברהם · יש אומר כי הסמ"ך תחת שי"ן והה"א תחת הא"לף וטעם כל הפרשה יפחיסם רק נסה כמשמעו ואנשי שקול הדעת אמרו כי הדעו' הם שתים האח' דעת העתיד בטרם היותו והשנית דעת היש הנמצ' וזה פי' נסה גם כי עתה ידעתי והגאון אמר שאלת נסה להראות צדקתו לבני אדם גם מלת ידעתי כטע' הודעתי והלא ידע זה הגאון כן בשע' שעק' בנו לא היו שם אפי' נעריו ואחרי' אמרו כי פי' והעל' שם לעולה שיעלהו על ההר וזאת תחשב לו לעולה ואברהם לא ידע סוד הנבואה וימהר לשחוט אותו והשם אמר לו לא בקשתי זאת ואחרי' אמרו הראיה שתעלה לעולה כמו והשקית אותם יין והוצרכו אלה הגאונים לפי' האלה כי יאמרו לא יתכן אחר שיצוה השם מצוה שיאמר אחר כן לא תעשנה והנה לא שמו על לב הבכורים שהחליפם בלוים אח' שנה ואחר שהכתו' אמר בתחלה והאלהים נסה את אברהם סרו כל הטענות והשם נסהו כדי שיקבל שכר · וטעם כי עתה ידעתי כמו ואם לא הדעה ועוד אפרש סודו בפסוק ידעתיך בשם אם יעזרני השם יודע הנסתרות: אחד ההרים · שם נבנה הבית וכן מפורש ויבן שלמ' את הבי' בהר המוריה ואיננו הר גבוה ובו היה גורן ארונה: ויבקע עצי עולה · ושמם על החמור: ביו' השלישי · שילא מבאר שבע · יש אומרים איך אמ' אברהם ונשובה ואחרי' ענו כי היה בדעתו להביא עצמותיו והברה' דחס כדי שלא יסורו עד שובו ושלא ירגיש יצח' ויברח ורז"ל אמרו שהיה יצחק כאש' נעקד בן שלשי' ושבע שנים ואם דברי קבלה נקבל ומדרך סברא אין זה נכון שהיה ראוי שתהי' צדקת יצחק גלויה ויהיה שכרו כפול משכר אביו שמסר עצמו ברצונו לשחיט' ואין בכתו' מאומה על יצחק ואחרים אמרו שהיה בן חמש שנים גם זה לא יתכן בעבור שנשא עצי העולה והקרוב ש' הדע' שהי' קרוב לי"ג שנים והכריחו אביו ועקדו שלא ברצונו והעד שאביו הסתיר הסוד ממנו ואמר אלהים יראה לו השה כי אילו אמר לו אתה העול' יתכן שיברח: ואברהם

בעל הטורים

את המקום בגימט' זה ירושלים · מרחק · חסר כתיב קרי · גיה מרחיק שהשטן היה מרחיק המקום מלפניהם · אל ארץ המוריה בגימטרי' בירושלים · ונשובה ז' במסורת ונשתחוה ונשובה · נתנה ראש ונשובה · לכו ונשובה אל עיר יי' · נחפשה דרכינו ונחקורה ונשובה · השיבנו יי' אליך ונשובה · לכו ונשבה עד יי' · בזכות הבריה' שאמ' נשתחוה ונשובה זכו ישראל לעשות תשובה והיינו לכו ונשובה ונחפשה דרכינו השיבנו יי' אליך ונשובה ובזכות הגליות מתקבצות לכו ונשובה אל עיר יי' ואם לא זכו אומר נתנה ראש ונשובה הכל בזכות אברהם :

אמרי נועם

נסה את אברהם תימה לאביו מה היה צריך לנסותו והלא מגיד מראשית אחרית ויודע שיעמוד בנסיון אלא להודיע למלאכי' שהתרעמו ואמרו למה אתה משפיע טובה לזה יותר מזה לכך אמר המלאך עתה ידעתי פירש אחר נסה לשון קנתור כמו מסה ומריבה וכמו מה תנסון כלומר על שכרת אברהם ברית עם אבימלך ועשה שלא כהוגן כדכתי' בק"ה כי מן הזרע שניתן לו מהק נח כרת ברית עם זרע כנען הארור לכך נסה אותו ואמר לו אל תעמוד הברית העלהו שלא נתכוון אלא להקניטו · ומ"מ מה שצוהו עשה שלא צוה אלא להעלותו וכן היה נתעלה ונעקד ולאמור הק"בה שדבורו אבל אברהם היה סבור שצוהו להקריבו וראיה ממדרש שאמר לו הק"בה מן הזרע שנתתי לך וברכתיו אתה באת בברית עם פלשתים זרע ארורים ולהעמיד עמו דע שידגו פלשתי' מבנין שנטע צדיקים: ונשתחוה ונשובה אליכם תימה וכי היה משקר ח"ו אלא הפירוש בתמי' וכי סבורים אתם שלא נעשה רק נשתחוה ונשובה אין הדבר כן לכן הבין יצחק כילד ואמר איה השה לעולה :

מ"ע ספורנו

ויקרא שם בשם יי' אל עולם · וקרא והודיע לרבים שהאל יתעלה הוא אלוה הוא ומפניאו מגד דעת חכמ' הגוים חדשים גם ישנים נסה את אברהם · כיון שיהיה בפעל אוהב וירא כמו שהיה בכח ובזה ידמה יותר לבוראו שהוא טוב לעולם בפעל כי אמנם הכונה במציאו' האדם היתה שידמה לבוראו כפי האפשר כאשר העיד באמרו נעשה אדם בצלמנו כדמותנו: וילך אל המקום · אל ארץ המוריה: וירא את המקום · מקום הזבח בהר המוריה · מרחוק · ושלטה בו עינו לרמו' מקום מרחוק ברצון האל ית' כענין ויראהו יי' את כל הארץ והבין שאותו המקו' היה מקו' הזבח: שבו לכם פה · כדי שלא ימחו בו שלא יפרידוהו מעשות הזבח :

עתם

חזקוני

ויהי אחר הדברים האלה פיר"ש אחר דבריו של שטן וכו' וי"א אחר דבריו של ישמעאל! מה שפי' רש"י כך היינו משום דאמרינן בעלמא כל מקום שנ' אחר סמוך והכא לא מצינן למימר הכי כמו שפי' רש"י כאן ואותה שנה קדמה לעקידת יצחק י"ב שנה וי"מ אחר הדברים האלה שכרת אברהם ברית עם אבימלך להם ולניניהם ולנכדם שלא ברשות הק"בה וארץ פלשתים נתנה לו ולזרעו כדכתיב ושתי את גבולך מים סוף עד ים פלשתים וגם ביהושע כל ערי חמשת סרני פלשתים מנויות בכל גבול א"י והק"בה גזר עליהם לא תחיה כל נשמה לפי' והאלהים נסה את אברהם קנתרו וצערו לשון על נסותם את ה' מסה ומריבה והנם ונעפים מתרגמי' נסיס' כנס וקנף דדכ"ש כלו' כתנאי' בבן שנתתי לך לכרות ברית ביניהם ובין בניכם ועתה לך והעלהו לעול' ותרא' מה הועיל' כריתת הברית · ד"א נסה את אברהם לשון נביון ולא נסהו בשבילו שהכל גלוי וידוע לפניו מה שהיה והוה ועתיד להיות אלא הביאו לידי נביון לפני מדת הדין שהיתה מקטגרת לפניו עליו ולהודיע לבריות כמ' נדבו לבו לעשות רצון בוראו ולא יוכלו לקטרג עליו: על ארץ המוריה · האמורה ארץ האמורי כמה שינוית ספרים אל"ף ויסם מוסף לא יהל שם ערבי · והעלהו שם לעולה אמר לפניו רב"שע וכי יש קרבן בלא כהן א"ל כבר מנתיך כהן הה"ד נשבע ה' ולא ינחם אתה כהן לעולם על דברת מלכי צדק · ויקח את שני נעריו כאן לא פרש"י מה שפי' גבי שני נעריו דבלעם ליתן האמו' בשל זה בזה ואת האמור בשל זה בזה · וישא אברהם את עיניו וי"ו דוישא יתירה היא: שבו לכם פה · ירא היה פן יעכבוהו מלשחוט את בנו · עם החמור כנגר בכר מומרא גדולה שלא כבג עם בהמתו · יראה לו השה לעולה · אע"פ שנאמר לאברהם כי ביצחק יקרא לך זרע ירא היה שמא יהא יצחק נשחט אחר שמא שכב יצחק עם אשה קודם העקידה והוליד בן או בת ונמצא מקויים כי ביצחק יקרא לך זרע שהרי כבר באותו פרק היה בן שבע ושלשים שנה: ויבן

רלב"ג

שם אברהם אחר שנודע לו שמרה היא אשתו כי לא יוכל לסמרו שם שלא יהרגוהו המצריים על דבר אשתו ואולם אבימלך השכים שישאר שם אברהם ולזה אמר לו הנה ארצי לפניך כטוב בעיניך שב · כי לא היו אנשי גרר רעים בזה המנהג כרוע מצרים וכארץ כנען · לא הוכרח אברהם לומר על שרה שהיא אחותו וכבר ספרה התורה בפרשת העריות רוע מנהג המצריים והכנענים בעריות באמרו כמעשה ארץ מצרים וכו' :

ביאור המלות

ר"די' פקד את שרה וגו' · עד ויהי אחר הדברים האלה אנסק · שלמינ · וזה שהוא לא היה רואה שיהיה יתרון ליצחק עליו כי הוא גם כן בן אברהם ולזה היה מלעיג על מה שראה שעשה אברהם משת' גדול ביום הגמל את יצחק ולא עשה גם כן ביום הנמלו · וכבר יתבאר זה ממה שאמרה על זה הענין שרה לאברהם · וככה כבר ביארו זה בב"ר נדרך קרוב לזה · כל אשר תאמר אליך שרה שמע בקולה · ר"ל כל אשר אומרת אליך שרה וכמו אלו יבאו רבים בלשונכו · כי ביצחק יקרא לך זרע · רוצה לומר שהזרע הטוב שם אלהים שמתיחס לך יהיה שיצחק לא מזולתו · השיחים · האילנות כדי שלא יכהו השמש לשמרו שהנמא כי לא היה לה מים · כמטחוי קשת : כשעור ירית הקשת · ויקרא מלאך אלהים אל הגר · אפשר שזה המלאך היה אחד מנביאי הדור ושהשמים שלחוהו להציל את ישמעאל בעבור אברהם או בא זה המאמר להגר בחלום להשגחת השם יתעלה על אברהם מזולת שיהיה נבואה כי הוא רחוק שיאמר שהיתה הגר נביאה כמו שזכרנו במה שקדם · קשת · הוא תואר מקשת · תשקור · מענין שקר · ור"ל שלא תעשה עמנו שקר לגמלנו רע תחת הטוב אשר עשינו עמך · ועם הארץ · עם אנשי הארץ · ויטע אשל · אילן להיות תחתיו כל על הבאר ולאכול תחתיו כי כן היה אילן סמוך לאהלו באלוני ממרא לאכול תחתיו בעת סעוד באמרו והוא עומד עליהם תחת העץ ויאכלו · ואמנם וכו' וה כי לא קבע לו מקום לדירה בארץ פלשתים . אבל בבאר שבע קבע דירתו לפי שאז היה במקום ככבר אל שידבק בו השפע האלהי :

ויעקד. ידיו ורגליו מאחריו הידים והרגלים ביחד היא עקידה והוא לשון עקודים שהיו קרסוליהם לבנים מקום שעוקדים אותן בו היה ניכר: אברהם אברהם. לשון חבה הוא שכופל את שמו: אל תשלח. לשחוט אמר לו א"כ לחנם באתי לכאן אעשה בו חבלה ואוציא ממנו מעט דם אמר לו אל תעש לו מאומה אל תעש בו מום: כי עתה ידעתי. אמר רבי אבא אמר לו אברהם אפרש לפניך את שיחתי אתמול אמרת לי כי ביצחק יקרא לך זרע וחזרת ואמרת קח נא את בנך עכשיו אתה אומר לי אל תשלח ידך אל הנער אמר לו הקב"ה לא אחלל בריתי ומוצא שפתי לא אשנה כשאמרתי לך קח מוצא שפתי לא אשנה לא אמרתי לך שחטהו אלא העלהו אסקתיה אחתיה. כי עתה ידעתי. מעתה יש לי מה להשיב לשטן ולאומות התמהים מה היא חבתי אצלך יש לי פתחון פה עכשו שרואים כי ירא אלהים אתה: והנה איל. מוכן היה לכך מששת ימי בראשית: אחר. אחרי שאמר לו המלאך אל תשלח ידך ראהו בשהוא נאחז והוא שמתרגמינן וזקף אברהם עינוהי בתר אילן: בסבך. אילן: בקרניו. היה רץ אצל אברהם והשטן סובכו ומערבבו באילנות: תחת בנו. מאחר שכתוב ויעלהו לעולה לא חסר המקרא כלום מהו תחת בנו על כל עבודה שעשה ממנו היה מתפלל ואומר יהי רצון שתהא זו כאלו היא עשויה בבני כאלו בני שחוט כאלו דמו זרוק כאלו בני מופשט כאלו הוא נקטר ונעשה דשן: יי' יראה. פשוטו כתרגומו יי' יבחר ויראה לו את המקום הזה להשרות בו שכינתו ולהקריב כאן קרבנות: אשר יאמר היום. שיאמרו לימי הדורות עליו בהר זה יראה הקב"ה לעמו: היום. הימים העתידים כמו עד היום הזה שבכל המקרא שכל הדורות הבאים הקוראים את המקרא הזה אומרים עד היום הזה על יום שעומדין בו. ומדרש אגדה יי' יראה עקידה זו לסלוח לישראל בכל שנה ולהצילם מן הפורענות כדי שיאמר היום הזה בכל דורות הבאים בהר יי' יראה אפרו של יצחק צבור ועומד לכפרה: ברך אברכך. אחת לאב ואחת לבן: והרבה ארבה. אחת לאב ואחת לבן: וישב אברהם בבאר שבע. לא ישיבה ממש שהרי בחברון היה יושב שתים עשרה שנים לפני עקידתו של יצחק יצא מבאר שבע ובא לו לחברון כמו שאמר ויגר אברהם בארץ פלשתים ימים רבים מרובים משל חברון הראשונים והם עשרים ושש שנה כמו שפרשנו למעלה: אחרי הדברים האלה ויגד וגו'. בשובו מהר המוריה היה אברהם מהרהר ואומר אלו היה בני שחוט כבר היה הולך בלא בנים היה לי להשיאו אשה מבנות ענר אשכל וממרא בשרו הקב"ה שנולדה רבקה בת זוגו וזהו הדברים האלה הרהורי דברים שהיו על ידי עקידה: גם היא. אף היא השוות משפחותיה למשפחות אברהם י"ב נה אברהם שבטים שיצאו מיעקב ח' בני הגבירות וד' בני שפחות אף אלו ח' בני גבירות וד' בני פלגש. ובתואל ילד את רבקה. כל היחוסין הללו לא נכתבו אלא בשביל פסוק זה:

חסלת וירא אליו

ויעקד את־יצחק בנו וישם אתו על־
המזבח ממעל לעצים: וישלח י
אברהם את־ידו ויקח את־המאכלת
לשחט את־בנו: ויקרא אליו מלאך
יהוה מן־השמים ויאמר אברהם
אברהם ויאמר הנני: ויאמר אל־
תשלח ידך אל־הנער ואל־תעש לו
מאומה כי עתה ידעתי כי־ירא
אלהים אתה ולא חשכת את־בנך
את־יחידך ממני: וישא אברהם
את־עיניו וירא והנה־איל אחר נאחז
בסבך בקרניו וילך אברהם ויקח את־
האיל ויעלהו לעלה תחת בנו:
ויקרא אברהם שם־המקום ההוא
יהוה יראה אשר יאמר היום בהר
יהוה יראה: ויקרא מלאך יהוה אל־
אברהם שנית מן־השמים: ויאמר
בי נשבעתי נאם־יהוה כי יען אשר
עשית את־הדבר הזה ולא חשכת
את־בנך את־יחידך: כי־ברך
אברכך והרבה ארבה את־זרעך
ככוכבי השמים וכחול אשר על־
שפת הים וירש זרעך את שער
איביו: והתברכו בזרעך כל גויי
הארץ עקב אשר שמעת בקלי: וישב
אברהם אל־נעריו ויקמו וילכו יחדו
אל־באר שבע וישב אברהם בבאר
שבע: פ ויהי אחרי הדברים כ
האלה ויגד לאברהם לאמר הנה
ילדה מלכה גם־הוא בנים לנחור
אחיך: את־עוץ בכרו ואת־בוז אחיו
ואת־קמואל אבי ארם: ואת־כשד
ואת־חזו ואת־פלדש ואת־ידלף
ואת בתואל: ובתואל ילד את־
רבקה שמנה אלה ילדה מלכה
לנחור אחי אברהם: ופילגשו ושמה
ראומה ותלד גם־הוא את־טבח ואת־
גחם ואת־תחש ואת־מעכה:

קמ"ז · אמנו"ן סימן

פרשה

ועקד ית יצחק בריה ושוי יתיה על
מדבחא עיל מן אעיא: ואושיט
אברהם ית ידיה ונסיב ית סכינא
למיכס ית בריה: וקרא ליה מלאכא
דיי מן שמיא ואמר אברהם אברהם
ואמר הא אנא: ואמר לא תושיט
ידך לעולימא ולא תעביד ליה מדעם
ארי כען ידעית ארי דחלא דיי את
ולא מנעת ית ברך ית יחידך מיני:
וזקף אברהם ית עינוהי בתר אילין
וחזא והא דכרא חדא אחיד באילנא
בקרנוהי ואזל אברהם ונסיב ית
דיכרא ואסקיה לעלתא חלף בריה:
ופלח וצלי אברהם תמן באתרא
ההוא אמר קדם יי הכא יהון פלחין
דריא בכן יתאמר ביומא הדין בטורא
הדין אברהם קדם יי פלח: וקרא
מלאכא דיי לאברהם תנינות מן
שמיא: ואמר במימרי קיימית אמר יי
ארי חלף די עבדתא ית פתגמא הדין
ולא מנעתא ית ברך ית יחידך: ארי
ברכא אברכינך ואסגאה אסגי ית
בנך ככוכבי שמיא וכחלא די על כיף
ימא ויירתון בנך ית קרוי סנאיהון:
ויתברכון בדיל בנך כל עממי ארעא
חלף דקבילתא למימרי: ותב
אברהם לות עולמוהי וקמו ואזלו
כחדא לבאר שבע ויתיב אברהם
בבאר שבע: והוה בתר פתגמיא
האילין ואתחוא לאברהם למימר הא
ילידת מלכה אף היא בנין לנחור
אחוך: ית עוץ בוכריה וית בוז אחוהי
וית קמואל אבוהי דארם: וית כשד
וית חזו וית פלדש וית ידלף וית
בתואל: ובתואל אוליד ית רבקה
תמניא אילין ילידת מלכה לנחור
אחוהי דאברהם: ולחינתיה ושמה
ראומה וילידת אף היא ית טבח וית
גחם וית תחש וית מעכה:

פרשה

אבן עזרא

אברהם אברהם. פעמים כמו בחפזון: אחר נאחז. אחר שנאחז בסבך בקרניו ואם הוא חי"ת נאחז קמוץ או תחסר מלת היה וכן טעמו אחר היותו נאחז ורבים כמוהו. ויש מפרש כי אחר דבק עם וישא אברה' את עיניו ואילו היה כן היה אחרי אחר כן או אחרי זאת כמשפט הלשון בכל מוכרת. וטעם בהר יי' יראה באלה הדברים: כי נשבעתי. זו היא השבועה הגדולה העומדת לעד: יען. מטעם ענה זה המעשה יענה ויעיד: שער אויביו. מדינו' בעלו' שערים: עקב. שכר באחריתו: וישב אברהם. ולא הזכיר יצחק כי הוא ברשותו והאומר ששחטו ועזבו ואחר כן חיה אמר הפך הכתוב: ילדה מלכה. להזכיר יחס רבקה:

מסרת

לשחט ב' א' מל' וא' חס' וסי' לשחט את בנו' לשחוט אליה' את העולה בתר' מל': ואל תעש ב' וסי' אל תשלח ידך' ועל תעש לו רע: ירא אלהים ד' וסי' אל תשלח ידך אל הנער' יצא את כלם' השמת לבך אל' וחברו: אתה י"ד בטע' לעיל וסי' במסר' רבת': בהר יי' ג' דם' וסי' בהר יי' יראה לבא בהר יי'. מי יעלה בהר יי' אנ"ך: יראה י"ג וסי' כו' במסר' רבתא: וכחול ב' בתרי לישני וסי' וכחול אש' על שפת הים: וכחול ארבה ימי': וירש ז' חס' י' מסר ביהושע סימן י"ט: קדמ' שער איביו תני' שער שנאיו' ואפ"ס על איביך ועל שנאיך אש' רדפו': ויהי אחרי הדברי' האלה ג' וסי' ילדה מלכה' הנה אביך חלה' וימת יהושע: ויגד כ"ד וסי' במסר' רבתא: קמואל ג' וסי' ואת קמואל אבי ארם' קמואל בן שפטן' ללוי חשביה: ידלף ב' חד מלרע וחד מלעיל וסי' ואת פלד' ואת ידלף מלר' ובשפלות ידי' ידלף מלעיל: ופילגשו ב' ר"פ וסי' ופלגשו ושמ' ראומ' ופילגשו אשר בשכם:

חזקוני

ויבן אברהם וגו'. ויצחק לא כנה שהרי הטמינו אביו כשע' הבנין שלא יפול עליו השטן אבן לפוסלו במום: את המזבח. [illegible]

בעל הטורים

[illegible]

אמרי נועם

[illegible]

מ"ע ספורנו

[illegible]

רל"בג

ביאור דברי הספור

זכר שכבר פקד יי' את שרה בהריון כמו שיעד לה ועשה נ"כ כמו שיעד לה· [illegible]

[illegible]

עשה זה הייתי עושה בו מה שהתבאר ממנו שלא ישר בעיני מה שעש'· וגם אנכי לא שמעתי בלתי היו' שאם הייתי יודע תלונתך קודם זה הייתי חוקר בענין עד שאמצא מי הוא זה ואי זהו והוכיחנו · והנה לקח אברהם צאן ובקר ונתן לאבימלך וכרתו שניהם ברית באופן שהיו נוהגים לכרות ברית בימים ההם · והציב אברהם מהצאן שבע כבשות כפרדות מאשר הצאן ורצה שיקח אבימלך שבע כבשות מידו להיות לו לעדות שהבאר ההוא שלו · ולהעיד על אמתת זה הספור זכר שלזאת הסבה היה נקרא המקום ההוא באר שבע כי שם נשבעו שניהם וכרתו ברית שלא יזיקו זה לזה· ואחר כך שב אבימלך ופיכול שר צבאו לארצו · והנה נטע אברהם אילן בבאר שבע להיות ממנו צל על הבאר והתפלל שם לשם יתעלה כי המקום ההוא היה נאות אל שידבק לו בו השפע האלהי · וכבר גר אברהם קודם זה בארץ פלשתי' ימים רבים ואולם אמר זה כי אע"פ שעמד שם אברהם ימים רבים לא רצה להשתקע שם כי לא היה מארץ כנען אבל גר שם עד שנמצא לו מקום נאות סמוך לארץ ההיא בארץ כנען והוא באר שבע·והנה התועלות המגיעות מזה הספור הם רבי' : התועלת הראשון להודיע קיו' יעוד השם אשר יעד לאברה' שיהי' לו בן משרה: התועלת הב' להודיענו השתעפות יצחק מאברהם שנהיה ממנו זרע ישראל ולזה האריך בזה הספור להזכיר בן כמה שנים היה אברהם כשהוליד יצחק כמנהג התור' להזכיר זה במה שנשתעפו ממנו האבות הקדושים אשר היה מהם העם הנבחר · ואולם זכר בן כמה שנים היה אברהם כשהוליד לו ישמעאל להודיע בן כמה שנים היה ישמעאל כשנמול כי כבר היה מפורסם בעת נתינת התורה כי בני ישמעאל נהגו להמול בני י"ג שנה וגם היום הם נוהגים כן · וזה ממה שיוסיף האמנה על מה שסופר מזה בתורה: התועלת הג' הוא בדברים התוריים והוא שראוי לאד' שיהיה זריז לעשו' מצות השם יתעלה ולא יעצרנו מזה דבר ולא ישכח מצות השם מפני שמחתו במה שחננו מהטובות אבל ראוי שישים מצות השם נגד עיניו תמיד · הלא תראה שאברהם אבינו נזדרז למלאות מצות השם · ומל יצחק בנו בן ח' ימים כאשר צוה אותו עם היותו בן זקונים לו לא פחד שישיגהו הפסד על זה גם לא שכח מצות השם מפני רב שמחתו במה שחננו השם יתע' שיהיה לו בן משרה לעת זקנתו וזקנתה והקל בבנו ישמעאל לגרש אותו מביתו כאשר צוהו השם יתעל' על זה: התועלת הד' להודיע שהזרע השלם שייעד השם לאברה' יהיה מיצחק לבד כאמרו כי ביצחק יקרא לך זרע: התועלת הה' הוא להודיע שההשגחה לא היתה דבקה בישמעאל אלא מפני שהוא זרע אברהם ולמדנו בזה שכאשר תדבק ההשגחה באדם יושגחו מפני זה אוהביו וקרוביו · ולזה ספר השגחת השם יתעלה בישמעאל מפני היותו זרע אברהם והצילו מהצמא כאשר גר לו ושכבר היה עמו וכבר נכפלה זכירת זאת הפנה רוצה לומר ההשגחה במקומות רבים מהתורה ליסב יותר בלבנו אמתתה כי היא הפנה אשר היא נבנית עליה התורה בכללה: התועלת הו' הוא במדות · והוא שאין ראוי לאדם שיקצר מהשגיח בבניו ובבני ביתו כפי מה שאפשר· הלא תראה שאברהם כאשר צוה לגרש האמה ובנה נתן להם צדה לדרך היה מספיק להם לולי תעת' במדבר באר שבע: התועלת הז' להודיע ספור שבועת אברה' ואבימלך שלא יזיקו זה לזה וכבר היתה' מפורסמת השבוע' הזאת בימי אשר נתנה התורה וזה ממה שהיה מוסיף אמו' בזה הספור: התועלת הח' להודיע גודל מעלת אברה' אצל אנשי הארץ עד שהתעורר אחד מהמלכי' אשר שם לבא אליו לכרות עמו ברית למה שראהו מהצלחתו והיות השם עמו: התועלת הט' הוא במדות · והוא שראוי לאדם להרחיק פעולת העושק והחמס כפי מה שאפשר · הלא תראה שאברהם הוכיח את אבימלך על העושק שעשקוהו עבדיו לחשבו שכבר עשו זה במצותו: התועלת הי' הוא במדות · והוא שראוי לאדם להיות אביר לב בעת הראוי ורך הלבב בעת הראוי · הלא תראה שאברהם אבינו שפחד תחלה מאבימלך ואמר מפני זה על שרה שהיא אחותו לפחדו שלא יהרגנו התחזק עתה לטעון כנגדו במה שעשקוהו עבדיו להתברר לו שלא יקרהו רע על זה כי אבימלך היה רודף שלומו: התועלת הי"א הוא במדות · והוא שאין ראוי שיקצר האדם משמירת קנייניו כפי מה שאפשר · הלא תראה שאברהם התעורר להוכיח אבימלך להשיב לו הבאר אשר גזלו ממנו עבדיו והשתדל בכל עוז שיתקיים לו הבאר ההוא :

ביאור המלות

ויהי אחר הדברים האלה וגומר · עד סוף הפרשה · ונסה · הוא מענין נסיון ועניין זה הנסיון לפי דעתי היה שבאתהו הנבואה בלשון מסופק והוא שאמר אליו השם יתעלה על יצחק והעלהו שם לעולה וזה המאמר יתכן שיובן שיזבח אותו ויעשהו עולה · או שיעלה אותו שם להעלות עולה כדי שיתחנך יצחק בעבודת השם יתעלה · ונסה אותו השם יתע' אם יקשה בעיניו לעשות שום דבר שיצוהו ה' אליו עד שיהיה זה סבה אל שיבין מזה המאמר זולת מה שיובן ממנו בתחלת העיון ר"ל שיובן ממנו שיעלה שם עולה אחרת לא שיזבח בנו · ועניין הנסיון הזה מבואר לפי מה שביארנו מעניין ידיעת השם אלו הדברים בספי מח"י · וזה שהשם יודע מה שראוי שיעשהו האדם לפי מה שסודר לו מצד העליוני' · אבל בחירתו הוא מושלת על זה הסדור · ולזה הוא מבואר שאין כל מה שיעשהו האדם לפי מה שסודר לו מהפעולות מצד העליונים אבל הוא אפשר שיעשה הפעולות ההם ושלא יעשה אותם בזה תתקיים התורה ויתקיים טבע האפשר הנמצא בדברים · ויתקיים שידע השם יתעלה אלו הדברים השפלים כמו שביארנו שם · אלהים יראה לו השה לעולה בני · אמר דרך תפלה שיראה לו השם שיהיה לו השה שם לעולה לא בנו · ואמר זה לפי שכבר אפשר שיובן זה ממה שאמר אליו השם יתעלה אלא שהוא יעשה מה שהוא יראה מהמאמר ההוא לפי הנהוג לכבוד השם אם לא יבא לו ממנו באור אחר בזה המאמר · ואמר לו שהוא רואה זאת הכוונה במה שאמר לו והעלהו שם לעולה ויהיה יראה מענין ההבנה כדרך ולבי ראה הרבה חכמה ודעת · והרצון בו מי יתן שיהיה המובן אצל השם מזה המאמר שיהיה לו השה לעולה שם לא בנו · ואם יספק מספק איך האמין אברהם שיצוהו השם לזבוח יצחק · וכבר יעד אותו כי ביצחק יקרא לך זרע · אמרנו לו שהוא מבואר לפי מה שזכרנו שהיעודים אשר לא יקושר בהם זמן לא יתקיימו אם לא היו האנשים ההם אשר היו עליהם היעודים ראוים ליעודים ההם · וכבר נשלם הביאור בזה בג"ה בפרשת וישלח יעקב · ובהיו' העניין כן הנה אפשר שכבר חטא יצחק לשם יתע' בדרך שלא היה ראוי לזה היעוד · ולזה האמין אברה' שיצוהו הש"י לזבח לו יצחק לעולה · ויקרא אליו מלאך יי' מן השמים · הנה לגודל מעלת אברהם בנבואה באתהו הנבואה בהקיץ ולהציל בנו מהמות · וזה לאות שאברהם היה זובח בנו בשמחה לכבוד ה' שאם היה דואג על זה לא יתכן שתבא אליו הנבואה כ"ש שלא יתכן שתבא לו בהקיץ כי היגון והצער הוא סבה שימנע בגעת הנבואה · ולזה אמר אלישע ועתה קחו לי מנגן והיה כנגן המנגן ותהי עליו יד ה' · וירא והנה איל אחר נאחז בסבך בקרניו · ר"ל שכבר נשא עיניו אברהם וראה ב"ח רץ ונתברר לו שהוא איל אחר שנאחז בסבך בקרניו · ולזה הלך אברהם לקחת האיל ונתברר לו שזה היה רצון השם במה שצוהו להעלות שם יצחק בנו לעולה ולזה העלהו שם לעולה תחת בנו שהיה רצונו מתחלת העניין להעלותו בעצמו לעולה · שם המקום ההוא יי' יראה · ר"ל שכבר קרא אברהם זה השם למקום ההוא להורות על מעלת המקום ההוא ושהוא מוכן מאד אל שידבק בו השפע האלהי וזה הוא הר המוריה אשר שם היה בית המקדש אשר יאמר היום בהר יי' יראה: רוצה לומר שבעת מתן התורה היו קוראים האנשים אותו ההר הר יי' יראה · וזה ממה שיישב יותר בלבנו אמתת זה הספור :

ביאור דברי הספור

זכר שאחר הדברים האלה נסה השם יתעל' את אברהם אם יקל בעיניו לעשות אי זה דבר שיצוהו השם יתע' ואמר אליו שיקח בנו יחידו אשר אהב והוא יצחק וילך אל ארץ המוריה ויעלהו שם לעולה על אחד מהרי המוריה אשר יאמר אליו השם · והנה כוון השם יתעלה בזה המאמר שיעלהו שם בעבור עולה רצוני לומר שיראה יצחק שם הקרבת העולה לשם כדי שיתחנך בעבודת השם יתעלה ויגיע לשלמותו באופן שיאות שיהיה ממנו הזרע הנבחר שיעד השם יתעלה לאברהם · ולפי שהמובן מזה המאמר יהיה המובן ממנו לפי הנהוג בו שיעלה יצחק בנו שם לעולה כשיזבחנו וישרפנו · הנה כה"לם לשם יתעלה נסיון אברהם בזאת הנבואה אם יקל בעיניו לעשות אי זה דבר שיזדמן לכבוד השם וזה שאם יקל זה בעיניו לא יחזור להבין מזה העניין זולת מה שיובן ממנו בתחלת העיון · ואם יקשה בעיניו יבקש לזה המאמר כוונה אחרת זולת מה שיובן ממנו בתחלת העניין · והנה הבין אברהם זאת הנבואה לפי מה שיובן ממנו בתחלת העיון · ועם כל זה נזדרז בזריזות גדול לעשות מה שצוה לפי מחשבתו · ולזה השכי' בבקר וחבש חמורו לשאת עצי העולה ונהג עמו שני נעריו ואת יצחק בנו ובקע עצי העולה ושם על החמור וקם ללכת למקום אשר אמר לו השם יתעלה · והנה ביום השלישי לנסעו נשא אברהם את עיניו וראה מרחוק המקום אשר אמר לו השם יתעלה שיעלה שם יצחק בנו לעולה ותכף שראה המקום ההוא נפרד מנעריו ואמר להם שישבו שם עם החמור והוא והנער ילכו עד המקום ההוא וישתחוו שם לשם יתע' וישובו אליהם והנה לא רצה אברהם להודיע זה הסוד לנעריו כי לא נתברר לו עדיין מה יהיה אחרית דבר · והנה לקח אברהם עצי העולה ושם אותם על יצחק בנו ולקח בידו האש והמאכלת ושאל יצחק לאביו איפה השה שיעלה שם לעולה לפי שכבר ראה שהביא עמו האש והעצים · ולזה הבין שרצון אברהם היה להעלות שם לעולה וזה לאות שכבר היה רגיל אברהם בהעלאת העולות ושכבר ראה זה יצחק ממנו ואמר אליו אברהם דרך תפלה מי יתן בני אלהים ויבין בו ממה שאמר אלי שיהיה השה לעולה ואמנם אמר זה לפי שכבר הבין אברהם מזה המאמר שיזבח בנו ויעשהו עולה ולא יצא מזאת ההנחה אם לא יבאר לו הש"ת שאין רצונו בזה המאמר מה שהבין ממנו אברהם והלכו יחדיו עד אשר באו למקום ושם בנה את המזבח וערך העצים ועקד יצחק בנו על המזבח ממעל לעצים ושלח ידו ולקח המאכלת לשחוט בנו ולא השיג אברהם מזה שום דאגה וצער אבל היה עושה מצות הש"ת בטוב לבב ע' שכבר הגיעתהו הנבואה בהקיץ ואמ' אליו מלאך ה' שלא ישלח ידו אל הנער כי לא כוון זה במה שאמר אליו ה' · והנה לא באר לו הש"י מתחלת העניין לנסותו אם יקל בעיניו לתת לו בנו יחידו · ואולם עתה נשלם עניין הנסיון וידע הש"ת כי ירא אלהים הוא עד שלא חשך בנו יחידו ממנו אבל היה רצונו לתתו לו בשמחה ובטוב לבב · ואחר שנתברר לאברהם שרצון הש"ת היה שיעלה שם יצחק להעלות שם עולה כדי שיתחנך בעבודת הש"י נשא עיניו אם יראה שום ב"ח נאות להעלות ממנו עולה וראה ב"ח אחד רץ ואחר שנסתבך באילן בקרניו נתברר לו שהוא איל והלך אברהם ולקחו והעלהו לעולה תמורת מה שהיה חושב לעשות מבנו · ולפי שראה אברהם עוצם מעלת המקום ההוא אל שידבק בו השפע האלהי קרא שם המקום ההוא יי' יראה וזהו מה שיהיה נאמר בעת מתן תורה בהר יי' יראה לפי שזה ההר קראו אברהם בזה השם ואחר זה קרא מלאך יי' אל אברהם שנית מן השמים ואמר אליו שכבר נשבע הש"ת לתת לו שכר על מה שעשה מזה ר"ל שלא חשך בנו יחידו ממנו והוא שזה יהיה סבה אל שיברכהו וירבה זרעו ככוכבי השמי' וכחול אשר על שפת הים ושירש זרעו שער אויביו וזה כי היה זה סבה אל שלמד יצחק שיעור מה שראוי שיעשה אותו האדם לכבוד הש"י · ומפני זה השתוקק להשיג אותו כפי מה שאפשר לשערו שאהבתו בזאת המדרגה הנפלא' ליודעיו אשר יקלו בכל דבר זולתו · ולזה היה ראוי שיהיה הטוב המגיע מפני אהבת הש"י למעלה מכל הטובות ובזה השתלשל השלמות לאבות עד שיהיו ראויים שיהיה מהם זה הזרע שיהיה השם לו לאלהים ויירש שער אויביו והתברכו בו כל גויי הארץ ואחר זה שב אברהם אל נעריו והלכו יחדיו לבאר שבע כי שם ביתו · והוא היה גם כן נאות שידבק לו בו השפע האלהי · והנה אחר הדברים האלה סופר לאברהם שכבר ילדה מלכה גם היא בנים לנחור וזכרם לכבוד אברהם ולפי שכבר יצא מהם בתואל שיצאו ממנו רבקה ונשי יעקב · זה ביאור דברי הספור לפי מה שנראה לנו והוא נאות מאד לפי הלשון ולפי האמת כמו שתראה · והנה התועלות המגיעים מזה הספור הם רבים : התועלת הא' הוא בדעות · והוא להודיע לנו שאהבת הש"י הוא יותר משוקה לשלמי הדעות מכל שאר הטובות הנשארות עד שכבר יביא מפני אהבה ההיא להקל בשאר הטובות · הלא תראה שאברהם השלם היה קל בעיניו לזבח בנו יחידו אשר נולד לו לעת זקנתו לכבוד הש"ת ולמלאת מצותו עד שלא התעורר לבק' כונה אחרת למאמר השם ית' לו שיעלה יצחק בנו על ההר ההו' לעולה זולת מה שיובן מזה המאמ' בתחלת העיון וזה ממה שיביא לבני האד' תשוקה נפלאה להשיג הש"י כפי מה שאפשר עד שישיגו זה הטוב הנפלא שהוא למעלה מכל הטובות כולם עד שכבר יבוזו בהם מי שידבק בשם יתע' כדי שישלם לו הטוב המגיע מפני הדבקות בשם ית' וההליכה בדרכיו : התועלת הב' הוא בדעות · והוא להודיע שהייעודי' הטובי' אפשר שלא יתקיימו לסבת חטא מי שבא לו הייעוד ולזה תמצא שעם שיעד השם לאברהם כי ביצחק יקרא לך זרע לא נמנע אברהם מלהאמין שיהי' רצון השם ית' שיזבחהו ויעלהו לו לעולה : התועלת הג' הוא במדות · והוא שראוי שיזדרז האד' לעשות מצות הש"י ואף על פי שכבר יקרה לו מזה דבר מכאיב ומצער הלא תראה שאברהם אבינו נזדרז לעשות זאת המצוה והשכים בבקר להשלימה בזריזות עם מה שהיה בעניינה מהזרות והצער : התועלת הד' הוא במדו' · והוא שראוי לאדם כשילך בדרך שילך עם חבורה ראויה כדי שישמר מההזקים · ולזה נהג אברהם עמו שני נעריו ללוותו עד שהיה קרוב למקום ההוא שהיה הולך אליו : התועלת הה' במדו' והו להודיענו שראוי לאד' שיעש' מצו' ה' בתכלית מה שאפשר מן ההדור והכבוד · ולזה לא רצה אברהם שישא זולתו העצי' והאש והמאכלת מעת ראותו המקום אשר שם יעשה זה העולה כי בזה מהכבוד לש"י והתקרב לעבודתו מה שלא יעלם: התועלת הו' הוא בדעות והוא להודיע שמה שיעשהו האדם אפשר שיהיה הוא זולת מה שתהיה בו הידיעה ממנו הש"י כמו שזכרנו במה שקדם · ובזה יתקיי' טבע האפשר ולזה היה עניין הנסיון ולזה ג"כ אמר לאברהם כי עתה ידעתי וכבר ביארנו אמתת זה העניין בשלמות בספי מספר מ"י : התועלת הז' הוא להודיענו שכב' נשבע השם לאברה' שיהי' לו מיצחק זרע שלם יירש שער אויביו וספר לנו סבת זאת השבוע' והוא הנסיון אשר נסה הש"י אברה' כי כבר נמשך ממנו שהבין אברה' ממאמ' הש"י שיעש' עול' מיצחק בנו והיה זה סבה להגיע יצחק אל גבול השלמות כמו שקדם : התועלת הח' הוא להודיענו השתעפות רבקה אשת יצחק ונשי יעקב ממשפחת אברהם לפי שמהם היה הזרע השלם והוא ישראל :

פרשת חיי שרה

תורה

וַיִּהְיוּ חַיֵּי שָׂרָה מֵאָה שָׁנָה וְעֶשְׂרִים שָׁנָה וְשֶׁבַע שָׁנִים שְׁנֵי חַיֵּי שָׂרָה׃ וַתָּמָת שָׂרָה בְּקִרְיַת אַרְבַּע הִוא חֶבְרוֹן בְּאֶרֶץ כְּנָעַן וַיָּבֹא אַבְרָהָם לִסְפֹּד לְשָׂרָה וְלִבְכֹּתָהּ׃ וַיָּקָם אַבְרָהָם מֵעַל פְּנֵי מֵתוֹ וַיְדַבֵּר אֶל בְּנֵי חֵת לֵאמֹר׃ גֵּר וְתוֹשָׁב אָנֹכִי עִמָּכֶם תְּנוּ לִי אֲחֻזַּת קֶבֶר עִמָּכֶם וְאֶקְבְּרָה מֵתִי מִלְּפָנָי׃ וַיַּעֲנוּ בְנֵי חֵת אֶת אַבְרָהָם לֵאמֹר לוֹ׃ שְׁמָעֵנוּ אֲדֹנִי נְשִׂיא אֱלֹהִים אַתָּה בְּתוֹכֵנוּ בְּמִבְחַר קְבָרֵינוּ קְבֹר אֶת מֵתֶךָ אִישׁ מִמֶּנּוּ אֶת קִבְרוֹ לֹא יִכְלֶה מִמְּךָ מִקְּבֹר מֵתֶךָ׃ וַיָּקָם אַבְרָהָם וַיִּשְׁתַּחוּ לְעַם הָאָרֶץ לִבְנֵי חֵת׃ וַיְדַבֵּר אִתָּם לֵאמֹר אִם יֵשׁ אֶת נַפְשְׁכֶם לִקְבֹּר אֶת מֵתִי מִלְּפָנַי שְׁמָעוּנִי וּפִגְעוּ לִי בְּעֶפְרוֹן בֶּן צֹחַר׃ וְיִתֶּן לִי אֶת מְעָרַת הַמַּכְפֵּלָה אֲשֶׁר לוֹ אֲשֶׁר בִּקְצֵה שָׂדֵהוּ בְּכֶסֶף מָלֵא יִתְּנֶנָּה לִּי בְּתוֹכְכֶם לַאֲחֻזַּת קָבֶר׃ וְעֶפְרוֹן יֹשֵׁב בְּתוֹךְ בְּנֵי חֵת וַיַּעַן עֶפְרוֹן הַחִתִּי אֶת אַבְרָהָם בְּאָזְנֵי בְנֵי חֵת לְכֹל בָּאֵי שַׁעַר עִירוֹ לֵאמֹר׃ לֹא אֲדֹנִי שְׁמָעֵנִי הַשָּׂדֶה נָתַתִּי לָךְ וְהַמְּעָרָה אֲשֶׁר בּוֹ לְךָ נְתַתִּיהָ לְעֵינֵי בְנֵי עַמִּי נְתַתִּיהָ לָּךְ קְבֹר מֵתֶךָ׃ וַיִּשְׁתַּחוּ אַבְרָהָם לִפְנֵי עַם הָאָרֶץ׃ וַיְדַבֵּר אֶל עֶפְרוֹן בְּאָזְנֵי עַם הָאָרֶץ לֵאמֹר אַךְ אִם אַתָּה לוּ שְׁמָעֵנִי נָתַתִּי כֶּסֶף הַשָּׂדֶה קַח מִמֶּנִּי וְאֶקְבְּרָה אֶת מֵתִי שָׁמָּה׃ וַיַּעַן עֶפְרוֹן אֶת אַבְרָהָם לֵאמֹר לוֹ׃ אֲדֹנִי שְׁמָעֵנִי אֶרֶץ אַרְבַּע מֵאֹת שֶׁקֶל כֶּסֶף בֵּינִי וּבֵינְךָ מַה הִוא וְאֶת מֵתְךָ קְבֹר׃ וַיִּשְׁמַע אַבְרָהָם אֶל עֶפְרוֹן וַיִּשְׁקֹל

אונקלוס

וַהֲווֹ חַיֵּי שָׂרָה מְאָה וְעֶשְׂרִין וּשְׁבַע שְׁנִין שְׁנֵי חַיֵּי שָׂרָה׃ וּמִיתַת שָׂרָה בְּקִרְיַת אַרְבַּע הִיא חֶבְרוֹן בְּאַרְעָא דִכְנָעַן וַאֲתָא אַבְרָהָם לְמִסְפַּד לְשָׂרָה וּלְמִבְכַּהּ׃ וְקָם אַבְרָהָם מֵעַל אַפֵּי מִיתֵיהּ וּמַלֵּיל עִם בְּנֵי חִתָּאָה לְמֵימָר׃ דַּיָּיר וְתוֹתָב אֲנָא עִמְּכוֹן הַבוּ לִי אַחְסָנַת קְבוּרָא עִמְּכוֹן וְאֶקְבַּר מִיתִי מִן קֳדָמָי׃ וַאֲתִיבוּ בְנֵי חִתָּאָה יָת אַבְרָהָם לְמֵימַר לֵיהּ׃ קַבֵּיל מִנַּנָא רִבּוֹנָנָא רַב קֳדָם יְיָ אַתְּ בֵּינָנָא בִּשְׁפַר קִבְרָנָא קְבַר יָת מִיתָךְ אֱנָשׁ מִנַּנָא יָת קִבְרֵיהּ לָא יִכְלֵי מִינָךְ מִלְּמִקְבַּר מִיתָךְ׃ וְקָם אַבְרָהָם וּסְגִיד לְעַמָּא דְאַרְעָא לִבְנֵי חִתָּאָה׃ וּמַלֵּיל עִמְּהוֹן לְמֵימַר אִם אִית בְּנַפְשְׁכוֹן לְמִקְבַּר יָת מִיתִי מִן קֳדָמַי קַבִּילוּ מִנִּי וּבְעוֹ לִי מִן עֶפְרוֹן בַּר צֹחַר׃ וְיִתֵּן לִי יָת מְעָרַת כָּפֶלְתָּא דִּי לֵיהּ דִּי בִּסְטַר חַקְלֵיהּ בִּכְסַף שְׁלִים יִתְּנִנַּהּ לִי בֵּינֵיכוֹן לְאַחְסָנַת קְבוּרָא׃ וְעֶפְרוֹן יָתֵיב בְּגוֹ בְּנֵי חִתָּאָה וַאֲתֵיב עֶפְרוֹן חִתָּאָה יָת אַבְרָהָם קֳדָם בְּנֵי חִתָּאָה לְכֹל עָלֵי תְרַע קַרְתֵּיהּ לְמֵימָר׃ לָא רִבּוֹנִי קַבֵּיל מִנִּי חַקְלָא יְהָבִית לָךְ וּמְעַרְתָּא דִּי בֵיהּ לָךְ יְהַבְתַּהּ לְעֵינֵי בְנֵי עַמִּי יְהַבְתַּהּ לָךְ קְבַר מִיתָךְ׃ וּסְגִיד אַבְרָהָם קֳדָם עַמָּא דְאַרְעָא׃ וּמַלֵּיל עִם עֶפְרוֹן קֳדָם עַמָּא דְאַרְעָא לְמֵימַר בְּרַם אִם אַתְּ עָבֵיד לִי טֵיבוּ קַבֵּיל מִנִּי אֶתֵּן כַּסְפָּא דְמֵי חַקְלָא סַב מִנִּי וְאֶקְבַּר יָת מִיתִי תַמָּן׃ וַאֲתֵיב עֶפְרוֹן יָת אַבְרָהָם לְמֵימַר לֵיהּ׃ רִבּוֹנִי קַבֵּיל מִנִּי אַרְעָא שָׁוְיָא אַרְבַּע מְאָה סִלְעִין דִּכְסַף בֵּינָא וּבֵינָךְ מָה הִיא וְיָת מִיתָךְ קְבַר׃ וְקַבֵּיל אַבְרָהָם מִן עֶפְרוֹן וּתְקַל

רשי

ויהיו חיי שרה מאה שנה ועשרים שנה ושבע שנים. לכך נכתב שנה בכל כלל וכלל לומר לך שכל אחד נדרש לעצמו בת ק' כבת כ' לחטא מה בת כ' לא חטאת שהרי אינה בת עונשין אף בת ק' בלא חטא ובת כ' כבת ז' ליופי: שני חיי שרה. כולן שוין לטובה: בקרית ארבע. על שם ארבעה ענקים שהיו שם אחימן ששי ותלמי ואביהם. דבר אחר על שם ד' זוגות שנקברו שם איש ואשתו אדם וחוה אברה' ושרה יצחק ורבקה יעקב ולאה: ויבא אברהם. מבאר שבע: לספוד לשרה ולבכותה. ונסמכה מיתת שרה לעקידת יצחק לפי שעל ידי בשורת העקידה שנזדמן בנה לשחיטה וכמעט שלא נשחט פרחה נשמתה ומתה: גר ותושב אנכי עמכ' גר מארץ אחרת ונתישבתי עמכם. ומדרש אגדה אם תרצו הריני גר ואם לאו אהיה תושב ואטלנה מן הדין שאמ' לי הקב"ה לזרעך אתן את הארץ: אחזת קבר. אחוזת קרקע לבית הקברו': לא יכלה. לא ימנע כמו לא תכלא רחמיך וכמו ויכלא הגשם: נפשכם. רצונכם: ופגעו לי. לשון בקשה כמו אל תפגעי בי: המכפלה. בית ועליה על גביו דבר אחר שכפולה בזוגות: בכסף מלא. שלם כל שוויה וכן דוד אמר לארונה בכסף מלא: ועפרון ישב. כתיב חסר אותו היום מנוהו שוטר עליהם מפני חשיבותו של אברהם שהיה צריך לו עלה לגדולה: לכל באי שער עירו. שכולן בטלו ממלאכתן ובאו לגמול חסד לשרה: לא אדני. לא תקנה אותה בדמים: נתתי לך. הרי היא כמו שנתתיה לך: אך אם אתה לו שמעני. אתה אומר לי לשמוע לך וליקח חנם אני אי אפשי בכך אם אתה לו שמעני. הלואי ותשמעני: נתתי. דונ"ש בלע"ז מוכן הוא אצלי הלואי נתתיו לך כבר: ביני ובינך. בין שני אוהבים כמונו מה היא חשובה כלום אלא הנח את המכר ואת מתך קבור: וישקל

אבן עזרא

חיי לשון רבים ולא יתפרדו ומנהג הלשון להקדי' המספר הרב על המעט והפך הדבר כמו שני יעקב: ארבע. שם אדם גדול בענקים ולהיותו אברהם הוא על דרך דרש כי לא היה מהענקים וכאשר מתה שרה היה אברהם במקום אחר על כן אמר ויבא אברהם: ולבכותה. לבכות עליה וכן ובכתה את אביה: פני מתו. רמז לגוף ועוד תמצא פי' לאחר: גר. לבדו הוא הלן: ותושב. הוא הגר היושב בארץ אמר הנה אני תושב עמכם והמות גזור עלינו ואין לי מקום שיהיה לי אחוזה כמו נחלה או מקום שאוחז אותו בכסף להיו' קבר למתי: אדני. ולא אדוניני לשון המדבר ואין מדרך מוסר לשום אחרים שותפי' עמו: נשיא אלהי'. דרך גדולה בעבור כי אתה נביא: יכלה. ימנע כי ימצא בה"א גם באלף באחרונה ודקדוק ופתחו בספר היסוד והאומרי' כי השתחויתו היתה לשם לא אמרו כלום כי הכתוב אמר שהשתחוה לבני חת והשתחוי' פישוט ראשו וזה משפט הנותן שבח לאחר וגם משה השתחוה לחותנו: מערת המכפלה. מערה בתוך מערה: בכסף מלא. והפך חסר לא כן אדני אך שמעני וזאת ההשתחויה הית' לפני עם הארץ לעפרון לתת שבח לו: אך אם אתה לו שמעני אם אתה תעשה כן לו תשמעני או טעמו אם אתה תעש' כן לו נתתי כסף השדה: עובר

חזקוני

ויהיו חיי שרה הרופים לאמו' ניעמריא' אומר' כמכין ויהיו היו חיים הם שלשים ושבע שני' שמי' שנולד יצחק עד יום העקידה שמתה אבל התשעי' שנה שהיית קודם לכן אינן...

[illegible]

בעל הטורים

חיי שרה

כתי' לעיל מניה ובתואל ילד את רבקה על שלא שקעה שמשה של שרה וזרחה שמשה של רבקה. שרה מאה שנה ר"ת שמש וזהו וזרח השמש ובא השמש. ש"י חיי שרה ולא אמר ימי לפי שחזרה לימי נערות. וכשהזקינה עוד פסקו ממנה ימי הנערות לפי' אמר שני. דבר אחר מנינו"היו היה עקר שנותיה משנולד יצחק דבת תשעים היתה כשנולד וכל ימיה קכ"ז: ולבכותה. כף קטנה שלא בכה אלא מעט כפי שזקנה היתה. אי נמי שהיתה כמו גורמת מיתתה שמסרה דין ועל כן כשנכנסה היא תחלה והמתאבד עצמו לדעת אין מספידין אותו. ויקם אברה' מעל פני מתו וידבר אל בני חת מלמד שאסור לספר לפני המת. י' פעמים בני חת בפרש' לפי שהמברר מקחו של תלמי' חכם כאלו קיים עשרת הדברות שיש בהם י' פעמים את. מתיך. ד' במ' הכא ג' ואידך יחיו מתיך וכו' וגו' דהכא ספרי' דנפל את אוירי והיא דהתם מלא דאוירי ברכי'. ויש כאן רמז למה שאמרו שמתי ארץ ישראל חיים תחלה. דהכא כתיב מתיך. והתם כתיב יחיו מתיך. פי' מתיך דהכא יחיו מתיך דהתם. לא יכלה ב' לא יכלה ממך מקבור מתיך. ושפע עברתו לא יכלה על כן לא יכלה ממך מקבו' מתיך כי צריך כל אדם לירא מן המות' ואם לא יתן לו מקום קבורה גם לא יהיה לו מקום קבורה' עפרן חסר כתיב בגימטריא עין רע ועולה ה כנגד ד' אמות שקלים שלקח במערה:

אמרי נעם

ויהיו חיי שרה פ"ה בת ק' כבת כ' ובת כ' אינה בת עונשין אף בת מאה לא חטאה ואינה בת עונשין משמע היא שלא חטאה לא היתה בת עונשין הא אחרים שחטאו הם בני עונשין וקשה לי דבפרשת בראשי' פ"ה נבי נח שלא הוליד עד שהיה בן תק שנה עד שנגנו הגדול לא יהי' בן מאה שנה בדור היתבול ויהיה בר עונשין דכתי' הנער בן מאה שנים ימות משמע דלאו בני עונשין נינהו עד מאה א"כ לתהיגאמר גבי שרה בת...

[illegible]

מ"ע ספורנו

חיי שרה

ויהיו חיי שרה. ותמ' שרה. אחר שנולד' רבק' הראויה למלאת מקום שרה ושנודע זה לאברה' מתה שרה כאמרם ז"ל אין צדיק נפטר מן העולם אלא אם כן נולד צדיק כמותו. שנאמר וזרח השמש ובא השמש: לספוד לשרה. בשביל שרה ולכבודה: כאמרם ז"ל (סנהדרין מ"ו ע"ב) הספידא יקרא דשכבי: מעל פני מתו וידבר אל בני חת. שלא אל פניו אבלות קדין והיה יכול לבאת ולדבר אל בני חת: גר ותושב. ובשביל קיותו גר אין לי

רלב"ג

פרשת חיי שרה

ויהיו חיי שרה מאה שנה וגומר עד ואברהם זקן בא בימים וי' ברך את אברהם בכל

ביאור המלות

גר ותושב הוא הגר שבא להתיישב במקו' והוא גר תושב: נשיא אלהים. ר"ל גדול ונכבד בעיני אלהים: לא יכלה. לא ימנע: את נפשותיכם את רצונכם: ופגעו לי. קלו פניו בעבורי: המכפלה שהיתה כפולה וזה אם כשהיתה שם מערה על גבי מערה או מערה לפנים ממערה: בכסף מלא. בכסף שלם ר"ל שימכרה לו כדי שוויה כי אינו מבקש לו חסד בזה: אך אם אתה לו שמעני ר"ל אך אם אתה בזה הרצון שלא יכבד...

[illegible]

ביאור

מסורה

ויקם אברהם מעל קדמאה. ויקם בטעמא מלעיל. תריי' ויקם אברהם וישתחו מלרע. מעל סי'. וישתחוו מלרע: גר ג ר"פ וסי' גר ותושב אנכי עמכם. גר בארץ ההיא. גר יתום ואלמנה אג"ך: ואקברה מתי ג' זוגים מן כ"ב בעיני' קדמאה חס' את תני'נסב את וסי' בהמלו בשר דאברהם. בהמלו את בשר דישמעאל...

[illegible]

[illegible]

ויטקול אברהם לעפרון. חסר וי"ו לפי שאמר הרבה ואפילו מעט לא עשה שנטל ממנו שקלים גדולים שהן קנטרין שנאמר עובר לסוחר שמתקבלים בשקל בכל מקום ויש מקום ששקליהן גדולים שהן קנטרין בלעז. ויקם שדה עפרון. תקומה היתה לו שיצא מיד הדיוט ליד מלך ופשוטו של מקרא ויקם השדה והמערה אשר בו וכל העץ לאברהם למקנה וגו': בכל באי שער עירו. בקרב כולם ובמעמד כולם הקנהו לו: ברך את אברהם בכל. בכל עולה בגימטריא בן ומאחר שהיה לו בן היה צריך להשיאו אשה: זקן ביתו. לפי שהוא דבוק כקול זקן: תחת ירכי. לפי שהנשבע צריך ליטול בידו חפץ של מצוה כגון ספר תורה או תפלין והמילה היתה מצוה ראשונה לו ובאה לו על ידי צער והיתה חביבה עליו ונטלה: יי' אלהי השמים אשר לקחני מבית אבי. ולא אמר ואלהי הארץ ולמעלה אמר ואשביעך וגו' אמר לו עכשיו הוא אלהי השמים ואלהי הארץ שהרגלתיו בפי הבריות אבל כשלקחני מבית אבי היה אלהי השמים ולא אלהי הארץ שלא היו באי עולם מכירין בו ושמו לא היה רגיל בארץ: מבית אבי. מחרן: ומארץ מולדתי. מאור כשדים: ואשר דבר לי. לצרכי כמו אשר דבר עלי וכן כל לי ולו ולהם הסמוכים אצל דבור מפורשים בלשון על ותרגו' שלהם עלי עלוהי עליהון שאין נופל אצל דבור לשון לי ולו ולהם אלא אלי אליו אליהם ותרגום שלהם עמי עמיה עמהון אבל אצל אמירה נופל לי ולו ולהם: ואשר נשבע לי. בין הבתרים:

וְנָקִית

עובר לסוחר. שלא יקח כי אם כסף נבחר: ויקם. נתקיים ועמד השדה למקנה והנה זה הפסוק דבק עם הפסוק שהוא למעלה וכן גר ותושב אנכי והעשרה כהזכיר הגאון אינם דבקים. וטעם לעיני בני חת את אנשי המקו'. וטעם לכל באי שער עירו כל עובר ושב: ואחרי כן קבר אברהם את שרה. ומאז נתקיים השדה לאחזת קבר לו ולזרעו ונזכרה זאת הפרש' להודיע מעלת ארץ ישראל על כל הארצות לחיים ולמתים ועוד לקיים דבר יי' לאברהם להיות לו נחלה. ברך את אברהם בכל. באורך ימים ועושר וכבוד ובני' וזו כל חמדת האדם ודרש שבתו הית' שמה בכל צריך להוסיף בי"ת משרת: שים נא ידך תחת ירכי. יש אומרים רמז למילה ואילו היה כן היה נשבע בברית המילה לא בשם והקרוב אלי שהיה משפט בימי ההם לשים אדם ידו תחת ירך מי שהוא ברשותו והטעם אם אתה ברשותי שים נא ידך תחת ירכי והאדון יושב והירך על היד כטעם הנה ידי תחת רשותך לעשות רצונך וזה המשפ' עדיין הוא בארץ הודו. וטעם אלהי השמים ואלהי הארץ במקום הזה כי בת פלוני לפלוני בארץ מן השמים והוא סוד: הכנעני. כלל לעשתי עשר גוים. כי אל ארצי. זאת חרן שדר שם: מולדתי. אור כשדים: אולי. ימצא על מעמי' רבים וכן אולי יעשה זרים. נפתח ה"א ההשב בפתח קטן בעבור שיש ה"א הבנין קמוץ ואילו נפתח בפתח גדול היה כבד על הלשון. כל השמר מלעיל מלשון שמירה ואשר מלרע לשון שמרים כמו השמר והשקט כטעם שקט הוא על שמריו: הוא ישלח מלאכו. תפלה ואילו היתה נבואה למה אמר ואם לא תאבה האשה לא

וַיִּשְׁקֹל אַבְרָהָם לְעֶפְרֹן אֶת־הַכֶּסֶף אֲשֶׁר דִּבֶּר בְּאָזְנֵי בְנֵי־חֵת אַרְבַּע מֵאוֹת שֶׁקֶל כֶּסֶף עֹבֵר לַסֹּחֵר: וַיָּקָם׀ שְׂדֵה עֶפְרוֹן אֲשֶׁר בַּמַּכְפֵּלָה אֲשֶׁר לִפְנֵי מַמְרֵא הַשָּׂדֶה וְהַמְּעָרָה אֲשֶׁר־בּוֹ וְכָל־הָעֵץ אֲשֶׁר בַּשָּׂדֶה אֲשֶׁר בְּכָל־גְּבֻלוֹ סָבִיב: לְאַבְרָהָם לְמִקְנָה לְעֵינֵי בְנֵי־חֵת בְּכֹל בָּאֵי שַׁעַר־עִירוֹ: וְאַחֲרֵי־כֵן קָבַר אַבְרָהָם אֶת־שָׂרָה אִשְׁתּוֹ אֶל־מְעָרַת שְׂדֵה הַמַּכְפֵּלָה עַל־פְּנֵי מַמְרֵא הִוא חֶבְרוֹן בְּאֶרֶץ כְּנָעַן: וַיָּקָם הַשָּׂדֶה וְהַמְּעָרָה אֲשֶׁר־בּוֹ לְאַבְרָהָם לַאֲחֻזַּת־קָבֶר מֵאֵת בְּנֵי־חֵת: ס

כד

א וְאַבְרָהָם זָקֵן בָּא בַּיָּמִים וַיהוָה בֵּרַךְ אֶת־אַבְרָהָם בַּכֹּל: וַיֹּאמֶר אַבְרָהָם אֶל־עַבְדּוֹ זְקַן בֵּיתוֹ הַמֹּשֵׁל בְּכָל־אֲשֶׁר־לוֹ שִׂים־נָא יָדְךָ תַּחַת יְרֵכִי: וְאַשְׁבִּיעֲךָ בַּיהוָה אֱלֹהֵי הַשָּׁמַיִם וֵאלֹהֵי הָאָרֶץ אֲשֶׁר לֹא־תִקַּח אִשָּׁה לִבְנִי מִבְּנוֹת הַכְּנַעֲנִי אֲשֶׁר אָנֹכִי יוֹשֵׁב בְּקִרְבּוֹ: כִּי אֶל־אַרְצִי וְאֶל־מוֹלַדְתִּי תֵּלֵךְ וְלָקַחְתָּ אִשָּׁה לִבְנִי לְיִצְחָק:
ה וַיֹּאמֶר אֵלָיו הָעֶבֶד אוּלַי לֹא־תֹאבֶה הָאִשָּׁה לָלֶכֶת אַחֲרַי אֶל־הָאָרֶץ הַזֹּאת הֶהָשֵׁב אָשִׁיב אֶת־בִּנְךָ אֶל־הָאָרֶץ אֲשֶׁר־יָצָאתָ מִשָּׁם: וַיֹּאמֶר אֵלָיו אַבְרָהָם הִשָּׁמֶר לְךָ פֶּן־תָּשִׁיב אֶת־בְּנִי שָׁמָּה: יְהוָה׀ אֱלֹהֵי הַשָּׁמַיִם אֲשֶׁר לְקָחַנִי מִבֵּית אָבִי וּמֵאֶרֶץ מוֹלַדְתִּי וַאֲשֶׁר דִּבֶּר־לִי וַאֲשֶׁר נִשְׁבַּע־לִי לֵאמֹר לְזַרְעֲךָ אֶתֵּן אֶת־הָאָרֶץ הַזֹּאת הוּא יִשְׁלַח מַלְאָכוֹ לְפָנֶיךָ וְלָקַחְתָּ אִשָּׁה לִבְנִי מִשָּׁם: וְאִם־לֹא תֹאבֶה הָאִשָּׁה לָלֶכֶת אַחֲרֶיךָ

וְנִקִּית

וּתְקַל אַבְרָהָם לְעֶפְרוֹן יָת כַּסְפָּא דִּי מַלִּיל קֳדָם בְּנֵי חִתָּאָה אַרְבַּע מְאָה סִלְעִין דִּכְסַף דְּמִתְקַבַּל בִּסְחוֹרְתָא בְּכָל מְדִינְתָּא: וְקָם חֲקַל עֶפְרוֹן דִּי בִּכְפֶלְתָּא דִּי קֳדָם מַמְרֵא חַקְלָא וּמְעַרְתָּא דִּי בֵּיהּ וְכָל אִילָנָא דִּי בְחַקְלָא דִּי בְּכָל תְּחוּמֵיהּ סְחוֹר סְחוֹר: לְאַבְרָהָם לִזְבִינוֹהִי לְעֵינֵי בְּנֵי חִתָּאָה בְּכֹל עָלֵי תְרַע קַרְתֵּיהּ: וּבָתַר כֵּן קְבַר אַבְרָהָם יָת שָׂרָה אִתְּתֵיהּ בִּמְעָרַת חֲקַל כְּפֶלְתָּא דְּעַל אַפֵּי מַמְרֵא הִיא חֶבְרוֹן בְּאַרְעָא דִּכְנָעַן: וְקָם חַקְלָא וּמְעַרְתָּא דִּי בֵיהּ לְאַבְרָהָם לְאַחְסָנַת קְבוּרָא מִן בְּנֵי חִתָּאָה: וְאַבְרָהָם סִיב עָאל בְּיוֹמִין וַיָי בָּרִיךְ יָת אַבְרָהָם בְּכוֹלָא: וַאֲמַר אַבְרָהָם לְעַבְדֵּיהּ סָבָא דְּבֵיתֵיהּ דְּשַׁלִּיט בְּכָל דִּי לֵיהּ שַׁוִּי כְעַן יְדָךְ תְּחוֹת יִרְכִּי: וְאֲקַיֵּים עֲלָךְ בְּמֵימְרָא דַּיָי אֱלָהָא דִשְׁמַיָּא וֵאלָהָא דְאַרְעָא דְּלָא תִסַּב אִתְּתָא לִבְרִי מִבְּנַת כְּנַעֲנָאֵי דִּי אֲנָא יָתֵיב בֵּינֵיהוֹן: אֱלָהֵן לְאַרְעִי וּלְיִלָּדוּתִי תֵּיזֵיל וְתִסַּב אִתְּתָא לִבְרִי לְיִצְחָק: וַאֲמַר לֵיהּ עַבְדָּא מָאִים לָא תֵיבֵי אִתְּתָא לְמֵיתֵי בַתְרַי לְאַרְעָא הָדָא הַאֲתָבָא אָתֵיב יָת בְּרָךְ לְאַרְעָא דִּי נְפַקְתָּא מִתַּמָּן: וַאֲמַר לֵיהּ אַבְרָהָם אִסְתַּמַּר לָךְ דִּילְמָא תָתֵיב יָת בְּרִי לְתַמָּן: יְיָ אֱלָהָא דִשְׁמַיָּא דִּי דַבְּרַנִי מִבֵּית אַבָּא וּמֵאֲרַע יַלָּדוּתִי וְדִי מַלֵּיל לִי וְדִי קַיֵּים לִי לְמֵימַר לִבְנָךְ אֶתֵּן יָת אַרְעָא הָדָא הוּא יִשְׁלַח מַלְאֲכֵיהּ קֳדָמָךְ וְתִסַּב אִתְּתָא לִבְרִי מִתַּמָּן: וְאִם לָא תֵיבֵי אִתְּתָא לְמֵיתֵי בַתְרָךְ

וּתְהֵי

לכל באי קדמ' לכל באי שער עירו · תני' בכל באי שער עירו ואפ"ס לכל כלי המשב בכל: לא ארני ד' זוגין מן ב"ב בחד עניי' קדמ' נסיב לא תני' לא נסיב לא' וסי' כו' במס' רבת': שמה י"ח סוף פסו' וסי' כו' במס' רבת': כל ספר שמות ותורת כהנים ומשנה תורה שמה במ"ז שם וסי' כו' במס' רבת': מה היא ד' וסי' ביני ובינך מה היא · ומדת ימי מה היא · וראיתם את הארץ: ואמר מה היא ויאמר זאת האיפה: מאת ג' חס' בתו' וסי' שמנה מאת דאדם · ודלמך · ארבע מאת שקל · עפרן ד' חסרים וסי' וישקל אברהם לעפרן · ויקברו אותו יצחק וישמעאל · אשר בשדה · וישאו אתו בניו: גבלו בגבלין · ה' חס' וסי' ויקם שדה עפרון · וימאן אדומי ולא נתן סיחון · ולא האמין סיחון דשפטים: זאת תורת הבית: כל בראשית מקנה בסגול במ"א לאברהם למקנה בקמץ וכל ירמיה מקנה בקמץ במ"א ולא שמעו קול מקנה בסגול וכל קריין דכו': זקן בא בימים ד' וסי' ואברהם זקן בא · ויהושע זקן בא · ויהי מימים רבים · והמלך דוד זקן בא · וחד זקן בא באנשים: ברך י"ב וסי' כו' במסו' רבת': בכל ז' דגשי' וסי' כו' במסו' רבת': זקן ב' בתרי ליש' וסי' עבדו זקן ביתו · זקן אהרן: אנכי יושב ה' דסמיכי וסי' אנכי יושב בקרבו · וישביעני ארני · בבית הארזים דד"ה · בית ארזים דשמואל · כי נרמיתי: ה' פסוק לית בהון אם ומטעי בהו' וסי' כי אל ארצי · אין חפץ למלך במהר · כי ביי' נשבעתי כי אינך · כי במקום אשר הגלו אתו שם ימות דירמיה · לא תבנה הבית כי בנך דד"ה: כל אולי מלאים במ"א חס' ואמר אל ארני: ביי' אלהי השמים ו' בליש' וסי' ואשביעך ביי' אלהי השמים · יי' אלהי השמים אשר לקחני · ויאמר אליהם עברי אנכי · כה אמר כרש דריש עזרא · וחביהו דסוף ד"ה · ואמר אנא יי' אלהי השמים דנחמיה: כל ר"פ דבראשית ודגזיקין אם במ"י ואם וסי' כו' במסורה רבת':

בעל הטורים

ויקם שדה עפרון ר"ת בהפך עשו רמז לעשו שיקום לערער על המערה · ואברהם זקן וסמיך ליה ויי' בירך כשהזקין ולא יכול עוד לצאת ולבוא לישא וליתן אז הוצרך לברכה ויי' ברכו · בא בימים כשבא נמלין ימים ושנים ברכו בבן שנולד יצחק: בא ידך · בגימטריא מילה שהשביעו במילה: המושל · שניה במסורת הכא המושל בכל אשר לו · ואידך אם רוח המושל יעלה עליך · שאמר לו אברהם אפילו אם רוח המושל או שום אונס יעלה עליך מקומך אל תנח אלא לך לארצי: ישלח מלאכו המיוחד לי כדכתיב כי ילך מלאכי לפני · אבל לא הוזכר שכתוב בו מלאך ושלחתי לפניו מלאך · ושני פעמים כתיב מלאכו בפרשה שנקשר על שנים אחד בהליכה ואחד בחזרה:

אמרי נועם

עובר לסוחר נראה לי לפרש בכל מקום שהיה עובר ומוציאו היה כסף מזוקק כי יש כספים שיש בהם פסולות אבל זה היה בלי שום פסולות: זקן ביתו וא"ת למה לא צוה ליצחק י"ל ששלחו שלא היה שם שלא יכפוהו ענר ואשכול להתחתן בהם וי"א לפי שאלו השביעה לבנו היה הענב מרמה אותו עם טענותיו ותחבולותיו כי כנען בידו מאזני מרמה ולחוק הענין השביע את העבד:

מ"ע ספורנו

לי פה קבר כמא' ומי לך פה כי חצבת לך פה קבר · והטעם שאני מבקש לקנותו הוא מפני שאני תושב עמכם שבחתי להשתקע לא לגור בלבד: תנו לי אחזת קבר ...

חזקוני

וישקול אברהם לעפרן חס' וי"ו להשוו' גימטריא שלו לד' מאות שקל כסף ששקל לו אברהם: כסף עובר לסוחר כסף צרוף מקובל לכל וכן כסף עובר מיד עובר: ויקם ע"י הכסף קם השד' להיותו לאברהם למקנה: שדה עפרון השדה היה לאורך כל פני העיר כאן קרוין ממר' היא חברון ולמטה קרי' ארבע היא חברון ולמעלה באברה' נישב באלוני ממר' אשר בחברון לומר לך ממר' בנה לו קריה על פני חברון ...

רל"בג

ביאור הספור

זכר שחיי שר' היו קכ"ו שנה ושכב' מתה בקרית ד' בארץ כנען שאשר ידע אברהם מיתתה בא לספוד לשרה ולבכותה · ואחרי כן קם אברה' מעל פני הנוף המת והשתדל לקברו · ולזה דבר לבני חת שימכרו לו אחוז' קב' שיהם לקבור מתו · כי הוא גר בארץ ההיא ...

כי לא ימנע איש את קברו ממנו · והנה כאן אברהם הודה על זה החסד לבני חת ואמר להם שהוא לא שאל מהם כך אבל שאל מהם שימכרו לו מקום ראוי לאחוזת קבר · ולזה אמר להם שאם ייטב בעיניהם שיקבור מתו במבחר ארצם הנה הוא מבקש פניהם שיפגעו בעבורו בעפרון בן צחר שימכ' לו בכסף מלא מערת המכפלה אשר בקצה שדהו לאחוזת קבר · ועפרון היה שם ואמר לאברהם שהוא נותן לו השדה והמער' אשר בו וידמה שכבר אמ"ל וזה להורו' שהשדה לא ישוה · ... המערה אחוזת קבר לאברהם לזה לא נרצה למכור לו המער' לבדה כמו שהי' שואל אברהם · וכאשר הבין זה אברה' מדבריו גם לו תודה על החסד שאמר לו ואמר אל עפרון אך אם אתה לו שמעני תהיה בזה הרצון אשר אתה מראה לי שלא יקשה בעיניך עובדך ואת המכפלה שמעני אתן כסף השדה קח ממני ואקברה את מתי שמה רוצה לומ' במערת המכפלה אשר לו ועני אותו עפרון אדוני שמעני ארץ ארבע מאות שקל כסף ביני ובינך מה היא קח אותה בני ככף וקבור מתך · והנה אמר זה בזה האופן מהתחבולה כי הוא אמר לו תפלה שיתכנה לו והשיב מפני זה לאמר בכמה יתכנה לו ואמר מה שכמו כן המאמר ההוא כי הוא הודיעו בזה המאמר הערך שהוא מעריך השדה עם שכבר נמשך בזה המאמר שלא יבקש אברהם ממנו זה השדה בפחות מזה הסך כי הוא לא אמר לו שירצה למכרו לו · והנה ... בזה המאמר שיפרע בזה השדה יותר מכדי שוויו על צד התחבולה ויורה ... שיתן לו אברהם זה הסך כי הוא לא מאן לקחת הכסף · והנה נתרצה אברהם ... לו ארבע מאות שקל כסף שלמי המשקל והיו מכסף נקי ונתקיים שדה עפרון ... העץ אשר בכל גבולו סביב לקנין לאברהם לעיני בני חת · והיו שם במעמד ...

אבן עזרא

...שיעמוד בארץ ישראל וטעם לא תשב בעבור אברהם שהוא העיקר: ...הבריכם על ברכיה' הקרה נא לפני · כטעם הכן חפצי לפני וכן ...אלהיך: אותה הוכחת · נסמך העבד על תפלת הנביא שהשם עכהו ...על יד המלאך שהוא שליח השם לעזרו והעבד חשב בלבו כי אין עם ... משפחת אדוניו ...

רשי

ונקית משבועתי · וקח לו אשה מבנות ענר אשכול וממרא: רק את בני וגו' · רק מעוט הוא בני אינו חוזר אבל יעקב בן בני סופו לחזור: מגמלי אדניו · נכרין היו משאר גמלים שהיו יוצאין זמומין מפני הגזל שלא ירעו בשדות אחרים: וכל טוב אדוניו בידו · שטר מתנה כתב ליצחק על כל אשר לו כדי שיקפצו לשלוח לו בתם: ארם נהרים · בין שתי נהרות יושבת: ויברך הגמלים · הרביצם: אותה הוכחת · ראויה היא לו שתהא גומלת חסדים וכדי ליכנס בביתו של אברהם ולשון הוכחת בירדת אפרוב"יטא בלעז: ובה אדע · לשון תחנה הודע לי בה: כי עשית חסד · אם תהיה ממשפחתו והוגנת לו אדע כי עשית חסד: בתולה · ממקום בתולים: ואיש לא ידעה · שלא כדרכה לפי שבנות הכותי' משמרות מקו' בתוליהן ומפקירות עצמן ממקום אחר העיד על זו שנקייה מכל: וירץ העבד לקראתה · לפי שראה שעלו המים לקראתה: הגמיאיני · לשון גמיעה הומי"ר בלעז: ותורד כדה · מעל שכמה: עד אם כלו · הרי אם משמש בלשון אשר: אם כלו · ת"א די ספקון שזו היא גמר שתייתן כששתו די ספקן ...

שלישי

ספר בראשית כד

ונקית משבעתי זאת רק את־בני לא תשב שמה: ויָשם העבד את־ידו תחת ירך אברהם אדניו וישבע לו על־הדבר הזה: ויקח העבד עשרה גמלים מגמלי אדניו וילך וכל־טוב אדניו בידו ויקם וילך אל־ארם נהרים אל־עיר נחור: ויברך הגמלים מחוץ לעיר אל־באר המים לעת ערב לעת צאת השאבת: ויאמר יהוה אלהי אדני אברהם הקרה־נא לפני היום ועשה־חסד עם אדני אברהם: הנה אנכי נצב על־עין המים ובנות אנשי העיר יצאת לשאב מים: והיה הנער אשר אמר אליה הטי־נא כדך ואשתה ואמרה שתה וגם־גמליך אשקה אתה הכחת לעבדך ליצחק ובה אדע כי־עשית חסד עם־אדני:

טו ויהי־הוא טרם כלה לדבר והנה רבקה יצאת אשר ילדה לבתואל בן־מלכה אשת נחור אחי אברהם וכדה על־שכמה: והנער טבת מראה מאד בתולה ואיש לא ידעה ותרד העינה ותמלא כדה ותעל: וירץ העבד לקראתה ויאמר הגמיאיני נא מעט־מים מכדך: ותאמר שתה אדני ותמהר ותרד כדה על־ידה ותשקהו: ותכל להשקתו ותאמר גם לגמליך אשאב עד אם־כלו לשתת:

כ ותמהר ותער כדה אל־השקת ותרץ עוד אל־הבאר לשאב ותשאב לכל־גמליו: והאיש משתאה לה מחריש לדעת ההצליח יהוה דרכו אם־לא: ויהי כאשר כלו הגמלים לשתות ויקח האיש נזם זהב בקע משקלו ושני

תרגום אונקלוס

ותהי זכאה ממומתי דא לחוד ית ברי לא תתיב לתמן: ושוי עבדא ית ידיה תחות ירכא דאברהם רבוניה וקיים ליה על פתגמא הדין: ודבר עבדא עסרא גמלין מגמלי ריבוניה ואזל וכל טוב ריבוניה בידיה וקם ואזל לארם די על פרת לקרתא דנחור: ואשרי גמליא מברא לקרתא לבירא דמיא לעידן רמשא לעידן דנפקן מלייתא: ואמר יי אלהיה דריבוני אברהם זמין כען קדמי יומא דין ועביד טיבו עם רבוני אברהם: הא אנא קאים על עינא דמיא ובנת אנשי קרתא נפקן למימלי מיא: ותהא עולימתא די איימר לה ארכיני כען קולתיך ואישתי ותימר אישת ואף לגמלך אשקי יתה זמינתא לעבדך ליצחק ובה אידע ארי עבדת טיבו עם רבוני: והוה הוא עד לא שיצי למללא והא רבקה נפקת דאתילדת לבתואל בר מלכה אתת נחור אחוהי דאברהם וקולתה על כתפה: ועולימתא שפירא למיחזי לחדא בתולתא וגבר לא ידעה ונחתת לעינא ומלת קולתה וסליקת: ורהט עבדא לקדמותה ואמר אטעמני כען זעיר מיא מקולתיך: ואמרת אשת ריבוני ואוחיאת ואחיתת קולתה על ידה ואשקיתיה: ושיציאת לאשקיותיה ואמרת אף לגמלך אמלי עד די יספקון למשתי: ואוחיאת ונפצת קולתה לבית שקיא ורהטת עוד לבירא למימלי ומלת לכל גמלוהי: וגברא שהי בה מסתכל שתיק למידע האצלח יי אורחיה אם לא: והוה כד ספיקו גמליא למשתי ונסיב גברא קדשא דדהבא תקלא מתקליה ותרין

מסורה

תשב ד' קמ' ומלרע וסי' רק את בני · תשב אנו' עד דכא · ל' תשב פני משיחך · דתלי' · ל' תשב פני מ שיחך · דד"ה · וא' פתח ומלעי' אל תשב פני דבת שבע: טוב בטוב מטוב י"ט בלי' וסי' כו' במס רבת': וכל טוב ב' דס' וסי' וכל טו' אדניו בידו · וכל טוב דמשק: הנה · כל ר"פ דבראשי' והנה במ"ז הנה מסר פר' וישב · יצאת ל' והס' דחס' וב' מל' דמל' וסי' והנה ש' ז' נשי' · יוצאות מהתיצב על · ושאר יצאות כתיב · וסימן דענין אשקה אשאב · אשאב אשק' · סי' מן משאבי' · סי' גם גמליך אשק' · ס' היכא דאית גם לגמליך אין גם מוקף דאית גם גמליך גם מוקף · סי' מ"מ גם זריז אל גם: ובה ג' וסי' אתה הכחת לעבדך · ובה יחסו ענוי עמו · ובה אבן יקרה · דד"ה · אנ"ך: ידעה ב' וסי' ואיש לא ידעה · והמלך לא ידעה: העינה ב' וסי' ותרד · העינה · וחברו · ותרד ג' ב' חס' וחד מל' וסי' בד"ה מיכל · אמצ' מל': ותכל ב' · וסי' ותכל להשקותו ותכל דוד · והד ותכל תלונתם: עד אם כלו ב' וסי' עד אם כלו את כל הקציר אשר לי · לשתת ד' חס' וסי' עד אם כלו לשתת · כי לא יכלו לשתת דויחפרו תניא' דפסוק · ולא יכלו לשתות מים ממרה · ויתנו ברפידים ואין: אם לא ז' ס"פ וסי' האיש משתאה · האתה זה בני עשו · הכתנת בנך היא · הילך בתורתי · היקרך דברי · התשמור מצותיו · השמרים הם את דרך יי':

בעל הטורים

...

מ"ע ספורנו

...

חזקוני

...

רלב"ג

...

התועלת הראשון הוא במדות ...

התועלת הב' הוא במדות ...

התועלת השלישי הוא במדות ...

התועלת הד' ...

התועלת הה' הוא במדות ...

התועלת הששי הוא במדות ...

התועלת השביעי ...

ואברהם זקן בא בימים ונגמר עד סוף הפרשה :

ביאור המלות

תחת ירמי ...

קומץ מנחה

חיי שרה

ויבא אברהם כל ...

רשי

ושני צמידים · רמז לשני לוחות מצומדות : עשרה זהב משקלם · רמז לעשרת הדברות שבהן : ויאמר בת מי את · לאחר שנתן לה שאלה לפי שהיה בטוח בזכותו של אברהם שהצליח הקב"ה דרכו : ללין · לינה אחת · לין שם דבר והיא אמרה ללון כמה לינות : בת בתואל · השיבתו על ראשון ראשון ועל אחרון אחרון : מספא · כל מאכל הגמלים קרוי מספא כגון תבן ושעורים : בדרך · דרך המזומן דרך הישר באותו דרך שהייתי צריך וכן כל בי"ת ולמ"ד וה"א המשמשי' בראש התיבה ונקודי' בפתח מדברים בדבר הפשוט שנזכר כבר במקום אחר או שהוא מבורר וניכר באיזו הוא מדבר : לבית אמה · דרך הנשים היתה להיות להן בית לישב בו למלאכתן ואין הבת מגדת אלא לאמה : וירץ · למה וירץ ועל מה רץ ויהי כראות את הנזם אמר עשיר הוא זה ונתן עיניו בממון : על הגמלים · לשמרן כמו והוא עומד עליה' לשמשם : פניתי הבית · מע"ז : ויפתח · התיר זמם שלהם שהיה סותם את פיהם שלא ירעו בדרך בשדות אחרי' : עד אם דברתי · הרי אם משמש בלשון אם ובלשון כי כמו עד כי יבא שילה וזהו שאמרו חכמים כי משמש בד' לשונות והאחד אי והוא אם : ויתן לו את כל אשר לו · שטר המתנה בידי לא תקח אשה מבנות הכנעני · אם לא תלך תחלה אל בית אבי ולא תאבה ללכת אחריך : אולי לא תלך האשה · אלי כתי' בת היתה לו לאליעזר · והיה מחזר למצוא עילה שיאמר לו אברהם לפנות אליו להשיאו בתו אמר לו אברהם בני ברוך ואתה ארור ואין ארור מדבק בברוך : ואבא

רביעי

ושני צמידים על ידיה עשרה זהב
משקלם : ויאמר בת מי את הגידי
נא לי היש בית אביך מקום לנו
ללין : ותאמר אליו בת בתואל
אנכי בן מלכה אשר ילדה לנחור :
כה ותאמר אליו גם תבן גם מספוא רב
עמנו גם מקום ללון : ויקד האיש
וישתחו ליהוה : ויאמר ברוך יהוה
אלהי אדני אברהם אשר לא עזב
חסדו ואמתו מעם אדני אנכי בדרך
נחני יהוה בית אחי אדני : ותרץ
הנער ותגד לבית אמה כדברים
האלה : ולרבקה אח ושמו לבן וירץ
לבן אל האיש החוצה אל העין :
ל ויהי כראת את הנזם ואת הצמדים
על ידי אחתו וכשמעו את דברי
רבקה אחתו לאמר כה דבר אלי
האיש ויבא אל האיש והנה עמד
על הגמלים על העין : ויאמר בוא
ברוך יהוה למה תעמד בחוץ ואנכי
פניתי הבית ומקום לגמלים :
ויבא האיש הביתה ויפתח הגמלים
ויתן תבן ומספוא לגמלים ומים
לרחץ רגליו ורגלי האנשים אשר
אתו : ויישם לפניו לאכל ויאמר
לא אכל עד אם דברתי דברי ויאמר
דבר : ויאמר עבד אברהם אנכי :
לה ויהוה ברך את אדני מאד ויגדל
ויתן לו צאן ובקר וכסף וזהב
ועבדם ושפחת וגמלים וחמרים :
ותלד שרה אשת אדני בן לאדני
אחרי זקנתה ויתן לו את כל אשר
לו : וישבעני אדני לאמר לא
תקח אשה לבני מבנות הכנעני
אשר אנכי ישב בארצו : אם
לא אל בית אבי תלך ואל משפחתי
ולקחת אשה לבני :
ואמר אל אדני אלי לא תלך האשה
מ אחרי : ויאמר אלי יהוה אשר
התהלכתי לפניו ישלח מלאכו אתך
והצליח דרכך ולקחת אשה לבני
ממשפחתי ומבית אבי : אז תנקה
מאלתי כי תבוא אל משפחתי ואם
לא יתנו לך והיית נקי מאלתי :
ואבא

ותרין שירין על ידהא מתקל עסר
סלעין דדהבא מתקלהון : ואמר בת
מן את חואכען לי האית בית אבוך
אתר כשר לנא למבת : ואמרת ליה
ברת בתואל אנא בר מלכה דילידת
לנחור : ואמרת ליה אף תבנא אף
כיסתא סגי עמנא אף אתר כשר
למבת : וכרע גברא וסגיד קדם יי :
ואמר בריך יי אלהא דריבוני אברהם
די לא מנע טיבותיה וקושטיה מן
ריבוני אנא באורח תקנא דברני יי
בית אחוהי דריבוני : ורהטת
עולימתא וחויארת לבית אמהּ
כפתגמיא האילין : ולרבקה אחא
ושמיה לבן ורהט לבן לות גברא
לברא לות עינא : והוה כד חזא ית
קדשא וית שיריא על ידי אחתיה
וכד שמע ית פתגמי רבקה אחתיה
למימר כדין מליל עמי גברא ואתא
לות גברא והא קאים עלוי גמליא
על עינא : ואמר עול בריכא דיי למה
את קאים בברא ואנא פניתי ביתא
ואתר כשר לגמליא : ועאל גברא
לביתא ושרא גמליא ויהב תיבנא
וכיסתא לגמליא ומיא לאסחאה
ריגלוהי וריגלי גובריא דעמיה : ושויאו
קדמוהי למיכל ואמר לא איכול עד
דאמליל פתגמי ואמר מליל : ואמר
עבדא דאברהם אנא : ויי בריך ית
ריבוני לחדא ורבא ויהב ליה ען
ותורין וכסף ודהב ועבדין ואמהן
וגמלין וחמרין : וילידת שרה אתת
רבוני בר לרבוני בתר דסיבת ויהב
ליה ית כל דיליה : וקיים עלי ריבוני
למימר לא תסב אתתא לברי מבנת
כנענאי די אנא יתיב בארעיה : אילהין
לבית אבא תיזל ולזרעיתי ותיסב
אתתא לברי : ואמרית לרבוני מאים
לא תיתי אתתא בתרי : ואמר לי יי די
פלחית קדמוהי ישלח מלאכיה עמך
ויצלח אורחך ותיסב איתתא לברי
מזרעיתי ומבית אבא : בכן תהי זכאה
ממומתי ארי תהך לזרעיתי ואם
לא יתנון לך ותהי זכאה ממומתי :
ואתיתי

אבן עזרא

ולמידים · מגזרת צמיד פתיל כי על היד האחת הצמיד האחד הוא שנים ולודתו ידועה : ללין · מן הבנין הכבד הנוסף כי ללון מן הקל : מספא · שם מאכל בהמות והוא שם כלל ותחתיו שעורה : ויושם · מהבנין שלא נזכר שם פועלו כמו ויושב את משה ויש אומרים כי טעם עבד אברהם אנכי נדבק עם דבר המאכל והטעם כי יש מאכלים אסורים לנו והנכון שדבריו כמשמעם : אז תנקה מאלתי · ולא אמר משבועתי והטע' כי אפחד מאלכי ומאתו : חסד

חזקוני

אמרי נועם

מ"ע כפורנו

קומץ מנחה

רלב"ג

ביאור הספור

ואבא היום · היום יצאתי והיום באתי · מכאן שקפצה לו הארץ · אמר ר' אחא יפה שיחתן של עבדי אבות לפני המקום מתורתן של בנים שהרי פרשה של אליעזר כפולה בתורה והרבה גופי תורה לא ניתנו אלא ברמיזה : גם אתה · גם לרבות אנשים שעמו : הוכיח · בירר והודיע וכן כל הוכחה שבמקרא ברור דבר : טרם אכלה · טרם שאני מכלה · וכן כל לשון הווה פעמים שהוא מדבר בלשון עבר ויכול לכתוב טרם כליתי ופעמים שמדבר בלשון עתיד כמו כי אמר איוב הרי לשון עבר ככה יעשה איוב הרי לשון עתיד · ופירושם שניהם לשון הווה כי אומר היה איוב אולי חטאו בני והיה עושה כך : ואשאל ואשים · שנה הסדר שהרי הוא תחלה נתן ואחר כך שאל אלא שלא יתפשוהו בדבריו ויאמרו היאך נתת לה ועדיין אינך יודע מי היא : על ימין · מבנות ישמעאל : על שמאל · מבנות לוט שהיה יושב לשמאלו של אברה' בראשי' רבה : ויען לבן ובתואל · רשע היה וקפץ להשיב לפני אביו : לא נוכל דבר אליך · למאן בדבר הזה לא על ידי תשובת דבר רע ולא על ידי תשוב' דבר הגון וניכר לפי שמה' יצא הדבר לפי דבריך שזימנה לך : וישתחו ארצה · מכאן שמודי' על בשורה טובה : ומגדנות · מגדים שהביא עמו מיני פירות של ארץ ישראל : וילינו · כל לינה שבמקרא לינת לילה אחד : ויאמר אחיה ואמה · ובתואל היכן היה הוא רוצה היה לעכב ובא מלאך והמיתו : ימים · שנה כמו ימים תהיה גאולתו שכך נותנין לבתולה זמן י"ב חדש לפרנס עצמה בתכשיטיה : או עשור · י' חדשים ואם תאמר ימים ממש אין דרך המבקשי' לבקש דבר מועט ואם לא תרצ' תן לנו מרובה מזה : ונשאלה את פיה · מכאן שאין משיאין האשה אלא מדעתה : ותאמר

בעל הטורים

ואשם הנזם חסר יוד לומר שלא נגע בכפרה מחמת נגיעות · על ימין או על שמאל ר"ת בגימטרי' ישמעאל או בגימטריא בעמון ומואב · אל תאחרו אותי ויי' סופי תיבות לויה שילווהו · עם האיש הזה ס"ת משה · הלך כדת משה וישראל :

אמרי נועם

ועתה אם ישכם עושי' חסד ואמת וגו' וקשה מה חסד שייך כאן וכי לא היה מן הנאות לבם ליתן בתם לאדם שהוא עשיר גדול ואדם צדיק וחסיד א"ב מה חסד דקאמר וי"ל לפי ששמעו שנגזר גלות על זרעו של אברהם שמא לא היו רוצים ליתנה לו אע"פ שהיה עשיר והיינו חסד דקאמר · א"נ לפי ששלחו בתם למקום רחוק הרבה ולא היה להם בת אחרת ושמא לא יהיו רוצי' ליתנה ע"כ אמר חסד : ויען לבן ובתואל פ"ר רשע היה שהשיב לפני אביו ואין קושיא האיך ענו בני יעקב לפני אביהם שנ' ויענו בני יעקב וגו' י"ל מפני שראו כי דעתו של יעקב ליתנה לו לאשה אמרו הם ושלו' הכזונה יעשה את אחותינו משום הכי ענו · כי לא נאותו דבריו להם שהיו גבורים ורוצים להרגם :

אבן עזרא

חסד · דבר שאינו חיוב · ואמת לקיי' דבר החסד והתלה מגזרת אמונה והתי"ו לשון נקבה : דבר יי' · גזר וכן בדבר יי' שמים נעשו או הוכיח בחלו' : ומגדנו' · מגזרת מגדים או פי' מלבושים כבדים ויהיה הנו"ן שרש כמו מטפחות : ויאמר אחיה ואמה · הם שקבלו המתנו' והאב מחריש ויתכן שלבן היה גדול מאביו בחכמ' וכבוד כי כן מלאכו ויען לבן ובתואל : מניקתה

חזקוני

ואבא היום · פר"שי פרשתו של אליעזר כפולה וכו' ולפי הפשט נכפלה להודיעך כי הוא ספר להם איך השביעו אברהם ואיך אירעה לו ברבקה בתפלתו שאם לא כן תתמה היאך הסכימו לו מיד קרובי רבקה הוא שנאמר ויאמרו מיי' יצא הדבר : והיה העלמה לעיל קרי לה נערה וכאן עלמה אלא כסבור היה אליעזר שלא היו מספרים אלא לשון ארמי לפי שהוא ארמי וגם היו יודעי' אף עברי כדכתיב לקמן תשב הנערה : את בת אחי אדוני לבנו · קדמא' בכר"י ...

[illegible]

רלב"ג

שנוהו לקחת אשה ממשפחתו ואם לא יוכל יקח מארצו וזה ממה שירא' ששנו שרצונו היה שיתקרב ביותר קרוב לאברהם ראשונה · והנה כאשר כלו ...

[illegible]

מ"ע ספורנו

[illegible]

קומץ מנחה

[illegible]

42 ואבא היום אל העין ואמר יהוה אלהי אדני אברהם אם ישך נא מצליח דרכי אשר אנכי הלך עליה : הנה אנכי נצב על עין המים והיה העלמה היצאת לשאב ואמרתי אליה השקיני נא מעט מים מכדך : ואמרה אלי גם אתה שתה וגם לגמליך אשאב היא האשה אשר הכיח יהוה לבן אדני :
מה אני טרם אכלה לדבר אל לבי והנה רבקה יצאת וכדה על שכמה ותרד העינה ותשאב ואמר אליה השקיני נא : ותמהר ותורד כדה מעליה ותאמר שתה וגם גמליך אשקה ואשת וגם הגמלים השקתה : ואשאל אתה ואמר בת מי את ותאמר בת בתואל בן נחור אשר ילדה לו מלכה ואשם הנזם על אפה והצמידים על ידיה : ואקד ואשתחוה ליהוה ואברך את יהוה אלהי אדני אברהם אשר הנחני בדרך אמת לקחת את בת אחי אדני לבנו : ועתה אם ישכם עשים חסד ואמת את אדני הגידו לי ואם לא הגידו לי ואפנה על ימין או על שמאל :
נ ויען לבן ובתואל ויאמרו מיהוה יצא הדבר לא נוכל דבר אליך רע או טוב : הנה רבקה לפניך קח ולך ותהי אשה לבן אדניך כאשר דבר יהוה : ויהי כאשר שמע עבד אברהם את דבריהם וישתחו ארצה ליהוה : ויוצא העבד כלי כסף וכלי זהב ובגדים ויתן לרבקה ומגדנת נתן לאחיה ולאמה : ויאכלו וישתו הוא והאנשים אשר עמו וילינו ויקומו בבקר ויאמר שלחני לאדני :
נה ויאמר אחיה ואמה תשב הנער אתנו ימים או עשור אחר תלך : ויאמר אלהם אל תאחרו אתי ויהוה הצליח דרכי שלחוני ואלכה לאדני : ויאמרו נקרא לנער ונשאלה את פיה : ויקראו לרבקה ויאמרו אליה התלכי עם האיש הזה ותאמר

ואתיתי יומא דין לעינא ואמרית יי אלהא דרבוני אברהם אם אית כען רעוא קדמך לאצלחא אורחי די אנא אזיל עלה : הא אנא קאים על עינא דמיא ותהי עולמתא דתפוק למימלי ואימר לה אשקיני כען זעיר מיא מקולתיך : ותימר לי אף את אשתי ואף לגמלך אמלי היא אתתא דזמין יי לבר רבוני : אנא עד לא שיציתי למללא עם לבי והא רבקה נפקת וקולתה על כתפה ונחתת לעינא ומלת ואמרית לה אשקיני כען : ואוחיאת ואחיתת קולתה מינה ואמרת אשתי ואף לגמלך אשקי ושתיתי ואף גמליא אשקיאת : ושאילית יתה ואמרית בת מן את ואמרת בת בתואל בר נחור דילידת ליה מלכה ושויתי קדשא על אפה ושיריא על ידהא : וכרעית וסגדית קדם יי ובריכית ית יי אלהיה דרבוני אברהם די דברני באורח קשוט למיסב ית בת אחוהי דרבוני לבריה : וכען אם איתיכון עבדין טיבו וקשוט עם רבוני חוו לי ואם לא חוו לי ואתפני על ימינא או על שמאלא : ואתיב לבן ובתואל ואמרו מן קדם יי נפק פתגמא לית אנחנא יכלין למללא עמך ביש או טב : הא רבקה קדמך דבר ואיזיל ותהי אתתא לבר רבונך כמא דמליל יי : והוה כד שמע עבדא דאברהם ית פתגמיהון וסגיד על ארעא קדם יי : ואפיק עבדא מנין דכסף ומנין דדהב ולבושין ויהב לרבקה ומגדנין יהב לאחוהא ולאמה : ואכלו ושתיאו הוא וגבריא די עמיה וביתו וקמו בצפרא ואמר שלחוני לות רבוני : ואמר אחוהא ואמה תיתיב עולמתא עמנא עידן בעידן או עסרא ירחין בתר כן תיזיל : ואמר להון לא תאחרון יתי ויי אצלח אורחי שלחוני ואיהך לריבוני : ואמרו נקרי לעולמתא ונשמע מה דהיא אמרה : וקרו לרבקה ואמרו לה התיזלי עם גברא הדין ואמרת

אבא ואבא ה' חס' וסי' ואבא היום אל העין · אתנהלה לאטי · אם תתן לי את חצי ביתיך · אבא בם אודה יה · אם אבא באהל ביתי : העלמה ג' וסי' והיה העלמה · העלמה ותקרא · העלמה הרה : השקיני נא מעט מים ב' דס' וסי' השקיני נא מעט מים מכדך · כי צמאתי : גם את' ט' פסו' גם וגם וסי' כו' במסר' רבת' : ואשם ה' חס' וסי' ואשם הנזם על אפה · ואשם את הלחות בארון · ואשם שם מקום לארון · ואשם דברי בפיך ; ואשם שק על מתני : ג' פסו' באורי' ראי' כהון אם ואם במצעו' פסו' וסי' כו' במסר' רבת' : ויען ויאמרו ד' פסו' ויען ויאמרו ...

[illegible]

ותאמר אלך: וישלחו את רבקה אחתם ואת מנקתה ואת עבד אברהם ואת אנשיו: ויברכו את רבקה ויאמרו לה אחתנו את היי לאלפי רבבה ויירש זרעך את שער שנאיו: ותקם רבקה ונערתיה ותרכבנה על הגמלים ותלכנה אחרי האיש ויקח העבד את רבקה וילך: ויצחק בא מבוא באר לחי ראי והוא יושב בארץ הנגב: ויצא יצחק לשוח בשדה לפנות ערב וישא עיניו וירא והנה גמלים באים: ותשא רבקה את עיניה ותרא את יצחק ותפל מעל הגמל: ותאמר אל העבד מי האיש הלזה ההלך בשדה לקראתנו ויאמר העבד הוא אדני ותקח הצעיף ותתכס: ויספר העבד ליצחק את כל הדברים אשר עשה: ויבאה יצחק האהלה שרה אמו ויקח את רבקה ותהי לו לאשה ויאהבה וינחם יצחק אחרי אמו: פ

א ויסף אברהם ויקח אשה ושמה קטורה: ותלד לו את זמרן ואת יקשן ואת מדן ואת מדין ואת ישבק ואת שוח: ויקשן ילד את שבא ואת דדן ובני דדן היו אשורם ולטושם ולאמים: ובני מדין עיפה ועפר וחנך ואבידע ואלדעה כל אלה בני קטורה: ויתן אברהם את כל אשר לו ליצחק: ולבני הפילגשים אשר לאברהם נתן אברהם מתנת וישלחם מעל יצחק בנו בעודנו חי

ואמרת איזיל: ושלחו ית רבקה אחתהון וית מניקתה וית עבדא דאברהם וית גברוהי: ובריכו ית רבקה ואמרו לה אחתנא את הוי לאלפין ולריבבן וירתון בנייכי ית קרוי סנאיהון: וקמת רבקה ועולמתהא ורכיבא על גמליא ואזלא בתר גברא ודבר עבדא ית רבקה ואזל: ויצחק אתא במתוהי מבירא דמלאך קיימא אתחזי עלה והוא יתיב בארעא דרומא: ונפק יצחק לצלאה בחקלא למפני רמשא וזקף עינוהי וחזא והא גמליא אתן: וזקפת רבקה ית עינהא וחזת ית יצחק ואתרכינת מעל גמלא: ואמרת לעבדא מן גברא דיכי דמהליך בחקלא לקדמותנא ואמר עבדא הוא רבוני ונסיבת עיפא ואתכסיאת: ואשתעי עבדא ליצחק ית כל פתגמיא די עבד: ואעלה יצחק למשכנא וחזא והא תקנין עובדהא כעובדי שרה אמיה ונסיב ית רבקה והות ליה לאנתו ורחימה ואתנחם יצחק בתר אמיה: ואוסיף אברהם ונסיב אתתא ושמה קטורה: וילידת ליה ית זמרן וית יקשן וית מדן וית מדין וית ישבק וית שוח: ויקשן אוליד ית שבא וית דדן ובני דדן הוו למשירין ולשכונין ולנגון: ובני מדין עיפא ועפר וחנוך ואבידע ואלדעה כל אילין בני קטורה: ויהב אברהם ית כל די ליה ליצחק: ולבני לחינתא די לאברהם יהב אברהם מתנן ושלחינון מעל יצחק בריה עד דהוא קיים קידומא

רשי

ותאמר אלך. מעצמי ואף אם אינכם רוצים: את היי לאלפי רבבה. את וזרעך תקבלו אותה ברכה שנאמר לאברהם בהר המוריה הרבה ארבה את זרעך יהי רצון שיהא אותו הזרע ממך ולא מאשה אחרת: מבא באר לחי רואי. שהלך להביא הגר לאברהם אביו שישאנה: יושב בארץ הנגב. קרוב לאותו באר שנאמר ארצה הנגב וישב בין קדש ובין שור ושם היה הבאר שנאמר הנה בין קדש ובין ברד: לשוח. לשון תפלה כמו ישפוך שיחו: ותרא את יצחק. ראתה אותו הדור ותוה' מפניו: ותפול. השמיטה עצמ' לארץ כתרגומו ואיתרכינת הטת עצמה לארץ ולא הגיעה עד הקרקע כמו הטי נא כדך ארכיני ויט שמי' ודרכין לשון מוטה לארץ ודומ' לו כי יפול לא יוטל כלו' אם יפה לאר' לא יגיע עד הקרקע: ותתכס. לשון ותתפעל כמו ותקבר ותשבר: ויספר העבד. גלה לו נסי' שנעשו לו שקפצ' לו הארץ ושנזדמנה לו רבקה בתפלתו: האהלה שרה אמו. ויביאה האהלה ונעשי' דוגמת שרה אמו כלומר והרי היא שרה אמו שכל זמן ששרה קיימת היה נר דלוק מערב שבת לערב שבת וברכה מצויה בעיסה וענן קשור על האהל ומשמתה פסקו וכשבא' רבקה חזרו כבראשית רבה: אחרי אמו. דרך ארץ כל זמן שאמו של אדם קיימת כרוך הוא אצל' ומשמתה הוא מתנחם באשתו: קטורה. זו הגר ונקרא' קטור' על שם שנאי' מעשיה כקטורת ושקשרה פתחה שלא נזדווגה לאדם מיום שפרשה מאברהם: אשורים ולטושי'. שם ראשי אומו' ותרגו' של אונקלוס אין לי ליישבו על לשון המקרא: ויתן אברהם וגומר. אמר ר' נחמי' ברכה דייתיקי שאמר לו הב"ה לאברהם והיה ברכה הברכו' מסורו' בידך לברך את מי שתרצה ואברהם מסרן ליצחק: הפלגשם. חסר כתי' שלא היתה אלא פלגש אחת היא הגר היא קטורה נשי' בכתובה פלגשים בלא כתוב' כדאמרי' בסנהדרין בנשים ופלגשי' דדוד: נתן אברהם מתנות. פירשו רבותינו שם טומאה מסר להם:

אבן עזרא

מנקתה. בימים הקדמונים: ותרכבנה על הגמלים. שהביא העבד: וילך. פתוח ואם הוא סוף פסוק ולא נקמץ כי בתחלה היה בפתח קטן ולא יוכל לעלו' שתי מדרגות וכן כל ויאמר. וטעם ויקח העבד את רבקה וילך הוא היה הולך עם רבק' ולא הרגי' עד בא יצחק: בא מבוא. שם מקום יקרא בב' שמות וי"א בא מבא מבפני' וכן יפרשו סוגר כל בית מבוא והישר בעיני שהוא שם הפועל וכן טעמו בא מבוא באר לחי: והוא יושב. כי בימים ההם שם היה דר והוא בפאת נגב מארץ ישראל: לשוח. ללכת בין השיחי': לפנות ערב. קרוב מביאת השמ' וההפך לפנות בקר ובפרשת כי תצא אבארנו באר היטב וטעם ותפל מעל הגמל ברצונה כמו ויפל על פניו והפסוק הבא מאוחר הוא מוקדם כי ותאמר אל העבד וכבר אמר' אל העבד: ותתכס. מבנין התפעל הת"ו הראשון לנקבה שהיו' נמצאה והשני להתפעל: האהלה שרה אמו. דרך קצרה האהלה אהל שרה אמו וכן הנבואה עודד הנביא כסאך אלהים: קטורה. אינכה הגר כי כתוב ולבני הפלגשים נתן אברהם ופירוש פילגש שפחה וזה השם איננו נופל על זכר ונוכל לפרש על פלגשים נשים: אשורים. יש אומרי' כי אשורים שהיו יודעים הדרכים. ולטושים צופי' מרחוק והנכון בעיני כי הם שמות ואין בהם תאר שם: מתנות. ממון נתן לה: קדמה

חזקוני

ואת מנקתה בנעוריה ושזכירה עכשיו שלא תתמה להשתנ' לפרשת מיתתה לומר מאין באה: בא מבוא באר לחי רואי. בא מבאר לחי רואי אלא מגבולו כמו מלבא חמת כלך אשורה והרי הוא כאילו כתוב מן בא ובא הוא שם כניסת העיר כמו הראנו נא מבוא העי' והמ"ם במבוא כמו מ"ם של מתום שהוא כמו תום: ויצא יצחק. מכיון יצא מגן עדן שהיה שם משעת העקידה

אבן עזרא

קדמה · פי' אל ארץ קדם וכן אם' לא יעבדו אתו את נבוכד נצר וקדם מזרח ארץ ישראל וי"א אל מקו' בן ישמעאל והראשו' נכון : ומלת ויגוע צאת הרוח מהגוף רגע אחד בלי ענוי ועכוב הלא תראה ויאסוף רגליו אל המטה ומיד גוע והנה כל גויעה מיתה ואין כל מיתה גויעה ע"כ כתוב במבול ויגוע ופי'. וימת אברהם שמת בשיב' טובה : ויאסף אל עמיו · ויש אומרים כי על כבוד הנפ' אמר כי בהיותו מתעסק עם הגוף היא כחלק הנפרד ובהפרד מהגוף יאסף הכבוד אל עמיו ויש אומר כי זה משפט הלשון והטע' על לכתו בדרך אבותיו כאילו יתחבר אליהם וכן ואתה תבא אל אבותיך בשלום : ובטירותם · הרמוזים כמו טירת כסף לאומותם · בשורק מלאכו אמו' והומים ולמ"ד לאומותם נוסף כלמ"ד לגוייהם ואיננו כלמ"ד בלאמי' כי הוא שרש כמו ולאם מלאם יאמץ והטעם שהוא בלמ"ד ובחסרונו שוה והם שני שרשים : על פני כל אחיו · הם זמרן ויקשן : נפל · חלקו או גורלו או שרוב בני ישמעאל נוסעי' ממקום אל מקום כטעם אל הכשדים אתה נופל וזה מעט רחוק בעבור שאחיו במזרח ומצרים ואשור למערב לארץ ישראל · ויתכן שהכתוב דבר על ישמעאל שמת בחיי אחיו אחר שנפל כי לא ידענו סבת מותו :

תולדות

אחר שהזכיר תולדות ישמעאל שב להזכיר תולדות יצחק שהם עשו ויעקב וי"א כי טעם הוליד את יצחק שהיה דומה לאביו וכל רואיו יעידו כי אברה' הולידו ויש אומרים כי טעם הוליד גדל ורבה כמו יולדו על ברכי יוסף והעד שאמר ויפלא' מעל יצחק בנו : מפדן · שדה וכן בלשון ישמעאל : אחות לבן · הוא ידוע ונכבד מאביה וכן אחות נחשון :

ויעתר

תורה ותרגום

קְדֵ֖מָה אֶל־אֶ֥רֶץ קֶֽדֶם׃ וְאֵ֗לֶּה יְמֵ֛י שְׁנֵֽי־חַיֵּ֥י אַבְרָהָ֖ם אֲשֶׁר־חָ֑י מְאַ֥ת שָׁנָ֛ה וְשִׁבְעִ֥ים שָׁנָ֖ה וְחָמֵ֥שׁ שָׁנִֽים׃ וַיִּגְוַ֨ע וַיָּ֧מָת אַבְרָהָ֛ם בְּשֵׂיבָ֥ה טוֹבָ֖ה זָקֵ֣ן וְשָׂבֵ֑עַ וַיֵּאָ֖סֶף אֶל־עַמָּֽיו׃ וַיִּקְבְּר֨וּ אֹת֜וֹ יִצְחָ֤ק וְיִשְׁמָעֵאל֙ בָּנָ֔יו אֶל־מְעָרַ֖ת הַמַּכְפֵּלָ֑ה אֶל־שְׂדֵ֞ה עֶפְרֹ֤ן בֶּן־צֹ֙חַר֙ הַחִתִּ֔י אֲשֶׁ֖ר עַל־פְּנֵ֥י מַמְרֵֽא׃ הַשָּׂדֶ֛ה אֲשֶׁר־קָנָ֥ה אַבְרָהָ֖ם מֵאֵ֣ת בְּנֵי־חֵ֑ת שָׁ֛מָּה קֻבַּ֥ר אַבְרָהָ֖ם וְשָׂרָ֥ה אִשְׁתּֽוֹ׃ וַיְהִ֗י אַחֲרֵי֙ מ֣וֹת אַבְרָהָ֔ם וַיְבָ֥רֶךְ אֱלֹהִ֖ים אֶת־יִצְחָ֣ק בְּנ֑וֹ וַיֵּ֣שֶׁב יִצְחָ֔ק עִם־בְּאֵ֥ר לַחַ֖י רֹאִֽי׃ פ

וְאֵ֛לֶּה תֹּלְדֹ֥ת יִשְׁמָעֵ֖אל בֶּן־אַבְרָהָ֑ם אֲשֶׁ֨ר יָלְדָ֜ה הָגָ֧ר הַמִּצְרִ֛ית שִׁפְחַ֥ת שָׂרָ֖ה לְאַבְרָהָֽם׃ וְאֵ֗לֶּה שְׁמוֹת֙ בְּנֵ֣י יִשְׁמָעֵ֔אל בִּשְׁמֹתָ֖ם לְתוֹלְדֹתָ֑ם בְּכֹ֤ר יִשְׁמָעֵאל֙ נְבָיֹ֔ת וְקֵדָ֥ר וְאַדְבְּאֵ֖ל וּמִבְשָֽׂם׃ וּמִשְׁמָ֥ע וְדוּמָ֖ה וּמַשָּֽׂא׃ חֲדַ֣ד וְתֵימָ֔א יְט֖וּר נָפִ֥ישׁ וָקֵֽדְמָה׃ טו
אֵ֣לֶּה הֵ֞ם בְּנֵ֣י יִשְׁמָעֵאל֒ וְאֵ֣לֶּה שְׁמֹתָ֔ם בְּחַצְרֵיהֶ֖ם וּבְטִֽירֹתָ֑ם שְׁנֵים־עָשָׂ֥ר נְשִׂיאִ֖ם לְאֻמֹּתָֽם׃ וְאֵ֗לֶּה שְׁנֵי֙ חַיֵּ֣י יִשְׁמָעֵ֔אל מְאַ֥ת שָׁנָ֛ה וּשְׁלֹשִׁ֥ים שָׁנָ֖ה וְשֶׁ֣בַע שָׁנִ֑ים וַיִּגְוַ֣ע וַיָּ֔מָת וַיֵּאָ֖סֶף אֶל־עַמָּֽיו׃ וַיִּשְׁכְּנ֨וּ מֵחֲוִילָ֜ה עַד־שׁ֗וּר אֲשֶׁר֙ עַל־פְּנֵ֣י מִצְרַ֔יִם בֹּאֲכָ֖ה אַשּׁ֑וּרָה עַל־פְּנֵ֥י כָל־אֶחָ֖יו נָפָֽל׃

ק"ה יהוי"דע סימן

קִידוּמָא לַאֲרַע מַדִינְחָא׃ וְאִלֵּין יוֹמֵי שְׁנֵי חַיֵּי אַבְרָהָם דַּחֲיָא מְאָה וְשַׁבְעִין וְחַמֵשׁ שְׁנִין׃ וְאִתְנְגִיד וּמִית אַבְרָהָם בְּסֵיבוּ טָבָא סִיב וּשְׂבַע וְאִתְכְּנֵישׁ לְעַמֵּיהּ׃ וּקְבַרוּ יָתֵיהּ יִצְחָק וְיִשְׁמָעֵאל בְּנוֹהִי בִּמְעָרַת כָּפֶלְתָּא בַּחֲקַל עֶפְרוֹן בַּר צוֹחַר חִתָּאָה דִּי עַל אַפֵּי מַמְרֵא׃ חַקְלָא דִּי זְבַן אַבְרָהָם מִן בְּנֵי חִתָּאָה תַּמָּן אִתְקְבַר אַבְרָהָם וְשָׂרָה אִתְּתֵיהּ׃ וַהֲוָה בָּתַר דְּמִית אַבְרָהָם וּבָרֵיךְ יְיָ יָת יִצְחָק בְּרֵיהּ וִיתֵיב יִצְחָק עִם בֵּירָא דְּמַלְאַךְ קַיָּמָא אִתַּחְזֵי עֲלַהּ׃ וְאִלֵּין תּוֹלְדָת יִשְׁמָעֵאל בַּר אַבְרָהָם דִּי יְלֵידַת הָגָר מִצְרֵיתָא אַמְתָא דְשָׂרָה לְאַבְרָהָם׃ וְאִלֵּין שְׁמָהַת בְּנֵי יִשְׁמָעֵאל בִּשְׁמָהַתְהוֹן לְתוּלְדָתְהוֹן בּוּכְרָא דְיִשְׁמָעֵאל נְבָיוֹת וְקֵדָר וְאַדְבְּאֵל וּמִבְשָׂם׃ וּמִשְׁמָע וְדוּמָה וּמַשָּׂא׃ חֲדַד וְתֵימָא יְטוּר נָפִישׁ וְקֵדְמָה׃ אִלֵּין אִנּוּן בְּנֵי יִשְׁמָעֵאל וְאִלֵּין שְׁמָהַתְהוֹן בְּפַצְחֵיהוֹן וּבִכְרַכֵּיהוֹן תְּרֵין עֲסַר רַבְרְבִין לְאוּמֵּיהוֹן׃ וְאִלֵּין שְׁנֵי חַיֵּי יִשְׁמָעֵאל מְאָה וּתְלָתִין וּשְׁבַע שְׁנִין וְאִתְנְגִיד וּמִית וְאִתְכְּנֵישׁ לְעַמֵּיהּ׃ וּשְׁרוֹ מֵחֲוִילָה עַד חַגְרָא דִּי עַל אַפֵּי מִצְרַיִם מָטֵי לְאָתוּר עַל אַפֵּי כָל אֲחוֹהִי שְׁרָא׃

פרשה

וְאֵ֛לֶּה תּוֹלְדֹ֥ת יִצְחָ֖ק בֶּן־אַבְרָהָ֑ם אַבְרָהָ֖ם הוֹלִ֥יד אֶת־יִצְחָֽק׃ כ
וַיְהִ֤י יִצְחָק֙ בֶּן־אַרְבָּעִ֣ים שָׁנָ֔ה בְּקַחְתּ֣וֹ אֶת־רִבְקָ֗ה בַּת־בְּתוּאֵל֙ הָֽאֲרַמִּ֔י מִפַּדַּ֖ן אֲרָ֑ם אֲח֛וֹת לָבָ֥ן הָאֲרַמִּ֖י ל֥וֹ לְאִשָּֽׁה׃ ויעתר

וְאִלֵּין תּוֹלְדָת יִצְחָק בַּר אַבְרָהָם אַבְרָהָם אוֹלֵיד יָת יִצְחָק׃ וַהֲוָה יִצְחָק בַּר אַרְבְּעִין שְׁנִין כַּד נְסֵיב יָת רִבְקָה בַּת בְּתוּאֵל אֲרַמָּאָה מִפַּדַּן אֲרָם אֲחָתֵיהּ דְּלָבָן אֲרַמָּאָה לֵיהּ לְאִנְתּוּ׃ וצלי

רש"י

ק' שנה וע' שנה וה' שנים · בן ק' כבן ע' ובן ע' כבן ה' בלא חטא: יצחק וישמעאל · מכאן שעשה ישמעאל תשובה והוליך את יצחק לפניו והיא שיבה טובה שנאמרה באברהם : ויהי אחרי מות אברהם ויברך וגו' · נחמו תנחומי אבלים · דבר אחר אע"פ שמסר הקב"ה את הברכות לאברהם נתירא לברך את יצחק מפני שצפה עשו יוצא ממנו אמר יבא בעל העול' ויברך את אשר ייטב בעיניו ובא הק"בה וברכו : בשמותם לתולדותם · סדר לידתן זה אחר זה : בחצריהם · כרכים שאין להם חומה ותרגומו בפצחיהון שהם מפוצחים לשון פתיחה כמו פצחו ורננו : ואלה שני חיי ישמעאל וגו' · אמר ר' חייא בר אבא למה נמנו שנותיו של ישמעאל כדי ליחס בהם שנותיו של יעקב משנותיו של ישמעאל למדנו ששמש יעקב בבית עבר י"ד שנה כשפירש מאביו קוד' שבא אל לבן שהרי כשפירש יעקב מאביו מת ישמעאל שנאמר וילך עשו אל ישמעאל וגומר כמו שמפורש בסוף מגלה נקראת : ויגוע · לא נאמרה גויעה אלא בצדיקי': נפל · שכן כמו מדין ועמלק ובני קדם נופלים בעמק כאן הוא אומר לשון נפילה ולהלן אומר על פני כל אחיו ישכון עד שלא מת אברהם ישכן משמת אברה' נפל :

חסלת ויהי חיי שרה

ואלה תולדת יצחק · יעקב ועשו האמורי' בפרשה ועל ידי שכתב הכתוב יצחק בן אברהם הוזקק לומר אברהם הוליד את יצחק לפי שהיו ליצני הדור אומרים מאבימלך נתעברה שרה שהרי כמה שני' שהתה עם אברהם ולא נתעברה הימנו מה עשה הק"בה צר קלסתר פניו של יצחק דומה לאברה' והעידו הכל אברהם הוליד את יצחק וזהו שכתוב כאן יצחק בן אברהם שהרי עדות יש שאברהם הוליד את יצחק : בן ארבעים שנה · שהרי כשבא אברהם מהר המוריה נתבשר שנולדה רבקה ויצחק היה בן ל"ז שנה שהרי בו בפרק מתה שרה ומשנולד יצחק עד שמת' שרה ל"ז היו ובת צ' היתה כשנולד יצחק ובת קכ"ז כשמתה שנאמר ויהיו חיי שרה וגומר הרי ליצחק ל"ז שנים ובו בפר' נולדה רבק' המתין לה עד שתהא ראויה לביאה שלש שנים ונשאה : בת בתואל מפדן ארם אחות לבן · וכי עדיין לא נכתב שהיא בת בתואל ואחות לבן ומפדן ארם אלא להגיד שבחה שהית' בת רשע ואחות רשע ומקומ' אנשי רשע ולא למדה ממעשיהם : פדן ארם · על

בעל הטורים

תולדת יצחק

הוליד בגימטר' דומה שהיה זיו איקונין של יצחק דומין לו לאברהם · בקחתו ב' במסורת בקחתו את רבקה · בקחתו והוא אסיר בזיקים בני ירמיה מה קחתו דהתם אסור אף הכא אסור ללמד שאף יצח' עקור היה וילפינן מתנות · ביצחק כתיב הכא ויעתר יצחק וכתיב התם ויעתר מנוח · לבן הארמי · אותיות הרמאי · כי עקרה היא הוא כתיב לומר לך שאף הוא היה עקור ואית דדרים המקרא לומר היא ולא הוא דהא כתיב כי ביצחק יקרא לך זרע · אלמא לאו עקור הוה :

אמרי נועם

ושבע זקנה, תו' פי' כל שבועה שמכלו מחרפו ודומה שאינו עונהו ומשא שסובל כל מה שאומר לו חדד. העוסה דבר זה זוכה להתחדד בתורה ולגמד בה טעמים ותימא ימור שילמוד יותר ולא עוד אלא שזוכה לשמור נפיש מגות נפישי וקדמה שנתנו עינים קדמונים :

מ"ע ספורנו

ושבע. מכל מה שהתאוה לראות ולעשות בימיו : ויאסף אל עמיו · נאסף אל צרור החיי' לחיי העולם עם צדיקי הדורו' שהם עמיו ודומים אליו ...

תולדות

חזוני

קומץ מנחה

רלבג

התועלת השמיני הוא במדות · והוא שראוי לנכבד כשגמלוהו טוב שישיב גמול לגומלים אותו ביותר משיעור הגמול אשר גמלוהו שעור רב ולזה תמצא שנתן אליעזר זאת המתנה לרבקה בעבור החסד שגמלה אותו · ואלו לא היה זה דבר ראוי היה מיוחס לאליעזר לסכלות לא לנדיבות וכבוד · ובכלל הנה אם לא ישיב מקבל הטוב גמול כי אם בשיעור מה שקבל הנה ישיב מה שהיה מההטבה והתגינה על צד החסד במדרגת מה שהיה בשכירות ובמחיר והיה פוחת מדרגת מה שנעשה לו על צד החסד · ואולם כשהיה מה שיגמול על ההטבה ההיא שיעור רב מאד מההטבה ההיא הנה לא יפחות מדרגת ההטבה הנעשית לו אבל תשאר מדרגת מדרגת מה שנעשה על צד החסד והכבוד ובזה תהיה מדרגת הגמול שישיב על צד החסד והכבוד ותתחזק האהבה בזה בין הנותן והמקבל · והוא מבואר שאין ראוי גם כן שישיב לו יותר מעט ממה שקבל וזה כי כבר הטיב לו האחד קודם שיהיה לו עליו דבר יוכרח בעבור אל שייטיב לו וכאשר ישיב לו גמול הנה יוכרח בו מצד מה שישיב לו גמול כמוהו פעמים או יותר מצד מה הקדימו מההטבה ולזה הוא מבואר שלא יספיק לו להראות שרצונו עם המטיב לו במדרגת רצון המטיב לו עמו אם לא יוסיף במה שיגמלהו על השעור שהגיע לו ממנו כמו השיעור ההוא או יותר וזה מבואר בנפשו כל שכן שאין ראוי שישיב לו מעט תחת הרבה והוא מבואר שכל מה שהיתה מעלת הגומל יותר גדולה ראוי שיהיה הגמול שישיב יותר גדול כי האדם יראה לרעהו שהוא אוהבו בשיתן לו מה שהוא יקר ונכבד אצל הנותן :

התועלת התשיעי הוא בדעות · והוא שראוי לאדם כשיכונו מחשבותיו ויצליחו ענייניו שיודה לשם יתעלה אשר הכל מאתו כי בזה תועלת להתישר לעבודת השם יתע' ולהתקרב אליו כפי היכולת רצוני לומר כי כשיתפרסם שהשם יתע' משגיח במין האנושי בזה האופן ישתדלו האנשים לעבוד השם יתע' ולהתקרב אליו כפי היכולת כדי שיגיעם טוב ממנו מצד השגחתו בהם · ולזה תמצא שנתן אליעזר שבח והודאה לשם על הטוב אשר גמל לאברהם בזה הענין :

התועלת העשירי הוא במדות · והוא שראוי לאדם שלא יתעצל במה שיכוין אבל ראוי שיסתדל בהגעתו בחריצות ובזריזות כי העצלה אולי תמנע ממנו התכלית שכוון אליו ולזה תמצא שלא רצה אליעזר לאכול עד שדבר דבריו עם שבזה היה תועלת שנית וזה כי קודם שקבל הטובה מהם היה לו חק עליהם בעבור הטוב שהטיב להם אל שישמעו אליו למה שיבקש מהם יותר מהחק שיהיה לו עליהם אחר קבלו ההטבה מהם ולזה גם כן לא רצה לאכול עד כלותו הענין עמהם והנה נמשך מזריזות אליעזר וחריצותו שלא רצה להתעכב שם אחר השיגו מבוקשו אבל אמר להם שישלחוהו וילך אל אדוניו : **התועלת** האחד עשרה הוא במדות · והוא שאין ראוי להשיא אשה אם לא לדעתה ורצונה כי לא יאות להכריחה במה שלא תתרצה בו מזה שכבר יביאהו זה לזנות בית אישה עם שאר ההפסדים אשר ימשכו מזה הענין בתקון הבית ולזה אמרו נקרא לנערה ונשאלה את פיה :

התועלת השתים עשרה הוא במדות · והוא שראוי לאדם בלכתו עם אשה שילך ראשון והיא אחריו ואף על פי שתהיה באופן שיהיה ראוי לו לתת לה כבוד וזה שאם היתה האשה הולכת תחלה יהיו עיני האדם בה ויביאהו זה לחשוק בה ויבא לידי עברה ולזה תמצא שהלכו רבקה ונערותיה אחרי האיש עד הגיעם למקום אשר היה שם יצחק :

התועלת הי"ג הוא בדעות · והוא שכבר נתיישר מתנועת הככבים על שיש שם מגיע קודם להם הוא האלוה · ולזה תמצא שיצחק התפלל לשם ית' בעת הערב כי אז נתברר לאנשי' שהשמש הוא מתנועע ויחוייב שיהיה שם מניע קודם לו יניעהו · ולזאת הסבה בעינה התפלל אברהם להשם יתעלה בעת זריחת השמש וזה כי הכוכב אשר אפשר שיטעו בו האנשים יותר שיהיה אלוה הוא השמ' כי פעולותיו בזה העולם השפל הם מפורסמות תכלית הפרסום · ולזה טעו הרבה מהקודמים וחשבו בו שהוא האלוה ולזה בחרו האבות הקדושים העתים אשר יתבאר לאנשים שהשמ' הוא מתנועע להתפלל לשם יתע' וזה כי בעת הזריחה והערב יתבאר תכלית הבאור שהשמש הוא מתנועע כי הוא זורח ביום אחד בזולת מקום זריחתו ביום השני וכן הענין בשקיעה ואם היה גלגל השמש קיים והארץ מתנועעת כמו שחשבו אנשים רבים היתה זריחת השמש תמיד במקום אחד מהאופק וכן הענין בשקיעתו · ולזה הוא מבואר שזריחת השמש ושקיעתו תורה על שהשמש מתנועע עם כל גלגל השמש : והנה אברהם בחר עת הזריחה לזאת הסבה כאשר ראה יצחק שפעל השמש הולך וחזק בזה העת והוא הצד אשר בעבורו חשבו הקדמונים שיהיה השמש הוא האלוה בחר עת שקיעת השמש להתפלל לשם ית' לפי שאז יחלש כח פעל השמש וזה ממה שיורה שאין השמש הוא האלוה כי לא יתכן באלוה שיחזק פעם ויחל' פעם · ויעקב בחר להתפלל לשם יתעלה אחר שקיעת השמש לפי מה שהבינו קצתם ז"ל ממה שאמר ויפגע במקום וילן שם כי בא השמש לפי שאז יראו כוכבים רבים וזה ממה שיורה שאינן אלוהות כי לא יתכן שתשלם מאלוהות רבים הנהגת העולם אחד במספר כי ההנהגה בדבר א' במספר יחוייב שתהיה מסודרת מאחד במספר ולזה הוא מבואר שראוי שיהיו כל (כ"א הדברים) הככבים עלולים מעלה אחת הוא האלוה כי המאמר כשיהיה האחד מהם הוא הראשון והאחרים הם משרתים לו הוא מבואר הבטול כי הם כלם מטבע אחד עם שזה המאמר הוא גם כן מבואר הבטול כמו שהתבאר בחמישי מספר מלחמות יי' והנה עם כל זה כלל העת שהתפלל בו יעקב ההוראה שהכוכבים הם כלם מתנועעים כי יראה כשהשלים השמש הסבוב היומי שלא יראו הככבים הקיימים הזורחי' בערב האחד שישובו לזרוח בערב השני אבל יראו גבוהי' על האופק וזה ממה שיורה שאין התנועה הנראית להם שוה לתנועה אשר יראה לשמש · ואלו היו הככבים קיימים והארץ מתנועעת היתה התנועה הנראית לככבים כלם שוה · והנה תמצא שלזאת הסבה צוה השם יתע' בהבאת הקרבן בר"ח ובר"ה כי אלו העתים יורו על שהככבים מתנועעים ושזאת התנועה תלך בסבוב · וזה כי בר"ח ידבקו השמש והירח ואחר יעבור הירח השמש עד שישוב להתדבק עמו בר"ח שני וכן מקום זריחת השמ' ושקיעתו בר"ה תשוב במקום שהית' בר"ה השנית באופן ההוא שהיתה בשנה הקודמת כאלו תאמר שתטה מעט מעט אל הצפון עד שתהיה בתכלית הנטייה הצפוניית עוד תטה מעט אל הדרום עד שתהיה בתכלית הנטיה הדרומית עוד תתקרב אל משוה היום עד שתדבק בו בר"ה :

התועלת הי"ד הוא במדות · והוא שראוי לאשה שתבוש מבעלה וכ"ש בתחלת לקיחתו אותה יותר מבשת משאר האנשים לפי שהוא ידוע כי לקיחתה האיש הוא למשגל והנה ראוי שתבוש האשה מזה · ולזה תמצא שכבר לקחה רבקה הצעיף ותתכס כשידעה שהאיש ההולך בשדה הוא יצחק · וזה כי כבר יורה כי כאשר אין האשה בושה מזה שאין המשגל אצלה דבר ראוי שתבוש ממנו ותהיה בזה ראיה על שלא הקפידה לשמור עצמה ממשכב הדודים : **התועלת** החמש עשרה הוא במדות · והוא שראוי לאדם שיזרע בבקר זרעו ולערב אל יניח ידו כי בזה ישלם קיום המין האנושי · ולזה תמצא שאברהם אבינו הוסיף לקחת אשה להוליד בנים עם היותו מופלג בזקנה : **התועלת** הששה עשרה הוא במדות · והוא שראוי לאדם להרחיק המריבה מבניו בעניין הנחלה לפי מה שאפשר ולזה תמצא שאברהם נתן לבניו בחייו מה שסייער בעיניו לתת להם והרחיקם מעל יצחק כדי שלא יריבו עמו על הנחלה להיותו יורש כל הנכסי' עם שכבר נמשך מזה תועלת אחר והוא שלא ילמד יצחק ממעשיהם הרעים כי בו בחר השם יתעלה להיות ממנו הזרע הנבחר שיירש ארץ כנען : **התועלת** השבע עשרה הוא בדעות והוא להודיע שהצדיקים הם מושגחים כשימלא השם יתע' מספר ימיהם ויבלו ימיהם בטוב ולזה כפר שכבר חיה אברהם קע"ה שנה ואח"כ מת בשיבה טובה זקן ושבע ימים :

התועלת השמנה עשרה הוא בדעות · והוא להודיע שהשכל הנקנה ישאר אחר המות והוא מה שהשיג האדם בחייו מן המושכלות ושאז ישיג האדם יחד כל מה שהשיג בחייו כי אין לו מונע מזה מצד החמר מהשגת אלו המושכלות · ולזה ספר שכבר נאסף אברהם אחר המות אל המושכלות הכוללות אשר השיג בחייו וזה התועלת הוא רב מאד כי בו טעו הפילוסופים כלם כמו שהתבאר מדבריהם וחשבו שהשכל הנקנה הוא נפסד במות האדם · וזה הדעת הנפסד הוא מה שירחיק האדם משלמותו הרחקה נפלאה כמו שבארנו בראשון מספר מלחמות יי' · והנה קרא אלו המושכלות עמים על דרך אמרו מרכבות עמינדיב כמו שבארנו לבאורנו בשיר השירים והיה זה כן לפי שתיבת עם תאמר על אי זה קבוץ וכללות · אמר עמים הר יקראו רמז ש הסבטים לעם נכרי רמז אל קבוץ הבית :

התועלת התשע עשרה הוא במדות · והוא שראוי לבנים שיתעסקו בקבורת אביהן לכבודו ובמקום שהסכים להקבר שם ולזה תמצא שקברו יצחק וישמעאל אברהם במערת המכפלה : **התועלת** העשרים להודיע מעלת יצחק ושכבר היה באופן מהשלמות שדבקה בו השגחת השם יתעלה אחרי מות אברהם · ולזה ספר שכבר ברך אותו השם יתעלה אחרי מות אברהם ולזה גם כן ספר שכבר בחר יצחק לשבת במקום שיהיה ראוי שידבק לו השפע האלהי והוא באר לחי רואי :

התועלת העשרים והאחד להודיע מעלת האבות אצל אנשי הארץ אשר גרו שם עד שכבר תמצא שבני ישמעאל היו כלם נשיאי' בעלי עיירות מוקפות חומה ובלתי מוקפות חומה עם שכבר הודיענו בזה הספור שכבר נתקיי' היעוד שיעד השם יתעלה לאברהם מבנו ישמעאל שכבר יוליד י"ב נשיאים ומה שיעד גם כן שכבר ישכון ישמעאל אל כל אחיו והודיענו גם כן בזה הספור איך נסתעפו מאב אחד אלו האומות אשר היו מפורסמות בזמן נתינת התורה כדי שלא יפיל זה הענין ספק על מה שנזכר בתור' מענין חדוש העולם כמו שזכרנו בפרשת בראשית :

פרשת תולדות יצחק

ואלה תולדות יצחק בן אברהם וגומר עד ויהי רעב בארץ :

ביאור דברי הספור

אחר שכבר השלים לספר בארוכה מה שקרה לאברהם לרוב התועלו' המגיע מאלו הספורי' התחיל לספר בארוכה גם כן תולדות ומקרים שקרו ליצחק ואמר זה הוא מה שקרה ליצחק בן אברהם אברהם הוליד את יצחק · רוצה לומר שאף על פי שכבר הוליד אברהם בנים רבים זולת יצחק הנה ביצחק נקרא לו זרע · כי הוא לבדו הלך בדרכי אברהם וממנו היה הזרע הנבחר שייעד השם יתעל' לאברהם שיירש את הארץ וזה דבר מפורסם בלשונות רוצה לומר שכבר יאמר שהאדם הוא בן אביו כאשר היה הולך בדרכיו ועוד שאם לא יובן בזה האופן יהיה לבטלה אמרו אברהם הוליד את יצחק · והנה ספר שכבר היה יצחק בן ארבעים שנה כאשר לקח רבקה אשתו ואורך הזמן ולא ילדה לו וזה הזמן היה קרוב לעשרי' שנה כי כבר מצאנו שיצחק היה בן ששים שנה כאשר ילדה לו רבקה יעקב ועשו וכאשר נתבאר ליצחק שהמונע מהלידה היה מפאת אשתו לא מצדו התפלל לשם יתעלה לנוכח אשתו שיתקן תולדותיה על דרך המופת בדרך שתלד לו · והנה שמע השם יתע' תפילתו והרתה אשתו והגיע לה מן תנועת הולדות צער גדול במעיה עד שקלה בחייה ואמרה אם כן למה זה אנכי ימשך לי מצער ההריון למה זה אנכי נבראת הלא נח לי שלא נבראתי · ותלך לדרוש את דבר השם יתעלה מעבדיו הנביאים אשר היו בזמן ההוא כמו שם ועבר ותלמידיהם מה יהיה אחרית הדבר · והגידו לה בנבואה שהיא הרה מתאומים יהיה כל אחד מהם לגוי אחד ולכל אחד מהן תהיה ממשלה ומלוכה והאחד מהם יגבר על השני והבכור מהם יעבוד הקטן · והנה קרא בכור מי שנולד ראשונה · וכאשר מלאו ימיה ללדת התבאר שכבר היו תאומים בבטנה והנה יצא הראשון אדום והיה כלו בעל שער כאדרת וזה ממה שיורה על הפלגת החום הטבעי בו ושהיותו כשלמה תכלית השלמות בהיותו ברחם · ולזה נתחדשו לו שם אלו השערות · ולזאת הסבה קראו שמו עשו רוצה לומר שכבר נעשה ונגמרה מלאכתו והויתו בשלמות ואחרי כן יצא אחיו והנה ידו אוחזת בעקב עשו · ולזאת הסבה קרא שמו יעקב והנה היה יצחק בן ששים שנה כשנולדו וכאשר גדלו הנערים התבאר תכלית הביאור שהם פונים לתכליות מתחלפות וזה שעשו היה איש יודע לצוד החיות ולרמות האנשים ברוב תחבולותיו · ויעקב היה הפך זה רוצה לומר שהיה איש תם וישר · ועוד היה עשו איש אשר בביתו לא ישכנו רגליו אבל היה משוטט בארץ והולך בחוץ לצוד ולעשות חפציו ויעקב היה יושב אהלים ללמוד חכמ' מבית מדרשו של שם ועבר ולא היה שט בארץ לפנות לעסקי העולם כמו שהיה עושה עשו אחיו · והנה יצחק אהב את עשו לפי שהוא היה מרמה אותו בדבריו ומראה עצמו טוב לפניו · ואפשר שיהיה הרצון בזה שיצחק אהב אותו מפני שהיה מביא לו מצידו לאכול כי האדם יאהב בהכרח מי שיקבל תועלת ממנו והביאור הראשון נראה לנו יותר · ורבקה אוהבת את יעקב למה שהיתה רואה ממנו מהתום והיושר ובקשת השלמות · וספר אחר זה שכבר הכין יעקב נזיד עדשים וקנה בהם בכורת עשו ושכבר הקל עשו בבכורתו מפני היותו הולך למו' ויתכן שימו' קודם אביו ולא תהיה לו ירושה ממנו · ועוד שכבר בזה עניין הבכורה לפי שאביו לא היה עשיר מאד · והנה היתה סבת בקשת יעקב הבכורה לפי שכבר היה נהוג אז לתת לבכור חלק נוסף בנחלה וגם לענין הברכה היו מקפידים לברך הבכור ברכה נוספת · הלא תראה שכבר היה מקפיד יוסף שישית אביו יד ימינו על ראש מנשה להיותו בכור · וכן תמצא שכאשר ראה יצחק לברך אחד מבניו לפני מותו בחר לברך עשו בנו הגדול וזהו אמרו שם ויקרא עשו בנו הגדול כבר ביאר לך שסבת קראו לברך אותו היתה היותו בנו הגדול והנה זה היתרון שהיה לעשו על יעקב בענין הברכה והנחלה קנה אותו יעקב ממנו ואולם התועלות המגיעות מזה הספור הם חמשה :

התועלת הראשון הוא להודיע שכבר הלך יצחק בדרך אברהם אביו לשמור דרך יי' כמו שייעד במה שקדם ואמר כי ידעתיו למען אשר יצוה את בניו ואת ביתו אחריו ושמרו דרך יי' וגו' · **התועלת** השני הוא בדעות · והוא להודיע שהשם יתעלה משגיח בדבקים בו לתת להם אשר יבקשו מהטובות ולא לעצמם לבד אבל גם לאוהביה' והסבה בזה כי הם ידאגו בהמנע הטובות מאוהביה' ומזה הצד יביא השם יתעלה הטובות לאוהביהם להסיר מהדבקים בו הדאגה שהיא

קומץ מנחה

בבקתא נוכל לתרץ שהיה בהר המוריה וכמו שא"ז"ל לא כיצחק שקראו שדה · או היה השדה אצל מערת המכפלה דכתי' השדה אשר קנה אברהם ונתגלה לו שם השכינה ולכך התפלל שם והעד שהב"ית בפתח ומורה על ה"א הדעת : הלזה דורשי נטוריקון דורשים כי הוא בן ל"ז שנה העומר בין ע"נ ההין של אברהם ושרה : ויקח אשה וגו' קשה הו' אז ל' אברהם קיים כל ההודה כלה והרי כתיב לא יבא מצרי וגו' והגר מצרית היתה · וי"ל דהגר היתה משוחררת ואברהם גר ומשנה שליטה היא גריב ומשוחררים מותרים לבא זה בזה :

פרשת תולדות

אברהם הוליד למר עמו כמו שדרשו בפסוק אלה תולדו משה ואהרן ופשוטו גדול כא יולדו על ברכי יוסף ומשמעות הפסוק להודיענו כי יצחק לברו היה תולדותיו שנ' כי ביצחק יקרא לך זרע ומה שפיר"שי שמפני ליצני הדור כו' צר קלסתר פנים כו' קשה ארבה יותר שהבני' דומים לאב הוא חשש לממזרות מפני החשש האם בשכבת הבעולה שמתיראת מבעלה ויפעל הדמיון וי"ל שהקב"ה צר קלסתר פני יצחק לא בשע' יצירתו אלא אח"כ בעת שהלצנים הוציאו לעז וזהו נס גדול שנשתנו פניו כמעט רגע . פדן ארם פיר"שי על שם ששני ארם כו' קשה עדין לא פירש לנו מאיזה ארם היתה רבקה וי"ל כי פדן הוא פי' של נהרים ר"ל שרבקה היתה מארם של צמד נהרות והוא ארם נהרים : לנכח אשתו לפי שאחת מסבת העקרות הוא כשמזג האיש והאשה שוים כי לעבורה של אשה צריך פועל ומתפעל לזה אמר לנכח שהתפלל על נכחיות המיזגים : ויעתר יצחק הקדים התפלה לעקרות שבתחלה ה"לל ותהי רבקה עקר' ואח"כ ויעתר לומר לך שהתפלה סבת העקרו' כמו שא"זל מפני מה נתעקרו האמהות מפני שהקב"ה מתאוה לתפלתם : אם כן למה זה אנכי אם הילד אחד צדיק מצד אברהם ויצחק והשני רשע מצד לבן ובתואל למ' זה אנכי נחשב' לכלום הלא צדקתי היה להכריע שגם השני יהיה צדיק : וידו אוחזת לפי שעשו נדמה לחזור מיעקב אחז יעקב העקב להראות שאע"פי שהיא שסיעה טמא' הוא : אהלים לשון רבים למעלה ולמטה כ"ן שא"זל שדמותו של יעקב אבינו חקוקה תחת כסא הכבוד וכן אמר דוד אתהלך לפני ה' בארצות החיים ארץ ישראל של מעלה וא"י של מטה : ויאהב יצחק וגו' זה שא"זל כל אהבה שהיא תלוי' בדבר וכו' : כי ציד בפיו שהי' מרמה אביו האיך מעשרין תבן ומלח ואולי רמז בשני דברי' אלו לפי שראה עשו שיעקב נקרא איש תם רצה גם הוא להיות נקרא כן וזה נרמז בתבן ומלח ר"ת תם : מכרה כיום אמר כיום כאומר מעכשיו לבטל טענת אסמכתא ואמר השבעה לבטל מודעת אונס ומה שלא אמר אצל העינ"א שים נא ידך תחת ירכי כמו שעשה אברהם לאליעזר והוא ליוסף לפי שעדין בחור היה וא"זל יד לאבות תקצן אבל אברהם והוא זקנים היו ולא חששו אך קשה מה מועילה מכירה זו וכי ישראל שקנה כהונתו של כהן יכול להשתמש בבהונה בשלמא לענין ירושת פי שנים ניחא כיון

דהיתה

רשי

ויעתר · הרבה והפציר בתפלה : ויעתר · נתפצר ונתפייס ונתפתה לו ואומר אני כל לשון עתר לשון הפצרה ורבוי הוא ובן עתר ענן הקטרת מרבית עלית העשן וכן העתרתם עלי דבריכם וכן נעתרות נשיקות שונא דומות למרובות והנס למשא הנקרי"שרא בלע"ז : לנכח אשתו · זה עומד בזוית זו ומתפלל וזו עומדת בזוית זו ומתפללת : ויעתר לו · ולא לה שאין דומה תפלת צדיק בן צדיק לתפלת צדיק בן רשע לפיכך לו ולא לה : ויתרוצצו · על כרחך המקרא הזה אומר דרשני שסתם מה היא רציצה זו וכתב אם כן למה זה אנכי רבותינו דרשוהו לשון ריצה כשהית' עוברת על פתחי תורה של שם ועבר יעקב רץ ומפרכס לצאת עוברת על פתח ע"ז ועשו מפרכס לצאת · דבר אחר מתרוצצים זה עם זה ומריבים בנחלת שני עולמות : ותאמר אם כן גדול צער העבור למה זה אנכי מתאוה ומתפללת על הריון : ותלך לדרוש · לבית מדרשו של שם : לדרוש את יי' · שיגיד לה מה תהא בסופה : ויאמר יי' לה · על ידי שליח לשם אמר ברוח הקדש והוא אמר לה : שני גוים בבטנך · גיים כתיב אלו אנטונינוס ורבי שלא פסקו מעל שולחנם לא צנון ולא חזרת לא בימות החמה ולא בימות הגשמים : ושני לאמים · אין לאום אלא מלכות : ממעיך יפרדו · מן המעים הם נפרדים זה לרשעו וזה לתומו : ולאם מלאם יאמץ · לא ישוו בגדולה כשזה קם זה נופל וכן הוא אומר אמלאה החרבה לא נתמלאה צור אלא מחורבנה של ירושלם : וימלאו ימיה · אבל בתמר כתיב ויהי בעת לדתה שלא מלאו ימיה כי לז' חדשים ילדתם : והנה תומים · חסר ובתמר תאומים מלא לפי ששניהם צדיקים אבל כאן אחד צדיק ואחד רשע : אדמוני · סימן הוא שיהא שופך דמים : כלו כאדרת שער · מלא שער כטלית של צמר המלאה שער פלוקי"רא בלע"ז : ויקראו שמו עשו · הכל קראו לו כן לפי שהיה נעשה ונגמר בשערו כבן שנים הרבה : ואחרי כן יצא אחיו · שמעתי מדרש אגדה הדורשו לפי פשוטו בדין היה אוחז בו לעכבו יעקב נוצר מטיפה ראשונה ועשו מן השניה צא ולמד משפופרת שפיה קצרה תן לה שני אבנים זו אחר זו הנכנסת ראשונה תצא אחרונה והנכנסת אחרונה תצא ראשונה נמצא עשו הנוצר באחרונה יצא ראשונה ויעקב שנוצר ראשונה יצא אחרון : בעקב עשו · סימן שאין זה מספיק לגמור מלכותו עד שזה עומד ונוטלה הימנו : ויקרא שמו יעקב · הקב"ה · דבר אחר אביו קרא לו יעקב על שם אחיזת העקב : בן ששים שנה · עשר שנים משנשאה עד שנעשית בת י"ג שנה וראויה להריון וי' שנים הללו צפה והמתין לה כמו שעשה אביו לשרה כיון שלא נתעברה ידע שהיא עקרה והתפלל עליה ושפחה לא רצה ליטא לפי שנתקדש בהר המוריה להיות עולה תמימה : ויגדלו · ויהי עשו · כל זמן שהיו קטנים לא היו נכרים במעשיהם ואין אדם מדקדק בהם מה טיבם כיון שנעשו בני י"ג שנה זה פירש לבתי מדרשות וזה פירש לע"ז : יודע ציד · לצוד ולרמות את אביו בפיו ושואלו אבא היאך מעשרין את המלח היאך מעשרין את התבן כסבור אביו שהוא מדקדק במצות · איש שדה · כמשמעו אדם בטל וצודה בקשתו חיות ועופות : תם · אינו בקי בכל אלה כלבו כן פיו מי שאינו חריף לרמות קרוי תם : יושב אהלים · אהלו של שם ואהלו של עבר : בפיו · כתרגומו בפיו של יצחק ומדרשו בפיו של עשו שהיה צד אותו ומרמהו בדבריו : ויזד · לשון בישול כתרגומו : והוא עיף · ברציחה כמה דתימר כי עיפה נפשי להורגים · הלעיטני · אפתח פי ושפוך הרבה לתוכה כמו ששנינו אין אובסין את הגמל אבל מלעיטין אותו : מן האדום האדום · עדשים אדומות ואותו היום מת אברהם שלא יראה את עשו בן בנו יוצא לתרבות רעה ואין זו שיבה טובה שהבטיחו הקב"ה לפיכך קצר הקב"ה חמש שנים משנותיו שיצחק חי ק"פ שנה וזה קע"ה ובישל יעקב עדשים להברות את האבל ולמה עדשים שדומות לגלגל שהאבלות גלגל שחוזר בעולם : כיום כתרגומו כיום דילהן כיום שהוא ברור כך מכור לי מכירה ברורה : בכורתך · לפי שהעבודה בבכורות אמר יעקב אין רשע זה כדאי שיקריב להקב"ה : הנה

אבן עזרא

ויעתר · מבנין הקל כי העתירו אל יי' מהכבד וטעמו שרבה השם בדבריהם : ויעתר · ויתרצה מבנין נפעל : ויתרוצצו · מלשון מרוצה והצד"י כפול ואחיו כברקים ירוצצו ונקראו בנים על שם סופם וכן ובגדי ערומים תפשיט והי' שאלה לנשי' שילדו אם ארע להם ככה ותאמרנה לא · וטעם ותאמר א"כ הדבר והמנהג למה זה אנכי בהריון משונה : ויאמר יי' לה · על ידי נביא או אברהם בעצמו כי לא מת עד שהיו בניה בני ט"ו שנה · ורב · היא הפועל וכן בן יכבד אב ועוד אפרש זה הפסוק · תומים · בחסרון אלף השורש כמו אם לא שריתיך לטוב שפירושו נתתי שאריתך לטוב · יו"ד אדמוני נוסף כיו"ד אכזרי · ואין מלת כאדרת סמוכה רק טעמו כלו שער כאדרת ועל דעת אחרים שהיא סמוכה : ויקראו שמו · רואיו ויתכן שפירושו מעשה בפני עצמו ופליאה גדולה היתה זאת הליד' בעבור שכל בן אדם יוצא בשלייה שהיא מכסה עליו והנה שתי השליות נפתחו רגע אחד : ויקרא שמו · הקורא או יצחק אביו : יודע ציד · לעולם מלא מרמות כי דרך החיות בדרך מרמה יתפשו : ויעקב הפך עשו כי הוא איש תם גם עשו איש שדה ויעקב יושב אהלים ויתכן להיות פירושו כמו יושב אהל ומקנה : כי ציד בפיו · היה מביא ציד בפיו : והוא עיף · כטעם בארץ עיפה רעב וצמא : הלעיטני · אין לו חבר והטעם האכילני · וטעם נזיד תבשיל רק וזיד מבשניים הנחים והם שני שרשי' והפירו' אחד וכן לא ידון רוחי עם נדב' : מכרה · בחירק כמו שלחה הנער שכבה עמי והבכור' שיקח פי שנים בממון אביו ויש או' שיש לבכור לעולם מעלה על הצעיר לקום מפניו ולשרתו כבן לאב · וטעם הנה אנכי הולך למות שבכל יום ויום הוא מסתכן בעצמו כאשר יצא לצוד שמא יהרגוהו החיות ויתכן שימות קודם אביו : ויבז

בראשית כה

(21) ויעתר יצחק ליהוה לנכח אשתו כי עקרה הוא ויעתר לו יהוה ותהר רבקה אשתו : ויתרצצו הבנים בקרבה ותאמר אם כן למה זה אנכי ותלך לדרש את יהוה : ויאמר יהוה לה שני גיים בבטנך ושני לאמים ממעיך יפרדו ולאם מלאם יאמץ ורב יעבד צעיר : וימלאו ימיה ללדת והנה תומם בבטנה :
כה ויצא הראשון אדמוני כלו כאדרת שער ויקראו שמו עשו : ואחרי כן יצא אחיו וידו אחזת בעקב עשו ויקרא שמו יעקב ויצחק בן ששים שנה בלדת אתם : ויגדלו הנערים ויהי עשו איש ידע ציד איש שדה ויעקב איש תם ישב אהלים : ויאהב יצחק את עשו כי ציד בפיו ורבקה אהבת את יעקב : ויזד יעקב נזיד ויבא עשו מן השדה והוא עיף : ויאמר עשו אל יעקב הלעיטני נא מן האדם האדם הזה כי עיף אנכי על כן קרא שמו אדום : ויאמר יעקב מכרה כיום את בכרתך לי : ויאמר עשו הנה

תרגום אונקלוס

וצלי יצחק קדם יי' לקביל איתתיה ארי עקרה היא וקביל צלותיה יי' ועדיאת רבקה אתתיה : ודחקין בניא במעהא ואמרת אם כן למה דנן אנא ואזלת למתבע אולפן מן קדם יי' : ואמר יי' לה תרין עממין במעיכי ותרתין מלכון ממעיכי יתפרשן ומלכו ממלכו יתקף ורבא ישתעביד לזעירא : ושלימו יומהא למילד והא תיומין במעהא : ונפק קדמאה סמוק כוליה כגלים דשער וקרו שמיה עשו : ובתר כן נפק אחוהי וידיה אחידא בעקבא דעשו וקרא שמיה יעקב ויצחק בר שתין שנין כד ילידת יתהון : ורביאו עולימיא והוה עשו גבר נחשירכן גבר נפיק חקלא ויעקב גבר שלים משמש בית אולפנא : ורחים יצחק ית עשו ארי מצידיה הוה אכיל ורבקה רחמת ית יעקב : ובשיל יעקב תבשילא ואתא עשו מן חקלא והוא משלהי : ואמר עשו ליעקב אטעימני כען מן סמוקא סמוקא הדין ארי משלהי אנא על כן קרא שמיה אדום : ואמר יעקב זבין כיום דילהן ית בכירותך לי : ואמר עשו הא

ויעתר ד' וסי' ויעתר יצחק ליי' · ויצא משה מעם פרעה דערוב · ויצא מעם פרעה · דארב' · מנוח : ויעתר ה' וסי' ויעתר לו יי' : ויעתר אלהים לארץ · דגבעונים · ויבן דוד מזבח · ויתפלל אליו · דמנשה · ונצומה ונבקשה : גיים חד מן ה' זוגין מן ב"ב דכתיב י"וד במצע תיבותא וקרי' ו' וסי' כו' במסר' רבתא : ללדת ד' וסי' וימלאו ימיה ללדת · ותסף ללדת את אחיו את הבל · כמו הרה תקרב ללדת · עת ללדת : תומים ד' זוגין מתחלפים מן ב' קדמא' לא מפיק א' ותנינא מפיק א וסי' תומם · וימלאו ימיה · תאומים · ויהי בעת לדתה · ופוה · ובני יששכר תולע ופואה · ולבני יששכר : ותזרני · ותאזרני · להשות · להשאות · דישעי' · אדמוני ב' ומלאי' וסי' אדמוני כאדרת · והוא אדמוני וטוב · וחד ואדמני · כי היה נער ואדמני : וידו ג' וסי' וידו אחזת בעקב · כי יי' יעץ ומי יפר · וידו חלקת' להם בקו : ויקרא שמו ו' פסו' חסרי' את מסור בפרשת וישלח : עיף ועיף ח' בקריאה וסי' ויבא מן השדה והוא עיף · כי עיף אנכי על כן קרא שמו · ואת עיף ויגע · והקיץ וריק' נפשו · אין עיף ואין כושל · העם רעב ועיף וצמא · בארץ ציה ועיף · לא מים עיף תשקה : מכרה י"א זוגין מן חד חד · חד לא מפיק ה"א וחד מפיק ה"א וסי' במס' רבת' :

בעל הטורים

ולא רבקה אשתו · אשתו בגימטריא קשואם וזהו בית יעקב אש ובית עשו לקש · ויתרוצצו זה הולך אחר לו את בני ישראל וזה הולך אחר עבודה זרה · דכתיב ויחיל הולך אחר צו' זה מתיר נזיון של זה וזה מתיר נזיון של זה · גוים גיים כתי' רמז לעשרה אומות שבאו להחרי' ב"ה אהלי אדום וישמעאלים וכו' והם עשרה · ד"א גיים עולה ס"ג זה נתגדל בן ס"ג וזה בא בס"ג אומות באחרון בית שני לז' אומו' נעקרו והינו דכתיב הכל ס"ג יחדו נאלחו : שני גוים בגימ' ר' יהודה ואנטונינוס ולאום מלאום יאמץ · יגבר על חבירו ויתרבה · והינו דכתי' אמלאה החרבה · תומם חסר יו"ד ואלף שחסרה י"א כנגד י"א שבטים שהיתה ראויה להוליד כדאיתא במדרש · אדמוני ב' במסור' ויגא הראשון אדמוני · והו' אדמוני עם יפה עינים גבי דוד כשראה שמואל אמר דוד אדמוני אמר זה שופך דמים כעשו ועל כן באמר עם יפה עינים וגם דעת סנהדרין הוא עושה שנקראו עיני' שנא' ואם מעיני העדה · אדמוני מלמד שהשחי' רחם אמו ונתגלגל בדם · ד"א אדמוני אל אדם שיצא כולו שער כאדם גדול והיינו כאדרת שער שהיה מלא שערות כאדרת שהם הוא מלבוש אדם אדום שער אינו אדומה · עשו שהיה עשוי ונגמר · עשו בגימטרי' שלום שאלמלא שמו שהוא שלום היה מחריב העולם · ד"א עשו ע' שו הוא זה הגלים לע' אומות שבראתי בעולם : ואחרי כן יצא אחיו · כן עולה ע' שני אומות הן תוך מיעקב · וידו ב' במ' וידו אוחזת בעקב עשו · וידו חלקתה להם ביעשיה במפלת האומות שנשבעת ליתן רמז שיפלו בידו האומות : איש תם · ס"ת שם שישב באהלי שם לימוד מ"ס שנים יושב שמשנכנס לארץ עד שנבנה הבית רמז לאחר ת"ס שנים : יושב אהלים של שכינה · יושב אהלים עולה ת"י שבן שרתה שכינה באהל יעקב בגימ' מלאך האלהי' בגימ' בגן עדן ובגימ' ויתקן לא יאסף : לדרוש · בגימ' שם בן נח · נזיד בגימ' אל אכלו · הלעיטני נא אן ר"ת אמן' לומר כשם שיעקב קנה מעשו בכורתו בלחם ועדשים כך קנה מרדכי את המן לעבד בפת לחם :

מ"ע ספורנו

לנכח אשתו · אף על פי שהוכחה על' הזרע שיירש התפלל לאל יתב' שיתן לו אותו הזרע מאשה כהגונה הנגנת נכחו : ותאמר אם כן אחרי שהדבר כן שמתרוצצים זה לאור שיתות אחד מהם ומסתכן אני בלידה כמנהג בלידת עובר מת · למה זה אנכי למה זה בקשתו קרובי שהיה אני אם הזרע באמרם את היי לאלפי רבבה וכן בעלי שהתפלל עלי כזה : שני גוי' בבטנך זו היא סבת ההכנסים שיהיו שני גוי' נבדלי' בדת : ושני לאמים · שיהיו גם כן נבדלים במלכו' : ממעיך יפרדו ולא ימות אחד מהם בהתרוצצם : והנה תומים בבטנה · קודם שנולדו הכירו הנגנות שהם תאומים לפיכך כשנולד הראשון שהיה כאדרת שער והיה ראוי שתהיה לידתו יותר קשה מלידת החלק ומאוחר תמנה קראו שמו עשו באמרם אחיו הנשאר עשה זה פרחה אותו ושמו לאות : ויקרא שמו יעקב יאמר בעקב ובסוף כי זה הורה היות ידו אוחזת בעקב אחיו ובבר אמרו ז"ל האל ית' קרא לו כן כי אמנם הוא ישאר אחר כליון כל האומות כאמרו כי אעשה כלה בכל הגוים ואותך לא אעשה כלה : איש [illegible]

חזקוני

ויעתר יצחק פיר"שי הרבה והפציר בתפלה ואומר אני כל לשון עתר לשון הפצרה וא"ת מאי אשמעי' פיר"שי לומ' אומר אני כל לשון עתר לשון הפצרה היא י"ל בתפלה פיר"שי מה שקבל מרבותיו דדוקא ויעתר ויעתר הם לשון הפצר ורבוי וא"כ פירוש הוא דעמו שאפי' כל לשון עתר הוא לשון הפצרה ורבוי : לנכח אשתו לנקבת אשתו כמו נכח ה' דרכיכם שתרגומו אתקן ארחי' אבל נשבילו לא הי' מתפלל שהיה יודע שאינו עקור כדכתי' כי ביצחק יקרא לך זרע : כי עקרה היא מפני מה נתעקרה רבקה שלא יאמרו האומות תפלתנו שהתפללנו על אחותינו את היי לאלפי רבבה עשתה פירות אלא ויעתר יצחק ויעתר לו : ויתרוצצו לשון שבירה כמו כי רצץ עזב דלים וירוצץ אשא : אם כן גדול צער העבור למה זה : אנכי קיימת בחיים כום לי שאמות מיד ולא אסבול עוד צער הריון ולידה : ותלך [illegible]

אמרי נועם

[illegible]

הנה אנכי הולך למות ולמה זה לי בכרה: ויאמר יעקב השבעה לי כיום וישבע לו וימכר את בכרתו ליעקב: ויעקב נתן לעשו לחם ונזיד עדשים ויאכל וישת ויקם וילך ויבז עשו את הבכרה:

כו

פ

א ויהי רעב בארץ מלבד הרעב הראשון אשר היה בימי אברהם וילך יצחק אל אבימלך מלך פלשתים גררה: ב וירא אליו יהוה ויאמר אל תרד מצרימה שכן בארץ אשר אמר אליך: ג גור בארץ הזאת ואהיה עמך ואברכך כי לך ולזרעך אתן את כל הארצת האל והקמתי את השבעה אשר נשבעתי לאברהם אביך: ד והרביתי את זרעך ככוכבי השמים ונתתי לזרעך את כל הארצת האל והתברכו בזרעך כל גויי הארץ: ה עקב אשר שמע אברהם בקלי וישמר משמרתי מצותי חקותי ותורתי: ו וישב יצחק בגרר: ז וישאלו אנשי המקום לאשתו ויאמר אחתי הוא כי ירא לאמר אשתי פן יהרגני אנשי המקום על רבקה כי טובת מראה היא: ח ויהי כי ארכו לו שם הימים וישקף אבימלך מלך פלשתים בעד החלון וירא והנה יצחק מצחק את רבקה אשתו: ט ויקרא אבימלך ליצחק ויאמר אך הנה אשתך הוא ואיך אמרת אחתי הוא ויאמר אליו יצחק כי אמרתי פן אמות עליה: י ויאמר אבימלך מה זאת עשית לנו כמעט שכב אחד העם את אשתך והבאת

טו׳ מל׳ בתו׳ ד׳ דס׳ ד׳ ז׳ ב׳ בענין ס״ג ג׳ כ׳ כ״ח ב׳ ר״פ בתר׳ ליס׳ י״ב כל חור׳ חס בח״ח מל׳ ג׳ חס׳ ח׳ מפסיקין בלשון חנך ג׳ למ׳ כהור ג׳ כ׳ ב׳ ד׳ חס׳ ד׳ ו׳ כל תל׳ במ״ח חב״ישב כ״א פנקד והמה בעירי תד מן כ״ה פתחין

הא אנא אזיל לממת ולמה דנן לי בכרותא: ואמר יעקב קיים לי כיום דלהין וקיים ליה וזבין ית בכרותיה ליעקב: ויעקב יהב לעשו לחים ותבשיל דטלופחין ואכל ושתי וקם ואזל ושט עשו ית בכרותא: והוה כפנא בארעא בר מכפנא קדמאה דהוה ביומי אברהם ואזל יצחק לות אבימלך מלכא דפלשתאי לגרר: ואתגלי ליה יי ואמר לא תחות למצרים שרי בארעא די אימר לך: דור בארעא הדא ויהי מימרי בסעדך ואבריכנך ארי לך ולבנך אתין ית כל ארעתא האילין ואקיים ית קיימא דקיימית לאברהם אבוך: ואסגי ית בנך ככוכבי שמיא ואתן לבנך ית כל ארעתא האילין ויתברכון בדיל בנך כל עממי ארעא: חלף די קביל אברהם למימרי ונטר מטרת מימרי פיקודי קיימי ואוריתי: ויתיב יצחק בגרר: ושאילו אינשי אתרא על עיסק אתתיה ואמר אחתי היא ארי דחיל למימר אתתי דילמא יקטלונני אינשי אתרא על רבקה ארי שפירת חיזו היא: והוה כד סגיאו ליה תמן יומיא ואסתכי אבימלך מלכא דפלשתאי מן חרכא וחזא והא יצחק מחייך עם רבקה אתתיה: וקרא אבימלך ליצחק ואמר ברם הא אתתך היא ואיכדין אמרת אחתי היא ואמר ליה יצחק ארי אמרית דילמא אתקטיל עלה: ואמר אבימלך מה דא עבדת לנא כזעיר פון שכיב דמיחד בעמא עם אתתך ואיתיתא

רשי

הנה אנכי הולך למות. אמר עשו מה טיבה של עבודה זו אמר לו כמה אזהרות ועונשין ומיתות תלוין בה כאותה ששנינו אלו הן שבמיתה שתויי יין ופרועי ראש אמר אני הולך למות על ידה אם כן מה חפץ לי בה: ויבז עשו. העיד הכתוב על רשעו שביזה עבודתו של מקום: אל תרד מצרימה. שהיה דעתו לרדת מצרים כמו שירד אביו בימי הרעב. אל תרד מצרימה. שאתה עולה תמימה ואין חוצה לארץ כדאי לך: האל. כמו האלה: והתברכו בזרעך. אדם אומר לבנו יהא זרעך כזרעו של יצחק וכן בכל המקרא וזה אב לכולן בך יברך ישראל לאמר ואף לענין הקללה מצינו כן והיתה האשה לאלה שהמקלל שונאו אומר תהא כפלונית וכן והנחתם שמכם לשבועה לבחירי שהנשבע אומר אהא כפלוני אם עשיתי כך וכך: שמע אברהם בקולי. כשניסיתי אותו: וישמר משמרתי. גזרות להרחקה על אזהרות שבתורה כגון שניות לעריות ושבות לשבת: מצותי. דברים שאילו לא נכתבו ראוין הם להצטוות כגון גזל ושפיכות דמים: חקותי. דברים שיצר הרע ואומות העולם משיבים עליה' כגון אכילת חזיר ולבישת שעטנז שאין טעם בדבר אלא גזר המלך וחקותיו על עבדיו: ותורתי. להביא תורה שבעל פה הלכה למשה מסיני: לאשתו. על אשתו כמו אמרי לי אחי הוא: כי ארכו. אמר מעתה אין לי לדאג מאחר שלא אנסוה עד עכשיו ולא נזהר להיות נשמר: וישקף אבימלך. ראהו משמש מטתו: אחד העם. המיוחד בעם זה המלך: והבאת

אבן עזרא

ויבז עשו. גם זאת הבכור' בעבו' שראה שאין לאביו עושר ורבי' יתמהו כי עזב לו אברהם ממון רב וכאילו לא ראו ביתיהם עשיר גדול בנעוריו ובא לידי עוני בזקוניו והעד שהיה יצחק אביו אוהב את עשו בעבור צידו ואילו היה הלחם רב בבית אביו והוא נכבד בעיניו לא מכר בכורתו בעבו' ציד ואם היה אביו אוכל בכל יום מטעמי' מה טעם אמר הביאה לי ציד ולמה לא היו ליעקב בגדים חמודות ולמה לא נתנה לו אמו כסף וזהב. בדרך שהוא אומר ונתן לי לחם לאכול ובגד ללבוש ולמה לא שלחה אליו הון והיא אוהבת אותו כי הוצרך לשמור הצאן והפסוק שאמר ויגדל האיש קודם זקנותו ועורי לב יחשבו כי העושר מעלה גדולה לצדיקים והנה אליהו יוכיח ועוד ישאלו למה חסר השם מזון ליצחק אולי יודיעונו למה חסר מאור עיניו ואל ידחונו בקנה של דרש כי יש לו סוד ואין לנו לחפש כי עמקו מחשבות השם ואין כח בדעת האדם להבינם וכן אחרים אמרו הנה צאן יש לו כי רבקה אמרה לו לך נא אל הצאן ויתכן שנשאר לו מקנה מעט גם נכון הוא להיות פי' לך נא אל הצאן אל מקום הצאן שהן נמכרו': וישמור משמרתי. שם כלל כל מה שהוא חייב לשמור ממצות וחוקים ותורות ויתכן המצות לך לך גם קח נא את בנך: והחוקים. הם חוקות השם שילך האדם אחרי מעשיו כאשר אפרש בפסוק שעטנז ואלה החוקות כמוטעות בלב והתורו' שמל עצמו ובניו ועבדיו ובפסוק התורה והמצו' אבארם היטב: וישב יצחק בגרר. עשה כאש' צוהו השם: לאשתו. בעבור אשתו כמו פן יאמרו לי: כי ירא. פועל עבר וכן ויהי כי זקן יצחק ותחסר מלת כי אמר פן יהרגוני וכן כי הפרני אלהי' מהה

חזקוני

רעה ואברהם בן מאה שנה בהולד לו את יצחק ואברהם מי קע״ה שנים הרי יצחק בן ע״ה כשמת אברהם אביו נמצא מהם ס' שנה של יצחק בלדת אותם נשאר לך ט״ו שנה מכנולד עד שמת אברהם לא נמצא כאנד' שמשה מעשין הרעים בנוטעוכית שתי שנים ולכך לא נתנו לו שתי שנים אלו. איש יודע ציד. ...

רלבג

רע מה ונזק תמצא שכבר נשמעת תפל' יצחק פי׳ היו לו בנים מרבקה וזה שכבר אפשר שינים השם יתי׳ לתת לו בנים אף לא מרבקה ואולם תפלת יצחק הית' שיהיו לו בנים מרבקה ... התועלת ...

בעל הטורים

ולמה זה. כי במסו' ולמה זה לי בכורה ולמ' זה הבל תהבלו' מלמד שכפר בעיקר והגף אחרי ההבלי': ויבז ב' ויבז עשו ויבז בעיניו בגימטריא המן ... עקב אשר שמע ... יש בפסוק י' תיבות כנגד עשרת הדברות ...

אמרי נועם

ויעקב נתן לעשו לחם ונזיד עדשים ...

מ״ע כפורנו

...

הולך ט' מלאים וסי' ואנכי הולך ערירי. ויאמר עשו הנה אנכי הולך למות. ושמרני בדרך הזה. הולך וחזק' על כפיו. כל הולך על גחון. ב' בו. ויחר אף אלהים. ועתה הנני הולך לעמי. וחד והולך מהרה: וילך ז' ופתח מס' בפרשת חיי: ולמה זה ד' דסמיכי וסי' ולמה זה לי בכורה. ולמה זה חרה לך על הדבר הזה. ומדוע הקילתני. ולמה זה הבל תהבלו. אנ״ך: ויעקב י״ד וסי' במסר' רבת': ויבז ב' וסי' ויבז עשו. ויבז בעיניו לשלח: גור ב' ר״פ בסיפ' בתרי לישני וסי' גור בארץ הזאת. גור אריה יהודה: הארצת כל ...

מארץ כנען והלך לגרר כי לא היה יוצא מארץ כנען אם לא לסבה חזקה כמו הענין באברהם אביו והנה אחשוב שכבר זכר בכאן הרעב שהיה בימי אברהם לאחד משתי סבות האחת הוא להודיע כי מעט הכנס אברהם לארץ כנען לא היה שם רעב כי אם באלו השתי שני' אם מפני שהיתה הארץ מושגחת בעבורם או מפני חשיבות הארץ ההיא כמו שאמר תמיד עיני יי' אלהיך בה מראשית השנה ועד אחרית השנה או היה זה להודיע כי הרעב היה כבד מאד עד שלא היה רעב כמוהו מלבד הרעב הראשון אשר היה בימי אברהם שסופר שהיה כבד מאד ולזה הוכרח יצחק לצאת מהארץ ההיא והלך אל אבימלך מלך פלשתים גררה לפי שכבר נראה אליו השם יתעלה בהיותו בארץ כנען ואמר אליו אל תרד מצרימה שכון בארץ אשר אומר אליך וכבר נתבאר זה בסוף הספור שהארץ ההיא היא גרר ולזה ישב יצחק בגרר ולזאת הסבה בעינה הלך יצחק בגרר כי הוא המקום אשר אמר לו השם יתעלה שישכון בו ואם לא פורש וכן מה שאמר השם יתעלה לאברהם אל הארץ אשר אראך היא ארץ כנען ואם לא פורש ולזה ספר שכבר יצאו אברם ולוט מארנם ללכת ארצה כנען ויבאו שם והנה צוהו השם יתעלה שלא ירד מצרים לאחת משתי סבות או לשתיהם יחד האחת היא לרוע מנהגם שהוא יותר מגונה מאד ממנהג פלשתי' כמו שהתבאר קודם זה ואולם ארץ כנען עם שהיא נבחרת מצד עצמותה להדבק בה השפע האלהי הנה היה רוע מנהגם למטה מרוע מנהג מצרים והפלשתים כמו שקדם והשנית לרוע מנהג הארץ ההיא בעצמותה עם שהיא בלתי נכונה שידבק בה לאדם השפע האלהי כמו הענין בארץ כנען ר"ל שאף על פי שהיה מנהג הארץ ההיא פחות הנה היה הארץ ההיא בעצמותה נבחרת אל שידבק בה השפע האלהי והשלית להרחיק העבדות והעגוי מזרעו לפי מה שאפשר וזה כי כבר נודע להשם יתע' שהם ישתעבדו ויענו זרע אברהם ולזה הרחיקו לרדת מצרים והנה אמר אליו השם יתעל' גור בארץ הזאת והיא גרר כמו שקדם ואהיה עמך ואברכך לפי שזאת הארץ גם כן היא נכונה שידבק בה השפע האלהי כמו שקדם ואהיה עמך ואברכך ותהיה מושגח מאתי בהיותך שם כי לך ולזרעך אני נותן כל הארצות האלה ואקיים השבועה אשר נשבעתי לאברהם אביך ואולם זה יהיה אחר שארבה זרעך ככוכבי השמים ואז אתן לזרעך כל אלו הארצות ויהיה זרעך באופן מהשלמות והטוב שיתברכו בהם כל גויי הארץ וזה אמנם יהיה מאתי בעבור השגחתי על אברהם ששמע בקולי ושמר משמרתי מצותי חקותי ותורתי ר"ל שלא נטה ימין ושמאל מכל אשר צוהו השם יתע' ואפשר שעם זה שרמז בזה שמנהגו היה ללכת בדרכי השם יתעלה כפי היכולת באמרו כי ידעתיו למען אשר יצוה את בניו וגו' והנה זאת ההשגחה היתה לזרע יצחק בעבור אברהם כי יצחק עם היותו שלם מאד לא היה באופן מן השלמות אל שתדבק בו ההשגחה הזאת הנפלאה ומזה המקום יתבאר כי ההשגחה אשר תהיה מהשם י' לדבקים בו אפשר בה שתמשך לבניהם אחריהם והנה הענין בזה כמו הענין בהשגחה המינית אשר תהיה לאחד מפאת מערכת הכוכבים ר"ל שכבר תמשך ממנה הצלחה לזרע האיש המצליח אחריו ואפשר שתמשך בזה זמן ארוך וזה כולו ממה שבארנוהו בספ' מ"י והנה עשה יצחק מה שצוהו השם יתע' וישב בגרר וישאלו אנשי המקום לאשתו מה היא לו ויאמר אחותי היא פן יהרגוהו אנשי המקום על רבקה כי טובת מראה היא ויהי כי ארכו לו שם הימים ונתישב שם וראה שלא השתדלו לקחת אשתו התישב לדעתו שם ועמד עם אשתו כמשפט כל איש עם אשתו עד שכבר ראה אבימלך בעד החלון היות יצחק מהתל ומצחק עם אשתו עם שכבר היה לו עמה מהקרוב והרמיזות והקריצות מה שלא יתכן שיהיה לאדם עם אחותו והכיר בזה אבימלך כי אשתו היא וגנהו על אמרו שהיא אחותו והתנצל יצחק ואמר שכבר עשה זה ליראתו שמא ימיתוהו כדי שיוכלו לקחת אשתו בהיתר ויאמר לה אבימלך מה זאת עשית לנו כמעט שכב אחד העם עם אשתך המיוחד שבעם והוא' אבימלך והבאת עלינו אשם וזה כי בחטא המלך אפשר שיזוקו העם כמו שאמר כי הבאת עלי ועל ממלכתי חטאה גדולה ויצו אבימלך את כל העם ביום ההוא כל הנוגע באיש הזה להזיקו ובאשתו מות יומת וזה היה סבה שנתיישבו שם יצחק וזרע בארץ ההיא ומצא בשנה ההיא שהיתה שנת רעבון ומצא מאחד שזרע מאה וזה ממה שיורה על רוב הצלחתו והשגחת השם בו וברכהו השם יתעלה וגדל מאד בקניניו ויהי לו מקנה צאן ובקר ועבודה רבה ומרוב הצלחתו קנאו בו פלשתים והכעיסוהו במה שעשו כנגדו וזה שהם סתמו כל הבארות אשר חפרו עבדי אביו שהיו שותים מהם המקנה למען יסור משם עד שאבימלך בעצמו צוהו שילא מארצו ואז הלך משם יצחק וחנה בנחל גרר ואחר כאתו משם שב וחפר בארות אשר סתמום פלשתים להכעיסו וקרא להם שמות כשמות אשר קרא להם אביו והנה חפרו עבדי יצחק בנחל ומצאו שם באר מים חיים ורבו עליה רועי גרר עם רועי יצחק ולזאת הסבה קרא יצחק שם הבאר עשק וחפרו גם כן באר אחרת ורבו גם עליה ויקרא שמה שטנ' ונסתלק משם וחפר באר אחרת ולא רבו עליה רועי גרר וקראו שמה רחובות ואמר כי עתה הרחיב יי' לנו ופרינו מהצרים המצרים לנו וזה לאות שכבר יצליחו מעשינו בארץ והנה נסתלק משם ובא לבאר שבע ונראה אליו השם יתעלה בלילה ההוא שבא שם ויאמר אנכי אלהי אברהם אביך אל תירא מההתנגדות שמצאת שיהיו עניינך ברע כי השגחתי תדבק בך וברכתיך והרבתי את זרעך בעבור אברה' עבדי רוצה לומר שמצד אברהם תדבק בך ההשגחה יותר עצומה מההשגחה הראויה להיות לך מצדך ובראות יצחק ששם דבק בו השפע האלהי בנה שם מזבח כדי שתהיה לו הנבואה מתמדת שם כמו שהתבאר במה שקדם וכבר הורה על עוצם השגחת השם יתעלה על יצחק שכבר השתדל אבימלך להשלים עם יצחק ולכרות ברית עמו והלך אליו עם איש אחד שמו אחוזה שהיה מרעהו ופיכול שהיה שר צבאו ונפלא יצחק על בואם עליו ואמר מדוע באתם אלי ואתם שנאתם אותי ותגרשתם אותי מאתכם ויאמרו אליו ראה ראינו הצלחתך ונאמר תהי נא אלה בינותינו שלא יזיק אחד ממנו לחבירו ונכרות ברית עמך שלא תעשה עמנו רעה כמו שלא הזקנו לך בהיותך בארצנו אבל עשינו עמך טוב וכאשר שלחנוך לא הזקנו לך לא בגופך ולא בקנייניך אבל שלחנוך ולא הגיע לך רע ביציאתך מארצנו כי כבר נמשכה לך ההצלחה במקום אשר באת אליו והנה עשה להם יצחק משתה ויאכלו וישתו ולנו שם הלילה וישכימו בבקר וישבעו איש לאחיו כמו ששאלו ליצחק וילכו מאתו בשלום ויהי ביום ההוא באו עבדי יצחק והגידו לו שחפרו באר אחר ומצאו מים והנה קרא יצחק שם הבאר ההוא שבעה מצד השבועה אשר נשבעו שם שניהם ולהורו' על רבוי המים הנובעים ממנו כאלו תאמר שכבר יצאו מהבאר ההוא מהמים כמו שיצאו מבארות רבים וזאת היתה אחת מהסבו' להיות שם העיר באר שבע כמו שנתפרסם בעת מתן תורה עוד ספר שכאשר היה עשו בן ארבעים שנה לקח לו שתי נשים מבנות חת בזולת עצת אביו ואמו וזה לרוע מנהגן היו מכעיסות תמיד יצחק ורבקה והתועלות המגיעות מזה הספור הם אלו : **התועלת** הראשון הוא במדות והוא שאין ראוי לאדם שיתרשל מבקשת הטרף ואף על פי שהוא באופן מהשלמות שתדבק בו ההשגחה האלהית הלא תראה שיצחק עם היותו נביא התעורר בבא הרעב בארצו ללכת באשר ימצא לחם חקו עם ידיעתו שהארץ ההיא היא ארץ נבחרת אל שידבק לו בה השפע האלהי : **התועלת** השני הוא בדעות והוא להודיע שהשגחת הש' ית' תהיה באדם לפי מדרגת שלמות שכלו ולזה אמר ה' יתע' ליצחק שיגור בארץ הנבחרת המוכנת אל שידבק לה בה השפע האלהי וזה יהיה סבה שיהיה ה' יתע' עמו ויברכהו ויברך זרעו : **התועלת** השלישי הוא במדות והוא שאין ראוי לאדם לסמוך על הנס ואף על פי שהוא דבק בשם ית' באופן שתדבק בו ההשגחה האלהית ולזה תמצא כי כאשר הוכרח יצחק ללכת בארץ השטופים בזמה ונתירא שלא יהרגוהו על דבר אשתו כי טובת מראה היא אמר על אשתו שהיא אחותו כמו שעשה אברהם משרה : **התועלת** הרביעי הוא במדות והוא שראוי לאדם שירחק מהקירוב לאשתו בדרך שתדבק אהבתה בו כי בזה ישלם תקון הבית ובזה יהיה הזרע שיצא לו ממנ' יותר נבחר ולזאת הסבה בא הספור שכבר היה יצחק מצחק את רבקה אשתו : **התועלת** החמישי הוא לפרסם שהשם יתעלה משגיח בדבקים בו בכל ענייניהם עד שכבר הגיע מן ברכת השם יתע' ליצחק שכבר מצא בארץ ההיא שהיתה רזה ובשנה ההיא שהיתה שנת רעבון מאחד ממה שזרע מאה והנ' מדד זה יצחק לפרסם עוצם אהבת השם יתעלה לדבקים בו ורבותינו ז"ל אמרו שאומד זה למעשר היה לפי שכבר הקשה להם מדוע מדד יצחק תבואתו כי אין הברכה מצויה בדבר המדיד ולזה אמרו שכבר הוכרח למדוד לתת מעשר לשם יתעלה כמו שמצאנו באברהם שנתן מעשר למלכי צדק וכבר התבאר בעניין המעשר שאין ראוי להרבות בשעורו ולא לגרוע ממנו כי בזה הפסד הכונה אשר בעבורה היה כי הוא להעיד על מציאות השם יתעלה שהוא עשירי מעולם המלאכים כשנמנה הראשיים לבד ממניעי הככבים והם שבעה לשבעה כוכבי לכת והשמיני לגלגל הככבים הקיימי' והתשיעי השכל הפועל אשר הוא שופע מאלו כלם כמו שביארנו בראשון ובחמישי מספר מלחמות השם והעליון על אלו כלם הוא השם יתעלה ולזה גם כן אמרו ממעשרו' המרבה מעשרותיו פירותיו מתוקנים ומעשרותיו טבלים הממעט במעשרותיו מעשרותיו מתוקנים ופירותיו טבלים :

התועלת הששי הוא במדות והוא להודיע מה שראוי שיהיה לאדם מהסבל לכבוד השם יתעל' למלאת מצותו וזה כי הנה יצחק מפני שצוהו השם יתעלה שיגור בגרר סבל שיהיו מכעיסים אותו פלשתים בכל עוז ולא יצא משם עד שהכריחו המלך לצאת :

התועלת השביעי הוא לפרסם מעלת האבו' עד שכבר התעורר אבימלך עם היותו מלך לבא אליו להשלים עמו מצד ראותו דבקות השגחת השם יתעלה בו :

התועלת השמיני הוא במדות והוא שאין ראוי למי שיבקש שלום מאחר שיבא אליו בחיל כבד וביד חזקה כי כמו זה השלום לא יהיה אלא מחמת יראה ולא יהיה מלב ומנפש וזה הוא הפך המכוון בשלום ולזה תמצא כי אבימלך עם היותו מלך לא הביא עמו כי אם שני אנשים בבואו לבקש שלו' מיצחק והם אחזה ופיכול שר צבאו עם שבזה היה מהמוסר שלא יכבד על יצחק בבאם לאכול ולשתות עמו :

התועלת התשיעי הוא במדות שאין ראוי לאדם שיהיה אחד בפה ואחד בלב הלא תראה כי יצחק לא החניף אבימלך בבאו אליו אבל הוכיחו על באו אליו והוא שנאו ושלחו מעמו :

התועלת העשירי הוא במדות שאין ראוי לאדם שיבקש מההטבה לאוהבו כי אם במדה שמדד לו ולזה לא בקש אבימלך מיצחק אלא שלא יעשה לו רעה כמו שלא עשה לו :

התועלת האחד עשר לפרסם החסרון שהיה בנשי עשו כי בזה התפרסם יותר סבת החלוף הנפלא שהיה בין זרע עשו לזרע יעקב עם היותם אחים וזה שכבר התפרסם החלוף הנפלא שהיה בין יעקב לעשו וכאשר היה גם כן חלוף נפלא בין נשי עשו לנשי יעקב לא יקשה לתת הסבה בהיות זרע עשו בתכלית מן החסרון וזרע יעקב בתכלית השלמות :

ויהי כי זקן יצחק עד סוף הפרשה ספר כי כאשר היה זקן יצחק כהו עיניו מראות ואז קרא לעשו ושאל ממנו שיצוד לו ציד ויעשהו לו מטעמים כאשר אהב ויביא לו ויאכל בעבור שיברכהו לפני מותו והנה רבקה היתה שומעת אלו הדברים ולאהבתה יעקב השתדלה שיהיה יעקב מבורך מיצחק אביו לדעתה כי ברכת הנביא לא תשוב ריקם והנה יעקב היה יותר ראוי לברכה מעשו לפי מה שהתפרסם לה מענייניהם ולזה היתה רבקה אוהבת יעקב כמו שקדם ותאמר רבקה ליעקב שיביא לה שני גדיי עזים טובים לעשות מהם מטעמים ליצחק כאשר אהב ויביא לאביו ויאכל בעבור יברכהו לפני מותו כי לכהות עיניו לא יבחין בין עשו ליעקב ואמר יעקב לרבקה כי הוא ירא פן ימושהו יצחק ויכיר במשושו כי הוא יעקב כי בלי ספק יבחין במשושו בין חלקות יעקב לשעירו' עשו ויהיה זה סבה שיכעס עליו יצחק ויקללהו ותאמר לו אמו שלא יירא מזה כי היא מקבלת עליה הקללה ההיא ואולי ידעה זה בנבואה שלא יקללהו אביו או בטחה בהשם יתעלה שיעזור ליעקב להיותו ראוי יותר לברכה מעשו והנה שמע יעקב לקולה והיא בחכמתה סבה שלא יוכל אביו להכירו כאשר ימושהו וזה כי היא הלבישה עורות גדיי העזים על ידי יעקב ועל חלקת צואריו והלבישה אותו בגדי עשו החמודות אשר אתה בבית כי זה ממה שיוסיף העלם בזה ליצחק ועוד ספר שכבר השתדל יצחק לחקור בכל הדרכי' שהיה יכול עליהם אם זה המביא לו המטעמים הוא עשו אם לא וכאשר נשלמה לו הבחינה בזה לפי מחשבתו אז אכל המטעמים שהביא לו ואחרי אכלו ושתו קרא יעקב שיגש אליו ויגש וישק אותו וירח את ריח בגדיו ויברכהו ויאמר הרגי' במוש הריח ריח בני כי הוא כריח השדה אשר ברכו יי' בבשמים או בשושנים או פירות בעלי ריח טוב ויתן לך אלהים ארץ שתתברך בטל השמים כי אין כל מקום שיפול בו טל השמים מקום זרע ויתן לך משמני הארץ ורוב דגן ותירוש כי לא כל הארץ שמנה ראויה לגפנים וזה מבואר מן החוש ולא כל ארץ שמנה ראויה לרבוי הדגן אבל אפשר שמרוב שמנה לא יצמח בה הדגן וזה מבואר למי שעיין בטבעיות והנה ברכהו ג"כ שיהיה לו רב דגן ותירוש שנה בשנה מצד ההשגחה האלהית שתדבק בו כי בזולת זה לא תשלם זאת הברכה בתמידות יעבדוך עמים וישתחוו לך לאומים הוה גביר לאחיך וישתחוו לך בני אמך והנה אמר זה בלשון רבים ואם אין לו כי אם אח אחד כמו שאמר על בן אחד ובני דן חושים ורבים כמוהו בכתוב ואולי אמר זה על בני עשו הנולדים אז כי הם יקראו בנים ליצחק ולרבקה לפי מנהג הלשון ומזה הצד היה אפשר שיקראו אחים ליעקב ואם היה הענין כן הנה ימוייב אם שיתאמת ליצחק כי המתברך הוא יעקב אם שיהיה אפשר אבל מחשבתו שיהיו בנים ליעקב בעת ההיא אורריך יהיה ארור ומברכיך יהיה ברוך עוד ספר שכאשר יצא יעקב מאת פני יצחק אביו בא עשו אחיו מצידו ועשה מטעמים והביאם לאביו וכאשר התאמת ליצחק שזה השני הוא עשו חרד חרדה גדולה מאד ואמר מי הוא הצד ציד ויבא לי ואוכל מכל בטרם תבא ואברכהו גם ברוך יהיה וזה שכבר התאמת ליצחק כי ברכתו תגיע לו בלי ספק לפי שלמות יעקב ישכב שתבא לו הברכה כמו שאמר באברהם כי ידעתיו למען אשר יצוה וגומר הנה התבאר לך מזה שלמות אברהם יסבב שתגיע לו ברכת השם ואז שאל עשו מאביו שיברך אותו גם כן והודיע יצחק שלא יוכל להשיב

אחור

מ"ע ספורנו

אברהם וילך יצחק אל אבימלך לימול רשות מעבר דרך מושך בהיותו חפז או לצאת מארצו מפני הרעב אל תרד מצרימה אל ישיאך ללכת שם חסרון המרעה פה בענין כי אין מרעה לצאן אשר לעבדיך וכו': שכון בארץ אשר אומר אליך עשה משכנות רועים למקנך באותו המקום כמנהג שאומר אליך לגור לו כי כן יגלים גם מקנך וזה כי אמנם השנה שהיה בדעתו לצאת היתה בשביל חסרון המרעה: גור בארץ הזאת ואתה גור בארץ כנען: ואהיה עמך ואברכך אף על פי שיש בארץ כנען עתה חסרון מרעה אני אהיה עמך ולא תחסר מרעה: ואברכך במעון ובמקנה ולא תונה לארץ: כי לך ולזרעך אתן והקימותי את השבועה ובעבור שאמרתי שתגור בארץ הזאת ובזה איטיב לך הוא כי כבר נשבעתי לאברה' לתת לו ולזרעו את הארץ הזאת ולפיכך בהיותך גר בה תהיה נשיא אלהים בתוכם ותקנה בה אוקב להוריש לזרעך: עקב אשר שמע אברהם בקולי בכל אשר צויתיו: וישמור משמרתי עשה תמיד המשמר המיוחד לי שהיא לגמול חסד כאמרו כל ארחות ה' חסד ואמת ולהורות חטאים בדרך וזה עשה כאשר קרא בשם ה' ונשמר גם כן: מצותי חקותי ותורותי שכלכלו בני נח ובכן היה נאה דורש ונאה מקיים במופת לרבים והנה ליצחק תלה בזכות אחרים עתה וכן לפטם באמרו והרבתי את זרעך בעבור אברה' עבדי ולא כן אמר ליעקב כל שכן לאברהם וזה היה קודם שהתעורר יצחק לקרא בשם ה': אבל אחר שקרא בשם ה' נאמר ואבימלך הלך אליו מגרר ואמרו ראה ראינו כי היה ה' עמך אתה עתה ברוך ה' ולא ימצאוהו עוד תלאות מקנאי' ודברי ריבות כאשר בראשונה אמנם ליעקב לא תלה בזכות אחרים כלל כי הוא אמנם מנעוריו ישב אהלים ללמוד וללמד דעת את העם בפרט באהלי שם ועבר שאם עלה כל מבקש ה' בלי ספק: כמעט שכב אחד העם הוא המלך היחיד בעיניו שהיה חושב שלא יצטרך לשאול את פיך ולדעת רצונך בזה שלרב מעלת המלך ייטב בעיניך בלי ספק להשי' לו את אשתך :

והבאת

קימץ מנחה

והיתה ע"י שבועה מועיל מטעם דכל היוצא מפיו יעשה אע"ג דמי שאמר מה שאירש מאבא היו' מכור לך דבריו קיימי' אבל לענין כהונה ובכורה מאי איכא למימר וי"ל דמכירה זו לא היתה אלא לבטל עשו שהקריב קרבנות ומעבודה כמנהג הבכורות ועם המכירה הזאת שנשבע שלא יערער עלה נתבטל מעבודה: הולך למות פי' ירושת ארץ ישראל תלוי בבכורה וזה יהיה אחרי' כמה שנים מה לי מה שיהי' אחרי מיתי ע"ד רק שלו' ואמת יהיה בימי: אל תרד מצרימה שיצחק היה סבור שאז מתחיל הגירות ולכך הלך למלך פלשתים כי קרוב הוא ולפי שהדרך הישר מארץ כנען לארץ מצרים דרך ארץ פלשתים כד"א ולא נחם וגו' לכך הזהירו אל תרד: והורתי רמז לתורה שב"פ ויש מקשים אם למד כל התורה כלה מדוע לא מל עצמו קודם הצווי וי"ל דרצה להמתין עד בא הצווי דגדול מצווה ועושה וכו': אחותי היא ועל הבנים לא שאלו באולי בני אשה אחרת הם: טובת מראה היא בפרשת הישרה כתיב מאד וזהו קודם שילדה: בעד החלון הרגיש מתוך שהחלון היה סגור שכן ת"ח מאפיל בטליתו ד"ח שיצחק יהו' משמש מטתו

ויניח

והבאת עלינו · אם שכב כבר הבאת אשם עלינו : בארץ ההיא · אף על פי שאינה חשובה כארץ ישראל עלתה כארץ שבעה גוים : בשנה ההיא · אע"פ שאינה כתקנה שהיתה שנת רעבון : בארץ ההיא · בשנה ההיא · לומר שהארץ קשה והשנה קשה : מאה שערים · שאמדוה כמה ראויה לעשות ועשה על אחת שאמדוה מאה ורבותינו אמרו אומד זה למעשרות היה : כי גדל מאד · שהיו אומרים זבל פרדותיו של יצחק ולא כספו וזהבו של אבימלך : ועבדה רבה פעולה רבה בלשון לעז אוברי"נא עבודה משמע עבודה אחת עבדה משמע פעולה רבה : סתמום פלשתים · מפני שאמרו תקלה הם לנו מפני הגייסות הבאות עלינו טמונין פלשתאי לשון סתימה ובלשון משנה מטמטם את הלב : בנחל גרר · רחוק מן העיר : וישב ויחפור את הבארות אשר חפרו בימי אברהם אביו · ופלשתים סתמום קודם שנסע יצחק מגרר חזר וחפרן : עשק · ערער : כי התעשקו עמו · נתעסקו עליה במריבה וערער : שטנה · כוש"ימנט : ופרינו בארץ · כתרגומו ונפוש בארעא : ואחזת מרעהו · כתרגומו וסיעת מרחמוהי סיעת מאוהביו ואל תתמה על תי"ו של אחזת ואע"פ שאין תיבה סמוכה יש דוגמתה במקרא עזרת מצר ושכור' ולא מיין : אחזת · לשון קבילה ואגוד' שנאחזין יחד : ראה ראינו · ראה באביך ראינו בך : תהי נא אלה בינותינו · תהי נא האלה אשר בינותינו מימי אביך תהי גם עתה בינינו וביניך : לא

והבאת עלינו אשם : ויצו אבימלך
את כל העם לאמר הנגע באיש הזה
ובאשתו מות יומת : ויזרע יצחק
בארץ ההוא וימצא בשנה ההוא
מאה שערים ויברכהו יהוה : ויגדל
האיש וילך הלוך וגדל עד כי גדל
מאד : ויהי לו מקנה צאן ומקנה
בקר ועבדה רבה ויקנאו אתו
טו פלשתים : וכל הבארת אשר
חפרו עבדי אביו בימי אברהם אביו
סתמום פלשתים וימלאום עפר :
ויאמר אבימלך אל יצחק לך מעמנו
כי עצמת ממנו מאד : וילך משם
יצחק ויחן בנחל גרר וישב שם :
וישב יצחק ויחפר את בארת המים
אשר חפרו בימי אברהם אביו
ויסתמום פלשתים אחרי מות
אברהם ויקרא להן שמות כשמת
אשר קרא להן אביו : ויחפרו
עבדי יצחק בנחל וימצאו שם באר
כ מים חיים : ויריבו רעי גרר עם
רעי יצחק לאמר לנו המים ויקרא
שם הבאר עשק כי התעשקו עמו :
ויחפרו באר אחרת ויריבו גם עליה
ויקרא שמה שטנה : ויעתק משם
ויחפר באר אחרת ולא רבו עליה
ויקרא שמה רחבות ויאמר כי עתה
הרחיב יהוה לנו ופרינו בארץ :
ויעל משם באר שבע : וירא אליו
יהוה בלילה ההוא ויאמר אנכי אלהי
אברהם אביך אל תירא כי אתך
אנכי וברכתיך והרביתי את זרעך
כה בעבור אברהם עבדי : ויבן שם
מזבח ויקרא בשם יהוה ויט שם
אהלו ויכרו שם עבדי יצחק באר :
ואבימלך הלך אליו מגרר ואחזת
מרעהו ופיכל שר צבאו : ויאמר
אליהם יצחק מדוע באתם אלי ואתם
שנאתם אתי ותשלחוני מאתכם :
ויאמרו ראו ראינו כי היה יהוה
עמך ונאמר תהי נא אלה בינותינו
בינינו ובינך ונכרתה ברית עמך :
אם תעשה עמנו רעה כאשר
לא

ואיתיתא עלנא חובא : ופקיד אבימלך
ית כל עמא למימר דינזיק לגברא
הדין ולאתתיה אתקטלא יתקטיל :
וזרע יצחק בארעא ההיא ואשכח
בשתא ההיא על חד מאה
בדשערוהי וברכיה יי : ורבא גברא
ואזל סגי ורבי עד די רבא לחדא :
והוו ליה גיתי ענא וגיתי תורי
ופולחנא סגי וקניאו ביה פלשתאי :
וכל בירין די חפרו עבדי אבוהי ביומי
אברהם אבוהי טמונין פלשתאי
ומלונין עפרא : ואמר אבימלך ליצחק
איזיל מעימנא ארי תקיפתא מיננא
לחדא : ואזל מתמן יצחק ושרא
בנחלא דגרר ויתיב תמן : ותב יצחק
וחפר ית בירא דמיא די חפרו ביומי
אברהם אבוהי וטמונין פלשתאי
בתר דמית אברהם וקרא להן שמהן
כשמהן די הוה קרי להן אבוהי :
וחפרו עבדי יצחק בנחלא ואשכחו
תמן בירא דמיין נבעין : ונצו רעוותא
דגרר עם רעוותא דיצחק למימר די
לנא מיא וקרא שמא דבירא עסק
ארי אתעסקו עמיה : וחפרו בירא
אוחרי ונצו אף עלה וקרא שמה
שטנה : ואסתלק מתמן וחפר בירא
אוחרי ולא נצו עלה וקרא שמה
רחובות ואמר ארי כען אפתי יי לנא
ויפשיננא בארעא : וסליק מתמן
לבאר שבע : ואתגלי ליה יי בליליא
ההוא ואמר אנא אלהיה דאברהם
אבוך לא תדחל ארי בסעדך מימרי
ואבריכנך ואסגי ית בנך בדיל
אברהם עבדי : ובנא תמן מדבחא
וצלי בשמא דיי ופרסיה תמן
למשכניה וכרו תמן עבדי יצחק
בירא : ואבימלך אזל לותיה מגרר
וסיעת מרחמוהי ופיכל רב חיליה :
ואמר להון יצחק מה דין אתיתון
לותי ואתון סניתון יתי ושלחתוני
מלותכון : ואמרו מחזא חזינא ארי
הוה מימרא דיי בסעדך ואמרנא
תתקיים כען מומתא דהוה בין
אבהתנא ביננא ובינך ונגזר קיים
עמך : אם תעביד עמנא בישא כמא
דלא

אבן עזרא

מאה שערים · בדברי קדמונינו ז"ל שיעור כי מצא ק' משיעור הזרע והוא מגזרת כי כמו שער בנפשו : וגדל · פועל עבר : ועבדה · עבדים ושפחות שיעבדוהו והוא תואר השם או שם כמו סגולה · בא סמיכות בארות על שני דרכים : מים חיים · שהם נובעים תמיד : עשק · ידוע בדברי קדמונינו רק במקרא אין לו ריע · ויכרו · חפרו וכן אשר כריתי לי וכן כי יכרה · כורה שחת : בנותינו · ריבוי אחר ריבוי : באר

חזקוני

והבאת עלינו אשם · ע"י השבועה אשם תשקו' לי ולניני ולנכדי שכן שייכין אשם

רלב"ג

קומץ מנחה

מ"ע ספורנו

וגדל ג' וסי' יצחק · שמואל · יהושפט · וחילופיהן ג' וגדול · משה · דוד : מרדכי : גדל נ' וסי' עד כי גדל מאד · כי ראתה כי גדל שלה · ראו כי גדל מכאוב : וימלאום ב' וסי' סתמום פלשתים · וימלאום למלך : להן י' וסי' במגלת רות סי' א' : שמות ט' מלאים מסור בפרשת בראשית : שטנה ב' בתרי לישני וסי' ויחפור באר אחרת ויריבו גם עליה · כתבו שטנה : ויעתק ב' וסי' ויעתק משם ההרה · ויעתק משם ויחפר : וירא כ' וסי' כו' במסרא רבתא : ראו ב' וסי' ראו ראינו כי היה יי' · וראו ראו ואל תדעו · אילין כתיבין וי"ו ואילין כתיבין ה"א ראה ראיתי את עני עמי · אם ראה תראה בעני אמתך · וחד וראה וסי' שבתי וראה תחת השמש · בינותינו ג' ב' מ"ל וא' חסר וסימנו בשפטים סימן י"א · תעשה ד' קמץ וסי' אם תעשה עמנו רעה · ויאמר גדליהו בן אחיקם · וישמע הכנעני · ותאמר לו אל אחי אל תענני :

אבן עזרא

באר שבע. נקרא כן על ב׳ דברים או היא עיר אחרת: יהודית. שם ולא הוליד ממנה. ובשמת היא עדה ויש לה שני שמות ובמקרא כמלאין למאות כן: מרת רוח. כל אחת מהן ויש אומרי׳ מלשון סורר ומורה. ועל דעתי שהוא מגזרת מרה כלענה כטעם מרירות נפש וכן כתוב כי רעות בנות כנען וכתבה זו הפרש שישמרו בני ישראל מבנות כנען: הנה נא. כמו עתה: כליך. יתכן היותו שם כלל והפרט תליך וקשתך: תליך האשפה התלויה שם החצי׳ או תליך כמו חרב ויחסר וי״ו מן תליך כאדם שת אנוש: ורבקה שומעת. היתה שומעת: לפני מותי. כמו בטרם אמות. שעיר. בעל שער והפך חלק ויתכן שנקרא כן בעבור היות החלק חלקיו שוים: ימושני. כמו ימושני מבעלי הכפל: כמתעתע. יכפול מגזרת תועה כאיש שמתעה אחר: עלי

רשי

לא נגענוך. כשאמרנו לך לך מעמנו: אתה. גם אתה עשה לנו כמו כן: שבעה. על שם הברית: בן ארבעים שנה. עשו נמשל לחזיר שנאמר יכרסמנה חזיר מיער החזיר הזה כשהוא שוכב פושט טלפיו לומר ראו שאני טהור כך אלו גוזלים וחומסים ומראים עצמם כשרים. כל מ׳ שנה היה עשו צד נשים תחת בעליהן ומענה אותם כשהיה בן מ׳ אמר אבא בן מ׳ שנה נשא אשה אף אני כן: מרת רוח. לשון ממרים. שייתם כל מעשיהן היו לעצבון: ליצחק ולרבקה. שהיו עובדות ע״ז: ותכהין. בעשנן של אלו. דבר אחר כדי שיטול יעקב את הברכות: לא ידעתי יום מותי. אמר רבי יהושע בן קרחה אם מגיע אדם לפרק אבותיו ידאג חמש שנים לפני כן וחמש לאחר כן ויצחק היה בן קכ״ג אמר שמא לפרק אמי אני מגיע והיא מתה בת קכ״ז והריני בחמש שנים סמוך לפרקה לפיכך לא ידעתי יום מותי שמא לפרק אמא שמא לפרק אבא: תליך. חרבך שדרך להלותה: שא נא. לשון השחזה כאותה ששנינו אין משחיזין את הסכין אבל משיאה על גבי חברתה. חדד סכינך ושחוט יפה שלא תאכילני נבלה: וצודה לי. מן ההפקר ולא מן הגזל: לפני ה׳. ברשותו שיסכים על ידי: לצוד ציד להביא. מהו להביא אם לא ימצא ציד יביא מן הגזל: וקח לי משלי הם ואינם גזל שכך כתב לה יצחק בכתובתה ליטול שני גדיי עזים בכל יום בראשית רבה: שני גדיי עזים. וכי שני גדיי עזים היה מאכלו של יצחק אלא האחד הקריב פסחו ביום והאחד עשה מטעמי׳ בפרקי דרבי אליעזר: כאשר אהב. כי טעם הגדי כטעם הצבי: איש שעיר. בעל שער: ימושני. כמו ממשש בצהרים: החמודות

תרגום אונקלוס	תורה
דלא אנזיקנך וכמא דיעבדנא עמך לחוד טב ונשלחינך בשלם את כען בריכא דיי: ועבד להון משתיא ואכלו ושתיאו: ואקדימו בצפרא וקיימו גבר לאחוהי ושלחינון יצחק ואזלו מלותיה בשלם: והוה ביומא ההוא ואתו עבדי יצחק וחויאו ליה על עיסק בירא די חפרו ואמרו ליה אשכחנא מיא: וקרא יתה שבעה על כן שמא דקרתא באר שבע עד יומא הדין: והוה עשו בר ארבעין שנין ונסיב אתתא ית יהודית ברת בארי חתאה וית בשמת ברת אילון חתאה: והואה מסרבן ומרגזן על מימר יצחק ורבקה: והוה כד סיב יצחק וכהיא עינוהי מלמחזי וקרא ית עשו בריה רבא ואמר ליה ברי ואמר ליה הא אנא: ואמר הא כען סיבית לית אנא ידע יומא דאמות: וכען סב כען זינך סייפך וקשתך ופוק לחקלא וצוד לי צידא: ועביד לי תבשילין כמא דרחימית ותעלל לי ואכול בדיל דיתברכינך נפשי עד לא אימות: ורבקה שמעת כד מליל יצחק עם עשו בריה ואזל עשו לחקלא למיצד צידא לאיתאה: ורבקה אמרת ליעקב ברה למימר הא שמעית ית אבוך ממליל עם עשו אחוך למימר: איתא לי צידה ועביד לי תבשילין ואיכול ואבריכינך קדם יי קדם מותי: וכען ברי קביל מיני למא די אנא מפקדא יתך: איזיל כען לענא וסב לי מתמן תרין גדיי עזין טבין ואעבד יתהון תבשילין לאבוך כמא דרחים: ותיתי לאבוך וייכול בדיל דיברכינך קדם מותיה: ואמר יעקב לרבקה אמיה הא עשו אחי גבר שערן ואנא גבר שעיע: מאים ימושנני אבא ואהי בעינוהי כמתלעב ואיתי עלי לוטין ולא ברכן: ואמרת ליה אמיה עלי	לא נגענוך וכאשר עשינו עמך רק טוב ונשלחך בשלום אתה עתה ברוך יהוה: ויעש להם משתה ויאכלו וישתו: וישכימו בבקר וישבעו איש לאחיו וישלחם יצחק וילכו מאתו בשלום: ויהי ביום ההוא ויבאו עבדי יצחק ויגדו לו על אדות הבאר אשר חפרו ויאמרו לו מצאנו מים: ויקרא אתה שבעה על כן שם העיר באר שבע עד היום הזה: ס ויהי עשו בן ארבעים שנה ויקח אשה את יהודית בת בארי החתי ואת בשמת בת אילן החתי: ותהיין מרת רוח ליצחק ולרבקה: ס ויהי כי זקן יצחק ותכהין עיניו מראת ויקרא את עשו בנו הגדל ויאמר אליו בני ויאמר אליו הנני: ויאמר הנה נא זקנתי לא ידעתי יום מותי: ועתה שא נא כליך תליך וקשתך וצא השדה וצודה לי צידה: ועשה לי מטעמים כאשר אהבתי והביאה לי ואכלה בעבור תברכך נפשי בטרם אמות: ורבקה שמעת בדבר יצחק אל עשו בנו וילך עשו השדה לצוד ציד להביא: ורבקה אמרה אל יעקב בנה לאמר הנה שמעתי את אביך מדבר אל עשו אחיך לאמר: הביאה לי ציד ועשה לי מטעמים ואכלה ואברככה לפני יהוה לפני מותי: ועתה בני שמע בקלי לאשר אני מצוה אתך: לך נא אל הצאן וקח לי משם שני גדיי עזים טבים ואעשה אתם מטעמים לאביך כאשר אהב: והבאת לאביך ואכל בעבר אשר יברכך לפני מותו: ויאמר יעקב אל רבקה אמו הן עשו אחי איש שער ואנכי איש חלק: אולי ימשני אבי והייתי בעיניו כמתעתע והבאתי עלי קללה ולא ברכה: ותאמר לו אמו עלי

חזקוני

לא נגענוך לפי שאמר להם ואתם שנאתם אותי השיבוהו אם שנאנוך לא נגענוך ונשלחך בשלום לא נגענוך ...

רלב״ג

בעל הטורים

אמרי נועם

מ״ע ספורנו

רשי

החמדת · הנקיות לכייתא כתרגומו · דבר אחר שחמד אותן מן נמרוד: אשר אתה בבית · והלא כמה נשי' היו לו והוא מפקיד' אצל אמו אלא שהיה בקי במעשיהן וחושדן: אנכי עשו · המביא לך ועשו הוא בכורך: עשיתי · כמה דברים אשר דברת אלי: שבה · לשון מסב על השולחן לכך מתורגם אסתחר: גשה נא ואמשך · אמר בלבו אין דרך עשו להיות שם שמי' שגור בפיו וזה אומר כי הקרה יי' אלהיך: קול יעקב · שמדבר בלשון תחנוני': קום נא · אבל עשו בלשון קנטוריא דבר יקום אבי: אני · לא אמר אני עשו אלא אני: וירח · והלא אין ריח רע יותר משטף העזים אלא מלמד שנכנסה עמו ריח גן עדן: כריח שדה אשר ברכו יי' · שנתן בו ריח טוב וזהו שדה תפוחי' כך דרשו רז"ל: ויתן לך · יתן ויחזור ויתן בראשית רבה ולפי פשוטו מוסף לענין הראשון ראה ריח בני שנתן לו הקדוש ברוך הוא כריח שדה וגו' ועוד יתן לך מטל השמים וגומר כמשמעו ומדרשי אגדה יש הרבה לכמה פנים: בני

אבן עזרא

עלי קללתך · אל תפחד שיקלל ואם יקלל תהי קללתו עלי ולא עליך וזה משפ דברי הנשי' והגאון פי' עלי להסיר קללתך ויש אומר חלילה לכזב הנבי' רק הוא כן. אנכי · מי שאנכי ועשו בכורך ואחרי' אמרו כי בכחת אמר אנכי ונשא קול במלת עשו בכורך ואלה דברי רוח כי הנביאים יתחלקו לב' חלקי' החלק הא' שליח במצות והחלק השני נביאי העתיד ואם יעטרכו ל' הנ' דבר שאיננו כהוגן לא יזיק רק השליח לא יתכן שיכזב כלל גם הנה דוד נכתב עליו נאם האלהי' ואמר רוח יי' דבר בי בכלל דבריו עם אחימלך ואמר ויהיו כלי הנערים קדש לנורך שעה גם אלישע שאמר לחזאל לך אמור

תורה

עלי קללתך בני אך שמע בקלי ולך
קח לי: וילך ויקח ויבא לאמו
ותעש אמו מטעמים כאשר אהב
אביו: ותקח רבקה את בגדי עשו
בנה הגדל החמדת אשר אתה בבית
ותלבש את יעקב בנה הקטן: ואת
עורת גדיי העזים הלבישה על ידיו
טו ועל חלקת צואריו: ותתן את
המטעמים ואת הלחם אשר עשתה
ביד יעקב בנה: ויבא אל אביו
ויאמר אבי ויאמר הנני מי אתה בני:
ויאמר יעקב אל אביו אנכי עשו
בכרך עשיתי כאשר דברת אלי
קום נא שבה ואכלה מצידי בעבור
תברכני נפשך: ויאמר יצחק אל
בנו מה זה מהרת למצא בני ויאמר
כי הקרה יהוה אלהיך לפני: ויאמר
יצחק אל יעקב גשה נא ואמשך
בני האתה זה בני עשו אם לא:
ויגש יעקב אל יצחק אביו וימשהו
ויאמר הקל קול יעקב והידים ידי
עשו: ולא הכירו כי היו ידיו כידי
עשו אחיו שערת ויברכהו: ויאמר
אתה זה בני עשו ויאמר אני: ויאמר
הגשה לי ואכלה מציד בני למען
תברכך נפשי ויגש לו ויאכל ויבא
לו יין וישת: ויאמר אליו יצחק
אביו גשה נא ושקה לי בני:
ויגש וישק לו וירח את ריח בגדיו
ויברכהו ויאמר ראה ריח בני כריח
שדה אשר ברכו יהוה: ויתן
לך האלהים מטל השמים ומשמני
הארץ ורב דגן ותירש: יעבדוך
עמים וישתחו לך לאמים הוה גביר
לאחיך

אונקלוס

עלי אתאמר בנבואה דלא ייתון לוטיא עלך ברי ברם קביל מיני ואיזיל סב לי: ואזל ונסיב ואיתי לאמיה ועבדת אמיה תבשילין כמא דרחם אבוהי: ונסיבת רבקה ית לבושי עשו ברה רבא דכיתא די עמה בביתא ואלבישת ית יעקב ברה זעירא: וית משכי גדיי בני עיזי אלבישת על ידוהי ועל שעיעות צואריה: ויהבת ית תבשיליא וית לחמא די עבדת בידא דיעקב ברה: ועל לות אבוהי ואמר אבא ואמר הא אנא מן את ברי: ואמר יעקב לאבוהי אנא עשו בוכרך עבדית כמא דמללתא עמי קום כען אסתחר ואיכול מצידי בדיל די תברכינני נפשך: ואמר יצחק לבריה מא דין אוחיתא לאשכחא ברי ואמר ארי זמין יי אלהך קדמי: ואמר יצחק ליעקב קריב כען ואמושינך ברי האת דין ברי עשו אם לא: וקריב יעקב לות יצחק אבוהי ומשייה ואמר קלא קליה דיעקב וידיא ידי דעשו: ולא אשתמודעיה ארי הואה ידוהי כידי עשו אחוהי שערנין וברכיה: ואמר את דין ברי עשו ואמר אנא: ואמר קריב קדמי ואיכול מצידא דברי בדיל די תברכינך נפשי וקריב ליה ואכל ואעיל ליה חמרא ושתי: ואמר ליה יצחק אבוהי קריב כען ושק לי ברי: וקריב ונשיק ליה וארח ית ריחא דלבושוהי וברכיה ואמר חזי ריחא דברי כריחא דחקלא די ברכיה יי: ויתן לך יי מטלא דשמיא ומטובא דארעא וסגיות עיבור וחמר: יפלחונך עממין וישתעבדון לך מלכוון הוי רב לאחוך

לאחיך וישתחוו לך בני אמך ארריך
ארור ומברכיך ברוך׃ ויהי ל
כאשר כלה יצחק לברך את־יעקב
ויהי אך יצא יצא יעקב מאת פני
יצחק אביו ועשו אחיו בא מצידו׃
ויעש גם־הוא מטעמים ויבא לאביו
ויאמר לאביו יקם אבי ויאכל מציד
בנו בעבור תברכני נפשך׃ ויאמר
לו יצחק אביו מי־אתה ויאמר אני
בנך בכרך עשו׃ ויחרד יצחק חרדה
גדלה עד־מאד ויאמר מי־אפוא
הוא הצד־ציד ויבא לי ואכל מכל
בטרם תבוא ואברכהו גם־ברוך
יהיה׃ כשמע עשו את־דברי אביו
ויצעק צעקה גדלה ומרה עד־מאד
ויאמר לאביו ברכני גם־אני אבי׃
ויאמר בא אחיך במרמה ויקח לה
ברכתך׃ ויאמר הכי קרא שמו
יעקב ויעקבני זה פעמים את־
בכרתי לקח והנה עתה לקח ברכתי
ויאמר הלא־אצלת לי ברכה׃ ויען
יצחק ויאמר לעשו הן גביר שמתיו
לך ואת־כל־אחיו נתתי לו לעבדים
ודגן ותירש סמכתיו ולכה אפוא מה
אעשה בני׃ ויאמר עשו אל־
אביו הברכה אחת הוא־לך אבי
ברכני גם־אני אבי וישא עשו קלו
ויבך׃ ויען יצחק אביו ויאמר אליו
הנה משמני הארץ יהיה מושבך
ומטל השמים מעל׃ ועל־חרבך מ
תחיה ואת־אחיך תעבד והיה כאשר
תריד ופרקת עלו מעל צוארך׃
וישטם

לאחוך ויסגדון לך בני אמך ליטך
יהון ליטין ובריכך יהון בריכין׃ והוה
כד שיצי יצחק לברכא ית יעקב
והוה ברם מיפק נפק יעקב מן קדם
יצחק אבוהי ועשו אחוהי על
מצידיה׃ ועבד אף הוא תבשילין
ואעיל לאבוהי ואמר לאבוהי יקום
אבא ויכול מצידא דבריה בדיל די
תברכינני נפשך׃ ואמר ליה יצחק
אבוהי מן את ואמר אנא ברך בוכרך
עשו׃ ותוה יצחק תוהא רבא עד
לחדא ואמר מן הוא דיכי דצד צידא
ואעיל לי ואכלית מכולא עד לא
תיעול ובריכתיה אף בריך יהי׃ כד
שמע עשו ית פתגמי אבוהי וצוח
צוחתא רבא ומרירא עד לחדא
ואמר לאבוהי ברכני אף לי אבא׃
ואמר על אחוך בחוכמא וקביל
ברכתך׃ ואמר יאות קרא שמיה
יעקב וחכמני דנן תרתין זימנין ית
בכירותי נסיב והא כען קביל ברכתי
ואמר הלא שבקת לי ברכתא׃ ואתיב
יצחק ואמר לעשו הא רב שויתיה
עלך וית כל אחוהי יהבית ליה
לעבדין ובעיבור ובחמר סעדתיה
ולך כען מה אעביד ברי׃ ואמר עשו
לאבוהי הברכתא חדא היא לך אבא
ברכני אף לי אבא וארים עשו קליה
ובכא׃ ואתיב יצחק אבוהי ואמר ליה
הא מטובא דארעא יהי מותבך
ומטלא דשמיא מלעילא׃ ועל
חרבך תיחי וית אחוך תפלח ויהי כד
יעברון בנוהי על פתגמי אוריתא
ותעדי ניריה מעל צוארך׃ ונטר

יצא ז' ג' מלי' וד' חס' מס' בפרשת נח · מאת פני ה' וסי' ויהי כאשר כלה יצחק · לכו נא הגברים · שאו את אחיכם מאת פני · ויקרב מאת פני הבית מבין המזבח · דמלכים · ויצא השטן מאת פני · תנינא : ויאכל ה' רפין וסי' יקם אבי ויאכל · נטה את ידך בארבה ויעל · קראן לו ויאכל לחם · ויאמר לו גם אני נביא כמוך · יבא דודי לגנו : ויחרד ג' וסי' יצחק · אחימלך · ויחרד האיש וילפת : ואוכל ל' ואכל מכל יוחד ואוכל פתי לבדי ואברכהו ב' פתח וא' קמץ וסי' בטרם תבא ואברכהו ואהבהו · דאו' קמץ : במרמ' ב' באו' וסי' בא אחיך במרמ' · ואת חמו' אביו במרמה · ויאמר ז' פסו' אית בהון ויאמר ויאמר וסי' במס' רבת' : הכי ה' וסי' הכי קרא שמו · הכי אחי אתה · הכי יש עוד אשר נותר לבית שאול · מן השלשה הכי נכבד · הכי אמרתי הבו לי : לקח ב' זקף קמץ וסי' את בכרתי לקח · מענה השיב : ולכה ד' כתיב ה"א בסוף תיבותא וסי' ולכה איפא מה אעשה בני · ולכה אין בשורה מוצאת · שלמה לכה קצין · ולכה לישועתה לנו · וכל לשון הליכה כת' ה"א במ"ג וסי' לך נא אתו אל מקום · ויאמר לנערו לך וקרבה · לך נתראה פנים . דר"ה · קולו כל אוריי' חס' במ"א מלא ונשמע קולו בבאו : מושבך ג' וסי' הנה משמני הארץ · איתן מושבך · כי יפקד מושבך : מעל ג' ומטל השמים · ברכות שמים · יקרא אל השמים :

רשי

בני אמך : ויעקב אמר ליהודה בני אביך לפי שהיו לו בני' מכמה אמהות וכאן שלא נשא אלא אשה אחת אומר בני אמך : אורריך ארור ומברכיך ברוך · ובבלעם הוא אומר מברכיך ברוך ואורריך ארור הצדיקים תחלתם יסורים וסופן שלוה ואורריהם ומצעריהם קודמים למברכיהם לפיכך יצחק הקדים קללת אוררי' לברכת מברכים והרשעים תחלתם שלוה וסופן יסורין לפיכך בלעם הקדים ברכ' לקללה : יצא יצא · זה יוצא וזה בא : ויחרד · כמשמעו לשון תמיה ומדרשו ראה גיהנם פתוחה מתחתיו : מי איפא · לשון לעצמו משמש עם כמה דברי' איפא איה פה מי הוא ואיפה הוא הצד ציד : ואוכל מכל · מכל טעמים שבקשתי לטעום טעמתי בו : גם ברוך יהיה · שלא תאמר אילולי שרימה יעקב לאביו לא נטל את הברכו' לכך הסכי' וברכו מדעתו : במרמה · בחכמה : הכי קרא שמו · לשון תימה הוא כמו הכי אחי אתה שמא לכך נקרא שמו יעקב על שם סופו שהוא עתיד לעקבני תנחומ' למה חרד יצחק אמר מה עון יש בי שברכתי קטן לפני גדו' ושניתי סדר היחס התחיל עשו מצעק ויעקבני זה פעמים אמר לו אביו מה עשה לך אמר לו את בכורתי לקח אמר בכך הייתי מצר וחרד שמא עברתי על שורת הדין עכשיו לבכור ברכתי גם ברו' יהיה : ויעקבני · כתרגומו וכמני ארבני וארב וכמן ויש מתרגמין וחכמני נתחכם לי : אצלת · לשון הפרשה כמו ויאצל : הן גביר · ברכה זו שביעית היא והוא עושה אותה ראשונה אמר לו מה תועלת לך בברכ' אם תקנה נכסי' שלו הם שהרי גביר שמתיו לך ומה שקנה עבד קנה רבו : ולך איפה מה אעשה · איה איפה אבקש מה לעשו' לך : הברכה אחת · ה"א זו משמשת לשון תמיה כמו הבמחני' הבמב' היא הכמות ככל : משמני הארץ וגו' · זו ארץ עוץ של יון : והיה כאשר תריד · לשון צער כמו אריד בשיחי כלו' כשיעברו ישר' על התור' ויהיה לך פתחון פה להצטע' על הברכו' שנטל ופרקת עלו וגו' : יקרבו ימי אבל אבי · כמשמעו שלא אצער את אבא ומדרש אגדה לכמה פני' יש :
ויגד

אבן עזרא

לאחיך · בני הפילגשים : בני אמך · עשו ובניו : אורריך ארור · כל אחד מאורריך וכן וצדיקי ככפיר יבטח ורבים ככה וכן ומברכיך : מי איפה · מי זה והפה הוא שתי מלות · וי"ו ואברכהו קמוץ בעבור היותו פועל עבר ואלו היה בפת' גדול היה לעתיד : במרמה · שלא דבר אמת : הכי · כמו האמת וכן הכי אחי אתה : קרא · הקורא שמו יעקב : ויעקבני · כמו ערמה וכן בעקבה ויתכן היותו מגזר' עקוב הלב והעקוב הפך המישור : אצלת לי · עזבת לי אצלך והוא מגזרת והאצלתי מן הרוח : הן גביר שמתיו לך · בברכתי ג"כ נתתי לו בדבור · יש אומרים כי איפא עם אל"ף בסוף מלה אחת כמו עתה : והיה כאשר תריד · כמו תרדה והם ב' שרשים · וי"א שהוא כמו אריד בשיחי והטע' כאשר תריד לפני ירחמך : ופרקת · מגזרת מפרק הרים ומהם מפרקתו · ויש בברכות אלו כמה שאלות קשות אם הברכה היתה כנבואה איך לא ידע את מי יברך והשיבו גאוני הדור כי השם אמר לו כשבא יעקב ברך את זה ואילו היה כן היה אומר יצחק לעשו השם צוני ועוד למה בירך לעשו בעבור שבכה ואחרים אמרו כי לא היה יצחק נביא וברכתו לא נתקיימה גם אלה טעו כי הנה הכתוב אמר וירא יי' אליו גם את דוד ובנביאי אל תרעו ואחרי' אמרו מה תועלת יש בדברים אחרי שהיתה ונחשבתו על עשו והנה הדבר היה בספק אללו כי כן אמר הקול קול יעקב ובירך מי שיהיה מהם כי בניו היו שניהם ויש אומ' איך אמר השם ורב יעבד צעיר ג"כ אמר יצחק ואת אחיך תעבד · והגאון דחה זו השאלה בקל' הלוך בעבור שתנא וילך אל ארץ מפני יעקב אחיו והנה שכח וישתחו ארצה שבע פעמי' · והנכון בעיני שברכת הנביא כעין תפלה היא והשם שמע תפלתו כי עיקר זאת הברכה על ארעם · ויסכים שלא הקילו משכת האולת יחשבו כי אנחנו בגלות אדום · ולא כן הדבר רק אדום היה תחת יד יהודה וכן כתוב ויפשע אדום מתחת יד יהודה גם יואב הכרית כל זכר באדום ובעבור שהיו תחת יד יהודה שמחו ביום אידנו והיו אומרים לבבליים ערו ערו עד היסוד בה ויותר היה קשה על ישראל החרפ' שהיה אדום מחרף אותם מדעתם וכן טעם שישי ושמחי בת אדום ג"כ אל תשמח לבני יהודה גם בימי הורקנוס הזקן שמש פומרי ירושלם והכניסם בברית מילה גם בימי אגריפס כאשר נלכדה ירושלם באו גדודי אדום לעזור ליהודה וכן דעתי בגוי הבא מזרע כתים והיא מלכות יון בעצמה כאשר פירשתי בספר דניאל עיין שם · וגם כן יקראו היום אנשי מצרים ושבא וארץ עילם ישמעאלים ואין בהם מי שהוא מזרע ישמעאלים כי אם מתי מעט :
וישטום

בעל הטורים

ואברכהו שתים בטרם תבא ואברכהו כי אחד קראתיו ואברכהו גבי אברהם רמז ברכת אברה' בירך את יעקב דכתיב כמו ויתן לך את ברכת אברהם: במרמה ב' במסורה בא אחיך במרמה · ויענו בני את במרמה בשביל שהוא בא לאביו במרמה נעלו בניו במרמה · ברכתך ב' במסורת ויקח ברכתך ועל עמך ברכת' סלה · שמזו הברכה תהיה לבניו ברכה סלה · ברכתי שלשה במסורות לקח ברכתי קח נא את ברכתי ונויתי את ברכתי והקב"ה נזה את ברכתו ולא חסר כלום מכל הדורון כדכתיב ויבא יעקב שלם :
קנאי

מ"ע ספורנו

הוי גביר לאחיך · כי חשב שיהיה טוב ליעקב שתספיק לו נחלת ארץ ישראל ושיהיה בה עם איזה שעבוד כדי שלא ישריד נפשו בעניני הפררות והבלי הנפסדים כמו שקרה לזרעו אחר כך כאמרו מתאב אני את גאון יעקב ושיהיה טוב לו שיהיה משועבד תחת אחיו ממה שיהיה משועבד תחת שאר האומו' כאמרם ז"ל אי בטולך אי בטולא דבר עשו ומפני שידע שא"י היתה ראויה ליעקב בלבד לכן כזאת ברכה שחשב לברך את עשו לא הזכיר ברכת אברהם ולא ארץ ישראל כמו שהזכיר ליעקב כשהכירו וברכו : אורריך ארור · כי רבים מקללים המלכים והשרים כשלא ישיגו חפצם ולכן הזהיר מזה כאמרו אלהים לא תקלל וכו' : מי איפוא הוא · אם כן שאתה עשו מי היה זה שהביא לי ציד כי אמנם מלת איפוא כשתבא עם אלף בסוף התיבה משמש' במקום אם כן . אבל מלת איפה עם ה"א בסוף משמשת במקום איה כמו איפה הם רועים : גם ברוך יהיה · אם כן מי הוא לי ציד במרמה ועם זה יזכה שיהיה ברוך כי אמנם שרגיש בברכתו שחלה הברכה על המבורך כמו שאמרו על רבי חנינא כשהיה מתפלל על החולים : ויקח ברכתך · אותה הברכה שהיתה ראויה לחול עליך שהית' בעניני העולם הזה ובא"ל כי ברכת אברהם אינה ראויה לך : הכי קרא שמו יעקב ויעקבני · האמנם בשביל שקרה הקורא את שמו יעקב קרה זה שיעקבני פעמ' גרים · הלא אצלת לי ברכה . אף על פי שחשבת לברכני בברכה העליונה אין לחשוב שיהיה בדעתך שיהיה לי הכל וישאר אחי זולל וערום מכל ברכה : ואת כל אחיו נתתי לו לעבדים · בני ישמעאל ובני קטור' ומלכי הגוים כאמרו יעבדוך עמים : ולך איפוא מה אעשה · אם כן מה אעשה לך מה היא הברכה שתועיל לך : הנה משמני הארץ יהיה מושבך · בזה אוכל לברכך שיהיה מושבך בארץ שמנה עם איזה שעבוד לאחיך : ומטל השמים מעל ועל חרבך תחיה · שתחיה מטל השמי' בלתי שתצטרך לעבדת האדמה הצריכה למט' תחיה גם כן על חרבך במלחמה וזה פעם שתהיה כלחם לבקשת אחיך או זולתו הנה יתכן מזה : כאשר תריד · שתצעק חמס על שישעבד אחיך בך יותר מן הראוי : ופרקת עלו מעל צוארך . כי אמנם תהיה מלומד מלחמה ומוכן אל המלכות אבל אם בשעבודך תפנה אל עבודת האדמה ושאר המלאכות לא תהיה חפשי לעולם משעבוד אחיך או משעבוד זולתו :
ואל

קומץ מנחה

בדבר הממשלה ואת אחיך תעבור ומה שלא הזכיר בברכת עשו כמו בברכת יעקב ויתן לך האלקי' כי נתן לו משמני ארץ והטל על פי מערכת השמים והמזלות אשר הוא מסור להם לא כאלה חלק יעקב ה' הוא נחלתו: ועל חרבך תחי' לכבוש ארצות אחרות אבל בארץ הזאת תעבוד את אחיך ועבור מפני הברכה וילך אל ארץ מפני יעקב אחיו : אבל אבי לפי שיצחק ברכו והיה כאשר תריד שכאשר יבטל יעקב מתלמוד תורה ופרקת עולו לפיכך רצ' להמתין עד מות אביו שאבל אסור בת"ת : נם שגיב' יצחק ויעקב שהרי עשו אמר יקרבו ימי אבל אבי וגו' : אם יעקב ועשו כלומר אל תתמה אם יעקב הלך להתחתן עם לבן בן בתואל רשע מן רשע הלא אחות רבקה הוא וראויה הבנות להדומות לאחי אביהם כמו שהבנים דומים לאחי האם :

רלב"ג

מי שיהיה אבל ראוי שיהי' מפחד ממנו וישתדל לברוח ממנו מהארץ ההיא או להשלים עמו הלא תראה שרבקה צותה יעקב שיברח מפני חמת עשו אחיו :

התועלת הו' הוא במדות · והו' שראוי לאדם שיהיו רחמי ההורים על הבנים יהיו טובים או רעים הלא תראה שרבקה יראה פן תשכל שניהם אם לא יברח יעקב · מפני שעשו כי יעקב מבואר מענייניו שהיה גבור וזה יתבאר מהאמנן שגלל לבדו מעל פי הבאר שהיו מתקבצי' בה רבים רועים שיוכלו לגללה ובלי ספק כשיראה שיקים עליו עשו להרגו יקדים הוא ויהרגהו או ימותו שניהם :

התועלת הה' הוא במדות · והוא שראוי לאדם שיקח אשה ממשפחתו או ממשפחה נכשרת כדי שיהיה זרעו נכשר ולזה תמצא שצוה יצחק ליעקב שיקח אשה ממשפחתו כדי שיהיה ממנו הזרע הנכשר שירש הארץ שיעד ה' לאברה' וכבר למדנו מזה המקום גם כן כי הברכה היא איכה כי אם לפי הכנת המתברך וזה שאם היה אפשר שיברך הנביא המתברך לפי רצונו למה היה צריך יצחק לברכת עשו כמה יברכהו הנה היה לו אפשר שיברכהו ברכת אברהם כמו שבירך יעקב בזה ואמנם לא ברכהו בזאת הברכה לפי שהברכה ההיא לא יתכן שתבא כי אם לדבקים בה' כמו שהתבאר מדבריו אבל כריתת ברית אברהם בין הבתרים ולפי שלא היה עשו ראוי לזאת ההשגחה לא יכול יצחק לברכו בה · ומזה המקום למדנו גם כן כי לא היה יצחק אוהב עשו יותר מיעקב כי אם קודם שהתפרסם לו שלמותו אמנם אחר זה היה אוהב יעקב יותר מפני שלמותו ומעלתו ולזה דקדק בעניינו וצוהו שלא יקח אשה מבנות כנען וברכהו בזאת הברכה השנית אשר היא נפלאה מאד :

חזקוני

בני אמך · אם היא תנשא עוד אחרי מותי : אורריך ארור · לפי הפשט יצחק היה סבור שהוא עשו ויודע שהוא שנוי ואעפ"כ שהיה חשוב בעיניו מ"מ נברא אלמא הוא והיה מצוי ביערים לפיכך הקדי' קללתו לברכתו ואמר לשונו לשון רבים אבל אברהם ידוע היה שהוא אהוב ולא יקללוהו רבים כתיב לשונו בלשון יחיד ומקללך ארור : ויהי אך יצא יצא יעקב · אך מלמדנו כי לא נשתהא עשו בשדה אפי' רגע אחד אלא כדי שיעור שנתברך יעקב ויצא והלך לו : יקום אבי · שהיה מנומנם אחר אכילתו : ויחרד יצחק · פרש"י ראה גיהנם פתוח' מתחתיו לפי שרצה לקלל את יעקב וי"מ אמר יצחק אם אני טעיתי בין עשו ליעקב בזה אין אני חרד ואין לי תימה בדבר שהרי כהו עיני ולא הכרתי אותו אבל על זאת אני חרד שאין דבר נסתר מעיני הק"בה היאך הסכים להעביר הבכורה מן הגדול ונתנה לצעיר : גם ברוך יהיה · שע"פ הדבר ברכתיו שהרי קנה הבכורה ממך ושורש הדין עמו היה : ד"א גם ברוך יהיה לפי שכבר אמרתי לו אורריך ארור ואם אקללהו אקלל את עצמי ולכך איני מספק לקללו וא"ת לא אקללהו ולא אברכהו כבר אמרתי לו ומברכיך ברוך לכך אני מברכו שאני מברך את עצמי : ד"א גם ברוך יהיה מפי הק"בה שעתיד הוא להיות ברוך · ויקח ברכתך · ברכה שהיתה ראויה לך שאתה בכור : את בכורתי לקח פיו הכשילו לגלות כי דינו של יעקב בבכורה : ואת כל אחיו קרוביו בני ישמעאל וקטורה · ולכה ככ"ף ה"א : איפה מה אעשה בני שלא נתן הק"בה לאברהם רק א"י ואני נתתיה לו כולה : הנה משמני הארץ מקנת א"י שהיא שמני הארץ : יהיה מושבך · זה הר שעיר הסמוך לא"י כחלקו של יהודה והוא ארץ שמינה ונסקת טל השמים כא"י ומכין שהסכי' הב"ה על ידו של ולתן לעשו את הר שעיר: יהיה מושבך · בין תוכה בין לא תוכה דאי בנבואה תליא מלתא לא אתיא לעולם אבל כישראל כמי' מדת הדין ללמדך אם יזכו : ועל חרבך תחיה כשכר שלקחת עליך וקפתך במכותי : ואת אחיך תעבד · אמר עשו מאחר ששמתו גביר לי הוא יכהו כי מכהו בזיון אמר אביו ועל חרבך תחי' תשמישך יהיה בחרב ואין זה מכהו בזיון את עשו אעפ"כ בתשמיש הרבה יעריקני יותר מדאי ואמר ליה ואת אחיך תעבד בתשמיש זה וירדם עליך : כאשר תריד · כמו אריד בשיחי כשיכביד עולו עליך יותר מדאי : ופרקת עולו · תניח לו ארצך ולא תעבדנו כמו שטוטים הפרסים כשהמלך מטריחם יותר מדאי הם מניחים לו הקרקע שמתרוקים ממנו ושוב לא יעבדוהו : ל"א כאשר תריד ל' וירד מיעקב כאשר תתפול ופרקת עולו וכן עשו כי בימיו פשע אדום וימליכו עליהם מלך :
וישטום

ויגד לרבקה · ברוח הקדש הוגד לה מה שעשו מהרהר בלבו : מתנחם · נחם על האחוה לחשוב מחשבה אחרת להתנכר לך ולהרגך · ומדרש אגדה כבר אתה מת בעיניו ושתה עליך כוס תנחומים ופשוטו לשון תנחומים מתנחם הוא על הברכות בהריגתך : אחדים מועטים : למה אשכל · אהיה שכולה משניכם הקובר את בניו קרוי שכול וכן ביעקב אמר כאשר שכלתי שכלתי : גם שניכם · אם יקום עליך ואתה תהרגנו יעמדו בניו ויהרגוך ורוח הקד' נזרקה בה ונתנבאת שביום אחד ימותו כמו שמפור' בהמקנא לאשתו : קצתי בחיי · מאסתי בחיי : פדנה · כמו לפדן : ביתה בתואל · לבית בתואל כל תיבה שצריכה למ"ד בתחלתה הטיל לה ה"א בסופה : ואל שדי · מי שדי בברכותיו למתברכין מפיו יברך אותך : את ברכת אברהם · שאמר לו ואעשך לגוי גדול : והתברכו בזרעך · יהיו אותן ברכות האמורות בשבילך : ממך יצאו אותו הגוי ואותו הזרע המבורך : אם יעקב ועשו · איני יודע מה מלמדנו · וישמע יעקב · מחובר לענין של מעלה וירא עשו כי ברך יצחק וגומר וכי שלח אותו פדנה ארם וכי שמע יעקב אל אביו והלך פדנה ארם וכי רעות בנות כנען והלך גם הוא אל ישמעאל: אחות נביות · ממשמע שנאמר בת ישמעאל איני יודע שהיא אחות נביות אלא למדנו שמת ישמעאל משיעד' לעשות קודם נישואין והשיאה נביות אחיה ולמדנו שהיה יעקב באותו הפרק בן ס"ג שנים שהרי ישמעא' בן ע"ד שני' היה כשנולד יעקב וי"ד שנה היה גדול ישמעא' מיצחק ויצחק בן ששים שנה בלדת אותם הרי שבעים וד' ושנותיו היו קל"ז שנאמר ואלה שני חיי ישמעאל וגו' נמצא יעק' בשמת ישמעאל בן ס"ג היה ולמדנו מכאן שנטמן בבית עבר י"ד שנה ואחר כך הלך לחרן שהרי לא שהה בבית לבן לפני לידתו של יוסף אלא י"ד שנה שנ' עבדתיך י"ד שנה בשתי בנותיך ושש שנים בצאנך ושכר הצאן משנולד יוסף היה שנאמר ויהי כאשר ילדה רחל את יוסף וגומר וכתוב ויוסף בן ל' שנה היה כשמלך ומשם עד שירד יעקב למצרים ט' שנים ז' של שובע וב' של רעב ויעק' אמר לפרעה ימי שני מגורי שלשים ומאת שנה צא וחשוב י"ד שלפני לידת יוסף ול' של יוסף וט' משמלך עד שבא יעקב הרי נ"ג וכשפירש מאביו היה בן ס"ג הרי קי"ו והוא אומ' שלשי' ומאת שנה הרי חסרים י"ד שנים הא למדת שאחר שקבל הברכו' נטמן בבי' עבר י"ד שנה : על נשיו · הוסיף רשעה על רשעתו שלא גרש את הראשונו' : חסלת אלה תולדו' :

מא וישטם עשו את־יעקב על־הברכה
אשר ברכו אביו ויאמר עשו בלבו
יקרבו ימי אבל אבי ואהרגה את־
מב יעקב אחי: ויגד לרבקה את־דברי
עשו בנה הגדל ותשלח ותקרא
ליעקב בנה הקטן ותאמר אליו הנה
עשו אחיך מתנחם לך להרגך:
מג ועתה בני שמע בקלי וקום ברח־לך
מד אל־לבן אחי חרנה: וישבת עמו
ימים אחדים עד אשר־תשוב חמת
מה אחיך: עד־שוב אף־אחיך ממך
ושכח את אשר־עשית לו ושלחתי
ולקחתיך משם למה אשכל גם־
מו שניכם יום אחד: ותאמר רבקה אל־
יצחק קצתי בחיי מפני בנות חת אם־
לקח יעקב אשה מבנות־חת כאלה
כח א מבנות הארץ למה לי חיים: ויקרא
יצחק אל־יעקב ויברך אתו ויצוהו
ויאמר לו לא־תקח אשה מבנות
ב כנען: קום לך פדנה ארם ביתה
בתואל אבי אמך וקח־לך משם
ג אשה מבנות לבן אחי אמך: ואל
שדי יברך אתך ויפרך וירבך והיית
ד לקהל עמים: ויתן־לך את־ברכת
אברהם לך ולזרעך אתך לרשתך
את־ארץ מגריך אשר־נתן אלהים
ה לאברהם: וישלח יצחק את־יעקב
וילך פדנה ארם אל־לבן בן־בתואל
הארמי אחי רבקה אם יעקב ועשו:
ו וירא עשו כי־ברך יצחק את־יעקב
ושלח אתו פדנה ארם לקחת־לו
משם אשה בברכו אתו ויצו עליו
לאמר לא־תקח אשה מבנות כנען:
ז וישמע יעקב אל־אביו ואל־אמו
ח וילך פדנה ארם: וירא עשו כי רעות
ט בנות כנען בעיני יצחק אביו: וילך
עשו אל־ישמעאל ויקח את־מחלת
בת־ישמעאל בן־אברהם אחות נביות
על־נשיו לו לאשה:

ק"ו עלו סימן

ונטר עשו דבבו ליעקב על ברכתא
די ברכיה אבוהי ואמר עשו בלביה
יקרבון יומי אבלא דאבא ואקטול ית
יעקב אחי: ואתחוא לרבקה ית
פתגמי עשו ברה רבא ושלחת וקרת
ליעקב ברה זעירא ואמרת ליה הא
עשו אחוך כמין לך למקטלך: וכען
ברי קביל מני וקום איזיל לך לות
לבן אחי לחרן: ותתיב עמיה יומין
זעירין עד דיתוב רוגזא דאחוך: עד
דיתוב רוגזא דאחוך מינך ויתנשי ית
די עבדת ליה ואשלח ואדברינך
מתמן למא אתכל אף תרויכון יומא
חד: ואמרת רבקה ליצחק עקית בחיי
מן קדם בנת חתאה אם נסיב יעקב
אתתא מבנת חתאה כאלין מבנת
ארעא למא לי חיין: וקרא יצחק
ליעקב ובריך יתיה ופקדיה ואמר
ליה לא תסב אתתא מבנת כנען:
קום איזיל לפדן ארם לבית בתואל
אבוהא דאמך וסב לך מתמן אתתא
מבנת לבן אחוהא דאמך: ואל שדי
יברך יתך ויפשינך ויסגינך ותהי
לכנשת שבטין: ויתן לך ית ברכתא
דאברהם לך ולבנך עמך למירתך
ית ארע תותבותך די יהב יי
לאברהם: ושלח יצחק ית יעקב ואזל
לפדן ארם לות לבן בר בתואל
ארמאה אחוהא דרבקה אמיה
דיעקב ועשו: וחזא עשו ארי בריך
יצחק ית יעקב ושלח יתיה לפדן
ארם למסב ליה מתמן אתתא
כדבריך יתיה ופקיד עלוהי למימר
לא תיסב אתתא מבנת כנען: וקביל
יעקב מן אבוהי ומן אמיה ואזל לפדן
ארם: וחזא עשו ארי בישן בנת כנען
בעיני יצחק אבוהי: ואזל עשו לות
ישמעאל ונסב ית מחלת בת ישמעאל
בר אברהם אחתיה דנביות על
נשוהי ליה לאתו:

ס ס ס   ס ס ס

אבן עזרא

וישטום · כטר איבה וכן וישטמוהו : ויאמר עשו בלבו · יתכן שגלה סודו לאחד מאוהביו וי"א על דרך נבואה היה והראשון קרוב : מתנחם · מגזרת נחמה והטע' זאת היא נחמתו שיוכל להרגך והגאון אמר מגזרת ווע"ד בלשון ערבי: ימים אחדי' · כמו ימים תהיה גאלתו שנים מועטות והאחדים פחותים מעשר : למה אשכל · פחדה שמא יהרוג זה את זה או יהרגוהו אם יהרוג אותך ויש דרש שביו' אחד מתו שניה' : קצתי בחיי · כמו הפוך וכן נעלה ביהודה ונקיצנה וכן אמר הכתוב אשר אתה קץ · וכאשר שמ' עשו שבירך יצחק עוד את אחיו וצוה שלא יקח אשה מבנות כנען הלך אל דודו ולקח בתו ושמה בשמת גם מחלת כמו יתרו שהו' על דעתי' חובב: אחות נביות · נכבד היה מכל אחיו או שהיו לישמעאל נשים רבות וזאת היתה אחות נביות :

חזקוני

וישטום עשו את יעקב על הברכה · י"א דעל הברכה לא קאי אברכה דיעקב אלא קאי הוא אברכה לעשו שברכו אביו על חרבך תחי' וגם הי' בטוח וה"ק וישטו' עשו את יעקב על בטחון הברכה דעל חרבך תחיה וגומר : יקרבו ימי אבל אבי · ולא יוליד עוד בנן שינקום יצחק אחיו ואהרגם: פוי"ו כשנ"א והאל"ף נפת"ח : ויגד לרבקה את דברי עשו · היה אומר בגלוי שבלבו היה יקרבו ימי אבל אבי וגומ' והלך השומע והגיד לה: ימים אחדים · שנה אחת: למה אשכל גם שניכ' יום אחד אביך ואתה שהרי עשו אמר יקרבו ימי אבל וגומר כמו' שיצחק מת ועשו יהרג את יעקב ואז אהיה שכולה משניה' ביום אחד מבעלי ומבני והעק' כדפרש"י ונס אתא לרבו' את רבקה לומר כשתהי' היא שכולה משניהם הרי היא משונה כמתה: יום אחד אע"פ שמיתתן לא היתה ביו' אחד קבורתו יהא ביום אח' הואיל כך שני' נאמ' שניהם · אם לוקח יעקב אשה מבנות חת כוונתה להרחיק יעקב מעשו אמרה לו רבקה ליצחק אם לא תזהירנו על זאת תמיד ישאף לישב פה ויקח אשה בת גדולים ותקיים להתחזק ולעמוד כנגד עשו: ואל שדי: שיש די באלהותו לכל הבריות יברך אותך אמר רבי אלעזר אין קיום השטר אלא בחותמיו לפיכך ברכו אחר ברכת ויתן לך פעם אחרת מדעת היא ברכת ואל שדי יברך אותך היא קיום השטר שלא יאמרו במרמה לקח יעקב את הברכות: לרשתך את ארץ מגוריך מאחר שלא יקח אשה מארץ כנען שהם עבדי' כמו שנוה לי אברהם אבי: אם יעקב ועשו הוצרך לכתו' שלא תתמה איך יצא רשע כעשו משני צדיקים כמו יצחק ורבקה לכך כאמר אל לבן בן בתואל הארמי אחי רבקה אם יעקב ועשו להגיד לך כדאמרי' בעלמ' רוב הבני' דומים לאחי האם עשו דומה ללבן אחי אמו ד"א אם יעקב ועשו שלטובת שניהם נתכוונה כדכתי' למה אשכל גם שניכ' יום אחד : וילך עשו אל ישמעאל שכן רבותי' בקובל אמרי אינשי דיקל' ביש' גבי קינ' דשרכי פירש"י אילנות בטלים ואין עושין פרי כמו נברא שרכא בטל כלומר דרך דקל רע ליגדל בגד אילני סר' דבר זה כתו' בתורה וילך עשו אל ישמעאל שנוי בנביאים ויתלקטו אל יפתח אנשים רקים ומשולש בכתובים כל עוף למינו ישכון ובן אדם לדומה לו אפילו לספר בן סירא קרי התלמוד כתובים : ויקח את מחלת בת ישמעאל · אמר עשו בברכות האחרונות הללו נתן יצחק ליעקב את ארץ כנען כשנתנה לאברה' וצוה לו לקחת אשה ממשפחתו ושלא מבנות כנען לקחה ומה שנשאתי מבנו' כנען הפסיד ממני ארץ כנען הלך ולק' לו את ישמעאל אמר שמא מעתה אזכה לנחלת אברהם: אחות נביות · הגדול באחיו:

חסלת ואלה תולדות

בעל הטורים

קנתי בחיי קו"ף קטנה שראתה שעתיד ליהרס הבית שגובהו ק' אמה · וקו"ף של ודרור קן לה גדולה שבקש דוד על ההיכל בגובהו ק' אמה שלא יחרב :

ויצא יעקב

יש אומרים שפרשה זו סתומה והטעם לפי שיצא בסתר וברח בהחבא · לעיל מיניה כתיב לו לאשה וסמיך ליה ויצא יעקב שיצא ליקח אשה · ויצא יעקב מבאר שבע בגימטריא שנה זיוה פנה הדרה · יעקב מבאר שבע סופי תיבות עבר · שנטמן בבית עבר ויצא יעקב מבאר שבע סופי תיבות ארבע · מבא' שבע וסי"ן של שבע עשר בי"ד שני' נטמן בבית עבר · מבאר שבע ר"ת שם שנט' נטמן בבית שם · וילך בגימטריא בו ביום · ויפגע במקום ג"פ כתיב מקום בפסוק רמז לג' רגלי' שיעלו בניו למקום הזה · כי בא השמש ראשי תיבות כשב שכבה מאור השמש שלא בעונתו · סלם בגימטריא זהו בכבודו · סלם בגימט' זה כסא הכבוד · סלם בגימטריא קול שקול תפלת הצדיקים הוא סלם למלאכים לעלות בו וכן עלה המלאך בלהב הקרבן והתפלה היא העבודה לכך כל מי שמתכוין בתפלתו הבולם סלם בסליחותיו ויכולים לעלו' בו סלם בגימטריא ממון ובגימטרי' עוני כי זה ישפיל וזה ירים · סלם אותיו' כמל שהראוהו האיך בניו

אמרי נועם

וישבת עמו וגו' תי' למה נענש יעקב בשביל שנתעכב בבית לבן שהרי אומר ושלחתי ולקחתיך משם והשיב הר' יהודה מפ"ריש שלסוף י"ד שנה ששמש יעקב בבית עבר נתייאש עשו לבקשו ואח"כ בא יעקב לחרן וידעה רבקה שנתקררה דעתו של עשו שלחה אחריו דבורה מניקתה כדפי' רש"י לקמן בפרשת וישלח גבי ותמת דבורה וגו' נמצא כשבאת דבורה ליעקב עדין לא נשתהה יעקב בבית לבן כי אם שנה והוא לא רצה לבוא ולכך נענש כששהה כ"ב שנה אחר צווי אמו וא"ת למ' אמרה רבקה ליעקב שיברח אצל לבן והלא לא היה בדעתו של עשו להרגו בחיי אביו כדכתי' יקרבו ימי אבל אבי וכו' ותירץ הרר אליקים שאם ימתין לברוח עד מיתת אביו ירדוף עשו לברחו ובזה לפחות כשיצא בבית לבן יהי' בסוף מן הדרך או שהיתה מפחדת רבקה שיביא עשו ויהרוג ליעקב אפי' בחיי אביו ומה שאמר עשו יקרבו היה במרמה:

מ"ע ספורנו

ואל שדי יברך אותך · בממון : ויפרך · בבנים : וירבך · במעלה : ויתן לך את ברכת אברהם · כאמרו והיה ברכה וזה בלמדו דעת את העם ובזה תהיה ברכת האל ית' : לך ולזרעך אתך לרשתך כי כשיהיה גם הזרע מורה צדק יהיה ראוי לירש ויהיה בזה [illegible]

אמירה בלבו י"א וסי' בפרשת לך לך: קריבת מיתה ד' וסי' יקרבו ימי אבל אבי ואהרג' · ויקרבו ימי ישרא' למו' · הן קרבו ימיך למות · ויקרבו ימי דוד למות : קטן הקטן ה' קמצי' וסי' ותשלח ותקרא ליעקב בנה הקטן · עוד נשאר הקטן · ולמפיבשת בן קטן · אחד למאה קטן · למגדל ועד קטן · וכל אתנח וס"פ דכוותי' : להרגך ג' וסי' מתנחם לך להרגך · ולילה באים להרגך ב' בו : יום אחד ב' ס"פ ויהי ערב ויהי בקר למה אשכל : יום אחד י' וסי' ויהי ערב ויהי בקר · למה אשכל גם שניכם ודפקום יום אחד · לא יום אחד תאכלון · ויי' גלה את אזן שמואל · עתה אספה יום אחד · ראש וזנב כפה ואגמון · ויחל יונה לבא בעיר · והיה יום אחד הוא יודע · ויכלו בכל אנשים · דעזרא · וחד עד יום האחד ועשרים : לקח ח' וחס' וסי' ביחזקאל סי' כ"ד : קום ט' ר"פ וסי' כו' במסרת רבתה : פדנה ארם ד' וסי' קום לך פדנה · ושלח אתו · וישלח יצחק את יעקב · וישמע יעקב : ויתן חד מן י"ג ר"פ וסי' כו' במסרת רבתה : לקחת ד' וסי' את בת אחי אדני · לקחת לו משם אשה · ותלך לקחת · ויפצר בו לקחת : ויצו עליו ב' דס' וסי' ויצו עליו לאמר לא תקח אשה · ויצו עליו פרעה · מחלת ד' וסי' וילך עשו אל ישמעאל · ויקח לו רחבע' אשה את מחלת · למנצח על מחלת · למנצח על מחלת לענות משכיל : מחלרת י"א בטעם לגרמיה משרת לגרשה אבל לא תמנע האזלא מבוא ביניהם וסי' את הכבוד · בן פנחס בן עלי · ויען יונדב בן שמעה אחי דוד · בכל איביו במואב ובבני עמון ובאדום את תרתן את כל היהודים אשר במואב · באים מדרך שער העליון · מעי מעי אוחילה ויקח עבד מלך האנשים הן ישא איש בשר קדש ויעש בירושלם חשבונות דר"ה :

ותקיינה מורות רוח · הלך אל ישמעאל ובזה הודיע שהיה יצחק יכול לסבול בעשו כשנשא הכנעניות אם היה נותן לו כמו שספירתהו עתה רבקה על יעקב:

י
ויצא יַעֲקֹב מִבְּאֵר שָׁבַע וַיֵּלֶךְ חָרָנָה: וַיִּפְגַּע בַּמָּקוֹם
וַיָּלֶן שָׁם כִּי־בָא הַשֶּׁמֶשׁ
וַיִּקַּח מֵאַבְנֵי הַמָּקוֹם וַיָּשֶׂם מְרַאֲשֹׁתָיו
וַיִּשְׁכַּב בַּמָּקוֹם הַהוּא:
וַיַּחֲלֹם וְהִנֵּה סֻלָּם
מֻצָּב אַרְצָה וְרֹאשׁוֹ מַגִּיעַ הַשָּׁמָיְמָה
וְהִנֵּה מַלְאֲכֵי אֱלֹהִים עֹלִים וְיֹרְדִים
בּוֹ: וְהִנֵּה יְהֹוָה נִצָּב עָלָיו וַיֹּאמַר אֲנִי
יְהֹוָה אֱלֹהֵי אַבְרָהָם אָבִיךָ וֵאלֹהֵי
יִצְחָק הָאָרֶץ אֲשֶׁר אַתָּה שֹׁכֵב עָלֶיהָ
לְךָ אֶתְּנֶנָּה וּלְזַרְעֶךָ: וְהָיָה זַרְעֲךָ
כַּעֲפַר הָאָרֶץ וּפָרַצְתָּ יָמָּה וָקֵדְמָה
וְצָפֹנָה וָנֶגְבָּה וְנִבְרְכוּ בְךָ כָּל־מִשְׁפְּחֹת
טו הָאֲדָמָה וּבְזַרְעֶךָ: וְהִנֵּה אָנֹכִי
עִמָּךְ וּשְׁמַרְתִּיךָ בְּכֹל אֲשֶׁר־תֵּלֵךְ
וַהֲשִׁבֹתִיךָ אֶל־הָאֲדָמָה הַזֹּאת כִּי לֹא
אֶעֱזָבְךָ עַד אֲשֶׁר אִם־עָשִׂיתִי אֵת
אֲשֶׁר־דִּבַּרְתִּי לָךְ: וַיִּיקַץ יַעֲקֹב
מִשְּׁנָתוֹ וַיֹּאמֶר אָכֵן יֵשׁ יְהֹוָה בַּמָּקוֹם
הַזֶּה וְאָנֹכִי לֹא יָדָעְתִּי: וַיִּירָא וַיֹּאמַר
מַה־נּוֹרָא הַמָּקוֹם הַזֶּה אֵין זֶה כִּי אִם־
בֵּית אֱלֹהִים וְזֶה שַׁעַר הַשָּׁמָיִם:
וַיַּשְׁכֵּם יַעֲקֹב בַּבֹּקֶר וַיִּקַּח אֶת־הָאֶבֶן
אֲשֶׁר־שָׂם מְרַאֲשֹׁתָיו וַיָּשֶׂם אֹתָהּ
מַצֵּבָה וַיִּצֹק שֶׁמֶן עַל־רֹאשָׁהּ: וַיִּקְרָא
אֶת־שֵׁם־הַמָּקוֹם הַהוּא בֵּית־אֵל
וְאוּלָם לוּז שֵׁם־הָעִיר לָרִאשֹׁנָה:
כ וַיִּדַּר יַעֲקֹב נֶדֶר לֵאמֹר
אם

ונפק יַעֲקֹב מִבְּאֵרָא דִשְׁבַע וַאֲזַל לְחָרָן: וַעֲרַע בְּאַתְרָא וּבָת תַּמָּן אֲרֵי־
עַל שִׁמְשָׁא וּנְסֵיב מֵאַבְנֵי אַתְרָא וְשַׁוִּי
אִיסָדוֹהִי וּשְׁכִיב בְּאַתְרָא הַהוּא:
וַחֲלַם וְהָא סוּלְמָא נְעִיץ בְּאַרְעָא
וְרֵישֵׁיהּ מָטֵי עַד צֵית שְׁמַיָּא וְהָא
מַלְאֲכַיָּא דַיְיָ סָלְקִין וְנָחֲתִין בֵּיהּ: וְהָא
יְקָרָא דַיְיָ מְעַתַּד עִלָּוֹהִי וַאֲמַר אֲנָא
יְיָ אֱלָהֵיהּ דְּאַבְרָהָם אֲבוּךְ וֵאלָהֵיהּ
דְּיִצְחָק אַרְעָא דִּי אַתְּ שְׁכִיב עֲלַהּ לָךְ
אֶתְּנִנַּהּ וְלִבְנָךְ: וִיהוֹן בְּנָךְ סַגִּיאִין
כְּעַפְרָא דְאַרְעָא וְתִתְקַף לְמַעַרְבָא
וּלְמַדִּינְחָא וְלִצְפּוּנָא וּלְדָרוֹמָא
וְיִתְבָּרְכוּן בְּדִילָךְ כָּל זַרְעֲיַת אַרְעָא
וּבְדִיל בְּנָךְ: וְהָא מֵימְרִי בְּסַעְדָּךְ
וְאֶטְרִינָךְ בְּכֹל אֲתַר דִּי תְהָךְ וְאָתֵיבִינָךְ
לְאַרְעָא הָדָא אֲרֵי לָא אֶשְׁבְּקִינָךְ עַד
דִּי אַעְבֵּיד יָת דְּמַלֵּלִית לָךְ: וְאִתְּעַר
יַעֲקֹב מִשְּׁנְתֵיהּ וַאֲמַר בְּקוּשְׁטָא יְקָרָא
דַיְיָ שָׁרֵי בְּאַתְרָא הָדֵין וַאֲנָא לָא הֲוֵיתִי
יָדַע: וּדְחִיל וַאֲמַר מַה דְּחִילוּ אַתְרָא
הָדֵין לֵית דֵּין אֲתַר הֶדְיוֹט אֱלָהֵין
אֲתַר דְּרַעֲוָא בֵיהּ מִן קֳדָם יְיָ וְדֵין
תְּרַע קֳבֵיל שְׁמַיָּא: וְאַקְדֵּים יַעֲקֹב
בְּצַפְרָא וּנְסֵיב יָת אַבְנָא דִּי שַׁוִּי
אִיסָדוֹהִי וְשַׁוִּי יָתַהּ קָמָא וְאָרִיק
מִשְׁחָא עַל רֵישַׁהּ: וּקְרָא יָת שְׁמָא
דְּאַתְרָא הַהוּא בֵּית אֵל וּבְרַם לוּז
שְׁמָא דְקַרְתָּא מִלְּקַדְמִין: וְקַיֵּים
יַעֲקֹב קְיָם לְמֵימַר
אם

מראשותיו ח' ה' מלאים וג' חס' וסי' ויפגע במקום · וישכם יעקב בבקר · ותקח מיכל את התרפים · ויבאו המלאכים · חלילה לי מיי' מל'· וחניתו מעוכה חס' · ועתה ראה · חס' · ויבט והנה מראשותיו חס' : מצב ג' וסי' ויחלם והנה סלם · עם אלון מצב אשר בשכם · וצרתי עליך מצב : וראשו ד' וסי' ומגדל וראשו בשמים · וראשו מגיע השמימה · וראשו יהיה פרוע · וראשו לעב יגיע : מלאכי אלהי' ב' בענין וסי' ויפגעו בו מלאכי אלהי' · והנה מלאכי אלהי' עולים ויורדים : והנה יי' ד' וסי' והנה יי' נצב ויאמר צא ועמדת בהר · ויען השליש · תניי' דספר' · כה הראני יי' צפנ' : וצפנה ח' בתורה דחסרים וסי' ... דגל מחנה ... והנה אנכי בא דגדעון · והנה אנכי ממציא את האדם · ... בכל אשר תלך ג' וסי' ושמרתיך · הלא צויתיך חזק ואמץ ... והנה אנכי עמך · והשיבותיך בדרך אשר באת דמלכים ... אל האדמה חד מן ו' וסי' במסרה רבתה : ראשה ... אפר · ב' בפסוק · ותשם בפוך עיניה : וגלה על ראשה · ... ש' וחילופיהון ג' זוגין קדמא' ש' ותני' ז' מסור במסרה רבתה : ... וידר יעקב · וידר ישראל · וידר יפתח :

רשי

ויצא יעקב · ע"י שבשביל שרעות בנות כנען בעיני יצחק אביו הלך עשו אל ישמעאל הפסיק הענין בפרשתו של יעקב וכתב וירא עשו כי ברך וגומר ומשגמר חזר לענין הראשון · ויצא · לא היה צריך לכתוב אלא וילך יעקב חרנה ולמה הזכיר יציאתו אלא מגיד שיציאת צדיק מן המקום עושה רושם שבזמן שהצדיק בעיר הוא הודה הוא זיוה הוא הדרה יצא משם פנה הוד' פנה זיוה פנה הדרה וכן ותצא מן המקו' האמור בנעמי ורות : וילך חרנ' · יצא ללכת לחרן : ויפגע במקו' · לא הזכיר הכתוב באי זה מקום אלא במקו' הנזכר במקום אחר הוא הר המוריה שנ' בו וירא את המקום מרחוק: ויפגע · כמו ופגע ביריחו ופגע בדבשת ורבותינו פירשו לשון תפלה כמו ואל תפגע בי ולמדנו שתקן תפלת ערבית ושנה הכתו' ולא כתב ויתפלל ללמד' שקפצ' לו הארץ כמו שמפורש בפרק גיד הנשה: כי בא השמש · היה לו לכתו' ויבא השמש וילן שם · כי בא השמש משמע ששקעה לו חמה פתאום שלא בעונתה כדי שילין שם: וישם מראשותיו · עשאן כמין מרזב סביב לראשו מפני חיו' רעות התחילו מריבות זו עם ז זאת אומרת עלי יניח צדיק את ראשו וזאת אומר' עלי יניח מיד עשאן הק"בה אבן אח' וזהו שנ' ויקח את האבן אשר שם מראשותיו: וישכב במקו' ההוא · לשון מיעוט באותו מקום שכב אבל י"ד שנים ששמש בבית עבר לא שכב בלילה שהיה עוסק בתורה : עולים ויורדים · עולים תחלה ואח"כ יורדים מלאכים שליווהו בארץ אין יוצאי' חוצה לאר' ועלו לרקיע וירדו מלאכי חוצ' לארץ ללוותו : נצב עליו · לשמרו: ואלהי יצחק · אף על פי שלא מצינו במקר' שיחד הק"בה שמו על הצדיקים בחיי' לכתוב' אלהי פלוני משום שנאמר הן בקדושיו לא יאמין כאן ייחד שמו על יצח' לפי שכהו עיניו וכלוא בבית והרי הוא כמת ויצר הרע פסק ממנו תנחומ': שוכב עליה · קיפל הק"בה כל ארץ יש' תחתיו כדי שתהא נוחה ליכבש לבניו : ופרצת · וחזקת כמו וכן יפרוץ: אנכי עמך · לפי שהיה ירא מעשו ומלבן : עד אשר אם עשיתי · אם משמ' בלשון כי : דברתי לך · לצרכך ועליך מה שהבטחתי לאברהם על זרעו לך הבטחתיו ולא לעשו שלא אמרתי לו כי יצחק יקרא לך זרע אלא כי ביצחק ולא כל יצחק וכן כל לי ולך ולו ולהם הסמוכים אצל דבור משמשי' לשון על וזה יוכיח שהרי עם יעקב לא דבר קודם לכן : ואנכי לא ידעתי · שאם ידעתי לא ישנתי במקום קדוש כזה: כי אם בית אלהים · אמר ר' אליעזר בשם ר' יוסי בן זמרא הסול' הזה עומד בבאר שבע ושפועו מגיע כנגד בית המקדש שבאר שבע עומד בדרומו של יהודה וירושלם בצפונו בגבול שבין יהודה ובנימן ובית אל היה בצפון של נחלת בנימן בגבול שבין בנימן ובין בני יוסף נמצא סולם שרגליו בבאר שבע וראשו בבית אל מגיע אמצע שפועו נגד ירושלם וכלפי שאמרו רבותינו שאמר הק"בה צדיק זה בא לבי' מלוני ויפטר בלא לינה ועוד אמרו יעקב קראו לירוש' בית אל וזו לוז היא ולא ירושלם ומהיכן למדו לומר כן אני אומר שנעקר הר המוריה ובא לכאן וזו היא קפיצת הארץ האמור' בשחיטת חולין שבא בית המקדש לקראתו עד בית אל וזהו ויפגע במקו' וכשעב' יעקב על ב"ה מדוע לא עכבו שם איהו לא יהב ליביה להתפלל על מקום שהתפללו אבותיו ומן השמים יעכבוה' איהו עד חרן אזל כדאמרינן בפרק גיד הנשה וקרא מוכיח וילך חרנה כי מטא לחרן אמר אפשר עברתי על מקו' שהתפללו אבותי ולא התפללתי בו יהב דעתיה למהדר וחזר עד בית אל וקפצה לו הארץ ע"כ: מה נורא · תרגומו מה דחילו אתרא הדין דחילו שם דבר הוא כמו סוכלתנו וכסו למלבש : וזה שער השמים · מקום תפלה לעלות תפלתם השמימה · ומדרשו שבית המקדש שלמעלה מכוון כנגד בית המקדש שלמטה :
אם

אבן עזרא

אמר הגאון כי וילך חרנה ללכת ואיננו רק כמשמעו ושב לבאר מה שפגע בדרך ולא הלך ביום אחד כי בדרך לן · וטעם פתחות בי"ת במקום דברי משה והטעם במקום הידוע היום וכן אמר הושע ושם ידבר עמנו כי הוא התנבא על ירבעם בן יואש והוא היה בבית אל ואמר לשון רבים בעדו ובעד עמוס ובספר עמוס מבואר · ועל דרך הפשט לא יתכן להיות ויפגע כמו ואל הפגע בי כי לא מצאנו במקרא שנקרא השם מקום ועו' תשי' לבך לדר' ממקום אחר כי איננו כלל על השם ומלת אחר לעד : מאבני המקום טעמו אחת מאבני המקום : מראשותיו · לשון רבים כמו מרגלותיו והתימה מרב שמואל שערב חלומו' בני אדם עם חלו' הנבואה · ודרך סלם להיו' שאל או על תשפ' שיני דרש הוא והר"ר שלמה הספרדי אמ כי סלם רמז לנשמה העליונה ומלאכי אלהים מחשבות החכמה ויאמר רבי ישועה כי טעם סולם שעלתה בו תפלתו וירדה ישועתו מן השמי' ואלה המפרשים לא ראו נבואת זכריה ועמוס וירמיה והטעם דרך משל כי כל דבר לא יכחד מן השם ודברי מטה תלויים בעליונים וכאילו סלם ביניהם שיעלו המלאכים בו להודיע הדברים אחר שהתהלכו בארץ גם כן כתוב ומלאכים אחרים יורדים למלאת שליחו' השם כדרך מלך עם משרתיו: ופרצת כמו ורבית וכן ויפרוץ האיש: אכן יש יי' · הטעם בעבור שימצאו מקומות יראו שם נסי' ולא אוכל לפרש למה זה כי סוד מופלא הוא: כי אם בית אלהים שיתפלל אל' בו בשע' צרכו ותשמע תפלתו כי המקום נבחר · ורבי' יתמהו איך הקים יעקב מצבה והנה שכחו כי י"ב מצבות הקים משה והכתוב לא אסר לשום מצבה לשם רק אמ' לא תקים לך מצבה אשר שנא ובגעתי אל מקומו אפרשנו : ויצק שמן על ראשה · להכירה בשובו : וטעם

הזקוני

ויצא יעקב פר"שי ע"י שבשבי' שרעות בנות כנען וכו' פי' ע"י שהפסי' ענין פרשתו של יעקב שכתוב וירא עשו כי ברך יצחק וגו' ולמה הפסיק תשובה לדבר שבשבי' שרעות בנו' כנען בעיני יצחק אביו הלך עשו אל ישמעא' ומשנ' ענינו של עשו חזו' לענינו ראשון דהיינו ענייני של יעקב ולמה פרשה זו כתוב' לפי שהי' כתום בבית עבר: ד"א לפי שהעלים יציאתו מן העיר בשביל עשו אחיו כשמעה הפרשה גם בכל הסדר לא תמצא שום פרשה מא"כ בכל שאר הסדרים ועוד שהענין מחובר למעלה אלא וישלח יצחק אל יעקב וילך פדנ' ארם כמו שפרש"י שלא שהפסיק בכתי' בוירא עשו כי ברך יצחק את יעקב וגו' חוזר ומפ... באר שבע · מקום מיוחד לשבועה ויצא לו משם ... קרוב לחברון היה כדכתיב בעקדה וישב אברהם בבאר שבע וסמוך ליה ותמת שרה בקרית ארבע הי' חברון ועוד כתי' כאן ויצא יעקב מבאר שבע וכתי' בפרשת וישלח ויבא יעקב אל יצחק אביו ממרא קרית הארבע היא חברון : וילך חרנה באותו יום הלך עד חרן ומקרית ארבע כשבע כדאמרי' לאחרו שבני' מקרית ארבע עד קרן י"ו יום וב"כ שמו' הגבן יעקב: חרנה · הוא פדן ארם כדכתיב לעיל אל לבן אחי חרנה וכתי' לאלתר קום לך פדנה ארם ונומר : וילן שם · כשל כרתו שסרי בא השמש וכדאמר רב יהודה לעולם יכנס אדם בכי טוב ויצא בכי טוב אבל אם לא בא השמש היה הולך כפי היכולת כדי להרחיק מעשו : ויקח מאבני המקום · מאבני המזבח שיצחק אביו נעקד עליו פרש"י שבולן כעשו אחת וכמצא באגדה רמז לו בהן שפחה מטתו שלימה ... ויקח אבן אחת מתוך אבני המקו' והייכו דכתי' לאלתר ויקח את האבן אשר שם מראשותיו: וישכב במקום ההוא · ולא על כרים וכסתות אע"פ שהיה קרוב לעיר כדכתיב ואולם לוז שם העיר לראשונה אלא לפי שהיה רעב להשכים בבקר כדכתי' וישכם יעקב בבקר ואם היה מתאכסן בתוך העיר לא היה יוכל לצאת בהשכמה ששערי' סגורי': ד"א לכן שכב חוץ לעיר לפי שמקום מבוא העיר היה נעלם כדכתיב בשופטי' נבי לוז הראינו מבוא העיר ולא היה יוכל אדם לעמוד על פתחה: עולים ויורדים בו · עולים תחלה ואח"כ יורדים ובפאה"ים למשה כאדם העולה מן הבית לעלייה ואח"כ יורד בבית ונשאר בבית ובשביל כך אמר אין זה כי אם בית אלהים כלומר דירתם כאן ולכך עולים תחלה ואלמא אין דירתם כאן אלא לפי שעה היה לו לומר יורדי' ועולים · התרגום ירושלמי מפרש המלאכים שהיו מחוכים ללותו היו עולים למעלה לבשרם לשאר המלאכים באו לראות את יעקב הנכתב למעלה שדמותו חקוק בכסא הכבוד ... עולים

בעל הטורים

והנה סלם בגימטריא וקץ שהראהו קיצי הגליות · סלם בגימטריא סיני · שהראהו מעמד הר סיני · סולם מוצב בגימטריא מרכבו · מוצב ג' הכא ואידך אלון מוצ' אשר בשכם · ונצרתי עליך מוצב שהראהו ביאת הארץ הינו מוצב אשר בשכם שאותו תקו' כבנו תחלה · והגלות ממנה היינו ונצרתי עליך מוצב' סלם אותיות למס שרמז לו הגלו' ורמז לו הקרבנות · והנה סלם מוצב בגימטרי' הככם יארצה רמז לכובי' אדמה · וראשו מגיע השמימה · רמז לריח הקרבנות שעולה השמי' · ד"א והנה סלם בגימטריא זהו מזבח העולה · והנה מלאכי אותיות אלו הכהנים שעולין ויורדים בכבש · מוצב ארצה וראשו מגיע השמימה · רמז לאי שמושלך לארץ לפי שעה יעלה השמימה · מלאכי אלהי' ב' דסמיכי הכ' ואידך ויפגעו בו מלאכי אלהים זהו שאמר במדרש מלאכי' שלווהו בארץ לא ליווהו חוצה לארץ זהו מלאכי אלהים עולים אותה שליווהו בארץ · ויפגעו בו מלאכי אלהים · היינו מלאכי אלהי' שעלו הו פגעו בו עתה ללוותו ב' ארץ · עולי' ויורדים בגימטריא בכל אדי ויון · ואלהי יצחק · תימה למה לא אמר יצחק אביך כמו באברהם י"א לפי שאמר באברה' אני יי' אמר אלהי אברהם אביך וביצחק שלא אמר אני יי' לא אמר אלהי אביך · ופרצת ימה בגימטריא קריעת ים · וזהו ויר' ישר' ישר' שנא והשיבותי' אל האדמה בגימטריא זה מדי' מלכיות · ויקץ יעקב משנתו ויאמ' ס"ת נכור לומר שאין תפלתו של אדם נשמעת אלא בנכור : משנתו · קרו ביה ממשנתו · מתוך שהוא הוגה בתור' ביום גם בלילה לא שכב לכן מלהגות בו בחלומו · וזה שער השמים וישכם לומר שבעלות השחר פותחין שער השמי' והוא זמן טוב לתפלה' וידר ג' במסרת , וידר יעקב וידר ישראל וידר יפתח לומ' שהצדיקים היו נודרים והראשון שנדר היה יעקב וזהו אשר נשבע ליי' נדר לאביר יעקב למה אמר אביר יעקב לפי שהוא פתח בנדרי' תחלה · והנה יי' ד' במסרה והנה יי' נצב עליו והנה יי' נצב על המזבח והנה יי' עומ' ארובות בשמי' ה"נ כתיב וזה שער השמי' וכן והנ' יי' עובר דאיירי במרכב' אף הכא והנא סולם מוצב ארצה במעשה מרכבה : לנבוש

אמרי נועם

ויצא יעקב מה כתיב למעלה מן הענין לו לאשה וסמיך ליה ויצא יעקב מלמד שיצא ליקח אשה ברמז כאן שיקח ד' נשים ויצא יעקב מבאר שבע סופי תיבות ארבעה : מן והנה ה' נצב עליו עד ויקץ יעקב משנתו יש כל אלפא ביתא ונעלם אותיות שטן אף כי שוטף אף בורח מתפל' ישראל וכתי' אף אלקים כי הולך הוא לשטן לו הרי השטן אף איננו עם הנכור לכן ויקץ יעקב משנתו ויאמר ס"ת נכור אכן יש ה' במקום הנכור השכינה עמהם : עד אשר עשיתי וגו' אמר ר"שי מה שדברתי לאברהם לא דברתי כי אם עליך ומ"רת למה לא נאמר דקאי על מה שאמר בתחילה הארץ אשר אתה שוכב עליה וגם מה שאמרתי לו הנ' אנכי עמך ושמרתיך בכל אשר תלך ונופר י"ל מכיון שאמר משמע שנותן ראיה לדבר ומה ראי' אלא שכך אמ' לו כיון שכפלתי לך את דברי זהו כמו שבועה והיכן כפל אלא מה שאמר לאברהם אתה מוצא כי מי בא זאת לי שכפל דברין :

מ"ע ספורנו
פרשת ויצא

ויצא יעקב וילך חרנ' · הלך להגיע לחרן וטרם הגיעו קראוהו אלה שהזכיר : ויפגע במקום קרה לו שהגיע אל מקום שלא כיון אליו וענין המקום הוא מקום ללון לאורחים שהיה מתוקן או בכל עיר ועיר ברחוב העיר על הרוב ועל כמו זה אמרו המלאכי' ללוט כי ברחוב נלין וכן בענין פלגש בגבעה רק ברחוב אל תלן : מאבני המקום · שהיו מוכנות שם לאורחים לאכול ולשבת עליהם · והנה מלאכי אלהים עולים ויורדים · והנה יי' נצב ...

רל'בג
פרשת ויצא יעקב ביאור המלות

ויצא יעקב מבאר שבע וגומר · עד וישא יעקב רגליו · ויפגע במקום · הוא מענין פגיעה וכבר נמצא כמה שאין הכפגע מתכוונת כאמרו ופגע הגבול בתבור · ואמרו במקום ההוא הוא מרמז למקום אשר ... הוא הר המוריה שנכנה בו בית המקדש כי הוא המקום היותר ראוי שידבק בו השפע האלהי ...

ביאור הפרשה

זכר שכבר יצא יעקב מבאר שבע והשתדל ללכת לחרן ונזדמן לו שהגיע למקום הנבחר והוא לא ידע אבל הוכרח ללין שם כי בא השמש ולקח אחת מאבני המקום ההוא וישם מראשותיו להגביה ראשו בעת השינה כמשפט וישכב שם והנה לחוזק הכנת המקום ההוא בנבואה חלם בנבואה והנה סולם מוצב ארצה וראשו מגיע השמימה ומלאכי אלהים עולים ויורדים בו ושהשם יתע' נצב על ראש הסולם ואחשב שהרמז בזה הסולם הוא אל המציאות הזה בכללו על מדרגותיו וזה שהצורות והכחות אשר לה באלו הנמצאות הם כלם יורדים מהשם ית' על מדרגותיהם עד שיגיע אל השפלה שבצורות והם בעצמותם עולות ר"ל שקצתם הם בעבור קצת כאלו תאמר שהצורה השפלו' היא בעבור העליונה ממנה ובן לא יסור עד שיכלה העניין בסוף אל הצור' הראשונה והוא השם ית' כבר התבאר זה באלהיות: והנה לר"ז"ל בזה באורים רבים אלא שרובם סובבים זה הקוטב באופן מה · וזכר עוד שכבר אמר אליו השם ית' בנבואה אני יי' אלהי אברהם ואלהי יצחק הארץ שאתה שוכב עליה והיא ארץ כנען לך אתננה ולזרעך ר"ל הנני נותנה לך שיירשנה זרעך בהגיע העת הראוי לזה והיה זרעך רב כעפר הארץ ותפרוץ לארבע רוחות העולם ונברכו בך ובזרעך כל משפחות האדמה ויאמרו קצתם לקצת ישימך ה' כיעקב וכזרעו · או ירצה בזה שכבר יגיע מחוזק ההשגחה שישגיח הש"י ביעקב ובזרעו שיתברכו שאר האומות בעבורו כטעם אמרו ימלט אי נקי · והנה השגחתי תדבק בך ושמרתיך שמירה תמידית בכל אשר תלך והשיבותיך אל האדמה הזאת והיא ארץ כנען שהיא הארץ הנבחרת כי לא תסור השגחתי ממך עד אשר אעשה את אשר דברתי לך והוא רבוי הבנים וירושת הארץ ושאר מה שבא בזה היעוד · והנה כאשר הקיץ יעקב נפלא על חוזק ההכנה אשר בזה המקו' לקבל השפע האלהי ואמר אכן יש יי' במקום הזה ואנכי לא ידעתי · ואולי אמר זה כי אם היה יודע זה היה מתנהג בו בקדושה יותר ממה שעשה · ויירא מאד ואמר מה נורא המקום הזה אין זה כי אם בית אלהים וזה שער השמים כי בו הכנה נוספת להגעת השפע האלהי · וישכם יעקב בבקר ויקח את האבן אשר שם מראשותיו וישם אותה מצבה וגו' · כדי שתוכר לו האבן ההיא כי רושם השמן נכר זמן ארוך · או אולי היה זה לעבוד לש' ית' במדרג' הנסכים שהיו קרבים עם הקרבנות שהיה בהם שמן ולזה תראה שנסך בשובו על מצבת האבן שהציב נסכים ויצק שמן על ראשה · ואולי היה זה לשתי אלו הסבות יחד וקרא שם המקום ההוא בית אל והנה קודם זה היה לוז שם העיר לראשונה שהמקום הזה בתוכה וזה ממה שיוסיף האמתה על זה הספור כי זה המקום היה מפורסם שהיה נקרא בית אל והודיעתנו התורה לאי זו סבה היה לו זה השם · וידר יעקב נדר לאמר אם תדבק בי השגחתך ותשמרני מכל רע בדרך הזה אשר אנכי הולך ויתן לי מה שיספיק לי ללבוש ולמזון וישיבני בשלום אל בית אבי ויהיה לי לאלוה ולמנהיג ר"ל שיתן עיניו בי תמיד וידריכני בדרך הישרה הנה אני אעשה זה לכבודו והוא שהאבן הזאת אשר שמתי מצבה יהיה לי מקום מיוחד לעבוד ה' ית' וכל אשר תתן לי מהקניינים אתן ממנו מעשר לש' ית' · זהו ביאור דברי הספור ואולם התועלות הם י"א:

התועלת הא' הוא במדות · והוא שראוי לאדם לשמוע בקול הוריו · ולזה העיר הכתוב שיציא' יעקב מבאר שבע היתה ללכת לחרן כאשר צוהו אותו הוריו: **התועלת** הב' הוא במדות · והוא שראוי לאדם כשיעשה פעולותיו שיעשה בזריזות ולא יתעצל בהם כי העצלה מדה מגונה מאד מרחקת האדם מכל שלמות · ולזה ספרה התורה שיעקב לן במקום ההוא מפני שכבר בא השמש ולולי זו לא נתעצל ללכת עוד ביום ההוא ולזאת הסבה ג"כ זכר שכבר השכים בבקר ללכת לדרכו · **התועלת** הג' הוא במדות · והוא שאין ראוי לאדם למסור עצמו לסכנות ולזה ספר שכבר לן שם יעקב כי בא השמש לפי שבלילה תמצאנה הסכנות בדרכים · ולזה ראוי לאדם שיתרחק מלכת בלילה בדרכי' אם לא באופן שיהיה מובטח מהסכנה: **התועלת** הד' הוא במדות · והוא שאין ראוי לאדם לרדוף אחרי התענוגי' אבל יקח מהם ההכרחי לבד · הלא תראה שאע"פ שזה המקום היתה עיר שמה לוז והיה אפשר ליעקב שישכב שם בפאת מטה ובדמשק ערש והספיק לו אחת מאבני המקום לשום ראשו עם שבזה גם כן יושלם לו יותר הזריזו' בדרכו לקום ולנסוע בשחר: **התועלת** הה' הוא בדעות · והוא להודיענו שהמציאות כולו כאשר קצתו בקצתו ושאין לארץ ולשמי' שתי התחלות מתחלפות כמו שחשבו המשנים ר"ל המאמינים בשניות אבל להם התחלה אחת לבדו הוא ה' ית' והם יחד כמו סלם אחת עלו מדרגותיהם מדרגה אחר מדרגה עד שיכלה העניין אל הש' ית' והוא אשר ירדו ויושפעו ממנו אלו הנמצאות וזה כמו התחלת מופת לבאר ממנו שאין לעולם ההויה וההפסד ולעולם הגלגלים אם כי התחלה אחת כמו שביאר הפילוסוף באלהיות: **התועלת** הו' הוא בדעות · והוא לפרסם עניין הנבואה וזה שכבר נתפרסם מזה הספור ענין זאת הנבואה הוא שקריאת זה המקום בית אל היה עדות על אמתות זה הספור והנה ההאמנה בנבואה הוא מפנות התורה וזה שאם לא נאמין בנבואה תפול התורה כלה: **התועלת** הז' הוא בדעות · והוא לפרסם עניין ההשגחה האלהית בפרטי האדם וזה הוא מה שאמר הנה אנכי עמך ושמרתיך בכל אשר תלך וזה כי כמו זאת השמירה התמידיית לא יתכן שתהי' בזולת זה האופן אבל תהיה אפשר שיהיה לאדם שמירה בעת מה ובמקום מה מצד המערכת ואולם אי אפשר שתהיה לו תמידיות בכל מקום ובכל זמן וזה מבואר למי שעיין עיון מעט במשפטי הככבים: **התועלת** הח' הוא בדעות · והוא להודיע שההשגח' האלהי' לא תהיה לבד בנתינת הטובות המדומות ובהסרת הרעות אבל תשדל גם כן לתת למושגח אמונות ודעות אמתיות ולזה סבב השם יתע' שילין יעקב בזה המקום הנבחר שהגיעה לו בה ההשגחה האמתת אשר אין מבלעדיה לאדם אמונה בשם ית' כפי הראוי וזה מבואר למי שעיין בכמו אלו העמוקות · ולזה אמרו רז"ל שהשם עזרו בזאת הלינה שקפצה לו הארץ והעריב לו שם השמש להורות כי מה' היתה הסבה שילין שם · וזה בלתי דבר ראוי שנאמר שיהיה הגע' כמו זה השלמות הנפלא בקרי ובהזדמן אבל כוון אל החכמה האלהית בלי ספק וכבר ביארנו בספר מלחמות יי' של עניינים אשר נחשב שיהיו בקרי הגבלה מה וסדור מכוון אך אין הנה באור כמו אלו העניינים:

התועלת הט' הוא במדות · והוא שראוי לאדם שיעמוד במקומות הנכבדים באימה וביראה ובתוספת קדושה ולא יעשה בהם המעשים שיעשה במקומות הפחותים · ולזה ירא יעקב בדעתו מעלת המקום אשר לן שם: **התועלת** הי' הוא במדות · והוא שאין ראוי לאדם שיהיה בהול להון אבל יספיק לו ההכרחי · הלא תראה שיעקב אבינו לא שאל מה' יתע' כי אם ההכרחי והוא לחם לאכול ובגד ללבוש: **התועלת** הי"א הוא בדעות · והוא להודיע כי אין הש' ית' אחד ממניעי הגרמים השמימיים אבל הוא עליון על כולם וממנו יושפעו להם כחות להניע הגלגלים באופן שיניעו אותם · ולזאת הסבה רצה יעקב לתת העשירי לכבוד השם יתעלה להורות שבכאן מדרגה עשירית לשכלים הנפרדים הוא האלוה *והוא השם יתע' או יהיה להעיר שעל התשעה שכלים אשר להם ראשיות מה שהם השכל הפועל והמניעים הראשיים אשר לגלגלי כוכבי לכת וגלגל כוכבים הקיימים שהם שמנה ימצא שכל עליון עליהם הוא הש' ית' אשר הוא נצב על ראש הסולם ובזה המקום טעו רבים מהפילוסופ' ולזה המקום היה טעו' אלילי בני ישראל לפי מה שאחשוב שכבר השתבשו בהשגתם כמו שנבאר בג"ה במקומו · וכבר ביארנו בה' ממלחמות יי' שאין ה' אחד מהמניעים המיוחדים לגלגלים והנה אין הנה מקום זה הביאור:

חזקוני

עולים ויורדים ומסתכלים בו: אברהם אביך. מלמד שבני בנים הרי הם כבנים: הארץ אשר אתה שוכב עליה · מאי רבותא אלא ע"י שאתן לך מעט קרקע שהם שפרוץ לכל הרוחות ותכבוש כל סביבותיו משל כמו ששוטים המלכים לפרשים ששוטים שנותנין להם מעט קרקע והם הולכי' וכובשי' גבורותם כל סביבות שכאן פרש"י קיפל הקב"ה כל א"י שתחתיו כל זה הראה לו הקב"ה כמלוס כגון עכייכו של סולם: ושמרתיך · שמירה היה צריך מפני עשו אחיו: והשיבותיך אל האדמה הזאת וכן כתיב וישב יעקב אל יצחק אביו: כי לא אעזבך · כדרך הזה: את אשר דברתי לך · להשיבך אל האדמה הזאת שהרי בדרכים אדם צריך שימור כדכתיב לשמרך בכל דרכיך: אין זה כי אם בית אלהים · פרש"י א"ר אלעזר בשם רבי יוסי בן זימרא הסולם היה עומד בבאר שבע וכו' שהרי כשנסע מבאר שבע שהוא בארץ ישראל ירדו מלאכי ארץ ישראל ולווהו עד קצה גבול ארץ ישראל ומשם עלו ושם ירדו מלאכי חוצה לארץ ללוותו בחוצה לארץ לפיכך נ"ל כי הסולם הוא מתהפך לכל רוח כמצא סולם שרגליו בבאר שבע וראשו מגיע בבית אל היא לוז אמצע שיפועו כנגד ירושלם ושם בירושלם מוצב עמוד שעליו מתהפך הסולם ומוצב קאי אעמוד שעליו מתהפך הסולם שתרנגולו כעין בארעא: אין זה כי אם בית אלהים פרש"י ומשיבן לעדו לומר כן כלומר אשר שרבותי' פירשו על פסוק זה צריך בא לבית מלוני שמשמ' שלן בירושלם שוב מורו ופירשו יעקב קראו בית אל וזו היא לוז לא ירושלם א"כ דברים אלו סותרי' את שו לפיכך אני אומר שנעק' הר המוריה ובא לכאן עד בית אל וזו היא קפיצת הארץ וכו' כך פרש"י ומה שעקם יעקב את דרכו שהרי כל מי שרוצה ללכת דרך ארץ ישראל מבאר שבע לחרן הוא הולך ממערב למזרח שכן חרן למזרח של א"י כדכתי' ארם מקדם ופלשתים מאחור וחרן וארם אחד הם כדאמרינן לעיל והוא הלך מבאר שבע לחרן דרך הר המוריה לבית אל דהיינו מדרום לצפון עד בית אל כשטת פרש"י אלא י"ל הוא הדרך שבא בו אברהם וזקנו כשיצא מאור כשדים והלך לו מחרן לבאר שבע ובכמה מקומות שבאותו הדרך נתישבו שם אברהם ויצחק כמו שמצינו בפרשיות של מעלה והיו רגילין באותו הדרך ומכירין בו לפיכך הלך בו יעקב ומה שפיר' רש"י אפשר עברתי על מקום שהתפללו אבותי וכו' לא על הר המוריה אמר שהרי בהר המוריה מתפלל כמה פעמים כמו שאמרו רבותי' אין אדם יודע לשער כמה נסוכים נסך יעקב אבינו בהר המוריה אלא על בית אל אמר כן שהרי אברהם נתפלל שם ובנה בו מזבח כדכתיב בפרשת לך לך ויט אהלה בית אל מים והעי מקדם ויבן שם מזבח אמרו רבותינו אילמלא לא התפלל אברהם אבינו בין בית אל ובין העי לא נשתייר משונאיהם של ישראל שריד ופליט ומה שנקרא שם המקום בית אל על שעתיד נקרא שהרי לוז שם העיר לראשונה ויצחק כמו כן התפלל על אותו מזבח שבנה שם אברה' אבינו ואע"פ שאין בידינו כתב וראיה על זה יש לנו לומר כי בודאי על אותו מזבח נתפלל יצחק כמה ימים ושנים אבל יעקב לא היה שם ולא נתפלל לשם מקודם לכן ועל זה אמר איפשר · עברתי על מקום שעברו אבותי ולא התפללתי שם יהב דעתיה למיהדר מחרן שהיה עומד שם ללכת עד בית אל להתפלל שם מיד קפצה לו העיר שכבר היה שמה לוז ובאה נגדו עד חרן אמר הקב"ה אין תפלת הצדיק נשמעת אלא בבית הכנסת או בבית המדרש מיד נעקר גם הר המוריה ובא עד חרן כתר דגלי ובעא למיזל אמר הקב"ה צדיק זה בא לבית מלוני ויפטר בלא לינה מיד שקעה לו החמה שנאמר כי בא השמש וישכב במקום ההוא ויחלם והנה סולם מוצב ארצה וגומר אין זה כי אם בית אלהים פירש המקום הזה אני מכיר כי נתפללתי בו כמה פעמים וידעתי כי הר המוריה בא לכאן ואחרי שמקום המקדש בא לכאן אקר' אני לעיר בית אל בזכות ב"ה שבא נתובה כדכתיב ויקרא למקום ההוא בית אל ואולם לוז שם העיר וכבר המוריה חזר למקומו אך האבן אשר שם מראשותיו שהיא מהר המוריה נשארה שם כדי להיות לאות ולעדות משם קפץ הר המוריה וגם לוז חזר למקומו ויעקב והאבן עמו כדכתיב ויקח את האבן וגומר ומשם עמד יעקב בבקר ממשכבו ללכת חרנה ואין לומר שבחרן עמד יעקב ממשכבו שהרי כתי' בסמוך וילך ארצה בני קדם וכתיב בתריה ויאמר להם יעקב אחי מאין אתם ויאמרו מחרן אנחנו ובשובו מבית לבן בנה עליה מזבח כדכתי' בפ' וישלח ויבא יעקב לוזה היא בית אל ויבן שם מזבח ויקרא למקום ויצב יעקב מצבה מצבת אבן ויסך עליה נסך ויקרא שם המקום בית אל: וזה שער השמים פרש"י מקדש של מעלה מכוון כנגד מקדש של מטה וא"ת כיצד היה מקדש של מעלה מכוון כנגד מקדש של מטה הרי הוא קפץ כנגד יעקב כדאמר לעיל לכך צריך לומר שגם מקדש של מעלה קפץ כנגדו: ויקח את האבן אבן שתיה היא שממנה נשתת העולם: ויצוק שמן על ראשה · משח אותה לקדשה להקרי' עליה קרבנות כשובו שעדן אדם כמו שמצינו בכלי משכן וימשח' ויקדש אותם וכן מוכיח לפניכו אנכי האל בית אל אשר משחת לי שם מצבה: ד"א לסימן משחה כדי שיכירנה כשיחזור: ואולם לוז שם העיר לראשונה · וע"ש המקום שהיה חוץ לעיר ששם לן יעקב נקר' הם העיר בית אל: וידר יעקב נדר · וא"ת הא אמרי' טוב מזה שאינו נודר כל עיקר אלא י"ל לאמר כתיב להורות שיהי' לדורות לנודרי' בעת צרתם כמו שהוא נודר בשעת הדחק: אם

מ"ע ספורנו

אם ראית דור שצרו' רבות באות עליו כנהר חכה לו שנא' כי יבא כנהר צר וסמיך לי' ובא לציון גואל: ונברכו בך כל משפחות האדמה ובזרעך · כענין ואתם כהני יי' תקראו משרתי אלהינו יאמר לכם: כי לא אעזבך · וזה שאמרתי שאחר רב הגלות תפרוץ כל גבול ולא תאבד בצרות הגלו' יהיה מפני שבימי הגלות לא אעזבך כאמרו לא מאסתי' ולא געלתים: עד אשר אם עשיתי · בעוד שלא עשיתי זה שאמרתי לך עתה באמרי ופרצת כי מלת עד תורה לפעמים כמו בעוד כמו עד שהמלך במסבו עד לא עשה ארץ וחוצות · אמנם אחר שתעשה זאת התשוע' הגדולה לא בלבד יגמול חסד לעמו שלא לעוזבם אבל יגביר עליו חסדו להתהלך בתוכנו כאמרו והתהלכתי בתוככם: אכן יש יי' במקום הזה · אין ספק שזה המקום מוכן לנבואה מאחר שראיתי בו מראה כזאת בלתי שאתכונן לנבואה כי אמנם ישתנו תכונות משפטי העצם השכלי המתנבא כפי השתנו' הארץ והאויר כאמרם אוירה של ארץ ישראל מחכים: ואנכי לא ידעתי : שאלו ידעתי הייתי מכין עצמי לנבואה ולא כן עשיתי: ויירא · על שננגתו: אין זה · זה המקום שראיתי במראה שהיה הסלם נצב בו איננו: כי אם בית אלהים · מקום בית המקדש כאמרם ז"ל יעקב קראו בית. וזה שער השמים · וזה הסלם שראיתי מורה שמן המקום שהיה בו הסלם ישמע האל ית' הנצב עליו את תפלת המתפללים ותעל תפלתם למעון קדשו השמים: וישם אותה מצבה · קדש אותה שתהיה מצבה כשיקימנה בשובו כמו שהעיד עליו הכתוב שעשה בלכתו שם כאמרו ויצב יעקב מצבה במקום אשר דבר אתו מצבת אבן ויסך עליה נסך: אם

ביאור המלות

וישא יעקב רגליו וגו' · עד סוף הפרשה · מלאו ימי · זקנתי · דגני אלהים · השגיח בי כטעם ודיין אלמנות · נפתולי אלהים · עקלתונות חזקים כי כבר יאמר אלהים על החוזק וההפלגה וכן יה ואל שדי · והרצון בזה שכבר התחכמה בכל הדרכים שאפשר לה שיהיו לה בנים כמו שהיו לאחותה וקראו או הדרכים עקלתונות לפי שאין אלו הבנים בניה ע"ד האמת ואינם מחייבים גם כן שיהיו לה בנים אם לא במקרה כמו שביארנו בעניין שרה כשנתנה הגר שפחתה לאברהם לאשה · דודאים · אמרו שהוא שרש עשב ימצא בדמות זכר ונקבה ויש לה סגולה לפי מה שסופר בהולדה · זבדני · הוא מעניין מתנה ומתן · אסף אלהים את חרפתי · הוא מעניין הסרה וכלוי · נחשתי · נסיתי · וכל לשון נחש הוא גם כן מתיחס לעניין הנסיון כי הם יכסו בדבר וישפטו ממנו על זולתו וזה מבואר מנחש יהונתן ואליעזר · לרגלי · בסבתי · נקוד · הוא שיש בו נקודות שחורות · וטלוא · הוא שיש בו חלקים שחורים ורחבים · חום · הוא שחור · העקודים · שיש להם כתמים שחורי' במקום עקידתן והוא קרסולי ידיהם ורגליהם או שיש בהם כתמים שחורים ארוכים מקיפים בהם כאלו הם עקודים והוא יותר נכון · מקל לבנה · הוא מקל מעץ ששמו לבנה שהקליפה ממנו שחורה ותחת הקליפה הוא לבן ולקח המקל ההוא בעודו לח · ולוז · הוא שקד שעושה שקדים לפי מה שפירש הרב רבינו סעדיה · וערמון · הוא עץ שעושה ערמונים · ויפצל · ויקלף · מחשוף · ר"ל גלוי ר"ל שמה שהיה מגולה מהמקלות היה לבן · ויצג · הכין · ברהטים · הם ברכות עשויות להשקות שם הצאן · המקושרות · הם הממהרות להתעבר · ובהעטיף הצאן · הם הצאן המאחרות להתעבר ואחשב שנקראו מקושרות המקדימות להתעבר כי זה יורה על היות כחותיהם הנפשיים חזקים וקשורים בכליה' והעטופות הם אשר כחותיהם הנפשיים

קומץ מנחה

פרשת ויצא

ויפגע במקום ג' פעמים מקום בפסוק כנגד ג' בתי מקדש בית ראשון ויפגע במקום וזהו כי בא השמש שחשך השמש בחורבנ' מאבני המקום בית שני שהיו בונים אותה בצע' במו שנאמ' חציינו מחזיקים ברמחים וגו' כמי הישן על האבן שיישן בצער וישכב במקום ההוא הוא הבית שיבנה במהרה בימינו כי שם ינוחו יגיעי כח: במקום הוא הר המוריה ואבני המקום הם שנעקד יצחק אביו עליו וישם מראשותיו להבא את המקום הקדוש כי היה יכול להשים לבנו תחת הראש וכמו שאמרו ז"ל רבי אבהו הוה מנשק כיפי דעכו: ויחלם ולבסוף כתי' ויקץ יעקב משנתו ולא כתיב והנה חלום שלא היה חלום אלא נבואה גמורה: אני ה' הראהו שאיננו תחת ממשלת שום מלאך או כוכב: אברהם אביך קשה דה"לל אביך אצל יצחק אלא לפי שנדבק בחסד אברהם שהיא חסד ורחמים ולא בפחד יצחק וכן אמר יעקב ללבן לולי אלקי אבי אברהם ופחד יצחק או לפי שאברהם עשה לו כאב של' רצה לברך את יצחק שראה שיצא ממנו את עשו · אבל יצחק לא עשה לו כאב שרצה לברך עשו · גם מכאן ראיה שבני בנים הרי הם כבנים: כעפר הארץ שהכל דשים אותה ולבסוף היא רוכבת על כל הילודים כך יהי' זרעך גלות אחר גלות ולבסוף יבא גאולתם: ורמז למה שאמרו ז"ל אם ראית דור שצרות רבות באות עליו חכה לו וזה שאמר באשר זרעך יהיה כעפר הארץ או ופרצת: ימה וקדמה צפונה ונגבה קשה למה שינ' הכתוב דבאברהם נאמר צפונה ונגבה קדמה וימה וי"ל דאברהם היה הולך בדרומה של א"י שנאמר הלוך ונסוע הנגבה נאמר צפונה תחלה שבא ממנו וא"חכ הנגבה שהוא לפניו אבל יעקב שהיה הולך למזרח שנ' ויבא ארצה בני קדם צ"ל ראשונ' מה שהוא אחריו ובא ממנו וא"חכ קדמה שהוא לפניו: אנכי עמך לשעה ושמרתיך להבא: אכן יש ה' באולי היה מסופק אם הנבואה באה לו מצד הכנת עצמו או מצד הכנת קדושת המקום ותלה הדבר במקום כי מצדו לא היה נכון לנבואה לעצבותו וגלותו וא"ז"ל אין שכינה שורה לא מתוך עצבות וכו' וזה שהוסיף אח"כ אין זה כי אם וגו' שהשפע בא מצד תכונת המקום: וזה שער השמי' פי' רש"י מכאן שבית המקדש של מעלה מכוון כנגד בית המקדש של מטה וקשה לי דאם קפצה לו הארץ האי' יוכל להיות אם לא נאמר דגם למעלה מכוון היה קופץ כנגדו: ויצק שמן על ראש' כי רושם השמן ניכר לזמן ארוך למען יכירה בשובו: אם יהי' אלקי' עמדי כי להיות סתם דרכים בחזקת סכנה והאדם אינו יכול לעשות המצות בשלמות בדרך כמו בהיותו בביתו לכן נתירא יעקב ממדת הדין ואמר אם יהי' אלקי' שהוא מדת הדין עמדי בדרך ושאשוב בשלו' אל בית אבי שאוכל אז להתעסק בתורה ובמצות בשלמות מה שאי אפשר בדרך אז יהי' ה' לי לאלהי' כי לא אחוש גם אם מדת הרחמים תתהפך לדין וכפי פשוטו אם יהי' אלקי' עמדי כמו אם יהיה היובל שאינו תנאי גם נוכל לומר שברוב העשר מותר להתנות כדכתי' בחנוני נא בזאת: ונתן לי מידו ולא מידי בשר ודם: ושבתי בשלום פיר"ש שלא אלמד ממעשה לבן דקשה דה"לל ושבתי לשלו' שכך אומרי' לחי לכך פירש שלא אלמד ממעשה לבן כי הטעם שאמרו' לחי לך לשלו'

אם־יִהְיֶה אֱלֹהִים עִמָּדִי וּשְׁמָרַנִי
בַּדֶּרֶךְ הַזֶּה אֲשֶׁר אָנֹכִי הוֹלֵךְ וְנָתַן־לִי
לֶחֶם לֶאֱכֹל וּבֶגֶד לִלְבֹּשׁ: וְשַׁבְתִּי
בְשָׁלוֹם אֶל־בֵּית אָבִי וְהָיָה יְהוָה לִי
לֵאלֹהִים: וְהָאֶבֶן הַזֹּאת אֲשֶׁר־
שַׂמְתִּי מַצֵּבָה יִהְיֶה בֵּית אֱלֹהִים וְכֹל
אֲשֶׁר תִּתֶּן־לִי עַשֵּׂר אֲעַשְּׂרֶנּוּ לָךְ:

כט שני

א וַיִּשָּׂא יַעֲקֹב רַגְלָיו וַיֵּלֶךְ אַרְצָה בְנֵי־
קֶדֶם: וַיַּרְא וְהִנֵּה בְאֵר בַּשָּׂדֶה וְהִנֵּה־
שָׁם שְׁלֹשָׁה עֶדְרֵי־צֹאן רֹבְצִים עָלֶיהָ
כִּי מִן־הַבְּאֵר הַהִוא יַשְׁקוּ הָעֲדָרִים
וְהָאֶבֶן גְּדֹלָה עַל־פִּי הַבְּאֵר: וְנֶאֶסְפוּ־
שָׁמָּה כָל־הָעֲדָרִים וְגָלְלוּ אֶת־הָאֶבֶן
מֵעַל פִּי הַבְּאֵר וְהִשְׁקוּ אֶת־הַצֹּאן
וְהֵשִׁיבוּ אֶת־הָאֶבֶן עַל־פִּי הַבְּאֵר
לִמְקֹמָהּ: וַיֹּאמֶר לָהֶם יַעֲקֹב אַחַי
מֵאַיִן אַתֶּם וַיֹּאמְרוּ מֵחָרָן אֲנָחְנוּ:
ה וַיֹּאמֶר לָהֶם הַיְדַעְתֶּם אֶת־לָבָן בֶּן־
נָחוֹר וַיֹּאמְרוּ יָדָעְנוּ: וַיֹּאמֶר לָהֶם
הֲשָׁלוֹם לוֹ וַיֹּאמְרוּ שָׁלוֹם וְהִנֵּה רָחֵל
בִּתּוֹ בָּאָה עִם־הַצֹּאן: וַיֹּאמֶר הֵן
עוֹד הַיּוֹם גָּדוֹל לֹא־עֵת הֵאָסֵף
הַמִּקְנֶה הַשְׁקוּ הַצֹּאן וּלְכוּ רְעוּ:
וַיֹּאמְרוּ לֹא נוּכַל עַד אֲשֶׁר יֵאָסְפוּ
כָּל־הָעֲדָרִים וְגָלְלוּ אֶת־הָאֶבֶן מֵעַל
פִּי הַבְּאֵר וְהִשְׁקִינוּ הַצֹּאן: עוֹדֶנּוּ
מְדַבֵּר עִמָּם וְרָחֵל | בָּאָה עִם־הַצֹּאן
אֲשֶׁר לְאָבִיהָ כִּי רֹעָה הִוא: וַיְהִי
י כַּאֲשֶׁר רָאָה יַעֲקֹב אֶת־רָחֵל בַּת־לָבָן
אֲחִי אִמּוֹ וְאֶת־צֹאן לָבָן אֲחִי אִמּוֹ
וַיִּגַּשׁ יַעֲקֹב וַיָּגֶל אֶת־הָאֶבֶן מֵעַל פִּי
הַבְּאֵר וַיַּשְׁקְ אֶת־צֹאן לָבָן אֲחִי אִמּוֹ:
וַיִּשַּׁק יַעֲקֹב לְרָחֵל וַיִּשָּׂא אֶת־
קֹלוֹ וַיֵּבְךְּ: וַיַּגֵּד יַעֲקֹב לְרָחֵל
כי

אִם־יְהֵי מֵימְרָא דַּיְיָ בְּסַעֲדִי וְיִטְּרִנַּנִי
בְּאוֹרְחָא הָדָא דִּי אֲנָא אָזֵיל וְיִתֵּן־לִי
לְחֵים לְמֵיכַל וּכְסוּ לְמִלְבַּשׁ: וְאֶתוּב
בִּשְׁלָם לְבֵית אַבָּא וִיהֵי מֵימְרָא דַּיְיָ לִי
לֶאֱלָהּ: וְאַבְנָא הָדָא דִּי שַׁוֵּיתִי קָמָא
תְּהֵי דְּאֱהֵי פָלַח עֲלַהּ קֳדָם־יְיָ וְכֹל דִּי
תִתֶּן־לִי חַד מִן־עַסְרָא אַפְרֵשִׁנֵּיהּ
קֳדָמָךְ: וּנְטַל יַעֲקֹב רַגְלוֹהִי וַאֲזַל
לַאֲרַע בְּנֵי מַדִינְחָא: וַחֲזָא וְהָא
בֵירָא בְּחַקְלָא וְהָא־תַמָּן תְּלָתָא
עֶדְרִין דְּעָן רְבִיעִין עֲלַהּ אֲרֵי מִן־בֵּירָא
הַהִיא מַשְׁקַן עֶדְרַיָּא וְאַבְנָא רַבְּתָא
עַל־פּוּמָא דְבֵירָא: וּמִתְכַּנְשִׁין תַּמָּן
כָּל־עֶדְרַיָּא וּמְגַנְדְּרִין יַת־אַבְנָא מֵעַל־
פּוּמָא דְבֵירָא וּמַשְׁקַן יַת־עָנָא וּמְתִיבִין
יַת־אַבְנָא עַל־פּוּמָא דְבֵירָא לְאַתְרַהּ:
וַאֲמַר לְהוֹן יַעֲקֹב אַחַי מְנַן אַתּוּן
וַאֲמַרוּ מֵחָרָן אֲנַחְנָא: וַאֲמַר לְהוֹן
הַיְדַעְתּוּן יַת־לָבָן בַּר־נָחוֹר וַאֲמַרוּ
יְדַעְנָא: וַאֲמַר לְהוֹן הַשְׁלָם לֵיהּ וַאֲמַרוּ
שְׁלָם וְהָא רָחֵל בְּרַתֵּיהּ אַתְיָא עִם־
עָנָא: וַאֲמַר הָא עוֹד יוֹמָא סַגִּי לָא עִדָּן
לְמִכְנַשׁ בְּעִירָא אַשְׁקוֹ עָנָא וְאִזִילוּ רְעוֹ:
וַאֲמַרוּ לָא נִכּוֹל עַד דְּיִתְכַּנְשׁוּן כָּל־
עֶדְרַיָּא וִיגַנְדְּרוּן יַת־אַבְנָא מֵעַל פּוּמָא
דְבֵירָא וְנַשְׁקֵי עָנָא: עַד־דְּהוּא מְמַלֵּיל
עִמְּהוֹן וְרָחֵל | אֲתַת עִם־עָנָא דִּי
לַאֲבוּהָא אֲרֵי רָעֲיָתָא הִיא: וַהֲוָה כַּד
חֲזָא יַעֲקֹב יַת־רָחֵל בַּת־לָבָן אֲחוּהָא
דְאִמֵּיהּ וְיַת־עָנָא דְלָבָן אֲחוּהָא
דְאִמֵּיהּ וּקְרֵיב יַעֲקֹב וְגַנְדַּר יַת־אַבְנָא
מֵעַל־פּוּמָא דְבֵירָא וְאַשְׁקֵי יַת־עָנָא
דְלָבָן אֲחוּהָא דְאִמֵּיהּ: וּנְשַׁק יַעֲקֹב
לְרָחֵל וַאֲרֵים יַת־קָלֵיהּ וּבְכָא: וְחַוִּי
יַעֲקֹב לְרָחֵל
ארי

רשי

אם יהיה אלהים עמדי · אם ישמור לי הבטחות הללו שהבטיחני להיו' עמדי כמו שאמ' לי הנני עמך: ושמרני · כמו שאמר לי ושמרתיך בכל אשר תלך: ונתן לי לחם לאכל · כמו שאמר כי לא אעזבך והמבקש לחם הוא קרוי' כעזוב שנאמר ולא ראיתי צדיק נעזב וזרעו מבקש לחם: ושבתי · כמו שאמ' לי והשיבותיך אל האדמה: בשלו' · שלם מן החטא שלא אלמד מדרכי לבן: והיה יי' לי לאלהים · שיחול שמו עלי מתחלה ועד סוף שלא ימצא פסול בזרעי כמו שאמר אשר דברתי לך והבטחה זו הבטיח לאברהם שנאמר להיות לך לאלהים ולזרעך אחריך: והאבן הזאת · כך תפרש וי"ו זו של והאבן אם תעשה לי את אלה אף אני אעשה זאת: והאבן הזאת אשר שמתי מצבה וגו' · כתרגומו אהא פלח עלה קדם יי' וכן עשה בשובו מפדן ארם כשאמר לו קום עלה בית אל מה נאמר שם ויצב יעקב מצבה ויסך עליה נסך: וישא יעקב רגליו · משנתבשר בשורה טוב' והובטח בשמיר' נשא לבו את רגליו ונעשה קל ללכת כך מפורש בבראשית רבה: ישקו העדרי' · משקים הרועים את העדרי' והמקרא דבר בלשון קצרה: ונאספו · רגילים היו ליאסף לפי שהית' האבן גדולה: וגללו · וגוללין ותרגומו ומגנדרין כל לשון הווה משתנה לדבר בלשון עתיד ובלשון עבר לפי שכל דבר ההווה תמיד כבר היה ועתיד להיות: והשיבו · ומתיבין: באה עם הצאן · הטע' בא"לף ותרגומו אתיא: ורחל באה · הטעם למעלה בבי"ת ותרגומו אתת הראשון לשון עושה והשני לשון עשתה: הן עוד היום גדול · לפי שראה אותם רובצים כסבור שרוצי' לאסוף המקנה הביתה ולא ירעו עוד אמר להם הן עוד היו' גדול אם שכירי' אתם לא השלמתם פעולת היום ואם הבהמות שלכם אף עפ"כ לא עת האסף המקנה וגו' בראשית רבה: לא נוכל · להשקות לפי שהאבן גדולה: וגללו · זה מתורגם ויגנדרון לפי שהוא לשון עתיד: ויגש יעקב ויגל · כאדם שמעביר את הפקק מעל פי צלוחית להודיעך שכחו גדול: ויבך · שצפה ברוח הקד' שאינ' נכנסת עמו לקבורה · דבר אחר לפי שבא בידי' ריקניות אמר אליעזר עבד אבי אבא היו בידיו נזמים וצמידים ומגדנות ואני אין בידי כלום לפי שרדף אליפז בן עשו במצו' אביו אחריו להרגו והשיגו ולפי שגדל אליפז בחיקו של יצחק משך ידו א"ל מה אעשה לציווי של אבא אמר לו יעקב [illegible]

אבן עזרא

וטעם והיה יי' לי לאלהי' זה השם הנכבד כי כן כתוב והנה יי' נצב עליו ובפרשת ואלה שמות אתבאר · וטעם יהיה בית אלהים מקום קבוע לתפלתי ולהוציא שם מעשר מכל אשר תתן לי ממון לתתו לעני שהוא ראוי לקחתו לכבוד ה' ולהיו' לוי עשירי דרך דרש כי אין בתורה שיתן האדם מעשר בניו רק מעשר בקר וצאן ותבוא':

וירא · מלה זרה בעבור שנפתח היו"ד והמלה מהבנין הקל ואין אחר הי"וד אחת מאותיו' הגרון שהיא משפט להרחיב את אשר לפניהם ואין ראוי לאדם לאמר הוי"ו או שיאמ' כן עם חברו הי"וד פהם סימני המשרתים ולפי דעתי כאשר רצו לאמר מן ראה על משקל ויסב ממנו שבי והנה חסר ה"א ראה גם לא יתכן שיהיה הא"לף נרא' בסוף המלה והנה ישאר בחירק תחת הי"וד והנה יהיה משקלו ויף בגלגלו ויתערב עם לשון ירה על כן פתחו הי"וד: וגללו · הרועים את האבן: מאין · שאלה על מקום ולאמרו בלא מ"ם לא יתכן כי או יהיה לאין גם נמצא כן עם מ"ם הן אתם מאין: והנה רחל בתו באה · מלרע שהוא תאר השם כמו פועל: ורחל באה · מלעיל והוא פועל עבר: ויגד יעקב לרחל · מאוחר וטעמו וכבר הגיד יעקב לרחל ואחר כן וישק ורבים כמוהו: את

חזקוני

אם יהיה אלהים עמדי · ירא היה כן יגרום החטא וי"מ אותו לשון שבועה כלומר כן יהיה אלהים עמדי ושמרני בדרך וכו' והאבן הזאת אקריב עליה קרבנות ואפרים מעשרות וי"ו דוהאבן יתירה היא והיה יי' אלהים לדיין ונוקם והאבן הזאת וא"ת איך עשה יעק' מוכא מן האבנים ששם מראשותיו הא אמרי' בשילהי זבחים מוכא שלא נשתמש בהן הדיוט וכו' אלא י"ל בבמת יחיד אין להקפיד: יהיה בית אלהים: מקומה יהיה בית אלהים ותיבת יהיה לא אאבן קאי ד"א דונשתו מכינו לזכר גבי נקב' אך בגורל יחלק את הארץ אתן הארץ הזאת ולא כמה אותם הארץ: ארצה בני קדם · ארץ ארם כדכתיב ארם מקדם: וירא והנה באר בשדה. כל הפרשה הזאת עד ויגל את האבן וגו' לא נכתבה אלא להודיע כמה גדול כחו של יעקב: רובצים עליה · ממתינים אצלה: והאבן גדולה על פי הבאר · שלא יפול בה בריה וכלים ושלא ישאבו ממנו שאר בני אדם: לבן בן נחור · בתואל אביו הי' קל לאנשים ונשב' לבן לפרן בכור מת בתואל ולא היה ידוע באותו מקו' והיו מכנים לבן ע"ש נחור זקנו שהיה איש ידוע · לא עת האסף · דונש ואין איש שאסף אותו הביתה · השקו הצאן ולכו רעו · למה היה ליעקב לומר להם כל כך אלא מתירא היה שמא תלך לה רחל עם הרועי' והוא היה רוצה לדבר עמה: ורחל באה עם הצאן אשר לאביה כי רועה היא · אבל לאה עיניה רכו' והרוח והאויר קשים לה לפיכך לא הית' רועה ועוד כדי לחלוק כבוד לגדולה: ויגד יעקב לרחל וכבר הגיד יעקב לרחל כי אחי אביה הוא ואחר כן וישק יעקב לרחל: ד"א ויגד יעקב לרחל כי אחי אביה היא כדי שלא תתגנה על אשר נשקה: ויגד

בעל הטורים

ללבוש שנים במסורת הכא ואידך ללבוש את הבגדים מלמד שיעקב היה כהן גדול כדאית' בב"ר · אמר הק"בה למיכאל אתה עשית יעקב כהן גדול שלי בעל מום שהוא צולע על ירכו תייך שאתה צריך להיות כהן גדול למעלה במקומו זה שאמ' ונתן לי לחם לאכול ובגד ללבוש שתקיים לי הכהונה שקניתי מעשו שהעבודה היתה בבכורות · עשר אעשרנו בגימטריא זה כל המכוון אל יכוון יותר מחומש · וירא והנה באר בשדה באר אמרה לו אתו כמו שאבי יפת תואר ונזדמנתי על הבאר כן יסיה לך מבנות אחי אם תרצה שהיא כתארי היא בת מזלך · והנה באר בשדה רמז לבאר שהיה לישראל במדבר · שלשה עדרי בגימטרי' זה אהרן ומשה ומרים · כי מן הבאר ההיא בגימטריא משה · והאבן ב' בפ' ע' שם שני לוחות אבנים · ז"פ באר בפ' כנגד ז' ימי החג שמנסכים בהם מים וכנגד ו' שקורין בתורה בשבת וה' מהן הבאר כנגד ה' שקורין בי"ט וג' מהם על פי הבאר כנגד ג' שקורין בחול · כי רעה היא שנים במסורת שן רעה ורגל מועדת אותו פסוק נדרש בגליות אף כי רעה היא · דומה בב"ר בגליות ויגל ב' במסורת הכא ואידך ויגל כבודי · שכיון שראה אותה שרתה עליו רוח הקדש וזהו ויגל כבודי כדכתי' עורה כבודי · ד"א אימתי ויגל כבודי כשיתקיים ויגל את האבן כשיסיר יצה"רע שדומ' לאבן · ויאמרו שלום · ולא אמרו שלום לו כי אין שלום אמר אלהי' לרשעים · ויחבק לו וינשק לו התחלה חבקו לראות אם היה חגור מעות במתניו וכשלא מצא נשקו לראות אם יש אבן טוב' בפיו ויחבק לו וינשק לו בגימט' חבקו לגזול מה שעליו:

אמרי נועם

ושבתי בשלו' הקשה ר"י הא אמרי' הנפטר מחבירו אל יאמר לך בשלו' וכו' · וי"ל כשאומר לחבירו כך אז הוא סימן רע אבל כשאומר לעצמו אין בכך כלום וקשה לר"י הא אמר ה' יברך את עמו בשלו' דמשמע דאומר לחברו וי"ל אמר משה פרקפורש ב"ל ליתב בפסיקו' דמקרא זה אמר דוד על נתינת התורה כדכתי' ה' עוז לעמו יתן ובאותו פעם נאמר חירות על הלוחות חירות ממלאך המות והיה להם לחיות לעולם וכדכתי' אני אמרתי אלהי' אתם וגו' ומ"ה ה' עוז לעמו יתן שנתן להם התורה באופן שהם חרות ממיתה ואז ה' יברך את עמו בשלום: ומעשריך פי' רשי שלבן ומשו של יהרגו ולא יפרש שהבטיח על ממונו מעשו שהרי אליפז בן עשו רדף אחריו ונטל ממונו: וכל אשר תתן לי וגו' ומפרי' בעון נדרי' אשתו של אדם מתה שנ' מתה עלי רחל בשביל חטא שלא עשרתי כמו שאמרתי והקשה ר"י הא ק"ל וכו' כך חטא ולא באשתך שלמה אין אשה ניזוקת בעון נדרים ותי' ר"י אם עשה כדרו עד ג'רגלי' ולא ישלם מגיע החטא בו ובממונו אבל אם עברו שלשה רגלים ולא ישלם מגיע החטא באשתו ובניו:

קומץ מנחה

לשלום לפי שהוא הולך נגד השלמות שעריין הולך וקונה השלמות אבל המת הולך בשלו' בשלמו' שקנה כבר ולכן בקש יעקב שיחזו' בשלמות שהוא עתה בידו וזהו שלא ילמד ממעש' לבן שאם ילמד יחסר ממנו השלמות (ועיין באמרי נועם): והאבן גרולה שלא [illegible]

מסורה

הולך ט' מלאים מסור בפרשת תולדות: ללבש ב' וחס' וסי' בגד · את הבגדים: ושבתי ב' וסי' ושבתי בשלום · אך טוב וחסד ירדפוני · וכל שבות דכוו': והיה יי' ו' מסור בזכריה סי' י"ד: בית אלהיה בתו' ונביאי' וכתו' ב"מ ד"ה ועזרא וסי' אין זה כי אם בית אלהים · והאבן הזאת · והאיש מיכה לו בית אלהים · ויבאו אל חלקיהו · עד בית אלהים אדרם · ור"ה ועזר' אית בהון מ"ה בית אלהים וסי' מסור במסר' רבת': ישקו ג' בקריי' וסי' כי מן הבאר ההיא ישקו · ולא ישקו אתם כוס תנחומים · ישקו כל חיתו שדי · אנך. והאבן ב' וסי' והאבן הזאת · והאבן גדלה על פי · י' ר"פ מלה הדא ומלה תניי' שמה וסי' ונאספו שמה כל · ונעדתי שמה לבני ישראל · לנוס שמה רוצח · דאז יבדיל · וחברו דיהושע · והבאתם שמה עלותיכם וזבחיכם · ויסרו שמה ויבאו אל ביתו · וישלח שמה סוסים ורכב · ובאת שמה וראה שם יהוא · ובאה שמה והסירו את · כי שמה ישבו כסאות: ויאמר להם כ"ב וכל קריאה מסור במס' רבת': הידעתם ג' וסי' הידעתם את לבן בן נהור · ויאמר מלך ישראל הידעתם כי לנו · ויענו חמשת האנשים · [illegible] במסר' רבת': ויאמרו ג' ר"פ בטעם זרקא וסי' ויאמרו לא נוכל · ויאמרו לי אשר יעשה [illegible] המבלי · ויאמרו לי הנשארים · דעזרא: יאספו ד' וסי' ויאמרו לא יאספו ולא יקברו · והיו חללי יי' ביום ההוא · ולי יאספו כל חרד · בעזרא: ורחל ה' וסי' ורחל באה עם הצאן · ורחל היתה יפת תאר · ויפתח את רחמה · ורחל לקחה את התרפים · ואחר נגש יוסף ורחל: רעה ג' בתלת לישנ' ב' מלרע וא' מלעיל וסי' עודנו מדבר עמם · רעה התרועעה הארץ · שן רעה ורגל מועדת: ויגל ב' בתרי לישני ומלעיל וסי' ויגל את האבן · לכן שמח לבי ויגל כבודי:

מ"ע ספורנו

אם יהיה אלהים עמדי · להסיר מעלי כל מעיק ומונע המעביר את האל' על דעתו וע"ד קונו כאו"ל ג' מעבירי' את האד' על דעתו ועל דעת קונו גוים ורוח רעה ודקדוקי עניו': ושמרני · מן רעי גוים המתקוממים ומכריחים: ונתן לי לחם לאכל · שלא יכריחני העניו' לעבור על דעתי ועל דעת קוני: ושבתי בשלום · מן המלאים המעבירים ג"כ את האד' והוא רוח רעה שהזכירו ז"ל: והיה ה' וגו' אז יהיה יי' לדיין אם לא אעבדהו בכל כחי והו"או כמו זאת תשמשת במקום הנה · כלומר הנני מקבל עלי מעתה שהאל ית' המפרנס יהיה לי לאלהים ויתנהג עמי [illegible]

רל"בג

[illegible]

כי אחי אביה הוא · קרוב לאביה כמו כי אנשים אחים אנחנו ומדרשו אם לרמאות הוא בא גם אני אחיו ברמאות ואם אדם כשר הוא גם אני בן רבקה אחותו כשרה: ותגד לאביה · אמה מתה ולא היה לה להגיד אלא לו: וירץ לקראתו · כסבור ממון הוא טעון שהרי עבד הבית בא לכאן בעשרה גמלים טעונין: ויחבק · כשלא ראה עמו כלום אמר שמא זהובים הביא והנם בחיקו: וינשק לו · אמר שמא מרגליות הביא והנם בפיו: ויספר ללבן · שלא בא אלא מתוך אונס אחיו ושנטלו ממונו ממנו: אך עצמי ובשרי · מעתה אין לי לאספך הביתה הואיל ואין בידך כלום אלא מפני קורבה אטפל בך חדש ימים וכן עשה ואף זו לא לחנם שהיה רועה צאנו: הכי אחי אתה · לשו' תימה וכי בשביל שאחי אתה תעבדני חנם:

ועבדתני · כמו ותעבדני וכן כל תיבה שהיא לשון עבר הוסף וי"ו בראש' והיא הופכת התיבה להבא: רכות · שהית' סבור' לעלות בגורלו של עשו ובוכה שהיו הכל אומרים שני בנים לרבקה ושתי בנות ללבן הגדולה לגדול והקטנ' לקטן: תואר · הוא צורת הפרצוף לשון יתארהו בשרד קונפ"אס בלע"ז: מראה · הוא זיו קלסת': אעבדך שבע שני' · הן ימים אחדים שאמר' לו אמו וישבת עמו ימים אחדי' ותדע שכן הוא שהרי כתיב ויהיו בעיניו כימים אחדי': ברחל בתך הקטנה · כל הסימנין הללו למה לפי שידע בו שהוא רמאי אמר לו אעבדך ברחל ושמא תאמר רחל אחרת מן השוק תלמוד לומר בתך ושמא תאמר אחליף ללאה שמה ואקרא שמה רחל תלמוד לומר הקטנ' ואע"פ כן לא הועיל: מלאו ימי · שאמרה לי אמי ועוד מלאו ימי שהרי אני בן פ"ד שנה ואימתי אעמיד שנים עשר שבטים וזהו שנאמר ואבואה אליה והלא קל שבקלים היכו אומר כן אלא להוליד תולדו' אמר כן: ויהי בבקר והנה היא לאה · אבל בלילה לא היתה לאה לפי שמסר יעקב סימנים לרחל וכשראת' רחל שמכניסין לו לאה אמרה עכשו תכלם אחותי עמד' ומסרה לה אותן סימנים: מלא שבוע זאת · דבוק הוא שהרי נקוד בחטף שבוע של זאת והן שבעת ימי המשתה בתלמוד ירושלמי במוע' קטן: ונתנה לך · לשון רבים כמו נרדה ונבלה ונשרפה אף זה לשון ונתן: גם את זאת · מיד לאחר ז' ימי המשת' ותעבוד לאחר נישואי': שבע שנים אחרות · אחרות הקישן לראשונות מה ראשונות באמונה אף האחרונות באמונה אע"פ שברמאות בא עליו: ותקרא שמו ראובן רבותי' פי' אמר' ראו מה בין בני לבן חמי

12 כִּי אֲחִי אָבִיהָ הוּא וְכִי בֶן־רִבְקָה הוּא וַתָּרָץ וַתַּגֵּד לְאָבִיהָ: 13 וַיְהִי כִשְׁמֹעַ לָבָן אֶת־שֵׁמַע ׀ יַעֲקֹב בֶּן־אֲחֹתוֹ וַיָּרָץ לִקְרָאתוֹ וַיְחַבֶּק־לוֹ וַיְנַשֶּׁק־לוֹ וַיְבִיאֵהוּ אֶל־בֵּיתוֹ וַיְסַפֵּר לְלָבָן אֵת כָּל־הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה: 14 וַיֹּאמֶר לוֹ לָבָן אַךְ עַצְמִי וּבְשָׂרִי אָתָּה וַיֵּשֶׁב עִמּוֹ חֹדֶשׁ יָמִים: 15 וַיֹּאמֶר לָבָן לְיַעֲקֹב הֲכִי־אָחִי אַתָּה וַעֲבַדְתַּנִי חִנָּם הַגִּידָה לִּי מַה־מַּשְׂכֻּרְתֶּךָ: 16 וּלְלָבָן שְׁתֵּי בָנוֹת שֵׁם הַגְּדֹלָה לֵאָה וְשֵׁם הַקְּטַנָּה רָחֵל: 17 וְעֵינֵי לֵאָה רַכּוֹת וְרָחֵל הָיְתָה יְפַת־תֹּאַר וִיפַת מַרְאֶה: 18 וַיֶּאֱהַב יַעֲקֹב אֶת־רָחֵל וַיֹּאמֶר אֶעֱבָדְךָ שֶׁבַע שָׁנִים בְּרָחֵל בִּתְּךָ הַקְּטַנָּה: 19 וַיֹּאמֶר לָבָן טוֹב תִּתִּי אֹתָהּ לָךְ מִתִּתִּי אֹתָהּ לְאִישׁ אַחֵר שְׁבָה עִמָּדִי: 20 וַיַּעֲבֹד יַעֲקֹב בְּרָחֵל שֶׁבַע שָׁנִים וַיִּהְיוּ בְעֵינָיו כְּיָמִים אֲחָדִים בְּאַהֲבָתוֹ אֹתָהּ: 21 וַיֹּאמֶר יַעֲקֹב אֶל־לָבָן הָבָה אֶת־אִשְׁתִּי כִּי מָלְאוּ יָמָי וְאָבוֹאָה אֵלֶיהָ: 22 וַיֶּאֱסֹף לָבָן אֶת־כָּל־אַנְשֵׁי הַמָּקוֹם וַיַּעַשׂ מִשְׁתֶּה: 23 וַיְהִי בָעֶרֶב וַיִּקַּח אֶת־לֵאָה בִתּוֹ וַיָּבֵא אֹתָהּ אֵלָיו וַיָּבֹא אֵלֶיהָ: 24 וַיִּתֵּן לָבָן לָהּ אֶת־זִלְפָּה שִׁפְחָתוֹ לְלֵאָה בִתּוֹ שִׁפְחָה: 25 וַיְהִי בַבֹּקֶר וְהִנֵּה־הִוא לֵאָה וַיֹּאמֶר אֶל־לָבָן מַה־זֹּאת עָשִׂיתָ לִּי הֲלֹא בְרָחֵל עָבַדְתִּי עִמָּךְ וְלָמָּה רִמִּיתָנִי: 26 וַיֹּאמֶר לָבָן לֹא־יֵעָשֶׂה כֵן בִּמְקוֹמֵנוּ לָתֵת הַצְּעִירָה לִפְנֵי הַבְּכִירָה: 27 מַלֵּא שְׁבֻעַ זֹאת וְנִתְּנָה לְךָ גַּם־אֶת־זֹאת בַּעֲבֹדָה אֲשֶׁר תַּעֲבֹד עִמָּדִי עוֹד שֶׁבַע־שָׁנִים אֲחֵרוֹת: 28 וַיַּעַשׂ יַעֲקֹב כֵּן וַיְמַלֵּא שְׁבֻעַ זֹאת וַיִּתֶּן־לוֹ אֶת־רָחֵל בִּתּוֹ לוֹ לְאִשָּׁה: 29 וַיִּתֵּן לָבָן לְרָחֵל בִּתּוֹ אֶת־בִּלְהָה שִׁפְחָתוֹ לָהּ לְשִׁפְחָה: 30 וַיָּבֹא גַּם אֶל־רָחֵל וַיֶּאֱהַב גַּם־אֶת־רָחֵל מִלֵּאָה וַיַּעֲבֹד עִמּוֹ עוֹד שֶׁבַע־שָׁנִים אֲחֵרוֹת: 31 וַיַּרְא יְהוָה כִּי־שְׂנוּאָה לֵאָה וַיִּפְתַּח אֶת־רַחְמָהּ וְרָחֵל עֲקָרָה: 32 וַתַּהַר לֵאָה וַתֵּלֶד בֵּן וַתִּקְרָא שְׁמוֹ רְאוּבֵן כִּי אָמְרָה כִּי־רָאָה יְהוָה בְּעָנְיִי כִּי עַתָּה יֶאֱהָבַנִי אִישִׁי:

וַתַּהַר

תרגום אונקלוס

אֲרֵי בַר־אֲחָת אֲבוּהָא הוּא וַאֲרֵי בַר־רִבְקָה הוּא וּרְהָטַת וְחַוִּיאַת לַאֲבוּהָא: וַהֲוָה כַּד־שְׁמַע לָבָן יַת־שֵׁמַע יַעֲקֹב בַּר־אֲחָתֵיהּ וּרְהַט לְקַדָּמוּתֵיהּ וְגַפֵּיף לֵיהּ וְנַשִּׁיק־לֵיהּ וְאַעֲלֵיהּ לְבֵיתֵיהּ וְאִשְׁתְּעִי לְלָבָן יַת־כָּל־פִּתְגָּמַיָּא הָאִלֵּין: וַאֲמַר לֵיהּ לָבָן בְּרַם קָרִיבִי וּבִסְרִי אַתְּ וִיתֵיב עִמֵּיהּ יֶרַח יוֹמִין: וַאֲמַר לָבָן לְיַעֲקֹב הֲמִדְּאָחִי אַתְּ וְתִפְלְחִנַּנִי מַגָּן חַוִּי לִי מָה אַגְרָךְ: וּלְלָבָן תַּרְתֵּין בְּנָן שׁוּם רַבְּתָא לֵאָה וְשׁוּם זְעֶרְתָּא רָחֵל: וְעֵינֵי לֵאָה יָאְיָן וְרָחֵל הֲוָת שַׁפִּירָא בְּרֵיוָא וְיָאְיָא בְּחֶזְוָא: וּרְחִים יַעֲקֹב יַת־רָחֵל וַאֲמַר אֶפְלְחִנָּךְ שְׁבַע שְׁנִין בְּרָחֵל בְּרַתָּךְ זְעֶרְתָּא: וַאֲמַר לָבָן טַב דְּאֶתֵּן יָתַהּ לָךְ מִדְּאֶתֵּן יָתַהּ לִגְבַר אוֹחֲרָן תִּיב עִמִּי: וּפְלַח יַעֲקֹב בְּרָחֵל שְׁבַע שְׁנִין וַהֲווֹ בְּעֵינוֹהִי כְּיוֹמִין זְעִירִין בִּדְרָחֵם יָתַהּ: וַאֲמַר יַעֲקֹב לְלָבָן הַב יַת־אִתְּתִי אֲרֵי שְׁלִימוּ יוֹמֵי־פֻלְחָנִי וְאֵעוֹל לְוָתַהּ: וּכְנַשׁ לָבָן יַת־כָּל־אֱנָשֵׁי אַתְרָא וַעֲבַד מִשְׁתְּיָא: וַהֲוָה בְרַמְשָׁא וּדְבַר יַת־לֵאָה בְרַתֵּיהּ וְאַעֵיל יָתַהּ לְוָתֵיהּ וְעַל לְוָתַהּ: וִיהַב לָבָן לַהּ יַת־זִלְפָּה אַמְתֵיהּ לְלֵאָה בְרַתֵּיהּ לְאַמְהוּ: וַהֲוָה בְצַפְרָא וְהָא הִיא לֵאָה וַאֲמַר לְלָבָן מַה דָּא עֲבַדְתְּ לִי הֲלָא בְרָחֵל פְּלָחִית עִמָּךְ וּלְמָא שַׁקַּרְתְּ בִּי: וַאֲמַר לָבָן לָא־אִתְעֲבֵיד כֵּן בְּאַתְרַנָא לְמִתַּן זְעֶרְתָּא קֳדָם רַבְּתָא: אַשְׁלֵים שְׁבוּעֲתָא דָא וְנִתֵּן לָךְ אַף־יַת־דָּא בְּפֻלְחָנָא דְּתִפְלַח עִמִּי עוֹד שְׁבַע־שְׁנִין אוֹחֲרָנִין: וַעֲבַד יַעֲקֹב כֵּן וְאַשְׁלֵים שְׁבוּעֲתָא דָא וִיהַב לֵיהּ יַת־רָחֵל בְּרַתֵּיהּ לֵיהּ לְאִתּוּ: וִיהַב לָבָן לְרָחֵל בְּרַתֵּיהּ יַת־בִּלְהָה אַמְתֵיהּ לַהּ לְאַמְהוּ: וְעַל אַף לְוָת־רָחֵל וּרְחֵים אַף־יַת־רָחֵל מִלֵּאָה וּפְלַח עִמֵּיהּ עוֹד שְׁבַע־שְׁנִין אוֹחֲרָנִין: וַחֲזָא יְיָ אֲרֵי־שְׂנִיאֲתָא לֵאָה וִיהַב לַהּ עִדּוּי וְרָחֵל עַקְרָא: וְעַדִּיאַת לֵאָה וִילֵידַת בַּר וּקְרָת שְׁמֵיהּ רְאוּבֵן אֲרֵי אֲמַרַת אֲרֵי־גְלֵי קֳדָם־יְיָ עוּלְבָּנִי אֲרֵי כְעַן יְרַחְמִנַּנִי בַעְלִי:

וְעַדִּיאַת

מסורה

וכי בן ל' זוגין יחידאין מסור במסרת רבתא: שמע ה' וסי' את שמע יעקב · לא תשא שמע ומלכת שבא שמעה · וחברת · כאשר שמע למצרים · ויביאהו ה' וסי' ויהי כשמע לבן · ויבל לחמורים · ויביארו אל אמו · וישלח ויביאהו והוא ארמוני · וביאהו אל ארץ כנען · וכלהון מל' וכל ד"ה דכו' מל' במ"א חסר · ולתשובת השנה: הכי ה' רפין מסור בפרשת תולד': אתה י"ד זקפין מסור במס' רבת': ועיני ג' ר"פ וסי' ועיני לאה · ועיני ישר' · ועיני רשעים תכלנה · והוא חד מן י"ב זוגין מן ג' ג' ר"פ נסבין ו' בריש תיבותא וכל קריי' לא נסבין ו' מסיר במס' רבת': מתתי ג' וסי' טוב תתי אתה · מתתי את מרין בידם פן · מתתי את נחלת אבותי: ואבואה ד' וסי' ויאמר יעקב אל לבן · ביד מלאכיך חרפת · דמלכים · עתה חכמה ומדע · ואבואה אל מזבח אלהים וחד אבואה ויהי מימי' בימי קציר חטים: יעשה חד מן ל"ו מסור במס' רבתה: מלא ה' רגש וסי' מלא שבוע זאת · מלא את אמתחת · מלא קרנך שמן · מבחר עצמים מלא · מלא פניהם קלון · וחד ומלא חפניך: ונתנה ג' וסי' מלא שבוע ונתנה לעבדי המתהלכי' ונתנה העיר הזאת: וימלא ט' דגש וסי' פ' שלח לך · וירא י"י חד מן ד' דס' בתו מסור כפרשת בראשית · אישיה' וסי' יאהבני אישי · ילוה אישי · המעט קחתך יזבילני · וימת אישי · עבדך אישי מת · אלכה ואשובה אל · תקראי אישי ולא תקראי ·

אבן עזרא

את כל הדברים האלה · דברי הברכה: חדש ימים · כבר פירשתיו: משכרתך · על משקל מתכונת הלבנים: רכות כמשמעו ויש שואלים למה היו כן בעבור שחשבו שמחשבות השם כמחשבותיהם וכל הנבראים ראויות לורתן להיות שוות וכן אפרים אמר שהוא חסר אלף וטעמו הרוכות והוא היה חסר אלף: יפת תאר · כמו ותאר לכם הגבול כל עבר כעין והאף והפה יפה ומראה הכל יפה או מראה על עין הפנים הנראה: ויעבד יעקב ברחל · בעבור רחל: מלא שבוע זאת · ז' ימי המשתה וזאת על לאה: יאהבני · בפתחות הבי"ת כמו פן תדבקני הרעה: ילוה

רלב"ג

מאנה יותר בריא ויותר שלם ומורף לזה שהי' יפת תואר ויפת מראה ואמ' לו יעקב שיעבדהו שבע שנים אם יתן לו רחל בתו ונתרצה בזה לבן · ויעקב השלים לו עבודת השבע שנים והיו בעיניו כימים אחדים · והנה קודם

ותהר עוד ותלד בן ותאמר כי שמע יהוה כי שנואה אנכי ויתן לי גם את זה ותקרא שמו שמעון: ותהר עוד ותלד בן ותאמר עתה הפעם ילוה אישי אלי כי ילדתי לו שלשה בנים על כן קרא שמו לוי: ותהר עוד ותלד בן ותאמר הפעם אודה את יהוה על כן קראה שמו יהודה ותעמד מלדת:

ל

א ותרא רחל כי לא ילדה ליעקב ותקנא רחל באחתה ותאמר אל יעקב הבה לי בנים ואם אין מתה אנכי: ויחר אף יעקב ברחל ויאמר התחת אלהים אנכי אשר מנע ממך פרי בטן: ותאמר הנה אמתי בלהה בא אליה ותלד על ברכי ואבנה גם אנכי ממנה: ותתן לו את בלהה שפחתה לאשה ויבא אליה יעקב: ה ותהר בלהה ותלד ליעקב בן: ותאמר רחל דנני אלהים וגם שמע בקלי ויתן לי בן על כן קראה שמו דן: ותהר עוד ותלד בלהה שפחת רחל בן שני ליעקב: ותאמר רחל נפתולי אלהים נפתלתי עם אחתי גם יכלתי ותקרא שמו נפתלי: ותרא לאה כי עמדה מלדת ותקח את זלפה שפחתה ותתן אתה ליעקב לאשה: ותלד זלפה שפחת לאה ליעקב בן: י ותאמר לאה בגד ותקרא את שמו גד: ותלד זלפה שפחת לאה בן שני ליעקב: ותאמר לאה באשרי כי אשרוני בנות ותקרא את שמו אשר: וילך ראובן בימי קציר חטים וימצא דודאים בשדה ויבא אתם אל לאה אמו ותאמר רחל אל לאה תני נא לי מדודאי בנך: טו ותאמר לה המעט קחתך את אישי ולקחת גם את דודאי בני ותאמר רחל לכן ישכב עמך הלילה תחת דודאי בנך: ויבא

ועדיאת עוד וילידת בר ואמרת ארי שמיע קדם יי ארי סנואתא אנא ויהב לי אף ית דין וקרת שמיה שמעון: ועדיאת עוד וילידת בר ואמרת הדא זימנא יתחבר לי בעלי ארי ילידת ליה תלתא בנין על כן קרא שמיה לוי: ועדיאת עוד וילידת בר ואמרת הדא זימנא אודי קדם יי על כן קרת שמיה יהודה וקמת מלמילד: וחזת רחל ארי לא ילידת ליעקב וקניאת רחל באחתה ואמרת ליעקב הב לי בנין ואם לא מיתא אנא: ותקיף רוגזא דיעקב ברחל ואמר המיני את בעיא הלא מן קדם יי תבעין דמנע מניך ולדא דמעין: ואמרת הא אמתי בלהה עול לותה ותליד ואנא ארבי ואתבני אף אנא מנה: ויהבת ליה ית בלהה אמתה לאנתו ועל לותה יעקב: ועדיאת בלהה וילידת ליעקב בר: ואמרת רחל דנני יי ואף קביל צלותי ויהב לי בר על כן קרת שמיה דן: ועדיאת עוד וילידת בלהה אמתא דרחל בר תניין ליעקב: ואמרת רחל קביל יי בעותי באיתחנינותי בצלותי חמידית דיהי לי ולד כאחתי ואף אתיהיב לי וקרת שמיה נפתלי: וחזת לאה ארי קמת מלמלד ודברת ית זלפה אמתה ויהבת יתה ליעקב לאנתו: וילידת זלפה אמתא דלאה ליעקב בר: ואמרת לאה אתא גד וקרת ית שמיה גד: וילידת זלפה אמתא דלאה בר תניין ליעקב: ואמרת לאה תושבחא הות לי ארי בכן ישבחונני נשיא וקרת ית שמיה אשר: ואזל ראובן ביומי חצד חיטין ואשכח יברוחין בחקלא ואיתי יתהון ללאה אמיה ואמרת רחל ללאה הבי כען לי מיברוחי דבריך: ואמרת לה הזעיר דדברת ית בעלי ולמיסב אף ית יברוחי דברי ואמרת רחל בכן ישכוב עמך בליליא חלף יברוחי דבריך: ועל

ל' בכעמ' · ג' דן יהודה יעבץ · ל' מלרע · ל' דס' וא' פני הבטן · ל' רפי · ל' · ל' דגש · ג' · כל בן מוקף בפת' בת"ל · ל' · ל' ג' חס' · ד' וחד ועמדה לפני המ"ך · בא גד ק' · ל' · ל' יוד' · ל' כ"א · ל' · ד' וסי' יברוחי דיוסף לגוסין דרעוה

ותהר עוד ז' וסי' שמעון · לוי · יהודה · נפתלי · זבולון · אונן · רחמה: קראה ג' וסי' על כן קראה שמו יהודה ותאמר רחל דנני · קראה שמו יעבץ · יד"י סימן: התחת ג' בקריי' וסי' ויחר אף יעקב ויאמר אליהם יוסף · התחת זאת לא ימות שמעי: ואבנה ל' ואבנה גם אנכי ממנה · וחד אבנה אולי אבנה ממנה: יכלתי ג' וסי' נפתולי אלהים נפתלתי · ומה יכלתי עשות ככם · השיגוני עונותי ולא יכלתי לראות · אנ"ך: עמדה ד' וסי' ותרא לאה כי · וגם האשרה עמדה בשמרון · רגלי עמד' במישור אף הכמתי עמדה · וחד ועמדה לפני המלך: בגד ט"ו מילין כתבי' מלה חדא וקריי' תרין וסי' במס' רבת' באשרי א"ב מן חד חד ב"א וסי' במסרה רבתה: ולקחת ד' וסי' ותאמר לאה המעט · וייראו האנשי' כי הובאו בית יוסף · ויאמר אליו לא לבי הלך · וזאת שנית תעשו:

רשי

עלה פעם אודה אחי שמכר הבכורה ליעקב וזה לא מכרה ליוסף ולא הרהר עליו ולא עוד שלא הרהר עליו אלא שביקש להוציאו מן הבור]: הפעם ילוה אישי · לפי שהאמהו' נביאות היו ויודעות שי"ב שבטים עתידין לצאת מיעקב וארבע נשים ישא אמרה מעתה אין לו פתחון פה עלי שהרי נטלתי כל חלקי בבנים: על כן · כל מי שנאמר בו על כן מרובה באוכלוסין חוץ מלוי שהארון היה מכלה בהם: קרא שמו לוי · תמהתי שבכולן כתיב ותקרא וזה כת' בו קרא ויש מדר' אגדה באלה הדברים רבה שטלח הק"בה גבריאל והביאו לפניו וקרא לו שם זה ונתן לו כ"ד מתנו' כהונה ועל שם שלוהו במתנו' קראו לוי: הפעם אודה · שנטלתי יותר מחלקי מעתה יש לי להודות: ותקנא רחל · קנאה במעשיה אמרה אילולי שצדקה ממני לא זכתה לבנים: הבה לי · וכי כך עשה אביך לאמך והלא התפלל עליה: מתה אנכי · מכאן למי שאין לו בנים שחשוב כמת: התחת · וכי במקומו אני: ממך · את אומרת שאעשה כאבא אני איני כאבא אבא לא היו לו בנים אני יש לי בנים ממך מנע ולא ממני: על ברכי · כתרגומו ואנא ארבי: ואבנה גם אנכי · מהו גם אמרה לו זקנך אברהם היו לו בנים מהגר וחגר מתניו כנגד שרה אמר לה זקנתי הכניסה צרת' לביתה אמר לו אם הדבר הזה מעכב הנה אמתי: ואבנה גם אנכי ממנה · כשרה: דנני אלהי' · דנני וחייבני וזכני: נפתולי אלהי' · מנחם בן סרוק פרשו במחבר' צמיד פתיל חבורים אחת המקו' נתחברתי עם אחותי לזכות לבנים ואני מפרשו לשון עקש ופתלתול נתעקשתי והפצרתי פצירות הרבה ונפתולי למקו' להיו' שוה לאחותי: גם יכולתי · הסכים על ידי · ואונקלוס תרגם לשון תפלה כמו נפתולי אלהים נפתלתי בקשו' החביבות לפניו נתקבלתי ונעתרתי כאחותי · נפתלתי נתקבלה תפילתי ומדרשי אגד' יש רבי' בלשון נוטריקון: ותלד זלפה · בכלן נאמר הריון חוץ מזלפה לפי שהיתה בחור' מכולן ותינוקת בשנים ואין הריון נכר בה וכדי לרמות יעקב נתנה לבן ללאה שלא יבין שמכניסין לו את לאה שכך מנהג ליתן שפחה הגדולה לגדולה והקטנה לקטנה: בא גד · בא מזל טוב כמו גד גדי וסיכוק לא ודומה לו העורכי' לגד שלחן ואגדה שנולד מהול כמו גודו אילנא ולא ידעתי על מה נכתב תיבה אחת · ד"א למה נקרא תיבה אחת בגד כמו בגדת בי כשבאת אל שפחתי כאיש שבגד באשת נעורים: קציר חטי' · להגיד שבחן של שבטים שעת הקציר היה ולא פשט ידו בגזל להביא חטים ושעורים אלא דבר ההפקר שאין אדם מקפיד בו: דודאים · סיגלי עשב הוא ובלשון ישמעאל יסמי"ן: ולקחת גם את דודאי בני · בתמיה ולעשות עוד זאת ליקח גם את דודאי בני ותרגומו ולמיסב: לכן ישכב עמך · הלילה שלי היתה שכיבת לילה זו ואני נותנה לך תחת דודאי בנך ולפי שזלזלה במשכב הצדיק לא זכתה ליקבר עמו: שכר

אבן עזרא

ילוה אישי כמו ונלוו עליך: הפעם אודה את יי' · כטעם הפע' הזאת אחר שיש לי ארבעה בנים אודה השם כי לא אחמוד להיות לי עוד כאומר אודה את השם שנתן לי כל זה ויספיק לי על כן עמדה מלדת: הבה לי בנים · שתתפלל לשם כאשר עשה אביך: התחת אלהים אנכי · כאילו אני במקום השם ויתכן שהתפלל ולא הגיע עת שמוע תפלתו: ואבנ' · מפורש בדברי שרה: דנני · דגשו' הנו"ן לחסרון הנו"ן הנוסף: נפתולי · שם מבנין נפעל וטעמו כאחד שיאבק עם אחר ויפתל לנצח אותו כדי להפילו וכן תתפל · וטעם זכר אלהים כי לכבוד השם נתתי שפחתי או השם עזרני בהאבקי: בגד · שתי מלות והאל"ף חסר וכן כבל וכן במה כאשר מפורש ביחזקאל וטעם גד גדול כי יש לה גדוד בני' ויש אומרי' שפי' גד מזל טוב כאשר הוא בלשון ישמעאל וכמוהו העורכים לגד שלחן והוא כוכב צדק והנכון להיותו כמו גדודי השמי': באשרי · בעבור אשרי: דודאי' · את המתרג' יברוחין וכן יקראו בלשון ישמעאל ויש להם ריח טוב וכן כתוב הדודאים נתנו ריח והם על צורת בן אדם כי יש להם דמו' ראש וידי' ואנכי לא ידעתי למה יועילו להריון בעבור שתולדתם קרה: תחת דודאי בנך · אלף ושכר: זבדני

חזקוני

ילוה אישי אלי עד עכשיו הייתי שכבלת שכי בני כשתי ידי ועכשיו שנולד לי בן שלישי יצטרך אישי לסייע לי לגדלם: ע"כ קרא שמו לוי · יעקב קרא שמו שסברת שמו תלויה ביעקב כדכתי' עת' ילוה אישי אני אע"פ שסברת שם זבולן תלוי' ביעקב כדכתי' יזבלני אישי והיא קראתו וזבולון י"ל לפי שלא הודה יעקב לדבריה להיות עיקר דירתו עמ' אלא עם רחל לכך קראתו לאה: ותעמו' מלדת כתב בה לשון עמיד' כי לאחר מכן שבה אל לדתה ולא שבה עד לאח' לדתה אשר: ותקנא רחל באחותה לא נתקנאה בה עד שילדה בן רביעי שעכשיו נטלה יותר מחלקה הראוי לה מי"ב שבטים: את בלהה שפחתה לאש' וכן בזלפה ותתן אותם ליעקב לאשה וכתיב והוא נער את בני בלהה ואת בני זלפה נשי אביו מלמד שהם היו נשיו בכתובה וקדושין ולא היו השנטי' בני פלגשים ולא נמצא בהם לשון פילגש רק כשמזכיר' עם רחל ולא הנכירו' ונבלבה לאח' שבלבל ראובן יצועי אביו שנתחללה וכבר נולדו גד ואשר: דנני · שנתעקרתי: וגם שמע בקולי שזכיתי לבנים. נפתלתי עם אחותי · אמר' נתעלה דנני שזי' ונקברני עם אחותי שכשם שנגלאה הב' מאחותי ננחר להיות עושה מלאכת המשכן כך יהיה ננשר אהליאב למטה דן הבא ממשפחתי וגם יכולתי עליה שנכנסתי שנכית עילאים לא יהיה מזרעה שום בונה אלא מנפתלי הבא ממשפחתי כדכתי' וישלח ויקח את חירם ממטה נפתלי: ותאמר לאה בגד · ל' נגידה אע"פ שנתתי לו שפחתי לא היה לו לשכב עמה מאחר שילדתי לו ד' בנים ואע"פ שבא אל שפחת רחל לרחל לא היו לה בנים והבן השני שילדה שפחתה קראתו אשר כלומר שגם הו' לו שהכנסתיו לשכב עם שפחתי בגד כתיב בא גד קרי: ד"א כי שתי תיבות בא גדוד וקיבל של בני' שכבר ילדתי ד' ועכשיו שפחתי אחד: וימצא דודאים תאנה ואת נעמית נרתי:

בעל הטורים

לכן ישכב עמך הלילה וע"כ לא נקברת עמו במערה · לכן בגימטריא מדה במדה:

אמרי נועם

ותאמ' בא גד רמז לו שבחלקו יהיה קבור אותו שנולד בו' באדר והיינו משה רבינו ע"ה שנקבר בחלק גד וא"ת מפני מה זכה גד לזה וי"ל לפי שלא ערער על דן כלומר בשעה שאמר משה דן יהי' ראש גדול והיה גד יכול לומר אני בכור לזלפה ודן בכור לבלהה לפיכך אני איני ראש דגל כמוהו ולא דבר כנגד משה א"ל משה כוי זכב לאריות ואל תהי ראש לשועלים לכך כתי' במקום אחד אליסף בן רעואל ותמורתו אליסף בן דעואל שלה וזכה לריע אל דהיינו משה שנקבר בחלקו: ד"א בא גד בא גדא דעלמא דהיינו אליהו שבא מגד וא"ת והא היה כהן כדמצינו בכמה מקומות וי"ל שהי' כהן מצד האב ואמו מגד:

מ"ע ספורנו

כי שנואה אנכי · ותמורת השנאה המסובבת מן החסד נתן לי גם את זה: הפעם ילוה · שכבר אני מוחזקת בהיות רבת בנים כאמר' ז"ל בתלת זמני הויא חזקה: על כן קראה שמו יהודה · שיש בזה השם אותיות השם הנכבד ועם זה לשון ההודאה ונראה שהיו כל אלה שמות של קדמונים כמו שמצינו קודם לזה יהודית בת בארי וכן שמואל בן עמיהוד קודם לשמואל הנביא והיו בוחרים מהשמות הקודמים את הנופלים על לשון המאורע: מתה אנכי · כענין הן אני עץ יבש: ויחר · על אמרה הבה לי כאלו היה בידו לעשו' זה וכשב בקנאת לכבוד קונו ולא הביט לאהבתו אותה בזה: אשר מנע ממך · שיכר אותך עקרה שהכיר בה סימני איילונית: בוא אליה · ובזה אמרתי הנה לי לא פתשכתי שיהי' בידך מפתח של עקרה: ואבנה גם אנכי · כ"ז אחותי: ממנה · שבקנאת ירך חברתי יתעורר טבע כלי הזרע לפעולתם: דנני אלהים · צדיק הוא בדינו שלא נתן לי הריון: וגם שמע בקולי · ואף על פי כן קבל תפלתי: ויתן לי בן · מוסר לידא ומרי' לקבורה יבמו' פ' הבא על יבמתו) כיון שנולד על ברכי · והנה הסכימו [illegible]

רלב"ג

[illegible]

[illegible]

ההשגחה האלהית ולפרסם ענייניה של ההמון· ואמנם מה שיאות לפי פשוטי הדברים ולאמת בעצמו הוא מה שכתבנו וכבר ידעת כי דברי תורה מתחלקים לכמה טעמים והנה ספר שכבר נתרצה לבן בזה אלא שהוא נתן לו לאה לאשה תמורת רחל ונתן לו זלפה שפחתו לשפחה· והנה הגיע מצניעות יעקב שלא הכיר בה שהיא לאה עד הבוקר וכאשר נתרעם יעקב על לבן ואמר לו כי מה שעבד אותו ומה שקבל עליו לעבדו שבע שנים לא היה כי אם לכוונה שיתן לו רחל וזה היה מותנה ביניהם· וראוי שתדע כי אין אמרו הלא ברחל עבדתי עמך ממה שיחייב שיהיה זה אחרי ימי העבודות כי כמוהו אמרו נתתי כסף השדה והוא לא נתנו עדיין וכמוהו רבים בכתוב· וענה לבן שאין ממנהג המקום ההוא לתת הצעירה לפני הבכירה ולזה הוכרח לתת לו הבכירה ואמר לו מלא עוד שבעת ימי של לאה לשמח עמה ובשבוע האחרת נתן לך גם את רחל בעבודה אשר תעבוד עמי עוד שבע שני' אחרו' על השבע שיש לך לעבוד וכן עשה יעקב ונתן לו לבן רחל בתו ונתן לה בלהה שפחתה לשפחה· וספר שבא גם כן אל רחל ואהב אותה יותר מלאה וזה יורה כי כבר היה אוהב לאה גם כן אלא שלא היה אוהב אותה כאהבתו רחל ולזה יהיה הרצון באמרו כי שנואה לאה שלא היתה אהובה כרחל· וספר אחר זה שכבר השגיח השם ית' בלאה וראה שהיא איננה אהובת יעקב כרחל ונתן לה ארבע בנים והנה לאה בשלמותה ולטוב אמונתה יחסה זאת ההכנה לש' יתע' להיותו משגיח בה וזה מבואר ממה שאמרה בקריאת השמות אשר קראה לבניה אלה השמות והם ראובן שמעון ויהודה· ואולם בלוי לא באר זה להשענה על מה שכבר זכר' מזה בבני' הקודמים לו· והנה גם כן העיר כי יעקב הוא אשר קראו שמו לוי· וספר אחר זה שכבר קנאה רחל באחותה ותאמר ליעקב הבא לי בנים ואם אין מתה אנכי ואחשב שרחל חשבה שיהיה העניין תלוי ברצון יעקב שלא ישכב עמה משכב עושה פרי כאלו תאמר שהיה דש מבפנים וזורה מבחוץ או מה שידמה לזה ולזה חרה אף יעקב בה כי זה יהיה בלי ספק עון פלילי והודיעה כי אין שם מונע מצדו אבל המונע הוא מצד הש' ית' שמנע פרי בטן ממנה ואפשר שנאמר והוא יותר נאות שכבר חשבה רחל שלגודל מעלת יעקב יהיה בכוחו לתת לה עצה בזה על צד החכמה בדרך שתלד· והוא כעס עליה מפני זה והודיעה שכמו זה העניין לא יוכל עליו כי אם השם ית' אשר מנע ממנה פרי בטן כי אם היה זה בידו לא היה מונע מנתינת העצה לה· וכאשר ראתה רחל זה לקחה העצה שלקחה שרה ברצותה שיהיו לה בנים· וזה שהיא נתנה שפחתה בחיק יעקב כדי שתבנה ממנה· וכבר כתבנו הסבה בזה לפי מה שאפשר לנו בספור זה העניין משרה· והנה ספר שכבר ילדה בלהה ליעקב שני בנים ויחסה גם כן רחל אותם לאכינה מהש"י ולהשגחה בה וזה מבואר ממה שאמרו בקריאת שמות לאלו הבני' והם דן ונפתלי· עוד ספר שאחר זה נתנה לאה זלפה שפחתה ליעקב לאשה כדי שיהיו לה בנים עוד מיעקב וילדה לו שני בנים והם גד ואשר· עוד ספר שכבר הלך ראובן בזמן קציר חטים בשדה וימצא שם דודאים בשד' ושאלה מהם רחל ללאה ונתנה לה מהם בתנאי שישכב עמה יעקב בלילה ההוא כי יעקב קבע משכבו באהל רחל ושכב עם לאה וילדה לו שני בנים ובת אחת והם יששכר וזבולן ודינה· ואחר זה השגיח השם ית' ברחל ונתן לה בן וקראה שמו יוסף מבקשת מה' יתע' שיתן לה בן אחר ושמע השם לקולה כמו שנזכר אחר זה· עוד ספר שאחר שילדה רחל את יוסף שאל יעקב מלבן שישלחהו עם נשיו ובניו אשר עבד אותו בהן ר"ל בעבור נשיו ואפשר שיהיה שב המאמר אל נשיו ובניו וזה כי הוא אמנם בחר בנשיו ועבד אותו בהן בעבור שיהיה לו בנים וזה הוא מבואר שהוא עבדו בעבור בניו כי הם התכלית אשר בעבורו היתה זאת העבודה· והנה חלה פניו לבן שיעמוד עמו עוד כי כבר ברכהו ה' ית' לרגלו· ושאל ממנו שיבאר לו אי זה שכר ירצה שיתן לו וירעה צאנו כבראשונה ועניהו יעקב כי הוא כבר ידע עבודתו איך היתה בשלם שבפני' להצליח הצאן ושכבר היה צאנו מעט בבואו יעקב אצלו ויפרוץ לרוב מצד טובת הנהגתו הצאן· ומפני שכבר ברכהו השם לרגלו· ולזה היה משתוקק יעקב שיעשה זאת העבודה לעצמו כדי שתהיה הברכה לו· ואמנם זה יהיה כשיתן לו לבן מהצאן תחת עבודתו וירעה הצאן ההוא עם רעותו הצאן אשר ללבן עד שיהיה עושה רצון לבן ויהיה רועה לעצמו גם כן כמו שהיה חושק· וכאשר הבין לבן זה מדבריו אמר לו מה אתן לך עתה מהצאן ותרעה עוד צאני כי הוא כבר הבין מדברי יעקב שלא ירצה לרעות צאנו בזולת זה האופן· ויאמר אליו יעקב לא תתן לי עתה מהצאן מאומה כי תשלכני למחר כי תבא על שכרי ותראה רבוי צאני· אכן אם תרצה שיהיה לי חלק בצאן בזה האופן שאשאל ממך שלא יתכן שישיגני בו חסד אשובה ארעה צאנך אשמור· והוא שתסור מצאנך כל שה נקוד וטלוא וכל שה חום בכשבים וטלוא ונקוד בעזים ואני ארעה הצאן הנותרות והיה שכרי כל מה שילדו שיהיה נקוד וטלוא וחום בכשבים ובזה לא יתכן שישיגני חסד כי כבר יראו עיניך אם במה שיש לי מהצאן אם יש דבר שלא יהי' נקוד וטלוא או חום בכשבים· ונתרצה בזה לבן ויסר מצאנו התישי' העקודי' והטלואים והעזים הנקודות והטלואות וכל חום בכשבים ויתן ביד בניו וישם דרך שלשת ימים בינו ובין יעקב להרחיק שלא יהיו נזקקים קצתם לקצת כדי שלא ימצא בצאן שיהיה רועה יעקב שילד נקוד וטלוא· וזה כי לצבעי הנולדים מתיחסים על הרוב לצבעי מולידיהם ויולדיהם וכאשר לא יהיה במולידיהם ויולדיהם נקוד וטלוא היה ראוי שלא תלדנה הצאן נקוד וטלוא· והנה חשב לבן לשלח יעקב ריקם מאתו לזה שם המרחק עצום בין הצאן ששם ביד בניו ובין הצאן שהיה רועה יעקב· וכאשר הכיר יעקב זה השתדל שיהיו קצת הנולדים בזה התאר וזה כי הוא עשה מקלות שפצל בהם פצלות ומקום הפצלות היה לבן והקליפה היתה שחורה· והנה היו אלו המקלות נקודים וטלואים לפי מה שהיה רוצה יעקב ושם יעקב אלו המקלות במקום שיהיה מדרך הצאן שיחמו שם והיו נזקקים זה לזה והנה היו מביטים הצאן הזכרים והנקבות למקלות בעת חומם ורצותם להזקק זה לזה והיו אלו הצבעים פועלים במזגיהם באופן שיהיה טבע זרעם כאלו הוא מהצאן הנקודים והטלואים כי הצבעים פועלים בלחות· הלא תראה כי ההבטה בדברים האדומים תעורר הדם ותגבירהו וההבט' בדברי' השחורים תעורר השחורה ותגבירה כבר נזכר זה במלאכת הרפואה· וכבר הארכנו המאמר בזה בביאורינו לספר ב"ח עם שכבר עזרתהו בזה העניין ההשגחה אלהית כמו שספר אחר זה· והנה ילדו הצאן עקודים נקודים וטלואים ר"ל שכאשר היה רוצה שילדו עקודים היה משים תואר המקלות עקודים· וכאשר היה רוצה שילדו נקודי' היה משים תואר המקלו' נקודי' כי לבן החליף את משכורתו פעמים רבות כי כאשר היה רואה לבן שילדו הצאן נקודים והיו מיעקב לפי תנאו החליף שכרו ואמר לו שלא יהיו שלו במה שעתיד כי אם העקודי' לחשבו שלא תלדנה הצאן עקודים· וכאשר היה רואה שהיו יולדות עקודים החליף שכרו ואמר לו שלא יהיו שלו במה שעתיד כי אם הטלואים וכן החליף משכורתו מצבע לצבע פעמים רבות והכתוב קצר בזה הספור· והנה עשה עוד יעקב תחבולה אחרת וזה שאחר שנולדו בצאן קצת שיהיה עקוד או חום שם אותו בראש העדר כדי שיהיו פני הצאן אליהם בעת יחם הצאן· והנה שת לו עדרים לבדו ולא שתם על צאן לבן כדי שלא יכעס לבן עליו בקבצו הנקודים והטלואים עם צאנו כי יחשוב שזה יהיה סבה שיהיו

הנולדי' בזה התואר וכאלו נמשך בזה יעקב לרצון לבן שיהיה מרחיק תכלית ההרחקה הצאן הנקודים והטלואים והחום בכשבים מהצאן שהיה רועה יעקב· והנה סבב יעקב בזה האופן שיהיו כל הנולדים הקשורים שלו· ואולם בהעטיף הצאן לא היה עושה זה המעשה והיו העטופים ללבן וכן התמיד לעשות זה ששה שנים והיה לבן מחליף משכורתו ולא הועיל לו· ואחשוב שלפעמים החליף משכורתו והתנאי האחד שיהיו הנקודים ליעקב· והשני היה הפך זה והוא שיהיו לו הברודים· והשלישי היה שיהיו לו הטלואים והם שהטלאי מהם שחור· והרביעי היה הפך זה והוא שיהיו ליעקב הטלואים שהיה הטלאי לבן· והחמישי היה שיהיו לו העקודי' והם אשר עקודיהם שחורים· והששי היה הפך זה והוא שיהיו עקודים לבנים· והנה הצליח מאד יעקב בקנייניו ויהי לו צאן רבות והיו לו שפחות ועבדים וגמלים וחמורים ממה שמכר מהצאן· וישמע יעקב דברי בני לבן· שהיו אומרים לקח יעקב את כל אשר לאבינו ומאשר לאבינו קבץ כל הקנייני' האלו· וירא יעקב פני לבן והנה איננו עמו כאהבה כתמול שלשום· והיה כל זה קשה מאד ליעקב· ולזה הסכימה עצתו ללכת לארצו מפני סכנת הדרך ומפני חמת עשו אחיו ואמר השם יתעלה אליו בנבואה שוב אל ארץ אבותיך ולמולדתך ולא תירא מדבר כי אנכי אהיה עמך ותדבק השגחתי בך לשמרך עם טפך וקנייניך בדרך ולהצילך מיד עשו אחיך וכאשר נתבשר יעקב זאת הבשורה השתדל להשלים זה וקרא לרחל וללאה השדה אל צאנו ויאמר להן רואה אני את פני אביכן והנה איננו עמי כתמול שלשים ברואותו רוב קנייני והצלחתי והשם יתע' היה עמי להצליח אותי כמו זאת ההצלחה העצומה ולזה לא היה ראוי ללבן להקפיד בזה כי לא היה לו היזק ברבוי קנייני כי לא לקחתים משלו אבל סבב השם יתעלה שהעולה לרגלי מצאנו הצליח בכמו זאת ההצלחה העצומה וסבב גם כן שיעלה לגורלי מצאנו מה שעל' לחוזק השגחתו בי· ואתנה ידעתן כי בכל כחי עבדתי את אביכן· והשתדלתי לרעות הצאן בהשגחה נוספת· ועם כל זה הוא לא נהג עמי כשורה אבל התל בי והחליף את משכורתי פעמים רבות ולא נתנו השם יתעלה להרע עמדי כי אם כה יאמר נקודים יהיה שכרך וילדו כל הצאן נקודי'· ואם כה יאמר עקודי' יהיה שכרך וילדו כל הצאן עקודים· כי הציל אלהים מקנה אביכן ונתנו לי· והנה בעת יחם הצאן נשאתי את עיני וראיתי בחלום כי העתודי' העולי' על הצאן היו עקודי' נקודי' וברודים· ר"ל שזרעם היה כטבע הזרע אשר מהעתודי' העקודי' והנקודי' והברודי' מפני המקלות אשר שם יעקב לנוכח הצאן עם מה שעזרתהו בזה ההשגחה האלהית· והנה אחשוב שכבר גלה השם זה הסוד ליעקב בנבואה ר"ל שיעשה פעל המקלות שעשה ושהוא יעזרהו בזה הפעל עד שיהיו העתודים העולים על הצאן מולידי' כאלו הם עקודי' או נקודים או ברודים כי ראה השם חמס לבן שהיה רוצה לשלחו ריקם מאתו עם רוב העבודה שעבדו יעקב ואמר אליו עוד אנכי האל שנגליתי לך בבית אל שמשחת שם מצבה ונדרת לי שם נדר שתהיה עובד השם יתע' בהבן ההיא ותתן לי מעשר מכל אשר אתן לך עתה קום צא מן הארץ הזאת ושוב אל ארץ מולדתך· ותען רחל ולאה· הנה אין לנו עוד חלק ונחלה בבי' אבינו ר"ל שאין לנו תקוה בבית אבינו שיתן לנו מקנייניו וזה כי נחשבנו לו נכריות כי מכרנו ואכל כספנו וזה שמה שהיה ראוי ליעקב בעבודתו י"ד שנה לא נתן אותו לבנותיו אך עכבו לעצמו· וזה בתכלית הזרות כי הנדר והמהר והמתן שיתן הבעל ראוי שיהיה לאשתו הנה כל העושר אשר הציל השם מאבינו הוא לנו ולבנינו אבל במה שהוא מחזיק אין לנו תקוה שיתן לנו ממנו דבר· ומפני זה אנחנו מסכימות עמך להפרד ממנו וללכת עמך כאשר צוה אותך השם ית' כי אין לנו תועלת באבינו· והנה אז קם יעקב ונשא נשיו ובניו על הגמלים והביא עמו כל קנייניו אשר קנה בפדן ארם ושם השתדלותו לבא אל יצחק אביו ארצה כנען כאשר צוהו השם יתע' וכבר הלך לבן בעד ההיא לגזוז צאנו אשר ביד בניו שהיה רחוק דרך שלשת ימי' מהמקום שהיה בו יעקב כי זה ממה שעזר ליעקב שהיה רחוק קודם שירגיש בזה לבן· ותגנוב רחל את התרפים אשר לאביה· והוא כלי הקסם אשר לו כי קוסם היה· ואחשוב שעשתה זה רחל אם להרחיק מאביה זה הפעל המגונה או כדי שלא יקסום בו וידע אנה פנה יעקב או לשתי הסבות יחד· והנה התרפים הם על צורת אדם כמו שנראה במיכל בת שאול והיא צורה נעשית בשעות ידועות יתעורר בה הכח הדמיוני אשר לקוסם וישמע כאלו קול נמוך מדבר אליו בעניין העתידות אשר תשוטט בהם מחשבתו לא שזאת הצורה תדבר כי זה בלתי אפשר כי הדבור לא יהיה בזולת כליו אשר שם השם יתעלה בטבע והנה העלים יעקב לבתו מלבן הארמי מיראתו שמא יבלבל מחשבתו· ויברח יעקב וכל אשר לו ויקם ויעבור את הנהר וישם פניו להר הגלעד להתייסר לשוב אל יצחק אביו והנה ביום השלישי מהיום שנסע יעקב הוגד ללבן כי ברח יעקב וזה כי כבר נסע משם המגיד תכף שנסע יעקב ובא ללבן שהיה רחוק משם דרך שלשה ימי' ויקח בניו עמו וירדף אחריו כדרך ז' ימים מהמקו' שהיה שם יעקב כי הוא עבר דרך שם ולזה הרגי' שלקחו התרפי' ולא יתכן לאמר שרדף אחר יעקב מהמקו' שנסע לבן ממנו עד הגיעו לבית יעקב כי בדרך ההוא לא היה רודף אחריו כי יעקב לא היה שם אבל היה מתרחק מלבן והולך בצד השני ולזה אחשוב שכבר רדף אותו דרך שבעת ימים לפי המהלך הבינוני מהמקום אשר היה שם יעקב· והנה הלך לבן בשבעה ימים מה שהלך יעקב בי"ג ימים כי ששת ימים הלך יעקב קודם שהגיע לבן אל המקו' שנסע ממנו יעקב וזה לאות כי לא היה הולך יעקב כדמות בורח אבל היה מתנהל לאטו לרגל המלאכה אשר לפניו· ולזאת הסבה גם כן לא השאיר דבר מקנייניו שלא הביא עמו ואם נקראהו רודף אחרי יעקב מהמקו' שנסע ממנו לבן שהיה גוזז שם צאנו הנה יהיה מהלך לבן בארבעה ימים כמהלך יעקב בעשרה ימים וזה מבואר ממה שזכרנו· ואולם הרש"י הבין שאמרו דרך שבעת ימים אין הרצון בו דרך שבעה ימים לפי המהלך הבינוני אך הרצון בו הדרך שהלך יעקב בשבעה ימים ויחייב מזה שיהיה מהלך לבן ביום אחד כמהלך יעקב בז' ימי' וזה דרך דרש ואולם לפי הפשט הוא כפי מה שביארנו והנה השיג לבן את יעקב בהר הגלעד ולחוזק ההשגחה האלהית ביעקב בא דבר השם ית' אל לבן בחלום הלילה והזהירו שלא ידבר עם יעקב מטוב עד רע לבלבל כונתו ולהשיבו וזה לירא שלא יזיק לו ולא יאנוס אותו לשוב אלא כי גם ההתנגדות בדבור ואע"פי שיחשבהו לבן להרע ליעקב מנע ממנו השם והנה השיג לבן יעקב ויעקב תקע אהלו בהר וכן לבן נטע אהלו עם אחיו בהר הגלעד ויאמר לבן ליעקב מה עשית לך והתעלמת ממני ונהגת בנותי כשבויות חרב שלא הלך עמהם אחד מאוהביהם וקרוביהם ואנשי מקומם לזה נחבאת לברוח והתעלמת ממני ולא הגדת לי וכבר הייתי משלח אותך בשמחה ובשירים ובתוף ובכנור לכבודך ולכבוד בנותי ולא נטשתני לנשק לבני ולבנותי עתה הסכלת עשה· הנה באמת יש לי כח לעשות עמכם רע ולאנוס אתכם לשוב אך אלהי אביכם אמש הזהירני שאשמור מדבר עמך מטוב עד רע להשיב אותך ולזה אין רצוני להכריח אותך בזה ואם יש לאל ידי· ועתה יש לך התנצלו' מה בלכתך כי נכסוף נכספת לבית אביך אבל בלקיחת התרפים אשר לי אי זה התנצלות יש לך· והנה קראם לבן אלהיו כי הם היו מנהיגי' אותו באופן מה כי הנהגתו היתה על פי הקסם שהיה קוסם בתרפי' ההם· והשיבו יעקב על ראשון ראשון ואמר אליו הנה העלמתי נסעי ממך כי יראתי

קומץ מנחה

שסיפר לו ברוחתו מפני רמאות הצריכה אמר עצמי ובשרי אתה כלומר רמאי כמוני· מה משכורתך כדי שיתחייב בגניבה ואבידה: אעבדך ז' שנים לפי שרחל עדין קטנה היתה ולא היתה ראויה להריון עד ז' שנים לכך אמר שבע שנים: טוב תתי ר"ל אם אעבו' חק לתת הצעירה לפני הבכירה טוב לעשותו עמך מעשתו עם איש אחר כי הכל יודעים שלרבקה שני בנים ויאמרו כבר הגדולה משודך לגדול והקטנה שייך לקטן: כימים אחדים קשה אדרבה כפי הטבע איפכא מסתברא וי"ל דכונת הפסוק אחר שהשלי' הז' שנים היו בעיניו כימים אחדים מרוב אהבתו: ונתנה מה שאמר בלשון רבים לפי שלבן אמר לא יעשה כן במקומינו כי אנשי מקומי לא ינחוני לעשו כאלה ולבן אמר ונתנ' אני ואנשי מקומי שכלם יסכימו בדבר או כל המקום הבטיחו שלא ירמהו עוד: כי שנואה לאה בערך רחל: אישי מכאן למדו במקדש לומ' אישי כ"ג והוא על שם שני אישים אש התורה דכתיב מימינו אש דת למו· וכתיב בלוי יורו משפטיך ליעקב ואש הקרבנות: ותרא רחל ר"ל שראתה שלאה ילדה יותר ממה שמגיע על חלקה ע"כ ותקנא: ואבנה שרה אמרה אולי אבנה לפי שהית' זקנה אבל רחל היתה בחורה· אז אמרה ואבנה בודאי לפי שאותו ה"א דחפים ומסוגלת לליד כמו שמצינו באברהם ושרה ובכל האמהו' יש ה"א בשם מבלעדי רחל אז אמר' בא אל בלהה שיש לה ב' הה"ין והיא תלוה לי אחת משלה ואבנ גם אנכי ממנ': ותלד ליעקב בן הזכיר בבני השפחות ליעקב להגיד שהוא מודה שהם בניו ואין הבדל בניהם לבני הגבירו': ואחר ילדה בת לא כתב בה הריון לפי שכל ימי הריון היה זכר ובשעת הלידה נהפכה לבת: ואהיה עמך להשרו הנבואה עליך ואין רצונו בשמירתו מפגעי הדרך שהרי בהליכתו אמר והנה אנכי עמך ושמרתיך: העוד לנו וגו' אמרו כי לאת' מג' סבות הבני' ישארו בבית אביהן· או שאין לאביהם בנים זכרים והם יורשות או שהאב לרוב אהבתו אותם לא יניחם להפרד מביתו או בשביל שהם דלות וצריכים לפרנסת האב· אמרו שאין אצלם שום אחת מסבו' הללו כנגד האחד אמר העוד לנו חלק ונחלה שהרי יש לו בנים זכרי' כנגד הב' אמרו אדרב' הלא נכריות נחשבנו וכנגד הג' אמרו שהוא אכל את כספנו: ויגנב יעקב את לב התורה קראו בלשון גנב לפי שהיה לו לגלות את כל לבו ולהשען על אלהיו: לנשק מלשון ועל פיך ישק כלו' להדרון להם בגדים או כלי' כדרך כל העולם: מטוב ועד רע ר"ל טוב לדעת לבן דרך פשל להוסיף לו שכר· ורש"י שפי' טובתן של רשעי' רע אצל צדיקי' לפי שחחלת צדיקי' יסורין וחחלת רשעי' טוב: למ' גנבת בלא תועלתך שהרי הם אסורי' לך בהנאה או אמר עד עכשיו הייתי סבור שאין לך אלוה אך מאחרי שאלהיך אמר אלי השמר לך וגו' א"כ מה לך לגנוב אלהות שלי: אשר אלהיך לא יחי' כי מי שימצ' אתו לבבו פונ' אחרי אלהים אחרים לא יחיה והוא לא ידע שרחל גנבתם לכונה אחרת· ואולי פירוש רש"י מכאן אמרו איל בן יומו קרוי איל ובפרק מרובה כתבו התוספות דלעניין קרבן איל הוא בנשתי שני' ודילמ' קרבן שאני כדי שהי' מהודר: ופחד יצחק הברכו' שברכני אבא שבאותו פעם פחד גדול היה לו דכתיב ויחרד יצחק וגו' או רמז לעקידה: ואח יגיע כפי מכאן דגדול הנהגה מגיע כפיו מירא שמי' דאילו פחד יצחק שהוא הירא הציל הממון

וַיָּבֹא יַעֲקֹב מִן־הַשָּׂדֶה בָּעֶרֶב וַתֵּצֵא
לֵאָה לִקְרָאתוֹ וַתֹּאמֶר אֵלַי תָּבוֹא כִּי
שָׂכֹר שְׂכַרְתִּיךָ בְּדוּדָאֵי בְּנִי וַיִּשְׁכַּב
עִמָּהּ בַּלַּיְלָה הוּא׃ וַיִּשְׁמַע אֱלֹהִים
אֶל־לֵאָה וַתַּהַר וַתֵּלֶד לְיַעֲקֹב בֵּן
חֲמִישִׁי׃ וַתֹּאמֶר לֵאָה נָתַן אֱלֹהִים
שְׂכָרִי אֲשֶׁר־נָתַתִּי שִׁפְחָתִי לְאִישִׁי
וַתִּקְרָא שְׁמוֹ יִשָּׂשכָר׃ וַתַּהַר עוֹד
לֵאָה וַתֵּלֶד בֵּן־שִׁשִּׁי לְיַעֲקֹב׃ וַתֹּאמֶר
לֵאָה זְבָדַנִי אֱלֹהִים אֹתִי זֵבֶד טוֹב
הַפַּעַם יִזְבְּלֵנִי אִישִׁי כִּי־יָלַדְתִּי לוֹ
שִׁשָּׁה בָנִים וַתִּקְרָא אֶת־שְׁמוֹ זְבֻלוּן׃
וְאַחַר יָלְדָה בַּת וַתִּקְרָא אֶת־שְׁמָהּ
דִּינָה׃ וַיִּזְכֹּר אֱלֹהִים אֶת־רָחֵל
וַיִּשְׁמַע אֵלֶיהָ אֱלֹהִים וַיִּפְתַּח אֶת־
רַחְמָהּ׃ וַתַּהַר וַתֵּלֶד בֵּן וַתֹּאמֶר אָסַף
אֱלֹהִים אֶת־חֶרְפָּתִי׃ וַתִּקְרָא אֶת־
שְׁמוֹ יוֹסֵף לֵאמֹר יֹסֵף יְהוָה לִי בֵּן
אַחֵר׃ וַיְהִי כַּאֲשֶׁר יָלְדָה רָחֵל אֶת־
יוֹסֵף וַיֹּאמֶר יַעֲקֹב אֶל־לָבָן שַׁלְּחֵנִי
וְאֵלְכָה אֶל־מְקוֹמִי וּלְאַרְצִי׃ תְּנָה
אֶת־נָשַׁי וְאֶת־יְלָדַי אֲשֶׁר עָבַדְתִּי
אֹתְךָ בָּהֵן וְאֵלֵכָה כִּי אַתָּה יָדַעְתָּ אֶת־
עֲבֹדָתִי אֲשֶׁר עֲבַדְתִּיךָ׃ וַיֹּאמֶר
אֵלָיו לָבָן אִם־נָא מָצָאתִי חֵן בְּעֵינֶיךָ
נִחַשְׁתִּי וַיְבָרְכֵנִי יְהוָה בִּגְלָלֶךָ׃
וַיֹּאמַר נָקְבָה שְׂכָרְךָ עָלַי וְאֶתֵּנָה׃
וַיֹּאמֶר אֵלָיו אַתָּה יָדַעְתָּ אֵת אֲשֶׁר
עֲבַדְתִּיךָ וְאֵת אֲשֶׁר־הָיָה מִקְנְךָ אִתִּי׃
כִּי מְעַט אֲשֶׁר־הָיָה לְךָ לְפָנַי וַיִּפְרֹץ
לָרֹב וַיְבָרֶךְ יְהוָה אֹתְךָ לְרַגְלִי וְעַתָּה
מָתַי אֶעֱשֶׂה גַם־אָנֹכִי לְבֵיתִי׃ וַיֹּאמֶר
מָה אֶתֶּן־לָךְ וַיֹּאמֶר יַעֲקֹב לֹא־תִתֶּן־לִי
מְאוּמָה אִם־תַּעֲשֶׂה־לִּי הַדָּבָר הַזֶּה
אָשׁוּבָה אֶרְעֶה צֹאנְךָ אֶשְׁמֹר׃
אֶעֱבֹר בְּכָל־צֹאנְךָ הַיּוֹם הָסֵר מִשָּׁם
כל

וְעַל יַעֲקֹב מִן־חַקְלָא בְּרַמְשָׁא וּנְפַקַת
לֵאָה לְקַדָּמוּתֵיהּ וַאֲמַרַת לְוָתִי תֵּיעוֹל
אֲרֵי מֵיגַר אֲגַרְתָּךְ בְּיַבְרוּחֵי דִּבְרִי
וּשְׁכִיב עִמַּהּ בְּלֵילְיָא הוּא׃ וְקַבֵּיל יְיָ
צְלוֹתַהּ דְּלֵאָה וְעַדִּיאַת וִילֵידַת לְיַעֲקֹב
בַּר חֲמִישָׁאי׃ וַאֲמַרַת לֵאָה יְהַב יְיָ אַגְרִי
דִּיהָבִית אַמְתִי לְבַעְלִי וּקְרָת שְׁמֵיהּ
יִשָּׂשכָר׃ וְעַדִּיאַת עוֹד לֵאָה וִילֵידַת
בַּר־שְׁתִיתַאי לְיַעֲקֹב׃ וַאֲמַרַת לֵאָה יְהַב־
יְיָ יָתִיהּ לִי חוּלַק טָב הָדָא זִימְנָא יְהֵי
מְדוֹרֵי דְּבַעְלִי לְוָתִי אֲרֵי־יְלֵידִית לֵיהּ
שִׁתָּא בְנִין וּקְרָת יָת־שְׁמֵיהּ זְבוּלֻן׃
וּבָתַר־כֵּן יְלֵידַת בְּרַתָּא וּקְרָת יָת־שְׁמַהּ
דִּינָה׃ וְעַל־דּוּכְרָנַא דְרָחֵל קֳדָם־יְיָ
וְקַבֵּיל צְלוֹתַהּ יְיָ וִיהַב לַהּ עִדּוּי׃
וְעַדִּיאַת וִילֵידַת בַּר וַאֲמַרַת כְּנַשׁ יְיָ יָת
חִיסוּדָאי׃ וּקְרָת יָת־שְׁמֵיהּ יוֹסֵף
לְמֵימַר יוֹסֵף יְיָ לִי בַּר אוֹחֲרָן׃ וַהֲוָה
כַּד יְלֵידַת רָחֵל יָת־יוֹסֵף וַאֲמַר יַעֲקֹב
לְלָבָן שַׁלְּחֵנִי וְאֵהָךְ לְאַתְרִי וּלְאַרְעִי׃
הַב יָת־נְשַׁי וְיָת־בְּנַי דִּי פְלָחִית יָתָךְ
בְּהוֹן וְאֵיזִיל אֲרֵי אַתְּ יְדַעְתְּ יָת פּוּלְחָנִי
דִּי־פְלַחְתָּךְ׃ וַאֲמַר לֵיהּ לָבָן אִם־כְּעַן
אַשְׁכַּחִית רַחֲמִין בְּעֵינָךְ נַסֵּיתִי וּבָרְכַנִי
יְיָ בְּדִילָךְ׃ וַאֲמַר פָּרֵישׁ אַגְרָךְ עָלַי
וְאֶתֵּין׃ וַאֲמַר לֵיהּ אַתְּ יְדַעְתְּ יָת דִּי
פְלַחְתָּךְ וְיָת דִּי־הֲוָה בְעִירָךְ עִמִּי׃ אֲרֵי
זְעֵיר דִּי־הֲוָה לָךְ קֳדָמַי וּתְקֵיף לְמִסְגֵּי
וּבָרֵיךְ יְיָ יָתָךְ בְּדִילִי וּכְעַן אֵימָתַי
אַעְבֵּיד אַף־אֲנָא לְבֵיתִי׃ וַאֲמַר מָה
אֶתֵּן־לָךְ וַאֲמַר יַעֲקֹב לָא־תִתֵּן־לִי
מִדְּעַם אִם־תַּעְבֵּיד־לִי פִּתְגָּמָא הָדֵין
אֲתוּב אֶרְעֵי עָנָךְ אֶטַּר׃ אַעִיבַּר
בְּכָל־עָנָךְ יוֹמָא דֵין אַעְדִּי מִתַּמָּן
כל

רשי

שכר שכרתיך · נתתי לרחל שכרה : בלילה הוא · הק״בה סייעו שיצא משם יששכר: וישמע אלהים אל לאה · שהיתה מתאוה ומחזרת להרבות בנים: זבד טוב · כתרגומו: יזבלני · לשון בית זבול הירביר״ג בלע״ז בית מדור מעתה לא תהא עיקר דירתו אלא עמי שיש לי בנים כנגד כל נשיו : דינה · פרשו רבותינו שדנה לאה דין בעצמה אם זה זכר לא תהא רחל אחותי כאחת השפחות ונתפללה עליו ונהפכה לנקבה : ויזכור אלהים את רחל · זכר לה שמסרה סימניה לאחותה ושהיתה מצירה שמא תעלה בגורלו של עשו שמא יגרשנה יעקב לפי שאין לה בני׳ ואף עשו הרשע כך עלה בלבו כששמע שאין לה בני׳ הוא שייסד הפייט האלמון כבט שלא חלה צבה לקחתה לו ונבהלה : אסף · הכניס במקום שלא תראה וכן אסוף חרפתינו ולא יאסף הביתה אספו נגהם וירחק לא יאסף לא יטמן : חרפתי · שהייתי לחרפה על שאני עקרה והיו אומרים עלי שאעלה לחלקו של עשו הרשע · ואגדה כל זמן שאין לאשה בן אין לה במי לתלות סרחונ׳ · משיש לה בן תולה בו מי שיבר כלי זה בנך מי אכל תאני׳ אלו בנך : יוסף יי׳ לי בן אחר · יודע׳ היתה בנבואה שאין יעקב עתיד להעמיד אלא שנים עשר שבטים אמרה יהי רצון שאותו שהוא עתיד להעמיד יהא ממני לכך לא נתפללה אלא על בן אחר: כאשר ילדה רחל את יוסף · משנולד שטנו של עשו שנאמר והיה בית יעקב אש ובית יוסף להבה ובית עשו לקש אש בלא להבה אינו שולט למרחוק משנול׳ יוסף בטח יעקב בהק״בה ורצה לשוב: תנה את נשי · איני רוצה לצאת כי אם ברשו׳ : נחשתי · מנחש היי׳ נסיתי בניחוש שלי שעל ידך באה לי ברכ׳ כשבאת לכאן לא היו לי בנים שנא׳ והנה רחל בתו באה עם הצאן אפשר יש לו בני׳ והוא שולח בתו אצל הרועים עכשיו היו לו בני׳ שנ׳ וישמע את דברי בני לבן : נקבה · כתרגומו פרש אגרך: ואת אשר היה מקנך אתי · את חשבון מעוט מקנך שבא לידי מתחלה כמה היו · לרגלי · עם רגלי בשביל ביא׳ רגלי באת אצלך הברכ׳ כמו העם אש׳ ברגליך לעם אשר ברגלי הבאים עמי : גם אנכי לביתי · לצורך ביתי עכשו אין עושין לצרכי אלא בני וצריך אני להיו׳ עושה גם אני עמה׳ וסומכן וזהו גם : נקוד

אבן עזרא

זבדני אלהים · כטעם נתן לי חלק ואין לו אח במקר׳ : יזבלני · יזבול עמי יליה זבולו עמי תמיד כמו בנה בניתי בית זבול וכמוהו בני יצאוני יצאו ממני ויבואוני כלם הם פעלי׳ עומדי׳ : ואחר ילדה בת · יש אומרים כי עם זבולון היתה בבטן אחת : אסף אלהים את חרפתי · כטעם כרת וכן ואסף שמחה וגיל ואחרים אמרו כי השם ראה החרפת שהיו הנשים מחרפות אותי בעבור היותי עקר׳ וכאילו נאספו ונתחברו אל השם והנה נולדו ליעקב י״ב בנים בז׳ שנים וכאש׳ ספרום הקדמוני׳ מצאום בני ששה חדשים וימים במספר ויתכן שנתנה לאה שפחתה ליעקב קודם שנולד נפתלי גם הרתה רחל קודם שנולד זבולן וגם דינה לא ידענו מתי נולדה: אשר עבדתי אותך בהן · שב אל נשי לא אל ילדי כמו וישם דמי מלחמה בשלום : נחשתי · כמו נסיתי כי הולך היה לקראת נחשי׳ ויש לו תרפי׳: נקבה · לשון צווי במשקל זכרה לי אלהי לטוב׳ ופי׳ פרש וכן אשר פי יי׳ יקבנו ודגשו׳ הק״וף להתבלע הנו״ן בו כמו אשר ידבנו לבו : לרגלי · בעבור רגלי כי דרך בני אדם לומ׳ רגל טובה יש לפלוני והטע׳ כי התברכתי משעה שבאת לביתי · ה״א מאומה נוסף וכמלא חסר : עקדים

בעל הטורים

הלוי כתי׳ כי ילדתי ג׳ ויששכ׳ כתיב כי ילדתי ו׳ כשילדה ג׳ אמר׳ הרי ילדתי ג׳ שהם חלקי וכשילדה עוד ג׳ אמר׳ הרי ילדתי ב׳ חלקים · דודאי׳ בני כאדם · בכל אמות השבטים אין סמך אלא ליוסף רמז שהוא שטנו של עשו · ובכלם אין עין אלא בשמעון על שם ועין נואף שמרה נשף משום מעשה דזמרי :

מ״ע ספורנו

אלי תבא כי שכור שכרתיך · ולא תעשה עול בזה לבטל עונת אחותי בהיות זה מדעתה ובהסכמתה · ובזה הספור הנראה מגונה אצל מגלי פנים בתור׳ הודיענו אמנם שהיה ענין התולדה אצל האבות כמו שהיה ענינו אצל אדם ואשתו קודם חטאם כי לא היתה כונתם בו להנא׳ עצמם כלל אבל היה להקים זרע בלבד לכבוד קונם ולעבודתו והודיע שבהיו׳ כונת האמהו׳ רצויה לפני האל ית׳ בהשתדלותן בהכנס׳ הצרות וענין הדודאי׳ נשמעה

חזקוני

וישכב עמה בלילה הוא · דוגמא ויקם בלילה הוא דפ׳ וישלח : נתן אלהים שכרי אשר נתתי שפחתי לאישי · ואף על פי שאחותי עשתה כן היא עשתה

רל״בג

פן תגזול את בנותיך מעמי · וממה שאמרם מהתרפים עם אשר תמצא

ויבא יעקב מן השד׳ י״ח מילין מאריכין בין אזלא לזרקא באוריי׳ וסי׳ ויקר׳ פרעה שם יוסף · מן הדם אשר על המזבח · ויעבירו קול במחנה · כאשר יוסר חלב הכבש אזלא וב׳ מונחים · והעמיד הכהן את האשה · והשביע הכהן את האשה · וביום שמחתכם ומועדיכם · ויאמרו אליו בני ישראל במסילה · כל תרומת הקדשי׳ אשר ירימו בני ישראל · ולא נתן סיחון את ישר׳ · ואם החרש יחריש לה אישה · והיו לאחד מבני שבטי בני ישר׳ · ובאו הר האמרי ואל כל שכניו · כי ירחיב יי׳ אלהיך · ואשר יבא את רעהו ביער · וסקלתם באבנים · ואכל פרי בטנך ופרי אדמתך · כל אלו במ״א מלא וכל פסקתא דכו׳ מאריכין במארכא אך לא במאיילא א׳ כי הניגון שוה במ״ב ועלוי וסי׳ ויאמר אליהם ראובן · הנה חרדת אלינו ובג׳ מקומות משרתים אזלא ומירכ׳ בתיבה אחת לזרקא וסי׳ איתמר בניו · יצאו בנות שילו · לאוצרו ולתרומו׳ : זבלון ט׳ כ״כ וסי׳ פרשת ויגש : בן כל בן המוקף פתח במ״ד וסי׳ בן ששי ליעקב · וימלט בן אחד לאחימלך בן אחיטוב · ולמפיבושת בן קטן · והוליד בן פריץ · ואם הנגינה בו קמץ כגון בן הכם בן כסיל ופי׳ בן שהוא חכם במ״ו וישחט את בן הבקר · בן הישראלית · בן יברכיהו · בן משלמיה · בן יאיר · בן משלם · בן ברכיה · וכל מבן ומבן הלבן פתח : יסף י״א בלשון אוסיפי ג׳ מלאי׳ ות׳ חסרי׳ וסי׳ יסף יי׳ לי בן אחר · פרעה התל · וחמישתו יסף עליו · ממעשרו · וחמישתו · והתודו את · ואדעה מה יסף יי׳ · ככם אלף פעמים · עליכם ועל בניכם · ואת אשר חטא · ואחריו לא יוסף · יוסף יי׳ על עמו · דד״ה · הלין ג׳ בתראי מלאי׳ וכל שום בר נש דכו׳ מלאי׳ · בהן ט״ו קמצין וסי׳ במסר׳ רבת׳ : ואלכה ב׳ וסי׳ תנה את נשי ואת ילדי

כָּל־שֶׂה נָקֹד וְטָלוּא וְכָל־שֶׂה־חוּם
בַּכְּשָׂבִים וְטָלוּא וְנָקֹד בָּעִזִּים וְהָיָה
שְׂכָרִי: וְעָנְתָה־בִּי צִדְקָתִי בְּיוֹם
מָחָר כִּי־תָבוֹא עַל־שְׂכָרִי לְפָנֶיךָ כֹּל
אֲשֶׁר־אֵינֶנּוּ נָקֹד וְטָלוּא בָּעִזִּים וְחוּם
בַּכְּשָׂבִים גָּנוּב הוּא אִתִּי: וַיֹּאמֶר
לה לָבָן הֵן לוּ יְהִי כִדְבָרֶךָ: וַיָּסַר בַּיּוֹם
הַהוּא אֶת־הַתְּיָשִׁים הָעֲקֻדִּים
וְהַטְּלֻאִים וְאֵת כָּל־הָעִזִּים הַנְּקֻדּוֹת
וְהַטְּלֻאֹת כֹּל אֲשֶׁר־לָבָן בּוֹ וְכָל־חוּם
בַּכְּשָׂבִים וַיִּתֵּן בְּיַד־בָּנָיו: וַיָּשֶׂם דֶּרֶךְ
שְׁלֹשֶׁת יָמִים בֵּינוֹ וּבֵין יַעֲקֹב וְיַעֲקֹב
רֹעֶה אֶת־צֹאן לָבָן הַנּוֹתָרֹת:
וַיִּקַּח־לוֹ יַעֲקֹב מַקַּל לִבְנֶה לַח וְלוּז
וְעַרְמוֹן וַיְפַצֵּל בָּהֵן פְּצָלוֹת לְבָנוֹת
מַחְשֹׂף הַלָּבָן אֲשֶׁר עַל־הַמַּקְלוֹת:
וַיַּצֵּג אֶת־הַמַּקְלוֹת אֲשֶׁר פִּצֵּל בָּרְהָטִים
בְּשִׁקֲתוֹת הַמָּיִם אֲשֶׁר תָּבֹאןָ הַצֹּאן
לִשְׁתּוֹת לְנֹכַח הַצֹּאן וַיֵּחַמְנָה בְּבֹאָן
לִשְׁתּוֹת: וַיֶּחֱמוּ הַצֹּאן
אֶל־הַמַּקְלוֹת וַתֵּלַדְןָ הַצֹּאן עֲקֻדִּים
מ נְקֻדִּים וּטְלֻאִים: וְהַכְּשָׂבִים הִפְרִיד
יַעֲקֹב וַיִּתֵּן פְּנֵי הַצֹּאן אֶל־עָקֹד וְכָל־
חוּם בְּצֹאן לָבָן וַיָּשֶׁת לוֹ עֲדָרִים לְבַדּוֹ
וְלֹא שָׁתָם עַל־צֹאן לָבָן: וְהָיָה
בְּכָל־יַחֵם הַצֹּאן הַמְקֻשָּׁרוֹת וְשָׂם
יַעֲקֹב אֶת־הַמַּקְלוֹת לְעֵינֵי הַצֹּאן
בָּרְהָטִים לְיַחְמֵנָּה בַּמַּקְלוֹת:
וּבְהַעֲטִיף הַצֹּאן לֹא יָשִׂים
והיה

כָּל־אִמַּר נְמוֹר וּרְקוֹעַ וְכָל־אִמַּר
שְׁחוֹם בְּאִמְּרַיָּא וּרְקוֹעַ וּנְמוֹר בְּעִזַּיָּא
וִיהֵי אַגְרִי: וְתַסְהֵיד־בִּי זָכְוָתִי בְּיוֹמָא
דְמָחָר אֲרֵי־תֵיעוֹל עַל־אַגְרִי קֳדָמָךְ
כֹּל דְּלֵיתוֹהִי נְמוֹר וּרְקוֹעַ בְּעִזַּיָּא
וּשְׁחוֹם בְּאִמְּרַיָּא גְּנוּבָא הוּא עִמִּי:
וַאֲמַר לָבָן בְּרַם לְוַי יְהֵי כְפִתְגָמָךְ:
וְאַעְדִּי בְּיוֹמָא הַהוּא יָת־תְּיָשַׁיָּא
רְגוֹלַיָּא וּרְקוֹעַיָּא וְיָת כָּל־עִזַּיָּא
נְמוֹרָתָא וּרְקוֹעָתָא כֹּל דִּי־חִוַּר בֵּיהּ
וְכָל־דִּשְׁחוֹם בְּאִמְּרַיָּא וִיהַב בְּיַד
בְּנוֹהִי: וְשַׁוִּי מַהֲלַךְ תְּלָתָא יוֹמִין בֵּינוֹהִי
וּבֵין יַעֲקֹב וְיַעֲקֹב רָעֵי יָת־עָנָא דְלָבָן
דְּאִשְׁתְּאָרָא: וּנְסֵיב־לֵיהּ יַעֲקֹב
חוּטְרִין דִּלְבַן רַטִּיבִין וּדְלוּז וּדְדוּלְב
וְקַלִּיף בְּהוֹן קַלְפִין חִוָּרִין קִילוּף חִוַּר
דִּי־עַל־חוּטְרַיָּא: וְדַעִיץ יָת־חוּטְרַיָּא
דִּי קַלִּיף בְּרַהֲטַיָּא אֲתַר־בֵּית־שַׁקְיָא
דְמַיָּא אֲתַר דְּאָתְיָן עָנָא לְמִשְׁתֵּי
לְקַבְלְהֶן דְּעָנָא וּמִתְיַחֲמָן בְּמֵיתֵיהֶן
לְמִשְׁתֵּי: וְאִתְיַחֲמָא עָנָא בְּחוּטְרַיָּא
וִילִידָא עָנָא רְגוֹלִין נְמוֹרִין וּרְקוֹעִין:
וְאִמְּרַיָּא אַפְרֵישׁ יַעֲקֹב וִיהַב בְּרֵישׁ
עָנָא כָּל־דִּרְגוֹל וְכָל־דִּשְׁחוֹם בְּעָנָא
דְלָבָן וְשַׁוִּי־לֵיהּ עֶדְרִין בִּלְחוֹדוֹהִי וְלָא
עָרְבִינוּן עִם־עָנָא דְלָבָן: וַהֲוֵי בְּכָל־
עִידָּן דְּמִתְיַחֲמָן עָנָא מְבַכִּירָתָא וְשַׁוִּי
יַעֲקֹב יָת־חוּטְרַיָּא לְעֵינֵי עָנָא בְּרַהֲטַיָּא
לְיַחֲמוּתְהֶן בְּחוּטְרַיָּא: וּבִלְקִישׁוּת
עָנָא לָא מְשַׁוֵּי
והון

וענתה ד' וסי' בי צדקתי · וענתה ואמרה · וענתה השירה · שמה בימי נעורה : ביום מחר ב' וענת' בי צדקתי · אל תתהלל ביום מחר : לו כ"ב מסור בפרשת לך לך : כדברך ג' חס' כתו' וסי' הן לו יהי · ושכבתי עם · ויאמ' יי' סלחתי · ואינון מן י"ג חס' י' במסר' דבת' וחילופיהון ה' כתיבון דבריך וקריין דברך וסי' במס' רבת' : ויעקב י"ד וסי' במסר' : הנותרת ג' ב' חס' וחד מלא וסי' צאן לבן · על פי השנים · וחיל מלך בבל בתרא מלא : לח ג' ב' פתחין וא' קמץ וסי' ויקח לו יעקב מקל · ואכלה בך כל עץ לח · הובשתי עץ לח בתר' קמץ : לבנות ד' ב' מלאים וב' חס' וסי' ויפצל בהם פצלות · בהרות בהרות · בהרות כהות לבנות · ונתתי אתהן לך לבנות · קדמ' ובתר' מל' : ויצג ב' וסי' ויצג את המקלות · ויצג את בעירו : בבאן ב' א' מ"ל וא' חס' וסי' ויחמנה בבאן לשתות : בבואן דרך הקדים · בתר' מ"ל · וישת ז' וסי' וישת לו עדרים לברו · וישת על ראש אפרים · וישת אל המדבר פניו · וישת עליה תבל · וישת חשך סביבתיו · ועתה השמרי · ויומר שש שערים · ושם ח' וסי' ושם יעקב · ושם לה עלילות · ושם בסתר · ושם לו במרכבתו · ושם חטה שורה · ושם בשר זרועו · ושם אתם כסים הודו · ושם דרך אראנו :

רשי

נקוד · מנומר בחברבורות דקות כמו נקודה פוטנ"ורא בלע"ז : טלוא · לשון טלאי' חברבורות רחבות: חום · שחום דומה לאדום רוס"ו בלע"ז לשון משנה שחמתי' ונמצאת לבנה לענין התבואה: והיה שכרי · אותן שיולדו מכאן ולהבא נקודים וטלואים בעזים ושחומים בכבשי' יהיו שלי ואותן שישנן עכשיו הפרש מהם והפקידם ביד בניך שלא תאמר על הנולדים מעתה אלו היו שם מתחל' ועוד שלא תאמר על ידי הזכרי' שהן נקודי' וטלואי' תלדנה הנקבות דוגמתן מכאן ואילך : וענתה בי · אם תחשדני שאני נוטל משלך כלום תענ' בי צדקתי כי תבא צדקתי ותעיד על שכרי לפניך שלא תמצא בעדרי כי אם נקודי' וטלואי' וכל שתמצא בהן שאינו נקוד או טלוא או חום בידוע שגנבתיו לך ובגניבה הוא שרוי אצלי : הן · לשון הין קבלת דברים : לו יהי כדברך · הלואי שתחפוץ בכך : ויסר לבן ביום ההוא וגו' · תישים עזים זכרים: כל אשר לבן בו · כל אשר היתה בו חברבורת לבנה : ויתן · לבן ביד בניו : הנותרות · הרעועות שבהן החולות והעקרו' שאינן אלא שירי' אותן מסר לו : מקל לבנה · עץ הוא ושמו לבנה כמה דתימ' תחת אלון ולבנ' ואומר אני הוא שקורי' טר"ימבלא שהוא לבן : לח · כשהוא רטוב : לוז · ועוד לקח מקל לוז עץ שגדלין בו אגוזי' דקים קולד"רי בלע"ז : וערמון · קסט"ניר בלע"ז : פצלות · קילופים קילופים שהיה עושהו מנומ' : מחשוף הלבן · גלוי לובן של מקל כשהיה קולפו היה נראה ונגל' לובן שלו במקו' הקילוף: ויצג · תרגום ודעיץ לשון תחיבה ונעיצ' הוא בלשון ארמי' והרבה יש בתלמוד דצה ושלפה דץ ביה מידי דצה כמו דעצה אלא שמקצר את לשונו : ברהטים · במרוצות המים בבריכו' העשויות בארץ להשקות שם הצאן : אשר תבאן וגו' · ברהטי' אשר תבאן הצאן לשתות שם הציג המקלו' לנכח הצאן : ויחמנה · הבהמה רואה את המקלו' והיא נרתעת לאחורי' והזכ' רובעה ויולדת כיוצא בו · ר' הושעיא אומר המים נעשין זרע במעיהן ולא היו צריכות לזכר וזהו ויחמנה: אל המקלו' · אל מראית המקלות : עקודים · משונים במקום עקידת' הם קרסולי ידיהן ורגליה' : והכשבי' הפריד יעקב · הנולדים עקודי' נקודי' הבדיל והפריש לעצמן ועש' אותן עדר לבדו והוליך אותו העדר העקוד לפני הצאן ופני הצאן ההולכות אחריהם צופות אליהם וזהו שאמר ויתן פני הצאן אל עקוד שהיו פני הצאן אל העקודים וא' כל חום שמצא בצאן לבן: וישת לו עדרים · כמו שפירשתי : המקושרים · כתרגומו הבכירות ואין לי עד במקרא ומכחש חברו עם אחיתופל בקושרים ויהי הקשר אמיץ אותן המתקשרו' יחד למהר עיבורן : ובהעטיף · לשון איחו' כתרגומו בלקישות ומכח' חברו עם המחללות והמעטפות לשון עטיפת כסות כלומר מתעטפות בעורן ובצמרן ואינן מתאוות להתיחם על ידי הזכרים : באן

אבן עזרא

עקדים · ברגל והטעם שומה שעקדה הרגל : ונקודים · שיש בו נקודות נקודות : וברודים · מגזרת ברד שיש לו שומו' לבנו' · ומלת טלוא שם כלל והוא מגזר' בלות ומטולאות והטעם כמו שומות · וטעם כל שה נקוד וטלוא תיש וכן כתוב שה כשבי' ושה עזים והאחר שהם טלוא כלל הנה פי' כל תיש נקוד ועקוד וברוד : וכל שה · חום הוא השחרו' ויתכן שנקרא השחרו' כן מפני החו' כי השחרות יותר חם מן הלבן : וטלוא ונקוד בעזים · עקוד וברוד ונקוד : אשר איננו נקוד וטלוא · נקוד וברוד ועקוד : בעזים · זכרים ונקבות : ויסר ביום ההוא את התישים העקדים והטלואים · שפי' ונקודים וברודים: הנקודו' והטלואות · פירוש העקודות והברודו' וזה טעם כל אשר לבן בו : וכל שה חום כבש שחור והו' שם תאר כמו פעול ומשקלו סוג לב · ומלת הסר משם על דעת מדקדק גדול שם הפעל להסיר משם ואלה שכרי · ופי' ויתן ביד בניו של יעקב רק וישם דרך שלשת ימים על לבן הוא וזה הפי' איננו נכון כי אין ליעקב בן גדול מראובן ועוד אין לו ז' שנים וכן פי' הפרש' הסר משם כמשמעו לשון צווי · וטעם והיה שכרי כאלה אחר שתסירם : וענתה בי צדקתי · לפניך היא תעיד כאשר תבא ותראה שכרי והוא העדר שאפריד לכבשי אם לא מצאת התישים והעזים עקודים נקודי' וברודי' והכבשי' שחורים גנוב הוא אתי והנה אתה הסירות מן הצאן כל עקוד ונקוד וברוד בעזים וכל חום בכשבים : ויאמר לבן הן · כמו הנה כי הה"א נוסף כמו האלה האל : ויסר ביום ההוא · לבן הסיר : ויקח · גם הוא לבן : מקל · בפתח הקוף בעבור שהוא סמוך: לבנה לוז וערמון · עצים הם רק לח שם התואר והגאון אמר כי לוז שקדים בעבור שנקר' כן בלשון ישמעאל כי הב' לשונות והארמי' ממשפחה אחת היו : מחשף הלבן · שחשף הקלף כמו חשף יי' : פצלו' הטעם כרת כריתות קטנות: ברהטים · מקום חבור המים שישתו הצאן שם : ויחמנ' · התחברו פה לשון זכרים ונקבו' כמו וישרצ' הפרו' : ויחמו · נתעברו ובאה זאת המלה משונה בנקוד בעבו' הות הגרון והי' ראוי להיות כמו ויסבו לאכל לחם ואל תתמה בעבור שאמר על הצאן לשון זכרים כי משפט הלשון להפריש בין זכרי' לנקבו' בלשו' יחיד רק בלשון רבים לא יחושו : אל המקלות · מן המקלות ורבים יתמהו ויאמרו כי זה פלא ואמת שהוא מפלאות התולדת וכן המשפט אפי' האשה שנבראה בצלם המלאכים: וטלואים · הם הברודים כי שם כלל הוא: והכשבי' הפריד יעקב ועוד עשה דבר אחר שהפריד הכשבים ובחר מהם כל נקוד וכל חום ושם פני הצאן אליהם עד שתלדנה כן והנה היו לו עדרים לבדו ולא שתם על צאן לבן · וי"א כי וישת לו עדרים מאוחר כי הכשבים הפרידם מהעדרים שלו : הצאן המקושרו' · בימי ניסן וכל אש' תלדנה היו חזקי' ובריאי' : ובהעטי' הצאן · הם בימי תשרי וזה עשה יעקב שלא ירגיש לבן בדבר המקלות : העטופים

בעל הטורים

ביום מחר ב' במסורה הפא ואידך אל תתהלל ביום מחר אמר הקב"ה ליעקב וכי אתה יודע מה יהיה ביום מחר אל תתהלל ביום מחר למחר בתוך דינה יוצאה ממך : מאהל ד' במס' · ויצא מאהל לאה · מאהל מועד לאמר · והיה מתהלך מאהל לאהל יתהלך לגנת ויסחך מאהל · פירוש בשעה ש"וק' רמשכן נאסרו הבמות והיינו ויקרא אליו מאהל מועד דווקא' ואחר שעברו הירדן והותרו הבמו' עד שבאו לשילה והיינו ויצא מאהל לאה דהיינו המשכן שעשו שעשאו בחלקו שבא משבט יהודה שיצא מלאה · ויבא באהל רחל זה שילה שבחלק יוסף ואז והיה מתהלך מאהל לאהל משילה לנוב ומנוב לגבעון ומשם לבית העולמים ואז נאסרו הבמות והיינו יתהלך לגנת ויסחך מאהל שלא היה שום היתר אדוני אבי הרא"ש ז"ל:

אמרי נועם

ויצג את המקלות אשר פצל וא"ת האיך עשה יעקב רמאות לשום דבר שלא יולידו אלא נקודים וי"ל דלבן התחיל לעשות לו רמאות שהרי היה התנאי ביניהם שלא יסיר לבן אלא כל שה נקוד וטלוא וכל שה חום בכשבים ונקוד וטלוא בעיזים והוא לא עשה כן אלא הסיר התישים ואף העזים נקודות וטלאות וא"כ לא נשאר בכל הצאן לא נקוד ולא טלוא והאיך יולידו נקודים וטלואים לפיכך עשאן מקלות :

מ"ע ספורנו

וענתה בי צדקתי כי תבא על שכרי לפניך · שכשתבא צדקתי להראות הראוי לחלקי בנולדים תעיד לפניך על שלמות עבודתי אשר בשכרה ישנה האל את הנולדי' את החלק הראוי לה כדי שיהיה שלי : לו יהי כדברך · שתתפיים במה שאמרת : ויסר ביום ההוא את התישים · אחר שאמר יהי כדברך שנה טעמו והסיר ביום ההוא קטנים וגדולים · לנכח הצאן · והיה מציג המקלות לעיני הצאן כדי שיסתכלו בחוזק פעלת המציג ומצייר בדמיונם בעת ההריון כי הציור בכח המדמ' בעת ההריון יפעל על הרוב בנולד דמות דבר המצוייר : אל עקוד וכל חום בצאן לבן · אחר שהחליף משכרתי והשאיר בעדרו עקוד וכל חום : ובהעטיף הצאן לא ישים · כדי שלא יחשוב לבן שהדבר במרמת איזו מלאכה :
ויפרץ

קומץ מנחה

דכתיב ביה כי עתה ריקם שלחתני ויגע כפו הציל הגוף שלא הרגו : הבנות בנותי ריעק' עבד עברי היה וכתיב האשה וילדיה וגו' : וכל אשר אתה רואה לי הוא מכאן שהאומר שלך שלי רשע : ועד המצבה בגי' בלעם ושם נלחץ רגלו כשהלך לקלל את ישראל: וישב לבן למקומו אע"פ שנראה לו המלאך בחלום שב למקומו למדרגתו לרשעו ולרמאתו : ויפגע בו כשיצא מבית אביו כתיב ויפגע במקום שהוא התחנן במקום אבל עכשיו שב כל
כך

רלב"ג

מצפה למקום ההוא כמו שכתוב ויעבור את מצפה גלעד הנה היתה הסבה בקריאת זה השם כי אמר לבן יצף השם ביני וביניך כי נסתר איש מרעהו · אם תענה את בנותי לבלתי השלים להם חקם כשאר כסות ועונה או להכריעם בדבר מן הדברים שלא כרצונם ואם תקח נשים על בנותי · אין איש [illegible]

התועלת [illegible]

התועלת [illegible]

התועלת [illegible]

חזקוני

כל שה נקוד וטלוא · כלומר בשום נקוד וטלוא דווקא אבל לא כבש ותיש ועז ולא עקודים והוא הסיר [illegible]

והיה העטפים ללבן והקשרים
ליעקב: ויפרץ האיש מאד מאד
ויהי לו צאן רבות ושפחות ועבדים
וגמלים וחמרים: וישמע את דברי א
בני לבן לאמר לקח יעקב את כל
אשר לאבינו ומאשר לאבינו עשה
את כל הכבד הזה: וירא יעקב
את פני לבן והנה איננו עמו כתמול
שלשום: ויאמר יהוה אל יעקב
שוב אל ארץ אבותיך ולמולדתך
ואהיה עמך: וישלח יעקב ויקרא
לרחל וללאה השדה אל צאנו:
ויאמר להן ראה אנכי את פני אביכן ה
כי איננו אלי כתמל שלשם ואלהי
אבי היה עמדי: ואתנה ידעתן כי
בכל כחי עבדתי את אביכן:
ואביכן התל בי והחלף את
משכרתי עשרת מנים ולא נתנו
אלהים להרע עמדי: אם כה יאמר
נקדים יהיה שכרך וילדו כל הצאן
נקדים ואם כה יאמר עקדים יהיה
שכרך וילדו כל הצאן עקדים:
ויצל אלהים את מקנה אביכם ויתן
לי: ויהי בעת יחם הצאן ואשא
עיני וארא בחלום והנה העתדים
העלים על הצאן עקדים נקדים
וברדים: ויאמר אלי מלאך האלהים
בחלום יעקב ואמר הנני: ויאמר
שא נא עיניך וראה כל העתדים
העלים על הצאן עקדים נקדים
וברדים כי ראיתי את כל אשר לבן
עשה לך: אנכי האל בית אל אשר
משחת שם מצבה אשר נדרת לי
שם נדר עתה קום צא מן הארץ
הזאת ושוב אל ארץ מולדתך:
ותען רחל ולאה ותאמרנה לו העוד
לנו חלק ונחלה בבית אבינו:
הלוא נכריות נחשבנו לו כי מכרנו
ויאכל גם אכול את כספנו: כי כל טו
העשר אשר הציל אלהים מאבינו
לנו הוא ולבנינו ועתה כל אשר
אמר

והון לקשיא ללבן ובכיריא ליעקב:
ותקיף גברא לחדא לחדא והוו ליה
ען סגיאן ואמהן ועבדין וגמלין
וחמרין: ושמע ית פתגמי בני לבן
למימר נסיב יעקב ית כל די לאבונא
ומדי לאבונא קנא ית כל נכסיא
האלין: וחזא יעקב ית סבר אפי לבן
והא ליתנון עמיה כמאתמלי
ומדקדמוהי: ואמר יי ליעקב תוב
לארע אבהתך ולילדותך ויהי מימרי
בסעדך: ושלח יעקב וקרא לרחל
וללאה לחקלא לות ענה: ואמר להן
חזי אנא ית סבר אפי אבוכן ארי
ליתנון עמי כמאתמלי ומדקדמוהי
ואלהיה דאבא הוה בסעדי: ואתין
ידעתין ארי בכל חילי פלחית ית
אבוכן: ואבוכן שקר בי ואשני ית
אגרי עשר זמנין ולא שבקיה יי
לאבאשא עמי: אם כדין הוה אמר
נמורין יהי אגרך וילידן כל ענא נמורין
ואם כדין הוה אמר רגולין יהי אגרך
וילידן כל ענא רגולין: ואפריש יי
בעירא דאבוכן ויהב לי: והוה בעידן
דאתחמא ענא וזקפית עיני וחזית
בחלמא והא תישיא דסלקין על ענא
רגולין נמורין ופציחין: ואמר לי
מלאכא דיי בחלמא יעקב ואמרית
הא אנא: ואמר זקוף כען עינך וחזי
כל תישיא דסלקין על ענא רגולין
נמורין ופציחין ארי גלי קדמי ית כל
די לבן עביד לך: אנא אלהא
דאיתגליתי עלך בבית אל די
משחתא תמן קמא ודי קיימתא
קדמי תמן קיים כען קום פוק מן
ארעא הדא ותוב לארע ילדותך:
ואתיבת רחל ולאה ואמרא ליה
העוד לנא חולק ואחסנא בבית
אבונא: הלא נוכראין איתחשבנא
ליה ארי זבננא ואכל אף מיכל ית
כספנא: ארי כל עותרא דאפריש יי
מאבונא דילנא הוא ולבננא וכען
כל די

רשי

לאן רבות · פרות ורבות משאר לאן: ועבדים ושפחות · מוכר לאנו בדמים יקרי' ולוקח כל אלה: עשה · כנס כמו ויעש חיל ויך את עמלק: שוב אל ארץ אבותיך · ושם אהיה עמך אבל בעודך מחובר לטמא אי אפשר להשרות שכינתי עליך: ויקרא לרחל וללאה · לרחל תחלה ואחר כך ללאה שהיא היתה עקר הבית שבשבילה נזדווג יעקב עם לבן ואף בניה של לאה מודים בדבר שהרי בועז ובית דינו משבט יהודה אומרין כרחל וכלאה אשר בנו שתיהן וגו' הקדימו רחל ללאה: עשרת מונים · אין מונים פחות מעשרה: מונים · לשון סכום כלל החשבון והן עשיריות למדנו שהחליף תנאו ק' פעמי': והנה העתודים · אע"פ שהבדילם לבן כלם שלא יתעברו הצאן דוגמתן היו המלאכי' מביאין אותן מעדר המסור ביד בני לבן לעדר שביד יעקב: וברודים · כתרגומו ופציחין פיי"שיד בלע"ז חוט של לבן מקיף את גופו סביב חברבורות שלו פתוח' ומפולשת מזן אל זן ואין לי להביא עד מן המקר': האל בית אל · כמו אל בית אל הה"א יתיר' ודרך מקראות לדבר כן כמו כי אתם באי' אל הארץ כנען: משחת שם · לשון רבוי וגדולה כשנמשח למלכות כך ויצק שמן על ראשה להיות משוחה למזבח: אשר נדרת לי · וצריך אתה לשלמו שאמרת יהיה בית אלהי' שתקריב שם קרבנות: העוד לנו · למה נעכב על ידך כלו' אנו מיחלות לירש מנכסי אבינו כלום בין הזכרי' · הלא נכריות נחשבנו לו · אפי' בשעה שדרך בני אדם לתת נדוניא לבנותיו בשעת נישואין נהג עמנו כנכריות כי מכרנו לך בשכר הפעול': את כספנו · שעכב דמי שכר פעולתך: כי כל העשר · כי זה משמש בלשון אלא כלומר משל אבינו אין לנו כלום אלא מה שהציל הק"בה מאבינו שלנו הוא: הציל · לשון הפרי' וכן כל לשון הצל' שבמקר' לשון הפרשה שמפרישו מן הרעה ומן האויב: את

אבן עזרא

העטופים · שאין כח בהם כמו נפשם בהם תתעטף: דברי בני לבן · בנים זכרי' היו לו וכן הוא אומר ויתן ביד בניו: ולבן הלך לגזוז את צאנו · שהיה ביד בניו רחוק שלשה ימים כאשר הוא כתוב על כן ויגד ללבן ביו' השלישי: את פני אביכן · ראיתי בפניו שאיננו עמי כתמול שלשום או ישוב איננו אל פני כמו פני יי' חלק': התל בי · מלה זרה בעבור היו' התי"ו רפה כי עיקרו להדגש כמו ויהתל בה' אליהו דר' לעג: עשרת מונים · מלשון מנה את העם והטעם עשרה במספר או הזכיר עשרה בעבור היותו סך חשבון · וזה שאמר עקדי' יהיה שכרך ידוע שהחליף משכרתו לקחת עקדים לבדם וכן פעם אחרת נקדים: ויצל אלהים · כטעם וינצלו את מצרי' ושניהם מגזר' הצלה נא ואם הוא מעט רחוק · וזה שאמר יעקב לנשיו גם הוא אמת שראה זה בחלום כי השם יעזרהו לחזק הצאן ולהוליד גם בלא מקלות: אנכי האל בית אל · טעמו האל אל בית אל וכן ועץ הדעת דעת טוב ורע: כי מכרנו · כאילו מכרנו שלא עשה כמשפט האבות עם הבנות רק אמר שמור לאני וקח בנותי במשכרת':

רכש

בעל הטורים

העטופים שנים במ'העטופי' ללבן העטופים ברעב · פי' שנתן לו הכחושים שמתו ברעב · אי נמי בשביל שעשי' יעקב דבר שנראה במראות גרם לבניו שנעטפו ברעב · ואתנה ג'ואתנה ידעתן ואתנ' אני ואין מרעיתי גשם שוטף ואבני אלגביש תפליני' וזה לאן מרעיתי דלהלן מדבר לישראל אף לאן האמור כאן דורש במדרש על הגלות · גשם שוטף ואבני אלגבים באומר להן אתם ידעתן שהי' גשם שוטף ואבנים יורדים עלי בהיותי בשדה עם הצאן:

מ'ע ספירנו

ויפרץ האיש · פרץ את גבול ההצלחה המורגלת במלאכת מרעה הצאן: וישמע את דברי בני לבן. שספרו עליו לשון הרע בקנאתם: וירא יעקב את פני לבן · ראה שקבל את הלשון הרע: ויאמר אלהים אל יעקב שוב · הודיע הכתו' שבכבת שלש אלה כרח ולא כטל רשו' מלבן · שלא בשנבג איש אשר כמוהו כי חשב שאמר שקבל לשון הרע עליו אם ידע נסיעתו ינזלהו כאמרו פן תגזול את בנותיך: ואסיף עמך · שלא יקרך היזק בדרך: כי איננו אלי כתמול שלשם · כאומר שיש בידי משלו: ואלהי אבי היה עמדי והוא ית' נתן לי כל מה שבידי ולא גזלתי מלבן מאומה: העוד לנו · איך תחשוב שיקשה עלינו להפרד מאבינו: כי כל העושר · כמו כי באמת · לא נקוה לנחול משל אבינו אלא כל העושר אשר הציל אלהים ממנו הוא לבדו לנו ולבנינו · ועתה מאחר שראית שקבל לשון הרע עליך ויש לחוש שיגזול: כל

חזקוני

ויאמר יי' אל יעקב הוא השלום שבפר לנשיו: ויקרא לרחל וללאה · לפי שהיו גבירות אבל לבלהה ולזלפה ולבניו לא היה צריך לקרות שאך הן היה תדיר אצלו בשדה לרעות עמו: את מקנה אביכם במ"ס: וברודי' · לשון ברד יש ובהן בהרות לבנות: את כספנו שכב לעצמו כסף כדוכייתנו שהיה לו לתת לנו כדר' כל הארץ: ומגנוב

מסורה

העטפי' ב' בתרי לישני א' מ"ל וא' חס' וסי' והיה העט' ללבן העטופי' ברעב' קדמ' חס' · הככבד ב' חס' בליש' וסי' עשה את כל' בזו כסף בזו זהב: והנ' איננו ג' וסי' וירא יעק' את פני לבן · ויקחו את המפתח ויפתחו · בשפטי' · ויעבר והנה איננו א"נך: כתמל ז' חס' וסי' ויאמר להן ראה את פני · לא תאספון לתת · ויכו שטרי בני ישראל · כתמל שלשם על כל גרותיו · אך רחוק יהיה ביניכם · אשה עצורה לנו · וישבו בני ישרא' באהליהם כתמל שלשם: שלשום ב' מלאים בתור' וסימן והנה איננו עמו כתמל שלשם · פן ירדוף גואל הדם · וכל נביאי' וכתובי' דכוו' במ"ד חס' וסי' כי לא היתה כזאת · ויהי כל יודעו מאתמול · כי אם אשה עצורה לנו · ודבר אבנר היה: אבותיך ג' מלאים וסי' שוב אל ארץ אבותיך · ובמשרפו' אבותיך · אל תשג גבול עולם: ואתנה ג' וסי' ואתנה ידעתן · אמור אל טאי תפל · ואתנה צאני · וחד אתנה' הנני אל כסתותיכנה: נתנו ה' וסי' ולא נתנו אלהי' להרע ויפקד שמשון את אשתו בגדי: וילחצו האמרי את בני דן · ויקחהו שאול ביום ההוא · וישב דוד במדבר במצדות · וחר נתנו ו'דכי תצא למלחמה: להרע ו' וסי' כו' מסו' בפר' ויקרא: מלאך האלהים ח' וסי' כו' במס' רבתא: ותאמרנה ל' כ"ב ותען רחל ולאה ותאמרנה · וכל נבי' וכתו' דכוו' ב"מא ותענינה דנשים המשחקות ותאמרן: נחשבנו ג' וסי' הלא נכריו' נחשבנו כצאן טבחה · מדוע נחשבנו כבהמה:

קומץ מנחה

כך שלם אשר המלאכים התחננו לו כר"א בכה ויתחנן לו: כאשר ראם מכאן ראין השכינה שורה מתוך עצבות כי בעוד שהי' עצב מרדיפת לבן ובחברת הרשע לא היה רואה את המלאכים ותכף שלבן הלך לדרכו נפקחו עיני נבואתו וראם: מחנה אלהי' שירא ממדת הדין וכאשר חיבר מדתו עמהם קרא שם המקום מחנים מחנה מצד אלקים שהוא דין ומחנ' מצד מדתו שהוא רחמים:

תמלת פרשת ויצא

רלב"ג

לקנות כי הם משגיחים בענייניהם ומשתדלים שיהיו בתכלית התקון והשלמות ולזה תמצא שאמר יעקב לרועים ההם שישקו הצאן וילכו לרעות כי לא עת האסף המקנה:

התועלת הרביעי הוא במדות והוא שראוי לאדם שיהיה מתעורר בכל עוז לעזו' לקרוביו ולא יתעצל מהן הלא תראה שמכף שראה יעקב צאן לבן אחי אמו ואת רחל בת אחי אמו התעורר למהר להשקו' הצאן וגלל לבדו אבן הגדולה שהיו מתקבצים בה כל הרועים לגלול אותה עם שכבר למדנו בזה שכבר היה יעקב אמיץ בגבורים כי זה אחד מהתנאים אשר יהי' בהם הנבי' יותר שלם אמרו ז"ל אין הנבואה שורה אלא על חכם גבו' ועשיר ובעל קומה:

התועלת החמישי הוא במדות והוא שראוי לאדם שיתקרב לאוהביו ולקרוביו ויראה להם אהבה והקרבה מה שאפשר כי בזה מתקון המדינה מה שלא יעלם · רצוני כשיאהבו בני המשפחה קצתן לקצת כאלו הם כלם אחים · הלא תראה כי יעקב השלם עם היותו כבד ימים נשק לרחל להורות התקרבות בפלא עם שבזה משך לבבה להיות לו לאשה כמו שהיה דרוש אצלו:

התועלת הששי הוא במדות · והוא שראוי לאדם שיאסוף קרוביו הביתה כבואם אצלו ולא ימנע מהם לאמר כי הם עצמו ובשרו ובזה תשלם האהבה בין בני המשפחה הלא תראה שלבן אסף הביתה יעקב מפני היותו עצמו ובשרו:

התועלת השביעי הוא במדות · והוא שראוי למקבל הטובה מאחר שישתדל להטיב לו כפי יכולת כמו ואף אם היה לו פוק על מי שיטיב לו · הלא תראה כי יעקב השלם עם היותו לבן מסייע שיאספהו הביתה להיותו עצמו ובשרו התעורר עצמו לעבוד לבן ברעיית צאנו ואם לא עוררהו לבן על זה כדי שיוכל לעמוד בביתו בוולת כפת:

התועלת השמיני הוא במדות · והוא שראוי לאדם כשיבר לו מהפנת הפרק שישתדל לעשות מלאכה מהמלאכות ואף אם היא פחותה לפי מעלתו כדי שלא יצטרך לבריות · הלא תראה שיעקב השלם התעורר לעבוד לבן בזאת המלאכה הפחותה לפי מעלתו כדי שלא יצטרך להטבת לבן וכזה אמרו ז"ל שראוי לעבוד עבודה שהיא זרה לו ואל יצטרך לבריות:

התועלת הט' הוא במדות · והוא שכאשר יגיע לאדם שירות ממי שיגוש לשאל ממנו שכרו ראוי לו מעצמו להתעורר לתת לו שכרו ולא יעלים עיניו ממנו · ולזה תמצא כי מפני שהיה יודע לבן שיעקב יבוש לשאל ממנו שכר מפני מה שהטיב לו באספו אותו הביתה התעורר מעצמו לתת לו שכר ושאל לו מה יהיה שכרו ומסבות הזה בעינינו כלמד שמי שיתן שכר לפי שיבוש לבקש ממנו שיחליף לו המטבע שהוא כלפי טוב שהוא ראוי שידקדק אחר לבחור לו מטבע טוב כמו שעשה אברהם לעפרון:

התועלת העשירי הוא במדות · והוא שראוי לאדם שיבחר באשה שלמת היצירה כי הורע שיהיה לו ממנה יהיה יותר בריא ויותר שלם · ולזה לא בחר יעקב בלאה כי היו עיניה דומעות והוא אולי מה ובחר ברחל עם שרחל היתה יפת תואר ויפת מראה עם שיהיה כבר שישקוט תאותו בה ולא יהרהר באשה אחרת:

התועלת האחד עשר הוא במדות · והוא שראוי לשני שיבוש כבנדו ולדקדק עמו במשיר שכרו שלא ישאל ממנו רק פחות ממה שראוי והפך מה שעשה עפרון שהקשה לשאל עד ששאל ארבע מאות שקל כסף · ולזה תמצא שהעמים יעקב על תנאו לעבוד לבן שבע שנים ברחל בתו ואם הוא מבואר שכבר היה מתרצה לבן בפחות מזה הרבה עם שבזה היה נראה כפלא להגיע ליעקב עם מה שכיון אליו והוא שתהיה לו אשה מבנות לבן:

התועלת השנים עשר הוא במדות · והוא שראוי לאדם שיתקדם במאמרו ובמתנו עם הבריות בצד שלא יתכן שיונו אותו · הלא תראה כי יעקב עם היותו בעל השלמות מפני שכיון שתהיה לו רחל לאשה לא לאה התחכם לפירות עם לבן תנאי מבואר · ובאר השנין באופן שלא ישאר בו ספק והוא אמרו ברחל בתך הקטנה ואולי ישנה שם הגדולה ויקראה רחל ולזה אמר לו הקטנה ואולי יביא לו אחרת ששמה רחל ולזה אמר בתך · ומפני היות כשפל לבן בעיני יעקב בראותו ממה שהרגיש בו במדות התחכם להתנות עמו באופן זה כיראה שהיה בדעתו לרמותו · ולזה בכל התנאי עם שלא הועיל לוי:

התועלת הי"ג הוא במדות · והוא שאין ראוי לאדם להתנע מפני הבושת מהשתדל בענייניים אשר כבכתם מביא נוק והפסד גדול ולזה שאל יעקב ללבן שיתן לו אשתו ויבא אליה כי מלאו ימיו · ואם לא ישתדל להוליד עתה אולי לא יוכל אחר זה ולא בוש מזה כי מי שיבוש בכמו אלו הדברים הוא מכלל חסיד שוטה · אמרו ז"ל היכי דמי חסיד שוטה כגון דטול אתתא וטבעא בנהרא ואמר לאו אורח ארעא לאסתכולי ולאצלוי בה:

התועלת הי"ד הוא במדות · והוא שראוי לאדם לבהוג בתכלית הצניעות עם אשתו בשעת תשמיש · הלא תראה שיעקב לא הכיר באשתו בשעת התשמיש שהיתה לאה עד הבקר ובכמו זה אמרו ז"ל באחד מגדולי החכמים בתלמוד שהיה מקדש עצמו ביותר בשעת תשמיש היה מגלה טפח ומכסה טפח ודומה עליו כאילו שכפאו שד כי בזה מהרחקת הזנות ובזה האופן יהיה הזרע יותר נכבד:

התועלת הט"ו הוא במדות · והוא שכאשר היו שנים ראוי' לדבר אחד מהם ראוי לדבר ההוא קודם שיהיה השני ראוי לו הנה ראוי שישתדלו בהנעת הדבר ההוא תחלה למי שהיה קודם · ולזה תמצא שספר לבן שלא היה כהוגן שלא להשיא הצעירה לפני הבכירה כי הבכירה הנהגה לקח תכשוטים תחלה:

התועלת הי"ו הוא במדות · והוא שראוי למי שישא אשה בתולה שישמח עמה שבעת ימים כי בזה יתחזק אהבתו בעניין הנישואין והנדלתו מה שלא יעלם · וכן גם כן מהשיום ותתקרב לב האשה לבעלה מה שיש בו תועלת נפלא להביאם שלא ישגוח אחד מהם ולאחר בזונו וזהו מה שאמר

רשי

את בניו ואת נשיו · הקדים זכרים לנקבות ועשו הקדי' נקבות לזכרי' שנאמר ויקח עשו את נשיו ואת בניו וגומר: מקנה קנינו · מה שקנה מצאנו עבדים ושפחות וגמלי' וחמורי': לגזוז את צאנו · שנתן ביד בניו דרך שלשת ימי' בינו ובין יעקב: ותגנוב רחל את התרפים · להפריש את אביה מע"א נתכונה: ביום השלישי · שהרי דרך שלש' ימים היה ביניהם:

את אחיו · קרוביו: דרך שבעת ימים · כל אותן ג' ימים שהלך המגיד להגיד ללבן הלך יעקב לדרכו נמצא יעקב רחוק מלבן ו' ימים ובז' השיגו לבן למדנו שכל מה שהלך יעקב בשבע' ימים הלך לבן ביום אחד: מטוב ועד רע · כל טובתן של רשעי' רעה היא אצל הצדיקים: כשבויות חרב · כל חיל הבא למלחמה קרוי חרב: ותגנוב אותי גנבת את דעתי: יש לאל ידי · יש כח בידי לעשות עמכם רע וכל אל שהוא קדש על שם עזוז ורוב אונים הוא: נכספת נכספת · חמדת' והרבה יש במקרא נכספה וגם כלתה נפשי למעש' ידיך תכסוף: כי יראתי וגומר · השיבו על ראשון ראשון שאמר לו ותנהג את בנותי וגומר: לא

אבן עזרא

רכש · מגזרת רכוש: התרפי' · י"א שהוא כלי נחשת העשוי לדעת חלקי השעות ואחרים אמרו כי יש כח בחכמי המזלות לעשות צורה בשעות ידועות תדבר הצורה והעד שלהם כי התרפים דברו און ופי' הפסוק איננו כן והקרוב אלי שהתרפי' הם על צורת בני אדם והיא עשוי' לקבל כח עליונים ולא אוכל לפרש והעד שהתרפי' כן התרפים ששמה מיכל בת שאול במט' עד שחשבו שומרי הבית שהם דוד והפסוק שאמר אין אפוד ותרפים יש לו ב' פירושים האחד שאמר אין מלך ואין שר בישראל כי השם לא בחר מלך רק ממשפחת דוד על כן אמר בפסוק השני ובקשו את יי' אלהיכם ואת דוד מלכם ואין זבח ומצבה לע"א ואין אפוד שהיו עובדי הבעל עושי' כדמו' אפוד משה על כן אמר אפוד ולא אמר האפוד כמו הגישה האפוד והאפוד ירד בידו איננו אפוד שעשה משה ובמקומו אפרשנו בראיות גמורות אם גומר השם עלי והפי' הב' שלא יעבדו השם ולא ע"א והנה התרפים קראם לבן אלוהיו ויש אומרים שרחל גנבתם לבטל ע"א מאביה ואילו היה כן למה הוליכה אותם עמה ולא טמנת' בדרך והקרוב שהיה לבן אביה יודע מזלות ופחד' שאביה יסתכל במזלות לדעת אי זה דרך ברחו ׳לא גנב יעקב כי אם דעתו כי עיקר הדעת בלב: ויבא אלהים אל לבן הארמי קודם וידבק אותו ופי' וכבר בא אלהים וכבר הראיתיך רבי' כמוהו ובא השם לכבוד יעקב: מטוב עד רע · שתחשוב אתה שהוא טוב לו לא תדבר לו להשיבו: ולבן תקע את אחיו · עם אחיו: אהל יעקב · מושך עצמו ואחר עמו וכן הוא ויעקב תקע את אהלו בהר ולבן תקע את אהלו עם אחיו בהר הגלע': הסכלת עשו · שם הפעל והוא סמוך ויחסר זה או כן: יש לאל · כח כמו בגבר אין איל: נכסוף · שם הפעל מבנין נפעל כמו אם נלחו' נלחם בם · ומלת נכספת כמו התאוית וכן ויכסוף לטרוף: לא

בעל הטורים

כי ברח · שניס' נאמר כי ברח יעקב כי ברח העם אותם מודים שעמלק הגיד ללבן על בריחת יעקב וגם לפרעה על בריחת ישראל · כי ברח בגימטריא עמלק: עשה ד' במסורת הסכלת עשה · למען עשה כיום הזה · עשה שטים שנאתי · עשה צדקה · המא אייר בראותו של לבן וכן ביוסף חשדוהו אחיו מרמה' כדכתיב ואתם חשבתם עלי רעה וכן עשה שטים שנאתי אותן שמוטין ראמות בלבו' וכיוצ' בו עשה צדקה זה שעשה צדקה עם אחיו בהם חשבונות לרעה והוא חשבה לטובה: לא

מ"ע ספורנו

כל אשר אמר אלהים אליך עשה נהג ולך ואל תטול רשות: וינהם · מלת הבריחה בכל מקום תורה על סור האדם מאיזה מקום ואין רודף וזה מלאכת הוק עתיד אבל סור האדם מן המקום מפני הוק הוה או מפני רודף יקרא ניסה: ויגנוב יעקב את לב לבן · שלא הראה לו שהרגיש בכל במה שקבל עליו לשון הרע ובמה שלא היו פניו עם יעק' כתמול שלשם: הארמי · וזה עשה מפני שהיה לבן ארמי בעל מרמה באופן שאם היה מרגיש שידע יעקב דבר מזה היה סופר כל נעדיו ולא היה אבל יעקב דרך להמלט: על בלי הגיד לו · כמו על עולת התמיד · שראה יעקב עצמו כאלו בלתי מרגיש באיבת לבן מלבד שלא הגיד לו שחפץ ללכת וכל זה עשה לא להעדר מוסר אלא כמוכרח וזה כי בורח הוא מדאגה שיגזלהו לבן בעזרת אנשי עירו כמו שאמר בהתנצלותו ללבן אחר כן: פן תדבר עם יעקב · אפילו דבור אסור לך: מטוב עד רע · לא תפתנו שיטוב בעיניך לו תקוה להיטיב עמו ולא תגזם אותו להרע עמו · ואלהי אביכם · לא בזכותכם ועתה מאמר שלא היה ראוי שתלך בלי רשות ושתגנוב את לבבי ללכת · הלוך הלכת כי נכסוף נכספת לבית אביך · יתחייב שהלכת באופן זה מרוב תאותך לשוב לבית אביך · ויהי מה: למה גנבת את אלהי · כי בזה אין התנצלות שלא היתה תאותך לבית אביך סבה שתגנוב את אלהי: פן תגזול את בנותיך · כי במאמרך שלא נתת את בנותיך להרחיקם מעליך [illegible]

חזקוני

ותגנוב רחל את התרפים · שלא יגידו בריחת יעקב התרפים עשויים לקסום בהם כענין שנא' אין אפוד ותרפים כי התרפים דברו און: וירדוף אחריו פי' רש"י כל מה שהלך יעקב לשבע' ימים הלך לבן ביום אחד כלומר כל מה שהלך יעקב לשבעת הימי' מהלך שהיה בין לבן ובין הר הגלעד וכמה ימים הלך כהן יעקב הוי אומר ארבעה ימים שהרי אף בשביעי היה יעקב הולך לו ומתרחק מלבן הלך לבן ביום אחד לפי שרדף אחר יעקב כשאר רודפי' ויעק' היה כבד בעושר גדול במקנה וברכוש ובבני ביתו שהיו הרבה: ויבא אלהים אל לבן · פי' וכבר בא · לנשק לבן בנדי' ובנים ל' נשקו בר: יש לאל ידי לעשות עמכם רע · וגם אלהיכם יודע כן ומתפחד פן אקח נקמתי מכם ולכן בא אלי אמש להזהירני עליכם: ויבא

ויצא

אָמַר אֱלֹהִים אֵלֶיךָ עֲשֵׂה׃ וַיָּקָם יַעֲקֹב וַיִּשָּׂא אֶת־בָּנָיו וְאֶת־נָשָׁיו עַל־הַגְּמַלִּים׃ וַיִּנְהַג אֶת־כָּל־מִקְנֵהוּ וְאֶת־כָּל־רְכֻשׁוֹ אֲשֶׁר רָכָשׁ מִקְנֵה קִנְיָנוֹ אֲשֶׁר רָכַשׁ בְּפַדַּן אֲרָם לָבוֹא אֶל־יִצְחָק אָבִיו אַרְצָה כְּנָעַן׃ וְלָבָן הָלַךְ לִגְזֹז אֶת־צֹאנוֹ וַתִּגְנֹב רָחֵל אֶת־
כ הַתְּרָפִים אֲשֶׁר לְאָבִיהָ׃ וַיִּגְנֹב יַעֲקֹב אֶת־לֵב לָבָן הָאֲרַמִּי עַל־בְּלִי הִגִּיד לוֹ כִּי בֹרֵחַ הוּא׃ וַיִּבְרַח הוּא וְכָל־אֲשֶׁר־לוֹ וַיָּקָם וַיַּעֲבֹר אֶת־הַנָּהָר וַיָּשֶׂם אֶת־פָּנָיו הַר הַגִּלְעָד׃ וַיֻּגַּד לְלָבָן בַּיּוֹם הַשְּׁלִישִׁי כִּי בָרַח יַעֲקֹב׃ וַיִּקַּח אֶת־אֶחָיו עִמּוֹ וַיִּרְדֹּף אַחֲרָיו דֶּרֶךְ שִׁבְעַת יָמִים וַיַּדְבֵּק אֹתוֹ בְּהַר הַגִּלְעָד׃ וַיָּבֹא אֱלֹהִים אֶל־לָבָן הָאֲרַמִּי בַּחֲלֹם הַלָּיְלָה וַיֹּאמֶר לוֹ הִשָּׁמֶר לְךָ פֶּן־תְּדַבֵּר עִם־יַעֲקֹב מִטּוֹב
כה עַד־רָע׃ וַיַּשֵּׂג לָבָן אֶת־יַעֲקֹב וְיַעֲקֹב תָּקַע אֶת־אָהֳלוֹ בָּהָר וְלָבָן תָּקַע אֶת־אֶחָיו בְּהַר הַגִּלְעָד׃ וַיֹּאמֶר לָבָן לְיַעֲקֹב מֶה עָשִׂיתָ וַתִּגְנֹב אֶת־לְבָבִי וַתְּנַהֵג אֶת־בְּנֹתַי כִּשְׁבֻיוֹת חָרֶב׃ לָמָּה נַחְבֵּאתָ לִבְרֹחַ וַתִּגְנֹב אֹתִי וְלֹא־הִגַּדְתָּ לִּי וָאֲשַׁלֵּחֲךָ בְּשִׂמְחָה וּבְשִׁרִים בְּתֹף וּבְכִנּוֹר׃ וְלֹא נְטַשְׁתַּנִי לְנַשֵּׁק לְבָנַי וְלִבְנֹתָי עַתָּה הִסְכַּלְתָּ עֲשׂוֹ׃ יֶשׁ־לְאֵל יָדִי לַעֲשׂוֹת עִמָּכֶם רָע וֵאלֹהֵי אֲבִיכֶם אֶמֶשׁ אָמַר אֵלַי לֵאמֹר הִשָּׁמֶר לְךָ מִדַּבֵּר עִם־יַעֲקֹב
ל מִטּוֹב עַד־רָע׃ וְעַתָּה הָלֹךְ הָלַכְתָּ כִּי־נִכְסֹף נִכְסַפְתָּה לְבֵית אָבִיךָ לָמָּה גָנַבְתָּ אֶת־אֱלֹהָי׃ וַיַּעַן יַעֲקֹב וַיֹּאמֶר לְלָבָן כִּי יָרֵאתִי כִּי אָמַרְתִּי פֶּן־תִּגְזֹל אֶת־בְּנוֹתֶיךָ מֵעִמִּי׃ עִם אֲשֶׁר תִּמְצָא אֶת־אֱלֹהֶיךָ
לא

אֲמַר יְיָ לָךְ עֲבֵיד׃ וְקָם יַעֲקֹב וּנְטַל יָת־בְּנוֹהִי וְיָת־נְשׁוֹהִי עַל־גַּמְלַיָּא׃ וְדַבַּר יָת־כָּל־גֵּיתוֹהִי וְיָת כָּל־קִנְיָנֵיהּ דִּקְנָא גֵּיתוֹהִי וְקִנְיָנֵיהּ דִּקְנָא בְּפַדַּן אֲרָם לְמֵיתֵי לְוָת־יִצְחָק אֲבוּהִי לְאַרְעָא דִכְנָעַן׃ וְלָבָן אֲזַל לְמֵיגַז יָת־עָנֵיהּ וּנְסֵיבַת רָחֵל יָת־צַלְמַנַּיָּא דִּי לַאֲבוּהָא׃ וְכַסִּי יַעֲקֹב מִן־לָבָן אֲרַמָּאָה עַל־דְּלָא חַוִּי לֵיהּ אֲרֵי אָזֵל הוּא׃ וַאֲזַל הוּא וְכָל־דִּילֵיהּ וְקָם וַעֲבַר יָת־פְּרָת וְשַׁוִּי יָת־אַפּוֹהִי לְטוּרָא דְגִלְעָד׃ וְאִתְחַוָּה לְלָבָן בְּיוֹמָא תְלִיתָאָה אֲרֵי אֲזַל יַעֲקֹב׃ וּדְבַר יָת־אֲחוֹהִי עִמֵּיהּ וּרְדַף בַּתְרוֹהִי מַהֲלַךְ שַׁבְעָא יוֹמִין וְאַדְבֵּיק יָתֵיהּ בְּטוּרָא דְגִלְעָד׃ וַאֲתָא מֵימַר מִן־קֳדָם יְיָ לְוָת־לָבָן אֲרַמָּאָה בְּחֶלְמָא דְלֵילְיָא וַאֲמַר לֵיהּ אִסְתַּמַּר לָךְ דִּלְמָא תְּמַלֵּיל עִם־יַעֲקֹב מִטַּב עַד־בִּישׁ׃ וְאַדְבֵּיק לָבָן יָת־יַעֲקֹב וְיַעֲקֹב פְּרַס יָת־מַשְׁכְּנֵיהּ בְּטוּרָא וְלָבָן אַשְׁרֵי יָת־אֲחוֹהִי בְּטוּרָא דְגִלְעָד׃ וַאֲמַר לָבָן לְיַעֲקֹב מָה עֲבַדְתְּ וְכַסֵּיתָא מִנִּי וּדְבַרְתָּא יָת־בְּנָתַי כִּשְׁבִיַּת חַרְבָּא׃ לְמָא אִטַּמַּרְתָּא לְמֵיזַל וְכַסֵּיתָא מִנִּי וְלָא־חַוֵּיתָא לִי וְשַׁלַּחְתָּךְ פּוֹן בְּחֶדְוָא וּבְתֻשְׁבְּחָן בְּתֻפִּין וּבְכִנָּרִין׃ וְלָא שְׁבַקְתַּנִי לְנַשָּׁקָא לִבְנַי וְלִבְנָתַי כְּעַן אַסְכֵּלְתָּא לְמֶעְבַּד׃ אִית־חֵילָא בִידִי לְמֶעְבַּד עִמְּכוֹן בִּישׁ וֶאֱלָהָא דַאֲבוּכוֹן בְּרַמְשָׁא אֲמַר לִי לְמֵימַר אִסְתַּמַּר לָךְ מִלְּמַלָּלָא עִם־יַעֲקֹב מִטַּב עַד־בִּישׁ׃ וּכְעַן מֵיזַל אֲזַלְתְּ אֲרֵי־חַמָּדָא חֲמַדְתָּא לְבֵית אֲבוּךְ לְמָא נְסֵיבְתָּא יָת־דַּחַלְתִּי׃ וַאֲתֵיב יַעֲקֹב וַאֲמַר לְלָבָן אֲרֵי דְחֵילִית אֲרֵי אֲמָרִית דִּלְמָא תֵּנוּס יָת־בְּנָתָךְ מִנִּי׃ אֲתַר דִּי תַשְׁכַּח יָת־דַּחַלְתָּךְ
לא

אמר אלהים ו' מסור פרשת בראשית: וינהג ה' וסי' וינהג את כל מקנהו · וינהג את הצאן אחר המדבר · וינהג את מקניהם ויך בהם · וינהג את עמו וילך גיא מלח · וינהג יואב את חיל הצבא: רכש ה' פסו' דמי' מן ב' מלי' קדמ' קמ' תני' פתח וסי' את בכרתי לקח והנה עתה לקח ברכתי · רכשו אשר רכש מקנה קנינו אשר רכש אלה פקודי המשכן משכן · והמכתב מכתב · והמנהג כמנהג יהוא: ולבן ג' באורית' וסי' ולבן הלך לגזוז את צאנו · ולבן תקע את אחיו · ולבן והצרו': ויגד כ"ד וסי' כו' במסר' רבת': ובשרים ב' חד חס' וחד מל' וסי' למה נחבאת לברח · וכל ישראל משחקים · בר"ה · קדמ' חס' ד"דה מ"ל: עשה ד' גכתיב ה' וא' כתיב ו' וסי' הסכלת עשו · למען עשה כיום הזה · עשה שטים שנאתי · עשה צדקה ומשפט · קדמא' כתוב ו' · מדבר ח' דגשי' וסי' יש לאל ידי לעשות · ובבא משה אל אהל · ויכל משה מדבר אתם · ועתה דעי וראי מה תעשי · ותבא בי רוח · ואשמע מדבר אלי · אהבת רע מטוב · נצור לשונך מרע: הלך ד' חס' וסי' ועתה הלך הלכת כי נכסף · הלך אלך עמך · וישרנה הפרות · ויעש כן הלך ערום ויחף: וכל ירמיה דכוו' ב"מו מ"ל וסי' וקנית לך אזור פשתי' · ואמרת אל חנניה · הלוך להרגיעו ישראל · לעבד מלך הכושי הלוך אל בית הרכבי' · הלוך בכו ילכו ואת: בנותיך ג' מלאי' וסי' פן תגזל את בנותיך מעמי · ואכל קצירך · עד זה מדבר:

רלב"ג

שאמר לבן ליעקב שישלים לשמח עם לאה השבוע שלה ומן המקום הזה יצא פסק ההלכה בענין שבעת ימי חופה בראשון מכתובות ומפני שיהם אלו השבעת ימי חופה לא למדנו מזה שכאשר יהיה בתולה יהיו לה שבעת ימי חופה היה בעלה בחור או אלמון ואולם לאלמנה לא נזכר מזה דבר בתורה · ואולם תקנו חכמים שיהיה לה יום קצת ולזה תקנו שתנשא ליום חמישי כדי שיהיה בעלה שמח עמה שלשה ימים וכבר נתבארו לנו אלו הדינים כלם בראשון מכתובות:

התועלת הי"ו הוא במדות · והוא שאין ראוי לעשוק שוק ממי שהוא ראוי לו · ולזה נשר לבן שישלמו תמלא שבעת ימי שמחת לאה קודם שיתן לו רחל כדי שלא יכנסו שבעת ימי שמחת האחת בתוך שבעת ימי השנית · ולזאת הסבה בעינה אמרו בראשון ממועד קטן (בדף ח' עמוד ב') שאין נושאין נשים במועד לפי שאין מערבין שמחה בשמחה:

התועלת הי"ח הוא במדות · והוא שראוי לאדם שיקיים מה שקבל עליו לתת או לעשות לזולתו בשלמות ובלב שלם ואע"פי שלא כבד עמו כנגדו כשורה · הלא תראה [illegible]

[illegible]

לא יחיה נגד אחינו הכר לך מה עמדי וקח לך ולא ידע יעקב כי רחל גנבתם: ויבא לבן באהל יעקב ובאהל לאה ובאהל שתי האמהת ולא מצא ויצא מאהל לאה ויבא באהל רחל: ורחל לקחה את התרפים ותשמם בכר הגמל ותשב עליהם וימשש לבן את כל האהל ולא מצא: ותאמר אל אביה אל יחר בעיני אדני כי לוא אוכל לקום מפניך כי דרך נשים לי ויחפש ולא מצא את התרפים: ויחר ליעקב וירב בלבן ויען יעקב ויאמר ללבן מה פשעי מה חטאתי כי דלקת אחרי: כי מששת את כל כלי מה מצאת מכל כלי ביתך שים כה נגד אחי ואחיך ויוכיחו בין שנינו: זה עשרים שנה אנכי עמך רחליך ועזיך לא שכלו ואילי צאנך לא אכלתי: טרפה לא הבאתי אליך אנכי אחטנה מידי תבקשנה גנבתי יום וגנבתי לילה: הייתי ביום אכלני חרב וקרח בלילה ותדד שנתי מעיני: זה לי עשרים שנה בביתך עבדתיך ארבע עשרה שנה בשתי בנתיך ושש שנים בצאנך ותחלף את משכרתי עשרת מנים: לולי אלהי אבי אלהי אברהם ופחד יצחק היה לי כי עתה ריקם שלחתני את עניי ואת יגיע כפי ראה אלהים ויוכח אמש: ויען לבן ויאמר אל יעקב הבנות בנתי והבנים בני והצאן צאני וכל אשר אתה ראה לי הוא ולבנתי מה אעשה לאלה היום או לבניהן אשר ילדו: ועתה לכה נכרתה ברית אני ואתה והיה לעד ביני ובינך: ויקח

לא יתקיים קדם אחנא אשתמודע לך מה דעמי וסב לך ולא ידע יעקב ארי רחל נסיבתנון: ועל לבן במשכנא דיעקב ובמשכנא דלאה ובמשכנא דתרתין לחינתא ולא אשכח ונפק ממשכנא דלאה ועל במשכנא דרחל: ורחל נסיבת ית צלמניא ושויתינון בעביטא דגמלא ויתיבת עליהון ומשש לבן ית כל משכנא ולא אשכח: ואמרת לאבוהא לא יתקוף בעיני רבוני ארי לא איכול למיקם מן קדמך ארי אורח נשין לי ובלש ולא אשכח ית צולמניא: ותקיף ליעקב ונצא עם לבן ואתיב יעקב ואמר ללבן מה חובי מה סורחני ארי רדפתא בתרי: ארי מששתא ית כל מני מה אשכחתא מכל מני ביתך שוי הכא קדם אחי ואחך ויוכחון בין תרוננא: דנן עשרין שנין אנא עימך רחלך ועיזך לא אתכילו ודכרי ענך לא אכלית: דתבירא לא איתיתי לך דהות שגיא ממנינא מיני את בעי לה נטרית ביממא ונטרית בליליא: הויתי ביממא אכלני שרבא וגלידא נחית עלי בליליא ונדת שינתי מעיני: דנן לי עשרין שנין בביתך פלחיתך ארבע עשרי שנין בתרתין בנתך ושית שנין בענך ואשניתא ית אגרי עשר זמנין: אילולפון אלהא דאבא אלהא דאברהם ודדחיל ליה יצחק הוה בסעדי ארי כען ריקן שלחתני ית עמלי וית לאות ידי גלי קדם יי ואוכח ברמשא: ואתיב לבן ואמר ליעקב בנתא בנתי ובניא בני ועננא עני וכל דאת חזי דילי הוא ולבנתי מה אעביד לאילין יומא דין או לבניהן דילידא: וכען איתא ניגזר קיים אנא ואת ויהי לסהיד בינא ובינך: ונסיב

רשי

לא יחיה · ומאותה קללה מתה רחל בדרך: מה עמדי · משלך: באהל יעקב · הוא אהל רחל שהיה יעקב תדיר אצלה וכן הוא אומר בני רחל אשת יעקב ובכולן לא אמר אשת יעקב: ויבא באהל רחל · כשיצא מאהל לאה חזר לו לאהל רחל קודם שחפש באהל האמהות וכל כך למה לפי שהיה מכירה שהיא משמשנית: בכר הגמל · לשון כרים וכסתות כתרגומו בעביטא דגמלא והיא מרדעת העשויה כמין כר ובעירובין שנינו הקיפוה בעביטין והן עביטי גמלים בשט"ו בלע"ז: דלקת · רדפת כמו על ההרים דלקנו וכמו מדלוק אחרי פלשתים: ויוכיחו · ויבררו עם מי הדין אפר"וביר בלע"ז: לא שכלו · לא הפילו עיבורם כמו רחם משכיל תפלט פרתו ולא תשכל: ואילי צאנך · מכאן אמרו איל בן יומו קרוי איל שאם לא כן מה שבחו אילים לא אכל אבל כבשים אכל אם כן גזלן הוא: טרפה · על ידי ארי וזאב: אנכי אחטנה · לשון אל השער ולא יחטיא אני ובני שלמה חטאים חסרים אנכי אחסרנה אם חסרה חסרה לי שמידי תבקשנה: אנכי אחטנה · תרגומו דהות שגיא ממנייתא שהיתה נפרדת ומחוסרת כמו ולא נפקד ממנו איש תרגומו לא שגא: גנובתי יום וגנובתי לילה · גנובת יום או גנובת לילה הכל שלמתי: גנובתי · כמו רבתי בגוים שרתי במדינות מלאתי משפט אוהבתי לדוש: אכלני חרב · לשון אש אוכלה: קרח · כמו משליך קרחו תרגומו גליד': שנתי · לשון שינה: ותחלף את משכורתי · היית משנה תנאי שבינינו מנקוד לטלוא מנקודי' לברודים: ופחד יצחק · לא רצה לומר אלהי יצחק שאין הקב"ה מייחד שמו על הצדיקי' בחייהם ואף על פי שאמר לו בצאתו מבאר שבע אני יי' אלהי אברהם אביך ואלהי יצחק בשביל שכהו עיניו והרי הוא כמת יעקב נתיירא לומר אלהי ואמר ופחד: ויוכח · לשון תוכחה הוא ולא לשון הוכח: מה אעשה לאלה · איך תעלה על לבי להרע להן: והיה לעד · הקב"ה: למחנו

אבן עזרא

לא יחיה · רק אהרגנו ויש אומרים שהיה דרך תפלה על כן מתה רחל בדרך אם כן יודיענו כי התפלל על אשת פנחס: ויבא לבן באהל יעקב ובאהל לאה ובאהל שתי האמהות · שאהל אחד היה לשתיהן או באהל כל אחת מהן ואחר כן שב פעם שנית אל אהל לאה והעד ויצא מאהל לאה גם זה נכון שהיה אהל ליעקב בין אהל לאה ובין אהל רחל והקרוב אלי שהכתוב אחז דרך קצרה ואחר להזכיר אהל רחל וכן היה בא באהל יעקב ואחר כן באהל לאה ואחר כך באהל רחל ואחר כך באהל שתי האמהות והטעם שבקש באהל יעקב ובאהל לאה ובאהל שתי האמהות ולא מצא כי לא היה שם כלו' ובעת צאתו מאהל לאה ובא באהל רחל שהיו התרפים שם כבר לקחתם רחל ושמתם בכר הגמל · וי"מ בכר כדמות מרדעת · והנכון בעיני שכר הגמל כמו שלחו כר מושל ארץ וכן בכרכרו' ומנהג הכר או הרוכב עליו יקרא הכרי · הנה רחל לקחה התרפי' ושמה אותם במקום ששם כר הגמל ותשב עליהם ולא היתה באהל: כי דלקת · רדפת וכן ידלוק עקבי: אנכי אחטנה · אם היתה טרפה החטא היה עלי ופרעתי כמוה: גנבתי יום · הי"וד נוסף כי"וד מלאתי וכן הוא גנובת יום או לילה מידי תבקשנה: ופחד יצחק · יראת יצחק את השם היא הועילתני כי זכות האב תועיל לבן · מ"ם ריקם נוסף והיא שם ימצא עם יחיד זכר ונקבה ועם רבים וכן מ"ם אמנ' גם חנם: ולבנותי מה אעשה · הוסיף לבאר וכן הוא ולבנותי אלה מה אוכל לעשות להם:

מצבה

בעל הטורים

לוא · שנים במסורת חלאים לוא אוכל לקום מפני' אם לוא יגיד ונשא עונו לומר לוא אוכל לקום מפניך מפני התרפים אבל מפני אח' אקום כי היכי דדרשינן התם אם לא יגיד פירוש לדייני' ונש' עונו אבל לאחר אם לא יגי' בשביל זה לא ישא עונו:

מתנים

מ"ע ספורנו

לא יחיה · כי חשב שגנב אותם אחד מהעבדים לשכם אלחזור לסורו ובזה היה חייב מיתה: הכר לך מה עמדי · משלך וקח לך כשתכירהו: ולא ידע יעקב · שאם היה יודע לא היה מעיז פניו לכחש ולא היה אומר לא יחיה: ויחר ליעקב וירב בלבן · אחר שלא מצא דבר חשב יעקב שלא נגנבו תרפי' כלל אלא שהיתה המצאת לבן כדי לחפש כלי יעקב שהיה חושד אותו שמא גנב איזה דבר משלו: מה פשעי מה חטאתי · מה מצאת כי עול לשמבר שחשדתני עתה לגזלן: רחליך ועזיך לא שכלו · בנה הפך זה מצא' כי שלא בלבד עבדתיך באמונה כמשפט הצדיקים אבל היטבתי לך יותר שהשתדלתי באופן שלא שכלו: ואילי צאנך לא אכלתי · אפילו כמנהג שאר הרועים: לא הבאתי אליך אנכי אחטנה · טרפה שנטרפה בחטא שלי ושגגתי אבל הבאתי בלבד טרפה שנטרפה באונס · אעפ"כ: מידי תבקשנה · שלא כדין: ותחלף את משכרתי · וזה הפך מה שאמרת כי אמנם אתה הוא שהחלפ' משכרתי: והנאמן נאני · ואם החלפתי משכרתך או שלחתיך ריקם לא הייתי נוטל דבר משלך אבל שלי ובמרמה בא לידך לא כדין: ולבנותי · ושל בנותי הוא לנדונייא: מה אעשה לאלה · אף על פי שאוכל ליטול הכל מה אעשה לאלה לפרנסן אחר כן · ועתה מאחר שאיני חפץ להזיקך לכה ונכרתה ברית שגם אתה לא תזיקני: וירימה מצבה · להורות שיהיה הדבר יציב וקיים:

ויעקב

הזקוני

ויבא באהל רחל · פרש"י כשיצא מאהל לאה קו' ובא לו באהל רחל קוד' שיחפש באהל האמהו' מי דחקו לרש"י לומר שחפש באהל האמהות באחרונה אלא לפי שכ' ולא מצא גבי אהל שתי האמהו' דבר זה מלמדנו שחפש אהל שלהן באחרונה וצריך לפרש המקרא ויבא באהל יעקב ובאהל לאה ויצא מאהל לאה ויבא באהל רחל ובאהל שתי האמהות ולא מצא ואהל רחל היה באמצע לפי שהיא עקר הבית ויעקב היה תדיר שם ואהל לאה מכאן ואהל שתי האמהות מכאן וכולם פתוחים לאהל' של רחל ולרשו' הרבי' וי"מ לפוש ריכשא דקרא אהל לאה היה באמצע ואהל רחל מכאן ואהל שתי האמהות מכאן ואהל לאה ורחל פתוחי' לרשות הרבי' אבל אהל האמהות לא הי' פתוח לרשות הרבים כדי שלא יוכל יעקב ליכנס בו שלא כדעת רחל או לאה ולפיכך כשיצא מאהל לאה בא לו באהל רחל: ורחל לקחה את התרפי' · כשיצא מאהל לאה ללכת באהל רחל לקחתה רחל ותשימם בכר הגמל: לא שכלו · נוהג העולם הרוע' מכה הצאן ודופקם ומנהלם בדוחק וע"כ משכלו' ואני לא הכתים אלא כהלתים לאט: ואילי צאנך · פירש רש"י מכאן דאיל בן יומו נקרא איל וא"ת הא אמרי' בעלמ' דאינו קרוי איל פחות משתי שנים והמקריב איל אם צריך להביא איל בן שתי שנים וי"ל דודאי בן יומו קרוי איל אבל לגבי קרבן צריך שיהא בן שתי שנים: ואילי צאנך לא אכלתי · מכאן הרועה כשהוא נוהג צאן למקום רחוק למצוא מרעה דשא ואינו מוצא לקנות לו מזון לפי שנתרחק מן הישוב לוקח לו מאילי הצאן שאינן ראוין לפריה ואוכלן אבל אני אילי צאנך לא אכלתי: טרפה לא הבאתי אליך · אפי' נטרפה באונס שמן הדין הייתי פטור כדכתיב יביאהו עד [illegible]

רלב"ג

ראוי שימעט בעסקיו כדי שירחיק ממנו רוע ההצלחה כמו שאמר שני כמעט רגע עד יעבור זעם · ואמר לכן המשכיל בעת ההיא ידום כי עת רעה היא:

התועלת הכ"ט הוא במדות והוא שראוי לאדם שירחיק ממנו החשד בכל עוז ואף אם היה יודע באמונה וביושר · ולזה תראה שיעקב עם מה שהתפרסם ללבן מאמונתו ויושרו במה שעבד אותו כמו שספר בסוף הפרשה · רחליך ועזיך לא שכלו הרחיק שיהיה לו שכר מלבן אם לא באופן שלא יתכן שיחשדנו חשד בו · ולזאת הסבה התעורר יעק' לגלות מכות לבן כאשר ראה שהיו חושדי' אותו בניו ולא היו פני לבן עמו כתמול שלשו' ועוד התועלת שהיה מגיע לו ממנו כדי שיתרחק מן החשד ·

התועלת השלשים הוא במדות · והוא כשיראה האדם שיתעכב איש אחד לפסוק לו חקו ראוי לו שישתדל שיגיע לו ממנו חקו באי זה אופן שיהיה בזולת עול · ולזה תראה שכאשר ראה יעקב שרצון לבן היה לשלחו ריקם [illegible]

התועלת הל"א הוא במדות · [illegible]

התועלת הל"ב הוא במדות · [illegible]

התועלת הל"ג הוא במדות · [illegible]

מה ה' קמץ דסמיכי לה"ע וסי' הכר לך מה עמדי וקח לך · כי מה עבדך הכלב · ואמרתם על מה על כי העיד · ומה חישתן אנחנא · ויאמר לא מה עבדת: ולא ידע י"א וסי' כו' במסר' רבת': באהל ובאהל א"ב מן ב"ב וב' בריש תיבות וסי' כו' במסר' רבת': האמהת ב' חד חס' וחד מ"ל וסי' ויבא לבן · ועם האמהות אשר אמרת · בתרא מ"ל · וחד אמהות עבדיו: ותשב י"ב מסור פרשת וישב: ה' פסו' אית בהון מה מה וסי' במסר' רבת': מה ב' פתחים סמיכי לה' וסי' מה פשעי מה חטאתי · מה הפצו בביתו אחריו · חרב י"ז חסרי' בליש וסי' כו' במסר' רבתא · מעיני ד' וסי ותדד שנתי מעיני · כי נשכחו הצרות · נוחם יסתר מעיני · ויסתר עמל מעיני: לולי ז' ר"פ וסי' לולי אלהי אבי · לולי כעס אויב אגור · לולי יי' צבאות הותיר לנו · לולי האמנתי לראות בטוב יי' · לולי יי' עזרתה · לולי תורתך · לולי יי' עזרתה לי: ופחד ב' וסי' יצחק היה לי · ופחד למידעי א"ב מן חד חד חד א' וחד לא דילוג ולית דכו' וסי' כו' במסר' רבתא: והבנים ג' וסי' הבנו' בנתי והבנים · והאבות והבנים יחדו · והבנים קשה פנים: לאלה ה' וסי' ויען לבן ויאמר ליעקב · לאלה תחלק הארץ · ויאמר ראיתי את ישראל נפוצים · והברו אל תטיפו יטיפון: ואתה ג' ב' קמצין וא' פתח וסי' ועתה לכה ונכרתה ברית אני ואתה · והדבר אש' דברנו אני ואתה · רכבים צמדים · בתרא פתח:

רשי

לאחיו · הם בניו שהיו לו אחים נגשים לצרה ולמלחמה עליו : יגר שהדותא · תרגומו של גלעד : גלעד · גל עד: והמצפה אשר אמר וגו׳ · והמצפה אשר בהר הגלעד כמו שכתוב ויעבר את מצפה גלעד ולמה נקראת שמה מצפה לפי שאמר כל אחד מהם לחברו יצף יי׳ ביני ובינך אם תעבור את הברית : כי נסתר · ולא נראה איש את רעהו : בנותי בנותי שני פעמי׳ אף בלהה וזלפה בנותיו היו מפלגש : אם תענה את בנותי · למנוע מהן עונת תשמי׳ : יריתי · כמו ירה בים כזה שהוא יורה חץ : אם אני · הרי אם משמש בלשון אשר כמו עד אם דברתי דברי : לרעה · לרעה אי אתה עובר אבל אתה עובר לפרקמטיא: אלהי אברהם · קדש : אלהי נחור · חול : אלהי אביהם · חול: ויזבח יעקב זבח · שחט בהמות למשתה : לאחיו · לאוהביו שעם לבן : לאכול לחם · כל דבר מאכל קרוי לחם כמו עבד לחם רב נשחיתה עץ בלחמו : ויפגעו בו מלאכי אלהי׳ · מלאכי׳ של ארץ ישראל באו לקראתו ללותו לארץ : מחנים · שתי מחנות של חוצה לארץ שבאו עמו עד כאן ושל ארץ ישראל שבאו לקראתו :

חסלת ויצא יעקב

וישלח

יעקב מלאכי׳ · מלאכי׳ ממש : ארצה שעיר · לארץ שעיר כל תיב׳ שצריכה למ״ד בתחילתה הטיל לה ה״א בסופה : גרתי

תורה ותרגום

מה וַיִּקַּ֥ח יַעֲקֹ֖ב אָ֑בֶן וַיְרִימֶ֖הָ מַצֵּבָֽה׃ וַיֹּ֨אמֶר יַעֲקֹ֤ב לְאֶחָיו֙ לִקְט֣וּ אֲבָנִ֔ים וַיִּקְח֥וּ אֲבָנִ֖ים וַיַּֽעֲשׂוּ־גָ֑ל וַיֹּ֥אכְלוּ שָׁ֖ם עַל־הַגָּֽל׃ וַיִּקְרָא־ל֣וֹ לָבָ֔ן יְגַ֖ר שָׂהֲדוּתָ֑א וְיַעֲקֹ֕ב קָ֥רָא ל֖וֹ גַּלְעֵֽד׃ וַיֹּ֣אמֶר לָבָ֔ן הַגַּ֨ל הַזֶּ֥ה עֵ֛ד בֵּינִ֥י וּבֵינְךָ֖ הַיּ֑וֹם עַל־כֵּ֥ן קָרָא־שְׁמ֖וֹ גַּלְעֵֽד׃ וְהַמִּצְפָּה֙ אֲשֶׁ֣ר אָמַ֔ר יִ֥צֶף יְהֹוָ֖ה בֵּינִ֣י וּבֵינֶ֑ךָ כִּ֥י נִסָּתֵ֖ר אִ֥ישׁ מֵרֵעֵֽהוּ׃ אִם־תְּעַנֶּ֣ה אֶת־בְּנֹתַ֗י וְאִם־תִּקַּ֤ח נָשִׁים֙ עַל־בְּנֹתַ֔י אֵ֥ין אִ֖ישׁ עִמָּ֑נוּ רְאֵ֕ה אֱלֹהִ֥ים עֵ֖ד בֵּינִ֥י וּבֵינֶֽךָ׃ וַיֹּ֥אמֶר לָבָ֖ן לְיַעֲקֹ֑ב הִנֵּ֣ה ׀ הַגַּ֣ל הַזֶּ֗ה וְהִנֵּה֙ הַמַּצֵּבָ֔ה אֲשֶׁ֥ר יָרִ֖יתִי בֵּינִ֥י וּבֵינֶֽךָ׃ עֵ֚ד הַגַּ֣ל הַזֶּ֔ה וְעֵדָ֖ה הַמַּצֵּבָ֑ה אִם־אָ֗נִי לֹֽא־אֶעֱבֹ֤ר אֵלֶ֙יךָ֙ אֶת־הַגַּ֣ל הַזֶּ֔ה וְאִם־אַ֠תָּה לֹֽא־תַעֲבֹ֨ר אֵלַ֜י אֶת־הַגַּ֥ל הַזֶּ֛ה וְאֶת־הַמַּצֵּבָ֥ה הַזֹּ֖את לְרָעָֽה׃ אֱלֹהֵ֨י אַבְרָהָ֜ם וֵאלֹהֵ֤י נָחוֹר֙ יִשְׁפְּט֣וּ בֵינֵ֔ינוּ אֱלֹהֵ֖י אֲבִיהֶ֑ם וַיִּשָּׁבַ֣ע יַעֲקֹ֔ב בְּפַ֖חַד אָבִ֥יו יִצְחָֽק׃ וַיִּזְבַּ֨ח יַעֲקֹ֥ב זֶ֙בַח֙ בָּהָ֔ר וַיִּקְרָ֥א לְאֶחָ֖יו לֶאֱכָל־לָ֑חֶם וַיֹּ֣אכְלוּ לֶ֔חֶם וַיָּלִ֖ינוּ בָּהָֽר׃ וַיַּשְׁכֵּ֨ם לָבָ֜ן בַּבֹּ֗קֶר וַיְנַשֵּׁ֛ק לְבָנָ֥יו וְלִבְנוֹתָ֖יו וַיְבָ֣רֶךְ אֶתְהֶ֑ם וַיֵּ֛לֶךְ וַיָּ֥שָׁב לָבָ֖ן לִמְקֹמֽוֹ׃
וְיַעֲקֹ֖ב הָלַ֣ךְ לְדַרְכּ֑וֹ וַיִּפְגְּעוּ־ב֖וֹ מַלְאֲכֵ֥י אֱלֹהִֽים׃ וַיֹּ֤אמֶר יַעֲקֹב֙ כַּאֲשֶׁ֣ר רָאָ֔ם מַחֲנֵ֥ה אֱלֹהִ֖ים זֶ֑ה וַיִּקְרָ֛א שֵֽׁם־הַמָּק֥וֹם הַה֖וּא מַחֲנָֽיִם׃

קמ״ח · חלק״י · מחני״ם · סימן :

וּנְסֵיב יַעֲקֹב אַבְנָא וּזְקָפַהּ קָמָא׃ וַאֲמַר יַעֲקֹב לַאֲחוֹהִי לְקוֹטוּ אַבְנִין וּנְסִיבוּ אַבְנִין וַעֲבַדוּ דְגוֹרָא וַאֲכַלוּ תַמָּן עַל דְּגוֹרָא׃ וּקְרָא לֵיהּ לָבָן יְגַר שָׂהֲדוּתָא וְיַעֲקֹב קְרָא לֵיהּ גַּלְעֵד׃ וַאֲמַר לָבָן דְּגוֹרָא הָדֵין סָהִיד בֵּינִי וּבֵינָךְ יוֹמָא דֵין עַל כֵּן קְרָא שְׁמֵיהּ גַּלְעֵד׃ וְסַכּוּתָא דִּי אֲמַר יִסֵךְ מֵימְרָא דַייָ בֵּינִי וּבֵינָךְ אֲרֵי נִתְכַּסֵּי גְּבַר מֵחַבְרֵיהּ׃ אִם תְּעַנֵּי יָת בְּנָתַי וְאִם תִּסַּב נְשִׁין עַל בְּנָתַי לֵית אֱנָשׁ עִמַּנָא חֲזִי מֵימְרָא דַייָ סָהִיד בֵּינִי וּבֵינָךְ׃ וַאֲמַר לָבָן לְיַעֲקֹב הָא דְגוֹרָא הָדֵין וְהָא קָמְתָא דִּי אֲקֵימִית בֵּינִי וּבֵינָךְ׃ סָהִיד דְּגוֹרָא הָדֵין וְסָהֲדָא קָמְתָא אִם אֲנָא לָא אֶעְבַּר לְוָתָךְ יָת דְּגוֹרָא הָדֵין וְאִם אַתְּ לָא תְעִיבַּר לְוָתִי יָת דְּגוֹרָא הָדֵין וְיָת קָמְתָא הָדָא לְבִישׁוּ׃ אֱלָהֵיהּ דְּאַבְרָהָם וֵאלָהֵיהּ דְּנָחוֹר יְדִינוּן בֵּינַנָא אֱלָהָא דַאֲבוּהוֹן וְקַיֵּים יַעֲקֹב בִּדְדָחִיל לֵיהּ אֲבוּהִי יִצְחָק׃ וּנְכַס יַעֲקֹב נִכְסְתָא בְּטוּרָא וּקְרָא לַאֲחוֹהִי לְמֵיכַל לַחְמָא וַאֲכַלוּ לַחְמָא וּבָתוּ בְּטוּרָא׃ וְאַקְדֵּים לָבָן בְּצַפְרָא וְנַשִּׁיק לִבְנוֹהִי וְלִבְנָתֵיהּ וּבָרֵיךְ יָתְהוֹן וַאֲזַל וְתָב לָבָן לְאַתְרֵיהּ׃ וְיַעֲקֹב אֲזַל לְאוֹרְחֵיהּ וְעַרְעוּ בֵיהּ מַלְאֲכַיָּא דַייָ׃ וַאֲמַר יַעֲקֹב כַּד חֲזִינוּן מַשְׁרִיתָא מִן קֳדָם יְיָ דָּא וּקְרָא שְׁמָא דְּאַתְרָא הַהוּא מַחֲנָיִם׃

פרשה וישלח

א וַיִּשְׁלַ֨ח יַעֲקֹ֤ב מַלְאָכִים֙ לְפָנָ֔יו אֶל־עֵשָׂ֖ו אָחִ֑יו אַ֥רְצָה שֵׂעִ֖יר שְׂדֵ֥ה אֱדֽוֹם׃ ויצו

וּשְׁלַח יַעֲקֹב אִזְגַּדִּין קֳדָמוֹהִי לְוַת עֵשָׂו אֲחוּהִי לְאַרְעָא דְשֵׂעִיר לַחֲקַל אֱדוֹם׃ ופקיד

תענה ב׳ קמצין וסי׳ אם תענה את בנתי ואם · אם ענה תענה אתו : ט״ו מלין מיחדין קמצין בליש׳ וסי׳ במסר׳ רבת׳ : ה׳ פסו׳ הנה והנה וסי׳ הנה הגל הזה והנה המצבה ׳ויאמר הנה חלמתי חלום עוד והנה · ועתה הנה המלך אשר בחרתם · הנה ארניהו ירא את המלך · הנה אלה מרחוק יבאו והנה : אם אני ׳ פסו׳ באורייתא וירמיה אם ואם במצ׳ פסו׳ וסי׳ כו׳ במס׳ רבת׳ ׳ ג׳ ראשי פסו׳ מן ג׳ ג׳ מלי׳ דמי׳ קדמ׳ ותלי׳ קרחי ומציע׳ נסי׳ וא״ו וסי׳ אלהי אברהם ואלהי נחור · כי יצומו אינני שמע · עלי עשור ועלי · אנ״ך · וחילופי׳ ח׳ פסו׳ מן׳ ג׳ מילין קדמ׳ ותלית׳ נסי׳ וא״ו ומצ׳ קרחי וסי׳ ואלה יצאו מן העיר · ואם רע בעיניכם לעבד את י״י · כי אם את יי׳ · וגם תבן גם מספא · והיו בני ישראל · ופתח הצלע למנה · דיחזקאל · ראיתי והנה מנורת זהב כלה · יש אחד ואין שני · ארין סרכיא : בנותיו ולבנותיו ג׳ מ״ל וסי׳ וינשק לבניו ולבנותיו · ואלה בני לאה אשר ילדה ליעקב הוא ובנותיו דעזרא : אתהם ה׳ וסי׳ וישכם לבן בבקר · והזהרתאתהם · וישמע יי׳ בקול ישרא׳ ויתן את הכנעני ׳כבקרת רועה עדרו ׳ ויתנו בגורל ממטה בני יהודה בד״ה : כאשר ראם ב׳ וסי׳ ויאמר יעקב׳ · כאשר ראם צדקיהו : ראם א״ב מן ב׳ ב׳ מן ג׳ אתין וסי׳ כו׳ במסר׳ רבת׳: ויקרא שם המקום ה׳ חס׳ את וסי׳ שם המקום ההוא מחנים · שם המקום ההוא מסה ומריבה ׳שם המקום חרמה · שם המקום ההוא תבערה ׳שם המקום ההוא גלגל : מלאכי אלהים ב׳ וסי׳ והנה מלאכי אלהים · ויפגעו בו מלאכי אלהים :

אבן עזרא

מצבה · שהציב אותה : גל שיגלו שם אבנים עד שהתחברו גם קראה מצפה וטעם יצף יי׳ כמו יי׳ יראה וכן צופה נתתיך : כי נסתר · אנחנו שיהיה כל אחד ממנו רחוק מחברו ולא יראנו הפס רואהו · וטעם אשר אמר שב אל לבן · ויעקב קראה מצפה בעבור שאמר לו יצף יי׳ : אם תענה בנותי · אמר הגאון פירושו אם לא תספב עם נשיך וזאת לשון נכרי לא נשמע כמוהו בכל המקרא ואם היה כמשמעו מה יזיק והטעם שלא יעש׳ להם רע ויבריחם על דבר שאינ׳ אפילות בוותרגום גלעד יגר שהדותא: אשר יריתי · הוא ואחיו שירו אבנים מגזרת ירה בים וירוס אל מקום אחר : לא תעבור · ברית זה הגל כמו עברו חק · וטעם לרעה לעשות רע ויש אומרי׳ לא תעבר אלי אתה להרע לי גם אני כן · כל אחד אמר ישפט בינינו אלהי אבותינו ויעקב אמר על אלהי אברה׳ ולבן אמר על אלהי נחור אבי אביו שהיה עובד ע״א ופן העיד יהושע : וישבע יעקב בפחד אביו · במי שהיה אביו מפחד ממנו ויש אומרי׳ זה הפח׳ רמז ליו׳ העקידה ואיננו רחוק : לבניו · הם בני בנותיו : ויפגעו בו מלאכי אלהי׳ · לעזרו בדרך והוא לבדו ראה מחנה המלאכים סביב מחנהו : על כן קרא שם המקום מחנים · על שם שנים אחד שלו ואחד של מלאכים :

וישלח

הנה ידענו כי ארץ אדום בין חרן ובין ארץ ישראל וזאת תשובה על הגאון שאמר כי סיני ושעיר ופארן סמוכים הם ואלה המלאכי׳ הם מעבדיו : כה

חזקוני

אם תענ׳ את בנותי מעונת תשמי׳ וא״ת אקח עליהן אחרות ועונתן של בנותיך לא אגרע לכך אמר ואם תקח נשים על בנותי

בעל הטורים

מחניס נוטרי׳ מאותה חיילים ששל׳ יעקב מלאכים :

וישלח

אמרי נועם

וישלח וגו׳ וא״ת למה שלא ומאה היה ירא והלא הבטיחו הבורא אלא כך אמר יעקב עברתי על נדרי ואחרתי את חובי אני ירא שמא יגרום החטא וזהו רמוז כאן וישלח יעקב בר״ת · ובסופי תיבות חובי ירא אני · למה נקרא שמם מלאכים כלומר מלא כים מלעד · שנויתו כתרשיש תרגומו כרום ימא פי׳ רומי׳ כים וז״ש בפרק גיד הנשה געירי׳ דתרשיש תרי אלפי פרסה :

מ״ע ספורנו

ויעקב קרא לו גלעד · שלא שנה את לשונו: ויאמר לבן הגל הזה עד · נכנע לקראת בלשונו של יעקב ואמר שיהיה

רלב״ג

בשלום הלינה בעבור שמירת יעקב וסבב שינקם לבן מיעקב שיכרתו ברית יקדו שלא יעבור אחד מהם המקום ההוא שהשינהו בו להזיק לחברו כדרך מה שאמר הכתוב ברצות יי׳ דרכי איש גם אויביו ישלים אתו :

התועלת השמה ושלשים הוא כמדות · והוא שראוי לאדם כשיפרד מאשר שהיתה לו חברי עמו שיפרד ממנו בפיוס ובשלום לפי מה שאפשר ולזה עשה יעקב משתה ללבן ולבניו קודם שיתפרדו ממנו ואף על פי שלא היה לבם שלם עמו · והנה הארוך בזה הספור להודיע השתלשלות הסבעים מיעקב איך היה מפני רוב התועלות המגיעות ממנו והודיענו התורה השמות שנתחדשו או לקנת המקומות כמו בית אל וגלעד ומצפה ומחני׳ כי זה ממה שיהיה מוסיף האמנ״ בזה הספור כי שמות אלו המקומות היו מפורסמים בעת מתן התורה :

פרשת וישלח יעקב

וישלח יעקב מלאכים וגומר עד ויבא יעקב שלם

בעל הטורים

וישלח יעקב

עם לבן גרתי כלומר אף על פי שהייתי בבית לבן קיימתי תרי"ג מצות : ואחר עד עתה · ואם תאמר אם כן שקיימת המצות בא והלחם עמי ואחר עד עתה כלומר אני צריך להתאחר עד שיעברו עתה ע' של גלות ות' של מצרים וחמשה אלפים ניכא אלף הששי שהם ימות המשיח ואח"כ ועלו מושיעים בהר ציון לשפוט את הר עשו ד"א גרתי אותיו' תגרי שה"ה עם לבן שהיה לו עמו תגרי · ואני איש ריב ובעל מלחמה והכל כדי לפחידו · גרתי שנים במסורת הבא ואידך אויה לי כי גרתי משך בשביל שיעקב ירא מעשו וקראו אדוני והקב"ה הבטיחו כבר ושמרתיך בכל אשר תלך גרם לבניו שנעשו גרים בין האומות · ויהי לי שור וחמור ולא הזכיר מינים אחרים אלא רמז ליוסף שהוא שטנו של עשו · וליששכר שעוסקין בתורה לקיים תקול יעקב בבתי מדרשי': לי שור וחמור בגימטריא שנולד יוסף · שור בגימטריא קרן יוסף · ויהי לי שור וגו' לי שיתחברו עתה השו' והחמור השמא והטהור יחדו · ויירא יעקב אף על פי שנא' לו והיה זרעך כעפר הארץ אפשר שיתקיים בזרע אחר שיוליד אחר כן · והכני שנים במסור' והכני אם על בנים · אם יוכל להלחם כי והכני בני גולית לומר מה יעקב נתיירא אף דוד נתיירא · מה יעקב נרדף אף דוד נרדף · וכשם שיעקב ניצל מעשו אף דוד ניצל מגולית וזכות יעקב עמד לדוד וכשם שבני דוד היה מלחמה אף יעקב הכין עצמו למלחמה שהתקין עצמו לג' דברים : אם על בנים שנים במס' הכא ואידך אם על בנים רוטשה בסנחריב חלך אשור שאמר להשחית את ישראל כמו עשו שבא להלחם עם יעקב וכן לא תקח האם על בנים רמז לגליות · קטנתי יו"ד כפופה אע"פ שנתברכהו בעשר ברכות ירא אני שמא יגרום לי החטא · במקלי בגימטריא יעקב · פירוש בגופי לבדי · ד"א בזכות יעקב עברו ישראל את הירדן · ואיטיבה · מלא יו"ד התפלל שיעמדו לו עשרה נסיונות של אברהם · הצילני נא מיד ר"ת המן · רמז להמן שיצא להכות אם על בנים כדכתיב טף ונשים

אבן עזרא

כה תאמרון לאדני · אמר כן להם עד שיתברר אכ"ס שהוא אדוניו וידברו עמו בדרך מוסר העבד: ואחר עד עתה · הא"לף סימן המדבר והנוח הנעלם שהוא אחריו תחת א"לף השרש וכן אני אהבי אהב כי כבד על הלשון להוציא ב' שפ"ין והוא מהבנין הקל: שור וחמור · שם המין: ואשלחה להגיד לאדוני · כי רצוני לעשו כל אשר יצוה וזה טעם למצא חן : וגם הולך לקראת' · שהוגד לו שאתה בא : ויצר לו · זה הדבר מהשכין הכבד כמו והצר לך : ויחץ · כפתח הי"ו ד בעבור אות הגרון הבא אחריו כמו ויעל משה : מחנה · זכר ונקבה כבית ומקום : והיה המחנה הנשאר לפליטה · אולי יהיה שיברחו או תשוך חמת אחיו בהכותו המחנה האחת או יבא להם ריוח והצלה מהשם וכמוהו אם תחזק ארם ממני והיית לי לישוע' ומה שאמ' רבינו שלמה שיהי' לפליטה בעל כרחו הוא דרך דרש ואם השם אמ' לו והיה זרעך כעפר האר' לא ידע אם על אלה או על אחרי' כי הנה יוסף כאשר נמכר היה יעקב חי והוא לא ידע כי אין הנביא יודע הנסתרות אם לא יגלה לו השם ואלישע אמר ויי' העלים ממני גם זאת תשובה לשואלים איך פחד יעקב והשם הבטיחו והוא אומרו ואהיה עמך גם זה פי' ואיטיבה עמך שיהכן שימלט הוא לבדו ועוד ידענו כי כל עון קטן וגדול כנגד העושה על כן העון הקל לגדול יקרא גדול ויעקב פחד שמא חטא או שגג במחשבתו ובעבור זה לא יהי' השם עמו ואל תתמה כי הנה משה שאין למעלה ממנו והוא שלחו להוציא את ישראל ממצרי' ובעבור שגגתו שלח מלאך להמיתו : קטנתי · כמו גם יכלתי והטעם פחות אני וקטן עד שתעשה עמי כל החסדים וכבר פירשתי חסד ואמת : והכני · משרת עצמו ואחר עמו כמו ושני שרי גדודים וכן הוא והכני והכה אם על בני': עזים מאתים · באאן עם הנקבות עשר לזכר ולפרים ד' ולעיירים שנים כי ידע תולדתם : ורוח

לב

ט' וַיְצַ֤ו אֹתָם֙ לֵאמֹ֔ר כֹּ֣ה תֹאמְר֔וּן לַֽאדֹנִ֖י לְעֵשָׂ֑ו כֹּ֤ה אָמַר֙ עַבְדְּךָ֣ יַעֲקֹ֔ב עִם־לָבָ֣ן גַּ֔רְתִּי וָאֵחַ֖ר עַד־עָֽתָּה׃ ה וַֽיְהִי־לִי֙ שׁ֣וֹר וַחֲמ֔וֹר צֹ֖אן וְעֶ֣בֶד וְשִׁפְחָ֑ה וָֽאֶשְׁלְחָה֙ לְהַגִּ֣יד לַֽאדֹנִ֔י לִמְצֹא־חֵ֖ן בְּעֵינֶֽיךָ׃ וַיָּשֻׁ֙בוּ֙ הַמַּלְאָכִ֔ים אֶֽל־יַעֲקֹ֖ב לֵאמֹ֑ר בָּ֤אנוּ אֶל־אָחִ֙יךָ֙ אֶל־עֵשָׂ֔ו וְגַם֙ הֹלֵ֣ךְ לִקְרָֽאתְךָ֔ וְאַרְבַּע־מֵא֥וֹת אִ֖ישׁ עִמּֽוֹ׃ וַיִּירָ֧א יַעֲקֹ֛ב מְאֹ֖ד וַיֵּ֣צֶר ל֑וֹ וַיַּ֜חַץ אֶת־הָעָ֣ם אֲשֶׁר־אִתּ֗וֹ וְאֶת־הַצֹּ֧אן וְאֶת־הַבָּקָ֛ר וְהַגְּמַלִּ֖ים לִשְׁנֵ֥י מַחֲנֽוֹת׃ וַיֹּ֗אמֶר אִם־יָב֥וֹא עֵשָׂ֛ו אֶל־הַמַּחֲנֶ֥ה הָאַחַ֖ת וְהִכָּ֑הוּ וְהָיָ֛ה הַמַּחֲנֶ֥ה הַנִּשְׁאָ֖ר לִפְלֵיטָֽה׃ וַיֹּאמֶר֮ יַעֲקֹב֒ אֱלֹהֵי֙ אָבִ֣י אַבְרָהָ֔ם וֵאלֹהֵ֖י אָבִ֣י יִצְחָ֑ק יְהוָ֞ה הָאֹמֵ֣ר אֵלַ֗י שׁ֧וּב לְאַרְצְךָ֛ וּלְמוֹלַדְתְּךָ֖ וְאֵיטִ֥יבָה עִמָּֽךְ׃ קָטֹ֜נְתִּי מִכֹּ֤ל הַחֲסָדִים֙ וּמִכָּל־הָ֣אֱמֶ֔ת אֲשֶׁ֥ר עָשִׂ֖יתָ אֶת־עַבְדֶּ֑ךָ כִּ֣י בְמַקְלִ֗י עָבַ֙רְתִּי֙ אֶת־הַיַּרְדֵּ֣ן הַזֶּ֔ה וְעַתָּ֥ה הָיִ֖יתִי לִשְׁנֵ֥י מַחֲנֽוֹת׃ הַצִּילֵ֥נִי נָ֛א מִיַּ֥ד אָחִ֖י מִיַּ֣ד עֵשָׂ֑ו כִּֽי־יָרֵ֤א אָֽנֹכִי֙ אֹת֔וֹ פֶּן־יָב֣וֹא וְהִכַּ֔נִי אֵ֖ם עַל־בָּנִֽים׃ וְאַתָּ֣ה אָמַ֔רְתָּ הֵיטֵ֥ב אֵיטִ֖יב עִמָּ֑ךְ וְשַׂמְתִּ֤י אֶֽת־זַרְעֲךָ֙ כְּח֣וֹל הַיָּ֔ם אֲשֶׁ֥ר לֹא־יִסָּפֵ֖ר מֵרֹֽב׃ וַיָּ֥לֶן שָׁ֖ם בַּלַּ֣יְלָה הַה֑וּא וַיִּקַּ֞ח מִן־הַבָּ֧א בְיָד֛וֹ מִנְחָ֖ה לְעֵשָׂ֥ו אָחִֽיו׃ עִזִּ֣ים מָאתַ֔יִם וּתְיָשִׁ֖ים עֶשְׂרִ֑ים רְחֵלִ֥ים מָאתַ֖יִם וְאֵילִ֥ים עֶשְׂרִֽים׃

גמלים

ופקיד יתהון למימר כדין תימרון לרבוני לעשו כדנן אמר עבדך יעקב עם לבן דרית ואוחרית עד כען׃ והוו לי תורין וחמרין ען ועבדין ואמהן ושלחית לחוואה לרבוני לאשכחא רחמין בעינך׃ ותבו איזגדיא לות יעקב למימר אתינא לות אחוך לות עשו ואף אתי לקדמותך וארבע מאה גברין עמיה׃ ודחיל יעקב לחדא ועקת ליה ופליג ית עמא די עמיה וית ענא וית תורי וגמליא לתרתין משרין׃ ואמר אם ייתי עשו למשריתא חדא וימחינה ותהי משריתא דאשתאר לשיזבא׃ ואמר יעקב אלהיה דאבא אברהם ואלהיה דאבא יצחק יי די אמר לי תוב לארעך ולילדותך ואוטיב עמך׃ זעירן זכוותי מכל חסדין ומכל טבון די עבדת עם עבדך ארי יחידי עברית ית ירדנא הדין וכען הויתי לתרתין משריין׃ שיזבני כען מידא דאחי מידא דעשו ארי דחיל אנא מיניה דילמא ייתי וימחינני אימא על בניא׃ ואת אמרת אוטבא אוטיב עמך ואשוי ית בנך סגיאין כחלא דימא דלא יתמנון מסגי׃ ובת תמן בליליא ההוא ונסיב מן דאיתי בידיה תיקרובתא לעשו אחוהי׃ עיזי מאתן ותישיא עשרין רחילי מאתן ודיכרי עשרין׃

גמלי

תאמרון חד מן ט' וסי' ויצו אתם לאמר · ויאמרו למלאכים הבאים · וכי תאמרון אלי · דמלכי' · כה תאמרו' לאדניכם · אל אדניכם · כה תאמרון אל חזקיהו · לא תאמרון קשר · ויאמר אליהם ירמיהו · כה תאמרון אל חזקיהו דד"ה: עד עתה ד' וסי' ואחר עד עתה · כי לא באתם עד עתה · ועתה קום צא ודבר · ויחן יי' אתם וירחמם: ויירא י"ב ו' בקריי' ו' בשמואל וסי' מה נורא · ויר' יעק' מאד ויאמ' מי שמך לאיש · וישם המל' יהויקי' · וייר' דוד את יי' ביו' ההו' · וייר' כל העם מאד את יי' · ויירא מאד מפני אכיש מלך גת ויירא שאול מלפני דוד · ויירא ויחרד לבו · וייר' מאד מדברי שמואל וייר' דוד את האלהי' · ד"ה · ויירא ויתן יהושפט את פניו · ד"ה : ויצר ג' וסי' ויירא יעקב · בכל אשר יצאו יד יי' · שופטי' · ויצר לאמנון להתחלות : ויחץ ג' וסי' ויחץ את העם ויחץ את הילדי' · ויחץ את שלש מאת האיש : יבוא ז' מלאי' בתו' מסור פרש' אחרי מות: ויאמ' ד' ר"פ בטעם זרקא וסי' ויאמ' יעקב · יתרו ברוך יי' · משה שש מאת אלף · משה בזאת תדעון : והכני ב' חד פתח וחד קמץ וסי' פן יבא והכני · אם יוכל להלחם · אוריי' פתח · דשמואל קמץ · ודא הוא חד מן א"ב מן חד חד חד פתח וחד קמץ דלוג וסי' במסרה רבתא · אם על בנים ב' וסי' פן יבא והכני אם על בנים רטשה: ואלים ז' וסי' עזים מאתים · וזה הדבר · והקרבתם על הלחם · חמאת בקר וחלב צאן · ערב וכל נשיאי קדר: הלא הדחתם את כהני יי' · ויביאו פרי שבעה: אילים ד מלאי' בתור' וסי' רחלי' מאתי' · קח את אהרן · בנה לי בזה קדמ' · חמאת בקר:

רשי

גרתי · לא נעשיתי שר וחשוב אלא גר אינך כדאי לשנוא אותי על ברכות אביך שברכני הוה גביר לאחיך לא נתקיימה בי · ד"א גרתי בגימטריא תרי"ג כלומר עם לבן הרשע גרתי ותרי"ג מצות שמרתי ולא למדתי ממעשיו הרעים : ויהי לי שור וחמור · אבא אמר לי מטל השמים ומשמני הארץ זו אינה לא מן השמים ולא מן הארץ: שור וחמור· דרך ארץ לומר על שוורים הרבה שור אדם אומר לחבירו בלילה קרא התרנגול ואינו אומר קראו התרנגולי' : ואשלחה להגיד לאדוני · להודיע שאני בא אליך : למצוא חן בעיניך · שאני שלם עמך ומבקש אהבתך: באנו אל אחיך אל עשו · שהיית אומר אחי הוא אבל הוא נוהג עמך כעשו עודנו בשנאתו: ויירא ויצ' · ויירא שמא יהרג ויצר לו אם יהרג הוא את אחרי' : המחנ' האחת והכהו · מחנה משמש לשון זכר ולשו' נקבה · אם תחנה עלי מחנה הרי נקבה המחנה הזה לשון זכר וכן יש שאר דברי' משמשין לשון זכר ולשון נקבה השמ' יצא על האר' מקצה השמים מוצאו הרי זכר השמ' זרחה על המים הרי לשון נקבה וכן רוח והנה רוח גדול' באה הרי נקבה ויגע בארבע פנות הבית הרי זכר ורוח גדולה וחזק מפרק הרי' הרי זכר ונקבה וכן אש ואש יצאה מלפני יי' לשון נקבה אש לוהט לשון זכר : והיה המחנה הנשאר לפליטה · על כרחו כי אלחם עמו התקין עצמו לשלשה דברים · לדורון למלחמה ולתפל' לדורו' ותעבור המנח' על פניו · לתפלה אלהי אבי אברהם · למלחמ' והיה המחנ' הנשאר לפליטה : ואלהי אבי יצחק ולהלן הוא אומ' ופחד יצחק ועו' מהו שחזר והזכיר שם המיוחד היה לו לכתוב האומר אלי שוב לארצך וגו' אלא כך אמר יעקב לפני הקדוש ב"ה שתי הבטחות הבטחתני אחת בצאתי מבית אבי שאמר' לי אני יי' אלהי אברהם אביך ואלהי יצחק ושם אמרת לי ושמרתיך בכל אשר תלך ובבית לבן אמרת לי שוב אל ארץ אבותי' ואהיה עמך ושם נגלית אלי בשם המיוחד לבדו שנאמר ויאמר יי' אל יעקב שוב אל ארץ אבותיך וגו' בשתי הבטחות אלו אני בא לפניך : קטנתי מכל החסדי' · נתמעטו זכיותי על ידי החסדי' והאמת שעשית עמי לכך אני ירא שמא משהבטחתני נתלכלכתי בחטא ויגרו' לי להמסר ביד עשו : מכל האמת · אמיתת דבריך ששמרת לי כל ההבטחות שהבטחתני : כי במקלי · לא היה עמי לא כסף ולא זהב ולא מקנה אלא מקלי לבדו · ומ"א נתן מקלו בירדן ונבקע הירדן · מיד אחי מיד עשו · מיד אחי שאין נוהג עמי כאח אלא כעשו הרשע : היטב איטיב· היטב בזכותך איטיב בזכות אבותיך : ושמתי את זרעך כחול הים · והיכן אמר לו כן והלא לא אמר לו אלא והיה זרעך כעפר הארץ אלא שאמר לו כי לא אעזבך עד אשר אם עשיתי את אשר דברתי לך ולאברהם אמר הרבה ארבה את זרעך ככוכבי השמים וכחול אשר על שפת הים : הבא בידו · ברשותו וכן ויקח את כל ארצו מידו · ומדר' אגדה מן הבא בידו אבנים טובות ומרגליות שאדם צר בצרור ונושאם בידו · ד"א מן הבא בידו · מן החולין שנטל מעשר כמה דאת אמר עשר אעשרנו לך והדר לקח מנחה : עזים מאתים ותישים עשרים · מאתים עזים צריכות עשרים תיישים וכן כלם הזכרים כדי צורך הנקבו' ובבראשית רבה דורש מכאן לעונה האמורה בתורה הטיילין בכל יום הפועלים שתים בשבת החמרים אחד בשבת הגמלים אחת לשלשי' יום הספני' אחת לששה חדשים ואיני יודע לכוין המדרש הזה בכוון אך נראה בעיני שלמדנו מכאן שאין העונה שוה בכל אדם אלא לפי טורח המוטל עליו שמצינו כאן שמסר לכל תיש עשר עזים וכן לכל איל לפי שהם פנויין ממלאכה דרכן להרבות תשמיש ולעבר עשר נקבות ובהמה משנתעבר' אינה מקבלת זכר ופרים שעוסקין במלאכה לא מסר לזכר אלא ארבע נקבות ולחמור שהולך בדרך רחוקה שתי נקבות לזכר ולגמלים שהולכים דרך יותר רחוקה נקבה אחת לזכר :

גמלים

חזקוני

כה אמר עבדך יעקב · כדי לקרר דעתו אמר לו כך כלומר לא נתקיימה בי ברכת אביך שאמר הוי גביר לאחיך אך רוצה אני להיות עבדך: עם לבן גרתי · אל תתמה מהיכן בא לי כל זה שים לי שהרי עם לבן דודני הייתי ואם הייתי גר עם איש נכרי לא היה לי טוב דבר ד"א עם לבן גרתי כמו שידעת במכות אבי ואמי שלא ישנא' עשו כי בשבילו הוא בורח : ד"א שלא יהא בלבו עליו על שלא הלך לקבל פניו זה ך' שנה שהרי שכיר היה : למצא חן בעיניך · להפפיים אליך שאני מגלה לך ומודיע את כל אשר לי: וגם הולך לקראתך · להקביל פניך מרוב שמחה: וארבע מאות איש עמו · לחלוק לך כבוד : ויירא יעקב מאד וא"ת מאחר שפגעו בו מלאכים שבאו ללוותו ולשומרו כמו שפירשתי בפרשת ויצא למה היה מתירא מעשו אלא יש לפרש המלאכים שפגעו בו האחד היה מיכאל שר שלו והאחד סמאל שר של עשו ובשביל כך ויירא יעקב שכשם שמיכאל בא לעורו כך סמאל בא לעזור לעשו : ויירא יעקב אע"פ שאחיו שלח דברי פיוסין נתיירא שמא גרם החטא להמסר ביד אחיו לפי ששהא בבית לבן עשרי' שנה ולא נתעסק בכבוד אב ואם ושב כי מחשבתו של עשו לא היתה רק לרעה : ד"א באנו אל אחיך אל עשו ולא השיבנו דבר שהרי אמר אני בעצמי אלך אליו וארבע מאות איש עמו ואדבר עמו פה אל פה ולפיכך ויירא יעקב שלא היה יודע משכבתו אם לטובה אם לרעה · ויצר לו היו"ד כנרי · ויחץ את העם אשר אתו · אמר יעקב עם עשו יתגלגלו כורת אכנים כלבו שכלה · אל המחנה האחת · י"מ אחת מהאמהות : והיה המחנה הנשאר לפליטה · שלא יהא עשו כלשם אל המחנה האחת יש שהות במחנה הנשאר לפלטה לברוח או לאחר שיכה המחנה הראשון יהא הוא ואנשיו יגעים ועייפים ויהא המחנה הנשאר לפלטה שלא יהא יגע ויעלם עמם ויהרגם : ויאמר יעקב פרש"י ולהלן הוא אומר וכו' ובבית לבן אמרת לי שוב אל ארץ אבותיך כלומר בבית לבן אמרת לי בהזכרת שם המיוחד שוב אל ארץ אבותיך כדכתיב בפרשת ויצא ויאמר יי' אל יעקב שוב אל ארץ אבותיך : קטנתי מכל החסדים · קטן אני מלהיות לי כל החסדים שעשית עמי ולכך אני ירא מעשו פן לא היה בידי זכות להנצל ממנו כל לשון חסד ואמת ענין הבוקת טובה הוא מידי בלא"ז כמו ועשית עמדי חסד ואמת וכמו טוב והטב את אחיך עמך חסד ואמת דגבי אתי הנמי: מיד אחי מיד עשו · אם לא אמר רק מיד אחי היה משמע קרובי ואינו אם לכך אמר מיד עשו ואם לא אמר אלא מיד עשו משמע עשו דעלמא לכך אמר מיד אחי ומיד עשו : פן יבא והכני · ואיך מתקיים הבטחת ושמתי את זרעך וגו' : ד"א לא היה ירא שמא יהרג שהרי הבטיחו הקב"ה ושמרתיך בכל אשר תלך אלא ירא פן יהרוג עשו את נשיו ואת בניו והיינו דכתיב אם על בנים : אם על בנים · דוגמת על עולת התמיד על פרשה ישרוף : מנחה לעשו אחיו · לפייסו בין כוונתו לטובה בין כוונתו לרעה :

רלבג

הספקות הנופלות בזה וכאשר שעבר יעקב זה ירא שמא יגרום החטא ויוכא מזמנו זה הטוב מגד היותו בלתי ראוי שתדבק בו ההשגחה האלהית כבמו זה האופן הנפלא והיה לו עוד לירא שיחטא ורעו לשנ' שנים וזה כי זה היה אפשר בזולת בטול היעוד כי כבר אפשר שיקיים לו השם' זרע אחר ולזה השתדל יעקב להציל מה שיוכל וחלק העם אשר עמו וקנייניו לשני מחנות שאם יבא עשו אל המחנה האחת והכהו אולי שתקרר דעתו ויבכל השני והתפלל יעקב לשם יתעלה ואמר אלהי אבי אברהם ואלהי אבי יצחק השם האומר אלי שוב לארצך ולמולדתך ואיטיבה עמך הנני בלתי ראוי לכל החסדים והאמת אשר עשית את עבדך כי במקלי עברתי את הירדן הזה בבאי לבית לבן ועתה בשובי הייתי לשני מחנות וייטב נא בעיניך שתצילני מיד אחי עשו פן יבא וישחיתני מבלי שתאיר לי שריד ואתה הבטחתני שתטיב עמי ותשי' זרעי כחול הים אשר לא יספר מרוב · ועם כל זה הנני מפחד מעשו להיותי בלתי ראוי לכמו זאת ההשגחה הנפלאה · וילן שם יעקב בלילה ההוא ולקח מהבא בידו מהקניינים מנחה לעשו אחיו לפייס דעתו ולהשלי' עמו ושכבל עדר מהזכרים מה שיספיק לעדר ההוא בטבע וזה שהוא שלח לו עזים מאתים ותיישים עשרי' רחלים מאתי' ואילי' עשרי' גמלים מיניקות ובניהם שלשי' פרות ארבעים ופרים

מ"ע ספורנו

ואחר עד עתה · לפיכך לא באתי להשתחוות לך עד עתה: למצוא חן בעיניך · כי אין ספק אצלי שתשמח על היות לי עושר וכבוד ואמצא חן בעיניך כשאבשרך בזה : וגם הולך לקראתך לא בלבד דאינו שלא היתה בעיניו כל בשורה מועלת כאשר הגדנו' את עשרך אבל גם הולך לקראתך עם ד' מאות איש ואין זה אלא להלחם כענין ויבא אדום לקראתו בעם כבד: והיה המחנ' הנשאר לפלטה · כי בעוד שיעסוק אל השלל הראשון ימלט השני בכלי מלחמה או שיברח : אלהי אבי אברהם · הקדים בסדר שבחי המקום וחסדיו ובהזכיר זכות אבות כסדר אנשי כנסת הגדולה בתחלת י"ח ברכות : קטנתי מכל החסדים · לא הייתי ראוי לכל אותם החסדים : ומכל האמת · הטוב שעשית עמדי בזכות אבותי ובאותו הדרך שעשית עמדי לפני' משורת הדין אני מבקש שתצילני כענין אמרו בגודל חסדך ובאשר נשאת לעם הזה: והכני אם על בנים יכה אותי בזה שיהרוג אם על בנים גם שאוכל אני להמלט מידו: ואתה אמרת היטב איטיב עמך · ואם יקרה זה יהיה הפך מה שאמרת להיטיב עמי אם מראה כאבדן מולדתי: ושמתי את זרעך · והנה הפך זה גם כן יהיה אם [illegible]

וישלח

טו גְּמַלִּים מֵינִיקוֹת וּבְנֵיהֶם שְׁלֹשִׁים פָּרוֹת אַרְבָּעִים וּפָרִים עֲשָׂרָה אֲתֹנֹת עֶשְׂרִים וַעְיָרִם עֲשָׂרָה׃ וַיִּתֵּן בְּיַד עֲבָדָיו עֵדֶר עֵדֶר לְבַדּוֹ וַיֹּאמֶר אֶל עֲבָדָיו עִבְרוּ לְפָנַי וְרֶוַח תָּשִׂימוּ בֵּין עֵדֶר וּבֵין עֵדֶר׃ וַיְצַו אֶת הָרִאשׁוֹן לֵאמֹר כִּי יִפְגָשְׁךָ עֵשָׂו אָחִי וּשְׁאֵלְךָ לֵאמֹר לְמִי אַתָּה וְאָנָה תֵלֵךְ וּלְמִי אֵלֶּה לְפָנֶיךָ׃ וְאָמַרְתָּ לְעַבְדְּךָ לְיַעֲקֹב מִנְחָה הִוא שְׁלוּחָה לַאדֹנִי לְעֵשָׂו וְהִנֵּה גַם הוּא אַחֲרֵינוּ׃ וַיְצַו גַּם אֶת הַשֵּׁנִי גַּם אֶת הַשְּׁלִישִׁי גַּם אֶת כָּל הַהֹלְכִים אַחֲרֵי הָעֲדָרִים לֵאמֹר כַּדָּבָר הַזֶּה תְּדַבְּרוּן אֶל עֵשָׂו
כ בְּמֹצַאֲכֶם אֹתוֹ׃ וַאֲמַרְתֶּם גַּם הִנֵּה עַבְדְּךָ יַעֲקֹב אַחֲרֵינוּ כִּי אָמַר אֲכַפְּרָה פָנָיו בַּמִּנְחָה הַהֹלֶכֶת לְפָנָי וְאַחֲרֵי כֵן אֶרְאֶה פָנָיו אוּלַי יִשָּׂא פָנָי׃ וַתַּעֲבֹר הַמִּנְחָה עַל פָּנָיו וְהוּא לָן בַּלַּיְלָה הַהוּא בַּמַּחֲנֶה׃ וַיָּקָם בַּלַּיְלָה הוּא וַיִּקַּח אֶת שְׁתֵּי נָשָׁיו וְאֶת שְׁתֵּי שִׁפְחֹתָיו וְאֶת אַחַד עָשָׂר יְלָדָיו וַיַּעֲבֹר אֵת מַעֲבַר יַבֹּק׃ וַיִּקָּחֵם וַיַּעֲבִרֵם אֶת הַנָּחַל וַיַּעֲבֵר אֶת אֲשֶׁר לוֹ׃ וַיִּוָּתֵר יַעֲקֹב לְבַדּוֹ וַיֵּאָבֵק
כה אִישׁ עִמּוֹ עַד עֲלוֹת הַשָּׁחַר׃ וַיַּרְא כִּי לֹא יָכֹל לוֹ וַיִּגַּע בְּכַף יְרֵכוֹ וַתֵּקַע כַּף יֶרֶךְ יַעֲקֹב בְּהֵאָבְקוֹ עִמּוֹ׃ וַיֹּאמֶר שַׁלְּחֵנִי כִּי עָלָה הַשָּׁחַר וַיֹּאמֶר לֹא אֲשַׁלֵּחֲךָ כִּי אִם בֵּרַכְתָּנִי׃ וַיֹּאמֶר אֵלָיו מַה שְּׁמֶךָ וַיֹּאמֶר יַעֲקֹב׃ וַיֹּאמֶר לֹא יַעֲקֹב יֵאָמֵר עוֹד שִׁמְךָ כִּי אִם יִשְׂרָאֵל כִּי שָׂרִיתָ עִם אֱלֹהִים וְעִם אֲנָשִׁים וַתּוּכָל׃ וַיִּשְׁאַל יַעֲקֹב וַיֹּאמֶר הַגִּידָה נָּא שְׁמֶךָ וַיֹּאמֶר לָמָּה זֶּה תִּשְׁאַל לִשְׁמִי וַיְבָרֶךְ אֹתוֹ שָׁם׃
ל וַיִּקְרָא יַעֲקֹב שֵׁם הַמָּקוֹם פְּנִיאֵל כִּי רָאִיתִי אֱלֹהִים פָּנִים אֶל פָּנִים וַתִּנָּצֵל נַפְשִׁי׃ וַיִּזְרַח לוֹ הַשֶּׁמֶשׁ כַּאֲשֶׁר עָבַר אֶת פְּנוּאֵל וְהוּא צֹלֵעַ עַל יְרֵכוֹ׃

על

תרגום אונקלוס

גַּמְלֵי מֵינְקָתָא וּבְנֵיהוֹן תְּלָתִין תּוֹרָתָא אַרְבְּעִין וְתוֹרִין עַסְרָא אֲתָנָן עַשְׂרִין וְעִילֵי עַסְרָא׃ וִיהַב בְּיַד עַבְדּוֹהִי עֶדְרָא עֶדְרָא בִּלְחוֹדוֹהִי וַאֲמַר לְעַבְדּוֹהִי עִבַרוּ קֳדָמַי וְרַוְחָא תְּשַׁוּוֹן בֵּין עֶדְרָא וּבֵין עֶדְרָא׃ וּפַקֵּיד יָת קַדְמָאָה לְמֵימַר אֲרֵי יְעַרְעִנָּךְ עֵשָׂו אָחִי וְיִשְׁאֲלִנָּךְ לְמֵימַר דְּמַן אַתְּ וּלְאָן אַתְּ אָזֵיל וּדְמַאן אִלֵּין דְּקֳדָמָךְ׃ וְתֵימַר דְּעַבְדָּךְ דְּיַעֲקֹב תִּקְרוּבְתָּא הִיא דְּמִשְׁלְחָא לְרִבּוֹנִי לְעֵשָׂו וְהָא אַף הוּא אָתֵי בַּתְרַנָא׃ וּפַקֵּיד אַף יָת תִּנְיָנָא אַף יָת תְּלִיתָאָה אַף יָת כָּל דְּאָזְלִין בָּתַר עֶדְרַיָּא לְמֵימַר כְּפִתְגָּמָא הָדֵין תְּמַלְּלוּן עִם עֵשָׂו כַּד תַּשְׁכְּחוּן יָתֵיהּ׃ וְתֵימְרוּן אַף הָא עַבְדָּךְ יַעֲקֹב אָתֵי בַּתְרַנָא אֲרֵי אֲמַר אֲנִחֵינֵיהּ לְרוּגְזֵיהּ בְּתִקְרוּבְתָּא דְּאָזְלָא קֳדָמַי וּבָתַר כֵּן אֶחֱזֵי אַפּוֹהִי מָאִים יִסַּב אַפָּי׃ וַעֲבַרַת תִּקְרוּבְתָּא עַל אַפּוֹהִי וְהוּא בָּת בְּלֵילְיָא הַהוּא בְּמַשְׁרִיתָא׃ וְקָם בְּלֵילְיָא הוּא וּדְבַר יָת תַּרְתֵּין נְשׁוֹהִי וְיָת תַּרְתֵּין לְחֵינָתֵיהּ וְיָת חַד עֲשַׂר בְּנוֹהִי וַעֲבַר יָת מַעֲבַר יוּבְקָא׃ וּדְבַרִינוּן וְאַעֲבַרִינוּן יָת נַחְלָא וְאַעֲבַר יָת דִּילֵיהּ׃ וְאִשְׁתְּאַר יַעֲקֹב בִּלְחוֹדוֹהִי וְאִשְׁתַּדַּל גַּבְרָא עִמֵּיהּ עַד דִּסְלֵיק צַפְרָא׃ וַחֲזָא אֲרֵי לָא יָכֵיל לֵיהּ וּקְרֵיב בִּפְתֵי יִרְכֵּיהּ וְזָע פְּתֵי יִרְכָּא דְּיַעֲקֹב בְּאִשְׁתַּדָּלוּתֵיהּ עִמֵּיהּ׃ וַאֲמַר שַׁלְּחַנִי אֲרֵי סְלֵיק צַפְרָא וַאֲמַר לָא אֲשַׁלְּחִנָּךְ אֱלָהֵן בָּרֵכְתָּנִי׃ וַאֲמַר לֵיהּ מַן שְׁמָךְ וַאֲמַר יַעֲקֹב׃ וַאֲמַר לָא יַעֲקֹב יִתְאֲמַר עוֹד שְׁמָךְ אֱלָהֵין יִשְׂרָאֵל אֲרֵי רַב אַתְּ קֳדָם יְיָ וְעִם גֻּבְרַיָּא וִיכֵלְתָּא׃ וּשְׁאֵיל יַעֲקֹב וַאֲמַר חַוִּי כְעַן שְׁמָךְ וַאֲמַר לְמָה דְּנַן אַתְּ שָׁאֵיל לִשְׁמִי וּבָרֵיךְ יָתֵיהּ תַּמָּן׃ וּקְרָא יַעֲקֹב שְׁמָא דְּאַתְרָא פְּנִיאֵל אֲרֵי חֲזֵיתִי מַלְאֲכָא דַּייָ אַפִּין בְּאַפִּין וְאִשְׁתֵּיזֵבַת נַפְשִׁי׃ וּדְנַח לֵיהּ שִׁמְשָׁא כַּד עֲבַר יָת פְּנוּאֵל וְהוּא מַטְלַע עַל יִרְכֵּיהּ׃

על

מסורה

ורוח ט' זוגין חד ר' ותד וד' וסי' כו' במ"ס רבת' : ולמי ג' וסי' ולמי אלה לפניך · ולמי כל המדת ישר' ולמי אני עמל : שלוחה ג' ב' חס' וא' מ"ל וסי' ואמרת לעבדך ליעק' · נפלתי אילה שלחה · ואראה והנה יד שלח' קדמ' מ"ל · ויש ספרי' במסרו' ב' מ"ל וא' חס' נפתלי חס' : ויצו גם י"ג פסו' דאית בהו גם גם גם וסי' כו' במ' רבת' : ההלכת ג' ב' חס' וא' מ"ל וסי' במנח' ההלכת · ההלכת על ארבע · ההולכת למואל · בתר' מ"ל : בלילה הוא ד' מסור בפרשת לך לך : ילדיו ג' ב' מלאים וא' חס' וסי' ואת אחד עשר · כי בראותו · כי ילדו אל · בתרא' חס' · אנ"ך : ויעברם ח' חס' בליש' וסי' ביהושע בסי' ד' : ויעבר ט' מסור פרשת נח : עלות ו' ח' מלאים וא' חס' וסי' ויותר יעקב · והגבלת את ההר · והי' כל הראה · והנה יוצר גבי · עד עלות המנחה · מנגד עלת הנשק · בתראה חס' : לא יכול לו ד' וסי' וירא כי לא יכול לא' ידעת את דוד אביך · ותעש כן אשת ירבעם · ויקדש שלמה את תוך החצר : עם אלהים ג' וסי' כי שרית עם אלהי' · היהונתן ימות · ברצותו עם אלהים · אנ"ך : ותוכל ג' וסי' כי שרית עם אלהים · הנה דברת ותעש · פתיתני יי' ואפת : פניאל שיטה מן כ"ז דכל הד וחד לית דכו' וסי' במס' רבת : פני' אל פני' ה' וסי' ויקר' יעקב שם המקו' פניאל · ודבר יי' אל משה פנים · ולא קם נביא עוד בישראל · ויאמר גדעון אהה אדני יי' · ונשפטתי אתכם שם · דיחזקאל : פנואל ה' בשופטים סי' ח' :

רשי

גמלים מניקות שלשים · ובניהם עמהם ומדרש אגדה ובניהם בנאיה' זכר כנגד נקבה ולפי שצנוע בתשמיש לא פרסמו הכתוב : עירים · חמורים זכרים : עדר עדר לבדו · כל מין ומין לעצמו : עברו לפני · דרך יום או פחות ואני אבוא אחריכם : וריוח תשימו · עדר לפני חברו מלא עין כדי להשביע עינו של רשע ולתווהו על רבוי הדורון : למי אתה · של מי אתה מי שולחך ותרגומו דמאן את : ולמי אלה לפניך · ואלה שלפניך של מי הם למי המנחה הזאת שלוחה למ"ד משמשת בראש התיבה במקום של כמו וכל אשר אתה רואה לי הוא שלי הוא לה' הארץ ומלואה של ה' : ואמרת לעבדך ליעקב · על ראשון ראשון ועל אחרון אחרון ששאלת למי אתה לעבדך ליעקב אני ותרגום דעבדך דיעקב וששאלת ולמי אלה לפניך מנחה היא שלוחה וגו' : והנה גם הוא · יעקב : אכפרה פניו · אבטל רוגזו וכן וכופר בריתכם את מות לא תוכלי כפרה ונראה בעיני שכל כפרה שאצל עון וחטא' ואצל פנים כלן לשון קינוח והעברה הן ולשון ארמי הוא והרבה בתלמוד וכפר ידיה בעי לכפורי ידיה בההוא גברא וגם בלשון המקר' נקראי' המזרקים של קדש כפורי זהב על שם שהכהן מקנח ידיו בהן בשפת המזרק : על פניו · כמו לפניו וכן חמס ושוד ישמע בה על פני תמיד וכן המכעיסים אותי על פני ומדר' אגדה על פניו אף הוא שרוי בכעס שהיה צריך לכל זה : ואת אחד עשר ילדיו · ודינה היכן היתה נתנה בתבה ונעל בפניה שלא יתן בה עשו עיניו ולכך נענש יעק' שמנעה מאחיו שמא תחזירנו למוטב ונפלה ביד שכם : יבק · שם הנהר : את אשר לו · הבהמ' והמטלטלים עשה עצמו כגשר נוטל מכאן ומניח כאן : ויותר יעקב · שכח פכים קטנים וחזר עליהם : ויאבק איש · מנחם פירש ויתעפר איש לשון אבק שהיו מעלים עפר ברגליהם על ידי נענועם ולי נר' שהוא לשון ויתקשר ולשון ארמי הוא בתר דאביקו ביה ואביק ליה מיבק לשון עניב' שכן דרך שנים שמתעצמין להפיל את רעהו שחובקו ואובקו בזרועותיו ופי' רבותינו שהוא שרו של עשו : ותקע · נתקעקע' ממקום חברתה ודומה לו פן תקע נפשי ממך לשון הסרה ובמשנ' לקעקע בילתן לשרש שרשיהן : כי עלה השחר · וצריך אני לומר שירה : ברכתני · הודה לי על הברכו' שברכני אבי שעשו מערער עליהן : לא יעק' · לא יאמר עוד שהברכו' באו' לך בעקבה ורמי' כי אם בשרר' וגלוי פני' וסופך שהקב"ה נגלה עליך בבית אל ומחליף שמך ושם הוא מברכך ואני שם אהיה ואודה לך עליה' וזה שכתוב וישר אל מלאך ויוכל בכה ויתחנן לו המלא' ומה נתחנן לו בית אל ימצאנו ושם ידבר עמנו המתן לי עד שידבר עמנו שם ולא רצה יעקב ועל כרחו הודה לו עליהן וזהו ויבר' אותו שם שהיה מתחנן להמתין לו ולא רצה : ועם אנשים · עשו ולבן : ותוכל · להם : למה זה תשאל · אין לנו שם קבוע משתני' שמותינו לפי מצות עבוד' השליחו' שאנו משתלחי' : ויזרח לו · לצרכו לרפא' את צלעתו כמה דתימר שמש צדקה ומרפ' בכנפי' ואותן שעו' שמהרה לשקוע בשבילו כשיצ' מבאר שבע מהרה לזרוח בשבילו : והוא היה צולע כשזרח' השמש : ויזר' לו השמש · לשון בני אדם הוא כשהגענו למקו' פלו' האיר לנו השח' זהו פשוטו : גיד

אינך צריך לשאל שמי המלאכים אינם רוצים לגלות שמם פן ישבעום בני אדם וכן מצינו גבי מנוח למה זה שם · ויזרח לו השמש · בכל יום ויום שתקופת טבת עד תקופת תמוז מקדים ומאחר השמש לזרוח על יום שעבר קרוב כל יום נחל על יום שעבר ואם שכתב מכאן ויזרח לו ל"ו בנימסרי' הכי הוי כיצד קים לן אין השמש מהלך כי ומאחר שקיעתו בתוך מערב עד שהוא זורח באמצע מזרח ושוקע באמצע מערב ביום תקופת ניסן שהימים והלילות מגיעו לתקופה אחת שהיא רביעית השנה הזמן רבה רביע יום שהוא ו' שעות ולמדם שהוא ל' יום וי' שעות חלקים הזמן רבה תק"ת חלקים שהם אפי שעה נכ"ו שעות וג"ו חלקים שהם השביעים מרבים בקד' הזמן ר

אבן עזרא

ורוח תשימו · הפרש וקרו' ממנו כי הוא הרוחה הפרשה בין אמה לאמה כמו ורוח לגאול : ושאלך לאמר · כמו כי אשאלך : גם את כל ההולכי' · כי חמש היו שם במולאכם · נפתח הכ"ף בעבור אות הגרון ואם אין כמוהו : כי אמר · יעקב בלבו ואלה דברי משה ופי' אכפרה פניו אכסה ואסתיר · ופניו כעסו וכן ופניה לא היו לה : ויעבר את מעבר יבק · הוא עבר בתחלה ואח' כך לקח נשיו ובניו והעביר' והנה פירו' ויעבר כבר עבר ושב באחרונה לבקש אם נשאר כלו' : ויאבק · מגזרת אבק עד שעלה אבק ביניהם : עד עלות השחר · עד סור שחרות הלילה וי"א כי שחר דמות אור והוא הנראה בעבים טרם זרוח השמש וכן אשר אין לו שחר : כי לא יכול לו · המלאך : ויגע בכף ירכו · של יעקב : ותקע · כמו פן תקע נפשי ממך סרה כף הירך ממקומה : בגיד

חזקוני

גמלים מיניקות · אלו הנקבות : ובניהם · אלו הזכרים בין הכל שלשים כיצד הנקבות עשרים והזכרים עשרה כדרך שאלו מן התמורים והאתונות שבאו כמו כן לכלל שלשים והאחד מפרש את חברו ולפי' רש"י שלשים נקבות ושלשים זכרים : למי אתה ואמרת לעבדך ונומר · בזה לשם להשיב על ראשון ראשון על ששאלת למי אתה ואמרת לעבדך ליעקב ועל ששאלת ואנה תלך ואמרת לאדני לעשו מנחה זו שלוחה ועל ששאל' ולמי אלה לפניך ואמרתם הנה גם הוא אחרינו : ואמרתם גם הנה עבדך יעקב אחרינו · שנה דבור זה אפי' כשתראו אותו אל תפחדו לומר לו דבר זה ואם ישאלכם מה זה שלא הקדים להקביל פני היה לו לבא ולקדם כי אני הוא הקטן ממני ואתם תשיבו לו כי אמר יעקב אכפרה פניו ואפייס כעסו שיש לו עלי במנחה ההולכת לפני ואחרי כן אראה פניו אולי ישא פני : ד"א כי אמר אכפרה פניו בעל הספר פי' דבר זה אבל השלוחי' לא אמרוהו דא"ב יוכירו הם לעשו השנאה והשטימה : והוא לן בלילה ההוא במחנה הוא שנאמר למעלה וילן שם בלילה ההוא אלא הפסיק בנתיים היאך ביה לסדר מנחתו : ויקם בלילה · נתכוון לברוח דרך אחרת : ויקם בליל' הוא פרשהו ויקם הוא בלילה : ויקח את שתי נשיו ושפחותיו ואת אחד עשר ילדיו והקדים הנשים לילדים לפי שהיה חס על בניו יותר מעל נשיו ואם בא עשו להרוג יהרוג את הנשי' תחלה אבל כשנרדף אחריו לבן הקדים הבנים לנשי' וכשירדף אחריו לבן יפגע בבנותיו תחלה · יבק · י"מ הוא הירדן שאמר למעלה עברתי את הירדן הזה וכאן הוא שמו יבוק : ויאבק איש עמו · מלאך בדמות איש לעכבו שלא יוכל לברוח וידאה הוא כמבטיח הקדוש ברוך הוא שלא יזיקהו עשו : עד עלות השחר · עד הבתלק שחרות הלילה · וירא' המלאך : כי לא יכול לו ליעקב פי' לא היה לו רשו' להזיקו שלא שלחו הקב"ה להזיקו לברכו ומ"מ הזיקו מעט להודיעו שהו' מלאך והרב' ל' יכולת מצינו כזה במקר' לא יוכל העם לעלו' אלולא יכול להלחם עליה לישעי' כלו' אין היכולת בידו : ויגע המלאך : בכף ירכו : של יעקב רצה להנביה ירכו של יעקב אולי יפול : ותקע · אע"פ שאתק"ע בלע"ז כי יש דברים ונפתרונם מתהפכים לשתי אלימת בכין ופתירה כגון פן תקע נפשי ממך ומכינו ויתקע תקע את אהל' כשר וכן ועשית פירותיו לעשנו והריס את הדשן ותשרש שרשיה ושרשך מארץ חיים : כף ירך יעקב · אע"פ שהבטיחו הק"בה ושמרתיך בכל אשר תלך הזיקו המלאך לפי שנתיירא מעשו כדכתיב ויירא יעקב מאד וכן

בעל הטורים

מן הבא בידו מנחה לעשו · ששלח לו אבנים טובות אבני' זוהרן כידו' מנחה בגימטריא' אבנים : עזים מאתים · כל הפסוק מסיים במ"ם וכן פסוק ומנחתם ונסכיהם בשביל הבהמו' ששלח לעשו והם תקין קרבנות בבני' במספר' בפרש' פנחס והם מ"ממיין וכנגדם מלכו שמוני' מלכים באדום לפני מלוך מלך בישראל : ד"א לכך מסיים הכל במ"ם לפי שכל הבהמות ששלח לו היו בעלי מומ' שלא יקריב מהם קרבן : ויצו את הראשון · ארבעה פעמים כנגד ד' מלכיות : ורוח תשי' הכא · ואידך ריוח והצלה יעמוד ליהודי' · רמז לדורות הבאים שיתנו רוחה לשריהם : שלוחה · ג' במסורה מנחה היא שלוחה · נפתלי אילה שלוחה · והנה יד שלוחה גבי דניאל · פירו' מה התם ספר אף כאן שעל ידי המנח' נתן לו אמרי ספר ובכתב ואמר לו מנחה היא שלוחה לאדוני לעשו כה אמר עבדך יעקב וכמו התם יד שלוחה אף כאן שאף ע"פ שלא רצה בפיו לקבלה הנה ידו שלוחה לקבלה : ילדיו ג' במסורה אחד עשר ילדיו · כי בראותו ילדיו · ילדיו אל אל ישועו · זהו שיש במדרש שראה יעקב לי' רבואו' מבני בניו כמו שראה י"א ילדיו כן ראה רבואות מילדיו ולמה התם ילדיו אל אל ישועו גם כאן אמר לילדיו שיתפללו לאלהים שיצילם מיד עשו כמו שיש בב"ר שהניח כל אחד לבדו ואמר כל אחד יתפלל לבדו בפני עצמו · ויעבירם · ב' במסורה הכא · ואידך ויעבירם ביבשה · מלמד שנקבע לו מעבר יבוק ועבר ביבשה ויאבק בגימ' כסא הכבוד מלמד שהעלו האבק עד כסא הכבוד : איש עמו · בגימטריא

אמרי נועם

מ"ע ספורנו

רשי

גיד הנשה · למה נקרא שמו גיד הנשה לפי שנשה ממקומו ועלה והוא לשון קפיצה וכן נשתה גבורתם וכן כי נשני אלהים את כל עמלי : ואת לאה וילדיה אחרונים · אחרון אחרון חביב : עבר לפניהם · אמר אם יבא אותו רשע להלחם ילחם בי תחלה : ויחבקהו · נתגלגלו רחמיו כשראהו משתחוה כל השתחואות הללו : וישקהו · נקוד עליו ויש חולקין בדבר הזה בברית' דספרי יש שדרשו נקודה זו לומר שלא נשקו בכל לבו אמר רש"בי הלכה היא בידוע שעשו שונא ליעקב אלא שנכמרו רחמיו באותה שעה ונשקו בכל לבו : מי אלה לך · מי אלה להיות שלך : נגש יוסף ורחל · בכלן האמהו' נגשו לפני הבנים אבל ברחל יוסף נגש לפניה אמ' אמי יפת תאר שמא יתלה בה עיניו אותו רשע אעמוד כנגד' ואעכבנו מלהסתכל בה מכאן זכה יוסף לברכת עלי עין : מי לך כל המחנ' · מי כל המחנ' אשר פגשתי שהוא שלך כלומר למה הוא לך פשוטו של מקרא על מוליכי המנח' ומדרשו כתות של מלאכים פגעו שהיו דוחפין אותו ואת אנשיו ואומר להם של מי אתם והם אומרי' להם של עשו והם אומרי' הכו הכו ואלו אומרים בנו של יצחק הו' ולא היו משגיחי' עליו בן בנו של אברהם ולא היו משגיחי' אחיו של יעקב הוא אומרי' להם א"כ משלנו אתם : יהי לך אשר לך · כאן הודה לו על הברכו' : אל נא · אל נא תאמר לי כן : אם נא מצאתי חן בעיני' ולקחת מנחתי מידי כי על כן ראיתי פני' וגו' · כי כדאי והגון לך שתקבל מנחתי על אשר ראיתי פני' והן חשובין לי כראיי' פני המלאך שראיתי שר שלך ועוד על שנתרצית לו למחול סורחני ולמה הזכיר לו ראיית המלאך כדי שיתיירא הימנו ויאמר ראה מלאכי' ונצול איני יכול לו מעתה : ותרצני · נתפייס' לי וכן כל רצון שבמקר' לשו פיוס אפייאמינט"ו בלע"ז · כי לא לרצון יהיה לכם הקרבנות באו' לפייס' ולרצות שפתי צדיק ידעון רצון יודעים לפייס' ולרצו' : ברכתי · מנחה זו הבאה על ראיית פני' ולפרקים אינ' באה אלא לשאילת שלום וכל ברכה שהיא לראיית פנים כגון ויברך יעקב את פרע' עשו אתי ברכה דסנחרי' וכן לשאול לו לשלום ולברכו דתועי מלך חמת כלם לשון ברכת שלו' הן שקורין בלע"ז שלו"דאר אף זו ברכתי מ"ו ושל"ודר : אשר הובאת לך · לא טרחת בה ואני יגעתי להגיע עד שבאה לידך : חנני · נו"ן ראשונה מודגשת לפי שהיא משמשת במקו' שני נונ"ין שהיה לו לומר חננני שאין חנן בלא שני נונ"ין והשלישית לשימוש כמו עשני זבדני : יש לי כל · כל ספקי ועשו דבר בלשון גאוה יש לי רב יותר ויותר מכדי צרכי : נסעה · כמו שמעה סלחה שהוא כמו שמע סלח אף כאן נסעה כמו נסע והנ"ון יסוד בתיבה ותרגום של אנקלוס טול ונהך עשו אמר ליעקב נסע מכאן ונלך : ואלכה לנגדך · בשו' לך טובה זו אעשה לך שאאריך ימי מהלכתי ללכת לאט כאשר אתה צריך וזהו לנגדך בשוה לך : עלות עלי · הצאן והבקר שהן עלות מוטלות עלי לנהלן לאט : עלות · מגדלות עולליהן לשון עולל ויונק עול ימים ושתי פרות עלות ובלעז אנפנטי"ש : ודפקום יום אחד · לינעם בדרך במרוצה ומתו כל הצאן : ודפקו' · כמו קול דודי דופק דופק נוקש בדלת · יעבר

ספר בראשית לג

32:33 עַל־כֵּן לֹא־יֹאכְלוּ בְנֵי־יִשְׂרָאֵל אֶת־גִּיד הַנָּשֶׁה אֲשֶׁר עַל־כַּף הַיָּרֵךְ עַד הַיּוֹם הַזֶּה כִּי נָגַע בְּכַף־יֶרֶךְ יַעֲקֹב בְּגִיד הַנָּשֶׁה׃

א וַיִּשָּׂא יַעֲקֹב עֵינָיו וַיַּרְא וְהִנֵּה עֵשָׂו בָּא וְעִמּוֹ אַרְבַּע מֵאוֹת אִישׁ וַיַּחַץ אֶת־הַיְלָדִים עַל־לֵאָה וְעַל־רָחֵל וְעַל שְׁתֵּי הַשְּׁפָחוֹת׃ וַיָּשֶׂם אֶת־הַשְּׁפָחוֹת וְאֶת־יַלְדֵיהֶן רִאשֹׁנָה וְאֶת־לֵאָה וִילָדֶיהָ אַחֲרֹנִים וְאֶת־רָחֵל וְאֶת־יוֹסֵף אַחֲרֹנִים׃ וְהוּא עָבַר לִפְנֵיהֶם וַיִּשְׁתַּחוּ אַרְצָה שֶׁבַע פְּעָמִים עַד־גִּשְׁתּוֹ עַד־אָחִיו׃ וַיָּרָץ עֵשָׂו לִקְרָאתוֹ וַיְחַבְּקֵהוּ וַיִּפֹּל עַל־צַוָּארָו וַיִּשָּׁקֵהוּ וַיִּבְכּוּ׃

ה וַיִּשָּׂא אֶת־עֵינָיו וַיַּרְא אֶת־הַנָּשִׁים וְאֶת־הַיְלָדִים וַיֹּאמֶר מִי־אֵלֶּה לָּךְ וַיֹּאמַר הַיְלָדִים אֲשֶׁר־חָנַן אֱלֹהִים אֶת־עַבְדֶּךָ׃ וַתִּגַּשְׁןָ הַשְּׁפָחוֹת הֵנָּה וְיַלְדֵיהֶן וַתִּשְׁתַּחֲוֶיןָ׃ וַתִּגַּשׁ גַּם־לֵאָה וִילָדֶיהָ וַיִּשְׁתַּחֲווּ וְאַחַר נִגַּשׁ יוֹסֵף וְרָחֵל וַיִּשְׁתַּחֲווּ׃ וַיֹּאמֶר מִי לְךָ כָּל־הַמַּחֲנֶה הַזֶּה אֲשֶׁר פָּגָשְׁתִּי וַיֹּאמֶר לִמְצֹא־חֵן בְּעֵינֵי אֲדֹנִי׃ וַיֹּאמֶר עֵשָׂו יֶשׁ־לִי רָב אָחִי יְהִי לְךָ אֲשֶׁר־לָךְ׃

י וַיֹּאמֶר יַעֲקֹב אַל־נָא אִם־נָא מָצָאתִי חֵן בְּעֵינֶיךָ וְלָקַחְתָּ מִנְחָתִי מִיָּדִי כִּי עַל־כֵּן רָאִיתִי פָנֶיךָ כִּרְאֹת פְּנֵי אֱלֹהִים וַתִּרְצֵנִי׃ קַח־נָא אֶת־בִּרְכָתִי אֲשֶׁר הֻבָאת לָךְ כִּי־חַנַּנִי אֱלֹהִים וְכִי יֶשׁ־לִי־כֹל וַיִּפְצַר־בּוֹ וַיִּקָּח׃ וַיֹּאמֶר נִסְעָה וְנֵלֵכָה וְאֵלְכָה לְנֶגְדֶּךָ׃ וַיֹּאמֶר אֵלָיו אֲדֹנִי יֹדֵעַ כִּי־הַיְלָדִים רַכִּים וְהַצֹּאן וְהַבָּקָר עָלוֹת עָלָי וּדְפָקוּם יוֹם אֶחָד וָמֵתוּ כָּל־הַצֹּאן׃ יעבר

תרגום

עַל־כֵּן לָא־אָכְלִין בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל יָת־גִּידָא דְנַשְׁיָא דִּי עַל־פְּתֵי יַרְכָּא עַד יוֹמָא הָדֵין אֲרֵי קְרֵיב בִּפְתֵי־יַרְכָּא דְיַעֲקֹב בְּגִידָא דְנַשְׁיָא׃ וּזְקַף יַעֲקֹב עֵינוֹהִי וַחֲזָא וְהָא־עֵשָׂו אָתֵי וְעִמֵּיהּ אַרְבַּע מְאָה גֻּבְרָא וּפַלֵּיג יָת־בְּנַיָּא עַל־לֵאָה וְעַל־רָחֵל וְעַל תַּרְתֵּין לְחֵינָתָא׃ וְשַׁוִּי יָת־לְחֵינָתָא וְיָת־בְּנֵיהוֹן קַדְמוּתָא וְיָת־לֵאָה וּבְנַהָא בַּתְרָאִין וְיָת־רָחֵל וְיָת־יוֹסֵף בַּתְרָאִין׃ וְהוּא עֲבַר קֳדָמֵיהוֹן וּסְגֵיד עַל־אַרְעָא שְׁבַע זִמְנִין עַד־מִיקְרְבֵיהּ לְוָת־אֲחוּהִי׃ וּרְהַט עֵשָׂו לְקַדָּמוּתֵיהּ וְגַפְּפֵיהּ וּנְפַל עַל־צַוְּארֵיהּ וְנַשְּׁקֵיהּ וּבְכוֹ׃ וּזְקַף יָת־עֵינוֹהִי וַחֲזָא יָת־נְשַׁיָּא וְיָת־בְּנַיָּא וַאֲמַר מָן־אִלֵּין לָךְ וַאֲמַר בְּנַיָּא דִּי־חָן יְיָ לְעַבְדָּךְ׃ וּקְרִיבָן לְחֵינָתָא אִנּוּן וּבְנֵיהוֹן וּסְגִידָא׃ וּקְרִיבַת אַף־לֵאָה וּבְנַהָא וּסְגִידוּ וּבָתַר־כֵּן קְרֵיב יוֹסֵף וְרָחֵל וּסְגִידוּ׃ וַאֲמַר מָא לָךְ כָּל־מַשְׁרִיתָא הָדָא דִּי אַרְעִית וַאֲמַר לְאַשְׁכָּחָא רַחֲמִין בְּעֵינֵי רִבּוֹנִי׃ וַאֲמַר עֵשָׂו אִית־לִי סַגִּי אֲחִי יְהֵי לָךְ דִּי־לָךְ׃ וַאֲמַר יַעֲקֹב בְּבָעוּ אִם־כְּעַן אַשְׁכָּחִית רַחֲמִין בְּעֵינָךְ וּתְקַבֵּיל תִּקְרֻבְתִּי מִן־יְדִי אֲרֵי עַל־כֵּן חֲזֵיתִינּוּן לְאַפָּךְ כְּחֵיזוּ אַפֵּי רַבְרְבַיָּא וְאִתְרְעִית לִי׃ קַבֵּיל כְּעַן יָת־תִּקְרֻבְתִּי דְּאִיתֵיתִי לָךְ אֲרֵי־רַחֵם עֲלַי יְיָ וַאֲרֵי אִית־לִי־כֹלָּא וְאַתְקֵיף בֵּיהּ וְקַבֵּיל׃ וַאֲמַר נִטּוֹל וּנְהָךְ וְאֵיהָךְ לָקְבְלָךְ׃ וַאֲמַר לֵיהּ רִבּוֹנִי יָדַע אֲרֵי־יָנְקַיָּא רַכִּיכִין וְעָנָא וְתוֹרֵי מֵינְקָתָא עֲלָי וְאִם־אֶדְחוֹקִנּוּן יוֹמָא חַד יְמוּתוּן כָּל־עָנָא׃ יעיבר

Marginal notes beside the text: ט' בטעם פזר גדול · ל' · ב' · י' · ל' · ל"ג ר"פ · ל' · בנאריו ק' · י' פסו' את ה' · ל' קמ' ופת' · ל' · ה' · ה' · ג' · ל' באו' ופת' באתנחתא · י"ג פסו' דאית בהון לך לך · ב' חס' באו' · ג' · ל' · ל' · ל' וחד ונסעה · ב' · ה' קמץ · ל' · ח' קמץ

אבן עזרא

בגיד הנשה · ידוע כאשר העתיקו קדמונינו ז"ל ואין בו ספק כי אם לחסרי הדעת ותולדו' שמפרשי' שהוא האבר ויפרשו הנשה מגזרת נשים · לדעת זה המלאך שנראה ליעק' שהוא גוף יתבאר לך אם השם יפקח את לבבך כפרש' פי' שמי בקרבו · ושם רחל ויוסף באחרונ' אולי ימלטו בעבור אהבתו אותם · הדרש על נקודו' וישקהו טוב הוא לעתיקי' מסלים כי על דרך הפשט לא חשב עשו לעשו' רע לאחיו והעד ויבכו כאשר עשה יוסף עם אחיו : מי אלה לך · מי אלה עמך או מי אלה שלך הם : חנן · כמו נתן וכמוהו חנונו אותם גם אנס כמו הם : מי לך · מי לעולם ימצא על אחד ופי' מי הוא זה שסגרת לו כל המנח' הזה או מי במחשבתך : אל נא · אל יאמר אדוני כן וכבר הודעתיך דקדוק הנגי' : כראות פני אלהים · מלאך ורבי המפרשי' אומרים כי בא המלאך ליעקב לחזק את לבו שלא יירא מאחיו כי הנה המלאך לא יכול לו אף כי בן אדם ואין מלת שרית עם אלהים כמו וישר אבימלך על ישראל כי אין עם כמו על רק פירושו שר תחשב עם המלאכי' ועם אנשי' שרים ושואלים ישאלו מה טעם ויזרח לו השמש והלא ברגע אחד זורחת בכל העולם ושאלתם תהו כי עת זרוח השמש בכל מקום ישתנה והנה בין ירושלם ובין זאת המדינה שחברתי בה זה הפי' ושמ' לוק"א שעה ושליש שעה וברחב י"ב מעלות וזה הדבר ברור בלא ספק. ופי' והוא צולע שהיה הולך על צלעו האחת · וטעם על כן זכר לדבר : נסעה · י"א שהו' לשון צווי כמו שלחה הנער וכן כפלו עלינו : ונלכה · כולנו ואני אלך לנגדך לא אזוז ממך ויתכן להיותו כמו ונסעה מנהר ההוא נסע כולנו ואני אלך לנגדך : כי הילדים רכים · כי הגדול שבהם י"ב שנה יש לו ויתים מספר : עלות · כמו עלות ינהל והנה ההרות שעלו עליהם העתודים על כן נקראו עלות · וטעם עלי לשמרם שלא יבואו לידי נזק : ודפקום · ואם דפקום המנהיגי' אז ימותו כל הצאן : אתנהלה

בעל הטורים

[illegible]

אמרי נועם

[illegible]

מ"ע ספורנו

[illegible]

חזקוני

[illegible]

על כן ט' בטעם פזר גדול וסי' גיד הנשה · שם המקום ההוא עמק ברכה · מחנה דן עד היום הזה · ע"כ חרה אף יי' בעמו · ע"כ לא ידרכו כהני דגון · על כן אבכה בבכי יעזר · כי על כן הוא מרפא את ידי · על כן מלא לב בני האדם · על כן קראו לימים האלה פורים : ועמו ה' בטעם זקף גדול וסי' וישא יעקב את עיניו וירא והנה · יהודיע · יוחנן · יחיאל · יואב · שלומית זכריה · עובד · י"ח פסוק דאית בהו את ואת ואת ואת וסי' במס' רבת' : ראשונה י' במלכים א' סי' יח · צוארו הד מן נ"ו חסרי' י' באמצע תיבותא וקריין ולית דכות' וסי' במס' רבת' : י"ב פסוקים דאית בהו את את ואת את וסי' במס' רבת' : מי לך ג' וסי' עד מי לך פה · כי מי לך כל המחנה הזה · כי חצבת לך פה : יהי לך אשר לך י"ג פעמים דאית בהון לך במסרה רבתא : ברכתי ג' וסי' הכי קרא שמי יעקב · קח נא את ברכתי · וצויתי את ברכתי · ולברכתי על צאצאי' ברכתי אלפא בית' ב' ג' וא' ב' וסי' במס' רבת' : ויפצר ד' וסי' ויפצר בם מאד · קח נא את ברכתי · ויקם האיש ללכת · דפלגש · ויאמר חי יי' אשר עמדתי · וכל ויפצרו דכות' במ"א ויפצרו בו עבדיו : לנגדך ב' וסי' ונסעה ונלכה · שתה עונותינו לנגדך : עלות ה' אחד ו' מסור פרשת תולדת : ושתי פרות עלות · וחברו דארון · עלות ינחל · מאחר עלות הביאו : יום אחד · ומתו ח' בקמץ וסי' ודפקום יום אחד · וירד עליהם הברד · ולא ישאו עון ומתו · ולא יגעו אל הקדש · כבלע את הקדש · וסקלתם באבנים · וסקלתם אתם באבנים · והיה אם יותרו · עמוס :

[illegible]

טו יְעָבָר־נָא אֲדֹנִי לִפְנֵי עַבְדּוֹ וַאֲנִי
אֶתְנַהֲלָה לְאִטִּי לְרֶגֶל הַמְּלָאכָה
אֲשֶׁר־לְפָנַי וּלְרֶגֶל הַיְלָדִים עַד אֲשֶׁר־
אָבֹא אֶל־אֲדֹנִי שֵׂעִירָה: וַיֹּאמֶר עֵשָׂו
אַצִּיגָה־נָּא עִמְּךָ מִן־הָעָם אֲשֶׁר אִתִּי
וַיֹּאמֶר לָמָּה זֶּה אֶמְצָא־חֵן בְּעֵינֵי
אֲדֹנִי: וַיָּשָׁב בַּיּוֹם הַהוּא עֵשָׂו לְדַרְכּוֹ
שֵׂעִירָה: וְיַעֲקֹב נָסַע סֻכֹּתָה וַיִּבֶן לוֹ
בָּיִת וּלְמִקְנֵהוּ עָשָׂה סֻכֹּת עַל־כֵּן קָרָא
שֵׁם־הַמָּקוֹם סֻכּוֹת: ס
וַיָּבֹא יַעֲקֹב שָׁלֵם עִיר שְׁכֶם אֲשֶׁר
בְּאֶרֶץ כְּנַעַן בְּבֹאוֹ מִפַּדַּן אֲרָם וַיִּחַן
אֶת־פְּנֵי הָעִיר: וַיִּקֶן אֶת־חֶלְקַת
הַשָּׂדֶה אֲשֶׁר נָטָה־שָׁם אָהֳלוֹ מִיַּד בְּנֵי־
חֲמוֹר אֲבִי שְׁכֶם בְּמֵאָה קְשִׂיטָה:
כ וַיַּצֶּב־שָׁם מִזְבֵּחַ וַיִּקְרָא לוֹ אֵל אֱלֹהֵי
א יִשְׂרָאֵל: ס וַתֵּצֵא
דִינָה בַּת־לֵאָה אֲשֶׁר יָלְדָה לְיַעֲקֹב
לִרְאוֹת בִּבְנוֹת הָאָרֶץ: וַיַּרְא אֹתָהּ
שְׁכֶם בֶּן־חֲמוֹר הַחִוִּי נְשִׂיא הָאָרֶץ
וַיִּקַּח אֹתָהּ וַיִּשְׁכַּב אֹתָהּ וַיְעַנֶּהָ:
וַתִּדְבַּק נַפְשׁוֹ בְּדִינָה בַּת־יַעֲקֹב
וַיֶּאֱהַב אֶת־הַנַּעֲרָ וַיְדַבֵּר עַל־לֵב
הַנַּעֲרָ: וַיֹּאמֶר שְׁכֶם אֶל־חֲמוֹר אָבִיו
לֵאמֹר קַח־לִי אֶת־הַיַּלְדָּה הַזֹּאת
לְאִשָּׁה: וְיַעֲקֹב שָׁמַע כִּי טִמֵּא אֶת־
דִּינָה בִתּוֹ וּבָנָיו הָיוּ אֶת־מִקְנֵהוּ בַּשָּׂדֶה
וְהֶחֱרִשׁ יַעֲקֹב עַד־בֹּאָם: וַיֵּצֵא חֲמוֹר
אֲבִי־שְׁכֶם אֶל־יַעֲקֹב לְדַבֵּר אִתּוֹ: וּבְנֵי
ה יַעֲקֹב בָּאוּ מִן־הַשָּׂדֶה כְּשָׁמְעָם
וַיִּתְעַצְּבוּ הָאֲנָשִׁים וַיִּחַר לָהֶם מְאֹד
כִּי־נְבָלָה עָשָׂה בְיִשְׂרָאֵל לִשְׁכַּב אֶת־
בַּת־יַעֲקֹב וְכֵן לֹא יֵעָשֶׂה: וַיְדַבֵּר
חֲמוֹר אִתָּם לֵאמֹר שְׁכֶם בְּנִי חָשְׁקָה
נַפְשׁוֹ בְּבִתְּכֶם תְּנוּ נָא אֹתָהּ לוֹ לְאִשָּׁה:
וְהִתְחַתְּנוּ אֹתָנוּ בְּנֹתֵיכֶם תִּתְּנוּ־לָנוּ
י וְאֶת־בְּנֹתֵינוּ תִּקְחוּ לָכֶם: וְאִתָּנוּ
תֵּשֵׁבוּ וְהָאָרֶץ תִּהְיֶה לִפְנֵיכֶם
שבו

יְעִיבַר־כְּעַן רִבּוֹנִי קֳדָם עַבְדֵיהּ וַאֲנָא
אֲדַבַּר בְּנִיחַ לְרֶגֶל עוּבַדְתָּא דִי־קֳדָמַי
וּלְרֶגֶל יָנְקַיָּא עַד דְאֵיתֵי לְוַת־רִבּוֹנִי
לְשֵׂעִיר: וַאֲמַר עֵשָׂו אֶשְׁבּוֹק־כְּעַן
עִימָּךְ מִן־עַמָּא דִי עִמִּי וַאֲמַר לְמָא דְנַן
אַשְׁכַּח רַחֲמִין בְּעֵינֵי רִבּוֹנִי: וְתָב
בְּיוֹמָא הַהוּא עֵשָׂו לְאוֹרְחֵיהּ לְשֵׂעִיר:
וְיַעֲקֹב נְטַל לְסֻכּוֹת וּבְנָא לֵיהּ בֵּיתָא
וְלִבְעִירֵיהּ עֲבַד מְטַלָּן עַל־כֵּן קְרָא
שְׁמָא־דְאַתְרָא סֻכּוֹת: וַאֲתָא יַעֲקֹב
שְׁלִים לְקַרְתָּא דִשְׁכֶם דִי בְּאַרְעָא
דִכְנַעַן בְּמֵיתוֹהִי מִפַּדַּן אֲרָם וּשְׁרָא
לָקֳבֵיל אַפֵּי קַרְתָּא: וּזְבַן יָת־אַחְסָנַת
חַקְלָא דִי פְרַס־תַּמָּן לְמַשְׁכְּנֵיהּ
מִידָא דִבְנֵי־חֲמוֹר אֲבוּהִי דִשְׁכֶם
בִּמְאָה הוּרְפָן: וַאֲקִים תַּמָּן מַדְבְּחָא
וּפְלַח עֲלוֹהִי קֳדָם־אֵל אֱלָהָא
דְיִשְׂרָאֵל: וּנְפַקַת דִינָה בַת־לֵאָה דִי
יְלֵידַת לְיַעֲקֹב לְמֶחֱזֵי בִּבְנָת אַרְעָא:
וַחֲזָא יָתַהּ שְׁכֶם בַּר־חֲמוֹר חִוָּאָה רַבָּא
דְאַרְעָא וּדְבַר יָתַהּ וּשְׁכֵיב יָתַהּ וְעַנְּיַהּ:
וְאִתְרְעִיאַת נַפְשֵׁיהּ בְּדִינָה בַת־יַעֲקֹב
וּרְחֵים יָת־עוּלֵימְתָא וּמַלֵּיל עַל־לִבָּא
דְעוּלֵימְתָא: וַאֲמַר שְׁכֶם לַחֲמוֹר
אֲבוּהִי לְמֵימַר סַב־לִי יָת־עוּלֵימְתָא
הָדָא לְאִתּוּ: וְיַעֲקֹב שְׁמַע אֲרֵי סָאֵיב
יָת־דִינָה בְרַתֵּיהּ וּבְנוֹהִי הֲווֹ עִם־
גֵּיתוֹהִי בְּחַקְלָא וּשְׁתֵיק יַעֲקֹב עַד־
מֵיתֵיהוֹן: וּנְפַק חֲמוֹר אֲבוּהִי־דִשְׁכֶם
לְוַת־יַעֲקֹב לְמַלָּלָא עִמֵּיהּ: וּבְנֵי יַעֲקֹב
עָלוּ מִן־חַקְלָא כַּד־שְׁמַעוּ וְאִתְנְסִיסוּ
גּוּבְרַיָּא וּתְקֵיף לְהוֹן לַחֲדָא אֲרֵי
קְלָנָא עֲבַד בְּיִשְׂרָאֵל לְמִשְׁכַּב יָת־בַּת־
יַעֲקֹב וְכֵן לָא־כָשַׁר לְאִתְעֲבָדָא:
וּמַלֵּיל חֲמוֹר עִמְּהוֹן לְמֵימַר שְׁכֶם בְּרִי
אִתְרְעִיאַת נַפְשֵׁיהּ בִּבְרַתְּכוֹן הָבוּ־
כְעַן יָתַהּ לֵיהּ לְאִתּוּ:
וְתִתְחַתְּנוּן בַּנָא בְּנָתֵיכוֹן
תִּתְּנוּן לַנָא וְיָת־בְּנָתַנָא תִּסְּבוּן לְכוֹן:
וְעִמַּנָא תִּתְּבוּן וְאַרְעָא תְּהֵי קֳדָמֵיכוֹן
תיבו

לך חמישי

רשי

יעבר נא אדני. אל נא תאריך ימי הליכתך עבור כפי דרכך ואף אם תתרחק: אתנהלה. אתנהל ה"א יתירה כמו ארדה אשמעה: לאטי. לאט שלי לשון נחת. לאטי. הלמ"ד מן היסוד ואינה משמשת אתנהל נחת שלי: לרגל המלאכה. לפי צורך הליכת רגלי המלאכה המוטלת לפני להוליך: ולרגל הילדים. לפי רגליהם שהם יכולין לילך: עד אשר אבא אל אדוני שעירה. הרחיב לו הדרך שלא היה דעתו ללכת אלא עד סוכות אמר אם דעתו לעשות לי רעה ימתין עד בואי אצלו והוא לא הלך ואימתי ילך בימי המשיח שנא' ועלו מושיעי' בהר ציון לשפוט את הר עשו ומדרשי אגדה יש לפרשה זו רבי': ויאמר למה זה. תעשה לי טובה זו שאיני צריך לה: אמצא חן בעיני' ולא תשלם לי עתה שום גמול: וישב ביום ההוא עשו לדרכו. עשו לבדו וארבע מאות איש שהלכו עמו נשמטו מאצלו אחד אח' והיכן פרע להם הקב"ה בימי דוד שנ' כי אם ארבע מאות איש אשר רכבו על הגמלים: ויבן לו בית. שהה שם שמנה עשר חדש קיץ חרף קיץ. סכות קיץ. בית חורף סכות קיץ: שלם. שלם בגופו שנתרפא מצלעתו. שלם בממונו שלא חסר כלו' מכל אותו דורון. שלם בתורתו שלא שכח תלמודו בבית לבן: עיר שכם. כמו לעי' וכמוהו עד בואכ' בית לחם: בבאו מפדן ארם. כאדם האומר לחברו יצא פלו' מבין שני אריות ובא שלם אף כאן ויבא שלם מפדן ארם מלבן ומעשו שנזדווגו לו בדרך: קשיט'. מעה אמר רבי עקיבא כשהלכתי לכרכי הים היו קורי' למעה קשיטה: ויקרא לו אל אלהי ישראל. לא שהמזבח קרוי אלהי ישראל אלא על שם שהיה הקב"ה עמו והצילו קרא שם המזבח ע"ש הנס להיו' שבחו של מקו' נזכר בקריאת השם כלומר מי שהוא אל הוא הקב"ה הוא לאלהים לי ששמי ישראל וכן מצינו במשה ויקרא שמו יי' נסי לא שהמזבח קרוי יי' אלא על שם הנס קרא שם המזבח להזכיר שבחו של הקב"ה יי' הוא נסי ורבותינו דרשו שהקב"ה קראו ליעקב אל ודברי תורה כפטיש יפוצץ סלע מתחלקי' לכמה טעמים ואני ליישב פשוטו של מקרא באתי: בת לאה. ולא בת יעקב אלא על שם יציאתה נקראת בת לאה שאף היא יצאנית שנאמר ותצא לאה לקראתו: וישכב אותה. כדרכה: ויענה. שלא כדרכה: על לב הנערה. דברים המתישבים על הלב ראי אביך בחלקת שדה קטנה כמה ממון בזבז אני אשיאך ותקנה העיר וכל שדותיה: וכן לא יעשה. לענות את הבתולות שהאומות גדרו עצמן מן העריו' על ידי המבול: חשקה. חפצה:
מהר

אבן עזרא

אתנהלה. כמו אתנהל עמם: לאטי. היו"ד נוסף או יהי לשון יחיד מדבר: לרגל המלאכה. בעבור המקנה שהוא מלאכתי והקרוב אלי כי פי' המלאכה מה שיוכל אדם לעשות בכחו וברשותו גם הממון יקר' כך כמו אם לא שלח ידו במלאכת רעהו ומזאת הגזר' מלת מלא' בעבור שהוא תחת רשות השולח. ויהיה לרגל כמו ויברך יי' אות' לרגלי ויתכן להיות לרגל כמשמעו שהוליכם על רגליה' וטע' למה זה אי' לי צור': ויבא יעקב שלם. פש התאר והטעם שבא בשלום שלא אירע לו שום מאורע כי עתה יחיל לספר מאורע' דינה: חלקת השדה. חלק בשדה והזכיר זה הכתוב להודיע כי מעלה גדולה יש לארץ ישראל. ומי שיש לו בה חלק חשוב הוא כחלק עולם הבא. ויאמר הגאון כי ויקרא לו אל אלהי ישראל כי פירושו שקרא אל אל השם והנכון הוא שכן שוא שם המזבח. וכן מזבח משה קרא שמו יי' נסי בעבור הנס שעשה השם במקום ההוא וכן בסוף השכינה אל ירושלם תהי נקראת יי' שמה וכן בעבור שעזר השם את יעקב קרא שם המזבח שעבד שם השם אל אלהי ישראל והטע שהוא חזק ותקיף. אלהי ישראל שהצילו בדרך ובא שלם אל ארץ כנען כי שם שכם ושכן ולפי דעתי יתכן שהתעכב בעיר שכם שני רבות כי דינה לא היתה בת שבע שנים גם שמעון ולוי קטנים היו: ותצא דינה. מעצמה: ויענה. כדרכה בעבור היותה בתולה: וידב' על לבה. שדבר לה דברי' רכים וניחומי': כי טמא. שכם:

בעל הטורים

שעירה ב' במסר' אל אדוני שעירה. וישב עשו לדרכו שעירה. מן ההר ההל' העולה שעירה שנאמר ועלו מושיעים בהר ציון וגו' וזהו עד אשר אבוא אל אדוני שעירה: אבא אל אדוני שעירה סופי תיבות אליה. אבא עולה ד' רמז לאחר ד' גליות יבא אליה כפני בא יום יי' הגדול והנורא ואז יעלו מושיעי' לשפוט את הר עשו: בבנות שני' במסורה בבנות הארץ בבנות אחיך אשה גבי שמשון לומר בשביל שלא רצה ליתן לו אחת מבנותיו כדאי' במדרש שהטמינה בתיבה מפניו נענש שיצאה לראות בבנות הארץ ונעלה שכם עמאו

אמרי נועם

ויקן את חלקת השדה תימה והלא לא היה זה המקו' לנ כ"א לנורך שעה ולא לעמוד שם תמיד וכי כל מקום שהיה מטה אהלו היה קונה המקום: וג"ל לומר לפי שבנה שם מזבח לא היה רוצ' שיהרבוהו ע"כ קנה המקום לפי שהיה המקום של חמור וקרוב לעיר היו דורסין אותה: ובשאר מקומ' שבנה יצחק ויעקב לא הוצרכו לקנותו לפי שבמקום הרשות היה נבנה שלא היה שם אדון:

מ"ע ספורנו

בדרך: ויבא יעקב שלם עיר שכם. תכף שהגיע בשלום בארץ כנען כמו שאמר ושבתי בשלום לא המתין שיהיה בבי' אמו: בבאו מפדן ארם. בעוד שהיה בדרך ללכת לבית אביו אף על פי שעדין לא הגיע שם התחיל לקיים נדרו ובנה מזבח כאמרו והיה יי' לי לאלהים: ויקן את חלקת השדה. ויצב שם מזבח. כאמרו איך נשיר את שיר ה' על אדמת נכר: ויקרא לו אל אלהי ישראל. קרא לו בתפלתו את האל ית' לאלהים כמו שנראה באמרו והיה ה' לי לאלהים וזה כשיהיה הוא ישראל שלא יוכלו אומות העולם להעבירו על דעתו וע"ד קונו כמו שהזכיר בנדרו למעלה: ותדבק נפשו. על הפך באמנון לאמר אחר ששכב אותה: בדינה בת יעקב. בשביל שהיתה בת יעקב הנכבד בעיני האומות כאמרו אח"כ כי חפץ בבת יעקב. והחרים יעקב עד באם. החרים מלגלות לריב על שיבאו בניו וידעו הדבר וישמרו שניהם מאנשי ריבם: ויצא חמור. כשראה שהחרים ודאג פן יחרוש עליו רעה: ויתעצבו האנשים ויחר. הנה בעכנון היה על כי נבלה עשה בישראל שהיה בזיון אצל ישראל אף על פי שאצל אומות העולם לא היה כן ובשביל שהיה בלתי מורגל אז לאנוס את בתולת גדולי הדור כאמרו וכן לא יעשה לפיכך חרה להם על שנעשתה כזאת נגדם: ופסרוה

הזקוני

עד אשר אבוא אל אדוני שעירה אחרי שאושיב בני ובשי ואלבי במקום שכ"פת' אב' אליך בשעיר להתכבד ושם נתרא' בספקה ושלום: וישב עשו ביום ההוא פרש"י ארבע מאות איש שהיו עמו נשמטו. פו"ק שהרי כתיב לע"ל אכינה בא עמך ונומר: ויבא יעקב שלם בא לשלם שהיא אחת מערי שכם שהיה בשיא הארץ כמו ותבאכה בית לחם ע' שכם כמו עיר סיחון. ל"א שלם עיר שכם הואיל והוזק שם בדינה בתו רצה להזכיר כי עד שכם בא שלם ואין נכון לומר ששלם זה ירושלם כמו ומלכי צדק מלך שלם שהרי לא מצינו שכם סמוך על ירושלם: ויחן את פני העיר. לפי שהיה רכושו רב וכוח לו לעמוד חוץ לעיר: ויקר' לו. כמו אמרי לי אחי הו' שהוא כמו עלי פי' ויקרא על המזבח אל אלהי ישראל והתפלל וכן תרגמו אונקלוס כאן פי' רש"י לא שהמזבח קרוי אלהי ישרא' וכו'. כלו' לא שהמזבח קרוי כפי כל העולם אלהי ישראל אלא על שם שהיה הקב"ה עמו קרא יעקב לבדו שם המזבח אלהי ישראל על שם הנס כמו שמצינו בשזוך ויקרא למקום אל בית אל ובשופטים ויבן שם גדעון מזבח ויקרא לו יי' שלום וכן הפי' כפ' בשלח: באו מן השדה כשומע' מהרו כיאתם על השמיעה ששמעו: וכן לא יעשה אפילו בבת הדיוט: במדינה

רלב"ג

ופרים עשרה אתונות עשרים ועירי' עשרה ושם כל עדר לבדו ונוה לשים ריוח בין עדר ובין עדר כדי להשביע עינו של עשו בכדי שת' אה המנחה יותר גדולה וזוה לכל אח' מההולכים אחרי העדרים שיאמ' לעשו כשישאלנו למי הוא ולמי אה שלפניו יענו לו לעבדך

קומץ מנחה

קטיגור נעשה סניגור אבל לאחר שהתפלל הקדים העזים והצאן ולא חש שאז בטח באלהיו: אל אחיך אל עשו רצונו שאינו אחיך אלא בשם לבד לא במעשי' ולא באהבה: ויצר לו שחשב וראי שאביו מת שכן אמר יקרבו ימי אבל אבי: והבהו נקרא לפנים ולאחור מכאן הבא להרגך השכם להרגו: מיד אחי מיד עשו מכאן שהמתפלל צריך לפרט שאלתו: אם על בנים כי מגופי אני בטוח שהרי הקב"ה א"ל והנה אנכי עמך וגו' בלשון יחיד ולכן מהירא אני מהנשי' והטף: ויעב"ר את מעבר הזכיר י"ג מדות שברית כרותה להם שאינ' חוזרה ריקם: עלות השחר הסתלק השחרות מהלילה מלשון כעלו הגדיש בעתו: ותקע כף ירך מריב המלאך היה על שני דברים על הברכה ועל הבכורה על הברכה נשאר מנוצח המלאך והורה לו אבל הבכורה

אבא ואבא ה' חס' מסור בפרשת חיי: שעירה ג' וסי' יעבר נא אדני. וישב ביום ההוא עשו החלק העלה שעירה: סכתה ב' וסי' ויעקב נסע סכתה. ויסעו בני ישראל מרעמסס: סכות ב' מ"ל בתורה וסי' שם המקום סכות. כי בסכו' השבתי וכל נביאי' וכתו' דכוו' מלאי' במ"א חס' וסי' לעשות סכת ככתו'. וכל הסכות דאורי' מ"ל במ"א. חג הסכות תעשה לך: ויקן ב' בספ' וסי' ויקן את חלקת השדה. ויקן יוסף את כל אדמת מצרים. וע"ד ב' מהם וסי' ויקן דוד את המקום הגרן. ויקן את הר שמרון: במאה ה' בקריי' וסי' במאה קשיטה. אשר אירשתי. אין חפץ למלך במהר. וישכר מישראל מאה אלף גבור חיל. במאה קשיטה דיהושע: קשיטה ג' וסי' ויקן את הלקת. במאה קשיטה דיהושע. ויבאו אליו כל אחיו וכל אחיותיו. אנ"ך: בבנות ב' ומלאים וסי' לראות בבנות הארץ. האין בבנות אחיך: ויענה ב' וסי' וישכב אותה ויענה. ויחזק ממנה ויענה: טמא מ' וסי' ויעק' שמע. ויענו בני יעק' את מקדש יי' משכן יי'. ואת הבית אשר על פני ירושלם. ואיש את אשת רעהו. וחברו. ואיש את כלתו: הילדה י"ת זוגין חד נסיב ה' וחד נסיב וה' ולית להון זוגא וסי' במס' רבת': והחריש ז' חס' בליש' וסי' והחרש יעק' עד באם. יי' ילחם לכם. ושמע איש' והחרש לה לא הניא. כי החרש לה ביו' שמעו. למה את' מחרשי' להביא. הומ' לי לבי לא אחרש ירמי'. ויחרשו ממנו כי לא נשמ' הדב' דירמי':

ליעקב שכתה היא שלוחה לאדוני לעשו גם הנה עבדך יעקב אחריכו. ואולם עזה זה יעקב לשכך חמתו כמה שירא מהפלגת המנחה ומהפלגת שכנע יעקב לו. ותעבור המנחה [illegible]

השרש [illegible]

אבן עזרא

חרפה· לדורות וזה טעם כי נבלה עשה בישראל · וטעם וידברו אשר טמא וידברו את שכם אשר טמא אחותם כי מצאנו דברו לשלום כמו דבר לו או טעם אשר כי ענו במרמה בעבור אשר טמא: אשר לו ערלה· ערלת בשר וטעמו דבר שיכבד וכן ערל שפתים כי ערלה אוכס בעבור הנוסף והאומרים שהשם אמר לאברהם והיה תמים ובהמולו הנה הוא חסר הדבר הפוך והנה הבהמו' יוכיחו ואם אמרו למה נחתך דבר בראו השם גם הטבור יוכיח: את בתנו·בעבור היותה קטנה והם היו מדברים בעבור אביהם: ולא אחר· איננו בדקדוק כמו ואחר על עתה רק מן הבנין הכבד הדגוש והוא פעל עבר על משקל ברך נבות: שלמי' הם· בשלום: רחבת ידים· מקומות כמו ויד תהיה לך: יאותו· מגזרת כי לך יאתה והנוח הנעלם אחר האות המשרת תחת פ"א הפועל: להמול· מפורש והנה הם חשבו רעה על יעק' ובניו שאמרו מקניה'וקניכם: ביום השלישי· שלישי לעולם קשה שהוא חני המרובע וזה המעשה אשר עשו שמעון ולוי לדעת אחיהם עשו שמעון ולוי במרמה ובני יעקב הם כלם וחרה אף יעקב על שמעון ולוי בעבור שהם הרגו אנשי שכם: את

רשי

מהר· כתובה: במרמה· בחכמה: אשר טמא· הכתוב אומר שלא היתה רמיה שהרי טמא את דינה אחותם: חרפה היא· שמץ פסול הוא אצלנו הבא לחרף חברו אומר לו ערל אתה או בן ערל חרפה בכל מקום גדוף: נאות· נתרצה להם לשון ויאותו: להמול· להיות נמול אינו לשון לפעול אלא לשון להפעל: ונתנו· נו"ן שנייה מודגשת לפי שהיא משמשת במקום שני נוני"ן ונתננו: ואת בנותיכם נקח לנו· אתה מוצא בתנאי שאמר חמור ליעקב ובתשובת בני יעקב לחמור שאלו החשיבו' בני יעקב ליקח בנות שכם את שיבחרו להם ובנותיה' יתנו להם לפי דעתם דכתיב ונתנו את בנותינו לפי דעתנו ואת בנותיכם נקח לנו בכל אשר נחפוץ וכשדברו חמו' ושכם בנו אל יושבי עירם הפכו הדברים את בנות' נקח לנו לנשים ואת בנותינו נתן להם כדי לרצותם שיאותו להמול: שלמים·בשלום ובלב שלם: והארץ הנה רחבת ידים·כאדם שידו רחבה ווותרני' כלו'אל תפסידו כלום פרקמטיא הרבה באה לכאן ואין לה קונים: בהמול· בהיות נמול: אך נאות'להם· לדבר זה ועל ידי כן ישבו אתנו: שני בני יעקב· בניו היו ואף על פי כן נהגו עצמן כשמעון ולוי כשאר אנשים שאינם בניו שלא נטלו עצה הימנו: אחי דינה· לפי שמסרו עצמן עליה נקראו אחיה: בטח· שהיו כואבים ואגדה בטוחים היו על כחו של זקן: על החללים· לפשט החללים: קולם

שִׁבֹוּ וּסְחָרוּהָ וְהֵאָחֲזוּ בָהּ: וַיֹּאמֶר שְׁכֶם אֶל־אָבִיהָ וְאֶל־אַחֶיהָ אֶמְצָא־חֵן בְּעֵינֵיכֶם וַאֲשֶׁר תֹּאמְרוּ אֵלַי אֶתֵּן: הַרְבּוּ עָלַי מְאֹד מֹהַר וּמַתָּן וְאֶתְּנָה כַּאֲשֶׁר תֹּאמְרוּ אֵלָי וּתְנוּ־לִי אֶת־הַנַּעֲרָ לְאִשָּׁה: וַיַּעֲנוּ בְנֵי־יַעֲקֹב אֶת־שְׁכֶם וְאֶת־חֲמוֹר אָבִיו בְּמִרְמָה וַיְדַבֵּרוּ אֲשֶׁר טִמֵּא אֵת דִּינָה אֲחֹתָם: וַיֹּאמְרוּ אֲלֵיהֶם לֹא נוּכַל לַעֲשׂוֹת הַדָּבָר הַזֶּה לָתֵת אֶת־אֲחֹתֵנוּ לְאִישׁ אֲשֶׁר־לוֹ עָרְלָה כִּי־חֶרְפָּה הִוא לָנוּ:
טו אַךְ־בְּזֹאת נֵאוֹת לָכֶם אִם תִּהְיוּ כָמֹנוּ לְהִמֹּל לָכֶם כָּל־זָכָר: וְנָתַנּוּ אֶת־בְּנֹתֵינוּ לָכֶם וְאֶת־בְּנֹתֵיכֶם נִקַּח־לָנוּ וְיָשַׁבְנוּ אִתְּכֶם וְהָיִינוּ לְעַם אֶחָד: וְאִם־לֹא תִשְׁמְעוּ אֵלֵינוּ לְהִמּוֹל וְלָקַחְנוּ אֶת־בִּתֵּנוּ וְהָלָכְנוּ: וַיִּיטְבוּ דִבְרֵיהֶם בְּעֵינֵי חֲמוֹר וּבְעֵינֵי שְׁכֶם בֶּן־חֲמוֹר: וְלֹא־אֵחַר הַנַּעַר לַעֲשׂוֹת הַדָּבָר כִּי חָפֵץ בְּבַת־יַעֲקֹב וְהוּא נִכְבָּד מִכֹּל בֵּית אָבִיו:
כ וַיָּבֹא חֲמוֹר וּשְׁכֶם בְּנוֹ אֶל־שַׁעַר עִירָם וַיְדַבְּרוּ אֶל־אַנְשֵׁי עִירָם לֵאמֹר: הָאֲנָשִׁים הָאֵלֶּה שְׁלֵמִים הֵם אִתָּנוּ וְיֵשְׁבוּ בָאָרֶץ וְיִסְחֲרוּ אֹתָהּ וְהָאָרֶץ הִנֵּה רַחֲבַת־יָדַיִם לִפְנֵיהֶם אֶת־בְּנֹתָם נִקַּח־לָנוּ לְנָשִׁים וְאֶת־בְּנֹתֵינוּ נִתֵּן לָהֶם: אַךְ־בְּזֹאת יֵאֹתוּ לָנוּ הָאֲנָשִׁים לָשֶׁבֶת אִתָּנוּ לִהְיוֹת לְעַם אֶחָד בְּהִמּוֹל לָנוּ כָּל־זָכָר כַּאֲשֶׁר הֵם נִמֹּלִים: מִקְנֵהֶם וְקִנְיָנָם וְכָל־בְּהֶמְתָּם הֲלוֹא לָנוּ הֵם אַךְ נֵאוֹתָה לָהֶם וְיֵשְׁבוּ אִתָּנוּ: וַיִּשְׁמְעוּ אֶל־חֲמוֹר וְאֶל־שְׁכֶם בְּנוֹ כָּל־יֹצְאֵי שַׁעַר עִירוֹ וַיִּמֹּלוּ כָּל־זָכָר כָּל־יֹצְאֵי שַׁעַר עִירוֹ:
כה וַיְהִי בַיּוֹם הַשְּׁלִישִׁי בִּהְיוֹתָם כֹּאֲבִים וַיִּקְחוּ שְׁנֵי־בְנֵי־יַעֲקֹב שִׁמְעוֹן וְלֵוִי אֲחֵי דִינָה אִישׁ חַרְבּוֹ וַיָּבֹאוּ עַל־הָעִיר בֶּטַח וַיַּהַרְגוּ כָּל־זָכָר: וְאֶת־חֲמוֹר וְאֶת־שְׁכֶם בְּנוֹ הָרְגוּ לְפִי־חָרֶב וַיִּקְחוּ אֶת־דִּינָה מִבֵּית שְׁכֶם וַיֵּצֵאוּ: בְּנֵי יַעֲקֹב בָּאוּ עַל־הַחֲלָלִים וַיָּבֹזּוּ הָעִיר אֲשֶׁר טִמְּאוּ

תִּיבוּ וְעִיבִידוּ בַהּ סְחוֹרְתָא וְאַחְסִינוּ בַהּ: וַאֲמַר שְׁכֶם לַאֲבוּהָא וּלְאַחָהָא אַשְׁכַּח רַחֲמִין בְּעֵינֵיכוֹן וְדִי תֵימְרוּן לִי אֶתֵּן: אַסְגּוּ עָלַי לַחֲדָא מֹהֲרִין וּמַתְּנָן וְאֶתֵּן כְּמָא דְתֵימְרוּן לִי וְהָבוּ לִי יַת עוּלֶמְתָּא לְאִתּוּ: וַאֲתִיבוּ בְנֵי יַעֲקֹב יַת שְׁכֶם וְיַת חֲמוֹר אֲבוּהִי בְּחוּכְמְתָא וּמַלִּילוּ דִּי סָאֵיב יַת דִּינָה אֲחַתְהוֹן: וַאֲמַרוּ לְהוֹן לָא נִיכּוֹל לְמֶעְבַּד פִּתְגָמָא הָדֵין לְמִתַּן יַת אֲחָתָנָא לִגְבַר דְּלֵיהּ עוּרְלָא אֲרֵי חִסּוּרָא הִיא לָנָא: בְּרַם בְּדָא נִתְפַּס לְכוֹן אִם תְּהוֹן כְּוָתָנָא לְמִגְזַר לְכוֹן כָּל דְּכוּרָא: וְנִתֵּן יַת בְּנָתָנָא לְכוֹן וְיַת בְּנָתֵיכוֹן נִסַּב לָנָא וְנִתֵּיב עִמְּכוֹן וּנְהֵי לְעַמָּא חַד: וְאִם לָא תְקַבְּלוּן מִנַּנָא לְמִגְזַר וְנִדְבַּר יַת בְּרַתָּנָא וְנֵיזִיל: וּשְׁפַרוּ פִתְגָמֵיהוֹן בְּעֵינֵי חֲמוֹר וּבְעֵינֵי שְׁכֶם בַּר חֲמוֹר: וְלָא אוֹחַר עוּלֵימָא לְמֶעְבַּד פִּתְגָמָא אֲרֵי אִתְרְעֵי בְּבַת יַעֲקֹב וְהוּא יַקִּיר מִכֹּל בֵּית אֲבוּהִי: וַאֲתָא חֲמוֹר וּשְׁכֶם בְּרֵיהּ לִתְרַע קַרְתְּהוֹן וּמַלִּילוּ עִם אֱנָשֵׁי קַרְתְּהוֹן לְמֵימַר: גּוּבְרַיָּא הָאִלֵּין שְׁלָמִין אִנּוּן עִמָּנָא וְיִתְּבוּן בְּאַרְעָא וְיַעְבְּדוּן בַּהּ סְחוֹרְתָא וְאַרְעָא הָא פַּתְיוּת יְדַיִן קֳדָמֵיהוֹן יַת בְּנָתְהוֹן נִסַּב לָנָא לִנְשִׁין וְיַת בְּנָתָנָא נִתֵּן לְהוֹן: בְּרַם בְּדָא יִתְפַּסוּן לָנָא גֻּבְרַיָּא לְמִתַּב עִמָּנָא לְמֶהֱוֵי לְעַמָּא חַד בְּמִגְזַר לָנָא כָּל דְּכוּרָא כְּמָא דְאִנּוּן גְּזִירִין: גֵּיתֵיהוֹן וְקִנְיָנְהוֹן וְכָל בְּעִירְהוֹן הֲלָא דִילָנָא אִנּוּן בְּרַם נִתְפַּס לְהוֹן וְיִתְּבוּן עִמָּנָא: וְקַבִּילוּ מִן חֲמוֹר וּמִן שְׁכֶם בְּרֵיהּ כָּל נָפְקֵי תְרַע קַרְתֵּיהּ וּגְזַרוּ כָּל דְּכוּרָא כָּל נָפְקֵי תְרַע קַרְתֵּיהּ: וַהֲוָה בְיוֹמָא תְלִיתָאָה כַּד תְּקִיפוּ עֲלֵיהוֹן כֵּיבֵיהוֹן וּנְסִיבוּ תְרֵין בְּנֵי יַעֲקֹב שִׁמְעוֹן וְלֵוִי אֲחֵי דִינָה גְּבַר חַרְבֵּיהּ וְעָלוּ עַל קַרְתָּא דְיָתְבָא לְרוּחְצָן וְקַטָלוּ כָּל דְּכוּרָא: וְיַת חֲמוֹר וְיַת שְׁכֶם בְּרֵיהּ קְטָלוּ לְפִתְגַם דְּחָרֶב וּדְבַרוּ יַת דִּינָה מִבֵּית שְׁכֶם וּנְפָקוּ: בְּנֵי יַעֲקֹב עָלוּ לְחַלָּצָא קְטִילַיָּא וּבָזוּ קַרְתָּא דְסָאִיבוּ

חזקוני

במרמה· ששאלו להמול כל זכר ושכורי' בני יעקב שלא יאותו להמול רק שכם ושמו' כשבילא אהבת הנערה ואמרו כיון שלא ימולו כולם נקח נקמתינו מהם ווהו במרמה ומ"מ ע"י עלילה נמורה ונכונה באו עליהם כמו שנפרש: כי חרפה היא לנו· אם לא תהיו נמולים כמונו כיום או לספר תנוו אותנו ותקראו אותנו בעלי שוטין על שאנו מהולי': והוא נכבד מכל בית אביו· ויודע שלא יסרבו נקמתו: רחבת ידים· מקומות כמו ויד תהיה לך: כל יוצאי שער עירו· ולהלן הוא אומ' נכי סרה לכל באי שער עירו שלא כאן שהכל כורסים לפי שהיו צריכין להמול בעל כרסם כתיב כל יוצאי לא היה אם עסם רשאי לצאת עד שימול אבל נבי סרה שהכל באין לנמול לה שפד כתיב לכל באי: ויהי ביום השלישי בהיותם כואבים· כולם מצטערים ומתקרטים על שמלו ובני יעקב שמעו וידעו שאור ושכם שנו את התנאי ולשכות לאנשי עיר ואלו הככוד לאנשי העיר ולא ביעקב ובני ביתו ועוד שאמרו חמור ושכם מקניהם וקנייהם וכל בהמתם הלא לנו הם ויבאו על העיר ונומר ולמה ביום השלישי לפי שביום אם לא יפפיקו אנשי העיר להמול ואפי' בשנים ובשלישי נמרו להמול וכולם כואבים ונכשלים או ויבאו על העיר בטח וכן תרגו' אנקלוס ד"א על בני העיר שהיו יושבים בטח שלא נזהרו מהם: ויהרגו כלומר לפי שבני כן מכוונין להוסיף כ"ד בכל פ"ך ופלך והם ראו שגזל את דינה ולא עשו בו דין: ויקחו את דינה מבית שכם רבי יודן אומר גוררין היו אותה ויוצאין א"ר הוניא הכנענית כשנבעלת לערל קשה לפרוש: הכונה

מ"ע ספורנו

וסחרוה· עם היות הסחורה או כלתי מותרת לגרים באמרם גר מתא אבר מתא אחריתי מני מעכב: הרבו עלי מאד· כמשיב לכם אשם על מה שחטאתי לכם: במרמה· שאלו שימולו בחשבם שלא יקבלו עליהם או שלא יוכלו לפתות אנשי עירם לזה: וידברו אשר טמא· השיבו שמיני הנדיבו' שאמרו שכם ואביו לעשות לא היו ראוים עתה אחרי שטמא בדרך אתנן זונה: כי חרפה היא לנו· שיהיה נראה שאין איש הגון בין המולים להתחתן עמו: ולקחנו את בתנו· אף על פי שהיא עתה בבתיכם נקח אותה מעמכ': והלכנו· עם כל שערנו שלא תהנו בו: והוא נכבד· ואף על פי כן לא אחר לעשות כי חפץ בבת יעקב: שלמים הם אתנו· בשלום הם אתנו ואין בלבם לתבוע עלבונם: ויהרגו כל זכר· שלא מלו אלא על תקוה להשיג מקניה' וקניהם כדברי חמור ושכם: ואת חמור ואת שכם בנו הרגו· שנקשום וונאום: העיר

קומץ מנחה

הבכורה שלא היתה טבעו' כמו שיעקב ידו היתה אוחזת בעקב עשו כן אחז המלאך בכף ירכו ונשאר צולע ואפשר ששליחת הדרונות היו להסיר טענת אונאה: למה זה תשאל לשמי שאני מנוצח ודרך העולם שהנוצח מפרסם שמו אבל המנוצח מעליפו מפני שהוא מתבייש: כראות פני אלהי' דכתי' ביה ולא יראו פני ריקם: שלם עיר שכם אע"ג דשכם היה מקום מוכן לפורענות מ"מ הגיעו לשם לשלו' ולא ניזוק ואע"ג שנכשל שם במעשה דינה זה הי' ע"י חטא כמח"ל: וישכב אותה ויענה· בא להורות שהיה תחילתו וסופו באונס: דינה עצמותיה העלו לא"י בעצמות שאר השבטים וקברה ידוע כהיו' בארבאל אצל נתאי הארבלי: בדינה בת יעקב שחפץ בה מצר האב ומצרה ג"כ וז"ש ויאהב את הנערה והיא היתה בת ח' שנים וחדש דוק ותמצא: נבלה עשה בישראל דוקא בישראל אבל בין הכנעני' לא נקרא נבלה כי היו שטופי זמה בזכור ובבהמה: וידברו אשר טמא רצון הפסוק כי האיש אשר נעשה לו נבלה והוא מפרש בפיו הנבלה אתה עשית לי כך וכך אין לחוש מרמה כאיש ההוא שכבר בדבריו הפיג חמתו וכי ישלים ישלים בכל לבו אבל אם האיש אשר נעשה לו הנבלה ישלים עם בעל הפועל ולא פרט המעשה וראי תוכו ארבו ויש לחוש ממנו שלא ישלים עמו בלב שלם א"כ זאת היתה המרמה· וידברו אשר טמא וגו' כי פרטו הנבלה וזה הבטית לחמור שכבר נתקררה חמתם ועם כל אלה עברתם היה שמורה בלבם: אם תהיה כמונו אמרו תהיו כמונו ולא אמרו אם תמולו בשר ערלתכם רצונם שאצל המילה יקבלו עליהם עול תורה ומצות: כי חרפה היא לנו שיהי נראה שאין איש הגון בין הנמולים להתחתן אתנו: ביום השלישי יום שלישי לשבוע שבו שולט מאדי' והוא היה סבת הכאב וההריגה· בני יעקב שנים עשר כי טרם הפסיד ראובן הבכורה היו י"ג שהיו לו ב' חלקים ובחללו יצועי אביו שהפסיד הבכורה שבו לי"ב: עשו הוא אדום כלומר חמיד להוט אחר תאוותיו כמו שהי' ביום שנקרא אדום: בלע זה בלע' ונקראת עירו דנהבה על שנתן הדין הבה נתחכמה לו:

חסלת פרשת וישלח

רל"בג

לו כך· לפי המציאות הנה יהיה הענין בזה בהפך ולזה יהיה הענין באלו כפק וספקא דאורייתא לחומרא: והשרש השני הוא שלא מנעה התורה גיד הנשה אלא מה שהיה ממנו על כף הירך לא מה שהיה ממנו בזולת המקום ההוא וזה מבואר ממה שאמר הכתוב אשר על כף הירך ואול' חכמינו ז"ל לעשות משמרת למשמרת התורה אסרו הגיד הנשה כלו והצריכו לקטע אחריו במקומות שהוא מכסכף בהם כדי נקות שבוליאהו בשלמו' עם כל סעיפיו ואסרו גם כן שמנו של גיד הנשה ולא הצריכו לקטע אחריו הנה כתאמרו אלו הטרפים בשלמות בפרק גיד הנשה· וכבר התבאר בזה שוכרנו בטרפים הכוללי' שגיד הנשה הוא מותר בבהמה וראוי שתדע שאע"פי שלשון אכילה בא בתורה בגיד הנשה לא יהיה מתנאו שיהיה בכזית כי כבר מנעתהו התורה בביאור היה גדול או קטן וראה שלא רכך וכתש מהחלב האסור מגיד הנשה לא יהיה מחוייב באכלו מהמרובך אם לא יהיה בו כזית שהרי לא נקרא או גיד הנשה וזה יתבאר ממה שאמרו בפרק אלו הלוקין בפי' פרק תשע באלות· והנה הסבתנו שיהיה זה שהתאבקו' בעת השינה לפי שהוא בלתי אפשר שיראה לאד' מלאך השם בזה האופן כהשתמש בכחות הגופיות וכבר הודיענו הרב המורה שכבר נשמע במקומות רבים זכר היות הנבוא' בחלום או במראה להשיגנו שכל הנבואה היא בזה התואר· ולזה לא זכר בזה המקום שתהיה זאת הנבואה בחלום או במראה ואם יספק אדם עלינו ויאמר איך יתכן שישאר לו מזה זה הרושם בזה שהיה צולע על ירכו כאשר הקיץ כאמר לו שזה אשר אמרנו לאחת משתי סבות· אמנם האחת היא שכבר נראה התפעל כלי הנפש מהדמיונים שיהיו לאדם בעת השינה לפי שהדמיונים ההם יניעו ...

מראה שיחלום האדם והוא שוכב עם אשה ויראה קרי כאלו היה זה פועל שלא בהקיץ וכן תמצא שיחלום האדם שהוא נופל ממקום נבוה ויקבוצעו מפני זה איבריו בעת השינה ... ואת התנועה וימצא עצמו שכבר התנועע תנועה כפלאה וזה מבואר מאד מהקוים ולזאת הסבה אפשר שיקרה לו כשראה כשנקעה כף ירכו בחלום שישאר לו מזה רושם במקום ... ולזה אפשר שקרה שמצא עצמו נולע על ירכו כאשר הקיץ· והסבה השנית הוא שכבר יתעורר לפעמים הדמיון מהדברים אשר יתפעל בהם האדם בעת השינה ולזה יקרו ... מקלונות הקולה והיתל שאם ינע היטן בדבר קר יחלום שהוא במים קרים או שכבר ירדה עליו השלג והכפור ומה שידמה לזה· ואם ינע היטן הדבר חם יחלום שהוא ... שידמה לזה וזה דבר אין ספק בו כי הקוש יעיד על זה ולזאת הכב' תמצא שכאשר יגבר המותר הורעי באדם ויתעורר לצאת יחלום שהוא שוכב עם אשה ולזאת הסבה נעינה ... את השינה יחלום שכבר הוכה במקום ההוא בכח ריב היה לו עם אדם אחד מה בחלומו וזה ממה שיקרה ג"כ הרב' לפי מה שהוגע לנו בחוש· ובהיות הענין כן הנה היה ... על בהעברת כל אשר לו בנחל שנתקדם לו כאב בכף הירך בעת השינה ונדמה לו מפני זה בחלומו של נבואה שיתאבק עם זה האיש ונתקע כף ירכו בהאבקו עמו או לפי התאבקו ... מה שזכרנו להתאבקו' הנראה לו בעת השינה ג' סבות האחת מהם היא שווק הדבקו' אשר היה לו עם זה המלאך והשני' מה שנשטע מקשבתו בהקיץ להמציא תחבולות להפיל ... הכאה שנתקדם לו בעת שינה בכף הירך· עוד ספר שכבר כשא יעקב עיניו וירא והנה עשו בא וארבע מאות איש עמו ויחץ את הילדים על לאה ועל רחל ועל שתי ... ראשונה ואחריהן לאה וילדיה ואחריהן יוסף ורחל ושם אחרון הקרוב לו יותר כדי שאם יכלה דבר שיכלה היותר קרוב לו והוא עבר לפניהם וכנהם בכל עוז אל עשו עד שכבר ... עד אחיו וכראו' עשו זה ההכנעה הנפלאה עם מה שראה מהפלגת המנחה רץ לקראתו וחבקהו ונפל על צואריו ונשק אותו ויבכו כמשפט האחים שעמדו זמן רב שלא ... עשו וירא הנשים ואת הילדים ויאמר מי אלה שהם לך והשיב יעקב שהם הילדים אשר חנן יי' את עבדך ותנשן לעשו השפחו' הנה וילדיהן ותשתחוין וכן עשו לאה וילדי' ורחל ... וזה מפני ראותם שהשתחוה יעקב לעשו ויאמר עשו ליעקב מי הוא שהגיע לך אהבתו ופקוח בגולו כל המחנה הזה אשר פגשתי כי באמת לבלבנת המחנה לא יוכל איש לפלס לך

רשי

חילם · ממונם וכן עשה לי את החיל הזה וישראל עושה חיל ועזבו לאחרי' חילם : שבו · לשון שביה לפיכך טעמו מלרע : עכרתם · לשון מים עכורים אין דעתי צלולה עכשיו ואגדה צלולה היתה החבית ועכרתם אותה מסורת היתה ביד כנעני' שיפלו ביד בני יעקב אלא שהיו אומרי' עד אשר תפרה ונחלת את הארץ לפיכך היו שותקין : מתי מספר · אנשים מועטים : הכזונה · הפקר : את אחותינו · ית אחתנא : קום עלה · לפי שאחרת בדרך נענשת ובאה לך זאת מבתך : הנכר · שיש בידכם משלל של שכם : והטהרו · מעבוד' אליל' : והחליפו שמלותיכם · שמא יש בידכם כסות של ע"א : האלה · מין אילן סרק : עם שכם · אצל שכם : חתת · פחד : אל בית אל · הקדוש ב"ה בבית אל גילוי שכינתו בבית אל יש תיבה חסרה בי"ת המשמשת בראשה כמו הנה בית מנחם בן עמיאל כמו בבית מנח' בית אביך כמו בבית אביך : נגלו אליו האלהים · במקומות הרבה יש שם אלהות ואדנות בלשון רבים כמו אדוני יוסף אם בעליו עמו ולא נאמר בעלו וכן אלהות שהוא לשון שופט ומרות נזכר בלשון רבים אבל אחד מכל שאר השמות לא תמצא בלשון רבים : ותמת דבורה · מה ענין דבורה בבית יעקב אלא לפי שאמר' רבקה ליעק' ושלחתי ולקחתיך משם שלח' דבור' אצלו לפדן ארם לצאת משם ומתה בדרך מדברי רבי משה הדרשן : מתחת לבית אל · העיר יושבת בהר ונקברה ברגלי ההר : תחת האלון · בשיפולי משר' שהיה מישור מלמעלה בשפוע ההר והקבור' מלמטה ומישור של בית אל היו קורין לו אלון ואגדה נתבשר שם באבל שני שהוגד לו על אמו שמתה ואלון בלשון יוני אחר ולפי' העלימו את יום מותה שלא יקללו הבריות כרס שיצא ממנו עשו אף הכתו' לא פרסמה : עוד · פעם שני במקו' הזה אחד בלכתו ואחד בשובו : ויברך אותו · ברכת אבלים : לא יקרא שמך עוד יעקב · לשון אדם הבא במארב ועקבה אלא לשון שר ונגיד : אני אל שדי · שאני כדאי לברך שהברכות שלי : פרה ורבה · על שם שעדיי' לא נולד בנימן ואע"פ שכבר נתעברה ממנו : גוי · בנימן : גוים · מנשה ואפרים שעתידי' לצאת מיוסף והם במנין השבטים : ומלכים

אבן עזרא

את כל אשר בבית · פי' בבית חמור או בבית שכם : מתי מספר · מתי כמו אנשים ודבר שיסופר הוא מעט על כן טעה רבי אהרן הכהן ראש הישיבה שפי' ויהי מתיו מספר כמשמעו : להבאישני · שישנאו אותי כאשר ישנא איש דבר שיבאש : ויאמרו שמעון ולוי : הכזונה יעשה · שכם את אחותנו : הסירו את אלהי הנכר · חלילה חלילה שישכב הנביא עם עובדות אלהי נכר ופירושו ...

---

27 טִמְּאוּ אֲחוֹתָם׃ 28 אֶת־צֹאנָם וְאֶת־בְּקָרָם וְאֶת־חֲמֹרֵיהֶם וְאֵת אֲשֶׁר־בָּעִיר וְאֶת־אֲשֶׁר בַּשָּׂדֶה לָקָחוּ׃ 29 וְאֶת־כָּל־חֵילָם וְאֶת־כָּל־טַפָּם וְאֶת־נְשֵׁיהֶם שָׁבוּ וַיָּבֹזּוּ וְאֵת כָּל־אֲשֶׁר בַּבָּיִת׃

ל וַיֹּאמֶר יַעֲקֹב אֶל־שִׁמְעוֹן וְאֶל־לֵוִי עֲכַרְתֶּם אֹתִי לְהַבְאִישֵׁנִי בְּיֹשֵׁב הָאָרֶץ בַּכְּנַעֲנִי וּבַפְּרִזִּי וַאֲנִי מְתֵי מִסְפָּר וְנֶאֶסְפוּ עָלַי וְהִכּוּנִי וְנִשְׁמַדְתִּי אֲנִי וּבֵיתִי׃ וַיֹּאמְרוּ הַכְזוֹנָה יַעֲשֶׂה אֶת־אֲחוֹתֵנוּ׃ פ

א וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים אֶל־יַעֲקֹב קוּם עֲלֵה בֵית־אֵל וְשֶׁב־שָׁם וַעֲשֵׂה־שָׁם מִזְבֵּחַ לָאֵל הַנִּרְאֶה אֵלֶיךָ בְּבָרְחֲךָ מִפְּנֵי עֵשָׂו אָחִיךָ׃ וַיֹּאמֶר יַעֲקֹב אֶל־בֵּיתוֹ וְאֶל כָּל־אֲשֶׁר עִמּוֹ הָסִרוּ אֶת־אֱלֹהֵי הַנֵּכָר אֲשֶׁר בְּתֹכְכֶם וְהִטַּהֲרוּ וְהַחֲלִיפוּ שִׂמְלֹתֵיכֶם׃ וְנָקוּמָה וְנַעֲלֶה בֵּית־אֵל וְאֶעֱשֶׂה־שָּׁם מִזְבֵּחַ לָאֵל הָעֹנֶה אֹתִי בְּיוֹם צָרָתִי וַיְהִי עִמָּדִי בַּדֶּרֶךְ אֲשֶׁר הָלָכְתִּי׃ וַיִּתְּנוּ אֶל־יַעֲקֹב אֵת כָּל־אֱלֹהֵי הַנֵּכָר אֲשֶׁר בְּיָדָם וְאֶת־הַנְּזָמִים אֲשֶׁר בְּאָזְנֵיהֶם וַיִּטְמֹן אֹתָם יַעֲקֹב תַּחַת הָאֵלָה אֲשֶׁר עִם־שְׁכֶם׃

ה וַיִּסָּעוּ וַיְהִי חִתַּת אֱלֹהִים עַל־הֶעָרִים אֲשֶׁר סְבִיבוֹתֵיהֶם וְלֹא רָדְפוּ אַחֲרֵי בְּנֵי יַעֲקֹב׃ וַיָּבֹא יַעֲקֹב לוּזָה אֲשֶׁר בְּאֶרֶץ כְּנַעַן הִוא בֵּית־אֵל הוּא וְכָל־הָעָם אֲשֶׁר־עִמּוֹ׃ וַיִּבֶן שָׁם מִזְבֵּחַ וַיִּקְרָא לַמָּקוֹם אֵל בֵּית־אֵל כִּי שָׁם נִגְלוּ אֵלָיו הָאֱלֹהִים בְּבָרְחוֹ מִפְּנֵי אָחִיו׃ וַתָּמָת דְּבֹרָה מֵינֶקֶת רִבְקָה וַתִּקָּבֵר מִתַּחַת לְבֵית־אֵל תַּחַת הָאַלּוֹן וַיִּקְרָא שְׁמוֹ אַלּוֹן בָּכוּת׃ פ

וַיֵּרָא אֱלֹהִים אֶל־יַעֲקֹב עוֹד בְּבֹאוֹ מִפַּדַּן אֲרָם וַיְבָרֶךְ אֹתוֹ׃ וַיֹּאמֶר־לוֹ אֱלֹהִים שִׁמְךָ יַעֲקֹב לֹא־יִקָּרֵא שִׁמְךָ עוֹד יַעֲקֹב כִּי אִם־יִשְׂרָאֵל יִהְיֶה שְׁמֶךָ וַיִּקְרָא אֶת־שְׁמוֹ יִשְׂרָאֵל׃ וַיֹּאמֶר לוֹ אֱלֹהִים אֲנִי אֵל שַׁדַּי פְּרֵה וּרְבֵה גּוֹי וּקְהַל גּוֹיִם יִהְיֶה מִמֶּךָּ וּמְלָכִים

אונקלוס

דְסָאִיבוּ אֲחַתְהוֹן׃ יַת־עָנְהוֹן וְיַת־תּוֹרֵיהוֹן וְיַת־חֲמָרֵיהוֹן וְיַת דִּי בְקַרְתָּא וְיַת־דִּי בְחַקְלָא דְבָרוּ׃ וְיַת־כָּל־נִכְסֵיהוֹן וְיַת־כָּל־טַפְלְהוֹן וְיַת־נְשֵׁיהוֹן שְׁבוֹ וּבְזוֹ וְיַת כָּל־דִּי בְבֵיתָא׃ וַאֲמַר יַעֲקֹב לְשִׁמְעוֹן וּלְלֵוִי עֲכַרְתּוּן יָתִי לְמִיתַּן דְּבָבוּ בֵּינָא וּבֵין־יָתְבֵי אַרְעָא בִּכְנַעֲנָאָה וּבִפְרִיזָאָה וַאֲנָא עַם דְּמִנְיָן וְיִתְכַּנְּשׁוּן עֲלַי וְיִמְחוֹנַנִי וְיִשְׁתֵּיצֵי־אֲנָא וֶאֱנָשׁ בֵּיתִי׃ וַאֲמַרוּ הִכְנַפְקַת בָּרָא יַעֲבֵיד יַת־אֲחָתַנָא׃ וַאֲמַר יְיָ לְיַעֲקֹב קוּם סַק לְבֵית־אֵל וְתִיב תַּמָּן וַעֲבֵיד־תַּמָּן מַדְבְּחָא לֶאֱלָהָא דְאִתְגְּלִי עֲלָךְ בְּמֵעֲרָקָךְ מִן־קֳדָם עֵשָׂו אֲחוּךְ׃ וַאֲמַר יַעֲקֹב לֶאֱנָשׁ־בֵּיתֵיהּ וּלְכֹל דְּעִמֵּיהּ אַעְדּוֹ יַת־טַעֲוַת עַמְמַיָּא דִּי בֵינֵיכוֹן וְאִדַּכּוֹ וְשַׁנּוֹ כְסוּתְכוֹן׃ וּנְקוּם וְנִסַּק לְבֵית־אֵל וְאַעֲבֵיד־תַּמָּן מַדְבְּחָא לֶאֱלָהָא דְקַבֵּיל צְלוֹתִי בְּיוֹמָא דְעָקְתִי וַהֲוָה מֵימְרֵיהּ בְּסַעְדִי בְּאוֹרְחָא דַאֲזָלִית׃ וִיהַבוּ לְיַעֲקֹב יַת כָּל־טַעֲוַת עַמְמַיָּא דִּי בִידֵיהוֹן וְיַת־קַדָּשַׁיָּא דִּי בְאוּדְנֵיהוֹן וּטְמַר יָתְהוֹן יַעֲקֹב תְּחוֹת בּוּטְמָא דִּי עִם־שְׁכֶם׃ וּנְטַלוּ וַהֲוָת דַּחַלָא מִן־קֳדָם־יְיָ עַל־עַמְמַיָּא דִּי בְקִרְוֵי סַחְרָנֵיהוֹן וְלָא רְדַפוּ בָּתַר בְּנֵי יַעֲקֹב׃ וַאֲתָא יַעֲקֹב לְלוּז דִּי בְאַרְעָא דִכְנַעַן הִיא בֵּית־אֵל הוּא וְכָל־עַמָּא דִּי־עִמֵּיהּ׃ וּבְנָא תַמָּן מַדְבְּחָא וּקְרָא לְאַתְרָא אֵל בֵּית־אֵל אֲרֵי תַמָּן אִתְגְּלִיאוּ לֵיהּ מַלְאֲכַיָּא דַייָ בְּמֵעֲרְקֵיהּ מִן־קֳדָם אֲחוּהִי׃ וּמִיתַת דְּבוֹרָה מֵינִקְתַּהּ דְּרִבְקָה וְאִתְקְבַרַת מִלְּרַע לְבֵית־אֵל בְּשִׁיפּוֹלֵי מֵישְׁרָא וּקְרָא שְׁמֵיהּ מֵישַׁר בְּכִיתָא׃ וְאִתְגְּלִי יְיָ לְיַעֲקֹב עוֹד בְּמֵיתוֹהִי מִפַּדַּן אֲרָם וּבָרֵיךְ יָתֵיהּ׃ וַאֲמַר־לֵיהּ יְיָ שְׁמָךְ יַעֲקֹב לָא־יִתְקְרֵי שְׁמָךְ עוֹד יַעֲקֹב אֱלָהֵן יִשְׂרָאֵל יְהֵי שְׁמָךְ וּקְרָא יַת־שְׁמֵיהּ יִשְׂרָאֵל׃ וַאֲמַר לֵיהּ יְיָ אֲנָא אֵל שַׁדַּי פּוּשׁ וּסְגֵי עַם וּכְנִשַׁת שִׁבְטִין יְהוֹן מִינָךְ וּמַלְכִין

טמאו ג' וסי' בני יעקב באו על החללי' · עוד זאת עשו לי · מזמור לאסף אלהים באו גוי' · א"נך · וא' וטמאו בתתם ספם את ספי : שבו ד' בטעמא מלרע בליש' וסי' ואת נשיהם שבו · ושבו אליך בכל לבכם · וחברו · והשיבו אל לבכם · ועשרת אלפים חיים שבו · מתי מספר ה' וסי' ויאמר יעקב אל שמעון · והפיץ יי' אתכם · ופליטי חרב ישובון · בהיותכם מתי · וחברו : לית י"א באיו' סי' יג : הנראה ב' וסי' לאל הנראה אליך · וירא יי' אל אברם : והטהרו א"ב · א'ה'וא'וה' וסי' במס' רבת' : ויסעו ב' זוגין חד ראשי פסוק וחד סוף פסוק וסימן במסר' רבת' : אלהים חד מן ט' זוגין מן חד חד לא נסיב ה' בריש תיבותא וס' במס' רבת' סביבותיהם ב' מ"ל וסי' ויהי חתת ויעזבו את יי' אלהי אבותם · שופטים : לוזה ד' וסי' ויבא יעק' לוזה · ויצא מבית אל לוזה · ויעבר משם הגבול לוזה אל כתף ב' בפסוק : אשר עמו י"א בשמואל א' סי' ט' : דברה ג' חסר וסי' ותמת דברה מינקת רבקה · ושרי בישטכר עם דברה · ותאמר דברה אל ברק : ויקרא שמו ו' פסו' חס' את וסימן ואחרי כן יצא אחיו · ויהי כמשיב ידו · ותמת דברה מניק' רבקה · ואחר יצא אחיו · ויקר' שמו יי' נסי · כי ילד ילד לנו · וירא ב' וסימ' במסרה רבתא :

רלב"ג

לך נמול הראוי עליה כראוי לך והטיב יעקב שלא שלם ואת המכסה לתקות נמול כ"א למצא חן בעיני עשו ודי לו בזה הנמול והטיב עשו שים לו רב ...

חזקוני

מ"ע ספורנו

רשי

ומלכים · שאול ואיש בשת שהיו משבט בנימין שעדיין לא נולד : במקום אשר דבר אתו · איני יודע מה מלמדנו : כברת ארץ · מנחם פירש לשון כביר רבוי מהלך רב והגדה בזמן שהארץ חלולה ככברה שהניר מצוי הסתיו עבר והשרב עדין לא בא ואין זה פשוטו של מקרא שהרי בנעמן מצינו וילך מאתו כברת ארץ ואומר אני שהוא שם מדת קרקע כמו מהלך פרסה או יותר כמו שאת' אומר צמד כרם חלקת שדה כך במהלך אד' נותן שם מדה כברת ארץ : כי גם זה · נוסף לך על יוסף ורבותינו דרשו עם כל שבט נולדה תאומה ועם בנימין נולדה תאומה יתירה : בן אוני · בן צערי : בנימין · נראה בעיני לפי שהוא לבדו נולד בארץ כנען שהיא בנגב כשאדם בא מארם נהרי' כמו שנ' בנגב בארץ כנען הלוך ונסוע הנגבה : בנימין · בן ימין לשון צפון וימין אתה בראתם לפיכך הוא מלא : בשכן ישראל בארץ ההיא · עד שלא בא לחברון אצל יצחק ארעוהו כל אלה : וישכב · מתוך שבלבל משכבו מעל' עליו הכתוב כאילו שכבה ולמה בלבל וחלל יצועיו שכשמת' רחל נטל יעקב מטתו שהיתה נתונה תדיר באהל רחל ולא בשאר אהלים ונתנה באהל בלהה בא ראובן ותבע עלבון אמו אמר אם אחות אמי היתה צרה לאמי שפחת אחות אמי תהא צרה לאמי לכך בלבל : ויהיו בני יעקב י"ב · מתחיל לענין ראשון משנולד בנימין נשלמה המטה ועת' ראויי' להמנו' ומכאן ורבותי' דרשו ללמדנו בא שכולן שוין וכולן צדיקים שלא חטא ראובן : בכור יעקב · אפילו בשעת הקלקלה קראו בכור : בכור יעקב · בכור לנחלה בכור לעבודה בכור למנין ולא נתנה בכור' ליוסף אלא לענין השבטי' שנעשה לשני שבטי' : ממרא · שם המישו' : קרית ארבע · שם העיר ממרא קרית הארבע אל מישו' של קרית ארבע ואם תאמר היה לו לכתוב ממרא הקרית ארב' כן דרך המקר' בכל דבר שמשו כפול כגון זה וכגון בית לחם אביעזר בית ש' הם הוצרך להטיל בו ה"א נותנה בראש תיבה השנייה בית הלחמי בעפרת אבי העזרי בנה חיאל בית האלי : ויגוע יצחק · אין מוקדם ומאוחר בתורה מכירתו של יוסף קדמ' למיתתו של יצחק י"ב שנה שהרי כשנולד יעקב היה יצח' בן ס' שנה ויצחק מת בשנת ק"כ ליעקב שנאמר ויצחק בן ששי' אם תוציא ששים מק"פ שנה נשארו ק"כ ויוסף נמכ' בן י"ז שנה ואותו שנה שנת ק"ח ליעקב כיצד בן ס"ג נתברך י"ד שנה נטמן בבית עבר הרי ע"ז וי"ד עבד באשה ובסוף י"ד נולד יוסף שנאמר ויהי כאשר ילדה רחל את יוסף וגו' הרי צ"א וי"ז עד שלא נמכר יוסף הרי ק"ח : עדה

אבן עזרא

ויתכן להיות פי' ויצב וכבר הציב בפעם הראשונה או עשה כן פעם שנית והראשון קרוב אלי : ויסך עליה נסך · מים או יין והטעם שרחץ אותה ואחר כן יצק עליה שמן ובבית אל שלם נדרו ונתן מעשר מהונו לכבוד השם למי שהיה בדור ראוי לקחתו : כברת ארץ · יתכן להיות הכ"ף לדמות ויהיה ברת מדת מהלך ואין ריע לו במקר' : בהקשות · מהבנין הכבד הנוסף והטעם שהקשתה הלידה על נפשה וכן ותקש רק הוא מהבנין הכבד הדגוש וכמו ותכל להשקותו : בן אוני · בן אבלי וכן לחם אונים לא אכלתי באוני : קבורתה · וקברה שוים : וילך ראובן · יפה פירשו רז"ל וכושה קלון ערוש : אשר יולד לו בפדן ארם · עשתי עש' נולדו לו שם כי בנימין נולד בארץ כנען והכתוב כתב על הרוב ורבי' אראה לך עוד כמוהו : ויגוע יצחק · וכאשר מת יצחק ונאסף אל עמיו קברו אותו עשו ויעקב כאשר נולדו ולמעלה את יצח' וישמעא' בעבו' היות ישמעאל בן השפחה : הוא אדו' · הוא אבי אדו' וש' תתמה על עדה ובשמת שיש לה ב' שמות כי כן שם אם אבי' גם שם אבי' בד"ה איננו כמו בספר מלכי' כי שני שמות היו לה גם לאביה : וטעם

ששי

ומלכים מחלציך יצאו : ואת הארץ

אשר נתתי לאברהם וליצחק לך אתננה ולזרעך אחריך אתן את הארץ : ויעל מעליו אלהים במקום אשר דבר אתו : ויצב יעקב מצבה במקום אשר דבר אתו מצבת אבן ויסך עליה נסך ויצק עליה שמן :

טו ויקרא יעקב את שם המקום אשר דבר אתו שם אלהים בית אל :

ויסעו מבית אל ויהי עוד כברת הארץ לבוא אפרתה ותלד רחל ותקש בלדתה : ויהי בהקשתה בלדתה ותאמר לה המילדת אל תיראי כי גם זה לך בן : ויהי בצאת נפשה כי מתה ותקרא שמו בן אוני ואביו קרא לו בנימין : ותמת רחל ותקבר בדרך אפרתה הוא בית לחם :

כ ויצב יעקב מצבה על קברתה הוא מצבת קברת רחל עד היום :

ויסע ישראל ויט אהלה מהלאה למגדל עדר : ויהי בשכן ישראל בארץ ההוא וילך ראובן וישכב את בלהה פילגש אביו וישמע ישראל פ

ויהיו בני יעקב שנים עשר : בני לאה בכור יעקב ראובן ושמעון ולוי ויהודה ויששכר וזבלון : בני רחל יוסף ובנימן :

כה ובני בלהה שפחת רחל דן ונפתלי : ובני זלפה שפחת לאה גד ואשר אלה בני יעקב אשר ילד לו בפדן ארם : ויבא יעקב אל יצחק אביו ממרא קרית הארבע הוא חברון אשר גר שם אברהם ויצחק : ויהיו ימי יצחק מאת שנה ושמנים שנה : ויגוע יצחק וימת ויאסף אל עמיו זקן ושבע ימים ויקברו אתו עשו ויעקב בניו : פ

א ואלה תלדות עשו הוא אדום : עשו לקח את נשיו מבנות כנען את עדה

תרגום אונקלוס

ומלכין דשלטין בעממיא מינך יפקון : וית ארעא די יהבית לאברהם וליצחק לך אתנינה ולבנך בתרך אתן ית ארעא : ואיסתלק מעלוהי יקרא דיי באתרא די מליל עמיה : ואקים יעקב קמתא באתרא די מליל עמיה קמת אבנא ונסך עלה נסכין ואריק עלה משחא : וקרא יעקב ית שמא דאתרא די מליל עימיה תמן יי בית אל : ונטלו מבית אל והוה עוד כרוב ארעא למעל לאפרת וילידת רחל וקשיאת במילדה : והוה כד קשיותה במילדה ואמרת לה חייתא לא תדחלין ארי אף דין ליך בר : והוה במיפק נפשה ארי מיתא וקרת שמיה בר דוי ואבוהי קרא ליה בנימין : ומיתת רחל ואתקברת באורח אפרת היא בית לחם : ואקים יעקב קמתא על קבורתה היא קמת קבורתא דרחל עד יומא דין : ונטל ישראל ופרסיה למשכניה מהלאה למגדלא דעדר : והוה כד שרא ישראל בארעא ההיא ואזל ראובן ושכיב ית בלהה לחינתא דאבוהי ושמע ישראל והוו בני יעקב תרי עסר : בני לאה בוכריה דיעקב ראובן ושמעון ולוי ויהודה ויששכר וזבלון : בני רחל יוסף ובנימן : ובני בלהה אמתא דרחל דן ונפתלי : ובני זלפה אמתא דלאה גד ואשר אילין בני יעקב דאיתילידו ליה בפדן ארם : ואתא יעקב לות יצחק אבוהי לממרא קרית ארבע היא חברון די דר תמן אברהם ויצחק : והוו יומי יצחק מאה ותמנן שנין : ואתנגיד יצחק ומית ואתכניש לעמיה סב ושבע יומין וקברו יתיה עשו ויעקב בנוהי :

ואילין תולדת עשו הוא אדום : עשו נסיב ית נשוהי מבנת כנען ית עדה

מסורה

יצאו ד' וסי' והפרתי · גוי' · מהריסיך · והנשיא : ואת הארץ ה' דסמי' וסי' ואת הארץ תסחרו · ואת הארץ אשר נתתי לאברהם · ואת הארץ כי נעמה · ואת הארץ הזאת ירשנה בעת ההיא · ואת הארץ הזאת לא יראה עוד · וכל את השמים דכו' : ויסך ג' דגש' וסי' עליה נסך ויצק · ויסך את נסכו · ויסך אתם ליי' · מבית אל ג' בטעם בשופר מונח וסי' ותקש בלדתה · ולא נשאר איש בעי ובית אל · והעמיד בבית אל את כהני הבמות · ושארא בגעיא : ואביו ט' וסי' ואביו קרא לו בנימן : ואביו שמר את הדבר · ואביו אהבו · איש אמו ואביו תיראו · ואביו ואמו לא ידעו כי מיי' הוא · וירד שמשון ואביו ואמו תמנת' · בן אשה אלמנה הוא ממטה נפתלי · בן אשה מבנות דן דד"ה · ואיש ואביו ילכו אל הנערה · בנימין י"ז מלאים וסי' ואביו קרא לו בנימן · והנה עיניכם ראות · ואל שדי יתן לכם רחמים · את בנימין אחיו בן אמו · וירא יוסף אתם · ואת בנימין אחי יוסף לא שלח · בנימין זאב יטרף : וממטה בנימין את גבעון · מני אפרים שרשם · ויעברו בני עמון את הירדן · ויהי איש מבן ימין כתיב · ויבחר לו שאול וידבר גם אבנר קדמ' דפסוק · אמר אל רחבעם דמלכי' · ויבא אלי חנמא' · תקעו שופר בגבע' · ומן הלוי' מחלקו' : קברתה ג' וחס' וסי' ויצב יעקב מצבה · אשר נתנו קברתיה · בירכתי בור שם עילם וכל המונה : קברת ג' ב' חס' וא' מ"ל וסי' היא מצבת קברת רחל · עם קברת רחל בגבל בנימן בצלצח · קבורת חמור יקבר מל' · פילגש כולם מל' במ"ב וסי' ולשאול פלגש · ויגד לדוד את אשר עשתה · גר שם ד' בקריי' וסי' אשר גר שם אברהם · וכי יבא הלוי מאחד שעריך · ויהי נער מבית לחם יהודה · וכל הנשאר מכל המקומות אשר גר שם : ויאסף ח' מלעיל מסור פרשת חיי : ושבע ג' וסי' ויגוע יצחק · ושבע רגז ·

חזקוני

ויהי עוד כברת ארץ קשר בית והרי הו' כאילו כתיב ויהי כעוד : כברת ארץ · לשון רבוי כמו ואוביד כביר יושבי' פי' מקום רחוק מן העיר : ותלד רחל . לא הספיקה ללכת עד אפרת כי עד שמה היה רבוי ארץ : כי גם זה לך בן פי"רש נוסף על יוסף כלו' נתקיימה תפלת יוסף ה' לי בן אחר ולא קפץ להמית' ולדבר על לבה נתכוונה: בצאת נפשה כי מתה ולא מתה : בנימין מלא כלו' בן ימים בן זקוני כלו' יונק ימיני בזקנותי דוגמא אין מקויק בידה מכל בני נדל': ותקבר בדרך אפרת בשביל שנקוש' לידה מתה ויירא היה יעקב פן תתגלגל בדמיה כשאר נשים יולדות לפיכך לא הוליכה עד המערה : למגדל עדר מקו' קרוב לאפרת כדכתיב במיכה ואתה בי' לחם אפרתה וכתיב לאלתר ואתה מגדל עדר . ד"א לפי' לא נקברה במערה לפי שעדין היה עשו מערער עליה אבל משנא' יעק' הלך לו עשו ונכר לו ליצחק את הכל : וישכב את בלהה בלבל ועקר את מטתה ממקומה כשתבע עלבון אמו כיון שפיר"ש ובלע"ז ארק"וקא שים דברים כתובי' בענין אחד ומשמשין ב' פנים וזה למפרע מזה כמו שפ"רשי למעלה גבי ותקע כף ירך יעקב : וישמע ישרא' שראובן בלבל מטתו : ויהיו בני יעקב · משם והלאה שנים עשר ולא יותר שלא הוסיף עוד יעקב להזקק עם נשיו וזהו שאמר יעקב או קללת יצועי כלומר משכבי נסתלק ונפסק ומקרא דוישמע נכתב שלא תתמה לכשתגיע לבי עלית משכבי אביך לומר מי הגיד לו ליעק' לפיכך קדם כאן ולמדך שמש' ד"א לכך נקבעה פרשה בין מעשה ראובן ובין מעשה בני יעקב ללמדך על פסוק של ויהיו בני יעקב שני' עשר שאינו כמשך אוישכב את בלהה לומר ראובן הוליד קנת מהם אלא קאי הוא אלידת רחל ובאותה שעה ויהיו בני יעקב שנים עשר כלומר הוא ולא אחר הוליד את כלם שור ושנה מספר בני יעקב ללמדך שנא הוא ושנים עשר בניו אל אביו אשר יולד לו בפדן ארם והרי בנימין לא נולד בפדן ארם אלא ה"ק אם' יולד לו ע"פ התפל' שנתפלל' רחל בפדן ארם שאמרה יוסף יי' לי בן אחר ומתוך כך מעלה עליו הכתוב כאלו נולד בפדן ארם : ד"א מאחר שרובה נולדו בפדן כאילו נולדה שם כולם כמו שמצינו בפ' וינס הנאה מגרימה שבעים ויוסף ושני בניו ויככ' היו בכלל שהכתוב הולך אחר הרוב : ויקברו אותו עשו ויעקב בניו · לפי [illegible]

... מורים

זקן ושבע ימים · זי במסו' ביצחק וכאיוב שכיהם היו צדיקים · וכן באברהם זקן ושבע · ובצדיקים נאמר כן לשבח וברשעים לגנאי אדם ילוד אשה קצר ימים ושבע רוגז : ותלד עדה · בבני יעקב כשמיחסם אומר בני לאה בני רחל וכן בכלן לפי שהם בניינו של עולם ולכך נקראו בנים אבל בני עשו אינם נקראים בנים אלא בנות כמו ולד בהמה : יעוש

מ"ע ספורנו

ומלכים מחלציך יצאו · אנשי' הגונים למלכות ולא תצטרך לתת עליך איש נכרי כענין במלכי אדום שמלה ממשרקה שאול מרחובות הנהר וזולת' · ולזרעך אחריך אתן את הארץ לקץ הימין אתן לזרעך כל כדור הארץ לא ארץ ישרא' בלבד · כאמרו ופרצת ימה וקדמה וצפונה ונגבה כאמרו וקרקר כל בני שת : במקום אשר דבר אתו · בנאתו ללכת לארץ באותו המלון היה הדבור שם · וירא אלהים ושם נסתלק ולפיכך הציב מצבה באותו המקום בעצמו : ויסך עליה נסך · והשלים נדרו שנדר באמרו והאבן הזאת אשר שמתי מצבה יהיה בית אלהים · כי בזה הכין את המקום שראוי שיקימנה שם כענין דוד בראות אליו המלאך בגורן ארנה היבוסי : אל תיראי שיהיה הולד נקב' מפני שהחבלים מרובים כאמר' ז"ל חבלי נקבה מרובי' משל זכר: כי גם זה לך בן · אף על פי שחבליו מרובים גם הוא זכר : מצבה על קבורת' · מפני שהקבר על אם הדרך וים לחוש לחטוטי קברי: וישמע ישראל ויהיו בני יעקב שנים עשר . אע"פי ששמע לא הפילו ממנין בניו כי לא היה ספק אצלו שעשה תשובה לאלתר ולא נעדר ממנין בני יעקב העתידים להתקיים בעקב ובסוף כל האומות : בכור יעקב ראובן · שלא נפל מן הבכור' בדיני שמים מפני התשובה המגעת עד כסא הכבוד · ולא נפל ממנה אפי' בעולם הזה עד שהפי' יעקב אביו בדיני אדם כענין כל פי שנתאיי' כדוי שאינו מנוד' עד שינדהו חכם בדור כאמר' ז"ל (מ"ק פ' ואלו מגלחי') מנלן דמשמתינן דכתיב אורו מרוז דהכי סבר גברא רבא פלני' דכתיב אמר מלאך יי' וכן הורו האחרונים : אשר גר שם אברהם ויצחק · כי אמנם זכרון חסדי הצדיקים בארץ מגוריהם מטיב לבניהם שם טוב ואהבת חסד בעיני יושבי הארץ הפך הרשעים שנאמר בהם הכינו לבניו מטבח בעון אבותם בל יקומו וירשו ארץ · אלה תולדות · עניניו ומקריו בענין מה ילד יום : עשו הוא אדום · לעולם נכהל לה תאוותיו הנפסדות כמו שעש' ביום שנקרא אדום שבהיותו עיף בעסקיו הרעים לא הכיר בעדשים להזכירם בשמם : ואת

רלבג

מקשבתי שעשו אחיו היה שונא אותו שנאת מות היה בא כנגדו כדרך עם ... [illegible]

התועלת [illegible]

התועלת [illegible]

התועלת [illegible]

לו

עדה בת אילון החתי ואת אהליבמה בת ענה בת צבעון החוי: ואת בשמת בת ישמעאל אחות נביות: ותלד עדה לעשו את אליפז ובשמת ילדה את רעואל: 5 ואהליבמה ילדה את יעיש ואת יעלם ואת קרח אלה בני עשו אשר ילדו לו בארץ כנען: ויקח עשו את נשיו ואת בניו ואת בנתיו ואת כל נפשות ביתו ואת מקנהו ואת כל בהמתו ואת כל קנינו אשר רכש בארץ כנען וילך אל ארץ מפני יעקב אחיו: כי היה רכושם רב משבת יחדו ולא יכלה ארץ מגוריהם לשאת אתם מפני מקניהם: וישב עשו בהר שעיר עשו הוא אדום: ואלה תלדות עשו אבי אדום בהר שעיר: אלה שמות בני עשו אליפז בן עדה אשת עשו רעואל בן בשמת אשת עשו: ויהיו בני אליפז תימן אומר צפו וגעתם וקנז: ותמנע היתה פילגש לאליפז בן עשו ותלד לאליפז את עמלק אלה בני עדה אשת עשו: ואלה בני רעואל נחת וזרח שמה ומזה אלה היו בני בשמת אשת עשו: ואלה היו בני אהליבמה בת ענה בת צבעון אשת עשו ותלד לעשו את יעיש ואת יעלם ואת קרח: 15 אלה אלופי בני עשו בני אליפז בכור עשו אלוף תימן אלוף אומר אלוף צפו אלוף קנז: אלוף קרח אלוף געתם אלוף עמלק אלה אלופי אליפז בארץ אדום אלה בני עדה: ואלה בני רעואל בן עשו אלוף נחת אלוף זרח אלוף שמה אלוף מזה אלה אלופי רעואל בארץ אדום אלה בני בשמת אשת עשו: ואלה בני אהליבמה אשת עשו אלוף יעוש אלוף יעלם אלוף קרח אלה אלופי אהליבמה בת ענה אשת עשו: אלה

עדה בת אילון חתאה וית אהליבמה ברת ענה ברת צבעון חואה: וית בשמת בת ישמעאל אחתיה דנביות: וילידת עדה לעשו ית אליפז ובשמת ילידת ית רעואל: ואהליבמה ילידת ית יעוש וית יעלם וית קרח אלין בני עשו דאתילידו ליה בארעא דכנען: ודבר עשו ית נשוהי וית בנוהי וית בנתיה וית כל נפשת ביתיה וית גיתוהי וית כל בעיריה וית כל קנייניה די קנא בארעא דכנען ואזל לארעא אוחרי מן קדם יעקב אחוהי: ארי הוה קנינהון סגי מלמיתב כחדא ולא יכילת ארע תותבותהון לסוברא יתהון מן קדם גיתיהון: ויתיב עשו בטורא דשעיר עשו הוא אדום: ואלין תולדת עשו אבוהון דאדומאי בטורא דשעיר: אלין שמהת בני עשו אליפז בר עדה אתת עשו רעואל בר בשמת אתת עשו: והוו בני אליפז תימן אומר צפו וגעתם וקנז: ותמנע הות לחינתא לאליפז בר עשו וילידת לאליפז ית עמלק אלין בני עדה אתת עשו: ואלין בני רעואל נחת וזרח שמה ומזה אלין הוו בני בשמת אתת עשו: ואלין הוו בני אהליבמה ברת ענה ברת צבעון אתת עשו וילידת לעשו ית יעוש וית יעלם וית קרח: אלין רברבי בני עשו בני אליפז בוכרא דעשו רבא תימן רבא אומר רבא צפו רבא קנז: רבא קרח רבא געתם רבא עמלק אלין רברבי אליפז בארעא דאדום אלין בני עדה: ואלין בני רעואל בר עשו רבא נחת רבא זרח רבא שמה רבא מזה אלין רברבי רעואל בארעא דאדום אלין בני בשמת אתת עשו: ואלין בני אהליבמה אתת עשו רבא יעוש רבא יעלם רבא קרח אלין רברבי אהליבמה ברת ענה אתת עשו: אלין

רשי

עדה בת אילון · היא בשמת בת אילון ונקראת בשמת על שם שהיתה מקטרת לע"א: אהליבמה היא יהודית והוא רשע כינה שמה יהודית לומר שהיא כופרת בע"ז כדי להטעות את אביו: בת ענה בת צבעון · אם בת ענה לא בת צבעון · ענה בנו של צבעון שנ' ואלה בני צבעון ואיה וענה מלמד שבא צבעון על כלתו אשת ענה ויצאת אהליבמה מבן שניהם והודיעך הכתוב שכלן בני ממזרות היו: בשמת בת ישמעאל · ולהלן קורא לה בת מחל' מצאתי בהגד' מד' שמוא' ג' מוחלים להן עונותיו הגר שנתגייר והעולה לגדול' והכונס אשה ולמד הטע' מכאן לכך נקראת מחלת שנמחלו עונותיו: אחות נביות · על שם שהוא השיאה לו משמת ישמעאל נקראת על שמו: ואהליבמה ילדה וגו' · קרח זה ממזר היה ובן אליפז הי' שבא על אשת אביו אל אהליבמ' אשת עשו שהרי הוא מנו עם אלופי אליפז בסוף הענין: וילך אל ארץ · לגור באשר ימצ': ולא יכלה ארץ מגוריהם · להספי' מרעה לבהמות שלהם ומדרש אגדה מפני יעקב אחיו מפני ש"ח של גזרת כי גר יהיה זרעך המוטל על זרעו של יצחק אמר אלך לי מכאן אין לי חלק במתנ' שנתנה לו הארץ הזאת ולא בפרעון השטר ומפני הבושה שמכר בכורתו: ואלה התולדות שהולידו בניו משהלך לשעי': ותמנע היתה פילגש · להודיע גדולתו של אברהם כמה היו תאבי' לידבק בזרעו תמנע זו בת אלופי' הית' שנ' ואחות לוטן תמנע ולוטן מאלופי יושבי שעיר היה מן החורים שישבו בה לפני' אמרה איני זוכה להנשא לך הלואי ואהיה פילגש ובדברי הימי' מונה אות' בבניו של אליפז מלמד שבא על אשתו של שעיר ויצאת תמנע מביניהם וכשגדל' נעשית פלגשו וזהו ואחו' לוטן תמנע ולא מנאה עם בני שעיר שהיתה אחותו מן האם ולא מן האב: אלה אלופי בני עשו · ראשי משפחות: יושבי

אבן עזרא

וטעם ואלה שמות בני עשו על בני בניו: בת ענה בת צבעון · והנה מצאנו כי יש ענה אחי צבעון גם שם בנו ענה ע"כ יאמר כי האב והבן או שני האחים שבנו אשה אחת והנולדים לא נודעו בן מי הם ויתכן להיות זאת אהליבמה בת ענה שהוא בן צבעון ויחסה הכתוב לשם אביה ואבי אביה להפריש בין ענה ובין ענה וי"א כי יש קרח בן עדה ויש קרח בן אהליבמ' והקרו' אלי שהוא בן אהליבמ' והוא אחד והזכירו הכתו' עם אלופי אליפז שהיה דר עמהם גם יתכן שמת' כי הגא הקטן מבני אהליבמה וגדלה עדה את קרח עם בניה ונכת' עליו שהוא מבניה כמו בני מיכל ויהי לה לבן וכן נכתב על עמלק מבני עדה בעבור שהוא בן שפחת בעלה ופי' אלוף נשיא וגדול ואינו כן כנבש אלוף רק הכ"ף ישרת את עצמו ואחר עמו וכן הוא ככבש כאלוף כי משפט לשון הקדש לדבר כן כמו נכריע כאח לי: שעיר

בעל הטורים

ולא יכלה ב' ולא יכלה ארץ מגוריהם · ולא יכלה עוד הצפינו · ולפי שיעקב שרתה עליו שכינה ומגרים שבל ע"א ולא היה יכול לסבול · יעוש · יעיש כתיב שקנץ אומות לבא על ישראל בחרבן הבית והם אהלי אדום וגו' וגליות גלו ישראל על ידו: יושבי

מ"ע ספורנו

ואת אהליבמה בת ענה · כי היא היתה מבני שעיר החורי ועל ידה הלך עשו לארץ שעיר כאמרו וישב עשו בהר שעיר ובניו אחריו השמידו את החורי כאמרו כאשר עשה לבני עשו היושבי' בשעיר אשר השמיד את החורי מפניהם ולזה חזר ואמר ואלה תולדות עשו אבי אדום בהר שעיר · ומנה האלופים כי בניו אחריו היו שכבשו ונעשת תמנע פלגש ונעשו תולדות עשו אלופים: ותמנע היתה פלגש · שהיה אליפז מהכובשים את הארץ ולקח את תמנע אחות האלופי' וכנס אותה לפלגש: אלה

חזקוני

עדה בת אילון · היא בשמת בת אילון שבפרשת תולדות שנשתנה שמה וכן בת ישמעאל שנקרא' כאן בשמת ובפרש' תולדות מחלת: אהליבמה בת ענה · פרש"י היא יהודית וא"ת הרי יהודית בת בארי היתה כדכתי' בפרשת תולדו' וכאן הוא אומר בת ענה וא"כ יש כאן ממזרות ...

רל"בג

לו בן ממנה כאלו אמר שאם היה ראוי ...

רשי

יושבי הארץ: שהיו יושביה קודם שבא עשו לשם ורבותינו דרשו שהיו בקיאין בישובה של ארץ מלא קנה זה לזתים מלא קנה זה לגפנים שהיו טועמים העפר ויודעין אי זה נטיעה ראויה לו: ואיה וענה · וי"ו יתירה והוא כמו איה וענה והרבה יש במקרא תת וקדש וצבא מרמס כרדם ורכב וסוס: הוא ענה · האמור למעלה שהוא אחיו של צבעון וכאן הוא קורא אותו בנו מלמד שבא צבעון על אמו והוליד את ענה: את הימים · פרדים שהרביע חמור על סוס נקבה וילדה פרד והוא היה ממזר והביא פסולין לעולם ולמה נקרא שמה ימים שאימתן מוטלת על הבריות דאמר רבי חנינא מימי לא שאלני אדם על מכת פרדה לבנה וחיה · ולא הוזקק לכתוב לנו משפחות החורי אלא מפני תמנע ולהודיע גדולת אברהם כמו שפירשתי למעלה: ואלה המלכים וגו׳ · שמנה היו וכנגדן העמיד יעקב ובטל מלכות עשו בימיהם ואלו הן שאול ואיש בושת דוד ושלמה רחבעם אביה אסא יהושפט ובימי יורם בנו כתוב בימיו פשע אדום מתחת יד יהודה וימליכו עליהם מלך ובימי שאול כתוב אין מלך באדום נצב מלך: יובב בן זרח מבצרה · בצרה מערי מואב היא שנאמר ועל קריות ועל בצרה וגומר · ולפי שהעמידה מלך לאדום עתידה ללקות עמהם שנאמר כי זבח לה׳ בבצרה: המכה את מדין בשדה מואב · שבא מדין על מואב למלחמה והלך מלך אדום לעזור את מואב ומכאן אנו למדין שהיו מדין ומואב מריבים זה עם זה ובימי בלעם עשו שלום להתקשר על ישראל: בת

אבן עזרא

ס״ר״ל: לא ידענו יחוסו והזכירם הכתוב להפריש יחוסי שעיר ועשו כי ישראל יאהב על בני שעיר: החורי · כמו חורי יהודה וטעמו גדולה ויתכן להיות מגזרת ואורגים חורי שהוא לובן וכן אמר התרגום ונמשלו הסגנים בלובן בעבור שאין בעיני כמוהו והוא כאור והפך זה בל יתיצב לפני חשוכים: ואיה וענה · פי׳ הוי״ו כפ״א חרפה בל׳ ישמעאל ובדברי הימים איננו: הימים · אמר המתרגם גבורים כמו האימים לפנים כי ימלא הא״לף שיתחלף בי״וד כמו יתימרו ויאמ׳ הגאון שהם פרדים · ופי׳ מצא שהוא הרכיב ויתכן להיות מצא שהוא מצא בתחלה זאת החכמ׳ כי מין א׳ עם מין אחר לא יולידו ויחזיקו זה הפי׳ שאמר הכתוב ברעותו את החמורים ואילו היו הימים נמחים כאשר פירשו רבים מה טעם להזכיר החמורים: ואלה בני ענה דישון ואהליבמה בת ענה · אין זה ענה הנזכ׳ בראש הפסו׳ כי אילו היה הוא מה צורך להזכירו רק הוא ענה הנזכר בפסוק הראשון · ואלה המלכים י״א כי בדרך נבואה נכתבה זאת הפרשה ויצחקי אמר בספרו כי בימי יהושפט נכתבה זאת הפר׳ ופירש הדורות כרצונו הלי קרא שמו יצחק כל השומע יצחק לו כי אמר כי הדד הוא הדר האדומי ואמר כי מהיטבאל אחו׳ תחפנחס וחלילה חליל׳ שהדבר כמו שדבר על ימי יהושפט וספרו ראוי להשרף ולמה תמה על ח׳ מלכים שמלכו שהם רבים והנה מלכי ישראל כפלים במספר ושני אלה המלכי׳ קרובים לשני מלכי ישרא׳ גם מלכי יהודה רבי׳ הם ממלכי אדום עד ימי משה והאמ׳ שפי׳ לפני מלך מלך על משה מלך ישרא׳ ופנכתו׳ ויהי בישורן מלך: בלע בן בעור · איננו בלעם גם בלעם איננו בן לבן הארמי ויתכן שדרך הדרש בעבו׳ היותו מנחש כמוהו כי לא יפול מדברי רבותי׳ ז״ל ארצה גם בלעם ארמי היה וזה בלע אדומי · גם יובב בן זרח איננו איוב כאש׳ אמ׳ היצחקי המהביל: מהיטבאל בת מטרד · כטעם בת ענה בת צבעון או הזכיר הכתוב שם אביה ושם אמה: מי

ספר בראשית לו

אלה בני עשו ואלה אלופיהם הוא אדום: ס אלה בני שעיר החרי ישבי הארץ לוטן
כ ושובל וצבעון וענה: ודשון ואצר ודישן אלה אלופי החרי בני שעיר בארץ אדום: ויהיו בני לוטן חרי והימם ואחות לוטן תמנע: ואלה בני שובל עלון ומנחת ועיבל שפו ואונם: ואלה בני צבעון ואיה וענה הוא ענה אשר מצא את הימם במדבר ברעתו את החמרים לצבעון אביו: ואלה בני ענה דשן ואהליבמה בת ענה: ואלה בני
כה דישן חמדן ואשבן ויתרן וכרן: אלה בני אצר בלהן וזעון ועקן: אלה בני דישן עוץ וארן: אלה אלופי החרי אלוף לוטן אלוף שובל אלוף צבעון אלוף ענה: אלוף דשן אלוף אצר אלוף דישן אלה אלופי החרי לאלפיהם בארץ שעיר: פ ואלה המלכים אשר
ל מלכו בארץ אדום לפני מלך מלך לבני ישראל: וימלך באדום בלע בן בעור ושם עירו דנהבה: וימת בלע וימלך תחתיו יובב בן זרח מבצרה: וימת יובב וימלך תחתיו חשם מארץ התימני: וימת חשם וימלך תחתיו הדד בן בדד המכה את מדין בשדה מואב ושם עירו עוית: וימת הדד וימלך תחתיו
לה שמלה ממשרקה: וימת שמלה וימלך תחתיו שאול מרחבות הנהר: וימת שאול וימלך תחתיו בעל חנן בן עכבור: וימת בעל חנן בן עכבור וימלך תחתיו הדר ושם עירו פעו ושם אשתו מהיטבאל בת מטרד בת

אילין בני עשו ואילין רברבניהון הוא אדום: אילין בני שעיר חוראי יתבי ארעא לוטן ושובל וצבעון וענה: ודשון ואצר ודישן אילין רברבי חוראי בני שעיר בארעא דאדום: והוו בני לוטן חורי והימם ואחתיה דלוטן תמנע: ואילין בני שובל עלון ומנחת ועיבל שפו ואונם: ואילין בני צבעון ואיה וענה הוא ענה דאשכח ית גבריא במדברא כד הוה רעי ית חמריא לצבעון אבוהי: ואילין בני ענה דשון ואהליבמה בת ענה: ואילין בני דישן חמדן ואשבן ויתרן וכרן: ואילין בני אצר בלהן וזעון ועקן: אילין בני דישן עוץ וארן: אילין רברבי חוראי רבא לוטן רבא שובל רבא צבעון רבא ענה: רבא דשן רבא אצר רבא דישן אילין רברבי חוראי לרברבניהון בארעא דשעיר: ואילין מלכיא די מלכו בארעא דאדום קדם דימלוך מלכא לבני ישראל: ומלך באדום בלע בר בעור ושום קרתיה דנהבא: ומית בלע ומלך תחותוהי יובב בר זרח מבצרה: ומית יובב ומלך תחותוהי חשם מארע דרומא: ומית חשם ומלך תחותוהי הדד בר בדד דקטל ית מדינאי בחקלי מואב ושום קרתיה עוית: ומית הדד ומלך תחותוהי שמלה ממשרקה: ומית שמלה ומלך תחותוהי שאול מרחובות דעל פרת: ומית שאול ומלך תחותוהי בעל חנן בר עכבור: ומית בעל חנן בר עכבור ומלך תחותוהי הדר ושום קרתיה פעו ושום אתתיה מהיטבאל ברת מטרד בת

ודשון כל דישון דאורי׳ דשן כתיב וכל ודישון דאוריתא ודשון כתיב במ״א ואקו ודישן · וכל ד״ה דישון ודישון כתי׳ במ״א ודישן ובני שעיר לוטן: סימן דהדין עניינ׳ קדמא׳ דישון דישון · דישן דישן ד׳שן וסי׳ כל יומא דספר׳ קורין דישין ומתחיל בשבת וסי׳ מעלין בקדש אבל לא מורידין · ולפי סדר התולדות אבי

בעל הטורים

יושבי הארץ בגימטריא היו מריחים הארץ · ואלה המלכים · בשביל שאמר יעקב לעשו ח״פ אדוני מלכו ח׳ מלכים קודם ישראל וכנגדו מלכו ח׳ מלכים עד יוארם ובימיו פשע אדום · מבצרה · ב׳ יובב בן זרח מבצרה · חמוץ בגדים מבצרה · לפתיר לבא תלקה בצרה עם אדום לפי שהעמידה להם מלך שהמליכה להם וזהו חמוץ בגדים מבצרה תלקה בצרה שנאמר יובב בן זרח מבצרה בכלם מזכיר שמות מקומותיה׳ חוץ מבעל חנן בן עכבור לפי שלא היה לו מקום ידוע שהיו לו אויבים רבים והיה מתחבא היום כאן ולמחר כאן ולא היה יושב במקום ידוע · ושם אשתו · מזכיר שם אשתו מלמד שמלך על ידה שהיתה בת גדולים ועשירים · מונה כאן שמונה מלכים וי״א אלופי׳ וכנגדן נאמרו בישראל י״א שופטים מיהושע עד במואל ושמונה מלכים עד יורם · וזהו ואלכה לנגדך: וישב

מ״ע ספורנו

אלה בני שעיר החורי · הזכיר לשם הנכורים שהיו אז אנשי השם להודיע שאף על פי כן השמידום בני עשו ברצון האל ית׳ כאמרו כאשר עשה לבני עשו היושבים בשעיר וכו׳: ואלה המלכים · הודיע שהוצרכו להמליך אנשי נכרים מבלי אין ביניה׳ ראוי למלוך ושאין מעמידין מלך בן מלך: לפני מלך מלך · קודם שימלוך משה עליהם במצות האל ית׳ כאמרו ויכום אל בני ישראל על דרך וגיך לנגד · אמנם כשמלך מלך חדלה מלכות עשו והיו לו אלופי׳ כמבין ולאום מלאום יאמץ: אלה

רל״בג

לא רביעה דפלגיא: אלהי הנכר · הם האלילים שלקחו מבית שכם והיו שם גם כן טף שכם ונשיהם שהיו מחזיקים

חזקוני

אלה בני שעיר וגומר · לא נודע יחוס שלו והזכירו שכתוב להפריש בין יחס שלו ליחס עשו לפי שישראל עתידין להצטוות על בני עשו אל תתגרו בם וגו׳: יושבי הארץ מתחלה היתה הארץ שלהם כדכתיב בפרש׳ דברי׳ ובני עשו יירשום וישבו תחתם · וצבעון וענה · בלאי היה צבעון שבא על אמו והוליד ממנו ענה ושוב בא על כלתו אשת ענה והוליד ממנה אהליבמה אשת עשו: ודישון ואצר ודישן לפי הנקוד׳ והמסור׳ של ספרי מדוייקים כך סדר קריאתה דישון דישון דישן דישון דישן והם סימן דמפקי בה ספרא דאוריתא דישון ומתחיל בשבת · דישון ביום ב׳ דישן ביו׳ א׳ דישון ביום ב׳ · דישן ביום ג׳ · דישן ביום ד׳ · דישון ביום ה׳ · דישן ביום ו׳

לתת את אחותנו לשכם · ואם לא תשמעו אלינו להמול ולקחנו את בתנו והלכנו · והנה כוונו בזה לאחד משלשה דברים וזה שאולי יקשה להם להמול לקושי זה הפועל במוחלט וכ"ש בגדולים ויהיה זה סבה אל שיהיה להם התגלגלות כשלא יתנו אחותם לשכם כי הוא היה בן נשיא הארץ ולא יוכלו להמנע מעשות חפצו אם לא תהיה שם טענה מספקת ואם היה שיסכימו להמול הנה אולי יוכלו להנקם מהם בעת היותם כואבים · ויהרגו כל זכר ואם לא ישלם להם זה הנה עכ"פ יועיל להם זה שלא תהיה אחותם לאיש אשר לו ערלה וזאת היתה החכמה והמרמה אשר היתה בזה המענה · וייטבו דבריה' בעיני חמור ובעיני בנו והשתדלו עם אנשי עיר' שימולו כל זכר ושמעו להם וימולו כל זכר כל יוצאי שער עיר' ויתכן שמלו אותם בני יעקב · ויהי ביום השלישי בהיות' כואבים לקחו שמעון ולוי איש חרבו, ובאו על העיר בטח והרגו כל זכר ויתכן שהם אמרו שכבר באו לבקר האנשי' המולים להשתדל ברפואת מכתם וסבבו שלא ישאר בחדר ההוא אחד מהנשים והטף בדרך שלא יודע הדבר והיו הורגים אותם בחרב אשר לקחו סוגרים הדלת אחריהם וצוו הטף והנשים שלא יכנסו שם כדי שינוחו ממחץ מכתם עד שכבר הרגו כל זכר בעיר קודם שהרגישו בזה הפועל והרגו את שכם ואת חמור אביו ולקחו דינה מביתם ויצאו וכשנשלם להם הריגת כל זכר בעיר נתקבצו בני יעק' כלם לשלל שלל ולבוז בז להנקם מה' על אשר טמאו אחותם ולקחו צאנם ובקרם וחמוריהם ואשר בעיר ואשר בשדה לקחו ואת כל חילם וטפם ונשיה' שבו ויבוזו ואת כל המטלטלי' אשר בבית והנה כעס יעקב על שמעון ולוי ואמ' להם עכרתם אותי להבאישני ביושב הארץ והם הכנעני והפרזי שהם אומות גדולו' ואני במתי מעט ונאספו עלי והכוני ונשמדתי אני וביתי ואמרו לו האם ראוי שיעשה שכם אחותנו כזונה שלא יהיה בן נח נהרג עליה והנה לא היה אפשר להרוג שכ' אם לא בזה האופן כי אם יהרגוהו לבדו יקומו לנקמתו אביו וכל יושבי עירו וידם גם כן היה במעל הזה כי היה בידם למחות לו לעשות זה הפועל המגונה או מפני שלא השתדלו שיהיה נהרג עלי' כמשפט ולזה הרגו כולם · ויאמר אלהים אל יעקב קום עלה ביתאל ושב שם ועשה שם מזבח לאל הנראה אליך בברחך מפני עשו אחיך כי שם תגיע לך הנבואה גם כן כמו שמגעת לך בזה התקו' והנה צוהו שישור משם ולא יסמוך על הנס כי אולי יזיקוהו יושבי הארץ וידרשו דמי אנשי שכ' מידם והנ' השגיח יעקב ועיין בתיקון ענייני ביתו באופן שתדבק בהם ההשגחה האלהית וראה שהיו בביתו שללי עיר שכם וצוה שיסירו אלהי הנכר אשר בתוכם ויטהרו ויחליפו שמלות' כי המקום שהולכים שם הוא קדוש · ולזה ראוי שיהיו נקיים מכל טומאה ועוד שהוא יעשה שם מזבח לאל אשר פדה אותו מכל צרה · ולזה ראוי שיקדשו עצמם באופן שתדבק בם השגחתו והנ' נתנו ליעק' כל אלהי הנכר אשר בידם והנזמים אשר באזני' שהיו מוכנים לעשות מהם אלילים או אולי היו מתכשיטי ע"ז והנה קב' אות' יעקב תחת האלה אשר עם שכם שלא יהנו מע"ז כלל · ויסעו והנה עוזרם ה' יתע' שהביא חתת ופחד על הערים אשר סביבותם ולא רדפו אחרי בני יעקב · ויבא יעקב וכל העם אשר אתו לוזה אשר בארץ כנען היא ביתאל כי כן קרא שמו יעקב כמו שקדם ויקרא למקום שבנה המזבח אל ביתאל ר"ל שהשם יתע' שם כי שם נגלו אליו האלהים בברחו מפני אחיו ותמת דבורה מינקת רבקה ותקבר מתחת לבית אל תחת האלון ויקרא שמו אלון בכות כי שם בכו בכי גדול על דבורה · וירא אלהים אל יעקב עוד בביתאל פעם שנית וזאת הנבואה השנית היתה בבואו מפדן ארם כי הראשונ' היתה' בלכתו שם והנה עדיין היה יעקב בא מפדן ארם כי לא הגיע אל אביו עדיין ויברך אותו השם יתעלה ויאמר לו אלהים שמך יעקב לא יקרא עוד שמך יעקב כי אם ישראל יהיה שמך ויקרא שמו ישראל ויאמר לו האלהים אני אל שדי שהנהגתי מספקת להשפי' המציאות ואני מייעד אותך שעוד יצאו ממך גוי וקהל גוים ומלכי' ממך יצאו גוי וקהל גוים יצאו מחלציך והנה אמר זה על בנימן שיצאו ממנו מלכים ועוד אני מיעד אותך שהארץ אשר נתתי לאברהם וליצחק הנני נותנ' לך ולזרעך אחריך אתן את הארץ כשיהיו באופן שיהיו ראויים לירש אותה והנה לא הגיעה עוד נבואה ליעקב במקום ההוא אשר דבר אתו השם יתעלה ואמנם אמר זה כי יעקב היה מכין עצמו במקום ההוא אל שתגיע לו שם נבואה ולא עלה בידו · ואולי היה לו מונע אם מצד טרדת המחשבות אם מצד אחר ואמנ' זכר שכב' נפסק שם הנבוא' ליעקב לפי שהוא יזכר כי יעקב נסע מביתאל והנה לא היה מסכים יעקב לצאת מהמקום ההו' הנבחר לולי הפסק נבואתו במקום ההוא · והנה הציב יעקב מצבה במקו' אשר דבר אתו הש' יתע' מצבת אבן ונסך עליה נסכים ויצק עליה שמן לעבוד שם ה' יתע ולהכין עצמו שתגיע לו שם הנבואה והנה קרא יעקב שם המקו' אשר דבר אתו שם אלהים בית אל והנה קיים בכאן יעקב מה שנדר שהאבן אשר שם מצבה יהיה לו בית אלהים כי שם עבד ה' יתע' ואין ספק שכבר קיים גם כן מה שנדר לתת מעשר לכבוד השם מכל אשר יתן לו · והנה נתן זה למי שהיה ראוי בדור ההוא והנה כאשר ראה יעקב הפסק הנבואה ממנו במקום ההוא נסע מביתאל ללכת ליצחק אביו והנה היה קרוב מאפר' כשילדה רחל ותקש בלדתה ותלד בן · ויהי בצאת נפשה כי מתה ותקרא שמו בן אוני ואביו קרא לו בנימן · ותמת רחל ותקבר בדרך אפרת היא בית לחם ואולי לא רצה יעקב להכנס לאפר' לקבר' כי ירא מאנשי הארץ על דב' שכם ולא יכול גם כן לשאת אות' למערת המכפלה כי היה רב המרחק ויסיגה עפוש כפלא קוד' הגיע' שם והנה הציב יעקב מצבה גדולה על קברה לכבוד' והנה היתה שם המצב' ההי' בעת נתינ' התורה וגם בימי שאול בן קיש היתה שם כאמרו בלכתך היום מעמדי ומצאת שני אנשי' עם קבורת רחל בגבול בנימן בצלצח וגם היום היא שם לפי מה שספרו לנו רבים · ויסע ישרא' מש' ויט אהלו רחוק ממגדל עדר כי לא רצה להכנס לעי' ליראתו מאנשי הארץ על דבר שכם · ויהי בשכון ישרא' בארץ ההי' הלך ראובן ושכב עם פילגש אביו וכבר שמע זה ישראל ובעבור זה נתן הבכורה שלו לאחד מבניו הנשאריכ ולפי שכבר נשלמו תולדות יעקב מנה אותם וספר שכבר היו בני יעקב שנים עשר ואמר שכבר נולדו לו בפדן ארם כי כלם נולדו שם לבד בנימן · ויבא יעקב אל יצחק אביו ממרא קרית הארבע הוא חברון אשר גר שם אברהם ויצחק · ויהיו ימי יצחק מאה ושמונים שנה ויגוע יצחק וימת ויאסף בכבוד אל עמיו ר"ל שכבר הגיע לחיים הנצחיי' כמו שביארנו בעניין מיתת אברהם : והיה זקן ושבע ימים ויקברו אותו יעקב ועשו בניו והנה מנה תולדות עשו לכבוד יצחק ויעקב ולהודיע גודל מעלת האבות אצל אנשי הארץ ההיא עד שהיו בני עשו נשיאים וגדולים בארץ אשר גרו בה ונתחתן גם כן עשו עם גדולי הארץ עם שבזה תועלת להודיע יחסי בני עשו כי כב' נצטוו ישרא' על בני עשו : עדה בת אילון · היא בשמת בת אילון הכתוב באלה תולדות יצחק אבל היו לה שני שמות · אהליבמה בת ענה היא יהודית בת בארי החתי הכתוב בתולדות יצחק אבל היו לה שני שמות וגם לאביה והנה מצאנו שהיה לצבעון בן והיה שמו ענ' והו' היה אבי אהליבמה לפי מה שיראה החכם א"ע ואין זה נכון שאו היה כן היה אומ' אהליבמה בת ענה בן צבעון והו' אמ' בת ענה בת צבעון : ועוד כי כב' זכ' בני שעי' החורי וזכר אח"כ בסדר ההוא הבני' שהוליד כל אחד מהם ולזה תהיה אהליבמה בת ענה אחי צבעון · והנכון בעיני שהי' היתה בת ענה אחי צבעון ואמנם גדלה ענה בן צבעון ונקראת בעבור זה בת צבעון כמו שנקראו בני מיכל בת שאול הבנים שגדלה אותם ולזה תמצא שזכר בבני ענה דישן ואהליבמה בת ענה ואלו היתה אהליבמה בתו לא היה צריך לומר בת ענה ואולם אמר בת ענה כי היא באמת בת ענה הנזכר ראשון וזה מבואר מאד · בשמת בת ישמעאל היא מחלת בת ישמעא' אבל היו לה שני שמות · קרח מצאנוהו בבני עשו ומצאנוהו באלופים ונתיחס לאלופי בני אליפז במקו' אחד ובמקו' אחר מיוחס לאלופי בני אהליבמ' · ויתכן שקרח היה בן אהליבמ' וגדל אותו אליפז ולזה נתיחס עם אלופי בני אליפז ובלי ספק אם היה ממזר לא היה מסופק בן מי היה אצל התורה כי השם יתעלה יודע כל הנסתרות ואמנם רז"ל אמרו זה על צד הדרש לגלגל חיוב ע"י חייב כמנהגם ואול' אמרנו שקרח הי' בן אהליבמ' לפי שהוא נזכר עם בניה בתורה ובדברי הימים ולא נזכר עם בני אליפז כלל תמנע מצאנוה פלגש לאליפז והיה גם כן אחות לוטן בן שעיר החורי ולזה הודיע יחוסה להודיע מעלת האבות שזאת היתה בת נשיא הארץ והסכימה להיות פלגש לאליפז בן עשו : ובדברי הימים מצאנוה נזכרת עם בני אליפז ואולי בא אליפז על אם לוטן וילדה לו תמנע ואח"כ היתה פלגשו · לזה לא נתיחסה לשעיר החורי אבל נזכר שהיא אחות לוטן · בת מטרד בת מי זהב נרא' שהי' היא' בת איש ששמו מטרד וגדל אותה איש שהיה שמו מי זהב או היה שם אמה מטרד ושם אם מטרד מי זהב או נתייחסה לאבי' ולאמה ויהיה מטרד שם אביה ומי זהב שם אמה : והנה המלכים שזכר מלכו בארץ אדום קודם שימלוך מלך לבני ישראל ולזה הוא מבואר שכל זה היה קודם מתן תורה כי אז היה מלך לבני ישראל והוא משה רבינו ע"ה כי הוא היה מלך כמו שכתוב ויהי בישורון מלך בהתאסף ראשי עם והנה אלה האלופים שזכר בסוף הפרשה שהיו אלופי עשו למשפחותם למקומותם למושבותם בארץ אחוזתם היו כן אחר שמת הדר שהיה המלך השמיני ולזה כתוב בדברי הימים וימת הדר ויהיו אלופי אדום אלוף תמנע אלוף עלוה וגומר והם היו מפורסמים בעת נתינת התורה והיו יושבים במקומו' חלוקים וכל אחד מאו היה נשיא במקומו על המשפחה שהיה ממנו · זה ביאור הספו' ואולם התועלות המגיעות ממנה הם רבים : **התועלת** הא' הוא במדות · והוא שאין ראוי לאדם שיסתמך בשל אחרים בהיות לאל ידו · ולזה תראה שהשתדל יעקב לקנו' חלקת השדה אשר נטע שם אהלו : **התועלת** הב' הוא במדות · והוא שראוי לאדם כשיבא לגור במקום מה שיהיה משאו ומתנו עם הנכבדים שבמקום ההוא כדי שתתקרב דעתם לו ויהיה בזה יותר בטוח מהזקי אנשי העיר · ולזה תמצא שקנ' יעקב חלקת השדה מיד נשיאי העיר וכן קנה אברה' שדה עפרון לזאת הסבה כי היה מושל בארץ ההיא : **התועלת** הג' הוא במדות · והוא שראוי לאדם שלא יפזר ממונו יותר מדאי אבל יספיק לו ההכרחי · הלא תראה כי יעקב השלם הספיק לו בנטות אהלו במקום בלתי רחב מאד וכבר יורה על זה שכבר קנהו בדמים מעטים :

התועלת הד' הוא במדות · והוא שאין ראוי לאשה שתצא מביתה הלא תראה מה שקרה מהגנות לדינה בצאת' לראות בבנות הארץ עד שכמעט היה זה סבה להשמיד כל בית אבי' לולי יי' שהי' להם : **התועלת** הה' הוא במדו' · והו' שראוי אד' שיתנהג במדת הסבל כפי מה שאפשר ולא ימהר להראות כעסו על מה שיעשו האנשי' כנגדו אבל ימתין זה אל העת הראוי · הלא תראה שיעקב עם חוזק ההפעלות שהיה ראוי שיהיה מתפעל מזאת הנבלה שעש' שכם החריש יעקב עד בוא בניו כדי שתשל' העצה ביניהם איך יתנהגו בזה ועוד שאם תתחדש מריבה בינו ובין שכם היה יותר טוב שיהיו יחד לקחת עצה איך ינצלו מהם ואם היו בחוץ את מקנהו היה אפשר שיזיקום בקלות הקמים עליהם : **התועלת** הו' הוא במדות והוא שאין ראוי לשלם שיוציא דבר מרמה מפיו אפי' לכוין אל מה שראוי שיכוין אליו אבל ראוי שיהיו פיו ולבו שוים ולזאת הסבה לא רצה יעקב לענות לשכם ולחמור אביו מה שהיתה ההסכמ' שיענוהו לפי שזה המענה לא היה לפי האמת כי בלי ספק לא יאותו לתת אחותם לשכם ואפ"ש שיסכימו להמול כי לא יספיק להם בהסכימם להמול להיות עמהם לעם אחד כי הם היו עובדים ע"ז ובלי ספק לא יסכימו להיות לעם אח' עם עובדי ע"ז אבל חשבו שבזה ימלטו מנתינת דינה לו לאשה לפי שכבר יקשה להם להמול ויהיה זה סבה אל שיהיה להם התגלגלות כאשר לא יסכימו לתת לו אחותם · והנה לזאת הסבה ענו בני יעקב זה המענה לפני אביה' כי לא היה להם עזות מצח לענו' בפניו לולי כי לא הסכי' לענות כמו זה המענ' בפיו ולזה תמצא שכאשר הסכימו להמול ויוכרחו לתת לו אחות' והוא מה שברחו ממנו עם מה שימש' להם בזה מההפס' שיתערבו עם עובדי ע"ז ויהיו עמהם לעם אחד ולא יהי' להם אות יוכר בו זרעם עד שיהי' זה סבה שיתערב זרעם בהם וימשכו לאמונתם הנפסדת כ"ש עם התחתנ' זה בזה כמו שהתנו הנה להתמלט מזה ההפסד התעוררו לעשות זה הפועל הנפלא : **התועלת** הז' הוא במדו' · והוא שאין ראוי לאדם שיחמוד שיהיה לו מה שלזולתו מהקניינ' כי זאת מדה פחותה מאד מביאה להפסד רב הקבוצים המדיניים ולזה תראה שספר ששכם וחמור כאשר נתנו עיניהם במקנה יעקב ובקניניו וקוו שיהיו להם וקרה להם הפך זה והוא שכבר היה ליעקב כל מקניהם וקנינם : **התועלת** הח' הוא במדות · והוא שאין ראוי לאדם למסור עצמו לסכנות · הלא תראה כי יעקב עם מה שהגיע לו מהיעוד מהשם יתעלה שישמרהו תמי' פחד פחד כפל' כשעשו בניו זה הפועל חזר ויירא' מאנשי הארץ שישמידוהו הוא וביתו : **התועלת** הט' הוא בדעות · והוא שהשם יתע' כשיעזור לדבקי' בו ושומר אותם יעשה זה בסבות היותר נאותה ולזה צוה הי"ת ליעקב שיסור משם פן תדבקנו הרעה מאנשי הארץ וילך לבית אל ויעש' לו שם מזבח לעבוד בו ה' ית' כדי שישל' לו שם הדבקו' בש"ית ביותר שלם שאפש' עד שתדבק בו ההשגח' האלהי' ולזאת הסיב' בעינה צוה המלאך ללוט שימלט ההר' פן תדבקנו הרע' שם ולא הסכי' ה' ית' להצילו לבדו במקו' שהי' בו כי הוא יבקש תמיד במה שיעשהו מאלו העניני' שיהיו באמצעו' הסבו' אשר בהם יותר מעט מהזרות של הסדור הטבעי וכבר באר' זה בששי ממלחמות יי' : **התועלת** הי' הוא במדות · והוא שראוי לאדם כשיירא ממקרים רעים שישוב אל ה' ית' בכל עוז ויסיר מביתו כל דבר מגונה כי בזה יתקרב לה' ית' וירחמהו ולזה צוה יעקב לנקות ביתו מכל דבר רע בהיותו ירא מאנשי הארץ שישמידוהו הוא וביתו והנה הסכים יעקב שלא להנות מע"ז לסבה בעינה אשר מנעה התורה ההנאה ממנה :

התועלת י"א הוא במדות · והוא שראוי לאדם לגמול חסד עם המתי' אשר הגי' לו מהם טוב בחייה' ולזה ספר שכבר קרא יעקב אלון בכות שם האלון אשר נקברה שם דבורה מניקת רבקה כי זה ממה שיורה שכבר בכה שם ולזאת הסבה בעינה הציב יעקב מצבה על קבורת רחל באופן שהציב אותה כדי שישאר זכרה זמן ארוך כי בזה מגמילות חסדי' מה שלא יעלם : **התועלת** הי"ב הוא במדות · והוא שראוי לאדם שלא יפליג לכעו' על בנו הגדול על פעולתיו המגונו' כי אולי יטרידהו ממנו ויפסידהו אבל ראוי לו אז שיקריבוהו אליו יותר להדריכו בדרך ישרה · ולזאת הסב' ספר שכבר שמע ישראל זה הפועל המגונה אשר עשו ראובן ולא זכר שכעס עליו · ואולם ביום צותו את בניו ענשו על זה הפועל המגונה ועשק ממנו הבכורה ונתנה ליוסף · והנה זכר אחר זה הסבה אשר הוכרחו בעבורה אל שיפרדו יעקב ועשו איש מעל אחיו עם היות' אחי' לישב יותר בלבנו אמונת החדוש והאריך בספור תולדות עשו ובספור המלכים אשר מלכו בארץ אדום לכבוד האבות ולהודיע יחוסיהם להפרידם מבני שעיר כי ישראל צוו על בני עשו כמו שביארנו במה שקדם :

מי זהב · כן שמו והגאון אמר צורף זהב ואחרי' אמרו רמז לעושים זהב מנחשת ואלה דברי רוח · וטעם ואלה שמות אלופי עשו למקומות שיש להם היום מקומו' ידועים ואלה דברי משה והאלה דברי הנזכרי' הם בני האלופי' הכתובי' למעל' ולא הזכיר כי אם מי שיש לו מקום: תמנע · במקו' הזה זכר כי יש לנו שמות רבים לזכר ולנקבה שוים וכן אהליבמה או יהיה הפירו' להיו' אלוף כוסף ויהיה אלוף תמנע שהיתה פילגש אליפז אלה הם אלופיה עלוה גם יתת והנה אלה נשיאי עמלק ואלופי אהליבמ' היו שבעה בימי משה אנשי מקומות ע"כ הוסיף לבאר במושבותם:

בת מי זהב · מהו זהב עשיר היה ואין זהב חשוב בעיניו לכלום: ואלה שמות אלופי עשו · שנקראו על שם מדינותיה' לאחר שמת הדר ופסקה מהם מלכות והראשונים הנזכרים למעלה הם שמות תולדותם וכמפורש בדברי הימים וימת הדר ויהיו אלופי אדום אלוף תמנע וגו':

בַּת מֵי זָהָב: וְאֵלֶּה שְׁמוֹת אַלּוּפֵי עֵשָׂו לְמִשְׁפְּחֹתָם לִמְקֹמֹתָם בִּשְׁמֹתָם אַלּוּף תִּמְנָע אַלּוּף עַלְוָה אַלּוּף יְתֵת: אַלּוּף אָהֳלִיבָמָה אַלּוּף אֵלָה אַלּוּף פִּינֹן: אַלּוּף קְנַז אַלּוּף תֵּימָן אַלּוּף מִבְצָר: אַלּוּף מַגְדִּיאֵל אַלּוּף עִירָם אֵלֶּה אַלּוּפֵי אֱדוֹם לְמֹשְׁבֹתָם בְּאֶרֶץ אֲחֻזָּתָם הוּא עֵשָׂו אֲבִי אֱדוֹם:

בַּת מְצָרֵף דַּהֲבָא: וְאִלֵּין שְׁמָהַת רַבְרְבֵי עֵשָׂו לְזַרְעֲיָתְהוֹן לְאַתְרֵיהוֹן בִּשְׁמָהָתְהוֹן רַבָּא תִמְנַע רַבָּא עַלְוָה רַבָּא יְתֵת: רַבָּא אָהֳלִיבָמָה רַבָּא אֵלָה רַבָּא פִינוֹן: רַבָּא קְנַז רַבָּא תֵימָן רַבָּא מִבְצָר: רַבָּא מַגְדִּיאֵל רַבָּא עִירָם אִלֵּין רַבְרְבֵי אֱדוֹם לְמוֹתְבָנֵיהוֹן בַּאֲרַע אַחְסַנְתְּהוֹן הוּא עֵשָׂו אֲבוּהוֹן דֶּאֱדוֹמָאֵי:

קנ"ד קליט"ה סימן

חסלת פרשת וישלח יעקב

פרשה וישב

א וַיֵּשֶׁב יַעֲקֹב בְּאֶרֶץ מְגוּרֵי אָבִיו בְּאֶרֶץ כְּנָעַן: ב אֵלֶּה תֹּלְדוֹת יַעֲקֹב יוֹסֵף בֶּן־שְׁבַע־עֶשְׂרֵה שָׁנָה הָיָה רֹעֶה אֶת־אֶחָיו בַּצֹּאן וְהוּא נַעַר אֶת־בְּנֵי בִלְהָה וְאֶת־בְּנֵי זִלְפָּה נְשֵׁי אָבִיו וַיָּבֵא יוֹסֵף אֶת־דִּבָּתָם רָעָה אֶל־אֲבִיהֶם: ג וְיִשְׂרָאֵל אָהַב אֶת־יוֹסֵף מִכָּל־בָּנָיו כִּי־בֶן־זְקֻנִים הוּא לוֹ וְעָשָׂה לוֹ כְּתֹנֶת פַּסִּים: ד וַיִּרְאוּ אֶחָיו כִּי־אֹתוֹ אָהַב אֲבִיהֶם מִכָּל־אֶחָיו וַיִּשְׂנְאוּ אֹתוֹ וְלֹא יָכְלוּ דַּבְּרוֹ לְשָׁלֹם: ה וַיַּחֲלֹם יוֹסֵף חֲלוֹם וַיַּגֵּד לְאֶחָיו וַיּוֹסִפוּ עוֹד שְׂנֹא אֹתוֹ: ו וַיֹּאמֶר אֲלֵיהֶם שִׁמְעוּ־נָא הַחֲלוֹם הַזֶּה אֲשֶׁר חָלָמְתִּי: והנה

פרשה

וִיתֵיב יַעֲקֹב בְּאֲרַע תּוֹתָבוּת אֲבוּהִי בְּאַרְעָא דִכְנָעַן: אִלֵּין תּוֹלְדָת יַעֲקֹב יוֹסֵף בַּר שְׁבַע עַסְרֵי שְׁנִין הֲוָה רָעֵי עִם אֲחוֹהִי בְּעָנָא וְהוּא רָבֵי עִם בְּנֵי בִלְהָה וְעִם בְּנֵי זִלְפָּה נְשֵׁי אֲבוּהִי וְאַיְתִי יוֹסֵף יָת דִּבְּהוֹן בִּישָׁא לַאֲבוּהוֹן: וְיִשְׂרָאֵל רְחֵים יָת יוֹסֵף מִכָּל בְּנוֹהִי אֲרֵי בַר חַכִּים הוּא לֵיהּ וַעֲבַד לֵיהּ כִּיתּוּנָא דְפַסֵּי: וַחֲזוֹ אֲחוֹהִי אֲרֵי יָתֵיהּ רְחֵים אֲבוּהוֹן מִכָּל אֲחוֹהִי וּסְנוֹ יָתֵיהּ וְלָא צָבַן לְמַלָּלָא עִמֵּיהּ לִשְׁלָם: וַחֲלַם יוֹסֵף חֶלְמָא וְחַוִּי לַאֲחוֹהִי וְאוֹסִיפוּ עוֹד לְמִסְנֵי יָתֵיהּ: וַאֲמַר לְהוֹן שְׁמָעוּ כְעַן חֶלְמָא הָדֵין דִּי חֲלָמִית: והא

עלוה ג' וסי' אלוף · אלוף · תשיגם: מגורי ב' בתרי ליש' וסי' וישב יעקב בארץ מגורי · מגורי אל חרב היו את עמי: כל קריי' ואלה תולדות ב"מ ד אלה תולדות וסי' · אלה תולדות השמים · אלה תולדת נח · אלה תולדות שם · אלה תולדת יעקב יוסף · וכלם בספר': ואת בני י' וסי' זלפה · עלו אלי ועזרוני · ואת בני המכי' לאהמית · ואת בני צדקיהו שחטו · דמלכי' · התערבות · וחברו דד"ה · לכן עד אריב אתכם · את אדום ואת מואב ואת בני עמון · ונתתי את רבה אל נוה · ויחי איוב אחרי: ויבא נ"א מסור במסר' רבת': וישראל לג' מסור במסר' רבת': אהב ד' פתחין וסי' וישראל אהב את יוסף · כי אתו אהב אביהם · ותחת כי אהב · והמלך שלמה אהב נשים נכריות: זקנים ב' וחס וסי' כי בן זקנים · וילד זקנים קטן: לשלם ח' חס' בליש' וסי' ולא יכלו דברו לשלם · ויעש שמואל את אשר דבר יי' · וישם דמי מלחמה בשלם · ולא תורד שיבתו · ויהי שלם בין חירם ובין · ומי יסור לשאל לשלם לך · נביאי ישראל הנבאים · ב' בו: ויוספו י"א וסי' ויחלם יוסף · המלך תמלך עלינו · ויסיפו בני ישראל · ויתנם איש ישראל ואהוד · בני ישראל · אסורות · פלשתים לעלות · למרו' · דויחלם יוסף ושל אחריו ויוספו כתיב · ויסיפו בני ישראל דוימת יאיר · והעבדון בן הלל · ויסיפו עוד פלשתים דד"ה · הלין ויספו עוד לחטא · כי בי ירבו ימיך · ויוסיפו כתיב מ"ל ושאר' ויספו חס' דחס': אליהם י"ז מלאים מסור במסר' רבת':

וישב

וישב יעקב · אחר שכתב לך יישובי עשו ותולדותיו בדרך קצר' שלא היו ספונים וחשובים לפרש היאך נתישבו וסדר מלחמותיהם איך הורישו את החרי פיר' לך יישובי יעקב ותולדותיו בדרך ארוכה כל גלגולי סבתם לפי שהם חשובים לפני המקום להאריך בהם וכן אתה מוצא בי' דורות שמאדם ועד נח פלוני הוליד פלוני וכשבא לנח האריך בו וכן בעשר' דורות שמנח ועד אברה' קצר בהם ומשהגיע אצל אברהם האריך בו · משל למרגלית שנפלה בין החול אדם ממשמש בחול וכוברו בכברה עד שמוצא את המרגלית ומשמצאה יהוא משליך את הצרורות מידו ונוטל המרגלית ואלה תולדות יעקב ואלה של תולדות יעקב אלה יישוביהם וגלגוליהם עד שבאו לכלל יישוב סבה ראשונ' יוסף בן שבע עשרה וגו' ע"י זה נתגלגלו וירדו למצרים זהו אחר יישוב פשוטו של מקרא להיות דבור על אופניו · ומדרש אגדה דורש תלה הכתו' תולדות יעק' ביוסף מפני כמה דברים אחת שכל עקמו של יעק' לא עבד אצל לבן אלא ברחל וששיה זיו איקונין של יוסף דומה לו וכל מה שאירע ליעקב אירע ליוסף זה נשטם וזה נשט' זה אחיו מבקש להורגו וזה אחיו מבקשים להורגו וכן הרבה בבראשי' רבה ועוד נדרש בו וישב בקש יעקב לישב בשלוה קפץ עליו רוגזו של יוסף צדיקי' מבקשים לישב בשלוה אמר הקב"ה לא דיין לצדיקים מה שמתוקן להם לעולם הבא אלא שמבקשים לישב בשלוה בעולם הזה: והוא נער · שהיה עושה מעשה נערות מתקן בשערו ממשמש בעיניו כדי שיהא נרא' יפה: את בני בלהה · כלומר ורגיל אצל בני בלהה לפי שהיו אחיו מבזין אותן והוא מקרבתן:

את דבתם רעה · כל רעה שהיה רואה באחיו בני לאה היה מגיד לאביו שהיו אוכלין אבר מן החי ומזלזלין בבני השפחות לקרותם עבדים וחשודין על העריות ובשלשתן לקה וישחטו שעיר עזי' במכירתו ולא אכלוהו חי ועל דבה שספר עליהם שקורין לאחיהם עבדי' לעבד נמכר יוסף ועל העריות שספר עליה' ותשא אשת אדוניו וגו': דבתם · כל לשון דבה פר' לרין בלע"ז כל מה שהיה יכול לדבר בהם רעה היה מספר: דבה · לשון דובב שפתי ישנים: בן זקונים · שנולד לו לעת זקנתו ואונקלוס תרגם בר חכים הוא ליה כל מה שלמד משם ועבר מסר לו · ד"א שהיה זיו איקונין שלו דומה לו: פסים · לשון כלי מלת כמו כרפס ותכלת וכמו כתונת הפסים דתמר · ומדרש אגדה על שם צרותיו שנמכר לפוטיפר ולסוחרים ולישמעאלים ולמדינים: ולא יכלו דברו לשלום · מתוך גנותם למדנו שבחם שלא דברו אחת בפה ואחת בלב: דברו · לדבר עמו: מתלמים

וישב

הזכיר שאלופי עשו ישבו בהר שעיר ויעקב ישב בארץ הנבחרת · והטע' אלה תולדות יעקב אלו המאורעות שאירעו לו והמקרים שבאו עליו מגזירת מה ילד יום: והוא נער את בני בלהה ואת בני זלפה · בעבור היותו קטן שמוהו בני השפחו' שמש להם כי אם ישרת אחיו בני הגבירה לא היה דבר רע וזאת היא דבתם רעה וטעם אבר מן החי דרש הוא כי הכתוב לא הזכיר מאחיו חוץ מבני השפחות: כי בן זקונים הוא · כמשמעו כי הולידו והוא בן תשעים ואחת שנה גם כן אחיו בנימן קראו וילד זקונים ואחר אלה שניהם לא נולד לו: פסים כתונת מרוקמת פסים כמו פס ידה בלשון ארמית: דברו · כמו דבר לו לשלו' אפי' לשלום: מתלמים

חזקוני

ואלה שמות אלופי עשו למשפחותם למקומותם אלו האחרוני' כשעשו עקר להשכות אלופי עיר ועיר כדכתיב למשפחות בארץ אחוזתם וראיה לדבר שהרי בדברי הימים אינו מזכיר כלל אלופי פרשה ראשונה רק אלופי פרשה שנייה · חסלת פרשת וישלח

וישב יעקב · מושב אושב עשו בהר שעיר לאחר שספר לך איך נתישב עשו בהר שעי' שור וכתב שיצק' ישב בארץ מגורי אביו כי לו משפט הבכור' שהרי לקחה בדמים ודינו ליר' בנכסי אביו ועשו הלך לו לאיזה בכרי: באר' מגורי אביו באר' כנען · תרתי למה ליכתב ואם לא כתב בארץ מגורי אביו לא ידענו באיזו עיר ואם לא כתב בארץ כנען הייתי אומר בארץ מגורי אביו והיו אברהם והיינו אור כשדים ויצב יצחק בארץ מגורי אביו כתב לך

מ"ע ספורנו

רלב"ג

פרשת וישב יעקב

וישב יעקב וגומר עד ויהי בעת ההיא וירד יהודה:

רשי

אלמים אלומים · כתרגומו מאסרין איסרין עמרין וכן נושא אלומותיו וכמוהו בלשון משנה והאלומות נוטל ומכריז : קמה אלומתי · נזקפה : וגם נצבה · לעמוד על עומדה זקיפה : ועל דבריו · על דבתם רעה שהיה מביא לאביהם : ויספר אל אביו ואל אחיו · לאחר שספר אותו לאחיו חזר וספרו לאביו בפניהם : ויגער בו · לפי שהיה מטיל שנאה עליו ·

אבן עזרא

מאלמים · מגזרת אלומים ונמצא בלשון נקבה נושא אלומותיו · תסובינה · מפעלי הכפל ולגשות הבי"ת לבלוע הכי"ת : המלוך תמלוך או משול תמשול · אמלכנו נשיאך מלך או אתה תמשול בנו בחזקה · גערה עם בית דרך קלון ובלא בי"ת לשון השחת' כמו הנני גוער לכם את הזרע או הוא על דלך משל שיגער בזרים ויסמך ולא יעלה :

וְהִנֵּה אֲנַחְנוּ מְאַלְּמִים אֲלֻמִּים בְּתוֹךְ הַשָּׂדֶה וְהִנֵּה קָמָה אֲלֻמָּתִי וְגַם־נִצָּבָה וְהִנֵּה תְסֻבֶּינָה אֲלֻמֹּתֵיכֶם וַתִּשְׁתַּחֲוֶיןָ לַאֲלֻמָּתִי׃ וַיֹּאמְרוּ לוֹ אֶחָיו הֲמָלֹךְ תִּמְלֹךְ עָלֵינוּ אִם־מָשׁוֹל תִּמְשֹׁל בָּנוּ וַיּוֹסִפוּ עוֹד שְׂנֹא אֹתוֹ עַל־חֲלֹמֹתָיו וְעַל־דְּבָרָיו׃ וַיַּחֲלֹם עוֹד חֲלוֹם אַחֵר וַיְסַפֵּר אֹתוֹ לְאֶחָיו וַיֹּאמֶר הִנֵּה חָלַמְתִּי חֲלוֹם עוֹד וְהִנֵּה הַשֶּׁמֶשׁ וְהַיָּרֵחַ וְאַחַד עָשָׂר כּוֹכָבִים מִשְׁתַּחֲוִים לִי׃ וַיְסַפֵּר אֶל־אָבִיו וְאֶל־אֶחָיו וַיִּגְעַר־בּוֹ אָבִיו וַיֹּאמֶר לוֹ מָה הַחֲלוֹם הַזֶּה אֲשֶׁר חָלָמְתָּ הֲבוֹא נָבוֹא אֲנִי וְאִמְּךָ וְאַחֶיךָ לְהִשְׁתַּחֲוֹת לְךָ אָרְצָה׃ וַיְקַנְאוּ־בוֹ אֶחָיו וְאָבִיו שָׁמַר אֶת־הַדָּבָר׃ וַיֵּלְכוּ אֶחָיו לִרְעוֹת אֶת־צֹאן אֲבִיהֶם בִּשְׁכֶם׃ וַיֹּאמֶר יִשְׂרָאֵל אֶל־יוֹסֵף הֲלוֹא אַחֶיךָ רֹעִים בִּשְׁכֶם לְכָה וְאֶשְׁלָחֲךָ אֲלֵיהֶם וַיֹּאמֶר לוֹ הִנֵּנִי׃ וַיֹּאמֶר לוֹ לֶךְ־נָא רְאֵה אֶת־שְׁלוֹם אַחֶיךָ וְאֶת־שְׁלוֹם הַצֹּאן וַהֲשִׁבֵנִי דָּבָר וַיִּשְׁלָחֵהוּ מֵעֵמֶק חֶבְרוֹן וַיָּבֹא
טו שְׁכֶמָה׃ וַיִּמְצָאֵהוּ אִישׁ וְהִנֵּה תֹעֶה בַּשָּׂדֶה וַיִּשְׁאָלֵהוּ הָאִישׁ לֵאמֹר מַה־תְּבַקֵּשׁ׃ וַיֹּאמֶר אֶת־אַחַי אָנֹכִי מְבַקֵּשׁ הַגִּידָה־נָּא לִי אֵיפֹה הֵם רֹעִים׃ וַיֹּאמֶר הָאִישׁ נָסְעוּ מִזֶּה כִּי שָׁמַעְתִּי אֹמְרִים נֵלְכָה דֹּתָיְנָה וַיֵּלֶךְ יוֹסֵף אַחַר אֶחָיו וַיִּמְצָאֵם בְּדֹתָן׃ וַיִּרְאוּ אֹתוֹ מֵרָחֹק וּבְטֶרֶם יִקְרַב אֲלֵיהֶם וַיִּתְנַכְּלוּ אֹתוֹ לַהֲמִיתוֹ׃ וַיֹּאמְרוּ אִישׁ אֶל־אָחִיו הִנֵּה בַּעַל הַחֲלֹמוֹת הַלָּזֶה בָּא׃
כ וְעַתָּה לְכוּ וְנַהַרְגֵהוּ וְנַשְׁלִכֵהוּ בְּאַחַד הַבֹּרוֹת וְאָמַרְנוּ חַיָּה רָעָה אֲכָלָתְהוּ וְנִרְאֶה מַה־יִּהְיוּ חֲלֹמֹתָיו׃ וַיִּשְׁמַע רְאוּבֵן וַיַּצִּלֵהוּ מִיָּדָם וַיֹּאמֶר לֹא נַכֶּנּוּ נָפֶשׁ׃ וַיֹּאמֶר אֲלֵהֶם ׀ רְאוּבֵן אַל־תִּשְׁפְּכוּ־דָם הַשְׁלִיכוּ אֹתוֹ אֶל־הַבּוֹר הַזֶּה

וְהָא אֲנַחְנָא מְאַסְּרִין אֱסָרִן בְּגוֹ חַקְלָא וְהָא קָמַת אֱסָרְתִּי וְאַף אִזְדְּקָפַת וְהָא מִסְתַּחֲרָן אֱסָרָתְכוֹן וּסְגִדָן לֶאֱסָרְתִּי׃ וַאֲמַרוּ לֵיהּ אֲחוֹהִי הֲמַלְכוּ אַתְּ מְרַמֵּי לְמִמְלַךְ עֲלָנָא אוֹ שׁוּלְטָן אַתְּ סְבִיר לְמִשְׁלַט בָּנָא וְאוֹסִיפוּ עוֹד סְנוּ יָתֵיהּ עַל־חֶלְמוֹהִי וְעַל־פִּתְגָּמוֹהִי׃ וַחֲלַם עוֹד חֵילְמָא אוֹחֲרָנָא וְאִשְׁתָּעֵי יָתֵיהּ לַאֲחוֹהִי וַאֲמַר הָא חֲלָמִית חֶלְמָא עוֹד וְהָא שִׁמְשָׁא וְסִיהֲרָא וְחַד עֲשַׂר כּוֹכְבַיָּא סָגְדִין לִי׃ וְאִשְׁתָּעֵי לַאֲבוּהִי וְלַאֲחוֹהִי וּנְזַף בֵּיהּ אֲבוּהִי וַאֲמַר לֵיהּ מָה חֶלְמָא הָדֵין דִּי חֲלַמְתָּא הֲמֵיתָא נֵיתֵי אֲנָא וְאִמָּךְ וְאַחָךְ לְמִסְגַּד לָךְ לְאַרְעָא׃ וְקַנִּיאוּ בֵיהּ אֲחוֹהִי וַאֲבוּהִי נְטַר יָת־פִּתְגָּמָא׃ וַאֲזַלוּ אֲחוֹהִי לְמִרְעֵי יָת־עָנָא דַּאֲבוּהוֹן בִּשְׁכֶם׃ וַאֲמַר יִשְׂרָאֵל לְיוֹסֵף הֲלָא אַחָךְ רָעַן בִּשְׁכֶם אִיתָא וְאֶשְׁלְחִנָּךְ לְוָתְהוֹן וַאֲמַר לֵיהּ הָא אֲנָא׃ וַאֲמַר לֵיהּ אִיזֵיל כְּעַן חֲזִי יָת־שְׁלָם אַחָךְ וְיָת־שְׁלָם עָנָא וַאֲתֵיב לִי פִּתְגָּמָא וְשַׁלְחֵיהּ מִמֵּישַׁר חֶבְרוֹן וַאֲתָא לִשְׁכֶם׃ וְאַשְׁכְּחֵיהּ גַּבְרָא וְהָא תָעֵי בְּחַקְלָא וְשָׁאֲלֵיהּ גַּבְרָא לְמֵימַר מָה־אַתְּ בָּעֵי׃ וַאֲמַר יָת־אַחַי אֲנָא בָעֵי חַוִּי־כְעַן לִי אֵיכָא אִנּוּן רָעַן׃ וַאֲמַר גַּבְרָא נְטַלוּ מִכָּא אֲרֵי שְׁמָעִית דַּאֲמְרִין נֵיזֵיל לְדֹתָן וַאֲזַל יוֹסֵף בָּתַר אֲחוֹהִי וְאַשְׁכְּחִנּוּן בְּדֹתָן׃ וַחֲזוֹ יָתֵיהּ מֵרָחִיק וְעַד לָא קְרֵיב לְוָתְהוֹן וְחַשִּׁיבוּ עֲלוֹהִי לְמִקְטְלֵיהּ׃ וַאֲמַרוּ גְּבַר לַאֲחוּהִי הָא מָרֵי חֶלְמַיָּא דִיכֵי אָתֵא׃ וּכְעַן אִיתוֹ וְנִקְטְלִנֵּיהּ וְנִרְמִינֵּיהּ בְּחַד מִן־גּוּבַיָּא וְנֵימַר חַיְתָא בִישְׁתָּא אֲכַלְתֵּיהּ וְנֶחֱזֵי מָה־יְהֵי בְסוֹף חֶלְמוֹהִי׃ וּשְׁמַע רְאוּבֵן וְשֵׁיזְבֵיהּ מִידֵיהוֹן וַאֲמַר לָא נִקְטְלִנֵּיהּ נְפַשׁ׃ וַאֲמַר לְהוֹן ׀ רְאוּבֵן לָא תֵשְׁדוּן דְּמָא רְמוֹ יָתֵיהּ לְגוּבָּא הָדֵין

חזקוני

מ"ע ספורנו

אמרי נועם

רלב"ג

אבן עזרא

ויפשיטו · פועל יוצא לשני פעולי' שאמרו לו שיפשיט אותה בעצמו · והכתנ' בלשון הקדש החלוק הדבק לעור והכה הערימוהו והשליכוהו ערום אל הבור: וישבו לאכל לחם · התשעה אחים: ארחת ישמעאלים · כאשר אמר המתרגם בעבור שהיא הולכת ארחות: נכאת · א"ר משה הכהן ז"ל הספרדי ספיר' נכאת דבר נחמד וכן ויראם את בית נכותה כי הוי"ו והאל"ף יתחלפו שהם מאותיות הנח: וצרי מצאנוהו במקרא בשוא נח תחת הצד"י ובקמץ חטף הצרי אין בגלע גם בחולם שמן ודבש וצרי והגאון פירוש אותו כי הוא הנעשה משבעים וה' עקרים והאחרי' אמרו כי הוא פרי או שמן האילן שהובא מיריחו אל מצרי' על דעת יוסף בן גוריון ורבי ישמעאל אמר שהוא שרף ואנחנו נסמוך על דעתו: ולוט · אמר הגאון שהוא הפרי הנקרא כן בלשון ישמעאל בתוספת בית ואולי כן הוא: מה בצע · מה תועלת וקרוב מטעם חפץ וכן מה בצע בדמי: כי אחינו בשרנו הוא · כמו בשרנו כי מבשר אחד היינו: ויעברו · וכאשר עברו עליהם הישמעלים הסוחרי' כי המדינים יקראו ישמעאלים וכן אמר על מלכי מדין כי ישמעאלי' הם: ואני אנה אני בא · הזכיר אני פעמים והאחד רב רק לדרך הלשון כך: טרף טרף · פועל שלא נזכר שם פועלו ובא כן בעבור הרי"ש שלא ידגש וכן ומורק ושוטף: ויבך

תורה

הזה אשר במדבר ויד אל תשלחו בו למען הציל אתו מידם להשיבו אל אביו: ויהי כאשר בא יוסף אל אחיו ויפשיטו את יוסף את כתנתו את כתנת הפסים אשר עליו: ויקחהו וישלכו אתו הברה והבור רק אין בו מים:
כה וישבו לאכל לחם וישאו עיניהם ויראו והנה ארחת ישמעאלים באה מגלעד וגמליהם נשאים נכאת וצרי ולט הולכים להוריד מצרימה: ויאמר יהודה אל אחיו מה בצע כי נהרג את אחינו וכסינו את דמו: לכו ונמכרנו לישמעאלים וידנו אל תהי בו כי אחינו בשרנו הוא וישמעו אחיו: ויעברו אנשים מדינים סחרים וימשכו ויעלו את יוסף מן הבור וימכרו את יוסף לישמעאלים בעשרים כסף ויביאו את יוסף מצרימה: וישב ראובן אל הבור והנה אין יוסף בבור ויקרע את בגדיו:
ל וישב אל אחיו ויאמר הילד איננו ואני אנה אני בא: ויקחו את כתנת יוסף וישחטו שעיר עזים ויטבלו את הכתנת בדם: וישלחו את כתנת הפסים ויביאו אל אביהם ויאמרו זאת מצאנו הכר נא הכתנת בנך הוא אם לא: ויכירה ויאמר כתנת בני חיה רעה אכלתהו טרף טרף יוסף: ויקרע יעקב שמלתיו וישם שק במתניו ויתאבל על בנו ימים רבים:
לה ויקמו כל בניו וכל בנתיו לנחמו וימאן להתנחם ויאמר כי ארד אל בני אבל שאלה ויבך

תרגום

הדין די במדברא וידא לא תושטון ביה בדיל לשיזבא יתיה מידהון לאתבותיה לות אבוהי: והוה כד אתא יוסף לות אחוהי ואשלחו ית יוסף ית כיתוניה ית כיתונא דפסי די עלוהי: ונסבוהי ורמו יתיה לגובא וגובא ריקן לית ביה מיא: ואסחרו למיכל לחמא וזקפו עיניהון וחזו והא שיירת ערבאי אתיא מגלעד וגמליהון טעינין שעף וקטף ולטום אזלין לאחתא למצרים: ואמר יהודה לאחוהי מה ממון ניתהני ארי נקטול ית אחונא ונכסי ית דמיה: איתו ונזבניניה לערבאי וידנא לא תהי ביה ארי אחונא בישרנא הוא וקבילו מיניה אחוהי: ועברו גברי מדינאי תגרי ונגידו ואסיקו ית יוסף מן גובא וזבינו ית יוסף לערבאי בעשרין כסף ואיתיאו ית יוסף למצרים: ותב ראובן לגובא והא לית יוסף בגובא ובזע ית לבושוהי: ותב לות אחוהי ואמר עולימא ליתוהי ואנא לאן אנא אתי: ונסיבו ית כיתונא דיוסף ונכסו צפיר בר עזי וטבלו ית כיתונא בדמא: ושלחו ית כיתונא דפסי ואייתיאו לות אבוהון ואמרו דא אשכחנא אישתמודע כען הכיתונא דברך היא אם לא: ואישתמודעה ואמר כיתונא דברי חיתא בישתא אכלתיה מיקטל קטיל יוסף: ובזע יעקב לבושוהי ואסר שקא בחרציה ואתאבל על בריה יומין סגיאין: וקמו כל בנוהי וכל בנתיה לנחמותיה וסריב לקבלא תנחומין ואמר ארי אחות על ברי כד אבילא לשאול ובכא

מסורה

ויד ג' קמ' וסי' ויד אל תשלחו בו · ויד תהיה לך · ויד ברא בראש דרך: ויפשיטו ב' ומלאים וסי' ויפשיטו את יוסף · ויפשטו את כליו: כתנתו ב' וסי' ויפשיטו · והוא קרוע כתנתו: והבור ב' וסי' והבור רק · והבור אשר השליך שם ישמעאל: רק ב' באו' וסי' והבור רק · כי לא דבר רק: ארחת א"ב מן חד וחד משמשין א"ת ב"ש ולית דכוותהון מסור במסר' רבת': וצרי ב' זוגין בתרי לישני וב' תיבי' קדמ' וצ' וסי' וצרי · והנה ארחת ישמעאלי' · וצרי · לידותון בני ידותון גדליהו וצרי · וצרתי · כי אם שמוע תשמעו בקולי · וצרתי עליך מצב · וחד וצרי בחולם ושמן וצרי נתנו מערבך: מה בצע ב' דס' וסי' כי נהרג · בדמי: ומשכו ב' וסי' את יוסף · את ירמיהו בחבלים: ואני אנה ב' דסמי' וסי' ואני אנה אני בא ואני אנה אוליך את חרפתי: ז' פסו' ואני אני בירמיה סי' כ"ג: ויביאו לו' וסי' במסר' רבת': אכלתהו ד' וסי' ואמרנו חיה רעה · ויכירה ויאמר · אף כי איש אכלתהו · מטה עזה אש אכלתהו · ויתאבל ד' וסי' ויקרע יעקב · על בנו כל הימים · הנה המלך בכה ויתאבל על אבשלום · ויתאבל אפרים אביהם דד"ה: שאלה ט' ח' חסרים וא' מ"ל וסי' כי ארד אל בני · לא ירד בני עמכם · והורדתם את שיבתי · והיה כראתו · וירדו חיים · וירדו הם וכל אשר להם · גם הם אתו ירדו בהורידי אותו שאלה · ביום רדתו שאלה · וחד ישובו רשעים לשאולה מ"ל · ביגון שאולה דמקץ מ"ל:

רשי

למען הציל אותו · רוח הקדש מעידה על ראובן שלא אמר זאת אלא להציל אותו שיבא הוא ויעלנו משם אמר אני בכור וגדול שבכולן לא יתלה הסרחון אלא בי: את כתנתו · זה חלוק: את כתנת הפסים · היא שהוסיף לו אביו יותר על אחיו: והבור רק אין בו מים · ממשמע שנ' והבור רק איני יודע שאין בו מים מה ת"ל אין בו מים מים אין בו אבל נחשי' ועקרבים יש בו: ארחת · כתרגומו שייר' על שם הולכי אורח: וגמליהם נושאים וגו' · למה פרסם הכתוב את משאם להודיעך מתן שכרן של צדיקי' שאין דרכן של ערביי' לשאת אלא נפט ועטרן שריחן רע ולזה נזדמנו בשמים שלא יזוק מריח רע: נכאת · כל כנוסי בשמים הרבה קרוי נכאת וכן ויראם את כל בית נכות מרקח' בשמיו ואנקלוס תרג' לשון שעוה: צרי · שרף הנוטף מעצי הקטף והוא נטף הנמנה עם סמני הקטרת: ולוט · לוטיתא שמו בלשון משנה ורבותינו פירשו שרש עשב ושמו אשטורולו"זיאה במסכת נדה: מה בצע · מה ממון כתרגומו: וכסינו את דמו · ונעלים את מיתתו: וישמעו · וקבילו מני' וכל שמיעה שהיא קבלת דברי' כגון זה וכגון וישמע יעקב אל אביו כעס' ונשמע מתורגם נקבל וכל שהיא שמיעת האזן כגון וישמעו את קול ה' אלהים מתהלך בגן ורבקה שומע' וישמע ישראל שמעתי את תלונו' כלן מתורג' ושמע ושמעת ושמע שמיע קדמי: ויעברו אנשים מדיני' · זו היא שיירת אחרת והודיעך הכתוב שנמכר פעמי' הרבה: וימשכו · בני יעקב את יוסף מהבו' וימכרוהו לישמעאלי' והישמעאלי' למדנים והמדנים מכרו אותו למצרי': וישב ראובן · ובמכירתו לא היה שם שהגיע יומו לילך ולשמש את אביו · ד"א עסוק היה בשקו ותעניתו על בלבול יצועי אביו: אנה אני בא · אנה אברח מצערו של אבא: שעיר עזים · דמו דומה לשל אדם: הכתנת · זוה שמה וכשהיא דבוקה לתיבה אחרת כגון כתנ' יוסף כתנת פסים כתנת בד נקוד כתנת: ויאמר כתנת בני · היא זו: חיה רעה אכלתהו · נצנצ' בו רוח הקד' שסופו שתתגר' בו אשת פוטיפר ולמה לא גלה לו הקב"ה לפי שהחרימו וקללו את כל מי שיגל' ושתפו הקב"ה עמהם אבל יצחק היה יוד' שהוא חי אמ' היאך אגלה והקב"ה אינו רוצה לגלות לו: ימים רבים · עשרים ושתים שנה משפירש ממנו עד שירד יעקב למצרים שנאמר יוסף בן שבע עשר' שנה וגו' ובן שלשי' שנה היה בעמדו לפני פרעה ושבע שני השבע ושנתי' הרעב כשבא יעקב למצרי' הרי עשרים ושתים שנה כנגד עשרים ושתים שנים שלא קיים יעקב כבוד אב ואם עשרי' שנה שהיה בבית לבן ושתי שני' בדרך בשובו מבית לבן שנה וחצי בסוכות וששה חדשי' בבית אל וזהו שאמר ללבן זה לי כ' שנה בביתך לי הן עלי וסופי ללקות כנגדן: וכל בנותיו · רבי יהוד' אומר אחיות תאומות נולדו עם כל שבט ושבט ונשאום רבי נחמיה אומר כנעניות היו אלא מהו וכל בנותיו כלותיו שאין אדם נמנע מלקרו' לחתנו בנו ולכלתו בתו: וימאן להתנחם · אין אדם יכול לקבל תנחומין על החי וסבור שמת שעל המת נגזר' גזרה שישתכח מן הלב ולא על החי: ארד אלי בני · כמו על בני והרבה אל שמשמשין בלשון על אל שאול ואל בית הדמים אל הלקח ארון האלהים ואל מות חמיה ואישה: אבל שאלה · כפשוטו לשון קבר הוא באבל אקבר ולא אתנחם כל ימי ובמדרשו גיהנם סימן זה היה מסור בידי מפי הגבורה אם לא ימות אחד מבני בחיי מובטח אני שאיני רואה גיהנם: ויבך

בעל הטורים

כתנתו שני' במסור' ויפשיטו את יוסף את כתנתו · והוא קרוע כתנתו גבי חשי לומר שגם בכאן קרעו כתנתו מעליו למהר הדב' · ויקחהו כתיב חסר וי"ו שלא לקחו אלא אחד והוא שמעון ועל כן ויקח מאתם את שמעו' · מה בצע · שנים במסור' ואידך מה בצע בדמי וזהו מה בצע בדמי אם אהרוג את אחי · רק שנים במסור' והבור רק ואידך כי לא דבר רק הוא לומר לא דבר רק הוא שלא היה הבו' ריקן שהרי היו בו נחשים ועקרבים מים אין בו אבל יש נחשים ועקרבים ועוד דגמרינן אין מים דהכא מהאי דכתיב נחש שרף ועקרב וצמאון אשר אין בו מים · וימשכו שנים במס' ואידך וימשכו ויעלו את ירמיה שנפרע מירמיה מה שעשו ליוסף · בעשרי' כסף שהוסיף לו אביו משקל שנים סלעים מילת ומכרוהו בכ' סלעים שהגיע לכל א' ב' סלעים · ד"א דמי עבד הם ל' סלעי' והם שמכרוהו בפח' הוזרכו לזלזל בו שלים · ד"א שבן ערך מבן ה' עד בן כ' עשרים סלעים: כי

אמרי נועם

למען הציל אותו מידם וא"ת הא אמרי' בפרק ב' דיבמות נפל בבור של נחשי' מעידין עליו שמת ומשיאין את אשתו · וי"מ דודאי התם אגב דוחקי' מזיק ליה דהיינו כשהבור דחוק והוא נופל על הנחשים אבל הבור של יוסף הי' רחב ול"נ דלא קשה מידי שהי' ראובן אומר להשליכו בבור שהי' יודע שלא יש בו שום דבר רע · והם השליכוהו בבור שיש בו נחשים: ויפשיטו את יוסף וגו' תימה היה לו לכתוב כתנת פסים קודם שהרי קורא לחלוקו כתנתו והיא מתחת כל בגדיו וי"ל שהפשיטו ממטה למעלה להשליכהו ערום בבור · ויש במדרש שהיה לו קמיע בצוארו בא רפאל ועשה ממנו חלוק והלבישו כשהעלוהו מן הבור כדי למכרו לישמעאלים ראו שהיה לו חלוק התחילו אחיו להתקוטט ואמרו לא מכרנו כי אם ערום נתנו להם הישמעאלים מנעלים תחת חלוקו והוליכהו בחלוקו וזה שיסד קפייט בחלה אוכרה וכעד נעלים מכרוהו: מה בצע וגו' מאחר שאנחנו צריכין לכסו' מיתתו אין זה נקמ' כיון שלא נהרגנו בגלוי טוב לנו שנמכרנו לישמעאלים · ד"א מה בצע להרגו · כסינו את דמו שנעשה כסוי לדמו כמו לעוף שהרי יוסף נמשל לעוף טוב לנו שנעשה שוין בכסוי חליפי דמו · ד"א דקאי אקר' דלעיל פירו' וישבו לאכל לחם ואכלו ושבעו וברכו על הלחם וע"ז אמר יהודה מה בצע כי נהרוג כלומר מה יתרון כי ברכנו אלהי' ואנחנו חוטאין להרוג את אחינו לכו ונמכרנו ונכניס הממון בכיסנו:

מ"ע ספורנו

ויד אל תשלחו בו · להתאכזר כאמרו מרשעים יצא רשע וידי לא תהיה בך: למען הציל · להעלותו אחר כך: וישבו לאכל לחם · שלא היה כל זה בעיניהם תקלה או מכשול שימנעם מלקבוע סעודתם כמו שהיה ראוי לצדיקי' כמותם כשארעה תקלה על ידם כמו שעשו ישראל אחר שהרגו את שבט בנימן כאמרו וישבו עד הערב לפני האלהים וישאו קולם ויבכו בכי גדול ויאמרו למה ה' אלהי ישראל היתה זאת בישראל כו' · וכן דריוש כשהשליך את דניאל בגוב אריות דכתיב ובת טות ודחון לא הנעל קדמוהי · וזה קרה להם מפני שחשבו את יוסף לרודף שכל הקודם להרגו זכה כשאין דרך להציל הנרדף בזולת זה: הולכים להוריד מצרימה שהיו בעלי הגמלים

הזקוני

להשיבו אל אביו · פי' רש"י נתכוון לטובה והלא היו נחשים ועקרבים בבור אלא י"ל שבאותו בור שהושלך תחלה לא היו נחשים לא כשהלך ראובן משם הלכו אחיו והשליכוהו בבור אחר שהיו בו נחשים ועקרבים ועל שכתב וישב ראובן זה הבור שאמר ראובן להשליכו בו את כתונת הפסים לפי שהיא גרמה תחילת השנאה: אין בו מים · שאם היה בו מים לא היו משליכין אותו שם להמיתו בידים שהרי אמרו וידינו אל תהי בו להמיתו בידים: וישבו מרחוק · לאכול לחם פן ישמעו משם קול צעקתו: מה בצע כי נהרוג את אחינו שהרי אין זו נקמה כי כל המתי' משתכחים וכן אמר דוד אל תהרגם פן ישכחו עמי: מה בצע · שכל המברך יהוד' הרי זה מנאץ לפי שהציל יוסף בלשון מה בצע דמשמע הא אם יש בצע נהרגנו ועל זה נאמר ובוצע ברך נאץ ה': וכסינו את דמו · פרש"י ונעלי' את מיתתו כמו ובעל' מתרגמינן ויהא מכסא שנצטרך לכסות ולהעלים מיתתו ולא נוכל להתפאר בה בשביל צערו של אבא ונוהג שבעולם כשאדם מתנקם משונאו אין הנקמ' נחשבת אם אינו מתפאר בה: וישמעו אחיו · אמרו כבר בברית בין הבתרים נגזרו נזירות על זרעו של אברהם וקננו ואכסכו עורעו מוטב שנמכרנו לזה ונמה עליו לבדו תתקיים הגזירה: ויעברו אנשים מדינים סוחרים · אצל הבור שהי' יוסף מושלך בו ושמעו שהיה צועק ובוכה: וימשכו · המדיני' את יוסף ויעלו אותו מן הבו' וימכרוהו לישמעאלים וישמעאלי' מסרוהו לפקדון ליד המדינים וניתכר לפוטיפר מיד שניהן ובתקימו מקראות והמדינים מכרו אותו אל מצרים לפוטיפר ומקרא זה ויקנהו פוטיפר מיד הישמעאלים ומקרא אחר אשר מכרת אותו מצרים כלו' ע"י נרמתכ' מן הבור ואחיו לא ידעו מאומה מכל זאת וכשהלך ראובן אל הבור ולא מצא שמכו כולם שיה רעה אכלתהו ולא שקרו לאביהם שאם מכרוהו לשום אדם לא היה נוי ומלכה כד' פנות העולם שלא יבקשוהו עד שידעו בירו' דבר אם הוא חי או מת ועוד אם היו מסופקי' ממנו אם הוא חי או מת מדוע לא הכירוהו במרא' או בדבור בזימן שאמר לו אלהים יחנך בני ונמשאו' קמם ידות שלו ונמה שהושיבם לפניו הבכור כבכורתו והצעיר כצעירתו אלא כן הוא כמו שפיר': ד"א בעוד שהיו מדברים בניהם לכו ונמכרנו לישמעאל הבאי' עלינו ובטרם הגיעו' הישמעאלים אליהם ויעברו אנשים מדינים סוחרים ומכרוהו להם בעודו בבור פן יבכה לפניהם ויתביישו ממנו וימשכו המדינים ויעלו את יוסף מן הבור שהרי קנוהו מיד אחיו ובעודם מושכין אותו מן הבור באו הישמעאלי' עליהם וימכרו המדיני' את יוסף לישמעאל' · וישמעאל' מכרוהו למדינים ומדינים לפוטיפר הרי כאן ד' מכירות והא דכתיב לקמן ויקנהו פוטיפר מיד הישמעאלים כך היה המעשה השבטים מכרוהו למדינים ומכירה זו לא נכתבה הואיל ולא היתה רק לפי שעה ומדינים מכרוהו לישמעאלים וישמעאלים למדינים ומכירה זו שלישית לא נכתבה לפי שהשלישית הישמעאלים מכרוהו בחפזון ובהכנע כי אמרו שמא יקורו בהם המדינים שלקנותו ומדינים מכרוהו לפוטיפר כשראה פוטיפר את יוסף שהיה יפה מראה ביד המדינים שהיו סוחרים שהרי

ויבך אתו אביו: והמדנים מכרו אתו אל מצרים לפוטיפר סריס פרעה שר הטבחים: פ

1 ויהי בעת ההוא וירד יהודה מאת אחיו ויט עד איש עדלמי ושמו חירה: וירא שם יהודה בת איש כנעני ושמו שוע ויקחה ויבא אליה: ותהר ותלד בן ויקרא את שמו ער: ותהר עוד ותלד בן ותקרא את שמו אונן:
5 ותסף עוד ותלד בן ותקרא את שמו שלה והיה בכזיב בלדתה אתו: ויקח יהודה אשה לער בכורו ושמה תמר: ויהי ער בכור יהודה רע בעיני יהוה וימתהו יהוה: ויאמר יהודה לאונן בא אל אשת אחיך ויבם אתה והקם זרע לאחיך: וידע אונן כי לא לו יהיה הזרע והיה אם בא אל אשת אחיו ושחת ארצה לבלתי נתן זרע לאחיו: וירע בעיני יהוה אשר עשה וימת גם אתו: ויאמר יהודה לתמר כלתו שבי אלמנה בית אביך עד יגדל שלה בני כי אמר פן ימות גם הוא כאחיו ותלך תמר ותשב בית אביה: וירבו הימים ותמת בת שוע אשת יהודה וינחם יהודה ויעל על גזזי צאנו הוא וחירה רעהו העדלמי תמנתה: ויגד לתמר לאמר הנה חמיך עלה תמנתה לגז צאנו: ותסר בגדי אלמנותה מעליה ותכס בצעיף ותתעלף ותשב בפתח עינים אשר על דרך תמנתה כי ראתה כי גדל שלה והוא לא נתנה לו לאשה: 15 ויראה יהודה ויחשבה

תרגום אונקלוס: ובכא יתיה אבוהי: ומדינאי זבינו יתיה למצרים לפוטיפר רבא דפרעה רב קטוליא: והוה בעידנא ההיא ונחת יהודה מלות אחוהי וסטא עד גברא עדלמאה ושמיה חירה: וחזא תמן יהודה בת גבר תגרא ושמיה שוע ונסבה ועל לותה: ועדיאת וילידת בר וקרא ית שמיה ער: ועדיאת עוד וילידת בר וקרת ית שמיה אונן: ואוסיפת עוד וילידת בר וקרת ית שמיה שלה והוה בכזיב כד ילידת יתיה: ונסיב יהודה אתתא לער בוכריה ושמה תמר: והוה ער בוכרא דיהודה ביש קדם יי ואמיתיה יי: ואמר יהודה לאונן עול לות אתת אחוך ויבם יתה ואקים זרעא לאחוך: וידע אונן ארי לא על שמיה מתקרי זרעא והוה כד עליל לות אתת אחוהי ומחבל אורחיה על ארעא בדיל דלא לקימא זרעא לאחוהי: ובאיש קדם יי דעבד ואמית אף יתיה: ואמר יהודה לתמר כלתיה תבי ארמלא בית אבוך עד דירבי שלה ברי ארי אמר דילמא ימות אף הוא כאחוהי ואזלת תמר ויתיבת בית אבוהא: וסגיאו יומיא ומיתת בת שוע אתת יהודה ואתנחם יהודה וסליק על גזזי ענה הוא וחירה רחמיה עדלמאה לתמנת: ואתחוא לתמר למימר הא חמויך סליק לתמנת למגז עניה: ואעדיאת לבושי ארמלותה מנה ואתכסיאת בעיפא ואתקנת ויתיבת בפרשות עינין די על אורח תמנת ארי חזת ארי רבא שלה והיא לא אתיהיבת ליה לאיתו: וחזהא יהודה וחשבה

רש"י

ויבך אותו אביו · כלפי יצחק בוכה היה מפני צרתו של יעקב אבל לא היה מתאבל שהיה יודע שהוא חי: הטבחים · שוחטי בהמות המלך: ויהי בעת ההיא · למה נסמכה פרשה זו לכאן והפסיק בפרשתו של יוסף ללמד שהורידוהו אחיו מגדולתו כשראו בצרת אביהם אמרו אתה אמרת למכרו אילו אמרת להשיבו היינו שומעים לך: ויט · מאת אחיו: עד איש עדולמי · נשתתף עמו: כנעני · תגרא: והיה בכזיב · שם המקום ואומר אני על שם שפסק' מלדת נקרא כזיב לשון היו תהיה כמו אכזב אשר לא יכזבו מימיו ואם לא כן מה בא להודיענו ובראשי' רבה ראיתי ותקרא שמו שלה וגו' פסקת: רע בעיני יי' · כרעתו של אונן משחית זרעו שנ' באונן וימ' גם אותו כמיתתו של ער מיתתו של אונן ולמ' היה ער משחית זרעו כדי שלא תתעבר ויכחיש יפיה: והקם זרע · הבן יקר' על שם המת: ושחת ארצה · דש מבפנים וזורה מבחוץ: כי אמר וגו' · כלומר דוחה היה אותה בקש שלא היה בדעתו להשיא' לו: כי אמר פן ימות · מוחזקת היא זו שימותו אנשיה: ויעל על גוזזי צאנו · ויעל תמנת' לעמוד על גוזזי צאנו: עולה תמנתה · ובשמשון הוא אומר וירד שמשון תמנתה בשפוע ההר היתה יושבת עולין לה מכאן ויורדין לה מכאן: ותתעלף · כסת' פניה שלא יכיר בה: ותשב בפתח עינים · בפתיחת עינים בפרשת דרכי' שעל דרך תמנתה ורבותי' דרשו בפתחו של אברה' אבינו שכל עיני' מצפו' לראותו: כי ראתה כי גדל שלה וגו' · לפיכך הפקירה עצמה אצל יהודה שהיתה מתאוה להעמיד ממנו בנים: ויחשבה

אבן עזרא

ויבך אותו אביו · קדמונינו לרשוהו על יצחק ובאמת כי לא מת יצחק עד שהיה יוסף בן כ"ט שנה וי"א כי הנבואה נסתלקה משניהם בעבור אבלם ועדותם דבר אלישע: וכל בנותיו בתו ובת בנו · ומלת שאולה כמו מטה והטעם הקבר ופה תשובה למתרגם שתרגם שאולה גהנם והנה כי לא שאול תודך ואליעה שאול הנך הפך אם אסק שמי' שם אתה ערום שאול נג דו ורבים אחרי': שר הטבחי' · תמצא זה הלשון על הרג ועל בישול ודברי המתרגם ארמים נכונים: ויהי בעת ההיא · אין זאת העת כאשר נמכר יוסף רק קודם המכרו וכמהו משם נסעו הגדגדה בעת ההיא הבדיל יי' את שבט הלוי ושבט הלוי כבר בשנה השנית ונסעו אל גדגד בשנ' הארבעי' ובמקומו אפרשנו · ולמה הזכיר הכתוב זאת הפרש' במקום הזה והיה ראוי להיות אחר המדפים מכרו אותו פרש' ויוסף הורד מצרימ' להפריש בין מעשה יוסף בדבר אשת אדניו למעשה אחיו והוצרכתי לפירש הזה בעבור שאין מיום שנמכר יוסף עד יום רדת אבותינו במצרים רק כ"ב שנה והנה נולד אונן שהוא שני לבני יהודה וגדל עד שהיה לו זרע וזה לא ימצא פחו' מי"ב שנה ועוד וירבו הימי' גם הרתה תמ' והולידה פרץ והוא בא אל מצרים ויש לו שני בנים ואל יקשה עליך דבר בנלאה כי בגעתי אל מקומו אפרשנו: איש כנעני · יש אומר סוחר כמו כנען בידו מאזני מרמה ועם תוספות יו"ד ולא יהיה כנעני עוד ויתכן להיות כמשמעו · וחכמינו ז"ל אמרו כי וירד יהודה שירד מגדולתו וזה דרך דרש כי הבא מפאת לפון של עולם לדרומו הוא יורד ואנשי המחקר יבינו כי זה אמת: בכזיב · שם מקום: ויבם אותה · טעמו אח' שאתה יבמה הראה היבום וזהו בא אל אשת אחיך ובפרשת כי ישבו אחים יחלין' אחריך מעט אם השם יאריך ימי עד הגיעי שם: כי לא לו יהיה הזרע · לא יקרא בשמו כטעם והיה הבכור אשר תלד: ושחת ארצה · היה משחית זרע הקרי ושופך לחוץ בארץ ואתמה מבנתמים המזרחי ספי' ושחת ארצ' שעשה לה שלא כדר' הנשים בעבור שלא תהר והנה שחת הארץ שלה כי עליו היא יושב' בארץ וזה פי' סג עון וחלילה חליל' להתגאל זרע הקדש בטנוף הטנוף: נתן זרע · כמו השלם: שבי אלמנה בית אביך · בחסרון בי"ת קוד' בי"ת כמו הנמצא בית יי': וינחם יהודה · פירש אחר שקבל תנחומין עלה על גוזזי צאנו · על תחת אל · ותכס · פועל יוצא וטעמו ותכס עצמה: ותתעלף · טעמו שהסתירה פניה וכן ויתעלף הסתיר פניו בבגדיו וקרוב מהם מעולפת ספירים: בפתח עינים · שם מקום וי"א כי שני מעיינות מים היו בדרך ויש להם כדמו' פתח ומשם יעבור יהודה בשובו אל מקומו: כי

בעל הטורים

כי גדל ג' במסו' הכא ואידך עד כי גדל מאד' · כי גדל הכאב מאד כשביל שראת' כי גדל שלה גדל הכאב שנה מאד ובזכות זה יצ' ממנה מלכות בית דוד שהיה הולך וגדל עמ' כי גדל מאד · הכר נא ב' במסורת הכא ואידך הכר נא למי החותמת והפתילים בלשון בריתי' יהודה את אביו באותו לשון נפרע ממנו · ואני אנכי אני בא שאמר לא יתלא' בפרוזן אלא בי ויאמי' קנאתי לבכירות שנתנה לנו · בפתח עינים אמר · ס"א רמ"ת כמנין אברהם שאמרה יהי רצון שאזקק לזרע אברהם: ויחשבה

מ"ע ספורנו

ויבך אותו אביו · יצחק בכה על...

רל"בג

חזקוני

קומץ מנחה

פרשת וישב

והמדנים · מרנים בן אחים · שנאה תעורר מדנים : אל מצרים ב' ... בכור : ויהי בעת ההיא ג' מסור בפרשת וירא : ותוסף ה' ר"פ ג' ... תלד בן ותקרא את · ותוסף המלחמה · ותוסף את תזנותיה · ... אשה לער בכורו · ויאמר ליתר בכורו · ויהי בכורו אמנון ... האריה · ויבא זמרי · שלום בן יבש · ב' בו · ויקשר קשר · ... בעיני יי' דד"ה · ולא דרש ביי' וימיתהו : לא לו ה' וסי' וידע אונן ... לא לו · עבר מתעבר על ריב לא לו · ולא לו תהיה בראשנה : ... ויכו האחד את האחד · ויכו את גדליהו · וימת את דגתם : ... מסר' רבת' : ישיבת בית ז' וסי' שבי אלמנה בית אביך · ב' בו ... ויושב בבית החפשית דמלכים · וחברו דד"ה · והמלך ישב ... ורחל לקחה את התרפים · ותלך תמר · בפתח עינים · ... אשה ותינק · תמר ושוממה · וישם כסא לאם המלך מצד ... קוצרים · את חמותה :

ויחשבה לזונה כי כסתה פניה:
ויט אליה אל-הדרך ויאמר הבה-נא
אבואה אליך כי לא ידע כי כלתו הוא
ותאמר מה-תתן-לי כי תבוא אלי:
ויאמר אנכי אשלח גדי-עזים מן-
הצאן ותאמר אם-תתן ערבון עד
שלחך: ויאמר מה הערבון אשר
אתן-לך ותאמר חתמך ופתילך
ומטך אשר בידך ויתן-לה ויבא
אליה ותהר לו: ותקם ותלך
ותסר צעיפה מעליה ותלבש בגדי
אלמנותה: וישלח יהודה את-גדי כ
העזים ביד רעהו העדלמי לקחת
הערבון מיד האשה ולא מצאה:
וישאל את-אנשי מקמה לאמר איה
הקדשה הוא בעינים על-הדרך
ויאמרו לא-היתה בזה קדשה:
וישב אל-יהודה ויאמר לא מצאתיה
וגם אנשי המקום אמרו לא-היתה
בזה קדשה: ויאמר יהודה תקח-
לה פן נהיה לבוז הנה שלחתי הגדי
הזה ואתה לא מצאתה: ויהי
כמשלש חדשים ויגד ליהודה
לאמר זנתה תמר כלתך וגם הנה
הרה לזנונים ויאמר יהודה הוציאוה
ותשרף: הוא מוצאת והיא שלחה כה
אל-חמיה לאמר לאיש אשר-אלה
לו אנכי הרה ותאמר הכר-נא למי
החתמת והפתילים והמטה האלה:
ויכר יהודה ויאמר צדקה ממני כי-
על-כן לא-נתתיה לשלה בני ולא-
יסף עוד לדעתה: ויהי בעת לדתה
והנה תאומים בבטנה: ויהי בלדתה
ויתן-יד ותקח המילדת ותקשר על-
ידו שני לאמר זה יצא ראשנה: ויהי
כמשיב ידו והנה יצא אחיו ותאמר
מה

וחשבהּ כנפקת ברא ארי כסיאת
אפהא: וסטא לותהּ לאורחא ואמר
הבי כען איעול לותיך ארי לא ידע
ארי כלתיה היא ואמרת מה תתן לי
ארי תעול לותי: ואמר אנא אשלח
גדיא בר עזי מן ענא ואמרת אם
תתן משכונא עד דתשלח: ואמר מה
משכונא דאתן לך ואמרת עזקתך
ושושיפך וחוטרך די בידך ויהב לה
ועל לותהּ ועדיאת ליה: וקמת ואזלת
ואעדיאת עיפהּ מינהּ ולבישת לבושי
ארמלותהּ: ושדר יהודה ית גדיא
בר עזי ביד רחמיה עדולמאה למסב
משכונא מידא דאתתא ולא
אשכחהּ: ושאיל ית אנשא אתרהּ
למימר אן מקדשתא היא בעינין על
אורחא ואמרו לית הכא מקדשתא:
ותב לות יהודה ואמר לא אשכחתהּ
ואף אנשי אתרא אמרו לית הכא
מקדשתא: ואמר יהודה תסב לה
דילמא נהי לחוך הא שדרית גדיא
הדין ואת לא אשכחתהּ: והוה
כתלתות ירחיא ואתחוה ליהודה
למימר זניאת תמר כלתך ואף הא
מעדיא מזנותא ואמר יהודה אפקוהּ
ותתוקד: היא מתפקא והיא שלחת
לות חמוהא למימר לגבר דאילין
דיליה מיניה אנא מעדיא ואמרת
אשתמודע כען דמן עזקתא
ושושיפא וחוטרא האלין:
ואשתמודע יהודה ואמר זכאה מיני
מעדיא ארי על כן לא יהבתהּ
לשלה ברי ולא אוסיף עוד למידעהּ:
והוה בעידן מילדהּ והא תיומין
במעהא: והוה במילדהּ ויהב ידא
ונסיבת חייתא וקטרת על ידיה
זהוריתא למימר דין נפק קדמאה:
והוה כד אתיב ידיה והא נפק אחוהי ואמרת
מה

רשי

ויחשבה לזונה. לפי שיושבת בפרשת דרכים: כי כסתה פניה. ולא יוכל לראותה ולהכירה. ומדרש רבותינו כי כסתה פניה כשהיתה בבית חמיה היתה צנועה לפיכך לא חשדה: ויט אליה אל הדרך. מדרך שהיה בה נטה אל הדרך אשר היא בה ובלשון לע"ז דשטו"רניר: הבה נא. הכיני עצמך ודעתך לכך כל לשון הבה לשון הזמנה הוא חוץ ממקום שיש לתרגמו בלשון נתינ' ואף אותן של הזמנה קרובי' ללשון נתינה הם: ערבון. משכון: חותמך ופתילך. עזקתך ושושיפך טבעת שאתה חותם בה ושמלתך שאתה מתכסה בה: ותהר לו. גבורים כיוצא בו צדיקים כיוצא בו: הקדשה. מקודשת ומזומנת לזנות: תקח לה. יהיה שלה מה שבידה: פן נהיה לבוז. אם תבקשנה עוד יתפרס' הדבר ויהיה גנאי כי מה עלי לעשות עוד לאמת דברי הנה שלחתי את הגדי הזה ולפי שרמה יהודה את אביו בגדי עזי' שהטביל כתנת יוסף בדמו רמוהו גם הוא בגדי עזים: כמשלש חדשים. רובו של ראשון ורובו של אחרון ואמצעי שלם. ולשון כמשלש חדשים כהשתלש החדשי' כמו ומשלות מנו' משלות ידם וכן תרגם אנקלוס כתלתו' ירחיא: הרה לזנונים. שם דבר מעוברת כמו אשה הרה וכמו ברה כחמה: ותשרף. אמר אפרים מקשאה משום ר"מ בתו של שם היתה שהוא כהן לפיכך דנוה בשריפה: היא מוצאת. ליסרף: והיא שלחה אל חמיה. לא רצתה להלבין פניו ולומ' ממך אני מעוברת אלא לאיש אשר אלה לו אמרה אם יודה יודה מעצמו ואם לאו ישרפוני ולא אלבין פניו מכאן אמרו נוח לו לאדם שיפילוהו לכבשן האש ולא ילבין פני חבירו ברבים: הכר נא. אין נא אלא לשון בקשה הכר נא בוראך ואל תאבד שלש נפשות: צדקה. בדבריה: ממני. היא מעוברת ורז"ל דרשו שיצאת בת קול ואמר' ממני ומאתי יצאו הדברים לפי שהיתה צנועה בבית חמי' גזרתי שיצאו ממנה מלכי' ומשבט יהוד' גזרתי להעמיד מלכים בישרא': כי ע"כ לא נתתיה. כי בדין עשת' על אשר לא נתתיה לשלה בני: ולא יסף עוד. י"א לא הוסיף וי"א לא פסק: בעת לדתה. וברבקה הוא אומר וימלאו ימיה לל' להלן למלאי' וכאן לחסרי': והנה תאומים. מלא ולהלן תומי' חסר לפי שהאחד רשע אבל אלו שניהם צדיקים: ויתן יד. הוציא האחד ידו לחוץ ולאחר שקשר על ידו השני החזירה: פרצת

אבן עזרא

כי כסתה פניה. פי' ותתעלף והמפרש כי כסתה פניה במיני לבעוני' והביא ראיה מבתו הבל הוא כי אין מביאין ראיה מן השוטים גם נכון הוא מה שדרשו רז"ל שהיתה צנועה בבית חמיה: חותמך. מרב תאותו נתן ג' דברים ערבון על דבר קל. ופי' קדשה בפסוק לא יהיה קדש אפרשנו: תקח לה. עזוב אותה ותקח הערבון. פן נהיה לבוז. ללעג שנתתי חות' ופתיל ומטה ערבון על דבר קל כזה ואני הנה שלחתי את הגדי הזה ואתה לא מצאתה וזה אות כי תקח לה הערבון: כמשלש חדשים. בתוספת מ"ם קודם שלש וכימי' בתוספת מ"ם אחר שלש: היא מוצאת. היה ראוי להיות כמו מודעת זאת לולי העלם הא"לף כמשפטה: כי על כן לא נתתיה. כמו כי על כן ראיתי פניך כטע' חכמינו הואיל ולא נתתיה או טעמו עשתה כן כי לא נתתיה: לדעתה. לשכב עמה: ויתן יד. האחד מהם ולא נזכר שמו כי עוד לא נקרא גם אלה במעשה פלא שנבקעו השליו' יחד והשיב זה ידו ויצא אחיו: מה

חזקוני

לדתה שהיה קורא לו שם כאן פרש"י כנ"ר ראיתי ותקרא את שמו שלה פסקת כלומר שם פסק הריונה לשון שילהי פירקין שלהי קייטי ולשון זה מצינו במקרא לא תשלה אותי כלומ' לא תביאנו להיות פוסקת ממנו ובתרגו' ירושלמי והיה בכזיב והיה בפסיקת: וימיתהו לא היה שוכב עמה כדרכה פן תהר ולשניהם היתה בתולה לפיכך לא חטא בה יהודה כי לא היתה בעולת בעל אע"פ שכנסו הרי עדיין לא הגיעו לכלל עשרי' לפי'תם בני עונשין: ויכס אותה. מתיבות המשמשות בנין וסתירה כמו פארו' תפאר מסעף פארה בסעיפותיו ויקבנו כלומר הסר מעגם הינום להיות לך לאשה: וידע אונן. בכבור היה כמו ידוע כדע אוקוד"א בלע"ז: כי לא לו יהיה הזרע. לפי פשוטו ורע תבואות השד': והיה אם בא ונוס' אמר בלבו אם אבא אל אשת אחי אשחי' את ארצי שלא אמצא מי יורשה ומי וזרעה: לבלתי נתן זרע לאחיו. לא רצה לתת זרע השדה לאחיו שלא רצה להשבית נחלתו כמו שמצינו בני רות ויאמר הגואל לא אוכל לגאול פן אשחי' נחלתי: כי אמר פן ימות. פרש"י מ קוקת' זו שימותו אנשיה כדאמרינן ביבמות ובכתובות נתארמלה תרי זימני תו לא שויא לאנסובי ואפילו לת"ד לא הויא קטלנית עד תלת זימנין מ"מ ירא היה פן ישחית זרעו כאחיו וימות והכתוב מוכיח פן ימות כאחיו כמיפת

בעל הטורים

מנחה תחלה ועתה חזר לביתה ע"כ לא מנחה: לבוז ב' במ' פן נהי' לבוז. וגעות לב יהיה לבוז. בשבי' שעיוה לב אביו לומ' הכר נא הכתונ' בנך היא היה לבוז שאמרה לו הכר נא למי החותמת ויאמר יהודה הוציאוה ותשרף. ר"ת שם בן ארבע אלמד שהקב"ה זימן לה הסמכין שנאבדו ממנה: הוא מוצאת. כתוב חס' אלף לומ' לך שאמר' אפילו אם יציאו בה אור לא תודה. הוציאוה ותשרף פיר' ר"שי לפי שבתו של שם היתה ובת כהן שזינתה בשריפה. והקשה הר"מבן דמה שכתוב בת כהן שזינתה בשריפה היינו ארוס' או נשואה אבל שומרת יבם בין ישראלית בין כהנת אינה אלא בלאו. וכי היתה מפני שה... כח אוהרתן ... מיתת הא תנא בסנהדרין שאי' יבמ' כוהב בבני נח כלל. ועוד קשי' דכל מיתה האמור בבני נח אינה אלא סייף. ועוד מה שאמ' צדקה ממני כי שכן שהיה לה להתחייב. ופי' הוא בשביל שהיה קצין ומושל בארץ והכלה אשר תזנה עליו איננה נידונת כמשפט שאר נשים הזונות אך כמבזה את המלכות ועל כן אמ' הוציאוה ותשרף כי באו לפניו לעשות לה כל אשר יצוה והוא חייב אותה למעלת המלכות. ועל דרך הפשט שהיה המשפט אשר תזנה תחת אישה שמוסרי' אות' לבעלה והוא דן אות' לחיים או למות כרצונו. והנ' תמר היתה מיועדת לשלה בנו והיה להם כאשת איש בנימוסיהם. ורבינו יהוד' החסיד פירש לא דנה אותה יהודה לשריפה אלא שישרפו לה רושם בין פניה לסימן שהיתה זונה. וכאשר ידע יהודה שהיה ממנו ולא היתה זונה לא עשו לה דבר. עוד מקשים על מה שאמ' יהודה הוציאוה ותשרף והלא יהודה מלך היה ומלך לא דן ולא דנין אותו ועוד כדיני נפשו' מתחילין מן הצד ועוד היאך היה דן על כלתו. ומתרצים שיצחק ויעק' ויהוד' דנוה והתחילו ביהודה מן הצד. ובתרם יש ששם בעצמו דנה. ואי אפשר להיות כשתדקדק בחשבון שנו' דור ודור תמצ' שמת כבר ומה שאמ' בע"ה בגוי הבא על הפנוי' בית דינו של שם גזרו אשו' מעש' דתמר. לא שהיה קיים אלא כל בית דינו אחריו נקר' על שמו: הכר נא למי החותמת. ס"ת תורה שאמרה לו תירא את השם ותודה: מה

אמרי נועם

ותאמר חתמך ופתילך פי' טבעתך שאתה חות' בה וקדש לי בטבעתך תימה לה"רם מה מועיל והלא הקדושין צריכין להיו' בפני עדים ואפי' שניהם מודים בדבר צריכין עדים. וי"ל מסתמא אדם חשוב כיהודה לא היה הולך יחידי אא"כ ב' נערים עמו כדין ת"ח וקדשה בפניה' וא"ת אכתי מה מועיל הקדושין והלא לא מסר קדושין אלא כתורת משכון ואמרי' בקדושין קדשה בפרוטה והניח לה משכון אינה מקודשת. וי"ל שהקנה לה המשכון לגמרי לפי שעה ולאחר מכאן התנה שתשלא אלי' בעבור משכון גדי עזים:

כ"ע ספורנו

כי לא ידע כי כלתו היא. גם אחר שנטה אליה אל הדרך לא הכירה שאם היה מכירה היה מדבר בה בשביל בנו ולא

רלב"ג

מה־פָּרַצְתָּ עָלֶיךָ פָּרֶץ וַיִּקְרָא שְׁמוֹ פָּרֶץ׃ וְאַחַר יָצָא אָחִיו אֲשֶׁר עַל־יָדוֹ הַשָּׁנִי וַיִּקְרָא שְׁמוֹ זָרַח׃ ס

א וְיוֹסֵף הוּרַד מִצְרָיְמָה וַיִּקְנֵהוּ פּוֹטִיפַר סְרִיס פַּרְעֹה שַׂר הַטַּבָּחִים אִישׁ מִצְרִי מִיַּד הַיִּשְׁמְעֵאלִים אֲשֶׁר הוֹרִדֻהוּ שָׁמָּה׃ וַיְהִי יְהוָה אֶת־יוֹסֵף וַיְהִי אִישׁ מַצְלִיחַ וַיְהִי בְּבֵית אֲדֹנָיו הַמִּצְרִי׃ וַיַּרְא אֲדֹנָיו כִּי יְהוָה אִתּוֹ וְכֹל אֲשֶׁר־הוּא עֹשֶׂה יְהוָה מַצְלִיחַ בְּיָדוֹ׃ וַיִּמְצָא יוֹסֵף חֵן בְּעֵינָיו וַיְשָׁרֶת אֹתוֹ וַיַּפְקִדֵהוּ עַל־בֵּיתוֹ וְכָל־יֶשׁ־לוֹ נָתַן

ה בְּיָדוֹ׃ וַיְהִי מֵאָז הִפְקִיד אֹתוֹ בְּבֵיתוֹ וְעַל כָּל־אֲשֶׁר יֶשׁ־לוֹ וַיְבָרֶךְ יְהוָה אֶת־בֵּית הַמִּצְרִי בִּגְלַל יוֹסֵף וַיְהִי בִּרְכַּת יְהוָה בְּכָל־אֲשֶׁר יֶשׁ־לוֹ בַּבַּיִת וּבַשָּׂדֶה׃ וַיַּעֲזֹב כָּל־אֲשֶׁר־לוֹ בְּיַד־יוֹסֵף וְלֹא־יָדַע אִתּוֹ מְאוּמָה כִּי אִם־הַלֶּחֶם אֲשֶׁר־הוּא אוֹכֵל וַיְהִי יוֹסֵף יְפֵה־תֹאַר וִיפֵה מַרְאֶה׃ ס

וַיְהִי אַחַר הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה וַתִּשָּׂא אֵשֶׁת־אֲדֹנָיו אֶת־עֵינֶיהָ אֶל־יוֹסֵף וַתֹּאמֶר שִׁכְבָה עִמִּי׃ וַיְמָאֵן וַיֹּאמֶר אֶל־אֵשֶׁת אֲדֹנָיו הֵן אֲדֹנִי לֹא־יָדַע אִתִּי מַה־בַּבָּיִת וְכֹל אֲשֶׁר־יֶשׁ־לוֹ נָתַן בְּיָדִי׃ אֵינֶנּוּ גָדוֹל בַּבַּיִת הַזֶּה מִמֶּנִּי וְלֹא־חָשַׂךְ מִמֶּנִּי מְאוּמָה כִּי אִם־אוֹתָךְ בַּאֲשֶׁר אַתְּ־אִשְׁתּוֹ וְאֵיךְ אֶעֱשֶׂה הָרָעָה הַגְּדֹלָה הַזֹּאת וְחָטָאתִי

י לֵאלֹהִים׃ וַיְהִי כְּדַבְּרָהּ אֶל־יוֹסֵף יוֹם יוֹם וְלֹא־שָׁמַע אֵלֶיהָ לִשְׁכַּב אֶצְלָהּ לִהְיוֹת עִמָּהּ׃ וַיְהִי כְּהַיּוֹם הַזֶּה וַיָּבֹא הַבַּיְתָה לַעֲשׂוֹת מְלַאכְתּוֹ וְאֵין אִישׁ מֵאַנְשֵׁי הַבַּיִת שָׁם בַּבָּיִת׃ וַתִּתְפְּשֵׂהוּ בְּבִגְדוֹ לֵאמֹר שִׁכְבָה עִמִּי וַיַּעֲזֹב בִּגְדוֹ בְּיָדָהּ וַיָּנָס וַיֵּצֵא הַחוּצָה׃ וַיְהִי כִּרְאוֹתָהּ כִּי־עָזַב בִּגְדוֹ בְּיָדָהּ וַיָּנָס הַחוּצָה׃ וַתִּקְרָא לְאַנְשֵׁי בֵיתָהּ וַתֹּאמֶר לָהֶם לֵאמֹר רְאוּ הֵבִיא לָנוּ אִישׁ עִבְרִי לְצַחֶק בָּנוּ בָּא אֵלַי לִשְׁכַּב עִמִּי וָאֶקְרָא בְּקוֹל גָּדוֹל׃ וַיְהִי כְשָׁמְעוֹ כִּי

חמישי לט

ששי

מַה־תְּקוֹף סַגִּי עֲלָךְ לְמִיתְקַף וּקְרָא שְׁמֵיהּ פָּרֶץ׃ וּבָתַר כֵּן נְפַק אֲחוּהִי דִּי עַל־יְדֵיהּ זְהוֹרִיתָא וּקְרָא שְׁמֵיהּ זָרַח׃ וְיוֹסֵף אִתַּחַת לְמִצְרַיִם וּזְבָנֵיהּ פּוֹטִיפַר רַבָּא דְּפַרְעֹה רַב קָטוֹלַיָּא גַּבְרָא מִצְרָאָה מִיַּד עַרְבָאֵי דִּי אַחֲתוּהִי תַמָּן׃ וַהֲוָה מֵימְרָא דַּיְיָ בְּסַעְדֵּיהּ דְּיוֹסֵף וַהֲוָה גְּבַר מַצְלַח וַהֲוָה בְּבֵית רִבּוֹנֵיהּ מִצְרָאָה׃ וַחֲזָא רִבּוֹנֵיהּ אֲרֵי מֵימְרָא דַּיְיָ בְּסַעְדֵּיהּ וְכֹל דְּהוּא עָבֵד יְיָ מַצְלַח בִּידֵיהּ׃ וְאַשְׁכַּח יוֹסֵף רַחֲמִין בְּעֵינוֹהִי וְשַׁמֵּישׁ יָתֵיהּ וּמַנְּיֵיהּ עַל־בֵּיתֵיהּ וְכֹל דְּאִית־לֵיהּ מְסַר בִּידֵיהּ׃ וַהֲוָה מֵעִדָּן דְּמַנִּי יָתֵיהּ בְּבֵיתֵיהּ וְעַל כָּל־דְּאִית־לֵיהּ וּבָרֵיךְ יְיָ יָת־בֵּית מִצְרָאָה בְּדִיל יוֹסֵף וַהֲוָה בִּרְכְתָא דַּיְיָ בְּכָל־דְּאִית־לֵיהּ בְּבֵיתָא וּבְחַקְלָא׃ וּשְׁבַק כָּל־דִּילֵיהּ בִּידָא דְּיוֹסֵף וְלָא־יְדַע עִמֵּיהּ מִדַּעַם אֱלָהֵן לַחְמָא דִּי־הוּא אָכֵיל וַהֲוָה יוֹסֵף שַׁפִּיר בְּרֵיוָא וְיָאֵי בְּחֵיזוּ׃ וַהֲוָה בָּתַר פִּתְגָמַיָּא הָאִלֵּין וּזְקַפַת אִתַּת רִבּוֹנֵיהּ יָת־עֵינַהָא לְוָת־יוֹסֵף וַאֲמַרַת שְׁכוּב עִמִּי׃ וְסָרֵיב וַאֲמַר לְאִתַּת רִבּוֹנֵיהּ הָא רִבּוֹנִי לָא־יְדַע עִמִּי מַה־בְּבֵיתָא וְכֹל דְּאִית־לֵיהּ מְסַר בִּידִי׃ לֵיתוֹהִי רַב בְּבֵיתָא הָדֵין מִנִּי וְלָא־מְנַע מִנִּי מִדַּעַם אֱלָהֵן יָתִיךְ בְּדִיל דְּאַתְּ־אִתְּתֵיהּ וְאֵכְדֵּין אַעְבֵּיד בִּישְׁתָא רַבְּתָא הָדָא וְאֵחוֹב קֳדָם יְיָ׃ וַהֲוָה כַּד־מַלֵּילַת עִם־יוֹסֵף יוֹם יוֹם וְלָא־קַבֵּיל מִינַהּ לְמִשְׁכַּב לְוָתַהּ לְמֶהֱוֵי עִמַּהּ׃ וַהֲוָה כְּיוֹמָא הָדֵין וְעַל לְבֵיתָא לְמִבְדַּק בִּכְתָבֵי חוּשְׁבָּנֵיהּ וְלֵית אֱנָשׁ מֵאֱנָשֵׁי בֵיתָא תַמָּן בְּבֵיתָא׃ וְאַחַדְתֵּיהּ בִּלְבוּשֵׁיהּ לְמֵימַר שְׁכוּב עִמִּי וְשַׁבְקֵיהּ לִלְבוּשֵׁיהּ בִּידַהּ וַעֲרַק וּנְפַק לְשׁוּקָא׃ וַהֲוָה כַּד־חֲזַת אֲרֵי־שַׁבְקֵיהּ לִלְבוּשֵׁיהּ בִּידַהּ וַעֲרַק לְשׁוּקָא׃ וּקְרַת לֶאֱנָשֵׁי בֵיתַהּ וַאֲמַרַת לְהוֹן לְמֵימַר חֲזוֹ אַיְתִי לָנָא גַּבְרָא עִבְרָאָה לְחַיָּכָא בַנָא עַל לְוָתִי לְמִשְׁכַּב עִמִּי וּקְרֵית בְּקָלָא רָמָא׃ וַהֲוָה כַּד־שְׁמַע אֲרֵי

רש"י

פרצת. חזקת עליך חוזק: אשר על ידו השני. ארבע ידות כתובות כאן כנגד ד' חרמים שמעל עכן שיצא ממנו · וי"א כנגד ארבעה דברים שלקח אדרת שנער וב' חתיכות כסף של מאתים שקלים ולשון זהב בבראשית רבה: ויקרא שמו זרח. על שם זריחת מראית השני: ויוסף הורד. חוזר לענין ראשון אלא שהפסיק בו כדי לסמוך ירידתו של יהודה למכירתו של יוסף לומר שבשבילו הורידוהו מגדולתו ועוד כדי לסמוך מעשה אשתו של פוטיפר למעשה תמר לומר לך מה זו לשם שמים אף זו לשם שמים שראתה באצטרלוגין שלה שעתידה להעמיד בנים ממנו ואינה יודעת אם ממנה אם מבתה: כי ה' אתו. שם שמים שגור בפיו: וכל יש לו. הרי לשון קצר חסר אשר: ולא ידע אתו מאומה. לא היה נותן לבו לכלום: כי אם הלחם. היא אשתו אלא שדבר בלשון נקייה: ויהי יוסף יפה תואר. כיון שראה עצמו מושל התחיל אוכל ושותה ומסלסל בשערו אמר הקב"ה אביך מתאבל ואתה מסלסל בשערך אני מגרה בך את הדוב מיד ותשא אשת אדוניו וגו' כל מקום שנאמר אחר סמוך: וחטאתי לאלהים. בני נח נצטוו על העריות: לשכב אצלה. אפילו בלא תשמיש: להיות עמה. לעולם הבא: ויהי כהיום הזה. כלומר ויהי כאשר הגיע יום מיוחד יום צחוק יום איד שלהם שהלכו כלם לבית ע"א אמרה אין לי יום הגון ליזקק ליוסף כהיום הזה אמרה להם חולה אני ואיני יכולה לילך: לעשות מלאכתו. רב ושמואל חד אמר מלאכתו ממש וחד אמר לעשות צרכיו עמה אלא שנראית לו דמות דיוקנו של אביו וכו' כדאיתא במס' סוטה: ראו הביא לנו. הרי זה לשון קצרה הביא לנו ולא פירש מי הביאו ועל בעלה אומרת כן: עברי. מעבר הנהר מבני עבר: אדוניו

אבן עזרא

מה פרצת. כאדם שיפרוץ גדר ויצא ממנו והנה יש עליך משפט זה הפרץ · ואחרים אמרו שהוא כמו ופרצת והגאון אמר כי מה פרצת כמשמעו רק עליך פרץ מגזרת ויפרץ לרב: ולא ידע אתו מאומה כי אם הלחם. י"א שהוא כנוי לשכיבת אשתו וזה רחוק ועוד כי אדוני יוסף סריס הי' והנכון בעיני שכל אשר לו היה בידו חוץ מן הלחם שלא היה אפילו נוגע בו בעבור היותו עברי כי הנה מפורש כי לא יוכלו המצרים לאכול את העברים לחם כי פוטיפר ידע שיוסף עברי הוא וכן אשתו אומר ראו הביא לנו איש עברי: ויהי יוסף יפה תאר. כאמו: לשכב אצלה. אפי' לשכב במקום קרוב ממנה או להיות עמו לדבר שיחות: ויהי כהיום הזה. משבוע אחד מהיום שהחלה לדבר לו שכב' עמי או מחדש אח' או אחר שנה תמימה והוא הנכון בעיני: לעשות מלאכתו. מלאכת הבית או המנון כי פקיד היה על הכל ודרש ואין איש דברי יחיד: הביא לנו. בעלי: ויחר

בעל הטורים

מה פרצת. רמז שהמלך פורץ גדר לעשות לו דרך ואין ממחין בידו: פרץ. ב"את ב"ש עולה י"ך והו' בגימטרי' דוד: הורד. ב' במסר' ויוסף הורד. הורד שאול. לומר שבקול הגלות כנגד גיהנם: הורידוהו. שנים בחסרה אשר הורידוהו שמה הורידוהו אל בני בנימן. בשביל שגרם יהודה ליוסף שהורידוהו שמה למצרים הוצרך גם הוא להוריד בנימן שמה: כי אם הלחם אשר הוא אוכל בגי' היא אשתו. להיות עמה בגימטרי' לתוך גיהנם: וכל יש לו נתן בידו. ס"ת לשונו: מלמד שבא גבריאל ולמד לו שבעי' לשון ולכך הגלות בידו: בבגדו. ב' במסורת פרשת משפטים: הרימות

מ"ע ספורנו

ויוסף הורד. בזמן אחד בעצמו ירד יהודה מאת אחיו וקרה לו כל מה שכתב למעל' ובאותו הזמן בעצמו יוסף הורד: מיד הישמעאלים.

חזקוני

להבעל· והיא שלא· כתיב בי' ד: צדק' ממני· שאי ממני אלא ה"ק אשר עשת' להזקק לי להקים לשם זרע ממני ולא שלה כי יראה פן ימות זרעו כאחיו נימות: כי על כן שרי בשביל כן שירשתי פן ימות· זרעו כאחיו לא נתתי'

רלב"ג

קומץ מנחה

רשי

ויהי כשמוע אדוניו · של יוסף : בא אלי לצחק בי · העבד העברי אשר הבאת לנו : ויהי כשמוע אדניו · בשעת תשמיש אמרה לו וזהו שאמרה כדברים האלה עשה לי עבדך עניני תשמיש כאלה : ויט אליו חסד · שהי׳ מקובל לכל רואיו לשון כלה נאה וחסוד׳ שבמשנה: הוא היה עושה · כתרגומו במימריה הוה מתעביד : באשר יי׳ אתו · בשביל שיי׳ אתו:

אחר הדברי׳ האלה· לפי שהרגילה אותה ארורה את הצדיק בפי כלם לדבר בו הבי׳ להם הקב״ה סורחנ׳ של אלו שיפנו אליהם ולא אליו ועוד שתבא הרוחה לצדיק על ידיהם: חטאו · זה נמצא זבוב בפיילי פוטירי שלו וזה נמצא צרור בגלוסקי׳ שלו : האופה · את פת המל׳ ואין לשון אפה אלא בפת ובלע״ז פיסטור : ויפקד שר הטבחים את יוסף להיות אתם : ויהיו ימים במשמר · י״ב חדש : ויחלמו חלום שניהם · ויחלמו שניהם חלום זהו פשוטו ומדרשו כל אחד חלם חלום שניה׳ שחלם את חלומו ופתרון חברו וזהו שנ׳ וירא שר האופים כי טוב פתר : איש כפתרון חלומו · כל אחד חלם חלו׳ הדומ׳ לפתרון העתיד לבא עליהם : זועפים · עצבים כמו סר וזעף זעף יי׳ אשא :

סריגים

רלב״ג

זה ביאור הספור והנה התועלות המגיעות מזה הספור הם תשעה

התועלת הראשון הוא במדו׳ · והוא שאין ראוי לאדם ...

אבן עזרא

ויחר אפו · ואע״פכ לא הרגו כי בספק היה הדבר אצלו : בית הסהר · לא נדע אם הוא לשון הקדש או לשונלרי׳ בעבור שפי׳ אחריו ואמר מה הוא כמו האחשתרנים שהוא לשון פרס ופירש שהם בני הרמכים : ואת כל אשר עושים · יש אומרי׳ כי היה מתעסק באומנות שיהיה ממנו כאשר היו עושים האסורים והקרוב אלי שפירושו כל אשר היו צריכים כאילו היה הוא העושה כי פקיד היה עליהם והפסוק הבא אחריו לעד: חטאו חטא מוסר המלוכה בעבו׳ שלא ישתנה סמ״ך סריסיו הוא לאות כי היה הרי״ש ראוי להדג׳ ונקמץ הסמ״ך בקמץ גדול לחסרון הדגש: במשמ׳ בית שר הטבחי׳ · מקום שיהיו שם נשמרי׳ בעבור שלא יברחו : ויפקד שר הטבחים והנה כאשר הושמו אלה הסריסי׳ בבית שר הטבחי׳ פקד את יוסף והטעם זכר דבריו והביאו אל ביתו ושמהו בבור והוא המשמר וזאת דעת המדקד׳ הגדול ולפי דעתי שבית הסהר היה בבי׳ שר הטבחים ושם היה יוסף והעד מקום אשר יוסף אסור שם וצוה שר הטבחים להיות יוסף אתם לשרת אותם כי מעלה גדולה היתה להם בבית פרעה כי שרי׳ היו : ויחלמו · כטעם איש כפתרו׳ חלומו כי ראה כל אחד בחלומו מהו פתרון חלומו לעתי׳ ומה שאירע לו : זועפים · מתרעשים כטעם ויעמד הים מזעפו : ויבא אליהם · יתכן שבלילה היה לן בבור :

וטעם

תורה ותרגום

כי הרימתי קולי ואקרא ויעזב בגדו אצלי וינס ויצא החוצה : ותנח בגדו אצלה עד בוא אדניו אל ביתו : ותדבר אליו כדברים האלה לאמר בא אלי העבד העברי אשר הבאת לנו לצחק בי : ויהי כהרימי קולי ואקרא ויעזב בגדו אצלי וינס החוצה : ויהי כשמע אדניו את דברי אשתו אשר דברה אליו לאמר כדברים האלה עשה לי עבדך ויחר אפו : כ ויקח אדני יוסף אתו ויתנהו אל בית הסהר מקום אשר אסורי המלך אסורים ויהי שם בבית הסהר : ויהי יהוה את יוסף ויט אליו חסד ויתן חנו בעיני שר בית הסהר : ויתן שר בית הסהר ביד יוסף את כל האסורם אשר בבית הסהר ואת כל אשר עשים שם הוא היה עשה : אין שר בית הסהר ראה את כל מאומה בידו באשר יהוה אתו ואשר הוא עשה יהוה מצליח : פ	ארי ארימית קלי וקרית ושבקיה ללבושיה לותי וערק ונפק לשוקא : ואחתתיה ללבושיה לותה עד דעל רבוניה לביתיה : ומלילת עימיה כפתגמיא האילין למימר על לותי עבדא עיבראה די איתיתא לנא לחייכא בי : והוה כד ארימית קלי וקרית ושבקיה ללבושיה לותי וערק לשוקא : והוה כד שמע רבוניה ית פתגמי אתתיה די מלילת עימיה למימר כפתגמיא האילין עבד לי עבדך ותקיף רוגזיה : ודבר ריבוניה דיוסף יתיה ויהביה בבית אסירי אתרא די אסירי דמלכא אסירין והוה תמן בבית אסירי : והוה מימרא דיי בסעדיה דיוסף ונגד ליה חיסדא ויהביה לרחמין בעיני רב בית אסירי : ויהב רב בית אסירי בידא דיוסף ית כל אסיריא די בבית אסירי וית כל דעבדין תמן ממימריה הוה מתעבד : ליתי רב בית אסירי חזיית כל סורחן בידיה כדמימרא דיי בסעדיה ודי הוא עביד יי מצלח :
א ויהי אחר הדברים האלה חטאו משקה מלך מצרים והאפה לאדניהם למלך מצרים : ויקצף פרעה על שני סריסיו על שר המשקים ועל שר האופים : ויתן אתם במשמר בית שר הטבחים אל בית הסהר מקום אשר יוסף אסור שם : ויפקד שר הטבחים את יוסף אתם וישרת אתם ויהיו ימים במשמר : ה ויחלמו חלום שניהם איש חלמו בלילה אחד איש כפתרון חלמו המשקה והאפה אשר למלך מצרים אשר אסורים בבית הסהר : ויבא אליהם יוסף בבקר וירא אתם והנם זעפים : וישאל את סריסי פרעה אשר אתו במשמר בית אדניו לאמר מדוע פניכם רעים היום : ויאמרו אליו חלום חלמנו ופתר אין אתו ויאמר אלהם יוסף הלוא	והוה בתר פתגמיא האילין סרחו שקיא מלכא דמצרים ונחתומא לרבוניהון למלכא דמצרים : ורגז פרעה על תרין רברבנוהי על רב שקי ועל רב נחתומי : ויהב יתהון במטרת בית רב קטוליא בבית אסירי אתרא די יוסף אסיר תמן : ומני רב קטוליא ית יוסף עמהון ושמיש יתהון והוו יומין במטרא : וחלמו חלמא תרויהון גבר חלמיה בליליא חד גבר כפשרן חלמיה שקיא ונחתומא די למלכא דמצרים דאסירין בבית אסירי : ואתא לותהון יוסף בצפרא וחזא יתהון והא אינון נסיסין : ושאיל ית רברבי פרעה די עמיה במטרת בית רבוניה למימר מה דין אפכון בישין יומא דין : ואמרו ליה חילמא חלמנא ופשר לית ליה ואמר להון יוסף הלא

ג׳ נג׳ פת׳ ודין כ״כ · י״ו · י״ג מל׳ · ל׳ ומל׳ · י״ז׳ פלוגת׳ דגש · ד׳ · אסירי ק׳ · ל׳ ומשמש ה״כ · האסירם ק׳ · ג׳ · ו׳ · ט״ו · ל׳ · ל׳ קמץ · ג׳ · כ׳ · ל׳ ומל׳ · ג׳ פתח · ג׳ קמץ · ג׳ רפי׳ · חד מן י״ז מל׳ בתורה · כ׳ ל׳ · ג׳ פתח

הרימתי ג׳ פג׳ כת׳ וסי׳ הרמתי ידי חס׳ דהס׳ · כי הרימותי קולי כ״כ · הרימותי בחור מעם כ״כ : בוא י״ג מלאים וסי׳ בישעיה סימן ב׳ : חנו א״ב מן חד וחד ו״יו בסוף תיבותא וסי׳ במסרא רבתא : חנו חד מן כ״ב זוגי׳ קד׳ ח׳ וכל חד וחד לית דכו׳ מסור במסרת רבת׳ : משקה ד׳ קמץ סי׳ חטאו משקה מלך · וכל כלי משקה המלך · וחברו דד״ה הוי משקה רעהו מספח · וחד ומשקה צמא יחסיר : לאדניהם ז׳ מפקין א׳ בליש׳ וסי׳ לאדניהם למלך מצרים · ואדני הארנים · ואדנינו דוד לא ידע · האמרות לאדניהם · כי אני ידעתי כי גדול יי׳ מכל · הודו לאדני האדנים ...

בעל הטורים

הרימותי כ׳ במסרה בפרשת לך לך : אשר אסירי המלך אסורי׳ · אסורי כתי׳ ואסירי קרי · מלמד שעשר שני׳ היה אסו׳ על שהוצי דבי׳ על אחיו ועוד ב׳ שני׳ על שאמר לשר המשקים כי אם זכרתני · סוחרים · ג׳ במסר׳ שני׳ גבי יוסף ואחד יי׳ מתי׳ אסורי׳ · וזהו שאמרו חכמי׳ ז״ל שאמ׳ לו אשתו של פוטיפר אני אוכשך בבית האסורי׳ אמר לה יי׳ מתיר אסורי׳ : וכל אשר הו׳ עוש׳ יי׳ מצליח · ולא כתיב מצליח בידו כמו למעלה לפי שכאן היה בבית האסורים ולא היה לו עסק בידו כמו למעלה שהיה בבית אדוניו ומתעסק בשל אדוניו : לאדוניהם · ב׳ במסרה לאדוניהם למלך מצרים · האומרו׳ לאדוניה׳ הביאה ונשתה · מה להלן על עסקי שתיה אף כאן על עסקי שתיה כמו שדר״ל שנמצא זבוב בכוס שלו : זועפים · ב׳ במסר׳ הכא ואידך למה יראה פניכם זועפים · מה התם על עסקי אכילה בשביל שלא רצו לאכול יהיו פניהם זועפי׳ אף הכא זעפו פניה׳ על עסקי אכילה מצא זבוב :

ספרו

אמרי נועם

ויחר אפו ...

מ״ע ספורנו

חזקוני

קומץ מנחה

ויהי בעת ההיא וגומר עד ויוסף הורד וגומר

ביאור המלות

רשי

שריגים · זמורות ארוכות שקורין וידי"ז: והיא כפורחת · דומה לפורחת והיא כפורחת נדמה לי בחלומי כאילו היא פורחת ואחר הפרח עלתה נצה נעשו סמדר הספנ"יר בלע"ז ואחר כך הבשילו והי' כד אפרחת אפיקת לבלבין עד כאן תרגום של פורחת נץ גדול מפרח כדכתיב ובוסר גומל יהיה נצה וכתיב ויוצא פרח והדר ויצץ ציץ: ואשחט · כתרגומו ועברית והרבה יש בלשון משנה: שלשת ימים הם · סימן הם לך לשלשת ימים ויש מדרשי אגדה הרבה: ישא פרעה את ראשך · לשון חשבון כשיפקוד שאר עבדיו לשרת לפניו בסעודה ימנה אותך עמהם: כנך · בסיס שלך ומושבך: אם זכרתני אתך · אשר אם זכרתני אתך מאחר שייטב לך: ועשית נא עמדי חסד · אין נא אלא לשון בקשה: סלי חורי · סלים של נצרים קלופים חורין חורין ובמקומנו יש הרבה ודרך מוכרי פת כיסנין שקורין אובל"יש לתתם באותה סלים: יום הולדת את פרעה · יום לידתו וקורין לה יום גנוסיא ולשון הולדת לפי שאין הולד נולד אלא על ידי אחרים שהחיה מילדת את האשה ועל כן היא נקראת מילדת וכן ומולדותיך ביום הולדת אותך וכן אחרי הוכבס את הנגע שכיבוסו על ידי אדם: וישא את ראש וגו' · מנאם עם שאר עבדיו שהיה מונה המשרתים שישרתו לו בסעודתו וזכר את אלו בתוכם כמו שאו את ראש לשון מנין: ולא זכר שר המשקים · בו ביום: וישכחהו · לאחר מכאן מפני שתלה בו יוסף לזכרו הוזקק להיות אסור שתי שנים שנאמר אשרי הגבר אשר שם יי' מבטחו ולא פנה אל רהבים ולא בטח על מצרים הקרויי' רהב:

חסלת פרשת וישב

ויספר · חד מן י' זוגין...

ח הלוא לאלהים פתרנים ספרו נא לי: ט ויספר שר המשקים את חלמו ליוסף ויאמר לו בחלומי והנה גפן לפני: י ובגפן שלשה שריגם והוא כפרחת עלתה נצה הבשילו אשכלתיה ענבים: יא וכוס פרעה בידי ואקח את הענבים ואשחט אתם אל כוס פרעה ואתן את הכוס על כף פרעה: יב ויאמר לו יוסף זה פתרנו שלשת השרגים שלשת ימים הם: יג בעוד שלשת ימים ישא פרעה את ראשך והשיבך על כנך ונתת כוס פרעה בידו כמשפט הראשון אשר היית משקהו: יד כי אם זכרתני אתך כאשר ייטב לך ועשית נא עמדי חסד והזכרתני אל פרעה והוצאתני מן הבית הזה: טו כי גנב גנבתי מארץ העברים וגם פה לא עשיתי מאומה כי שמו אתי בבור: טז וירא שר האפים כי טוב פתר ויאמר אל יוסף אף אני בחלומי והנה שלשה סלי חרי על ראשי: יז ובסל העליון מכל מאכל פרעה מעשה אפה והעוף אכל אתם מן הסל מעל ראשי: יח ויען יוסף ויאמר זה פתרנו שלשת הסלים שלשת ימים הם: יט בעוד שלשת ימים ישא פרעה את ראשך מעליך ותלה אותך על עץ ואכל העוף את בשרך מעליך: כ ויהי ביום השלישי יום הלדת את פרעה ויעש משתה לכל עבדיו וישא את ראש שר המשקים ואת ראש שר האפים בתוך עבדיו: כא וישב את שר המשקים על משקהו ויתן הכוס על כף פרעה: כב ואת שר האפים תלה כאשר פתר להם יוסף: כג ולא זכר שר המשקים את יוסף וישכחהו:

קי"ב · יב"ק · סימן

פרשה

אונקלוס

הלא מן קדם יי' פשרן אשתעו כען לי: ואשתעי רב שקיא ית חלמיה ליוסף ואמר ליה בחלמי והא גופנא קדמי: ובגופנא תלתא שבשין והיא כד אפרחת אפיקת לבלבין ואניצת נץ בשילו אתכלהא הוו ענבין: וכסא דפרעה בידי ונסיבית ית עינביא ועצרית יתהון לכסא דפרעה ויהבית ית כסא על ידא דפרעה: ואמר ליה יוסף דין פושרניה תלתא שבשין תלתא יומין אנון: בסוף תלתא יומין ידכרינך פרעה ויתיבנך על שמושך ותתן כסא דפרעה בידיה כהלכתא קדמאה דהויתא משקי ליה: אלהן תדכרינני עמך כד ייטב לך ותעביד כען עמי טיבו ותדכר עלי קדם פרעה ותפקינני מן בית אסיריא הדין: ארי מגנב גניבנא מארעא דעבראי ואף הכא לא עבדית מדעם ארי שויאו יתי בבית אסירי: וחזא רב נחתומי ארי יאות פשר ואמר ליוסף אף אנא בחלמי והא תלתא סלין דחירו על רישי: ובסלא עלאה מכל מיכלא דפרעה עובד נחתום ועופא אכיל יתהון מן סלא מעלוי רישי: ואתיב יוסף ואמר דין פושרניה תלתא סלין תלתא יומין אנון: בסוף תלתא יומין יעדי פרעה ית רישך מינך ויצלוב יתך על צליבא וייכול עופא ית בשרך מינך: והוה ביומא תליתאה יום בית ולדא דפרעה ועבד משתיא לכל עבדוהי ואדכר ית ריש רב שקי וית ריש רב נחתומי בגו עבדוהי: ואתיב ית רב שקי על שקיותיה ויהב כסא על ידא דפרעה: וית רב נחתומי צלב כמא דפשר להון יוסף: ולא דכר רב שקיא ית יוסף ואנשייה:

אבן עזרא

וטעם הלא לאלהים פתרונים כי פתרות החלומות לשם הוא כי הוא יודע העתיד והראה בחלום מה שיהיה למי שירצה והם אני אפתור אותו לטוב או לרע לא יועיל ולא יזיק ואחר שהדבר כן ולשם פתרון כל החלומות אל תחושו שתספרו חלומותיכם לי · וכל החלומות הולכים אחר הפה דברי יחיד הם: עלתה נצה · כמו הנצו הרמונים: הבשילו אשכלותיה · הפך הבוסר וכמוהו כי בשל קציר ואם הם שני בניינים: ואשחט אותם · כמו שוחטי הילדים ולא כאשר פי' הגאון: פתרונו · פירושו לא מצאנו מלת פתרון כי הם עם החלום · יש שואלים מאין ידע יוסף כי שלשה שריגי' הם ימי' ולא חדשי' או שנים · יתכן יום הלדת את פרעה כמו היום שנולד בו כי הנה היום יש מלכים שיעשו משתה ביו' תקופת שנתם ויקראו לכל עבדיהם ויתנו להם מתנות או יתכן שהגבירה היתה הרה והראשון קרוב אלי: ישא פרעה את ראשך · ירים הנכון שהוא בדרך מספר והעד וישא את ראש שר המשקים ואת ראש שר האופי' בתוך עבדיו ובפסוק כי תשא אפרש זה: כנך · ממכונתך ומתכונתך הראשונה ויתכן להיותו מן גזרת כן וכמוהו ועמד על כנו: מארץ העברים · אפרשנו בפסוק כי תקנה עבד עברי · ואחר כל חלום במקרא מלת הנה טעמה כאילו: סלי חורי · אמר הגאון שהוא לחם לבן כמו חורי יהודה: בעוד · בטרם עוד וטעמו לא יעברו עוד כך זמן עד שיהי' זה: ישא פרעה את ראשך מעליך · ישאנו ממקומו וטעמו ישירנו או ירימנו על עץ: הלדת · שם הפועל מהבנין שלא נזכר שם פועלו: על משקהו · שם כי אשר היית משקה פועל: ולא זכר שר המשקים · לא הזכירו בפה אל פרעה כן ומשה יי' לא תזכרו עוד זכר את ושתי: וישכחהו · בלב:

חזקוני

סוגים הם אמרו זה לזה אין לנו שום דבר מעכב לצאת חוץ מכאן אלא להזכירנו למלך ולכך היו זועפים: איש כפתרון חלומו: כפתרון הכראה שהוא עיקר ולא הפתרון של הנלים: ופותר אין אותו · לפי שאנו במשמר ואין אנו יכולין לילך ולחזור אחר החרטומים והחכמים לשאל: הלא לאלהים פתרונים ... בעוד שלשת ימים · מה שלא נתן יוסף זמן בפתרון שר המשקים רק שלשה ימים ... כי אם זכרתני · פי' דילמא שמא אתה זוכרתני ... כי גנב גנבתי מארץ העברים ... כי טוב פתר ...

בעל הטורים

ספרו ג' · ספרו נא לי · ואידך ספרו בגוים את כבודו · אל כבודו חד בתהלי' וחד בדברי הימים · שעל הספור שספרו כפרו גנולים כבוד יוסף שסבחוהו לפני פרעה ... זכר שר המשקים · ב' במס' הכא ואידך ולא זכר יואש המלך את החסד · ולא זכר הדום רגליו · שסר המשקים היה כפוי טובה ולא זכר הטובה שעשה לו יוסף וכן היה יואש כפוי טובה ולא זכר הטובה שעשה לו יהוידע הכהן והרג לזכריה בנו ועל זה נהרגו כמה נפשות מישראל ... ולא זכר הדום רגליו ביום אפו: ויהי

אמרי נועם

והיא כפורחת תימה א"כ ימאד הפרח תחילה ואח"כ הנץ וכן כתי' ויוצא פרח ויציץ ציץ · והא כתי' יציץ ופרח ישראל אלמא יציאת הנץ תחילה · וי"ל כפורחת עלתה נצה הנץ שדרכו לצאת תחילה היה כפורחת שדרכו להיות קטן היה גדול:

מ"ע ספורנו

הלא לאלהים פתרונים · הנה חכמת הפתרון היא באה מצד מה שהוא בצלם אלהים ולזה יתכן שתהיה גם כי אף על פי שאני עתה עבד ובבית האסורים ותפני זה אפשר שלא נדקתם כפה שאמרתם ופותר אין אותו: כמשפט הראשון · קודם שעלית להיות שר: אשר היית משקהו · אתה בעצמך ... כי אם זכרתני אתך ... והזכרתני אל פרעה ... כי גנב גנבתי ... כי טוב פתר · והיה מקוה שיפתור גם כעדו לטוב שהחלומות הולכים אחר הפה ... פתר להם יוסף: ויהי

קומץ מנחה

נטתה לאותו מעשה ...

רלבג

שישלם זה הענין כולו אחר מכירת יוסף כמו שביאר החכם אבן עזרא ואל יקשה בעינין איך היה יהודה נפרד מאחיו קודם מכירת יוסף והנה הוא היה עם אחיו במכירתו כי הוא היה הולך ושב והנה היה לו לבדו כאן מלבד כאן אביו וזה הכאן אולי היה מתגלגל שכ' והנה הפסיק בזה הספור מה שהתגלגל לספרי מיוסף להודיע ההבדל שהיה בין יוסף ויהודה בענין גלוי העריות · והנה דברי זה הספור מבוארים ואולי התועלות הם רבים:

התועלת הראשון הוא במדות והוא שראוי לאדם כשיבא לגור במקו' מה שישתדל שיהיו לו שם אוהבי' כי בזה תשלם לו הישיב' שם בשלום ולזה תראה שהשתדל יהוד' לקנות לו במקום אשר בא ריע ואוהב והוא שירה עדולמי עד שמרוב אהבתו אותו היה הולך עמו בעלותו על גוזזי צאנו והוא איש סודו ללכת במצותו אל הקדשה לקחת הערבון מידה ...

התועלת השני הוא במדות והוא שראוי לאדם ...

הלוא י"ג מלאים בתורה וחד פלוגתא עלה וסי' במס' רבת' : ספרו ג' וסי' ספרו נא לי · ספרו בגוים כבודו וחבירו : ליוסף ח' וסי' ביחזקאל סימן ל"ז · הם י"ב סופי פסוק וסי' בפרשת וישמע יתרו : נצה י"א זוגין מן חד וחד חד מפיק ה' וחד לא מפיק ה' מסור במסרא רבתא : אתך י"ו בתורה מסור במסרא רבת': והנה שלשה ב' דסמיכי וסי' והנה שלשה סלי · אנשים : מאכל ומאכל ד' פתחין וסי' ובסל העליון · ומאכל שלחנו ומושב עבדיו וחברו · ובלשון ארמית סלא בנפשיה פתורא דחבריה: והעוף ג' באורייתא ... זאת תורת הבהמה והעוף : ראשך ד' וסי' ותלה אותך: ... אותך י"ז מלאים מסור במסר' רבת' : הלדת ג' ... ביום הולדת אותך · מל' · ותשלכי אל פני השדה · ... ולא זכר יואש המלך · ד"ה · ולא זכר הדום רגליו :

חסלת פרשת וישב

והוא שראוי לאדם להתרחק מהדבר שיגיע היזק ממנו שני פעמים זה אחר זה וזה כי הדבר ההוא בחזקה שיגיע ממנו היזק וכ"ש כשהיה ההיזק ההוא מות · ולזה תמצא שכאשר ראה יהודה שמתו שני בניו כשנשאו תמר לא השכים לתת לה השלישי כי אמר פן ימות גם הוא כאחיו ולזה אמרו ז"ל שהאשה שנשאת לשנים ומתו לא תנשא לשלישי ומז' המקו' למדנו שרש גדול בתלמוד והוא שהחזק' תשל' בב' פעמי' :

התועלת העשירי הוא במדות והוא שראוי לאדם שיתאבל על אשתו ולא יפנה לעסקיו עד שלמות אבילותו ולזה תמצא שזכר שכבר התנחם יהודה מאבל אשתו קודם שיעלה על גוזזי צאנו :

התועלת האחד עשרה הוא בדעותיו הוא שהפעולות אשר יכוונו לתכלית טוב אע"פ שהם בעצמם מגונות גנות מה · הנה ימצא המשתדל בהם נעזר מהש"י · ולזה תמצא שנעזרה תמר בזה הפועל באופן שנשלם לה מבוקשה וזה שכבר הרתה מיהודה והיו לו ממנה בנים היה אחד מהם רב שבט יהודה · והנה עשתה זה בחכמ' כי כסתה פני' כדי שלא יכיר' יהוד' ולקח' ערבון מידו לאמת לו שממנו הי' הרה:

התועלת השנים עשר הוא בדעות · והו' להודיע עוצם השגחת ה' ית' לאוהביו והוא כשירצו לעשות פועל מגונה יזמין להם ה' ית' מה שירווה למאס בלא גנות וזה שענין הקדשה היה מגונה אצל השלמים גם קודם מתן תורה ולזה אמר יהודה תקח לה פן נהיה לבוז והזמין לו הש"י מי שהיה לו חק עליו לפי מה שהיה נהוג קודם מ"ת :

התועלת השלש עשר הוא במדות · והוא שראוי לשלם להשלים החוק שיש לזולתו עליו ביותר שלם שאפשר · ולזה תראה ששלח יהודה גדי מופלג במינו לקדשה ההיא על שכבה עמה :

התועלת הארבע עשר הוא בדעות · והוא להודיע שכבר יוכר ההריון לג' חדשי' ולזה ספר שאחר ג' חדשים סופר שכבר היתה תמר הרה :

התועלת החמשה עשר הוא במדו' והוא שאין ראוי לאדם לפרסם בפני האנשי' מזולתו מה שיבוש ממנו כל שכן כשיהיה המתבייש מכת מי שראוי לו שיכבדוהו · ולזה תמצא שלא רצתה תמר לומר בביאור שתהיה הרה מיהודה כשהיתה מוצאת לשרפה מיראתה שיבוש יהודה מזה כי הוא צוה לשרפה אבל פרסמה שהיא היתה הרה למי שזה הערבון משלו כי בזה יהיה התנצלות ליהודה כשצוה לשרפה כי הוא לא היה יודע שתהי' הרה לו ונתפרסם בזה איך היה זה הענין ושהוא היה בזול' ידיעת יהודה :

התועלת הששה עשרה הוא במדות · והוא שראוי לאדם לדין זולתו לזכות לפי מה שאפשר · הלא תראה שיהודה מהר לנצל כלתו על זה הפועל כשעשתה אותו בזולת ידיעתו וביאר שהדין היה עמה כי הוא עשק ממנה חקה כשלא נתנה לשלה בנו ולזה היה ראוי שייבמה הוא בעצמו לפי מה שהיה נהוג אז :

התועלת השבע עשרה הוא במדו' והוא שראוי כשתלד האשה תאומי' שישתדל שיכירו מי נולד ראשונה כדי שידעו למי משפט הבכורה · ולזה ספר שקשרו שני על יד שהשני שיצא ראשון כדי שיכירוהו :

באור המלות

ויוסף הורד מצרימ' וגו' עד סוף הפרש' · כי אם הלחם אשר הוא אוכל · ר"ל שלא היה נוגע בו יוסף כלל כמו שפי' החכם א"ע וזה שאדוני יוסף היה יודע שיוסף הוא עברי והנה לא יאכלו המצרים לחם עם העברים כי תועבה היא למצרים ויהי יוסף יפה תואר ויפה מראה הנה ספר זה כי לזאת הסבה חשקה אשת אדוניו לשכב אצלו לתשמיש להיות אצלה בזולת תשמי' כי בזה הקרוב אולי ירוה למאה וישקיט חשקה אם לא ישכים לשכב עמה · ויהי כהיום הזה · שהחלה לדבר לו מזה מהשנה האחרת או מהשבוע האחרת · לעשות מלאכתו היא המלאכה שצוהו עליה אדוניו · לצחק בי הוא מענין תשמיש · ויתנהו אל בית הסהר ליסרו כי לא היה בן מות גם לפי מאמר אשתו כי לא נשלמה מחשבתו ועו"ד כי כבר היה הדבר בספק אצל פוטיפר · הוא היה עושה כתרגום כי כבר היה יוסף ממונה עליהם · אין שר בית הסהר רואה את כל מאומה בידו ר"ל שכבר עזב שמירת האסורים ליוסף ולא היה משגיח בזה כלל להשענו על שמירת יוסף כי ראה כי השם יתע' עמו בכל אשר היה עושה ולא קרה לו חטא ופשיעה בשירותו ובשמירת בית האסורים מיום שנכנס שם יוסף · חטאו משקה מלך מצרים והאופה ר"ל שנמצא במלאכתם חטא ושגגה שלא היתה מתוקנת כהוגן להביאה אל המלך · אמרו ז"ל זה נמצא זבוב בפוליי פוטרין שלו וזה נמצא צרו' בגלוסקא שלו' והנה המשקה הוא שר המשקים והאופה הוא שר האופים · במשמר · הוא בית האסורים שהיה שם יוסף · ויפקוד שר הטבחים את יוסף אתם · הנה שר הטבחים השגיח ביוסף לאהבתו אותו שיהיה עם אלו הסריסים הנכבדים · ויהיו ימים במשמר · שנה אחת כטעם ימים תהיה גאולתו והיה זה כן כי השנה הוא יום גדול והיום הוא שנה קטנה כי בכל אחת מהם יתחדשו ארבע תקופות מהשמש לשמו' טבע היסודות הארבעה והלחות המיוחסו' אליהם · איש כפתרון חלומו · ר"ל שאלו החלומות היו צודקים והיו מסכימים אל מה שנכון שיקרה להם והוא הפתרון · ופותר אין אותו יתכן שהגידו חלומם לרבים ולא היה בהם מי שיפתור אותו · הלא לאלהים פתרונים ר"ל שלא אזיק לכם אם אפתור לכם חלומותיכם לטוב או לרע כי אם לשם יתעל' בלבד יהיה הפתרון והוא יודע מה שהורה עליו זה החלום ממה שראוי שיקרה בעתיד · כפורחת עלתה נצה הבשילו אשכלותיה ענבים · ר"ל שמהרה הוויתה עד שכשהיתה פורחת עלתה נצה תכף והבשילו אשכלותיה ענבי' וזה לאות על המהירו' שיבא הענין שהורה זה החלום עליו ולזה שפט יוסף שמספר השלשה בזה החלום הוא מורה על שלשה ימים · ואשחט אותם על כוס פרעה · אין הרצון בזה שישחט אותם בתוך כוס פרעה כי אין זה ראוי לשום אדם ואף אם היה פחות מאד אבל הרצון בו שישחט אותם בתוך כלי אחת לתכלית שיושם המשקה ההוא אל תוך כוס פרעה וזה גם כן אות על מהירות בא הענין הזה · ישא פרעה את ראשך · הרצון בו כתרגומו שימנה אותך בתוך עבדיו · כי אם זכרתני אתך וגו' · קבלתי בפירוש הפסוק מהרב א"א שכבר אמר יוסף אל שר המשקים הנה תשוב במדרגה הראשונ' מהאהבה שהיה אוהבך המלך עד שאם תזכרני עמך אל פרעה כאשר ייטב לך ועשית נא עמדי חסד · תוכל להוציאני מהמקום הזה אשר אני אסור שם וזה שכאש' תזכרני אל פרעה והוצאתני מן הבית הזה והנה יקל לך לעשות זה כי איננו איש חמס שיהיה זה סבה ש שיצאתי מצרי כי גנב גנבתי משם וגם פה לא עשיתי מאומ' כי שמו אותי בבור : סלי חורי על ראשי · סלים לבנים · והעוף אוכל אותם · זה לאות כי לא ישוב על כנו אבל יאכל העוף את בשרו מעליו · ישא פרעה את ראשך מעליך · ירים ויסיר · יום הולדת פרעה · הוא היום שנולד בו ואז היה יום איד לו · ולא זכר שר המשקים את יוסף · בשיו לדבר דבר ממנו אל פרעה · וישכחהו בלבו · והנה דברי זה הספור מבוארים :

ואולם התועלות המגיעים ממנו הם תשעה:

התועלת הראשון הוא בדעות · והוא להודיע שהאיש הטוב הוא מושגח מה' יתע' עד שתגיע בעבורו הצלחה למי שהוא יושב עמו מצד חשקו ורצונו שיצליח קנין מי שהוא יושב אתו ולזה תמצא שהצלחה היתה תחלה בבית המצרי בכל אשר היה יוסף עושה ולא בשאר הענינים · וכאשר הפקידו אדניו בכל אשר יש לו הנה מפני שהיה יוסף משתדל בהצלחת קנייניו להיותו פקיד עליהם כמנהג כל משרת נאמן · הנה הגיע ההצלחה בכל קנייני המצרי בגללו ובזה הגיע ההצלח' לשר בית הסוהר בענין האסורים כאשר הופקד יוסף על שמירתם וזה סוד עצו' מסודות ההשגחה · ובזה האופן יוסר הספק איך תועיל תפילת האדם לזולתו :

התועלת השני הוא במדות · והוא שאין ראוי לאדם לגמול רע למי שגמלהו טוב · ולזה אמ' יוסף לאשת פוטיפרע שאין ראוי שיגמול לאדוניו זאת הרעה תחת הטובה אשר גמלתהו :

התועלת השלישי הוא במדות · והוא שראוי לאדם השלם שירחק מהדברים המביאים לידי גלוי ערוה · ולזה לא השכים יוסף להיות עמה בלא תשמיש :

התועלת הרביעי הוא במדות · והוא שראוי לשלם להתגבר כנגד יצרו שלא יחטא לאלהים ולא יירא משום רע יהיה נכון לבא עליו על זה · הלא תראה כי יוסף עזב בגדו אצל גבירתו ליראתו שמא יתגבר עליו יצרו ולא חשש אל הרע שהיה נכון שיגיעהו מזה מאשת אדוניו :

התועלת החמישי הוא בדעות · והוא להודיע שאין רושם במה שראוי שיקרה בעתיד שהורה עליו החלום במה שיפתור אותו פותר החלום לטוב או לרע כי הפתרונים הם לאלהים ולזה אמר יוסף הלא לאלהים פתרונים ספרו נא לי עם שכבר היה בזה התנצלות ליוסף אם יהיה בפתרונו דבר רע להם ואולם מה שאמרו ז"ל כל החלומות הולכים אחר הפה הם דברי יחיד ועם זה אפשר שיפורש אחר הפה ר"ל אחר הלשון כמו שפה אח' כי פי המדבר אליכם והרצון בזה שהקייה' יהיו לפי חקוי אנשי הלשון ההוא · ולזה ראוי לפותר שידע חקויי בעלי הלשון אשר יגידו לו חלומותיהם :

התועלת הששי להודיענו שלמות יוסף בענין פתרון החלומות עד שלא נפל מכל דבריו ארצה והיא מדרגה ממדרגות הנבוא' כמו שהתבאר בששי מספר מלחמות יי' :

התועלת השביעי הוא במדות · והוא שראוי לאדם להשתדל בכל עוז להנצל מהרע אשר הוא בו בכל הסבות אשר אפש' לו שיעזר בהם ולא יסמוך על הנס ואע"פ שהוא באופן שתדבק בו ההשגחה האלהית · הלא תראה כי יוסף עם היות השגחת השם יתע' דבקה בו בזה האופן הנפלא חלה פני שר המשקים שיזכרהו אל פרעה להוציאו מהבור :

התועלת השמיני הוא במדות · והוא שראוי לשלם שיהיה כוסה קלון האנשים ואף אם גמלוהו רע · הלא תראה כי יוסף לא רצה לגלות חרפת הש' אדוניו אל שר המשקים אבל אמר לו וגם פה לא עשיתי מאומה וכן לא רצה להודיע זה אל שר הטבחים עם מה שהיה בזה החכמה שלא תכעס אשת אדוניו עליו ותוסיף להעלילו :

התועלת התשיעי הוא במדות · והוא שאין ראוי לאדם שימנע מלגמול טוב למי שגמלהו וזהו ששר המשקים לא רצה לדבר מיוסף אל פרעה לחלות פניו שיוציאהו מהמקום שיהיה בו על לא פשע ולא חטאת ונסבב השם יתעל' שהוכרח להזכירו אל פרעה באופן שיהיה בו מהקושי לשר המשקי' כי הוכרח להזכי' חטאו אשר כעס עליו פרעה בעבורו וזה היתה גמולו הראוי לו :

פרשת מקץ

ויהי מקץ שנתים ימים וגומר עד ויוסף בן שלשים שנה

ביאור המלות

שנתים ימים הם שתי שני' · וזה החשבון ידמה שהיה מעת צאת שר המשקי' מהסוהר ובסוף השתי שני' חלם פרעה זה החלום · ודקות בש' הוא מענין הדלות והרקיקות · והנה היו שבע הפרות בריאות · משל לשבע שני השבע · ושבע הפרות דלות הבשר שעולות אחריהן · משל לשבע שני הרעב שיבאו אחריהן ואכלו הפרות דקות הבשר את הבריאות הוא משל שתבואת שני השבע תאכל בשבע שני הרעב וזה ממה שספר פרעה אחר זה ולא נודע כי באו אל קרבנה הוא לאות שלא יודע השבע בארץ מפני הרעב שיהיה אחרי כן וזה ממה שחייב שיתקבצו אוכל השנים הטובו' כדי שיהיה מזון מוכן להם בשני הרעב כמו שיעץ יוסף לפרעה · ולזה היתה זאת העצה באופן מה מפתרון החלום ומשל השבולים הוא יותר מיוחד בזה כי הוא היה בנושא בעינו אשר היה בו הפתרון · ותפעם רוחו' מרוב המבוכה אשר היתה נוטה מחשבתו פעם לדבר אחד ופעם לדבר אחר בעניין פתרון זה החלום במדרגת האיש הנבוך · והנה היתה רוחו במדרגת הפעמון שיכה פעם לצד אחד ופעם לצד שני והיה זה הענין הוא מסגלות החלומות הצודקים ר"ל שיגיע מהם התפעמות הרוח לפי שכבר ישער האדם בהם שהם צודקים · ועוד כי מפני התבודדות הנפלא שהיה לדמיון מבין כחות הנפש עד שקבל זה השפע יגיע לו זה ההפעלות כמו שביארנו בספר מלחמות יי' · חרטומי מצרים · הם המכשפים · ואין פותר אותם לפרעה · ר"ל שלא היה אחד מהם פותר אותם באופן שיתישב הפתרון ההוא בלב פרעה · את חטאי אני מזכיר · ר"ל כבר יביאני ההכרח להזכי' חטאי כדי שאודי' למל' מי יתכן שיפתור לו חלומותיו · ויגלח ויחלף שמלותיו לכבוד המלך · תשמע חלום הוא הווה והרצון בו שאתה שומע חלום ומבין אותו לפותרו · בלעדי אלהי' יענה את שלום פרעה הורהו בזה שאין בבחירתו לפתור לפי מה שירצה אבל יפתור לו לפי מה שיראהו מן השמים ולזה התפלל לה' ית' שיהיה פתרון החלום שלום פרעה · צנומות קשות ויבשות שלא נשאר בהם כי אם מעט זולת השובין · ירא פרעה איש נבון וחכם הנה הוצרך לזה כדי שיהיה על הפקידי' וישגיח במה שיעשוהו עד שלא יוכל אחד מהם לגנוב דבר · ולז' הוצרך שיהיה איש נבון וחכם · ועוד שהאיש ההוא יעשה בחכמתו עם אנשי הארץ שיתרצו במה שיעש' · וחמש הוא מבנין וחמושי' או ירצה בו שיקנה החמש מכל תבואו' השנים ההם . ויצברו ויאספו · תחת יד פרעה באוצרותיו · הנמצא כזה הוא עתיד ור"ל מה שאמר יוסף שנבקש איש נבון וחכם הנה אם נבקשהו לא נמצא נבון וחכ' הזה שרוח אלהים בו · ישק מענין נשק וכלי זיין ר"ל שלא ישא אחד מהם כלי זיין ולא יצא למלחמ' אם לא במצות יוסף · רק הכסא אגדל ממך אהי' גדול ור"ל כי בכסא לבד אהיה גדול ממך שאני לבדי אשב על כסא המלוכה · את טבעתו בה היה חותם המלך ונתנו ליוסף לחתום בשמו כל מה שירצה · וילבש אותו בגדי שש · הם היו יקרי' מאד בארץ מצרים

מא

א וַיְהִי מִקֵּץ שְׁנָתַיִם יָמִים וּפַרְעֹה חֹלֵם וְהִנֵּה עֹמֵד עַל־הַיְאֹר׃ ב וְהִנֵּה מִן־הַיְאֹר עֹלֹת שֶׁבַע פָּרוֹת יְפוֹת מַרְאֶה וּבְרִיאֹת בָּשָׂר וַתִּרְעֶינָה בָּאָחוּ׃ ג וְהִנֵּה שֶׁבַע פָּרוֹת אֲחֵרוֹת עֹלוֹת אַחֲרֵיהֶן מִן־הַיְאֹר רָעוֹת מַרְאֶה וְדַקּוֹת בָּשָׂר וַתַּעֲמֹדְנָה אֵצֶל הַפָּרוֹת עַל־שְׂפַת הַיְאֹר׃ ד וַתֹּאכַלְנָה הַפָּרוֹת רָעוֹת הַמַּרְאֶה וְדַקֹּת הַבָּשָׂר אֵת שֶׁבַע הַפָּרוֹת יְפֹת הַמַּרְאֶה וְהַבְּרִיאֹת וַיִּיקַץ פַּרְעֹה׃ ה וַיִּישָׁן וַיַּחֲלֹם שֵׁנִית וְהִנֵּה שֶׁבַע שִׁבֳּלִים עֹלוֹת בְּקָנֶה אֶחָד בְּרִיאוֹת וְטֹבוֹת׃ ו וְהִנֵּה שֶׁבַע שִׁבֳּלִים דַּקּוֹת וּשְׁדוּפֹת קָדִים צֹמְחוֹת אַחֲרֵיהֶן׃ ז וַתִּבְלַעְנָה הַשִּׁבֳּלִים הַדַּקּוֹת אֵת שֶׁבַע הַשִּׁבֳּלִים הַבְּרִיאוֹת וְהַמְּלֵאוֹת וַיִּיקַץ פַּרְעֹה וְהִנֵּה חֲלוֹם׃ ח וַיְהִי בַבֹּקֶר וַתִּפָּעֶם רוּחוֹ וַיִּשְׁלַח וַיִּקְרָא אֶת־כָּל־חַרְטֻמֵּי מִצְרַיִם וְאֶת־כָּל־חֲכָמֶיהָ וַיְסַפֵּר פַּרְעֹה לָהֶם אֶת־חֲלֹמוֹ וְאֵין־פּוֹתֵר אוֹתָם לְפַרְעֹה׃ ט וַיְדַבֵּר שַׂר הַמַּשְׁקִים אֶת־פַּרְעֹה לֵאמֹר אֶת־חֲטָאַי אֲנִי מַזְכִּיר הַיּוֹם׃ י פַּרְעֹה קָצַף עַל־עֲבָדָיו וַיִּתֵּן אֹתִי בְּמִשְׁמַר בֵּית שַׂר הַטַּבָּחִים אֹתִי וְאֵת שַׂר הָאֹפִים׃ יא וַנַּחַלְמָה חֲלוֹם בְּלַיְלָה אֶחָד אֲנִי וָהוּא אִישׁ כְּפִתְרוֹן חֲלֹמוֹ חָלָמְנוּ׃ יב וְשָׁם אִתָּנוּ נַעַר עִבְרִי עֶבֶד לְשַׂר הַטַּבָּחִים וַנְּסַפֶּר־לוֹ וַיִּפְתָּר־לָנוּ אֶת־חֲלֹמֹתֵינוּ אִישׁ כַּחֲלֹמוֹ פָּתָר׃ יג וַיְהִי כַּאֲשֶׁר פָּתַר־לָנוּ כֵּן הָיָה אֹתִי הֵשִׁיב עַל־כַּנִּי וְאֹתוֹ תָלָה׃ יד וַיִּשְׁלַח פַּרְעֹה וַיִּקְרָא אֶת־יוֹסֵף וירִיצֻהו

תרגום אונקלוס: והוה מסוף תרתין שנין ופרעה חלם והא קאים על נהרא: והא מן נהרא סלקן שבע תורן שפירן למחזי ופטימן בסר ורעין באחוא: והא שבע תורן אוחרנין סלקן בתריהן מן נהרא בישן למחזי וחסירן בסר וקמא לקבליהן דתורתא על כיף נהרא: ואכלא תורתא דבישן למחזי וחסירן בסר ית שבע תורתא דשפירן למחזי ופטימתא ואתער פרעה: ודמוך וחלם תנינות והא שבע שובלין סלקן בקניא חד פטימן וטבן: והא שבע שובלין לקין ושקיפן קדום צמחן בתרהן: ובלעא שובליא לקיתא ית שבע שובליא פטימתא ומליתא ואתער פרעה והא חלמא: והוה בצפרא ומטרפא רוחיה ושלח וקרא ית כל חרשי מצרים וית כל חכימהא ואשתעי פרעה להון ית חלמיה ולית דפשר יתהון לפרעה: ומליל רב שקי עם פרעה למימר ית סורחני אנא מדכר יומא דין: פרעה רגז על עבדוהי ויהב יתי במטרת בית רב קטוליא יתי וית רב נחתומי: וחלמנא חלמא בליליא חד אנא והוא גבר כפושרן חלמיה חלמנא: ותמן עמנא עולים עבראה עבדא לרב קטוליא ואשתעינא ליה ופשר לנא ית חלמנא גבר כחלמיה פשר: והוה כמא די פשר לנא כן הוה יתי אתיב על שמושי ויתיה צלב: ושלח פרעה וקרא ית יוסף וארהטוהי

מסורה: ג׳ / ל׳וכל עמידה על ספת / ג׳כ״כ בהור ל׳ ומל׳ / ג׳כ״כ בעניי / ל׳ חס׳ / כל אורי׳ כ״כ ב׳ נח׳ / ג׳ מל׳ / ל׳וחד שדופת הקדים / ג׳ מל׳ / ג׳ מל׳ / ל׳ יתיר ותתפעם / ל׳ וחס׳ / ג׳ רפי׳ / ה׳ ר״פ / ג׳ / ל׳ / ל׳ ד׳ כ״א ר״פ בטעם / תגיר

ופרעה ג׳ וסי׳ ופרעה חלם · ופרעה הקריב · ולמה תכבדו את לבבכם ׃ יאר היאר כל אורית׳ חס׳ וכל נביאי׳ וכתובים דכו׳ חס׳ במ״ו מלאים · פרות ג׳ בו · ודבתרי׳ · קציר יאור תבואתה · נשקעה ביאור מצרים ׃ עלות ג׳ כ״כ בתורה וסי׳ והנה שבע פרות · ויישן ויחלם שנית · והנה שבע פרות אחרו׳ · ושאר אורית׳ עלת כתיב במ״א עולת · אבנים שלמות תבנה · וכל נביאים עלות כתיב במ״א עולות כתיב מלא דמ״ל וסי׳ ועל הנשיא יהיה האקרמנו בעולות · ובכתובים עולת · אף בלב עולת תפעלון · יחפשו עולת טמנו חפש · אבא ביתך בעולות · ל מלא דמ״ל בכתו׳ ושארא עלות כתיב ׃ ויישן ג׳ וסי׳ ראדם · דפרעה · דאליהו · בתרא׳ פתח׳ ׃ בריאות ג׳ מלאים וסי׳ ויישן ויחלם שנית · ותבלענה השבלי׳ הדקות · והנה שבע פרות בתראה ׃ ואין פותר אלין מלין מ״ל דלית דכו׳ וסי׳ ואין פותר אותם · את עדי׳ מהר חורב · והנושא אותם · או חולם החלום ההוא · ויהי טוחן בבית · שם האחד בוצץ · נטעתיך שורק · הנני פוקד על אמון מנוא׳ שוכב על צדך · ביד הורג · יחזקאל · חולש על גוים · כקונה כמוכר · אשרי כל חוכי לו · שוחט השור מכה איש זובח השה עורף ג׳ בו · לא אוסף אהבתם · כי בוקר אנכי · ונגש חורש בקוצר · גוער בים ויבשהו · וארור נוכל · המון חוגג · חובר חברים מחכם · כבוצר על סלסלות · הגני קולע · את הולם פעם · שלש אנכי נוטל עליך ׃ אותם ט״ל מ״ל בתורה וסי׳ במס׳ רכתא · ושם ה׳ ר״פ וסי׳ ושם אתנו נער עברי · ושם ראינו את הנפילי׳ · ושם איש מעבדי שאול · ושם נקרא איש בליעל · ושם היה נביא ליי׳ עודד שמו · וא׳ בלשון שימה ר״פ בתו׳ ושם לה עלילות דברים ׃

רשי

ויהי מקץ · כתרגומו מסוף וכל לשון קץ סוף הוא ׃ על היאור · כל שאר נהרות אינם קרויין יאורים חוץ מנילוס מפני שכל הארץ עשויה יאורים יאורים בידי אדם ונילוס עולה בתוכה ומשקה אותם לפי שאין גשמים יורדין במצרים תדיר כשאר ארצות ׃ יפות מראה · סימן הוא לימי שובע שהבריות נראות יפות זו לזו שאין עין בריה צרה בחברתה ׃ באחו · באגם מריש בלע״ז כמו ישגא אחו ׃ ודקות בשר · טינבי״ש בלע״ז לשון דק ׃ ותאכלנה · סימן שתהא כל שמחת השבע נשכח׳ בימי הרעב ׃ בקנה אחד · טודי״ל בלע״ז ׃ בריאות · שא״ינש בלע״ז ׃ שדופות · הלי״אש בלע״ז שקיפן קידום חבוטות לשון משקוף החבוט תמיד על ידי הדלת המכה עליו ׃ קדים · רוח מזרחית שקורין בי״שא ׃ הבריאות · שיי״נש בלע״ז ׃ והנה חלום · והנה נשלם חלום שלם לפניו והוצרך לפותרים ׃ ותפעם רוחו · ומטרפא רוחיה מקשקשת בתוכו כפעמון ובנבוכד נצר אומר ותתפעם רוחו לפי שהיו שם שתי פעימות שכחת החלום והעלמות פתרונו ׃ חרטומי · הנחרים בטימי מתים ששואלין בעצמות · טימי הן עצמו׳ בלשון ארמי ובמסכת בית שהוא מלא פימיא מלא עצמות ׃ ואין פותר אותם לפרעה · פותרי׳ היו אותם אבל לא לפרעה שלא היה קולן נכנס באזניו ולא היה לו קורת רוח בפתרונם שהיו אומרי׳ שבע בנות אתה מוליד שבע בנות אתה קובר ׃ איש כפתרון חלומו · חלום הראוי לפתרון שנפתר לנו ודומ׳ לו ׃ נער עברי עבד · ארורים הרשעים שאין טובת׳ שלמה מזכירו בלשון בזיון נער שוט׳ ואין ראוי לגדולה · עברי אפילו לשוננו אינו מכיר עבד׳ וכתוב בנימוסי מצרים שאין עבד מולך ולא לובש בגדי שרים ׃ איש כחלומו · לפי החלום וקרוב לענינו ׃ השיב על כני · פרעה הנזכר למעלה כמו שאמר פרע׳ קצף על עבדיו הרי מקרא קצר לשון ולא פירש מי השיב לפי שאין צריך לפרש מי השיב מי שבידו להשיב והוא פרעה וכן דרך כל מקראות קצרים על מי שעליו לעשות הם סותמין את הדבר ׃ מן

אבן עזרא

ויהי מקץ · לא פי׳ הכתוב תחלת זה החשבון וכן ויהי מקץ ארבעים שנה וכן ובעוד ששים וחמש שנה וכן ויהי בשלשים שנה ויתכן להיו׳ שזה החשבון ליציאת שר משקים מבית הסהר או לשבת יוסף שם · וטעם ימים כבר באר׳תיו ׃ ופרעה חלם · היה חולם וכן ורבקה שומעת ׃ באחו · י״א עמק שבו צמחים וי״א שאחו שם צמח והבי״ת נוסף כבי״ת השביעי במרורים ועל שני הפירושים כי הוא מין אחי׳ יפריא האח אחיו בן אמו ׃ שפלים · לשון רבות נקבות והם הוא במ״ם כמו נשים ופלגשי׳ ׃ שדופות · שארע שדפון מרוח מזרחית כי נקרא מזרח קדם בעבור צאת השמש בתחל׳ · וטעם המלאות כמו הבריאות ׃ ותפעם רוחו · מבנין נפעל כמו נפעמתי ולא אדבר וי״א שהכל מן גזרת הולם פעם והטעם שהרוח דומה לגוף המוכה ׃ חרטומי · מלה מרובעת ויתכן להיותה ארמית או מצרית והם חכמי התולדת ׃ ואת כל חכמיה · במזלות ופתרון חלומות ׃ את חטאי · אע״פ שאזכיר חטאי ׃ פרע׳ קצף על עבדיו · לפי דעתי כי אין פרעה שם עצם רק שם תאר והוא מלשון מצרים כמו חירם בצור גם היום יקרא כל מלך גדול על ישמעאל נגיד המאמינים על כן תמצא פרעה בימי אברהם ובימי יוסף ומת פרעה וקם פרעה וכן בימי ירמיהו הלא תראה הכתו׳ יפרש מה טעם פרעה כי הוא מלך מצרים והעד הפרע שהוא שם העצם וכן פרעה נכה כי נכה שם העצם ואל יקשה עליך דרש כשא שלמה כי לא לקחו מלך מצרי׳ ועד שני שאמ׳ שר המשקי׳ פרעה קצף וכן אמר יוסף אלהים יענ׳ את שלום פרעה הראה את פרעה יעשה פרעה ואין מדרך המוסר להזכיר עם המלכים שם העצם ׃ אותי ואת שר האופים · אמר אותי פעם שני׳ כי כן דרך הלשון כמו ואני אנה אני בא ׃ איש כפתרון חלומו · כבר פירשתיו ׃ אותי השיב · פרעה וי״א שהוא בדבור השיב ותלה או בפתרון ׃ ויריצהו

בעל הטורים

ויהי מקץ

נאמר כאן מקץ ונאמר באברהם מקץ עשר שנים מה להלן עשר אף כאן לסוף עשר שנים · ופירוש ויהי מקץ דהיינו לסוף עשר ועוד שנתי׳ יותר מקץ שנתים ימים בגימטרי׳ מקץ עשר שנתים ׃ שבע פרות · על שם עגלה יפיפיה מצרים · ולמה שבעה על שם מצרים לודים ענמים להבים נפתוחים פתרוסים כסלוחים שהם ז׳ וז׳ עממים מארץ כנען יתפרנסו ממצרי׳ ׃ בקנה אחד · ג׳ במסורה חדי הכא ואידך גבי מנורה שהשבע הוא חוב לעולם · ואידך ראה בטובות בקנה א׳ ונסדופות לא ראה בקנ׳ א׳ ׃ בהנה · ב׳ במסורה הכא · ואידך ואם מעט ואוסיפה לך כהנה · שאומר הכתוב ואוצא אני מר ממות את האשה וגו׳ ואוסיפה לך כלגה שאם היותי רעה לא ראותי כהנה לרוע ׃ שבע ב׳ במסורה ואידך ויחלאו ואסמיך שבע לומר שכל כך יהיה השובע שיתמלאו כל האוצרות ׃ כאשר פתר · בגימטריא שהחלומות הולכי׳ אחר הפה ׃ ויפקד

אמרי נועם

פרשת מקץ

ותפעם רוחו פי׳ רש״י דלכך אין כתי׳ ותתפעם וכו׳ ותימה אמאי לא סיים החלום כמו כ״כ תשובה לפי שכל זה החלום לא היה אלא כדי שיצא יוסף מבית האסורים ואם שכח את החלום שר המשקים לא היה מזכיר את יוסף שהרי לא ראה יוסף פותר אלא למי שלא שכח החלום · ד״א נבי דניאל היה החלום מרמז על זמן רחוק וא״כ אם לא היה אומר החלום לא היה יודעי׳ שפתרונו אמת . אבל הכא היה החלום נתקיים לזמן קרוב והי׳ נראה ממנו בבוא הזמן שפתרונו אמת ׃

מ״ע ספורנו

ויהי מקץ

ויהי מקץ · ופרעה חולם · בהיותו חולם הבלי רעיוניו חלם ג״כ שהיה עומד על שפת היאור כאמרם ז״ל כשם שאי אפשר לבר בלא תבן כן אי אפשר לחלום בלא דברים בטלים ׃ ותעמודנה אצל הפרות · קודם שתאכלנה אותנה להורות שיהיו הרעב והשבע יחדו באיזה זמן כענין ויהי רעב בכל הארצות ובכל ארץ מצרים היה לחם ׃ והנה חלום · הרגיש שהכל היה חלום אחד בעצמו שהיה נראה לו בחלומו השני שהיה כאותו המעמד בעצמו של חלומו הראשון וכן פירש הוא אמר כך באמרו ואראה בחלומי ׃ ואין פותר אותם · מפני שחשבו שהם שני׳ טעו בפתרון כי בחלק הראשון אמנו היתה הסבה הפועלת והחומרית בלבד שהן הפרות אורסת והיאור המשקה ובחלק השני׳ היתה הסבה הצורייות והתכליתית בלבד והם השבלי׳ ׃ את חטאי אני מזכיר לא כמתרעם על שנתת אותי בבית הסהר כי בחטאי היה ׃ ויריצהו

חזקוני

ויהי מקץ · פרש״י כתרגומו מסו׳ וכו׳ · לומר אם תפרשה אח׳ לשון העברי יש פתחון פה לבעל דין לחלוק ולומר שהוא דוגמא ומקצה אחיו לקח וגו׳ כשעברו מקצת שתי השנים מיציאת שר המשקים שכשיו בא התרגו׳ ללמדנו כשעברו כל השתי שנים ופרע׳ חלם ועוד מצינו מקץ שהו׳ לשון תחילה מקץ שבע שנים תשלחו איש את אחיו דירמיה ׃ שנתים ימים מיציאת שר המשקים מבית הסוהר פי׳ שתי שנים אם כתב שנתים בלא ימים הייתי אומ׳ חסרות מקץ שנה ויום א׳ כמו בן שנתו שבתוך השנה קורא בן שנה ולכך כת׳ לך ימי׳ ללמדנו לומר שתי שני׳ תמימים שלמי׳ מיום ליום וכן קדם שלם מימי׳ ד״א מקץ שנתים אח׳ הזמן שנגזר עליו ... [illegible]

קומץ מנחה

פרשת מקץ

מקץ קדים מזרחית ונקרא מזרח קדם בעבור צאת בו השמש תחלה · ורש״י שהוסיף ביאור שנקר׳ בישא שארבע הרוחות נחלקים לשנים עשר חלקים כידוע ליורדי הים באניות לכך הוסיף ביאור איזה חלק היה מרוח קדים ׃ ויקץ פרעה והנה חלום כי בעוד האדם ישן נראה היותו במעשה ממש אבל אחרי הקיצו הנ׳ חלום ׃ אותי במשמר מה שכפל אותי להורות שפתרון יוסף היה על צד הנבואה כי לא פתר תליית שר האופים להיותו במאסר רעה אלא שניגנו היינו במאסר אחד ׃ אשר

רל״בג

מצרים · רביד · ענק · במרכבת המשנה · הוא שמרכבה שהיה רוכב בה מי שהוא משנה אל המלך · אברך · כמו הברך וכמהו אשכם ושלוח רוצה לומר שכבר שכריזו לפניו שיחלקו לו כבוד ויברכו על ברכיהם לפניו · את ידו ואת רגלו · רוצה לומר שלא יעשו דבר ולא ילכו למקו׳ אם לא ברשותך · והרצון בו שאתה ממשל בהנהגתם בכללה ואמר שלא ירים איש מבלעדיו את ידו ואת רגלו על כד ההפלגה או יהיה פירושו כדברי המתרגם כי במצרי׳ לא יהיה רשות לאדם לרכוב על סוס אם לא ירשהו המלך על זה אבל הם כלם רוכבים על חמורים והיה זה כן כי לרוב המצא הסוסים במצרים לא יוכר בין השרים והעבדים אם יהיה רשות לכלם לרכוב על סוס וכן הענין בבגדי שש כי הם נמצאים שם מאד · צפנת פענח · הוא לפי מה שאחשוב שם שהוא מורה על רוב הבינה והחכמה וידיעת כוונות המציאות או היה שם אלהי פרעה כן כמו ששם נבוכד נצר שם דניאל כשם אלהיו והביאור הראשון הוא יותר נאות · כהן און · אדון און כטעם ובני דוד כהנים היו · פוטיפרע · אמרו ז״ל שהוא פוטיפר אדוניו · ויצא יוסף על ארץ

שלא אכלו אותם מיד שתרון שלא יכלה הרעב מיד את תבואת הארץ דכתיב ובכל ארץ מצרים היה לחם ׃ ויקץ פרעה ... לשובע ומפורש יותר מן הראשון ובדין הוא דלהוו מכשפים את היניקה זה לזה ואפי׳ שכי מלאות וטובו׳ ׃ שדופות ... ששוקפה בה הקמה בערב ׃ ותבלענה השבלים י״מ נדלו למעלה וכיסו הראשונים עד שלא נראו לשון כבלע ... כגון פילא דלעייל בקופא דמחטא ׃ והנה חלום · לפי שכל זמן שאדם ישן כמדומה לו על החלום שהוא מעשה ... ונפשו שוקקה ואף בחלום הפרות היה לו לומר כן אלא המתין עד שנגמר דבריו וי״מ גבי פרות לא כתיב והנה ... בהם והנה חלום ודאי יתראה זה איננו אלא חלום · ד״א והנה חלום עכשיו נגמר החלום שלא חלם יותר על הענין ... היינו לפי שמשבאו החרטומים לפניו לא היתה שם כי אם פעימה אחת שאילו היה מספר להם החלום יודע ... אחר פותרים הזכיר שם שר המשקים את יוסף ׃ ותפעם · יש הפרש בין ותפעם לותתפעם שהרי ותפעם ... עצמו כאילו רוחו נפעמת ואינה נפעמת וכן כל התפעל כמו והתברך בלבבו וכן שכב על משכך והתחל ורבים כמו ... הרבה פותרים ואע״פ כן לא יתברר לי האמת אם הוא פתרונו אם לאו אלא אני אעלים החלום וכל מי שיוכל ... איתא בילמדנו אבל פרעה שגלה החלום מוטה היה בדבר רק שלא רצה להרוג חכמיו וחרטומיו כמו נבוכד ... [illegible]

מ"ע ספורנו

ויריצוהו מן הבור · כדרך כל תשועת ה' שנעשת כמו רגע כאמרו כי קרובה ישועתי לבא וכאמרו לו עמי שומע לי כמעט אויביהם אכניע וכן היה ענין מצרים כאמרו כי גורשו ממצרים כאמרם ז"ל שלא הספיק בבצק של אבותינו להחמיץ וכו' · וכן אמר לעתיד כאמרו ופתאום יבא אל היכלו האדון וכו': ויחלף שמלותיו · כי אין לבא אל שער המלך בלבוש שק: תשמע חלום לפתור אותו · שתבין ענין החלום לפתור אותו כפי חכמת הפתרון ולא תפתור במקר': בלעדי · אף על פי שאמר ופותר אין אותו כאלו אני יחיד בזאת החכמה אני חושב שיש בלי ספק פותר בלעדי: אלהים יענה · יעשה שאמנה בפתרוני: את שלום פרעה · דבר שיהיה שלום פרעה שהחלומות הולכים אחר הפה: לא ראיתי כהנה · לא קרה זה ע"ד רעיונך על משכבך סליקו: ולא נודע כי באו אל קרבנה · ע"ד ואכלת ולא תשבעו כאמרם ז"ל אינו דומה מי שיש לו פת בסלו למי שאין לו: ואין מגיד לי · שראה שכלם חשבו שהם שני חלומות ופתרו אותם על שני דברים והוא הכיר שאיניהם כי אם חלום אחד כאמרו וארא בחלומי: חלום פרעה אחד הוא · ולפיכך טעו ספותרים · את אשר האלהים עושה הגיד לפרעה · לפיכך לא ידעו זה החרטמים כי לא נודע אל השרים אבל הגיד לפרעה בלבד: הוא הדבר · ענין הרעב הוא הדב' שאמרתי שהגיד לפרעה כדי שלא תכרת הארץ ברעב: הראה את פרעה · שני השבע להודיענו במה יושעו את עמו מן הרעב: ועתה

קומץ מנחה

אשר האלהים עושה מה שהוא רגיל לעשות שהוא זן את העולם הראה אותך שתעשו אתה: כי נכון הדבר ואע"ג שיוסף חלם ג"כ פעמי' ולא היה נכון מיד שהוא לא חלם שניהם בלילה אחד כמו פרעה: איש חכם יחידי כי בפשע הארץ רבים שריה: ויפקד פקידים תחת איש החכם מהוא כי לא יוכל שאתו לבדו: ולא תכרת הארץ כמו שלא מתו הפרות עם היותם כחושות ודלות: הנמצא כזה נתייעץ עם עבדיו והוא ממוסדי הז"ל אין ממנים פרנס על הצבור אא"כ נמלכי' בצבור תחל': אברך שכל הרואי' אותו יכרעו על ברכיהם לכבודו: אני פרעה היה ירא מנמוסי מצרים שאין עבד מלך לכן אמר אני פרעה ולא יעשה דבר כי אם ברשו' המלכות: בטרם תבוא שנת הרעב פירש"י שאסור לשמש מטתו בשני רעבון קשה שהרי יוכבד נולדה בין החומות ובמקומו תרצתיו: למה תתראו להראות עצמיכם עשירים שאתם קונים מהסוחרים הקונים במצרי' בזול ומוכרי' ביוקר ולא תלכו בעצמיכם לשם לקנות בזול: מרגלים אתם הטעם שבא עליהם בעלילה זו ולא אם גנבים או לסטים אתם · כדי שלא ידרשו מאנשי העיר מי האיש הזה שמצער אותנו · כי הנחשד למרגל איך ידרוש מאנשי העיר על המלך כי בזה יוסיף השד על חשד:
כלנו

אבן עזרא

ויריצוהו · שלוחי פרעה: ויגלח · המגלח: בלעדי · מלה אחת מורכבת משתי מלות והטעם שב אל תשמע חלום לפתור אותו · אמר יוסף בלעדי פתרוני יענה אלהים את שלום פרעה וי"א כי טעמו בעבור שאמר לו כי אתה פותר חלום אמר בלעדי הוא הפותר והוא אלהים שיענה את שלום המלך · וטעם יענה שימציא תמיד וכן כי האלהים מענה בשמחת לבו וכן והארץ תענה והוא קרוב ממשמעו · הוסיף דלות ותחת מראה אמר תאר כי זה קרוב מזה: ומראיהן · ומראה כל אחד מהן רע · ופה הוסיף לפר' חלומו שראה שבאו הפרות הטובות בקרב הרעו' והיה כאשר היו בראשונה: צנומות · אין לו חבר במקר' וטעמו כמו רקות וי"א שפירושו גלמי' כי כן בלשון ישמעאל: שבע גדול · שם כמו רעב על כן יטעה האומ' בתפלת שבת ובשובע כלכלתנו בוי"ו כי שובע שם הפועל הוא והנכון ובשבע כלכלתנו בלא וי"ו:
וטעם

רש"י

מן הבור · מן בית הסוהר שהוא עשוי כמין גומא וכן כל בור שבמקרא לשון גומא הוא ואף אם אין בו מים קרוי בור פוס"א בלע"ז: ויגלח · מפני כבוד המלכות. תשמע חלום לפתור אותו · תאזין ותבין חלום לפתור אותו · תשמע לשון הבנה והאזנ' כמו שומע יוסף אשר לא תשמע לשונו אנטנ"דרא בלע"ז: בלעדי · אין החכמה משלי אלא אלהים יענה יתן עניי' בפי לשלום פרעה: דלות · כחושות כמו מדוע אתה ככה דל לאמכון: ורקות בשר · כל לשון רקות שבמקרא חסרון בשר ובלע"ז בלו"שש: צנומות · צונמא בלשון ארמי סלע הרי הן כעץ בלי לחלוח ויבשו' כסלע ותרגומו נצן לקיין נצו אין בהם אלא הקנה לפי שנתרוקנו מן הזר': שבע שנים ושבע שנים כלן אינן אלא שבע · ואשר נשנה החלום פעמים · לפי שהדבר מזומן כמו שפירש לו בסוף ועל השנות החלום וגו': ונשכח כל השבע · הוא פתרון הבליעה:
ולא

תורה

וַיְרִצֻהוּ מִן־הַבּוֹר וַיְגַלַּח וַיְחַלֵּף שִׂמְלֹתָיו וַיָּבֹא אֶל־פַּרְעֹה:

טו ויאמר פרעה אל יוסף חלום חלמתי ופתר אין אתו ואני שמעתי עליך לאמר תשמע חלום לפתר אתו: ויען יוסף את פרעה לאמר בלעדי אלהים יענה את שלום פרעה: וידבר פרעה אל יוסף בחלמי הנני עמד על שפת היאר: והנה מן היאר עלת שבע פרות בריאות בשר ויפת תאר ותרעינה באחו: והנה שבע פרות אחרות עלות אחריהן דלות ורעות תאר מאד ורקות בשר לא ראיתי כהנה בכל ארץ מצרים לרע:

כ ותאכלנה הפרות הרקות והרעות את שבע הפרות הראשנות הבריאת: ותבאנה אל קרבנה ולא נודע כי באו אל קרבנה ומראיהן רע כאשר בתחלה ואיקץ: וארא בחלמי והנה שבע שבלים עלת בקנה אחד מלאת וטבות: והנה שבע שבלים צנמות דקות שדפות קדים צמחות אחריהם: ותבלען השבלים הדקת את שבע השבלים הטבות ואמר אל החרטמים ואין מגיד לי:

כה ויאמר יוסף אל פרעה חלום פרעה אחד הוא את אשר האלהים עשה הגיד לפרעה: שבע פרת הטבת שבע שנים הנה ושבע השבלים הטבת שבע שנים הנה חלום אחד הוא: ושבע הפרות הרקות והרעת העלת אחריהן שבע שנים הנה ושבע השבלים הרקות שדפות הקדים יהיו שבע שני רעב: הוא הדבר אשר דברתי אל פרעה אשר האלהים עשה הראה את פרעה: הנה שבע שנים באות שבע גדול בכל ארץ מצרים:

ל וקמו שבע שני רעב אחריהן ונשכח כל השבע בארץ מצרים וכלה הרעב את הארץ:
ולא

אונקלוס

וארהטוהי מן בית אסירי וספר ושני כסותיה ועל לות פרעה: ואמר פרעה ליוסף חלמא חלמית ופשר לית ליה ואנא שמעית עלך למימר דאת שמע חלמא ומפשר יתיה: ואתיב יוסף ית פרעה למימר לא מן חוכמתי אלהן מן קדם יי יתתב ית שלמא דפרעה: ומליל פרעה עם יוסף בחלמי האנא קאים על כיף נהרא: והא מן נהרא סלקן שבע תורן פטימן בשר ושפירן למחזי ורעין באחוא: והא שבע תורן אוחרנין סליקן בתריהן חסיכן ובישן למחזי לחדא וחסירן בשר לא חזיתי דכותהין בכל ארעא דמצרים לבישו: ואכלא תורתא חסיכתא ובישתא ית שבע תורתא קדמיתא פטימתא: ועלא למעיהן ולא איתידע ארי עלא למעיהן ומחזיהן ביש כד בקדמיתא ואתערית: וחזית בחלמי והא שבע שבלין סלקן בקניא חד מליין וטבן: והא שבע שבלין נצן לקין שקיפן קדום צמחן בתריהן: ובלעא שבליא לקייתא ית שבע שבליא טבתא ואמרית לחרשיא ולית דמחוי לי: ואמר יוסף לפרעה חלמא דפרעה חד הוא ית דיי עתיד למעבד חוי לפרעה: שבע תורתא טבתא שבע שניא אינון ושבע שבליא טבתא שבע שניא אינון חלמא חד הוא: ושבע תורתא חסיכתא ובישתא דסליקא בתריהן שבע שנין אינין ושבע שבליא לקייתא דשקיפן קידום יהויין שבע שני כפנא: הוא פתגמא דמלילית עם פרעה דיי עתיד למעבד אחזי לפרעה: הא שבע שניא אתיין שבעא רבא בכל ארעא דמצרים: ויקומון שבע שני כפנא בתריהן ויתנשי כל שבעא בארעא דמצרים וישיצי כפנא ית עמא דארעא:
ולא

חזקוני

דלות ורעות תואר אחד ורקות בשר ותאכלנה הפרות הרקות ושבע הפרות הרקות ושבע השבלים הריקות ארבע' בר"ים בפרק' בנידרי חלומו של פרעה נכפל משום כבודו של יוסף: את אשר האלהים עושה · מה שרוצה לעשות בעולמו: הגיד לפרעה · שהרי הו' מלך ויבקש תקנה של זאת שהרי ספק בידו לעשות · יהיו שבע שני רעב · פתח ברעב תחלה ואח"כ בשובע הראה לו המכה והרפואה שהרי כל החלום לא בא אלא לעשות תקנה על הרעב:
ועל

מסרה

ורעות ג' וסי' דלות · כרפאי ליש' · אשר הראיתנו צרות: לא ראיתי ב' וסי' בכל ארץ מצרים לרע · ואני אמתך לא ראיתי · וחד ולא ראיתי צדיק נעזב: והרעות ג' ב' מלאים וא' חס' וסי' ושבע הפרו' הרקו' והרעות · ותאכלנה הפרו' · והרעות רעות מאד · קדמ' חס': הראשונות ד' וסי' ותאכלנה הפרות · הראשנות הנה באו: כי נשכחו הצרות הראשנו' · ולא תזכרנה הראשונות: ומראהן ד' וסי' רע כאשר בתחלה · שפל מן הקיר · דמות אדם להנה · מראיהן כלפידים: רע הרע י"א פתחי' וסי' בתהלים סימן נ"ד: ח' פסו' מן ד' מלין דמיין תלית' משני' וסימ' שבע פרות הטבת שבע · ובמדבר אשר ראית · ויעבר בהר אפרים · עד מתי אתה מתאבל · ותאמרו לא כי על סוס ננוס · ואלה מרותיה פאת צפון · ואת הילן · ואשלחה לאיעז': טבת הטבת ד' חס' דח' וסי' ויראו בני האלהי' · שבע פרו' הטבת · ב' בו ערים גדלת · וב' מלאים דמל' וסי' תאמן בם כי ידברו אליך · יבקשו למלך · ושארא טבות כתי': שדפות חד מן י"ט זוגין קדמ' נסיב ו' בעגינא ותני' לא נסיב ו' וסי' במס' רבת': הרא' קדמ' הגיד לפרע' תני' הרא' וא"פס ושמואל ירא מהגיד את המראה: הנה ז' ר"פ בספ' בראשי' מסו' פרשת וישב: הנה ז' חידאין מסור בשפטי' סי' ז': שבע ב' קמ' ומלרע וסי' שבע גדול בכל · אסמיך שבע: וכלה ו' וסי' וכלה הרעב · וכלה מכפר · וכלה אהרן ובניו לכסת את הקדש · ושב והרע לכם וכלה אתכם · ושם ירבץ וכלה סעיפיה · וכלה את מרות הבית · וסי' בלשון ארמית כפנא מכפר ומכסי ומבאיש ומישת ורביץ:

רלב"ג

ארץ מצרים · רוצה לומר שכבר רכב במרכבת המשנה ויצא על ארץ מצרים ואז חלקו לו כבוד כלם ונתברר להם שהוא עליהם ושהוא משנה למלך · והנה דברי זה הספור מבוארים · והנה התועלות המגיעות מזה הם שתוכר:

התועלת הראשון הו' במדות · והוא להודיע שראוי לאד' בבאו לפני הגדולי' שיקשט עצמו בבגדיו ובעניניו האחרים לפי מה שאפשר כי בזה מההדור לגדולים ובזה גם יהיו דבריו יותר נשמעים · ולזה תמצא שגלח יוסף והחליף שמלותיו בבאו לפני המלך · ולזאת הסבה היו החסידים הגדולים מתקשטים כשהיו מתפללים לשם יתעלה לכבודו אמרו ז"ל זה אלי ואנוהו:

התועלת השני הוא במדות · והוא שראוי לאדם כשידבר עם הגדולים שיהיו דבריו מעטים · ולזה תמצא שענה יוסף לפרעה זה המאמר הכפלא אשר כלל מהשלמות הרבה במלות מועטות והוא מה שאמר לו בלעדי אלהים יענה את שלום פרעה · והנה בפתרונו החלומות בא מאמרו ג"כ בתכלית הקצור והתקון ומבואר זה מדבריו שם:

התועלת השלישי הוא במדות · והוא שראוי לאדם [illegible] והיה כנה מסלק הדברים מפיוס לב פרעה מה שלא יעלם זה שהוא התפלל לשם יתעל' שיענה שלום פרעה:

התועלת הרביעי הוא במדות · והוא שראוי לאדם כששאלוהו המלכים והגדולי' בהודעת דבר מה שלא יעלים מדרגת ידיעתו בדב' ההוא כי בזה תהיה תשובתו יותר מקובלת והמשל כי המהנדס אם ישאלוהו מענין ההנדסה אין ראוי שיאמר שאינו יודע בהנדסה אבל יאמר שהוא עיין בחכמה ההיא והנראה לו מהעיון ההוא הוא מה שישיב להם כי בזה תתפייס יות' נפשם בתשובתו הלא תראה שיוסף כששאלוהו מפתרון החלום הראה בדבריו כי רוח אלהים בו והוא יגלה לו פתרון החלומות ולזה אמר בלעדי אלהים יענה את שלום פרעה והיה זה סבה אל שיאמר אליו פרעה הנמצא כזה איש אשר רוח אלהים בו:

התועלת החמישי הוא בדעות · והוא להודיע שאין בבחירת הפותר לפתור לטוב או לרע ולא יועיל פתרונו בזה אבל הפתרון יהיה לפי המוכנם עליו מהשם יתע' ומי שיפתר החלים בזולת האופן ההוא לא יהיה פתרונו פתרון · ולזה אמר יוסף בלעדי אלהים יענה את שלום פרעה · להודיע שאין הפתרון מסור בבחירתו אבל הוא מוגבל מהשם יתע' שהוא יודע כל העתידות:

התועלת הששי הוא בדעות · והוא שהשנות החלום מורה על אמתתו ומהירות בואו והסב' בזה היא שהש"י ישפיע לאדם החלומות הנודקים באמצעות המשכות השופעות מהגרמים השמימיים כמו שביארנו בספר מלחמות יי' · וגם ביארנו כי לזאת הסבה יתכן שימצא הכזב הרבה בחלום ובקסם לפי שזאת ההשפעה לא תהיה כי אם מהשליטים ולזה יעלם ממנו מה שיושפע מהשכלתי שליטים וביארנו שם ג"כ כי כבר יקרה לאדם שיחלום בהקיץ חלום צודק ושכבר ימצא שנולד זה החלום שהוא יגיע תכף והיה זה כן לפי שהשליט בזאת ההשפעה הוא בעיני השליט בזה המקרה בחדושו · ולזה יקרה לו מפני חוזק שלטנותו בהשפעה שיספיק לו להשפיע לאדם מעט מן ההתבודדות לקבל זה השפע וכן הענין בזה בעינו בהשנו' החלום מורה על חוזק ההשפעה וזה עומה שיורה שזה המקרה מסודר מהשליט בהשפעה ולזה יחוייב שיגיע זה המקרה תכף וזה כלו מבואר למי שהתבונן בדברינו בספר מלחמות השם:

התועלת השביעי הוא במדות · והוא שראוי לאדם להשתדל בהקנת החכמה כפי היכול' כי היא תושיבנו בין נגידים ותסבב שיהיה לו עושר וכבוד · הלא תראה כי יוסף הצדיק עלה לזאת המעלה מפני יתרון חכמתו עד כי מבית האסורים יצא למלך:

התועלת השמיני הוא במדות · והוא שאין ראוי לאדם שישתדל לבטל מה שנגזר מהשם יתע' בכוונו זה האופן אשר השתדלו לבטלו אחי יוסף כשמכרוהו כי הם חשבו שהוא רחוק שיהיה מושל עליהם אחר שהרחיקוהו מעליהם ועם היותו נמכר לעבד וזה היה כלי אל שהגיע יוסף לתכלית הממשלה והשררה וכזה יקרה הרבה במי שישתדל לבטל גזרות השם יתע' כזה האופן כמו שסופר לכוחרי מולוס ורומילוס שאלם אביהם כליל לידתם מפני אודים יצאו מכהידיו ישרפו עיר ממשלתו וכאשר הקיץ הודיעוהו שכבר ילדה אשתו תאומים וספע שהם האודים אשר אלם וגזה להשליכם היערה ולהמיתם שם ונזדמנה להם שם דובה והניקה אותם כמו שאמרו במדרש אלים וכאשר גדלו החריבו עיר אביהם ובנו רומי ומהם המשפחות הגדולות מרומי והם הדוביים · ואולם האופן שיתכן שיבטל האדם גזירת השם יתעלה הוא שאם היה נכון לבא רע עליו הוא שידבק בשם יתע' לפי היכולת והוא ישגיח בו ויצילהו ממנו או יברח מהמקום ההוא אשר בו היה נכון לו לבוא רע וראוי שלא יעלם ממנו שיוסף לא שם בשר זרועו במה שאמר לשר המשקים אך ראה כי מזכירתו אותו לפרעה יגיע לו טוב כמו שהיה הענין בסוף וסבב השם יתע' אשר לו נשכחו עלילות שלא זכרו שר המשקים לפרעה עד בא העת אשר היה יותר נכון ליוסף · והנה תמצא כי כל התלאות אשר מצאוהו מעת המכרו כלם היו לו אל שיגיע לזאת הממשלה עם מבואר במעט עיון:

ויוסף בן שלשים שנה עד סוף הפרשה

ביאור המילות

ויעבור בכל ארץ מצרים · להשגיח בעניני הארץ כי אליו נתן פרעה זה הפקידות · לקמצים · ירצה לפי מה שאפשר לקבוץ שבשבולת אחת שיהיה שלא קמצם בר ואמר זה על דרך ההפלגה והגוזמא · ויקבוץ את כל אוכל ר"ל כל האוכל שהיה יכול לקבץ אחר שהשאיר לעם מארץ מה שיספיק להם לאכול ולזרוע ונתן אוכל כל עיר בתוכה כי בזה יסכימו יותר אנשי העיר לתת בידו תבואותם אם על צד המתנה אם על צד המכר אחר שיבטחו שהוא יהיה מוכן להם שם בעת הצורך וזה כי כל אדם ייין מדינתו ותבואות מדינתו: כי אין מספר · אחר זה על צד ההפלגה והגוזמא כי כבר היה לו מספר בהכרח אך לקוצר המכונתו יאמר שאין לו מספר · כי נשני אלהים את כל עמלי · ר"ל כי שכח אותי השכל מה שעברו עלי מהתלאות ושכח אותי את כל
בית

וְלֹֽא־יִוָּדַ֤ע הַשָּׂבָע֙ בָּאָ֔רֶץ מִפְּנֵ֛י הָרָעָ֥ב הַה֖וּא אַחֲרֵי־כֵ֑ן כִּֽי־כָבֵ֥ד ה֖וּא מְאֹֽד׃ וְעַ֨ל הִשָּׁנ֧וֹת הַחֲל֛וֹם אֶל־פַּרְעֹ֖ה פַּעֲמָ֑יִם כִּֽי־נָכ֤וֹן הַדָּבָר֙ מֵעִ֣ם הָאֱלֹהִ֔ים וּמְמַהֵ֥ר הָאֱלֹהִ֖ים לַעֲשֹׂתֽוֹ׃ וְעַתָּה֙ יֵרֶ֣א פַרְעֹ֔ה אִ֖ישׁ נָב֣וֹן וְחָכָ֑ם וִישִׁיתֵ֖הוּ עַל־אֶ֥רֶץ מִצְרָֽיִם׃ יַעֲשֶׂ֣ה פַרְעֹ֔ה וְיַפְקֵ֥ד פְּקִדִ֖ים עַל־הָאָ֑רֶץ וְחִמֵּשׁ֙ אֶת־אֶ֣רֶץ מִצְרַ֔יִם בְּשֶׁ֖בַע שְׁנֵ֥י הַשָּׂבָֽע׃ וְיִקְבְּצ֗וּ אֶת־כָּל־אֹ֙כֶל֙ הַשָּׁנִ֣ים הַטֹּב֔וֹת הַבָּאֹ֖ת הָאֵ֑לֶּה וְיִצְבְּרוּ־בָ֞ר תַּ֧חַת יַד־פַּרְעֹ֛ה אֹ֥כֶל בֶּעָרִ֖ים וְשָׁמָֽרוּ׃ וְהָיָ֨ה הָאֹ֤כֶל לְפִקָּדוֹן֙ לָאָ֔רֶץ לְשֶׁ֙בַע֙ שְׁנֵ֣י הָֽרָעָ֔ב אֲשֶׁ֥ר תִּהְיֶ֖יןָ בְּאֶ֣רֶץ מִצְרָ֑יִם וְלֹֽא־תִכָּרֵ֥ת הָאָ֖רֶץ בָּרָעָֽב׃ וַיִּיטַ֥ב הַדָּבָ֖ר בְּעֵינֵ֣י פַרְעֹ֑ה וּבְעֵינֵ֖י כָּל־עֲבָדָֽיו׃ וַיֹּ֥אמֶר פַּרְעֹ֖ה אֶל־עֲבָדָ֑יו הֲנִמְצָ֣א כָזֶ֔ה אִ֕ישׁ אֲשֶׁ֛ר ר֥וּחַ אֱלֹהִ֖ים בּֽוֹ׃ וַיֹּ֤אמֶר פַּרְעֹה֙ אֶל־יוֹסֵ֔ף אַחֲרֵ֨י הוֹדִ֧יעַ אֱלֹהִ֛ים אוֹתְךָ֖ אֶת־כָּל־זֹ֑את אֵין־נָב֥וֹן וְחָכָ֖ם כָּמֽוֹךָ׃ אַתָּה֙ תִּהְיֶ֣ה עַל־בֵּיתִ֔י וְעַל־פִּ֖יךָ יִשַּׁ֣ק כָּל־עַמִּ֑י רַ֥ק הַכִּסֵּ֖א אֶגְדַּ֥ל מִמֶּֽךָּ׃ וַיֹּ֥אמֶר פַּרְעֹ֖ה אֶל־יוֹסֵ֑ף רְאֵה֙ נָתַ֣תִּי אֹֽתְךָ֔ עַ֖ל כָּל־אֶ֥רֶץ מִצְרָֽיִם׃ וַיָּ֨סַר פַּרְעֹ֤ה אֶת־טַבַּעְתּוֹ֙ מֵעַ֣ל יָד֔וֹ וַיִּתֵּ֥ן אֹתָ֖הּ עַל־יַ֣ד יוֹסֵ֑ף וַיַּלְבֵּ֤שׁ אֹתוֹ֙ בִּגְדֵי־שֵׁ֔שׁ וַיָּ֛שֶׂם רְבִ֥ד הַזָּהָ֖ב עַל־צַוָּארֽוֹ׃ וַיַּרְכֵּ֣ב אֹת֗וֹ בְּמִרְכֶּ֤בֶת הַמִּשְׁנֶה֙ אֲשֶׁר־ל֔וֹ וַיִּקְרְא֥וּ לְפָנָ֖יו אַבְרֵ֑ךְ וְנָת֣וֹן אֹת֔וֹ עַ֖ל כָּל־אֶ֥רֶץ מִצְרָֽיִם׃ וַיֹּ֧אמֶר פַּרְעֹ֛ה אֶל־יוֹסֵ֖ף אֲנִ֣י פַרְעֹ֑ה וּבִלְעָדֶ֗יךָ לֹא־יָרִ֨ים אִ֧ישׁ אֶת־יָד֛וֹ ואת

וְלָא־יִתְיְדַע שַׂבְעָא בְּאַרְעָא מִן־קֳדָם כַּפְנָא הַהוּא דִיהֵי בָתַר־כֵּן אֲרֵי־תַקִּיף הוּא לַחֲדָא׃ וְעַל דְּאִתְנֵי חֶלְמָא לְפַרְעֹה תַּרְתֵּין זִמְנִין אֲרֵי־תַקִּין פִּתְגָּמָא מִן־קֳדָם־יְיָ וּמוֹחִי יְיָ לְמֶעְבְּדֵיהּ׃ וּכְעַן יֶחֱזֵי פַרְעֹה גְּבַר סוּכְלְתָן וְחַכִּים וִימַנֵּינֵיהּ עַל־אַרְעָא דְּמִצְרָיִם׃ יַעְבֵּיד פַּרְעֹה וִימַנֵּי מְהֵימְנִין עַל־אַרְעָא וִיזָרֵיז יָת־אַרְעָא דְּמִצְרַיִם בִּשְׁבַע שְׁנֵי שַׂבְעָא׃ וְיִכְנְשׁוּן יָת־כָּל־עִיבוּר שְׁנַיָּא טָבָתָא דְּאָתְיָן הָאִלֵּין וְיִצְבְּרוּן־עִבוּרָא תְּחוֹת יַד־מְהֵימְנֵי פַרְעֹה עִבוּרָא בְּקִרְוַיָּא וְיִטְּרוּן׃ וִיהֵי עִיבוּרָא גְּנִיז לְעַמָּא דְּאַרְעָא לִשְׁבַע שְׁנֵי כַפְנָא דִּי יְהֶוְיָן בְּאַרְעָא דְּמִצְרָיִם וְלָא־יִשְׁתֵּיצֵי עַמָּא־דְאַרְעָא בְּכַפְנָא׃ וּשְׁפַר פִּתְגָּמָא בְּעֵינֵי פַרְעֹה וּבְעֵינֵי כָּל־עַבְדוֹהִי׃ וַאֲמַר פַּרְעֹה לְעַבְדוֹהִי הֲנִשְׁכַּח כְּדֵין גְּבַר דִּי רוּחַ־נְבוּאָה מִן־קֳדָם־יְיָ בֵּיהּ׃ וַאֲמַר פַּרְעֹה לְיוֹסֵף בָּתַר דְּהוֹדַע יְיָ יָתָךְ יָת־כָּל־דֵּין לֵית־סוּכְלְתָן וְחַכִּים כְּוָתָךְ׃ אַתְּ תְּהֵי־מְמַנָּא עַל בֵּיתִי וְעַל־מֵימְרָךְ יִתְּזַן כָּל־עַמִּי לְחוֹד כּוּרְסֵי־מַלְכוּתָא הָדֵין אֵיהֵי יַקִּיר מִנָּךְ׃ וַאֲמַר פַּרְעֹה לְיוֹסֵף חֲזֵי דְּמַנֵּיתִי יָתָךְ עַל כָּל־אַרְעָא דְּמִצְרָיִם׃ וְאַעְדִּי פַרְעֹה יָת־עִזְקְתֵיהּ מֵעַל יְדֵיהּ וִיהַב יָתַהּ עַל־יְדָא דְיוֹסֵף וְאַלְבֵּישׁ יָתֵיהּ לְבוּשִׁין דְּבוּץ וְשַׁוִּי מָנִיכָא דְדַהֲבָא עַל־צַוְּארֵיהּ׃ וְאַרְכֵּיב יָתֵיהּ בִּרְתִיכָא תִנְיָנָא דִּילֵיהּ וְאַכְרִיזוּ קֳדָמוֹהִי דֵּין־אַבָּא לְמַלְכָּא וּמַנֵּי יָתֵיהּ עַל־כָּל־אַרְעָא דְּמִצְרָיִם׃ וַאֲמַר פַּרְעֹה לְיוֹסֵף אֲנָא פַרְעֹה וּבַר־מִמֵּימְרָךְ לָא־יְרִים גְּבַר יָת־יְדֵיהּ לְמֵיחַד זֵין וית

רש"י

ולא יודע השבע · אין פתרון ולא נודע כי באו אל קרבנה : נכון · מזומן בשבע שני' הטובו' נאמר הגיד לפרעה לפי שהיה סמוך ובשבע שני רעב נאמר הראה אל פרעה לפי שהיה הדבר מופלג ורחוק נופל בו לשון מראה : וחמש · כתרגומו ויזרזון וכן וחמושי' : את כל אכל · שם דבר הוא לפיכך טעמו בא"לף ונקוד בפתח קטן ואוכל שהוא פועל כגון כי כל אוכל חלב טעמו למטה בכף ונקו' קמץ קטן : תחת יד פרע' · ברשותו ובאוצרותיו : והיה האוכל · הצבור כשאר פקדון הגנוז לקיום הארץ : הנמצא כזה · הנמצא כדין אם נלך ונבקשנו הנמצא כמוהו : הנמצא · לשון תמיהה וכן כל ה"א המשמשת בראש תיבה ונקודה בחטף פתח : אין נבון וחכם כמו' · לבקש איש נבון וחכם שאמרת לא נמצ' כמוך : ישק · יתזן יתפרנס כל צרכי עמי יהיו נעשים על ידך כמו בן משק ביתי וכמו נשקו בר גר"ניסון בלע"ז : רק הכס' · שיהו קורין לי מלך : כסא · לשון שם המלוכ' כמו ויגדל את כסאו מכסאך : נתתי אותך · מניתי יתך ואף ע"פ כן לשון נתינ' הו' כמו ולתתך עליון בין לגדול' בין לשפלות נופל לשון נתינ' עליו כמו נתתי אתכ' נבזים ושפלים : ויסר את טבעתו · נתינת טבעת המלך היא אות למי שנותנ' לו להיו' שני לו לגדול' : בגדי שש · דבר חשיבו' הוא במצרי' : רביד · ענק ועל שהוא רצוף בטבעות קרוי רביד וכן רבדתי ערשי רצפתי ערשי מרבדו' ובלשון משנה מוקף רובדי' של אבן על הרובד שבעזרה והי' רצפה : במרכבת המשנה · השנייה למרכבתו המהלכת אצל שלו : אברך · כתרגומו דין אב' למלכ' רך בלשון ארמי מלך בהשותפי' לא ריכא ולא בר ריכ' · ובדברי אגדה דרש רבי יהודה אברך זה יוסף שהו' אב בחכמ' ורך בשנים אמ' לו בן דורמסקית עד מתי אתה מעות עלינו את הכתובים אין אברך אלא לשון ברכי' שהכל יהו נכנסי' ויוצאי' תח' ידו כענין שנא' ונתון אותו וגו' : אני פרע' · שיש יכולת בידי לגזור גזרו' על מלכותי ואני גוזר שלא ירי' איש את ידו : בלעדיך · שלא ברשותך · ד"א אני אהי' מלך ובלעדיך וגו' וזהו דוגמת רק הכסא : את ידו

שלישי

אבן עזרא

וטעם ולא יודע השבע מתראיתן רע כאשר בתחילה : ועל השנות · בנין נפעל מגזרת שנים וטעמו הפרות והשבלי' גם הוא לעד כי הדבר נכון הוא ובעבור היות שני החלומו' בלילה אחד לעד כי ממהר האלהים לעשותו : יעשה פרעה · זו העצה או יקנה כמו עשה לי את החיל הזה : וחמש · שיקנה החומש · ויצברו בר · הפקידי' וי"א כי מעט בר להיותו עם שבליו והנכון בעיני שנקר' בר אחר מלאכ' לזרות או להבר והאומ' כי אויר מצרי' לא בעבור היאור ולא יעמד שם דגן ז' שני' יוכל לערבו עם דברים שיעמידוהו : הנמצא כזה · בנין נפעל והוא פועל עבר כאומר הנמצ' בעולם כזה ויתכן להיות הנ"ון סימן המדברים הנמצא אנחנו כזה דברי פרעה אל עבדיו : אתה תהיה · שר על ביתי : ישק · דגשו' הש"ין לחסרון נון נשק והו' נגיד החיל וי"א שהוא מגזרת נשיקה בדרך רחוקה : רק הכסא אגדל ממך · ידוע כי אגדל פועל עומ' וטעמו לא תהיה לי גדולה ממך רק גדול' הכסא ואין כי מנעורי גדלני כאב פועל יוצא רק פירושו גדל עמי ודרך אגדל ממך במקרא ידועה כמו נבולת עליה ותאבדו דרך : ראה נתתי אותך · שמתיך למעלה על כל ארץ מצרים · בגדי שש · מפורש בפרשת ויקחו לי תרומה : רביד הזהב · כמו מדברים רבדתי ערשי : המשנה · מגזרת שנים כי המלך כאחד ואחריו המשנה כמו שני לו ואחריו השליש כמו שלישי : מרכבת · עץ נתונה על ארבעה סוסים ומרכבת שלמה לעדה : אברך · כל אדם קורא לפניו אכרע ואשתחוה וזו המלה מבנין הכבד הנוסף ויברך על ברכיו מהקל וכלם מגזרת ברכי' ויאמר רבי יונה המדקדק הספרדי כי אברך שם הפועל והא"לף תחת ה"א כמו אשכם ושלוח ולפי דעתי שא"לף אשכם לשון המדבר : אני פרעה · אני לבדי המלך ואין אדם שיהיה ברשותו זולתך : וטעם

בעל הטורים

ויפקד שנים במסורת יעשה פרעה ויפקד פקידים ואידך ויפקד המלך פקידים · אחשורוש הפקיד פקידים לקבץ לו נשי' ע"כ נתרושש כמו שדרשו חז"ל ויאס המלך אחשורוש מה שנעשה רש והיינו דכתי' אל תתן לנשים חילך אבל יוסף הפקיד פקידים לקבץ בר על כן העשיר וליקט כל הכסף : ויקבצו · ב' במסורת ויקבצו את כל אוכל · ויקבצו את כל נערה · והו שאמר הכתוב דגן והתירוש ינובב בתולות : ישק · ב' על פיך ישק כל עמי · שפתים ישק משיב דברים נכוחים · בשביל בהשיב דברים נכוחים זכה על פיך ישק כל עמי :

אמרי נועם

וייטב בעיני פרע' לפי בחלום נתפקקו כל אבריו וכל מה שפתרו לו חכמיו לא היו חוזרין למקומן עד שפתר להם יוסף מיד חזרו : בגדי שש פ"ה דבר חשיבות הוא במצרים וקשה דהרי בפרשת בראשית פיר"שי דנהר פישון הוא נילוס ועל שם שמגדל פשתן נקרא פישון וא"כ היה פשתן מצוי במצרים וי"ל שאותו פשתן הוא קנבוס כמו ותטמנם בפשתי העץ דמפרש' שהוא קנבוס פשתן מתרגמי'

מ"ע ספורנו

חזקוני

ועל השנות החלו' וא"ת והלא חלומותיו של יוסף עצמו נשנו ולא נתקיימו עד לאחר עשרים ושתים שנה

קומץ מנחה

רלב"ג

בית אני מרוב הטובה שמנן אותי לא מדאג נפשי לדבר מזה : ויהי רעב בכל הארצות · ר"ל שהיו סביבות ארץ מצרי' ובכל ארץ מצרים היה לחם · לפי שכבר אצר יוסף אוצרו' רבות בכל אחת מערי מצרים והנה אמר זה להודיע כי לולי עצת יוסף היה נעדר הלחם גם כן במצרים כמו שנעדר בכל הארצות אשר סביבותיה וזה כי ברבות הטובה ירבו האנשי' יותר לאכול ממנו · ויפתח יוסף את כל אשר בהם · ר"ל שהוא פתח בכל ערי מצרים כל האוצרות שהיה בהם בר למכור למצרים · וישבור למצרים

וית רגליה למרכב על סוסיא בכל
ארעא דמצרים: וקרא פרעה שום
יוסף גברא דטמירן גלין ליה ויהב
ליה ית אסנת בת פוטי פרע רבא
דאון לאתו ונפק יוסף שליט על
ארעא דמצרים: ויוסף בר תלתין
שנין כד קם קדם פרעה מלכא
דמצרים ונפק יוסף מן קדם פרעה
ועבר בכל ארעא דמצרים: וכנשו
דיירי ארעא בשבע שני שבעא
עיבורא לאוצרין: וכנש ית כל
עיבור שבע שניא דהואה בארעא
דמצרים ויהב עיבורא בקירויא
עיבור חקל קרתא דיבסחרנהא יהב
בגוה: וכנש יוסף עיבורא כחלא
דימא סגי לחדא עד די פסק לממני
ארי לית מנין: וליוסף איתילידו
תרין בנין עד לא עלת שתא דכפנא
די ילידת ליה אסנת בת פוטי פרע
רבא דאון: וקרא יוסף ית שום
בוכרא מנשה ארי אנשיני יי ית כל
עמלי וית כל בית אבא: וית שום
תנינא קרא אפרים ארי אפשני יי
בארע שעבודי: ושלימא שבע שני
שבעא די הואה בארעא דמצרים:
ושריאה שבע שני כפנא למיתי כמא
די אמר יוסף והוה כפנא בכל
ארעתא ובכל ארעא דמצרים הוה
לחמא: וכפינת כל ארעא דמצרים
וצוח עמא קדם פרעה על לחמא
ואמר פרעה לכל מצראי איזילו
לות יוסף די יימר לכון תעבדון:
וכפנא הוה על כל אפי ארעא ופתח
יוסף ית כל אוצריא די בהון
עיבורא וזבין למצראי ותקיף כפנא
בארעא דמצרים: וכל דיירי ארעא
אתו למצרים למיזבן עיבורא מן
יוסף ארי תקיף כפנא בכל ארעא:
וחזא יעקב ארי אית עיבור מזדבן
במצרים ואמר יעקב לבנוהי למא תתחזון: ואמר הא שמעית ארי אית
עיבורא מיזדבן במצרים חותו לתמן
וזבונו

ואת רגלו בכל ארץ מצרים: ויקרא
פרעה שם יוסף צפנת פענח ויתן
לו את אסנת בת פוטי פרע כהן און
לאשה ויצא יוסף על ארץ מצרים:
ויוסף בן שלשים שנה בעמדו לפני
פרעה מלך מצרים ויצא יוסף מלפני
פרעה ויעבר בכל ארץ מצרים:
ותעש הארץ בשבע שני השבע
לקמצים: ויקבץ את כל אכל שבע
שנים אשר היו בארץ מצרים ויתן
אכל בערים אכל שדה העיר אשר
סביבתיה נתן בתוכה: ויצבר יוסף נ
בר כחול הים הרבה מאד עד כי
חדל לספר כי אין מספר: וליוסף
ילד שני בנים בטרם תבוא שנת
הרעב אשר ילדה לו אסנת בת
פוטי פרע כהן און: ויקרא יוסף את
שם הבכור מנשה כי נשני אלהים
את כל עמלי ואת כל בית אבי:
ואת שם השני קרא אפרים כי
נג הפרני אלהים בארץ עניי: ותכלינה
שבע שני השבע אשר היה בארץ
מצרים: ותחלינה שבע שני
הרעב לבוא כאשר אמר יוסף ויהי
רעב בכל הארצות ובכל ארץ
מצרים היה לחם: ותרעב כל ארץ
מצרים ויצעק העם אל פרעה
ללחם ויאמר פרעה לכל מצרים
לכו אל יוסף אשר יאמר לכם
תעשו: והרעב היה על כל פני
הארץ ויפתח יוסף את כל אשר
בהם וישבר למצרים ויחזק הרעב
בארץ מצרים: וכל הארץ באו
מצרימה לשבר אל יוסף כי חזק
הרעב בכל הארץ: וירא יעקב כי יש א
שבר במצרים ויאמר יעקב לבניו
למה תתראו: ויאמר הנה שמעתי
כי יש שבר במצרים רדו שמה
ושברו

אבן עזרא

וטעם רגלו שאין לו רשות ללכת או על דרך משל והוא הנכון: צפנת פענח · אם זו המלה מצרי' לא ידענו פירושה ואם היא מתורגמ' לא ידענו שם יוסף ויהי פירוש פענח כאשר תרגם המתרגם ארמי' והיא מלה מרובעת: כהן און · עובד השם או עובד ע"א כי אין כהן בכל המקרא כי אם משרת על דעתי: ויצא יוסף · יצא שמו · כטעם ויצא לך שם בגוי' או יצא ועבר על כל מקום והכריזו עליו כדי שיכירוהו: את כל אוכל · אין פי' כל כי הוו מתי' ברעב וכן וכל הארץ באו רק טעמו שקבץ כל אשר יכול: כי נשני אלהי' · טעמו כי אמ' ויאמר ר' יהוד' המדקדק הראשון כי נשני על משקל חנני ויאמר רבי משה הכהן הספרדי כי הפתח תחת חירק: ותחילנה · מבנין הקל פעל הכפל: בכל הארצו' · סביבות מלכות מצרי': ויפתח יוסף את כל · האוצרות שהיו עמם · וישבר למצרי' · פי' נתן שבר למצרים וטעמו קנין: לשבור אל יוסף · הפוך וכן הוא וכל הארץ באו מצרים אל יוסף לשבור: וירא יעקב · בעבור היות ההרגשות נחברות במקום א' יחליפו זו בזו כמו רא' ריח בני ומתוק האור וכן וירא יעקב כי אחריו כתו הנה שמעתי: למה תתראו · אל תתראו שיש לכם הון או אל תהיו מריבים זה עם זה כמו נתראה פנים:
ושברו

רשי

את ידו ואת רגלו · כתרגומו: צפנת פענח · מפרש הצפונות ואין לפענח דמיון במקרא: פוטיפרע · הוא פוטיפר ונקרא פוטיפרע על שנסתרס מאליו לפי שלקח את יוסף למשכב זכור: ותעש הארץ · כתרגומו ואין הלשון כעקר מלשו' עשייה: לקמצים · קומץ על קומץ יד על יד היו אוצרין: אכל שדה העיר נתן בתוכה · שכל ארץ וארץ מעמדת פירותי' ונותנין בתבואה מעפר המקום ומעמי' את התבואה מלירקב: עד כי חדל לספור · עד אשר חדל לו הסופר לספור והרי זה מקרא קצר: כי אין מספר · לפי שאין מספר והרי כי משמש בלשון דהא: בטרם תבא שנת הרעב · מכאן שאד' אסור לשמש מטתו בשני רעבון: ותרעב כל ארץ מצרים · שהרקיבה תבואתם שאצרו חוץ משל יוסף: אשר יאמ' לכם תעשו · לפי שהיה יוסף אומר להם שימולו וכשבאו אצל פרעה ואומרים כך הוא אומר לנו אמר להם ולמה לא צברתם בר והלא הכריז לכם ששני הרעב באים אמרו לו אספנו הרבה והרקיבה אמר להם אם כן כל אשר יאמ' לכ' תעשו הרי גז' על התבוא' והרקיבה מה אם יגזור עלינו ונמות: על כל פני הארץ · מי הם פני הארץ אלו העשירים: את כל אשר בהם · כתרגומו די בהון עיבורא: וישבור למצרים · שבר לשו' מכר ולשון קנין הוא כאן ממש לשון מכר: שברו לנו מעט אוכל · לשון קנין ואל תאמר אינו כי אם בתבואה שהא ביין וחלב מליכו ולכו שברו בלא כסף וגו': וירא יעק' כי יש שבר במצרים · ומהיכן ראה והלא לא ראה אלא שמע שנאמ' הנה שמעתי וגו' · מהו ויר' ראה באספקלריה של קדש שעדין יש לו שבר במצרים ולא היתה נבואה ממש להודיעו בפירו' שזה יוסף: וכל האר' באו מצרימה · אל יוסף לשבור ואם תדרשהו כסדרו היה צריך לכתוב לשבור מן יוסף: למה תתראו · למה תראו עצמכם בפני בני ישמעאל ובני עשו כאילו אתם שבעים באותה שעה עדיין היה להם תבואה ומפי אחרים שמעתי שהוא לשון כחישה למה תהיו כחושי' ברעב ודומה לו ומרוה גם הוא יורה: רדו שמה · ולא אמר לכו רמז למאתי' ועשר שנים שנשתעבדו למצרים כמנין רד"ו:
וירדו

רל"בג

יהוד' אדוני שאל את עבדיו לאמר היש לכם אב או אח ואחשב שכאשר אמרו לו כלנו בני איש אחד כקנו שאל להם יוסף אם יש עוד להם אח ואם אביהם חי כי בזה תלקם ראיה אם הם מרגלים או כנים וזה שאם לא היה להם אב לא תהיה ראי' שיהיו כנים היותם כלם בני איש אחד וכן אם היו לו אחים רבי' כמו שביארנו במה שקדם והודיעוהו בתשובתם שני אלו הענייני' יאשר גם יתכן שהגידו לו אחר זה שאביהן זקן ושאחיהם הכשאר הוא ילד זקונים כמו שיראה ממה שאמר יהודה ליוסף במה שיבא אחר זה וכן יראה עמנו כי אחר זה אמר להם יוסף שיורידו אחיהם הקטן אליו וישים עינו עליו והם השיבו כי לא יוכל הנער לעזוב את אביו ועוזב את אביו ומת ואחר כן אמר להם יוסף כי זה יורה על היותם מרגלים ואספם אל משמר ג' ימים ואמנ' קצרה התורה בזה הספור · ונקיה ולא נמות · הוא על דרך הנקות ובלשון כהוג שאחד בלשון הערב או יהיה הרצון בזה שאם נשוב לקנות שבר בארץ כנען אולי נמות כולנו ואתה ושפינו על ידי בני כנען לקחת נקמת שכם ממנו ואם כלך למצרי' לא יהיו בסכנה כי אם ההולכי' · מזמרת הארץ מן הדברי' היותר משובחי' שימצאו בארץ כנען · וכסף משנה · הוא כמו משנה שבר שכיר והרצון בו שיקחו ממנו כפל ממה שלקחו בראשונה כי אולי כתיקר או יהיה פי' משנה כסף כסף שני כמש' מגיד משנה והנה בלי ספק היה ידוע להם השער כי אנשי העיר שהיא היו הולכי' תמיד לארץ מצרי' לשבור אוכל והיו מודיעי' להם השער · כאשר שכלתי שכלתי כאשר שכלתי מיוסף ואירא ששכלתי משכלכם · עד בואכם כי יעק' היה ירא שיעלילם האיש על דבר הכסף השב באמתחותינו להתגולל · עלינו כדי שהתגולל עלינו עלילת הכסף לומר שאנחנו גנבנוהו · וכן ולהתנפל עלינו כאלו אמר שתפול עלינו ואת העלילה או הרצון בו להדים עלינו הרעה והפילה עלינו כדרך שיקחו אותנו לעבדים ויקחו חמורינו · ואולם אמרו זה כי אולי היה מפורסם להם כי זה העונש הוא כמו זאת הנכבה במצרים והעד על זה מהו שאמר אחר זה אשר ימצא אתו יהיה לי עבד · כתן לכם מטמון כמו שפירש הקכם אבן עורא כי זה הבר היה מקובץ שאנשים רבים ויתכן שהיה לאחד מהם מטמון כבר אשר לקח ממנו יוסף ולזה לא זכה בו המלך והוא למי שהגיע אליו בגורלו וכן יתבאר הדין הזה בשני מקציעה: ויכינו את המנחה · שמוה בכלים נאים וסדרוה באופן היותר שלם שיאכלו בצהרים הוא העת שהשמש נראה בו בחצי השמים והוא מעט קודם חצי היום עד מעט אחר חצי היום · ולזה
נקרא

חזקוני

ויתן לו את אסנת בת פוטיפרע הוא פ' טיפר כמו שפרש"י ולקחה יוסף לו לאשה שאם יקח אחרת אפי' גדול' ממנ' היה מתיירא שמא יאמר פוטיפר עבדי הם שהרי קניתי את אביהם לי לעבד אבל כשכנס את בתו לא היה מביים בני בתו ד"א לקחה כדי לפרסם שלא שכ' את אשה ו"א על ידי שנדלת בביתו נקראת בתו כמו שמצינו במשה רבינו דכתיב אלה בני בתיה בת פרעה לפי שגדלתו נקרא על שמה כדאית' במדר' בת דינה משכם היתה ונקשו להרגם בני יעקב אביכו בא יעק' אביכו ותלה לה קמיע בצוארה ונירשה מביתו והקביאה על זה בין הקוצים ובין הדרקנים ועל שם הסנה נקראת אסנ' ובא גבריאל והביאו למצרים לפני אשת פוטיפר וגדלתה וכשבא יוסף למצרים יצאו כל הנשים לראותו · מקמת יופין כדכתיב בנות צעדה עלי שור וכל את' זורקת לו חפץ או תכשיט וזו לא היה לה מה לזרוק וזרק' לה הקמי' שבצואר' ונסתכל בו יוסף שהיתה בת בתו של יעקב ונשאה לו לאשה: פוטיפרע · פרש"י הוא פוטיפר על שם שנסתרס פרע לשון פריע' יש סרים קמה שאינו יכול ליזקק לזכר רק לנקבה ופוטיפר סרים קמה היה דאלת"ה מהיכא תייתי ליה בת ועוד שרי כתיב כדברים האלה עשה לי עבדך: אכל שדה העיר · בכל עיר ועיר נתן בתוכה התבואה שנגדלה בכל גבוליה וסביבותיה להיות בה למשמרת ולאוצר: בטרם תבא שנת הרעב · פר"שי שאסור לשמש מטתו בשנת רעבון וא"ת הרי לוי שמש מטתו בשנת רעבון שאמרו רבותינו זו יוכבד שנולדה בין החומות שא יש לומ' דיוסף היה לו לפרוש מתשמיש השטה לפי שאביו ואחיו שרויין בצער אבל לוי שהי' יודע שאין מכיר לאביו לא היה לו לפרוש ואם בשביל יוסף לא אכרו הדב' בשביל היחיד: ותכלינה · על שם שהבריות היו כלונות ביופי מתוך השובע: ותחלינה על שם שהבריות היו חולות ומלוכשות מתוך הרעב: ובכל ארץ מצרים היה לחם · שהרי כתן יוסף אוכל בערים: ויצעק העם אל פרעה ללחם · שימכור להם תבואה ונכאי הוא למלך לקבוץ דמים בתבואה שלו אבל בכבוד נפטר מהם לכו אל יוסף אשר יאמרו לכם תעשו הדמים שיקבין במדה תכו: לשבור אל יוסף לקנות מן יוסף דוגמת אל המקלות שפירש מן המקלות: וירא יעקב כי יש שבר · שמע כי יש שבר במצרים כמו שכתוב בסמוך הנה שמעתי כי יש שבר במצרים דוגמא וכל העם רואים את הקולו': למה תתראו פרש"י אל תראו עצמכם וכן פירש בתענית היו להם מזון הרב' ולא הלכו בשביל דבר זה שלא להתראו' בפני ישמעאל ועשו שהם בעורי' ורעבים ועוד פרש"י מפי אחרים שמעתי שהוא ל' כחי' למה תהיו כחושים ברעב ודומה לו ומרוה גם הוא יורה כלומר תיבת תתראו ותיבת יורה מרויהו בצ"ק כתיבי והיינו הדמיון אע"פ שזה לשון כיחוש וזה לשון שובע מצינו תיבות הרבה האותיות יסוד שלהם שוות ופירש זה לאפרע מזה כגון דשן לדשנו שרש תשרש מקלות ואקלכה לשבור אל יוסף ויוסף הוא המשביר ועוד הרבה:
נתוך

צפנת פענח · בגימ' מגלה נסתרים צפנת פענח · נוטרי' צדיק פטפט נפש תאוי' פוטיפר ענה נפשו חנם · ד"א גופה פודה נביא הומך פות' עני נכון חוזה: וליוסף · ב' במסרה וליוסף יולד ב' בנים · וליוסף אמר מבורכת יי' ארצו · כדאמרינן כל המקדש עצמו עם הצבור בנחמת זוכה ורואה בנחמ' צבור: לכם תעשו · בגימט' המילה · תעשו שצוה אותם למול: וישתחוו

אמרי נועם

במרכבת המשנה מתחלה היו בוהנין שלא היה במרכבה כי אם סוס אחד ויוסף תקן שני' ופרעה הוסי' עד שלש' וכשרדף אחר ישראל כתיב ושלשים על כולו ושלמה בא והוסיף עד ארבעה מרכבה במאתים וסוס בחמשים · ויוסף בן שלשים שנה תימה מה ראה יוסף בבערו של אבא ולא הודיעו שהוא חי וי"ל יוסף היה יודע פתרון חלומותיו וידע שעל ידי סיבה ירדו אחיו לו וישתחוו לו ולא נחנם במכר והיה מצפה מה יהיה באחרונה:

מ"ע ספורנו

ויצא יוסף על כל ארץ מצרי' · יצא מלפני פרעה באופן מורה שהיה שליט על כל ארץ מצרים: ויעבור בכל ארץ מצרים · לפקוד הערים ולסדר ענייניהם כענין וסבב המצפה ושלה בית אל בענין שמואל: לקמצי' · בכל שבולת עשתה קמצים: עד אין מספר · לא היה עוד מספר נקרא בשם באופן שיצוייר בנפש: כי נשני אלהים · כענין לעתיד כאמרו כי נשכחו הצרות הראשונו': ויפת' יוסף את כל אשר בהם · להראותם שהיה בידו כדי לפרנסם · ויחזק הרעב · גם באשר מזונות מלבד הלחם: למה תתראו · למה תביטו זה אל זה וכל אחד מכם מצפה שילך חבירו ויתעול כאמרם ז"ל קדירה דשותפי לא חמימא ולא קרירא וכן נתראה פנים שנראה זה אל זה:
ונחיה

קומץ מנחה

והשגתם ואמרת אליהם ר"ל שלא יקר' דבר אחריהם שהם גנבים רק כשיבא אצלם ידבר אליהם בנחת שהי' חש על כבוד אחיו: רעה תחת טוב' מכאן דגדול עון כפוי טובה מעון הגניב' שלא אמ' להם למה גנבתם · הלא זה אשר ישתה הגנב בשרוצ' להעלי' גנבתו צריך ליזהר משלשה דברים שלא יגנוב דבר שמשתמשים בו תמיד כי מיד יודע ותתגלה הגנבה: ושלא יגנוב דברים שחוקרי' עליהם ושלא יגנוב דבר גדול הערך · והאשימם בשלשתם על הראשון אמר הלא זה אשר ישתה ותכף לעת האוכל יחסר · ועל הב' אמ' אדוני ולזה תכף יחקרו עליו ועל השלישי אמר ובו ינחש דבר רב הערך · נחש ינחש שענין נסיון שינסה בו האנשים הבאים לביתו אם הם אנשי אמת אם אין כי יעלים עיניו ממנו ואם יקחוהו ידע שהם גנבים: הן כסף זה אחד מעשרה ק"ו שבחורה וחזקוהו בג' טענית הן כ"ף ואין סימן במטבע אש' מצאנו והמציא' לבעלית בפי אמתחותינו וכליו של אדם קונים לו · ואיך נגנוב טענה היפוך המציאה · מבית ארוניך הפך בפי אמתחותינו כסף ר"ל בלי כסף והוא הפך המטבע:

חסלת פרשת מקץ

וייסף ג' ר"פ מסור פרשת וישב: ויצבר ב' וסי' ויצבר יוסף בר · ויצבר עפר וילכדה: וליוסף ב' ר"פ וסי' ילד ב' בני' · וליוסף אמ' מבורכת יי': און כלם חס' במ"ג וסי' וליוסף ילד שני בני' · ואון בן פלת · עשרתי מצאתי און: הבכור ד' מלאים בתור' וסי' ויקרא יוסף את שם הבכור · שכל את ידיו · כל הבכור אשר יולד · והיה הבכור אשר תלד · וכל נבי' וכתו' דכו' מ"ל במ"א חס' ובני שמואל הבכר: היו ג' זוגין מן ב"ב בענין דמיי' קדמא' היו תניין היה וסי' ויקבץ את כל אכל שבע שנים אשר היו · ותכלינה שבע שני השבע אשר היה · וימת אלעזר ולא היו לו בנים · למחלי אלעזר ולא היה לו בנים · קניתי עבדים ושפחו' · וגדלתי והוספתי חכמה · ואפ"ס היו היה דבר יי': הארצות יל' מ"ל בתורה וכל נבי' וכתובים דכוות' במ"א חס' ותתנ' ביד עמי הארצות: ללחם ד' דגשים וסי' ותרעב כל ארץ מצרים · והיתה ללחם לאזכרה · לא רעב ללחם ולא · נודד הוא ללחם איה · וחד וללחם לא נרעב: על כל פניו ועל כל פני ד' בלישנא וסי' ועל כל פני ארץ הככר · והרעב היה · ישגו צאני בכל הרים · ובימי שאול עשו מלחמה · דד"ה: וכל הארץ ה' וסי' באו מצרימה הזאת אשר אמרתי באו ביער ויהי דבש · בוכי' קול גדול · מבקשי' את פני שלמה: לשבר כלם חס' במ"ד מ"ל וסי' אחרי שבור הגניה · קנה רצוץ לא ישבור · וקשת וחרב ומלחמה אשבור · ואוכלי פת בגו ישברוהו: חזק ה' פתחין וסי' וכל הארץ מצרימ' · ויקן יוסף את כל אדמ' · ויהי כי חזק ישרא' · דשפטים · וירא מלך מואב כי חזק · ודבר המלך חזק: רדו שמה ירידה שמה שלשה וסי' הורידוהו שמה: רדו שמה ושברו לנו · וירדו אליו שמה:

וירדו אחי יוסף · ולא כתב בני יעקב מלמד שהיו מתחרטים במכירתו ונתנו לבם להתנהג עמו באחוה ולפדותו בכל ממון שיפסקו עליהם : עשרה · מה ת"ל והלא כתיב ואת בנימין אחי יוסף לא שלח אלא לענין האחוה היו חלוקין לעשרה שלא היתה אהבת כלם ושנאת כלם שוה לו אבל לענין לשבור בר כלם לב אחד להם ב"ר:

ושברו לנו · וקנו לנו שבר : אסון · מות : המשביר · מגזרת שבר וטעמו מוכר והוא פועל יוצא לשנים פעולים : ויתנכר · מגזרת נכרי הראה שהוא נכרי : קשות · שם התאר והטעם מלות קשות וכן יענה עזות : ויכירם · בתחלה הכיר שהם אחיו ואחר כך הסתכל בכל אחד והכירו וזהו ויכר יוסף את אחיו :

ושברו לנו משם ונחיה ולא נמות : | וזבונו לנא מתמן וניחי ולא נמות :
וירדו אחי יוסף עשרה לשבר בר ממצרים : | ונחתו אחי יוסף עשרא למזבן עיבורא ממצרים :
ואת בנימין אחי יוסף לא שלח יעקב את אחיו כי אמר פן יקראנו אסון : | וית בנימין אחוהי דיוסף לא שלח יעקב עם אחוהי ארי אמר דילמא יערעיניה מותא :
ה ויבאו בני ישראל לשבר בתוך הבאים כי היה הרעב בארץ כנען : | ואתו בני ישראל למזבן עיבורא בגו עליא ארי הוה כפנא בארעא דכנען :
ויוסף הוא השליט על הארץ הוא המשביר לכל עם הארץ ויבאו אחי יוסף וישתחוו לו אפים ארצה : | ויוסף הוא דשליט על ארעא הוא מזבין עיבורא לכל עמא דארעא ואתו אחי יוסף וסגידו ליה על אפיהון על ארעא :
וירא יוסף את אחיו ויכרם ויתנכר אליהם וידבר אתם קשות ויאמר אלהם מאין באתם ויאמרו מארץ כנען לשבר אכל : | וחזא יוסף ית אחוהי ואשתמודעינון וחשיב מה די ימליל עמהון ומליל עמהון קשין ואמר להון מנן אתיתון ואמרו מארעא דכנען למזבן עיבורא :
ויכר יוסף את אחיו והם לא הכרהו : | ואשתמודע יוסף ית אחוהי ואינון לא אשתמודעוהי :
ויזכר יוסף את החלמות אשר חלם להם ויאמר אלהם מרגלים אתם לראות את ערות הארץ באתם : | ודכר יוסף ית חלמיא דהוה חלים להון ואמר להון אלילי אתון למחזי ית בידקא דארעא אתיתון :
י ויאמרו אליו לא אדני ועבדיך באו לשבר אכל : | ואמרו ליה לא רבוני ועבדך אתו למזבן עיבורא :
כלנו בני איש אחד נחנו כנים אנחנו לא היו עבדיך מרגלים : | כולנא בני גברא חד נחנא כיוני אנחנא לא הוו עבדך אלילי :
ויאמר אלהם לא כי ערות הארץ באתם לראות : | ואמר להון לא אלהין בדקא דארעא אתיתון למיחזי :
ויאמרו שנים עשר עבדיך אחים אנחנו בני איש אחד בארץ כנען והנה הקטן את אבינו היום והאחד איננו : | ואמרו תרי עשר עבדך אחין אנחנא בני גברא חד בארעא דכנען והא זעירא עם אבונא יומא דין וחד ליתוהי :
ויאמר אלהם יוסף הוא אשר דברתי אלכם לאמר מרגלים אתם : | ואמר להון יוסף הוא דמלילית עמכון למימר אלילי אתון :
טו בזאת תבחנו חי פרעה אם תצאו מזה כי אם בבוא אחיכם הקטן הנה : | בדא תתבחרון חיי פרעה אם תיפקון מכא אלהין במיתי אחוכון זעירא הכא :
שלחו מכם אחד ויקח את אחיכם ואתם האסרו ויבחנו דבריכם האמת אתכם ואם לא חי פרעה כי מרגלים אתם : | שלחו מנכון חד וידבר ית אחוכון ואתון תתאסרון ויתבחרון פתגמיכון הקשוט אתון ואם לא חיי פרעה ארי אלילי אתון :
ויאסף אתם אל משמר שלשת ימים : | וכנש יתהון לבית מטרא תלתא יומין :
ויאמר אלהם יוסף ביום השלישי זאת עשו וחיו את האלהים אני ירא : | ואמר להון יוסף ביומא תליתאה דא עיבידו ואתקיימו מן קדם יי אנא דחיל :
אם כנים אתם אחיכם אחד יאסר בבית משמרכם ואתם לכו הביאו שבר רעבון בתיכם : | אם כיוני אתון אחוכון חד יתאסר בבית מטרתכון ואתון איזילו אובילו עיבורא דחסיר בבתיכון :
כ ואת אחיכם הקטן תביאו אלי ויאמנו דבריכם ולא תמותו ויעשו כן : | וית אחוכון זעירא תיתון לותי ויתהימנון פתגמיכון ולא תמותון ועבדו כן :

חזקוני

אמרי נועם

מסרה

מ"ע ספורנו

רלב"ג

רשי

באה אלינו · טעמו בבי"ת לפי שהוא בלשון עבר שכבר באה ותרגומו אתת לנא : וגם דמו · אתין וגמין רבויין דמו וגם דם הזקן : והם לא ידעו כי שומע יוסף · מבין לשונם ובפניו היו מדברי' כן : כי המליץ בינותם · כי כשהיו מדברי' עמו היה המליץ ביניה' היודע לשון עברי ולשון מצרי והיה מליץ דבריהם ליוסף ודברי יוסף להם לכך היו סבורים שאין יוסף מכיר בלשון עברית : המליץ · זה מנשה : ויסוב מעליהם · נתרחק מעליהם שלא יראוהו בוכה : ויבך · לפי ששמע שהיו מתחרטין : את שמעון הוא השליכו לבור הוא שאמר ללוי הנה בעל החלומות הלזה בא · דבר אחר נתכוון יוסף להפרידו מלוי שמא יתיעצו שניה' להרוג אותו : ויאסור אותו לעיניה' · לא אסרו אלא לעיניה' וכיון שיצאו הוציאו והאכילו והשקהו : ויפתח האח' הוא לוי שנשאר יחיד משמעון בן זוגו : במלון · במקום שלנו בלילה : אמתחת · שק : וגם הנה באמתחתי · גם הכסף בו עם התבואה : מה זאת עשה אלהים לנו · להביאנו לידי עלילה זו שלא הושב אלא להתעולל עלינו : ואת הארץ תסחרו · תסובבו וכל לשון סוחרים וסחורה על שם שמחזרי' וסובבי' אחר הפרקמטי' : צרור כספו · קשר כספו : אותי שכלתם · מלמד שחשדן שמא הרגוהו או מכרוהו כיוסף : שכלתם · כל מי שבניו אבודים קרוי שכול : לא

בעל הטורים

עשה אלהי' ב' במס' מה זאת עשה אלהים לנו · ואידך אשר עשה אלהי' לפרעה ולמצרי' · ולכו ב' במסרת ואת רעבון בתיכם קחו ולכו · גם צאנכם גם בקרכם קחו ולכו · ואור לכם ולכו · מלמד שהרפה אותם להוליך צאן ובקר אף על פי שאין · יוצאים ממצרי' והיו גם צאנכם גם בקרכ' קחו ולכו · ואמר להם שלא יצאו אלא בכי טוב והוא ואור לכם ולכו : כולנה

אמרי נועם

אבן עזרא

אבל כמו אבל שרה אשתך כמו אכן : המליץ · מבאר מגזרת מליצה · ולקח שמעון כי כאשר יחטאו רבי' הגדול שבהם בשני' יענש יותר ועזב ראובן כי הוא הצילו ויאמר ר' משה הכהן כי כסף וזהב לא ימצאו בלשון רבים והנה שבא כספיהם · וישאו את שברם · אשר קנו : ויפתח האח' · האחד מהן ויתכן להיות ראובן כיהוא הבכור כמו אחד בחשבון : ואת רעבון בתיכם · צורך : כלנה

חזקוני

ויעשו כן · אמרו לעשו' כן : ויען ראובן' מתפלתו היה בדעתו של יוסף לקחת ראובן שהי' גדול שבאחי' כי הדין נותן כשרבים חוטאי' הגדול בענשו כששמ' מתוך דבריהם שראובן אמר אל תחטאו' בילד לא רצה לנערו ולקח שמעון שהיה גדול אחריו : מה זאת עשה אלהים לנו

מ"ע ספורנו

מסרה

רלב"ג

וַעֲבָדוּ כֵן׃ וַאֲמָרוּ גְּבַר לַאֲחוּהִי בְּקוּשְׁטָא חַיָּבִים אֲנַחְנָא עַל אֲחוּנָא דִּי חֲזֵינָא עָקַת נַפְשֵׁיהּ כַּד הֲוָא מִתְחַנַּן לָנָא וְלָא קַבֵּילְנָא מִנֵּיהּ עַל כֵּן אֲתָת לָנָא עָקְתָא הָדָא׃ וַאֲתֵיב רְאוּבֵן יָתְהוֹן לְמֵימַר הֲלָא אֲמָרִית לְכוֹן לְמֵימַר לָא תֶחֶטְאוּן בְּעוּלֵימָא וְלָא קַבֵּילְתּוּן וְאַף דְּמֵיהּ הָא מִתְבְּעֵי׃ וְאִנּוּן לָא יָדְעִין אֲרֵי שָׁמַע יוֹסֵף אֲרֵי מְתוּרְגְּמָן הֲוָה בֵּינֵיהוֹן׃ וְאִסְתְּחַר מִלְּוָתְהוֹן וּבְכָא וְתָב לְוָתְהוֹן וּמַלֵּיל עִמְּהוֹן וּדְבַר מִלְּוָתְהוֹן יָת שִׁמְעוֹן וַאֲסַר יָתֵיהּ לְעֵינֵיהוֹן׃ וּפַקֵּיד יוֹסֵף וּמְלוֹ יָת מָנֵיהוֹן עִיבוּרָא וּלְאָתָבָא כַסְפֵּיהוֹן גְּבַר לְסַקֵּיהּ וּלְמִתַּן לְהוֹן זְוָדִין לְאוֹרְחָא וַעֲבַד לְהוֹן כֵּן׃ וּנְטָלוּ יָת עִיבוּרְהוֹן עַל חֲמָרֵיהוֹן וַאֲזַלוּ מִתַּמָּן׃ וּפְתַח חַד יָת סַקֵּיהּ לְמִתַּן כִּסְּתָא לַחֲמָרֵיהּ בְּבֵית מְבָתָא וַחֲזָא יָת כַּסְפֵּיהּ וְהָא הוּא בְּפוּם טוֹעֲנֵיהּ׃ וַאֲמַר לַאֲחוּהִי אִתּוֹתַב כַּסְפִּי וְאַף הָא בְטוֹעֲנִי וּנְפַק מַדַּע לִבְּהוֹן וּתְוַהוּ גְּבַר לַאֲחוּהִי לְמֵימַר מַה דָּא עֲבַד יי לָנָא׃ וַאֲתוֹ לְוָת יַעֲקֹב אֲבוּהוֹן לְאַרְעָא דִּכְנַעַן וְחַוִּיאוּ לֵיהּ יָת כָּל דְּעָרְעָא יָתְהוֹן לְמֵימַר׃ מַלֵּיל גַּבְרָא רִבּוֹנָא דְּאַרְעָא עִמָּנָא קַשְׁיָן וִיהַב יָתָנָא כִּמְאַלְּלֵי יָת אַרְעָא׃ וַאֲמַרְנָא לֵיהּ כִּיוָנֵי אֲנַחְנָא לָא הֲוֵינָא אַלָּלֵי׃ תְּרֵי עֲסַר אֲנַחְנָא אַחִין בְּנֵי אֲבוּנָא חַד לֵיתוֹהִי וּזְעֵירָא יוֹמָא דֵין עִם אֲבוּנָא בְּאַרְעָא דִּכְנָעַן׃ וַאֲמַר לָנָא גַּבְרָא רִבּוֹנָא דְּאַרְעָא בְּדָא אִדַּע אֲרֵי כִיוָנֵי אַתּוּן אֲחוּכוֹן חַד שְׁבוּקוּ לְוָתִי וְיָת עִיבוּרָא דַּחֲסִיר בְּבָתֵּיכוֹן סַבוּ וְאִיזִילוּ׃ וְאַיְתוֹ יָת אֲחוּכוֹן זְעֵירָא לְוָתִי וְאִדַּע אֲרֵי לָא אַלָּלֵי אַתּוּן אֲרֵי כִיוָנֵי אַתּוּן יָת אֲחוּכוֹן אֶתֵּן לְכוֹן וְיָת אַרְעָא תִּעְבְּדוּן בַּהּ סְחוֹרְתָא׃ וַהֲוָה אִנּוּן מְרִיקִין סַקֵּיהוֹן וְהָא גְּבַר צְרָר כַּסְפֵּיהּ בְּסַקֵּיהּ וַחֲזוֹ יָת צְרָרֵי כַסְפֵּיהוֹן אִנּוּן וַאֲבוּהוֹן וּדְחִילוּ׃ וַאֲמַר לְהוֹן יַעֲקֹב אֲבוּהוֹן יָתִי אַתְכֵּלְתּוּן יוֹסֵף לֵיתוֹהִי וְשִׁמְעוֹן לֵיתוֹהִי וית

וַיַּעֲשׂוּ כֵן׃ וַיֹּאמְרוּ אִישׁ אֶל אָחִיו אֲבָל אֲשֵׁמִים אֲנַחְנוּ עַל אָחִינוּ אֲשֶׁר רָאִינוּ צָרַת נַפְשׁוֹ בְּהִתְחַנְנוֹ אֵלֵינוּ וְלֹא שָׁמָעְנוּ עַל כֵּן בָּאָה אֵלֵינוּ הַצָּרָה הַזֹּאת׃ וַיַּעַן רְאוּבֵן אֹתָם לֵאמֹר הֲלוֹא אָמַרְתִּי אֲלֵיכֶם לֵאמֹר אַל תֶּחֶטְאוּ בַיֶּלֶד וְלֹא שְׁמַעְתֶּם וְגַם דָּמוֹ הִנֵּה נִדְרָשׁ׃ וְהֵם לֹא יָדְעוּ כִּי שֹׁמֵעַ יוֹסֵף כִּי הַמֵּלִיץ בֵּינֹתָם׃ וַיִּסֹּב מֵעֲלֵיהֶם וַיֵּבְךְּ וַיָּשָׁב אֲלֵהֶם וַיְדַבֵּר אֲלֵהֶם וַיִּקַּח מֵאִתָּם אֶת שִׁמְעוֹן וַיֶּאֱסֹר אֹתוֹ לְעֵינֵיהֶם׃ וַיְצַו יוֹסֵף וַיְמַלְאוּ אֶת כְּלֵיהֶם בָּר וּלְהָשִׁיב כַּסְפֵּיהֶם אִישׁ אֶל שַׂקּוֹ וְלָתֵת לָהֶם צֵדָה לַדָּרֶךְ וַיַּעַשׂ לָהֶם כֵּן׃ וַיִּשְׂאוּ אֶת שִׁבְרָם עַל חֲמֹרֵיהֶם וַיֵּלְכוּ מִשָּׁם׃ וַיִּפְתַּח הָאֶחָד אֶת שַׂקּוֹ לָתֵת מִסְפּוֹא לַחֲמֹרוֹ בַּמָּלוֹן וַיַּרְא אֶת כַּסְפּוֹ וְהִנֵּה הוּא בְּפִי אַמְתַּחְתּוֹ׃ וַיֹּאמֶר אֶל אֶחָיו הוּשַׁב כַּסְפִּי וְגַם הִנֵּה בְאַמְתַּחְתִּי וַיֵּצֵא לִבָּם וַיֶּחֶרְדוּ אִישׁ אֶל אָחִיו לֵאמֹר מַה זֹּאת עָשָׂה אֱלֹהִים לָנוּ׃ וַיָּבֹאוּ אֶל יַעֲקֹב אֲבִיהֶם אַרְצָה כְּנָעַן וַיַּגִּידוּ לוֹ אֵת כָּל הַקֹּרֹת אֹתָם לֵאמֹר׃ דִּבֶּר הָאִישׁ אֲדֹנֵי הָאָרֶץ אִתָּנוּ קָשׁוֹת וַיִּתֵּן אֹתָנוּ כִּמְרַגְּלִים אֶת הָאָרֶץ׃ וַנֹּאמֶר אֵלָיו כֵּנִים אֲנָחְנוּ לֹא הָיִינוּ מְרַגְּלִים׃ שְׁנֵים עָשָׂר אֲנַחְנוּ אַחִים בְּנֵי אָבִינוּ הָאֶחָד אֵינֶנּוּ וְהַקָּטֹן הַיּוֹם אֶת אָבִינוּ בְּאֶרֶץ כְּנָעַן׃ וַיֹּאמֶר אֵלֵינוּ הָאִישׁ אֲדֹנֵי הָאָרֶץ בְּזֹאת אֵדַע כִּי כֵנִים אַתֶּם אֲחִיכֶם הָאֶחָד הַנִּיחוּ אִתִּי וְאֶת רַעֲבוֹן בָּתֵּיכֶם קְחוּ וָלֵכוּ׃ וְהָבִיאוּ אֶת אֲחִיכֶם הַקָּטֹן אֵלַי וְאֵדְעָה כִּי לֹא מְרַגְּלִים אַתֶּם כִּי כֵנִים אַתֶּם אֶת אֲחִיכֶם אֶתֵּן לָכֶם וְאֶת הָאָרֶץ תִּסְחָרוּ׃ וַיְהִי הֵם מְרִיקִים שַׂקֵּיהֶם וְהִנֵּה אִישׁ צְרוֹר כַּסְפּוֹ בְּשַׂקּוֹ וַיִּרְאוּ אֶת צְרֹרוֹת כַּסְפֵּיהֶם הֵמָּה וַאֲבִיהֶם וַיִּירָאוּ׃ וַיֹּאמֶר אֲלֵהֶם יַעֲקֹב אֲבִיהֶם אֹתִי שִׁכַּלְתֶּם יוֹסֵף אֵינֶנּוּ וְשִׁמְעוֹן אֵינֶנּוּ ואת

התולעת

רשי

לא ירד בני עמכם · לא קבל דבריו של ראובן אמר בכור שוטה הוא זה הוא אומ' להמית בניו וכי בניו הם ולא בני: כאשר כלו לאכל · יהודה אמר להם המתינו לזקן עד שתכלה פת מן הבית: כאשר כלו · כד שציאו והמתרגם כד ספיקו טועה כאשר כלו הגמלים לשתות מתורג' כד ספיקו כששתו די ספקם הוא גמר שתייתם אבל זה כאשר כלו לאכל כאשר תם האוכל הוא ומתרגמינן כד שציאו: העד העיד · לשון התראה שסתם התראה מתרה בו בפני עדים וכן העידותי באבותיכם רד העד בעם: לא תראו פני בלתי אחיכם · לא תראוני בלא אחיכם אתכם ואנקלוס תרג' אלהין כד אחוכון עמכון ישב הדבר על אופנו ולא דקדק לתרגם אחר לשון המקרא: לנו ולמולדתנו · למשפחותינו ומדרשו אפילו עצי עריסותינו גלה לנו: ונגד לו · שיש לנו אב ואח: על פי הדברי' האלה · על פי שאלותיו אשר שאל הוזקקנו להגיד: כי יאמר · אשר יאמר כי משמש בלשון אם ואם משמש בלשון אשר הרי זה שמוש אח' מארבע לשונותיו שהרי כי זה כמו אם כמו עד אם דברתי דברי: ונחיה · נגנבה בו רוח הקדש על ידי הליכה זו תחי רוחך שנאמר ותחי רוח יעקב אביהם: ולא נמות · ברעב בנימין ספק יתפש ספ' לא יתפש ואנו כולנו מתים ברעב אם לא נלך מוטב שתני' את הספק ותתפוש את הודאי: והצגתיו לפניך · שלא אביאנו אליך מת כי אם חי: וחטאתי לך כל הימי' · לעולם הבא: לולא התמהמהנו · על ידך כבר היינו שבים עם שמעון ולא נצטערת כל הימים הללו: איפה · לשון יתר הוא לתקן מלה בלשון עברי אם כן אזדקק לעשות שאשלחנו עמכ' צריך אני לחזר ולבקש היה פה תקנ' ועצה להשיאכם ואומ' אני זאת עשו: מזמרת הארץ · מתורגם מדמשבח בארע' שהכל מזמרי' עליו כשהו' בא לעול': נכאת · שעוה כראשי' רבה: בטני' · לא ידעתי מה הם ובפירושי א"לף ב"ית של רבי מכיר ראיתי פיסט"ציאש ודומה לי שהן אפרסקים: וכסף משנה · פי שנים כראשון: קחו בידכם · לשבור אכל שמא הוקר השער: אולי משגה הוא · שמא הממונה על הבית שכחו שוגג: ואל שדי · מעתה אינכם חסרים כלום אלא תפלה הריני מתפלל עליכם: אל שדי · שדי בנתינת רחמיו וכדי היכולת בידו ליתן יתן לכם רחמים זהו פשוטו · ומדרשו מי שאמר לעולם די יאמר די לצרותי שלא שקטתי מנעורי · צרת לבן צרת עשו צרת רחל צרת · דינה צרת יוסף צרת שמעון צרת בנימין:

ושלח

אבן עזרא

כלנה · כל הצרות האלה · וי"א כי פי' תמית תענים והאחרים אמרו שזאת תפלה לנגד השם וכלל הדבר אילו היה מדבר נכונה לא היה יעק' מחריש: גם אנחנו · דרך לשון הקדש להוסיף גם ראשון כמו משל בנו גם אתה: זאת עשו · זאת העלה: מזמרת הארץ · כל דבר משובח מגזרת זמירות: צרי ונכאת · כבר פירשתים: בטנים · אין לו ריע במקרא וי"א אגוזים: משנה · שני: משגה · משמות בעלי הה"א · וטעם ואל שדי שיש לו כח לעשות כאלה:

כאשר

חזקוני

וקראהו אסון · הוא כשור"ק וסקו"ף כשב"א: הידוע נדע · פיקוד"נט קי"י דיסטע כלע"ז: מעט צרי · שאינו מצוי במצרים כענין שנאמר וגמליהם נושאים נכאות וצרי ולוט להוריד מצרים: בטנים הכי"ת בקטף קמץ: ויעמדו לפני יוסף · לא דברו אליו מאומה אבל כתראו מרחוק ויוסף לא דבר אלהים מקמת דקמנות שהיה לו על בנימין והם היו סבורים כי מקמת כעס מן הכסף הנמצא היה עושה כך ולכך נתפחדו כמו שכתב להתגולל עלינו ולהתנפל עלינו:

להתגולל

מסרה

ואת בנימן ד' וסי' אחי יוסף לא שלח · ואל שדי יתן · ואת בנימן תקחו · משנה כסף לקחו: כלנה ב' וסי' עלי היו · ואת עלית: תמית ב' וסי' את שני בני · ופותה תמית קנאה: וקראהו ד' זוגין מן ב"ב קדמא' מפיק א' ותניי' לא מפיק א' וסי' וקראהו · לא ירד בני עמכם: וקרהו · ולקחתם גם את זה: משל · וממטה אשר דיהושע: מישל · וממטה אשר דד"ה · הבראתי · צלק העמוני נחרי דשמואל: חברתי · חברו דד"ה: וירפ' את שבר בת עמי על קדמא' וירפו את שבר · תניי' ותרויהון בירמיה: העד ד' חס' בליש' וסי' העד העד בנו האיש · ואעד בך לאמר · ויעדהו לאמר ברכת אלהים ומלך · ויעדהו אנשי בליעל את נבות: נרדה ג' וסי' הבה נרדה ונבלה' נרדה ונשבר': ויאמר שאול נרדה אחרי פלשתי' לילה: ויאמרו ב' בטעם פזר וסי' שאול שאל האיש · הנה חג יי' בשלה · וא' ואמרתם זבח · וא' ואמרנו · והיה כי יאמרו אלינו · וא' ואומר ראיתי והנה מנורת · וא' ואומרה · גם חצני נערתי ואמרה ככה ינער האלהים: שאול ב' בקרי' וסי' שאול שאל האיש לנו · שאול ישאלו באבל וכן התמו · וא' ושאול לו באלהים: לאיש ל"ב מסור' במס' רבת': הידוע ג' ב' חס' וא' מלא וסי' הידע נדע · חס' · כי כל נבל ימלא יין מלא · ויאמרו אליו הידוע תדע כי בעלי' מלך חס' ויש חילוק במסרה כי י"א הידוע דאורי' מלא ושאר' חס' וי"א כי הידוע דכל נבל ימלא יין מלא ושארא חסר וי"א כי הידוע דאורייתא ודכל נבל ימלא יין תרויהון מלאים וכך ראיתי בספ' קדמון מדוייק · ובתיקון ס"ת ראיתי הידוע דאורייתא מל' ובתיקון ס"ת אחר חסרי וי"א כי

בעל הטורים

כולנה · שנים במסו' הכא ואידך ואת עלי' על כולנה · לומר שנצערו על בנימן עלה על כל הנער ש..לשער יותר משמעון ויוסף לפי שהוזק בו ג' פעמי' ואמרינן תינוק אע"פי שאין נחש יש כימון: ד"א כלנה · כתיב חסר שעלי מוטל מזון כסותיה' שהם כלותי' · תמית ב' במסור' את ב' בני תמית · ופותה תמית קנאה · דורש אותו במדרש בעדת קרח דכתיב בהו קנא' ויקנאו למשה במחנ' אלו דתן ואבירם בשביל שאמר שני בני תמית שנתחייב בשני בניו הם דתן ואבירם · את שני בגימטריא דתן ואבירם · נרדה ג' במסרת נרדה ונשברה לך אוכל · נרדה ונבלה שם שפתם · נרדה אחרי פלשתים לילה · שאמ' אם ישך משלח נרד' מיד ונרדה ביום ובלילה למהר הדב' כמו התם נרד' לילה וגם רמו להם שדרשו שירדו להרוג ארץ מצרים כדכתי' נרדה ונבלה שם שפתם: על פי · שנים במסרה על פי הדברים · על פי שני' עדים שהוצרכנו להגיד לו · על פי הדברים האלה כי אלו היו עדי' בדברי' לך · כל הימי' · בגימ' העולם הזה ולבאי כי עתה שבנו זה · ס"ת שם בן הרבע · לומר שהשם מלוה לצדיקים · מעט צרי ומעט דבש ו' מינים הביאו לו מנח' בנגד ו' בני הגבירות כל אחד מין א':

משנה

ד' י' וְאֶת־בִּנְיָמִן תִּקָּחוּ עָלַי הָיוּ כֻלָּנָה׃ וַיֹּאמֶר רְאוּבֵן אֶל־אָבִיו לֵאמֹר אֶת־שְׁנֵי בָנַי תָּמִית אִם־לֹא אֲבִיאֶנּוּ אֵלֶיךָ תְּנָה אֹתוֹ עַל־יָדִי וַאֲנִי אֲשִׁיבֶנּוּ אֵלֶיךָ׃ וַיֹּאמֶר לֹא־יֵרֵד בְּנִי עִמָּכֶם כִּי־אָחִיו מֵת וְהוּא לְבַדּוֹ נִשְׁאָר וּקְרָאָהוּ אָסוֹן בַּדֶּרֶךְ אֲשֶׁר תֵּלְכוּ־בָהּ וְהוֹרַדְתֶּם אֶת־שֵׂיבָתִי בְּיָגוֹן שְׁאוֹלָה׃

א וְהָרָעָב כָּבֵד בָּאָרֶץ׃ וַיְהִי כַּאֲשֶׁר כִּלּוּ לֶאֱכֹל אֶת־הַשֶּׁבֶר אֲשֶׁר הֵבִיאוּ מִמִּצְרָיִם וַיֹּאמֶר אֲלֵיהֶם אֲבִיהֶם שֻׁבוּ שִׁבְרוּ־לָנוּ מְעַט־אֹכֶל׃ וַיֹּאמֶר אֵלָיו יְהוּדָה לֵאמֹר הָעֵד הֵעִד בָּנוּ הָאִישׁ לֵאמֹר לֹא־תִרְאוּ פָנַי בִּלְתִּי אֲחִיכֶם אִתְּכֶם׃ אִם־יֶשְׁךָ מְשַׁלֵּחַ אֶת־אָחִינוּ אִתָּנוּ נֵרְדָה וְנִשְׁבְּרָה לְךָ אֹכֶל׃ וְאִם־אֵינְךָ מְשַׁלֵּחַ לֹא נֵרֵד כִּי־הָאִישׁ אָמַר אֵלֵינוּ לֹא־תִרְאוּ פָנַי בִּלְתִּי אֲחִיכֶם אִתְּכֶם׃

ה וַיֹּאמֶר יִשְׂרָאֵל לָמָה הֲרֵעֹתֶם לִי לְהַגִּיד לָאִישׁ הַעוֹד לָכֶם אָח׃ וַיֹּאמְרוּ שָׁאוֹל שָׁאַל־הָאִישׁ לָנוּ וּלְמוֹלַדְתֵּנוּ לֵאמֹר הַעוֹד אֲבִיכֶם חַי הֲיֵשׁ לָכֶם אָח וַנַּגֶּד־לוֹ עַל־פִּי הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה הֲיָדוֹעַ נֵדַע כִּי יֹאמַר הוֹרִידוּ אֶת־אֲחִיכֶם׃ וַיֹּאמֶר יְהוּדָה אֶל־יִשְׂרָאֵל אָבִיו שִׁלְחָה הַנַּעַר אִתִּי וְנָקוּמָה וְנֵלֵכָה וְנִחְיֶה וְלֹא נָמוּת גַּם־אֲנַחְנוּ גַם־אַתָּה גַּם־טַפֵּנוּ׃ אָנֹכִי אֶעֶרְבֶנּוּ מִיָּדִי תְּבַקְשֶׁנּוּ אִם־לֹא הֲבִיאֹתִיו אֵלֶיךָ וְהִצַּגְתִּיו לְפָנֶיךָ וְחָטָאתִי לְךָ כָּל־הַיָּמִים׃ כִּי לוּלֵא הִתְמַהְמָהְנוּ כִּי־עַתָּה שַׁבְנוּ זֶה פַעֲמָיִם׃

י וַיֹּאמֶר אֲלֵהֶם יִשְׂרָאֵל אֲבִיהֶם אִם־כֵּן ׀ אֵפוֹא זֹאת עֲשׂוּ קְחוּ מִזִּמְרַת הָאָרֶץ בִּכְלֵיכֶם וְהוֹרִידוּ לָאִישׁ מִנְחָה מְעַט צֳרִי וּמְעַט דְּבַשׁ נְכֹאת וָלֹט בָּטְנִים וּשְׁקֵדִים׃ וְכֶסֶף מִשְׁנֶה קְחוּ בְיֶדְכֶם וְאֶת־הַכֶּסֶף הַמּוּשָׁב בְּפִי אַמְתְּחֹתֵיכֶם תָּשִׁיבוּ בְיֶדְכֶם אוּלַי מִשְׁגֶּה הוּא׃ וְאֶת־אֲחִיכֶם קָחוּ וְקוּמוּ שׁוּבוּ אֶל־הָאִישׁ׃ וְאֵל שַׁדַּי יִתֵּן לָכֶם רַחֲמִים לִפְנֵי הָאִישׁ

ושלח

וְיָת בִּנְיָמִין תִּדְבְּרוּן עֲלַי הֲוָאָה כּוּלְהוֹן׃ וַאֲמַר רְאוּבֵן לַאֲבוּהִי לְמֵימַר יָת תְּרֵין בְּנַי תְּמִית אִם לָא אַיְתֵינֵיהּ לָךְ הַב יָתֵיהּ עַל יְדִי וַאֲנָא אֲתִיבִינֵיהּ לָךְ׃ וַאֲמַר לָא יֵיחוֹת בְּרִי עִמְּכוֹן אֲרֵי אֲחוּהִי מִית וְהוּא בִּלְחוֹדוֹהִי אִשְׁתְּאַר וִיעָרְעִינֵיהּ מוֹתָא בְּאוֹרְחָא דִּי תְהָכוּן בַּהּ וְתַחְתוּן יָת שֵׂיבָתִי בִּדְווֹנָא לִשְׁאוֹל׃ וְכַפְנָא תְּקִיף בְּאַרְעָא׃ וַהֲוָה כַּד שֵׁיצִיאוּ לְמֵיכַל יָת עִבּוּרָא דְּאַיְתִיאוּ מִמִּצְרָיִם וַאֲמַר לְהוֹן אֲבוּהוֹן תּוּבוּ זְבוּנוּ לָנָא זְעֵיר עִבּוּרָא׃ וַאֲמַר לֵיהּ יְהוּדָה לְמֵימַר מְסָהָדָא אַסְהֵיד בַּנָא גַּבְרָא לְמֵימַר לָא תִחְזוֹן אַפַּי אֱלָהֵין כַּד אֲחוּכוֹן עִמְּכוֹן׃ אִם אִיתָךְ מְשַׁלַּח יָת אֲחוּנָא עִמַּנָא נֵיחוֹת וְנִזְבַּן לָךְ עִבּוּרָא׃ וְאִם לֵיתָךְ מְשַׁלַּח לָא נֵיחוֹת אֲרֵי גַּבְרָא אֲמַר לָנָא לָא תִחְזוֹן אַפַּי אֱלָהֵין כַּד אֲחוּכוֹן עִמְּכוֹן׃ וַאֲמַר יִשְׂרָאֵל לְמָא אַבְאֶשְׁתּוּן לִי לְחַוָּאָה לְגַבְרָא הַעַד כְּעַן לְכוֹן אֲחָא׃ וַאֲמַרוּ מִשְׁאַל שְׁאֵיל גַּבְרָא לַנָא וּלְיַלְדוּתַנָא לְמֵימַר הַעַד כְּעַן אֲבוּכוֹן קַיָּם הַאִית לְכוֹן אֲחָא וְחַוֵּינָא לֵיהּ עַל מֵימַר פִּתְגָּמַיָּא הָאִלֵּין הֲמִידַע הֲוֵינָא יָדְעִין אֲרֵי יֵימַר אַחִיתוּ יָת אֲחוּכוֹן׃ וַאֲמַר יְהוּדָה לְיִשְׂרָאֵל אֲבוּהִי שְׁלַח עוּלֵימָא עִמִּי וּנְקוּם וְנֵיזֵיל וְנֵיחֵי וְלָא נְמוּת אַף אֲנַחְנָא אַף אַתְּ אַף טַפְלָנָא׃ אֲנָא מְעָרַבְנָא בֵּיהּ מִן יְדִי תִּבְעִינֵּיהּ אִם לָא אַיְתֵינֵיהּ לָךְ וַאֲקִימִינֵּיהּ קֳדָמָךְ וְאֶהֱוֵי חָטֵי לָךְ כָּל יוֹמַיָּא׃ אֲרֵי אִלּוּלָא פוֹן כְּדוּ אִתְעַכַּבְנָא אֲרֵי כְעַן תַּבְנָא דְּנַן תַּרְתֵּין זִמְנִין׃ וַאֲמַר לְהוֹן יִשְׂרָאֵל אֲבוּהוֹן אִם כֵּן הוּא דָּא עִיבִידוּ סַבוּ מִדִּמְשַׁבַּח בְּאַרְעָא בְּמָנֵיכוֹן וְאַחִיתוּ לְגַבְרָא תִּקְרוּבְתָּא זְעֵיר קְטַף וּזְעֵיר דְּבַשׁ שְׁעַף וּלְטוֹם בּוּטְמִין וְשִׁגְדִּין׃ וְכַסְפָּא עַל חַד תְּרֵין סַבוּ בִּידֵיכוֹן וְיָת כַּסְפָּא דְּאִתּוֹתַב בְּפוּם טוֹעֲנֵיכוֹן תְּתִיבוּן בִּידֵיכוֹן דִּילְמָא שָׁלוּ הֲוָה׃ וְיָת אֲחוּכוֹן דְּבַרוּ וְקוּמוּ תוּבוּ לְוָת גַּבְרָא׃ וְאֵל שַׁדַּי יִתֵּן לְכוֹן רַחֲמִין קֳדָם גַּבְרָא

ויפטר

שלשתן מלאים · אל ישראל ג' מסור פרשת ויחי: שלחה ו' מסור בשמואל א' סימן י"ו: הביאתיו והביאתיו ד' ב' מל' וב' חסר וסי' אם לא הביאתיו · ועבדי כלב · והביאותיו ונראה שם · הביאותיו והצליח דרכו · ב' בתראה מלאים: לולא ד' כתיב א' וסי' כי לולא התמהמהנו · לולא חרשתם · לולא דברתי · כי א: לולא האמנתי לראות · ואת הכסף ד' וסי' המושב בפי אמתחתיכם · אך את הזהב · ויקח יהושע את עכן בן זרח · ותשלם כל המלאכה · דד"ה:

רל"בג

הנגנה להשגהם כי השליט על הארץ הוא. איש אכזר ושהם נקיים מזה ולולי זה כבר היה לו לירוא שמא ימיתו שנים בשתתגלגל עליהם זאת העלילה מרוב הדאגה והבושת וההפסד והנה השתדל יוסף להעליל אחיו בנימין לבחון איך היה מכבד אחיו עמו ר"ל אם הם סובלים אותו ויעזבוהו וילכו או אם יאהבוהו וישתדלו בהצלתו כפי היכולת ולזה תמצא שכאשר נתברר לו שאחיו הם חונים עם בנימין כמבהב האחים אז גלה להם שהוא יוסף והשתדל שיבואו אליו ויכלכלם כדי שלא יורשו:

התועלת הששית הוא בדעו' · והוא להודיע שהשם יתע' יעשה הטובים על מה שיעשוהו מהפעולות הגנוב' ולזה תמצא שכבר יזכו בני יעקב שנרה הבאה עליהם על מה משפטו בענין יוסף:

התועלת הי' הוא במדות · והוא שראוי לאדם שיצדיק עליו את הדין בבא עליו הרעה ויפשפש במעשיו וייחס אותה לרע מעשיו ולא יתרעם מה' בהביאו עליו מה שיבוא מן הרע · ולזה תמצא שייחסו בני יעקב מה שפגעם מהרע לרע מעשיהם בענין יוסף:

התועלת הי"א הוא במדות · והוא שראוי לשלם שיתפעל בראותו אחיו בצרה ואף אם נמנוהו רע בתכלית מה שאפשר · הלא תראה כי יוסף בראותו אחיו בצרה כאמרו רחמיו עליהם ויסוב מעליה' לבכו' ואמנם הוכרח להשעיר' בכאב לב מעט כדי לבחון מה שרצה לבחון אותו מבנימין:

התועלת הי"ב להודיע יושר יוסף שלא רצה לשלום יד בכסף הבא אליו לשלמו אל אביו לפי שכבר זכה בו פרעה ואע"פ שכבר בא כל זה הטוב לפרעה בסבתו ואמנם השיב לאביו הכסף שלם

לא יחשוב ראוי שתהיה מעט אבל תהיה דבר נכבר מדברים הנמצאים על המעט והם בהיכלי מלך ומזה המין היתה המנחה ...
תדעו איך יקבל אתכם בסבר פני' יפות כאמרו ולו מעט ה' להמיתנו לא לקח מידינו עולה ומנחה וא"כ: וקומו שובו אל ...

אמרי נועם

את שני בני תמית פי' ו שדבר ראובן שטות גדול כזה אלא כך אמר לאביו אם לא אשיבנו אליך נתחייבתי מיתה בני כשבילך כלומר בעון שאשעה עמך ועוד י"ל תמית לשון עוני ועני חשוב כמת ואמר ראובן אל תתן להם נחלת הארץ אם לא אביאנו אליך והיינו דכתיב יחי ראובן ואל ימות שתהיה נחלתו גדולה משאר בני השבטים ודוק ותמצא בחלוקת הארץ שעשה יהושע שחלק כמי ראובן גדול ומרובה משל אחרים:

מ"ע ספורנו

עלי היו כלנה · אין אחד מאלו המקרי' בא' מבניכם אבל כלם כבני זה בלי ספק אינו כי אם בסבת מריבותיכם זה עם זה ואתם המשכלים אותי · את שני בני תמית · קלל עצמו את שני בני שימותו אם לא אביאנו כענין קללת רב לשמואל כאמרו (שבת פרק ח' שרצים) יהא רעוא דלא לוקמו ליה בני וכן הוה ליה: לא ירד בני · שיחיד לי מאות האם שהיתה עקר הבית: שובו שברו לנו · כי חשב שהיו מבקשים להוליך עמם את בנימן כדי לאבדו כיוסף כמו שאמ' להם אותי שכלתם לא שהיה הדבר כאשר ספרו: ונחיה · במזון: ולא נמות על יד האיש אדוני הארץ שאמ' לנו ויאמנו דבריכם ולא תמותו: כי לולא התמהמהנו · והטעם שקבלתי עלי חטא עולם אם לא הביאותיו הוא מפני שדבר ברור אצלי שלולא התמהמהנו מאז שספרנו אליך דברי האיש או מאז שכלה השבר: כי עתה שבנו זה פעמים · שלא היה האיש מעכבנו כלל בהיותו ירא אלהים ולא יוסיף להרע עמנו כאשר ידע האמת: אם כן · אם הדבר כן כמו שאמרתם שהיתרה האיש בכם והוא ירא אלהים: איפה · מן ההכרח ראוי שזאת תעשו: קחו מזמרת הארץ מעט צרי · כי אמנם המנחה שתובל לאיש נכבד להון יצטרך שתהיה רבת הכמות להשביע עין הכילי ומזה המין היתה מנחת יעקב לעשו אבל כאשר יובילוה לנדיב אשר כסף ... היתה המנחה הזאת ליוסף: והורידו לאיש מנחה · קודם שתלכו לראות פניו למען תראו איך יקבל המנחה ברצון ...
קומו שובו אל האיש · כי עכ"פ תכפרו פניו מגד מה במנחה ההולכת לפניכם כאמרו אכן חן השוחד בעיני בעליו וכו':

אבן עזרא

כאשר שכלתי · במות יוסף אשכל כי שכלתי אשכל : להתגולל · מגזרת בגלל הדבר : ולהתנפל כאדם שיתנפל מעצמו על אחד ויאמ' לו אתה הפלתני : בי · לשון בקשה ולפי דעתי שהוא דרך קריאה כמו בי אדני העון וטעם עון במקום הזה כטעם גדול עוני מנשוא והטעם עשה בי מה שתרצה ותשמעני : נתן לכם מטמון · יתכן שהיה לאדם מטמון בביתו ושכחו כאשר שמו באוצר ויצא בגורלכם כי כספכם בא אלי : ביתה יוסף · כמשפט הלשון אל בית יוסף : השלום אביכם הזקן · שם תחת שם התאר והיא דרך קצרה כאילו אמר השלום לאביכם וכן אתה שלום : ויקדו · שמו הקדקד בארץ וכבר השתחוו : אלהים

רשי

ושלח לכם · ויפטר לכון כתרגו' יפטרנו מאסוריו לכון לחפשי ישלחנו ואינו נופל בתרגום לשון וישלח שהרי לשם הם הולכים אצלו : את אחיכם · זה שמעון : אחר · רוח הקדש נזרקה בו לרבות יוסף : ואני · עד שובכם אהיה שכול מספק : כאשר שכלתי · מיוסף ומשמעון : שכלתי · מבנימן : ואת בנימן · מתרגמינן ודברו ית בנימן לפי שאין לקיחת הכסף ולקיחת האדם שוה בלשון ארמי בדבר הנקח ביד מתרגמינן ונסיב ודבר הנקח בהנהג' הדברים מתרגמינן ודבר : וטבח טבח והכן · כמו ולטבוח טבח ולהכין ואין וטבוח לשון צווי שהיה לו לומר וטבח : בצהרים · זה מתורג' בשירותא שהוא לשון סעודה ראשונה בלשון ארמי ובלע"ז דיזנר ויש הרבה בתלמוד שדא לכלבא שירותיה בלע אכולא שירותיה אבל כל תרגום של צהרים טיהרא : וייראו האנשי' · כתוב הוא בשני יוד"ין ותרגומו ודחילו : כי הובאו בית יוסף · ואין דרך שאר הבאים לשבור בר ללון בבית יוסף כי אם בפונדקאות שבעי' : וייראו · שאין זה אלא לאספס אל משמ': אנחנו מובאי' · אל תוך הבית הזה : להתגולל · להיות מתגלגלת עלינו עלילת הכסף ולהיות' נופלת עלינו ואנקלוס שתרגם ולאסתקפא · עלנא הוא לשון להתעולל כדמתרגמי' עלילו דברי' תסקופי מלין ולא תרגמו אחר לשון המקרא ולהתגולל שתרגם לאתרברבא הוא לשון גלת הזהב והלב גלתה העלאה שהוא לשון מלכות : בי אדני · לשון בעיא ותחנונים הוא בלשון ארמי בייא בייא : ירוד ירדנו · ירידה היא לנו רגילים היינו לפרנס אחרי' עכשיו אנו צריכים לך : אלהיכם · בזכותכם ואם אין זכותכם כדאי אלהי אביכם בזכות אביכם נתן לכם מטמון : ויבא האיש · הבאה אחר הבאה לפי שהיו הן דוחפין אותו חוץ עד שדברו אליו פתח הבית ומשאמר להם שלום לכם נמשכו ובאו אחריו : ויכינו · הזמינו עטרוה בכלי' נאים : הביתה · מפרוזדור לטרקלין : ויקדו וישתחוו · על שאלת שלום · קדה כפיפת קדקד השתחואה משתטח לארץ : אחיו

תורה ותרגום

ויפטר לכון ית אחוכון אוחרנא וית בנימן ואנא כמא דאתכלית תכולית: ונסיבו גבריא ית תיקרובתא הדא ועל חד תרין כספא נסיבו בידיהון ודברו ית בנימן וקמו ונחתו למצרים וקמו קדם יוסף: וחזא יוסף עמהון ית בנימן ואמר לדממנא על ביתיה אעיל ית גבריא לביתא וכוס נכסתא ואתקין ארי עמי יכלון גבריא בשירותא: ועבד גברא כמא דאמר יוסף ואעיל גברא ית גבריא לבית יוסף: ודחילו גבריא ארי איתעלו לבית יוסף ואמרו על עסק כספא דאתתב בטועננא בקדמיתא אנחנא מיתעלין לאתרברבא עלנא ולאסתקפא עלנא ולמקני יתנא לעבדין ולמדבר ית חמרנא: וקריבו לות גברא די ממנא על בית יוסף ומלילו עמיה בתרע ביתא: ואמרו בבעו רבוני מיחת נחתנא בקדמיתא למזבן עבורא: והוה כד אתינא לבית מבתא ופתחנא ית טוענגא והא כסף גבר בפום טועניה כספנא במתקליה ואתיבנא יתיה בידנא: וכספא אוחרנא אחתנא בידנא למזבן עיבורא לא ידענא מן שוי כספנא בטועננא: ואמר שלם לכון לא תדחלון אלהכון ואלהא דאבוכון יהב לכון סימן בטועניכון כספכון אתא לותי ואפיק לותהון ית שמעון: ואעיל גברא ית גבריא לבית יוסף ויהב מיא ואסחו רגליהון ויהב כיסתא לחמריהון: ואתקינו ית תיקרובתא עד דעל יוסף בשירותא ארי שמעו ארי תמן אכלין לחמא: ועל יוסף לביתא ואעילו ליה ית תיקרובתא די בידיהון לביתא וסגידו ליה על ארעא: ושאיל להון לשלם ואמר השלם אבוכון סבא די אמרתון העד כען קיים: ואמרו שלם לעבדך לאבונא עד כען קיים וכרעו וסגידו: וזקף עינוהי וחזא ית בנימן אחוהי בר אמיה ואמר הדין

ואל שדי יתן לכם רחמים לפני האיש
ושלח לכם את אחיכם אחר ואת
בנימין ואני כאשר שכלתי שכלתי:
ויקחו האנשים את המנחה הזאת
טו ומשנה כסף לקחו בידם ואת בנימן
ויקמו וירדו מצרים ויעמדו לפני
יוסף: וירא יוסף אתם את בנימין
ויאמר לאשר על ביתו הבא את
האנשים הביתה וטבח טבח והכן כי
אתי יאכלו האנשים בצהרים:
ויעש האיש כאשר אמר יוסף ויבא
האיש את האנשים ביתה יוסף:
וייראו האנשים כי הובאו בית יוסף
ויאמרו על דבר הכסף השב
באמתחתינו בתחלה אנחנו מובאים
להתגלל עלינו ולהתנפל עלינו
ולקחת אתנו לעבדים ואת חמרינו:
ויגשו אל האיש אשר על בית
יוסף וידברו אליו פתח הבית:
ויאמרו בי אדני ירד ירדנו בתחלה
כ לשבר אכל: ויהי כי באנו אל
המלון ונפתחה את אמתחתינו והנה
כסף איש בפי אמתחתו כספנו
במשקלו ונשב אתו בידנו:
וכסף אחר הורדנו בידנו לשבר
אכל לא ידענו מי שם כספנו
באמתחתינו: ויאמר שלום לכם
אל תיראו אלהיכם ואלהי אביכם
נתן לכם מטמון באמתחתיכם
כספכם בא אלי ויוצא אלהם את
שמעון: ויבא האיש את האנשים
ביתה יוסף ויתן מים וירחצו רגליהם
ויתן מספוא לחמריהם: ויכינו
את המנחה עד בוא יוסף בצהרים
כי שמעו כי שם יאכלו לחם:
כה ויבא יוסף הביתה ויביאו לו את
המנחה אשר בידם הביתה
וישתחוו לו ארצה: וישאל להם
לשלום ויאמר השלום אביכם הזקן
אשר אמרתם העודנו חי: ויאמרו
שלום לעבדך לאבינו עודנו חי
ויקדו וישתחו: וישא עיניו וירא
את בנימין אחיו בן אמו ויאמר
הזה

ששי

בעל הטורים

משנה ב' במסורת ומשנה כסף · ומשנה שברון · לומר לך קל וחומר מה הכא שבשגגה בא הכסף ליד אחי יוסף באו לשלמו בכפלים כ"ש שעתידין האומות לשלם כל הכסף שלוקחים מישראל בפלי כפלים : ותנך

חזקוני

להתגולל עלינו לשון בגלל הדבר הזה בגלל הכסף השב במתחותינו · ואת חמורינו אם לא היו מביאים רק אותנו לבד הייתי אומרים רק לדבר אשכו אנחנו מובאי' אבל מאח' שגם חמורינו מובאים אתנו לבית אין זה אלא להביא עלינו עלילה : לשבר אוכל · הבי"ת בחטף קמץ : ויכינו את המנחה · לפי שהוכשו יופי מראיתם מטורח הדרך : וישתחוו · חסר וי"ו : יחנך

מסרה

ירידה מצרים ד' בליש' וסי' ויעמדו לפני יוסף · ויעק' ובניו ירדו מצרי' · הוי הירדים מצרי' לעזרה · ההלכי' לרדת מצרים ופי לא שאלו · ושארא מצרימה: על ביתו ח' וסי' וימצא יוסף חן · וירא יוסף אתם · ויצו את אשר על · הם יצאו את העיר · וילך אלקנה הרמתה · הראית כי נכנע אחאב · וילך מלך ישראל על ביתו סר · ישען על ביתו : הבא ג' ב' חס' וא' מלא וסי' הבא את האנשים · הבא נא ידך בחיקך · לך הביא העיר · בתרא' מלא : וטבח א"ב א' ט' וא' וט' וסי' במסר' רבתא · בצהרים י"ב מסור במלכי' א' סי' י"ח : ולקחת ד' רפי' מסור פרש' ויצא : ויוצא י"ב מלאי' מסור במס' רבת' : ויביאו ב' דגשי' וסי' ויבאו לו את המנחה · ויביאו לנו כיד אלהינו · וא"פס לו לנו · ויבאו לו מסור במס' רבת' : וישא עיניו ה' חס' את וסי' מסור פרשת וירא :

רלב"ג

שלא יבא אליו לבדו ושלא אליו מנא כליו בר ולדה לדרך לפי שכבר השליטו פרעה לעשות מהדבר ההוא כל מה שירצה ולתת למי שירצה · ולמכור למי שירצה כלא תרא שכבר אמר פרעה לכאים אליו לכו אל יוסף ואשר יאמר לכם תעשו : התועלת הי"ב הוא במדות · והוא שראוי לכל אדם שיתרחק מהמשגלי' המגונים כי לא יתגאל בהם כי אם מי שהוא חסר דעת כאומרו נואף אשה חסר לב · ולזה באה לנו התורה כי ראובן שנתגאל עם פלגש אביו היה חסר דעת בתכלית החסרון וזה יתבאר במה שאמר את שני בני תמית כי זה המאמר היה בתכלית הפתיות וזה מבואר בנפשו · ואולם יהודה השתדל בזה בחכמה ולזה המתין עד שכלה הסבר אשר הביאו ממצרים ואמ' לאביו עם זה דברי' נכוחי' עד שנתרצה ושלחו עמו : התועלת הי"ד הוא במדות · והוא שראוי לאדם כשתעלה עליו צרה אחד שיכין עצמו לפייסו בדורון מהיותר משובח שימצא כי בזה יכפה אפו ולזה צוה יעקב לשלוח לאיש מנחה מזמרת הארץ והכין עצמו עם זה להתפלל לש' יתע' שיתן להם רחמים לפני האיש :

התועלת הט"ו הוא במדות · והוא שאין ראוי למי שישתדל לאדון בדבר רע שישלים ברצוי המנחה כי זה ממה שיביא להאמין שהשתדל הוא אמת · ולזה תמצא ביעקב שלא רצה בזה המקום ברצוי האדון עם מה שתראה שהשלים ברצוי הדורון לשנות אבל היה מעט מה שסלא לו מכל מין ממעט צרי ממעט דבש נכאת ולוט בטני' ושקדים ויהיה אמרו מעט דבש מוסף עמו ואשר עמו כאלו אמר מעט דבש ומעט נכאת ומעט לוט : התועלת הי"ז הוא במדות · והוא שאין ראוי לאדם כשיירא מדבר רע שישען על התפלה לשם יתע' לבד אבל ראוי שישתדל בכל הסבו' אפשר בהצלתו ויחבר אל זה התפלה לש' יתע' כי הש' יתע' כשיעזור לדבקים בו ויושיעם בהם ירצה שיסברו אלין הסבות הכאותות · ולזה אמר לשמואל כשיירא שיהרגהו שאול עגלת בקר תקח בידך ואמרת לזבוח לה' באתי · ולזאת הסבה תמצא בזה המקום שאחר שלקח יעקב מנה לפייס האדון כפי מה שראוי והתפלל לש' יתפלה שיתן להם רחמים לפני האיש ובכלל אם ישען השלם על התפלה לש' יתע' לבד יקרה בזה מהפסד מה שלא יעלם עם שכבר יביא זה למעוט האמונה כשלא יבואו לאנשים ההוא מבוקשיו אשר הוא שבח העדר הנעתם כאמרם ז"ל למען יברכך יי' אלהיך יכול ישב בטל ת"ל בכל אשר תעשה · התועלת הי"ח הוא במדות · והוא שראוי למי שיירא שיפסד מדבר שיקדים מה שיתבאר ממנו שאין לו פשע ואין לו פשע על זה קודם שהשיגהו הפסד אם יתפין עד שישיגהו הפסד הנה לא יועיל לו התנצלותו כמו שיועיל לו קודם זה · והמשל בזה שבא בידו ממון שלא כדין אם יתפין

אמרי נועם

ולקחת אותנו לעבדים ואת חמורינו, אמרו כיון שחמורנו הם מביאין אין זה כי אם עלילה ·

מ"ע ספורנו

ויעמדו לפני יוסף · קודם הבאת המנחה ולכן יראו כאשר הובאו בית יוסף : ויאמר לאשר על ביתו · הבא האנשים הביתה · שלא רצה לדבר לאחיו עד באת מאתו כל הנכנבים עליו כדי להאריך בספור עמהם : כי אתי יאכלו · לראות אל בית הדירה · כי היה או בשער המלך או במקום אשר ישפוט שם : עניינם עם בנימן ולנסות אם יקנאו בו כשירבה משאת בנימן ממשאות כלם : כספנו במשקלו · באותם המטבעות עצמן לפיכך חשבנו שלא היה מטבה מטעות של אחרים · השלום · יש שלום לכם בבריאות הגוף כי אמנם הבריאות יהיה בשלום ההפכים וזה כשלא יתקומם אחד מההפכים על הפכו : אביכם הזקן אשר אמרתם כו' · כי אמנם שלום הזקן יקרה על המעט כאמרם ז"ל שפתותם של זקנים מתרפסות ואזניהם מתכבדות : שלום לעבדך לאבינו עודנו חי · גם לעבדך לאבינו יש שלום ולא שלום בעתים כי אמנם עודנו חי : ויקדו וישתחוו · על שאלת שלום :

הזה אחיכם הקטן אשר אמרתם אלי ויאמר אלהים יחנך בני: וימהר יוסף כי נכמרו רחמיו אל אחיו ויבקש לבכות ויבא החדרה ויבך שמה: וירחץ פניו ויצא ויתאפק ויאמר שימו לחם: וישימו לו לבדו ולהם לבדם ולמצרים האכלים אתו לבדם כי לא יוכלון המצרים לאכל את העברים לחם כי תועבה הוא למצרים: וישבו לפניו הבכר כבכרתו והצעיר כצערתו ויתמהו האנשים איש אל רעהו: וישא משאת מאת פניו אלהם ותרב משאת בנימן ממשאת כלם חמש ידות וישתו וישכרו עמו:

ל ויצו את אשר על ביתו לאמר מלא את אמתחת האנשים אכל כאשר יוכלון שאת ושים כסף איש בפי אמתחתו: ואת גביעי גביע הכסף תשים בפי אמתחת הקטן ואת כסף שברו ויעש כדבר יוסף אשר דבר: הבקר אור והאנשים שלחו המה וחמריהם: הם יצאו את העיר לא הרחיקו ויוסף אמר לאשר על ביתו קום רדף אחרי האנשים והשגתם ואמרת אלהם למה שלמתם רעה תחת טובה: הלוא זה אשר ישתה אדני בו והוא נחש ינחש בו הרעתם אשר עשיתם: וישגם וידבר אלהם את הדברים האלה: ויאמרו אליו למה ידבר אדני כדברים האלה חלילה לעבדיך מעשות כדבר הזה: הן כסף אשר מצאנו בפי אמתחתינו השיבנו אליך מארץ כנען ואיך נגנב מבית אדניך כסף או זהב: אשר ימצא אתו מעבדיך ומת וגם אנחנו נהיה לאדני לעבדים: ויאמר גם עתה כדבריכם כן הוא אשר ימצא אתו יהיה לי עבד ואתם תהיו נקים: וימהרו ויורדו איש את אמתחתו ארצה ויפתחו איש אמתחתו:

ויחפש

הדין אחוכון זעירא די אמרתון לי ואמר מן קדם יי יתרחם עלך ברי: ואוחי יוסף ארי איתגוללו רחמוהי על אחוהי ובעא למבכי ועל לאדרון בית משכבא ובכא תמן: ואסחי אפוהי ונפק ואיתחסין ואמר שוו לחמא: ושויאו ליה בלחודוהי ולהון בלחודיהון ולמצראי דאכלין עמיה בלחודיהון ארי לא יכלין מצראי למיכל עם עיבראי לחמא ארי בעירא דמצראי דחלין ליה עיבראי אכלין: ואסחרו קדמוהי רבא כרביותיה וזעירא כזעירותיה ותמהו גבריא גבר לחבריה: ונטל חולקין מן קדמוהי לקדמיהון וסגי חולקא דבנימן מחולקי דכולהון חמשא חולקין ושתיאו ורויאו עמיה: ופקיד ית די ממנא על ביתיה למימר מלי ית טועני גבריא עיבורא כמא די יכלין למטען ושו כסף גבר בפום טועניה: וית כלידי כלידא דכספא תשוי בפום טוענא דזעירא וית כסף זבינוהי ועבד כפתגמא דיוסף די מליל: צפרא נהר וגובריא איתפטרו אינון וחמריהון: אינון נפקו ית קרתא לא ארחיקו ויוסף אמר לדי ממנא על ביתיה קום רדוף בתר גבריא ותדביקינון ותימר להון למא אשלמתון בישתא חלף טבתא: הלא דין דשתי רבוני ביה והוא בדקא מבדק ביה אבאישתון די עבדתון: ואדביקינון ומליל עמהון ית פתגמיא האילין: ואמרו ליה למא ימליל ריבוני כפתגמיא האילין חס לעבדך מלמעבד כפתגמא הדין: הא כספא די אשכחנא בפום טועננא אתיבנהי לך מארעא דכנען ואיכדין ניגנוב מבית רבונך מנין דכסף או מנין דדהב: די ישתכח עמיה מעבדך יתקטיל ואף אנחנא נהי לרבוני לעבדין: ואמר אף כען כפתגמיכון כן הוא די ישתכח עמיה יהי לי עבדא ואתון תהון זכאין: ואוחיאו ואחיתו גבר ית טועניה לארעא ופתחו גבר טועניה:

ובלש

רשי

אלהים יחנך בני. בשאר שבטי' שמענו חנינה אשר חנן אלהים את עבדך ובנימן עדיין לא נולד לכך ברכו יוסף בחנינה: כי נכמרו רחמיו. שאלו יש לך אח מאם אמר לו אח היה לי ואיני יודע היכן הוא יש לך בנים אמר לו יש לי עשרה אמר לו ומה שמם אמר לו בלע ובכר וגו' אמר לו מה טיבן של שמות הללו אמר לו כולם על שם אחי והצרות אשר מצאוהו. בלע שנבלע בין האומות. בכר שהיה בכור לאמי. אשבאל ששבאו אל. גרא שנתגייר באכסניא. ונעמן שהיה נעים ביותר. אחי וראש אחי היה וראשי היה. מופים מפי אבי למד. וחופים שלא ראה חופתי ולא ראיתי אני חופתו. וארד שירד לבין האומו' כדאית' במס' סוטה מיד נכמרו רחמיו: נכמרו. נתחממו ובלשון משנה על הכומר של זתים ובלשון ארמי משום מכמר בשר' ובמקר' עורנו כתנור נכמרו נתחממו ונקמטו קמטים קמטי' מפני זלעפות רעב כן דרך כל עור כשמחממין אותו נקמט ונכווץ: ויתאפ'. נתאמץ והוא לשון אפיקי מגינים חוזק וכן ומזיח אפיקים רפה: כי תועב' הוא. דבר שנאוי הוא למצרים לאכול את העברים ואנקלום נתן טעם לדבר: הבכור כבכורתו. מכה בגביע וקורא ראובן שמעון ויהודה יששכר וזבולון בני אם אחת הסבו כסדר הזה שהוא סדר תולדותיכ' וכן כלם כיון שהגיע לבנימן אמר זה אין לו אם ואני אין לי אם ישב אצלי: משאות. מנות: חמש ידות. חלקו עם אחיו ומשאת יוסף ואסנת ומנשה ואפרים: וישכרו עמו. ומיום שמכרוהו לא שתו יין ולא הוא שתה יין ואותו היום שתו: גביעי. כוס ארוך וקורין לו מדיר"נו: חלילה לעבדיך. חולין הוא לנו לשון גנאי ותרגו' חס לעבדך חס מאת הקב"ה יהא עלינו מעשות זאת והרבה יש בתלמוד חס ושלום: הן כסף אשר מצאנו. זה אחד מעשרה קל וחומר האמורים בתורה וכלן מנויין בבראשית רבה: גם עתה. אף זו מן הדין כדבריכם כן הוא שכלכם חייבי' בדבר עשרה שנמצאת גנבה ביד אחד מהם כלם נתפסים אבל אני אעשה לכם לפנים משורת הדין אשר ימצא אתו יהיה לי עבד: בגדול

אבן עזרא

אלהים יחנך. אין לו משקל אולי השתנה כן בעבור אות הגרון: כי נכמרו. בערו ויקלו וכן עורנו כתנור נכמרו: וישא משאות. דורון: ידות. חלקים: מתשאות כלם. מדורון כל א' מהם כי רחוק לתת לו חמש ידות על כל חלק וחלק: גביעי. כוס: והוא נחש ינחש בו. הוא נסה אתכם בו לדעת אם אתם גנבים כמו נחשתי וכן כי נחש ינחש וטעמו למה לא פחדתם כי לנסותכם שמתי גביע הכסף לפניכם והעלמתי עיני עד שתקחוהו. ויאמר רבי יונה כי פי' בו בעבורו וכן הוא טעמו והוא ישאל למנחשים בעבורו: גם

חזקוני

יחנך בני. הי"וד בחטף קמץ והשי"ן בשוא: וירחץ פניו לפי שהיה לו לישב עמהם ולעמוד עד לאחר האכילה ויוכלו להבין שבכה אם לא ירחץ פניו אבל למעלה שלא היה לפניהם אלא לפי שעה לא הוצרך לרחוץ פניו: כי תועבה היא למצרים. בזיון נהם לאכול עם אדם נכרי כי אנשי מצרים גסי הרוח כדכתיב לכן קראתי לזאת רהב הם שבת: הבכור כבכורתו פרש"י כיון שהגיע לבנימן אמר לזה אין לו אם וכו' שנו' היו יוסף בשי אביו קיימות: ויתמהו על כרחך לא היתה הקיבה אושבו לפניו הבכור כבכורתו דהא לא כתיב ויושיבם לא וישבו מעצמם אלא תמהו על אשר ראו וישימו לו לבדו ולהם לבדם ולמצרים לבדם אמרו מה טיבו של זה שהוא אוכל לבדו אינו לא מצרי ולא עברי: וישא משאת מאת פניו. שבאין היו השכות לפניו תקילה לראש' שהן הנוכות ומאת פניו של יוסף היו נושאים אליהם: ותרב משאת בנימן לפי שהוא במנותו: וישכרו עמו שעדיין לא נזרו על שתם יינן: תשים בפי אמתחת הקטן. מה ששם יוסף על בנימן עלילה לפי שלא היה מכירו שהגישוהו כנא תתי' וקן אמר בלבו שמא הביאו לי אכופי מן השוק אשי' לו עלילה אם הו' אחיהם לא יניחוהו: הבקר אור והאנשים שולחו. אע"פ שדרך לוקחי תבואה לדרכם לקום מבעוד לילה לא שלח עד שבקר היה ירא שמא יהרגו האיש שישלח אחריהם לתפוש כליהם כי עדיין אין בני אדם מצויין בדרכים: לאשר על ביתו. כמצא בב"ר שהו' היה מנשה וע"י שעל ידי רדיפתו קרעו השבטים בגדיהם נקרעה גם לו נחלתו שהירדן מפסיק נחלתו: וימצא

בעל הטורים

יחנך ב' במסורה הכא ואידך חנון יחנך לקול זעקך זהו שיש במד' ששאל במה בני' יש לך ומה שמם ואמר לו שכולם קראו שמו' על שם הצרות שארעו לאחיו וזהו לקו' זעקך שא"מ לו שהיה מצטער אחיו נכמרו רחמיו ואמר לו אלהי' יחנך בני: ויתאפק שנים במסור' הכא ואידך ויתאפק המן ויבא אל ביתו. מה הכ' תחלה צער וסופו שמחה כשהודיעם שהוא יוסף אף התם תחלה צער וסופו שמחה וששון ליהודים: והצעיר שנים במס' והצעיר כצעירתו. והצעיר לגוי עצום. בנימן שהיה צעיר עשאו גדול מכל' כדכתי' ותרב משאת בנימן ממשאות כלם: משאת שני' במסורת וישא מש"י משאות שוא ומדוחי' כדאי' במדרש שהיה מכה בגביע ואומ' פלו' ופ' מאם אחת ישבו ביחד ולי אין לי אח מאמי ובנימן אין לו אח מאמו ישב ביחד וזה היה משאות שוא ומדוחים: ויגש

מסרה

הזה ד' רפי' וסי' הזה אחיכם הקטן. הזה יבא אל ביתי. הזה האיש מרגיז הארץ. אי זה יכשר הזה או זה: יחנך ב' וסי' אלהים יחנך בני. חנון יחנך לקול זעקך: נכמרו ג' וסי' וימהר יוסף כי נכמרו. כי נמכרו רחמיה. יחד נכמרו ניחומי: ויתאפק ב' וסי' שימו לחם. ויתאפק המן: שימו כולם מלאים ב"מא חס' וסי' ושמו בכליכ': וישימו כולם מלאים במ"ד חסרים אבנים גדלות. את ארון יי'. אל האבן הגדולה. וישמו לה ידים. דמלכים. ולהם ח' מסור פרשת נח: והצעיר ב' וסי' והצעיר כצערתו. הקטן יהיה לאלף: כצערתו ב' חסרים בליש' וסי' וישבו לפניו הבכור ומשפחת הצערה: משאת ד' ב' חס' וב' מלאים בליש' וסי' וישא משאת מאת פניו ב' בו וחסרי'. למשאות אתה מישרשיה. משאות שוא ומרוחים. ב' בתר' מלאים: ותרב ב' וסי' ותרב משאת בנימן. ותרב חכמת שלמה: משאת ו' פתחין וסי' ותרב משאת בנימן. להעלותם משא' העשן מן העיר. ותצא אחריו משאת המלך. ויקרא המלך ליהוידע. ויתנו קול ביהודה. תכון הפלתי קטרת לפניך. וחד ומשאת בר תקחו ממנו: מלא ח' דגש מסור פרשת ויצא: ושים ט' מסור פרש' בשלח: שברו ד' זוגין בתרי ליש' ורישהון ש' וסי' שברו. ואת גביעי גביע הכסף. ויהי כשמע גדעון. שירו. וידב' שלש' אלפי'. יומם יצוה יי' חסדו. שונים. ירא את יי' בני ומלך. והשקות בכלי זהב. שפרה. אשר שם האחת שפרה. ברוחו שמים: וישגם ה' חס' בליש' וסי' וישגם וידבר אליהם. ארדף אחרי הגדוד הזה. פן ימהר והשגנו. וישגו את צדקיהו. דמלכים וקדמא' דירמיה: כדבריכם ג' וסי' ויאמר גם עתה כדבריכם כן הוא. ותאמ' כדבריכם כן הוא. הנני מתפלל אל יי' אלהיכם כדבריכם:

רלב"ג

יתאוו להשיבו עד שיבקשוהו ממנו הנה ישפטוהו שהוא עכבו לעצמו בנוכה. אבל אם יתעורר להשיבו קודם שיבקשוהו ממנו הנה זה יורה על היותו בלי פשע על זה ולזה הקדימו אחי יוסף להודיע כי כבר הושב כספיהם בפי אמתחותיהם ושהם משיבים אותו קודם שיעוררו אותם על זה:

התועלת הי"ט הוא במשפטים הגוריים והוא מי שלקח תבואה מאנשים רבי' ואחר מכר מעכה לאחר ונמצא במה שהגיע לו ממנה מטמון הרי הוא שלו כי זה יורה שלא היה המטמון מהמוכר כי הוא קנה זה מאנשי' רבים ואולם כשלא היה זה בזה האופן לא זכה בו זה הקונה וכבר נתבאר זה השרש בפרק ב' ממציאה: התועלת הי"ט הוא במדות. והוא שראוי שיושיבו האנשים במסבה לפי השנים ר"ל שגדול השנים ישב ראשון וצעיר השנים אחרון ולזה הושיבם יוסף לפניו הבכור כבכורתו והצעיר כצעירתו ובזה אמרו רז"ל במסכת הלך אחר הזקנה בישיב' אם החכמה:

התועלת הכ' הוא במדות. והוא שראוי לאדם לשמור ביתו כשיכנס בביתו שום אדם ויבין בעיניו כלם כנכנסים וכנכנסים ואם ירבו הבאים לביתו בדרך שלא יוכל להשמר מכל אחד ואחד הנה ראוי לו שיכנס מי הוא בלתי נאמן ויזהר ממנו לבד. ולזה אמר יוסף הלא ידעתם כי [illegible]

חסלת פרשת מקץ

אמרי נועם

הבוקר אור מכאן אמרו ז"ל לעול' יכנס אדם בכי טוב ויצא בכי טוב והקש' רי"בם כן היה לו לומר יצא אדם בכי טוב ויכנס בכי טוב שכן משמע הפסוק' אור והאנשים שלחו יציאה קודמת וי"ל שבא ללמוד ג"כ שהיו נכנסי' בכי טוב:

מ"ע ספורנו

אלהים יחנך בני. אחר שאתה יחיד לאמך כאתרם ויותר הוא לבדו לאמו אלהים יתן לך חן שיקדמוך אחיך וזולתם: ויבך שם. שחשב בצרת אביו ואחיו: וישימו לו לבדו. שלא ירגישו אחיו שהוא עברי: כי לא יוכלון המצרים. לפיכך לא אכל הוא עם אחיו ולא הוא ולא אחיו עם המצרים. ותרב משאת בנימן. לראות אם יקנאו בו: חמש ידות. טעם כל חלק וחלק שהיה שולח לכל שנים מהם כמנהג היה שולח חלק לבנימן להראות חשיבותו על כלם: וישכרו עמו. במיני יין מלכות רב שנתן לפניהם שלא היו מורגלים בהם ולא השגיחו שלא לשתות כל צרכם מן הראשון כאשר ראוי לעשות לכל סועד עם המלכים כאמרו כי תשב ללחום את מושל בין תבין את אשר לפניך: ושים כסף איש בפי אמתחתו. בידיעתם שתאמר להם שמחפצתי לשלם להם טובה תמורת הצער שנצערתים: תשים בפי אמתחת הקטן לראות איך ימסרו עצמם עליו כדי להצילו: הלא זה אשר ישתה אדו' בו. היה דברו עמהם כחושב שהיו כלם יודעים הדבר: למה ידבר אדו' כדברים האלה. כמו חושד את כלנו: גם עתה כדבריכם כן הוא. אף על פי שעתה בזה הענין כן הוא הדין כמו שאמרתם בהיות הגניבה ביד המלך אשר שלם לכם טובה להטיב כספכם איש אל שקו מכל מקום: האיש אשר ימצא אתו הוא יהיה לי עבד. ולא [illegible]

ויחפש בגדול החל ובקטן כלה וימצא הגביע באמתחת בנימן: ויקרעו שמלתם ויעמס איש על חמרו וישבו העירה: ויבא יהודה ואחיו ביתה יוסף והוא עודנו שם ויפלו לפניו ארצה: ויאמר להם יוסף מה המעשה הזה אשר עשיתם הלוא ידעתם כי נחש ינחש איש אשר כמני: ויאמר יהודה מה נאמר לאדני מה נדבר ומה נצטדק האלהים מצא את עון עבדיך הננו עבדים לאדני גם אנחנו גם אשר נמצא הגביע בידו: ויאמר חלילה לי מעשות זאת האיש אשר נמצא הגביע בידו הוא יהיה לי עבד ואתם עלו לשלום אל אביכם:

קמ"ו יחזקי"הו אמצ"יה יהיה לי עב"ד סימן ותיבות אלפים כ"ה:

ובלש ברבא שרי ובזעירא שצי ואשתכח כלידא בטוענא דבנימן: ובזעו לבושיהון ורמו גבר על חמריה ותבו לקרתא: ועל יהודה ואחוהי לבית יוסף והוא עד כען תמן ונפלו קדמוהי על ארעא: ואמר להון יוסף מה עובדא הדין די עבדתון הלא ידעתון ארי בדקא מבדק גברא די כותי: ואמר יהודה מה נימר לרבוני מה נמליל ומה נזכי מן קדם יי אשתכח ית חובא בעבדך הא אנחנא עבדין לריבוני אף אנחנא אף דאשתכח כלידא בידיה: ואמר חס לי מלמעבד דא גברא די אשתכח כלידא בידיה הוא יהי לי עבדא ואתון סקו לשלם לות אבוכון:

פרשה

ויגש אליו יהודה ויאמר בי אדני ידבר נא עבדך דבר באזני אדני ואל יחר אפך בעבדך כי כמוך כפרעה: אדני שאל את עבדיו לאמר היש לכם אב או אח: ונאמר אל אדני יש לנו אב זקן וילד זקנים קטן ואחיו מת ויותר הוא לבדו לאמו ואביו אהבו: ותאמר אל עבדיך הורדהו אלי ואשימה עיני עליו: ונאמר אל אדני לא יוכל הנער לעזב את אביו ועזב את אביו ומת: ותאמר אל עבדיך אם לא ירד אחיכם הקטן אתכם לא תספון לראות פני: ויהי כי עלינו אל עבדך אבי ונגד לו את דברי אדני: ויאמר

פרשה

וקריב לותיה יהודה ואמר בבעו ריבוני ימליל כען עבדך פתגמא קדם רבוני ולא יתקף רוגזך בעבדך ארי כפרעה כן את: רבוני שאיל ית עבדוהי למימר האית לכון אבא או אחא: ואמרנא לרבוני אית לנא אבא סבא ובר סיבתין זעיר ואחוהי מית ואשתאר הוא בלחודוהי לאימיה ואבוהי רחים ליה: ואמרת לעבדך אחתוהי לותי ואשוי עיני עלוהי: ואמרנא לרבוני לא יכול עולימא למשבק ית אבוהי ואם ישבוק ית אבוהי ימות: ואמרת לעבדך אם לא יחות אחוכון זעירא עמכון לא תוספון למחזי אפי: והוה כד סליקנא לות עבדך אבא וחוינא ליה ית פתגמי רבוני:

ויאמר

ויחפש ב' בטעם פזר וסי' ולא מצא · בגדול החל : וימצא ז' וסי' הגביע · ויבקש הדבר · וימצא כתוב · וימצא מבני הכהנים · עזרא · וימצא בהם גבורי חיל · ד"ה · ויבקשוהו וימצא להם : העירה ט"ח לשון קריה וא' לשון עורה מסור ביהושע גבי יריחו : ויאמר להם חד מן ב"ב מסור במס' רבת' : הננו ג' דגשי' בתו' וסי' הננו עבדי' לאדני · הננו לך לעבדים · הננו ועלינו : עבד ב' קמץ בזקף וסי' אשר ימצא אתו · האיש אשר נמצא הגביע בידו : בי אדני ז' וסי' ירד ירדנו · ויגש אליו · אל נא תשת עלינו חטאת · ויש יי' עמנו · אני והאשה הנצבת · אני והאשה הזאת ישבת · תנו לה את הילוד החי : וילד ב' וסי' וילד לחבורתי · וילד זקונים : אמו דקדים לאביו ג' וסי' ויותר הוא לבדו לאמו · איש אמו ואביו תיראו · כי אם לשארו ויותר ב' וסי' יעקב לבדו · הוא לבדו : ואביו ט' מסור פרשת וישלח : אהבו ד' וסי' ואביו אהבו · כי אהבת נפשו אהבו · יי' אהבו יעשה חפצו · ותקרא את שמו שלמה · עיני כ"ט מסור במס' רבת' : עלינו ב' וסי' ויהי כי עלינו · לאס' את שמשון :

רשי

בגדול החל · שלא ירגישו שהיה יודע היכן הוא : ויעמס איש על חמורו · בעלי זרוע היו ולא הוצרכו לסייע זה את זה לטעון : וישובו העירה · מטרופולין היתה והוא אומר העירה העיר כל שהיא אלא לא היתה חשובה בעיניהם אלא כעיר בינונית של עשרה בני אדם לענין המלחמה : עודנו שם · שהיה ממתין להם : הלא ידעתם כי נחש ינחש וגו' · הלא ידעתם כי איש חשוב כמוני יודע לנחש ולדעת מדעת ומסברא ובינה כי אתם גנבתם הגביע : האלהים מצא · יודעים אנו שלא סרחנו אבל מאת המקום היתה להביא לנו זאת מצא בעל חוב מקום לגבות שטר חובו : מה נצטדק · לשון צדק וכן כל תיבה שתחלת יסודה צדי והיא באה לדבר בלשון מתפעל או נתפעל נותן טית במקום ת"יו ואינו נותנו לפני אות ראשונה של יסוד התיבה אלא באמצע אותיות העיקר כגון נצטדק מגזרת צדק יצטבע מגזרת צבע ויצטירו מגזרת ציר אמונים הצטיידנו אותו מגזרת צידה לדרך ותיבה שתחלתה סמך כשהיא מתפעלת הת"יו מפרדת את אותיות העיקר כגון ויסתבל החגב מסתכל הוית בקרניה ויסתמר חקות עמרי מגזרת שמר וסר מרע משתולל מגזר' מוליך יועצים שולל משתולל בעמי מגזר' דרך לא סלולה :

חסלת ויהי מקץ

ויגש אליו · דבר באזני אדוני · יכנסו דברי באזניך : ואל יחר אפך · מכאן אתה למד שדבר אליו קשות : כי כמוך כפרעה · חשוב אתה בעיני כמלך זהו פשוטו ומדרשו סופך ללקות עליו בצרעת כמו שלקה פרעה על ידי זקנתי שרה על לילה אחת שעכבה · דבר אחר מה פרעה גוזר ואינו מקיים מבטיח ואינו עושה אף אתה כן וכי זו היא שימת עין שאמרת לשום עיניך עליו · דבר אחר כי כמוך כפרעה אם תקניטני אהרוג אותך ואת אדוניך : אדוני שאל את עבדיו · מתחלה בעלילה באת עלינו למה היה לך לשאול כל אלה בתך היינו מבקשים או אחותינו אתה מבקש ואף על פי כן ונאמר אל אדוני לא כחדנו ממך דבר : ואחיו מת · מפני היראה היה מוציא דבר שקר מפיו אמר אם אומר לו שהוא קיים יאמר הביאוהו אצלי : לבדו לאמו · מאותה האם אין לו עוד אח : ועזב את אביו ומת · אם יעזוב את אביו דואגני אנו שמא ימות בדרך שהרי אמו בדרך מתה : וקרהו

אבן עזרא

גם כי נחש ינחש כי איש כמוני יש לו מנחשי' וי"א כי הגביע היה מצוייר ובו היה מסתכל לפני אחיו ואומר זה הוא הגדול וזה כולד אחריו · טי"ת נצטדק תחת תי"ו התפעל בעבור הצ"די : האלהי' מצא · על דרך משל כי עון היה לנו וכאילו נשכח ואיננו והיום נמצא · או יהיה פי' עון עבדיך כמו גדול עוני מנשוא :

ויגש

כי כמוך כפרע' אתה כמלך והמלך כמוך וכן כל שני כפ"ין שהן זה אחר זה כמו כעמי כעמך והיא דרך קצרה · אב זקן · כי הגדול שבכולם הוא בן מ"ה שנים ויתכן להיות אביהם בחור : ואשימה עיני עליו · שאראה אותו : ועזב את אביו ומת · ולמה לא הביא המזכיר החמשה שאין להם הכרע כמו וישלוף כעלו זה עמהם : אך

חזקוני

וימצא הגביע · אבל בכסף המצא לא היה שום עלילה כי י"ל אין דרך סוחרים להביא כסף במכוס : והוא נחש ינחש בו · והלא יש לכם לדעת שלכך הניחו על השלחן והעלים עיניו ממנו כדי לנסותכם לראות אם תגנבוהו וי"מ והוא נחש ינחש בו הלא יש לכם לדעת כי הוא ישאל למנחשים בעבורו כי איש כמוהו יש לו מנחשים ויודעים לגלות נגיבות ופי' בו בעבורו ד"א הוא לשון אות ודוגמתו נחשתי ויברכני כראה לו בסימן רע כשאבד משכו בלי שום כשותו ואין לפרשו לשון קסם דנבואה היא גבי גדול : כדבריכם כן הוא · כלומר בן מות הוא אחר שאתם הרבתם המשפט אבל איני רוצ' להחמיר עליכ' יותר מקו המשפט אם' ימצא אתו הגביע יהיה לי עבד שכן הי' דינכם קודם מתן תורה כדכתיב לעיל ולקנות אותנו לעבדי' ואת חמורינו אבל משנתנה תורה ישלם כפל ואם אין לו ונמכר בגניבתו : מה נאמר לאדוני · אף בכסף ראשון : מה נדבר בכסף שני · מה נצטדק · בגביע : גם אנחנו גם אשר נמצא הגביע בידו · וכי מה בא זה ללמדנו הרי אפילו לא פשעו כעשה עבדים כל שכן בנימן עצמו שנמצא הגביע בידו אלא י"ל משום דלעיל אמרו אשר ימצא אתו מעבדיך ומת גם אנחנו נהיה לאדוני לעבדים כשראו אחיו ביד בנימן אמרו גם אנחנו עבדים כאשר אמרנו גם אשר נמצא הגביע בידו לא יהיה אלא עבד כי יראים היו פן ימיתוהו :

סלת ויהי מקץ

ויגש אליו יהודה · כי אין בידו יכולת להוצי' כל איש מעליו כמו שעשה יוסף : יהודה · לפי שהיא ערבו : באזני אדוני · רוצה אני לדבר אליך בסתר : ואל יחר אפך בעבדך : שהרי יש לחוש לקמתך משום כי כמוך כפרעה שניהם שוים בגדולה ויראתי מקרון אפך כי גמי אקבול עליך לפיכך צריך אני שתשים לבך לויכוח שלי : כי כמוך כפרעה · דוגמא כמוני כמוך לעם ככהן כשוב כחוטא כשב' כאורה פרש"י מה פרעה גוזר ואינו מקיים וכו' כדאמר במדרש כתי' בנימוסי מצרי' שאין עבד מולך ואינו לובש בגדי מלך כגון בגדי שש וכראשית מלכות המלך משביעין אותו לקיים חוקי הארץ ופרעה הלבישך בגדי שש וכשם שמאינו שבועתו אינו מקיים ודאי אינו שומר הבטחתו שאין בה שלא דבור בעלמא אף אתה כן ועוד פרעה הבריז בכל ארצו כל מי שיבא לשבור בר ביאתו והליכתו לשלום הייכו מבטיח ואינו עושה : אדוני שאל · פו"ק לא מכינו שאל זה אלא יש לנו לומר ששאל להם כי איך ימלאכו לבו להוצי' שקרים עליו כשכיו והוא שכאמר למעלה שאול שאל האיש לנו ולמולדתנו : ותאמר אל עבדיך הורידהו אלי ואשים' עיני עליו כי אני ערבתיו · דבר אחר ואשימה עיני עליו שאמרת הורידהו אלי לשמירתי ואפילו פשע

בעל הטורים

ויגש אליו · בגימטריא זהו לאלא' עם יוסף · ובגימטרי' גם נכנס לפייסו דלג' דברים נכנס · ואל יחר שנים במסורת ואל יחר אפך בעבדך ואידך ואל יחר בעיניכם פי מכרתם אותי הנה כי למחי' שלחני אלהים לפניכם · ודרשי' מלמ' שנשתנו פניהם כקדרה · כי על מי היה להם לחרות הכ' גמי אמ' יהודה אל ישתנו פניך צרי' אני לדבר מעט · כמוך כפרעה בגימטריא בן אחתל · ויגש אליו יהודה סופי תיבות שוה שאמר לו אני שוה לך ישכמו שאת' מלך גם אני מלך · ועל זה דורש במדרש כי הנה המלכים נועדו · כי אדוני · פירוש כי עשה מה שתרצה והנער יעל' עם אחיו היש לכם אב או אח · ועל אחם לא שאל כי ידע שכבר מתה · וילד ישנים במסרת הכא וילד זקוני' קטן ואידך כי איש הרגתי לפצעי וילד לחבורתי שאם ככיא לבנימ' כאן הרי כאילו הרגתי איש דהיינו יעקב בפצעי וילד לחבורתי דהיינו בנימן כי אי אפשר להם להיות זה בלא זה · וילד זקנים חסר שמסר לו כל מה שלמד מזקני' דהיינו שם ועבר : והורדת'

אמרי נועם

פרשת ויגש

ידבר נא עבדך מלמד שדבר אליו קשות והקשה ה"ר אהרן למה דבר אליו קשות והלא יוסף דבר עמהם בנחת כי הם אמרו והננו לך לעבדי' והוא אמ' חלילה כי אם לא' ותירץ שכן אמר לו יהודה והלא אם היית רוצה להציל היית נטול יכול להציל בעביר הכסף הראשון וליקח כלנו לעבדים ואם כן אינך רוצה כי אם לבנימן א"כ נתת עינך בו וכי זו היא שומת עין עוד הקשה אלא אמר לו ואשימה עיני וגו' ותירץ שזהו שאמר הכתוב ויקח מאתם וגו ואינו מזכיר מה דבר להם · ועוד קשה מה ילד זקונים קטן והא הוה יותר מבן כ' ותירץ דקאי אאחיו מת והכי פירש היה קטן כשאחיו מת עוד הקשה מה בא לרבות האי וכל זרעו וגו' ותירץ דהאי וכל בא לרבות דינה כי במדרש אומ' שאסנת בת דינה המלאך הביאה למצרים מה שקראה אסנ' בת פוטיפרע על שגדל' כבת · את שיבת עבדך עשרה פעמים בפרשה עבדך ולכך נענש יוסף על זה שהיה ראוי להוליד י"ב שבטים כאביו והעד אלה תולדות יעקב יוסף ולא היו לו אלא שנים ואף על פי שבנימן הולידן בקראו על שמו כיפירש רש"י ו"מ משלכת זהב כשתבעתו אשת פוטיפר גרמה לו שלא יולד אלא שני בנים והעשרה יצאו מבנימן אחיו :

מ"ע ספורנו

מה המעשה הזה · שהיה בו רשע עם סכלות שהיה לכם לחשוב שלא יעלה זה בידכם : מה נאמר לאדוני · להשיב על דבריך כשאמרת מה המעשה הזה כי אמנם מה נדבר להכחיש שלא עשינו זאת אף על פי שהדין עמנו : ומה נצטדק · להוכיח במישור שהיה הכל תחבול' לתת עולל : האלהי' מצא את עון עבדיך · לא בשביל זה אנו נענשים שלא חטאנו בזה כלל אלא בשביל עון שעשינו לימים ראשוני' רצה האל להעניש ולהפרע ממנו על ידך על דרך מרשעי' יצא רשע כאמאמר לויינום (באיכה רבתי) ופפוס לטוריאנוס באמרם אנו הרבה נתחייבנו מיתה למקום אלא הרבה שלוחים למקום נמרים ואריות שפוגעי' בנו ולא נפרע ממנו אלא על ידך שעתיד לתבוע דמנו מידך : חלילה לי מעשו' זאת · שאחייב אני השלים להפרע מכם מעונותיכם הקודמים כענין מרשעים יצא רשע וידי לא תהיה בך לא אקח לעבד

רלב"ג

פרשת ויגש

ויגש אליו יהודה וגומר עד וארת יהודה שלח לפניו

באור המלות

כי כמוך כפרעה · ר"ל שאתה והמלך שוים במדרגה · ולזה יש לי לירא ...

ויאמר אבינו שבו שברו לנו מעט אכל: ונאמר לא נוכל לרדת אם יש אחינו הקטן אתנו וירדנו כי לא נוכל לראות פני האיש ואחינו הקטן איננו אתנו: ויאמר עבדך אבי אלינו אתם ידעתם כי שנים ילדה לי אשתי: ויצא האחד מאתי ואמר אך טרף טרף ולא ראיתיו עד הנה: ולקחתם גם את זה מעם פני וקרהו אסון והורדתם את שיבתי ברעה שאלה: ועתה כבאי אל עבדך אבי והנער איננו אתנו ונפשו קשורה בנפשו: והיה כראותו כי אין הנער ומת והורידו עבדיך את שיבת עבדך אבינו ביגון שאלה: כי עבדך ערב את הנער מעם אבי לאמר אם לא אביאנו אליך וחטאתי לאבי כל הימים: ועתה ישב נא עבדך תחת הנער עבד לאדני והנער יעל עם אחיו: כי איך אעלה אל אבי והנער איננו אתי פן אראה ברע אשר ימצא את אבי:

א ולא יכל יוסף להתאפק לכל הנצבים עליו ויקרא הוציאו כל איש מעלי ולא עמד איש אתו בהתודע יוסף אל אחיו: ויתן את קלו בבכי וישמעו מצרים וישמע בית פרעה: ויאמר יוסף אל אחיו אני יוסף העוד אבי חי ולא יכלו אחיו לענות אתו כי נבהלו מפניו: ויאמר יוסף אל אחיו גשו נא אלי ויגשו ויאמר אני יוסף אחיכם אשר מכרתם אתי מצרימה: ועתה אל תעצבו ואל יחר בעיניכם כי מכרתם אתי הנה כי למחיה שלחני אלהים לפניכם: כי זה שנתים הרעב בקרב הארץ ועוד חמש שנים אשר אין חריש וקציר: וישלחני אלהים לפניכם לשום לכם שארית בארץ ולהחיות לכם לפליטה גדלה: ועתה לא אתם שלחתם אתי הנה כי

ואמר אבונא תובו זבונו לנא זעיר עיבורא: ואמרנא לא ניכול למיחת אם אית אחונא זעירא עמנא וניחות ארי לא ניכול למחזי אפי גברא ואחונא זעירא ליתוהי עמנא: ואמר עבדך אבא לנא אתון ידעתון ארי תרין ילידת לי אתתי: ונפק חד מלותי ואמרית ברם מקטל קטיל ולא חזיתיה עד כען: ותדברון אף ית דין מן קדמי ויערעניה מותא ותחתון ית סיבתי בבישתא לשאול: וכען כמיתי לות עבדך אבא ועולימא ליתוהי עמנא ונפשיה חביבא ליה כנפשיה: ויהי כד יחזי ארי לית עולימא וימות ויחתון עבדך ית סיבת עבדך אבונא בדווני לשאול: ארי עבדך מערב בעולימא מן אבא למימר אם לא איתיניה לך ואהי חטי לאבא כל יומיא: וכען יתיב כען עבדך חלף עולימא עבדא לרבוני ועולימא יסק עם אחוהי: ארי איכדין אסק לות אבא ועולימא ליתוהי עמי דלמא אחזי בבישתא דתשכח ית אבא:

ולא יכיל יוסף לאתחסנא לכל דקימין עלוהי וקרא אפיקו כל אנש מעלוי ולא קם אנש עמיה כד אתידע יוסף לאחוהי: ויהב ית קליה בבכיתא ושמעו מצראי ושמע אנש בית פרעה: ואמר יוסף לאחוהי אנא יוסף העד כען אבא קיים ולא יכילו אחוהי לאתבא יתיה פתגם ארי אתבהילו מן קדמוהי: ואמר יוסף לאחוהי קריבו כען לותי וקריבו ואמר אנא יוסף אחוכון דזבינתון יתי למצרים: וכען לא תתנססון ולא יתקף בעיניכון ארי זבינתון יתי הלכא ארי לקיימא שלחני יי לקדמיכון: ארי דנן תרתין שנין כפנא בגו ארעא ועוד חמש שנין דלית זרועא וחצדא: ושלחני יי קדמיכון לשואה לכון שארא בארעא ולקימא לכון לשיזבא רבתא: וכען לא אתון שלחתון יתי הלכא ארי מן קדם יי אתגזרת מילתא ושויני לאבא לפרעה ולרב לכל ביתיה ושליט בכל ארעא דמצרים: אלהן

רל"בג

אבן עזרא

חזקוני

אמרי נועם

מ"ע ספורנו

מסרה

קומץ מנחה

פרשת ויגש

התועלת

כי האלהים וישימני לאב לפרעה
ולאדון לכל ביתו ומשל בכל ארץ
ט מצרים: מהרו ועלו אל אבי
ואמרתם אליו כה אמר בנך יוסף
שמני אלהים לאדון לכל מצרים
י רדה אלי אל תעמד: וישבת
בארץ גשן והיית קרוב אלי אתה
ובניך ובני בניך וצאנך ובקרך וכל
יא אשר לך: וכלכלתי אתך שם כי
עוד חמש שנים רעב פן תורש אתה
יב וביתך וכל אשר לך: והנה
עיניכם ראות ועיני אחי בנימין כי
יג פי המדבר אליכם: והגדתם לאבי
את כל כבודי במצרים ואת כל
אשר ראיתם ומהרתם והורדתם את
יד אבי הנה: ויפל על צוארי בנימן
אחיו ויבך ובנימן בכה על צואריו:
טו וינשק לכל אחיו ויבך עלהם
טז ואחרי כן דברו אחיו אתו: והקל
נשמע בית פרעה לאמר באו אחי
יוסף וייטב בעיני פרעה ובעיני
יז עבדיו: ויאמר פרעה אל יוסף
אמר אל אחיך זאת עשו טענו את
בעירכם ולכו באו ארצה כנען:
יח וקחו את אביכם ואת בתיכם ובאו
אלי ואתנה לכם את טוב ארץ מצרים
יט ואכלו את חלב הארץ: ואתה
צויתה זאת עשו קחו לכם מארץ
מצרים עגלות לטפכם ולנשיכם
ונשאתם את אביכם ובאתם:
כ ועינכם אל תחס על כליכם כי
טוב כל ארץ מצרים לכם הוא:
כא ויעשו כן בני ישראל ויתן להם
יוסף עגלות על פי פרעה ויתן להם
כב צדה לדרך: לכלם נתן לאיש
חלפות שמלת ולבנימן נתן שלש
מאות כסף וחמש חלפת שמלת:
כג ולאביו שלח כזאת עשרה חמרים
נשאים מטוב מצרים ועשר אתנת
נשאת בר ולחם ומזון לאביו לדרך:
כד וישלח את אחיו
וילכו ויאמר אלהם אל תרגזו
כה בדרך: ויעלו ממצרים ויבאו
ארץ

אלהן מן קדם יי ושויני לאבא לפרעה
ולרבון לכל אנש ביתיה ושליט בכל
ארעא דמצרים: אוחו וסקו לות
אבא ותימרון ליה כדנן אמר ברך
יוסף שויני יי לרבון לכל מצראי חות
לותי לא תתעכב: ותתיב בארעא
דגשן ותהי קריב לי את ובנך ובני בנך
ועאנך ותורך וכל דילך: ואזון יתך
תמן ארי עוד חמש שנין כפנא
דילמא תתמסכן את ואנש ביתך
וכל דילך: והא עיניכון חזין ועיני
אחי בנימן ארי בלישנכון אנא
ממליל עמכון: ותחוון לאבא ית כל
יקרי במצרים וית כל די חזיתון ותוחון
ותחתון ית אבא הלכא: ונפל על
צוארי בנימין אחוהי ובכא ובנימן
בכא על צואריה: ונשיק לכל
אחוהי ובכא עליהון ובתר כן מלילו
אחוהי עמיה: וקלא אשתמע בית
פרעה למימר אתו אחי יוסף ושפר
בעיני פרעה ובעיני עבדוהי: ואמר
פרעה ליוסף אמר לאחך דא עיבידו
טעינו ית בעירכון ואיזילו אובילו
לארעא דכנען: ודברו ית אבוכון
וית אנש בתיכון ואיתו לותי ואתן
לכון ית טוב ארעא דמצרים ותיכלון
ית טובא דארעא: ואת מפקד דא
עיבידו סבו לכון מארעא דמצרים
עגלן לטפלכון ולנשיכון ותטלון ית
אבוכון ותיתון: ועינכון לא תחוס
על מניכון ארי טוב כל ארעא
דמצרים דילכון הוא: ועבדו כן בני
ישראל ויהב להון יוסף עגלן על
מימרא דפרעה ויהב להון זוודין
לאורחא: לכולהון יהב לגבר
איצטלין דלבושין ולבנימן יהב תלת
מאה סלעין דכסף וחמשא איצטלין
דלבושין: ולאבוהי שלח כדין עשרא
חמרין טעינין מטוב מצרים ועשר
אתנן טעינן עיבור ולחם וזוודין
לאבוהי לאורחא: ושלח ית
אחוהי ואזלו ואמר להון לא תתנצון
באורחא: וסליקו ממצרים ואתו
לארעא

רשי

לאב · חבר ופטרון: ועלו אל אבי · ארץ ישראל גבוהה מכל הארצות: פן תורש · לשון תתמסכן לשון מורים ומעשיר: והנה עיניכם רואות · בכבודי ושאני אחיכם שאני מהול ועוד כי פי המדבר אליכם בלשון הקדש: ועיני אחי בנימן · השוה את כלם יחד לומר כשם שאין לי שנאה על בנימן אחי שהרי לא היה במכירתי כך אין בלבי שנאה עליכם: ויפל על צוארי בנימן אחיו ויבך · על שני מקדשות שעתידין להיות בחלקו של בנימן וסופן ליחרב: ובנימן בכה על צואריו · על משכן שילה שעתיד להיות בחלקו של יוסף וסופו ליחרב: ואחרי כן · מאחר שראוהו בוכה ולבו שלם עמהם: דברו אחיו אתו · שמתחלה היו בושים ממנו: והקול נשמע בית פרעה · כמו בבית פרעה וזהו לשון בית ממש: טענו את בעירכם · תבואה: את טוב ארץ מצרים · ארץ גושן ניבא והוא לא ידע מה ניבא סופם לעשותה כמצולה שאין בה דגים: חלב הארץ · כל חלב לשון מיטב הוא: ואתה צויתה · מפי לומר להם: זאת עשו · כך אמור להם שברשותי הוא: שלח כזאת · כחשבון הזה ומהו החשבון עשרה חמורים וגו': מטוב מצרים · מצינו בתלמוד ששלח לו יין ישן שדעת זקנים נוחה הימנו · ומדרש אגדה גריסים של פול: בר ולחם · כתרגומו: ומזון · לפתן: אל תרגזו בדרך · אל תתעסקו בדבר הלכה שלא תרגז עליכם הדרך · דבר אחר אל תפסיעו פסיעה גסה והכנסו בחמה לעיר · ולפי פשוטו של מקרא יש לומר לפי שהיו נכלמים היה דואג שמא יריבו בדרך על דבר מכירתו להתוכח זה עם זה ולומר על ידך נמכר אתה ספרת לשון הרע עליו וגרמת לנו לשנאתו: ויגדו

אבן עזרא

כי האלהים · שלחני: לאב · טעמו למורה וכן אבי כל תופש: פן תורש · כמו תכרת וכן להוריש גוים: כי פי · ידוע כי פה מוכרת וכאשר יהיה סמוך ישוב הה"א הנעלם ליו"ד נעלם כמו כי פי צדיק גם כן לשון רבים ופי רשעים ובהתחבר זה היו"ד עם יו"ד סימן המדבר חסרו האחד כמו כי פי המדבר והטע' שהיה מדבר בלשונם עמם בלא מליץ: צוארי · ימצא לשון רבי' ויחיד ועם תוספת כ"ן אכן הא"לף לא נעדר: טענו · שימו משא ומטועני חרב קרוב ממנו: בעירכם · בהמתכם וכן אנחנו ובעירנו: חלב הארץ · כמו שומן: חליפות שמלות · מלבושים אין זה כמו זה והפחות שתים · וטעם כזאת מחליפות שמלות מהטובי' שהיו במצרים: בר · דגן: ולחם · כמשמעו · ומזון הפוכים ופול ועדשים ודחן וכסמין ותאנים וצמוקי' ותמרי' כי אלה לבד' הם מזון חוץ מדגן ושעורה · וטעם אל תרגזו שיכעוס איש על אחיו בעבור מכירתי: ויפג

בעל הטורים

רדה · שנים במסורת הכא רדה אלי אל תעמוד ואידך רדה והשכבה את ערלים גבי נבוכד נאצר כשירד לגיהנם לומ' לך ששקול הגלות כנגד גיהנם · פן תורש ב' במסו' הכא ואידך אל תאהב שינה פן תורש · זה הוא שאמר וקרעים תלבש נומה ללמדך כל הישן בבי' המדר' תורתו נעשי' קרעים קרעי' וזהו אל תאהב שינ' בבית המדרש פן תורש מלמודך · ובן אמ' יוסף ליעקב מוטב שתבא בכאן אף ללכת חוצה לארץ פן תורש מתורה כי לא תוכלו ללמוד שם מפני הרעב · כי פי המדבר אליכם בגימ' בעגלה ערופ' שסימן זה מסר להם לאביו שפירש ממנו בעגלה ערופה · ומזון ב' במס' הכא בר ולחם ומזון לאביו ואידך ומזון לכולא ביה אף על פי שאמר' ומזון לאביו ומזון לכולא ביה ששלח מזון לפרנס כלם · אל תרגזו י"ת אל תסמכו עלי לומ' אחינו גדול החרי' לצבו' ע"ל לשום אדם אלא אל תרגזו לשום אדם בדרך לילך על שדה זרוע · ד"א אמר להם אל תתעסקו בדב' הלכ' · אליהם אל תרגזו בדרך בגימ' וזהו אל תדברו בהלכ' · אליה' אל תרגזו בדרך בגימ' אל תפסיעו פסיע' גסה · עיניכ' רואות · בגימטריא הראיתי לכם המילה:

אמרי נועם

רדה אלי אבל יעקב אמר רדו שמה שהרי עבר שנה ככר ולא היו כי אם רדה שנה · אל תרגזו פיר' ר"ש אל תתעסקו וגו ואם תאמר גם כשירדו למצרים בתחילה היה לו לאביו לצוותם כן · וי"ל הכותב כי יעקב לא היה צריך להזהירם על זה לפי שהיו צריכין למהר ולימו לכם על ענין התבואה לא היו נותנין דעתם על עסק הלכ' כדאמ' אם אין קמח אין תורה אבל עכשיו שהיו שבעים והיו לכם בטוח היה צריך יוסף להזהירם:

חזקוני

ועיני אחי בנימן · פי' אם לא תרצו להגיד בשביל שבועות שהרי בנימן אחי שלא היה בשבועה הוא יגיד לאבי: ד"א גם בנימן שיש לו לדאוג יותר מכם שמא אני מת שהרי לא היה במכירתי יכול להאמין לדברי כי פי המדבר אליכם ועד עכשיו היה המליץ בינותינו: רדה אלי לא אמר רדו כב' עבר שנה ממנין רד"ו: את כל כבודי שיש לי במצרי' ולא ידאג לבא כי בידי הספק ויכולת להטיב לו: על צוארי · משני צדדי הצואר בשביל שהוא כפול נכתב בלשון רבים: לכלם נתן לאיש חליפות שמלות · הלא"ד בפת"ח: חליפות שמלות חלוקים ומכנסיים שדרכו בני אדם להחליף ודומה לו היא שמלתו לעורו והוא החלוק הטפל לעורו וי"א מלבושי בגדים לפי שגרם להם שקרעו בגדיהם שלא כדין כשבוא לתת הגביע באמתחת בנימין ונתכוי' שלשפיו קרועי בגד': ולבנימין ע"י שלא היה במכירתו נתן שלש מאות כסף אבל לשאר אחיו שמכרוהו לא נתן כדי לקנוס כל אחד עשר ידות יותר מדמי עבד כמו שאמרו רבותי' בגיטין פרק השולח המוכר עבדו לעכו"ם קונסין אותו עד עשרה בדמיו והשלש מאות כסף הם עשר ידות מדמי עבד דכתיב בפ' משפטים כסף שלשים שקלים יתן לאדוניו · וחמש חליפות אחת על שקרע בגדיו עם אחיו והשני' על שהוא בן אמו והשלישית על כותנתו שהוציא עליו שם גניבה ושתים שהיה מקיימו תשלומי כפל · ד"א חמש חליפו' שמלות על דרך ותרב משאת בנימן ממשאות כולם חמש ידות: שלח כזאת כעין המתנה שנתן לאחיו שלא נאכיו משא עשרה חמורים של חליפות בגדי' מטוב מצרים משש ורקמה ושובות אטון מצרים עשרה חמורים ועשר אתונות לעשר אחיו לאיש שתי בהמות להכניע ולפי שבנימן חוזר עמהם לא רצה להטריחו: וישלח את אחיו · כל לשון לוי משקל דגש וכמשו' לשון שליחו' לשון פיטור משקל רפי: אל תרגזו בדרך · אל תפחדו משום דבר להביא כל מקניכם ורכושכם וכל אש' להם אמר' שאתם אחי כי שלום לי מכל צד ולי כל הארץ לשון לב רגז: דבר אחר אף כי השבעתי אתכם עושר כל כך בימי רע' שליסטים מצויין אין לכם לירגז: ויפג לבו

מ"ע ספורנו

לאב לפרעה · יועץ למלך · ולאדון לכל ביתו ממונה על הבית: ומושל בכל ארץ מצרים · להנהיג ענייני העתים · מהרו · שלא יצטער יותר: פן תורש · לחסרון מרעה הצאן כאמרם אחר כך כי אין מרעה לצאן · ועיני אחי בנימן · שלא ידע במכירתי: כי פי המדבר אליכם · בלתי מליץ והנה במכירתי לא היה איש מדבר בלשוננו ולמתנו כי הקונים היו ישמעאלים ומדינים: ומהרתם והורדתם את אבי הנה · למען ישמח לראות: וייטב בעיני פרעה · שחשב שמכאן ואילך תהיה השגחת יוסף על הארץ לא כהשגחת גר מנהיג אבל כהשגחת אזרח תושב לשבת בארץ הוא וזרעו ולזה ישגיח בכל לב להטיב לארץ וליושביה: אמור אל אחיך זאת עשו · זאת היא הכונה שתעשה שתקחו את אביכם ואת בתיכם: ואתה צוית ואמור לה' גם כן שאתה צוית עליהם: זאת עשו · ולהשיג זה הענין שלא ימאן אביכם תבא: קחו לכם מארץ מצרים עגלות · כי כשיראה העגלות מוכנת שלוחות מאתנו לא ימאן כל כך מקו' לבוא ולמאן וכן הורה אחר כך באמרו וירא את העגלות אשר שלח יוסף לשאת אותו ויאמר ישראל אלכה ואראנו: ועיניכ' אל תחוס על כליכם · שלא תאחרו וירבו הנזק במקנה ברב באיחור: ולאביו שלח כזאת · כמו מתנת בנימן ועם זה שלח עשרה חמורים ועשר אתונות כי ברכים תהיה הו"א ובסוף כמו יששכר זבולן ובנימן: וישלח את אחיו · פטרן ונתן להם רשות. כמו שלחני כי עלה השחר שלחוני ואלכה לאדני: ויפג

הרלב"ג

התועלת הא' הוא במדות · והוא שראוי לאדם כשישתדל בדבר מה להשתדל להסיר כל מונע שימנעהו מהשיג תכליתו ולהראות כל מביא יביאהו להשיגו · ולזה תמצא כי מפני שהיה יוסף יודע שיעקב יירא מהעתק מארץ כנען להיותה הארץ הנבחרת ויירא מממשלת מצרים שהית' קשה מאד הודיע אותו כי יש לו ממשלה עצומה בארץ מצרי' לעשות כל מה שירצה ולזה לא ייר' לבוא למצרים כי כשירצה לשוב יוכל לשוב עם שכבר יהיה זה שנה שלא יודע הוא וביתו ברעב כמו שזכר ושלח לו עם זה דורון כפלא להראותו עשרו ויכולתו ושוכם רצונו להטיב לו ושלח לו ג"כ מהבגדים החמודים כדי שיתרצה יעקב יותר לבא שם שלא ימנע יעקב מלבוא שם מפני שאינם מלובשים בגדי' חמודות כראוי להתראות לפני המלך באופן שלא יהיו בזוים בעיניו וימתין עד קנותו אותם ולזה שלח לו מהבגדים החמודות מה ששלח: התועלת הב' הוא במדות · והוא שאין ראוי לעשות מעשיו במהירות כמו שו הענינים הגדולים אבל ראוי שיתישב בהם עד שתשלם לו העצה הנכונה בזה · ולזה תמצא שלא רצה יעקב להסכים בזה ההעתק אשר בקש ממנו יוסף אם לא אחר שנשלמה לו העצה היותר שלמה שאפשר לו בזה ולזה עשה פעולות להגיע אליו הנבואה כדי שיודע לו בנבואה אם יכשר לו ללכת למצרים כמו שביארנו: התועלת הג' הוא במדות · והוא להודיע יחסי בני ישראל ואופן ההשתפשות שיעקב עם שכבר למדנו בזה כי במתי מעט ירדו אבותינו מצרים ושכבר היו שם לגוי גדול ועצום במעט מהזמן למופ' השגחתו ית' בהם כמו שייעד ליעקב באומרו של ירידתו מרדה מצרים:

כי האלהים ו' מסור בקהלת סימן ה': מהרו ד' וסי' עלו אל אבי · מהרו עשו כמני · מהרו את המן לעשות · מהרו ללכת פן ימהר · רדה ב' וסי' רדה אלי אל תעמוד · רדה והשכבה את ערלים: פן תורש ב' וסי' פן תורש אתה וביתך · אל תאהב שנה פן תורש: ועיני י' מסור באיוב סי' י"א: המדבר ד' וסי' כי פי המדב' אליכם · המדבר אליך והבאתו אלי · כי אני הוא המדבר · ויאמר אחד קדוש: והקל ו' חס' בליש' מסור פרשת תולדות: עלהם חד מן י"ג חסרי' בתו' וסי' וינשק לכל אחיו: ויתן יוסף · ויכו שטרי בני ישראל שלח העז · כי בא סוס פרעה · וירם תולעים · ואתה תחזה · וביום פקדי ופקדתי · ועשה לפר כאשר עשה על פי אהרן ובניו תהיה · ולבני קהת לא נתן · וישארו שני אנשים · וענגך עמד עלידהם: והקל נשמע ב' א' חס' וא' מ"ל וסי' והקל נשמע בית פרעה · והקול נשמע עד למרחק · קדמ' חס': ארצה כנען ח' דסמכי וסי' במסר' רבת': תחס ב' חסרים וסי' ועינכם אל תחס על · ולאלה אמ' באזני: צדה כל או' חס' וכל קריי' מ"ל במ"ב צדה חס' וסי' ויקחו את צדה העם בידם · לקחת צדה לעם: לכלם כל ליש' חס' במ"א כי כולם ידעו אתי: חלפות ג' כ"כ וסי' לכלם נתן לאיש קדמא' דפסיק · שלום אדני שלחני לאמר: ויצר ככרים כסף בשני חריט' · וחמש חלפ' שמלו' ב' כתי' חלפת · תנינ' דפסוק · ושלשים חלפת שמלות קדמא' דשמשון · ושאר' מלאי' דמלאים: ולאביו ג' וסי' שלח כזאת · לאמו ולאביו ולבנו · ולאביו לא הגיד: נשאת ב' חד חס' וחד מ"ל וסי' ועשר אתנת נשאת · אניו' תרשיש · בתר' מ"ל: ומזון ג' וסי' ומזון לאביו לדרך · ומזון לכולא ביה וחברו:

ואת יהודה שלח לפניו וגומר עד ויחי יעקב

ביאור המלות

ויאסור יוסף מרכבתו ע"י שלים או אסרה בעצמו על צד הזירוזות לכבוד אביו והראשון נראה יותר לפי הפשט · ויבך על צואריו עוד · ר"ל יותר משכנוג או ר"ל והוא הנכון שעוד שהיה בוכה על צואריו כשאמר ישראל אל יוסף אמותה הפעם אחרי ראותי את פניך כי עודך חי והרצון בזה כי מרוב השמחה ימותו האדם בלא עת ובקלות כ"ש הזקן ולזה אמר אליו יעקב שהוא ימות בעת הבוא לרוב מהשמחה אחרי ראותו את פניו כי עודנו חי ואמר זה כדי שיסור יוסף ממנו ולא יבכה לפניו כדי שלא יתפעל לבו מזה ויפנה יעקב לבו לדברים אחרים כדי שלא ימות · ולזה לא זכר בכית יעקב על צוארי יוסף כי יעקב מנע עצמו מזה כדי שלא ימות מרוב הפעלות השמחה ולזה תמצא שדבר אחר עם אחיו ועם כל בית אביו זה יוסף ולא היה שם יעקב כי כבר רצה יעקב שיסור ממנו יוסף כדי שלא ימו' מרוב' הפעלות · בעבור תשבו בארץ גושן · הנה סבב יוסף שישבו בארץ גושן לסבות ארבע · הא' מפני שהיא ארץ מרעה והי' כאותה להם · והשני' מפני היותה במיטב הארץ · והשלישית כי לא רצה שיהיו מפוזרים בארץ מצרים והושיב מפני זה שם בכפר קטן שהיה במישב ארץ גושן וזהו רעמסס · ולזה נמצאו שם ישראל מקובצים עם רבויים כי היתה הארץ רחבת ידים ונכנו בה וזה היה סבה אל שהיו מכאיבים אות' המצרים עם רוע שנכנס באוזן
מב

ארץ כנען אל יעקב אביהם : ויגדו
לו לאמר עוד יוסף חי וכי הוא משל
בכל ארץ מצרים ויפג לבו כי לא
האמין להם : וידברו אליו את כל
דברי יוסף אשר דבר אלהם וירא
את העגלות אשר שלח יוסף לשאת
אתו ותחי רוח יעקב אביהם :
ויאמר ישראל רב עוד יוסף בני חי
א אלכה ואראנו בטרם אמות : ויסע
ישראל וכל אשר לו ויבא בארה
שבע ויזבח זבחים לאלהי אביו
יצחק : ויאמר אלהים לישראל
במראת הלילה ויאמר יעקב יעקב
ויאמר הנני : ויאמר אנכי האל
אלהי אביך אל תירא מרדה מצרימה
ה כי לגוי גדול אשימך שם : אנכי
ארד עמך מצרימה ואנכי אעלך גם
עלה ויוסף ישית ידו על עיניך :
ויקם יעקב מבאר שבע וישאו בני
ישראל את יעקב אביהם ואת טפם
ואת נשיהם בעגלות אשר שלח
פרעה לשאת אתו : ויקחו את
מקניהם ואת רכושם אשר רכשו
בארץ כנען ויבאו מצרימה יעקב
וכל זרעו אתו : בניו ובני בניו אתו
בנתיו ובנות בניו וכל זרעו הביא
אתו מצרימה : ס
ואלה שמות בני ישראל הבאים
מצרימה יעקב ובניו בכר יעקב
י ראובן : ובני ראובן חנוך ופלוא
וחצרן וכרמי : ובני שמעון ימואל
וימין ואהד ויכין וצחר ושאול בן
הכנענית : ובני לוי גרשון קהת
ומררי : ובני יהודה ער ואונן ושלה
ופרץ וזרח וימת ער ואונן בארץ
כנען ויהיו בני פרץ חצרן וחמול :
ובני יששכר תולע ופוה ויוב ושמרן :
טו ובני זבלון סרד ואלון ויחלאל :
אלה בני לאה אשר ילדה ליעקב
בפדן ארם ואת דינה בתו כל נפש
בניו ובנותיו שלשים ושלש :
ובני גד צפיון וחגי שוני ואצבן
ערי וארודי ואראלי : ובני

רביעי

חמישי

לארעא דכנען לות יעקב אבוהון :
וחויאו ליה למימר עוד כען יוסף
קיים וארי הוא שליט בכל ארעא
דמצרים והוו מליא פיגן על ליביה
ארי לא הימין להון : ומלילו עמיה
ית כל פתגמי יוסף די מליל עמהון
וחזא ית עגלתא דשלח יוסף למיטל
יתיה ושרת רוח קודשא על יעקב
אבוהון : ואמר ישראל סגי לי חדוא
עד כען יוסף ברי קיים איזל ואחזיניה
עד לא אמות : ונטל ישראל וכל די
ליה ואתא לבאר שבע ודבח דבחין
לאלהא דאבוהי יצחק : ואמר יי
לישראל בחזוא דליליא ואמר יעקב
יעקב ואמר הא אנא : ואמר אנא אל
אלהא דאבוך לא תדחל מלמיחת
למצרים ארי לעם סגי אשוינך תמן :
אנא איחות עימך למצרים ואנא
אסקינך אף אסקא ויוסף ישוי ידוהי
על עינך : וקם יעקב מבאר שבע
ונטלו בני ישראל ית יעקב אבוהון
וית טפלהון וית נשיהון בעגלתא די
שלח פרעה למיטל יתיה : ודברו ית
גיתיהון וית קנייניהון די קנו בארעא
דכנען ואתו למצרים יעקב וכל בנוהי
עמיה : בנוהי ובני בנוהי עמיה בנתיה
ובנת בנוהי וכל זרעיה אייתי עמיה
למצרים : ואלין שמהת בני ישראל
דעלו למצרים יעקב ובנוהי בוכרא
דיעקב ראובן : ובני ראובן חנוך
ופלוא חצרון וכרמי : ובני שמעון
ימואל וימין ואהד ויכין וצחר ושאול
בר כנעניתא : ובני לוי גרשון קהת
ומררי : ובני יהודה ער ואונן ושלה
ופרץ וזרח ומית ער ואונן בארעא
דכנען והוו בני פרץ חצרון וחמול :
ובני יששכר תולע ופוה ויוב ושמרון :
ובני זבלון סרד ואילון ויחלאל :
אילין בני לאה די ילידת ליעקב בפדן
ארם וית דינה ברתיה כל נפש בנוהי
ובנתיה תלתין ותלת : ובני
גד צפיון וחגי שוני ואצבון ערי
וארודי ואראלי : ובני

רשי

וכי הוא מושל · ואשר הוא מושל : ויפג לבו · נחלף לבו והלך מלהאמין לא היה לבו פונה אל הדברים לשון מפיגין טעמן בלשון משנה וכמו מחין הפוגו' וריחו לא נמר מתרגמינן וריחיה לא פג : את כל דברי יוסף · סימן מסר להם במה היה עוסק כשפירש ממנו בפרשת עגלה ערופה זהו שנא' וירא את העגלות אשר שלח יוסף ולא נאמר אשר שלח פרעה : ותחי רוח יעקב · שרתה עליו שכינה שפירשה ממנו : רב לי · רב לי עוד שמחה וחדוה הואיל ועוד יוסף בני חי : בארה שבע · כמו לבאר שבע ה"א בסוף תיבה במקום למ"ד בתחילה : לאלהי אביו יצחק · חייב אדם בכבוד אביו יותר מבכבוד זקנו לפיכך תלה ביצחק ולא באברהם : יעקב יעקב · לשון חבה : אל תירא מרדה מצרימה · לפי שהיה מצר על שנזקק לצאת לחוצה לארץ : ואנכי אעלך · הבטיחו להיות נקבר בארץ : אשר רכשו בארץ כנען · אבל מה שרכש בפדן ארם נתן הכל לעשו בשביל חלקו במער' המכפלה אמר נכסי חוצ' לארץ אינן כדאי לי וזהו אשר כריתי לי העמיד לו צבורין של זהב וכסף כמין כרי ואמר לו טול את אלו : ובנות בניו · סרח בת אשר ויוכבד בת לוי : הבאים מצרימה · על שם השעה קורא להם הכתוב באים ואין לתמוה על אשר לא כתב אשר באו : בן הכנענית · בן דינה שנבעלה לכנעני כשהרגו את שכם לא היתה דינה רוצה לצאת עד שנשבע לה שמעון שישאנה בראשית רבה : אלה בני לאה · ואת דינה בתו · הזכרים תלה בלאה והנקבה תלה ביעקב ללמדך אשה מזרע' תחלה יולדת זכר איש מזריע תחלה יולדת נקבה : שלשים ושלש · ובפרטן אי אתה מוצא אלא שלשי' ושנים אלא זו יוכבד שנולדה בין החומות בכניסתן לעיר שנאמר אשר ילדה אותה ללוי במצרים לידתה במצרים ואין הורתה במצרים :
בני

אבן עזרא

ויפג לבו · מגזרת אל תתני פוגת לך והטעם שעמד לבו ודמם כטעם ויהי לבו כי לא האמין ויהי כראותו העגלות ותחי רוחו ואל תתמה על מלת ויפג כי כן דרך הנביאים לדבר כמו ונשמה לא נשארה בי : רב עוד יוסף · רב לי זאת השמחה : מרדה · מקור והוא חסר הפ"א כמו אשר תנה הודך · וטעם אעלך גם עלה שיקבר בארץ ישר' : ויוסף ישית ידו על עיניך · במותך כי כן מנהג החיים עם המתים : בנותיו · היא דינה לבדה ויתכן שהיו לדינה שפחו' קטנות גדלו עמה ובעבור כתו קרא הכתוב בנו' יעקב בעבור שגדלו בביתו כמו בני מיכל וכן ובנות בניו כי אח' היא : בן הכנענית · לעדכי נשי השבטי' היו ארמיות ומצריו' ואדומיות ומדיניות והזכיר זו לבדה בעבו' שעשה שמעון שלא כהוגן לקחת כנענית ועל זה הדבר הזכיר מות ער ואונן בעבור היותם בני כנענית ;
נעמן

ארץ ה' סבירין ארצה וסי' ויעלו ממצרים ויבאו ארץ כנען · נחנו נעבור · ותרא אביגיל את דוד ותמהר · ותקד בת שבע אפים ארץ · ולא יפול צרור ארץ : ויגדו ד' חס' מסור פרשת תולדות : העגלות ב' מלאים בתורה וסי' וירא את העגלות · את שתי העגלות : בארה ד' ג' מלעיל וא' מלרע וסי' ויבא בארה שבע · ומשם בארה · וינס יותם ויברח · בארה בנו אשר הגלה בתרא שום בר נ"ש ומלרע · וחר ויתרן ובארא · לחוד כתי' א' : במראת ב' חס' וסי' ויאמר אלהי' לישר' · במרא' הצבא' · ותרין מלאים וסי' וישלח תבנית יד · במראות אלהי' הביאני : עלה ג' וכתיב ה' וסי' ואנכי אעלך גם עלה · עלה נעלה וירשנו אתה · ודוד עלה במעלה : ישית ז' וסי' ויוסף ישית ידו · וירא יוסף כי ישית · כאשר ישית עליו בעל · ישית חומות וחיל · ישית ארצה לשמ' · ופה ישית בגאון · ובקרבו ישית מרמה : בכר ז' חסרים בתורה וסי' בכר ישמעאל נבית · יעקב ובניו בכר יעקב ראובן · אלה ראשי בית אבותם · ויהי בני ראובן בכר · פקד כל בכר זכר · ולקחת את הלוים לי קדמאה דפסו' · וא' ולא תעבד בבכר צאנך · חצרן כל אורייתא חסר במ"א חצרוני קדמ' דוידבר · זבולן ט' כתי' כן וסי' זבדני אלהים · בני לאה בכור יעקב ראובן ושמעון · ובני זבלון סרד ואלון · ופגע בזבלון מנגב ובאשר · ושב מזרח השמש בית דגן · ותשלח ותקר' לברק בן אבינע' · ומלאכי' שלח בכל מנשה · זבלון עם חרף נפשו · כי לא מועף לאשר מוצק לו · וכל כתו' דכוות' זבלון במ"א זבולן לזבולן שמעיהו · בד"ה : תולע ב' בתרי לישני וסי' תולע ופוה · האמוני' עלי תולע' קדמ' שום בר נש :

רלבג

שהיו מכאיבים יותר אם היו מעורבים עמהם ומפוזרים ביניהם וידמה גם כן שמכנה הארץ ההי' לא היה רע כמכנה ארץ מצרים הלא תראה כי לא היו שם מתעבי' כל רועי צאן כמו שהיו מתעבי' אותו במצרים לפי שהמצריים היו עושים ממכאן אלוה וכבר יתבאר לך שלא היה זה המכנה בארץ גושן מזה שאמר יוסף בעבור תשבו בארץ גושן כי תועב' מצרי' כל רועה צאן ולזה בשר יוסף שישבו שם ותהיה אם כן זאת הכנה רביעית והוא לאפשר גם כן שהיה מכנה ארץ גושן כמכנה ארץ מצרים אבל היתה ארץ גושן רחב ידים והיה מפני זה רבה בלתי מיושב אבל הושיבם שם במקום בלתי בנוי ונתן להם מקום לבנות והוא היותר נכון · והנה לזאת הסבה נמצאו ישראל בלתי מעורבי' עם המצרים כלל ולזה אמרו ותמלא הארץ אותם ר"ל שהארץ הבלתי נושבת אשר שם נתמלאה מהם · והרביעית שאם היו ישראל מעורבים עם המצרים היו במעט מהזמן מתנהלים במנהגיהם הפחותים ולזה בשר יוסף שישבו במקום אחד בלתי מעורבים עם המצריים · ומקנה אחיו יתכן שבשר מהם מי שלא היו אנשי מדות כדי שלא יעמום עליהם פרע' מעמם הכהנת מקנהו · רועה צאן עבדיך ר"ל כל אחד מעבדיך · במיטב הארץ · ר"ל במיטב הארץ הושיבם אבל עכ"פ ישבו בארץ גושן · ומשם בשר להם היותר טוב וכן עשה יוסף ולזה הושיבם בארץ רעמסס שהיא במיטב ארץ גושן והרצון באמרו הושב את אביך ואת אחיך שיתן להם אחוזה שם · ואלה הוא מעניין לאוש · ר"ל שהיו לואים לסבול מזון הרעב · וינהלם בלחם הכהנים אותם בלחם מעלה ספקם בכל מקניה' בשנה ההיא · ויאמרו לו לא נכחד מאדני כ"א תם הכסף · ר"ל שהם אמרו לו כי באמת לא נשאר מהם דבר שמשלשל יקנו בו שבר והראיה לך שלא נכחד כי אם כשתם הכסף המצאנו לאדני מקנה הבהמה לקנות שבר וגם עתה אם היה נשאר בידינו דבר אחר המקנה הייננו מוציאים אותו לך כמו שהמצאנו המקנה אחר תם הכסף אך באמת לא נשאר לפני אדני כי גופנו ואדמתנו · גם אנחנו גם אדמתנו · הנה מיתת האדמה היא כשלא תעבד ולא תזרע כי אז לא תוכל לתת כחה · והאדמה לא תשם · לא תהיה שממה שלא תעבד ולא תזרע' ואת העם העביר אותו לערי' הנה העתיק כל אחד ממקומו להראות להם שהם [illegible]
אכל

הזקוני

לבו · לשון אל תתני פוגת לך לשון הפסקה פי' ויפג לבו כי לא נבהל עוד ולא נתעורר במה שאמרו לו כי לא האמין להם עד שראה העגלות · ד"א לשון סייג ושמחה ונקרא ביומ' אישי כהן גדול עומד והפג אחת על הרצפה שהיה הדבר עליו כפסוק ותרגומו מוכיח והוו עליה פייגן על ליביה : את כל דברי יוסף · פרש"י והו שנאמ' וירא את העגלות אשר שלח יוסף ולא נאמר אשר שלח פרעה כלומר לפיכך לא נאמר כאן אשר שלח פרעה עד שעת כניסתן למצרים כדכתיב אשר שלח פרעה : אשר שלח יוסף אמר יצחק לא היה מוציא בני עלי יציאות על כל לטרוח ולהביא כמה עגלות אם לא הי' בני פרש"י כאן סימן מסר להם במה היה עוסק ושפירש ממנו בעגל' ערופ' וא"ת מה סימן הוא זה אלא אביו ליוהו כדמתרגמינן וישלחהו מעמק חברון ואלויו אמר לו יוסף לאביו ועוד כך אמר לו בני גדולה לויה שעתידה פרשת עגלה ערופה שנוספה בתורה דכתיב ידינו לא שפכה את הדם וכי תעלה על דעתך שסנהדרין הורגין אלא לא פטרנוהו בלא מזון ובלא לויה וסימן נכון הוא שלא היה יודע בו אלא אביו והוא וי"מ שבאותן עגלות שהיה שם עגלות למשוך אותן ובכך הי' סי' שבלשון כופ' על הלשון כמו שסכינו עגל' המושכת בקרון פסולה לעגלה ערופה והנכחה יש כדבר דכתיב אשר שלח ע"פ פרעה וכי צריך היה יוסף שהיה שליט ליטול רשות לשלוח עגלות לאביו אלא שהעגלות היה צריך ליטול רשות שאין פרה וחזירה יוצאת משם א"כ נטלה ראש שלה בשביל שלא תלדו והעגלות לו שלח יוסף שלמות ע"פ פרעה : ותחי רוח יעקב · חזר לבו לבריאותו פרש"י שרתה עליו שכינ' שפירשה הימנו כדאי' בתנחומ' כ"ב שנה שעשה יוסף במצרים חוץ מאביו נגנזה רוח הקדש מיעקב ובניו ולא היה רחוק מהם אלא ד' או ה' ימי' ולא היו יודעים שבמצרים היה : רב עוד יוסף בני חי וכי הוא מושל רב עוד לי אם הו' חי איכו חושו בממשלתו : לאלהי אביו יצחק שנים יצחק בנה שם מזבח כדכתיב בפ' תולדות : שאי אביך הקב"ה נגלה על יעקב בלשון שכבדו כדכתיב ויזבח זבחים לאלהי אביו יצחק : אל תירא מרדה מצרימה אין אומרים אל תירא אלא למי שהוא מתיירא לפי שהי' יעקב מתיירא ואומ' עכשיו שאני יורד למצרים קרבו הימי' שנאמר לזקני גזירת שעבוד ועינוי על זרעו בארץ לא להם אמר לו הקב"ה אל תיר' מרד' מצרימ' אם לאביך הוהרתי באתי לך להבטיחך אם קרבו ימי השעבוד ועינוי גם קרבה הברכה שברכתי את זקנך ואעשך לגוי גדול הייכו כי לגוי גדול אשימך שם : גם עלה · לרבות עצמות שאר כל השבטי' : ויוסף ישית ידו על עיניך מנהג הוא שהחיים עושים עם המתים שסוגרים [illegible] יוסף יהיה בפטירתו ויעזור לו להוציאו ממצרים [illegible] יעקב כלו' שתדל לעסוק בברכיך : בנותיו אע"פ [illegible] דן חושים ובני פלוא שיאב : ואלה שמות · קור ושכאן [illegible] מועט כנשו יותר מס' רבוא : בן הכנענית פסוק [illegible] והזכיר זאת לבדה בשביל שעשה שמעון שלא כהוגן [illegible] בעבור שהיו בני כנעני' ד"א מה שהזכיר כאן ער [illegible] יהודה ירדו למצרים שאם רבה למות בעבירת [illegible] אביך חיין בשעה שאביך בשמחה מיתת בכין [illegible]

בעל הטורים

ויגדו לו · חסר יו"ד שלא הגידו לו על שהתירו החרם בהחרימו בשטרם : ארבעה פעמי' כתיב עגלות בפרשה וד' פעמים כתיב עגלה ערופ' שפירש ממנו בפרש' עגלה ערופ' · וירא את העגלות · בגימטריא ראה פי' בהלכ' עגלה ערופ' : ישר' במראו' הלילה · ז' תגין בש"ין על שם כי שבע יפול צדיק וקם שבא עליו ז' צרות ונוצל מהם עשו לבן מלאך דינה יוסף שמעון ובנימין : גם עלה כתי' בה"א רמז לארב' ה' דורו' · יעקב · לוי · קהת · עמרם · משה · ויוסף ישית ידו על עיניך יעצי' עיניך כשתמות הבטיחו שלא ימות בחייו : ורחם

מ"ע ספורנו

ויפג לבו · נתעלף ונעדר קצת דפיקות לבו ורוחו מזה שהיה קודם כמנהג בעלוף מדאגת לבו בהזכירם את יוסף · כי לא האמין להם · לפיכך ותחי רוח יעקב לא אבדה רוחו אחר כך כשהאמין כמו שיקרה בעת השמחה הפתאומית הממיתה בצאת הרוח החיוני אל החוץ כי אמנם נכנסה לפני' בעת הדאגה הקודמ' כשלא האמין : וידבר' אליו את כל דברי יוסף · שאמר ועוד חמש שנים אשר אין חריש וקציר כדי לערב בדבר הבשורה איזה דאגה : ותחי רוח יעקב · נרפ' מן העלוף הקודם בהדרגת השמחה עם הדאג' : רב אלכה ואראנו · לא אשגיח שם בדבריו : לאלהי אביו יצחק · שאמר ליצחק אל תרד מצריתה : ויאמר אלהים לישראל · מה שאמר לו עתה היה בשביל היותו ישראל שיכשרו בניו להשתרר על המתקוממים : אנכי האל אלהי אביך אני הוא שאמרתי לאביך אל תרד מצרימה אני הוא שאומר אליך אל תירא מרדה מצרימה רתה וזה כי לגוי גדול אשימך שם כי אתה' אם היו בניך יושבים בכנען היו מתחתנים בגויי הארץ ומתערבים עמהם אבל במצרי' לא יקרה זה כי לא יוכלון המצרי' לאכול את העברים לחם וכן יהיו לגוי נבדל כאמרם ז"ל ויהי שם לגוי מלמד שהיו מצויינים שם : אעלך גם עלה אחר שאעלך ואוציאך משם תוסיף מעלה על מה שהיה לך קודם רדתך שם כאמרו ולהעלותו מן הארץ ההיא אל ארץ טובה : ישית ידו על עיניך · לא תצטרך לפקוח עיניך להשיג חפציך כי יוסף ישים אליך בזולת השגחתך ולא תצטרך אתה להתעסק עם המצרים הבלתי ראוים לקרוב אליך ויסעו בני ישראל · שהיו צריכים מכאן ואילך להיות' עם בני ישראל להשתדר עם אלדים ועם אנשי' המתקוממי' בלכתם עתה אל אדמת נכר · את יעקב אביהם · שבלכתו אל שמחתו ואת אשר אין אחריה תוגה אחר שעברו עליו כל הצרות שעברו בהיה עם שיקרה לו כעקב וכאחרית בימים כאמרו רנו ליעקב שמחה : ואלה שמות יעקב ובניו · הראוים בכל אלה שיהיה נחשב כל אחד מהם ונודע בשם איש היה יעקב ובניו בלבד כאמ' ונשא אהרן את שמותם לפני יי' אבל שאר שבעים נפש אף על פי שהיו צדיקים לא עלו למעלת אלה :
בני

ובני אשר ימנה וישוה וישוי ובריעה
ושרח אחתם ובני בריעה חבר
ומלכיאל: אלה בני זלפה אשר
נתן לבן ללאה בתו ותלד את אלה
ליעקב שש עשרה נפש: בני רחל כ
אשת יעקב יוסף ובנימן: ויולד
ליוסף בארץ מצרים אשר ילדה לו
אסנת בת פוטי פרע כהן און את
מנשה ואת אפרים: ובני בנימן
בלע ובכר ואשבל גרא ונעמן אחי
וראש מפים וחפים וארד: אלה בני
רחל אשר ילד ליעקב כל נפש
ארבעה עשר: ובני דן חשים:
ובני נפתלי יחצאל וגוני ויצר ושלם: כה
אלה בני בלהה אשר נתן לבן
לרחל בתו ותלד את אלה ליעקב
כל נפש שבעה: כל הנפש הבאה
ליעקב מצרימה יצאי ירכו מלבד
נשי בני יעקב כל נפש ששים ושש:
ובני יוסף אשר ילד לו במצרים
נפש שנים כל הנפש לבית יעקב
הבאה מצרימה שבעים: ס
ואת יהודה שלח לפניו
אל יוסף להורת לפניו גשנה ויבאו
ארצה גשן: ויאסר יוסף מרכבתו ל
ויעל לקראת ישראל אביו גשנה
וירא אליו ויפל על צואריו ויבך
על צואריו עוד: ויאמר ישראל
אל יוסף אמותה הפעם אחרי ראותי
את פניך כי עודך חי: ויאמר
יוסף אל אחיו ואל בית אביו אעלה
ואגידה לפרעה ואמרה אליו אחי
ובית אבי אשר בארץ כנען באו
אלי: והאנשים רעי צאן כי אנשי
מקנה היו וצאנם ובקרם וכל אשר
להם הביאו: והיה כי יקרא לכם
פרעה ואמר מה מעשיכם:
ואמרתם אנשי מקנה היו עבדיך לה
מנעורינו ועד עתה גם אנחנו גם
אבתינו בעבור תשבו בארץ גשן
כי

ובני אשר ימנה וישוה וישוי ובריעה
ושרח אחתהון ובני בריעה חבר
ומלכיאל: אלין בני זלפה דיהב לבן
ללאה ברתיה וילידת ית אילין
ליעקב שיתא עשר נפשין: בני רחל
איתת יעקב יוסף ובנימן: ואתילידו
ליוסף בארעא דמצרים דילידת ליה
אסנת בת פוטיפרע רבא דאון ית
מנשה וית אפרים: ובני בנימן בלע
ובכר ואשבל גרא ונעמן אחי וראש
מפים וחפים וארד: אילין בני רחל
דאיתילידו ליעקב כל נפשתא
ארבעת עשר: ובני דן חשים: ובני
נפתלי יחצאל וגוני ויצר ושלם:
אילין בני בלהה דיהב לבן לרחל
ברתיה וילידת ית אילין ליעקב כל
נפשתא שבע: כל נפשתא דעלא
ליעקב למצרים נפקי ירכיה בר מנשי
בני יעקב כל נפשתא שתין ושית:
ובני יוסף דאיתילידו ליה במצרים
נפשתא תרתין כל נפשתא לבית
יעקב דעלא למצרים שבעין:
וית יהודה שלח קדמוהי לות יוסף
לפנאה קדמוהי לגשן ואתו לארעא
דגשן: וטקיס יוסף רתיכוהי וסליק
לקדמות ישראל אבוהי לגשן ואתחזי
ליה ונפל על צואריה ובכא על צואריה
עוד: ואמר ישראל ליוסף אילו אנא
מאית זמנא הדא מנחם אנא בתר
דחזיתינון לאפך ארי עד כען קיים
את: ואמר יוסף לאחוהי ולבית
אבוהי איסק ואחוי לפרעה ואימר
ליה אחי ובית אבא די בארעא
דכנען אתו לותי: וגבריא רען ענא
ארי גברי מרי גיתי הוו ועניהון
ותוריהון וכל דילהון איתיאו: ויהי
ארי יקרי לכון פרעה ויימר מה
עובדיכון: ותימרון גברי מרי גיתי הוו
עבדך מזעירנא עד כען אף אנחנא
אף אבהתנא בדיל דתיתבון
בארעא דגשן ארי

רשי

בני רחל אשת יעקב · ובכלן לא נאמר כן אלא שהיתה עקרו של בית: כל הנפש הבאה ליעקב · שיצאו מארץ כנען לבא למצרים ואין הבאה זו לשון עבר אלא לשון הווה כמו בערב היא באה וכמו והנה רחל בתו באה עם הצאן לפיכך טעמו למטה בא"לף לפי שכשיצאו לבא מארץ כנען לא היו אלא ששים ושש והשני כל הנפש לבית יעקב הבאה מצרימה שבעים הוא לשון עבר לפיכך טעמו למעלה בב"ית לפי שמשבאו שם היו שבעים שמצאו שם יוסף ושני בניו ונתוספה להם יוכבד בין החומות ולדברי האומרים תאומות נולדו עם השבטים צריכין אנו לומר שמתו לפני ירידתן למצרים שהרי לא נמנו כאן · מצאתי בויקרא רבה עשו שש נפשות היו לו והכתוב קורא אותן נפשות ביתו לשון רבים לפי שהיו עובדין לאלוהות הרבה · יעקב שבעים היו לו והכתוב קורא אותן נפש לפי שהיו עובדין לאל אחד: להורות לפניו · כתרגומו לפנות לו מקום ולהורות היאך יתישב בה: לפניו · קודם שיגיע לשם ומדרש אגדה להורות לפניו לתקן לו בית תלמוד שמשם תצא הוראה: ויאסור יוסף מרכבתו · הוא עצמו אסר את הסוסים למרכבה להזדרז לכבוד אביו: וירא אליו · יוסף נראה אל אביו: ויבך על צואריו עוד · לשון הרבות בכיה וכן כי לא על איש ישים עוד לשון רבוי הוא אינו שם עליו עלילות נוספות על חטאיו אף כאן הרבה והוסיף בבכי יותר על הרגיל אבל יעקב לא נפל על צוארי יוסף ולא נשקו ואמרו רבותינו שהיה קורא את שמע: אמותה הפעם · פשוטו כתרגומו ומדרשו סבור הייתי למות שתי מיתות בעולם הזה ולעולם הבא שנסתלקה ממני שכינה והייתי אומר שיתבעני הקב"ה את מיתתך עכשיו שעודך חי לא אמות אלא פעם אחת: ואומרה אליו אחי וגו' · ועוד אומר לו והאנשים רועי צאן וגו': בעבור תשבו בארץ גושן · והיא צריכה לכם שהיא ארץ מרעה וכשתאמרו לו שאין אתם בקיאין במלאכה אחרת ירחיקכם מעליו ויושיבכם שם:
כי

אבן עזרא

נעמן · הוא בן בנימין כי יש נעמן שהוא בן בנו: ובני דן חשים · יתכן שהיו שנים ומת אחד מהם ולא הזכירו הכתוב או בן דרך הלשון · יש אומר' כי מספר שבעים בעבור שהוא כך חשבון כי ששים ותשע היו וזה המפרש טעה בעבור שמצאנו כל נפש בניו ובנותיו שלשים ושלש והם שלשים ושתים ונדרש כי יוכבד נולדה בין החומות גם זה תמה למה לא הזכיר הכתוב הפלא שנעשה עתה שהולידה משה והיא בת ק"ל שנה ולמה הזכיר דבר שרה שהיתה בת תשעים ולא די לנו זה הפעור על שעשו פייטני' פיוטי' ביום שמחת תורה יוכבד אמי אחרי התנחמי והיא בת ר"נ שנה וכי אחיה חי כך וכך שנים דרך אגדה או לדברי יחיד והנכון בעיני שיעקב בחשבון וממנו יחל כאילו אמר כל נפש בניו ובנותיו עם נפשו שלשים ושלש והראיה על זה שאמר בתחלה יעקב ובניו ואם טוען טוען ויאמר כי הנה כתוב ויהי כל נפש יוצאי ירך יעקב שבעים נפש דע כי הכתוב לא חשש להוציא אחד משבעים כאשר אמר אשר יולד לו בפדן ארם ולא נולד לו בנימן שם כי גם בזו הפרשה שנים עדים האחד שאמר ואלה שמות בני ישראל הבאים מצרימה יעקב ובניו והנה הזכיר יעקב מבני ישראל כי לא הלך הכתוב כי אם אחר הרוב והעד השני כל הנפש לבית יעקב הבאה מצרימה שבעים ומנשה ואפרים לא באו אל מצרים כי שם היו ושם נולדו וכתוב אחריו בשבעי' נפש ירדו אבותיך מצרימה ואלה שניהם לא ירדו ג"כ זה הכתוב לעד כי יעקב נכנס בחשבון כי נפש יש לו והוא העיקר: ויאסר יוסף · על ידי נווי כמו ויבן שלמה את הבית:
כי

בעל הטורים

וראש ב' במסורת הכא ואחי וראש · ואידך זכור עניי ומרודי לענה וראש · כדאיתא בתורים שקרא בנימן לכל בניו על שם הצרות שאירעו ליוסף וזהו על שם וראש אזכור עניי ומרודי לענה וראש · חפים שנים במסו' אחרי ליפני · ובני דן חשים · ואנחנו נחלץ חשים · דאמרי' בפרק מי שמת שהיו בני דן כחשים של קנה · פירוש דלמע' הוא אחד ולמעלה הוא מתפצל לכמה קנים שמכאן אחד שהיה לו יצאו רבים · וכן נמי נחלץ חשי' שדרך הנלחמי' להדבק אלו עם אלו שלא יפרידו אותם האויבים:
ומקנה

מ"ע ספורנו

בני רחל אשת יעקב · שהיתה עקר כונתו וכן תמנה נולד: יוסף ובנימן שהיו מעולה בשבטים כאמרם ז"ל (סוטה פרק אלו נאמרים) ראוי היה יוסף שיצאו ממנו שנים עשר שבטי' כיעקב וכאמרם ז"ל (שבת פרק האשה) על בנימן שמת בעטיו של נחש וכן העיד באמרו לפני אפרי' ובנימן ומנשה עוררה את גבורתך: להורות לפניו גושנה · למען יורה יהודה איך יתוקן בית דירה לפני בא יעקב לגושן: וירא אליו · מתוך עבדיו הסובבים אותו ולא המתין שיבא אביו אליו אל המרכבה: אמותה הפעם · פעמים אחרות נוסעתי ואם התשובה מה אספו עלי רעות עתה בזאת הפעם שנוסעתי מגורתך אחרי ראותי את פניך יהי רצון שאמות כזאת התשועה ולא יוסיף ענב עמה: אעלה ואגידה · שמלאכתכם היא מרעה הצאן תכלתי שאשאל ממנו או שיתן לכם ארץ גושן כדי שיאמין כשתאמרו לו שזאת מלאכתכם ולא יחשוב שתאמרו כן כדי שיתן לכם ארץ גושן:
ומקנה

קומץ מנחה

מנורה בזה ובבא: ועתה אל תעצבו אבל יב' זמן שתעצבו בזמן עשרה הרוגי מלוכה: רדה אלי אבל יעקב אמר רדו שמה שהרי כבר עברה השנה ולא נותר מהגלות רק רדה שנה: על צוארי משני צדי הצואר בימין ובשמאל: ואכלו את חלב הארץ נבא ולא ידע שכן כתי' וינצלו את מצרים: ועיניכם לא תחוס שהכיר אביו שהי' קמצן שהרי על פכים קטנים חזר לאחוריו לעבור את הנחל: חליפות שמלו' לפי שקרעו שמלות' ברבר הגביע: שלש מאות כסף לפי של'היה במכירתו אבל שאר אחיו קנה אותם עשר ידות על מה שמכרוהו שכן אח"ז המוכר עבדו לגוי קונין אותו עד עשר ברמיו ודמי עבד שלשים שקלים: אל תרגזו בדרך לעשות עול לשום אדם ולהבטיח עצמכם עלי שאני מלך ואחום עליכם כי מלך במשפט יעמיד ארץ: רב עוד יוסף חי שהבנים רצו להפליג ולספר גדולתו והוא אמר רב כי די שהוא חי: כי תועבת מצרי' כל רעה צאן פי' אוכלי הצאן כמו ירעו בשן וגלעד · אבל רועה צאן כפשוטו לא היה להם תועבה · והעד שנתנו ליוסף צאנם בשבר ואולי היה להם לגיזה ולחלב:

חסלת פרשת ויגש

חזקוני

בלע ובכר · אין לעמוד על מניינם לפי שיטת דברי הימים כמצא שהם י"א ומוצא אחוה במקום אחוה והוא ואחי הכוכ' כאן וי"ל כשירדו במצרים לא היו רק עשר כשעת ירידה' ושוב נולד אחר וכינוי השמות על שם שמזכיר אותו פעם אחרת וכן המנהג בכל המקרא כשבא לכתוב להזכיר מה שהזכיר כבר: וארד · היו"ן נקמן: ובני דן חושים שנים ומת אחד מהם ולא הזכירו: אלה בני לאה פר"שי אשה מזרעת תחלה יולדת זכר הייני טעמו כשזורע האשה באה תחלה הוא מתפזר ע"י התשמיש שעדיין לא נגמר ומתבטל אבל זרע האיש שבא נגמר כיאה עומ' ונלקט ממנו הולד נוצר אים מזריע תחלה יולד' נקבה מהאי טעמא אפכ' כי באחת מזרע הוכ' נולד הזכר ומזרע הנקבה נולדת הנקבה: כל נפש ששים ושש · שהרי בני לאה היו ל"ג ודינה וחצרון וחמול ויוכבד שנולדה בין החומות בכלל ובני זלפה ט"ו ושרח ומלכיאל בכלל ובני רחל י"ד ובני בלהה ז' וצריך אתה להוציא מהם יוסף ושני בניו ויוכבד שלא יצאו מארץ כנען כפר"שי כל הנפש הבאה שיצאו מארץ כנען לבא מצרי' ויוצאי ירכו אתא להוציא נשי בני יעקב ומלבד נשי בני יעקב אתא להוצי' את התאומו' שלא היו בכלל החשבון הרי לך ס"ו: הבאה מצרימה שבעי' יוסף ושני בניו ויוכבד בכלל והכתוב הולך אחר הרוב וכן דרך הרב' מקראו' וה הכלל יעקב ושום אשה לא היו בכלל רק דינה יוכבד ושרח וחצרון וחמול

רל"בג

הם אבל נתנו להם פרעה בזה האופן שהתנה עמהם והוא שיהנו הקנינים המתבואה לפרעה · הכהני' הם השרי' הגדולים אשר בארץ מצרים כמשם ובני דוד כהנים היו · או ירצה בו כהני הבמות והם כומרי ע"ז כמו שפירש המתרגם · וישב ישראל בארץ מצרים בארץ גושן ויאחזו בה · ר"ל שעם השתעבד אנשי מצרים לפרעה לתת לו חמישית התבואה הנה ישראל ישבו בארץ מצרים בחלק מובחר שיקרא ארץ גושן והיה להם אחוזה בה ולא היו בני קורין וכתיבת החמישית לפרעה והנה דברי זה הספור מבוארים מאד עם מה שקדם לנו מהדברים · ואולם התועלות המגיעות מזה הספור הם שמונה:

התועלת

הא' הוא במדות · והוא שראוי לאדם כשילך בדרך שיוליך עמו מי שיודעהו איזה הדרך ילך בה אל המקום המבוקש ולא יסמוך שכל ימל'תי שיודיעהו כי אולי לא

מז

רשי

כי תועבת מצרים כל רועה צאן · לפי שהם להם אלוהות : ומקצה אחיו · מן הפחותים שבהם לגבורה שאין נראים גבורי' שאם יראה אותם גבורים יעשה אות' אנשי מלחמתו ואלה הם ראובן שמעון לוי יששכר ובנימן אותן שלא כפל משה שמותם כשברכן אבל שמות הגבורים כפל וזאת ליהודה שמע יי' קול יהודה ולגד אמר ברוך מרחיב גד ולנפתלי אמר נפתלי ולדן אמר דן וכן לזבולון וכן לאשר זהו לשון ברא'שית רבה שהיא אגדת ארץ ישר' אבל בתלמוד בבלי שלנו מצינו שאותן שכפל משה שמותן הם החלשים ואותן הביא לפני פרעה ויהודה שהוכפל שמו לא הוכפל משום חלשות אלא טעם יש בדבר כדאית' בבבא קמא ובברית' דספרי שנינו בה כוואת הברכה כמו תלמוד שלנו : אנשי חיל · בקיאין באומנותם לרעות צאן : על אשר לי · על צאן שלי : ויברך יעקב · היא שאילת שלום כדרך כל הנראים לפני המלכים לפרקים שלוד"יר בל"עז : שני מגורי · ימי גרותי כל ימי הייתי גר בארץ ולא השיגו בטובה : ויברך יעקב · כדרך כל הנפטרים מלפני שרים מברכים אות' ונוטלים רשות ומה ברכה ברכו שיעלה נילוס לרגליו לפי שאין מצרים שותה מי גשמים אלא נילוס עול' ומשק' ומברכתו של יעקב ואילך היה פרעה בא על נילוס והוא עולה לקראתו ומשקה את הארץ תנחומא : רעמסס · מארץ גושן היא : לפי הטף · לפי הצרי' לכל בני ביתם : ולחם אין בכל הארץ · חוזר לענין הראשון לתחלת שני הרעב : ותלה · כמו ותלאה לשו' עיפות כתרגומו ודומה לו כמתלהלה היורה זקים : בשבר אשר הם שוברים · נותנין לו את הכסף : אפס

אבן עזרא

כי תועבת מצרי' כל רועה צאן · לאות כי בימים ההם לא היו המצרים אוכלי' בשר ולא יעזבו אדם שיזבח צאן כאשר יעשו היום אנשי הודו ומי שהוא רועה צאן תועבה היא שהוא שותה החלב ואנשי הודו לא יאכלו ולא ישתו כל אשר יצא מחי מרגיש עד היום הזה : ארץ גושן · כלל בארץ רעמסס פרט והעין נח ולפי דעתי כי רעמס' פתוח העין איננה שהיו דרים שם ישראל כי מערי מסכנות פרעה היתה : שרי מקנה · כמו כפרד : ותלה · על משקל ותהע כמתלהל' כמו כמתעתע וטעמו כאדם שלא ידע מה יעשה : ויתוס · מפעלי הכפל כמו וידו השמם : הכו

כי תועבת מצרים כל רעה צאן :
א ויבא יוסף ויגד לפרעה ויאמר אבי ואחי וצאנם ובקרם וכל אשר להם באו מארץ כנען והנם בארץ גשן : ומקצה אחיו לקח חמשה אנשים ויצגם לפני פרעה : ויאמר פרעה אל אחיו מה מעשיכם ויאמרו אל פרעה רעה צאן עבדיך גם אנחנו גם אבותינו : ויאמרו אל פרעה לגור בארץ באנו כי אין מרעה לצאן אשר לעבדיך כי כבד הרעב בארץ כנען ועתה ישבו נא עבדיך
ה בארץ גשן : ויאמר פרעה אל יוסף לאמר אביך ואחיך באו אליך : ארץ מצרים לפניך הוא במיטב הארץ הושב את אביך ואת אחיך ישבו בארץ גשן ואם ידעת ויש בם אנשי חיל ושמתם שרי מקנה על אשר לי : ויבא יוסף את יעקב אביו ויעמדהו לפני פרעה ויברך יעקב את פרעה : ויאמר פרעה אל יעקב כמה ימי שני חייך : ויאמר יעקב אל פרעה ימי שני מגורי שלשים ומאת שנה מעט ורעים היו ימי שני חיי ולא השיגו את ימי שני חיי
י אבתי בימי מגוריהם : ויברך יעקב את פרעה ויצא מלפני פרעה : ויושב יוסף את אביו ואת אחיו ויתן להם אחזה בארץ מצרים במיטב הארץ בארץ רעמסס כאשר צוה פרעה : ויכלכל יוסף את אביו ואת אחיו ואת כל בית אביו לחם לפי הטף : ולחם אין בכל הארץ כי כבד הרעב מאד ותלה ארץ מצרים וארץ כנען מפני הרעב : וילקט יוסף את כל הכסף הנמצא בארץ מצרים ובארץ כנען בשבר אשר הם שברים ויבא יוסף את הכסף
טו ביתה פרעה : ויתם הכסף מארץ מצרים ומארץ כנען ויבאו כל מצרים אל יוסף לאמר הבה לנו לחם ולמה נמות נגדך כי

ארי מרחקין מצראי כל רעי ענא : ואתא יוסף וחוי לפרעה ואמר אבא ואחי ועניהון ותוריהון וכל דלהון אתו מארעא דכנען והא אינון בארעא דגשן : ומקצת אחוהי דבר חמשא גוברין ואקימינון קדם פרעה : ואמר פרעה לאחוהי מה עובדיכון ואמרו לפרעה רען ענא עבדך אף אנחנא אף אבהתנא : ואמרו לפרעה לאיתותבא בארעא אתינא ארי לית רעיא לענא די לעבדך ארי תקיף כפנא בארעא דכנען וכען יתבון כען עבדך בארעא דגשן : ואמר פרעה ליוסף למימר אבוך ואחך אתו לותך : ארעא דמצרים קדמך היא בדשפיר בארעא אותיב ית אבוך וית אחך יתבון בארעא דגשן ואם ידעת ואית בהון גברין דחילא ותמנינון רבני גיתא על דילי : ואייתי יוסף ית יעקב אבוהי ואקימיניה קדם פרעה ובריך יעקב ית פרעה : ואמר פרעה ליעקב כמה יומי שני חייך : ואמר יעקב לפרעה יומי שני תותבותי מאה ותלתין שנין זעירין ובישין הוו יומי שני חיי ולא אדביקו ית יומי שני חיי אבהתי ביומי תותבותהון : ובריך יעקב ית פרעה ונפק מן קדם פרעה : ואותיב יוסף ית אבוהי וית אחוהי ויהב להון אחסנא בארעא דמצרים בדשפיר בארעא בארע רעמסס כמא דפקיד פרעה : וזן יוסף ית אבוהי וית אחוהי וית כל בית אבוהי לחמא לפום טפלא : ולחמא לית בכל ארעא ארי תקיף כפנא לחדא ואישתלהי עמא דארעא דמצרים ועמא דארעא דכנען מן קדם כפנא : ולקט יוסף ית כל כספא דאישתכח בארעא דמצרים ובארעא דכנען בעבורא די אינון זבנין ואייתי יוסף ית כספא לבית פרעה : ושלים כספא מארעא דמצרים ומארעא דכנען ואתו כל מצראי לות יוסף למימר הב לנא לחמא ולמה נמות לקיבלך ארי

חזקוני

כי תועבת מצרים · פר"שי לפי שהם להם אלהות ירא' היה מזל טלה ובגללו היו עובדין לצאן : תועבת מצרים · יראת מצרי' דוגמ' שקוץ מואב ולמלכי' תועבת בני עמון : לגור בארץ באנו · דירת עראי עד יעבור דוחק הרעב' אבל לא להשתקע כמו שדרשו רבותינו : כי אין מרעה לא באנו אלא בשביל מרעה לבהמות כל כך תאמרו כדי שלא יאמר פרע' לקחת אצל יוסף באו : ועת' ישבו נא עבדיך בארץ גשן · עד שיספוק הב"ה שיפסו' הרעב ונחזיר לארצנו : במיטב הארץ הושב את אביך · כי הוא זקן ואינו מבקש רק מקום' ואויר טוב אבל אחיך בחורים ישבו בארץ גושן ארץ מקום מרעה ואל תשיבנו מן האכסנית' לומר שהיא מפסקת שהרי דוגמ' מצינו וזבולן עם חרף נפשו למות ונפתלי על מרומי שד': אנשי חיל פר"שי בקיאים באומנותם וגו' דוגמא אשת חיל כלומר חכמה ואין לומר כמשמעו שאין דרך נשים גבורות לגבי לו לנבא: ושמתם שרי מקנה · על הפרד ועל הגמל והראיה כדברי הימים ויקהל דוד את כל שרי ישראל ושרי כל רכוש ומקנה וגומר ולמעלה כתיב ועל הגמלים · ד"א לפי שהגמלין הולכות במדבר לרעות במקום גדודי חיות וליסטים צריכי' הרועי' להיות גבורי': כמה ימי שני חייך · אמר אתה נראה זקן ומלא ימים ויעקב השיבו אל תתמ' על זה שהרי ימי שני חיי מעט אלא ע"י שרעים היו ימי שני חיי אני נראה זקן מרוב ימים ובמדרש למה חיי יעקב פחות מאביו ל"ג שנים אלא אמר לו הב"ה אני הצלתיך מלבן ומעשו ומשכם והחזרתי לך דינה ויוסף ואתה אמרת מעט ורעים היו ימי חייך חייך אני כותב מה' כפי חשבון התיבו' שאמרת והם הל"ג תיבות שים מויאמ' פרעה אל יעקב עד בימי מגוריהם : ויכלכל יוסף אביו · צריך היה יעקב שיפרנסהו יוסף בנו שהרי כתיב לחם אין בכל הארץ: לפי הטף · ולא לפי היוקר כלומר כריוח פרנסם : בשנה השנית · לפי הפסק לביאת יעקב והיא רביעית לרעב שהרי התבואה הנשאר' מן השובע והכסף שגיד' הספיק להם

מ"ע ספורנו

רלב"ג

אמרי נועם

רעה ד' קמץ כתיב ה' וסי' ויהי הבל רעה צאן · כי תעבת מצרי' כל · רעה צאן עבדיך · רעה ישר' האזינה: ה' פסוקי' מתחלפי' ומטעים וסי' ויהי רעב בארץ · וכל הארץ באו מצרימה ויבאו בני ישראל לשבור בתוך · ויאמרו אל פרעה לגור · ולחם אין בכל · קדמ' כי ככבד הרעב בארץ · תני' כי חזק הרעב בכל הארץ · תליתא' כי היה הרעב בארץ כנען · רביע' כי ככבד הרעב בארץ כנען · חמיש' כי כבד הרעב מאד : אבותינו ח' מלאי' וסי' גם אנחנו גם אבותינו דפסוק תניי' · והבשת אכלה · נשכב' בבשתנו · ידענו יי' רשענו · יי' עזי ומעזי · ירא אלהי אבותינו · והנה נפלו אבותינו · על אשר לא שמרו אבותינו · וכל יהושע ושפטים ותהלים דכוו' מלאי' במ"א חס' בך בטחו אבתינו : ישבו ב' וסי' במסרא רבתא · ארץ י"ג ר"פ מסור בתהלים סימן ס"ז: ואת אחיך ב' וסי' הושב את אביך · הפקד לשלום: ושמתם ב' וסי' שרי מקנה · בארון : ויעמדהו ב' והס' וסי' ויעמדהו לפני פרעה · ויקח את יהושע ויעמדהו לפני אלעז' : ימי שני ה' וסי' ימי שני חיי אברה' · יעקב · יעקב · ישמעאל · ויאמר ברזלי : חייך כולם מלאים במ"א חיך וסי' חיך וחי נפשך אם אעזבך · ויושב ו' ד' מלאים וב' חסרים וא' מלרע וסי' ויושב יוסף את אביו · שם את בני ישראל · שם רעבים : אותם בחלח וחבור · דין חס' · בערי שמרון · והערים אשר נתן חירם קדמא · מלרע : ואת אחיו ח' וסי' ויכלכל יוסף · ויושב יוסף את אביו · האומר לאביו ולאמו · וישב אבימלך בארומה · ואקח את יאזניה בן ירמיהו : ואת כל בית ט' מסור במלכים ב' סימן ס"ח : ולחם ד' ר"פ וסי' ולחם אין בכל הארץ · ולחם ומצת וחלות · ולחם וקלי וכרמל · ולחם משמים נתת להם : ובארץ ה' וסי' וילקט יוסף · ובארץ שלום אתה בוטח · בערי ההר ובערי השפלה בנגב ובארץ פתרוס · ובארץ הרהבה והשמנה :

תורה

כִּי אָפֵס כָּסֶף: וַיֹּאמֶר יוֹסֵף הָבוּ מִקְנֵיכֶם וְאֶתְּנָה לָכֶם בְּמִקְנֵיכֶם אִם־אָפֵס כָּסֶף: וַיָּבִיאוּ אֶת־מִקְנֵיהֶם אֶל־יוֹסֵף וַיִּתֵּן לָהֶם יוֹסֵף לֶחֶם בַּסּוּסִים וּבְמִקְנֵה הַצֹּאן וּבְמִקְנֵה הַבָּקָר וּבַחֲמֹרִים וַיְנַהֲלֵם בַּלֶּחֶם בְּכָל־מִקְנֵהֶם בַּשָּׁנָה הַהִוא: וַתִּתֹּם הַשָּׁנָה הַהִוא וַיָּבֹאוּ אֵלָיו בַּשָּׁנָה הַשֵּׁנִית וַיֹּאמְרוּ לוֹ לֹא־נְכַחֵד מֵאֲדֹנִי כִּי אִם־תַּם הַכֶּסֶף וּמִקְנֵה הַבְּהֵמָה אֶל־אֲדֹנִי לֹא נִשְׁאַר לִפְנֵי אֲדֹנִי בִּלְתִּי אִם־גְּוִיָּתֵנוּ וְאַדְמָתֵנוּ: לָמָּה נָמוּת לְעֵינֶיךָ גַּם־אֲנַחְנוּ גַּם־אַדְמָתֵנוּ קְנֵה־אֹתָנוּ וְאֶת־אַדְמָתֵנוּ בַּלָּחֶם וְנִהְיֶה אֲנַחְנוּ וְאַדְמָתֵנוּ עֲבָדִים לְפַרְעֹה וְתֶן־זֶרַע וְנִחְיֶה וְלֹא נָמוּת וְהָאֲדָמָה לֹא תֵשָׁם:
כ וַיִּקֶן יוֹסֵף אֶת־כָּל־אַדְמַת מִצְרַיִם לְפַרְעֹה כִּי־מָכְרוּ מִצְרַיִם אִישׁ שָׂדֵהוּ כִּי־חָזַק עֲלֵהֶם הָרָעָב וַתְּהִי הָאָרֶץ לְפַרְעֹה: וְאֶת־הָעָם הֶעֱבִיר אֹתוֹ לֶעָרִים מִקְצֵה גְבוּל־מִצְרַיִם וְעַד־קָצֵהוּ: רַק אַדְמַת הַכֹּהֲנִים לֹא קָנָה כִּי חֹק לַכֹּהֲנִים מֵאֵת פַּרְעֹה וְאָכְלוּ אֶת־חֻקָּם אֲשֶׁר נָתַן לָהֶם פַּרְעֹה עַל־כֵּן לֹא מָכְרוּ אֶת־אַדְמָתָם: וַיֹּאמֶר יוֹסֵף אֶל־הָעָם הֵן קָנִיתִי אֶתְכֶם הַיּוֹם וְאֶת־אַדְמַתְכֶם לְפַרְעֹה הֵא־לָכֶם זֶרַע וּזְרַעְתֶּם אֶת־הָאֲדָמָה: וְהָיָה בַּתְּבוּאֹת וּנְתַתֶּם חֲמִישִׁית לְפַרְעֹה וְאַרְבַּע הַיָּדֹת יִהְיֶה לָכֶם לְזֶרַע הַשָּׂדֶה וּלְאָכְלְכֶם וְלַאֲשֶׁר בְּבָתֵּיכֶם וְלֶאֱכֹל לְטַפְּכֶם:
כה וַיֹּאמְרוּ הֶחֱיִתָנוּ נִמְצָא־חֵן בְּעֵינֵי אֲדֹנִי וְהָיִינוּ עֲבָדִים לְפַרְעֹה: וַיָּשֶׂם אֹתָהּ יוֹסֵף לְחֹק עַד־הַיּוֹם הַזֶּה עַל־אַדְמַת מִצְרַיִם לְפַרְעֹה לַחֹמֶשׁ רַק אַדְמַת הַכֹּהֲנִים לְבַדָּם לֹא הָיְתָה לְפַרְעֹה: וַיֵּשֶׁב יִשְׂרָאֵל בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם בְּאֶרֶץ גֹּשֶׁן וַיֵּאָחֲזוּ בָהּ וַיִּפְרוּ וַיִּרְבּוּ מְאֹד: ס

ק"ו יהללא"ל סימן

תרגום אונקלוס

אֲרֵי שְׁלִים כַּסְפָּא: וַאֲמַר יוֹסֵף הָבוּ גֵיתֵיכוֹן וְאֶתֵּן לְכוֹן בִּגְיתֵיכוֹן אִם־שְׁלִים כַּסְפָּא: וְאַיְתִיאוּ יַת־גֵיתֵהוֹן לְוָת יוֹסֵף וִיהַב לְהוֹן יוֹסֵף לַחְמָא בְּסוּסָוָתָא וּבְגֵיתֵי עָנָא וּבְגֵיתֵי תוֹרֵי וּבַחֲמָרֵי וְזַנֵּינוּן בְּלַחְמָא בְּכָל־גֵיתֵיהוֹן בְּשַׁתָּא הַהִיא: וּשְׁלֵימַת שַׁתָּא הַהִיא וַאֲתוֹ לְוָתֵיהּ בְּשַׁתָּא תִנְיֵיתָא וַאֲמָרוּ לֵיהּ לָא נְכַסֵּי מִן־רִבּוֹנִי אֱלָהֵן שְׁלִים כַּסְפָּא וְגֵיתֵי בְעִירָא לְוָת־רִבּוֹנִי לָא אִשְׁתְּאַר קֳדָם רִבּוֹנִי אֱלָהֵין גְוִיָּתָנָא וְאַרְעָנָא: לְמָה נְמוּת לְעֵינָךְ אַף־אֲנַחְנָא אַף־אַרְעָנָא קְנִי־יָתַנָא וְיַת־אַרְעָנָא בְּלַחְמָא וּנְהֵי אֲנַחְנָא וְאַרְעָנָא עַבְדִּין לְפַרְעֹה וְהַב בַּר־זְרַע וְנֵיחֵי וְלָא נְמוּת וְאַרְעָא לָא תְבוּר: וּקְנָא יוֹסֵף יַת־כָּל אַרְעָא דְמִצְרַיִם לְפַרְעֹה אֲרֵי זַבִּינוּ מִצְרָאֵי גְּבַר חַקְלֵיהּ אֲרֵי־תְקֵיף עֲלֵיהוֹן כַּפְנָא וַהֲוָת אַרְעָא לְפַרְעֹה: וְיַת־עַמָּא אַעֲבַר יָתֵיהּ מִקְּרֵי לִקְרֵי מִסּוֹף תְּחוּם־מִצְרַיִם וְעַד־סוֹפֵיהּ: לְחוֹד אַרְעָא דְכוּמְרַיָּא לָא קְנָא אֲרֵי חוּלָקָא לְכוּמְרַיָּא מִן־קֳדָם פַּרְעֹה וְאָכְלִין יַת־חוּלַקְהוֹן דִּיהַב לְהוֹן פַּרְעֹה עַל־כֵּן לָא־זַבִּינוּ יַת־אַרְעֲהוֹן: וַאֲמַר יוֹסֵף לְעַמָּא הָא קְנֵיתִי יָתְכוֹן יוֹמָא־דֵין וְיַת־אַרְעֲכוֹן לְפַרְעֹה הֵא־לְכוֹן בַּר זְרַע וְתִזְרְעוּן יַת־אַרְעָא: וִיהֵי בְּאַעוֹלֵי עֲלַלְתָּא וְתִתְּנוּן חַד־מִן־חַמְשָׁא לְפַרְעֹה וְאַרְבַּע חוּלָקִין יְהוֹן־לְכוֹן לְבַר־זְרַע חַקְלָא וּלְמֵיכַלְכוֹן וְלֶאֱנָשׁ בָּתֵּיכוֹן וּלְמֵיכַל לְטַפְלְכוֹן: וַאֲמָרוּ קַיֵּימְתָּנָא נִשְׁכַּח רַחֲמִין בְּעֵינֵי רִבּוֹנִי וּנְהֵי עַבְדִּין לְפַרְעֹה: וְשַׁוִּי יָתַהּ יוֹסֵף לִגְזֵירָא עַד־יוֹמָא הָדֵין עַל־אַרְעָא דְמִצְרַיִם דִּיהוֹן יָהֲבִין חַד־מִן־חַמְשָׁא לְפַרְעֹה לְחוֹד אַרְעָא דְכוּמְרַיָּא בִּלְחוֹדֵיהוֹן לָא הֲוָת לְפַרְעֹה: וִיתֵיב יִשְׂרָאֵל בְּאַרְעָא דְמִצְרַיִם בְּאַרְעָא דְגֹשֶׁן וְאַחְסִינוּ בַהּ וּנְפִישׁוּ וּסְגִיאוּ לַחֲדָא:

מסורה

אפס ד' וסי' כי אפס כסף · אם אפס כסף · אפס המץ כלה שד · כי אפס עריץ וכלה לץ · וחד האפס לנצח הסדו: וינהלם ב' וסי' בלחם · וינהלם מסביב · ד"ה: בלהם ו' דגש מסור פרשת חוקת התורה: מקניהם ד' חסר מסור בוישלח: ותתם ב' וסי' ותתם השנה ההיא · ותתם מלאכת העמודי': ומקנה ג' קמצין מסור בבראשי': והאדמ' ג' וסי' לא תשם · לא תתן · תשאה: תשם ב' א' קמץ וא' פתח וסי' והאדמה לא תשם · למען תשם ארצה ממלוא' כתר' פתח: ויקן ד' מסור בוישלח: חזק ה' פתחין מסור במקץ: עלהם חד מן י"ג חסרים מסור בריש סידרא: ואת העם י"ב מסור בשלח לך: הא ג' וסי' הא לכם זרע · הא דרכך בראש נתתי · הא כד פרזלא לא מתערב · א"נך: תבואת בתבואת ז' וסי' והיה בתבואת · כי מספר במספ' שני' אחר היובל וממגד תבואת שמש · טוב מעט בצדקה · וישאל המלך לאשה · באין אלפים אבוס בר · תבואות כתיב ושארא תבואת כתי' ושאר קריי' תבאות כתיב: חמישית ג' מלאים וסי' והיה בתבואת · ואם המקדיש יגאל · וישלח אלי סנבלט כדבר הזה: החיתנו ג' חס' בליש' וסי' ויאמרו החיתנו נמצא חן · והחיתם את אבי ואת אמי · לו החיתם אתם:

אבן עזרא

הבו · היה הה"א ראוי להיותו נע בפתח וחטף: אפס כסף · פועל עבר כמו כי ירא לשבת בצוער ואל תתמה שיאמר לשון מות על האדמה כי הפך זה ואתה מחיה את כלם: תשם · מגזרת והבמות תשמנ' ומשקלו תדע · מצאנו בדרש כי נסתלק הרעב בזכות יעקב ויתכן שהיה הרעב שלש שנים ולא היו כמו הה' שעברו: ואת העם העביר · העתיק כל אחד ממקומו ויש אומרי' כי על אנשי כרך מצרים דבר הכתוב שהעבירם מהמדינה לערים כדי לעבוד את האדמה: הכהנים · הם כדברי המתרגם ארמית: ויאחזו בה · שקנו שם אחוזה:

חסלת ויגש

רשי

אפס · כתרגומו שלים: וינהלם · כמו וינהגם ודומה לו אין מנהל לה על מי מנוחות ינהלני: בשנה השנית · לשני הרעב: כי אם תם הכסף · כי אשר תם הכסף והמקנה ובא הכל אל יד אדני בלתי גויתינו: ותן זרע · לזרוע האדמה · ואע"פי שאמר יוסף ועוד חמש שנים אשר אין חריש וקציר מכיון שבא יעקב למצרים באה ברכה לרגליו והתחילו לזרוע וכלה הרעב וכן שנינו בתוספתא דסוטה: לא תשם · לא תהא שממה לא תבור לשון שדה בור שאינו חרוש: ותהי הארץ לפרעה · קנויה לו: ואת העם העביר יוסף · מעיר לעיר לזכרון שאין להם עוד חלק בארץ והושיב של עיר זו בחברתה ולא הוצרך הכתוב לכתוב זאת אלא להודיעך שבחו של יוסף שנתכון להסיר חרפה מעל אחיו שלא יהו קורין אותם גולים: מקצה גבול מצרים וגו' · כן עשה לכל הערים אשר במלכות מצרי' מקצה גבולה ועד קצה גבולה: הכהני' · הכומרים כל לשון כהן משרת לאלהות הו' חוץ מאותן שהם לשון גדולה כגון כהן מדין כהן און: חק לכהנים · חק כך וכך לחם ליום: הא · כמו הנה: לזרע השדה · שבכל שנה: ולאשר בבתיכם · ולאכול העבדי' והשפחות אשר בבתיכם: טפכם · בנים קטנים: נמצא חן · לעשות לנו זאת כמו שאמרת: והיינו עבדי' לפרעה · להעלות לו המס הזה בכל שנה לחק שלא יעבור: וישב ישראל בארץ מצרי' · והיכן בארץ גושן שהיא מארץ מצרי':

חסלת ויגש

בעל הטורים

הא שלשה במסורת הא לכם זרע על שם ונתתם חמשית לפרעה · וחדא ביחזקאל הא דרכך בראש נתתי על שם התמולו על זקן · בחור · ובתולה · וטף · ונשים הרי חמשה · וחדא בדניאל הא כדי פרזלא · דהבא · כסף · חרשי · ובזל · הרי חמשה דברים: ויהי

אמרי נועם

רק אדמת הכהנים שאלם להם נמולם שסכיאו' השדיני' שהוא לקיחת לוכן של כינה ואפר שהוא שכבת זרעו אמרו הכהנים שימו על הנחלי' אם יעא אמת הדבר וכן עשו ונתקרם וסכינו שהוא בינה ופטרוהו אם כן קשה כי חק הוא לכהני' מאת פרעה דלא היה יכול למכור לא קשה דטעא לאת' שדברו טוב מיוסף גרם עם פרעה שישים אותו לחק דבר אחר דלכך נכתב ללמד לישראל שלא יהיו גרי עין ליתן תרומות ומעשרות:

חזקוני

לא נכחד · לא נשאר לנו דבר לכפר לך עליה: גם אדמתינו · לשון מיתת וקיות נופל אף על דבר שאינו חי וכן הוא אומר ואתה מחיה את כלם ועוד אם אין זורעין ועובדין אותה ואינה עושה פירות הרי היא כמתה: אנחנו ואדמתנו עבדים לפרעה · אותנו לעבדו ואדמתנו לתת לו מס ממנו: ואת העם העביר אותו לערים: שלא יאחזו עוד בקרקע לפי שקנו אדמתם או שמא לאחר זמן יחזיר כל איש שלו לות' או ירושתי' אלכותי ולפיכך העבירם שלא תהא להם שום טענ' עכשיו כי כל אחד ואחד גר בשל עמיתו: רק אדמת הכהנים · השרים כמו כהן מדין לא קנה פן ימרדו במלך: ד"א לפי שדכוהו לזכות כמו שפיר' למעלה גבי ויתנהו אל בית הסהר: ונתתם חמישית לפרעה כי חמשה הידות יהיה האחד לזרע הארץ והשנית לאכלכ' והשלישית לאש' בבתיכם לעבדיכם לשפחותיכם הרביעית לטפכם החמישית לפרעה ויאחזו בה · קנו שם נחלה ואחוזה: ויפרו וירבו לקיים מה שנאמר כי לגוי גדול אשימך שם:

חסלת פרשת ויגש

מ"ע ספורנו

וינהלם בלחם · נהלם לאט כענין עלות ינהל · נתן להם הלחם מעט מעט אכול ולא לשבעה כראוי בשני רעבון כאמרם (שם) המרעיב עצמו בשני רעבון נצול ממיתה משונה וכבר אמרו חכמי הרפואה שהשובע אחר הרעב גורם חולי ממית: בשנה ההיא · אחר שאפס כסף והיא היתה השנה הששית לשני הרעב: בשנה השנית · והשנית מזמן שתם הכסף והיא היתה השנה השביעית לשני הרעב: לא נכחד מאדוני · שיש לנו עוד מקנה: כי אם תם הכסף ומקנה הבהמה למה נמות לעיניך · כי אפילו היה זה אמת שכבר תם הכסף ומקנה הבהמה והיה הכל בא לידך לא היה ראוי שתניחנו למות ברעב: העביר אותו לערים · העבירם עמו שיאמרו לו לך חזק וקנה ויחזיק בהם ובקרקע בפניהם ובהסכמת שכנים: הן קניתי אתכם היום ואת אדמתכם לפרעה ואם כן אתם עבדיו וחייבים לעבוד את האדמ' שקניתי לו והוא חייב לתת מזונותיכ' והזרע לזרוע ובזה האופן תהיה מן הדין כל תבואת מצרי' שלו: הא לכם זרע וזרעתם · אתם עבדיו עבדו: את האדמה · שהיא שלו: והיה בתבואות · שהם שלו: ונתתם חמשית לפרעה · כי זה הוא הראוי לו מהם אחר שיפרעכם את המוטל עליו לפרוע · וארבע הידות יהיה לכם לזרע השדה · שהוא חייב לתת לכם כמו בעל השדה: ולאכלכם · בשביל מזונותיכ' שהוא חייב לתת לכם ובכן נשאר בדין החומש שלו: וישם אותה יוסף לחק · אחר שהראה להם שהדין כך ושאינו מקום מכם חדש דרך גזל שם את הדבר בנימוסי מצרים:

רלבג

קנה כל הארץ לפרעה באופן שהיתה כל הארץ לפרע' לחומש וזה כולו מטוב' הסנהגתו בהכלכת מה שהפקד עליו עם שכבר עשה זה בחכמה באופן שנתנו לו תוד' על זה' אנשי הארץ ואמרו שהו' החיה אותם:

התועלת הט' והוא במדות והו' שראוי לאיש' כשירצ' מעמו דבר יקשה להם שיפייס גדולי עמו באופן שיסכימו בזה שאם לא יעשה בזה האופן אולי ימרדו בו ולזה תמצא כי כשקנה יוסף תבואת הארץ לפרעה בשבע שני השבע לצד המצטר' או לאכול לאנשי הארץ התנה פרעה לתת לפרי הארץ המצטרך להם לאכלם בשבע שני הרעב וזה היה סבה שהיה יכול לומר למכו' לעם הארץ לפי רצונו כי לא היה ירא שימרדו בו העם ויגזלו ממנו התבואה או שימיתוהו ויקחו התבואה לפי שיד הגדולים היתה עמו:

חסלת פרשת ויגש

רלב"ג

פרשת ויחי יעקב

ויחי יעקב וגו' עד ויקרא יעקב אל בניו: באור המלות

שים נא ידך תחת ירכי · פירשנוהו בענין אברהם והרצון בזה בכאן שהוא שאל מיוסף שיכנע לו שיהיה כאלו הוא ברשותו לעשות כל מה שישאל ממנו · אל נא תקברני במצרים · הנה רצה זה לסבות שלש · הא' כי זכר האדם הוא במקום שהוא נקבר מצד מה שהוא נקבר בו ורצה יעקב שיהיה זכרו במקום שיהיה שם זרעו והוא ארץ כנען כי כבר ייעד לו ה' ית' שתהיה לו הארץ ההיא לזרעו · והשנית שלא רצה להתקבר עם בני ארץ מצרים גם אחר המות מפני שכבר היו מכניסים רעים מאד ורצה מפני זה להקבר אצל אבותיו הטובים וזה להסיר שראוי שיתרחק האדם מחברת הרשעים כי גם אחר המות הקפיד בזה יעקב · והשלישית להעיר על מעלת ארץ כנען שהוא ראוי שיתגדל האדם שיעמוד שם בקיום כי גם אחר המות רצה יעקב להקבר שם · וישתחו ישראל על ראש המטה · יתכן שהשתחוה לשם יתעלה ונתן לו תודה על זה כמו שפירש הקבר א"ע גם הוא נכון שהשתחוה ליוסף ונתן לו תודה על זה כשהשמעו אליו והכניעו לעשות שאלתו עם היותו מושל בארץ וכזה ממנו שכבר הספוק ישראל וישב על המטה לכבוד יוסף · ונתתיך לקהל עמים · ראוי שתדע כי כבר אמר לו השם ית' גוי וקהל גוים יהיה ממך · והנה השמיט יעקב הנה בזה הספור גוי לפי שכבר נתקיי' זה בבניו

ויחי

ויחי יעקב בארץ מצרים שבע עשרה שנה ויהי ימי יעקב שני חייו שבע שנים וארבעים ומאת שנה: ויקרבו ימי ישראל למות ויקרא לבנו ליוסף ויאמר לו אם נא מצאתי חן בעיניך שים נא ידך תחת ירכי ועשית עמדי חסד ואמת אל נא תקברני במצרים:
ל ושכבתי עם אבתי ונשאתני ממצרים וקברתני בקברתם ויאמר אנכי אעשה כדברך: ויאמר השבעה לי וישבע לו וישתחו ישראל על ראש המטה: פ
מח
א ויהי אחרי הדברים האלה ויאמר ליוסף הנה אביך חלה ויקח את שני בניו עמו את מנשה ואת אפרים: ויגד ליעקב ויאמר הנה בנך יוסף בא אליך ויתחזק ישראל וישב על המטה: ויאמר יעקב אל יוסף אל שדי נראה אלי בלוז בארץ כנען ויברך אתי: ויאמר אלי הנני מפרך והרביתך ונתתיך לקהל עמים ונתתי את הארץ הזאת לזרעך אחריך אחזת עולם:
ה ועתה שני בניך הנולדים לך בארץ מצרים עד באי אליך מצרימה לי הם אפרים ומנשה כראובן ושמעון יהיו לי: ומולדתך אשר הולדת אחריהם לך יהיו על שם אחיהם יקראו בנחלתם: ואני בבאי מפדן מתה עלי רחל בארץ כנען בדרך בעוד כברת ארץ לבא אפרתה ואקברה

תרגום

וחיא יעקב בארעא דמצרים שבע עשרי שנין והוו יומי יעקב שני חיוהי מאה וארבעין ושבע שנין: וקריבו יומי ישראל לממת וקרא לבריה ליוסף ואמר ליה אם כען אשכחית רחמין בעינך שו כען ידך תחות ירכי ותעביד עמי טיבו וקשוט לא כען תקברינני במצרים: ואשכוב עם אבהתי ותטלינני ממצרים ותקברינני בקבורתהון ואמר אנא אעביד כפתגמך: ואמר קיים לי וקיים ליה וסגיד ישראל על ריש ערסא: והוה בתר פתגמיא האילין ואמר ליוסף הא אבוך מרע ודבר ית תרין בנוהי עמיה ית מנשה וית אפרים: וחוי ליעקב ואמר הא ברך יוסף אתי לותך ואתקף ישראל ויתיב על ערסא: ואמר יעקב ליוסף אל שדי איתגלי לי בלוז בארעא דכנען ובריך יתי: ואמר לי הא אנא מפיש לך ומסגי לך ואתנינך לכנשת שבטין ואתן ית ארעא הדא לבנך בתרך אחסנת עלם: וכען תרין בנך די איתילידו לך בארעא דמצרים עד מיתי לותך למצרים דילי אינון אפרים ומנשה כראובן ושמעון יהון קדמי: ובנין די תוליד בתריהון דילך יהון על שום אחיהון יתקרון באחסנתהון: ואנא במיתי מפדן מיתת עלי רחל בארעא דכנען באורחא בעוד כרוב ארעא למיעל לאפרת וקברתה

רשי

ויחי יעקב · למה פרשה זו סתומה לפי שכיון שנפטר יעקב אבינו נסתמו עיניהם ולבם של ישראל מצרת השעבוד שהתחילו לשעבדם · דבר אחר שבקש לגלות את הקץ לבניו ונסתם ממנו בראשית רבה: ויקרבו ימי ישראל למות · כל מי שנאמרה בו קריבה למות לא הגיע לימי אבותיו: ויקר' לבנו ליוסף · למי שהיה יכולת בידו לעשות: שים נא ידך · והשבע: חסד ואמת · חסד שעושין עם המתים הוא חסד של אמת שאינו מצפה לתשלום גמול: אל נא תקברני במצרים · סופה להיות עפרה כנים ושאין מתי חוצה לארץ חיין אלא בצער גלגול מחילות ושלא יעשוני מצרים ע"ז: ושכבתי עם אבותי · וי"ו זו מחובר למעלה לתחלת המקר' שים נא ידך תחת ירכי והשבע לי ואני סופי לשכ' עם אבותי ואת' תשאני ממצרי' ואין לומר ושכבתי עם אבותי השכיבני עם אבותי במער' שהרי כתי' אחריו ונשאתני ממצרי' וקברתני בקבורת' ועוד מצינו בכל מקום לשון שכיבה עם אבותיו היא הגויעה ולא הקבור' וישכב דוד עם אבותיו ואחר כך ויקבר בעיר דוד: וישתחו ישר' · תעלא בעידניה סגיד ליה: על ראש המט' · הפך עצמו לצד השכינה מכאן אמרו שהשכינ' למעלה מראשותיו של חולה · דבר אחר על ראש המטה על שהית' מטתו שלימה ולא היה בה רשע שהרי יוסף מלך הוא ועו' שנשב' לבין הגוי' והרי הוא עומד בצדקו: ויאמ' ליוסף · אחד מן המגידי' והרי זה מקרא קצר ויש אומרים אפרים היה רגיל לפני יעקב בתלמוד וכשחלה יעקב בארץ גושן הלך אפרי' אצל אביו למצרים להגיד לו: ויקח את שני בניו עמו · כדי שיברכם יעקב לפני מותו: ויגד · המגיד ליעקב ולא פירש מי והרבה מקראות קצרי לשון: ויתחזק ישראל · אמר אע"פ שהוא בני מלך הוא אחלק לו כבוד מכאן שחולקין כבוד למלכו' וכן משה חלק כבוד למלכות וירדו כל עבדיך אלה אלי וכן אליהו וישנ' מתניו וגו': ונתתיך לקהל עמים · בשרני שעתידי' לצאת ממני עוד קהל ועמים ואע"פ שאמר לי גוי וקהל גוי' גוי אמר לי על בנימן קהל גוים הרי שני' לבד מבנימ' ושוב לא נולד לי בן למדני שעתיד אחד משבטי ליחלק ועתה אותה מתנה אני נותן לך: הנולדים לך עד באי אליך · לפני באי אליך כלומר שנולדו משפרשת ממני עד שבאתי אצלך: לי הם · בחשבון שאר בני הם ליטול חלק בארץ איש כנגדו: ומולדתך · אם תוליד עוד לא יהיו במנין בני אלא בתוך שבטי אפרים ומנשה יהיו נכללים ולא יהא להם שם בשבטים לענין הנחלה ואע"פ שנחלק' הארץ למנין גלגולתם כדכתיב לרב תרבו נחלתו וכל איש ואיש נטל בשוה חוץ מן הבכורות מכל מקום לא נקראו שבטים אלא אלו: ואני בבאי מפדן · וגו' · ואף על פי שאני מטריח עליך להוליכני ליקבר בארץ כנען ולא כך עשיתי לאמך שהרי מתה סמוך לבית לחם: כברת ארץ · מדת ארץ והם אלפים אמה כמדת תחום שבת כדברי רבי משה הדרשן ולא תאמר שעכבו עלי גשמים מלהוליכה ולקברה בחברון עת הגריד היה שהארץ חלולה ומנוקבת ככברה: ואקברה

אבן עזרא

שים נא ידך · מפורש בדברי אליעזר גם חסד ואמת · ושכבתי עם אבותי · כנוי למיתה או יהיה פירושו אל נא תקברני במצרים ואשכב עם אבותי ואיך יהיה זה שתשאני ממצרים ותקברני בקבורתם: וישתחו ישראל · שחלק כבוד למלכות והנכון בעיני שנתן שבח לשם ואין זה כהשתחויות אברהם כי שם מפורש לבני חת: ויאמ' · האומ' ליוסף וכן אשר ילדה אותה ללוי במצרים: ויגד · המגיד ליעקב או האומר ליוסף או היה שליח מיעקב · וטעם הנני מפרך על דעת הגאון שאמ' לי השם הנני מפרך וכן לא נולד לי רק מתה

רל"בג

אבן עזרא

ואחר שאמר וירא ישראל את בני יוסף איך יאמר לא יוכל לראות רק טעמו לראות היטב שיכיר׳ : ויוצא יוסף מעם ברכיו · מאחור צריך להיות וטעם מעם ברכיו כי הוא יושב על המטה · וטעם לא פללתי לא דנתי בלבי מגזרת פלילים : ויקח יוסף · וכבר לקח וכבר הראיתיך רבי׳ כאלה : שכל את ידיו · כאלו ידיו השכילו מה שהוא רוצה לעשות : כי מנשה הבכור · אף על פי שמנשה הוא הבכור וכן כי עם קשה עורף ורבים כן ונע׳ המלאך הגואל אותי בפרשת ואלה שמות : ויקרא בהם שמי · כי הנה כל ישראל יקראו אפרים גם יוסף גם אמר הכתוב רחל מבכה על בניה כי היא היתה עקר מחשבתו על כן אמר הכתוב בני רחל אשת יעקב וכאש׳ ילדה רחל מיד אמר ללבן שלחני גם נתן לו הבכורה כי הוא ראשית מחשבתו ואח׳ שלא היה ראובן ראוי לבכורה היה יוסף שהוא פטר רחם ולא דן וגד כי הם בני השפחות והימין נכבד מהשמאל ויותר תקיף : מלא הגוים · גוים רבים יצאו ממנו : בך יברך ישראל · כל בני ישראל : וישם את אפרי׳ בדבור הברכה : שכם

רשי

ואקברה שם · ולא הולכתיה אפילו לבית לחם להכניסה לארץ וידעתי שיש בלבך עלי אבל דע לך שעל פי הדבור קברתיה שם שתהא לעזר לבניה כשיגלה אות׳ נבוזר׳ אדן והיו עוברים דרך שם יצאת רחל על קברה ובוכה ומבקשת עליהם רחמים שנא׳ קול ברמה נשמע וגו׳ והקב״ה משיבה יש שכר לפעולתך נאם יי׳ ושבו בנים לגבולם

ואנקלוס תרגם כרוב ארעא כדי שעור חרישת יום ואו׳ אני שהי׳ להם קצב שהיו קורין אותו כדי מחרישה · אחת קורי׳ אדא בלעז כדאמרינן כרוב ותני כמה דמסיק תעלה מבי כרבא : וירא ישראל את בני יוסף · בקש לברכם ונסתלקה שכינה ממנו לפי שעתיד ירבע׳ ואחאב לצאת מאפרים ויהוא ובניו ממנשה : ויאמר מי אלה · מהיכן יצאו אלו שאינן ראויין לברכה : בזה · הרא׳ לו שטר אירוסי׳ ושטר כתובה ובקש יוסף רחמים על הדבר ונחה עליו רוח הקודש : ויאמר קחם נא אלי ואברכם · זהו שאמר הכתו׳ ואנכי תרגלתי לאפרים קחם על זרועותיו תרגלתי רוחי ביעקב בשביל אפרי׳ עד שלקחם על זרועותיו : לא פללתי · לא מלאני לבי לחשוב מחשבה שאראה פניך עוד : פללתי לשון מחשבה כמו הביאי עצה עשי פלילה : ויוצא יוסף אותם · לאחר שנשקם הוציאם יוסף מעם ברכיו כדי לישב׳ זה לימין וזה לשמא׳ לסמוך ידיו עליהם ולברכם : וישתחו לאפיו · כשחזר לאחוריו מלפני אביו : את אפרים בימינו · משמאל ישראל · הבא לקראת חברו ימינו כנגד שמאל חברו וכיון שיהא הבכור מזומן לברכה : שכל את ידיו · כתרגומו אחכמינון בהשכל וחכמה השכיל את ידיו לכך ומדעת כי יודע היה כי מנשה הבכור ואע״פ כן לא שת ימינו עליו : המלאך הגואל אותי · מלאך הרגיל להשתלח אלי בצרתי כענין שנ׳ ויאמר אלי מלאך האלהי׳ בחלום יעקב וגו׳ אנכי האל בית אל : יברך את הנערי׳ מנשה ואפרי׳ : וידגו · כדגים הללו שפרים ורבים ואין עין הרע שולטת בהם : ויתמוך יד אביו · הרימה מעל ראש בנו ותמכה בידו : ידעתי בני ידעתי · שהו׳ הבכור : וגם הוא יהיה לעם · ויגדל שעתי׳ גדעון לצאת ממנו שהק״בה עושה נס על ידו : ואולם אחיו הקטן יגדל ממנו · שעתיד יהושע לצאת ממנו שינחיל את הארץ וילמד תורה לישראל : וזרעו יהיה מלא הגוים · כל העולם יתמלא בצאת שמעו ושמו כשיעמיד חמה בגבעון וירח בעמק אילון : בך יברך ישראל · הבא לברך את בניו יברכם בברכתם ויאמ׳ איש לבנו ישימך אלהים כאפרים וכמנשה : וישם את אפרים · בברכתו לפני מנשה · להקדימו בדגלים ובחנכת הנשיאים : ואני

ספר בראשית מח

ואקברה שם בדרך אפרת הוא בית
לחם : וירא ישראל את בני יוסף
ויאמר מי אלה : ויאמר יוסף אל
אביו בני הם אשר נתן לי אלהים בזה
ויאמר קחם נא אלי ואברכם :
י ועיני ישראל כבדו מזקן לא יוכל
לראות ויגש אתם אליו וישק להם
ויחבק להם : ויאמר ישראל אל
יוסף ראה פניך לא פללתי והנה
הראה אתי אלהים גם את זרעך :
ויוצא יוסף אתם מעם ברכיו
וישתחו לאפיו ארצה : ויקח יוסף
את שניהם את אפרים בימינו
משמאל ישראל ואת מנשה
בשמאלו מימין ישראל ויגש אליו :
וישלח ישראל את ימינו וישת על
ראש אפרים והוא הצעיר ואת
שמאלו על ראש מנשה שכל את
ידיו כי מנשה הבכור : ויברך את טו
יוסף ויאמר האלהים אשר התהלכו
אבתי לפניו אברהם ויצחק האלהים
הרעה אתי מעודי עד היום הזה :
המלאך הגאל אתי מכל רע יברך
את הנערים ויקרא בהם שמי ושם
אבתי אברהם ויצחק וידגו לרב
בקרב הארץ : וירא יוסף כי ישית
אביו יד ימינו על ראש אפרים וירע
בעיניו ויתמך יד אביו להסיר אתה
מעל ראש אפרים על ראש מנשה :
ויאמר יוסף אל אביו לא כן אבי
כי זה הבכר שים ימינך על ראשו :
וימאן אביו ויאמר ידעתי בני
ידעתי גם הוא יהיה לעם וגם הוא
יגדל ואולם אחיו הקטן יגדל ממנו
וזרעו יהיה מלא הגוים : ויברכם כ
ביום ההוא לאמור בך יברך ישראל
לאמר ישמך אלהים כאפרים
וכמנשה וישם את אפרים לפני
מנשה : ויאמר ישראל אל יוסף
הנה אנכי מת והיה אלהים עמכם
והשיב אתכם אל ארץ אבתיכם :
ואני

וקברתה תמן באורח אפרת היא
בית לחם : וחזא ישראל ית בני יוסף
ואמר מן אילין : ואמר יוסף לאבוהי
בני אינון די יהב לי יי הכא ואמר
קריבינון כען לותי ואבריכינון : ועיני
ישראל יקרן מסיבו לא יכיל למחזי
וקריב יתהון לותיה ונשיק להון וגפיף
להון : ואמר ישראל ליוסף למחזי
אפך לא סברית והא אחזי יתי יי אף
ית בנך : ואפיק יוסף יתהון מן
קדמוהי וסגיד על אפוהי על ארעא :
ודבר יוסף ית תרויהון ית אפרים
בימיניה משמאלא דישראל וית
מנשה בשמאליה מימינא דישראל
וקריב לותיה : ואושיט ישראל ית
ימיניה ושוי על רישא דאפרים והוא
זעירא וית שמאליה על רישא
דמנשה אחכמינון לידוהי ארי מנשה
בוכרא : ובריך ית יוסף ואמר יי די
פלחו אבהתי קדמוהי אברהם ויצחק
יי דזן יתי מדאיתני עד יומא הדין :
מלאכא די פרק יתי מכל בישא יבריך
ית עולמיא ויתקרי בהון שמי ושום
אבהתי אברהם ויצחק וכנוני ימא
יסגון בגו בני אנשא על ארעא : וחזא
יוסף ארי שוי אבוהי יד ימיניה על
רישא דאפרים ובאיש בעינוהי
וסעדה לידא דאבוהי לאעדאה יתה
מעל רישא דאפרים לאנחותה על
רישא דמנשה : ואמר יוסף לאבוהי
לא כן אבא ארי דין בוכרא שוי ימינך
על רישיה : וסריב אבוהי ואמר
ידענא ברי ידענא אף הוא יהי לעמא
ואף הוא יסגי וברם אחוהי זעירא
יסגי מיניה ובנוהי יהון שלטין
בעממיא : ובריכינון ביומא ההוא
למימר בך יברך ישראל למימר
ישוינך יי כאפרים וכמנשה ושוי ית
אפרים קדם מנשה : ואמר ישראל
ליוסף הא אנא מאית ויהי מימרא
דיי בסעדכון ויתיב יתהון לארעא
דאבהתכון :
ואנא

אפרת ב׳ זקף קמץ ומב׳ ליש׳ וסי׳ בדרך אפרת · ואת אפרת · דד״ה׳ לי אלהים י״א מסור במלכי׳ א׳ סי׳ ב׳ : ועיני י׳ מסור באיוב סימן י״א והו׳ חד מן ג׳ ר״פ דרישהון ועיני מסור בויצא · והוא חד מן י״ב זוגין מן ג׳ ג׳ ר״פ נסבין ו׳ בריש תיבותא וכל קרי׳ לא נסבין ו׳ וסי׳ במ״ר : ויגש ה׳ מסור בתולדת : ויוצא י״ב מלאים וסי׳ במ״ר : וימ״ת ז׳ מסור בפרשת ויצא : וישתחו ג׳ חס׳ וסי׳ ויצא יוסף אתם מעם ברכיו · ויקד וישתחו · דבלעם · ואהימעץ ותרי הש׳ : ואת מנשה ב׳ וסי׳ משמאלו · ותחי על יפתח רוח : המלאך ט״ו ר״פ משמשין ה״א ולית דכוותהון וסימנהון המלאך הגואל · הכהן המחטא · הקרב את קרבנו : הנגע במת · הארץ אשר הכה יי׳ · האנשים האלה שלמים · האיש הרך בך · הנער בא · השיב יי׳ עליך · הנפש החטאת · הבית אשר אתה בונה׳ הסיר יי׳ משפטיך׳ המלך יתאבל׳ היה יי׳ כאויב · הביא בכליותי : גאל הגאל כולם חס׳ במ״א מלאי׳ וסי׳ ובא לציון גואל · הגואל משחת חייכי : ויקר׳ ב׳ וסי׳ בהם שמי · שמו בישראל : לא כן י״ט מסור במסר׳ רבת׳ : וגם הוא ז׳ מסור בוירא בלק : וזרעו ז׳ מסור בוירא בלק : לאמור ג׳ מלאי׳ וסי׳ ויברכם ביום ההוא קדמאה דפסוק · הכיוצר הזה לא אוכל · אם תפרו את בריתי : ישמך ב׳ וחס׳ וסי׳ אלהים כאפרים · כצדקיהו וכאחאב : אנכי מת ד׳ וסי׳ ויאמ׳ ישראל אל יוסף · אבי השביעני לאמר · ויאמר יוסף אל אחיו · כי אנכי מת בארץ :

בעל הטורים

יקראו · ג׳ במסר׳ על שם אחיהם יקראו בנחלתם · בניו יקראו על שבט הלוי · במו שבכאן נקראו בנחלתם על שם אחיהם שהיו להם גרי המגרש מכל שבטי ישראל · קחם נא אלי ואברכם · קחם לית ואך קחם ואנכי תרגלתי לאפרי׳ קחם׳ פי׳ תרגלתי לאפרי׳ השרתי שכינתי עמו בשביל אפרים איתתי בשעת שנתברך מפי יעקב וקחם על זרועו שנאמ׳ קחם נא אלי ואברכם : ועיני · ג׳ הכא ואידך בפרשת ויצא : מזקן · כתיב חסר על שם ויהי כי זקן יצחק ותכהין עיניו מראות כשם שרימה יעקב לאביו בברכתו כשכהו עיניו כך עשו לו בניו בברכתו אותם שהחליף לו יוסף מנשה באפרים : והוא הצעיר · בגימ׳ הוא הקטין עצמו לכך זכה ויצא ממנו יהושע שהוא מלא חכמה : וזרעו יהיה מלא · בגימטרי׳ יהושע : ויקרא · ב׳ במס׳ ויקרא בהם שמי · ויקרא שמו בישראל · לומר שכל שבטי ישראל יקראו על שם יוסף כדכתיב נאלת בזרוע עמך בני יעקב ויוסף סלה : ידעתי בגימ׳ חמשה מלכים · שה׳ מלכים יצאו ממנשה : אפרים לפני · בגימ׳ דגלים בנשיאים : ביום ההוא לאמר ישימך אלהי׳ כאפרי׳ וכמנש׳ · לאמור מלא · שבו״ו תקומות הקד׳ אפרים למנשה כנגד ששה צדיקי׳ שופטים שיעמדו ממנו · ועל כן חסול תמשול בנו מלא וי״ו אבל אם מלוך תמלוך עלינו חס׳ וי״ו שכל המלכ׳ שעומדי׳ ממנו היו רשעים : שכם

אמרי נועם

ויצא יוסף אותם מעם ברכיו לכך נכתב ללמד שהיה יעקב יושב על המטה שהיה עומדת על הארץ להשמיענו מה שכתוב לקמן ויאסף רגליו אל המטה כמו שכי׳ שלא תאמר מתי הוציאם שצריך לומר שהכניסם : וידגו לרוב בקרב הארץ פי׳ רשי כדגי׳ הללו שאין עין הרע שולט בהם · וא״ת א״כ למה לא חיו יותר מכל השבטי׳ לא״ד בפרק המקבל רב איקלע לבי קברי עבד מה דעבד אמר צ״ט בעין הרע ואחד בדרך ארץ · וי״ל פ״מ מתו מחולי אחרת אבל כגולו מעין הרע שמזיק ואכיל בכל מקום : לא כן אבי לא עשיתי כדין כאשר דמית · בנאתי הבכור ליפינך אמר לו ידעתי וגו׳ :

מ״ע ספורנו

ואקברה שם בדרך אפרת · ובל כן נגרה עלי טרדתי ואבלותי שלא עצרתי כח להוליכה לבית הקברות בית לחם ואין ספק כי אז היה לבי חלל בקרבי ולא שלם עוד בי יצר הרע להתלכלך בחטא ולא נשא׳ בי כח להוליד בנים : וירא ישראל את בני יוסף · ראה שהם בני אדם אבל לא הכיר מי הם : בני הם אשר נתן לי אלהים בזה · בני הם · ולא בני בני אבל הם אותם הבנים אשר נתן לי אלהים בזה בעודי לבדי פה בארץ הנולדים לך בארץ מצרים עד באי אליך מצרימה ואמרת לי הם : לא יוכל לראות · היטב כדי שתחול עליו ברכתו כראותו אותם כענין אשר תראנו משם וכענין · ויראהו ה׳ את כל הארץ כדי שיברך אות׳ וכן באלישע ויפן אחריו ויראם · וישק להם ויחבק להם · כדי שתדבק נפשו בהם ותחול עליהם ברכתו : גם את זרעך · ועליו׳ אמר קהל עמים וזה את׳ אלי כשברכני בירושת הארץ כאמרו למעלה ויברך אותי אם כן ראוי שאותה הברכה תחול עליהם ולכן ברך או את יוסף ואת בניו : מעם ברכיו · של אביו שחבק אותם : שכל את ידיו · השכיל והבין במשוש ידיו בלא ראות : ויברך את יוסף · ולא הוצרך בזה לראיה ולא לחבוק ולא לנשיקה ולא הזכי׳ מה היתה הברכה : ויאמר ·

חזקוני

ואני בבואי מפדן עדיין לא הייתי מוזהר במערה שהרי עשו מערער עליה לפי׳ קברתי׳ בדרך אבל כשקברתי את לאה כבר הלך לו עשו אל ארץ והניח לי את הכל : ואקברה שם · כי ידעתי כי אותו גבול יעלה לחלק בניה ובכוד הוא לה להיות נקבר׳ בחלק בניה וכן הוא אומ׳ ומצאת שם שני אנשי׳ עם קבורת רחל בגבול בנימן בצלצח ואם קברתיה במערה אינה כבודה שהרי היא כמל׳ יהודה בן לאה׳ · ד״א לכך קברה שם יעקב לפי שגנות הוא לאשה יולד׳ מתה להוליכה למרחוק ולשהותה פן יהיו דמיה מלכלכים תכריכיה ולפי שרגה להקבר בארץ כנען הזכיר ליוסף ואת שלא יאשימהו על אמו ולא יהיה עגל בדבר · מו״ק על פר״ש שהרי קבורתה של רחל בארץ ישראל : ויאמר מי אלה לפי פשוטו לא היה רואה שיכול להכיר ולהכנין כורסם שהרי כתי׳ ועיני ישרא׳ כבדו מזוקן ומה שכתיב וירא ישראל את בני יוסף רואה ואינו רוא׳ אבל את יוסף הכיר לקולו שהיה מדבר עמו : אשר נתן לי אלהים בזה · הם אותם שנולדו לי במקום הזה קודם שנאת שעתיד אתה לכונסם שבטים כמו שאמרת אפרי׳ ומנש׳ כראובן וכשמעון יהיו לי ולכך הביאותי׳ : לא פללת לשון תפלה כמו ויעמוד פנחס ויפלל לא התפללתי לראות פניך שהרי אמרתי טרוף טורף יוסף ד״א לא דנתי בלבי כל פליל׳ לשון דין : ויקח יוסף וכבר לקח יוסף : וישת על ראש אפרים לזכותם שבטים ולעשות ויסמוך את ידיו עליו ומזה למדו לסמוך : שכל את ידיו כפ״רשי בענין זה עשה שניכו בהשכל ובחכמ׳ שמן הדין ה לו להפו׳ הבנים לפי מה שהיה בדעת׳ לתת אפר׳ לימינו ומנש׳ לשמאלו והוא עשה ההשכל והחכמ׳ בידיו שלא רצה לביים מנשה כי הוא הי׳ הבכור וצריך לחלוק לו כבוד קצת : ד״א כי מנשה הבכור אע״פ שמנש׳ הבכו׳ לא שת ימינו עליו כי ראה ברוח הקדש שאחיו הקטן יגדל ממנו וים הרבה כי שפירושם אע״פ כמו רפאה נפשי כי חטאתי לך ולא נחם אלהים דרך ארץ פלשתים כי קרוב הוא ועוד הרבה : ויברך את יוסף · היא ברכת שבנים הי׳ ברכת האב : המלאך הגואל פתח הכתוב דבריו של יעקב בשם הקדוש ב״ה וסיי׳ במלאך אלא ה״ק הב״ה אשר התהלכו אבותי לפניו על ידי המלאך הגואל אותי מכל רע הוא יברך את הנערים · לא כן אבי · אינם שוים כמו שאתה סבור : וישם

רל״בג

להם בזה תועלת מצד רבוי הגורלות שיהי׳ להם כי הגורל האפ׳ יתכן שיקרה בו שיהיה לבעליו הפסד שבדברים אשר יפילוהו עליהם ואתכם לא יקרה זה [illegible]

[illegible]

אשר שברך את יוסף : האלהים אשר התהלכו אבותי לפניו אתה אלהים אשר אתה [illegible] אינם ראוים לברכתן בלתי אמצעי : ויקרא בהם שמי ושם אבותי אברה׳ ויצחק לא שם [illegible] יתייחס לאביו הצדיק אבל יתייחס לאיזה מאבותיו הרשעים ולכן התפלל עליהם שיהי׳ [illegible] תכוין הנפש אל מה שנשפך עליו כענין ויסמך את ידיו עליו וכמ שימין [illegible]

רש"י

ואני נתתי לך · אתה טורח להתעסק בקבורתי וגם אני נתתי לך נחלה שתקבר בה ואי זו זו שכם שנאמר ואת עצמות יוסף אשר העלו ממצרים קברו בשכם : שכם אחד על אחיך · שכם ממש היא תהיה לך חלק אחד יתירה על אחיך : בחרבי ובקשתי · כשהרגו שמעון ולוי את אנשי שכם נתכנסו כל סביבותיהם להזדווג להם וחגר יעקב כלי מלחמה כנגדן · ד"א שכם אחד היא הבכורה שיטלו בניו שני חלקים ושכם לשון חלק הוא והרבה יש לו דומים במקרא אחלקה שכם · כי תשיתמו שכם · תשית שונאי לפני חלקים דרך ירצחו שכמה · איש חלקו לעבדו שכם אחד : אשר לקחתי מיד האמורי · מיד עשו שעושה מעשה אמורי · דבר אחר שהיה צד אביו באמרי פיו : בחרבי ובקשתי · היא חכמתו ותפלתו : ואגידה לכם · בקש לגלות את הקץ ונסתלקה ממנו שכינה והתחיל אומר דברים אחרים : ראשית אוני · היא טיפה ראשונה שלא ראה קרי מימיו : אוני · כחי כמו מצאתי און לי מרוב אונים ולאין אונים : יתר שאת · ראוי היית להיות יתר על אחיך בכהונה לשון נשיאות כפים : ויתר עז · במלכות כמו ויתן עז למלכו ומי גרם לך להפסיד כל אלה: פחז כמים · הפחז והבהלה אשר מהרת להראות כעסך כמים הללו הממהרים למרוצתם לכך אל תותר אל תרבה ליטול כל היתרות הללו שהיו ראויות לך ומהו הפחז אשר פחזת כי עלית משכבי אביך אז חללת אותו שעלה על יצועי שם שכינה שהיה דרכו להיות עולה על יצועי : פחז · שם דבר הוא לפיכך טעמו למעלה וכלו נקוד פתח ואילו היה לשו' עבר היה נקוד חציו קמץ וחציו פתח וטעמו למטה : יצועי · לשון משכב על שם שמציעים אותו על ידי לבדין וסדינין והרבה דומים לו אם אעלה על ערש יצועי אם זכרתיך על יצועי : שמעון ולוי אחי · בעצה אחת על שכם ועל יוסף ויאמרו איש אל אחיו ועתה לכו ונהרגהו מי הם תאמר ראובן או יהודה הרי לא הסכימו בהריגתו אם תאמר בני השפחות הרי לא היתה שנאתן שלמ' שנאמר והוא נער את בני בלהה ואת בני זלפה יששכר וזבולו' לא היו מדברי' בפני אחיהם הגדולי' מהם על כרחך שמעון ולוי הם שקראם אביה' אחי' : כלי חמס · אומנות זו של רציחה חמס הוא בידיהם מברכת עשו היא זו אומנות שלו היא ואתם חמסתם אותה הימנו : מכרותיהם לשון כלי זיין הסיף בלשון יוני מכ"יר תנחומא · דבר אחר מכרותיהם בארץ מגורותם נהגו עצמן בכלי חמס כמו מכורותיך ומולדותיך וזהו תרגום של אנקלוס : בסודם אל תבוא נפשי · זה מעשה זמרי כשנתקבלו שבטו של שמעון להבי' את המדינית לפני משה ואמרו לו זו אסורה או מותרת אם תאמר אסורה בת יתרו מי התירה לך אל יזכר שמי בדבר זמרי בן סלוא נשיא בית אב לשמעוני ולא כתב בן יעקב : ובקהלם · כשיקהיל קרח שהוא משבטו של לוי את כל העדה על משה ועל אהרן [illegible]

אבן עזרא

שכם אחד · יש אומרים כי על עיר שכם רמז שגם היא היתה לבני יוסף · וטעם בחרבי ובקשתי על השם כאשר אמר דוד מגני וקרן ישעי והנכון בעיני שפי' שכם אחד חלק אחד והוא ממשפחת על שכמם ולעבדו שכם אחד : על אחיך · נוסיף על אחיך · וטעם אשר לקחתי אשר יקחו ישראל בחרבם ובקשתם והזכיר האמורי בעבור שאין בשבעה גוי' חזק כמוהו הלא תראה אח' שנהרגו שני מלכי האמורי הגדולי' אמר יהושע לתת אותנו ביד האמורי ואל תתמה על מלת לקחתי כי לאחר שהש' נתנה בפה לאברהם הם יחשבו שהיא שלהם וכן נאמר ליעקב לך אתננ' ולזרעך : את אשר יקרא אתכם · דבר הנבי' לעתיד ותעו האומרים שהם ברכות בעבור שמצאנו בסוף ויברך אות' והיה ברכת ראובן ושמעון ולוי ועל דרך הנבואה אמר וזאת אשר דבר להם אביה' ואחר כן ברך אותם ולא הזכיר הכתוב הברכות : ראובן בכורי אתה כחי · כך נראה בתחלה כחי והבכור יקרא ראשי' און וכמוהו ראשית אונים : יתר שאת · ראוי היית ליתרון על הכל שתהי' נשא : ויתר עז · כפול בטעם כדרך כל הנבואו' ופי' עז תקיף : פחז · בעבור שפחזת כמים : אל תותר · לא יהיה לך יתרון והיה ראוי להיו' אל תותר בשורק הו"יו ואחרי' אמרו רק את' פחזת כמים הנשפכים ולא הותרת כלום רק על דעתי שלא תמצא מלת אל רק במקום לווי ואע"פ שנמצא ודרך נתיבה אל מות ואיננו לווי ופי' אל תבקש יתרון הפי' פחז כמי' ויהי' משקל תותר זכור מלחמה אל תוסף והגאון אמר אפי' דבר רק כמי' לא יהיה לך יתרון ופחז מגזרת אנשים רקים ופחזים ואין פוחזים הפוך: אז חללת · מיום שחללת נסתלק יצועי כאילו אמר עלה מעלי גם תמצא מלת עלה כרת כמו אומר אלי אל תעלני בחצי ימי וזאת הפרשה מפורשת בדברי הימים ובחללו יצועי אביו ואמר על יהודה שהוא הנגיד והבכורה ליוסף וי"מ ולא להתייחס לבכורה שיהא תחלת המספ' מראובן : שמעון ולוי אחים · בעבור מעשה שכם : מכרותיהם · י"א מן הכרת פניהם ואיננו נכון בדקדוק וי"א קניניהם כמו תכרו מאתם ואין תכרו כי אם מלשון חפירה וי"א מלשון מכירה שמכרו עצמן כמו עם חרף נפשו למות והנכו' בעיני שהוא מגזרת מכורותיך והוא חסר ב"ית כמו הנמצא בית יי' אשר לויתי מעון והטע' על החמס שעשו שאחר שהכניסו אנשי שכם בברית הרגום במרמה : בסודם אל תבא נפשי · אמר רב אהרן שפי' אל תבא נפשי כמו ובא השמש והטעם שלא רצה להיות מן מעצתם והנה פירשו הפך הדבר כי מה טעם לכלי חמס והלא אמר לפניהם עכרתם אותי ובאמת כי הסתכן יעקב וביתו על ידם לולי חתת אלהים היו מסבבים להשחית הכל וכן פירו' ארור אפס וברצונם עקרו שור ארור כי אפס עז ואלה פירושים [illegible]

כה ואני נתתי לך שכם אחד על־אחיך
אשר לקחתי מיד האמרי בחרבי
א ובקשתי : פ ויקרא
יעקב אל־בניו ויאמר האספו ואגידה
לכם את אשר־יקרא אתכם באחרית
הימים : הקבצו ושמעו בני יעקב
ושמעו אל־ישראל אביכם :
ראובן בכרי אתה כחי וראשית
אוני יתר שאת ויתר עז : פחז כמים
אל־תותר כי עלית משכבי אביך אז
חללת יצועי עלה : פ
ה שמעון ולוי אחים כלי חמס
מכרתיהם : בסדם אל־תבא נפשי
בקהלם אל־תחד כבדי כי באפם
הרגו איש וברצנם עקרו־שור :
ארור

ג' יב"ה י' ואנא יהבית לך חולק חד יתיר על־
אחך די נסיבית מידא דאמוראה
ל' בצלותי ובבעותי : וקרא יעקב לבנוהי
ו' ואמר אתכנשו ואחוי לכון ית די יערע
ל' יתכון בסוף יומיא : איתכנשו ושמעו
ד' · ז' בני יעקב וקבילו אולפן מן ישראל
ז' אבוכון : ראובן בוכרי את חילי וריש
ב' מלעיל ו' תוקפי לך הוה חזי למיסב תלתא
ל' חולקין בכירותא כהונתא ומלכותא:
ל' וח' ותותר על־דאזלת לקביל אפך הא כמיא
ברם לא אהניתא חולק יתיר לא
כול' פתח תיסב ארי סליקתא בית משכבי
ל' · ו' חס' בליש נה · אבוך בכין אחילתא לשוויי ברי
ג' סליקתא : שמעון ולוי אחין גברין
ח' חס' בליש' גיברין בארע תותבותהון עבדו
גבורא : ברזיהון לא הות נפשי
באיתכנושיהון למהך לא נחתית מן יקרי ארי ברוגזיהון קטלו קטול וברעותהון
תרעו שור שנאה : ליט

האספו ו' וסי' ואגידה · הגידו ביהודה · אמר לצפון תני · על מה אנחנו ישבים · השמיעו על ארמנות · אמר לצפור כל כנף : אל ישר' ז' וסי' ויאמר יהוד' אל ישראל אביו · הקבצו ושמעו · והנה קמתם תחת · ויאמ' שמואל אג' שאול · וישמעו פלשתים כי התקבצו · ואלה הדברים אשר דבר יי' · משא דבר יי' אל ישר' ביד מלאכי · וכל משחתיך למלך דכוו' ט' ישראל במ"א על ישראל וסי' ויאמר נתן ט' דוד אתה האיש : בכרי ב' בטעם לעיל וסי' ראובן בכרי אתה · ואפרים בכרי הוא : אתה י"ו בטעם לעיל מסור במסרא רבתא : וראשית חד מן ו' מסור ביחזקאל סימן מ"ד : בסדם ו' חס' בליש' וסי' בסדם אל תבא נפשי · ונגלה יסדו · לנטע שמי' · ויסדיה אגלה · הוא יסד המעלה מבבל · ותאכל יסדתיה : תבא י"ו חסרי' מסור באיוב סימן א' : תחד ב' וסי' בקהלם · אתם בקבורה : וברצנם ד' חס' בליש' וסי' עקרו שור · אם עלה קרבנו מן · ראיתי את האיל מנגח · ועשה כרצנו והגדיל · וכל לרצנכם דכות' :

מט
רביעי

בעל הטורים

שכם אחד · בגימט' בחלק בכור' : ויקרא יעקב לבניו · פרשה לגלות להם הקץ ונכתם ממלו אמר יעקב שמא יש בכם חטא אמרו לו תלקי' בשמותינו ולא תמלא בהם חטא ואמר להם גם אין בהם אותיות קץ : ושמעו · אותיות שמע ו' שאמר להם שמע ישראל שיש בו ששה תיבות : ושמעו בני יעקב · ושמעו בגימטרי' הוא בקש לגלות הקץ : ושמעו אל ישראל · בגימ' זהו קצו של מלך המשיח : ראובן · בגימט' לא בכור יוסף במלואו בגימ' בכורה : תחד · שנים במסו' הכא אל תחד כבודי ואידך לא תחד אתם בקבור' בקש יעקב שאף לאחר הקבורה לא יהיו מזכירין אותו במעשה קרח וזהו בקהלם שנאמר שם ויקהל עליהם קרח אבל כשמייחסם על הדוכן הזכירו ואמר בן לוי בן ישראל : כי באפם הרגו איש · בגימט' זה שכם בן חמור : שמעון ולוי אחים · בגימטרי' אין להם בארץ : יהודה · בי"ה שמ"ו צריך להיות בראש הדף · בי"ת בראשית · יו"ד יהודה אתה יודוך · ה"א הבאים אהריה' בים · שי"ן שמור לך · מ"ם מה טבו אהליך · וי"ו ואעידה [illegible]

אמרי נועם

[illegible]

מ"ע ספורנו

[illegible]

רלב"ג

[illegible]

חזקוני

[illegible]

אָרוּר אַפָּם כִּי עָז וְעֶבְרָתָם כִּי קָשָׁתָה אֲחַלְּקֵם בְּיַעֲקֹב וַאֲפִיצֵם בְּיִשְׂרָאֵל : פ
יְהוּדָה אַתָּה יוֹדוּךָ אַחֶיךָ יָדְךָ בְּעֹרֶף אֹיְבֶיךָ יִשְׁתַּחֲווּ לְךָ בְּנֵי אָבִיךָ : גּוּר אַרְיֵה יְהוּדָה מִטֶּרֶף בְּנִי עָלִיתָ כָּרַע רָבַץ כְּאַרְיֵה וּכְלָבִיא מִי יְקִימֶנּוּ : לֹא יָסוּר שֵׁבֶט מִיהוּדָה וּמְחֹקֵק מִבֵּין רַגְלָיו עַד כִּי יָבֹא שִׁילֹה וְלוֹ יִקְּהַת עַמִּים : אֹסְרִי לַגֶּפֶן עִירֹה וְלַשֹּׂרֵקָה בְּנִי אֲתֹנוֹ כִּבֵּס בַּיַּיִן לְבֻשׁוֹ וּבְדַם עֲנָבִים סוּתֹה : חַכְלִילִי עֵינַיִם מִיָּיִן וּלְבֶן שִׁנַּיִם מֵחָלָב : פ
זבולן

ליט רוגזהון ארי תקיף וחמתהון ארי קשיא אפלגינון ביעקב ואיבדרינון בישראל : יהודה את אודיתא ולא בהיתתא בך יודון אחך ידך תתקף על בעלי דבבך יתבדרון שנאך יהון מחזרין קדל קדמך ויהון מקדמין למשאל בשלמך בני אבוך : שלטון יהי בשרויא ובסופא יתרבא מלכא מדבית יהודה ארי מדין קטלא ברי נפשך סליקתא ינוח ישרי בתקוף כאריא וכליתא ליתמלכו דתזעזעיניה : לא יעדי עביד שולטן מדבית יהודה וספרא מבני בנוהי עד עלמא עד דייתי משיחא דדיליה היא מלכותא וליה ישתמעון עממיא : יסחר ישראל לקרתיה עמא יבנו היכליה יהון צדיקיא סחור סחור ליה ועבדי אוריתא באולפן עמיה יהי ארגון טב לבושוהי כסותיה מילא צבע זהורי וצבעונין : יסמקון טורוהי בכרמוהי יטופון נעווהי בחמר יחוורן ביקעתיה בעיבור ובעדרי ענא :
זבולן

(בשולי הפסוקים: ג' זקף קמ"ז · כול' מל' כמ"א · ל' וחד כערף · כ' · ב' ר"פ בספ' ומב' לים' · ג' · ב' ר"פ בספ' · ל' כ"כ וח' שילו כתיב · ל' וחד ליקהת · ל' · ל' כ' · ל' וכ"כ ל' · ג' ב' ג' ליש' ב' יחד פת' וא' קמץ)

עז ב' זקפין קמצין וסי' ארור אפם כי עז גבול בני עמון ואפיצם ב' וסי' אחלקם ביעקב · ואפיצם כקש עובר יודוך כולם מלאים בתרין ווין במ"א חס'ו תניין · ויודך כי תטיב לך: לא כל ר"פ דבראשי' ולא ב"מב לא וסי' לא ארני שמעני · לא יסור שבט מיהודה שילה ל' כתיב כן וח' כתי' שלו וסי' הנה חג יי' בשלו ותביאהו בית יי' שלו · כי נגלה שלו · ואחיה בן אחיטוב · כאשר עשיתי לשלו · מדוע נבית בשם יי' ויבאו אנשי' משכם ויטש משכן שלו · ושאר שלה כתיב: כבס ב' וסי' כבס ביין לבשו · ואת בגדיו לא כבס: לבשו ג' חס' וסי' כבס ביין לבשו · ויואב חגור מדו לבשו · בשומי ענן לבשו · וסי' בלשון ארמי חמרא דיואב ערפלא : ולבן ג' בליש' ב' פתחין וא' קמץ וסי' ולבנשנים ' ולבן אדם צדקתך וא' קמץ ולבן ולבת ולאת:

רש"י

ארור אפם · אפי' בשעת תוכחה לא קלל אלא אפם וזהו שאמ' בלעם מה אקוב לא קבה אל : אחלקם ביעקב · אפרידם זה מזה שלא יהא לוי במנין השבטי' והרי הם חלוקי' : ד"א אין לך עניים סופרים ומלמדי תינוקות אלא משמעון כדי שיהיו נפוצי' ושבטו של לוי עשאו מחזר על הגרנות לתרומות ולמעשרות נתן לו תפוצתו דרך כבוד : יהודה אתה יודוך אחיך · לפי שהוכיח את הראשוני' בקנטורי' התחיל יהוד' נסוג לאחריו וקראו יעקב בדברי רצוי לא אתה כמות' : ידך בעורף אויבך · בימי דוד ואויבי תתה לי עורף : בני אביך · על שם שהיו מנשים הרב' לא אמר כדרך שאמ' יצחק' : גור אריה · על דוד נתנבא בתחלה גור בהיות שאול מלך עלינו אתה המוציא והמביא את ישראל ולבסוף אריה כשהמליכוהו עליהם וזהו שתרגום אונקלוס שלטון יהא בשרויא בתחילתו : מטרף · ממה שחשדתיך בטרף טרף יוסף חיה רע' אכלתהו וזהו יהודה שנמשל לאריה : בני עלית · סלקת את עצמך ואמרת מה בצע וגו' וכן מהריגת תמר שהודה צדקה ממני לפי' כרע שכב וגו' בימי שלמה איש תחת גפנו וגו': לא יסו' שבט מיהוד' · מדו' ואילך אלו ראשי גליו' שבבבל שרודים את העם בשבט שממוני' על פי מלכו' : ומחוקק מבין רגליו · תלמידי' אלו נשיאי א"י : עד כי יבא שיל' · מלך המשי' שהמלוכ' שלו וכן תרגומו אנקלו' ומדר' אגדה שי לו שנ' יובילו שי למורא : ולו יקהת עמים · אסיפ' העמי' שהיו"ד עיקר היא בישו' כמו יפעתך ופעמים שנופלת ממנו וכמה אותיות משמשות בלשון זה והן נקראים עיקר נופל כגון נ"ון של נוגף ושל נושך ואל"ף שבאחותי באזניכ' ושבאמתחת חרב והסוף שמן אף זה יקהת עמי' אסיפת עמי' שנ' אליו גוים ידרושו ודומה לו עין תלעג לאב ותבוז ליקהת אם לקבוץ קמטי' שבפניה מפני זקנתה ובתלמוד דיתבי' ומקהו אקהתא בשוקי דנהרדעא במסכת יבמות ויכול היה לומר קהיי' עמים: אסרי לגפן עירה · נתנבא על ארץ יהודה שתהא מושכת יין כמעין איש יהוד' יאסור לגפן עיר אחד ויטעננו מגפן אחת ומשורק אחד בן אתון אחד : שורקה · זמורה ארוכה קור' ויירא בלע"ז : כבס ביין · כל זה לשון רבוי יין : סותה · לשון מין בגד הוא ואין לו דמיון במקרא : אוסרי · כמו אוסר דוגמת מקימי מעפר דל היושבי בשמים וכן בני אתונו כענין זה ואנקלוס תרגם במלך המשיח גפן הם ישראל עירה זו ירושלם שורקה ישראל ואנכי נטעתיך שורקה : בני אתנו · יבנון היכליה לשון שער האיתון בספר יחזקאל ועוד תרגמו בפני' אחרים גפן אלו צדיקים בני אתונו עבדי אוריתא באולפן על שם רוכבי אתונות צחורות : כבס ביין · יהא ארגון שלבושו דומה ליין ולבעונין הוא לשון סותה שהאשה לובשתן ומסיתה בהן את הזכר ליתן עיניו בה ואף רבותינו פירשו בתלמוד לשון הסתה שכורות במסכת כתובו' ועל היין שמא תאמר אינו מרוה תלמוד לומר סותה : חכלילי · לשון אדום כתרגומו וכן למי חכלילות עינים שכן דרך שותי יין עיניהם מאדימין : מחלב · מרוב חלב שיהא בארצו מרעה טוב לעדרי צאן וכן פירוש המקרא אדום עינים יהא מרוב יין ולבן שני' יהא מרוב חלב ולפי תרגומו עינים לשון הרי' שמשם צופי' למרחוק ועוד תרגמו בפני' אחרים לשון מעיינות וקילוח היקבי' נעווהי יקבים שלו לשון ארמי הוא במס' עבודת אליל' נעווא ארתחו יחוורן בקעתיה תרגום שנים לשון שני הסלעים : לחוף

אבן עזרא

ארור אפם כי עז · דרך נבוא' או דרך תפלה שיאסר אפם וטוב להם כי ארור הפך ברוך וכאשר הברכה תוספת הארורה מגרעת · ועברתם כפול הטעם וכן אחלקם ואפיצם והטע' שהם אלה ראויי' שיפרדו ולא יתחברו יחדו והנה מצאנו כי גורל שמעון נפל בתוך נחלת בני יהודה והנה הוא ברשות אחר וגם עריו לא היו דבקים זו לזו רק מפוזרות בינות גורל יהודה ג"כ לוי שהיו לו מ"ח עיר והן מפוזרו' בינות השבטים : יהודה אתה · כשמך וכן יודו' אחי' וכאש' ירא' כי ידך בערף אויביך ישתחוו לך בני אביך כמו למלך וכן מצאנו גור ארי' המשילו לגו' ארי' הקטן שהוא במין והאריה כאשר יגדל ואין בו כח הלמו' כמו ועיר פרא: מטרף בני עלית · דמית לי בני לגור ארי' כאשר עלי' מהטרף והטעם מטרף אחר וזהו פשוטו ואם נפרשנו על דבר יוסף היה ראוי שיהיה תחת עלית העלית כי עלי' פועל עומ' והנה הפסוק הנה אחריו לעד והלא תראה ותעל אחד מגוריה · וטע' כרע רבץ כאריה שמנהג האריה אחר שטרף ישב על כרעיו וירבץ ואילו היה עובר כל מין חיות לא יקום מפניהם שיברח : לא יסור שבט מיהודה · לא יסור שבט גדולה מיהודה עד שבא דוד שהוא תחלת מלכות יהודה וכן היה הלא תראה כי דגל יהודה נוסע בראשונה גם אמר השם יהוד' יעל' בתחלה · ופי' מחוקק סופר שיחוק על הספר · וטעם מבין רגליו שכן דרך כל סופר להיות יושב בין רגלי הקצין : שילה · יש אומרי כדר' המתרגי' ארמית כטעם שלו ויש אומרים שהוא מגזרת ובשלית' ויש מי שהוציאו מלשון קדמונינו ז"ל שליל ויש מי שפירש אותו על עיר שילה ויפרש יבא כמו ובא השמש או עד כי יבא קץ שילה כי כן כתיב ויטוש משכן שילה ואחר כן ויבחר בדוד עבדו גם זה איננו רחוק או יהיה שיל' כמו בנו וה"א תחת ו"ו כמו בתוך אהלה מגזרת לא תשלה אותי שפי' לא תוליד · ומלת יקהת כמו ליקהת אם והי"וד משרת לעתיד וטעמו שיסורו גוים אל משמעתו וכן היו עמים רבים תחת יד דוד ושלמה בנו ואין טעם עד' כי יבא שילה שיסור השבט ממנו בבוא שילה רק טעמו כמו לא יחס' לפלוני לחם עד שיגיע עת שיהיו לו שדות וכרמים רבות וכמוהו כי לא אעזבך עד אשר אם עשיתי את אשר דברתי לך שישיבהו אל הארץ: אסרי · הי"וד נוסף כמו היושבי לסוסתי : עירה · כמו על שלשים עירים · וי"וד בני אתונו נוסף או יהיה פי' כי אסרי ישרת עצמו ואחר עמו · ולשרקה · כפול כי היא כגפן ועיר כאתון ג"כ וכדם ענבי' סותה וי"א שהוא כמו כסותו והוא חסר כ"ף · והנכון בעיני שהוא מגזרת מסוה והטעם שתרבה תבואת כרמיו עד שיאסור עירה לגפן ולא יחוש אם יאכל ענבים : ותחת מים יכבס ביין לבושו · ודמהו לדם בעבור שיתאדם וזה על דרך משל כמו יטפו ההרים עסים על שיקרא חכלילי עיני' מרוב היין שהו' שותה כי החכלילות יראה בעין משכרות היין ושניו לבנות מרוב אכלו חלב : ולבן שנים · שם התאר ונקראו שנים על שם מערכות שנים בעבור היותם שתי מערכות ויאמר הגאון ז"ל חכלילי עינים יותר מהיין וכן אמר מחלב ואחרי' אומרים כי לבן שיני' שלא יאכל דבר טמא ולא יתור אחרי עיניו וזה דרך דרש משובש : והזכיר

בעל הטורים

ישתחוו לך · ב' במסו' הכא חד · ואידך כל הארץ ישתחוו לך ויזמרו לך · וכן ואדוניכני' ב' במסור' ואדוניכו מכל אלהים ואדוננו דוד · על שם כשאו כשמו נגדי רבנו' רבנו' קדמוהו אח' לי ואחד לדוד : גור אריה יהודה בגימ' דוד שלמה · גור אריה יהודה ר"ת בגימ' דוד · גור אריה יהודה בגימט' זה כחשון : עלית · ב' במ' מטרף בני עלית · כי עלי' משכבי אביך · עליה למרו' · לראובן אמר עלית והיית ראוי ליקח מתנות כהונה ומלוכ' דכתי' ביה ויתן עוז למלכו ומי גרם לך שהפסד' אותו כי עלי' משכבי אביך · וליהוד' אמר אבל אתה שמטרף בני עלית זכית ועלי' ולקחת מתנו' מלוכ' : ומחוקק מבי"ר גליו · בגימ' תלמידי חכמי' · ובגימט' מחקק עולה רמ"ח שר"מח איברי' באדם על שם ערוכ' בכל ושמורה : יבא שילה בגימט' משיח · שילה בגימט' משה · דכתיב ביה ויתא ראשי עם שאו היתה לקדשו דכתיב שרי יהודה רגמתם : וירכתו

אמרי נועם

לא יסור שבט מיהודה שלפול' יהיו תחת השבט ומחוקק מבין רגליו כלומר יהיו' אסורים בגלות כמו אסור בנחשתים :

מ"ע ספורנו

ארור אפם · יחסר אפם בשפלותם וקושי מזונותיהם על ידי חלוק ותפוצה אמנם הכהנה נאמרה לבכורות כמאמ' עד שזכו בה בני לוי כאמרו בעת ההיא הבדיל ה' את שבט הלוי : יהודה אתה · אתה הוא הראוי למלכות בכפול ממנו הקודמים לך כי לא נמצא בך פגם שימאיסך ממלך · יודוך אחיך · יקבלוך למלך כי יודוך לראוי למלוך: ידך בעורף אויביך · שינוסו מפניך כענין ונתתי את כל אויביך אליך עורף : ישתחוו לך בני אביך · תמלוך על כל בני אביך אבל לא על האומות עד כי יבא שילה כי אז לא על בני אביך בלבד אבל גם על האומות כאמרו ולו יקהת עמים : גור אריה יהודה · הנה יהודה אף על פי שהוא אינו אריה שאין לו מלכות הוא אמנם גור אריה נגיד באחיו ועתיד למלוך ואף על פי כן : מטרף בני עלית · אתה יוסף בני עלית מטרפו של טרף אותך באמרו להמיתך אף על פי שהיה מוכתך וזה כי : כרע רבץ כארי · היה אז כמו האריה הכורע ורובץ בלתי מזיק כן הוא אז לא בוא להמיתך : וכלביא מי יקימנו · כן יהיה במלכות לעתיד שירבץ כלביא ולא יהיה מי שיוכל להטיל עליו אימה כדי שיקימנו ממקומו מחמת יראה : לא יסור שבט מיהודה · כשתהיה לו המלכות כמו שאמר וכלביא מי יקימנו לא יסור שבט המלכות ממנו אל אחד משבטי ישראל כאמרו ואמרי לא יסור ממנו כאשר הסירותי מעם שאול אשר הסירותי מלפניך אבל כשנפלה המלכות ביד האומו' לא היה זה מין הסרה שיסור הדבר ממקו' לתקו' אבל נפסד לגמרי כי לא סר שבט ישראל ומלכותו מזה אל זה אבל אבד לגמרי ולא תפול הסרה על הבלתי נמצא כלל : ומחוקק מבין רגליו · שיהיה מורעו שופט יושב על כסא ובין רגליו יהיו סופרי הדיינים כמנהגם : עד כי יבא שילה · הנה תיבת שילה מורכבת משרש שול ומורה שולי' ומשרש שלה המורה שלום כלומר שלום הסוף אמר שזה שאמר שיהיה ליהודה שבט ומחוקק בין אחיו בלבד בעוד שנשם קיים יתמ' עד כי יבא שילה: ולו יקהת עמים · אבל כשינלה המשיח שיהיה שלום הסוף לו תהיה גם יקהת עמים אלת העמים כמו אם קהה הברזל כלו' מותר

חזקוני

ארור אפם · אין זה קללה אלא ברכה כלומר יהי רצון שלא ינלוהו באפם כדי שלא ירגילו להיות רגזני' · ד"א ארור אפם כמו ארור ובוזי אפם ועברתם העזה והקשה · אחלקם ביעקב · שכן מצינו שנפלה נחלת שמעון בין נחלת בני יהודה ולוי נפל גורלו מ"ח עיר לשבת ומגרשיהן בתוך נחלת שבט : יהודה אתה יודוך אחיך · לשון נופל על הלשון כלומר ישבחוך ויכבדוך וכאשר יראו שידך בעורף אויביך אז ישתחוו לך כמו למלך: מטרף בני עלית · שעניינו טרף נתעלית ונתגדלת שאין טורף ושולל כמוך כמו ואת עלית על כולנה · מטרף בני עלית · פרש"י ממה שחשדתיך בטרוף טורף יוסף · ק"זק הא אמרי' בעלמא גבי מה בצע כל המברך יהודה הרי זה מנאץ אלא פי' על תמר ותרגום מוכיח יהודה את אודיתא ולא בהיתתא וכו' מדין קטלא ברי נפשך סליקת וכו' מדין הרינת תמר ושני בניה : לא יסור שבט מיהודה משימלוך יהודה אחלה כמו ממלכות דוד ואילך לא יסור ממשלתו להנתן לשבט אחר כמו שהוסרה מלכות שאול להנתן לדוד : ומחוקק מבין רגליו · כן דרך כל סופר להיות יושב בין רגלי המושל : עד כי יבא שילה · כי אז נפלקה מלכות דוד ונתנה לירבעם מלכות עשרת השבטים והו עד כי יבא שילה שנאמר ויבואו שילה וימליכו עליהם את ירבעם · ד"א עד כי יבא שילה אחיה השילוני שהיה משילה שקרע בגדי ירבעם לי"ב קרעים : ולו יקהת עמים · נתקבצו שם להמליך ירבעם כדכתיב ויבא רחבעם שכמה כי שם באו כל ישראל להמליך אותו שכם ושילה סמוכים זה לזה כדכתיב ויאסוף יהושע את כל העם שכמה ונאמר וכתוב לאחר ויכיחה שם במקדש יי' והוא משכן שילה ופשט זה לתשובת* ויעקב יפרש עקר גדולתו של יהודה שמדוד עד רחבעם אבל הוסר הגדולה לא רצה . לפרש אך מכללו של מקרא אתה יכול לדקדק שמשילה ואילך נתמעט : סותה מגזרת מסוה · וכולן

רלב"ג

השכל הפועל שהוא מלאך השם יתע' להשגיח בידיעיו להצילם מכל רע כמו שביארנו בראשי' ובסוף מספר מלחמות יי' · וידגו לרוב · הרצון בזה שיפרו וירבו כדגים שירבו למאד מאד וזה מבואר מעניכם כי בדג אחד ימצא מספר נפלא מהבנים · על ראש מנשה הרצון בו להניחו על ראש מנשה · וישם את אפרים לפני מנשה · בדבור שברכה להורות שאפרים יגדל יותר ואם הוא הצעיר · שכם אחד · חלק אחד · אשר לקחתי · אשר יקחו זרעי כי כן מנהג הנביאים לספר מה שיהיה כאלו כבר היה כמו שזכר שכם אבן עזרא · בחרבי ובקשתי · ר"ל בחרב זרעי ובקשתם שהם ילחמו על הארץ ויורישו הגוים אשר בה או ירצה בזה בעזר ה' יתעלם שהוא חרבי ובקשתי כמו שפירש השכם אבן עזרא :

והנה דברי זה הספור מבוארים עם מה שקדם לנו מהדברים בזה והתועלות המגיעות מזה הספור :

התועלת הראשון הוא במדות · והוא שראוי שיהיה האדם זריז להשתדל במה שצריך לו קודם שיצטרך שאם היה מאחר ההשתדלות בו עד בא עת הצורך הנה יקרה לו אם שלא ימצא לו או אם שימצא לו באופן חסר מחוק המהירות · ולזה תמצא שיעקב השתדל בענין קבורתו קודם היותו חולה החולי אשר מת בו :

התועלת השני הוא שראוי לאדם שיתקבר עם אנשי משפחתו בקיין כי בזה יהיה לו משם העזר הראוי שיהיה לאדם ממשפחתו · הלא תראה כי גם אחר המות השתדל יעקב שיהיה עם אנשי משפחתו · ולזה בקש מיוסף שישכיבו עם אבותיו :

התועלת השלישי הוא במדות · והוא שראוי לאדם להשמע לשולה אליו ממנו ואם היה קשה ולא ימנעהו מזה עוצם מדרגת בממשלה הלא תראה כי יוסף עם היותו מושל בכנע לבקשת אביו עד שנכר נשבע לו לעשות כדבריו ואם היה בזה מהקושי ליוסף לרב טרדתו בענין הממשלה והיותו יוצא חוץ ממשלתו דרך לא מעט ·

התועלת הרביעי הוא במדות · והוא שראוי לאדם שיתן תודה לשם יתעלה בהשיגו מבוקשיו כי בזה יתישב בלב האנשים שהכל הוא מאתו יתעלה כמו שהוא האמת בעצמו · ולזה נתן יעקב תודה לשם יתעלה כאשר ראה שהשיג מבוקשו והשתחוה לו ואם היה ואת ההשתחואה ליוסף הנה יהיה בזה תועלת ללמדנו שראוי לאדם שיתן תודה למי שיגמלהו טוב ואף על פי שיהיה לו חוק עליו הלא תראה שיעקב השתחוה ליוסף כשנדרש לאשר שאל ממנו ולזאת הסבה תמצא שהשתחוה יוסף ליעקב כאשר רצה לברך בניו :

התועלת

זְבוּלֻן לְחוֹף יַמִּים יִשְׁכֹּן וְהוּא לְחוֹף אֳנִיֹּת וְיַרְכָתוֹ עַל־צִידֹן׃ פ

זבולן על ספר ימא ישרי והוא יכבש מחוזין בספינן וטוב ימא יכול ותחומיה יהי מטי על צידון׃

טו יִשָּׂשכָר חֲמֹר גָּרֶם רֹבֵץ בֵּין הַמִּשְׁפְּתָיִם׃ וַיַּרְא מְנֻחָה כִּי טוֹב וְאֶת־הָאָרֶץ כִּי נָעֵמָה וַיֵּט שִׁכְמוֹ לִסְבֹּל וַיְהִי לְמַס־עֹבֵד׃ ס

יששכר עתיר בנכסין ואחסנתיה בין תחומיא׃ וחזא חולקא ארי טב וית ארעא ארי מעבדא פירין ויכבש מחוזי עממיא וישיצי ית דיריהון ודאשתארון בהון יהון ליה פלחין ומסקי מסין׃

דָּן יָדִין עַמּוֹ כְּאַחַד שִׁבְטֵי יִשְׂרָאֵל׃ יְהִי־דָן נָחָשׁ עֲלֵי־דֶרֶךְ שְׁפִיפֹן עֲלֵי־אֹרַח הַנֹּשֵׁךְ עִקְּבֵי־סוּס וַיִּפֹּל רֹכְבוֹ אָחוֹר׃ לִישׁוּעָתְךָ קִוִּיתִי יְהוָה׃ ס

מדבית דן יתבחר ויקום גברא ביומוהי יתפריק עמיה ובשנוהי ינוחון כחדא שבטיא דישראל׃ יהי גברא דיתבחר ויקום מדבית דן אימתיה תתרמי על עממיא ומחתיה תתקף בפלשתאי כחיוי חורמן ישרי על אורחא וכפיתנא יכמון על שבילא יקטיל גברי משרית פלשתאי פרשין עם רגלאי יעקר סוסון ורתיכין וימגר רוכביהון לאחורא׃ לפורקנך סברית יי׃

גָּד גְּדוּד יְגוּדֶנּוּ וְהוּא יָגֻד עָקֵב׃ ס

מדבית גד משריין מזיינין כד יעברון ית ירדנא קדם אחיהון לקרבא ובניכסין סגיאין יתובון לארעהון׃

מֵאָשֵׁר שְׁמֵנָה לַחְמוֹ וְהוּא יִתֵּן מַעֲדַנֵּי־מֶלֶךְ׃ ס

דאשר טבא ארעיה והוא מרביא בתפנוקי מלכין׃

נַפְתָּלִי אַיָּלָה שְׁלֻחָה הַנֹּתֵן אִמְרֵי־שָׁפֶר׃ ס

נפתלי בארע טבא יתרמי עדביה ואחסנתיה תהי מעבדא פירין יהון מודן ומברכין עליהון׃

בֵּן פֹּרָת יוֹסֵף בֵּן פֹּרָת עֲלֵי־עָיִן בָּנוֹת

ברי דיסגי יוסף ברי דיתברך כגופן דנציב על עינא דמיא תרין

על צידון י"א סבירין עד וק' על וסי' וירכתו על צידן · על המעברות · על מירבא · על טבת · על גבעת גרב · ועל כנף שקוצים · ועל מלכות דריוש · ועל שער הישנה · ועל שער הדגים · וממגדל חננאל · ב' בו : חמר ה' חס' בליש' וסי' יששכר חמר גרם · וירכיבם על החמר · וכל פטר חמר · לא תחרש בשור ובחמ' בלחי החמר הכתי : מנחה ד' חס' בליש' וסי' וירא מנחה כי טוב · והיתה מנחתו כבוד יהיה נא דבר ארני המלך למנחה · בארץ חדרך ודמשק מנחתו · וכל המנחות דכו' : למס עבד ג' וסי' וירא מנחה כי טוב · ולא הורישו הכנעני היושב · ויעלם שלמה למס עובר : כאחד חד מן י"ב וסי' במסו' רבתא : עקבי סוס ב' וסי' הנושך עקבי סוס אז הלמו עקבי סוס : יגודנו ב' א' מלא וא' חס' וסי' גד גדוד יגודנו · לעלות לעם יגודנו · בתר' חסר · עקב ג' וסי' והוא יגוד · תשופנו · הגדיל עלי עקב · יאחז בעקב פח : ג' פסו' מן ז' מלין ג' מכא וג' מכא והוא במצעא וסי' מאשר שמנה לחמו · ונדיב נדיבות יעץ · אלהים הבין דרכה · א"נך : שלחה ג' ב' חס' וא' מלא מסור בוישלח : הנותן ה' מלאים וסי' הנותן אמרי שפר · הנותן רוזנים לאין · הנותן בים דרך · הנותן נקמות לי · הנותן תשועה למלכים : שפר ג' באורית' וסי' הנותן אמרי שפר · ויחנו בהר שפר ויסעו מהר שפר :

רשי

לחוף ימים · על חוף ימים תהיה ארצו חוף כתרגומו ספר מר"קא בל"עז והוא יהיה מצוי תדיר אל חוף אניות במקום הנמל שאניות מביאות שם פרקמטיא שהיה זבולן עוסק בפרקמטיא וממציא מזון לשבט יששכר והם עוסקים בתורה הוא שאמר משה שמח זבולן בצאתך ויששכר באהליך זבולן יוצא בפרקמטיא ויששכר עוסק בתור' באהלים : וירכתו על צידון · סוף גבולו יהא סמוך לצידון ירכתו סופו כמו ולירכתי המשכן : יששכר חמו' גרם · חמו' בעל עצמו' סובל עול תור' כחמור חזק שמטעינין אותו משאוי כבד : רובץ בין המשפתי' · כחמור המהלך ביום ובלילה ואין לו לינה בבית וכשהוא רובץ לנוח רובץ בין התחומין בתחומי העיירות שהוליך שם פרקמטיא : וירא מנוחה כי טוב · ראה לחלקו ארץ מבורכת וטובה להוציא פירות : ויט שכמו לסבול · עול תורה : ויהי לכל אחיו ישר' למס עוב' · לספק להם הוראות של תורה וסדרי עיבורין שנא' ומבני יששכר יודעי בינה לעתים לדעת מה יעשה ישר' ראשיהם מאתים מאתים סנהדראות העמיד וכל אחיה' על פיהם : ויט שכמו · השפיל שכמו כמו ויט שמים הטו אזנכ' ואונקלוס תרגמו בפנים אחרי' ויט שכמו לסבול מלחמות ולכבוש מחוזות שהם יושבים על הספר ויהיה האויב כבוש תחתיו למס עובד : דן ידין עמו · ינקום נקמת עמו מפלשתים כמו כי ידין יי' עמו : כאחד שבטי ישר' · כל ישר' יהיו כאחד עמו ואת כלם ידין ועל שמשון נבא נבואה זו ועוד יש לפרש כאחד שבטי ישראל כמיוחד שבשבטי' הוא דוד שבא מיהוד' : שפיפון · הוא נחש ואו' אני שקרוי כן על שם שהו' נושף ואתה תשופנו עקב : הנושך עקבי סוס · כך דרכו של נחש ודמהו לנחש הנושך עקבי סוס : ויפול רוכבו אחור · שלא נגע בו ודוגמתו מצינו בשמשון וילפת את שני עמודי התוך וגו' ושעל הגג מתו ואונקלס תרגם כחוי חורמן שם מין נחש שאין רפואה לנשיכתו והוא לפעוני וקרוי חורמן על שם שעושה הכל חרם וכפיתנא כמו פתן יכמון יארוב : לישועת' קויתי יי' · נתנבא שינקרו פלשתי' את עיניו וסופו לומר זכרני וחזקני אך הפעם וגו' : גד גדוד יגודנו · כלם לשון גדוד הם וכך חברו מנחם וא"ת אין גדוד בלא שני דלתי"ן י"ל גדוד שם דבר צריך שני דלתי"ן שכן דרך תיבה בת שתי אותיות לכפול בסופ' ואין יסודה אלא שתי אותיות וכן אמר כצפור לנוד מגזרת שבעתי נדודים שם נפל שדוד מגזרת ישוד צהרים אף יגוד יגודנו וגדוד מגזרה אחת הם וכשהוא מדבר בלשון יפעל אינו כפול כגון יגוד ינוד ירום ישוד יסוב וכשהוא מתפעל או מפעיל אחרים הוא כפול כמו יתגודד יתרומם יתבולל יתעודד ובלשון מפעיל יתום ואלמנ' יעודד לסובב יעקב אליו מסובב כתיבות יגודנו האמור כאן אין לשון שיפעלוהו אחרי' אלא כמו יגוד הימנו כמו בני יצאוני יצאו ממני · גד גדוד יגודנו גדודי' יגודו הימנו שיעברו הירדן עם אחיהם למלחמה כל חלוץ עד שנכבשה הארץ : והוא יגוד עקב · כל גדודיו ישובו על עקבם לנחלתם שלקחו בעבר הירדן ולא יפקד מהם איש : עקב · בדרכן ובמסילותם שהלכו ישובו כמו עקבותיך לא נודעו וכן בעקבי הצאן בלשון לע"ז טרצ"יאש : מאשר שמנה לחמו · מאכל הבא מחלקו של אשר יהא שמן שיהיו זתים מרובים בחלקו והוא מושך שמן כמעין וכן בירכו משה וטובל בשמן רגלו כמו ששנינו במנחות פעם אחת נצטרכו אנשי לודקיא לשמן וכו' : אילה שלוחה · זו בקעת גינוסר שהיא קלה לבשל פירותי' כאילה זו שהיא קלה לרוץ אילה שלוחה אילה משולחת לרוץ : הנותן אמרי שפר · כתרגומו דבר אחר על מלחמת סיסרא נתנבא ולקחת עמך עשרת אלפי איש מבני נפתלי וגו' והלכו שם בזריזות וכן נאמר שם לשון שלוח בעמק שלח ברגליו הנותן אמרי שפר על ידם שרו דבורה וברק שירה ורבותי' דרשוהו על יום קבורת יעקב כשערער עשו על המערה במס' סוטה ותרגומו יתרמי עדביה יפול חבלו והוא יודה על חלקו אמרים נאים ושבח : בן פורת · בן חן והוא לשון ארמי אפריון נמטייה לרבי שמעון בסוף בבא מציעא : בן פורת עלי עין · חנו נטוי על העין הרואה אותו :

בנות

אבן עזרא

והזכיר בתחלה השבטים כאשר נולדו רק הקדים זבולן על יששכר בעבור נפול נחלתו בין זבולן ובין דן : לחוף ימים · גם זה לאות כי זאת דרך נבואה ופי' לחוף מחוז והוא מגזרת חופף עליו כל היום כי האניות לא תעמדנה במקום מגולה לרוח : וירכתו על צידון · שיגיע ירכו על צידון : חמר גרם · דימהו לחמור שיש לו עצם עב והנה חמור סמוך על כן רובץ : בין המשפתים · בין המערכות ויתכן היותו מגזר' ה' תשפות שלו' לנו : וירא מנוחה · כאשר ראה ארצו ומקו' מנוחתו נעימים נט' ה שכמו לסבול כל משא כאשר ישא החמור ושב כעבד נותן מס וזה הטעם על יששכר שלא היו גבורים ולא ירצו לצאת למלחמ' לעזוב מקומם וכן אמר משה ויששכר באהליך והיו נותני' מס למלך ישרא' שלא יצאו או לגוים שלא יבאו למלחמה עליהם · דן ידין עמו · רמז שיהיו בעלי דגל כאחד בני הגבירות והנה היה כקצין על כל עם נהשפחות ודמהו ברוב גבורתו לנחש · גם יתכן להיות פי' שפיפון מגזרת הוא ישופך ראש והטעם כפול · וטעם לישועת' קויתי ה' בעבור שהוא נושך עקבי סוס יפחד מרוכב הסוס שלא ישוף ראשו בחרבו ע"כ אמר הנבי' לישועתך קויתי ה' והכ"ף לנכח דן ופי' קויתי השם להיו' ישועתך או בא שם תחת שם הפעל והטעם להושיעך וכן נרננה בישועתך אם הכ"ף לנכח דוד או המשיח בנו ויאמר הנגיד כי תחסר מלת ויאמר וכן ראוי להיותו ויאמר לישועתך קויתי ה' ורבי יצחק אמר כאש' ראה הנביא בנו דן בדמות נחש ברברך הנבואה מיד פחד יעקב ואמר הושיעני השם : גד · התנבא שיבא עליו גדוד והוא יצאחנו באחרונה : יגודנו · כמו לעם יגודנו גם יגוד מפעלי' הכפל השורק תחת חולם כמו ירון ושמח ואנחנו לא נודע היו' כל התלאות העוברו' על אבותינו : מאשר · יש אומרי' כי המ"ם נוסף והנכון בעבור שהארץ אשר יבא לחם ושמן ופה לחם לשון נקבה וכן בית ומקום ויד ואש ועין ורוח וארץ וארון ועם · וטעם מעדני מל' ידוע וכן אמר משה וטובל בשמן רגלו : נפתלי אילה שלוחה · על דרך דורון והמקבל הדורון נותן אמרי שפר וי"א שאילה רמז לדבורה הנותן אמרי שפר רמז לשירת ברק עמה ואחר נפתלי בעבור נחלתו : בן פורת יוסף · בן כמו סעיף והוא לשון נקבה וכן ועל בן אמצת לך ודקדוק פורת פועלת כי על שני דרכים ימצא הפועל כמו אויב' גם אויבת וכן פורה ופורת מלשון פריה ויש מי שפירש אותה מלשון ותשלח פארות · והזכיר בן פורת פעמים כדרך אנשי לשון הקודש כי הנה אויביך ה' כי הנה אויביך והטעם פעם אחר פעם תמיד ועל הפי' השני יהיה הת"ו תחת ה"א כת"ו ושבת לכנסיה ·

וטעם

בעל הטורים

וירכתו עד צידן כתי' חסר צידן לשון צידה שהיה מספק מזון ליששכר · יששכר חמר גרס קרי ביה חמו' גרם · שמשמעה לאה קול נעקת החמור ויצאת לקראת' יעק' והביאתו לאהל' : ב' המשפתי' שנים במסורת הכא ואידך למה ישבת בין המשפתים · כמו שהחמור נושא כל המשא כך היה יששכ' נושא משאו' של ישר' בתור' ורוב סנהדרין היו משל יששכר כתיב הכא רובץ בין המשפתים וכתיב התם למה ישבת בין המשפתי' · רובץ שהיו מרביצין תורה בישראל · בלשכת הגזי' שהית' חציה בקדש וחציה בחול · וכתיב התם למה ישבת בין המשפתי' שהיתה נחלתו על שפת הים · בין ים ליבשה · כדתרגמי' אחסנתי' בין תחומיא · למס עובד ג' במסור' הכא ואידך דיהושע אשר לא הוריש ויתנם למס עובד · ויעלם שלמה למס עובד לומר לא די שלימד תורה לכל ישראל אלא שהעל' להם מס מממונו שהי' מספיק לכל מי שיכ' ללמוד · כאחד שבטי ישראל פירוש כדוד יש בן אותיות של ראשי פסוקים ד"ן יהי לישועתך בגימטרי' כדוד · יגודנו שנים במסורת הכא ואידך לעלות לעם יגודנו פירו' שבני גד לקחו נחלה מעבר לירדן והיו באין עליו גדודים מהגוים שסביביו וזהו פירו' גדוד יגודנו : יגוד אותו · והוא יגוד עקב · שהיו גבורים והיו נלחמים בהם ומחזירים אותם עלי עקבם ולא די שמחזירים אותם אלא שהיו רודפי' אחריהם לארצם לשלול שלל וזהו לעלות לעם יגודנו שהיו עולים אל עם אשר יגידנו אותו · נפתלי אילה שלוחה על מלחמ' ברק עם סיסרא שלקחו י' אלפי' מנפתלי ואמר לשון נקב' אילה שלוחה על שם דבור' · הנתן אמרי שפר ע"ש ותשר דבור' · אילה שלוחה הנתן אמרי שפר בגימ' שיר ושבחה · אילה שלוחה הנתן אמרי שפר בגימטר' ותשר דבור' וברק בן אבינועם ביום ההו' · בן פורת יוסף לא הזכירו בשמו כמו שעשה לאחרים שחולק לו כבוד בשביל המלכות והתחיל בשם בניו · בן פרת בגימ' מנשה ואפרי' · ד"א בן פורת בן פותר ע"ש פתרון חלומות :

אמרי נועם

גד גדוד · יגודנו · וא"ת א"כ מהו יתפרנס לכך נאמר מאשר שמנה לחמו שלא אמר אשר ס"ת דקאי אלעיל וא"ת ואשר ס"ל ליתן לכך אמר והוא יתן מעדני מלך שיהא ארצו שמנה ומספקת גם לאחרי' : נפתלי אילה שלוחה תימ' דזה אינו דומה לשאר ברכות דמתי הוא נותן אמרי שפר אלא יש לפרש וכו' . ד"א כשהוא רץ בדרך אין מי משגנו ולמה הנותן אמרי שפר שמקדים שלו' לכל אדם ונותן אמרי' ודברים טובי' לכל ואין מי שמשכנו · ולכך שלחוהו להביא האגרות ממגרים בלאי' כנוסה :

מ"ע ספורנו

טפוני חול : יששכר חמור · בלתי מוכן למלחמה כאמרם אי סייפא לא ספרא · גרם · חמור בעל עצם חזק ובחוזק : רובץ בין המשפתים · כשהוא מונח רובץ בין שתי המכילות הנתונות למשא על שני צדיו על דרך שפיתת שתי קדרות בכירים שלא תמוטנה על מיצלים השופל בהנאת כונתו וזה לא יתכן זולתו למתו' חזק מאד שירבץ עם המכילות על גביו וכמו כן יששכר נושא עליו עול תורה ועול דרך ארץ והנהגת עדינו כראוי לחכם שלם במדות ובמושכלות : וירא מנוחה כי טוב · וזה ראה שהמנוחה בשלמות המושכלי' אשר בו תנוח הנפש בעניין ומנאו מתנוע לנפשותיכם שהוא הטוב והתכלי' המכוון : ואת הארץ כי נעמה · וראה ג"כ שארצו מוכנת לתת מזונו בלי טורח ולהתפרנס שלא בצער : ויט שכמו לסבול · שני מיני המשא והם עול תורה ועול צבור כאמרם ז"ל

חזקוני

זבולן לחוף ימים · הזכיר השבטים כסדר תולדות' רק זבולן הזכירו קודם יששכר לפי שנחלת יששכר נפלה בין זבולן ובין דן : ד"א ע"י שזבולן היה עוסק בפרקמטיא בגלל יששכר מוכה זבולן תחלה : על צידון שהוא מקום סחורה כדכתיב סוחר צידון עובר מלאוך ולכן ברכו משה שמח זבולן בצאתך כיס לסחורה : על צידון סמוך לצידון דוגמת וסכות על הארון : בין המשפתים בנחלתו נפלה לו בין תחומי אחיו כמו שמפורש בספר יהושע : וירא מנחה · וישבח את המנוחה כמו אל תרא יין כי יתאדם : כי טוב : יששכר צדיק ונבון יודע להבחין טוב' המנוחה ולא כזבולון הטרוד בנער כשהלך בפרקמטיא באניות וכן הוא אומר שמח זבולן בצאתך ונומר : ויט שכמו לסבול עול מלכי ישראל ובאיזה ענין : ויהי למס עובד · לתת למלכי ישראל עשור תבואתו כדכתיב בספר שמואל ואת שדותיכם יעשור : ד"א ויט שכמו לסבול עול אחיו המתאכסנין עליו שכל מי שצריך לעבור מנחלתו לנחלת אחיו עובר עליו והוא סובל טורח כולם והיינו ויהי למס עובד : דן ידין עמו · לפי שהיה הולך תמיד אחר הדגלים כימי עשה נס בימי יהושע כדכתיב והמאסף הולך אחר הארון והיה צריך להלחם עם כל הרודפים אחריהם שהרי גבורים היו לכך אמר דן ידין עמו פי' ינקום נקמת עמו כאחד שבטי ישראל כמו כי ידין יי' עמו : יהי דן נחש עלי דרך להרוג את האומות וגבורתו תהיה משונה כגבורת נחש שממית בדבר קל כמו שמצינו בשמשון בלשי הסמור הבית אלף איש : שפיפון · מגזרת הוא ישופך ראש : ויפול רכבו אחור · אחורי הסוס ונופל לפני דן רודפו : לישועתך קויתי ה' · לדן היה אומר כן דן קויתי ה' שיושיעך ויתנכך על אויבך ד"א לישועתך שתעשה שתושיע את ישראל כדכתי' והוא יחל להושיע את ישראל מיד פלשתים : גד גדוד גדודי ישראל יגודו ואחריו כשיהיו הולכים למלחמת יהושע שב' שלוחים תעברו לפני אחיכם : והוא יגוד · כשובו מן המלחמה יגוד גדודו אחר עקיבו של ישראל שכן דרך הגבורים כשהן יוצאין למלחמה יוצאין תחלה וכשחוזרן הם אחרונים לשמור את השבורים מן המלחמה פן ירדפו האויבים אחריהם · ד"א והוא יגוד עקב · תמיד הוא רודף ומכה בעקבי אויביו דוגמת ידך בעורף אויביך : מאשר שמנה לחמו · לפי שלא בירך גד הוא אומר כך יותר משל אשר תהיה שמנה לחמו של גד לפי שארצו מקום מרעה למקנה : והוא יתן ונומר · לא מפני שארצו של אשר גרועה אלא גם הוא אשר יתן מעדני מלך ואע"פ כן תהיה ארצו של גד טובה הימנה · ד"א מתוך ארצו של אשר תהיה שמנה לחמו של גד עם שאר שבטי ישראל שהרי מאשר היו מביאים שמן וזית ומעדנין מאלבן בשמן וכן אמר משה ברוך מבנים אשר בני ישראל יברכוהו ויהא רצוי להם לפי שטובל בשמן רגלו : והוא יתן מעדני מלך · שם של שמן היו נותנין ממנו מלכי ישראל למשוח בו ולעדן בו את בשרם כמו שסיכו ולמה שכן אותו לפי שמשיר את השער ומעדן את הבשר : נפתלי אילה שלוחה · קלים כאילות בהשתלחם מן המלחמה לבשר בשורות טובות ומשובחות של נצחון המלחמה והיינו הנותן אמרי שפר וכה"א ונפתלי על מרומי שדה כעין מלאכים סרכים על מרומי הרים · ו"א נפתלי אילה שלוחה ל' מישור כמו איל פארן א"כ ל' אילן כמו אילי הצדק שלוחה נטועה כמו שלוחותיה נטשו עברו ים : אמרי שפר · ל' ענפים כמו שכים שלשה בנדנדים ברגשם אמיר פי' מישור ארצו יהא נטוע מטעים הנותנים פירות יפות ומשופרות : בן פורת · ל' ענפים כמו מבעף פורה במערכה יוסף הוא כן שענף שלו גדל : עלי עין · כך מכבד דברי שירה לכפול הל' כמו נשאו נהרו' יי' נשאו נהרות קולם אנכי אנכי ליי' אשירה ועוד הרבה · בנות הם הענפים היוצאים מנוף האילן ואמר שהם גדולים וגבוהים עד למעלה מן החומה והיינו צעדה עלי שור :

צעדה

האי צורבא מרבנן דאיתיה במתא כל מילי דמתא עליה : ויהי למס עובד · והפשוט העובד כל מלאכת עבודה בעסקי חיי שעה היה לו למס כאמ"ז ל (יומא פ' בא לו) שבני עירו מצווים לעשות מלאכתו : יהי דן נחש · הוא ממין הנחש [illegible]
[illegible]
[illegible]
קדקוד : והוא יגוד עקב · וכשיבדות סוס ורוכבו יכרות את עקבם כי יברחו ממנו כענין ונתתי את כל אויביך אליך עורף : בן פורת יוסף · הנה יוסף הוא כן נפן פורת ענף של גפן פוריה העושה גל לרבי' בדרך הגפן כאמרו כגפן פוריה יעקב ובנין בעברים : בן פורת עלי עין בנות · ופניו היה כענין ענף של גפן פוריה הסוך למעין שהיא פורת ומגדלת בנות שהן ענפים :

וטעם בנות צעדה עלי שור שיוס׳ היה לבן פרת ועשה בנו׳ צעדה כל אחת ואחת מהם על החומה והטע׳ שגבהו מאד על החומות הבצורות׳ בנו׳ צעדה על דרך זבובי מות׳ וימררהו׳ אמר הגאו׳ שפירושו שמו מררתו כמו מטרה ואחר כך יורו בעלי חצים וככה השמיעו אל בבל רבים ולטעם וימררהו יסבו עליו רביו ובסוף ישפוך לארץ מררתו׃ וישטמוהו׳ מוקד קוד׳ וימררוהו כאילו אמ׳ וכב׳ שטמוהו וזה רמז על אחיו שמכרוהו׃ ותשב באיתן׳ במקו׳ איתן קשתו׃ ויפוזו׳ ויתחזקו והקרוב אלו מפוז ויש מפרשים אותו מפז ואין טע׳ לו והטעם ששטמוהו בעלי חצי׳ והתחברו לשפוך מררתו וקשתו היתה חזק׳ ופחדו ממנו ולא יכלו לו כי היו ידיו חזקים מידי אביר יעקב משם רמז אביר יעקב שהו׳ השם מאתו הכח יכול והי׳ רוע׳ אבן ישראל וכן היה ויכלכל יוסף׳ וטעם אביר יעקב שהוא ידע אהבתו את יוסף׳ וטעם אבן כעלם הדבר וי״א כי משם כמו מאז וכזה לא מצאנוהו בכל המקרא גם אבן ישראל שמת לבו והיה כאבן ושב לרעות והטעם לחיות במאכל וזאת דרך רחוק׃ מאל אביך׳ על דעתי שהוא דבק עם הפסוק שהוא למעלה והטעם זה הכח שהיה בידך מאל אביך היה והוא יעזרך ומ״ם מאל משרת עצמו ואחר עמו כמו בשל שדי ושמי יי׳ והנה הטעם כפול ומאת שדי והוא יברך אותך והגאון פירש אשאל מאל אביך ויתכן היות ברכ׳ שמי׳ דבק עם מאל אביך והטע׳ יתברר במלת תהיין ברכו׳ תהו׳ כאשר אמר משה וממג׳ ארץ גם תהום לשון נקבה וכן תהום רוממתהו וכן טעמו שירדו גשמים ממעל בארצו וירבו המעינות והנחלים מהתהום שהיא רובצת מתחת לארץ׃ ברכות שדים ורחם׳ למה השדים לשמים והרחם לתהום והטעם שירבו בניו והפך זה רחם משכיל ושדי׳ צומקי׳׃ ברכת אביך אלה הברכות שברכתי׳ עצומים הם ויתחברו עם ברכת הורי שברכוני והורי כמו יולדי וכן ותהר את מרים הירה גבר׃ תאות׳ מגזרת והתאויתם והטעם שתגבהנה הברכות׃ נזיר אחיו׳ מגזרת נזר והוא סמיך כמו נדיב לב׳ בנימין דמהו לזאב כי גבור היה והאות אנשי גבעה׃ עד׳ תרגום שלל וכן אז חלק עד שלל ליום קומי לעד בגד עדים׃ ולערב יחלק׳ הטרף שלל לבניו וישועה אמר כי זה רמז לשאול שהכה את עמלק וטעם בבקר בתחלת המלכות ולערב בגלות על דבר מרדכי וזה דרך דרש ודעת המתרגם ארמית ידוע׃ איש אשר כברכתו׳ כאשר באה לכל אחד מהברכה כן ברך אותם כטעם איש כפתרון חלומו׳ ויכו

25 כה

וַיְמָרְרֻהוּ וָרֹבּוּ וַיִּשְׂטְמֻהוּ בַּעֲלֵי חִצִּים׃ וַתֵּשֶׁב בְּאֵיתָן קַשְׁתּוֹ וַיָּפֹזּוּ זְרֹעֵי יָדָיו מִידֵי אֲבִיר יַעֲקֹב מִשָּׁם רֹעֶה אֶבֶן יִשְׂרָאֵל׃ מֵאֵל אָבִיךָ וְיַעְזְרֶךָּ וְאֵת שַׁדַּי וִיבָרְכֶךָּ בִּרְכֹת שָׁמַיִם מֵעָל בִּרְכֹת תְּהוֹם רֹבֶצֶת תָּחַת בִּרְכֹת שָׁדַיִם וָרָחַם׃ בִּרְכֹת אָבִיךָ גָּבְרוּ עַל־בִּרְכֹת הוֹרַי עַד־תַּאֲוַת גִּבְעֹת עוֹלָם תִּהְיֶיןָ לְרֹאשׁ יוֹסֵף וּלְקָדְקֹד נְזִיר אֶחָיו׃ פ בִּנְיָמִין זְאֵב יִטְרָף בַּבֹּקֶר יֹאכַל עַד וְלָעֶרֶב יְחַלֵּק שָׁלָל׃ כָּל־אֵלֶּה שִׁבְטֵי יִשְׂרָאֵל שְׁנֵים עָשָׂר וְזֹאת אֲשֶׁר־דִּבֶּר לָהֶם אֲבִיהֶם וַיְבָרֶךְ אוֹתָם אִישׁ אֲשֶׁר כְּבִרְכָתוֹ בֵּרַךְ אֹתָם׃ וַיְצַו אוֹתָם וַיֹּאמֶר אֲלֵהֶם אֲנִי נאסף

תְּרֵין שִׁבְטִין יִפְּקוּן מִבְּנוֹהִי יְקַבְּלוּן חוּלָקָא וְאַחְסַנְתָּא׃ וְאִתְמַרְרוּ עִמֵּיהּ וְנַקְמוּהִי וְאָעִיקוּ לֵיהּ גֻּבְרִין גִּבָּרִין בַּעֲלֵי פַלְגּוּתֵיהּ׃ וְתָבַת בְּהוֹן נְבִיאוּתֵיהּ עַל־דְּקַיֵּים אוֹרַיְתָא בְּסִתְרָא וְשַׁוִּי תוּקְפָּא רוּחְצָנֵיהּ בְּכֵן יִתְרְמָא דְּהַב עַל־דְּרָעוֹהִי וְאַחְסֵין מַלְכוּתָא וּתְקֵיף דָּא הֲוָת־לֵיהּ מִן־קֳדָם־אֵל תַּקִּיפָא דְּיַעֲקֹב דִּי בְמֵימְרֵיהּ זָן־אֲבָהָן וּבְנִין זַרְעָא דְּיִשְׂרָאֵל׃ מֵימַר אֱלָהָא דַּאֲבוּךְ יְהֵי בְּסַעֲדָךְ וְיָת־שַׁדַּי וִיבָרְכִינָךְ בִּרְכָן דְּנַחְתָּן מִטַּלָּא דִשְׁמַיָּא מִלְּעֵילָא בִּרְכָן דְּנַגְדָן מִמַּעֲמַקֵּי אַרְעָא מִלְּרַע בִּרְכָתָא דַּאֲבוּךְ וּדְאִמָּךְ׃ בִּרְכָתָא דַאֲבוּךְ יִתּוֹסְפָן עַל־בִּרְכָתָא דְּלִי בָּרִיכוּ אֲבָהָתַי דְּחַמִּידוּ לְהֶן רַבְרְבַיָּא דְּמִן־עָלְמָא יְהֶוְיָן כָּל־אִלֵּין לְרֵישָׁא דְיוֹסֵף וּלְגַבְרָא פְּרִישָׁא דַאֲחוֹהִי׃ בִּנְיָמִין בְּאַרְעֵיהּ תִּשְׁרֵי שְׁכִינְתָּא וּבְאַחְסַנְתֵּיהּ יִתְבְּנֵי מַקְדְּשָׁא בְּצַפְרָא וּבְפַנְיָא יְהוֹן מְקָרְבִין כָּהֲנַיָּא קוּרְבָּנַיָּא וּבְעִידָּן רַמְשָׁא יְהוֹן מְפַלְּגִין מוֹתַר־חוּלָקְהוֹן מִשְּׁאָר קוּדְשַׁיָּא׃ כָּל־אִלֵּין שִׁבְטַיָּא דְיִשְׂרָאֵל תְּרֵין עֲסַר וְדָא דְמַלִּיל לְהוֹן אֲבוּהוֹן וּבָרִיךְ יָתְהוֹן גְּבַר דִּי כְבִרְכְתֵיהּ בָּרִיךְ יָתְהוֹן׃ וּפַקֵּיד יָתְהוֹן וַאֲמַר לְהוֹן אֲנָא מתכנש

ברכת ו׳ה׳ חסרי׳ואח׳ מלא וסי׳ברכת אביך׳ ב׳בו׳׳ מאל אביך ויעזרך׳ ג׳בו׳׳ כי תקדמנו ברכו׳ טוב בתר׳מ״ל ושארא חסר׃ רבצת ג׳ והס׳בתורה וסי׳ מאל אביך ויעזרך׳ והאם רצב׳על האפרחי׳׳ וליוסף אמר מברכת׃ גבעת עולם ג׳ ב׳מלאים וא׳חס׳וסי׳עד תאות גבעת עולם׳ וממגד גבעות׳ שחו גבעות עולם׳ קדמ׳חס׳׃ ה׳זוגין מן ב״ב מיחדין חד על וחד עד וסי׳עד תאו׳׳ כי הלל רשע על תאו׳ על מרבא על הבית׳ עד מדבא׳ ונירם אבד׳ על מעל הפתח׳ עד מעל הפתח׳ מהארץ עד׳ עד יואב והשמועה׳ על יואב׳ ודבר המלחמה׳ עד צידון׳ על צידון׳ זבולון לחף׃ עד ב׳בסמיכה וסימן בבקר יאכל עד׳ עדי עד׃

רשי

בנות צעדה עלי שור׳ היו צועדות להסתכל ביופיו בנות הרבה צעדה כל אחת ואחת במקום שתוכל לראותו משם׃ עלי שור׳ על ראייתו כמו אשורנו ולא קרוב ומדרש אגדה יש רבים וזה נוטה ליישוב המקר׳׃ פרת׳ תי״ו שבו הוא תיקון הלשון כמו על דבר׳ בני האדם׃ שור׳ כמו לשור׃ עלי שור בשביל לשור ותרגו׳ של אונקלוס בנות צעדה עלי שור תרין שבטי׳ וכו׳ וכתב בנות על שם בנות מנש׳ בנות צלפחד שנטלו חלק בשני עברי הירדן׃ ברי דיסגי יוסף פרת לשון פריה ורבי׳ ויש מדרשי אגד׳ המתישבי׳ על הלשון בשע׳ שבא עשו לקראת יעקב בכלן קדמו האמהו׳ ללכת לפני בניהם להשתחוות וברחל כתיב נגש יוסף ורחל וישתחוו אמר יוסף רשע הזה עינו רמה שמא יתן עיניו באמי יצא לפניה ושרבב קומתו לכסותה והוא שברכו אביו בן פרת הגדלת עצמך יוסף עלי עין של עשו לפיכך זכית לגדולה׃ בנות צעדה עלי שור׳ להסתכל בך בצאתך על מצרים ועוד דרשוהו לענין שלא ישלו׳ בזרעו עין רעה ואף כשברך מנשה ואפרי׳ ברכם כדגים שאין עין הרע שולטת בהם׃ וימררהו ורבו׳ וימררוהו אחיו וימררוהו פוטיפר ואשתו לאסרו לשון וימררו את חייהם׃ ורבו׳ נעשו לו אחיו אנשי ריב ואין הלשון הזה לשון פעלו שא״כ היה לו לינקד ורבו כמו המה מי מריב׳ אשר רבו וגו׳ ואף אם לשון רבי׳ חצים הוא כן היה לו לינקד אינו אלא לשון פועלו כמו שמו שמי׳ שהוא הושמו וכן רמו מעט שהוא לשון הורמו אלא שלשון הורמו והושמו ע״י אחרי׳ ולשון שמו רמו רבו מאליה׳ הא משוממי׳ את עצמ׳ כתרוממו מעצמ׳ נעשו אנשי ריב וכן דומו יושבי אי כמו נדמו וכן תרג׳ אנק׳ ונקמוהי׃ בעלי חצים׳ שלשונ׳ כחץ ותרגו׳ לשון ותהי המחלה אותן שהיו ראויין לחלק עמו נחלה׃ ותשב באיתן קשתו׳ נתישבה בחזק׃ קשתו׳ חזקו׃ ויפוזו זרועי ידיו׳ זו היא נתינ׳ טבעת על ידו לשון זהב מופז זאת היתה לו מידי הקב״ה שהוא אביר יעקב ומשם עלה להיות רועה אבן ישראל עיקרן של ישראל לשון האבן הראשה לשון מלכות ואנקלוס אף הוא כך תרגמו׃ ותשב׳ ותבת בהון נביאותיה החלומו׳ אשר חלם להם על דקים אוריתא בסתרא תוספת הוא ולא מלשון עברי שבמקרא ושוי תוקפא רוחציה תרגומו של באיתן קשתו וכך לשון התרגום על העברי ותשב נבואתו בשביל שאיתנו של הקב״ה היתה לו לקשת ולמבטח בכן יתרמ׳ דהב לכך ויפוזו זרועי ידיו׃ אבן ישראל׳ לשון נוטריקון אב ובן אבהן ובנין יעקב ובניו׃ מאל אביך׳ היתה לך זאת והוא יעזרך׃ ואת שדי׳ ועם הקדוש ברוך הוא היה לבך כשלא שמעת לדברי אדונתך והוא יברכך׃ ברכות שדים ורחם׳ ברכתא דאבא ודאמא כלומר יתברכו המולידים והיולדות שיהיו הזורעי׳ מזריעין טיפה הראוי׳ להריון והנקבו׳ לא ישכלו את רחם שלהן להפיל עובריהן׃ שדים׳ ירה יירה מתרגמינן אישתדאה ישתדי אף שדים כאן על שם שהזרע יורה כחץ׃ ברכות אביך גברו וגו׳׳ הברכות שברכני הק״בה גברו על הברכות שברך את הורי׃ עד תאות גבעות עולם׳ לפי שהברכות שלי גברו עד סוף גבולי גבעות עולם שנתן לי ברכה פרוצה בלא מצרים מגעת עד ארבע קצות העולם שנאמר ופרצת ימה וקדמה וגומר מה שלא אמר לאברהם אביו וליצחק לאברהם אמר לו שא עיניך וראה צפונה וגו׳ כי את כל הארץ אשר אתה רואה לך אתננה ולא הראהו אלא ארץ ישראל בלבד ליצחק אמר כי לך ולזרעך אתן את כל הארצות האל והקימותי את השבועה וגומר זהו שאמר ישעיה והאכלתיך נחלת יעקב אביך ולא אמר נחלת אברהם׃ תאות׳ אשמ״ולן כך חברו מנחם בן סרוק׃ הורי׳ לשון הריון שהורוני במעי אמי כמו הורה גב׳׃ על תאות׳ עד קצות כמו והתאויתם לכם לגבול קדמה תתאו לבא חמת׃ תהיין׳ כלם לראש יוסף׃ נזיר אחיו׳ פרישא דאחוהי שנבדל מאחיו כמו וינזרו מקדשי בני ישראל נזורו אחור ורבותינו דרשו על כבישת יצרו באשת אדוניו וקוראו קשת על שם שהזרע יורה כחץ׃ ויפוזו זרעי ידיו׳ כמו ויפוצו שיצא הזרע מבין אצבעות ידיו׃ מידי אביר יעקב׳ שנראתה לו דמות דיוקנו של אביו כו׳ כדאיתא בסוטה ואנקלוס תרגם תאות עולם לשון תאוה וחמדה וגבעות לשון מלוקי הארץ שחמדתו אמו והזקיקתו לקבלם׃ בנימין זאב יטרף׳ זאב הוא אשר יטרף כבא על שהיו עתידין להיות חטפנין וחטפתם לכם איש אשתו בפלגש בגבעה ונבא על שאול שהיה נוצח באויביו סביב שנאמר ושאול לכד המלוכה וילחם באדום ובמואב וגומר בכל אשר יפנה ירשיע׃ בבקר יאכל עד׳ לשון בזה ושלל המתורגם עדאה ועוד יש לו דומה בלשון עברית אז חולק עד שלל ועל שאול הוא אומר שעמד בתחלת פריקתן וזריחתן של ישראל׃ ולערב יחלק שלל׳ אף משתשקע שמשן של ישראל על ידי נבוכד נצר שיגלם לבבל׃ יחלק שלל׳ מרדכי ואסתר שהם מבנימן יחלקו את שלל המן שנאמר הנה בית המן נתתי לאסתר ואנקלוס תרגמו על שלל הכהני׳ בקדשי המקדש׃ וזאת אשר דבר להם אביהם ויברך אותם׳ והלא יש מהם שלא ברכם אלא קנטרן אלא כך פירושו וזאת אשר דבר להם אביהם מה שאמור בענין יכול שלא ברך לראובן שמעון ולוי ת״ל ויברך אותם כלם במשמע׃ אשר כברכתו׳ ברכה העתידה לבא על כל אחד ואחד ברך אותם לא היה לו לומר אלא איש אשר כברכתו ברך אותו מה ת״ל ברך אותם לפי שנתן ליהודה גבורת הארי ולבנימן חטיפתו של זאב ולנפתלי קלותו של איל יכול שלא כללן כלם בכל הברכו׳ ת״ל ברך אותם׃ נאסף

חזקוני

צעדה׳ הוא ל׳ רבות לנקבות כמו צעדו לזכרים דומות ושפחותיכו ענפה בנו ויהי ידיו אמונה והפשפה והפעורה נוכחה בעצמותי וירדנה והמשל על יוסף שהיה פרה ורבה מאפרים ומנשה שנתמנו שבטים ונם בני יוסף אמרו ליהושע ואני עם רב אשר עד כה ברכני י״י׃ וימררוהו ורבו לפי שכבר שטמוהו בעלי חצים׳ ותשב באיתן קשתו׳ הקשת הוא שקורים בל״ו [illegible]

בעל הטורים

אמרי נועם

מ״ע ספורנו

רשי

נאסף אל עמי · על שם שמכניסין הנפשות אל מקום גניזתן שיש אסיפות בלשון עברי שהוא בלשון הכנסה כגון ואין איש מאסף אותי הביתה ואספתו אל תוך ביתך באספכם את תבואת הארץ הכנסתה לבית מפני הגשמים באספכם את מעשיכם וכל אסיפה האמורה במיתה אף היא לשון הכנסה : אל אבותי · עם אבותי : ויאסף רגליו · הכניס רגליו : ויגוע ויאסף · ומיתה לא נאמרה בו ואמרו רבותי' יעקב אבינו לא מת : לחנוט את אביו · ענין מרקחת בשמים הוא : וימלאו לו · השלימו לו ימי חניטתו עד שמלאו לו ארבעים יום : ויבכו אותו מצרים שבעים יום · ארבעים לחניטה ושלשים לבכי לפי שבאה להם ברכה לרגלו שכלה הרעב והיו מי נילוס מתברכין : אשר כריתי לי · כפשוטו כמו כי יכרה איש ומדרשו עוד מתישב על הלשון כמו אשר קניתי אמר ר' עקיבא כשהלכתי לכרכי הים היו קורין למכירה כירה · ועוד מדרשו לשון כרי דגור שנטל יעקב כל כסף וזהב שהביא מבית לבן ועשה אותו כרי ואמר לעשו טול זה בשביל חלקך במערה : כאשר השביעך · ואם לא בשביל השבועה לא הייתי מניחך אבל ירא לומר עבור על השבוע' שלא יאמר א"כ אעבור על השבועה שנשבעתי לך שלא אגלה על לשון הקדש שאני מכיר עודף על שבעי' לשון ואתה אינך מכיר בו כדאיתא במס' סוטה : גרן האטד · מוקף אטדין היה ורבותינו דרשו על שם המאורע שבאו כל מלכי כנען ונשיאי ישמעאל למלחמה וכיון שראו כתרו של יוסף תלוי בארונו של יעקב עמדו כלן ותלו בו כתריה' והקיפוהו כתרים כגורן המוקף סייג של קוצים : כאשר צום · מהו אשר צום וישאו אותו בניו ולא בני בניו שכך צום אל ישאו מטתי לא איש מצרי ולא אחד מבניכם שהם מבנות כנען אלא אתם וקבע להם מקום ג' למזרח וכן לארבע רוחו' וכסדרן למסע מחנה של דגלי' נקבעו כאן' לוי לא ישא שהוא עתיד לשאת את הארון ויוסף לא ישא שהוא מלך מנשה ואפרי' יהיו תחתיהם וזהו איש על דגלו באותות שמס' להם אביהם לישא מטתו : הוא

תורה

נֶאֱסָף אֶל־עַמִּי קִבְרוּ אֹתִי אֶל־אֲבֹתָי אֶל־הַמְּעָרָה אֲשֶׁר בִּשְׂדֵה עֶפְרוֹן הַחִתִּי׃ בַּמְּעָרָה אֲשֶׁר בִּשְׂדֵה הַמַּכְפֵּלָה אֲשֶׁר־עַל־פְּנֵי מַמְרֵא בְּאֶרֶץ כְּנָעַן אֲשֶׁר קָנָה אַבְרָהָם אֶת־הַשָּׂדֶה מֵאֵת עֶפְרֹן הַחִתִּי לַאֲחֻזַּת־קָבֶר׃
ל שָׁמָּה קָבְרוּ אֶת־אַבְרָהָם וְאֵת שָׂרָה אִשְׁתּוֹ שָׁמָּה קָבְרוּ אֶת־יִצְחָק וְאֵת רִבְקָה אִשְׁתּוֹ וְשָׁמָּה קָבַרְתִּי אֶת־לֵאָה׃ מִקְנֵה הַשָּׂדֶה וְהַמְּעָרָה אֲשֶׁר־בּוֹ מֵאֵת בְּנֵי־חֵת׃ וַיְכַל יַעֲקֹב לְצַוֺּת אֶת־בָּנָיו וַיֶּאֱסֹף רַגְלָיו אֶל־הַמִּטָּה וַיִּגְוַע וַיֵּאָסֶף אֶל־עַמָּיו׃ וַיִּפֹּל יוֹסֵף עַל־פְּנֵי אָבִיו וַיֵּבְךְּ עָלָיו וַיִּשַּׁק־לוֹ׃ וַיְצַו יוֹסֵף אֶת־עֲבָדָיו אֶת־הָרֹפְאִים לַחֲנֹט אֶת־אָבִיו וַיַּחַנְטוּ הָרֹפְאִים אֶת־
א יִשְׂרָאֵל׃ וַיִּמְלְאוּ־לוֹ אַרְבָּעִים יוֹם כִּי כֵּן יִמְלְאוּ יְמֵי הַחֲנֻטִים וַיִּבְכּוּ אֹתוֹ מִצְרַיִם שִׁבְעִים יוֹם׃ וַיַּעַבְרוּ יְמֵי בְכִיתוֹ וַיְדַבֵּר יוֹסֵף אֶל־בֵּית פַּרְעֹה לֵאמֹר אִם־נָא מָצָאתִי חֵן בְּעֵינֵיכֶם דַּבְּרוּ־נָא בְּאָזְנֵי פַרְעֹה לֵאמֹר׃ אָבִי הִשְׁבִּיעַנִי לֵאמֹר הִנֵּה אָנֹכִי מֵת בְּקִבְרִי אֲשֶׁר כָּרִיתִי לִי בְּאֶרֶץ כְּנַעַן שָׁמָּה תִּקְבְּרֵנִי וְעַתָּה אֶעֱלֶה־נָּא וְאֶקְבְּרָה אֶת־אָבִי וְאָשׁוּבָה׃ וַיֹּאמֶר פַּרְעֹה עֲלֵה וּקְבֹר אֶת־אָבִיךָ כַּאֲשֶׁר
ה הִשְׁבִּיעֶךָ׃ וַיַּעַל יוֹסֵף לִקְבֹּר אֶת־אָבִיו וַיַּעֲלוּ אִתּוֹ כָּל־עַבְדֵי פַרְעֹה זִקְנֵי בֵיתוֹ וְכֹל זִקְנֵי אֶרֶץ־מִצְרָיִם׃ וְכֹל בֵּית יוֹסֵף וְאֶחָיו וּבֵית אָבִיו רַק טַפָּם וְצֹאנָם וּבְקָרָם עָזְבוּ בְּאֶרֶץ גֹּשֶׁן׃ וַיַּעַל עִמּוֹ גַּם־רֶכֶב גַּם־פָּרָשִׁים וַיְהִי הַמַּחֲנֶה כָּבֵד מְאֹד׃ וַיָּבֹאוּ עַד־גֹּרֶן הָאָטָד אֲשֶׁר בְּעֵבֶר הַיַּרְדֵּן וַיִּסְפְּדוּ־שָׁם מִסְפֵּד גָּדוֹל וְכָבֵד מְאֹד וַיַּעַשׂ לְאָבִיו אֵבֶל שִׁבְעַת יָמִים׃ וַיַּרְא יוֹשֵׁב הָאָרֶץ הַכְּנַעֲנִי אֶת־הָאֵבֶל בְּגֹרֶן הָאָטָד וַיֹּאמְרוּ אֵבֶל־כָּבֵד זֶה לְמִצְרָיִם עַל־כֵּן קָרָא שְׁמָהּ אָבֵל מִצְרַיִם אֲשֶׁר בְּעֵבֶר הַיַּרְדֵּן׃ וַיַּעֲשׂוּ בָנָיו לוֹ כֵּן כַּאֲשֶׁר צִוָּם׃ וַיִּשְׂאוּ אֹתוֹ

בניו

(Masoretic margin notes: ג'ב' פתחי' דין קמ"ד · ד' חס' · ד' בתורה · ה' מלעיל · ג' · ב' · ל' וחס' ו"ו · ל"ו · ד' ר"פ ל' · ל' · ז' · ל' וכ"כ · ב' · י"ב · י' פסו' בתור' גם גם · ומלה ביניהון · ה' · י"ז מל' בתור' · ג')

תרגום אונקלוס

מתכניש לעמי קברו יתי לות אבהתי במערתא די בחקל עפרון חתאה׃ במערתא דבחקל כפילתא די על אפי ממרא בארעא דכנען די זבן אברהם ית חקלא מן עפרון חתאה לאחסנת קבורא׃ תמן קברו ית אברהם וית שרה אתתיה תמן קברו ית יצחק וית רבקה אתתיה ותמן קברית ית לאה׃ זביני חקלא ומערתא די ביה מן בני חתאה׃ ושיצי יעקב לפקדא ית בנוהי וכניש ריגלוהי לערסא ואתנגיד ואתכניש לעמיה׃ ונפל יוסף על אפי אבוהי ובכא עלוהי ונשק ליה׃ ופקיד יוסף ית עבדוהי ית אסותא למחנט ית אבוהי וחנטו אסותא ית ישראל׃ ושלימו ליה ארבעין יומין ארי כן שלימו יומי חנטיא ובכו יתיה מצראי שבעין יומין׃ ועברו יומי בכיתיה ומליל יוסף עם בית פרעה למימר אם כען אשכחית רחמין בעיניכון מלילו כען קדם פרעה למימר׃ אבא קיים עלי למימר הא אנא מאית בקברי דאתקינית לי בארעא דכנען תמן תקברינני וכען איסק כען ואקבר ית אבא ואיתוב׃ ואמר פרעה סק וקבור ית אבוך כמא דקיים עלך׃ וסליק יוסף למקבר ית אבוהי וסליקו עמיה כל עבדי פרעה סבי ביתיה וכל סבי ארעא דמצרים׃ וכל בית יוסף ואחוהי ובית אבוהי לחוד טפלהון ועניהון ותוריהון שבקו בארעא דגשן׃ וסליקו עמיה אף רתיכין אף פרשין והות משריתא סגיאה לחדא׃ ואתו עד בית אידרי דאטד די בעיברא דירדנא וספדו תמן מספד רב ותקיף לחדא ועבד לאבוהי אבלא שבעא יומין׃ וחזא יתיב ארעא כנענאה ית אבלא בבית אידרי דאטד ואמרו אבל תקיף דין למצראי על כן קרא שמה אבל מצרים די בעיברא דירדנא׃ ועבדו בנוהי ליה כן כמא די פקידינון׃ ונטלו יתיה

בנוהי

מסורה

נאסף ג'ב' פתחין וא' קמץ וסי' אני נאסף אל עמי · כאשר נאסף אהרן · כי מפני הרעה נאסף הצדיק · קדמ' קמץ : ל' עמי ד' וסי' ואני נאסף · ותחללנה אתי אל עמי · ויקחני יי' מאחרי הצאן · בא הקץ אל עמי ישר' לא' וחד ול' עמי ידו גורל : עפרן ד' חסרי' מסור ריש פרש' חיי : שמה ה' ר"פ וסי' קברו את אברה' · שמה קננה קפוד · שמה אדום מלכיה : שמה נסיכי צפון · שמה שבר רשפי קשת : י' פסו' אית בהון ג' מלין דמיין ב' קדמאי לא נסי' ו"יו ותליתאה נסיב ו"יו וסי' במ' רבת "את בניו ד' וסי' כי ידעתיו למען ויכל יעקב לצוות · ויקם יעקב וישא את · והיה ביום הנחילו את · וכל נביאי' וכתו' את בניו כמ"ו ואת בניו וסי' ביהושע סימן ז' : ויאסף ה' מלעיל וסי' בסוף פרשת חיי · השביעני חד מן ב' זוגין א' ש' וא' ס' וסי' במסרא רבתא : ואשובה ז' וסי' אבי השביעני לאמר · ואשובה אל אחי אשר במצרים · ואשובה אל מקומי · אלכה ואשובה אל אישי שובו אלי ואשובה · וארוצה עד איש האלהים · השיבני ואשובה כי אתה : וכל זקני ג' וסי' ויעל יוסף לקבר · ויבא אהרן וכל זקני · הקרבים אל החלל : וכל בית י"ב מסור בשופטים סימן ט' : יושב י"ז מלאי' בתורה וסי' ואשביעך ביי' ויצחק בא מבוא · וירא יושב הארץ הכנעני · וירא חותן משה · השמר לך פן תכרת · ושלאחריו · ומה הערים אשר הוא · עמלק יושב ג' בו · ואמרו אל יושב הארץ · אל תירא אתו · אחרי הכתו את סיחן · ב' בו ראה החלתי תת לפניך · בעבר הירדן בגיא ·

אבן עזרא

ויבו אותם · שילכו כולם עם יוסף לקברו : ויאסף רגליו אל המטה · כי בתחלה ישב על המטה ורגליו תלוי' כמנהג ארץ אדום היום ולא כן מטות הישמעאלים : ויעלו אתו כל עבדי פרעה · כל אנשי מצרים לבד מיוסף עבדי פרע' יקראו : ויחנטו · כדמות אבק ויתבורק על דרך רחוקה מעט להיו' כמוה התאנה חנטה פגיה : אשר כריתי · חפרתי כמו כי יכרה איש : רכב · כמו מרכבת : פרשים · ידועים : ויעש לאביו אבל · אחר שקברוהו כאש' אמרו קדמונינו ז"ל · ויעשו בניו פירו' והנה עשו בניו כאשר צום שנשאוהו וקברוהו במקו' שצוה :

לו

חזקוני

ולא יוכלו לערער מלקברכי : מאת בני חת · אע"פ שאמר כבר מאת עפרון החתי ...

בעל הטורים

וימלאו שניהם במסו' וימלאו לו ארבעים יום · וימלאו ימיה ללדת · רמז לבוף מ' יום הולך נוצר · אנכי הא ג' במסורת חדא ביעקב ואידך במש' ואידך ביוסף · אע"פ שאמר יעקב לא מת כיון באמר משה אנכי וגו' שאמר אותו גם הוא ובלשון שאמר יעקב אמר גם יוסף · וכל זקני · ג' במסור' וכל זקני פרעה · ויבא אהרן וכל זקני ישראל לאכל לחם · וכל זקני העיר ההיא גבי עגלה ערופה · וזהו שדרש לא שנה שלא פרנסוהו בלא מזון דהיינו וכל זקני ישראל לאכול וגו' ולא פרנסוהו בלא לוי' דהיינו וכל זקני פרעה בליוו לארונו של יעקב · כוס ג' במסור' ויעשו בניו לו כן כאשר צום · הקי' את דברי יהונדב אשר צום · פן תאמר עצבי עשה ופסלי ונסכי צום לאמר : מה זה מדבר בע"ז ונסכי ופסלי צום אף יהונדב צוה לבניו שלא יעבדו ע"ז וכן יעקב כשבקש לגלות הקץ לבניו ונעלם ממנו אמר שמא יש בכם עובדי ע"ז א"ל שמע ישראל וגו' · לא

אמרי נועם

דברו נא באזני פרעה ...

מ"ע ספורנו

...

רלבג

התועלת הראשון הוא במדות · והוא שראוי לאדם לחלוק כבוד למלכות ואע"פי שהיה המולך · כי שהוא ראוי שיגיע לו מאתו כבוד כאלו שאמר שהיה בכן כמו הענין ...

הוא ואחיו וכל העולים אתו · בחזרתן כאן הקדים אחיו למצרים העולים אתו ובהליכתן הקדים מצרים לאחיו שנ' ויעלו אתו כל עבדי פרעה וגו' ואחר כך כל בית יוסף ואחיו לא לפי שראו כבוד שעשו מלכי כנען שתלו כתריהם בארונו של יעק' נהגו בהם כבוד : ויראו אחי יוסף כי מת אביהם · מהו ויראו הכירו במיתתו אצל יוסף שהיו רגילי' לסעו' על שלחנו של יוסף והיה מקרבן בשביל כבוד אביו ומשמת יעקב לא קרבן : לו ישטמנו · לו מתחלק לעניינים הרבה יש לו משמש בלשון בקשה ולשון הלואי כגון לו יהי כדברך לו שמעני ולו הואלנו לו מתנו ויש לו משמש בלשון אם ואולי כגון לו חכמו לו הקשבת למצותי ולו אנכי שוקל על כפי ויש לו משמש בלשון שמא לו ישטמנו ואין לו עוד דומה במקר' והוא לשון אולי כמו אולי לא תלך האשה אחרי לשון שמא הוא ויש אולי לשון בקשה כגון אולי יראה יי' בעניי אולי ישיב יי' אותי הרי הוא כמו לו יהי כדברך ויש אולי לשון אם אולי יש חמשי' צדיקי': ויצוו אל יוסף · כמו ויצום אל בני ישראל צוה למשה ולאהרן להיו' שלוחים אל בני ישראל אף זה ויצוו אל שלוחם להיות שליח אל יוסף ולומר לו כן · ואת מי צוו את בני בלהה שהיו רגילין אצלו שנ' והוא נער את בני בלהה : אביך צוה · שינו בדבר השלום כי לא צוה יעקב כן שלא נחשד יוסף בעיניו : שא נא לפשע עבדי אלהי אביך · אם אביך מת אלהיו קיי' והם עבדיו: וילכו גם אחיו · מוסף על השליחות : כי התחת אלהי' אני · שמא במקומו אני בתמיה אם הייתי רוצה להרע לכם כלום אני יכול והלא את כלכם חשבת' עלי רעה והקב"ה חשבה לטובה והיאך אני לבדי יכול להר' לכם: וידבר על לבם · דברי' המתקבלים על הלב עד שלא ירדתם לכאן היו מרננים עלי שאני עבד על ידיכם נודע שאני בן חורין ואני הורג אתכם מה הבריו' אומרות כת של בחורי' ראה ונשתבח בהן ואמר אחי הם ולבסוף הרגם יש לך אח שהורג את אחיו דבר אחר עשרה נרות לא יכלו לכבות נר א' וכו': על ברכי יוסף · כתרגומו גדלן בין ברכיו :

ה' בָּנָיו אַרְצָה כְּנַעַן וַיִּקְבְּרוּ אֹתוֹ בִּמְעָרַת
שְׂדֵה הַמַּכְפֵּלָה אֲשֶׁר קָנָה אַבְרָהָם
ד' חס' אֶת־הַשָּׂדֶה לַאֲחֻזַּת־קֶבֶר מֵאֵת עֶפְרֹן
הַחִתִּי עַל־פְּנֵי מַמְרֵא: וַיָּשָׁב יוֹסֵף
כ"ח מִצְרַיְמָה הוּא וְאֶחָיו וְכָל־הָעֹלִים
ג' אִתּוֹ לִקְבֹּר אֶת־אָבִיו אַחֲרֵי קָבְרוֹ אֶת־
אָבִיו: וַיִּרְאוּ אֲחֵי־יוֹסֵף כִּי־ טו
כ"ג · ל' מֵת אֲבִיהֶם וַיֹּאמְרוּ לוּ יִשְׂטְמֵנוּ יוֹסֵף
ד' · כ"ד וְהָשֵׁב יָשִׁיב לָנוּ אֵת כָּל־הָרָעָה אֲשֶׁר
ד' ג' מל' גָּמַלְנוּ אֹתוֹ: וַיְצַוּוּ אֶל־יוֹסֵף לֵאמֹר
ד' אָבִיךָ צִוָּה לִפְנֵי מוֹתוֹ לֵאמֹר:
ח' ה' חד מן ה' מלין כֹּה־תֹאמְרוּ לְיוֹסֵף אָנָּא שָׂא נָא פֶּשַׁע
בתרי טעמ' ל' אַחֶיךָ וְחַטָּאתָם כִּי־רָעָה גְמָלוּךָ וְעַתָּה
שָׂא נָא לְפֶשַׁע עַבְדֵי אֱלֹהֵי אָבִיךָ
וַיֵּבְךְּ יוֹסֵף בְּדַבְּרָם אֵלָיו: וַיֵּלְכוּ
ג' דגש' גַּם־אֶחָיו וַיִּפְּלוּ לְפָנָיו וַיֹּאמְרוּ הִנֶּנּוּ לְךָ
לַעֲבָדִים: וַיֹּאמֶר אֲלֵהֶם יוֹסֵף
ג' אַל־תִּירָאוּ כִּי הֲתַחַת אֱלֹהִים אָנִי:
וְאַתֶּם חֲשַׁבְתֶּם עָלַי רָעָה אֱלֹהִים כ
ה' חס' בליש' ג' כ"כ חֲשָׁבָהּ לְטֹבָה לְמַעַן עֲשֹׂה כַּיּוֹם הַזֶּה
כ' חס' · י"ב לְהַחֲיֹת עַם־רָב: וְעַתָּה אַל־תִּירָאוּ
אָנֹכִי אֲכַלְכֵּל אֶתְכֶם וְאֶת־טַפְּכֶם
ב' יטל' מל' בתורה וַיְנַחֵם אוֹתָם וַיְדַבֵּר עַל־לִבָּם: וַיֵּשֶׁב
יוֹסֵף בְּמִצְרַיִם הוּא וּבֵית אָבִיו וַיְחִי
יוֹסֵף מֵאָה וָעֶשֶׂר שָׁנִים: וַיַּרְא יוֹסֵף
ה' י"א ס רבתי לְאֶפְרַיִם בְּנֵי שִׁלֵּשִׁים גַּם בְּנֵי מָכִיר
ה' כל ליש' · ג' במ"ב רפי בֶּן־מְנַשֶּׁה יֻלְּדוּ עַל־בִּרְכֵּי יוֹסֵף:
ד' וַיֹּאמֶר יוֹסֵף אֶל־אֶחָיו אָנֹכִי מֵת
ה' י"ה ותס' ג' וֵאלֹהִים פָּקֹד יִפְקֹד אֶתְכֶם וְהֶעֱלָה
אֶתְכֶם מִן־הָאָרֶץ הַזֹּאת אֶל־הָאָרֶץ
אֲשֶׁר נִשְׁבַּע לְאַבְרָהָם לְיִצְחָק
ד' וּלְיַעֲקֹב: וַיַּשְׁבַּע יוֹסֵף אֶת־בְּנֵי כה
ג' יִשְׂרָאֵל לֵאמֹר פָּקֹד יִפְקֹד אֱלֹהִים
ג' חס' בליש' ו' חס' בליש' אֶתְכֶם וְהַעֲלִתֶם אֶת־עַצְמֹתַי מִזֶּה:
וַיָּמָת יוֹסֵף בֶּן־מֵאָה וָעֶשֶׂר שָׁנִים
ל' וכתי' וקרי וַיַּחַנְטוּ אֹתוֹ וַיִּישֶׂם בָּאָרוֹן בְּמִצְרָיִם:

בנוהי לארעא דכנען וקברו יתיה
במערת חקל כפלתא דזבן אברהם
ית חקלא לאחסנת קבורא מן עפרן
חתאה על אפי ממרא: ותב יוסף
למצרים הוא ואחוהי וכל דסליקו
עמיה למקבר ית אבוהי בתר די קבר
ית אבוהי: וחזו אחי יוסף ארי מית
אבוהון ואמרו דילמא יטר לנא דבבו
יוסף ואתבא יתיב לנא ית כל בישתא
דגמלנא יתיה: ופקידו לות יוסף
למימר אבוך פקיד קדם מותיה
למימר: כדין תימרון ליוסף בבעו
שבוק כען לחובי אחך ולחטאיהון
ארי בישתא גמלוך וכען שבוק כען
לחובי עבדי אלהא דאבוך ובכא יוסף
במללותהון עמיה: ואזלו אף אחוהי
ונפלו קדמוהי ואמרו הא אנחנא לך
לעבדין: ואמר להון יוסף לא תדחלון
ארי דחלא דיי אנא: ואתון חשבתון
עלי בישא מן קדם יי אתחשבת
לטבא בדיל למעבד כיומא הדין
לקימא עם סגי: וכען לא תדחלון
אנא אזון יתכון וית טפלכון ונחם
יתהון ומליל תנחומין על לבהון:
ויתיב יוסף במצרים הוא ובית אבוהי
וחיא יוסף מאה ועשר שנין: וחזא
יוסף לאפרים בנין תליתאין אף בני
מכיר בר מנשה אתילידו ורבי יוסף:
ואמר יוסף לאחוהי אנא מאית ויי
מדכר דכיר יתכון ויסק יתכון מן
ארעא הדא לארעא דקיים לאברהם
ליצחק וליעקב: ואומי יוסף ית בני
ישראל למימר מדכר דכיר יי יתכון
ותסקון ית גרמי מכא: ומית יוסף
בר מאה ועשר שנין וחנטו יתיה
ושמוהי בארונא במצרים:

חזק

סכום פסוקי דספר בראשי' אלף וחמש מאות ושלשי' וארבע' וסימן א"ך ל"ד · וחציו ועל חרבך תחיה: ופרשיותיו י"ב אחא"ב סימן · וסדריו מ"ג ידי"דיה סימן · ואותיותיו ד' אלפים ושלש מאות ותשעים וחמשה:

אבן עזרא

לו ישטמנו · שמא יטור לנו איבה כמו וישטום עשו ויש לו במקרא על דרכים רבים: אנא · לשון פיוס ויאמ' הגאון כי התחת אלהים אני כאילו אני במקום אלהים שנפלתם לפני ותאמרו אנחנו עבדיך : למען עשה · שם הפועל : בני שלשי' · בעבור היות מלת בני סמוכה הנה יהיו הבנים רבעים : ילדו · גדלו: ויחנטו אותו · הרופאים : ויישם בארון · שם אותו אחד והנה השרש ישם על משקל וייכר ויאמ' ר' יונה המדקדק כי החירק תחת שורק והוא רחוק בעיני : וטעם בארון בקמצו הב"ית הוא שהכין לנפשו :

חזקוני

ויאמ' לו ישטמנו יוסף · כששב מקבור' אביו עבר על הבו' שהשליכוהו בו אחיו וברך עליו שעשה לו נסים במקום הזה והם שמעו על כן יראו פן תתקפ' עליו כל הרעה ששמו לו: ויצוו אל יוסף · תרגו' ירושלמי ופקידו ית שבטי' דבני בלהה שפקות דרשל למימר אביך פקיד עד דלא יתכנים למימר : ועתה שא נא מדברי המצ' דים : וילכו גם אחיו אחר שלוחיהם : גם בני מכיר בן מנשה גם לרבות על אפרים כיצד יוסף לא ראה לאפרים רק בני בנים ולמנשה ראה הוא בנים לבני בניו שהרי מכיר בפר' פנחס לאפרים בני בנים מכוין לשתי אבות ולמנשה בנים לבני בניו וקים לן כל המכוין בפרשת פינחס לבתי אבות לאפרי' ולמנשה נולדו בחיי יוסף : וייסם בארון · אבל לא נקבר שהרי עתידין היו להעלות' : ויישם כמו ויושם על משקל על בשר אד' לא ייסך בארון · הבי' בקמץ ללמדך שבחייו בחרוהו לו והכינוהו בכל שאר האבות לא הוזכר ארון: ואלה

מסרה

צום ג' וסי' ויעשו בניו לו כן כאש' צום · ופסלי ונסכי צו' · כי הקימו בני יהונדב : והשב ד' וסי' לו ישטמנו יוסף · שוב והשב את אחיך · והשב חרפתם אל · והשב לשכנינו שבעתים : ישיב כ"ד וסי' במס' רבת' : ויצוו ד' וסי' ויצוו אל העם לאמר כראותכם · והכיתם את יושבי יבש' · ויצו את בני בנימי' לאמ' כתי' חסר : לפני מותו ד' מסור בפרש' תולד': אנא חד מן ה' מלין בתרי טעמי וסי' פרשת ויגש · הננו ג' דגשים וסי' פרשת מקץ : התחת ג' בקריי' וסי' פרשת ויצא : לטבה ח' חס' בליש' וסי' ואתם חשבתם עלי רעה · ועשית הישר והטב · ואכלת ושבעת וברכת : ואבדתם מהרה מעל · ובפרי אדמתך לטבה · עשה ד' חד כתי' ו' וג' כתי' ה"א וסי' בפרשת ויצא: ילדו ה' וסימן ובנות ילדו להם · ואהליבמה ילדה · ילדו על ברכי יוסף · והששי יתרעם לעגלה · אלה ילדו להרפה : ואלהים ה' וסי' ויאמר יוסף אל אחיו · ואלהים סר מעלי · ואלהים אמר לבהלני · ואלהים זולתי לא תדע · ואלהי' מלכי מקדם : פקד ה' וחס' וסי' ואלהים פקד יפקד אתכם · וישבע יוסף את בני · פקד פקדתי אתכם : ויקח משה את עצמו' · אם פקד יפקדני : וישבע ד' וסי' וישבע יוסף · ובשנה השביעית שלח יהוידע · וישבע יהושע · ויקם עזרא וישבע : והעלת' ג' חס' בליש' וסי' והעלתם את עצמתי קדמא' והעלתי עליכם בשר · כי העלתיך מארץ מצרים : עצמתי ו' חס' בליש' וסי' והעליתם את עצמתי · וחברו דויהי בשלח · ושפו עצמותיו לא ראו · ממרום שלח אש · עצור בעצמותי · כל עצמתי תאמרנה · ובס"א מצאתי מסור עצמתי ה' הס' והשמיט ושפו עצמותיו לא ראו · כל עצמתי תאמרנה · וזהו המסורת שהיה לפני השמיט אצל עצמתיו הניחו עצמתי יוכל עצמות מלאים :

בעל הטורים

לו ישטמנו יוסף · כשחזרו מלקבור את אביהם עבר יוסף על הבור שהשליכוהו בו ונברך ואמר ברוך שעשה לי נס במקום הזה · אמרו עדין הוא זוכר מה שעשינו לו י"מ לו ישטמנו יוסף בלב ולא יעשה לנו מעשה ואם חפץ לעשות ישיב לנו כל הרע' שגמלנוהו כי מה עשינו לו גרמנו שנעשה מלך מחמת שמכרנוהו ונתגלגל הדבר ונעשה מלך במצרים כן יעש' לנו · התחת אלהים אני בלשון שהשיב יעקב לרחל כשבקשה ממנו שיבקש עליה רחמים וגער בה · בו בלשון השיב לאחיו · על כן הוא ג' במסורת והשלישי התחת זאת לא יומת שמעי · שבאותו לשון שאמר לאחיו נפרע משמעי שאחיו למדו ממנו לדבר בלשונו · וישבע יוסף את בני ישראל · ולא השביע לבניו · אלא אמ' להם אם תקחתם אותי ושם תחזירוהו · ובמדרש יש שהשביעם שלא ידחקו את הקץ · כי יוסף ידע את הקץ שיעקב גלה לו · אנכי מת ואלהים פקוד יפקד אתכם · פירוש אנכי בשר ודם היו' כאן ומחר בקבר אבל מלך אל חי וקיים הוא יפקוד אתכם · ורמז שני פעמים פ"א פ"א יפירוש פסס שמלכתי פ' שנים כך יבוא לכם גואל בן שמונים שנים אי נמי יפקוד לשון חסרון כמו לא נפקד ממנו איש · רמז שמכין פקוד יחסר מת' שנה וישאר רד"ו · ויחנטו שנים בהאי פרשה ויחנטו את ישראל · ויחנטו את יוסף · כדאית' בבכורות דיספד יספדוניה דדלא ידלוני' בשביל שחנט את אביו חנטוהו נ"כ · ויישם בארון כדי שיהא מצוי להם בצאתם משם :

חסלת ספר בראשית

מ"ע ספורנו

ויצוו אל יוסף · צוו לעבדי יעקב או זולתם על אודו' יוסף כמו ויצום אל בני ישראל : לאמר אביך צוה · צוה שיאמרו ליוסף אביך צוה לנו שנאמ' אליך מאלינו לא נגדו שאינו חושד אותך כלל אבל שאם יירא אחיך נאמר אליך אלה הדברים : לפני מותו · באותו הפרק צוה ולא היה לנו פנאי לדבר אליך אז : ויבך יוסף · בהזכירם את אביו ואת אהבתו שלא תשנו · התחת אלהים אני · האמנם אני דיין תחתיו שאדון אחר גזרותיו ואענים מי שהיה שליח מאותו לעשות' כמו בית דין המבטל דברי בית דין חבירו · כי אמנם הייתם שלוחיו בזה בלי ספק כענין לא אתם שלחתם אותי הנה כי האלהים : ואתם חשבתם עלי רעה · הנה פעלתכם היתה כשגגה שחשבתם אותי לרודף ואם היה זה האמת היה פעלכם בדין : אלהים חשבה לטובה · המציא בכם זאת השגגה לתכלית טוב : ויחנטו אותו ויישם בארון · באותו הארון שהיתה החנטה בו הניחו עצמותיו ולא קברוהו בקרקע ובזה נודע הארון לדורות ויקח משה את עצמות יוסף :

חסלת פרשת ויחי

רלב"ג

ויקרא יעקב אל בניו וגומר עד סוף הפרשה

ביאור המלות

יתר שאת · יתכן שיהיה ענין ויתר שאת והרצון בזה כי מפני שהוא בכור היה ראוי שיהיה לו יתרון בנשאה כמשפט הבכור שיש לו חלק נוסף על שאר האחי' או יהיה הרצון בו רוממות וירצה בו כי מפני שהיה ראובן בכור היה ראוי שתהיה לו הממשלה והתנשאות כטעם והממלכה נתן ליהורם כי הוא הבכור · ויתר עז · ר"ל שהוא היה ראוי שיהיה לו יתרון בעוז ובתקף והוא הממשלה · פחז כמים אל תותר · פחז הוא מענין מהירות וכמוהו ופוחזים כי הם נמהרי לב ולזה המשילו למים שיגרו במהירות והנה פחז הוא שם תאר שם התאר וענייגו איש פחז וכמוהו רבים בלשוננו והרצון בזה אתה איש פחז כמים שתמש' ממשיך במהירות בזולת הסתכלות אם נאות לעשות כן אם לא הנה לא יהיה לך יתרון בעניינים שיהיה ראוי שיהיה לך יתרון מצד הבכור' וזה שכבר הנעת מזאת התכונה הפחותה אל אשר עלית משכבי אביך אשר בו מהגנות מה שלא יעלם · אז חללת יצועי עלה ר"ל שכבר חללת יצועי שעלית בו וידב' פעם לנוכ' ופעם שלא לנוכח ויהיה הרצון במלת עלה כמעל' רבוכי שכב הי נוהג בו יעקב [illegible]

הם ממונה אחד יתקלפו קנאם לקנת בלשוננו וזה תמנה הרבה וכזה תמנה מכורותיך הוא כמו מגורותיך לפי מה שהסכימו המפרשים הרצון בזה שאפילו השגירות שאיכם כלים להרוג האנשים ולא יתכן זה בהם אבל הם כלים לעשות מלאכה הנגרות הם כלי חמס להם כי גם בהם יתחכמו להרוג האנשים והנה אמר זה לפי שהם הרגו בערמה ר"ל שמעון ולוי אנשי שכם נפעל ההוא בעיניו אשר בו היו נכנסים בברית עמה' להיות לעם אחד והוא התילה כי הם שמו אותה כלי להריגת אנשי שכם והנה לא ישר בעיני שיהיה מכורותיהם כמו מדורותיהם כי הם משפי פרשים מתקלפים ועוד שכבר יהיה עם זה המאמר קשר כי כבר יהיה הרצון בו שכבר הביאו כלי חמס במגורותיהם ובאופן שביא' אינו קשר · בסודם · הוא כמו בקהלם והרצון בו בהוסדם וכן כבודי הוא כמו נפשי כי הנפש הוא החלק היותר נכבד שבבעל נפש · וברצונם עקרו שור · הנה רצונם הפך אפם כטעם יי' ברצונך העמדת להררי עוז · והמשיל האדם הנזק מאד לשור כי הוא מזק מאד וזה מפורסם בענייננו וכוון בזה שבאפם הרגו האנשים וכן בהראותם שהם ברצון עמהם יעקרו ויספיתו התקיפי' שבהם וזה מי שלא יוכלו להרגם באפם וזה שהוא הרגו אנשי שכם שהיו חזקי' מאד מהם כשהראו אותם שהם ברצון עמהם · ארור אפם הנה קלל תכונתם הרעה כדי שישתדלו לסור ממנה · אחלקם ביעקב ואפיצם בישראל · לפי שלא יאות לבעלי זאת התכונה הפחותה שיהיו מקובצים ולזה שם אותם יעקב מפוזרים וכן היה כי שבט לוי היה מפוזר בין השבטים ושבט שמעון היה גם כן מפוזר מה כמו שנבאר אחר זה · יודוך אחיך · ישבחוך ויודוך כי ההצלחה תבוא בשבתך לפי שהם יראו שידך היא בערף אויביך רוצה לומר שאויביך בורחים מפניך ומפני זה אתה מכה אותם בערפם · ישתחוו לך בני אביך · שתהיה הממשלה לך · גור אריה יהודה המשילו לגור אריה להיותו מלך על החיות לרוב גבורתו והנה אמר זה לפי דעתי על דוד שהיה באופן מהגבורה עד שהכה הארי והדוב והציל את הצאן מפיהם · מטרף בני עלית · הנה מפני שהמשילו לגור אריה המשיל הריגתו גלית לטרף והרצון באמרו עלית כתעלית ועלית במדרגת המלוכה והרצון בזה כי בסבת הריגתו גלית כתעלה והיה זה כלי אל שיהיה שר צבא שהיה כלי להיותו מלך על ישראל ויהיה מ"ם מטרף כמו מ"ם מקטלת כביאה · שהרצון בו בסבת קטלת כביאים · כרע שכב כארי שלא ימצא מי שיקרידנו ויתקיפנו וכן היה בדוד שנצח כל הגוים אשר נלחם בהם ולא היה בהם מי שיברח דוד מפניו · שבט הוא הכלי שיגיע בו המוסר שמסכהינו אל מקבל המוסר והרצון בזה שלא יסור מיהודה שלא יהיה ממנו מושל ממשלה מה · ומחוקק מבין רגליו · הוא מענין יי' מחוקקינו רוצה לומר שהוא מיסד לנו חקים ונימוסים נתנהג בהם ולפי שהמושל הוא מיסד מכהנים וחקים ירצה שיתנהגו בהם האנשים אשר הוא מושל עליהם קרא המושל מחוקק והרצון בזה שלא יסור מהיות מושל מזרע יהודה ממשלה מה · שילה · בנו וקראו שילה לפי שהויתו בשליא ולזה יקר' שיקרא בשם הבן' שבתהוה בו כאמרו ובשליתה היוצאת מבין רגליה · והנה אמר זה על דוד שהיה בן יהודה רוצה לומר שהיה מזרעו · ולו יקהת עמים · רוצה לומר קבוץ הגוים כי הוא היה מולך על עמים רבים היו לו עבדים נושאי מנחה והנה אין הרצון בזה שיסור השבט מיהודה כבא שילה אך רוצה לומר שלא תסור ממנו ממשלה מה עד שיבא העת שתהיה לו ממשלה שלמה באופן שיהיה מזרעו מי שיהיה מולך על גוים רבים והנה הביא הרב אדוני אבי כ"ע סבר לזה אמרו לא יתיצב איש בפניך עד השמידך אותם שאין הרצון בו שאחר כן יתיצבו בפניו והוא שבואר בנפשו · אסרי לגפן עירה · הוא כמו עירו בוי"ו · והטעם שארצו תהיה שמנה מאד באופן שלגפן האחד יאסור האדם העיר שלו כי יבצור מהגפן האחד משא החמור בשלמו' וכן לשורק בני אתונו · הרצון בו בן אתונו רוצה לומר כי יאסור בן אתונו לשורקה והיא הגפן כי משם יבצור משאו בשלמות · כבס ביין לבושו · אמר זה על גד הסקלגה לרבוי היין שימצא לו · ובדם ענבים סותה · שענייגו ובין אדום כדם יכבם לבושו

לבושו· חכלילי· היו"ד נוספת ועניינו אדמוני כי מרוב השתייה יאדימו העינים והכונה בזה לרוב המצא היין בארצו· ולבן שנים מחלב· רוצה לומר שעיניו תהיינה לבנות מרוב שתייתו החלב והעיר בזה שארצו תהיה זבת חלב ודבש למוב המרעה· זבולן לחוף ימים ישכון· הקדים זבולן ליששכר ואע"פ שהוא מאוחר בלידה לפי שגורל נחלתו היה קודם לגורל נחלת יששכר כמו שהוא ביהושע אלא שכבר נפסד עלינו זה הסדור בקצת השבטים ובכלל הנה לא נודע סבה שלימה במה שנתבלבל בזה הסדור· לחוף ימים· רוצה לומר שפת הימים· לחוף אניות· רוצה לומר שפת הים אשר יתקבצו בו האניות והוא הנמל· וירכתו עד צידון· רוצה לומר בירכתו קצה ארצו מצין ולירכתי המשכן· חמור גרם· חמור בעל עצם כבד והנה החמור הוא מאוחר התנועה וכל שכן כשיהיה בזה התאר כי אז תהיה בהכרת תנועתו בכבדות כי התנועה תהיה מהירה או מתוכית מצד היחס אשר בין המניע והמתנועע וזה כי כל מה שיהיה המתנועע יותר גדול תהיה התנועה יותר מתונית כשהיה המניע אחד או תהיה הכונה בחמור גרם כחוש מאד כי הוא לא יוכל ללכת והמשילו אליו לפי שיששכר לא היה רוצה לצאת מארצו כאמרו שמח זבולן בצאתך ויששכר באהליך· רובץ בין המשפתים· הרצון בזה בין המערכות והכונה כי כשיטענו עליו משאו בשתי מערכות בשני צדדיו הנה ירבץ תחת משאו וכן לא יכלו להעתיק יששכר מארצו· וירא מנוחה כי טוב· כאשר ראה מקום מנוחתו שהוא טוב וארצו כי נעמה נטה שכמו לסבול כל המשא ושב כעבד נותן מס אל המלך ישראל שלא כירחם לצאת או של גוים שלא ילחמו עליהם כמו שפירש החכם אבן עזרא· דין ידין עמו· ר"ל שמדן יהיה מי שידין ישראל בכללם והוא שמשון ששפט ישראל עשרים שנה· שפיפון· הוא נחש ונקרא כן להיותו משבר ומכתת האנשים שינשוך בהם בנשיכתו כטעם· הוא ישופך ראש והנה הנחש והשפיפון הוא שמשון שהרג הרג רב בפלשתים כל ימיו והמשיל הריגתו הפלשתים בהסמכו על עמודי הבית והפיל העמודים והבית על הפלשתים לנחש הנושך עקבי סוס ויפול בזה רוכבו אחור· לישועתך קויתי יי'· כאשר ראה הנביא הרע שיקרה לשמשון בסוף אמר שהוא מקוה לישועת השם כי הוא יסבב להציל שמשון מזה הרע והנה לזאת הסבה אחשוב שסבב השם יתעלה שיהיה שמשון נזיר אלהים במה ששלח על יד נביאו למנוח ולאשתו כדי שלא ימשך לתאות המשגל אשר היתה סבת נפלו בזה הרע כי ההתרחק משתיית היין והשכר מועיל לזה העניין מאד כאמרם ז"ל כל הרואה סוטה בקלקולה יזיר עצמו מן היין· ועם כל זה לא נשלמה ההצלה בזה לשמשון· גד גדוד יגודנו· רוצה לומר שגדוד יבוא אליו שיקבצם ויאספם ויכנס בשבי· והוא יגוד עקב· ר"ל שהוא יגוד הגדוד ההוא וינצחנו בסוף ואולי זה העניין קרה או יקרה כי לא נדע כל מה שקרה לאבותינו כמו שכתוב בפירוש החכם אבן עזרא· מאשר שמנה לחמו· והוא מחלק אשר מהארץ תצא לחם שמנה לרעננות הארץ ודשנה ולזאת הסבה יתן מעדני מלך· נפתלי אילה שלוחה· הנה האילה היא מהירה התנועה והיה זה משל לברק בן אבינועם שהיה מנפתלי שמע בקלות למאמר דבורה שלחהו להלחם עם סיסרא שהיו לו תשע מאות רכב ברזל בעם מעט כי לא הביא עמו כי עם עשרת אלפים איש ובסוף העניין נתן אמרי שפר בשירה ששרו הוא ודבורה· בן פורת שעיף פוריה· בנות צעדה עלי שור· רוצה לומר שצמחו מהסעיף ההוא פארו' גדלו וגבהו עד שצעדו על החומה לרוב גובה הפארו' ההם ולגדלם וזה משל על הצלחת יוסף ורבוי זרעו אחריו· וימררוהו ורובו· פירשו זה על מה שעשו לו אחי יוסף שמררו חייו ויורו חצים שנונים להפילו ולא יכלו לו כי כבר ישבה באיתן קשתו ונכון הוא גם נכון בעיני שיהיה עתיד ויהיה הרצון בזה שכבר ישטמו זרע יוסף בעלי חצים ולא יוכלו להם כי השם יתעלה יעזרם· באיתן· במקום איתן רוצה לומר במקום חזק· ויפוזו· עניינו ויחזקו כמו שפירש החכם אבן עזרא או יהיה בעניין פז ורצה בזה שהושם פז על זרועיו לגדולה ולממשלה· מידי אביר יעקב· משם רועה אבן ישראל· זה רמז למשיח בן יוסף לפי דעתי והרצון בו שמיוסף יצא האיש שיהיה רועה אבן ישראל· וראוי שתדע כי ישראל בחוזק הגלות ידמו לאבן על צד המשל לרוב שבלם הפגעי' ומעוט הרגשתם בהם ולזה יעד הנביא שיסיר לב האבן מבשרם ויתן להם לב בשר והנה אמר בזה המקום שמיוסף יצא האיש שיהיה רועה אבן ישראל ויתחיל התשועה על ידו כי לפי שתהיה בהיות ישראל בתכלית השפלות עד שיהיו במדרגת האבן ולזאת הסבה אחשוב שהסכימו רז"ל על משיח בן יוסף והנה התבאר שכבר יהיה לישראל בתחילת הגאולה מנהיג איננו מבית דוד תצמיח ע"י הגאולה ממה שאמר זכריה בעניין הישועה והושיע השם את אהלי יהוד' כבראשונה למען לא תגדל תפארת בית דוד וגומר· וזה לאות שלא תהיה זאת הישועה בראשונה על ידי בית דוד וספר אחר זה שכבר יהיה כלקר זה המנהיג ההולך לפניהם ואמר עליו שהוא היה גדול המעלה כדוד וכמו בית דוד ובכלל הנה יאמר עליו שהוא כאלהים וכמלאך השם יתעלה לפניהם והרצון בכאן באלהים הם השלמים כאמרו אני אמרתי אלהים אתם והנה יתבאר זה בנ"ה ביאור יותר שלם אבל ביארנו לזאת הפרשה· מאל אביך ויעזרך· הרצון בו מאל אביך ומאת שדי שיעזרך ויברכך תהיינה לך אלו הברכות לך שזכר אחר זה· ברכות שדים ורחם· הם רבוי הבנים בזולת הפלא וגדולם בשלמות באופן שימצא להם מהשדים מזון טוב ונאות מה שיספיק לגדול· תאות· גבול· והרצון בזה כי ברכות אבותיו אברהם ויצחק לא היו כי אם על ירושת ארץ כנען ובכלל הנה הם לא היו על ירושת כל הארץ בכללה אם היה שנודה שלא יהיו קיני וקניזי וקדמוני ממשפחות ארץ כנען ואולם זאת הברכה תהיה עד גבול גבעות עולם שהם קצות הישוב ר"ל שלא יהיה בכל העולם דבר שלא יירשו אותו· והנה אמר זה על צד ההפלגה והגוזמא להורות שהוא ברכו על שירש נחלה בלא מצרים כי הנביאים ידברו בזה האופן להורות על ההפלגה כמו שאמר ערים גדולות ובצורות בשמים· ולקדקד נזיר אחיו· הוא כמו לראש יוסף והנה היה יוסף נזיר אחיו כי הוא היה היותר פרוש והיותר מושל בתאותו ויורה על זה ממה שעשה מעניין אשת אדוניו שלא רצה להשמע אליה ושם עצמו מפני זה בסכנה עצומה עמה אשר היה לו בה מהסכנה נוה שלא יעלם ולא כן עשה יהודה במצאו תמר בדרכו שהוא שב ממנה שיבא אליה ויותר רחוק מזה מה שעשה ראובן מעניין בלהה· ולזאת הסבה קראו יעקב נזיר אחיו· זאב יטרף· הרצון בזה שבנימן יהיה כמו זאב שיטרף והנה אמר זה לגבורתו והצלחתו· בבקר יאכל עד וגומר· ר"ל שלא יאחר הכנעת אויביו אבל בבקר בצאתו למלחמה יאכל שלל אויביו תכף ולערב היום ההוא יחלק שללם בכללות לבני שבטו או לעמו· והנה אחשוב שהיתה זאת הנבואה על שאול שיצא מבנימן כי כבר התגבר על הגוים כמו שנאמר עליו וילחם סביב בכל אויביו במואב ובני עמון ובאדום ובמלכי צובה ובפלשתים ובכל אשר יפנה ירשיע· איש אשר כברכתו בירך אותם· רבים יתמהו מזה לפי שכבר ימצאו מבניו שלא בירך אותם בזה הספור כמו העניין בראובן ושמעון ולוי עד שכבר הוכרחו לומר שכבר בירך אותם איש כברכתו ולא נזכרו אלו הברכות ואולם מה שנזכר מזה הוא מה שהודיעם מה שיקרם באחרית הימים· וזה בלתי נאות אלא כי בברכות שבירך אותם הנביא

הם גם כן דברים שיקרום בעתיד ולולי זה לא ימצאו בברכות ההם תועלת· וראוי שתדע כי ההודעה שתהיה לאדם בדברים העתידי' לו אם טוב או רע הוא' ברכה ולזה השגיח השם יתע' בזה האופן בדבקים בו רוצה לומר שיודיע אותם מה שיתכן שיקרה להם כדי שיקחו עצה ברע שלא יגיע וישתדלו בהגעת הטוב היותר שלם שאפשר כמו שביארנו ברביעי מספר מלחמות השם ובביאורינו לספר איוב ובהיות העניין כן הנה יתכן שמה שאמר יעקב לאחד אחד מבניו הוא ברכה· לו הלא תראה כי יצחק אמר לעשו בברכו אותו ואת אחיך תעבד ואין זאת ברכה אבל היא מהדברי' העתידים לו ועוד כי כבר ימצא תועלת לראובן ושמעון ולוי במה שאמר להם מהדברים אלו וזה כי הוא הודיע לראובן כי הוא תכונתו הפחותה מנעה ממנו זה היתרון שהיה ראוי להיות לו והנה אם היה משתדל ראובן לתקון עניניו היה ממעט ממנו זה העונש ואולם מה שאמר לשמעון וללוי מצד תכונתם הרע' אחלקם ביעקב ואפיצם בישראל הוא ברכה כי לכמו אלו האנשים לא יאות הקבוץ ולזה היה הפזור טוב להם עם שכבר נמשך מזה הפזור ללוי ברכה נפלאה והוא שהיה משיג המצטרך לו בזולת עמל במה שנתנו לו ישראל מהמעשרות והתרומות ושאר המתנות שהיו לשבט לוי· והנה לשמעון כתאמ' זה הפזור באופן מה עם ירושת הארץ עד שנפלה נחלתם תוך נחלת בני יהודה כמו שמבואר ביהושע והנה תמצא שערי שבט שמעון היו מפוזרות בינות ערי נחלת יהודה לו תעמד על מניין הערים שנפלו לגורל שבט יהודה וזה שכבר תמצא שמהערים ההם נפלו קצת למטה שמעון ותבין מהסדור אשר להם בספור גורל בני יהודה שמהערים ההם שנפלו לגורל שמעון לא היו יחד· ויאסוף רגליו אל המטה· כי בתחלה היה יושב על המטה כשבירך אותם כדי שתתישב דעתו יותר בעניינם וידע בנבואה מה שעתיד שיקרה להם והנה היו מפני זה רגליו חוץ מהמטה ואחר כך שכב על המטה ולזה אסף רגליו אליה כמו שפירש החכם אבן עזרא· והנה עמד בזה המצב השני עד שגוע ומת· לחנוט את אביו· הוא מעשה סמים שעושים למת כדי שיוכל לעמוד בשרו ימים רבים בזולת עפוש· גרן האטד· הוא גרן מוקף קוצים· ויראו אחי יוסף כי מת אביהם· הרצון בזה כי כאשר הם ראו כי מת אביהם יראו שישיב יוסף להם גמול על אשר גמלוהו רע ואמרו לו בשם אביו מה שאמרו· ואם אמר אומר איך יתכן שייראו מזה והנה הראה להם יוסף שאין להם אשם בזה וקרבם אליו ונתן להם מתנות כי זה ממה שיורה שהוא מחל להם האשם ההוא אמרנו לו שכבר היה להם לירוא שיהיה זה מיוסף לבלתי הכאיב לב אביו ולזה לא רצה להזיק להם בחייו אבל אחרי מות אביו אולי יקח נקמתו מהם או אפשר שירצה בזה והוא הנכון אצלי שהם ראו והכירו כי מת אביהם כי לא היה קרוב להם יוסף עתה לכלכל אותם כקרבתו אליהם בעת היות אביו חי ויראו שיהיה זה העניין לשנאת יוסף אותם על הרעה אשר גמלוהו· ולזה אמרו לו בשם אביהם מה שאמרו עד שכבר הבטיחם שהוא יכלכל אותם ואת טפם· כי התחת אלהים אני· הנה הה"א היא ה"א האמתות כמו ה"א הנגלה נגלתי· והנה הרצון בו כי תחת אלהים אני וירא אותו ולזה אל תיראו שאעשה הרעה הזאת ועוד שאתם לא עשיתם לי רע אך היה סבה לטוב מה שעשיתם· גם הוא נכון שיהיה הרצון בזה אל תיראו כי איני במקום השם יתע' שאוכל לעשות לכם רע הלא אתם רואים כי כלכם הסכמתם לעשות לי רע ולא די שלא היה לכם יכולת על זה אבל היה זה סבה לטוב ואיך אוכל לבדי להזיק לכללכם אל תיראו כי לא די שלא אזיק לכם אבל אטיב לכם ואכלכל אתכם ואת טפכם· בני שלשים· הנה בני השלישים לאפרים הם רביעים לו· גם בני מכיר בין מנשה יולדו על ברכי יוסף· ר"ל שיוסף גדלם ומלת גם לעד כי הם נולדו לאחר הולד השלשים לאפרים וספרה התורה זה להעיר על יתרון הברכה לאפרים על מנשה ברבוי הבנים כי כבר היה לו דור רביעי קודם היות למנשה דור שלישי ולזה גם כן תמצא מספר בני אפרים יותר רב ממספר בני מנשה בפרשת מדבר סיני· ויסם· שם אותו בארון אחד מהאנשים ולא הזכירו והנה שרשו ישם· והנה ישם ושום שני שרשים בעניין אחד כמו שכתב החכם אבן עזרא ויתכן שיהיה ויסם שב אל יוסף· והרצון שהוא שם עצמו בארון ע"י שליח לוהו על זה כמו אז יבנה שלמה והנה דברי זה הספור מבוארים מאד עם מה שקודם לנו בזה מהדברים והנה התועלת המועלות המגיעים מזה הספור הם ט"ו:

התועלת הראשון הוא במדות· והוא שראוי לאדם שיועיל לבניו כפי מה שאפשר לו קודם מותו· ולזה תמצא שהשתדל יעקב בראותו כי הוא הולך למות להודיע לבניו את אשר יקרם באחרית הימים כדי שיקבלו בזה תועלת להשתדל ברע שלא יגיע ובטוב שיגיע באופן היותר שלם:

התועלת השני הוא במדות· והוא שאינו ראוי לאדם שיעשה פעולתיו במהירות בזולת השתכלות אם ראוי שיעשו אלו הפעולות אם לא· הלא תראה מה שעשה ראובן מהפעל ההוא המגונה שהיה סבה היותו בלתי מתיישב בפעולותיו והיותו עושה אותם במהירות בזולת השתכלות כמו שביאר לו יעקב כמו שאמר פחז כמים וגומר:

התועלת הג' הוא במדות· והוא שראוי לאדם להרחיק הפעולות המגונות לפי שכבר ימנעו ממנו טובות רבות· הלא תראה כי ראובן בעבור שנסקע בזה הפועל המגונה ששכב עם פילגש אביו נמנע ממנו היתרון שהיה ראוי להיות נתן לו ונתן לאחיו וזה שכבר נתנה המלוכה ליהודה והבכורה ליוסף:

התועלת הרביעי הוא במדות· והוא שאין ראוי לאדם שיקל בהריגת האנשים בכעסו עליהם וכל שכן שאינכו ראוי שיהרגם במרמה אבל ראוי לו שיהיה מושל ברוחו· הלא תראה איך גנה יעקב לשמעון ולוי תכונתם מפני שהיה מגיע מכעסם שיהרגו בעבורו מי שיכעסו עליו עד שכאשר לא יוכלו על זה היו משתדלים בהריגתם בערמה כמו שהתפרסם מעניין שכם:

התועלת החמישי במדות· והוא שאין ראוי להניח מקובצין יחד כמו אלו האנשים המתפעלים מהדברים המכעיסים זה האופן החזק מההפעלות כי הם ישחיתו עצמם וזולתם במה שיעזרו קצתם לקצת לקלות השמעם וזה לזה להרע לאנשים ולזה בחר יעקב שיהיו שמעון ולוי מפוזרים בין שבטי ישראל כי זה יותר טוב להם:

התועלת הששי בדעות· והוא שהרע שיודע לנביא שיגיע לאיש מה שאינכו מחוייב שיגיע לו כי כבר אפשר שתדבק השגחתו יתעלה בו ויצילהו מהרע ההוא ולזה אמר הנביא כאשר ראה הרע הנכון לבא לשמשון מפני חמדו הנשי' שהוא מקוה לישועת השם שיצילהו מהרע ההוא לפי מה שאפשר:

התועלת השביעי הוא במדות· והוא שראוי לאדם שלא יהיה נמשך אחר התאוות הגופיות כפי מה שאפשר כי מפני זה יגיע לשלמות האנושי ויגיע לו ההצלחות האנושיות שבהם יותר טובות מן הגופיות ולזה תמצא כשבירך יעקב יוסף באלו הברכות הנפלאות באר בדבריו שכבר זכה אל אלו הברכות מפני היותו נזיר אחיו:

שבע וארבעים ומאת הזכיר המעט תחלה מה שלא עשה כן באברהם משום שהיו מעט ורעים: תחת ירכי יוצאי ירכי שתהי' יד השגחת' עליה' וזה שאמרו האחי' אח"כ אביך צוה לפני מותו: השבעה לי לא שהי' חושרו שלא יקיים צואתו אלא שהשביעו מפני פרעה שלא יוכל לעכב וכרכתי' כאשר השביעו: מתה עלי רחל וזה מופת אמתי שהנבוא' ההיא נאמר' על בניך שהרי כבר מתה רחל ולאה כבר פסוק מלד' אחר הבת והשפחות לא נתנו רק ע"פ הגבירות א"כ בהכרח נבואת לוז נאמרת על בניך: בדרך· בדרך שיעברו בו בניה והכתוב לא יפרש העתידות רק ברמז: וירא את בני יוסף ר"ל ראיה בנבואה שהרי כתי' ולא יוכל לראות: מי אלה נחירא פן באו מבניו לרמותו כאשר עשה הוא לאביו בדבר הברכות וע"פ שאל מי אלה: מזקן מזוקן של יצחק שהטעה את אבינו דכתי' ביה ויהי כי זקן יצחק ותכהין עיניו: את אפרים בימינו לפי ששמע שהקדים אפרים למנשה שאמר אפרים ומנשה כראובן וכשמעון יהי' חשב אולי משג' הוא ולכן רצ' להשימו לשמאלו: בקרב הארץ כי קודם בואם לא"י היה מספר מנשה ואפרים מועטים האחד נ' אלף והשני לב' אלף ואחרי בואם לארץ כתי' מדוע נתת לי חלק אחד וגו' ואנכי עם רב וגו' הרי שנתברכו אחרי בואם בקרב הארץ: וירא יוסף כי ישית מה שלא דבר יוסף מאומה עד אחר הברכה כי חשב אולי שאביו רוצה ליתן מעלה לשניהם לאפרים בשימת ימין ולמנשה בברכה אבל אחרי רואו שהשוו שניהם בברכה אמר לא כן אבי: וירע בעיניו שחשש שהוא לחסרון השגתו נבואה שהרי גם ה' העלים ממני מכירתו וזהו שאמר ידעתי בני ידעתי ידעתי מה שעשו לך אחיך· רצונו בזה שנתגלה לו מחשבת יוסף: הנה אנכי מת אע"ג דאמרו ז"ל יעקב אבינו לא מת לא רצה ליתן כבוד וגדולה לעצמו. וכן ויראו אחי יוסף כי מת אביהם כי להם לבדם מת: ויקרא יעקב וגו' נסתלק' ממנו השכינ' אע"ג דהתנבא אח"כ כמה נבואו' אלא מפני שסילק דעתו מגלות הקץ חזרה השכינה עליו: בכורי אתה אע"פ שחטאת בכורי אתה ע"ד שאמרו ז"ל אע"פי שחטא ישראל הוא: ועברתם כי קשתה נח לכעוס וקשה לרצות: אחלק' ביעקב פי' החרון אף אחלק בכל ישראל זעיר שם זעיר שם שלא יהי הכל נמצא במקום אחד כדי שיוכל העולם להתקיים: יהודה אתה אין אתה ראוי להודאה ושבח מצד המלכות אלא מצד מהותך ועצמך וזה יהודה אתה· ולכן בש"ת הי"וד בריש דפא מאותיות בי"ה ש"מו להורות על מעלתו במלוכה ובמעלה מיתר אחיו: ומחוקק מבין רגליו דרך השרים לקחת יועצים שאינ' מבני עמו אבל מחקקי יהודה יהיו מבין רגליו ומשבטו: חכלילי עינים נתנבא על דוד הר"א אדמוני ויפה עינים: חמור גרם כחוש שעצמותיו נראים וכך היא דרכה של תורה: רובץ בין המשפתים כד"א על הארץ תישן וחיי צער תחיה: וירא מנוחה נתן טעם לשבח למה עשה זה אמר ראה שאין מנוחה אלא טוב שהיא התורה שנ' כי לקח טוב וגו' כי בשבות הארציות אין בהם טוב רק נעימות

נעימות ע״כ ויט שכמו לסבול עול התורה: לישועתך קויתי ה׳ לדן היה אומר כלו׳ קויתי לה׳ שיושיעך ומזה שם יוצא שהוא כנגד האויבים וזה שנ׳ בשמשון ויט בכח ולא נאמר בכחו ר״ל בכח זה השם: כל אל׳ שבטי ישראל ולא אמר בני רמז שהברכו׳ נמשכות לבניהם ולבני בניהם עד סוף כל הדורות: ואמר כל כמנין אותיות השבטים ולזה רמוז כל ישראל יש להם חלק לע״הב: שנים עשר וזאת י״ג היו עם זאת שהיא השכינה שנשתתפו עמהם ולזה סיים ברכותיו בוזאת ומשה פתח במה דסיים יעקב: אשר קנה להיות כי זה ו״ן שנה עזבו נחלתם נתירא יעקב שיקרה להם כמו שקרה לשונמית לכן טרם מותו הראה להם כל זכיותיו וזהו שאמר קברו את אברהם וגו׳ הרי טענה וחזקה עמה: שמה קברו את יצחק אם יבאו בני ישמעאל לערער ׳ ושמה קברתי את לאה אם יבואו בני עשו לערער: מאת בני חת היא טענה אם יבואו עמי הארץ לערער: אשר כריתי ׳ ולא לזרעי רמז להם שלא יכנסו במערה רק האבות והאמהות: שבעים יום ׳ שבעים יוצאי ירכו בכוהו כל איש יומו: הוא ואחיו וכל העולים רמז שלא נפקד מהם איש במלחמה כשנלחם עם עשו וזרעו כדאי׳ בדברי ח״ז:

חסלת פרשת ויחי:

התועלת השמיני הוא במדות ׳ והוא שראוי למי שיכוון אל תכלית מה שידקדק בהנהגתו ביותר שלם שאפשר שיהיה בו בטוח שיגיע לו התכלית ההוא אשר כיון אליו ולזה תמצא כי מפני שהיה רצון יעקב להקבר אצל אבותיו דקדק בהודעת המקום לבניו ואמר להם שהמערה היא בשדה עפרון החתי ואח״כ הוסיף לתארה כשהיא בשדה המכפלה אשר ממרא שהיא בארץ כנען כדי שלא יטעו במקום ההוא ולפי שהיה אפשר שיפנס מחלוקת בענין זאת הקבורה מורע עפרון הודיע אותם שכבר קנה אברהם זאת המערה עם השדה לאחוזת קבר והודיע אותם שכבר החזיקו בו ונקברו שם אברהם ושרה ויצחק ורבקה ולאה והודיעם עם זה שבני חת כלם הסכימו בזה שיהיה זה השדה והמערה אשר בו לאברהם לאחוזת קבר שאברהם קנה מהם זה ובזה ימלטו שלא יפנס מחלוקת בזאת הקבורה מאנשי הארץ ההיא:

התועלת התשיעי הוא במדות ׳ והוא שראוי שיעמוד האדם במצב נכבד כשיאמר הדברים הנכבדים ולא יקל בהם שיאמר אותם שוכב על המטה ולזה תמצא שכבר היה יושב יעקב באמרו אלו הדברים ואחר כך אסף רגליו אל המטה ושכב בה:

התועלת העשירי הוא במדות ׳ והוא שראוי לשלם שיתאונן ויבכה במות מולידיו בשעור ראוי ואע״פי שזה הוא סוף כל אדם כי בזה מהכבוד להורים מה שראוי עם שהוא ראוי שידאג בהפקד מי שגמלהו טוב ונכון לשלם שלא יפליג בזה הפעל יותר מהראוי כמו שהיו עושים הקודמים שהיו שורטים בשרם על המת ולזה ספר שכבר בכה יוסף אביו ולא רצה להשתדל בשום ענין עד שעברו ימי בכיתו ואז דבר אל בית פרעה שישתדלו עם פרעה שיתן רשות ללכת לקבור אביו כאשר השביעהו ושכבר עשה לאביו אבל שבעת ימים ולא הפליג בזה הפועל לעשות יותר מזה השעור עם היות אביו בתכלית השלמות:

התועלת האחד עשר הוא במדות ׳ והוא שראוי לאדם שינהג כבוד בגוף הוריו אחר המות כפי מה שאפשר ׳ ולזה תמצא שנשק יוסף לאביו אחר מותו וצוה לחנטו והעלה עמו נכבדי ארץ מצרים ורכב ופרשים לכבוד אביו ללוותו:

התועלת השנים עשר להודיע מעלת יעקב אצל אנשי מצרים עד שכבר בכו אותו במצרים שבעים יום וספדו ההולכים עם יוסף מנכבדי ארץ מצרים הספד גדול מאד בגרן האטד על יעקב עד שכבר היה נקרא מפני זה שם המקום ההוא אבל מצרים וזה ממה שהיה מעיד על אמתת זה הספור:

התועלת השלש עשר הו׳במדו׳ ׳ והוא שראוי להשתדל בהגעת השלום לפי מה שאפשר לפי שתועלתו נפלא מאד בקבוץ המדיני ובקבוץ הבית ׳ ולזה אין ראוי שיקפיד האדם אם ישים כלי להגעת השלום הפועל אשר בו גנות מה כמו הענין בדבר הכזב כי אין ראוי שירוחק הכזב שיגיע ממנו כמו זה התכלית הנכבד ולזה תמצא ששמו אחי יוסף כלי להגעת השלום הספור הכוזב שספרו לו מאביהם ולזאת הסבה אמרו רז״ל שמותר לשנו׳ מפני השלום ובמקום אחר אמרו מצוה לשנות מפני השלום:

התועלת הארבע עשר הוא במדות ׳ והוא שראוי לאדם ירא ה׳ שימחול בקלות למי שגמלהו רע כאשר יבקש המחיל׳ ממנו ושישוב עמו במדרגת האהבה אשר היה עמו אם לא גמלהו רע ׳ הלא תראה שיוסף מחל לאחיו הרע שגמלוהו תכף שבקשו המחילה ממנו ואמר להם שלא ייראו כי הוא ירא השם וזה ממה שיורה שאין מחק הירא השם שלא ימחול לגומלי׳ אותו רע כשיבקש מחילה ממנו וישתדל אחר זה לקחת נקמה ממנו והראה להם שהוא באהבה עמהם כאלו גמלוהו טוב עד שקבל עליו לכלכל אותם וטפם ולא הסתפק בזה אבל רוצה ליישב דעתם ולהראות להם שהם לא פשעו בזה כי מהשם יתעל׳ היתה סבה למען עשה כיום הזה להחיות עם רב:

התועלת החמשה עשר הוא להודיע שהאיש הטוב יגמלהו ה׳ טובות גם בזה העולם ׳ ולזה ספר שכבר ראה יוסף דור החמישי לו עם שכבר העירנו בזה אל קיום הייעוד שיעד יעקב ליוסף שבניו ידגו לרוב בקרב הארץ ושכבר יגדל אפרים יותר ממנשה ולזה השביע יוסף את בני ישראל שיעלו עצמותיו ממצרים כאשר יפקוד השם יתעלה אותם והעלה אותם לארץ כנען לסבה בעינה אשר רצה יעקב שתהיה קבורתו בארץ כנען ׳ ולא צוה שתהיה קבורתו במערת המכפלה כי היה יותר נאות שיקברוהו בנחלת בניו כדי שישאר שם זכרו וכן עשו לו בני ישראל או רוצה לומר שהם קברו עצמותיו בשכם אשר היה לבני יוסף לנחלה כמו שנזכר בסוף ספר יהושע ולזאת הסבה שספר שם שכבר קברו אלעזר בגבעת פנחס בנו כי זה הוא מהראוי רציני שיהיה זכר האדם אחריו במקום שיהיו בו בניו כי הם יזכרו אותו תמיד ׳ ולזאת הסבה גם זכר יעקב ליוסף שכבר קבר רחל בדרך אפרת לפי שכבר ידע בנבואה שיהיה המקום ההוא לבניה ואולם יעקב שהיו כל השבטים בניו רצה להקבר גם כן עם האבות שהם גם כן משותפים עם כל השבטים וידמה שלזאת הסבה נקברה שם לאה מצד רבוי השבטים אשר נסתעפו ממנה היתה כמו משותפת לשבטים והנה השבעת יוסף היתה לישראל שיצוו הבאים אחריהם דור אחר דור להעלות עצמותיו משם עמהם בעלותם מן הארץ ההיא ולזאת הסבה רצה שישימוהו בארון במצרים כדי שלא יקבר שם כי יקשה אחר זה להעלות עצמותיו משם אלו היה נקבר שם:

הנה זהו שיעור מה שראינו להזכירו בכאן מהתועלות הנכללת בזה הספר בהשלימנו ונשלם לנו הבאור במה שכללו בזה הספר והוא מבואר שכבר ימצאו בספורי זה הספר תועלות נכפלות ואין בזה מותר אצל התורה לפי שאלו התכונות המדותיות והפנות העיוניות נלמד אותם מספורי התורה ע״ד העדות וכל מה שהיה העדות יותר נכפל תישב יותר ההאמנה בדברים אשר הווא להם עדות ועוד שאין כל תועלות הספור נכפלות ואם היה שתהיינה קצתם נכפלות ואפשר שיצאו מאלו ספורים תועלות אחרות זולת מה שזכרנו אלא שכאשר רצינו למנות מהם הם התועלות שזכרנו:

והנה היתה השלמת ביאור זה הספר בי״ז יום לירח מרחשון בשנת תשעים לאלף הששי׳ יתברך ויתעלה אל אשר עזרנו כרחמיו וכרוב חסדיו על כל ברכה ותהלה. אמן אמן סלה:

נשלם ספר בראשית והוא ספר ראשון לארם מערכי לב ומהשם מענה לשון

פתיחה להחכם אבן עזרא לספר שמות

כפשות קדושים ליה מודות בוכרם ימות ׳ עולם ותורת אמת הוגות ומתחכמות:
ונאם כבוד אל בלי לשון ופה נאומות ׳ ושמו מפורש בראש ספר ואלה שמות:

ברוך השם אלהי תעצומות ׳ אשר בימינו לנצח נעימות:
והוא הנותן תבונות לנשמות ׳ להוציא לאור כל תעלומות:
ובספר הזה מהומות וקימות ׳ שמצאו הורינו ברוב כלמות:
ואלה התחדשו אחרי מות ׳ כזיר אחים בעל החלומות:
ונולד אבי הנבואות והחכמות ׳ וקנא השם בעל חמות:
ויוציא את אבותינו וידיהם רמות ׳ ברב כסף וזהב ושלמות:
ויעש לעיניהם בצריהם נקמות ׳ ויאר לבותם בתורת תמימות:
והן בכתב אמת רשומות ׳ ובם סודות ופליאות סתומות:
ודבר משכן נעשה מתרומות ׳ בסוף ספר ואלה שמות:

ואלה טעם הו"ו בעבור שהזכיר בסוף הספר הראשון כי ראה יוסף לבניו בני שלשים הזכיר כי אחיו ברדתם היו מעטים ופרו ורבו ומלאו הארץ גם בחסרון הה"א שוה לזכרים ולנקבות וכתיב כי את כל התועבות האל ואחריו מכל התועבות האלה לאנשים האל אלה יולדו להרפה מה העשה לאלה וככה מלת לו השונמית הלז הנער הלז ובעבור היות מלת אלה מלעיל היה הה"א נוסף כה"א לילה כחלה מצרים ושם לשון זכר ורבים שמות כי התי"ו כולל סימן רבים ורבות כמו מקומות ואבות גם המ"ם ככה סימן הזכרים והנקבות כמו נשים ופילגשים ויש שמות שימצאו במ"ם גם בתי"ו כמו נפשים נפשות לבבות גם לבבים על לבבהן: ה"א מצרימה תחת מלת אל כמו נלכה דותינה ותבא אותי ירושלימה: את יעקב · עם יעקב כמו כרת יי' את אברם: איש וביתו · יוצא חלציו ואין בית בכל המקרא אשה והנה העד איש וביתו באו כי לא היו נשי השבטים במספר השבעים ואל יקשה בעיניך וכפר בעדו ובעד ביתו כי פשוטו בית אביו כי שלשה וידויין היו ועזר הכהן שהיא אשתו בכח בעדו והיא נכללת עמו כי האיש ואשתו הוא האדם: ראובן · כל שוא נע כוי"ן זבולן בהכנס עליו אחת מאותיו' בו"כל ודמוי להיות האות המשרת בשוא נע והנה אין יכולת בלשון לקרוא שני שואין נעים על כן שמו חירק תחת האות המשרת כי אם היה בי"ת האות המשרת הנכנס עליו יאמרו בזבולון ואם כ"ף או למ"ד כזבולן לזבולן ואם וי"ו יאמרו שורק תחת חירק כאילו הוי"ו בקריאת א"לף כמו וזבולן כי המלה תראה כקריאת א"לף או זבולן ואם היה האות הראשון יו"ד כמו יהודה שהיו"ד מאותיו' הנעלמים יעלימוהו כמו כעלה ביהוד' ליהודה נחשון כי עתה היו"ד הוא נעלם והיכו כזכר ונדגש בשפה גם ככה עם וי"ו ויהוד' והנה נכתבו השבטים הנה כסדר תולדותם: יששכר · בעבור התחברות שני שי"נין חסרו האחד מהמבטא כדרך מחכלכרים שיקרא מחלרים ואין שי"ן כמוהו במקר' ומנהג העברי' בהתחבר וי"ו עם אחד מאותיות השפה שהם במף חבירי הוי"ו יניעו אל"ף נוסף בקריא' וינקדו הוי"ו בשורק כמו ופרו ורבו ומלאו בתי מצרי' וככה בנימן ובעבור היות בנימן בן הגברת הזכירו לפני בני השפחות: דן · בהתחבר השמות הם על שפה דרכים וכולם נכונים · האחד כמו עילם ואשור וארפכשד השני בנפך הרגמן ברקמה בוץ השלישי אדם פטדה וברקת · הרביעי דן ונפתלי גד ואשר · החמישי מר ואהלות קציעות · הששי אדם שת אנוש: ויהי

רשי

ואלה שמות בני ישראל· אף על פי שמנאן בחייהם בשמותם חזר ומנאן במיתתן להודיע חיבתן שנמשלו לכוכבי' שמוציאן ומכניסן במספר ובשמותם שנ' המוציא במספר צבאם לכולם בשם יקרא:

מסרה

ואלה י"ז ר"פ בתורה וסי' ואלה בני רעואל נחת · ואלה היו בני אהליבמה · ואלה בני רעואל בן עשו · ואלה בני אהלימה אשת · ואלה בני שובל · וא'ה בני צבעון ואיה · ואלה בני ענה דשן · ואלה בני דישן חמדן · וא'ה המלכי' אשר מלכו · וא'ה ימי שני חיי אברה' · ואלה שני חיי ישמעאל · ואלה המשפטים אשר תשים · ואלה הבגדים אשר · ואלה שמותם למטה · ואלה בני שותלח · ואלה פקודי הלוי · ואלה יעמדו על הקללה · וכל תולדות דכוותא · ואלה תולדות · במ"ד א'ה תולדו' וסי' אלה תולדות השמים · אלה תולדות נח נח · אלה תלדות שם · אלה תלדות יעקב יוסף · וכל וא'ה שמות דכות' במ"ד א'ה שמות וסי' אלה שמות בני עשו אליפז · אלה שמות בני אהרן הכהנים המשחים · אלה שמות האנשים אשר שלח משה · אלה שמות האנשי' אשר ינחלו · אלה שמות הגברים · דשמואל · וכל נביאים ר"פ ואלה במ"ז אלה וסי' אלה אשר נחל משה · אלה הנחלת אשר נחלו · אלה היו ערי המועדה · אלה עשה בניהו בן יהודע · אלה שמות הגברי' · אלה שרי הנצבים · אלה הדברי' אשר תעשו · ומן ריש ד"ה עד דוד זקן ר"פ ואלה במ"י אלה וסי' אלה בני ישראל ראובן · אלה תולדתם בכור · אלה היו בני כלב בן חור · אלה הבאי' בשמו' · אלה בני אביחיל בן · אלה ראשי אבו' · אלה ראשי האבות · אלה עשה בניהו · אלה מבני גד ראשי · אלה הם אשר עברו · ומן ודוד זקן עד סוף הספ' ר"פ דכו' אלה במ"ד ואלה וסי' ואלה אשר הוסר שלמה · ואלה שרי הנצבים · ואלה פקדתם לבית אבתיהם · ואלה המתקשרים תני' דספרא · וכל עזרא דכו' ר"פ ואלה במ"ד אלה וסי' אלה בקשו כתבם · אלה בקשו כתבם תני' · אלה בני המדינה העלי' · תני' דספ' · אלה בימי יהויקים · וכל שאר כתיביא דכוותהין אלה ראשי פסוקים במ"ב ואלה וסי' · ואלה צפנת בלבך · ואלה תולדות פרץ : אלפא בית' מן חד וחד חד א' וחד וא' ולית דכו' וסי' אכלה · ואכלה · אמרה · ואמרה · אחיה · ואחיה · אשמים · ואשמים · אחיותיהם · ואחיותיהם · אברכם · ואברכם · אחזה · ואחזה · אצבעתי · ואצבעתי · אצעדה · ואצעדה · אתא · ואתא · אבנה · ואבנה · אשתיו · ואשתיו · אותותם · ואותותם · אהבם · ואהבם · אוצם · ואוצם · אשתון · ואשתון · אפלל · ואפלל · אצבון ואצבון · אשמיעך · ואשמיעך · אשימם · ואשימם · אשאנו · ואשאנו · אאריך · ואאריך · אבום · ואבום · אבי שור · ואבי שור : ומשמש · א"ב חד לא נסיב וי"ו וחד נסיב וי"ו וסימניהן במסרא רבתא : מצרימה כ"ח מסור במס' רבת' : וביתו ז' וסי' ואלה שמות ריש סיפרא · וישב דוד עם אכיש · ואנשיו אשר עמו · אשר ישב שם · ועשקו גבר וביתו · ועם האלהים וביתו : ובנימין ט' מיחדין וסי' בשופטים סימן כ':

ואלה

א שְׁמוֹת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל הַבָּאִים מִצְרָיְמָה ׀ אֵת יַעֲקֹב אִישׁ וּבֵיתוֹ בָּאוּ׃
ב רְאוּבֵן שִׁמְעוֹן לֵוִי וִיהוּדָה׃
ג יִשָּׂשכָר זְבוּלֻן וּבִנְיָמִן׃
ד דָּן וְנַפְתָּלִי גָּד וְאָשֵׁר׃
ויהי

וְאִלֵּין שְׁמָהַת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל דְעַלוּ לְמִצְרַיִם עִם יַעֲקֹב גְּבַר וֶאֱנַשׁ בֵּיתֵיהּ עָלוּ׃ רְאוּבֵן שִׁמְעוֹן לֵוִי וִיהוּדָה׃ יִשָּׂשכָר זְבוּלֻן וּבִנְיָמִן׃ דָּן וְנַפְתָּלִי גָּד וְאָשֵׁר׃ והוה

(Masoretic marginal notes: י' בתור' יכ"ח · ל' ב' י' · ל' · ל' וחד ויששכר וזבולן · ס' יאידלאין)

בעל הטורים

ואלה שמות בני ישראל הבאי' יר"ת שביה באף כשהיו בשביה שמות בני ישראל לא שינו שמותם שבשביל ג' דברים נגאלו ממצרים בשביל שלא שינו את שמותם וכו' · וג"כ ואלה ואלו' מוסף על ענין וימת יוסף ואלה שמות שנוה להם שנאמ' ישנו שמותם ואמר להם אף ע"פ שקינו שמו צפנת פענח אתם אל תשנו שמותיכם · ישראל הבאים · ר"ת ושופי תיבות מילה · את יעק' איש · סופי תיבות בהפך שב"ת · לומר לך בשביל שבת ומילה ששמרו במצרים נגאלו : הפסוק מתחיל בוי"או ומסיים בוי"או כנגד שני עשר שבטי' משל לבונה פלטין בעמוד אחד ונפל וחזר ובנה בשנים עמודים ונפל בשלש' עמודים ונפל וזה עשה בנאו בשנים עשר עמודים ועמד · כך אברהם ויצחק יצא מהם פסולת עד שנים עשר שבטי' שלא היה בהם פסולת · וזהו ווי העמודים שהם עמודי העולם : כרו

אמרי נועם

ואלה שמות בני ישרא' הבאי' ר"ת שבין כלומר אף היו בשביה · ר"א עד כתי' למעלה ויםם בארון וסמיך ליה ואלה שמות רמז שמכאן שכותבין שמותיהם של מתים במגנה שמומד בארונו של כל אדם ולכך עושין מצבו' ולציין הקברות שלא יטמאו הכהנים בהם · שמות של י"ד שבטים עולה תר"יג וי"ד יותר לי"ד שבטים עם אפרים ומנשה שכל השבטים קיימו תר"יג מצות : איש וביתו באו במדרש שכולם היו להם נשי' אפילו חצרון וחמול שהיו הקטנים שיקן להם נשים לפי שלא רצו להתחתן במצריות ולכך שיטבו בהם ולא רחמו עליהם :

מ"ע ספורנו

אלה הנזכרים כאן היו ראוים להודיע בשם כי כל אחד מהם ראוי להיות נחשב איש על שמו המורה על צורתו האישיית ואלה כל ימי חייהם היו למאורות ולא יצא הדור לתרבות רעה · אמנם אחרי מותם לא היו הצדיקים שבבניהם כל כך חשובים בעיני אלהים ואדם : וכל

קומץ מנחה

ואלה שמות יושרצו · פי' רשי' ששה בכרס אחד מפי' אבן עזרא מישוב שישו ואחרי' שברהם אשה בימין ובשמאל קלטו כולם כאחד · והשביעי האמצעי הנולד [illegible]

חזקוני

ואלה שמות · וי"ו מחוברת למעלה שאמר וירא יוסף לאפרים בני שלשים ונומר : ואלה שמות · פרש"י כמשלו לכוכבים שמוציאן במספר ומכניסן במספר שנאמר המוציא במספר צבא' וכו' ואי"ת היכן מצינו שמכניסן במספר אלא י"ל מדקאמר בשם יקרא ש"מ בהכנס' קאמר : ואלה שמות שור ומכאן לומר שכולן באו מצרים ומתו שם : שבאים מצרימה · היה לו לכתוב אשר באו אלא מתוך האכזריות שהיו מצריים עושים להם אחר מיתת יוסף היו נראים להם בכל יום כאילו הם באים עכשיו ולא ראו אות' מעולם : את יעקב · עם יעקב : איש וביתו · איש ואשתו כדכתיב אלבד נשי בני יעקב לפי שהיה יעקב יודע בהם במצרים שהם שטופי זימה והיה ירא שמא ילמדו בניו ממעשיהם והשיאם קודם שירדו למצרים : ראובן שמעון · הזכיר כאן בני הגבירות לפני בני השפחות לכיכך הקדים כאן בנימן לדן ונפתלי וגד ואשר וה"מ שהזכיר הגדול לפני הקטן כסדר תולדותם : ירך

רל"בג

ואלה שמות עד וילך איש מבית לוי

ביאור המלות

את יעקב איש וביתו באו · ר"ל שעם יעקב באו איש ובני ביתו והם אשתו ובניו · ויהי כל נפש יוצאי ירך יעקב · בעבור שהזכיר איש וביתו שנכללו בזה נפשות השבטים שב לבאר שהוא לא מנה אלו רק מי שהם יוצאי ירך יעקב ובזה האופן היו יעקב עם בניו כשנמנו איש וביתו שבעים נפש והנה נמנה עמהם יוסף שהיה במצרי' לפי שהוא מיוצאי ירך יעקב · וכל הדור ההו' הנה הדור הוא באופן שהיה האב ובנו שני דורות כמו שביאר החכם אבן עזרא · והנה הרצון באמרו וכל הדור ההוא שהמצריים שראו כבוד יוסף ומעלתו וכבוד בית אביו מתו וזה שהוא ספר שכבר קם מלך על מצרים אשר לא ידע יוסף ולזה הקדים הספור שכבר מת כל הדור אשר ידע יוסף · ובכלל הנה הורה בזה שמעלת יוסף היתה חזקה [illegible]

[illegible]

התועלת [illegible]

התועלת [illegible]

תורה

ויהי כל־נפש יצאי ירך־יעקב שבעים ה
נפש ויוסף היה במצרים :
וימת יוסף וכל־אחיו וכל הדור
ההוא : ובני ישראל פרו וישרצו
וירבו ויעצמו במאד מאד ותמלא
הארץ אתם : פ ויקם
מלך־חדש על־מצרים אשר לא־
ידע את־יוסף : ויאמר אל־עמו הנה
עם בני ישראל רב ועצום ממנו :
הבה נתחכמה לו פן־ירבה והיה
כי־תקראנה מלחמה ונוסף גם־הוא
על־שנאינו ונלחם־בנו ועלה מן־
הארץ : וישימו עליו שרי מסים למען
ענתו בסבלתם ויבן ערי מסכנות
לפרעה את־פתם ואת־רעמסס :
וכאשר יענו אתו כן ירבה וכן יפרץ
ויקצו מפני בני ישראל : ויעבדו
מצרים את־בני ישראל בפרך :
וימררו את־חייהם בעבדה
קשה בחמר ובלבנים ובכל־
עבדה בשדה את כל־עבדתם
אשר־עבדו בהם בפרך :

ויאמר

תרגום אונקלוס

והוה כל־נפשתא נפקי ירכא דיעקב
שבעין נפשן ויוסף דהוה במצרים :
ומית יוסף וכל־אחוהי וכל דרא
ההוא : ובני ישראל נפישו ואיתילדו
וסגיאו ותקיפו לחדא לחדא
ואתמליאת ארעא מנהון : וקם
מלכא חדתא על־מצרים דלא מקיים
גזירת יוסף : ואמר לעמיה הא עמא
בני ישראל סגן ותקיפין מיננא : הבו
נתחכם להון דילמא יסגון ויהי ארי
יערעיננא קרב ויתוספון אף־אינון
על־סנאנא ויגיחון־בנא קרב ויסקון
מן־ארעא : ומניאו עליהון שלטונין
מבאשין בדיל לענואיהון בפולחנהון
ובנו קירוי בית־אוצריא לפרעה ית־
פיתם וית־רעמסס : וכמא דמענן
להון כן סגן וכן תקפין ועקת למצראי
מן־קדם בני ישראל : ואפלחו מצראי
ית־בני ישראל בקשיו : ואמררו ית־
חייהון בפולחנא קשיא בטינא
ובליבנין ובכל־פולחנא בחקלא ית
כל־פולחנהון דאפלחו בהון בקשיו :

ואמר

מסורה

ג׳ ב׳ ד׳ ומל׳ · ל׳ · ו׳ ב׳ · ל׳ · ל׳ · ל׳ · ה׳ · ג׳ ב׳ פתחין וח׳ קמץ · ה׳ · ל׳ · ב׳ וחס׳ חד · ל׳ מל׳ · ל׳ וחס׳ · ל׳ רפי · ה׳ · ל׳ וחס׳ · ל׳ וחס׳ · ל׳ · ג׳ בליש׳

במאד מאד ו׳ וסי׳ סוף פרשת לך לך : ירבה ה׳ וסי׳ הבה נתחכמה · וכאשר יענו אתו · ובקרך וצאנך ירבון · ב׳ בו · ברבות רשעים · וכל כי וכי דכו׳ במ״א ירבה וסי׳ כי ירבה לסלוח : ונוסף ג׳ ב׳ פתחין וא׳ קמץ וסי׳ ונוסף גם הוא · ונוסף על נחלת המטה · יש מפזר ונוסף עוד · בתר׳ קמץ · וא׳ ועוד נוסף עליהם ונלחם : ה׳ פתחין וסי׳ הבה נתחכמה לו · והיינו גם אנחנו ככל הגוים · ויצא יי׳ ונלחם בגוים · ויאמ׳ דוד אל שאול · ויתמרמר מלך הנגב :

רשי

ויוסף הי׳ במצרים · והלא הוא ובניו היו בכלל שבעים ומה בא ללמדנו וכי לא היינו יודעי׳ שהוא היה במצרים אלא להודיעך צדקתו של יוסף הוא יוסף הרועה את צאן אביו הוא יוסף שהי׳ במצרים ונעש׳ מלך ועומד בצדקו : וישרצו שהיו יולדות ששה בכרס אחד : ויקם מלך חדש · רב ושמואל חד אמר חדש ממש וחד אמר שנתחדשו גזרותיו: אשר לא ידע · עשה עצמו כאלו לא ידעו : הבה נתחכמה · כל הבה לשון הזמנה הוא כלומר הכינו עצמכם לכך : נתחכמה לו · לעם נתחכם מה לעשות לו ורבותינו דרשו נתחכם למושיע׳ של ישראל נידונם במים שכבר נשבע שלא יביא מבול לעולם : ועלה מן הארץ · על כרחנו ורבותינו דרשו כאדם שמקלל עצמו ותולה קללתו בחברו והרי הוא כאילו כתב ועלינו מן הארץ והם ירשוה : עליו · על העם : מסים · לשון מס שרים שגובין מהם המס · ומהו המס שיבנו ערי מסכנות לפרעה : למען ענותו בסבלותם · של מצרים : ערי מסכנות · כתרגומו וכן לך בא אל הסוכן גזבר הממונה על האוצרו׳ : את פיתום ואת רעמסס · שלא היו ראויות מתחלה לכך ועשאו חזקו׳ ובצורו׳ לאוצר : וכאשר יענו אותו · בכל מה שהן נותנין לב לענות כן לב הב״ה להרבות ולהפרין : כן ירב׳ · כן רבה וכן פורץ ומדרשו רוח הקדש אומר׳ כן אתם אומרים פן ירבה ואני אומר כן ירבה : ויקוצו · קצו בחייהם ורבו׳ דרשו כקוצים היו בעיניהם : בפרך · בעבודה קש׳ המפרכת ומשברת את הגוף :

המילדות

אבן עזרא

ויהי · מלת יהי הית׳ ראוי׳ להיות כמו ירב המשא עליו ובעבור היות הה״א מן הגרון פתחו במלת יהי היו״ד הראשו׳ בקמץ קטן והי׳ ראוי להיות היו״ד האחרון בש״בא נח נראה כמו הבי״ת במלת ירב והי׳ ראוי להיות יהי רק יכבד על הלשון ע״כ העלימוהו ונקוד הה״א בחירק ע״כ לו יהי כי הוא אמר ויהי ובעבור שידברו במלה הזאת הרבה תמיד השיבו הטע׳ מלרע והניעו היו״ד בשב״א יהי כן ה׳ על כן אין בבנין הקל פעל שיהיה האות המשרת בסוף רק זאת הגזרה וגזרת ויחי יעקב והי׳ זה כי השתי האותיו׳ של השרש מלה השתי גזירות ויחי ויהי השתי האותיות הם מאותיו׳ הנוח והם יו״ד ה״א היה חיה ובעבו׳ כי שה שתי האותיו׳ הם מאותיו׳ הנוח פעמים שאינם נראים בסוף המלה בא האות המשרת שהוא היו״ד עליהם בשוא ולא כן בכל הגזרות בבנין הקל : יוצאי ירך · רמז לקרוב אליו אבר המוליד כמו להסיך את רגליו כי ששים ותשע היו אך יעקב יחש׳ בראשונ׳ ע״כ כתוב בתחלה את יעקב כמו שאמרנו למעלה ופרשה הראשונה ויגש אין כתוב יעקב ובניו והנה עם יעקב היו כל נפ׳ בניו ובנותיו שלשים ושלש והעד בשבעים נפש ירדו אבותיך מצרימה כי נפש היתה ליעקב ויוסף שהיה במצרים במספ׳ היא ושני בניו : וימת · אב ובנו שתי דורות והעד שהיה איוב אחרי שבותו מאה וארבעים שנה והוא ראה ד׳ דורות וקדמונינו ז״ל אמרו עשר׳ דורות מאדם ועד נח ומנח עד אברהם עשר׳ ואין מספר שנות אלה כאלה · וטעם וימת יוסף כי מת בגדולתו גם אחיו לא ראו ימי הרעה · וטעם וכל הדור ההוא על המצרי׳ כי יזכיר אשר לא ידע את יוסף : ובני ישראל פרו · הולידו כעץ יתן פריו : וישרצו · כמו ישרצו המים רק הראשון מהפעלים העומדים בעצמם כמו הלך ישב עמד שכב והשני מהיוצאים תלוים בדבר אחר כמו אכל שמר שכר אכל את הלחם שמר את הדבר שכר את החמור אלו נקראים פועל יוצא והנה ישרצו המים מהפעלי׳ היוצאי׳ וזה השני וישרצו מהפעלים העומדים והנה זו הגזר׳ כגזר׳ שב פעם עומד כמו ושב וקבצך ופעם יוצא כמו ושב יי׳ אלהיך את שבותך אולי מלת וישרצו רמז שילדו נשיהם תאומים ויותר ואני ראיתי ד׳ בני׳ שילדה אשה אחת והרופאי׳ כותבי׳ שעם עד שבעה יגיעו בבטן אחת : וירבו · שלא היו מתים כדרך עם רב : ויעצמו שהיו בעלי עצם תקיפין ומלת במאד מאד שלא היו יכולין להיות יותר ובי״ת במאד כמו בי״ת ויסעו בראשונה כי כתוב ראשונה יסעו : ותמלא הארץ · ארץ גושן היא : רעמסס · בשוא נח תחת העין כי הראשון שתחת העי״ן שהוא דבק עם הרי״ש יקרא נח והשני תחת מ״ם יקרא נע כי הוא כמו תחלת נע השפה : ויקם מלך חדש · פירושו כמשמעו בלא תוספת שלא היה מזרע המלוכה על כן כתיב ויקם כמו כי הקים בני את עבדי : ויאמר אל עמו · המצריים : הנה עם · מלת עם איננה סמוכה רק בני ישראל פירוש ותוספת באור כמו אהיה אשר אהיה אשר התהלכו אבותי לפניו אברהם ויצחק ממנו · כל ממנו בספרי אנשי מזרח סימן לרבים הנו״ן רפה כמשפט להפריש בינו ובין ממנו פנה שהוא סימן לשון יחיד שאיננו נמצא בפני המדבר שהוא דגוש כמשפט וכל ספרי מערב שניהן דגושים בין שהוא סימן לשון יחיד ובין שהוא סימן לשון רבים והיה כן כי ממנו לשון יחיד דגוש הפך המנהג כי מלת אני רפה וכן מלת נחני יי׳ ותנה מלת מן כפולה ונדגש הנו״ן ממני לחסרון תנו״ן האחר כאילו היה ממנני כי הנו״ן הראשון תבא עם אות המ״ם כאילו היא מן ונו״ן כי לסימן המדבר אם כן יהיה איש ממנו שהוא לשון רבים כאילו הוא ממננו · וטעם נו״ן ממנו דגוש להתבלע הה״א בחסרון כי יאמר מן ישמור ישמרו אשר יקראו אויב ירדפו והוא המעט כי הרב ישמרהו רק ישמרהו דרך קלרה כמו והנה עושה מלאכה שהוא כמו והנה הוא והכו כלב ופעמי׳ יוסיפו הנו״ן ישמרנוני ולא ימצאונני תברכנני כפשך כמו תברכנני זובח תודה יכבדנני ישובבנהו יבוננהו יצרנהו ופעמים יבלעו הה״א בנו״ן ולא ישמרנהו בעליו : הבה · הבה את אשתי לשון זכר והוא הנכון כמו לכה נא עמנו ולנקבה הבי המטפחת לכי ובאי ובעבור שידברו במלות האלה הרבה יאמרו הבה ולנקבה הבה נרדה ולנקבה הבה נא הבוא אליך כמו לכה נשקה את אבינו יין : נתחכמה · נבקש דרך חכמה שלא ירבה : לו · בעבורו כמו אמרי לי ודע כי כל הפעלים עוברים או עתידים שם הפועל בכחם פי׳ שם דבר הנגזר מן הפועל שהוא חסר הוא נשמע מכח הפעלים כמו והנה ברכת ברך וברך לא אשיבנה והטעם וברך ברכה וככה וברב יועצים תקום והשלם יועצים עצה תקום וככה כי תקראנה קורות מלחמה · א״ר מרינוס כי טעם ועלה מן הארץ כמו ועלינו מן הארץ ודבר ככה שלא יכשיל השטן פיהו ולפי דעתי אין צורך : מסים · רבי׳ והאחד מס כמו פתים פת והם מפעלי הכפל : וטעם ענותו ליבש זרע הזכרים : מסכנות · אוצרות וכמוהו אל הסוכן ותהי למלך סוכנת שומרת האוצר ולא יודע לכל ושכבה בחיקך : רעמסס · בפתחות העי״ן ואיננו מקום ישר׳ : וכאשר יענו אותו · אע״פ שהיה בענוי כן ירבה כימים אשר לא עונה : יפרוץ · שעבר החוק בפריה ורביה כמו ופורץ גדר : ויעבידו · רעות רבות חדש עליהם בראשונה לעשות מלאכתו וכאשר ראה שלא חסר רבותם נתן רשות למצרים ולשריהם להעביד׳ יותר מחק העבדים וזהו בפרך והוא כדברי המתרגם ארמית ולומר בפיוט פרוכי׳ איננו נכון כלל וכאשר ראה שלא יועיל זה אז קרא למילדות שהן שרות על כל המילדות וצוה להרג כל הזכרים הילודי׳ : וימררו · ידוע הוא כי הת״ו סימן לנקבות על הרוב והמ״ם סימן לזכרים כמו מועדות ומועדים ודרך חכמי ספרד כי בניני הפעלי׳ שמורי׳ ולא תחסר אות מן השרש ואינם כן רק שמות דברים יאמרו כאשר נמצאו כי יחיד מן מועדו׳ מועד לא מועדה כאשר אמר האכם בעיניו כי מן מקו׳ יאמר מקומי׳ ומקומו׳ מקומה אולי יפקח עיניו ויראה כי מן בכור יאמר בכורי׳ למכה מצרים בבכוריהם והנה ובכורו׳ בקרך א״כ יהיה היחיד בכורה וככה לבנים לא יאמר לבן כי אם לבנה · וטעם בחומר ובלבנים לבנות בתים וגדרות גם לחרוש ולקצור ולזמור ולבצור וזה את כל עבודה בשדה ואחר כן כלל את כל עבודתם לצרכיהם : אשר עבדו בהם · ישרתו בעבור שנים עבדו בהם בפרך וגזרת עבד בלא בי״ת אחריה היא עבודת העבד וככה עבדתיך ואם אחריה בי״ת היא על ב׳ דברים האחד בעבור כמו ויעבד ישראל באשה והשני לא תעבד בו בפרך כדרך אשר לא עובד בה וככה אשר לא יעבד בו כי כתוב והארץ הנשמה תעבד ועל הדרך הזה כנושה כאשר נושה בו : ויאמר

בעל הטורים

פרו וישרצו וירבו ויעצמו במאד מאד · ששה לשונות הן כנגד ששה שהיו יולדות בכרס אחד : ותמלא ב׳ במס׳ הכא ואידך בפרשת נח ותמלא הארץ חמס : אל עמו · עיין עקומ׳ · אמר בשבעים נפש ירדו כאן וכבר נתרבו ממנו : הבה נתחכמה · הבה · עולה שנים עשר כלומר שנתחכם על שנים עשר שבטי׳ : והיה כי תקראנ׳ מלחמה · שהיה ירא אולי יבאו עליו מלכי כנען למלחמה על הכסף שליקט מהם : ונוסף שלשה במסורת הכא ונוסף גם הו׳ ואידך ונוסף על נחלת המט׳ ההוא · יש מפזר ונוסף עוד שאמרו מצרים שיגרשו אותנו מן הארץ ונוסף על נחלתו שיקחו כל הארץ והב״ה אומר יש מפזר אתם רוצים לפזרם ולמעטם ונוסף עוד שיוסיפו עליהם ככם אלף פעמים : ענותו · ב׳ במסורת הכא למען ענותו בסבלותם· ואיד׳ בבי אמנון ותמר · לומר לך מה התם בענין תשמיש אף כאן היו מענים אותם כדי למעטן מתשמיש לבטלם מפריה ורביה : רעמסס · ראשון ראשון מתרוסס : בפרך · בפה רך שאמר להם בנו לכם ערי׳ לשבת: בחמר׳ חסר והוא אותיות בר״מח בר״מח איברים · וארבעה מיני עינוי בפסוק · וימררו את חייה׳ בעב ד קשה בחומר ובלבני׳ ובכל עבודה בשד׳ את כל עבודתם אשר עבדו בהם בפרך · לכן היתה כל מכה ומכה של ד׳ מכות ולמ״ד של ה׳ מכות חשיב נמי ויעבידו מצרים את בני ישראל בפרך:

אמרי נועם

ויאמר אל עמו וגו׳ · וקשה מי יאמר לו מה תעשה אם יגזור מה יכשר בעיניו ואפי׳ הריגה שלא מלך היה · ועוד מהיכא תיתי שלא יתרצו לו עד שהוצרך ליטול רשו׳ מהם· וי״ל כי היה לעלות על הדעת שימאנו בדבר בעבור כי בני אפרים ומנשה היו קרובי׳ להם משרי המדינה והסגנים מצד פוטיפרע לכן הריגה עכ״פ לא יתכן לו לגזור והסביר להם פנים לתקן באופן שיאמרו שם על כרחם · דאם לא נבוא ונתחכמה נפסיד אותם בלאו הכי מטעם ועלה וגו׳ :

מ״ע ספורנו

וכל הדור ההוא · כל שבעים נפש שלא בא הדור לקלקול בעוד כל ימיהם : פרו וישרצו: ואחר שמתו כל שבעים נפש נטו לדרכי שרצים שרצים לבאר שחת ובכן: ויקם מלך חדש על מצרים וגו׳ · אף על פי׳ שהיה זכרון ממנו בדברי הימים למלכים בלי ספק בפרט בענין החדוש אשר שם לחק לא עלת׳ על לב המלך החדש אפשרות היותו מזה העם ושהיה עם זה ראוי לשאת פנים לעמו בעבורו : הבה נתחכמה לו · לבא עליו בעקיפין : ועלה מן הארץ · מעצמו מבלתי שנגרש׳ נבא בלתי שב׳ שבואר׳ לתת אותנו למשה בקשינו וזה נעשה : פן ירבה והיה כי תקראנה מלחמה · כי תקראנה רעות וצרות של איזו מלחמה כמו ותכל דוד · נפש דוד : ונוסף גם הוא על שונאינו · כי בהיותם נבדלים ממנו בנימ׳ ובלשון ובדעות העברי׳ באופן שלא יוכלון המצרים לאכול את העברים לחם הם לנו לאויבים בלי ספק ויגלו שנאתם אז בעת צרות המלחמה : למען ענותו · כדי שישכיתו לבא אל ארץ אחרת: ויבן ערי מסכנות · והם קבלו עליהם למס לבנות את הערים: ויעבידו · כשראו אותם מבזים עצמם לפעלה פחותה שמו אותם לעבדים וזה כי כפי מה שהיו מוסיפי׳ חטאת על חטאת כן עבדה ענתם ויצאו מרעה לרעה : וימררו את חייהם · כאשר הוסיפו לחטא בדעו׳ ובמעשי׳ כמו שהעיד הנביא באמרו וימרו בי ולא אבו לשמוע אלי איש שקוצי עיניה׳ לא השליכו ואת גלולי מצרים לא עזבו ואומר לשפוך חמתי עליהם לכלות אפי בהם בתוך ארץ מצרים · וכן היתה יד בריהם עליהם כלוד וקשה :

לפיתדות

חזקוני

ירך יעקב · דרך ארץ וכינוי׳ שהכתוב מזכיר מקו׳ הקרוב לאבר המוליד ובלשון משנה אין האש׳ מתקנאה אלא בירך שבירת׳ ובמקום אחר לקח את הרגלים כי גם הם קרובים לו כדכתיב לא עשה את רגליו : יוצאי ירך יעקב · הוא לא היה משבין השבעים : שבעים נפש · לספר כפלאותיו של הק״בה ככתוב מקרא זה שבשבעים נפש ירדו אבותינו במצרים ובמאתים ועשר שנים שעמדו שם נתרבו לששים רבוא גבורי׳ לבד מזקנים ונשים וטף : ויוסף היה במצרים · כאחרים כתיב הבאים מצרימה אבל זה לא היה עמהם אלא היה שם לפני בואם והוא מן המנין לכך בוא אומר ויוסף היה במצרים: וכל הדור ההוא · בין ישרא׳ בין גוים כדכתי׳ ויקם מלך חדש על מצרי׳ אשר לא ידע את יוסף : ובני ישראל פרו וישרצו · לקיים מה שאמר הק״בה אל תירא מרדה מצרימה כי לגוי גדול אשימך שם : ותמלא הארץ אותם · כמו מהם פירש נתמלאה הארץ מהם שהרי תיבת אותם מגזרת את כדכתיב אותו ואת בנו ומכינו את משמש בלשון עם כבאתי את העיר קלה את רגליו: ויקם מלך י״מ מדלא כתיב מיתתם באלך ש״מ שהוא עצמו היה שהיה כבר אלא שנתחדשו גזירותיו · ומהו ויקם שקם על ישראל כאויב שנאמר לאור יקום רוצח כי קמו בי עדי שקר : ויאמר אל עמו הוא התחיל בעצ׳ תחלה אמרינן בפ״ק דסוטה שלשה היו באותה עצה וקאי קשיב בלעם וא״ת היאך האריך ימים מקודם שנולד בנו עד מלחמת מדין בשנת הם׳ לצאתם מארץ מצרים שהרי אמרינן בפלק כתוב בפנקסיה דבלעם בר תלתין ותלת שנין הוה בלעם שנירא כד קטליה פנחס לליסטאה אלא י״ל תרי בלעם היו וזה אביו של אביו ונכדו נקרא בלעם ע״ש זקנו וי״מ שלשה היו באותה עצה לזנו׳ בנות מואב : והי׳ כי תקראנה מלחמה · לשון מקרה ומאורע כמו ותקראנ׳ אותו כאלה ומכינו לשון רבים אבל יחיד נבי מלחמה וכי תבאו מלחמה בארצכם ובמקום אחר הוא אומר ידה ליתד תשלחנה פי׳ כשתקראנה מלחמות שונאים · ד״א לשון קנר הוא כאילו נכתב כי תקראנה קורות מלחמה וכמוהו וברוב יועצים תקום שהרי כאילו נכתב וברך ברכה לא אשיבנה: ונוסף גם הוא על שונאינו · כתולה קללתו על חבירו ד״א יתחבר על שונאינו ובכך יעלה מן הארץ בעל כרחנו : למען ענותו · בסבלותם לשון מיעוט תשמיש כמו אם תענה את בנותי כלומר שימעטו לשמש מיטתם ובשביל סבלותם הכל זה לקיים יענו אותם וכן אמרו רבותינו ואת עניינו זו פרישות דרך ארץ : כן ירבה כן יפרוץ · שכן אמר לו הק״בה אל תירא מרדה מצרימה כי לגוי גדול אשימך שם : ובכל עבודה בשדה לחרוש ולקצור לזמור ולבצור : את כל עבודתם · עם כל עבודתם אשר עבדו עמהם בתוך העיר בפרך :

ספרה

רלב״ג

התועלת

כן מיראתו מהמושל בו : ולזה תמצא שלא הסכימו המילדות לעשות מה שצוה להם מלך מצרים להמית הילדים כי הם יראו הש׳ ית׳ יותר מיראת אותו ולזה לא יראו מהרע שאפשר שיקר׳ להם ממלך מצרי׳ : הד׳ הוא במדות והוא שאין ראוי לאדם שישטוף על הכר מפני שעותו ליראת השם מה שעשהו אבל ראוי שישתדל כפי כוחו להרחי׳ ממנו הרע שאפש׳ שיקר׳ לו מפני המעש׳ ההוא ולזה תמצא שהילדות התנצלו למלך מצרים כדי שלא יכעוס עליהן ועשו זה בחכמה נפלאה וזה שכמה שאמרו לו כי לא כנשים המצרית העבריות כי חיות הנה בטר׳ תבא אליהן המילדת וילדו היה לחן זה המאמר התנצלות מבואר על שלא המיתו הילדי׳ ואולם על מה שניכה אותם על מיתתן את הילדי׳ היה המאמר הזה התנצלות ג״כ לפי מה שאחשוב והוא שאפשר שנולד הזכר לא היה לחן דרך להמיתו שלא יודע ואם לא ישתדלו בתקון ענייניו יבא זה לחשוב כשיבאו הזכרים מתים אשר תפייבה בהולדם שהם היו ממיתים אותו אמנם אחר שהיו רואים שאלו המילדות היו מטיבות לילדים היה זה ערקיקון הקטל

רשי

המילדת · הוא לשון מולידות אלא שיש לשון קל ויש לשון כבד כמו שובר ומשבר דובר ומדבר כך מוליד ומילד: בילדכן · כמו בהולידכן: שפרה · יוכבד על שם שמשפרת את הולד: ופועה · מרים שפועה ומדברת והוגה לולד כדרך הנשים המפייסות תינוק הבוכה: פוע' לשון צעק' כמו כיולד' אפעה: על האבנים · מושב האשה היולדת ובמקו' אחר קורהו משבר וכמו' עושה מלאכ' על האבנים מושב כלי אומנות יוצר כלי חרס: אם בן הוא וגו' · לא הי' מקפיד אלא על הזכרי' שאמרו לו אילטגניניו שעתיד לילד בן המושיע אותם: וחיה · ותחי: ותחיין את הילד' · מספקו' להם מזון תרגו' הראשון וקיים' והשני וקיימתון לפי שלשון עבר לנקבות רבות תיבה זו וכיוצא בה משמשת לשון פעלו ולשון פעלתם כגון ותאמרנ' איש מצרי לשון עבר כמו ויאמרו לזכרים ותדברנה בפיכם לשון דברת' כמו ותדברו לזכרים וכן ותחללנ' אותי אל עמי לשון עב' חללתם כמו ותחללו לזכרים: כי חיות הנה · בקיאות כמילדו' תרגום מילדות חייתא ורבותי' דרשו משולות לחיות השד' שאינן צריכות מילדת. והיכן משולות לחיות גור אריה זאב יטרף בכו'

אבן עזרא

ויאמר מלך מצרים למילדות · שרות היו על כל המילדות מאות מילדות היו אלא אלו שתיהן שרות היו עליהן לתת מס למלך · ... ראיתי היו' במקומות רבות והאם והבת היו בדרך קבל' ... את העבריות · כל שהוא ממשפחת עבר קרא עברי ...

המקרא

ויאמר מלך מצרים למילדת
העברית אשר שם האחת שפרה
טו ושם השנית פועה: ויאמר בילדכן
את העבריות וראיתן על האבנים
אם בן הוא והמתן אתו ואם בת הוא
וחיה: ותיראן המילדת את
האלהים ולא עשו כאשר דבר
אליהן מלך מצרים ותחיין את
הילדים: ויקרא מלך מצרים
למילדת ויאמר להן מדוע עשיתן
הדבר הזה ותחיין את הילדים:
ותאמרן המילדת אל פרעה כי לא
כנשים המצרית העברית כי חיות
הנה בטרם תבוא אלהן המילדת
כ וילדו: וייטב אלהים למילדת
וירב העם ויעצמו מאד: ויהי כי
יראו המילדת את האלהים ויעש
להם בתים: ויצו פרעה לכל עמו
לאמר כל הבן הילוד היארה
תשליכהו וכל הבת תחיון:
א פ וילך איש מבית לוי
ויקח את בת לוי: והתהר

אונקלוס

ואמר מלכא דמצרים לחייתא
יהודיתא דשום חדא שפרה ושום
תניתא פועה: ואמר כד תהוין
מולדן ית יהודיתא ותחזין על
מתברא אם בר הוא תקטלן יתיה
ואם ברתא היא ותקיימינא: ודחילא
חייתא מן קדם יי ולא עבדא כמא די
מליל עמהן מלכא דמצרים וקיימא
ית בניא: וקרא מלכא דמצרים
לחייתא ואמר להן מה דין עבדתין
ית פתגמא הדין וקיימתין ית בניא:
ואמרא חייתא לפרעה ארי לא
כנשיא מצרייתא יהודיתא ארי
חכימן אינין עד לא עלת לותהן
חייתא וילידן: ואוטיב יי לחייתא וסגי
עמא ותקיפו לחדא: והוה כד
דחילא חייתא מן קדם יי ועבד להון
בתין: ופקיד פרעה לכל עמיה
למימר כל ברא דאתיליד ליהודאי
בנהרא תרמוניה וכל ברתא
תקיימון: ואזל גברא מדבית לוי
ונסיב ית בת לוי: ועדיאת

מסורה

שפרה ב' ומב' ליש' וסי' שם האחת שפרה · ברוחו שמים שפרה : העבריות ד' ג' חס' וא' מלא וסי' ויאמר מלך מצרים · ותאמרן המילדת אל פרעה · ויאמר בילדכן את · דין מ"ל · ותאמר אחתו אל בת פרעה : על האבנים ב' וסי' בילדכן את העבריות · וארד בית היוצר : ולא עשו ה' וסי' ותיראן המילדת · ולא עשו חסד עם בית ירבעל · על אשר לא שמעו · במלכים · ולא שמעו ולא הטו את אזנם · ירמיה : ויהי לימים מימים ובעת צאת הקץ : אליהן ה' ד' מלאים וא' חס' וסי' ותיראן המילדת · ותאמרן המילדת · דין חס' · ותקרבן אלי כולכם · ועשיה אליהן אל דלתות ההיכל · ותאמר אליהן אל תקראנה לי נעמי : ידאת את האלהים ז' מסור פרשת מקץ : להן חד מן י"ד נמסר במגלת רות סימן א' : הילוד ב' ומלאים וסי' כל הבן הילוד · גם הבן הילוד לך מות ימות : הבת ד' ודגש וסי' תחיון · תתחמקין · זב עמקך הבת השובבה · מה אעירך : ב' דסמי' וסי' וילך איש מבית לוי · מבית לחם יהודה :

ותהר האשה ותלד בן ותרא אתו כי־
טוב הוא ותצפנהו שלשה ירחים :
ולא־יכלה עוד הצפינו ותקח־לו
תבת גמא ותחמרה בחמר ובזפת
ותשם בה את־הילד ותשם בסוף
על־שפת היאר : ותתצב אחתו
מרחק לדעה מה־יעשה לו :
ותרד בת־פרעה לרחץ על־היאר ה
ונערתיה הלכת על־יד היאר ותרא
את־התבה בתוך הסוף ותשלח את־
אמתה ותקחה : ותפתח ותראהו
את־הילד והנה־נער בכה ותחמל
עליו ותאמר מילדי העברים זה :
ותאמר אחתו אל־בת־פרעה האלך
וקראתי לך אשה מינקת מן העברית
ותינק לך את־הילד : ותאמר־לה
בת־פרעה לכי ותלך העלמה ותקרא
את־אם הילד : ותאמר לה בת־פרעה

ועדיאת אתתא וילידת בר וחזת יתיה
ארי־טב הוא ואטמרתיה תלתא
ירחין : ולא־יכילת עוד לאטמרותיה
ונסיבת־ליה תיבותא דגומא וחפתה
בחמרא ובזפתא ושויאת בה ית־
רביא ושויתה ביערא על־כיף נהרא :
ואתעתדת אחתיה מרחיק למידע
מה־יתעבד ליה : ונחתת בת־פרעה
למסחי על נהרא ועולימתהא מהלכן
על־כיף נהרא וחזת ית־תיבותא בגו
יערא ואושטת ית־אמתה ונסיבתה :
ופתחת וחזת ית־רביא והא־עולימא
בכי וחסת עלוהי ואמרת מבני
יהודאי הוא־דין : ואמרת אחתיה
לבת־פרעה האיזיל ואיקרי ליך
אתתא מיניקתא מן יהודיתא ותוניק
ליך ית־רביא : ואמרת לה בת־פרעה
איזילי ואזלת עולימתא וקרת ית־אמיה
דרביא : ואמרת לה בת־פרעה

הא

ירחים ד' וסי' ותצפנהו שלש' ירחים · במספר ירחים · וממגד גרש · תספר ירחים תמלאנה : גמא ג' חס' וסי' ותקח לו תיבת גמא · ובבלי גמא על פני מים · היגאה גמא · וחד וגמא · הציר לקנה וגמא : ותחמרה חד מן י"ח מלין דלא מפקין ה' בסוף תיבותא ומטע' נמסר במס' רבת' : על היאר ה' בליש' וסי' ופרעה חלם · ותרד בת פרע' · ערות על יאור · על הנהרו' על היארי' · על יאריהם ועל אגמיה' : הלכת הס' דחס' וסי' ונערתי' הלכת · וחד ההלכת · ההלכת לרגלה : הולכו' על טוביה כן כתיב · הלכות תרשיש כן כתיב · ובמסר' אחריתי מצאתי נמסר הלכת ד' חס' וא' מלא וסי' ונערתיה הלכת · הלכת לימין · ותהלכת תרשיש · ההלכת למואל · ואגרותיהם הולכו' על טוביה מלאים · ובספרים המדוייקי' ישנים שראוי לסמוך עליה' כך דינם · ונערתיה הלכ' חס' דחס' ההלכת לרגלה חס' דחס' · הולכות על טוביה מלא דמלא · ותהלכת לימין חס' דחס' · ההולכת למואל מלא · הלכות תרשיש כן כתיב · בכה ובכה ז' וסי' והנה נער · וישמע משה את העם · ודוד עלה במעלה הזיתים · הנה המלך בכה · מדוע אדני בכה · ויצא ישמעאל בן נתניה · ובהתפלל · עזרא : האלך ג' וסי' לך אשה מנקת · והכתי בפלשתים · רמות גלעד : לכי ג' וסי' ותלך העלמה · ותקרא את אם : ויאמר לבי וישלח אותה שני הדישים · ויאמר לה אמנון קומי לכי :

רשי

כי טוב הוא · כשנולד נתמלא הבית כולו אורה : ולא יכלה עוד הצפינו · שמנו לה המצריים מיום שהחזירה והיא ילדתו לששה חדשי' ויום אחד שהיולדות לשבעה יולדות למקוטעים והם בדקו אחריה לסוף תשעה : גמא · גמי בלשון משנה ובלעז' יונ"קו רך הוא ועומד בפני רך ובפני קשה : בחמר ובזפת · זפת מבחוץ וטיט מבפני' כדי שלא יריח אותו צדיק ריח רע של זפת : ותשם בסוף · הו' לשון אגם רוסיי"ל בלע"ז ודומה לו קנה וסוף קמלו : לרחוץ על היאור · סרס המקרא ופרשהו ותרד בת פרע' על היאור לרחוץ בו : על יד היאור · אצל היאור כמו ראו חלקת יואב על ידי והו' לשון יד ממש שיד האדם סמוכ' לו ורבותי' אמרו הולכת לשון מיתה הולכת למות לפי שמיחו בה והכתוב מסייען כי למה לנו לכתוב ונערותיה הולכות : את אמתה · את שפחתה ורבותינו דרשו לשון יד אבל לפי דקדוק לשון הקדש היה לו לינקד אמתה מ"ם דגוש' והם דרשו את אמת' את ידה ונשתרבבה אמתה אמו' הרבה : ותפתח ותראהו · את מי ראתה את הילד זהו פשוטו ומדרשו שראתה עמו שכינה : והנה נער בוכה · קולו כנער : מן העבריו' · שהחזירתו על מצריו' הרבה לינק ולא ינק לפי שהיה עתיד לדב' עם השכינה : ותלך העלמה · הלכה בזריזו' ועלמו' כעלם : הילכי

אבן עזרא

ותהר · אין ספק כמו שהזכרנו כי אהרן גדול בשנים ממשה וככה קבלו אבותינו שפוע' הית' מרים וכתוב ותתצב אחותו מרחוק והנה ידענו כי תחלת קץ ד' מאות שנה היו מיום שנולד יצחק כי הוא לבדו יקרא זרע והנה בן ששים שנה הוליד את יעקב ויעקב הוליד את ראובן בן שמונים וחמש והיה ברדתו אל מצרים בן מאה ושלשי' שנה חברנו עליהם ששים של יצחק עלו ק"ץ והנה נשארו ר"י נוציא מהם ע' שנה שחיה יוסף אחרי כן והנה נשארו ק"מ ושנות לוי ברדתו אל מצרים מ"ג והנה חיה כ"ב שנה אחרי יוסף והנה נשארו קי"ח כי כתוב הוא וימת יוסף בן מאה ועשר שני' ומתי מלך המל' החד' וכמה שנים בנו ערי מסכנות והפ' קרוב מלד' משה נגזר על הזכר' ובן זימא אמר כל המספר דבר מעשה לא ישא פנים לנכבד להזכירו תחלה וכתוב ותלד לעמרם את אהרן ואת משה ואת מרים אחותם והנה היא קטנה והנה זה המופת בסנוירים שנח שם חם ויפת וכתיב וילד נח ויפת הוא הגדול ועוד שמ' קברו את אברהם ואת שרה אשתו והיא נקברה במערת קוד' אברה' ל"ח שנה ודע כי הפין תמצ' חסר' או מובלעת בדגשות בתחלת המפעל כנ"ון גש הלאה ויגש אין ובאמצע כמו וגם אף עלה בישראל או ויחר אף והנה הנ"ון מובלעת באמצע על כן נדגש פ"א ויחר אפו ישוב אפך וככה נו"ן כתן במלת תתי כי הוא כמו תנתי כי תי"ו האחרון איננו שורש רק הוא כמו שבתי לכתי לדתי גם בסוף תת פחדך טוב תתי אותה לך וככה בשמו' כי בת היתה ראויה להיות לשון נקב' כמו מן בן בנה והי' תתער' עם אם' בנה בית והנה החליפו הה"א בתי"ו וכמו גבירה גברת עטרה עטרת פעם סמוך ופעם איננו סמוך כמו עטרת תפארת והנה חסרו הנ"ון להקל על הלשון ויאמרו בת ומלת רחל בתו כמל' אמת חסדו ואמתו והנה התי"ו לשון נקבה והנה הנ"ון מובלעת ולשון רבות אמונות ולא אמתו' ולא אמתי כמו בנות ולא בתות ולא בתי' : ותהר · לא הזכיר הכתוב לידת מרים ואהרן כי לא התחדש דבר בלדתם : ומלת טוב כאשר תמצא באיש מלת דעת יתכן היותו בנשמה כמו טוב עם ה' וטוב עם אנשים או טוב עין או בגוף או בצורה טוב תאר או מראה ובעבור שמצאנו בילד כי טוב הוא אין לפרשו כי אם בצורתו טוב מכל הילודים : שלשה ירחים · י"א כי בחדש השביעי מתחלת ההריון נולד גם זה דרש כי לא יוכלו המצריים לדעת מתי הרתה האשה ולפי דעתי כי הכתוב ספר החדשים שיכלה להצפינו כי אין כח באדם לראות באשה מתי תלד כי רחוק הוא שהוא נולד בחדש השביעי מתחלת ההריון כי הנולדים ככה הם קצרי קומה ויותר חיים וכבדים הם הנולדים באחד עשר כי רובי הנולדים הם סמוכים לתשעה חדשים והיודע עת ההריון יכול לדעת עת הלידה והיודע עת הלידה יכול לדעת עת ההריון כי דבר מכוסה הוא לקדמונים ותמשה פעמים נסיתיו גם אני כי מקום מזל הלבנה ומעלתה ברגע ההריון היא מעלת מזל הצומח ברגע הלידה גם מעלה הצומחת רגע ההריון שם תהיה הלבנה רגע המולד והנה המעמד הקטן הם רנ"ט ימים ושליש יום והאמצעי רע"ג והגדול שהוא הארוך רפ"ז וחכמי המולדות יודו כן ואין טענה מהשבטים כי להיות' על הסדר איננה ראיה כי הרבה באלה בתור' על כן יתכן שרחל נתנה שפחת' ליעקב בלדת שמעון גם נולד יששכר קודם אשר ודינה בבטן אחת נולדה עם זבולן על כן מלת ואחר ילדה בת כמו ואחרי כן יצא אחיו שלא זכר ותהר לכל אח' גם לתקופת הימי' שלש היו : ולא יכלה עוד הצפינו כדגש לד"י הצפינו כדגשות קו"ף אם יקרך עון לדבר בם כאות ובעבור היות הנ"ר בשוא נע כרפא הפ"א שהיה ראוי להדגש והוא שם הפועל מהבנין הכבד הנוסף ואין צורך לבקש למה לא צפנתהו עוד אולי השכנות המצריות שמעו קולו כי לא היו לבדם דרים בארץ רעמסס וכתו' ושאלה אשה משכנתה · ובאה מלת תיבת גומא מלעיל בעבור היות הניגון בתחלת מלת גומא : ותחמרה · נחה ה"א כה"א ויקרא לה כובא בשמו וזאת המלה נגזרת מן בחמר והוא טיט אדום מדבק ימצא בארץ ישראל וכמוהו בארו' בארו' חמר ובלשו' ישמעאל יקרא אל חמר ויוכבד עשתה כן כי אמרה אל אראה במות הילד אולי אחותו נתכבהה לעשות כן ומחשבות השם עמקו ומי יוכל לעמוד בסודו ולו לבדו נתכנו עלילות אולי סבב השם זה שיגדל משה בבית המלכות להיות נפשו על המדרגה העליונה בדרך הלימוד והרגילות ולא תהיה שפלה ורגילה להיות בבית עבדים הלא תראה שהרג המצרי בעבור שהוא עשה חמס והושיע בנות מדין מהרועי' בעבור שהיו עושים חמס להשקות מקנהמים שלהו ועוד דבר אחר כי אילו היה גדל בין אחיו ויכירוהו מנעוריו לא היו יראים ממנו כי יחשבוהו כאחד מהם : בסוף כמו קנה וסוף קמלו והוא צמח מן היאור : ותתצב · מלה זרה כי שמו נח נעלם בין שתי התו"ין תחת היו"ד אמר רבי משה הכהן כי תיו לרדת ולגשת נוסף בעבור חסרון הפ"א מן פעל וככה לדעת כי בעבור אות הגרון נפתח · ועתה החליפו התי"ו להא כמלת לדעה כמו אשר תנה הודך · ותרד · מהרמונה : לרחוץ · מנהג המצריו' היה · והזכיר דבר נערותיה שהולכו' על מקום היאור כמו ויד תהיה לך בעבור ששלחה אמתה והיא אחת מהנערות לקחת התיבה כי בת המלך לא תכנס אל מקום הסוף כי במקום רחוק מן היבשה הושמה התיבה שלא יגיע אליה כל עובר ועוד כי אין מדרך הדקדוק להיות זרועה כי המ"ם רפה ומ"ם אמה ארכו לגוש ועוד כי אמה ארכו מדה לא זרוע : ותראהו · אחר שאמר ותראהו הוסיף לבאר כמו וביה דוד כאלהים כמלאך יי' · והנה נער בוכה · היו איבריו גדולים כאילו הוא נער וראתהו מהול ובעבור יפיו חמלה עליו וזה טעם כי טוב הוא : ותאמר ותיניק · בעלי הי"וד בראשונה יש מתחלף היו"ד כמו מן ידע בויו תודיע ויש שיום' נח נעלם בין האות המשרת והע"ין תחת יו"ד ופעם נכתב ופעם לא נכתב וככה ותיניק לך את הילד : ותאמר לכי · כמו שבי וילך וישב : הילכי

חזקוני

ותרא אותו כי טוב הוא · לפי שנולד משה מהול לששה חדשים הניחה בו אם נגמרו סימני שעריו וצפרניו וידעה שהוא בר קיימא כמו ששנינו ביבמות ולכך ותצפנהו שלש' ירחים עד סוף תשעה שהוא זמן לידת רוב הנשים ובשנאו לבדקה לסוף תשעה אחרה להם ככל היה והשלכתי היאורה זהו לפי הפשט ד"א כי טוב הוא כי יפה הוא כמו כי טוב' הנה · ד"א כי טוב הוא נולד מהול ולפי שכתוב בו כי טוב על שנולד מהול כשנו העם לומר הודו לי"י כי טוב על המילה · ותצפנהו שלשה ירחים כילד כמו שאמרו רבותינו ז"ל בשבעה באדר נולד משה והצפינתו כ"ב ימים באדר וניסן ואייר וששה בסיון נשלמו השלשה ירחים ואז נתנתו בסוף על שפת היאור והיום שהיה עתיד לקבל בו את התורה הגין עליו · ותצפנהו שלשה ירחים · אע"פ שאמרו היום נולד מושיען של ישראל מ"מ לא נתבטלה גזרת פן ירבה והיו משליכין כל הזכרים ליאור : ולא יכלה עוד הצפינו · פרש"י שיא ילדתו לששה חדשים ויום אחד והם בדקו אחרי' לסוף תשעה וא"ת הא אמרינן במסכת סוטה דהות מתעברא ביה תלת ירחי קודם שהמצרים שהמירדה אלא יש לומר בדקו אחריו לסוף ששה חדשים משהמירדה שהם תשעה חדשים משנתעברה ממנו שיודעים היו יולדת לשבעה יולדת למקוטעים והוא נולד לסוף שלשה חדשים מן המירה לכך לא יכלה עוד הצפינו רק שלשה חדשים · תיבת גומא · לפי שדומה הוא לסוף שנשלך בו · ותחמרה · ה"א רפה · בחמר מבפנים ובזפת מבחוץ וא"נ היה החומר מבחוץ המים היו מתחזין אותו · ותשם בסוף כדי שלא תראה שם התיבה משום דגומא וסוף עין אחד הם ולעשה לגבבו משם אלא שהקדימתה בת פרעה · על שפת היאור · לא יכלה להכנס ביאור להצפינו יפה אבל גדליו רק אצל שפת הנהר ולכך ראתהו בת פרעה שהית' רוחצת בתוך היאור אבל נערותיה ההולכות על שפת היאור לא יכלו לראותה · לרחוץ על היאור לרחו' ביאו' דומ' על פל' שארץ ישם' על מרכך תקי' על הבתי' אשר יאכלו אותו בהם · ונערותיה הזכירן כאן לפי שעתיד לומר ותשלח את אמתה שהיא אחת מן הנערות · הולכות פרש"י למות וכה"א הנה אנכי הולך למות כדאי' בפ"ק דסוט' לא גבריאל ובטפן בקרקע לפי שמיחו בה בבת פרעה בר מן חדא דשייר לה דלאו אורח ארעא דבת מלכא למיקם לחודה הייכו ותשלח את אמתה שפחתה שהרי הא"לף נקודה בחטף פתח ·
[illegible]

רלבג

שאמרו ז"ל שנה תהיה יוכבד בת ק"ל שנה כאשר ילדה משה וזה דבר בתכלית הזרו' ולפי המשנון שהסכימנו אנחנו בו תהיה לכל הפחות בת מאה ומ"ה שנה כאשר ילדה משה כי כשהם יצאו ממצרי' כשלמו ת"ל שנים מעת בבואת בין הבתרים שהיתה אצל היות אברהם בן פ"ה שנה כמו שזכרנו בפרשת לך לך והנה לפי זה המשנון תהיה יוכבד בת קמ"ה שנה כשנולד משה וכשילדה אהרן היתה בת קמ"ב שנה וזה כלו בתכלית הזרות והנה אפשר שנולד' יוכבד ללוי בסוף ימי חייו ושיהיו ימי לוי בהכנס' למצרים כמו ששים שנה ולזה תהיה נולדת יוכבד כמו פ"ז שנה אחר בואם למצרי' וש' שכ' שהי' למשה בבואתם ממצרים והנה קמ"ז שנה וכאשר תסירנום מר"כה שנה שעמדו שם לפי מה שהסכימנו אנחנו ישארו כ"ם שנה והנה תהיה יוכבד לפי זה המשנון כמו בת כ"ח שנה כאשר ילדה את משה וזה איננו זר · ואפשר עם זה שכבר הגיעה לאברהם זאת הנבואה אשר מתנו ממנו המקלות המשנון ות"ל שנה קודם שנייו הנר קרוב לעשר שנה · גראוי שתדע כי מה שאמרו ז"ל שנגלה בין הקומות · אמרו זה על דרך הדרש להועיל להמון וליסד בלבם עוצם יכולת השם יתעלה לעשות הפלאי' · ותרא אותו כי טוב הוא יתכן שהיה יפה תואר וגדול הגוף יותר מן המנהג ואפשר שכבר ידעה יוכבד בנבואה שהוא יהיה מושיע את ישראל ולזה השתדלה בהצלתו · ולא יכלה עוד הצפינו · יתכן שכל מה שאורך זמן זאת הגזרה מכבידים המצרי' יותר לחקור אם יולד בן לבנות ישר' להשליך אותו ביאור' והנה ספר שאחר שעברו שלשה חדשים לא יכלה עוד הצפינו לחוזק חקירת המצרים על זה · ועוד שכבר היה או קולו יותר חזק והיה נשמע למרחוק בהיותו בוכה · גומא · הוא עץ קל מאד · ותחמרה · שמה אותה בחמר כדי שלא יכנסו בה המים · ואחשוב שהיה זה החמר מטיט אשר יעשוהו בקיאי הצורפים ויקראוהו טיט החכמה · בסוף · הוא הגמי שהיה בשפת היאור וטם כל זה כשיראה שיגדל היאור וישא התבה ולזה כסתה אותה בחמר ובזפת · ותראהו · ר"ל הילד ואחר כך הוסיף לבאר עוד זה · והנה נער בוכה · ר"ל שהיה קולו כקול נער · ותאמר מילדי העברים זה · יתכן שכבר סבירה שהוא מילדי העברים זה בעבור שהושם כוס

לפיכך ותאמר מילדי העברים זה אמרו רבותינו קרי ליה ילד וקרי ליה נער שלמד שעשה לו אמו חופת נערים
ותלך העלמה · קרי לה עלמה על שהעלימה שהיא אחותו · הילכי

בעל הטורים

כי טוב הוא · ה' אתנין ב' בטעית וא' בו"או וב' בבי"ת · לומר שעתיד לקבל ה' חומשי תורה כי לקח טוב נתתי לכם · ירחים ד' במ' הכא ואידך גרש ירחים · במספר ירחים אל יבוא · תספור ירחים תמלאנה · כדאית' בפ"ק דסוטה שאלו לה המצרים ששה חדשים מיום שהחזירה והיא נתעברה ג' חדשים קודם שגירשה וזהו תספור ירחי' תמלאנה שספרו הירחי' כדי שידעו עת לדתה במספר ירחי' אל יבא ולא יכלו לידע מספ' הירחי' כי היו לה ג' חדשי קודם שגירשה וזה הו' גרש ירחים קודם שגרשה היו לה ירחים מהעיבור · ולא יכלה ב' במסורת הכא ולא יכלה עוד הצפינו ואידך ולא יכלה ארץ מגוריהם · מלמד שעשתה לו מערה בארץ ואפילו תחת הקרקע חפשו אחריו מפני שידעו שמשם יצא הגואל וזהו ולא יכלה ארץ ולא יכלו עוד הצפינו · גומא ג' במסור' הכא ואידך השולח בים צירי' ובכלי גומא על פני מים שאפילו בים שלח ציר דהיינו בת פרעה להציל כלי גומא · ואידך באיוב היגאה גומא · רמז למ"ד אינו ביוור משה היה · ותרד בת פרעה ס"ת דתה · מלמד שסינתה דתה שהלכה להתגייר · ונערותיה הולכות ב' במסורת הכא ואידך והקם רבק' ונערותי' לומ' שנתגייר' ותפשה מעש' האמהו' · ואידך ויסנה ואת נערותיה ויסנה שנה דתה ו"א נערותיה שבא המלאך והרגם לפי שמלעוה לקחת התיבה ולקחה נערו' אחרות · האלך ג' במסורת הכא ואידך האלך והכתי בפלשתים בגי דוד ואידך האלך אל רמות גלעד · לומר שדברי נביאי' מתקיימים כדברי מרים יתומים · שמרים נתנבאת על משה קודם שנולד כמו שפרש"י · והנה נער בוכה · זה אהרן שהניחתו אצל התיבה נער בכה בגימטרי' זה אהרן · גלים

מ"ע ספורנו

כי טוב הוא · יפה בתואר כי טובות הנה
[illegible]

ט הֵילִיכִי אֶת־הַיֶּלֶד הַזֶּה וְהֵינִקִהוּ לִי וַאֲנִי אֶתֵּן אֶת־שְׂכָרֵךְ וַתִּקַּח הָאִשָּׁה הַיֶּלֶד וַתְּנִיקֵהוּ: י וַיִּגְדַּל הַיֶּלֶד וַתְּבִאֵהוּ לְבַת־פַּרְעֹה וַיְהִי־לָהּ לְבֵן וַתִּקְרָא שְׁמוֹ מֹשֶׁה וַתֹּאמֶר כִּי מִן־הַמַּיִם מְשִׁיתִהוּ: יא וַיְהִי בַּיָּמִים הָהֵם וַיִּגְדַּל מֹשֶׁה וַיֵּצֵא אֶל־אֶחָיו וַיַּרְא בְּסִבְלֹתָם וַיַּרְא אִישׁ מִצְרִי מַכֶּה אִישׁ־עִבְרִי מֵאֶחָיו: יב וַיִּפֶן כֹּה וָכֹה וַיַּרְא כִּי אֵין אִישׁ וַיַּךְ אֶת־הַמִּצְרִי וַיִּטְמְנֵהוּ בַּחוֹל: יג וַיֵּצֵא בַּיּוֹם הַשֵּׁנִי וְהִנֵּה שְׁנֵי־אֲנָשִׁים עִבְרִים נִצִּים וַיֹּאמֶר לָרָשָׁע לָמָּה תַכֶּה רֵעֶךָ: יד וַיֹּאמֶר מִי שָׂמְךָ לְאִישׁ שַׂר וְשֹׁפֵט עָלֵינוּ הַלְהָרְגֵנִי אַתָּה אֹמֵר כַּאֲשֶׁר הָרַגְתָּ אֶת־הַמִּצְרִי וַיִּירָא מֹשֶׁה וַיֹּאמַר אָכֵן נוֹדַע הַדָּבָר:
טו וַיִּשְׁמַע פַּרְעֹה אֶת־הַדָּבָר הַזֶּה וַיְבַקֵּשׁ לַהֲרֹג אֶת־מֹשֶׁה וַיִּבְרַח מֹשֶׁה מִפְּנֵי פַרְעֹה וַיֵּשֶׁב בְּאֶרֶץ־מִדְיָן וַיֵּשֶׁב עַל־הַבְּאֵר: טז וּלְכֹהֵן מִדְיָן שֶׁבַע בָּנוֹת וַתָּבֹאנָה וַתִּדְלֶנָה וַתְּמַלֶּאנָה אֶת־הָרְהָטִים לְהַשְׁקוֹת צֹאן אֲבִיהֶן: יז וַיָּבֹאוּ הָרֹעִים וַיְגָרְשׁוּם וַיָּקָם מֹשֶׁה וַיּוֹשִׁעָן וַיַּשְׁקְ אֶת־צֹאנָם: יח וַתָּבֹאנָה אֶל־רְעוּאֵל אֲבִיהֶן וַיֹּאמֶר מַדּוּעַ מִהַרְתֶּן בֹּא הַיּוֹם: יט וַתֹּאמַרְןָ אִישׁ מִצְרִי הִצִּילָנוּ מִיַּד הָרֹעִים וְגַם־דָּלֹה דָלָה לָנוּ וַיַּשְׁק אֶת־הַצֹּאן: כ וַיֹּאמֶר אֶל־בְּנֹתָיו וְאַיּוֹ לָמָּה זֶּה עֲזַבְתֶּן אֶת־הָאִישׁ קִרְאֶן

הָא לִכִי יָת רַבְיָא הָדֵין וְאוֹנְקִיהִי לִי וַאֲנָא אֶתֵּן יָת אַגְרֵךְ וּנְסֵיבַת אִתְּתָא יָת רַבְיָא וְאוֹנְקִתֵּיהּ: וּרְבָא רַבְיָא וְאַיְתִיתֵיהּ לְבַת פַּרְעֹה וַהֲוָה לַהּ לְבַר וּקְרָת שְׁמֵיהּ מֹשֶׁה וַאֲמַרַת אֲרֵי מִן מַיָּא שְׁחַלְתֵּיהּ: וַהֲוָה בְּיוֹמַיָּא הָאִנּוּן וּרְבָא מֹשֶׁה וּנְפַק לְוָת אֲחוֹהִי וַחֲזָא בְּפוּלְחָנְהוֹן וַחֲזָא גְּבַר מִצְרַאי מָחֵי לִגְבַר יְהוּדָאי מֵאֲחוֹהִי: וְאִתְפְּנִי לְכָא וּלְכָא וַחֲזָא אֲרֵי לֵית גַּבְרָא וּמְחָא יָת מִצְרָאָה וּטְמָרֵיהּ בְּחָלָא: וּנְפַק בְּיוֹמָא תִנְיָנָא וְהָא תְרֵין גֻּבְרִין יְהוּדָאִין נָצַן וַאֲמַר לְחַיָּבָא לְמָה אַתְּ מָחֵי לְחַבְרָךְ: וַאֲמַר מַן שַׁוְיָךְ לִגְבַר רַב וְדַיָּן עֲלָנָא הַלְמִקְטְלִי אַתְּ אָמַר כְּמָא דִי קְטַלְתָּא יָת מִצְרָאָה וּדְחֵיל מֹשֶׁה וַאֲמַר בְּקוּשְׁטָא אִתְיְדַע פִּתְגָמָא: וּשְׁמַע פַּרְעֹה יָת פִּתְגָמָא הָדֵין וּבְעָא לְמִקְטַל יָת מֹשֶׁה וַעֲרַק מֹשֶׁה מִן קֳדָם פַּרְעֹה וִיתֵיב בְּאַרְעָא דְמִדְיָן וִיתֵיב עַל בֵּירָא: וּלְרַבָּא דְמִדְיָן שְׁבַע בְּנָן וַאֲתָאָה וּדְלָאָה וּמְלָאָה יָת רַהֲטַיָּא לְאַשְׁקָאָה עָנָא דַאֲבוּהֵן: וַאֲתוֹ רָעַיָּא וְטָרְדוּנִין וְקָם מֹשֶׁה וּפָרְקִנּוּן וְאַשְׁקִי יָת עָנְהֵן: וַאֲתָאָה לְוָת רְעוּאֵל אֲבוּהֵן וַאֲמַר מָה דֵין אוֹחִיתוּן לְמֵיתֵי יוֹמָא דֵין: וַאֲמַרַת גַּבְרָא מִצְרָאָה שֵׁיזְבָנָא מִידָא דְרָעַיָּא וְאַף מִדְלָא דְלָא לָנָא וְאַשְׁקִי יָת עָנָא: וַאֲמַר לִבְנָתֵיהּ וְאָן הוּא לְמָה דְנַן שְׁבַקְתֵּין יָת גַּבְרָא

הילכי ב' מלאי' בליש' וסי' הליכי את הילד · אילכה שולל וערום : ותבאהו ג' ב' חסרים וא' מלא וסי' ויגדל הילד ותבאהו · ותביאהו בית אביה · דשפטים · בית יי' שילה · קדמא' ובתרא חס' : מכה ו' פתחין וסי' מכה איש עברי · מכה במטה אשר בידי · האשר שבית בחרבך ובקשתך · מכה עמים בעברה ולא תהום · וגם אני לא אחמול · נצים ג' וסי' שני אנשים עברים · להשות גלים נצים ערים נצורות · מלכים · ושכב נשיך · אתה ורעיך הישבים · וכל בתו' דכוו' מלאים ב"מ משלי דכולהון חס' במ"א מלא · לך התרפס ורהב רעיך · ויירא ב"כ נמסר בישעיה סימן מ' : ולכהן ג' וסי' ולכהן מדין שבע · ויאמרו לו החרש שים : ותבאנה ד' כתיב כן וסי' ותבאנה אל קרבנה · ותבאנה ותדלנה · ותבאנ' אל רעואל אביהן · פתאם עשיתי ותבאנה · נערות אסתר וסריסיה ותבואינה כתיב · אשר תבאן הצאן · ל' כתיב כן · התבננו וקראו ותבואינה · לחוד כ"כ · תבאינה האותת · יל כ"כ · ואל החכמות שלחו · תבואנה כתיב ואחרנן תבאנה כתי' : איו ואיו ה' וסי' ויאמר אל בנותיו · איו מלך חמת ומלך · בגללו לנצח איו יי' אלהיך · עיני תראינה · במיכה ויגוע אדם ואיו · וסי' בלשון תרגום בנתהון דמלכיא מתגלגלין ובהתין ומייתין :

רש"י

הליכי · נתנבאה ולא ידעה מה נתנבאה' הי שליכי: משיתהו · שלתיה הוא לשון הוצאה בלשון ארמי כמשחל בניתא מחלבא' ובלשון עברי משיתהו לשון הסירותיו כמו לא ימוש' לא משו כך חברו מנחם ואני אומר שאינו ממחברת מש וימוש שלא מגזרת משה ולשון הוצאה הוא וכן ימשני ממים רבים שאילו היה ממחברת מש לא יתכן לומר משיתיהו אלא המישותיהו כאשר יאמר מן קם הקימותי ומן שב השיבותי ומן בא הביאותי או משתיהו כמו ומשתי את עון הארץ אבל משיתי' אינו אלא מגזר' תיבה שפעל שלה מיוסד בה"א בסוף התיבה כגו' משה בנה עשה צוה פנה כשיבוא לומר בהם פעלתי תבא היו"ד במקום ה"א כמו עשיתי בניתי פניתי צויתי : ויגדל משה · והלא כבר כתב ויגדל הילד אמר רבי יהודה ברבי אלעזר הראשון לקומה והשני לגדולה שמינהו פרע' על ביתו : וירא בסבלות' · נתן עיניו ולבו להיו' מצר עליה': איש מצרי · נוגש היה ממונה על שוטרי ישר' והי' מעמיד' מקרו' הגב' למלאכ': מכה איש עברי · מלקהו ורודהו ובעלה של שלומי' בת דברי היה ונתן עיניו בה ובלילה העמידו והוציאו מביתו והוא חזר ונכנס לבי' ובא על אשתו כסבור' שהוא בעל' וחזר האיש לביתו והרגיש בדב' וכשרא' אותו מצרי שהרגי' בדב' היה מכהו ורודהו כל היו': ויפן כה וכה · ראה מה עשה לו בבית ומה עשה לו בשדה ולפי פשוטו כמשמעו : וירא כי אין איש · שעתי' לצאת ממנו שיתגייר: שני אנשים עברים · דתן ואבירם הם שהותירו מן המן : נצים · מריבי' : למה תכה · אע"פ שלא הכהו נקרא רשע בהרמת יד : רעך · רשע כמותך : מי שמך לאיש · והרי עודך נער: הלהרגני אתה אומר · מכאן אנו למדים שהרגו בשם המפור': ויירא משה · כפשוטו ומדרשו דאג לו על שראה בישר' רשעי' דלטורין אמ' מעתה שמא אינם ראויין ליגאל: אכן נודע הדבר · כמשמעו ומדרשו נודע לי הדבר שהייתי תמה עליו מה חטאו ישרא' מכל שבעי' אומות להיות נרדים בעבודת פרך אבל רואה אני שהם ראויי' לכך: וישמע פרע' · הם הלשינו עליו : ויבקש להרוג את משה · מסרו לקוסטינר להרגו ולא שלטה בו החרב הוא שאמ' משה ויצלני מחרב פרע': וישב על הבאר · למד מיעקב שנזדווג לו זוגו מן הבאר: ולכהן מדין · רב שבהן ופירש לו מע"ז ונדוהו מאצלם : את הרהטי' · את בריכות מרוצות המים העשויות בארץ : ויגרשום · מפני הנדוי : למה זה עזבתן · הכיר בו שהוא מזרעו של יעקב שהמים עולים לקראתו : ויאכל

אבן עזרא

הילכי · כמו הניקי כי שניהם שרשים הם · ילך גם הלך והטעם אחד כי אין הה"א מאותיות המשך ע"כ ה"א אחרת כמוה ועוד כי האלף גם היוד והו"ו ימצאו בתוך המלה פעם נכתבים ופעם נחים נמצאים במבטא לא במכתב ופעם נעדרים והה"א לעולם באמצע היא נראית ונעלמת בלטייהם איננה כמו בלהטיהם כאשר אפרש : ותאמר · אמר הגאון · כי הילכי הם שתי מלות ולא דבר נכונה רק היא מלה אחת על משקל והניקהו לי כמו שאמרתי והוא מהבנין הכבד הנוסף גם אמר שהוא כמו הא לך והנה הא כמו וגם אני הא והנחנו · לא מצאנו בכל המקרא ליכי כי אם לך רק היא מלה אחת: ותניקהו מעלומי העין מן הפעלי' השני' הנראי' והנה בפסוק אחד שנים שרשי' והטעם אחד וככה הטיבו נגן נווי כמו הליכי והניקי אך הטיבו כל אשר דברו כמו והם הביאו אליו מעלומ' העין : ויהי לה לבן · כמו ואלה בני מיכל זרובבל בן שאלתיאל והוא בן רפי' אחי שאלתיאל ובעבו' שגדלו נקרא בנו · שם משה מתורגם מלשון מצרי' בלשון הקדש ושמו בלשון מצרים היה מוניום וכן כתוב בספר עבודת האדמה הנעתק מלשון מצרים אל לשון קדרי' גם ככה בספרי חכמי יון אולי למלה בת פרעה לשונינו או שאלה ואל תתמה בעבור שאיננו משוי כי השמות אינם נשמרים כמו הפעלים : ויצא אל אחיו · המצרי' כי בארמון המלך היה · וטעם מאחיו אחר הזכיר עברי ממשפחתו כמו אנשי' אחי': נצים שם התאר מבנין נפעל והשלם נצצים כמו נראה': לרשע · הטוע' חמס: הלהרגני את 'אומ' · בלבך: אכן · כמו אם כן: וישמע פרע' · מלין שרים היו אל משמע' פרע' על כן הוצרך להיות רוע' צאן שלא יעמוד בישוב אולי יכירוהו וכאשר אמר לו השם שמת פרע' ועבדיו שברח מפניה' ונולד לו בימים ההם בנו הקטן אז אמר ויצילני מחרב פרעה כי כל ימי חייו היה ירא ממנו ואחר שהזכיר וישב בארץ מדין שב לפר' למה ישב כי בתחלה ישב לפני הבאר הידועה כדרך ויבא יעק' וילך וישב לוט' ויפגע במקו': ולכהן · הוא יתרו ולא רעואל וכל כהן שבמקרא משרת הוא לשם או לע"א והעד וכהנו לי וכהני יי' ויתרו היה כהן לשם כאשר אפרש עוד : ויבאו ה"ס ויגרשום כמו נון שלא תתערב המלה עם הנו"ן הנוסף לעתיד וככה לאכס במ"ס שלא להתחבר שני נונ"ין : ותבאנה אל רעואל · אבי אביהן היה כי יתרו היה חותנו והוא חובב וכתוב ומבני חובב חותן משה וכתוב לחובב בן רעואל המדיני : ותאמרנה · הן הוסיפו או לא הספיקו המים שדלו הם לצאן : ויאמר אל בנותיו · אבי האב יקרא אב כמו אלהי אבי אברהם גם נכוכד נצר הבוך ובן הבן יקרא בן וככה הבנות בנותי והבנים בני ואת ברי בלשצר : ויאמר הנה תפש הכתוב דרך קצרה שלא הזכיר ותקראנה לו כי ידוע הוא מדרך הסברא : קראן

רשי

ויאכל לחם · שמא ישא אחת מכם כמה דאת אמר כי אם הלחם אשר הוא אוכל: ויואל · כתרגומו ודומה לו הואל נא ולין ולו הואלנו הואלתי לדבר ומדרשו לשון אלה נשבע לו שלא יזוז ממדין כי אם ברשותו: וימת מלך מצרים · נצטרע והיה שוחט תינוקות ישראל ורוחץ בדמם: נאקתם צעקתם · וכן מעיר מתים ינאקו: את בריתי את אברהם · עם אברהם: וידע אלהי׳ · נתן עליהם לב ולא העלים עיניו: אחר המדב׳ · להתרחק מן הגזל שלא ירעו בשדות אחרים: אל הר האלהים · על שם העתיד: בלבת אש · בשלהבת אש לבו של אש כמו לב השמים לב האלה ואל תתמה של התי״ו יש לנו כיוצא בו מה אמולה לבתך: מתוך הסנה · ולא אילן אחר משו׳ עמו אנכי בצרה: אוכל · נאכל כמו לא עבד בה אשר לקח מש׳: אסור נא · מכאן להתקרב שם: של · שלוף והוצ׳ כמו ונשל הברזל כי ישל זיתך: אדמת קדש הו׳ · המקום: ועתה

אבן עזרא

קראן לו · מלה זרה בעבור שאין על משקלה: ויואל · אולי לא היה שם יתרו בן רעואל ע״כ לא הזכירו הכתוב: ותלד · כי אמר משה וזאת צפורה היא האשה הכושית אשר אמר ואשר כתוב בדברי הימים דמשה אל תאמן וככלל אומר לך כל ספר שלא כתבוהו נביאים או חכמי׳ מפי הקבלה אין לסמוך עליו ואף כי יש בו דברי׳ שמכחישי׳ הדע׳ הנכונה וככה ספר זרובבל וגם ספר אלדד הדני והדומה להם: וימת מלך מצרים · עתה יוכל משה לשוב אל מצרים וישראל עשו תשובה כי יחזקאל הזכיר שהיו ישראל עובדים גלולי מצרים על כן ענש השם ותחת אשר לא עבדוהו עבדו הכוזרים: וישמע · טעם ויזכור שהגיע הקץ: וירא · החמס שהיו המצריים עושים בגלוי: וידע · העשוי בסת׳: הר האלהי׳ חרבה · ככה כתב משה · וטעם חרבה מרוב החום שלא ירד שם גשם כי הו׳ קרוב ממצרי׳ דרך שלשת ימים כאשר דבר משה ובעבור שהאור רחוק על כן אין שם ליחה ותגבר בו היבשות: וירא · יש מפרשים בלבת אש כלהבת אש והנכון בעיני כי פירושו בלב האש כי כן מצאנו מה אמולה לבתך ור׳ אדנים אמ׳ אילו היה כן הי׳ בלבת בחירק תח׳ הלמ״ד כמו אל גנת אגוז והנה שבת וכגנה זרועיה תצמיח: הסנה · אמר הגאון כי זה מין קוץ ורצון שוכני סנה שמים והטעם על השם הנכבד ור׳ ישועה אמר הכבוד ששכן בסנה ולא דבר נכונה כי איך יקרא שוכני על רגע אחד ועוד למה נאמר על גזרת פועל והיכנו כן עוש׳ שמי׳ וארץ כי השם הוא עושם תמיד ומעמיד׳ כהגה היוצא מפי אדם ועוד אחר שהזכי׳ כל מגד הזכי׳ באחרונה רצון השם ועוד מה טעם להזכיר זה המלאך ועוד היה ראוי להיותו שוכני בסנה הידוע ולפי דעתי כי כל סנה אחד הוא והוא מין קוץ יבש וככ׳ הוא בלשון ישמעאל וככה הר סיני בעבור הסנה וכן פי׳ ורצון שוכני סנה רצון שיבקש השוכן במקום הסנה שהו׳ דור ומבק׳ תמיד שיעשה השם רצונו וילחל׳ ארצו שהוא שוכן בה שהיה מקום יובש וסנה עד שיהא בה הרווי והיתה כגן רוה מלוחל׳ והזריע מתוך הסנ׳ בה״א הדעת כי הם דברי משה בכתבו התורה ובוע׳ והפועלים היוצאים כי אש בוער׳ כמו אש אכלה והעד כאש תבער יער והנה האש שהיה בסנה בוער כל אשר ס[...] בהם מקדש וככ׳ ההר בוער באש · ומלת אוכל שם התאר כמו פועל וכמוהו אם תראה אותי לוקח מאחך שהוא קמוץ וככה לנער היולד כהם [...] הפעלים כאשר הם יוצאי׳ על כן ורגל מועד׳ אינכ׳ כמוהם רק השורק תחת חולם והיא כמו פועלת: ויאמר משה אסורה נא · גזרת סר אם באה אחריה [...] סורו ממני הוא אומר להם רחקו ממני ואם אחריה אל בשלש נקודות תהפך הדבר כמו סורה אלי שיסור ממקומך ובא אלי שיסור ממקומו ויקרב אל מקום [...] הגדול · זה אות ראשון כתוב בתורה שעשה השם על ידי נביאו משה על כן אמר לו וזה לך האות כי אנכי שלחתיך ואמר יפת טעם זה האות כי האויב נמשל לאש וישראל לסנה על כן לא יבער: וירא יי · גם זה דברי משה בסוף ונקרא המלא׳ בשם הנכבד כדרך כי שמי בקרבו וגם אפרשנה וכך המלאך שנראה לגדעון וגם כתוב ויאמר לו יי׳ או השם ראה כי סר לראות וצוה את המלאך לקרא אליו על כן מלת אלהים וזה השם איננו שם העצם רק שם תאר כאשר אפרש והוא כולל כל קדוש שאינו גוף ולא כח בגוף ככתוב להן אלהין די מדרהון עם בשרא לא איתוהי שהו׳ הגוף והנה אלהי׳ במקום הזה הוא המלאך הנזכר: ויאמר אל תקרב הלום הטעם עמוד במקומך ואל תקרב אל הסנה שהאש [...] וככה הבא עוד הלום איש ומלת של חסר נון כמו גע כי הוא מגזרת ונשל גוים רבים: ויאמר אנכי אלהי · אחר שהזכיר אלהי אביך פי׳ כי הם אברה׳ יצחק ויעקב והחל מאבר׳ כי הוא החל להקרא בשם יי׳ לבנות מזבח לשם כי אביו וגם אחיו היו עובדים ע״א והזכיר אלה השלשה ולא הזכיר השלשה הקרובים אליו שהם לוי וקהת ועמרם כי השלשה שהזכיר היו נביאים לבדם ועוד כי השלשה שהזכיר הם אבות לכל ישראל ואין לוי כולל כי משה כנגד כל ישראל וכשאמ׳ למשה אנכי אלהי אביך כאילו אמר לכל ישראל כי למשה ידבר במקומם:

תורה

קראן לו ויאכל לחם: ויואל משה לשבת את־האיש ויתן את־צפרה בתו למשה: ותלד בן ויקרא את־שמו גרשם כי אמר גר הייתי בארץ נכריה: ויהי בימים הרבים ההם וימת מלך מצרים ויאנחו בני־ישראל מן־העבדה ויזעקו ותעל שועתם אל־האלהים מן־העבדה: וישמע אלהים את־נאקתם ויזכר אלהים את־בריתו את־אברהם את־יצחק ואת־יעקב: וירא אלהים את־בני ישראל וידע אלהים: ס

ומשה היה רעה את־צאן יתרו חתנו כהן מדין וינהג את־הצאן אחר המדבר ויבא אל־הר האלהים חרבה: וירא מלאך יהוה אליו בלבת־אש מתוך הסנה וירא והנה הסנה בער באש והסנה איננו אכל: ויאמר משה אסרה־נא ואראה את־המראה הגדל הזה מדוע לא־יבער הסנה: וירא יהוה כי סר לראות ויקרא אליו אלהים מתוך הסנה ויאמר משה משה ויאמר הנני: ויאמר אל־תקרב הלם של־נעליך מעל רגליך כי המקום אשר אתה עומד עליו אדמת־קדש הוא: ויאמר אנכי אלהי אביך אלהי אברהם אלהי יצחק ואלהי יעקב ויסתר

תרגום אונקלוס

קרן ליה וייכול לחמא: וצבי משה למתב עם גברא ויהב ית צפורה ברתיה למשה: וילידת בר וקרא ית שמיה גרשם ארי אמר דייר הויתי בארעא נוכראה: והוה ביומיא סגיאיא האינון ומית מלכא דמצרים ואתאנחו בני ישראל מן פולחנא דהוה קשי עליהון וזעיקו וסליקת קבילתהון לקדם יי מן פולחנא: ושמיע קדם יי ית קבילתהון ודכיר יי ית קימיה דעם אברהם דעם יצחק ודעם יעקב: וגלי קדם יי שעבודא דבני ישראל ואמר במימריה למפרקהון יי: ומשה הוה רעי ית ענא דיתרו חמוהי רבא דמדין ודבר ית ענא בתר שפר רעיא דמדברא ואתא לטורא דאיתגלי עלוהי יקרא דיי לחורב: ואיתגלי מלאכא דיי ליה בשלהובית אישתא מגו אסנא וחזא והא אסנא בער באישתא ואסנא ליתוהי מיתאכיל: ואמר משה איתפני כען ואחזי ית חזונא רבא הדין מה דין לא מתוקד אסנא: וחזא יי ארי איתפני למחזי וקרא ליה יי מגו אסנא ואמר משה משה ואמר הא אנא: ואמר לא תקרב הלכא שרי סינך מעל ריגלך ארי אתרא דאת קאים עלוהי אתר קדיש הוא: ואמר אנא אלהא דאבוך אלהא דאברהם אלהא דיצחק ואלהא דיעקב וכבשינון

מסרה

קראן הד מן א״ב מן חד חד משמש אב״גד וסימניהון במסר׳ רבתא: ויאכל ה׳ רפי׳ נמסר פרשת תולדות. ויואל ז׳ בטעמא מלעיל ה׳ מ״ל וב׳ חס׳ וסי׳ ויואל משה לשבת · ויואל הכנעני לשב׳ בארץ · דיהושע · ויואל הכנעני לשבת בארץ · דשפטי׳ · ויואל האמורי לשבת בהר חרס · ויואל הלוי לשבת את האיש · ויאל שאול את העם · ויאל ללכת כי לא נסה · ב׳ בתראי חס׳ וחד מלרע · ויאל אלוה וידכאני חס׳: גרשם ד׳ חס׳ וסי׳ כי גר הייתי בארץ · ואת שני בניה אשר · ויקימו להם בני דן את הפסל · מבני פנחס גרשם · וכל ד״ה דכו׳ גרשם במ״ב גרשון וסי׳ גרשון וקהת · קדמא׳ דספר׳ · ויחלק׳ דוד מחלקות לבני לוי לגרשון: ויזכר אלהי׳ ד׳ נמסר פרש׳ נח: ידיעת אלהים ג׳ בליש׳ נמסר פרשת מקץ · ומשה ז׳ ר״פ וסי׳ ומשה היה רועה את · ומשה ואהרן עשו · ומשה בן שמנים שנה · ומשה עלה אל האלהים · ומשה יקח את האהל · ומשה בן מאה ועשרים · ומשה איש האלהי׳ בניו יקראו: וינהג ה׳ וסי׳ וינהג את הצאן אחר המדבר · וינהג את כל מקנהו · וינהג את מקניהם ויך בהם · וינהג יואב את חיל הצבא · ואמציהו התחזק וינהג את עמו וחד וינהג בעוזו תימן: אל הר י״ז וסי׳ בישעיה סימן נ״ו: ואראה ה׳ וסי׳ הכצעקתה · אסורה נא ואראה · העודם חיים · אעברה נא ואראה · אמלטה גא ואראה: הלם י״ב וחסרים · וסי׳ הגם הלם ראיתי · אל תקרב · מי הביאך הבו לכם דבר ועצה · הבא עוד הלם איש · והנה ההמון נמוג · ויאמר הכהן נקרבה הלם אל · ויאמר שאול גשו הלם כל פנות · כי הביאותני עד הלום · דשמואל · וחברו דד״ה · לכן ישוב עמו הלם · ויאמר לה בועז לעת: משה ויחזקאל נעליך · יהושע וישעיה נעלך: עומד ו׳ מלאים וסי׳ אל תקרב הלם · על שנים עשר הבקר · וכל קהל ישראל · ותרא והנה המלך · דיואש · תלתיהון דד״ה · הנה זה עומד אחר כתלינו · ויעש הבא אליו כרצנו:

אמרי נועם

של נעליך וגו׳ ולגבי יהושע כתי׳ של נעלך לשון יחיד פנאתי כתוב בחבור מקובל דשם נתייחד הדיבור רק עם המלאך ובכאן עם ה״ש מלך מלכי המלכי׳ · עוד אומר דלגבי יהושע פשע פסיעה גדולה וברגלו אחד דרך מ״ג מקום קדוש ולא נכירא:

מ״ע ספורנו

לשבת את האיש · לרעות את צאנו כמו שבה עמדי: גר הייתי בארץ נכריה · גר בארץ שאינה ארץ מולדתי: בימים הרבים ההם · מיום שברח משה ממצרים בילדותו עד שנולד גרשם שהיה משה אז קרוב לבן שמונים שנה שהרי אליעזר נולד בדרך בלכתו בשליחות האל ית׳ למצרים ואז היה בן שמני׳ שנה: וימת מלך מצרים · אותו המלך שהיה רודף את משה ולכן קרא שם בנו אחר כך אליעזר כי אז ידע היותו נמלט ונצול מחרב פרעה: ויזעקו · זעקו מכאב לב על עבודתם כענין הלילי שער זעקי עיר: ותעל שועתם אל האלהים מן העבודה · לא בשביל תשובתם ותפלתם שבל כיונ׳ על אכזריו׳ המעבידי׳ כאמ׳ וגם ראיתי את הלחץ: וישמע אלהים את נאקתם · ותפלת קצתם שהתפללו אז מצדיקי הדור כאמרו ונצעק אל יי׳ וישמע קולנו: ויזכור אלהים את בריתו · שאמר והקימותי את בריתי ביני וביניך ובין זרעך אחריך להיות לך לאלהים ולזרעך אחריך · וזה יעשה בכל קראנו אליו כמו שהעיד אחר כך באמרו וגם אני שמעתי את נאקת בני ישראל וכו׳ ואזכור את בריתי: וירא אלהים את בני ישרא׳ · השגיח עליהם ולא הסתיר עוד פניו מהם כענין כי ראיתי את עוני עמי כי באה צעקתו אלי כמו שהעיד אחר כך באמרו ראה ראיתי את עני עמי אשר במצרים: וידע אלהים · ידע מעשי לבבם ושהיתה תפלתם וצעקתם בכל לב כמו שספר אחר כך באמרו כי ידעתי את מכאוביו על הפך ויפתוהו בפיהם ולבם לא נכון עמו: ויבא אל הר האלהים חורבה · בוא לבדו להתבודד ולהתפלל על דרך ויבא עד חברון: וירא אליו מלאך ה׳ · במראה הנבואה כי אמנם כאשר יגלו המלאכי׳ בדמות אנשים בלתי נבואה כענין לאברה׳ וללוט ולבלעם ולזולתם לא יאמר עליהם וירא אבל יאמר עליהם וירא כמו וירא והנה שלשה אנשים · וירא לוט וירא את מלאך ה׳ נצב בדרך · וירא והנה הסנה בוער באש · דולק וזה בדרך חידת הנבואה שהיה המלאך בתוך הסנה והאש בוער בסנה סביב המלאך להורות שבהיות צדיקי ישראל שהם מלאכי ה׳ בתוך הסנה של עם מצרים שהיו להם סרבים וסלונים · הסנה יבער באש בגזרת עשר מכות אבל לא יכלו באותן הגזרות כמו שהורה באמרו והסנה איננו אכל שהיה בלתי כלה באש המלהט בו כי לא היתה נבואת משה רבינו עליו השלום אז כמו שהית׳ אחר כך כמו שהעיד באמרו כי ירא מהביט אל האלהים על הפך ותמונת ה׳ יביט אבל מיום מתן תור׳ ואילך שנגלה אז לכל ישראל פנים בפני׳ והם לא סבלו זה באמרם לא אוסיף עוד לשמוע את יי׳ וכו׳ והוא לבדו נשאר באותה מדרגה כמו שאמ׳ שובו לכם ואתה פה עמוד עמדי ובאמרו ויעמוד העם מרחוק ומשה נגש היתה נבואת משה רבינו פנים בפנים ומראה ולא בחידות · אסורה נא ואראה · אתבונן ואראה: מדוע לא יבער הסנה · למה לא יכלו הצרים ברב מכותם כענין ודלקו בהם ואכלום: וירא ה׳ כי סר לראות · להתבונן בדבר: ויקרא אליו · להודיעו כאמר׳ ז״ל בא לטהר מסייעין אותו כענין ומשה עלה אל האלהים: ויקרא אליו ה׳ מן ההר: של נעליך · אפי׳ במקום שאתה בו עתה: ראה

חזקוני

ויתן את צפורה · למה נקרא שמה צפורה שראתה כצפור לקר למש׳ · ד״א היתה יפה ומאירה כנקר דמתרגמינן נפרא ואומר באה הצפירה ויצפור מהר הגלעד · ותהר לא נאמ׳ ללמד שהיתה במור׳ והריון אין נכר בה: ויקרא את שמו גרשום מתוך קו הדין היה לו לקרא לבנו ראשון ע״ש הנס שהצילו הב״ה מחרב פרעה ולא הזכיר את הנס אלא על שם בנו הקטן שהוא אליעזר אלא י״ל לא היתה ההצלה חשוב בעיניו כל זמן שמלך מצרים קי שהרי לעולם היה ירא ממנו בכל מקום שהולך וכשאמר לו הב״ה כי מתו כל האנשים המבקש׳ את נפשך כלו׳ מלך מצרים או הזכיר חשיבו׳ הנס מיד באותו זמן כשנולד לו בן שני כדכתיב ויהי בדרך במלון וגו׳ שנענש על שלא מל אליעזר בנו שנולד באותו פרק ד״א כשנולד גרשום עדין היה משה שדם במקומו ונעשה כגר והיה ירא להזכיר מפני מה ברח ממצרי׳ פן ינרשהו חתנו אבל אחר שנתישב לא הקפי׳: ויהי בימים הרבים ההם · כשארכו הימים שעבדו וארבע מאות שנ׳ מזמן ברית בין הבתרים ובשנורים שעבר קץ השעבו׳: הרבים ההם · בעת צרה נקראים רבים ובעת שמחה נקראים מעטים כדכתיב ויהיו בעיניו כימים אחדים באהבתו אותה פי׳ מאחר שעבדו לא היה כל השעבוד נחשב רק למועט: וימת מלך מצרים · קדם הב״ה והמית מלך מצרים ואח״כ ויאמר י״י אל משה במדין לך שוב מצרים כי מתו כל האנשים המבקשי׳ את נפשך פן יאמר משה איך אלך ושמע פרעה והרגני כדכתיב ויבקש להרוג את משה דבלאו הכי הוה משתמיט דכתיב מי אנכי כי אלך אל פרעה ואומר לא איש דברים אנכי ואמר שלח נא ביד תשלח: ויאנחו בני ישראל יודעים היו שהוטל עליהם שעבוד של ד׳ מאות שנה אבל בכורים היו שהתחילו מברית בין הבתרים ולפיכך ויאנחו וע״י כך מהרו בני אפרים לצאת והם לא התחילו אלא משנולד יצחק · ד״א כל זמן שאותו מלך חי היו עכפין שמא כשימות זה יתבטלו גזרותיו מעלינו שכן מנהג כשמלך מת מיד מעבירין כל הקנוסין שבכל עיר ועיר וכשמת זה לא נתבטלו גזירותיו אמרו מעתה אין לדבר סוף לפיכ׳ ויאנחו: את נאקתם · מאמת נוגשי פרעה כדכתיב בסמוך ואת צעקתם שמעתי מפני נוגשיו: ויזכור אלהים את בריתו · שאמר וגם את הגוי אשר יעבודו וגו׳ ונשלם זמן השעבוד של ד׳ מאות שנה משנולד יצחק שנאמר לאברהם בברית בין הבתרים · וירא אלהים את בני ישראל · נתן לב להסתכל בצרת שעבודם דוגמא ראה אתה אומר אלי וראיתי את הדם: וידע אלהים · לשון ידוע תדע פני צאנך הכין לבו ורחמיו לדעת צרתן ד״א וירא אלהים את בני ישראל מה שהיו עושים להם בגלוי וידע אלהים מה שהיו עושים להם בסתר וכן אמרו רבותינו וירא את עניינו זו פרישות דרך ארץ כמו שנאמר וידע אלהים שדבר זה לא ידע איש בעבירו רק הקב״ה שבסתרות שלו: אחר המדבר · שם שגזי דשא מרעה בהמות: חורבה הוא קרוב למצרים שהלך נ׳ ימים כמה שנאמר נלכה נא דרך ג׳ ימים במדבר ונקרא הר סיני ע״ש שעשה הסנה: בלבת אש שיהיה רגיל בכך כדי שלא יתבהל כשיגלה לסיני מן האש והברקים · מתוך הסנה י״מ מפני שכולו מוז ואין יכולת לפרוש בו פרצוף כלם: והסנה איננו אוכל אותו כנגד מצרים וישראל כי האויב נמשל לאש וישראל לסנה וכמו שהאש לא היה בוער את הסנה כך לא יוכל האויב לכלו׳ את ישראל: מדוע לא יבער הסנה · מקרא קצר הוא מדוע איננו אוכל: לא יבער הסנה בתמיהה וכי לא רואה אני שהסנה בוער באש: כי סר לראות · כל מלת סר אם יש אחריה מ״ם פירושו ל׳ הרחקה כמו סורו ממני ואם אחרי אל״ף או למ״ד פי׳ ל׳ קירוב כמו סורה אלי · של נעליך השלך נעליך מגזירת כי ישל זיתך ונשל גוים רבים · מעל רגליך · כי פעמים הוא דורס במקום טנופת וע״י שנם אותו של יד נקרא בעל שתם כדכתיב שלף איש נעלו ותרגומו ירתק יד ימינה הורך לומר כאן מעל רגליך וכן אמרו רבותי׳ לא יכנס אדם להר הבית ובנעלו ברגלו וזה מורא מקדש: כי המקום אשר את׳ עומד וגו׳ וגומר כל מקום שתמצ׳ השכינה מקדשת בו לדבר אל נביאו כמו כאן שקדמה בסנה ובני יהושע ובני מתן תורה שם תמלא המקום מקודש אבל בשאר מקומות שנגלה עליהם כמו שמצינו בהרבה נביאים אין המקום מקודש: אנכי אלהי אביך · גלה לו שאביו מת ולכך כתיב אלהי אביך שהרי אין הב״ה מייחד שמו על הצדיקים בחייהם אלא במיתתם משום דבקדושיו לא יאמין ולכך גלה לו עכשו מיתת אביו שלא יצרב ליטול גדולה בפני אביו לא כ״ש: ויסתר

רל״בג

אם הילד הוא יותר נאות לו והשתדלה שיתן לה שכר בזה כדי שלא תכיר בת פרע׳ שהיא אם הילד כי אולי לא תשיבהו לה אם תדע זה · ולזאת הסבה אמר׳ לבת פרעה ותניק לך את הילד וסבב בזה האופן היה הילד יותר נשמר כי יראו המצרי׳ מגעת בו כשידעו שהיא מגדלת אותו לבת פרעה: התועלת

ועתה לכה ואשלחך אל פרעה · ואם תאמר מה תועיל · והוצא את עמי יועילו דבריך ותוציא': מי אנכי · מה אני חשוב לדבר עם המלכים: וכי אוציא את בני ישראל · ואף אם חשוב אני מה זכו ישראל שיעשה להם נס ואוציאם ממצרים: ויאמר כי אהיה עמך · השיבו על ראשון ראשון ועל אחרון אחרון שאמרת מי אנכי כי אלך אל פרעה לא שלך היא כי אם משלי כי אהיה עמך וזה המרא' אשר ראית בסנה לך האות כי אנכי שלחתיך וכדאי אני להציל כאש' ראית הסנה עושה שליחותי ואיננו אוכל כך תלך בשליחותי ואינך נזוק ששאלת מה זכות יש לישראל שיצאו ממצרי' דבר גדול יש לי על הוצאה זו שהרי עתידי' לקבל התורה על ההר הזה לסוף ג' חדשי' ד"א כי אהיה עמך וזה שתצליח בשליחותך לך האות על הבטחה אחרת שאני מבטיחך שכשתוציאם ממצרים תעבדון אותי על ההר הזה שתקבלו תור' עליו והיא הזכות העומד' לישרא' ודוגמת לשון זה מצינו בישעיה וזה לך האות אכול השנה ספיח וגו' מפלת סנחריב תהיה לך אות על הבטחה אחרת שארצכם חריב' מפירו' ואני אברך הספיחי': אהיה אשר אהיה · אהיה עמם בצרה זו אשר אהי' עמם בשעבו' שאר מלכיות אמר לפניו רבש"ע מה אני מזכיר להם צרה אחרת דיים בצרה זו א"ל יפה אמרת: כה תאמר וגו' · זה שמי לעלם חסר וי"ו העלימוהו שלא יקרא ככתבו: וזה זכרי · למדו היאך נקרא וכן דוד הוא אומר ה' שמך לעול' ה' זכרך לדור ודור: את

ויסתר משה פניו · כדרך כי ראיתי אלהים פנים אל פני' ותנצל נפשי ושער העין משע' השמים כי ברגע אחד יראה תמונות רבות רחוקות עם קרבנות ואין ככה שער האזני' והאף והחיך והיד ובעבור יראתו הסתיר פניו: ויאמר · השליח ידבר בלשון שולחו · וטעם ראה ראיתי החמס הנעשה להם בסתר שלא יראוהו בני אדם אני ראיתיו · ואת צעקת' ששומעי' הכל אני שמעתי והמכאובי' שיש בלבו אני ידעתי: וארד · בעבור היות השמי' נכבד מן הארץ והשם מלא כבודו הכל רק בעבור כי כל הגזרות באות מן השמים ע"כ מלת וארד ועוד כי מעלת המלאך עצומה ואין יכולת במשה לעלו' השמים ע"כ מלת וארד להציל עמי: ולהעלו' · כנגד וארד כי כאשר אני דר במקום עליון כן אשכנם במקום שהוא עליון מכל הארץ ואלה דברי המלאך וככה כתוב ירכיבהו על בומתי הארץ והכ' יצאו מארץ שהם שם בעוני אל ארץ טובה · ולא הזכיר הגרגשי כי הוא קטן מן השבעה והנה שלא ראויה אחר שהששה גוים בני כנען למה הזכיר הכנעני והתשובה כי כל הארץ תקרא ארץ כנען כי הוא השם הכולל שהוא המין והפריזי הוא צידון ושאר בנים הנזכרים הם מעטים וכללם הכתוב במלת הכנעני: ועתה הנה · טעם הנה צעקת בני ישראל שעשו תשובה · וטעם וגם ראיתי את הלחץ שהזידו עליה' וככה אמר יתרו כי בדבר אשר זדו עליהם: ועתה לך · בשליחותי אל פרעה: ויאמ' מי אנכי · אין הפרש בין אני ובין אנכי כמו עמי עמדי כל' מלאכו דרך הלשון גם אני גם אתה ואתם בהתבלע הנו"ן מגזרת אן הלכתם כי המקום יכיר המדבר אולי אנכי על זה הדרך מגזרת אנך על דרך כתוספתך ומעבור שאמר לו ועתה לכה ואשלחך אל פרעה השיב הנה אני רוע' והוא מלך גדול ובעבור שאמר והוציא השיב מי אנכי שאוכל להוצי' גוי גדול שהם בני ישראל · ויאמר אני אהיה עמך ותבא אל פרעה ותוציא את בני ישראל והנה נתתי לך אות כי אנכי שלחתיך וטעם להוציאם שיעבדוני על ההר הזה שהראתי' לך בו זה המראה הגדול וכך הכתו' אומר המוציא אתכם מארץ מצרי' להיות לכם לאלהי' וכן אמר משה לפרעה דרך שלש' ימים נלך במדבר וזבחנו לה' אלהינו כי זה המהלך בין מצרים הקדמונית ובין הר סיני רק ישרא' בצאתם לא הלכו דרך ארץ פלשתים ועוד כי ישבו במקום אחד ימים רבים כאשר אפרש וזהו שאמר משה ויבן מזבח תחת ההר ויעלו עולות ויזבחו שלמים אז כרת ברית עם ישראל להיותם לשם לעם והוא יהיה לך לאלהים ויאמ' עתה בקש משה מה שם יאמר לישרא' משמותיו כי בשם אל שדי לא יעשה אותות רק בשם הנכבד וא"ר ישועה כי קבלה היתה לישרא' מאבותם כי המושיע לישר' יגלה שם חדש לא נשמע וכאשר ראה אני יי אשר הוצאתיך מאור כשדים פי' בו כי הם דברי משה ולא דבר נכונה כי הנה בתחלת התורה בפרשת בראשית אין כתוב השם הנכבד רק אלהי' על לעשות ומשם והלאה כתוב יי' אלהים ומפגל קין כתוב השם לבדו ולעולם לא ימצא בדברי משה שם אלהים רק השם הנכבד רק במקו' אחד בעבור שאמר פרעה העתירו אל יי' ורב מהיות קולות אלהי' אז אמר משה מפני יי' אלהים ולא ימצא עוד בכל התורה ככה: ויאמר אהיה · פירושו אשר אהיה כמו ובית דוד כאלהי' ומלאך יי לפניהם והו' פירוש כאלהים ויאמר עוד שם אחר והוא מטעם הראשון רק האחד על לשון המדבר וזה לשון יחיד שאינו מדבר ונגזרת יה ואלה השלשה שמות הם העצם ועתה אפרש לך מה טעם שם העצם ומה טעם אלה האותיות וקצת סוד השם הנכבד ולמה אינו נקרא ככתבו:

אמר אברהם המחבר הנה לא הואלתי להאריך כי ליסוד מוסד אני צריך דע כי שם העצם הוא המושם לאות ולסימן לקוראו ולשומעו מקו' עצם הנקרא ובארב' דברים יבדל שם העצם משם התאר האח' כי שם התאר נגזר ממפעל כמו חכם כי אם חכם לבד פועל עבר למען תחכם באחריתך פועל עתיד ולא [illegible]

ויסתר משה פניו ב' במסורת הכא ואידך ויסתר עמל מעיני שאלו היה מביט בזיו השכינה בתוך הסנה וזה ה מבקש רחמים על ישראל לא היו גולי' יותר כי הסנה הוא סימן עמי אנכי בצרה וזהו ויסתר משה ויסתר עמל מעיני שאם לא שיק מסתיר פניו היה מסתיר עמל מעיני · ראה ראיתי כתיב בה"א כנגד ה' עבודות · בפרך · מרר לחץ · ענוי · עבודה קשה · וכנגדם ה' פעמים סנה בפרש' וצעקתם ב' ואת צעקתם שמעתי · כי גדלה צעקתם גבי סדום · לומר שגדלה צעקתם כצעקת סדום · מי אנכי ב' במ' מי אנכי כי אלך אל פרעה · מי אנכי כי הביאותני עד הלום גבי דוד · מלמד שבקש משה מלכות לו ולזרעו ולא רצה הב"ה ליתן לו שנא' אל תקרב הלום ואין הלום אלא מלכות אמר משה כיון שהמלכות פוסקת ממני ואינה לבנים שלח נא ביד תשלח · ואמרו לי מה שמו מה · ס"ת שם בן ד' אותיות שמסר לו שם · וכתיב בתריה לך ואספת את זקני ישראל שאין מוסרין אותו אלא לזקנים שבדור · ג' פעמים אהיה כנגד ג' אבות והם אברהם יצחק ויעקב · אברהם והיה ברכה · יצחק גור בארץ הזאת ואהיה עמך · יעקב שוב אל ארץ אבותיך ואהיה עמך · אהיה עולה עשרים ואחד · וכן בתחלת שלש עשרה מדות יי' יי' אל · וכן ראשי תיבות אברהם יצחק יעקב · וכן התחלת חמשה חומשי תורה ב' ו' ו' א' · ג' פעמים אהיה עולה בחשבון ארבעים ושנים שמסר לו שם של מ"ב אותיות · ג' פעמים עולה ס"ג והם י"ב אותיות כנגד שנים עשר שבטים והם חמשים אותיות · צרף עמהם שלשה עשר אותיות של שמות האבות ויהיה חשבון ס"ג · זה שמי לעלם · זה עולה כמנין י"ב · מלמד שמסר לו שם של י"ב אותיות: פקד

אמרי נועם

ואמרו לי מה שמו וגו' יש לשאול למה לא שאל שום נביא דבר זה שאל משה · תשובה שאר הנביאי' לא דבר השם עמהם פנים בפנים אלא בחלום או ע"י מלאך ע"כ לא שאלו אבל משה שהיה עתיד לדבר פנים בפנים לפיכך שאל מה שמו מה אומר וגו':

מ"ע ספורנו

ראה ראיתי את עני עמי · צדיקי הדור הנאנחי' והנאנקי' על עונות הדור ועל ענים ומתפללי' וכנגדם נראה מלאך ה' תוך הסנה · וטעם ראה ראיתי · אמנם ראיתי וזה טעם המקור בכל מקום כשיושם לכפל כמו עלה נעלה יכול נוכל כי ענינו בטעם אמנם להורות שאמת כך הוא אף על פי שיסתפק הסומך ויאמר הפך זה כענין ידעתי בני ידעתי כלומר אף על פי שראיתי את עני עמי אשר במצרים כמו שהורה היות המלאך בתוך הסנה ואף על פי שעל צריהם אשיב ידי כמו שהורה האש בסנה מכל מקו' לא יסופו המצרים הצרים אותם בכל מכות שאשלח בם כמו שהורה ענין והסנה איננו אכל כי אמנם אין הכונה במכו' שאביא עליה' להכריתם ולהושיב ישראל במקומם אבל להציל ישראל מידם ולהושיב' במקום אחר · וזה טעם וארד להצילו ולהעלותו מן הארץ ההיא אל ארץ · כלו' נגלתי במראה זו להצילו ולהעלותו לא להכרית המצרים · זבת חלב ודבש · רבת המקנה ורבת המזון ערב ומועיל כאמרו אכול דבש בני כי טוב ונפת מתוק: ועתה והביטות זה כלו אמת וזה טעם ועתה בכל מקום · אמר ובהיות זה אמת שידעתי את מכאוביו ונגעי' לבבו: הנה צעקת בני ישראל באה אלי · שקבלתי תפלתם מאחר שקראוני באמת לא על דרך ויפתוהו בפיהם: וגם [illegible]

וַיַּסְתֵּר מֹשֶׁה פָּנָיו כִּי יָרֵא מֵהַבִּיט אֶל־הָאֱלֹהִים׃ וַיֹּאמֶר יְהוָה רָאֹה רָאִיתִי אֶת־עֳנִי עַמִּי אֲשֶׁר בְּמִצְרָיִם וְאֶת־צַעֲקָתָם שָׁמַעְתִּי מִפְּנֵי נֹגְשָׂיו כִּי יָדַעְתִּי אֶת־מַכְאֹבָיו׃ וָאֵרֵד לְהַצִּילוֹ ׀ מִיַּד מִצְרַיִם וּלְהַעֲלֹתוֹ מִן־הָאָרֶץ הַהִוא אֶל־אֶרֶץ טוֹבָה וּרְחָבָה אֶל־אֶרֶץ זָבַת חָלָב וּדְבָשׁ אֶל־מְקוֹם הַכְּנַעֲנִי וְהַחִתִּי וְהָאֱמֹרִי וְהַפְּרִזִּי וְהַחִוִּי וְהַיְבוּסִי׃ וְעַתָּה הִנֵּה צַעֲקַת בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל בָּאָה אֵלָי וְגַם־רָאִיתִי אֶת־הַלַּחַץ אֲשֶׁר מִצְרַיִם לֹחֲצִים אֹתָם׃ וְעַתָּה לְכָה וְאֶשְׁלָחֲךָ אֶל־פַּרְעֹה וְהוֹצֵא אֶת־עַמִּי בְנֵי־יִשְׂרָאֵל מִמִּצְרָיִם׃ וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה אֶל־הָאֱלֹהִים מִי אָנֹכִי כִּי אֵלֵךְ אֶל־פַּרְעֹה וְכִי אוֹצִיא אֶת־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מִמִּצְרָיִם׃ וַיֹּאמֶר כִּי־אֶהְיֶה עִמָּךְ וְזֶה־לְּךָ הָאוֹת כִּי אָנֹכִי שְׁלַחְתִּיךָ בְּהוֹצִיאֲךָ אֶת־הָעָם מִמִּצְרַיִם תַּעַבְדוּן אֶת־הָאֱלֹהִים עַל הָהָר הַזֶּה׃ וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה אֶל־הָאֱלֹהִים הִנֵּה אָנֹכִי בָא אֶל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְאָמַרְתִּי לָהֶם אֱלֹהֵי אֲבוֹתֵיכֶם שְׁלָחַנִי אֲלֵיכֶם וְאָמְרוּ־לִי מַה־שְּׁמוֹ מָה אֹמַר אֲלֵהֶם׃ וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים אֶל־מֹשֶׁה אֶהְיֶה אֲשֶׁר אֶהְיֶה וַיֹּאמֶר כֹּה תֹאמַר לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל אֶהְיֶה שְׁלָחַנִי אֲלֵיכֶם׃
טו וַיֹּאמֶר עוֹד אֱלֹהִים אֶל־מֹשֶׁה כֹּה תֹאמַר אֶל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל יְהוָה אֱלֹהֵי אֲבֹתֵיכֶם אֱלֹהֵי אַבְרָהָם אֱלֹהֵי יִצְחָק וֵאלֹהֵי יַעֲקֹב שְׁלָחַנִי אֲלֵיכֶם זֶה־שְּׁמִי לְעֹלָם וְזֶה זִכְרִי לְדֹר דֹּר׃ לך

(הערות בגליון: ב' · ד'ב' כתיב ראה וב' ראו · ב' · ל' ואס' · ל' ושאר' אל ארץ · כהמ"פוס סימן · ל' ומל' · ג' · ל' · ב' מל' · ל' ומל' · ה' ע' בליסנא · ל' מל' דמל' בתורה · ה' נקרי' · ה' בלי' אמירה לבני ישראל · ל' · י"ח חס' ל')

וּכְבָשִׁינוּן מֹשֶׁה לְאַפּוֹהִי אֲרֵי דָחִיל מִלְּאִסְתַּכָּלָא בְּצֵית יְקָרָא דַיְיָ׃ וַאֲמַר יְיָ מִגְלָא גְלֵי קֳדָמַי יָת שִׁעְבּוּד עַמִּי דִּי בְמִצְרָיִם וְיָת קְבֵילְתְּהוֹן שְׁמִיעַ קֳדָמַי מִן קֳדָם מַפְלְחֵיהוֹן אֲרֵי גְלֵי קֳדָמַי יָת כֵּיבֵיהוֹן׃ וְאִתְגְּלֵיתִי לְשֵׁיזָבוּתְהוֹן מִידָא דְמִצְרָאֵי וּלְאַסָּקוּתְהוֹן מִן אַרְעָא הַהִיא לְאַרְעָא טָבָא וּפְתַיָא לַאֲרַע עָבְדָא חֲלַב וּדְבַשׁ לַאֲתַר כְּנַעֲנָאֵי וְחִתָּאֵי וֶאֱמוֹרָאֵי וּפְרִזָּאֵי וְחִוָּאֵי וִיבוּסָאֵי׃ וּכְעַן הָא קְבִילַת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל עָלַת קֳדָמַי וְאַף גְּלֵי קֳדָמַי דּוּחֲקָא דִּי מִצְרָאֵי דָּחֲקִין לְהוֹן׃ וּכְעַן אִיתָא וְאֶשְׁלְחִנָּךְ לְוַת פַּרְעֹה וְאַפֵּיק יָת עַמִּי בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מִמִּצְרָיִם׃ וַאֲמַר מֹשֶׁה קֳדָם יְיָ מַן אֲנָא אֲרֵי אֵיזֵיל לְוַת פַּרְעֹה וַאֲרֵי אַפֵּיק יָת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מִמִּצְרָיִם׃ וַאֲמַר אֲרֵי יְהֵי מֵימְרִי בְּסַעְדָּךְ וְדֵין לָךְ אָתָא דִּי אֲנָא שְׁלַחְתָּךְ בְּאַפָּקוּתָךְ יָת עַמָּא מִמִּצְרַיִם תִּפְלְחוּן קֳדָם יְיָ עַל טוּרָא הָדֵין׃ וַאֲמַר מֹשֶׁה קֳדָם יְיָ הָא אֲנָא אָתֵי לְוַת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְאֵימַר לְהוֹן אֱלָהָא דַאֲבָהַתְכוֹן שַׁלְחַנִי לְוָתְכוֹן וְיֵימְרוּן לִי מַה שְּׁמֵיהּ מָה אֵימַר לְהוֹן׃ וַאֲמַר יְיָ לְמֹשֶׁה אֶהְיֶה אֲשֶׁר אֶהְיֶה וַאֲמַר כִּדְנַן תֵּימַר לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל אֶהְיֶה שַׁלְחַנִי לְוָתְכוֹן׃ וַאֲמַר עוֹד יְיָ לְמֹשֶׁה כִּדְנַן תֵּימַר לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל יְיָ אֱלָהָא דַאֲבָהַתְכוֹן אֱלָהֵיהּ דְּאַבְרָהָם אֱלָהֵיהּ דְּיִצְחָק וֵאלָהֵיהּ דְּיַעֲקֹב שַׁלְחַנִי לְוָתְכוֹן דֵּין שְׁמִי לְעָלַם וְדֵין דּוּכְרָנִי לְכָל דָּר וְדָר׃ איזיל

מסרה

ויסתר ב' וסי' משה פניו · ויסתר עמל מעיני · ראה ד' ב' כתיב ה' וב' ו' · וסי' פרשת תולדות: צעקתם ב' וסי' שמעתי · שמעת: מי אנכי ג' וסי' מי אנכי כי אלך אל פרע' · מי אנכי ומי חיי · כי הבאתני עד הלם · רשמוא': בהוציאך ב' ומלאי' · וסי' בהוציאך את העם' בהוציאך את אבותינו: על ההר ד' וסי' תעבדון את האלהים · ויהי קלות וברקים: ועבר משם הגבול · ויעל כבוד יי' מעל תוך העיר: ואמרתי להם אלהי אבותיכם יל מלא דמ"ל בתורה · אלהי אבותיכם יוסף עליכם לחוד מ"ל בו"יו חד בעלמא: מה שמו ח' פסו' אית בהון מה מה וסי' מה פשעי מה חטאתי · מה נאמר לאדני מה · מה שמו מה אומר אליהם · מה תריבון עמדי · מה עוני מה חטאתי · מה אעידך מה ארמה · אם חטאתי מה תפעל בו · מה אעשה לך אפרים מה: מה אומר ב' וסי' ואמרו לי מה שמו · אחרי אשר הפך ישראל עורף · יהושע · אמירה לבני ישראל ה' וסי' אהיה אשר אהיה · לכן אמור לבני ישראל · ואמר פרעה · על כן אמרתי לבני ישר' · כי נפש כל בשר דמו בנפשו הוא: לעלם י"ח חסרים נמסר בתהלים סימן ע"ה:

רלבג

[illegible]

חזקוני

[illegible]

מ"ע ספורנו

אשר אני קנפתי מעט והם בורו לרע' ויפתח לך ואשלחך אליהם' להתרות בהם בטרם שאעניםם: מי אנכי כי אלך. אין יחשוב את התראתי: וכי אוציא את בני ישראל. שאוכה להוצי' את בני ישראל שהם עתה בלתי ראוי' לכך: כי אהיה עמך וזה לך האות · שתגזור אומר ויקם לך בכל אשר תפנה שם ובזה יכירו בכל פשלתיך ויחשיבו אותך ואת דבריך כענ' גם האיש משה גדול מאד בארץ מצרי': בהוציאך את העם ממצרים תעבדון את האלהים על ההר הזה · אף על פי אינם ראוים הם מוכנים לעבוד את האלהי' על ההר הזה בהוציאך אותם מבין הפושעים · ואמרו לי מה שמו · הנה השם יורה על הצורה האישיית והנוד' היא הנה עצמיי' לפעלה המיוחד' לאיש יאמרו אם כן באיזה פועל כמשך תמצו שבו יקרא בשם שלחך להוציאנו · אהיה אשר אהיה · ההוה תמיד על ענין אחד מצד עצמו ומזה יתקייב שיאהב המציאות וישכ' כל הפסד מנגד למציאו' כאמרו כי לא אחפוץ במות המת ומזה יתקיי' שיאהב משפט וצדקה אשר תכליתם מציאו' וישנא הגזל והאכזריו' בפעטי' עקלקלות אל העדר והפסד ובזה שנא חמס ואכזריות המצרים נגדכם ויאמר עוד אלהים אל משה כה תאמר אל בני ישראל · לחכמי הדור: ה' אלהי אבותיכם · מצד פעלתו המיוחדת לו אשר יורה עליו השם המיוחד ומצד היותו אלהי אבותיכם שכרת עמם ברית להם ולזרעם: זה שמי לעולם · השם המיוחד וזה השם הקודם המורה קדמותי מציאותי ונצחיותי הוא זכרי לדור דור · הוא מה שהשיגו כל חכמי הדורות קדמי' גם ישנים שים בהכרת מעוה קדמון נצחי בלתי משתנה:

פקוד

קומץ מנחה

המצרי כד"א והכה ארץ בשבט פיו וגו': איש מצרי הצילנו · כי אלולי הרג המצרי לא היה · בא להושיען: של נעליך לשון רבים ואלו ביהושע כתיב נעלך לשון יחיד בעבור שמשה מפני שהיה הולך באגם ובמקום קוצים היו לו שני מנעלים בכל רגל זה על גב זה: מעל רגליך · מפני כי בתי יד נקראים נעלים ברכתי' בבועז שלף איש נעלו ומהרגמי' גרתיק יד לכן הוצרך לפרש כאן שברגלים ידבר וקשה למה לא כתי' כאן ויעש כן כרכתי' גבי יהושע וי"ל שלא קרב שמה לכן לא הוצרך לחלוץ: אה"יה בנמטרי' א"ך כן ר"ת של ה' אלקינו ה' · וכן אברהם יצחק יעקב · וכן ר"ת של ה' חומשי תורה: סר לראות לפי פשוטו כל מלת סר אם יש אחריה פ"ם הוא ריחוק ואם אחריה אלף או למד הוא לשון קירוב: המקום אשר אתה עומד רמז לשם של הויה שעולה כמנין מקום י' פעמים י' ק' · ה' פעמים ה' כ"ה · ו' פעמי' ו' ל"ו · ה' פעמי' ה' כ"ה ס"ה ק"פו כמנין מקום וזהו שאומרי' בעלי הקבלה קו"ף זה הקב"ה כמספר מקום: אלקי אביך כאן גיל' לו שאביו מת שהרי אין הקב"ה מיחד שמו על הצדיקים בחייהם והקרי' אלהי אביך אל האבות רמז למה שאמרו ז"ל שנגלה עליו בקולו של עמרם כדי שלא יפחד: ראה ראיתי ראה להטיב להם ראיתי להרע למצרים: וארד להצילו ארידה מיבעי ליה אלא וארד כבר בעת שאמרתי ליעקב אנכי ארד עמך וגו': וזה לך האות קשה האיך נותנין אות מדב' העתיד על ההוה ולכן נ"ל כי זה לך האות שב אל הסנה שלא אוכל: תעבדון כלל משה עמהם ולא אמר יעבדון כי בשמיעת ב' דברו' הראשונו'.

אבן עזרא

כן שם העצ' כמו אברהם לא יגזור ממנו עבר או עתיד אף ע"פ שיש שם עצם שנגזר מפעל כמו יצחק לא יאמר יצחקתי ולא איצח' כי שם עצם איננו במקרה והדבר השני שתחבר תכם שם התאר ותאמ' חכמים ולא יתכן לומר מהאברהם שהוא שם העצם לא יאמר על רבי' אברהמים ולא מישרא' שהוא שם העצם א"כ הי' שם שני אנשים לא יאמר ישראלים רק יאמר ככה כשיתייחם איש אחד אל ישראל שהוא שם המין והדבר השלישי שם העצם לא יהיה מבואר בה"א הדע' כאשר יבואר שם התאר שי מן חכם יאמ' החכם והנה לא יאמר האברהם היצחק ואין טענה במלת אמר הקהלת כי איננו שם העצם רק שם תאר לחכמה שנקהלת בו והאדם הוא שם תאר ויש לו סוד כי הוא שם המין ומלת המנש' בעבור היחם והדבר הרביעי שם העצם לא יסמך כאשר יסמך שם התאר כמו חכם לבב לא יאמר יצחק הדור כי העצם עומד בעצמו והנה ככה מלת אהיה גם השם הנכבד מד' אותיות כי שניהם שמות העצם והנה מצאנו ה' צבאות והוצרכו רבי' לומר כי צבאות שם העצם הוא או הוא אות בצבא שלו וזה לא יתכן כי הנה אלהי הצבאות ולבדו לא תמצאנו כי אם עם אהים או עם השם הנכבד יי' אהים ואל יקשה בעיניך יי' אהים צבאות כי הוא כדרך והנבואה עודד הנביא ובעבור שהשם שוכן עד עומד לבדו וכו הכל עומד ע"כ פעם הזה זה השם כמו תאר על דרך ויזכור ימי עולם משה עמו והטעם שהוא המעמיד ע"כ יי' אהים דבקים עמו המלאכי' הקדושי' וככה ה' צבאות הם צבאות השמים ואל תאבה לשמוע אל דברי הגאון האומר שבעבו' ישרא' נקר' כן והבי' ראיה מן והוצאתי צבאותי את הלא תראה וכל צבא השמי' עומדים עליו והנה אהים תאר השם כי הוא על לשון רבים ויחיד כמו הלא אוה גובה שמים ועוד שיסמך לומר אלהים אהי ישרא' ומלת אל תקיף וככה שדי כקול מים רבים כקול שדי והיה שדי בצריך:

וירע כי האחד סוד כל המספר ויסודו ושנים תחלת מספר הזוגות ושלשה תחל' מספר הנפרדים והנה כל המספרים הם תשעה מדרך אחת והם עשרה מדרך אחרת ואם תכתוב התשעה בעיגול ותכפול הסוף עם כל המספר תמצא האחדים שמאלים והעשרות הדומות לאחדים לפאת ימין וכהגיעך אל חמש' שהוא האמצעי אז יתהפכו המספרים להיות העשרים אחדים והאחדים עשרות ומדרך אחר' הם עשר ספירות בלי מה כי לא תוכל להחל אחד אם לא יהי' עשר' והנ' עשר' הוא דומ' לאחד והוא שם כולל האחדים שהם מאחד ועד עשר' ושם העשר' כוללם עם היותם מספר ראשון ותחלת המספרים הדומים לאחדים כי בהגיעך אל עשרים אז הם שני עשרות כנגד שתי אחדים ושלשים כנגד שלשה אחדים וכן כל עשרות עד תשעים הם תשע עשרות כנגד תשעה אחדים וכהגיעך למספר מאה הוא דומ' לאחד וכהגיעך לתשע מאות גם הם כנגד תשע' אחדים עד שתגיע לאלף שהם עשר מאות גם הוא האלף דומה לאחד עד היות' תשע' אלפים כנגד תשע' אחדים וכהגיעך לעשר' אלפים אז נשלם החשבון בהיותו רבבה אחת וככה עד עשר רבבות על הדרך הזה כי כל ראשי המספרים הם דומים לאחד על כן אמרו חכמי המספר כי כל המספרי' הם חלק מעשרה או התחדש מכפלו או ממחברתו אל אחדיו או מהשנים דרכיב כחברים והנה עשר ספירות כמספר עשר אצבעות חמש כנגד חמש וככה הגלגלים תשעה שהם גופות נכבדות עומדות והעשירי שהוא קדש נקרא כן בעבור שכחו בכל כסא הכבוד והוא התקיף וכל הגופות יתקיף והנה יהיו האמצעיי' במספר עשרה הם שנים והם חמשה וששה ואלה ארבעתם אה"וי הם הנכבדי' וכל מספ' מרובע שהם אחד נוסף על המרוב' ככה יש בשרשו וככה בדומה לו וכן במרובע חמשה חמשה ובמרובע ששה ששה אלה הד' מספרי' לעולם שומרים עצמם במרובעים וזהו מעלתם על כל המספרים המרובעים ועוד כי כל מספר הוא באחד בכח והוא בכל מספר במעשה והוא יעשה בפאה אחת מה שיעשה כל מספר בשתי פאות והנה כח האחד ובמחברך מרובעו אל מרובע כפלו אז יהיו חמשה וזהו חשבון השוה במרובעי' כי אם תחבר מרובעו אל מרובע כפלו כה יהיה מעוקב חמשה וכל מספר לפני חמשה יהיה ערך המעוקב אל השנים המרובעי' בחשבון בערך והחשבון אל חמשה ולמעלה מחמשה יהיה הדבר בהפך חשבון ששה הו' השבון שוה בחלקיו ואין בכל מערכת מספר שוה רק אחד וכאשר תחבר מרובע האחד אל מרובע ראש הנפרדים יהיה המחוב' הוא הדומה ואם תשים אלכסון עגול במספר ותוציא יתר בשלישיתו יהיה המשולש שהוא שוה השוקים כמספר הקו הסובב וכמוהו המרוב' הארוך בעיגול ולפני זה המספר יהיה ערך המשולש אל הקו כערכו אל עשרה ולמעלה ממנו הפך הדבר והנה אלה הארבע המספרים הם היקרים ומספרם שנים ועשרים כמספר כל האותיו' ואל תחשוב הכפולי' כי הם בעצמם רק מה שהיה ברחב השיבו באורך והטעם על המבטא בלשון שם אחד להם ידמו זה לזה אבל לא ידמו במכתב ובעל לשון הקדש ראה כי ה' מקומות הם מוצאי האותיות והנה שם אלים שרשים לעולם ואלים פעם שרשי' ופעם נוספים לטעם בראש המלה או בסופה והנה זה האחי נכבד מהראשון וראוי שיבחר בכל מוצא האות הקל לבטא בו הרב' וראוי להיות האות הראשון גם החמישי גם השני גם העשירי קלים במבטא וכבדים בטעם ויהיו נמצאים עם התנועות עד שיהיו ארבעתם אותיות המשך ויהיו פעם נראי' ופעם נעלמים ופעם נוספי' ופעם חסרי' ופעם מובלעים בדגשות ופעם מתחלפים אלה באלה והנה אותיות הגרון הם ד' ותחלתם עי"ן ואחר חי"ת ואל תזכור האות כאשר תבטא בתוספות אותיות הנזכרות עם האות כי אינם מאותיות הגרון רק האות לבדה כשתשי' תחתיה פתח ושא שניה' עי"ן חי"ת כבדים מאד ומי שלא נהג בנערותו לבטא בהם לא יכון לדבר בם כמו הערלים על כן נבחרו האלף והה"א גם בחר מאותיות האחי"ך ג"יכק שהוא אחר הגרון הקלים והם יו"ד כ"ף על כן היו ג"ק מהשרשים ואותיות הלשון דטלנ"ת שם השנים שרשים והם ד"ט והאחרי' בחר ואותיות השיניי' זשסר"ץ כולם כבדים והקל שבהן הש"ין ע"כ בחרו והניח האחרי' ע"כ הוצרך לקחת מאותיו' השפה שהם בומ"ף ג' והניח האחד שהוא הפ"א וראוי להיות תחלת האותיות מהגרון כי הוא המוצא הראשון במתכונת האלפים מלמטה למעלה והאלף לפני הה"א כי הו' הקל מאותיות הגרון על כן הוא ראש לכל האותיו' כנגד האחד וראוי להיות הה"א האות החמישי כנגד חמשה ובמספ' שהוא נכבד ואלה השנים אותיות הם קלים במבטא יותר מכל האותיות בעבור ששם אות הראשון מהגרון שם אחריו אות מוסף החמשה מקומו שהו' השפה על כן שיה בית אחר אלף גם וי"ו אחר ה"א ופא אחר עין והנה היה לו צורך לשום עוד שנים אותיות עד שיגיע אל הה"א ושם האחד מהחיך והו' ג"ימל והשני מהלשון והוא דלת על כן הוצרך לשום ז"ין שהוא מהשינים אחר וי"ו והנה יש לו צורך לשום אות רביעי שהוא כנגד מספר העשרה עשירי לאותיות וכבר לקח מהגרון השנים הנכבדי' והמבוארים ומהשפה הקל הנכבד שהוא הו"יו ואין במוצאם הנשרש' קל מאותיו' החיך והנבחרי' היו ה"יוד גם ה"כף וה"יוד יותר קל והנה ארבעה אותיות ראויים להיותם אותיות המשך ובעבור כי הא"לף כמו האחד על כן נמצ' נעלם עם כל תנועה והנה עם חלם ראש ועם קמץ גדול ראשי' ועם חירק ראשו' ועם פתח קטן ראשית ועם שורק משעף פאר' ועם פתח גדול לחטאת ולכלה ועם קמץ קטן עושה פלא ובעבור היותו ראש שמוהו סימן המדב' זכר גם נקבה ובעבור שלא ימצ' נראה באחרונה על כן איננו סימן רק פעם יתחלף בה"א קראן לי מרא גבאו קומתו וימצ' נוס' בסוף כמו ואתיקיאה ההלכוא אתו גם נראה בראשונה והוא נוס' אתמול הזרועך ובאמצע והאזניחו נהרו' ויכת' בסוף ולא יבוטא בו כמו חטא ופעם יהי' חסר כמו על כס יה ויתחלף בה"א האמון ההמון גם ב"יוד ייתמרו יתאמרו גם בוי"ו במבטא ולעמשא תמרו והנה הג' אותיות הם ראויים שיהיו לסימן בראש ובסוף והנה האות שהוא ה"יוד שהוא דומה לאחד שמוהו בסוף סימן המדבר זכר גם נקבה בפעלים שמרתי אמרתי ובשמו' כמו שמי ושמוהו בראש סימן יחיד זכר הו' דומה לנמצא כמו שמספ' עשרה ודומה לאחד ושמוהו בסוף הפך זה סימן לנכח הנקבה דעי ראי למען תזכרי ובעבור כי במספר דומ' לאחד היה ליחם ובעבו' היו' העשרת כולל כל חשבון על כן ה"יוד באחרונ' כולל סימן רבי' בסמוכי' ידי נשים ובסמוך אל המדבר ידי כמו שמי' וה"יוד ימצא נעלם עם חירק רגלי ועם קמץ קטן רגלי חסידיו ישמור ועם קמץ גדול ידיו רגליו וה"יוד תחת ה"א הנה יד יי' הויה ואתה הוה להם למלך ותחת הא יחשיון מן חסה ותחת א"לף כל פקודי כל ישרתי וימצא נוס' יצהר היושבי רבתי והה"א שמוהו סימן היש הדבר כי כן טעם הא לכם זרע פעם לתאה הבמחני' הנהיה ופעמי לדע' התבוא' האיש העבד העברי האנשי' ובאחרונה סימן לנקבה לשון עבר גם כן בשמות כי הזכר הניחו בלא סימן אמרו אמרה קהלת גם היתה סימן נקבה בפועלים בעתידי' אשמרנה ישמרנה כשמרנה תשמרנה ישמרוה שמרנוה שמרוה וסימן בשמות נער בתולה והא נוס' בבנין הכבד גם בבנין התפעל גם היא מובלעת מזה בידי' כמו י"וד בטרם הכרך והלף ואברך כרוב הסוכך ונוספת באחרונה אשמעה ובשמות כמו לילה והו' נעלם עם קמץ עשה ועם קטן בונה ירושלם ועם פתח קטן אשר אני בונה ועם חולם כי פרעה אהרן גם שלמה ועם שורק לא יקרחה קרח' ובעבור היות הוי"ו מוצאו מהתחברו' השפתי' על כן שמוהו בראשונה לדבק זה עם זה אברה' וילחק מי פעל ועשה ובאחרונה לשון רבים זכרי' גם נקבות בפעל עבר וסימן בעתידים לזכרי' ופעמים גם לנקבות אם תמצאו אם תעירו וה"ויו ימצא נעלם עם שורק ועם חולם ובעבור היות הה"א נוסף בסוף סימן הנקבה הוצרכו להיו' ה'ויו סימן לזכר שמרו גם בשמות ידו גם בעתידי' אויב ירדפו ובתוספת ה"א או כ"ן בלבש או שורק ישמרהו ישמרנו בעליו וסימן לשון רבי' מדברי' בפעל עבר ובעתידי' והנה הראתי כי אלו הד' אותיו' הם אותיו' המשך על כן היו השמות נכבדים שהם שמות העצם מאלה האותיות והנה השם הראשון איננו במקרא רק במקום הזה וידענו כי משה לא דבר לפרע' דברי השם רק ככתבו ולא היה מזכירו בכינוי כי הוא היה קדוש על כן הוצרכו הקדמונים לכנותו ופי' וזה זכרי כמו זה שמי כי הטעם כפול והעד שאנחנו קוראין אותו אלהים בהחברו עם א"לף ד"לת שהטעם שהוא אדון ובאה המלה על דרך לשון רבים לדרך כבוד כמו אלהי על כן האומר לשם כמו לדם הדוני שאל טועה הוא:

ועתה אזכיר הטעם דע כי שלשה עולמים הם האחד הוא השפל והוא על מעלות רבות רק שלם כוללם והאחד המתכות והם שבעה כנגד שבעה המשרתי' ולמעלה מהם הצמחים והם על מעלו' רבות ולמעלה מהם החיים ומעלותם רבות והאד' לבדו הו' במעלה העליונ' בעולם השפל והשנוי יקרנו בעצמו בגופו גם בנפשו כנגד מחשבתו גם בעניניו וכל עסקיו וחכמי לב דמו המיני' שהם הכללי' שהם שמורין כי הפרטי' אובדי' דמו אותם המינים הכללים העומדים לנצ עץ על מים רבים תמיד והעולם האמצעי על מעלות רבות והנה החמשה הכוכבים המשרתי' מעלתם גדולה כי הם עומדים בעצמם לא יכלו ולא יחסרו ולא תשתנה תנועת' ולא תוסיף ולא תגרע ולא יעלו ולא ירדו רק כפי המערכת יש להם שינויים רבים כי פעם הו' הכוכב בקו המזלות ופעם שמאלי ופעם ימיני רב או מעט ופעם עולה בגלגלו הקטן גם בגלגלו הגדול שהוא מוצקו רחוק ממוצק הארץ ופעם עולה גלגלו או יורד ירוץ ופעם יתמהמה ופעם יעמוד ופעם ישוב אחורנית וכל זה כנגד הארץ ופעם יראה ופעם יסתר ופעם במזרח ופעם במערב וערכו אל חבורו וגם אל צבא השמים מלמעלה גם אל הלבנה מלמטה לעולם משתנה עד אין חקר כי פעם מתחבר לאחד השבעה המבטים והנה המחברים לבדם במעמד אחת משלש מאו' ושש הם מאה ועשרים ובעבור אלו השינויים ישתנו כל הנבראים בעולם השפל בעצמם ואף כי במקריהם והם בעצמם ובאורם לא ישתנו על כן למטה מהם הלבנה כי כל מקריהם יקרוה ויותר כי יש לה שני גלגלים שאין מוצקם כמוצק הארץ ועוד כי תנועתה בגלגל הקטן הפך תנועת גלגל הגדול ועוד כי אין לה אור בעצמה כי אם מהשמש והעד כי בהתחבר' עמו עם ראש תלי או זנבו לא תראה השמש אם היה ביום

ואם

רל"בג

התועלת הט' הוא במדות · והו' שראוי שיתעורר האדם לעזור לחלושי' ולהציל' מיד עושקיהם כי אין להם כח מעצמ' על זה וכזה האופן ישלם היושר והטוב בקבוץ המדיני ויגיע מקנאתם לקנא הטוב הנרון ולזאת הסבה בעינה תמצא שהתעורר משה רבינו ע"ה להציל בנות יתרו מיד הרועים ולהשקות צאנם והתעורר ג"כ להציל העברי מיד מכהו לזאת הסבה בעינה:

התועלת הי' הוא במדות: והוא שראוי לאדם שישתדל לגמול טוב למי שגמלהו טוב כי בזה מה שיושר מה שלא ישלם עם שנוה תתקוק וזאת התכונה באנשים ר"ל שיגמלו טובה קנתם לקנתם לדעתם שנגנר יושב להם גמול על זה ולזה תמצא שגנה רעואל בנות בכו כאשר עזבו האיש ולא הביאוהו אל הבית להשיב לו גמול על זה וצוה אותן שיקראוהו לו ויאכל לחם:

התועלת הי"א הוא במדות · והוא שראוי לאדם שיתחבר עם בעלי תכונות הטובות כשיביאהו ההכרח לשב' עם זולתו ולזה תמצא שבחר משה לשב' את האיש כשראה טוב תכונתו שלא רצה לקפוץ שכרו על מה שגמלהו מן הטוב: התועלת הי"ב הוא במדות · והוא שראוי לאדם כשלא יוכל להשיג טוב מה באופן שלם שיסתפק במה שאפשר לו שישיג מהטוב ההוא ולא ימנע הטוב ההוא במוחלט מפני שלא יוכל להשיגו באופן שלם · ולזה תמצא כי משה מפני שלא יכול להשיג לקחת אשה מעמו ליראתו מפרעה · שלא ידע כי יוכל אז לשוב לשם לקחת בת יתרו המדיינית כדי שיהיו לו בנים:

ויהי בימים הרבים ההם עד וילך משה וישב אל יתר חותנו

באור המלות

וירע אלהים · הוא ע"ד כי יודע יי' דרך צדיקים · והרצון בו שדבקה בהם השגחת השם יתע' להוציאם קודם בא עת הגאולה בעבור בריתו עם האבות וזה כי בהשגחת האלהית שמשוך באיש הטוב עד שישערו בה ורמז אחריו כמו שביארנו ברביעי מ"מי · וינהג את הצאן אחר המדבר · הנה משה ליראתו מפרעה הסכים להיות רועה צאן כמו שכתב הסכם א"ע כדי שלא יראו אותו עוברים ושבים · ולזאת הסבה בעינה נהג הצאן אחר המדבר ובחר ששמרעה טוב לצאן כי במקום ההוא היה יותר בטוח שלא ימצאוהו עוברים ושבים · הר האלהים · הנה קראו הר האלהים להיותו מוכן אל שידבק לו בו השפע האלהי כדרך מה שאמר יעקב אין זה כי אם בית אלהים · והנה אפשר שבאה שם נבואה למשה קודם וזה שקראו הר האלהים על שם העתיד והוא אפשר גם כן שהיה נקרא הר האלהים לגדולו כטעם אם אלהים.

כהררי

רשי

את זקני ישראל · מיוחדים לישיבה ואם תאמר זקנים סתם היאך אפשר לו לאסוף זקנים של ששים רבוא : ושמעו לקולך · מכיון שתאמר להם לשון זה ישמעו לקולך שכבר סימן זה מסור בידם מיעק' ומיוסף שבלשון זה הם נגאלים יעקב אמר להם ואלהי' פקד יפקד אתכם יוסף אמר להם פקד יפקד אלהים אתכם :

נקרה עלינו · לשון מקרה וכן ויקר אלהים ואנכי אקרה כה הלא נקרה מאתו הלום : לא יתן אתכם מלך מצרים להלוך · אם אין אני מראה לו ידי החזקה כלומר כל עוד שאין אני מודיעו ידי החזקה לא יתן אתכ' להלוך : לא יתן · לא ישבוק כמו על כן לא נתתיך לא נתנו אלהים להרע עמדי וכלן לשון נתינה הם וי"מ ולא ביד חזק' ולא בשביל שידו חזקה כי מאז אשל' את ידי והכתי את מצרים וגו' ומתרגמין אותו ולא מן קדם דחיליה תקיף משמו של רבי יעקב ב"ר מנחם נאמ' לי: ומגרת ביתה · מאותו שהיא גרה אתה בבי': ונצלתם · כתרגומו ותרוקינן וכן וינצלו את מצרים ויתנצלו בני ישראל את עדים והנו"ן בו יסוד ומנחם חברו במחברת צדי עם ויצל אלהים את מקנה אביכם אשר הציל אלהים מאבינו ולא יאמנו דבריו כי אם לא היתה הנו"ן יסוד והיא נקודה בחירק לא תהא משמשת בלשון ופעלתם אלא בלשון ונפעלתם כמו ונסחתם מן האדמה ונתת' ביד אויב ונגפתם לפני אויביכ' ונתכתם בתוכה ואמרתם נצלנו לשון נפעלנו וכל נו"ן שהיא באה בתיבה לפרקים ונופלת ממנ' כנו"ן של נוגף נושא נותן נוסך כשהיא מדברת לשון ופעלת' תנקד בשבא בחטף כגון ונשאתם את אביכם ונתתם להם את ארץ הגלעד ונמלתם את בשר ערלתכם לכך אני אומר שזאת הנקודה בחירק מן היסוד היא ויסוד שם דבר נצול והוא מן הלשונות הכבדי' כמו דבור כפור למוד כשידבר בלשון ופעלתם ינקד בחירק כמו ודברתם אל הסלע וכפרתם את הבית ולמדתם אותם את בניכם : מזה

שמות

לך ואספת את זקני ישראל ואמרת
אלהם יהוה אלהי אבתיכם נראה
אלי אלהי אברהם יצחק ויעקב
לאמר פקד פקדתי אתכם ואת
העשוי לכם במצרים: ואמר אעלה
אתכם מעני מצרים אל ארץ הכנעני
והחתי והאמרי והפרזי והחוי
והיבוסי אל ארץ זבת חלב ודבש:
ושמעו לקלך ובאת אתה וזקני
ישראל אל מלך מצרים ואמרתם
אליו יהוה אלהי העבריים נקרה
עלינו ועתה נלכה נא דרך שלשת
ימים במדבר ונזבחה ליהוה אלהינו:
ואני ידעתי כי לא יתן
אתכם מלך מצרים להלך ולא ביד
כ חזקה: ושלחתי את ידי והכיתי
את מצרים בכל נפלאתי אשר
אעשה בקרבו ואחרי כן ישלח
אתכם: ונתתי את חן העם הזה
בעיני מצרים והיה כי תלכון לא
תלכו ריקם: ושאלה אשה
משכנתה ומגרת ביתה כלי כסף
וכלי זהב ושמלת ושמתם על בניכם
ועל בנתיכם ונצלתם את מצרים:
א ויען משה ויאמר והן
לא יאמינו לי ולא ישמעו בקלי כי
יאמרו לא נראה אליך יהוה:
ויאמר

איזיל ותכנוש ית סבי ישראל ותימר
להון יי אלהא דאבהתכון איתגלי לי
אלהיה דאברהם יצחק ויעקב למימר
מידכר דכירנא יתכון וית דאיתעבד
לכון במצרים: ואמרית אסיק יתכון
משעבוד מצרים לארעא כנענאי
וחיתאי ואמוראי ופריזאי וחיואי
ויבוסאי לארעא עבדא חלב ודבש:
ויקבלון למימרך ותיתי את וסבי
ישראל לות מלכא דמצרים ותימרון
ליה יי אלהא דיהודאי איתקרי עלנא
וכען ניזיל כען מהלך תלתא יומין
במדברא ונדבח קדם יי אלהנא:
וקדמי גלי ארי לא ישבוק יתכון
מלכא דמצרים למיזל ולא מן קדם
דחיליה תקיף: ואשלח ית מחת
גבורתי ואמחי ית מצראי בכל
פרישותי די אעביד ביניהון ובתר כן
ישלח יתכון: ואתן ית עמא הדין
לרחמין בעיני מצראי ויהי ארי תהכון
לא תהכון ריקנין: ותשאל איתתא
משבבתה ומקריבת ביתה מנין דכסף
ומנין דדהב ולבושין ותשוון על
בניכון ועל בנתיכון ותרוקנון ית
מצרים: ואתיב משה ואמר והא לא
יהמנון לי ולא יקבלון מיני ארי יימרון
לא איתגלי לך יי: ואמר

י"ד · ה' וחס' · ג' · ו'בתר' פוס סי' · י"ז בליש' י"ב חס' וח' מל' · ל' מל' בכ' יוני"ן · ט' · נון עקומה · ד' וחס' · ו' חס' ו' בליש' ג' · ד' · ג' ונמכוסה · ג' ר"פ · ג' · ה' · ז'

פקד ה' וחס' נמסר סוף ויחי : פקד יפקוד פקד · בפקד אפקד כלם חסרים במ"ה מלאים וסי' ועל ישבי פקור · פקוד ושוע · לא אפקוד על בנתיכם · יפקוד חטאתם · דהושע · ועל העתודי' אפקוד : אעלה ח' פשטין וסי' ואמר אעלה אתכם מעני · ויעל מלאך יי' · את מי אעלה לך · ויאמר המלך אל ארונה · כי אעלה ארוכה לך · מצרי' כיאר יעלה עלו' מחים אעלה · תרבק לשוני לחכי אם לא וסי' בלשון ארמי אמר מלאכא לאנתתיה דארונא אריך למכסיא קטורתא דירושלם : ליי' אלהינו ט' וסי' ושמעו לקולך · אלהי העברי' · דרך שלשת ימים' ויאמר משה גם אתה · הנסתרות ליי' · נשכבה בבשתינו · הן ליי' אלהינו · ומה חטאתינו אשר ליי' אלהינו · ירמיה · ליי' אלהינו הרחמים והסליחות : להלך ד' וחס' וסי' ואני ידעתי כי לא יתן · לתתי להלך עמכם · להלך נגד החיים · להלך אל אל במשפט : שליחות את יד ג' וסי' וישלח אברהם את ידו · ושלחתי את ידי והכתי את מצרים כי עתה שלחתי את ידי : נפלאתי ז' חס' וי"ו בליש' וסי' בכל נפלאתי אשר · אעשה נפלאת אשר לא נבראו · ועזוזו ונפלאתיו · דתהלי' · נפלאתיך ומחשבתיך אלינו · ודברי נפלאתיך אשיחה · וימאנו לשמוע ולא זכרו נפלאתיו אשר · דד"ה : ישלח י"ב נמסר בתהלים סימן ע"ח : ושמלת כל מ"ם קדים ללמ"ד חס' וכל למ"ד קדים למ"ם מ"ל במ"ג וסי' ואולך אתכם ארבעים שנה במדבר · וארבעים שנה בלכתם במדבר · דעזרא וריח שלמתיך כריה : והן ה' וסי' והן לא יאמינו לי · והן אצוה על חגב · והן חלמא ופשרא · והן לא תסגדון · והן לא ידיע להוי לך :

אבן עזרא

ואם היתה לנכח השמש בלילה באחד המקומו' הנזכרי' והיה אור הלבנה כנגדר והנה למעלה מהמפרלתי' הם כוכבי גלגל המזלות והם קבועים בגלגל אחד לא התנועעי' כמשרתים ולא ישתנה רחבם ולא ערך זה לזה ותנועה אחת להם בלי תוספת ומגרעת ערכם אל הארץ שוה ושינוי הראות' כפי מקומות האר' ותנועת השמש והעולם העליון הוא עול' המלאכים הקדושים שאינם גופות ולא בגופו' כנשמת האד' ומעלותם נשגבו מדעו' הנקלות כנגדם וכל זה העולם כבוד וכולו עומד ואין תנועה בשנוי בערך רק מעמדו אינכו בעצמו רק בשם הנכבד לבדו ונשמת האדם ממינ' ומקבלת כח עליון כפי מערכת המשרתים וכל המשרת כנגד הלבנה הגדול בעת הבראו ואם תחכם הנשמ' תעמוד בסוד המלאכים ותוכל לקבל כח גדול מכח עליון שקבל על ידי אור המלאכים אז יהיה דבק בשם הנכבד וזהו שנדר יעקב והיה יי' לי לאלהי' כי יתבודד כל ימי חייו לדבקה בשם כפי כחו על כן את' הסירו את אלהי הנכר ועד היום לא אמר ככה כי אז יחל לעבוד את השם כפי נדרו · על כן אמר יתרו עתה ידעתי כי גדול יי' מכל האלהים וחכם גדול היה והעד ויש' אלו איש לרעהו ועוד וישתחו ואילו פחד ממנו ובעבו' שרא' אדם כי ימות הוליד בן להיות המין שמור והנה קבל כח מעמד על דרך כלל על כן אמר' חוה קניתי איש את יי' ובני הנביאים היו מתבודדים אולי יקבלו כל אחד כפי כחו · והנה בשם הזה יתחדשו בעולם אותות ומופתי' וכאשר נאמר לו זה השם הנכבד בקש אותות ומופתים על כן לא תמצאנו בספר קהלות כי ידבר על המעשי' אשר עליה' אין להוסיף ומהם אין לגרוע ואין כל חדש כי החכמה העליונה : לך ואספת · טעם אהי אברה' שכרת ברית אתו לתת לו את הארץ כנען וטעם פקוד באה עת פקודתם : ואומר וכבר אמרתי לאבותיכם שאעלה אתכם וזהו ואחרי כן יצאו ברכוש גדול וגם אנכי אעלך גם עלה אז גזרתי עתה להיו' זה כמו ותגזר אומ' : ושמעו · כל שמע אחריו למ"ד או בי"ת הטעם שישמעו הענין שנושא הקול לא לשמוע הקול דגשות י"וד העבריי' דרך לחות להראו' י"וד היאם כי י"וד העברי' בחירק תחת ה"ריש סימן רבי' כמשפט : נקרה עלינו · בה"א גם בא"לף הטעם אחד כמו נקר' נקראתי ועוד אפר' טעמו כי הוא פן יפגענו: ואני · לא יתן רשות או כמו יניח כמו כי על כן לא נתתיך לנגוע אליה ולא בעבור יד החזקה שיש לו והגאון אמר ולא ביד חזקה בפעם אח' : ושלחתי את ידי · כנגד ידו : ונתתי · גם היה דבר פלא שמצריים היו מפייסין את ישראל שישאלו מהם וזה טעם וישאילום וזה הפך משפט אנשי העולם · ודע כי מ"ם ריקם נוסף והמלה כמלאה על רבים כזאת גם על לשון נקבה אל תבואי ריקם וכמוהו חנם : ושאלה · הנה במקום אחר וישאלו זכרים ונקבה והזכיר הנקבות עתה כי מנהג הנשים לשאול מאת השכנות יותר מהזכרי' כלי תכשיט זהב וכסף לשום על צוארי הבנו' והבנות ונזמים באזנים ובאף אצעדה ושהרונים ועכסים וזה המנהג היום בארץ ישמעאל לא כן בארץ הערלי' וככה הזכיר מכשפה כי הנשים בעלות כשפי' יותר מהזכרי' : ומגרת ביתה · כי אחוזה היתה להם ויש מתאוננים ואומרי' כי אבותינו גנבי' היו ואלה הלא ירדו כי מצוה עליונה היתה ואין טעם לשאול למה כי השם ברא הכל והוא נתן עושר למי שירצה ויקחנו מידו ויתננו לאחר ואין זה רע כי הכל שלו הוא : ונצלתם · כמו ודברהם כי [illegible]

בעל הטורים

פקד פקדתי אתכם · לאמר לך פקוד הסרתי לכם · אלשון ולא נפקד ממנו איש · העשוי שנים נמנו' ואת העשוי לכם במצרים · ואידך כל הזהב העשוי למלאכ' · שכל זהב הבא להם במצרים היו מיחדי' אותו למלאכת המשכן · ושמעו לקולך ר"ל שאינך צריך להרבות בקול · כי מיד ישמעו לך · ושמעו · ב' במ' ושמעו לקולך · ושמעו מצרי' כי העלית בכחך כשדב' משה עם פרעה שמעוהו כל מצרים · ד"א אף על פי שקולו היה נמוך היה נשמע בכל מצרים · ולפי שקול בני אדם נמוך לכן הוא חס' · ואני ידעתי · נו"ן עקומה · רמז לחמשי' מכות · להלוך · ב' במ' בתורה ולא יתן אתכ' מלך מצרים להלוך · כי מאן יי' לתתי להלוך עמכם · שלשה היו בעצה · יתרו איוב בלעם · אמר הק"בה יודע אני כי לא יתן אתכם להלוך בעצת בלעם · ועל כן אני צריך להראו' ידי לבעל עצתו ואמר בלעם מאן יי' לתתי להלוך עמכם לקלל העם · לא תלכו ב' במ' לא תלכו ריקם · לא תלכו אחרי אלהי' אחרים · כשיצאו ישראל ממצרים חזרה בהם להשליך ע"ז שבידם לפי שהיו עומדי' בין הגוים כדכתיב ביחזקאל ביו' ההו' נשאתי ידי להוציאם מארץ מצרים ונומר ואומר אליהם איש שקוצי עיניו השליכו ובגלולי מצרים אל תטמאו · תלכון ב' במסורת הכא ואידך ובמנוסה לא תלכון · להקים גאולה אחרונ' לגאולה ראשונה · ושמלת · ב' במ' כלי כסף וכלי זהב ושמלות וישאלו ממצרים כלי כסף וכלי זהב ושמלות · לומר לך שכל כלי הכסף והזהב לקחו אבל שמלו' לא לקחו אלא כל אחד שתים שמלות · אחד לגדור בו הבצק דכתי' משארותם צרורות בשמלותם · ואחד למלבוש · והיא הספיקה להם כל ימי היותם במדבר דכתיב שמלתך לא בלתה מעליך · ונצלתם בני' כמצול' שאין בה דגה · מזה

מ"ע ספורנו

פקוד פקדתי אתכם · מצד היותכם זרעם : ואת העשוי לכם במצרים · מצד היותו טובא האכזריות והחמס : ושמעו לקולך · בכל אשר תצום : אלהי העברים · אלהי המחזיקים בדעות עבר : נקרה עלינו בעת שלא היינו מתכונים לנבואה ולא מבקשי' דבר מלפניו רק להפקת רצונו נזה שנזבח : כי לא יתן אתכם מלך מצרים להלוך · לא יסכים לעשות זה ברצונו לבקשתי : ולא ביד חזקה · ואני אעשה שלא יתן אתכם להלוך כאשר תחזק ידי עליו כי בסור המכות יחזק לבו שלא יירא שאוסיף להכותו : והכיתי את מצרים בכל נפלאותי · באופן שיפלא עליהן כל שומע ורבים יראו וייראו אולי ישובו קצתם : ונצלתם את מצרים · אע"פ שתקבלו הכל מהם דרך השאלה ותהיו חייבים להחזיר הנה תקנו אחר כך את הכל בדין ברדפם אחריכ' להלחם בכם ולשלול את שללכם כי [illegible]

רלבג

[illegible]

חזקוני

[illegible]

קומץ מנחה

[illegible]

[illegible]

אבן עזרא

ויאמר · זה האות לא נתנו למשה שיאמין כי כבר נתן לו אות הסנה רק עשה לו האות שיעשה ככה לבני ישראל · על כן כתוב למען יאמינו והטע' תעשה כן להם והוא נתן לו במלאכה עמו תמיד כי מטהו משענתו כמנהג הזקן כי כדרך רועה לא בא אל פרע': ויאמר · דעת חכמי' המחקר איך יתכן זה והוצרכו לומר להסיר היבשת וכל דבריהם רות כי הוא דרך מופת ואינו על דרך התולדת: ויאמר · אמר יפת זה המופת רמז כי היה בתחלה דבר רך כמו מטה ונהפך לנחש וכתו' התנין הגדול ובסוף ישוב כבראשונה והיה כלא היה: ויאמר · האות הראשון מטהו שהוא נמצא בידו והשני בידו אמר יפת בעבור שחשד ישראל שלא יאמינו נצטרעה ידיו אם כן היה ראוי להיות זה האות הראשון · ורבי ישועה אמר כי זה רמז לישראל שהיו בתחלה חפשים ונגעם השם בעבדות מצרים והוא ירפאם וישובו חפשים: ויאמר · הגאון אמר כי החיק הוא בית הזרוע וככה ובחיקו ישא שאהו בחיקך ואחרים אמרו כי הוא הבגד הסמוך לחזה: והיה · ידענו כי השם ידע אם יאמינו או לא יאמינו רק הכתוב דבר כנגד משה שאם היו מקצת ישראל שלא יאמינו לאות ראשון יאמינו לאות האחרון והכתוב אמ' לקול האו' ואין לו קול רק דברה תור' כלשון בני אדם כמו מות וחיים ביד לשון ואמר הכתוב האות האחרון אף על פי שיש שם אות שלישי בעבור שלא הראה לו עתה רק אלה שני האותות כי השלישי עתיד לעשותו: והיה · ואם היו עוד מקצת ישראל שלא יאמינו באות האחרו' תעש האו' השלישי ויאמינו וכתיב ויעש האותות לעיני העם וזה האות השלישי שהוא והיה לדם ביבש' הוא חלק מהמכה הראשונה בעשר המכות העתידות להיות: ויאמר · כל המפרשים פה אחד אמרו כי פירוש בי לשון בקשה ורבי יהודה הלוי אמר כי הוא לדרך קריאה והטעם בי אדני העון כלומר עשה בי עונש מה שתרצה והניחני מזה שלא תשלחני וככה בי אדני ידבר נא עבדך דבר עשה בי מה שתרצה והניחני לדבר: איש דברי' · יודע לדבר צחות שאיננו מתעכב בלשונו בדברו או מגמגם או שיכבדו על פיו אותיו' ידועות ומנהג העברים כאשר ירצו להשוות שני דברים או שלשה יוסיפו מלת גם בתחלה כמו משול בנו גם אתה גם בכך · וטעם שלשום לא יאמר תמול כי אם ליום הזה שהוא מדבר בו והנה שלשום יהי' שלישי שעבר ליום הזה שהוא מדבר בו והאמש כדרך לשון רבים בעבור היום ואתמולו ואף על פי שאין הש"ין קמוצה כמשפטו או המ"ם נוסף בראשונה כאשר הוא נוסף באחרונה ויהי כמשלש חדשים: גם מאז דברך · מעת דברך כמו ומאז באתי אל פרעה לדבר בשמך כי לא סר כובד לשונו רק כאשר כאשר היה והאומר ששכח לשון מצרים איננו נכון כי הנה הוא אומר ב'דברים כבד פה וכבד לשון ועוד נלמוד מתשובת השם מי שם פה לאדם או מי ישום אלם שאינו מדבר על לשון מצרים רק ככה נולד שהיה כבד פה שלא היה יכול להוציא אותיות השפה וכל אותיות הלשון רק קצתם היה מוציאם בכובד וזהו טעם ואנכי אהיה עם פיך והוריתיך אשר תדבר שיורנו אשר ידבר מלות שאין שם מאותיות הכבדות על פיו: ויאמר · השפה מצאנו אלם כנגד שימת הפה ועור · כנגד פקח ונשאר חרש לבדו ואין אחר כנגדו והאמת כי מלת פקח כנגד החרש והעור ככתוב פקוח אזנים לפקוח עינים עורות ועתה הנה לא הבטיחו שיסור כובד לשונו רק יורנו מה שידבר: ויאמר · כבר פירשתי כי כל נא במקרא כמו עתה וככה דבר נא באזני העם שמע נא יהושע יומת נא את האיש הזה אוי נא לנו כי חטאנו: ביד

תרגום אונקלוס

וַאֲמַר לֵיהּ יְיָ מַה־דֵּין בִּידָךְ וַאֲמַר חוּטְרָא׃ וַאֲמַר רְמֵיהִי לְאַרְעָא וּרְמָהִי לְאַרְעָא וַהֲוָה לְחִוְיָא וַעֲרַק מֹשֶׁה מִן קֳדָמוֹהִי׃ וַאֲמַר יְיָ לְמֹשֶׁה אוֹשֵׁיט יְדָךְ וֶאֱחוֹד בְּזַנְבֵיהּ וְאוֹשֵׁיט יְדֵיהּ וְאַתְקֵיף בֵּיהּ וַהֲוָה לְחוּטְרָא בִּידֵיהּ׃ בְּדִיל דִּיהֵימְנוּן אֲרֵי אִתְגְּלִי לָךְ יְיָ אֱלָהָא דַּאֲבָהָתְהוֹן אֱלָהֵיהּ דְּאַבְרָהָם אֱלָהֵיהּ דְּיִצְחָק וֵאלָהֵיהּ דְּיַעֲקֹב׃ וַאֲמַר יְיָ לֵיהּ עוֹד אַעֵיל־כְּעַן יְדָךְ בְּעִטְפָךְ וְאָעֵיל יְדֵיהּ בְּעִטְפֵיהּ וְאַפְּקַהּ וְהָא יְדֵיהּ חִוָּרָא כְּתַלְגָּא׃ וַאֲמַר אָתֵיב יְדָךְ בְּעִטְפָךְ וְאָתֵיב יְדֵיהּ לְעִטְפֵיהּ וְאַפְּקַהּ מֵעִטְפֵיהּ וְהָא תָבַת הֲוָת כְּבִשְׂרֵיהּ׃ וִיהֵי אִם־לָא יְהֵימְנוּן לָךְ וְלָא יְקַבְּלוּן לְקָל אָתָא קַדְמָאָה וִיהֵימְנוּן לְקָל אָתָא בָּתְרָאָה׃ וִיהֵי אִם־לָא יְהֵימְנוּן אַף לִתְרֵין אָתַיָּא הָאִלֵּין וְלָא יְקַבְּלוּן מִנָּךְ וְתִסַּב מִמַּיָּא דִּי־בְנַהֲרָא וְתֵישׁוֹד לְיַבֶּשְׁתָּא וִיהוֹן מַיָּא דִּי־תִסַּב מִן־נַהֲרָא וִיהוֹן לִדְמָא בְּיַבֶּשְׁתָּא׃ וַאֲמַר מֹשֶׁה קֳדָם־יְיָ בְּבָעוּ יְיָ לָא גְּבַר מִלּוּל אֲנָא אַף מֵאִתְמָלֵי אַף מִדְּקָמוֹהִי אַף מֵעִידָּן דְּמַלֵּילְתָּא עִם־עַבְדָּךְ אֲרֵי יַקִּיר־מַמְלַל וַעֲמִיק לִישָּׁן אֲנָא׃ וַאֲמַר־יְיָ לֵיהּ מַן שַׁוִּי פוּמָא לֶאֱנָשָׁא אוֹ מַן־שַׁוִּי אִלְּמָא אוֹ חֵרְשָׁא אוֹ פַתִּיחָא אוֹ עַוִּירָא הֲלָא אֲנָא יְיָ׃ וּכְעַן אִיזֵיל וּמֵימְרִי יְהֵא עִם־פּוּמָךְ וְאַלְפִינָךְ דִּי תְמַלֵּיל׃ וַאֲמַר בְּבָעוּ יְיָ

שלח

מקרא

וַיֹּאמֶר אֵלָיו יְהוָה מַזֶּה בְיָדֶךָ וַיֹּאמֶר מַטֶּה׃ וַיֹּאמֶר הַשְׁלִיכֵהוּ אַרְצָה וַיַּשְׁלִכֵהוּ אַרְצָה וַיְהִי לְנָחָשׁ וַיָּנָס מֹשֶׁה מִפָּנָיו׃ וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה שְׁלַח יָדְךָ וֶאֱחֹז בִּזְנָבוֹ וַיִּשְׁלַח יָדוֹ וַיַּחֲזֶק בּוֹ וַיְהִי לְמַטֶּה בְּכַפּוֹ׃ לְמַעַן יַאֲמִינוּ כִּי־נִרְאָה אֵלֶיךָ יְהוָה אֱלֹהֵי אֲבֹתָם אֱלֹהֵי אַבְרָהָם אֱלֹהֵי יִצְחָק וֵאלֹהֵי יַעֲקֹב׃ וַיֹּאמֶר יְהוָה לוֹ עוֹד הָבֵא־נָא יָדְךָ בְּחֵיקֶךָ וַיָּבֵא יָדוֹ בְּחֵיקוֹ וַיּוֹצִאָהּ וְהִנֵּה יָדוֹ מְצֹרַעַת כַּשָּׁלֶג׃ וַיֹּאמֶר הָשֵׁב יָדְךָ אֶל־חֵיקֶךָ וַיָּשֶׁב יָדוֹ אֶל־חֵיקוֹ וַיּוֹצִאָהּ מֵחֵיקוֹ וְהִנֵּה־שָׁבָה כִּבְשָׂרוֹ׃ וְהָיָה אִם־לֹא יַאֲמִינוּ לָךְ וְלֹא יִשְׁמְעוּ לְקֹל הָאֹת הָרִאשׁוֹן וְהֶאֱמִינוּ לְקֹל הָאֹת הָאַחֲרוֹן׃ וְהָיָה אִם־לֹא יַאֲמִינוּ גַּם לִשְׁנֵי הָאֹתוֹת הָאֵלֶּה וְלֹא יִשְׁמְעוּן לְקֹלֶךָ וְלָקַחְתָּ מִמֵּימֵי הַיְאֹר וְשָׁפַכְתָּ הַיַּבָּשָׁה וְהָיוּ הַמַּיִם אֲשֶׁר תִּקַּח מִן־הַיְאֹר וְהָיוּ לְדָם בַּיַּבָּשֶׁת׃ וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה אֶל־יְהוָה בִּי אֲדֹנָי לֹא אִישׁ דְּבָרִים אָנֹכִי גַּם מִתְּמוֹל גַּם מִשִּׁלְשֹׁם גַּם מֵאָז דַּבֶּרְךָ אֶל־עַבְדֶּךָ כִּי כְבַד־פֶּה וּכְבַד לָשׁוֹן אָנֹכִי׃ וַיֹּאמֶר יְהוָה אֵלָיו מִי שָׂם פֶּה לָאָדָם אוֹ מִי־יָשׂוּם אִלֵּם אוֹ חֵרֵשׁ אוֹ פִקֵּחַ אוֹ עִוֵּר הֲלֹא אָנֹכִי יְהוָה׃ וְעַתָּה לֵךְ וְאָנֹכִי אֶהְיֶה עִם־פִּיךָ וְהוֹרֵיתִיךָ אֲשֶׁר תְּדַבֵּר׃ וַיֹּאמֶר בִּי אֲדֹנָי

שלח

רשי

מזה בידך · לכך נכתב תיבה אחת לדרוש מזה שבידך אתה חייב ללקו' שחשדת בכשרי' ופשוטו כאדם שאומר לחברו מודה אתה שזו שלפניך אבן היא אומר לו הן אמר לו הריני עושה אותה עץ: ויהי לנחש · רמז לו שסיפר לשון הרע על ישראל ותפש אומנותו של נחש: ויחזק בו · לשון אחיזה הוא והרבה יש במקרא ויחזיקו האנשים בידו והחזיקה במבושיו והחזקתי בזקנו כל לשון חזוק הדבוק לב"ית לשון אחיזה הוא: מצורעת כשלג · דרך צרעת להיות לבנה אם בהרת לבנה היא אף באות זה רמז שלשון הרע ספר באמרו לא יאמינו לי לפיכך הלקהו בצרעת כמו שלקת' מרים על לשון הרע: מחיקו שבה כבשרו · מכאן שמד' טובה ממהרת לבא ממדת פורענו' שהרי בראשונה לא נאמר מחיקו: והאמינו לקול האות האחרון · משתאמר להם בשבילכם לקיתי על שספרתי עליכם לשון הרע יאמינו לך שכבר למדו בכך שהמזדווגים להם לוקים בנגעים כגון פרע' ואבימלך בשביל שרה: והיו המי' וגו' · והיו והיו שני פעמי' נר' בעיני אילו נאמר והיו המים אשר תקח מן היאור לדם ביבש' שומע אני שבידו הם נהפכים לדם ואילו כשיהיו לארץ יהיו בהויתן אבל עכשו מלמדנו שלא יהיו דם עד שיהיו ביבשת: גם מתמול וגו' · למדנו ששבעת ימים היה הק"בה מפתה את משה בסנ' לילך בשליחותו: מתמול שלשם · מאז דברך הרי שלשה ושלשה גמין רבויין הם הרי ששה והוא היה עומד ביו' השביעי כשאמר לו זאת עוד שלח נא ביד תשלח עד שחרה בו וקבל עליו וכל זה שלא היה רוצ' ליטול גדול' על אהרן אחיו שהי' גדול הימנו ונביא היה שנאמר הנגלה נגליתי לבי' אביך בהיותם במצרים הוא אהרן וכן ביחזקאל ואודע להם בארץ מצרים ואומר לכם איש גלולי עיניו השליכו ואותה נבוא' לאהרן נאמרה: כבד פה · בכבידו' אני מדבר ובלשון לע"ז בל"בו: מי שם פה וגו' · מי למדך לדבר כשהיית נדון לפני פרעה על המצרי: או מי ישום אלם · מי עשה פרעה אלם שלא נתאמץ במצות הריגתך ואת משרתיו חרשים שלא שמעו בצוותו עליך ולאספקלטורין ההורגים מי עשאם עורי' שלא ראו כשברחת מן הבימה ונמלטת הלא אנכי שמי יי' עשיתי כל זאת: ביד

מסורה

מזה חד מן ט"ו מלין דכתיב תיבה חדא וקרי' תרין וסי' במס' רבת': השליכהו ד' ב' חס' וב' מלאים וסי' ארצה אל בית היוצר · בחלקת שדה נבות · בחלקה כדבר יי' · דאורי' מ"ל · אל בית היוצר מ"ל: וישלכהו חד מן י"ב חס' בליש' נמס' פרשת כי תשא: וישליכהו ג' ב' חס' וחד מ"ל וסי' ארצ' · וישלכהו באח' ההרי' · וישליכהו ארצה · דדניאל מלא: ואחז ב' וסי' בזנבו · ואחז לך אחד מהנערים: כל אורית' האתת כתיב במ"ג כתיב אתות וסי' והיה אם לא יאמינו · גם בכל האתות אשר עשיתי · ובאתות ובמפתי' · וא' כתיב אותת · ויתן יי' אותת ומפתים: שמיעה לקול י"ז נמסר במסר' רבתא: ולא ישמעו ד' וסי' והן לא יאמינו לי · והיה אם לא יאמינו לך · אם יחטא איש לאיש · ודברת אליהם ולא: ויאמר משה אל יי' ה' וסי' בי אדני לא איש דברים · לא יוכל העם לעלות · ראה אתה אמר אלי · למה הרעת לעבדך · ושמעו מצרים כי העלית: בי אדני ה' וסי' לא איש דברי' · שלח נא ביד תשלח · בי אדני מה אומ' · בי אדני במה אושיע · ויעתר מנוח תגיינא דפסוק:

בעל הטורים

מזה בידך מ' זה שבידך שארבעים שאה מסקנו · ד"א מ' שנה יהיו זה פירוש י"ב שבטים בידך · אמר לו הב"ה למשה לא תזוח דעתך אם אין אתה עושה שליחותי המט' הזה עושה שליחותי · הנה ג' במסור' הנה ואידך הנה האנשים הביתה · לך הנה העיר גבי יהונתן ביום' כתיב הנה האנשים הביתה שעל ידו באו למצרי' ובמטה נאמר הנה ידך שעל ידו יצאו משם · הנה העיר רמז שעל ידו יתקבצו ויבאו לעיר שהיא ירושלם כדכתיב כעיר שחוברה לה יחדו · בחיקך · ג' במ' הכא חד ותרתי גבי דוד ואתנה נשי אדניך בחיקך ושכבה בחיקך כמו שלקה משה בצרעת כך דוד לקה בצרעת כמו שדרשו רז"ל שנצטרע ששה חדשים · אשר תעשה בקרבו · אשר בגי' דצ"ך עד"ש באח"ב שבקרבו היו רשומות המכות · היבשה ב' במס' בפרש' בראשית · מי שם פה לאדם או מי ישום אלם · שם לא נאמר אלא ישום לעתיד · תאלמנה שפתי שקר ליום הדין שלא ימצאו מענה · והוריתיך ה' תגין על ה"א לומר והוריתיך על פי חמשה חומשי תורה שאתן לך: ינבר

אמרי נועם

ויהי לנחש לפי שנפגרי' כאשר קולה כנחש ילך אמר הק"בה לנחש עפר תאכל לפי שפער פיו ברכילות ונהפך עפר לעפר: כבד פה וזה היה שנכוה בגחלת וא"ת וכי כבודו של מקום שיהי' כבד פה מי שיקבל התורה וע"י יעשה כשה נסי' · וי"ל זה היה קודם מ"ת ואח"כ נתרפא · א"נ כבד פה קאי אלשון מצרי שאינו יודע לדברו צחות: מי שם פה · אם רציתי היית מדבר תמנם כבודי על האדם שאין לו פה ולשון לעשות שליחותי ויפלא דבר גדול בזה ד"א וכי לא הייתי יודע שאתה כבד פה והלא אני עשיתיו ותם לך להזכיר זאת:

מ"ע ספורנו

מה זה בידך · הנה המטה הוא דבר שאין בו רוח חיי' והיד היא דבר שיש בו רוח חיים ואני אמית ואחיה כי אמית היד בצרעת ואתן רוח חיים במטה המת: וינס משה מפניו · כי אמנם היה או נחש נמור ורודף אבל תניני החרטומים בלהטיהם לא היתה בהם תנועה עם היות' על תמונת תניני' כי אמנם הכשפים לא יגיעו נמצא שבעי באמת כאמרם ז"ל (סנהדרין פרק ד' מיתות) האלהים אפילו כגמלא לא תנו בריה · ולפיכך את המטה אשר נהפך לנחש ולא אמר לתנין: והאמינו לקול האות האחרון · כי יותר רחוק אבל הטבע לרפאות את הצרע' העזה כשלג אשר היא כמו מות לאותו אבר אשר היא בו בלי ספק: ולקחת ממימי היאור · כי שיות הפשוט נהפך כלו למורכב בלתי אמצעי לא יצוייר כלל: לא איש דברים אנכי · בלתי מורגל במלאכת לשון למודים וסדרה לדבר לפני המלך: גם מתמול · בהיותי גר בארץ נכריה . גם משלשם · בהיותי בבית פרעה: גם מאז דברך אל עבדך · אף על פי שהיתה נפשי בדברית או באור פני המלך לא קנתה לשון למודי': כי כבד פה וכבד לשון אנכי וזה קרה לי כי בהיות כלי הדבור שלי בלתי מוכנים לפיכך לא פנה לבי לדעת לעות את יעף דבר: מי שם פה לאדם · מי נתן ההכנות הטבעיו' בכל שבע האדם: ואנכי אהיה עם פיך · להכין כלי הדבור: והוריתיך · לשון למודים: שלח

קומץ מנחה

[illegible] לנחש: מזה בידך רצונו שהמטה דומם והיד חלק מב"ח ואני אשיב חיה לדומם בצרעת והמטה לב"ח: לא איש דברים אנכי לעשות פעולה בדברי' כי בדברי' לא יוסר עבד ותק"בה

חזקוני

מזה בידיך · מה זה קרי: והאמינו לקול האות האחרון · כי מי יוכל לרפות נגע צרעת רק הב"ה וירא כאן שתרפא: והיה לדם ביבשת ולא יחזרו לקדמותן ובזאת ידעו כי אתת הב"ה הוא כי כל דבר שנעשה ע"י כשוף חוזר לקדמותו והללו יהיו לדם: כי אדני באל"ף דל"ת · לא איש דברים אנכי · מקרא חסר הוא והכי קאמר כי יי' כבר מתמול שלשם' מאז דברך אל עבדך דברתי לך לא איש דברים אנכי ואם באת לפרש דברים ככתבן היאך תפרשנו לא איש דברים אנכי מתמול שלשום הרי אם לא היה איש דברים מאתמול כ"ש משלשום והיה לו לכתוב למפרע לא איש דברים אנכי מאז דברך אל עבדך ולא משלשום ולא מאתמול: גם מאז דברך אל עבדך · שלא תאמר מיום שדברת אלי למדתי לדבר צחות · כי כבד פה · לפי שברחתי ממצרים בקטנותי ועכשו בן שמונים שנה אנכי וכבר שכחתי לשון מצרי אבל אהרן לא נתייאש ויודע לשונם: מי שם פה לאדם כשאני בורא את האדם אני הוא השם לו פה ולשון כ"ש שיש כח לתקן כובד פיך וכובד לשונך לדבר צחות: אלם · כנגד מי שם פה: פקח · הפילו הכתוב בין חרש לעור לפי שהוא נופל על שניהם כמד"א פקוח אזנים ולא ישמע לפקוח עינים עורות: או עור · פרש"י מי עשאן עורים כשברחת ולא ראו קו"ק שהרי כתוב לעיל וישמע פרעה פרש"י ימסרו לקוסטינר להרגו ולא שלטה בו חרב: עם פיך · שתרפא את פיך לדבר צחות וכשרא' משה שלא הועילו דבריו ואמתלאותיו הכתובות למעלה גלה לדבר שאין רצונו לעשות השליחות שלא ליטול הגדולה לפני אחיו ואמר שלח נא ביד מי שתרצה לשלוח חוץ ממני עד ויחר אף יי' במשה וגומר עד כי דבר ידבר הוא בשמחה יקבל לעשות שליחותי ולדבר בשמי מה שלא עשית אתה: וראך

רלבג

ביתו אחריו ושמרו דרך יי' לעשות צדקה ומשפט למען הביא יי' על אברהם את אשר דבר עליו כמו שביארנו בפרשת וירא · והנה יתכן שתהיינה פעולות ישראל מצד בחירתם יותר רעות ממה שהיו לפי המסודר מהם שהוא היודע אבל השם יתעלה כמו שהתבאר בב' ממ"י ולזה היה ירא משה שלא ימנע מישראל זה הטוב אשר יעד להם השם יתע' בעבור מנהגיהם הפחותים · תעבדון את האלהים על ההר הזה זה לך לאות שכבר יהיו ישראל באופן מהשלמות בצאתם ממצרים שיהיו ראוים שתדבק בהם ההנהגה בדרך שאורים להם ארץ כנען קודם שיגיע הקץ וזה שכבר יסכימו כולם לעבוד אותי ולשמור מצותי תכף שיצאו ממצרים על ההר הזה וזה אמנם היה בעת מתן תורה כי או נכנעו ישראל כלם לשמוע ולעשות את כל אשר דבר השם יתע' מענין התורה ובהיו' שענין כן הנה ראוי שתדבק בהם או ההנהגה להעלות אותם לארץ כנען כמו שיעדתי לך · מה שמו · ראוי שתדע ששם הדבר הוא מה שיורה על מהותו ויתן ביאור בו לפי מה שאפשר כמו שזכרנו בפרשת בראשי' בפסוק ויקרא האדם שמות והוא מבואר שזה השם הוא יותר אמתי כשיהיה שם למתואר בו מהשם המורה על האיש הפרטי כי הוא איננו מורה עליו כי אם במקרה והמשל כי שם ראובן לא יורה על דבר מזה האיש שנקרא בזה השם ואולם השם המדבר מורה על מהותו הודאה שלימה והוא מבואר שאין הרצון בזה המקום השם אשר לא יורה על המהות כמו הענין בשם האיש הפרטי וזה כי לא יהי' להם תועלת לאמת שהשם שלחו שיא' בהודעתו אותם כמו זה השם אשר לא יורה דבר מעצמות השם יתע' וזה שלא יאמינו כמו שאמר הרב המורה בראשון מספרו הנכבד מורה הנבוכים אם שידעו ישראל זה השם אם שלא ידעוהו ואם ידעו אותו לא יתברר להם מפני זה שהשם שלחו אליהם כי גם הם היו יודעים זה השם ולזה היה אפשר שיאמר משה מעצמו זה השם מזולת שיודיעהו השם יתעלה לו בשלחו אותו אליהם ואם לא היו יודעים אותו הנה לא יתברר להם מפני זה שיהיה זה שמו עד שיאמינו מפני זה שהשם' יתעלה שלחו אליהם ובלא לו שוהו שמו ולזה הוא מבואר שזהו השם הוא הנותן ביאור במהות השם יתעלה לפי מה שאפשר: אהי' אשר אהיה ראוי שתדע שההוי' לכמות הוא היותר מורה על עצמות השם ית' מכל השמו' שאפשר שיפלו עליו וכן הענין בשם האחד וזה כי בשם יתע' יתואר באלו השמות מצד עצמותו ואמנם בשאר השמות יתואר מצד פעולותיו באלו שאמר כשיתואר בשהוא טוב וחנון ורחום ואל שדי ושאר מה שכותב זה המנהג

ואולם

רשי

ביד תשלח · ביד מי שאתה רגיל לשלוח והוא אהרן · ד"א ביד אחר שתרצה לשלוח אין סופי להכניסם לארץ ולהיות גואלם לעתיד יש לך שלוחים הרבה : ויחר אף · רבי יהושע בן קרחה אומר כל חרון אף שבתורה עושה רושם וזה לא נאמר בו רושם ולא מצינו שבא עונש על ידי אותו חרון אמ' לו ר' יוסי אף בזו נאמר בו רושם : הלא אהרן אחיך הלוי · שהיה עתיד להיות לוי ולא כהן והכהונה הייתי אומר לצאת ממך מעתה לא יהיה כן אלא הוא יהיה כהן ואתה הלוי שנ' ומשה איש האלהים בניו יקראו על שבט הלוי : הנה הוא יוצא לקראתך · כשתלך למצרים : וראך ושמח בלבו · לא כשאתה סבור שיהא מקפיד עליך שאתה עולה לגדולה ומשם זכה אהרן לעדי החשן הנתון על הלב : ודבר הוא לך · בשבילך ידבר אל העם וזה יוכיח על כל לך ולי ולו ולכ' ולה' הסמוכים לדבור שכולם לשון עליהם : יהיה לך לפה · למליץ לפי שאתה כבד פה : לאלהים · לרב ולשר : וישב אל יתר חותנו · ליטול רשות שהרי נשבע לו ושבע שמות היו לו רעואל יתר יתרו קיני וכו' : כי מתו כל האנשים · מי הם דתן ואבירם חיים היו אלא שירדו מנכסיהם והעני חשוב כמת : על החמור · חמור המיוחד הוא החמור שחבש אברהם לעקידת יצחק והוא שעתיד מלך המשיח להגלות עליו שנא' עני ורוכב על חמור : ויש' ארצ' מצרים ויקח משה את מטה · אין מוקדם ומאוחר מדוקדקים במקרא : בלכתך לשוב מצרימה וגומר · דע שעל מנת כן תלך שתהא גבור בשליחותי לעשות כל מופתי לפני פרעה ולא תירא ממנו : אשר שמתי בידך · לא על שלש אותות האמורות למעלה שהרי לא לפני פרעה צוה לעשות' אלא לפני ישראל שיאמינו לו ולא מצינו שעשא' לפניו אלא מופתי' שאני עתיד לשום בידך במצרי' כמו כי ידבר אליכם פרעה וגו' ואל תתמה על אשר כתב אשר שמתי שכן משמעו כשתדבר עמו כבר שמתים בידך :

ואמרת

שמות

שלח־נא ביד־תשלח: ויחר־אף יהוה במשה ויאמר הלא אהרן אחיך הלוי ידעתי כי־דבר ידבר הוא וגם הנה־הוא יצא לקראתך וראך
טו ושמח בלבו: ודברת אליו ושמת את־הדברים בפיו ואנכי אהיה עם־פיך ועם־פיהו והוריתי אתכם את־אשר תעשון: ודבר־הוא לך אל־העם והיה הוא יהיה־לך לפה ואתה תהיה־לו לאלהים: ואת־המטה הזה תקח בידך אשר תעשה־בו את־האתת: פ וילך משה וישב אל־יתר חתנו ויאמר לו אלכה נא ואשובה אל־אחי אשר־במצרים ואראה העודם חיים ויאמר יתרו למשה לך לשלום: ויאמר יהוה אל־משה במדין לך שב מצרים כי־מתו כל־האנשים המבקשים את־נפשך: ויקח משה את־אשתו ואת־בניו
כ וירכבם על־החמר וישב ארצה מצרים ויקח משה את־מטה האלהים בידו: ויאמר יהוה אל־משה בלכתך לשוב מצרימה ראה כל־המפתים אשר־שמתי בידך ועשיתם לפני פרעה ואני אחזק את־לבו ולא ישלח את־העם:

ואמרת

שלח־כען ביד־מן־דכשר למשלח: ותקיף־רוגזא דיי במשה ואמר הלא אהרן אחוך ליואה גלי־קדמי ארי־ מללא ימליל הוא ואף הא־הוא נפיק לקדמותך ויחזינך ויחדי בלביה: ותמליל עמיה ותשוי ית־פתגמיא בפומיה ומימרי יהי עם־פומך ועם־ פומיה ואליף יתכון ית די תעבדון: וימליל־הוא לך עם־עמא ויהי־הוא יהי־לך למתורגמן ואת תהי־ליה לרב: וית־חוטרא הדין תיסב בידך דתעביד ביה ית־אתיא: ואזל משה ותב לות־יתר חמוהי ואמר ליה איזיל כען ואיתוב לות־אחי די־במצרים ואחזי העד־כען אינון קימין ואמר יתרו למשה איזיל לשלם: ואמר יי למשה במדין איזיל תוב למצרים ארי־ מיתו כל־גבריא דבעו למקטלך: ודבר משה ית־אתתיה וית־בנוהי וארכיבינון על־חמרא ותב לארעא דמצרים ונסיב משה ית־חוטרא דאיתעבידו ביה ניסין מן־קדם־יי בידיה: ואמר יי למשה במהכך למתב למצרים חזי ית־כל־מופתיא דשויתי בידך ותעבדינון קדם־פרעה ואנא אתקיף ית־ליביה ולא ישלח ית־עמא:

ותימר

גם מתמול גם משלש' גם חד מן י"ב פסוקי' דאית בהון גם גם גם וסי' כמ' רבת': אנכי ח' בטע' לעיל נמס' בפרש' בראשי' : ויאמר יי' י"ג בספ' בטע' קדמא אזלא וסי' מי שם פה · על נהרתם · ברד · ארבה חשך עוד נגע אחד · כתב זאת זכרון בספר · הנה אנכי בא אליך · עלה אלי ההרה · אתם עם קשה עורף : לאד' ה' מלעיל וסי' מי שם פה · ידעתי כי לא לאדם · והצרתי לאדם · דצפניה' ויאמר לאדם הן יראת יי' · כמים הפנים לפנים · וכל קהלת דכוו' מלעיל ב"מא מלרע · כי לאד' שטוב לפניו : לקראתך ד' וסי' וראך ושמח בלבו · פן בחרב אצא לקראתך · כאשר הפך איש מעל מרכבתו · על כן יצאתי לקראתך · ודברת אליו ד' וסי' ודברת אליו ושמת את הדברים · אלהי העברים דהנה יד יי' הויה · הרצחת וגם ירשת : ב' בו : פיו ופיהו כל לישנא יב' וסי' במס' בריש שיר השירים : והוריתי ב' ומלאים וסי' והריתי אתכם את אשר תעשון · וחברו דשמואל · והוריתי אתכם : תעשון י"ד וסי' בשפטים סימן ז' : בו דסבי' בה ו' וסי' ואת המטה הזה · והיתה עמו וקרא בו · והתעמר בו ומכרו · והנה בו מגלת ספר · זה הדרך לכו בו · ויקח חרש להתגרד בו : אל יתר ב' וסי' וישב אל יתר חתנו · זקני הגולה : שב ב' חס' וסי' לך שב מצרים · שבע פעמים דנעמן : מצרים ו' סבירין מצרימה וסי' והמרגים מכרו · ויקומו וירדו מצרים · לך שב מצרים כי · והשיבך יי' מצרים באניות · ויעקב ובניו ירדו · כאשר בא יעק' : החמר ד' חסרים מס' פ' ויהי : ויאמר יי' אל משה ד' בטעמא בספ' וסי' בלכתך לשוב מצרימה · והעל את הצפרדעים · והיה לכנים · קחו לכם מלא חפניכם :

אבן עזרא

ביד תשלח · חסר אשר כאילו הוא כתוב ביד אשר תשלח כמו עם לבב' שלם והטע' שישלח זה השליחו' ביד אהרן אחיו שהוא איש דברי' כי איננו כבד לשון והוא רגיל להנבא ליש' וכתו' ביחזקאל כי השם שלח נביא ביש' לפני בוא משה אדוננו וכתיב ויאמ' יי' אל אהרן לך לקראת משה המדבר ועוד כי הוא גדול ממני בשני' אולי יחר לו שיהיה משה שליח אל פרעה על כן אמר השם וראך ושמח בלבו והנה משה איננו ממאן ללכת רק בתחלה אמר לא איש דברי' אנכי כי קשה הוא לדבר לפני המלך מי שהוא כבד פה והשב כי השם יחדש לו אות להסיר כובד פה וכאשר השיבו השם והורתיך ידע כי כובד לשונו לא יסור הנ' תמה מש' למה לא ישלח ה' אהרן אל פרעה ובעבור זה אמר שלח נא ביד תשלח ומתשוב' ה' הלא אהר' אחיך הלוי יתברר לנו כל זה : ויחר · חלילה להיות פירוש זה הפסוק ויבקש המיתו כי עתה היה ראוי שיבקש המיתו אם הי' ממאן ללכ' ולא כאשר הלך כאש' אמרו אחרי' ולמה יבקש המיתו בעת לכתו ואין זה דומה לדבר בלעם גם דבר יעקב איננו כן ואם טען טוען הנה מצאנו חרון אף שלא חדש שום נזק הראיני לו ויחר אף ה' בם וילך ולא בא נזק לאהרן · וטעם הלוי שכן הי' נוד' בישרא' הנביא הלוי כי היו בהם אחרים ששמם כשמו ודבר זה אין זה גרעון למשה רק מעלה גדולה כי אהרן יהי' דומה לפה שיוציא דבור הנשמה שאינ' נראי' כמו המלאכים שאינם נראים כי אינם גוף והנה ידמה משה כמעלת המלאך וזהו ואתה תהיה לו לאלהים והנה אין אלהים בכל המקרא רק השם הנכבד או מלאכיו הקרובים כי על ידם יראו מעש' השם בארץ או קדושי מטה העושי' משפטי אלהי' בארץ וכל אלהים שהוא ע"ז דבר הכתו' ככה לפי מחשבת העובדים כמו אל חנניה הנביא : ואת טעם האותות שהפך לנחש לעיני ישראל ולתנין לפני פרעה ולהכות בו את היאור ולהעלות הצפרדעי' ולהוצי' הכני' ולהורי' הברד ולהביא הארבה ולהיות החש': וילך יתר · הוא יתרו כמו גשם הוא גשמו ושלמה הוא שלמון והנ' אמר לו שילך לראות אחיו ולא גלה לו הסוד : ויאמר · אין מוקדם ומאוחר בתורה ופירושו וכבר אמר וככה ויצמח יי' אלהים מן האדמה ודבים כאלה הנה עתה בהשיבו לאן יתרו אליו הבטיחו השם שילך בלי פחד למצרים כי מת פרעה ועבדיו שהיו יודעים דבר המצרי וזהו וימת מלך מצרים כי כל הימים שהיה חי לא היה נכון להיות משה שליח אל פרעה : ויקח · לא ידענו אם נולד גרשום בימי בחורותיו ובברחו אל מדין או בזקנתו ואל תסמוך אל דברי הימים של משה כי הבל כל הכתוב בו ובנו השני הוא אליעזר נולד עתה בהנבאו וחשב להוליך אשתו ובניו למצרים שילכו יחדו עם ישראל ולא היתה עצה נכונה כי הוא בא להוציא ישראל והם יראו שבא עם אשתו ועם בניו לגור שם ואל תתמה איך יחשוב נביא בדברי העולם דבר שאיננו נכון כי הנה מצאנו דוד ששאל אל נתן הנביא הים ישר לבנות בית לשם והוא השיב כל אשר בלבבך עשה ויי' עמך ובלילה נאמר לו בנבואה שיאמר אל דוד שהוא לא יבנה הבית והורגו הזקנים לתרגם על החמור על נושא אדם בעבור שהוא דרך גרעון שתרכב האשת הנביא על חמור אחד הוא ושני בניה ויפת אמר כי הוא שם המין כמו ויהי לי שור וחמור ולא דבר נכונה כי אין זה מקום להזכיר שם המין רק הוא כמשמעו והחמורים שהם במצרים יקרים ונכבדים מהפרדים ואין לתמוה אם רכב גרשם בנו אחריה אולי קטן היה והיה אליעזר בחיקה כי עוד לא נמול · וטעם וישב ארצה מצרים כי הוא לבדו שב כי כאשר פגש השם את משה בימול אליעזר ובהתרפאו שבה צפורה עם בניה אל אביה ומשה הניחם ושב למצרים · ואמר על המטה מטה האלהים בעבור האות שנעשה בו ומטה האלהים הוא מטה משה והוא מטה אהרן כי בידו היה כאשר עשה בו האותות ושב עתה לפרש בעבור שהזכיר מטה האלהים מה שאמר השם למשה כל המופתים שהוא עתיד לעשותם במצרים והזכיר לו אות שילאו בעבורו ממצרים היא מכת בכורות והנה ויהי בדרך במלון היה ראוי להיותו דבק עם ויקח משה את אשתו ואת בניו ורבים כזה בתורה כמו שלם ישלם ואם אין לו כי הוא דבק עם חמשה בקר ישלם תחת השור : ויאמר זה אמר לו במדין והנה הודיעו כי השם יחזק את לבו ולא ישלחם בעבור כל המופתים שיראם עד המופת האחרון :

ואמרת

בעל הטורים

ידבר הוא וגם הנה ר"ת שם של ד' אותיות לומר לך שנמסר גם לאהרן השם וכל כנויו : יצא ב' במ' חבר יצא לקראתך יצא המימה · אחת דבר אלהים שתים זו שמעתי כשהקב"ה אמר למשה לך שוב מצרימה נחלק הדבור לשני' · ונשמע למשה לך שוב · ולאהרן לך לקראת משה ויצא מיד ולכך הוא חסר לומר שכבר יצא · וכן יצא המימ' חסר שעשה עצמו אלוה ואמ' שאינו צריך לנקביו ומשכי' בבק' ויוצא המימ' לנרכיו וזהו שאמר לו כבר יצא · והיה הוא שם : והורתי ב' במסורת והורתי אתכם את אשר תעשון · והורתי אתכם בדרך הטובה והישר' מלמד שהקב"ה הורה להם הדרך ולא טעו באותו דרך : המטה ה' הגין על ההא לומר שהוא נדיק תשיעי שהיה המטה בידו · אדם חנוך נח שם אברהם יצחק יעקב יוסף את המשה בגימט' ספרינון היה · אל יתר שניה במסורת אל יתר חותנו · אל יתר זקני הגולה · יתר זכה שישבו בניו בלשכת הגזית עם הזקני' שבסנהדרי' יצאו ממנו · שב ב' חסרים לך שב מצרימה · שב שבע פעמים · ואיתא במדרש ששבעה פעמים הלך משה למצרים וחזר ·

ויפגשהו

מ"ע ספורנו

שלח נא ביד תשלח · ביד מי

רל"בג

ואולם הכמנא והאחד הוא כאשר עליו ית' בעצמות וראשונה וכשיאמר על זולתו יאמר בו באיסור שנד מה שקב' מן המציאו' והאחד' מהשם ית' כמו שביארנו בג' וכה' מא"י ובפירושנו למאמר השליטי

חזקוני

וראך ושמח בלבו שוכית לנבואה ולא יקנא בך מיד וילך משה וגומר : ויאמר בי אדני · באל"ף דל"ת : וישב אל יתר חותנו · מן המדבר להביא לו נאמנו שלא היה יודע מתי ישוב : ויאמר יי' אל משה במדין · אחרי שאמר לו במדבר שוב ואמר לו במדין : כי מתו כל האנשים וגו' פרש"י מי הם דתן ואבירם חיים היו וגו' כלומר שעניים היו אין לומר שהרי כתוב בפרשת קרח העיני האנשים ההם תנקר אין לב' בנים אין לומר שהרי כתוב ונשיהם ובניהם וטפ' מצורעים היו אין לומר שהרי במחנ' ישראל היו כדכתיב מסביב למשכן קרח דתן ואבירם על כרחך עניים היו ולפי הפשט כל האנשים קרובי המצרי שהרגת : ויקח משה את אשתו ואת בניו ע"י שהיו הבנים קטנים ועדיין צריכין לאמן הושיב הוא האם תחלה ואחר כך הילדים בחיקה אבל גבי יעקב שהיו הבנים גדולים כתיב את בניו תחלה ואחר כך נשיו · וישב ארצה מצרים הוא לבדו שהרי מיד שפגע הב"ה במשה ימול אליעזר והכניסם משה שם והלך לו משה משם על מצרים וכשנתרפא אליעזר ממילתו שבה צפורה ושני בניה אל אביה : את מטה האלהי' עדיין לא נקרא המטה על שמו של משה לפי שעד אותו זמן לא עשה בו כם : ראה כל המופתים וגומר מז"ק הרי משלשה אותות הכתובות לעיל לא מצינו שנעשה לפני פרעה רק אחד יהי לתנין : ואני אחזק את לבו · אין לומר שהב"ה מעוות ומקשה הלבבות לבלתי שוב אליו אם ירצו לשוב אלא הכי קאמר אני אחזק את לבו שלא ימות מתוך מורא ולא ירך לבבו מתוך פחד עד שישלמו כל המכות וכן תפרש ואני אקשה את לב פרעה וראיה לדבר כי עתה שלחתי את ידי ואך אותך וגומר :

בני

ואמרת אל פרעה כה אמר יהוה בני בכרי ישראל: ואמר אליך שלח את בני ויעבדני ותמאן לשלחו הנה אנכי הרג את בנך בכרך: ויהי בדרך במלון ויפגשהו יהוה ויבקש המיתו:
כה ותקח צפרה צר ותכרת את ערלת בנה ותגע לרגליו ותאמר כי חתן דמים אתה לי: וירף ממנו אז אמרה חתן דמים למולת: פ
ויאמר יהוה אל אהרן לך לקראת משה המדברה וילך ויפגשהו בהר האלהים וישק לו: ויגד משה לאהרן את כל דברי יהוה אשר שלחו ואת כל האתת אשר צוהו: וילך משה ואהרן ויאספו את כל זקני בני ישראל:
ל וידבר אהרן את כל הדברים אשר דבר יהוה אל משה ויעש האתת לעיני העם: ויאמן העם וישמעו כי פקד יהוה את בני ישראל וכי ראה את ענים ויקדו וישתחוו:
א ואחר באו משה ואהרן ויאמרו אל פרעה כה אמר יהוה אלהי ישראל שלח את עמי ויחגו לי במדבר: ויאמר פרעה מי יהוה אשר אשמע בקלו לשלח את ישראל לא ידעתי את יהוה וגם את ישראל לא אשלח: ויאמרו אלהי העברים נקרא עלינו נלכה נא דרך שלשת ימים במדבר ונזבחה ליהוה אלהינו
פן

ותימר לפרעה כדנן אמר יי ברי בוכרי ישראל: ואמרית לך שלח ית ברי ויפלח קדמי ואם מסריב את לשלחותיה הא אנא קטיל ית ברך בוכרך: והוה באורחא בבית מבתא וערע ביה מלאכא דיי ובעא למקטליה: ונסיבת צפורה טינרא וגזרת ית עורלת ברה וקריבת לקדמוהי ואמרת בדמא דמהולתא הדין איתיהב חתנא לנא: ונח מיניה בכן אמרת אילולי דמא דמהולתא הדין איתחייב חתנא קטול: ואמר יי לאהרן איזיל לקדמות משה למדברא ואזל וערעיה בטורא דאיתגלי עלוהי יקרא דיי ונשיק ליה: וחוי משה לאהרן ית כל פתגמיא דיי די שלחיה וית כל אתיא דפקדיה: ואזל משה ואהרן וכנשו ית כל סבי בני ישראל: ומליל אהרן ית כל פתגמיא דמליל יי עם משה ועבד אתיא לעיני עמא: והימין עמא ושמעו ארי דכיר יי ית בני ישראל וארי גלי קדמוהי שעבודהון וכרעו וסגידו: ובתר כן עלו משה ואהרן ואמרו לפרעה כדנן אמר יי אלהא דישראל שלח ית עמי ויחגון קדמי במדברא: ואמר פרעה שמא דיי לא אתגלי לי דאקביל במימריה לשלחא ית ישראל לא אתגלי לי שמא דיי ואף ית ישראל לא אשלח: ואמרו אלהא דיהודאי איתגלי עלנא נזיל כען מהלך תלתא יומין במדברא ונדבח קדם יי אלהנא
דילמא

המיתו ג' וסי' ויפגשהו יי' · וישמע המלך יהוקים וכל גבוריו · ואל המיתו אל תשא נפשך · אנ"ך : צר ב' חס' בטינרא וסי' ותקח צפרה צר · כשמיר חזק מצר : ברגליו ד' וסי' כרעים ממעל לרגליו · ויצא רשף לרגליו · והפציהו לרגליו : חתן ד' וסי' דמים אתה לי · למולת · שמשון חתן התמני · כי חתן בית אחאב הוא · וחד ותתן המלאך וסר אל · ומשמש אלפא ביתא : ויאמר יי' אל אהרן ג' וסי' לך לקראת משה · אתה ובניך ובית · בארצם לא תנחל : המדברה י"ב נמסר בפרש' אחרי מות : ויאספו י' פתחין וסי' את כל זקני · את השלו · את כל סרני פלשתים · וחברו · שלחו את ארון יי' פלשתים את מחניהם · ויעל משם את עצמות שאול · וישלח המלך ויאספו · ויאספו את אחיהם ויאספו כסף לרב · ד"ה · ויאספו יין וקיץ הרבה מאד : ויאמן ב' וסי' העם · אכיש : כי פקד יי' ד' וסי' ויאמן העם וישמעו · כי פקד יי' את חנה · כי פקד יי' את עמו כי פקד יי' את עדרו · דזכריה : כה אמ' יי' אלהי ישר' כ"ד נמסר בירמיה סי' י"ג : ויאמ' פרע' ג' בטע' זקף ר"פ וסי' אביך ואחיך · מי יי' אשר · הן רבי' עתה : אלהי העברי' ה' וסי' נלכה נא דרך שלשת ימים : תנינא · והנה לא שמעת עד בה : מכת ברד מכת דבר · מכת ארבה · וחד אלהי העבריי' · מ"ל דלך ואספת :

רשי

ואמרת אל פרעה · כשתשמע שלבו חזק וימאן לשלוח אמור לו כן בני בכורי לשון גדולה כמו גם אני בכור אתנהו זהו פשוטו ומדרשו כאן חתם הב"ה על מכירת הבכורה שלקח יעקב מעשו : ואומר אליך · בשליחותו של מקום שלח את בני : הנה אנכי הורג וגו' · היא מכה אחרונה ובה התרהו תחלה מפני שהיא קשה וזה הוא שנאמר באיוב הן אל ישגיב בכחו לפיכך מי כמוהו מורה בשר ודם המבקש להנקם מחברו מעלים את דבריו שלא יבקש הצלה אבל הקדוש ברוך הוא ישגיב בכחו ואין יכולת להמלט מידו כי אם בשובו אליו לפיכך הוא מורהו ומתרה בו לשוב : ויהי משה · בדרך במלון ויבקש המיתו · לפי שלא מל את אליעזר בנו ועל שנתרשל נענש מיתה תניא אמר רבי יוסי חס ושלום לא נתרשל אלא אמר אמול ואצא לדרך סכנה היא לתינוק עד שלשה ימים אמול ואשהה שלשה ימים הב"ה צוני לך שוב מצרים ומפני מה נענש לפי שנתעסק במלון תחלה במסכת נדרים והיה המלאך נעשה כמין נחש ובולעו מראשו ועד ירכיו וחוזר ובולעו מראשו ועד אותו מקום הבינה צפורה שבשביל המילה הוא : ותגע לרגליו · השליכתו לפני רגליו של משה : ותאמר · על בנה : כי חתן דמים אתה לי · אתה היית גורם להיות החתן שלי נרצח עליך הורג אישי אתה לי : וירף · המלאך ממנו אז הבינה שעל המילה בא להרגו : אמרה חתן דמים למולות · חתני היה נרצח על דבר המילה : למולת · על דבר המולות שם דבר הוא והלמ"ד משמשת בלשון על כמו ואמר פרעה לבני ישראל ואנקלוס תרגם דמים על דם המילה : ואחר באו משה ואהרן וגומר · אבל הזקנים נשמטו אחד אחד מאחר משה ואהרן עד שנשמטו כולם קודם שהגיעו לפלטין לפי שיראו ללכת ובסיני נפרע להם ונגש משה לבדו והם לא יגשו החזירם לאחוריהם :
פן

אבן עזרא

ואמרת · טעם בני בכורי זה הגוי שעבדוני אבותם בתחלה ואני חומל עליו כאשר יחמול איש על בנו העובד אותו ואתה לקחתו לע"ב' עולם על כן אני אהרוג את בנך בכורך : ואמר · הנה אמרתי אליך פעם אחר פעם לשלח את בני לעבדני להקריב לי זבחים ואתה מאנת לשלחו על כן אעניש' וחסרי דעת חשבו כי עם משה ידבר וזה שגעון ועוד כי אליעזר איננו בכור משה : ויהי בדרך · היתה קבלה בידם שלא ימול הבן ביום השמיני אם הוא חולה או הוא בדרך שאין יכולת במוליכו להתעכב ובעבור כי משה לא יוכל להתעכב בשליחות השם רא' בעלתו שלא ימול כי ישתכן הנער אם יוליכו אותו בדרך והנה שלח השם מלאך להזכיר משה שיניח עלתו ויומל הנער וילך לו לבדו והנער יהיה עם אמו על שיתרפא והנה טעם ויפגשהו שבא חולי על משה מהשם שלא עלה על לבו וזהו ויבקש המיתו אם לא ימל בנו ובעבור שאחזתו רעדה לא יוכל הוא למולו ומלה אותו צפורה כי הוא גלה לה זה הסוד ויש תתמה בעבור שהוא כתוב ויפגשהו יי' כי מלאך יי' הוא וכמוהו ויי' הולך לפניהם יומם ושם כתוב ויסע מלאך האלהי' ורב שמואל בן חפני אמר חלילה להיות השם מבקש להמית משה שהולך בשליחותו להוציא עמו רק בקש להמית אליעזר והוא סימן ויפגשהו גם המיתו ואחרי כן פי'שהוא אליעזר על כן כתוב את ערלת בנה ולא הזכירו בתחלה כי עוד לא נקרא שמו וכמוהו ויהי בלדת'ויתן יד: ותקח צפורה צור · דבר חד כמו חרבות צורי' שהם חדים וכמוהו אף תשיב צור חרבו וטע' ותגע לרגליו לפי דעתי לרגלי משה בדרך ורמה הדם על המשקוף ולא יתן המשחית על כן וירף ממנו ממש' ששר החולי והרעד' ורב שמואל אמר כי לרגליו לרגלי אליעזר גם כן וירף ממנו אם כן יש להשי' עליו אם החלי היה על אליעזר איך מלה אותו להוסיף לו מכאו' על מכאובו ומנהג הנשים לקרוא לבן כאשר יומל חתן וטע'דמי'כי איש דמי'אתה לי כי בעבורך ימות בעלי : וירף · דמים בלשון הקדש על ב' ענינ' האחד שפיכות דמים כמו איש דמים אתה לי והמפרש שהוא חיי'איננו לשון והשני' לשון רבים מדם ממש כמו בדמיך חיי והנה אמרה ברואתה ששר החולי ממשה אין אתה בני חתן דמים שהוא מענין הריגה רק אתה חתן מתבוסס'בדם המיל' · ומולו'שם דבר והיה על לשון רבים בעבור דמים · ויאמר · לא היה מתנבא אהרן כי אין צרי'כי משה הוא השליח אל פרע'ואהרן היה שלוח לפני זה אל ישראל ומרים לנשים על כן אמר והשלח לפניך את משה אהרן ומרים : הר האלהים · הוא חורב : ויגד · שלחו גם לישראל תחלה : ואת כל האותות אשר צוהו לעשות לישראל תחלה ואחר כך אותות אחרים לפרעה: וילך · הזקנים הם היועצים בכל דור כי לא יכלו לדבר עם שש מאות אלף איש רק הזקנים ידברו להם : וידבר כי הוא המליץ על כן משה לא דבר עם ישראל לעולם רק על ידי אהרן ובמותו היה כמו כן מליץ תחתיו אלעזר בנו : ויאמן · אחר ששמעו כי פקד יי' עמו כי הגיע הקץ האמור לאברהם : ענים · מגזרת עינוי : ויקדו · מבעלי הכפל כמו קדקד על משקל ויתמו ימי בכי אבל משה ידמו כאבן והאומרים כי הם מבעלי הנ"ון מי יתן וידמו כאבן כי יוסיפו שרשים שאינם בלשון הקדש בעבור המשקל והלא יראו כי רדו על משקל בנו לכם בתי' והם שרשים כי כל מה שנוכל שלא נעשה שרשים רבים בעבו' המשקל הוא הנכון : ואחר · אחר שעשה אהרן את האותות באו שניה' אל פרעה ואמרו לו שניה' כי השם הבטיחם ואנכי אהיה עם פיך ועם פיהו : ויאמרו כה אמר יי' · וזה השם לא שמעו פרע ע"כ הזכיר אלהי ישראל והטעם עם ישר'ולא יעקב לבדו : ויחגו לי במדבר · לזבוח זבחים כמו אסרו חג בעבותים חגים ינקופו : ויאמר מי יי' אשר אשמע בקולו · שזה הוא מי יי' שהוא האלהים ומתשובת משה שהשיב לו אחרי כן נלמוד זה : ויאמרו · זה השם הוא אלהי העברים שהיו יודעים והוא אברהם הנקר' עברי וילחק בנו ויעק' ובניו כאשר אפרש בפסוק כי תקנ' עבד עברי: ויאמרו · מלת נקרא כמו נקר' נקרהתי בהר הגלבוע והוא כטעם פגיע' והנה פירש לו למה הם חייבים לחוג פן יבא דבר או חרב :
מלת

בעל הטורים

ויפגשהו · ב' במסו' ויפגשהו יי' · ויבקש המיתו' ויפגשהו בהר האלהים · לומר בשעה שנתרשל משה מן המילה באו אף וחמה לבולעו ולא היה יכול להם עד שבא אהרן וסייעו שנאמ' ויפגשהו בהר האלהים ובזכותו ניצל · ויאמן ב' במ' ויאמן העם · ויאמן אכיש בדוד · שני פרנסי' טובים עמדו להם לישראל משה ודוד · משה אמר מתני נא · ודוד אמר תהי נא ידך בי ואלה הצאן מה עשו שני פרנסי' נאמנים היו ולכך האמינו בהם : נקרא · גימטריא שנה רמז לו עשר מכות יהיו בו בשנה אחת : בלגגים

מ"ע ספורנו

בני בכורי ישראל · אף על פי שלקץ הימין אהפוך אל העמים שפה ברורה לקרוא כל' בשם ה' ולעבדו שכם אחד מכל מקום יחשב ישראל אצלי נכבד מכלם כאשר הוא בני עובד כמו בן מאהבה לא כעבד מאהבת שכר ויראת עונש ומכל מה שהוא בכורי ראשון לעבודתי בתשות כל האומות מעלי כאמרו כי כל העמים ילכו איש בשם אלהיו וכו' : הנה אנכי הורג את בנך בכורך · כפי המשפט האלהי שהוא מדה כנגד מדה כאמרו וכאר"ש איש ימציאנו כי אמנם מכת בכורות לבדה היתה למשפט עונש לפרעה מכל המכות אבל שאר המכות היו לאות ולמופת למען ישובו כי לא יחפוץ במות המת כי לא נעל בפניה' דרכי התשוב' אמתית כלל לו חכמו לשוב אל האל ית' מאהבת טובו ויראת גדלו שהיא התשובה המגעת עד כסא הכבוד אשר היא המגל' ונותנת חן בעיני אלהים כאמרם ז"ל (יומא פרק יום הכפורים) עונות נחשבי' לו כזכיות או לפחות לשוב כעבדים מיראת מה שיוכל להענים אבל מכת בכורות וטביעת פרעה וחילו בים היו שפטים לקיים מדה כנגד מדה : ויהי בדרך במלון בלכתו מן המדבר למדין עם אשתו ובניו · וספר זה אחר שהשלים כל מצות האל ית' אליו בדב' השליחות : ויפגשהו ה' · קרה יום מילת בנו אשר בו תקרה שכינה לעמוד בברית כענין במולו אתו וירא אליו ה' · ואולי זאת היא סבת המנהג להכין כסא כבוד במקום המילה : ויבקש המיתו · מלאך הברי' המקדש את הנימול לזרע יעבדנו בקש להרוג את משה בשביל שנתרשל : ותאמר כי חתן דמים אתה לי · עשיתי זה כי אתה כשנשאתני והיית חתן לי התנית עמי שאמול את בנינו ונוציא מהם דם ברית וכל זה אמרה לזכות משה לפני המבקש להמית : וירף ממנו · אבל לא הניחו לגמרי : אז אמרה חתן דמים למולות · כשהיית חתן אמרת שנוציא דמים בשתי מילות שהן ברית המילה ופריע' : לך לקראת משה המדברה · כתלמיד מקביל פני הרב כאמרו ואת תסיה לא נ"ליםם: ויפגשהו בהר האלהים · בשובו ממדין ללכת למצרים : וישק לו · כמנשק דבר קדוש כענין וישקהו ויאמר הלא כי משחך ה' על נחלתו לנגיד: לא ידעתי את ה' · לא ידעתי שום נמצא מהוה את אפיסות מוחלט : וגם את ישראל לא אשלח · וגם שיתאמת מציאו' זה הנמצ' לא בשביל זה אשלח את ישראל : אלהי העברים · על שאמרת מי הוא זה הנה הוא אלהי העברים המפורסמי' המחזיקי' בדעות עבר · ועל מה שאמרת שאף גם זאת לא תשלח הנה מה טוב שתשמע בקולו:
פן

חזקוני

בני בכורי ישראל · כל האומות בני הם אבל ישראל חביבין לפני יותר מכולן והם הבכור שהם עלי במשבה לסברחת קודם סום אומה : ד"א בני בכורי ישראל עתידי היה הדבר שקנה יעקב את הבכורה מעשו אחיו ונתנה לו ועד שלא נבחר אהרן לכהונה היתה עבודה בבכורות לפי' אומר שלח את בני ויעבדני לפי שהו'בכור : ואם מאן אתה לשלח הנה אנכי הורג את בנך בכורך מכ"מ כאן פרש"י היא מכה אחרונה וכו' וזהו שב' באיוב וכו' הכי גרסי' ולא גרסי' וזהו שאמר איוב דהא איוב לא אמרו אלא אליהוא : ויהי בדרך במלון · פסוק זה ראוי להיות דבוק אל ויקח משה את אשתו ואת בניו כמו שלם ישלם שדינו להיות דבוק אל ממשה נקר ישלם שהוא השור אלא ע"י שמסר לו את דבריו בשעת הטעם הפסיק בנתים : ויפגשהו · לשון אפגשם כדוב שכול : ויבקש המיתו רשב"ג אומר לתינוק שנאמר כי חתן דמים אתה לי צא ולמד אי זה הוא קרוי חתן או משה או התינוק הוי אומר התינוק · ד"א ויבקש המיתו למשה שהרי היה לו למול את בנו ולהניחו עם אמו וללכת לבדו בשפוון בשליחותו של מקום והוא הלך לאט לרגל אשתו ובניו שהוליך עמו : ויבקש המיתו · פרש"י מפני מה נענש לפי שנתעסק במלון תחלה וא"ת היה לו למשה רבינו להזדרז במילה תחלה שהרי יש בה כרת ובהליכת מצרים לא היה רק עשה אלא יש לומר אין הכרת מוטל על האב אלא על הערל עצמו כדכתיב וערל זכר אשר לא ימול בשר ערלתו ונכרתה וגו' ולפיכך כשנתרשל בה ונתעסק במלון תחלה וע"י שנתרשל בה ויבקש המיתו : ותקח צפורה וגו' ע"י המולשה שנפל על משה לא יכול למולו עד שנגלה הדבר לאשתו והיא מלתהו : צר אומל' חריף כמו חרבות צורים · ד"א צר לשון אבן כמו כשמיר חזק מצור שהרי בדרך היתה ובפתע לקחה מה שמצאה : ותגע לרגליו · של הילד זו המילה כמו לא עשה את רגליו וצריך לסרס את המקרא ותקח צפורה כו' ותגע הצר לרגליו של ילד ותכרות את ערלת בנה · ד"א השליכה המילה לרגליו של המלאך להיות במקום קרבן והועיל וכן מצינו בגדעון שהקריבו קרבן לפני המלאך · ד"א לרגליו של משה כי בדם המכוה ישלך לו בכנף כמו שמצינו במצרים שדם הפסח לא היה נותן המשחית לבא : ותאמר אל משה כי חתן דמים אתה לי בשבילי מה שבקש המלאך להרגך הוא בשביל שנתעסקת כי שאנכי מדינית ואתה עברי ואין אני ראויה לך : וירף ממנו המלאך אחר שנימול או הבינה שעל המילה היה ואמרה חתן דמים למולות מה שהיה משה חתן של דמים הייכו למולות בשביל מילות בני ולכך לא אמרה למולו' אלא לאחר וירף ממנו · ד"א ותאמ' על בנה כי חתן דמים אתה לי היא קרא' לבנה ביום מילתו ע"ש המכוה וכן הפי' אתה בני חתן של דמים אתה לי שהרי המלאך שופך את דמי בעלי : חתן דמים למולות מה שקראתי לבני חתן דמים הייכו בשביל המולות וכל זמן שהיה בבית חמיו לא נענש לפי שלא היה בידו ספק לעשות בשביל שמיו שהיה משכב כדאיתא בהנזל שבקש המלאך להמיתו במלון בשביל בנו בכורו שעדין לא מל ודבר זה גרם לבן בנו להיות עובד עבודה זרה ולפיכך בקש' המלאך להרוג את משה מיד ותקח צפורה צור לפי שמולידה היה העכוב ע"מ סברת רוב העולם נוטה שעל בנה הקטן שבשני בניה אמרה כי חתן דמים אתה לי אבל אין משיבין על האגדה וא"ת הרי לעיל בני ולכהן מדין פר"ש ספיר' מע"ו שא יי"ל לאו דווקא מע"ו קאמר שלא יהא נימול ויהא כבר תושב: כי חתן דמים אתה לי לפי פר"שי דמים כמו שופך דמים לא איש הדמים וצריך לסרס המקרא כי דמים חתן אתה לי כלומ' הורג חתני אתה לי : ויפגשהו וישק לו הקב"ה שכר ואמת נפגשו חסד זה אהרן דכתיב תומיך ואוריך לאיש חסידיך אמת זה משה כדכתיב בכל ביתי נאמן הוא צדק ושלום נשקו צדק זה משה כדכתי' צדקת יי' עשה ושלום זה אהרן כדכתי' בשלום ובמישור הלך אתי : ויגד משה לאהרן · הגיד לו כל אשר קרהו ושהכי' אשתו עד מלון ראשון ואמר לו אהרן על בראשונים אנו מצטערים ויש לבו לום' אחרי דברי רבותי' שמשם שלח לה שתשוב לבית אביה: ויעש האותו' שהבכם ומידו ומהמים : ואחר באו משה ואהרן · זה שיסד הפייט יכבם הבא בשנה ושה לבד בארוכה ויום הולדת את פרע'ה: ויחוגו לי · ויזבחו לי לשון אסרו חג בעבותים: ויאמרו אלהי העברים · אתה אמרת לא ידעתי את יי' אותו שאמרנו אלהי העברי' אלהי אבותם של או ויש לו דין עליה כי הוא אלהיה' והם עבדיו ועמו
פן

פן יפגענו בדבר או בחרב: ויאמר אלהם מלך מצרים למה משה ואהרן תפריעו את העם ממעשיו לכו לסבלתיכם: ויאמר פרעה הן רבים עתה עם הארץ והשבתם אתם מסבלותם: ויצו פרעה ביום ההוא את הנגשים בעם ואת שטריו לאמר: לא תאספון לתת תבן לעם ללבן הלבנים כתמול שלשם הם ילכו וקששו להם תבן: ואת מתכנת הלבנים אשר הם עשים תמול שלשם תשימו עליהם לא תגרעו ממנו כי נרפים הם על כן הם צעקים לאמר נלכה נזבחה לאלהינו: תכבד העבדה על האנשים ויעשו בה ואל ישעו בדברי שקר: ויצאו נגשי העם ושטריו ויאמרו אל העם לאמר כה אמר פרעה אינני נתן לכם תבן: אתם לכו קחו לכם תבן מאשר תמצאו כי אין נגרע מעבדתכם דבר: ויפץ העם בכל ארץ מצרים לקשש קש לתבן: והנגשים אצים לאמר כלו מעשיכם דבר יום ביומו כאשר בהיות התבן: ויכו שטרי בני ישראל אשר שמו עלהם

דילמא יערעננא במותא או בקטול: ואמר להון מלכא דמצרים למא משה ואהרן תבטלון ית עמא מעובדיהון אזילו לפולחנכון: ואמר פרעה הא סגיאין כען עמא דארעא ותבטלון יתהון מפולחנהון: ופקיד פרעה ביומא ההוא ית שלטוני עמא וית סרכוהי למימר: לא תוספון למיתן תיבנא לעמא למרמי ליבנין כמאיתמלי ומדקדמוהי אינון יזלון ויגבבון להון תיבנא: וית סכום לבניא די אינון עבדין מאיתמלי ומדקדמוהי תמנון עליהון לא תמנעון מיניה ארי בטלנין אינון על כן אינון צווחין למימר ניזיל נדבח קדם אלהנא: תתיקר פולחנא על גבריא ויתעסקון בה ולא יתעסקון בפתגמין בטילין: ונפקו שילטוני עמא וסרכוהי ואמרו לעמא למימר כדנן אמר פרעה לית אנא יהיב לכון תיבנא: אתון אזילו סבו לכון תיבנא מאתר די תשכחון ארי לא איתמנע מפולחנכון מידעם: ואיתבדר עמא בכל ארעא דמצרים לגבבא גילי לתיבנא: ושילטוניא דחקין למימר אשלימו עובדיכון פיתגם יום ביומיה כמא דהויתון עבדין כד מיתיהב לכון תיבנא: ולקו סרכי בני ישראל די מניאו עליהון

כתמל ז' חס' נמסר פרשת ויצא: תאספון חד מן מ"ח מלין נסבין אלף באמצע תיבותא ולא קריין וסי' במסרא רבתא: הלבנים ג' וסי' ב' מקטרי' על הלבנים · לא תספון לתת תבן · ואת מתכנת הלבנים תתנו: תמול שלשום ד' בלישנא וסי' ואת מתכנת הלבנים · ודבר אבנר היה · ותלכי אל עם · גם תמול גם שלשם ד"דה: צעקים ב' וחס' בתורה וסי' קול דמי אחיך · כי נרפים הם: על האנשים ה' וסי' תכבד העבדה · ויאמר רב שקה: דמלכים · וחברו דישעיה · אחפש את ירושלי' בנרות · וילכו ויגידו לדוד · ושאר קריי' אל האנשים: ויעשו ג' רפין וסי' תכבד העבודה · וכל חכם לב בכם · ויעשו בני ישראל את הפסח: ישעו ב' בתרי לישני וסי' בדברי שקר · ואין מושיע: אתם ד' ר"פ וסי' אתם קחו לכם · אתם ראיתם · אתם נצבים · אתם עדי נאם יי': ויפץ שלשה נמסר פרשת נח: לתבן שנים וסי' לקשש קש מה לתבן את הבר:

רש"י

פן יפגענו · פן יפגעך היו צריכי' לומר אלא שחלקו כבוד למלכו' פגיעה זו לשון מקרה מות הוא. תפריעו את העם ממעשיו · תבדילו ותרחיקו אות' מנולאכת' ששומעין לכם וסבורים לנוח מן המלאכ' וכן פרעהו אל תעבור בו רחקהו וכן ותפרעו כל עצתי כי פרוע הוא נרחק ונתעב: לכו לסבלותיכם · לכו למלאכתכם שיש לכם לעשות בבתיכם אבל מלאכת שעבוד מצרים לא היתה על שבטו של לוי ותדע לך שהרי משה ואהרן יוצאים ובאים: הן רבי' עתה עם הארץ · שהעבודה מוטלת עליה' ואתם משביתים אותם מסבלותם הפסד גדול הוא זה: הנוגשי' · מצריי' היו והשוטרים היו ישראל הנוגש ממונה על כמ' שוטרי' והשוטר ממונ' לרדות בעושי המלאכ': תבן · אש"טובלא היו גובלי' אותו עם הטיט: לבני' · טי"וולש שעושי' מטיט ומיבשי' אותן בחמה ויש ששורפי' אות' בכבשן: כתמול שלשום · כאשר הייתם עושי' עד הנה: וקוששו · ולקטו: ואת מתכונת הלבנים · סכום חשבון הלבנים שהיה כל אחד עושה ליום כשהיה התבן נתן להם אותו סכום תשימו עליה' גם עתה למען תכבד העבוד' עליהם: כי נרפים · מן העבוד' הם לכך לבם פונה אל הבטלה וצועקים לאמר נלכה ונזב': מתכונת · ותוכן לבני' ולו נתכנו עלילות ואת הכסף המתוכן כלם לשון חשבון הם: נרפים · המלאכ' רפויה בידם ועזובה מהם והם נרפי' ממנה רט"ריים בלעז: ואל ישעו בדברי שקר · ואל יהגו וידברו תמיד בדברי רוח לאמר נלכ' נזבחה ודומ' לו ואשע' בחקיך תמיד למשל ולשנינה ולשועין ויספר ואשתעי ואי אפשר לומר וישעו לשון וישע אל הבל ואל קין ואל מנחתו לא שעה ולפרש אל ישעו אל יפנו שאם כן היה לו לכתוב ואל ישעו אל דברי שקר או לדברי שקר כיכן גזרת כלם ישעה האדם אל עושהו לא שעה אל קדוש ישראל ולא ישעה אל המזבחות ולא מצאתי שמוש של בי"ת סמוכה לאחריהם אבל אחר לשון דבור כמתעסק לדבר בדב' נופל לשון שמוש בי"ת כגון הנדברים בך ותדבר מרים ואהרן במשה המלאך הדובר בי לדבר בם ואדברה בעדותיך אף כאן אל יהיו נדברים בדברי שוא והבאי: אתם לכו קחו לכם תבן · וצריכים אתם לילך בזריזות כי אין נגרע דבר מכל סכום לבנים שהייתם עושים ליום בהיו' התבן נתן לכם מזומן מבית המלך: לקשש קש לתבן · לאסוף אסיפה ללקוט לקט לצורך תבן הטיט: קש · לשון לקוט על שם שדבר המתפזר הוא וצריך לקוששו קרוי קש בשאר מקומו': אצים · דוחקי': דבר יום ביומו · חשבון של כל יום כלו ביומו כאשר עשיתם בהיו' התבן מוכן: ויכו שטרי בני ישראל · השוטרים ישראל היו וחסים על חבריהם מלדחקם וכשהיו משלימי' הלבנים לנוגשי' שהם מצריים והיה חסר מן הסכום היו מלקין אותם על שלא דחקו את עושי המלאכ' לפי'זכו אותן שוטרי' להיו' סנהדרין ונאצל מן הרוח אשר על משה והושם עליה' שנאמר אספה לי שבעים איש מזקני ישראל מאותן שידעת הטובה שעשו במצרים כי הם זקני העם ושוטריו: ויכו שוטרי בני ישראל · אשר שמו נוגשי פרעה אותם לשוטרים עליהם לאמר מדוע וגו' למה ויכו שהיו אומרים להם מדוע לא כליתם גם תמול גם היום חק הקצוב עליכם ללבון כתמול השלישי שהוא יום שלפני אתמול והוא היה בהיות התבן נתן להם: ויכו · לשון ויופעלו הוכו מיד אחרים הנוגשים הכום: ולבנים

אבן עזרא

ומלת פן יפגענו פוללת הנחנו ישראלים גם אתה פרעה עמנו וכל המצרים ובראות פרעה שבא הערוב והכל מצריים רבים כמו שכתוב ישלח בהם ערוב ויאכלם אז אמר לכו זבחו לאלהיכם בארץ ומשה השיבו לא נכון לעשות כן בארץ רק דרך שלשת ימים במדבר ירחקו וזה המרחק הוא בין מצרים ובין הר סיני להוליך בדרך ישר ושם זבחו ככתוב תעבדון את האלהים על ההר הזה ועוד ויבן משה מזבח תחת ההר גם המזבח שבנה בחליפת עמלק בהר סיני הוא כי כתוב ויחנו ברפידים ושם כתוב הנני עומד לפני' שם על הצור בחורב ובבא הארבה נתן רשות לקחת ישראל שילכו לזבוח. ובמכת חשך נתן רשות ללכת כולם רק המקנה שלהם לא ילך עמם וכראותם שבא הדבר והכה הבכורים אז נתבררו להם דברי משה פן יפגענו בדבר על כן אמרו כולנו מתי' וגרשו אותם המצרי' ללכת לזבוח גם השאילום: ויאמ' מלת תפריעו כמו שבוש וכמוהו באין חזון יפרע עם · וכלל במלת לכו לסבלותיכם משה ואהרן כי הם כנגד כל ישראל כי אין סבלותיו' כמו עשקיכם והעד והשבתם אותם מסבלותם: ויאמר אמר יפת כי פירו' הן רבים עתה עם הארץ שלא נחוש אם יבוא דבר או חרב עליהם כי רבים הם הסובלים ולפי דעתי שפירושו מלאכה גדולה אתם מבקשים להשבית: ויצו · הנוגשים הם המצריי' ושוטרי העם הם מישר': לא תאספון · כתו' בא"לף והמנה' להיותו בו"ו ושניהם מתחלפין בי"וד ומנהג בוני עפר לערב עמו תבן או קש שיעמידנו: ללבון · מגזר' לבנה ובנין הלבני' חזק מהאבנים כי בנין העפר יזיקהו המים ובנין האבנים יזיקהו האש וכן כתוב ותהי להם הלבנה לאבן והחמר היה להם לחמר · ודע כי יש שמות לא ישתנו ממעלתם באתנח או בסוף פסוק בבעלי קמץ קטן כמו ספר ובבעלי פת' קטן כמו צדק והנה כן תבן וטעמם לא נודע רק ככה נמצאו: וקששו · מגזרת קש מבעלי הכפל: ואת מתכונת כמו תוכן דבר ידוע: תכבד · אמר הגאון כי אל ישעו כמו אל ישענו והנו"ן חסר כחסרונו ממלת תת פחדך ולא תאב' ולא תשמע אל דברי האומר האומ' כי שרשו תת בעבור שנמצא תתה לי ערף חשב כמו שתה עוונותינו לנגדך והנה לא יוכל לכחש כי התי"ו השני במלת תתה לנכח והתי"ו של עיקר מובלע' בדגש אף ע"פ שהתי"ו ראוי להדגש כתי"ו והשבתי חיה רע'א"כ יותר טוב שיהיה הנו"ן מובלע כהתבלע הנון בתי"ו ואמתו כי הי' ראוי להיו' אמנהו ובת בנת ותת תנת וחסר'נו"ן הראשו'ממלת תתה לי כחסרון יו"ד והיו' רד מאד וחסרון נו"ן נגע בהרי' ויעשנו · ולפי דעתי כי ישעו כמו ירפו כאשר אמ' נרפים וכמו השע ממני שעו מני ועיניו השע כי כאשר תרפינה העיני' תכהינה וכמוהו ולא תשענ' עיני רואי' · וטעם בדברי שקר בעבור דברי שקר שמבטיחי' אותם משה ואהרן: ויצאו · מארמון המלך אל העם העובדים: אתם מאשר תמצאו · קרוב או רחוק: כי אין נגרע · תאר על כן הוא קמוץ כמשפט: ויפץ · פועל יוצא והפועל פרעה שהצריכם להפיץ: לתבן · תחת תבן כמו והחמר היה לחמר: והנוגשים אצי' פועל יוצא כמלת שב ובמלת מש שימצא פעם יוצא ופעם עומד · וטעם לאמר להם: דבר יום ביומו · כמו מדי חדש בחדשו: ויכו · עליהם על בני ישראל · וטעם להוסיף גם פירשתיו: גם

חזקוני

פן יפגענו · אני ואתם אני אם נבטל מציתי ואתם אם תבטשו בכו יהיה לכם הפרון יותר: ד"א פן יפגענו עצמינו לבד ונמצאת מפסיד הכל מוטב לך שנלך וכשוב שנמות ונפסיד הכל: בדבר או בחרב כאן עשה משה מנותו של הק"בה לספרות בפרעה בתחלה במכת בכורות כמו שפר"ש נבי הכה אנכי הורג את בנך בכורך: לכו לסבלותיכם הטעם מפני מה וכו שבטו של לוי להיות חפשים משעבוד מצרים כששעבדו מצרים בישראל מתחלה היה פרעה משעבד עצמו עמהם כדי שיתאמצו במלאכ' כדדרשי' בפרך בפה רך [illegible]

[illegible]

רלב"ג

ממ"י וזה כי לא יתכן שיודעו כמו אלו הענייני' בשלום ובקסם כמו שזכרנו שם והנה נתן לו השם יתע' ב' אותות שאם היו ישראל מואסים דבר באו' הראשון ויאמרו שאין בו זרות אבל הוא מבודר שיהיה כן בעת ההיא אולי יאמינו באות השני ואם לא יאמינו גם באות השני הנה יאמינו באות השלישי כי כמו אלו הוריות הנה לא יתכן שימצאו יחד כזה האופן על המנהג הטבעי ולזה יביאם זה להאמין שהם דברים חוץ מן הטבע והודעה [illegible]

[illegible]

בעל הטורים

הלבנים שלשה במסור' ללבון הלבנים · מתכונת הלבנים · מקטרים על הלבנים · פירוש אותו שיצא מעל הלבני' דהיי' מיכה היה מקטר לע"ז כדאי' במדרש שיצא מיכה מתחת הלבנים: תמול שלשום שנים במסו' אשר הם עושים תמול שלשום ואידך אל עם אשר לא ידעת תמול שלשום רות באה אל עם אשר לא ידעת תמול שלשום וקרובה לכך יצא ממנה גואל שיגאלם · לישראל באו אל מצרים אשר לא ידעו תמול שלשום ודחקו' ועבדו בהם והשליכו ליאור בניהם לכך יצא מהם משה שהכה אותם בעשרה מכות ולקח מהנם והטביעם: צועקים אלי ב' במסו' בפרש' בראשי' ודא שאמר להם פרעו' מה עשית לפם מבכנו' הלבני' תקנעו עצמיכם בבנין וזהו צועקים אלי מן האדמה: תכבד ב' במסו' תכבד העבודה כי יומם ולילי תכבד עלי ידי' מלמד שהכביד עליהם ביום ובלילה: ויעשו בה ב' במסו' יבואו ויעשו ויעשו בני ישר' את הפסח בשכר זאת העבוד' זכו לעשו' משכן ולהקר' קרבן: ישעו שנים במ' ואל ישעו בדברי שקר ישעו ואין מושי' אותם שאין מכוונים בלבם מה שהם מוציאין מפיהם עליהן נאמר ישעו ואין מושיע אבל המכוני' בלבם מה שמוציאין מפיהם עליהן נאמר אז תקר' וה' יענה תשוע ויאמר הנני וזהו שאמר דוד האזינ' תפלתי בלא שפתי מרמה האימתי תאזין תפלתי כשהיא בלא שפתי מרמה להכחיש הלב ולומר דב' שאינו מכוין בלבו' ויפץ ב' במ' ויפץ העם מעליו גבי שאול אלו כפוצו ללבון לבנים ואנשי הפלגה כפוצו על עון הלבני' שאמרו הבה נלבנ' לבני' וכמו שבאותה כפיפה נתבטלה כונתם ומלכותם קל הנפילה שנפוץ העם מעל שאול גרם לו שמיהר להעלו' העולה קודם שבא שמואל וזו היתה סיבה ראשונה לביטול מלכות שאול: גם

מ"ע ספורנו

פן יפגענו · אותנו ואותך: הן רבים עתה עם הארץ · כי המשכילים לא יפנו אל דבריכם: והנה

קומץ מנחה

והק"בה השיבו ואת המטה הזה תקח בידך שיהי' שבט לגו כסילי': שלח נא ביד תשלח בספר חפז] פי' שאמ' משה אולי הרברים בכתב שאוכל לשאת בידי ולהראותם אחר שאני כבד פה וכבד לשון זהו ביד תשלח ד"א נגד מ"שהק"בה ידעתי כי לא יתן אתכם מלך מצרים להלוך ולא ביד חזקה אמר לו שלח נא עתה באותה יד שאתה רוצה לשלוח לבסוף: ויקח משה את אשתו ובניו כדי שלא יאמרו ישראל שמשה בא וספק אם יצליח וע"כ בא בגפו שאם יראה שלא יצליח יברח לכך הביא אשתו ובניו עמו שתהיה בחינה שההצלחה וראית בידו: ואת בניו כמו ובני פלו' אליאב שאליעזר נולד בדרך: ויבקש המיתו אע"ג דאינו אלא מצות עשה על האב · מ"מ הק"בה מדקדק עם הצדיקי' כחוט השערה: לא ידעתי את ה' שלא היה מכיר כ"א שם אלקי' שהודיעו יוסף וזהו כמ"ד שנתחדשו גזרותיו: דרך שלשת ימי' אמרו זה מב' טעמי' האחד כדי שישאלו בלי כסף וזהב ושנית להראותם רבנותו של פרע' שאפי' דרך שלשת ימים אינו רוצה לשלחם: הן רבים עתה הן בזמן שלא היו רבים כ"כ אמרנו הבה נתחכמה לו ושמנו עליהם עבודת פרך עכשיו שהם רבים כי בירחזוקה ישלחם בעל כרחם של ישראל יגרשם לסוף מארצם ברכתי' ותחזק מצרים על העם למהר לשלחם מן הארץ:

השלמת פרשת שמות:

אבן עזרא

והנה תמול הוא היום שעמ' משה האותו' לעיני העם ולא התעסקו בעבודת' גם היום שבא משה ואהרן אל פרע' וכן כתו' ויכו פרעה בין' ההוא : למה תעשה כה לעבדיך' שלא היה מנהגך לעשו' כן ומלת וחטא' פועל עבר וה"וו השיבו לעתיד כמשפ' כי היא כמו וחטאה וכאשר העלימו הא"לף כאשר היא במל' חטא ולא יוכלו לשום כעלם את' א"לף ע"כ החליפו הה' בת' ואין צורך לשום דגש בט' וכמוהו וקראת אתכם הרעה והעם במקו' הזה לשו' נקבה כמו העם אשר בקרב' יושבת לבטח מדוע שובבה העם הזה והטע' כי החטא יהיה עליך וכמו דרך מוסר כי החטא יהיה על עמו וכמוהו והייתי אני ובני שלמה חטאי' ואויבנו ילעגו למו וימירו את כבודם : ויאמר לא הועילו דבריהם כי הוא מאמין בחוזק לבו · ועתה לכו עבדו · אמר לשוטרי' גם הם חייבים לעבוד : ויראו · זה הפסוק דבק בפסוקי' הפאים אחריו כי ראו נפשם בצרה בעבור שאמ' להם פרעה לא תגרעו מלבניכ' דבר יום ביומו ופגעו משה ואהרן והתרעמו עליהם · ומלת אותם כמו כפשם ועצמ' וכמוהו וירעו הרועי' אותם ויקבור אותו בגיא ורבי יהודה בן בלעם אמר כי כמוהו יביא אותו אל פתח אהל מועד ולפי דעתי שהכהן יצוה להביאו : ויפגעו תחס' מלת והם היו נצבי' וכמוהו ופרעה חולם היה חולם והנה היה עומד על היאר ורבים ככה : ויאמרו ירא יי' האמינו שהוא עליכם ודע כי החמש ההרגשות מתחברות במקום אחד למעלה מהמלא על כן אמרו הרגשה אחת תחת חברתה כמו ומתוק האור ורבי מריכום אמר שבנו כמאסים ובבאשי' בעיניו כריח רע : וישב משה · הנה שאלה אחר שהשם הודיע למש' ואמ' לו ואני ידעתי כי לא יתן אתכם מלך מצרים להלוך עד שיעשה כל האותות אשר ציוו אם כן למה יתרעם משה לומ' למה זה שלחתני והנגל לא הגלת התשובה חשב משה כי מעת דברו אל פרעה יקל מעליהם עול' והנה הוא הכביד העבודה עליהם · וטעם למה הרעות הפך מה שאמרת ראה ראיתי את עני עמי וארד להצילו מיד מצרים ולמה זה שלחתני להרע ליש' והנה לא מצאתי תשוב' להשיב לשוטרי' : ומאז · מהיום שדברתי אליו אז הכביד עולם עליהם כאשר הוא כתוב ויצו פרעה ביום ההוא והטעם והצל לא הצלת וזה שחשבתי שיחל פרעה להקל מעליהם ותחל להצילם ומלות הרע לעם הזה פעל יוצא כמו הרעו מאבותם : ויאמר עתה תראה · כאשר אביא המכות על מצרים אז ירויח להם מעט כאשר אפרש עוד :

שם שדי סוד התורה : גם הוא השם הנורא :
עתה אפרש בתחלת זאת : הפרשה היא וארא :

וידבר הכתוב אמר ויאמן העם ולא כל העם והכל מודים באלהים אפילו פרעה כאשר אפרש עוד על כן אמר ויאמר אליו אני יי' לכן אמור לבני ישראל אני יי' וידעתם כי אני יי' אלהיכם המוציא אתכם : וארא · נבואת האבות היתה במראות הלילה על כן מלא וארא : מלת

רש"י

ולבנים אומרים לנו · הנוגשי' עשו כמנין הראשון : וחטאת עמך · אילו היה נקוד פתח הייתי אומ' שהוא דבוק ודבר זה חטאת עמך הו' עכשו שהוא קמץ שם דבר · הוא וכך פירו' ודב' זה מביא חטא' על עמך כאלו כתו' וחטא' לעמך כמו כבאב' בית לחם שהוא כמו לבית לחם וכן הרבה : ותכן לבנים · חשבון הלבני' וכן את הכסף המתוכן המנוי כמו שאמור בענין ויצורו וימנו את הכסף : ויראו שוטרי בני יש' · את חבריה' הנרדי' על ידם : ברע · ראו אותם ברעה וצרה המוצאת אות' בהכבידם העבודה עליהם לאמר לא תגרעו וגו' : ויפגעו · אנשי' מישר' את משה ואת אהרן וגו' · ורבותינו דרשו כל נצים ונצבים דתן ואביר' היו שנא' בהם יצאו נצבים : למה הרעות לעם הזה · ואם תאמ' מה אכפת לך קובל אני על ששלחתני : הרע · לשון הפעיל הו' הרב' רעה עליה' ותרגומו אבאיש : אתה תרא' וגו' · הרהר' על מדותי לא כאברה' שאמרתי לו כי ביצחק יקר' לך זרע ואחר כך אמרתי לו העלהו לעולה ולא הרהר אחרי לפיכך עתה תרא' העשוי לפרעה תראה ולא העשוי למלכי שבעה אומו' כשאביא' לארץ : כי ביד חזקה ישלח · מפני ידי חזקה שתחזק עליו וישלח' : וביד חזקה יגרשם מארצו · על כרחם של ישר' יגרשם ולא יספיק לעשות להם צידה וכן הוא אומר ותחזק מצרים על העם וגו' :

חסלת שמות

וידבר אלהי' אל משה · דבר אתו משפט על שהקשה לדבר ולומר למה הרעות לעם הזה : ויאמר אליו אני יי' · נאמן לשל' שכר טוב למתהלכים לפני ולא לחנ' שלחתיך כי אם לקיי' דברי שדברתי לאבות הראשונים ובלשון הזה מצינו שהוא נדרש בכמה מקומות אני יי' נאמן ליפרע כשהוא אמור אצל עונ' כגון וחללת את שם אלהיך אני יי' וכשהוא אמור אצל קיום מצות כגון ושמרת' מצותי ועשית' אותם אני יי' נאמן ליתן שכר : וארא · אל האבות · באל

ספר שמות ו

עֲלֵהֶ֑ם נֹגְשֵׂ֥י פַרְעֹ֖ה לֵאמֹ֑ר מַדּ֙וּעַ֙ לֹ֣א כִלִּיתֶ֨ם חָקְכֶ֤ם לִלְבֹּן֙ כִּתְמ֣וֹל שִׁלְשֹׁ֔ם גַּם־תְּמ֖וֹל גַּם־הַיּֽוֹם׃
טו וַיָּבֹ֗אוּ שֹֽׁטְרֵי֙ בְּנֵ֣י יִשְׂרָאֵ֔ל וַיִּצְעֲק֥וּ אֶל־פַּרְעֹ֖ה לֵאמֹ֑ר לָ֧מָּה תַעֲשֶׂ֛ה כֹ֖ה לַעֲבָדֶֽיךָ׃
תֶּ֗בֶן אֵ֤ין נִתָּן֙ לַעֲבָדֶ֔יךָ וּלְבֵנִ֛ים אֹמְרִ֥ים לָ֖נוּ עֲשׂ֑וּ וְהִנֵּ֧ה עֲבָדֶ֛יךָ מֻכִּ֖ים וְחָטָ֥את עַמֶּֽךָ׃
וַיֹּ֛אמֶר נִרְפִּ֥ים אַתֶּ֖ם נִרְפִּ֑ים עַל־כֵּ֗ן אַתֶּם֙ אֹֽמְרִ֔ים נֵלְכָ֖ה נִזְבְּחָ֥ה לַיהוָֽה׃
וְעַתָּה֙ לְכ֣וּ עִבְד֔וּ וְתֶ֖בֶן לֹא־יִנָּתֵ֣ן לָכֶ֑ם וְתֹ֥כֶן לְבֵנִ֖ים תִּתֵּֽנוּ׃
וַיִּרְא֞וּ שֹׁטְרֵ֧י בְנֵֽי־יִשְׂרָאֵ֛ל אֹתָ֖ם בְּרָ֣ע לֵאמֹ֑ר לֹא־תִגְרְע֥וּ מִלִּבְנֵיכֶ֖ם דְּבַר־י֥וֹם בְּיוֹמֽוֹ׃
כ וַֽיִּפְגְּעוּ֙ אֶת־מֹשֶׁ֣ה וְאֶֽת־אַהֲרֹ֔ן נִצָּבִ֖ים לִקְרָאתָ֑ם בְּצֵאתָ֖ם מֵאֵ֥ת פַּרְעֹֽה׃
וַיֹּאמְר֣וּ אֲלֵהֶ֔ם יֵ֧רֶא יְהוָ֛ה עֲלֵיכֶ֖ם וְיִשְׁפֹּ֑ט אֲשֶׁ֧ר הִבְאַשְׁתֶּ֣ם אֶת־רֵיחֵ֗נוּ בְּעֵינֵ֤י פַרְעֹה֙ וּבְעֵינֵ֣י עֲבָדָ֔יו לָֽתֶת־חֶ֥רֶב בְּיָדָ֖ם לְהָרְגֵֽנוּ׃
וַיָּ֧שָׁב מֹשֶׁ֛ה אֶל־יְהוָ֖ה וַיֹּאמַ֑ר אֲדֹנָ֗י לָמָ֤ה הֲרֵעֹ֙תָה֙ לָעָ֣ם הַזֶּ֔ה לָ֥מָּה זֶּ֖ה שְׁלַחְתָּֽנִי׃
וּמֵאָ֞ז בָּ֤אתִי אֶל־פַּרְעֹה֙ לְדַבֵּ֣ר בִּשְׁמֶ֔ךָ הֵרַ֖ע לָעָ֣ם הַזֶּ֑ה וְהַצֵּ֥ל לֹא־הִצַּ֖לְתָּ אֶת־עַמֶּֽךָ׃
א וַיֹּ֤אמֶר יְהוָה֙ אֶל־מֹשֶׁ֔ה עַתָּ֣ה תִרְאֶ֔ה אֲשֶׁ֥ר אֶֽעֱשֶׂ֖ה לְפַרְעֹ֑ה כִּ֣י בְיָ֤ד חֲזָקָה֙ יְשַׁלְּחֵ֔ם וּבְיָ֣ד חֲזָקָ֔ה יְגָרְשֵׁ֖ם מֵאַרְצֽוֹ׃

קכ"ד · ויק"ח · סימן · מער"י · סימן :

ס ס ס

וַיְדַבֵּ֥ר אֱלֹהִ֖ים אֶל־מֹשֶׁ֑ה וַיֹּ֥אמֶר אֵלָ֖יו אֲנִ֥י יְהוָֽה׃ וָאֵרָ֗א אֶל־אַבְרָהָ֛ם אֶל־יִצְחָ֥ק וְאֶֽל־יַעֲקֹ֖ב בְּאֵ֣ל

תרגום אונקלוס

עליהון שלטוני פרעה למימר מה דין לא אשלימתון גזרתכון למרמי ליבנין כמאיתמלי ומדקדמוהי אף תמלי אף יומא דין : ואתו סרכי בני ישראל וצוחו קדם פרעה למימר למא תעביד כדין לעבדך : תבנא לא מיתיהב לעבדך ולבניא אמרין לנא עבידו והא עבדך לקן וחטאן עליהון עמך : ואמר בטלנין אתון בטלנין על כן אתון אמרין ניזיל נדבח קדם יי : וכען איזילו פלחו ותיבנא לא מתיהיב לכון וסכום לבניא תתנון : וחזו סרכי בני ישראל יתהון בביש למימר לא תמנעון מלבניכון פתגם יום ביומיה : וערעו ית משה וית אהרן קיימין לקדמותהון במיפקהון מן קדם פרעה : ואמרו להון איתגלי יי עליכון ויתפרע דאבאשתון ית ריחנא בעיני פרעה ובעיני עבדוהי למיתן חרבא בידיהון למקטלנא : ותב משה לקדם יי ואמר יי למא אבאישתא לעמא הדין ולמא דנן שלחתני : ומעידן דעלית לות פרעה למללא בשמך אבאש לעמא הדין ושיזבא לא שיזבתא ית עמך : ואמר יי למשה כען תחזי דאעביד לפרעה ארי בידא תקיפא ישלחינון ובידא תקיפא יתרכינון מארעיה :

ס ס ס

ומליל יי עם משה ואמר ליה אנא יי : ואתגליתי לאברהם ליצחק וליעקב באל

מסורה

עליהם י"ג חס' בתורה נמסר פרשת ויגש : גם תמול גם היום ב' וסי' כליתם חקכ' · מדוע לא בא בן ישי : נתן ד' קמצין וסי' לעבדיך · מלך ישראל נתן · ד"ה · נתן מימיו נאמנים · חללים נתנו משכב · תני' דפסו' · וסי' בלשון ארמית עבריא דישר' הימנין קטילין : נזבחה ליי' חד מן ה' זוגין מתחלפין · קדמאה אלהי' תני' יי' וסי' ויאמר אלהי' לנח · ויאמר יי' לנח · ואת מתכנת הלבני' אשר הם עושי' · נזבחה לאלהינו · ויאמר נרפים · נזבחה ליי' · ויקר אלהים · ויקר יי' · יתן מציון ישועות בשוב אלהים · וחברו בשוב יי' · ויאמר תמיד יגדל יי' · והבירו יגדל אלהים : ותכן ב' ומב' ליש' וסי' ותכן לבני' תתנו · ותכן יעשן : לבנים ג' נמסר סוף פרשת נח : ירא ה' וסי' ירא פרעה · ירא יי' עליכם וישפט · ירא אלהי אבותינו ויוכח · ובמותו אמר ירא יי' · אל ירא בפלגות : ומאז ז' זוגין מן ב"ב חלוף מיחד' וסי' ומאז באתי · ומן אז חדלנו · ומקמי תרוממני · אף מן קמי · דתהלים · ומאיבי אושע · ומן איבי · דתהלים · רב פעלים מקבצאל · מן קבצאל דד"ה · ועיניך מדמעה · ירמיה · את עיני מן דמעה · מקדמת דעירא · מן קדמת · דדניאל · כי לא ממוצא וממערב · ותדע ותשכל מן מוצא דבר : הרע ד' וסי' ומאז באתי אל פרעה · אשר עשה מנשה · הרימה פעמיך למשואות · ויי' ענה בי ושדי הרע לי · וא' ושב והרע לכם : והצל ב' וסי' והצל לא הצלת · כי השג תשיג והצל : עתה תראה ב' דסמיכי וסי' אשר אעשה לפרעה · היקרך דברי אם לא : וידבר אלהים ג' וסי' אל נח · אל משה · את כל הדברים :

בעל הטורים

גם תמול גם היום שנים הכא ואידך מדוע לא בא בן ישי גם תמול גם היום מלמד כשלא כלו חוקם לבנו' הלבנים נתבאו כדי שלא יזכו בדרך שנתנת דוד · נתן הרצעה במספ' הכא תבן אין נתן לעבדיך · ואידך לחמו נתן מימיו נאמני' · בתוך ערלים נתן · ועוד אחר נהיאת פרשה פרעה שלא נתן תבן שבע ביסי' ולא עוד אלא שירד לגיהנם דכתיב בהוך ערלים נתן אל יורדי בור · כדכתיב שמה פרעה וכל המונו · אבל לחמו נתן · שנתן מלחמו כדכתיב הלא פרוס לרעב לחמך וכו' וכתיב בתריה והיית כגן רוה וכמוצא מים אשר לא יכזבו מימיו · לבנים שלשה ותוכן לבנים תתנו · הלבנ לבנים · לבנים נפלו זהו שדרשו שכל מה שהיו בונין ג"ו' היו נופל בלילה וזהו לבנים נפלו · וכן באנשי המגדל אמרו שלישו נפל ושליש עודנו קיים · הרעותה · ג' א' הכא ואידך למה הרעות לעבדך כמו כן במשה ובשניה' שגג · וכן אתה תראה שנים גבי משה שנענש בזה הלשון הכא שאמר לו עתה תראה · ורמז לו שלא יכנס לארץ · וכן לקמן אמר לו עתה תראה היקרך דברי שאמרתי לך בלא תכנס לארץ · הרעות ב' במ' הכא ואידך הרעות גבי אליהו הרעו' להמית את בנה · דנמו גבי משה בא מלאך להרוג את בנו והצילו משה בתפלתו כך אליהו החיי' בן האלמנה בתפלתו · וכמו גבי משה כתיב למרום שבית שבי · כן גבי אליהו ויעל אליהו בסערה השמימה · והצל ב' במסור' הכא ואידך גבי דוד והצל הציל דאיתקש דוד ומשה כדפרשינן גבי ויאמן :

פרשת וארא

לעיל מיניה כתי' יגרש' מארצו וסמיך ליה וידבר אלהי' מלמד שלא היה הדבור עמו בארצו אלא חוץ לכרך · וארא ג' וארא ג' פעמי' כתיב באותיות וירא שלשה באברה' ב' ביצחק א' ביעקב · אלהים נגי' הוא דיין · שדבר אתו משפט · וארא בגימט' יצחק כדאיתא במדרש שיצחק גרם לישר' שיצאו ממצרים · וארא אל אברה' סופי תיבות הלם · שעשו עצמם הלמים ולא הרהרו אחר מדותי : באל

[illegible]

מ"ע ספורנו

והנה עבדיך מוכים וחטאת עמך · והנה אנחנו המוכים ואנשי החטאת המכים כלנו עמך וראוי לך להקפיד על מתי אלה · נרפים אתם נרפים. אתם הנרפים ומגלים מתרפים אתם במלאכתכם לפיכך הכבדתי עליכם לזרזכם : על כן אתם אומרי' נלכה נזבחה. מזה התבאר שאתם נרפים שאין לספק שתאמרו נזבחה אלא כדי להתרפות מן המלאכה : למה זה שלחתני · אם היו ראוים לזה הפורענות למה נגלגלת אותי על ידי · והצל לא הצל' · את שוטרי ישראל המוכים : עתה תראה · עתה שראית בפשע פרעה בהתאמץ להחזיק ביסורין בשכם עברתו תראה כי ביד חזקה ישלחם שיתאמץ מעוצר רעה ויגון לשלחם בכל כחו : וביד חזקה יגרשם מארצו · וכנגד מה [illegible]

[illegible]

חזקוני

נם תמול · שעשה משה האותות לעיני העם ולא נתעסקו במלאכתם : גם היום · שבאו משה ואהרן אל פרעה : ויראו שוטרי בני ישראל אותם ברע · השוטרים ראו את עצמם ברע שהרי מקודם לכן לא מכינו [illegible]

וארא

[illegible]

רל"בג

ואתה קשיה לו לאלהים ר"ל למורה ולמנהיג וזה שכבר תשים הדברים בפיו :

באור דברי הפרשה

[illegible]

אלהי אברהם ואמר לו עם זה אלהי יצחק ואלהי יעקב כי לכל אחד מהם יעד שיירש זרעו ארץ כנען והנה להשגחתו שהיתה דבקה באבו' הקדושי' נמשך שישגיח זרעם אחריהם בזה האופן ר"ל שיצילם מעוני מצרי' כדי שלא יכלו אותם המצרים והנה משה הסתיר פניו במראה הנבואה לירא‎תו מהביט אל האלהים אשר נראה לו מתוך הסנה ואמנם עשה זה משה לדעתו עוצם מדרגת המצא הנבדל ומנע השגתו לאד' בשלמות · ויאמר יי' ראיתי את עוני עמי והתעכותי במצרים ובאה לפני הצעקה אשר צעקו לי מפני נוגשיהם ולוחציהם ולפי שידעתי מכאובי עמי ועוצם צרתם שהיא באופן שלא יוכלו לסבלה ירדה השגחתי בהם להצילם מיד מצרים ולהעלותם אחר זה אל הארץ הטובה שהיא ארץ כנען ואע"פ שלא שלם עון אנשי הארץ ההיא וזה יהיה אם היו יש' באופן מהשלמות שיהיו ראוים שתדבק בהם כמו זאת ההשגחה ולזה תמצא שאח' מתן תורה היו יורשים הארץ ע"י משה רבי' לולי חסרונם וזה מבואר מענין המרגלי' בפרש' שלח לך ועתה אשתדל להוציא את עמי ממצרים ואח"כ אשתדל להוריש להם ארץ כנען ולא אמתין שיגיע העת אשר היה ראוי שיצאו בו ישרא' ממצרי' כי באה אלי צעקתם וראיתי הלחץ הנפלא אשר מצרים לוחצי' אותם ואם לא אוציאם משם עתה במעט שתופר בריתי עם האבות כי לא יוכלו ישר' לסבול זאת העבודה הקשה וזה הלחץ הנפלא ועתה לכה ואשלחך אל פרעה והוציא עמי את בני ישר' ממצרים ויאמר משה אל יי' מי אנכי כי אלך אל פרעה הוא מלך גדול ואני שפל אנשים ועוד כי לא איש דברים אנכי ועוד איך יתכן שאוצי' בני ישראל ממצרים להעלותם אל ארץ כנען כמו שידעת קודם בא העת והנה אינם באופן מהשלמו' שיתכן שתדבק בם השגחותך בזה האופן הנפל' אשר אתה מייעד להם ובאהו מענה מאת השם יתע' על מה שהיה אומר מי אנכי כי אלך אל פרעה כי אהיה עמך באופן שלא תמצא מונע מההליכה אל פרעה · ואשמור צאתך ובואך וזה יהיה לך לאות כי אנכי שלחתיך כי לולי העזר שתהיה בעזר מאתי לא היה לך יכולת לבא לפני המלך ולא לדבר עמו ועל מה שאמרת איך יתכן שתוציא בני ישראל ממצרים להעלותם לארץ כנען קודם בא העת הראוי והם אינם ראוי' לכך תדע כי לאהבתי האבות אשגיח בהם להדריכם אל השלמות באופן שכאשר יצאו ממצרים יעבדו אותי על ההר הזה ויקבלו עליהם שאהיה להם לאלהים ושישמרו המצות שאצוה אותם · ויאמר משה אל האלהים הנה אנכי בא אל בני ישראל ואמרתי להם אלהי אבותיכם שלחני אליכם ואמרו לי מה הוא מציאות זה השוה ומהותו אשר שלחך אלינו מה אומר אליהם וזה שאם לא אתן להם ציור מה כמו שנקרא בזה השם הנה לא יסמכו על דברי כי הם לא ידעו מהו ואם יש לו כח להוציאם משם או אין לו כח בזה והמשל שמי שיאמ' לאחד ככר שלחני אליך פלוני שתלך אליו ויטיב לך הנ' הוא מבואר שאם לא יודע לזה האיש מי הוא הפלוני ההוא ושהוא באופן שהוא ראוי לסמוך עליו הנה לא יתעורר ללכת אליו ואע"פ שהוא יודע ממנו שהוא בן אדם כ"ש שלא ישמע אליו אם לא ידע מהותו · ויאמר אלהים אל משה הנה תדע שמי הוא אהי' אשר אהיה ר"ל שהיותי ומציאותי הוא תמיד בענין אחד ואיננו לי מזולת אבל אהיה מעצמי בזולת סבה קודמת ואמר לו עוד השם יתע' כה תאמר אל בני ישראל אהיה שלחני אליכם והוא מי שמציאותו מעצמו מזולת סבה קודמת והשמיע מזה השם אשר אהיה כי די בזה ציור ליש' בשם יתע' ועוד שהדרך בזאת החקירה שיתבאר ממנה שיש בכאן נמצא בזה התואר הוא מזה המקום רצוני שכבר יתבאר תחלה שבכאן נמצא בלתי משתנה כלל כמו שהתבאר בשמיני מהשמע ואחר יתבאר שזה הנמצא הוא נמצא תמיד ושמציאתו הוא מעצמותו וזה אמנם אמר לו השם' שיאמר אותו למי שיתכן שיבין דבריו והם זקני ישראל שהם חכמי ישראל והנה יהיה מאמר משה זה להם כשיתבאר להם מדרך המחקר העיוני שהענין הוא כן בלי ספק ולזה צוהו השם יתע' שיאסוף זקני ישרא' לאמר אליהם אלו הדברים ולפי שכבר ישאר ספק לישראל אם אפשר בזה הנמצא הנכבד שתדבק השגחתו באישי האדם שהם פחותים מאד ביחס אליו יתעלה הוסיף לאמר לו ה' יתעלה שיבאר להם שהשגחת זה הנמצא הנכבד אשר הוא נמצא מעצמותו יתכן שתדבק באנשים הטובים להטיב להם ולהצילם מיד עושקיהם ולזה אמר כה תאמר אל בני ישרא' ה' שהוא אלהי אבותיכ' אלהי אברהם ואלהי יצחק ואלהי יעקב שלחני אליכם ומפני השגחתו בהם התעורר להוציא אתכם מארץ מצרים הנה זה שמי תמיד ר"ל ה' וזה זכרי ישרא' ופקדי אותם בעבור דור ודור מאבותיהם והם אברהם יצחק ויעקב שאני אלהיהם ר"ל כי בעבורם אני משגיח תמיד בישרא' ואפשר שיהיה הרצון באמרו זה שמי לעולם וזה זכרי לדור דור שזה הוא שמי לעולם ר"ל שהוא ה' אלהי האבות כי תמיד יהיה משגיח בזרעם לזאת הסבה וזה השם בעינו הוא זכרי לדור דור מבני ישרא' כי תמיד אני ה' אלהי אבותם והנה כפל המאמר במלת שונות והנה צוהו שיאמר זהו המאמ' לזקני ישרא' והם חכמיה' ושיאמר להם שזה השם הנכבד נראה אליו ושלחו אליה' שיאמ' להם בשמו פקוד פקדתי אתכ' ואת העשוי לכם במצרים ולראותי כי צר לכם אמרתי אעלה אתכ' מעוני מצרים אל ארץ האמרי והכנעני ויתר משפחות הכנעני אל ארץ שמנה מאד עד שכבר ימצא בה החלב והדבש בשפע נפלא · ואולם אמר להם זה כי לא יתכן שישמעו אליו לצאת ממצרים אם לא ידעו שכבר תמצא להם ארץ ישבו בה והוא מבואר במעט עיון שה' יתע' הייסירם אל השלמות בהשתדלותו להוציאם ממצרים ואחר שהוציאם ממצרים באופן שיהיו מוכנים בתכלית מה שאפשר אל שתדבק בהם כמו זאת ההשגחה שיירשו ארץ כנען ואם לא הגיע העת עדין וזה שהוא חדש מופתים גדולים בהוציאם משם יתבאר להם שהוא השליט על כל הנמצאות ונתן להם אחר צאתם ממצרים זאת התורה השלמה המיישרת אל השלמות בתכלית מה שאפשר · והנה יעדו ה' יתע' שהם ישמעו לקולו ואמר לו אחר זה שיבא הוא וזקני ישראל למלך מצרים ויאמר לו ה' אלהי העברים נגלה עלינו ובקש ממנו שנעבדוהו ועתה נלכה נא דרך שלשת ימים במדבר ונזבחה לה' אלהינו · והנה צוה לו השם שיאמר זה המאמר לפרעה בזה האופן ולא יגלה לו שכונתו להוציאם משם במוחלט כ"א ידע פרעה שלא ישובו לא יתרצה פרעה בשום פנים בזה וה' יתע' יעשה תמיד מה שיעשהו בסבות היותר נאותות אל שיגיע מהם התכלית הדרוש ולזה אמר לשמואל עגלת בקר תקח בידיך ואמרת לזבוח לה' באתי כדי שלא יהרגהו שאול וכן צוה למשה לאמר זה המאמר כדי שיתכן שישיג בו מבוקשו מפרעה עם שזה המאמר היה גם כן צודק כי הם זבחו שם זבחים לשם יתע' בעת שנתנה להם התורה כמו שיתבאר בסוף פרשת ואלה המשפטים ואמרו אליו ה' יתע' הנה ידעתי כי לא יתן אתכם מלך מצרים להלוך אם לא יהיה זה ביד חזקה והנה אשלח ידי והכתי ארץ מצרי' בכל נפלאותי אשר אעשה בקרבו ואחרי כן ישלח אתכם ואז אתן את חן העם בעיני מצרים בדרך שיתעורר המצרים להשאיל להם כלי כסף וזהב ושמלות שישאו עמהם במדבר במקום אשר ילכו שם לזבוח לה' כדי שיתקשטו לפני ה' לתת כבוד לו וזה מה שיעד ה' לאברהם ואחרי כן יצא ברכוש גדול והנה היה זה מן היושר האלהי כי המצרים עבדו בהם בפרך בזולת שכר וסבב השם יתע' שישאילם מה שיתכן שיהיה בו גמול מה לישרא' על עבודתם · ויען משה ויאמר הנה עם כל זה לא יאמינו לי ולא ישמעו לקולי כי יאמרו אמת הוא כי בכאן נמצא בזה התואר משגיח בנבראיו כמו שיתאמת מהמחקר העיוני אבל לא נתבאר לנו שיהי' זה הנמצא הנכבד נראה אליך בנבואה ואמר אליו ה' ית' שישליך המטה אשר בידו וזה לאות כי זאת הנבואה הגיע למש' בהקיץ כי רועה היה והיה מטהו בידו ואפשר ג"כ שנדמה לו במראה הנבואה שיהיה מטה בידו מפני היות מנהגו בהקיץ שיהי' בידו מטה והנה הנכון לפי מה שאחשוב שתהי' זאת הנבואה מגע' למשה בהקיץ וזה מה שאמר אחר זה והמטה הזה תקח בידך אשר תעשה בו את האותות וזה לא יתכן שיאמר אם לא הי' בידו או זה המטה לפי האמת לא לפי הדמיון לבד והנ' השליך משה מטהו ארצה ונהפך לנחש באופן שכבר פחד משה ממנו ונס מפניו וצוהו השם ית' שיאחז בזנבו ושב הנחש למטה בכפו ואמר אליו שיעשה זה האות בפני בני ישרא' למען יאמינו כי נראה אליו השם ית' כי הודעת חדוש המופתים קודם חדושם לא תגיע כי אם לנביא כמו שביארנו בששי מס"י והנה נתן לו השם ית' אות שני והוא שנהפכה ידו מצורעת כשלג ואח"כ שבה כבשרו בהוציאו אותה מחיקו וזה שאם לא יאמינו ישרא' לקול האות הראשון שיהיה על דרך נבואה ר"ל מה שיגיד משה מחדושו קודם חדושו הראשון ויאמרו שאולי אין משה נביא אבל קרה שיאמר אמת בחדוש זה המופת הנה יתכן שיאמינו שיהיה קול האות השני בנבואה כי לא יתכן שילדק משה במקרה בשני אלו הדברים יחד כי מה שבמקרי תהיה הגעתו על המעט ואם לא יאמינו גם לשני האותות האלה ויאמרו שכבר אפשר היות הידיעה בהם למשה במקרי הנה נתן השם יתעלה למשה אות שלישי והוא שישפוך ביבשה ממימי היאור ויהפכו לדם ביבשה וזה ממה שלא יתכן שיאמרו שלא יהיה בדרך נבואה מה שהודיעהו משה מאלו האותות כי לא יתכן שיהיה הצדק · כמצא בדברי משה באלו השלשה אותות יחד במקרה כי לא יתכן שיגיד הצדק בדבריו במקרה באלו שלשה דברים יחד וזה מבואר בנפשו כי לא יתכן במה שבמקרה שיהיה בו תמידות ורבוי וזה מבואר בנפשו ויאמר משה אל יי' בי אדוני הנה עם כל זה לא יאות לי לעשות זה השליחות כי לא איש דברים אנכי גם מתמול גם משלשום שלא היתה לי זאת ההשגה הנפלאה באמתת מציאותך כ"ש עתה שימנע אותי עוצם התבודדותי בהשגתך מלהפריד הדבקות הזה באופן שאוכל להשתדל לסדר דברי' עם בני ישראל ועם פרעה כהוגן גם לא הייתי איש דברים משלשום שלא היתה לי השגה שלמה בך כהשגה שהיתה לי תמול גם לא הייתי איש דברים מעת התחלת לדבר עם עבדך שהיה קודם שלשום כי מן העת ההיא נקשרת נפשי בך באופן שלא יכולתי להתיר הקשר הזה בדרך שישלם לי סדור הדברים כהוגן בדברי עם בני האדם · ויאמר יי' אליו הנה מאתי ימצא באדם הדבור והעדרו והשמע והראות והעדרם ובהיות הענין כן הנה בידי לתת לך כח ישלם לך בו סדור הדברים כראוי בדברך עם האנשים ועתה לך כי אנכי אהיה עם פיך והוריתיך את אשר תדבר באופן שישלם לך סדור הדברים כהוגן בזולת השתדלות והנה כתיירא משה פן יותר זה הדבקות אשר לו עם השם יתעלה בדברו עם האנשים כדרך שתסור ממנו זאת ההשגחה האלהית שישלם לו בה סדור הדברים שהוגן וחלה פני השם יתעלה שישלח זה השליחות ביד מי שיכשר בו זה והנה חרה אף יי' או וסרה ממנו מפני זה זאת ההשגחה שיעדהו השם בה והוא שישים הדברים בפיו בדברו בשליחותו ושם אהרן מליץ בין משה ובין האנשים אשר היה שלוח אליהם והנה צוהו ה' יתעלה שיקח המטה הזה שהיה בידו כי בו יעשה האותות · הנה זה הוא ביאור דברי זה הספור לפי מה שנראה לנו ואולם התועלות המגיעות ממנו הם י"ט :

התועלת הא' הוא במדות · והוא שראוי לאדם כשיצר לו שיצעק אל השם יתעלה ויתפלל אליו כי בזה האופן אולי יראה השם בעניו וירחמהו · הלא תראה כי ישראל עם היותם בלתי שלמים מאד שמע השם יתעלה את נאקתם כאשר זעקו אליו :

התועלת הב' הוא בדעות · והוא להודיע שכבר ימשך ההשגחה הש"י באנשים הטובים שיושגח זרעם אחריהם · ולזה אמר שכבר זכר ה' יתעלה בריתו שהיה עם האבות ולזה התעורר גם כן לראות בני ישראל ולהשגיח בהם אע"פ שלא הגיע הקץ :

התועלת הג' הוא במדות · והוא שראוי שיהיה מפחד תמיד וישי' השתדלותו להנצל מהרע בתכלית מה שאפשר ולא יקצר בזה · הלא תראה כי משה רבינו ע"ה ברח למדין מיראתו מפרעה שהיה מבקש להורגו גם שם לא שכב לבו כי היה ירא שמא יראוהו עוברים ושבים ויגידו זה לפרעה ולזה הסכים להיות רועה כדי שיהיה מושבו חוץ לעיר ובחר עם זה לרעות במדבר כי שם היה יותר בטוח שלא יראהו אדם :

התועלת הד' הוא בדעות · והוא להודיע שהשכל הפועל איננו ה' יתעלה אבל הוא עלול ממנו · ולזה ביאר בזה המקום שהנבואה באה למשה באמצעות מלאך והוא להורות שהשם יתעלה יודיע הדברים לנביא במראה הנבואה באמצעות המלאך והוא השכל הפועל ולזה הוא מבואר שהשכל הפועל איננו השם יתעלה וכבר חקרנו בזה וביארנו שהענין כן הוא במה שאין ספק בו בחמישי מספר מ"י וראוי שתדע שכל הנבואות הם גם כן באמצעות מלאך כי השכל הפועל הוא אשר יגיע ההודעה בהם כמו שביארנו בשני מס"י · ואמנם ביארה התורה זה בזאת הנבואה כדי שנלמוד ממנה שהענין כן בשאר הנבואות :

התועלת הה' הוא להודיענו שזה השלמות הנפלא שהיה בנבואת משה עד שכבר ידבר בו השם פה אל פה במראה ולא בחידות לא היה בנבואתו בתחלת הענין אבל היה נבואתו בתחלה בחידות · ולזה נראה לו זאת הנבואה הראשונה מהנבואות שספרה התורה ממנו בחידות · ר"ל המלאך שנראה לו בלבת אש מתוך הסנה והנה העירנו בזה גם כן במה שאמר גם מתמול גם משלשום גם מאז דברך אל עבדך כי זה ממה שיורה לפי מה שביארנו כי מדרגתו לא היתה בעת התחילו להנבא באופן מהשלמות שהיתה בו אחר זה · והנה היה זה כן ר"ל שהגיע לאדם בתחלה נבואה יותר חלושה ממה שתגיע לו אחר זה מפני שיתרון מדרגת הנבואה נמשך ליתרון מדרגת השכל כמו שביארנו בשני ממלחמות יי' ובהיות הענין כן והיה מבואר שהשכל לא יגיע אל שלמותו מתחלת הענין אבל יוסיף תמיד בשלמות כל מה שישתדל האדם להוציא ההכנה אשר בו אל הפועל הנה הוא מבואר שהנבואה יתכן שתגיע בתחלת הענין בלתי שלמה ואחר זה יגיע אל שלמותה :

התועלת הו' הוא בדעות · והוא שראוי לאדם להשתדל בחקירת סבות הדברים הנמצאים לפי מה שאפשר לו ולא יקצר מזה כי בזה האופן יעמוד על חכמת השם יתעלה בשומו הנמצאות על האופן שהם עליו לפי מה שאפשר לו מזה ויהיה זה סבה אל שיגיע השם יתע' לפי מה שאפשר כי אנחנו נשיג מהשם יתע' לפי מה שאפשר לנו בהשגתנו קיום אלו הנמצאות המסובבות מה שנשיג ממנו וסדרם ויושרם כמו שהתבאר בא' ובה' ממ"י הלא תראה כי משה רבינו ע"ה תכף שראה זה הענין הזר והוא היות הסנה בוער באש והסנה איננו אוכל התעורר לסור ולראות אותו כדי שיעמוד על סבת זה הענין וזה ממה שיורה שכן היה מנהגו ר"ל שכבר היה משתוקק לדעת סבו' הדברים לפי מה שאפשר ולזה הגיע לזאת המדרגה לנפלאה שהגיע אליה :

התועלת הז' הוא במדות · והוא שראוי לאדם שיתנהג בקדושה במקומות הנכבדים ולזה צוה משה שיסיר נעליו מעל רגליו לפי שהמקום שהיה עומד עליו היה קדוש ונכון אל שידבק בו השפע האלהי :

התועלת הח' הוא בדעות · והוא להודיע שאי אפשר לאדם שישיג השכל הפועל בשלמות ולזה הסתיר משה פניו כי ירא מהביט אליו ובכאן טעו קצת הפילוסופי' האחרוני' וחשבו שיהיה אפשר לאדם להשיג השכל הפועל בשלמות עד שישוב עמו דבר אחד במספר וחשבו שזאת תהיה ההצלחה האפשרית שתהיה לאדם ושבזולת זה האופן לא יהיה לו השארות כפשי והוא מבואר שבזה גם כן לא יהיה תועלת כי מה שנמצא מהשכל הפועל קודם זה הדבקות הוא מה שישאר לנח עם שזה אבלם גם כן הוא רחוק מאד לא יתכן שימצאו באלפים דבים מהדורות וזה ממה שירחיק מאד המעיינים מהשתדל בזאת ההשגה ותסור מפני זה מהם ההצלחה הנצחית · וכבר ביארנו בטול זה הדעת בראשון מספר מ"י ושם התבאר שאי אפשר לאדם שישיג השכל הפועל בשלמו' ושהשכל הנקנה הוא נמצא בהפך מה שהיו חושבי' אותו הפילוסופי' אשר הגיע אלינו דבריהם :

התועלת הט' הוא במדות · והוא שראוי לאדם שיתנהג במדת הענוה · הלא תראה כי משה רבינו ע"ה עם רוב שלמותו אמר מי אנכי כי אלך אל פרעה להורות שהוא שפל מאד לילך אל מלך גדול כמוהו :

התועלת הי' הוא במדות · והוא שראוי לאדם במה שישתדל בהגעתו שיראה מלאכת הענין המונעי' שאפשר שיתחדשו לו ויכין לו מה שיסורו בו אלו המונעי' כדי שיגיע אל מבוקשו · ולזה תמצא כי משה כאשר שלחו השם יתעלה ללכת אל פרעה להוציא בני ישראל ממצרים השתדל להסיר כל המונעים בכללם כמו שהתבאר מביאורנו לדברי זה הספור :

התועלת הי"א הוא בדעות · והוא להודיע שבכאן נמצא אחד והוא האלוה יתעלה הוא נמצא תמיד מעצמותו ולא ישיגהו שנוי כלל ושזה הוא השם אשר ראוי שיתואר בו השם יתעלה לפי שהוא מורה על מציאותו לא על דבר יוצא מעצמו · ולזה אמר השם יתעלה כי שמו המיוחד לו הוא אהיה או יו"ד ה"א וי"ו ה"א אלא שהאחד מורה על מדבר בעדו והאחר על נסתר וזה שיורה שהוא ראוי שיקרא השם יתע' בזה השם כמו שביארנו בנ' ובה' מספר מלחמות יי' :

התועלת הי"ב הוא בדעו' והוא להודיע שהשם' ית' אע"פ שהוא שליט לעשות כרצונו להשגי' על הדביקים בו הנה ירצה שישתדלו בהגעת הדבר ההוא אשר יעד להם שיעשהו בעבורם בסבות היותר נאותות ולזה אמר השם יתעלה למשה שיאמר לפרעה שישלח את העם דרך שלשת ימים במדבר לזבוח לה' כי בזה יתכן שיתרצה לשלחם לחשבו שבסבור ישובו אחר זה ואף על פי שכבר אמר השם יתע' שהוא ידע שלא יתן אותם מלך מצרים להלוך בזה האופן הנה לא קצר מעשי זה משישים ההשתדלות בזה האופן היותר נאות להשיג המבוקש כי אולי בחירת פרעה תעשה

שידע השם מקושי לבבו כי הבחירה היא מושלת על זה הסדור כמו שביארנו בספרי מלחמות יי׳

התועלת השלש עשרה הוא במדות · והוא שאין ראוי לאדם שיתרשל מההשתדלות במה שיצטרך לו לפי מה שראוי ואע״פ שיתבאר לו מתכונת מי שיבקש ממנו מה שיבקש שהוא באופן שלא ישמע אליו לתת לו מבוקשו כי ראוי שיעשה הוא הראוי עד שלא ימנע ממנו מצדו השגת מבוקשו ועוד שהוא אפשר גם כן שישמע אליו זה האיש אשר חשב שלא ישמע אליו · הלא תראה כי השם יתע׳ עם מה שהתבאר לו מרוע לבב פרע׳ צוה משה לאמר לו שישלח את בני ישראל דרך שלשת ימים במדבר לזבוח להשם כי אולי יתרצה בזה כמו שהתבאר מדברינו :

התועלת הי״ד הוא במדות · והוא שראוי למי שיבקש דבר ממי שהוא תחת ידו שלא יבקשהו ממנו תחלה בכח ובהתגברות אבל ראוי שיראה אם יוכל להשיג שישלם לו מבוקשו כרצונו ואם לא יתרצה בזה הנה ראוי שיקחהו ממנו בחוזקה וזה גם כן בהדרגה · ולזה תמצא שהשם יתע׳ רצה לנסות תחלה אם יסכים פרעה לשלח את בני ישראל ברצונו ואחר שלא הסכים בזה שלח השם ידו להכותו מכל מכה ומכ׳ וזה גם כן בהדרגה כי הביא עליו מהמכו׳ והנגעים והפגעים הקל תחלה והאחרון הכביד כמו שנבאר אחר זה ב״ה :

התועלת הט״ו הוא בדעות · והוא להודיע עוצם היושר האלהי וזה כי מפני שהעבידו המצרים את בני ישראל בכל עבודה קשה בזולת שכר השתדל השם יתע׳ אל שיתעוררו המצרים להשאיל לישראל כלי כסף וכלי זהב ושמלות כדי שישארו אלו הקניני׳ ביד ישראל חלף עבודתם אשר עבדו בהם :

התועלת הי״ו הוא בדעות · והוא להודיע כי הודעת חדוש הנפלא טרם בואו לא תהיה כי אם לנביא· ולזה שם השם יתע׳ אלו האותות ביד מש׳ לראיה שכבר נראה אליו השם יתע׳ וראוי שתדע שעשותו אלו האותות לא היה ראיה שיהיה נביא כי כבר יתכן שיעשו המופתים על יד החכם שאינו נביא כמו שביארנו בששי מספר מ״י · ואמנם היתה הראיה בזה ההודעה בחדושם טרם נפלם · ולזה אמר והאמינו לקול האו׳ האחרון וזה הקול הוא מאמר משה בו בהודעתו אותו טרם נפלו״ וראוי שיובן מזה כי המופת יקרה מהחכם שאינו נביא על המעט· ולזה לא יתכן שיבשר בחדושו טרם נפלו ואולם ע״י הנביא יעשה תמיד כשנגלה לו בנבואה שכבר יתחדש :

התועלת הי״ז הוא בדעות · והוא להודיע כי מה שבקרי לא יהיה תמידיי אבל יהיה חדושו על המעט ולזה שם השם יתע׳ ביד משה רבוי האותות לראיה שלא הגיע הדבר במקרה במה שיודיע אותו משה מחדוש שתי אלו האותות :

התועלת הי״ח הוא בדעות · והוא להודיע עוצם דבקות משה עם השם יתע׳ והוא מה שלמדנו מזה הספור שמה שמנהגו מיוחד במשה שתהיה הנבואה מגעת לו בהקיץ היה לחוזק התבודדות שכלו מבין שאר כחות הנפשיות להיות עם ה׳ תמיד עד שמן העת שהתחיל לדבר עמו היה מתבודד תמיד בהשגתו יתע׳ כפי היכולת עד שלא היה יכול להפריד ההתבודדות הזה בדרך שישלם לו ההשתדלות לעדר דבריו בדברו עם האנשים כי הוא היה שוגה באהבתו תמיד וזאת היתה אחת מהסבות אשר בעבורה ייוחד משה שתגיע לו הנבואה בהקיץ ובכל עת שירצה כמו שביארנו בששי ממלחמות יי׳ :

התועלת הי״ט הוא להודיע למו הסבה אשר בעבורה הוכרח משה אל שיהיה מליץ בינו ובין האנשי׳ בדברו עמהם ולא השליטו השם יתע׳ עם חוזק השגתו בו שיהיה לו כח לסדר דבריו לאנשים בדברו עמהם כראוי בדרך שלא יצטרך למליץ כי משה עצמו מנע ממנו כמו שביארנו בספור הפרשה הזאת :

וילך משה וישב אל יתר חותנו עד סוף הפרשה

ביאור המלות

כי מתו כל האנשים המבקשים את נפשך · יתכן שמת פרעה ועבדיו שהיו יודעים ענין הריגת משה המצרי ומתו גם כן קרובי הנרצח ויודעיו באופן שלא היה שם מי שישתדל לנקום נקמתו : מטה האלהים · הנה קרא שם המטה מטה האלהים לפי שכבר עשה בו השם יתע׳ האות ר״ל שנהפך לנחש ואומר לו עם זה שבו יעשה האותות · ראה כל המופתים אשר שמתי בידך · ר״ל אשר אשים בידך והם מופת המטה והמכות על סדרם כי לא אמר למשה שיעשה לפני פרע׳ מופתים השלשה אשר שם בידו אבל אמר לו שיעשם לפני ישראל ולזה לא עשה משה מופ׳ ההפך ידו מצורעת לפני פרעה והנה הודיע אותו כי בסוף זה הענין תחול במצרים מכת בכורות ואפשר שנאמר שיהיה הרצון באמרו אשר שמתי בידך שהוא שמם אז בידו על סדרם עד מכת בכורו׳ והנה לא זכר בזה המקום כי אם מכת בכורות כי היא היתה תכלית המכות ובסבתה נכנע פרעה ונתרצה לשלוח את בני ישראל מארצו · ויפגשהו יי׳ · הוא חסר המצטרף והרצון בו שכבר פגש משה כאב אנוש מאת השם יתעלה ובקש להמיתו מרוב חוזק המחלה והנה נודע למשה בנבואה שזה המקרה קרהו על שנתעצל במילת בנו אליעזר כי כבר צוה השם יתעלה לאברהם שימול לו כל זכר בן שמונה ימים והנה לעוצם מעלת משה היה מגיע לו עונש גדול על חטא קטן שלא היה ראוי לכמו זה העונש כדי שיזדרז יותר לעשות מצות השם יתע׳ עד שלא היה ראוי במי שיגיעו על ידו מצות השם יתע׳ לאנשים שיתעצל בעשייתם כי ילמדו ממנו שאר האנשים ולא יזהרו בעשייתם המצות בזריזות וזאת ההנהגה היתה לפי מה שאחשוב כי משה היה סבור כי מפני לכתו במצות השם יתע׳ יפטר מזאת המצוה עד השלימו השליחות כי אינו יכול לקיים את שתיהם שאם ימול הולד תחלה ויצא לדרך תהיה סכנה לתינוק והוא היה חושב שיהיה רצון השם יתע׳ שישוב עם אשתו ובניו למצרים כי איננו ראוי לאדם שיפרוש מאשתו ובניו ועוד שאם לא יוליך אותם שם הנה יחשבו ישראל שהוא איננו בוטח שיצאו ממצרים ולזה עזב אשתו ובניו ולא רצה להוליכם שם והנה מה שאמרו רז״ל בזה הענין מסכים אל מה שאמרנו בו והנה לא היה רוצה השם יתע׳ שיעתיק אשתו ובניו כי די לו באותות אשר בידו לתת אמונה לישר׳ שיצאו ממצרים והנה המתין לו השם יתע׳ עד היותו במלון כדי שישאר שם התינוק והנה שם נשארו עמו צפורה וגרשום ואמר אליה משה שתשוב עם בניה לבית אביה כאשר תוכל על זה וזהו מה שאמרה התורה בפרש׳ יתרו אחר שלוחיה לפי שכבר שלח אותה משה אל בית אביה · צור · הוא חרב לקחתו למול את בנה · ותגע לרגליו · ר״ל שכאשר כרתה ערלת בנה הגיע דמו לרגליו מרוב הדם שיצא ממנו כי לא היה לה אומנ׳ בזה המעשה ולא נתחככה בזה · ולזה לא ידעה איך תעצור דמו באופן שלא יצא ממנו בכמו זה הרבוי · ותאמר כי חתן דמים אתה לי · ראוי שתדע כי שם החתנ׳ יקרא בלשוננו על התחלת הזוג ולזה יפילו אותם על התחלת כל דבר ולזה יקר׳ הילד הנימול בעת המולו חתן כי זה התחלת הכנסו במצו׳ השם ית׳ והנה אמרה לפור׳ כי זה הוולד היתה בו התחלת שפיכות דמים לה כי לא נסתה והנה חשבה שכזה יעשה כל מי שיכרו׳ הערלה וכאשר סר החולי ממשה ונגלה לה שאין המנהג לעשות המילה בזה האופן אבל ישתדלו לעצור הדם תכף אז אמרה שזה הולד הוא הראשון שישפך דמו בזה האופן הנפלא בכל הערלות המולו׳ · ויחגו לי במדבר · ר״ל ויזבחו לי ושם הזבחי׳ נקראי׳ שלמי חגיגה בדברי רבותינו ז״ל והנה זהו מה שאמר לו השם יתע׳ שיאמר לפרעה שישלח ישר׳ לזבוח לו במדבר · לא ידעתי את יי׳ וגם את ישראל לא אשלח · ר״ל לא נודע לי ענינו בדרך שאכנע לו לשלוח ישראל במצוותו ואז הוסיפו לו ביאור שבקשתם היא שישלחם דרך שלשת ימים במדבר לזבוח ליי׳ כדי שיבין מאלו הדברים שלא היתה כוונתם שישלחם במוחלט אבל שישלחם דרך שלשת ימים לזבוח ליי׳ · פן יפגענו בדבר או בחרב · ר״ל פן יפגע עמו ישראל בדבר או בחרב וימותו ישראל כלם ולא תהיה לך מהם העבודה הזאת או היה זה כנוי לחלוק כבוד למלכות והרצון בו פן יפגע השם יתע׳ פרעה ועמו בדבר או בחרב · הן רבים עתה עם הארץ · ר״ל שכבר יהיה נזק גדול לפרעה אם ישביתו אותם מסבלותם ללכת לזבוח במדבר · לכו לסבלותיכם · הנה אמר זה פרעה כנגד כל ישרא׳ כי משה ואהרן לא היו עובדים זאת העבוד׳ · מתכנת ומספר · ואל ישעו בדברי שקר· ר״ל ואל יפנו ויבחרו בדברי שקר וזה שאם תכבד העבודה עליהם לא יהיה להם פנאי לקחת אלו העצו׳ בלבם והנה סבת לקיחתם כמו אלו העצות של דברי שקר היותם נרפים ובטלים ממלאכה · וחטאת עמך · הנה יחסו החטא לעם לחלוק כבוד למלכות ובא העם בלשון נקבה וכמוהו רבים · ותוכן לבני׳ · הוא מספר הלבני׳ שהיה מוגבל להם : וישב משה אל יי׳ · יתכן שהלך משה אל המקום שהיה באות שתגיע לו שם הנבואה :

למה הרעותה לעם הזה · הנה חשב משה שאע״פ שלא יתן אותם פרעה להלוך לא יכביד עבודתם כי כבר אמר לו השם יתע׳ שהוא ראה עני עמו ולזה היה חושב משה שתדבק בהם השגחתו להקל מעבודתם או שלא תכבד עליהם יותר ממה שהיה וכאשר ראה שכבר הרע פרעה לעם מעת שבא אליו לדבר בשם השם נתירא משה פן תמנע זאת ההשגחה מישראל מפני חסרונם והודיעו השם יתע׳ כי אין השתדלותו להקל העבוד׳ מהם שם אבל ישתדל עכ״פ להוציאם משם ביד חזקה · והצל לא הצלת את עמך · ר״ל שלא הצלת עמך בבאי לפרעה אבל נוסף להם רע מאז באתי אל פרעה וזה הפך ממה שהייתי חושב מדבריך והנה דברי זה הספור הם מבוארי׳ עם מה שקדם מהדברים · ואולם התועלות המגיעות ממנו הם שש :

התועלת הראשון הוא במדות · והוא שראוי לאדם שלא יפרד ממי שהוא יושב עמו אם לא בידיעתו וברשותו ואע״פ שיהיה לו מהקרוב עמו באופן שיתכן שלא יקפיד בהפרדו ממנו · הלא תראה כי משה עם שכבר צוה מאת השם שישוב למצרים כמ׳ שספר שכבר אמר לו השם יתע׳ במדין שישוב למצרים הנה לא רצה לצאת מבית יתרו בזולת ידיעתו והסכמתו ·

התועלת השני הוא במדות · והוא שאין ראוי לאדם למסור עצמו בסכנה אף על פי שילך במצות השם יתע׳ · הלא תראה כי השם יתע׳ אמר למשה בצוותו אותו שישוב למצרים שכבר מתו האנשים המבקשים את נפשו וזה לאות כי אם לא היו מתים לא היה מסכים משה ללכת שם כי אין ראוי לאדם שיסמוך על הנס הלא תראה כי שמואל אמר אל השם יתעלה כשצוהו ללכת למשוח דוד איך אלך ושמע שאול והרגני :

התועלת השלישי הוא במדות · והוא שאין ראוי לאדם שיעזוב אשתו ובניו ויפרד מהם כי הוא ראוי שישגיח בעניינם תמיד · ולזה הסכים משה להוליך עמו למצרים אשתו ובניו כשאמר לו השם יתע׳ שישוב למצרים לולי מה שקרהו בדרך מפני ערלת בנו עד שכבר אחר זה מפני מילת בנו לדעתו שאין מן הראוי שיעזבם וילך לו :

התועלת הרביעי הוא במדות · והוא להודיע שהשם יתע׳ יביא רעות לצדיקים על דרך ההשגחה כדי שישתדלו למלאות מצות השם יתע׳ בזריזות ושלא יתרשלו מזה · הלא תראה כי משה רבינו ע״ה כשהתרשל ממצות המילה בזה האופן אשר ביארנו ממה שקדם בא מכאוב כבד עד שנעשה המצוה ההיא :

התועלת החמישי הוא להודיע רוע לב פרעה וזה כי לא די שלא שמע לשלוח אות׳ במדבר דרך שלשת ימים כאשר שאל משה אבל הכביד עבודתם באופן שלא יוכלו להשלים מה שגזר עליהן והיו מפני זה שוטריהם מוכים וזה מורה על תכלית ר׳ לבבו :

התועלת הששי הוא במדות · והו׳ שאין ראוי לאדם שיתן אל לבו הדברי׳ שיאמרו האנשי׳ כנגד מרוב הצער ומרירות הלב כי רוב צער האדם יביאהו אל שיאמר מה שאין ראוי לאמרו ולזה תמצא שלא ענו משה ואהרן דבר אל שוטרי ישראל במה שאמרו להם ירא יי׳ עליכם וישפוט :

פרשת וארא

וארא אל אברהם עד בדברם אל פרעה

ביאור המלות

באל שדי · ר״ל באל שדי במציאותו להשפיע מה שיצטרך לנמצאו׳ באופן היותר שלם וכלו יאמר שהוא נראה לאבות בזה השם שאם לא יתכן שיהיה מה שייעד להם מצד השמו׳ המסודר באמצעות הגרמי׳ השמימיי׳ הנה הוא יביא להם זה הטוב מפאת הסדור המסודר מההשגח׳ האלהית אשר דבקה באבו׳ הקדושי׳ מפני שההשגחה הכוללת הנה תהיה מפני ההשגחה האלהית אשר תדבק לדבקים בו והנה ביארנו זה בשלמות בששי מספר מלחמו׳ יי׳ · ושמי יי׳ לא נודעתי להם · ר״ל לישראל והרצון בזה כי בעת שמי שהוא יי׳ לא נודע לישר׳ כמו שהוא נודע עתה על ידך במה שלמדת ידך אותו לזקני ישר׳ הנה עם כל זה הייתי משתדל להקי׳ את בריתי שהיה עם האבות לתת להם ארץ כנען ארץ מגוריהם אשר גרו בה והנה קראה ארץ מגוריהם מפני האבות שגרו בה כמו שאמר על יצחק רק את בני לא תשוב שמה בעבור אברהם שיצא משם ויותר נפלא מזה שכבר שמעתי גם כן נאקת בני ישר׳ קודם שהיה שמי נודע להם כמו שנזכר בפרשה הקודמת ובהיות הענין כן הוא מבואר שהם יותר ראויי׳ עתה שתדבק בהם השגחתי לפי ששמי יי׳ נודע ביניהם · ולזה ראוי שתבטח שאני אקיים מה שהבטחתיך והנה אמר ושמי יי׳ לא נודעתי להם ולא אמר ושמי יי׳ לא נודע להם להעיר על ששמו הוא עצמו ועצמו הוא שמו וזה כי בנמצ׳ המורכב יקרה שיהיה הגדר בלתי הנגדר באופן מה לפי שהנגדר הוא אחד והגדר ימצא הרבוי מה כמו שיתבאר בשהיות ואולם השם יתעלה הוא אחד פשוט מכל הפנים ולזה יהיה עצמו ושמו דבר אחד מכל הפנים · אשר נשאתי את ידי · ר״ל אשר נשבעתי כטעם כי אשא אל שמים ידי · וידבר משה כן אל בני ישראל · הנה לפי דעתי משה אמר זה לישראל בלא אמצעות אהרן כי כן צוהו השם יתע׳ במה שאמר לו לכן אמור לבני ישראל · בא דבר אל פרעה · בזולת אמצעו׳ אהרן ולכן אמר משה הן בני ישראל לא שמעו אלי ואיך ישמעני פרעה ואני ערל שפתים · והנה הרצון בערל שפתים סתום הדבור ר״ל שננעלו שערי הדבור לפניו כמשפט מי שאינו איש דברים ולזה ביאר במה שאחר זה וידבר יי׳ אל משה ואל אהרן בכל מה שצוה לאמ׳ לישרא׳ ולפרעה הרצון בזה שהדבו׳ היה מאתו יתע׳ למשה שיאמ׳ זה לאהרן והוא היה המליץ בינו ובין מי שישלחהו השם לדבר אליו והנה אחר שהזכיר תולדות אהרן ומשה שב לבאר זה שנית · הוא אהרן ומשה · מפני שהיה מדבר עתה בתולדות אהרן הקדים אהרן למשה ועוד שהוא היה גדול ממנו והנ׳ אחר זה כשתאר בשהם מדברים אל פרעה הקדים משה לאהרן כי משה היה העקר בזה · ראה נתתיך אלהים לפרעה · ר״ל שעל דבר פרעה שהיה ירא איך ישמע אליו נתנו השם יתע׳ לאלהים באופן שיהיה מורה לאהרן מה שיאמר והוא יהיה לו לנביא ולמליץ כמו שאמר בפרשה הקודמת הו׳ יהי׳ לך לפה ואתה תהיה לו לאלהים · ונתתי את ידי · ר״ל מכתי והוא כלשון בני אדם בעבור שהיד הוא כלי להכות :

ביאור דברי הפרשה :

כאשר היה ירא משה שלא יתקיים הטוב שהבטיח השם יתעלה לישראל מפני מה שראה שהרע פרעה לעם מאז דברו אליו במלאכות יי׳ כי זה הביאהו לחשב שתמנע מישר׳ זאת ההשגחה האלהית מפני פחיתות ישראל וחסרונם אמר לו השם יתעלה אני יי׳ ר״ל שאני לבדי נמצא מעצמותי תמיד בעניין אחד ושאר הנמצאות קנו המציאות אשר להם ממני ולזה הוא ראוי שאהיה שליט בשאר הנמצאות להניע אותם באשר ארצה והנה נראיתי לאברהם ליצחק וליעקב באל שדי ויעדתי להם לתת ארץ כנען לבניהם בכחי זה השליט על הנמצאות והנה שמי יי׳ לא היה נודע לישר׳ וגם הייתי משתדל עם זה להקים בריתי אתם ר״ל שכבר נמשך מההשגח׳ לישראל מפני מה שיעדתי לאבותיהם לתת לזרעם ואע״פ ששמי יי׳ לא היה נודע לישראל עדיין · ולזה לא היו ראויי׳ מצד עצמם שתדבק השגחתי בהם ועם כל זה התעוררתי להקים בריתי אתם לתת להם ארץ כנען אשר גרו בה האבות וגם אני שמעתי את נאקת בני ישראל עם חסרונם כשזעקו אלי מכובד העבודה ואזכור בריתי שהיתה עם האבות כמו שקדם הספור בזה בפרשה הקודמת · ובהיות הענין כן הוא מבואר שעתה ששמי יי׳ הוא נודע להם על ידך במה שלמדת לזקני ישראל הם יותר ראוים שתדבק בהם השגחתי ולזה אין ראוי שתירא שתמנע מהם זאת ההשגחה האלהית מצד חסרונם כי כבר יעדתי זה להם בעת שהיו יותר חסרים ממה שהם עתה לכן אמור לבני ישראל אני השם שיכולת בידי לעשות מה שארצה והוצאתי אתכם מתחת יד מצרי׳ ומעבודתם הקשה וגאלתי אתכם באמצעות מכות נפלאות שאביא עליהם ובאמצעות אלו הנפלאות אקח אתכם לי לעם ואהיה לכם לאלהים ולמנהיג מרוב השגחתי בכם ותדעו כי אני יי׳ המוציא אתכם

אתכם

בְּאֵל שַׁדָּי וּשְׁמִי יְהוָה לֹא נוֹדַעְתִּי לָהֶם׃ וְגַם הֲקִמֹתִי אֶת־בְּרִיתִי אִתָּם לָתֵת לָהֶם אֶת־אֶרֶץ כְּנָעַן אֵת אֶרֶץ מְגֻרֵיהֶם אֲשֶׁר־גָּרוּ בָהּ׃ וְגַם אֲנִי שָׁמַעְתִּי אֶת־נַאֲקַת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר מִצְרַיִם מַעֲבִדִים אֹתָם וָאֶזְכֹּר אֶת־בְּרִיתִי׃ לָכֵן אֱמֹר לִבְנֵי־יִשְׂרָאֵל אֲנִי יְהוָה וְהוֹצֵאתִי אֶתְכֶם מִתַּחַת סִבְלֹת מִצְרַיִם וְהִצַּלְתִּי אֶתְכֶם מֵעֲבֹדָתָם וְגָאַלְתִּי אֶתְכֶם בִּזְרוֹעַ נְטוּיָה וּבִשְׁפָטִים גְּדֹלִים׃ וְלָקַחְתִּי אֶתְכֶם לִי לְעָם וְהָיִיתִי לָכֶם לֵאלֹהִים וִידַעְתֶּם כִּי אֲנִי יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם הַמּוֹצִיא אֶתְכֶם מִתַּחַת סִבְלוֹת מִצְרָיִם׃ וְהֵבֵאתִי אֶתְכֶם אֶל־הָאָרֶץ אֲשֶׁר נָשָׂאתִי אֶת־יָדִי לָתֵת אֹתָהּ לְאַבְרָהָם לְיִצְחָק וּלְיַעֲקֹב וְנָתַתִּי אֹתָהּ לָכֶם מוֹרָשָׁה אֲנִי יְהוָה׃ וַיְדַבֵּר מֹשֶׁה כֵּן אֶל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְלֹא שָׁמְעוּ אֶל־מֹשֶׁה מִקֹּצֶר רוּחַ וּמֵעֲבֹדָה קָשָׁה׃ וידבר

בְּאֵל שַׁדַּי וּשְׁמִי יְיָ לָא אוֹדַעִית לְהוֹן׃ וְאַף אֲקֵימִית יָת קְיָמִי עִמְּהוֹן לְמִתַּן לְהוֹן יָת אַרְעָא דִכְנַעַן יָת אֲרַע תּוֹתָבוּתְהוֹן דְּאִתּוֹתַבוּ בַהּ׃ וְאַף קֳדָמַי שְׁמִיעַ יָת קְבֵילַת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל דִּי מִצְרָאֵי מַפְלְחִין בְּהוֹן וּדְכִירְנָא יָת קְיָמִי׃ בְּכֵן אֵימַר לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל אֲנָא יְיָ וְאַפֵּיק יָתְכוֹן מִגּוֹ דְּחוֹק פּוּלְחַן מִצְרָאֵי וְאֵשֵׁיזֵיב יָתְכוֹן מִפּוּלְחָנְהוֹן וְאֶפְרוֹק יָתְכוֹן בִּדְרָע מְרַמַּם וּבְדִינִין רַבְרְבִין׃ וַאֲקָרֵיב יָתְכוֹן קֳדָמַי לְעַם וְאֶהֱוֵי לְכוֹן לֶאֱלָהּ וְתִדְּעוּן אֲרֵי אֲנָא יְיָ אֱלָהֲכוֹן דְּאַפֵּיק יָתְכוֹן מִגּוֹ דְּחוֹק פּוּלְחַן מִצְרָאֵי׃ וְאַעֵיל יָתְכוֹן לְאַרְעָא דִּי קַיֵּימִית בְּמֵימְרִי לְמִתַּן יָתַהּ לְאַבְרָהָם לְיִצְחָק וּלְיַעֲקֹב וְאֶתֵּן יָתַהּ לְכוֹן יְרוּתָא אֲנָא יְיָ׃ וּמַלֵּיל מֹשֶׁה כֵּן עִם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְלָא קַבִּילוּ מִן מֹשֶׁה מֵעָקַת רוּחַ וּמִפּוּלְחָנָא דַּהֲוָת קַשְׁיָא עֲלֵיהוֹן׃ ומליל

רשי

באל שדי. הבטחתי' הבטחות ובכלן אמרתי להם אני אל שדי: ושמי יי' לא נודעתי להם. לא הודעתי אין כתוב כאן אלא לא נודעתי לא נכרתי להם במדת אמיתות שלי שעליה נקרא שמי יי' נאמן לאמת דברי שהרי הבטחתים ולא קיימתי: וגם הקימותי את בריתי וגו'. וגם כשנראיתי להם באל שדי הצבתי והעמדתי ברית ביני וביניהם: לתת להם את ארץ כנען. לאברהם בפרשת מילה נאמר אני אל שדי וגו'. ונתתי לך ולזרעך אחריך את ארץ מגוריך ליצחק כי לך ולזרעך אתן את כל הארצות האל והקימותי את השבוע' אשר נשבעתי לאברה' ואותה שבוע' שנשבעתי לאברהם באל שדי נאמרה ליעקב אני אל שדי פרה ורבה וגו' את הארץ אשר וגו' הרי שנדרתי להם ולא קיימתי: וג' אני. כמו שהצבתי והעמדתי הברית יש עלי לקיי' לפיכך שמעתי את נאקת בני ישראל הנואקי' אשר מצרי' מעבידי' אות' ואזכור אותו הברית כי בברית בין הבתרים אמרתי לו וגם את הגוי אשר יעבודו דן אנכי: לכן. על פי אותה השבועה: אמור לבני ישר' אני ה'. הנאמן בהבטחתי: והוצאתי אתכ'. כי כן הבטחתי ואחרי כן יצאו ברכו' גדול: סבלות. טורח משא מצרים: נשאתי את ידי. הרימותיה לישבע בכסאי: ולא שמעו אל משה. לא קבלו תנחומין: מקוצר רוח. כל מי שהוא מצר רוחו ונשמתו קצר' ואינו יכול להאריך בנשימתו קרוב לענין זה שמעתי בפרשה זו מר' ברוך ברבי אליעזר והביא לי ראיה ממקרא זה בפעם הזאת הודיע' את ידי ואת גבורתי וידעו כי שמי יי' למדנו כשהקדוש ברוך הוא מאמן את דבריו אפילו לפורענות מודיע ששמו יי' וכל שכן האמנ' לטוב' ורבותינו דרשוהו לענין של מעלה שאמר משה למה הרעו' אמר לו הקדוש ברוך הוא חבל על דאבדין ולא משתכחין יש לי להתאונן על מיתת האבות הרבה פעמים נגליתי עליה' באל שדי ולא אמרו לי מה שמך ואתה אמרת מה שמו מה אומר אליהם: וגם הקימותי וגו'. וכשבקש לקבור את שרה לא מצא קבר עד שקנה בדמי' מרובי' וכן יצחק ערערו עליו על הבארות אשר חפר וכן יעקב ויקן את חלקת השד' לנטות אהלו ולא הרהרו אחר מדותי ואתה אמרת למה הרעות. ואין המדרש מתישב אחר המקרא מפני כמה דברים אחת שלא נאמר ושמי יי' לא שאלו לי ואם תאמר לא הודיעם שכך שמו הרי תחלה כשנגלה לאברהם בין הבתרים נאמ' אני יי' אשר הוצאתיך

אבן עזרא

מלת שדי קשה לפירוש והגאון אמ' כי הש"ין נוסף כש"ין שאת' מדבר עמי והטע' שאמר לעולם די ולא אדע טעם לפירוש זה כי איך יקרא שם אשר די רק להיותו תאר כמו טוב וסלח עלי לבי דוי והנגיד רב שמואל פי' בו בלשון ערבי אלקאהר ופירושו מנצח ותקיף והיו"ד תחת אות הכפל כיו"ד דליו סוקים מפסח וא"לף אשר בזאו נהרים וכמוהו כקול שדי והיה שדי בצריך ויפה פירש. ומלת נודעתי מבנין נפע' והיננו כמו הודעתי כדברי מנח' ורבי מריכוס אמר כי ושמי יי' שבועה כי בלשון ערבי יש וי"ו לשבוע'. וטעם לא נודעתי להם כמו שנודעתי לך וכו"ו הזה לא מצאנו בלשון הקד' וכל' דקדוקו יש מלות מושכות עצמן ואחרות עמם גם כן האותיות כמ"ם מאל אביך ויעזרך ואת שדי שהוא ומאת שדי וככה ב"ית באל שדי כאילו כתו' ובשמי יי' לא נודעתי להם אמר רב סעדיה הגאון כי תחסר באחרונה מלת לבדו כאילו אמר ובשמי יי' לבדו לא נודעתי להם רק פעם באל שדי ופעם בשם יי' וכמוהו לפי דעתי לא יעקב לבדו יאמר עוד שמך כי אם ישראל משתתף עמו ואין צורך לתקון הזה כי ידענו כי אל שדי הוא השם הנכבד ואין ביניהם הפרש רק ששם שדי הוא תאר והשם הנכבד פעם שם עצם ופעם שם תאר כאשר פירשתי והנה מצאנו כתוב באברהם אני יי' אשר הוצאתיך מאור כשדים וביעקב אני יי' אלהי אברהם אביך ורבי ישועה אמר כי אברהם ויעקב לא ידעו זה השם רק משה כתב ככה ולא דבר רבי ישועה נכונה כי איך יכתוב משה שם לא הזכירו השם ואין ספק כי האבות ידעו זה השם שהוא שם העצם רק זה השם הוא התאר לא ידעו ועתה אגלה לך קצת סוד אל שדי ידענו כי השם ברא ג' עולמות שהזכרתי והעולם השפל יקבל כח מעולם התיכון כל אחד מהפרטי' כפי מערכת העליונה ובעבור כי נשמת האדם גבוה' מן העולם האמצעי אם היתה הנפש חכמה והכירה מעשה השם שהם בלא אמצעי ועל ידי האמצעי והניחה תאות העולם השפל והתבודדה לדבקה בשם הנכב' אם יש במערכת הככבי' בעת ההריון רעה שתבא עליו ביום ילדו השם שדבק בו יסבב סבו' להצילו מרעתו וכל' אם יש במערכה שיהיה עקר השם יתקן לו כח תולדתו ויוליד על כן אמרו ח"ז שהשם אמר לאברהם לא מאצטגנינות שלך וקרוב מזה הטעם אין מזל לישראל ועוד אבאר זה בפרשת כי תשא על כן אמר השם לאברהם קודם והרבה את זרעך אני אל שדי שפירושו מנצח המערכות העליונות לא שהמערכת תשחת רק שידע הדבק בשמו שמחדש לו טוב שלא יהיה במערכתו על כן אמר יעקב המלאך הגואל אותי מכל רע שהיה נכון לבא עלי וזה הוא סוד כל התורה כאשר אפרש עוד והנה האבות לא הגיעה מעלתם לדבקה בשם כמשה אשר ידעו השם פני' בפנים על כן היה יכול משה לשנות תולדות עולם השפל ולחדש אותות ומפתי' שלא יכלו האבות לחדשם והנה משה אמר שני דברים האחד למה זה שלחתני והשני והצל לא הצלת את עמך והשיב על האחרון עתה תראה אשר אעשה לפרע' ועל הראשון ויאמר אליו אני יי' והטעם כי על יד האבות נודע שמי שהוא אל שדי ועל ידך יודע שמי יי' הנכבד בעולם כאשר אמר לכן אמור לבני ישראל אני יי' והנה שלחתיך להודיע זה השם: וגם הקימותי. גם שלחתיך בעבור שהקימותי עם האבות לתת להם או לבניהם שהם כמוהם את ארץ כנען: וגם גם עוד שלחתיך בעבור שעשו ישראל תשובה וצעקו אלי: לכן. כמו שאני עומד כן יהיה דברי קיים שאגאל אתכם בזרוע נטויה מן השמים על הארץ: ולקחתי. כאשר תקבלו את התורה על הר סיני וטע' המוציא אתכם כי היתה במערכת המחברת הגדולה למשרתים העליונים שיעמדו עוד בגלות וזה יתברר לך בפרשת כי תשא: והבאתי אתכם אל הארץ. כי רבים מיוצאי מצרים גם בניהם יחשבו כהם. וטעם אשר נשאתי את ידי דרך משל כאדם שישא ידו אל השמים וישבע כמו כי אשא אל שמים ידי וירם ימינו ושמאלו אל השמים: וטעם אני יי' שאקיים זה: וידבר. ולא שמעו. ולא הטו אזן לדבריו כי קצרה רוחם באורך הגלות ובעבודה קשה שהתחדשה עליהם: וידבר

אורית' נודעתי להם. יחזקאל נודעתי אליהם: וגם כל רישי פסו' דאורי' ויהושע ושפטים וגם ב"מה גם וסי' גם מעוף השמים. גם צאנכם גם בקרכם. גם בי התאנף יי'. גם כל חלי וכל. גם אני לא אוסיף להוריש: הקמתי' ג' מלעיל נמסר פרשת נח: לכן אמר לבני ישראל י"א פסק כטעמא מארכא לזרקא וסי' לכן אמר לבני ישראל. כי תשא את ראש בני ישראל. והצי שבט מנשה. בכל אשר התהלכתי: וחברו. נספה מפני צדיק. ויזבח שור ומרי וצאן. וחברו. ויעלו בבעל פרצים. וחברו. קנה נגד היושבים. וחצי שבט מנשה דד"ה: סבלת ב' בענין א' מלא וא' חסר וסי' לכן אמר לבני ישראל. המוציא אתכם. בתר' מלא: זרוע ג' מ"ל וסי' וגאלתי אתכם בזרוע נטויה. או הנסה אלהים. וטרף זרוע אף. וכל נביאים וכתו' דכו' מ"ל ב"מג חסרים וסי' וגערתי את זרועך ואת זרע. כל היום יחרש החריש לזרע. ולא בזרע גדולה ובעם רב: מורשה ב' וסי' ונתתי אתה לכם. תורה צוה לנו משה: י"ו זוגין מתחלפין בחד עניג' חד זקיף לרומ' וחד נחית לתהומא וסו' והנער שמואל הלך וגדל. והנער שמואל משרת. ועשיתם כיום הניפכם את. ועשיתם שעיר עזים. התורה. התורה. ויך דוד את פלשתים. דשמואל. ויהי אחרי כן ויך דוד את פלשתים. דד"ה. ממנו פנה ממנו יתד. דזכריה. איום ונורא הוא ממנו. דחבקוק. אלה הם משפח' הלוי. אלה משפחת הגרשני. ואלה אשר נחלו בני. אלה אשר נחל משה. ומים במשורה תשתה. ומים במשורה ובשממון. דיחזקאל. ויכו את ששי. ויכו את הכנעני יושבי צפת. ויכהו שם החמ'. ויכהו שם האלהים על השל. ואף בעונת אבתם. ואף אשר הלכו. אחרי מות משה. אחרי מות יהושע. ויספר שר המשקים. וידבר שר המשקים. קלעים חמש עשרה אמה. לשער החצר קלעים חמש עשרה אמה. וידבר משה כן אל בני. וידבר משה לפני יי'. אשר הגלה. ואלה בני המדינה העולים. וחברו. אלה בני המדינה. וסי' בלשון תרגום שמואל עבד אורית' דוד מנהון כמיא קטלין לרוגזא משה ממלל בגלותא. ויש ספרי' מוסיפין והבי' משיח למטה ונזיר למעלה וסי' יביא אתו הכהן משיח. יביא אתו דנזיר. אלה בני זלפה. אלה בני בלהה דויגש:

בעל הטורים

באל שדי. וזה אילו חוזר אלא על אברהם ויעק' ולא נראה באל שדי. ופרש"י מה שנאמ' ביצחק והקימותי את השבועה אשר נשבעתי לאבר' אביך ונאמר נא באל שדי. ד"א אל אברהם אל יצחק ואל יעקב באל שדי ובשמי יי' פי' באלו שתי מדות נראתי להם כיון יוד ה"א הבטחתים להוסיפם בארץ לבטח ונשבעתי אל שדי הבטחתי אות להפרו' ולהרבות כי זה השם הוא על פריה ורביה. ב' ליעקב ק' ליצחק. מ' לאברהם והוא בק"ס והו'ב"את ב"ש שדי לכך נראה להם בזה השם' ובר"ת א' דאברה' י' ליצחק ו' ליעקב' עולה כ"ה כמנין אהיה. הרי השם בר"ת ובס"ת. וזהו חונה מלאך יי' סביב ליראיו' לתת להם את ארץ כנען. לתת עולה תי"ו ח"ן רמז לשני מקדשים שעמדו ת"י ח"ן שנים אשר גרו בה. עמדו מכין אשר גרו בה. עמדו י' שבטים בארץ: נאקת בהא' ב"ס שתד"א נגוח' התבות לומר לך שעלה צעקת האבות ותפלתם. לכן אמור ב' במ' לכן אמור לבני ישראל לכן אמור הנני נותן לו את בריתי שלום. שדורש בספרי כל מה שעשה משה עשה פנחס. משה נעשה שליח להוציא ישראל ממצרים. ופנחס יהיה שליח להוציא לישראל מגלות. וכן כל הדברים שעש' משה עשה ג"כ פנחס. לכן עולה ק' שבזכות אברהם שהוליד בן למאה. ויצחק שמצא מאה שערים. ויעקב תוליד תולדותיו מאה שנה יצאו: והוצאתי והצלתי וגאלתי ולקחתי. ד' לשונות של גאולה. כנגד ד' מלכיות. ובאחרון כתיב ולקחתי כנגד אדום וע"כ כתי' ביה ולקחתי כאדם הלוקח בחזקה שהוא קשה מכלם. והוצאתי והצלתי וגאלתי ולקחתי בגימטר' זה עני בישראל. לא יפחתו לנ' מד' כוסות של יין. מורשה ב' במסורה ונתתי אותה לכם מורשה. ואידך תורה צוה לנו משה מורשה קהלת יעקב שבזכות התורה ירשו הארץ דכתיב ויתן להם ארצות גוים בעבור ישמרו חקיו ותורותיו ינצורו. וכתיב מורשה ולא אמר ירושה רמז שמורישי' ולא יורשי' שלא יכנסו לארץ. מקצר. חסר וי"ו ועולה כמנין ת"ל לומר שלסוף ת"ל שנה יצאו שנאמר ויהי מקץ ארב' מאות שנה ושלשי' שנה' ויום

אמרי נועם

פרשת וארא

וארא בגימטרי' יצחק תלמד שיצחק גרם לישראל לצאת ממצרים כדאמרינן במדרש שבשעתו ליצחק למה נקרא יצחק לפי כשבניע וזמן שהגיע הקב"ה לגאול את ישראל ממצרים בא לאבות העולם שאל לאברהם תחלה רוצה אתה להטיל לשבות אותיות שנותיך ומפני' ממנין השנים של גלות שהם קיימין לשעבד ארבע מאות וא"ל לא אשנה שום דבר כי על אות א' שהוספת לי בשם אמר הלך ליעקב והשיב ג"כ כך. הלך ליצחק ואמר לו יצחק שמי והוא קרוי ישחק בשי"ן במקום צד"י ועולה מנין קץ ונעשה רד"ו וזה שאמר אברהם לא ידענו וישראל לא יכירנו ואתה ה' גואלינו מעולם שמך לכך רמז יצחק:

מ"ע ספורנו

באל שדי. הפועל שבמציאותי את הנמצאו' כלו כמבואר בפרשת לך לך: ושמי ה'. לא נודעתי להם. ב"ית באל שדי נמשכת לתיבת ושמי. אמר ובשמי ה' לא נודעתי להם כאות המראה ולא שניתי בעצם שום טבע מטבעי הבלתי נפסדים. ולכן ראוי שתודיע זה לזרע שלא קבלו זה מאבותם לפען הקים אות' לי לעם ובכן אגאלם וגם הקימותי את בריתי. וסבה שנית לגאלתם היא הברית שכרתי עם אבותם: וגם אני שמעתי. וסבה ג' לגאלתם היא ששמעתי נאקתם

רלב"ג

אתכם מתחת עבודות מצרים וזה כי רבוי הנפלאות אשר אעשה שם להוציאכם ממצרי' יביא אתכם להאמין כי שאני השליט על הנמצאות ומשנים בדבקים כי להצילם מהרע שהם בו ובעבור זה הכביד השם יתע' לבב פרעה כמו שיתבאר בפרשת בא אל פרעה והנה אחר זה תהיו מוכנים אל שתדבק בכם השגחתי באופן שאביא אתכם אל ארץ כנען ואתננה לכם מורשה אני יי' שהיכולת בידי לקיים מה שאנזור והנה דבר משה אלו הדברי' אל בני ישראל בזולת אמצעות אהרן ולא האמינו בני ישראל בדבריו מפני קוצר רוח שהם להתבונן בסדור דבריו כראוי כדי שיתבאר להם זה המאמר באופן שיכנסו דבריו

חזקוני

ושמי יי' לא נודעתי להם. פרש"י לא הודעתי אין כתיב כאן וכו' עד אמת שלא נאמר ושמי יי' לא שאלו לי וא"ת לא הודיעם שכך שמו וכו' כלומר וא"ת עוד יתישב המדרש ולנס בתרא קאי ספר"שי וכשבקש אברהם לקבור וכו' עד ולא הרהרו אחר מדותי וכן הפי' וא"ת כשדברתי עמם לתת להם את הארץ לא הודעתי להם שמי המיוחד דמשתמע כאן בהבטחותיו ולא נדברתי בו עמהם כשם שעשיתי עמך ואע"פ כן לא הרהרו אחרי אלא כדבור בעלמא האמינו לי ועכשו אפרש לא נודעתי כמו לא הודעתי תשובה לדבר הרי בתחלה כשנגלה לאברהם אמר אני יי' ומאחר שהודעים שמו המיוחד וכן היה נדבר עמהם מה היה להם לדבר אחרי עם היה לו לכה"ב להמתנא בהם פ"א וא"כ לא הודיעם שכך שמו כלומר אע"פ שלא נאמר ושמי יי' לא שאלו לי לא תתישב הדרשה וה"ק הרבה פעמים נגליתי עליהם באל שדי ולא הודעתי שמי המיוחד ואעפ"כ לא שאלו לי מה שמך שמאחר שלא הודעתים שמי היה להם לשאול מה שמך ואעפ"כ לא שאלוהו ואתה אמרת מה שמו מה אומר אליהם תשוב' לדבר הרי תחלה כשנגלה לאברהם נאמר אני יי' וכו' ומאחר שהודיעם שכך שמו מה היה להם לשאול מה שמו שהרי אין דרכו של אדם לשאל מה שהוא יודע וכמה היה להק"בה להמתנא בהם ועוד פרש"י היאך הסמיכה נמשכת בדברים וכו' כלומר בעלמא לישנא קמא ניחא בשביל שהצבתי והעמדתי ברי' לתת לזרעם את הארץ בשביל כך גם אני שמעתי וכו' אבל לישנא בתרא מה ענין וגם אני שמעתי לוגם הקימותי וכי מפני שלא הוקשו בה האבות נקייהם היה לו לשמוע את נאקת בני ישראל לכך אני אומר יתישב המקר' וכו' וגם הקימותי כשבועתי כדמתרגמינן ויקבע וקיים: ולא שמעו אל משה. כתירגו לשמוע אל משה מחמת קוצר רוחם של עבודה הקשה שגזר עליהם פרעה תכבד העבודה על האנשים ואל ישעו בדברי שקר של משה וי"ו דמעבודה קשה יתרה ונפלה: בא

ותפלתם בגר להם: ואזכור את בריתי. ובזה נעשו ראוים שאזכור להם בריתי כענין וירא בצר להם בשמעו את רנתם ויזכור להם בריתו: לכן אמור לבני ישראל אני ה'. לכל אלה הג' סבות אמור לבני ישראל שאני הוא המתן המציאות ההוה לכל הנמצאות וכזה הכם הוציאם שאשנה טבע קנתם: והוצאתי אתכם מתחת סבלות מצרים. מיום התחלת המכות ישקוט השעבוד: והצלתי. ביום צאתכם שתצאו מגבולם: וגאלתי. בטביעת המצרים בים כמו שהעיד באמרו ויושע ה' ביום ההוא וכו' כי אחרי מות המשעבדי' לא היו עוד עבדי' בורחי': ולקחתי אתכם לי לעם במעמד הר סיני: וידעתם. שכירו והתבוננו בכל זה יתאמת כמו וידעתם היום כי לא את בניכם: כי אני ה' אלהיכם המוציא. כי בהיותי אלהיכם המוציא ומשתדל עתה להוציאכם אין ספק שאעשה כל מה שאמרתי: והבאתי אתכם אל הארץ. כאשר תתבוננו בכל זה תהיו ראוים שאביאכם אל הארץ ואתננה לכם: ולא שמעו אל משה. להתבונן בכל זה בענין שיבטחו בישועת האל ית' ויחשב להם צדקה כענין באברהם וכן לא נתקיים בכם ונתתי אותה לכם אבל נתנה לבניהם: מקצר רוח. כי לא נאמנה את אל רוחם ולא נתנו לב להתבונן: ומעבודה קשה. כי בגלל העבודה הקשה היו נותני' לב לדברי משה והיו עיניהם שטופות בעבודתם:

רשי

הוצאתיך מאור כשדים ועוד היכן הסמיכה נמסכת בדברים שהוא סומך לכאן וגם אני שמעתי וגו' לכן אמור לבני ישראל לכך אני אומר יתישב המקרא על פשוטו דבור על אופניו והדרש תדרוש שנא' הלא כה דברי כאש נאם י"י וכפטיש יפוצץ סלע מתחלק לכמה נצוצות : ערל שפתים · אטום שפתים וכן כל לשון ערלה אני אומ' שהו' אוטם ערלה אזנם אטומה משמוע ערלי לב אטומים מהבין שתה גם אתה והערל והאטם משכרות כוס הקלל' ערלה בשר שהגיד אטום ומכוס' בה וערלת' ערלתו עשו לו אוטם וכסוי איסור שיבדיל בפני אכילתו שלא שנים יהיה לכם ערלים אטו' ומכוסה ומובדל מלאכלו : ואיך ישמעני פרעה · זה אחד מעשרה ק"ו שבתורה : ויצום אל בני ישרא' · צוה עליהם להנהיגם בנחת ולסבול אותם ואל פרעה מלך מצרים צוה עליו לחלוק לו כבוד בדבריה' זה מדרשו ופשוטו צוה על דבר ישרא' ועל שליחותו אל פרעה ודבר הצווי מהו מפורש בפרשה שנייה לאחר סד' היחס : אלה ראשי בית אבותם · מתוך שהזכיר משה ואהרן הפסיק הענין באלה ראשי בית אבות' ללמדנו היאך נולדו משה ואהרן ובמי נתיחסו : אלה ראשי בית אבות' · מתוך שהוזקק ליחס שבטו של לוי עד משה ואהרן בשביל משה ואהרן התחיל ליחס' דרך תולדותם מראובן : ושני חיי לוי וגומ' · למה נמנו שנותיו של לוי להודיע כמה ימי השעבו' שכל זמן שאחד מן השבטי' קיים לא היה שעבוד שנא' וימת יוסף וכל אחיו ואח"כ ויקם מלך חדש ולוי האריך ימי' על כולם : ושני חיי קהת ושני חיי עמרם וגו' · מחשבון זה אנו למדי' על מושב בני ישראל ארבע מאות שנה שאמר הכתוב שלא בארץ מצרי' לבדה היו אלא מיום שנולד יצחק שהרי קהת מיורדי מצרים היה חשוב כל שנותיו ושנות עמרם ושמוני' של משה לא תמצאם ד' מאו' והרבה שנים נבלעי' לבנים בשני האבות : יוכבד דודתו · אחת אבוהי בת לוי אחות קהת : אחות נחשון · מכאן למדו הנושא אשה צריך לבדוק באחיה : מבנות פוטיאל · מזרע יתרו שפטם עגלי' לע"ז ומזרע יוסף שפטפט ביצרו : הוא

אבן עזרא

וידבר · לאמר למשה כמו לדבר אל בני ישראל ואמרת אליהם בוא אל ארמון המלך : וידבר · הן בני ישראל שהם עמך לא שמעו ואיך ישמעני פרעה שהוא מלך ואיננו מעמך ועוד כי מגרעת גדולה היא שאדבר לפניו ואני ערל שפתים כי בפע' הראשונ' הבטחתני שתורה את פי שלא אבטא באות שהוא כבד עלי אולי תכשל לשוני לפניו ואתה אמרת כי אהרן יהיה מליץ ביני ובין ישרא': וידב' · עתה כלל הענין כי גם אהרן יהיה מליץ בינו ובין פרעה כאשר יפרש עוד ע"כ השתתפו שניהם בדבור : ויצום · ללכת אל בני ישרא' ואל פרעה מלך מצרים ורבי ישועה אמר כי טעם ויצום שלא יכעסו על ישראל אם לא שמעו אליהם ואין צורך : אלה ראשי בית אבותם · על משה ואהרן או שב אל בני ישראל הנזכרים למעלה והאנשי' הם מיורדי מצרי' והחל מראובן כי לא נשאר לו כבוד רק להתייחס ראשון ואלה ארבעת בניו הם יורדי מצרים : ובני שמעון · משפחת אהוד נכרתה במצרים או במדבר כי איננה נזכרת בפ' פנחס : וצוחר · הוא זרח : בני לוי · הזכיר אלה השני שבטים בתחלה בעבור שהם גדולים מלוי כי לוי הוא העיקר כי לא בא לפרש עתה רק יחס משה ואהרן והזכיר גרשון וקה' ומררי כאשר נולדו והם יורדי מצרים : הוא אהרן ומשה · הקדים שם אהרן בעבור שניו והזכי' חיי לוי ולא הזכיר חיי השבטים בעבור כבוד משה ואהרן : בני גרשם · לא היה לו בנים כי אם שניהם : ובני יהזכי' חיי קהת ולא חיי גרשון ומררי בעבור כבוד השלוחי' : ובני מררי · שנים היו בניו ולא יותר על כן אמר אלה משפחות הלוי לתולדותם כי לא הולידו יורדי מצרים רק אלה בני יעקב גם הזכיר שני חיי עמרם בעבור כבוד בניו : ובני יצהר · הזכיר אלה בעבור קרח שהריב עם משה : ובני עוזיאל · הזכיר עוזיאל בעבור כבוד מישאל ואלצפן בתורה ולא חשש להזכיר בני חברון : ויקח · הזכיר אשת אהרן בעבור כבוד אלעזר והזכי' אחות נחשון בעבו' סוד הכהונה · והזכיר בני קרח כי היו צדיקי' דכתיב ובני קרח לא מתו ושמואל הנביא היה מבני קרח : ואלעזר · הזכיר אשת אלעזר בעבור כבוד פנחס כי לו נתנה הכהונה לעול' על כן מדרך הסברא · פוטיאל היה מבני ישרא' ולא ידענו טעם פוטיאל כאשר לא ידענו טעם למישאל וכל שמות הנזכרי' כמו אהר' ולולי נכתב מעש' משה לא היינו יודעין למה נקרא כן : הוא

י פ וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה
לֵּאמֹר: בֹּא דַבֵּר אֶל־פַּרְעֹה מֶלֶךְ
מִצְרָיִם וִישַׁלַּח אֶת־בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל
מֵאַרְצוֹ: וַיְדַבֵּר מֹשֶׁה לִפְנֵי יְהוָה
לֵאמֹר הֵן בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל לֹא־שָׁמְעוּ
אֵלַי וְאֵיךְ יִשְׁמָעֵנִי פַרְעֹה וַאֲנִי עֲרַל
שְׂפָתָיִם: פ וַיְדַבֵּר
יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה וְאֶל־אַהֲרֹן וַיְצַוֵּם אֶל־
בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְאֶל־פַּרְעֹה מֶלֶךְ מִצְרָיִם
לְהוֹצִיא אֶת־בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל מֵאֶרֶץ
מִצְרָיִם: ס אֵלֶּה רָאשֵׁי
בֵית־אֲבֹתָם בְּנֵי רְאוּבֵן בְּכֹר יִשְׂרָאֵל
חֲנוֹךְ וּפַלּוּא חֶצְרֹן וְכַרְמִי אֵלֶּה
טו מִשְׁפְּחֹת רְאוּבֵן: וּבְנֵי שִׁמְעוֹן
יְמוּאֵל וְיָמִין וְאֹהַד וְיָכִין וְצֹחַר וְשָׁאוּל
בֶּן־הַכְּנַעֲנִית אֵלֶּה מִשְׁפְּחֹת שִׁמְעוֹן:
וְאֵלֶּה שְׁמוֹת בְּנֵי־לֵוִי לְתֹלְדֹתָם
גֵּרְשׁוֹן וּקְהָת וּמְרָרִי וּשְׁנֵי חַיֵּי לֵוִי
שֶׁבַע וּשְׁלֹשִׁים וּמְאַת שָׁנָה: בְּנֵי
גֵרְשׁוֹן לִבְנִי וְשִׁמְעִי לְמִשְׁפְּחֹתָם:
וּבְנֵי קְהָת עַמְרָם וְיִצְהָר וְחֶבְרוֹן
וְעֻזִּיאֵל וּשְׁנֵי חַיֵּי קְהָת שָׁלֹשׁ וּשְׁלֹשִׁים
וּמְאַת שָׁנָה: וּבְנֵי מְרָרִי מַחְלִי וּמוּשִׁי
אֵלֶּה מִשְׁפְּחֹת הַלֵּוִי לְתֹלְדֹתָם:
כ וַיִּקַּח עַמְרָם אֶת־יוֹכֶבֶד דֹּדָתוֹ לוֹ
לְאִשָּׁה וַתֵּלֶד לוֹ אֶת־אַהֲרֹן וְאֶת־מֹשֶׁה
וּשְׁנֵי חַיֵּי עַמְרָם שֶׁבַע וּשְׁלֹשִׁים
וּמְאַת שָׁנָה: וּבְנֵי יִצְהָר קֹרַח וָנֶפֶג
וְזִכְרִי: וּבְנֵי עֻזִּיאֵל מִישָׁאֵל וְאֶלְצָפָן
וְסִתְרִי: וַיִּקַּח אַהֲרֹן אֶת־אֱלִישֶׁבַע
בַּת־עַמִּינָדָב אֲחוֹת נַחְשׁוֹן לוֹ לְאִשָּׁה
וַתֵּלֶד לוֹ אֶת־נָדָב וְאֶת־אֲבִיהוּא אֶת־
אֶלְעָזָר וְאֶת־אִיתָמָר: וּבְנֵי קֹרַח
אַסִּיר וְאֶלְקָנָה וַאֲבִיאָסָף אֵלֶּה
כה מִשְׁפְּחֹת הַקָּרְחִי: וְאֶלְעָזָר בֶּן־
אַהֲרֹן לָקַח־לוֹ מִבְּנוֹת פּוּטִיאֵל לוֹ
לְאִשָּׁה וַתֵּלֶד לוֹ אֶת־פִּינְחָס אֵלֶּה רָאשֵׁי אֲבוֹת הַלְוִיִּם לְמִשְׁפְּחֹתָם: הוא

ומליל יי עם משה למימר: עול מליל
עם פרעה מלכא דמצרים וישלח ית
בני ישראל מארעיה: ומליל משה
קדם יי למימר הא בני ישראל לא
קבילו מיני ואיכדין יקביל מיני פרעה
ואנא יקיר ממלל: ומליל יי עם משה
ועם אהרן ופקידינון לות בני ישראל
ולות פרעה מלכא דמצרים לאפקא
ית בני ישראל מארעא דמצרים:
אילין רישי בית אבהתהון בני ראובן
בוכריה דישראל חנוך ופלוא חצרון
וכרמי אילין זרעית ראובן: ובני
שמעון ימואל וימין ואהד ויכין וצוחר
ושאול בר כנעניתא אילין זרעית
שמעון: ואילין שמהת בני לוי
לתולדתהון גרשון וקהת ומררי
ושני חיי לוי מאה ותלתין ושבע שנין:
בני גרשון לבני ושמעי לזרעיתהון:
ובני קהת עמרם ויצהר וחברון ועזיאל
ושני חיי קהת מאה ותלתין ותלת
שנין: ובני מררי מחלי ומושי אילין
זרעית לוי לתולדתהון: ונסיב עמרם
ית יוכבד אחת אבוהי ליה לאיתו
וילידת ליה ית אהרן וית משה ושני
חיי עמרם מאה ותלתין ושבע שנין:
ובני יצהר קרח ונפג וזכרי: ובני עזיאל
מישאל ואלצפן וסתרי: ונסב אהרן
ית אלישבע בת עמינדב אחתיה
דנחשון ליה לאיתו וילידת ליה ית
נדב וית אביהוא ית אלעזר וית
איתמר: ובני קרח אסיר ואלקנה
ואביאסף אילין זרעית קרח: ואלעזר
בר אהרן נסיב ליה מבנת פוטיאל
ליה לאיתו וילידת ליה ית פינחס
אילין רישי אבהת ליואי לזרעיתהון: הוא

וידבר יי' אל משה ואל אהרן י"ב נמסר ריש פרשת חקת התורה : ויצום · ד' וסי' אל בני ישר' ואל פרעה · ואחרי כן נגשו בני ישראל · ויצו לאמר זה הדבר : ויכרת יי' אתם ברית : בכר ז' חסרים בתורה מסור פרשת ויגש : כל אוריתא תולדתם כתיב במ"ב חס' דחס' וסי' ואלה שמו' בני לוי לתלדתם · ובני מררי מחלי ומושי · וכל ד"ה תלדותם כתיב במ"א ואחיהם לתולדתם : ואביאסף י"ז מלין מן חד וחד מפקין אלף וסי' במס' רבת' : ה' פסו' דמיין בשמהתהון ומתחלפין באתיהון וסי' ואלה שמות · ותני' דד"ה · עמרם ויצהר וחברון ועזיאל · קדמ' דד"ה עמרם יצהר וחברון ועזיאל · תלית' דד"ה בני קהת עמרם יצהר חברון ועזיאל : פוטאל ל' · חניאל וחניאל ל' · פדאל ל' · עשיאל ל' · עבדאל ל' · וההראל ל':

בעל הטורים

ויצום ד' במ' ויצום אל פרעה ואח"כ נגשו בני ישראל ויצום לאמר זה הדבר אשר תעשו גבי יהוידע כשהוצי' בן המלך ויצו' לא תרצו שהי' אחרי' גבי מלך אשור כפר' השמרוני' כשהרגו בהם האריות בזכות משה שנעשה שליח להב"ה לצוות על בני ישראל · ומה צווי דהתם איירי בע"א ההי' דמלך אשור · ובענין שפיכו' דמים היא דיהוידע שצוה להרוג את המלך · אף כאן צוה משה להתרחק מעבודה זרה ומשפיכות דמים · אסי' ב' אסיר ואלקנה · להוציא ממסגר אסיר · וזהו שאמר על בני קרח שמקום נתגבר להם בגיהנם וזהו להוציא ממסגר אסיר · הן

אמרי נועם

הן בני ישראל לא שמעו אלי. פ"ה זה א' מעשרה ק"ו שבתורה וכלם מפורשי' בב"ר ותימה בכאן מאי ק"ו הוא אימא מה שלא שמעו בני ישראל זה היה בשביל קוצר רוח ועבוד' קשה · וי"ל שאמרו ישראל אין אנו רוצים לצאת כ"כ אנו יראים מעבוד' קשה ולא שמעו אל משה אמר משה אפי' ישראל אינם רוצים לשמוע לצאת וכ"ש פרעה : ד"א י"ל דמשה אמר מאחר שראה פרעה שבני ישראל לא שמעו אלי · אמר בלבו כ"ש אני שלא אשמע אליו ד"א הן בני ישראל לא שומעין אפילו לתועלתם וכ"ש פרעה שלא ישמע לנזקו · י"א שמלת הן הוא כמו הין ולאו:

מ"ע ספורנו

הן בני ישראל לא שמעו אלי · כי אשב שהיה זה מפני שראו שמאז באתי לדבר אל פרעה הרע הדורר ולא הציל הצלית כל שכן שיעשה זה פרעה שעשה כרצונו והגדיל : ואני ערל שפתים · כי אשב שלא דרף אהרן עמו אלא בדבור ראשון שהיה דברו לעם : ויצום · שצוה אותם לשרים כמו ויסמוך את ידיו עליו ויצוהו ונוך לנגיד וזולתם : אל בני ישראל · על בני ישראל · כמו אל ההרים גם אכל : ואל פרעה מלך מצרים להוציא · ועל פרעה מלך מצרים מנה אותם לשרים בענין הוצאת ישראל ממצרים באופן שישראל וגם פרעה ישמעו על כרחם למשה ולאהרן הממונים עליהם מאתו ית' : אלה ראשי בית אבותם · בדין מנה את אלה שרים על ישראל כי הם היו נכבדים מכל האומה וזה כי ראובן בכור ישראל ולא היו מצאצאיו אנשים ראוים לבקר' בשם זולתי בניו הנז' שהיו מכלל ע' נפש שבכר פתוכמו שבאר באמרו וימת יוסף וכל אחיו וגו' וכן היה מבני שמעון אבל לוי שהאריך ימים על כלם גדל גם את בני בניו להבין ולהורות וכן קהת ועמרם באופן שיצאו מהם משה אהרן ומרים · ואהרן לקח את אחות נחשון החשוב בדורו והוליד ראשי הדור שנבחרו אחר כן לכהונה ואלעזר לקח מבנות פוטיאל שהיה גם כן חשוב בדורו והוליד את פנחס שזכה לברית שלום : אלה ראשי אבות הלוים · באופן שאלה משה ואהרן הנז' היו ראשי אבות הלוים: הוא

חזקוני

בא דבר אל פרעה · בא עמי ונכנס בעיר ודבר אל פרעה כי אני אלך עמך אבל במקו' אחר שהוא בזמן יציאה חוץ לעיר כתיב לך אל פרעה בבקר הנה יוצא המימה : הן בני ישראל לא שמעו אלי משה לא הרגיש שמקוצר רוח לא שמעו ולכך אמר הן בני ישראל לא שמעו אלי לכך נאמר ויצום אל בני ישראל פירוש כי מקוצר רוח לא שמעו ולכן השיבו משה להב"ה בפרשה שניה על כי אני ערל שפתים לא הבטחתני עד שאמר לו ואהרן אחיך יהיה נביאך: אל משה ואל אהרן לפייס דעתו של משה לקח לו הקב"ה את אהרן אחיו עמו · ד"א ויצום אל בני ישראל לדבר אליהם כל מה שכתוב למעלה מתחלת סדרא עד לכם מורשה אני ה' ואחרי כן שילכו אל פרעה וידברו אליו משמו להוציא את בני ישראל מארץ מצרים · ובני קהת עמרם ויצהר וגומר מה שלא מנה בני משה ובני חברון ובני איתמר היינו לפי שלא אירע בם מעשה אבל מנה בני עמרם לפי שהוזכרו בתורה כמה פעמים ובני יצהר מפני מחלוקת של קרח ובני עוזיאל משום ויקרא משה אל מישאל ואל אלצפן ובני עוזיאל אך בני איתמר שהוזכרו בדברי [illegible]

רל"בג

דבריו כאוכיהם והיה זה כן מפני רוב התבודדו' משה בהשגות האלהיות כמו שקדם · ומפני העבודה הקשה שנתחדש להם אחר שדבר משה אל פרעה במלאכות השם ית' שהביאה אותם ג"כ אל שלא ישמעו לדבריו ואחר זה דבר השם ית' אל משה שיאמר לפרעה שישלח את בני ישראל מארצו · והתנצל משה כי לא יוכל כי הוא ערל שפתים וזה יתכן שיהיה סבה שלא ישמע אליו פרעה כי בני ישרא' ג"כ לא שמעו אליו לזאת הסבה והנה חשב משה כי מה שאמר לו השם ית' בפרש' הקודמת שיהיה לו אהרן לפה יהיה לבד בשליחו' הראשון שיהיה שלוח לישראל ולפרעה ובטח שיהיה השם עם פיו ויורנו את אשר ידבר בשליחיות האחרי' כמו שיעד לו מתחלה וכאשר ראה שלא היה השי"ת עם פיו כמה שהלך או לדבר לישראל בקש מהשם ית' שיתן לו מליץ וכאשר דבר השם ית' שבכל השליחיות אשר ישלח לפרעה ולישראל להוציא את ישראל מיד מצרים יהיה אהרן מליץ בינותם ואולם אחר זה לא יצטרך לו מליץ בינו ובין בני ישראל כי הם יאמינו בו · והנה זכר תולדות משה ואהרן לכבודם ומעלתם ולזה [illegible]

קומץ מנחה

פרשת וארא

וידבר אלקי' כל וידבר שאין אחריו לאמר הוא קשות: אל משה לאמר [illegible]

הוא אהרן ומשה · אלו שהוזכרו למעלה שילדה יוכבד לעמרם הוא אהרן ומשה אשר אמר יי' יש מקומות שמקדים אהרן למשה ויש מקומות שמקדים משה לאהרן לומר ששקולין כאחד : על צבאתם · בצבאותם כל צבאם לשבטיהם יש על שאינו אלא במקום אות אחת על חרבך תחיה כמו בחרבך עמדתם על חרבכם בחרבכם : הם המדברים וגו' · הם שנצטוו הם שקיימו : הוא משה ואהרן הם בשליחותם ובצדקתם מתחלה ועד סוף : ויהי ביום דבר וגו' · מחובר למקרא של אחריו : וידב' יי' · הוא הדבור עצמו האמור למעלה אלא מתוך שהפסיק עליו הענין כדי ליחסם חזר הענין עליו להתחיל בו : אני יי' · כדאי אני לשלחך ולקיי' דברי שליחותי : דבר אל פרעה מלך מצרים : נתתיך אלהים לפרעה · שופט ורוד' לרדותו במכו' ויסורין : יהי' נביאך · כתרגומו מתורגמנך וכל לשון נבואה אדם המכריז ומשמיע לעם דברי תוכחו' והוא מגזרת ניב שפתים ינוב חכמה ויכל מהתנבות דשמואל ובלע"ז קורין לו פרידי"ר : את תדבר · פעם אחת כל שליחות ושליחות לפי ששמעתו מפי ואהרן אחיך ימליצנו ויטעימנו באזני פרעה : ואני אקשה · מאחר שהרשיע והתרים כנגדי וגלוי לפני שאין נחת רוח באומו' לתת לב שלם לשוב טוב לי שיתקש' לבו : למען הרבות בו אותותי · ותכירו אתם גבורותי · וכן מדתו של הקב"ה מביא פורענות על האומות כדי שישמעו ישראל וייראו שנ' הכרתי גויים נשמו פנותם אמרתי אך תיראי אותי תקחי מוסר ואע"פכ בחמש מכו' הראשונו' לא נאמר ויחזק ה' את לב פרעה אלא ויחזק לב פרעה : את ידי · יד ממש להכות בהם : מופת

שלישי

הוּא אַהֲרֹן וּמֹשֶׁה אֲשֶׁר אָמַר יְהוָה לָהֶם הוֹצִיאוּ אֶת־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם עַל־צִבְאֹתָם׃ הֵם הַמְדַבְּרִים אֶל־פַּרְעֹה מֶלֶךְ־מִצְרַיִם לְהוֹצִיא אֶת־בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל מִמִּצְרָיִם הוּא מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן׃ וַיְהִי בְּיוֹם דִּבֶּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה בְּאֶרֶץ מִצְרָיִם׃ ס

וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר אֲנִי יְהוָה דַּבֵּר אֶל־פַּרְעֹה מֶלֶךְ מִצְרַיִם אֵת כָּל־אֲשֶׁר אֲנִי דֹּבֵר אֵלֶיךָ׃ וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה לִפְנֵי יְהוָה הֵן אֲנִי עֲרַל שְׂפָתַיִם וְאֵיךְ יִשְׁמַע אֵלַי פַּרְעֹה׃ פ

ז

וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה רְאֵה נְתַתִּיךָ אֱלֹהִים לְפַרְעֹה וְאַהֲרֹן אָחִיךָ יִהְיֶה נְבִיאֶךָ׃ אַתָּה תְדַבֵּר אֵת כָּל־אֲשֶׁר אֲצַוֶּךָּ וְאַהֲרֹן אָחִיךָ יְדַבֵּר אֶל־פַּרְעֹה וְשִׁלַּח אֶת־בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל מֵאַרְצוֹ׃ וַאֲנִי אַקְשֶׁה אֶת־לֵב פַּרְעֹה וְהִרְבֵּיתִי אֶת־אֹתֹתַי וְאֶת־מוֹפְתַי בְּאֶרֶץ מִצְרָיִם׃ וְלֹא־יִשְׁמַע אֲלֵכֶם פַּרְעֹה וְנָתַתִּי אֶת־יָדִי בְּמִצְרָיִם וְהוֹצֵאתִי אֶת־צִבְאֹתַי אֶת־עַמִּי בְנֵי־יִשְׂרָאֵל מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם בִּשְׁפָטִים גְּדֹלִים׃ וְיָדְעוּ מִצְרַיִם כִּי־אֲנִי יְהוָה בִּנְטֹתִי אֶת־יָדִי עַל־מִצְרָיִם וְהוֹצֵאתִי אֶת־בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל מִתּוֹכָם׃ וַיַּעַשׂ מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן כַּאֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה אֹתָם כֵּן עָשׂוּ׃ וּמֹשֶׁה בֶּן־שְׁמֹנִים שָׁנָה וְאַהֲרֹן בֶּן־שָׁלֹשׁ וּשְׁמֹנִים שָׁנָה בְּדַבְּרָם אֶל־פַּרְעֹה׃ פ ויאמר

הוּא אַהֲרֹן וּמֹשֶׁה דִּי אֲמַר יְיָ לְהוֹן אַפִּיקוּ יָת־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מֵאַרְעָא דְמִצְרַיִם עַל־חֵילֵיהוֹן׃ אִנּוּן דִּמְמַלְּלִין עִם־פַּרְעֹה מַלְכָּא־דְמִצְרַיִם לְאַפָּקָא יָת־בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל מִמִּצְרָיִם הוּא מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן׃ וַהֲוָה בְּיוֹמָא דְמַלִּיל יְיָ עִם־מֹשֶׁה בְּאַרְעָא דְמִצְרָיִם׃ וּמַלִּיל יְיָ עִם־מֹשֶׁה לְמֵימַר אֲנָא יְיָ מַלֵּיל עִם־פַּרְעֹה מַלְכָּא דְמִצְרַיִם יָת כָּל־דִּי אֲנָא מְמַלֵּיל עִמָּךְ׃ וַאֲמַר מֹשֶׁה קֳדָם יְיָ הָא אֲנָא יַקִּיר מַמְלַל וְאֵיכְדֵין יְקַבֵּיל מִנִּי פַּרְעֹה׃ וַאֲמַר יְיָ לְמֹשֶׁה חֲזִי דְמַנִּיתָךְ רַב לְפַרְעֹה וְאַהֲרֹן אֲחוּךְ יְהֵי מְתוּרְגְּמָנָךְ׃ אַתְּ תְּמַלֵּיל יָת־כָּל־דִּי אֲפַקְּדִינָּךְ וְאַהֲרֹן אֲחוּךְ יְמַלֵּיל עִם־פַּרְעֹה וִישַׁלַּח יָת־בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל מֵאַרְעֵיהּ׃ וַאֲנָא אַקְשֵׁי יָת־לִבָּא דְפַרְעֹה וְאַסְגֵּי יָת־אָתְוָתַי וְיָת־מוֹפְתַי בְּאַרְעָא דְמִצְרָיִם׃ וְלָא־יְקַבֵּיל מִנְּכוֹן פַּרְעֹה וְאֶתֵּן יָת־מְחַת־גְּבוּרְתִּי בְּמִצְרַיִם וְאַפֵּיק יָת־חֵילַי יָת־עַמִּי בְנֵי־יִשְׂרָאֵל מֵאַרְעָא דְמִצְרַיִם בְּדִינִין רַבְרְבִין׃ וְיִדְעוּן מִצְרָאֵי אֲרֵי־אֲנָא יְיָ כַּד־אָרֵים יָת־מְחַת־גְּבוּרְתִּי עַל־מִצְרַיִם וְאַפֵּיק יָת־בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל מִבֵּינֵיהוֹן׃ וַעֲבַד מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן כְּמָא דִי־פַקִּיד יְיָ יָתְהוֹן כֵּן עֲבַדוּ׃ וּמֹשֶׁה בַּר־תְּמָנַן שְׁנִין וְאַהֲרֹן בַּר־תְּמָנַן וּתְלָת שְׁנִין בְּמַלָּלוּתְהוֹן עִם־פַּרְעֹה׃ ואמר

אבן עזרא

הוא אהרן ומשה · הקדים אהרן למשה כי הוא גדול בשנים ועוד כי הוא התנבא לישראל קודם בא משה : הם · עתה מעת שדברו אל פרעה הקדים משה בעבור גודל מעלתו והשם דבר עמו פנים אל פנים ונגש אל הערפל אשר שם השם ולא כן אהרן והכתוב מעיד לא כן עבדי משה ואהרן אמר לו פעמים בי אדוני על כן לא תמצא בכל התורה מתחלת זה הפסוק שלא יקדים משה לאהרן וככה בנביאים וככה בכתובים ואין טענה מאלת ואלה תולדו' אהרן ומשה גם ותלד לו את אהרן ואת משה כי כאש' נולדו הזכיר' והע' תולדות גם ותלד : ויהי · יש לתמוה על המסדיר הפרשיות למה דבק זה הפסוק עם הבאי' אחריו והוא סמוך אליהם ואם לא ידענו בו טעם כי כן ביום דבר ה' אל משה בארץ מצרים וזה שדב' לו אני ה' דבר אל פרעה וכמוהו ויהי כאשר תמו כל אנשי המלח' למות מקרב העם דבק בפרשה הסמוכ' אין אולי בעל הפסקו' ידע לו טעם למה עשה כן כי דעתו רחבה מדעתנו : וידב' ה' · עתה פי' ענין וידבר ה' אל משה ואל אהרן וזהו בא דבר אל פרעה מלך מצרים : ויאמר ה' · זהו ואיך ישמעני פרע' ואני ערל שפתים השיבו השם ראה נתתיך אלהים לפרעה : ויאמר · טעם ראה שעשיתי לך מעלה גדולה שתהי' נחשב בעיני פרע' כמעל' מלאך וזהו אלהי' והוא מדבר אל הנביא והנביא מדבר אל אנשי דורו והאומרים כי נביא מגזרת ניב שפתי' איננו נכון כי שורש ניב מהשנים לפי דעת חכמי צרפת ומעלומי העין לפי דעת חכמי ספרד ושרש נביא שלם אותיות והעד נביאים ויתנבא כי הא' שורש ועוד כי ניב שפתי' כמו פרי כי הוא מגזרת תנובה עוד ינובון בשיבה והעד הנאמן וניבו נבזה אכלו ועוד מה טע' השב אשת האיש כי נביא הוא אם פירושו דברן הוא רק פירושו הוא נביא שנגלה לו סודי כדרך כ"א גלה סודו אל עבדיו הנביאי' והוא מתענג עלי ע"כ ויתפלל בעדך וחיה : אתה תדבר · אל אהרן את כל אשר אצוך ואהרן אחיך ידבר אל פרע' ואע"פ שלא נזכר אהרן בכל פעם בבוא מש' אל פרעה ידענו כי לעולם יחדו

באו : ואני אקשה · יש לשאול אם השם הקש' את לבו מה פשעו ומה חטאתו והתשוב' כי השם נתן חכמה לאד' ונטע בלבו שכל לקבל כח עליון להוסיף על טובתו או לחסור מרעתו וזה תפרש בפ' כי תשא ובפסוק מי יתן והיה לבבם זה · והנה טעם אקשה את לבו למען רבות מופתי ור' ישועה אמר כי טעם הקשה את לבו לסבול את המכות ולא דבר נכונה : ונתתי את ידי · מכתי כי ביד הוא כדרך בני אדם וטעם צבאותי כמו שהם המלאכים צבאות ה' בשמים כך הם ישרא' בארץ : וידעו · כבר הזכיר ר' יהודה המדקדק הראשון בין ה"ל והדלת תחת היוד כי הקמוץ בקמץ גדול הוא פועל עבר כמו שמעו והו"ו השיבו לעתיד כמשפט והקמוץ בקמץ קטן והיוד סי' לעתיד כמו וישמרו והנה הנעלם כי נגד ידע ויפרש כל אות ואות : ומשה · הזכיר שנותיהם ולא מצאנו בכל המקרא נביאים שהזכירם הכתוב שהתנבאו בזקנותם רק זה כי מעלתם גדולה מכל הנביאים והם היו מדבר השם בעמוד ענן ואל יעלה על לבך כי שמוא' עמהם בעבור שכתוב בעמוד ענן ידבר אליהם כי כבר פירשתי במקומו כי להלל לבדם נתנה התורה והנה על ידם ינחלו הצדיקים העולם הבא וכל הנביאי' הם נביאי תוכחות או עתידות : ויאמר

בעל הטורים

הן אני ד' דסמיכי הן אני ערל שפתים · הן אני כפיך לאל הן אני נשארתי לבדי · ואל יאמר הסרים הן אני עץ יבש · משה אמר הן אני ערל שפתי' והקב"ה אמר לו הן אני כפיך לאל כלומר אל תחוש לערלת שפתיך · כי אהיה עם פיך והורתיך · וכן ואל יאמר הסרים הן אני עץ יבש · אל יאמר בלבו מי ילד לי את אלה כלומר יבטא בשם שים בידו לרפאתו כאש' חלה וילדה ציון · ואני אקשה ועליו נאמר עם עקש תתפל' עקש נגאמע' מלך מצרים · השלך

מ"ע ספורנו

הוא אהרן ומשה · ואלה הנכבדים מכל בית אבותם הם האנשים שבדין ונראוי אמר ה' להם הוציאו את בני ישראל כי היו ראוים להיות דבריהם נשמעים אצל כל ישראל : על צבאותם · כל קהל עם פרטיו יחדיו : הם המדברים · הם היו ראוים לדבר לפרע' ולהיות נשמעי' ממנו : ויהי ביום דבר ה' אל משה · כאשר דבר ה' אל משה שידבר אל פרעה והוא השיב שלא ישמענו אלין הנה אמר שצוה אותו ואת אהרן לשרים על ישראל ועל פרעה כאשר הזכיר באמר שלא היה המכוון בהם

רל"בג

חזקוני

אהרן ומשה ד' דקדים אהרן למשה וסי' הוא אהרן ומשה · ואלה תולדת אהרן · ובני עמרם אהרן · וחברו : אמר יי' להם ד' וסי' הוא אהרן ומשה · מות ימתו במדבר ולא · ויעבדו את הגלולים דמלכים ולא השמידו את העמי' : צבאתם ד' חסרים בליש' וסי' מארץ מצרים על צבאתם · והוצאתי את צבאתי · במראת הצבאת · ולא תצא אלהים בצבאתינו · וכל לצבאהם דכו' : וידבר יי' ו' ר"פ בטעם דרגא תביר וסי' דבר אל פרעה מלך · זאת החיה אשר · בערבות מואב · וחברו · אליכם מתוך האש · אל מנשה ואל עמו : אמירה לפני ה' וסי' הן אני ערל שפתים ואיך · ויאמר דוד אל מיכל לפני יי' · ויאמר ממוכן לפני · ויאמר חרבונה אחד · ויאמר לפני אחיו וחיל שמרון : הן אני ד' וסי' הן אני ערל שפתים · הן אני נשארתי לבדי · הן אני עץ יבש · הן אני כפיך לאל : ולא ישמע ד' וסי' אליכם פרעה · ויסרו אתו · כל איש אשר ימרה · ראות רבות ולא תשמר : אלכם ו' חסרי' נמסר פרשת מקץ : ומשה ז' ר"פ נמסר פרשת שמות :

ויאמר יהוה אל־משה ואל־אהרן
לאמר: כי ידבר אלכם פרעה
לאמר תנו לכם מופת ואמרת אל־
אהרן קח את־מטך והשלך לפני־
פרעה יהי לתנין: ויבא משה
ואהרן אל־פרעה ויעשו כן כאשר
צוה יהוה וישלך אהרן את־מטהו
לפני פרעה ולפני עבדיו ויהי לתנין:
ויקרא גם־פרעה לחכמים
ולמכשפים ויעשו גם־הם חרטמי
מצרים בלהטיהם כן: וישליכו
איש מטהו ויהיו לתנינם ויבלע
מטה־אהרן את־מטתם: ויחזק לב
פרעה ולא שמע אלהם כאשר דבר
יהוה: ס ויאמר יהוה
אל־משה כבד לב פרעה מאן לשלח
העם: לך אל־פרעה בבקר הנה
יצא המימה ונצבת לקראתו על־
שפת היאר והמטה אשר־נהפך
לנחש תקח בידך: ואמרת אליו
יהוה אלהי העברים שלחני אליך
לאמר שלח את־עמי ויעבדני
במדבר והנה לא־שמעת עד־כה:
כה אמר יהוה בזאת תדע כי אני
יהוה הנה אנכי מכה במטה אשר־
בידי על־המים אשר ביאר ונהפכו
לדם: והדגה אשר־ביאר תמות
ובאש היאר ונלאו מצרים לשתות
מים מן־היאר: ס
ויאמר יהוה אל־משה אמר אל־
אהרן קח מטך ונטה־ידך על־מימי
מצרים על־נהרתם על־יאריהם ועל־אגמיהם ועל כל־ מקוה

ואמר יי למשה ולאהרן למימר: ארי
ימליל עמכון פרעה למימר הבו לכון
אתא ותימר לאהרן סב ית־חוטרך
ורמי קדם־פרעה יהי לתנינא: ועל
משה ואהרן לות־פרעה ועבדו כן
כמא די־פקיד יי ורמא אהרן ית־
חוטריה קדם פרעה וקדם עבדוהי
והוה לתנינא: וקרא אף־פרעה
לחכימיא ולחרשיא ועבדו אף־אינון
חרשי מצראי בלחשיהון כן: ורמו
גבר חוטריה והוו לתניניא ובלע
חוטרא־דאהרן ית־חוטריהון:
ואתתקף ליבא דפרעה ולא קביל
מנהון כמא די־מליל יי: ואמר יי
למשה יקיר ליבא דפרעה סריב
לשלחא עמא: איזיל לות־פרעה
בצפרא הא נפיק למיא ותיתעתד
לקדמותיה על־כיף נהרא וחוטרא
דאיתהפיך לחויי תיסב בידך: ותימר
ליה יי אלהא דיהודאי שלחני לותך
למימר שלח ית־עמי ויפלחון קדמי
במדברא והא לא־קבילתא עד־כען:
כידנן אמר יי בדא תידע ארי אנא יי
הא אנא מחי בחוטרא די־בידי על־
מיא די בנהרא ויתהפכון לדמא: ונוני
די־בנהרא ימותון ויסרי נהרא וילאון
מצראי למשתי מיא מן־נהרא: ואמר
יי למשה אימר לאהרן סב חוטרך
וארים ידך על־מיא דמצראי על־
נהריהון על־אריתיהון ועל־אגמיהון
ועל כל־ בית

מסורה (בין השיטין): ל' חס' דגהו' · ל' יחד מן ח' לישנ' בסוף תיבות · ל' ד' מלאי' · ג' חס' ו' בתור' בתורה · ב' חד חס' וחד מל' · כו' ל' חס' יו"ד ל' למטעי' · ב' ג' חס' בספר · י"ב בטעמא בספ' · י"ו חס' את · י"ד חס' ב' לי'

וסי' ויקרא גם פרעה לחכמים ולמכשפי' ויאמ' המלך : וישליכו ד' מלאי' וסי' איש מטהו וישליכו שמה איש נזם זהב את האיש אל קבר אלישע · וישליכו אתה ויפרשו את השמלה · וכל ד"ה דכו' · וכל במ"א חס' וישלכו את תורתך אח' את התנינם הגדלי' · ויהיו לתניג' · המת תנינם יינם · מטותם ב' בתור' חד מ"ל וחד חס' וסי' ויבלע מטה אהרן · ומטה אהרן בתוך מטותם קדמ' חס' : המימה ב' וסי' לך אל פרעה בבקר · השכם בבקר דערוב : אלהי העברי' ה' נמסר פרשת שמות : מכה ה' פתחין וסי' פרש' שמו' וסי' בלשון תרגום עבראה בחוטרא לא תלקי עממין ה' ברוגזא מחי · וכל איתן דכו' : על המי' ד' וסי' אנכי מכה במטה · ויבאו אלימה ושם את הצפר החיה יקח · וישכמו בבקר והשמש זרחה · וכל תהלות דכו' במ"א יי' על מים רבים : ויאמר יי' י"ב בטעם קדמא אזלא בספרא נמסר פרשת שמות : מימי ו' וסי' קח מטך ונטה ויט אהרן את ידו על מצרים אשר נכרתו מימי הירדן · נהרות דמשק · סתם את מוצא יגזלו מימי שלג :

רשי

מופת · אות להודיעו שיש צורך במי ששולח אתכם : לתנין · נחש : בלהטיהם · בלחשיהן ואין לו דמיון במקרא ויש לדמות לו להט החרב המתהפכת דומה שהיא מתהפכת ע"י לחש : ויבלע מטה אהרן · מאחר שחזר ונעשה מטה בלע את כלן : כבד · תרגומו יקיר ולא אתיקר מפני שהוא שם דבר כמו כי כבד ממך הדבר : הנה יוצא המימ' · לנקביו שהיה עושה עצמו אלוה ואומר שאינו צריך לנקביו ומשכי' ויוצא לנילוס ועושה שם צרכיו : עד כה · עד הנה ומדרשו עד שתשמע ממני מכת בכורות שאפתח בה בכה אמר יי' כחצות הלילה : ונהפכו לדם · לפי שאין גשמים יורדים במצרים ונילוס עולה ומשקה את הארץ ומצרי' עובדי' לנילוס לפיכך הלקה את יראתם ואח"כ הלקה אותם : ונלאו מצרי' · לבקש רפואה למי היאור שיהיו ראויין לשתות : אמור אל אהרן · לפי שהגין היאור על משה כשנשלך לתוכו לפיכך לא לקה על ידו לא בדם ולא בצפרדעי' ולקה על ידי אהרן : נהרותם · הם נהרו' המושכים כעין נהרות שלנו : יאוריהם · הם בריכות נגרים העשויות בידי אדם משפת הנהר לשדות ונילוס מימיו מתברכים ועול' דרך היאורי' ומשק' השדות : אגמיהם · קבוצת מים שאין נובעין ואין מושכין אלא עומדין במקום אחד וקורין לו אשטנ"ק : בכל

אבן עזרא

ויאמר ה' · החל לספר שניהם כי ידע השם כי בתחלה לא יבקש פרעה מופת רק יאמר לא ידעתי את יי' ועתה יבקש מופת : קח את מטך · הוא מטה משה שנתנו לו והעד אמור אל אהרן קח את מטך ונטה ידך וכתוב וירם במטה ויך את המים והנה הודיענו בפתאות הכ"ת שהוא המטה הידוע שאמר לו קח את מטך ועוד ומטך אשר הכית בו את היאור : ויבא משה' גם זה מופת שהמט' היה לתנין ואינו דומ' למופת שעשה לישראל כי לא נהפך רק לנחש ויפ' אמר נחש הוא תנין : ויקרא פרעה לחכמי' · חכמי המזלו' : ולמכשפים' משני' דבר התולד' למראה העין : והחרטומים · הם היודעים סוד התולדת · והמלה רביעית אולי לשון מצרים הוא או לשון כשדי' כי לא מצאנו' בכל המקרא רק בדברי שניהם והפריש הכתו' בין מעשה משה שהיה אמת שנהפך המט' לתנין ובין מעש' החרטומי' על כן כתוב בלטיהם והמלה שלישית מגזרת להט החרב המתהפכת ולהט אות' היום הבא והוא כמו בריקות והם עוברת וזאת היא אחיזת עינים : וישליכו · זה פלא שני שבלע מטה אהרן מטות החרטומי' ולא נמצאו וקראו מטה אהרן כי כן היה בתחלה ור' ישועה אמר כי אחר ששב מטה בלע מטותם וזה פלא גדול : ויחזק · מעצמו בעבו' פרהא שעשו החרטומים כמעש' אהרן : ויאמר כבד · פועל עבר כמו כי זקן יצח' לו חפץ יי' כאשר אהב · והיה קמץ קטן תחת מ"ם מאן שהו' שורש שלא ידגש האל"ף ההוא אחריו כמו חרף נפשו : לך אל פרעה בבוקר · מנהג מלך מצרי' עד היו' לצאת בתמוז ואב כי אז יגדל היאור לראות כמה מעלות עלה וגוה השם למשה שילך בבקר ויעמוד לפני ההור ויעש' האות שהוא מכת היאור לפני פרעה וצוהו לקחת המטה אשר נהפך לנחש על יד משה לפני לכתו אל פרעה ויתנהו אל אהרן לנטותו על מימי מצרים שיראה פרעה בעיניו כי מרגע שיכה אהרן במטה על היאור אז יהפך לדם : ואמרת · אמור לו ככה כי זאת תחלת המכות אם לא תשמע כי המכה אשר נהפך לתנין לא היתה מכה כה' השליח ידבר על פי השולח ואחז דרך קצר' כי תחסר מלת שלוחו וככה הכה אנכי שלוח מכה במט' אשר בידי ואמר אשר בידי ואף ע"פ שביד אהרן היה כי שניהם שוים ומשתתפי' באות : והדגה · שם מין כולל לכל שורץ במים : ונלאו · מבנין נפעל מגזר' לאה כטעם לא יכלו : ויאמר · לפי דעתי הפשט כי אהרן נטה ידו והכה היאור ונטה ידו כנגד כל הרוחו' בפאת' מצרי' להפוך כל הנהר בארץ מצרים והטעם בכל מלכות מצרים ומלת מימי מצרים כלל והפרט על נהרות והינם היאור רק שיחור ונהרות אחרים בארץ מצרים כי הדם היה בכל הרגם : ועל יאוריהם · לשון רבים בעבור שהיאור במקומות רבים : אגמיה' מים מחוברים מעכמם ממי המטר : ומקוה

בעל הטורים

השלך לפני פרעה יהי לתנין ולא אמר ויהי אלא אחר שתשליך אותו אמור למטה יהי תנין כדי שישמע פרעה שעל פי דבורך יחזור לתנין ולמה לתנין לפי שפרעה אמ' על עצמו התנין הגדול הרובץ בתוך יאוריו ורמז לו כשם שזה הוא תנין וחזר להיות עץ יבש · כך יחזור פרעה להיות עפר רמה ותולעה : והנה לא שמעת עד כה · כה אמר יי' כחצות הלילה · כה בא"ת ב"ש לץ · ונ"פ לץ עולה ר"ת וכל כך מכות לקו במצרים א' ועל הים ר' וזהו שרמז לו לא תשמ' עד שתלק' במנין כה כה וזהו שנאמר לץ תכה ופתי יערים · כמנין לץ לץ · ויבא

אמרי נועם

ויקר' גם פרעה לרבות אשתו שהיתה שקולה כנגד כל החכמי' והמכשפי' : כבד לב פרעה אמרו רבותי' ז"ל משל למלך שבתיות שמנה השמור לגנבות המכם פעם אחת בא הארי שהו' מלך והזאב והשועל עמו בעיר · בא החמור ושאל מהם המכס אמר השועל כמה עזות יש לך מכל החיות אינך יודע שהמלך בא עמנו ואכתנו עמו ואתה שואל ממנו מכס א"ל בחיו' המלך עצמו יפרע בלך ושאל מכס מהמלך · בא המלך והרגו ונתנו לשועל וצוה לסדר לו אבריו סדר השועל אבריו ורא' הלב יפה ואכלו וכשבא הארי רא' אבריו ולא הלב אמר לשועל היה הלב .. אמר השועל אדוני מלך אם היה לו לב לא היה שואל מכם מהמלך · כן פרעה הרשע נבזה שכא כל מה שעשה לו הק"בה אמר הק"בה שוטה זה אין לו לב ונעשה כבד והיינו דכתי' כי כבד לב פרעה : נטה ידך על מימי מצרי' ב"ת כלים מלמד שאף המים שבכלים נהפכו לדם · לקה נילוס תחילה לפי שהיו עובדין אותו כן פי' רש"י ותימה למה לא היה דבר בצפרדעים קודם כדי שילקה יראתן :

מ"ע ספורנו

תנו לכם מופת · המופת הוא להורות על גודל המשלח ושראוי לשמוע בקולו אמנם האו' הוא עדות לשליח לפיכך עשה אותות לעיני עם ישראל שלא היה ספק אצלם על גודל המשלח ויכלתו אבל היה על השליח אם הוא שליח אמת אבל פרע' שהיה מסופק על המשלח או מכחישו באמרו לא ידעתי את ה' שאל מופת לאמת גודל השליח באופן שיורה שראוי לשמוע בקולו ואינו נמנע שיהיה דבר אחד בענינו אות ומופת ביחס לאנשים מתחלפים : ויהיו לתנינים על תבנית ותמונת תנינים אבל לא בתנועתם : ויבלע מטה אהרן את מטותם · שיראו שהאל ית' לבדו הוא הנותן נשמה ורוח ולא היה כח בחרטומים לתת תנועה בתנינים : כבד לב פרעה · אף על פי שראה ההבדל בין המופת שעשיתם אתם ובין מעשה הכשפים : נהפך לנחש · גם בתנועתו באמרו ויבלע וכן למעלה וינס משה מפניו : בזאת תדע כי אני ה' · שאשנה טבע דבר בלתי נפסד כפי כלו והוא היאור : והדגה אשר ביאור תמות · לא תשאר בו צורת המים עם מראות הדם אבל תהי' בו צורת הדם בעצמותו ובמראיתו ולפיכך תמות הדגה : ונלאו מצרים · לחפור סביבו' היאור מים לשתות באמרו ויחפרו כל מצרים סביבות היאור : ולא שת לבו גם לזאת · להבין ההבדל אשר היה גם בזאת בין הפעל האלהי לפעל המכשפי' שפעלת האל ית' היתה שנוי בטבע היאור אשר הוא כפי כלו בלתי נפסד והפך אותו לטבע דם אמתי עד שמתו בו הדגים ופעלת החרטומים היה שנוי בדבר נפסד ואולי באחיזת עינים : ויעלו

חזקוני

תנו לכם מופת פרש"י אות להודיעו שיש צורך במי ששולח לכם צורך לשון יכולת וממשלה כדאית' באגדה למה נקראו ע"ז אלהים רבי יוסי אומ' שלא יהא פתחון פה לעובר לא נקרא אלהים שאילו נקראו אלהים היה נהם צורך יזכו לשדים לא אלוה מתרגמינן דבמין לטעותא דלית בהון צורך : והשלך לפני פרעה יהי לתנין לפני פרעה שהיה פרעה מתגאה בעיניו וקורא לו תנין כד"א התנין הגדול אמר לו הקב"ה למשה לך אמור מה מטה זה נעשה תנין ובולע מטות וסופו לחזור ולהיותו עץ יבש אף אתה בולע י"ב מטות שבטי ישראל וסופך להיות כעץ יבש ומת : יהי לתנין · פרש"י נחש וכאמרה כבר בפ' שמות רא' כל המופתים אש' שמתי בידך ועשיתם לפני פרעה ונשכי' כאן בשביל דבר שנתקדש בה ומהו קסדם שלא לעשות לפני פרעה רק יהי לתנין : ויקרא גם פרעה · מהו גם אפילו התינוקות שבכאן יכולין לעשות כן : ויחזק לב פרעה · כשנור ע"י מכשפות עשה אהרן : כאשר דבר יי' · ולא ישמע אליכם פרע' : הנה יוצא המימה פרש"י לנקביו שהיה עושה עצמו אלוה ומשום שהוא מקום טינוף לא כתיב בא אל פרעה דבא משמע בא עמי : הנה יוצא המימה להעלו' נילוס לרגליו ד"א כדרך בני אדם המשכימים בבקר על שפת הנהר ורוחצין ממימי הנהר להאיר עיניהם · ד"א הנה יוצא המימה לטייל ולכוד שם עופות על ידי נוזכין הנושא על ידו כשאר מלכי' ושם תמצאנו פנוי לדבר עמו : ואמרת אליו י"מ לפי שהוא יוצא המים' במקום טהור ושם תדבר עמו אבל לא בביתו שלא להזכיר ש"ש במקום גלולים וטינוף : בזאת תדע מדה כנגד מדה כנגד שאמרת לא ידעתי את יי' פי' בזאת מתחיל לידע · ונהפכו הכ"א נסגול : ויהפכו

רלבג

כנפי נשרים ואביא אתכם אלי ר"ל שהוא הביאם לעבודתו בקלות ובמהירות נפלא כאלו היו דורכי' על זה התכלית כשיאשו אותם על כנפי נשרים ויתעופפו הנשרים במהירות נפלא כמכהנם ויוליכום אל התכלית המכוון · התועלת הרביעי הוא במדות · והוא שראוי לאדם כשירצה להשיג דבר מה מאנשים שיסדר דבריו בתכלית מה שאפשר כהם מלקיחת הכפשות למה שירצוהו ומיפוי הדברים בהם וקשוטם כדי שיפותו לשמוע אליו כי בזולת זה אפשר שלא ישיג מבוקשו ואף על פי שהיו הדברים ההם להביא תועלת להם · הלא תראה כי זה המאמר שהיה מצווה משה שיאמר לישר' עם רוב מה שיש בענינו מהטוב להם ומהפתוי אל שיאמינו בדברים ההם הנה לא שמעו ישראל אל משה מפני קוצר רוח משה שלא הספיק לסדר דבריו באופן שלם כדרך שיפותו להאמין לדבריו :
התועלת החמישי הוא להודיע הסבה אשר הכריחה אל שיהיו באמצעו' אהרן כל דברי משה לפרעה לישראל במה שדבר להם להוציאם ממצרים והנה היתה הסבה בזה כי משה היה ערל שפתים לרב התבודדות במושכלות השכליות האלהיות כמו שביארנו בפרשת אלה שמות :
התועלת הששי הוא להודיע תולדות אהרן ומשה כי משה יכר בנבואתו עמוד התוק אשר היו בו ישראל לעם לשם יתע' והוא היה להם לאלהים ולמשגים והיא ואת התורה האלהית ואהרן היה ראש למשפחות הכהונה אשר שם אותה השם יתע' שיוחדת לעבודתו בדרך שיורו משפטיו ליעקב ותורתו לישראל כמו שיתבאר במה שיבא · והנה זכר עם זה תולדות פינחס לגלאותו לפי שהוא קנא לאלהיו ושם נפשו בכפו להשבית הפעולות המגונות ולזה היה ברית השם יתע' אותו כמו שנזכר בפרשת פינחס :

ויאמר יי' אל משה וגומר עד סוף הפרשה · ביאור המלות

והשלך לפני פרעה · כדי שיתבאר לו שהמטה הוא נהפך לנחש באופן שלא ישאר לו ספק על זה · והנה לזאת הסבה השליך אהרן את מטהו לפני פרעה ולפני עבדיו וכן הכה במימי היאור להפכם לדם לעיני פרעה ולעיני עבדיו לזאת הסבה בעינה · וכן ראוי שנאמין שיהיה הענין כן בשאר המכות הנוהגות זה המנהג ואם לא נזכר זה נכלם · לחכמים ולמכשפים · אחשוב שהחכמים היו האנשים שהיו חכמים בחכמת מצרים וענין החכמה ההיא היתה להמציא חכמת הכשוף ויעשו בה שאיכם עושי' אם כשימצאו המקובלו' שטבעיות יתחדשו בהם עניני' זרים ידעו מפעולות הכשפים או בשיעשו אלו הפעולות הורות על דרך כשוף אם היה שיהיה אפשר שיתחדשו בדרך הכשוף כמו אלו הפעולות על דרך האמת · והנה לא נודע לנו עד היום מהום זה הכשוף וענינו · ולזה לא ראינו לדבר בו והמכשפים היו האנשי' שהיו מעשקים בפעולות הכשוף · חרטומי מצרים · הם החכמים והמכשפים בלהטיהם · בסתריהן כטעם והמלך לאט את פניו שהרצון בו כסה והסתיר · וידמה שהדבר שעשו זה באחיזת עינים' וזה שהם הביאו לחשב שיהפכו מטותיהם לתנינים במה שהסתירו והעלימו מאמתת הענין מהאנשי' הרואים ? ויבלע מטה אהרן מטותם · ר"ל שבעת היותו לתנין בלע שאר התנינים והיו למזון לו עד שכאשר שב למטה לא נמצא שם רק מטה אהרן והוא המטה שהיה ביד משה שנוהו השם יתע' שישאהו בידו שיעשה בו את האותות וזה לאות שמטה אהרן היה תנין לפי האמת לא לפי הראות לבד כמו הענין במטות החרטומים ולזה היה ראוי שיתן פרעה אל לבו שיש הבדל נפלא בין מה שיעשהו החרטומים ובין מה שעשה משה והנה עם כל זה נחזק לב פרעה ולא שמע אליהם ואמרת אליו יי' אלהי העברים וגומר' הנה הרצון בזה שיאמר לו זה באמצעות אהרן כמו שקדם · והדגה אשר ביאור תמות

רש"י

בכל ארץ מצרים · אף במרחצאות ובאמבטאות שבבתים : ובעצים ובאבנים · מים שבכלי עץ ובכלי אבן : בלטיהם · לחש שאומרין אותו בלט ובחשאי רבותינו אמרו בלטיהם מעשה שדים בלהטיהם מעשה כשפי׳: ויחזק לב פרעה · לומר ע"י מכשפות אתם עושין כן תבן אתם מכניסים לעפריי׳ עיר שכולה תבן אף אתם מביאי׳ מכשפו׳ למצרי׳ שכולה כשפים: גם לזאת · למופת המטה שנהפך לתנים ולא לזה של דם: וימלא · מנין ז׳ ימים שלא שב היאור לקדמותו שהית׳ המכ׳ משמש׳ רביע חדש וג׳ חלקי׳ היה מעיד ומתר׳ בהם : אם מאן את׳ · מסרבין את׳ מאן כמו ממאן מסרב אלא כינוי האדם על שם המפעל כמו שלווקט סר וזעף: נוגף את כל גבולך · מכה וכן כל לשון מגפ׳ אינו לשון מית׳ אא לשון מכה וכן ונגפו אשה הרה אינו מיתה וכן בטרם יתנגפו רגליה׳ פן תגוף באבן רגלי׳ ולאבן נגף: ועלו · מן היאור: בביתך · ואח"כ בבית עבדיך הוא התחיל בעצה תחילה ויאמר אל עמו וממנו התחיל׳ הפורענו׳: ובכה ובעמך · בתוך מעיה׳ נכנסין ומקרקרין: ותעל הצפרדע · צפרדע אחת היתה והיו מכין אותה והי׳ מתזת נחילי׳ נחילי׳ זהו מדרשו ופשוטו יש לומר שרוץ הצפרדעים קורא לשון יחידות וכן ותהי הכנה ברחישה פדולוויי"רא בלע"ז ואף ותעל הצפרדע גרינול"יירא בלע"ז : התפאר

אבן עזרא

ומקוה מימיהם · הם המעיינים והבארות והבורות ואמר הגאון כי מימי כפול מים מתוקים ומים מרים כמו הים על כן כתוב הקורא למי הים והנה שכח מי הירדן יכרתון ומלת מים כאשר היא סמוכה אל סימן המדבר לעולם היא כפולה כמו מימי ומימיך גם על לשון רבים כי לא יתכן לומר מימו ומימה ומלאכו מי על לשון יחיד כי מי נדה לא זורק · וטעם ובעצי׳ ובאבני׳ המים שהיו בבתי׳ בכלי עץ או בכיור הנעשים מאבן · ויעשו · הזכיר מכת היאור ולא חשש להזכיר נטית ידו על כל מימי מצרים : ויעשו כן · מלת בלטיהם מגזרת ותבא אליו בלט בדברי סתר הנעלמים מן העין ואין המלה חסרת ה"א כי הה"א איננה מאותיות המשך באמצע המל׳ ויש לשאול אם על יד אהרן נהפכו כל מימי מצרי׳ לדם אנה מצאו החרטומים מים והפכום והתשוב׳ אהרן לא הפך רק המי׳ שהיו על הארץ לא המים שהיו תחת הארץ והחרטומים חפרו והוציאו מים וראו כי נהפכו לדם ויש הפרש גדול בין מעשה אהרן ובין מעשיה׳ כי אהרן הפך כל היאור שהיה לפניו וכל מים שהיה בכל גבול מצרי׳ שלא היה רואה אותם ועוד כי הפך מים שאינם עומדים רק רצים תמיד ומים אחרים באים ועוד כי עמדה המכה ז׳ ימים והחרטומי׳ לא הראו שהפכו רק מים מעטי׳ עומדים בכלי וזה היה רגע אח׳ עד שסב פרעה אל ביתו : ויפן · טעם גם לזאת כי הזכי׳ בתחלה אות המטה שהיה לתנין ובלע המטות : ויחפרו · רבים אומרי׳ כי המי׳ היו ביד המצרי אדומים כדם ונתלבנו ביד הישראל א"כ למה לא נכת׳ אות זה בתור׳ ולפי דעתי כי מכת הדם והצפרדעי׳ והכנים היתה כוללת המצרים והעברים כי אחר הכתוב נרדוף ושה הסלם מעט הזיקו רק מכת הערוב שהית׳ קשה השם הפרי׳ בין המצרים ובין ישרא׳ וככה מכת הדבר והבר׳ בעבו׳ מקניה׳ ולא כן בשחין ולא בארבה כי הם יוצאי׳ ממצרים וכאשר חפרו המצריים כן חפרו העברייס : וימלא · הזכיר זה בעבור שעמדה זאת המכה ימים רבים ולא כן בשאר המכות : ויאמר · ובא אל פרעה עם אהרן אחיך ויודיע אותו המכה השנית אם לא ישלח עמי : ואם · מלת מאן תאר יוצא כמו ושבח אני את המתי׳ · וטעם נוגף כמו משחי׳ וכן כתוב ונפרד׳ עלה ותשחית׳ והמפרשים נחלקו במלת צפרדעים ורבים אמרו שהוא מין דג נמצ׳ במצרי׳

יקרא בלשון ערב אלתמסח ויוצא מן הנהר ותוטף בני אדם ואחרים אמרו כי הם הנמצאים ברובי הנהרות שמשמיעי׳ קול והוא הנכו׳ בעיני והוא הידוע : ושרץ היאור · פועל יוצא כמו ישרצו המים וטעם ועלו כי הנהר לעולם שפל מן העיר : ובכה ובעמך · אמר יפת בעבור שהכתוב אמר וכך ובעמך רמז כי בו ובעמו יעלו בלבד ולא בעם ישראל ואי׳ זו ראיה כי הזכיר שיעלו עליו ועל כל עמו ואין צורך להזכיר ישראל : ויאמר נטה ידך · על רוחות השמים והנה הצפרדעים יעלו מהיאורות ומהנהרות ומהאגמי׳ ולא מכל מקום המים : ויט · הנה נטה ידו ולא הכה ביאור כאשר עשה בראשונה רק רמז כי יכלו לעלות הצפרדעים מרגע נטות ידו : ויעשו · במים מועטי׳ על כן ראה פרעה כי הפרש בין מעשה אהרן ובין מעשיהם על כן קרא למשה כי ראה שהחרטומים הוסיפו על המכה ולא יכלו לחסרה : ויקרא

וארא

מִקְוֵ֣ה מֵֽימֵיהֶ֑ם וִֽיהְיוּ־דָ֑ם וְהָ֤יָה דָם֙
בְּכָל־אֶ֣רֶץ מִצְרַ֔יִם וּבָעֵצִ֖ים וּבָאֲבָנִֽים׃
כ וַיַּֽעֲשׂוּ־כֵן֩ מֹשֶׁ֨ה וְאַהֲרֹ֜ן כַּאֲשֶׁ֣ר ׀
צִוָּ֣ה יְהֹוָ֗ה וַיָּ֣רֶם בַּמַּטֶּה֮ וַיַּ֣ךְ אֶת־הַמַּ֣יִם
אֲשֶׁ֣ר בַּיְאֹ֔ר לְעֵינֵ֣י פַרְעֹ֔ה וּלְעֵינֵ֖י
עֲבָדָ֑יו וַיֵּהָֽפְכ֛וּ כָּל־הַמַּ֥יִם אֲשֶׁר־בַּיְאֹ֖ר
לְדָֽם׃ וְהַדָּגָ֨ה אֲשֶׁר־בַּיְאֹ֥ר מֵ֙תָה֙
וַיִּבְאַ֣שׁ הַיְאֹ֔ר וְלֹא־יָכְל֣וּ מִצְרַ֔יִם
לִשְׁתּ֥וֹת מַ֖יִם מִן־הַיְאֹ֑ר וַיְהִ֥י הַדָּ֖ם
בְּכָל־אֶ֥רֶץ מִצְרָֽיִם׃ וַיַּֽעֲשׂוּ־כֵ֛ן
חַרְטֻמֵּ֥י מִצְרַ֖יִם בְּלָטֵיהֶ֑ם וַיֶּחֱזַ֤ק לֵב־
פַּרְעֹה֙ וְלֹֽא־שָׁמַ֣ע אֲלֵהֶ֔ם כַּאֲשֶׁ֖ר דִּבֶּ֥ר
יְהֹוָֽה׃ וַיִּ֣פֶן פַּרְעֹ֔ה וַיָּבֹ֖א אֶל־בֵּית֑וֹ
וְלֹא־שָׁ֥ת לִבּ֖וֹ גַּם־לָזֹֽאת׃ וַיַּחְפְּר֧וּ
כָל־מִצְרַ֛יִם סְבִיבֹ֥ת הַיְאֹ֖ר מַ֣יִם לִשְׁתּ֑וֹת
כִּ֣י לֹ֤א יָֽכְלוּ֙ לִשְׁתֹּ֔ת מִמֵּימֵ֖י הַיְאֹֽר׃
כה וַיִּמָּלֵ֖א שִׁבְעַ֣ת יָמִ֑ים אַחֲרֵ֥י הַכּֽוֹת־
יְהֹוָ֖ה אֶת־הַיְאֹֽר׃ פ
וַיֹּ֤אמֶר יְהֹוָה֙ אֶל־מֹשֶׁ֔ה בֹּ֖א אֶל־פַּרְעֹ֑ה
וְאָמַרְתָּ֣ אֵלָ֗יו כֹּ֚ה אָמַ֣ר יְהֹוָ֔ה שַׁלַּ֥ח אֶת־
עַמִּ֖י וְיַֽעַבְדֻֽנִי׃ וְאִם־מָאֵ֥ן אַתָּ֖ה
לְשַׁלֵּ֑חַ הִנֵּ֣ה אָנֹכִ֗י נֹגֵ֛ף אֶת־כָּל־גְּבוּלְךָ֖
בַּֽצְפַרְדְּעִֽים׃ וְשָׁרַ֣ץ הַיְאֹר֮ צְפַרְדְּעִים֒
וְעָלוּ֙ וּבָ֣אוּ בְּבֵיתֶ֔ךָ וּבַחֲדַ֥ר מִשְׁכָּבְךָ֖
וְעַל־מִטָּתֶ֑ךָ וּבְבֵ֤ית עֲבָדֶ֙יךָ֙ וּבְעַמֶּ֔ךָ
וּבְתַנּוּרֶ֖יךָ וּבְמִשְׁאֲרוֹתֶֽיךָ׃
וּבְכָ֥ה וּֽבְעַמְּךָ֖ וּבְכָל־עֲבָדֶ֑יךָ יַֽעֲל֖וּ
הַֽצְפַרְדְּעִֽים׃ ס
א וַיֹּ֣אמֶר יְהֹוָה֮ אֶל־מֹשֶׁה֒ אֱמֹ֣ר אֶֽל־
אַהֲרֹ֗ן נְטֵ֤ה אֶת־יָֽדְךָ֙ בְּמַטֶּ֔ךָ עַל־הַנְּהָרֹ֖ת
עַל־הַיְאֹרִ֣ים וְעַל־הָאֲגַמִּ֑ים וְהַ֥עַל אֶת־
הַֽצְפַרְדְּעִ֖ים עַל־אֶ֥רֶץ מִצְרָֽיִם׃ וַיֵּ֤ט
אַהֲרֹן֙ אֶת־יָד֔וֹ עַ֖ל מֵימֵ֣י מִצְרָ֑יִם וַתַּ֙עַל֙
הַצְּפַרְדֵּ֔עַ וַתְּכַ֖ס אֶת־אֶ֥רֶץ מִצְרָֽיִם׃
וַיַּֽעֲשׂוּ־כֵ֥ן הַֽחַרְטֻמִּ֖ים בְּלָטֵיהֶ֑ם וַיַּֽעֲל֥וּ
אֶת־הַֽצְפַרְדְּעִ֖ים עַל־אֶ֥רֶץ מִצְרָֽיִם׃
ויקרא

אונקלוס

בֵּית־כְּנִישַׁת מֵימֵיהוֹן וִיהוֹן דְּמָא וִיהֵי דְמָא בְּכָל־אַרְעָא דְמִצְרַיִם וּבְמָנֵי אָעָא וּבְמָנֵי אַבְנָא׃ וַעֲבָדוּ־כֵן מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן כְּמָא דִי־פַקֵּיד יְיָ וַאֲרֵים בְּחוּטְרָא וּמְחָא יַת־מַיָּא דִי בְנַהֲרָא לְעֵינֵי פַרְעֹה וּלְעֵינֵי עַבְדּוֹהִי וְאִתְהֲפִכוּ כָּל־מַיָּא דִי־בְנַהֲרָא לִדְמָא׃ וְנוּנֵי דִי־בְנַהֲרָא מִיתוּ וּסְרִי נַהֲרָא וְלָא־יְכִילוּ מִצְרָאֵי לְמִשְׁתֵּי מַיָּא מִן־נַהֲרָא וַהֲוָה דְמָא בְּכָל־אַרְעָא דְמִצְרָיִם׃ וַעֲבָדוּ־כֵן חָרָשֵׁי מִצְרַיִם בְּלַחֲשֵׁיהוֹן וְאִתַּקַּף לִבָּא דְפַרְעֹה וְלָא־קַבֵּיל מִנְּהוֹן כְּמָא דְמַלֵּיל יְיָ׃ וְאִתְפְּנִי פַרְעֹה וְעַל לְבֵיתֵיהּ וְלָא־שַׁוִּי לִבֵּיהּ אַף־לְדָא׃ וַחֲפַרוּ כָל־מִצְרָאֵי סַחְרָנוּת נַהֲרָא מַיָּא לְמִשְׁתֵּי אֲרֵי לָא יְכִילוּ לְמִשְׁתֵּי מִמַּיָּא דִבְנַהֲרָא׃ וּשְׁלִימוּ שַׁבְעָא יוֹמִין בָּתַר דִּמְחָא יְיָ יַת־נַהֲרָא׃ וַאֲמַר יְיָ לְמֹשֶׁה עוּל לְוָת־פַּרְעֹה וְתֵימַר לֵיהּ כִּדְנַן אֲמַר יְיָ שַׁלַּח יַת־עַמִּי וְיִפְלְחוּן קֳדָמַי׃ וְאִם־מְסָרֵיב אַתְּ לְשַׁלָּחָא הָא אֲנָא מָחֵי יַת־כָּל־תְּחוּמָךְ בְּעוּרְדְּעָנַיָּא׃ וִירַבֵּי נַהֲרָא עוּרְדְּעָנַיָּא וְיִסְּקוּן וְיֵעֲלוּן בְּבֵיתָךְ וּבְאִדְּרוֹן בֵּית־מִשְׁכְּבָךְ וְעַל־עַרְסָתָךְ וּבְבֵית עַבְדָּךְ וּבְעַמָּךְ וּבְתַנּוּרָךְ וּבְאַצְוָתָךְ׃ וּבָךְ וּבְעַמָּךְ וּבְכָל־עַבְדָּךְ יִסְּקוּן עוּרְדְּעָנַיָּא׃ וַאֲמַר יְיָ לְמֹשֶׁה אֵימַר לְאַהֲרֹן אֲרֵים יַת־יְדָךְ בְּחוּטְרָךְ עַל־נַהֲרַיָּא עַל־אֲרִיתַיָּא וְעַל־אַגְמַיָּא וְאַסֵּיק יַת־עוּרְדְּעָנַיָּא עַל־אַרְעָא דְמִצְרָיִם׃ וַאֲרֵים אַהֲרֹן יַת־יְדֵיהּ עַל מַיָּא דְמִצְרָאֵי וּסְלִיקוּ עוּרְדְּעָנַיָּא וַחֲפוֹ יַת־אַרְעָא דְמִצְרָיִם׃ וַעֲבָדוּ־כֵן חָרָשַׁיָּא בְּלַחֲשֵׁיהוֹן וְאַסִּיקוּ יַת־עוּרְדְּעָנַיָּא עַל־אַרְעָא דְמִצְרָיִם׃ וקרא

מסרה

ויהיו י"א רפי׳ נמסר פר׳ תרומה : וירם ח׳ נמסר בתהלי׳ סי׳ קמ"ח: נהרותם ד׳ חסר בליש׳ וסימן על נהרתם ועל יאריה׳ · אל הנהרת על היארי׳ · את נהרתיה שלח׳ · ונהרתיך אוביש : ולעיני ד׳ וסי׳ לעיני פרע׳ ולעיני׳ את המריני׳ · ויאמר ירמיה הנביא אל חנניה הנבי׳ לעיני חנמאל דודי׳ בלטיה׳ ג׳ וסי׳ דם · צפרדעים כנים : ויחזק ט"ו נמסר בשמואל א׳ סי׳ י"ז בפסו׳ ויחזק דוד מן הפלשתי: שת ד׳ וסי׳ כי שת לי אלהים זרע׳ ולא שת לבו גם לזאת · גם יהודה שת קציר· מי שת בטוחו׳ חכמה: לזאת ג׳ קמצין וסי׳ ולא שת לבו גם לזאת · אי לזאת אסלח לך · לכן קראתי לזאת רהב : לשתת כלם מלאים במ"ד נמסר פרשת חיי שרה: גבולך ג׳ מלאים בתורה וסי׳ הנה אנכי נגף את כל גבולך בצפרדעים · והנה אנחנו בקדש׳ זתים יהיו לך בכל : ובכה כ׳ מלין כתבין כה בסוף תיבות וסי׳ בכה: על ידכה · מי כמכה באלים יי׳ · ב׳ בו · גם אתכה הרגתי · הנצבת עמכה בזה · כי בכה ארוץ גדוד · דשמואל · כי לא ימצאכה · ולא יעצרכה הגשם · הנכה ראה ולא יענוכה · אתה שלחת בשמכה ספרי׳ למען הראתכה · התרפית ביום צרה צר כחכה · בכה · חסיתי אל תער · תבונ׳ תנצרכה · לחלכה יצפנו · יעזב חלכה יתום · ותשת עלי כפכה · וחסידך יברכוכ׳ · ויאמר יי׳ ד׳ בטעם זרקא בספרא וסי׳ בפרשת שמות :

ובכה חד מן כ׳ מלין כתבין כה בסוף תיבותא ·

ח

בעל הטורים

ויגאם · שניה ויבאו היאור · וירש התולעים ויבאש מלמד שגם ביאור גדל תולעי׳ בכנאם וגו׳ סמיכת ס׳ ב׳ ויבלע מטה אהרן את מטותם · מטה אהרן בתוך מטותם · איתא במדרש שגם במעשה קרח בלע מטה אהרן את מטותם וכשהוציאו או אור ופלטם ולכך לא הוציאו פרח וע"כ כתיב ויוציאו את המטות הספ׳ לפי שבלעם : על המים · ה׳ במ׳ על המים אשר ביאור ויחנו שם על המים · בדם הצפור השחוטה על המים החיים · והשמים וראה על המים · ויראו את המים אדומים כדם · זהו שאמרו רבותינו ז"ל צריך שיתן מים כדי שיהא הדם ניכר במים וזהו שאמרו רבותינו ז"ל ויראו המים אדומים לדם שיהא נראה במים אודם הדם וכן במכ׳ היאור נראה הדם במים ופוכות המצוה שנעשה במים מצאו י"ב עיכו׳ מי׳ והעל · ב׳ נמסור׳ והעל את הצפרדעים · והעל אותם הר ההר · כדאית׳ פרק מקום שנהגו בפסחים מה ראו חנני׳ מישאל ועזרי׳ שמסרו עצמן לשריפה נשאו ק"ו לעצמן מצפרדעים שהצפרדעים מסרו עצמן למית׳ על קדוש השם ועל כן נמלטו דכתיב ויאותו הצפרדעים מן הבתים מן החצרות ומן השדות אבל לא מהתנורי׳ · אבל משה ואהרן שנ׳ בהם יען לא האמנתם בי להקדישני ולא נשאו ק"ו מצפרדעים ומתו ולא זכו ליכנס בארץ : ועלו ובאו בביתי׳ ובבית עבדיך ובעמך · הרי הקדים עבדים לעם ובתר הכי כתיב ובכה ובעמך ובכל עבדיך והיינו טעמא דכשלקו בגופן כדדרשינן מובכה שהיו מקרקרי׳ בגופן אז לקו הוא והעם תחל׳ ש׳ין בעצה כדכתיב ויאמר אל עמו ואחר כך בעבדיהם · אבל כשעלו נכנסו תחלה בביתו ובבית עבדיו ואח"כ בעמו : ובכה · שלש ובכה ובעמך · כי בכה ארוץ גדוד · בכה יי׳ חסיתי · מלמד שבאו בהם הצפרדעים גדודים · ואני בכה יי׳ חסיתי שזע"פ שאינו מפרש שלא היו הצפרדעים לישר׳ הב"ה בצדקתו מלטם: ולעבדיך

מ"ע ספורנו

ויעלו את הצפרדעים · אבל לא יכלו להוליך אחרים · כי אין לאל ידם להמציא בריה מתנועעת באמת :

קומץ מנחה

שהוא היה העיקר: אותתי ואת מופתי אות הוא דבר שמביא האדם לידי אמונה וכן תרגומו של ויבא ואתא · ומופת הוא דבר המפתה להאמין בדבר ההוא או אות הוא שמימי׳ כד"א ומאותות השמים אל תחתו · והמופת הוא גם ארציי ועל האמת הם שמות נרדפים. יהי לתנין והשני ויהי לתנין וסימנך יהי אור ויהי אור: לך אל פרעה בבקר מנהג מלך [illegible]

רלבג

[illegible]

חזקוני

[illegible]

ספר שמות ח

וַיִּקְרָא פַרְעֹה לְמֹשֶׁה וּלְאַהֲרֹן וַיֹּאמֶר
הַעְתִּירוּ אֶל־יְהוָה וְיָסֵר הַצְפַרְדְּעִים
מִמֶּנִּי וּמֵעַמִּי וַאֲשַׁלְּחָה אֶת־הָעָם
וְיִזְבְּחוּ לַיהוָה: וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה לְפַרְעֹה ה
הִתְפָּאֵר עָלַי לְמָתַי ׀ אַעְתִּיר לְךָ
וְלַעֲבָדֶיךָ וּלְעַמְּךָ לְהַכְרִית
הַצְפַרְדְּעִים מִמְּךָ וּמִבָּתֶּיךָ רַק בַּיְאֹר
תִּשָּׁאַרְנָה: וַיֹּאמֶר לְמָחָר וַיֹּאמֶר
כִּדְבָרְךָ לְמַעַן תֵּדַע כִּי־אֵין כַּיהוָה
אֱלֹהֵינוּ: וְסָרוּ הַצְפַרְדְּעִים מִמְּךָ
וּמִבָּתֶּיךָ וּמֵעֲבָדֶיךָ וּמֵעַמֶּךָ רַק בַּיְאֹר
תִּשָּׁאַרְנָה: וַיֵּצֵא מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן מֵעִם
פַּרְעֹה וַיִּצְעַק מֹשֶׁה אֶל־יְהוָה עַל־דְּבַר
הַצְפַרְדְּעִים אֲשֶׁר־שָׂם לְפַרְעֹה:
וַיַּעַשׂ יְהוָה כִּדְבַר מֹשֶׁה וַיָּמֻתוּ
הַצְפַרְדְּעִים מִן־הַבָּתִּים מִן־הַחֲצֵרֹת
וּמִן־הַשָּׂדֹת: וַיִּצְבְּרוּ אֹתָם חֳמָרִם
חֳמָרִם וַתִּבְאַשׁ הָאָרֶץ: וַיַּרְא פַּרְעֹה
כִּי הָיְתָה הָרְוָחָה וְהַכְבֵּד אֶת־לִבּוֹ
וְלֹא שָׁמַע אֲלֵהֶם כַּאֲשֶׁר דִּבֶּר יְהוָה:
ס וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־
מֹשֶׁה אֱמֹר אֶל־אַהֲרֹן נְטֵה אֶת־מַטְּךָ
וְהַךְ אֶת־עֲפַר הָאָרֶץ וְהָיָה לְכִנִּם בְּכָל־
אֶרֶץ מִצְרָיִם: וַיַּעֲשׂוּ־כֵן וַיֵּט אַהֲרֹן
אֶת־יָדוֹ בְמַטֵּהוּ וַיַּךְ אֶת־עֲפַר הָאָרֶץ
וַתְּהִי הַכִּנָּם בָּאָדָם וּבַבְּהֵמָה כָּל־עֲפַר
הָאָרֶץ הָיָה כִנִּים בְּכָל־אֶרֶץ מִצְרָיִם:
וַיַּעֲשׂוּ־כֵן הַחַרְטֻמִּים בְּלָטֵיהֶם
לְהוֹצִיא אֶת־הַכִּנִּים וְלֹא יָכֹלוּ וַתְּהִי
הַכִּנָּם בָּאָדָם וּבַבְּהֵמָה: וַיֹּאמְרוּ טו
הַחַרְטֻמִּם אֶל־פַּרְעֹה אֶצְבַּע אֱלֹהִים
הִוא וַיֶּחֱזַק לֵב־פַּרְעֹה וְלֹא־שָׁמַע
אֲלֵהֶם כַּאֲשֶׁר דִּבֶּר יְהוָה: ס
וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה
הַשְׁכֵּם בַּבֹּקֶר וְהִתְיַצֵּב לִפְנֵי פַרְעֹה
הִנֵּה יוֹצֵא הַמָּיְמָה וְאָמַרְתָּ אֵלָיו כֹּה
אָמַר יְהוָה שַׁלַּח עַמִּי וְיַעַבְדֻנִי:
כִּי אִם־אֵינְךָ מְשַׁלֵּחַ אֶת־עַמִּי
הִנְנִי

(ג' רפי · ב' ב · ג' · ח' · ז · ל' חס' וכל עזרי דכו' · בת"א ל · ד' כתיב' זרקא בספרי · ב' ל חס' · ג חסו ה' · ה' ג · ב' ובעגין · ב' חס' · ע"ו · י"ב בטעם בספרי · ט מל')

וּקְרָא פַרְעֹה לְמֹשֶׁה וּלְאַהֲרֹן וַאֲמַר
צַלּוֹ קֳדָם־יְיָ וְיַעְדֵּי עוּרְדְּעָנַיָּא מִנִּי
וּמֵעַמִּי וַאֲשַׁלַּח יַת־עַמָּא וְיִדְבְּחוּן קֳדָם
יְיָ: וַאֲמַר מֹשֶׁה לְפַרְעֹה שְׁאַל־לָךְ
גְּבוּרָא וְהַב־לָךְ זְמַן לְאֵימָתַי אֲצַלֵּי
עֲלָךְ וְעַל־עַבְדָּךְ וְעַל־עַמָּךְ לְשֵׁיצָאָה
עוּרְדְּעָנַיָּא מִנָּךְ וּמִבָּתָּךְ לְחוֹד
דִּבְנַהֲרָא יִשְׁתַּאֲרָן: וַאֲמַר לִמְחַר
וַאֲמַר כְּפִתְגָּמָךְ בְּדִיל דְּתִידַע אֲרֵי לֵית
כַּייָ אֱלָהָנָא: וְיַעְדּוֹן עוּרְדְּעָנַיָּא מִנָּךְ
וּמִבָּתָּךְ וּמֵעַבְדָּךְ וּמֵעַמָּךְ לְחוֹד
דִּבְנַהֲרָא יִשְׁתַּאֲרָן: וּנְפַק מֹשֶׁה
וְאַהֲרֹן מִלְּוָת פַּרְעֹה וְצַלִּי מֹשֶׁה קֳדָם־
יְיָ עַל־עֵסַק עוּרְדְּעָנַיָּא דִּי שַׁוִּי לְפַרְעֹה:
וַעֲבַד יְיָ כְּפִתְגָּמָא דְּמֹשֶׁה וּמִיתוּ
עוּרְדְּעָנַיָּא מִן־בָּתַּיָּא מִן־דָּרָתָא וּמִן־
חַקְלָתָא: וּכְנַשׁוּ יָתְהוֹן דְּגוּרִין דְּגוּרִין
וּסְרִיאוּ עַל־אַרְעָא: וַחֲזָא פַרְעֹה אֲרֵי
הֲוָת רַוְחָתָא וְיַקַּר יַת־לִבֵּיהּ וְלָא
קַבִּיל מִנְּהוֹן כְּמָא דְּמַלִּיל יְיָ: וַאֲמַר יְיָ
לְמֹשֶׁה אֵימַר לְאַהֲרֹן אֲרִים יַת־חוּטְרָךְ
וּמְחִי יַת־עַפְרָא דְּאַרְעָא וִיהֵי
לְקַלְמְתָא בְּכָל־אַרְעָא דְּמִצְרָיִם:
וַעֲבַדוּ כֵן וַאֲרִים אַהֲרֹן יַת־יְדֵיהּ
בְּחוּטְרֵיהּ וּמְחָא יַת־עַפְרָא דְּאַרְעָא
וַהֲוָת קַלְמְתָא בֶּאֱנָשָׁא וּבִבְעִירָא כָּל־
עַפְרָא דְּאַרְעָא הֲוָה קַלְמְתָא בְּכָל־
אַרְעָא דְּמִצְרָיִם: וַעֲבַדוּ־כֵן חָרָשַׁיָּא
בְּלַחֲשֵׁיהוֹן לְאַפָּקָא יַת־קַלְמְתָא וְלָא־
יְכִילוּ וַהֲוָת קַלְמְתָא בֶּאֱנָשָׁא
וּבִבְעִירָא: וַאֲמַרוּ חָרָשַׁיָּא לְפַרְעֹה
מַחָא מִן־קֳדָם־יְיָ הִיא וְאִתַּקַּף לִבָּא
דְּפַרְעֹה וְלָא־קַבִּיל מִנְּהוֹן כְּמָא
דְּמַלִּיל יְיָ: וַאֲמַר יְיָ לְמֹשֶׁה אַקְדֵּם
בְּצַפְרָא וְאִתְעַתַּד קֳדָם־פַּרְעֹה הָא
נָפֵיק לְמַיָּא וְתֵימַר לֵיהּ כִּדְנַן אֲמַר יְיָ
שַׁלַּח עַמִּי וְיִפְלְחוּן קֳדָמָי: אֲרֵי אִם־
לֵיתָךְ מְשַׁלַּח יַת־עַמִּי הָא

רשי

התפאר עלי · כמו היתפאר הגזרן על החוצב בו משתבח לומר אני גדול ממך ונט"יר בלע"ז וכן התפאר עלי השתבח להתחכם ולשאול דבר גדול ולומר שלא אוכל לעשותו: למתי אעתיר לך · את אשר אעתיר לך היום על הכרתת הצפרדעים למתי תרצה שיכרתו ותראה אם אשלים דברי למועד שתקבע לי אילו נאמר מתי אעתיר היה משמע מתי אתפלל עכשו שנאמר למתי אני היום אתפלל עליך שיכרתו הצפרדעי' לזמן שתקבע לי אמור לאי זה יום תרצה שיכרתו: אעתיר · העתירו והעתרתי ולא נאמר אעתיר עתרו ועתרתי מפני שכל לשון עתר הרבות פלל הוא וכאשר יאמר הרבו אר' והרביתי לשון מפעיל כן יאמר העתירו אעתיר דברי' וא"ב לכלם העתרתם עלי דבריכ' הרביתם: ויאמ' למח' · התפלל היום שיכרתו למחר: ויצא ויצעק · מיד שיכרתו למחר: חמרים חמרים · צבורים צבורים כתרגומו דגורין גלין: והכבד את לבו · לשון פעול הוא הלך הלוך וכן והכות את מואב ושאול לו באלהים הכה ופצוע: כאשר דבר יי' · והיכן דבר ולא ישמע אליכם פרעה: אמור אל אהרן · לא העפר כדאי ללקות על ידי משה לפי שהגין עליו כשהרג את המצרי ויטמנהו בחול ולקה על ידי אהרן: ותהי הכנם · הרמישה פדולייר"א בלע"ז: להוציא את הכנם · לבראותם ממקום אחר: ולא יכלו · שאין השד שולט על בריה פחותה מכשעורה: אצבע אלהים היא · מכה זו אינה על ידי כשפים מאת המקום היא: כאש' דבר יי' · ולא ישמע אליכם פרע':

משלית

מסרה

ויסר ג' רפי' וסי' ויסר הצפרדעים ממני ומעמי · ויס' מעלי רק את המות · ויסר מעלינו את הנחש: ולעבדיך ג' וסי' התפאר עלי · ולעבדיך מקנה · מה חטאתי לך ולעבדיך: למחר ה' וסי' ויאמר למח' ויאמ' ושמתי פדו' בין עמי' ואל העם תאמר · קום קדש את העם · וגם למחר אני קרוא לה: כיי' ד' וסי' למען תדע כי אין כיי' כיי' אלהינו בכל קראנו · אין קדוש כיי' · מי כיי' אלהינו המגביהי · משה ואהרן ב' וסי' ויצא משה ואהרן · משה ואהרן בכהניו: ד' פסוקים אית בהון מן מן ומן וסי' וימותו הצפרדעי' אד' כי יקריב' ויקח משה ממחצית בני ישראל · ואחרי כן נא' יי' אתן את צדקיהו: חמרם ג' ב' בפסוק חסרי' ותליתאי אסף עשרה חמרים מלא: והך ב' וסי' את עפר' כף אל כף: ד' סבירין וכל ואינון כל וסי' כל עפר הארץ · כל בכור בניך תפדה · דכי תשא כל תמונה דאלה הדברים · כל אנחתה השבתי: ולא יכלו ג' וסי' להוצי' את הכני': ויחתרו האנשים להבקיע אל מלך אדום: יוצא ט' מלאים נמסר ביהושע ריש סימן ו':

אבן עזרא

ויקרא · אמר העתירו דרך מוסר לשניהם וזאת המכה היתה קשה מהראשונה כי כתוב וצפרדע עלה ותשחיתם: ויאמ' משה לפרעה התפאר עלי · אעשה לך תפארת שאעתיר אל השם ויסר המכה ביום שתבקש וטעם ביאור תשארנה כי שם היו בתחלה ואחר שהזכיר היאור אין צורך להזכיר הנהרות והאגמים: ויאמר למחר · אמר רב שמואל בן חפני אין מנהג האד' לבקש רק שיסור המכה ממנו מיד וחשב פרעה כי מערכת כוכבי שמים הביאה הצפרדעים על מצרים ומשה היה יודע זה וחשב פרעה כי עתה הגיע עת סור הצפרדעים על כן נסהו והאריך ואמר למחר: וסרו · באה זו המלה מלרע הפך המשפט וכמהו כי שמו אותי בבור: ויצא · טעם ויצעק כי בטח בשם שלא יביישהו כי אמר אל פרע' מעצמו כדברך יהיה בלא רשות השם: ויעש יי' כדבר משה · מעצמו: ויצברו · כמו ויצבר יוסף בר: חמרים חמרים · כמו חמור חמורתים: וירא פרעה כי היתה הרוחה · כמו ורוח לשאול: והכבד את לבו · שם הפועל תחת פועל עבר: ויאמר · דע כי על ידי אהרן היו השלש המכות הראשונו' והאותות היו בשפלים כמו שפירשתי למעלה כי השתי' היו במי' והשלישית בעפר הארץ והמכו' שהיו על יד משה במטה היו בעליונים כמו שמעלתו עליונה ממעלת אהרן כמו מכת הברד והארבה שהרוח הביאם והחשך שהיה באויר גם מכת השחין הית' על ידו רק שלא בלא מטה והם ערוב ודבר ומכת בכורים ואחת בלא מטה על ידי משה ומעט שיתוף לאהרן והיא מכת השחין · טעם והיה לכנים כמו והיה לאבק כאילו בעפר שיכה אהרן יעל' ויוליד כני' בכל ארץ מצרים: ויעשו · טעם ויעשו על משה בעבור שדבר לאהרן שיכה במטה כדרך המטה אשר הכית בו את היאור: ותהי הכנם · שם המין והמ"ם נוסף או הוא תחת ה"א ואיננו שורש ולפעמים הוא סימן לשון נקבות כמו צפרדעים כי האחת ותעל הצפרדע והעד כנים ותהי' מלת הכנם זרה בעבור תוספת המ"ם כמו ריקם חנם ויפת אמר כי המ"ם סימן למצריים כי האחת כן מן כנים כמו פת מפתים וזו המלה כדרך בתוך האהלי ואל תתמה בעבור שאמר כל עפר הארץ היה כנים בעבור שהכה במטה במקום אחד כי כן היה דבר המי' ודבר השחין כי הטעם הוא כי אז תחל המכה: ויעשו כן · שהכו עפר הארץ: להוציא את הכנים · טעמו להולידם מהארץ כמעשה: אהרן ולא יכלו · וטעם להזכיר ותהי הכנם פעם אחרת כי גם היא היתה בחרטומים: ויאמרו · בעבור שראו שעשו כמעשה אהרן בדבר התנין גם במכת הדם והצפרדע ולא יכלו עתה לעשות כאשר עשה אהרן אמרו לפרעה לא באה זאת המכה בעבור ישראל לשלחם רק מכת אלהים היא כפי מערכת הככבים על מזל ארץ מצרים כי כבר פירשתי כי פרעה לא כחש הבורא רק השם שהזכיר לו משה וזה כדרך כי לא ידו נגעה בנו מקרה הוא היה לנו מן השמים על כן חזק לב פרעה ואשר יחזק זה הפי' שאמרו אצבע אלהים היא ולא אמרו אצבע יי' שהוא אלהי ישראל כאשר אמר פרעה במכת צפרדעים העתירו אל יי' וזה השם הזכיר במכות האחרונות ועוד כי משה אמר לפרעה דבר מכת היאור לפני היותה וככה מכת הצפרדעים ולא הזכיר לו בתחלה מכת הכני': ויאמר · מנהג המלכים לצאת בבקר אל הנהר כי ראות המים טוב לעינים:

משלית

בעל הטורים

ולעבדיך ג' הכא ולעבדיך מקנה ואידך בירמיה מה חטאתי לך ולעבדי' בהתחננו לצדקיהו כששמוהו בבור · מלמד שאפי' אם היו מחביאי' עצמם תחת הקרקע שם היו באים הצפרדעים ומשחיתים בהם וגם משחיתים יבול השדה עד שלא נשאר מרעה למקנ' · חמרים · ב' במס' הכא תרי ואידך אסף עשרה חמרים מלמד שאף כאן המעיט אסף עשרה חמרי' · והך ב' והך את עפר הארץ והך כף אל כף · מלמד שהיו הכנים מכים ומטפחים על פניהם ועל כל גופם · טעם הכנים · לפי שמכנו המצריים את ישראל מלכת במרחצאות ומתוך כך נתמלאו כנים בבגדיהם לפיכך לקו הם בכנים · ולא יכולו ג' במ' להוציא את הכני' ולא יכולו · ויחתרו האנשים להשיב אל היבשה ולא יכולו · ויר' מואב כי חזקה עליו המלחמה וכו' להבקע אל מלך אדם ולא יכולו מלמד שאף אם היו בורחים אל הים מפני הכנים שם היו באים להם ונלחמים עמהם · פדות

אמרי נועם

ויצעק משה וא"ת מ"ש דלא במקבשום מקו' ויראה לי לפי שתלה הגדולה בעצמו התפא' עלי: ויעש ה' כדבר משה וימותו הצפרדעים וא"ת והלא אמר משה וסרו הצפרדעים וי"ל שאותם שבגוף אדם ושבבית המלך סרו · אבל שבבית שאר האדם מתו:

מ"ע ספורנו

העתירו אל ה' · כי בזאת שת לבו וראה יתרון פעלת האל ית' על פעלת החרטומי': למתי אעתיר לך · למען תכיר רב ההבדל בין פעלת החרטומים לפעל האלהי כאמרו למתי וכאמרו רק ביאור תשארנה · וזה כי אמנם מעשה הכשוף יהיה לזמן מוגבל וישוב הטבע לאיתנו תכף כשיבוטל הכשוף כי אז יסור המעיק לטבע כאמרם ז"ל (סנהדרין פרק ד' מיתות) למה נקרא שמם כשפי' שמכחישים פמליי' של מעלה אמנם האל ית' ישנה לטבע לשבות ולהשתנות ולפעול כפי קצתו או כפי כלו בזמן אשר יגביל לו ולא ימרה את דברו: כדברך · שאמר ויסר הצפרדעים ממני ומעמי ולא בקשת להכריתם מן העולם: למען תדע כי אין כה' אלהינו · שאין שום כח מחדש שנוי בטבע כי אם לאיזה זמן קצוב והנה הצפרדעים ביאור היה אז שנוי מחודש בטבע היאור כל שכן בהיות אותם הצפרדעים משונים מכל כ"ח זולתם במה שמניעי' אחי העליון ומכניסי' ואינם מוגלאים והנה האל ית' יכריתם ממך ומבתיך בלבד: וסרו הצפרדעים · ולא די שיכרית את אלה אבל יעשה שהנשארי' לא יוסיפו עוד לעלות אל בתיך: ממך ומבתיך אבל לא מכל הארץ כי אמנ' ימותו בארץ ויבאישו: רק ביאור תשארנה · לדורות ולא יעלו אל היבשה: ויצעק משה אל ה' על דבר הצפרדעי' אשר שם לפרעה שיסיר אות' הצפרדעים בלבד אשר שם לפרעה וישארו ביאור וכזה הוצרך לתפלת צעקה דפלגא מן שמיא לא יהבי (פרק סדר תעניות אלו): כי היתה הרוחה · אף על פי שלא סר הרע לגמרי שנשארה באשת הארץ ונשארו הצפרדעים ביאור המזיקים שם עוד כיום: והכבד את לבו · בהתאמץ על טבעו שלא לירא מן הצפרדעים הנשארים ולסבול רעת הבאשה כדי שלא לשמוע בקול האל ית': והך את עפר הארץ · לא התרה בפרע' בזאת ולא בשחין ולא בחשך וזה כי תשע המכות שהיו לאותות ולמופתים היו דצ"ך עד"ש ב"אח בלבד כי מכת בכורו' לא היתה לאות ולא למופת אבל היתה לעונש כמבואר למעלה והנה דצ"ך היו אותו' בשתי היסודות הכבדים: ועד"ש יהיו אותות בבעלי חיי' ובא"ח · היו אותות באויר ובכל שתים מהן התרה ובשלישית נעשה האות בלתי התראה באמרו הנה כל אלה יפעל אל פעמים שלש עם גבר: ולא יכולו · מבלי אין לאל ידם להמציא דבר מתנועע באמת:

חזקוני

התפאר עלי למתי · לעיל קאי התפאר עלי למתי תשלח את בני ישראל ואני אעתיר לך שיכרתו מיד: ויאמר למחר אני אשלחם ד"א ויאמר למחר כמו שפר"שי שיכרתו למחר פרעה חשב בלבו שבשעה שאמר לו משה התפאר עלי הגיע זמן הכרת הצפרדעים לפיכך נסהו והאריך לו הזמן עד למחר אמר עכשו אחזיק משה בדאי · ולעמך המ"ם בשבא הכבר' כותבת שמכה זו לא שמשה רביע הקדם ואת"ל יום ששי למכה שיה והמכ' היה' משמשת ז' ימי' א"כ מפני מה אמ' לו משה למתי אעתי' לך הרי כברתו כן למחר: מן הבתים ומן החצרות אבל לא מן השכורים ומן המשארות לפי שמסרו נפשם למות על מצות הקב"ה כמו שאמרו רבותינו חזרו למקום תולדתם קיים והיה לכנים הם שקורין פונ"ש שדרכם לבא מן העפר מקום תולדות' כמו שאר מכות שכל אחת ואחת באה ממקום תולדתה: ולא יכלו · שהרי כל העפר היה כנים ומאין באים להם כנים וי"מ להוציא את הכנים לבטל ולכך נסו לבטלם כי בכך ירגישו הבקיאות אבל לבביא אותם כמו שעשה אהרן לא נסו שהרי כבר היה כל עפר הארץ כנים ד"א ולא יכלו לא יכלו לעמוד אים לפני אחיו מפני הבושה שהיו מלאים כנים כיוצא בו מפני השחין שהיו מלאים שחין · ד"א ולא יכלו לפי שכל עפר הארץ היה כנים ולא היו רגליהם נוגעות לאר' וכל זמן שרגליו של מכשף אין נוגעות אין כשופו מצליח: ולא יכלו · אע"פ שבדם וצפרדעים עשו כמשה ואהרן ומ"ש לא בטלו' בשלישית לא נתן בהם כח לא לעשות ולא לבטל כדי שלא יהיו מוחזקין בדבר וכשראו שלא יכלו אמרו אצבע אלהים היא ולא עשו כשוף ואין הטעם לפי שאין השד שולט בפחות מכשעורה דא"כ מפני מה לא יוכלו להוציא את הערוב · אצבע אלהים היא · מכת מדינה היא וו דאלו על ידיהם של אלו באה נס כך הייתו עושים · אצבע אלהים היא ל' נקמה בפירק: ויחזק לב פרעה · נס על זאת לא שאל לו רפואה לפי שלא היתה אלא בעפר וכלין היו מכובדי' בכל יום וכן מכת כל הגדולים נס שלוין לעולם אין רגילים בכנים ואיכן מוששין מכה זו היתה בלא התראה וכן היה הסדר בשתים היה מתרה ובשלישית מכה בלא התראה דכיון שחטא אדם ושנה נעשה לו כהתר מה מועלת ים בהתראתו מאחר שלא יחזור בו ועוד כי כנים קשך שחין שהיו מכות שלישיות הם מכות הוות ולא ישוב באחורון ולפיכך היו משולו' רבי יהודה היה נותן בהם סימנין דצ"ך עד"ש באח"ב רק במכת בכורות משתפה עם שלש אחרונות שאין נכון לקבוע תיבה בשביל אות אחת וי"מ נתן בהם סימנין שלא יאמרו העולם עקר הויתן כסדר תנים וגם אינו מונה המכות על הסדר שמונה אותם כאן:

רל"בג

אם תסור המכה הזאת כי דבריהם אמת וישלח העם לזבוח ליי' ואמר משה לפרעה התגדל והתנשא והתפאר עלי לשוכים המקרי' אם ימצא בדברי והנה תבחן עוד כשתגזור הזמן שתרצה שתסור ואת המכה ממך ואני אשתדל בתפילתי עם השם יתע' שיאמינו דבריך והנה אמר לו זה כי משה היה יודע שכונת פרעה היה לנסותם והנה אם אמר לו משה שיעתיר אל יי' ויסורו הצפרדעים היה אפש' שישאר ספק על זה לפרעה ויחשוב כי משה היה חושב שכבר הגיע שעת שיסורו הצפרדעי' ולזה רצה משה שיגביל פרע' העת שירצה שיסורו בו · והנה חשב פרעה כי משה אמר זה להיותו משער שכבר הגיע עת בורם כי הוא יחשב שירצה פרעה שיסורו תכף ולזה שם הענין בבחירתו והתחכם פרעה כנגד זאת המחשבה ושאל שמכו שיסורו הצפרדעים למחר · למתי אעתיר לך · אין הרצון בזה מתי אתפלל לך אבל הרצון בו באי זה העת יבקר שיסורו הצפרדעים ויתפלל משה שיסירו בעת ההוא · למען תדע כי אין כיי' אלהינו · הנה אמר זה לפי שפעולות העליונים מוגבלים ומסודרים ולא יוכלו לשנות סדורם ואולם

רשי

משליח בך · מגרה בך וכן ושן בהמות אשלח בם לשון שסוי אנטי"ציר בל"עז : את הערוב · כל מיני חיות רעות ונחשים ועקרבי' בערבוביא והיו משחיתים בהם ויש מע"ב בדבר באגדה בכל מכה ומכה למה זו ולמה זו בטכסיסי מלחמות מלכים בא עליהם כסדר מלכות כשצר על עיר בתחלה מקלקל מעיינותיה ואח' כך תוקע עליה' ומריעים בשופרות לירא' ולבהלם וכן הצפרדעי' מקרקרי' והומים וכו' כדאיתא במדרש ר' תנחומא: והפליתי · והפרשתי וכן והפלא יי' וכן לא נפלאת היא ממך לא מובדלת ומופרשת היא ממך : למען תדע כי אני יי' בקרב הארץ · אע"פ ששכינתי בשמים גזרתי מתקיימת בתחתוני' : ושמתי פדות · שיבדיל בין עמי ובין עמך : תשחת הארץ · נשחתת הארץ מתחבלת הרעה : זבחו בארץ · במקומכם ולא תלכו במדבר : תועבת מצרי' · יראת מצרים כמו ולמלכם תועבת בני עמון ואצל ישראל קורא אותה תועבה ועוד יש לומר בלשון אחר תועבת מצרים דבר שנאוי הוא למצרי' זביחה שאנו זובחי' שהרי יראתם אנו זובחים : ולא יסקלונו בתמי': העתר · להתפלל : ויסר הערו' ולא מתו כמו שעשו הצפרדעי' שאם מתו היה להם הנאה בעורו' : ויעתר אל יי' · נתאמץ בתפלה וכן אם בא לומר ויעתי' היה יכול לומ' ומשמע וירב' בתפלה וכשהוא אומ' בלשון ויפעל משמע וירבה להתפלל : מחזיק

וארא

הִנְנִי מַשְׁלִיחַ בְּךָ וּבַעֲבָדֶיךָ וּבְעַמְּךָ
וּבְבָתֶּיךָ אֶת־הֶעָרֹב וּמָלְאוּ בָּתֵּי
מִצְרַיִם אֶת־הֶעָרֹב וְגַם הָאֲדָמָה אֲשֶׁר־
הֵם עָלֶיהָ: וְהִפְלֵיתִי בַיּוֹם הַהוּא
אֶת־אֶרֶץ גֹּשֶׁן אֲשֶׁר עַמִּי עֹמֵד עָלֶיהָ
לְבִלְתִּי הֱיוֹת־שָׁם עָרֹב לְמַעַן תֵּדַע
כִּי אֲנִי יְהוָה בְּקֶרֶב הָאָרֶץ: וְשַׂמְתִּי
פְדֻת בֵּין עַמִּי וּבֵין עַמֶּךָ לְמָחָר יִהְיֶה
כ הָאֹת הַזֶּה: וַיַּעַשׂ יְהוָה כֵּן וַיָּבֹא
עָרֹב כָּבֵד בֵּיתָה פַרְעֹה וּבֵית עֲבָדָיו
וּבְכָל־אֶרֶץ מִצְרַיִם תִּשָּׁחֵת הָאָרֶץ
מִפְּנֵי הֶעָרֹב: וַיִּקְרָא פַרְעֹה אֶל־
מֹשֶׁה וּלְאַהֲרֹן וַיֹּאמֶר לְכוּ זִבְחוּ
לֵאלֹהֵיכֶם בָּאָרֶץ: וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה לֹא
נָכוֹן לַעֲשׂוֹת כֵּן כִּי תּוֹעֲבַת מִצְרַיִם
נִזְבַּח לַיהוָה אֱלֹהֵינוּ הֵן נִזְבַּח אֶת־
תּוֹעֲבַת מִצְרַיִם לְעֵינֵיהֶם וְלֹא
יִסְקְלֻנוּ: דֶּרֶךְ שְׁלֹשֶׁת יָמִים נֵלֵךְ
בַּמִּדְבָּר וְזָבַחְנוּ לַיהוָה אֱלֹהֵינוּ כַּאֲשֶׁר
יֹאמַר אֵלֵינוּ: וַיֹּאמֶר פַּרְעֹה אָנֹכִי
אֲשַׁלַּח אֶתְכֶם וּזְבַחְתֶּם לַיהוָה
אֱלֹהֵיכֶם בַּמִּדְבָּר רַק הַרְחֵק לֹא־
תַרְחִיקוּ לָלֶכֶת הַעְתִּירוּ בַּעֲדִי:
כה וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה הִנֵּה אָנֹכִי יוֹצֵא מֵעִמָּךְ
וְהַעְתַּרְתִּי אֶל־יְהוָה וְסָר הֶעָרֹב
מִפַּרְעֹה מֵעֲבָדָיו וּמֵעַמּוֹ מָחָר רַק אַל־
יֹסֵף פַּרְעֹה הָתֵל לְבִלְתִּי שַׁלַּח אֶת־
הָעָם לִזְבֹּחַ לַיהוָה: וַיֵּצֵא מֹשֶׁה מֵעִם
פַּרְעֹה וַיֶּעְתַּר אֶל־יְהוָה: וַיַּעַשׂ
יְהוָה כִּדְבַר מֹשֶׁה וַיָּסַר הֶעָרֹב מִפַּרְעֹה
מֵעֲבָדָיו וּמֵעַמּוֹ לֹא נִשְׁאַר אֶחָד:
וַיַּכְבֵּד פַּרְעֹה אֶת־לִבּוֹ גַּם בַּפַּעַם
הַזֹּאת וְלֹא שִׁלַּח אֶת־הָעָם:
א פ וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה
בא

הָא־אֲנָא מְשַׁלַּח בָּךְ וּבְעַבְדָּךְ וּבְעַמָּךְ
וּבְבָתָּךְ יַת־עֲרוֹבָא וְיִתְמְלוֹן בָּתֵּי
מִצְרָאֵי יַת־עֲרוֹבָא וְאַף אַרְעָא דְּאִינוּן
עֲלַהּ: וְאַפְרֵישׁ בְּיוֹמָא הַהוּא יַת־
אַרְעָא דְגֹשֶׁן דְּעַמִּי שָׁרֵי עֲלַהּ בְּדִיל־
דְּלָא לְמֶהֱוֵי תַמָּן עֲרוֹבָא בְּדִיל דְּתִדַּע
אֲרֵי אֲנָא יְיָ שַׁלִּיט בְּגוֹ אַרְעָא: וְאֲשַׁוֵּי
פוּרְקָן לְעַמִּי וְעַל־עַמָּךְ אַיְתֵי מַחָא
לִמְחַר יְהֵי אָתָא הָדֵין: וַעֲבַד יְיָ כֵּן
וַאֲתָא עֲרוֹבָא תַקִּיף לְבֵית פַּרְעֹה
וּלְבֵית עַבְדּוֹהִי וּבְכָל־אַרְעָא דְּמִצְרַיִם
אִתְחַבְּלַת אַרְעָא מִן־קֳדָם עֲרוֹבָא:
וּקְרָא פַרְעֹה לְמֹשֶׁה וּלְאַהֲרֹן וַאֲמַר
אִיזִילוּ דְבַחוּ קֳדָם־אֱלָהֲכוֹן בְּאַרְעָא:
וַאֲמַר מֹשֶׁה לָא תַקִּין לְמֶעְבַּד כֵּן אֲרֵי
בְּעִירָא דְמִצְרָאֵי דַּחֲלִין לֵיהּ מִנֵּיהּ
אֲנַחְנָא נָסְבִין לְדַבָּחָא קֳדָם־יְיָ אֱלָהַנָא
הָא נְדַבַּח יַת־בְּעִירָא דְמִצְרָאֵי דַּחֲלִין
לֵיהּ וְאִינוּן חָזַן הֲלָא יְמָרוּן
לְמִרְגְּמָנָא: מַהֲלַךְ תְּלָתָא יוֹמִין נֵיזֵיל
בְּמַדְבְּרָא וּנְדַבַּח קֳדָם־יְיָ אֱלָהַנָא כְּמָא
דְּיֵימַר לָנָא: וַאֲמַר פַּרְעֹה אֲנָא אֲשַׁלַּח
יַתְכוֹן וּתְדַבְּחוּן קֳדָם־יְיָ אֱלָהֲכוֹן
בְּמַדְבְּרָא לְחוֹד אַרְחָקָא לָא תְרַחֲקוּן
לְמֵיזַל צַלּוֹ אַף עֲלָי: וַאֲמַר מֹשֶׁה הָא
אֲנָא נָפֵיק מֵעִמָּךְ וְאֵצַלֵּי קֳדָם־יְיָ וְיִעְדֵּי
עֲרוֹבָא מִפַּרְעֹה וּמֵעַבְדּוֹהִי וּמֵעַמֵּיהּ
מְחַר לְחוֹד לָא־יוֹסֵף פַּרְעֹה לְשַׁקָּרָא
בְּדִיל דְּלָא לְשַׁלָּחָא יַת־עַמָּא לְדַבָּחָא
קֳדָם־יְיָ: וּנְפַק מֹשֶׁה מִן־קֳדָם־פַּרְעֹה
וְצַלִּי קֳדָם־יְיָ: וַעֲבַד יְיָ כְּפִתְגָמָא
דְּמֹשֶׁה וְאַעְדִּי עֲרוֹבָא מִפַּרְעֹה
מֵעַבְדּוֹהִי וּמֵעַמֵּיהּ לָא אִשְׁתְּאַר חַד:
וְיַקַּר פַּרְעֹה יַת־לִבֵּיהּ אַף בְּזִמְנָא
הָדָא וְלָא שַׁלַּח יַת־עַמָּא: וַאֲמַר
יְיָ לְמֹשֶׁה עול

אבן עזרא

משליח · מלה זרה מהבנין הכבד הנוסף · ומלת ערוב חיות רעות מעורבו' כמו אריות זאבים ולובי' ונמרי' · וטעם וגם האדמה מקום שאין בתים שם: והפלתי יש אומרי' שהוא חסר אל"ף והנכון שהו' מבעלי הה"א וטעמו ואפרש ומדרך הסברא עתה החל פרע' להקל מעבוד ישראל כאשר ראה שהפריש השם בין ישראל ובין מצרי' פחד לעשות להם רעה כי צורך יש לו לשלחם לזבוח פן יפגענו בדבר הלא תראה כי עתה נתן להם רשות לזבות באר' · וטע' כי אני יי' בקרב הארץ דרך משל כמנהג המלכי' לעמוד באמצע מלכותו להיות קרוב אל הקצוות כאשר ברא השם לב האדם שהו' מלך על כל הגוף באמצע ורוח האדם באמצע הגוף ככתוב ויוצר רוח אדם בקרבו ועל זה ראיות רבו' מן התולדת על כן כתו' מציון מכלל יופי אלהי' הופיע כי הוא באמצע הישוב ומלכות השם תראה בישוב : ושמתי פדות · כטעם הפרש וכל פדיון קרוב מזה הטעם : ויעש · למהרתו כאשר דבר משה · וטעם ויבא ערוב כבד מעצמו וזו המכה היא קשה מהראשונות : ויקרא · התברר לפרעה כי המכות באו בעבור שלא זבחו · וטעם בארץ במלכותו ולא במקו' אחר · ויאמ' · א"ר ישועה כי פי' תועבת מצרים משה כתב כן לגנות ע"ז כי לא אמ' לפרעה רק אלהי מצרי' והוא אמר כי היה אלהיהם על צורת טלה כי היו חושבי' על מזל טלה שהוא מושל בארצם ובעבור זה לא היו אוכלים בשר ואילו היה כן למה לא יאכלו בשר שור או בשר גדיים ולפי דעתי כי אנשי מצרי' בימי משה היו על דעת אנשי הנד"ו שהם יותר מחצי העולם וכלם הם בני חם ואינם אוכלים בשר עד היום גם דם וחלב ודג ובצים והכלל כל דבר שיצא מן החי והם מתעבים מי שיאכל אותם ומלאכה נמאס' בעיניהם לרעות הצאן וכן כתו' כי תועבת מצרי' כל רועה צאן ועד היום לא יניחו אדם שיאכל בשר בארצם ואם אחד מהם יבא בארץ נכריה יברח מכל מקום שיאכלו בו בשר ולא יאכל כל דבר שיגע בו אוכל בשר וכליו טמאים בעיניהם וכן כתו' כי לא יוכלון המצרי' לאכול את העברי' לחם והנה יוסף כאשר היה בבית פוטיפר המשילו על הכל לבד על הלחם אשר הוא אוכל כי לא יגע בו בעבור שהוא עברי ואין טעם לשאול אם כן למה היה להם מקנה כי כן יש לאנשי לנד"יאה כי הסוסים והחמורי' והגמלי' למשא ולרכוב והבקר לחרוש והצאן לגמ' ועוד אדבר על זה בפסח מצרים · אמר יפת כי תחסר ה"א ממלת ולא יסקלונו כי טעם והלא יסקלונו ולפי דעתי כי מלת הן נזבח כה"א התמה והנה הוא כך הנזבח את תועבת מצרים לעיניהם ולא יסקלונו וכמוהו הן היתה כזאת : דרך · צריכים אנו לרחק מהמצרים · וטעם כאשר יאמ' אלינו איזה מקנה נזבח וכמה נזבח ממנו : ויאמ' · מלת העתירו בעדי היא' ראויה להקדי' כי הטעם העתירו בעדי ותסור זו המכ' ואז אשלח אתכם לזבוח במדבר כאשר אמרת' רק על תנאי שלא תרחיקו ללכת יותר מהשלשה ימי' : ויאמר · התל · זה השרש משנה כי היה ראוי להיותו הת"יו בדגש כי הה"א שורש כמו הנה לא ידעתי דבר וככה התל תהתלו בי והנכון ויהתל בהם אליהו ויאמ' לו משה כן בעבו' שאמ' במכת הצפרדעי' לשלח את העם ולא שלח : ויעתר · יש מלות בלשו' הקדש שהן שוות בטעם והם משני בנינים מהקל ומהכבד כמו ויעתר אל יי' והעתרתי אל יי' וכמוהו אשר אנכי מורה והוא ירה החצי ואלה המלות שהן ככה מועטות הן במספר : ויעש · מלת ויסר זרה בדקדוק כי הפעלי' השניי' לעולם האות הראשון קומץ כמו וישב ויקם ואם היה האות האחרון א' או עין או ר' שלא ידגשו יהיה האות הראשון בפתח גדול כמו וינח ביום השביעי וינע לבבו ויסר אליה ואלה מהבנין הקל כי מהבנין הכבד יהיה האות הראשון בפתח קטן הם לא היה האות האחרון אחת מהאותיות הנזכרות כמו וישב את כל הרכוש והנה בא ויסר תחת ויסר כמו ויסר את אופן מרכבותיו וכנון הו' להיו ויסר הערו' מהבני' הקל כמו וסר הערוב : ויכבד פרע' הו' חזק לבו כאשר עשה בצפרדעי' שכתו' שם והכבד את לבו :

מסרה

מישליח · ל' וישלחהו ל' תשלחהו ל' תשלחום ל' וישלחום ל' ישלחו ל' ישלחני ל' משלח ל' וישלחת' ל' ותשלח ל' ואשלח ל' ולשלח ל': ובעמך ג' וסי' ובכה ובעמך · הנני משליח בך ובעבדי' ובעמך · ויאמר דויד אל האלהים : פדות ג' א' חס' וב' מל' וסי' ושמתי פדת · פדות שלח לעמו · והרבה עמו פדות · קרמ' חס' : בית' ובית ד' סבירין בבית ובבית וסי' ביתה פרעה ובית עבדיו · ולא נשאר איש בעי ובית אל · ויצאו בני הנביאי' · עגלי הזהב אשר בית אל ואשר בדן : ליי' אלהינו ט' נמסר פרשת שמות : אשלח ט' נמסר פרשת בא אל פרעה : ללכת כל ללכת שבמקרא ללכת בששה במ"א ללבת בקמץ וסי' שמה הם שבי' ללכת : ויעתר ד' וסי' יצחק · משה · מנוח · ב' ר"פ וב' מציעות פסוק : מפרעה מעבדיו ומעמו ב' דסמי' וסי' וסר הערב · ויסר הערב :

בעל הטורים

פדת חסר ואתרי מלאים פדות שלח לעמו והרבה עמו פדות · כי זה לא היה פדות שלם · אלא אפלי הערוב אבל לעתיד הרבה עמו פדות ויהיה גאולה שלימה · ויזבחו שנים במסור' ויזבחו ליי' · ויזבחו זבחי תודה · ארבעה צריכים להודות ואחד מהם יוצא מבית האסורים · והכלם

מ"ע ספורנו

וגם האדמה אשר הם עליה · קרקע אשר עליו הבתים ימלאו נחשי' וזולתם מהשוכני' במעבה האדמה באופן שלא יהיו בטוחים גם בלילה בבית סגור : ושמתי פדות בין עמי ובין עמך · שגם לקצת עמי שיבאו למקום הערוב לא יזיק הערוב כלל ויזיק לעמך באותו המקום בעצמו : ויעתר · להסיר הערוב באותו הזמן שקבע ובאותו האופן שייעל לפרעה באמרו ויסר הערוב לא שיכלת וימות כמו שהיה בצפרדעים וזה הורה באמרו ויעש ה' כדבר משה שאופן הסרת המכה וזמנה : גם בפעם הזאת · כמו שעשה בצפרדעים אף על פי שהיה לו לירא מהערוב שלא מת אבל סר ונקל זאת בעיני ה' להשיבו : והנה

קומץ מנחה

ועוד י"ל שפרעה גזר שלא ילך אדם חוץ מפתח ביתו עד שובו מהגילום · המים אשר ביאר בג' דברים הוכו במראה שהיו אדום · בטעם דכתי' והדגה אשר ביאור מתו שהרגים חיים במים קרים ולחי' והדם חם ולח ·

רל"בג

והולם השם יתע' שליט לעשות מה שישאלו ממנו הדבקים בו · אשר שם לפרעה · ר"ל ששם בכם מועד לפרעה שיסורו בו · ויצברו · ויאכפו · חמרים חמרים · ר"ל צבורין צבורין · וירא פרעה כי היתה הרוחה והכבד את לבו ולא שמע אליהם · ויכן שבאו לפניו משה ואהרן אחרי שמרו הצפרדעים לבקש ממנו שישלח ישראל כמו שהבטיחם ולא שמע אליהם ולא אמרו לו לפי מה שאמשוב שאם מאן הוא לשלח

חזקוני

ספר שמות ט

בא אל פרעה ודברת אליו כה אמר
יהוה אלהי העברים שלח את עמי
ויעבדני: כי אם מאן אתה לשלח
ועודך מחזיק בם: הנה יד יהוה
הויה במקנך אשר בשדה בסוסים
בחמרים בגמלים בבקר ובצאן דבר
כבד מאד: והפלה יהוה בין מקנה
ישראל ובין מקנה מצרים ולא ימות
5 מכל לבני ישראל דבר: וישם
יהוה מועד לאמר מחר יעשה יהוה
הדבר הזה בארץ: ויעש יהוה את
הדבר הזה ממחרת וימת כל מקנה
מצרים וממקנה בני ישראל לא מת
אחד: וישלח פרעה והנה לא מת
ממקנה ישראל עד אחד ויכבד לב
פרעה ולא שלח את העם: פ
ויאמר יהוה אל משה
ואל אהרן קחו לכם מלא חפניכם
פיח כבשן וזרקו משה השמימה
לעיני פרעה: והיה לאבק על כל
ארץ מצרים והיה על האדם ועל
הבהמה לשחין פרח אבעבעת בכל
10 ארץ מצרים: ויקחו את פיח הכבשן
ויעמדו לפני פרעה ויזרק אתו משה
השמימה ויהי שחין אבעבעת פרח
באדם ובבהמה: ולא יכלו
החרטמים לעמד לפני משה מפני
השחין כי היה השחין בחרטמם
ובכל מצרים: ויחזק יהוה את לב
פרעה ולא שמע אלהם כאשר דבר
יהוה אל משה: ס
ויאמר יהוה אל משה השכם בבקר
והתיצב לפני פרעה ואמרת אליו
כה אמר יהוה אלהי העברים שלח
את עמי ויעבדני: כי בפעם
הזאת אני שלח את כל מגפתי אל
לבך ובעבדיך ובעמך בעבור תדע
כי אין כמני בכל הארץ:
15 כי עתה שלחתי את ידי
ואך

(masoretic marginal notes: ד׳ · ה׳ · ג׳ ומל׳ · ב׳ אד כתיב ה״א וחד כתיב א׳ · י״א חס׳ את בליסנא · ל׳ בתורה · ב׳ · ד׳ בטע׳ בספ׳ · י׳ · ל׳ ל׳ · י״א · ב׳ חס׳ ובענין · ל׳ · י״א ב׳ חס׳ ב׳ · ז׳ ר״פ בספ׳ · ב׳ חס׳ יו״ד בליש׳ ובענין · ד׳ · ה׳ · ל׳ וחס׳ · ג׳ בליסנא)

תרגום אונקלוס

עול לות פרעה ותמליל עמיה כדנן אמר יי אלהא דיהודאי שלח ית עמי ויפלחון קדמי: ארי אם מסרב את לשלחא ועד כען את מתקיף בהון: הא מחא מן קדם יי הויא בבעירך די בחקלא בסוסותא בחמרי בגמלי בתורי ובענא מותא סגי לחדא: ויפריש יי בין בעירא דישראל ובין בעירא דמצרים ולא ימות מכולא דבני ישראל מדעם: ושוי יי זמנא למימר מחר יעביד יי פתגמא הדין בארעא: ועבד יי ית פתגמא הדין ביומא דבתרוהי ומית כל בעירא דמצרים ומבעירא דבני ישראל לא מית חד: ושלח פרעה והא לא מית מבעירא דבני ישראל עד חד ואתיקר ליבא דפרעה ולא שלח ית עמא: ואמר יי למשה ולאהרן סבו לכון מלי חפניכון פיח דאתונא ויזרקיניה משה לצית שמיא קדם פרעה: ויהי לאבקא על כל ארעא דמצרים ויהי על אנשא ועל בעירא לשחין סגי אבעבועין בכל ארעא דמצרים: ונסיבו ית פיח דאתונא וקמו קדם פרעה וזרק יתיה משה לצית שמיא והוה שחין אבעבועין סגי באינשא ובבעירא: ולא יכילו חרשיא למיקם קדם משה מן קדם שחנא ארי הוה שיחנא בחרשיא ובכל מצראי: ואתקיף יי ית ליבא דפרעה ולא קביל מנהון כמא דמליל יי עם משה: ואמר יי למשה אקדים בצפרא ואתעתד קדם פרעה ותימר ליה כדנן אמר יי אלהא דיהודאי שלח ית עמי ויפלחון קדמי: ארי בזמנא הדא אנא שלח ית כל מחתי בלבך ובעבדך ובעמך בדיל דתידע ארי לית דכותי שליט בכל ארעא: ארי כען קריב קדמי די שלחית פון ית מחת גבורתי ומחית

רש״י

מחזיק בם · אוחז בם כמו והחזיקה במבושיו: הנה יד יי׳ הויה · לשון הוה כי כן יאמר בלשון נקבה על שעבר היתה ועל העתיד תהיה ועל העומד הויה כמו עושה רוצה רועה: והפלה · והבדיל: מלא חפניכם · ילוויימש בלע״ז: פיח כבשן · דבר הנפח מן הגחלים עמומים הנשרפים בכבשן ובל״עז אולב״ש פיח לשון הפחה שהרוח מפיחן ומפריחן: וזרקו משה · וכל דבר הנזרק בכח אינו נזרק אלא ביד אחת הרי נסים הרב׳ אחד שהחזיק קומצו של משה מלא חפני׳ שלו ושל אהרן ואחד שהלך האבק על כל ארץ מצרים: פורח אבעבועות · כתרגומו לשחין סגי אבעבועין שעל ידו צומחין בועו׳: שחין · לשון חמימות והרב׳ יש בלשון משנה שנה שחונה: באדם ובבהמה · ואם תאמר מאין היו ה להם הבהמות והלא כבר נאמר וימת כל מקנה מצרים · לא נגזרה גזרה אלא על אותן שבשדות בלבד שנ׳ במקנך אשר בשדה והירא את דבר יי׳ הכניס את מקנהו אל הבתים וכן שנויה במכילתא אבל ויקח שש מאו׳ רכב בחור: את כל מגפותי · למדנו מכאן שמכת בכורות שקולה כנגד כל המכות: כי עתה שלחתי את ידי וגו׳ · כי אילו רציתי כשהיתה ידי במקנך שהכיתים בדבר שלחתי׳ והכתי אותך ואת עמך עם הבהמות:
ותכחד

מסרה

ודברת אליו ד׳ וסי׳ ודברת אליו ושמת את הדברים · ויאמ׳ יי׳ אל משה · דמכת דבר · הרצחת וגם ירשת · ב׳ בו: והפלה ב׳ חד כתיב א׳ בסוף וחד כתיב ה׳ בסוף וסי׳ והפלה יי׳ בין מקנה ישר׳ והפלא יי׳ את מכותך ואת׳ בתרא כתי׳א׳: עשיית הדבר י״א חס׳ את בליש׳ וסי׳ מהר המלט שמה · אם תעשה לי הדבר הזה אשובה ארעה · לא נוכל לעשו׳ ולא אחר הנער · מרוע עשיתן הדבר הזה · וישם יי׳ מועד לאמ׳ · גדעון בן יואש עשה ב׳ בו הרפה ממני שנים חדשים · וגם אנכי אעשה אתכם הטובה · כי מה עבדך הכלב: השמימ׳ י״א נמסר סוף פרשת נצבים: ולא ז׳ ר״פ בספר׳ וסי׳ ולא יכלה עוד הצפינו׳ ולא יכלו החרטימים · ולא יכל משה · ולא ישמע אליכם פרעה׳ ולא שמעו אל משה · ולא תותירו ממנו עד בקר · ולא תעלה במעלות: בחרטמם ב׳ חס׳ י׳ בליש׳ וסי׳ ויאמרו החרטמם: דאצב׳ כי היה השחין בהרטמם: שליחת יד ג׳ דסמיכי נמסר בסדר שמות:

אבן עזרא

בא אל פרעה · אל הארמון שלו א״ר יהודה הלוי שתים מכות היו במים האחת שהתאדמו ומתה הדגה והשנית שעלו הצפרדעים מהם ובארץ שתים אחת מהכני׳ והשנית מהערוב והן חיות מעורבות וכתוב ותוצא הארץ נפש חיה ושתי׳ באויר כי הדבר איננו רק חם או קר משוב׳ מן המנהג וברגע אחד מתי׳ אין להם מספר בעבור כי רוח כל החיי׳ שהיא בלב תלויה באויר והשני׳ מכת שחין כי הכתוב יקרא הרקיע אשר על ראשם שמים והמכה השביעית מעורבת מגלגל הסערה ומגלגל האש וכן כתוב ואש מתלקחת בתוך הברד והשמינית מכת הארבה שבאה מרחוק על ידי הרוח והתשיעית היתה מכה נפלאה שנעדר אור שני המאורו׳ והכוכבי׳ מארץ מצרי׳ והעשירי׳ דלת המשחית מגלגלי הכבוד להרוג הבכורי׳: עודך מחזיק · חסר יד או הדומ׳ לו כמו מחזיק באזני כלב: הנה יד יי׳ הויה · הנה מצאנו שיתחלף הי״וד בו״יו ואת׳ הוה להם למלך והפך זה שו״יו אש׳ לא יבושו קווי יתחלף בי״וד וקויי יי׳ יחליפו כח · ומלת דבר שם כלל לא מצאנוהו בפעלים רק במקום אחת ותדבר את כל זרע הממלוכ׳ ובספר מלכים כתוב ותאבד והפי׳ רחוק רק לא ידענו טוב ממנו: והפלה · דבר יאמר על ענין דברים מחוברים כמו הדבר אשר דבר יי׳ גם יאמר על יש כמו זה וכמוהו לא חסרת דבר: וישם · שם קצב וזמן לתחלת האות: ויעש יי׳ ופי׳ וימת כל מקנה מצרים רובו כי הנה כתוב שלח העז את מקנך וככה תמצא בברד את כל עשב השד׳ והעד מכת הארבה ואכל את יתר הפלטה: עד אחד · אפי׳ אחד כאשר אפרש בשיר׳ וטעם זה הפסוק ואפילו ששלח וראה כי השם אוהב ישראל ובעבורם הכה מקנהו לא חשש מהמקנה מכובד לבו: ויאמר · לא הזכיר בזאת המכה לשלח עמו אולי לא עמדה הרבה והיה זה מעפה גם שזה הפיח שהו׳ מעט נעשה אבק על כל ארץ מצרים ולא הפריש ישראל: אבעבועות · הא״לף נוסף כי הוא מגזרת מים תבעה אש והמלה כפולה כמו תשעשעי תשגשגי: ויקחו את פיח הכבשן · מלא חפניהם כאשר הזכיר ומשה זרק הכל יתכן שהחרטומים לא לקו במכת הצפרדעים והערוב בעבור חכמתם בקשו דרך בחכמת התולדת להרויח להם מעט ועת׳ נבערה חכמתם על כן הזכיר זה ובעבור שלא עמדה המכה הרבה לא בקש פרעה שיעתירו ובעבור שהמכ׳ הראשונ׳ עמדה ז׳ ימים לא נלמוד ממנה על דרך הפשט שככה עמדה כל מכה ועוד כי אחר הכתוב נרדף וידוע כי מכת הדבר היתה שעה אחת ומכת החשך ג׳ ימים על כן אין לנו דרך לדעת באי זו חדש בא משה והחלו המכו׳ רק אם היתה קבלה ביד חכמינו הקדושים קבלנו ושמענו: ויחזק יי׳ · על כן לא בקש להעתיר: ויאמ׳ · לא הזכיר במקום . הזה שהוא יוצא המימה אולי היה לו צורך אחר: כי הזכי׳ מגפותי בעבור הקולות והברד המטר והאש שהתחברו ולא ראינו שפחד פרעה בכל המכות העוברות כאשר פחד מזאת ואמר · יי׳ הצדיק · וטעם כי אין כמוני בכל הארץ כפי מחשבת מצרים היה שאלהיהם יוכלו להרע או להטיב:
ואך

בעל הטורים

והפלה · ב׳ במסורת הכא ואידך והפלה יי׳ את מכותך לומר מה התם מכה בגוף אף הכא מכה בגוף · דלשכי כתיב הכא בה״א דלאחר ה׳ מכו׳ לקו בגופן בשחין שהיא מכה ששית והתם כתי׳ באל״ף ללמד שמופלא שבדיינין קורא · וילפינן התם מהכא דמי שלקה ושנה שאו׳ מתרים בו דבכל מכה שלשית היתה בלא התראה: ספר

אמרי נועם

את כל מגפותי פ״כ למדנו מכאן שמכת בכורים וכו׳ וזה תי׳ דהאיך נרמז כאן מכו׳ בכורי׳ לכך י״ל שפירושו מכת בכורים מלשון בכיר ולקיש׳ אבל ע״ר אברהם שמעתי שראה בפי׳ רשי שהי׳ מכתיבת יד ר״שי בענינו וכתב שם מכת בכורות וכן נראה: שלא השו עיין בקומץ מנחה:

מ״ע ספורנו

והנה לא מת ממקנה ישראל עד אחד ויכבד לב פרעה · אף על פי שהיה זה פלא מבואר בלתי מעיקם בשום פנים זולתי לאלית׳ כי אין מי שיוכל להבטיח בחיים זולתו: לעיני פרעה · למען יראה שלא היתה מכה מסובבת מטעם בליתו׳ מצד האויר או העערכת אשר מהם תבא לפעמי׳ מכת מדינה שבעי׳: ויחזק ה׳ · כי לא היה סובל זה בלי ספק כענין באיוב ונגע אל עצמו ואל בשרו: כי בפעם הזאת · בזה הענין הגליתי מהמכו׳ באויר: אני שולח את כל מגפותי אל לבך ובעבדיך ובעמך · כל אחת מאלה שאשלח תהיה בלב כלכם גם אחר שתסור כי גם אחרי כן תרגישו בהזק נמשך ממנה בקלקול הצמחים והעזובות ובחולי בגוף כמכת המשך שקלקלה מזג האויר בלי ספק ושלא קמו איש מתחתיו שנמשכו ליה מלאכי רעים בלי ספק . אבל מהמכו׳ הקודמו׳ לא נמשך הזק מבואר אחר שסרו: בעבור תדע כי אין כמוני בכל הארץ · כאשר תראה יכלתי גם באויר המקיף אמנם יכלתו בעליוני׳ הודיעם על ים סוף בענין מלאך האלהים ועמוד הענן ועמוד האש שכלם דברים אשר מציאותם בלתי טבעי:
בעבור

קומץ מנחה

שהאמינו בקלה ונהוגה כרבר ופשיטא שהניסו מהרי אורל״יוניש · והטעם שלא מתו אלא בשדה כדי שיהי׳ נס בתוך גם להורות שגבול נתן השם לדבר שבא מאויר מעופש שלא יבא לעיר . וי״א שאף הבהמות שבעיר מתו ודבר הכתוב בהוה שדרך הבהמו׳ להיות בשדה כמו ובשר בשדה טרפה לא תאכלו שאף שבבית אסור אלא שדבר הכתוב בהוה: שלח העז וא״ת למה לא אמר כן בדבר למ״ד שבבתי׳ לא מתו וי״ל דא״כ לא היה מקום להביא המכה בלל מכיון שיאמסו המקנה הביתה אבל בברד נשארה המכה על אילנות וזרעים: לא מת ממקנה ישראל ויכבד לבו שהתנחם לסלאות הסרונו ממקנה ישראל: חטאתי הפעם באמרו לא ידעתי את ה׳ כי עכשיו ראה אנכי ה׳ הוא הצדיק שהזהירני לומר העז מקנך להצילו ולא כן מדת בשר ודם שיהיר למתנגדו ר״א זה הפעם חטאתי ממש דאילו בשאר מכות לא נזהרתי כבוני שלא ידעתי לחזור אבל עתה שלימדני איך להזהר חטאתי במה שלא נזהרתי:

חסלת פרשת וארא

חזקוני

הנה יד יי׳ הויה · לפי סברת שקול הדעת יש פתחון פה לבעל דין לחלוק ולומר על מכת דבר וברד שלא סמכו רבי׳ הקדם: במקנך אשר בשדה גם הבהמות שבשדות מן הערוב על ידי רועים לא יוכלו לעמוד בחוזקת מכה זו: והפלה בה״א: וימת כל מקנה מצרים כלומר כל שעת היה ממקנה מצרים ואין לומ׳ שכל מקנה מצרים מת שהרי כתיב וממקנה בני ישרא׳ לא מת אחד וכתיב במכת ברד הירא את דבר יי׳ הניס את מקנהו על הבתים: וישלח פרעה והנה לא מת לפי שאמר משה והפלה יי׳ בין מקנה ונומר ויכבד את לבו · כאן לא שייך שישלח רפוא׳ דמי שמת מת וגזי שקי חי: מלא חפניכם · דבר זה לא היה ספיק לכל מצרים לפיכך נ״ל מעצמו בא השחין ולא מתולדות האש אלא שאין הב״ה רוצה לשנות מנהג העולם ועושה כענין במקנת הכוהן: מלא חפניכם פיח · [illegible] [illegible]

רלב״ג

כי זה הטעות אשר נתקדם באויר או על דרך פלא שהיה ממית המקנה לא נתפשט כי אם באויר שהיה חוץ לעיר · וימת כל מקנה מצרים · ר״ל שמת ממנו הרבה כי הגזירות הכוללות תמשיכה בכמו אלו הספורים על זה האופן וכן ויסכימו בבקר והנה כלם פגרי׳ מתים · וכן אמרו כי כלנו מתים בעבור הבכורות שמתו · והנה מתו אשר בשדה ונשארו אשר בעיר ואולי לא מתו כל אשר בשדה כי לא אחרכן משה לפרעה אבל אמר שיהיה בהם דבר כבד מאד · ויכבד לב פרעה ולא שלח את העם · הנה אף על פי שכבר היה ראוי שיתברר לו שזה פועל אלהי שלא מת אחד ממקנה ישראל והיה בלתי אפשר שיהיה כמו זה ההבדל בין מקנה ישראל ובין מקנה מצרים במקרה הנה עם כל זה הכביד לבו ולא שלח העם כמו שיעוד השם יתע׳ שכבר יחזק לבו כדי שירבו אותותיו ונפלאותיו במצרים · ויתקרבו ישראל מפני זה לעבודת השם יתע׳ · וידמה שכבר אמר לו או שישלח את העם בהתאמת לו דבריהם [illegible]

[illegible]

רש"י

ותכחד מן הארץ· אבל בעבור זאת העמדתיך וגו': עודך מסתולל בעמי· כתרגומו כבשת ביה בעמי והוא מגזרת מסלה דמתרגימנן אורח כבישא ובלע"ז קלקי"ר וכבר פרשתי בסוף ויהי מקץ כל תיבה שתחלת יסודה סמ"ך והיא באה לדבר בלשון מתפעל נותן התי"ו של שמוש באמצע אותיו' של עיקר כגון זו וכגון ויסתבל החגב מגזרת סבל כי תשתרר עלינו מגזרת שר ונביל מסתכל הוית: כעת מחר· כעת הזאת למחר שרט לו שריטה בכותל למחר כשתגיע חמה לכאן ירד הברד: הוסדה· שנתיסדה וכל תיבה שתחלת יסודה יו"ד כגון יסד ילד ידע יסר כשהיא מתפעל' תבא הוי"ו במקום היו"ד כמו הוסד' הולדה ויודע ויולד ליוסף בדברים לא יוסר עבד: שלח העז· כתרגומו שלח כנוש וכן ישבי הגבי' העיזו העיזו בני בנימן: ולא יאסף הביתה· לשון הכנסה הוא· הנים· הבריח: על השמים· לצד השמי' ומ"א הגביהו הקב"ה למשה למעלה מן השמים: מתלקחת בתוך הברד· נס בתוך נס האש והברד מעורבי' והברד מים הוא ולעשו' רצון קונם עשו שלום ביניהם: ורב· די לו במה שהוריד כבר: כנאתי

רלבג

את העיר אפרוש כפי אל יי': זה לאות כי לא הי' מתפלל משה לשם יתע' תוך העיר כי אולי לא היתה מוכנת אל שידבק לו בה השפע האלהי באופן שתהי' תפלתו נשמעת או היתה השכ' בזה שייק התפעלותו מרוע מנהג המצרים ולזה היה צריך שיתבודד מהם' בהתפללו לשם יתע' ולזה אמר כמה שקדם· ויצא משה מעם פרעה ויעתר אל יי' והרצון בו שהוא יצא מן העיר· למען תדע כי ליי' הארץ· רוצה לומר שהוא משגיח בה ושליט לעשות בה כחפצו· כי טרם תיראון מפני יי' אלהי' ר"ל שטרם שאתפלל עליכם להסיר זאת המכה אתם יראתים מהשם יתע' אך אחר זה כי תהיה הרוחה לא תיראו ממנו כמו שספר ואמר אחר זה ויוסף לחטא ויכבד לבו הוא ועבדיו· והפ'שת' אם' זה שהפשתה והשעורה הוכו בבר' כי היו באופן שהזיק להם ואולם החט' והכוסמת לא הוכו וכמו זה ספר באמר המכות אי זה מהדברי' לקו בהם ועוד שכבר הזכרם לזה בזה המקום כי הוא אמר במוחלט כי כל עשב השדה הכה הברד ואת כל עץ השדה שבר ולזה ביא' אי זה מהדברים אשר בשדה הוכו ואי זה מהם לא הוכו: ומטר לא נתך ארצ' ר"ל שלא נתך מטר מהעננים אשר שם מטר שירד לארץ אחר שפירש משה כפיו אל השם יתע' וזה היה פלא עצום ואולם אנקלום תרגם שהמטר שהיה יורד לא ירד לארץ וזה יהיה יותר כפל' ולפי דעתי שאם היה הענין כן הנה היתה מבוארת התורה וזה כמו שביאר שאר הפלאו' הנפלאי': ויחזק לב פרע'· רוצה לומר שהשם סבב שיהיה לבו חזק כאשר דבר ביד משה· והנה דברי זה הספור הם מבוארים מאד· ואולם התועלו' המגיעו' מזה הספו' הם שני:

התועלת הראשון הוא להודיע ולפרסם עולם יכולו'

[illegible]

אבן עזרא

ואך חסר נו"ן כמו ואט אין אוכיל כי שניה' שוים ושרשם נטה נכה· וטעם בדב' הידוע שבו הרגתי המקנה שלכם כן הייתי הורג כלכם עמה': ואולם בעבור זאת העמדתיך· פי' מה טעם זאת והוא בעבור הראותך את כחי וכמהו ומתוכה כעין החשמל מתוך האש ויפת אמר בעבור זאת המכה שהיא מכת הברד· וטעם ולמען ספר שמי איננו שב אל פרעה רק מלת ספר שם הפועל כמו כי כבד אכבדך ואין הטעם שפרע' ישוטט בעולם לספר כבוד השם רק יסופ' שמו בכל דור ודור בעבו' זה האותו' שעשה: עודך מסתולל· כמו משתבח מגזר' סלסלה ותרוממך ואם הוא כפול הפ"א מפעלי הכפל כמו סלו לרוכב בערבות וגלגלתיך כמו מתגולל גם גלו ורבי מריגוס אמר כי פירושו מתח"ק מגזרת מסלות לבית יי' ובמקום אחר כתוב מסעד לבי' יי': הנני ממטיר· ידוע כי לא ירד גשם היום על מצרים ברד ומטר ואין צורך לפרש למה זה וככה במקומו' אחרים עד היום ובעבור זה פחדו פחד גדול כי לא ירד שם אלא כדמות טל: שלח העז· הכנס או אסוף וכמוהו יושבי הגבים העיזו: הירא· הנים באותו היום: ואשר לא שם· יש בלשון קדר טעם לוי"ו ויעזב רק אין יכולת בנו לתרגם הדבר בלשון אחרת וככה ביום השלישי וישא אברהם את עיניו ורבים ככה: ויאמר· מדרך סברא יראה כי נטיי' ידו במטה היתה והנה כתוב אחריו ויט משה את מטהו על השמים והוא האויר וכמוהו על פני רקיע השמים: ותהלך אש· מהבנין הקל מלשון הליכה: ארצה הפך תולדתה כי היא למעלה עולה: ואש מתלקחת בתוך הברד· פלא בתוך פלא: ויך· זאת היתה מכה קשה שהרג אדם ובהמה ושבר עץ השדה רק שהשם חמל עליה' ועל מקניהם: ולא הזכיר משה לפרעה זה שראה ששלח פרעה ולא מת ממקנה ישראל עד אחד ולא שת לבו: ויקרא· אמר חטאתי מרוב פחדו שיכחד בלב' כאשר אמר לו: העתירו אל יי'· הזכיר השם הנכבד ואמר קולות אלהים כי הוא מודה שיש אלהי' כאשר הזכרתי ובעבור שלא אמ' קולות יי' חבר משה שם העצם והתאר ואמר מפני יי' אלהים· והטעם כי השם הוא אלהים לבדו ולא תמצא ככה בדברי משה בכל התורה ואין טענה ממלת יי' אלהים אתה החלות כי בש"פ דל"ת הוא כתוב: ויאמר

וְאַךְ אוֹתְךָ וְאֶת־עַמְּךָ בַּדָּבֶר וַתִּכָּחֵד
מִן־הָאָרֶץ: וְאוּלָם בַּעֲבוּר זֹאת
הֶעֱמַדְתִּיךָ בַּעֲבוּר הַרְאֹתְךָ אֶת־כֹּחִי
וּלְמַעַן סַפֵּר שְׁמִי בְּכָל־הָאָרֶץ: עוֹדְךָ
מִסְתּוֹלֵל בְּעַמִּי לְבִלְתִּי שַׁלְּחָם: הִנְנִי
מַמְטִיר כָּעֵת מָחָר בָּרָד כָּבֵד מְאֹד
אֲשֶׁר לֹא־הָיָה כָמֹהוּ בְּמִצְרַיִם לְמִן־
הַיּוֹם הִוָּסְדָה וְעַד־עָתָּה: וְעַתָּה
שְׁלַח הָעֵז אֶת־מִקְנְךָ וְאֵת כָּל־אֲשֶׁר
לְךָ בַּשָּׂדֶה כָּל־הָאָדָם וְהַבְּהֵמָה אֲשֶׁר־
יִמָּצֵא בַשָּׂדֶה וְלֹא יֵאָסֵף הַבַּיְתָה וְיָרַד
כ עֲלֵהֶם הַבָּרָד וָמֵתוּ: הַיָּרֵא אֶת־דְּבַר
יְהוָה מֵעַבְדֵי פַּרְעֹה הֵנִיס אֶת־עֲבָדָיו
וְאֶת־מִקְנֵהוּ אֶל־הַבָּתִּים: וַאֲשֶׁר
לֹא־שָׂם לִבּוֹ אֶל־דְּבַר יְהוָה וַיַּעֲזֹב
אֶת־עֲבָדָיו וְאֶת־מִקְנֵהוּ בַּשָּׂדֶה:
פ
וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־
מֹשֶׁה נְטֵה אֶת־יָדְךָ עַל־הַשָּׁמַיִם וִיהִי
בָרָד בְּכָל־אֶרֶץ מִצְרָיִם עַל־הָאָדָם
וְעַל־הַבְּהֵמָה וְעַל כָּל־עֵשֶׂב הַשָּׂדֶה
בְּאֶרֶץ מִצְרָיִם: וַיֵּט מֹשֶׁה אֶת־מַטֵּהוּ
עַל־הַשָּׁמַיִם וַיהוָה נָתַן קֹלֹת וּבָרָד
וַתִּהֲלַךְ אֵשׁ אָרְצָה וַיַּמְטֵר יְהוָה בָּרָד
עַל־אֶרֶץ מִצְרָיִם: וַיְהִי בָרָד וְאֵשׁ
מִתְלַקַּחַת בְּתוֹךְ הַבָּרָד כָּבֵד מְאֹד
אֲשֶׁר לֹא־הָיָה כָמֹהוּ בְּכָל־אֶרֶץ
כה מִצְרַיִם מֵאָז הָיְתָה לְגוֹי: וַיַּךְ הַבָּרָד
בְּכָל־אֶרֶץ מִצְרַיִם אֵת כָּל־אֲשֶׁר
בַּשָּׂדֶה מֵאָדָם וְעַד־בְּהֵמָה וְאֵת כָּל־
עֵשֶׂב הַשָּׂדֶה הִכָּה הַבָּרָד וְאֶת־כָּל־
עֵץ הַשָּׂדֶה שִׁבֵּר: רַק בְּאֶרֶץ
גֹּשֶׁן אֲשֶׁר־שָׁם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לֹא הָיָה
בָּרָד: וַיִּשְׁלַח פַּרְעֹה וַיִּקְרָא
לְמֹשֶׁה וּלְאַהֲרֹן וַיֹּאמֶר אֲלֵהֶם
חָטָאתִי הַפָּעַם יְהוָה הַצַּדִּיק וַאֲנִי
וְעַמִּי הָרְשָׁעִים: הַעְתִּירוּ אֶל־
יְהוָה וְרַב מִהְיֹת קֹלֹת אֱלֹהִים וּבָרָד
וַאֲשַׁלְּחָה אֶתְכֶם וְלֹא תֹסִפוּן לַעֲמֹד:
ויאמר

ומחית ית ית עמך במותא ואשתציתא מן ארעא: וברם בדיל דא קיימתך בדיל לאחזיותך ית חילי ובדיל דיהון משתען גבורת שמי בכל ארעא: עד כען את כבישת ליה לעמי בדיל דלא לשלחותהון: הא אנא מחית כעידנא הדין מחר ברדא תקיף לחדא די לא הוה דכותיה במצרים למן יומא דאשתכללת ועד כען: וכען שלח כנוש ית בעירך וית כל די לך בחקלא כל אנשא ובעירא דישתכח בחקלא ולא יתכניש לביתא ויחות עליהון ברדא וימותון: דדחיל מפתגמא דיי מעבדי פרעה כניש ית עבדוהי וית בעיריה לבתיא: ודי לא שויליביה לפתגמא דיי ושבקית עבדוהי וית בעיריה בחקלא: ואמר יי למשה ארים ית ידך על צית שמיא ויהי ברדא בכל ארעא דמצרים על אינשא ועל בעירא ועל כל עשבא דחקלא בארעא דמצרים: וארים משה ית חוטריה על צית שמיא ויי יהב קלין וברדא ומהלכא אשתא על ארעא ואמטר יי ברדא על ארעא דמצרים: והוה ברדא ואשתא משתלהבא בגו ברדא תקיף לחדא די לא הוה דכותיה בכל ארעא דמצרים מעידן דהוית לעם: ומחא ברדא בכל ארעא דמצרים ית כל די בחקלא מאינשא ועד בעירא וית כל עשבא דחקלא מחא ברדא וית כל אילני דחקלא תבר: לחוד בארעא דגשן דיתמן בני ישראל לא הוה ברדא: ושלח פרעה וקרא למשה ולאהרן ואמר להון חבית זימנא הדא יי זכאה ואנא ועמי חייבין: צלו קדם יי וסגי קדמוהי רוח דלא יהון עלנא קלין דלוט כאילין מן קדם יי וברדא ואשלח יתכון ולא תוספון לאתעכבא: ואמר

ואך א"ב וי"ו בריש תיבותא וקמץ וסי' במס' רבתא: ואולם ה' ר"פ וסי' ואולם בעבור זאת העמדתיך· ואולם חי אני וימלא· ואולם חי יי' אלהי ישראל אשר מנעני מהרע· ואולם הכסא אשר· ואולם אנכי מלאתי· וכל איוב דכוו' במ"ג אולם וסי' אולם שלח נא ידך· בתרא: אילם אני אדרש אל אל· אולם אני אל שדי אדבר: ולמען ט' יתידאין וסי' נמסר פרש' ואתחנן: ספר ב' וסי' ולמען ספר· ספר אתה למען תצדק: למן היום ז' וסי' הוסדה· אשר ברא אלהים אד'· לבת אדני המלך· אשר יצאת מארץ· אשר יצאו אבתיכם מארץ· אשר בנו אותה· אשר יסד היכל יי'· וא' ולמן היום אשר צויתי שופטי': ולא יאסף ב' וסי' הבית' עשיר: יאסף ט' נמס' פרשת חקת התורה: ומתו ח' קמץ נמס' פרשת וישלח: ואשר י"ב ר"פ נמסר פרשת בהר סיני: ואשר לא וסימן ואשר לא שם לבו· ואשר לא צדה· ואשר לא ראו את· ואשר לא טוב עשה· ואשר לא יתן על פיהם· ואשר לא בקשו את יי'· ואשר לא נתן בנתינו לעמי הארץ· ואשר לא שמענו התבוננו: קלת ד' חס' דחסרי' וסי' ויי' נתן קלת· ורב מהיות קלת· כי חדל המטר והקלת· ויהי קלת וברקים: וחד קולת כתיב· וכל העם רואים את הקולת: ואש ג' בטעם וסי' ואש מתלקחת· תהיה לילה בו· אכלה נאות מדבר: ועמי י"א מסור בהושע סימן י"א: ואני ועמי ג' בליש' וסי' הרשעי'· איש ריב הייתי אני ועמי· כי נמכרנו אני ועמי: אנ"ך: מהיות ח' חס' בליש' מסור פרש' יתרו: ואשלחה ב' וסי' ואשלח' אתכם ולא תספון· ואשלח' את העם: לא תוספון ג' וסי' לא תאספון לתת תבן· לא תספון לראו' פני ולא תספון לעמוד:

בעל הטורים

ספר שנים במסורת למען ספר שמי בכל הארץ· הזכירני כשפטה יחד ספר אתה למען תצדק· כשהקב"ה עושה דין ברשעים שמו מתעלה· וזהו נשפטה יחד· ספר שמי בכל הארץ· שמו מתעלה בכך· עודך מסתולל בעמי לבלתי ר"ת בלעם שעל ידו איגך משלחם דשלשה היו בעצה· יאסף שנים במסור' יאסף הביתה· עשיר ישכב ולא יאסף שאף שהיה עשיר והיה לו מקנ' רב לפי שעה שכב ולא יאסף שהכהו הברד· הירא שנים במסורת הירא את דבר יי'· אים הירא ורך הלבב· מה התם הירא מעביר' שבידו אף הכא נמי היו יראים מעבירו' שבידם מכאן אמרו טוב שבכותי הרוג· שהרי כתיב הירא את דבר יי'· וסמיך ליה וירד עליהם הברד ומתו· וימטר שנים במסור' וימטר יי' ברד· וימטר עליהם כעפר שאר בני שליו מלמד שהשליו היה יורד בכח ומכה לרשעים כדרך שהברד מכה במצרים· תירא[ו]ן

מ"ע ספורנו

בעבור הראתך את כחי· כדי שתחזור בתשוב' כי לא אחפוץ במות המת: ולמען ספר שמי· ורבים השיב מעון: ועתה שלח העז את מקנך· כדי שימלטו העבדים אשר עם המקנה כאמרם ז"ל חביב אדם שנברא בצלם: הירא את דבר ה' הנים· והטעם שאמרתי שלח העז הוא מפני שראיתי בענין הדבר שהירא את דבר ה' הנים ואשר לא שת לבו חטא ויעזוב באופן שעם חטאו הפסיד לכן אני מזהיר עתה כדי שלא ימות האדם אשר בשדה: ואש מתלקחת בתוך הברד· בחוזק תנועת הברד ברדתו כלהב האויר ונתן קולו' וחוזק תנועתו היה בגדלו לקלקל הרך והקש' כאמרו ואת כל עשב השדה הכה הברד ואת כל עץ השדה שבר: ותהלך אש ארצה· כי האויר הנלהב ירד לארץ בחוזק תנועת הברד שהכביד עליו ברדתו למטה: כנאתי

חזקוני

אל לבך הכ"א בשנא ולמען ספר שמי בכל הארץ· מדה כנגד מדה אמרת לא ידעתי את יי' סייך שתצטר' להודיע שמי בכל הארץ: עודך מסתולל משתכש בעמך שים לך כמ לשון סולו לרוכב בערבו': למן היום הוסדה הה"א רפה: ועתה שלח העז ונומר מה שלא הזהיר משה את פרע' לומר במכת דבר שלח העז את מקנך כמו שעשה במכת ברד י"ל פירש לך העז את מקנך והירא את דבר י"י בקלה וממכה תבין שכאמר כן במסורק· ד"א מה שלא התרה בו על הדבר לפי שהדבר לא היה רק על הבהמות והבר' הכה אדם ובהמה: ואשר שלא הוציאום ביום הדבר: יי' נתן קולות· הוא קקת יודעי' אבו סים אש באותה מכה לא אמר כך כי ברד ואש מתלקחת· לאחר שמכהו לוקחו בה יי' הצדיק אלא במכת ברד בלב' ולמה נאמר ס הוא בא עליו והורגו והוא אמר לפרעה שלא ס אלהים ובשביל שלא אמר שם המיוח' בא מש' ולא תמצא בכל התורה שהזכירו שום אדם כן הקלות אל תשת עוך ובמלך שהרי כולם כנאתי

התועלת

לפי האמת לא לפי הראות לבד כמו הענין בפעולות הפרסומים ובאם היאור כשנהפכו מימיו לדם כי מימיו היו דם לפי האמת

התועלת השני הוא להודיע כהדרגה אשר רבה שישלח ישראל אשר העירוכו על עניבה בתועלות הפרשה מופת בלתי נבער אותו כלל והוא ההפך המטה לתנין ואחר כן והוא ההפך המימות לדם· כי לא היו מוצאים מים לשתות כי אם יותר מזיק מזה והוא מופת הצפרדעים אלא שהזיקם היה מעט והנה הם היו עולות כביתם ונבדר משכבם ועל מטתם ויתר ות האכשים נעצר מה אלא שלא היה כמו הנבער שהגיע להם מהככי' הם והיו עוקצים אותם כמנהג הכנים· ולזה הביא עליהם אחר זה

[illegible]

אבן עזרא

ויאמר אליו משה כצאתי את העיר · אמרו המפרשים כי לא יוכל לפרוש כפיו במצרי' בעבור שמלאה אלילים. כי ליי' הארץ · ולא לך: ואתה · אמ' רבי שלמה כי טרם תיראון כמו עדיין לא תיראון וכמוהו טרם ישכבו וזו המלה איננה כמלאת כאש' חשב כי לעולם יבא אחריה הענין כי אמ' טרם ישכבו כתו' ואנשי העי' אנשי סדם נסבו על הבית והטעם כאשר היתה עת שכיבתם נסבו על הבית וככה טרם יקראו ואני אענה וככה בטרם יקטירו את החלב וככה כל טרם והנה אין טרם כמו לא והגאון רב סעדיה ז"ל דבק הענין וככה פי' אמר משה לפרעה אני אתפלל להסי' מכת הברד רק מה שהשחית השחי' וטעם והפשתה והשעור' נכתה זה לא ישוב ולא אתפלל לרפאם והנה הטעם קודם שתיראו ותודה ותאמר יי' הצדיק כבר הוכתה הפשתה והשעורה וזה הו"ו נכון בלשון ישמעאל כאשר הזכרתי ולפי דעתי כי תחסר מלה אחת טרם אפרוש כפי אתם יריאים את השם אתה ועבדיך וזה דרך מוסר והטעם שבסור המכה תמרדו על כן כתוב אחריו ויכבד לבו הוא ועבדיו ולא תמצא כן במקום אחר: והפשתה והשעור' · ספר הכתב מה שאירע והנה התברר מאלה נכתה גם נכו כי שרש מכ' נכה כמו ושפו עצמותיו לא ראו: אפילו' · אחר וקרוב ממנו ואפל ואין נוגה לו והטעם שהיו עוד תחת הארץ ולא נראו: נתך · כדרך כהתוך כסף בתוך כור והוא מבנין נפעל כמו ונגש אל הערפל: וירא · הזכיר עתה ויוסף לחטוא בעבור שהודה ואמר חטאתי הפעם: וטעם ויכבד לבו הוא ועבדיו התברר מה שאמר משה ואתה ועבדיך: ויחזק · אחר שפחד מהמכה הזאת יותר מהראשונות:

חסלת וארא

זרע איש תם אל הושיעו :
וביד עבדו חק הודיעו :
הנה מצות החדש היא :
סוד פרשת בא אל פרעה :

פרשה

בא אל פרעה · בא אליו זאת הפע'ם תשתומם בעבור שחזק לבו עד עתה כי אני הכבדתי את לבו ואת לב עבדיו · והזכיר לב עבדיו בעבו' שירך לכם בבוא מכת הארב' · וטעם שהכבדתי את לבו למען שיתי אותותי אלה בקרבו ואין דעת חכמי ספרד שוה כי יש אומרים כי שיתו כמו בינו שימו והדומה להם וככה ישית ישים יבין והדומה להם בכל הסימנים ויש אומרים שהוא מבנין הפעיל והוא הבנין חסר בעבור שמלאו או מי ישום אלם לשום עליך לטוב כאשר שש על אבותיך שהוא מבנין הקל ויש אומרים ישם כמו ישום ושיתי כמו שומי והכל מבנין הקל : ולמען תספר · למשה ידבר שהוא כנגד כל ישראל וככה וידעתם כי אני יי' שידעו כל ישראל זה ודברה תורה כלשון בני אדם לומר התעללתי כאדם משנה התולדת להנקם מאחר : ויבא · ידענו כי לא יבא משה אל פרעה בלא אהרן עמו כי הוא המליץ והזכיר עתה משה ואהרן בעבור שהושבו שניה' וגרשם באחרונה שלא עשה כן בכל המכות : לענות · מבנין נפעל מגזרת עני : ארבה · שם מין אולי נקרא כן בעבור שהוא יותר רב מהמינים האחרים וכתוב יתר הגזם אכל הארבה ועליו כתוב חילי הגדול ואם כן יהי' האלף נוסף : וכסה · דרך משל : ולא

רשי

כצאתי את העיר · אבל בתוך העיר לא התפלל לפי שהיתה מלאה גלולי': טרם תיראון · עדיין לא תיראון וכן כל טרם שבמקרא עדיין לא הוא ואינו לשון קודם טרם ישכבו עד לא שכיבו טרם יצמח עד לא צמח אף זה כן הוא ידעתי כי עדיין אינכם יראים ומשתהיה הרוחה תעמדו בקלקולכם: והפשתה והשעורה נכתה · נשברה · לשון פרעה נכה נכאי' וכן לא נכו ולא יתכן לפרשה לשון הכאה שאין נ"ון במקו' ה"א לפרש נוכתה כמו הוכתה נכו כמו הכו אלא הנ"ון שרש בתיב' והרי הוא מגזרת שפו עצמותיו: כי השעורה אביב · כבר ביכרה ועומדת בקשיה ונשברו ונפלו וכן הפשתה גדלה כבר והוקשה לעמוד בגבעוליה: השעורה אביב · עמדה באביה לשון באבי הנחל: כי אפילות הנה · מאוחרות ועדיין היו רכות ויכולות לעמוד בפני קשה ואף על פי שנ' את כל עשב השדה הכה הברד יש ליישב פשוטו של מקרא בעשבים העומדים בקלחם הראוי' ללקו' בברד · ומדרש רבי תנחומא יש מרבותינו שנחלקו על זאת ודרשו כי אפילו' פלאי פלאו' נעשו להם שלא לקו: לא נתך · לא הגיע ואף אותן שהיו באוי' לא הגיעו לארץ ודומה לו ותתך עלינו האלה והשבועה דעזרא ותגיע עלינו ומנחם בן סרוק חברו בחלק כהתוך כסף לשון יציקת מתכת ורואה אני את דבריו כתרגומו ויכך ואתיך לנקת לאתכא אף זה לא נתך לא הוצק לארץ :

חסלת וארא

ויאמר יי' אל משה בא אל פרע' והתרה בו: שיתי · שומי שאשית אני · התעללתי · שחקתי כמו כי התעללת בי הלא כאשר התעולל בהם האמור במצרים · ואינו לשון פועל ומעללים שאם כן היה לו לכתוב עוללתי כמו ועולל למו כאשר עוללת לי אשר עולל לי: לענות · כתרגומו לאתכנעא והוא מגזרת עני מאנת להיות עני ושפל מפני: את עין הארץ · את מראה הארץ: ולא יוכל הרואה לראות את הארץ ולשון קצרה דבר: הטרס

ספר שמות י

ל וַיֹּאמֶר אֵלָיו מֹשֶׁה כְּצֵאתִי אֶת־הָעִיר אֶפְרֹשׂ אֶת־כַּפַּי אֶל־יְהוָה הַקֹּלוֹת יֶחְדָּלוּן וְהַבָּרָד לֹא יִהְיֶה־עוֹד לְמַעַן תֵּדַע כִּי לַיהוָה הָאָרֶץ:
ל וְאַתָּה וַעֲבָדֶיךָ יָדַעְתִּי כִּי טֶרֶם תִּירְאוּן מִפְּנֵי יְהוָה אֱלֹהִים:
לא וְהַפִּשְׁתָּה וְהַשְּׂעֹרָה נֻכָּתָה כִּי הַשְּׂעֹרָה אָבִיב וְהַפִּשְׁתָּה גִּבְעֹל:
לב וְהַחִטָּה וְהַכֻּסֶּמֶת לֹא נֻכּוּ כִּי אֲפִילֹת הֵנָּה:
לג וַיֵּצֵא מֹשֶׁה מֵעִם פַּרְעֹה אֶת־הָעִיר וַיִּפְרֹשׂ כַּפָּיו אֶל־יְהוָה וַיַּחְדְּלוּ הַקֹּלוֹת וְהַבָּרָד וּמָטָר לֹא־נִתַּךְ אָרְצָה:
לד וַיַּרְא פַּרְעֹה כִּי־חָדַל הַמָּטָר וְהַבָּרָד וְהַקֹּלֹת וַיֹּסֶף לַחֲטֹא וַיַּכְבֵּד לִבּוֹ הוּא וַעֲבָדָיו:
לה וַיֶּחֱזַק לֵב פַּרְעֹה וְלֹא שִׁלַּח אֶת־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל כַּאֲשֶׁר דִּבֶּר יְהוָה בְּיַד־מֹשֶׁה:

קכ"א · גיבע"ול · סימן · יעי"אל · סימן :

פרשה

א **וַיֹּאמֶר** יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה בֹּא אֶל־פַּרְעֹה כִּי־אֲנִי הִכְבַּדְתִּי אֶת־לִבּוֹ וְאֶת־לֵב עֲבָדָיו לְמַעַן שִׁתִי אֹתֹתַי אֵלֶּה בְּקִרְבּוֹ:
ב וּלְמַעַן תְּסַפֵּר בְּאָזְנֵי בִנְךָ וּבֶן־בִּנְךָ אֵת אֲשֶׁר הִתְעַלַּלְתִּי בְּמִצְרַיִם וְאֶת־אֹתֹתַי אֲשֶׁר־שַׂמְתִּי בָם וִידַעְתֶּם כִּי־אֲנִי יְהוָה:
ג וַיָּבֹא מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן אֶל־פַּרְעֹה וַיֹּאמְרוּ אֵלָיו כֹּה־אָמַר יְהוָה אֱלֹהֵי הָעִבְרִים עַד־מָתַי מֵאַנְתָּ לֵעָנֹת מִפָּנָי שַׁלַּח עַמִּי וְיַעַבְדֻנִי:
ד כִּי אִם־מָאֵן אַתָּה לְשַׁלֵּחַ אֶת־עַמִּי הִנְנִי מֵבִיא מָחָר אַרְבֶּה בִּגְבֻלֶךָ:
ה וְכִסָּה אֶת־עֵין הָאָרֶץ וְלֹא

תרגום אונקלוס

וַאֲמַר לֵיהּ מֹשֶׁה כְּמִפְּקִי מִן קַרְתָּא אֶפְרוֹשׂ יָת יְדַי בִּצְלוֹ קֳדָם יְיָ קָלַיָּא יִתְמַנְעוּן וּבַרְדָּא לָא יְהֵי עוֹד בְּדִיל דְּתִידַע אֲרֵי דַּייָ אַרְעָא: וְאַתְּ וְעַבְדָּךְ יְדַעְנָא אֲרֵי עַד כְּעַן לָא אִתְכְּנַעְתּוּן מִן קֳדָם יְיָ אֱלֹהִים: וְכִיתָּנָא וְסַעֲרֵי לְקוֹ אֲרֵי שַׂעֲרַיָּא אָבִיבִין וְכִיתָּנָא גַּבְעוֹלִין: וְחִטַּיָּא וְכוּנָתַיָּא לָא לְקָאָה אֲרֵי אַפְלָתָא אִנִּין: וּנְפַק מֹשֶׁה מִלְוָת פַּרְעֹה יָת קַרְתָּא וּפְרַשׂ יְדוֹהִי בִּצְלוֹ קֳדָם יְיָ וְאִתְמְנַעוּ קָלַיָּא וּבַרְדָּא וּמִטְרָא דַּהֲוָה נָחֵית לָא מְטָא עַל אַרְעָא: וַחֲזָא פַרְעֹה אֲרֵי אִתְמְנַע מִטְרָא וּבַרְדָּא וְקָלַיָּא וְאוֹסִיף לְמֶחְטֵי וְיַקְּרֵיהּ לְלִבֵּיהּ הוּא וְעַבְדוֹהִי: וְאִתַּקַּף לִבָּא דְּפַרְעֹה וְלָא שַׁלַּח יָת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל כְּמָא דִּי מַלֵּיל יְיָ בִּידָא דְּמֹשֶׁה:

פרשה

וַאֲמַר יְיָ לְמֹשֶׁה עוֹל לְוָת פַּרְעֹה אֲרֵי אֲנָא יַקְּרִית יָת לִבֵּיהּ וְיָת לִבָּא דְּעַבְדוֹהִי בְּדִיל לְשַׁוָּאָה אָתַי אִלֵּין בֵּינֵיהוֹן: וּבְדִיל דִּתְשָׁתְּעֵי קֳדָם בְּרָךְ וּבַר בְּרָךְ יָת נִסִּין דִּי עֲבָדִית בְּמִצְרַיִם וְיָת אָתְוָתַי דִּי שַׁוִּיתִי בְהוֹן וְתִידְעוּן אֲרֵי אֲנָא יְיָ: וְעַל מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן לְוָת פַּרְעֹה וַאֲמַרוּ לֵיהּ כִּדְנַן אֲמַר יְיָ אֱלָהָא דִּיהוּדָאֵי עַד אֵימָתַי מְסָרֵיב אַתְּ לְאִתְכְּנָעָא מִן קֳדָמַי שַׁלַּח עַמִּי וְיִפְלְחוּן קֳדָמַי: אֲרֵי אִם מְסָרֵב אַתְּ לְשַׁלָּחָא יָת עַמִּי הָא אֲנָא מַיְתֵי מְחַר גּוֹבָא בִּתְחוּמָךְ: וִיחַפֵּי יָת עֵין שִׁמְשָׁא דְּאַרְעָא וְלָא

מסורה

קלות ו' כתיב כן מסור בתהילים סימן צ"ג : מפני יי' אלהים ב' באוריתא וסי' ויתחבא האדם ואשתו · ואתה ועבדיך : ויחדלו ב' וסי' לבנות העיר · הקלות והברד : דבר יי' ביד משה ד' וסי' ויחזק לב פרע' · ולהורות את בני ישרא' · זכרון לבני ישרא' · כי סמך את ידיו עליו ויצוהו : שתי ג' ב' חס' וא' מל' וסי' שתי אתתי · שיתי כליל צלך · שתי לבך למסלה · מציעת' מל' וקדמ' טעמא מלרע וב' בתראי מלעיל : ולמען ב' ר"פ וסי' ולמען תספר · ולמען יאריך ימים : אלהי העברים ה' נמסר פרשת שמות : גבלך כלם חס' במ"ג נמסר פרשת וארא:

חזקוני

כצאתי את העיר · לפי שאמר למעלה אשר ימצא בשדה וירד עליהם הברד עכשו בעת המכה שלא יאמרו ירא הוא לצאת בעבור הברד אמר כצאתי את העיר אפרוש כפי ולא אירא מן הברד: ד"א כצאתי מאתך לבא אל העיר אפרוש כפי בתוך העיר וכן הוא אומר ויצא משה מעם פרעה את העיר ונומר : ד"א לפי הפשט מכת ברד נכרת בשדה יותר מבעיר לכך אמר כצאתי את העיר ואראה בשדה השחתת הברד ואתפלל לפי הצורך : ידעתי כי טרם תשלמו אותנו תיראון כלומר עליכם יראה ופחד גדול יותר משל עכשו · ד"א ידעתי כי טרם תיראון עדיין אינכם יראים שהרי החטה והכוסמת לא נוכו ועדיין יש לכם לאכול: נוכתה ל' רכות כמו ויהי ידיו אמונה ועיניו קמה בנות נעדה: כי השעור' אביב מה שלא סתק הכתו' פשתה ושעורה באביבו' כמו שסתק חטה וכוסמת באפילות לפי שהפשתה בין שנזרע בבכי' בין שנזרעה באפל לעולם הוא נבעול מה שאין באחר עשבי' לכך כתב הפשתה לבדה אבל חטה וכוסמת אם נזרעו יחד גדלי' הם בענין אחד: והפשתה גבעול · משמע אם לא היתה גבעול לא היתה לוקה : שו"ק שהרי כתי' ואת כל עשב השדה הכה הברד : והחטה והכוסמת לא נוכו · לפי שעתיד לומר ואכל את יתר הפליטה הנשארת לכם מן הברד וים פתחון פה לחלוק ולומר הרי כבר נאמר ואת כל עשב הכה הברד לכך קדם ולסדך כאן שהחטה והכוסמת לא נוכו כי אפילות הנה שמה שלא שבר הברד אכל הארבה הברד מקלקל את הקשה והארבה אוכל את הרך : כי אפילות הנה · לשון אופל שהיו עוד בארץ ולא נראו: כי יחדל המטר · שלא הבטיחו משה רק בקולות וברד אמר עכשו משה כדאי הוא ולפיכך ויוסף לחטוא: ויכבד לבו הוא ועבדיו · אמרו אין הקב"ה מביא מכה פעם שניה: ד"א לפי שאמר למעלה יי' הצדיק ונומר משמע שלא היה בלבו לחטו' ולעכבם ועכשו כשנתקרר כתיב ביה ויוסף לחטו' : הוא ועבדיו · לא מצינו לשון זה במקום אחר אלא לפי שאמר למעלה שחטאתי הפעם כן דרכם של רשעים כשהם בצרה נכנעים ועברה הצרה חוזרים לקלקולם ולשעבר היתה צרה עליהם כדכתיב הירא את דבר יי' ונומר ועכשו כשעברו היסורין נעשו כהם: כאשר דבר יי' ולא ישמע אתכם מלך מצרים להלוך : ביד משה · בנבואה שנאמרה למשה וכן כל
ביד משה:

חסלת פרשת וארא

בא אל פרעה כי אני הכבדתי את לבו ואת לב עבדיו · בכל המכות לא מצינו לשון זה רק עכשיו אלא לפי שאמר פרעה יי' הצדיק ואני ועמי הרשעים ואח"כ כתב ויוסף לחטוא הוא ועבדיו הוצרך לומר כן כי אני הכבדתי ונומר כלומר אל תתמה אם הוסיפו לחטוא אחר שאמרו יי' הצדיק שהרי אני הכבדתי את לבו ואת לב עבדיו · התעללתי כל תיבה דוגמא זו כשים בה תי"ו הוא לשון כחוק ולעג וכשהיא בלא תי"ו היא לשון מעשה: ויבא משה ואהרן · מה שלא הזכיר בשאר מכות שבאו שניהם שהרי אח"כ שנלוי לכל שאהרן היה עמו בכל דבריו ומה שהזכירו כאן לפי שעתיד לומר שניהם דכתיב ויושב את משה ואת אהרן : לענות מפני לפי שאתה מתגאה על יתר הפליטה הנשארת לכם מן הברד : כה אמר ונומר · כמה כבואות ומנות לא נתפרשו היכן אמרן הקב"ה כגון מכת ארבה וכגון כמכות הלילה וכגון שימו איש חרבו על ירכו ודכוו וכגון ואם פוק' הפורש דפרשת פרה אדומה וכגון זה שדבר משה כה אמר יי' דפרשת נדרים וכן הרבה שאר נביאים אמרו כמה פעמים כה אמר יי' ולא פירש היכן אמרן הקב"ה ועל זה נאמר מקים דבר עבדו ונומר

רלב"ג

הביא תחלה הברד להשחית כל אשר בשד' אשר אי אפשר שישחת מפני הברד למנוע מהמצרי' מזונותי' ואחר כן הכביד עליהם והביא הארבה הנפלא בגבולם להשחית מה שנשאר להם מהברד והעץ הניחם להם מן השד' כדי שעדרו מזונותיהם במוקלט והם הודעם זה מכערים נופם נער מה כי מלאו מהם בתי מצרים ואחר זה הביא עליהם מה שיגער נופם נער נפלא אלא שלא יגיע ממנו המות והוא החשך הפוק שהעמיד להם שלשת ימים באופן שלא קמו איש מתחתיו ולא ראו איש את אחיו וכינם הנר לא היה מאיר להם לפי דעתי וסבת זה היה עובי האויר המחשיך עד שהיו יכולי' למשש אותו · ולזה לא היה אפשר להם לקחת מזונם כראוי בכל אלה השלשה ימים ואחר זה הביאו המות בבכוריהם והנה הנגע האחרון הכביד שכל הקודמים והנה המכות הראשונות נעשו על ידי אהרן כי לא היה עבינם נפלא באופן המכות שנעשו על ידי משה וזה כי המכות שנעשו על ידי אהרן היה רמוז הדבר שנתקדש ממנו מה שנתקדש על דרך פלא כאלו תאמר כי מהמטה היה תנין ומהמים דם וצפרדעים ומהעפר כנים · ואולם הברד לא נתקדש על ידי משה מהדבר רמוז אליו ולא הארבה ולא החשך והנה השחין שנתקדש על

בעל הטורים

תיראון ג' במסורת כי טרם תיראון · לא תערצון ולא תיראון שאמר להם משה ידעתי כי עד שתסור המכה תיראון אבל כשיהא הרוחה לא תערצון ולא תיראון : ויחדלו ג' במסורת ויחדלו הקולות · ויחדלו לבנות העיר מלמד שגם בדור הפלג' המטה הש"י בקולות וערבבם עד שחדלו לבנות · ואף בכאן חדלו לבנות על ידי הקולות שיצאו מתחת סבלות מצרים : נתך ב' לא נתך ארצה עד נתך עליהם מים בני שאול המוקעי' כאשר נתך חמתי על ירושלם · לומר שתפלת הצדיקי' מעצרת המטר כמו הכא גבי משה · ותפלת הצדיקים מוריד אותו כמו גבי דוד שעשה דין בבני בני שאול והתפלל אל השם וכפר להם וכן יכפר יי' לירושלם ע"י תפלת הצדיקי' דכתיב יכפר אלמחו עמו : ואש מתלקחת ג' במסורת ואש מתלקחת ונוגה לו סביב גם בכאן בתוך הברד היה האש ויוצא ממנו כנוגות ומאורי' ואש ונוגה לו סביב: הקולות יחדלון ומטר לא יהיה עוד אבל לא אמר על הקולות שלא יהיו כי יהיו במתן תורה :

פרשת בא

בא אל פרעה כשהיה חו' לו לבוא לביתו היה אומר לו בא וכשהיה אומר לו לילך אצל המים היה אומר לו לך · בא עולה בגימ' ב' · רמז לו ג' מכות יבואו עוד עליו · שיתי ג' במסור' הכא ואידך שיתי כליל צלך שיתי לבך למסלה מלמד שהקב"ה שלא התרה בו בפי' על מכת חשך רמזה לו וזהו שיתי כליל צלך · ולישרא"ל אמר שיתי לבך למסלה שילכו עמהן לדרך ויחפשו בבתי המצריים בימי החשך לראות כליהם שישאו מהם כליהם לכשילכו · למען שיתי · כתיב חסר שתי קרי ביה שתי רמז לשנים מכות חוץ ממכת בכורות שכבר רמזה לו בוהנה לא שמעת עד כה באזני בנך ובן בנך בעד כאן רחמי האב על הבן אי כמי כנגד ג' דורות שהיו במצרים : עד

אמרי נועם

כצאתי את העיר פ"ה שבתוך העיר לא התפלל שהיתה מליאה גלולים ותי' למה הזכיר כאן יציאת העיר יותר מבשאר מקומו' אי"ל שכן אמר משה אע"פי שקולות וברד בשדה אצא מן העיר : כי אפילות הנה פ"ה פלאי פלאות נעשו להם שלא לקו ותי' הא כתיב כי אפילות הנה משמע דאי לאו הכי הוי לקו · ואומר ר"י נהי דלא לקו מחמת ברד מ"מ הוי לקו מחמת שדפון כדאמרינן בפרק מי שמתו דלקו התבואה ע"י שדפון לכך פירש"י פלאי פלאו' וכו' : הקולות יחדלון והברד לא יהי' עוד תי' מ"מ. לא נאמר בקולות לא יהי' עוד כמו גבי ברד וי"ל לפי שהקולו' הדר הוי בשעת מ"ת שנ' ויהי קולות וברקי' לכך לא נאמר בו לא יהי' עוד :

פרשת בא

כי אני הכבדתי את לבו ואת לב עבדיו תי' הא כתי' שאמרו לו עבדיו עד מתי יהי' זה למוקש · שלח את האנשי' · וי"ל מ"מ הכביד לבבן שלא שי' ביקשם לשלוח אלא הגברי' לבד :

מ"ע ספורנו

כצאתי את העיר · אף על פי שאמרת ורב מהיות קולות אלהים וברד לא יחדל כל זה עד שאצא מן העיר : הקולות יחדלון והברד לא יהיה עוד למען תדע כי ליי' הארץ · כל זה יהיה יחדיו כמו רגע שלא בתנהג הטבע וזה למען תדע לא בשביל שאחשוב שכבר שבת בתשובה כי אמנם ידעתי כי טרם תיראון · עדין לא תיראון : והפשתה והשעורה נכתה · אף על פי שהפשתה והשעורה נכתה וזה הזק רב במצרים כאמרו ונושו כל עובדי פשתים : והחטה והכ. מת · לא נוכו אף הרב בשבו של פרעה ועבדיו כי

על ידי משה מפיח הכבשן לא היה באופן השתנות המים דם כי לא שב פיח הכבשן שחין אבל נתחדש השחין בעת שזרקו משה לצד השמים ועם כל זה הנה מפני שידמה באופן מה שיהיה התחדש השחין מדבר רמוז נשתתף בענינו אהרן השתתפות מה כי הוא ממוצע בין מה שיתחדש מדבר רמוז ובין מה שיתחדש לא מדבר רמוז ולהראות אופן המדרגות האלו והמכות שהיו שלשה מדרגות היה נותן בהם רבי יהודה סימנין דצ"ך עד"ש באח"ב וכללם באלו השלשה תיבות לפי שהמדרגה הראשונה היתה דם צפרדע כנים · והמדרגה השנית היתה ערוב דבר שחין · והמדרגה השלישית היתה ברד ארבה חשך מכת בכורות · כמו שהתבאר מדברנו :

פרשת בא אל פרעה

בא אל פרעה וגומר עד החדש הזה לכם :

באור המלות וקצת הדברים

בא אל פרעה כי אני הכבדתי את לבו וגומר הרצון בזה בא אל פרעה · ולא יעצרך מזה היותו בלתי שומע לדברי לשלח את העם כי אני הוא הסבה בהכבדת לבו ולב עבדיו · והנה עשיתי זה כדי שאשית רבוי האותות האלה בקרבו · והנה רציתי שירבו אותותי בקרבו להקנות לבני ישראל אמונה שלמה באופן שתמשך לזרעם אחריהם וזה כי הם יראו אלו הנפלאות וידעו כי אני יי' ויספרו זה לבניהם ובניהם לבניהם דור אחר דור באופן שיתפרסמו לכולם אלו הנפלאות ויאמינו בי תמיד · והנה הזכיר לב עבדיו מפני שהזכיר במכה הקודמת שכבר הכביד לב פרעה ועבדיו · התעוללתי הוא לדבר כלשון בני אדם והרצון בו התפעלתי וזה כי השם הראה במה שהביא עליהם מהמכות כאלו הוא כועס עליהם · לענות · להכנע · וכסה את עין הארץ ר"ל שיכסה העין המסתכל לראות הארץ בדרך שלא יוכל לראות את הארץ כי הארבה יהיה בין העין ובין הארץ בדרך שלא יראה ממנו דבר או ר"ל בעין הארץ מראה הארץ כטעם ועינו כעין הבדולח · ור"ל שיכסה גבע הארץ בדרך שלא יוכל הרואה לראות הארץ · הטרם תדע כי אבדה מצרים · ר"ל התרצה שיתבלבל לך קודם שתסכים לשלחם כי אבדה מצרי' · ויושב את משה ואהרן · שלח פרעה להשיבם אליו ושבו · בנערינו ובזקנינו נלך · הם הזכרים ואח"כ זכר הטף ואח"כ המקנה כי זהו הסדור הראוי · כי חג יי' לנו · ולזה ראוי שנוליך עמנו האנשים והנשים והטף לשמוח יחד בחג יי' וראוי שנוליך גם כן עמנו המקנה לזבוח מהם ליי' · יהי כן יי' עמכם · אמר זה להם דרך קללה כאלו יאמר שהוא לא ישלח אותם ואת טפם וימשך מזה המאמר שלא יהיה יי' עמהם · ראו כי רעה נגד פניכם · ראיתי כתוב בספר אחד כי חכם אחד אמר לפרעה מלך מצרים שהם שני אלוהות האחד הוא פועל הרעות והאחד הוא פועל הטובות · והנה אחשוב שאמר זה לפי שהתחלת הדברים המתחלפים יתחייב שתהיינה מתחלפות והנה ביאור הפילוסוף מהם זה הדעת במה שאחר הטבע וגם התבאר שהשם יתע' הוא התחלת הטובות והחומר הוא התחלת הרעות והנה בארנו אנחנו בד' ובה' ממ"י ובביאורנו בספר איוב איך הענין בזה וסוף הדברים הנה אחשוב שלזאת הסבה אמר פרע' ראו כי רעה נגד פניכם כי הוא חשב כי אלהי ישרא' הוא האלוה אשר הוא פועל הרעות מפני מה שראה מאותותיו אשר שם בקרבו ולזה אמר להם שהם מבקשים רע בלכתם אחרי אלהיהם כי לא יעשה להם רק רע · ולזאת הסבה אמר משה למה יאמרו מצרי' לאמר ברעה הוציאם להרוג אותם בהרים · והנה קצת ישראל פחדו מזה עד שחדש להם השם יתע' אות לטוב שלא היה בו רע כלל והוא העץ שהשליך משה אל המים וימתקו המים ולזה אמר השם אז שלא ייראו שיהיה ממכהו להגיעו הרעות מפני מה שראו מאותותיו במצרים וזה כי אם ישמעו למצות השם יתע' לא ישים בהם הרעות אשר שם במצרים כי הוא רפאם מהרעות אם הגיעו אליהם כמו שרפא המים ממרירותם כדי שיהיו נאותים לשתות מהם וזה לאות שאין מדרכו להגיע הרעים כמו שהיו חושבים · כי אותה אתם מבקשים הנה עד עתה לא בקשתם כי אם ללכת במדבר לזבוח לשם ואין מחק הטף והנשים שיזבח ליי' ולזה הוא מבואר שלא הייתם מבקשים רק שילכו הגברים אך עתה לקחתם זאת העצה לברוח מן הארץ והנה לא נתפייסו בזה משה ואהרן ויגרשם מאת פניו · בארבה · בעבור הארבה · רוח קדים · הוא רוח מזרחית · לפניו לא היה כן ארבה כמוהו · ר"ל בכל גבול מצרים שזכר בזה הפסוק ומזה המקום יסור הספק אשר יסופק מענין הארבה אשר בימי יואל בן פתואל שאמר עליו הנביא כמוהו לא נהיה מן העולם ואחריו לא יוסיף עד שני דור ודור וזה כי הארבה ההוא לא היה בגבול מצרים אבל היה בגבול ארץ ישראל והנה הר"ש ז"ל התיר זה הספק כשאמר שזה הארבה היה ממין אחד ולא היה ולא יהיה ממין אחד כמוהו · ואולם הארבה שהיה בימי יואל היה ממינים רבים כמו שנזכר שם והם גזם וארבה וילק וחסיל ואמר עליו שלא נהיה כמוהו במינים רבים והנה כאשר עיינכו בזה לא מצאנו שישלם היתר זה הספק בזה האופן כי כבר ביאר בספר תהילים שהארבה שהיה בימי משה היה גם ממינים רבים וזה שהוא אמר בזכרו מכת הארבה אמר ויבא ארבה וילק ואין מספר · ובמקום אחר אמר בזכרו מכת הארבה ויתן לחסיל יבולם ויגיעם לארבה · והנה מדברי התורה יהיו מיניו חלוקים למינים רבים כאמרו את הארבה למינהו ואת החרגל למינהו · ובהיות הענין כן הנה הוא מבואר שזה הארבה היה גם כן ממינים רבים · עין כל הארץ · מראה כל הארץ או יהיה הרצון בו שיכסה ראיית כל הארץ שלא היה העינין יכול לראות דבר ממנה כי תחשך כל הארץ מצל הארבה לרבויו · חטאתי ליי' אלהיכם ולכם · רוצה לומר שכבר חטא ליי' מפני שמאן לשלח את עמו וחטא למשה ולאהרן מפני שגרשם מאתו קודם בא מכת הארבה · שא נא חטאתי אך הפעם · רוצה לומר שלא אמאן עוד מלשלח העם ולזה התפלל משה שיסור הארבה וזה הוא מה שאמר אחר זה ויחזק יי' את לב פרעה ולא שלח את בני ישראל רוצה לבאר שלא קיים מה שהבטיח למשה · וידמה שאז אמר לו משה שאם איננו משלח העם הנה הוא יביא חשך חזק על מצרים ולא רצה פרעה לשלח העם ואז הביא משה מכת החשך כמו הענין בשאר המכות · וימש חשך פירשו בנ"ר שחדש עובי נפלא באויר עד שהיה האדם יכול למשש אותו וכבר הוא · והנה לזאת הסבה לא ראו איש את אחיו ולא קמו איש ממקומו · אבל היו מוכרחים שיסתמו נקבי האף והפה בדרך שלא יכנס זה האויר העב הקטורי שחדשו אז השם יתעלה על דרך פלא תוך גופם וימיתם והנה הנער שהגיע להם בזאת המכה היה נפלא מאוד · ולכל בני ישראל היה אור במושבותם · ר"ל שבמקומות שהיו יושבי' היה אור ולא היה נכנס בו זה האויר העב הקטורי וזה תכלית הפלא כי המצרי שהיה שכן לישראל היה החשך בביתו ובבית ישרא' היה אור · יוצג · יונח וישאר פה · ויאמר יי' אל משה · וכבר אמר יי' אל משה וזה כי זאת הנבואה לא באתהו לפני פרעה והנה הוא מבואר שהוא אמר לפרעה ענין זאת המכה קודם שיצא מלפניו כי בסוף ספר ענין זאת המכה אמר ויצא מעם פרעה בחרי אף · כן דברת · דבר אמת דברת כמעט כנים אנחנו · כלה · בשלמות שלא ישאר מכם שתעזבו דבר · כחצות הלילה · הוא כמו בחצות הלילה וכן כצאתי את העיר · הוא כמו בצאתי את העיר · ולרבותינו זכרונם לברכה זה בדרך אחרת היא הולכת מהלך הדרש · היושב על כסאו · הראוי להיות יושב על כסאו כי בנו הבכור היה ראוי שימלוך תחתיו אחריו · עד בכור השפחה אשר אחר הריחים · הוא בכור השבי אשר בבית הבור והנה השפחה היא שבויה והיא אחר הריחים לטחון שם והיא עומדת שם בתוך הבור כדי שלא תברח והנה הרצון בזה כי ימותו אז כל הבכורות מהיותר נכבד עד הבכור היותר פחות · אשר כמוהו לא נהיתה וכמוה לא תוסיף הוא כמו רוח גדולה וחזק שבא בענין זכר ונקבה וכן ארץ ימצא בלשון זכר ובלשון נקבה · והרצון בו שכמו ארץ מצרים לא נהיתה ארץ בעולם ר"ל שלא חלו בם כמו אלו הפגעים הרעים שחלו בארץ מצרים · וכן לא תוסיף ארץ להיות כמו ארץ מצרים שהכה יי' יתעלה אותה באלו המכות העצומות · לא יחרץ כלב לשונו · ר"ל שלא יזיקים ולא יפחדם דבר ואפילו הפחד החלוש שהיה לאדם כשיחרץ הכלב לשונו להיות לו נובח · ויאמר יי' אל משה לא ישמע אליכם פרעה · ר"ל שכבר אמר השם יתעלה למשה קודם שיבא למצרים שלא ישמע אליו פרעה כי הוא יסבב זה כדי שירבו מופתיו בארץ מצרים להקנות לישרא' אמונה אמיתית בשם יתע' ושם הודיע לו כי בסוף הענין יביא אליהם מכת בכורות והנה קיים השם יתעלה זה היעוד ר"ל שכבר עשה משה ואהרן כל המופתים האלה לפני פרעה ולא רצה לשלח ישראל כי השם יתעלה חזק ואמץ לבו · והנה שאר דברי זה הספור מבוארים עם מה שקדם מהדברים ואולם התועלות המגיעות מזה הספור הם שתים :

התועלת הראשון הוא בדיעות · והוא להודיע כי השם יתעלה כשיעשה רע הנה יכוין בו להשגחה על הטובים ולזה יעשה השם יתע' זה הרע מצד מה שהוא טוב לא מצד מה שהוא רע כי אין מדרכו שיגיע ממנו רע כמו שביארנו בספר מלחמות יי' ובביארנו לספר איוב · ולזה ביאר שהוא הכביד לב פרעה כדי להרבות מופתיו והכונה היתה בהרבות מופתיו כדי שישיגו ישראל כי הוא יי' ויודיעו זה לבניהם אחריהם באופן שתמשך זאת האמונה האמיתית בישראל תמיד :

התועלת השני הוא להודיע עוצם הגבורה ואבירות הלב אשר היה במשה עד שכבר דבר אלו הדברים הקשים לפרעה במלאכות השם יתעלה ולא נתיירא ממנו עם ידיעתו רוע לבבו כי זאת התכונה תאות לנביא וכל שכן לגדול שבנביאים כמוהו :

החדש הזה עד קדש לי כל בכור

ביאור המלות

אל משה ואל אהרן ר"ל שכבר אמר השם יתעלה למשה שיאמר זה לאהרן כי אהרן היה לו לפה · החדש הזה · נאמר על חדוש הלבנה וראוי שתדע כי לא יתכן שיהיה התחלת החדש מעת החדוש האמיתי ללבנה והוא מעת דבוקה עם השמש שאם היה הדבר כן היה מתחדש לחדש ימים ושעות ורגעים וכבר התבאר מלשון התורה כי החדש הוא מורכב מימים לבד במה שאמר עד חדש ימים · ועוד כי התורה צוה להקריב קרבן בר"ח ואלו היה ראש החדש בעת הדבוק האמתי לירח עם השמש היה לפעמים ר"ח בלילה והיה בלתי אפשר להקריב זה הקרבן שהונבל כי הקרבת הקרבנות הוא ביום לבד כמו שיתבאר בספר ויקרא · ובפרט מה שנאמר שם היא העולה על מוקדה על המזבח כל הלילה · ולזה הוא מבואר שאין החדש מתחיל מעת הדבוק האמתי לירח עם השמש והנה הימי' הם לפי הנהוג מתחילים מזריחת השמש או משקיעתו ויתבאר שהוא ראוי שיהיו ימי חדש הלבנה מתחילי' משקיעת השמש לפי שאז יהי' ראיית הלבנה בחדושה והנה יתבאר מזה שראוי שיהיה החדש מתחיל מהע' שתתחיל הלבנה להראות בו לא מהע' שיתדבקו השמש והירח שאם היה מתחיל מעת התדבקות השמש והירח היה החדש מורכב מימים ושעות ורגעים ולא ישאר אלא שיהיה החדש מתחיל מעת חדוש הלבנה לפי הראות והוא מעת שהתחיל להראות והוא אצל שקיעת השמש ובהיות הענין כן היה החדש מורכב מימים לבד הנה יקרא ראש החדש היום הראשון ממנו ובו יהיה הקרבן המיוחד בר"ח בין תמיד של שחר ותמיד של בין הערבים כמו שיתבאר במה שיבא ואולם אם יכלול החדש ימים ושעות ורגעים ולא יהיה ראש החדש כי אם הרגע אשר בו יהיה חדושו וזה יהיה פעמים רבות בעת שלא יתכן להקריב בו קרבן ועוד שהתורה למה שהיא מצוה בכל הזמנים שהיו אחר נתינת' לנו והיה בלתי אפשר שיהיה שם בכל הזמנים כי מי שידע עת התדבקות השמש והירח ע"ד האמת הנה ראוי שיהיה קביעות החדש בלתי תלוי בעת זה הדבוק האמתי ולזה הוא מחויב שיהיה תלוי בחדוש הלבנה שהיא לפי הראות כי זה אפשר שיושג תמיד בחוש · ולפי שהראייה תהיה אצל שקיעת השמש הנה ראוי שתהיה החודש מתחיל מעת שקיעת השמש ובכאן התבארה הסבה אשר חוייבנו בעבורה לסמוך בקבוע החדש על הראייה ולזאת הסבה היו הימים מתחילים לפי התורה מעת שקיעת השמש אמר מערב עד ערב תשבתו שבתכם וזה כי כבר היה ראוי שיתחילו הימים אם מזריחת השמש אם משקיעתו כי אלו העתים לבד יושגו בחוש · ראש חדשים · ר"ל שיהיה ראשון לשאר החדשים כענין השנים וזה ממה שיורה שהשנה היא מורכבת מחדשים והנה זה החדש שהוא ראשון לשאר החדשים הוא בהכרח אם אצל העת שיכנס בו השמש בראש מזל טלה או אצל העת שיכנס בו השמש בראש מזל מאזנים כי אלו שני המקומות יתכן בהם שיהיה ר"ח מבין שאר התקופות השמשיות לפי שאופן המזלות הוא נחלק בפועל באלו הנקודות כי אופן המישור יחלקהו בהם ואין הענין כן בשאר התקופות וכבר למדנו שזהו החדש הוא אצל העת שיכנס בו השמש בראש מזל טלה לפי שהתורה באר' שזה החדש הוא חדש האביב במה שאמר' שמור את חדש האביב ושהחדש השביעי תשלם בו האסיפה מתבואת הגורן והיקב וזה לא יתכן אם לא יהיה זה החדש הראשון אצל העת שיכנס בו השמש בראש טלה ובזה ידענו שזה החדש היא חדש ניסן כמו שנזכר במגילת' והנה למדנו מזה שאנחנו מחויבים לקבוע חדשים ושנים שאם לא נקבע אותם לא יהיה לנו חדש ראשון לחדשי השנה והנה צותה התור' שנמנה חדשי השנה באופן שנשים זה החדש ראשון בענין השנים ולמדנו מזה ג"כ שהשנה איננה מתחלקת כי אם לחדשים לא לחדשים וימים נוספים עליהם כי בזה האופן יתכן שיהיה זה החדש ראשון לחדשי השנה כי חלקיה הראשונים חדשי' ועוד שהוא אמר לחדשי השנה ולזה הוא מבואר שחלקי השנה הם חדשים לבד לא חדשים וימים נוספים ובהיות הענין כן והיה מבואר שהתורה הקפידה שיהיה זה החדש תמיד היות השמש אצל מזל טלה כי היא אמרה שמור את חדש האביב והוא מבוא' שענין האביב תלוי בשמש הנה הוא מבואר כי חדשי השנה יהיו פעמים י"ב ופעמים י"ג · כדי שיהיה תמיד זה החדש קרוב לזה העת הנזכר וזה כי השנה השמשית היא יותר מי"ב חדש מחדשי הלבנה קרוב מי"א ימים וכאשר היה זה כן הוא מבואר שכאשר התקבץ מזה השארית מה שיהיה קרוב לחדש אחד הנה יצטרכו להוסיף על השנה חדש אחד כדי שיהיה חדש ניסן בזמן האביב שהי' בארץ ישרא' אצל העת שיכנס בו השמש בראש טלה וזאת השנה תקרא מעוברת והנה יתבאר במעט עיון למי שידע שיעור זמן החדש והשנה שכבר יצטרכו לעבר שבע שנים בכל י"ט שנה כי י"ט שנה יקיפו בחדשים שלמים בקרוב נפלא ומספרם רל"ה חדשים ולזה הפליג בטולומי"אוס היוני לשבח מי שהמציא זה המחזור מי"ט שנה כי הוא הזמן הראשון שיקיף בחדשים ובשנים ולימים · ראשון הוא לכם · ביאר בזה שכיון שקבעו אותו הנה יחוייב שיהיה ראשון ולא ישאר להם כח לעבר השנה ההיא ולולי זאת הסבה לא היה צריך שיאמר אלא החדש הזה לכם ראש חדשי השנה והיה זה כן לפי שקביעתנו המועדים היא תלויה בקביעת החדש ודבר זה כלו מסור לב"ד הגדול כמו שיתבאר וכיון שקבעו זה החדש וקראוהו ניסן חוייב שיהיה חג המצות בזה החדש בזמנו · בעשור לחדש הזה · הקדים לקיחתו לשחיטתו ד' ימים לשתי סבות · הא' היא מפני שכבר יחוייב שיהיה תמים והנה בזה הזמן יוכלו לבדוק אם יהיה בו מום אם לא ונצטרך להם אז בזה ד' ימים להעדר מהם הבקיאו' בהכרת המומי' הפוסלין · והשני הוא כי זאת המצוה היתה להקנותם אמונה אמיתית בשם יתע' ולהוציאם מאמונות המצרים הנפסדית ולפי שהמצרים היו עובדים למזל טלה והיו מפני זה חושבים שיהיה זביחת הצאן דבר מכעיס אלהיהם ומביא עליהם רעות נפלאות באה המצוה מהש' יתע' לזבח השלם מזה המין והוא הזכר שיהיה תמים בלי מום והיה עם זה בן שנה שזביחתו היא יותר זרה ובזה הפועל יגלו מהרע העצם אשר יביא השם יתעלה על המצרי' הפך מה שהיו חושבים המצרים שימשך מזה הפועל וכדי שיתנו ישראל זה הענין אל לבם ותתישב נפשם בזאת האמונה באה המצוה שיהיה לקיחתו בעשור כדי שיחקרו בזה הענין שנצטוו בו באלו הד' ימים באופן שתעקר מהם זאת האמונה הנפסדת ויהי' בעת עשותם זאת המצוה נקיים ממנה בדרך שיעשוה לכבוד השם יתע' בשמחה ובטוב לבב והנה נבאר במה שאחר זה שהלקיחה בעשור איננה נוהגת לדורות אבל היה זה בפסח מצרים לב' · שה · הוא טלה או גדי כי כן כתוב שה כבשים ושה עזים וכבר אמר אחר זה ג"כ מן הכבשים או מן העזים תקחו · לבית אבות · למשפחות · ולמדה התורה דרך ארץ שהוא ראוי לאנשים כשיבאו להתחבר עם זולתם בסעודה או במה שינהג מנהגה שיבחרו להתחבר עם אנשי משפחתם ולמדתנו בזה התורה שכבר יבאו רבים בשה אחד עד שכבר יתכן שישתתפו כל המשפחה בו · שה לבית · לומר שכבר יוכל הבית האחד לקחת שה בעבורו לבד מזולתו שישתתף לו בו זולתו · ואם ימעיט הבית מהיות משה · מגיד לך הכתוב שאין ראוי לשחוט את הפסח על המנין בו אם לא היו ראוי' לאכול אותו כלו כדי שלא יביאו קדשים לפסול וזה שאי אפש' שיאכלו ממנו אלא המנויין בו כמו שיתבאר ואם לא יוכלו לאכלו ישאר ממנו וישרף כמו שיתבאר

ביוה

מ"ע ספורנו

אף על פי שהאותות והמכות לא נכנו ונמסה התפלל ורואה פרעה כי חדל כל הרע בתפלתו כי באופן אחר היה כלה גם יתר הפלטה מכל מקום הוסיף פרעה לחטוא והכביד לבו בתמיד הוא ועבדיו : ויחזק לב פרעה · לא מעצמו אבל כאשר דבר ה' ביד משה קודם שנדרך את אהרן עמו שאמר לו ואני ידעתי כי לא יתן אתכם מלך מצרים להלוך שלא יניחכם להלוך ברצונו : ולא ביד חזקה ואחרה לא שישמע זה שירצה יד החזקה שלא יוכל לסבלה וכן עשה בזה הפרק כי אחר שהוסיף לחטוא במזיד והכביד הוא עצמו את לבו נגד טבעו אבל כיון שמסופק אם יוכל לסבול התחזק לבו כאותו האופן אשר דבר ה' ביד משה ושם בלבו שלא יוסף עוד להכותו :

בא אל פרעה

כי אני הכבדתי · אף על פי שאמר משה ידעתי כי טרם תיראון חשב שאף על פי שלא יכנע לאל ית' מיראה גדלו מכל מקום ישמע בהיותו בלתי יכול עוד לסבול את רעת המכות וזה חשב כאשר ראה שמכת הטבה את יי' הצדיק · ולכן כאשר ראה שעם כל זה לא שמע חשב משה שהיתה הסתירה כן לריק כי גם שלא יוכל לסבול לא ישמע ולכן אמר לו יי' ית' אף על פי שטעתה גם הוא הכביד לבו הנה אני כבר הכבדתי את לבו בשחין וזה להרבות האותות בקרב מצרים כדי שישובו אולי מהם בתשובה ולמען יספרו ישראל לדורות ויכירו גדלו וטובו לפניך ההתראה ראויה אף על פי שלא ישמע פרעה : למען שיתי אותותי אלה בקרבו · כדי שנכנס יכיר העם את גדלו ויטוב מרשעתו : ולמען תספר למען ידעו דורות ישראל את כל אלה : וידעתם · אתה ודורותיך והמצרים : עד מתי מאנת · הנה מאחר שאינך נכנע אפילו עתה שראית יכולתי על האויר המקיף אשר לא תוכל לחיות בלעדיו אפילו כרגע · אין לקוות שתשוב מכת שום גודל מכות אבל אולי תשוב מכת התמדת' וזמן ארוך לכך ראוי לשאול עד איזה זמן יפיס נגזל התמדת המיאון עם התמדת המכות : ואכל

רלב"ג

קומץ מנחה
פרשת בא

בא אל פרעה כאן אמר בא ולא לך מפני שמשה היה סבור כיון שהתחור בברד ואמר חטאתי הפעם בוודאי ישלחם וצוה לישראל להזמין עצמם לדרך · לכן אמר לו ה"ש בא וגו' כלומר ארבה דכבר אמרתי לך שתלך לברך אבל עתה לבו יותר כבד כי אני הכבדתי וגו' וזהו בא · כלומר נבוא אני ואתה: כי אות אתם מבקשי' בדרך הסוחרי' השואלים מאה כדי לבא להשואת שמנים ובן אחם בקשתם הרבה כדי לבא לזאת הפשרה: גם אתה תתן קשה והלא בהמה הנעבד אסורה לקרבן ומצרי' היו עובדים לצאן ואולי הוראת שעה היתה או כוונתם על הבהמות הגסות: מה נעבוד בכל התורה לא נמצא הקרבנות לשון עבודה רק במקום הזה כי משה דבר עמו ע"פ דרכו · ויען כי נמצא בפסח מה העבודה הזאת לכם לכן ייחסו חז"ל המאמר ההוא אל בן הרשע: לא אוסיף עוד · וקשה מנא ידע משה הרי עדין לא נאמר לו עוד נגע אחר וגו' וי"ל דאין מוקדם ומאוחר בתורה ונגע אחר נאמר לו קודם זה · וכתי' ביה נגע אחר אביא אני ולא השליח: כלה גרש ולא כמו שאמרת עד עתה מי ומי ההולכים: כחצות פי' רש"י בעמדו לפני פרעה נאמרה לו פרשה זו וקשה הרי פיר"שי לעיל על כצאתי את העיר שלא נדבר עמו במצרים המלאה גלולים · וי"ל דמ"מ נזרקה בו רוח הקודש · וע"יל כשאמר פרעה ה' הצדיק ביער כל הגלולים מן העיר לכן נדבר עמו אח"כ בעיר · וע"יל דהתראה נאמרה אף בעיר אבל תפלה חוץ לעיר · וכן מצוה דוקא חוץ לעיר כפיר"שי לקמן אצל מצות החדש: אני יוצא וגו' · לאהבתכם אבוא במקום גלולי' לגאול אתכם: לא יחרץ וגו' לכך זכו הכלבים לעצמו' של בישר שכל הטעם בהם כדאמרי' כשחרב בה"מ ניטל טעם בשר וניתן בעצמות: וירדו כל עבדיך שחלק כבוד למלכות כדפיר"שי וקשה הא כתי' ויצא מעם פרעה שסטרו ויצא · ור"יח ור"י פירשו לא שסטרו ממש אלא שהרים ידו והראה לו שראוי לסטירה או שאמר לו כן בפירש · וקשה הרי אמרו כל היכא דכתי' חרון אף נעשה רושם ואם לא סטרו רושם היכן הוא · וה"רר אלי' פי' דפרעה סטרו לבשה קאמר · ושמא י"ל דמש' חלק כבוד במאמר וירדו כל עבדיך למגפר מיני' לחלוק כבוד למלכו' · אבל משה בעצמו לא נתחייב בזה בכל פעם כדכתי' ונצבת לקראתו ודרשי' העז פניך נגדו: כי אם צלי אש וגו' באיזהו מקומן אמרינן הפסח אינו נאכל אלא בלילה, וגו' · ואילו אינו נאכל על השובע לא קתני וי"ל דזה אינו מעכב ולא קתני הנך אלא לעכובא · אבל תימה אמאי לא קתני ואינו נאכל אלא בחבורתו: לא תצאו וגו' אע"פ שפרעה יקרא בלילה שתצאו מ"מ לא תצאו עד בוקר: כן עשו גם משה ואהרן אע"פ שהיו עסוקים במצות ועוסק במצוה פטור ממצוה ק"מל דגם הם עשו כן: ויקרא פרעה וגו' לילה · לפי שהי' אמר כי ביו' ראותך פני ואפשר שמשה יתירא להשיב ולהראות לפניו מפני הגזירה לכך אמר פרעה לילה אני אמרתי ביו' ראותך

במה שיבא · ולקח הוא ושכנו הקרוב אל ביתו. הנה היה ראוי שיתחברו להמנות עם השכנים בפסח מצרים כי הוא היה נעשה בבית כל אחד מהם · במכסת נפשות · הנה הודיענו שראוי שיהיו נמנין בלקיחתו בעלי הפסח ההוא · איש לפי אכלו תכסו על השה · למדנו מזה שהנמנה בו ראוי שיהיה מי שאפשר בו האכילה ממנו כי הוא אמר לפי אכלו תכוסו על השה ושהם נמנין ואוכלין על הפסח כל זמן שהוא שה וזה אמנם הוא בעת שהוא חי כי אחר השחיטה איננו שה כי אם בשתוף השם לבד · ולזאת הסבה התבאר שכבר אפשר לקצת הנמנין בו שיהיו מושכין את ידיהם ממנו כל זמן שהשה חי וזה כי ההמנות לא נשלם עד שנשחט השה שאם היה נשלם לא היה אפשר להמנות בו אחר זולת המנין בו תחלה כי אין ראוי שיאכל מבשרו כי אם בני החבורה כמו שיתבאר אחר זה · ולזה הוא מבואר שהמנותם איננו נשלם עד השחט השה ומפני זה הוא מבואר שאפשר שיהיו מושכין ידיהן ממנו עד שחיטתו וראוי שתדע שאי אפשר שימשכו כל בני החבורה ידיהם ממנו יחד כי אם היה אפשר זה תשוב הקדושה מהשה אשר נלקח לשם פסח וזה בלתי אפשר כי אי אפשר הפקעת הקדושה מהקדשים בזה האופן כמו שיתבאר לך כאשר ישולם לך העיון בדיני הקרבנות והזבחים ולמדנו מזה שאין אדם נמנה על שני פסחים לפי שנאמר תכסו על השה על שה אחד אתה נמנה ואינו נמנה על שני פסחים · וראוי היה להיות כן שכיון שנמנה על שה אחד כבר פרע חובו המוטל עליו מקרבן הפסח · שה תמים זכר בן שנה למדנו מזה שאי אפשר בקרבן פסח שיהיה בעל מום כי התורה חייבה שיהיה תמים · וכבר יתבאר במה שיבא המומין הפוסלין בקדשים וכן למדנו מזה שאי אפשר בו שיהיה נקבה ולא טומטום ואנדרוגינוס כי אין אחד מאלו זכר באמתות אבל ידיעתנו והתורה צותה שיהיה זכר וכן למדנו מזה שאי אפשר בו שיהיה יותר מבן שנה והנה שיעור השנה התבאר שהוא לפעמים י"ב חדש ולפעמים י"ג חדש וראוי שתדע שהשה שהוא פחות משנה כשר לפסח ולזה תהיה הכונה במה שאמר התורה בן שנה להוציא השה שהוא יותר מבן שנה לבד וזה כי בן הוא השה שהוא פחות מבן שנה וזה כי בן שנה יאמר בשני ענינים אם כאשר הוא בן שנה לא פחות ולא יותר אם כאשר אין לו יותר משנה אחת אבל הוא בשנתו הראשונה ואי אפשר שתהיה הכונה בזה שיהיה בן שנה בדקדוק כי לא יתכן שימצא בזה הרבוי שצריך להם ולזה תהיה הכונה בו שיהיה בשנתו הראשון · ושחטו אותו כל קהל עדת ישראל · הנה למדנו מזה שהתורה רצתה שיתפרסם זה הפועל כי יש בפרסומו תועלת להזכיר נפלאות השם יתע' שעשה לישראל בצאתם ממצרים ולזה אמר שישחטו אותם רבים רוצ' לומר שיהיו שם רבים בעת שחיטתו לפרסם זה הענין ולפי שאמרה כל קהל עדת ישראל ולא אמרה כל קהל ישראל או כל עדת ישראל למדנו שהכללות ההוא שב אל הקהלות והעדות לא לאישי הקהל והנה יהיה קהל עדת כמו שמש ירח שהרצון בו שמש וירח והנה הרצון בו שישחטו אותו כל קהל ועדה שבישראל בין הערבים ולפי שלא יתכן שיפול שם כל על הפחות משלשה כי אנחנו לא נאמר משני אנשים כל האנשים האלו אבל הפחות שנאמר בו זה הלשון הוא שלשה כמו שזכר הפילוסוף בראשון מספר השמים · הנה יתחייב מזה שתהיה שחיטתו בשלש קהלות וכל אחד מהם הוא עשרה כמו שיתבאר מצד הוראת הגדר בשרשים הכוללים · בין הערבים · הוא חצי היום שהוא בין שני הערבים · הערב אשר הוא קודם זריחת השמש והערב שהוא אחר שקיעת השמש שכל אחד מאלו נקרא ערב או נשף אמר מהנשף ועד הערב למחרת' · והיה זה כן כי בכל אחד מאלו הזמנים ימצא ערוב מהחשך והאור מפני אור השמש הנראה בעבים וזה הזמן אשר קודם זריחת השמש נהג הלשון לקרא אותו שחר והזמן אשר אחר שקיעת השמש נהג הלשון לקראו ערב והנה מחצי היום והלאה יכנסו בגבול החיוב לשחוט הפסח לא קודם זה · ולקחו מן הדם · כבר יתבאר במה שאחר זה שקבלת הדם היתה בכלי שנאמר וטבלתם בדם אשר בסף ומשם היו לוקחים מהדם כשיטבלו בו אגודת אזוב ונתנו על שתי המזוזות ועל המשקוף ראוי שתדע שזאת הנתינה היתה לפני' מהבית כמו שנאמר אחר זה והיה הדם לכם לאות והנה צוו בה לפרסם להם הפסד האמונה אשר גדלו בה ר"ל אמונת מצרים וזה כי באות הפעולה אשר היה לפי דעתם בה אף וחמה לשרי מצרי' והנה ראוי לפי אמונתם שיבא רע נפלא בבית אשר יזו מדם השה בה היו נצולים כמו שכתו' וראיתי את הדם ופסחתי עליכם וזה כי כבר היה זה לאות לישראל שסרו מזאת האמונה הנפסדת וזה היה סבת הצלתם ר"ל סורם מהאמונה ההיא וכבר באתו זה ז"ל במכילתא באופן מספי' לזאת הכונה על הבתים אשר יאכלו אותו בהם כבר התבאר אחר זה כי בשאר הבתים ג"כ אשר היו יושבים היו מזים מדמו בזה האופן שנאמר על הבתים אשר אתם שם והיה זה ג"כ כדי שיראו הדם ויתפרסם להם שבזה הענין תשלם להם ההצלה מהנגף אשר נגפו המצרים בלילה ההוא ואכלו את הבשר בלילה הזה הוא ליל ט"ו והוא מצות עשה · צלי אש · הוא הצלוי באש בעצמו לא הצלוי בדבר שהוחם באש כמו התנור ומה שידמה לו מהדברים שהוחמו באש · ומצות על מרורים יאכלוהו · ראוי שתדע כי מצה הוא הלחם שלא נתחמץ הנעשה מחמשת מיני תבואות אשר אפשר בהם החמוץ והם חטה ושעורה ושיפון וכוסמת ושבולת שועל · וזה כי המצה הוא מה שנעדר ממנו החמוץ ולזה לא תהיה אלא במה שאפשר בו החמוץ ואלו המינים שזכרנו הם לבדם באים לידי חמוץ כמו שהתבאר לר"ז ל · ומרורים · הם עשבים מרים כמו החזרת והכרפס ומה שידמה להם והנה המצוה היתה שיאכלו עם הפסח מצה ומרור וכבר ביארו ז"ל במכילתא שאין מצות מצה ומרור מעכב' מצות אכילת הבשר ר"ל שאם לא היה לו מצה ומרור לא ימנע מפני זה אכילת הפסח כי המצוה היא אכילת הפסח והמצה והמרור טפלים לה · והנה לזה אמרה התורה ואכלו את הבשר בלילה הזה ואח"כ ביארה התנאים אשר תשלם בהם זאת האכיל' · ר"ל שיהיה צלי אש ושיאכל על מצות ומרורים ואלו היה אכילת המצה והמרור מצוה בפני עצמה היה אומר ומצות על מרורים יאכלו לא יאכלוהו שהוא שב אל הבשר שזכר בראש הפסוק וזה מבואר בנפשו וידמה שתהיה הסבה בשלא תהיה מצות מצה ומרור מעכבת מצות אכילת פסח לפי שמצות מצה ומרור לא היתה מכוונת כי אם להעיר על החפזון כמו שנבאר וזה היה מיוחד יותר בפסח מצרים כמו הענין כמה שאמר מתניכם חגורים נעליכם ברגליכם ומקלכם בידכם שלא היה נוהג כי אם בפסח מצרים · ואולם אכילת הבשר בתואר שזכר היתה מכונת להוציאם מאמונ' המצרים ולזה אין ראוי שתהיה מצות מצה ומרור מעכבת אותה · נא · הוא לפי הוראת הגדר מה שהתחיל להתבשל ולא נתבשל בשלמות כבר נתבאר זה בטבעיות ולפי שכבר אסר במקום אחר המבושל במים ואע"פ שהוא מבושל על תכליתו ידענו שמה שהזהיר עליו הוא הצלי אש שלא נתבשל באופן שיהיה ראוי למאכל אדם · ובשל · הוא תאר כמו חפץ זקן · מבושל במים · ראוי שתדע שדין מי שאר המשקין בזה כדין המים כי התורה לא התיר' שיאכל כי אם צלי אש והנה הוצרכה התור' לבאר שהבשל שמנעה התורה לאוכלו הוא המבושל במים מפני שכבר יפול הבישול בלשוננו על הצלייה באש כבר תמצא זה בפסח יאשיהו שנאמר ויבשלו את הפסח באש כמשפט · והנה לפי דעתי זה המאמ' יהיה בשתי מצות לא תעשה · האחת היא שלא יאכלו ממנו נא והשנית שלא יאכל ממנו בשל במי' או בשאר המשקין · והנה נבאר אמתת זה אצל מנותינו המצות הנכללות בזאת הפרשה · כי אם צלי אש ראשו על כרעיו ועל קרבו · רוצה לומר שיצלהו שלם באופן שיהיה ראשו אצל קרבו וראוי שתדע כי לא מחזירים קרבו לתוכו אחר שהדיחו אותו כי התורה הקפידה שיהיה צלי אש וזה החלק ממנו יהיה כדמות מבושל אבל היה קרבו מבחוץ כשיצלו אותו כדי שישלוט בו האש בעצמו והנה צותה התורה שיצלהו שלם להראות לישראל הפסד אמונת המצרים כי הם יצלו אותו שלם והוא האופן אשר היה ראוי שיגיע ממנו כעס יותר לאלהי מצרים ובזה האופן יהיו ניצולים · וראוי שתדע כי אכילת נא ומבושל הוא לאו אחד לא שני לאוין כי התורה כללה אותם בלאו אחד והנה יש לשניהם ענין יוכללו בו והוא שהם בלתי צלי ולזה אמר אחר כן כ"א צלי אש וראוי שתדע שהאוכל ממנו נא ומבושל לא ילקה אלא אם אכל אותו בליל ט"ו ולמדנו זה ממה שאמר כי אם צלי אש בשעה שיש לו לאכלו צלי אש הוא מוזהר על אכילתו נא ומבושל לא קודם זה שאם אכלו קודם זה נא ומבושל עובר בעשה כי התורה צותה אותו שיאכל הבשר בליל ט"ו לא קודם זה וכן אם אכלו בלתי נא ומבושל ובלתי צלי אש בליל ט"ו עובר בעש' ולא תותירו ממנו עד בקר הנה החמירה התורה בזה יותר ממה שהחמירה בשאר הקדשים כי זמן אכילת הקדשי' החמור מהם הוא ליום אחד ולילו כמו שיתבאר וזמן אכילת הקרבן הזה איננו אם לילה אחת והיה זה כן כי רצתה התורה שיאכל בעת היותו יותר נבחר לעשות כפי מה שאפשר כנגד אמונת המצרים כי בזה יתישרו ישראל

יותר לסור מהאמונה ההיא · באש תשרופו · ראוי שתדע כי התורה לא הגבילה זמן לזאת השרפה לא שבת ולא יום טוב וזה מבואר בנפשו · מתניכם חגורי' נעליכם ברגליכם ומקלכם בידכם ואכלתם אותו בחפזון · כבר יראה מזה כי מנהגם היה להתיר חגורם כאשר ירצו לאכול וכן המנהג היום בקצת המקומות וכזה אמרו בראשון משבת בהתחלת הסעודה שהיא משיתיר חגורו וכן היה מנהגם להסיר נעליהם מרגליהם ולרחוץ אותו קודם האכילה · ולזה אמר אברהם יוקח נא מעט מים ורחצו רגליכם והמקל הוא דבר ישאהו האדם בצאתו לדרך והנה צוה אותם שיאכלו הפסח בדמות נוסעים לא יתירו חגורם ולא יסירו נעליהם מרגליהם ויהיה מקלם בידם ויאכלו אותו בחפזון ובמהירות כמנהג האנשים שרוצים ללכת בדרך להעיר אותו כי בפעם הזאת ישלחם פרעה בלי ספק ואע"פ שכבר הקשה לבו בכל המכות הקודמות ובזה האופן תהיה נוספ' אמונתם בשם יתע' בראותם שכבר יתקיים מה שיעיד להם כי הכונה כולה היתה להוציאם מאמונותיהם הנפסדות ולהכניסם באמונה האמתית כי בזה האופן תשלם להם ההצלחה האנושית ויהיו ראוים לירושת הארץ כמו שקדם · והנה זה הצווי היה בפסח מצרים לבד וזה מבואר בנפשו · ועברתי בארץ מצרים בלילה הזה · ר"ל שתראה בהם פעולתי ומכתי או יהיה מענין עברה וכעס כמו שביארנו במכילתא כטעם עובר ומתעבר והנה זה המאמר הוא כלשון בני אדם כי השם יתע' לא יתפעל כלל חלילה לו מזה · ובכל אלהי מצרים אעשה שפטים · הם האלילים שהיו עובדים להם וידמה שכבר נשחתו במין אחד ממיני ההשחתה כמו השריפה והחרם ומה שידמה להם וזה כולו היה לאמת ישראל שאין באלו האלילים צד האלהות · וראיתי את הדם ופסחתי עליכם · זה לאות כי לא היתה זאת ההויה על המשקוף ועל שתי המזוזות כי אם בפסח מצרים והרצון בו שכבר יתבאר לי מפני מה שתעשו מן הדם שיצאתם מאמונת המצרים וזה יהיה סבה שאחוס עליכם · ולא יהיה בכם נגף משחית הנוגף המצרים · וחגותם אותו חג ליי' · ראוי שתדע כי מלת חג תאמר על יום טוב וזה מבואר ותאמר עוד על זבח שלמי החגיגה אמר אסרו חג בעבותי' ולא ילין חלב חגי · וידמה שיהיה נאמר בזה המקום לפי הענין הראשון ונראה בעיני שיהיה הרצון בו זביחת השלמי' והם נקראים בלשון רז"ל שלמי חגיגה וכן באתו זה במכילתא וכבר יורה שכן הוא שכבר אמר משה לפרעה ויחוגו לי במדבר · ור"ל ויזבחו לי כמו שהתבאר מדבריו במקום ההוא · וכבר ביאר שזאת החגיגה היא נוהגת לדורות והנה יתבאר במה שיבא שזאת החגיגה יש לה תשלומין כל שבעה ובהיות הענין כן הנה תהיה זאת החגיג' מצוה בפני עצמה · שבעת ימים מצות תאכלו · ר"ל שמה שתאכלו מן הלחם יהיה מצה אבל לא חייבה התורה לאכול מצה כי אם בלילה הראשונ' והיא ליל ט"ו כמו שיתבאר אחר זה · אך ביום הראשון הוא יום ארבע' עשר אשר דבר בו תחלה ובזה שישחט הפסח בו בין הערבי' כי היום אשר ידבר בו עתה הוא יום חמשה עשר והוא אשר צוה לאכול בו הפסח והנה אמר כי ביום ארבעה עשר יתחייב להשבית שאור מבתיהם וזאת ההשבת' היא שיבטלו החמץ ההוא ויוציאהו מתורת אוכל ויהיה נחשב להם כאלו כעפר ובמה שידמה להם מהדברים שאינם ראוים לאכילה ולזה אמר תשביתו ולא אמר תבערו · ואולם העת שיתחייב שתהיה נשלמת זאת ההשבתה בו הוא ביו' י"ד · ולפי דיני התור' הוא בחצי היום וראית זה שכבר אמרה התורה בענין זביחת הפסח לא תזבח על חמץ דם זבחי כמו שיתבאר במה שיבא ובהיות הענין כן הנה יצטרך שתשלם השבתת החמץ קודם שיגיע זמן שחיטת הפסח שהוא בחצי היום כמו שקדם · ביום הראשון עד יום השביעי · רוצה לומר מהשבעת ימים שצוה שיהיה מה שנאכל אותו מהלחם מצה ולזה נתן טעם לזה הצווי ואמר כי כל מי שיאכל חמץ באלו השבעת ימים ישיגהו עונש נפלא והוא שתכרת נפשו רוצה לומר שלא יהיה לה השארות כלל אבל תאבד לגמרי כמו שהתבאר במכילתא ובהיות הענין כן הנה יתחייב שיהיה מה שנאכל אותו מהלחם באלו השבעה ימים מצה ולהרחיקנו יותר מאכילת החמץ צוה גם כן שנשביתהו מבתינו קודם הכנס אלו הז' ימים · וראוי שתדע שזה העונש הנפלא לא יהיה אלא למי שיעשה זה במזיד אבל אם עשה זה באונס אין לו אשם בזה וזה מבואר מאד כי לא יתכן שיענש האדם על מה שעשהו באונס ועם שהוא מבואר כי כבר באר התורה בעניין הנערה המאורסה כשנאנסה שאין לה חטא משפט מות אמר ולנערה לא תעשה דבר כי כאשר יקום איש על רעהו ורצחו נפש כן הדבר הזה · וכן אם עשה זה בשוגג יפטר מהכרת ויתחייב קרבן כמו שיתבאר בג"ה בפרשת ויקרא · ביום הראשון מקרא קדש · ראוי שתדע שהתורה באר' במה שיבא כי אנחנו נקרא מועדי יי' מקרא קדש כמו שכתוב אלה מועדי יי' מקראי קדש אשר תקראו אותם במועדם · רוצה לומר שהקריאה הזאת היא מסורה לנו וכבר נבאר אחר זה שהיא מסורה לבית דין הגדול לבד · ואין ראוי שיאמן שתהיה זאת הקריאה במועדים בעצמם כי אם בחדשים כי הם תלויי' בקדוש החדש כי הם ביום מוגבל מהחדש ולזה הוא מבואר כי כשידענו מתי היתה תחלת החדש ידענו מתי יהיו המועדים אשר יהיו בחדש ההוא · ולזה הסכימו רז"ל שזאת הקריאה היא לקדש החדש וממנו תמשך קדוש' המועדי' וזאת הקריא' היא שיאמרו בחדש ההוא שהוא מקודש כשיתבאר להם שהלבנה נראת מבערב והנה צותה התורה שיהיה היום הראשון מאלו השבעה ימים קדש · וכן השביעי וענין זאת הקדושה היא שנצטוינו לשבות בהם ממלאכה שאינ' לצורך אוכל נפש בעצמותה כמו שיתבאר אחר זה · כל מלאכה לא יעשה בהם · היא מצות לא תעשה נזהרנו בה מעשיית מלאכה לבד המלאכה שיצטרך בה לצורך אוכל נפש והנה זאת המלאכה שאינה לצורך אוכל נפש היא המלאכה אשר קראה אותה התורה מלאכת עבודה וזה דבר ידענוהו מזה המקום וזה כי היא אומרה תמורת זה המאמר במקומות אחרים כל מלאכת עבודה לא תעשו · והנה נבאר בג"ה מה שיוכלל בשם מלאכה באופן שלם אצל באור מצות שבת · והנה המלאכות שהם לצורך אוכל נפש הם כמו הבשול והשחיטה והטחינה והרקד' והלישה והאפייה וההבערה וההוצאה מרשות לרשות ואלו המלאכות ומה שידמה להם הם שאפשר לעשות ביום טוב ואפילו לבהמותינו וזה נכלל במה שאמר אשר יאכל לכל נפש שאם היתה הכונה בזה שלא יותר לנו לעשות רק אשר יאכל לאדם לא היה אומר לכל נפש ואולם אמר לכל נפש להתיר לנו לעשות מה שיאכל לכל נפש מהנפשות בעלי חיים · וראוי שתדע שמה שאמר בכאן אשר יאכל לכל נפש יובן על שני פנים האופן האחד שיאכל בפועל והאופן השני שהיה דרכו שיהיה נאכל ואין ראוי שנבין שתהיה כוונת התורה באמרה אשר יאכל שיהיה נאכל בפועל שזה בלתי אפשר לנו לקיימו כי לא ידע האדם מה יצטרך לו לאכול באופן שיעשה ממנו השעור ההוא לבדו ולא יוסיף עליו וכל שכן שאי אפשר לו לעמוד על שעור מה שיצטרך לו מן האש לבשל ולאפות ולזה הוא מחוייב שתהיה הכונה בזה שנגזר יותר לנו לעשות מה שדרכו שהוא נאכל וזה כמו שרש כולל לכל הפעולות והתארים אשר זכרה אותם התורה ובהיות הענין כן הנה כבר יותר לנו דרך משל לאפות ולבשל ואף על פי שלא נצטרך אליו כי אין כונת התורה להתיר מה שנצטרך אליו לבד אבל התירה המלאכות אשר תהיינה בעצמותם לצורך אוכל נפש · ואולם רבינו ז"ל עשו סייגים וגדרים בענין אלו המלאכות כמו שנבאר אצל זכירתנו שרשי זאת המצוה ולפי שאין בכאן כי אם לאו אחד לכל סוגי המלאכות שאינם לצורך אוכל נפש הנה אם עשה אותם האדם כלם בהתראה אחת איננו חייב אלא אחת מה שאין כן בשבת כמו שיתבאר במה שיבא בג"ה · וראוי שתדע כי אף על פי שבאה בכאן האזהרה מעשיית מלאכה ובשביעי של פסח בלאו אחד הנה הם שתי מצות לא תעשה כי כבר בא לאו אחד בכל אחד מאלו הימים ביחוד בפרשת אמור אל הכהנים וזולתה · ושמרתם את המצות · ראוי שתדע כי הזכירה והשמירה הם דבר אחד אין הבדל ביניהם אלא שהשמירה היא זכירה מתמדת והזכירה היא שמירה נפסקת · והנה הרצון בזה שיזכרו ענין המצות שנצטוו בהם להזכיר יציאת מצרים שהוכרחו לאפות הבצק עוגות מצות כמו שיתבאר אחר זה · ושמרתם את היום הזה לדורותיכ' · ר"ל שיזכרו תמיד יום צאתם ממצרים כמו שאמר למען תזכור את יום צאתך מארץ מצרים כל ימי חייך · ואפשר שתהיה השמירה הנזכרת בזה הפסוק לצוות על קיום אלה המצות וכמוהו לפי מה שאחשוב · וישמור משמרתי · ר"ל שכבר קיים מה שצוה לקיימו מהמצות והחקים והתורות · בראשון · ר"ל בחדש ניסן שהוא החדש הראשון כמו שהתבאר במה שקדם · בערב תאכלו מצות עד יום הכ"א לחדש בערב · למדנו מזה שהימים הם מתחילים מהערב לא מהבקר ולמדנו מזה שאכילת מצה בליל הראשון מז' ימי הפסח היא חובה והיא מצות עשה לפי מה שהתבאר מזה

מזה

וְלֹא יוּכַל לִרְאֹת אֶת־הָאָרֶץ וְאָכַל ׀ אֶת־יֶתֶר הַפְּלֵטָה הַנִּשְׁאֶרֶת לָכֶם מִן־הַבָּרָד וְאָכַל אֶת־כָּל־הָעֵץ הַצֹּמֵחַ לָכֶם מִן־הַשָּׂדֶה׃
ו וּמָלְאוּ בָתֶּיךָ וּבָתֵּי כָל־עֲבָדֶיךָ וּבָתֵּי כָל־מִצְרַיִם אֲשֶׁר לֹא־רָאוּ אֲבֹתֶיךָ וַאֲבוֹת אֲבֹתֶיךָ מִיּוֹם הֱיוֹתָם עַל־הָאֲדָמָה עַד הַיּוֹם הַזֶּה וַיִּפֶן וַיֵּצֵא מֵעִם פַּרְעֹה׃
ז וַיֹּאמְרוּ עַבְדֵי פַרְעֹה אֵלָיו עַד־מָתַי יִהְיֶה זֶה לָנוּ לְמוֹקֵשׁ שַׁלַּח אֶת־הָאֲנָשִׁים וְיַעַבְדוּ אֶת־יְהוָה אֱלֹהֵיהֶם הֲטֶרֶם תֵּדַע כִּי אָבְדָה מִצְרָיִם׃
ח וַיּוּשַׁב אֶת־מֹשֶׁה וְאֶת־אַהֲרֹן אֶל־פַּרְעֹה וַיֹּאמֶר אֲלֵהֶם לְכוּ עִבְדוּ אֶת־יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם מִי וָמִי הַהֹלְכִים׃
ט וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה בִּנְעָרֵינוּ וּבִזְקֵנֵינוּ נֵלֵךְ בְּבָנֵינוּ וּבִבְנוֹתֵנוּ בְּצֹאנֵנוּ וּבִבְקָרֵנוּ נֵלֵךְ כִּי חַג־יְהוָה לָנוּ׃
י וַיֹּאמֶר אֲלֵהֶם יְהִי כֵן יְהוָה עִמָּכֶם כַּאֲשֶׁר אֲשַׁלַּח אֶתְכֶם וְאֶת־טַפְּכֶם רְאוּ כִּי רָעָה נֶגֶד פְּנֵיכֶם׃
יא לֹא כֵן לְכוּ־נָא הַגְּבָרִים וְעִבְדוּ אֶת־יְהוָה כִּי אֹתָהּ אַתֶּם מְבַקְשִׁים וַיְגָרֶשׁ אֹתָם מֵאֵת פְּנֵי פַרְעֹה׃ ס
יב וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה נְטֵה יָדְךָ עַל־אֶרֶץ מִצְרַיִם בָּאַרְבֶּה וְיַעַל עַל־אֶרֶץ מִצְרָיִם וְיֹאכַל אֶת־כָּל־עֵשֶׂב הָאָרֶץ אֵת כָּל־אֲשֶׁר הִשְׁאִיר הַבָּרָד׃
יג וַיֵּט מֹשֶׁה אֶת־מַטֵּהוּ עַל־אֶרֶץ מִצְרַיִם וַיהוָה נִהַג רוּחַ קָדִים בָּאָרֶץ כָּל־הַיּוֹם הַהוּא וְכָל־הַלָּיְלָה הַבֹּקֶר הָיָה וְרוּחַ הַקָּדִים נָשָׂא אֶת־הָאַרְבֶּה׃

וַיַּעַל

אונקלוס

וְלָא יִכּוֹל לְמֶחֱזֵי יָת אַרְעָא וְיֵיכוֹל יָת שְׁאָר שֵׁיזָבְתָא דְּאִשְׁתְּאָרַת לְכוֹן מִן בַּרְדָּא וְיֵיכוֹל יָת כָּל אִילָנָא דְּאַצְמַח לְכוֹן מִן חַקְלָא׃ וְיִתְמְלוֹן בָּתָּךְ וּבָתֵּי כָל עַבְדָּךְ וּבָתֵּי כָל מִצְרָאֵי דִּי לָא חֲזוֹ אֲבָהָתָךְ וַאֲבָהָת אֲבָהָתָךְ מִיּוֹם מִהְוֵיהוֹן עַל אַרְעָא עַד יוֹמָא הָדֵין וְאִתְפְּנִי וּנְפַק מִן קֳדָם פַּרְעֹה׃ וַאֲמַרוּ עַבְדֵי פַרְעֹה לֵיהּ עַד אִמָּתַי יְהֵי דֵין לָנָא לְתַקְלָא שַׁלַּח יָת גּוּבְרַיָּא וְיִפְלְחוּן קֳדָם יְיָ אֱלָהֲהוֹן הַעַד כְּעַן לָא יְדַעַתְּ אֲרֵי אֲבַדַת מִצְרָיִם׃ וְאִתּוֹתַב יָת מֹשֶׁה וְיָת אַהֲרֹן לְוָת פַּרְעֹה וַאֲמַר לְהוֹן אִיזִילוּ פְּלַחוּ קֳדָם יְיָ אֱלָהֲכוֹן מַן וּמַן אָזְלִין׃ וַאֲמַר מֹשֶׁה בְּעוּלֵימָנָא וּבְסָבָנָא נֵיזֵיל בִּבְנָנָא וּבִבְנָתָנָא בְּעָנָנָא וּבְתוֹרָנָא נֵיזֵיל אֲרֵי חַגָּא קֳדָם יְיָ לָנָא׃ וַאֲמַר לְהוֹן יְהֵי כֵן מֵימְרָא דַּיְיָ בְּסַעְדְּכוֹן כַּד אֲשַׁלַּח יָתְכוֹן וְיָת טַפְלְכוֹן חֲזוֹ אֲרֵי בִישָׁא דְּאַתּוּן סְבִירִין לְמֶעְבַּד לָקֳבֵיל אַפֵּיכוֹן לְאִסְתַּחֲרָא׃ לָא כֵן אִיזִילוּ כְעַן גּוּבְרַיָּא וּפְלַחוּ קֳדָם יְיָ אֲרֵי יָתַהּ אַתּוּן בָּעַן וְתָרֵיךְ יָתְהוֹן מִן קֳדָם פַּרְעֹה׃ וַאֲמַר יְיָ לְמֹשֶׁה אֲרֵים יְדָךְ עַל אַרְעָא דְּמִצְרַיִם בְּגוֹבָא וְיִסַּק עַל אַרְעָא דְּמִצְרָיִם וְיֵיכוֹל יָת כָּל עִסְבָּא דְּאַרְעָא יָת כָּל דִּי אַשְׁאַר בַּרְדָּא׃ וַאֲרֵים מֹשֶׁה יָת חוּטְרֵיהּ עַל אַרְעָא דְּמִצְרַיִם וַיְיָ דְּבַר רוּחַ קִידוּמָא בְּאַרְעָא כָּל יוֹמָא הַהוּא וְכָל לֵילְיָא צַפְרָא הֲוָה וְרוּחַ קִידוּמָא נְטַל יָת גּוֹבָא׃ וּסְלִיק

רשי

הטרם תדע · העוד לא ידעת כי אבדה מצרים: ויושב · הושבו על ידי שליח ששלחו אחריהם והושיבום אל פרעה: ראו כי רעה נגד פניכם · כתרגומו ומדרש אגדה שמעתי כוכב אחד יש ששמו רעה אמר להם פרעה רואה אני באיצטגנינות שלי אותו כוכב עולה לקראתכם במדבר והוא סימן דם והריגה וכשחטאו ישראל בעגל ובקש הקדוש ב"ה להרגם אמר משה בתפלתו למה יאמרו מצרים לאמר ברעה הוציאם זו היא שאמר להם ראו כי רעה נגד פניכם מיד וינחם יי' על הרעה והפך את הדם לדם מילה שמל יהוש' אותם וזהו שנ' היום גלותי את חרפת מצרים מעליכם שהיו אומרים לכם דם אנו רואים עליכם במדבר: לא כן · כאשר אמרתם להוליך הטף עמכם אלא לכו הגברים ועבדו את יי' כי אותה בקשתם עד הנה · נזבחה לאלהינו ואין דרך הטף לזבוח: ויגרש אותם · הרי זה לשון קצר ולא פי' מי המגרש: בארבה · בשביל מכת הארבה: ואחריו לא יהיה כן · ואותו שהיה בימי יואל שנאמ' כמוהו לא נהיה מן העולם למדנו שהיה כבד משל משה על ידי מינין הרבה שהיו יחד ארבה ילק חסיל גזם אבל של משה מין אחד וכמוהו לא היה ולא יהיה: כל ירק · עלה ירוק וירדו"רא בלע"ז: לא נשאר ארבה אחד · אף המלוחים שמלחו מהן: ורוח הקדים · רוח מזרחית: נשא את הארבה · לפי שבא כנגדו שמצרים בדרומי' מערבי' היתה כמו שמפורש במקו' אחר:
רוח

אבן עזרא

ולא יוכל לראות · תחסר מלת איש אמר יפת כי ימים רבים בין מכת הברד למכת הארבה בעבור הצומח לכם מן השדה: ומלאו · זו המלה משוכה בלשון הקדש כי טעם ומלאו שהבתי' היו מלאים מהן והנה מלאכו ימלאו ארבעה כדים מים שהוא פועל יוצא כאילו הוא כתוב בפתחות המ"ם ודגשות הלמ"ד מהבנין הדגוש · אמר רבי ישועה פי' ויפן הוא שב אל משה שהיה הולך כבוד למלכות שפונה אל המלך בלכתו והוא הולך אחורנית ויפת אמר כשהשלים דברו וככה ופנית בבקר והנה מה יעש' במלת ויפן פה וכה והנה טעם ויפן מגזרת פנים כאילו הוא וירא והנה משה יצא מאת פרעה בלא רשותו והזכיר הכתוב זה בעבור שכעס פרעה וצוה לגרשם אחר שהושבו: ויאמרו · פי' הטרם תדע הטרם תרצה שיתברר לך כי אבדה מצרים: ויושב · מלת את כמו עם הדבר וכאשר יאמר האדם הושבי שהי"ו סימן המדבר או יאמר הושב אותי שהטעם עלמי הדבר שוה על כן אם אמר הומר כי ראובן הרג את שמעון או שמעון הרוג אך באמו' ראובן הרג שמעון הטעם שוה כמו ורב יעבד צעיר אשר ברא אלהים אדם ואל תחשוב כי מלת את לאות על הפעול בעבור שהוא נמצא כן ברבי' וימצ' עם הפועל ובא ההרי ואת הדוב והאריס ככה ואמר רבי יהודה המדקדק כי בעבור מלת את אמר ויושב ולא אמר ויושבו ולפי דעתי כי אמר ויושב בעבו' כי משה הוא העיקר וככה ותדבר מרים ואהרן היא היתה עיקר הדבור: כי חג יי' לנו · לזבוח והיא מצוה על כולנו: ויאמר יהי כן יי' · שאתם אומרי' עמכם · וטעם ראו כי רעה נגד פניכם כי הרעה קרובה מכם ונגד פניכם היא ועם זה הטעם דבק כי אותה אתם מבקשים כי דין שאעשה ככה ועתה חשב פרעה שהם רוצים לברוח ולע כי משה הדוכיגו לא אמר לפרעה שישובו עוד שיכוב רק אמר שירחיקו דרך שלשת ימים ודעת המצריי' היתה שישובו על כן השאילום ובעבור דבר אחר שאילו נתן להם פרעה רשות ללכת ולא ישובו לא היה רודף אחריהם והשם גזר לעשו' כן עד שירדוף אחריה' ויטבע והנה זה מפורש וישבו ויחנו לפני פי החירו' ואין להרהר אחרי מעשי השם שהכל עשה בחכמה אע"פ שהיא נעלמ' מעיני החכמים והנה בדברי דוד כשמעך את קול הצעד בראשי הבכאי' אז תחרץ כי אז יצא יי' לפניך להכו' במחנה פלשתים: לא כן לכו נא הגברים · מלת גבר בכל המקרא הם הזכרים ולא כן מלת אדם: כי אותה אתם מבקשי' · על הרעה הנזכרת למעלה: בארבה · אמר רבי משה הכהן כי טעם בארבה שארבה שם במטה ואין זה נכון רק הטעם בארבה בעבור שיבא: קדים · שם התאר כי קדמה מזרחה שם ונקרא קדים בעבור שהוא נקדם בפאות כי משם תחל השמש לזרוח על כן נקרא מערב אחור כמו הן קדם אהלוך ואיננו ואחור ולא אבין לו: נשא את הארבה · ממקומו והניחו בכל מלכות מצרים:
ויעל

בעל הטורים

עד מתי יהיה זה לנו למוקש · זה היינו משה כדכתיב כי זה משה האיש: שלח את האנשי' האנשים בגי' גדולים עם קטנים · מי ומי ההולכי' · אמר פרעה למשה מה אתם מבקשי' כל כך ללכת וכי אתם בנוריאיכם לארץ · מי ומי ההולכים ליכנס לארץ כי כלם ימותו במדבר חוץ מי ומי וכלב · מי ומי ההולכים בגימ' כלב ובן נון והשיבו משה בנערינו ובזקנינו נלך כי לא נגזרה לא על פחות מבן עשרים · ולא על יתר מבן ששים · רעה נגד פניכם ס"ת הדם · שראיתי כוכב של דם עולה לקראתם: כי חג יי' לנו · ר"ת במסורת חגי' לנו באספכם את תבואת הארץ תחגו את חג יי' והנה חג יי' בשילה מה תעשו ליום מועד חג יי' כאמרו לו כי חג יי' לנו וצריכין אנו לאסוף כל מה שיש לנו תבואת הארץ והכנסים לחול במחולות ולא ישאר דבר הכל אתה צריך לשלוח ואם אינך משלח הדא' מה תעשה ליום חג יי' · ויאכל ה' במסורת' ויאכל כל עשב יקום אני ויאכל קרא לו ויאכל לחם ויאכל גבי גביה השקר שהחזיר לאיש האלהים השני בא מיהוד' ויאכל פרי מגדיר' מלמד שהארבה אכל כל פרי המגדים ויתרו היה כאותה עגה ובשביל שברח והאכיל למשה כיצל היימנה · וכן אותו נביא השקר בשביל שהאכיל לאיש האלהים זכה שדבר עיו השם · וכן עשו בשביל שבא להאכיל את אביו זכה ונתברך · כען

אמרי נועם

ויגרש אותם מאת פני פרעה תימה למה איחרו עשה ואהרן כ"כ לצאת מבית פרע' עד שהוצרך לגרשם · וי"ל בשביל ששלח פרעה להשיבם שיו ע"כ לא רצו להפטר ממנו עד שיתן להם רשות:

מ"ע ספורנו

ואכל את כל העץ · יקלקלהו כמו והיה לאכול · כי אכל את יעקב כאשר אשלח אתכם ואת טפכם · כל שכן המקנה: ראו כי רעה נגד פניכם ראו כי אתם הולכים כמעשקכם זה אל הרע לכם ותמצאוהו כענין הולך למות רגליה יורדות מות · ובדבריהם ז"ל והם רגים לבאר שחת: על ארץ מצרים בארבה · בכל הארבה והוא הדרומי כמו מנוה לארבה שיבא כענין ונשא כם לננים ושרק לו מקצה הארץ והנה מהרה קל יבא:
ויעבר

קומץ מנחה

ראוהך ועכשיו הוא לילה ורשאי לראות פני: וברכת' גם אותי לפי שמתחלה אמ' פרעה יהי כן ה' עמכם וגו ועכשיו ששלחם א"כ נתהפך קללתן לברכה אמר וברכתם גם אותי כמו שברכתי אתכם: כשש מאות אלף במדרש שהיה חסר אחד וצירף הק"בה עצמו עמהם כמו שאמר ואנכי אעלך כמו שבירידה היו ע' חסר אחד וצירף הק"בה עצמו עמה' ומילא המנין שנ' אנכי ארד וגו': בחדש האביב כל המועדי' תלויים בזמנים פסח בזמן האביב · שבועות קציר חטים. סוכות חג האסיף ולכן תקנו מסדרי התפלות מקרש ישראל והזמני' ולא הזמנים

חסלת פרשת בא

שני

מסרה

ולא יוכל ד' וסי' וכסה את עין הארץ · ובא אל מקדשו להתפלל · ולא יוכל לשאת · מה שהיה כבר נקרא: לראת ג' חס' וסי' ולא יוכל לראת · וירד יי' לראת · ויאמר לא תוכל לראת · ובמס' אחריתי נמס' פן יהרסו אל יי' לראת · ושומט לא תוכל לראו' וטעות כי ברוא דילן לא יתכן כי פן יהרסו אל יי' לראו' צריך למיהוי מלא בו"ו דלא יסתכלון בההוא נהור' עילאה דאת וי"ו וה"בה אמ' למש' לא תוכל לראת כלו' בהנהו פני' המאירי' דאריך אנפין במקומם אלא מהנהו נהורין דישכנת' תתא וכגין דא לא תוכל לראת חסר: הפלטה ג' חס' בליש' וסי' ואכל את יתר הפלטה · את יתר הפלטה דעמלק' והנה נותר' בה פלטה: מלאו ומלאו ג' בתו' בליש' וסי' הבה את אשתי · כי אם אינך משלח · ומלאו בתיך ובתי · וכל שאר קריין דכו' מלאו ומלאו במ"ב מלאו השלטים · ומלאו את ידיו: יי' אלהיהם ד' וסי' ויאמרו עבדי פרעה · ואף גם זאת בהיותם בארץ · ויריעו ויהללו · ב' בו: חג יי' ד' וסי' בנערינו ובזקנינו · אך בחמשה עשר יום בשילה · מה תעשו ליום מועד: אשלח ט' וסי' גדי עזים · יהי כן יי' עמכם · אשלה אתכם · את אימתי אשלח · ושן בהמות · והכרתי את ישראל · בשלחי את חצי הרעב · או דבר אשלח אל הארץ · הן אעצר השמי' · דד"ה וא' ואשלח את כל האד' · דזכרי': מאת פני ה' נמסר פרשת תולדת: נטיית יד י"ו חס' את נמס' במשלי סימן א': ויאמר יי' י"ב בטעם קדמא אלא בספרא נמסר פרשת שמות: ויעל ז' רפין נמסר סוף שמואל: ויאכל ח' רפין נמס' פרשת תולדות וסי' בלשון ארמי קם עשבא דלחמא וכפר בגנתיה: ורוח הקדים ב' וסי' נשא את הארבה · הוביש פריה:

חזקוני

הצומח לכם מן השדה · הברד שבר את כל עץ השדה ומה שיצמח אחרי כן יאכל הארבה: ויאמרו עבדי פרעה אליו · ומה שכתוב למעלה הוא ועבדיו שם אותם שהשיאו עצה שלא לשלח רק את הגברים: עד מתי יהיה · דבר זה שאתה מעכבם: הטרם תדע כי אבדה מצרים תמיהה מתקיימת וכי קודם שתשלחם אתה רוצה לדעת כי אבדה מצרים בשביל עקשותך: כי חג יי' לנו · ודרך להיות כל הטף לחג: ראו כי רעה · שאתם חושבים לברוח שכל וכל מצרי' נגד פניכם היא ככרם כשאתם שואלים להוליך עמכם כל אשר לכם: לכו נא הגברים · והטף יהיו ערבון עד שתשובו: ויגרש אותם · מה שהמתינו כל כך עד שנתגרשו הייגו לפי שהושבו ולא היה להם ליפטר בלא רשות: ויגרש אותם בעבור היה שאין הב"ה מביא מכה פעם שנית. על ארץ מצרים · מן הדין היה לו לנטות ידו על הים כדי להביא הארבה משם הוא מצוי כמו שמצינו למעלה בצפרדעים שלא נטה ידו על הארץ רק על הנהרות אלא לפי שמשה עתיד לנטות ידו פעם אחרת על הים לא רצה הקב"ה שיטה ידו עכשיו על הים: רוח קדים הוא רוח מזרח ונקרא כן שממנו מקדים השמש לזרוח וממערב נקרא אחור שמשם תאחר השמש לערוב כדכתיב הן קדם אהלך ואיננו ואחור ולא אבין לו: ואחריו

[illegible]

רלבג

מזה הפסוק לא יותר מזה וזה שהרצון בזה שהם מצווים לאכול מצה בערב כי כבר נוסף זה התורה בביאור ומשם עד סוף האחד ועשרים יום לא קבעה התורה להם זמן שיאכלו מצה בכל יום מהם ולזה הוא מבואר כי לא נותר אלא שלא יהיה מה שיאכלו מהלחם כי אם מצות שאם היה רצון השם ית' שיאכלו בחיוב מצה עד סוף הכ"א יום הנה אם כן יהיו מצווים לאכול מצה בלי הפסק עד סוף הכ"א יום וזה בלתי ראוי שיצוו בו כי הוא בלתי אפשר שיקיימו אותו ולזה הוא מבואר שאין הרצון בזה אלא שיהיה מה שיאכלו מהלחם עד סוף כ"א יום מצה לא חמץ · ועוד שכבר נאמר בפרשת פינחס שבעת ימים מצות יאכל וזה הלשון יאמר על מה שהוא רשות כאמרו הוא לבדו יעשה לכם · ששת ימים תעשה מלאכה · וכן אמר ג"כ בזאת הפרשה מצות יאכל ועוד שכבר באר במה שאמר שבעת ימים מצות תאכלו שאין הכונה בזה אלא שלא יאכל חמץ וכן אמרו שם כי כל אוכל חמץ ונכרתה הנפש ההיא מישראל · ולזה הוא מבואר שמה שאמ' שבעת ימי' מצות תאכלו אין הרצון בו שיתחייבו לאכול מצה אלא שיהיה מה שיאכלו מהלחם כמו שקדם · שבעת ימים שאור לא ימצא בבתיכם · ר"ל ברשותיכם כי כבר באר במקום אחר בזאת הפרשה ולא יראה לך שאור ולא יראה לך חמץ בכל גבולך וראוי שתדע שהשאור והחמץ אשר הוזהרנו בו שלא יראה ולא ימצא בגבולינו הוא החמץ והשאור שלנו לא מה שיהיה של אחרי' ושל גבוה כמו חמץ של גוי או של הקדש כי כבר ביאר שהוא לא כזה שלא יראה החמץ [illegible]

וַיַּעַל הָאַרְבֶּה עַל כָּל־אֶרֶץ מִצְרַיִם
וַיָּנַח בְּכֹל גְּבוּל מִצְרָיִם כָּבֵד מְאֹד
לְפָנָיו לֹא־הָיָה כֵן אַרְבֶּה כָּמֹהוּ
וְאַחֲרָיו לֹא יִהְיֶה־כֵּן׃ וַיְכַס אֶת־ טו
עֵין כָּל־הָאָרֶץ וַתֶּחְשַׁךְ הָאָרֶץ וַיֹּאכַל
אֶת־כָּל־עֵשֶׂב הָאָרֶץ וְאֵת כָּל־פְּרִי
הָעֵץ אֲשֶׁר הוֹתִיר הַבָּרָד וְלֹא־נוֹתַר
כָּל־יֶרֶק בָּעֵץ וּבְעֵשֶׂב הַשָּׂדֶה בְּכָל־
אֶרֶץ מִצְרָיִם׃ וַיְמַהֵר פַּרְעֹה לִקְרֹא
לְמֹשֶׁה וּלְאַהֲרֹן וַיֹּאמֶר חָטָאתִי לַיהוָה
אֱלֹהֵיכֶם וְלָכֶם׃ וְעַתָּה שָׂא נָא
חַטָּאתִי אַךְ הַפַּעַם וְהַעְתִּירוּ לַיהוָה
אֱלֹהֵיכֶם וְיָסֵר מֵעָלַי רַק אֶת־הַמָּוֶת
הַזֶּה׃ וַיֵּצֵא מֵעִם פַּרְעֹה וַיֶּעְתַּר אֶל־
יְהוָה׃ וַיַּהֲפֹךְ יְהוָה רוּחַ־יָם חָזָק
מְאֹד וַיִּשָּׂא אֶת־הָאַרְבֶּה וַיִּתְקָעֵהוּ
יָמָּה סּוּף לֹא נִשְׁאַר אַרְבֶּה אֶחָד בְּכֹל
גְּבוּל מִצְרָיִם׃ וַיְחַזֵּק יְהוָה אֶת־לֵב כ
פַּרְעֹה וְלֹא שִׁלַּח אֶת־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל׃
פ וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־
מֹשֶׁה נְטֵה יָדְךָ עַל־הַשָּׁמַיִם וִיהִי
חֹשֶׁךְ עַל־אֶרֶץ מִצְרָיִם וְיָמֵשׁ חֹשֶׁךְ׃
וַיֵּט מֹשֶׁה אֶת־יָדוֹ עַל־הַשָּׁמָיִם וַיְהִי
חֹשֶׁךְ־אֲפֵלָה בְּכָל־אֶרֶץ מִצְרַיִם
שְׁלֹשֶׁת יָמִים׃ לֹא־רָאוּ אִישׁ אֶת־
אָחִיו וְלֹא־קָמוּ אִישׁ מִתַּחְתָּיו שְׁלֹשֶׁת
יָמִים וּלְכָל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל הָיָה אוֹר
בְּמוֹשְׁבֹתָם׃ וַיִּקְרָא פַרְעֹה אֶל־
מֹשֶׁה וַיֹּאמֶר לְכוּ עִבְדוּ אֶת־יְהוָה רַק
צֹאנְכֶם וּבְקַרְכֶם יֻצָּג גַּם־טַפְּכֶם יֵלֵךְ
עִמָּכֶם׃ וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה גַּם־אַתָּה תִּתֵּן כה
בְּיָדֵנוּ זְבָחִים וְעֹלֹת וְעָשִׂינוּ לַיהוָה
אֱלֹהֵינוּ׃ וְגַם־מִקְנֵנוּ יֵלֵךְ עִמָּנוּ
לֹא תִשָּׁאֵר פַּרְסָה כִּי מִמֶּנּוּ נִקַּח לַעֲבֹד
אֶת־יְהוָה אֱלֹהֵינוּ וַאֲנַחְנוּ לֹא־נֵדַע
מַה־נַּעֲבֹד אֶת־יְהוָה עַד־בֹּאֵנוּ שָׁמָּה׃
וַיְחַזֵּק יְהוָה אֶת־לֵב פַּרְעֹה
וְלֹא אָבָה לְשַׁלְּחָם׃ וַיֹּאמֶר־לוֹ
פַרְעֹה לֵךְ מֵעָלָי הִשָּׁמֶר לְךָ אַל־
תֹּסֶף רְאוֹת פָּנַי כִּי בְּיוֹם רְאֹתְךָ
פָנַי תָּמוּת׃ וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה
כן

וסליק גובא על כל ארעא דמצרים ושרא בכל תחום מצרים תקיף לחדא קדמוהי לא הוה כן גובא דכותיה ובתרוהי לא יהי כן׃ וחפא ית עין שמשא דכל ארעא וחשוכת ארעא ואכל ית כל עשבא דארעא וית כל פירי אילנא די אשאר ברדא ולא אשתאר כל ירוק באילנא ובעשבא דחקלא בכל ארעא דמצרים׃ ואוחי פרעה למקרי למשה ולאהרן ואמר חבית קדם יי אלהכון ולכון׃ וכען שבוק כען חובי ברם זימנא הדא וצלו קדם יי אלהכון ויעדי מני לחוד ית מותא הדין׃ ונפק מלות פרעה וצלי קדם יי׃ והפך יי רוח מערבא תקיף לחדא ונטל ית גובא ורמהי לימא דסוף לא אשתאר גובא חד בכל תחום מצרים׃ ותקיף יי ית ליבא דפרעה ולא שלח ית בני ישראל׃ ואמר יי למשה ארים ידך על צית שמיא ויהי חשוכא על ארעא דמצרים בתר דיעדי קבל ליליא׃ וארים משה ית ידיה על צית שמיא והוה חשוך קבל בכל ארעא דמצרים תלתא יומין׃ לא חזו גבר ית אחוהי ולא קמו אנש מתחותוהי תלתא יומין ולכל בני ישראל הוה נהורא במותבניהון׃ וקרא פרעה למשה ואמר אזילו פלחו קדם יי לחוד ענכון ותוריכון שבוקו אף טפלכון יזיל עמכון׃ ואמר משה אף את תתן בידנא נכסת קודשין ועלוון ונעביד קדם יי אלהנא׃ ואף בעירנא יזיל עמנא לא נשאר מיניה מדעם ארי מיניה אנחנא נסבין למפלח קדם יי אלהנא ואנחנא לית אנחנא ידעין מה ניפלח קדם יי עד מיתנא לתמן׃ ותקיף יי ית ליבא דפרעה ולא אבא לשלחותהון׃ ואמר ליה פרעה איזיל מעילוי איסתמר לך לא תוסיף למחזי אפי ארי ביומא דתיחזי אפי תמות׃ ואמר משה
יאות

רשי

רוח ים · רוח מערבי : ימה סוף · אומ' אני שים סוף היה מקצתו במערב כנגד כל רוח דרומית וגם במזרחה של ארץ ישראל לפיכך רוח ים תקעו לארבה בימה סוף כנגדו וכן מצינו לענין תחומין שהו' פונה לצד מזרח שנאמר מים סוף ועד ים פלשתים ממזרח למערב שים פלשתי' במערב היה שנ' בפלשתים יושבי חבל הים גוי כרתי' : וימש חשך · ויחשיך עליה' חשך יותר מחשכו של לילה וחשך של לילה יאמיש ויחשיך עוד : וימש · כמו ויאמש יש לנו תיבו' הרבה חסרות אלף לפי שאין הברת האלף נכרת כל כך אין הכתוב מקפיד על חסרונה כגון לא יהל שם ערבי כמו לא יאהל לא יטה אהלו וכן ותזרני חיל כמו ותאזרני ואנקלוס תרגם לשון הסרה כמו לא ימוש בת' דיעדי קבל ליליא כשיגיע סמוך לאור היום אבל אין הדבור מיושב על הו"ו של וימש לפי שהוא כתו' אחר ויהי חשך · ומדרש אגדה פותרו לשון ממש' בצהרי' שהיה כפול ומכופל ועב עד שהיה בו ממש : שלשת ימים · שלוש של ימים טרצי"ינא בלעז וכן שבעת ימי' בכל מקו' סטיי"נא של ימים : ויהי חשך אפלה שלשת ימים · חשך של אופל שלא ראו איש את אחיו אותן שלשת ימים ועוד שלשת ימים אחרים חשך מוכפל על זה שלא קמו איש מתחתיו יושב אין יכול לעמוד ועומד אין יכול לישב ולמה הביא עליהם חשך שהיו בישראל באותו הדור רשעי' ולא היו רוצי' לצאת ומתו בשלש' ימי אפלה כדי שלא יראו מצריי' במפלתם ויאמרו אף הם לוקים כמונו ועוד שחפשו ישראל וראו את כליהם וכשיצאו והיו שואלים מהן והיו אומרים אין בידינו כלום אומ' לו אני ראיתיו בביתך ובמקו' פלוני הוא : יוצג · יהא מוצג במקומו : גם אתה תתן · לא דייך שמקננו ילך עמנו אלא משלך תתן : פרסה · פרסת רגל פלנ"טא בלע"ז : לא נדע מה נעבוד · כמה תכבד העבודה שמא ישאל יותר ממה שיש בידינו :
כן

מסרה

ד' פסו' אית בהו' פני' ואחור וסי' לפניו לא היה כן ארב' · ולא היה כיום ההוא לפניו ואחריו · לפניו אכלה אש ואחריו תלהט להבה · וכמהו לא היה לפניו מלך : וינח ז' רפין וסי' בכל גבול מצרי' · ביום השביעי · וינח יי' להם מסביב · דיהושע · וחברו דד"ה · ויאמר ליהודה נבנה · וישמחו כל יהודה ותשקט מלכות יהושפט : עשב הארץ ה' דסמיכי בליש' וסי' נטה ידך · דארבה · ויכס את עין כל הארץ · והיה אם כלה לאכל · ויציצו מעיר · וצאצאיך כעשב הארץ : ולא נותר ה' נמסר פרשת פנחס : בעץ ב' וסי' כל ירק · בשלו : עתירה ליי' ב' וסי' והעתירו ליי' · ויעתר יצחק ליי' : ויסר ג' וסי' פרשת וארא : ויעתר ד' נמסר ריש תולדת : זבחים ועלות ב' וסי' גם אתה תתן · ויבאו לעשות זבחים : לא נדע ג' וסי' ואנחנו לא נדע מה נעבד · כי כל נבל ימלא יין · לא נדע מה נעשה כי עליך · אנ"ך : לשלחם ד' נמסר פרשת וירא :

אבן עזרא

ויעל · אמר ואחריו לא יהיה כן נכתב על פי הנבואה : ויכס · טעם ותחשך הארץ כי הארבה הבדיל בין השמש ובין הארץ כי לעולם הארץ חשך היא : וימהר פרעה לקרא · על יד שלוחיו והוסיף לומר להם חטאתי בעבור שגרש אותם בקלון מאת פניו : ועתה שא נא · מלת שא נא הפרשנה בפרשת כי תשא וטעם אך הפעם כי לא אחטא עוד למרוד פי השם ובעבור שהיה כעוס משה לא אמר לו שישלח העם ויצא מחוץ לעיר כמשפטו ויעתר : ויהפך יי' רוח ים · נקרא מערב ים בלשון הקדש בעבור ים הגדול היוצא מספרד ועובר על מצרים אל ארץ ישראל והוא לפאת מערב ואיננו ים אוקינוס כי ישראל לא ירשו כל כך ונקרא ים ספרד הים הגדול בעבור שרחבו ג' מאות פרסאות ושאר הימים שבארץ ישראל כים סוף וים כנרת וים המלח אין בהם שיהיה רחב שלשים פרסה : ויחזק · על דרך שאמרו חז"ל בא לטמא פותחין לו : ויאמר · מלרך הסברא כי המטה היה בידו אף על פי שאיננו כתו' : וימש חשך · אמר יפת כי וימש חשך כמו וימיש והטעם כי ימיש כל חשך שהיה להם ידוע ויבא אחר עב ממנו ויש אומרים כי הוא חסר אלף ומלת אמש בלשון הקדש הלילה שעבר כמו אמש אמר אלי ובלשון ערבי אמ"ס כי הש"ין יתחלף בס"מך ברוב המלות כמו שמש שמ"ס והנה אין טעם לפירושם ולפי דעתי כי וימש מגזר' ימשש ואין טענה בעבו' שהוא מפעלי הכפל כי כמוהו בזה הענין ידיהם ולא ימישון וימש כ"ל של על מצרים כי ימצא לשון יחיד כמו ויאמר מצרים אנוסה והנה הטע' שימששו בידם החשך שכל כך יהיה עב כי האור של אש לא ידלק ולא הנר והעד לא ראו איש את אחיו לא באור היום ולא באור הנרות : ויט · ולא ידעו שהיו ג' ימים אלא על פי ישראל שהיה להם האור והנה בים אוקינוס יבא חשך עב שלא יוכל אד' להפריש בין יום ובין לילה ויעמוד זה לפעמי' חמשה ימים ואני הייתי שם פעמים רבות : לא קמו איש מתחתיו · מביתו כמו שבו איש תחתיו כי אנה ילכו בלא אור : ויקרא · אחר ג' ימים שראו אור : ויאמר רק צאנכם ובקרכם יצג · לדעת מה בלב משה אם דעתו לברוח ואמר גם טפכם ילך כמו שאמר לו משה בתחלה בנערינו ובזקנינו נלך : גם אתה תתן בידינו · גם אתה חייב ליתן בידינו זבחים ועולות להקריב בעדך : וגם לא תשאר פרסה · מאי זה מין שיהיה ממקנינו שלא נדע אי זה מין נבחר וכמה נקריב ממנו וזהו טעם מה נעבוד : ויחזק · כדרך כי הקש' יי' את רוחו ואמץ את לבבו : תמות · אתה תהיה חייב מיתה שתמריד במלכות :
כן

בעל הטורים

בעץ שנים במסורת הכא ולא נותר כל ירק בעץ · ואידך ונערים בעץ כשלו · בשביל הנערים שלא רצה לשלח שאמר וכי דרך הטף לזבוח בכשל בעץ שלא נותר כל ירק בעץ : ויסר ג' במסורה ויסר מעלי רק את המות הזה ויסר הצפרדעי' ויסר מעלינו הנחש מלמד שעם הצפרדעי' ועם הארבה היו נחשים והיו ממיתים בהם ע"כ אמר ויסר מעלי המות : זבחים ועולות ב' במסורת הכא ואידך ויבאו לעשות זבחים ועולות בגני יהוא כשהרג נביאי הבעל מה התם עשה בהם שפטים · ובאלהיהם שנתץ מצבת הבעל והרגם אף הכא כמי עשה בהם ובאלהיהם שפטים · וכמהו ב' במסורת וכמהו לא תוסיף וכמהו לא היה לפניו גבי יאשיהו לומ' שגם אחריו לא קם כמהו כדכתיב הכא ואחריו לא קם כמהו : וינח ב' במסורי וינח בכל גבול מצרים וינח ביום השביעי · מלמד שנח הארבה בשבת · ד"א רמז להא דאית בתעניו' אתריעין ומתענין על הארבה בחול · אבל לא בשבת וזהו וינח בכל גבול מצרים אפילו אם נח הארבה בכל גבול אף ע"פ כן וינח ביום השביעי : לך מעלי · מעלי בגי' בפסח רמז שבפסח יצא : אל תוסף · ב' במסורת אל תוסף ראות פני · אל תוסף דבר אלי עוד בדבר הזה · אל תהי קלות הדיוס קלה בעיניך בשביל שאמר לו אל תוסף ראות פני כי ביום ראותך פני תמות אמר לו השם בעת מותו אל תוסף דבר אלי עוד בדבר הזה :
לא

אמרי נועם

ויתקעהו ימה סוף וא"ת למה לשם יותר משאר מקומו' וי"ל כדי כשיבא פרעה תוך הים אז יבואו עליהם וכן כל מכות שלקו במצרים לקו על הים ולכך מן החשך לא היה במצרים כ"א ששה ימי' שלשה ימים לא ראו איש את אחיו ושלש' ימי' שלא קמו ממקומ' ומן הדין היה לו לטעם ז' ימים כשאר מכות אלא שאותו יום שנשאר מחשך בא עליהם בים סוף כדכתי' ויהי הענן והחשך : לא נשאר ארבה אחד שכל דבר שנברא בשביל המכות כגון צפרדעי' וכנים וארבה כלם מתו אבל ערוב שלא נברא בשביל המכה אלא שנאספו ממקומות אחרי' חזרו אח"כ למקומם : נטה ידך ויהי חשך וא"ת מ"ט לא אמר אם מאן אתה לשלח הנני מביא מחר חשך כמו שאמר בשאר מכות וי"ל כדי שלא יסתירו כליהם ולא ישאלו לישראל :

מ"ע ספורנו

ויאמר פרעה · כמרם יאכל הארבה את שרשי החטה והכסמת ושאר העשבים · נטה ידך על השמים · על אותו החלק מהאויר שנקרא שמי' כמבואר בפרש' בראשית : וימש חושך · ויסיר את החשך המנהגי של ליל' כי אמנם חשך הלילה הוא אויר מוכן לקבל האור והו' חשוך בהעדר האור בלבד · אמנם זה החשך יהיה אויר בלתי מוכן לקבל האור לרוב עביו ולא יפול עליו העדר האור בהיותו בלתי מוכן אליו ולפיכ' לא ראו איש את אחיו כי לא הספיק לזה אור נר ואבוקה :
לא

חזקוני

ואחריו לא יהיה כן · פרש"י ממין אחד כמוהו לא נהיה וכמוהו לא יהיה וא"ת הרי כתיב אמר ויבא ארבה וילק אין מספר ויש לומר דודאי הרבה מינין היו שם אף בשל משה וזה שפר"שי הכא של משה מין אחד היינו בכת אחת ובימי יואל בן פתואל מצינו שבאו כל המינין כל א' וא' בפני עצמו זה אחר זה כדכתיב יתר הגזם אכל הארבה וגומר והיינו דקא' וכמהו לא נהיה מן העולם מגזם למודי' לא נהיה מן העולם כן וכן מארבה למודי' ומשביל וחילק : ותחשך הארץ · מרוב כל שהיה מיכל : ליי' · שהוא עושה לי חסד להושיבני מרעתי : ולכם · שנרשתי אתכם בגנות פנים מאת פני : רוח ים חזק מאוד רוח מזרחי הביאו כדכתי' כהג רוח קדים ורוח מערב החזירו למקומו למזרח · ויתקעהו לשון ולכן תקע את אחיו : ויהי חשך · מכה זו אירעה והיתה כשלא היה צריך התראה כדי שלא ישתיכו את שלהם · ויהי חשך אפילה · פרש"י שראו ישראל את כליהם והיו אומר אינו בידינו חו"ק דהא כתיב וי"י נתן את חן העם בעיני מצרים וישאילום : ויהי חשך אפילה שלשת ימים : ולא קמו איש מתחתיו הרי ו' ימים אם כן לא שמשה מכת החשך רביעי השדה והכי כמי איתא במכילת' אמר רבי לוי יום שביעי ממכת החשך היכן היה ומתרץ שגנזו הב"ה למצרים שהיו על הים כדכתיב ויהי הענן והחשך דמתרגמינן והיה ענכה וקבלא למצראי וגו' : היה אור במושבת' · בארץ גשן אין כתיב כאן כמו במכות אחרות הוא שאמרו רבותינו מטונה שכ' ומכל האחרות שאפילו כשהיה ישראל בבית המצרי במצרים היה אור עמו : צאנכם ובקרכם יצג · לערבון שתשובו : גם אתה תתן בידנו להקריב בעדך : פרעה לא בקש להתפלל לפי שהיה סבור שאף במקומן של ישראל כמו כן חשך ולא תועיל שום תפלה :
לא

רל"בג

בשמיטתם אותו שתהיה השמיטה לשם פסח ולזה נ"כ אמר זבח פסח הוא ליי' ר"ל שתהיה זביחתו לשם פסח להזכיר שכבר פסח הש"י על בתי בני ישראל במצרי' וכן תמצא בפרש' ראה אנכי שהקפידה התורה תמיד לזכור פסח אגל הזביחה · אמר וזבחת פסח לא תוכל לזבוח את הפסח שם תזבח את הפסח · וזה יורה שמה שכוונת התורה הוא שנזבחהו לשם פסח וכזה תמצא שהקפידה בענין הפסולת שנאמר ושחט אותה לפסולת וכבר נבאר בג"ה הסבה בביאורנו לענין הקרבנו' · ואמנם הסבה אשר בעבורה הקפידה התורה שיהיה נשחט השה לשם פסח הוא כדי שיגיע לנו מזה הפעל התכלית אשר בעבורו נצטוינו בזאת המצוה והוא נפרסם הנפלאות שעשה לנו השם ית' כשהוציאנו ממצרים ולזאת הסבה בעינה היה הקרבן הזה במכסת נפשות ונבית אחת כי זה כלו ממה שיורה ויוסיף העדה בנמנין בזה הקרבן שיתנו לבם בו ויזכרו מפני זה מה שבעבורו נצטוינו בזאת המצוה · ולקחתם לכם אגודת אזוב · ידוע כי האזוב הוא צמח שפל מאד ולזה אמר מן הארז אשר בלבנון עד האזוב אשר יוצא בקיר ר"ל מן הצמח הנבוהה עד הצמח השפל והנה צוה השם ית' להיות הזאה הזאת באגודת אזוב לבזות השה שהוא תועבת מצרים בתכלית מה שאפשר להראות לישראל הפסד אמונת המצרים ואולם ההזאה אשר היתה על המזוזת שהיתה לכבוד הש"י היתה באצבע הכהן הימנית כמו שיתבאר בענין הקרבנות ולזה הוא מבואר שכבר היתה בזאת ההזאה כווי נפלא לתועבות מצרים ולזה התכלית היתה ההזאה שתהיה זאת ההזאה באגודת אזוב ואל שתי המזוזו' מן הדם אשר בסף שנה יתבאר מזה שבכל הזאה והזאה היה' טבילה בדם אשר בסף · ולזה שב לזכור מן הדם אשר בסף ר"ל שלא תהיה ההזאה השנית מן הדם הנשאר באגודת אזוב אבל תהיה מן הדם אשר בסף וזה מבואר מאד מיובן שלשון הכתוב וכן נתבאר ... בפסח מצרים והסבה בזה היתה לפי שהם היו מהדם על הפסח ועל שתי המזוזות כדי שתהיה זאת ההזאה מגנת ... אשר היתה בפנים נכנסים שהיו שם כי מפני זה יגלו עתועבות מצרים הנספסדות כמו שביארנו · ושמרתם הדבר
סוה

רשי

כן דברת · יפה דברת ובזמנו דברת אמת שלא אוסיף עוד ראות פניך: כלה · גמירא כלה כליל כולכם ישלח: דבר נא · אין נא אלא לשון בקשה בבקשה ממך הזהירם על כך שלא יאמר אותו צדיק אברהם ועבדום וענו אותם קיים בהם ואחרי כן יצאו ברכוש גדול לא קיים בהם: ויאמ' משה כה אמר יי' · בעמדו לפני פרעה נאמ' לו שהרי משיצא מלפניו לא הוסיף ראו' פניו: כחצות הליל' · כהחלק הליל' כחצות כמו כעלות בחרות אפס בנו וזהו פשוטו ליישבו על אופניו שאין חצות שם דבר של חצי ורבו' דרשוהו כמו כחצות הלילה ואמרו שאמר משה כחצות דמשמ' סמוך לו או לפניו או לאחריו ולא אמר בחצות שמא יטעו אילטגניני פרעה ויאמרו משה בדאי הוא: עד בכור השבי · למ' לקו השבויים כדי שלא יאמרו יראתם תבעה עלבונם והביאה פורענות על מצרי': מבכור פרעה עד בכור השפחה · כל הפחותי' מבכור פרע' וחשובים מבכור השפחה היו בכלל ולמ' לקו בני השפחו' שאף הם היו משתעבדי' בה' ושמחים בצרת': וכל בכור בהמה · לפי שהיו עובדין לה כשהקב"ה נפרע מן האומ' נפרע מאלהיה: לא יחרץ כלב לשונו · אומר אני שהוא לשון שנון לא ישנן וכן לא חרץ לבני ישר' לאיש את לשונו לא שנן אז תחרץ תשתנן למורג חרוץ בנון מחשבות חרוץ אדם חריף ושנון ויד חרוצים תעשי' חריפי' סוחרי' שנוני': אשר יפל' · יבדיל: וירדו כל עבדי' · חלק כבוד למלכות שהרי סוף שירד פרעה בעצמו אליו בלילה ויאמר קומו צאו מתוך עמי ולא אמר לו משה מתחלה וירדת אלי והשתחוי' לי: אשר ברגליך · ההולכי' אחר עצתך והלוכך: ואחרי כן אצא · עם כל העם מארצך: ויצא מעם פרע' · כשגמ' דבריו יצא מלפניו: בחרי אף · על שאמר לו אל תוסף ראות פני: למען רבות מופתי · מכת בכורות וקריעת ים סוף ולנער את מצרים: ומשה ואהרן עשו וגו' · כב' כתב לנו זאת בכל המפתים ולא שנאה כאן אלא בשביל לסמכה לפרשה של אחריה: ויאמר

בא

כֵּן דִּבַּרְתָּ לֹא־אֹסִף עוֹד רְאוֹת פָּנֶיךָ׃ פ

יא וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה עוֹד נֶגַע אֶחָד אָבִיא עַל־פַּרְעֹה וְעַל־מִצְרַיִם אַחֲרֵי־כֵן יְשַׁלַּח אֶתְכֶם מִזֶּה כְּשַׁלְּחוֹ כָּלָה גָּרֵשׁ יְגָרֵשׁ אֶתְכֶם מִזֶּה׃ דַּבֶּר־נָא בְּאָזְנֵי הָעָם וְיִשְׁאֲלוּ אִישׁ מֵאֵת רֵעֵהוּ וְאִשָּׁה מֵאֵת רְעוּתָהּ כְּלֵי־כֶסֶף וּכְלֵי זָהָב׃ וַיִּתֵּן יְהוָה אֶת־חֵן הָעָם בְּעֵינֵי מִצְרָיִם גַּם הָאִישׁ מֹשֶׁה גָּדוֹל מְאֹד בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם בְּעֵינֵי עַבְדֵי־פַרְעֹה וּבְעֵינֵי הָעָם׃ ס

רביעי וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה כֹּה אָמַר יְהוָה כַּחֲצֹת הַלַּיְלָה אֲנִי יוֹצֵא

ה בְּתוֹךְ מִצְרָיִם׃ וּמֵת כָּל־בְּכוֹר בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם מִבְּכוֹר פַּרְעֹה הַיֹּשֵׁב עַל־כִּסְאוֹ עַד בְּכוֹר הַשִּׁפְחָה אֲשֶׁר אַחַר הָרֵחָיִם וְכֹל בְּכוֹר בְּהֵמָה׃ וְהָיְתָה צְעָקָה גְדֹלָה בְּכָל־אֶרֶץ מִצְרָיִם אֲשֶׁר כָּמֹהוּ לֹא נִהְיָתָה וְכָמֹהוּ לֹא תֹסִף׃ וּלְכֹל ׀ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לֹא יֶחֱרַץ־כֶּלֶב לְשֹׁנוֹ לְמֵאִישׁ וְעַד־בְּהֵמָה לְמַעַן תֵּדְעוּן אֲשֶׁר יַפְלֶה יְהוָה בֵּין מִצְרַיִם וּבֵין יִשְׂרָאֵל׃ וְיָרְדוּ כָל־עֲבָדֶיךָ אֵלֶּה אֵלַי וְהִשְׁתַּחֲווּ־לִי לֵאמֹר צֵא אַתָּה וְכָל־הָעָם אֲשֶׁר־בְּרַגְלֶיךָ וְאַחֲרֵי־כֵן אֵצֵא וַיֵּצֵא מֵעִם־פַּרְעֹה בָּחֳרִי־אָף׃ ס

וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֹא־יִשְׁמַע אֲלֵיכֶם פַּרְעֹה לְמַעַן רְבוֹת מוֹפְתַי

י בְּאֶרֶץ מִצְרָיִם׃ וּמֹשֶׁה וְאַהֲרֹן עָשׂוּ אֶת־כָּל־הַמֹּפְתִים הָאֵלֶּה לִפְנֵי פַרְעֹה וַיְחַזֵּק יְהוָה אֶת־לֵב פַּרְעֹה וְלֹא־שִׁלַּח אֶת־בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל מֵאַרְצוֹ׃

ויאמר

תרגום אונקלוס

יָאוּת מַלֵּילְתָּא לָא אוֹסֵיף עוֹד לְמֶחֱזֵי אַפָּךְ׃ וַאֲמַר יְיָ לְמֹשֶׁה עוֹד מַכְתָּשׁ חַד אַיְתֵי עַל פַּרְעֹה וְעַל מִצְרַיִם בָּתַר כֵּן יְשַׁלַּח יַתְכוֹן מִכָּא כְּשַׁלָּחוּתֵיהּ גְּמִירָא תָּרָכָא יְתָרֵיךְ יַתְכוֹן מִכָּא׃ מַלֵּיל כְּעַן קֳדָם עַמָּא וְיִשְׁאֲלוּן גְּבַר מִן חַבְרֵיהּ וְאִתְּתָא מִן חַבְרְתַהּ מָנִין דִּכְסַף וּמָנִין דִּדְהַב׃ וִיהַב יְיָ יָת עַמָּא לְרַחֲמִין בְּעֵינֵי מִצְרָיִם אַף גַּבְרָא מֹשֶׁה רַב לַחֲדָא בְּאַרְעָא דְמִצְרַיִם בְּעֵינֵי עַבְדֵי פַרְעֹה וּבְעֵינֵי עַמָּא׃ וַאֲמַר מֹשֶׁה כִּדְנַן אֲמַר יְיָ כְּפַלְגוּת לֵילְיָא אֲנָא מִתְגְּלֵי בְּגוֹ מִצְרָיִם׃ וִימוּת כָּל בּוּכְרָא בְּאַרְעָא דְמִצְרַיִם מִבּוּכְרָא דְפַרְעֹה דַּעֲתִיד לְמִתַּב עַל כּוּרְסֵי מַלְכוּתֵיהּ עַד בּוּכְרָא דְאַמְתָא דִּי בָּתַר רֵיחַיָּא וְכֹל בּוּכְרָא דִבְעִירָא׃ וּתְהֵי צְוָחְתָּא רַבְּתָא בְּכָל אַרְעָא דְמִצְרָיִם דִּכְוָתַהּ לָא הֲוָת וּדִכְוָתַהּ לָא תוֹסִיף׃ וּלְכֹל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לָא יְנַזֵּק כַּלְבָּא בְּלִישָּׁנֵיהּ לְמִנְבַּח לְמֵאֱנָשָׁא וְעַד בְּעִירָא בְּדִיל דְּתִדְּעוּן דִּי יַפְרֵישׁ יְיָ בֵּין מִצְרָאֵי וּבֵין יִשְׂרָאֵל׃ וְיֵחֲתוּן כָּל עַבְדָּךְ אִלֵּין לְוָתִי וְיִבְעוּן מִנִּי לְמֵימַר פּוּק אַתְּ וְכָל עַמָּא דִּי עִמָּךְ וּבָתַר כֵּן אֶפּוֹק וּנְפַק מִלְּוָת פַּרְעֹה בִּתְקוֹף רְגָז׃ וַאֲמַר יְיָ לְמֹשֶׁה לָא יְקַבֵּיל מִנְּכוֹן פַּרְעֹה בְּדִיל לְאַסְגָּאָה מוֹפְתַי בְּאַרְעָא דְמִצְרָיִם׃ וּמֹשֶׁה וְאַהֲרֹן עֲבַדוּ יָת כָּל מוֹפְתַיָּא הָאִלֵּין קֳדָם פַּרְעֹה וְאַתְקֵיף יְיָ יָת לִבָּא דְפַרְעֹה וְלָא שַׁלַּח יָת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מֵאַרְעֵיהּ׃ ואמר

(הערות מסורה בשוליים: ג' חס' · י"כ בטעם בספר' · י"ב · ל' · ג' · ל' · ה' · ה' · ל' וחס' י"ט מל' · ג' מל' בתורה · ל' · ד' · ב' סבירין כמוה · י"ג · כ' ובענין · ל' · ג' · ד' · ל' וכ' · ז' רפי' · י' · כ"א תלגעות פסוק · ס' · ל' ב' מל' · י' ר"פ ב' חד ר"פ וחד ס"פ)

אבן עזרא

כן דברת · כמו כן בנות צלפחד: לא אוסיף עוד ראות פניך · שאני אבוא אליך עוד לעולם: ויאמר יי' · היה ראוי שתהיה דבקה בפסוק הזה פרשת ויאמר משה כה אמר יי וככנסה ביניהם פרשת עוד נגע אחד והטע' להורות זה שאמר כה אמר יי' ומתי נאמ' לו וזה נאמ' לו במדין עוד הנה אנכי הורג את בנך בכורך ובבוא מכת בכורים לוה מאת השם בהר סיני שישאלו איש מאת רעהו וכבר פירשתי למה שם כתוב ושאלה אשה משכנתה ולאן כתי' וישאלו איש מאת רעהו והנה פי' ויאמר יי אל משה עוד נגע אחד וכבר אמר השם זה למשה כי רבים ככה · ויאמר גרש יגרש כאשר אמר וביד חזקה יגרשם מארצו: דבר נא · כבר פירשתי נא כי הוא עתה: ויתן · ספר הכתו' כי השם קיי' מה שהבטיח למשה ונתתי את חן העם · וטעם גם האיש משה כי היו רבי' מהם משאילים אותם מפני כבוד משה: ובעיני העם · עם מצרים: כחצות הלילה · יש מלקלקים שאמרו כחצות שם הפועל והטע' כאשר יהיה חצי הלילה בשוה כי רצו להיותו כמו ויהי בחצי הלילה וידוע כי אין יכולת בחכם ליד' רגע חצי היום כי אם בטורח גדול בכלים גדולים של נחשת ואף כי חצי הלילה שהוא יותר קשה ולפי דעתי אין צורך לכל זה כי פי' כחצות הלילה כאשר יעבור חצי הלילה הראשון וככה בחצי הליל' הנשאר והעד הנאמן ויהי בחצי הלילה ויחרד האיש ויִלפת חצות לילה אקום להודות לך · וטעם אני יוצא על הגזרה היוצאת מאת השם: היושב על כסאו · הראוי לשבת על כסאו אחריו והזכיר הנכבד מכל מצרי' שהוא בן אדוניהם שהכל עבדים לו והנבזה מהכל בכור השפחה שהוא עבד · וטעם אשר אחר הריחים שהוא טוחן כמו ויהי טוחן בבית האסורים וכבר אמרתי כי הנביאים היו שומרים המלות רק הטעמים כי מלת הגמיאוני השקיני וזכור ושמור ושוא ושקר לא תחמו' ולא תתאו' שוים בטעם ועוד אדבר על זה בתפלת משה · והנה בכור השפחה כמו בכור השבי כי השבויה שפחה היא ואשר בבית הבור בלילה כמנהג האסורים כאשר הזכיר יוסף כי שמו אותי בבור: והיתה · לא ראינו כזאת בכל המקרא לומר כמוהו לא נהיתה וכמוהו לא תוסיף ותחסר מלת על וככה הוא אשר כמוהו לא נהיתה ועל כמוהו לא תוסיף צעקה · וטעם כמוהו שוד או שבר או מות או הדומה להם: לא יחרץ כלב לשונו · שיפחידם כמו לא חרץ לבני ישראל לאיש את לשונו והטעם שיהיה נובח או נושך והנה בארץ לא יחרץ להם כלב לשונו ולבהמתם ואף כי ישלח מן השמים משחית להכות בכוריהם: וירדו והשתחוו לי לאמר · על פיך וכל העם אשר ברגליך שהם ברשותך שתוליכם אל המקום שארצה כמו ויעל ברגליו והנה בעבור שאמר לו אל תוסף ראות פני יצא בחרי אף: ויאמר · כמנהג העברים כמשפט הלשון וכבר אמר השם ורבים כמוהו: ומשה · אף על פי שעשו כל המופתים הנזכרים לא רך לבו לשלחם כי השם חזקו והיה ראוי להיות פרשת ויהי בחצי הלילה אחר זה להיות המכות על הסדר רק נכנסה פרשת החדש הזה באמצע להודיע איך נמלטו בכורי ישראל בבוא המשחית על המצרים: ויאמר

מסורה

דברת ג' פתח באתנחתא בספ' וסי' כן דברת · וירם תולעי' ויבאש · לא תהיה לו כנשה: תסף ב' בתו' מלעיל חד מלא וחד חס' וסי' אל תסף ראות פני · אל תוסף דבר אלי: אסף ג' חס' וסי' וירח יי' את ריח ב' בו · ויאמר משה כן דברת: גרש ג' נמס' פרשת וירא: רעותה ה' וסי' ואשה מאת רעותה · אך שם נקבצו דיות · דרשו מעל ספר יי' · ולמדנה בנתיכם נהי · תאכלנה אשה בשר רעותה · וא' לרעותה הטובה ממנה: יוצא ט' מלאי' נמסר ביהושע ריש סימן ו': מבכור ב' מלאי' וסי' ומת כל בכור · ואת פדויי השלש' והשבעי': תסף י"ג וסי' וכמוהו לא תסף · ל חס' דהס' · והשיבך יי' מצרים · נוע תנוע ארץ · עד פה תבא · תסיף כתי' · והולכתי עליכם אדם · נפלה ולא תוסף · ימים על ימי מלך' עין שזפתו ולא תוסף יראת יי' · גרל חמה נשא ענש · ובוגדי' באד' תוס' · ולא תוסף עוד לשכלם · אלין תוכף כתי' וב' מלאי' דמלאי' וסי' הכינותי ועליה' תוסיף · דד"ה · ולא תוסיף עוד להנבא · דעמוס · למאיש ג' וסי' ולכל בני ישראל לא יחרץ ויחלק לכל העם · אשר לא ירדוש ליי': וירדו ז' רפין נמסר פרשת קרח · והשתחוו ז' וסי' וירדו כל עבדיך · וראה כל העם את עמוד · והיה ביום ההוא יתקע · והלכו אליך שחות · והשתחוו עם הארץ · רוממו יי' אלהינו · וחבירו: ואל העם נ"א נמסר במסר' רבתא: ומשה ו' ר"פ נמסר פרשת שמות:

בעל הטורים

לא אוסיף שנים הכא ואידך לא אוסיף עוד להכות שכבר כלו המכות ולא יוסיף להכותו אלא מכת בכורות שהיתה ע"י השם נגדו וגם האיש משה ס"ת השם בהפך ומשה רמז שנכפלה גדולתו: ומת כל בכור · ב"פ בכור בפסוק חוץ מבכור בהמה כנגד בכור לאיש ובכור לבהמה וגדול הנית: [illegible]

אמרי נועם

דבר נא וישאלו קשה דא"כ היו גוזלין אותם וי"ל דק"ק וישאלו שהיו שואלו מהם שיתנו להם במתנה והיו אומרי' למצרים אם לא תתן לי לא אלך מכאן ויבואו עוד מכות והיה נותני' להם במתנה אע"פ שהיו שונאי' להם כדי למהר לשלחם [illegible]

מ"ע ספורנו

לא אוסיף עוד ראות פניך · כי תמות בענין לא תוסיפו לראותם עוד עד עולם · [illegible]

חזקוני

[illegible]

יב

א ס וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה וְאֶל־אַהֲרֹן בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם לֵאמֹר׃ ב הַחֹדֶשׁ הַזֶּה לָכֶם רֹאשׁ

וַאֲמַר יְיָ לְמֹשֶׁה וּלְאַהֲרֹן בְּאַרְעָא דְמִצְרַיִם לְמֵימָר׃ יַרְחָא הָדֵין לְכוֹן רֵישׁ

רשי

ויאמר יי' אל משה ואל אהרן · שבשביל שאהרן עשה וטרח במופתי' כמשה חלק לו כבוד זה במצוה ראשונה שכללו עם משה בדבור : בארץ מצרים · חוץ לכרך · או אינו אלא בתוך הכרך ת"ל כצאתי את העיר וגו' ומה תפלה קלה לא התפלל בתוך הכרך דבור חמור לא כ"ש ומפני מה לא נדבר עמו בתוך הכרך לפי שהיתה מלאה גלולי' : החדש הזה · הראהו לבנה בחדושה ואמר לו כשהירח מתחד' יהי' לך ראש חדש ואין מקרא יוצא מידי פשוטו על חדש ניסן אמר לו זה יהי' ראש לסדר מנין החדשים שיהא אייר קרוי שני סיון שלישי : הזה · נתקשה משה על מולד הלבנה באיזו שיעור תראה ותהיה ראויה לקדש והראה לו באצבע את הלבנ' ברקיע ואמר לו כזה ראה וקדש וכיצד הראהו והלא לא היה נדבר עמו אלא ביום שנאמר ויהי ביום דבר יי' ביום צוותו מן היום אשר צוה יי' והלאה אלא סמוך לשקיעת החמה נאמרה לו פרשה זו והראהו עם חשכה :

דברו

אבן עזרא

ויאמר · עתה הזכיר תחלת המצות שהיו על ידי משה ואהרן כי הם לבדם היו נביאי התורה כי אחריהם לא נתחדשה מצוה רק אם היתה לצורך שעה כדבר גדעון ואליהו ואל יעלה על לבך דבר השיר שהיה בבית השם על יד דוד כי כמו תקון היה ומוסד שיסד דוד ושלמה וככה כתוב באמונתם ולא בנבואתם והגאון אמ' כי קבלה היתה בידם מפי משה כי מלך יקום ויחדש כלי שיר וכמוהו לא תוציאו משא מבתיכם ביום השבת : החדש הזה · א"ר יהודה הפרסי כי ישר' היו מונים כפי שנות החמ' כמשפט הערלים וראייתו ושמרת את החקה הזאת למועדה כי שנת לבנה איננה שוה כי ימי החרים והקצ' תלויים בהליכת השמש לבדו כפי נטותה לצפון או לדרו' ולא דבר נכונה · ועתה אפרש לך ידענו כי מהלך הלבנה בגלגלה בנקודה הידועה כנגד גלגל המזלות עד שוב' אל הנקוד' בעצמה הם כ"ז יום ושליש' יום בקרוב והנה נחשב כי התחבר' עם השמש כשהיתה בנקודה הראשונה בתחלת מזל טלה והנ' בשובה אל ראש מזל טלה לא מצאה השמש שם כי כבר הלך במהלכו האמצעי כ"ז מעלות כי מהלך שניהם בראיות גמורות הוא ממערב למזרח הפך התנועה העליונה והנה הלכה הלבנ' באלה המעלות שכבר הלך השמש גם הלכה הלבנ' בחלקי' כשהלך השמש בלכת הלבנ' המעלות הנזכרות שני ימים וקרוב מה' שעות התחברו שניהם לסוף כ"ט יום וחצי וב' ידות שעה וע"ג חלקים מחלקי יש' והשנה באמת היא לשמש לבדה כי הוא המוליד זמני קור וחום וקיץ וחורף שהם ד' תקופות השנה ואז נחשב שהיתה בתחלת ראש טלה והוא ילך בגלגלו שס"ה ימים וקרוב מרביעית יום עד שובו פעם שנית ובעבור זה נקרא שנה והנה אין ללבנה שנה כלל כאשר אין לשמש חדש כלל כי לא יתחדש בשמש דבר רק לדבר החדוש הוא לאור הלבנה ובעבור זה נקרא חדש גם ירח בעבור חדוש אור הלבנה כי אין לה אור בראיות גמורות כי אם מהשמש על כן לא תקדר השמש כי אם ברגע מחברתו עם הלבנה אם היו בראש התלי או בזנבו ולא תהי' קדרות ללבנה כי אם בהיות' לנכח השמש בלילה במקומות הנזכרים ובעבור ששנת הערלים קרובה אל שנת החמה וראו שפתים עשרה פעמים תתחדש הלבנה בשנת החמה חלקו ימי השנה על שנים עשר וקראו לכל חלק חדש בעבור שהוא קרוב מימות חדש הלבנה וזאת השכמ' מהם איננה בדרך התולדת גם הישמעאלים בעבור שמועדיהם תלוים בימי חדשי הלבנה ותחלת החדש מליל ראות הלבנה וראו כי י"ב חדש יש בשנת החמה לא מצאו חשבון יותר קרוב מזה כי אין בין שני המספרים רק י"א יום על כן שמו כל שנותיהם שנות הלבנה וכל שנה ישתנה מועד פסחם אחורני' י"א יום עד שיהיו ל"ג שנות חמה הם ל"ד שנות הלבנה כי אלה איכם על דרך התולדת והשם לוה בתורתו לשמור מועד במועדו כי אמר שמור את חדש האביב ועשית פסח ליי' והנה אם לא ימצא אביב בחצי החדש נעש' הפסח בחדש הסמוך אליו וככה קרא חג השבועות חג הקציר וסכות חג האסיף כי הקציר והאסיף תלוים באביב וראינו שאמר שלא נעשה פסח רק בחצי חדש הלבנה וככה סוכת והנה צוה לשמור ימי חדש הלבנה ויהיו המועדים זמניהם שמורים ומשה לא הזכיר בתור' שנספר י"ב חדש או י"ג רק אמר בחדש שנמצ' אביב בו נחל לספור והוא יקר' ראשון בין שתהיה השנה מ"יב חדש או י"ג וככה כתוב בחדש הב' בחדש הג' וכלם על דרך הזה וניסן ואייר וסיון וכל שמות החדשי' אינם לשון קדש כי אם לשון כשדים ע"כ לא תמצא במקר' כתוב אחד מהם ולא בכל המקרא רק בנבואת חגי זכרי' ודניא' ועזרא ומגלת אסתר שהיו בגולה וככה הפירוש בחדש הראשון שיקרא ניסן בלשון כשדים רק מצאנו בלשון הקדש שנקראו ג' חדשים בדרך אחרת ירח זיו בירח האיתנים בירח בול ואם רדפנו אחר הפשט אין ירח זיו ניסן רק אייר כי כן כתוב הוא החדש השני הידוע שהוא שני לראשון חדשי ישר' ומלת למלוך שלמה איננה דבקה עם החדש רק עם בשנה הרביעית למלוך שלמה כי לא מצאנו בחשבון כל המלכי' שיספר החדשים רק השנה שמלך והעד שהוא כתוב בדברי הימים בחדש השני בשני ויש לטעו' על יהודה הפרסי כי כל השנים אינם שוות כי יבא להם שינוי מפאת מערכת המשרתים שירבו הגשמים או ימעטו וימעט או ירבה החום או הקור בכל חדש שישנה מהמנהג הידוע על כן לא ימצא אביב בשוב השמש אל הנקודה שהיה שם בתחלת השנה שעברה שנמצא אז אביב ויהיה בין אביב לאביב יותר משנה שלימה עם תוספת שבועים על כן היו ישר' סומכין על האביב הנמצא בארצם באי זה חדש שיהיה נמצא כי האביב ישתנה עתו בכל הארצות כפי מרחק כל ארץ מהקו השוה ועתה אתן לך כלל הע"פ שישראל בבית המקדש היו מסתכלין אל האביב לא היה עבור השנה מסור להם כי אם לב"ד שהיה מסתכל לדברים אחרים הוץ מהאביב ככתוב במשנה והנה משה לא פירש לנו בתורה איך נקבע השנים והחדשים ואם לא נמצא אביב מה נעשה ויש לתמוה מזה תימה גדול איך פירש דיני כל נגעי המצורע שהוא באדם אחד ולא יעמוד בכל זמן והניח דבר המועדי' שכל ישר' חייבים לשמרם בכל זמן ויש כרת על אכילת חמץ בפסח ועל אכיל' יום הכפורים והנה אם סמך על המולד היה לו לפר' אם הוא כפי המהלך האמצעי או כפי מולד האמתי שהוא כנגד גלגל המזלות שפעמים יהיה בין מולד העבור למולד האמ' פעם להוסיף ופעם לגרוע קרוב מי"ד שעות ובעבור זה אמרו אבותינו הקדושי' פעמים בא בארוכה ופעמים בא בקצרה וזה לא יוכל לדעת רק מי שהוא יודע בחכמת המזלו' וזה היה לו לפרש על אי זה מקום מהארץ הוא המולד כי הנה בין ירושלם ובין העיר הזאת שמה לוקא יותר מג' שעות ואם על הראייה סמך היה לו לפרש על אי זה מקו' הראיה כי תשתנה קשת המראה בכל מקום כפי רוחב הארץ וכפי מרחב הלבנה מקו המזלות על חלוף המראה באורך וברוחב וגבהו ושפלתו ואורו ואלה הדברים צריכים פי' ארוך ואם לא היה האויר זך הנעשה ראש חדש שני ימים מספק וזה לאות כי סמך על קריאת ב"ד בכל דור ודור והיתה קבלה בידם שלעולם יקבע ב"ד שבע שני' בכל י"ט שנה שהם ר"לה חדשים והם ו' אלפים יום גם תתק"לט גם שתי שלישיות יום גם תק"לה חלקים ואלה הם י"ט שנות החמה בלי תוספת ומגרעת ואל תחוש לשעה ותפ"ה לחשבון תקופת שמואל ידענו כי לא נעלם ממנו זה רק תפש דרך קרובה בזמנו לאנשי דורו כי היום יש בין תקופת האמת ותקופתו קרוב מט' ימים ואל תתמה על זה כי הנה אמרה הברייתא הרוצה לידע מקום הלבנה יחשוב שנות העולם ויעשה מהם חדשי' ויתן לכל חדש כ"ט יום וחצי ושתי ידות שעה שהם תש"כ חלקי' והנה חסר ע"ג חלקים והנה התחברו מהם בכל מחזו' יותר משתי שלישיות יום והנה יהיה המרחק בין חשבון מולדות מימי בראשית ובין חשבון מולדנו היום קרוב מחמש שנה והנה התברר לך כי כלל שנותינו ישוב בכל המחזור שנות החמה וחדשינו תמיד חדשי הלבנה וברוך השם שהדריכנו בדרך ישרה והנה אתן לך ראיה מן המקרא שהמועדים תלויין בבית דין דכתיב ויועץ המלך חזקיהו לעשות פסח בחדש השני ואם היתה קבלה בידם להסתכל לדבר האביב כאשר אמרו החולקים על רבותינו ז"ל למה לקח עצה לקבוע פסח בחדש השני והנה יראה אם דבריהם אמת כי עשה חזקיהו שלש רעות האחת שלא הקריב פסח במועדו והיה טהור ולמה איחר זה בעבור רוב הקהל שלא באו ואין זה כתוב בתורה כי אם בדברי הקבלה והשנית שאכל והאכיל כל ישראל חמץ בחדש הראשון והשלישית שבדא מלבו לעשות חג המצות בחדש השני שבעת ימים וכן לא יעשה כי השם לא צוה לעשות חג המצות בחדש השני רק על אכילת הפסח לילה אחד כי כל הטמאי' אוכלים מצה בחדש הראשון עם כל ישר' וחלילה חלילה שעשה חזקיהו רעות כאלה כי הכתוב דבר עליו לא סר מכל מצות יי' ימין ושמאל גם הוא אמר בתפלתו זכור נא את אשר התהלכתי לפניך והטוב בעיניך עשיתי והנה עתה אפרש לך דע כי חזקיהו נועץ עם כל הקהל בהכנס החדש הראשון שיעש' פסח בחדש שבא אחריו בעבור רוב הקהל שלא באו והכהנים לא התקדשו למדי והנ' עבר השנה והפסח שעשה פסח ראשון היה ובמועדו נעשה והעד כי השם נגע האוכלים בפסח בלא ככתוב ואם לא נעשה במועדו למה נגעם אחר שלא היה הפסח מקובל לפניו ואילו חטא חזקיהו איך התפלל בעד' ושמע השם תפלתו וירפא העם ואם טען הטוען הלא החכמי' ז"ל לא הודו לו שעבר ניסן בניסן התשובה אמת אמרו כי מנהג בית דין להסתכל בכל סוף חדש אדר אם הוא צריך לעבר שנה או לא והנה חזקיהו לא עשה כן כי שגג שגגה קטנה לעבר השנה בראש חדש ובעבור כי חדש העיבור לעולם יהיה לפני החדש הראשון על כן יהיה הוא לעולם ראש לחדשים ויהיו המועדים בחדש השביעי ממנו וזהו ראשון הוא לכם לחדשי השנה וידענו כי מצות רבות הם בתורה זכר ליציאת מצרים והנה ראוי זה להיות תחלת חשבון ישראל וככה כתוב ויהי בשמונים שנה וד' מאות שנה לצאת בני ישר' מארץ מצרים בשנה הרביעית בחדש זיו הוא החדש השני והכותים אומרי' כי אם השנה בנויה מהחדשים הנה חדש האביב הוא יסוד וראש א"כ למה תחלו מספרכ' מהחדש השביעי ותאמרו כי הוא ראש השנה והתשובה כבר הזכירו חכמינו ז"ל כי ארבעה ראשי שנים הם וראינו מפורש כי קדוש שנת היובל בחדש השביעי בעשור לחדש ועוד כי צוה השם לקרוא בתורה במועד שנת השמטה בחג הסכות למען ישמעו ולמען ילמדו ואם תחלת שנת השמיטה תהיה מניסן למה לא צוה לקרוא בתורה בחג המצות והנה חצי שנה עמדו בטלים וכתוב וחג האסיף תקופת השנה ובמקום אחר הוא אומר וחג האסיף בצאת השנה ועוד נוכל ללמוד מדרך התורה גם מדרך התולדת שאמר בתחלה לא תזרעו ואחר כן ולא תקצרו כי הזריעה סמוכה לתשרי לא לניסן ועוד אם שמנו תחלת השמטה ניסן מי שזרע בשנה הששית לא יקצור בשנה השביעית כי הקציר אחר ניסן הוא וכבר נכנס' שנת השמטה גם לא יזרע בשנת השמטה והנה כי דברי חכמינו ז"ל הם נכונים :

ראש

בעל הטורים

אל משה ואל אהרן בארץ מצרים לאמר וסמיך ליה החדש לומר שראש בית אב אומר מקודש · ד"א אל משה ואל אהרן החדש לומר שעדות החדש כשירה בקרובי' כמשה ואהרן · ראשון הוא לכם וסמיך ליה דברו שאין מקדשין אלא בבית דין הגדול · החד' הזה לכם הפסוק משולש יש בו ג' פעמים חדש · וכן בין כל אחד ואחד ב' תיבות · לומר באחד בניסן ראש השנ' למלכים ולרגלים ולחדשים וחשבון חדש בגימט' לרגלים · לכם אותיות מלך · ניסן בגימ' למלכי' · מתחילין עבור החדש בג' לכן ג' פעמי' חדש בפסוק ונושאין ונותנין בה' · שאין הג' פעמי' חדש שנים מהם חדשי חדשי' שהם חמשה · וגומרין בז' שארבעה פעמי' כתיב עוד חדש בפרשה וכשתסיר ג' פעמים חדש שבפסוק ישארו שבעה תיבו' דשבעה עולי' לעיבור השנה ·

לחדשי

מ"ע ספורנו

החדש הזה לכם ראש חדשים · מכאן ואילך יהיו החדשים שלכם לעשות בהם כרצונכם אבל בימי השעבוד לא היו ימיכם שלכם אבל היו לעבודת אחרים ורצונם לפיכך :

ראשון

חזקוני

ויאמר יי' אל משה ואל אהרן · פרשה זו נאמרה קודם אותה שלמעלה של מכת בכורי' שהרי פרשה זו נאמרה קוד' עשור מראש חדש ואת של מכת בכורי' בערב הפסח אלא שאין מוקד' ומאוחר בתור' שלא רצה להפסיק בין סדר התראת כל המכות וגם רצה לפרש על הסדר כל המצות התלויות בחדש ניסן : בארץ מצרי' · לפי שפרשה של מצות היא זו והוצרך לפרש היכן נאמרה כמו שמצינו בשאר מצות מהן בסיני מהן באהל מועד מהן בערבות מואב : לאמר צא ואמור להם מיד : החדש הזה · החדש נקרא חדש וירח בשביל חדוש אור הירח : הזה · זה ניסן שהרי כשהוא אומר חג האסיף תקופת השנה וחג האסיף בצאת השנה צא וראה איזה חדש שיש בו חג האסיף ותקופת השנה שהשנה יוצאת בו וקרוי שביעי כדכתי' בפרש' אמור אך בעשור עשר יום לחדש השביעי הזה באספכ' את תבואת הארץ וגו' אין אתה מוצא אלא חדש תשרי ולאחר שלמדת ששביעי הוא תשרי ניסן יהיה ראשון וא"ע"פ שאין ראי' לדבר זכר לדבר בחדש הראשון הוא חדש ניסן : הזה · נתקשה משה בו לפי שמולדו של אותו ניסן לא נראה עד לאחר י"ח שעות ביום רביעי והיה דק מאד וכן יבא הפיים ועד שלשי' מקבות לא ניכר במולות וי"א שנתקשה אימת יתקדש החדש אם כשפגימת הלבנה היא לנד צפון או כשהיא לנד דרום עד שאמר לו הקב"ה כזה ראה וקדש כלומר כשהלבנה בחדושה פגימתה למטה כשהי' נוטפת ועולה ופניה מול צפון וכשיושבה פגימתה למעל' כשהיא נוטפת ועולה ופניה מול דרום : לכם ולא לגוי' שהרי הם מונין לחמ' :

ראש

רל"בג

הוה לחק לך ולבניך לחוק עולם ר"ל שחיטת הפסח כי היא היתה לדורות והוא אמנם תעשה בארץ ישראל לבד כמו שביאר ואמר והיה כי תבאו אל הארץ אשר יתן יי' לכם כאשר דבר ושמרת' את העבוד' הזאת וכבר יורה סוף המאמר שב לשחיט' הפסח שכבר ביאר אחר זה שזאת העבודה אשר תהיה לדורו' היא זבח פסח ליי' וזה לראיה שהזאה על המשקוף ועל המזוזות לא היתה אלא בפסח מצרים והנה השכל יחייב זה וזה כי המצוה הזאת לא תהיה נוהגת אלא בפסח מצרים בפני הבית כמו שהתבאר בזה המקום ובפרשת ראה אנכי ושם היו הזאות בכללם במזבח או בקדש הקדשים לפני הכפורת אנוכם קדשי הקדשים ולא היתה ההזאה במקום אחר כמו שיתבאר בענין הקרבנות אבל יחוייב בפסח מצרי' שתהיה ההזאה בו בזה האופן כי לא היה להם או בית מיוחד לשם יתעלה · ויקוד העם וישתחוו · ר"ל אל השם יתע' לתת תודה לו על הטובה אשר אמר להיטיב להם · היושב על כסאו · ר"ל שהיה ראוי שיהיה יושב על כסאו ולהיות לו המלוכה אחריו כי הממלכה תהיה לבכור כפי הנהוג · בבית הבור · ר"ל בבית האסורים · גם אתם גם בני ישראל · הנה זה מנהג הלשון כמו גם לך גם לי לא יהיה · והרצון בזה שילאו האנשים והנשים והטף וילכו דרך שלשת ימים במדבר לזבוח ליי' כאשר שאלו · גם צאנכם גם בקרכם קחו · ר"ל שמה ששאלתם גם מקנכו ילך עמכו ולא תשאר פרסה הנני נותן לכם רשות על זה · וברכתם גם אותי : ר"ל שברכתכם תבא עלי במה שאטיב לכם משלי כטעם נרכם אונך עלי תבא · והרצון בזה לא די שאשלח אתכם עם כל אשר לכם אבל אתן לכם עוד משלי באופן שתברכוני כמו ששאל ממנו משה באמרו גם אתה תתן בידינו זבחים ועולות וידמה שהוא נתן להם

מתנות רבות בנאתם לראותו הפלא שעשה לכם השם ית' ועוד כי הש"י נתן את חן העם בעיני מצרים ומפני זה הסיב להם תשלו · ותחזק מצרים · הרצון בזה יד מצרים או ארץ מצרים · כלבנותים · [illegible]

רשי

דברו אל עדת · וכי אהרן מדב' והלא כבר נאמר אתה תדב' אלא חולקי' כבוד זה לזה ואומרים זה לזה למדני והדבו' יוצא מבין שניה' כאלו שניה' מדברי' : דברו אל כל עדת בני ישר' בעשר לחדש · דברו היום בראש חדש שיקחוהו בעשור לחדש הזה פסח מצרים מקחו בעשור ולא פסח דורות : שה לבית אבות · למשפחה אחת הרי שהיו מרובין יכול שה אחד לכלן ת"ל שה לבית : ואם ימעט הבית מהיות משה · ואם יהיו מועטין מהיות משה אחד שאין יכולין לאכלו ויבא לידי נות' ולקח הוא ושכנו וגו' זהו משמעו לפשוטו ועוד יש בו מדרש ללמד שאחר שנמנו עליו יכולים להתמעט ולמשוך ידיה' הימנו ולהמנו' על שה אחר אך אם באו למשוך ידיהם ולהתמעט מהיות משה יתמעטו בעוד השה קיי' בהיותו בחיים ולא משנשחט : מכסת · חשבון וכן מכסת הערכך : לפי אכלו · הראוי לאכילה פרט לחולה ולזקן שאינו יכול לאכול כזית : תכסו · תתמנון : תמי' · בלא מום : בן שנה · כל שנתו קרוי בן שנה כלומר שנולד בשנ' זו : מן הכבשים ומן העזים · או מזה או מזה שאף עז קרוי שה שנאמר ושה עזים : והיה לכם למשמרת · זהו לשון בקור שטעון בקור ממום ארבעה ימים קודם שחיטה ומפני מה הקדי' לקיחתו לשחיטתו ארבע ימים מה שלא צוה כן בפסח דורות היה רבי מתיא בן חרש אומ' הרי הוא אומ' ואעבר עליך ואראך והנה עתך עת דודים הגיעה שבועה שנשבעתי לאברהם שאגאל את בניו ולא היו ביד' מצות להתעסק בהם כדי שיגאלו שנא' ואת ערום ועריה ונתן להם שתי מצות דם פסח ודם מילה שמלו באותו הלילה שנאמר מתבוססת בדמיך בשני דמים ואומר גם את בדם בריתך שלחתי אסיריך מבור אין מים בו ושהיו שטופין בע"ז אמ' להם משכו וקחו לכם משכו ידיכ' מע"ז וקחו לכם צאן של מצות : ושחטו אותו · וכי כלן שוחטין אלא מכאן ששלוחו של אדם כמותו : קהל עדת ישר' · קהל ועדה וישראל מכאן אמרו פסחי צבור נשחטים בשלש כתות זו אחר זו נכנסה כת ראשונה ננעלו דלתות העזרה כו' כדאיתא בפסחי' : בין הערבי' · משש שעות ומעלה קרוי בין הערבים שהשמש נוטה לבית מבואו לערוב ולשון בין הערבים נראה בעיני אותן שעות שבין עריבת היום לעריבת הלילה עריבת היום בתחלת שבעה שעות מכי ינטו צללי ערב ועריבת הלילה בתחלת הלילה · ערב לשון נשף וחשך כמו ערבה כל שמחה : ולקחו מן הדם · זו קבלת הדם יכול ביד תלמוד לומר אשר בסף : המזוזות · הם הזקופות אחת מכאן לפתח ואחת מכאן : המשקוף · הוא העליון שהדלת שוקף עליו כשסוגרין אותו ליינט"יל בלעז ולשון שקיפ' חבטה כמו קול עלה נדף דשקיף חבורה משקופי : על

אבן עזרא

ראש חדשים · אמר רבי משה הכהן אין צריך לומר ראש חדש רק חדש לבדו כי הטעם יום חדוש אור הלבנה וכן כתיב חדש ושבת חדשיכם ומועדיכם מדי חדש בחדשו ואחרים טענו עליו אם כן למה אמר בחדש השביעי באחד לחדש והוא השיב להסיר הספק גם טענו עליו ובראשי חדשיכם והוא השיב כי על חדש ניסן ידבר בכל שנה כי ניסן לבדו הוא ראש חדשים ושאלוהו אם כן מה קרבן שאר החדשי' והוא השיב כי שם כתוב זאת עולת חדש בחדשו לחדשי השנה בפרשה עלמה וכן אמר וביום שמחתכם ובמועדיכם ובראשי חדשיכם ותקעתם בחצוצרות כי הוא תחלת השנה והנחנו לא נניח דברי רבותינו ז"ל בעבור סברותינו כי הם אמרו כי בכל חדש יתקעו בחצוצרו' והוא הנכון לומר חדש או ראש חדש וכתוב עד חדש ימי' שטעמו שימלאו ימי החדש שלו : דברו אל כל עדת בני ישרא' · כי כל בני מצות חייבי' : ויקחו להם · מי שיש להם ממקניה' כי מקנה רב היה להם או יקנו ויפת אמ' כי מיו' העשור יחלו להכין השה עד יום י"ד רק לא ידענו אם זו מצוה לדורו' או על פסח מצרים : שה לבית אבות · אם הם מעוטים : ושה לבית · אם הם רבים ואחר שאמ' שה לבית אבות אמר שה לכל בית ובית ובתחלת זה הספר פירשתי בית : ואם ימעט הבית מהיות משה · מהיו' מעט מאכיל' השה כי אנשי הבית יהיו מעטי' יקח הוא ושכנו : במכסת · חלק וכן המכס ליי' חלק שיקח כל אחד וכמוהו יי' מנת חלקי וכוסי גם תכוסו והוא מפעלי הכפל והכפל הם' מחלת במכסת גם מן המכס והנה אמר המכס על משקל ומאמ' ליולדתו שהוא מפעלי הכפל : שה תמי' · שיהיה בלא מום גם שה יקרא כל אחד מבני המיני' שם הכלל כוללם וככה שה כבשים ושה עזים א"ר משה בן עמר' הפרסי כי השה חיוב פסח מצרים ובארץ ישר' שה או פר וראייתו וזבחת פסח ליי' אלהיך צאן ובקר שהוא פסח דורות ולא דבר נכונה כי כל פסח דורות הוא זכר לפסח מצרי' ואין ראוי לשנות רק וזבחת פסח ליי' אלהיך צאן חיוב ובקר לשלמים לאכול בחג מבושל במים וכמוהו ושמח' בחגך אתה ובנך ובתך אתה חיוב ובנך ובתך רשות והעד שכתוב בדברי הימים ששחטו יום ארבעה עשר כבשי' ופרי' שם כתוב הכבשי' לפסחי' והפרי' לשלמים בשלו אותם בדודים ובסירות רק לבד הצאן בשלו באש כמשפט · א"ר ישועה כי יש הפרש בין בן שנה ובין בן שנתו כי בן שנה עלתה לו שנה ובן שנתו כמשמעו והנה בקרבן הנשיאים כבש אחד בן שנתו ובאחרונה כתוב כבשים בני שנה : והיה לכם למשמרת · שישמרנו כל אחד בביתו : בין הערבים · מלה קשה ורבינו שלמה אמר כי זה רגע נטות השמש מחצי היו' לצד מערב ולא נתן טעם למה ערבים שנים והנה כתוב ובהעלות אהרן את הנרות בין הערבי' ואין ספק כי בשקוע השמש ידליק את הנרות וכאשר חפשנו זאת המלה מצאנו כי יקר' רגע בין הערבים ערב כי כן כתוב בין הערבים תאכלו בשר ושם כתוב בתת יי' לכם בערב בשר לאכול ובהדלקת הנרות כתוב יערוך אותו אהרן ובניו מערב עד בקר וכתיב עולות ליי' לבקר ולערב וכתיב ואת הכבש השני תעשה בין הערבי' והנה על הפסח שכתוב בו בין הערבים מצאנו שם תזבח את הפסח בערב כבא השמש מועד צאתך ממצרים פי' כבא השמש לצד מערב ואין זה משמע ביא' כי הוא הפך יציאת השמש כדכתיב השמש יצא על הארץ שהחל להראו' על הארץ וככה ובא השמש וטהר שלא יראה על הארץ והנה כתוב על מקרה לילה והיה לפנות ערב ירחץ במים ואם אין הדבר כן יבאר לנו מה הפר' יש בין כבוא השמש של פסח ובין כבוא השמש של מקרה לילה וכל' ובא השמש וטהר אמרו הכותי' כי שלשה ערבים הם וראייתם בעבור שמצאו עד הערב השלישית והם לא הכירו האמת ולא הבינו כי כתוב ממחר חדש ושלשת תרד מאד שפירושו כאשר יהיה היו' השלישי שהיות הסמוך לערב השדה שאתה נסתר לשם ובעבור זה אמר עד הערב השלישי' ועתה אשוב לפרש דע כי משקל ערבי' לעולם נופל על משקל שנים כמו אבנים וכמוהו לוחותים וככה דרכים והעד יפול באחת וכל' שמים כי הם שני סדני הגלגל שהם כמו מסמרות נטועי' שעליה' משענו' הגלגל וככה לנטוע שמי' וכבר פירשתי בספר השם הנכבד כי שמי' מגזרת שם ישר ככה עמו רמז לשני מקומות והנ' יש לנו שני ערבי' האחד עריבת השמש והוא עת ביאתו תחת הארץ והערב השני ביאת אורו הנראה בעבי' והנה יש ביניהם קרו' משעה ושליש שעה אז יבא בעל קרי אל המחנ' וידליק אהרן את הנרות אמ' הגאון רב סעדי' ז"ל מדת מזבח העולה חמש אמות אורך וחמש אמות רוחב ובמדי' הזאת לא יעמדו בי אם כהני' מעטים שהם זורקי' דמי הפסחים קודם שיקרשו והנה בימי יאשיהו שהיו ישראל מעטים לא יכלו הכהנים לזרוק דמי הפסחים והשלמים ששחטו לזרקם לשעה ושליש שעה ואף כי בהיות כל השבטי' בארצם והנה היתה קבלה שיחלו לשחוט מהרגע שיתברר לאדם כי השמש נטה לצד מער' והזכיר הכתו' בין הערבי' שרוב הפסחי' אז היו נשחטי' שם והוא סוף הזמן שלא יעבור עד עריבת אור השמש : על שתי המזוזו' · של פסח הבית ועוד יפרש משה איך יקחו את הדם · ומלת משקוף הוא על פתח הבית וככה מנהג כל ארץ ישמעאל כי מנהג הערלים לא היה כמנהג המצריי' ואפי' במאכליהן כמו פתות אותה פתי' וככה תכשיטי הנשי' לשום נזם באף ובאזן וכל אשר הזכיר ישעיהו על בנו' ציון וככה אין בית להם כי אם בחצר האחת יקר' פתח הבית והחלון שער החצר ורבי' אמרו כי נתינת הדם על המשקוף ועל שתי המזוזות להראות שישחטו תועבת מצרי' בפרהסיא כי כבר נפל פחדם עליהם ולא יפחדו שיסקלום ואילו היה כן היה זה בשער החצר והנה לא הושם הדם כי אם בסתר שסגרו שער החצר והם שחטו בין הערבי' שלא יראה אדם שהוא סמוך ללילה ואיש לא יצא מפתח ביתו עד בקר שהלכו לדרכ' וסגרו כל אחד שער חצרו כי המצריי' חשבו שישובו רק הטעם להיות הדם על המשקוף להיותו כופר בעד כל האוכל בבית ויהיה סימן למשחית שיראנו כדרך והתיות תיו : מלת

יב

ב רֹ֨אשׁ חֳדָשִׁ֜ים רִאשׁ֥וֹן ה֛וּא לָכֶ֖ם לְחָדְשֵׁ֥י הַשָּׁנָֽה׃	רֵישׁ יַרְחַיָּא קַדְמָאָה הוּא לְכוֹן לְיַרְחֵי שַׁתָּא׃
ג דַּבְּר֗וּ אֶֽל־כָּל־עֲדַ֤ת יִשְׂרָאֵל֙ לֵאמֹ֔ר בֶּעָשֹׂ֖ר לַחֹ֣דֶשׁ הַזֶּ֑ה וְיִקְח֣וּ לָהֶ֗ם אִ֛ישׁ שֶׂ֥ה לְבֵית־אָבֹ֖ת שֶׂ֥ה לַבָּֽיִת׃	מַלִּילוּ עִם כָּל כְּנִשְׁתָּא דְיִשְׂרָאֵל לְמֵימַר בְּעַשְׂרָא לְיַרְחָא הָדֵין וְיִסְּבוּן לְהוֹן גְּבַר אִימְרָא לְבֵית אֲבָהָן אִימְרָא לְבֵיתָא׃
ד וְאִם־יִמְעַ֣ט הַבַּיִת֮ מִהְי֣וֹת מִשֶּׂה֒ וְלָקַ֣ח ה֗וּא וּשְׁכֵנ֛וֹ הַקָּרֹ֥ב אֶל־בֵּית֖וֹ בְּמִכְסַ֣ת נְפָשֹׁ֑ת אִ֚ישׁ לְפִ֣י אָכְל֔וֹ תָּכֹ֖סּוּ עַל־הַשֶּֽׂה׃	וְאִם זְעֵיר בֵּיתָא מִלְּאִתְמַנָּאָה עַל אִימְרָא וְיִסַּב הוּא וְשִׁיבָבֵיהּ דְּקָרִיב לְבֵיתֵיהּ בְּמִנְיַן נַפְשָׁתָא גְּבַר לְפוּם מֵיכְלֵיהּ תִּתְמְנוּן עַל אִימְרָא׃
ה שֶׂ֥ה תָמִ֛ים זָכָ֥ר בֶּן־שָׁנָ֖ה יִהְיֶ֣ה לָכֶ֑ם מִן־הַכְּבָשִׂ֥ים וּמִן־הָעִזִּ֖ים תִּקָּֽחוּ׃	אִמַּר שְׁלִים דְּכַר בַּר שַׁתָּא יְהֵי לְכוֹן מִן אִימְרַיָּא וּמִן בְּנֵי עִזַּיָּא תִּסְּבוּן׃
ו וְהָיָ֤ה לָכֶם֙ לְמִשְׁמֶ֔רֶת עַ֣ד אַרְבָּעָ֥ה עָשָׂ֛ר י֖וֹם לַחֹ֣דֶשׁ הַזֶּ֑ה וְשָׁחֲט֣וּ אֹת֗וֹ כֹּ֛ל קְהַ֥ל עֲדַֽת־יִשְׂרָאֵ֖ל בֵּ֥ין הָעַרְבָּֽיִם׃	וִיהֵי לְכוֹן לְמַטְּרָא עַד אַרְבְּעַת עַשְׂרָא יוֹמָא לְיַרְחָא הָדֵין וְיִכְּסוּן יָתֵיהּ כָּל קְהָלָא כְנִשְׁתָּא דְיִשְׂרָאֵל בֵּין שִׁמְשַׁיָּא׃
ז וְלָֽקְחוּ֙ מִן־הַדָּ֔ם וְנָ֥תְנ֛וּ עַל־שְׁתֵּ֥י הַמְּזוּזֹ֖ת וְעַל־הַמַּשְׁק֑וֹף עַל	וְיִסְּבוּן מִן דְּמָא וְיִתְּנוּן עַל תְּרֵין סִפַּיָּא וְעַל שַׁקְפָּא עַל

ראשון ח' וסי' ראשון הוא לכם · ולא היה דברי ראשון לי' באתי היום ראשון לבית יוסף · ראשון לציון הנה הנם · אני יי ראשון ואת אחרוני' · אני ראשון אף אני אחרון · אני ראשון ואני אחרון · כי שאל לדור רישון' בתר'ל' כתי' כן: דברו ד' ג' מנהון ר"פ וסי' בעשור לחדש הזה ויקחו· זאת החיה· זב מבשרו· וא' מצעות פסו' דברו נא באזני פרע': אל כל· מן החדש הזה עד סופא דספר' ל כל ועל כל במ"ד על כל · עיין במס' רבת': ויקחו ו' רפי' וסי' ויקחו להם איש שה· ויקחו לי תרומ' · ויקחו אליך שמן· פרה אדומ'· ויקחו נא שני סופי' : נפשת ב' חס' וסי' במכס' נפש'· בערכך נפש' ליי': מזוזת כל וצה שמות ומשלי מזוזת כתיבן וב' כתיבן מזוז' · רשמע יש'· וישכב שמשון · וב' מל' דמל'· האיל מזוזו' חמישי'· ההיכל מזוזו' עצי שמן· ושארה מזוז' כתבן :

בעל הטורים

לחדשי השנה שנים במסורת ראשון הוא לכם לחדשי השנה · עולת חדש בחדשו לחדשי השנה · מכאן דרשו אדם והבא קרבן ותרומה חדשה שבאה' בניסן מתחילין להביא מתרומה חדש' דהיינו ראשון הוא לכם לחדשי השנה דהוא ניסן : איש לפי אכלו בני אכל כזית ומר לך שאם אכל כזית יצא : תכסו על השה · שה תמים שצריך שני שיים · אחד זכר לפסח ואחד לחגיגה · ששה פעמים שה בפרשה כמתניף עמהם אך הכבשים רמז שאין פותחין משסה טלאים מנוקרין : ואכלו את הבשר הפסוק מתחיל ומסיי' באכילה על מרורים יאכלוהו רמז שצריך בהי אכילות · אכילת פסח ואכילת חגיגה ·

יאכלוהו

מ"ע ספורנו

ראשון הוא לכם לחדשי השנה · כי בו התחיל מציאותכם הבחיריי : שכנו הקרוב אל ביתו · אף על פי שיהיו מצריים רבים שוכנים בין בית עברי לבית רעהו יקרא שכנו אותו העברי שהוא יותר קרוב לביתו משאר השכנים : תמימים

חזקוני

ראש חדשים · אבל לא לשנים לשמטין וליובלין לנטיעה ולירקות שנאמר מקץ שבע שנים במועד שנת השמטה בחג הסוכות ואם ניסן הוקבע להיות ראש השנה אמאי לא יגזה סכ"ה לקרות בתורה בחג הסכות ועוד עיכבו מן האסיף תקופת השנה ותנו האסיף בצאת השנה ללמדך ששם מתחלת תחלת השנה : ראש חדשים מועט אני מיעוט חדשים שני' ת"ל לחדשי השנה : ראשון הוא · שנא' שמור את חדש האביב וגו' סד"א יעברו את ניסן אלא אם אמרת כן נמצא עושה ניסן שני והתורה אמרה ראשון לכם להתחיל בו חשבון חדשי השנה בין שתהיה מי"ב חדש בין שתהיה מי"ג חדש שהרי לא מצינו אוהר' בתורה שלא לעבות רק י"ב חדש אך מצינו כתוב לעשות הפסח ולקראו ראשון הקדש שיקרב בו אביב ולעשות שבועות בזמן שיוכלו להקריב בו בכורי קטים : ראשון הוא לכם · מכאן ואילך הוא ראשון [illegible]

ספר שמות יב

(ז) עַל הַבָּתִּים אֲשֶׁר יֹאכְלוּ אֹתוֹ בָּהֶם׃ (ח) וְאָכְלוּ אֶת הַבָּשָׂר בַּלַּיְלָה הַזֶּה צְלִי אֵשׁ וּמַצּוֹת עַל מְרֹרִים יֹאכְלֻהוּ׃ (ט) אַל תֹּאכְלוּ מִמֶּנּוּ נָא וּבָשֵׁל מְבֻשָּׁל בַּמָּיִם כִּי אִם צְלִי אֵשׁ רֹאשׁוֹ עַל כְּרָעָיו וְעַל קִרְבּוֹ׃ (י) וְלֹא תוֹתִירוּ מִמֶּנּוּ עַד בֹּקֶר וְהַנֹּתָר מִמֶּנּוּ עַד בֹּקֶר בָּאֵשׁ תִּשְׂרֹפוּ׃ (יא) וְכָכָה תֹּאכְלוּ אֹתוֹ מָתְנֵיכֶם חֲגֻרִים נַעֲלֵיכֶם בְּרַגְלֵיכֶם וּמַקֶּלְכֶם בְּיֶדְכֶם וַאֲכַלְתֶּם אֹתוֹ בְּחִפָּזוֹן פֶּסַח הוּא לַיהוָה׃ (יב) וְעָבַרְתִּי בְאֶרֶץ מִצְרַיִם בַּלַּיְלָה הַזֶּה וְהִכֵּיתִי כָל בְּכוֹר בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם מֵאָדָם וְעַד בְּהֵמָה וּבְכָל אֱלֹהֵי מִצְרַיִם אֶעֱשֶׂה שְׁפָטִים אֲנִי יְהוָה׃ (יג) וְהָיָה הַדָּם לָכֶם לְאֹת עַל הַבָּתִּים אֲשֶׁר אַתֶּם שָׁם וְרָאִיתִי אֶת הַדָּם וּפָסַחְתִּי עֲלֵכֶם וְלֹא יִהְיֶה בָכֶם נֶגֶף לְמַשְׁחִית בְּהַכֹּתִי בְּאֶרֶץ מִצְרָיִם׃ (יד) וְהָיָה הַיּוֹם הַזֶּה לָכֶם לְזִכָּרוֹן וְחַגֹּתֶם אֹתוֹ חַג לַיהוָה לְדֹרֹתֵיכֶם חֻקַּת עוֹלָם תְּחָגֻּהוּ׃

שבעת

עַל בָּתַּיָּא דְּיֵיכְלוּן יָתֵיהּ בְּהוֹן׃ וְיֵיכְלוּן יָת בִּשְׂרָא בְּלֵילְיָא הָדֵין טְוֵי נוּר וּפַטִּיר עַל מְרָרִין יֵיכְלוּנֵיהּ׃ לָא תֵיכְלוּן מִנֵּיהּ כַּד חַי וְאַף לָא בַּשָּׁלָא מְבַשַּׁל בְּמַיָּא אֱלָהֵן טְוֵי נוּר רֵישֵׁיהּ עַל כְּרָעוֹהִי וְעַל גַּוֵּיהּ׃ וְלָא תַשְׁאֲרוּן מִנֵּיהּ עַד צַפְרָא וּדְיִשְׁתְּאַר מִנֵּיהּ עַד צַפְרָא בְּנוּרָא תוֹקְדוּן׃ וּכְדֵין תֵּיכְלוּן יָתֵיהּ חַרְצֵיכוֹן יְהוֹן אֲסִירִין מְסָנֵיכוֹן בְּרַגְלֵיכוֹן וְחוּטְרֵיכוֹן בִּידֵיכוֹן וְתֵיכְלוּן יָתֵיהּ בְּבְהִילוּ פִּסְחָא הוּא קֳדָם יְיָ׃ וְאִתְגְּלֵי בְּאַרְעָא דְמִצְרַיִם בְּלֵילְיָא הָדֵין וְאֶקְטוֹל כָּל בּוּכְרָא בְּאַרְעָא דְמִצְרַיִם מֵאֲנָשָׁא וְעַד בְּעִירָא וּבְכָל טַעֲוָת מִצְרָאֵי אַעְבֵּיד דִּינִין אֲנָא יְיָ׃ וִיהֵי דְמָא לְכוֹן לְאָת עַל בָּתַּיָּא דִּי אַתּוּן תַּמָּן וְאֶחֱזֵי יָת דְּמָא וְאֵיחוֹס עֲלֵיכוֹן וְלָא יְהֵי בְכוֹן מוֹתָא לְחַבָּלָא בְּמִקְטְלִי בְּאַרְעָא דְמִצְרָיִם׃ וִיהֵי יוֹמָא הָדֵין לְכוֹן לְדוּכְרָנָא וּתְחַגּוּן יָתֵיהּ חַגָּא קֳדָם יְיָ לְדָרֵיכוֹן קְיָם עָלַם תְּחַגְּנֵיהּ׃

שבעה

יאכלהו ד' וחס' וסי' ומצות על מררי' יאכלהו · בשלו את הבשר · בחדש השני בארבעה · כי מאספיו יאכלהו : מבושל ב' קמצין וסי' ובשל מבשל במי' · ולא יקח בשר מבשל : צלי אש ב' וסי' אל תאכלו ממנו נא · ומצו' על מרורים : והנתר ג' חס' בליש' וסי' והנתר ממנו עד בקר דפרש' החדש · בניהם אשר נתרו דמלכי' · ותאכל ותשבע ותתר : וככה ב' וסי' וככה תאכלו אתו · יהיה נעור וריק : חגרים ב' חס' וא' מל' וסי' מתניכם חגרים · ושש מאות איש חגורי' · ומתניו חגרי' · מצעית מל' : בחפזון ג' ומלאי' וסי' ואכלתם אתו בחפזון · כי בחפזון יצאת · כי לא בחפזון תצאו : וראיתי י"ב נמסר ברניאל סימן י' : בהכתי ב' חד חס' וחד מלא וסי' בהכתי בארץ מצרים · בהכותי את כל יושבי בה · קדמ' חס' :

אבן עזרא

מלת בתים משונה בדקדוק כי יש דגש אחר קמץ גדול ואין זה משפט הלשון רק אם היה הקמץ חטף כמו רנו שמים אולי היה כן בעבור חסרון יו"ד בית שלא תתערב זאת הגזרה עם גזרת עשרת הבתים ואומר שהוא פתח לשון רבי' מן האיפה והבת ומלת על הבתים יורנו כי היה מלמעל הפך המנהג : על מרורים יאכלוהו · אמר אחד מחכמי ספרד ידוע כי הליחה תגבר בארץ מצרים בעבור מימי היאור ובעבור שלא ירד שם גשם כי האוי' הוא לא תמיד על כן מנהגם היה לאכול בכל שלחנם מיני מרורים רבים מעשבים וחרדל ואפי' לא יהיה למצרי אלא פת לבדה לעולם המרורים יהיו על שלחנו לטבול בו הפת כי הם רפואה לאוירם ואנחנו נסמו' על דעת קדמונינו ז"ל שפירשו לנו כי המרורי' זכר לוימררו את חייהם : נא · אומרי' כאשר הוא עתה שהבשר חי ובדרך הזאת לא מצאנו בכל המקרא ואחרים אמרו כי הוא מגזר' כי הניא אבי' אותה והטע' שבור ואין זה נכון כי אחר כן אמ' ועצם לא תשברו בו והנכון בעיני שאין לו חבר במקרא ופירושו הפך מבושל והו' שבקר' חי כמו לא אקח ממך בשר מבושל כי אם חי וכבר אמרתי כי רוב לשון ערבי דומה ללשון עברית והבשר החי יקר' בלשון ערבי ני"י ואותיות אהוי מתחלפי' להם בלשונם כמו בלשוננו : ובשל · שם התאר ופירושו שהוא מבושל במים כי גם צלי אש יקר' מבושל כדכתיב ובשלת ואכל' ויבשלו את הפסח באש כמשפטו ויתכן להיות ובשל מבושל כמאכל המלכי' על דרך המשקיות כי ישימו על האש כלי נחשת רחב וימלאו חציו מים וכאשר ירתיחו המים ישימו סיר הבשר עם מי' קרים על המים הרותחים ובכה יתבשל הבשר וזה המאכל מועיל יותר מכל המאכל אשר יהיה קרוב אל האש והנני הכותב מוסיף על דברי זה החכם כאשר שמעתי מפיו ובשל שם התואר על משקל כבד זקן וככה זה ובשל כי הב"ית קמוץ והשי"ן רפה ואיננו שם הפועל על דרך כי כבד הכבדך הכה תכה כי לפועל לא יבא שם הפועל בהתחברו רק על לשון עבר או עתיד כמו דבר ידבר הקדש הקדשתי רק להתחבר שם הפעל עם פועל ופעול לא יבא והנה זה בשל כמו כבד ולנקבה הזרוע בשלה ואל תתמה מה צורך לומ' שני הענינים בשל ומבושל כי שני בשולים הם כמו שפירש האחד להכנים כלי שהבשר בתוכו בתוך כלי המים הרותחין ולרבים בשלים מבושלים והמה חכמים מחוכמי' וככה יאמר ליחיד חכם מחוכם ברוך ומבורך והפר' יש בין בדיקות הלשון בין חכם למחוכם וככה בין לבשל ומבושל כאשר פירש : ראשו על כרעיו ועל קרבו · כמו אם וכן ויבואו האנשים על הנשים והראש והקרב והכרעים ירחץ במים כמשפט : והנותר ממנו · אם יהיה אנוס שלא היה יכול לאכול חלקו ויפת אמר על העצמים ואיננו נכון כי לא דבר הכתוב רק על ההוה · וטעם וככה תאכלו אותו פסח מצרים לבדו והמינים אשר בארגלן עושים ככה היום זכר ליציאת מצרי' והלא תועי רוח כלם ילכו יום חמשה עשר מארצם זכר ליציאת מצרים : ומקלכם בידכם · לנהוג החמורי' כמו ויך את האתון במקל · וטעם בחפזון שלא יתעכבו וימהרו לאכלו לפני בוא רגע המשחי' שיפסח השם על הפתח על כן נוה השם להיותו צלי אש להתבשל מהרה וכן אמרו אבות הקדושים איננו נאכל אלא עד חצות היינו נאכל אלא צלי : ועברתי בארץ מצרים · כי כח השם וגבורותיו הם העוברים כאילו השם עובר : ובכל אלהי מצרים אעשה שפטים · כדרך וראש דגון נופל לפניו ארצה וכן כתוב ובאלהיהם עשה יי' שפטים וזה יהיה לכם לאות שיחזק לבבכ' ולא ירך בשמעכ' צעקת המצריים במות בכוריהם בעבור המשחית בעבור הדם אשר אני רואה אפסח עליכ' ולא יהיה בכם נגף כי זה הדם יהיה לאות על המשחית : והיה היום הזה · יהיה זכר לדורו' : וחגותם אותו · הוא חג הפסח · והט' חקת עולם לדורותיכם ולא אמ' בכל מושבותיכם כי זו המצוה תלויה בארץ כאשר אפרש :

שבעת

רשי

על הבתים אשר יאכלו אותו בהם · ולא על משקוף ומזוזו' שבבית התבן ובית הבקר שאין דרין בתוכו : את הבשר · ולא גידי' ועצמו' : על מצות ומרורי' · כל עשב מר נקרא מרור וצוה לאכול מר זכר לוימררו את חייהם : אל תאכלו ממנו נא · שאינו צלוי כל צרכו קורהו נא בלשון ערבי : ובשל מבושל · כל זה באזהרת אל תאכלו : במים · מנין לשאר משקי' תלמוד לומר ובשל מבושל מכל מקו' : כי אם צלי אש · למעל' גזר עליו במצות עשה וכאן הוסיף עליו לא תעש' אל תאכלו ממנו כי אם צלי אש : ראשו על כרעיו · צולהו כלו כאחד עם ראשו ועם כרעיו ועם קרבו ובני מעיו נותן לתוכו לאחר הדחתן · ולשון על כרעיו ועל קרבו כלשו' על צבאות' כמו בצבאות' כמות שהן אף זה כמו' שהו' כל בשרו משלם : והנות' ממנו עד בק' · מה תלמוד לומר עד בקר פע' שנייה ליתן בקר על בק' שהבקר משעת הנץ החמה ובא הכתוב להקדים שאסו' באכילה מעלו' השחר וכן לפי משמעו ועוד מדרש אחר למד שאינו נשרף בי"ט אלא ממחרת וכך תדרשנו והנותר ממנו בבקר ראשון עד בקר שני תעמוד ותשרפנו : מתניכם חגורים · מזומנים לדרך : בחפזון · לשון בהלה ומהירו' כמו ויהי דוד נחפז ללכת אשר השליכו ארם בחפזו' : פסח הו' ליי' · הקרבן הוא קרוי פסח על שם הדלוג שהק"בה מדלג בתי ישרא' מבין בתי מצרי' וקופץ ממצרי למצרי וישראל אמצעי נמלט ואתם עשו כל עבודותיו לשם שמי' · דבר אחר דרך דלוג וקפיצה זכר לשמו שקרוי פסח וגם פס"קא לשון פסיע' : ועברתי · כמלך העובר ממקו' למקו' ובהעבר' אחת וברגע אחד כולן לוקין : כל בכור בארץ מצרים · אף בכורות אחרי' והם במצרים ומנין אף בכורי מצרי' שבמקומות אחרי' תלמוד לומר למכה מצרי' בבכוריה' : מאדם ועד בהמה · מי שהתחיל בעביר' תחילה ממנו מתחלת הפורענות : ובכל אלהי מצרי' · של עץ נרקבת ושל מתכת נמסת ונתכת לארץ : אעש' שפטי' אני יי' · אני בעצמי ולא על ידי שליח : והיה הדם לכם לאות · לכם לאות ולא לאחרים לאות מכאן שלא נתנו הדם אלא מבפנים : וראיתי את הדם · הכל גלוי לפניו אלא אמר הק"בה נותן אני את עיני לראות שאתם עסוקים במצותי ופוסח אני עליכם : ופסחתי · וחמלתי ודומה לו פסוח והמליט ואני אומר כל פסיח' לשון דלוג וקפיצה ופסחתי מדלג היה מבתי ישראל לבתי מצרים שהיו שרויים זה בתוך זה וכן פוסחים על שני הסעיפי' וכן כל הפסחי' הולכים כקופצים וכן פסוח והמליט · מדלגו וממלטו מבין המומתים : ולא יהיה בכם נגף · אבל הווה הוא במצרי' הרי שהיה מצרי בביתו של ישר' יכול ימלט ת"ל ולא יהיה בכם נגף אבל הווה במצרי' שבבתיכם הרי שהיה ישר' בביתו של מצרי שומע אני ילקה כמותו ת"ל ולא יהיה בכם נגף : לזכרון · לדורות : וחגותם אותו · יום שהוא לך לזכרון אתה חוגגו ועדיין לא שמענו אי זהו יום הזכרון ת"ל זכור את היום הזה אשר יצאתם למדנו שיום היציאה היא יום של זכרון ואי זה יום יצאו ת"ל ממחרת הפסח יצאו הוי אומר יום ט"ו בניסן הוא של יום טוב שהרי ליל ט"ו אכלו את הפסח ולבקר יצאו : לדורותיכ' · שומע אני מעוט דורות שנים ת"ל חקת עולם תחגהו :

שבעת

בעל הטורים

יאכלוהו ד' פעמים נא' ב' בעניני' דפסח ואידך אהרן ובניו יאכלוה בענינא דמלואים מה התם נצטוו ומפתח אהל מועד לא תצאו הכא נמי ואתם לא תצאו איש מפתח ביתו ואידך כי מאספיו יאכלוהו · דאיתקש גאולה אחרונה לגאולה ראשונה · מבושל ב' במסורה ובשל מבושל · ולא אקח ממך בשר מבושל גבי חפני ופנחס לומר שהיו מחללין קדשי השם בכל דבר · אף לבשל הפסח · כי אכלו אותם בכל אשר תפץ לבם · וככה ב' במסו' וככה תאכלו אותו וככה יהיה בעיר גבי עזרא כשהשביע לבני הגולה לעזוב הנשים · דאיתקש ביאה שניה לביאה ראשונה כמו שדרשו ראוי היה ליעשות להם נס בימי עזרא כמו שנעשה בימי משה אלא שגרם החטא · חגורים ג' במסורת מתניכם חגורים ואידך בענין פסל מיכה ושש מאות איש חגורים · וזהו שדרשו שפסל מיכה עבר עמהם בים שאף כשהיו חגורי' לילך היה הפסל עמהם ואידך בדניאל והנה איש לבוש בדים ומתניו חגורים לומר שאף ע"פ שהיו בהם רשעים צדיקים שבהם דומין למלאכי השרת · בחפזון ג' בחסור' ואכלת' אותו בחפזון ואידך כי בחפזון יצאת ממצרים · כי לא בחפזון תצאו וזהו שדרשו דלאו בחפזון בישראל הוא דכתיב כי לא בחפזון תצאו · יאכלוהו וסמיך ליה אל תאכלו · לומר שיאכלוהו דוקא לשם פסח ולא לשם אכילה גסה · גרא"ן

מ"ע ספורנו

מתניכם חגורים · מזומנים לדרך כענין ויצנם מתניו להורות על בטחון בלתי מסופק באל ית' בהיותם מכינים עצמם לדרך בעודם בבית כלא : ועברתי · לפלס נתיב לאפי שלא יוכל על זה השליח : והכתי כל בכור · שאבחין בין טפה של בכור לטפה שאינה של בכור (מציעא פרק איזהו נשך) : ובכל אלהי מצרים אעשה שפטים · אשפיל שרי מעלה המנהיגי' אותם עתה כדי שיחול העונש יותר : אני ה' · ולא יאות כל זה בלתי לה' לבדו כאמרו אני ה' אני הוא ולא אחר ובזה נתן טעם לכל הקול' למה הוצרך שיעשה האל ית' בעצמו את כל אלה ולא כן עשה בסנחריב וזולתו : ולא יהיה בכם נגף למשחית · לא יגע בכם נגף פי' מכה של אותה ההשחתה שאני עושה במצרים : בהכותי · שתלכד מכת הבכורות שלא בשאר העם עברה וזעם וצרה משלחת מלאכי רעים כי לולי הפסיחה שעשה בחמלתו על ישראל לא היו נמלטים משאר הגזרות שהלא על שארית עם מצרים כענין פן תספה בעון העיר וגזה עליהם מתנו' הדם לאות' למען ימלטו וזה למען שמו לבלתי החל בארצו ואומ' לך בדמיך חיי :

ושמרתם

חזקוני

על הבתים · בבתי' דונמת על נבאותם על חרבך תחיה : ואכלו את הבשר בלילה · בשעה שכל בני אדם מצויין בבית ה' · בלילה הזה · בליל ט"ו בניסן שהוא אותו ליל עצמו של ר"פ שאני מדבר עמך עכשיו : צלי אש · שיהא ריחו הולך ונודף תוך קוטמן של מצריים וידעו שאתם אוכלים את יראתם : על מרורים · עם מרורי' כל זה דרך בזיון שיאכלהו עם דבר רע ומר ולא עם דבר שטוב ומתוק : אל תאכלו ממנו נא · אם מצרי יבא בבתיכם בעת צלייתו אל שסלקוהו מן האש לומר צלוי יפה ועדיין הוא נא וכל כך תאמרו מתוך יראה לכך נאמר שלא תראו מהם : ובשל מבושל וגו' · לפי פשוטו וי"ו דובשל יתירה וה"ק בבקשה מכם אל תאכלוהו מבושל במים פן יהיה נראה דבר סתר כי אם צלי אש בגלוי : נא · לשון בקשה : ראשו על כרעיו ועל קרבו · עם כרעיו ועם קרבו דונמא על שדה הארץ ישבו האנשים על הנשים כלומר אפילו בשעת צלייה כולו שלם שיהיה נכר שהו' יראתם : ולא תותירו ממנו עד בקר · שאם תותירו ממנו לא יהא נודע איזהו וזהו קבוע : באש תשרופו · כל זה דרך בזיון · וככה תאכלו אותו וגו' · כלומר דרך חול ובזיון אכל לא כשאר קדשים שאוכלין אותן דרך כבוד · וי"מ מצות אכילתו על השפזון מצות אוכלו קאי פירוש גם יאכלו בלילה הוה דרך חירות : על מרורים יאכלוהו · יאכלו עמו עשב מר כדי שיהיה הכל כאוכל בנפש אחת עבדות והגלה וחירות עשב מר זכר לוימררו פסח וזכר להגלה שבשעת המגפה פסח עליהם מצות וזכר לחירות שלא הספיק הבצק להחמיץ עד שנגאלו : אל תאכלו ממנו נא · שע"י כן נפשו של אדם קצה בו ומניחו ובקצה בא לידי נותר : ובשל מבושל · שאינו אוסר לבשל כ"כ במים כמו באש ועוד שע"י הבשול שבמים יש פירורין בבשר ובא לידי נותר וכל כך מטעם שפזון · ד"א אל תאכלו ממנו מבושל במים אע"פ שכבר נצלה באש שכן ובשל פירושו צלי אש כמו ויבשלו את הפסח : כי אם צלי אש · ויתבשל שהר שאין באש קניבה בינו ובין האש ולכך קורין אותו בלעז הא"שא לשון מהירות מהר וכתב כי אם צלי אש להוציא כל המשקין ולהוציא מבושל בקדרה בלא משקין וכולן בלאו הן רק צלי אש לבדו ולא דמי לאלמנה וגרושה וחללה וזונה כי אם בתולה דאמרינן בעולה בעשה היא שהרי כתיב שם את אלה לא יקח ללמד שאין לאו רק למבוארים והכא לא כתיב יאכלוהו : ראשו על כרעיו ועל קרבו · יצלוהו כולו כאחת ואם יעשה ממנו שני מיני מאכל אין זה דרך חפזון ושמא יבא לידי נותר : ולא תותירו ממנו עד בקר · אין דרך בני אדם שדעתם ללכת בדרך להותיר לצורך המחרת : והנותר ממנו באש תשרופו · שהרי תלכו לדרככם ולא תאכלוהו ואם יותר כלבים יאכלוהו או יושלך דרך בזיון וזה דרך חול והוא בשר קדש כאן פרש"י מה ת"ל עד בקר פעם שני לומר שאינו נשרף בי"ט אלא ביום המחרת ואין להקשות ליתי עשה דבאש תשרופו ולידחי לא תעשה דהא קיימא לן די"ט עשה דכתיב ביום הראשון שבתון דתשמע שבות ולא תעשה מלאכה ואין עשה דוחה לא תעשה ועשה : ומקלכם בידכם · לנהוג את החמורים כמו שמצינו ויך את האתון במקל : ואכלתם אותו בחפזון · שהרי בחפזון תצאו ממצרים : פסח הוא ליי' · פרש"י הקרבן קרוי פסח ע"ש הדלוג וכו' ואתם עשו כל עבודותיו כלומר הק"בה עשה מה שהוטל עליו ואתם כמו כן עשו מה שהוטל עלי' במצות פסח ודונמא זו פרש"י בני השקיפה ממעון קדשך מן השמי' : ובכל אלהי מצרים · כמו כתיב אלפים לפרעה אשר הלכו אלהים פי' בכל אלהי מצרים שר מצרים : אעשה שפטי' · יסורין כמו וביואש עשו שפטים בית שהיה בו בכור הבכור לוקה אין בו בכור גדול שבבית לוקה ואין לפרש לשון ע"ו שהרי אינו נופל לומר ייסורין בדבר שאין בו רוח חיים כאן פרש"י של מתכת נמסת ונתכת לשון ואת השמש ונמס : והיה הדם לכם לאות · שאתם מקיימים את המצוה : ד"א לאות וזכר ששפכו את דמכם : וראיתי את הדם · אע"פ שהוא כפנים כשהק"בה מכה את עבדיו לפשות דבר או לדבר דבר בשמו הם מדברים כאלו הק"בה מדבר שהרי שלוחו של העולם כעולם וסוף הענין מוכיח ולא יתן המשחית וגו' אבל ההוצאה היתה ע"י הק"בה כמו שאמרו רבותינו ויוציאנו יי' לא על ידי מלאך · ופסחתי עליכם · ופסעתי כמו ויפסחו על המזבח : לכם לזכרון · עד עכשו דבר בפסח מצרים מכאן ואילך מדבר בפסח דורות : לכם לזכרון · עכשו תעשו אותו לצורך ולדורות תעשו אותו לזכרון : לדורותיכם חקת עולם · פרש"י מיעוט דורות שנים ת"ל חקת עולם וא"ת הא אמרינן בים כשלין דשאני התם דכתיב לדורותיכם כלומר כיון דכתיב ביה דורות לעולם משמע אלא י"ל אי לא כתיב הכא חקת עולם יש פתחון פה לבעל דין לחלוק כמו שפרש"י ובא ולמדך הפסוק כל מקום שנאמר לדורותיכם לעולם משמע אע"ג דלא כתיב ביה חקות עולם :

שבעת

רל"בג

כי לא החמיץ הבצק עדיין ולא יוכלו להמתין שיחמיץ גם לא עשו להם צדה לדרך כי גורשו ממצרים בחפזון ובבהלה ולא יכלו להתעכב שם באופן שיאו עמהם לחם לאכול ולזכר זה הענין צוה השם יתע' שנאכל מצות בשבעת ימי הפסח · ומושב בני ישראל אשר ישבו במצרים שלשים שנה וארבע מאות שנה

שִׁבְעַת יָמִים מַצּוֹת תֹּאכֵלוּ אַךְ בַּיּוֹם הָרִאשׁוֹן תַּשְׁבִּיתוּ שְּׂאֹר מִבָּתֵּיכֶם כִּי ׀ כָּל־אֹכֵל חָמֵץ וְנִכְרְתָה הַנֶּפֶשׁ הַהִוא מִיִּשְׂרָאֵל מִיּוֹם הָרִאשֹׁן עַד־יוֹם הַשְּׁבִעִי׃ וּבַיּוֹם הָרִאשׁוֹן מִקְרָא־קֹדֶשׁ וּבַיּוֹם הַשְּׁבִיעִי מִקְרָא־קֹדֶשׁ יִהְיֶה לָכֶם כָּל־מְלָאכָה לֹא־יֵעָשֶׂה בָהֶם אַךְ אֲשֶׁר יֵאָכֵל לְכָל־נֶפֶשׁ הוּא לְבַדּוֹ יֵעָשֶׂה לָכֶם׃ וּשְׁמַרְתֶּם אֶת־הַמַּצּוֹת כִּי בְּעֶצֶם הַיּוֹם הַזֶּה הוֹצֵאתִי אֶת־צִבְאוֹתֵיכֶם מֵאֶרֶץ מִצְרָיִם וּשְׁמַרְתֶּם אֶת־הַיּוֹם הַזֶּה לְדֹרֹתֵיכֶם חֻקַּת עוֹלָם׃ בָּרִאשֹׁן בְּאַרְבָּעָה עָשָׂר יוֹם לַחֹדֶשׁ בָּעֶרֶב תֹּאכְלוּ מַצֹּת עַד יוֹם הָאֶחָד וְעֶשְׂרִים לַחֹדֶשׁ בָּעָרֶב׃ שִׁבְעַת יָמִים שְׂאֹר לֹא יִמָּצֵא בְּבָתֵּיכֶם כִּי ׀ כָּל־אֹכֵל מַחְמֶצֶת וְנִכְרְתָה הַנֶּפֶשׁ הַהִוא מֵעֲדַת יִשְׂרָאֵל בַּגֵּר וּבְאֶזְרַח הָאָרֶץ׃ כָּל־מַחְמֶצֶת לֹא תֹאכֵלוּ בְּכֹל מוֹשְׁבֹתֵיכֶם תֹּאכְלוּ מַצּוֹת׃ פ

חמישי וַיִּקְרָא מֹשֶׁה לְכָל־זִקְנֵי יִשְׂרָאֵל וַיֹּאמֶר אֲלֵהֶם מִשְׁכוּ וּקְחוּ לָכֶם צֹאן לְמִשְׁפְּחֹתֵיכֶם וְשַׁחֲטוּ הַפָּסַח׃ וּלְקַחְתֶּם אֲגֻדַּת אֵזוֹב וּטְבַלְתֶּם בַּדָּם אֲשֶׁר

(בגליון: ג׳חס׳ בליש׳ וחד ראשן · ח׳חס׳ ב׳ר׳ · ל״ו · ל״ג · ל׳מל׳ בתורה · ד׳ · ד׳חס׳ ג׳ · עדת ישרא׳ י״א · ג׳ · ג׳ פתחי׳ · ו׳ יג׳ מל׳ כת׳)

שַׁבְעָה יוֹמִין פַּטִּירָא תֵּיכְלוּן בְּרַם בְּיוֹמָא קַדְמָאָה תְּבַטְּלוּן חֲמִירָא מִבָּתֵּיכוֹן אֲרֵי ׀ כָּל־דְּיֵיכוּל חֲמִיעַ וְיִשְׁתֵּיצֵי אֲנָשָׁא הַהוּא מִיִּשְׂרָאֵל מִיּוֹמָא קַדְמָאָה עַד־יוֹמָא שְׁבִיעָאָה׃ וּבְיוֹמָא קַדְמָאָה מְעָרַע קַדִּישׁ וּבְיוֹמָא שְׁבִיעָאָה מְעָרַע קַדִּישׁ יְהֵי לְכוֹן כָּל־עֲבִידָא לָא־יִתְעֲבֵיד בְּהוֹן בְּרַם מַה־דְּמִתְאֲכִיל לְכָל־נְפַשׁ הוּא בִּלְחוֹדוֹהִי יִתְעֲבֵיד לְכוֹן׃ וְתִטְּרוּן יָת־פַּטִּירָא אֲרֵי בִּכְרַן יוֹמָא הָדֵין אַפֵּקִית יָת־חֵילֵיכוֹן מֵאַרְעָא דְמִצְרָיִם וְתִטְּרוּן יָת־יוֹמָא הָדֵין לְדָרֵיכוֹן קְיָם עָלָם׃ בְּנִיסָן בְּאַרְבְּעָה עַסְרָא יוֹמָא לְיַרְחָא בְּרַמְשָׁא תֵּיכְלוּן פַּטִּירָא עַד יוֹמָא עֶשְׂרִין וְחַד לְיַרְחָא בְּרַמְשָׁא׃ שַׁבְעָא יוֹמִין חֲמִירָא לָא יִשְׁתְּכַח בְּבָתֵּיכוֹן אֲרֵי ׀ כָּל־דְּיֵיכוּל מַחְמְעָא וְיִשְׁתֵּיצֵי אֲנָשָׁא הַהוּא מִכְּנִשְׁתָּא דְיִשְׂרָאֵל בְּגִיּוֹרָא וּבְיַצִּיבָא דְאַרְעָא׃ כָּל־מַחְמְעָא לָא תֵיכְלוּן בְּכֹל מוֹתְבָנֵיכוֹן תֵּיכְלוּן פַּטִּירָא׃ וּקְרָא מֹשֶׁה לְכָל־סָבֵי יִשְׂרָאֵל וַאֲמַר לְהוֹן נְגִידוּ וְסַבוּ לְכוֹן מִן־בְּנֵי־עָנָא לְזַרְעֲיָתְכוֹן וְכוֹסוּ פִּסְחָא׃ וְתִסְּבוּן אִסָּרַת אֵזוֹבָא וְתִטְבְּלוּן בִּדְמָא דִּי

השבעי ח׳חס׳וסי׳מיום הראשון עד יום·וישבתו העם ביו׳·והעברת שופר תרוע׳·עצם הששי דויד השבעי· אליש׳ השבעי׳ להקוץ השבעי׳·השבעי ישראלה · ויקהלו דפלגא דספרא : הראשון ג׳חס׳ בליש׳ וסי׳ מיום הראשון עד יו׳·בראשן בארבע׳עשר יום לחדש בערב:הראשון אדם תולד׳ וא׳כי שאל נא לדור ראשן:לחדש בערב ד׳וסי׳בראשון בארבעה עשר יום·ב׳בו · בתשעה לחדש בערב מערב · ויחנו בני ישר׳בגלגל: מצת ד׳חס׳וסי׳בראשון בארבע׳עשר יום׳ שבעת ימים תאכל מצת׳ דקדש לי כל בכור·וכי תקריב קרבן מנחה׳ קדמה דפסוק׳ולחם מצו׳וחלות׳תנינ׳דפסוק: עדת ישר׳י״א וסי׳מצויין בויקר׳: ושחטו ב׳פתחין וסי׳ויקר׳ משה לכל זקני ישר׳·והתקדשו והכינו · והוא חד מן א״ב מן ב״ב פתחין וסי׳מצויין במס׳רבת׳:ולקחתם ו׳ נמסר פרש׳ויגש: אזוב ג׳מלאים בתורה וסי׳ולקחתם אגדת · ולקח הכהן עץ ארז · ולקח אזוב וטבל במים:

רשי

שבעת ימים · שמי״נא של ימים : שבעת ימים מצות תאכלו · ובמקום אחר הוא אומ׳ ששת ימים תאכל מצות למד על שביעי של פסח שאינו חוב׳ לאכול מצה ובלב׳ שלא יאכל חמץ מנין אף ששה רשות ת״ל שבעת ימים זו מדה בתורה דבר שהיה בכלל ויצא מן הכלל ללמד לא ללמד על עצמו בלבד יצא אלא ללמד על הכלל כולו יצא מה שביעי רשות אף ששה רשו׳ יכול אף לילה הראשון רשו׳ ת״ל בערב׳ תאכלו מצו׳ הכתוב קבעו חוב׳ : אך ביו׳ הראשון תשביתו שאור · מערב י״ט וקרוי ראשון שהוא לפני השבע׳ומצינו מוקדם קרוי ראשון הראשון אדם תול׳ הלפני אדם נולדת או אינו אלא ראשון של שבעה ת״ל לא תשחטו על חמץ לא תשחטו הפסח ועדין חמץ קיים: הנפש ההיא׳ כשהיא בנפשה ובדעתה פרט לאנוס : מישר׳· שומע אני תכרת מישרא׳ ותלך לה לעם אחר ת״ל במקום אחר מלפני בכל מקום שהוא רשותי : מקרא קדש· מקרא שם דבר קרא אותו קדש לאכילה ושתיי׳ וכסו׳ : לא יעשה בהם · אפי׳ ע״י אחרים : הוא לבדו · הו׳ ולא מכשיריו שאפש׳ לעשותן מערב י״ט : לכל נפש · אפי׳ לבהמה יכול אף לגוי׳ ת״ל לך : ושמרתם את המצו׳ · שלא יבאו לידי חמוץ מכאן אמרו תפח תלטוש בצונן ר׳ יאשיה אומר אל תהי קורא את המצו׳ אלא את המצוות כדרך שאין מחמיצין את המצ׳ כך אין מחמצי׳ את המצוה אלא אם באה לידך עשה אותה מיד : ושמרתם את היום הזה · ממלאכה : לדורותיכם חקת עולם · לפי שלא נאמר דורות וחקת עולם על המלאכ׳ אלא על החגיג׳ לכך חזר ושנאו כאן שלא תאמר אזהרת כל המלאכה לא יעשה לא לדורות נאמרה אלא לאותו הדור : עד יום האחד ועשרים · למה נאמ׳ והלא כבר נאמ׳ שבעת ימים לפי שנא׳ ימים לילות מנין ת״ל עד יום האחד וגו׳ : לא ימצא בבתיכם · מנין לגבולין ת״ל בכל גבולך מה ת״ל בבתיכם מה ביתך ברשותך אף גבולך שברשותך יצא חמצו של נכרי שהוא אצל ישר׳ ולא קבל עליו אחריות : כי כל אוכל מחמצת · לענוש כרת על השאור והלא כבר ענש על החמץ אם שלא תאמר חמץ שראוי לאכילה ענש עליו שאור שאינו ראוי לאכילה לא יענש עליו ואם ענש על השאור ולא ענש על החמץ הייתי אומר שאור שהוא מחמץ אחרים ענש עליו שאינו מחמץ אחרים לא יענש עליו לכך נאמרו שניהם: בגר ובאזרח הארץ׳ לפי שהנס נעשה לישר׳ הוצרך לרבות את הגרי׳ : מחמצת לא תאכלו · אזהרה על אכילת שאור : כל מחמצת · להביא את תערובתו : בכל מושבותיכם תאכלו מצות · זה בא ללמד שתהא ראויה ליאכל : בכל מושבותיכ׳ · פרט למעשר שני וחלות תודה : משכו · מי שיש לו צאן ימשוך משלו : וקחו · מי שאין לו יקח מן השוק : למשפחותיכם · שה לבית אבות : אזוב · מין ירק שיש לו גבעולין : אגודת אזוב · שלשה קלחין קרויין אגודה : אשר

אבן עזרא

שבעת ימים׳ טעם מצות תאכלו זכר לאכילתם בצאתכם ממצרים כי לא צוו שיאכלו מצות רק הנאכלי׳ עם הפסח לפני חצות לילה רק שבעת ימי׳ זוה לאכול מצות להיו׳ זכר לאשר קרה לכם בצאתכם ממצרים כי שם כתוב כי לא חמץ ואילו היו מניחים המצריים שיתמהמהו מעט היו מחמיצין עיסת׳ והשבעת ימים בצאתם מצות אכלו עד שטבע פרעה ביום השביעי כי הענן הי׳ מוליכם יומם ולילה ולא היו מתעכבי׳ בחנות׳ עכוב רב וככה כתו׳ על הפסח שבעת ימי׳ תאכל עליו מצות לחם עוני והנ׳ הזכיר על הפסח שבע׳ ימי׳ תאכל מצו׳ חיוב על דרך הפשט והעד למען תזכו׳ את יום צאתך ובעבור זה כתוב כל מחמצת לא תאכלו בכל מושבותיכם תאכלו מצות חיוב בארץ ישר׳ ובחוצה לארץ ואחר שקבלה היתה ביד ישראל שיחלו לשחוט את הפסח בנטית השמש ללך נערב וכתו׳ לא תשחט על חמץ דם זבחי על כן דרשו רז״ל אך חלק ודע כי כלוי מעשה איננו מעשה והנה פירוש ויכל אלהים ביו׳ השביעי כאשר נכנס היום השביעי כבר כלתה מלאכתו וכפה ביום הראשון תשביתו שאור מבתיכם בהכנס היו׳ הראשון כבר נשבת כל השאור מהבתי׳ והנה תחלת יום ראשון סוף יום י״ד בערב ככתוב מיום הראשון עד יום השביעי והנה פירו׳ זה כי שבע׳ ימים שלמי׳ הם מיום י״ד לחדש בערב שהו׳סוף יום י״ד עד יום הכ״א לחדש בערב ועוד אדבר על זה : וביו׳ הראשון · הוא יום יציאת מצרים והיו׳ השביעי הוא יום טביעת פרע׳כאשר אפרש : כל מלאכה · בכל המועדי׳ חוץ מיום שבת ויו״הכ אין כתו׳ בהם כל מלאכה רק בפסח לבדו אמר והתנה להוציא אוכל נפש ובכל מקום בין בפסח בין בעצר׳ בין יום הזכרון וחג הסוכות היה אוחז דרך קצרה לומ׳ כל מלאכ׳ לא תעשו רק במקו׳ אחד בפסח כתוב לא תעשה כל מלאכה על דרך שהזכיר תחלה · ושמרתם · הנה צוה להיות המצוה שמורים מימות הקציר וכתוב והוצאתי את צבאותיכם ועדיין לא יצאו כי בתחלת החדש היתה זו הנבואה והטעם שתאמרו כן לדורותיכם : בראשון · אחז דרך קצרה בעבור שהזכיר בתחלת ראשון הוא לכם והנה טעם בחדש הראשון וכמוהו בעשירי באחד לחדש : שאור · שהוא מחמיץ והוא הידוע ואחר כן אמר כל אוכל מחמצת כל דבר שיחמיץ ודע כי מיום הראשון עד יום השביעי אינו דבק לקרוב אליו שהוא ונכרתה רק עם כל אוכל מחמצת כמו למלוך שלמה על ישראל · אמר יפת כי יש אות מוספת עלמה ואחרת עמה אחורנית כמו אדם פטדה ברקת שהטעם אדם ופטדה וברקת וככה מיו׳ הראשון עד יום השביעי וכבר הזכיר כי כל אוכל חמץ מישר׳ חייב כרת ובכאן הוסיף בגר שהוא גר צדק : כל׳ הזכיר העונש תחלה ואח״כ האזהרה ואין בכל מושבותיכם תאכלו מצות רשות כמו ששת ימים תעשה מלאכה רק חיוב למען תזכור : ויקרא משה לכל זקני ישראל · והם יאמרו לקהל : וקחו לכם צאן · בעשור לחדש כאשר צוהו השם · אמר המדקדק כי ושחטו הפסח מהבנין הדגוש ולא דבר נכונ׳ כי ושחטו אותו כל קהל עדת ישראל הוא מהבנין הקל והשי״ן קמוץ במשפט בעבור הנח הנעלם רק ושחטו הפסח לשון צווי מהבנין הקל ולא מצינו מזאת הגזרה בכל המקר׳ המבנין הדגוש והיה ראוי השי״ן להיות חירק תחתיה כמו משכו רק בעבור אות הגרון שהוא אחריו נפתח השי״ן כמשפט לעשות כך כמו בחרו לכם ורבים ככה על כן יהיה השי״ן בפתח גדול בלשון צווי ושניהם מבנין אחד : ולקחתם · עתה פי׳ איך יקחו מהדם ויתנו על המשקוף · מלת אגדה כמו חבורה כמו ויהיו לאגדה אחת ור׳ מריכים אמר כי האלף נוסף והוא מגזרת גדול ואחרים אמרו כי האלף שורש כמו ותשב אפודתו והגאון פי׳ האזוב בלשון ערבי זעת״ר ובלשון לעז אורי״גנו והוא עשב נכבד במיני מטעמים וזה לא יתכן כי הכתוב אומר על האזוב אשר יצא בקיר ולא ידעתי מהו רק מדרך הסברא איננו עשב תקיף כי הוא הפך הארז שהזכיר בפסוק׳ וי״א כי הפסח היו שוחטין אותו בסף הטער ויטבלו האזוב בו ויגיעו אל המזוזת כמו וימד סף הטער אמות הספים ואחרים אמרו כי הוא כלי ועליו היו שוחטים כמו משכב וספות ועוד אפרש עד בקר : זלא

בעל הטורים

בראשון חסר וי״ו · עד ששה שעות מותר להנאו׳ חמץ · בערב תאכלו מצת חס וי״ו · שפה ימים רשות לאכול מצה · אך ביום הראשון תשביתו · אך בגי׳ חובה · שאין חובה אלא ביו׳ הראשון · ולא תותירו רמזו עד בקר · עד בקר בגי׳ הוא שני · ליתן בקר שני לשריפתו: היה הדם לכם לכם בגימטרי׳ המיל שביתו׳ לילה מלו: ולא כתיב חס׳וי״ו לומר לך שממילת יצחק עד מילת מצרים היו ד׳ מאות ואחד ושלשים שנה · ונתן שלשה במסורת הכא ולא יתן המשחית לבא אל בתיכם לנגוף ואידך ולא יתן עליה לבונה בגי חטאת שבזכות הקרבנות ניצולו · ואידך בגי׳ סוטה לא יתן עליו שמן שבזכות הנשים הצדקניות יצאו משם · וזו שלא עשתה כמעשיה׳לא יהדר קרבנה · בחגי׳

מ״ע ספורנו

ושמרתם את המצות׳ השמורי׳ על מהירות בלי המתנת חמוץ: כי בעצם היום הזה · ביום הזה בעצמו שביום אחד נעש׳ קבוץ שלא היו מספיקים אליו בטבע כמה ימים עם לילותיהם · הוצאתי את צבאותיכם · כל קהל וקהל כמות שהיה יחדיו:

חזקוני

שבעת ימים מצות תאכלו · פרש״י ובמקום אחר הוא אומר ששה ימים תאכל מצות וגו׳ למדנו על השביעי שאינו חובה לאכול מצה ובלבד שלא יאכל חמץ ומכין שכל ששת ימי׳ רשות זו מדה בתורה דבר שהיה בכלל וכו׳ כלומר השבעה ימים היו בכלל אכילת מצה דכתיב שבעת ימים מצות תאכלו והשביעי יצא מכלל השבעה מהאי קרא דששת ימי׳ תאכלו מצות ללמד עליו שהוא רשות שאינו חובה ולא ללמד על עצמו לבדו יצא אלא ללמד על הכלל כולו יצא דהיינו השבעה ימי׳ מה שביעי רשות דכתיב וביו׳ השביעי עצרת ולא תאכל מצות שהרי הוציאו מכלל האחרי׳ אף ששת ימי׳ רשות רצה לאכול כלה לא לאכול לשם או להתענות הרשות בידו יכול אפי׳ לילה הראשון רשות ת״ל בערב תאכלו מצות הכתוב קבעו חובה : שבע׳ ימי׳ מצות תאכלו · כנגד רקיע המקום שהוא שבעת ימי׳ שכך ששה השכה : שבעת ימי׳ מצות תאכלו · מצוה זו לדורות ומוכב אוקמה עולם תמנוהו ואי אפשר לומר במצות שהוציאו ממצרים שהע״פי שנתפסקו מהם ששים ואחת סעודו׳ לא היתה המצוה רק לילה הראשון : אך ביו׳ הראשון תשביתו · לפי הפשט פי׳ דונאש ויכל אלהי׳ ביו׳ השביעי שאי אפשר לומר שעשה מלאכה ביו׳ השביעי אלא כלה כל מלאכתו ביו׳ הששי וכשבא יום השביעי כמכלה׳ אף כאן נמי ביו׳ הראשון תשביתו לפני בא יום ראשון תשביתו וכשבא יו׳ ראשון כשהוא מושבת : כי כל אוכל חמץ · שלא תאמר אוכל מצה ואוכל חמץ עמה דא״כ תבטל המצה מפני החמץ שאדם רגיל בה : כי כל אוכל חמץ · עונש שמענו אזהרה מנין ת״ל ולא יאכל חמץ : מקרא קדש · כתרגומו מערע קדיש כו יהרע קדוש י״ט : כל מלאכה לא יעשה בהם פרש״י אפילו ע״י אחרי׳ · מו״ק א״כ מצינו אמירה לגוי מן התורה ואמרינן בעלמא דאמירה לגוי שבות: בהם · בשני הימי׳ ראשון ושביעי: אך אשר יאכל לכל נפש · על שם שכתב כאן כל מלאכה הוציא מכללה הדבר הנאכל ולכך כתיב בכל המנ׳ במקו׳ אחר כל מלאכת עבודה לא תעשו למעוטי הככת אוכל נפש שאינה עבודה אבל בשבת וביו״הכ שאפילו הככת אוכל נפש אסורה כתיב בהן כל מלאכה לא תעשו: לכל נפש · פרש״י אף לבהמה והא דאמרינן לכם ולא לכלבי׳ הייתו משו׳ שיכול לשור אחר מזונותיו יכול לגוי׳ ת״ל אך ולא״נ דכתיב לכם ואמרי׳ לכם ולא לגוי׳ תרויהו לריכי דאי לא כתיב אלא מדא הוה קא אמינא בשביל הגוי עצמו לא יכין אבל להרבות בשבילו מותר לכך אצטריך אך : ושמרתם את המצות · י״מ שלא תפסוק מכם אכילת מצות לדורו׳ דונאש תשמרו להקריב לי במועדו : עד יום האחד ועשרי׳ · פרש״י למה נאמר והלא כבר נאמר שבעת ימי׳ לפי שנאמר ימים לילות מניין ת״ל וכו׳ : מו״ק היאך מצינו לומר לילות מכין הרי לעיל כתוב פי׳ הראשון עד יום הז׳ ואפי׳ לילות במשמע אלא ע״י דוחק יש לומר יש לך דברי׳ שמקבלי׳ שכר בעשייתן ולא עוב׳ כשאין עושים אותן כגון מצה בליל הראשון ויש לך דברים שאין מקבלין שכר בעשייתן ושכר כאשר עושין אותן כגון מצה מליל ראשון ואילך וס״ם מצות מצות שבעת ימי׳ מצות תאכלו לילות מניין כלומר אם אכל כל שבעת הלילו׳ מצה מנין שקיים את הפסוק ת״ל עד יום האחד ועשרי׳ ס״ש מיו׳ הראשון עד יום הז׳ לא קאי אלא אכי כל אוכל חמץ : עד יום האחד ועשרי׳ שלא תאמר שבעת הימי׳ שלום הק״כה לאכול בהם מצה אין קפידא לעשותן בסוף החדש אוכידונין ת״ל בראשון בארבע עשר יום לחדש בערב תאכלו מצות עד יום האחד ועשרי׳ לחדש בערב : שבעת ימי׳ שאור לא ימצא בבתיכם · מקרא זה בא להעי׳ על ביו׳ הראשון תשביתו שאור מבתיכ׳ שאמר למעלה שהשבתה איכה ביו׳ הראשון שלא מלפני ביו׳ מושבות כי כל השבעה ימים שוין הן כמצה שהרי כבר מערב י״ט מושבות הוא · וי״א לפי פשוטו איכם צריכים לשאור שימצא בבתיכם שהרי אסם ענוש כרת על אכילת חמץ כדכתיב כי כל אוכל מחמצת וגו׳ : כי כל אוכל מחמצת · עונש שמענו אזהרה מנין ת״ל כל מחמצת לא תאכלו : בכל מושבותיכ׳ תאכלו מצות · לפי שהיא מצוה ראשונה נוהגת בארץ כין במוצה לארץ כתוב ביה בכל מושבותיכם אבל גבי פסח לא כתיב אלא לדורותיכם לפי שאין נוהג אלא בארץ : ויקרא משה לכל זקני ישראל · ולעיל כתיב דברו אל כל עדת ישראל אלא מצות הלקיחה היתה לכל ישראל ומצות השחיטה לא היתה רק לזקנים אבל לא לבדיוטות פן יקלקלו בשחיטתן : משכו את עצמכם למשפחותיכם וקחו לכם כאן דונאש ומשכתי אליך אל נחל קישון וגו׳ · אהדרוה קרא בשביל אגודת אזוב ובשביל ואתם לא תצאו וגו׳ : והגעתם

אֲשֶׁר־בַּסַּף וְהִגַּעְתֶּם אֶל־הַמַּשְׁקוֹף וְאֶל־שְׁתֵּי הַמְּזוּזֹת מִן־הַדָּם אֲשֶׁר בַּסָּף וְאַתֶּם לֹא תֵצְאוּ אִישׁ מִפֶּתַח־בֵּיתוֹ עַד־בֹּקֶר:
כג וְעָבַר יְהוָה לִנְגֹּף אֶת־מִצְרַיִם וְרָאָה אֶת־הַדָּם עַל־הַמַּשְׁקוֹף וְעַל שְׁתֵּי הַמְּזוּזֹת וּפָסַח יְהוָה עַל־הַפֶּתַח וְלֹא יִתֵּן הַמַּשְׁחִית לָבֹא אֶל־בָּתֵּיכֶם לִנְגֹּף:
כד וּשְׁמַרְתֶּם אֶת־הַדָּבָר הַזֶּה לְחָק־לְךָ וּלְבָנֶיךָ עַד־עוֹלָם:
כה וְהָיָה כִּי־תָבֹאוּ אֶל־הָאָרֶץ אֲשֶׁר יִתֵּן יְהוָה לָכֶם כַּאֲשֶׁר דִּבֵּר וּשְׁמַרְתֶּם אֶת־הָעֲבֹדָה הַזֹּאת:
כו וְהָיָה כִּי־יֹאמְרוּ אֲלֵיכֶם בְּנֵיכֶם מָה הָעֲבֹדָה הַזֹּאת לָכֶם:
כז וַאֲמַרְתֶּם זֶבַח־פֶּסַח הוּא לַיהוָה אֲשֶׁר פָּסַח עַל־בָּתֵּי בְנֵי־יִשְׂרָאֵל בְּמִצְרַיִם בְּנָגְפּוֹ אֶת־מִצְרַיִם וְאֶת־בָּתֵּינוּ הִצִּיל וַיִּקֹּד הָעָם וַיִּשְׁתַּחֲווּ:
כח וַיֵּלְכוּ וַיַּעֲשׂוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל כַּאֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה אֶת־מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן כֵּן עָשׂוּ: ס
כט וַיְהִי בַּחֲצִי הַלַּיְלָה וַיהוָה הִכָּה כָל־בְּכוֹר בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם מִבְּכֹר פַּרְעֹה הַיֹּשֵׁב עַל־כִּסְאוֹ עַד בְּכוֹר הַשְּׁבִי אֲשֶׁר בְּבֵית הַבּוֹר וְכֹל בְּכוֹר בְּהֵמָה:
ל וַיָּקָם פַּרְעֹה לַיְלָה הוּא וְכָל־עֲבָדָיו וְכָל־מִצְרַיִם וַתְּהִי צְעָקָה גְדֹלָה בְּמִצְרָיִם כִּי־אֵין בַּיִת אֲשֶׁר אֵין־שָׁם מֵת:
לא וַיִּקְרָא לְמֹשֶׁה וּלְאַהֲרֹן לַיְלָה וַיֹּאמֶר קוּמוּ צְּאוּ מִתּוֹךְ עַמִּי גַּם־אַתֶּם גַּם־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וּלְכוּ עִבְדוּ אֶת־יְהוָה כְּדַבֶּרְכֶם:
לב גַּם־צֹאנְכֶם גַּם־בְּקַרְכֶם קְחוּ כַּאֲשֶׁר דִּבַּרְתֶּם וָלֵכוּ וּבֵרַכְתֶּם גַּם־אֹתִי:

ותחזק

די־במנא ותדון לשקפא ולתרתין סיפיא מן־דמא די־במנא ואתון לא תפקון אנש מתרע־ביתיה עד־צפרא: ויתגלי יי למקטל ית־מצראי ויחזי ית־דמא על־שקפא ועל תרין סיפיא ויחוס יי על־תרעא ולא ישבוק מחבלא למיעל לבתיכון למימחי: ותטרון ית־פתגמא הדין לקים־לך ולבנך עד־עלמא: ויהי ארי־תיעלון לארעא דיתן יי לכון כמא די־מליל ותטרון ית־פולחנא הדין: ויהי ארי־יימרון לכון בניכון מא פולחנא הדין לכון: ותימרון דבח חיס הוא קדם יי דחס על־בתי בני־ישראל במצרים כד־מחא ית־מצראי וית־בתנא שיזיב וכרע עמא וסגידו: ואזלו ועבדו בני ישראל כמא דפקיד יי ית־משה ואהרן כן עבדו: והוה בפלגות ליליא ויי קטל כל־בוכרא בארעא דמצרים מבוכרא דפרעה דעתיד למתב על־כורסי מלכותיה עד בוכרא דשביא די בבית אסיריא וכל בוכרא דבעירא: וקם פרעה ליליא הוא וכל־עבדוהי וכל־מצראי והות צוחתא רבתא במצרים ארי־לית ביתא דלא־הוה תמן מיתא: וקרא למשה ולאהרן ליליא ואמר קומו פוקו מגו עמי אף־אתון אף־בני ישראל ואזילו פלחו קדם יי כמא דהויתון אמרין: אף־ענכון אף־תוריכון דברו כמא די מלילתון ואזילו וצלו אף־עלי:

המשקוף ג' וסי' ונתנו על שתי המזוזות · ולקחת אגדת אזוב · ועבר יי' לנגוף את: ל' המשקוף חד מן ז' זוגין מן ג' ג' חד אל וחד על וחד ועל נמס' במס' רבתא: ולא יתן ג' וסי' ולא יתן המשחית · ולא יתן עליה לבונה · לא יתן עליו לבונה: לבא ט' חסרים נמסר פרשת ויחי; והיה ה' בטעם גרש נמסר ר"פ בתורה וסי' ושמרתם את העבודה · כי יביאך יי' אלהיך · כי ישאלך בנך · אם לא תפצת · אבנים גדולות: בחצי הלילה ג' וסי' ויי' הכה כל בכור · וישכב שמשון · ויחרד האיש וילפת · וסי' בלשון ארמי שמשון קטל גברא · אנ' ר"מבכר בחסר וסי' ויהי בחצי הלילה ויי' הכה · ויהי כי הקשה: בבית הבור חד מן ח' זוגין חד בית וחד בבית נמ' בירמיה סי' ל"ז גבי פרשת' ויצא ירמיהו מירושלם: וכל עבדיו ז' נמסר בשמואל סימן כ"ב · כי אין בית אשר אין י"ו פסו' אית בהון אין אין מצעו' פסו' נמסר בישעיה סימן מ' גבי פסוק ולבנון אין די בער: גם צאנכם גם י"ב פסוקים אית בהון גם גם גם נמסר בשפטים סימן ח' גבי זבח וצלמונע · וגם נמסר במסרא רבתא:

רש"י

אשר בסף · בכלי כמו ספות כסף: מן הדם אשר בסף · למה חזר ושנאו שלא תאמר טבילה אחת לשלש המתנות לכך נאמר עוד אשר בסף שתהא כל נתינה ונתינה מן הדם אשר בסף על כל נגיעה טבילה: ואתם לא תצאו וגו' · מגיד שמאחר שנתנה רשות למשחית לחבל אינו מבחין בין צדיק לרשע ולילה רשות למחבלי' הוא שנא' בו תרמוש כל חיתו יער: ופסח · וחמל ויש לפר' ודלג: ולא יתן המשחית · ולא יתן לו יכולת לבא כמו לא נתנו אלהים להרע עמדי: כאשר דבר · והיכן דבר והבאתי אתכם אל הארץ וגו': ויקד העם · על בשורת הגאולה וביאת הארץ ובשורת הבנים שיהיו להם: וילכו ויעשו בני ישר' וכי כבר עשו והלא מר"ח נאמר להם אלא מכיון שקבלו עליהם מעלה עליה' כאילו עשו: וילכו ויעשו · אף ההליכה מנה הכתו' לימד שכר להליכ' ושכר לעשיי': כאשר צוה יי' את משה ואת אהרן · להגיד שבחן של ישר' שלא הפילו דבר מכל מצו' משה ואהרן · ומהו כן עשו אף משה ואהרן כן עשו: ויי' · כל מקום שנ' ויי' הוא ובית דינו שהוי"ו לשון תוספת הוא כמו פלוני ופלו': הכה כל בכור · אף של אומה אחר' והוא במצרי': מבכור פרעה · אף פרעה בכור היה ונשתייר מן הבכורות ועליו הוא אומר בעבור הראותך את כחי בים סוף: עד בכור השבי · שהיו שמחי' לאיד' של ישר' ועוד שלא יאמרו יראתינו הביאה הפורענות ובכור השפחה בכלל היה שהרי מנה מן החשו' שבכללן עד הפחות · ובכור השפח' חשוב מבכור השבי: ויקם פרעה · ממטתו: לילה · ולא כדרך המלכי' בשלש שעות ביום: הוא · תחלה ואח"כ עבדיו מלמד שהי' הוא מחזר על בתי עבדיו ומעמידן: כי אין בית אשר אין שם מת · יש שם בכור מת אין שם בכור גדול שבבית קרוי בכו' שנאמר גם אני בכור אתנהו · דבר אחר מצריות מזנות תחת בעליהן ויולדים מרווקים פנויי' והיו להם בכורות הרבה פעמים הם חמשה לאשה אחת כל אחד בכור לאביו: ויקרא למשה ולאהרן לילה · מגיד שהיה מחזר על פתחי העיר צועק היכן משה שרוי היכן אהרן שרוי: גם אתם · הגברים: גם בני ישראל · הטף: ולכו עבדו כדברכם · הכל כמו שאמרתם ולא כשאמרתי אני בטל לא אשלח בטל מי ומי ההולכים בטל לאנכם ובקרכם יצג. גם צאנכם גם בקרכם קחו: ומהו כאשר דברתם גם אתה תתן בידנו זבחים ועולות: קחו כאשר דברתם וברכת' גם אותי · התפללו עלי שלא אמות שאני בכור:

אבן עזרא

ולא יתן המשחית · לא יכית בוו כי על כן לא נתתיך לנגוע אליה. והנה המשחית ברשותו ואם יניחנו כאילו נתן לו רשות: ושמרתם · רבי' חשבו כי נת נת הדם על המשקוף ועל שתי המזוזות חיוב לדורו' בעבור כי הדבר הזה כמוך אל לקיחת האזוב וטבילתו ועוד כי כתוב אחר כן אשר פסח על בתי בני ישר' ובדרך הסברה נכון היה לולי קבל החמת הנגמר' והנה הנכון שמלת הדבר הזה שב אל ושחטו הפסח · וטעם שאלת הבנים בראותם כל המשפחה חבורה אחת אוכלים שה תמים ראשו על כרעיו ועל קרבו ועצם לא תשברו בו ובן נכר ותושב וערל ושכי' לא יאכל בו ואין זה המנהג במועדים אחרי': והיה · עתה פירש כי פחיתת הפסח תלויה בארץ ואל יקשה עליך פסח הר סיני כי מצוה עליונה היתה ולא עשו פסח אחר במדב' כי בהר סיני היו עם הישוב וימצאו מצות וכבואתם בארץ אשר לא עבר בה איש אין להם רק המן לבדו: והיה · מה העבוד' הזאת השנוי שהזכרתי: ואמרתם זבח פסח · מגזרת פסוח והמלט והטע' כמו המלה ובעבור שהשם חמל על בכורי ישראל בעבור דם השה נקרא השה פסח כמו ושחטו הפסח והגאון אמ' שהוא מגזר' פסח כי הפסח ישען על רגלו התמימ' והמשחית כן עשה שהשחית בכורי בית המצרים ופסח על בית שכנו העברי ולא השחיתו וכמוהו עד מתי אתם פוסחים: וילכו ויעשו בני ישר' שלקחו שה בעשור לחדש כאשר צוה השם למשה ולאהרן זאת חקת הפסח כן עשו: ויהי בחצי הלילה השנית · אמר יפת כי השבוים הטוחנים בריחים ביום בבית הסהר יכניסם בבור בלילה וישימו הריחי' על פי הבור וזהו אשר אחר הרחים והנה הוא כמו בבית הסוהר: ויקם · הוא בעצמו כמו ועבד הלוי הוא בעצמו: כי אין בית · על הרוב ידבר הכתוב: ויקרא · מדרך הסברה כי משה ואהרן לא היו בליל ט"ו בארץ רעמסס עם ישר' רק במצרים שהיתה מקום המלוכ' שהיה שם פרעה והנה יצאו הם מפתח ביהם במצות השם בחצי הליל' ונתן להם רשו' פרעה שילכו ישר' לעבוד' השם והנה הלך משה עם עבדי פרע' לרעמסס להוציא ישראל וידוע היום כי יש בין מצרים הישנה שים שם הוצרות יוסף ידועים עד היום ובין רעמסס ו' פרסאו' והנה החלו לצאת בבקר והי' עת עלות עמוד השחר שיחל להראו' אור השמש בעבים והנה יש בין תחלת זה הרגע עד עת זרוח השמש שעה ישרה ופלגים שעה והנה יש לנו בקר והחשך גדול כמו ותשכב מרגלותיו עד הבקר וגם כתוב בטרם יכיר איש את רעהו והנה היו מישראל שילאו בתחלת עמוד השחר ועודנו לילה כדרך התורה עד זרוח השמש והלא היו קרובים אל מצרים והאחרים שהם רחוקים יצאו בו ביו' כי קהל רב היה ויותר יש מתחלת רעמסס עד סופה משמונה פרסאות על כן כתוב הוציאך יי' ממצרים לילה וכתוב אחר היום אתם יוצאים ועוד ובני ישראל יוצאים ביד רמה וכתוב שם ומצרים מקברים וביום יקברו וכבר פירשתי: גם אתם כדברכם · שתלכו דרך שלשת ימים גם כאשר דברתם וגם מקננו ילך עמנו · וטעם וברכתם גם אותי שיברכו אותו ויתפללו בעדו · וטעם גם שנתן להם זבחים כאשר אמר לו משה:

בעל הטורים

בחצי הלילה שלשה במסורת הכא ויהי בחצי הלילה ואידך ויהי בחצי הליל' ויחרד האיש לומר שגם בכאן חרדו חרדה גדולה · ואידך גבי שמשון ויקם בחצי הלילה בענייניה דמזה · לומר לך שהקב"ה עוש' נס לצדיקי' בחצי הליל': משכו וקחו לכם גאן רמז לבהמ"דקה שנקנית במשיכ' · משכו בגימ' מן עבירה · שלא יביאו מן הגזל · והגעתם אל המשקוף ואל שתי המזוזות · ובנתינה כתי' ונתנו אל שתי המזוזות ואל המשקוף · הקדים מזוזות למשקוף לומר שאם שינה הסדר יצא · מן הדם בגימ' דמי מילה · ויעשו כן · עשו שתי עשיו' אחת לפסח ואחת למילה · קומו צאו ב' במסורת קומו צאו מתוך עמי · קומו צאו מן המקום הזה גבי לוט · מה התם הוציאום המלאכים בעל כרחם · אף כאן כמו׳ נמהר

אמרי נועם

ולא יתן המשחית משמע שעל ידי שליח ותימה דקאמר אני הוא ולא השליח ותו כתיב ויי' הכה כל בכור פ"ה כל מקום שנאמר ויי' הוא ובית דינו ויש לומר דודאי מכת בכורות היתה על ידי הקדוש ברוך הוא אבל גדול שבכית שלא היו בכורות נהרגו על ידי שליח דבר אחר ולא יתן המשחית לבוא וגו' לא קשי' מה שנ' אני הוא ולא אחר דודאי הקדוש ברוך הוא הרג הבכורו' אבל היו עמו מלאכי חבלה שהיו מכים בלא הריגה והיינו דאמ' לנגוף דנגיפה אינו של הריגה בעלמא או יש לומר דהקדוש ברוך הוא ובית דינו ופירושו אפילו מדת רחמים הסכימה עם הקב"ה על זה הדבר אבל ודאי הוא עם שפירש רש"י ז"ל ואני בעצמי ולא על ידי שליח ולא קשה מאי דכתיב ולא יתן המשחית דהתם על שאר מחבלים של לילה כדפירש רש"י התם · לא יחרץ כלב וגו' למה כשרואין לאליהו מוקקין הכלבים לפי שנתן להם נבלה על מחות נביאי הבעל שנהרגו בימיו בגלל כן שכורים הכלבים שמכיא להם נבלה בשבת לעיר · דבר אחר לפי שלא מתו בכוריהם של ישראל אבל מצרים שמת כל בכור כל הכלבים היו צועקים אחר הנבלות · אל תאכלו ממנו נא וגו' פירש רמב"ע את משה צותי ישראל שלא לאכול הפסח בלי שמח לא יגלוהו כל גרכו שיראו שמצרי ירגימו מפני הריח וילחמו בם מפני שהוא אלהיהם בא משה והזהירם אל תאכלו ממנו נא ושמא תאהבו כנשלכו: ועצם לא תשברו פירוש כשם שאני לא שברתי בהם דכתיב בעצם היום הזה וגו' גם אתם לא תשברו עצם:

מ"ע ספורנו

מן הדם אשר בסף · שתהיה על כל הנאה שנילש · כמו שנוה האל באמרו על שתי המזוזות וזה קודם ואחר כן על המשקוף וזה לא יתכן זולתי בנ' הנאות להורו' על ג' יודין באמרם העולם הבא נברא בי"וד וכן היה קודם חטאת אדם הראשון וביום מתן תורה עד העגל · כי גם יהיה גור עולמים נצחיים כי הי"וד תורה על קיומו נצחי ותורה כי"וד עליונה מציאות היחיד בעולמו על שני עולמים נצחיים: ואתם לא תצאו · [illegible]

חזקוני

והגעת' אל המשקוף ואל שתי המזוזות · ולמעלה הוא אומר למפרע על שתי המזוזות ועל המשקוף ללמד שאם שנה במתנות לא עכב: ולא יתן המשחית · וזה שאמרו רבותינו ועברתי בארץ מצרים אני ולא מלאך הייני שלא ישנה מלאך במקומו אלא הוא בעצמו בכבודו ירד למצרים ועמו מלאכי משחית נהספיתם: מה העבודה הזאת · שאר עבודה הולכות אחר העתים עומר בי"ו בניסן לפי שהוא עת קציר שעורים שתי הלחם בעצרת בניסן לפי שהוא עת קציר חטים ד' מיני' שבלולב שהוא עת אסיפת פירות אבל עבודה זו שבי"ד בניסן מה טיבה ואמרתם זבח פסח הוא ומה פסח יגומר: את מצרים בליל ט"ו בניסן: ואת בתינו הציל · ולזכרון אותו נס אנו עושים מצוה זו ד"א מה העבודה הזאת לכם שנאכלה צלי שהרי אין שאר בשר קדש נאכל צלי: ואמרתם זבח פסח הוא · ובשביל זבח התפזון אנו אוכלין אותו צלי לפי שהיא דרך חפזון: ויקד העם וישתחוו · זו קבלת מצות שקבלו עליהם לעשות כל האמור למעלה שכן דרך כל מי שמקבל לעשות את אשר יצוה יתרפין כוראו ונראה בהשתחואות שקבל עליו המצוה: ויהי בחצי הלילה · ראוי היתה פרשה זו להיות סמוכה לפ' ולא שלח את בני ישראל מארצו כדי להיות כל המכות על הסדר ומה שנכנס פרשת החדש באמצע להודיעך איך נמלטו בכורי ישראל כשבא המשחית על מצרים: בחצי הלילה ויי' הכה כל בכור · ובמקום אחר הו' או' ביום הכותי כל בכור א"ר יוחנן אע"פ שהכה אות' בחצי הלילה היתה נפשם מפרכסת בתוכם עד הבקר כדי שידעו ישראל כי זו מכה מתו

רלב"ג

שנה · תאמר מלת עד וכפה ארבעים יכנו ר"ל שהרפון בו עד ארבעים יכמו כמו שנאמר שם בנ"ה · והנה הרצון בזה הוא שישראל ישבו במצרים עד ת"ל שנה ולא פורש מאיזה עת התחיל זה המשכון · והנראה בעיני כי שזה המשכון מתחיל אם מעת שנולד יצחק אם מעת נבואת בין הבתרים כמו שביארנו בפרשת לך לך · והנראות בעיני כזה שהמשכון הזה מתחיל מעת נבואת בין הבתרים · והיתה נבואת בין הבתרים כמו ה"ו שנים קודם שנולד יצחק ושיהיה זה המשכון מתחיל מעת הנבואה ההיא והנה ארבע מאות שנה שיאמר השם יתע' לאברהם התחילו מעת שנולד יעקב כי הוא היה הראשון שגר בארץ לא לו גרות מתמיד והנה יצאו ישראל קודם הקץ שנ' לאברהם כמו ארבעים וחמש שנה והוא מבואר שאם היו ישראל שלמים היו נוחלים הארץ תכף כצאתם קודם הקץ · ולזה שלח משה מרגלים לתור את ארץ כנען וזמן מועט אחר צאתם ממצרים אבל הטו עונם ונתאחרו שם במדבר ארבעים שנה ואח"כ ירשו ארץ כנען על ידי יהושע והנה עכ"פ נתקיימה להם ירושת הארץ אם בבא הקץ שיעד השם יתע' לאברהם אם קדם לו זמן מועט כמו שיתבאר מדברינו במה שיבא ר"ל שכבר נטלו את הארץ קודם הקץ · בעצם היו' הזה · ר"ל שהיה בסוף ארבע מאות ושלשי' שנה · יצאו כל צבאות ה' · הם השבטי': ליל שמורי' הוא ליי' · הוא מענין זכירה אלא שהיא זכירה תמידית כמו שביארנו ור"ל שבלילה הזה זכר השם יתע' ושמר אותה להוציא צבאותיו מארץ מצרים כי כן הבטיל השם יתעלה בתחלת היעדן שהוא שכבר שלא ירצה פרעה לשלח את העם עד הלילה הזאת שהיה בה מכת בכורים והוא ליל שמרה עשר בניסן · הוא הלילה הזה ליי' שמורים לכל בני ישראל לדורותם · הוא מענין זכירה גם כן והרצון בו שכבר יזכירו ישראל לדורותם לזכור מה שעשה להם השם יתעלה מהפלאות בלילה הזה וזה אמנ' יהיה בשלם בשיזכרו זה בפה כמו שבאה המצוה בזה בפה שאמר וזה שנאמר וזכור את היום הזה אשר יצאתם ממצרים והנה כשנאמר בזה התקו' שזאת הזכירה תהיה בליל ט"ו כי הזכירה אשר בפה ראוי שתהיה בעת שבלבנוינו לזכור זה בלב כי היא שביאה אליה · והנה אין ספק כי זאת הזכירה היא בפה כאמרו והגדת לבנך ביום ההוא לאמר כי הכונה בזה היא לפרסם ענין הנפלאות אשר עשה השם יתע' ווה הפרסום ישנם בזכירה אשר תהיה בפה לא בזכירה אשר תשים בלב · והנה תמצא זכירה כענין הנדס ושמור כי אם זכרתני אתך ולא זכר שר המשקים את יוסף · אכן זכור את יום השבת או שמור את יום השבת · הם מענין זכירה בפה כמו שנבאר שם בנ"ה · ויאמר יי' אל משה ואל אהרן · ר"ל שכבר אמר זה

זה למשה שיאמר אותו לאהרן והוא יהיה לו לפה באלו המצות׃ כל בן נכר לא יאכל בו׃ ראוי שתדע כי אין הרצון בבן נכר מי שהוא מעם אחר וזה שכבר התבאר בזה המקום שהגר מותר באכילת הפסח אע"פ שהוא מעם אחר כיון שהוא מאמין בתורת ישראל ובהיו' הענין כן הנה יהיה בן נכר מי שהוא באמונ' אחרת ואע"פ שהיה ישראל ולזה הוא מבואר שישראל משומד הוא בכלל בן נכר והוא מבואר שזאת המצוה לא צותה התור' אל הבן נכר כי אינו מקיים מצות השם יתע' אבל צותה לנו שלא נאכילהו מבשר הפסח כי מצוות התורה כלם הם לאנשי התורה וזה מבואר בנפשו וכבר התבאר בשרשים הכוללים כי האכילה תהיה בכזית ולזה הוא מבואר כי מי שהאכיל כזית מבשר הפסח לישראל משומד עובר בלא תעשה׃ וכל עבד איש מקנת כסף׃ הוא עבד שגופו קנוי כמו עבד כנעני׃ ומלתה אותו אז יאכל בו׃ ראוי שתדע שאין זה המאמר שב אל העבד כי כבר יתבאר ממה שאמר אחר זה וכל ערל לא יאכל בו שאין העבד הערל אוכל בו ואולם אמרו אז יאכל בו הוא שב אל האיש שזכר ויראה בזה שהאדון אסור לאכול מבשר הפסח אם יהיה עבדו אשר גופו קנוי לו ערל׃ תושב ושכיר׃ תושב הוא גר תושב והוא אשר קבל עליו שלא לעבוד ע"ז כי בזולת זה לא נניח אותו לישב בארצנו כמו שיתבאר בג"ה במה שיבא׃ ושכיר׃ הוא העבד שאין גופו קנוי לו והנה למדה אותנו התורה שאע"פ שיהיו התושב והשכיר נמולין לא יותר לנו להאכילם מהפסח ומזה המקום נלמד שהעבד שגופו קנוי יותר לו לאכול מבשר הפסח כשנמול כי הוא יותר נקשר לאמונתנו מהתושב והשכיר ואילו היתה כונת התור' שיהיה העבד הזה אסור לאכול מן הפסח היה ראוי שתבאר זה הדין בעבד ונדע מזה שכן הדין בתושב ושכיר׃ בבית אחד יאכל׃ ידוע כי הבית יאמר על המקום המוקף מחיצה והנה צותה התורה שהנמנין על הפסח יאכלוהו במקום אחד יגבילוהו מחיצות לא בשני מקומות והכונה בזה היא שיהיה הפסח בכללו נאכל במקום אחד כמו שהקפיד' התורה שיצלה יחד בכללו ראשו על כרעיו ועל קרבו כן הקפידה שיהיה נאכל יחד במקו' אחד׃ לא תוציא מן הבית מן הבשר חוצה׃ ראוי שתדע כי ההוצאה הוא שיעקור האדם הדבר ממקום מה׃ ויוציאהו משם ויניחהו חוץ מהמקום הראשון׃ ולזה הוא מבואר שלא יעבור האדם על לאו זה אם לא יקח הבשר מהמקום שהוא בו ויוציאהו חוץ למקום ההוא ויניחהו שם אבל אם עקר ולא הניח או הניח ולא עקר הנה אין זה הוצאה אבל הוא קצת ממלאכת ההוצאה ולזה הוא מבואר שלא יתחייב על זה מלקות וכבר נבאר עוד בג"ה דיני ההוצאה אצל הביאור במצות שבת וראוי גם כן שתדע שאינו חייב על הוצאת הבשר אם אין בה כזית כי לא יפול שם אכילה בפחות מכזית והנה למדנו זה ממה שאמר בראש הפסוק בבית אחד יאכל וזה לראיה כי לא יפול שם אכילה בפחות מכזית כי בדבר נאכל ידבר וזה לא ישלם בפחות מכזית כמו שהתבאר בשרשים הכוללים ומזה יתבאר שאם לא היה הבשר ראוי לאכילה לאי זו סבה שיהיה זה לא יתחייב עליו אם יוציאהו ואפשר שהיה הכונה בשם בית חבורה כמו ושמחת אתה וביתך שהרצון בו חבורת המתקבלים בביתו מהנשים והטף ובני הבית בכללם ויהיה הרצון בו שיאכל הפסח בחבורה אחת לא בשתי חבורות ולפי שאמר לא תוציא מהבית מן הבשר חוצה למדנו שהמקום אשר יאכלוהו בו ראוי שיהיה מוקף׃ כדי שיתכן בו שיוציאו אותו משם לחוץ׃ ועצם לא תשברו בו׃ ראוי שתדע כי לא יקרא העצם השחוס ומה שידמה לו כי מינו נאכל אפילו בשור ואולם יקרא עצם מה שלא יתכן שיאכל לפי הנהוג ואף על פי שכבר יקרה שיאכל בגדי הרך ולזה לא יתחייב משום שבירת עצם אלא בעצם שאין מדרכו שיאכל בשור הגדול אחר שנתבשל כי אינו נהוג שיאכל העצם אשר כזה גם בשה ולפי שאמר לא תשברו בו למדנו שעל שבירתו חייב לא על שריפתו׃ ועוד שכבר נתבאר בפרשת בהעלותך שכבר יתחייב אפי' בנותר מחייב לשרפו וזה שכבר נאמר שם לא ישאירו ממנו עד בקר ועצם לא ישברו בו׃ והנה יתבאר מזה שכבר יתחייב על שבירת עצם אפי' בעת שהוא פסול לפי שכבר כפלה התור' לזכור אזהרת שבירת עצם בזה המקום אפי' על מה שיצא מהבשר לחוץ וכן התבאר מזה המקום שאפי' הבשר שהוציאו חוץ שהוא אסור באכילה כמו שנאמר לא תוציא מן הבית מן הבשר חוצה ועצם לא תשברו בו׃ ולפי שאמר בו שהוא שב אל הבשר שזכר בזה הפסוק למדנו שאינו חייב משום שבירת עצם אלא אם היה בו כזית בשר או מוח כי כן שיעור הבשר הנזכר כמו שביארנו והנה יתבאר בפרש' בהעלותך שכבר יתכן שיהיה נעשה הפסח בטומ' כאשר היו רב הקהל טמאים ולפי ששבירת העצם הנה האזהרה בה חדוש הנה לא יהיה נוהג אלא בפסח הנזכר בתורה שהוא בא בטהרה והוא גם כן הנהוג על הרוב ואולם הפסח הבא בטומ' לא יתחייב משום שבירת עצם והטעם בזה כי אזהרת שבירת עצם עם שהיתה להעיר על החפזון שצוו בו לאכול בשר הפסח עד שלא היה להם פנאי לשבר העצמות הנה גם כן לכבוד הקרבן שלא ינהגו בו מנהג גרגרנות ואולם הפסח הבא בטומאה כבר הוסר הכבוד ממנו עד שכבר יאכלוהו הטמאי' כמו שנבאר בג"ה בפרש' בהעלותך ולזה לא הקפידה התור' אם ישבר בו עצם ואולם אמרנו שאזהר' שבירת עצם הוא לבדו חדוש לא זולתה לפי ששאר האזהרות והמצות הנופלות בה ימצא להם דומה בשאר הקרבנות וזה שהענין בצלי אשר יחדה התורה בפסח בזה מצאנו באיל נזיר שיחדה בו התורה הבשול ועניין היותו נאכל לאנשים מיוחדים במקום מיוחד כן מצאנו בקדשי הקדשים שהיו אוכלים אותם אהרן ובניו לבד בחצר אהל מועד והנה תמצא בהרבה מהקדשים אסור יוצא כמו שיתבאר בג"ה בענין הקרבנות ואמנם אזהרת שבירת העצם לא נמצאת ולא מה שידמה לה בשאר הקרבנו' ולזה אמרנו שהוא חדוש׃ כל עדת ישראל יעשו אותו מגיד שענין היות השה נקח לבית אבות או לאדם ולשכנו לא היה אלא בפסח מצרים אבל בפסח דורות ימנה עם מי שירצה עד שכל עדת ישרא' אפשר שיתחברו בפסח אחד אם היה שיהיה בו די׃ וזאת העשיה הוא לשחוט אותו בין הערבים ולמדנו מזה שזה חובה לכל אחד ואחד מישראל׃ וכי יגור אתך גר הוא גר צדק שנתגייר וקבל עליו עול מצות התורה׃ המול לו כל זכר ואז יקרב לעשותו׃ ר"ל שלא יותר לו לעשות הפסח אם לא יהיו נמולים כל הזכרים אשר הם לו כמו בניו וילידי ביתו ומקנת כספו שגופם קנוי לו וזה עם שהוא מבואר בנפשו שכל אלו הם נכללים במה שאמר המול לו כל זכר הנה הוא ג"כ מבואר מעניין מה שאמר השם יתעלה לאברה' שימול לו כל זכר ואח"כ ביאר שכבר יוכללו בזה ילידי ביתו ומקנת כספו וראוי שיתבאר לנו מזה כי כמו שימנע הגר מעשית הפסח במילת בניו ועבדיו כן הענין ג"כ בישראל כי לא החמירה התורה בגר יותר ממה שהחמיר בישראל אבל דבר הכתוב בהווה לפי שזה הענין יתכן שימצא בגר יותר ממה שימצא בישראל וזה מבואר בנפשו וכן ראוי שיתבאר מזה שמילת בניו ועבדיו מעכב' אותו מאכילת הפסח כי כבר נכלל בעשיית הפסח האכילה וזה יתבאר ממה שאמר ב פרש' בהעלותך ככל חקת הפסח יעשו אותו וזה כלל חקות האכילה כמו שיתבאר שם ועוד כי כבר זכרנו כי גם מילת העבד מעכב' בעליו מאכילת הפסח כמו שנתבאר בזאת הפרש' ולזה הוא מבואר שמילת בניו ועבדיו מעכבת אותו מאכילת הפסח׃ והיה כאזרח הארץ׃ לכל דיני זאת המצוה׃ וכל ערל לא יאכל בו אפילו היה ערל ישראל ואם אכל ממנה עובר בלאו׃ תורה אחת יהיה לכם ולגר הגר בתוככם׃ ר"ל לענין המצות בכללם כי לא יתגייר הגר לקיים קצת המצו' זולת קצת וזה כי התורה היא נימוס אחד שלם אין להוסיף עליו ואין לגרוע ממנו כמו שנזכר זה בתור'׃ ויהי בעצם היום הזה וגו'׃ הוא דבק עם מה שאחר זה והרצון בו כי בעצם היום הזה שהוציא יי' את בני ישראל מארץ מצרים על צבאותם בו ביום דבר השם יתע' למשה על מכת בכורות ובו ביום אמר משה אל העם שיזכרו היו' אשר יצאו ממצרים וכל הדברים הנמשכי' לזה עד פרשת ויהי בשלח הנה זה ביאור

קצת דברי זה החלק מדברי הפרשה ושאר הדברים שבאו שם הם מבוארים בנפשם עם מה שקדם לנו בזה מהדברים ואולם התועלות המגיעות ממנו׃

התועלת הראשון הוא במצות והוא לזכור מה שצונו בו לקבוע החדשים ולהשיב השנים והתכלית המגיע מזאת המצוה הוא קיום המועדים בזמנם כי ענינם תלוי בקבוע החדש והשנה ואולם התועלת המגיע מקיום המועדים בזמנם יתבאר בג"ה אצל המאמר באחד אחד מהם׃ **השרש** הראשון הוא שקבוע החדש יהיה מתחלת הראות הירח כמו שביארנו ולזה הוא מבואר שב"ד יצטרכו לקבו' זאת הידיעה בעדות מן הרואים הירח בחידושה כי לפעמים יראה לזה ולא יראה לזה לסבה מהסבות וכבר נתבארו דיני זה העדו' בא' וב' וג' מר"ה׃

השרש השני הוא שקדוש החדש לא יהיה אלא ביום לפי שקבוץ ב"ד לקדשו וקדושם אותו היא פעול' מהפעולות במצות והם לא יהיו לפני הנהוג כי אם כמו שהתחייב בשרשי' הכוללים ולזה יחויב שתהיה זאת ההקדשה והקריאה מהם ביום כמו שנ' אשר תקראו אותם במועד' מקראי קודש וכבר נתבאר זה בשני וג' בראש השנה ובראשון מסנהדרין׃

השרש השלישי הוא שכאשר קדשו ב"ד את החדש הוא מקודש אע"פ שכבר טעו או שגגו או הזידו כי הדבר הזה הוא מסור להם שנא' אשר תקראו אותם כבר נתבאר זה בשני מר"ה ואולם אמר במועדם כי מה שהוא מסור לב"ד מזה אינו כי אם לקבוע החדש אצל מועדית והוא ביום שלשים מהחדש או ביום שלשי' ואחד׃ **השרש** הרביעי הוא שאע"פ שקדוש החדש יהיה ע"פ הראיה הנה הקריאה היא המקדשת לא הראיה ולפי שכבר יפול ספק בראיה כי אפשר שיראה לפעמים דמות הירח בעבים היו ב"ד חוקרים העדי' באי זה מצב ראו את הירח ולאי זה צד היה נוטה ואם ידוע מדרך החכמה שזה בלתי אפשר יחשבו זה לטעות יקרה בראיה ולא יקדישוהו׃ ואם נתברר להם בלי ספק בזולת ראיה שהירח יכול להראות יקדישוהו בזולת ראיה כבר נתבאר זה בב' מר"ה׃ **השרש** החמישי הוא שזה העדות דוחה את השבת ר"ל הליכת העדים לב"ד לפי שלא יהיה קדוש החדש בזולת עדות והתורה חייבה שתהיה זאת הקריאה במועד' ולא יתכן שתהיה במועדה בזולת זה האופן והנה ג"כ בזה תלוי תקון המועדי' ותקון קרבן המוסף של ראש חדש ולזה הוא מבואר שאם היה ביניהם ובין ב"ד יותר ממהלך יום אחד לא יותר לעדים ללכת לב"ד בשבת כי לא יקובל בעדותם תועלת בקדוש החדש כי כבר יהיה לו שלשים ואחד מן החדש או הוא מקודש בזולת ראיה לפי שהוא מבואר שלא יתכן שיהיה בין חדש לחדש יותר משלשים יום כבר נתבאר זה בראשון מר"ה׃ **השרש** הששי הוא שקבוע החדש והשנה הוא מסור לבית דין הגדול והיה זה כן כי אם היה אפשר זולת זה הנה יקרה שיהיו המועדים בלתי נופלים בזמן אחד לכל ישרא' והמשל כי יתכן שבירושלים יראה הירח ובעכו לא יראה ובבית דין שבירושלים יקדשו את החדש ביום אחד ובבית דין שבעכו יקדשו את החדש למחרת היום ההוא וזה דבר בלתי ראוי כי כבר חייבה התורה שיעלו כל ישראל במועדים במקום אשר יבחר השם ולזה יחוייב שיהיה זמן המועדי' אחד לכל ישרא' ובזה יתבאר שזה יחוייב על פי הב"ד שהי' שם הכולל לכל ישר' כמו שנתבאר זה בראשון מסנהדרין ובט' ממכות׃ **השרש** השביעי הוא שראוי לב"ד שיוסיפו בקצת השנים חדש אחד באחריתם כדי שיהיה חדש ניסן בחדש האביב כי כבר דקדקה התורה בזה כמו שזכרנו עם שאי אפשר לקרב העומר בששה עשר בניסן אם היה ראש חדש ניסן קודם חדש האביב ולזה יחוייב שיהי' בחדש האביב לפי המציאות וכבר יעמדו על זה עוד' מפני התקופה השמשית שאם לא תהיה עד ששה עשר בניסן יצטרך לעבר השנ' ההיא כי כשהיה הענין בזה התנאי לא היה החדש ההוא לפי הנהוג חדש האביב והנה זכרה התורה שבליל ט"ו היה אז חדש האביב אמר כי בחדש האביב הוציאך יי' אלהיך ממצרים לילה ואמר היום אתם יוצאים בחדש האביב מגיד שבחמשה עשר בניסן היה חדש האביב׃ וכבר יעמדו גם כן על זה מפני פירות האילנו' אם לא יהיו עד הנה בתנאי הזה בתאר הזה הראוי שיהיו בו אצל חדש האביב כבר נתבאר זה בר"ה ובא' מסנהדרין וראוי שלא יעלם ממנו שלא יתכן לעבר השנה מפני העבור וקציר כי החדש הבא אחריו לא ימצא בו גם כן אביב ולזה ראוי או שיהיה פסח שהוא חדש האביב לא יתנהג עם שבזה יותר בחדש לישרא' וימצא להם המזון יותר ממה שימצא להן עברו השנה ולזה הוא שיש לב"ד לעבר השנה מפני הבכורות כבר נתבאר זה בראשון מסנהדרין׃

השרש השמיני הוא שיש לב"ד לעבר השנה לסבה מן הסבות מן הדברים הנלוים למועדים כמו עליית הרגל שאם לא יתכן שישלם זה עד החדש הבא אחריו כאלו תאמ' קלקול הדרכים ולא יוכלו עולי רגלים ללכת בהם עד שיפסקו הגשמים ויתקנו הדרכי' או שנהרסו הגשרי' ולא יוכלו ישר' בזולת סכנה לעלות לרגל ומפני גליות ישראל ממקומם ולא הגיעו עדיין במקום שיוכלו להיות שם בעת המוגבל ודבר זה יתבאר ממה שעשה חזקיהו שנאמר ויועץ המלך ושריו וכל הקהל בירושלם לעשות הפסח בחדש השני כי הכהנים לא התקדשו למדי והעם לא נאספו לירושל' וזה גם כן עם שהוא ביד ב"ד לקבוע החדשים והשנים לפי מה שירצו כמו שזכרנו יש לו שרש מבוא' בתורה׃ וזה שכבר נתבאר בפרשת בהעלותך שהפסח ידחה לחדש שני לאשר היו בדרך רחוקה באופן שלא יוכלו להיות במקום אשר יבחר יי' בחצי יום י"ד לחדש ניסן או לאשר היו טמאים לנפש אדם ולפי שזה לא יהיה אלא כאשר היו מעוט הקהל בזה האופן כמו שהתבאר שם הנה כשהיו רוב הקהל בזה התנא' שלא ידחו לפסח שני יתכן שיעברו השנה מפני דרך רחוקה אך לא מפני הטומא' כי הטומאה דחויה בצבור כמו שיתבאר ולפי שהוא עבר שנה לפי שהכהנים לא התקדשו למדי שאי אפשר לעשות הקרבן מזולתם למדו מזה ג"כ שבשביל תנורי פסחים שאבדו הגשמים יש לב"ד לעבר השנה כי בזולת זה לא יתכן שיאכלו פסחיהם עולי רגלים כי יחוייב להם לאכלו צלי אש ואין ראוי שישחטו הפסח אם לא לתכלית שיאכלו אותו והוא מבואר שאם לא היה ביד ב"ד לעבר השנה מפני אלו הדברים לא היו עושי' זה חזקיה וסיעתו לפי שכבר יראה מהמקום ההוא שכבר שגג בזה חזקיהו שגגת מה כמו שביארנו שם הנה חקרו רז"ל על השגגה שאפשר שתיוחס לו בזה שלא נראה להם שיטעה חזקיה לדחות לפסח שני כל ישראל מפני אלו הדברים אמר שמה שאמר בזה המקום שעשו הפסח בחדש השני היה שכב' עברו השנה ביום שלשים באדר ולפי שראוי לקבעו קודש ניסן אם באו עדים שראו הירח שעשה בו פסח החדש והוא מבוא' בדברי רז"ל שאם עברו השנה ביום שלשי' באדר מעובר ולזה יראה לי שכבר עבר השנה אחר שקבע ניסן ולא היה להם כח לעבר השנה אחר זה כי יחוייב בחדש ההוא שיהיה ראש חדשים וכבר נתבאר זה כלו בראשון מסנהדרין ואולם מדברי סופרים יחוייב שלא יעברו השנה ביום שלשים באדר לכתחלה אך אם עברוה מעוברת׃

השרש התשיעי הוא שאין מעברין השנה אחר שקדשו ב"ד את החדש ולא ביום אחד ושלשי' באדר שהרי הוא ניסן ואף על פי שלא נראה הירח כמו שזכרנו במה שקדם ויחוייב שיהיה ראש חדשים כאמרו החדש הזה לכם ראש חדשים ולזה אין כח בבית דין לעשותו אדר שני׃

התועלת השני הוא בדעות׃ והוא להודיע כי בני המשפחה ראוי שיהיו קרובים קצתם לקצת כדי שיגיע מהאחד מהם אל האחר העזר הראוי ולזה צותה התורה שיקחו השה למשפחותיהם להורות שאנשי המשפחה האחת היו יושבים זה אצל זה כי פסח מצרים היה בבתי האנשים העושים אותו ולא היו יוצאי' איש מפתח ביתו כל הלילה ולזה הקפידה התורה בפסח מצרים שאם ימעט הבית מהיות משה יקח השה הוא ושכנו הקרוב אליו במכסת נפשות׃

התועלת השלישי הוא במצות׃ והוא לזכור מה שנצטוינו בו לעשות הפסח משה תמים זכר

הקרבנות ולא תוך זמן שאר הקרבנות שהוא מתמי' של שחר עד תמיד של בין הערביים׃ ולמה לא יספיק קרבן אח' לכל ישראל כמו בשאר קרבנות צבור׃ זבח פסח הוא׃ זה הזבח נעשה בשביל הפסיחה שפתאם עתידה לפעמות כחצי הלילה של אחריו ומפני שאין זבח בלילה הוצרך לעשותו בזה הזמן הנמשך אחר הלילה של אחריו כשאין הקרבנו' והוצרך כל אחד להקריב כי הנס נעשה לכל יחיד בפני עצמו לא לצבור בכלל׃ ויי' הכה׃ כלומר ישראל התעסקו במצו' הפסח וה' הכה באותו הזמן בעצמו את בכורי מצרים לגאלם׃

חזקוני

מיד שוטליהם׃ ויי' הכה כל בכור׃ רבי אליעזר בן עזריה אומר כל מקום שנא' ויי' הוא ובית דינו ובסנקליטין שלו שלאחר שב"ד למעלה ישבו וגזרו שיכנסו בכורי מצרים׃ מבכור פרעה בא הכתוב ללמדך על פרעה שגם הוא בכור ואולם בעבור זאת העמדתיך וגו'׃ היושב על כסאו׃ העתיד לישב על כסאו אלו היה דינמא ויקח את בנו הבכור אשר ימלוך תחתיו ויי"מ כל' תולדות העולם הוכו מצרים מים רוח אש עפר בשתים הראשונות דם וצפרדע במים בשתים שניות כנים וערוב בעפר כדכתיב כל עפר הארץ היה כנים בשתים שלישיות דבר ושחין דבר ע"י אויר רע לא היינו רוח שחין על פיח הכבשן לא באש בשתים רביעיות ברד ארבה ברוח הברד לא מרוח סער' שהוא שבילו וכן הארבה ברוח קדים במכה מעשה ידי שמי' שהוא לא כנגן החשך שהמאורות מנעו אור' מעל ארץ מצרים ומכת בכורים שמלאך ירד מן השמים להרגם נמצא שהוכו במים ורוח ואש ועפר שהם עשר מכות אלו היו ע"י הב"ה ומשה ואהרן שלש ראשונות ע"י אהרן ובכנין שלש השני' במים והשלישית בעפר הארץ וע"י משה שלש העליונים כמו שמעלתו עליונה ממעלת אהרן והם ברד ארבה חשך שכן משה שלש בשמים ובארץ וע"י הב"ה ערוב דבר מכת בכורות ואחת ע"י שלשתם היא מכת שחין׃ ויקם פרעה לילה׃ מהו לילה שהיה חשוך בלילה הו' ועבדיו ויקרא למשה לאהרן לפי שאמר לך מעלי וגו'׃ כי אין בית אשר אין שם מת׃ ר' נתן אומ' וכי לא היה בית שלא היה שם בכור אלא שכיון שבכור מת לאחד מהם היה עושה לו איקונין ומעמידם בתוך ביתו ואותו לילה נשחקת ונדקקת ונזרת והיה אותו יום קשה בעיניהם כאלו יום שקברוהו ולא עוד אלא שמצרים קוברים אותם בבתיהם והיו הכלבים נכנסים דרך הכוכין ומוציאין את הבכורות מתוך קבריהם ומתעסקין בהם והיה קשה בעיניהם כאותו יום שקברוהו׃ גם צאנכם גם בקרכם׃ גם ריבה שלאחר שנתן להם משלו ושאל מהן לקיים מה שנא' גם אתה תתן בידינו זבחים ועולות׃

בן שנה ואולם התועלת המגיע מזאת המצוה הוא להעתיק ישראל מאמונת המצרים הנפסדת כי הם היו מתעבים זביחת הצאן ואכילתם לחושבם כי אלהיהם יהיה מזל טלה ולזה צוה השם יתע' לזבוח השלם שבצאן והוא הזכר תמים בחדש האביב בין הערבים והוא בחצי היום כי אז יהיה מזל טלה בחצי השמי' ויהיה בתכלית כחו וצוה שיהיה בן שנתו כי בזה יהיה מן הזרו' יותר ומן העשיה כנגד האמונה ההיא ולפי שהם היו חושבים שאלהיהם יהי' נשפט באש עם מי שיעשה כנגדו מפני שהוא ממזלות האש הפליג השם יתע' להתחכם כנגד זאת האמונה וצוה שיצלה השה בכללו באש ראשו ועל כרעיו ועל קרבו כי בזה האופן יהיה ההתנגדות היותר נפלא שאפשר לאמונת מצרים וצוה עם זה להזות מדמו על המשקוף ועל שתי המזוזות באגודת אזוב לעשו' כנגד זאת האמונה לפי מה שאפשר ונגלה להם כי זה הפועל אשר היה ראוי לפי אמונת המצרים שיגיע להם בסבתו רע נפלא מאלהי מצרים היה הצלתם מהרע הנפלא שהגיע למצרי' ולזאת הסבה בעינה השחית השם יתעלה בלילה ההוא כל אלהי מצרים כדי שישלם לישראל העתק האמונ' ההיא הנפסדת · ולזאת הסבה הקדים לקיחתו לשחיטתו ד' ימים כדי שיתישבו ישראל בזה הענין ויתנו אל לבם מום האמונ' ההיא ולזאת הסבה חוייב שיהיו נמנין בו אוכליו קודם שחיטה וישחטוהו לשם פסח כדי שיתנו לבם בפעל הזה ויתבוננו בו וכבר תמצא במכילתא מה שיעיד על זאת הכונה אמרו מפני מה הקדים לקיחת הפסח לשחיטתו לפי שהיו שטופים ישראל בע"ז במצרים ועוד אמרו שם בביאור משכו וקחו לכם ר' יוסי הגלילי אומר משכו ידיכם מע"ז והדבקו במצות · ואולם שרשי זאת המצוה הם אחד עשר :

השרש הראשון הוא שיהיה זכר בן שנתו ושלא יהיה בו מום מן המומין הפוסלים בקרבן כמו שיבא בגזר הצור ונתבארו בכללות במסכת מבכורות : **השרש** השני הוא שתהיה שחיטתו בחצי היום · כי אז הוא בין הערבים ואם שחט קודם זה לא יצא אך אחר זה יצא כל היום כולו כבר נתבאר בשמיני מפסחים : **השרש** השלישי הוא מה שיהיה נשחט בפרסו' גדול שנאמר ושחטו אותו כל קהל עדת ישראל בין הערבים · ולזה לא ישלם בפחות משלש' קהלות כמו שביארנו ואין קהל בפחות מעשרה כמו שהתבאר מפני הוראת הגדר ולפי שלא נודע מזה המקום אם יצטרך שיהיו שם אלו הקהלות יחד או בזה אחר זה הצריכו חכמים שיהיו שם ג' כתות בזה אחר זה והיה בכל כת וכת שלשים כבר נתבאר זה בה' מפסחים :

השרש הרביעי הוא שאין שוחטין את הפסח אלא למנויין שנאמר במכסת נפשות איש לפי אכלו תכוסו על השה כבר נתבאר זה בב' מזבחים ובט' מפסחים :

השרש הה' שאין נמנין עליו אלא כל זמן שהוא חי לא אחר זה שנאמר תכסו על השה אינו שה לאחר שנשחט והיה זה כן לפי שלא נשחט לשמו כבר נתבאר זה בט' מפסחים :

השרש הששי הוא שאין שוחטין אותו על מי שאינו יכול לאכול כזית בשר שנאמר לפי אכלו תכסו על השה כבר נתבאר זה בששי מפסחים : **השרש** השביעי הוא שאין נמנין על שני פסחים שנא' על השה על שה אחד הם נמנים לא על שני' והיה זה כי כבר פרע חובו בראשון אשר נמנה עליו כבר נתבאר זה בט' מפסחים : **השרש** השמיני הוא שצריך שתהי' שחיטתו של פסח לשם פסח שנאמר ושחטו את הפסח זבח פסח וזבחת פסח כבר נתבאר זה בראשון מזבחים ובה' מפסחים : **השרש** התשיעי הוא שאין ראוי להביא קדשים לפסול שנאמר ואם ימעט הבית מהיות משה ולקח הוא ושכנו וזה שרש כולל לשאר הקדשים אך ביארה התור' זה בפסח שהוא מן הקדשים הקלים וממנו נלמד זה הדין בשאר הקדשים כי הם ראוים בזה הדין וכבר השתמשו רז"ל בזה השרש במקומו' רבים מהתלמוד וממנו יתבאר שאין ראוי לשחט הפסח על היחיד אם אין ראוי לאכלו כלו כבר נתבאר זה מתשיעי מפסחים :

השרש העשירי הוא ששחיטת הפסח כלומר מזה ממה שהוא עצמי שאין יכול לעשות קודם י"ד הוא דוחה את השבת אם חל י"ד להיות בשבת לפי שכבר חייבה התורה שיהיה נעשה במועדו וזה השרש כולל לכל מה שהוא קבוע לו זמן מן התורה כבר נתבאר זה בו' מפסחים ובי' מערובין : **השרש** הי"א הוא שמילת עבדיו ומילת בניו הקטנים מעכבת אותו מעשיית הפסח שנאמר המול לו כל זכר ואז יקרב לעשותו כבר נתבאר זה במכילתא :

התועלת הרביעי הוא במצות והוא לזכור מה שנצטוינו לשחוט הפסח ביום י"ד בניסן בין הערבים והנה התועלת המגיע מזאת המצוה כבר התבאר במה שקדם :

התועלת החמישי הוא במצו' והוא מה שנצטוינו לאכל הפסח בליל ט"ו והנה התועלת המגיע מזאת המצוה היא להוציא ישר' מאמונת המצרים כמו שזכרנו ולזאת הסבה בא הצווי בו שיהיה צלי אש ראשו על כרעיו ועל קרבו כמו שזכרנו למעלה כי כשיצלה שלם יהיה הפעל ההוא יותר חזק ההכעסה לאלהי מצרים לפי אמונת המצרים ולזאת הסבה בעינה בא הצווי שיאכל בשלמו' במקום אחד ושלא יוציאו מהבשר חוצה ושלא יותירו ממנו עד בקר כדי שיאכל בכללות בפעם אחת כי אין מהנהוג שיאכל האדם בלילה כי אם פעם אחת ואולם שזה הפועל היה חזק ההכעסה לאלהי מצרים לפי אמונת המצרים הוא מבואר ממה שאומר וזה כי כל מה שיהיה השלמות בדבר אשר יבזוהו היה הבזוי ההוא יותר חזק ולזה הוא מבואר כי זה היה בזוי נפלא לאלהי מצרים לפי מחשבתם כי הם היו מתעבים אכילת הצאן וצלייתו ובשולו וכל אחד מאלו היה בזאת המצוה באופן שיהיה בו הבזוי יותר נפלא והנה בא הצווי לשרוף הנותר באש לסבה בעינ' אשר באה המצוה לצלותו באש אשר כבר זכרנוהו במה שקדם · והנה נצטוינו לאכול הפסח על מצה ומרורים להורות על החפזון כי מי שירצה לתקן הלחם במהירות יאפה אותו מצות ולא יצטרך להמתין עד שיחמץ ולזאת הסבה בעינה היו שם מיני ירקות מרים כמו חזרת ומה שידמ' להם כי האדם יטבול בהם כאשר ירצה לאכל בחפזון ולא יצטרך להמתין שיעשו לו ממיני הכותח לטבול בהם פתו ולזאת הסבה נצטוו אז שיאכלו אותו בתאר שזכרה התורה ר"ל שיהיו מתניהם חגורים נעליהם ברגליהם ומקלם בידם · ואולם שרשי זאת המצוה הם חמשה :

השרש הראשון הוא שיהיה נאכל צלי אש ולא צלי דבר אחר ואע"פ שנתחמם הדבר ההוא באש כמו התמר ומה שידמה לו מהדברים החמים כבר ביארנו זה בב' ובז' מפסחי' :

השרש השני הוא שיהיה בצלייתו ראשו על כרעיו ועל קרבו לא שישים קרבו לתוכו אחר הדחתו כי זה יהי' כמו בשול כי יתבשל שם בלחותו ולחות הבשר עם שהוא צלי דבר אחר כי הו' נצלה מהחום שיבא בשה מחום האש המקיף בו כבר נתבאר זה בז' מפסחים :

השרש השלישי הוא שראוי שתהיה אכילתו אכילת שובע כי צורת האכילה שזאת יורה זה שכבר היה נאכל על מצות ומרורים אשר עם הוראתם על החפזון הנה יש במרורים הוראה למה שהוא נאכל אכילת שובע כי מה שהוא בזה התאר יביא העשבים האלה לאכילתו למה שיש בהם מהפגת התפן אל המאכל עם מה שצוה שלא ישברו בו עצם יאות לזה גם כן כי כן הדרך במה שלא יאכל אכילת רעבון והיה זה כן כדי שתהיה הסעודה נשלמת בזה המזון באופן שיביאם זה לזכור יציאת מצרים כי בעבורו היתה זאת המצוה כמו שנתבאר זה בשביעי מפסחים :

השרש הרביעי הוא שיהיה נאכל על מצות ומרורים שנאמר על מצות ומרורים יאכלוהו וראוי שתדע שזו איננה מצוה בפני עצמ' כמו שנתבאר במכילתא אך הוא נלוה למצו' אכילת בשר ולזה אמר יאכלוהו שהוא שב אל הבשר והוא מבואר שאם אין לו מצה ומרור יוצא ידי חובתו באכילת הבשר שנאמר ואכלו את הבשר עם שכבר יורה שאכילת על מצה ומרורים היתה להורות על החפזון ולזה לא יהיה זה מעכב מצות אכיל' הפסח כמו שזכרנו כבר נתבאר זה במכילת' והנה המרורים הם עשבים מרים מרירות מה כמו החזרת והעולשים ומרור ומה שידמה להם כבר נתבאר זה בשני מפסחים : **השרש** החמישי הוא שמילת עבדיו ומילת בניו הקטנים מעכבת אותו מאכילת הפסח כבר נתבאר זה בפסחים :

התועלת הששי הוא במצות והוא לזכור מה שהוזהרנו שלא לאכול בשר הפסח נא ומבושל והנה היתה זאת האזהר' בעבור שנאכלהו צלי אש לסבה אשר זכרנו במה שקדם :

התועלת השביעי הוא באזהרות · והוא לזכור מה שהוזהרנו שלא להותיר מבשר הפסח עד הבקר ולשרוף הנותר וכבר התבאר מדברינו התועלת המגיע מזאת האזהרה :

התועלת השמיני הוא באזהרו' · והוא שאין ראוי להוליכ' דרכים שיאכלו בסעודה ויתישבו בה אבל ראוי שיאכלו כדמות נוסעים כדי שישלימו מהלכים בזריזות וזה למדנו מהתאר אשר צוה השם יתע' שיאכלו בו הפסח ר"ל שיהיו מתניה' חגורים נעליהם ברגליהם ומקלם בידיהם ושיאכלו אותו בחפזון כדי שיהיה כדמות נוסעים וכבר זכרו זה התועלת במכילתא :

התועלת התשיעי הוא במצות · והוא שכבר זכר מה שנצטוינו לחוג בחמשה עשר לחדש ניסן רוצה לומר שנקריב שלמי חגיגה · והנה נזכיר התועלות המגיעות בזה בזכרנו מצות חגיגת הרגלים בכללם : **התועלת** העשירי הוא במצו' · והוא לזכור המצוה שנצטוינו להשבית שאור מבתינו ביום י"ד לחדש ניסן · והנה התועלת המגיע בו' היא להרחיקנו מאכילת החמץ בז' ימי הפסח והתועלת בזה הו' להזכירנו יציאת מצרי' שהיתה בזה האופן הנפלא שמי שהקשה לבו ומאן לשלחם מאון נפלא הוכרח לגרשם משם במהירות עד שלא יוכלו להתמהמה עד שהתחמץ העיסה אשר במשארותם : **התועלת** הי"א הוא במצוה והוא לזכרו' המצוה אשר נצטוינו לשבו' ביום ראשון של פסח מכל מלאכת עבודה והמצוה שנצטוינו לשבות בזה האופן בשביעי של פסח והנה התועלת המגיע בזה הוא להזכיר יציאת מצרים אשר הוא מביא להאמין בשם יתע' אמונה נפלאה והנה היה זמן זה החג ז' ימים לפי שהז' ימים הם תקופה ירחית ויש לה מהזמן רושם נפלא בדברים הטבעיי' והנה הוא הזמן היותר קצר שימצא שלם ויהיה מקובץ מימים וזה מבואר למי שעיין בחכמת הככבים והנה לא נאסרו כל אלו הז' ימים בעשיית מלאכה כדי שלא יכבד זה עלינו ונאסרו כלם באכילת החמץ כי זה לא יכבד מאד לכל האנשים · ואולם שרשי זאת המצוה הם ג' : **השרש** הא' הוא שיחשבהו כעפר והדומה לו ממה שאינו ראוי לאכילה קודם הזמן כי אז הוא שליט עליו ויכול לעשות מה שירצה לפי שהוא קנין מקניניו והוא מפני זה יכול להסכים שלא ישתמש מהלחם ההוא כשמוש המיוחד בו מצד מה שהוא לחם אבל ישתמש בו שמושו העפר והאבן והדומה להם שנ' תשביתו שאור מבתיכם ר"ל שתשביתוהו משמושו המיוחד לו ולזה אמר תשביתו ולא אמר תבערו וכבר נתבאר זה השרש בא' מפסחים :

השרש הב' הוא שאחר שבטלו איננו עובר עליו בבל יראה ובבל ימצא אע"פ שנשאר בביתו שהרי איננו שאור ולא חמץ אצל הבעלים לפי שכבר השביתו וכבר התבאר זה בראשון מפסחים ויראה לי שאם אכלו אחר זה אין בטולו מועיל לו כלום שהרי נתבאר שהוא אצל מחשבתו לחם לא עפר ואפר ולעשות משמרת למשמרת צוו חכמים לבדוק ולהוציא החמץ מכל גבולו כבר נתבאר זה בראשון מפסחים : **השרש** הג' הוא יוצא מאלו השרשים הקודמים והוא שמי שיש לו עסה בביתו בזמן אסור החמץ ואינו יוכל לאפותה קוד' שתחמיץ הוא מבטלה קודם שתחמיץ ובזה ימלט מעבור עליה בבל יראה ובבל ימצא אחר שתחמיץ כבר נתבאר זה בראשון מפסחים :

התועלת הי"ב הוא במצות · והוא לזכור מה שהוזהרנו שלא נעש' מלאכת עבודה בראשון ובשביעי של פסח ותועלתו להזכיר יציאת מצרי' שהיינו עבדים לפרע' שם והיינו מוכרחים לעשו' מלאכת עבודה ואולם שרשי זאת האזהרה הם ד' : **השרש** הא' הוא שלא יתחייבו בי"ט כי אם על המלאכות שאינם לצורך אוכל נפש שנ' כל מלאכה לא יעשה אך אשר יאכל לכל נפש הוא לבדו יעשה לכם והנה אלו המלאכות הם אשר התבאר שחייב עליה' בשבת בלבד מה שהוא מן המלאכות שהוא לצורך אוכל נפש ר"ל שמה שנקרא בשבת מלאכה נקרא גם כן בי"ט וזה יתבאר מצד הוראת הגדר כמו שנתבאר זה בראשון מי"ט ובא' ממגלה :

השרש הב' הוא שלא נאסר מן התו' המלאכות שהם לצורך אוכל נפש מצד עצמותם ואע"פ שיאכל מזה בי"ט או שלא יאכל דבר ממנו כי התורה לא כוונה במאמר אשר יאכל שיהא נאכל בפעל אבל שיהיה מדרכו שיאכל כמו שביארנו וכבר נתבאר זה בשני מי"ט ובג' מפסחים :

השרש הג' הוא שההבערה והוצאה' מרשות לרשו' יתרו בי"ט ואע"פ שאינו צריך אוכל נפש בעצמות' והיה זה כן לחיותם הכרחיים מאד בתקון המזונות והכנתם כבר נתבאר זה השרש בא' מי"ט : **השרש** הד' הוא שכמו שיותרו המלאכו' שהם לצורך אוכל נפש כן יותר מה שיהיה ממלאכת ההנאות האחרות כגון הרחיצ' והסיכה והכוהב מכהגם וזה כי התורה התיר' המלאכות שהן לתקון המזונות ואע"פ שיהיה אפשר שיהיו המזונות ההם מתוקנים מערב יום טוב כמו הענין בשבת כדי שנמצא ההנאה יותר באלו המזונות ולזה הוא מבואר שאין ראוי שתמנע הרחיצה והסיכה והכוהב מכהגם שההמנע מהם הוא ענוי מה כמו שאמר דניאל וסוך לא סכתי ובכלל הנה תקון המזון בי"ט הוא הנאה מההנאות הבלתי הכרחיות והתירה אותו התורה להוסיף העונג בי"ט כמו שצותה לשמח ביום טוב ולזה נלמד זה הדין ממה שיהיה מההנאות הדומו' לה עם שהרחיצה והסיכה הם יותר ראוי' בזה הדין כי אי אפשר לסמוך בהן על הנעשה בערב י"ט ומזה המקום נלמד שהותר' הבערה להתחמם לאורה והותר מפני זה ההבערה בכלל כי הוא ראוי' לאלו התכליות והתבאר מפני זה שהותר ההוצאה בכללה כי היא ראויה לאלו התכליו' כי בזה מיתקן ההנא' והשמחה שלא יהיה האדם ביום טוב כמי שידיו אסורות ולזה יותר לו להוציא קטן או מפתח וס"ת ומה שידמ' לזה וכבר יתבאר זה השרש בשני מיו' טוב הראשון ממנו בבבלי ובירושלמי אלה הם שרשי זאת המצוה לפי דיני התורה · ואולם רז"ל לעשות משמרת למשמרת התורה מנעו מהמלאכות המותרות מה שאפשר לעשות מערב יום טוב :

התועלת הי"ג הוא במצות · והוא לזכור מה שנצטוינו לאכול מצה בליל ט"ו בניסן שנאמ' בערב תאכלו מצות ותועלתו להזכיר יציאת מצרי' כמו שזכרנו במה שקדם ואולם שרשי זאת המצוה הם חמשה : **השרש** הראשון הוא שיאכל לכל הפחו' כזית מצה כי לא תקר' אכילה בפחות מכזית כמו שזכרנו בשרשים הכוללים ומצותה כל הלילה וכבר נתבאר זה מחמישי מפסחים ובעשירי ממנו : **השרש** השני הוא שיהיה המצה מחמשת המינין כי הם אפשר בהם החמוץ וזה מבואר מצד הוראת הגדר כי כמו שלא יקרא עור מי שאין מדרך מינו שיראה כן לא תקרא מצה הלחם הנעשה מזרע מה שאין מדרכו להחמיץ כבר נתבאר זה בשני מפסחים:

השרש השלישי הוא שתהיה ראויה בכל מושבות שנאמ' בכל מושבותיכם תאכלו מצות כבר נתבאר זה בב' מפסחים : **השרש** הרביעי הוא שזאת המצו' נוהגת בין בארץ בין בחוצה לארץ שנאמר בכל מושבותיכם תאכלו מצות כבר נתבאר זה בב' מפסחים :

השרש החמישי הוא שיהיו מצות בלתי מצטרפות לדבר אחר כמו חלות תודה ורקיקי נזיר שנאמ' בערב תאכלו מצות · בזולת לווי ונאמר ושמרתם את המצות שתהיינה שמורו' לשם מצה ואלו אינם שמורות לשם מצה אלא לשם זבח שהן באות עמו והיה זה כן לפי שהמצוה היא זכר ליציאת מצרים ואלו המצות שהם עם שום לווי הם לכוונה אחרת כבר נתבא' זה בשני מפסחי' :

התועלת הי"ד הוא במצות · והוא לזכור מה שהוזהרנו שלא ימצא שאור בבתינו בשבעת ימי הפסח וכבר זכרנו במה שקד' התועלת המגיע מזאת האזהרה והו' להרחיקנו מאכילת החמץ באלו השבעה ימים ואולם שרשי זאת המצוה הם שנים : **השרש** הראשון הוא שאין הבדל בזאת האזהרה בין הבית ובין הגבולים אשר לבעל כי באי זה מהגבולים שלו שימצא שם שאור יעבור על זאת האזהרה וזה מבואר ממה שאמר לא יראה לך שאור בכל גבולך ואולם זכר בזה המקום בית לפי שמדרכו שימצא שם יותר כבר נתבאר זה בראשון מפסחים :

השרש השני הוא שלא יעבר על זאת אם לא היה שם זה השאור שלו אך אם היה שם זה השאור של גוים או של גבוה פטור וזה מבואר מאמרו לא יראה לך שאור כי אין שם דבר יתחייב שלא יהיה זה הדין באזהרת לא ימצא כמו שהוא ראוי באזהרת לא יראה כבר נתבאר זה בראשון מפסחים · **התועלת** הט"ו הוא באזהרות · והוא לזכור מה שהוזהרנו שלא לאכול אפילו תערובת חמץ והתועלת הוא להזכיר יציאת מצרים :

התועלת הי"ו הוא להודיע שכבר נתקיים מה שיעד השם ממכת בכורות ושכבר יוצאים או פרעה ממצרים יצאו ברכוש גדול **התועלת** הי"ז הוא להודיע שכבר נתקיים מה שיעד השם יתעלה ליעקב שכבר יעשהו במצרים לגוי גדול :

התועלת הי"ח הוא במצות · והוא לזכור מה שנצטוינו לזכור יציאת מצרי' בליל ט"ו בניסן :

התועלת הי"ט הוא באזהרות · והוא לזכור מה שהוזהרנו שלא יאכל ישראל משומד הפסח כי הפסח נצטוינו בו להקבותנו אמונ' שלמה בשם יתעלה ומי שלא ישלם לו זה אין ראוי שיאכל ממנו ולזאת הסבה בעינ' הוזהרנו שלא יאכל ממנו תושב ושכיר כי לא יכנסו באמונתנו

ולא

רשי

כלנו מתים · אמרו לא כגזרת משה הוא שהרי אמר ומת כל בכור וכאן אף הפשוטי' מתים חמשה או עשרה בבית אחד : טרם יחמץ · המצרי' לא הניחום לשהות כדי חמוץ : משארותם · שירי מצה ומרור : על שכמם · אע"פ שבהמות הרבה הוליכו עמהם מחבבים היו את המצוה : כדבר משה · שאמר להם במצרים ושאלו איש מאת רעהו : ושמלת · אף הן היו חשובות להם מן הכסף ומן הזהב והמאוחר בפסו' חשוב : וישאילום · אף מה שלא היו שואלים הם היו נותנים להם אתה אומ' אחד טול שנים ולך : וינצלו · ורוקינו : מרעמסס סכתה · מאה ועשרי' מיל היו ובאו שם לפי שעה שנא' ואשא אתכם על כנפי נשרי' : הגברי' · מבן עשרי' ומעלה : ערב רב · תערובת אומות של גרי' : עוגו' מצות · חררה של מצה בצק שלא החמיץ קרוי מצה : וגם צדה לא עשו להם · לדרך מגיד שבחן של ישר' שלא אמרו היאך נצא למדבר בלא צדה אלא האמינו והלכו הוא שמפורש בקבלה זכרתי לך חסד נעוריך אהבת כלולותיך לכתך אחרי במדבר בארץ לא זרועה ומה שכר מפורש אחריו קדש ישראל ליי' וגו' : אשר ישבו במצרים · אחר שאר הישיבות שישבו גרי' בארץ לא להם : שלשים שנה וארבע מאות שנה · בין הכל משנולד יצחק עד עכשו היו ארבע מאות משהיה לו זרע לאברהם נתקיים כי גר יהיה זרע' ושלשי' שנה היו משנגזרה גזרת בין הבתרים עד שנולד יצחק ואי אפשר לומר בארץ מצרים לבדה שהרי קהת מן הבאי' עם יעקב היה צא וחשוב כל שנותיו וכל שנות עמר' בנו ושמוני' של משה לא תמצאם כל כך ועל כרחך הרבה שנים היו לקהת עד שלא ירד למצרים והרבה משנות עמרם נבלעי' בשנות קהת והרבה משמונים של משה נבלעי' בשנות עמר' הרי שלא תמצא ארבע מאות לביאת מצרי' והוזקקת לומר על כרחך שאף שאר הישיבות נקראו גרות ואפי' בחברון שנאמר אשר גר שם אברהם ויצחק ואומר את ארץ מגוריהם אשר גרו בה לפיכך אתה צריך לומר כי גר יהיה זרעך משהיה לו זרע וכשתמנה ת' שנה משנולד יצחק תמצא מביאתן למצרים עד יציאתן ר"י וזה אחד מן הדברי' ששנו לתלמי המלך : ויהי מקץ שלשי' שנה ויהי בעצם היום הזה · מגיד שכיון שהגיע הקץ לא עכבן המקו' כהרף עין בט"ו בניסן באו מלאכי השרת אצל אברהם לבשרו בט"ו בניסן נולד יצחק בט"ו בניסן נגזרה גזרת בין הבתרי' : ליל שמורים · שהיה הקב"ה שומר ומצפ' לו לקיים הבטחתו להוציאם מארץ מצרי' : הוא הלילה הזה ליי' · הוא הלילה שאמר לאברהם בלילה הזה אני גואל את בניך : שמורים

בא

וַתֶּחֱזַק מִצְרַיִם עַל־הָעָם לְמַהֵר לְשַׁלְּחָם מִן־הָאָרֶץ כִּי אָמְרוּ כֻּלָּנוּ מֵתִים׃ וַיִּשָּׂא הָעָם אֶת־בְּצֵקוֹ טֶרֶם יֶחְמָץ מִשְׁאֲרֹתָם צְרֻרֹת בְּשִׂמְלֹתָם עַל־שִׁכְמָם׃ וּבְנֵי־יִשְׂרָאֵל עָשׂוּ כִּדְבַר מֹשֶׁה וַיִּשְׁאֲלוּ מִמִּצְרַיִם כְּלֵי־כֶסֶף וּכְלֵי זָהָב וּשְׂמָלֹת׃ וַיהוָה נָתַן אֶת־חֵן הָעָם בְּעֵינֵי מִצְרַיִם וַיַּשְׁאִלוּם וַיְנַצְּלוּ אֶת־מִצְרָיִם׃ פ

וַיִּסְעוּ בְנֵי־יִשְׂרָאֵל מֵרַעְמְסֵס סֻכֹּתָה כְּשֵׁשׁ־מֵאוֹת אֶלֶף רַגְלִי הַגְּבָרִים לְבַד מִטָּף׃ וְגַם־עֵרֶב רַב עָלָה אִתָּם וְצֹאן וּבָקָר מִקְנֶה כָּבֵד מְאֹד׃ וַיֹּאפוּ אֶת־הַבָּצֵק אֲשֶׁר הוֹצִיאוּ מִמִּצְרַיִם עֻגֹת מַצּוֹת כִּי לֹא חָמֵץ כִּי־גֹרְשׁוּ מִמִּצְרַיִם וְלֹא יָכְלוּ לְהִתְמַהְמֵהַּ וְגַם־צֵדָה לֹא־עָשׂוּ לָהֶם׃

מ וּמוֹשַׁב בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר יָשְׁבוּ בְּמִצְרָיִם שְׁלֹשִׁים שָׁנָה וְאַרְבַּע מֵאוֹת שָׁנָה׃ וַיְהִי מִקֵּץ שְׁלֹשִׁים שָׁנָה וְאַרְבַּע מֵאוֹת שָׁנָה וַיְהִי בְּעֶצֶם הַיּוֹם הַזֶּה יָצְאוּ כָּל־צִבְאוֹת יְהוָה מֵאֶרֶץ מִצְרָיִם׃ לֵיל שִׁמֻּרִים הוּא לַיהוָה לְהוֹצִיאָם מֵאֶרֶץ מִצְרָיִם הוּא־הַלַּיְלָה הַזֶּה לַיהוָה שִׁמֻּרִים

וְתַקִּיפוּ מִצְרָאֵי עַל־עַמָּא לְאוֹחָאָה לְשַׁלָּחוּתְהוֹן מִן־אַרְעָא אֲרֵי אֲמָרוּ כּוּלַּנָא מֵיתִין׃ וּנְטַל עַמָּא יָת־לֵישֵׁיהוֹן עַד־לָא חֲמַע מוֹתַר אֲצָוָתְהוֹן צְרִיר בִּלְבָשֵׁיהוֹן עַל־כַּתְפֵיהוֹן׃ וּבְנֵי־יִשְׂרָאֵל עֲבַדוּ כְּפִתְגָמָא דְמשֶׁה וּשְׁאִילוּ מִמִּצְרָאֵי מָנִין־דִּכְסַף וּמָנִין דִּדְהַב וּלְבוּשִׁין׃ וַיְיָ יְהַב יָת־עַמָּא לְרַחֲמִין בְּעֵינֵי מִצְרָאֵי וְאַשְׁאֵלִינוּן וְרוֹקִינוּ יָת־מִצְרָאֵי׃ וּנְטַלוּ בְנֵי־יִשְׂרָאֵל מֵרַעְמְסֵס לְסֻכּוֹת כְּשִׁית־מְאָה אַלְפִין גַּבְרָא רִיגְלָאָה בַּר־מִטַּפְלָא׃ וְאַף־נוּכְרָאִין סַגִּיאִין סְלִיקוּ עִמְּהוֹן וְעָנָא וְתוֹרֵי בְּעִירָא סַגִּי לַחֲדָא׃ וַאֲפוֹ יָת־לֵישָׁא דִּי אַפִּיקוּ מִמִּצְרַיִם גְּרִיצָן פַּטִּירָן אֲרֵי־לָא חֲמַע אֲרֵי־אִתָּרַכוּ מִמִּצְרַיִם וְלָא יְכִילוּ לְאִתְעַכָּבָא וְאַף־זְוָדִין לָא־עֲבַדוּ לְהוֹן׃ וּמוֹתְבָא דִבְנֵי־יִשְׂרָאֵל דִּיתִיבוּ בְּמִצְרַיִם אַרְבַּע מְאָה וּתְלָתִין שְׁנִין׃ וַהֲוָה מִסּוֹף אַרְבַּע מְאָה וּתְלָתִין שְׁנִין וַהֲוָה בִּכְרַן יוֹמָא הָדֵין נְפַקוּ כָּל־חֵילַיָּא דַּיְיָ מֵאַרְעָא דְמִצְרָיִם׃ לֵיל נְטִיר הוּא קֳדָם־יְיָ לְאַפָּקוּתְהוֹן מֵאַרְעָא דְמִצְרָיִם הוּא לֵילְיָא הָדֵין קֳדָם־יְיָ נְטִיר

על העם ח' נמסר במלכי' א' סימן י"ד גבי ויאמ' ירבעם לאשתו קומי נא והשתנית: למהר ג' וסי' לשלחם מן הארץ למהר שלל חש בז וכצבאים על ההרים למהר' אנ"ך : לשלחם ג' נמסר פרשת וירא : צררת ב' בתרי ליש' חד חס' וחד מל' וסי' משארותם צררת · עד יום מותן · בתר' מלא : ויי' ז' בטעם גריש ר"פ נמסר פרשת וירא: סכתה ב' וסי' ויעקב נסע סכתה · ויסעו בני ישראל מרעמסס סכתה: ערב ב' קמצין וסי' וגם ערב רב עלה אתם · ויבדילו כל ערב מיש' וכל שתי וערב דכו': צוה כל אורי' חס' וכל קריי' מל' במ"ב וסי' ויקחו את צדה העם בידם לקחת צדה לעם : צבאות ג' מלאים וסי' יצאו כל צבאו' יי' אשר עשה לשני שרי צבאות נחלת צבי צבאות גוים : שמרים ג' פסוקי' דאית בהון שוים שתי תיבו' ואות ראשונה ש וסימ' ליל שמרי' הוא ליי' וגו' שמרים · עד שקמתי דבורה שקמתי אם בישראל · ובתו שארה ותבן וגו' ואת אזן שארה : ד"ה :

אבן עזרא

ותחזק · לשון נקבה כי מדינת מצרים כוללת הכל · וטעם כלנו מתים פירשתיו במלת פן יפגענו : משארותם · כלי עץ כמו טנאך ומשארתך כי חמוריהם היו טעונים בגדים ששאלו ממצרים : ובני ישר' · כל אחד שאל כפי מעלתו כי הנה במעשה המשכן הנשיאים לבדם הביאו האבני' היקרות והבשם והשמן : וינצלו · לא מצאנו גזרת הנצלה מהבנין הקל רק מהנוסף או מהדגוש ושניהם פעלים יוצאים כי אין הפרש בטעם בין וינצלו ובין ויצל אלהים רק בבנין הנוסף יזכיר הפעול ולא כן בדגוש : ויסעו · יהיה הס"מך ראוי להדגש בהתבלע הנ"ון כמו ויגשו ויתכו אולי בא כן להקל על הלשון : מרעמסס · בפסח תחת הר"ש ושוא תחת הע"ין והוא שם מחוז ולא עיר : סכותה · אל סכות · וזכר הגברי' ואין צורך להזכיר הנשי' כי הם כמו הם או יותר : לבד מטף · בהוא פחות מכ' שנה : וגם ערב רב · מאנשי מצרים שהתערבו עמה' והם האספסוף שנאספו עליהם · ויאפו · הנה הבצק שהוציאו ממצרי' לא היה בו שאור ולא אפוהו עד שחנו בסוכות : ומושב בני ישראל · חשבונות רבים יש במקרא לא ידענו למי הם סמוכים והנה אזכיר מקצתם ויהי מקץ ארבעי' שנה ויאמר אבשלום ואבשלו לא היה בן ארבעי' שנה גם לא נשלמה מלכו' בית דוד ומפרשי' אמרו כי זה חשבון מיו' שבת הארון בקרית יערי' וכתוב ויהי בשלשי' שנה יש אומרים בן שלשי' שנה נתנבא ויש אומרי' ליובל ויש אומרים למציאת ספר תורה שמצא חלקיהו הכהן ואני לא ידעתי כי הם סברות בלא יסוד ומשענת וכתו' ובעוד ששי' וחמש שנה וזו הנבואה היתה בימי אחז ומלכותו היתה שש עשרה שנה ובשנת שש לחזקי' בנו גלתה שומרון על כן הוצרכו המפרשי' לומר כי תחלת ששים וחמש שנה מיום שנבא עמוס וישראל גלה יגלה מעל אדמתו ואחרי' אמ' משנת הרעש וכאשר חפשנו שנות שבת ישר' במצרי' בימי יוסף ואחיו הנה לא יגיעו מספר ימי הכתוב כי אין ספק כי קהת מיורדי מצרים היה ונחשוב כי הוליד עמרם בנו בסוף ימיו גם עמרם הוליד משה בסוף ימיו והנה מספר חייהם מאתים ושבעי' שנה ומשה היה בן שמונים שנה בצאת ישר' ממצרי' והנה הכל ג' מאות וחמשים שנה הנה חסרו לנו שמוני' והזקני' הוסיפו אשר ישבו במצרי ובשאר ארצו' כי ועבדום וענו אותם ת' שנה איננו דבק עם וענו רק עם גר יהיה זרעך וכמוהו רבי' ובפרשה הזאת מיום הראשון עד יום השביעי ואחר שמצאנו כתוב שהשם אמר לאברה' בין הבתרים כי גר יהיה זרעך ת' שנה ידענו כי חשבון מושב בני ישר' תלוי בקץ אברהם והוצרך בעל סדר עולם לומ' כי אחר שבא אברהם לארץ כנען שב לחרן והוצרכו המפרשים לומר כי נבואת אני יי' אשר הוצאתיך מאור כשדים איננה דבקה עם הפרשה הנזכרת אבל אחר זה נאמרה ואין צורך לכל זה רק חשבון ד' מאות שנה הוא מיום שנולד יצחק והלה השלשי' שנה הנוספים מספרים מיום שיצא אברהם מארץ מולדתו מאור כשדי' ובא עם אביו אל חרן כאשר כתוב ויבאו עד חרן וישבו שם ואברהם ישב עם אביו בחרן חמש שנים ובא אל ארץ כנען והוא בן חמש ושבעים שנה ולא שב אל חרן והנה כאשר נולד יצחק תמו שלשים שנה שיצא אברהם מארצו כי הוא העקר כי לו נתנה ארץ הכנעני ויהיה פסוק אני יי' אשר הוצאתיך מאור כשדים דבק עם כל הפרשה למעלה ולמטה והנה פי' ומושב בני ישר' אשר ישבו במצרים שהיו גרים שם גם אבותיה' היו גרים ככתוב כמעט וגרים בה ואברהם אמר גר ותושב אנכי עמכם שלשים שנה וארבע מאו' שנה מיום שיצא אברהם אביהם מארץ מולדתו · וטעם ויהי מקץ שלשים שנה להודיע כי בעבור צעקתם אל השם לא יצאו עד שהגיע הקץ שגזר עליהם : ליל שמורים הוא ליי' · על דרך הפשט בעבור שהזכיר ליל שמורים הוא ליי' ובסוף שמורים לכל בני ישראל לדורותם נראה כי הטעם בעבור שהשם שמרם ולא נתן המשחית לבוא אל בתיהם לנגוף כזה שיהיה זה הלילה שמורים לכל בני ישראל לדורותם והטעם אכילת הפסח על משפטו ומצות ומרורים בלילה הזה ויש מפרשים אותו מטעם שומרי החומות שלא ישנו רק יודו ויספרו גבורות השם בצאתם ממצרים וככה רמזו חכמינו ז"ל הגיע זמן קרית שמע של שחרית :

ויאמר

בעל הטורים

למהר ג' במסורת הכא למהר לשלחם מן הארץ וכצבאים על ההרים למהר · למהר שלל חש בז במצריים היו ממהרים לשלחם כצבאים · וישראל היו ממהרים לבזוז שלל ולבוז בו · וינצלו את מצרים בגימ' עשאוה כמצולה שאין בה דגים · צרורו שנים במס' צרורו' בשמלותם צרורות כי למצות רמז לחלתנו שיכבו פניהם בגמ' ה · סכתה ב' הברי' מרעמסס סכתה ויעקב נסע סכתה · שבזכות יעקב יצאו ממצרים · שמורים ב' בגמ' ליל שמורים שמורים לכל בני ישראל שחלק הב"ה ליל ט"ו לשנים חציו ליציאת מצרים וחציו השני לגאולה לעתיד לבא · וכל

מ"ע ספורנו

וצאן ובקר · של ערב רב שעלו עמם לגור בתוכם עם כל קניינם : כי לא חמץ · כי לא התחמץ מפני קוצר הזמן שהיה משעת נסעם מרעמסס שהיא בארץ מצרי' עד שהגיעו לסכות שהיא חוץ לגבולם כאמרם ז"ל שלא הספיק בצקן של אבותינו להחמיץ עד שנגלה עליה' וכו' כי אמנם בהיותם בסכות חוץ לגבול מצרים נגלו עליהם עמודי הענן והאש וה' הולך לפניהם : אשר ישבו במצרים ת"ל שנה · תשלום ת"ל שנה מיום שהוציא את אברה' אבינו מאור כשדים להכניסו בברית בין הבתרי' כאמרו שם אני ה' אשר הוצאתיך מאור כשדים. ולזה אמרו בסדר עולם בן ע' שנה היה אברהם אבינו בברית בין הבתרים · ליל שמורים הוא לה' להוציאם שהיה מצפה להוציאם כי לא מנה מלכות אבל לא מנה את ישראל מוכני' וראוי' לגאלה עד אותה הלילה ואותה היה משמר ומצפ' כי חפץ חסד הוא כאמרם ז"ל שהקב"ה מחשב את הקץ : הוא הלילה הזה לה' שמורים · וכמו שהיה משמר ומצפה לגאלת ישראל כל ימי גלותם במצרים כן הוא משמר ומצפה לגאלת ישראל העתידה כאמרו ולכן יחכה ה' לחננכם : לכל

רלבג

ולא ערל כי לא נכנס באמונתנו בשלמות כי המצוה הראשונ' אשר יזהיר בה מי שהוא מאמונתנו יפקד ממנו והיא גם כן המצוה שצוה בה אברהם בעבור שיגיע בשלמות באופן שיקבלו התורה וירשו הארץ כמו שביארנו בפרשת לך לך ולזה הקדימה התורה בזה המקום בענין הערלה ולזאת הסבה גם כן הוזהרנו שלא יאכל ממנו ולא יעשה הפסח מי שלא נמולו המוטלים עליו למול כמו בניו הקטנים ועבדיו שהם מקנת כסף או ילידי בית כי לא נכנסו בשלמות באמונתנו אשר שכבר ולזה כזאת המצוה הראשונה : התועלת העשרים הוא באזהרות : והוא לזכור שהוזהרנו שלא נוציא מן הבית מבשר הפסח בליל חמשה עשר וכבר ביארנו התועלת המגיע מזאת האזהרה ואולם שרשי זאת המצוה הם ארבעה : השרש הראשון הוא שיהיה המקום שיאכל בו מוקף מחיצות כי לא יתכן שיהיה שם חוץ אם לא יהיה המקום ההוא שיאכל בו מוקף כבר נתבאר זה בספרי מפסקים ולזה יתחייב שלא יאכלו שתי חבורות פסחיהם בבית אחד אם לא היה מחיצה ביניהם כדי שיהיה שם חוץ לכל אחת מהם כבר נתבאר זה גם כן בספרי מפסקים : השרש השני הוא שאין הפסח נאכל בשני בתים שנאמר בבית אחד יאכל כבר נתבאר זה בספרי מפסקים והיה זה כן לפי שהתורה דקדקה שיהיה נאכל בכללותו במקום אחד לסבה שזכרנו כמה שקדם : השרש השלישי הוא שהמוציא מן הבשר חוץ לא יתחייב מלקות אם לא עקר הבשר מהבית והניחו בחוץ אבל אם לא הניחו אך השיבו מזולת שינים שם אין זו הוצאה כי המלאכה הזאת היא עקירת הבית מהבשר להניחה חוץ וכן אם עקר אחד והניח אחד בחוץ אין אחד מהם חייב משום מוציא כי לא נשלמה מלאכת הוצאה בזולת עקירה והנחה וזה מבואר מאד וכבר נתבאר זה בספרי מפסקים : השרש הרביעי הוא שהיוצא מהפסח מהבית אסור לאכלו שנאמר ובשר בשדה טרפה לא תאכלו וזאת אזהרה שלא לאכול בשר שיצא לחוץ ממחיצתו כמו שנבאר שם בנ"ה ובזה המקום למדנו שהמוציא אחר מוציא בפסח הוא פטור לפי שכבר נפסל בהוצאה הראשונה ולא יתחייב בהוצאה המוציאו אחריו כי לא יהיה הבשר ראוי לאכילה שנאמר בבית אחד יאכל לא תוציא מן הבשר חוצה לא הזהיר אלא על הבשר שהוא ראוי לאכילה ולזה ג"כ יתבאר שלא יתחייב על ההוצאה אם לא יהיה שם כזית בשר כי לא פחות האכילה בפחות מכזית כבר נתבאר זה בספרי מפסקים : התועלת הכ"א הוא במצות והוא מה שהוזהרנו מלשבר עצם בקרבן הפסח שנאמר ועצם לא תשברו בו ואם שברו בו ואולם שרשי זאת המצוה הם שלשה : השרש הראשון הוא שלא יתחייבו על שבירת עצם אלא אם היה בו כזית בשר או מוח שנאמר בבית אחד יאכל לא תוציא מן הבשר חוצה ועצם לא תשברו בו מגיד שבדבר שיש בו כדי אכילה ידבר וכבר נתבאר זה בספרי מפסקים :

השרש

חזקוני

כולנו מתי' · לשון פעולה כולנו מתי' והולכי' שהרי נתפחדו ממה שאמ' משה פן יפגענו בדבר או בחרב ואם יאמר ישראל המתן לי עד שאחוה לך מה שהשאלתני המצרי אומר יהי לך הכל ולך לך ולא נמות : צרורות בשמלות' · לכך נהגו העולם לתת האפיקומ' תחת המפה זכר לצרורות בשמלות' : על שכמם · שהיו חמוריה' טעונין כלי כסף וכלי זהב ושמלות : ויי' נתן את חן העם · לקיי' מה שנ' ונתתי את חן העם וגו' : ויסעו בני ישראל מרעמס סכת' נתקבצו כולם שם שזה היה מקום שעבודם ומשם יצאו ששים' : סוכתה ר' נחמיה אומ' לפי שנאמ' למ"ד בתחלתה הטיל לה ה"א בסופ' : ויאפו את הבצ' בסכות שהיתה חנייה ראשונ': עוגות מצו' ומה טעם כי גורשו ממצרים ונומר וכאן אמרו רבותי' בפר' מי שהיה טמ' שאין ממוננו של פסח מצרים נוהג אלא יום אחד ופסח דורות נוהג כל שבעת הימים והכי איתא בהגדה מצה זו שאנו אוכלין על שום מה על שום שלא הספי' וכו' : ליל שמורים הוא לי"י · שמשמרם מן המשחית בנגפו את מצרים ולפיכך צוה הב"ה שיהא נס הוא לישראל ליל שמורים לכל הדורות שישמרו אותו לילה שלא ישנו אלא יודו ויספרו את הנסים והגבורות שעשה אלהים לנו בתוכו והליל' שמורים נע"כום כל"שו : ד"א ליל שמורים שישמרו מלאכול את פסחיהם דוגמ' תשמרו להקריב לי במועדו :

ואם

שמרים לכל בני ישראל לדרתם : פ ויאמר יהוה אל
משה ואהרן זאת חקת הפסח כל בן
נכר לא יאכל בו : וכל עבד איש
מקנת כסף ומלתה אתו אז יאכל בו :
תושב ושכיר לא יאכל בו : בבית
אחד יאכל לא תוציא מן הבית מן
הבשר חוצה ועצם לא תשברו בו :
כל עדת ישראל יעשו אתו :
וכי יגור אתך גר ועשה פסח ליהוה
המול לו כל זכר ואז יקרב לעשתו
והיה כאזרח הארץ וכל ערל לא
יאכל בו : תורה אחת יהיה לאזרח
ולגר הגר בתוככם : ויעשו כל
בני ישראל כאשר צוה יהוה את
משה ואת אהרן כן עשו : ס ויהי
בעצם היום הזה הוציא יהוה את
בני ישראל מארץ מצרים על
צבאתם : פ וידבר
יהוה אל משה לאמר : קדש לי
כל בכור פטר כל רחם בבני ישראל
באדם ובבהמה לי הוא : ויאמר
משה אל העם זכור את היום הזה
אשר יצאתם ממצרים מבית עבדים
כי בחזק יד הוציא יהוה אתכם מזה
ולא יאכל חמץ : היום אתם
יצאים בחדש האביב : והיה
כי יביאך יהוה אל ארץ הכנעני
והחתי והאמרי והחוי והיבוסי אשר
נשבע

נטיר לכל בני ישראל לדריהון :
ואמר יי למשה ולאהרן דא גזירת
פסחא כל בר ישראל דאישתמד
לא יכול ביה : וכל עבד גבר זביני
כספא ותגזר יתיה בכן יכול ביה :
תותבא ואגירא לא יכול ביה :
בחבורא חדא יתאכל לא תפקון מן
ביתא מן בשרא לברא וגרמא לא
תתברון ביה : כל כנישתא דישראל
יעבדון יתיה : וארי יתגייר עמך
גיורא ויעבד פסחא קדם יי ותגזר
ליה כל דכורא ובכן יקרב למעבדיה
ויהי כיציבא דארעא וכל ערלא לא
יכול ביה : אוריתא חדא תהי ליציבא
ולגיורא דאיתגייר ביניכון : ועבדו
כל בני ישראל כמא דפקיד יי ית
משה וית אהרן כן עבדו : והוה בכרן
יומא הדין אפיק יי ית בני ישראל
מארעא דמצרים על חיליהון : ומליל
יי עם משה למימר : אקדיש קדמי
כל בוכרא פתח כל ולדא בבני
ישראל באנשא ובבעירא דילי הוא :
ואמר משה לעמא הוו דכירין ית
יומא הדין דנפקתון ממצרים מבית
עבדותא ארי בתקוף יד אפיק יי
יתכון מכא ולא יתאכל חמיע : יומא
הדין אתון נפקין בירחא דאביבא :
ויהי ארי יעלינך יי לארע כנענאי
וחתאי ואמוראי וחואי ויבוסאי
דקיים

וכל · ח'ד"פ בספר'וסי'וכל עבד איש · וכל פטר חמו'וכל העם ראים · וכל חכם לב בכם · וכל'אשה חכמת לב · וכל הנשי'אשר נשא · וכל איש אשר נמצא · וכל היתדות למשכן: בבית ו'רפין וסי'במלכים א' וסי' ג'גבי שתים נשים זנות · חוצה ד'ג'מל'וא'חס'וסי'לא תוציא מן הבי'מן הבשר חוצה · כי מגרעו'נתן לבית חוצה · הן אראלם צעקו חצה · דין חסר · ויאמר המלך ויעשו ארון · ד"ה: עדת ישר'י"א נמסר בפר'ויקר'· אתה י"ז כתו'נמסר במסרא רבתא: ואז ד'קמץ וסי'ואז יקרב לעשותו · ואז ירצו את עונם · ואז תשכיל · ואז חיל מלך בבל צרים: לעשתו ח'חס'נמסר פרשת מקץ : את משה ואת אהרן דבעניג'מטעי'קדמא'אל משה וא' אהרן · תניינ'את משה ואהרן · תליתאה אל משה ואהרן · רביעאה את משה ואת אהרן · יצאתם ב'וסי' אשר יצאתם ממצרים · דפרש'בא· לא כארץ מצרי' · וכ'ויצאתם וסי'ויצאתם וחטפתם · ויצאת' ופשתם: כי בחזק יד חד מן י' זוגין תניג'משניא וסי' נמסר ביהושע סימן ז' : ולא יאכל ב'וסי'חמץ · את בשרו :

רשי

שמורים לכל בני ישראל לדורותם · משומר ובא מן המזיקין כענין שנאמר ולא יתן המשחית וגו' : זאת חקת הפסח · בארבעה עשר בניסן נאמרה להם פרשה זו : כל בן נכר · שנתנכרו מעשיו לאביו שבשמים ואחד הגוי ואחד ישראל מומר במשמע : ומלתה אותו אז יאכל בו · מגיד שמילת עבדיו מעכבתו מלאכול בפסח דברי רבי יהושע ר' אליעזר אומר אין מילת עבדיו מעכבתו מלאכול בפסח א"כ מה ת"ל אז יאכל בו העבד : תושב · זה גר תושב : ושכיר · זה הגוי ומה ת"ל והלא ערלי' הם ונאמר כל ערל לא יאכל בו אלא כגון ערבי מהול וגבעוני מהול והוא תושב או שכיר : בבית אח' יאכל · בחבורה אחת שלא יעשו הנמנין עליו שתי חבורו' ויחלקו' אתה אומר בחבור' א' או אינו אלא בבית אח' כמשמעו וללמד שאם התחילו והיו אוכלי' בחצר וירדו גשמי' שלא יכנסו לבית ת"ל על הבתים אשר יאכלו אותו בהם מכאן שהאוכ'אוכל בשני מקומו': לא תוציא מן הבית · מן החבור': ועצם לא תשברו בו · הראוי לאכילה כגון שיש עליו כזי' בש' יש בו משום שבירת עצם אין עליו כזית בשר אין בו משום שבירת עצם : כל עדת ישרא' יעשו אותו · למה נאמר לפי שהו' אומר בפסח מצרים שה לבית אבות שנמנו עליו למשפחו' יכול אף פסח דורות כן ת"ל כל עדת ישרא' יעשו אותו : ועשה פסח · יכול כל המתגייר יעשה פסח מיד ת"ל והיה כאזרח הארץ מה אזרח בי"ד אף גר בי"ד : וכל ערל לא יאכל בו · להביא את שמתו אחיו מחמת מילה שאינו מומר לערלות ואינו למד מבן נכר לא יאכל בו : תורה אחת וגו' · להשוות גר לאזרח אף לשא' מצות שבתורה : פטר רחם · שפתח את הרחם תחל' כמו פוט' מים ראשית מדון וכן יפטירו בשפה יפתחו שפתים : לי הו' · לעצמי קניתים ע"י שהכיתי בכורי מצרים : זכור את היום הזה · למד שמזכירין יציא' מצרי' בכל יום : בחדש האביב · וכי לא היינו יודעי' באיזה חדש אלא כך אמר להם ראו חסד שגמלכ' שמוציא אתכם בחדש שהוא כשר לצא' לא חמה ולא צנה ולא גשמי' וכן הוא אומר מוציא אסירים בכושרות חדש שהו' כשר לצא': אל ארץ הכנעני וגו' · ואע"פ של מנה אלא חמשה עממין כל שבעה גוים במשמע שכולן בכלל כנעני הם ואחת ממשפחות כנען היתה שלא נקרא לה שם אלא כנעני :
נשבע

אבן עזרא

ויאמר · בעבור שהזכיר ליל שמורים שהוא ליל חמשה עשר שבו יאכל הפסח השלים לפרש חוקת פסח דורות · והנה לא הזכיר דבר המשקוף והמזוזה ולא הזכיר על מצות ומרורי' כי כבר הזכירו בפסח מצרים והנה הטעם תאכלו הפסח לדורו' כפסח מצרים והוסיף מצות אחרות רק מצות המשקוף והמזוזות אינה מענין אכילת הפסח שלא תראה בתחלת הפרשה כל בן נכר לא יאכל בו ובן נכר איננו מזרע ישראל או אם היה מישראל והוא עובד אל נכר ואמר לא יאכל בו והטעם כמו ממנו כי נכון הוא בלשון הקדש גם בלשון ערבי לומ' כך וכמוהו הנותר בבשר ובלחם : וכל · ומלתה אותו לרצונו שישוב לדת ישראל אם הוא בן מצוה ומשפט מקנת כסף או יליד בית שוה רק דבר הכתו' בהווה יותר : תושב · מישר' או שכיר לא יאכל בפסח אם לא יצום על השה כמשפט כל העדה : בבית אחד יאכל · בפסח מצרים והעד לא תוציא מן הבש' חוצה וחכמינו ז"ל אמרו בחבורה אחת והוא הנכון : כל עדת ישראל · כל בני מצוה חייבי' לעשו' הפסח וכאשר חפשתי בתורה מצאתי שלשה ועשרי' כריתות האמורי' בתורה כולם הם במצות לא תעשה אבל במצו' עשה לא מצאתי רק הפסח לבדו והמיל' אולי היה כן בעבור כי יציאת מצרים להזכירה חיוב ואין זכירה יותר מאכילת הפסח בזמנו ובהתחלת עשרת הדברים אמ' אשר הוצאתיך מארץ מצרי' : וכי יגור אתך · טעם אתך בארץ מצרי' · וטעם ועשה פסח והוא רוצה לעשות הפסח ימול בתחל' · וטעם וכל ערל לא יאכל בו על ישראל שלא נמולו כמו הילודים במדבר בדרך : תורה · זה הגר הו' גר צדק לא גר שער : ויעשו · טעם ויעשו לכל בני ישראל וכבר הזכיר זה למעלה אולי זה על הפסח שעשו במדב' כי שמלו הגרים ואל תתמה בעבור שהוא כתוב במקום הזה כי בפרשת רדת המן כתי' שיקח צנצנת ויתן שם מן ויניחה לפני העדות ועוד לא צוה השם לעשו' ארון העדות וכמוהו הוצאתי את כל צבאותיכם : ויהי בעצם · לפי דעתי זה הפסו' דבק עם הפסוק הבא אחריו שדבר השם למשה לקדש הבכורים ובחצי הלילה היתה מכת בכורי' ובצאת ישרא' ביום צוה השם מיד לקדש בכורי ישראל ובכורי בהמתם : וידבר · אחז דרך קצרה כי משה כנגד כל ישראל ויפת אמר כי המצוה על משה לקדשם בפה הפך וטמא הכהן כי הכהן קדוש הוא ולא יטמאנו רק בדבור שיאמר בפה שהוא טמא : פטר · פתיחת כמו ופטורי ציצים והטעם הבן שפתח תחלה הרחם ומלת רחם זרה כי משפט לשון הקודש שיפתח האות שהוא לפני אות הגרון : ויאמר משה · ביום ט"ו יום אמר זכור כמו והיה היום הזה לכם לזכרון וטעם מבית עבדים שהיו מעבידים אותם כאילו היו עבדיהם ובמקום אחר אמר מכור הברזל כי המצרים חזקו עליהם והשם הוציאם בחוזק יד מהחזקי' : היום · הזכיר בתחלה ולא יאכל חמץ וככה תעש' לדורות כמו שעשיתם ביום שיצאת' וכאשר היה זה בזמן שהאביב נמצא ככה תעשו בכל שנה בעת המצ' האביב בא"י וזה האביב שעורה ופי' אביב כמו בכור כי הוא מגזרת אב שהוא כמו ראשון לאשר הוליד או חכם לתלמיד שלמד וכתוב כי השעורה אביב והעד שאמ' בחג שבועו' בכורי קציר חטים : והיה · כי לא הזכיר כל השבעה כי כבר הזכיר זה במקום אחר :
שבעת

בעל הטורים

וכל ערל לא יאכל בו וסמיך ליה תורה אחת רמז נק"ע בגפנה משה במעשה העגל ומה פסח כהנה מצוה אחת אמרה תורה וכל ערל לא יאכל בו · חוצה · ג' במסורת מן הבשר חוצה · הן אראלם צעקו חוצה · כי מגרעו' נתן לבית סביב חוצה · פי' חוץ לבתים היה הקב"ה מגרעם והורג במצרי' על כן צעקו חוצה · אבל בבית לא נתן המשחית לבא על כן לא תוצי' מן הבשר חוצה שלא נגאל בחוץ : ואז ד' במסור' ואז יקרב לעשותו ואז תשכיל ואז ירצו את עונם ואז חיל מלך בבל צרים על ירושלים · לומר ואז כשיקרב להקריב קרבן אז יצליח וישכיל ובן ואז כשחיל מלך בבל צר על ירושלם ואז ירצו את עונם : לתועלה

מ"ע ספורנו

לכל בני ישראל לדורותם · כאמרם בניסן נגאלו ובניסן עתידין לגאל : זאת חקת הפסח · לדורות בענין האוכלים והמקום כי אמנם המצות האמורו' למעלה חוץ משתי אלה לא נהגו לדורו' כאמרם ז"ל אין פסח דורות טעון הזאה על משקוף ועל שתי המזוזות ואינו נאכל בחפזון: קדש לי כל בכור · שיתחייבו כלם בפדיון כשאר כל קדש למען יהיו מותרי' בעבודת חול שלולי הפדיון היו אסורי' לעשות כל מלאכת חול כענין לא תעבו' בבכור שורך ופדיון נפשם הוא הערך המפורש לבן חדש בפרשת ערכין בהיות אז זמן פדיונו כאמרו ופדויו מבן חדש תפדה: היום אתם יוצאים בחדש האביב · בזאת השנה קרה שהיה חדש הלבנה ביציאתכם בחדש האביב לפיכך שמור את היום הזה ועשו עבורי השנה באופן שיהיה לעול' זה החדש באביב שבו תעשו זה החג :
כי

חזקוני

זאת חקת הפסח · פרש' זו לדורות נאמרה: לא יאכל בו · ממנו כמו והנותר בבשר ובלחם : מקנת כסף · לרבות אשה ועבד וקטן להיות כעבד איש : ומלתה אותו אז יאכל בו · להבי' את שנתקיימה בו מצות מילה אפי' שעה אחת אפי' סוף הכם' ושפה המטרה אינו מעכבו מלאכול בפסח ובתרומה ועל זה נחלקו רבותינו בלוד ואמרו אינו סופן לטומאה : תושב · פרש"י זה גר תושב פי' כלומר שקבל עליו שלא לעבוד ע"א ואוכל נבלות ואע"ג דבס' אמור פרש"י תושב זה עבד הנרצע י"ל התם בתרומה והכא בפסח : בבית אחד יאכל · לפי שפסח בבית של כל אחד ואחד בית אב יצא נאכל ולא ישלחו ממנו מנות איש לרעהו שאין זה דרך שפון אלא דרך בני אדם הקבועים על השמודה א"כ פן יפנה בהם המשפית וכן כתוב ואתם לא תצאו איש מפתח ביתו עד בקר : ועצם לא תשברו · להוציא ממנו המוח שלא תבואו לידי איסור כיכל שעייבו דרך עפוון ד"א ועצם לא תשברו בו לפי שהוא נאכל בחבורה וראוי לכל אחד ליטול חלקו כתב לך שלא יקפיד איש על חלוקת העצם ואין לשברו · ד"א דינו היה להיות נאכל על השובע כדי שיהא טעם פסח בפיו אם ישבור בו עצם נראה כרעבתן וגרגרן וי"א מה שהוא נאכל על השבע הייתו כדי שלא יבא לידי שבירת עצם ואין להקשות ויהא נאכל לתאבון כדי שלא יבא לידי נותר דהא נותר יש לו תקנה בשריפה מה שאין כן בשבירה : ועצם לא תשברו · וא"ת יבא עשה דואכלו את הבשר וידחה לא תעשה דועצם לא תשברו בו שאין ת"ל איסור שבירה שהרי כבר נאמר ככל חוקת הפסח יעשה אותו הוי אומר אחד עצם שיש בו מוח ואחד עצם שאין בו מוח ויש עליו כזית בשר יש בו משום שבירת עצם הכי מתניתא בפרק כיצד צולין : כל עדת ישראל יעשו אותו · מגיד הכתוב שאף פסח דורות בא בערבוביא : ועשה פסח ובא לעשות פסח · והיה כאזרח הארץ הואיל ושמע כפור נסי הקב"ה ובא לחסות תחת כנפיו אע"פ שלא היו שם אבותיו באותו הנס הרי שנתגייר בין שני פסחים שומע אני יעשה פסח שני ת"ל והיה כאזרח הארץ מה אזרח אם נפטר מן הראשון אל יעשה את השני אף גר כן : וכל ערל לא יאכל בו · משום דמאים כדאיתא בפרק מי שהיה טמא : תורה אחת יהיה · לשון זכר גבי נקבה בכמה מקומות : לגר הגר בתוככם · ולא לגר בשער הוא גר שער : ויעשו כל בני ישראל · אמרו לעשות כל לדורות דוגמא ויעשו כן הקרטומי' דנבי כנים : ויהי בעצם היום הזה · דבוק הוא לפסוק של אחריו ויהי בעצם היום הזה שהוציא י"י את בני ישראל מארץ מצרים וידבר י"י אל משה בחצי הלילה בשעת מכת בכורים לקדש בכורי ישראל ובכורי בהמתם וראויה לדבר כי לי כל בכור ביום הכותי וגו' : כל בכור באדם · בתחלה היתה העבודה בבכורות : באדם ובבהמה · השוה בכור אדם לבכור בהמה מה בכור אדם אתה נותנו לכהן בכל מקום אף בכור בהמה כן ומה בכור אדם אתה מיטפל בו עד שלשים יום אף בכור בהמה כן : היום אתם יוצאים · אזכור קאי וכור את היום הזה אשר אתם יוצאים בחדש האביב : והיה כי יביאך · קור ונוסיר' שיכבנו איסור חמץ אפי' בארץ :

רל"בג

השרש הב' הוא שהפסח שיש לו שעת הכושר אע"פ שנפסל אחר זה יתחייבו עליו משום שבירת עצם אמר במקום הזה לא תוציאו מן הבית מן הבשר חוצה ועצם לא תשברו בו ואמר בפרשת בהעלותך לא תשאירו ממנו עד בקר ועצם לא תשברו בו הורה בזה שאע"פ שנפסל ביוצא וכומ' יתחייבו בו משום שבירת עצם ובזה יתבאר שכן הענין בשאר הפוסלין שהיה להם שעת הכושר כמו הענין באלו אך מי שנפסל בשעת שחיטה בטומאה או בשאר הדברים הפוסלין בקדשים לא יתחייבו משום שביר'עצם ומזה המקום יתבאר שהפסח הבא בטומאה לא יתחייב בו משום שבירת עצם אע"פי שהוא נאכל לפי שהטומאה נראית אבל בבכור והנה הוא פסול מצד עצמותו והתורה אמרה בבית אחד יאכל שיהיה בעצמותו ראוי לאכילה ככר נתבאר בשני מפסקים ומזה יתבאר שכבר יתחייב בו משום שבירת עצם יתבעוד יום שבשרו הוא ראוי לאכילה בבא עתו ככר נתבאר זה בשני מפסקים:
השרש השלישי הו' שגריפת העצם אין בו משום שבירה וזה מבואר מאד מן התורה שצותה לשרוף הנותר באש והנה העצמות נכללות בו ככר נתבאר זה בו' מפסקים :

קדש לי כל בכור וגו' עד ויהי בשלח

ביאור דברי הפרשה

קדש לי כל בכור הנה קדש הוא מקור והוא שב אל בכור הבהמה הטהורה כמו שאמר כל הבכור אשר יולד בבקרך ובצאנך הזכר הקדיש הנה למדנו מזה כי ההקדשה תהיה בבכור בהמה הטהורה ואולם בכור האדם יפדה ואין לו קדושה וכן בכור שאמר פטר כל רחם הנה מלת פטר הוא מענין פתיחה והרצון בזה הולד הראשון אשר נפתח בו רחם האם בלדתו ולזה למדנו שאם יצא הולד דרך דופן לא דרך הרחם או שלא יהיה שם רחם והוא פה המקום הנקבי הנה איננו בכור לזה הענין והנה
שבעת

רשי

נשבע לאבותיך · באברהם הוא אומר ביום ההוא כרת יי' את אברהם וגו' וביצחק הוא אומר גור בארץ הזאת וביעקב הוא אומר הארץ אשר אתה שוכב עליה וגו': זבת חלב ודבש · חלב זב מן העזים והדבש זב מן התמרים ומן התאנים: את העבודה הזאת · של פסח והלא כבר נאמר למעלה והיה כי תבאו אל הארץ וגו' ולמה חזר ושנאה בשביל דבר שנתחד' בה בפרשה ראשונה נאמ' והיה כי יאמרו אליכם בניכם מה העבודה הזאת לכם בבן רשע הכתוב מדבר שהוציא עצמו מן הכלל וכאן והגדת לבנך בבן שאינו יוד' לשאול והכתו' מלמדך שתפתח לו אתה בדברי הגדה המושכי' את הלב: בעבו' זה · בעבו' שאקיי' מצותיו כגון פסח מצה ומרור הללו: עשה יי' לי · רמז תשובה לבן רשע לומר עשה יי' לי ולא לך שאלו היית שם לא היית כדאי ליגאל: והיה לך לאות · יציאת מצרים תהיה לך לאות על ידך ולטוטפות בין עיניך שתכתוב פרשיו' הללו ותקשרם בראש ובזרוע: על ידך · שמאל לפיכך ידכה מלא בפרשה שניי' לדרוש בה שהיא כהה: מימים ימימה · משנה לשנה: נשבע לך · והיכן נשבע לך והבאתי אתכם אל הארץ אשר נשאתי וגו': ונתנה לך · תהא בעיניך כאילו נתנה לך בו ביום ואל תהי בעיניך כירושת אבות: והעברת · אין והעברת אלא לשון הפרש' וכן הוא אומר והעברת' את נחלתו לבתו: שגר בהמה · נפל שמגרתו אמו ושלחתו בלא עתו ולמדך הכתו' שהוא קדוש בבכור' לפטור את הבא אחריו ואף שאינו נפל קרוי שגר כמו שגר אלפיך אבל זה לא בא אלא ללמד על הנפל שהרי כבר כתב כל פטר רחם וא"ת אף בכור בהמה טמא' במשמע בא ופרט במקום אחר בבקרך ובצאנך · לשון אחר יש לפרש והעברת כל פטר רחם בבכו' אדם הכתו' מדבר: פטר חמור · ולא פטר שאר בהמה טמאה וגזרת הכתוב היא לפי שנמשלו בכורי מצרים לחמורי' ועוד שסייעו את ישר' ביציאתן ממצרים טעוני' מכספם ומזהב' של מצרים: תפדה בשה · נותן שה לכהן ופטר חמור מותר בהנאה והשה חולין ביד כהן: וערפתו · עורפו בקופיץ מאחריו והורגו הוא הפסיד ממונו של כהן לפיכך יפסד ממונו: וכל בכור אדם תפדה · חמש סלעים פדיונו קצוב במקום אחר: כי ישאלך בנך מחר · יש מחר שהוא עכשו ויש מחר שהוא לאחר זמן כגון זה וכגון כי יאמרו בניכם מחר לבנינו דבני גד ודבני ראובן: מה זאת · זה תינוק טפש שאינו יודע להעמיק שאלתו וסותם ושואל מה זאת ובמקום אחר הוא אומר מה העדות והחקים [illegible]

אבן עזרא

שבעת · זאת היא העבודה : מצות · הנה השבת הזכי' על נקף אשר בשעריך כי על זה התגאי יגור בשעריך שלא יעשה מלאכה לפניך בשבת וככה בי"הכ כי כן כתוב וככה בפסח שלא יאכל חמץ במקום שהוא רשותך וזהו טעם בכל גבולך : בעבור זה · אמר רבי מרינוס כי פי' בעבור זה היה ראוי להיותו הפוך זה בעבור שעשה יי' לי והביא רבי' כמוהו לדעתו ולפי דעתי אין את' מהם נכון כי איך נהפוך דברי אלהים חיים וטעם הפסוק הפך מחשבתו כי אין אנו אוכלי' מצו' בעבור זה רק פי' בעבו' זה בעבור זאת העבודה שהיא אכילת המצה ולא יאכל חמץ שהוא תחלת המצות שצוה לנו השם עשה לנו השם אותות עד שהוציאנו ממצרים והטעם לא הוציאנו ממצרים רק לעבדו ככתו' בהוציאך את העם ממצרי' תעבדון את האלהים על ההר הזה וכתוב אשר הוצאתי אתכם מארץ מצרי' להיות לכם לאלהים: והיה לך · יש חולקין על אבותינו הקדושי' שאמר' כי לאות ולזכרון על דרך כי לוית חן הם לראשך וענקי' לגרגרותיך גם וקשרתם לאות על ידך כמו קשרם על לוח לבך תמיד גם וכתבתם על מזוזות ביתך כמו כתב' על לוח לבך ומהו שיהיה לאות ולזכרון שיהיה שגור בפיך כי ביד חזקה הוציאך יי' ממצרי' ואין זה דרך נכונה כי בתחלת הספר כתוב משלי שלמ' והנה כל מה שהזכיר הוא דרך משל ואין כתוב בתור' שהוא דרך משל חלילה רק הוא כמשמעו על כן לא נוציאנו מידי פשוטו כי בהיותו כמשמעו איננו מכחיש שקול הדעת כמו ומלתם את ערלת לבבכם שנצטרך לתקנו לפי הדעת וא"ר משה הכהן כי יד ברוב המקרא היד השמאלית אף ידי יסדה ארץ וימיני טפחה שמים ידה ליתד תשלחנ' ודברי הקבל' חזקים ואין צריכין חזוק: מימים ימימה · כמו ימים תהיה גאולתו והטעם משנה לשנה ותחלת השנה על פי קריאת ב"ד: והיה · הזכיר הכנעני לבדו כי הוא אב לכולם · וטעם נשבע לך כמו כי לך ולזרעך אתן את כל הארצות האל: והעברת · תעביר לשם שלא יתערב עם אחר והנה שם שתי מצות צוו ביום ט"ו: שגר · על משכל ארץ שלא ישתנה בשמיכה רק נמצאו מצות זרות והלא הם שגר אלפיך ובאדר משכבך הבל הבלים מספח חמתך וסגור דלתך ולא מצאתי יותר: וכל פטר חמור · שהוא טמא תפדה בשה: וערפתו · יש אומרי' תכתב על ערפו קדש והאומר כזה אומר אני שהוא חמור קשה עורף כי הנה כתוב הוא יערוף מזבחותם וערפו שם את העגל' בנחל שהפירוש לכרות העורף כאשר פירשו מעתיקי הדת כי כל בכו' שלא יקרב לגבי המזבח הוא לא יפדה חייב מיתה כי כל בכור מצרים אדם ובהמה מתו כי השם לא מלטם [illegible]

שבע לאבותיך להת לך ארץ זבת חלב ודבש ועבדת את העבדה הזאת בחדש הזה: שבעת ימים תאכל מצת וביום השביעי חג ליהוה: מצות יאכל את שבעת הימים ולא יראה לך חמץ ולא יראה לך שאר בכל גבלך: והגדת לבנך ביום ההוא לאמר בעבור זה עשה יהוה לי בצאתי ממצרים: והיה לך לאות על ידך ולזכרון בין עיניך למען תהיה תורת יהוה בפיך כי ביד חזקה הוצאך יהוה ממצרים: ושמרת את החקה הזאת למועדה מימים ימימה: פ

והיה כי יבאך יהוה אל ארץ הכנעני כאשר נשבע לך ולאבתיך ונתנה לך: והעברת כל פטר רחם ליהוה וכל פטר שגר בהמה אשר יהיה לך הזכרים ליהוה: וכל פטר חמר תפדה בשה ואם לא תפדה וערפתו וכל בכור אדם בבניך תפדה: והיה כי ישאלך בנך מחר לאמר מה זאת ואמרת אליו בחזק יד הוציאנו יהוה ממצרים מבית עבדים:
טו ויהי כי הקשה פרעה לשלחנו ויהרג יהוה כל בכור בארץ מצרים מבכר אדם ועד בכור בהמה על כן אני זבח ליהוה כל פטר רחם הזכרים וכל בכור בני אפדה:

והיה

דקיים לאבהתך למתן לך ארעא עבדא חלב ודבש ותפלח ית פולחנא הדין בירחא הדין: שבעא יומין תיכול פטירא וביומא שביעאה חגא קדם יי: פטירא יתאכיל ית שבעת יומין ולא יתחזי לך חמיע ולא יתחזי לך חמיר בכל תחומך: ותחוי לברך ביומא ההוא למימר בדיל דא עבד יי לי במפקי ממצרים: ויהי לך לאת על ידך ולדכרנא בין עינך בדיל דתהי אוריתא דיי בפומך ארי ביד תקיפא אפקך יי ממצרים: ותיטר ית קימא הדין בזימניה מזמן לזמן: ויהי ארי יעלינך יי לארע כנעני כמא די קיים לך ולאבהתך ויתנינה לך: ותעבר כל פתח ולדא קדם יי וכל פתח ולד בעירא די יהון לך דיכרין תקדיש קדם יי: וכל פתח בוכרא דחמרא תפרוק באימרא ואם לא תפרוק ותנקפיה וכל בוכרא דאנשא בבנך תפרוק: ויהי ארי ישאלנך ברך מחר למימר מא דא ותימר ליה בתקוף יד אפקנא יי ממצרים מבית עבדותא: והוה כד אקשי פרעה לשלחותנא וקטל יי כל בוכרא בארעא דמצרים מבוכרא דאנשא ועד בוכרא דבעירא על כן אנא דבח קדם יי כל פתח ולדא דכריא וכל בוכרא דבני אפרוק:

ויהי

מצת ד' חס' נמסר לעיל בהאי סידרא : יאכל כ"ג נמסר במסרא רבתא : מצות יאכל ג' וסי' מצות יאכל את שבעת · ובחמשה עשר יום לחדש · בראשון בארבעה · דיחזקאל : שבעת הימים ח' נמסר בישעיה סי' ל' גבי פסוק והיה אור הלבנה וגם במסרא רבתא : יראה י"ג וסי' בהר יי' יראה · מצות יאכל את · ב' בו · שלש פעמים בשנה · דואלה המשפטים · וחברו דכי תשא · וחברו דמ שנה תורה · ב' בו · ולא יראה לך שאור · מגן אם יראה ורמח · ויי' עליה יראה · כי הנה החשך יכסה ארץ · ילכו מחיל אל חיל יראה · אל עבדיך פעליך: ולא יראה חד מן קפ"ג פסוקי' דאית בהון ולא ולא וסי' במסר' רבתא: י"ד פסו' דאית בהון לך לך וסי' במ' רבת' · מימים ימימה ה' וסי' ושמרת את החקה הזאת · מימי' ימימה · דבת יפתח · ויאמרו הנה חג ליי' בשלה · ועלה האיש ההוא מעירו · ומעיל קטן תעשה לו אמו : חמר ד' חסר בתורה נמסר פרשת ויחי :

בעל הטורים

למועדה מלא וי"ו לומר לך ששה ימים בשבוע חייב בתפילין · ויום ו' ימי מועד שאין בהם תפילין והם פסח עצרת ראש השנ' ויה"כ סוכה שמיני עצרת · כארץ חבוש' בגימ' אלו תפילין · והיה לך לאות על ידך בגימט' אלו שמאל · תורת יי' בפיך בגי' זה הוא קריאת שמע · הוציאך חסר יוד שנאמר עשירית הוציאך: ונתנה לך · ג' בגין כל הה"א לומר לך אם תשמור הי' חומשי תורה יתננה לך · מימי' ימימה · חמשה בהפני' מועדה מימי' ימימה · מימי' ימימה: הלכנה בנו' גבי בת גלעד · חג יי' בשילה מימים ימימה · ועלה האיש מעירו מימים ימימה גבי אלקנה והעלתי' לו מימים ימימה בבי' שמואל וזהו שדרשו מימים ולא כל ימי' למעוטי שבתות וימים טובים · והיינו דכתיב ימימה גבי חג הזי · וכן גבי אלקנה ושמואל שהיו עולין ברגל וכן מימי' ימימה דכתיב גבי בת גלעד לכבים נמי פטורות מן התפילין · וכל פטר ג' במסורת וכל פטר חמור תפדה בשה וכל פטר שגר בהמה כדאיתא בבכורות פרה שילדה כמין חמור והחמור כמין סוס פטורין מן הבכורה שנאמר פטר חמור פטר שגר כ"פ עד שיהא היולד והנולד חמור · הקשה ב' במסורת ויהי כי הקשה פרעה לשלחנו ואידך מי הקשה אליו וישלם שדורש במדרש זה הפסוק על פרעה · והיה [illegible]

מ"ע ספורנו

[illegible]

רלבג

[illegible]

חזקוני

[illegible]

אבן עזרא

והיה · הזכיר על אלה שתי המצות והיה לאות על ידכה ומה שהעתיקו חכמינו זכרונם לברכה לכתוב הפרשיות הוא האמת ולטוטפות כמו זכרון ויש אומרים כי הט"ית כפול ופירוש כמו דבור מגזרת והטף אל דרום והוא רחוק בעיני :
חסלת בא אל פרעה :

רשי

ולטוטפות · תפילין ועל שם שהם ארבעה בתים קרויי' טטפת טט בכתפי שתים פת באפריקי שתים · ומנחם חברו עם הטף אל דרום ואל תטיפו לשון דבור כמו ולזכרון שהרואה אותם קשורים בין העינים יזכור הנס וידבר בו :
חסלת בא אל פרעה :

תרגום אונקלוס / תורה

ויהי לאת על ידך ולתפלין בין עינך ארי בתקוף יד אפקנא יי ממצרים :

וְהָיָה לְאוֹת עַל־יָדְכָה וּלְטוֹטָפֹת בֵּין עֵינֶיךָ כִּי בְּחֹזֶק יָד הוֹצִיאָנוּ יְהוָה מִמִּצְרָיִם :

ק"ה ימנ"ה סימן

ס ס ס

פרשת בשלח

וַיְהִי בְּשַׁלַּח פַּרְעֹה אֶת־הָעָם וְלֹא־נָחָם אֱלֹהִים דֶּרֶךְ אֶרֶץ פְּלִשְׁתִּים כִּי קָרוֹב הוּא כִּי אָמַר אֱלֹהִים פֶּן־יִנָּחֵם הָעָם בִּרְאֹתָם מִלְחָמָה וְשָׁבוּ מִצְרָיְמָה : וַיַּסֵּב אֱלֹהִים אֶת־הָעָם דֶּרֶךְ הַמִּדְבָּר יַם־סוּף וַחֲמֻשִׁים עָלוּ בְנֵי־יִשְׂרָאֵל מֵאֶרֶץ מִצְרָיִם : וַיִּקַּח מֹשֶׁה אֶת־עַצְמוֹת יוֹסֵף עִמּוֹ כִּי הַשְׁבֵּעַ הִשְׁבִּיעַ אֶת־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לֵאמֹר פָּקֹד יִפְקֹד אֱלֹהִים אֶתְכֶם וְהַעֲלִיתֶם אֶת־עַצְמֹתַי מִזֶּה אִתְּכֶם :
כ וַיִּסְעוּ מִסֻּכֹּת וַיַּחֲנוּ בְאֵתָם בִּקְצֵה הַמִּדְבָּר : וַיהוָה הֹלֵךְ לִפְנֵיהֶם יוֹמָם בְּעַמּוּד עָנָן לַנְחֹתָם הַדֶּרֶךְ וְלַיְלָה בְּעַמּוּד אֵשׁ לְהָאִיר לָהֶם לָלֶכֶת יוֹמָם וָלָיְלָה : לֹא־יָמִישׁ עַמּוּד הֶעָנָן יוֹמָם וְעַמּוּד הָאֵשׁ לָיְלָה לִפְנֵי הָעָם : פ

והוה כד שלח פרעה ית עמא ולא דברינון יי אורח ארעא פלשתאי ארי קריבא היא ארי אמר יי דילמא יזועון עמא במחזיהון קרבא ויתובון למצרים : ואסחר יי ית עמא אורח מדברא לימא דסוף ומזרזין סליקו בני ישראל מארעא דמצרים : ואסיק משה ית גרמי יוסף עמיה ארי אומאה אומי ית בני ישראל למימר מדכר דכיר יי יתכון ותסקון ית גרמי מכא עמכון : ונטלו מסכות ושרו באיתם דבסטר מדברא : ויי מדבר קדמיהון בימם בעמודא דעננא לדברותהון באורחא ובליליא בעמודא דאשתא לאנהרא להון למיזל בימם ובליליא : לא יעדי עמודא דעננא בימם ועמודא דאשתא בליליא קדם עמא :

ומליל | וידבר

לטוטפת ולטוטפת ג' וסי' והיה לאות על ידכה · וקשרתם אתם · בתר' וקשרתם לאות לטטפת כתיב · ושאר לטוטפת כתיב · ועיין פלוגתא דר"ת : אמר אלהים ו' וסי' והנחש היה ערום · ומפרי העץ אשר · כי כל העשר אשר הציל · ויהי בשלח פרעה · ולרשע אמר אלהים · וישם את פסל הסמל · וזה נמסר גם בבראשי': ינחם ד' וסי' פן ינחם העם · כי ינחם יי' מנאקתם · וגם נצח ישר' לא ישקר · נשבע יי' ולא ינחם · וחד וינחם · ועתה הטיבו דרככם : בראתם ג' ב' חס' וחד מל' וסי' בראתם מלחמה · בראתם כי יי' אלהינו עמו · וכל איש ישראל בראותם · בתרא מל' · אנ"ך · וחמשים ד' בליש' וחס' וסי' וחמשים עלו בני ישראל · ואתם תעברו חמשים לפני אחיכם · ויעברו בני גד ובני ראובן · וירד הוא ופורה נערו אל קצה החמשים: ולילה ו' נמסר בתלים סימן י"ט : ימיש ז' וסי' לא ימיש עמוד · ומשרתו יהושע · ממקומו לא ימיש · ולא ימיש מעשות פרי · לא ימיש מרחובה תוך ומרמה · לא ימיש טרף · איך ימיש לי לשובב שרינו :

רשי

ויהי בשלח פרעה · ולא נחם · נהגם כמו לך נחה את העם בהתהלכך תנחה אותך : כי קרוב הו' · ונוח לשוב באותו הדרך למצרים · ומדרשי אגדה יש הרבה : בראותם מלחמ' · כגון מלחמת וירד העמלקי והכנעני וגומר אם הלכו דרך ישר היו חוזרים מה אם כשהקיפ' דרך מעוקם אמרו נתנה ראש ונשוב' מצרים' אם הוליכם בפשוט' על אחת כמה וכמה : פן ינחם · יחשבו מחשבה על שיצאו ויתנו לב לשוב : ויסב · הסיב' מן הדרך הפשוטה לדרך העקומה : ים סוף · כמו לים סוף וסוף הו' לשון אגם שגדלי' בו קנים וכן ותשם בסוף קנה וסוף קמלו : וחמושים · אין חמושים אלא מזויינ' וכן הוא אומ' ואתם תעברו חמושי' וכן תרגמו אנקלוס מזרזין כמו וירק את חניכיו וזריז · דבר אחר חמושי' מחומשי' אחד מחמש יצאו וארבעה חלקים מתו בשלשת ימי אפלה : השבע השביע · השביעם שישביעו לבניהם · ולמה לא השביע בניו שישאוהו לארץ כנען מיד כמו שהשביע יעקב אמ' יוסף אני שליט הייתי במצרי' והיה ספק בידי לעשו' אבל בני לא יניחום מצרי' לעשו' לכך השביעם לכשיגאלו ויצאו משם שישאוהו : והעליתם את עצמותי מזה אתכם · לאחיו השביע כן למדנו שאף עצמו' כל השבטי' העלו עמה' שנ' אתכם : ויסעו מסכות · ביום השני שהרי בראשון באו מרעמסס לסוכות : לנחותם הדרך · נקוד פתח שהוא כמו להנחותם לראותם הדרך אשר תלכו בה שהוא כמו להראותכם אף כאן להנחותם על ידי שליח ומי הוא השליח עמוד הענן והקב"ה בכבודו מוליכו לפניה' ומ"מ את עמוד הענן הכין להנחותם על ידו שהרי ע"י עמוד הענן הם הולכי' עמוד הענן אינו לאורה אלא להורות' הדרך : לא ימיש · הקב"ה את עמוד הענן יומם ועמוד האש לילה מגיד שעמוד הענן משלים לעמוד האש ועמוד האש משלי' לעמוד הענן שעד שלא ישקע זה עולה זה :

אבן עזרא

אויל מורד בעושהו היצלח :
בשלותו כבדו אז יפלח :
ראה סובב ושים אל לבך כל :
דבר פרעה בפרשת בשלח :

ויהי בשלח · ו"יו ולא נחם כפ"א רפה בלשון ישמעאל וידוע כי ממצרים עד ירושלם דרך ארץ פלשתים אינו מרחק רב והוא כמו מהלך עשר' ימים בדרך הישרה ולולי זה איך היו באים השבטים בחמוריהם עד מצרי' אם היה הדרך רחוק מאד מה היה מספיק שיאכלו הם וחמוריה' ובעלותם מביאי' שבר לבתיהם : כי קרוב הוא · א"ר משה אע"פ שהוא קרו' וכמוהו לפי דעתי כי עם קשה עורף הוא רפאה נפשי כי חטאתי לך כי רכב ברזל לו ולפי דעתי אין צורך כי טעמו למה לא נחם אלהים דרך ארץ פלשתי' בעבור שהוא קרוב והנה נחם דרך רחוקה שלא יראה מלחמ' ויאמרו נתנה ראש ונשובה מצרימה וידענו כי השם יודע העתידות בלי ספק וידע שינחמו אם יוליכם דרך ארץ פלשתי' ואמר פן ינחם העם כי דברה תורה כלשון בני אד' שיבינו השומעי' : ויסב · מבעלי הכפל סבב גם יבא על משק' אחר ויסך בדלתי' ים ויגל את האבן ואל תשמע אל דברי האומרי' ששרשו נסב · ומלת המדבר מושך עצמו ואחר עמו והוא דרך המדבר מדבר ים סוף וכמוהו הארון הברית הארון ארון הברית ועץ הדעת דעת טוב ורע הספר המקנה היין החמה וכמוהו רבי' : וסוף · הו' שם תקו' וי"א שהו' מגזרת סוף דבר כי הוא סוף העולם והוא ים אוקינוס כאשר כבר זכרתי וזאת טעות גדולה כי הוא ים מזרחי כנגד מצרים וים ספרדי גדול ממנו : וחמושים · י"א מלאי' הון שיש להם כל צרכיהם והנה כתוב וגם צדה לא עשו להם ומה טעם להזכיר זה רק פירושו חגורי חומש למלחמה כמו חלוצי' תעברו שפירושו חגורי חלצי' והעד הנאמן ואתם תעברו חמושי' ובמקו' אחר קראם חלוצים כי מה טעם להוליך צדה לפני אחיהם וטעם להזכיר הכתוב וחמושי' במקו' הזה כי למעלה כתוב בראותם מלחמה כי ביד רמה יצאו בכלי מלחמ' ולא כמו עבדי' בורחי' : ויקח · הזכיר למעלה עלו בני ישר' החיים בדור ההוא גם העלו עמם הנכבד שהיה בהם שעל ידו ירדו מצרימה והוא השביעם לפני מותו שיאמרו כן לבניהם ובניהם לבניהם והנה משה נתעסק לקיים השבועה שלא תבא אשמה על ישראל כי ראינו שנשיאי ישראל נשבעו לגבעונים והם לא נשבעו להם אלא על תנאי שהם רחוקים כמו שאמרו ואחר שנמצאו קרובי' היה נכון שלא ישמרו שבועתם ולא יעברו הם וכל ישראל על מצות לא תחיה כל נשמה רק בעבור כבוד השם עשו שלא יחללוהו ואחר שנים רבות הענים השם בני ישראל בעבור שהכית שאול להמית את הגבעונים שהיו בכלב עיר הכהנים · והזכיר עצמות כי כל הבשר והעור ירום תולעים ויבאש ולא ישארו בשנים מועטות רק העצמות : ויסעו · באיתם הוא מדבר שור כאשר אפרש : ויי' הולך לפניהם יומם · ידענו כי השם שוכן עד וקדוש שמו ויושב קדם סלה והכתוב ידבר כלשון בני אדם בעבור כי כח השם הולך עם ישראל כדרך מוליך לימין משה זרוע תפארתו · וטעם בעמוד ענן שלא היה כדמות העבים רק כדמות עמוד כסוי מן השמי' על הארץ וקרא העמוד כן בעבור שמעמד הבית עליו · וטעם ללכת יומם ולילה בעבור כי המחנה היה גדול ולא יכלו ללכת רק מסע מעט על כן היו הולכים מקצת יום גם מקצת לילה ואלה השנים עמודים היו לפניהם עד שבאו אל הים כאשר אפרש : לא ימיש · פעל יוצא כי השם הנזכ' למעלה לא המיש העמודי' לפני העם · ומלת יומם לא תמצא בכל המקרא רק על עת היות השמש על הארץ כי יום ימצא בתורה ובנביאי' ובכתובים והוא לילה כי כתוב ביו' הכותי כל בכור וזה היה לילה וכתוב היום הזה יום בשורה הוא והוא היה לילה כי פה כתוב ואכיכו עד אור הבקר וכתוב יום צעקתי בלילה נגדך :

בעל הטורים

והיה לאות על ידכה אותיות בגימטריא ... בנין על הה"א כנגד ב' פרקים עד הפרק שמניחין בו תפלין ולטוטפות בין עיניך בגימ' אלו ציצתים :

פרשת בשלח

ויהי בשלח את העם בגימ' ערב רב · ויסב אלהים את העם דרך המדבר בערך לכם שולחן והיסבן לאכול כד"א היוכל אל לערוך שולחן במדבר · והמנגבים מזויינין על שם חמשה כלי זיין הנזכרי' בכתוב מגן וצנה ורומח וחצי' ומקל יד · השבע השביע כ' בחכי' הבא ואידך גבי שאול בי השבע השביע את העם כדדרשינן הבא מלמד שהשביע את אחיו שישביעו בניהם אף הכא נמי השביע בנים שישביעו אף לאוחם של ז ... בין שם כשהשביעם ולבך ... ונתן אף ע"פ שלא שמע את השבועה · ולילה בעמוד אש · ולילה ג' במסורת הכא ואידך ולילה אור בעדני ולילה כיום יאיר · ולילה ולא דומיה לי ולילה באים להרגך ולילה ללילה יחוה דעת · וזהו ולילה באים להרגך שבליל שנעה הפיגום ובאים להרגם ולילה אור בעדני וכיום יאיר כי במתור אם על כן ולילה ולא דומיה לי שאמרתי לפניו שירה ולילה ללילה יחוה דעת שלילי' זה מחוה דעת ללילה מלחמת סיסרא בשיתה ג"כ בלילה שנא' הכוכבים ממסלותם נלחמו עם סיסרא · ואימתי כוכבים נראין בלילה לא ימיש עמוד הענן יומם ועמוד האש וגו' · שעמוד האש משלים לעמוד הענן מדכתיב לפני העם ולא כתיב מלפני העם · משמע שלפעמים היו שניהם לפני העם · לא ימיש ב' במסורת הכא ואידך ביהושע לא ימיש מתוך האהל · כמו שהעננים היו מבליתי' זה לזה כך משה ויהושע משמש כנגד עד עמוד האש ללמוד ולערב אקדים ולמד עד עמוד הענן והיינו לא ימיש כמו שהעננים לא משו כך יהושע לא מש מתוך האהל ועל כן זכה לילך לפני העם · נכתו

אמרי נועם

פרשת בשלח

כי קרוב הוא לפי מה שאמר שהתחי' שהחיה יחזקאל לא החיה עמה' אחד שלוה ברבית קצת תימ' והלא לא ניתנה התורה עדין ובני כח לא נכנסו על הרבית וי"ל משום לא תגזול מחייב שהוא מו' מצות דבני נח · אבל תימ' שבפרק איזהו נשך אמרי אבל מרבית דגזל לא אתיא וי"ל דאותה שעה לא שיתה תחיית המתים אלא כן היית' בגזרה אותם שהיו צדיקים במור' יחיו ואותן שלא קדשו עצמן במותר להם לא יחיו : ויקח משה את עצמות יוסף תימה והלא זה היה ביום השני כי ביום הראשון הלכו מרעמסס לסכות א"כ מיום ראשון היה לו להזכיר שלקח משה העצמות · וי"ל בודאי ביום הראשון לקחם והיו מבולבלים עדין שכל השבטי' היו ביחד ועתה כשבאו לסוכו' ונתיישבו קצת או לקח משה עצמות יוסף והבדילם וא"ת אין לא היה מטמאים וי"ל שצדיקים אינם מטמאין במיתתם · א"נ שמשה לא לקחם אלא כל המשביע את חבירו לדב' מצוה מע"ה כאלו עשאו בעצמו : כי השבע וגו' · בזמן שבועה לשבועה · ועוד נתינת טעם ללא נחם חס המקום על כבודו של צדיק שלא יראה בעצמו בניו מונחים בפרשת דרכים :

מ"ע ספורנו

פרשת בשלח

ויהי בשלח ולא נחם אלהים דרך ארץ פלשתים · אף על פי שהכונ' באלהית היתה להוליך את ישראל להר סיני לקבל התורה ומשם לארץ ישראל כאמרו ולקחתי אתכם לי לעם והבאתי אתכם אל הארץ · מכל מקום הכונה שמה היתה להוליכם לים סוף אשר לא היה דרך לאחד מאלה וזה לבסוף ... [illegible]

חזקוני

תפילין של יד זכרון לשוק יד ותפילין של ראש זכרון לאותות ולמופתים שעשה הקב"ה לעינינו כדכתיב בפרעה ... ויתן אותות ומופתי' בפרעה ובמצרים לעינינו : ידכה יד כהה לפי שהימין מזומנת לכל דבר ... ד"א אמרו רבותינו לפי שהימין מזומן לקשור התפילין על השמאל ... [illegible]

ויהי בשלח פרעה את העם · לרבות ערב רב ... ולא נחם אלהים · ללכת אל ארץ כנען ... דרך ארץ פלשתים · כי קרוב הוא · אע"פ שקרוב ... [illegible]

יתעלה כמו שהתבאר' בפרשת בהעלותך · שבעת ימים תאכל מצות · רוצה לומ' שמה שיאכל מהלחם באלו השבעה ימים יהי' מצה לך אין חובה לאכול מצה כי אם בלילה הראשונה כמו שקד'· ולזה אמר בכאן מצות יאכל את שבעת הימים שהו' לשון מורה על היותו רשות · ולא יראה לך חמץ ולא יראה לך שאור בכל גבולך שבעת ימים הם מצות לא תעשה ואין האד' חייב עליהם אם לא היה בהם שיעור אכילה והוא כזית כי הכונה היתה בזה כדי שלא יאכל החמץ או השאור באלו השבעה ימים ולא תהיה אכילה בפחות מכזית כמו שהתבאר בשרשים הכוללים · והגדת לבנך ביום ההוא וגו' · ראוי שתדע שזאת ההגדה יתחייב שתהיה בליל ט"ו כי אז צותה התורה לעשות ה.מעשים שיבואהו לזכור יציאת מצרי' והוא ענין אכילת הפסח בתואר ההוא ולזה אמר במה שקדם כי הליל' הזה הוא שמור לכל בני ישראל לדורותם והנה רצה הש"י שנספר אלו המופתים הנפלאים לבנינו ובעבור זה הרבה מופתים בארץ מצרים כי בזה האופן תמשך האמונה האמתית בשם יתעלה לבני ישראל תמיד באמרו למען תספר באזני בנך ובן בנך והנה הרצון בזה שבכר עשה השם יתעלה אלו המופתים הנפלאים בגאותי מצרים בעבור שאגיד זה לבני ובן בני זה כי בזה התמיד האמונה לבני ישראל כמו שזכרנו · והיה לך לאות על ידך · ר"ל שתהיה זאת הפרשה והיא קדש לי כל בכור כתובה ותהיה לאות לנו על היד להזכיר לנו ענין זאת הפרש' כי כשנשא אותה תמיד על ידינו תביא אותנו לזכור עניינה ותהיה מפני זה תורת השם יתע' אשר צונו בזאת הפרשה שגורה בפינו וכזכור ענין יציאות מצרים שהיה בה מן הנפלאות מה שיביאנו להאמין בשם יתעלה אמונה אמתית והכ' באה זאת המצוה בד' פרשיות בתורה והם קדש לי כל בכור · והיה כי יביאך · שמע ישראל והיה אם שמוע ולזה ידענו שאלו הארבע פרשיות כתובות בתפילין של יד וכן נזכר בכל אלו הפרשיות בתפילין של ראש אמר בזה שמקום ולזכרון בין עיניך ובשאר המקומות אמר ולטוטפות בין עיניך · וראוי שתדע שאין הכונה בזה שנניח תפילין של יד על היד בעצמה כי זה יהי' מזיק מאד לפעולתינו וכן אין הכונה שנניח התפילין של ראש בין העינים מפני מה שאמרה התור' בהם ולזכרון בין עיניך ולטטפות בין עיניך וזה כי אין שם מקום יתקן שיונחו בו עם שהם יהיו סגורי' בעינינו ר"ל שכבר ימנעו בו מלראי' הדברים כהוגן עם שזה יהיה דבר יביא אותנו להיות ללעג ולשחוק לשאר העמים והנה התורה לא תצוה לעשות כמו אלו הדברים ולזה יהי' הרצון באמרו בין עיניך בראשו מקו' שהו' כנגד בין העינים והוא במקום שמוחו של תינוק רופס בו ויהיה הרצון באמרו על ידך על גובה היד והוא בפרק האמצעי בין הכתף והזרוע וכבר יתבאר גם כן שאין תפילין של יד מונחים על היד בעצמו לפי שנא' והיה לך לאות ר"ל שיהיה לו לבד לאו' ואם על היד בעצמו היה לאות לו ולאחרי' כי כלם יראו שו התפלין כמו שבארנו זה במכילתא ועוד שכבר יראה שהתורה צותה שיהיו שו התפילין באלו המקומות כדי שנשים לבנו ומחשבתנו באלו הפרשיות כאמרו למען תהיה תורת יי' בפיך ולזה ראוי שיהיו התפילין של יד כנגד הלב ותפילין של ראש במוח כי משם תהיינה המחשבות וראוי שתדע כי התפילין של יד יתחייב שיהיו ביד שמאל וזה כי כתוב בהם וקשרתם לאות על ידך בפרשיות שמע ישראל · והיה אם שמוע · ופעל הקשירה הזאת יתחייב שיעשה ביד הימנית כמו שהתבאר מהשרשים הכוללים ולזה יתחייב שיהיו התפילין ביד השמאלית כי לא יתכן שנקשר אותם ביד הימני' אם יהיו התפלין ביד הימנית וזה מבואר בנפשו וראוי שתדע שאלו הד' פרשיות ראוי שיהיו על הסדר שהם בו בתורה בתפלין של יד בקלף אחד או בעור אחד ובתפלין של ראש בארבע חתיכו' מן הקלף או מן העור וזה כי בתפלין של יד אמר שהם יהיו לאות שהו' לשון יחיד ובתפילין של ראש אמ' שהם יהיו לטטפות הם רבים · וראוי שתדע כי כתיבת התפלין לא תהיה אלא בעור בהמה וחיה טהורה כי אין מהנהוג לכתוב בזולתם והתורה תצוה לעשות הפעולות לפי הנהוג כמו שהתבאר בשרשים הכוללים ואולם איכות עשית האות הזה והטטפות לפי מה שיורה עליו גדר אלו השמות היה מבואר לאבותינו הקדושים דור אחר דור מפי משה רבינו והנה נזכיר זה בזכרנו שרשי אילו המצות · ושמרת את החקה הזאת למועדה מימים ימימה · ר"ל משנה לשנה והנה קרא השנה ימים כי הוא כמו יום אחד ארוך כמו שקדם והנה הרצון בזה המקו' החוקה הנוהגת בכל מקו' כמו אכילת מצה והשבתת השאור והחמץ ואולם עשיית הפסח לא יתחייבו בו כי אם בארץ ושם יתחייבו בו בכל שנה · והיה כי יביאך וגו' · והעברת פטר כל רחם ליי' מגיד לך הכתוב שאין מצות בכורות בכללה נוהגת אלא בארץ ר"ל כי בכור בהמה טהורה איננה נוהגת כי אם בארץ לפי שיש לו קדושת הגוף ואמנם פדיון פטר חמור ועריפתו ופדיון בכור אדם יתבאר שהוא נוהג גם כן בחוצה לארץ · ולזה זכר תחלה בכור הבהמה הטהורה קודם שיזכיר בכור אדם להורות כי בכור הבהמה הטהורה הוא לבדו תלוי בארץ וזה שאם היה בכור אדם ג"כ בלתי נוהג בחוצה לארץ היה ראוי שיקדי' בזאת המצוה בכור אדם כמו שהקדימו במה שקדם כאמרו באדם ובבהמה לי הוא · וכבר יראה גם כן שבכור אדם נוהג בחוצה לארץ כי תמצא בפרשת במדבר סיני שכמנו הבכורו' לישרא' כלם והעודפי' על מנין הלוים נתנו חמשה שקלים ואם אמר אומר שהם היו לשם יתע' מפני שהצילם במצרי' ביום הכותו כל בכור ולזה יתחייב שיהיו כפדי' הבכורות שיצאו ממצרי' ואע"פ שלא יהיה בכור אדם נוהג בחוצה לארץ אמרנו לו שכבר היו כמנין עמם הבכורות שנולדו אחר יציאת מצרים כי זה המנין הי' בשנה השנית לצאת בני ישראל ממצרים לפי מה שהתבאר בפרשת במדבר סיני וזה ראיה כי פדיון אדם נוהג בחוצה לארץ · ואם אמר אומר שכבר יתבאר ג"כ שבכור בהמה טהורה מהג בחוצה לארץ לפי שכבר היתה בהמת הלוים תחת כל בכור בבהמת בני ישרא' בשנה השנית לצאתם ממצרי' לפי מה שהתבאר בפרשת במדבר סיני וזה ראיה שבכור בהמה טהורה נוהגת בחוצה לארץ אמרנו לו שאי אפשר שיונח הענין כי כן כבר התבאר בכאן כי קצת ענין הבכור' תלוי בארץ · ולזה אמר והיה כי יביאך וגו' · והעברת כל פטר רחם ליי' ואם לא תהיה תלויה בארץ לא בכורות האדם ולא בכורות הבהמ' לא יתאמת מה שנזכר בכאן מההתלות קצת ענין הבכורה בארץ ובכלל כשהי' מחוייב שיהיה קצת הבכורה תלוי בארץ הוא מבואר שהוא ראוי שיהיה תלוי בארץ ענין בכורת בהמה שיש לה קדושת הגוף ועוד כי הבהמות אשר ללוים לא נמנו ולא בכור הבהמה אשר לישראל כמו הענין בבכור האדם ולזה יראה שלא הקפידה התורה בבהמה כהקפידה בבכור אדם · ועוד כי בהמת הלוים לא היתה קדושה באופן קדושת הבכור שנוכל לומר שתחול קדושת בכורות הבהמה הטהורה על בהמות הלוים שאם היה הענין כן תהיינה בהמות הלוים כלם לאהרן ולבניו כי הבכורות הם לו כמו שנזכר בפרשת קרח · ואולם היות בהמות הלוים תחת בכורות הבהמות אשר לישראל היה לפי שכבר היה ראוי שיהיו בכורות בהיותם לשם יתע' מפני שהצילם ר"ל בכוריהם מנין בכורי מצרים ולפי שהלוים היו לשם יתע' היה רצון השם יתע' שתהיה בהמת הלוים פדיון לבכורות בהמת ישראל כי לא היה קדושה לפי שאין בכור הבהמה הטהור' נוהג בחוצה לארץ ובכלל הנה מפני שקצת המצו' ה.זכרות בזאת הפרשה נהגות בארץ ובחוצה לארץ כמו הענין בתפלין של ראש ותפלין של יד כי הם נזכרו בפרשת שמע והי' אם שמוע בלא תנאי ביאת הארץ הוא מבואר שאין בכאן מצוה נתלית בביאת הארץ זולת הראשונ' והיא בכור הבהמה הטהור' אשר היא סמוכה לזה התנאי וכל פטר שגר בהמ' אשר יהיה לך הזכרים ליי' למדנו מזה שבכור בהמה טהורה איננו נוהג אלא בזכרים ולזה הוא מבוא' שאם היה הראשון נקבה איננו קדוש ולא הבא אחריו לפי שאיננו בכור ולא פטר רחם · וכל פטר חמור תפדה בשה ואם לא תפדה וערפתו זה נוהג בחוצה לארץ וכל מה שנזכר אחרינו בזאת הפרשה מהמצו' כמו שקדם והנה זה השה הוא לכהן כמו שהתבאר בפרשת קרח · והנה זה השה אין לו קדושה כלל אבל הוא ממין כהן כמו שאין לפדיון בכו' האדם קדושה ועוד שכבר מוכרה קדוש' בבכור הבהמה הטהורה לבדו אמר בפרשת ראה אכי כל הבכור אשר יולד בבקרך ובצאנך הזכר תקדיש וגו' ולא מכרה קדושה בפדיון פטר חמור והנה זה השה כבר יהיה מהכשבים או מן העזים כי כל אחד מהם נקרא שה יהיה נקבה או זכר תמי' או בעל מום כי כל אחד מאלו נקרא שה ולזה יתחייב שיהיה חי כי המת איננו שה כי אם בשתוף השם לבד · ולפי שכבר חייבה אותו התורה לפדותו ושאם לא פדהו יערפהו כדי שלא יהנה בו למדנו מזה שאסור לאדם ליהנות בפטר חמו' עד שיפדהו ולמדנו כי כבר יתחייב אדם לפדותו משיהיה בכור אדם מבן חדש כי כבר נתבאר בו בפרשת קרח שמצות פדייתו תהיה מעת היותו בן חדש ואע"פ שכבר אין גופו נאסר בדבר שלא נפדה · ולזה יהיה זה הדין יותר ראוי בפדיית פטר חמו' שגופו נאסר בהנאה עד פדייתו והנה לא זכרה התור' זה הדין בפטר חמור לפי שכבר יהיה אפשר לו שלא יפדהו אבל יערפהו ועוד כי כבר הספיק לה מה שזכרה מזה הענין בפדיית בכור האדם והנה לא יכתב דין פטר חמור אלא במי שיהיה מדרכו מין החמור ולזה אם היו קצת סימני חמור איננו חייב בבכורה וראוי שתדע שלא יהיה נפדה פטר חמור אלא בשה שיוכל ממנו הכהן לעשות כל מה שירצה כענין פדיון בכור אדם כי הקים הכתוב פדיונם זה לזה בזה המקום ובפרשת קרח · ולזה לא יפדה פטר חמור בפסולי המוקדשים כי לא יוכל הכהן לעשות מהם מה שירצה כמו שיתבאר במה שיבא בנ"ה והוא מבואר שמצות פדייה קודמת למצות עריפה כי כבר נזכרה זה בתורה בביאור · והנה ענין העריפ' הוא לפי מה שיורה עליו הגדר שיכה בערפו בקופיץ ובמה שידמ' לזה ממה שיאות לו בו לפי הנהוג. ענין העריפ' ואם המיתו בענין אחר בטל זאת המצוה והוא מבואר שהו' אסור בהנאה אחר העריפה כי אין לפועל העריפה תכלית אחר אלא שלא יהנה ממנו בעליו · וכן כל בכור אדם בבניך תפדה מגיד לך שאין בכור אדם נוהג אלא בזכרים ולזה אמר בבניך שהרצון בו זכרים וכן תמצא שכאשר נמנו הבכורות לפי מה שנזכר בפרשת במדבר סיני לא נמנו אלא הבכורות הזכרים ועניין זאת הפדייה הוא שיתן לכהן חמש סלעים של כסף או דבר שיקחהו הכהן בחמש סלעים כמו שהתבאר בפרשת קרח· והנה הסלע כ"ד מעה כסף צרוף משקל כל מעה מהם כמו משקל י"ו גרגירי שעורה · והנה זאת הפרש' צוונו לכתבה בתפילין של יד ובתפלין של ראש ממה שאמ' והיה לאות על ידכה ולטוטפו' בין עיניך ואולם שאר דברי אלו הפרשיות הם מבוארים ואולם התועלות המגיעות מהם :

התועלת הראשון הוא במצות · והוא מה שצותינו בעניין הבכורות על האופן שהתבאר בפרשה השנית רוצה לומר שנתן בכו' הבהמה הטהורה ונפדה פטר חמור ובכו' האדם והתועלת באלו המצות הוא להזכיר הפלא ההוא העצום שעשה השם יתעלה ביום הכותו כל בכור בארץ מצרים באדם ובבהמה ולבני ישראל לא הגיע נזק כלל אבל הגיע להם מזה היציאה מעבדות לחירות וזהו חוזק היד אשר בו יצאו ממצרים כמו שאמר השם יתע' בראש זה הענין ואני ידעתי כי לא יתן אתכם מלך מצרים להלוך ולא ביד חזקה וזה כי המכות הראשונות לא היו חזקות כחוזק זאת המכה והנה התועלת המגיע מזכירת זה המופת הנפלא הוא לפרסם כי יש אלהים שופטים בארץ ומשגיח בדבקים בו בזה האופן העצום מההשגחה והנה שרשי זאת המצוה לפי מה שנזכר ממנה הם ו' :

השרש הראשון הוא שהבכור הוא הזכר שנפתח בו הרחם תחלה שנא' פטר רחם וכל פטר שגר בהמה אשר יהיה לך הזכרים ליי' וכל בכור אדם בבניך תפדה · וכאמר בפרשת במדבר סיני פקוד כל זכר בבני ישר' כבר התבאר זה בד' מחולין ומב' ומג' מבכורות :

השרש השני הוא שאם אין לאם רחם או שיצא דרך דופן או שבא אחר הנפלי' איננו בכור וזה מבואר חיובו מהשרש הקודם כבר נתבאר זה גם כן בד' מחולין :

השרש השלישי הוא שבכור בהמה טהורה איננו נהג בחיה כי אם בבהמה טהורה הבא ממנה קרבן ליי' והוא שור וכבש ועז אמר בפרשת קרח כל פטר רחם לכל בשר אשר יקריבו ממנה ליי' ואמר גם כן אחר זה שם אך בכור שור או בכור כבש או בכור עז מגיד שבשו לבד ינהג לא בחיה כבר הגבילו רז"ל כמה יטפלו הבעלים בבכור בהמה טהורה קודם שיתנוהו לכהן כי לא יותכן לכהנים להניק הבכורות כי אי אפשר להם שיניקום מבהמות קדשים כי אסור ליהנות מהם ומועלים בחלבם כמו שימעלו בגזה ועבודה שנ' לא תעבוד בבכור שורך ולא תגוז בכור צאנך כבר נתבאר זה בג' ממעילה ובד' מבכורות :

השרש הרביעי הוא שאין בכור בהמה טמאה נוהג במוקדשים שהם הם קדושים מעצמם והתורה אמרה הזכר תקדישו ובזה המקום אמר בבני ישראל יצאו קדושים שהם לגבוה כבר נתבאר זה בב' מבכורות : **השרש** החמישי הוא שבכור בהמה טהורה איננו נוהג אלא בארץ שנ' והיה כי יביאך יי' אל ארץ הכנעני אשר נשבע לך וגו' · והעברת כל פטר רחם וגו' · והנה זה התנאי שב אל בהמה טהורה לבד כמו שביארנו במה שקדם כבר נתבאר זה מג' מתמורה ומד' מחלה : **השרש** הששי הוא שבהמת השותפין חייבת בבכורה שנא' כל פטר רחם בבני ישראל אך אם היה בה לגוי שותפות פטורה שהרי איננה לבני ישראל כבר נתבאר זה בא' ובשני מבכורות ובי"א מחולין ובה' ממעילה :

התועלת השני הוא במצות והוא מה שהזהיר מלאכול חמץ בחג המצות שנ' לא יאכל חמץ ואולם שרשי זאת האזהרה הם שנים : **השרש** הראשון שלא יעבור על זאת האזהרה אם לא אכל כזית חמץ שנא' לא יאכל חמץ ואמ' כל אוכל מחמצת והאכילה לא תהי' בפחו' מכזית לפי הנהוג ממנה ואחד האוכל או המחמה ושותה הכל בכלל אכילה הוא וזה מבואר מגדר הוראת הגדר כבר נתבאר זה בא' מי"ט ומכריתות ובב' מפסחים ובט' מחולין :

השרש השני הוא שהחמץ בפסח הוא אסו' בהנאה וזה מבואר מגזרת המצות והאזהרות שבאו בזה וזה כי התורה צותה להשבית השאור מגבולין ושלא ימצא לנו ואולם לא יתחייב על ההנאה כרת כי מפני שבא העונש החמור על האכילה ושהיא יות' ראויה בזה הדין משא' מיני ההנאה ידענו לפי השרשים הכוללים שעל ההנאה הוא באזהרה לא בכרת וכבר נתבאר זה בשני מפסחים רוצה לומר שהחמץ הוא אסור בהנאה בז' ימי הפסח :

התועלת השלישי הוא במצות · והוא מה שנצטוינו לזכור בליל חמשה עשר בניסן ענין המופתים שעשה השם יתעלה ביציאת מצרים והתועלת בזאת המצוה הוא בעינו התועלת שזכרנו במצות הבכורות : **התועלת** הרביעי הוא במצות · והוא מה שצונו שלא יראה לנו חמץ ולא שאור בכל גבולינו בשבעת ימי הפסח וזה כלו הוא להרחיקנו שלא נאכל ממנו ולזה לא בא האזהרה בזה שלא כשהי' משלנו אבל אם היה משל הקדש או משל נכרי אין לחוש שנאכל אותו כי האדם לא יאכל מה שבידו משל אחרים אלא עם כל זה רצו רבותינו ז"ל שנוסיף בזה שמיל' כשיהיה משל הנכרי כי אולי יקלה האדם בזה ויאכלנו ויטען שכבר ישלמהו לו ולזה רצו שיעשה לו מחיצה : **התועלת** החמישי הוא להודיע כי השם יתעלה עשה כבוד המופתים בארץ מצרים לתכלית שיאמינו בו ישראל ויספרו זה לבניהם בדרך שתתפרסם זאת האמונה הנפלאה בישראל תמיד עם שבזה תועלת לנטוע בלבנו בזה הגלות החוק שיקיים השם יתעלה היעודים שהבטיח על יד נביאיו הרבה פעמים כמו שקיים היעודים שהיו בענין יציאת מצרים וזו היא כוונת התורה בפרסום אלו העניינים בכל מקום :

התועלת הששי הוא במצות · והוא לזכור מה שצונו לכתוב בתפילין של יד ובתפילין של ראש אלו השתי פרשיות כדי שנזכור תמיד ענין יציאת מצרים והמופתים שעשה השם יתע' או והנה התועלת בזה מבואר ממה שקדם והנה זכרה התורה התפילין של יד קודם תפילין של ראש כי האות אשר ביד הוא יותר מכוון לזה כי הוא יזכרנו כי בחוזק יד הוציאנו יי' ממצרים ועוד כי תפילין של יד הם כנגד הלב ותפילין של ראש כנגד המוח · והנה הלב הוא יותר נכבד מהמוח כי הוא התחלה לו כמו שהתבאר בספר בעלי חיים ולזאת הסבה אחשוב שרצת התור' שיהיו תפלין של יד בחתיכה אחת מן הקלף או מן הגויל ותפלין של ראש יהיו בחתיכו' רבות להעיד כי מהתחלה אחת יצאו פעולות רבות מצד המקבלים כמו שהלב הוא התחלה אחת במספר והוא יתן למוח כח על החוש והתנועה וכן הענין בשם יתעלה כי הוא אחד פשוט ויושפעו ממנו רבוי פעולו' מצד המקבלים ובזה האופן השתעפו ממנו רבוי המכות והנפלאות לא שיהיו בו רבוי בעצמות יתעלה והנה שרשי אלו המצות הם ט' :

השרש הראשון הוא שהמצוה בזה לכתוב אלו הפרשיות בתפלין בדיו ובעור בהמה טהורה וזה כי לא יתכן שיהיו על אלו המקומות שוכר הפרשיות האלו כי אם בזה האופן וכבר ביאר גם כן שהוויתם שם תהיה בכתיבה ממה שאמ' במזוזה וכתבתם באלו המצות בפרשת שמע והיה אם שמוע וכתבתם על מזוזות ביתך וגו' ולפי שהכתיבה לא תהיה על הנהוג כי אם בדיו ובעור בהמה טהורה המעובדת באופן יאות לכתוב בו ידענו שכתיבת התפילין לא תהיה כי אם בזה האופן כמו שנתבאר מהשרשים הכוללים כבר נתבאר מהב' וז' וט' משבת וב' ממנחות :

השרש השני הוא שתהיינה פרשיות תפילין כתובות בהם באופן שהם עליו בזולת תוספת וחסרון ושנוי שנ' והיה לך לאות על ידך ולזכרון וגו' והיה לך לאות על ידך ולטטפו' וגו' · ר"ל שיהיה מה שבאלו הפרשיות שם על האופן שהם בו בעצמן וזה יתחייב שלא יהיה בהם תוספת וחסרון ושלא יפסד צורת אות מהאותיות ושתהיינה האותיות הכתובות בהן כתובות לשמן שלם

מ"ע ספורנו

אותו הדרך וגמתו קרוב למצרים וירכו עוברי דרך שם ועבירים משם למצרים וממצרים לשם והנה בראותם מלחמ' כשמעם שיכין פרעה את עמו לרדוף אחריהם עם כל חילו יכתם השם בלי ספק פיראת מלחמתם וישובו למצרים ולפיכך הסיבם אל דרך לא עבר בה איש : דרך המדבר ים סוף · שילכו לים סוף דרך המדבר כי באותו הדרך לא יבאו מגידי' מצרי' ולא ידעו ברדיפת פרעה של שהשיב אותם כאמרו וישאו בני ישראל את עיניהם והנה מצרים כו' ולא היה או להם תקנה בשובם כי לא יקבלם פרעה וחילו : וחמושים עלו · וגל זה הולך לעשות אף על פי שהיו מזויינים כי עם כל כלי זיינם לא היה להם אומץ לב להלחם במצרים ולהמלט כי לא נסו באלה : ויקח משה את עצמות יוסף עמו · בהיותו אז נשיא הדור : כי השבע השביע את בני ישראל · והנה חיוב הדור מוטל על נשיאו : ויי' הולך לפניהם · אחז שהיו בסכות שהוא חוץ לגבול מצרי' ונכנסו למדבר
שגב

קומץ מנחה

פרשת בשלח

כי קרוב הוא ואם יגיעום מצרים תוך ג' ימים להחזירם יחזרו ויאמרו הלא לא בקשנו רק דרך ג' ימי' ויחשבו שיקבלו אותם באהבה וברצון ובקל ישובו משא"כ בדרך רחוק' שלא יוכלו להשיגם רק אחר ג' ימים ולא במהרה ינתקו לשוב בחשבם שלא יקבלום באהבה כיון ששקרו בם: ויסב אלהי' שערך להם שלחן והסיבן לאכול כר"א היוכל אל לערוך שלחן במדבר: וחמושי' עלו מכל המצטרך כדי שלא יתעוררו לשוב למצרים ושינה הכתוב לומר חמושים רמז לנ' שערי בינה שכלם היו פתוחים להוצאת ישראל ממצרי' וזהו שנזכר יציאת מצרי' נ' פעמים בתורה: נגהו אותיות חנוך והוא שר הפנים שהיה עמהם: וה' הולך לפניהם וגו' נכתב זה כדי שלא לתמוה איך ידעו אימ' בקר או ערב כיון שהענני' הקיפום מכל ששה צדדי' לכן הודיענו שבהבדל עמוד ענן ועמוד אש היו יודעי' ותימה צבא מעלה מנא ידעי לומר שירה הא כתי' ונהורא עמי' שרי' וי"ל דאי' במדרש שיש מלאך אח' שחקוק לו אות חסר על כתיפו ובעלות השחר חוזר האות על כתיפו מלפניו ובערב הוא בא אחריו כי מרח יום הוא החסד ומרת לילה הוא הדין: ובשביעי אמרו שירה ותימה דהא בסוף בשלח פיר"שי שבאו ח' חוטין שבציצית נגד ח' ימי' ששהו ישראל על הים עד שאמרו שירה: וי"ל

רלבג

שאם כוון בהם כוונה אחרת לא תהיה הפרשה שם על האופן שהיא בשלמה ולא תהיה ג"כ לאות ולזכרון כמו שכוון בה כבר נתבאר זה בג' ובד' ממנחות ור"ב משבת ובב' ובי' מגטין:

השרש השלישי הוא שיהיה עבוד העור שיכתבו בו התפילין לשמן בדרך שתהיה הוויתם בכללה לאות ולזכרון לאות ולטטפות כבר נתבאר זה בד' ממנחות:

השרש הרביעי שיהיו הפרשיות שהתפלין כתובות כסדר שלהן בתורה וכבר ביארנו אמתת זה ממה שדקדקה התורה לכתוב בתפילין של ראש בפרשת הראשונה מאלו ולזכרון ובפרשה השנית ולטטפות להורות שהפרשה ראשונה ראוי שתכתב ראשונה ומזה נלמוד שכן הענין באחר הפרשיות ר"ל שהם יכתבו בסדור שלהם בתורה וראוי להיות כן כי ראוי שנאמין שהשלמות נמצא בתורה בתכלית מה שאפשר עד שאין בה דבר ללא תועלת ומזה יתחייב שיהיה הסדור בפרשיותנו מכוון מהשם יתע' כבר נתבאר זה בשלישי ממנחות:

השרש החמישי הוא שיהיו הפרשיות בתפלין של יד יחד בבית אחד ובתפלין של ראש בד' בתים וזה שכבר נאמר בתפלין של יד בשתי אלו הפרשיות והיה לאות שהוא לשון יחיד ואולם בתפלין של ראש בא בלשון רבים בזולת הפרשה הראשונה והנה אמרו רז"ל והיו לטטפות לטטפות כתיב וזה ממה שיורה הוראה מבוארת שאלו הפרשיות תהיינה שם בבתים מתחלפי' באופן שיראה בהם הרבוי והיה זה כן לפי שהתפלין של יד הם כנגד הלב שהוא כח אחד ראשיי ותפילין של ראש הם כנגד המוח שהוא כח בלתי ראשיי ישפעו ממנו כחות החוש והתנועה שהם רבי' במה שקנה הכח מהלב שהוא האבר הראשיי וכאלו העיד בתפלין של יד על מה שיושפע מהשם יתע' שהוא הראשיי המוחלט ובתפלין של ראש מה שיושפע באמצעות האמצעית הבלתי ראשיים אשר בסבת זו יושפעו מהשם יתע' פעולות רבו' ומצד זה שפעו ממנו רבוי המכות הנפלאות לא שיהיה בו רבוי בעצמותו וכבר נתבאר זה השרש בג' ממנחות:

השרש הששי הוא שיונחו תפלין של ראש במוח שהוא כנגד בין העינים והוא המקו' שמוחו של תינוק רופס ותפילין של יד במרפק והוא הפרק שבין הכתף והזרוע באופן שיהיו כנגד לבו כשיהיה מרפקו אצל צלעיו כדי שתהיה בזה הערה שיהיו הדברי' האלה על לבבו ומחשבתו תמיד כבר ביארנו זה מלשון התורה באמרו והיה לאות על ידך ולזכרון בין עיניך אבל ביאורנו בזה הפסוק וכבר נתבאר זה בג' מערובין ובג' ממנחות: **השרש** השביעי הוא שיונחו תפילין של יד ביד שלא ישתמש בה לקשור כדי שיוכל לקשר ביד האחרת שכ' בפרשת שמע והיה אם שמוע וקשרתם לאות ולזה תהיה הנחתם ביד שמאל כדי שתהיה הקשירה בימין או ביד ימין למי שהוא אטר יד ימינו כבר נתבאר זה בג' ממנחות: **השרש** השמיני הוא שיהיו בם רצועות יקשרו בהם באופן הראוי לקשור באלו המקומות באופן שיהיו שם תמיד בזולת קשירה אחרת וכב' ביארנו התורה זה בתפילין של יד בפרשת שמע והיה אם שמוע שכ' וקשרתם לאות על ידך כבר נתב' זה בג' ממנחות ומי' מערובין ולפי שהרצועות הם מהדברי' העצמיי' לתפילין יצטרכו ג"כ שיהיו מעובדו' לשמן בדרך שיתאמת בהן שיהיו לאות ולזכרון או לאות ולטוטפות כבר נתבאר זה משני מסנהדרין ומד' מגטין: **השרש** הט' הוא שזמן הנחת התפלין הוא ביום לבד ולא בלילה ולא בשבת ולא בי"ט כי לא יתכן שיהיו או אות לראות אותם ולזכרון על המנהג הטבעי ואולם בשבת וי"ט לא יהיו לאות כי הם בעצמם לאות על זאת הכונה בעינה כמו שיתבאר מדברינו בנ"ה במה שיבא ולזה לא יהיה מיוחס או לתפילין שיהיו לאות כבר התבאר זה בג' ממנחות ובי' מערובין ובא' מברכות:

התועלת השביעי במצות והוא לערוף פטר חמור אם לא יפדהו בשה ותועלת זאת המצו' הוא כדי שיפדוהו בעליו כי יקשה לו לעשות זה הפועל הזר ואולם שרשי זאת המצות הם עשרה: **השרש** הא' הוא שיהיה נפדה בשה לא בזולתו ושם יקרא השה מהכבשי' או מהעזים שנ' שה כבשים ושה עזים היה תמים או בעל מום זכר או נקבה ולא יקרא שה אם לא היה חי כי לא יקרא המת שה כי אם בשתוף השם לבד כבר נתבאר זה בא' מבכורות:

השרש הב' הוא שזה הפדיון הוא לכהן כמו שהענין בפדיון בכור אדם שנזכר אצלו וכבר נזכר זה גם כן בפרשת קרח עם שאר מתנות כהונה אשר נתנו לאהרן וזה מורה בלי ספק שזה הפדיון הוא לכהן כבר נתבאר זה בא' מבכורות: **השרש** השלישי הוא שפטר חמו' אסו' בהנאה כל זמן שלא נפדה ולזה צותה התורה לערפו שלא יבאו לידי תקלה כי אין בעריפתו תועלת אחר כמו שקדם כבר נתבאר זה בא' מבכורות: **השרש** הד' הוא שכבר יחויב לפדותו משיש לו שלשים יום כמו הענין בבכור אדם שנ' ופדויו מבן חדש תפדה שהרי נזכר פדיונם זה אחר זה בזה המקום ובפרשת קרח והם דומים זה לזה בשים להם דין בכורה ואין בהם קדושת הגוף כבר נתבאר זה בא' מבכורות: **השרש** הה' הוא שאין פודין פטר חמור בפסולי המוקדשין והיה זה כן כי התורה זכרה שה סתם וזה יקרא שה מקושר עם קדש כי יש לו עדין קדוש עד שלא יוכלו הבעלים להנות ממנו בגזיזה וחלב ובהאכלתו לבעלים ובכלל הנה ראוי שיפדה פטר חמו' להתירו בהנאה כמו שהוא מותר בהנאה לבעלים ובכלל לא בזה שנאסר ליהנות ממנו בהרבה מההנאות ועוד כי כמו שפדיון בכור אדם הוא לכהן לעשות ממנו כל מה שירצה כן הענין בפדיון פטר חמור כי כבר הוקשו פדיונם כבר נתבאר זה בא' מבכורות:

השרש הששי הוא שאם אין לו שה יוכל לפדותו בשוויו כמו הענין בהקדש לפי מה שיתבאר בפרשת אם בחקותי שהוא נפדה בשוויו ואם היתה הבהמה של הקדש נפדית בשוי' כ"ש פטר חמור שאינו קדוש בעצמותו ובכלל הנה יראה שהתור' הגדילה השה בפדית הפטר חמו' להקל לבעלי' כדי שתירצו לפדות פטר חמור כי ערך השה הוא על הרוב קטן מערך הפטר חמור לא להחמיר עליהם כי הרשות בידם שלא לפדותו כבר נתבאר זה בא' מבכורות:

השרש הז' הוא שיהיה הולד חמור ואמו חמורתה שנאמר פטר חמור ולא יהיה פטר חמור לפי הכסוב על המנהג הטבעי אלא שיהיה המוליד והולד חמור כבר נתבא' בראשון מבכורות: **השרש** הח' הוא שאינו נוהג אלא בדבר שיפתח בו הרחם תחלה כמו הענין בבכור בהמה טהורה ובכור אדם שאינו נוהג אלא בזכרים כמו שביאר ומשם יתב' זה בפטר חמור ובכלם נאמר פטר כל רחם בבני ישראל באדם ובבהמה כבר נתבאר זה בא' מבכורות:

השרש הט' הוא שאם היה לגוי שום שותפות בנולד או באמו פטור מבכור אך בשותפות ישראל אינו פטור שנא' פטר כל רחם בבני ישר' לבד כבר נת' זה בא' מבכורות:

השרש הי' שלא ינהג דין פטר חמור בכהנים ולוים כמו הענין בפדיון בכור אדם שכבר הקישן הכתוב בפדיונם כבר נתבאר זה בראשון מבכורות ובזה תמו כל השרשים מזאת הפרשה:

פרשת ויהי בשלח

ויהי בשלח פרעה את העם ולא נחם וגומ' עד השירה

ביאור המלות וקצת דברי הספור

אמר שכאשר שלח פרעה את העם הנה השם יתעלה שהנח' אותם בדרך בעמוד ענן יומם ובעמוד אש לילה לא הסכים להנחות אותם דרך ארץ פלשתים כי בדרך ההוא ימצא ארץ כנען קרוב למצרים ויקל לישראל לשוב למצרים והנה לזאת הסבה הנחה אותם בדרך ארוכה כי אמר השם פן ינחם העם בראותם מלחמה שיצטרכו להלחם עם הכנענים לירש ארצם וישובו למצרים הלא תראה שעם כל זה אמרו ישראל נתנה ראש ונשובה מצרים והנה כדי שלא יקל להם לשוב למצרים הסב השם יתע' העם דרך המדבר ים סוף ולא היו הולכי' דרך ישרה אבל היו מקיפי' וסובבים המקום ההוא ולא היו בזה מתקרבים לארץ כנען ועוד סבב השם יתע' כדי שלא יתעוררו לשוב למצרים שכבר העלה אותם חמושים ר"ל שיצאו עם כל קנינה' ולא השאירו דבר ולא הספיק לשם יתעלה זה אבל סבב עם זה שהשאילום למצרים כלי כסף וכלי זהב ושמלות ולזה היו כלם חמושים מכל המצטרך להם לא היו חסרים דבר כאלו התחכם השם יתע' בכל הסבות שאפשר שלא ישכימו ישראל לשוב במצרים והנה בצאתם לקח משה עצמות יוסף עמו לקיים מה שנשבעו בני ישראל ליוסף להעלות עצמותיו ממצרים אתם כאשר יפקוד השם יתע' אותם וה' הולך לפניהם וגו' ר"ל שהשם יתע' היה מהלך לפניהם במה שהיה נאצל ושופע מאתו והו' עמוד הענן יומם ועמוד אש לילה להאיר להם כדי שיוכלו ללכת יומם ולילה כאשר ירצה השם יתע' כי מסעיה' וחנייתם היה הכל על פי השם יתע' כמו שיתבאר במה שיבא והנה אלו הנפלאות התמיד השם יתע' לישרא' כל ימי היותם במדבר כדי שתתפרסם להם יותר הפלגת גבורתו כדי שיאמינו בו אמונה שלמה והנה אמ' שהשם יתע' מהלך לפניהם לדבר כלשון בני אדם ר"ל שהשגחתו היתה דבקה בהם להנחותם הדרך בכמו אלו הפלאות העצומות אכבדה בפרעה ובכל חילו ר"ל שכבר אתכבד ואתעלה בעבור מה שאביא בפרעה ובחילו מהמכ' העצומה כי אז יכירו יש' כבודי וגבורתי ומעלתי לעשות כל מה שאחפוץ וידעו מצרים כי אני יי' ר"ל שלא יהיה לישראל לירוא שירדפו עוד מצרים אחריהם כי כבר יתבא' להם שאני יי' במה שאביא עליהם מהמכה העצומה ויראו מפני זה מרדוף עוד אחרי בני ישראל וזהו התועלת המגיע לישראל כאשר ידעו המצרים הפלגת גבורת השם יתע' כי הוא נלחם ליש' כי לא היתה הכונה בזה להביא המצרים לאמונת הש"י וזה מבואר בנפשו ויאסו' את רכבו ר"ל בנווי כי אין מחוק המלך לאסו' רכבו או אולי עשה זה לרוב הזריזות לרדוף אחריהם ואת עמו לקח עמו יתכן שפתה אותם והסיתם לרדוף אחריהם כי הם היו יראים מזה למה שראו והנפלאות אשר עשה השם יתע' בעבורם ואפשר שהכריח אותם לרדוף אחריהם ולזה אמ' ואת עמו לקח עמו ושלישים ר"ל גבורים ושרים ובני ישראל יוצאים ביד רמה ר"ל שלא היו הולכים כדמות בורחים ופרעה הקריב ר"ל שהניע מחנהו במרוצה חזקה באופן שהקריבו מאד לישראל כי טוב לנו עבוד את מצרים וגו' יתכן שאמרו לו זה לירא' שיהיה טובי ישראל הוא הגלוה הפועל הרעות כמו שהיה חושב פרעה במה שאמ' לישראל ראו כי רעה נגד פניכם כמו שביארנו במה שקדם ולזה השיב להם משה שיתיצבו ויראו את ישועת יי' אשר יעשה לכם היום בהפך מה שהיו חוששים ממנו שיהיה פועל הרעות לבד ואפש' גם כן שישראל היו יראי' שירדוף אחריהם פרעה מלך מצרים כשיראה שלא ישובו ולזה היו יראים שימותו במדב' והשיב להם משה שלא יירא מזה כי השם יתע' יסבב שלא יוסיפו המצרים לרדוף אחריהם ולזה אמ' להם שלא יוסיפו לראות המצרים עוד עד עולם כי לב' ידעו המצרים כח השם יתע' וגבורתו בהכבדו בפרעה ברכבו ובפרשיו יי' ילחם לכם ואתם תחרישון יתכן שצוה להם שלא יצעקו ולא ידברו כדי שלא ירגישו המצרים שהם קרובים להם מאד ויורו להם חצים או יזיקו להם באופן אח' ולזאת הסבה סבב השם יתע' בענן שיהיה בין המצרים וביניהם בדרך שלא יראו המצרים את ישראל ולא יזיקום' מה תצעק אלי יתכן שמשה היה צועק לשם יתעלה שיציל את ישראל מיד מצרים שהיו קרובים להם מאד ואף גם זאת שכב' ייעד השם יתעלה למשה שכב' יכבד לב פרעה ובכל חילו והנה עם כל זה לא נמנע מלהתפלל לשם יתע' כי זה יהיה כלי אל שיחדש השם יתע' זה המופת או על ידו להיות דבק בשם יתעלה בעת התפילה וידמה שכב' אמ' השם יתע' למשה שלא יצטרך לו לזעוק אל יי' להכין עצמו אל שיהיה דבק לשם יתעלה בעבו' שיהיה ראוי שיעשה זה המופת הנפלא על ידו כי היה דבק בו תמיד ויסע מלאך האלהים ההולך לפני מחנה ישראל יתכן שקרא מלאך האלהים הכח השופע מאת השם יתע' שישפע ממנו זה הפלא העצום ר"ל עמוד הענן ועמוד האש ואפשר שיהיה מלאך האלהים הנזכ' בזה הפסוק הוא משה כי הנביא יקרא מלאך כמו שקדם ואחשוב שענ' זה לפי שיש לנביא רושם בחדוש האותות והנפלאות כמו שהתבא' בששי מספר מ"י ועוד כי היה בזה תועלת לישראל שלא ייראו מפרעה ומעמו כי הנביא שם עצמו במקום אשר היה בו מהסכנה יותר ולזה הוא מבוא' שהוא היה יודע בלי ספק שלא יקרם שום נזק בזה ועוד כי לפי שהנביא היה יותר מוכן לפועל התדבקותו בשם יתעלה הנה היה ראוי שיהיה הוא אחרון כי בזה יעשה במלחמת שישימו מול פני המלחמה החזקה היות' גבורים ויהי הענן והחשך ר"ל שכב' התקבצו שם שתי סבות להציל ישראל מיד המצרים וזה כי כב' היה ענן מפסיק ביניהם אשר ימנעם מראותם והנה חשך הלילה ג"כ מנעם מראות אותם ויאר את הלילה ר"ל שכב' האיר השם יתע' הלילה ליש' בעמוד אש וזה ג"כ סבה שלישית להציל ישראל ויולך יי' את הים ברוח קדים עזה כל הלילה ראוי שתדע כי השם כשיעשה המופתים ישתדל להמציא להם סבות אשר בהם יהיה יות' מעט מן הזרות אצל מטבע כמו שקדם וכב' ביארנו זה בששי ממ"י ולזאת הסבה המציא השם יתעלה ע"י המופת רוח קדים עזה אשר היא מפגנת ומעתקת המים אל הצד המערבי באופן שהדם להם מקו' מגולה בים והיו מי הים מימינו ומשמאלו כי המקום ההוא יות' גבוה ולזה נשלם לו ההגלות עם השא' המים מימינו ומשמאלו וזה הוא הרצון בהם שאמ' והמים להם חומה מימינם ומשמאלם לא שיהיו המים גבוהי' מימין ומשמאל ולא יהיו נגרים שאם היה הענין כן לא יהיה מבא לרוח הקדים לחדוש זה המופת אלא שעם כל זה היו המים גבוהי' בצד המערבי כי הרוח העתיקם שם והיה מונע אותם תמיד מהיותם נגרים ולזה הוליך יי' רוח קדים עזה כל הלילה והנה קרא המים חומה ואם אינם גבוהים לפי שהם היו מונעים המצרים מלבא עליהם מימינם ומשמאלם ולא היו יכולים ללכת כי אם מאחריהם ומאחריהם היה הענן לחומה ביניהם וישקף יי' אל מחנה מצרים יתכן שהמציא השם יתע' אז במחנה מצרים ענן עם איד קיטורי היה יורד ממנו מטר וברקים לבהלם עם שבזה נתלחלח המקום המגולה אשר בו היו המים ולזה לא היו יכולי' הסוסים ללכת והם הסירו אופן מרכבותיו להקל מהסוסים כדי שיוכלו לברוח ולצאת מהי' ועם כל זה לא הועיל להם כי כבר היו הולכים שם בכבדות לרוב הטיט שהיה בים ואפש' שיהיה הרצון במה שאמ' בעמוד אש וענן כי במחנה מצרים אשר הגביל אותו תמיד עמוד האש והענן שהיה בין מחנה ישרא' ובין מחנה מצרים חדש השם יתע' מה שיהם את מחנה מצרים וזה עם מטר סוחף וברקים כמו שאמר דוד וישלח חציו ויפיצם וברקים רב ויהומם או שהביא השם רוח מקבלת לרוח הראשונה שהפכה המים שבאו לצד המערבי על מחנ' מצרים ואז הסירו המצרים אופן מרכבותיהם לברוח וזה הוא מה שאמר אחר זה נטה ידך על הים וישובו המי' על מצרים על רכבו ועל פרשיו וזה היה בתכלית הפלא כי במקו' שהיו בו ישראל היתה מנשבת רוח קדים ובמקום שהיו בו המצרים היה מנשבת הרוח המקבלת לה עד שנשלמה בזה האופן ההצלה לישראל בעת שהיו בו המצרים טובעים כמו שאמר אחר זה וישובו המים ויכסו את הרכב ואת הפרשים לכל חיל פרעה הבאים אחריהם בים ולא נשאר בהם עד אחד ובני ישראל הלכו ביבשה בתוך הים ר"ל כי בעת שהיו המצרים טובעים היו ישראל הולכים ביבשה בתוך הים וינער יי' את מצרים בתוך הים הרצון בזה כי הרוח שדחה עליהם מי הים בלבלם וערבם והוליכם אל עומק מי הים לרוב הדחייה אשר היתה שם וזהו מה שאמר ירדו במצולות כמו אבן ואפשר היותו מענין צעקה כטעם נערו כגורי האריו' ר"ל שהם היו צועקי' מאד בראותם בא עליהם מי הים והנה בזה התועלת לישראל להודיעם כי הם היו אחריהם ושכבר היו טובעים וזה שאם לא היה הענין כן הנה מפני שהיה הענן ביניהם לא יתאמת לישראל שהיו טובעים המצרי' כי אולי יחשבו שלא ירדפו אחריה' בתוך הים אבל שבו מרדוף ואולם כששמעו אותם צועקים נתברר להם שהם היו בים אחריה' ושכבר טבעו שם כלם כי לא ראוי שנשאר מהמחנ' ההוא דבר ויושע יי' ביום ההוא ר"ל שביום ההוא נשלמה התשועה לישראל מיד מצרים כי זה יהיה סבה שלא יוסיפו המצרים עוד לרדוף אחריהם וירא ישראל את מצרים מת על שפת הים ר"ל שהחלק מישראל שיצאו מהים והיו על שפת הים היו רואים המצרים טובעים בים או יהיה הרצון בזה שהים הוציא הטובעים ממחנה מצרים לשפת הים וראו ישראל המצרים מתים על שפת הים והביאור הראשון נראה לנו יותר וייראו העם את יי' ר"ל שכב' נתברר להם כח ה' וגבורתו ולזה ייראו ממנו ויאמינו ביי' ובמשה עבדו ר"ל שאז האמינו בשם יתע' בכל מה שיעד להם והאמינו במשה עבדו בכל מה שאמר להם בשמו כי אז נתברר להם כי הוא שליח נאמן לשם יתעלה והנה התועלת המגיעות מזה הספור הם שמנה:

התועלת הראשון הוא במדות והוא שראוי למי שישתדל בדבר מה שישמר מכל מה שימנע מבוקשו ויכוין אל מה שיגיעהו אל התכלית הדרוש ולזה תראה כי כאשר רצה השם יתעלה לקחת ישראל לו לגוי ושמרו את השבועה אשר נשבע לאבות התחכם בכל הפנים שאפשר וזה שהוא חדש מופתים עצומים יתבאר להם שהוא אדון הכל ובעת שהוציאם ממצרים לא

רצה

רשי

ויסבו · לאחוריהם לצד מצרים היו מקרבין כל יום השלישי כדי להטעות את פרעה שיאמר תועים הם בדרך כמו שנ׳ ואמר פרעה לבני ישראל וגו׳ : ויחנו לפני פי החירות · הוא פיתום ועכשו נקראת פי החירות על שם שנעשו שם בני חורין · והם שני סלעים גבוהים זקופים והגיא שביניהם קרוי פי הסלעים : לפני בעל צפון · הוא נשאר מכל אלהי מצרי׳ כדי להטעותם שיאמרו קשה יראתן ועליו פירש איוב משגיא לגוים ויאבדם : ואמר פרע׳ · כשישמע שהם שבי׳ לאחוריה׳ : לבני ישר׳ · על בני ישראל וכן יי׳ ילחם לכ׳ עליכ׳ אמרי לי אחי הוא אמרי עלי : נבוכי׳ הם · כלואי׳ ומסוקעים ובלע״ז שיר״יד כמו נבכי ים עמק הבכא מבכי נהרות · נבוכי׳ הם כלואי׳ הם במדב׳ שאינן יודעי׳ לצאת ממנו ולהיכן ילכו : ואכבדה בפרעה · כשהק״בה מתנקם ברשעי׳ שמו מתגדל ומתכבד וכן הו׳ אומ׳ ונשפטתי אתו וגו׳ ואחר כך והתגדלתי והתקדשתי ונודעתי וגו׳ ואמר שמה שב׳ רשפי קשת ואח׳ כך נודע ביהודה אלהי׳ ואומ׳ נודע יי׳ משפט עשה : בפרעה ובכל חילו · הוא התחיל בעבר׳ וממנו התחיל הפורענות : ויעשו כן · להגיד שבחן ששמעו לקול משה ולא אמרו היאך נתקרב אל רודפנו אנו צריכים לברוח אלא אמרו אין לנו אלא דברי בן עמר׳ : ויגד למלך מצרים · איקטורי׳ שלח עמה׳ וכיון שהגיעו לשלשת ימים שקבעו לילך ולשוב וראו שאינן חוזרין למצרי׳ באו והגידו לפרע׳ ביום הרביעי ובחמשי ובששי רדפו אחריה׳ ליל שביעי ירדו לים בשחרית אמרו שירה והוא יום ז׳ של פסח לכך אנו קורין השיר ביו׳ הז׳ : ויהפך · נהפך ממה שהי׳ שהרי אמר להם קומו צאו מתוך עמי ונהפך לב עבדיו שהרי לשעבר היו אומרים לו עד מתי יהיה זה לנו למוקש ועכשיו נהפכו לרדוף אחריה׳ בשביל ממונ׳ שהשאילו׳ : מעבדנו · מעבוד אותנו : ויאסור את רכבו · הוא בעצמו : ואת עמו לקח עמו · משכם בדברים לקינו ונטלו ממוננו ושלחנום בואו עמי ואני לא אתנהג כשאר מלכים דרך שאר מלכים עבדיו קודמין לו במלחמה ואני אקדום לפניכ׳ שנא׳ פרעה הקריב הקריב עצמו ומהר לפני חיילותיו דרך מלכים ליטול ביזה בראש כמו שיבחר אני אשוה עמכם בחלק שנאמר אחלק שלל : בחור · נבחרים בחור לשון יחיד כל רכב ורכב שבמנין זה היה בחור : וכל רכב מצרים · ועמהם כל שאר הרכב ומהיכן היו הבהמות הללו אם תאמר משל מצרים הרי נאמר וימת כל מקנה מצרים ואם משל ישר׳ והלא נאמר וגם מקננו ילך עמנו משל מי היו מהירא את דבר יי׳ מכאן היה רבי שמעון אומר טוב שבכשרים רצוץ מוחו : ושלישים על כלו · שרי צבאות כתרגומו : ויחזק יי׳ את לב פרעה · שהיה תולה אם לרדוף אם לאו וחזק את לבו לרדוף : ביד רמה · בגבורה גבוהה ומפורסמת : ופרעה הקריב · היה לו לכתוב ופרעה קרב מהו הקריב הקריב עצמו ונתאמץ לקדם לפניהם כמו שהתנה עמהם : נוסע אחריהם · בלב אחד כאיש אחד · דבר אחר והנה מצרים נוסע אחריהם ראו שר של מצרים נוסע מן השמים לעזור למצרים תנחומא : ויצעקו · תפשו אומנות אבותם באברהם הוא אומר אל המקום אשר עמד שם ביצחק לשוח בשדה ביעקב ויפגע במקום : המבלי אין קברים · וכי מחמת חסרון קברים שאין קברים במצרים ליקבר שם לקחתנו משם : שיפ״ור פליצ״ה דיג״ון פוס״יש :

יד

א וַיְדַבֵּ֥ר יְהֹוָ֖ה אֶל־מֹשֶׁ֥ה לֵּאמֹֽר׃
ב דַּבֵּר֮ אֶל־בְּנֵ֣י יִשְׂרָאֵל֒ וְיָשֻׁ֗בוּ וְיַחֲנוּ֙ לִפְנֵי֙ פִּ֣י הַחִירֹ֔ת בֵּ֥ין מִגְדֹּ֖ל וּבֵ֣ין הַיָּ֑ם לִפְנֵי֙ בַּ֣עַל צְפֹ֔ן נִכְח֥וֹ תַחֲנ֖וּ עַל־הַיָּֽם׃
ג וְאָמַ֤ר פַּרְעֹה֙ לִבְנֵ֣י יִשְׂרָאֵ֔ל נְבֻכִ֥ים הֵ֖ם בָּאָ֑רֶץ סָגַ֥ר עֲלֵיהֶ֖ם הַמִּדְבָּֽר׃
ד וְחִזַּקְתִּ֣י אֶת־לֵב־פַּרְעֹה֮ וְרָדַ֣ף אַחֲרֵיהֶם֒ וְאִכָּבְדָ֤ה בְּפַרְעֹה֙ וּבְכָל־חֵיל֔וֹ וְיָדְע֥וּ מִצְרַ֖יִם כִּֽי־אֲנִ֣י יְהֹוָ֑ה וַיַּעֲשׂוּ־כֵֽן׃
ה וַיֻּגַּד֙ לְמֶ֣לֶךְ מִצְרַ֔יִם כִּ֥י בָרַ֖ח הָעָ֑ם וַ֠יֵּהָפֵ֞ךְ לְבַ֨ב פַּרְעֹ֤ה וַעֲבָדָיו֙ אֶל־הָעָ֔ם וַיֹּֽאמְרוּ֙ מַה־זֹּ֣את עָשִׂ֔ינוּ כִּֽי־שִׁלַּ֥חְנוּ אֶת־יִשְׂרָאֵ֖ל מֵעָבְדֵֽנוּ׃
ו וַיֶּאְסֹ֖ר אֶת־רִכְבּ֑וֹ וְאֶת־עַמּ֖וֹ לָקַ֥ח עִמּֽוֹ׃
ז וַיִּקַּ֗ח שֵׁשׁ־מֵא֥וֹת רֶ֙כֶב֙ בָּח֔וּר וְכֹ֖ל רֶ֣כֶב מִצְרָ֑יִם וְשָׁלִשִׁ֖ם עַל־כֻּלּֽוֹ׃
ח וַיְחַזֵּ֣ק יְהֹוָ֗ה אֶת־לֵ֤ב פַּרְעֹה֙ מֶ֣לֶךְ מִצְרַ֔יִם וַיִּרְדֹּ֕ף אַחֲרֵ֖י בְּנֵ֣י יִשְׂרָאֵ֑ל וּבְנֵ֣י יִשְׂרָאֵ֔ל יֹצְאִ֖ים בְּיָ֥ד רָמָֽה׃
ט וַיִּרְדְּפ֨וּ מִצְרַ֜יִם אַחֲרֵיהֶ֗ם וַיַּשִּׂ֤יגוּ אוֹתָם֙ חֹנִ֣ים עַל־הַיָּ֔ם כָּל־סוּס֙ רֶ֣כֶב פַּרְעֹ֔ה וּפָרָשָׁ֖יו וְחֵיל֑וֹ עַל־פִּי֙ הַחִירֹ֔ת לִפְנֵ֖י בַּ֥עַל צְפֹֽן׃
י וּפַרְעֹ֖ה הִקְרִ֑יב וַיִּשְׂא֣וּ בְנֵי־יִשְׂרָאֵ֣ל אֶת־עֵינֵיהֶ֡ם וְהִנֵּ֣ה מִצְרַ֣יִם ׀ נֹסֵ֣עַ אַחֲרֵיהֶ֗ם וַיִּֽירְאוּ֙ מְאֹ֔ד וַיִּצְעֲק֥וּ בְנֵי־יִשְׂרָאֵ֖ל אֶל־יְהֹוָֽה׃
יא וַיֹּאמְרוּ֮ אֶל־מֹשֶׁה֒ הֲֽמִבְּלִ֤י אֵין־קְבָרִים֙ בְּמִצְרַ֔יִם לְקַחְתָּ֖נוּ לָמ֣וּת בַּמִּדְבָּ֑ר מַה־זֹּאת֙ עָשִׂ֣יתָ לָּ֔נוּ לְהוֹצִיאָ֖נוּ

וּמַלִּיל יְיָ עִם־מֹשֶׁה לְמֵימַר׃ מַלֵּיל עִם־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וִיתוּבוּן וְיִשְׁרוֹן קֳדָם פּוּם חִירָתָא בֵּין מִגְדּוֹל וּבֵין יַמָּא לֳקֳדָם בְּעֵיל צְפוֹן לְקִבְלֵיהּ תִּשְׁרוֹן עַל־יַמָּא׃ וְיֵימַר פַּרְעֹה עַל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מְעַרְבְלִין אִינּוּן בְּאַרְעָא אֲחַד עֲלֵיהוֹן מַדְבְּרָא׃ וְאַתְקֵף יָת־לִבָּא דְפַרְעֹה וְיִרְדּוֹף בָּתְרֵיהוֹן וְאֶתְיַקַּר בְּפַרְעֹה וּבְכָל־מַשִּׁרְיָתֵיהּ וְיִדְעוּן מִצְרָאֵי אֲרֵי־אֲנָא יְיָ וַעֲבַדוּ־כֵן׃ וְאִתְחַוָּה לְמַלְכָּא דְמִצְרַיִם אֲרֵי־אֲזַל עַמָּא וְאִתְהֲפִיךְ לִבָּא דְפַרְעֹה וְעַבְדוֹהִי לְעַמָּא וַאֲמַרוּ מַה־דָא עֲבַדְנָא אֲרֵי־שַׁלַּחְנָא יָת־יִשְׂרָאֵל מִלְּמִפְלְחַנָא׃ וְטַכֵּיס יָת־רְתִיכוֹהִי וְיָת־עַמֵּיהּ דְּבַר עִמֵּיהּ׃ וּדְבַר שִׁית־מְאָה רְתִיכִין בְּחִירַן וְכֹל רְתִיכֵי מִצְרָאֵי וְגִבָּרִין מְמַנַּן עַל־כּוּלְהוֹן׃ וְאַתְקֵיף יְיָ יָת־לִבָּא דְפַרְעֹה מַלְכָּא דְמִצְרַיִם וּרְדַף בָּתַר בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וּבְנֵי יִשְׂרָאֵל נָפְקִין בְּרֵישׁ גְּלֵי׃ וּרְדַפוּ מִצְרָאֵי בָּתְרֵיהוֹן וְאַדְבִּיקוּ יָתְהוֹן כַּד־שָׁרַן עַל־יַמָּא כָּל־סוּסַוָת רְתִיכֵי פַרְעֹה וּפָרָשׁוֹהִי וּמַשִּׁרְיָתֵיהּ עַל־פּוּם חִירָתָא לֳקֳדָם בְּעֵיל־צְפוֹן׃ וּפַרְעֹה קָרֵיב וּזְקַפוּ בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל יָת־עֵינֵיהוֹן וְהָא־מִצְרָאֵי נָטְלִין בָּתְרֵיהוֹן וּדְחִילוּ לַחֲדָא וּזְעִיקוּ בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל קֳדָם יְיָ׃ וַאֲמַרוּ לְמֹשֶׁה הֲמִדְּלֵית קִבְרִין בְּמִצְרַיִם דְּבַרְתָּנָא לִמְמַת בְּמַדְבְּרָא מַה־דָא עֲבַדְתָּא לָנָא לְאַפָּקוּתָנָא

דבר אל בני ב׳ בטעם זרקא בתור׳ וסי׳ ויחנו לפני פי החירו׳ · כי יעשו מכל חטאת האדם · דבר אל בני ישר׳ ו׳ הס לאמר וסי׳ וישובו ויחנו · מה תצעק אלי · ויקחו לי תרומה · איש או אשה · וקח מאתם מטה · ויקחו אליך פרה : וישובו ח׳ רפין נמסר ביונה סימן ג׳ : נכחו ב׳ וסי׳ נכחו תחנו · כי נכחו יצאו · אמירה לבני ישראל ח׳ גמס׳ פרשת שמות : ויגד כ״ד וסי׳ מצויין בישעי׳ סימן ז׳ פסוק ב׳ : ויאמר ג׳ דגשים גמס׳ פרש׳ מקץ : ואת עמו ז׳ וסי׳ ויאסר את רכבו · ויחלש יהושע · אז עלה יהורם · ראה נתתי בידך את מלך העי · ואת מלך מעכה ואת עמו · דד״ה · ויראו את הערמות ויברכו · ויאמ׳ ללוים המביני׳ : ושלשם ל׳ חס׳ דחס׳ : ויצעקו ז׳ וסי׳ מצויין בשפטי׳ סימן ד׳ גבי סיסרא : ויאמרו ג׳ בטעם זרקא וסי׳ בפרשת ויצא : : המבלי ד׳ וסי׳ אין קברי׳ ומלאך יי׳ דבר אל אליה התשבי · ויאמרו אליו איש עלה לקראתינו · יען אשר שלחת מלאכי׳ לדרוש בבעל זבוב :

אבן עזרא

וידבר · מדרך האמת אין ראוי למשכיל לחשוב על מעשה השם למה עשה כן כי כל מעשיו בחכמה וחכמות האדם כאין נגדו והזכרתי זה בעבור שתראה בזו הפרש׳ שצוה השם שישובו אחורנית דרך ערמה כדי שיצא פרע׳ וירדוף אחרים ויטבע בים ומחשבות השם עמוקות : פי החירות · הוא נקרא פני החירות ונקרא כן בעבור שהפה בפנים והוא שם מקום : לפני בעל צפון · אמ׳ כי חרטומי מצרים עשו בלבד המזלו׳ צורות נחשת וזהו בעל צפון שלא יוכל עבד לברוח ממצרים לעבור הצורה ובעבו׳ זה כתוב כי ברח העם ולפי דעתי בעבור שאמר משה לפרעה דרך שלשת ימים נלך במדבר נראה לפרעה מדבריו כי ידע משה הדרך אשר ילכו בה אל המקום אשר יזבחו שם וכאשר שמע פרע׳ שישראל החל ללכת דרך המדבר ואחר שהרחיקו שבו אחורנית ללכת דרך אחרת אז חשב פרעה כי כל מה שדבר משה בערמ היה כי אין דעתו לזבוח כי אם לברוח כי הבורח ישתבש עליו הדרך ולא ידע אי זה דרך ילך : נכחו · באה זו המלה בחירק כמו אחרי נפלו ורבים ככה : ואמר פרעה לבני ישראל · בעבור בני ישראל כמו אמרי לי : נבוכים · בשורק תחת חולם כמו לא תעבורי מזה כי הוא מבנין נפעל כמו נכונים והנה נבוכו כמו נכונו והעיר שושן נבוכ׳ כמו והממלכה נכונה והטעם כאדם שלא ימצא עצה ולא ידע מה יעשה וכ״ן נבכי ים שורש ופירושו מעמקי ים ואין לו טעם במקום הזה : סגר עליהם המדבר · שנסגרו עליה׳ דרכי מדבר ולא ידעו אנה ילכו ואנה יצאו כמו הבורחים : וחזקתי · כאילו שכח המכות שהוכו בעבור ישראל : ואכבדה בפרעה · אז יראה כבודי בעולם לטבוע פרעה וחילו : וידעו מצרים הנשארים גם הנטבעי׳ לפני מותם כי אני יי׳ : ויעשו כן · אחז הכתוב דרך קצרה לומר ששבו אחורנית : ויגד · כי אין הולכים כי אם לברוח : ויאסור · בצווי כמו ויבן שלמה את הבית : ויקח שש מאות רכב בחור · מובחרים במרכבותיו מכל רכב שהיו לו : ושלישים · דע כי המלך דומה כמו אחד בחשבון על כן יקרא משנ׳ אותו שהוא אחריו במעלה השנית מגזרת שנים ואשר הוא במעלה השלישית יקרא שליש׳ : ביד רמה · לא יצאו כדמות בורחים והיה עמהם כל כלי המלחמה : וירדפו · מנהג הלשון לומר ככה כמו וכל העם רואי׳ וירא העם וינועו והטע׳ כאשר ראו כן נעו ועמדו מרחוק וככ׳ כתו׳ וירדוף אחרי בני ישראל והנה טעם וירדפו כאשר רדפו אחריהם השיגום שהיו חונים על הים · והזכיר כל סוס פרעה שלא באו מפוזרים רק כולם יחד : ופרשיו · רכבי הסוסים : וחילו · רגליים : ופרעה הקריב · מחנהו כי הקריב בכל המקרא פועל יוצא : ויאמרו · מנהגנו בלשון הקדש מלות שהם מענין אחד שניהם כחברי׳ והאחד יספיק והכ׳ זאת המבלי אין קברי׳ כמו הרק אך במשה : להוציאנו

בעל הטורים

נכחו ב׳ במסורי נכחו תחנו על הים · כי נכחו יצא ביחזקאל מה התם בשער שנכנס לא יצא כדכתיב לא ישוב דרך השער אשר בא בו כי נכחו יצא · אף כאן פרע׳ וחילו הדרך אשר נכנסו בים לא יצאו בו אלא מצד אחר כדאיתא בפסחים שאחו׳ ישראל כמו שאנו עולין מצד זה כך הם עולין מצד אחר · אמ׳ הב״ה לים ופלטן לצד שיצאו בו ישראל · וחזקתי ב׳ הכא ואידך וחזקתי את זרועות מלך בבל · שהק״בה מחזיק לב הרשעים לטורדן מן העולם : ויהפך ב׳ הכא ואידך ויהפך להם לאויב שפרע׳ נהפך להם לאויב : ביד רמה ב׳ הכא ואידך בפ׳ משפטי ג׳ והנפש אשר תעשה ביד רמה בפ׳ שלח לך אנשים גבי ע״ז מלמד שפסל מיכה עבר עמהם כמו שפרשו ועבר בים צרה · ופרעה ג׳ במסורה ופרעה הקריב · ופרעה חולם · כאשר כנדו אחכם מצרים ופרעה הלא כאשר התעולל בהם · פי׳ אף ע״פ שפרעה חלם ופתר לו יוסף חלומותיו לא זכר לו זו הטובה ופרעה הקריב להלחם עם ישראל על כן התעולל בהם : הקריב ב׳ במסורת ופרעה הקריב · הקריב את קרבנו כיון שנא׳ לפני בעל צפון הקריב קרבן לו׳ והנה מצרים נוסע אחריהם · זה עוזא שר של מצרים · ולכך אמרו עזי וזמרת יה עמד כנגד שר של מצרים · תחרישון

מ״ע ספורנו

סגר עליהם המדבר · בעל צפון סגר את המדב׳ עליהם : כי ברח העם · שלא הלכו במדבר על קו ישר כמו שיעדו באמרם דרך שלשת ימים נלך במדבר אבל חזרו לאחוריהם כבורחים בלתי יודעים הדרך : ויהפך לבב פרעה · כי חשב שהיה בעל צפון יכול נגד האל ית׳ מה זאת עשינו כי שלחנו · ולא דרשנו את בעל צפון שהיה עוזר לנו ולא היינו מוכרחים לשלוח : ואת עמו לקח עמו · מבחר פרשיו וחילו : וכל רכב מצרים · ההמוניים : ושלישים על כלו׳ גם על ההמון שלא היו בכלל עמו וחילו הפקיד שלישים מלמדי מלחמה כי אמנם כל תוקף הנצח תלוי בשר הצבא וחכמתו ותחבולותיו : ובני ישראל יוצאים ביד רמה · כענין ידינו רמה היו מתאמצים לנצח את פרעה וחילו שלא היו רבים במספר כמותם ובזה הודיע שלא היו יודעין ענין המלחמה כי אמנם היה ראוי לירא מאותם המעטי׳ מלמדי מלחמה יותר ממה שהיה ראוי לירא מכל המון מצרי׳ הנוסע אחריהם אחר כך : וירדפו מצרים אחריהם · אחרי היוצאים ביד רמה : ופרעה הקריב · את חיל ההמון של כל רכב מצרים : לקחתנו למות במדבר כי אפילו לא יתגבר בנו מלחמ׳ פרעה וחילו הנה בעמדם לעינינו לסתום את דרך כל מחיה נמות במדבר ברעב ובצמא ובעירום ובחוסר כל :

רלב״ג

[illegible]

חזקוני

[illegible]

תורה

להוציאנו ממצרים: הלא־זה הדבר אשר דברנו אליך במצרים לאמר חדל ממנו ונעבדה את־מצרים כי טוב לנו עבד את־מצרים ממתנו במדבר: ויאמר משה אל־העם אל־תיראו התיצבו וראו את־ישועת יהוה אשר־יעשה לכם היום כי אשר ראיתם את־מצרים היום לא תספו לראתם עוד עד־עולם: יהוה ילחם לכם ואתם תחרשון: פ

ויאמר יהוה אל־משה מה־תצעק אלי דבר אל־בני־ישראל ויסעו: ואתה הרם את־מטך ונטה את־ידך על־הים ובקעהו ויבאו בני־ישראל בתוך הים ביבשה: ואני הנני מחזק את־לב מצרים ויבאו אחריהם ואכבדה בפרעה ובכל־חילו ברכבו ובפרשיו: וידעו מצרים כי־אני יהוה בהכבדי בפרעה ברכבו ובפרשיו: ויסע מלאך האלהים ההלך לפני מחנה ישראל וילך מאחריהם ויסע עמוד הענן מפניהם ויעמד מאחריהם: ויבא בין ׀ מחנה מצרים ובין מחנה ישראל ויהי הענן והחשך ויאר את־הלילה ולא־קרב זה אל־זה כל־הלילה: ויט משה את־ידו על־הים ויולך יהוה ׀ את־הים ברוח

תרגום

לאפקותנא ממצרים: הלא דין פתגמא די מלילנא עמך במצרים למימר שבוק מיננא ונפלח ית מצראי ארי טב לנא דנפלח ית מצראי מדנמות במדברא: ואמר משה לעמא לא תדחלון איתעתדו וחזו ית פורקנא דיי דיעבד לכון יומא דין ארי כמא דחזיתון ית מצראי יומא דין לא תוספון למחזיהון עוד עד עלמא: יי יגיח לכון קרב ואתון תשתקון: ואמר יי למשה קבלית צלותך מליל עם בני ישראל ויטלון: ואת טול ית חוטרך וארים ית ידך על ימא ובזעוהי ויעלון בני ישראל בגו ימא ביבשתא: ואנא הא אנא מתקיף ית לבא דמצראי ויעלון בתריהון ואתיקר בפרעה ובכל משריתיה ברתיכוהי ובפרשוהי: וידעון מצראי ארי אנא יי באיתיקרותי בפרעה ברתיכוהי ובפרשוהי: ונטל מלאכא דיי דמדבר קדם משריתא דישראל ואתא מבתריהון ונטל עמודא דעננא מן קדמיהון ושרא מבתריהון: ועל בין משריתא דמצראי ובין משריתא דישראל והוה עננא וקבלא למצראי ולישראל נהר כל ליליא ולא איתקרבו דין לות דין כל ליליא: וארים משה ית ידיה על ימא ודבר יי ית ימא ברוח

ממתינו ו' חסרים בליש' וסי' ממתינו במדבר · ומת בהר · עד יום מתן אלמנו' · ישב נא עבדך ואמת בעירי · ברך אלהים ומת · בוזה דרכיו יומת · כן כתיב: ישועת ה' פתחים וסי' התיצבו וראו · חשף יי' את זרוע · מי יתן מציון · קדמאה · זכר חסדו ואמונתו · לא לכם להלחם בזאת: תספו ב' חס' וב' מלאים וסי' לא תספו לראתם · לא תספו על הדבר · אלין חס': מלאים · לא תוסיפו הביא מנחת שוא · עוד תוסיפו סרה · ותרויהן בישעיה בחד ענינא: תחרשון ב' א' מ"ל וא' חס' וסי' יי' ילחם לכם · מי יתן החרש תחרישון · בתראה מלא: הרם ג' ב' מלרע וא' מלעיל וסי' הרם את מטך · ויאמר הרם לך · כשופר הרם קולך · מציעת' מלעיל: ויבאו ז' רפין וסי' מצויין בישעיה סימן י"ג פסוק ב': מלאך האלהי' ח' וסי' מצויין בשפטים סימן י"ג גבי אשת מנוח: זה אל זה ב' דסמיכי וסי' ולא קרב זה אל זה · וקרא זה אל זה: ויולך ד' וסי' ויולך יי' את הים · ויולך אתם שמרונ' · ויולך אתם אל מלך בבל · דמלכים · וחברו דירמיה · ויולך אתם בחלח וחבור · וא' ויולך חשך ולא אור: ברוח קדים ב' דסמי' וסי' ברוח קדים עזה · תשבר אניות תרשיש:

רשי

אשר דברנו אליך במצרים · והיכן דברו ירא יי' עליכם וישפוט: ממותנו · מאשר נמות ואם היה נקוד מלא פום היה נבאר ממיתתנו עכשו שנקוד בשורק נבא' מאשר נמות וכן מי יתן מותנו כמות וכן מי יתן מותי דאבשלום שאמות כמו ליום קומי לעד עד יום שובי בשלום שאקום שאשוב: כי אשר ראית' את מצרי' · מה שראיתם אותם אינו אלא היום היום הוא שראיתם אותם ולא תוסיפו עוד: ילחם לכם · בשבילכ' וכן כי יי' נלחם להם וכן אם לאל תריבון וכן אשר דבר לי וכן האת' תריבון לבעל: מה תצעק אלי · למדנו שהיה משה עומד ומתפלל אמר לו הב"ה לא עת עתה להאריך שישראל נתונין בצרה · דבר אחר מה תצעק אלי עלי הדבר ולא עליך כמו שנאמ' נהלן על בני ועל פעל ידי תצוני: דבר אל בני ישראל ויסעו · אין להם אלא ליסע שאין הים עומד בפניהם כדאי זכות אבותיה' והם והאמונה שהאמינו בי ויצאו לקרוע להם הים: וילך מאחריהם · להבדיל בין מחנה מצרים ובין מחנה ישראל ולקבל חצים ובליסטראות של מצרי' בכל מקו' הוא אומר מלאך יי' וכאן מלאך האלהים אין אלהי' בכל מקום אלא דיין מלמד שהיו ישר' נתונין בדין באותה שעה אם להנצל אם להאבד עם מצרים: ויבא בין מחנ' מצרי' · משל למהלך בדרך ובנו מהלך לפניו באו לסטי' לשבותו נטלו מלפניו ונתנו לאחריו בא זאב מאחריו נתנו לפניו באו לסטים לפניו וזאבי' מאחריו נתנו על זרועו ונלחם כך אנכי תרגלתי לאפרי' קחם על זרועותי: ויסע עמוד הענן · כשחשיכה והשלים עמוד הענן את המחנ' לעמוד האש לא נסתלק הענן כמו שהיה רגיל להסתלק ערבית לגמרי אלא נסע והלך לו מאחריה' להחשיך למצרי': ויהי הענן והחשך · למצרי' ויאר עמוד האש את הלילה לישר' והולך לפניה' כדרכו ללכת כל הלילה והחשך של ערפל לצד מצרי': ולא קרב זה אל זה · מחנה אל מחנה:

ברוח

אבן עזרא

להוציאנו · בקמץ גדול תחת קמץ קטן כמו והומר אין רואני: הלא זה הדבר · איננו מפורש רק ידענו כי כן היה כי איך יאמרו לו בפניו דבר שלא היה ודבר הזה הוא בכלל ולא שמעו אל משה: התיצבו וראו את ישועת יי' · כי אתם לא תעשו מלחמ' רק תראו את ישועת יי' אשר יעשה לכם היום יש לתמוה איך יירא מחנה גדול של שש מאות אלף איש מהרודפים אחריהם ולמה לא ילחמו על נפשם ועל בניהם התשובה כי המצרים היו אדוני' לישר' וזה הדור היוצא ממצרים למד מנעריו לסבול עול מצרי' ונפשו שפלה ואיך יוכל עתה להלחם עם אדוניו והיו ישראל נרפי' ואינם מלומדים למלחמה הלא תראה כי עמלק בא בעם מועט ולולי תפלת משה היה חולש את ישראל והשם לבדו שהוא עושה גדולות ולו נתכנו עלילו' סבב שמתו כל העם היוצ' ממצרים הזכרים כי אין בהם כח להלחם בכנענים · עד שקם דור אחר דור המדבר שלא ראו גלות והיתה להם נפש גבוהה כאשר הזכרתי בדברי משה בפרשת ואלה שמות: יי' ילחם לכם · בעבורכם וככה כל מלחמ' שאחריה למ"ד היא לעזר על כן פירש רבי' משה הכהן כי רבים לוחמים לי מרום בשבילי וטעם מרום מלחמת מרו' כמשפט כל היושבים: ואתם תחרישון · הפך ויצעקו בני ישראל: מה תצעק · יש אומר' כי משה היה צועק אל השם וזה איננו נכון כי כבר דבר לו ואכבדה בפרע' רק נאמר על משה שהיא כנגד כל ישראל בעבור שצעקו בני ישראל אל יי': ויסעו · מעט מעט עד שיגיעו לשפת הים: ואתה · אמר השם למשה הרם את מטך ובקע את הים טרם שיסעו כי לא אמר לו שיכה הים רק שיטה ידו על הים במטה כדרך ויט משה את מטהו על המי' וידענו כי המטה לא בקע הים רק מרגע נטות משה ידו על הים יוליך השם את הים ברוח קדים עזה אז יבקעו המי' כי כן כתוב: ואני · ידענו כי אין ים סוף בין מצרי' ובין ארץ ישר' ואין צורך שיכנסו בים רק צוה יי לעשות כך בעבור שיכנסו המצריי' אחריה' ויטבעו וממדב' איתם נכנסו ישראל אל הים ולמדבר אית' יצאו כאשר אפרש: וידעו מצרים · הנשארים: בהכבדי בפרע' · שהוא בעצמו יטבע עם רכבו ופרשיו: ויסע מלאך האלהים · זה היה קודם דבר אל בני ישראל ויסעו והנה פי' וכבר נסע וכבר הראיתיך רבי' כזה ובעבור שאלה הג' פסוקים דבקים זה עם זה וכל אחד יש בו ע"ב אותיות על כן מצאנו בספרים כתוב סימן סוד השם המפורש ולפי דעתי בעבור כי מספר השם הנכבד יעלה לע"ב אותיות כאש' אפרש בפרשת כי תשא על כן כתו' ככה ובספר רזיאל הרוצה לעשות שאלת חלום יקרא בתחלת הלילה פסוק ויהי בשלשי' שנה כי הוא ע"ב אותיות: מלאך האלהי' · הוא השר הגדול ההולך בענן והוא הכתוב עליו ויי' הולך לפניהם יומם וכאשר נסע זה המלאך ההולך לפני מחנה ישראל והלך מאחריהם נסע עמוד הענן עמו והאומר כי מלאך אלהי' הוא הענן ידאה לנו הנו מצאנו עמוד הענן נקרא מלאך האלהי' ואם המלאך הוא העמוד למה אמר פעם אחרת ויסע עמוד הענן מפניהם ואם השיב לנו הטעם כפול אין משפט לשון הקדש לכפול רק הנבואות והתוכחות רק המספר כי כן היה המעשה אין ראוי לכפול: ויבא · המלאך: ויהי הענן והחשך · בין מחנה למחנ': ויאר את הלילה · כמשפט כל הלילות ליש' לעבור הים כי בלילה עברו ואמר רבי מרינוס כי פי' ויאר את הלילה ויחשך וכמהו ולילה אור בעדני ובדברי חכמינו ז"ל אור לארבע' עשר והמפרש כזה משים חשך לאור ואור לחשך כי לא יתכן בכל לשון שיהיה פי' מלה אחת דבר והפכו אם לא היה על דרך כנוי כמו ברך נבות אלהי' ומלת אור בעדני פירשתיה שהיה אור בעצמו גם חז"ל אמרו אור לארבעה עשר ליסגא מעליא הוא והנה הוא כמו כנוי ומה טעם להזכיר ויחשך את הלילה כי כל לילה חשך הוא רק ויאר את הלילה כאשר עשה מיום צאת ישראל ממצרים כי עמוד האש בכל לילה היה ואם אין להם אור איך יעברו את הים כי הנה פרעה בא בים והשם השקיף עליו באשמורת הבקר ורוב ישראל כבר עברו: ויט כל הלילה · אפי' בעת עבור ישראל לא סר הרוח: ויבאו

בעל הטורים

תחרישון שנים הכא ואידך מי יתן החרש תחרישון שאת' להם משה מי יתן החרש תחרישון כי יי' נלחם לכם ואי' לכם לצעוק אלא תחרישון ותהי לכם לחכמה כי תבטחו ביי': מה תצעק אלי רמז לו את העתיד לצעוק אלי מ' יום שבהר להתפלל על ישרא' וה' תיבות על אחותך מרים אל נא רפא נא לה · כי עת לקצר ועת להאריך אבל עתה אין עת להתפלל כלל אלא דבר אל בני ישראל ויסעו: הרם ג' במסורת הרם את מטך · כשופר הרם קולך · מלמד שהמטה וערבב אות' בקולות ואידך ואתה הרם לך גבי אלישע כשנף הברזל · כמו הכא נעשה נס ע"י המים אף התם נעש'נס ע"י המי' · ובקעהו בזכות ויבקע עצי עולה ובזכות בקע לגלגולת קרי ביה בקע וזהו שבזה השם נבקע המים: ויאר ב' במסור' ויאר את הלילה · אל יי' ויאר לנו וזהו ויהי הענן והחשך למצרים שלא סר עמוד הענן כמו בשאר הלילות · אלא היה הולך לאחוריה' כדי להחשיך למצרי' אבל לישראל היה אור דכתיב אל יי' ויאר לנו: ויולך ד' במסו' ויולך יי' את הים · ויולך אותם שמרונה גבי אלישע כשהכה לעבדי מלך ארם בסנורים לומר שגם מצריים הוכו בסנורי' · ואידך ויקח נבוזראדן ויולך אותם בבלה ואידך גבי שארית הגולה שחשכו עיניה' מהגלו' כאלו הוכו בסנורים: זה אל זה ב' דסמיכי ולא קרב זה אל זה · וקרא זה אל זה ואמר ק'ק'ק' שבקשו המל' כי' לומר שיר' ואמר להם הק"בה מעשה ידי טובעי' בים ואת' אומרים שירה וזהו ולא קרב זה אל זה אותם שנאמר בהם וקרא זה אל זה ·

ברוח

אמרי נועם

ויט משה את ידו על הים במדרש כשאמר משה אל הים שיבקע מימיו ולא רצה אמר הק"בה אני אלך עמך וכשראה הים להק"בה שבא עם משה וינס מפניו א"ל משה מה לך הים כי תנוס הלא לא רצית לבקוע אמר ליה לא מפניך אני רץ כי אם מלפני אדון חולי ארץ הוא הק"בה משל למלך שמסר פרדס שלו לשומר וצוה שלא יניח שום אדם ליכנס בו פעם אחת אמר המלך לעבדיו שילך לתוך הפרדס ושרא' לו אותתו שיניחו השומר ליכנס בו ולא רצה השומר לפתוח הפרדס חזר למלך א"ל השומ' לא הניחני ליכנס בו א"ל המלך לך לפני ואלך אחריך מיד שראהו השומר פתח לו הפתח א"ל אוהב המלך לשומ' מה ראית שפתחת עכשיו הפתח א"ל השומר וכי סבור אתה שפתחתי בעבורך לא פתחתי כ"א בעבור המלך שראיתי שבא אחריך כך אמר הים למשה:

מ"ע ספורנו

מה תצעק אלי · כי אמנם הוא היה בכלל ויצעקו בני ישראל אל ה' · אמנם צעקת משה לא היתה מיראת פרעה ואילו כי כבר הגיד לישראל את תפלת המצרים ומיתתם כאמרו לא תוסיפו לראותם עוד עד עולם ה' ילחם לכם אבל ית' צעקתו על שרי ישרא' שהעיזו פניה' באמרם המבלי אין קברים וחשב בשביל זה שלא ישמעו לו להכנס בים לפיכך אמ' לו מה תצעק אלי בזה כי אמנם אתה חושד בכשרים · דבר אל בני ישראל ויסעו · ולא ימרו את פיך: הרם את מטך · אל הרוח קדים שישים הים לחרבה: ונטה את ידך על הים · שיחזרו המים הנה והנה כענין אליהו רדפו מצרי' הנשארי' במצרי' וישובו אלי כי לא אחפוץ במות המת: ההולך לפני מחנה ישראל · בעמוד האש: וילך מאחריהם · להתיך אותם תהומות שנקפאו בלב ים לפני ישראל בעברם כדי להפוך קרקע הים לטיט כאשר יעברו מצרים אחריהם כי לא היה צריך אז שילך עמוד שענן לפני ישראל לנחותם שדרך כי הדרך שנעשה בבקיעת הים היה מנהיגם · ויעמוד מאחריהם · מאחרי ישראל ומאחרי עמוד האש: ויבא · המלאך בין מחנה מצרים ובין מחנה ישראל להנהיג את שני העמודים: ויהי הענן והחשך · חשך הלילה היה יחדיו עם הענן מאחריהם של ישראל ושל עמוד האש: ויאר את הלילה · המלאך בעמוד האש כי בו הסיר חשך הלילה ולא היה שם ענן מפסיק בינם לאש המאיר כמו שהיה לצד מצרים: ולא קרב זה אל זה · כי ההולכים בחשך הולכים לאט בסכנת כי לא ידעו במה יכשלו:

ויסע

רל"בג

ולזה ספר שבני ישראל היו יוצאי' ביד רמה לא כדמות בורחי' ולזה לא היה לפרעה לחשב שיהיה נורש העם אלא שמאת השם יתע' היתה סבה להביא פרעה עד שירדוף אחריה' כדי להראות לישראל מופת קריעת ים סוף כדי שתשלם להם האמונה בשם יתע':

התועלת

חזקוני

להוציאנו · כמו להוציאנו דוגמת י"י וברכנו יברך שהוא כמו זכרינו הבדל יבדילנו ועוד הרבה: י"י ילחם לכם ואתם תחרישון · כלומר תחרישו ואל תצעקו: עוד עלי לומר מה זאת עשית לנו להוציאנו ממצרים · מה תצעק אלי לפי הפשט בטוח היה משה שיהיו נושעים שכבר אמר לו הקב"ה ואכבדה בפרעה וגו' אלא על ישראל הוא אומר שהיו צועקים כלומר מה אתם צועקים שכן בכל מקום הוא מדבר עם משה במקום ישראל: דבר אל בני ישראל ויסעו · שרי כבר אמרת להם בשמי י"י ילחם לכם בטוחי' יהיו שלא אכים לנלחכי: ואתה הרם את מטך · ולשון הספ' כלוק כמו וממכו הורם התמיד הרימו מכשול מדרך עמי והרם את העטרה כלומר הסר את מטך ובנטייה ידך גרידא תבקע את הים וכן הוא אומר ויט משה את ידו על הים: ויסע מלאך האלהים · הוא המוליך את עמוד הענן ומתוך כך יסע עמוד הענן: מלאך האלהים הוא שנאמר וי"י הולך לפניהם ומפני שהוא שלוחו של הב"ה קורא לו הכתוב י"י · ד"א ויסע מלאך הכתוב סתם דבריו בתחלתו שלא הודיע מי המלאך ההולך לפניהם ואחר כך פירש שהוא עמוד הענן והיה החשך בין ישראל ובין מצרים כמו שמפורש והולך: ויבא בין מחנה · ויבא בין מחנה מצרים ובין מחנה ישרא' ויהי שם הענן והחשך וכן כתיב ביהושע וישם מאפל ביניכם ובין מצרי': ויאר את הלילה · פרש"י לשון אורה ור"ת פי' דבתלי' בני ולילה אור בעדיכו פרש"י לשון חשך אלא י"ל דל' חשך קאי למצרים ולשון אורה קאי לישראל ותרגום מוכיח: ויאר את הלילה · עמוד האש ההולך לפניהם לילה לא שנה מנהגו ואם חוזר לאחוריהם כמו עמוד הענן היה מאיר למצרים כמו לישראל אבל הענן שעד עת' היה שוקע לעת ערב עכשו עמד לו מאחריהם ודבר זה גרם שלא רדפו מצרים לישראל כל הלילה · ד"א ולא קרב זה אל זה לא קרב עמוד האש שלפני מחנה ישראל אל עמוד הענן שלפני מחנה מצרים אלא בבקר קרבו ונתערבו יחד לפני מחנה מצרים והמהום כמו שמפ' לקמן: ויבקעו המים · משמע עד קרקעיתו של ים וכתוב אחד אומר קפאו תהומות בלב ים דמשמע שלא נבקעו לגמרי אלא ים זה נבדם ... ואלו לא נבקעו המי' כלל הצריכו ישרא' לטרוח ולעלות למעלה ואם נבקעו לגמרי הוצרכו לירד עד תהום לפיכך נבק' הנודם דפילתא הוי ונעשה לישראל חומה מזה ומזה ושתי הידות קפאו שיינו בלב ים מה מהלכו של אדם בשלים גופו אף המים בשליםם קפאו וכשעברו ישראל בים לא הוצרכו לעלות ולרדת כי המים שוים לארץ והוא שיסד הפייט שיכו כאן וכאן שלים רוב מימות בועו הכותרי' לעדרם פעמו': ויסע ויבא ויט כל אחד משלשה פסוקים אלו יש בו ע"ב אותיות ומהם יוצא שם בן ע"ב אותיות כמו שפרש"י בסוכה בפ' לולב וערבה ובו קרע משה את הים ולפי שמתפלה הזכירו משה על המים לפיכך כשישתנות בשם שבו אנו נידונים על המים אנו מזכירין אמנו ששי תינו' הראשונות לשני קצאין ונראה כאלו הזכרנוהו כולו והם אנ"י וה"ו שהפקד שיבה ראשונה והאחרת תיבת שלושים ושבע:

ויבאו

ברוח קדים עזה כל הלילה וישם את הים לחרבה ויבקעו המים׃
ויבאו בני ישראל בתוך הים ביבשה והמים להם חומה מימינם ומשמאלם׃
וירדפו מצרים ויבאו אחריהם כל סוס פרעה רכבו ופרשיו אל תוך הים׃
ויהי באשמרת הבקר וישקף יהוה אל מחנה מצרים בעמוד אש וענן ויהם
טו **את מחנה מצרים׃ ויסר את אפן מרכבתיו וינהגהו בכבדת ויאמר מצרים אנוסה מפני ישראל כי יהוה נלחם להם במצרים׃ פ**
ויאמר יהוה אל משה נטה את ידך על הים וישבו המים על מצרים על רכבו ועל פרשיו׃
ויט משה את ידו על הים וישב הים לפנות בקר לאיתנו ומצרים נסים לקראתו וינער יהוה את מצרים בתוך הים׃
וישבו המים ויכסו את הרכב ואת הפרשים לכל חיל פרעה הבאים אחריהם בים לא נשאר בהם עד אחד׃
ובני ישראל הלכו ביבשה בתוך הים והמים להם חמה מימינם ומשמאלם׃
כ **ויושע יהוה ביום ההוא את ישראל מיד מצרים וירא ישראל את מצרים מת על שפת הים׃**
וירא ישראל את היד הגדלה אשר עשה יהוה במצרים וייראו העם את יהוה ויאמינו ביהוה ובמשה עבדו׃ פ

אז

ברוח קידומא תקיף כל ליליא ושוי ית ימא ליבשתא ואתבזעו מיא׃ ועלו בני ישראל בגו ימא ביבשתא ומיא להון שורין מימינהון ומשמאלהון׃ ורדפו מצראי ועלו בתריהון כל סוסות פרעה רתיכוהי ופרשוהי לגו ימא׃ והוה במטרת צפרא ואסתכי יי למשריתא דמצראי בעמודא דאישתא ועננא ושגיש ית משריתא דמצראי׃ ואעדי ית גלגלי רתיכהון ומדברין להון בתקוף ואמרו מצראי נערוק מן קדם ישראל ארי דא היא גבורתא דיי דעבד להון קרבין במצרים׃ ואמר יי למשה ארים ית ידך על ימא ויתובון מיא על מצראי על רתיכיהון ועל פרשיהון׃ וארים משה ית ידיה על ימא ותב ימא לעידן צפרא לתוקפיה ומצראי ערקין לקדמותיה ושניק יי ית מצראי בגו ימא׃ ותבו מיא וחפו ית רתיכיא וית פרשיא לכל משרית פרעה דעלו בתריהון בימא לא אשתאר בהון עד חד׃ ובני ישראל הליכו ביבשתא בגו ימא ומיא להון שורין מימינהון ומשמאלהון׃ ופרק יי ביומא ההוא ית ישראל מידא דמצראי וחזא ישראל ית מצראי מיתין על כיף ימא׃ וחזא ישראל ית גבורת ידא רבתא די עבד יי במצרים ודחילו עמא מן קדם יי והימינו במימרא דיי ובנביאות משה עבדיה׃

בכן

ומשמאלם ג' וסי' מימינם ומשמאלם · וחברו · ויחזיקו ביד שמאלם · בתר' מ"ל : וישקף ד' נמסר פרשת חיי : ויהם ב' וסי' ויהם את מחנה מצרים · את סיסרא : ויאמר מצרים י"ב סבירין ויאמרו וסי' מצויין בשפטי' סימן י"א גבי ויסף עוד יפתח וישלח מלאכי' : אנוסה חד מן א"ב מן חד חד לעיל וסימ' מצויין במס' רבתא : וישבו ח' רפין נמסר ביונה סימן ג' : לפנות בקר ב' וסי' וישב הים לפנות · יעזרה אלהים : לאיתנו ל' ומל' : חמה ג' חס' וסי' בני ישראל הלכו ביבשה · וקם הבית אשר בעיר · ובתי החצרים · וכל מלכים דכו' במ"ב מל' וסי' ותפל החומה על עשרי' · חומה ובריח נחשת : וישע כולם מ"ל ב"מג וסי' וישע דוד את ישבי · ויושע יי' את דוד בכל · קדמא' דשמוא' · ויושע מחרב מפיהם · וא' קוה יי' וישע לך : ויאמינו ג' וסי' ביי' ובמשה עבדו · אנשי נגוה : ויאמינו בדבריו ישירו · אנ"ך :

רש"י

ברוח קדים עזה · ברוח קדים שהיא עזה שברוחו' הוא הרוח שהקב"ה נפרע בה מן הרשעים שנאמר ברוח קדי' אפיצם יבא קדים רוח יי' רוח קדים שברך בלב ימים והגה ברוחו הקשה ביום קדי' : ויבקעו המי' · כל מי' שבעולם : כל סוס פרע' ופי' סוס אחד היה מגיד שאין כולם חשובין לפני המקום אלא כסוס אחד : באשמורת הבקר · שלשת חלקי הלילה קרויי' אשמורה ואות' שלפני הבקר קורא אשמורת הבק' ואומ' אני שהוא חלוק למשמרו' שיר מלאכי השרת כת אחר כת לשלשה חלקי' לכך קרוי אשמורה וזהו שתרג' אנקלו' מטרת : וישקף · ויבט כלומר פנה אליהם להשחית' ותרגומו ואסתכי אף הו' לשון הבטה כמו שדה צופי' חקל סכות' : בעמוד אש וענן · עמוד ענן יורד ועושה אותו כטיט ועמוד האש מרתיחו וטלפי סוסיה' משתמטות : ויהם · לשון מהומה אסטורדישון בלע"ז ערבבם נטל סגניות שלה' · ושנינו בפרקי רבי אליעזר בנו של רבי יוסי הגלילי כל מקו' שנאמר מהומה הרעשת קול הוא וזה אב לכלן וירעם יי' בקול גדול על פלשתי' ויהומ' : ויסר את אופן מרכבותיו · מכח האש נשרפו הגלגלים והמרכבות נגררות והיושבים בהם נעים ואבריהן מתפרקים : וינהגהו בכבדות · בהנהגה שהיא כבדה וקשה להם · במדה שמדדו ויכב' לבו הוא ועבדיו אף כאן וינהגהו בכבדות : נלח' להם במצרים · במצריים · דבר אחר במצרים בארץ מצרי' · שכשם שלוקי' על הים כך לוקים אותם שנשארו במצרים : וישבו המי' · שזקופין ועומדין כחומ' ישובו למקומם ויכסו על מצרים : לפנו' בקר · לעת שהבקר פונה לבא : לאיתנו · לתקפו הראשו' : נסי' לקראתו שהיו מהוממי' ומטורפי' ורצין לקרא' המי' : וינער יי' · כאד' שמנער את הקדירה והופך העליון למטה והתחתון למעלה כך היו עולין ויורדין ומשתברין בים ונתן הקב"ה בהן חיות לקבל הייסורין · וינער לשון טרוף בלשון ארמי והרב' יש במדרשי אגדה : ויכסו את הרכב לכל חיל פרעה · כן דרך המקראות לכתוב למ"ד יתירה כמו לכל כליו תעשה נחשת וכן לכל כלי המשכן לכל עבודתו ויתדות' ומתריהם לכל כליהם ואינה אלא תקון לשון : וירא ישראל את מצרי' מת · שפלטן הים על שפתו כדי שלא יאמרו ישראל כשם שאנו עולי' מצד זה כך הם עולין מצד אחר רחוק ממנו וירדפו אחרינו : את היד הגדולה · את הגבורה הגדולה שעשתה ידו של הקב"ה והרבה לשונו' נופלין על לשון יד וכלן לשון יד ממש הן והמפרש יתקן הלשון אחר ענין הדבור : אז

אבן עזרא

ויבאו בני ישראל בתוך הים · אל תחשוב בעבור שאמ' הכתו' בתוך הים כי הגיעו עד חצי ים סוף רק אם נכנסו אפילו חצי פרס בתוך הים יקרא תוך הים כמו והאספסוף אשר בקרבו ולא היו באמצע המחנה וטע' בתוך הים המקום שהיה שם ים בתחלת הלילה : והמים להם חומה · שנקרשו המים וכתוב נצבו כמו נד נוזלים ואחר עבור רוב ישר' המים שהיו להם חומה נמסו וזהו וישובו המים על מצרי' והם הבדילו בין המצרים ובין היבש' על כן כתוב ומצרי' נסי' לקראתו כי היו חושבים שיצאו אל היבשה וחומות המים נמסו והפסיקו ביניהם ובין היבשה והרודפים אין ספק שראו האור איך היו ישראל עוברים . ויהי באשמור' · האלף נוסף : וישקף · הטעם מלאך יי' הוא הנזכר וכמוהו בדבר גדעון כי השליח יקרא בשם השולח כי אחר שצוהו לעשות כן הוא עוש' ובעמוד אש וענן · בין שני העמודי' : ויהם · יתכן שבעבור זה אמ' המשורר קול רעמך בגלגל וככה וברקי' רב ויהם ובמקום אחר ויהמם : ויסר מהבנין הכבד הנוסף והיה לו להיותו ויסר בפתח קטן תחת סמ"ך וכבר הזכרתי דקדוקו וי"א כי טעם ויסר את אופן מרכבותיו שהתירו קשר האופן מהסוסים לברוח להיותם קלים ומהומת השם הכתובה למעלה נפלה עליהם ועל סוסיהם ולא יכלו לנהגם רק בכבדות ואחרי' אמרו כי היא מגורת סורר שרצה ההולך לפניהם להפוך המרכבה : נלח' להם במצרים · בעבורם והתברר דבר השם שנאמר וידעו מצרים כי אני יי' לפני מותם : וישובו המים שהיו חומות אליה' כאשר היו בתחלה : לפנות בקר · קרוב מבקר : לאיתנו · לתקפו והוא שם דבר כמו נהרות איתן : נסי' לקראתו · פירשתיו שהם חושבין בנוסם שהם חוזרין ליבשה והם הולכי' לקראתו ישתחקו עצמות אוי הכלבי שאמר כי משה ידע עת מיעוט הים ברדתו ועת רבות' בעלותו בהמשכו והוא העביר עמו במיעוט המים כמשפטו ופרעה לא ידע מנהג הים על כן טבע והלא דברי שגעון כי מנהג הים ברדתו לא ייבש מקו' וישארו חומות מים מימינו ומשמאלו כי הכל ייבש ועוד כי לא יתברר סוף רדת הים ותחל' עלותו רק אחר שעות ועוד לא השלימו ישר' לעבור עד שטבע פרעה וחילו : וינער יי' · מהבנין הכבד וקרוב ממנו גם אנכי נערתי כדלך רמה בים : וישובו המי' · שהיו חומות : ומלת עד אחד אפי' אחד לא נמלט וכן והנה לא מת ממקנה ישראל עד אחד והמדבר אמר אחד מהם לא נותר : ובני ישראל · טעם להזכיר זה פעם אחר כי פרעה היה טובע ועוד נשארו אנשי' מישר' בים עוברים וזה היה פלא בתוך פלא כי במקו' שהיו ישראל עוברי' בים [illegible]

בעל הטורים

[illegible]

מ"ע ספורנו

[illegible]

רלבג

[illegible]

חזקוני

[illegible]

[illegible]

אבן עזרא

אז ישיר משה · משפט לשון הקל' לומ' לשון עתיד תחת עבר עם מלת אז אז יבנה שלמה אז ידבר יהושע אז יבדיל משה וככה בלשון ישמעאל · משה לבדו חבר השירה ולמדוה ישראל ושורר כל אחד ואמר השירה ליי' וכמוהו ויצו משה וזקני ישראל כי המצוה משה לבדו אמרו וזקני ישראל אמרוה לכל : ויאמרו לאמר · כל אחד וא'ככה או בכל דור ודור : כי גאה גאה ·

רשי

אז ישיר משה · אז כשראה הנס עלה בלבו שישיר שירה וכן אז ידבר יהושע וכן ובית יעשה לבת פרעה חשב בלבו שיעשה לה אף כאן ישיר אמר לו לבו שישיר וכן עשה : ויאמרו לאמר השירה ליי' · וכן ביהושע כשראה הנס אמר לו לבו שידבר וכן עשה ויאמר לעיני כל ישר' וכן שירת הבאר שפתח בה אז ישיר ישראל פירש אחריו עלי באר ענו לה אז יבנה שלמ' במה פרשו בו חכמי ישר' בבקש לבנות ולא בנה למדנו שהיו"ד על שם המחשבה נאמרה זהו ליישב פשוטו אבל מדרשו אמרו רז"ל מכאן רמז לתחיית המתים מן התור' וכן בכלן חוץ משל שלמ' שפירשוהו בקש לבנות ולא בנה ואין לומר וליישב לשון הזה כשא' דברי' הנכתבי' בלשון עתיד והן מיד כגון ככה יעשה איוב על פי יי' יחנו וים אשר ישכון הענן לפי שהן דב' ההוה תמיד ונופל בו בין לשון עתיד בין לשון עבר אבל זה שלא היה אלא לשעה איני יכול ליישבו בלשון הזה : כי גאה גאה · כתרגומו ד"א כי גאה גאה על כל השירות וכל מה שאקלס בו עוד יש תוספות ולא כמדת מלך בשר ודם שמקלסין אותו ואין בו . סוס ורכבו · שניה' קשורי' זה בזה והמים מעלין אותן ויורדין לעומק ואינן נפרדין : רמה · השליך וכן ורמו לגו אתון נורא · ומדרש אגד' כתוב אחד אומר רמה וכתו' אחר אומר ירה מלמד שהיו עולין לרום ויורדי' לתהום כמו מי ירה אבן פנתה מלמעלה למט' : עזי וזמרת יה · אנקלוס תרגם עזי כמו עזי וזמרת כמו

טו

א אָז יָשִׁיר מֹשֶׁה וּבְנֵי יִשְׂרָאֵל אֶת־הַשִּׁירָה הַזֹּאת לַיהוָה וַיֹּאמְרוּ לֵאמֹר אָשִׁירָה לַיהוָה כִּי־גָאֹה גָּאָה סוּס וְרֹכְבוֹ רָמָה בַיָּם׃
ב עָזִּי וְזִמְרָת יָהּ וַיְהִי־לִי לִישׁוּעָה זֶה אֵלִי וְאַנְוֵהוּ אֱלֹהֵי אָבִי וַאֲרֹמְמֶנְהוּ׃
ג יְהוָה אִישׁ מִלְחָמָה יְהוָה שְׁמוֹ׃
ד מַרְכְּבֹת פַּרְעֹה וְחֵילוֹ יָרָה בַיָּם וּמִבְחַר שָׁלִשָׁיו טֻבְּעוּ בְיַם־סוּף׃
ה תְּהֹמֹת יְכַסְיֻמוּ יָרְדוּ בִמְצוֹלֹת כְּמוֹ־אָבֶן׃
ו יְמִינְךָ יְהוָה נֶאְדָּרִי

בְּכֵן שַׁבַּח מֹשֶׁה וּבְנֵי יִשְׂרָאֵל יָת־תּוּשְׁבַּחְתָּא הָדָא קֳדָם יְיָ וַאֲמַרוּ לְמֵימַר נְשַׁבַּח וְנוֹדֵה קֳדָם־יְיָ אֲרֵי־אִתְגָּאֵה עַל־גֵּיוְתָנַיָּא וְגֵאוּתָא דִילֵיהּ הוּא סוּסְיָא וְרָכְבֵיהּ רְמָא בְיַמָּא׃ תּוּקְפִּי וְתוּשְׁבַּחְתִּי דְּחִילָא יְיָ אֲמַר בְּמֵימְרֵיהּ וַהֲוָה־לִי לְפָרִיק דֵּין אֱלָהִי וְאֶבְנֵי־לֵיהּ מַקְדַּשׁ אֱלָהָא דַאֲבָהָתִי וְאֶפְלַח קֳדָמוֹהִי׃ יְיָ מָרֵי נִצְחָן קְרָבַיָּא יְיָ שְׁמֵיהּ׃ רְתִיכֵּי פַרְעֹה וּמַשִּׁרְיָתֵיהּ שְׁדִי בְיַמָּא וּשְׁפַר גִּבָּרוֹהִי אִטַּבַּעוּ בְיַמָּא דְסוּף׃ תְּהוֹמַיָּא חֲפוֹ עֲלֵיהוֹן נְחַתוּ לְעוּמְקַיָּא כְּאַבְנָא׃ יְמִינָךְ יְיָ אַדִּירָא

השירה בראש השיטה · לאמר · ורכבו · לישועה · אבי · שמו · שלישיו · אבן · יי' תרעץ · קמיך · אפיך · נוזלים · אויב · נפשי · ברוחך : אדירים · כמכה תניינא · פלא · בחסדך · קדשך · אחז · אדום · כל · ופחד · יעבר · קנית · לשבתך · ידיך : אז ישיר ב' וסי' משה · ישראל : ויאמרו לאמר ג' וסי' אז ישיר משה · ולו גוענו בגוע · הננו עצמך ובשרך : אשירה ג' וסי' אשירה ליי' כי גאה גאה · אשירה נא לידידי · אנכי ליי' אנכי אשירה אזמר · וכל כתובי' דכו' : עזי וזמרת ג' וסי' לישועה · הנה אל ישועתי · עזי וזמרת יה · דתהלים : מרכבת ד' ג' מלאים וא'חס' וסי' פרעה · מרכבות השמש · עמי נדיב · מרכבות כבודך · קדמא חס' : ומבחר ב' וסי' ומבחר שלישיו טובעו · שדד מואב ועריו : תהמת ג' חס' דחס' וסי' קפאו תהמת בלב ים · תהמת יכסימו · עינות ותהמ' יצאי' בבקעה · וד' מלאי' דמלאי' וסי' כנס כנד מי הים · יעלו הרים : בדעתו תהומות · באין תהומות חוללתי · ובמסורה אחריתי נמסר כל אוריתא תהמת חס' דחס' וב' מלאי' · יעלו הרים · בדעתו תהומות נבקעו · מ"ל דמלא ושאר' תהמות במצולת ג' וסי' ירדו במצולת · ואת רדפיה' השלכת · במחשכי' במצלו' כתוב · דעזרא במצולו' כתיב

אבן עזרא (המשך)

הראה גאותו כי הסוס שיש לו גאוה וגבורה והרוכב שהוא גבור שניהם השליכם בים כמשליך אבן כי רמה בים כמו נושקי רומי קשת : עזי · אמר רבינו שלמה ז"ל כי יש הפרש בין עזי בקמץ חטף ובין עזי בקיבוץ על כן אמר כי יוד עזי וזמרת יה נוסף ולא הראה לנו אחר כמוהו ואמר כי וזמרת יה סמוך כאילו כתוב עז וזמרת יה היה לי לישוע' כי חשב כ כמוהו ויהי בין השלישי וישא אברה את עיניו ומי שיבין בלשון ישמעאל ידע ההפרש שיש ביניהם כי לאמר עז וזמרת יה ויהי לי לישועה איננו משפט לשון הקדש ולא לשון ישמעאל ואין הפרש בין עזי בקמץ חטף ובין היותו בקבוץ כי אמר הטריפני לחם חקי נאמר ממנו כי חקך וחק בניך והנה בשירה הזאת נהלת בעזך בקמץ חטף וכמוהו יי בעזך ישמח מלך והכ' הי"וד סימן המדבר א"ר משה הכהן בעבור רי"ש וזמרת קמוץ כי הן וזמרתי יה ואם אתן שנת לעיני קמוץ כמו שנתי והנה נחלתי שפרה עלי קמוץ כמו נחלת יי' מנת חלקי וכוסי קמוץ כמו מנתי והנה מה יעש' בנולת ומנת המלך שהוא קמוץ והוא סמוך וככה יש המלה ...

אז ישיר משה וגו' עד ויסע משה את ישראל

ביאור המלות

אשירה ליי' · ר"ל אדבר בתארים דרך שיר והמשל כי לא אוכל לדבר בעצמותו · כי גאה גאה · מאד · רמה בים · השליך וירה · והנה אמר זה על צד ההפלגה להורות על מהירות הכנסם בים וטבעם בו כי השם יתע' סבב להביאם אל שירדפו אחרי בני ישראל תוך הים והנה רדפו שם אחריהם במהירות נפלא לפי מה שהיה אפשר להם וזה היה סבה שטבעו כלם בים ולזה אמר רמה בים כי השם יתע' הכניעם במהירות ללכת בים כמו שיתנועע האבן במהירות כשיורו אותו · עזי וזמרת יה · יתכן שתהיה הו' בשלמות עזי נוספת ויהיה וזמרת כמו וזמר' כי כבר ימצא בלשון שמות מוכרתים יבואו בתואר סמוכי' כפל אשת · אתן שנת · וכמוהם רבים · והרצון יהיה בזה כי השם הוא עוז וזמר' וכן פירשו רז"ל במכילתא. ויהיה העוז מענין הבאת העונש הנפלא כמו שקבלו המכות הנפלאים שהכה במצרים חוזק יד ויד חזקה. ויהיה זמרה מענין שבח ונאות ודומיות כמו מזמרת הארץ · ויהיה הרצון בזה שהשם יתע' הוא תכלית העוז להתגבר על אויביו כי לא יבצר ממנו כל אשר ירצה לעשות והוא ג"כ תכלית הטוב והשבח כי פעולותיו תמצאנה בתכלית מה שאפשר מהחכמ' וטוב הסדור · והנה ירצה בזה השם יתעל' היה עוז למצרי' להתגבר עליהם להשחיתם והיה זמרה וטוב לישראל באופן שהיה לי לישועה בדבר הה"א בעינו שהשחית בו המצרים או יהיה וזמרת שמוך · ויהיה הרצון בזה שגבורת יה וטובו רמה בים סוס ורוכבו הי' לי לישועה ר"ל שהפועל האחד בעינו היה בו התגברות והשחתה וטוב והצלה וזה כלו היה לי לישוע' וזה כי הטוב שהיה בזה הפועל להוליך ישראל בים בלא נזק אין ספק שהיה לישראל לישועה ומה שהיה בו מההשחתה למצרים היה ג"כ לישראל לישועה כי בו נשלמה להם ההצלה מיד מצרים ובו הוישרו להאמין בשם יתע' האמנה שלמה או יהיה וזמרת מענין כריתה · ויהיה זה מורה על ההשלב' והחוזק כמו שלהבת יה והרצון בזה כי עוז וכריתה חזקה היה מה ששפע מהשם יתעלה להשחית המצרי' והוא בעינו היה לי לישוע' וזה תכלית הפלא שהיה הפועל המשחית והכורת הוא בעינו מושיע עד שהיה כורת למצרים ומושיע לישראל · ואנוהו · פרשו בו ואושיבהו בנוה ר"ל שאבנה לו מקדש תראה שכינתו בו · וקצת רז"ל פרשוהו מענין נוי ויופי · ומה לפי מה שאחשוב הנוה והמעונה · נבר יהיר ולא ינוה ר"ל שאין בו מן הנוי והיופי דבר ועם כל זה הוא יהי' ונאה ויהי' הרצון בזה זה אלי ואתארהו בתארים אשר יהיה בהם מהנוי והיופי מה שאפשר · כי כבר ימצא בפעולותיו תכלית הנוי והיופי או יהי' הרצון באמרו ואנוהו והוא יותר נכון שאני אתארהו בתארי' מורים על היות לו נוה ומשכן לדבר בלשון בני אדם ר"ל שאני אתארהו כאלו הוא כח בגוף כי אי אפשר לאדם לדבר בו בזולת זה האופן בדרך מפורסם לכל האנשים ולזה אמר ימינך יי' ושאר מה שדומה לזה וכאלו התנצל בזה על תארתו בכמו אלו התארי' · איש מלחמה ר"ל אדון המלחמה · כי הוא לבדו יוכל להגיע הרע כאשר ירצ' בכל עת אע"פ שלא הי' נכון המקבל שיגיע לו רע מפאת הגרמי' השמימיי' · יי' שמו · רצה בזה שזה המשפט הו' מתהפך וזה שהשם ית' הוא אדון המלחמ' ומי שהוא אדון המלחמה יי' שמו ולזה הוא מבואר שאין שם זולתו מי שיהיה אדון המלחמה · במצולות · הוא מעמקי הים · כאדרי בכח · הי"ו נוספת וענינו כאדר בכח והרצון ימינך יי' האל הנאדר בכח ימינך יי' תרעץ האויב · ויהיה ההכפל בימינך יי' על צד הצחות כמו כי הנה אויביך וגו' · ורבים כמוהו או יהיה נאדר בכח שב אל הימין ויהיה ימין פעם זכר ופעם נקבה וכמוהו רוח גדולה וחזק ויהיה הרצון בזה שימין השם יתע' והוא הטוב המסודר ממנו בנמצאות על הכונה הראשונה הוא נאדר בכח כי בו יתכן שיגיע השם יתעלה רע עליו ר"ל למי שירצה מצד השגחתו באנשים הטובים הדבקים בו ואמנם אמר זה כי הרעות לא יבואו מהשם יתעלה מצד עצמותם אבל ישפעו ממנו הטובות תמיד והשם יתע' יסבב בהשפעתו הטובות שיגיע בהם רע לרשעי' לא שיכוון אל הרע אבל יכוון אל הטוב והוא הצלת החסידי' מידם ומצד שהוא טוב מושפע זה הפועל מהשם יתעלה · ולזה אמר שימין יי' והוא מה שיושפע ממנו שהוא מכוון אל הכוונה הראשונה הוא נאדר בכח להגיע בו לרעים על הכונה השנית ואולם השמאל הוא מה שיושפע ממנו שהוא בלתי מכוון בעצמו אבל היה מגיעותו מהכרח החמר כמו הפכת הארצות והאש הנופל ומה שיכנס מנהגם · נערמו מים · עמדו כמו ערמה נבוהה כי הרות היה דוחה אותם תמיד כל הליל' ולא היה כח למים שיהיו נגרים אבל היו עומדי' כמו נד · קפאו תהומות · הנה תהום הוא קרקעי' הים ורצה בזה שקרקעות הים קפאו ונקרש באופן שלא היה בו טיט אבל היה בתכלי' הנגוב והיובש באופן שיוכלו ישראל לעבור בו הנה התהום יאמר פעם על החלק מהארץ אשר היה בו עומק המי' ופעם יאמר על מעמקי המים בעצמם כמו תהומות יכסיומו מפני היותם שוכנים בחלק ההוא מהארץ כמו שיקראו היושבים במקום מה בשם המקום ההוא כאלו תאמר שמצרים היה שם מקום ונקראו המצרים מצרים על היותם שוכנים במקום ההוא אמר וירא ישראל את מצרים מת על שפת הים · תמלאמו נפשי · הוא מענין כריתה כמו בלא יומו תמלא · התמלא בשכות עורו ועניינו שכבר תכרית אותם נפשי וזה שאני אריק חרבי ותורישמו ידי או יהיה מענין אסיפה כטעם מלא ואמרו האספו ונבואה · והרצון בו תאספם נפשי אל מקום אחד שלא יוכלו לברוח כי הים יהיה להם מצד אחד ואני וחילי מהצד האחר · נשפת ברוחך כסמו ים · הנה זהו הרוח המקביל לרוח שקדים אשר השיב את מי הים סוף על המצרים · מי כמוך באלים · הם השכלים המניעים הגרמי' השמימיים ואמנם אמר זה כי אין בהם מי שיהיה לו יחס וערך השם יתע' כמו שבארנו בה' מה"י · נאדר בקדש · ר"ל שהוא יותר אדיר בקדושה והבדל מכל שאר הנבדלי' · נורא תהלות עושה פלא · ר"ל שהוא נורא להללו כי לא יוכל לאחד לספר תהלתו והוא עושה פלא ומשנה טבע הנמצאות וזה דבר לא יוכל עליו אחד ממניעי הגרמים השמימיי' כי לא ישנו מנהגם · נטית ימינך · ר"ל כי בימינך בעצמו והוא מה שהשפעת מהטוב להשגיח ישראל בו סבבת שבלעה הארץ את המצרים · נהלת בעוזך אל נוה קדשך · הוא עבר במקום עתיד והרצון שהשם יתע' ינהל ישראל בעוזו אל נוה קדשו והוא הר המוריה אשר היה בו בית המקדש או ירצה בזה שהשם יתע' נהל ישראל בעוזו והוא זה שחדש מהמופתים החזקים אל נוה קדשו ר"ל שקרב אות' לעבודתו עד שהביא אותם אליו כמו שאמר ואשא אתכם על כנפי נשרים ואביא אתכ' אלי · ירגזון · הוא מענין יראה וחתת כטעם שם רשעים חדלו רוגז · רגזו ואל תחטאו · בגדול זרועך ידמו כאבן · ר"ל מרוב יראתם ופחדם מגדול גבורתך ישובו כאבן דומם · בהר נחלתך · הוא הר המוריה אשר נבנה בו בית המקדש כי הוא המקום היותר מוכן אל שידבק בו השפע האלהי ולזה אמר שהוא מכון לשם יתעלה מקדש הוא מקדש בדגש הק"וף לתפארת והיה ראוי להיות באות הד"לת כמו ועשו לי מקדש :

ביאור דברי הפרשה והשירה

אז שר משה זאת השירה ולמדוה ממנו ישראל ושוררוה יחד · ויאמרו לאמר הנה ראוי שאשיר ואשבח השם יתע' בהמשלי' ודמיונים כי גאה גאה מאד מלספר שבחיו ועצמותו וכאלו אמ' זה להתנצל על אשר יתארהו באלו התארים ידבר בהם בלשון בני אדם. הנה ירה בים סוס ורוכבו במהירות נפלא עוז השם יתע' להגיע הרע כאשר ירצה והפלגת טובו וחסדו וזה הפועל בעינו היה לי לישועה או יהיה הרצון בזה כי השם יתע' גאה מאד ורחוקה מדרגתו מאד משו העניינים השפלי' דוחק כפלא ועם כל זה הגיע מיתרון השגחתו שירה בים סוף סוס ורוכבו והנה זה המקרה היה עוז וכריתה חזקה ועם כל זה היה לי לישועה כי בו נשלמת ההצלה לישראל מיד המצרים עם שהרע בעינו שהגיע למצרים היה לישראל לישועה כי זה הפלא העצום שראו בזאת המכה הביאם להאמין בשם יתעלה אמונה שלמה או ירצה בזה שהשם יתע' הוא עוז וטוב ר"ל שכבר יגיע ממנו לנמצאות פעם עוז ופעם טוב ור"ל בעוז הרע אשר יתקוף האדם וינצחוהו וזה שכבר יגיע ממנו רע מה לנמצאות במקרה אבל היה לי לישועה תמיד ר"ל שמיתרון השגחתו כי יצילני מהרעות הנכונו' לבא עלי הנה זה הוא שי ומהיני ולזה לא יזיקני הרע הנכון לבא עלי מפאת הגרמי' השמימיי' ואתאר אותו בתארים מורים על היותו כח בגוף ואם אין הענין כן כדי לפרסם שבחיו. או ירצה בזה שכבר אתאר אותו בתארי מורים על תכלית הנוי והיופי וזה בעינו היה מנהיג אבותי ומשגיח בם. וארוממ' אותו בתארי על כל שאר הנמצאות כי אין בהם מי שיהיה הקים ויחס בינו וביניהם הנה השם יתע' הוא אדון המלחמה כי הוא יביא תמיד הרע על אויביו כאשר ירצה ומי שהוא אדון המלחמה יי' שמו כי אין שם זולתו מי שיהי' שליט בכל אשר ירצה הנה הוא סבב בעומק מחשבותיו להביא בים מרכבות פרעה וחילו במהירות נפלא כי הוא סבב שישובו ישראל לחנות בין מגדול ובין הים בדרך שיחשב פרעה כי הם נבוכים בארץ ויחזק לבו לרדוף אחריהם וסבב ג"כ בזה האופן שטבעו בים סוף מבחר גבורי פרעה כדי שיראו הנשארי' מלרדוף עוד אחרי בני ישראל הנה תהומות הים כסו אות' ירדו במצולות הים כמו אבן שירד שם במהירות נפלא ליתרון כבדותו וכזה אמר שמהיר ה' נפלא סבב השם יתע' שירדו במצולות הנה ימינך השם יתע' והוא מה שיושפע ממך מהטובות ה' אדיר בכח להביא באמצעיתו רע נפלא לאויבך וזה הוא תכלית הפלא ר"ל שיגיעו מפועל הטובות מהצד אשר הוא פועל הטובות כמו שו הרעות הנפלאות כי השם יתע' לא יפעל הרע בזולת זה האופן הנה ברוב גאונך ורוממותך מענין הרעות ר"ל שאין מדרכך לפעול אותם מצד מה שהם רעות בו בעינו תגיע הרעה לקמיך עד שתהרום אותם ותשלח חרונך ויאכלם כקש שיאכלהו האש במהירות כפלא וזה הוא ענין נפלא כמו שקדם וכבר ביארנו באי זה אופן יגיעו מהשם יתעלה אלו הרעות בספר מלחמות יי' אמר על דרך משל הנה ברוח אשר יצא מאפך נתקבצו מי הים לצד אחד וכמו ערמ' והנה אמר זה מפני כי מהאף לא יוכל האדם להוציא רוח גדול אבל יוציא הרוח הגדול מפיו וכאלו אמר שכמעט מכאו השיב זה הרוח הנפלא שדחה מי הים לצד אחד כל הלילה והגיבם כמו נד ונגב קרקעית הים אשר הלכו בו באופן שלא היה בו טיט אמר פרעה ארדוף ישראל ואשיג אותם כי הם חונים על הים ולא יוכלו לברוח אחלק שללם לעמי תמלאם נפשי אל מקום אחד סמוך ליום ולא ימלט אחד מהם הנה כשאשיג' בכמו זה האופן אריק חרבי ואקח כל קניניה' ולא ישאר דבר הנה נשפת ברוחך שחזקת והשבת עליהם מי הים וסבבת שנהפך אליהם הרע אשר זממו לעשות במהירות כפלא עד שצללו במים אדירי' כמו שיצלול העופרת במהירות נפלא ליתרון כבדותו · מי כמוך באלם השכלים הנפרדים מי כמוך שיהיה נאדר בקידוש ר"ל שאר הנבדלי' הם קדושי' אך הוא יתע' נאדר בקדש עד שאין יחס בינו וביניה' והוא נורא תהלות · כי כל אחד מהנמצאות יירא מלספר תהלותיו כי לא יוכל והוא עושה פלא לשנות טבע המציאות כאשר ירצה ואע"פ שכבר יעשה זה באמצעות השכל הפועל כמו שביארנו בספר מה"י הנה השכל הפועל יעשה זה מצד השפע השופע עליו מהשם יתע' כמו שהתבאר שם הנה נטית ימינך להטיב לישראל ובפועל ההוא בעינו סבבת שבלעה הארץ המצרים ואמ' אמר זה לפי מה שאחשוב כי כבר נהפכה הארץ אשר היו שם פרעה וחילו לטיט כששב עליהם מי הים וטבעו בטיט ההוא או טבעו בטיט אשר היה במצולות הים כשלחו הוי' אות' שם הנה זה תכלית הפלא כי בחסדך והוא הטוב השופע ממך נחית עם זו גאלת אותם מיד המצרי' ובעוזך וביד החזקה והם המכות הנפלאות הבאות על המצרים הגיע לישראל מהטוב יותר ממה שהגיע להם בחסדך וזה כי נהלת אותם אל נוה קדשך וקרבת אותם לעבודתך כי בזה הכירו וידעו כי אתה יי' לעולם הנפלאות ההם עד שזאת האמנה שקנו מזה היתה כלי להנחילם הארץ בעבור מה שהוישרו בו לעבודת השם יתע' ובהיות הענין כן הנה הגיע להם מחסדך טוב גופיי ומעוזך הגיע להם טוב נפשיי אשר הוא נפלא מהטוב הגופיי לאין קץ עם שממנו ג"כ תשלם להם ירושת הארץ שהוא טוב גופיי והוא ג"כ טוב נפשיי באופן מה לרוב הכנתה אל שידבק בה השפע האלהי. והנה מצד אחר ג"כ היה זה הענין כלי להנחיל ישראל את הארץ מצד האימה והפחד שהפיל על האומות ההם וזה שכבר שמעו רבים עמים אלו הנפלאות ופחדו ויראו מאד חיל אחז יושבי פלשת לפחדם שיבואו ישראל להלחם עמהם שרי אדום ואלופיו נבהלו ושרי מואב וגבוריו אחז אותם רעד ורתת נמוגו כל יושבי כנען לפחדם מהם תפיל עליהם אימתה ופחד בגדול זרועך וגבורתך הנפלאה ימותו לבם עד שיהיה כאבן דומם כמו שתמצא בספר יהושע שאמרה רחב למרגלי' ידעתי כי נתן יי' לכם את הארץ וכי נפלה אימתכם עלינו וכי נמוגו כל יושבי הארץ מפניכם כי שמענו את אשר הוביש יי' את מי ים סוף מפניכם וגו' · ונשמע וימס לבבינו ולא קמה עוד רוח באיש מפניכם וזאת האימה והפחד תהיה לאומות האלו עד שיעבור עמך אשר קנית את הירדן ותביאם אותם ותטעם בהר נחלתך והוא הר המוריה שהיה בו בית המקדש הוא מכון אשר פעלת לשבתך ר"ל שבו תמצא תכלי' ההכנה אל שידבק בו השפע האלהי והוא ה' וקדש אשר כוננו ידיך להשרות שכינתך בו וזכה. וכבר הר המורי' לבד מבין א"י כי הוא ה' · וקום הנבחר שבא"י כאלו אליו היתה הכונה בירושת הארץ הנה השם יתע' יתפרסם מעניינו לאנשי' לעולם ועד שהוא מליט על הנמצאות ומולך עליהם לעשות מהם כחפצו וזה שכבר הגיע מתכלית גבורתו שסבב להביא סוס פרעה ברכבו ובפרשיו בים והשיב עליהם מי הים בעת שהיו בני ישראל הולכים ביבשה בתוך הים והנה לקחה מרים הנביאה התוף בידה ויצאו כל הנשים אחריה בתופים ובמחולות ואמרה להם מרים שירו ליי' כי גאה גאה סוס ורוכבו רמה בים ·

ואולם התועלות המגיעות מזאת השירה הם י' :

התועלת הראשון הוא במדות · והוא שראוי לאדם לתת שבח והודאה לשם יתעלה על שגמלהו מהטובות כי בזה מהשישרה אל האמונה בשם יתע' מה שלא יעלם ולזה ספרה התורה שמשה ובני ישראל שרו השירה הזאת ליי' לתת לו תודה על מה שגמלם מהטוב :

התועלת השני הוא בדעות · והוא להודיע שמעלת השם יתע' עצומה מאד עד שלא יפול יחס בינו ובין הדברי' אשר אצלנו ולזה ראוי כשנרצה לספר שבחי השם יתע' שנדבר בדרך השיר והמשל כי גבהה מדרגתו מאד עלמה מספר ולזה אמר אשירה ליי' כי גאה גאה :

התועלת הג' הוא בדעות · והוא להודיע כי הרע אשר יפול בנמצאות על צד ההכרח ישמר ה' מאנשי הדבקים בו וזהו מה שאמר עזי וזמרת יה ויהי לי לישועה וזה כי הטוב הוא המכוון מעצמו מהשם יתע' והרע שיגיע במקרה מהטוב המסודר ממנו התחכם השם יתעלה להציל ממנו האנשי' הטובים בשידבקו בו על צד ההשגחה הפרטית ובזה האופן הציל השם יתעלה ישראל מיד מצרי' כי לפי מה שיתחייב מהגרמי' השמימיים לא הגיע הקץ עדין אל שיצאו מעבודת מצרים כמו שביארנו במה שקדם ולזה ג"כ אמר · זה אלי ואנוהו ר"ל שאינני תחת סדור ממשלת הכוכבים אבל השם יתע' הוא משגיח בי ומנהיג אותי :

התועלת הד' הוא בדעות · והוא להודיע שכבר יגיעו בכאן רעות לרעים על צד ההשגח' בטובי' ואע"פ שאין מדרך השם יתע' שיבואו ממנו רעות אבל יבואו ממנו מהצד אשר הם טובו ולזה אמר שהשם יתע' וימינו תרעץ אויב ושהו' יהרוס קמיו ברוב גאונו כמו שביארנו :

התועלת הה' הוא בדעות · הוא להודיע יושר ה' שכבר יביא השם יתע' על האנשי' מדה כנגד מדה וזהו כי פרעה חשב לכלות ישראל עד בלי השאיר להם שריד כמו שספר אמר אויב ארדוף אשיג והשם יתע' סבב שהיה הענין בהפך כי מישראל לא נפקד איש ומפרעה וחילו לא נשאר אחד ועוד כי הוא רצה להשליך כל הזכרים הילודים לישראל היאורה כדי שיכלה ישראל וכהפך זה כי הוא וחילו טבעו בים סוף :

התועלת הו' הוא בדעות · והוא להודיע שאין יחס בינו ית' ובין שאר הנבדלים ולזה אמ' מי כמוך באלים יי' וכבר באר' בזה במה שאין ספק בו בחמישי מספר מלחמ' יי' :

התועלת הז' הוא להודיע שענין קריעת ים סוף היה בו תועלת להנחיל את הארץ לישראל מצד אחד זולת מה שנמשך ממנו לסבות ישר' להאמין ביי' ובמשה עבדו שהי' שער גדול להביא ישר' לגבול מהשלמות שיהיו ראוים לירושת הארץ כמו שאמ' נהלת בעזך אל נוה קדשך וזה הצד האחר הוא מה שהפיל מהאימה והפחד על האומות ההם כששמעו שהוביש יי' את מי ים סוף מפניהם כמו שאמר אז נבהלו אלופי אדום אילי מואב :

התועלת הח' הוא להודיע · שלא היה עקר הכונה במה שיעד השם יתע' הארץ ישראל רבוי הפירות הנמצאי' שם אבל היתה הכונה בזה בעבור המצא שם השפע האלהי יותר ממה שימצא בשאר המקומות · ולזה לא זכר משה מענין ירושת הארץ בזאת השירה כי אם הר המוריה · אמר תביאמו ותטעמו בהר נחלתך · וזאת שהוא מקום שידבק בו השפע האלהי ואלו היתה הכונה הראשונה בירושת הארץ רבוי הפירות היה זוכר ג"כ שאר המקומות לא הר המוריה לבד אלא שעם כל זה תמצא שכבר היה רבוי הפירות נמצא בא"י כמו שנזכרה התור' והיה זה התועל' מגיע מירושת הארץ על הכונה השנית עם מה שהוא עוזר להמשיך ליושבי' בה השפע האלהי כי לא יתכן שישתדל האדם בהשלמת נפשו בשלם שבפנים עם היותו חסר לחם ושמלה ושאר העניינים ההכרחיים

קומץ מנחה

וי"ל דהתם חשיב גב לע"פ שהוא יום שחיטת הפסח וגם הפסח ניתן להם אז גם נהרגו הבכורים · מהר"י אורליינש : מה תצעק אלי אין אתה מהנבאים שצריכין תפלה כמו שאמר שמואל אקרא אל ה' רק · דבר אל בני ישראל ובפי תגזר אומר ויקם לך : כל סוס רכב וגו' פי' רש"י וכי סוס אחר היה מגיד שאין כולם חשובין לפני המקום אלא כסוס א' והוא ע"פ המכילתא וקשה פשוט · ונראה שרצון רש"י לפי שאחז"ל שהשכינה מצטערת על אבוד רשעים כמו שאמרו שכינה מה אומרת קלני מראשי קלני מזרועי וכו אבל אצל המצריים אין חשובין כלם כמי שאובד רק סוס אחר ועג"א שר לומר לפי שכתב למעל' כי ביד חזקה הציאך וגו' והוא נגד ישראל שלא היה ראוין ומ"מ הוציאם הקב"ה ביד חזק נגד מד"הד שהיה מקטרג הללו עע"ז והללו עע"ז וזה היה היד החזק אבל אצל הקב"ה אין שייך לומר יד חזקה שהרי כולם כסוס אחד וכאיש אחד בעיניו : בעמוד אש וענן אש שלא היה ערין יו' מכל וכל וענן לפי שהי' אשמור' הבוקר שהיה הענן משמש ובא : ויאמר מצרים זה היה אביהם דכתיב ומצרים ילד וגו' והוא אמר אנוסה מפני ישראל אביהם שהיה על הים בשע' הנס ויהי ישראל סבא ומצרי סבא : את מצרי' מת וכמיתת הארון העבד יוצא לחירו' : ויאמרו לאמר לדורות שירה זו בכל יום : זה אלי ואנוהו אע"פ שלא ראהו שייך לומר לשון זה כמו כי זה האיש משה : ויהי לי לישועה · עזי וזמרת למצרים ובאותו זמן היה לי לישועה שני הפכים בנושא אחד בזמן אחד וזה אי אפש' רק בחק אלקי וזהו שאז"ל שקשים מזונותיו של אדם כקריעת ים סוף שכמו שקריעת י"ס היה ברגע א' דין למצרי' ורחמי' לישראל כך הוא בדבר המזונות שברגע אחד נוטל מזה ונותן לזה : ואנוהו א"ת ואנוהו אלא אני והוא רצוני שהוא אליו בשעה שאני בתוך הגולה שאז והוא אסור בזיקים וזהו השם שאומרים ביום החתימה והוא שעמד ליוסף ע"י שר המשקים כשאמר ונחלמה חלו' בליל' אחד אני והוא : אלהי אבי ולא אמר אבותי לפי שהוא מרמז על יעקב שהיה שם כאז"ל ישראל סבא : כעופר נגוז מעפ' כי כל מיני מתכיות אם יקברו בארץ יחסרו וזה יוסיף : עם זו גאלת קודם מ"ת עם זו קנית לאחר מ"ת : עד יעבור שתי העברות אחת לנחל ארנון ואחת לירדן : תביאמו

קומץ מנחה

תביאמו פיר' רש"י שנתנבא שלא יכנס לארץ וקשה הלא כבר אמר לו הש"י עתה תראה ודרשו ולא במלחמת ל"א מלכים ועוד הא אמר ליתרו נוסעים אנחנו אל המקום שכלל עצמו עמהם· וי"ל דעתה תראה לא היתה גזירה כמו שפרש"י בפרש' בהעלותך ופאן ניבא ולא ידע מה ניבא: מקדש ה' כוננו ידיך מכאן אמר רי"ח שראו המקד' מתוקן בבנינו כאשר היה לעתיד להבנות וי"ם דקאי על המקדש השלישי שיבנה ע"י הקב"ה בעצמו ודרך השיר לדבר עבר במקום עתיד: ה' ימלוך עיין בבעה"ט וזש"ה לעוות אדם בריבו ה' לא צוה: אחות אהרן דרך הכתוב לייחס על גדול האחי' כמו ואחות לוטן תמנע· וגם כדי להזכיר שם שלשתן בשירה ודברי הז"ל ידועי': שירו לה' ומשה אמ' אשירה לפי שמשה עיכב מלאכי השרת מלומר שירה וזהו שאמר משה אשירה כלומר החרישו אתם ואני אשיר וכשהשלים משה אמר מרים למלאכים שירו כי כבר הרשות נתונה זהו שאמר הכתוב קדמו שרים אחר נוגנים בתוך עלמו' תופפות גם זהו שאמר הפסוק ותען להם מרים דאלו שב על הנשים ה"לל להן לשון נקב' אלא שב אל המלאכים כבמדרשית: שם שם לו חק ומשפט פריש"י שבת ופרה וכו' וקשה הא אמרו תבא פרה ותכפר על עון העגל· אורליינש· ואפשר לומר שם"מ היה צריך פרה לטהר טמאי מתים אלא שכמה דברים נצטוו בה ע"י עשיו' העגל כמו שמצותה בסגן ולא ע"י אהרן לפי שאין קטיגור נעשה סניגור ועוד כמה דברים כדאי' במדרשי' שכולם לא שייכו אי לא עבדי העגל· ואין להקשות אי לא חטאו בעגל לא הוה מייתי כדכתיב אני אמרתי אלהים אתם וגו' וא"כ פרה למה לי דמ"מ הוי מיתה בא"הע ואם נגעו בהם אחר מותם היה צריך הזאה: ויסע משה לפי אולי היה בדעת ישראל לשו' למצרי' ולכבו' ארצם מאחר שכולם טבעו בים סוף לכך הוצר' להסיען בע"כ: כי יד על כס יה חסר אותיות הו"א וז"ש ביום ההו"א יהיה ה' אחד וגו':

סלקא פרשת בשלח

רלבג

ההכרחיים לעמידת גופו:

התועלת הט' הוא להודיע שזאת האמונה השלמה שהתפשטה בישראל או תשאר כאמית בדלך שיתפרסם תמיד מלכות השם יתעלה ושולטנות על הנמצאות לעשות מהם כחפצו וזהו מה שאמר יי' ימלוך לעולם ועד:

התועלת הי' הוא להודיע שאין מן הראוי שיכבשו אלו הנשים לספר שבחי השם יתע' כמו אלו העמוקות לחסרון דעתן· ולזה לא זכר בשירת הנשים כי אם מלות מועטות· ואולם בני ישראל שרו כל השירה הנפלאה הזאת· ולזאת הסבה בעינה לא חייבה התורה הנשים בתלמוד תורה ובשאר המצות הנוהגות מכהנה אמרו ז"ל כל המלמד את בתו תורה כאלו מלמדה תפלות:

ויסע משה וגו' עד ויבא עמלק

ביאור המלות וקצת דברי זה הספור

ויסע משה· יתכן שקצת ישראל היו מתעכבים שם בים סוף לראות אם יוציא הים להם דבר מחיל המצרי' אשר טבעו שם ולזה זכר שמשה הסיעם משם או אולי לרוב שמחתם היו רוצי' להתעכב שם במקו' אשר נעשה להם זה הפלא העצו' וסבב השם יתע' שיסעו משם באמצעות עמוד ענן ההולך לפניה' יומם ועמוד האש לילה· וילכו שלשת ימים במדבר ולא מצאו מים· יתכן שהיו נושאי' מים בכליה' לשתות כי לא יוכלו לעמוד ג' ימים בלא שתיה· ויצעק אל יי'· זה לאות כי המופתי' יתחדשו ע"י הנביא באמצעות התפלה כמו שזכרנו· ויורהו יי' עץ· אמרו רז"ל במכילתא שעץ מר היה והנה אמרו זה להורות שעל צד המופת שבו המים המרי' מתוקים לא בדרך טבע וזה הוא האמת בעצמו ר"ל שזה הענין היה על צד המופת ויורה על זה מה שאמר והיה אם שמוע תשמע בקול וגו'· כמו שנבאר' והנראה לנו של זה העץ היה מבא בהמתקת המים אלא שלא היה באופן שיוכל להגיע ממנו זה הפועל הנפלא ר"ל שימתיק כל מי המעין ההוא אבל אם היה שימתיק המים היה ממתיק מהם שעור מועט מאד וכזה תמצא בענין דבלת התאני' שצוה ישעיהו למרוח על שחין חזקיהו· וזה כי דבלת התאני' יש לו מבא מה בבשול המורסות אבל לא יתכן שיגיע ממנו כמו זה הפועל שיחי' השחין כשימרחו עליו דבלת התאנים וכן תמצא במה שצוה אלישע לנעמן שירחץ שבע פעמים במי הירדן וזה כי הרחיצה במי' ימצא בה תועלת מה בענין הצרעת אבל לא ימצא בה כמו זה התועלת הנפלא ובכלל הנה כל המופתי' שיעשה השם יתע' יתחבר להם מהסבות מה שיהיה בו יות' מעט מהורות אבל הטבע· וכבר באארנו הסבה בזה בו' ממ"י· שם שם לו חק ומשפט· באמרו רז"ל ששם צוה להם השם יתע' ענין שבת ודינין המצרי' בושה המשפטי' אמרו שבת ודינין במרה איפקוד· לפי הפשט הנה נצטוו במשפטי' ההם אחר ששמעו עשרת הדברי' כי אז תמצא בסוף פרשת יתרו ויאמר יי' אל משה כה תאמר אל בני ישראל אתם ראיתם כי מן השמים דברתי עמכם וזה היה בלי ספק אחר ששמעו עשרת הדברי' כי אז דבר השם יתעלה עמהם מן השמי' ואמר אח' זה ואלה המשפטים וגו'· וזה לאות כי כל הספור הזה הוא נמשך ולזה יתבא' שהמשפטים האלה נצטוו בהם אחר ששמעו עשרת הדברות והנה הרצון בזה לפי מה שאחשוב שהע' הנזכר שהליכו על משה שם לשם יתע' חוק ומשפט ר"ל שהם חשבו עליו שאין מדרכו שיגיע ממנו זולת הרעות ושזה הוא חוק השם יתע' ומשפטו כמו שהיה מאמין פרעה באמרו ראו כי רעה נגד פניכ' לפי מה שבארנו במה שקדם והנה הביא' להאמין זה כי הם ראו שכל הנפלאו' שהגיעו מהש' יתע' היה בהם רע מה כאלו תאמ' שקריעת ים סוף היתה כדי שיטבעו המצרי' בים וכן הענין בכל המכות והנפלאות שנתחדשו ממנו והנה עמוד האש והענן לא היה במציאותו טוב מורגש ולזה נסה זה העם הש' יתע' אם יוכל להשפיע להם טובות לא יהיה בהם רע לדב' והשפיע להם הש"י אז על ידו זה המופת שהי' בו טוב בזולת רע ואמ' להם השם יתע' על יד משה לא תיראו שיהיה מדרכי להגיע הרעות לבד מפני מה שהבאתי למצרי' מן הרעות כי אם תשמעו בקול השם יתעלה ותעשו הישר בעיניו ותאזינו למצותיו ותשמרו כל חוקיו הנה לא אשי' עליך כל המחלה אשר שמתי במצרי' כי אין מדרכי להגיע הרעות כמו שחשבתם וזה כי אני ה' רופאך ר"ל שדרכי להסיר המחלה מהדבקי' בי לא שאביאה עליה' הלא תיראו שרפאתי המי' המרי' והמתקתי אות' וזה לאות כי אין מדרכי להגיע הרעות לבד כמו שחשבת'· או יהיה הרצון באמרו שם שם לו חק ומשפט שם נסהו במקו' ההוא סדר השם יתע' לישראל חוק ומשפט רוצה לומ' שמשם הודיעם שהוא יסדר להם חקי' ומשפטי' יתנהגו בהם במה שאמר להם אם שמוע תשמע לקול יי' אלהיך וגו'· ושם נסה ישראל ורומם אות' על כל שאר האומות במה שיעד אות' שיתן להם מצות וחקי' ינצלו מכל רע באשר אות' כל שכן שלא יהיה להם לירוא שיביא עליה' כמו הרעות שהביא על המצרי' כי אין מדרך הש' יתע' להביא הרעות לבד כמו שהיה אומר פרעה כי הוא יסיר הרע מהאנשי' הדבקי' בו והראיה על זה שכבר המתיק המי' המרים ויהיה נסהו מענין רוממות וכן מה שאמר לבעבור נסות אתכם בא האלהי'· וכן נסה עלינו אור פניך יי' או יהיה ושם נסהו מענין ניסיון והרצון בזה שנסם יתעלה נסה ישראל בזה המופת אם יאמין בו בדרך שילך בתורתו כמו שאמ' בענין המן למען אנסנו הילך בתורתי אם לא· וזה כי כשיראו ענין אלו המופתי' הנפלאי' אשר לא היו' בהם כי אם השפעת הטוב היה ראוי שיכנעו ללכת בדרכי השם יתע' והנה השמיעה בקול מצות הש' יתע' הוא שיקבלו עליה' לקיי' דבריו והישר בעיניו תעשה· שתקיי' המצות אשר צוה לעשות אשר להם תועלת בעצמות' כמו השבת אבדה והשבת הריעי' והדומי' להם· והאזנת למצותיו ר"ל שתאזין למצותיו ותתבונן בהם ותקיימ' והם מצות עשה ומצות לא תעשה אשר יתחייבם העיון· ושמרת כל חקיו· הם מצות עשה ולא תעשה שאין טעם מבואר בעניכם ועניין השמירה הזאת הוא לזכור עניינ' ולקיימ' ושלא לעבוד עליה'· ושם שתי' עשרה עינות מים ושבעי' תמרי'· להעיר כי השם יתע' היה מנהל במקומות היותר נאותי' אל שימצא להם שם ההכרחי להם· בשבתנו על סיר הבשר· ר"ל שהיה הבש' נמצא להם שם בשפע· הנני ממטיר לכם לחם מן השמי'· ראוי שתדע שזה המופת היה נפלא מאד כי לא יתכן שיתהוה ע"ד הטבע דבר מזה בעת מהעתי' כי לא יתהוה מאלו האדי' העולי' באויר דבר יתכן שיהיה מזון וזה מבואר במעט עיון למי שעיין בטבעיו' והנה עכ"פ יתכן שיהיה מערוב היסודו' והמזג שמה שיהיה טבעו כטבע זה המן אשר ירד להם מן השמים שאם לא היה הענין כן יהיה מציאות המן כמנע מצד עצמותו ומה שזה דרכו לא יתחדש ע"ד מופת כמו שלא יתחדש ע"ד מופת מציאות מרובע יהיה קטרו שוה לצלעו· וכבר בארנו זה בו' ממ"י ושם בארנו זה הענין הוא דעת תורתנו ושהוא מחוייב מצד העיון והנה היה התהוות המן בזולת סבותיו באופן התהוות מהמטה כחש ר"ל שאין התהוות המן ומציאותו דבר כמנע מצד עצמותו כמו שאין מציאות הנחש כמנע מצד עצמותו ואמנם היה כמנע מצד הטבע שיהי' המן מאלו האדים או מהאויר ושיהיה הנחש מהמט'· והיה ביום הששי· ר"ל שיאפו ממנו ביום הששי מה שיצטרך להם לאפות לצורך השבת ויבשלו ממנה מה שיצטרך לכבוד השבת כמו שבאר אחר זה כי בשבת לא יוכלו לאפות ולבשל כי הם מהמלאכות האסורות לעשות בשבת כמו שנתבא' בזה המקו' ושיתבאר במה שיבא ורז"ל בארו מזה שהוא אסו' להשתמש בשבת במה שלא היה מוכן לצורך שבת מערב שבת כמו גרוגרות וצמוקים בעת התייבשם למען שאינם ראויות מצד עצמותם אבל הדברים ראוים בעצמם אע"פ שהם בלתי מוכנים מפני שהם עומדים לסחורה הנה הם מוכנים אצל שבת כי לגודל מעלת השבת ישים האדם כל הדברים אשר בידו מוכנים אצלו וכן למדנו ענין ההכנה לי"ט מזה המקום אלא שיש הבדל בדיני המוקצה בין שבת לי"ט כי י"ט יהיה מוקצה מה שיהיה לסחורה אע"פ שהוא ראוי בעצמותו וכן יהיה מוקצה הב"ח העומד לגדל התרנגולת לביצתה ורחל לגזתה כי אין מעלת י"ט אצל האנשי' כמעלת שבת ולזה לא יהיו אצלו כל הדברים הראוים בעצמם מוכנים כמו הענין בשבת· וכבר נסתעפו מזה השרש דינים רבים במסכת י"ט ובמסכת שבת ובמקומות זולתם מהתלמוד· והיה משנה על אשר ילקטו יום יום· כדי שיספיק להם לשני ימי'· ערב וידעתם כי אני יי' וגו' ר"ל שכבר יתבא' לכם עוצם כחו וגבורתו לעשות כל אשר ירצה וזה שכל מה ששאלתם ממנו יתן לכם עד שכבר יביא לכם בשר לאכול בזה המדבר בזה היום בעינו קודם שיעבור הערב ובבקר תראו כבוד יי' במה שישפע ממנו לכם לחם לאכול בזה האופן הנפלא לפי שהוא שמע תלונותיכם· אשר אתם מלינו' עליו כי לא עלי ועל אהרן תלונותיכם במה שאמרתם לנו כי הוצאתם אותנו אל המדבר הזה להמית כל הקהל הזה ברעב כי אם מהשם יתעלה כי מאתו היה כל אשר עשינו· וקנה כבוד השם נראה בענן· זה היה על צד המופת· רוצה לומר שהיו מכירים ישראל בבא הנבואה וזה היה בהרבה מנבואותיו לפי מה שהתבאר מדברי התור' וזה היה כלו להביא ישראל שיאמינו בענין הנבואה כדי שיקבלו התור' קבלה שלמה שלא ישא' להם ספק בשהיא מהשם יתע'· בין הערבים תאכלו בשר·. ר"ל בזמן אשר בין הערבים והרצון בזה שקודם שתסור היום לגמרי יאכלו בשר· ותעל השלו· הוא מין ממיני העופות ואולי העלה אותם השם יתע' מן הים כמו שכתב החכם ע"א· שכבת הטל הוא הטל שיורד בבקר והנה אמר שכבת הטל לפי שהוא כעשה מאיד חלוש לא ירדו ממנו טיפים אבל יתלחלח מהקרירות אשר בסוף הלילה וימצא הלחם בפועל על הארץ· ותעל שכבת הטל· ר"ל שנפסקה ירידת הטל כמו שפי' החכם אבן עזר'· והרצון בזה שהטל יהי' יורד ראשונ' ואחר שירד הטל ירד המן עליו כמו שכתוב וברדת הטל על המחנה וגו'· דק מחוספס פירש החכם אבן עזרא שהי' דק ועגול גם ככה הוא מה שפי' המתרג' רגוני שהו' היה כדמיון זרע דק קלף ר"ל שהוסרה קליפתו הוא היה לבן כזרע גד כמו שספר אחר זה· עומר לגלגולת· פי' אחר זה כי העומר הוא עשירי' האיפ' והאיפ' היא מדה שעורה ג' סאין והנה הסאה היא ו' קבין והקב היא ד' לוגין ולזה תהי' מדת העומ' שבעה לוגין וחמישית לוג· ויעשו כן בני ישראל ללקט עומר לגלגלת כאשר צוה להם משה וילקטו· מי שהיו לו בני בית מרובין ומי שהיו בני ביתו מועטים לפי האומד באופן שיהיה בו עומר לגלגולת וכאשר מדדו מה שלקטו מצאו שהמרב' לא העדיף מעומר לגלגלת והממעיט לא החסיר וזה היה דבר פלא כי הרצון היה מהשם יתע' שיהיה להם לחם חקם לא פחות ולא יתר ולזה סבב שימצאו הענין בזה האופן· איש אל יותר ממנו עד בקר· הנה צוה השם יתע' להם לסבות האחת כי זה השיעור הוא ראוי למאכל אדם ר"ל עומר לגולגולת ולא יוכלו להותי' ממנו שלא יזוק גופם· והשנית כי ההשתדלות להותיר ממנו עד בקר היה מורה על מיעוט האמנה בשם יתע' לא יבטח המותיר ממנו עד בקר שירד המן בבקר שאם היה בוטח בזה לא היה משתדל להותי' מהמן עד הבקר· ולזה הסבה כעס משה על האנשים שהותירו ממנו עד בקר וסבב השם יתע' שלא יועיל להם כי כבר באש והיתה בו רמה· וחם השמש ונמס סבב זה השם יתע' כדי שילקטוהו בזריזות בבק' השכ' קודם שיביאו הרוחות עליו עפר ולהקנותם תכונת הזריזות ויהי ביום הששי לקחו לחם משנה· יתכן שהיה זה על דרך פלא כי לא מצאנו שצוה משה להם שילקטו ביום הששי לחם משנה והנה הם היו לוקטים לפי האומד עומר לגלגולת וכאשר מדדו בעומ' מצאו שכבר לקטו שני העומר לאחד ולזה באו כל נשיאי העדה להגיד למשה הדבר הזה לאמת מה זה ועל מה זה· ואפש' כמו שכתב החכם אבן עזרא שאמ' להם משה שילקטו ביום הששי לחם משנה ואם לא נזכר ובאו נשיאי העדה לדעת מה יעשו ממנו· והנה הביאור הראשון נכון הוא יותר שאם היה כפירושו למה זה לא שאלו נשיאי העדה מה יעשו מזה הלחם המשנ' ואיך יאכלוהו כאשר צוה אותם שילקטו ביום הששי לחם משנה והנה סבב השם יתע' שידעו כי ביום השביעי הוא שבת בזה האופן קודם שיצוה אותם משה בענין השבת כדי שיאמינו יותר בענין השבת כי הם ראו כי ביום הששי ירד לחם משנה ולא ירד ביום השביעי וזה לאות כי היו' הזה נבדל בעיניו משאר ימי' השבוע ושהוא בלתי ראוי שתעש' בו המלאכ' ולזה אמר להם משה זה אשר ראיתם שירד ביום הששי לחם משנה· הוא אשר דבר יי' שבת שבתון שבת קודש ליי' מחר ר"ל שהוא מחוייב שישבתו בו מכל מלאכה ואין ראוי להתעסק בו רק בעבודת השם יתע' ולזה אפו ביו' הששי מה שיצטרך לאפות לצורך השבת ובשלו הצורך לבשל והעודף הניחו למשמרת עד הבקר לאכלו בשבת והניחוהו עד הבקר ולא הבאיש ורמה לא היתה בו כי מאת השם כהיה שיניחו אותו למשמרת ולזה לא קרה בו מה שקרה במה שהותירו עד בקר בשאר ימי השבוע כי הוא הבאיש והית' בו רמה ויתכן שהודיעו למשה שלא הבאיש ולא הית' בו רמה ואמר להם משה אז שיאכלוהו ביום שבת ולא יצאו ללקוט כי לא ימצאו וכל זה הי' להוסיף להם האמו' בענין השבת לשמור מצותי ותורותי· רוצה לומר במצותי מה שעברו על דבר השם להותיר מהמן עד הבקר ולצאת ביום השבת ללקוט אלו המצות הם בעיניכם התורות· שוכר כי צוה השם יתע' אלו הנימוסים בענין המן והשבת ובזה האופן קרא התור' נימוס אשר צוה השם יתע' שיעשו בו דבר אחד והדברי' אמר זאת תורת החטאת זאת תורת האשם ואפשר· עוד שקרא אלו המצות תורות לפי שאין הכונה בהם עניין אלו המצוות בעצמותו אבל הם מכוונות להורות על דברים אחרים כאלו תאמר שמצות השבת היא להורות על חדוש העולם או על יציאת מצרים ג"כ כמו שזכרה התורה זה בפרשת וישמע יתרו ובפרשת ואתחנן· ומה שצוה השם יתע' שלא להותיר מהמן עד הבקר הי' להורות כי ראוי לאדם שיסתפק בלחם חקו ולא יפנה לרבוי אסיפת הקנינים שימנעוהו מההשתדלות בשלמות הנפש עם שכבר הי' זה להרגילם שיאמינו בשם יתע' שכבר ירד המן להם בבקר בבקר· שבו איש תחתיו וגו'· ולזאת הסבה נתחייב המקושש סקילה כמו שנתבא' בתורה ומזה המקום יתבאר שההכנס' מרשות הרבים לרשות היחיד היא אסור' בשבת וכבר נבא' זה בג"ה מצד אחר בפרשת יתרו והב' הוציאו רז"ל ענין התחומין של תורה מזה המקום בראשון מעירובין אלא שעכ"פ פשט הכתוב הוא כמו שנבאר' וענין התחומין יתבאר לנו ממקום אחר כמו שנבאר בפרשת יתרו ואלו הית' זאת האזהר' לומנע היציא' מהמחנ' הנה יתחייבו האנשים אשר בקצ' המחנ' בלכתם פסיעה אחת שיצאו חוץ למחנ' וזה דבר בלתי ראוי שנאמינהו כי המקושש יצא חוץ למחנ' לפי מה שירא' ממה שאמ' וימצאו איש מקושש עצים לא היה חייב, אלא מפני שהי' מקושש ולזה לא כענשו המוצאי' אותו ולא גנו על צאת' מהמחנ' ואולם הביאו רז"ל זה הפסוק לאסמכתא לבד כמנהגם ברבים מביאורי דיני המצות ואפשר שנאמ' שהרצון בזה שישבו תחתיהם מי שלקטו דבר חוץ למחנ' כי אין להם להוציא חוץ מהמקום ההוא שהוא תחתיו כי אי אפשר שנא' שיצוה אותם משה שישבו בשבת במקומם ולא יצאו משם שאם היה הדבר כן היו מוצאי' המקושש חייבים ולזה הוא מבואר שזה המאמר היה למי שילקט דבר בשבת בחוץ ואמר אחר זה אל יצא איש ממקומו להזהיר אפילו על היציא' בזולת לקיט' והנה היציאה מהמקום לפי מה שימצא מהמדיכות לא יהי' בפחות משיעור המדינ' כי עד כמו שיעור המדינ' לכל הגדדים ימשכו לכל הפאות שדות העיר וכרמיה ויעריה ולפי שמחנ' ישראל היה אז ג' פרסאות לפי מה שמעדו לפי מכין האהלים שהיו שם הנה הית' זאת האזהר' שלא יצאו שלש פרסאות חוץ למחנה כי לא היה הרצון בזה שלא יצא כלל מן המחנה כמו שביארנו· ולזה תהיה הכונה בו שלא יצאו ממה שהוא ראוי שיהיה נכלל במקות המחנה ולפי שהם היו במדבר שלא היתה שם שדות וכרמים הנה יהיה זה השיעור כולל בכל מדינה היתה גדולה או קטנה ואע"פ שאין גבוליה מגיע לכמו זה השיעור או ירצה בזה באמרו שבו איש תחתיו שמי שיצא חוץ לשלש פרסאות ישב במקומו שלא יהי' לו רשות לשוב אל המחנה ולא יוכל ללכת יותר מארבע אמות ובזה חטאו היוצאים מהמחנ' ללקט כי הם לא לקטו דבר עם שהיה בזה הפועל מיעוט האמונה בשם יתע' מה שלא יעלם· זרע גד· אחשב שהוא אחד מהזרעים הקטנים הלבנים ודמהו לו מצד הלובן כאלו יאמר שהוא לבן כזרע גד ולפי זה הפי' אפשר שיהי' מאמר לאה בא גד להיותו הבן ההוא לבן ולזה המשילה אותו לגד וקראו גד או ירצה בזה שהוא כזרע גד כדמיונו וכדמותו והיה ג"כ לבן· וטעמו כצפיחית בדבש· אמר זה להורות על הפלגת טבת המן שהוא היה לתכלית הערבות בטעמו· והני' טוב למראה· לפני יי'· ר"ל לפני ארון העדות והוא בקדש הקדשים כמו שיתבאר במה שיבא והכ' היה זה המן קיים לדורו' ובלתי נפסד על צד הפלא ר"ל שכבר נתן לו השם יתע' טבע או על יד משה כשיאו על שיהיה בלתי נפסד עם היותו קל ההפסד בעצמותו עד שהיה נמס הנשאר מהמן חוץ מהמחנ' בחום השמש כמו שקדם· מה תנסון· יתכן שהיו אומרים זה על צד הנסיון כי כבר היו מהם מים לשתות שהביאו מאליים אך רצו לנסות אם יוכל משה לתת להם שם מים וכזה יודע להם כי מהשם היה כל אשר הותי' עוש' ואם לא יוכל על זה יאמרו כי אין ה' בקרבם כמו שהיה אומר שמה ומזה שנתחדש מהנפלאו' היה על דרך המקרה וזהו מה שאמר אחר זה ועל נסותם את יי' לאמר היש יי' בקרבנו אם אין וזה שאם היה השם בקרבם היה יכול לתת להם מים בלי ספק כי הוא שליט בכל והנה החלק מהעם שהריב עם משה ונסה השם יתע' הוא זולת החלק שצמא למים והנה החלק מהעם שצמא למים לא שאלו המים כהוגן אבל אמרו דבריהם בדרך התרעומת ולזה אמר משה בהתפללו לשם יתעל' שיתן להם מים· עוד מעט וסקלוני· הנני עומד לפניך שם על הצור· הוא לדבר בלשון בני אדם והרצון בו שכבר ישפע לך ממני שם זה המופת שכאלו תכה בצור יצאו ממנו מים שיספיקו אל שישתו מהם העם

רשי

נאדרי · כמו רבתי עם שרתי במדינו׳ גנובתי יום : תרעץ · תמיד היא רועצה ומשברת האויב ודומה לו וירעצו וירוצצו את ישר׳ בשופטי׳ : תהרס · תמיד אתה הורס קמיך הקמים נגדך ומי הם הקמים כנגדו אלו הקמים על ישראל וכן הוא אומר כי הנה אויביך יהמיון ומה היא ההמי׳ על עמך יערימו סוד ועל זה קורא אותם אויביו : וברוח אפיך · היוצא משני נחירים של אף דבר הכתו׳ כביכול בשכינ׳ דוגמת מלך בשר ודם כדי להשמיע אזן הבריות כפי ההוה שיוכלו להבין דבר כשאד׳ כועס יוצא רוח מנחיריו וכן עלה עשן באפו וכן ומרוח אפו יכלו וזהו שאמ׳ למען שמי אאריך אפי כשזעפו נחה נשימתו ארוכה וכשהוא כועס נשימתו קצר׳ ותהלתי אחטם לך לתעון תהלתי אשים חטם באפי לסתו׳

אבן עזרא

נאדרי · היו״ד נוסף כיו״ד אכזרי ואמ׳ פעמי׳ ימינך יי׳ כטע׳ כי הנה אויביך יי׳ כשאו נהרות והטעם כי פעם אחרי פעם פעמי׳ אין להם מספר תעשה ככה שתרעץ ימינך האויב והכ׳ נאדרי בכח הוא השם הנכבד וי״א שהוא שב אל הימין : וברוב גאונך · שהוא למעלה על כל גאה תוכל להרוס כל הקמים ואין לך צורך לכלי ברזל להרסם רק חרונך לבדו תשלח ויאכלמו כקש לפני אש כי החרון חום דומה לאש : וברוח אפך · כמו מרוח אפו יכלו תגער במים ויקרשו : נערמו מים · כמו ער זאת חטי׳ · כמו נד נוזלי׳ · והמים שמנהגם להיותם נוזלים ויורדים שבו כמו נד כמו קמו כל אחד כמו חומ׳ : קפאו תהומו׳ ·

נֶאְדָּרִ֖י בַּכֹּ֑חַ יְמִֽינְךָ֥ יְהוָ֖ה תִּרְעַ֥ץ אוֹיֵֽב׃ — ל׳ ד׳דגשי׳ — אַדִּירָא בְּחֵילָא יְמִינָךְ יְיָ תְּבַרַת סַנְאָה׃
וּבְרֹ֥ב גְּאוֹנְךָ֖ תַּהֲרֹ֣ס קָמֶ֑יךָ תְּשַׁלַּח֙ חֲרֹ֣נְךָ֔ יֹאכְלֵ֖מוֹ כַּקַּֽשׁ׃ — ב׳ יה׳ ל׳ ל׳ — וּבִסְגֵי תוּקְפָךְ תְּבַרְתִּנּוּן לִדְקָמוּ עַל־עַמָּךְ שַׁלַּחְתְּ רוּגְזָךְ שֵׁיצִינוּן כְּנוּרָא לְקַשָּׁא׃
וּבְר֤וּחַ אַפֶּ֙יךָ֙ נֶ֣עֶרְמוּ מַ֔יִם נִצְּב֥וּ כְמוֹ־נֵ֖ד נֹזְלִ֑ים קָֽפְא֥וּ תְהֹמֹ֖ת בְּלֶב־יָֽם׃ — ב׳ ב׳מל׳ ל׳ — וּבְמֵימַר פּוּמָךְ חַכִּימוּ מַיָּא קָמוּ כְשׁוּר אָזְלַיָּא קְפוּ תְהוֹמֵי בְּלִבָּא דְיַמָּא׃ — ל׳ י ד׳
אָמַ֥ר אוֹיֵ֛ב אֶרְדֹּ֥ף אַשִּׂ֖יג אֲחַלֵּ֣ק שָׁלָ֑ל תִּמְלָאֵ֣מוֹ נַפְשִׁ֔י אָרִ֣יק חַרְבִּ֔י תּוֹרִישֵׁ֖מוֹ יָדִֽי׃ — ג׳ ב׳ חס׳ וא׳ מל׳ / ל׳ ד׳ — דַּהֲוָה אָמַר סַנְאָה אֶרְדּוֹף אַדְבֵּיק אִיפַלֵּיג בִּיזְתָא תִּשְׂבַּע מִנְּהוֹן נַפְשִׁי אֶשְׁלוֹף חַרְבִּי תְּשֵׁיצִינּוּן יְדִי׃
נָשַׁ֥פְתָּ בְרוּחֲךָ֖ כִּסָּ֣מוֹ יָ֑ם צָֽלְלוּ֙ כַּֽעוֹפֶ֔רֶת בְּמַ֖יִם אַדִּירִֽים׃ — ל׳ / ל׳ — אֲמַרְתְּ בְּמֵימְרָךְ חֲפָא עֲלֵיהוֹן יַמָּא אִשְׁתְּקַעוּ כַּאֲבָרָא בְּמַיִין תַּקִּיפִין׃
מִֽי־כָמֹ֤כָה בָּֽאֵלִם֙ יְהוָ֔ה מִ֥י כָּמֹ֖כָה נֶאְדָּ֣ר בַּקֹּ֑דֶשׁ נוֹרָ֥א תְהִלֹּ֖ת עֹ֥שֵׂה פֶֽלֶא׃ — ו׳ רפין / ב׳ דין חס׳ — לֵית בַּר מִנָּךְ אַתְּ הוּא אֱלָהָא יְיָ לֵית בַּר מִנָּךְ אֱלָהָא אַתְּ אַדִּיר בְּקוּדְשָׁא דְּחִיל תּוּשְׁבְּחָן עָבֵיד פְּרִישָׁן׃
נָטִ֙יתָ֙ יְמִ֣ינְךָ֔ תִּבְלָעֵ֖מוֹ אָֽרֶץ׃ — ד׳ ג׳חס׳ יה׳ — אֲרֵימְתְּ יְמִינָךְ בַּלְעַתְנוּן אַרְעָא׃
נָחִ֥יתָ בְחַסְדְּךָ֖ עַם־ז֣וּ גָּאָ֑לְתָּ נֵהַ֥לְתָּ בְעָזְּךָ֖ אֶל־נְוֵ֥ה קָדְשֶֽׁךָ׃ — ל׳ ב׳כנאן עמך׳ / ב׳ ג׳ / ג׳וחס׳ יג ר״פ — דַּבַּרְתְּ בְּטָבְוָתָךְ לְעַמָּא דְנָן דִּי פְרַקְתָּא סוֹבַרְתְּהִי בְּתוּקְפָךְ לְדִירָא דְקוּדְשָׁךְ׃
שָֽׁמְע֥וּ עַמִּ֖ים יִרְגָּזֽ֑וּן חִ֣יל אָחַ֔ז יֹשְׁבֵ֖י פְּלָֽשֶׁת׃ — ב׳ — שְׁמַעוּ עַמְמַיָּא זָעוּ דַּחַלָא אֲחַדְתִּנּוּן לְדָהֲווֹ יָתְבִין בִּפְלָשֶׁת׃ — טו
אָ֤ז נִבְהֲלוּ֙ אַלּ֣וּפֵי אֱד֔וֹם אֵילֵ֣י מוֹאָ֔ב יֹֽאחֲזֵ֖מוֹ רָ֑עַד נָמֹ֕גוּ כֹּ֖ל יֹשְׁבֵ֥י כְנָֽעַן׃ — ל׳ ד׳ — בְּכֵן אִתְבְּהִילוּ רַבְרְבֵי אֱדוֹם תַּקִּיפֵי מוֹאָב אֲחַדְתִּנּוּן רְתִיתָא אִתְּבָּרוּ כָּל־דָּהֲווֹ יָתְבִין בִּכְנָעַן׃
תִּפֹּ֨ל עֲלֵיהֶ֤ם אֵימָ֙תָה֙ וָפַ֔חַד — ל׳ — תְּפֵיל עֲלֵיהוֹן אֵימְתָא ודחלתא

תשלח ה׳ וסי׳ בפרשת כי תצא : כקש ב׳ וסי׳ יאכלמו · תזרם ורוח תשאם : אפיך ב׳ מלאים נמסר בפרשת בראשית : בלב ים ד׳ וסי׳ קפאו תהמת · והיית כשכב בלב ים · ותכבד מאד בלב ים · דרך אניה בלב ים : ארדף ג׳ ב׳ חסרים וא׳ מ״ל וסי׳ אויב · אחרי הגדוד · ארדוף אויבי · בתר׳ מ״ל : אריק ד׳ וסי׳ אמר אויב · והרב אריק אחריהם · שלישתך בדבר ימותו · וכל אשר סביבתיו אזרה וכל אגפיו · ותלתיהון ביחזקאל : צללו ג׳ וסי׳ כעפרת · לקול צללו שפתי שערי ירושלם · וסי׳ בלשון תרגום אעיל תרעא באברא : עשה ח קמצין וסי׳ מי כמכה · מלא אתם חכמת לב · והיו שתותיה מרכאי׳ · פגעת את שש · עשה ארץ בכחו · דריש ירמיה · וחברו דסוף ירמיה · תועבת יי׳ שפתי שקר · עשיר ורש נפגשו · וכל אמת דת״קע פי׳ אלה הדברים מלכים תרי עשר ד״ה תהלים קהלת עזרא דכו׳ קמצין במ״כב פתחין וסי׳ מצוין במלכי׳ ב׳ סי׳ ז׳ גבי וארבעה אנשים היו מצרעים : עם זו ג׳ וסי׳ עם זו גאלת · עם זו קנית · עם זו יצרת לי : בעזך ג׳ וחס׳ וסי׳ נהלת בעזך · אתה פוררת בעזך · יי׳ בעזך ישמח : שמעו ג׳ ר״פ וסי׳ שמעו עמים · שמעו גוים קלונך · שמעו כי נאנחה · אנ״ך : אחז ב׳ וסי׳ חיל אחז ישבי · והנה אחז בקרנות · נמגו ד׳ וחס׳ וסי׳ נמגו כל ישבי כנען · וכי נמגו כל ישבי · גם נמגו כל ישבי הארץ · נמגו בי׳ דאגה דירמיה :

וְדַחַלְתָּא בִּסְגֵי תּוּקְפָךְ יִשְׁתַּתְקוּן כְּאַבְנָא עַד־דְּיִעְבַּר עַמָּךְ יְיָ יַת־אַרְנוֹנָא עַד־דְּיִעְבַּר עַמָּא־דְנַן־דִּי פְרַקְתָּא יַת־יַרְדְּנָא׃ תַּעֵילִינוּן וְתַשְׁרִינוּן בְּטוּרָא דְאַחְסַנְתָּךְ אֲתַר מְתַקַּן לְבֵית־שְׁכִינְתָּךְ אַתְקֵינְתָּא יְיָ מַקְדְּשָׁא יְיָ אַתְקְנֻהִי יְדָךְ׃ יְיָ מַלְכוּתֵיהּ קָאֵים לְעָלַם וּלְעָלְמֵי עָלְמַיָּא׃ אֲרֵי עָלוּ סוּסָוַת פַּרְעֹה בִּרְתִיכּוֹהִי וּבְפָרָשׁוֹהִי בְּיַמָּא וְאָתֵיב יְיָ עֲלֵיהוֹן יַת־מֵי יַמָּא וּבְנֵי יִשְׂרָאֵל הֲלִיכוּ בְּיַבֶּשְׁתָּא בְּגוֹ יַמָּא׃ וּנְסִיבַת מִרְיָם נְבִיאֲתָא אֲחָתֵיהּ דְּאַהֲרֹן יַת־תּוּפָּא בִּידַהּ וּנְפַקָא כָל־נְשַׁיָּא בַּתְרַהָא בְּתוּפִּין וּבְחִנְגִּין׃ וּמְעַנְיָא לְהֵן מִרְיָם שַׁבַּחוּ וְאוֹדוּ קֳדָם יְיָ אֲרֵי־אִתְגָּאִי עַל־גֵּיוְתָנַיָּא וְגֵאוּתָא דִּילֵיהּ הִיא סוּסְיָא וְרָכְבֵיהּ שְׁדִי בְיַמָּא׃ וְאַטֵּיל מֹשֶׁה יַת־יִשְׂרָאֵל מִיַּמָּא־דְסוּף וּנְפַקוּ לְמַדְבְּרָא דְחַגְרָא וַאֲזַלוּ תְּלָתָא־יוֹמִין בְּמַדְבְּרָא וְלָא־אַשְׁכַּחוּ מַיָּא׃ וַאֲתוֹ לְמָרָה וְלָא יְכִילוּ לְמִשְׁתֵּי מַיָּא מִמָּרָה אֲרֵי מְרִירִין אִנּוּן עַל־כֵּן קְרָא־שְׁמַהּ מָרָה׃ וְאִתְרַעַמוּ עַמָּא עַל־מֹשֶׁה לְמֵימַר מַה־נִּשְׁתֵּי׃ וְצַלִּי קֳדָם־יְיָ וְאַלְפֵיהּ יְיָ אָעָא וּרְמָא לְמַיָּא וּבְסִימוּ מַיָּא תַּמָּן גְּזַר לֵיהּ קְיָם וְדִין וְתַמָּן נַסְיֵיהּ׃ וַאֲמַר אִם־קַבָּלָא תְקַבֵּל בְּמֵימְרָא דַּייָ אֱלָהָךְ וּדְכָשַׁר בְּעֵינוֹהִי תַּעְבֵּיד וְתַצִּית לְפִקּוֹדוֹהִי וְתִטַּר כָּל־קְיָמוֹהִי כל

תִּפֹּל עֲלֵיהֶם אֵימָתָה וָפַחַד בִּגְדֹל זְרוֹעֲךָ יִדְּמוּ כָּאָבֶן עַד־יַעֲבֹר עַמְּךָ יְהוָה עַד־יַעֲבֹר עַם־זוּ קָנִיתָ׃ תְּבִאֵמוֹ וְתִטָּעֵמוֹ בְּהַר נַחֲלָתְךָ מָכוֹן לְשִׁבְתְּךָ פָּעַלְתָּ יְהוָה מִקְּדָשׁ אֲדֹנָי כּוֹנְנוּ יָדֶיךָ׃ יְהוָה ׀ יִמְלֹךְ לְעֹלָם וָעֶד׃ כִּי בָא סוּס פַּרְעֹה בְּרִכְבּוֹ וּבְפָרָשָׁיו בַּיָּם וַיָּשֶׁב יְהוָה עֲלֵהֶם אֶת־מֵי הַיָּם וּבְנֵי יִשְׂרָאֵל הָלְכוּ בַיַּבָּשָׁה בְּתוֹךְ הַיָּם׃ פ

כ וַתִּקַּח מִרְיָם הַנְּבִיאָה אֲחוֹת אַהֲרֹן אֶת־הַתֹּף בְּיָדָהּ וַתֵּצֶאןָ כָל־הַנָּשִׁים אַחֲרֶיהָ בְּתֻפִּים וּבִמְחֹלֹת׃ וַתַּעַן לָהֶם מִרְיָם שִׁירוּ לַיהוָה כִּי־גָאֹה גָּאָה סוּס וְרֹכְבוֹ רָמָה בַיָּם׃ ס וַיַּסַּע מֹשֶׁה אֶת־יִשְׂרָאֵל מִיַּם־סוּף וַיֵּצְאוּ אֶל־מִדְבַּר־שׁוּר וַיֵּלְכוּ שְׁלֹשֶׁת־יָמִים בַּמִּדְבָּר וְלֹא־מָצְאוּ מָיִם׃ וַיָּבֹאוּ מָרָתָה וְלֹא יָכְלוּ לִשְׁתֹּת מַיִם מִמָּרָה כִּי מָרִים הֵם עַל־כֵּן קָרָא־שְׁמָהּ מָרָה׃ וַיִּלֹּנוּ הָעָם עַל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר מַה־נִּשְׁתֶּה׃

כה וַיִּצְעַק אֶל־יְהוָה וַיּוֹרֵהוּ יְהוָה עֵץ וַיַּשְׁלֵךְ אֶל־הַמַּיִם וַיִּמְתְּקוּ הַמָּיִם שָׁם שָׂם לוֹ חֹק וּמִשְׁפָּט וְשָׁם נִסָּהוּ׃ וַיֹּאמֶר אִם־שָׁמוֹעַ תִּשְׁמַע לְקוֹל ׀ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ וְהַיָּשָׁר בְּעֵינָיו תַּעֲשֶׂה וְהַאֲזַנְתָּ לְמִצְוֹתָיו וְשָׁמַרְתָּ כָּל־חֻקָּיו כל

[מסורה: ב׳ המשל ב׳ מל׳ · ג · ל׳ וכ״כ · ג · ל׳ קל״ד · ג׳חס׳ ו׳ חס׳ כתור׳ · כ״ד · י״ג חס׳ כתור׳ · ל׳ וכ״כ · כ״ו ב׳ חסר · ב׳ ובענין · ג · ב׳ בתרי ליש׳ · ל׳ חס׳ ב׳ בב׳ ליש׳ · ל׳ ומל׳ · ג׳ · י״ד בליש׳ · ו]

לשבתך ג׳ וסי׳ מכון לשבתך פעלת · בנה בניתי בית זבול ואני בניתי בית זבול : ידיך חד מן י״א מלא׳ וסי׳ באיוב סימן י״ד סיף יענה אמנם כי אתם עם : לעולם ועד ט׳ וסי׳ יי׳ ימלוך · כי כל העמים ילכו · נערת גוים אבדת רשע · אזכירה שמך בכל דור · ואשמרה תורתך · תהלה לדוד ארוממך · בכל יום · תהלת יי׳ ידבר פי : והמשכילים יזהירו : לעלם י״ח חס׳ נמסר בתהלים סימן ע״ה : בתפים ובמחלת ב׳ וסי׳ ותקח מרים · ויבא יפתח : ויסע ג׳ וסי׳ ויסע משה את ישראל ויסע כעץ תקותי · ויסע כצאן עמו · וחד יסע קדים בשמים : מרתה ב׳ בתרי ליש׳ וסי׳ ויבאו מרתה · כי אתי מרתה נאם יי׳ : לשתת ד׳ חס׳ נמסר פרשת חיי : מרים ב׳ בתרי ליש׳ וסי׳ כי מרים הם · די הוה צבי הוה מרים : חק ומשפט ג׳ וסי׳ משה · יהושע · עזרא · א׳ נך · מצותיו דקדים לחקיו ד׳ וסי׳ והאזנת למצותיו · ושמעת בקול יי׳ אלהיך · להטות לבבינו אליו · דמלכים · וחבירו דד״ה : ושמרת כל חקיו כל י״ו פסו׳ כל כל ומלה חדא בניהון נמסר בשפטים סימן ב׳ פסו׳ ב׳ :

רשי

ופחד · על הקרובים כענין שנאמר כי שמענו את אשר הוביש וגו׳ : עד יעבר עד יעבר · כתרגומו : קנית · חבבת משאר אומות כחפץ הקונה בדמים יקרים שחביב על האדם : תביאמו · נתנבא משה שלא יכנס לארץ לכך לא נאמר תביאנו : מכון לשבתך · מקדש שלמטה מכוון כנגד כסא של מעלה אשר פעלת · מקדש · הטעם עליו זקף גדול להפרידו · מתיבה שלאחריו המקדש אשר כוננו ידיך יי׳ חביב בית המקדש שהעולם נברא ביד אחת שנ׳ אף ידי יסדה ארץ ומקדש בשתי ידים ואימתי יבנ׳ בשתי ידי׳ בזמן שה׳ ימלוך לעול׳ ועד לעתי׳ לבא שכל המלוכה שלו ולעולם ועד לשון עולמית הוא והו״ו בו יסוד לפיכך היא פתוחה אבל אנכי היודע ועד שהו״ו בו שמוש קמוצה היא : כי בא סוס פרעה · כאשר בא : ותקח מרים הנביאה · היכן נתנבאה כשהי׳ אחות אהרן קודם שנולד משה אמרה עתיד׳ אמי שתלד בן וכו׳ כדאית׳ בסוטה · דבר אחר אחות אהרן לפי שמסר נפשו עליה כשנצטרע׳ נקרא׳ על שמו : את התף · כלי של מיני זמר : בתפי׳ ובמחולות · מובטחות היו צדקניות שבדור שהקב״ה עושה להם נסים והוציאו תפים ממצרי׳ : ותען להם מרי׳ · משה אמ׳ שירה לאנשי׳ הוא אומ׳ והם עונין אחריו ומרים אמר׳ שירה לנשים : ויסע משה · הסיע׳ בעל כרחם שעטרו מצרי׳ סוסיה׳ בתכשיטי זהב וכסף ואבנים טובות והיו ישראל מוציאים אות׳ בים וגדולה היתה ביזת הים מביזת מצרים שנאמר תורי זהב נעשה לך עם נקודות הכסף לפיכך הוצרך להסיע׳ בעל כרחם : ויבאו מרתה · כמו למרה ה״א בסוף תיבה במקום למ״ד בתחלתה והת״ו היא במקום ה״א הנשרשת בתיבת מרה ובסמיכת׳ כשהיא נדבקת לה״א שהוא מוסיף במקו׳ הל׳מד תהפך לת״ו בסמיכתה כמו חמה אין לי וחמתו בערה בו הרי ה״א של שרש נהפכה לת״ו מפני שנסמכה על הוין הנוספת וכן עבד ואמה הנה אמתי בלהה לנפש חיה וזהמתו היתן להם בין הרמה ותשובתו הרמת׳ : וילנו · לשון נפעלו הוא וכן התרגו׳ לשון נפעלו ואתרעמו וכן דרך לשון תלונ׳ להסב הדבור אל האד׳ מתלונן מתרועם ולא יאמר לונן רועה וכן יאמר הלועז לקומפל סי״נט ס״יי מסב הדבור אליו באמרו ש״יי : שם שם לו · במרה נתן להם מקצת פרשיות של תורה שיתעסקו בהם שבת ופרה אדומה ודינין : ושם נסהו · לעם וראה קשי ערפו שלא נמלכו ממשה בלשון יפה בקש עלינו שיהיה לנו מים לשתות אלא נתלוננו : אם שמוע תשמע · זו קבלה שיקבלו עליה : תעשה · היא עשייה : והאזנת · תטה אזני׳ לדקדק בהם : כל חקיו · דברי׳ שאינ׳ אלא גזרת מלך בלא שום טעם ויצר הרע מקנטר עליה׳ מה איסו׳ באלו למה נאסרו כגון לבישת כלאים ואכילת חזיר ופרה אדומה וכיוצא בהם :

אבן עזרא

וטעם קנית · שהיו עבדים למצרים ואתה קנית אות׳ להיות לך לעבדי׳ : תביאמו והטע גמו · תפלה שיעמדו שם הרב׳ ולא יגלו כדרך בהר מרו׳ ישרא׳ אשתלנו : בהר · כמו ההר הטוב הזה והלבנון או רמז להר המורי׳ על כן כתו׳ אחריו מכון לשבתך פעלת יי וטע׳ פעלת יי׳ שאתה כוננתו מקדש מכון לך כי המקו׳ הנזכ׳ הו׳ כנגד המקו׳ הנכב׳ מהעליו׳ כי מקומו הארץ משתנים כנגד הכוכב העומד על ראשם וחכמי המזלו׳ יבינו זה ומלת מקדש כמו מקד׳ וכמוהו השבת מטהרו כי הדגש בט״ית נוסף לדגש ק״וף מקדש ובעבור שהיה בקוף שוא נע נרפ׳ הד״לת כי אין מנהג בכל המקרא דגש אחר שוא נע חוץ מגזרת שתים וכבר הזכרתי דקדוקו : והנה כוננו ידיך · כמו פעלת כי הטעם כפול : יי׳ ימלוך · כאשר יבנה בית המקדש לשמו אז תראה מלכותו בארץ · וטעם לעולם ועד על דרך קצרה כי הוא לעול׳ ועד עולם ואל תתמ׳ בעבור מלת עד שאינה סמוכה כי הנה כתוב שוכן עד וקדוש שמו ומשפט לשון הקדש בהיות התנועה באות הבא אחר ו״ו יפתחוהו כמו שור וכשב ועז ובעבור זה נפתח ועד והכ׳ אמ׳ ואוכל מכל וכסו׳ הפסוק הנחם הפיאני ואוכל על כן אמרו לעול׳ ועד : כי בא סוס פרעה · לפי דעתי כי גם זה הפסו מהשיר׳ להזכיר הפלא פעם׳ בתוך פלא כאשר פירשתי ומלת עליה׳ שבה אל סוס פרעה ברכבו ובפרשיו גם פרעה עמהם כי כן כתוב אמר האויב שהוא פרעה ואחריו תבלעמו ארץ וכתוב מפורש ונער פרעה וחילו בים סוף : ויסע · לפי דעתי כי עמוד הענן שהיה הולך לפניה׳ בצאת׳ ממצרי׳ ועמוד האש ככה ללכת יומם ולילה ואחר שטבע פרעה וחילו אין להם פחד ולא יסעו בלילה והנה לא תמצא בפרשת בהעלותך שבלילה נסעו והנה הסיעם משה על פי השם ואינם רק ששת מסעות עד הר סיני והם פחותים מארבעים יום והאויר טוב לא לח ולא קר ומי שאין לו אהל יוכל לעמוד באויר ולא יזיקנו ובבוא׳ אל מדבר סיני עשו כלם סכות כי שם עמדו כמו שנה ומשה הודיעם כי שם יתעכבו עד שיעשו המשכן כי בעבור זה הוציאו עצי שטים ממצרי׳ כאש׳ אפרש ולהיות זכר לסכו׳ שעשו שם היה חג הסכות כי הכתו׳ אמר כי בסכו׳ הושבתי את בני ישר׳ ואיך ישבו בעננים כי הסכות אינם דומים לעננ׳ ועוד אפרש למה חג הסכות בחדש השביעי וכאשר נעשה המשכן ירד השם בעמוד ענן עליו כי כן כתוב ואם תהיה לילה בו ובכסע הענן יסעו בני ישראל ובעבור זה כתוב ובעמוד ענן אתה הולך לפניהם יומם והנה שנים עמודים הם שמתחלפים על המשכן ואם קבלה היא שז׳ ענני כבוד היו נניח סברתנו ונסמוך על הקבלה : אל מדבר שור · הוא מדבר איתם בעלמו ואולי שתי ערי׳ היו במדבר שנקרא כן או יש למדבר שתי שמות והעד שאמ׳ וילכו שלשת ימי׳ במדב׳ הוא מדבר שור על כן בהודעה נפתח ב״ית במדב׳ : ולא מצאו מים ויבאו מרתה וכתו׳ ויסעו מים סוף כמו ויסע משה את ישר׳ מים סוף וילכו דרך שלשת ימים במדבר איתם ויחנו במרה : על כן קרא שמה · הקור׳ כמו אשר ילדה אות׳ ללוי : וילונו · מבנין נפעל כמו ויכוכו מן נכוכו מהפעלי׳ השניי׳ או מעלומי הע״ין ואילו היה מבעלי הכ״ון היה על משקל ויגשו : ויצעק · זה העץ לא ידענו מה היה דבר פלא היה ואילו היו המי׳ עומדי׳ היינו אומ׳ דרך רפואה היה וכבין הוא מה שא״זל : שם שם לו · השם לישר׳ : חק ומשפט · ליסר׳ אות׳ וללמדם וטעם ושם נסהו על דרך כי מנסה יי׳ אלהיכם אתכ׳ לדעת הישכם אוהבי׳ וככה ויענך וירעיבך למען נסותך להטיבך באחריתך להטיב הסובלים שלא הלינו על משה : ויאמר אם שמע תשמע · כנגד הזכרתי שמיעה שאחרי׳ לא״ד או ב״ית אין פי׳ לשמוע הדב׳ רק להבין טעם והענין הנושא הדבר והנה זו השמיעה שיבין מה מצוה לעשו׳ : והישר בעיניו תעש׳ · אלו מצות עשה : והאזנת למצותיו · מצות לא תעשה להתבונן מה הם : ושמרת כל חקיו · שלא יעבור עליה׳ כמו ולא תלכו בחקות הגוי וחקות העמים שלא יעשו כמעשיהם : וטעם

חזקוני

בגדול זרועך · כשו כורות נדלך דונמת קדוש היכלך שהוא כמו היכל קדשך : עד יעבור עם זו קנית · שקנית לך ע״י שהוצאתם מארץ מצרים כשתביאמו ותטעמו בהר נחלתך זו במקום אשר : תביאמו ותטעמו · אתם זו קנית [illegible] ... [illegible]

רלבג

העם או ירצה בזה שאתה תשתדל להדבק בי כי שם בדרך שאהיה עומד לפניך ואז יתקדש זה השופט על ידך מפני דבקותך בו [illegible] ... [illegible]

בעל הטורים

אותם וכאלו ילדתם אז כריב חדש : בתלים · ב׳ במסורת מי כמוך באלים · הבתמים באלים דרשו עלי׳ · שעושים אותה תחת האילנות כמו תחת אלה · ירגילם לעשות שיש לה גל כי יש אשרות שים להם פירות ואין להם צל ואילים לה צל ואין לה פירות אבל הקב״ה צלו כח ופירותיו ממותקים ויש לו צל והיינו דכתיב בצלו חמדתי וישבתי ופריו מתוק לחכי · אחז ב׳ במסורה אחז בקרנות המזבח · חיל אחז מלכד שאחזו חיל ורעדה והוצרך לאחוז בקרנו׳ המזבח ועוד חד מליסנא אחרינא שאחל בעשותו ולא אחז · לשבתך ג׳ במס׳ מכון לשבתך פעלת ואידך בנה בניתי בית זבול לך מכון לשבתך עולמים וחבירו וזהו שאמרו חכמינו ז״ל בית המקדש של מטה מכוון כנגד בית של מעלה מכון לשבתך פעלת יי׳ בנה בניתי בית זבול לך מכון לשבתך כנגדו׳ לשבתך בני אני ירושלים ציון : ידיך · יו״ד יתירה בשביל עשרה נסים שנעשו במקדש ובשביל עשר קדושות שנתקדשה הארץ · יי׳ ימלוך פסק לומר לך כשיבא העת שיאמרו יי׳ מלך יי׳ מלך יי׳ ימלוך לעולם ועד או תפסוק מלכות א״ה · משה הקדים יי׳ למלכות ולדוד הקדים מלכות ליי׳ שנ׳ ימלוך יי׳ לעולם לפי שהיה ודרך רשעים יעוות · לא רצה להזכיר השם על הרעה : ויסע ב׳ במסו׳ ויסע כצאן עמו · מלמד שהיו מוציאין שם אבנים טובים בקרקעות הים והסיעם משה בעל כרחם כצאן הזה שהרועה מסיעו ממדבר למדבר · ועוד אחר : נאמר ויסע כעץ תקותי שם · פירש שהיו בעבודת פרך נפרע לו מדה כנגד מדה : שנא׳ ויסע כעץ תקותי : מרתה ב׳ במס׳ הכא ויבאו מרתה ואידך כי מרתה בירמיה מה הכא היו ממרים ביי׳ אף הכא נמי · חק ומשפט שלשה במס׳ הכא · אף ואידך ביהושע וישם לו בישראל חק ומשפט בשכרת ברית עם ישראל ואחד בישראל חק ומשפט בעזרא מה התם נתנו להם חקים ומשפטים אף ביהושע כאלו בו ביום ניתנה להם התורה שקבלו לעבוד את יי׳ · וכן בעזרא כאלו להם כתב כל תורה · שם שם לו חק ומשפט · זה פרה אדומה שבשם שזו מר ממתיק המרים כך פרה אדומה מטהרת הטמאים ומטמאה הטהורים · שם בגי׳ פרה אדומה · ויקלה אותיות הלחם ואותיות המלח לומר לך שמוכר שלשה מיני חלא׳ הלויים בירה ופת במים וקיתון של מים מבינית ולכך כמוך למתינות מים :

אמרי נועם

ויסע משה דאמרי׳ גדול היה ביזת הים וכו׳ וא״ת והא כתיב וינצלו עשאוה כמצולה וכו׳ וי״ל וינצלו ממה שראו אבל פקדונות מלכים שהיו בפסתון לא ראו ולא לקחו עד ביזת הים :

מ״ע ספורנו

ידמו כאבן · עד יעבור שאין ה׳ וכן יהי רצון שלא יתקוממו כנגדנו כאשר נעלה להלחם עם עד אחר שנעבור הנהרות וגם ארנון והירדן כי אמנם במעבר הנהרות תקשה כל מלחמה יצטרך לנס גדול אשר אולי לא נהיה ראוים לו : תביאמו ותטעמו · שלא יגלו ממנה : בהר נחלתך · בהר הבית שנ׳ עליו בהר ה׳ יראה : מכון לשבתך פעלת ה׳ · כאמרו פה אשב כי אויתיה : מקדש ה׳ כוננו ידיך · כאמרו ועשו לי מקדש ככל אשר אני מראה אותך · וכן דוד אמר הכל בכתב מיד ה׳ עלי השכיל בכל מלאכות התבנית : ה׳ ימלוך לעולם ועד · יהי רצון שהוא לבדו ימלוך לעולם ועד ואין עמו אל נכר : כי בא סוס פרעה · וזה שאמרנו אז ישיר היה כאשר בא סוס פרעה ברכבו ובפרשיו בים והשיב ית׳ השביעם בעוד שבני ישראל היו הולכים ביבשה בתוך הים בטרם יצאו התחילו לשיר : ושם נסהו · אם יקבל החק והמשפט אשר

חמישי

יו

כָּל־הַמַּחֲלָה אֲשֶׁר־שַׂמְתִּי בְמִצְרַיִם לֹא־אָשִׂים עָלֶיךָ כִּי אֲנִי יְהוָה רֹפְאֶךָ׃ ס וַיָּבֹאוּ אֵילִמָה וְשָׁם שְׁתֵּים עֶשְׂרֵה עֵינֹת מַיִם וְשִׁבְעִים

א תְּמָרִים וַיַּחֲנוּ־שָׁם עַל־הַמָּיִם׃ וַיִּסְעוּ מֵאֵילִם וַיָּבֹאוּ כָּל־עֲדַת בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל אֶל־מִדְבַּר־סִין אֲשֶׁר בֵּין־אֵילִם וּבֵין סִינָי בַּחֲמִשָּׁה עָשָׂר יוֹם לַחֹדֶשׁ הַשֵּׁנִי לְצֵאתָם מֵאֶרֶץ מִצְרָיִם׃ וַיִּלּוֹנוּ כָּל־עֲדַת בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל עַל־מֹשֶׁה וְעַל־אַהֲרֹן בַּמִּדְבָּר׃ וַיֹּאמְרוּ אֲלֵהֶם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מִי־יִתֵּן מוּתֵנוּ בְיַד־יְהוָה בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם בְּשִׁבְתֵּנוּ עַל־סִיר הַבָּשָׂר בְּאָכְלֵנוּ לֶחֶם לָשֹׂבַע כִּי־הוֹצֵאתֶם אֹתָנוּ אֶל־הַמִּדְבָּר הַזֶּה לְהָמִית אֶת־כָּל־הַקָּהָל הַזֶּה בָּרָעָב׃ ס וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה הִנְנִי מַמְטִיר לָכֶם לֶחֶם מִן־הַשָּׁמָיִם וְיָצָא הָעָם וְלָקְטוּ דְּבַר־יוֹם בְּיוֹמוֹ לְמַעַן אֲנַסֶּנּוּ הֲיֵלֵךְ בְּתוֹרָתִי

ה אִם־לֹא׃ וְהָיָה בַּיּוֹם הַשִּׁשִּׁי וְהֵכִינוּ אֵת אֲשֶׁר־יָבִיאוּ וְהָיָה מִשְׁנֶה עַל אֲשֶׁר־יִלְקְטוּ יוֹם יוֹם׃ וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן אֶל־כָּל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל עֶרֶב וִידַעְתֶּם כִּי יְהוָה הוֹצִיא אֶתְכֶם מֵאֶרֶץ מִצְרָיִם׃ וּבֹקֶר וּרְאִיתֶם אֶת־כְּבוֹד יְהוָה בְּשָׁמְעוֹ אֶת־תְּלֻנֹּתֵיכֶם עַל־יְהוָה וְנַחְנוּ מָה כִּי תַלִּונוּ עָלֵינוּ׃ וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה בְּתֵת יְהוָה לָכֶם בָּעֶרֶב בשר

כָּל־מַרְעִין דִּי־שַׁוִּיתִי בְּמִצְרַיִם לָא־אֲשַׁוֵּי עֲלָךְ אֲרֵי אֲנָא יְיָ אָסְךְ׃ וַאֲתוֹ לְאֵילִם וְתַמָּן תַּרְתֵּי עַסְרֵי מַבּוּעִין דְּמַיִן וְשַׁבְעִין דִּיקְלִין וּשְׁרוֹ תַמָּן עַל־מַיָּא׃ וּנְטַלוּ מֵאֵילִם וַאֲתוֹ כָּל־כְּנִישְׁתָּא דִבְנֵי־יִשְׂרָאֵל לְמַדְבְּרָא דְסִין דְּבֵין אֵילִם וּבֵין סִינָי בַּחֲמִשָּׁא עַסְרָא יוֹמָא לְיַרְחָא תִנְיָנָא לְמִפַּקְהוֹן מֵאַרְעָא דְמִצְרָיִם׃ וְאִתְרַעֲמוּ כָּל־כְּנִישְׁתָּא דִבְנֵי־יִשְׂרָאֵל עַל־מֹשֶׁה וְעַל־אַהֲרֹן בְּמַדְבְּרָא׃ וַאֲמַרוּ לְהוֹן בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לְוַי דְמִיתְנָא קֳדָם־יְיָ בְּאַרְעָא דְמִצְרַיִם כַּד־הֲוֵינָא יָתְבִין עַל־דּוּדֵי בִסְרָא וְכַד־הֲוֵינָא אָכְלִין לַחְמָא וְשָׂבְעִין אֲרֵי־אַפֵּקְתּוּן יָתַנָא לְמַדְבְּרָא הָדֵין לְקַטָּלָא יָת־כָּל־קְהָלָא הָדֵין בְּכַפְנָא׃ וַאֲמַר יְיָ לְמֹשֶׁה הָא־אֲנָא מַחֵית לְכוֹן לַחְמָא מִן־שְׁמַיָּא וְיִפְקוּן עַמָּא וְיִלְקְטוּן פִּתְגָם־יוֹם בְּיוֹמֵיהּ בְּדִיל דַּאֲנַסֵּינוּן הַיְהָכוּן בְּאוֹרָיְתִי אִם־לָא׃ וִיהֵי בְּיוֹמָא שְׁתִיתָאָה וִיתַקְּנוּן יָת־דְּיַיְתוֹן וִיהֵי עַל־חַד־תְּרֵין עַל דְּיִלְקְטוּן יוֹם יוֹם׃ וַאֲמַר מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן לְכָל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל רַמְשָׁא וְתִדְּעוּן אֲרֵי יְיָ אַפֵּיק יָתְכוֹן מֵאַרְעָא דְמִצְרָיִם׃ וְצַפְרָא וְתִחְזוּן יָת־יְקָרָא דַייָ בְּדִשְׁמִיעַן יָת־תּוּרְעֲמַתְכוֹן עַל־יְיָ וְנַחְנָא מָה אֲרֵי־אִתְרַעַמְתּוּן עֲלָנָא׃ וַאֲמַר מֹשֶׁה כַּד־יִתֵּן יְיָ לְכוֹן בְּרַמְשָׁא בסרא

על המים ד׳ וסי׳ בפרשת וארא · לשבע ד׳ וחס׳ וסי׳ באכלנו להם לשבע · ואכלת׳ לשבע וישבתם ואכלתם לחמכם לשבע · צדה שלח להם לשבע : אם לא ז׳ ס״פ וסי׳ במסרה פרש׳ חיי : יום יום ז׳ ופסק וסי׳ בפרשת וישב : בשמעו ג׳ וסי׳ ובקר וראית׳ את כבוד יי׳ : והיה בשמעו את דברי האלה וירא בצר להם בשמעו : על יי׳ ל״א נמס׳ בישעיה סימן נ״ח גבי הפטרה ואמר סלו סלו : ונחנו ג׳ וסי׳ ונחנו מה כי תלינו · ונחנו מה לא עלינו · ונחנו עליו כאשר :

רשי

לא אשים עליך · ואם אשים הרי הוא כלא הושמה כי אני יי׳ רופאך ולפי פשוטו כי אני יי׳ רופאך ומלמדך תורה ומצות למען תנצל מהם כרופא הזה האומר לאדם אל תאכל דבר זה פן יביאך לידי חולי זה וכן הוא אומ׳ רפאות תהי לשריך : שתי׳ עשרה עינות מים · כנגד י״ב שבטי׳ נזדמנו להם : ושבעי׳ תמרים · כנגד ע׳ זקני׳ : בחמש׳ עשר יו׳ · נתפר׳ היום של חנייה זו לפי שבו ביום כלתה החררה שהוציאו ממצרים והוצרכו למן ללמדנו שאכלו משירי הבצק ששים ואחת סעודות ויורד להם מן בששה עשר באייר ויום א׳ בשבת היה כדאיתא במסכ׳ שבת : וילונו · לפי שכלה הלחם : מי יתן מותנו · שנמות · ואינו שם דבר כמו מותנו אלא כמו עשותנו חנותנו שובנו לעשות אנחנו לחנות אנחנו למות אנחנו לוי דמיתנא לו מתנו הלואי והיינו מתים : דבר יום ביומו · צורך אכילת יום ילקטו ביומו ולא ילקטו היום לצורך מחר : למען אנסנו · אנסנו הילך בתורתי אם ישמרו מצות התלויות בו שלא יותירו ממנו ולא יצאו בשב׳ ללקוט : והיה משנה · ליום ולמחרת : משנה · על שהיו רגילי׳ ללקוט יום יום של שאר ימות השבוע · אומר אני אשר יביאו והיה משנה לאחר שיביאו ימצאו משנה במדידה על אשר ילקטו וימדו יום יום וזהו לקטו לחם משנה לקיטתו היה נמצ׳ לא׳ משנה וזהו על כן הוא נותן לכם ביום הששי לחם יומים נותן לכם ברכה פוי״שון בבית למלאת העמר פעמים ללחם יומים : ערב · כמו לערב : וידעתם כי אני יי׳ המוציא אתכם ממצרי׳ · לפי שאמרתם לנו כי הוצאתם אותנו תדעו כי לא אנחנו המוציאים אלא יי׳ הוציא אתכם שיגיז לכם את השליו : ובקר וראיתם · לא על הכבוד שנ׳ והנה כבוד יי׳ נראה בענן נאמר אלא כך אמר להם ערב וידעתם כי היכולת בידו ליתן תאותכם ובשר יתן אך לא בפני׳ מאירו׳ יתננה לכ׳ כי שלא כהוגן שאלתם אותו ומכרס מלאה והלחם ששאלתם לצורך בירידתו לבקר תראו את כבוד אור פניו שיורידהו לכם דרך חבה בבקר שיש שהות להכינו וטל מלמעלה וטל מלמטה כמונח בקופסא : את תלונותיכם על יי׳ · כמו אשר על יי׳ : ונחנו מה · מה אנחנו חשובין : כי תלינו עלינו · שתרעימו עלינו את הכל את בניכם ונשיכם ובנותיכם וערב רב ועל כרחי אני זקוק לפרש תלינו בלשון תפעילו מפני דגשותו וקרייתו שאו היה רפה הייתי מפרשו בלשון תפעלו כמו וילן העם על משה או אם היה לגש ואין בו יו״ד ונקרא תלונו הייתי מפרשו לשון תתלוננו עכשו הוא משמע תלינו את אחרים כמו במרגלים וילינו עליו כל העדה : בשר

אבן עזרא

וטעם כל המחלה יש לך לזכור כי בעיניך ראית המחלה והנגעים והמכו׳ אשר שמתי במצרי׳ בעונו׳ שמרדו בי ואם אתה תשמור חקי תמלט מהם שלא אעשה לך כאשר עשיתי להם ועוד כי אני יי׳ אהיה רופאך מכל מחלה שגזרתי להיותה על הארץ אין לך צורך לרופא כאשר רפאתי המים המרים שאין יכולת ברופאי׳ לרפאים · והנה דבר מרה הפך המכה הראשונה כי מימי היאר היו מתוקים ולא יכלו לשתות מהם וכאן המים המרים שבו מתוקי׳ והנה השם עשה הדבר והפכו על כן יש לך להשמר שלא תמר בו ולאהוב אותו כי הוא ייטיב לך : ויבואו · אמר הגאון שבעים מיני תמרים היו ואחרי׳ הוסיפו לכל שבט ושבט ואחרים אמ׳ לכל איש ואיש ואין צורך לדברי׳ האלה כי העיינות שהיו י״ב ושבעי׳ תמרי׳ לא נבראו עתה בשביל ישראל ואין זה זמן בשול תמרי׳ ולפי דעתי כי ישראל לא ישבו במרה רק יום אחד והתעכבו באלי׳ כמו כ׳ יום על כן אמר הכתוב ויחנו שם על המי׳ על כן אמר בפסוק הבא אחריו כי בחמשה עשר יום לחדש השני נסעו מאלים והנה בט״ו ימים חנו בד׳ מקומות ואלה הם מדבר סיני ודפקה ואלוש ורפידי׳ כי תחלת החדש השלישי באו מדב׳ סיני והזכיר התמרי׳ להודיע כי המים מתוקים הפך מי מרה כי התמרים לא יצליחו בארץ שמימיה מרים : ויסעו · אמר הגאון רב סעדיה כי טעם להזכיר בט״ו לחדש השני להודי׳ כי יום חמישי בשבוע יצאו ישרא׳ ממצרים והנה יום ראשו׳ לחדש ניסן היה יום חמישי ואייר יום ששי ושבת והנה ביו׳ השבת באו אל מדבר סין והתרעמו בחנותם · ואמר להם משה כי בערב תאכלו בשר ובבקר ירד המן והנה ראוי להיותו יום ראשון בעבור שאמר והיה ביו׳ הששי כי היה יו׳ ששי והיה ששי לירידת המן · ומה שאמר הגאון נקבלהו בעבור הקבלה ולא בעבור פירושו כי מי הגיד לו כי ממחרת בואם אל מדבר סין ירד המן אולי עמדו שם ארבעה ימים או יותר והחל המן לרדת ביום ראשון כי מיום רדתו נחל לספור כי כל האומו׳ סומכים על ישראל במספר הזה והנה האיטלקיים קראו שמות ימות השבועה על שמות המשרתים ויום שבת לא כן ובלשון ערבי קראו חמשה ימים על דרך המספר ויום ששי אלגו״מע על שם חבורם כי הוא להם היו׳ הנכבד בשבוע ויום שבת קראו אותו סב״ת כי הש״ין והסמך מתחלפים בכתיבתם ואלה מישראל למדו כי הנה אנשי הודו שאינם מודים במעשה בראשית תחלת ימי השבועה להם יום רביעי בעבור כי כוכב היו׳ הוא כוכב חמה ויש לו שלטון עליה׳ כפי דבריהם · וילונו · במי מרה הלינו על משה לבדו כי הוא לבדו הסיעם וכל ישראל לא התרעמו רק קצתם על כן כתוב וילנו העם · ועתה במדבר סין וילנו כל עדת ישראל על משה ועל אהרן כי שניהם הוציאו ובמרה התרעמו על המי׳ ועתה מתרעמים על הבשר והלחם שכבר אכלו רוב מקניה׳ וקהל גדול כמוהו לא ימצאו להם לקנות כי אם ביוקר כי שלשים יום היו להם מיום צאתם : הנני ממטיר כלמו׳ מטר היורד מהשמי׳ · ומלת לחם מאכל תמצא על הלח׳ כמשמעו גם על הבשר כמו לחם אשה גם על הפרי כמו נשחיתה עץ בלחמו · וטעם אנסנו שיצטרך אלי בכל יום ופירוש משנה שני העומר לאחד כי כן כתו׳ : ויאמ׳ · טעם כי יי׳ הוציא אתכם בעבור שאמרתם כי הוצאתם אותנו והנה שני אותות יעשה לכם שתדעו כי הוא הוציא אתכם האחד בערב זה היום ושני למחרתו בבקר והיה ראוי שיהיה ערב ובקר וידעתם כי אינגו דבק ובקר עם וראיתם את כבוד יי׳ כי ביום עצמו ראו את הכבוד כאשר יפרש : ובקר · פרשתיו : בשמעו את תלונותיכם · דבק עם וראיתם את כבוד יי׳ : ונחנו מה · מה בידנו לעשות לא עשינו רק מה שצונו · ונחנו חסר א״לף : ויאמר · עתה פירש להם שני האותות :

קרבו

בעל הטורים

רפאך בגי׳ רפואי׳ ברפואה שנידי שאים נחה בשופי ושנידי אדם באה בקושי ע״כ ורפא דגש · סין בגימטריא הסנה ונקרא סיני על שם יוד דברות שנתנו בו : לשובע ד׳ במסורת באכלנו להם לשובע · ואכלתם לחמכם לשובע גדה שלח להם לשובע׳ מלמד שגם במצרי׳ זימן להם הב״ה ספוקיהם כמו שדרשו רז״ל הדג אשר נאכל במצרים חנם · וכי תפלה על דפחך בנתנו להם בחנם השתא אפילו תבן לא נתנו להם וכו אלא שהקב״ה היה מזמין להם דגים בכדיהם וזה הוא צידה שלח להם לחם לשובע · אנסנו הילך בתורתי שלא ניתנה התורה אלא לאוכלי המן : והיה משנה׳ על מעשה השבת כפול · שני כבשים · שתי ככרי׳ · שתי גרות׳ · זכור ושמור : בשמעו ג׳ במסורת הכא ואידך וירא בצר להם בשמעו את רנתם · ואידך בשמעו את דברי האלה הזאת בשביל שצר להם שלא היה להם לחם לאכול ובדין התלוננו שמע תלונותם אבל מי שהוא בשלום ובשמעו את דברי האלה יתברך בלבבו לאמר שלום יהיה לי לא יאבה לו זה : ויהי

אמרי נועם

כל המחלה וגו׳ · הוא איים אותם בדבר שידעו וראו שלקו המצרים בו וראו שנתייסרו ויקחו מוסר :

מ״ע ספורנו

כי אני ה׳ רופאך · וטעם שאם תקבל ואמר כך תנגוד תסיר נגעך הוא כי אתכם כל מצותי שם לרפאת את נפשך מחליי התאות והדעות הנפסדות למען תהיה קרוב לאלהיך כאמרו ואבדיל אתכם מן העמים להיות לי · ואם תנגוד תחלה ותחלל הנפש וראוי שיענש מי שיחלל את קדש ה׳ אשר אהב : ובאלים שתים עשרה עינות מים · ועם כל זה ויסעו מאלים אל מדבר סין כענין לכתך אחרי במדבר : מי יתן מותנו כשבתנו על סיר הבשר · אם היה האל ית׳ חפץ להמיתנו היה טוב לנו שימיתנו שם במעדנו שבעים בענין טובים. הין חללי חרב מחללי רעב : ממטיר לכם לחם · מזון : למען אנסנו הילך בתורתי · כשיהיה מתפרנס שלא בצער כאמרם ז״ל לא נתנה תורה אלא לאוכלי המן : והכינו את אשר יביאו והיה משנה · גם אחר ההכנה יהיה משנה כי לא יחסר בבשול · ואמר והכינו לעורר שיזדרזו למנע שבת בעסקיהם׳ ובכל זריזותם בזה יהיה מערב שבת : ערב וידעתם · יהי רצון שאמר לי שיתן לכם מזון יסים באופן זה שיתן לכם בערב צרכי הערב בענין שתדעו שהאל ית׳ הוציא אתכם לגמרי מארץ מצרים כי יוציאכם גם ממנהגיה שהייתם יושבים שם על סיר הבשר בלתי זמן קבוע [illegible]

רלבג

לאת לנו עיום כאמצעות המטה כי השוכות מופעות שמנו באמצעו׳ במצאות בתכלית מה שאפשר להם מהטוב והשלמות ומפני זה רנו לנסות בזה הענין אם יש יי׳ בקרבם במה מחודש מהנפלאות באמצעות המטה או היו הנפלאות ההם שאלוה אחר דרכו שינים שמנו רעות לבד ולזה בזה השם יתעלה שיעשה זה המופת אשר היה לטוב באמצעות המטה ווה פירו׳ כאה מאד בזה הענין והנה אחר דברי זה כספור חבוארים עם מה שקדם שפדברים · ואולם התועלות המגיעות ממנו הם אלה :

התועלת הא׳ הוא להודיע דבוי הנפלאות שקדם השם יתעלה לישראל כדי שיאמינו בו ויסיו נכונו׳ לקבל התורה השלמה הישרה אל כל השלמיות עם מה שהיה מהקושי להעתיק ישראל אל זאת האמונה האמתים מכל מה שנשקעו בו מדעות המצרי׳ ומכשגיהם עם שכבר היו נוטי׳ תמיד כשם יתעלה ובמשה נביאו והיה קשה להם שהוציא אותם ממצרים כמו שנזכר בזה הספור פעמי׳ רבות וזה היה כולו לחזוק השפעתו באבות כדי שישובו ישראל באופן מהשלמות שיהיו ראוים לירושת הארץ אשר בא ייעוד השם יתעלה לאבות לתת אותה לזרעם :

התועלת [illegible]

התועלת [illegible]

התועלת [illegible]

חזקוני

[illegible]

בשר לאכל · ולא לשובע למדה תורה דרך ארץ שאין אוכלין בשר לשבע ומה ראה להוריד לחם בבקר ובשר בערב לפי שהלחם שאלו כהוגן שאי אפשר לו לאדם בלא לחם אבל בשר שאלו שלא כהוגן שהרבה בהמות היו להם ועוד שהיה אפשר להם בלא בשר לפיכך נתן להם בשעת טורח שלא כהוגן : אשר אתם מלינים עליו · את האחרים השומעים אתכם מתלוננים: קרבו · למקום שהענן ירד : השלו · מין עוף ושמן מאד : היתה שכבת הטל · הטל שוכב על המן ובמקו' אחר הוא אומ' וברדת הטל וגו' הטל יורד על הארץ והמן יורד עליו וחוזר ויורד טל עליו והרי הוא כמונח בקופסא : ותעל שכבת הטל · כשהחמה זורחת עולה טל שעל המן לקראת החמה כדרך טל עולה לקראת חמה אף אם תמלא שפופרת של ביצה טל ותסתום את פיה ותניחה בחמה היא עולה מאליה באויר ורבותינו דרשו שהטל עולה מן הארץ באויר כשעלו' שכבת הטל נתגלה המן וראו והנה על פני המדבר דק מחוספס מגולה ואין דומה לו במקרא וי"ל מחוספס לשון חפיסה ודלוסקמא שבלשון משנ' כשנתגל' משכב' הטל ראו שהיה דבר דק מחוספס תוכו בין שתי שכבות הטל ואונקלו' תרגם מקלף לשון מחשוף הלבן : ככפור · כפור יילד"א בלע"ז דעדק כגיר כאבני גיר והוא מין צבע שחור כדאמר גבי כסוי הדם הגיר והזרניך דעדק כגיר כגלידא על ארעא דק היה כגיר ושוכב מוגלד כקרח על הארץ וכן פירושו דק ככפור שטוח קלוש ומחובר כגליד · דק טי"בש בלעז שהיה מגליד גלד דק מלמעל' וכגיר שתרג' אונקלס תוספת הוא על לשון העברי ואין לו תיבה בפסוק: מן הוא · הכנת מזון הוא כמו וימן להם המלך : כי לא ידעו מה הוא · שיקראוהו בשמו : עומר · שם מדה : מספר נפשותיכם · כפי מנין נפשו' שיש לאיש באהלו תקחו עומר לכל גולגול' : המרבה והממעיט · יש שלקטו הרבה ויש שלקטו מעט וכשבאו לביתם מדדו בעומר איש איש מה שלקטו ומצאו שהמרבה ללקוט לא העדיף על עומר לגלגולת אשר באהלו והממעיט ללקוט לא מצא חסר מעומר לגלגלת וזהו נס גדול שנעשה בו : ויותירו אנשי' · דתן ואביר' : וירם תולעי' · לשו' רמה : ויבאש · הרי זה מקרא הפוך שבתחלה הבאיש ולבסוף התליע כענין שנאמ' ולא הבאיש ורמה לא היתה בו וכן דרך כל המתליעים : וחם

קרבו לפני יי' · אל המדבר : ויהי · התברר להם כי בעת שדבר להם קרבו מיד בא הענן ונראה בו הכבוד : וידבר · וראו כי משה הלך אל הכבוד ודבר עמו : שמעתי · תלת תלונות זרה דגשות הכ"ן וזאת הכבודה שניה כי כבר הזכירה משה בתת יי' לכם בערב בשר לאכול ולחם בבקר רק נשנית בעבור ישראל שיראו הכבוד · ומלת בין הערבים כמו בערב כאשר פי' ומזה הפסוק התברר פי' ובקר וראיתם את כבוד יי' כי הנה כתוב בין הערבים תאכלו בשר ובבקר תשבעו לחם : ויהי בערב · בסוף היום בעצמו: ותעל השלו · אולי עלת' מפאת ים : שכב' הטל · כמו ונבלי שמים מי ישכיב טעם ירידה ובמקו' אחר כתוב וברדת הטל · ירקב שם חוי שאמר כי המן הוא הנקרא בלשון פרסי תר"נגבין ובלשו' ערבי מן ובלשו' לעז מנ"א כי קושיו' רבות עמדו עליו האחת כי איננו יורד היום במדבר סיני כי ההר ידוע ואני ראיתי זה הדומה למן במלכות אלנציר והוא יורד בניסן ובאייר ולא בחדשים אחרים ועוד אם תשימהו לשמש לא ימס ועוד כי בלילה לא יבאש ועוד כי איננו חזק ואין צורך שידוכנו אדם במדוכ' שיעשה ממנו עוגו' ועוד כאשר יוסם בלשון ימס ועוד כי איננו משביע שיולד דם טוב רק הוא נכנס ברפוא' ועוד כי ביום הששי היה יורד משנה ועוד כי לא היה יורד בשב' ועוד כי יורד לכל מקום שיחנו ועוד כי עבר עמהם את הירדן ולא שבת עד חצי ניסן על דרך הפש': ותעל · הטעם שנפסקה כמו אז תעלת יעוזי עלה כי הטע'מעת שתעל' יעוזי נסתלק מעלי ונפש' וכמוהו אומ' אלי אל תעלני בחצי ימי והטל היה יורד בתחלה לטהר הארץ ובהסתלק הטל יורד המן וכן כתוב וברדת הטל על המחנה לילה ירד המן עליו : דק מחוספ' · כמו עגול ואין לו חבר והאומ' שהוא כמו מחשוף שהוא בש"ין איננו נכון כי משפט הלשו' שיכפלו הפ"א והע"ין כמו יפיפית או הע"ין והל"מד כמו ירקרק או הלמ"ד לבד' כמו סגריר רק הע"ין לבדו לא מצאנו כי אם בעלומי הה"א כמו הגיגי כי אחר שחסר הה"א נראה הגי"מל כל"מד פעל על כן כפלוהו רק באותיות נראות לא מצאנו הע"ין כפול: ויראו · אמ' רבינו שלמה כי בלשון ישמעאל תרגום מה הוא מן הוא והמגיד לו ככה לא דבר נכון כי תרגום מה הוא בלשון ישמעאל מה הוי רק מן הוא תרגומו מי הוא כי איננו נופל מן בלשונ' כי אם על אדם כי פי' מן הוא מגזרת אשר מנה את מאכלכם אמ' רבי משה הכהן ידענו כי אין מוקד' ומאוחר בתורה כי ויאמר משה אליהם וכבר אמר משה אליהם וכמוהו רבים ובפרשה הזאת וירם תולעים ויבאש וכבר באש וכן כתוב ולא הבאיש ורמה לא היתה בו ואיחר הכתו' לומ' דברי משה בעבו' שהוא צרי' להאריך לומ' זה הדבר אשר צוה יי': זה · בדרך הסבר כי עומר לגולגולת למי שהוא גדול בשנים ולקטנים כפי אכלם : ויעשו · על דרך הפשט כי המרבה והממעיט לפי מספר נפשו' אהלו וקדמונינו אמרו כי הוא דבר פלא · וימודו בעומר מצא כל אחד לפי מה שפער : ויאמר · הטעם שלא יותירו ממנו לאכלו מחר רק יבטח בשם כי מחר ירד כי איננו מצוה עליו לאכלו כלו רק אם נשאר לו שלא יכול לאכלו ישליכנו מחוץ לאהלו : ולא · מלת אנשים דבקה עם ולא שמעו אל משה כי אנשים מעטים היו: אמר רבי מרינוס כי וירם מגזרת רמה : וילקטו

בָּשָׂר לֶאֱכֹל וְלֶחֶם בַּבֹּקֶר לִשְׂבֹּעַ בִּשְׁמֹעַ יְהוָה אֶת־תְּלֻנֹּתֵיכֶם אֲשֶׁר־אַתֶּם מַלִּינִם עָלָיו וְנַחְנוּ מָה לֹא־עָלֵינוּ תְלֻנֹּתֵיכֶם כִּי עַל־יְהוָה׃ וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה אֶל־אַהֲרֹן אֱמֹר אֶל־כָּל־עֲדַת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל קִרְבוּ לִפְנֵי יְהוָה כִּי שָׁמַע אֵת תְּלֻנֹּתֵיכֶם׃
י וַיְהִי כְּדַבֵּר אַהֲרֹן אֶל־כָּל־עֲדַת בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל וַיִּפְנוּ אֶל־הַמִּדְבָּר וְהִנֵּה כְּבוֹד יְהוָה נִרְאָה בֶּעָנָן׃ פ
וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר׃ שָׁמַעְתִּי אֶת־תְּלוּנֹּת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל דַּבֵּר אֲלֵהֶם לֵאמֹר בֵּין הָעַרְבַּיִם תֹּאכְלוּ בָשָׂר וּבַבֹּקֶר תִּשְׂבְּעוּ־לָחֶם וִידַעְתֶּם כִּי אֲנִי יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם׃ וַיְהִי בָעֶרֶב וַתַּעַל הַשְּׂלָו וַתְּכַס אֶת־הַמַּחֲנֶה וּבַבֹּקֶר הָיְתָה שִׁכְבַת הַטַּל סָבִיב לַמַּחֲנֶה׃ וַתַּעַל שִׁכְבַת הַטָּל וְהִנֵּה עַל־פְּנֵי הַמִּדְבָּר דַּק מְחֻסְפָּס דַּק כַּכְּפֹר עַל־הָאָרֶץ׃
טו וַיִּרְאוּ בְנֵי־יִשְׂרָאֵל וַיֹּאמְרוּ אִישׁ אֶל־אָחִיו מָן הוּא כִּי לֹא יָדְעוּ מַה־הוּא וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה אֲלֵהֶם הוּא הַלֶּחֶם אֲשֶׁר נָתַן יְהוָה לָכֶם לְאָכְלָה׃ זֶה הַדָּבָר אֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה לִקְטוּ מִמֶּנּוּ אִישׁ לְפִי אָכְלוֹ עֹמֶר לַגֻּלְגֹּלֶת מִסְפַּר נַפְשֹׁתֵיכֶם אִישׁ לַאֲשֶׁר בְּאָהֳלוֹ תִּקָּחוּ׃ וַיַּעֲשׂוּ־כֵן בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וַיִּלְקְטוּ הַמַּרְבֶּה וְהַמַּמְעִיט׃ וַיָּמֹדּוּ בָעֹמֶר וְלֹא הֶעְדִּיף הַמַּרְבֶּה וְהַמַּמְעִיט לֹא הֶחְסִיר אִישׁ לְפִי־אָכְלוֹ לָקָטוּ׃ וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה אֲלֵהֶם אִישׁ אַל־יוֹתֵר מִמֶּנּוּ עַד־בֹּקֶר׃
כ וְלֹא־שָׁמְעוּ אֶל־מֹשֶׁה וַיּוֹתִרוּ אֲנָשִׁים מִמֶּנּוּ עַד־בֹּקֶר וַיָּרֻם תּוֹלָעִים וַיִּבְאַשׁ וַיִּקְצֹף עֲלֵהֶם מֹשֶׁה׃ וַיִּלְקְטוּ אֹתוֹ בַּבֹּקֶר בַּבֹּקֶר אִישׁ כְּפִי אָכְלוֹ וחם

בִּסְרָא לְמֵיכַל וְלַחְמָא בְּצַפְרָא לְמִסְבַּע בְּדִשְׁמִיעַ קֳדָם יְיָ יָת תּוּרְעֲמָתְכוֹן דִּי אַתּוּן מִתְרַעֲמִין עֲלוֹהִי וְנַחְנָא מָה לָא עֲלָנָא תּוּרְעֲמָתְכוֹן אֱלָהֵן עַל מֵימְרָא דַייָ׃ וַאֲמַר מֹשֶׁה לְאַהֲרֹן אֱמַר לְכָל כְּנִשְׁתָּא דִּבְנֵי יִשְׂרָאֵל קְרִיבוּ קֳדָם יְיָ אֲרֵי שְׁמִיעַ קֳדָמוֹהִי יָת תּוּרְעֲמָתְכוֹן׃ וַהֲוָה כַּד מַלֵּיל אַהֲרֹן עִם כָּל כְּנִשְׁתָּא דִּבְנֵי יִשְׂרָאֵל וְאִתְפְּנִיאוּ לְמַדְבְּרָא וְהָא יְקָרָא דַייָ אִתְגְּלִי בַּעֲנָנָא׃ וּמַלֵּיל יְיָ עִם מֹשֶׁה לְמֵימָר׃ שְׁמִיעַ קֳדָמַי יָת תּוּרְעֲמַת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מַלֵּיל עִמְּהוֹן לְמֵימַר בֵּין שִׁמְשַׁיָּא תֵּיכְלוּן בִּסְרָא וּבְצַפְרָא תִּשְׂבְּעוּן לַחְמָא וְתִדְּעוּן אֲרֵי אֲנָא יְיָ אֱלָהֲכוֹן׃ וַהֲוָה בְרַמְשָׁא וּסְלֵיקַת סְלָיו וַחֲפַת יָת מַשְׁרִיתָא וּבְצַפְרָא הֲוַת נְחָתַת טַלָּא סְחוֹר סְחוֹר לְמַשְׁרִיתָא׃ וּסְלֵיקַת נְחָתַת טַלָּא וְהָא עַל אַפֵּי מַדְבְּרָא דַּעְדַּק מְקַלַּף דַּעְדַּק דְּגִיר כִּגְלִידָא עַל אַרְעָא׃ וַחֲזוֹ בְנֵי יִשְׂרָאֵל וַאֲמַרוּ גְּבַר לַאֲחוּהִי מַנָּא הוּא אֲרֵי לָא יָדְעִין מַה הוּא וַאֲמַר מֹשֶׁה לְהוֹן הוּא לַחְמָא דִּיהַב יְיָ לְכוֹן לְמֵיכַל׃ דֵּין פִּתְגָּמָא דִּי פַקֵּיד יְיָ לְקוּטוּ מִנֵּיהּ גְּבַר לְפוּם מֵיכְלֵיהּ עֻמְרָא לְגֻלְגַּלְתָּא מִנְיַן נַפְשָׁתֵיכוֹן גְּבַר לְדִי בְּמַשְׁכְּנֵיהּ תִּסְּבוּן׃ וַעֲבַדוּ כֵן בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וּלְקַטוּ דְּאַסְגִּי וּדְאַזְעַר׃ וְכָלוּ בְעֻמְרָא וְלָא אוֹתַר דְּאַסְגִּי וּדְאַזְעַר לָא חֲסַר גְּבַר לְפוּם מֵיכְלֵיהּ לְקַטוּ׃ וַאֲמַר מֹשֶׁה לְהוֹן אֱנָשׁ לָא יַשְׁאַר מִנֵּיהּ עַד צַפְרָא׃ וְלָא קַבִּילוּ מִן מֹשֶׁה וְאַשְׁאַרוּ גֻּבְרִין מִנֵּיהּ עַד צַפְרָא וּרְחֵישׁ רִחֲשָׁא וּסְרִי וּרְגִיז עֲלֵיהוֹן מֹשֶׁה׃ וּלְקַטוּ יָתֵיהּ בִּצְפַר בִּצְפַר גְּבַר כְּפוּם מֵיכְלֵיהּ ומה

אל כל עדת בני ישראל ג' וסי' קרבו לפני יי' כי שמע את תלנתיכם · ויהי כדבר אהרן · הארץ אשר עברנו : ובבקר ו' וסי' ובבקר תשבעו לחם · ובבקר היתה שכבת · ובבקר זרעך תפריחי · ובבקר תפלתי תקדמך · ובבקר אמר למלך · ובבקר היא שבה : ויאמר משה אלהם ג' וסי' הוא הלחם אשר · איש אל יותר אם יעברו בני גד · לגלגלת ג' וחס' וסי' עמר לגלגלת · בקע לגלגל' · מחצית השקל · דולקחת חמשת חמשת : יותר ז' בליש' וסי' איש אל יותר ממנו · ואת היותר החרמנו · ויותר ממנו מאה רכב · דשמואל וחברו דד"ה · כי מה יותר לחכם · ויותר לראי השמש · לעשות יקר יותר ממני : ויותרו ה' חסר בלישנא וסי' ויותרו אנשים ממנו · הנותרים לאמר · סוף פסוק והותירך ה' לטובה בפרי בטנך · את אשר הותרה משבעה · ויאכלו ויותרו כדבר ה' : בבקר בבקר י"ג וסי' בישעי' סימן כ' בהפטרת והיה עקב :

בעל הטורים

ויהי כדבר אהרן ולא משה בא בזכות אהרן היו העננים' לכך ופנו והנה כבוד יי' נראה בענן · השלו ב' במסו' הכא ותעל השלו · ויאספו את השלו · לומר שגם כאן אספו ממנו הרב' אלא שפסק ולכך חזרו והתלוננו עליו · זה הדבר אשר צוה יי' בגי' הפסוק יש אלפא ביתא · לומר לך כל המקיים את התורה הקב"ה מזמין לו פרנסתו בלא פורח באוכלי המן: מחספס בגימטרי' עולה רמ"ח שהיה המן נבלע ברמ"ח אברים · ויותירו ב' במס' הכא ואידך ויותירו כדב' יי' · ויותירו אנשים ממנו · התם שהותירו בדבר יי' נשתלחה בו ברכ' והכא שעברו על דבר יי' והותירו נשלח בו קללה : וירם תולעים · וירם ב' במסו' וירם כבוד יי' אלהי ישראל שבעו וירם לבם · והכא וירם תולעים ויבאש : וירם לבם · זה גסות הרוח לכך נסתלקה שכינה שנ' וירם כבוד אלהי ישראל דאמרינן בפר"ק דסוטה כל מי שיש בו גסות הרוח כאלו דוחק רגלי השכינה וזהו וירם תולעים שאם רם לבבו שיש בו גסות הרוח ירום תולעים · וזהו שנינו מאד הוי שפל רוח שתקות אנוש רמה : ונמס

מ"ע ספורנו

בשמוע יי' את תלונותיכם · וזה שהתפללנו שתראו את כבוד יי' רצוננו שיתן לכם אלה בענין שיראה לכם שתלונותיכם הם עליו ושהוא שמע את תלונותיכם : אמור אל כל עדת · כיון שידע שנתקבלה תפלתו כענין רבי חנינא כשהיה מתפלל על החולים (ברכות סוף פרק אין עומדין) או יותר מזה : קרבו לפני יי' · ההולך לפניה' בעמוד ענן : ויפנו אל המדבר · כי דרך המדבר היה הענן מהלך בנסעם : והנה על פני המדבר דק · דבר שהגרגיר שלו היה דק כאמרו כזרע גד הוא : דק ככפור · גם בהכנתו היה דק שלא היה מונח גרגיר על גרגיר : זה הדבר אשר צוה יי' · באמרו ובבקר תשבעו לחם : לקטו ממנו · כל אחד כרצונו אחד המרבה ואחד הממעיט : איש לפי אכלו עומר לגלגלת מספר נפשותיכ' איש לאשר באהלו תקחו · כי בכל ענין שתלקטו הן שתרבו ללקוט והן שתמעיטו יהיה זה על כ"פ שיהיה הנלקט מזון לכל אחד כפי אכלו שיספיק את כרגיל לאכול הרבה ולא יתן מזון יות' מהראוי למי שהוא רגיל לאכול מעט ושמה שילוקט הן על ידי המרבה ללקוט הן על ידי הממעיט יהיה עמר לגלגלת לא פחות ולא יותר · ושמי שילקוט בעד כל בני ביתו ילקוט עמר לכל אחד כמספר כל הנפשות אשר באהלו : ויקצוף עליהם משה · כי אמנם לא קרה זה עפני היותו יותר מכדי שבעם אבל שהותירוהו לבתחלה לנסות : בבקר בבקר · בכל בקר כמו בדברה אל יוסף יום יום · וכן בבקר בבקר בשיטיבו את הנרות : וחם

חזוקני

לא עלינו תלונותיכם · אתם השנות' התנוב' עליכו כשאמרתם כי הוצאתם אותנו ובלי ויודע כי לא אמרתם אלא כלפי מעלה כביכול כאדם המתאונן על המלך ומסבב התלונה על המשרת והמלך יודע שאין התלונה אלא עליו : וידבר יי' אל משה · וכבר בפרשה שלמעלה דבר יי' למשה לאמר להם לבני ישראל כן : בין הערבי' תאכלו בשר וגו' · למדנו דין סעודה שתי פעמים ביום ערב ובוקר : ותעל השלו · מתנת השלו לא היתה שלא באותה שעה ולפיכך לקמן בפרשת בהעלותך התאוו תאוה מי יאכילנו בשר וכתן לפסח פעם שנית כדאיתא בפר"ש כי בשני התאוו יותר אבל המן ירד להם במדבר מ' שנה דבר יום ביומו : ותעל שכבת הטל · ותפסוק כמו אל תעלני בחצי ימי · שכבת הטל ירידות הטל כמו ונבלי שמים מי ישכיב : מן הוא · מן בלשון מצרי כמו מה בלשון עברי ושואלין זה לזה מן הוא כלומר מה הוא : זה הדבר אשר צוה יי' אין לומ' דבוס דהכא בווי בעור הוא שלא ילקוט כל א' וא' אלא עומר במנוס דא"כ לא עשה הכנוי שהרי לקטו מן המדה פחות או יותר והוא אומר ויעשו בני ישראל כן כוה דהכא פי' כמו כוה דויטבו אשטנל"ר בלעז שוק הוא ולמדו' אפי' א' לוקט שני עומרים כשבא בביתו למוד לא מצא רק עומר מכוונ' ואם סברו לא ילקט רק שני עומר כשבא בביתו למוד ימצא עומר שלם' לא העדי' המרב' פשוטו כמשמעו לא העדיף המרב' שהשליך המותר על המדה וממשש לא החסיר שמזור ולוקט כפי המדה : אל יותיר · כמו אל יותר וכן ויוצא העבד כמו ויוציא עמו בששון מוצא רוח מאוצרותיו כמו מוציא : וילקטו אותו בבקר בבקר · ורביעים היו ללקטו בבקר שהרי ואם השמש ונמס ושוב לא יוכלו ללקטו : לאם

רל"בג

ואין ראוי לו ג"כ שיאכל יותר מן הראוי לעמידת גופו · ולזה כוה השם יתעלה ישראל שילקטו עומר לגולגולת על כד האומר ושבב השם יתעלה על כד השופט שכאשר מדדו אם לא מצא כל אחד מהם כי אם השעור הראוי כי הבונה האלהית היתה שיהיה להם לפם שקם לא פחות ולא יותר להרגילם במדת ההסתפקות ולהרחיק מהם מה שימשו אחר התאוות לבער כמשם וידמו לעבוד השם יתעלה כוה האופן ולזאת הסבה גם כן כוה שלא יותיר איש ממנו עד בקר :

התועלת הי' והוא במצות · והוא מה שנתבאר מזה הספור שהשבתא מרשית לרשות היא אסורה בשבת ולזה כוה שלא יצא איש ממקומו ללקט המן: התועלת הי'הוא להודיע מה שכוון להשאיר מלא העומר מן למשמרת להודיע לדורות הבאים אחריהם · זה הפלא העצום כי התמכה בפלאות שיא מהגדולות שנכפנות התורות ולזה רצה השם יתעלה שיתפרסם זה הפלא להודיע לדורות הבאים בהתפרסם להם זה הפלא העצום :

ויבא עמלק עד סוף הפרשה

בחר לנו אנשי' ר"ל אנשי מדות שהיו ראוים למלחמה או יהיה הרצון בזה אנשי מעלה כדי שיהיה יותר ראוים שיעשה להם נס : אנכי נצב על ראש הגבעה · הנה עשה משה כן כדי שיראוהו ישראל ויתבאר להם כי בהרימו ידיו יגבר ישראל ובהניחו ידיו יגבר עמלק ולזאת הסבה לקח המטה בידו כדי שיתבאר להם כי השם יתעלה יעזרם להם וזה השופט כאמצעות המטה · וידי משה כבדים · יתכן שהיה גדול הגוף והיה עם זה זקן והנה אלו הם שתי סבות לתת לו כובד באיבריו וזה מבואר למי

ממין הנכבשות שיון שלם ולזה ג"כ לא יכול משה לעמוד תמיד כל עת שהעמידה הארמה ולפי משיתה בכונת שחשיב במקום נבוה כדי שיראוהו ישראל ולקחו אבן והושיבוהו עליה בדרך שינבה מקומו ולביות

וְחַם הַשֶּׁמֶשׁ וְנָמָס׃ וַיְהִי בַּיּוֹם הַשִּׁשִּׁי לָקְטוּ לֶחֶם מִשְׁנֶה שְׁנֵי הָעֹמֶר לָאֶחָד וַיָּבֹאוּ כָּל־נְשִׂיאֵי הָעֵדָה וַיַּגִּידוּ לְמֹשֶׁה׃ וַיֹּאמֶר אֲלֵהֶם הוּא אֲשֶׁר דִּבֶּר יְהוָה שַׁבָּתוֹן שַׁבַּת־קֹדֶשׁ לַיהוָה מָחָר אֵת אֲשֶׁר־תֹּאפוּ אֵפוּ וְאֵת אֲשֶׁר־תְּבַשְּׁלוּ בַּשֵּׁלוּ וְאֵת כָּל־הָעֹדֵף הַנִּיחוּ לָכֶם לְמִשְׁמֶרֶת עַד־הַבֹּקֶר׃ וַיַּנִּיחוּ אֹתוֹ עַד־הַבֹּקֶר כַּאֲשֶׁר צִוָּה מֹשֶׁה וְלֹא הִבְאִישׁ וְרִמָּה לֹא־הָיְתָה בּוֹ׃

כה וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה אִכְלֻהוּ הַיּוֹם כִּי־שַׁבָּת הַיּוֹם לַיהוָה הַיּוֹם לֹא תִמְצָאֻהוּ בַּשָּׂדֶה׃ שֵׁשֶׁת יָמִים תִּלְקְטֻהוּ וּבַיּוֹם הַשְּׁבִיעִי שַׁבָּת לֹא יִהְיֶה־בּוֹ׃ וַיְהִי בַּיּוֹם הַשְּׁבִיעִי יָצְאוּ מִן־הָעָם לִלְקֹט וְלֹא מָצָאוּ׃ ס וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה עַד־אָנָה מֵאַנְתֶּם לִשְׁמֹר מִצְוֹתַי וְתוֹרֹתָי׃ רְאוּ כִּי־יְהוָה נָתַן לָכֶם הַשַּׁבָּת עַל־כֵּן הוּא נֹתֵן לָכֶם בַּיּוֹם הַשִּׁשִּׁי לֶחֶם יוֹמָיִם שְׁבוּ ׀ אִישׁ תַּחְתָּיו אַל־יֵצֵא אִישׁ מִמְּקֹמוֹ בַּיּוֹם הַשְּׁבִיעִי׃

ל וַיִּשְׁבְּתוּ הָעָם בַּיּוֹם הַשְּׁבִעִי׃ וַיִּקְרְאוּ בֵית־יִשְׂרָאֵל אֶת־שְׁמוֹ מָן וְהוּא

וּמָה דְּמִשְׁתְּאַר מִנֵּיהּ עַל־אַפֵּי חַקְלָא כַּד־חַם עֲלוֹהִי שִׁמְשָׁא פָּשַׁר׃ וַהֲוָה בְּיוֹמָא שְׁתִיתָאָה לְקַטוּ לַחְמָא עַל־חַד־תְּרֵין תְּרֵין עֻמְרִין לְחַד וַאֲתוֹ כָּל־רַבְרְבֵי כְנִשְׁתָּא וְחַוִּיאוּ לְמֹשֶׁה׃ וַאֲמַר לְהוֹן הוּא דִּי מַלֵּיל יְיָ שַׁבָּא שַׁבְּתָא־קוּדְשָׁא קֳדָם יְיָ מְחַר יָת דִּי־אַתּוּן עֲתִידִין לְמֵיפָא אֵפוֹ וְיָת דִּי־אַתּוּן עֲתִידִין לְבַשָּׁלָא בַּשִּׁילוּ וְיָת כָּל־מוֹתָרָא אַצְנַעוּ לְכוֹן לְמַטְּרָא עַד־צַפְרָא׃ וְאַצְנַעוּ יָתֵיהּ עַד־צַפְרָא כְּמָא דְפַקֵּיד מֹשֶׁה וְלָא סְרִי וְרִחֲשָׁא לָא־הֲוָה בֵּיהּ׃ וַאֲמַר מֹשֶׁה אִכְלוּהִי יוֹמָא־דֵין אֲרֵי־שַׁבְּתָא יוֹמָא־דֵין קֳדָם־יְיָ יוֹמָא־דֵין לָא תַשְׁכְּחֻנֵּיהּ בְּחַקְלָא׃ שִׁתָּא יוֹמִין תִּלְקְטֻנֵּיהּ וּבְיוֹמָא שְׁבִיעָאָה שַׁבְּתָא לָא יְהֵא־בֵיהּ׃ וַהֲוָה בְּיוֹמָא שְׁבִיעָאָה נְפַקוּ מִן־עַמָּא לְמִלְקַט וְלָא אַשְׁכַּחוּ׃ וַאֲמַר יְיָ לְמֹשֶׁה עַד־אֵימָתַי אַתּוּן מְסָרְבִין לְמִטַּר פִּקּוֹדַי וְאוֹרָיְתָי׃ חֲזוֹ אֲרֵי יְיָ יְהַב לְכוֹן שַׁבְּתָא עַל־כֵּן הוּא יָהֵב לְכוֹן בְּיוֹמָא שְׁתִיתָאָה לְחֵם תְּרֵין יוֹמִין תִּיבוּ גְּבַר תְּחוֹתוֹהִי לָא־יִפּוֹק אֱנַשׁ מֵאַתְרֵיהּ בְּיוֹמָא שְׁבִיעָאָה׃ וְנָחוּ עַמָּא בְּיוֹמָא שְׁבִיעָאָה׃ וּקְרוֹ בֵית־יִשְׂרָאֵל יָת־שְׁמֵיהּ מַנָּא וְהוּא

וחם · ג׳ פתחין וסי׳ וחם השמש ונמס · וחם לארני המלך · אם ישכבו שנים · וא׳ חם לבי בקרבי וסימן בלשון תרגום מלכא דרמוך בשמשא : תמצאהו ו׳חס׳ בליש׳ וסי׳ היום לא תמצאהו · וימצאהו המורים · ומצאהו רעות · וימצאהו בחלקת נבות · ויבקשו שלשה ימים · כחלום יעוף ולא ימצאהו : על כן ב׳ בטעם תלישא גדולה וסי׳ על כן הוא נתן לכם ביום הששי · קרא שם המקום ההוא עמק עכור : יומים ה׳ בלי׳ ג׳ מלאים וב׳ חס׳ וסי׳ לחם יומים · אך אם יום או יומים · לא יום אחד תאכלון · או ימים או חדש ימים יחיינו מיומים · ב׳ בתרא חסר : שבו ה׳ בתורה נמס׳ פרשת וירא : אל יצא ג׳ וסי׳ אל יצא איש ממקומו · אל יצא פליט מן העיר באו הכום איש אל יצא : השביעי חד מן ח׳ חסרים נמסר פרשת בא : וישבתו ב׳ וסימן ביום השביעי · וישבתו שלשת רעי איוב :

רשי

וחם השמש ונמס · והנשאר בשדה נעשה נחלים ושותין ממנו אילים וצבאים ואומות העולם צדין מהן וטועמין בהם טעם מן ויודעים מה שבחן של ישראל פשר לשון פושרי׳ על ידי השמש מתחמים ומפשיר : ונמס · דיש״טנפריר ודוגמתו בסנהדרין בסוף ד׳ מיתות : לקטו לחם משנה · כשמדדו את לקיטתן באהליהם מצאו כפלים שני העומר לאחד ומדרש אגדה לחם משונ׳ אותו היום נשתנה לשבח בריחו וטעמו : ויגידו למשה · שאלוהו מה היום מימי׳ ומכאן יש ללמד שעדיין לא הגי׳ להם משה פרשת שבת שנצטווה לומר להם והיה ביום הששי והכינו וגו׳ עד ששאלו את זאת אמר להם הוא אשר דבר יי׳ שנצטויתי לומר לכם ולכך ענשו הכתוב שאמר לו עד אנה מאנתם ולא הוציאו מהכלל: את אשר תאפו אפו · מה שאתם רוצים לאפות בתנור אפו היו׳ הכל לשני ימי׳ ומה שאת׳ צריכי׳ לבשל ממנו במים בשלו היום לשון אפייה נופל בלחם ולשון בישול בתבשיל : למשמרת · לגניזה : ויאמר משה אכלוהו היום · שחרית שהיו רגילי׳ לצאת וללקט באו לשאול אם נצא אם לאו אמר להם את שבידכ׳ אכלו לערב חזרו לפניו מהו לצא׳ אמר להם שבת היום רואה אותם דואגים שמא פסק המן ולא ירד עוד אמר להם היו׳ לא תמצאוהו מה ת״ל היום היו׳ לא תמצאוהו אבל מחר תמצאוהו : וביום השביעי שבת · שבת הוא המן לא יהיה בו ולא בא הכתוב אלא לרבות יום הכפורים וימי׳ טובי׳ : עד אנה מאנתם · משל הדיוט הוא בהדי הוצ׳ לקיא כרבא ע״י הרשעים מתגנין הכשרים : ראו · בעיניכם כי ה׳ בכבודו מזהיר אתכם על השבת שהרי נס נעש׳ בכל ע״ש לתת לכם לחם יומים : שבו איש תחתיו · מכאן סמכו חכמי׳ ד׳ אמו׳ ליוצא חוץ לתחו׳ : אל יצא איש ממקומו · אלו אלפים אמה ולא במפורש שאין תחומין אלא מדברי סופרים ועיקרו של מקרא על לוקטי המן נאמר : והוא

אבן עזרא

וילקטו · טעם וחם השמש כחום היום כי השמש לא יחם : ונמס · מבנין נפעל מפעלי הכפל : ויהי · ירד המן יותר מהמנהג כאשר יפרש וישראל לקטו לחם משנה כי משה צוה להם לעשות ככה והם לא ידעו למה ועוד שהכתוב אמר לקטו ולא אמר מצאו ובאו הנשיאים והגידו למשה כי ישראל עשו כאשר צוס ושאלוה מה יעשה כי למה זה ללקוט משנה ואיך יוכלו לאכלו : ויאמר · כבר אמר לי השם כי את׳ חייבים לשבו׳ מחר שלא תעשו מלאכה אפילו אוכל נפש כי מחר הוא יום שבת לה׳ כי זה היום סמוך לשם בעבור ששב׳ מכל מלאכתו ביו׳ השביעי וככה בשנת השמטה ושבתה הארץ שבת לה׳ · ומלת שבת בדקדוק קשה כי איננ׳ על משק׳ גנב כי תי״ו שבת סי׳ לשון נקבה והעד שבת היא לה׳ ומלת שבת שם דבר כמו שבית׳ וככ׳ דקדו׳ המלה היא׳ ראויה להיות שבתת על משקל דלקת וכאשר אמרו התי״ו האח׳ פתחו הבית להורו׳ על לשון נקבה כמו משרת לנקבה פתחו הרי״ש להורות על לשון נקבה לשון זכר הוא משר׳ את המלך וככה מלת אחת כאשר אפרש ומלת אפו זרה כי היה ראוי להיותו על משקל עשו והנה אמר משה לנשיאי׳ מה יעשו : את אשר תאפו · כמנהג׳ אפו שתאכלו היום וככה את אשר תבשלו בשלו והכ׳ מהעומר האחת יעשו כל זה ובשלו הכל כרצונכם ואכלו מה שיספיק לכם : ואת כל העודף הניחוהו עד הבקר שאומ׳ לכם מה תעשו והנה לא הודיעם כי לא ירד מן ביום השבת רק בבקר הודיעם זה הסוד : ויאמר · רבים חסרי אמונה הסתבכו בעבור זה הפסוק ואמרו כי חייב אדם לשמור יום השבת והלילה הבא אחריו כי משה אמ׳ כי שבת היום ליי׳ ולא הלילה שעבר גם אמר מחר ופרשו ויהי ערב ויהי בקר כרצונם כי יום ראשון לא השלים עד בקר יום שני ולא לדברו נכונה כי משה לא דבר לישראל רק כנגד מנהגם כאשר הזכרתי לך כי מנהג ארצות ערלים

אינו כמנהג ארץ ישראל במאכלם ובמלבושם ובניהם ועניהם כי אין ממנהג שיאפה אדם או יבשל בקיץ ובחרף ולא לעשות מלאכה רק ביום

על כן אמר מחר ועתה שים לבך להבין טפשות המפרשי׳ ויהי ערב ויהי בקר אשר הזכרתי כי הכתוב אומר ויקרא אלהים לאור יום והוא מעת זרוח השמש

עד שקעו ולחשך קרא לילה מעת שקוע השמש עד זרחו והנה הלילה הפך היום כמו שחשך הפך אור אם כן איך יקרא מעת ערב שהוא עריבת השמש עד בקר יום

והנה הוא לילה והנה כתוב על אלה לילה ליום ישימו ודע כי היום בלשון הקדש על שני דרכים האחת כאשר הזכרתי כל זמן שאור השמש עומד על הארץ כנגד כל

מקום על כן כתוב לילה ויום ויום ולילה שלשת ימים ושלשת לילות כי אילו היתה מדת היום כוללת עמו לילה למה יזכיר לילה וזה לא יתכן בראיה גמורה מחכמת

הדבר שפס דבר יהיה כולל שני דברים שהאחד הפך כנגדו והדרך השנית שמלת יום נופל על זמן קרוב או רחוק כמו ביום הכותי כל בכור אתה עובר היום את [illegible]

ביום הזה והיה ביום ההוא ורבים ככה והנה נכיח כל אלה הדברים ונבקש יום התורה כאשר אמרתי כי שנותינו אינם קבועים במהלך החמה והלבנה [illegible]

בית דין והנה מצאנו שאמר שבעת ימים מצות תאכלו ופירש כי זה המספר מארבעה עשר לחדש בערב עד יום האחד ועשרים לחדש בערב [illegible]

עד ערב תשבתו שבתכם ועוד מי שאירע לו קרי בלילה או ביום כי כן כתוב מקרה לילה והנה לא יטהר עד בא השמש שהוא סוף היום הראשון ואילו כן שהוא עד [illegible]

היה ראוי שירחץ בבקר כי הם אומרים כי היום והלילה שהוא אחריו יקרא יום הנה יהיה חצי היום טמא וחציו טהור ואשר יארע לו קרי בתחלת הלילה חצי יום [illegible]

חצי יום הבא ואלה דברי התולים וכבר פירשתי ויהי ערב ויהי בקר במקומו: ויאמר · עתה פירש מה יעשו בעודף המונח וגלה להם סודו כי לא ימצאוהו היום כי [illegible]

כן יהיה תמיד כל זמן היותכם במדבר כאשר היה עתה שלקטתם אותו ששת ימים : וביום השביעי לא יהיה · מן יורד והוסיף בו תוספת ביאור כמו ומעץ הדעת [illegible]

תאכלו ממנו : ויהי ביום השביעי · לרדת המן : יצאו ללקוט · לראות היעמדו דברי משה : ויאמר יי׳ · משה כנגד כל ישראל והטעם שיאמר לישראל ככה · [illegible]

[illegible]

בעל הטורים

[illegible]

מ״ע ספורנו

[illegible]

רלב״ג

[illegible]

החזקוני

[illegible]

אבן עזרא

יש אומרים כי כזרע גד לבן כוסברתא ונקרא בלשון ערבי כסבור ויש אומרים סרדל ואנכי לא ידעתי כי אין לו חבר במקרא רק בדבר המן וככה צפיחית והגאון אמר כי הוא רקיק מצות והנה כשיאכל כאשר ירד הוא כצפיחית בדבש ואם יבושל יהי' טעמו כלשד השמן אלה השני' מטעמי' הראנו הכתוב: ויאמר· זאת הפרשה ראויה היתה להכתב אחר שנעשה המשכן רק נכתבה במקום הזה לספר זה הנס שעמד המן לדורות והנה משה אמר כן לישראל על כן אמ' אשר האכלתי אתכם: צנצנת· כלי חרס או נחשת ואין למלה הזאת חבר· וטעם לפני יי' בעבו' הכבוד שהו' על הכרובי': כאשר· הנה פי' לפני יי' העדות שהוא הארון ונקרא ארון העדות בעבור לוחות הברית שהיו שם: ובני· זה הנס היה גדול מכל הנסים שנעשו על יד משה כי נסי' רבי' היו במן ועמדו ארבעי' שנה ולא כל הנסים האחרים· וטעם אל ארץ נושבת כי היו במדבר בארץ לא עבר בה איש והנה כשעברו הירדן היו אוכלים התבואה שמצאו על כן הוצרך לומ' את המן אכלו עד בואם אל קצה ארץ כנען כי המן נמשך עמהם עד שבאו לגלגל שהוא קצה ארץ כנען והנה התבואה חדשה עמהם אז שבת המן: והעומר· הזכיר זאת המדה כי עומר לגלגלת היה רב לשובע: ויסעו· אחז הכתוב דרך קצרה לומר למסעיהם כי ממדבר סין נסעו אל דפקה ומשם לאלוש ומאלוש לרפידים· וטעם על פי יי' ביד משה כאשר הזכרתי: וירב הזכיר העם· ולא כל העם כאשר הזכיר בדבר המן כי שתי' כתות היו האחד אין לה מים לשתות והיא העושה מריבה את משה והשנית יש לה מים שהביא מאלוש והיא הרוצה לנסות את השם אם יתן מים כאשר יפרש: תנו לנו מים· למשה ואהרן מדברי' ואין צורך להזכיר אהרן כי כבר פירשתי כי משה לא דבר עם ישראל רק ע"י אהרן והנה השיב למריבים עמו מה תריבון עמדי כצעק כלנו אל השם ואמ' למנסי' מה תנסון את יי': ויצמא· כאשר התחזק עליהם הצמא התרעמו על משה כי הרע להם להוציאם מארץ מצרים: ויצעק· דבר הכתוב דרך משל כי רבי מריבו' עשו עמי ומתרעמים עלי ואילו הי' בהם יכולת היו סוקלין אותי: ויאמר· יש אומרי' בעבור שאמר עוד מעט וסקלוני אמ' לו השם עבור לפני העם המריבים עמך להודיע כי מים תתן להם עתה וקח אתך מזקני ישראל: ומטך אשר הכית בו· בלווי: הנני· הטע' כי תמלאני והטע' לחי וגבורתי בחורב· והכית

מקרא

וְהוּא כְּזֶרַע גַּד לָבָן וְטַעְמוֹ כְּצַפִּיחִת בִּדְבָשׁ׃
לב וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה זֶה הַדָּבָר אֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה מְלֹא הָעֹמֶר מִמֶּנּוּ לְמִשְׁמֶרֶת לְדֹרֹתֵיכֶם לְמַעַן יִרְאוּ אֶת־הַלֶּחֶם אֲשֶׁר הֶאֱכַלְתִּי אֶתְכֶם בַּמִּדְבָּר בְּהוֹצִיאִי אֶתְכֶם מֵאֶרֶץ מִצְרָיִם׃
לג וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה אֶל־אַהֲרֹן קַח צִנְצֶנֶת אַחַת וְתֶן־שָׁמָּה מְלֹא־הָעֹמֶר מָן וְהַנַּח אֹתוֹ לִפְנֵי יְהוָה לְמִשְׁמֶרֶת לְדֹרֹתֵיכֶם׃
לד כַּאֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה וַיַּנִּיחֵהוּ אַהֲרֹן לִפְנֵי הָעֵדֻת לְמִשְׁמָרֶת׃
לה וּבְנֵי יִשְׂרָאֵל אָכְלוּ אֶת־הַמָּן אַרְבָּעִים שָׁנָה עַד־בֹּאָם אֶל־אֶרֶץ נוֹשָׁבֶת אֶת־הַמָּן אָכְלוּ עַד־בֹּאָם אֶל־קְצֵה אֶרֶץ כְּנָעַן׃
לו וְהָעֹמֶר עֲשִׂרִית הָאֵיפָה הוּא׃ פ
א וַיִּסְעוּ כָּל־עֲדַת בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל מִמִּדְבַּר־סִין לְמַסְעֵיהֶם עַל־פִּי יְהוָה וַיַּחֲנוּ בִּרְפִידִים וְאֵין מַיִם לִשְׁתֹּת הָעָם׃
ב וַיָּרֶב הָעָם עִם־מֹשֶׁה וַיֹּאמְרוּ תְּנוּ־לָנוּ מַיִם וְנִשְׁתֶּה וַיֹּאמֶר לָהֶם מֹשֶׁה מַה־תְּרִיבוּן עִמָּדִי מַה־תְּנַסּוּן אֶת־יְהוָה׃
ג וַיִּצְמָא שָׁם הָעָם לַמַּיִם וַיָּלֶן הָעָם עַל־מֹשֶׁה וַיֹּאמֶר לָמָּה זֶּה הֶעֱלִיתָנוּ מִמִּצְרַיִם לְהָמִית אֹתִי וְאֶת־בָּנַי וְאֶת־מִקְנַי בַּצָּמָא׃
ד וַיִּצְעַק מֹשֶׁה אֶל־יְהוָה לֵאמֹר מָה אֶעֱשֶׂה לָעָם הַזֶּה עוֹד מְעַט וּסְקָלֻנִי׃
ה וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה עֲבֹר לִפְנֵי הָעָם וְקַח אִתְּךָ מִזִּקְנֵי יִשְׂרָאֵל וּמַטְּךָ אֲשֶׁר הִכִּיתָ בּוֹ אֶת־הַיְאֹר קַח בְּיָדְךָ וְהָלָכְתָּ׃
ו הִנְנִי עֹמֵד לְפָנֶיךָ שָּׁם עַל־הַצּוּר בְּחֹרֵב וְהִכִּית

תרגום אונקלוס

והוא כבר זרע גידא חיור וטעמיה כאיסקריטון בדבש: ואמר משה דין פתגמא דפקיד יי מלו עומרא מיניה למטרא לדריכון בדיל דיחזון ית לחמא די אוכלית יתכון במדברא באפקותי יתכון מארעא דמצרים: ואמר משה לאהרן סב צלוחית חדא והב תמן מלי עומרא מנא ואצנע יתיה קדם יי למטרא לדריכון: כמא דפקיד יי למשה ואצנעיה אהרן קדם סהדותא למטרא: ובני ישראל אכלו ית מנא ארבעין שנין עד דעלו לארעא יתיבתא ית מנא אכלו עד דאתו לסייפי ארעא דכנען: ועומרא חד מן עשרא בתלת סאין הוא: ונטלו כל כנישתא דבני ישראל ממדברא דסין למטלניהון על מימרא דיי ושרו ברפידים ולית מיא למשתי עמא: ונצא עמא עם משה ואמרו הבו לנא מיא ונשתי ואמר להון משה מה אתון נצן עמי מה אתון מנסן קדם יי: וצחא תמן עמא למיא ואתרעם עמא על משה ואמר למא דנן אסיקתנא ממצרים לקטלא יתי וית בני וית בעירי בצחותא: וצלי משה קדם יי למימר מה אעביד לעמא הדין עוד זעיר פון וירגמנני: ואמר יי למשה עבר קדם עמא וסב עמך מסבי ישראל וחוטרך די מחיתא ביה ית נהרא סב בידך ותיזיל: הא אנא קאים קדמך תמן על טינרא בחורב והימחי

רשי

והוא כזרע גד· עשב ששמו קולי"אנדרי וזרע שלו עגול ואינו לבן והמן היה לבן ואינו נמשל לזרע גד אלא לענין העגול כזרע גד היה והוא לבן: כצפיחת· בצק שמטגנין אותו בדבש וקורין לו אסקרי"טין בלשון משנה והוא תרגום של אנקלוס: למשמרת· לגניזה: לדורותיכם· בימי ירמיהו כשהיה ירמיהו מוכיחם למה אין אתם עוסקין בתור' והם אומרי' נניח מלאכתנו ונעסוק בתורה מהיכן נתפרנס הוציא להם צנצנת המן אמר להם אתם ראו דבר יי' שמעו לא נאמר אלא ראו בזה נתפרנסו אבותיכם הרבה שלוחין יש לו למקום להכין מזון ליראיו: צנצנת· צלוחית של חרס כתרגומו: והנח אותו לפני יי'· לפני הארון ולא נאמ' מקר' זה עד שנבנ' אוהל מועד אלא שנכת' כאן בפרש' המן: מ' שנה· והלא חסר ל' יום שהרי בט"ו באייר ירד להן המן תחל' ובחמש' עשר בניסן פסק שנאמר וישבות המן ממחרת אלא מגיד שהעוגות שהוציאו ישראל ממצרים טעמו בהם טעם מן: אל ארץ נושבת· לאחר שעברו את הירדן: אל קצה ארץ כנען· בתחלת הגבול קודם שעברו את הירדן והם ערבות מואב נמצאו מכחישי' זה את זה אלא בערבות מואב כשמת משה בשבעה באדר פסק המן מלירד ונסתפקו ממן שלקטו בו ביו' עד שהקריבו העומר בששה עשר בניסן שנא' ויאכלו מעבור הארץ ממחרת הפסח: עשירית האיפה· האיפה ג' סאין והסאה ששת קבין והקב ארבעה לוגים והלוג ששה בצים נמצא עשירי' האיפ' ארבעי' ושלש ביצי' וחומש ביצה והוא שיעו' לחלה ולמנחו': מה תנסו'· לומר היוכל לתת מים בארץ ציה: עוד מעט· אם אמתין עוד מעט וסקלוני: עבור לפני העם· וראה אם יסקלוך למה הוצאת לעז על בני: וקח אתך מזקני ישראל· לעדות שיראו שעל ידך המים יוצאים מן הצור ולא יאמרו מעינות היו שם מימי קדם: ומטך אשר הכית בו את היאור· ומה תלמוד לומר אשר הכית בו את היאור אלא שהיו ישראל אומרי' על המטה שאינו מוכן אלא לפורענו' בו לקה פרע' ומצרים כמה מכות במצרי' ועל הים לכך נאמ' אשר הכית בו את היאור והם אומרים עליו שהוא לפורענו' יראו עתה שאף לטובה הוא מוכן: והכית

בעל הטורים

[illegible]

מ"ע ספורנו

[illegible]

מסורה

[illegible]

חזקוני

והוא כזרע גד· לפי שאמר למעלה דק ככפור וכפור אין לו שיעור פעמי' גם פעמי' דק מאד ונתן לו שיעור ונת' שהן כזרע גד: כזרע· הכ"ף בשב"א והזי"ן בסגול: וטעמו כצפיחית בדבש· שאוכלין אותו כמות שהוא אבל להלן כשהוא אומר וטעמו אותו כריקיי' או דכו במדוכה היה מתחנה טעמו לשד השמן: אל ארץ נושבת· אל ארץ מיושבת שאינה מדבר כדכתיב ועברת' את הירדן וישבת' בארץ וגו': והעומר שהיו מודדין בו את המן עשירית האיפה הוא לשון זכר: ממדבר סין למסעיה' אחז לשון קצרה כי ממדבר סין נסעו לדפקה ומדפקה לאלוש ומאלוש לרפידי' אלא מפני שלא נעשה בהם דבר ... [illegible] ... וקח אתך מזקני ישראל· לעדות שלא יאמרו שמא מעיינות היו שם: אשר הכית בו· ... [illegible] ... אשר הכית בו את היאור· ... והכית

[illegible]

[illegible]

חסלת פרשת בשלח

והכית בצור ויצאו ממנו מים ושתה
העם ויעש כן משה לעיני זקני
ישראל: ויקרא שם המקום מסה
ומריבה על ריב בני ישראל ועל
נסתם את יהוה לאמר היש יהוה
בקרבנו אם אין: פ
ויבא עמלק וילחם עם ישראל
ברפידם: ויאמר משה אל יהושע
בחר לנו אנשים וצא הלחם בעמלק
מחר אנכי נצב על ראש הגבעה
י ומטה האלהים בידי: ויעש יהושע
כאשר אמר לו משה להלחם
בעמלק ומשה אהרן וחור עלו ראש
הגבעה: והיה כאשר ירים משה
ידו וגבר ישראל וכאשר יניח ידו
וגבר עמלק: וידי משה כבדים
ויקחו אבן וישימו תחתיו וישב
עליה ואהרן וחור תמכו בידיו מזה
אחד ומזה אחד ויהי ידיו אמונה עד
בא השמש: ויחלש יהושע את
עמלק ואת עמו לפי חרב: פ
ויאמר יהוה אל משה
כתב זאת זכרון בספר ושים באזני
יהושע כי מחה אמחה את זכר
עמלק מתחת השמים: ויבן משה
טו מזבח ויקרא שמו יהוה נסי:
ויאמר

ותמחי בטינרא ויפקון מיניה מיא
וישתי עמא ועבד כן משה לעיני סבי
ישראל: וקרא שמא דאתרא נסיתא
ומצותא על דנצו בני ישראל ועל
דנסיאו קדם יי למימר האית
שכינתא דיי בינגא אם לא: ואתא
עמלק ואגח קרבא עם ישראל
ברפידים: ואמר משה ליהושע בחר
לנא גברין ופוק אגח קרבא בעמלק
מחר אנא קאים על ריש רמתא
וחוטרא דאתעביד ביה ניסין מן
קדם יי בידי: ועבד יהושע כמא
דאמר ליה משה לאגחא קרבא
בעמלק ומשה אהרן וחור סליקו
לריש רמתא: והוה כד מרים משה
ידוהי ומתגברין דבית ישראל וכד
מנח ידוהי ומתגברין דבית עמלק:
וידי משה יקרן ונסיבו אבנא ושויאו
תחותוהי ויתב עלה ואהרן וחור
סעידין בידוהי מכא חד ומכא חד
והואה ידוהי פרישן בצלו עד דעל
שמשא: ותבר יהושע ית עמלק
וית עמיה לפתגם דחרב: ואמר יי
למשה כתב דא דוכרנא בספרא
ושוי קדם יהושע ארי מימחא אימחי
ית דוכרנא דעמלק מתחות שמיא:
ובנא משה מדבחא ופלח עלוהי
קדם יי דעבד ליה ניסין: ואמר

בצור ג' דגשי' וסי' והכית בצור ויצאו · בא בצור והטמן · לעד בצור יחצבון : ויצאו ז' רפין וסי' הנני עומד לפניך שם על הצור · כי ינצו אנשים יחדיו · ויצאו זקניך ושפטיך · ויצאו אחרינו עד · ויצאו וראו בפגרי · ויאמר איהם טמאו · ויצאו יושבי עירי : מסה ב' שום קרת' ומשתנין חד כתיב ס' וחד כתי' ש' וסי' ויקרא שם המקו' מסה ומריב' · ובתבער' ובמסה : נסתם ד' חס' בליש' וסי' ועל נסתם · למען ענתך לנסתך · למען נסת' להטיבך · ותב' לנסתו בחידו' : אם אין ד' וסי' היש יי' בקרבנו · היש בה עץ · אם אין אתה דבר · אם אין שמע לי : וילחם עם ישר' ב' וסי' ברפידים · ולא האמין סיחון · ושארא וילחם בישר' : וידי ד' וסי' וידי משה כבדי' · וידי אדם מתחת כנפיהם · וידי עם הארץ תבהלנה · מעשה חרש וידי צורף : ואת עמו ז' נמס' לעיל בריש סידרא : ויאמר יי' י"ב בטעם קדמא אזלא בספרא נמסר בסדר ואלה שמות : ושים ט' בקריי' וסי' ושים כסף איש בפי : באזני יהושע · קטרת · בסלע קנך · עשה לך שרף · ושים עליה כרים · דיחזקאל · ראה בעיניך ובאזניך שמע · קח נא מפיו תורה · ושים פחות תחתיהם דמלכי' : אמחה ב' וסי' את האדם את זכר עמלק : ויקרא שמו ו' חס' את נמסר פרש' וישלח : נסי ב' בתרי ליש' וסי' יי' נסי · מרים נסי :

רשי

והכית בצור · על הצור לא נאמר אלא בצור מכאן שהמטה היה של מין דבר חזק ושמו סנפירינון והצור נבקע מפניו : ויבא עמלק · סמך פרשה זו למקרא זה לומר תמיד אני ביניכם ומזומן לכל צרכיהם ואתם אומרי' היש יי' בקרבנו אם אין חייכם שהכלב בא ונושך אתכם ואתם צועקי' לי ותדעו היכן אני משל לאדם שהרכיב בנו על כתפו ויצא לדרך היה אותו הבן רואה חפץ ואומ' אבא טול חפץ זה ותן לי והוא נותן לו וכן שנייה וכן שלישית פגעו באדם אחד אמר לו אותו הבן ראית את אבא אמר לו אביו אינך יודע היכן אני השליכו ובא הכלב ונשכו : בחר לנו · לי ולך השוה לו מכאן אמרו יהי כבוד תלמידך חביב עליך כשלך וכבוד חבירך כמור' רבך מנין ויאמר אהרן אל משה בי אדוני והלא אהרן גדול מאחיו היה ועוש' את חבירו כרבו מורא רבך כמורא שמים שנאמ' אדוני משה כלאם מן העול' חייבין הם כלייה הנזורדי' בך כאילו מרדו בהק"בה : וצא הלחם · צא מן הענן והלחם בו : מחר · בעת המלחמה אנכי נצב : בחר לנו אנשי' · גבורי' ויראי חטא שתהא זכותן מסייעתן · דבר אחר בחר לנו אנשים שיודעי' לבטל כשפי' לפי שבני עמלק מכשפין היו : ומשה ואהרן וחור · מכאן לתעני' שצריכים ג' לעבור לפני התיב' שבתענית היו שרויים : כאשר ירים משה ידו · וכי ידיו של משה עושות היו המלחמה כו' כדאי' בראש השנה : וידי משה כבדי' · בשביל שנתעצל במצו' ומנה אח' תחתיו נתייקרו ידיו ויקחו אהרן וחור אבן וישימו תחתיו · ולא ישב לו על כר וכסת אמר ישראל שרויין בצער אף אני אהי' עמהם בצער : ויהי ידיו אמונה · ויהי משה ידיו באמונה פרושות השמי' בתפלה נאמנה ונכונה : עד בא השמש · שהיו עמלקים מחשבין את השעות באיצטרולוגיא באי זו שעה הם נוצחי' והעמיד להם משה חמה וערבב את השעות : ויחלוש יהושע · חתך ראשי גבוריו ולא השאיר אלא חלשים שבהם ולא הרגם כולם מכאן אנו למדים שעשו על פי הדיבור של שכינ' : כתוב זאת זכרון · שבא עמלק להזדווג לישראל קודם לכל האומות : ושים באזני יהושע · המכנים את ישראל לארץ שיצוה את ישראל לשלם לו את גמולו כאן נרמז לו למשה שיהושע מכנים את ישר' לארץ : כי מחה אמחה · לכך אני מזהירך כן כי חפץ אני למחותו : ויקרא שמו של מזבח יי' נסי · הק"בה עשה לנו כאן נס לא שהמזבח קרוי יי' אלא המזכיר שמו של מזבח זוכר את הנס שעשה המקו' יי' הוא נס שלנו : ויאמר

אבן עזרא

והכית בצור · שאין בו מים ואחז דרך קצרה שלא הזכיר ואשת העדה ובעירם : ויקרא · משה או הקורא מסה ומריבה · בעבור שני דברים הנזכרים ומשפט לשון הקדש כאשר יזכיר שני דברים יחל לעולם מהשני שהוא הקרוב כמו ויתן ליצחק את יעקב ואת עשו ואחר כך ויתן לעשו וככה הזכיר תחלה מסה ואחר כך מריבה ושב לפרש קריאת מריבה על ריב בני ישראל עם משה ופי' מסה על נסות' את יי' והנה פי' המסה היש יי' בקרבנו שיעש' כל צרכינו וזאת הפע' השנית הכעיס' השם יותר מן הראשונה על כן אמ' לא תנסו את יי' אלהיכ' כאשר נסית' במסה : ויבא · גוי עמלק הוא היושב בארץ הנגב : ויאמר משה אל יהושע · הוא כין הנשיא אלישמע בן עמיהוד שהיה בעל דגל אפרים וקראו הכתוב כאן יהושע כשם שקראו משה בדבר המרגלים : בחר לנו · דרך הלשון לומר ככה בחר לך שבו לנו בזה : אנשים · ידועי' בעלי גבורה אנשי מלחמה כמו כלם אנשים : וצא הלחם · צא ממחנה ישראל להלחם בעמלק ואנכי אהיה נצב על ראש הגבע' שהוא חורב והוא הר סיני : ומטה האלהים בידי · שארים בו ידי להתפלל : ויעש · הזכיר אהרן וחור בעבור צורך לפרש תמכו בידיו : והיה · יש אומרים כי הרמת ידו כאשר יעשה במלחמ' מי שבידו הנס ואלו היה כן היה מרים אותו אהרן או חור או יעמידוהו במקום גבוה בהר שיראה עומד והנכון מה שאמר קדמונינו : וידי משה · ידענו כי אין כח באדם להרי' ידיו יום שלם ואפי' שעות מועטות ואף כי עד בא השמש והנה הזכיר וידי משה כבדי' יותר מידי שאר הזקנים על כן לא היה יכול להרימם תמיד : וטעם וישימו · שלא היה יכול לעמוד ושגבו מקומו : ואהרן וחור · עמדו ואמר הכתוב כבדים על לשון זכרים וככה מזה אחד ומזה אחד וכמוהו והנה יד שלוחה אלי והנה בו מגלת ספר : ויהי ידיו אמונ' · כל אחד מידיו כמו בנות צעדה כמו וצדיקים ככפיר יבטח : ואמונה דבר עומד וקיים והוא שם דבר ויש אומרי' מגזרת ויהי אומן את הדסה כאילו אומנים הם שישאו ידיו : ויחלוש · אין הפרש בין ויחלוש ובין ויחלש כאשר טעם יטרוף כמו יטרף כי תדור נדר וידר יעקב בפתח רק זאת הגזרה כמלת שב פעם יוצאת ופעם עומדו' או יהיה וגבר ימות ויחלש וגבר חלש כדרך וירם תולעים ויבאש על כן הזכיר גבר בעל גבורה : כתב זאת זכרון בספר · זו הפרשה בשנת הארבעים נאמרה והעד שאמר בספר בפתחות הבי"ת הנודע והוא ספר התורה או ספר אחר היה להם ויקרא ספר מלחמות יי' ואיננו אתנו כאשר אין לנו ספר הישר ומדרש עדו ודברי הימים למלכי ישראל וספרי שלמה · וטעם באזני יהושע כי השם ידע כי הוא עתיד להלחם עם מלכי כנען · וטעם כי מחה אמחה בעבור שהכעיס את השם כי אלופי אדום נבהלו מפחדו בעבור האותות שעשה במצרים ובים וככה מואב ופלשת והנה זה עמלק שמע גבורת השם בעבור עמו ישראל והנה בא ממקום רחוק להלחם עם ישראל ולא פחד מהשם וכן כתוב ולא ירא אלהים ויש אומרים כי עמלק היה שם המלך בעבור שאמר הכתוב את עמלק ואת עמו או עם אחר נתחבר עמו : ויבן מזבח · בחורב ומלת מזבח מוסף עלמה ואחר עמו וכן הוא מזבח יי נסי :

כי

בעל הטורים

אם אין · ד' במסורת היש יי' בקרבנו אם אין · אם אין אתה דבר גבי אבא יהושע כביען לו ללאת למלחמה עם דוד · אם אין אתה שומע לי · היש בה עץ אם אין · פירוש אני אמרתי כי היא ארץ טובה ורחבה · אם אין אתה שומע לי ושלחת מרגלי לראות אם יש בה עץ אם אין · חייך שאתה צריך להלחם כדהיא אם אין דהבלים דהי' וז' במלחמה נמו שאת ו' רבותינו אם לא שלחו מרגלים לא היו צריכי' לכלי זין וכן בכאן בשביל שאמרו היש יי בקרבנו אם אין בא עליהם עמלק : ברפידי' · ברף ידים · שרפו ידיהם מן המצות · עם ישראל ברפידים בגי' רפו ידיהם מן המצות : ולא שני הכא ואידך ולא כשדה · שאמר לי ללאת חוץ לענבים : אמונה עד בא השמש · שהזכיר זכות אבות · אמונה זה אברהם · דכתיב והאמין ביי' · עד בא · זה יצחק דכתיב ביה ויצחק בא מבא · השמש זה יעקב דכתי' ביה וילן שם כי בא השמש : זכרון בספר ושים באזני · ר"ת זבו"ב שרץ את' שהיה דמן של ישראל כזבוב : מחה אמחה בגי' זה המן · אמחה ב' במסו' הכא ואידך במבול מה התם כותו כל אשר בארץ אף עמלק צריכין למחותו שלא ישאר לו שום זכר ולכך נענש שאול שהשאיר לו שום זכר : נסי : ב' במסו' הכא ואידך ואל עמים ארים נסי · מה התם נס ממש כמו וכנס על הגבעה אף כאן נס ממש שקרא להקב"ה נסי ודגלי :

כי

מ"ע ספורנו

והכית בצור ושתה העם · ובזה יכירו שאין פעל המטה שנעשי לו כי הטבעי יעשה לעולם על ענין א' אמנם פעלו במכות פועל דרוכי הפועל פעלות הפכיות : ויבא עמלק · לקול מריבה ונמאון כאמרו ואתה עייף ויגע כענין לא מים עייף תשקה וכענין בארץ עיפה : ומטה האלהים בידי · להראות לעם בו את זמן תפלתו כדי שיכוונו לבם ויתפללו עמו כענין המניפי' בסודרים באלכסנדריאה של מצרים (פרק בתרא דברכות) : את עמלק ואת עמו · המקובץ מעם אחר להלחם : כתוב זאת זכרון בספר · פרשת זכור : ושים באזני יהושע · ושים אותו זכרון באזני יהושע וזה עשה משה בבנין המזבח ובתפלתו אז · ובמה שאמ' כי יד על כס יה : מחה אמחה את זכר עמלק · שאמרים גם את בהמתם כאמרו והחרמת' את כל אשר לו משור עד שה וכו' : ויקרא שמו · קרא שמו של הקדוש ברוך הוא בתפלתו כענין קראתי שמך יי' : יי' נסי יי' יהיה רוממותי כמו נתת ליראיך נס להתנוסס כלומר יי' הוא יהיה מעלתי ורוממותי על כל מתקוממי כענין ובשמך נבוס קמינו וכענין ובשמי תרום קרננו :

ויאמר

חזקוני

והכית בצור הם היו ברפידי' והלך בחורב למצא שם צור : ויבא עמלק · מהיכן בא אלא קאי הוא לעיל אזילך אל ארץ מפני יעקב אחיו מספר"שי הלך או מפני שטר חוב של גזרת כי גר יהיה זרעך המוטל על זרעו של יצחק אמר אלך לי מכאן אין לי חלק לא במתנה שנתנה לו הארץ הזאת ולא בפרעון השטר ומפני הבושה שמכר את בכורתו ליעקב וע"י כך המתין עמלק בן בנו עד שיצאו ישראל ממצרי' ונפרע שטר חוב של ועבדום וענו אות' ד' מאות שנה : וילחם עם ישראל מפני שבא מכירת הבכורה אבל מקודם לכן כשיראו להזדווג אליה' שלא יהא מוטל עליו' פריעת שטר החוב של ועבדום וענו אותם ארבע מאות שנה : בחר לנו אנשי' · שנולדו באדר השני ואין להם ליראה מכשפות שהרי אין בו מזל ובני עמלק מכשפי' הם ויש להם יכולת בי"ב מזלות ובשנת שאין בו מזל אין כשוף מצליחין · ד"א בחר לנו אנשים כדי שיהא מכפר חיל שלנו ושלהם שוים : אנכי נצב על ראש הגבעה · כדי שיראוני אנשי החיל ויתן לב לחזק את לבם לקראת המלחמה כמה שנאמר ויהושע לא השיב ידו אשר נטה בכידון עד אשר החרים וגו' שכן דרך אנשי המלחמ' אחד מגבוריה' עומד במקו' גבוה ואוחז דגל בידו לפי שכל האנשי' היוצאי' עמו למלחמה נושאי' וכותבי' עיניהם לדגל כל זמן שהוא עומד במעמדו כותבי' לב לחזק לקראת המלחמה וכשהדגל נמוך ושפל כשבורים שמת שר שלהם ונסי' אף כאן ומטה האלהי' בידו לאות ולסימן במקו' דגל : ומשה ואהרן וחור · לפי שעתיד לומר ואהרן וחור תמכו בידיו קדם וכתב לך כאן שהם עלו עמו ראש הגבעה : וידי משה כבדים : כבד ממנו הדבר לעמוד כל היום כמו שנא' אמר אנכי נצב על ראש הגבעה וכבד ממנו להרים ידו כל שעה ועל העמידה תקנו ויקחו אבן וישימו תחתיו וגו' ועל שהיו ידיו כבדים להרי' מטה האלהים כל שעה תקנו להיות תומכים אהרן וחור בידיו מזה אחד ומזה אחד שלא יעם לב העם אם ישפילה ודבר זה גרם שהיו ידיו אמונה עד בא השמש כל דבר העומד במקומו ועמדו ואינו מטלים ואינו נשבר מכמו' שהיה קרוי אמונה כמו ותקעתיו יתד במקו' נאמן שתרגו' באתר קיים ועוד הרבה אף כאן ויהי ידיו אמונה קיימות ועומדות ומרימות מטה האלהי' עד בא השמש ודבר זה גרם להחליש יהושע את עמלק ואת עמו שהיו ישראל רואי' את ידיו של משה מרמות המטה ומתגברים כתיב ידו וכתיב ידיו אלא בתפלה מגביה ידו אחת ומנמך ידו אחת עד שהתשילו שתי ידיו להיות כבדים כמבא במדרש ויהי ידיו פרושות השמי' : אמונה · להזכיר זכותו של אברהם שנא' והאמין בי"י : עד בוא · להזכיר זכותו של יצחק שנא' ויצחק בא מבא : השמש · זכותו של יעקב שנא' כי בא השמש : אמונה · לשון רבות כמו שאומרים לרבי' אמונים כן יאמר לרבים אמונה דוגמא בנות צעדה עלי שור ועיניו קמה אלה היו ערי המועדה : ויחלוש יהושע את עמלק · עמלקיים עמו מכשפות שלא תשלוט בהם חרב בשנין מיתה אלא הכוס ישראל והחלישום לפי חרב אבל לא המיתום : דבר אחר לפי שכתוב למעלה וגבר עמלק כתוב כאן ויחלוש אבל ע"מ לשון הרינה הוא כמו וגבר ימות ויחלוש : כתוב · אבל לא על פה שמא יבא לידי שכחה לזמן מרובה כי המחיה תלויה לכשימלוך מלך ישרא' כדכתיב והיה בהני' לך וגו' : ואת זכרון בספר · מה שעשה עמלק שאני רוצה שיהיה נגלה שרשוכו וידעו למה אמחנו : זכרון בספר בספר הידוע והוא ספר מלחמות י"י ובעוונותינו איננו אתנו כאשר אין לנו ספר הישר ומדרש עדו ודברי הימים למלכי ישראל וספרי שלמה : ושים באזני יהושע שהרי המפילו במכות וימסור ספר זכרון זה לשופט הבא אחריו לזכרון ובענין זה ימסרנו שופט לשופט ספר זכרון זה עד שיעמוד מלך לישראל ויהיה לזכרון ולא ימחנו על מה אמחנו ואין לפרש ושים באזני יהושע להלחם הוא בעמלק שהרי לא נלחמו בו ישראל עד שאול : את זכר עמלק · לפי שאלופי אדום ואילי מואב וכנען ופלשת נבהלו מנפילת מצרים וזה שמע הכל ובא ממקום רחוק להלחם עמה' ולא פחד מהב"ה : ויבן משה מזבח · בחורב : ויקרא שמו י"י נסי · רבי אליעזר המודעי אומר הקב"ה קראו נסי ויקרא שמו י"י נסי דוגמא פר"שי בפרשת וישלח גבי ויקרא לו אל אלהי ישראל :

כי

אונקלוס

וַאֲמַר בִּשְׁבוּעָה אֲמִירָא דָא מִן קֳדָם דְּחִילָא דִּשְׁכִינְתֵּיהּ עַל כּוּרְסֵי יְקָרָא דַּעֲתִיד דְּיִתְגַּח קְרָבָא קֳדָם יְיָ בִּדְבֵית עֲמָלֵק לְשֵׁיצָיוּתְהוֹן מִדָּרֵי דְּעָלְמָא :

פרשה

וּשְׁמַע יִתְרוֹ רַבָּא דְּמִדְיָן חֲמוּהִי דְּמשֶׁה יָת כָּל דִּי עֲבַד יְיָ לְמשֶׁה וּלְיִשְׂרָאֵל עַמֵּיהּ אֲרֵי אַפֵּיק יְיָ יָת יִשְׂרָאֵל מִמִּצְרָיִם : וּדְבַר יִתְרוֹ חֲמוּהִי דְּמשֶׁה יָת צִפּוֹרָה אִתַּת משֶׁה בָּתַר דְּשַׁלְּחַהּ : וְיָת תְּרֵין בְּנַהָא דִּי שׁוּם חַד גֵּרְשׁוֹם אֲרֵי אֲמַר דַּיָּר הֲוֵיתִי בַּאֲרַע נוּכְרָאָה : וְשׁוּם חַד אֱלִיעֶזֶר אֲרֵי אֱלָהָא דְאַבָּא בְּסַעֲדִי וְשֵׁיזְבַנִי מֵחַרְבָּא דְּפַרְעֹה : וַאֲתָא יִתְרוֹ חֲמוּהִי דְּמשֶׁה וּבְנוֹהִי וְאִתְּתֵיהּ לְמשֶׁה לְמַדְבְּרָא דִּי הוּא שָׁרֵי תַּמָּן לְטוּרָא דְּאִתְגְּלִי עֲלוֹהִי יְקָרָא דַּיְיָ : ואמר

מקרא

וַיֹּאמֶר כִּי־יָד עַל־כֵּס יָהּ מִלְחָמָה לַיהוָה בַּעֲמָלֵק מִדֹּר דֹּר : ל׳ וחס׳ ג׳

קי״ו׳ י״ד אמונה׳ סימן׳ סנאה׳ סימן :

פרשה

א וַיִּשְׁמַע יִתְרוֹ כֹהֵן מִדְיָן חֹתֵן מֹשֶׁה אֵת כָּל־אֲשֶׁר עָשָׂה אֱלֹהִים לְמֹשֶׁה וּלְיִשְׂרָאֵל עַמּוֹ כִּי־הוֹצִיא יְהוָה אֶת־יִשְׂרָאֵל מִמִּצְרָיִם :

ב וַיִּקַּח יִתְרוֹ חֹתֵן מֹשֶׁה אֶת־צִפֹּרָה אֵשֶׁת מֹשֶׁה אַחַר שִׁלּוּחֶיהָ :

ג וְאֵת שְׁנֵי בָנֶיהָ אֲשֶׁר שֵׁם הָאֶחָד גֵּרְשֹׁם כִּי אָמַר גֵּר הָיִיתִי בְּאֶרֶץ נָכְרִיָּה :

ד וְשֵׁם הָאֶחָד אֱלִיעֶזֶר כִּי־אֱלֹהֵי אָבִי בְּעֶזְרִי וַיַּצִּלֵנִי מֵחֶרֶב פַּרְעֹה :

ה וַיָּבֹא יִתְרוֹ חֹתֵן מֹשֶׁה וּבָנָיו וְאִשְׁתּוֹ אֶל־מֹשֶׁה אֶל־הַמִּדְבָּר אֲשֶׁר־הוּא חֹנֶה שָׁם הַר הָאֱלֹהִים :

ויאמר

(בגליון: ג׳ · ז׳ · ב׳ ומטע י׳ · ל׳ ומל׳ · ג׳ · ד׳ חס׳ וכל ד״ה דכו׳ במ״ב · י״ג ר״פ · ז׳ חס׳ בליש׳ · ב׳ וחס׳)

מסורה

כס יה פליג׳ אם הוא אחד מן מלין דלא מפק׳ ה׳ וסי׳ ובזויותיה ותצר שועל׳ מאפליה הדור אתם ראו · הללוי׳ קרמא · היהודיה · ואשתו היהודיה ידידיה · במרחב יה שלהבת יה · בתיה בת יועבותותיה וחנניה ועילם · ויערשיה וצליה וזכרי ׳כעטיה הגידה לי שאהבה נפשי : וישמע ב׳ בטעם שני גרישין וסי׳ וישמע יתרו כהן מדין · וישמע הכנעני מלך : ולישר׳ ז וס׳ וישמע יתרו · זכר לאברה׳ ליצחק · כעת יאמ׳ ליעקב · ביו׳ השמיני שלח את · להגיד יעקב פשעו · וביום עשרים ושלשה לחדש שלח את · והנה דברי אסא הראשוני׳ : ואת שני ג׳ וסי׳ בניה · קח את אהרן · ונתת אתם על סל : גרשם ד׳ חס׳ וסי׳ מצויין פרשת שמות : ושם האחד ג׳ וסי׳ אלעזר · וביזהמעברות אשר · ב׳ בו : ויצלני ז׳ חס׳ בליש׳ וסי׳ מצויין בסדר וישב : חנה ב׳ וחס׳ וסי׳ חנה שם הר האלהים · חנה מלאך יי׳ סביב :

רשי

ויאמר · משה : כי יד על כס יה · ידו של הקב״ה הורמה לישבע בכסאו להיות לו מלחמה ואיבה בעמלק עולמית ומהו כס ולא נאמר כסא ואף השם נחלק לחציו נשבע הקב״ה שאין שמו שלם ואין כסאו שלם עד שימח׳ שמו של עשו כולו וכשימחה שמו יהיה השם שלם והכסא שלם שנ׳ האויב תמו חרבו׳ לנצח זה עשו שכתוב בו ועברתו שמרה נצח ועריס נתשת אבד זכרם המה מהו אומר אחריו ויי׳ לעולם ישב הרי השם שלם כונן למשפט כסאו הרי כסאו שלם :

חסלת ויהי בשלח

וישמע יתרו · מה שמוע׳ שמע · קריאת ים סוף ומלחמת עמלק : יתרו · שבע שמות נקראו לו רעואל יתר יתרו חובב חבר קיני פוטיאל יתר על שם שיתר פרשה אחת בתור׳ ואתה תחזה · יתרו לכשנתגייר וקיים המצות הוסיפו לו אות חובב שחבב את התורה · חובב הוא יתרו שנ׳ מבני חובב חותן משה ויש אומרים רעואל אביו של יתרו היה ומהו אומר ותבאנה אל רעואל אביהן שהתינוקות קורין לאבי אביהן אבא בספרי : חותן משה · כאן היה יתרו מתכבד במשה אני חותן המלך ולשעבר היה משה תולה הגדולה בחמיו שנ׳ וישב אל יתר חותנו : למשה ולישראל · שקול משה כנגד כל ישראל : את כל אשר עשה להם · בירידת המן ובבאר ובעמלק · כי הוציא יי׳ וגו׳ · זו גדולה על כולם : אחר שלוחיה · כשאמר לו הק״בה במדי׳ לך שוב מצרים׳ ויקח משה את אשתו ואת בניו וגו׳ ויצא אהרן לקראתו ויפגשהו בהר האלהים אמר לו מי הם הללו אמר לו זו אשתי שנשאתי במדין ואלו בני אמר לו והיכן אתה מוליכן אמר לו למצרים אמר לו על הראשונים אנו מצטערים ואתה בא להוסיף עליה׳ אמ׳ לה לכי לבית אביך נטלה שני בניה והלכה לה : ויצלני מחרב פרעה · כשגלו דתן ואבירם על דבר המצרי ובקש להרוג משה פעשה צוארו כעמוד של שיש : אל המדבר · אף אנו יודעים שבמדבר היו אלא בשבחו של יתרו דבר הכתוב שהיה יושב בכבודו של עולם ונדבו לבו לצאת אל המדבר מקום תוהו לשמוע דברי תורה : ויאמר

אבן עזרא

כי יד · כמו כי אשא אל שמים ידי והטעם כי השם שם ידו על כסאו וזאת היא שבועה ור׳ ישועה אמר כי יד חזקה תהיה ליושב בראשונה על כסא ישראל כאשר נאמר בשלמה על כסא ישראל גם על כסא יי׳ והטעם על שאול :

נאום אברהם אשיר תקוה :
אשר פתח עיני יתרו :
עדי הלך אחי לבו :
וענה הגדול יתרו :
וזה פירש בפרשה :
תחילתה דבר יתרו :

וישמע יתרו · הזכיר למעל׳ דבר עמלק כי לרפידים בא והיתה ראויה פרשת בחדש השלישי להיותה כתובה אחר דבר עמלק כי שם שכתוב ויסעו מרפידים ויבאו מדב׳ סיני א״כ למה נכנס דבר יתרו בין שתי הפרשיות והגאון אמר כי יתרו בא אל מדבר סיני לפני מתן תור׳ ולפי דעתי שלא בא רק בשנה השנית אחר שהוק׳ המשכן כי כתוב בפרשה עולה וזבחים לאלהים ולא הזכיר שבנה מזבח חדש ועוד כתיב והודעתי את חקי האלהים ואת תורותיו והנה זה אחר מתן תורה והעד הנאמן על דברי כי כן כתוב אל המדבר אשר הוא חונה שם הר האלהים ואמר משה לחובב שהו׳ יתרו כאשר פירשתי בפרשת ואלה שמות כי חותן משה לא שב אל רעואל הקרוב אליו כי אם לחובב כי כן כתוב מבני חובב חותן משה ומש׳ אמר לו כי על כן ידעת חנותינו במדבר וידעת כי ישראל עמדו במדבר סיני כמו שנה והנה דברי משה יוכיחו שאמר בפרש׳ אלה הדברי׳ יי׳ אלהינו דב׳ אלינו בחורב לאמ׳ רב לכם שב׳ בהר הזה פנו וסעו לכם והנה זה הזמן היה קרוב למסעם והוא אמר ואמר אליכם בעת ההיא לאמר לא אוכל לבדי שאת אתכם כי השם הרבה אתכם והנכם היו׳ ככוכבי השמים לרוב וטעם להזכיר זה להם כי השם אמ׳ ליעקב הנני מפרך והרביתיך ונתתיך לקהל עמי׳ ונתתי את הארץ הזאת לזרעך אחריך והנה הטעם כאשר ירבה זרעך אז אתן לו את הארץ על כן אמר יי׳ אלהיכם הרבה אתכם והגיע זמן שתירשו את הארץ ובעבור שאתם רבים לא יכלתי לבדי שאת אתכם והוצרכתי לתת עליכ׳ שרי אלפים ושרי מאות וזאת היתה עצת יתרו שנתן לו ממחרת בואו למדבר סיני על כן אמר משה לחובב שהוא יתרו כמו שפירשנו נוסעים אנחנו והוא השיב לא אך כי אל ארצי ואל מולדתי אלך וזהו וישלח משה את חותנו וילך לו אל ארצו ועתה אפרש למה נכנסה פרשת יתרו במקום הזה בעבור שהזכיר למעלה הרעה שעשה עמלק לישראל הזכיר כנגדו הטוב שעשה יתרו לישרא׳ וכתוב ויחד יתרו על כל הטובה ונתן להם עצה טובה ונכונה למשה ולישראל ומשה אמר לו והיית לנו לעינים והטעם שהאיר עיניה׳ ושאול אמר ואתה עשית חסד עם כל בני ישראל ובעבור שכתוב למעלה מלחמה ליי׳ בעמלק שישראל חייבים להלחם בו כאשר יניח השם להם הזכיר דבר יתרו כי אם היו עם גוי עמלק שיזכירו ישראל חסד אביה׳ ולא יגעו בזרעו והנה ראינו הרכבים שהם בני יתרו היו עם בני ישראל בירושלם ובימי ירמיה יונדב בן רכב ויש פרשה אחרת דומה לזאת : אשר עשה אלהים · השם שהיה נודע בעולם לפני בא משה שהכל מודים בו : ולישראל עמו · עם יי׳ הו עם משה ויתכן להיות הלמ״ד בעבור משה וישראל והטעם על המכות וטביעת פרעה : כי הוציא יי׳ · השם שנודע למשה כי על ידי האותות יצאו : ויקח · אמר הכתוב אשת משה ולא אמר בתו בעבור כי משה נכבד מבית אביה : אחר שלוחיה · י״א אחר שנתן לה רשות במלון ללכת לבית אביה בשובו לבדו אל ארץ מצרים ויש אומרים אחר ששלחה דורנות אליו כמו שלוחי׳ לבתו : ואת · דע כי אנשי לשון הקדש שומרים הפעלים במתכנתם נגל הבנינים ואינם חוששים לשמור שמות בני אדם על כן אל תתמה שאמר גרשום בעבור שגר שם כי הנה קין בעבור קניתי ואינו נכון בדקדוק וקשה מזה נח מגזרת ינחמנו ופעם יהפכו השם כמו הוסים הוא שומס ונקרא יעבץ בעבור שילדתו אמו בעוצב גם יחסרו אות ממנו כמו מעכה הוא מיכה והפך זה יוב הוא ישוב ורבים אמרו כי כן שמואל מגזרת שאלתיהו והישר בעיני כי השורק תחת חולם כמו תחו תוח ונוף ונופי ונון ונכון והנה שמואל מגזרת שמו אל וקראתו אמו בשם אל כי הוא נתנו לה כאשר שאלה ואל תתמה איך יקרא שם אדם בשם אל כי הנה כמוהו צורי שדי ורבים ככה ולפי דעתי כי כן שם המזבח שבנה משה יי׳ נסי וככה שם המשיח יי׳ צדקנו והגאון אמר כי השם דבק עם מלת יקראו ושם המשיח הוא צדקנו והנה הוא מטעה בעל הטעמים שסם טרחא במלת יקראו כי הפרש גדול יש בין ויקרא בשם יי׳ הכתוב באברה׳ שהטרחא במלת ויקרא ובין ויקר׳ בשם יי׳ הכתוב בספר משה כאשר אפרש במקומו : ושם האחד · מנהג לשון הקדש לאמר פעמים ככה השני ופעמים האחד כמו שם האחד בוצץ ושם האחד סנה · ותחסר מלת אמר החר כי אלהי אבי בעזרי ואין כתוב כי אמר אלהי אבי כי המלה שבה למעלה כי אמר גר הייתי כמו כי הפרני אלהים : וכבר פירשתי למה קרא שם הקטן אליעזר : ויבא · הזכיר הכתוב דרך מוסר בבאו אל משה כי יתרו הולך בראשונה ואחריו בני משה אחריהם האשה כמשפט אשר הוא חונה שם כי ימים רבים חנה שם : ויאמר

בעל הטורים

כי יד · יוד של כי ויד בגי׳ דויד · מדר דר בגימט׳ לימות המשיח :

פרשת יתרו

וישמע אמרו רבותינו שמע קריאת ים סוף · שכשנקרע הים נאסס במים גדולה עד ששמעו כל מלכי מזרח ומערב · וזהו שנאמר ויהכם עליו כבאות ים ואמרו גם כן ששמע מלחמ׳ עמלק : וישמע יתרו כהן מדין חתן · בגימ׳ והנה קריעת הים ומלחמת עמלק : יתרו · בגימט׳ כומר היה לע״א · בגימט׳ התורה · שהיה כומר לע״א ובא להתגייר ולקבל התורה · לשון אדוני אבי הרא״ש ז״ל : האח׳ גרשם כי אמר גר וכו׳ ושם האחד אליעזר כי אלהי אבי בעזרי וגו׳ ואין כתיב כאן כי אמר · לא הוא למימר דכי אמר דלעיל קאי על גרשם כתיב כי אמר כי יש דרש במדרש כשנתן יתרו בתו למש׳ הוצרך להתנ׳ שיהיה הבן הראשון לע״א ולכך לא נימול עד שפגעו המלאך בדרך ובקש להמיתו ואז מילתו צפורה ומחלה לו התנאי שהתנה עם אביה לכן בכאן כתיב כי אמר כלומר אמר נגלה לכל כי הגרים היה על תנאי הזה כי גר היה והוצרך לעשות מאמר יתרו ומ״מ על התנאי יצא ממנו יהונתן שנעשה כומר לפסל מיכה לכן לא כתיב כי אמר על אליעזר כי לא היה לגלות שהרג את הנפש וראה פרעה להרגו · ותיהו בגמ׳ משמע באליעזר בן משה לא נימול עד שפגעו המלאך שאמ׳ משה אמול ואצא לדרך סכנה הוא לתינוק וזה היה אליעזר משכנה למצרים לא מכינו שהי׳ לו בן אחר קך · את כל אשר עשה אלהים למשה למה אמר אלהים · פירוש אמר עשה הק״בה למשה אלהים לפרעה אי נמי שמע שבא עליו במדת הדין להורגו על בלא מל בנו שנ׳ ויפגשהו יי׳ ויבקש המיתו ושמע שניצל מזה : עשה אלהים · ב׳ במס׳ הבא ואידך לעיל מה זאת עשה אלהים לנו שבאותו לשון שנצטערו באותו לשון הרויח להם ע״י משה · יתרו · קרי ביה יתר ו׳ ששסה שמות היו לו יותר על שאר בני אדם : ד״א שבא יק״ל י״דברו׳ ומצות יתר על שבע׳ הראשונות שנצטוו לבני נח : אשת משה אחר שלוחיה · פירוש היא באהבת שאין נושאין גרושתו חונה שנים במסו׳ המדבר אשר הוא חונה שם · ואידך חונה מלאך יי׳ סביב ליריאיו · מלמד שלא הוצרך יתרו לשאול על אהל משה אלא ראה ענן קשור עליו ובזה הכירו וזה הוא חונה מלאך יי׳ סביב ליריאיו אל המדבר אשר הוא חונה שם : ויחד

אמרי נועם

שם האחד גרשום קשה הראשון היה לו לקרותו אליעזר שהצילו מחרב פרעה היה ראשון ותירץ שזה היה שבח להק״בה שנתן לו זרע במקום אשר גר שם · ונשם החסיד שמעתי שאדם יש לו לקרוא בנו ע״ש הנס שהק״בה עשה לאדם מקרוב ועומד בו אע״פ שנעשה לו נס אחר תחלה : אחר שלוחיה כתרגומו ותימ׳ האיך המזירה והלא כהן היה שמשם שמונת ימי העלואי׳ וי״ל שעל תנאי גרשה ול״ב משום דעדין לא נתכהן דלא נתנה תורה לע״ד שמועת ע״ת שמע ופי׳ ממחרת יציאת מצרים שבאו כיום שנכנסו מרפידים ול״מד אחר ע״ת פירוש ממחרת ממעשה קקמור למעלה :

חזקוני

כי יד על כס יה · כשיהיה כס ביד ישראל להעמיד להם מלך שישב על כסא הקב״ה דוגמא וישב שלמ׳ על כסא יי׳ למלך אז תהיה מלחמה ליי׳ בעמלק : [illegible]

וישמע יתרו · [illegible]

מ״ע ספורנו

ויאמר כי יד על כס יה · אמר טעם תפלתי זאת הוא מפני שהאל ית׳ נשבע שתהי׳ לו מלחמ׳ בעמלק מדר דר [illegible]

פרשת יתרו

וישמע יתרו · [illegible]

פרשת וישמע יתרו

וישמע יתרו עד בחדש השלישי

באור המלות וקצת דברי זה הספור

אמר שכבר שמע יתרו כל אשר עשה אלהים למשה ולישראל עמו מהנפלאות כאשר הוציא את ישראל מיד מצרים והנה שמע לפי זה הפירוש מכת בכורות · ומה שפסח השם יתעל׳ על בתי בני ישראל לבלתי היות שם נגף למשחית ומה ששאלו המצרים בצאתם כלי כסף וכלי זהב ושמלות כי נתן יי׳ חן העם בזה בעיני מצרי׳ כי אלו הנפלאות עשה יי׳ יתעל׳ כאשר הוציא ממצרים וידמ׳ שלא הי׳ נכון בעיניו הדבר כי לא יהי׳ זה מהיושר בחוק יי׳ כשלא יודע בו יותר מז׳ השיעור ולזה שב משה לספר ליתרו את כל המכות אשר הביא השם יתעל׳ על פרע׳ ועל מצרים בהדרג׳ ואת כל התלא׳ אשר מצאתם בדרך מרדיפת פרע׳ וחילו אחריה׳ וממלחמת עמלק ואז הוד׳ יתרו לשם יתע׳ וברך אותו ורא׳ כי ביושר הביא הש״י על המצרים מה שהביאו מהרעות · אחר שלוחיה · ר״ל אחר ששלח׳ לבית׳ בהיות׳ במלון והוצרכ׳ לחול בנה ולהתעכב שם ואז אמר אליה שתשוב אל בית אבי׳ עם בניה כי לא יוכל משה להתעכב שם עד ירפא הנער · ויצילני מחרב פרע׳ · אמר זה כי הוא הי׳ מבקש להרגו כמו שנזכר בפרשת ואל׳ שמות · אל המדבר אשר הוא חונ׳ שם הר האלהים · ר״ל אל מדבר סיני שהי׳ חונ׳ שם משה שהי׳ בו הר האלהים והוא הר סיני שנגל׳ עליו השם יתע׳ והכ׳ יהי׳ אמרו אל המדבר אשר הוא חונ׳ על דרך מה שאמר קרית חנה דוד והנה זה ראיה שזה היה אחר מתן תורה כמו שכתב החכם אבן עזרא ואולם בא זה הספור בזה המקום בעבור מה שאמר יתרו עתה ידעתי כי גדול יי׳ כי בזה יורה שהנפלאות שעשה השם יתעל׳ יתחייבו להאמין אל כל מי שישמע אותם כ״ש למי שראה אותם והנה לזאת הכוונה נתחדשו אלו הנפלאות כמו שקדם ר״ל שיאמינו ישראל בשם יתע׳ כדי שיוכנו לקבול התורה ולזה בא זה הספור קודם מתן תורה ועוד כי סמיכות זה הספור לספיר׳ מתן תורה יעיר אותנו למצוא הסבה אשר בעבורה פירש משה מן האשה שהיו תמהים מזה אהרן ומרים ואמרו הרק אך במשה דבר יי׳ הלא גם בנו דבר וזה כי הוא זכר בזה הספור שוב אשתו אליו וזכר אחר זה בספור מתן תורה מה שצוו ישרא׳ שיהיו נכוני׳ לשלשת ימים לא יגשו אל אשה וזה ממה שיתבאר ממנו במעט עיון שכבר היה ראוי למשה שיפרש מהאשה כי הוא היה תמיד עם השם יתע׳ · ויאמר אל משה אני חותנך יתרו בא אליך · יתכן ששלח לו זה על ידי שליח · וישתחו וישק לו · יראה מפשט הכתוב כי משה השתחוה ליתרו חמיו והי׳ זה מגודל הענוה שהיתה למשה · ויחד יתרו על כל הטובה שעשה יי׳ לישראל · הרצון כי כבר שמח יתרו על כל הטובה שעשה יי׳ לישרא׳ כי היא היתה הכוונה ברע שהביא השם על המצרים ולא שמח ברע שהביא על המצרים מצד מה שהוא רע להם אבל מצד שהוא טוב לישראל כי אין מחוק השלם לשמוח על הרע מצד שהוא רע · ויאמר יתרו ברוך יי׳ אשר הציל אתכם מיד מצרים ומיד פרעה · יתכן שאמר זה אל הזקנים וראשי העם שהיו שם עם משה שלא העמיסו עליהם המצרים העבודה בחומר ובלבנים כי לא נכנסו כל ישראל בזאת העבודה כמו שבארנו בפרשת ואלה שמות והנה הצילם מיד מצרים ומיד פרעה שהיו מכאובי׳ ומכים אותם כאמרו וירא איש מצרי מכה איש עברי מאחיו ושוטרי בני ישראל תמצא ג״כ שהיו מוכים וזה לאות כי מנהגם היה להכות העבדים ולנער׳ עם שכבר היו משתדלים להמית כל הבן הילוד לישרא׳ ולזה אמר אחר זה אשר הציל את העם מתחת יד מצרים כי העם היו תחת ידם לענותם בסבלותם ואפשר כי קצת ראשי העם והזקנים היו ג״כ עובדים את העבודה אבל נתן יתרו תודה לשם יתעלה בתחלה על הצלתו ראשי העם והזקני׳ כי הם הנכבדים שבעם ואחר כן נתן תודה על הצלתו העם · וזה הביאור השני הוא יותר נכון לפי מה שאחשוב כי גדול יי׳ מכל האלהים הוא כטעם מי כמוך באלים כי בדבר אשר זדו עליהם הוא שב אל מה שאמר אשר הציל את העם והרצון בזה שהשם יתעלה הציל ישראל בדבר בעינו אשר חשבו המצרים עליהם להשחיתם וזה כי המצרים היו רודפים אחרי בני ישראל על שפת הים כדי שיטבעו או יפלו בידם כי לא היה להם מנוס אך הים היה מהצד האחד והמצרים הרודפים אחריהם מהצד השני ובדבר ההוא בעינו שחשבו להשחיתם בו נשלמה ההצלה לישראל כי זה היה סבה אל שטבעו המצרים בים ופחדו המצרים מלרדוף עוד אחרי בני ישראל והנה יהיה אמרו אשר זדו עליהם כטעם וכי יזיד איש על רעהו · עולה וזבחים · זה ראיה שכבר נעשה המזבח והוקם המשכן כשהיה זה המעשה · לאכול לחם עם חותן משה לפני האלהים אפשר שהיה אהל משה אצל אהל מועד כמו שאמר החכם א״ע או אמר לפני האלהים ע״ד אמרו הר האלהים מפני רדת השכינה בהר ולהיות השכינה תמיד באהל משה אמר שהם היו אוכלים לחם עם חותן משה לפני האלהים או ירצה בזה כי בעת אכלם הלחם היו לפני האלהים ר״ל שהיו משתדלים בעבודתו ולקרבה אליו כפי מה שאפש׳ כי משה רבינו היה מישרים על זה וישב משה לשפוט את העם · הנה זה היה מהראוי כי השופט ראוי שיהיה יושב כדי שיתישב יותר בענין המשפט שבא לפניו · ויעמוד העם על משה מן הבקר עד הערב · הנה מן היושר שיהיו בעלי דינים עומדים כדי שלא יתישבו למצא טענות ידחו בהם האמת ולזה היה ראוי שידברו מה שידברו בזולת התיישבות ומפני זה אמרה התורה ועמדו שני האנשים אשר להם הריב והנ׳ היו עומדים מהבקר עד הערב לרבוי הבעלי דינין הבאי׳ לפניו בעם רב כזה כשלא יהיו בו כי אם שופט אחד ולזה תמה יתרו מדוע לא שם משה שופטים אחרי׳ על העם להקל מעליו ולזה אמר מדוע אתה יושב לבדך שלא יהי׳ שם שופט אחר זולתך כי זה יהי׳ סבה שכל העם נצב עליך כל היו׳ שמי שבא לפניך לדין לא יוכל להשמיע דבריו אליך תכף אבל יצטרך לפעמי׳ להמתין מבקר עד ערב לרבוי הטענות הבאות לפניך ואמר משה לחותנו הנה לא אוכל לשים על העם מי שיקל מעלי וזה כי כבר יבא אל העם בהכרח לדעת בנבואה מה שישאלו ממני והנה יהיה לדרוש כטעם ותלך לדרוש את יי׳ · ובלי ספק אין בעם מי שיקל מעלי בזה והנ׳ בענין הדינים אשר ביניהם לא אוכל ג״כ לשים עליהם מי שיקל מעלי וזה כי כאשר יהי׳ להם ריב קטנם עם קטנם יבא אלי לשפוט בין איש ובין רעהו ואשפוט אותם לפי מה שהתחייב ממצות התורה וזה לא יוכל לעשות אחר זולתי ואודיע ג״כ להם חקי האלהים ותורותיו וזה לא יוכל לעשות אחר זולתי כי לי לבד יבואו מצות התור׳ בנבואה והנה זכר חקי האלהים ותורותיו לפי שלא יתכן שיודעו לאדם מדרך החכמה והעיון · ואולם המצות אשר יחייבם השכל בעצמותם יתכן שידע האדם דיניהם בזולת התור׳ והשיב חותן משה אליו לא טוב הדבר אשר אתה עושה הנך ישיגך לאות כפלא בזה ולכל העם אשר עמך כי אתה לא תוכל לדון לבדך כל דברי ריבותם והם יראו להביא כל דברי ריבותם אליך בדרך שתשפוט ביניהם עד שמרוב הלאות אולי תפריד הדבקות אשר בינך ובין השם יתעלה בדרך שלא תבא אליך הנבואה כאשר ישאלוך · עתה שמע בקולי ואתן לך עצה בדרך שיהי׳ אלהים עמך תמיד ולא תפריד הדבקות אשר בינך ובינו מצד רבוי הלאות בדברי ריבות העם היה אתה לעם אל השם יתעל׳ ר״ל שלא תטריד מחשבתך בדבר אחר והבאת אתה לפני האלהים את הדברי׳ אשר ישאלוך על צד הנבוא׳ ותבאך הנבוא׳ מצד הדבקות שיהי׳ לך תמיד עם השם יתע׳ והזהרת אתהם את החקים ואת התורו׳ והם מצות לא תעשה שלא יתכן שיודעו כי אם על צד הנבוא׳ · והודעת להם את הדרך ילכו בה במנהגיהם ובתכונותיהם כמו אהבת הרעים והשמר מהנקימה והנטיר׳ ומה שידמ׳ לאלו המצות · ואת המעש׳ אשר יעשון · והם מצות עשה אשר יהי׳ בקיומן מעש׳ כמו אכילת מצה וישיבת סוכה והנחת תפילין והתעטף בציצית ומה שידמה להם מהמצות המעשיות: ואתה תחזה מכל העם בדרך נבואה אנשי חיל שיהי׳ להם אבירות לב ולא ייראו מאדם כדי שלא יעוותו המשפט מפני היראה ותהי׳ יראת השם יתע׳ על פניהם כי כמו, אלו ראוי שישפטו דין אמת ויהיו אנשי אמת ר״ל שיהיו אוהבי האמת כי בכאן תכונות לקצת האנשי׳ לאהוב השקר מן האמת והם האנשי׳ הטעיים בטבע כמו שזכר הפילוסוף והנה אוהבי האמת יחקרו בריב הבא לפניהם חקיר׳ שלמה לדון דין אמת לאמתו לרוב אהבתם האמת ויהיו שונאי בצע ר״ל שונאים הגזל והעושק אלא שכבר יקשה לזה הפי׳ מדוע התנה זה התנאי כי אחר שהם יראי אלהים אין ספק שהם שונאים הגזל והעושק ולזה ידמ׳ שיהיה בצע מענין תועלת הממון כטעם מה בצע כי נהרוג את אחינו והרצון בזה שהם אוהבי האמת באופן שישנאו בעבורו הממון באופן שלא יעלים מהם אהבת הממון אמתת דרך הדין :

ואולם שזאת התכונה היא ראויה לשופט הנה יתע׳ ממה שאומר וזה שאם היה האדם אוהב ממונו מאד הנה כאשר תהיה לאחר טענת ממון עליו תמנע ממנו אהבת הממון לחקור אשר עם לבו באופן שלם אם יש זכות לחברו עליו ומי שינהג זה התנהג לא יתכן שיהיה שופט כי זה יהיה מבא לשפוט בין האנשים בזולת יושר וזה כי האדם תמצאהו על הרוב אוהב יותר קנת האנשים מקנת · ולזה תמצא שיהיו מריבים שני בני אדם ויבחר הרואה אותם שינצח האחד יותר מן האחר ואם לא ראה אותם קוד׳ זה כ״ש כשראם קוד׳ ונשא וכתן עמה׳ שכבר יתכן שיהיה שם שתי סבות מביאות לאהוב האחד ולשנא האחר או לאהוב האחד יותר מהאחר הרבה ואין ספק שכאש׳ יאהבהו השופט יותר יאהב ממונו יותר · ולזה תעלים ממנו אהבת הממון אמתת הדין הנה יקרה מזה שלא ישפוט על נכון ולזה אמרו במכילתא שונאי בצע שסונאים ממונם בדין כ״ש ממון אחרי׳ וזה אצלנו מה שאמר שונאי בצע שסונאי׳ ממונ׳ בדין כי ההיא דאמרינן כל דייכא שמפיקין מיניה ממונא בדיכא לאו דייכא הוא ר״ל שאם לא ישנא ממונו בעבור דין האמת הנה תעלי׳ ממנו אהבת ממונו אמתת הזכות שיש לחברו עליו · ולזה לא ירצה לתת לחברו מה שישאלוהו לחשבו שאין לו זכות עליו וכאשר יקראהו חברו לדין יכיר השופט כי יש לחברו זכו׳ עליו ויוציאהו ממנו ומי שזה דרכו אין ראוי שיהי׳ דיין שאם העלים ממנו אהבת ממונו האמת כן יעלים ממנו האמת לפעמי׳ אהבו ממון חברו · ושמת עליהם שרי אלפים ושרי מאות · פירשו רבותינו במכילתא ובמסכת סוטה ששרי אלפים היו שרים לאלף ושופטי׳ אותם והם היו שש מאות לשש מאות אלף · ובזה האופן היו שרי מאות ששת אלפי׳ ושרי חמשי׳ י״ב אלף ושרי עשרות ששים אלף · והנה קשה לזה הפירוש איך יתכן שימצאו כמו זה המספר הרב מהאנשים שיהיו בהם כל אלו התכונות כמו שכתב החכם א״ע · והחכ׳ א״ע פי׳ שרי אלפי׳ שרים שיש להם משרתי׳ ובני בית ומכירי׳ אלף וכן על זה הדרך והכ׳ יקשה לזה הפי׳ ג״כ אם היה מתנאי אלו השופטים שיהיו שרי אלפי׳ או שרי מאות או שרי חמשים או שרי עשרות הנה היה ראוי שיאמר שונאי בצע שרי אלפי׳ ושרי מאות שרי חמשי׳ ושרי עשרות ושמתם עליה׳ לא שיפסיק לומר ושמתם עליה׳ קודם שיזכיר כל התנאי׳ וכן תמצא ג״כ שאמר אחר זה ויבחר משה אנשי חיל מכל ישראל וגו׳ · וכזה ג״כ תמצא בפרשת אלה הדברי׳ אמר ואקח את ראשי שבטיכם וגו׳ · ולזה ידמה שמשה שם אותם שרי אלפי׳ שרי מאות שרי חמשי׳ ושרי עשרות והנה הענין לפי מה שאחשוב שמשה בחר מהם אחד אחד לשבט מהיותר נכבדים ושם אותם שרי אלפי׳ כדי שיהיו חזקים ותקיפי׳ להכריח האנשי׳ לקבל דינם ותחתיה׳ שם דייני׳ אחרי׳ נכבדים ושם אות׳ שרי מאות וכן בזה האופן בדרך שיוכלו השופטי׳ לשפוט בין איש ובין רעהו בזולת טורח ושפטו את העם בכל עת כי לא יבואו לפניה׳ דברי ריבות רבי׳ ולזה לא יצטרכו הבאים לפניה׳ להתעכב שם והיה כל הדבר הגדול שלא ידעו משפטו יביאו אליך ואתה תודיע להם משפטו וכל הדבר הקטן ישפטו הם ויקלו מעליך ונשאו אתך ויהיה והקל מקור לא נזור · אם את הדבר הזה תעשה הנה לא תמנע נבואתך אך יצוה ה׳ אותך מצות התורה ותוכל לעמוד עם השם יתעלה ולהפנות מחשבתך משאר הענינים או יהיה פי׳ ויכולת עמוד הפך נבול תבול · או ירצה אם את הדבר הזה תעשה ויסכי׳ בו השם יתעלה ויצוך עליו ויכלת עמוד וגם כל העם הזה איש על מקומו יבא בשלו׳ תכף שיבואו לדין ישמע הדיין דבריה׳ וישפוט ביניה׳ ותסור מפני זה המחלוקת והקטטה מביניה׳ והנה זכר שכבר שמע משה לקול חותנו וזכר עם זה שכבר לוה משה חותנו לרבודו והלך לו אל ארצו והנה בפרשת בהעלות זכר בשלמות דברי משה לחותנו ובקש ממנו שילך את ישראל ווייש׳ לך · ואול׳ התועלות המגיעות מזה הספור הנה הם רבים :

התועלת הא׳ הוא במדות · והוא להודיע שראוי לאדם שיזדרז לראות נפלאות השם יתע׳ כי מהם יעמוד על אמתתו ית׳ ותכלית כחו וגבורתו ובכלל הנה מהפעול׳ בעמוד על הפועל וכל מה שהיתה הפעולה יותר נפלאה תעמיד אותנו על פועל יותר נפלא ולזה תמצא שיתרו עם היותו שר ואדון במדין שהיא ארץ רעננה ודשנה הנה כששמע נפלאות ה׳ התעורר ללכ׳ במדבר במקום שהיה משה חונה לעמוד על אמתת הענין כדי שיתברר לו כח השם יתע׳ וגבורתו ועצמותו כי תכלית הצלחת האדם הוא כשישכיל מאמתת הש׳ לפי מה שאפשר · ולזה תמצא שאמר יתרו כששמע אמתת הדברי׳ עתה ידעתי כי גדול יי׳ מכל האלהי׳ · וזכר בתחלת הספור שהוא שמע כל אשר עשה השם יתעלה למשה ולישראל עמו להורות על שהסבה המביאה אותו ללכת במדבר ולצאת ממקומו היתה לעמוד על אמתת זה הענין :

התועלת הב׳ הוא במדות · והוא שראוי לאדם כשישתדל לעשות פועל מה שיכוין שיגיעו ממנו כל התועלות שאפשר ולא יקצר בזה · ולזה תמצא כי יתרו אשר התעורר ללכת אל משה לעמוד על אמתת נפלאות הש׳ יתע׳ לקח עם זה צפורה אשת משה ובניה והביא אות׳ אל משה כי היה מן הראוי שילך אל משה ג״כ לזאת הסבה השנית ורצה שיגיעו לו בהעתק האחד שתי אלו התועלות עם שבזה היה מהדור והכבוד למשה מה שלא יעלם :

התועלת הג׳ הוא במדות · והוא שראוי לאדם שיעשה לו ה׳ נס שישתדל שיהיה הנס ההו׳ מוכר לפי מה שאפשר · ולזה תמצא כי כשנתנבא׳ משה כי מתו כל האנשי׳ המבקשי׳ נפשו קרא שם בנו הנולד לו אז שיעזר להזכיר כי השם יתע׳ היה לו לעזר להציל אותו מחרב פרעה :

התועלת הד׳ הוא במדות · והוא שראוי לאדם כשיבא לבית רעהו שיודיעו לו זה תחלה כדי שיוכל להשתדל לתקן ענינו באופן אשר ירצה לכבוד השלם הבא אליו ואם לא הודיע לו זה תחלה אולי ימצאהו כשיבא אליו באופן שיצטער ויבוש כשלא יוכל להשלי׳ חקו מהכבוד לאיש השלם הבא אליו ולזה תמצא כי יתרו השתדל שידע משה בואו כדי שיהי׳ לו פנאי לסדר עניניו באופן אשר ירצה לכבוד יתרו עם שזה היה כבוד משה ר״ל שאם היה יתרו בא ולזה תהיה לישראל הקדמת הידיעה בזה כדי שינהגו בו כבוד היה זה הענין בזיון למשה באופן מה כי משה היה במדרגת המלך וראוי לעם שינהגו כבוד בקרובי המלך לכבודו :

התועלת הה׳ הוא במדות · והוא שאין ראוי לאדם מפני עלותו במעלת הגדולה והממשלה שיקצר מלנהג כבוד באנשים אשר היה להם חוק עליו בזה קוד׳ גדולתו וממשלתו כמו אביו ואמו וחמיו ומי שידמה להם · ולזה תמצא כי משה עם עלותו בתכלית הממלכה והממשל׳ לא קצר מפני זה בכבוד חותנו אבל נהג בו מהכבוד בתכלית מה שאפשר וזה כי הוא יצא לקראתו והשתחוה לו ונשקו ושאל לו אם שלום לו ר״ל אם הוא בריא ואיך עניניו כמו שהיה עושה זה קודם עלותו לזאת המעלה הנפלאה ולא הוקיר לו דבריו מפני מעלתו וממשלתו ואולם אמרנו זה כי אין מחוק המושל להרבות דברים עם האנשים בזה האופן ועשה לו לויה ג״כ בהפרדו ממנו כמו שנזכר בסוף ואין ספק שזה היה סבה אל שעשו לו ישראל כבוד נפלא ואם לא נזכר בבאור :

התועלת הו׳ הוא במדות · והוא שראוי לאדם במדת הענוה בתכלית מה שאפשר הלא תראה כי משה רבינו ע״ה עם היותו נכבד מכל מין האנושי והיה עם זה בתכלית מה שאפשר מהממשלה הגיע מיתרון ענותו שיצא לקראת חותנו והשתחוה לו ונשקהו ושאל לו מעניניו איך הם : **התועלת** הז׳ הוא במדות · והוא שראוי לאד׳ שיפרסם לאוהביו ולקרוביו גבורת השם יתעלה ונפלאותיו לפי מה שאפשר כדי שיעתיקם אל האמונה האמיתית והשלמות התכליתיי ולזה תמצא כי משה רבינו ע״ה ספר לחותנו כל שעשה ה׳ לישרא׳ במצרים ובים סוף ושאר הנפלאות כלם שעשה להם כמו מלחמת עמלק וענין מי מרה וענין השלו והמן והוצאתו מים מהצור להשקות ישראל ומקניהם ועמוד האש ועמוד הענן ושאר הנפלאות שעשה להם במתן תורה ובשאר המקרי׳ שארעו להם עד בא יתרו אליו · והנה ראה יתרו בעיניו הרבה מאלו המופתים וזה כי הוא ראה מופת עמוד האש ועמוד הענן ומופת המן והכ׳ השתדל משה בתכלית מה שאפש׳ להעתיק יתרו אל שישאר עמהם ויהיה לו חלק בארץ כדי שיעתק הוא וזרעו על זאת האמונה האמיתית כמו שנזכר בפרשת בהעלותך אמר אל נא תעזוב אותנו כי על כן ידעת חנותנו במדבר והיית לנו לעיני׳ · וידמה שכבר רצה יתרו ללכת לארצו ולמולדתו להעתיק אותם אל האמונה האמיתית כמו שאמרו רבותי׳ ז״ל במכילתא כי אין ראוי לאיש שלם כמוהו אחר השיגו האמת באמונה האמיתית שיעזוב זאת האמונה מפני הקושי אשר לו לעזוב ארצו ומולדתו :

התועלת השמיני הוא במדות · והוא שאין ראוי לאדם שיהיה שמח לאיד כי הרע הוא בלתי רצוי בעצמותו ולזה לא יסור רע מהשם יתע׳ אם לא מצד מה שבו מהטוב :

קומץ מנחה

פרשת יתרו

וישמע יתרו פי׳ רש״י ז׳ שמו׳ נקראו לו וקשה והא איכא רכב דכתי׳ וסבני רכב חותן משה וי״ל דלא חשיב כ״א הנמצאים בתורה : אחר שילוחי׳ ב׳ שלוחין א׳ שפטר׳ בגט כמו ושלחה מביתו שע״כ אף כשחזר יתרו והביאה לו לא החזירה לתשמיש שלכך ותדבר מרים וגו׳ וא׳ ששלחה לבית אביה: גר הייתי מה שלא אמר כי גר אני ואמר בלשון עבר מפני שקודם שהי׳ לו בנים היה הגרות אבל משנולד לו בן לארם אין נקרא לו עוד גירות כו׳ פשיטא שלא ילך מבניו : איש לרעהו זה לזה כי שניהם נקראו איש משה דכתי׳ והאיש משה עניו מאד יתרו דכתי׳ ויואל מש׳ לשבת את האיש: עתה ידעתי וגו׳ כי כבר פירש מע״ז של מרין ועתה מכל ע״ז שבעולם ר״ם הדרשן: וישב משה לשפוט שהיו מרוייני׳ בעסקי ביות היום: מן הבקר עד הערב למדנו מכאן כל דיין וכו׳ וקשה דהא אמרו במ״ק אמטוי׳ למערת׳ דחסידי ולא קבלוה למערתא דרייני וקבלוה אלמא דיינילא עדיפי כולי האי · וי״ל דהתם בדייני שאינם מומחין מיררי ה״ר׳ג: והודעתי להם לשואל מאיזה טעם דנתוני : ממלכ׳ כהנים בע״הז וגוי קדוש לע״הב : וקדשתם הוא טהרת הנשמה וכבסו שמלותם היא טהרת הגוף :

אנכי

אנכי אמרו ח"ז"ל כששמעו אנכי ולא יהיה לך חזרו לאחורי' י"ב מיל והחזירום מלאכי השרת וקשה הא סבירא לן דבשבת נתנה תורה ואיך הלכו כ"כ בשבת וי"ל דמכיון שהוקפו בענני כבוד הרי כאילו היה בחצר אחד מר' יוסף והקשה הר"ר יצחק הבחור הלא בפסוק זה כתיב מלכים ולא מלאכים בא' ואיך ילמוד אם כן מזה שמלאכי השרת החזירום ותירץ דנמצא במדרש כי מיכאל וגבריאל מלכי המלאכים הם כלו' החשובי' והגדולי' שבהם והחזירום הם: לא תשתחוה להם ברצון ולא תעבדם אפי' באונס רק יהרג ואל יעבור כמו שמצינו בחנני' מישאל ועזרי': כי לא ינקה ה' וגו' כי על הרוב השבועה הוא על דברי' שבינו לבין חבירו ולזה אין הק"בה מוחל לו עד שירצה את חבירו: זכור לפי שכבר נצטוו עלי' במרה אמר זכור מה שצויתך כבר: לקדשו לשון קדושין ממש כמו שאמרו ז"ל כנסת ישראל יהי בת זוגך והם יירשהו כבעל היורש את אשתו ולכן תקנו חז"ל בתפלה ולא הנחלת מלכנו וכו': שבת לה' אלהיך פי' שבת הוא כדי שתאמין שהוא ה' אלהי' שברא העולם בששה ימי' יש מאין: כל מלאכה ע"ד ולרש אין כל: כבד את אביך בממונך כד"א כבד ה' מהונך את אביך לרבו' הק"בה: למען יאריכון ימיך מד' כנגד מדה שאז גם אחרי' ובניך יכבדוך כדכתי' מפני שיבה תקום:

חסלת פרשת יתרו

ולזה ספר שמחת יתרו על הטובה שעשה השם לישראל ולא שמח ברע שהגיע אל המצרים:

התועלת התשיעי הוא במדות · והוא שראוי לאדם לברך את השם יתעלה ולתת לו תודה על הנפלאות השופעות ממנו כי בזה תועלת להישיר להאמין בשם יתע' ושהכל הוא מאתו יתע' ולזה ברך יתרו השם יתע' על הטובה שעשה לישראל והקריב לו עולה וזבחים:

התועלת הי' הוא במדות · והוא שכאשר יודה האדם להשם יתע' בהצילו האנשים והיו בהם נכבדים ושפלים ראוי שיקדים לתת לו תודה על הצלת הנכבדי' ואח"כ על הצלת הפחותים וזה שאם היה כולל הצלת הנכבדים עם הצלת הפחותים הנה יהיה פוחת מעלת הנכבדים כי הוא לא יראה עצמו יותר שמח בהצלתם משמחתו בהצלת הפחותים והמשל שאם היו המלך ועשרת פחות במקום סכנה והצילם השם יתע' הנה אין ספק שאם אמר אחד האנשים להם ברוך יי' אשר הציל אתכם שהוא מבזה המלך ופוחת מעלתו כי הוא משוה שמחתו להצלת הפחות לשמחתו להצלת המלך · ולזה תמצא שנתן יתרו תודה לשם יתע' על הצלת הנכבדים שבעם והם משה ואהרן הזקנים והם ראשי העם ואח"כ נתן תודה על הצלת העם:

התועלת הי"א הוא במדות והוא שראוי למנהיג השלם שינהיג המונהגים ממנו בתכלית מה שאפשר מהטוב והשלמות ולא יעלים עיניו מהנהגתם · הלא תראה כי משה רבינו עליו השלום שהיה בתכלית מהדבקות בשם יתע' עד שלא היה יכול להפנות מחשבתו בזולתו וזה היה סבה שלא היה יכול בדברו לבני האדם לסדר דבריו באופן ראוי הנה · עם כל זה לא רצה לקצר בהנהגת ישראל אבל היה משתדל לשפוט בין איש ובין רעהו לפי משפטי התורה להסיר הקטטות והמריבות מביניהם אע"פ שהיה לו בזה לאות נפלא:

התועלת הי"ב הוא במדות · והוא שראוי לשלם שלא יקצר מהגעת השלמות לפי מה שאפש' בפעולות אשר יראה בלתי שלמות כי בזה ילך בדרכי השם יתע' שישתדל להגיע השלמות בכל אחד מהנמצאות בתכלית מה שאפשר · הלא תראה כי יתרו לא נמנע מפני עוצם מעלת משה מלגנות הפעולה הזאת אשר היה בה מהלאות הנפלא למשה ולישראל והשתדל לעשות זאת הפעולה באופן יותר שלם · אלא כי מפני היותו משער עוצם מעלת משה בחכמתו רצה לדעת תחלה הסבה אשר בעבורה הוכרח משה לעשות המעשה כי אולי היה שלם הפועל אשר היה חושב שיהיה בלתי שלם · וכאשר נתברר לו שלא היתה שם סבה מכרחת עכ"פ שיעשה זה הפועל על זה האופן אז הראה למשה שלא טוב הדבר אשר הוא עושה ובאר לו זה באופן שלם ונתן לו עצה איך יגיע התכלית שהיה משה מכוין אליו בזולת לאות לו ולישראל:

התועלת הי"ג הוא להודיע התכונות אשר ראוי שתהיינה לשופטים השלמים והם אלו אשר זכר יתרו ר"ל שיהיו אנשי חיל יראי אלהים אנשי אמת שונאי בצע · וכבר ביארנו במה שקדם למה היה ראוי שתהיינה אלו התכונות לשופטים השלמים ואין תועלת בכפל הדברים ונתבאר עם זה שהוא ראוי שישים אותם שרים רבים סרים למשמעתם כדי שייראו מהם האנשים ויוכרחו להתנהג על פי משפטיהם כי בזה האופן ישלם הקבוץ המדיני ויורחקו הקטטות והמריבות מבין האנשים:

התועלת הי"ד הוא במדות · והוא שראוי לאדם שיהיה שומע לעצה הטובה ולעזוב עצתו כשלא היתה טובה כמוה · הלא תראה כי משה רבינו ע"ה עם רוב שלמותו וחכמתו עזב עצתו ועשה עצת יתרו להיותה יותר טובה ממנה:

בחדש השלישי עד אנכי יי' אלהיך

ביאור המלות וקצת דברי זה הספור

בחדש הוא יום ראש חדש בעצמו והעד מה שאמר ביום הזה באו מדבר סיני ולזה יאמר החדש בשני פנים · האחד על הזמן אשר יתחדש לחדש כמו חדש ימים · והשני על יום ראש החדש וכן יאמר השבת על יום השביעי מהשבוע ויאמר על כל השבוע אמר שבע שבתות תמימות תהיינה · ולפי שזה יורה כי לכל הפחות יהיה מתן תורה ביום השלשי לחדש הג' והוא קרוב לזמן חג השבועות כי הוא בו' בסיון ויהיה אפשר שיהיו ישראל חונים שם ג' ימים · מה שאמר להם משה היו נכונים לג' ימים · הנה ראוי שנאמין כי יום מתן תורה היה בו' בסיון ועוד כי הוא מן השקר שתשאיר לנו התורה רושם וזכר לעת שיצאנו ממצרים לעשות בו °חג הפסח (ס"א שבועו') ולא תשאיר לנו רושם וזכר לעת שנתנה בו התורה בזה האופן הנפלא ולזה הוא מבואר שחג השבועות הוא בעת מתן תורה והיה זה בהזכירנו ענין מתן תורה הנפלא להעמידנו תמיד על האמונה בדבר תורה · ויחנו במדבר ויחן שם ישראל נגד ההר · ירצה לפי מה שאחשוב שהם חנו במדבר וחנו ממנו במקו' שהיה אצל ההר כי שם הוליך אותם עמוד הענן ואפשר עוד שיהי' הרצון בזה · כי ביום החדש באו במדבר סיני וזה שכבר נסעו מרפידי' ביום ההוא ובאו מדבר סיני וחנו שם ביו' ההוא בעינו · והנה ספר זה לפי מה שאחשוב להיות המרחק רב בין רפידי' ובין מדב' סיני כמו שזכר החכם א"ע · ועם כל זה הגיעו במדבר סיני ביום ההוא בעינו ולזה חנו שם במדבר שלא להטריחם יותר מן הראוי ואחר שכבר חנו שם זמן מה שבו לחנות נגד ההר כי עמוד הענן ועמוד האש הוליך אותם שם ע"פ יי' ואז עלה משה אל האלהים אל הר סיני כי ידע כי שם יתן השם יתע' תורה לישראל ושם באתהו הנבואה מהשם יתע' ואמר אליו כה תאמר לבית יעקב ותגד לבני ישראל והנה כפל הענין במלות שונות כמו אחלקם ביעקב ואפיצם בישראל והנה היה רצון השם יתע' שיאמר זה לאשר יבינו דבריו ולזה אמר זה משה לזקני ישר' והם אחר זה הגישו הדברים אל כל העם באופן שיבינו אותם אתם ראיתם הנפלאו' העצומות שעשיתי במצרי' בעבור שתדע כי אני יי' ותאמינו בי עד שכבר העתקתי אתכם מאמונותיכם הנפסדות והבאתי אתכם לעבודתי בתכלית המהירות במה שחדשתי לכם מהמופתים הנפלאים כאלו נשאתי אתכם על כנפי נשרים שהם ממהרים לעוף · ועתה אם שמוע תשמעו בקולי לקיים מצותי ושמרתם בריתי אשר אני כורת עמכם להיות לי לעם ולקיים דברי התורות בכללם והוא הברית הנזכר בסוף פרשת ואלה המשפטים הנה תהיו לי סגולה מכל העמים לשמור אתכם ולהשגיח בכם כי לי כל הארץ לעשות בה כחפצי ולזה אוכל לשמור אתכם מכל רע מצד יתרון השגחתי בכם ויהיה אמרו כי לי כל הארץ על דרך אמרו למען תדע כי ליי' הארץ ולא תחשבו שיהיו דברי תורותי אשר אצוה אתכם עומסים עליכ' מעמס כבד ומכניעים אתכם בשפלות ובגות כי לא אעביד אתכם בעבודה קשה אבל אשים אתכ' בני חורין ונכבדי' בדרך שתהיו ממלכת כהני' ושרי' וגוי קדוש לבלתי התגאל בפעולות המגונות אשר יתנהגו בהם שאר האומות כמו שאמ' ועתה ישראל מה יי' אלהיך שואל מעמך כי אם ליראה · אלה הדברים אשר תדבר אל בני ישראל כי בזה בלי ספק ראוי שיסכימו לקבל התורה ר"ל מפני התועלת הנפלא שיגיע ממנה להם עם זה שלא יכבד להם ענינה אבל יערב להם והנה בא משה מן ההר אל המחנה וקרא לישראל ואמר להם הדברי' האלה אשר צוהו יי' והם הגישו הדברי' לכל העם וענו כל העם יחדיו כל אשר דבר יי' נעש' · וישב משה את דברי העם אל יי' · ראוי שתדע כי הידיעות כלם הם אצל השם יתע' ושפיע לנביא אחת מהם זולת האחרת מצד הנביא כי מצד השם יתע' ישפיע לו יחד כלם אם היה אפש' זה במקבל ואולם תתיחד הידיעה בקצת הענינים מקצת מצד מה שתשוטט בו מחשבת הנביא כמו שביארנו בשני מ"מ ולזה מפני שהי' יחוד ההודע' מצד הנביא היה ראוי שיגיד הנביא מה ששוטטה מחשבתו בו וזה כלו במראה הנבואה כי ידמה לנביא ענין הגעת הנבואה לו כאלו ישאל ויענה וזה אמ' יהיה באמצעות הדמיון וכבר תעמוד על אמתת זה מההשפעה אשר תהיה בחלומות הצודקים כי כבר תמצא פעמים רבות בזה האופן והנה מה שאמרו ישראל כל אשר דבר יי' נעשה היה אפש' שיובן על שני פנים · האחד שיהיה להם אות כי השם יתע' מדבר עמו אלו הדברים אשר יצוה אותם עליהם ויהיה הרצון מאמרו כל אשר דבר יי' נעשה אבל רצונו שיתברר לנו שדבר יי' לך · והשני הוא שיהיה הדבור דבור השם יתע' לא דבור משה וזה כי אע"פ שיתברר להם שהשם' מדבר עמו לא יתברר להם שיהיה הדבור אשר ידבר להם משה הוא הדבור אשר דבר אליו השם יתעלה והנה לא היו ישראל סכלים שירצו שידבר להם השם יתעלה בעצמו כי זה בלתי אפשר להם אבל רצו שיתחדש על דרך מופת מהשם יתעלה מה שיודיע להם רצון השם יתעלה מזולת שישמעו זה מפי משה כמו שהכירו ענין מצות שבת מפני המן קודם שישמעו זה מפי משה והנה השיב משה דברי העם אל יי' והבין אותם משה או לפי האופן הראשון רצה לומר שהם רצו שיהיה להם אות יעוד להם כי השם יתע' מדבר עמו ואז יעשו כל אשר דבר יי' לו ובאתהו התשובה מהשם יתע' לפי מה שהבין אותו משה מדבריהם לסבה שזכרנו במה שקדם ואמר אליו הנה אנכי בא אליך בעב הענן בעבור יראה העם בדברי עמך וגם בך יאמינו לעולם במה שתדבר להם בשמי אחר שכבר יתפרסם להם שאנכי מדבר עמך והנה פירשנו ישמע יראה לפי שהחושים יבואו קצתם תחת קצת לפעמי' אמר ראה ריח בני · וכל העם רואים את הקולות · וראה את ערותה · וכן אמר ומתוק האור וטוב לעינים כאלו היה הראות חוש הטעם · או יהיה ישמע מענין הקבלה כטעם והיה אם שמוע תשמע בקול יי' ולא שמע בתורתו ויהיה הרצון בזה הנה אנכי בא אליך בעב הענן לעיניהם וזה יהיה להם לאות שאני מדבר עמך והנה אעשה להם זה האות בעבור ישמע העם במה שאדבר עמך ויקיימו הדברי' ההם וגם בך יאמינו לעולם בכל מה שתדבר להם בשמי מפני מה שיתפרס' להם שאני מדבר עמך והנה זה הפי' השני יותר נכון לפי מה שאחשוב וכאשר שמע משה זה המאמר מהש' יתעלה שב להתבונן במה שאמרו ישראל וידע שהם כוונו בזה שיהיה המדבר להם השם יתעלה לא משה · והנה הגיד משה דברי העם אל יי' לפי זאת הכוונה השנית · ולזה אמר לו השם יתע' כי מפני שהם רוצים שיגיע להם קול דברי' מהשם יתע' כבר יחוייב שתקדשם שלא יגשו אל אשה ויכבסו שמלות לכבוד השם יתע' כדי שיהיו נקיים מהטמאות ובזה האופן יהיו נכונים ליום השלישי לשמוע קול הדברים שיגיע מהשם יתע' על דרך המופת כי ביום הג' ירד יי' לעיני כל העם על הר סיני ותתן גבול לעם סביב ההר שלא יעברו הגבול ההוא וזה כשתאמר להם השמרו לכם עלות בהר ונגוע בקצהו השפל כל הנוגע בהר מות יומת על יד ב"ד וכבר ביאר אחר זה שזאת המיתה היא סקילה והנה הזהירם מנגעת בהר כלל לישב בנפשותם עוצם מעלת השם יתע' כדי שייראו ממנו ולא יקלו בדבריו · לא תגע בו יד · רוצה לומר בהר סיני כי לכבוד השם יתע' יחוייב שיראו מנגעת בו כלל לא ביד ולא ברגל והנה מי שלא ישמר מזה יהיה נסקל על יד בית דין או יהיה מושלך ממקום גבוה אם בהמה אם איש שיגע בהר לא יחיה אבל יהיה נסקל על יד בית דין והנה הבהמה כוללת בהמה וחיה כמו שנבאר בפרשת שמיני · וראוי שתדע כי גם האשה היתה בכלל כמו שאמרו במכילתא כי מן השקר שינהג זה הדין באיש ובבהמה ולא ינהג באשה · ולזה כי האשה לחסרונה הוא יותר ראוי שתרחק מההר אשר ירד השם בו מה שתתמיד השכינה להראות מהאיש · ולזה תמצא כי משה ואהרן לשלמותם עלו אל ההר כי הם היו קרובי' מהשם יתע' ומזה המקו' למדנו שההשלכה ממקו' גבוה דינה כדין הסקילה בשוה והטע' כי בסקילה הוא שיוכה האדם באבני' או במה שידמה להם והנה ההכאה כבר תהיה בשני פנים אם שיעתיקו האבני' וישליכום על המוכה או שישליכו אותו עליהם או על מה שינהג מנהגם כי באלו השני פני' תגיע לו ההכאה ולפי שראוי שנבחר לדון במית' הקלה שבמיתות אשר בסוג ההוא כמו שנבאר בג"ה במה שיבא הנה ראוי שננהג בנסקלים זה המנהג רוצה לומ' שנשליכם ממקו' גבוה בדרך שימותו ולזה היו דנין הנסקלים בזה האופן כמו שנתבאר בסנהדרין · במשוך היובל המה יעלו בהר · הנה היובל הוא השופר שהוא מקרן הכבש כי היובל הוא כבש כמו שנתבאר במסכת ר"ה והנה הרצון באמרו במשוך היובל כאשר יתקע משה בשופר ואז יוכלו ישראל לעלות בהר וידמה שכב' תקע משה בשופר כשנסתלקה השכינה משם כמו שפירש הגאון לפי מה שזכר ממנו החכם אבן עזרא וכן תמצא שאמ' בספר יהושע במשוך בקרן היובל כשמעכם את קול השופר · היו נכונים לג' ימים · הוא לשני הפשט מה שאמר לו הש' יתע' היו נכוני' ליו' הג' כמו שפי' החכם אבן עזרא · ולזה אמר אחר זה ויהי ביו' הג' להורות כי מה שאמר להם היו נכוני' לג' ימים הרצון בו ליום השלישי ובזה תמצא שאמר ויאסוף אותם אל משמ' ג' ימים ואח"כ זכר כי ביו' הג' התירם ממאסרם ואמ' שמעון לעיניה' וכבר הביא זה הענין החכם אבן עזרא לראיה על פירושו ובכלל הנה יום מתן תורה היה מוגבל מהשם יתע' שיהיה ביום החמישים אחר יום ראשון של פסח כי בזה היו' צוה הש' שיהיה חג שבועות ולזה לא יתכן שיכוין השם יתעלה אל יום אחד ויוסיף משה מדעתו וישנה הענין ליו' אחר ואולם אמרו זה רז"ל על צד הדרש להוציא מזה המקו' דין פולטת שכבת זרע כמו שנזכר במסכת שבת · ויהי ביום הג' בהיות הבקר · המציא השם יתע' על הר סיני בדרך המופת קולות וברקי' נפלאים וכב' תמצא בזה האופן ענן כבד היה בו איד קטורי בדרך שחדש קולות מרעידי' וברקים נפלאי' וחדש ג"כ שם ע"ד המופת קול דומה לקול שופר והיה חזק מאד וזה בתכלית הפלא רוצה לומ' שיתחדש קול השופר מזולת שופר אלא שמציאות קול השופר איננו נמנע מצד עצמותו ואולם מה שהוא בלתי אפש' אצל הטבע הוא שיתחד' קול שופר מזולת שופ' או מה שיאות לו וזה הוא המופת אשר היה בזה והוא אצלנו במדרגת התחל' הגשם מהמטה שהוא נמנע אצל הטבע אלא שמציאות הגשם איננו נמנע בעצמותו והנה חרד כל העם אשר במחנה מאלו הקולות הנפלאים · ויוצא משה את העם מן המחנה והושיבם בתחתית ההר ר"ל אצל תחתית ההר כדי שיראו אלו הנפלאות וישמעו דברי השם יתע' מתוך דברי האש והנה אמר לקראת האלהים לפי שמשם נראה כבודו במה שחדש שם מהנפלאות העצומות והנה עלה עשן כבשן מכל הר סיני לפי שכב' ירד עליו כבוד השם יתעלה באש ונתחדש בהר כדמות רעש וחרדה בדמיון מה שיתחדש בארץ אשר נסגר בה איד קטורי וזה כלו חדש השם יתע' או על דרך המופתי' ויהי קול השופר הולך וחזק מאד משה ידבר והאלהים יעננו בקול · ירצה לפי מה שאחשוב כי קול השופר היה הולך ומתחזק מאד וזה היה ענין בתכלית הפלא ועוד נתחדש שם פלא אחר כי משה היה מדבר עם השם יתע' וכשהיה מגיע לו מענה מהשם יתע' בנבואה היה מתחדש אז קול דברים מוחש ישמעו אותו ישראל ויתברר להם שהשם יתע' מדבר עמו והנה חדוש קול הדברים בזולת כלי הדבור הוא אצלנו כחדוש הגשם מהמטה וזה כי מציאות קול דברים איננו נמנע מצד עצמותו אבל הוא נמנע מצד הטבע שיתחד' בזולת כליו ולזה היה חדוש על דרך המופת ואחר שהשלים לזכור הנפלאות שחד' שם השם יתע' במעמד הר סיני שב לספר מה שצוה הש' יתע' למשה אז ומה שהשיב לו משה ומה שענה אותו השם יתע' שהיה המענה ההוא בקול כמו שקדם · רד העד בעם · להזהי' אותם שלא יהרסו להתקרב אל ההר לראות כבוד השם יתע' שירד על הר סיני באופן שיגעו בהר שמא לרוב תשוקתם לראות זה הענין הנפלא לא יתנו אל לבם לזכור מה שצוה שלא יגעו בהר ויהרסו רבי' מהם לעלות ויהיה זה סבה אל שימותו רבים מהם בסקילה · וגם הכהני' הנגשי' אל יי' ידמה שכבר קרא כהני' בני אהרן על שם העתיד ובזה האופן בעינו קרא נגשי' אל יי' כי הם היו הכהני' ונגשים אל יי' בכח ואם לא היו עדיין כהני' בפועל וכן פירשו ז"ל במכילתא · וכזה תמצא שאמר הכתוב מבכור פרעה היושב על כסאו על שם העתיד והנה הזהיר אותם שיתקדשו וישמרו מעלות בהר ונגוע בקצהו פן יפרוץ בהם השם יתע' וימיתם במגפה לפי שהם אולי לא ישמרו מעלות בהר מפני ראותם שמשה ואהרן עולים בו · והנה תמה משה מדוע הוסיף השם יתע' לצוות ישראל שלא יהרסו לעלות ואמר הנה באמת לא יוכל העם לעלות אל הר סיני כי אתה העדות בנו לאמר הגבל את ההר וקדשתו לרשום בו גבול שלא יעברו ישראל הגבול ההוא ואמ' משה לשם מה צורך יש בצווי הזה הלא כבר הגבלתנו וצויתנו עם זה לקדש ישראל בדרך שיהיו נכוני' ליום השלישי ולזה לא נצטרך להוסיף עתה להם אזהרה בזה וצוהו השם יתע' להוסיף להתרות אותם על זה לסבה שזכרנו · ועוד שכבר יעלה הוא ואהרן ואולי יחשבו מפני זה הכהנים והעם שאין בזה אשם אם יעלו בהר או הם יגעו בו ולזה חוייב שהוסיף להזהיר' על זה שנית · והכהני' והעם אל יהרסו לעלות אל יי' וגו' · הנה אמרו פן יפרוץ בם שב אל הכהני' לפי מה שאחשוב כמו שאמר קודם זה על הכהני' פן יפרוץ בהם יי' ואולם לעם לא היה צריך להזכיר העונש שכבר קדמה להם הידיעה מה יהיה העונש אם יגעו בהר ואמנם הוצרכו להוסיף להזהיר' שלא יעלו בהר ושלא יגעו בו לסבה אשר זכרנו · ואולם התועלות המגיעות מזה הספור הם תשעה:

התועלת הראשון הוא להודיע כי כל מה שיעשה השם יתע' מהנפלאות לישראל היה לתכלי' שיתקרבו לעבודתו והנה סבב השם יתע' במהירו' נפלא להעתיק' מהרעות אשר גדלו עליהם ולהוציא' אל האמונה האמתית כדי שיהיו מוכני' לקבל התורה אשר בה היו מוכנים לירושת הארץ כמו שזכרנו פעמים רבות · ולזה אמר אתם ראיתם את אשר עשיתי במצרים ואשא אתכם על כנפי נשרים · ועתה אם שמוע תשמעו בקולי וגו' · לפי שאז היו מוכני' לקבל התורה לעוצם מה שראו מהנפלאות אשר הביאו אותם להאמין בשם יתע' בתכלית מה שאיפשר:

התועלת השני הוא להודיע שאין התורה בעומס מכריח ההולכי' בדרכיה לעשות דבר יכבד עליהם

וַיֹּאמֶר אֶל־מֹשֶׁה אֲנִי חֹתֶנְךָ יִתְרוֹ בָּא אֵלֶיךָ וְאִשְׁתְּךָ וּשְׁנֵי בָנֶיהָ עִמָּהּ: וַיֵּצֵא מֹשֶׁה לִקְרַאת חֹתְנוֹ וַיִּשְׁתַּחוּ וַיִּשַּׁק־לוֹ וַיִּשְׁאֲלוּ אִישׁ־לְרֵעֵהוּ לְשָׁלוֹם וַיָּבֹאוּ הָאֹהֱלָה: וַיְסַפֵּר מֹשֶׁה לְחֹתְנוֹ אֵת כָּל־אֲשֶׁר עָשָׂה יְהוָה לְפַרְעֹה וּלְמִצְרַיִם עַל אוֹדֹת יִשְׂרָאֵל אֵת כָּל־הַתְּלָאָה אֲשֶׁר מְצָאָתַם בַּדֶּרֶךְ וַיַּצִּלֵם יְהוָה: וַיִּחַדְּ יִתְרוֹ עַל כָּל־הַטּוֹבָה אֲשֶׁר־עָשָׂה יְהוָה לְיִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר הִצִּילוֹ מִיַּד מִצְרָיִם: וַיֹּאמֶר יִתְרוֹ בָּרוּךְ יְהוָה אֲשֶׁר הִצִּיל אֶתְכֶם מִיַּד מִצְרַיִם וּמִיַּד פַּרְעֹה אֲשֶׁר הִצִּיל אֶת־הָעָם מִתַּחַת יַד־מִצְרָיִם: עַתָּה יָדַעְתִּי כִּי־גָדוֹל יְהוָה מִכָּל־הָאֱלֹהִים כִּי בַדָּבָר אֲשֶׁר זָדוּ עֲלֵיהֶם: וַיִּקַּח יִתְרוֹ חֹתֵן מֹשֶׁה עֹלָה וּזְבָחִים לֵאלֹהִים וַיָּבֹא אַהֲרֹן וְכֹל זִקְנֵי יִשְׂרָאֵל לֶאֱכָל־לֶחֶם עִם־חֹתֵן מֹשֶׁה לִפְנֵי הָאֱלֹהִים: וַיְהִי מִמָּחֳרָת וַיֵּשֶׁב מֹשֶׁה לִשְׁפֹּט אֶת־הָעָם וַיַּעֲמֹד הָעָם עַל־מֹשֶׁה

וַאֲמַר לְמֹשֶׁה אֲנָא חֲמוּךְ יִתְרוֹ אָתֵית לְוָתָךְ וְאִתְּתָךְ וּתְרֵין בְּנַהָא עִמַּהּ: וּנְפַק מֹשֶׁה לְקַדָּמוּת חֲמוּהִי וּסְגִיד וְנַשֵּׁיק לֵיהּ וּשְׁאִילוּ גְּבַר לְחַבְרֵיהּ לִשְׁלָם וְעָלוּ לְמַשְׁכְּנָא: וְאִשְׁתָּעִי מֹשֶׁה לַחֲמוּהִי יָת כָּל־דִּי עֲבַד יְיָ לְפַרְעֹה וּלְמִצְרַיִם עַל עֵיסַק יִשְׂרָאֵל יָת כָּל־עָקְתָא דְּאַשְׁכַּחַתְנוּן בְּאוֹרְחָא וְשֵׁיזְבִינוּן יְיָ: וַחֲדִי יִתְרוֹ עַל כָּל־טַבְתָא דַּעֲבַד יְיָ לְיִשְׂרָאֵל דְּשֵׁיזְבֵיהּ מִידָא דְמִצְרָיִם: וַאֲמַר יִתְרוֹ בְּרִיךְ יְיָ דִּי שֵׁיזֵיב יָתְכוֹן מִידָא דְמִצְרָאֵי וּמִידָא דְפַרְעֹה דִּי שֵׁיזֵיב יָת־עַמָּא מִתְּחוֹת מַרְוַת מִצְרָאֵי: כְּעַן יְדַעְנָא אֲרֵי רַב יְיָ וְלֵית אֱלָהָא בַּר מִנֵּיהּ אֲרֵי בְּפִתְגָּמָא דִּי חֲשִׁיבוּ מִצְרָאֵי לְמֵידַן יָת יִשְׂרָאֵל בֵּיהּ דָּנִינוּן: וְקָרֵיב יִתְרוֹ חֲמוּהִי דְמֹשֶׁה עֲלָוָן וְנִכְסַת קוּדְשִׁין קֳדָם יְיָ וַאֲתָא אַהֲרֹן וְכֹל סָבֵי יִשְׂרָאֵל לְמֵיכַל לַחְמָא עִם חֲמוּהִי דְמֹשֶׁה קֳדָם יְיָ: וַהֲוָה בְּיוֹמָא דְבַתְרוֹהִי וִיתֵיב מֹשֶׁה לְמֵידַן יָת־עַמָּא וְקָם עַמָּא עִלָּוֹהִי דְמֹשֶׁה

האהלה ח' נמסר בשפטים סימן ד' גבי יעל וסיסרא: אודת ג' כתיב כן נמסר בסדר וירא: התלאה ג' וסי' את כל התלאה אשר מצאתם· התלאה אשר מצאתנו· ל ימעט לפניך את כל התלאה: מצאתם חד מן ח' מלין מיחדין מלעיל וסי' כי רחל גנבתם אשר מצאתם בדרך · והיא העלתם הגגה · אש שרפתם · ובקשתם ולא תמצא· משם אצוה את החרב· על כן נצרתם נפשי· ויחד ל' וחד אל יחד בימי שנה · עתה כ"ה ר"פ בקריי' וג' מנהון באו' וסי' מצויין בישעיה סי' ל"ג גבי פרשתא דהן אראלם צעקו חוצה: וכל זקני ג' נמסר בסדר ויחי: לפני האלהים ז' נמסר ריש סידרא דנח:

רשי

ויאמר אל משה · על ידי שליח: אני חותנך יתרו וגו' · אם אין אתה יוצא בגיני צא בגין אשתך ואם אין אתה יוצא בגינה צא בגין שני בניה: ויצא משה · כבוד גדול נתכבד יתרו באותה שעה כיון שיצא משה יצא אהרן נדב ואביהוא ומי הוא שרא' את אלו יוצאין ולא יצא: וישתחו וישק לו · איני יודע מי השתחוה למי כשהוא אומ' איש לרעהו מי הקרוי איש זה משה: ויספר משה לחותנו · למשוך את לבו לקרבו לתורה: את כל התלאה · שעל הים ושל עמלק: התלאה · למ"ד אל"ף מן היסוד של תיבה והתי"ו הוא תיקון יסוד הנופל ממנו לפרקים וכן תרומה תנופה תקומה תנואה: ויחד יתרו · וישמח יתרו זהו פשוטו ומדר' נעש' בשרו חידודין חידודין מצר על אבוד מצרים היינו דאמרי אינשי גיורא עד עשרה דרי לא תבזי ארמאה באפיה: על כל הטובה · טובת המן והבאר והתור' ועל כלן אשר הצילו מיד מצרי' עד עכשיו לא היה עבד יכול לברוח ממצרים שהיתה הארץ מסוגרת ויצאו ששי' רבוא: אשר הציל אתכם מיד מצרים · אומה קשה: מיד פרעה · מלך קשה: מתחת יד מצרי' · כתרגומו לשון רידוי ומרו' היד שהיו מכבידו' עליהם היא העבודה: עתה ידעתי · מכירו הייתי לשעבר ועכשיו ביותר: מכל האלהי' · מלמד שהיה מכיר בכל ע"ז שבעול' שלא הניח ע"ז שלא עבדה: כי בדבר אשר זדו עליה' · כתרגו' במי' דמו לאבד' והם נאבדו במים: אשר זדו · אשר הרשיעו · ורבותינו דרשוהו לשון ויזד יעקב נזיד בקדרה שבשל' בה נתבשלו: עולה · במשמעה שהיא כולל כליל: וזבחי' · שלמי': ויבא אהרן וגו' · ומשה היכן הלך והלא הוא שיצא לקראתו וגרם לו את כל הכבוד אלא שהיה עומד ומשמש לפניה': לפני האלהים · מכאן שהנהנה מסעוד' שתלמידי חכמי' מסובין בה כאילו נהנה מזיו שכינה: ויהי ממחרת · מוצאי יום הכיפורים היה כך שנינו בספרי ומהו ממחרת למחרת רדתו מן ההר ועל כרחך אי אפשר לומר אלא ממחרת יום הכיפורי' שהרי קודם מתן תורה אי אפשר לומר והודעתי את חקי וגו' ומשנתנה תורה עד יום הכיפורים לא ישב משה לשפוט את העם שהרי בשבע' עשר בתמוז ירד ושבר את הלוחות ולמח' עלה בהשכמה ושהה שמונים יום וירד ביום הכיפורים ואין פרשה זו כתובה כסדר שלא נאמר ויהי ממחרת עד שנה שניי' אף לדברי האומר יתרו קודם מתן תורה בא שלוחו אל ארצו לא היה אלא עד שנה שנייה שהרי נאמר כאן וישלח משה את חותנו ומצינו במסע הדגלים שאמר לו משה נוסעי' אנחנו אל המקום וגו' אל נא תעזוב אותנו ואם זו קודם מתן תורה משלחו והלך היכן מצינו שחזר אם תאמר שם לא נאמר יתרו אלא חובב ובנו של יתרו היה הוא חובב הוא יתרו שהרי כתוב מבני חובב חותן משה: וישב משה ויעמוד העם · יושב כמלך וכולן עומדים והוקשה הדבר ליתרו שהיה מזלזל בכבודן של ישראל והוכיחו על כך שנאמר מדוע אתה יושב לבדך וכלם נצבים:

אבן עזרא

ויאמר · וכבר אמר אל משה לפני בואם על ידי שליח או באגרת כתובה אני חותנך יתרו ואשתך שהיא העקר ושני בניה הבאי' עמה: ויצא לקראת חותנו · בעבור כבוד יתרו וחכמתו ולא לאשתו ובניו כי אין מנהג לאדם נכבד לצאת לקרא' אשתו או בנו: וישתחו · לדקדוק וישתחו קשה ידענו כי שרשו מבעלי הה"א באחרונה והנה הו"ו במקו' ה"א כו"ו שלו הייתי באת' ממנו לא שלותי והנ'. כאשר אמרו לשון יחיד וישתחו היה ראוי להיותו וישתחוה כי התי"ו מבנין התפעל כמו והאיש משתאה לה כי משפט אותיות השניים אם היה אחד מהם פ"א הפעל יהי' האות אשר לפניה תי"ו התפעל והנ' בעבו' שהחליפו הה"א בוי"ו במלת וישתחו הניחו הו"ו הראשון שאינו סימן לשון רבי' תחת ה"א השרש והעלימו הו"ו ואמרו וישתחו ובעבו' היות הו"ו בסוף המלה סימן לשון רבים כאשר הוא נעלם כמו למה תתראו והנ' היה נראה מלת וישתחו בהעלם הו"ו שהוא סימן לשון רבים על כן הוצרכה להיות המלה מלעיל להפריש בינה. ובין מנהג' בלשון רבים ולפי הסברא כי היוצא הו' המשתחוה זה לזה וקראו הכתו' רעהו בעבור גדול מעלתו בחכמה: ויבאו האהלה · שהוא ידוע אהל משה: ויספר · זה הפסוק יור' על פי' משה ולישראל בעבורם: התלאה · מגזרת ונלאו מצרי' והתי"ו נוסף והטעם צרה שילאה אדם לסבלה או להגידה והטעם על רדיפת מצרים בים וביאת עמלק והעב הקהל וצמאו ומכול' הצילם יי': ויחד · מגזרת חדוה והיה ראוי להיו' על משקל ויפת בסתר לבי וישב ממנו שבי רק נפתח הח"ית בעבור שהוא מן אות הגרון ונשאר הד"לת דגוש כאשר היה ולא אדע בכל המקר' אות דגוש בסוף המלה רק אם היה בג"ד כפ"ת שיתחברו שני שואין שהם בסוף כמו וישב ממנו וישת מן היין רק עם אחד מהמלכים לא מצאנוהו דגוש רק פתח והם שנים ויחד יתרו אל יחד בימי שנה: ויאמר יתרו · שים לבך לדקדק זאת המלה דע כי לא יבא פעול רק מפעלים היוצאים ואם מצאת אותו שהוא על משקל פעול השתכל אם מצאת לו פועל שהוא יוצא הוא באמת פעול ואם לא יהיה כן הוא תאר וככה אם היה על משקל פועל ואין לו פעול מהבנין בעצמו ומתוך הגזר' גם הוא תאר ואיננו פועל כלל כמו שמר הפועל הוא שומר והפעול הוא עוס' שמור לבעליו והנה מצאנו הולך עומד יוצא וכל אלה יראו פועלים כי הם על מתכונת שומ' ובעבור שהגזרה מהפעלים העומדים כי לא יאמר ממנו הלוך עמוד יצוא והנה אין לנו פעול על כן אמר כי הולך הוא תואר ואיננו פועל מצאנו עלום והוא יראה פעול כי הוא על משקל שמור וכאשר חפשנו זו הגזרה מצאנו וירבו ויעלמו מהפעלי' העומדי' כי היוצא יהיה מהבנין הנוסף ויעלימהו מצרין והכ' לא נוכל לומר עולם על משקל שומר מענין עלמה רק מענין אחר עולם עיניו מראו' ברע והנה מצאנו מלת ברוך על משקל שמור והנה חפשנו בכל המקרא ולא מצאנו מזה הענין בבנין הקל רק מענין אחר והו' ויברך על ברכיו גם הוא פועל עומד לא יבא ממנו פעול כלל והכ' מלת ברוך תואר כמו עכו' מהבנין הקל א"ר תרגום ברוך הוא תואר מבנין הדגוש והיה הר"ש ראוי להדגש ככל הגזרה כמו ברך נבות והוא על משקל כלוב שכול ולא דבר נכונה כי כל תואר כמו שכול וגבור ושכור ולא ישתנו לסור הדגש בסמיכת היחיד או בלשון רבים כמו ויהרג זבדי גבור אפרים הוי גבורים. הנה עומד כנגדו בוא ברוך יי' ברוכים אתם ליי': אשר הציל אתכם · אמר למשה ולאהרן שהיו שלוחים לשם ועל ידם באו המכות לפרעה ולמצרים על כן אמר מיד מצרים ומיד פרעה ואחר כן ברך השם אשר הציל את העם מתחת יד מצרים במצרים ובבקיעת ים סוף · ופי' עתה ידעתי פירשתיו בפרשת שמות בפסוק ואמרו לי מה שמו · וטעם כי בדבר בעבור הדבר שזדו המצרים על שם ישראל וכן הזכיר למעלה ידעתי כי גדול יי' מכל האלהים יי' שעושה דין על שהעבידו אותם בפרך וכן כתוב כי ידעת כי הזידו עליהם כאד' שיעשה בזדון רצונו וכבר כתוב כי ידעתי את מכאוביו וארד להצילו מיד מצרים: ויקח עולה וזבחים · הם השלמים · וטעם לאהי' כי עתה יחל להיות לו השם הנכבד לאלהים: ויבא אהרן וכל זקני ישראל · ואין צורך להזכיר משה כי באהלו היו: לאכל לחם · שלמים וטעם לפני האלהים כי אהל משה היה לצד מזרח אהל מועד: ויהי ממחרת · לביאת יתרו: וישב משה · כמנהגו:

רלבג

עליהם לפי האמת אבל הוא הפך זה שהיא תשים אותם בני חורין מכל אלו הפעולות המגונות אשר היה מנהג שאר הנימוסים להנהיג בהם ההולכי' בדרכיהם כמו שאמר כי גם את בניהם ואת בנותיהם ישרפו באש לאלהיהם וזה כי התורה תכוין לבריאות הנפש והגוף ותכוין לקדש האנשי' מהפעולות המגונות אשר הם בלתי אנושיות כמו רבוי המשגל והמאכלים המזונים ושאר הדברים ההולכים מנהגם כמו שאמר ואתם תהיו לי ממלכת כהנים וגוי קדוש ולזה היה זה הנימוס כהפך שאר הנמוסים הקודמים כי שאר הנמוסים היו מקובלים על צד האונס והכרח לפי שאין עצמותם מחייב המשך אחריהם ואולם התורה אין קיבולה על צד האונס והכרח כי עצמותה יחייב המשך אחריה ולזה הודיע השם יתע' זה לישראל כשרצה שיקבלו התורה בהקנותם השלמות האמתי:

התועלת השלישי הוא להודיע כי מי שילך בדרכי התורה תדבק בו ההשגחה האלהית לשמרו ולהצילו מהרעות הנכונות לבא עליו ולזה אמר ועתה אם שמוע תשמעו בקולי וגו' · והייתם לי סגולה מכל העמים וגו' · הנה הקדים השם יתבר' לזכור התועלת סיניע

חזקוני

ויאמר · שלוחו של יתרו למשה אני חותנך יתרו וגו' וא"ת יתרו שהיה עניו גדול כמו שמצינו שאמר למשה מדוע אתה יושב לבדך היאך היה שולח לגדול כמשה דברים כאלו אלא שבני כבוד היו מקיפין את ישראל ולא היו השלוחים נכנסים תוך הענן וקשר לו אגרת בחץ וזרק לתוך הענן מכסותא: וישתחו וישק לו · פרש"י איני יודע מי השתחוה למי וכו' וא"ת הרי גם יתרו נקרא איש דכתיב ויואל משה לשבת את האיש אלא טעמא מדכתיב והאיש משה עניו מאד ש"מ משה עניו מכל אדם: ויבאו האהלה · הידוע שהוא אהלו של משה: ויחד יתרו · לשון שמחה כמו תחדשו במחי' דתלי' והוא ממשקל וישב ממנו שבי ויפת בסתר לבי כאן פרש"י דאמרי אנשי גיורא עד עשרה דרי וכו' ואמכוה איכפי אקרא גם דור עשירי לא יבא להם בקהל יי' · וי"מ מישמעאל בן נתניה שהיה דור עשירי לגר מצרי ונקם הוא נקמת' מישראל: אשר הצילו מיד מצרים · שהיו ראויים להשתעבד עדיין כגזרת בין הבתרים: אשר הציל אתכם · משה ואהרן: כי בדבר אשר זדו עליהם · לעיל קאי עתה ידעתי כי גדול יי' כלו' כשראה את גדולתו בדבר אשר זדו מצרים עליהם בתפלה וכה"א כי ידעת כי הזידו עליהם: עולה וזבחים · על שמחה הטובה שעשה הקב"ה לישראל: ויבא אהרן וכל זקני ישראל · אבל משה לא היה צריך לבא כי האהל שלו הוא ובאו שם כולם לכבוד יתרו שהיו: לפני האלהים · לפי הפשט לפני כמו מלפני כלומר ממה שהקריבו לפני הקב"ה והם השלמים: ויהי ממחרת · לפי הפשט ממחרת יום הסעודה כי ביום הסעודה היה טרוד לכבוד חותנו ולא היה לו פנאי לישב בדין עד מחרתו כאן פרש"י מהו ממחר' למחרת רדתו מן ההר וא"ת היאך ישב לשפוט את העם כאותו זמן שהרי לקמן פרש"י ויקהל משה למחרת י"ה כשירד משה מן ההר ומיד התחילו במלאכ' ונגמרה בכ"ה בכסלו של אותה שנה אלא י"ל מה שכתוב וישב משה לשפוט את העם לא לכל ישרא' קאי אלא לאותם שלא נתעסקו במלאכה קאי וכן מפרש בסוף פרשת תשא שפרש"י לאחר רדתו מן ההר והיה לומד תורה לאותם שלא נתעסקו במלאכה ומה ספר"סי כאן ואין הפרשה כתובה על הסדר שלא נאמרה עד שנה שנייה הייתי לשנות עולם שמתחילין מתשרי כמו שפי' למעלה בפרשת בא וכן הפי' ואין הפרשה מויהי ממחרת כתובה על הסדר שהרי לא נאמרה עד שאמר י"ה שהיה בשנה השנייה שהרי נאמר כאן וישלח משה את חותנו ומצינו במסע הדגלים שהיה בשנה שנייה שאמר לו משה נוסעים אנחנו אל נא תעזוב אותנו ובאותו פרק שלחו כדכתיב ויאמר אליו לא אלך ואם זו קודם מתן תורה כלומר אם פרשת ויהי ממחרת נאמרה קודם מתן תורה ובשנה שנייה במסע הדגלים חזר ואמר לו משה נוסעים אנחנו שנוכה לדבר משלחו והלך היכן מצינו שחזר ואמר לו משה נוסעים אנחנו וגו' ומה שכתוב לב יודע מרת נפשו ובשמחתו לא יתערב זר שדרשוהו רבותינו שלא הנה הק"בה שישתף יתרו עם ישראל בשמחת קבלת התורה לפי שלא היה עמהם בצרת השעבוד מכל מקו' לא שלחו משה באותו הפרק לארצו אלא ע"פ הדבור כשתלך ותדרקם עמך ישרא' עד שקבלו התורה ואח"כ חזר לו אצל ישראל ללמוד תורה והיה שם עד שנה שנייה במסע הדגלים ואז אמר לו משה נוסעי' אנחנו וגו' והיינו דכתיב כאן וילך לו אל ארצו מכלל שחלוהו פעם אחר' ולא הלך לו אל ארצו: וישב משה לשפוט · לשון שכבה כמו ותשבו בקדש: לשפוט את העם: יש מפרשים מן ערב רב שהיו תובעים מהם את שלל קרוביהם אבל איכו מיושב על הסדר:

בעל הטורים

ויחד יתרו · שיחד לבו לאל אחד ונעשה יהודי · ד"א מלמד שנעשה בשרו חדודים חדודים על אבדן מצרים: ויחד יתרו על בגימ' [illegible] בשרו חדודי' חדודי'. ממחרת · בגימטרי' למחר יום כפורים:

אמרי נועם

ויאמר יתרו ברוך ה' · מלמד שנתגייר וכיון את השם אשר הציל אתכם ואשר הציל את העם כשאמר לו משה כן אמר לו פרעה לא תוסיף ראות פני וכו' מיד אמר אשר הציל אתכם ולא"כ אמר אשר הציל את העם וכו' וא"ת האיך בא יתרו לבני ישראל והא הענני' היו מקיפין אותם וי"ל זורק חץ · וא"ת האיך עבר כחץ בתוך הענן והא אמרי' שהענן היה מגין מפני החיצי' ובליסטראות של מצרים ושמעתי שמחנה דן היה חוץ לענן מפני פסל מיכה:

מ"ע ספורנו

אני חותנך יתרו · הקדים להודיעו דרך מוסר למען יוכל להכין מקום לשבתם כאמרם ז"ל (כלה פרק כל היד) אל תכנס לביתך פתאום כל שכן לבית חבירך: ויצא משה · לא חלל כשביל מעלתו לקדם פני מי שגמלו טובה בעת צר לו כענין ואת מאמר מרדכי אסתר עושה כו' וכענין יוסף עם אחיו כמלכו · והפך ולא זכר שר המשקים את יוסף: את אשר עשה ה' לפרעה ולמצרי' על אודות ישראל · כמשיב נקם לצרי עמו על דרך אשיב נקם לצרי · וזה · במה שלקו בגופם על הים כאמרו ישלח בם חרון אפו עברה וזעם וצרה משלחת מלאכי רעים וכזה הורה כי בחר בישראל לסגלה מכל העמים · את כל התלאה אשר מצאתם בדרך · ברעב ובצמא ובמלחמות עמלק: ויצילם יי' · וכזה הורה השגחתו הפרטית עליהם וסבת זה בהכרח היות דעותם ומעשיהם נכונים לעבדו שכם אחד: ויחד יתרו על כל הטובה · לא שמח על אבדן מצרי' כראוי למקנא לכבוד קונו כענין ישמח צדיק כי חזה נקם אבל שמח על טובתם של ישראל כמרחם על [illegible]

שני

אבן עזרא

מן הבקר עד הערב · דע כי בקר האמת הוא כזרוח השמש גם יקרא בקר כעלות עמוד השחר שיחל להראות אור בעבים כמו שכבר זכרתי וזה הבקר הוא על דרך מקרה והערב האמתי הוא בשקוע השמש גם יקרא ערב על דרך מקרה עד עריבת האור וכן אמר דוד תזרח השמש יאספון ואחריו כתוב יצא אדם לפעלו ולעבודתו עדי ערב על כן מערב עד ערב תשבתו שבתכם ראוי להיות מערב האמת עד ערב האמת רק חכמינו ז"ל הוסיפו מחול על הקדש ואמרו כי יציאת יום השבת תהיה עד צאת הכוכבים והנה ראוי להכנים השבת מן התורה מהשקע השמש וכל חכמי התולדות וכל חכמי המזלות מודים כי גבול היום מרגע היות עגולת השמש כנגד פאת הארץ בכל מקום וזהו מעת צאתו עד בואו : וירא את כל אשר הוא עושה לעם שהו' מעמידין מערב עד בקר ורבינו שלמה אמר בעבור שמשה יושב לבדו · ויש' נצבים ואין זה דרך מוסר ואין ספק כי מעלת משה גדול' לומ' ככה כי הנה אהרן שהיה גדול לכל ישראל והיה גדול בשנים ממשה הוא אומר לו בי אדוני ומשה עשה הדרך הנכונה כי השופט יושב ובעלי הריב עומדי' וכן כתוב ועמדו שני האנשים אשר להם הריב ולא אמר לו מדוע רק בעבור שהיה יושב למשפט לבדו ואין לו שופטים אח"י שיעזרוהו ואמר ר' מרינוס כי מלת מדוע כמו מלכם מזה בידיך כי כל אחת שתי מלות וככה מדוע מה דעתך לעשות ככה : ויאמר · השיב משה הכי עושה שני דברים האחד כי יבא אלי העם לדרוש אלהים והטעם לדרוש תורתו והדבר השני כי יהיה להם דבר בא אלי והשיב על האחרון תחלה ושפטתי בין איש ובין רעהו והודעתי את חקי האלהים לדרוש : ויאמר לא טוב הדבר אשר אתה עושה · בעיני ונתן טעם לדבריו והו' נבול תבול מגזרת ועלהו לא יבול כאלה נובלת עליה כי הטעם שיבול מעצמו כנבול עלה דרך משל · ומל' גם כמוה גם כי כבד ממך הדבר : עשוהו · מלה זרה בדקדוק ובאה על דרך לשמרהו כי לא מצאנו ה"א כראית בגזרת עשה : עת' שמע בקולי איעצך אתן לך עצה · דע כי מלת אלהי' הוא שם תאר כאשר פירשתי רק בעבור שידברו בה הרבה יחשבו זה שם התאר כאילו הוא שם עצם אלהי ירא ני בשורי בראשית ברא אלהים ורבי' ככה על כן שמוהו חכמינו ז"ל שם מן השמו' שאינם ראויים להמחק · וטעם ויהי אלהים עמך שהשם יעזרך אם תעשה ככה ואמר לו בסוף הדברים שיקח רשות מאת השם על העצה הזאת וזהו אמרו וצוך אלהים ואין ספק כי כן עשה וטעם היה אתה לעם בעבור העם : מול האלהים · מפאת השם : והבאת אתה את הדברים · אם הם קשים ואלה הדברים הם שאמר משה בתחלה כי יהיה להם דבר בא אלי ופי' זה אחר כן את הדבר הקש' יביאון אליך : והזהרת · הדרך השני שאמרת אתה חייב ללמדם ולהורותם מספקות כי טורח גדול הוא להודיע כל המעש' אשר יעשון וטעם והזהרת מן כי לא נזהר וטעמו כמשמר : את הם · שתי מלות והיא להזהירם על מלות עשה ועל מלות לא תעשה הקשורים בלב שהוא העיקר כמו לאהבה השם ולדבקה בו וליראה מפניו ולבלתי אחריו ולמול ערלת הלב ולא ישנא אחיו ולא יקום ולא יטור וכן אמר משה בפיך ובלבבך לעשותו ורבים ככה : ילכו בה · כמו אשר ילכו בה : את המעשה אשר יעשון · זה מלות עשה למעשה ורובם הינם מלות עשה עומדות בעצמם כי אם לזכר כמו השבת המועדים ופדיון הבן ואהבת את הגר וציצית ותפלין ותפלה ומזוזה גם שעטנז ורבים אחרים ובמקומם אפרשם : ואתה תחזה · כבר הודעתיך כי אנשי לשון הקדש אינם שומרים המלות רק הטעמי' על כן לא נחפש על חסר ומלא כאשר אפרש עוד · והנה הזכ' יתרו אנשי חיל שיש להם כח לסבול הטורח ולא יפחדו מהם והנה כנגד אנשי חיל אמר משה כשהוא מספר הדבר הבו לכם אנשים כמו בחר לנו אנשים כלם אנשים · ואמר יראי אלהים שאין להם יראה מאדם רק מהשם לבדו וכנגדם אמר משה חכמים ונבונים כי לא יתכן להיות ירא שמים כראוי רק מי שהוא חכם · ואמר יתרו אנשי אמת שאינ'כוזבי' : שונאי בצע · ממון והם נודעים ככה למראה עיני אדם וכנגדם אמר משה וידועי' : שרי אלפים · יש לתמוה אם פי' אלה השרים כמשמעם יהיה מספרם יותר מע' אלף וע' אלפים וזה רחוק מאד להיות שרים רבים כאלה והכתוב אמר בפשע ארץ רבים שריה ועוד איך יתכן להיות שמינית המחנה ראשי שבטים כי כן אמר משה ואקח את ראשי שבטיכם ותמצא בהם כל המדות הטובות הנזכרות והם מיוצאי מצרים שלמדו מעשיהם וכתוב כמעשה ארץ מצרים והנה דור המדבר שלמדם משה מ' שנה ולא הוכרכו לעשו' אומנות כי לחמם נתון ומימיהם נאמנים והמן מפקח הפך המינים שהתאוו מה שהיו רגילים לאכול במצרים ומשה אמר להם בשנת הארבעים ולא נתן יי' לכם לב לדעת והנה יש לתמוה איך ימלא המספר הנזכר שיהיו כלם חכמים ונבונים והנכון בעיני כי שרי אלפים הם שתחת ידם אלף איש עבדיו או נעריו או שכיריו אולי אלה הם ראשי השבטים והיה מספרם שנים עשר ושרי המאות הם רבים ושרי חמשים כדרך וחמשים איש רצים לפניו :

תורה

מן הבקר עד הערב : וירא חתן משה את כל אשר הוא עשה לעם ויאמר מה הדבר הזה אשר אתה עשה לעם מדוע אתה יושב לבדך וכל העם נצב עליך מן בקר עד ערב :

טו ויאמר משה לחתנו כי יבא אלי העם לדרש אלהים : כי יהיה להם דבר בא אלי ושפטתי בין איש ובין רעהו והודעתי את חקי האלהים ואת תורתיו : ויאמר חתן משה אליו לא טוב הדבר אשר אתה עשה : נבל תבל גם אתה גם העם הזה אשר עמך כי כבד ממך הדבר לא תוכל עשהו לבדך : עתה שמע בקלי איעצך ויהי אלהים עמך היה אתה לעם מול האלהים והבאת אתה את הדברים אל האלהים :

כ והזהרתה אתהם את החקים ואת התורת והודעת להם את הדרך ילכו בה ואת המעשה אשר יעשון : ואתה תחזה מכל העם אנשי חיל יראי אלהים אנשי אמת שנאי בצע ושמת עלהם שרי אלפים שרי מאות שרי חמשים ושרי עשרת :

אונקלוס

מן צפרא עד רמשא : וחזא חמוהי דמשה ית כל דהוא עביד לעמא ואמר מה פתגמא הדין דאת עביד לעמא מה דין את יתיב בלחודך וכל עמא קימין עלוך מן צפרא עד רמשא : ואמר משה לחמוהי ארי אתן לותי עמא למתבע אולפן מן קדם יי : כד הוי להון דינא אתן לותי ודאין אנא בין גברא ובין חבריה ומהודענא להון ית קימיא דיי וית אוריתיה : ואמר חמוהי דמשה ליה לא תקן פתגמא דאת עביד : מילאה תילאי אף את אף עמא הדין דעמך ארי יקיר מינך פתגמא לא תיכול למעבדיה בלחודך : כען קביל מני אמלכנך ויהי מימרא דיי בסעדך הוי את לעמא תבע אולפן מן קדם יי ותהי מיתי את ית פתגמיא קדם יי : ותזהר יתהון ית קימיא וית אוריתא ותהודע להון ית אורחא דיהכון בה וית עובדא דיעבדון : ואת תחזי מכל עמא גברין דחילא דחליא דיי גברין דקשוט דסנן לקבלא ממון ותמני עליהון רבני אלפין ורבני מאותא רבני חמשין ורבני עישורייתא :

ושפטו

רש"י

מן הבקר עד הערב · אפש' לומר כן אלא כל דיין שדן דין אמת לאמתו אפילו שעה אחת מעלה עליו הכתוב כאילו עוסק בתור' כל היום וכאלו נעשה שותף להק"בה במעשה בראשית שנ' בו ויהי ערב ויהי בקר יום אחד : כי יבא · כי בא לשון הווה : לדרוש אלהים · והתרגום למתבע אולפן לשאול תלמוד מפי הגבורה : כי יהיה להם דבר בא · מי שיהיה לו הדב' בא אלי : ויאמר חותן משה · דרך כבוד קורהו הכתוב חותנו של מלך : נבול תבול · כתרגומו ולשונו לשון כמישה פליישט"רא כמו והעל' נבל כנבול עלה מגפן שהוא כמוש על ידי חמה וע"י קרח וכוחו תש ונלאה : גם אתה · לרבות אהרן וחור ושבעים זקני' : כי כבד ממך · כובדו רב יותר מכחך : איעצך ויהי אלהי' עמך · בעצה אמ' לו לא המלך בגבור' : היה אתה לעם מול האלהי' · שליח ומליץ בינותם למקום ושואל משפטי' מאתו : את הדברים · דברי ריבותם : ואתה תחזה · ברוח הקדש שעליך : אנשי חיל · עשירים שאין צריכין להחניף ולהכיר פני' : אנשי אמת · אילו בעלי הבטחה שהן כדאי לסמוך על דבריהם שעל ידי כן יהיו דבריהם נשמעין : שונאי בצע · ששונאי' את ממונם בדין כההיא דאמרי' כל דיינא דנפקין ממונ' מיניה בדינא לאו דיינא הוא : שרי אלפים · הם היו שש מאות שרי' לשש מאות אלף : שרי מאו' · ששת אלפי' היו : שרי חמשי' · שנים עשר אלף : שרי עשרות · ששים אלף :

ושפטו

וידונון

לבדך ג' זקף וסי' מדוע אתה יושב · ויחרד אחימלך לקראת דוד · אתה יי' לבדך אתה · וכל אס"ף דכו' : מן הבק' ט"ו מלין מן חד חד מן ולית דכו' וסי' מצוין בתהל' סי' ל' : לדרש האלהי' ד' וסי' כי יבא אלי העם לדרש אלהים · לפני' בישראל כה אמר · ולא יכ' ל דוד ללכת · ויהי לדרש אלהים בימי · וכל אורי' חס' במ"ב : תורותיו ג' וסי' והודעתי את חקי · ואם נכלמו מכל אשר · בן אדם שים לבך · וחד ותירותיו בעבור ישמרו חקיו : איעצך ג' וסי' עתה שמע בקלי' לכה איעצך אשר יעשה · וכי איעצך לא תשמע אלי : והזהרת ג' ב' חס' וא' מל' וסי' אתהם את החקים · צפה נתתיך לבני · וחברו' קדמ' מל' : אתהם ה' נמסר בסדר ויצא : יעשון ח' וסי' והזהרת אתהם · ועלי זקן מאד · כה יעשון לי אלהים · דות שלת איזבל מלאך · וישלח אליו בן הדד דמלכים · שרשם יבש פרי בל יעשון : שרי אלפים ד' פסו' אית בהון ד' מלין דמיין קדמ' ותניינ' ותלית' קדמ' ורביע' נסיב וי"ו וסי' ואתה תחזה מכל העם שרי שרי ושרי · ויבחר משה שרי שרי שרי ושרי · ומשנה תורה שרי ושרי ושרי ושרי · אל תסתר פניך ממני אל אל אל ואל · דרך הנשר בשמים דרך דרך דרך ודרך : ג' פסוקים שרי שרי שרי וסי' ואתה תחזה · ויבחר משה · שם בנימן צעיר :

חזקוני

מן הבקר עד הערב · יש מדרשים עד שש שעות בריתא דרבי אליעזר : אשר הוא עושה לעם · שאלו סורדים את אלו ועומדים ומצפים כל היום מתי יבואו לדין לפניו : מדוע אתה יושב לבדך · לא הוכיחו על שהיה יושב והם עומדים שהרי הדין כך הוא דיין יושב ובעלי הדין עומדים כדכתיב ועמדו שני האנשים אשר להם הריב וגם לא היה ליתרו להוכיח איש גדול כמשה שהרי אהרן שהיה גדול ממשה שלש שנים אמר לו כי אדוני אלא ה"ק מה דעתך לעשות שאתה יושב ודן לבדך היה לך לשכור עמך הרבה חכמים להיות דנים עמך להקל מעליך ולא תשב בדין אתה לבדך ומשה משב בלבו שמא לו יתרו למה היו עומדין עליו ועל זה השיבו כי יבא אלי העם וגו' : מן בקר עד ערב · אע"פ שאתה יושב בדין כל היום כולו אין אתה לבדך יכול להספיק לדון את כלם : את חוקי האלהים ואת תורותיו · שכבר לנו כבר כדכתיב שם שם לו חק ומשפט : לא טוב הדבר אשר אתה עושה · לא טוב בעיני הדבר אשר אתה עושה : נבול תבול · לשון ערבוב כמו ונבלה שם שפתם בענין זה תתבלבל אתה והם נועקי' שמעני אדוני וזה כמו כן ואין אתה יודע למי תענה שאין אתה יודע מה הם אומרים ולא הם מה שאתה אומר : גם אתה פר"שי לרבות אהרן וחור ושבעים זקני' וא"ת הרי כב' תאת נבי ויכן מוגא לפניו פר"שי ויכן מוכא ראה חיר שהרגו אותו והמעשה היה כי"ו בתמוז ופרש' זו לא כאמרה אלא לאחר י"ה שלאחריו כמו שפר"שי כאן שלא ה"ק נבול תבול גם אתה לרבות אהרן וחור ושבעים זקנים כלומר אפי' אם חור קיים עמך ועם אהרן ועם שבעים וזקנים לא תהיו יכולין לנאת ידיכם בענין זה ודוגמא זו אמר יי' לירמיהו הכניה אם יעמוד משה ושמואל לפני וגו' וכבר נפטרו אף כאן כפטר חור אע"פ כן הזכירו נבי וכל העם הזה שפר"שי אהרן נדב ואביהו ושבעים זוקני ישראל הכלוים עתה עמך : גם העם הזה · שלא יוכלו לסבול הטורח שיעמדו כל היום להמתין על דיניהם : היה אתה לעם · מנה עצמך לצורך העם ועי"כ שתהיה פנוי והזהרת אותם לסבול הטורח ולא יפחדו מהם : אנשי חיל · שיש בהם כח וגבורה לסבול הטורח ולא יפחדו מהם : יראי אלהי' · שאין להם יראה מאדם אלא מהב"ה : שונאי בצע פר"שי ששונאי' את ממונם בדין כההיא דאמרי' כל דיינ' דמפקין מיניה ממונ' בדינא לאו דיינא הוא : שונא' ממונם בדי' · כיצד א' שהבעלי דיני' מנ' ואם אתה מסייבני הריני שורף נדיסך ושורף כרמך ואע"פ כן שונא הוא ממונו בדין ולכן הדין לאמיתו הייכו שמקיימו ואינו כמנ' מלקיימו ודן הדין לאמיתו הייכו ששונאי ממונ' בדי' אבל אם חייב את הזוכה בשבי' נגזמו של בעל הדין שכירו על זה הזוכה ינוא ממנו ממונו בדין כנוגא לגלו דיינא הוא שהרי לא דן דין אמת לאמתו כההיא דאמרינן כל דיינ' דמפקי' וכו' וזכי שכיב' דן את הדין וכה את הפייב חייב את הזוכה מה שעשה עשוי וישלם מביתו שהרי לא דן את הדין לאמתו : שונאי בצע · שונאין את ממוב' בדי' וכ"ש ששונאי' ממון אחרים ומואסין בו לקבל כשמ' : שרי אלפים פר"שי הם היו שש מאות שרי' לשש מאות אלף וכו' וא"ת א"כ כמאה דיינים בישראל שבעי' רבו ושמנה אלפים ושש מאות שרי' בצרי להו שיעור לפי' צריך לפר' דכל הכי שרי' היו יתרי על השפים רבוא של ישראל ולא במנו י"א דכל הכי שרי' אפשר דהוו זקני' יתרי' על ספים שנה דאמרינן כפרק יש נוחלין דלא מנו פקודי' מבן עשרים ולמעלה' מבן עשרים ויתרי' מבן ששים · ד"א השרים היו מן הקטן עד האלף מאלפי ישראל השאה מעלה שלו וכן כולם :

ושפטו

רלבג

התועלת הרביעי הוא להודיע כי הנבואה תגיע לנביא לפי מה שתשוטט מחשבתו ולזה כשהיה שופט משה בשאמר ישראל כוכה אתת באה לו הנבואה בזה האופן אשר נאה לו בו כששפט באומרם כוכה אחרת כמו שפירשנו בשם שאמר וישב משה את דברי העם אל יי' :

התועלת החמישי הוא להודיע עוצם השגחת השם יתעלה בישראל ורצונו להשלים עד שכבר נתן להם התורה באופן שלא ישאר להם ספק בה בשהיא מאת השם יתעלה כדי שיאמינו במלות התורה אמונה שלימה וילכו בדרכיה וזה שאם היה מספר להם משה דברי התורה על צד הנבואה הנה אולי ישאר להם בספק בזה כי הם לא ידעו אם מה שיאמר להם משה הוא מה שנג' אליו השם יתע' ולזה קדם ע"ד מופת קול דברים היו שומעים אותו ישראל · וכזה

שיגיע מההתגלות בדרכי התורה קודם שיגיע מהות הכיוונים התוריי' ר"ל שהוא ישים אותם מחלקת כשכים ובני קדוש כדי לשבב יותר לישראל ענין התורה ויתרצו לקבל מצותה :

בעל הטורים

מן הבקר עד הערב ולא אתר ועד רמז שומן ב"ד עד שש שעות · וכנגד ששה פעמים שכתוב בפרשה לשפו' ושפטתי ושפטו וכתיב הבקר עד הער' הה"א יתירה שלמטה אינו אומר אלא מן בקר עד ערב לומר כל הדן דין אמת לאמתו כאלו נעשה שותף להקב"ה במעשה בראשי' שנברא בה' מאמרות : לדרוש אלהים · אדרעה הכא ואידך בשמואל כאשר ילך איש לדרוש אלהים בענין שאול כשהלך לבקש האתונות · ולא יכול דוד ללכת לדרוש אלהים בדברי הימים בענין הדבר כשראה המלאך המכה בעם · ויהי לדרוש אלהים בענין עוזיהו שדרש אלהים במלחמו' מלמד שכל צרכיהם היו באים לו לדרוש אלהים · כההו' דשאול שדרש אלהים על אבידתו · וכההיא דדוד שהתפלל על הדבר · וכההיא דעוזיהו שהתפלל על אויביו : תורותיו ג' במסורת הכא ואידך תרי בנבייאה דיחזקאל · מלמד שרמז יו על בנין בי' המקדש : איעצך · שנים במסור' הכא ואידך דבלעם לכה איעצך דאיתקש כנבואה דבלעם לנבואת משה ואמרו חז"ל ולא קם נביא עוד בישראל כמשה אבל באומות העולם קם · קבלתי שפירושו באומו' העולם קם לשעה פי' לפי שעה כמו שהיתה מדברת לשעה ולא בהתמדה · ואידך וכי איעצך לא תשמעו לי בענין צדקיהו שיעץ לו ירמיה לצאת אל שרי מלך בבל · משה ששמע עצת יתרו נאמר בו על מקומו יבא בשלום · אבל צדקיה שלא שמע לעצת ירמיהו גלה ממקומו : ונוק

אמרי נועם

נבול תבול לשון ערבוב מתבלבל מצעקתם כמו ונבל' שם שפתם ור"ת פירוש מלשון אחרי בלותי כלומר תזקין קודם עתך :

מ"ע ספורנו

מדוע אתה יושב לבדך · בעסקי צבור : וכל העם · הצריכים לאיזה שנה להקריב משפטי' אליך צריכים להמתין מן בקר עד ערב : לדרוש אלהים הנשיאים וראשי הדור הבאים על עסקי הרבים וסדרים באים אלי בהכרח לדורש אלהים כי על פי ה' יחנו : כי יהיה להם דבר · וכאשר לאלו הראשים הבא' על עסקי צבור יהיה דבר ריב ביניהם : בא אלי ושפטתי בין איש ובין רעהו · בין אותם גדולי הדור הבאים על עסקי צבור : והודעתי את חקי האלהים ואת תורותיו · לאותם הגדולי' כדי שידעום כאשר ישובו אליו אהרן וכל הנשיאי' בעדה ואח' כן נגשו כל בני ישרא' וכמו שאמרו ז"ל (עירובין פרק כיצד מעריבין) כיצד סדר משנה · ולאלה השנו' שלא יתחייב שיתעכבו העם מן הבקר עד הערב עד שיסתלקו הגדולים ויוכל לפנות לשפוט עניי עם : גם העם הזה אשר עמך · בית דינך : לא תוכל עשוהו לבדך · לשמוע כל עסקי הגדולים ולשמוע עם זה את כל הנריכי' לדבר עמך על מה שלא יספיק להם זולתך : היה אתה לעם מול האלהים · להודיעם המצות והמשפטים סיבה במליץ בינותם ובין האל ית' : והבאת אתה את הדברים אל האלהים · מה שלא שמעת בענין עמדו ואשמעה ובענין ויקרב משה את משפטן : ואתה תחזה מכל העם · תברור ותמנה כי באלה הב' מנינים צריך שהיה אתה בעצמך ולא יספיק זולתך אבל בעניני פסקי דינים פרטיים יספיקו שרי אלפים שרי מאות כו' כי אמנם כשיהיו ד' מדרגות זו למעלה מזו הנה ישפוט הקטן ראשונ' והנועק על פסק דינו יצעק אל הגדול ממנו ומן השני אל השלישי ומן השלישי אל הרביעי ובכן יהיו מעטים הבאי' לפניך לדין : והקל

רשי

ושפטו · וידונון לשון צווי : והקל מעליך · דבר זה להקל מעליך · והקל · כמו והכבד את לבו והכות את מואב לשון הווה : וצוך אלהים ויכלת עמוד · המלך בגבורה אם מצוה אותך לעשות כן תוכל עמוד ואם יעכב על ידך לא תוכל לעמוד : וגם כל העם הזה · אהרן נדב ואביהוא ושבעים זקנים הנלוים עתה עמך : ושפטו · ודיינין ית עמא : יביאו · ייתן : ישפוטו הם · כמו ישפטו וכן לא תעבורי כמו לא תעברו ותרגומו דייני' אינון מקראות העליונים היו לשון צווי לכך מתורגמין וידונון ייתון ידונון ומקראות הללו לשון עשיה : וילך לו אל ארצו · לגייר בני משפחתו : ביום הזה · בראש חדש לא היה צריך לכתו' אלא ביום ההוא מהו ביום הזה שיהו דברי תורה חדשים עליך כאו היום נתנה : ויסעו מרפידי' · מה ת"ל לחזור ולפרש מהיכן נסעו והלא כבר כתב שברפידי' היו חוני' בידוע שמשם נסעו אלא להקיש נסיעתן מרפידי' לביאתן למדבר סיני מה ביאתן למדבר סיני בתשובה אף נסיעתן מרפידי' בתשובה: ויחן שם ישר' · כאיש אחד בלב אחד אבל שאר כל החניות בתרעומ' ובמחלוק': נגד ההר · למזרחו וכל מקום שאתה מוצא נגד פנים למזרח : ומשה עלה · ביום השני וכל עליותיו בהשכמה היו שנ' וישכם משה בבקר : כה תאמר · בלשון הזה וכסדר הזה : לבית יעקב · אלו הנשים תאמר להם בלשון רכה : ותגד לבני ישרא' · עונשין ודקדוקים פרש לזכרים דברים הקשין כגידי' : אתם ראית' · לא מסורת בידכם הדברים אשר עשיתי במצרים על כמה עבירו' היו חייבין לי קוד' שנזדווגו לכם ולא נפרעתי מהם אלא על ידכ' : ואשא אתכ' · זה יום שבאו ישרא' לרעמסס שהיו ישראל מפוזרין בכל ארץ גושן ולשעה קלה כשבאו ליסע ולצאת נקבצו כלם לרעמסס ואנקלוס תרגם ואשא כמו ואסיע אתכ' ואטלית יתכון תיקן את הדבו' דרך כבו' למעל': על כנפי נשרים · כנשר הנושא גוזליו על כנפיו שכל שא' העופו' נותנים את בניהם בין רגליהם לפי שמתיראין מעוף אח' שפורח על גביה' אבל הנשר הזה אינו מתירא אלא מן האדם שמא יזרוק בו חץ לפי שאין עוף פורח על גביו לכך נותנו על כנפיו אמר מוטב יכנס החץ בי ולא בבני אף אני עשיתי כן ויסע מלאך האלהים וגו' ויבא בין מחנה מצרים וגו' והיו מצריים זורקים חצים ואבני בליסטראות והענן מקבלם : ואביא אתכם אלי · כתרגומו : ועתה

שלישי

כג וְשָׁפְט֣וּ אֶת־הָעָם֮ בְּכָל־עֵת֒ וְהָיָ֞ה כָּל־הַדָּבָ֤ר הַגָּדֹל֙ יָבִ֣יאוּ אֵלֶ֔יךָ וְכָל־הַדָּבָ֥ר הַקָּטֹ֖ן יִשְׁפְּטוּ־הֵ֑ם וְהָקֵל֙ מֵעָלֶ֔יךָ וְנָשְׂא֖וּ אִתָּֽךְ׃ אִ֣ם אֶת־הַדָּבָ֤ר הַזֶּה֙ תַּעֲשֶׂ֔ה וְצִוְּךָ֣ אֱלֹהִ֔ים וְיָכָלְתָּ֖ עֲמֹ֑ד וְגַם֙ כָּל־הָעָ֣ם הַזֶּ֔ה עַל־מְקֹמ֖וֹ יָבֹ֥א בְשָׁלֽוֹם׃ וַיִּשְׁמַ֥ע מֹשֶׁ֖ה לְק֣וֹל חֹתְנ֑וֹ

כה וַיַּ֕עַשׂ כֹּ֖ל אֲשֶׁ֥ר אָמָֽר׃ וַיִּבְחַ֨ר מֹשֶׁ֤ה אַנְשֵׁי־חַ֙יִל֙ מִכָּל־יִשְׂרָאֵ֔ל וַיִּתֵּ֥ן אֹתָ֛ם רָאשִׁ֖ים עַל־הָעָ֑ם שָׂרֵ֤י אֲלָפִים֙ שָׂרֵ֣י מֵא֔וֹת שָׂרֵ֥י חֲמִשִּׁ֖ים וְשָׂרֵ֥י עֲשָׂרֹֽת׃ וְשָׁפְט֥וּ אֶת־הָעָ֖ם בְּכָל־עֵ֑ת אֶת־הַדָּבָ֤ר הַקָּשֶׁה֙ יְבִיא֣וּן אֶל־מֹשֶׁ֔ה וְכָל־הַדָּבָ֥ר הַקָּטֹ֖ן יִשְׁפּוּט֥וּ הֵֽם׃ וַיְשַׁלַּ֥ח מֹשֶׁ֖ה אֶת־חֹתְנ֑וֹ וַיֵּ֥לֶךְ ל֖וֹ אֶל־אַרְצֽוֹ׃ פ

בַּחֹ֙דֶשׁ֙ הַשְּׁלִישִׁ֔י לְצֵ֥את בְּנֵֽי־יִשְׂרָאֵ֖ל מֵאֶ֣רֶץ מִצְרָ֑יִם בַּיּ֣וֹם הַזֶּ֔ה בָּ֖אוּ מִדְבַּ֥ר סִינָֽי׃ וַיִּסְע֣וּ מֵרְפִידִ֗ים וַיָּבֹ֙אוּ֙ מִדְבַּ֣ר סִינַ֔י וַֽיַּחֲנ֖וּ בַּמִּדְבָּ֑ר וַיִּחַן־שָׁ֥ם יִשְׂרָאֵ֖ל נֶ֥גֶד הָהָֽר׃ וּמֹשֶׁ֥ה עָלָ֖ה אֶל־הָאֱלֹהִ֑ים וַיִּקְרָ֨א אֵלָ֤יו יְהוָה֙ מִן־הָהָ֣ר לֵאמֹ֔ר כֹּ֤ה תֹאמַר֙ לְבֵ֣ית יַעֲקֹ֔ב וְתַגֵּ֖יד לִבְנֵ֥י יִשְׂרָאֵֽל׃ אַתֶּ֣ם רְאִיתֶ֔ם אֲשֶׁ֥ר עָשִׂ֖יתִי לְמִצְרָ֑יִם וָאֶשָּׂ֤א אֶתְכֶם֙ עַל־כַּנְפֵ֣י נְשָׁרִ֔ים וָאָבִ֥א אֶתְכֶ֖ם אֵלָֽי׃

וִידוּנוּן יָת־עַמָּא בְּכָל־עִדָּן וִיהֵי כָּל־פִּתְגָּם רַב יַיְתוּן לְוָתָךְ וְכָל־פִּתְגָּם זְעֵיר יְדוּנוּן אִנּוּן וְיֵקְלוּן מִנָּךְ וִיסוֹבְרוּן עִמָּךְ׃ אִם יָת־פִּתְגָּמָא הָדֵין תַּעְבֵּיד וִיפַקְּדִינָךְ יְיָ וְתִיכּוּל לְמֵיקַם וְאַף כָּל־עַמָּא הָדֵין עַל־אַתְרֵיהּ יְהָךְ בִּשְׁלָם׃ וְקַבֵּיל מֹשֶׁה לְמֵימַר חֲמוּהִי וַעֲבַד כֹּל דִּי אֲמַר׃ וּבְחַר מֹשֶׁה גֻּבְרִין דְּחִילָא מִכָּל־יִשְׂרָאֵל וּמַנִּי יָתְהוֹן רֵישִׁין עַל־עַמָּא רַבָּנֵי אַלְפִין רַבָּנֵי מָאוָתָא רַבָּנֵי חַמְשִׁין וְרַבָּנֵי עַשְׂרָיָתָא׃ וְדָיְנִין יָת־עַמָּא בְּכָל־עִדָּן יָת־פִּתְגָּם קְשֵׁי מַיְתַן לְוָת־מֹשֶׁה וְכָל־פִּתְגָּם זְעֵיר דָּיְנִין אִנּוּן׃ וְשַׁלַּח מֹשֶׁה יָת־חֲמוּהִי וַאֲזַל לֵיהּ לְאַרְעֵיהּ׃ בְּיַרְחָא תְּלִיתָאָה לְמִפַּק בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל מֵאַרְעָא דְמִצְרָיִם בְּיוֹמָא הָדֵין אֲתוֹ לְמַדְבְּרָא דְסִינָי׃ וּנְטַלוּ מֵרְפִידִים וַאֲתוֹ לְמַדְבְּרָא דְסִינַי וּשְׁרוֹ בְּמַדְבְּרָא וּשְׁרָא תַמָּן יִשְׂרָאֵל לָקֳבֵל טוּרָא׃ וּמֹשֶׁה סְלֵיק קֳדָם־יְיָ וּקְרָא לֵיהּ יְיָ מִן־טוּרָא לְמֵימַר כִּדְנַן תֵּימַר לְבֵית יַעֲקֹב וּתְחַוֵּי לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל׃ אַתּוּן חֲזֵיתוּן דִּי עֲבָדִית לְמִצְרָאֵי וְאַטֵּלִית יָתְכוֹן כְּדַעַל גַּדְפֵּי נִשְׁרִין וְקָרֵיבִית יָתְכוֹן לְפֻלְחָנִי׃ וכען

ה' · ב'לנגידי · ה' · ב' והתבוננת · ב' ברעה · ה' · כל' תס' · ה'בליש' ופתחין ז"ל · ומל' י"ב ס"פ · ז' ר"פ · ג' · י' · ב'נגל' וחין מיס · ז' ר"פ · ג' מל' בליש' · ד' ר"פ · ג' חס'

ועתה

הקשה ה' פתחין בליש' נמסר פרשת וילך : ישפוטו הם כל ס"פ המה במ"יב הם וסי' שלשת השריגים · שלשת הסלים · ישפוטו הם · אשר כפר בהם · כל הולך על גחון · אלפי ישראל הם · ויאמר אליהם גדעון כה אמר בן הדד כספך · ואמרת בלבבך מי ילד לי· בן אדם בתוך בית המרי · ואלה העולים מתל מלח תל חרשא : וחברו ; וישלח כ"ב נמסר פרשת נח : בחדש ו' ר"פ וסי' השלשי · הראשון דויקרא השני דפסח קטן · הרביעי דמלכים · וחברו דירמיה · השלשי החלו הערמות · הראשון הוא חדש ניסן : לצאת ג' וסי' בחדש השלשי · ויעל אהרן · ויהי בשמנים שנה : ביום הזה ו' נמסר בסדר נח : ומשה ז' ר"פ נמסר פרשת שמות : ותגיד ג' מלאים בליש' וסי' ותגיד לבני ישראל · הגיד נגיד למלך · ובעל כנפים יגיד · א"נך : אתם ד' ר"פ נמסר בסדר שמות : ואביא ג' חסרים וסי' ואבא אתכם אלי · ואבא אתכם אל ארץ הכרמל · ואבא אתם בית יי' אל לשכת · בירמיה :

אבן עזרא

ושפטו את · הדבר · ומה שלא ידעו הם לשפוט תשפטנו אתה ואם אתה לא ידעתו והבאת אתה את הדברים אל האלהים וי"ו ויכלת כפ"א רפא בלשון ישמעאל אם תעשה את הדבר הזה ויתן לך השם רשות לעשותו אז תוכל לעמוד · והנה מלת עמוד שם הפועל כמו עמוד פתח האהל גם פשוטה ועורה וחגורה על חלצים · וטעם וגם כל העם הזה כי בעלי הריב שהיו נגנים לפניו יש מהם שלא יוכל לדבר אליך לשפטם והנ' בשובם לאהליה' תתחזק המריבה ביניה' רק עתה יבא כל אחד על מקומו שהוא אהלו בשלום · וטעם וישמע הזכיר עצת יתרו ולא הזכיר עצתו שהו' הוסיף על עצת יתרו והוא שָׂם שוטרים על השבטי' לעשות מה שיצוו השופטים וכן כתוב ושוטרים לשבטיכם וכתוב שופטים ושוטרים תתן לך בכל שעריך : ויבחר משה אנשי חילי' שהיה דבר ברור ולא הזכיר יראי אלהים כי הוא לבדו ידע לבב האנוש ומשה אמר כי בחר אנשים חכמים כי יוכל לדעת זה רק יש חכם שאיננו ירא שמים · והזכיר ידועים שהם למראה העין ולא הזכיר' עתה כי אחז דרך קצר': ישפוטו הם · כמו ישפוטו בשורק תחת חולם כמו וגם לא תעבורי מזה כמו ולא תעבורי ורבינו שלמה רצה להפריש ביניהם ולא עלתה בידו ונוכל לומר דרך דקדוק כי ראינו חדלו פרזון בישראל חדלו בדגשות הלמ"ד בעבור שהוא באתנח הרי' כזולו בסוף פסוק ויאמר תהתלו בו כי חשבוהו כמו סוף פסוק כי מלת בו דבק' היא עם תהתלו ותנוע' אחת לבדה וככה ישפטו הם כמו ישפוטו בעבו' שיש להשיב כי אין כח האתנח ככח סוף פסוק כי הנה עמים תחתיך יפלו יי' על ימינך טוב עשית עם עבדך ורבי' כשה וככה לא ימל' בסוף פסוק: וישלח' דרך כבוד כמו ואברהם הולך עמם לשלחם : בחדש השלישי · לא ידענו טעם ביום הזה אם לא יהיה פי'ר' משה ככון שהוא ראש חדש כמו מחר חדש והזכיר הכתוב זה כי אחר ימים מועטים ליום אכותם היה מתן תור' אולי יום אחד עלה אל השם וירד ודבר עם ישראל וביום השלישי לחדש עלה פעם אחרת להשיב אל השם דברי העם ושם נאמר לו כי ביום השלישי יהיה מתן תורה וכל זה דרך הסברא כי על הקבלה נסמוך שבששה בסיון נתנה התור' ועל דרך העבור יום ששי בשבוע היה אם לא היה חדש אייר מעובר אולי טעם ביום הזה כי המרחק בין רפידים ובין הר סיני היה רב יותר ממרחק כל מסע : ויסעו · וכבר נסעו מרפידים כאשר הראיתיך רבים כאלה : ויחנו במדבר · הוא מדבר סיני הנזכר · וטעם ויחן שם ישראל אחר שאמר ויחנו במדבר כי ראשי המטות והזקנים חנו נגד ההר בעבור כבודם על כן הזכיר ויחן כי מועטי' היו כי כפי מעלתם עמדו ביום מתן תורה סביב הר סיני כאשר אפרש ורבינו שלמה אמר כי נגד ההר מזרח והנה כתוב מנגב סביב לאהל מועד יחנו שהוא מארבע הפאות כי כאשר יסעו הדגלים כן יחנו : ומשה עלה הזכיר למעלה נכד ההר והנה הטעם ומשה עלה אל הר האלהים · וטעם ויקרא אליו יי' וכבר קרא אליו השם כי בלא רשות לא עלה · והזכיר מן ההר כי לא עלה למעלה מההר כי שם דבר עמו השם · ואל יקשה עליך בעבור שאמר אחרי כן וירד יי' על הר סיני כי הזכיר זה כנגד כל ישרא' לראותם הענן והאש כי כן כתוב ודבריו שמעת מתוך האש · וטעם לאמר כי קרא השם לומר כה תאמר לבית יעקב והטעם דבר כולל לכל בני יעקב אלה הנמצאים היום ובניהם אחריהם : ותגיד לבני ישראל · הם הזקנים והם יגידו לכל העם וכן כתוב ויבא משה ויקרא לזקני העם ואחרי כן כתוב ויענו כל העם יחדו · ומלת בית פירשתיה : אתם ראיתם · הנקמות שעשיתי במצרי' בעבורכם ונשאתי אתכם ממצרים כאילו הייתם נשואים על כנפי נשרים כי הנשר יגביה באויר למעלה מכל עוף והכל נפחדי' ממנו והוא לא יפחד על דרך כנשר יעיר קנו שיוליך גוזליו לאט גם דבר הענן כמו יפרוש כנפיו : ואביא אתכ' אלי · שכבודי ירד בהר הזה והוא הר הקדש והנה אמר משה תעבדון את האלהי' על ההר הזה והוא נוה קדשך : ועתה

רלבג

וזה האופן שמעו עשרת הדברות שהם כמו התורה כראשונים כמו שיתבאר אחר זה ובזה האופן ג"כ היו שומעים דברי התורה לולי שהם אמרו לשמה דבר אתה שמענו ונשמעה ואל ידבר עמנו אלהים פן נמות ולא נצטרכנו ג"כ אל זה כי שאר המצות הפוריות בכללם הם נכללות באופן מהעשרת הדברי' ולזה היו שומעים עשרת הדברים מספיק להן כאלו שמעו מצות התורה בכללם :

התועלת הששי הוא במדות · והוא שראוי לאדם שיבחר בתכלית הקדושה במקומות הנכבדים אשר בהם יראה פועלת השם יתעלה ובפלאותיו הראות כפלא ונוה כזו ישראל

חזקוני

בעל הטורים

וצוך · ב' וצוך אלהים ויכלת וצוך לנגיד · פי' אם יצוך אלהים בזה תוכל להיות נגיד כי בענין אחר לא תוכל לעמוד : ואתה תחזה · ה"א יתירה אלו ה' דברי שבין דיני ממונות לדיני נפשות : על מקומו · ב' במסורת על מקומו יבא בשלום · והתבוננת על מקומו ואיננו · לומר אם תעשה דין לאמתו הרי הוא שלום ואם לא יעשו לו דין למעלה: וזהו והתבוננת על מקומו ואיננו : הקשה · ב' במס' הדבר הקשה · ערפך הקשה · מלמד שהיה משה דן דין האלהים שהיו קשי עורף: בחדש הג' · סמך מה שאמרו הגיורת השבויה המשוחררת לא ינשאו עד שיהו להם שלשה חדשים ליום מתן תורה בישראל נשתחררו ויצאו משבי מצרים המתין להם שלשה חדשים ליו' מתן תורה שנתחתנו בו להקב"ה · פתח דביום ב' אקלע ירחא: לצאת · ב' הכא ואידך בני ישראל על ענין הבית · וכן הכא בנו משכן · ואידך ע' מיתת אהרן אלה מסעי בשנת הארבעים לצאת בני ישראל · ואמיתת הצדיקים מכפרת : אתם · ד' ראשי פסוקים אתם לכו קחו לכם תבן ואידך אתם ראיתם אשר עשיתי למצרים · בשביל שלא רצו מצרי' לתת לכם תבן אתם ראיתם אשר עשיתי למצרי · אתם נצבים · אתם עדי לומר בשביל שאת' נצבים היום לעולם הוכלו להיות עדי כי לעולם אני נצב : ביום הזה באו מדבר סיני · על אותו יום שנ' למשה תעבדון את האלהים על ההר הזה · ותגיד לבני ישראל · מלא יו"ד שתגיד להם עשרת הדברות · ואביא אתכם אלי · מה אשה נקנית בכסף בשטר ובביאה אף ישראל קני' בכסף זו ביזת מצרים · בשטר · זו התורה · שנא' תורה צוה לנו משה מורשה אל תקרי מורשה אלא מאורסה · בביאה · זה שאמר ואפרש כנפי אליך ואבא בברית אתך · לכן אמ' הושע ב' פעמים וארשתיך לי ואביא · בגימטר' בביאה : ואתם

מ"ע ספורנו

והקל מעליך · דברי ריבות רבים שלא יצטרכו לבא לפניך : ונשאו אתך · במה שתצטרך לפרש' אתה בענין הם יעזרוך בענין ללמד דעת את העם אח' שמעו מפיך כמו שהוזכרו בסדר משנה : על מקומו יבא בשלום · אחר שיתברר הדין כב"ד בתי דינין ידע כל בעל דין שפסק הדין היה אמתי ולא יוסיף לריב כאמרם ז"ל דמן דינא שקיל גלימיה ליזיל ולזמר באורחא : ויבחר משה אנשי חיל · אחר שבקש ולא מצא אנשים שיהיו בהם כל המעלות שהזכיר יתרו בחר באנשי חיל בקיאים וחרוצי' לברר וללבן אמתות דבר ולהביאו אל תכלית יותר מיראי אלהים בלתי אנשי חיל כאמרם ז"ל (שבת פר' במה אשה יוצאה) אם תלמיד חכם כנחש הוא חגרהו על מתניך ואם עם הארץ חסיד הוא אל תדור בשכונתו : וישלח משה את חותנו · כי לא רצה ללכת עם ישראל לארץ כאמרו לא אלך כי אם אל ארצי ואל מולדתי אלך וזה אליו מגד זקנתו כענין ברזלי כאמרו ישוב נא עבדך ואמות בעירי עם קבר אבי ואמי אבל בני יתרו הלכו עם ישראל לארץ בלי ספק כאמרו ובני קיני חותן משה עלו מעיר התמרי' כו' ועליהם אמר בלעם איתן מושבך כו': ביום הזה · ביום החדש : ויסעו מרפידים ויבאו מדבר סיני · נסיעתם מרפידים היתה בכונת באם אל מדבר סיני אשר שם הר האלהים כידעם ששם יעבדוהו כאמרו תעבדון את האלהים על ההר הזה :

ה וְעַתָּה אִם־שָׁמוֹעַ תִּשְׁמְעוּ בְּקֹלִי וּשְׁמַרְתֶּם אֶת־בְּרִיתִי וִהְיִיתֶם לִי סְגֻלָּה מִכָּל־הָעַמִּים כִּי־לִי כָּל־הָאָרֶץ׃ וְאַתֶּם תִּהְיוּ־לִי מַמְלֶכֶת כֹּהֲנִים וְגוֹי קָדוֹשׁ אֵלֶּה הַדְּבָרִים אֲשֶׁר תְּדַבֵּר אֶל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל׃ וַיָּבֹא מֹשֶׁה וַיִּקְרָא לְזִקְנֵי הָעָם וַיָּשֶׂם לִפְנֵיהֶם אֵת כָּל־הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה אֲשֶׁר צִוָּהוּ יְהוָה׃ וַיַּעֲנוּ כָל־הָעָם יַחְדָּו וַיֹּאמְרוּ כֹּל אֲשֶׁר־דִּבֶּר יְהוָה נַעֲשֶׂה וַיָּשֶׁב מֹשֶׁה אֶת־דִּבְרֵי הָעָם אֶל־יְהוָה׃ וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה הִנֵּה אָנֹכִי בָּא אֵלֶיךָ בְּעַב הֶעָנָן בַּעֲבוּר יִשְׁמַע הָעָם בְּדַבְּרִי עִמָּךְ וְגַם־בְּךָ יַאֲמִינוּ לְעוֹלָם וַיַּגֵּד מֹשֶׁה אֶת־דִּבְרֵי הָעָם אֶל־יְהוָה׃
י וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵךְ אֶל־הָעָם וְקִדַּשְׁתָּם הַיּוֹם וּמָחָר וְכִבְּסוּ שִׂמְלֹתָם׃
וְהָיוּ נְכֹנִים לַיּוֹם הַשְּׁלִישִׁי כִּי בַּיּוֹם הַשְּׁלִשִׁי יֵרֵד יְהוָה לְעֵינֵי כָל־הָעָם עַל־הַר סִינָי׃ וְהִגְבַּלְתָּ אֶת־הָעָם סָבִיב לֵאמֹר הִשָּׁמְרוּ לָכֶם עֲלוֹת בָּהָר וּנְגֹעַ בְּקָצֵהוּ כָּל־הַנֹּגֵעַ בָּהָר מוֹת יוּמָת׃ לֹא־תִגַּע בּוֹ יָד כִּי־סָקוֹל יִסָּקֵל אוֹ־יָרֹה יִיָּרֶה אִם־בְּהֵמָה אִם־אִישׁ לֹא יִחְיֶה בִּמְשֹׁךְ הַיֹּבֵל הֵמָּה

(margin: ל׳ · ה׳ · ד׳ · י׳ בקרי׳ · ע״ו ר״פ · כ״ס · י״ב בטעם בספרא · ל׳ · ל׳ וחד ובדברי׳ · ב׳ מל בתורה · ל׳ · כ׳ דגשי׳ · ל׳ · ג׳ חס · ג׳ · ל׳ · ל׳ בתורה · ב׳ · ל׳ · ל׳ · י״ת · ב׳)

וּכְעַן אִם־קַבָּלָא תְקַבְּלוּן לְמֵימְרִי וְתִטְּרוּן יָת־קְיָמִי וּתְהוֹן קֳדָמַי חַבִּיבִין מִכָּל־עַמְמַיָּא אֲרֵי דִילִי כָּל־אַרְעָא׃ וְאַתּוּן תְּהוֹן קֳדָמַי מַלְכִין כָּהֲנִין וְעַם קַדִּישׁ אִלֵּין פִּתְגָמַיָּא דִי תְמַלֵּיל עִם־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל׃ וַאֲתָא מֹשֶׁה וּקְרָא לְסָבֵי עַמָּא וְסַדַּר קֳדָמֵיהוֹן יָת כָּל־פִּתְגָמַיָּא הָאִלֵּין דְּפַקְדֵיהּ יְיָ׃ וַאֲתִיבוּ כָל־עַמָּא כַּחֲדָא וַאֲמַרוּ כֹּל דִּי־מַלֵּיל יְיָ נַעְבֵּיד וַאֲתֵיב מֹשֶׁה יָת־פִּתְגָמֵי עַמָּא קֳדָם־יְיָ׃ וַאֲמַר יְיָ לְמֹשֶׁה הָא אֲנָא מִתְגְּלֵי לָךְ בְּעֵיבָא דַעֲנָנָא בְּדִיל דְּיִשְׁמַע עַמָּא בְּמַלָּלוּתִי עִמָּךְ וְאַף־בָּךְ יְהֵימְנוּן לְעָלַם וְחַוִּי מֹשֶׁה יָת־פִּתְגָמֵי עַמָּא קֳדָם יְיָ׃ וַאֲמַר יְיָ לְמֹשֶׁה אִיזֵיל לְוָת־עַמָּא וּתְזַמְּנִנּוּן יוֹמָא־דֵין וּמְחַר וִיחַוְּרוּן לְבוּשֵׁיהוֹן׃ וִיהוֹן זְמִינִין לְיוֹמָא תְלִיתָאָה אֲרֵי בְּיוֹמָא תְלִיתָאָה יִתְגְּלֵי יְיָ לְעֵינֵי כָל־עַמָּא עַל־טוּרָא דְסִינָי׃ וְתִתְחֵם יָת־עַמָּא סְחוֹר־סְחוֹר לְמֵימַר אִסְתַּמָּרוּ לְכוֹן מִלְּמִיסַּק בְּטוּרָא וּלְמִקְרַב בְּסוֹפֵיהּ כָּל־דְּיִקְרַב בְּטוּרָא אִתְקְטָלָא יִתְקְטֵיל׃ לָא־תִקְרַב בֵּיהּ יְדָא אֲרֵי־אִתְרְגָמָא יִתְרְגֵים אוֹ־אִשְׁתְּדָאָה יִשְׁתְּדֵי אִם־בְּעִירָא אִם־אֱנָשָׁא לָא יִתְקַיַּם בְּמִיגַּד שׁוֹפָרָא אִנּוּן

וגוי ד' וסי' ואתם תהיו לי · וגוי לא ידעוך · וגוי גדול יעור מירכתי ארץ · וחברו · צוהו יי' י' נמסר בסדר נח : ויאמר יי' י"ב בטעם קדמא אזלא בכפר' נמסר פרשת שמות : לעולם כ' מלאים בתורה וסי' וגם בך יאמינו לעולם · לא תדרוש שלומם : ומחר ו' וסי' וקדשתם היום ומחר · ומחר אל כל עדת ישראל · ומחר אתה ובניך עמי · שב בזה גם היום ומחר · אל תאמר לרעך לך ושוב ומחר · ומחר אעשה כדבר המלך · ליום ב' דגשי' נמסר ביחזקאל סימן ל' פסיק כ' : השלישי ג' חס' וסי' כי ביום השלישי · והשלישי שמה · והשלישי אבשלום · וכל ד"ה דכוו' במ"ד וסי' ואחרה יחזיאל · לחרם יחזיאל · ולמשלמיהו שר הצבא · ב' בו : עלות ו' א' חס' וסי' מצויין בסדר וישלח · במשך ב' וסי' היובל · בקרן היובל :

רשי

ועתה אם · עתה אם תקבלו עליכ' יערב לכם מכאן ואילך שכל ההתחלות קשות : ושמרתם את בריתי · שאכרות עמכ' על שמירת התורה : סגלה · אוצר חביב כמו וסגלת מלכי' כלי יקר ואבני' טובות שהמלכי' גונזים אות' כך אתם לי סגולה משאר אומות ולא תאמרו אתם לבדכ' שלי ואין לי אחרי' עמכ' ומה יש לי עוד שתהא חבתכ' נכרת' כי לי כל הארץ והם בעיני ולפני לכלום : ואתם תהיו לי ממלכת כהנים · שרים כמה דאת אמר ובני דוד כהנים היו : אלה הדברים · לא פחות ולא יות' : וישב משה את דברי העם וגו' · ביום המחרת שהוא יו' ג' שהרי בהשכמה עלה וכי צריך הי' משה להשיב אלא בא הכתו' ללמדך דרך ארץ ממשה שלא אמ' הואיל ויודע מי ששלחני איני צריך להשיב : בעב הענן · במעב' הענן וזהו ערפל : וגם בך · גם בנביאים הבאים אחריך : ויגד משה את דברי וגו' · ביו' המחרת שהו' ד' לחד' את דברי העם וגו' תשוב' על דב' זה שמעתי מהם שרצונ' לשמוע ממך אינו דומה השומע מפי השליח לשומע מפי המלך רצוננו לראו' את מלכנו : וקדשת' · וזמנת' שיכינו עצמם היו' ומחר : והיו נכונים · ונובדלים מאשה : ליום הג' · שהוא ו' בחדש ובחמשי בנה משה את המזבח תחת ההר וי"ב מצבה כל הענין האמור בפר' ואלה המשפטי' ואין מוקד' ומאוחר בתור' : לעיני כל העם · מלמד שלא היה בהם סומא שנתרפאו כולם : והגבלת · קבע להם תחומין לסימן שלא יקרבו מן הגבול והלא' : לאמר · הגבול אומ' להם השמרו מעלות מכאן ולהלן ואתה הזהירם על כך : ונגע בקצהו · אפילו בקצהו : ירה יירה · מכאן לנסקלי' שהם נדחין למטה מבית הסקיל' שהי' גבוה שתי קומות : יירה · יושלך למטה לארץ כמו ירה בים : במשוך היובל · כשימשוך היובל קול ארוך הו' סימן סילוק שכינ' והפסקת הקול וכיון שאסתלק הם רשאין לעלות : היובל · הוא שופ' של איל שכן בערביא קורין לדכרא יובלא ושופר של אילו של יצחק היה : מן

אבן עזרא

ועתה אם שמוע תשמע בקולי לעשות מצותי ושמרתם הברית שאכרות עמכ' והוא הברית שכרת משה עם ישר' אחר מתן תורה בבנותו המזבח כאשר אפרש במקומו בראיה גמורה ומלת סגולה דבר נכבד ונחמד ולא ימצא אחר כמוהו · וטעם כי לי כל הארץ דבק עם מכל העמי' כמו כי לי כל עמי הארץ וזהו והבדיל אתכם מכל העמי' להיות לי ורבי מרינוס אמ' כי פי' כי לי כל הארץ אע"פ כי שלי כל הארץ וכמוהו לפי דעתי כי עם קשה עורף הוא רפא' נפשי כי חטאתי לך : ויבא משה · אל מחנה ישר' ואין צורך להזכיר כי ירד : וישם לפניה' · כמו וזאת התורה אשר שם משה ואמ' גאון כי הוא על דרך שימה בפיהם והטע' תורה שבעל פה שהוא פי' התורה שבכתב : יחדו' היא מלה יחיד' במקרא בדקדוק בעבור תוספת הוי"ו ויפת תאר כאדם יחיד לבדו כי לא יהיה משנ' שם והזכיר וישב ואין צורך להזכיר ויעל כי הכתו' אחז דרך קצרה : ויאמר' אחר שאמר וישב משה מה טעם לומר ויגד משה את דברי העם אל יי' דע כי יש פסוקים רבים בתורה שהיו ראויים להיותם מוקדמים והנה פירושם וכבר היה כך וכך כמו וייצר יי' אלהי' וכבר יצר ויצמח יי' אלהים וכבר הצמיח ויאמר בת מי את וכבר אמר וכן כתוב ואשאל אותה ואומ' ואח"כ ואשים הנזם על אפה ותאמ' אל העבד וכבר אמר' אל העבד אז ותפל מעל הגמל ואין צורך להאריך והנ' זה' ויגד משה וכב' הגיד ולא הזכיר הכתוב מה הגיד ומלת הגיד לעולם על דבר חדש שלא הזכירו והג' אינכו דבק עם וישב משה ומתשובת השם שאמר הנה אנכי בא אליך בעב הענן למדנו מה הגיד ועוד מצאנו זה הדבר מפור' בדברי משה כאשר אפרש דע כי מצרים והודו הם מבני חם ואלה סומכי' על אלה ואנשי הודו אינם אוכלים בשר וכך היו עושים המצרי' ולא הוסתכו מזה המנהג רק בעבו' שהתגבר עליה' מלכו' ישמעא' ושבו לדתו וחכמי הודו כותנין ראיי' כפי מחשבת' כי לא יתכן שידבר השם עם אדם וחי וישרא' היו במצרי' והיו בהם הנשים על דעת ההמונ' הזאת והית' נבואת משה בספק אצלם ואין טענ' ממלת ויאמינו ביי' ובמשה עבדו כי כתוב וירא ישראל ולא כל ישראל ואילו היה כתוב כל ישרא' ידבר על הרוב כמשפט הלשון כמו וימת כל מקנ' מצרים ואחר כן כתוב שלא העז את מקנך · והנ' טעם אנכי בא אליך תשוב' על דברי מש' שהגיד לו כן · וטעם בעב הענן ברדת השם על ההר · ובדברי עמך עשרת הדברים אז יאמינו כי נכון הוא שידבר השם עם אדם וחי · וטעם וגם בך יאמינו שאת' נביא ויוסר הספק ממחשבותם והנ' כתוב מפור' היום הז' ראינו כי ידבר אלהים את האדם וחי ועוד כתוב שם כי מי כל בשר אשר שמע קול אלהים חיים מדבר מתוך האש כמונו ויחי וגם כתוב קרב אתה ושמע והנ' וגם בך יאמינו לעולם : ויאמר וקדשתם היום ומחר · הנ' הרחיב להם זמן להתקדש שאר זה היום ומחר · וטעם וקדשתם שירחצו במים ויור' על זה וכבסו שמלותם כדרך ואם לא יכבס ובשרו לא ירחץ על כן אמר מש' אל תגשו אל אש' מעת' שיהיו קדושים ולא טמאים ומי שנגש אל אש' יתקדש כדרך והיא מתקדשת מטומאת' : והיו נכונים · אולי לא יישן האדם מהם בליל' שישמעו קול יי' בבקר כדרך כהן גדול ביום הכפורים : והגבלת · שים גבול בהר על כן כמוהו הגבל את ההר וקדשתו לשום גבול בהר והארכתי כל כך בעבור שאמר המשוגע שהפך בספרו דברי אלהים חיים אמר כי רצה משה לומר הגבל את העם ויצא מפיו ההר במקום העם : כל הנוגע בהר · בגופו : לא תגע בו · מלת בו שוה אל האדם הנוגע בהר והטעם לא יכנס האדם אחריו לתפשו רק יסקלוהו הרואין ממקום מעמדם מיד ואם רחוק יורוהו בחצי' ומלת ירה משונה מרעותיה כי משפט בעלי היו"ד להתחלף בוי"ו בעתיד בנין נפעל כמו ולא יודע השבע ישרתני ואוסר אולי עשו כך שלא תתערב עם גזרת למען קורא כי האל"ף והה"א נחים בסוף המלה אין הפרש ביניהם במבטא : אם בהמה אם איש לא יחיה · ולא העוף כי לא יוכלו לקחתו כי יעוף מיד : במשוך היובל · פי' כבש ונקרא היובל כן בעבור והעברת שופר תרועה כי שופר הוא מקרני הכבש וכן כתוב במשוך בקרן היובל כשמעכם את קול השופר והתמה על האומרי' כי על קול השופר הולך וחזק מאד משה ידבר במשוך היובל כי קול השופר הוא פלא גדול אין במעמד הר סיני גדול ממנו כי קולות וברקים וענן כבד גם הם נראי' בעולם וקול שופר לא נשמע עד יום עשרת הדברים והנה לא היה מקרן כבש אמר הגאון כאשר יתקע משה בשופר אז נתן להם רשות לעלות וזה היה אחר רדת משה ביום הכפורים וצוה לעשות המשכן : המה

בעל הטורים

ואתם תהיו לי ממלכת כהני' · אלו זכו ישראל היו כלם כהני' גדולים ולעתיד לבא תחזור להם שנ' ואתם כהני יי' תקראו : ממלכת ד' במסורת ממלכת כהנים · ממלכת יה · ויתן להם משה את ממלכת כי סיחון מלך האמורי · ואת ממלכת עוג מלך הבשן · בשביל ממלכת כהנים זכו למלוכה ונית' להם ממלכת האומות : וגוי · ד' וגוי קדוש · וגוי לא ידעוך אליך ירוצו · ובנים בירמיה על חרבן הבית · וגוי גדול יעור מירכתי צפון · אם תהיו גוי קדוש גוי לא ידעוך אליך ירוצו · ואם לאו גוי גדול יעור : והייתם לי סגולה מכל העמים · סופי תיבות מ לה : לעולם שנים מלאים וגם בך יאמינו ואידך לא תדרוש שלומם וטובתם כל ימיך לעולם · וכן יש מדרש לימות המשיח יבא משה ינהיג עמו דור המדבר · וכן זה לוזהר בעמוני ומואבי שלא נדוים שלומם וטובתם לעולם : סקול יסקל · ב' במסורת הכא כי סקול יסקל · ואידך סקול יסקל השור · דילפינן לדורו' מכאן מה כאן בהמיה וסקילה אף לדורות בהמיה וסקילה : אם בהמה אם איש לא יחיה · בקללה מתחילין מן הקטן : במשוך ב' במסורת במשוך היובל · ואידך במשוך בקרן היובל · מגם לשם נזדמן להם שופר מאילו של יצחק ובזכות זה השופר של מתן תורה נפלה חומת יריחו : בהיות

אמרי נועם

ויגד משה את דברי העם וגו' · וא"ת למה היה צריך שכבר נאמר וישב משה את דברי העם ותירץ רבינו סעדי' דקרא בעי לפיאור הכי וישב משה את דברי העם אל ה' עם דברי העם ועדין לא הגידם לפי שכן הוא תכסיסי מלכות שלא יגיד השליח דברי שליחותו למלך עד שהמלך קוראו והיינו דכתי' ויאמר ה' אל משה שנכשיו שקראו השיב לו דברי העם : והיינו דכתי' וישב משה אל דברי העם וגו' : כי סקל יסקל או ירה יירה תימה דאיפכא ה"ל דדחיפה קודם סקילה מדכתיב סקילה בסוף מיתה דכתי' וסקלתם ומתו . תוספו' פרק כל שעה אומרי' בענין אי אין מוקדם כ"ש הכא דחד פסוק הוא · וי"מ או ירה יירה בחצי' אם יברח בהר · ולא יבאו להקריב אליו כדכתי' לא תגע בו יד :

מ"ע ספורנו

ועתה אם שמוע תשמעו בקולי · לקבל עליכם התורה והמצוה : ושמרתם את בריתי · הברית שאכרות על קבלתכם והוא הברי' שכרת אחר שאמרו נעשה ונשמע כאמרו הנה דם הברית אשר כרת ה' עמכם על כל הדברים האלה . באופן שלא אצטרך לעשות לכם כמו שעשיתי למצרים : והייתם לי סגלה מכל העמים · אף על פי שכל המין האנושי יקר אצלי מכל יתר הנמצאים השפלים כי הוא לבדו המכוון בהם כאמרם ז"ל (אבות) חביב אדם שנברא בצלם · מכל מקום אתם תהיו לי סגלה מכלם : כי לי כל הארץ · וההבדל ביניכם בפחות ויתר הוא כי אמנם לי כל הארץ וחסידי אה' יקרים אצלי בלי ספק : ואת' תהיו לי ממלכת כהני' · ובזה תהיו סגלה מכלם כי תהיו ממלכת כהני' להבין ולהורו' לכל המין האנושי לקרוא כלם בשם יי' ולעבדו שכם אחד כמו שיהיה ענין ישראל לעתיד לבא כאמרו ואתם כהני יי' תקראו וכאמרו כי מציון תצא תורה : וגוי קדוש · בלתי נפסדי' אבל תהיו קיימים לעד באופן כמו שיהיה הענין לעתיד לבא כאמרו והיה הנשאר בציון והנותר בירושלם קדוש יאמר לו וא"ז"ל (סנהדרין פרק חלק) מה קדוש לעולם קיים אף הם לעולם קיימים וזה כי אמנם היתה כונת האל ית' במתן תורה לתת להם אז כל הטוב העתיד לולי השחיתו דרכ' בעגל כאמרו אז ויתנצלו בני ישראל ...

חזקוני

[illegible]

[illegible]

הֶֽהָמָה יַעֲלוּ בָהָר׃ וַיֵּרֶד מֹשֶׁה מִן־הָהָר אֶל־הָעָם וַיְקַדֵּשׁ אֶת־הָעָם וַיְכַבְּסוּ שִׂמְלֹתָם׃ וַיֹּאמֶר אֶל־הָעָם הֱיוּ נְכֹנִים לִשְׁלֹשֶׁת יָמִים אַל־תִּגְּשׁוּ אֶל־אִשָּׁה׃ וַיְהִי בַיּוֹם הַשְּׁלִישִׁי בִּהְיֹת הַבֹּקֶר וַיְהִי קֹלֹת וּבְרָקִים וְעָנָן כָּבֵד עַל־הָהָר וְקֹל שֹׁפָר חָזָק מְאֹד וַיֶּחֱרַד כָּל־הָעָם אֲשֶׁר בַּמַּחֲנֶה׃ וַיּוֹצֵא מֹשֶׁה אֶת־הָעָם לִקְרַאת הָאֱלֹהִים מִן־הַמַּחֲנֶה וַיִּתְיַצְּבוּ בְּתַחְתִּית הָהָר׃ וְהַר סִינַי עָשַׁן כֻּלּוֹ מִפְּנֵי אֲשֶׁר יָרַד עָלָיו יְהוָה בָּאֵשׁ וַיַּעַל עֲשָׁנוֹ כְּעֶשֶׁן הַכִּבְשָׁן וַיֶּחֱרַד כָּל־הָהָר מְאֹד׃ וַיְהִי קוֹל הַשֹּׁפָר הוֹלֵךְ וְחָזֵק מְאֹד מֹשֶׁה יְדַבֵּר וְהָאֱלֹהִים יַעֲנֶנּוּ בְקוֹל׃ וַיֵּרֶד יְהוָה עַל־הַר סִינַי אֶל־רֹאשׁ הָהָר וַיִּקְרָא יְהוָה לְמֹשֶׁה אֶל־רֹאשׁ הָהָר וַיַּעַל מֹשֶׁה׃ וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה רֵד הָעֵד בָּעָם פֶּן־יֶהֶרְסוּ אֶל־יְהוָה לִרְאוֹת וְנָפַל מִמֶּנּוּ רָב׃ וגם

אִנּוּן מָרְשָׁן לְמִסַּק בְּטוּרָא׃ וּנְחַת מֹשֶׁה מִן־טוּרָא לְוָת־עַמָּא וְזַמִּין יָת־עַמָּא וְחַוַּרוּ לְבוּשֵׁיהוֹן׃ וַאֲמַר לְעַמָּא הֲווֹ זְמִינִין לִתְלָתָא יוֹמִין לָא תִקְרְבוּן לְצַד אִתְּתָא׃ וַהֲוָה בְיוֹמָא תְלִיתָאָה בְּמֶהֱוֵי צַפְרָא וַהֲווֹ קָלִין וּבַרְקִין וַעֲנָנָא תַּקִּיף עַל־טוּרָא וְקָל שׁוֹפְרָא תַּקִּיף לַחֲדָא וְזָע כָּל־עַמָּא דִּי בְּמַשְׁרִיתָא׃ וְאַפֵּיק מֹשֶׁה יָת־עַמָּא לְקַדָּמוּת מֵימְרָא דַייָ מִן־מַשְׁרִיתָא וְאִתְעַתַּדוּ בְּשִׁפּוֹלֵי טוּרָא׃ וְטוּרָא דְסִינַי תְּנַן כּוּלֵּיהּ מִן־קֳדָם דְּאִתְגְּלִי עֲלוֹהִי יְיָ בְּאִישָׁתָא וּסְלֵיק תְּנָנֵיהּ כִּתְנָנָא דְאַתּוּנָא וְזָע כָּל־טוּרָא לַחֲדָא׃ וַהֲוָה קָל שׁוֹפְרָא אָזֵיל וְתַקִּיף לַחֲדָא מֹשֶׁה מְמַלֵּיל וּמִן־קֳדָם־יְיָ מִתְעֲנֵי־לֵיהּ בְּקָל׃ וְאִתְגְּלִי יְיָ עַל־טוּרָא דְסִינַי לְרֵישׁ טוּרָא וּקְרָא יְיָ לְמֹשֶׁה לְרֵישׁ טוּרָא וּסְלֵיק מֹשֶׁה׃ וַאֲמַר יְיָ לְמֹשֶׁה חוֹת אַסְהֵיד בְּעַמָּא דִּילְמָא יִפַּגְּרוּן קֳדָם־יְיָ לְמֶחֱזֵי וְיִפֵּל מִנְּהוֹן סַגִּי׃ ואף

רשי

מן ההר אל העם · מלמד שלא היה משה פונה לעסקיו אלא מן ההר אל העם: היו נכונים לשלשת ימי' · לסוף שלשת ימים הוא יום רביעי שהוסיף משה יום אחד מדעתו כדברי ר' יוסי ולדברי האומ' בששה בחדש נתנו עשרת הדברות לא הוסיף משה כלום ולשלשת ימים כמו ליום השלישי: אל תגשו אל אשה · כל שלשת ימי' הללו כדי שיהיו הנשי' טובלות ליום השלישי ויהיו טהורות לקבל תורה שאם ישמשו תוך· שלשה שמא תפלוט האשה שכבת זרע לאחר טבילת' ותחזור ותטמא אבל משהת' ג' ימי' כבר הזרע מסריח ואינו ראוי להזריע וטהו' מלטמ' את הפולטת: בהיו' הבקר · מלמד שהקדים על ידם לעשו' כן שיהא הרב ממתין לתלמיד וכן מצינו ביחזקאל קום צא אל הבקעה ואקו' והנה אל הבקעה והנ' שם כבוד יי' עומד: לקראת האלהי' · מגיד שהשכינה יוצאת לקראת' כחתן היוצא לקראת כלה וזהו שנאמ' יי' מסיני בא ולא נאמר לסיני בא: בתחתית ההר · לפי פשוטו ברגלי ההר ומדרשו שנתלש ההר ממקומו וכפה עליהם כגיגית: עשן כולו · אין עשן זה שם דבר שהרי נקוד הש"ין פתח אלא לשון פעל כמו אמר שמר שמע לכך תרגומו תנן כוליה וכל עשן שבמקרא נקודים קמץ מפני שהם שם דבר: כבשן · של סיד יכול ככבשן זה ולא יותר ת"ל בוער באש עד לב השמים ומה ת"ל כבשן לשבר את האזן מה שהיא יכולה לשמוע נותן לבריות סימן הנכר להם כיוצ' בו כאריה ישאג וכי מי נתן כח בארי אלא הוא והכתוב מושלו כאריה אלא אנו מכנין ומדמין אותו לבריותיו כדי לשבר את האזן מה שיכולה לשמוע כיוצא בו וקולו כקול מים רבי' וכי מי נתן קול למים אלא הוא ואתה מכנה אותו לדמותו לבריותיו כדי לשבר את האזן: הולך וחזק מאד · מנהג הדיוט כל זמן שהוא מאריך לתקוע קולו מחליש וכוהה אבל כאן הולך וחזק מאד ולמה כך מתחלה לשבר אזניהם מה שיכולין לשמוע: משה ידבר · כשהיה משה מדבר ומשמיע הדברות לישרא' שהרי לא שמעו מפי הגבורה אלא אנכי ולא יהיה לך והקב"ה מסייעו לתת בו כח להיות קולו מגביר ונשמע: יעננו בקול · יעננו על דבר הקול כמו אשר יענה באש על דבר האש להורידו: וירד יי' על הר סיני · יכול ירד עליו ממש ת"ל כי מן השמי' דברתי עמכם מלמד שהרכין שמי' העליוני' והתחתוני' והציען על גבי ההר כמצע על המטה וירד כסא הכבוד עליה': העד בעם · התרה בהם שלא לעלות בהר: פן יהרסו וגו' · שלא יהרסו את מצבם על ידי שתאותם אל יי' לראות ויקרבו לצד ההר: ונפל ממנו רב · כל מה שיפול מהם ואפילו הוא יחידי חשוב לפני רב: פן יהרסו · כל הריסה מפרדת אסיפת הבנין אף הנפרדין ממצב אנשים הורסים את המצב: וגם

בהית ח' חס' בליש' וסי' ורב מהיות קלות · ביום השלישי בהיות הבקר · להיות עד חמת לחבר להיות אחד · להית על חשב האפד: להיות להם משחתם · המעלה אתכם מארץ · מהיות להם עבדים · קלת ד' חס' דחס' וסי' בסוף סדר וארא: קל ו' חס' וסי' בסדר תולדות · ויוצא "כ מל' וסי' מצאוין בשפטים סימן ו' גבי קרבן גדעון למלאך האלהים: ויתיצבו ח' וסי' בתחתית ההר · באהל מועד · ויאסף יהושע את · ויתיצבו פנות כל העם · בתוך החלקה ויצילו · שפר כל אורי' חס' במ"ב וסי' והעברת שפר תרועה: ב' בו: הולך ט' מלאים בתו' נמסר סדר תולדות: והאלהים ז' נמסר בסדר וירא · י"ד פסו' על אל אל וסי' וירד יי' על הר סיני · והיו הכרבים פרשי · ויהיו הכרבים · למען אשר יביאו · ויהי גבול מנשה · וילכו האנשים ויעברו · המה מטיבים את לבם · ויסבר לב מלך ארם · השלח בים צירים · ולקחת מדמו ונתת על ארבע קרנתיו · ויביאני במבוא אשר על כתף · וירדו שלשת מן השלשים · ויאמר דוד אעשה חסד עם חנון · דד"ה ואמר למלך אם ייטב:

אבן עזרא

המה יעלו בהר · אמ' רב שמואל בן חפני טעם המה אהרן ובניו ושבעי' זקני' שכתו' עליה' ואל משה אמ' עלה אל יי' את' ואהרן נדב ואביהוא ושבעי' מזקני ישר' ולשאר ישראל לא נתן רשו' לעלות אל הר סיני על כן אמ' המה ולא אחרי' ודבריו טובי' בעיני כי הכבו' היה תמיד על ההר עד שנעש' המשכן דכתי' וכבוד יי' מלא את המשכן אז דבר עם משה באהל מועד אולי אז תקע משה בשופר ונתן לו רשות לעלות בהסתלק הכבו': וירד ויקדש · כאש' פירשתי: היו נכוני' לשלשת ימי' · טעמו ליום השלישי ולפי הפשט לא הוסיף יום א' מדעתו ובזה אתן לך שני עדים נאמני' ושניהם בספ' הזה הנה כתוב ויאסוף אותם אל משמר שלשת ימים ושם כתוב ויאמר אליהם יוסף ביום השלישי וכתו' בעוד שלשת ימי' ישא פרע' ושם כתוב ויהי ביום השלישי יום הלדת וכן זה היו נכוני' לשלשת ימים: וענן כבד על ההר · לבדו היה וככ' הקולו' והברקי' וטעם חזק מאד יותר מכל קול השופר ששמעו: ויחרד כל העם אשר במחנה · בעבור קול השופר: ויוצ' משה · טעם ויוצא מאהליה': לקראת האלהי' · שיקבלו להיו' השם היורד על הר סיני להם לאלהים: ויתיצבו בתחתית ההר · מחוץ לגבול שהגבילם משה והנ' היו כנועמד הר סיני כדרך שהציב משה ביניה' בשנת הארבעי' בכרתו ברית עמהם כי בתחלה היו הבכורי' הנגשים אל יי' ואחריהם ראשי שבטים הם הנשיאים ואחריהם הזקנים ואחריהם השוטרי' ואחריהם כל איש ישר' ואחריה' הטף ואחריהם הנשי' ואחריהם הגרים ומשה ואהרן עברו הגבול והיו בהר · קרובי' ל הכהני' אע"פ שלא דבר הכתו' זה מפורש כי הכתו' אחז דרך קצרה כי ידענו כי הם לא מרו פי השם כי הנה כתוב לך רד

כב וגם הכהנים הנגשים אל־יהוה יתקדשו פן־יפרץ בהם יהוה: כג ויאמר משה אל־יהוה לא־יוכל העם לעלת אל־הר סיני כי־אתה העדתה בנו לאמר הגבל את־ההר וקדשתו: כד ויאמר אליו יהוה לך־רד ועלית אתה ואהרן עמך והכהנים והעם אל־יהרסו לעלת אל־יהוה פן־יפרץ־בם: כה וירד משה אל־העם ויאמר אלהם: ס

ששי כ א וידבר אלהים את כל־הדברים האלה לאמר: ס

אנכי

ואף כהניא דקריבין לשמשא קדם־יי יתקדשון דילמא יקטול בהון יי: ואמר משה קדם־יי לא־יכול עמא למיסק לטורא דסיני ארי־את אסהידת בנא למימר תחים ית־טורא וקדישהי: ואמר ליה יי איזיל־חות ותיסק את ואהרן עמך וכהניא ועמא לא־יפגרון למיסק קדם־יי דילמא יקטול בהון: ונחת משה לות־עמא ואמר להון: ומליל יי ית כל־פתגמיא האילין למימר:

אנא

ויאמר משה אל יי׳ ה׳ נמסר בסדר ואלה שמות: לעלת ג׳ חס׳ בתורה וסי׳ לא יוכל העם לעלת · ולא אביתם לעלת · אל יהרסו לעלת את העם: אל הר י״ז וסי׳ מצויין בישעיה סי׳ ג״ו גבי פרשת׳ שמרו משפט ועשו צדקה: וידבר אלהים ג׳ מסור פרשת נח:

רשי

וגם הכהנים · אף הבכורות שהעבודה בהם הנגשים אל יי׳ להקריב קרבנו׳ אף הם אל יסמכו על חשיבותם לעלות · יתקדשו יהיו מוזמני׳ להתיצב על עמדן: פן יפרץ · לשון פרצה יהרג בהם ויעשו בהם פרצה: לא יוכל העם · איני צריך להעיד בהם שהרי מותרי׳ ועומדין הם היום שלשה ימים ולא יוכלו לעלות שאין להם רשות: לך רד · והעד בהם שנייה שמזרזין את האדם קודם מעש׳ וחוזרין ומזרזין אותו בשעת מעשה: ועלי׳ אתה ואהר׳ עמך והכהני׳ · יכול אף הם עמך תלמוד לומר ועלית אתה אמור מעתה אתה מחיצה לעצמך ואהרן מחיצה לעצמו והם מחיצה לעצמם משה נגש יותר מאהרן ואהרן יותר מן הכהני׳ והעם כל עיקר אל יהרסו את מצבם לעלות אל יי׳: פן יפרץ בם · אע״פ שהוא נקוד חטף קמץ אינו זז מגזרתו כן דרך כל תיבה שנקודתה מלא פום כשהיא סמוכה במקף משתנה הנקוד לחטף קמץ: ויאמר אליהם · התראה זו: וידבר אלהים · אין אלהים אלא דיין לפי שיש פרשיות בתורה שאם עשאן אדם מקבל שכר ואם לאו אינו מקבל עליהם פורענות יכול אף עשרת הדברות כן תלמוד לומר וידבר אלהים דיין ליפרע. את כל הדברים האלה · מלמד שאמר הק״בה עשרת הדברות בדבור אחד מה שאי אפשר לאדם לומר כן אם כן מה תלמוד לומר עוד אנכי ולא יהיה לך שחזר ופירש על כל דבור ודבור בפני עצמו: לאמר · מלמד שהיו עונין על הן הן ועל לאו לאו: אשר

אבן עזרא

וגם יהם הבכורי׳ אע״פ שהם קדושים ככתוב קדש לי כל בכור יוסיפו להתקדש עוד במחשבתם · וטעם הנגשים אל יי׳ שהם בתחלת הגבול או טעמו שהם הקריבו עולות על המזבח שבנה משה בחלישת עמלק גם הם יקריבו במזבח הבכרי׳ שבנה ותקן משה בתחתית ההר שעמדו כל ישראל לשמוע קול השם: ויאמר לא יוכל העם לעלות · אמר הגאון כי שנים רבות חשב בזה הפסוק ולא ידע טעמו עד שראה בספר מוסרי מלכי פרס שאין רשות לשליח לומר למלך עשיתי שליחותך עד שיצונו לעשות דב׳ אחר אז יאמר לו ולפי דעתי בעבו׳ שאמ׳ לו השם פן יהרסו אל יי׳ לראות לא ידע משה אם צריך להזהירם שלא יראו כי כבר הזהירם על הגבול שלא יעברו אז אמר לו השם לך רד כאשר צויתיך שהעיד בהם כי היו צריכין ישראל שיעיד בהם שנית: ועלי׳ אתה ואהרן עמך · למעלה מעט מהגבול שלא ירחק מישראל כי עתידים הם לומר לך ככלות השם לדבר עשרת הדברי׳ דבר אתה עמנו ונשמעה והנני משיב לו על שאלתו כי לא אמ׳ לו שיזהירם שלא יראו אותו אך שלא יעברו הגבול כי הם צריכי׳ שיזהירם הוא בשעת מעשה שישמעו וישמרו נפשם: וירד משה אל העם ויאמר אליהם · ובהשלימו לומ׳ להם ועלה הוא ואהרן לפנים מהגבול אל ההר מיד דבר השם: וידבר אלהים · יש שאלו׳ קשות בפרשה הזאת אמרו רבים כי השני׳ הדברי׳ לבדם אמר השם ועדותם שכתוב בדבור ראשון אנכי יי׳ אלהיך ובשני כי אנכי יי׳ אלהיך אל קנא ובשלישי כתו׳ את שם יי׳ אלהיך גם את אשר ישא את שמו לשוא ולא אמר שמי וברביעי כי ששת ימים עשה יי׳ וגו׳ על כן ברך יי׳ ובחמישי אמר אשר יי׳ אלהיך נותן לך ויש לשאול איך יספר דבור אנכי בעשרת הדברים כי הוא המצוה והנה איננו מצות עשה ולא מצות לא תעשה ושאלות קשות מאלה והנה אנחנו נקרא זו הפרשה שהיא פרשת וישמע יתרו ראשונה ופרשת ואתחנן שנייה והנה ראינו כי מתחלת אנכי ועד סוף את אשר ישא את שמו לשוא אין שנוי בין שתי הפרשיות ומתחלת זכור עד סוף עשרת הדברים שנוי בכל מקום בראשונה זכור ובשנית שמור גם שם באחרונ׳ תוספת כאשר צוך יי׳ אלהיך בראשונה ובהמתך ובשני׳ תוספת ושורך וחמרך והקשה מכל אלה כי בראשונה כתו׳ טעם שבת כי ששת ימים עשה יי׳ את השמים ואת הארץ ואמ׳ עוד על כן ברך יי׳ את יום השבת ואלה הפסוקי׳ אינם כתובי׳ בשנית רק טעם אחר וזכרת כי עבד היית בארץ מצרים ואמ׳ באחרונה על כן צוך יי׳ אלהיך לעשות את יום השבת בראשונה כתוב שכר כבוד אב ואם שהוא למען יאריכון ימיך וכן בשני׳ רק הוסיף למען ייטב לך גם הוסיף בכבוד אב ואם כאשר צוך יי׳ אלהיך בראשונ׳ כתוב לא תרצח לא תנאף לא תגנוב לא תענה ובשנית כתו׳ לא תרצח ולא תנאף ולא תגנוב ולא תענה בראשונה כתוב עד שקר ובשנית עד שוא בראשונה כתוב לא תחמוד בית רעך לא תחמוד אשת רעך ובשנית לא תחמוד אשת רעך ולא תתאוה בית רעך בראשונה אין כתוב שדהו ובשנית כתוב שדהו בראשונה עבדו ואמתו קודם שורו וחמורו ובשנית שורו וחמורו לפני עבדו ואמתו ובראשונה כתוב וידבר אלהי׳ את כל הדברים האלה לאמר ובשנית את הדברים האלה דבר יי׳ אל כל קהלכם וכאשר חפשנו בדברי חז״ל מה אמ׳ על ככה מצאנו שאמרו זכור ושמור בדבור אחד נאמרו וזה הדבר קשה מכל הקושיות שהיו לנו כאשר אפרש וחלילה חלילה שאומר שלא דברו נכונה כי דעתנו נקלה כנגד דעתם רק אנשי דורינו יחשבו כי דבריהם כמשמעם והיננו כן כאשר אפרש בסוף אחר שאזכיר הקושיות ובאחרונה אפרש הדרך ישרה להסיר כל הקושיות והשאלות שבפרשה הזאת ולא יתכן שיאמר זכור ושמור בבת אחת רק במעשה גם והנה נודה כי גם כאן יש לשאול למה לא נכתוב בראשונה זכו׳ ושמור וגם כן בשנית והנה מה נעשה באותם הפסוקי׳ אם נאמרו בבת אחת כמו זכור ושמור למה לא הזכירו זה חז״ל כי יותר יש לתמוה איך נאמרו במעשה גם פסוקי׳ רבים בבת אחת ואין טעמם שוה כמו משתי מלות שטעמם אחד ושוה שתהייה נאמרות בבת אחת ואיך יאמר השם כאשר צוך יי׳ אלהיך ועוד מתי צוה לפני זה המעמד על כבוד אב ואם והנה אין כתוב בראשונה למען ייטב לך השם אמר זה ולא אמר זה ואיך יאמ׳ ולא תנאף בו״ו וגם לא תחמוד בית רעך ובשנית לא תחמוד אשת רעך ועוד איך יאמר עבדו ואמתו ואחר כן שורו וחמורו ויאמר בבת אחת הפך הדבר ואין הדעת סובלת כל אלה הדברים והקשה מכל מה שהזכרתי כי כל פלא שנעשה על ידי משה יש למקלתו דמיון והמשכילי׳ בין והנה זה הדבר הפלא ופלא שהשם דבר זכור ושמור בבת אחת והיה ראוי להיות זה כתוב ומפורש בתורה יותר מכל האותות והמופתים שנכתבו ואם אמרנו אין דבור השם כדבור כל אדם הנה איך הבינו ישראל דבור השם כי האדם אם ישמע זכור ושמור בבת אחת לא יבין לא זה ולא זה והפי׳ מלה אחת כמו זכור אם לא ישמע האזן לפני הכ״ף והר״ים לא יבין מה דבר המדבר והנה ידענו כי הרגשית העין נכבדת מהרגשת האזן כי ידענו בראיו׳ גמורו׳ כי רגע הראו׳ הברק לעין הו׳ רגע הרעם רק העין ראתה מרחוק והאויר מביא הקול אל האזן והליכתו לא ולא יגיע אל האזן רק אחר עבור הרגע והאותיות שהאדם מדבר בם דמותם נכתב באויר על דרך מוצאם מהחמשה מקומו׳ לא על דרך המכתב שהוא ביד בן אדם והנה כל אות הזין נכנס באזן קודם כ״ף וי״ו ר״ים והנה אם נאמר פלא היה שנאמר זכור ושמור בבת אחת איך תשמע האזן ואם נאמ גם פלא היה שתשמע האזן שתי מלות בבת אחת שלא כמנהגה לשמוע שתי אותיות למה לא הזכירו זה חכמי׳ ז״ל שהוא כבד מן הדבור בבת אחת ומה נעשה בקושיות הנשארות משנוי הפסוקים שאין טעמם אחד כמו זכור ושמור והכתוב בשנייה ולא בראשונה גם איך נתקן לא תחמוד בית רעך עם ולא תחמוד אשת רעך גם ההפוכים ולא אוכל לפרש לך כל אלה עד שאפרש לך מוסר דרך לשון הקדש והשם הוא עדי ויודע סודי כי לולי שהוצרכתי לפרש אלה הקושיות הייתי מחריש ולפני שאפרש אתקן דברי חז״ל:

אמר אברהם המחבר משפט אנשי לשון הקדש פעם יבארו דבורם באר היטב ופעם יאמרו הצורך במלות קצרות שיוכל השומע להבין טעמם ודע כי המלו׳ הם כגופות והטעמים הם כנשמות והגוף לנשמה כמו כלי על כן משפט כל החכמים בכל לשון שישמרו הטעמים ואינם חוששים משנוי המלות אחר שהם שוות בטעמן והנה אתן לך דמיונות אמר השם לקין ארור אתה מן האדמה כי תעבוד את האדמה לא תוסף תת כחה לך נע ונד תהיה בארץ וקין אמר הן גרשת אותי היום מעל פני האדמה ומי הוא שאין לו לב יחשוב כי הטעם איננו שוה בעבור שנוי המלות והנה אמר אליעזר הגמיאיני נא והוא אמר ואומר אליה השקיני נא אמר משה בכור השבי אשר בבית הבור וכתוב בכור השפחה אשר אחר הריחים ומשה הזכיר התפלה במשנה תורה שהתפלל על ישראל בעבור העגל ואינה דומה לתפלה הנזכרת בפרשת כי תשא למי שאין לו לב להבין והכלל כל דבר שנוי כמו חלום פרעה ונבוכד נצר ואחרים רבים תמצא מלות שונות רק הטעם שוה וכאשר אמרתי לך שפעם יאחזו דרך קצרה ופעם ארוכה כך יעשו פעמים להוסיף אות משרת או לגרוע אותו והדבר שוה אמר השם תכלת וארגמן ומשה אמר ותכלת וארגמן אמר השם אבני שהם ומשה אמר ואבני שהם וכאלה רבים ושניהם נכוני׳ כי הכתוב בלא וי״ו אחז דרך קצרה ולא יזיק גם הכתוב בו״ו לא יזיק בעבור שהוסיף לבאר והנה הו״ו שהיא נראית במכסא הפה אין אדם מבקש לו טעם למה נגרע ולמה נכתב ולמה נוסף כי זה וזה נכון והנה עם הנראה שיבוטא בו לא נבקש עליו בכתב טעם אם כן למה נבקש טעם בנח הנעלם שלא יבוטא בו כמו מלת לעולם למה נכתב מלא או למה נכתב חסר והנה בני הדור יבקשו טעם למלא גם לחסר ואילו היו מבקשים טעם לאחד מהם או שהמנהג היה לכתוב הכל על דרך אחד הייתי מחריש והנה אתן לך משל אמר לי אדם אחד כתוב לרעי וזה כתוב אני פלני אוהבך לעולם וכתבתי פלני בלא וי״ו ואוהבך גם כן לעלם חסר ובא ראובן ושאלני למה כתבת חסרים ואני אין לי צורך לכתוב רק מה שאמר לי ואין לי חפץ להיותם מלאים או חסרים אולי יבא לוי ויודיעני איך אכתוב ולא ארצה להאריך רק המשכיל יבין ועתה אפרש לך השאלות הנזכרות: רע

בעל הטורים

וקדשתו · ב׳ במסו׳ חד ריש פסוק וחד סוף פסוק וקדשתו כי את לחם אלהיך הוא מקריב · הגבל את ההר וקדשתו · וקדשתו גבי כהן ריש פסיקא לגי שקדשתו ראשון לפתוח ראשון ולברך ראשון וליטול מנה יפה ראשון ותלמיד חכם קדושתו בסוף כדכתיב לקדושים אשר בארץ המה · כלומר לאחר מיתתו שיהיה בארץ ניכרת קדושתו כי בחייהם הן בקדושיו לא יאמין · וגם גדולת תלמיד חכם בסוף הקריאה שגדול שבכולם גולל: וידבר אלהים את כל הדברים האלה לאמר · בגי׳ בכל מה שבכתב וגם כל מה שבעל פה: אנכי

אמרי נועם

פסוק אחד אומר פן יפרץ בם ופסוק א׳ אומר פן יפרוץ בהם י״ל אותו ה״א יתירה כנגד חמשה כהנים נדב ואביהוא אפני ופנחס ועוזיה שנצטרע: קשה למ״ד דבשבת נתנ׳ תורה האיך חזרו לאחוריהם בשבת י״ב מיל: וי״ל דאפי׳ למ״ד תחומין דאורייתא מוקפין היו בענני כבוד כמחיצת בני אדם כדאמרינן בפרק מי שהוציאו יעשה לו מחיצת בני אדם ויכנס גבי נחמי׳ ברי׳ דרבי חנילאי ואע״ג דענני׳ של עכשיו לא היו נחשבים מחיצה לפי שאין בהם ממש אותם היו נחשבים והיה בהם ממש שקיפן להגן עליהם מן האומות כל מקום שהיו הולכי׳ היו עמהם ענני כבוד: בשבת בפרק ר״ע בשעה שאמרו ישראל נעשה ונשמע ירדו ששים רבוא של מל״אכם וזמו שני עטרות בראש כל אחד ואחד וכשחטאו בעגל ירדו ק״כ מלאכי חבלה ונטלוהו מהם ותי׳ האמרינן מדה טובה מרובה ממדת פרענות על חד ה׳ מאות וי״ל דזו היה מדה טובה שהיו יותר מלשי׳ וע״כ היה צריכי׳ לשיות כפל להסירם · והקשה ר״ת כי במדה טובה כתיב רדפו מכם מאה ובמדת פרענות כתיב איכה ירדוף אחד אלף ותי׳ דיש חילוק בין הריגה לרדיפה:

מ״ע ספורנו

מדבר עמהם שלא יחשבו שבהיותם עולים למדרגת נבואת פנים בפנים במוך יוכלו לעלות אל מחיצתך: וקדשתו · באתור להם אם בהמה אם איש לא יחיה כענין אדמת קדש הוא: לך רד · עתה בהיותי מדבר היה עמהם למטה מן ההר: ועלית אתה ואהרן · אחר תשלום עשר׳ הדברו׳ ופרשת משפטי׳ באמרו ואל משה אמר עלה אל יי׳ אתה ואהרן וכו׳: ויאמר אליהם · אזהרה זו עם העונש פן יהרסו ונפל ממנו רב · וידבר אלהים · אחר העדת משה ואזהרתו דבר אלהים אליהם כל אלה הדברות כאמרו את כל הדברים האלה דבר יי׳ אל כל קהלכם בהר: אנכי

חזקוני

וגם הכהנים · הם הצנועים וזקנים שהיו בכורות: יתקדשו · יהיו מוזמנים וזהירין על כך ולא יאמרו אנו מסרפיו של מקום ובני ביתו · דבר אחר הכהנים השרים והשופטים: הנגשים אל יי׳ · ללמד דינין כדכתיב כי המשפט לאלהים הוא גם הם יהיו זהירין על כך שלא יאמרו צריכין אנו ללמוד הלכות ודינין ואין לומר כהנים ממש שהרי עדין לא נתכהנו: ויאמר אליו יי׳ לך רד · וא״ת נ׳ אזהרות למה אלא הוא אמר לא יוכל העם לעלות לעיל קאי דאמר פן יהרסו לראות כלומר לא יוכל לעלות שהרי מוזהרים הם ועומדים כדכתיב לעיל השמרו לכם עלות בהר ופולטים הם ברגליה׳ אבל על זה שאמרת פן יהרסו לראות אינן שולטים בעיניהם ויהא להם פתחון פה לומר רצוננו לראות את מלכנו אמר לו יפה אמרת לך רד וגו׳ כלומר אין אני מצוים רק על העלייה פיינו דכתיב אל יהרסו לעלות: ואהרן עמך · תוך הגבו׳ ממש שהרי אתה עתיד לפרש להם שלא יהיה לך ואילך · ד״א לך רד שלא יאמרו והכהנים והעם הרי אהרן בכלל כל האזהרות כשאר העם עכשו כשיראו אתה ואהרן עולים יאמרו שמותר לעלות בהר לכך רד ואמור להם שלא נתן רשות רק לך ולאהרן: ויאמר אליהם · שלא נתן רשות רק לו ולאהרן: וידבר אלהים את כל הדברים האלה · כביכול כאדם שמסדר בלבו דברים כדי לאמרם לאחרים כך וידבר בינו לבין עצמו ואחר כך לומר לישראל: אנכי

רלבג

וקולות וברקים וקול שופר חזק מאד ואלה שהן כפלא אשר סיני בכללו ובמקדש בו כדמות רעש ושוד שקול השופר היה הולך וחזק מאד מה שמתמיד להמשיך קולו ומיד שכאשר היה עונה השם יתעלה למשה בנבואה היה מתחדש קול דברים על כל המופת מגיד הדברים ההם שהיה אומר השם יתעלה למשה וזה כלו הוא בתכלית הפלא · והנה התועלת בזכירת אלו הנפלאות הוא להוסיף אמות בענין התורה עם שהאמונה בנפלאות הוא מפנות התורה: התועלת השמיני הוא במדות · והוא שראוי למנהיג הכלל כשיכוון · שימנעו המונהגים ממנו מדבר מה להרחיקם מהיזק מגוס או להקנותם תועלת נפלא שישים העונש חזק למי שיעשה הדבר ההוא ולא יסמך בזה לבד אבל יוסיף להזהירם על זה כנגד שיש לירוא שימשכו אל המעשה ההוא אשר מנע אותם מעשותו כי בזה האופן יגיע אל התכלית המכוון ביותר שלם שאפשר וזה כי ירחקם מהעונש החזק ימנע אותם שהמשך אחר המעשה ההוא והאזהרה בשעת המעשה ימנע אותם מסכיחת האזהרה הזאת והעונש הנפלא אשר בה · הנה לזאת הסבה תמצא שהזהיר השם יתעלה שלא יעלו בהר ולא יגעו בו שאם יעשה זה יהיו נדונים בסקילה והוסיף להזהירם זאת האזהרה בעת שיהיה לקום פן יהרסו לעלות ואולם משה היה חושב שלא יצטרכו לזאת האזהרה השנית לפי שהגבול אשר גבלו בהר יזכירם והודיעו השם יתעלה והנה עם כל זה יצטרך להזהירם על זה מפני שמשה ואהרן יעלו אל ההר ואולי יחשבו מפני זה שלא יהיה להם אשם אם יעלו בהר או יגעו בו:

התועלת התשיעי הוא במדות · והוא שאין ראוי לאדם לעשות פעל הסכל והנבלה · הלא תראה כי משה רבינו עליו השלום היה קשה בעיניו להזהיר ישראל שלא יהרסו אל יי׳ לראות ואע״פ שכוונו השם יתעלה על זה מפני היותו חושב שלא יהיה בזאת האזהרה תועלת עד שביאר לו השם יתעלה מה שיכריחם להוסיף להזהירם: אנכי

אנכי יי׳ אלהיך וגומ׳ עד סוף הפרשה

ביאור המלות

על פני ר״ל על פנימותי והרצון בזה שאע״פ שתאמין כי לא תשתתף עמי אלהים אחרי׳ לתת להם חלק באלהות או יהיה הרצון בזה על השגחתי ויצוה בזה שלא תאמין שיהיה לנו מנהיג אחר זולת השגחת השם יתע׳ וזה כי מה שיסודר מהגרמים השמימיים הוא מהשם יתע׳ והוא שליט להסיר הסדור ההוא כאשר יקרה ממנו רע לדבקי׳ בו כמו שנתבאר מענין יציאת מצרי׳ ולזה אין ראוי להאמין ההנהגה והממשל׳ על הנמצאות כי אם מהשם יתע׳ אשר בשמים ממעל הם הככבים והנה אמר לפי שרבי׳ טעו בהם וחשבו שיהיו אלוהות מפני מה שיראו מהפעולות השופעו׳ מהם בזה העולם השפל ולא השגיחו כי גבוה עליהם הוא אשר נאצלו ממנו אלו הפעולות באמצעות׳ כמו שהתבאר בטבעיות ובאלהיות · ואשר בארץ מתחת · הם הב״ח ההולכים והמעופפים ונכללו עמהם בזה המאמר הצמחים · אשר על הארץ ואשר במים מתחת לארץ הם הדגים ושרצי המים והצמחים הצומחים במים · והנה בא זה הענין בהדרגה בגדול החל ובקטן כלה וזה כי הככבים הם יותר נכבדים מהב״ח אשר בארץ על מדרגותיהם והב״ח אשר בארץ הם יותר נכבדים מהב״ח המימיים כמו שהתבאר בספר ב״ח וכן היקש מן הצמחים אשר בארץ עם צמחי המים · ולזה תמצא בצמחי המים מה שהוא כמו אמצעי בין הדומם והצומח כמו האלמוג ולפי שאמר כל תמונה הנה נכללו בזה ג״כ שאר הדברים הנמצאים בארץ ובמים אשר להם תמונה מצד המלאכ׳ או מצד הטבע · אל קנא · אמר זה כלשון בני אדם כאלו השם יתע׳ מקנא אם יתנו האלהות לזולתו כמו שיקנא המלך אם יתנו המלוכה לזולתו · לשוא · הנה שם שוא יפול על הכזב ועל הדבר שהוא לבטלה משל מה שהוא נופל על הדבר שהוא לבטלה אמרו שוא ודבר כזב והנה ישתתפו שני הענייני׳ שהם לבטלה ולזה נכללו שניהם במלת שוא והיתה האזהר׳ בהם יחד אחת במספר · זכור את יום השבת לקדשו · הוא זכירה בפה לקדש אותו וזה הקדו׳ ראוי שיהי׳ אצל כניסתו ויציאתו להבדילו משאר ימי השבוע · וינח ביום השביעי · ר״ל שלא חדש בו דבר ע״ד מופת על האופן שעש׳ בששת ימי בריאת העולם אבל נמשך המציאות על עניינו לפי הטבע שהטביעו עליו בעת הבראו ולז׳ פירשו רז״ל וינח פועל יוצא והרצון בו שהניח לעולמו · רואים את הקולות · הוא כמו שומעים כי כבר יתחלפו החושים קצתם בקצת והיה זה כן לפי שבכאן חוש משותף לכל החושים החמש׳ כמו שנתבא׳ בספר הנפש ולזה ייחס השגת הלפידים והקולות לכח אחד ואע״פ שהשגת הלפידים תהיה לחוש הראות והשגת הקולות לחוש השמע והק׳ הקדים הקולות ללפידי׳ ואע״פ שהלפידים הם סבה לחדו׳ הקולות לפי שחדוש הקולות היה יותר מכוון בזה המקום מחדוש הלפידי׳ וכן אמר כזה במה שקד׳ ויהי קולות וברקים ועוד שדרך התורה ברוב המקומות לזכור האחרון בסדר הראשון לפי שהו׳ יותר מכוון ולזה הזכירה התור׳ עשרת הדברים בזה הסדר כמו שנתבאר במה שאחר זה · דבר אתה עמנו ונשמעה · ר״ל שכבר נקבל דבריך ונלך בדרכיהם · ואל ידבר עמנו אלהים פן נמות · ר״ל באמצעות קול הדברים כי עשרת הדברים שמעו אותם בזה האופן והחריד אותם הקול הנפלא ושאר הנפלאות שהיו שם · לבעבור נסות אתכם · יתכן שיהיה מענין ההתנשאות ואע״פ שהוא בשמ״ך וכן אמרו במכילתא בשביל לגדל אתכם בא האלהים ורצה בזה כי בקבולם התור׳ יהי׳ להם התנשאו׳ וההתרוממות על שאר האומות כמו שאמר במה שקדם והייתם לי סגולה מכל העמים ועוד כי בה יהיו ממלכת כהנים כמו שקדם וזהו ההתנשאות ורוממות למתנהגים בה בדרכי התור׳ והנה אמר בכאן ובעבור תהי׳ יראתו על פניכם תמורת מה שאמר במה שקדם כי בקבולם התור׳ יראה גוי קדוש · הערפל · הוא עב הענן אשר ירד בו הכבוד · לא תעשון אתי · הנה מפני מה שאמר לא תעשון אתי ואמר זה אחר לא תעשו לכם כמו שאמר בענין הקטרת והקטורת אשר תעשו במתכונת׳ לא תעשו לכם להורות שלא יעשב׳ כי אם לבית השם יתע׳ הנה הוא מבואר שהרצון בזה באמרו לא תעשון אתי שלא יעשו בבית המקדש אלהי כסף ואלהי זהב ולא יעשו זה ג״כ בבתיהם ובשאר המקומות והעד ג״כ על זה הפי׳ מה שאמר אחר זה מזבח אדמה תעש׳ לי ר״ל שלא תעשה לי בבית אלהי כסף ואלהי זהב אבל תעשה לי שם מה שלא יתכן שיחשבו בו האלהות ושם תעבדני והוא המזבח שלא הית׳ בו תמונ׳ תביא לחשוב בה האלהות וכאשר התישב זה הוא מבואר שאין הרצון באמרו אלהי כסף ואלהי זהב שיעשו מהם אלוהות כי בזה לא תצטרך התור׳ להבדיל בין עשייתם אותם בבית המקדש ובין עשייתם אותם בבתיהם כי הכל הולך אל מקום אחד ועוד שאם הי׳ הענין כן למה זכר כסף וזהב הנה הי׳ ראוי שימנע במוחלט שלא יעשו להם אלהים אחרי׳ ואמנם הרצון בזה שצורות מי שיתכן שיקראו אלהים לא יעשו לו לנוי בבניין בית המקדש ולא להם ולזה זכר כסף וזהב להורות כי לנוי יעשו והנה האדם תמצאהו שהוא נקרא אלהים · אמר והייתם כאלהי׳ יודעי טוב ורע · ואמר אמרתי אלהים אתם · עד האלהים יבא דבר שניהם · ובכלל הנה האדם יתכן שיקרא אלהים להיותו בעל שכל כי מפני זה יושפע ממנו פעולות להשלים הדברים הטבעיים וכן הכוכבים נקראו׳ אלהים אמר ברון יחד ככבי בקר ויריעו כל בני אלהים · ואינו צריך להביא ראיה שהשכלים הנפרדים קרויים אלהים · אמר הודו לאלהי האלהים · והנה מאלו שהם נקראים אלהי׳ הזהיר השם יתע׳ מעשות לו צורה לנוי כדי שלא יביא זה לחשוב שיהיה להם האלהות האמתי׳ וזבחת עליו · ר״ל אצלו · כטעם ועליו מטה מנשה · והראיה שלא הית׳ הזביח׳ על המזבח שהרי נתבאר בפרשת ויקרא ששחיטת השלמים תהיה פתח אהל מועד ולזה הוא מבואר שאין שחיטת׳ על המזבח ממש · אזכיר את שמי · הוא מענין אזכרת׳ והרצון בו שבכל מקום אשר אזכיר שמי ועצמותי כטעם והריחו ביראת יי׳ · והנה המקום אשר יזכיר בו השם יתע׳ שמו הוא המקום אשר יהיו החשובי׳ הדבקי׳ בו כי הם משיגים מכימום הנמצאות וסדרום ויפרש דבר מה ובזה האופן ידע השם יתע׳ כי שמו בקרב׳ כי כשישיגו שעור מה מכימום הנמצא׳ ישיגו מעצמותו יתע׳ כמו שהתבא׳ מדברינו למי שיתבונן בהם בראשון ובה׳ ממ״י והנה שם תדבק השגחתו יתע׳ וברכתו כמו שביארנו בד׳ ממ״י או יהיה אזכיר מענין זכרון ויהי׳ המקום שיזכיר בו שמו השם יתע׳ המקד׳ כי כל ענייניו הם מישרים להשיג סוד הנמצאות כמו שנבאר במה שיבא ולזה נתחייבו ישראל לראות המקדש ג׳ פעמים בשנה ור״ל שבכל מקום שיהי׳ מקדשו שם תדבק השגחתו ויברך ישראל ואע״פי שלא היה המקום הנבחר כי אם בסוף הענין שהי׳ בהר המורי׳ והנה סבת זה כי המקדש בעצמותו יהי׳ סבה אל קניין השלמות אשר בעבורו יהיו מושגחים :

ביאור דברי הפרשה

אמר השם יתע׳ לישראל באמצעות קול הדברי׳ המוחש אנכי יי׳ אלהיך המנהיג אותך ומשגיח בך אשר הוצאתיך מארץ מצרי׳ שהיתה סוגרת ומסוגרת מלצאת ממנ׳ כמו הבית שישימו בו העבדים שיכוונו לסגרו היטב כדי שלא יצאו ממנה ולזה אמר במקו׳ אחר מכור הברזל · והרצון בזה שארץ מצרים לא היה יכול עבד לצאת ממנו כאלו תאמר שהיו עושין בו סימן יוכר בו שהוא עבד וכל מוצאו ומכירו שהוא עבד היה מצווה לתפשו ולהביאו אל אדוניו כמו שהוא התנהג היום בקצת המדינות · והנה היה זה תכלית הפלא · רצוני כי מהמקום שלא היה עבד אחד יכול לצאת הוציא השם יתע׳ זה המספר הרב מהעבדי׳ או ירצה בזה כי פרעה היה מונעם מהיציאה משם בדרך שלא היו יכולים לצאת כאלו היו בכור הברזל או מסוגרת בבית העבדים · וסבב השם יתעלה באלו הנפלאות העצומות אשר חדש שם להוציא ישראל ממצרים ומפני זה כתב׳ ליש׳ כי יש גבוה על הגרמי׳ השמימיי׳ הוא אשר פעל אלו הנפלאות וזה כי מה שיושפע באמצעות הגרמי׳ השמימיי׳ הם הדברים הטבעיים כמו שהתבאר בששי ממ״י ולזה צוה הש״י להאמין שהוא האלוה כי בזאת האמונה תשלם לאדם הצלחתו האנושית כמו שהתבאר במעט עיון למי שירצה הפילוסופיא · ולא יהיה לך אלהים אחרים על פני · נוסף עליו ואע״פ שכבר תאמין כי ואפילו הדברים שמשם השם יתעלה אמצעיים להשפיע פעולותיו בזה העולם השפל כי הם אינם במדרגה שותפים לשם יתעלה שיותן להם האלהות אבל הם במדרגת המשרתים והכלים להגיע פעולותיו בנמצאות והוא מבואר מאד שזה שכבר הוזהרנו מלהסיר ממנו האלהות ולתתו לזולתו כי בזה יותר מתרחק מהאמין בשם יתע׳ · לא תעשה לך פסל וכל תמונה מהדברים הנמצאי׳ בשמים כמו השמש והירח והכוכבי׳ וכל צבא השמים ואשר בארץ מתחת כמו תבנית הבהמה והעוף ורמש האדמה ואשר במים מתחת לארץ כמו תבנית הדגה · והנה למדנו מזה שאם עשה הפסל על זה האופן לע״ז אע״פ שלא עבדו עובר אלא תעשה וכן אם עשוהו אחרים לו · לא תעשה לך · והנה מלאכת האדם שתעשה ע״י שליח ייחס עשייתה אליו כאלו הוא יבנה יהושע · ולא תשתחוה להם · מגיד שאין ראוי להשתחוות לאחד ממיני ע״ז ואע״פ שאין דרך עבודתו בכך כי ההשתחואה לאלהות לא תותר לעשות כי אם לשם יתעלה לבדו וכן ראוי שנבין מזה בשאר העבודות הנעשות לשם יתעלה כמו הזביחה והקטור והנסוך ולזה אמרה התורה זובח לאלהים יחרם וגו׳ · ואולם זכר בכאן מין אחד מהעבודות אשר יעשו לשם יתעלה וממנו נלמד הענין בשאר העבודות · ולא תעבדם · ר״ל בעבודות המיוחדות להם אשר יעבדום בהם עובדיה׳ כמו זורק אבן למרקולים ופוער עצמו לפעור כי זאת היא עבודתן כי אנכי יי׳ אלהיך מקנא במי שיתן האלהות לזולתי ואענים אותו השונא אותי ועבד ע״ז בעונם כפלא שיענשו על זה העון בני החוטא השלישים והרביעים · ולזה ראוי שישמרו האנשים מעבוד ע״ז · ואולם למי שיאהבני וישמר מצותי באופן שידבק בי אעשה חסד כפלא ימשך החסד ההוא לזרעו לאלפים מהדורות והנה יסופק בזה המאמר ספק מה והוא איך יתכן שיענים השם יתעלה בני החוטא והנה אין להם אשם בחטא אביהם ואנחנו מתירים זה הספק בזה האופן והוא שהעונש יביא השם יתעלה על העוברים על דבריו אם על צד ההשגחה אם על דרך התוכחת עם על צד סור ההשגחה שיחולו עליהם הרעות הנכונות לבא עליה׳ לצד המערכת וכאשר יהיו אלו הרעות באופן שיגיע להם רע לזרעם ולא היה יגיע להם לולי חטא אבותיה׳ והמשל כי כאשר מרו אבותינו חיוב להם מהעונ׳ שיגלו בין האומות וירשו גוים ארצם והנה נמשך לזרעם אחריה׳ הגלות בסבת המצאם גולים בהולדם עד שלא יתכן שימלטו מזה הרע אם לא בהיותם יוצאי׳ ממנו על צד המערכת או בהיותם בו בתכלית מהשלמות שיתכן שיוציאם השם יתע׳ מהארצות אשר הדיחם שם על דרך המופת ובזה האופן אמר הנביא אבותינו חטאו ואינם ואנחנו עונותיה׳ סבלנו וזה שאם לא חטאו אבותינו היינו אנחנו נמצאי׳ בארץ מצרי׳ ולא נצא ממנו אם לא כשנעשה מהפעולות המגונות מה שנתחייב עליה׳ כמו זה העונש ואולם כשנמצאנו בגלות בחט׳ אבותינו הנה לא יספיק לנו לשוב שם ההשמר מהפעולות המגונות אבל יצטרך לנו שנקנה מהשלמות כמו שנהיה בו דבקי׳ לשם יתעלה באופן שיוציאנו מהגלות הזה על צד ההשגחה הנפלאה ובזה האופן לא היה עול אם יגיע לבני׳ עונש בעבו׳ חטא האבות כי זהו במקרה והנה זה העונש המגיע בזה האופן הוא מעט לפי שהרע המסודר מהמערכת הוא מעט כמו שהתבאר במ״י והטובות ישפיע השם יתעלה באמצעותו על הרוב ועוד שהרע ההוא המסודר מהמערכת יתכן שיסור קודם עתו מצד דבקת ההשגחה האלהית הפרטית במקבל הרע · ולזה הוא מבואר שזה הרע אין ראוי שיתמיד אורך כפלא עם ההשגחה האלהית הפרטית וההשגחה הכוללת אשר תהיה באמצעות המערכ׳ מתנגדו׳ לו ואולם הטוב המסודר מהשם׳ יתעלה לדבקי׳ בו יתכן שיתמיד לאלפים מהדורות כי הטוב הוא נעזר בטובות המסודרות על צד המערכת ובטובות המסודרות על צד ההשגחה הפרטית וזה מבואר מאד כ״ש למי שראה דברינו בזה במ״י והתבונן בהם ואולם רז״ל התירו זה הספק באופן אחר וזה שהם אמרו שהשם יתע׳ פוקד עון אבות על בנים כאשר יהיו הבני׳ אוחזים מעשה אבותיה׳ בידיהם והוא בלי ספק אמ׳ אמתי כמו שביארנו במ״י וזה כי הרע המסודר מהשם יתעלה על צד התוכחת יהיה לפי המרי ר״ל שמי שהסתבך במרי סבוך מעט תספיק לו תוכחת מעוט׳ ומי שהחזיק באופן ששב לו כקניין חזק יצטרך לתוכחת יותר עצומה ובהיות הענין כן הנה כאשר חטא האדם לבדו תספיק לו תוכחת יותר מעוט׳ מהתוכחת אשר תצטרך לו אם היה מחזיק אביו בזאת התכונה והוא היה אוחז מעשה אבותיו כי אז הסתבך בזה המרי סבוך יותר חזק ובזה האופן אמרה התורה וגם בעונות אבותם ימקו והנה מה שאמרנוהו בזה הוא יותר נאות לפי הפשט :

לא תשא את שם יי׳ אלהיך לשוא כי ה׳ יקח נקמתו ממי שישא שמו לשוא ולא ינקהו מזה החטא והנה ההשבע בשמו לשוא יהיה אם במה שהוא שקר וכזב אם במה שהו׳ ללא צרך משל מה שהוא ללא צורך כמו שנשבע על הידוע כמי שנשבע על השור שהוא שור והנה ההשבע במה שהוא שקר יחלק לב׳ חלקים אם שישבע על מה שהוא שקר מצד התורה ר״ל שא״א לו לקיימו כמו שנשבע שלא יניח תפילין כי התורה תכריחהו על זה והוא מושבע מהר סיני לקיים מצותה והנה הוא במדרגת מי שנשבע שלא לעשות דבר מה שהיה נשבע מתחילתו לעשותו ואם שישבע על מה שהוא שקר מצד טבעו ר״ל שא״א לו לקיימו כמו שנשבע שלא יישן ג׳ ימים כי טבעו יאנוס אותו לישן קודם זה והנה זאת האזהר׳ היא נמשכת לאזהרת ע״ז לפי שיש בענייניה מיעוט האמונה בשם יתעלה מה שלא יעלם וזה מבואר בשבועה שתהיה לשקר וזה כי השבועה בדבר הוא מורה על היקש בין שני הענינים מן האמתות והקיו׳ ר״ל שזה הדבר הוא אמת כמו שזה יתקיים ולזה תהיה השבועה אצל האנשים בשמי׳ להעיד כי כמו שהשמי׳ קיימים כן יתקיים זה המאמר או כמו שהשמים הם אמתי׳ המציאות כן זה ולפי שהאמתות והקיום הוא נאמר בשם יתעלה מקודם ושאר הנמצאות באיחור לפי שהאמתות והקיום להם מזולת שהוא השם יתעלה ובשם יתעלה הוא מעצמותו על כן צותה התור׳ להשבע בשמו יתע׳ בזה האופן כאמרו ובשמו תשבע ומנעה ההשבע בשם זולתו ולזה הית׳ השבועה בשמו לאמת נמשכת אל ההאמנ׳ בו יתעלה וההפך בהשבע בשמו לשקר כי זה יורה על שהנשבע יאמין שאין אמתות לשם יתעלה ולא קיום ולזה הקיש זה המאמר הכוזב למציאות השם יתע׳ או לחייב שהם מציאותו כמו שהתבאר באלהיות ולזה היה חטא שבועה השקר קרוב למדרגת חטא ע״ז והנה מי שישבע בשמו לחנם יורה שהוא מאמין שאין בשם יתעלה תועלת וצורך לנמצאות ולזה ישבע בו לאמת שאין צרך בהאמתתו והנה זאת האמונה היא יות׳ מגונ׳ מאמונות מי שישתף לשם יתע׳ אלוה אחר בהנהגת המציאות והנה תעמוד על אמתת זה ההיקש ממה שישבע בו האדם בחיי נפשו או בחיי בנו או בחיי אביו שלא יקל בקיום הדבר ההוא מפני מה שהיקש בין קיום הדבר ההוא ובין החיים ההם :

זכור את יום השבת לקדשו מבין שאר הימים וזאת הזכיר׳ היא בדבור לא בלב לבד והיא תהי׳ בכניסתו וביציאתו ר״ל שנזכור ההבדל אשר בין יום השב׳ לשאר הימי׳ כדי שנזכור מעשו׳ מלאכ׳ בו וזאת הזכיר׳ אשר בכניסתו קראוה את׳ רז״ל קדוש ואשר ביציאתו קראוה הבדלה :

ששת ימים תוכל לעשות מלאכת עבודה ועשית כל מלאכתך והם שאר המלאכות שהם לצורך אוכל נפש ואולם היום הז׳ הוא שבת ליי׳ אלהיך ר״ל שתיוחדו מכל מלאכה ויהיה היום ההוא מיוחד ליי׳ אלהיך כשתשתדל לעבודתו לבד ולא יטרידוך עסקים · לא תעשה כל מלאכ׳ אתה לא ממלאכת עבודה ולא מהמלאכות שהם לצורך אוכל נפש ולא יעשוה ג״כ לא בנך ובתך הקטנים ולא עבדך ואמתך הכנעני׳ ולא בהמתך ולא יעשה לך ג״כ גרך אשר בשעריך ואע״פ שלא קבל עליו מצות התורה כמו שתראה בענין הנבלה שאמרה התור׳ לגר אשר בשעריך תתננה ואכלה · הנה יתבאר לך כי האזהר׳ היתה בזה הענין לו לא לבנו ובתו ובהמתו ועבדו ואמתו וגר שער לפי שאין הבהמ׳ ראויה למצות ולאזהר׳ ולא בנו ובתו הקטנים ולא הגר אשר בשער כי איננו בן תורה ולזה ראוי שנבין שהכונה בעבד ובאמה בכאן העבד והאמה שלא נכנסו בגבול המצות כגון עבד ואמה קטנים ואולם הגדולי׳ הם נכנסים לגבול המצות ואין האזהר׳ בהם לאדון אבל לעצמם ולזה אמר במקום אחר וינפש בן אמתך והגר להורות שעל הקטן ידבר והנ׳ זה הגר אשר ידבר בו הוא כשיהיה שכירו ולקיטו ולזה אמ׳ וגרך אשר בשעריך והמשיכו ג״כ לעבדו ואמתו ובהמתו שהם תחת ידו והנ׳ הזהיר השם יתע׳ ישראל מעשות מלאכה ביום השבת להעיר על חדו׳ העולם עד שהשלי׳ השם יתע׳ המלאכ׳ הנפלאה שהית׳ בו בששת ימי הבריא׳ וביו׳ השביעי המשיך המציאות על עניינו לפי הטבע שהטביעו כמו שביארנו בפרשת בראשית ולזה ברך השם את יו׳ השביעי כי הוא הי׳ הולך במדרגת התכלית למה שנתחד׳ בששת ימי הבריאה וזאת היא הברכ׳ בתוספת המעלה שהית׳ לו ולהזכיר זה הענין הנפלא אשר היא מהגדולות אשר בפנות התוריות והעיוניות כמו שנתבאר מדברינו בספר מ״י ברך השם את יום השבת ויקדשהו מעשות בו מלאכ׳ כדי שיהי׳ היום ההוא מיוחד לעבודתו יתע׳ ולהתבונן בנפלאותיו ועוצם חכמתו להנהיג המציאו׳ בזה האופן השלם ואפשר שנא׳ שהרצון באמרו על כן בירך יי׳ את יום השבת ויקדשהו הוא להודיע לישרא׳ שראוי שישבתו ביו׳ השבת כי בירך השם את יום השבת בענין המן שהוסיף לישראל מחם ביום הו׳ באופן שהי׳ מוכן להם מזונות שבת וקד׳

באו

באו ולזה לא הבאים בשבת ודמה לא היתה בו וזקף השבת בענין המן שלא היה יורד בשבת והיה יורד בשאר הימים והעד על זה הפי' מה שאמר משה לנשיאי העדה כשהגידו לו מה כי ביום ההוא מלאו העם לחם משנה הוא אשר דבר יי' שבתון שבת קדש לה' מחר כמו שפירשנו · וראוי שתדע כי מצות הזכירה היא נוהגת בנשים לפי שהם מוזהרות מעשיית המלאכ' בשבת כמו האנשים ולזה תהיה מצות השבית' והזכיר' נוהגת ג"כ ועוד כי הזכיר' היא לתכלית שישמרו מעשיית המלאכ' ולא יחוייב שתנהג בנשים כי הם מוזהרות מזה וכזה אמרו ז"ל מי שישנו בשמירה ישנו בזכירה והפי' כשי הואיל ואיתנהו בשמירה איתנהו בזכירה וראוי שתדע כי מלאכ' היא מה שתכוין בו תכלית מהתכליו' וזה התכלית לפעמי' יהיה מכוון בעצמו ולפעמים יהיה בעבור זולתו משל מה שהוא מכוון בעצמו כמו הבישול והאפיה ותקון המזון והתפירה לתקון המלבוש ומה שידמה לזה משל מה שהוא בעבו' זולתו כמו החרישה והזריעה והטחינה והרקדה ומה שידמ' לזה והנה חייבה התורה על המלאכה שהיא מכוונת בעבור זולתו כמו שמלאכו במקושש וכן אמר' התור' בחרי' ובקציר תשבות ולזה אין הכונה במלאכה שיגיע בה תכלית מהתכליות אשר יכונו לפי הנהוג במלאכות כי בכאן מלאכות משרתות ומלאכו' ראשית ומזה יתבאר כמה הם סוגי המלאכות הראשונים אשר יתחייבו עליהן בשבת והם לפי מה שהתבאר מהתפוש מ' חסר אחת והם הזורע' ומה שיכוון בו מהמלאכו' מה שיכוון בזריע' כמו הנוטע' והמבריכה ומה שידמ' לזה והחרישה ומה שיכוון בו מהמלאכות ומה שיכוון בחרישה והוא כתיכת המזון לנמחי' והקציר' ומה שידמה לזה והעמור ומה שידמה לו והדיש' ומה שידמ' לזה והזריה והברירה והטחינ' והרקד' והלישה והאפי' ומה שידמה להם · כי כל אחת מאלו תקרא מלאכה לפי הנהוג אע"פ שהם קלתם בעבור קצת ונזיזות הצמר ומה שידמה לה ומלבון והנפוץ והטוויה ועשיית הנירין והמיסך כדי לארוג והמריג' והצביע וקשיר' כי כבר תקרה בארינה כשנפסק החוט והתרה כי היא תקרה בו ג"כ כשלא יעשה הקשר כראוי והתפירה והקריע' כי היא תעשה על מנת לתפור והבנין והסתירה כי כבר יכוין לסתור במלאכת הבנייה לתכלית שישובו לבנות הבנין ההוא באופן יותר שלם ומה שיעש' למלאכה להשלים' כמו שיפת הכלים בעור הדג להחליק אותם בתכלית מה שאפשר · ובזה הסוג ככלל כל דבר שבהעשותו תשלם המלאכה ומה שידמ' לאחד אחד מאלו המלאכות והצדה והשחיט' ומחיקת העורו' ועבודן וחתוכן והכתיב' והמחיק' כי פעמים תעש' לכתוב במקומו והסרטוט והבער' והכבוי וההוצאה מרשות לרשות ומה שידמ' להן והכ' כשתחקור על המלאכות כלם תמצאם נכללות תחת סוגי אלו המלאכות אשר זכרנו והכ' ההוצא' מרשות היחיד לר"הי ור"הר באמצע ג"כ נקראת מלאכה בתור' כי כן היתה' עבודת הלוים במשכן להוציא הקרשים מעגלה לעגל' אשר לפניה ולזה כשהית' ההוצאה בזה האופן רצוני שיהיו שני רשויות היחיד בכל אחד מרשות הרבי' והכ' יתחייבו עליה להיות כמו זה הענין נקרא מלאכ' בתור' וראוי שתדע שהעברת החפצים ברשות הרבים יותר מארבע אמות היא תחת זה הסוג ובעבור זה נהרג המקושש כמו שאמרו ז"ל וזה כי כבר תמצא שיעתיקו האנשים החפצים ממקום למקום ברשות הרבי' בזה האופן שיעתיקו אותם ממקו' למקום יותר קרוב מהבית או מהשד' וכשיקבצו שם במקו' ההוא ישובו להעתיקו ג"כ ממקום למקום עד שנשלם להם שיעתיקוהו בבית או בשדה ולזה יהיה מנה זה מהמלאכות ואולם שיעור הארבע אמות נתבאר ממה שאומר והוא שאין כל העתק שתעש' בזה האופן מלאכ' ולזה יחוייב שיהי' שם שיעור ראשון תהי' ההעתק' אשר תהי' בשיעור ההוא מלאכה וזה השיעור הוא ד' אמות ומעל' כי עד ד' אמות יוכל האדם להעתיק' חפץ עד שיהיו עומד במקום אחד והכ' אמרה התור' שבו איש תחתיו ר"ל שמי שלקט דבר בשבת ישב תחתיו בדרך שלא יוציא החפץ התחתיו והשיעור שיהי' לזה הוא ד' אמות ר"ל שאדם הבינוני שיהי' שוכב ויפשוט ידיו ורגליו ימצא מתחתיו ארבע' אמות מהשיעור כי קומת אדם הבינוני הוא ג' אמות והאורך הנוסף בשבת פשט ידיו ורגליו היא אמה אחת ומזה השרש יתבאר שמי שזרק החפץ מרשות הרבי' והעבירו דרך רשות היחיד ונח ברשות הרבים שאם נח חוץ לד' אמות ממקום עקירתו חייב כי אלו הד' אמות הם כמו רשות של אדם היושב בהם ולזה יצורף עמהם רשות היחיד להשלים השיעור ד' אמות וזה הדבר כתבאר בפרק הזורק ובתוספתא במעט עיון · ואולם הר"ם ז"ל כבאר מדבריו שהבין שלא יתחייב עד שיהי' שם ד' אמות מזולת רשות היחיד ולא אשער מאין הוציא זה כי אלו הד' אמות הם שיעור מה שיש תחתיו של אדם ולא תהיינה בשום פנים תחתיו אלו הד' אמות מרשו' הרבים שרשות היחיד מפסיק ביניהם · אם לא יתחוך איש ההוא ולזה נפלאנו על הר"ם ז"ל ואולם רצוני היה מה שאמרנו ואע"פ שלא יראה זה משפטי דבריו כמו שיתבאר למעיין בהם ואיני צריך לבאר שההוצא' מרשות היחיד לרשות הרבים או ההכנס' היא מלאכ' כי הוא מבואר שכל אחת מאלו היא מלאכה מעשיית יכוון בה תכלית כאלו תאמר להוציא החפצים לחוץ למכרם או להכניס' לבית לשמרם ולזה הי' הענין נכנס בגדר המלאכ' אשר באה האזהר' מעשייתה ולזה אמר הכתוב' לא תוציאו משא מבתיכם ביום השבת והכ' זאת המלאכ' הוא מה שיעשוהו לפי המורגל מכימום המלאכ' ההיא ואם יעש' הדבר ההוא בזולת זה האופן לא יקרא מלאכ' לפי הנהוג ולזה לא יתחייבו על עשייתו מן התור' כמו שהוציא החפץ בזולת האופן הנ"ל הנהוג כאלו תאמר ששם אותו על רגלו והוציא אותו וזה כי כל מלאכ' יש לה אומנות וסדור תעש' לפי הסדו' ההוא ומה שלא יעש' על זה האופן אין ראוי שיקרא מלאכ' לפי הנהוג והמורגל וכן אם עשו שנים המלאכ' שאין מדרכה שיעשו שנים הנה הם פטורים כי אין זאת המלאכ' לפי המורגל כאלו תאמר שיוציאו שנים קופה קטנה ומה שידמה לזה ולפי שמגדר המלאכ' היא שיכוון בה תכלית לתועלת מה הנ' מה שלא יכוין שהתכלית או שיכוין בו תכלית ולא יהי' בו תועלת כלל לא יתחי' בו בשבת ולזה יהיו המקלקלים פטורים בשבת אם לא יהי' בקלקול ההוא תועלת מה אם להכנס מהשואה או מה שידמ' לזה ולזאת הסב' ג"כ לא יתחייבו בדבר שאין מתכוין בו כי אין זה נכנס בגדר המלאכ' כלל כאלו תאמר שיהלך אדם על גבי עשבים ויתכוין להלוך בשבת שהוא מותר בשבת וימשך מזה מה שידמ' לקציר' רצוני שיעקור מהעשבי' וזאת המלאכ' תעש' בהכרח בכווכ' בה ובזה האופן יתישרו בו על התכלית ולזה מי שחשב לעשות מלאכה אחת ולא עשה אות' אבל עשה אחרת הוא פטור כי לא יקרא מלאכ' מה שעש' אותו כי לא כיון לזה וכן העוש' מלאכה כמתעסק בזולת כווכ' הנה הוא פטור כי אין זה נכנס בגדר המלאכ' כלל וכן העושה מלאכ' ולא הגיע אל התכלית שיכוין אליו ר"ל שלא נעשית המלאכ' באופן שיכוין בה והיה זה סבה שלא הגיע אל התכלית לפי מה שיכוין הנ' הוא פטור ואולם אם הגיע התכלית היותר שלם ממה שיכוין הנה הוא חייב כי כבר נעשית כונתו וג"כ הנ' מהמלאכות מה שיעש' לא לגופה של מלאכ' ויהיה נכנס בגדר המלאכ' אחר שכבר נעשית המלאכ' לתכלית מה כאלו תאמר שיעקור אדם אילן כדי שלא יסתעפו שרשיו ויקעקעו הבניין הסמוך לו שהוא איננו צריך לגוף האילן הנה מפני שלא שיגיע זה התכלית בזולת מלאכ' הנה יתחייב וכן מי שיכבה הנר מפני השמן אע"פי שאינו צריך לגוף הכבוי חייב וכן כל כיוצא בזה · וראוי שתדע כי לא יתחייב האדם על מה שהוא ממלאכה ואינו מלאכ' כי התורה הזהיר' על המלאכה · לא על מה שהוא חלק מהמלאכה ומזה המקום יתבאר לך לפי שהתבאר מהשרשים הכוללים שהמלאכות שיגיע התכלית בכל חלק מהם בשהגיע הנה כל חלק מהם יקרא מלאכה וזה כי החלק יהי' אם תהיה המלאכ' מהכמה המתדבק כמו מלאכת הבנייה החלק היותר קטן שיתכן שיעשה במלאכה ההוא ולזה יתחייב דרך משל הבונה בכל שהוא כי כבר יתכן באי זה חלק שיהי' ממנו שתעשהו מלאכת הבניי' כי יחסר כמו זה החלק להשלים בנין קצת הדברים ואם היתה המלאכ' מהכמה המתחלק ותעשה המלאכה ההיא מקבוץ האחדים אחד אחד כמו הכתיבה שיכתבו אות אחר אות וכמו האריגה שיארג חוט אחר חוט הנה יתחייבו על עשיית שנים מהאחדים ההם כי זה המ"ס הוא קטן המספר שימצאו במלאכה ההיא מקבוץ האחדים ואם לא תעשה המלאכה מקבוץ האחדים אחד אחד אבל תעשה רבים מהאחדים יחד כמו הענין בהוצאת הזרעים ובהוצאת התבן למאכל הבהמות הנה יהי' הענין בזה כמו הענין במלאכ' שהיא מהכמ' המתדבק רצוני שכבר יתחייב על החלק היותר קטן שיורגל העשותו במלאכ' ההיא כאלו תאמר שהוא יתחייב אם הוציא מהתבן מה שיהי' מלא פי הבהמ' אשר דרכה שתאכל אותו כי זה הוא קטן השיעור אשר יתלקח בו התבן כשיקחוהו הבהמות לאכלו ויתחייב מהוצאת הזרעים על קטן השיעור שיורגל שיקחהו הזורע לזרעו מאותם הזרעים ואולם שלא יגיע התכלית בכל חלק מהמלאכ' כמו העתקת החפצי' ממקום למקום הנה לא יתחייב אם לא עשה כל המלאכ'

משל זה שהעוקר החפץ ממקום להעתיקו למקום אחר הנה כשעקר החפץ והעתיקו למקום אחר נשלמה המלאכה · ואולם קודם שהניח החפץ לא נשלמה ולזה אם עקר אחד והניח אחר שניהם פטורי' ומזה יתבאר שאם עקר החפץ ולא הניחו על מקום ראוי שיונחו בו כמו שלא היה המקום ההוא ד' על ד' שאין ראוי להניח בו החפצי' הנה לא יתחייב כי אין זו הנח' אבל הוא אמצע ההעתק' · וכן האופה ולא גמר לאפות באופן שראוי כלל לאכילה הנה הוא פטור כי זה חלק ממלאכה לא מלאכה והבן זה כי הוא מגדולי השרשים אשר יהיו בדיני המלאכות אשר יעשו בשבת וכבר ידעת מהשרשים הכוללים שהוא מותר לעשות בשבת מלאכה לפקוח נפש והוא מבואר גם כן שהמלאכה שהתחיל אדם לעשות' קודם השבת ונגמרה מאליה בשבת לא יעברו עליה מפני עשיית מלאכ' והמשל כמו ששם האדם פת בתנור מערב שבת ונגמרה אפייתו מאליה בשבת לא יעברו עליה מפני עשיית המלאכה וזה כי הוא לא אפה זה הפת בשבתו ואינו מצווה על שביתת התנו' כי אין אדם מצווה על שביתת כליו אבל הוא מצווה על שביתת בהמתו לבד כמו שבארה התור' ועוד כי בה יתכן שתאמר מנוחה ושביתה לא בכלים כי אין עמל בכלים במה שיעשה באמצעותם והמלאכות וזה מבואר בנפשו וכבר בארנו במה שקדם שהיום התוריי הוא מתחיל מהערב והנה נסתפק לרז"ל אם תהיה התחלת היום מעת שקיעת החמה או מעת שיסור אורו והוא כשיראו ג' כוכבי' בינוניים וזה כי אור השמש מונע הראות הכוכבים וכשיראה מהם זה הרבוי אז נשפוט שסר אור השמש באופן מה וזה כי כשנראה כוכב אחד לבד לא היה שם רבוי מראיית הכוכבים ולא נשפוט מפני זה על סור אור השמש ולפי שאין הראות הכוכבים אחד אחר אחד מפני רבוים יראו מהם יחד רבים בהעדר אור השמש והם הכוכבים אשר נגלם שוה ומרחקם מהשמ' שוה באופן מה הנ' נקח מהם הרבוי הראשון שהוא שנים ונוסיף אותו על הכוכב האחד והוא ג' ואולם אם יהי' לילה כשיראה שני כוכבי' בינוני' הנה יש בזה ספק וזה שאם היה הראות הכוכבים אחד אחר אחד בהכרח הנה יהיה לילה כשיראו ב' כוכבים כמו שהתבאר בשרשים הכוללים וזה לא היה הראות הכוכבי' אחד אחר אחד מפני היות רבים מהם יחד במדרגה אחת מהשמש הנה מפני שהמספר הרב הראשון הוא ג' הנה לא יהי' לילה עד שיראו ג' כוכבים והנה קראו רז"ל זה הזמן אשר בין שקיעת השמש וצאת הכוכבים בין השמשו' וזה הזמן הוא ספק אם הוא מהיום העובר או מהיו' הבא ולזה ראוי להשמר מעשות מלאכ' משקיע' השמש מערב שבת עד צאת הכוכבים ביו' השבת כי בספק של תורה ראוי שנשפוט להחמיר כדי שלא נעבור על דברי התורה כ"ש בענינים הגדולים כמו השבת שיש בו כרת ומיתת ב"ד כמו שיתבאר במה שיבא בג"ה · וראוי שתדע שאם הניח האדם לעשות מלאכ' לבנו ובתו הקטנים ולעבדו ואמתו ובהמתו ושכירו ולקיטו איננו לוקה לפי מה שאמר לא תעשה כל מלאכה אשר כלל בו אלו האזהרות הוא לאו שנתן לאזהרת מיתת ב"ד ואין לוקין עליו והנה הוא עובר על עשה שנא' למען ינוח שורך וחמורך וינפש בן אמתך והגר · וכן ראוי שתדע שאחד שור וחמור ואחד כל בהמה וחיה ועוף שיש ברשותו של אדם כי היקש בהם · אחד אלא שדבר הכתוב בהווה לפי שהשור והחמור הם נכונים לחרוש בהם ולשאת בהם כל משא והוא מבואר שלא יקרא מלאכה מה שתשא הבהמה לתכשיט או לשמירתה שלא תברח או שלא יגיע לה נזק מאי זה שיהי' מהדברי' ואולם יקרא מלאכ' מה שתשאהו על צד ההעתקה ממקום למקום או שלא יהיה בו תועלת לשמירת הבהמה בעצמה או שלא תברח וכן הענין באדם כי מה שישאו מהדברים שאינם תכשיט לו או שאינם לשמרו מהקור והחום והוא מבואר עוד שהאכילה איננה מלאכה אבל היא נכנסת בגדר הפעולות הטבעיות כי הב"ח כול' יעשו זה הפועל · ולזה לא נאסרה בשבת כמו שאמר בביאור אכלוהו היום כי שבת היום ובהיות הענין כן הנה שבירת הדברים שהם לצורך אכילה לא יקרא מלאכה כאלו תאמר שבירת האגוז לאכול מה שבתוכה כי זה יעשוהו הב"ח ג"כ בשניהם וגם שבירת הכלים לקחת מה שבתוכם מהאוכלי' כשלא יכוין שתעשה השבירה ההיא באומנות וכן תמצא שיעשו זה כשיוכלו עליו · ולזאת הסבה בעינה מותר לאדם לחתוך האוכלין לפני בהמתו :

כבד את אביך ואת אמך בדבריך ובמעשיך כאלו תאמר לשמשם ולהאכילם ולהשקותם ולהלבישם משלו אם אין נכסים לאב ולאם כי הכבוד יאמר על מה שיותר אדם מהונו לתת לכבוד זולתו כמו שאמר כבד את יי' מהונך והנה בקיימך זה היעוד ימשך מהתועלת שתאריך בארץ אשר יי' אלהיך נותן לך לאורך ימים וזה כי בכבד האד' הוריו כפי כחו מפני שהביאוהו לחיי העולם הזה יתעורר לכבד השם יתעלה אשר שפע ממנו מציאותו ומציאות הוריו וישמר מציאותם הזמן האפשרי במה ששפע ממנו מהכוחות השומרות מציאותם ולזה השתדל לקיי' מצות השם יתע' כפי היכולת וזה יהיה סבה אל שלא תסור השגחת השם יתעלה מישראל באופן שירשו הגוי' ארצם הלא תראה שלא גלו ישראל מהארץ כי אם אחר בוזתם השם יתעלה ועבדם ע"ז עד שהגיעו ממואס בוזתם השם יתע' ומצותיו שהעמידו צלם בהיכל כמו שנתפרסם ממנשה · ועוד כי כשיכבד האדם הוריו ישמר מעשותו דבר יכעיסם ויתנהג מפני זה במוסר' וזה יהיה הסבה שיקבלו המוסר הדורו' הבאים מהראשונים דור אחר דור ויחזיקו מפני זה כלם בתורת השם יתע' אחר שכבר החזיקו בה דורו של משה ועוד כי בזה ישלם תקון קבוץ הבית אשר הוא התחלה לתיקון קבוץ המדינה והמה יקלה מתקון קבוץ המדינה שתשלם ההסכמה בין האנשים ויקבלו נעריהם המוסר מגדוליהם וזה יהיה סבה אל שישמר יש' תמיד תורת השם יתעלה דור אחר דור · ואולם התועלת שיהיה להם בהחזיקם תמיד בא"י הוא קנין שלמות האנושי כי בארץ ההיא הכנה נוספת להגעת השפע האלהי בה כמו שזכרנו פעמים רבות במה שקדם עם שקבוץ השלמים הוא עוזר מאד להגעת השלמות ובהיותם מפוזרים בין האומות ימנע מהם זה העזר עם מה שיטרידם התעכותם תחת יד האומות ההם · וראוי שתדע שכבוד אב ואם נוהג אפילו לאחר מיתה כי בזה ישלם התועלת שאמר למען יאריכון ימיך וגו' וזה שאם לא היה האדם מזדרז אחר מות אביו לתת כבוד לאביו שהביאהו לחיי העולם הזה לא יזדרז ללכת במוסרו ולא יזדרז מפני זה ללכת אחר מצות השם יתעלה · ועוד שכבר מצאנו בספורי התורה כבוד ההורים אחר מית' במה שאמרו אחי יוסף ליוסף אביך צוה לפני מותו לאמר כה תאמרו ליוסף אנא שא נא פשע אחיך וגו' · וזה כלו מורה כי הם אמרו זה להורות ליוסף שרצון אביו היה שימחול להם · ולזה נתן להם זאת העצה כדי שיוכרח יוסף לכבוד אביו למחול להם וראוי שתדע כי זה הדין נוהג באיש ובאשה ובטומטום ובאנדרוגינוס כי לא התנה בזה הצווי דבר שלא בא הצווי בזה לאיש לבד כמו הענין בהדבק ממצות התורה אלא שהאשה כיון שנשאת אין ספק בידה לעשות כי רשות בעלה עליה ואולם תכבדהו אז בדבריה ובמה שאפשר לה ואין ספק כי מי שיבזה בעל אמו יבזה אמו וכן מי שיבזה אשת אביו יבזה אביו ולזה נכלל בכבוד אב ואם כבוד אשת אביו שאיננה אמו וכבוד בעל אמו שאיננו אביו וכן הוא מבואר שאם היה הבן ממזר שאביו הוא מי שהוליד ולזה יחוייב הממזר ג"כ בכבוד אביו ואמו · והנה הקדימה התורה כבוד אביו לכבוד אמו לפי שהוא ואמו חייבים בכבוד אביו · ולזה יהי' כבוד אביו קודם לכבוד אמו ומזה המקום יתבאר שכבוד השם יתע' קודם לכבוד אביו ואמו לפי שהוא והוריו חייבים בכבוד השם יתעלה :

לא תרצח ר"ל שלא תהרוג נפש אדם מישראל כי הריגת הבעלי חיים הותרה להם לפי שהתבאר בתור' במקומות רבים · וכבר נצטוו ג"כ על הריגת קצת האומות כמו עמלק ושאר האומות שנצטוו ישראל שלא יחיו מהם כל נשמ' ולזה יחוייב שישוב זה הצווי לנפש ישראל והוא מבואר שכל מי שיהי' חי גדול או קטן או איש או אשה או טומטום או אנדרוגינוס יפול עליו שם הרציח' כי הוא חי ולז' אמר בפרשת אמור ואיש כי יכה כל נפש אדם מות יומת :

לא תנאף ר"ל שלא תבא על אחת מהעריות · אשר תזהיר בהם התור' כמו אשת איש וזולתה כמו שאמר אשר ינאף את אשת רעהו מות יומת הנואף והנואפת ושלא תביא האש' אחת מהעריות עליה · ועוד יתבאר באי זה אופן יתחייבו בו ובאיזה אופן לא יתחייבו בו אצל הביאור בענין העריות :

לא תגנוב הנה זאת האזהר' היא לגניבת נפש מישראל שיתכן בה מיתת ב"ד כמו שיתבא' בפרשת ואלה המשפטים וזה סמכו לאזהרת הרציח' והניאוף שיש בהם מיתת ב"ד ואולם האזהר' על גנבת ממון היא בפרשת קדושים תהיו באמרו לא תגנובו ולא תכחשו ולא תשקרו איש בעמיתו וכבר יתבאר זה מדברינו מצד אחר מהביאור כאשר נבאר שאלו עשרת הדברי' מקיפים על כל מצות התורה באופן מה :

לא תענה

רשי

אשר הוצאתיך מארץ מצרים · כדאי היא ההוצאה שתהיו משועבדים לי · דבר אחר לפי שנגלה בים כגבור מלחמ' ונגלה כאן כזקן מלא רחמים שנא' ותחת רגליו כמעש' לבנת הספיר זו היתה לפניו בשעת השעבוד וכעצם השמים משנגאלו הואיל ואני משתנה במראות אל תאמרו שתי רשויות הם אנכי אשר הוצאתיך ממצרים ועל הים · דבר אח' לפי שהיו שומעין קולו' הרבה שנ' את הקולות קולות באין מארבע רוחות ומן השמים ומן הארץ אל תאמרו רשויו' הרב' הן ולמה אמר לשון יחיד אלהיך ליתן פתחון פה למשה ללמד סניגורי' במעש' העגל וזה הוא שאמר למה יי' יחרה אפך בעמך לא להם צוית לא יהי' לכם אלהי' אחרים אלא לי לבדי: מבית עבדי' · מבית פרעה שהייתם עבדי' לו או אינו אומר אלא מבית עבדים שהיו עבדי' לעבדים ת"ל ויפדך מבית עבדים מיד פרעה מלך מצרים אמור מעתה עבדי' למלך היו ולא עבדים לעבדים: לא

ב

א אָנֹכִ֖י יְהוָ֣ה אֱלֹהֶ֑יךָ אֲשֶׁ֧ר הוֹצֵאתִ֛יךָ מֵאֶ֥רֶץ מִצְרַ֖יִם מִבֵּ֣ית עֲבָדִ֑ים׃ לא

אֲנָא יְיָ אֱלָהָךְ דִּי אַפֵּיקְתָּךְ מֵאַרְעָא דְמִצְרַיִם מִבֵּית עַבְדוּתָא׃ לא

אנכי יי' י"ב וסי' מי שם פה לאדם · אשר הוצאתיך וחברו · לא תשתחוה להם · וחברו · אנכי יי' עשה כל · אנכי אנכי יי' · ואנכי יי' אלהיך רגע הים · עוד אשיבך באהלי' · ואלהים זולתי לא תדע · מי אנכי ארוני יי' ומי ביתי · דשמואל · הרחב פיך ואמלאהו · ד' מנהון ואנכי יי' אלהיך: הוצאתיך ג' מלאים וסי' מאור כשדי' · אנכי יי' אלהיך · וחברו דמ"ת:

אבן עזרא

דע כי עשרת הדברים כאשר הם כתובים בפרשה הזאת השם אמרם כלם כי כתוב וידבר אלהים את כל הדברי' האלה לאמר ותחלתם אנכי וסופם כל אשר לרעך וגם משה אמר כאשר הזכיר עשרת הדברים בשנית את הדברים האלה דבר יי את כל קהלכם ואין הפסק ביניהם ועוד כאשר נכתבו כלם באצבע אלהים כן אמרם השם כלם והעדות שהביאו שהכתוב בדבור הג' והרביעי והחמישי הינו צריך על דרך המדבר יש להשיב אחרי שקבלת זה השם להיות לך לאלהים על כן אמ' לא תשא את שם יי' אלהיך לשוא גם כי ששת ימים עשה יי' ועוד כי משפט אנשי לשון הקדש לדבר ככה כתוב לא ילין חלב חגי ואחריו כתוב תביא בית יי' אלהיך ורבים כאלה והאומרים כי דבור אנכי איננו מעשרת הדברים בזה נחלקו יש אומר לא יהיה לך הוא הדבור הראשון והשני לא תעש' לך פסל וזה איננו נכון כי מענין אחד הוא זה וזה בין בסתר בין בגלוי בין באמונת הלב בין במעשה והג' בדבור זכור אתה ובנך ובתך בסתר ובגלוי והכל מצוה אחת ואחרים אמרו כי לא תחמוד בית רעך דבור תשיעי והדבור עשירי לא תחמוד אשת רעך וראייתם כי השם אמר פעמים לא תחמוד כי החמוד הוא על שני דברים הא' יוצא למעשה כמו גזל וכמוהו ולא יחמוד איש את ארצך שאם זה החמוד בלב היה א"י רעה ולא תחמוד השני הוא בלב על כן הוצרך משה לפרש לא תתאוה גם זה לדברי הבל כי מה טעם יזכור הגזל עם הבית לבדו והנה לא הזכיר האחרי' עמו והנה אתן לך מדברי משה ראיה שאלה לא דברו נכונה הנה השם אמר לא תחמוד בית רעך ומשה אמר לא תחמוד אשת רעך ולפי דעתי שלא תחמוד השני הכתוב בפרשת הזאת הוא בלב והראשון גזלת הבית והנה משה הפך הדבר כי אמר עם ולא תתאוה בית רעך ואמר עם ולא תחמוד שהוא הגזל אשת רעך והנה נשחת טעמם והאמת כי דבור אנכי הוא הראשון כאשר אפרשנו במקומו ועתה אדבר על זכור ושמור דע כי הטעמי' הם שמורי' לא המלות והנה יצחק אבינו אמר לעשו בעבור תברכך נפשי בטרם אמות ורבקה אמרה ליעקב ששמעה שאמר ואברכך לפני יי' לפני מותי כמו בטרם אמות א"כ מה טעם להוסיף לפני יי' התשובה היא ידעה כי יצחק נביא ליי' והברכה שיברך בדרך נבואה היא על כן אמרה ליעקב לפני יי' והנה היא כמו מפרשת טעם הברכה וככה עשה משה כי עשרת הדברים הכתובים בפרשה הזאת הם דברי השם בלי תוספת ומגרעת והם לבדם הכתובים על לוחות הברית לא כאשר אמר הגאון כי זכור הוא בלוח האחד ושמור בלוח השני ועשרת הדברים הכתובים בפרשת ואתחנן הם דברי משה והראייה הגמורה שפעמים כתוב כאשר צוך יי' אלהיך ודע כי באחרית מות הראש הוא הזכירה והמקום מקום משמרת הצורות והנה הזכירה כוללת השמיר' וטעם זכור שיזכור כל יום אי זה יום הוא מהשבוע וכל זה בעבור שישמור היום השביעי שלא יעשה בו מלאכה והנה טעם הזכירה היא השמיר' וכאשר אמר השם זכור הבינו כל השומעים כי טעמו כמו שמור כאילו בעת אחת נאמרו ולא הוצרך משה להזכיר בשנית טעם כי ששת ימים עשה יי' כי בתחלה אמר כאשר צוך יי' אלהיך כאילו אומר ככתוב בתורתך בדבור זכור עד ויקדשהו ובעבור שהשם לוה שישבות העבד והאמה ולא פרש השם משה טעמו ואמר זה שצוך השם שישבות העבד בעבור שתזכור שהיית עבד כמוהו במצרי' ויפדך השם ודע כי השמנה דברי' כולם מצות לא תעשה ודבור כבד הוא מצות עשה ומשקול הדעת שנטע השם בלב האדם חייב כל אדם להטיב למי שיטיב לו והנה הבן לא יצא לעולם רק על יד אבותיו והם גמלוהו וטפחוהו ורבוהו והשקוהו והאכילוהו והלבישוהו חייב לכבדם כל ימיו כי הם היו לו הסבה להיותו חי על פני האדמה על כן שכרו למען יאריכון ימיך ובעבור כי השם נפח בו נשמה על ידי האבות שתקנו הגוף לזה שיכבד אבותיו כי מי שיכבדם הוא מכבד את השם והנה משה פירש ואמר כבד את אביך ואת אמך ואמר כאשר צוך יי' אלהיך כי השכר הוא על מצות עשה והעונש על מצות לא תעשה כאשר אפרש בפסוק לא תאכלנו והנה אמר משה אתה חייב לכבד האבות למען יאריכון ימיך וזה החיוב הוא בשקול הדעת גם בעבור שצוה השם שתכבד' יהיה לך עוד שכר טוב והוא למען ייטב לך ובעבור ששמעת בקול השם והנה דברי משה כאשר מפורש בדברי רבקה וכבר אמרתי כי אנשי שהם ואנשי שהם שוה הוא ג"כ לא תנאף ולא תנאף ושוא ושקר בני אב אחד הם גם תחמוד ותתאוה מבטן אחד יצאו והשם אמר לא תחמוד בית רעך כי אנשי השכל יקנו בית ואחר כן אשה ואחר כן עבד ואמה ושור וחמור לחרוש שדהו וככה הם סדורי' בפרשת הזאת ומשה סדרם על דרך אחרת כי הבחורים הם חומדים אשה תחלה ואח"כ בית וכנגד הבית והשדה הקדי' שור וחמור שיחרוש בהם ואחר כך עבד ואמה וכלל באחרונה וכל אשר לרעך כאשר כלל השם ובעבור כי בדברי משה דברי השם מעורבין על כן כתוב את הדברים ולא כל הדברי' כאשר כתוב בראשונה דבור ראשון אנכי דע כי כל המצות הם על שני דרכי' והדרך הא' מצות שהם נטועו' מהשם בלב כל אנשי דעת והם רבי' ואין בעשרת הדברי' רק השבת לבדה שאינה בכלל שקול הדעת על כן כל משכיל בכל עם ולשון מודים בהם כי הם נטועי' בשקול הדעת ועליה' אין להוסיף ולא לגרוע והם ששמר אברה' עם מצות אחרות נוספות והש' לא נתן התורה רק לאנשי הדעת ומי שאין לו דעת אין לו תורה והדרך השנית מצות הנעלמות והינן מפורשות למה צוו וחלילה חלילה שתהיה מצוה אחת מהן מכחשת שקול הדעת רק אנחנו חייבי' לשמור כל אשר צונו השם בין שנגלה לנו היסוד בין שלא נגלה ואם מצאנו אחת מהן מכחשת שקול הדעת איננו נכון שנאמין בו כי הוא כמשמעו רק בספרי חכמינו ז"ל נבקש מה טעמה אם היא על דרך משל ואם לא מצאנו זה כתוב נבקש אנחנו ונחפש בכל יכלתנו אולי נוכל לתקן אותה ואם לא יכלנו נניחנה כאשר היא ונודה שלא ידענו מה היא כמו ונמלת' את ערלת לבבכ' וכי הוא צונו שנרצחנו כאכזרי וידענו דעת ברורה כי כל המצות שאינ' חייבות משקול הדעת סוד אחד יש לכל אחד מהן ואם נעל' מתנו והעד על זה כי כתוב במקצת' למה צוו כמו השבת שהוא זכר למעשה בראשית וחג המצו' למען תזכור ואהבת' את הגר כי גרי' הייתם והכלאי' פן תקדש ולא ירבה לו נשים והזכיר למה ולא יסור לבבו ולא שהיא מצוה בפני עצמה כאשר הוא כתוב בהלכות שמעון בן קיירא ומע' וקרא בו לבלתי רום לבבו מאחיו ופרשת הקהל למען ילמדו ורבות מצות ככה א"כ יוכל המשכיל שהש' פקח עיניו לדעת מדברי תורה סוד כל המצות וכל המצות על ג' דברים האחת מצות הלב והב' מצות הלשון והג' מצות הלב על שני דרכים מצות עשה ומצות לא תעשה והנה מצות עשה ואהבת את יי' אלהיך ולדבקה בו וליראה את השם הנכבד ואהבת לרעך כמוך ומצות לא תעשה ולא תשנא את אחיך בלבבך ולא תקום ולא תטור גם מצות הלשון עשה ולא תעשה עשה כמו קרית שמע וברכת המזון וברכת כהני' גם וידוי מעשר ורבים ככה ומצות לא תעשה לא תענה ברעך אלהים לא תקלל לא תקלל חרש ומצות עשה ולא תעשה במעשה הם רבי' אין צורך להזכיר' ומצות הלב הם העקרי' הנכבדי' על כלם ורבי' חשבו כי אין עון במחשבת הלב רק בדברי ע"א ובאמת כי היא קשה לבדה יותר מכל מחשבו' רעות רק היא כנגד כלם והלא יראו כתוב שש הנה שנא יי' ושם כתוב לב חורש מחשבות און וכתוב הטיבות כי היה עם לבבך הטיבה יי' לטובי' ולישרי' בלבותם והיה לבבם שלם אני יי' חוקר לב ויי' ירא' ללבב והנה זה הדבור הראשון הוא עקר כל התשעה הדברי' הנכתבי' אחריו והוא קרוב ממצות הלב וטעם זה הדיבור שיאמין ותהיה אמונת לבו בלי ספק כי זה השם הנכבד שהוא נכתב ולא נקרא הוא לבדו אלהיך: שאלני ר' יהודה הלוי מנוחתו כבוד למה הזכיר אני יי' אשר הוצאתיך מארץ מצרים ולא אמר שעשיתי שמים וארץ ואני עשיתיך וזאת היתה תשובתי אליו דע כי אין מעלות בני אדם שוות באמונתם בלבם שהם מאמינים בשם הנכבד כי הרבי' מאמיני' להשמעות הזכים שיאמרו להם הדוגים' ככה ולמעלה מהם שראו זה כתוב בדברי התורה שנתן השם למשה ואם יבוא אפיקורס לערער כי אין אלהים ישימו ידם לפיהם כי לא ידעו להשיב ואשר נשאו לבו ללמוד חכמות שהם כמו מעלות לעלות בהם אל מקום חפצו יכיר מעשה השם במתכות ובצמחים ובחיות ובגוף האדם בעצמו שידע מעשה כל אבר ואבר כפי התולדת ולמה היה על זאת התכונת ויגבה לבו אחרי כן לדעת דברי הגלגלי' שהם מעשה השם בעול' האמצעי שהוא עומד וידע זמן מתי תקדר השמש או הלבנה וכמה יקדר השמש ממנה גם ידע הלבנה למה נקדרה ומי גרם לה וכל אלה ידע בראיות גמורות שאין בהם ספק ומדרכי השם ידע המשכיל את השם וככה אמר משה הודיעני נא את דרכך ואדעך והנה השם הנכבד הזכיר בדבור הא' אנכי יי' אלהיך וזה לא יוכל להבין רק מי שהוא חכם מופלא כי כבר פרשתי בפרשת ואלה שמות כי זה השם לבדו הוא העומד בלא שנוי ואין זולתו שובן עד ולא כמוהו יושב קדם סלה ומעמיד העולם העליון בכחו והעולם האמצעי בכח השם ומלאכיו הקדושים שהם בעולם העליון וזה העולם השפל שאנו בו מעמדו בכח השם ובכח שני העולמים העליונים והנה יספיק למשכיל בכל גוי דבור אנכי יי' כי עשיית שמים וארץ היום קרוב מחמש אלפי שנה וישראל לבדם מודים בזה וחכמי האומות אינם מכחישים כי השם הוא לבדו עושה שמים וארץ רק הם אומרים כי השם הוא עושה תדיר בלי ראשית ואחרית והנה השם עשה אותות ומופתים במצרי' עד שהוציאם משה להיות להם לאלהים וככה אמר משה או הנסה אלהים לבוא לקחת לו גוי והטעם כי השם עשה לישראל מה שלא עשה לכל גוי כי השם ברא העולם האמצעי והוא מושל על העול השפל כפי מה שיש במערכת מזל כל עם מטוב או רע כן יקרנו כי כן חלק להם השם והנה היתה במערכת ישראל כפי ככבי מזלם להיות עוד עובדי' והשם בכחו למען אהבת האבות חדש אותות בעולם השפל שלא היה בממשלת העולם האמצעי והוציא ישראל מרשות המזלות להיותם לו לעם נחלה ובעבור זה אמרו קדמוננו אין מזל לישראל ועוד אבאר זה בדרך משלים בפרשת כי תשא והנה בעבור האותות שעשה השם במצרים אמר משה אתה הראית

בעל הטורים

אנכי בגימט' ככא · לומר בקרע כל הרקיעים עד כסא הכבוד · ובגימ' מלא ועוד י' וזהו מלא את השמים ואת הארץ אני · מלא ויש לי שבה הויו' ראשון ואחרון בשמים ובארץ ולארבע רוחות ועומק ורום: אשר הוצאתיך שלשה במסורת ב' בדברות ואידך אשר הוצאתיך מאור כשדים שהוציאו מאור כשדים ליתן לבניו תורה · לא

אמרי נועם

אנכי ולא יהי' לך הוא דיבור הק"בה בעצמו ומלא תשא ואילך ע"י משה ומ"ב כתי' כי לא ינקה ולא כתי' אנקה כי ששת ימי' עשה ולא כתי' עשיתי וכן כלם: על בני' וגו' כשם שהק"בה מאריך העון לרשעים לג' דורות ועוקרים כן עושה הק"בה לצדיקים כשחוזרין שמחלק העון לאלף דור עד שיגיע לכל דור מעט: אנכי ה' למה לא אמר אני י"ל מפני שאנכי מדת הדין · ועוד ת' הר"ן אנכי אף אני דאי למימר אנכי ולא אמר הא כתי' לא יהי' וגו': אשר הוצאתיך מה שלא אמר אשר עשיתיך או אשר בראתיך כי אמר להם הק"בה דבר שלא עשה לשום אומה:

מ"ע ספורנו

אנכי · לבדי הוא: יי' · הנותן מציאות הקדמון הנודע אצלך בקבלה ובמופ' שליך. ומקי' אני מה שקבלת עליך להיות אלהיך בלתי אמצעי ולכן לי לבדי תתפלל ואותי תעבוד בלתי שום אמצעי: אשר הוצאתיך מארץ מצרים. בפעלות מתנגדו' לפעלו' כל אמצעי שהם הטבע והמערכ' וזה כאשר קבלת באמרך אז זה אלי ואנוהו וכו': מבית עבדים להסיר כל אונס שאין עמו מקום לשום מצוה בתקנם: לא

רלבג

לא תענה ברעך עד שקר · ר"ל שלא תעיד ברעך באופן שתהיה עד שקר בעדו' שהוא ואין ראוי שנאמ' שיהיה זה כמאמר אזהרה לעד שקר שלא יעיד בשקרו שאם הי' הדבר כן יהיה מוזהר מד הספק מלהעיד ברעהו שלא' וזה דבר אין ראוי שיאמן כי הכתוב עדותו הוא פוט' כמו שיתבאר בפ' ויקר' ואפשר שיהיה הרצון בעד עדות כ"ש ר"ל קטעי ויהיה הרצון בזה שלא תעיד ברעך עדות שקר וכמוהו נלעד מקרא לבן בלשון ארמית יגר שהדותא כי כבר ימצאו בלשוננו שמות יהיו פעם שם תואר ופעם שם מקרה והנ' ימצא בזה העדות מה שיתחייבו בו מיתת ב"ד כמו שיתבאר בפרשת עדי' וממים:
לא תחמוד בית רעך ר"ל אשתו וטפו ושאר קניניו וענין החמוד' הוא שישתדל שיהיו לו כאילו תאמר שיתן ממון לרעהו שיגרש אשתו כדי שישאנה או שימכור לו עבדו ואמתו ושורו וחמורו או אחד משאר קניניו כי זאת היא מדה רעה עלד להשתדל שיגזלו קניני רעהו

חזקוני

אנכי יי' אלהיך · וא"ת או ראה ויספרה הכינה וגם חקרה ויאמר לאדם וגו' למדתך תורה דרך ארץ אם תהיה בן תור' שלא תהא רוקך נסה עליך לומר דבר לפני הצבור עד שפשוט אותו בינך לבין עצמך ב' או ג' פעמים מעשה ברבי עקיבא שקראו החזן בבית הכנסת לקרות בתורה ולא רצה להעלות אמרו לו תלמידיו רבי לא כך למדתנו כי היא חייך ואורך ימיך ולמה נמנעת לעלות אמר להם העבודה לא נמנעתי לעלות אלא לפי שלא סדרתי הפרשה ביני לבין עצמי ב' או ג' פעמים שאין אדם רשאי לומר דבר לפני הצבור עד שיפשוט אותו בינו לבין עצמו שתים או ג' פעמים: את כל הדברים האלה · פר"שי מלמד שאמר הקב"ה את כל הדברים בדבור אחד מה ת"ל לו לאדם לומר כן א"כ מה ת"ל עוד אנכי ולא יהיה לך מלמד שחזר ופי' כל דבור ודבור בפני עצמו פי' א"כ שהקב"ה אמר כל עשרת הדברות מה ת"ל עוד אנכי ולא יהיה לך כלומר מפני מה נשנו ומשני מלמד שחזר ופי' כל דבור וכו' כלומר כחפלה אמרן הקב"ה בבת אחת וכדבור אחד ולא הבינום ישראל ומה שנשנו מלמד שחזר ומפרש ופיר' כל דבור ודבור בפני עצמו כדי שיבינום ישראל אנכי ולא יהיה לך חזר ופי' הב"ה ולא היה להם יכולת לכנול ולשמוע מפיו יותר כד"א דבר אתה עמנו ונשמעה ואל ידבר עמנו אלהים פן נמות וכן אמרו רבותינו אנכי ולא יהיה לך מפי הגבורה שמענו ובא משה וחזר ופי' שמם ואילך כל דבור ודבור בפני עצמו ונראין הדברים שכרי שליבת דברות אנכי ולא יהיה לך משמע כאדם המדבר על עצמו והשאר כאדם המדבר על אחרים כדכתיב לא תשא את שם יי' אלהיך ולא כתיב את שמי כי ששת ימים עשה יי' ולא כתיב עשיתי וכן השאר ומה שפרש"י מלמד שחזר ופי' קאי אהקב"ה וקאי אמשה פי' כל אחד ואחד סור ופי' שלקו שהדברות כמו שפי': אנכי יי' אלהיך א"ר לוי נראה להם הקב"ה לישראל כמו איקונין שיש לה פנים לכל צד ואלף בני אדם מביטים בה והיא מבטת בכולן כך הב"ה כשהיה מדבר כל אחד ואחד מישראל אומר עמי הוא מדבר אנכי יי' אלהיכם אין כתוב אלא אלהיך למה לפי שהיה מדבר עם כל אחד ואחד כסדר שהם עומדים שכיב הסר כדכתיב והגבלת את העם סביב לאמר ואל תתמה שהרי המן כל אחד היה טועמו לפי כחו ומה המן כך הדבור עאכ"ו: יי' אלהיך · כבר פרשתיו בפ' בראשית: אנכי יי' אלהיך · הוא דבור ראשון אנכי מצוה עליך שתחזיקני לאדון שלך לפי שהוצאתיך מארץ מצרי' ויש לי עליכם דין אדנות: מבית עבדים · וטוב לך לעבוד אותי משעבוד אותם עבדים: אשר הוצאתיך · היה יכול לומר אשר עשיתיך או אשר בראתיך וכן כמה הרבה חסדים שעושה עם בריותיו לומר שיש לקב"ה דין עליכו לקבל מצותיו אלא אם היה אומר כן היו יכולין להשיב הלא עשיתי כן לכל שאר האומו' ולמה קטיל עליכו בסביל כך עול עורחך לפיכך שם לפניכם מה שלא עשה כן לכל גוי ולשום אומה אחרת: לא

תורה ותרגום

לֹא־יִהְיֶה־לְךָ֛ אֱלֹהִ֥ים אֲחֵרִ֖ים עַל־פָּנָֽיַ׃ לֹא־תַֽעֲשֶׂה־לְךָ֣ פֶ֣סֶל ׀ וְכָל־תְּמוּנָ֗ה אֲשֶׁ֤ר בַּשָּׁמַ֙יִם ׀ מִמַּ֔עַל וַֽאֲשֶׁ֥ר בָּאָ֖רֶץ מִתָּ֑חַת וַאֲשֶׁ֥ר בַּמַּ֖יִם ׀ מִתַּ֥חַת לָאָֽרֶץ׃ לֹֽא־תִשְׁתַּחֲוֶ֥ה לָהֶ֖ם וְלֹ֣א תָֽעָבְדֵ֑ם כִּ֣י אָנֹכִ֞י יְהוָ֤ה אֱלֹהֶ֙יךָ֙ אֵ֣ל קַנָּ֔א פֹּ֠קֵד עֲוֺ֨ן אָבֹ֧ת עַל־בָּנִ֛ים עַל־שִׁלֵּשִׁ֥ים וְעַל־רִבֵּעִ֖ים לְשֹׂנְאָֽיַ׃ וְעֹ֥שֶׂה חֶ֖סֶד לַאֲלָפִ֑ים לְאֹהֲבַ֖י וּלְשֹׁמְרֵ֥י מִצְוֺתָֽי׃ ס

לֹ֥א תִשָּׂ֛א אֶת־שֵֽׁם־יְהוָ֥ה אֱלֹהֶ֖יךָ לַשָּׁ֑וְא כִּ֣י לֹ֤א יְנַקֶּה֙ יְהוָ֔ה אֵ֛ת אֲשֶׁר־יִשָּׂ֥א אֶת־שְׁמ֖וֹ לַשָּֽׁוְא׃ פ

זכור

לָא־יְהֵוֵי לָךְ אֱלָהּ אָחֳרָן בַּר־מִנִּי׃ לָא־תַעְבֵּד לָךְ צְלַם וְכָל־דְּמוּת דִּי בִשְׁמַיָּא מִלְּעֵילָא וְדִי בְאַרְעָא מִלְּרַע וְדִי בְמַיָּא מִלְּרַע לְאַרְעָא׃ לָא־תִסְגּוֹד לְהוֹן וְלָא תִפְלְחִנּוּן אֲרֵי אֲנָא יְיָ אֱלָהָךְ אֵל קַנָּא מַסְעַר חוֹבֵי אֲבָהָן עַל־בְּנִין מָרָדִין עַל־דָּר־תְּלִיתַי וְעַל־דָּר־רְבִיעַי לְסָנְאָי כַּד־מַשְׁלְמִין בְּנַיָּא לְמֶחֱטֵי בָּתַר־אֲבָהַתְהוֹן׃ וְעָבֵיד טִיבוּ לְאַלְפֵי דָרִין לְרָחֲמַי וּלְנָטְרֵי פִקּוֹדָי׃ לָא תֵימֵי בִּשְׁמָא דַּייָ אֱלָהָךְ לְמַגָּנָא אֲרֵי לָא יְזַכֵּי יְיָ יָת דְּיֵימֵי בִּשְׁמֵיהּ לְשִׁקְרָא׃

הוי

כן דינו לאחן דילפין רזה׳ · ל׳ · ב׳חסי׳ ה׳ · ד׳ · כל ליס׳ פתח במ״א קמץ

אבת ב׳ חס׳ וסי׳ שה לבית אבת שה · פקר עון אבת על בנים דוישמע יתרו : ועשה חסד ד׳ וסי׳ לאלפי׳ לאהבי · וחברו דמ״ת לאלפים לאהביו · ועשה חסד למשיחו לדוד · דשמואל · וחברו דתהלות · את השמי׳ ואת האר׳ י״ג נמסר בישעיה סי׳ לז׳ גבי תפלת חזקיהו : וינח ז׳ רפי׳ נמס׳ בסדר בא אל פרע׳ : ברך י״ב נמס׳ בשמואל ב׳ וסי׳ ו׳ גבי פרש׳ דויוסף עוד דוד את כל בחור וגו׳ :

רשי

לא יהיה לך · למה נאמר לפי שנאמר לא תעשה לך אין לי אלא שלא יעשה העושה כבר מניין שלא יקיים ת״ל לא יהיה לך : אלהים אחרים · שאינן אלוהות אלא אחרי׳ עשאום אלהים עליהם ולא יתכן לפרש אלהים אחרי׳ זולתי שגנאי הוא כלפי מעלה לקראותם אלוהות אצלו · דבר אחר אלהים אחרים שהם אחרים לעובדיהם צועקי׳ אליהם ואינן עונין אותם ודומ׳ כאילו הוא אחר שאינו מכירו מעולם : על פני · כל זמן שאני קיים שלא תאמר לא נצטוו על ע״ז אלא אותו הדור : פסל · על שם שנפסל : כל תמונה · דבר אשר בשמים : אל קנא · מקנא ליפרע ואינו עובר על מדתו למחול על ע״ז כל לשון קנאה אנפר״ימנט בלע״ז נותן לב ליפרע : לשנאי · כתרגומו כשאוחזין מעשה אבותיה׳ בידיה׳ : נוצר חסד · שאדם עושה לשלם שכר עד לאלפים דור נמצאת מדה טובה יתרה על מדת פורענו׳ אחת על חמש מאות שזו לארבע׳ דורות וזו לאלפים : לשוא · חנם להבל ואי זהו שבועת שוא נשבע לשנות את הידוע על עמוד של אבן שהוא של זהב : זכור

אבן עזרא

הראית לדעת שהכל ראו זה חכמים ושאינן חכמים גדולים והקטנים גם הוסיף עוד בדבר מעמד הר סיני ששמעו קול השם על כן אחריו מן השמי׳ השמיעך את קולו ליסרך ואמר באחרונה כי הדעת הגמור׳ שישיב האדם אל לבו עד שיתברר לו בראיו׳ כי השם הוא לבדו על כן אמר וידעת היום והשבות אל לבבך ואמר דוד ואתה שלמה בני דע את אלהי אביך ועבדהו והדעת הוא בלב לא בהודאת הפה והנה הזכיר למשכיל אנכי יי׳ והוסיף אשר הוצאתיך שיבין המשכיל ושאינו משכיל · ואמר אלהיך כי אתה חייב בעבור שהוצאתיך מבית עבדי׳ להיות לי לעבד שתעבדני ותהיה לי לעם ואני אהיה לך לאלהי׳ ומשה פי׳ זה בפרשת כי ישאלך בנך כי טעם השאלה למה אנו חייבים לעשות מצות השם יותר מכל האדם והלא בורא אחד לכולנו והכ׳ הזכיר ג׳ תשובות האחד עבדי׳ היינו לפרעה והוא עשה לנו זאת הטוב׳ הגדולה על כן אנו חייבין לשמור כל מה שיצונו אפילו לא היינו יודעים טעם מצותיו והב׳ כי אלה המצות אינם לצרכו כי אם לטוב לנו כל הימי׳ לחיותנו והשלישית וצדק׳ תהיה לנו שנהי׳ צדיקים לנחול הע״הב ואנשי המחקר מצאו כל דברי הגופו׳ שהם י׳ והם ראשי׳ כללים אין למעלה מהם הראשון הוא עקר כל דבר והוא עומד והט׳ דברים כולם מקדים וכולם נסמכי׳ על הראשון וכלויים אליו וממנו יצאו כי הוא כדמות האחד בחשבון י׳ כי ממנו יצא כל חשבון וכל חשבון ימצא בו כי הוא היסוד והנה זה הדבור הראשון שאמר השם הנכבד כולל כל מצות הלב והלשון והמעשה כי מי שאינו מאמין בלבו בשם אין עליו מצוה וחייב אדם להזכירו בכל רגע לכבודו כי כל מה שיעשה לא יעשנו כי אם בעבור כבודו ולא ימנע עצמו ממצות לא תעשה רק בעבור כבוד השם לבדו כאדם נותן צדקה לעני לא יתכנו בעבור כבוד הגבאי ולא בעבור שישבחוהו בני אדם כי אז תהיה מעלת האדם גבוהה בעיניו ממעלת כבד השם שנתן לו הון ועדף ממונו מה שיוכל לתת לקבל שכר מהשם וככה העוש׳ עבירה בסתר בעבור שלא יודע למלך או יראוהו בני אדם ויקל בעיניהם והחושב זה הוא משוגע כי כן כתיב אם יוצר עין הלא יביט והכ׳ השם רוא׳ במסתרי׳ מה שלא יוכלו בני אדם לראות בגלוי כי השם יודע מחשבותיו וסודו והכ׳ פחד מהמלך שימו׳ אחר שלא יעניש׳הו ולא יפחד ממלך האמת שנפשו בידו בע״הז ובע״הב והגאון רב סעדיה חבר אזהרות וכלל כל המצות באלו׳ עשרת הדברי׳ ומצאנו השם הנכבד בחמשה דברי׳ הראשוני׳ וכבר פרשתי כי הדבור הראשון הוא היסוד ועליו כל בניני המצות ואחריו כתוב לא יהי׳ לך ופשע מי שאינו מאמין בשם גדול מפשע עובד ע״א כי יש רבים שהם מאמיני׳ בשם והם מזבחים ומקטרי׳ לעבודת אלילי׳ כמו המקטירין למלאכת השמי׳ שהם חושבין כי ייטיבו להם כאשר אמרו מאז חדלנו לקטר למלאכת השמי׳ חסרנו כל וכתוב את יי׳ היו יראי׳ ואת אלהיהם היו עובדי׳ וככה נעמן בהשתחויתי בית רימון והכ׳ אלה מודים בשם רק משתפי׳ עמו אחר על כן בדבור זה כתוב השם הנכבד ובדבור השלישי גם הוא כתוב כי פשע הנשבע לשקר פחות מע״א רק הוא בוזה השם בגלוי אולי עשה זה בעבור כעס או צורך כי בלבו מאמין בשם ואינו משתף אחר עמו ובדבור הרביעי כתוב השם ששבת ביו׳ השביעי והכ׳ העוש׳ מלאכ׳ בשבת הוא מכחש מעשה בראשית וזה הפשע פחות מאשר ישא את שמו לשוא ובדבור החמישי כתוב השם כי האבות משתפים עמו ביצירתו ואם לא יכבדם כאלו אינו מכבד השם וחמש׳ דברי׳ הנותרי׳ הם כנגד האחד והראשון הוא הקש׳ שהיא להפריד הנשמ׳ מעל הגוף ואשר אחריו אונס בגוף ואשר אחריו לא תגנוב בממון ואח״כ חמוד בלב : לא יהיה לך · דבר הכתוב אלהי׳ כנגד מחשבת עובדימו כמו ויאמר חנניה הנביא והאנשי׳ רדפו אחריה׳ וככה דבר שמואל למה הרגזתני כי הכתוב דבר כפי מחשבת שאול ואין זה מקומו לפרש אותו · וטעם על פני כמו וימת הרן על פני תרח אביו שהי׳ כנגד אותו וראה מותו וככה ויכהן אלעזר ואיתמר על פני אהרן והכ׳ הטעם אחר שאני אלהיך ואני נמצא תמיד בכל מקום ואני רוא׳ מה שתעש׳ אין ראוי שתשתף עמי אלהי׳ אחרים ואמר אחד מחכמי לב אל תכעיס אדונך והוא רואה אותך והכ׳ זאת המצו׳ שהיא לא יהי׳ לך היא בלב גם בפה כי אין בתור׳ מצות לא תעשה בלב כי אם זו אם אדם אומר לפני עדי׳ כי הוא הולך לרצוח או לנאוף לא יהרג בעבור דבורו אם לא עשה מעש׳ והאומר נלכה ונעבד׳ אלהים אחרי׳ וכזה הכתוב כי הרג תהרגנו ובמעש׳ לא תעש׳ לך פסל וכל תמונ׳ עץ או אבן ולא תעש׳ בשום אומנות תמונ׳ שהיא בשמי׳ ואמר ממעל שהם למעל׳ על הארץ מכל צד ואין תמונת בשמים רק מ׳ וארבעי׳ צורות וחכמי הצורות עושים לדברי׳ אשר לא כן ומעשיה׳ קרובים לעבודת אלילי׳ : ואשר בארץ מתחת · שהוא מתחת השמי׳ התמונות רבות כאשר הם מפורשות בפרשת ואתחנן ג״כ במים ואמר גם הכתוב מתחת לארץ ולא אמר מתחת הארץ כי הים והארץ כדור אחד : לא תשתחוה להם · כאשר עושים בעלי הצורות החושבים כי יוכלו להוריד כח העליונים למטה לצורך האחד : ולא תעבדם · לזבוח ולהקטיר להם בכלל לא יהיה לך ג״כ אזהרת ושם אלהים אחרים לא תזכירו ולא ישמעו על פיך ובספר יהושע לא תשביעו · וטעם אל קנא כי דין הוא אחר שהשם בראך והוא מחיה אותך איך תתן כבודו לאחר אשר לא ייטיב ולא ידע · וטעם אל הוא להודיעך שהוא תקיף ויוכל להנקם ממך בכל רגע ולא תוכל להנצל ממנו הזכיר ירמיהו כי האוכל הבוסר תקהינה שיניו ובספר יחזקאל מפורש כי הטעם הנכבד נשנע כי בן לא ישא בעון האב אם כן מה טעם פוקד עון אבות על בנים והתשובה כי יחזקאל פי׳ אם היה האב רשע ולא הלך הבן בדרכיו לא ישא עון אביו כי פקידת העון היא קשור׳ על שונאיו כמו שזכרתי · וטעם פקידה כמו זכירה כמו ויזכרה יי׳ כי השם יאריך לרשע אולי ישוב מחטאו שחטא ויוליד בן שהוא טוב ממנו והנה אם הלך בדרכי אביו גם הדור השלישי גם הדור הרביעי השם לא יאריך אפו לרביעי אם היו כך עד ארבע דורות שונאי השם כלם כי בו יאבד זכר כולם כי השם יזכור מה שעשה האב ומה שעשה הבן ובן הבן על כן לא יאריך לרביעי ובני הבנים נקראים בנים · על כן אחז דרך קצרה כי ממלת שלשים ורבעים יבין האדם זה : כתוב ועושה חסד לאלפים וכתוב לאלף דור ובני אדם יחשבו כי זו שאלה והנכונה כי כן כתוב אם תשמור מצותי ישמור לך השם הברית והחסד אשר נשבע לאבותיך שהם הג׳ האבות וזה הוא שומר הברית והחסד לאוהבי ולשומרי מצותי לאלף דור ובפרשה זו אמר דבר אחר ועושה חסד לאלפים והטעם אין קץ והוא לעולם ועד וזה הדבר יתפרש לשני ענינים האחד שהשם יעשה חסד לאוהביו שתעמודנה נשמותם לעולם לאלף אלפי דורות והשני כי השם יעשה טובה לבניהם שהם כמותם עד אין קץ וככה אמר דוד וחסד יי׳ מעולם ועד עולם על יראיו וצדקתו לבני בנים והנה אין ספק כי חסד השם הוא לנצח על יראיו ובעבור שהזכיר לבני בנים על דרך וצדקתו עומדת לעד הוצרך לפרש אם היו הבנים טובים על כן אמר אחר כן לשומרי בריתו ובפרשת כי תשא אפרש לך איך תכנס מדת פוקד עון אבות במדת רחמים · ומלת לאוהבי הם החסידים ולשומרי מצותי הם צדיקים : לא תשא את שם יי׳ אלהיך · שם · הוא כמו זכור והוא מושב להיו׳ סי׳ לנקרא רק ימצא זכר בלשון הקדש פעם בלב ופעם בפה רק השם הוא נשוא בפה וכן מצאנו דוד שאמר ובל אשא את שמותם על שפתי והנה טעם לזכור השם כי כאשר הו׳ השם אמת כן יהיה דברו אמת והנה אם לא יקיים דברו כאילו מכחיש את השם ומנהג אנשי מצרים עד היו׳ אם ישבע אדם בראש המלך ולא יקיים את דברו הוא בן מות ואילו נתן כופר משקלו זהב לא יחיה בעבור כי הוא בוזה את המלך בפרהסיא אם כן למלך בשר ודם שתחלתו הבל וסופו הבל ומלכותו הבל כמה אלף אלפי פעמים חייב אדם להשמר שלא תכשילהו לשונו לתת את פיו להחטיא את בשרו לזכרו לשוא והנה ראינו בעבור שנשבעו בני ישראל ברבים על דבר פלגש בגבעה ושם היה פנחס הכהן ומצאנו שנהרגו העוברים על השבועה וכן אנשי גלעד אנשי׳ ונשים וטף וכן לא יעשה אפילו במחללי שבת וגם ראינו שבקש שאול להרוג יהונתן בנו והוא לא שמע השבועה וראינו שהביא השם רעב לארץ בעבור שאול וביתו שעברו על שבועת הנשיאים שנשבעו לגבעונים וכאשר נהרגו בית הדמים אז ויעתר יי׳ לארץ ושלמה אמר לשמעי הלא השבעתיך ביי׳ והכלל לא מצאנו בעשרת הדברים שכתוב שם שכר טוב מפורש רק בכבוד אב ואם ולא עונש מפורש רק בע״ז ובנשיאת השם לשוא ורבים חושבים כי הנושא השם לשוא לא עשה עבירה גדולה ואני אראה להם כי היא קשה מכל לאוין הבאי׳ אחריו כי הרוצח והנואף ולנאוף שהם עבירות קשות לא יוכל כל עת לרצות

בעל הטורים

לא תעש׳ לך פסל וכל תמונה׳ תמונה בגימ׳ פרצוף אדם : ואשר בארץ · בגימט׳ אלו ההרים והגבעות : מתחת בגימט׳ זה שלשול קטן : ועושה חס׳ · ארבעה במס׳ ב׳ בדברות וב׳ גבי דוד ועושה חסד למשיחו · לומר מי שעושה חסד לאחרים עושין עמו חסד ודוד היה גומל חס׳ אף לגוים דכתיב ויאמר דוד אעשה חסד עם חנון לכך עשו עמו חסד : לשומרי מצותיו וסמיך ליה לא תשא · מלמד שחמורה שבועת שוא ככל המצות · ד״א לומר כשתשמור במצוה הזהר שלא תעש׳ אותם לשוא שלא לשמם אלא עשה אותה לשמם : על פי״ן דלא תשא יש ז׳ תגי׳ כנגד ז׳ פעמים כזב בירמיה · שבע תועבות בלבו · ז׳ חטאות בתיבתה ז׳ עונותיהם מלאים · ז במות ליצר הרע · ז׳ מדרגות לגיהנם : זכור

אמרי נועם

פוקד עון אבות על בני׳ וגו׳ הם ארבע דורות עם האבות ובמעשה העגל הוא אומר פוקד עון אבות על בנים ועל בני בנים על שלשים ועל רבעים הרי חמשה דורות ארבעה בלי האבו׳ אי׳ במדרש בכאן אומר לשנאי פי׳ שנאי אני אפקד עליהם יותר וכשהזכיר במעשה העגל חמשה דורות אמר משה א״כ הם חשובי׳ שונאי׳ מיד וימהר משה ויקד על פניו : עשה חסד לאלפי׳ ובפרשת כי תשא נוצר חסד לאלפי׳ כיון שאמר במדת רב חסד למדנו שהוא עושה חסד ומרבה לגמול טובה אף לחייבי׳ ולא הוצרך לומר מעתה עשה חסד אלא י״ל מדה אחרת בא ללמדנו מפני שאמר אמת שומע אני שהוא אותו לשלם לאדם כפעלו והלא יש צדיק ורע לו ת״ל נוצר חסד כלומר אל אמונה שהוא מאמין את דבריו אם בע״הז אינו משלם הוא · י׳ החסד ומשלם לו בע״הב והנה בעשרת הדברות נאמר עושה חסד לפי שאמר פקד עון אבות על בני׳ א״כ היאך יתקיים העולם אם יפקוד על האדם עון אבותיו כ״ש עון עצמו ת״ל ועושה חסד כלומר גומל אני חסדי לבריותי אף לחוטאים לאלפי׳ בשביל לומדי תורה וזכו׳ אוהביו ושומרי מצותיו וככך אני מקיים את עולמי כי אמרתי עולם חסד יבנה ופי׳ רשי עושה חסד כמו נוצר חסד ועשה חסד קאי אפוקד כלו׳ כמו שהוא פוקד עון עד דור רביעי כך פוקד החסד שאדם עושה עד אלפי׳ דורות דחסדי הבורא הוא מעולם עד עולם וכתי׳ חסדי ה׳ כי לא תמנו : לאלף דור קשה הלא אין בעולם אלף דור וי״ל לע״הב :

מ״ע ספורנו

לא יהיה לך אלהים אחרי׳ · אף על פי שתקבלו מלכותי לא תעבוד זולתי כמוכב למבכ המלך על דרך את יי׳ היו יראי׳ ואת אלהיהם היו עובדים : על פני · שאין חולקין כבוד לעבדים במקום המלך ואני בכל מקום על אופן אחד בשוה : לא תעשה לך פסל · אפילו שלא לעבדו : לא תשתחוה להם · לנמצאים עצמם אשר בשמים או בארץ : אל קנא · לא תענתי שהעובד אותי יעבוד גם זולתי כי אין ביני ובין זולתי שום הדמות וראוי לקנא על כבודי שיותן לאחר בלתי ראוי לו : פוקד עון אבות · והטעם שאני מאריך אפים כ״כ לקצת רשעי׳ בע״הז הוא מפני שאני ממתין שתמלא סאתם להאבידם אפי׳ בע״הז וזה בהיותי פוקד עון אבות שהרעו על בנים שאוחזים מעשה אבותיהם בידיהם ומוסיפי׳ יצר מחשבות לבם וכן יוכלו׳ מרעה אל רעה בכל דור ודור כמו שקרה בירבעם : על שלשים · אם יוסיפו להרע מאבותם כמו שקרה בזרע זמרי : ועל רבעים · כמו שקרה בזרע יהוא · אם לא יוסיפו מאבותם אבל יגיעו למדרגה מן החטא שתהיה אבל כדור לקניו בלתי תקות תשוב׳ ויתחייבו כליה כענין כי לא שלם עון האמרי עד הנה : ועושה חסד לאלפים · ולפעמי׳ תהיה סבת האריכו׳ שאני עושה חסד לאלפי׳ בסבת איזה קדמון מאוהבי טובה וזכותו אעשה חסד להאריך לבניו כמה דורות : לא תשא · בשבועת האלה על דרך ונשא בו אלה להאלותו : לשוא · לשקר כי אין ספק שתחול באופן זה אלת השבועה על הנשבע : כי לא ינקה יי׳ את אשר ישא את שמו לשוא · להבל ובלתי צורך כי אף על פי שנשבע על האמת לא ינקה יי׳ אותו מאלת השבוע׳ כל שכן כשישבע לשקר כי אין בכבודו שישא האדם את שמו זולתי לקיים איזה אמת אשר לא יקויים בלעדיו שנכנס בשבוע׳ בשמו כשחטיא לשקר שאוש׳ הנשבע זה אמת הנה הוא כופר ומחלל את שמו שהאל ית׳ אמת כמו שאמרו ולא תשבעו בשמי לשקר וחללת את שם אלהיך : זכור

חזקוני

לא יהיה לך · אל תאמר אעבוד לך ולהם שהרי אני לבד הוצאתיך ועוד כי אין אתה צריך להם כי הם הבל וריק יעזורו : אלהים אחרים · שאחרים קוראין אותם אלהי׳ למה נקרא שמה אלהים רבי יוסי אומר שלא יהיה פתחון פה לאומות לומר לא נקראו אלהי׳ שאלו נקראו שהיה להם צריך : אחרי׳ · ר׳ אליעזר אומ׳ לפי שהם אחרים בכל יום שאם היה של זהב ונצרך עושהו של כסף של כסף עושהו של נחשת של נחשת עושהו של ברזל של ברזל עושהו של עץ לכך נקראו אלהים אחרים : לא יהיה לך אלהי׳ אחרים · מרבה על אחרים : על פני · כלו׳ לא יהיה לך אדון אחר במקומו דונמ׳ על פני בן השנוא׳ הבכו׳ ויכהן אלעזר על פני אהרן · ד״א אם תקבלהו עליך לאדון מדע שיהיה על פני ועל אפי׳ דונמ׳ ממש ושוד ישמע בה על פני אם לא על פניך יברכך : לא תעשה לך פסל וכל תמונה · במקו׳ אחר הוא אומר הטעם כי לא ראיתם כל תמונה שלא תאמר אתה אל מסתתר ואין רואיך אעשה לי פסילי׳ לזכרוך להשתחוות לך לכבודך : וכל תמונה · וי״ו יתרה פי׳ לא תעשה לך פסל של כל תמונה אפי׳ אין לו פרצוף הואיל והם לשם ע״א כגון אבני מרקולים שאין להם דמות פרצוף : וכל תמונה · שום תמונה כמו כל מלאכה ויחו׳ : לא תשתחוה להם · גם אם אחרי׳ יעשו אותם : ולא תעבדם · אפי׳ עבודה בזויה הואיל ועבודתה בכך : כי אנכי יי׳ אלהיך · יש לך אדון טוב לפיכך לא תצבא אליהם : אל קנא · שאל פוליפוס את ר׳ כלום מתקנא גבור אלא בגבור חכם אלא בחכם אמר לו ר׳ אם אדם מכנה שם כלבו בשם אביו אינו דין שיהא אביו כועס עליו אמר לו הן כו׳ : פוקד עון אבות אל תאמר אהבם את הפשע כי אנכי פוקד עון אבות על בנים ולא מצו׳ שאהיה נפרע מן שבן עוכותיו של אב כי איש בחטאו ימות אלא כך היא שמד׳ אדם עושה הקב״ה ממתין לנכל יעיו אם ישוב וכן בבנו ובבן בנו אבל ברביעי אם הוא עומד ברשעת אבותיו הקב״ה טורדו מן העולם וזהו פוקד עון אבות וגו׳ בזמן שהם מסורגים היא כילד רשע בן רשע : לשונאי · אם הבני׳ שנאי יכול כשם שמדת פורענות לד׳ דורות כך מדה טובה לד׳ דורות ת״ל ועושה חסד לאלפים שנים ת״ל לאלף דור דורים לאין מספר ולאין חקר : לאוהבי · הם החסידים : ולשומרי מצותי · הם הצדיקים : לא תשא את שם · מאחר שלא ראית שום תמונ׳ אין יכולת ליסבע רק בשמו ואעפ״כ לא תשא לשוא כי לא ינקה אבל הגוזל והעושק יכול לנקות עצמו וזה כתן להשבון ויזה לא כתן להשבון : לשוא · לשקר כתרגומו אל תרגיל עצמך לישא את שמו בשקר אפילו באמת שמתוך הרגילות תבא לישא את שמו לשוא ולשקר ואז לא תנקה כי לא ינקה יי׳ את אשר ישא את שמו לשוא ולשקר : זכור

רלבג

רעהו מתחת יד אם לא יתרצה מעצמו למכרם ולהוציאם מתחת ידו וכבר למדנו שהשמדה אינה לגבר אבל יש עמה מעשה עמה שאמרה התורה לא תחמוד כסף וזהב עליהם ולקחת לך וגו׳ · ואמר עוד לא יחמוד איש ארצך ר״ל שלא יתחדל איש לקחת אותה בעלותך לרגל וכן אמר וחמדו שדות וגזלו ולוא לא יהיה עובר על לאו זה אם לא עשה מעשה באופן שיהיה לו הדבר שחמד ואי אפשר שאמר שיהיה הרצון בכית רעך האהל אשר יושב כי אנחנו נמצא ענין וכירתו הפרסים הולכים באדרגה כנכנד

בנכבד הכל והקטן כלה ולזה הקדים אשתו לעבדו · ועבדו לאמתו · ואמתו לשורו · ושורו לחמורו · ואחר כן כלל כל שאר הקנינים שאין בהם רוח חיים · והנה אין הבית יותר נכבד מהאשה שיקדימוהו לה ולזה יהיה הרצון בבית כלל קניניו · וכן פירשו במכילתא והנה מצאנו הבית נופל על האשה והבנים אמר ונשמדתי אני וביתי ואמר בקנין המלוכה כי בית יעשה לך יי' · והנה אם תתאוה בלב לבד אע"פ שלא עשה מעשה כבר עובר בלאו כמו שנזכר במשנה תורה ולא תתאוה בית רעך שדהו ועבדו ואמתו · והנה נכללה זאת האזהרה בכאן במה שאמר לא תחמוד · שלא יתכן שישמר האדם מהחמוד אם לא ישמר מהתאוות קניני רעהו כי התאוה מביאה לידי חמוד · וראוי שתדע כי אלו עשרת הדברים מקיפים בכל מצות התורה · ולזה היתה כוונת האלהית שישמעו אותם ישראל בזה האופן הנפלא לא מפי משה כדי שיאמינו בהם באופן שלא ישאר להם ספק בשהם מהשם יתע' כי בהאמינכם בהם תתקיים להם האמונה בכל המצות התוריות אשר הם מקיפים בהם · ואנחנו מגיעים תחלה בביאור זה כי הצואה לעשות מה שהוא בתכלית מהטוב תקיף אל עשיית הדברים המביאים אל הטוב ההוא והאזהרה מעשות מה שהוא בתכלית מהרע תקיף מההשמר מעשית הדברים המביאים אל הרע ההוא והמשל שאם יצוה אדם לבנות בית חזק והיה מדרך הבניין ההו' שלא ישלם אלא כשיקחו אבנים מהמקום הפלוני וחמר מהמקום הפלוני ולבנים מהמקום הפלוני וקורות מהעץ הפלוני הנה הצואה על הבנין ההוא היא צואה לקחת אבני' והחמר והלבני' והקורו' מהמקומות ההם אשר בהם יתכן שישלם זה הבניין ואחר זאת ההצעה נאמר כי מפני שהתכלית הוא יותר נכבד ממה שלפני התכלית במה שידרוך אל השלמו' והיה המאוחר בסדר בפעולות אשר יכוין בהם השלמות יותר קרוב אל התכלית מהקודם בסדר הנה הקדימה התורה בענין עשרת הדברים המאוחר בסדר וזכרה באחרונה הקודם בסדר · ועל זה האופן ראינו לבאר הסבה וסדור עשרת הדברים כשנתחיל מלא תחמוד עד שנגיע בזה האופן לאנכי יי' אלהיך ונאמר כי התורה תשתדל להשלים האדם במדות ובעיון כמו שזכרנו במה שקד' ובארנוהו במה שאין ספק בו מספורי התורה ויתבאר עוד בנ"ה אצל כתיבתם טעמי המצות במצות מצוה והנה השלמות במדות יגיע כשישמר האדם מעשיית הרע וישתדל בעשיית הטוב · וכן השלמות בעיון יגיע כשישמר האדם מהאמין הדעות הנפסדות ובהשתדלותו להאמין הדעות האמתיות והוא מבואר כי הסרת חליי המדות והעיון קודם בסדר להקנאת השלמות במדות ובעיון כמו שקדם ברפואת הסר' החליה המחליאה להקנאת מזג הבריאות ולזה ג"כ קדם בסדר הקנאת שלמות המדות להקנאת שלמות המושכלות כי לא יתכן שישתדל האדם בשלמות המושכלות כראוי אם לא אחר הנקותו מטומאת המדות המגונות המונעות אותו מכל שלמות ולפי שהיו בכאן מצות יכוין בהם ההישרה לשלמות המדות ולשלמות המושכלות יחד הנה יתחייב שיקדי' בסדר לו המצות המישירות לשלמות המושכלו' ולזה יהיה הסדור כותן שיקדים בסדר סוגי האזהרה אשר יקיפו על סור מרע במדות ואח"כ יזכור סוגי הצואה אשר יקיפו על עשיית הטוב במדות ואחר כן יזכור סוגי האזהרה אשר יקיפו על סור מרע במה שהוא משותף למדות · ולעיון · ואחר כן יזכור סוגי הצואה אשר יקיפו על עשיית הטוב · במה שהוא משותף למדות ולעיון ואח' כן יזכור סוגי האזהרה ואשר יקיפו על עשיית הרע בדעות ואחר כן יזכו' סוגי הצואה אשר יקיפו על עשיית הטוב בדיעות אלא שהתורה הפכה זה הסדור והתחילה מהמאוחר בסדר לסבה שזכרנו ועוד כי אע"פ שהאמונה בשם יתע' והרחקה מהאמין זולתו הם אחרונות בסדור כאשר יגיעה זה בהתאמתות ותקילה הנה ראוי שתהיינה קודמות בסדר על צד הקבלה כדי שיתחנכו הקטנים באמונת השם יתע' ויגדלו עליה ויהיה זה סבה אל שיראו ממנו ויתנהגו בדרכי התורה · והנה לא תחמוד ולא תענה ולא תגנוב ולא תנאף ולא תרצח הם כלם אזהרות מקיפות על סור מרע במדות ומצות כבד היא מקפת על עשיית הטוב במדו' והאזהרה מעשית מלאכה בשבת היא מקפת על סור מרע במה שהוא משותף בין המדות והדיעות והצואה לשבות בו ולזכרו ולקדשו היא מקפת על עשיית הטוב במה שהוא משותף בין המדות והדעות ולא תשא ולא יהיה לך אזהרות מקיפות על סור מרע בדיעות והצואה בהאמנת השם יתע' היא מקיפת על עשיית הטוב בדעות וידמה שיהיה לא תשא ולא יהיה לך הם אזהרות מקיפות על סור מרע בדעות והצואה בהאמנת השם יתע' היא מקפת על עשיית הטוב בדעות וידמה שיהיה לא תשא משותף ג"כ בין המדות והדעות אלא שכבר סמכה אותו התורה ללא יהיה לך לסבה שזכרנו אצל ביאורנו לזה הפסוק ר"ל לא תשא · וראוי שתדע שהחטא שיחשב שיהיה יותר קטן ראוי שתקדם בו האזהרה כי זה ממה שיהיה סבה אל שיקל לאנשים לעשות אותו כי לא יחשבו להם עון בזה וכן הוא מבואר שהחטא יתכן שיעשה בקלות יותר הוא ראוי שתקדם האזהרה בו וכאש' התיישב זה כלו הנ' נאמר שלא ימנע החטא במדות משיהיה במחשבה או בדבור' או במעשה והנה החטא אשר במחשב' כאלו תאמר שיתאוה האדם בית רעהו הוא מה שיחשב שאין בו מרי כי לא עשה דבר בתאותו זאת והנה זאת התאוה והחמדה הם מביאי' לניאוף או לגנבה או לרציחה כאשר לא יוכל להשיג מבוקשו בזולת זה האופן ולזה היתה זאת האזהרה קודמת בסדור לשאר האזהרות אשר בהסרה מהרע במדות · והוא מבואר שהדבור אינו ממה שיחשב היותו מעשה אצל האנשים ולזה יקל לאנשי' יותר ההיזק לזולתם בדבור מהמזיק במעשה עד שמי שיקש' בעיניו הכותו לרעהו יקל לו להזיק לו בדברו באופן שתקרה ממנו הרציחה כי יחשב שהוא לא פעל דבר וזה מבואר מאד ולזה היתה קודמת בסד' האזהר' על החטא שיהי' בדבור על האזהר' על החטא שיהי' במעש' ולפי שהחטא שיהי' בדבור יהי' היותר חזק ממנו הדבור שיביא בהכרח למעשה לפי שהדבור ההוא כמו הענין בעדות שיהיה לפני ב"ד עד שכבר תמשך ממנו הרציח' בהכרח כאלו תאמר כאשר העיד על האיש מה שהרג את הנפש הנה זכרה התור' החטא היותר חזק שיהי' בדבור והוא עדות שקר והנה תחת האזהר' הזאת היא הליכת רכיל ולשון הרע ושאר מה שיגיע בו ההפסד המדיני מפני החטא אשר בדבור והוא מבואר שמי שירגיל לשלח רסן לשונו ברכילות ולשון הרע יקרה לו שיקל מפני זה לשלח רסן לשונו להעיד עדות שקר ומזה המקום יתבאר שאין ראוי לאדם כשישבע על הדברים שבינו לחבירו שישבע על שקר כי הוא עד בזה הענין עד שכבר יחתך הדין על פיו ואולם בזה הענין יהי' חטא אחד בדעות ובאה האזהר' בו בדבור לא תשא · ואחר שזכר החטא שיהי' במחשב' ובדבור זכר החטא שיהיה במעש' והנה החטא אשר במעש' יהי' אם כשתגיע ההנא' לשני החלקים או לאחד מהם לבד ואשר תגיע בו ההנא' לשני החלקים יקל העשותו יותר כי בפועל ההוא התחל' לכל אחד מהחלקי' והמשל כי המשגל להיות בו הנא' לזכר ולנקב' כבר תהי' התחלת הפועל לזכר וכבר תהי' גם כן התחלתו לנקב' מצטרף ולזה כי יקל לאחד מהם להשמע לחברו להיות בו הנא' לכל אחד מהם · ולזה הקדים האזהר' בענין מה שיחטא אדם במשגל שיש בו הנא' לזכר ולנקב' והקדי' להזהיר ביותר קשה שבזה סוג והוא המשגל שיהי' עם העריות והית' זאת האזהר' מקפת על מה שבז' הסוג וזה כי מי שירגיל בזה הפועל המגונ' יקרה לו מרוב התפתותו בו שיבא על העריות ולזה הית' האזהר' על בעילת העריות מקפת על האזהר' על בעילת שאר הנשים אשר הוזהר מבעילות' ואשר תגיע בו הנא' לאחד משני החלקים לבד יהי' אם שיגיע בו היזק לחברו בזולת ידיעתו או בידיעתו והנ' מה שיגיע היזק לחברו בזולת ידיעתו יהי' העשותו יותר קל ממה שיגיע בו היזק לו בידיעתו כאלו תאמר שהגניבה יקל העשות' יותר מן הגזל' כי הנגזל יתנגד לגוזל בענין גזלתו ומי שנגנב לו דבר לא יתנגד לגנב בזה הפעל כי לא ידע אות' ולזה קדם בסד' האזהר' על הגנב' לאזהר' אשר תהי' על ההיזקי' שיגיעו מהאדם לחברו בידיעתו כמו הרציח' ומה שידמ' לה והנ' הקש' שבזה הסוג הוא שיגנב האד' לחברו בידים ושיהי' הנגנב נפש אדם ולזה באה האזהר' על הגנב' בזה האופן והיא מקפת על מה שבזה הסוג מההיזקים לפי שמי שלא ישמר להזיק לחבירו בזה האופן יקר' לו שיקל לו לגנב נפש מישרא' והנ' תחת זה הסוג גניבת ממון ושלוח יד בפקדון וההמנע מהשיב אבד' כי בזה יגיע היזק לחברו בזולת ידיעתו וכן ההמנע מנתינת מתנות כהונ' לויה ומתנות עניים וההמנע מלשלם נדריו וההשתמשות בקדשים הוא תחת זה הסוג ובכלל כל מה שיהי' בו היזק לזולתו בזולת ידיעתו ואולם מה שיגיע בו היזק לחברו בידיעתו הנ' היותר קשה שבזה הסוג הוא הרציח' היה שתהי' לעצמו או לזולתו ולזה באה בזה הסוג האזהר' על הרציח' ותחת זה הסוג הוא כל מה שיהי' סבה להביא נזק לאדם או לזולתו בידיעתו וכן מי שיקל בהביא ההיזקים לאנשים בזה האופן יקרה לו שיקל בהריגה האנשים ובאהו זה גם כן אל שיקל להריגתו עצמו לרוב היותו מורגל בהמצאות ההיזקים והנ' תחת זה הסוג הוא האזהרה משנאת אחיו בלבבו ומהנקימה והנטירה ומה שידמה לזה ממה שיביא האדם להזיק לחברו וכן תחת זה הסוג הוא עשית מעקה והאזהרה מהמצאת הדברים המזיקים כמו שור המזיק והבור והבערת הבערה ומה שידמה להם והנה תחת זה הסוג הוא גם כן ההשמר מאכילת הדברים המזיקים והם המאכלים העפורות אשר זכרה התורה כמו הבהמה אשר איננה מפרסת פרסה ומעלה גרה והדג שאין בו סנפיר וקשקשת ומה שידמה להם כי אם מזיקים לאדם כמו שנבאר בנ"ה אצל ביאורינו לאזהרות ההם וכן תחת זה הסוג הוא שלוח קצת הטמאים כמו הצרוע והזב כי יבא מהם היזק לאשר היו אצלם ותחת זה הסוג תהיינה גם כן קצת הטמאות בזולת הסבה בעינה · ואולם הטמאות אשר לא תהיינה להסרת ההיזקים אבל להרחיקה מהמשך אחר ההנאות הגופיות הם תחת לא תנאף ולזה תהיה מצות גזירות וענין זולל וסובא תחת לא תנאף באופן מה ר"ל מצד מה שהוא זולל וסובא ואולם מצד מה שאיננו שומע בקול אביו ואמו הוא תחת דבור כבד את אביך ולפי שכבר נשלמה האזהרה בזה האופן מעשיית הרע במדות בכל הפנים שאפשר בא אחר כן הצווי בעשיית הטוב במדות והוא שיגיע האדם לכל בעל חוק חקו ובא הצווי בזה ביותר ראוי מהם וביותר נבחר אצל האנשים כלם והוא כבוד ההורים כי זה מקיף על כל מה שבזה הסוג והוא כי מי שלא ירגיל עצמו לתת לכל הדברים חקם יקרה לו שלא יתן להוריו חקיו מהכבוד אשר בו הפסד מבואר לאנשים כלם ותחת זה הסוג הוא שיירא האדם מהוריו וממנהיגי המדינה כמו המלכים והשופטים והחכמים ושיכבד אותם ותחת זה הסוג גם כן הוא שיתן האדם שכר השכיר וישיב הפקדון אשר הפקד אתו ומה שידמה לזה ותחת זה הסוג גם כן הוא שייטיב האדם לדלים האומללים מאשר הביא אלוה בידו כי כמו זה חונן לו כשיתבונן בדרכי ה' שיטיב לכל אחד מהנמצאות בתכלית מה שאפשר ושם גם כן בטבע הנמצאות שישפיע אחד לחברו ממה שחננו השם יתעלה מהשלמות והנה תחת זה הסוג הוא ההלואה לדלים ולתת להם צדקה די מחסורם והשבת העבוט והשמטת כספים וענין השמטה והיובל ושלוח עבדי' ומתנות עניים בכללם ומתנות כהונה ולויה ומה שידמה לזה · ובהיות הענין כן הוא מבואר שאלו המצות הששה האחרונות הם מקיפות על כל המצות אשר תהיה בהסרת הרע ובעשיית הטוב במדות וזה גם כן בהדרגה וסדור ישר כמו שביארנו ואחר זה זכר מה שיש בו מבוא למדות ולדעות במצות כמו המועדים והדומה להם וזכר היותר חזק מהם והוא השבת לפי שמי שיזלזל במועדים יבא לזלזל בשבת ובזה האופן היתה האזהרה מעשיית מלאכה ביום השבת מקפת על שמירת המועדים בכללם והנה תחת זה הסוג הוא ענין הקדשים אשר בו מבוא במדות והדעו' כמו הקדשת המקדש על מדרגותיו והקדשת שאר הקדשים על מדרגותיהם אשר בהם תועלת במדות ובדעות · וזה יתבאר ביאור יותר שלם אצל המאמר במועדים ובענין הקרבנות והקדשים והמקדש ואחר זה זכר מה שיש באלו המצות מעשיית הטוב כאלו תאמר השביתה ביום השבת והזכירה לקדשו וזה מקיף גם כן על השביתה במועדים וזכירתם לקדשם ונהוג הקדושה במה שקדשו השם יתע' לזאת הסבה ואמנם זכר השבת להיו' החזק שבדברים אשר תחת זה הסוג ואחר שהשלים בדבור זכור את יום השבת לקדשו המקפת על כל מה שבזה הסוג המשותף למדות ולדעות מהמצות שב להזהיר על ההסרה מהרע בדעות והנה החזק שבדברים האלו הוא מה שהיה בעצם השם יתעלה והנה ימצא בזה הסוג מה שיקל מאד לאנשים כמו השבע בשמו לשקר ולשוא שהוא מביא לבזות השם יתעלה ולהקל בו כמו שביארנו ולזה הקדי' האזהרה בו עם שבזה גם כן מבוא בזה במדות אלא שמה שיש בו מההסרה מהרע במדות הוא נכלל במדות בדבור לא תענה כמו שזכרנו ואחר זה זכר האזהרה מנתינת האלהו' לזולתו ותחת זה הסוג הוא ענין העוננות והנחש והכשוף ומה שידמה להם כמו שנבאר אצל המאמר באלו המצות ובמה שינהג מנהגם ואחר שהשלים לזכר מה שיסיר מהרע בדעות צוה על עשיית הטוב בדעות וזכר החזק שבהם והוא ההאמנה בשם יתע' והנה הוא נכלל בזה הסוג מה שיביא להאמין בשם יתעלה כמו עבודתו ויראתו ואהבתו וההליכה בדרכיו וההאמנה בדברי נביאיו ובניית המקדש על האופן שהתבאר בתורה ותפילין ומזוזה וקריית שמע וההגייה בתורה ומה שידמה לזה מהמצות המישרות לידיעת השם יתעלה ולדעות האמתיות ובכאן נשלמה הסבה בסדור עשרת הדברים והתבאר שהם מקיפים במצות התוריות בכללם ונשוב אל מה שהיינו בו מהביאור אמר שכל העם ראו אלו הדברים המרעידים שהיו במעמד הר סיני בעת השמיעו להם השם יתעלה עשרת הדברים האלו במה שחדש על דרך מופת מקול הדברים בענין והם הקולות והלפידים וקול השופר והר שהיה עשן ונתרחקו מפני זה מהר סיני כי יראו מאד מהשם יתעלה לפי מה שראו מעוצם נפלאותיו שם וגודל מעלתו עד שיראו שימותו מפני מה שראו בעיניהם מכבוד השם יתעלה ולזה אמרו אל משה אחרי שמעם עשרת הדברים באמצעות קול הדברים שחדש השם יתע' בענין דבר אתה עמנו ונאמין דבריך ונקבל אותם ואל ידבר עמנו אלהים בזה האופן הנפלא פן נמות מפני חסרוננו והיותנו בלתי ראוים לראות כבודו ולשמוע דבריו והנה כמו זה אמר מות נמות כי אלהים ראינו · ולזה אמר במשנה תורה השמע עם קול אלהים מדבר מתוך האש כאשר שמעת אתה ויחי · ויאמר משה אל העם אל תיראו כי לא הראה אתכם השם יתע' אלו הנפלאות בכבודו אשר ירד בענן להמית אתכם אבל עשה זה לרומם אתכם בזאת התורה הנפלאה כי זה יהיה סבה אל שתקבלו אותה · והראה לכם גם כן אלו הענינים המרעידים כדי שתיראו ממנו ותלכו בתורתו בעבור מה שנתבאר לכם מגודלו ועצמו והפלגות גבורתו לעשו' כל אשר יחפוץ · והנה אחר זה עמד העם מרחוק כי לא היה רצונם לשמוע עוד דברי התורה כי אם על ידי משה ומשה נגש אל עב הענן אשר היה בו מגיע שם השפע האלהי · וראוי שתדע כי אלו עשרת הדברים הגיע למשה בנבואה ובעת הגיעם אליו היה מתחדש קול הדברים מתוך האש מגיד אותם לישראל כמו שאמר והאלהים יעננו בקול ר"ל שמה שהיה מדבר אליו היה מגיע לו עם קול אותם היה מתחדש אז ואמר במשנה התורה את הדברים האלה דבר יי' אל כל קהלכם בהר מתוך האש ואולם מה שאמרו רז"ל אנכי ולא יהיה לך מפי הגבורה שמענום הוא נאמר על צד הדרש כי הם בלי ספק שמעו אותם כלם מפי הגבורה כמו שביארנו ואולם נאמר זה למצוא רמז על דרך הגימטריא במנין מצות התורה שהם תרי"ג ונאשר הוקשה להם כי תורה לא יהיה על צד הגימטריא כי אם תר"יא אמרו זה המאמר :

ויאמר יי' אל משה כה תאמר אל בני ישראל אתם ראיתם כי מן השמים דברתי עמכם דברי באש כי לא ראיתם בהר כל תמונה וזה ממה שיבאר לכם שאינני בעל גוף וגויה ולזה ראוי לכם שלא תעבדו לאחד מהנמצאות הבעלי גוף ולפי שכבר הזהיר בזה בביאור בדבור לא יהיה לך שב להזהיר בכאן במה שיביא לעבוד אחד מהנמצאים בעלי גוף ואמר לא תעשון בבניני והוא בית המקדש צורות לנוי של כסף או של זהב שיביא לחשוב בהם שיהיו אלוהות כמו צורות האדם וצורות הכוכבים ומלאכי השרת לפי מה שחשבו האנשים שתהיה להם צורה כי אלו יתכן שיטעו בהם האנשים ויחשבו שיהיו אלוהות לעולם מעלתם על שאר הנמצאות ולהיותם בעלי שכל ואע"פ שכבר באה המצוה לעשות שם שנים כרובים זהב שהם על צורת בן אדם הנה הזהיר מעשות מהם יותר כמו שנתבאר במכילתא עם שהשם יתעלה התחכם שמם עיניהם באופן שאין לטעות בהם שיהיו אלוהות כמו שנבאר במה שיבא בנ"ה · וראוי שתדע כי צורת האדם לא יעבדו על עשייתה אם לא היתה בולטת כי איננה תמונת האדם לפי מה שיורגש ממנו בזולת זה האופן וזה מבואר בנפשו · ואולם צורת הכוכבים והמזלות הנה יעבדו עליה אע"פ שהיא שטוחה כי צורתם היא שטוחה לפי מחשבת האנשים וכן צורת מלאכי השרת אשר יסמיכו האנשים בהם יעבדו על עשייתה אע"פ שהיא שטוחה לפי שאין להם צורות ותמונות על דרך האמת · מזבח אדמה תעשה לי · ר"ל שיהיה מחובר לקרקע שלא תבנהו על גבי כפין ולא על גבי עמודים כדי שלא תתן התנשאות ורוממו' למה שתעבוד בו השם יתע' כי זה הוא יביא לחשוב שתהיה אותם העבודה הנעשית במקדש לתמונ' ההיא ואל המזבח בעזרה תזבח עליו עולותיך ושלמיך וצאנך ובקרך שיהיו קדשים כמו הענין בעולות ושלמים הקרבים · ואולם המקומות שתהיה בהם זביחת הקדשים בעזרה יתבארו בנ"ה בחומש ויקר' וזה בכל מקום אשר יהיה שמי נזכר שם תדבק השגחתי ואברכך היה המקום גבוה או שפל כי עיני משוטטות בארץ לדעת כל אשר בארץ ואם אני בתכלית הגובה ולזה לא ארצה שיהיה נכבד המזבח מהארץ ואם יגיע העת שתבנה לי מזבח אבנים וזה יהיה אחרי התישבך בארץ כי במדבר

במדבר עשו מזבח נחשת כמו שיתבאר אחר זה כדי שיוכלו להעתיקו עמהם בלכתם במדבר ואמ' אחר זה כוה לעשות מזבח אבנים כמו שאמר מזבח אבנים שלמות תבנה את מזבח יי' אלהיך הנה תחוייב להמנע שלא תבנה שם אבני בניניך אם יהיו אבני גזית כי מפני שהנפת חרבך על האבן ההיא חללתה אותה · ולא תעלה במעלות על מזבחי אבל יהיה המקום ההוא שתעלה בו למזבח בזולת מעלות ויהיה הולך במדרון באופן שתעלה בו בזולת מעלות כדי שלא תצטרך לעשות פסיעה רחבה שתגלה ערותך עליו אבל תעלה בו עקב בצד גודל בזולת הרחבת הרגלים ואע"פ שהיו להם מכנסים לכסות בשר ערוה הנה רצה השם יתע' לכבודו שלא יראו מכנסיהם במקום ההוא אשר יעלו בו על המזבח · ודאוי שתדע כי המזבח יחוייב שיבנה מאבנים שלמות שלא יהיה בהם חסרון ולזה אם היה באבן חסרון מופש הנה האבן ההיא פסולה לבניין מזבח וזה החסרון הוא כדי שתחגור בה אצפורן כי כשהיתה בזה האופן איננה שלמה לפי המוחש וכן אין ראוי שיפסול ממנה דבר באופן שתהיה גזית כי כשהיתה בזה התואר איננה שלמה ואע"פ שאין בה פגימה ולזה אמר לא תבנה אתהן גזית לעבור עליה בלא תעשה והנה אם נגע בה הברזל אע"פ שנשארה שלמה הנה האבן ההיא פסולה שנאמר כי חרבך הנפת עליה ותחללה ר"ל שהנפת החרב עליה לפסלה היא מחוללת · וראוי שתדע שאם שם במזבח קצת מהאבנים אבני גזית או שנגע בהם ברזל הנה האבני' ההם פסולות לעבודה לא המזבח כי בשאר האבנים יתכן שתעשה שם העבודה שנאמ' ותחללה ר"ל שהיא מחוללת ואין המזבח כולו מתחלל בעבודה · ואולם שאר בנין בית המקדש לא מנעה התורה לבנות גזית ומה שאמר ומקבות והגרזן וכן כלי ברזל לא נשמע בביתו בהבנותו אינו מורה שלא יבנהו גזית כי בבית לא נשמע אבל בחוץ נשמע בכמו שביארו במכילתא · והנה התועלות המגיעו' מזה הספור הם רבים :

התועלת הראשון הוא במצות · והוא להאמין כי יש שם אלוה שליט על כל הנמצאו' להגיע אותם אל אשר יחפוץ ושהוא יבלבל הסדור המסודר מהכוכבים להטיב לדבקי' בו וזה הוא מה שאמר אנכי יי' אלהיך אשר הוצאתיך מארץ מצרים מבית עבדים · ואולם התועלת בזאת המצוה הוא בדעות כי כשלא יאמין שתהי' שם עלה פועלת לא תהיה שם חכמה כלל כי החכמו' יתקרו בסבות אשר בעבורם יהיה הדבר וכאשר לא תהיה שם סבה פועלת לא תהיה שם סבה תכליות כלל כמו שהתבאר במקומותיו וכן כשלא יאמין כשיהי' משגיח מאיש מין האדם בזה האופן תמנע ממנו פנה גדול' בדעות כמו שביארנו ברביעי מס"י עם שהוא מן הגדולות שבפנו' התוריו' :

התועלת השני הוא במצות · והוא למנוע מכתיבת האלהות לזולתו מהנמצאים וזהו מה שאמר לא יהיה לך אלהים אחרים וגו' · ואולם התועלת בזאת המצוה הוא בדעו' וזה כי כשיתנן האלהות לזולתו יפול הרבה מהאדם מחכמת הנמצאו' והיקר שבהם ותמנע הצלחתו הנפשית האמתית שהיא מגעת בשכיל ונדע השם יתע' כפי היכולת כמו שאמרנו בספר מ"י וכבר אמר זה הנביא בביאור כי אם בזאת יתהלל המתהלל השכל וידוע אותי כ"ם כשיתנן האלהות לפסילים כי זה ממה שיפיל חכמת הנמצאות בכללה וזה מבואר בנפשו למי שנתפלסף :

התועלת השלישי הוא בדעות · והוא להודיע כי השמי' הם לצד המעלה והארץ לצד המט' · ואע"פ שיש חלק מהשמים נכח כפות רגלינו כי הוא מקיף בארץ וזה הדבר כבר נתבאר בטבעיות והנה הודיע זה באמרו אשר בשמים ממעל ואשר בארץ מתחת :

התועלת הרביעי הוא בדעות · והוא להודיע כי כבר יגיע רע מהשם יתע' לעוברים על דבריו ושהוא בלתי מכוון בעצמו ולזה לא יתמיד מציאות הרעות כהתמיד מציאו' הטובות השופעות ממנו לאוהביו · רצוני שאלו הרעות ישארו זמן מועט והטובו' ההם יתכן שיתמידו לאלפים מהדורות והיה זה כן לפי שאין מדרך השם יתע' שיכוין להגעת הרעות אם לא מצד כוונתו אל הטוב והנה הורה על זה באמרו פוקד עון אבות על בנים על שלשים ועל רבעים לשונאי ועושה חסד לאלפים וגו' כמו שביארנו במה שקדם :

התועלת החמישי הוא במצות · והוא להזהיר מהשבע בשם יתע' לשוא ולשקר וזהו מה שאמר לא תשא את שם יי' אלהיך לשוא · והנה התועלת בזאת המצוה הוא בדעות ובמדות · ואולם מה שהוא ממנה בדעות הוא להעיר על שמציאות השם יתע' הוא אמת ושים בקיומו צורך לנמצאות לא יתכן שיעמדו זולתו כי הוא מתמיד מציאותם ושומר אותו תמיד בתכלית מה שאפשר · ולזה אין ראוי שישבעו בשמו לשקר ולא לשוא ולבטלה כי זה יביא לחשוב שלא יהיה השם יתעלה כמצא או שלא יהיה בו תועלת לנמצאות · ואולם מה שהוא ממנה במדות הוא שאם לא ייראו האנשים יראה עצומה מהשבע בשוי לשקר לא יהיה בכאן דרך ארץ לשופטי' לשפוט בין האנשים במשאם ומתנם במה שיכפרו אותו קצתם לקצת · כי לא יתברר להם עם מי האמת ואולם כשייראו מהשבע לשקר הנה יוציאו האמת מהם על יד השבועה שתהיה בין שניהם והכלל הנה התועל' המגיע בזה בקבוץ המדיני הוא עצום מאד ואולם שרשי זאת האזהר' הם ששה :

השרש הראשון הוא שתהיה השבועה בשם יתעלה או בשם אחד מהתארים שהשם יתעלה נקרא בהם כמו אל או רחום או חנון ומה שידמה להם כי כל אחד מהם הוא שם יי' לפי שהוא נקרא בהם כבר נתבאר זה ברביעי משבועות : **השרש** הב' הוא שבועת שוא תהיה בשני פנים האופן הראשון הוא שישבע לחנם ולבטלה כמו שנשבע בשם יי' על הדבר הידוע ומפורסם לכל כמו שישבע על האיש שהוא איש ועל האשה שהיא אשה ועל האבן שהוא אבן כבר נתבאר זה בירושלמי מנדרים האופן השני הוא שישבע לשקר וזה יחלק לג' חלקים הראשון הוא שיהיה הדבר ההוא שקר מבואר מצד עצמותו כמו שישבע על האיש שהוא אבן ומה שידמה לזה כבר נתבאר בג' משבועות וזה אמרם יהי' כשלא יאמר על דרך הפלגה וגוזמא כמו שישבע שהבנין הגבוה ראשו בשמים או שישבע במחנה שיש בו רבים מהאנשים כיוצאי מצרים על דרך הגוזמא ואע"פ שאין בו אלא רבוא אחד או יותר מעט כי כשיהיה הענין כן לא יעברו עליו משו' שבועת שוא כי כן דרך האנשים לדבר בו כשיפליג לדבר מה · והנה לא נתכוון זה כי אם על גובה הבנין או על רבוי אנשי המחנה כבר נתבאר זה בג' מנדרים · השני הוא שיהיה הדבר שנשבע לעשותו בלתי אפשר לקיימו בצד הטבע כמו שישבע שלא יישן ג' ימים כי טבעו יאנוס אותו תוך זה הזמן כבר נתבאר זה בג' משבועות · השלישי הוא שיהיה הדבר ההוא שנשבע עליו בלתי אפשר לקיימו מצד התורה כאלו תאמר שנשבע שלא יאכל מצה בלילי הפסח כבר נתבאר זה בג' משבועות :

השרש השלישי הוא שהעונה אמן אחר שהשביעוהו בשם יי' לשוא דינו דין הנשבע בשם יי' לשוא וזה דבר כלמד אותו ממה שנאמ' בסוטה כשהשביע אותה הכהן בשבועת האלה ואמרה האשה אמן אמן למדנו מזה שדין העונה אמן אחר שבועה דינו דין הנשבע כבר נתבאר זה בג' משבועות : **השרש** הרביעי הוא שמי שקלל עצמו בשם יי' לשוא או עונ' אמן אחר הקלל' דינו דין הנשבע בשם יי' לשוא כי הקללה היא שבועה כמו שיתבאר מענין הסוטה שהיו הדברים שאמר לה הכהן אלות וקללות ונקרא הדבר ההוא שבועה ובכלל הנה הכפירה בשם יתע' היא יותר מבוארת במי שקלל עצמו בשם יי' לשקר ממה שהוא בנשבע בשמו לשקר כי זה יורה שהוא יאמין שאין שם אלוה או שאין לו כח להרע ולהטיב וכן הענין במקלל עצמו בשם יתעלה לבטל' וזה מבואר במעט עיון עם שזה יורה שיאמין שאין בו תועלת לנמצאות כבר נתבאר זה בד' משבועות :

השרש החמישי הוא שאם כיון לדבר שאינו שוא אלא מחשבתו ויצא מפיו דבר שוא פטור שהרי לא נשא שם יי' לשוא כבר נתבאר זה בג' משבועות ובג' מנדרים ·

השרש הששי הוא שאם היה אנוס על שבועת שוא פטור וזה מבואר מהשרשים הכוללים כבר נתבאר זה בג' מנדרים : **התועלת** הששי הוא במצות והוא לזכו' את יום השבת לקדשו בדברים ולשבות בו ממלאכה ושלא לעשות בו מלאכה וזהו אמרו זכור את יום השבת לקדשו והנה התועלת בזאת המצוה הוא בדעות ובמדות · ואולם מה שהוא ממנה בדעות הוא להעיר שהעולם נתחדש אחר שלא היה ושסוגי הנמצאות על מדרגותיהם בסדר הבריאה לפי מה שקדם אותם השם יתעלה ביום הבריאה וכללם בששה סוגים והמדרגה השביעית היא במסכתו המציאות על ענינו הטבעי במה שיושפע לו ממנו והנה הידיע' בזה הוא חלק גדול מחכמת הנמצאו' כבר יתבאר זה מדברינו בששי מס"י ובפירושנו למעשה בראשית והנה זהו מה שאמר כי ששת ימי' עשה יי' את השמים ואת הארץ את הים ואת כל אשר בם וינח ביום השביעי והנה בזה בדעות עוד

תועלת וזה שזה שיהיה זכר ליציאת מצרים אשר היו ישראל עבדים ולא היה להם רשות לשבות ממלאכה כמו שאמר במשנה תורה בדבור שמור את יום השבת לקדשו · והנה התועלת המגיע מזכירת יציאת מצרים הוא האמנה בשם יתע' ושהוא השליט על הנמצאות לעשות מהם כחפצו וזה התועלת הוא משותף לכל המועדות והנה ימצא התועל' בו בהשלמת הנפש וזה כי טרדת האדם בעסקיו תמנעהו מהחקירה בידיעת סודות המציאות אשר יעמידו האדם על השגת השם יתעלה לפי מה שאפשר שהוא תכלית שלמות הנפש וכאשר היה בכאן זמן ימצא האדם בו פנוי מהעסקים הנה יתכן לו שישתדל בזמן ההוא בעבודת השם יתע' לבד ובהשגתו ולהורות שכונת התורה היתה בשבת לזה התכלית אמר ששת ימים תעבוד ועשית כל מלאכתך וביום השביעי שבת ליי' אלהיך ר"ל שלא נעשה בו מלאכה כי אם ליי' וזאת המלאכה היא להשכיל ולידע השם יתע' לפי היכולת וזה כי המלאכה המעשית נאסרה אפי' לגבוה שנאמר לא תעשה כל מלאכה : וזה התועלת הוא גם כן משותף למועדים כלם באופן מה הנה ימצא עוד תועלת בו בדעות והוא שכבר למדנו מענין שבת שבכאן לצורות שבע מדרגות והמדרגה השביעית היא קדש והיא השם יתעלה והם צורות היסודות והם האיכיות כאילו תאמר החום והקור והלחות והיובש וצורות המדמה החלקים המורכבים מהיסודות וצורות הצמחים וצורות הב"ח וצורות האד' והוא השכל ההיולאני וצורות השכלי' הנבדלי' והצורה השביעית אשר שפע ממנה כל אלו הצורות היא השם יתע' והנה לשאר הצורות ימצא דבקו' מה בחומר ומלאכות מיוחדות יסודרו מהם זולתי השם יתע' וזה כולו מבואר במעט עיון למי שעיין בדברינו בחלק השלישי מהמאמר השני מס"י ואולם בעניינים המדיניים ימצא בו תועלת גם כן וזה כי יקנה החריצות לבעלי המלאכה בעשיית מלאכתם ולא יחושו לעמל המגיע להם במלאכה ההיא לחשבם כי עוד זמן קרוב ינוחו ר"ל שבכל שבוע ינוחו יום אחד ועוד ימצא בו תועלת בעניינים המדיניים וזה כי המסודר מהנגרמים השמימיים מהרע לא יזיק לאוהבי השם יתע' בעת היותם דבקים בו כמו שביארנו ברביעי מספר מלחמות יי' ולפי שהכוכבים המושלי' בליל שבת ויומו יוקרה להם שיגיעו הרבה מההיזקים לאנשים כמו שהתבאר בחוש לפי מה שנתפרסם בחכמת משפטי הכוכבים והם מאדים ושבתי והנה רצה השם יתעלה שישבתו ישראל ממלאכה ביום השבת' שישתדלו בעבודתו ויהיו בזה נצולים מהרעות ההם וגם שבשביתתם מהמלאכות תגיע להם הצלה מהרבה מהרעות ההם והמשל שאם היה הרע שיגיע שיקרה לאדם הפסד ונזק בעשיית מלאכתו או בלכתו בדרך הנה ישמר מההיזק ההוא כשישמר מההליכה בדרך ההוא או מעשיית המלאכה ההיא · ולזה אמר הנביא לישראל בעת היותם כנוכים אל שיגיע להם הרע לך עמי בא בחדריך וסגור דלתך בעדך חבי כמעט רגע עד יעבור זעם · ובכלל הנה כשיהיה האדם נכון שיגיעו לו רעו' הנה תמצא שכל מה שירבה לעשות מהפעולות יסבב להגיע הרע לו ולזה ישמר מהרע בהשמרו מעשות עסקיו · והנה צוה השם יתע' לקדש זה היום בדברים לתת לו מעלה גדולה בנפש כי בזה יהיה האדם נשמר יותר מעשות מלאכה בו עם שזה הקדוש יזכיר לאדם כי שבת היום וזאת הזכיר' שתהיה בדברים ראוי שתהיה בכניסתו להבדיל בינו ובין זמן העובר וביציאתו להבדיל בינו ובין הזמן העתיד :

והנה שרשי המצוה הזאת הם י"ג והם לקוחים מגדר המלאכה זולת המעט מהם · ואולם גדר המלאכה היא שהיא פעולה אנושית מסודרת משכל מעשי והיא תעשה בחומר מוגבל ובכלים מוגבלי' יכוון בו תכלית מה מהתכלי' שהם טוב מה וזה כלו מבואר מענין המלאכו' :

השרש הא' הוא שכבר יתחייבו מכל סוג מן המלאכות ביחוד כמו שביארנו מאמרו לא תבערו אש בכל מושבותיכם וזה שההבערה היתה בכלל המלאכו' ויצאת מהם לבאר ממנה שעל כל אב מלאכה יתחייבו עליה ביחוד עד שאם עשאם כלם בהעלם אחד יתחייב חטאת על כל אחת ואחת והם ט"ל מלאכות כמו שזכרנו כבר נתבאר זה בשביעי משבת :

השרש הב' והוא שמה שאינו מסודר משכל מעשי לא יכנס בגדר המלאכ' כמו שביל הפיו' לאכול מה שבתוכם ושבירת הכלי' לקחת האכל או המשקה שבתוכם אם לא עשה השבירה בדרך מלאכה ואומנות וזה כי הב"ח גם כן יוכלו עליו ולזה לא יכנס בגדר המלאכה כבר נתבאר זה בכ"ב משבת : **השרש** הג' הוא שהעושה מלאכה בזולת כליה הלקוחים בגדרה ובזולת החומ' המסודר בה פטור כמו שנשא המשא ברגל או שהוציאו פיים מחט או שכתב בפיו או שאחוז ביש הקלמוס וכתבו כבר נתבאר זה בו' ובז' ובי"ב משבת ובמקומות רבים זולתם :

השרש הרביעי הוא שהמלאכה שאינה מתקיימת לא תכנס בגדר המלאכה כי נעדר ממנה התכלית המגיע במלאכה ההיא כמו הכתיבה במשקין שאין רשומן ככר ועומד או הכתיבה בידקות שהם נפסדין בזמן קצר כבר נתבאר זה בי"ב משבת : **השרש** החמישי הוא שתהיה כוונתו לעשות מלאכה שהוא עושה כי בזולת זה לא יכנס בגדר המלאכה · וזה מבואר מגדרה כבר נתבאר זה בראשון מחגיגה ולזה יתבאר שאם עשה מלאכה כמתעסק ובזולת כונה פטור כבר נתבאר זה בי"א משבת ובי' מערובין · ובמקומות רבים זולתם ומזה השרש יתבאר שאם לא עשה המלאכה ההיא שיכוין אליה אע"פ שבעשיית מלאכ' אחרת לא כיון אליה פטור כבר נתבא' זה בד' מכריתות ובי' משבת : **השרש** הו' הוא שהמלאכה שלא יכוין בה טוב מה שלא יתחייבו עליה כמו השורף גדישו של חברו ולא להנקם ממנו כי אם על דרך הקלקול וההשחתה כבר נתבאר זה בשני ובתשיעי משבת ובא' מחגיגה :

השרש הז' הוא שכבר יתחייבו על המלאכה אע"פ שאינה מכוונת אם לא בעבור זולתה כי אין מתנאי התכלית בגדר המלאכה שלא יהיה בעבורה תכלית אחר וזה מבואר בנפשו והשמו שכבר יתחייבו על ההבערה כמו שביארה התורה ואע"פ שהיא בעבור זולתה כאלו תאמר שהיא לבשל או לאפות כבר נתבאר זה בד' מכריתות ובז' משבת :

השרש השמיני הוא שהמלאכות שהגיעו חלקיהם אל תכליתם באופן מה שהגיעו כמו שמלאכת הכתיבה והאריגה והבנין והכותב מהנגם · שהחלק המתחדש מהם הוא מתחדש על תכליתו עד שהם כשארי' בזה האופן שהם מתחדשי' הנה יתחייב על החלק הקטן שיהי' במלאכה ההיא מסכים הסכמה מה לכל והוא במלאכות שיהיו בקבוץ האחדים בשנים מהאחדים ההם כי הוא הקבוץ הראשון כאלו תאמר שהכותב יתחייב כשכתב שתי אותיות והאורג כשארג ב' חוטין ובמלאכו' שיהיו הכמה המתדבק יתחייבו בחלק הקטן שידבק בו באופן מהתכלי' מהמלאכה ההיא כבר נתבאר זה בו' ובז' משבת ומקומות רבים זולתם :

השרש הט' הוא שהמלאכה שלא הגיע התכלי' בחלק ממנה ובאופן שזכרנו לא יתחייבו על החלק ממנה כי לא יקרא החלק ממנה מלאכה וזה מבואר מגדר מלאכה המשל כי ההוצאה היא עקירת החפץ ממקום מוקף מחיצות והנחתו במקום בלתי מוקף כמו שיתבאר והנ' מי שעקר ולא הניח או הניח ולא עקר הוא מבואר שלא ידבק על אחד מהם שיהיה מוציא זה החפץ כמו שביארנו במה שקדם ולזה לא יתחייב על כמו זה החלק מהמלאכה אם עשה המלאכה ההיא בכללה כבר נתבאר זה בראשון משבת :

השרש העשירי הוא שההוצאה מרשות היחיד לרשות הרבים או ההבאה מרשות הרבים לרשו' היחיד תקרא מלאכה וזה מבואר ממה שאמר איש ואשה על יעשו עוד מלאכ' לתרומ' הקדש ויכלא העם מהביא למדנו מזה שההבא' היא מלאכה וכבר יתבאר זה עוד מהמקומות שנתחייב מיתה בעבור היותו מקושש למדנו מזה שנשיאת החפצים היא מלאכה כמו שביארנו במה שקדם והוא על נד' שני פנים · האחד הוא הבאת החפצים מחוץ לפנים כמו הענין במלאכ' המשכן או הוצאתם לחוץ והוא מבואר מאד כי זה מן המלאכות כי הרוב שיעשה הוא לקנות החפצים או למכרם או להוצי' מהבית מה שלא יאות שישאר בבי' או להבי' לבית מחוץ מה שיצטרך שם ולזה אמר הנביא לא תוציאו משא מבתיכם ביום השבת ומזה יתבאר שנשיאת החפצים בבית ממקום למקום או מבית לבית לא יקרא מלאכה כי לא הזהירם על נשיא' המשא כי אם על הוצאתו מהבתי' והאופן השני הוא שיהיה האדם בחוץ ברשות הרבים ויוציא החפצים ממקומו שהוא ד' אמות שם בר"ה כמו הענין במקושש כי זה גם כן הוא מבואר שהוא מלאכה כמו שביארנו במה שקדם כבר נתבאר זה בי"א משבת וראוי שתדע שמה שישא אותו האדם לתכשיט או לרפואה כמו האספלנית ומה שישא לשמירה דרך מלבוש לא יכנס בגדר מלאכה וזה מבואר כי כמו שנשיאת המלבוש איננה מלאכה כן

הענין

רשי

זכור ושמור · בדבו' אחד נאמרו וכן מחלליה מות יומת וביו' השבת שני כבשים וכן לא תלבש שעטנז גדילים תעשה לך וכן ערות אשת אחיך יבמה יבא עליה הוא שנ' אחת דבר אלהים שתים זו שמענו · זכור לשון פעול הוא כמו אכול ושתו הלוך ובכה וכן פתרונו תנו לב לזכור תמיד את יום השבת שאם נזדמ' לך חפץ יפה תהא מזמינו לשבת : ועשית כל מלאכתך · כשתבא שבת יהא בעיניך כאלו כל מלאכתך עשויה שלא תהרה' אחר מלאכה : אתה ובנך ובתך · אלו קטנים או אינו אלא גדולים אמרת הרי כבר מוזהרי' הם אלא לא בא אלא להזהיר גדולים על הקטנים וזהו ששנינו קטן שבא לכבות אין שומעין לו מפני ששביתתו עליך : וינח ביום השביעי · כביכול הכתי' בעצמו מנוחה ללמד היתנו קל' ומוהר לאדם שמלאכתו בעמל וביגיע' שיהא נח בשבת : ברך ויקדשהו · ברכו במן לכפלו בששי לחם משנה וקדשו במן שלא היה יורד בו : למען יאריכון ימיך · אם תכבד יאריכון ואם לאו יקצרון שדברי תורה נוטריקו' הם כדרשי' מכלל הן לאו ומכלל לאו הן : לא תנאף · אין ניאוף אלא באשת איש שנ' מות יומת הנואף והנואפת ואומ' האש' המנאפת תחת אישה תקח את זרים : לא תגנוב · בגונב נפשות הכתו' מדבר לא תגנובו בגונב ממון או אינו אלא זה בגונב ממון ולהלן בגונב נפשות אמרת דבר למד מעניינו מה לא תרצח לא תנאף דבר שחייבין עליה' מיתת בית דין אף לא תגנו' דבר שחייב עליו מיתת בית דין : וכל

אבן עזרא

ולנאוף כי יפחד אשר הרגיל עצמו להשבע לסוף ישבע ביום אחד שבועות אין מספ' וכל כך הוא רגיל בעבירה הזאת שלא ידע שנשבע ואם אתה תוכיחנו למה נשבעת עתה אז ישבע שלא נשבע מרוב רגילותו בה כי לפני כל דבור שידברו יקדימו השבועה והוא להם לשון נחות ואילו לא היה בישראל רק זאת העבירה לבדה תספיק להאריך הגלו' ולהוסיף מכה על מכותינו ואני אראה שנענש כי הרוצח אם רצה אויבו מלא תאותו בנקמתו גם הנואף כן לפי שעתו והגונב מלא הנאתו ...

זָכ֛וֹר אֶת־י֥וֹם הַשַּׁבָּ֖ת לְקַדְּשֽׁוֹ׃ שֵׁ֤שֶׁת יָמִים֙ תַּעֲבֹ֔ד וְעָשִׂ֖יתָ כָּל־מְלַאכְתֶּֽךָ׃ וְיוֹם֙ הַשְּׁבִיעִ֔י שַׁבָּ֖ת לַיהוָ֣ה אֱלֹהֶ֑יךָ לֹֽא־תַעֲשֶׂ֨ה כָל־מְלָאכָ֜ה אַתָּ֣ה ׀ וּבִנְךָ֣־וּבִתֶּ֗ךָ עַבְדְּךָ֤ וַאֲמָֽתְךָ֙ וּבְהֶמְתֶּ֔ךָ וְגֵרְךָ֖ אֲשֶׁ֥ר בִּשְׁעָרֶֽיךָ׃ כִּ֣י שֵֽׁשֶׁת־יָמִים֩ עָשָׂ֨ה יְהוָ֜ה אֶת־הַשָּׁמַ֣יִם וְאֶת־הָאָ֗רֶץ אֶת־הַיָּם֙ וְאֶת־כָּל־אֲשֶׁר־בָּ֔ם וַיָּ֖נַח בַּיּ֣וֹם הַשְּׁבִיעִ֑י עַל־כֵּ֗ן בֵּרַ֧ךְ יְהוָ֛ה אֶת־י֥וֹם הַשַּׁבָּ֖ת וַֽיְקַדְּשֵֽׁהוּ׃ ס

כַּבֵּ֥ד אֶת־אָבִ֖יךָ וְאֶת־אִמֶּ֑ךָ לְמַ֙עַן֙ יַאֲרִכ֣וּן יָמֶ֔יךָ עַ֚ל הָאֲדָמָ֔ה אֲשֶׁר־יְהוָ֥ה אֱלֹהֶ֖יךָ נֹתֵ֥ן לָֽךְ׃ ס

לֹ֥א תִּֿרְצָֽח׃ ס לֹ֣א תִּֿנְאָֽף׃ ס לֹ֣א תִּֿגְנֹֽב׃ ס לֹֽא־תַעֲנֶ֥ה בְרֵעֲךָ֖ עֵ֥ד שָֽׁקֶר׃ ס לֹ֥א תַחְמֹ֖ד בֵּ֣ית רֵעֶ֑ךָ לֹֽא־תַחְמֹ֞ד אֵ֣שֶׁת רֵעֶ֗ךָ וְעַבְדּ֤וֹ וַאֲמָתוֹ֙ וְשׁוֹר֣וֹ וַחֲמֹר֔וֹ וְכֹ֖ל אֲשֶׁ֥ר לְרֵעֶֽךָ׃ פ

וכל

הֱוִי דְכִיר יַת יוֹמָא דְשַׁבְּתָא לְקַדָּשׁוּתֵיהּ׃ שִׁתָּא יוֹמִין תִּפְלַח וְתַעְבֵּד כָּל עִבִידְתָּךְ׃ וְיוֹמָא שְׁבִיעָאָה שַׁבְּתָא קֳדָם יְיָ אֱלָהָךְ לָא תַעְבֵּיד כָּל עִבִידָא אַתְּ וּבְרָךְ וּבְרַתָּךְ עַבְדָּךְ וְאַמְתָךְ וּבְעִירָךְ וְגִיּוֹרָךְ דִּי בְקִרְוָךְ׃ אֲרֵי שִׁתָּא יוֹמִין עֲבַד יְיָ יַת שְׁמַיָּא וְיַת אַרְעָא יַת יַמָּא וְיַת כָּל דִּי בְהוֹן וְנָח בְּיוֹמָא שְׁבִיעָאָה עַל כֵּן בָּרִיךְ יְיָ יַת יוֹמָא דְשַׁבְּתָא וְקַדְּשֵׁיהּ׃ יַקַּר יַת אֲבוּךְ וְיַת אִמָּךְ בְּדִיל דְּיוֹרְכוּן יוֹמָךְ עַל אַרְעָא דַּייָ אֱלָהָךְ יָהֵב לָךְ׃ לָא תִקְטוֹל נְפַשׁ׃ לָא תְגוּף׃ לָא תִגְנוֹב׃ לָא תַסְהֵיד בְּחַבְרָךְ סָהֲדוּתָא דְשִׁקְרָא׃ לָא תַחְמֵיד בֵּית חַבְרָךְ לָא תַחְמֵיד אִתַּת חַבְרָךְ וְעַבְדֵּיהּ וְאַמְתֵיהּ וְתוֹרֵיהּ וַחֲמָרֵיהּ וְכֹל דִּי לְחַבְרָךְ׃

וכל

ג' זוגין מתחלפין קדמ' ז"ן תניי' שי"ן · י"ג · ז' רפין · י"ב · ג' בתור' ול' כ"כ · ח' פסוקים אי' בהון לא לא לא · ג' וחד שורו וחמורו ·

זכיר חד מן ג' זוגין מתחלפין קרמאה ז"ן תניי' שין וסימניהון זכור את יום השבת · שמור את יום השבת · דמשנה תור' לוז · ויקר' שם המקום · לוש · ויקר' שם העיר דן · תזבח · לא תזב' על חמץ · תשחט לא תשחט על חמץ : ואלה שמות פסל וכל תמונה · משנה תורה פסל כל תמונה · וא"ש על שלשים · מ"ת ועל שלשים · זא"ש זכור · עבדך ואמתך ובהמתך וגרך · מ"ת שמור · כאשר צוך ועבדך ואמתך ושרך וחמרך וכל בהמתך · וא"ש בשעריך כי ששת ימים · וינח ביום השביעי מ"ת למען ינוח וזכרת כי עבד היית · וא"ש על כן ברך · מ"ת על כן צוך יי' אלהיך · וא"ש לא תענה לא תחמד · מ"ת ולא תחמד ולא תענה · וא"ש לא תחמד בית רעך לא תחמד אשת רעך ב"ש סימן מ"ת לא תחמד אשת רעך ולא תתאוה בית רעך · ש"ב סימן · וא"ש ועבדו ואמתו ושרו וחמרו · מ"ת שדהו ועבדו שורו וחמורו : ח' פסו' דאית בהון לא לא לא נמסר ביחזקאל סימן י"ח גבי פסוק אל ההרים לא אוכל קדמ' דספרא :

חזקוני

אמרי נועם

מ"ע ספורנו

וְכָל־הָעָם רֹאִים אֶת־הַקּוֹלֹת
וְאֶת־הַלַּפִּידִם וְאֵת קוֹל הַשֹּׁפָר וְאֶת־
הָהָר עָשֵׁן וַיַּרְא הָעָם וַיָּנֻעוּ וַיַּעַמְדוּ
טו מֵרָחֹק׃ וַיֹּאמְרוּ אֶל־מֹשֶׁה דַּבֵּר־אַתָּה
עִמָּנוּ וְנִשְׁמָעָה וְאַל־יְדַבֵּר עִמָּנוּ
אֱלֹהִים פֶּן־נָמוּת׃ וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה אֶל־
הָעָם אַל־תִּירָאוּ כִּי לְבַעֲבוּר נַסּוֹת
אֶתְכֶם בָּא הָאֱלֹהִים וּבַעֲבוּר תִּהְיֶה
יִרְאָתוֹ עַל־פְּנֵיכֶם לְבִלְתִּי תֶחֱטָאוּ׃
וַיַּעֲמֹד הָעָם מֵרָחֹק וּמֹשֶׁה נִגַּשׁ אֶל־
הָעֲרָפֶל אֲשֶׁר־שָׁם הָאֱלֹהִים׃
ס וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה כֹּה
תֹאמַר אֶל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אַתֶּם רְאִיתֶם
כִּי מִן־הַשָּׁמַיִם דִּבַּרְתִּי עִמָּכֶם׃
לֹא תַעֲשׂוּן אִתִּי אֱלֹהֵי כֶסֶף וֵאלֹהֵי
כ זָהָב לֹא תַעֲשׂוּ לָכֶם׃ מִזְבַּח אֲדָמָה
תַּעֲשֶׂה־לִּי וְזָבַחְתָּ עָלָיו אֶת־
עֹלֹתֶיךָ וְאֶת־שְׁלָמֶיךָ אֶת־צֹאנְךָ וְאֶת־
בְּקָרֶךָ בְּכָל־הַמָּקוֹם אֲשֶׁר אַזְכִּיר אֶת־
שְׁמִי אָבוֹא אֵלֶיךָ וּבֵרַכְתִּיךָ׃
ואם

וְכָל־עַמָּא חָזַן יָת־קָלַיָּא וְיָת־בָּעוּרַיָּא וְיָת קָל שׁוֹפָרָא וְיָת־טוּרָא תָּנֵין וַחֲזָא עַמָּא וְזָעוּ וְקָמוּ מֵרָחִיק׃ וַאֲמָרוּ לְמֹשֶׁה מַלֵּיל־אַתְּ עִמַּנָא וּנְקַבֵּיל וְלָא־יִתְמַלֵּיל עִמַּנָא מִן־קֳדָם־יְיָ דִּילְמָא־נְמוּת׃ וַאֲמַר מֹשֶׁה לְעַמָּא לָא־תִדְחֲלוּן אֲרֵי בְּדִיל לְנַסָּאָה יָתְכוֹן אִתְגְּלֵי־לְכוֹן יְקָרָא דַיְיָ וּבְדִיל דִּתְהֵי דַחַלְתֵּיהּ עַל־אַפֵּיכוֹן בְּדִיל דְּלָא תְחוֹבוּן׃ וְקָם עַמָּא מֵרָחִיק וּמֹשֶׁה קְרֵיב לְצֵית־אֲמִיטְתָא דְּתַמָּן יְקָרָא־דַיְיָ׃ וַאֲמַר יְיָ לְמֹשֶׁה כְּדְנַן תֵּימַר לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל אַתּוּן חֲזֵיתוּן אֲרֵי מִן־שְׁמַיָּא מַלֵּילִית עִמְּכוֹן׃ לָא תַעְבְּדוּן קֳדָמַי דַּחֲלָן דִּכְסַף וְדַחֲלָן דִּדְהַב לָא תַעְבְּדוּן לְכוֹן׃ מַדְבַּח אַדְמְתָא תַּעְבֵּיד קֳדָמַי וּתְהֵי־דָבַח עֲלוֹהִי יָת־עֲלָוָתָךְ וְיָת־נִכְסַת קוּדְשָׁךְ יָת־עָנָךְ וְיָת־תּוֹרָךְ בְּכָל־אֲתַר דִּי אַשְׁרֵי שְׁכִינְתִּי לְתַמָּן אֶשְׁלַח בִּרְכָתִי לָךְ וַאֲבָרְכִינָךְ׃ ואם

ח'ר"פ בכפ' · ל' ט'חס' · ב' וחס' · כל'אורי'חס' · ל' · ג' · ל' ג' · ל' ג' · י"ד ג'בטעמ' לעיל · י"ח · ג'כתו'כן וכל משנה תורה · דכו'

וינעו ב' וחס' וסי' וירא העם וינעו · וינעו אמות הספים : לבעבור ג'וסי' נסות אתכם בא · לבעבור סבב את פני הדבר · לבעבור הביא יי' על אבשלום : ובעבור ב' וסי' תהיה יראתו · ובעבור חושי בי : תחטאו ב' וסי' לבלתי · רגזו ואל תחטאו : תעשון י"ד נמסר בשפטים סי"ז גבי גדעון בפסוק ממני תראו : אלהי ג' בטעם מלעיל אלהי שם · לא תעשון אתי אלהי כסף · מענה אלהי קדם · ונמסר גם בפרשת נח : עלתיך ג' כ"ב וסי' מזבח אדמה תעשה לי · לא הבא' לי שה · לא על זבחיך אוכיחך · אנ"ך · וכל משנה תורה דכו' :

רשי

וכל העם רואים · מלמד שלא היה בהם אחד סומא ומניין שלא היה בהם אלם תלמוד לומ' ויענו כל העם ומניין שלא היה בהם חרש תלמוד לומ' נעשה ונשמע : רואים את הקולות · רואים את הנשמע שאי אפשר לראות במקום אחר : את הקולות · היוצאת מפי הגבורה : וינועו · אין נוע אלא זיע : ויעמדו מרחוק · היו נרתעין לאחוריהם שני' עשר מיל כארך מחניהם ומלאכי השרת באי' ומסייעין אותן להחזירם שנ' מלכי צבאות ידודון ידודו' : לבעבו' נסות אתכם · לגדל אתכם בעולם שיצא לכם שם באומות שהוא בכבודו נגלה עליה' : נסות · לשון הרמה וגדולה כמו הרימו נס אריס נסי כנס על הגבעה שהוא זקוף : ובעבור תהיה יראתו · על ידי שראיתם אותו יראוי ומאוים תדעו כי אין זולתו ותיראו מפניו : נגש אל הערפל · לפנים משלש מחיצו' חשך ענן וערפל שנ' וההר בוער באש עד לב השמים חשך ענן וערפל ערפל הוא עב הענן שאמר לו הנה אנכי בא אליך בעב הענן : כה תאמר · בלשון הזה : אתם ראיתם · יש הפרש בין מה שאדם רואה למה שאחרי' משיחין לו שמה שאחרים משיחין לו פעמים שלבו חלוק מלהאמין: כי מן השמים דברתי · וכתוב אחר אומר וירד יי' על הר סיני בא הכתוב השלישי והכריע ביניהם מן השמים השמיעך את קולו ועל הארץ הראך את אשו הגדולה כבודו בשמי' ואשו וגבורתו על הארץ · דבר אחר הרכין שמי' ושמי השמים והציען על ההר וכן הוא אומ' ויט שמים וירד: לא תעשון אתי · לא תעשון דמות שמשי המשמשין לפני במרו' : אלהי כסף · בא להזהיר על הכרובי' שאתה עושה לעמוד אתי שלא יהיו של כסף שאם שניתם לעשותם של כסף הרי הן לפני כאלוהות : ואלהי זהב · בא להזהיר שלא יוסיף על שנים שאם עשית ארבעה הרי הן לפני כאלהי זהב : לא תעשו לכם · שלא תאמר הריני עושה כרובים בבתי כנסיות ובבתי מדרשות כדרך שאני עוש' בבית עולמי' לכך נאמ' לא תעשו לכם : מזבח אדמה · מחובר באדמה שלא יבננו על גבי עמודי' או על גבי כפי' · דבר אחר שהיה ממלא את חלל מזבח הנחשת אדמה בשעת חנייתן : תעשה לי · שתהא תחילת עשייתו לשמי : וזבחת עליו · אצלו כמו ועליו מטה מנשה או אינו אלא עליו ממש תלמוד לומר הבשר והדם על מזבח יי' אלהיך ואין שחיטה בראש מזבח : את עולותיך ואת שלמיך · אשר מצאנך ומבקרך : את צאנך ואת בקרך · פירוש לאת עולתיך ואת שלמי' : בכל מקום אשר אזכיר את שמי · אשר אתן לך רשות להזכיר שם המפורש שלי שם אבא אליך וברכתיך מכאן אתה למד שלא נתן רשות להזכיר שם המפורש אלא במקום שהשכינה בא שם וזהו בית הבחירה שם נתן רשות לכהנים להזכיר שם המפורש בנשיאות כפים ולברך את העם : ואם

אבן עזרא

צריך שיודע כי אשה יפה או ממון לא ימצאנו אד' בעבו' חכמתו ודעתו רק כאשר חלק לו השם ואמר קהלת לאשר יתלנו חלקו ואמרו חכמים בני חיי ומזוני לא בזכותא תליא מלתא אלא במזלא ובעבור זה המשכיל לא יתאוה ולא יחמוד ואחר שידע שאשת רעהו אסרה השם לו יותר היא נשגבה בעיניו מבת מלך בלב הכפרי על כן הוא ישמח בחלקו ולא ישים אל לבו לחמוד ולהתאוו' דבר שאין שלו כי ידע מה שהשם לא רצה לתת לו לא יוכל לקחתו בכחו ובמחשבותיו ובתחבולותיו על כן יבטח בבוראו שיכלכלנו ויעש' הטוב בעיניו והנה נשלם פירוש עשרת הדברים :

אמר אחד מחכמי הדור ידענו כי תשע' גלגלי' הם כנגד תשעה מספרי' שהם עיקרי כל מספר וככה אלה התשעה דברים והנה הדבור הראשון שאיננו ממספר התשע' שהוא כנגד כבוד השם הנכבד המדבר כאשר הוא האחד במספר העשרה · והנה הדבור השני שהוא לא יהיה לך הוא כנגד הגלגל העליון שהוא מוליך כל הגלגלי' הפך תנועתו ממזרח למערב בעשרי' וארבע שעות ואמר כנגדו אלהי' אחרים להודיע כי בכח השם ירוצון הגלגלים ורבים חשבוהו שהוא הבורא בעבור שאיננו גוף · והדבו' השלישי שהוא לא תשא כנגד גלגל המזלות שהם כל צבא השמים חוץ מהמשרתים השבע' והנ' הגוף הנכבד מקיף כל הגופות וצורתם שהם שמונ' וארבעים ונראה כח השם לעין ויש מקומות בגלגל הזה שיש שם כוכבים רבים ומקומות אין כוכב בהם ואין יכולת באדם לדעת זה הסוד ורבים מחסרי חכמה חשבו כי לשוא נבראו אלה הצורות על זאת המחכו' · והדבו' הרביעי דבור השבת כנגד גלגל שבתי כי חכמי הנסיון אומרי' כי לכל אחד מהמשרתים יש יום ידוע בשבוע שבו יראה כחו והוא בעל השעה הא' ביו' וכן מי שהוא בעל השע' הראשונה בלילה ואומרים כי שבתי ומאדים הם כוכבים מזיקים ומי שיחל מלאכה או ללכת בדרך באחד משניה' כשהם מושלי' יבא לידי נזק על כן אמרו קדמוננו שניתן רשות לחבל בלילי שבתות ובלילי רביעיות והנה לא תמצא בכל ימי השבוע לילה ויום זה אחר זה שימשלו אלא שני המזיקי' בהם רק ביום הזה על כן אין ראוי להתעסק בו בדברי העול' רק בירא' ה' לבדו והדבו' החמישי שהוא כבד כנגד גלגל צדק שהוא יורה על שלום וצדק וחסד ולשלם שכר ולכבד מי שהוא חיי' · והדבור הששי לא תרצח כנגד גלגל מאדי' שהוא יורה על שפיכו' דמים ועל החבורו' ויש מחלוקת בין חכמי המזלו' אם נגה הוא למעלה מהשמש או למטה ממנה וחכמי הודו הביאו ראיות כי נוגה הוא למעלה · והנה הדבור השביעי שהוא לא תנאף כנגד גלגל נוגה שתולדתה להורו' על כל משכב וזנות · והדבו' השמיני לא תגנב כנגד גלגל השמש שהוא יורה על אונס ולהסיר כח כל משרת שיתחבר עמה שלא יראה אורו בעבורה · והנה הדבור התשיעי שהוא לא תענה כנג' גלגל כוכב חמה שהו' יורה על הלשו' · והנ' הדבור העשירי שהוא לא תחמוד כנגד גלגל הלבנה שהוא השפל מכל הגלגלי' והוא תורה על החמד : וכל העם רואים את הקולות · וכבר פירשתי טעם רואים את הקולות כי כל ההרגשות מתחברו' אל מקום אחד והנה הטעם כאשר ראו הקולות והלפידי' כי מנהג האדם שיתפחד מהם וקול השפר שלא נשמע כזה לעולם · ואת ההר לבדו עשן כאשר ראו הפלאים האלה נעו כמו נע ונד שכל אחד סר ממקום מעמדו ושב אחורנית וכמוהו וינעו אמו' הספים וטעם אמות שהספים סרו ממקומם המות הנבואה והאומר כי פי' כמו זעו לא יתכן זה כי אם לא סרו ממקומם איך עמדו מרחוק : ויאמרו · הכהנים וראשי המטו' שהיו קרובים אליו הם דברו עמו אחר שנשלמו עשרת הדברים כי כל כך היו יראים כי פחדו שהשם ידבר עוד עמהם וימותו ובעבור זה אמר משה להם אל תיראו · ויאמר למ"ד לבעבור נוסף כל"מד למבראשונה ולמ"ד והשליפי לאבשלום בן מעכה · וטעם נסות אתכם כמו ולמען נסותך להטיבך באחריתך ובעבור תהי' יראתו על פניכם · כדכתוב יום אשר עמדת לפני יי' אלהיך בחורב : ויעמ' · הזכיר זה פעם אחרת כי משה היה עושה הפך מעשיהם אלה עמדו מרחוק ומשה נגש אל הערפל : ויאמר יי' · רבים השתבשו בעבור שמצאו ודבריו שמעת מתוך האש שהיה בהר סיני כי כתוב וירד יי' על הר סיני על ראש ההר ועתה אמ' מן השמים דברתי עמכם ומי שיש לו לב יבין הטעם בפרשת כי תשא רק עתה אתן לך משל אולי יבין מי שאין לו לב חשוב שיהיה כדמות אדם ראשו בשמים ורגליו על הר סיני וזה טעם וירד ומן השמים ידבר כמו ועמדו רגליו ביום ההוא על הר הזיתים כי ידענו שהשמים והארץ מלא כבודו : לא תעשון · הטעם הנה אנכי יושב בשמי' ואני דברתי עמכם לא על ידי אמצעי וכן כתוב פנים בפנים דבר יי' עמכם ואל תתמה בעבור שכתוב לא תעשו פעמים כי כן דרך צחות לשון הקדש כמו לא תחמוד כי הטעם אחד הוא וכן הוא לא תעשו לכם אתי אלהי כסף ואלהי זהב כמו לא תעשה לך פסל וכל תמונה וטעם שתעש' צורות לקבל כח עליונים ותחשבו כי לכבודי אתם עושים כאילו יהיו אמצעיים ביני וביניכם כמו העגל שעשו ישראל כי אהרן לכבוד השם עשה כאשר אפרש במקומו ובעבור שהשם ידע שישראל יעשו הזהירם בתחלה שלא יעשו אלהי זהב והנה טעם אתי שאין לצורך לאמצעיים עמי על כן אחריו אבא אליך וברכתיך והטעם אני בכבודי אבא אליך : מזבח

הזקוני

[illegible]

בעל הטורים

בוירא העם וינעו · על כן מתנענעים בשעת לימוד התורה לפי שהתורה ניתנה באימה ברתת ב'יע'. וינועו · בגימטר' י"ב מילין · שהיו נרתעי' לאחוריהם : וינועו · ב' במסור' הכא וירא העם וינועו · ואידך וינועו אמות הספים מקול הקורא · מה התם ע"י מלאך אף הכא ע"י מלאכים כדכתיב מלכי צבאות ידודון ידודון · לבעבור · ב' במסור' לבעבור נסות · הכא ואידך לבעבור סבב את פני הדבר גבי דוד בענין האשה התקועית · לבעבור הביא יי' הרעה על אבשלום · פי' לבעבור נסות אתכם · ואם תעמדו בנסיון תהיו כדוד כמו שנ' בענין ואדוני חכם כמלאך האלהים · ואם לאו לבעבור הביא יי' הרעה : תחטאו · ב' במסורת הכא ואידך רגזו ואל תחטאו · הבושה מונעת מן החטא והכעס מביא לידי חטא · וזהו לבעבור תהיה יראתו על פניכם לבלתי תחטאו · כל מי שיש לו בושת פנים לא במהרה הוא חוטא · וזהו רגזו ואל תחטאו כי הכעס מביא לידי חטא : יראתו על פניכ' · בגימ' בשת פנים: ומשה נגש · בפרקי רבי אליעזר גם לא באמר אלא נגש · מיכאל וגבריאל אחזוהו בשתי ידיו והגישוהו שלא ברצונו : אל הערפל · בגימ' אל השכינה : אבות

אמרי נועם

מזבח אדמה וגו' ואינו חפץ בגסות הרוח שאם תבנה בגזית תוציא הרבה ולא יהי' לך להספיק תצטרך להניף חרבך עליה ולגזול בני אדם ותחלליה שאני שונא גזל בעולה :

מ"ע ספורנו

רואים את הקולות · כמו ולפי ראה התבוננו בענין הקולות שלא יוכלו לסבלם כאומרם לא אוסיף עוד לשמוע את קול יי' אלהי ואת האש הגדולה הזאת לא אראה עוד ולא אמות : וירא העם · התבוננו מה לעשות : וינועו · במתנועע תנועה בלתי מכוונת לגבול מה שאליו יקרא נע כענין ויניעם במדבר · תנוע ארץ כשכור · וזה כי מיראתם נסוגו אחור מגבול מה שממנו בלתי מכוונים לגבול מה שאליו : לבעבור נסות אתכם · להרגילכם אל הנבואה שאזכיתם אליה פנים בפנים כמו שהיה הענין באליהו שהיתה אז נבואתו בהיותו משתמש בחושיו כאמרו וילט פניו באדרתו ויצא ויעמוד פתח המערה גם כי אולי לא היתה כאספקלריאה המאירה כענין משה רבינו שנאמר בו אשר ידעו יי' פנים אל פנים : בא האלהים · פמליא של מעלה כמו שאמר למעלה לקראת האלהים : ובעבור תהיה יראתו על פניכם · כטעם מה שהשיב רבי יהושע לקיסר באמרו יותא דחד מן שמשי דקיימי קמיה דקודשא בריך הוא אמרת לא מצינא לאסתכלא ביה שכינה לא כל שכן (פרק שני טרפות) : אתם ראיתם כי מן השמים דברתי עמכם · כענין המגביהי לשבת המשפילי לראות : לא תעשון אתי אלהי כסף · ואחר שראיתם שאין אתם צריכי' לאמצעיים להתקרב אלי לא תעשו אתי כאלה לאמצעי' : מזבח אדמה תעשה לי · וגם כן לא תצטרך לעשות היכלות של כסף וזהב ואבנים יקרות לאמן אקרב אליכם אבל יספיק מזבח [illegible]

הענין באלו כי הם לצורך הכושא אותם כבר נתבאר זה בז' משבת ולפי שהמקום היה מקום במקו' שהיה רשות הרבים והוא המדבר למדנו שהמעביר החפץ יותר מד' אמו' ברשו' הרבים חייב ולפי שמעור רשות הרבים לא יתכן שיהיה בפחות מרוחב י"ו אמו' באופן שיאמ שישתמשו בו רבים ולא יעיקו קצתם לקצתם לפי מה שמערו חכמים ומזה היה בדרך הרבים רוחב י"ו אמה הנה ידענו שרשו' הרבים שיהיה בו זה הדין לא יהיה בפחו' מזה הרוחב מי"ו אמו' והוא מבואר ג"כ שאם היה מקורה אינו רשו' הרבים כי הוא כמו בית וג"כ הנה מפני שההוצאה היא מפנים לחוץ שאינו פנים כמו שיתבאר מדברינו בזה המקו' הוא מבואר שהוא ראוי שלא יהיה לשו' הרבים מוקף מחיצות באופן שיפול עליו שם פנים ולזה יחוייב ג"כ שלא יהיה מקורה לפי שההוצא' מתוך מה לא תשלם אלא אם לא היה התוך ההוא מוגבל ומוקף למדנו שהוא ראוי שיהיה רשו' היחיד מוקף ארבע מחיצות ולפי שאינו ראוי להשתמ' בו אם לא היה גבהו י' טפחים ולא יתכן ג"כ שיקרא בית לפי הוראת הגדר בפחות מזה השעור ואם לא היה עם זה שעורו בארך ד' טפחי' או יותר וכן הענין ברוחב ידענו שלא יהיה רשו' היחיד אם לא היה גבוה י' טפחים או יותר וד' בארך וברוחב ולזה הוא מבואר שההוצא' מרשות היחיד למקום שאינו רה"ר לפי מה שהגבלנו לא יתחייבו עליו מן התורה וכן הענין בהבאה ממקום רשות הרבים למקום שאינו רשות היחיד לפי מה שהגבלנו וג"כ הנה ההוצא' לא תשלם אם לא היתה ממקום נח החפץ אל מקום ינוח בו החפץ כמו שבארנו במה שקד' והנה המקום הראשון בראוי שינוחו בו החפצים אינו בארך פחו' מארבע טפחי' ולא רחב ארבע טפחים אין העקיר' ממנו עקירה ולא ההנחה בו הנחה ואולם ידו של אדם הוא מקום ראוי להניח בו החפץ כי האדם ישמרהו בידו ויאחזהו בו ולזה תהיה העקירה ממנו עקירה וההנחה בו הנחה וג"כ הנה מפני שרשו' הרבי' הוא המקום שמשתמשים בו רבים הוא מבואר שמה שיהיה ברשות הרבים שאינו ראוי שישתמשו בו רבים· כמו הימים והנהרות או התל שהיה ברשות הרבים למעלה מעשרה טפחים אין דינו דין רשות הרבים כי לא יאות שישתמשו בו רבים כבר נתבאר זה בפ"א משבת ובראשון ממנו ובמקומות רבים זולתם:

השרש הי"א הוא שהמלאכה שעשה בכליו של אדם בשבת לא יתחייב עליה כאלו תאמר שהניח הפת בתנור מערב שבת ונאפה בו בשבת או מה שידמה לזה וזה כי אין האדם מצוה על שביתת כליו כבר נתבאר זה מראשון משבת:

השרש הי"ב הוא שאין ראוי לאדם שישתדל שיעשו מלאכתו בשבת בנו ובתו הקטנים שנא' לא תעשה כל מלאכה אתה ובנך ובתך ועבדך ומזה יתבאר שהתורה הזהיר' אותו על שביתת בנו ובתו הקטנים שנאמ' ועבדך ואמתך וכוון בהם אל הקטנים כמו שביארנו במה שקדם:

השרש הי"ג הוא שהאדם מצווה על שביתת בהמתו ממלאכה שנאמר לא תעשה כל מלאכה וגו' ואמתך ובהמתך והוא לאו שנתן לאזהרת מיתת ב"ד ואין לוקין עליו אמר במקו' אחר למען ינוח שורך וחמורך וגו'· אחד שור וחמור ואחד כל בהמה חיה ועוף כמו שהתבאר מהשרשים הכוללים והוא לאו הבא מכלל עשה ואין לוקין עליו ולזה הוא מבואר שאסור להוצי' משא על הבהמה בשבת או לחרוש בה וכבר נתבאר זה מכ"ד משבת הוא מבואר שמה שתשא הבהמה לתכשיט או לשמירה שלא תברח לא יקרא מלאכ' וזה מבואר מאד וכבר נתבאר זה בחמשי משבת:

השרש הי"ד הוא שדחויה שבת אצל סכנת נפשו' כאלו תאמר שחולה שיש בו סכנה עושין לו כל צרכיו בשבת אע"פ שיש בהם מלאכה כי כל המצות נדחות מפני סכנת נפשות זולתי שלש והם ע"ז וגלוי עריות ושפיכות דמים כי התורה נתנה לבריאות הגוף והנפש לא לנקימה והשחתה וזה מבואר מדבריה כמו שזכר ולזה אמר במצות התוריות אשר יעשה אותם האדם וחי בהם ואולם ששפיכות דמים אינו נדחה מפני סכנת נפשות הוא מבואר מאד כי מה בצע להציל נפש בהריגת נפש אחרת וכן הוא מבואר מאד שאין ראוי לעבוד ע"ז מפני סכנת נפשות כי אין ראוי להאביד חיי הנפש שהם נצחיים בעבור העמדת חיי הגוףשהם חיי שעה וזה תמצא בחנניה מישאל ועזריה שהפילו עצמם לתוך כבשן האש להמלט מלהשתחות לצלם הזהב שעשה נבוכד נצר ואולם גלוי עריות הוא מה שיצטרך אל ביאור וכבר ביארו זה רז"ל ממה שאמר בנערה המאורס' שנבעלת בשדה צעקה הנערה המאורסה ואין מושיע לה וזה לאות שאם היה שם אדם ראוי שיהיה מושיע לה באופן שיוכל עליו ואפי' בנפש הרודף אחריה אם לא יוכל להיות מושיע לה בזולת זה האופן· ולזה הוא מבואר שהנפש נדחת מפני העריות וזה ממה שיתבאר ממנו במעט עיון שאין ראוי לדחות העריות מפני הנפש כבר נתבאר זה בח' מסנהדרין ובראשון מיומא ובשני מע"ז ובמקומות אחרים זולתם הנה זה השרש הוא כולל לכל המצות באופן שזכרנו:

התועלת הז' הוא במצות· והוא לכבד הוריו כמו שאמר כבד את אביך ואת אמך והנה התועלת בזאת המצוה הוא במדות כי הוא ראוי שיכבד האדם הוריו מפני התועלת העצום שהועילוהו עם שבזה יתכן שידרוך אל השלמות בקבלו המוסר מהם ואולם שרשי זאת המצו' הם ו': **השרש** הא' שיכבד הוריו בדבריו גם לאחר מיתה ובמשאו ובמתנו ויעמוד מפניהם וישמשם כשמוש העבד לרבו וזהו כלו מגדר הכבוד ולזה ראוי שישמור מהכלמ' הוריו ומשיצערם בכל הצדדים כי זה כלו הפך הכבוד כבר נתבאר זה בראשון מקדושין:

השרש הב' הוא שיכבדם מהונו להאכילם ולהלבישם ולמה שיצטרך להם אם אין לאל ידם או מקיניהם אם יש בידם כי המזון יקרא כבוד כאמרו כבד יי' מהונך כבר נתבאר זה בראשון מקדושין: **השרש** הג' שאין ראוי לאדם לכבד הוריו במה שהוא כנגד השם יתע' כי הוא והוריו חייבי' בכבוד השם יתעלה ולזה הוא מבואר שאם אמרו לו הוריו לעבור על דברי התורה אין ראוי לו לשמוע אל דבריהם: **השרש** הד' הוא שאם אי אפשר לאדם לכבוד הוריו מפני שנשתטו ביותר באופן שלא יוכל לכבדם הנה עושה להם מה שיכול לעשו' מהטוב והכבוד ע"י אחרים וישמט מהם כדי שלא יחטא כי התורה לא תצוה דברים בלתי אפשרים וזה מבואר בנפשו וכבר נתבאר זה בראשון מקדושין: **השרש** הה' הוא שראוי לאדם לכבד אשת אביו או בעל אמו ואע"פ שאינם הוריו וזה כי מזולת זה לא ינהג כבוד בהוריו וזה מבואר מאד כבר נתבאר זה בראשון מקדושין: **השרש** הו' הוא שהעוסק במצוה אחת אין ראוי לו שיעזבה מפני כבוד הוריו אם אינו יוכל לקיים את שתיהן כי הוא והוריו חייבים במצוה ההיא וכ"ש אם היתה המצוה ההיא תלמוד תורה אין ראוי לבטל תלמוד תורה מפני כבוד ההורים כי תלמוד תורה בעצמו מביא לקיים כל המצות כבר נתבאר זה בראשון מקדושין וממגלה:

התועלת הח' הוא במדות· והוא להודיע שכאשר יקרה הפסד הסדור בקבוץ הבי' יפסד הקבוץ המדיני ויביא זה המדינה ההיא לחרבן לרוע ההסכמה אשר בין אנשיה ולזה אמר' התורה שאם ישתדלו בזה האופן בתקון הבית יאריכו הימים על הארץ שיורישם השם יתע' וזה תורה שאם לא יתוקן קבוץ הבית בזה האופן לא יאריכו ימים על הארץ לרוע ההסכמה אשר יהיה בין אנשי המדינה ולזה אמר הנביא לישראל אב ואם הקלו בך להורות על שהוא ראוי שיבא עליהם האויב ויגלו מהארץ: **התועלת** הט' הוא במצוה והוא להמנע מהרציחה ותועלת זאת המצוה במדות מבואר:

התועלת העשירי הוא במצות· והוא להמנע מהניאוף והנה תועלת זאת המצוה במדות הוא מבואר וזה שאם בא האדם אל אשת איש הנה יתכן שתקרה מזה הרעה' עם מה שיקרה בזה מהקלקול בקבוץ המדיני וזה שאם תהיינה נקבות האדם בזה הענין במדרגת נקבות הב"ח שיבא עליהם אי זה זכר שיזדמן הנה לא יודע מאיזו משפחה יהיו הנולדים ולא יהיה מקצתם לקצת העזר שיצטרך לאדם מפני המשפחה עם שלא יודע ג"כ מהנולד מי הוא אביו ולא יהיה בכאן איש משתדל בהנהגת הנולד ובמוסרו ויצאו מפני זה רוב הנולדים לתרבו' רע לא ימלט מהם זולתי מעט מזער· ועוד שכבר יקרה מזה שימותו רב האנשי' לסבת רוב המשגל לרבוי הנקבו' המוכנות להן ולזאת הסבה מנעה התורה רוב העריות כמו שיתבאר במה שיבא:

התועלת הי"א הוא במצות והוא שלא לגנב· ותועלת זאת המצוה במדות מבואר כי מזה יקר' מההפסד בקבוץ המדיני מה שלא יעלם: **התועלת** הי"ב הוא במצו' והוא שלא להעיד עדות שקר ותועלת זאת המצוה במדות מבואר כי בזה יוטל העונש על הבלתי ראוי לו עם שכבר תרבה בסבת זה הקטטות בין האנשים מצד החמס המחייב לזה העדות:

התועלת הי"ג הוא במצות והוא שלא יתאוה האדם דבר מקניני רעהו ולא יחמוד אותם ויקחם לו אע"פ שיתן לו דמים והנה תועלת זאת המצוה במדות מבואר כי אין ראוי שיתאוה שיהיו קנייני רעהו לו כי זאת המדה פחות' מאד ויקרה ממנ' הפסד רב בקבוץ המדיני וזה שכאשר תתחזק התאוה בזה ישתדלו לגנבם ממנו או לגזלם או להרוג בעל הקניינים ההם· הלא תראה מה שקרה לאחאב מפני חמדו כרם נבות שהיה זה סבה שהרג נבות מפני שלא רצה למכרו לו:

התועלת הי"ד הוא להודיע הסב' אשר הביאה הש"י לחדש אלו הדברי' הנפלאים המרעידי' בעת השמעו לישראל עשרת הדברים האלה בקול המתחדש שהיה מתחדש על דרך פלא מתוך האש והוא להראות להם עוצם גבורת הש"י כדי שיראו ממנו וילכו בתורתו אשר בה יהיה להם ההתנשאות וההתרוממות באופן שיהיו ממלכת כהנים וגוי קדוש וזהו אמרו אל תיראו כי לבעבור נסות אתכם בא האלהים ובעבור תהיה יראתו על פניכם לבלתי תחטאו:

התועלת הט"ו הוא במצות והוא להזהיר מעשו' צורות למי בבית המקדש ובשאר המקומו' מהצורו' אשר יתכן שיחשב בהם האלהות כמו צורו' האדם וצורות הגרמי' השמימיי' ומלאכי השרת וזהו אמרו לא תעשון אתי אלהי כסף ואלהי זהב לא תעשו לכם והנה התועלת בזאת המצוה הוא בדעות והוא להרחיק מכחיכת האלהות לזולתו ולזה היתה זאת האזהרה תחת סוג דבור לא יהיה לך וגו':

התועלת הי"ו הוא במצות והוא שיהיה המזבח מחובר לאדמה לא נפרד ממנה והנה התועלת בזאת המצוה הו' להודיע שהשגחת הש"י תמשך בשפלים ואף על פי שמדרגתו גבוהה עד אין חקר ולזה אמר בכל מקום אשר אזכיר את שמי אבא אליך וברכתיך· וכבר יתבאר במה שיבא בג"ה התועלת המגיע מהענינים אשר היו בבית המקדש ובעבודה הנעשית שם: **התועלת** הי"ז הוא במצות והוא לשחוט קדשים בעזרה שנ' וזבחת עליו את עולתיך ואת שלמיך וגו' והנה התועלת בזאת המצוה הוא ליסב בנפשותינו מעלת הקדשי' כדי שנזהר בהם כפי מה שאפשר ואולם התועלת המגיע בענין הקדשים בג"ה במה שיבא:

התועלת הי"ח הוא במצות והוא האזהרה מלבנות מזבח אבנים מאבני גזית אבל תהיינה האבנים ההם שלמו' בזולת חסרון כלל· והנה התועלת בזאת המצוה הוא בדעות והוא להעיר על שהשלמות האמתי הוא בש"י ולזה תהייכה האבנים אשר מהן יבנה המקום שיעבד בו הש"י שלמות ועוד כי מפני שהטוב והשלמות הוא בש"י מעצמותיו ולא מזולתו רצה להעיר על זה שלא יהיה התקון באבנים ההם במלאכות המלאכה כי אם מעצמותן ולזאת הסבה תהיה האבן ההיא נפסלת כשנהג בה הברזל לפסלה אע"פ שלא חסר ממנה דבר והנה שרשי זאת המצוה הם ארבעה: **השרש** הראשון הוא שאם לא היתה האבן שלמה אע"פ שלא הניף עליה ברזל וזה אמנם יהיה כשתהיה בה פגימה כנרת בחוץ והוא שתחגור בה הצפורן פסלה שהרי מורגש בה שאינה שלמה כבר נתבאר זה בא' מחולין: **השרש** הב' הוא שאם הניף עליה ברזל אע"פ שלא פגמה פסלה אותה האבן ולא המזבח שהיא בו שנ' כי חרבך הנפת עליה ותחללה ר"ל שהאבן מחוללת לא האבנים בכללם שזכר תחלה כבר נתבאר בג' מתמיד:

השרש הג' הוא שכבש המזבח דומו בזה דין המזבח כי הוא חלק מהמזבח ולזה קראה אותו התורה מזבח שנאמר ולא תעלה במעלות על מזבחי כבר נתבאר זה בג' מתמיד:

השרש הרביעי והוא שלא נלמוד זה הדין בבנין ההיכל וקדשי הקדשים ואף על פי שהם יותר קדושים ממזבח העולה כי התורה אמרה לא תבנה אתהן גזית רמז בזה כי במזבח לבד יקפיד בזה וכן כשוכר זה במקום אחר לא זכרו כי אם במזבח אמר אבנים שלמו' תבנה את מזבח יי' אלהיך וגו' והנה יתבאר זה עוד בבנין שלמה שהיו שם רבים פוסלין את האבנים ואולם מה שאמר שם ומקבו' והגרזן וכל כלי ברזל לא נשמע בבית בהבנותו איננו מורה שלא יהיו האבנים אבני גזית כי בבית לא נשמע אבל בחוץ נשמע:

התועלת הי"ט הוא במצות והוא האזהרה מלעלות במעלות על המזבח כדי שלא תגלה ערותך עליו והנה התועלת בזאת המצוה הוא במדות ובדעות אולם במדו' כי מזה יתבאר שענין גלוי הערו' הוא מגונה ולזה אין ראוי לאדם שתגלה במקומות הקדושים כמו הענין בכבש אשר בו יעלו על המזבח ולזה אין ראוי לאדם שימשך אחר פעולות הערוה כי הוא גנות לנו מצד גנות פעולותיה ואולם ישתמש בה בהכרחי לבד לקיום המין ולדחיית המותר הזרעי ואולם התועלת ממנה בדעות הוא מהדברים היותר נפלאי' שיהיו בדעות וזה שכבר התבאר במ"י כי הש"י יחסו מהנמצאות בכללם יחס מושכל המלאכה אשר בנפש האומן אל העשוי במלאכה ההיא ולזה יהיה השם יתע' נימוסי הנמצאות בכללם וסדרם ויושרם ושם התבאר בספר מ"י שהוא זה הנימוס בגדר אשר הוא אחד פשוט לא בגדר שהם רבים ולזה אין קצתו לקצת אבל הש"י במדרגת ההיולי כמו הענין בנמצאות העלולות שהם קצתם לקצת במדרגת ההיולי והיה זה כן בנמצאות העלולות מזה הנימוס מהכרח החמר ר"ל שהחמר ישים מתחלק זה הנימוס הבלתי מתחלק מצד שלא יוכל לקבל מהשלמות והטוב יותר מזה השעור כאלו תאמר שהיסודות לא יקבלו מהשלמות כי אם חלק מועט והאדם קבל ממנו הרבה מפני שהחומר לא יוכל לקבל מהשלמות יותר והוא מבואר שכאשר נתבונן בנמצאות ונתחיל מהשפל נעלה מעלה אחר מעלה עד שנגיע אל הש"י והיה זה מבו' לחשוב שיהיה הש"י רבים להיות אלו המושכלות אשר אלו רבות ולזה צוה שלא נעלה במעלות כאשר נעלה אל המזבח לעבוד בו השם יתע' להורות על שהעליה בהשגתו מאלו הדברים השפלים איננה במעלו' אל השם יתע' ואם הם במעלות אצלנו אבל היה זה הנימוס אצלו דבר אחד בלתי מתחלק ואמנם קרה לנו שתהיה עליתנו לזאת ההשגה במעלות מצד עדות החומר והשרונו אשר ישים מתחלק הנימוס הבלתי מתחלק מצד שלא יכול לקבל מהשלמות יותר וזה הענין עמוק מאד ונפלא והטעות בו מרחיק האדם מהשלמות הרחקה נפלאה כמו שיתב' במעט עיון למי שראה דברינו בחלק הג' מהמאמר החמישי למ"י והנה אין הנה מקום זאת החקירה:

פרשת ואלה המשפטים

ואלה המשפטים עד מכה איש וגו'

ביאור המלות

בגפו ר"ל בגופו שבא יחידי או יהיה בכנפו· והרצון בו כנף כסותו כאלו יאמר שבא יחידי לא הביא עמו דבר בזולת כסותו כטעם כי במקלי שעברתי את הירדן· אם אדוניו יתן לו אשה· ר"ל שפחה כנענית ולזה אמר האשה וילדיה תהיה לאדניה וזה לא יתכן שיהיה בבת ישראל· אל האלהים· ר"ל אל השופטים· והגישו אדניו אל הדלת או אל המזוזה· ר"ל שיעמוד העבד אצל הדלת או אצל המזוזה הסמוכה לו באופן שתיכן לרצוע אזנו בדלת· לו יעדה· ר"ל ליעדה לו לנשואין· לעם נכרי· הנה עם הוא שם נופל על הקבוץ· ור"ל בעם נכרי קבוץ נכרי ר"ל שלא ימכרנה לבית אחר כי בבית יתקבצו אנשי הבית וכאלו אמר שלא יוכל למכרה לאיש אחר· שארה כסותה ועונתה· שארה· מזונה· כטעם וימטר עליהם כעפר שאר· ועונתה· רוצה לומר חקה הראוי לה למשגל:

ביאור הדברים

ואלה המשפטים אשר תשים לפניהם לשפוט בין אדם לרעהו ע"פ המשפטים האלה· כי תקנה עבד עברי שש שנים יעבוד מיום המכרו ובתחלת השנה השביעית יצא לחפשי חנם בלא שטר שחרור ובלא כסף שיתן העבד לרבו· אם יכנס העבד בבית האדון בגופו לבד שאין לו אשה הנה יצא בגופו לבד שאין בידו לקח' אשה בעודו בית אדוניו אם לא ירצה האדון כי הוא מחוייב במזונות אשתו ובניו כמו שיתבאר· ואם בעל אשה הוא בהכנסו בית אדוניו· ויצאה אשתו עמו כי היא תכנס ג"כ בבית האדון להזון וכן הענין בבניו רצוני שהאדון חייב במזונותיהם כמו שאמר בפרשת בהר סיני ויצא מעמך הוא ובניו עמו· ומזה המקום יתבאר שהאב חייב במזונות בניו הקטנים עד שש שנים לכל הפחות וזה כי ידמה שהאדון חייב במזונות אשת העבד להיו' העבד חייב

וְאִם־מַדְבַּח אַבְנִין תַּעֲבֵיד קֳדָמַי לָא־תִבְנֵי יָתְהוֹן פְּסִילָן דִּילְמָא־תָרֵים חַרְבָּךְ עֲלַהּ וּתְחַלֵּינַהּ׃ וְלָא־תִסַּק בְּדַרְגִּין עַל־מַדְבְּחִי דְּלָא־תִתְגְּלֵי עֶרְיְתָךְ עֲלוֹהִי׃

וְאִם־מִזְבַּח אֲבָנִים תַּעֲשֶׂה־לִּי לֹא־תִבְנֶה אֶתְהֶן גָּזִית כִּי חַרְבְּךָ הֵנַפְתָּ עָלֶיהָ וַתְּחַלְלֶהָ׃ וְלֹא־תַעֲלֶה בְמַעֲלֹת עַל־מִזְבְּחִי אֲשֶׁר לֹא־תִגָּלֶה עֶרְוָתְךָ עָלָיו׃

ע"ב · יונד"ב · סימן׃

פרשה פרשה

וְאִלֵּין דִּינַיָּא דִּי תְסַדַּר קֳדָמֵיהוֹן׃

א וְאֵלֶּה הַמִּשְׁפָּטִים אֲשֶׁר תָּשִׂים לִפְנֵיהֶם׃

אֲרֵי · כִּי

מזבחי ח' וסי' לא תעלה במעלת · וכי יזיד · ובחור אתו מכל שבטי ישראל · ואיש לא אכרית לך והביאתים אל הר קדשי · כל צאן קדר · ולא תאירו מזבחי חנם · מגישים על מזבחי׃ תגלה ג' וסי' אשר לא תגלה ערותך · בטרם תגלה רעתך · תגלה רעתו בקהל · וחד ותגלה ערותך׃

אבן עזרא

מזבח אבני' י"א כי הטעם שלא יעשה ציורים במזבח על כן לוה במזבח אבני' להיותם שלמות ואלה המפרשים אולי ילמדונו למה נעשה כל המשכן כרובים וכרובי זהב על הכפורת והבית אשר בנה שלמה כלו כרובים ותמונות ופטורי ציצים ואלה המקומות נכבדות ממקום המזבח ובפרשת כי תשא אדבר על זה ויש אומרים כי מזבח אדמ' שלא יהיה על מקום גבוה ואין זה משמע הלשו' והעד שכתו' אחריו מזבח אבני' וקדמונינו אמרו כי הטעם לשום אדמה במזבח הנחשת ואמת אמרו כי כן עשו רק שמו זה הפסוק לזכר ולאסמכתא ואין זה פשוטו כי האדמ' שישימו בו מקרא כי הוא לא יקרא רק מזבח הנחשת כי מנחשת נעשה גם נקרא מזבח הקטרת מזבח הזהב בעבור שהוא מצופה זהב ועוד אילו היה כן משמע מזבח אדמ' יהיה פי' ואם מזבח אבנים שישימו בו אבני' ולא נוכל לומר שלא נעשה המזבח מאבני' כי מפורש הוא והוא הנעשה בהר עיבל ועתה אפרש אמ' הגאון כי יש מחלוקת על דבר המזבח שעשה משה תחת הר סיני י"א לפני מתן תורה היה ואחרים אמרו אחר כן והגאון הודה למחלוקת הראשונה ואמ' כי הכתוב בפרשה הזאת כל אשר דבר יי' נעשה הוא שנוי בפרשה השנית כל אשר דבר יי' נעש' ונשמע ואני אתן לך ראיה גמורה כי אחר מתן תורה היה כי הנה כתוב בפרשה הזאת שאמר השם למשה בעלותו אל הר האלהי' לפני מתן תורה אתם ראיתם אשר עשיתי למצרים ועתה אם שמוע תשמעו בקולי ואמר בתחלה כה תאמר לבית יעקב והנה לא הגיד להם לא מצוה ולא חקים ולא משפטים רק לשמוע מפיהם אם היו חפצים לשמוע בקול השם לכל אשר יצום והם השיבו ואמרו נעשה ושם כתוב וישב משה את דברי העם אל יי' אז קדשם לשמוע דבר השם שהיו עשרת הדברים ועתה החל להשמיע' מצותיו וכאשר נגש משה אל הערפל אמר לו זאת הפרשה לא תעשון וכל פרשת ואלה המשפטים עד כי יהיה לך למוקש ואחר כן כתוב ויבא משה שירד מן ההר ושם כתוב ויספר לעם את כל דברי יי' ואת כל המשפטים ודבר יי' והם מצות עשה ומצות לא תעשה שהתחלתם לא תעשון אתי אלהי כסף ואלהי זהב ודברי המזבח וכל מצות עשה ולא תעשה שהם בפרשת ואלה המשפטים כמו השב תשיבנו לו עד בא השמש תשיבנו לו אלהי' לא תקלל והמשפטים דברי העבדים והמכים והכלים והגניבה וההבערה ודברי הגנבה והשבועה ועל אלה כתוב שם ואת כל המשפטים ובעבור זה אמרו אבותינו נעשה ונשמע ופירו' נעשה כשמור מצו' עשה ומצו' לא תעש' ונשמע על המשפטי' על כן הוסיפו אחר מתן תור' לאמ' ונשמע ולא אמרו כן בתחלה · והנה פי' מזבח אדמ' כמשמעו עשוי מאדמ' וזהו שכתו' ויבן שם מזבח תחת ההר וכתו' בכאן וזבח' עליו את עולתיך ואת שלמיך ושם כתו' ויעלו עולות ויזבחו זבחי' שלמי' ואין ספק כי זאת פרשת מזבח אדמ' גם לא תעשו' אתי בעבו' דם הברית שזרק על המזבח ועל העם שקבלו על נפש' שהש' לבדו יהי' להם לאלהי' וישמרו מצותיו ומשפטיו · והזכיר את צאנך ואת בקרך שסמיכה' מיני עולות ושלמים ראיתי כותי אח' ישתחקו עלמותיו שטען על החכמים בעבור שאמרו אי זהו מקומן של זבחים, כי אמר כי לא מצא בכל התורה זביחה כי אם שלמים כמו עולה וזבחים כי עולה דבר בפני עצמו והזבחי' שלמים כמו ויעלו עולות ויזבחו שלמי' ליי' פרים וככה נגל מקו' והראתי לו כי לא דבר נכונה כי כתיב וזבחת עליו את עולותיך ואת שלמיך אז הודה על חטאתו שטען על אנשים נכבדים מכל הדורות הבאים אחריהם · וטעם בכל המקום אשר אזכיר את שמי פירוש בכל מקום אשר אשים זכר לשמי שכבודי שוכן שם כמו שילה ונוב שעמד שם הארון אם תבא אל המקום הנזכר לשמי לבקר אותי גם אני אבוא אליך וברכתיך · וטעם אבוא אליך כדרך בן אדם והטעם תמלאני שם במקום שאזכיר את שמי עליו והוא מקום הכבוד כאילו בהתי אליך שידעתי שתבא ובעבור בואתי ובעבור שבאת לכבודי אבוא אליך וברכתיך ולא תהיה צריך לאמר כי תמלאני בכל עת שאם כבודי : ואם מזבח אבנים · המזב' שבנ' משה לכרות ברית עם ישר' בדם הברית ועוה השם שיבנו מזב' אבני' בעבר הירדן טרם שינחלו הארץ ויכתבו על האבני' כל התורה כי מצות רבות הם תלויות בארץ כמו שהיה · לורך עם בניהם בהכנסם לארץ מפני המצות התלויות בארץ ושם זבחו שלמים ויאכלו כאשר עשו' אבותיהם ויהיה טעם ואם מזבח אבנים כאומר עשה עתה מזבח אדמה ואם תזכה שתכנס לארץ אז תבנה מזבח אבני' : אתהן · הם האבני' : גזית · הטעם כמו ומשרתו יהושע בן נון נער כן לא תבנה אתהן בנין גזית וגזית מגזרת על גזזי לאכו כי גז חיש וכן נגזזו ועבר והטעם כמו כריתה רק אבנים שלמות כמו שהן נבראות : כי חרבך · שם חרב נופל על כלי ברזל שנעשה לחתוך בו אולי נקראת כן החרב כי הוא מחרבת ובמקום אחר כתוב לא תניף עליהן ברזל על מזבח אבנים שבנו ואין לנו לחפש על טעמי המצות ועל דרך הסברא אולי היה כן כדרך הפגול בעבור שהיה קרב לגבי המזבח אין ראוי להיות הנגזר פגול כי יחלל קדש שהקדיש אם ישאר ממנו עד שיהיה פגול וככה זה אם יכרתו האבני' לבנות המזבח אולי יחולל הנכרת מן האבנים לעבודת אליל או למקום המטונף או היכנו כבוד ורמיזו שהכהן צריך לכפר על המזבח : תעלה · אמר בן זיטא כי במעלות מגזרת מעל ולא פקח עיניו לראות כי מ"ם מעל שורש והעד ומעלה בו מעל והנה מעל במשקל בצל ולשון רבי' שאינו סמוך ונעלות בלות ומתולאות והנה ראוי להיות במעלות חרק תחת הב"ית וקמץ תחת הע"ין רק פירושו כמו ומעלות שבע עולות והנה חשב בן זיטא לעלות בסלם חכמה בהבליו ונגלתה ערותו עליו וככה יקרה לכל מין אשר בדברי קדמונינו לא יאמין וזאת מצות מעלות כוללת כל מזבח אדמה אבנים או נחשת כל מזבח שהוא עשוי לשם כאשר הוא כתוב מזבחי :

אשרי נותן לב לפשטים · גם בכללים גם בפרטים :
אז יתבונן למה נכתב : ויו' עם אלה המשפטים :

ואלה המשפטי' · אחר שאמרו ישר' למשה דבר אתה עמנו אמ' השם למשה בגשתו אל הערפל כה תאמר אל בני ישראל והחל להזהיר על אלהי הזהב ושיכרות ברית עמהם בדרתו שהשם לבדו יהיה להם לאלהי' והורהו המשפטי' והמצ' שיאמ' להם אם יקבלום אז יכרו' להם ברית ואמר לו בסוף אלה התנאים פרשת הנה אנכי שולח מלאך לפניך ועיקר הפרשה להשמיד עבודת אליל מארצם בהכנסם שם וככה פירש להם משה לפני כרות הברית כי בסוף ולא תעבוד את אלהיהם והנה תחלת הפרשה שלא יעשו עם השם אלהים אחרים וסוף הפרשה להברית וזכר האלילים והפסילים שהם עשויים בארץ כנען : כי תקנה

רשי

ואם מזבח אבנים · רבי ישמעאל אומר כל אם ואם שבתורה רשות חוץ משלשה אם תקרי' מנחת בכורי' זו מנחת העומ' שהי' חובה ועל כרחך אין אם הללו תלויין אלא ודאין ובלשון כאשר הם משמשים : ואם מזבח אבנים תעשה לי הרי אם משמש בלשון כאשר וכאשר תעש' לי מזבח אבנים לא תבנה אתהן גזית שהרי חובה עליך לבנות מזבח אבנים שנ' אבנים שלמות תבנה וכן אם כסף תלוה חובה הוא שנ' העבט תעביטנו ואף זה משמש בלשון כאשר וכן גזית · לשון גזיזה שפוסלן ומכתתן בברזל : כי חרבך הנפ' עליה · הרי כי זה משמש בלשון פן שהו' דילמ' פן תניף חרבך עלי' ותחלליה הא למדת שאם הנפת עליה ברזל חללת שהמזבח נברא להאריך ימיו של אדם והברזל נברא לקצר ימיו של אדם אין זה בדין שיונף המקצר על המאריך ועוד שהמזבח מטיל שלום בין ישראל לאביהם שבשמי' לפיכך לא יבא עליו כורת ומחבל והרי דברים קל וחומר ומה אבנים שאינן רואות ולא שומעות ולא מדברו' על ידי שמטילות שלום אמרה תורה לא תניף עליה' ברזל המטיל שלום בין איש לאשתו בין משפח' למשפחה בין אדם לחבירו על אחת כמה וכמה שלא תבואהו פורענות : לא תעלה במעלות · כשאת' בונה כבש למזבח לא תעשהו מעלו' אשקלונ"ש בלעז אלא חלק יהא ומשופע : אשר לא תגלה ערותך · שעל ידי המעלות אתה צרי' להרחיב פסיעותיך ואף על פי שאינו גלוי ערוה ממש שהרי כתיב ועשה להם מכנסי בד מכל מקום הרחבת הפסיעות קרוב לגלוי ערוה הוא ואתה נוהג בם מנהג בזיון והרי דברים קל וחומר ומה אבנים הללו שאין בהם דעת להקפיד על בזיונן אמרה תורה הואיל ויש בהם צורך לא תנהג בהם מנהג בזיון חבירך שהוא בדמות יוצרך ומקפיד על בזיונו על אחת כמה וכמה :

חסלת וישמע יתרו

ואלה המשפטים כל מקום שנאמר אלה פסל את הראשונים ואלה מוסיף על הראשוני' מה הראשוני' מסיני אף אילו מסיני ולמה נסמכ' פרשת דינין לפרשת מזבח לומר לך שתשים סנהדרין אצל המקדש : אשר תשים לפניהם · אמר לו הק"בה למשה לא תעל' על דעתך לומר אשנה להם הפרק וההלכה שנים או שלשה פעמים עד שתהא סדורה בפיהם כמשנתה ואיני מטריח עצמי להבינם טעמי הדבר ופירושו לכך נאמר אשר תשים לפניהם כשלחן הערוך ומוכן לאכול לפני האדם : כי

בעל הטורים

אבוא אליך · אבוא עולה עשר' לומר שאם אמנא עשרה בבית הכנסת אבא אליך וברכתיך: תגלה · ג' לא תגלה ערותך עליו · תגלה רעתו בקהל · בטרם תגלה רעתך · לומר שאם יגלה ערותו על המזבח יגלה רעתו בקהל :

ואלה המשפטים

ואלה נוטריקון ותייב אד' לחקור הדין:

המשפטים · נוטריקון הדיי' מצווה שיעשה פשרה שרם יעשה משפט: אשרי נוטריקון אם שניהם רוצים : תשים · נוטריקון תשמע שניהם יחד מדברי' : לפניהם · נוטריקון לא פני נדיב יהדר התנכר מהם · סמך משפטים ללא תעלה במעלות לומר הין מתונין בדין כלומר לא יעלו אלא ילכו במתון · מעלות בגי' מתונים: וסמך משפטים לאלהי כסף לומר שלא ימנה דיין בשביל ממון וכתיב לעיל מיני' כי חרבך הנפת עליה שצריך הדיין לראות כאלו חרב מונחת לו על ירכו · וסמך דינין לעבודה שהם מג' שהעולם עומד עליהם וסמך אותם למזבח לומ' כל המעמיד דיין הגון כאלו בנה מזבח · הפך ממי שמעמיד את שאינו הגון כאלו נוטע אשרה אצל המזבח : ואלה המשפטים אשר · ב"ת מרה · שנצטוו על הדינין במרה : ואלה המשפטים אשר תשים · ב"ת מרמה · שאם יבוא דין מרומ' לפני הדיין יחקור וידרוש כדי להוציאו לאמתו : המשפטים אשר · אלו מנעל סופר רנ עה : אשר תשים לפניהם · בגי' דקדוקי התורה ודקדוקי סופרים : ויש בפסוק ה' תיבות לומר לך שכל הדן דין אמת לאמתו כאלו קיים ה' חומשי תורה וכאלו נעשה שותף להקדוש' ברוך הוא במעשה בראשית :

ויצאה

אמרי נועם

אבא אליך וברכתיך אב"וא בגמטרי' י"ד כלומר כשיבא להזכיר את השם לא יזכירוה בפחות מעשרה :

ואלה המשפטים

סמך משפטים ללא תגלה ערותך עליו לומר שאין מושיבין דיין שיש בו שום ערוה ועברה שנ' כלך יפה רעיתי ומום אין בך כ"לך בגמטרי' שבעים אלו שבעים סנהדרין ומופלא שב"כד עליה' · תנן בירושלמי ת"ם דנין בכ"ג סנהדרין לפי שמבראשית עד שנברא אדם כ"ג אזכרות וע"מ אין דיני נפשות אלא בשבעים לפי שמבראשית עד בריאת אדם שבעים אזכרות ולמה נקראו סנהדרין שראוים להיות שונאי דורין אבל בירושלמי' מוכח מקראי שהיו ע"א שנ' ויקח רב הטבחי' וגו' ומן העיר לקח סרים אחד הרי שבעי' ואחד ולמה נקרא סרים שהי' יושב ומסרס ההלכה : פיר"שי כל מקום שנ' אלה פוסל את הראשוני' א"ת אלה החוקי' דנדרים מה פסל וכן אלה החוקי' והמצו' וגו' · וי"ל כיון דלא קאמר מצות אחריני או לא פסלי ועוד דהאי קראי מפרש מה שדבר אבל ואלה המשפטי' דמפרש מיד מצות אחריני או והוה פסלי הראשוני' אי לאו ואלה ומה"ט לא תקשי אלה פקודי דמפרש ואזל נמי מה שדבר כבר וכן אלה הדברים : לפניהם וגו' הוקשה אשה לאיש לכל דיני' שבתורה · ותימה דהא אמרי' בפ' בא סימן כל הכשר לדון כשר להעיד והרי אשה דכשר' לדון ופסולה להעיד שנ' ועמדו שני האנשים אלו העדים דוקא אנשים · ומעתה אמרי' דפסולה לדון מאחר דפסולות להעיד · וי"ל דה"ק כל איש הכשר לדון כשר להעיד ומדבורה אינה ראייה ללמוד שכשרה לדון לפי שי"ל והיא שופטה לא דיין ממש אלא מורנת בתי דיני' בכל עיר ועיר או מלמדת להם דינים או כמי היו מקבלין אותה עליהם לפי שקיבלה נביאה

חזקוני

ואם מזבח אבני' · פר"שי כל אם שבתורה רשות חוץ מג' וכו' ואין להקשות מואם כופר יושת עליו שאינו אלא לפי הכולד לבשיה סדבר : ואם מזבח אבני' · ואף אם תרלה לעשות לי מזבח תבנהו אבנים שלמות שטע' זה : לא תבנה אתהן גזית שהשתיתן רגילין לעשות ציורי' באבני גזית ואפי' בלא ברזל שהפני' זה פוסל בכל דבר כדכתיב אבני' שלמות תבנ' : כי חרבך אם חרב הנפ' עלי' ותחלליה בכניעה בעלמא שהם חרב מברזל והברזל פוסל בכניע' כדכתיב לא תני' עליה' ברזל כך שנו רבותינו במסכת מדו' : ותחלליה · עונש שמענו אזהרה לא שמענו ת"ל לא תניף עליהם ברזל : ולא תעלה במעלות על מזבחי · עליו אי אתה פוסע פסיעה יתרה רק גוד' בגד עקב ועקב בגד גודל אבל אתה פוסע פסיעה יתרה בהיכל ובקדשי הקדשים: סליק בדרא דפרשת יתרו:

ואלה המשפטים · פר"שי כל מקו' שנ' אלה פסל את הראשוני' כלומר אלו ולא את הראשוני' ואל תשיבני אלה המצות דפרשת בחוקותי ודפרשת מסעי אלה הפוקים דפרשת מטות אלה דברי הברית דפרשת תבא וכיוצא בהם שהרי לא שייך לפרש בהן כך משום דתנן סליק ענינא : ואלה המשפטים · אמר רבי אבהו אמר רבי יוסי בן זמרא כל מקום שנאמר אלה פסל את הראשונים ואלה מוסיף על הראשונים שנאמר שם לנוקם ומשפט : המשפטים · למעלה הורה להם סדר יראה מכאן ואילך מורה להם סדר הדינים · ד"א למעלה כתב האזהרות לא תרצח לא תנאף וכו' ולא פירש העונשי' אם יעבור איש עליהם מוד ופירש מה עונשן מה שפר"שי כאן למה נסמכה פרשת דיני' לפרשת מזבח שלמדנו שאין כאן מקומה של פרשת דינין וכי מעיינת בענין שפיר הסברא נותנת שכל הפרשה מכי תקנה עד ופט שכים תורע נכללה בפרשת בהר ועל זה פר"שי ואלה מוסיף על הראשוני' כלומר על הדינין הכתובים בפרשת בהר : לפניהם · פר"שי ולא לפני גוים ואפילו הם מודין אבל אם דנוה ישראל כנפלה ולא ניים דיכא מוחר לכופו ע"י גוים עד שיעש' מה שדייני ישר' פסקו עליו : כי

מ"ע ספורנו

לא תבנה אתהן גזית · ליפותו : ולא תעלה במעלות · אף על פי שלא תצטרך לעשו' מלאכות ויפוים לשגל בתוככם מכל מקום השמר מלהיות קלות ראש במזבח :

ואלה המשפטים

ואלה המשפטים · הנה בפרשה של מעל' היתה האזהר' שלא תחמוד כל אשר לרעיך · ואלה המשפטי' אשר בם ידע האדם מה הוא כל אשר לריעך : אשר תשים לפניהם · שאין בהם עשה ולא תעשה כמו באזהרות הפרשה של מעלה אלא כשיקרה הצורך לשפוט ישפטו כזה האופן : לא

להם דינים או כמי היו מקבלין אותה עליהם לפי שקיבלה נביאה וי"ע דלהכי לא ממעטינן לפניהם ולא לפני נשים משום דכל הפרשה בלשון זכר נאמרה : כי תקנה עבד עברי פי' רשי עבד שהוא עברי או אינו וכו' וקשה איך ס"ד לומר שבי והא כנעני משבעה אומות דכתי' בהו לא תחי' כל נשמה וע"פ אמרי' בקדושין תכין לאדם אחד שבא על כנענית שאתה ראשי לקנותו ת"ל וכו' וי"ל דכל עבדי' בקראי' מ"מ כנען דכתי' עבד עבדים : שש שנים יעבוד קרי ביה יעבד לאדרבה האדון עובד את העבד כדאי' בפ"ק דקדושין הקונה עבד עברי קונה אדון לעצמו : אם בגפו יבא בגפו יצא כבר אמרו ר"ל שכשישראל בגלות שכינה עמהם כאמרם גלו למצרים שכינה עמהם שנ' אנכי ארד עמך מצרימה ולכן אמר אם בגפו יבא לגלות תחת כנפי השכינה כשיגאלו מן הגלות יוצאו ותתן כנפיו אם בעל אשה הוא שהיה השכינה ויצאה השכינה עמו ואם יאמר אהבתי וגו' ורוצה לישאר בגלות ובשעבדות בין אדום וישמעאל ורוצה לנהוג בחוקותיהם ובדרכי האמורי ואומר לא אצא חפשי והגישו אל האלהי' השם יעניש יתנהג עמו כעבד"כד אמ"כ והגישו אל הדלת או אל המזוזה שבעוונם כתי' ואהבתי את ש' אלהי' כנגד מה שאמר אהבתי את אדוני · ירד ורצע אדוניו את אזנו לפי שהעריע אוזן ביד כלי שעבור לאחר הדברים זה כזה נוכח שכתוב שירצע לפי שהוא קונה כנסיות כי הכתוב

חייב במזונותיה וראוי כשימכר בגנבתו לא תפסיד אשתו מזונותיה אשר נתחייב לה ובהיות הענין כן הנה יתבאר מזה שהוא חייב במזונות בניו ולזה יתחייב האדון לזונם ולפי שזה השעור שימכר העבד הוא שש שנים הנה נלמד מזה שהאדם חייב במזונות בניו שש שנים לכל הפחות ואולם אחר זה הנה הוא ספק אם הוא חייב אם לא ולא נוכל להכריחו על זה מזה הצד אם לא מצד הצדקה כי מזה הצד נוכל לכופו על זה · אם היה ראוי לעשות כמו זאת הצדקה כמו שיתב' בדיני הצדקה · אם אדוניו יתן לו אשה וילדה לו בנים או בנות · הנה בצאת העבד מיד אדוניו תשאר האשה וילדי' לאדוניה והוא יצא יחידי מחברתם והנה זאת האשה היא שפחה כנעני' שבניה הם שלו ומזה המקו' הוא מבואר שהאדון כופה עבדו לקחת שפחה כנענית כדי שיוליד לו עבדים · ואם אמור יאמר העבד אהבתי את אדוני ואת אשתי הכנענית ואת בני אשר לי ממנה לא ארצה לצאת חפשי להפרד מאדוני ומאשתי ומבני · או ירצה בזה והוא יותר נכון אהבתי את אדוני עם אשתי ועם בני ר"ל שאני ואשתי ובני כלנו אוהבי' אותו והיא אשתו העבריה ובניו העבריי' כי הם בניו והיא אשתו ואין הענין כן בשפחה כנענית והבני' שיש לו ממנה כי הם בניה לא בניו והיא אינה אשתו·והגישו אדוניו לפני ב"ד והגישו אל הדלת או אל המזוזה באופן שיתכן לרצוע אזנו בדלת ורצע אדוניו את אזנו במרצע בדרך שיתן המרצע באזנו ובדלת · ועבדו לעולם ר"ל לזמן היותר ארוך שיהיה אפשר לעברי להיות עבד והוא עד היובל כי בשנת היובל חויבו לקרא דרור בארץ בדרך שישוב איש אל אחוזתו ואיש אל משפחתו כמו שהתבאר בפרשת בהר סיני ושם התבאר שההבדל יהיה בזה בין עבדים ישראלים ובין עבדים כנעניים כי עבדים הכנעניים לא יצאו ביובל וזה לאות שהעבדי' כלם יצאו מעבדות בבא היובל · וכי ימכור איש את בתו לאמה לא תצא מגדר ישרא' להנשא לעבד כנעני כצאת העבדים שיכול אדוניה' להשיא' שפחה כנענית אבל יעדה לו אדוניה ויעשנה או ירצה בזה לא תצא בו' שנים כצאת העבדי' כי כבר יתכן שתשאר בבית לפי שהוא ראוי שיעדה לו אדוניה ויעשנה · ואם היא רעה בעיני אדוני' באופן שלא רצה ליעד' הנה ישתדל שתפדה ר"ל שישיב לו אביה מכסף על פי השנים אשר יש לה לעבוד עמו עד שלמות ו' שנים כי איננה ישר שתעמוד בביתו לאמה בזולת אישות פן יקרב לגלות ערותה אבל לא יוכל למכר' לבית אחר מישראל כאשר יבגוד בה שלא ירצה ליעדה לו כדי שיעדה מי שימכרה לו · ואם רצה האדון ליעדה לבנו הנה יעשה לה כמשפט הבנות הנשואות לא יפול דבר ממשפטה מפני המכרה לו לאמה ואם אחרת יקח לו זולת האמה לא יגרע מפני זה מחק האמה דבר אבל ינהג בה כמנהג האיש את אשתו ר"ל שיתן לו מזונותי' וכסות' וחקה הראוי לה מהמשגל · ואם ג' אלה לא יעשה לה ר"ל שלא יעדה לו ולא לבנו ולא שישתדל עם קרוביה שיפדוה קוד' הגעת הו' שנים הנה תצא חנם בלא נתינת כסף וזה אמו' יקרה אם כשתשלי' עבודת הו' שנים כי אז תצא חנם כמו הענין בעבד עברי אם כשתביא סימנים תוך ו' שנים ומפני זה האופן השני אמר אין כסף ר"ל כי אע"פ שכבר הורה באמרו והפדה כי בצאת' תוך זמנה תשיב כסף הנה יתכן שתצא קודם זמנה בזולת נתינת כסף וזה אמנם יהיה כשתביאה סימנין וזה יתבא' ממה שאומר · וזה כי בן ובת הם שמות יפלו על הקטנים כשיאמרו סתם כאמרו אם בן יגח או בת יגח שהוא מורה על הקטן וקטנה כמו שיתבאר בזאת הפרשה ולא תמצא שקרא בראשי המטות הנערה אשה ולענין הפרת נדריה היא ברשותה אפילו בהיותה נערה כמו שיתבאר שם · ואולם לענין מכירה לא השליטה אותו התורה כי אם בהיותה קטנה ולזה אמר את בתו ובהיות הענין כן הנה הוא מבואר שאין האב רשאי למכור את בתו כי אם בעוד' קטנה ולזה אין ראוי שימשול למכר' כי אם לעת אשר היא ברשותו למכרה · והמשל כי מי שהיו לו פי' שדה אחד לשתי שנים לא יוכל למכור פי' השדה ליותר משתי שנים וזה מבואר בנפשו ולזה הוא מבואר שכאשר תשוב זאת הקטנה נערה וזה יהיה כשתביאה סימנין או תצא מרשות האדון · וראוי שתדע שקנין עבד עברי האמור בכאן הוא שמכרוהו בית דין כי כבר ימכרוהו בגנבתו כמו שיתבאר במה שיבא · וכבר התבאר מזה שהענין הוא כשלא מכר עצמו מהענין הנמשך לו בדין האמה שהוא כאמה שמכרה זולתה אשר הוא שליט במכירתה ולזה יהיה קנין עבד עברי כשמכרוהו זולתו מהשליטים על מכירתו ועוד שכבר נתבאר בפרשת בהר סיני במוכר עצמו שאינו יוצא כי אם ביובל לא בשש שני' כמו הענין בזה העבד הנמכר ולזה יתחייב שיהיה זה הדין במי שמכרוהו זולתו והנה דין זה העבד שיעבוד ו' שנים אם לא פגע בהם היובל כי בבא היובל יצאו כל העבדים העבריים חפשי' ואם מת האדון עובד את הבן כי דינו כדין האדון בזה הענין' כמו שביאר' התורה בענין האמה שבן האדון קם תחתיו ליעד' והנה היה זה כן כי לפי הנהוג תבא הירוש' מן האב לבן והוא מה שהוא ראוי אם לא ימנע זה מונע ולפי שמשפטי התורה יהגו בענינים ולפי הנהוג הנה לא יעתק ענין עבדו' העבד העברי או האמה העבריה כי אם לבן לא לאח ולא לבת ומזה יתבאר שאם ברח העבד תוך זמנו שהוא חייב להשלי' מה שיחסר מן הזמן שכ' שש שנים יעבוד ואמנם אם חלה תוך הזמן לא יתחייב להשלים אם לא היה מה שחסר מן הזמן שלא היה יכול לעבוד בו כלל יותר מחציו ר"ל ארבע שנים כי הוא המספר הראשון והשנים שיוסיף על חצי הו' שנים · וזה שכבר אמרה התורה בענין עבד עברי בפרשת בהר סיני כשכיר כתושב יהיה עמך ר"ל שערכו ממוצע בין השכיר והתושב · והנה התושב לא יגרע מחוקו מהאדון דבר מפני חליו והשכיר לא יקח דבר כשיחלה באופן שלא יוכל לעשות דבר מעבודתו · ולזאת הסבה אם חלה ג' שנים איננו חייב לשלם כי היה קצת הזמן כשכיר וקצתו כתושב ואולם אם חלה ד' שנים באופן שלא יוכל לעבוד כלל הנה הוא חייב לשלם והנה אין האדון רשאי להכריחו לעשות מלאכה שאין מדרכה לעשותה כשו תאמר שילמדנו מלאכ' שלא היה יודע אבל עוש' המלאכ' שיהיה דרכו לעשות' שכ' יעבוד ר"ל העבוד' אשר מדרכו שיעשה אותה · והנה בבא השנה השביעי' מיום המכרו יצא לחפשי בזולת כסף יקנה עצמו בו מהאדון ובזול' שטר יקנה האדון לו גופו בו שכ' ובשנה השביעית יצא לחפשי חנם והנה יתבאר מזה שקודם השנה השביעית לא יצא העבד חנם אבל יצטרך לכסף או לשטר שחרור וזה מבואר בנפשו לפי השרשים הכוללים והנה כשלא היתה לו אשה בהכנסתו בית האדון אין לו רשות לקחתה להעמים על האדון מעמס מזונותיה שאם היה לו מדע' האדון שכ' אם בגפו יבא בגפו יצא והנה אם היתה לו אשה ובנים או בנים או אשה האדון חייב במזונותיהם שכ' ויצאה אשתו עמו והוא הדין לבניו וכן תמצא שביארה התור' זה במוכר עצמו לישר' או לגוי אמ' במוכר עצמו לישרא' בפ' בהר סיני ויצא מעמך הוא ובניו עמו ובמוכר עצמו לגוי אמר' ויצ' בשנת היובל הוא ובניו עמו והנ' יתבאר שמעש' ידי אשתו ובניו הם לעב' לו לאדון כי לא קנה אות' לו לעבדי' בקנותו העב' ואם היתה ארוס' או שומרת יבם הנה אינ' אשתו ולא יתחייב האדון במזונותיה וכן אם היתה פסולה לו לפי שאינה ראויה להיות אשתו והתורה אמר' ויצאה אשתו ועמו והנה לא יוכל האדון לתת לעבד שפחה כנענית אם לא היו לו אשה ובני' בהכנסו ברשותו שנאמר אהבתי את אדוני את אשתי ואת בני כשם שהיה הוא כמצא בהכנסו כן יהיו אשתו ובניו כמצאים או ועוד כי בזה האופן יתכן שיאמר שאהבו אותו אשתו ובניו וזה שאם לא היו בניו נולדים קודם הכנסו שם לא יתברר להם הטבת האדון להם יותר מחוק הנהוג שיאהבוהו והנה אין האדון או בנו מוסר לו כי אם שפחה כנענית אחת שנא' יתן לו אשה ולא שתי נשים ואינו נותן שפחה אחת לשני עבדים שנ' יתן לו ולא לזולתו והנה אינו נרצע העבד עד שיאמר כשהוא עבד אהבתי את אדוני את אשתי ואת בני שנ' ואם אמור יאמר העבד אהבתי את אדוני ואינו נרצע מפני פעם אחת שיאמר זה המאמר שנ' ואם אמור יאמר ר"ל שיהיה רגיל לומר זה המאמר והרגילות הוא בהשנות והמעט שיהיה בהשנות הוא שני' כי הוא הרבוי הראשון ולזה אינו נרצע עד שיאמר זה המאמר וישנה אותו כשהו' עבד ולפי שפחות משוה פרוטה אינו דבר לפי השרשים התוריים הנה יתחייב שישאר מזמן עבודתו בשיאמר זה שוה פרוטה או יותר וראוי שתדע שכהן אע"פ שלוקח שפחה כנעני' אינו נרצע כי ביובל ישוב איש למשפחתו כמו שהתבאר בפרשת בהר סיני ולזה יתחייב שיוכל לשוב בחזקה שהיה בו ואם היה נרצע הנה ישוב בעל מום ויהיה פסול לעבודה כמו שיתבאר במה שיבא ולא ישוב לחזקה שהי' בה ולפי שאמ' אהבתי את אדני את אשתי ואת בני אפשר שיובן שישוב לאשתו הכנענית וילדיה הנ' נלמד מזה שאם לא נשא שפחה כנענית והיו לו בנים ממנה אינו נרצע וזה יתבאר באופן אחר והוא כי אחר שאמר האשה וילדיה תהיה לאדוניה והוא יצא בגפו ביאר שכבר אפשר שלא יצא או והוא אם יאמר אהבתי את אדוני את אשתי וגו' ולזה לא יהיה נרצע כי אם מי שנשא שפחה כנעני' והנה יתחייב שיהיה הדלת אשר ירצע בו עומד כדרכו אצל המזוזה לא שתהיה הדלת עקורה שנא' והגישו אל הדלת או אל המזוזה · וזה מורה שהדלת היא סמוכה למזוזה כמשפטה · ולפי שהאלהים הוא לשון רבים הנה הם שנים · ולפי שאם היו שנים לא יהיה בכאן מכריע אם יחלקו בדבר הנה יתחייב שיהיו ג' · והנה הרציעה היא בכלי של מתכת שנא' במרצע של מתכת ואדוניו בעצמו הוא הרוצע שנאמר ורצע אדוניו והיא באזנו הימנית כמו שהתבאר בשרשים הכוללים והנה אינו עובד בו כי אם האדון לבד לא לבנו אם מת האדון שנא' ועבדו וסבת זה כי אהבת האדון הניעתהו להשאר שם ובסור הדבר יסור הדבר המסובב ממנה והנה אין עבד עברי נוהג כי אם בשעה שהיובל נוהג בו יציאתו תלויה ביובל ומזה יתבאר ג"כ שכן הענין באמה העבריה שנא' כי ימכר לך אחיך העברי או העבריה בשעה שזה נוהג זה נוהג · והנה האיש הוא שמוכר בתו ואין האשה מוכרת בתה ואחיה ג"כ אינם מוכרין אותה אלא כשהיא קטנה שנא' וכי ימכור איש את בתו איש ולא אשה בתו ולא אחותו ואינו מוכר אותה אלא כשהיא קטנה שכ' בתו ואינו מוכר אותה אלא כשהיא ברשותו ואולם אם השיאה ונתארמלה או נתגרשה והרי היא קטנה אינו רשאי למכרה שהרי יצאה מרשותו ולזה אמרה התורה וכדר אלמנה וגרושה וגו' יקום עליה כמו שיתבאר בפרשת ראשי המטות ואינו מוכר אותה אלא למי שיש לו לקוחים בה או לבנו כלי שתהא ראויה ליעוד שנא' אשר לא יעדה ואם לבנו יעדנה ולזה אינו מוכר אותה לבנו ואין האדון מיעד אותה לו או לבנו אלא מדעתה שנא' אשר לא יעדה והנה היא יוצאה קודם שש בגרעון כסף לפי השנים שנאמר והפדה ומזה יתבאר שאין האמ' העברייה נקנית בפרוטה כי לא יתכן לה גרעון כסף והתורה אמרה והפדה · ומזה המקום נלמד שהבעל חייב אל אשתו בשאר כסות ועונה · וראוי שתדע שאין האמה העבריה נרצעת כי לא יתכן הנשאה לעבד ולא יהיו ג"כ בניה עבדים ולא אמרה התורה משפט הרציעה כי אם בעבד ולא ינהג זה הדין כי לא נמכר זה הדין כי אם בעבד שמכרוהו ב"ד כי בו נזכר ואולם במוכר עצמו לא ינהג זה הדין כי לא נזכר זה הדין בו בפרשת בהר סיני ולאור היה להיות כן שאם היה המוכר עצמו מותר בשפחה כנענית הנה לפעמים ימכר האדם עצמו לאיש אחד מפני תאותו לשכב עם שפחתו ואולם התועלת המגיעות מזאת הפרשה:

התועלת הראשון הוא במדות · והוא לבאר דין עבד עברי ביציאת רשות האדון לחפשי · ואולם התועלת בזאת המצוה ובמה שידמ' לה הוא מבואר והוא לסבב שלא ישאר איש או אשה מישראל בשפלות ודלות מתמיד אבל יתנחמו משפלות' ועלים בזכרם כי עוד מעט יצאו חפשים מעבודתם וישובו להם קרקעותיהן אשר מכרום וזה כי בבא השנ' השביעית יצאו לחפשי או ביובל לכל הפחות וביובל ישובו להם קרקעותיהם והנה בזאת קצת נחמה לדלים האמללי' והכריחה התורה העבדים הנמכרים בגנבותם לישא שפחה כנענית אם ירצה אדוניו להרחיקו יותר מהגנבה כי יקשה להם להיות זרעו לא לו ולזאת הסבה לא יוכרח לישא שפחה כנענית אם לא היה לו אשה ובנים כי מי שאין לו אשה לא יקשה לו נשיאת השפחה ומי שאין לו בנים לא יקשה לו הולדת הבני' לא לו כי לא שער עניין זה הקניין שישער אותו מי שיש לו בנים ורצתה התור' לבזותו כאשר תביאהו תאותו אל השפח' הכנעני' אל שיבחר להיו' עבד יותר משיהיה בן חורין להרחיק ממנו זאת הבחיר' המגונה כי יקשה לו לפרסם חסרונו לפני השופטי' ולהרצע אזנו במקו' רואים בזה האופן המגונ':

ואולם שרשי זאת המצוה הם שנים עשר:

השרש הראשון הוא שאינו נמכר בגנבתו ליותר משש שנים עם שהיה רב כמות הגנבה ובז' הקל מה לגנב כמו שיתבאר אצל דין הנמכר בגנבתו וזה עם שהוא מבואר כבר נזכר זה בראשון מקדושין:

השרש השני הוא להודיע שאין העבד עובד את העבודה שהוא יודע בה לא שיכריחהו האדון ללמוד מלאכה כדי שיעבדהו בה שנאמר שש שני' יעבוד וזה יכלול העבוד' אשר מדרכו שיעבוד בה וכשנמכר ג"כ היה ערכו לפי המלאכה שהוא יודע בה וככר אמר ג"כ לא תעבוד בו עבודת עבד וכבר נתבאר זה השרש במכילתא ובספרי:

השרש השלישי הוא שהעבד יצא לחירו' כשעבד שש שנים באופן ממוצע בין השכיר והתושב כי על עבודתו הוא כן וזה כי גופו קנוי לו באופן זה עד שכבר יוכל האדון להכריחו להוליד ממנו לו עבדים ובזה הצד הוא כתושב ומצד שיצא לחפשי בשביעית הוא כשכיר הלא תראה כי גם במוכר עצמו שאין רבו כופהו לישא שפחה כנענית אמרה התורה כשכיר כתושב יהיה עמך לפי שהוא יוצא ביובל והוא מבואר שהשכיר יתחייב לשלם אם חלה בזמן שכירותו והתושב לא יתחייב מזה ולזה הוא מבואר שאם חלה העבד ג' שנים ועבד ג' שנים יוצא לחפשי בשביעית כי הוא נקרא עובד באופן מה כיון שהוא מוכן לעבוד אם יוכל כמו שנקרא הישן עובד כאמרו מתוק' שנת העובד אבל אם חלה ארבעה שנים ולא עבד כי אם שתי שנים לא יפטר בשעבוד השנה השלישית שהרי השנה הבאה אחריה איננה שביעית לא למכירה ולא לעבודה אך ישלים שני העבודה ויצא בשביעי' ולזה יתבאר שאם ברח בקצת ימי ו' שנים יתחייב להשלים ימי הבריחה כי לא יכנס בגדר העובד ככר נתבאר זה השרש בראשון מקדושין:

השרש הרביעי הוא שהעבד העברי יגרע בפדיונו ויצא וכבר נלמד זה הדין מאמ' העברי' זה הדין ג"כ מבואר כי לא נמכר אלא מפני שאין לו שכ' ואם אין לו ונמכר בגנבתו ועוד שכ' ובשביעית יצא לחפשי חנם למדנו מזה שקודם השביעית לא יצא לחפשי חנם ומזה למדנו שצריך ליתן כסף לאדוניו אם יצא קדם השביעית וכבר נתבאר זה השרש בראשון מקדושין:

השרש החמישי הוא שאם מחל הרב על העבודה אין העבד יוצא לחרות אם לא כתב לו גט שחרור שכ' ובשביעית יצא לחפשי חנם לא קודם זה והנה יצא לחפשי בגט שחרור מק"ו מעבד כנעני שיוצא בגט שחרור שכ' או חפשה לא נתן לה למדנו שהשפחה כנענית יוצאת לחפשי בגט שחרור וכן קונה האשה עצמה בגט שנאמר וכתב לה ספר כריתות ככר נתבאר זה השרש בראשון מקדושין: **השרש** הששי שאם מת האדון ולא הניח בן הנה העבד יוצ' לחפשי ואינו עובד שאר יורשי האדון וזה כי מה שנהוג מהירושה הוא לבן ולא לשאר הקרובים ולזה הוא מבואר כי כשנמכר נמכר לזה התכלית ועוד שהבן לבדו מצאנו שהוא קם תחת אביו בזה הענין לא שאר קרוביו ולזה אמר באמ' העברייה ואם לבנו יעדנה לא לאחד מאחיו לא לשא' קרוביו ולזה ג"כ יתבאר שאין האדון שליט למכור עבדו לתתו לאחר וכבר נתבאר זה השרש בראשון מקדושין:

השרש השביעי הוא שהאדון חייב במזונות אשת העבד וכמו שכ' ויצאה אשתו עמו והוא הדין בבניו כמו שביארנו כי גם במוכר עצמו חייבה התורה האדון במזונות בני העבד ומעשה ידיהן הוא לעצמם לא לאדון כי לא נקנו לו אשתו ובניו לעבדים ומזה יתבאר שאם אין לעבד אשה כשנמכר ולקחה אחר כן הנה לא יתחייב האדון במזונותיו הבנים שיהיו לו ממנה אם לקחה כשנכנס ברשותו וכבר נתבאר זה עוד ממה שאמ' אם בגפו יבא בגפו יצא ר"ל אם נכנס בלא אשה יצא בלא אשה אך אם בעל אשה הוא תצא אשתו עמו וכבר נתבאר זה השרש בספרא ובראשון מקדושין: **השרש** השמיני הוא שאם לא היתה ראויה לו כגון שהיתה אסורה לו מן התורה או מדברי סופרים אין האדון חייב במזונותיה שנאמר ויצאה אשתו עמו מי שראויה להיות עמו ככר נתבאר זה השרש בראשון מקדושין:

השרש התשיעי הוא שכבר נלמד מזה המקום שהאב חייב במזונות בניו הקטנים עד שש שנים כמו שביארנו וכבר נזכר זה השרש בחמישי מכתובות:

השרש העשירי הוא שהעבד שיש לו אשה ובנים ישלוט לו רבו לתת לו שפחה כנענית כמו שביארנו בביאור דברי זאת הפרשה וכבר נתבאר זה השרש בראשון מקדושין וראוי שתדע שאין האדון יכול להפריש העבד מאשתו הישראלית כי העבד כבר נתחייב בעונתה כמו שנתחייב במזונותיה ואין שעבודה נפקע מפני זאת המכירה והוא מבואר שאינו מותר כי אם בשפחה אחת שכ' אם אדוניו יתן לו אשה לא נשים ואינו נותנה לשני עבדים שהרי לא תהיה לו אבל תהיה לו ולזולתו והתורה אמרה יתן לו אשה ואמרה וילדה לו בנים או בנות:

השרש הי"א הוא שהטומטום והאנדרוגינוס אינו נמכ' לעבד עברי שהרי אינו ראוי לתת לו אשה ואין מינו ראוי להוליד בנים או בנות ככר נתבאר זה השרש בא' מקדושין:

השרש הי"ב הוא שהעבד שנשא שפחה כנענית והגיע שש שנים כשנשאר מהם זמן יתכן שיאמר מי שהוא עבד ר"ל שיש בעבודה הנשארה שוה פרוטה אמ' ושנה אהבתי את אדוני אשתי ואת בני לא אצא חפשי הרי הוא נרצע ועובד את רבו שנת היובל אך אם מת רבו אינו עובד

הכתוב אמר כי לי בני ישראל עבדים וגו' והוא רוצה להיות עבד לאחר: אם אדוניו יתן לו אשה וגו' טעם למה אנו אומרי' נשים לו אשה רבו מוסר לו שפחה וכשאין לו אין רבו מוסר וז"ה טעמו דבר ה' פרו' הכשן האומרי' לאדוניהם הביאה ונשתה וזה אשתו גרמה לו לגנוב ולא הי' לו לשלם ומכרוהו ב"ד לכך אמרה תורה שרבו מוסר לו שפחה כנעני' להכנס גרתה לביתה דאין אשה מתקנאת אלא בירך חברתה: מה נשתנה דלת ומזוזה אלא אמר הק"בה פתחתי לו דלת הבית לצאת חפשי והוא סב"ר עליו ספתח להיות עבד לכן ירקה בפתח:

כי תקנה עבד עברי שש שנים יעבד ובשבעת יצא לחפשי חנם: אם בגפו יבא בגפו יצא אם בעל אשה הוא ויצאה אשתו עמו: אם אדניו יתן לו אשה וילדה לו בנים או בנות האשה וילדיה תהיה לאדניה והוא יצא בגפו: ואם אמר יאמר העבד אהבתי את אדני את אשתי ואת בני לא אצא חפשי: והגישו אדניו אל האלהים והגישו אל הדלת או אל המזוזה ורצע אדניו את אזנו במרצע ועבדו לעלם: ס

וכי

ארי תזבן עבדא בר ישראל שית שנין יפלח ובשביעתא יפוק לבר חורין מגן: אם בלחודוהי ייעול בלחודוהי יפוק אם בעיל איתתא הוא ותיפוק אתתיה עמיה: אם רבוניה יתן ליה אתתא ותליד ליה בנין או בנן אתתא ובנהא תהי לריבונה והוא יפוק בלחודוהי: ואם מימר ימר עבדא רחימנא ית רבוני ית אתתי וית בני לא אפוק לבר חורין: ויקרביניה רבוניה לקדם דיניא ויקרביניה לות דשא דלות מזוזתא וירצע רבוניה ית אודניה במרצעא ויהי ליה עבד פלח לעלם:

וארי

בגפו ג' ובענינ': אמר ו' ג' מלאים וג' חס' וסי' ואם אמר יאמר · אמר אמרתי כי שנאתני · אם אמר יאמר לנער אילין חסר · ואילין מלאים · כה תברכו · לכן נאם יי' אלהי ישראל · דעלי · אמרי' אמור למנאצי · דירמיה: י"ב פסוקים אית בהון את את ואת ומלה ביניהון וסי' ויחי נח · ויולד נח · ויחי תרח · אם אמר יאמר העבד · וערכו בני אהרן · אתה החלת · השקיפה את המארה · כי נסך יי' עליכם · אנכי עשיתי את ארץ · ושלחתי בכם את החרב · הנני משליח בם את החרב: אזנו ז' נמסר בתהלים סימן ק"יו: בצאת ג' וסי' העבדים · כצאת משה אל האהל · כצאת השמש בגבורתו: אם ז' ר"פ בסדרא וסי' העבד · לבנו יעדנה · שלש אלה · אסון · שן עבדו · שור נגח · גנב יגנב מעמו:

רשי

כי תקנה עבד עברי · עבד שהוא עברי או אינו אלא עבדו של עברי עבד כנעני שלקחתו מישר' ועליו הוא אומר שש שנים יעבד ומה אני מקיים והתנחלת' אותם בלקוח מן הגוי אבל בלקוח מישראל יצא בשש תלמוד לומר כי ימכר לך אחיך העברי לא אמרתי אלא באחיך: כי תקנה · מיד בית דין שמכרוהו בגנבתו כמו שנ' ואם אין לו ונמכר בגנבתו או אינו אלא במוכר עצמו מפני דוחקו אבל מכרוהו בית דין לא יצא בשש כשהוא אומ' וכי ימוך אחיך עמך ונמכר לך הרי מוכ' עצמו אמור ומה אני מקיי' כי תקנ' בנמכר מבית דין: לחפשי · לחירות: אם בגפו יבא · שלא היה נשוי אשה כתרגומו אם בלחודוהי ולשון בגפו בכנפו שלא בא אלא כמות שהוא יחידי בתוך לבושו בכנף בגדו: בגפו יצא · מגיד שאם לא היה נשוי מתחל' אין רבו מוסר לו שפח' כנעני' להוליד ממנ' עבדי': ואם בעל אשה הוא · ישראלית: ויצא' אשתו עמו · וכי מי הכניסה שתצא אלא מגיד הכתו' שהקונה עבד עברי חייב במזונו' אשתו ובניו: אם אדוניו יתן לו אשה · מכאן שהרשות ביד רבו למסור לו שפח' כנענית להוליד ממנה עבדים או אינו אלא בישראלית תלמוד לומר האש' וילדיה תהיה לאדניה הא אינו מדבר אלא בכנענית שהרי העברי' אף היא יוצאה בשש ואפילו לפני שש אם הביאה סימנין יוצאה שנ' אחיך העברי או העבריה מלמד שאף העבריה יוצאה בשש: את אשתי · השפח': אל האלהי' · לבית דין צריך שימלך במוכריו שמכרוהו לו: אל הדלת או אל המזוזה · יכול תהא המזוזה כשרה לרצוע עליה תלמוד לומר ונתת באזנו ובדלת בדלת ולא במזוזה הא מה תלמוד לומר או אל המזוזה הקיש דלת למזוז' מה מזוזה מעומד אף דלת מעומד: ורצע אדוניו את אזנו · הימנית או אינו אלא של שמאל תלמוד לומר אזן אזן לגזיר' שוה נאמ' כאן ורצע אדוניו את אזנו ונאמר במצורע תנוך אזנו הימנית מה להלן הימנית אף כאן הימנית ומה ראה אזן לירצע מכל שאר איברי' שבגוף אמר רבן יוחנן בן זכאי אזן ששמעה על הר סיני לא תגנוב והלך וגנב תרצע ואם מוכ' עצמו אזן ששמע' על הר סיני כי לי בני ישר' עבדי' והלך וקנה אדון לעצמו תרצע' רבי שמעון היה דורש מקרא זה כמין חומר מה נשתנו דלת ומזוזה מכל כלים שבבי' אמר הקדוש ברוך הוא דלת ומזוזה שהיו עדי' במצרי' כשפסחתי על המשקוף ועל שתי המזוזו' ואמרתי כי לי בני ישראל עבדים ולא עבדים לעבדים והלך זה וקנה אדון לעצמו ירצע בפניה': ועבדו לעולם · עד היובל או אינו אלא לעולם כמשמעו תלמוד לומ' ואיש אל משפחתו תשובו מגיד שחמשי' שנה קרויים עולם ולא שיהא עובדו כל חמשים שנה אלא עובדו עד היובל בין סמוך בין מופלג:

כי

אבן עזרא

כי תקנה: אומר לך כלל לפני שאחל לפרש כי כל משפט או מצוה כל אחד עומד בפני עצמו ואם יכולנו למצוא טעם למה דבק זה המשפט אל זה או זאת המצוה אל זאת נדבק בכל יכלתנו ואם לא יכולנו נחשוב כי החסרון בא מחוסר דעתנו ואין לאדם בעולם יותר קשה עליו מהיותו ברשות אד' כמוהו על כן החל משפט העבד וקדמונינו אמרו כי עבד עברי הוא ישר' וככה וכי ימכור איש את בתו לאמה רק וכי יכה איש את שן עבדו הוא כנעני וככה וכי יכה איש את עבדו וככה אם עבד יגח השור והנה אמרו כי ונמכר בגנבתו הוא ישרא' והחולקים עליהם אמרו כי עבד עברי אינו ישראל רק הוא ממשפחת אברה' וככה הבת וכל העבדים הנזכרי' אחר כן דרך אחד לכל וראיתם דבר האשה וילדיה כי אמרו כי המשפחה תלויה באב ועוד ועבדו לעולם כי הם אומרים כל ימיו והיה עליהם קשה שיהיה ישר' נרצע ועתה נפרש המלות כמשמעם אם עבד עברי אינו ישראלי למה אמר הכתוב כי ימכר לך אחיך העברי והלא ידענו כי משמע לא תשנא את אחיך בלבבך ישר' וככה בין איש ובין אחיו ובין גרו ורבים ככה והנה אין ספק כי פירוש אברם העברי שהוא מבני עבר עליו כתוב אבי כל בני עבר הפך ואם הוא אבי כנען או נקר' עברי בעבור שבא מעבר הנהר אף ע"פ שהיה ראוי להיות עברי נהרי ונחשוב כי הכתוב תפש לדרך קצרה בעבו' שמצאנו ואקח את אביכ' את אברהם מעבר הנהר והנה גם נקראו העברי' שהם ישר' כי ראינו שאמר משה לפרעה כה אמר יי' אלהי ישראל וכאשר שאל פרעה מי הוא זה השם אז השיבו השם אלהי העברים והנה אלהי העברים כמו אלהי ישר' והנה אם ישראל נקראו עברי' בעבור שהם מיוחסים אל עבר ישתתפו עמנו בני ישמעאל ובני קטורה ובני עשו ואנחנו לא מצאנו קורא אחיך רק אדום לבדו שהיה בבטן אחד עם יעק' גם לא תמצא בכתו' שיזכיר עשו שהו' אחינו במצות רק בדבר השליחות וכמוהו לא תתעב אדומי כי אחיך הוא אחר שהזכי' אדומי וככ' על רדפו בחרב אחיו והנה בכל המקר' לא מצאנו מלת עברי כי אם על בני יעק' וכתוב ושם אתנו נער עברי לאכל את העברי' לחם מכה איש עברי שני אנשי' עברי' ויונה אמר עברי אנכי כי הם שאלוהו אי מזה עם את' ואם המלה היתה כוללת עמי' רבי' עוד לא השיב מאי זה עם הוא וכתיב פן תעבדון לעברי' והעברי' היו לפלשתי' ובירמיהו כתו' לשלח איש את עבדו העברי והעברי' ובסוף פורש לבלתי עבוד בם ביהודי אחיהו איש וידוע כי אדומי לא יקר' יהודי והחולקי' אמרו והנה כתוב ורבי' מעמי הארץ מתיהדים ואינם מישר' וזהו עורון כי לפי דעתם אם פי' שהיו מתיחסים אל יהודה או שבו לתורת יהודה והיה ראוי להיותו לבלתי עבוד בם במתיהד אחיהו ועל דרך זה היה ראוי להיות עברי מתעבר והאומר זה מתעב' על ריב לא לו והנ' התברר כי דברי קדמונינו נכוני' כי עליה' נסמוך בכל המצות כאשר קבלו' מאבותיה' ועוד איך יעלה על לב אדם כי הישמעאלי והאדומי יעבוד שש שני' והישראלי עד שנת היובל: שש שני' יעבוד · ולא יותר כמו שש שני' תזרע שדך ובתחלת שנה השביעי' למכירתו יצא חפשי אי זה שנה שתהיה ואל תתמה על מקץ שבע שני' הכתוב בירמיה כי לכל דבר יש לו שני קצוות והנה פעם ימצא קץ שהוא תחלה ופעם שהוא בסוף וזה העבד הוא העבד הכתוב עליו ונמכר בגנבתו שמכרוהו ב"ד רק וכי ימוך אחיך ונמכר לך או לגר ימכר עצמו כפי השנים שיש עד היובל כי ביובל יצא וקבלה היא ביד ישראל כי הזכר ימכר בגנבתו ולא הנקבה ובפרשה שהיא אחר זאת אשלים הענין אמר רבי מריכוס יו"ד לחפשי נוסף כי הוא כמו למשעי אכזרי ורבי יהודה המדקדק אמר כי הל"מד נוסף כי הוא כמו וכי תשלחנו חפשי והי"וד כאלו היא ליחס על דרך הקדמוני והל"מד כלמ"ד והשליסי לאבשלום בן מעכה ולפי דעתי כי באו שנים משרתים והאחד היה מספיק כמו בתוך האוהלי והוא תואר השם · ומלת חנם מגזרת חנונו אתם מטעם מתנה וטעם המ"ם לא ידענו כמ"ם ריקם: אם בגפו · י"א בגפו כמו בגופו ומצאנו גופת שאול ומשקלי השמות משתני' ואחרים אמרו שהוא כמו כנף בלשון תרגום וגפין כאלו אמר בכנף בגדו לבדו ואינו מטעם הענין כי אין ראוי להיות פירושו רק שאין גוף אחר תלוי על גבו והנה יהיה כמו על גבי חרשו חורשים אמר הגאון הוצרך הכתוב לומר אם בגפו יבא בגפו יצא וכאשר אמר יצא לחפשי בעבור דבר אשתו שהוא צריך לומר אם בעל אשה הוא ואחר שאין אשה ישראלית נמכרת בגנבתה בבית דין מה טעם לומר ויצאה אשתו עמו להודיע כי הקונה עבד עברי צריך לפרנס את אשתו ותעמוד עמו עד שיצאו יחד: אם אדניו יתן · מצאנו אנשי לשון הקדש חולקים כבוד בתורת השמו' אבל לא בפעלים אמרו אדון גם אדנים והוא לשון יחיד מיד אדנים קשה ובסמוכים אמרו אדניו ולא אמרו אדונו כי לא נמצא ולשון המדבר אדני שאל ואסור לאומרו בלשון רבים שלא יתערב עם השם הנכבד וככה אין ראוי שיאמר לשם על לשון יחיד כמו בכינוי אדני שאל וככה מלת אלוה אמר רבי מריכוס זו כמו לאלוהו ולא לאלוהיו לדרך בזיון: אם אדניו יתן לו אשה · זאת האשה על דרך חכמינו היא כנענית ויתכן להיות פירש כנענית על דרך מבני התושבים הגרים עמכם שכתוב מהם תקנו עבד ואמה וככה כל עבד כנעני כי על שבעה גוים כתוב לא תחיה כל נשמה ובשלמה כתוב מן הגוים אשר אמר יי' הם לא יבאו בכם ואתם לא תבאו בהם וזה כתוב על צדניות חתיות ולא מואביות עמוניות: ואם אמר יאמר פרשוהו קדמונינו כי לא יהיה נרצע עד שיהיו בו כל אלה הדברים עד כי אהבך ואת ביתיך: והגישו · מלת אלהים כמו מקימי משפט אלהים בארץ והמנהג להיותה בשער העיר יושבים שיש לה דלתים ובריח וזה טעם אל הדלת או אל המזוזה שיעשה זה לפני יושבי השער: ועבדו לעולם · ידענו כי מלת לעולם בלשון הקדש הוא זמן כמו כבר היה לעלמים זמנים וישב שם עד עולם עד זמן שיהיה גדולוכן ועבדו לעולם לזמנו של יובל שאין זמן מועדי ישראל ארוך ממנו ויציאת חירות כאילו עולם מתחדש או יהיה פירושו שישוב לזמנו הראשון שהיה חפשי:

את

בעל הטורים

ויצאה · ב' במ' ויצאה חנם אין כסף · ואידך ויצאה מביתו והלכה והיתה לאיש אחר · דאיתקש אמה לאשה מה אשה מתקדשת בשטר אף אמה נקני' בשטר: אל הדלת · לומר שישמור בית אדונו · במרצע עולה מנין ת' שהשם גאלנו אחר ת' שנה משעבוד מצרים והוא הלך ונשתעבד אח"כ לפיכך ירצע במרצע: ועבדו · בגימ' לא הבן: ועבדו · הוא באח' ב"ש פוש"קף בגימטריא לא הבן ולא הבת: כנאת

חזקוני

כי תקנה עבד · נסמכה פרשת זו תחלה כאן לפי שפראם מדיות עבדים וכוה להם שלא לשעבד איש באחיו בפרך ולדורות אלא שש שנים: כי תקנה · פר"שי מיד ב"ד שמכרוהו בגנבתו או אינו אלא במוכ' עצמו מפני דוחקו אבל מכרוהו ב"ד לא יצא בשש וא"ת איך יכול לומר שמכרוהו ב"ד לא יצא בשש והא כתיב כי ימכר לך אחיך העברי או העבריה ועבדך שש שנים וכי ימכר היינו ע"י אחרי' משמע שב"ד מכרוהו בגנבתו אלא במכילתא דריש ליה הכי כי תקנה מיד ב"ד שמכרוהו בגנבתו וכוה אומר שש שנים יעבוד ואפי' הבן ועליו כל הדינין הכתובי' בפרשה זו ומה אני מקיים ועבד' שש שנים לא לבן ולא לאחר או כי תקנה אינו אלא במוכר עצמו מחמת דוחקו וכיון שמכר עצמו מרצונו עובד הבן ועליו כל הדינין הכתובים כאן אבל מכרוהו ב"ד בגנבתו שנמכר בעל כרחו אין ביד רבו למסור לו שפחה כנעני' בע"כ ואינו עובד אפילו הבן ולעולם יוצא בשש כשהוא אומר כי ימוך אחיך עמך וגו' הרי מוכר עצמו אמור ומכברא עובד את הבן דמהיכי תיתי מיעוט לומר דאינו עובד את הבן הרי קרא דועבדך כתיב גבי מכרוהו ב"ד שעובד את הבן כאן פרש"י כשהוא אומר כי ימוך אחיך ונמכר לך הרי מוכר עצמו וכו' וא"ת ומוכר עצמו גופיה מנא לן דיוצא בשש אלא יליף ליה מג"ש דשכר שכיר שנאמר מה משנה שכר שכיר האמור במכרוהו ב"ד כדכתיב כי ימכר לך אחיך העברי או העבריה ועבדך שש שנים אף כשכיר כתושב האמור במוכר עצמו יוצא בשש: שש שנים יעבוד · רמז לשש מלכיות שנשתעבדו בישראל מצרי אשור בבל מדי יון אדום משם ואילך ובשביעית יצא לחפשי: יעבוד · כענין שהוא רגיל לעבוד ולא עבודת עבד ועבודת פרך כדמוכחי קראי במקום אחר · ובשביעית · בתחלת שביעית למכר ולא לשמטה שהרי לא מצינו יציאה לעבד עברי רק ביובל וכתוב שש שנים יעבוד: יצא לחפשי · הרי אמרתי אשר הוצאתיך מארץ מצרים מבית עבדים והם בידי ואינם רשאי למכור עצמן כדכתיב כי לי בני ישראל עבדי' וגו' ושטרי קודם לשטר אחרי': לחפשי · י"מ כי הלמ"ד יתרה כמו למ"ד והשליסי לאבשלום שהוא כמו והשליסי אבשלום אף כאן יצא חפשי והיו"ד שבו הוא יו"ד הייס' כמו יו"ד שבקדמוני שלישי רביעי וחבריו וי"א שהוא כמו לסופ' כלנ' שם דבר של דרור והיו"ד יתר' כמו יו"ד היושבי המגביהי המשפילי ונכריה' אלא ונתרפא יכול יעויר לו שכר בשלכותו ת"ל יצא לחפשי חנם בלא נתן שחרור ובלא גרעון כסף מה שא"כ בעבד כנעני שצריך גט שחרור ובאמה העבריי' שיש ביציאתה גרעון כסף אבל זה יוצא בלא כלו' לשכי נקים ניה חנם: אם בגפו יצא בגפו יצא · לפי פשוטו כל שנות שנה כן ילך כדמפר' ואו"ל אם אדוניו יתן לו אשה שפחה כנעני' להולי' ממנה בנים למעבדו היא ובני' יהיו כשארי' בעבדו' האדון והוא יצא כשב': בגפו יצא · פר"שי מגיד שאם לא היה נשוי מתחלה אין רבו מוסר לו שפחה כנעני' להוליד ממנה עבדי' דאינו בא ללמד שרבו ימסור לו שפחה כנענית אבל היא לא תצא עמו דהא מהאשה וילדי' נפקא ומה שפר"שי שאם לא היה נשוי מתחלה אין רבו מוסר לו שפחה כנענית מהנו' דא"כ' לימ"א שמא יהיה אדוק בשפחה כנעני' ואתי למימר אהבתי את אדוני את אשתי השפחה ויפנו עד היובל אבל כשהוא נשוי מתחלה יש לו נטנוני' על אשתו שיהודית ועל בניו היהודים ולא אתא למימר אהבתי את אדוני את אשתי השפחה: ואם בעל אשה · ישראלי' הוא בשעת המכיר ויצא' אשתו הישראלי' עמו בשנה השביעית ולפי שאמר בכנעני' שתשאר הוזק' לומר בזאת שתצא עמו: ויצא' אשתו עמו להוציא ארוסה ושומרת יבם שאינן עמו כאן פר"שי שהקונה עבד עברי חייב במזונות אשתו ובניו וא"ת בניו מנא לן דהבעל חייב במזונותיהם הא לא כתיב הכא אלא ויצא' אשתו אלא נפקא לן מקרא אחרינא דכפרשת בהר ויצא מעמ' הוא ובניו עמו והם' לא כתיב אשתו וילפינן הכא מהתם והתם מהכא ליתן את האמור של זה בזה ואת האמור של זה בזה: אם אדוניו יתן לו אשה · פר"שי שפחה כנענית מכאן הרשות ביד רבו למסור לו שפחה כנענית להוליד ממנה בנים שמאחר שהרב חייב במזונות אשתו ובניו הרשות ביד הרב לאסור לו שפחה כנענית להוליד ממנה עבדים: סו"ק והא כתיב בפרשת כי תצא לא יהיה קדש ומתרגם אונקלוס לא יסב גבר ישראל איתתא אמה ומה פר"שי שאף הוא כנעשה קדש על ידה שכל בעילותיו בזנות וגם

שאין

עובד יורשיו שכאשר ועבדו הוא ולא הבן ועוד שהרי בשבת אהבתי אותו אדוניו נרצע וכבר תסור זאת הסבה במות אדוניו וכבר שתבאר זה השרש בראשון מקדושין:

השרש הי"ג הוא שאם היה העבד כהן אינו נרצע שנ' ושב אל משפחתו לחזקת ולסדר' שהי' בו והכהן הנרצע לא יוכל לשוב לחזקה שהי' בו שהרי נעשה בעל מום ברציעה ופסול לעבודה כבר נתבאר זה בראשון מקדושין ומזה יתבא' שאין הגוי נקנה כעבד עברי כי לא ישוב אל משפחתו ביובל לפי שאין לו משפחה כבר נתבאר זה בה' ממציעא: **השרש** הי"ד הוא שאין עבד עברי נוהג אלא בזמן שהיובל נוהג כי יש ליציאת העבד עברי רושם מה ביובל וזה מבוא' במוכר עצמו שהוא עובד עד שנת היובל והעבד שמכרוהו ב"ד אפשר גם כן בו שיהיה ליציאתו רושם מה ביובל כבר נתבאר זה השרש בשלישי מקדושין: **השרש** הט"ו הוא כי האדון רוצע ולא בנו ולא שלוחו ואינו רוצע שני עבדים כאחד שנ' אדוניו ולא אחד את אזנו ולא אזנו עם און זולתו כבר נתבאר זה השרש בירו' ובב' מקדושין: **השרש** הי"ו הוא שמתנאי הרציעה הוא שיגישהו אדוניו לפני הדיינים כדי שישמעו הדברים ואחר זה ירצעהו במרצע של מתכת הדלת שהוא מעומד אצל המזוזה או בזולת אם היה הדלת עומד ורוצע אזנו עד שיגיע אל הדלת שנ' ונתת באזנו ובדלת כבר נתבאר זה השרש בראשון מקדושין:

התועלת השני הוא במצו' והוא לבאר דין אמה העברייה ביציאה מרשות האדון לחפשי · והנה התועלת בזאת המצוה הוא בעינו התועלת אשר במצות שלוח עבד עברי והנה כוונה התורה שיהיה כח האדון ליעדה לו או לבנו אע"פ שלא ירצה זה אביה להרחיק מכירת הבת בזה האופן כי האנשי' אשר יסכים האדם לתת להם בתו לאשה אינם רבים מאד וזה יהי' סבה שלא יסכים למוכרה אלא לכמו אלו האנשים ר"ל האנשים אשר יסכים לתת להם בתו לאשה ולזאת הסבה לא השליטה התורה האדם למכרה לאיש אחר שיעדנה כי לא נתרצה אביה בזה במכירתו בתו. עם שזה ג"כ מהיושר כי כבר יתרצה האדון לשרת איש מה עם שבענין היעוד תועלת אחר והוא כי האדם לרוב תשוקתו למשגל אולי ישתדל לפתות זאת האמה ויקרה בזה מההפסד והגנות מה שלא יעלם ולזה רצתה התורה שיעדה הוא או בנו או ישתדל שתפדה ותצא מרשותו כי אינו ישר שתעמוד ברשותו מזולת זה האופן והנה השליטה התורה לאב' למכור בתו בהיותה קטנה לא למכו' בנו לפי שהאשה נבראת לעבודת האדם כמו שנתבאר בפרשת בראשית ולזה ישלוט האב למכו' בתו לא למכור בנו כי היא נבראת לשרת ולפי שראויה להיותה לאיש בהיותה נערה הנה תסור ממשלת האב ממנה בהיותה נערה:

התועלת הג' הוא במצות · והוא מה שצותה התורה שלא יגרע האדם מאשתו שאר כסות ועונה והנה התועלת בזאת המצוה הוא מבואר וזה שאם לא היה הבעל מלבים אשתו וזן אותה היתה האשה טרודה תמיד באסיפת הקנייניים להיות לה לחם לאכול ובגד ללבוש ולא יגיעה לבעלה ממנה השרות אשר יצטרך ותפסד הכונה אשר בעבורה היתה בריאת האשה לפי מה שהתבאר בפרשת בראשית ואם היה שולט הבעל במניעת עונתה הנה יהיה זה מביא אותה לזנות כאשר ירבה בה המותר הזרעי ויגיע בזה מההפסד בקבוץ המדיני מה שלא יעלם ואולם שרשי המצוה הזאת הם חמש עשרה:

השרש הא' הוא שאין האדם מוכר את בתו אלא כשהיא קטנה שנ' וכי ימכור איש את בתו לאמה היא ולא תתואר בזה התואר אלא כשהיא קטנה כמאמר על קטן וקטנה או בן ינא או בת ינא כבר נתבאר זה השרש בשלישי מכתובות: **השרש** הב' הוא שאיש מוכר את בתו ואינו מוכר את בנו ולא האשה מוכרת את בתה כי אינה ראויה בזה הדין כמו האב שנא' וכי ימכור איש את בתו ולא אמר בתה ולא בנו וכבר נתבאר זה השרש במכילתא:

השרש הג' הוא שאין האדם מוכר בתו אלא א"כ מטה ידו ואין לו דבר שיתפרנס ממנו וזה כלמד ממה שסומך דין אמה העבריה למכירת העבד העברי · שאינו נמכר בגנבתו אלא א"כ אין לו דבר לשלם הגנבה שנא' ואם אין לו ונמכר בגנבתו כבר נתבאר זה השרש בראשון מקדושין: **השרש** הד' הוא שאין טומטום ואנדרוגינוס נמכר כמו אמה העבריה כי אינו ראוי להיות לאשה לאדון או לבנו כבר נתבאר זה בראשון מקדושין · **השרש** הה' הוא שאמה העבריה יוצא בו' שנים מיום המכרה כמו הענין בעבד עברי שנא' בפרשת ראה אנכי כי ימכר לך אחיך העברי או העבריה ועבדך ו' שנים מקים עברי לעבריה בענין זה וראוי היה להיו' כן וזה כי אמה הקל יותר ממה שהקל בעבד עברי עד שכבר דקדקה התורה שתהיה שם במדרגת אישות לא במדרגת שפחות ולזה הוא מבואר שאין ראוי שיכביד בה שתהיה עובדת יותר מו' שנים וזה ג"כ יתבאר מפני הקשת דינה לדין עבד עברי עם שהיא יותר ראויה בזה הדין מן העבד כי היותה עובדת ו' שנים בזולת יעוד או גרעון כסף הוא מכוונה אצל התורה כ"ש שיהיה מגונה היות' עובדת יותר מו' שנים וזה ג"כ אפשר שנלמוד ממה שנא' ואם ג' אלה לא יעשה לה ויצאה חנם אין כסף · ר"ל בלא גרעון פדיונה וזה אמנם יהיה בעת שראוי שתצא חנם בזולת כסף והוא בהשלמת ו' שנים · ועדיין היא קטנה כמו העניין בעבד עברי שנא' בו לחפשי יצא חנם ואולם אמרנו ועדין היא קטנ' כי הוא ראוי שיהיה אמרו יעדה והפדה ויצאה חנם במושא אחד בעינו והוא הקטנה שנ' ואם שלש אלה לא יעשה לה ויצאה חנם כמו שנתבאר זה השרש בראשון מקדושין:

השרש הו' הוא שהאמה העבריה ועבד עברי יוצאי' ביובל אם נפגע בהם קודם ו' שנים כי הכל שוים ביציאה ביובל כמו שנתבאר בפרשת בהר סיני וכבר נתבאר זה השרש בראשון מקדושין: **השרש** השביעי הוא שאין האדון שליט למכור אותה או ליתנה לזולתו שנ' לעם נכרי לא ימשול למכרה והוא הדין לנתינה כי הטעם אחד וכבר נתבאר זה השרש בראשון מקדושין · ומזה השרש נתבאר שאם מת האדון תצא האמה לחפשי ואינה עובדת אפילו לבן וכ"ש שאר הקרובים וראוי היה להיות כן כי הקנין ההוא יהיה קנין נכרי כשמת האב כי אילו נתרצה אב האמה למכור בתו לזה האיש מפני ידיעתו בטוב תכונותיו ומוסרו ליסר בני ביתו ולשמרם מכל דבר רע כבר נתבאר זה השרש בראשון בקדושין:

השרש השמיני הוא שהבת שהביאה סימני נערות או שנגרה יוצאה לחרות לפי שאינה קטנה וכמו שאינה נמכרת אלא כשהיא קטנה כן לא ישלוט האב למכרה ליות' מימי הקטנות כי צריך שיהיה כסף קניכה ראוי לגרעון שנא' והפדה וזה דבר בלתי אפשר וכבר נתבאר זה השרש בא' מקדושין: **השרש** הט' הם שאין ראוי שייעד האדון אמה העבריה לו או לבנו כי אין ראוי שתעמוד בבית בזולת אישות · ולזה הוא מבואר שאם התנה האב כשמכר בתו שלא יוכל האדון ליעדה לו או לבנו תנאו בטל ועניין היעוד היא לפי הוראת הגדר מלעתה וזה מבואר מעניין היעוד ואין כח לבן ליעדה לו אם לא ברשות האב שנ' ואם לבנו יעדנה ולא אמר ואם בנו יעדנה ואינו מיעד שתים כאחת שנ' לו יעדה ולא אותה וחברת' כבר נתבא' זה השרש בא' מקדושין:

השרש העשירי הוא שאין המיעד צריך לתת לו קדושין לאמה אלא יעוד לבד כי הקנין הראשון מתיישר לקדושין אם היה שם יעוד כי זה הוא קנין הגוף היותר שלם להיות בה ולזה לא יחסר אלא שיאמר לה בפני עדים כשיעדה שתהיה מאורסה לו בכסף שקבל אביה כשמכרה · ואולם אמרנו בפני עדים כי בזולת זה לא ישלם קשר האישות אשר יענשו עליו מיתה שנ' על פי שנים עדים או ג' עדים יקום דבר כבר נתבאר זה בא' מקדושין:

השרש הי"א הוא שאמה העבריה יוצאה בגרעון כסף שנאמר והפדה והוא מבואר שמצות יעוד קודמת למצות פדיה שנ' אשר לא יעדה והפדה וראוי היה להיות כן כי אולי תחשוד זאת הבת מפני שלא רצה האדון ליעדה או מפני השתדלותם לפדות' כי זה יביא אולי לחשוב שנתעללו בה בבית האדון כבר נתבאר זה השרש בא' מקדושי' ובא' מכתובות:

השרש הי"ב הוא שאין אמה העבריה נמכרת אלא למי שאין לו בה קדושין כי ראוי שיהיה כסף הקניה ראוי לזה כבר נתבאר זה בא' מקדושין: **השרש** הי"ג הוא שיש לאב למכור בתו לשפחות אחר שפחות וזה יתבאר ממה שאמר אם רעה בעיני אדוני' אשר לא יעדה והפדה וגו' מגיד שאם רעה בעיני אדוניה אין האדון רשאי למכר' ומזה יתבא' שהאב מושל למכר' לעם נכרי כי הוא יותר ראוי שיהי' שליט בה אך אינה מוכרה לשפחו' אחר אישות לפי שכיון שקנה הבעל נקנה גופה לה עולמית וסר קנין גופה מהאב לגמרי אמנם מגד בתו לשפחות לא סר קנין גופה ממנו אם לא היה שם יעוד כבר נתבאר זה השרש בא' מקדושין:

השרש הי"ד הוא שאין אמה העבריה ולא עבד עברי יוצאים בשן ועין כעבד כנעני כי אין גופו קנוי · וכבר נתבאר זה השרש בא' מקדושין: **השרש** הט"ו שאין הבעל רשאי לגרוע מאשתו שארה כסותה ועונה הראויה לה ממנו וזה שאלו העניני' יתחלף שעורם לחלוף יכלת הבעל אך עכ"פ צריך שיתן לה ההכרחי לאכול וללבוש ואע"פ שהוא עני אך אם היה עשיר יתן לה לפי עשרו וכן העני' בעונ' כי היא תתחלף בהכרח כחלוף עניני האיש אשר נשאת לו והמשל כי הגמל מפני שהוא הולך בדרכים רחוקים לא יתכן שיתן לאשתו עונתה בכל יום וכ"ש שיהי' רחוק יותר באיש הספן ולזה יהיה הרצון בעונתה הראויה לה ממנו ולזה יחויב שיהיה הרצון באמרו שארה כסותה השאר והכסות הראויה לה ממנו כבר נתבאר זה השרש בחמשי מכתובות:

מכה איש ומת וגו' עד וכי יפתח איש בור

ביאור המלות

צדה הוא מענין הצידה להשתדל להמיתו במזיד כמו ואתה צודה את נפשי לקחתה: והאלהים אנה לידו · ר"ל הכין והזמין וראוי שתדע כי מה שנקרי יוחס אל השם ית' כמו שזכר הרב המורה אמר ותהי אשה לבן אדוניך כאשר דבר יי' או יהיה הרצון באמרו והאלהים אנה לידו שהש"י סבב שיגיע הרע לאיש הנהרג לאחת מהסבות שיתכן שיביא הש"י בעבורם הרע לרעי' לפי מה שביארנו ברביעי מא"י ובבאורנו לספר איוב · שבתו · הוא מה ששבת ממלאכתו בסבת ההכא' · נקום ינקם · ר"ל שיקחו ב"ד נקמתו ממנו והנקמה היא נפש תחת נפש והוא בסייף כמו שביארה התורה באמרה שופך דם האדם באדם דמו ישפך ושפיכת הדם הו' בחרב לפי הנהוג. ומצאנו ג"כ שם הנקימה נופלת בחרב שנ' חרב נוקמת נקם ברית נקום נקמת בני ישר' · בפלילים · הוא כמו ואויבנו פלילים · והרצון בו דיינים כטעם ופללו אלהים · שקלים · הם סלעי' והסלע הוא מכסף נקי משקל ג' מאות ושמונים וארבע מגרגירי השעורה לפי מה שהתבאר לקודמים מנדרו:

ביאור דברי הפרשה

מכה איש ומת מפני ההכאה הזאת מות יומת ואם לא הזיד להרגו אבל הרג אותו בשגגת כאלו תאמר שיבא ביער לחטוב עצים ונשל הברזל מן העץ ומצא את רעהו ומת הנה אשים לך מקום אשר ינוס שמה והם ערי המקלט אשר זכרה התורה במה שאחר זה · וכי יזיד איש על רעהו להרגו בערמה הנה לא יקלט באחת מערי המקלט אבל תקחנו למות אפי' מעם מזבחי שהוא היותר ראוי שיהיה קולט וזה כי ערי הלוים קולטים כמו שיתבאר ואם מחנה לויה קולט כ"ש מחנה שכינה והנה למדנו מזה המקום שאין לוקחי' למות מעם מזבחי אלא מי שנתחייב מיתת ב"ד לפי המשפט האמתי ולפי שאמר מעם מזבחי ולא אמר מעל מזבחי למדנו שאין קולט אלא מה שהוא עמו והוא כהן העובד עבודה שם ולפי שאמר להרגו בערמה למדנו שראוי שיהיה ההורג בן דעת שיוכל להערים יצאו חרש שוטה וקטן שאינם מערימים ויצאו מי שאינו מעלים להרוג כמו הרופא והמיסר · וראוי שתדע שאיזה שיהיה המומת מישראל יתחייב ההורגו מיתה היה איש או אשה או קטן שנאמ' ואיש כי יכה כל נפש אדם וראוי שתדע שאיזה שיהיה ההורג שיהיה בן דעת יתחייב מיתה ולא אמר הכתוב איש אלא שדבר בהווה ולזה תתחייב האשה ההורגת הטומטום והאנדרוגינוס וזה מבואר בנפשו מענין זאת האזהרה כי התורה צותה לסלק ההיזקים מבין בני אדם כדי שישלם הקבוץ המדיני ולזה ג"כ תמצא שהתורה באה בקצת המקומות שהאשה תענש בהזיקה לזולתה אמר וקצותה את כפה וכן ראוי שיתברר לך שדין האשה ודין האיש א' בשא' העונשין המוהנים זה המנהג ואולם שאר משפטי ענין הרציחה יתבארו ממקומות אחרים מהתורה ומכה אביו ומכה אמו הוא חייב מיתה ולפי שלא נתבא' בתורה תאר זאת המית' כברור לו הקלה שבמיתו' והו' חנק כי אין ראוי שנטול מהעונשין כי אם מהראוי לא יותר ולפי שההכאה מאמרה נופלת על ההכאה שיש בה מיתה כאמרו ויך את המצרי לכל מכה נפש ועל הכאה שאין בה מיתה כאמר ארבעים יכנו והיא הכאה שאין בה חבורה וכי יכה איש את עין עבדו והיא הכאה שיש בה חבורה והיה בלתי אפשר שתהיה זאת האזהרה בהכאה שיש בה מיתה כי לא יצטרך להזהיר על זה הוא בהכאה שאין בה מיתה ולפי שההכאה שאין בה מיתה תהיה אם הכאה שיש בה חבורה הנה אין ראוי שנטיל זה העונש הנפלא כי אם בהכאה שיש בה חבורה כי זה אולי היתה הכונה בזאת האזהר' ועוד שאנחנו כלמד זה הדבר מעניינו לנוני שזאת ההכאה היא ממין הכאת ההריגה שהוזהי' עליה קודם זה אין הבדל ביניהם אלא שאין זאת ההכאה מיתה ולפי שהכאת ההריגה שיש בה חבור' לפי הנהוג מזה הפועל הנה תהיה בזאת ההכאה חבורה · וראוי שתדע שלא יקרא מכה מה שיעשה ע"ד הרפואה וכן אם הכה אותם אחר מיתה כי המכה היא פעל מכוון להזיק יצטער בו המוכה וגונב איש ומכרו ונמצא זה הנגנב ברשות הגנב הנה יומת הגנב והנה נתבאר בפרשת כי תצא שאחד האיש ואחד האשה או קטן או זולתם ממי שהוא נכלל בתורת ישראל ינהג בו זה הדין אם גנבוהו שנ' כי ימצא איש גונב נפש מאחיו מבני ישראל כל נפש במשמע · וראוי שתדע שלא יקרא

גונב

חזקוני

שאין קדושין תופסין בה: יתן לו אשה · הלשון מוכיח שהיא כנעני' שהיא בידו לתתה לו שאם היא עברית אין לו כח להשיאה שלא לדעתה רק בתו קטנה דכתיב בה את בתי נתתי: האשה וילדיה · הילדים אחריה בכל מקום וכן הוא אומר עבדך בן אמתך: ואם אמר יאמר · צריך שיאמר בתוך שש ויסנה בסוף שש: העבד · ראוי הוא להיות עבד שהו' עושה מעשה עבדים כנענים שבשביל שפחה כנענית משתעבד · אל הדלת או אל המזוזה של שער בית דין דונמא והוצאת האיש ההו' אל שעריך כדי לפרסם הדבר לעיני כל העוברי' שמשתעבד עצמו בשביל שפחה כנענית ושעליו לגמור עבודתו עד היובל: או אל המזוזה · פר"ש הקיש דלת למזוזה מה מזוזה מעומ' וכו' ופרנוס ירושלמי מוכיח לות דמא דלוס מזוותא ולו במקום אשר כלו והשינו אל הדלת שהוא קבוע אצל המזוזות והיינו מעומד וכן או כודע כי שור כנס הו' או יסות במעווי כאן פר"ש כשפסקתי על המשקוף ואמרתי כי לי בני ישראל עבדי': סו"ק שפסוק זה לא נאמר עד סיני ועוד פר"ש ואם במוכר עצמו אין משמע כי לי בני ישראל עבדים והלך זה וקנה אדון לעצמו [illegible]

וְכִי־יִמְכֹּר אִישׁ אֶת־בִּתּוֹ לְאָמָה לֹא
תֵצֵא כְּצֵאת הָעֲבָדִים׃ אִם־רָעָה
בְּעֵינֵי אֲדֹנֶיהָ אֲשֶׁר־לֹא יְעָדָהּ וְהֶפְדָּהּ
לְעַם נָכְרִי לֹא־יִמְשֹׁל לְמָכְרָהּ בְּבִגְדוֹ־
בָהּ׃ וְאִם־לִבְנוֹ יִיעָדֶנָּה כְּמִשְׁפַּט
הַבָּנוֹת יַעֲשֶׂה־לָּהּ׃ אִם־אַחֶרֶת יִקַּח־
לוֹ שְׁאֵרָהּ כְּסוּתָהּ וְעֹנָתָהּ לֹא יִגְרָע׃
וְאִם־שְׁלָשׁ־אֵלֶּה לֹא יַעֲשֶׂה לָהּ וְיָצְאָה
חִנָּם אֵין כָּסֶף׃ ס
מַכֵּה אִישׁ וָמֵת מוֹת יוּמָת׃ וַאֲשֶׁר
לֹא צָדָה וְהָאֱלֹהִים אִנָּה לְיָדוֹ
ושמתי

וַאֲרֵי־יְזַבֵּין גְּבַר יָת־בְּרַתֵּיהּ לְאַמְהוּ לָא
תִפּוֹק כְּמַפְּקָנוּת עַבְדִּין׃ אִם־בִּישָׁא
בְּעֵינֵי רִבּוֹנַהּ דִּיקַיְּמַהּ לֵיהּ וְיִפְרְקִינַהּ
לִגְבַר אוֹחֲרָן לֵית־לֵיהּ רְשׁוּ לְזַבָּנַהּ
בְּמִשְׁלְטֵיהּ בַּהּ׃ וְאִם לִבְרֵיהּ יְקַיְּמִינַהּ
כְּהִלְכַת בְּנַת יִשְׂרָאֵל יַעְבֵּיד לַהּ׃ אִם־
אוֹחֲרַנְתָּא יִסַּב לֵיהּ זִיוּנַהּ כְּסוּתַהּ
וְעוֹנְתַהּ לָא יִמְנַע׃ וְאִם תְּלָת־אִלֵּין
לָא יַעְבֵּיד לַהּ וְתִיפּוֹק מַגָּן בְּלָא כְסַף׃
דִּימְחֵי אֱנָשׁ וְיִקְטְלִינֵיהּ אִתְקְטָלָא
יִתְקְטֵל׃ וּדְלָא כְמַן לֵיהּ וּמִן־קֳדָם־יְיָ
אִתְמְסַר לִידֵיהּ ואשוי

כמשפט ז' רפים ה' פתחים וב' קמצין וסי' כמשפט הבנות · כמשפט צדונים · את יי' היו יראים · ויעשו את חג הסכות · ויעמד כמשפט דויד אביו · פנה אלי וחנני · ולכל העלות עלות · ב' בתראי קמץ: יעדה ג' וסי' אם רעה בעיני אדניה · אל אשקלון ואל חוף הים · שמעו מטה ומי יעדה: שארה ב' פסו' מן ג' מלין מורדפי' ומפקין ה' וסי' שארה כסותה וענתה · אז ראה ויספרה הכינה וגם חקרה · וחד מן ד' מלין מפיק מורדפי' משושה חגה חדשה שבתה: וענתה ד' חס' בליש' וסי' שארה כסותה · מענה אלהי קדם · היתן כפיר קולו ממענתו · וימלא טרף חוריו ומענתיו: ואשר לא ח' נמסר פרשת וארא:

אבן עזרא

את בתו לאמה · קטנ' היא שהיא ברשות האב כמו הבת שהוא מפר את נדרה · ומלת לעם נכרי עם זה הפסוק הוא דבק' כי על האב ידבר לעם נכרי: לא ימשול למכרה בבגדו בה · כמו מדוע נבגד איש באחיו ואמת ונכון הוא כי אין רשות לאדון למכרה לאיש מיסר' וזה ידענו מהקבלה ושמו זה לזכר ולהסמכתא ואל תתמה בעבו' מרחק לעם נכרי מזה הפסו' כי כמוהו שלם ישלם כאשר אפרש אמר הגאון כי לעם נכרי כמו לאיש נכרי וכמוהו הגוי גם צדיק תהרוג וזה לא יתכן שיאמר על היחיד באחת הלשונות כי נכון הוא שיאמר ויאמר ישר' כי הוא שם המין הכולל כמו ויאמר מצרים רק להיות שם שטעמו כלל כמו עם וגוי וקהל ועדה לא יתכן שיאמר על היחיד ופי' הגוי גם צדיק שם מפורש כי הבאת עלי ועל ממלכתי חטא' גדולה · וטעם לא תצא כצאת העבדים שיצאת' לעולם אחר שש שני' כי גם זאת תצא אם הגיעו שש שני' כאשר הוא כתו' כי ימכר לך אחיך העברי או העבריה ועבדך שש שני' רק אם הגיעו קודם שש לזמן שהיא ברשותה תצא: ואם רעה · שלא מצאה חן בעיניו אחר שקנה אותה שישא' לאשה וזה הוא טעם אשר לא יעדה שהיא יעודה לו להיותה אשתו או יעדה להיותה אשת בנו ודע כי לא לו קרי וכתוב הוא בפני' בא"לף ובחוץ בו"יו ואמר הגאון כי שני טעמים יש לו כמו הוא עשנו ולא אנחנו הטעם האחד כי אנחנו לא עשינו עצמנו והשני כי לו אנחנו והנכון בעיני כי זה השני הוא האמת לבדו וככה כולם אמר רבי יהוד' המדקדק אנחנו לא נוכל להפרי' במבטא בין לא באלף ובין לו בו"יו או בה"א כמו הלא היא ברבת בני עמון כל אלה הפסוקים א"לף מבפנים ומבחוץ ו"יו כל אלה כדרך קריאת' הוא טעמם · ודע כי מלת והפדה מהפעלי' היוצאים כמו והפדך אשר פדה את נפשי כי פדיתי' והנה והפדה פועל יוצא לשני פעולי' כמו המצמיח הרים חציר או כמו ראובן האכיל לשמעון לחם והנה והפדה שיבקש פדיונה ויקבלנו בין שתפדה היא עצמה או אביה או אחד מקרוביה כי אם היא קרובה אל שש שנים יחשבו כמה שנים עבדה וכמה המרחק עד השביעית או עד הזמן שתהא ברשותה וכפי החשבון יהיה הפדיון: ולעם נכרי · פירושו דע כי כל עם שאינו ישר' יקרא נכר ואינו כמו זר כי זר יקרא שאינו ממשפחת השבט והנ' אם אמרנו כי ישר' נקראו עברי' בעבור עבר והיה הוא עובד השם והנה מי שהוא ממשפחתו ועל אמונתו יקר' עברי ואם אמרנו בעבור אברהם נקרא כן הנה כתוב כי ביצחק יקרא לך זרע אף על פי שבישמעאל כתו' כי זרעך הוא לא נתנה הארץ רק ליצחק לבדו ובני יצחק היו יעק' ועשו וכתו' ביצחק כי לך ולזרעך אתן את כל הארצות האל והנה לא נקרא לו זרע רק ביעקב לבדו אשר לו נתנ' הארץ והנה נכרי יחשבו בני הפילגשי' ובני עשו עמהם: ואם לבנו ייעדנה · על משקל יירשנה מועד כמו מוקד · וטעם כמשפ' הבנו' בנות ישר' הבתולות שלא נמכרו': יעשה לה · הבן גם האב אם הוא יקחנה: אם אחרת · בין שתהיה מבנות ישראל שנמכרה או לא נמכרה: שארה · מזונה שיעמיד שארה שהוא בשרה: ועונתה · יש אומ' דירתה וכמוהו לפי דעת' וענה איים וענת' שמה ולפי דעתי כי וענ' איים כמשמעו כמו וענית ואמר' דרך משל כי שם כתו' ושעיר על רעהו יקר' גם וענת' שמה תנגן כמו ענו ליי' בתודה ופי' ועונתה על המשכב שהוא עת דודי' כי מלת עת בחסרון נ"ון כמו אמת על כן נדגש ת"יו והנה עתך או עתו כמו אמתו גם כן עתה והנ' ועונת' מגזרת עת ועת' היא זאת העת: ואם י אחז דרך קצרה כמו שלש שאים כי הנכון השלש האלה ורבי' חשבו כי השלש האלה הם שארה כסות' ועונתה וזה לא יתכן כי אחר שאמ' כמשפ הבנו' יעשה לה וחיוב הבנות אלה השלש ואין צורך להזכ' זה ועוד כי יפת תאר שהיא נכרי' כתו' עליה ומכו' לא תתמכר' בכסף ואף כי זאת רק הנכון שהוא ואם אחת משלש אלה שהוא לא ישאנה ולא לבנו יעדנה ולא יפדנ' תצא חנם בהיותה ברשותה וכמוהו אם יגע טמא נפש בכל אלה היטמא פי' באחד מאלה וכמוהו רבי' ואמ' הגאון מה טעם לומ' אין כסף אחר שאמ' ויצאה חנם והוא השיב כי אם חלתה בביתו והוציא עלי' ברפואות לא תפרע לו כלום ולפי דעתי אין צורך כי הוא תוספת ביאור כדרך כי מת אתה ולא תחיה: מכה איש · טע' להזכיר זה אחר זכר העבד והאמ' כי צרי' לפרש משפ' מכה עבדו ואמתו וזה האיש הוא מיסר': מות יומת · כל מות יומת הדב' תלוי בב"ד חוץ מאחד כאשר אראה בשמו': ואשר לא צדה · כמו בצדיה ואתה צודה את נפשי והנה הוא כענין אורב ועוש' במזיד: אנה לידו · כמו כי מתאנ' הוא לי מבקש סבו' ועלילו' והנ' טעמו שהשם סבב ותקן עלילו' שימות זה מיד זה ולא עלת' במחשבתו והש' סבב לו זה בעבור עון אחר שעש' כדי שיגלה ממקומו וכתיב לא יאונ' לצדיק כל און: וכי

רשי

וכי ימכר איש את בתו לאמה · בקטנה הכתוב מדבר יכול אפילו הביאה סימנין אמר' קל וחומר ומה מכורה קודס לכן יוצאה בסימנין כמו שכתוב ויצאה חנם אין כסף שאנו דורשין אותו לסימני נערו' שאינה מכורה אינו דין שלא תמכר: לא תצא כצאת העבדים · כיציאת עבדים כנענים שיוצאין בשן ועין אבל זו לא תצא בשן ועין אלא עובדת שש או עד היובל או עד שתביא סימנין וכל הקודם קוד' לחירות ונותן לה דמי עינ' או דמי שינה או אינו אלא כצאת עבדים בשש וביובל ת"ל כי ימכר לך אחיך העברי או העבריה מקיש עברי לעבריה לכל יציאותיו מה עברי יוצא בשש וביובל אף עבריה יוצאה בשש וביובל ומהו לא תצא כצאת העבדים לא תצא בראשי איברי' כעבדי' כנענים יכול העברי יוצא בראשי איברי' תלמוד לומר העברי או העבריה מקיש עברי לעבריה מה העבריה אינ' יוצא' בראשי איברי' אף הוא אינו יוצא בראשי אברי': אם רע' בעיני אדוני' · שלא נשא' חן בעיניו לכונס': אשר לא יעדה · שהיה לו ליעדה ולהכניס' לו לאש' וכסף קנייתה הוא כסף קדושי' וכאן רמז לך הכתו' שמצוה ביעוד ורמז לך שאינ' צריכה קדושין אחרי': והפדה · יתן לה מקו' להפדו' ולצאת שאף הוא מסייע בפדיונ' ומה הוא מקו' שנותן לה שמגרע מפדיונ' במספ' השני' שעשת אצלו כאילו היא שכור' אצלו כיצד הרי שקנאה במנה ועשתה אצלו שתי שנים אומרי' לו יודע היית שעתידה לצאת לסוף שש נמצא שקנית עבודת כל שנה ושנ' בששי' המנ' ועשת' אצלך שתי שני' הרי שליש' המנ' טול שני שלישי המנה ותצא מאצלך: לעם נכרי לא ימשול למכרה · שאינו רשאי למוכרה לאחר לא האדון ולא האב: בבגדו בה · אם בא לבגוד בה שלא קיי' בה מצות ייעוד וכן אביה מאחר שבגד בה ומכרה לזה: ואם לבנו ייעדנה · האדון מלמד שאף בנו קם תחתיו ליעדה אם ירצה אביו ואינו צריך לקדש קדושין אחרים אלא אומר לה הרי את מיועדת לי בכסף שקבל אביך בדמיך: כמשפט הבנות · שאר כסות ועונה: אם אחרת יקח לו · עליה: שארה כסות' ועונתה לא יגרע · מן האמ' שייעד לו כבר: שארה · מזונו': כסותה · כמשמעו: עונתה · תשמיש: ואם שלש אלה לא יעשה לה · אם אחת משלש אלה לא יעשה לה ומה הן השלש יעדנה לו או לבנו או יגרע מפדיונה ותצא וזה לא יעדה לא לו ולא לבנו והיא לא היה בידה לפדות את עצמה: ויצאה חנם · ריבה לה יציאה לזו יותר ממה שריבה לעבדים ומה היא היציאה למדך שתצא בסימני' ותשהה עמו עד שתביא סימנין ואם הגיעו שש שני' קוד' סימנין כבר למדנו שתצא שנ' העברי או העבריה ועבדך שש שנים ומהו האמור כאן ויצאה חנם שאם קדמו סימנין לשש שנים תצא בהן או אינו אומר שתצא אלא בבגרות תלמוד לומר אין כסף לרבות יציאת בגרות ואם לא נאמרו שניה' הייתי אומר ויצאה חנם זו בגרו' לכך נאמרו שניה' שלא ליתן פתחון פה לבעל הדין לחלוק: מכה איש ומת · כמה כתובי' נאמרו בפרש' רוצחין ומה שבידי לפרש למה באו כולם אפרש: מכה איש ומת · למה נאמ' לפי שנ' ואיש כי יכה כל נפש אדם שומע אני הכאה בלא מיתה תלמוד לומר מכה איש ומת אינו חייב אלא בהכאה של מיתה ואם נאמר מכה איש ולא נאמ' ואיש כי יכה הייתי אומר אינו חיי' עד שיכה איש שהכה את האש' ואת הקטן מנין ת"ל כי יכה כל נפש אדם אפי' קטן ואפי' אשה ועוד אילו נאמר מכה איש שומע אני אפי' קטן שהרג ושהכה יהא חייב ת"ל ואיש כי יכה ולא קטן שהכה ועוד כי יכה כל נפש אדם אפי' נפלים במשמע ת"ל מכה איש אינו חייב עד שיכה בן קיימא הראוי להיות איש: ואשר לא צדה · לא ארב לו ולא נתכון: צדה · לשון ארב וכן הוא אומ' ואתה צודה את נפשי לקחתה ולא יתכן לומ' צדה לשון הצד ציד שצידת חיות אין נופל ה"א בפעל שלה ושם דבר בה ציד וזה שם דבר בו צדייה ופועל שלו צודה וזה פועל שלו צד ואומר אני פתרונו כתרגומו ודלא כמן ליה ומנחם חברו בחלק צד ציד ואין אני מודה לו ואם יש לחברו באחת ממחלקות של צד נחברנו בחלק של צד תכשאו צדה אורה ומילי' לצד עילאה ימלל אף כאן אשר לא צדה לא צדד למצוא לו שום צד מית' ואף זה יש להרהר עליו מ"מ לשון אורב הוא: והאלהים אנה לידו · זמן לידו לשון לא תאונה אליך רעה לא יאונה לצדיק כל און מתאנה הוא לי מזדמן למצוא לי עלה: והאלהים אנה לידו · ולמה תצא זאת מלפניו הוא שאמר דוד כאשר יאמר משל הקדמוני מרשעים יצא רשע ומשל הקדמוני היא התורה שהיא משל הקדוש ברוך הוא שהוא קדמונו של עולם והיכן אמרה תורה מרשעים יצא רשע והאלהים אנה לידו במה הכתוב מדבר בשני בני אדם אחד הרג שוגג ואחד הרג מזיד ולא היו בהם עדים שיעידו זה לא נהרג וזה לא גלה הקדוש ברוך הוא מזמנן לפונדק א' זה שהרג שוגג עול' בסול' ונופל על זה שהרג במזיד והורגו ועדים מעידי' עליו ומחייבים אותו לגלות נמצא זה שהרג שוגג גולה וזה שהרג במזיד נהרג: ושמת

בעל הטורים

כצאת ג' במס' כצאת העבדי' · כצאת משה האהלה · כצאת השמש בגבורתו · והו שאמרו פני משה כפני חמה · וזה הוא כצאת השמש בגבורתו · וכן הא דאמרי' פועל ביציאתו משל בעל הבית פירוש שאינו צריך לצאת למלאכתו אלא משיצא השמש אף על פי שאינו מתחיל במלאכתו עד אחר שעה שיצא השמש שהרי מתבטל משעה שיצא השמש שהוא יוצא מביתו עד שיגיע למלאכה לא אמרינן שיוהי' לצאת כדי שיתחיל במלאכת השמש וזהו כצאת העבדים שאינן חייבין לצאת אלא כצאת השמש · בבגדו · ב' במסור' בבגדו בה ואידך ותתפשהו בבגדו · והיינו דאמר ר' אליעזר מיום שפירש טליתו עליה שוב אינו רשאי למכרה · דילפינן לה מבגדו דהתם שהוא בגד ממש · ור' עקיבא כמי דסבר כיון שבגד בה שוב אינו רשאי למכרה · ודורש בבגדו לשון בגידה ואיהו כמי יליף בגד דהתם מהכא שגם לשם היתה בגידה שסובר כמ"ד לעשות צרכיו נכנס אלא שנראית לו דמות אביו: ועונתה חסר ו"ו לומר לך שעיק' עונה בשבת ולא בשאר שבת ימי החול: אין כסף בגי' בסימנין: סמך אין כסף למכה איש ומת שאם הכה ומת אין חיי' לשלם כסף דקים ליה בדרבה מיניה: לך

אמרי נועם

לא ימשול למכרה בבגדו בה ב' במסו' הכא והשני ותתפשהו בבגדו ודוז רמז המסורה במה שנחלקו רבותינו איכא מ"ד כיון שבגד בה שוב אינו יכול למכרה ואיכא מ"ד כיון שפרש טליתו עליה שוב לא ימכרנ':

מ"ע ספורנו

לא תצא כצאת העבדים · אין ראוי לאדם כשר לקנו' עבריה לשפחה שלא תדמתה · אבל תהיה מקנתו לקחתה לאשה לו או לבנו וכסף דמיה יהיו נתונים לקדושין לאביה שהוא זכאי בהם כפי מה שבא בקבלתם ז"ל: אם רעה בעיני אדוניה · אף על פי כן אם לא תישר בעיניו לא ישאנה שמא ישנאה אבל ישתדל האב והאדון להפדותה: לעם נכרי לא ימשול למכרה בבגדו בה · האב בהיותו בוגד בבתו למכרה כאמרו הלא נכריות נחשבנו לו כי מכרנו וזה אחר שיראה פוסל איש נכרי בישראל שקנה איש ישראל את בת ישראל שלא לשם אישות לא ימשול למכרה אחר כך לעם נכרי בזה: כמשפט הבנות יעשה לה · בנו · שהם שאר כסות ועונה אף על פי שהוא לא קנה אותה ולא קדשה: לא יגרע · שאין מותר להרבות נשים אלא היכא דמצי למיקם בספוקייהו (יבמות פ' הבא על יבמתו) באופן שלא יגרע את הראוי לראשונה: והאלהים אנה לידו · שלא פשע לעשות דבר גורם זה אלא שמגלגלין חובה על ידי חייב כאמרו וגם רשע ליום רעה: ושמתי

חזקוני

וכי ימכור איש את בתו · ולא אשה את בתה: את בתו · ולא את בנו: לא תצא כצאת העבדים · פרש"י כיציאת עבדים כנענים וכו' או אינו אלא כיציאת עבדים עברים בשש וביובל ת"ל כי ימכר לך אחיך העברי או העבריה מקיש עבריה לעברי לכל יציאותיו וכו' וא"ת כי היכי דמקשינן עבריה לעברי לענין יציאו' שש ויובל אמאי לא אקשינן עברי לעבריה לענין יציאת סימנין דהא קים לן אין הקש למחצה כלומר שיצא אף הוא בסימנין כמו אשה העבריה אלא לאמלית אמרת שיצא בסימנין דבכה"ג היכי משכחת לה אי שמכר עצמו כשהיה קטן אין מעשה קטן כלום ואביו נמי אינו רשאי למכרו כדאמר לעיל ואם נמכר עצמו כשהיה גדול הרי כבר הבי' סימנים ועוד פרש"י מקיש עברי לעבריה מה היא איננה יוצאה בראשי איברים אף הוא אינו יוצא בראשי אברי' וא"ת מה לי קרא דאינו יוצא בראשי איברים תיפוק לי מק"ו ומה עבריה שיוצאת בסימנים אינה יוצא' בראשי איברים עברי שאינו יוצא בסימנים אינו דין שלא יצא בראשי איברים אלא י"ל האי ק"ו יש לו פירכא מה לעבריה שלא תצא בראשי איברים שאינה נמכרת בגנבתה תאמר בעבד עברי שנמכר בגנבתו ת"ל העברי או העבריה וכו': לא תצא כצאת העבדים · לפי פשוטו למדה תורה דרך ארץ שלא תהא יוצאה' כמו העבד שרבו מוסרו בשליחותו ביום ובלילה בעיר וחוץ לעיר וכל זה נכאי לאשה רק שיעבוד בית משום כל כבודה בת מלך פנימה ועוד שהיא קטנה: ד"א לא תצא כצאת העבדים שיוצאים בלי נכסים כדאמרי' לעיל אבל זו אין יציאת' כן שאם מרצה אתה לרבות מענק אתה מעניק ... אבל אם רעה היא מכוערת כמו מדוע פניכם רעים היום · בעיני אדוניה · ליעדה להיות בביתו ... יעדה · נ' מועד כמו אל המועד אשר יעדו לא יעדה כתיב לו קרי: והפדה · ולהפדה שאין האדון רוצה ליעדה וגם אינו רוצה שתפדה את עצמה ... והפדה · פרש"י שאף הוא מסייע בפדיונה וכו' ... לעם נכרי · לאיש אחר שאינו אדוניה: לא ימשול למכרה אפי' ליעדה לו לאשה: למכרה · למסרה כמו כי ביד אשה ימכור יי' את סיסר': בבגדו בה · שאינו רוצה ליעדה ... לעם נכרי · גוי קרוי נכרי ... לעם נכרי · לעכו"ם לא ימשול האב למכרה ... בבגדו בה · שלא היה לו למכור את בתו ומכרה: כמשפט הבנות · ... האמן

גונב אם גנב נפש מהנפשות שהם ברשותו כמו בנו ותלמידו ואחיו הקטן ומה שידמה לזה ויתבאר זה עוד ממה שאמרה התורה ונמצא בידו ר"ל שיהיה נמצא בידו אם הגנבה פרט לגנו שהם מלווין בידו ואינו חייב עד שיכניסנו ברשותו שנ' ונמצא בידו ואינו חייב עד שימכור הגנב בעצמו פרט למוכר האסם לקרובותיו או מה שידמה לזה שנ' ומכרו שימכ' אותו בעצמו והנה זאת המיתה היא בחנק כי לא נתבאר תארה בתורה ואולם שאר דיני גונב נפש יתבארו בפרשת כי תצא ומקלל אביו ואמו מות יומת בסקילה שנ' אביו ואמו קלל דמיו בו וכב' יתבאר שזה מורה על הסקיל' ממה שאמר' תורה באבן ירגמו אותם דמיהם בם והנה זאת הקללה היא בשם מהשמות המיוחדים לשם יתעלה לא בכנוי וזה נתבאר מענין הקללות הכתובות בפרשת סוטה שהם בשם המפורש · וראוי שתדע שכב' יתחייב על הקללה אע"פ שקללם שלא בפניהם ולא נצטערו בקללה היא כי הקללה תאמ' על זה האופן כמו שאמרה התורה לא תקלל חרש ולזאת הסבה יתחייב בקללה אפי' לאחר מיתת אביו ואמו וזה מבוא' מאד וראוי שתדע שלא יתחייב על הכאת אביו ואמו ועל קללתם אם לא היו ישראלי' וזה כבר נלמד מעניננו כי כל אלו הדינים הם בישראל לבד כמו שיתבא' ברוצח שנ' וכי יזיד איש על רעהו וגונב נפשות נתבאר זה ג"כ כמו שקדם ואולם מדברי סופרים הנה הגר אסור להכות אביו ואמו ולקללם · וכי יריבון אנשים והכה איש את רעהו באבן או באגרוף באופן שלא ימות במכה ההיא ונפל המוכה למשכב אם יקום המוכה והתהלך בחוץ על משענת טבעיו ר"ל שישוב לבריאתו ונקה המכה ממיתה אבל יתן לו מהממון בשיעור מה שנתבטל מהמלאכה בסבת המכה ההיא ויפרע שכר הרופא לרפאתו ממה שיקרה מהחולי בסבת המכה ההי' והנה למדנו ממה שיאמר באבן או באגרוף שאינו חייב בניזקין אם לא היה במה שהכהו בו כדי להזיק כמו הענין באבן או באגרוף וזה הענין ג"כ אפש' שנלמדהו על צד ההיק' ממה שזכרה התורה במיתה או באבן יד אשר ימות בה הכהו ר"ל שהיה בו כדי להמית וראוי שתדע שהו' מן היושר שיהיו אומדים אותו אם שהכ' אם יש במכה ההיא כדי להמית ואם אין בה כדי להמית יפטר המכה מהמיתה וזה שהאדם שלא הוכה אפשר שיקרו לו מקרים ימות בהם ובהיות הענין כן הנה אם חייבנו המכה מיתה במות המוכה קודם שירפא מהמכה הנה ימות המכה בלא משפט כשמת המוכה בסבת מקרי' אחרים לא בסבת המכה והתורה אמרה וכי יזיד איש על רעהו להרגו שיהיה הוא ההורג אותו ולזה יתחייב שיהיו אומדין המכה אם שיתכן שימות בה המוכה ואם היא באופן שיאמדו אותו שכבר יוכל לקום ולהתהלך בחוץ על משענת טבעיו יהיה המכה פטור מהמיתה ואע"פ שימות המוכה והנה ענין השבת הוא שיתן לו מה שבטלו ממלאכתו אשר הו' יכול לעשותה ואינו דומה שבת מי שהוא רוכב מרגליות לשבת מי שהוא עושה מעשה חתש ולזה אמר שבת והנה אם היתה מלאכ' המוכה מהאיש המכה אותו כמו שהיה עבד עברי הנה יפטר המכה מהשבת וענין הרפוי שיתן שכר הרופא לרפא אותו עד שיבריא' מהמכה ההי' ומהמקרים הבאים בסבתה כאשר תאמר שהעלתה המכה נמקין או שנסתרה אח' שחיתה ולא יתחייב המכה לרפאת מה שיהיה למוכה מהחלי בסבת רוע הנהגתו כי הו' לא נתחייב כי אם על רפואת מה שבא לו מההיזק בסבתו וכן הענין בשבת וזה מבואר בנפשו מלשון התורה ומענין זאת המצוה כי זה אמנם היה מהתורה על צד היושר שישלם לו מה שהזיקו לא שישלם לו מה שהגיע לו מהנזק לא בסבתו · וכי יכה איש את עבדו הכנעני או את אמתו הכנעני' בשבט ומת תחת ידו רוצה לומ' שימות תכף קודם שיעברו עשרים וארבעה שעות הנה יהרג אדוניו בחרב אך אם יחיה יום שלם שהוא משקיעת השמ' עד שובו לשקוע שנית או יחיה משני ימי' כשיעו' היום השלם הנה לא ימות אדוניו כי כספו הו' · וראוי שתדע כי האדם יהרג על הריגתו העבד והאמה הכנעני' כי הם בעלי תורה זולת מצות מעטות יהיו פטורי' עליה כמו הענין באשה ישראלית ולזה היה העבד נכלל במה שאמר וכי יזיד איש על רעהו כי העבד הוא רע לנו בענין התור' ואמנם הקלה התורה במשפט מפני היותו כספו · כמו שאמר לא יוקם כי כספו הוא ומפני זה יהיה לו רשות ליסרו אך לא ימשול להכותו מכה אכזרית שימות בו · וראוי שתדע שאם לא היה זה העבד כלו שלו או זאת האמה לא יהנה בו דין יום או יומים אך יהיה האדון נהרג עליו אם מת בסבת המכ' אפילו אחר זמן מרובה כמו הענין בהריגת שאר האנשים ולמדנו זה ממה שאמר את עבדו ואת אמתו כי כספו הוא ואם לא היה עבדו בעת שהכהו וקנה אותו קודם שימות או הפך רצו' שכבר היה עבדו בעת שהכהו ואינו עבדו בעת שמת לא יהנה בו דין יום או יומים שנ' וכי יכה איש עבדו שיהיה עבדו בעת שהכהו ומת תחת ידו שיהיה ברשותו בעת שמת · וכבר נלמד זה ג"כ ממה שאמ' לא יוקם כי כספו הוא שכבר יתבאר מזה שהו' כספו בעת מותו וזה מבואר בנפשו וכבר כתב הר"ס ז"ל כי לזה אמרה תורה בשבט מפני שיש לו רשו' ליסרו אבל אם הכהו בחרב אינו בדין יום או יומי' כי אין לו רשות להכותו בזה האופן ודברים של טעם הם · הנה יענש המכה כאשר ישית עליו בעל האשה לתת בדמי הולדות ויתן דמי הולדות על פי הדיינין ר"ל שאם היה בעל האשה מקשה לשאול הנה הדיינין ישפטו ביניהם על צד השווי והאומד · והמשל שאם יפטרהו בעל האשה במנה אף על פי שלפי השווי יהיה ערך מזה יותר מכמה יפטר המזיק במנה כי דמי ולדות לבעל ולזה יש לו למחול וראוי היה שיהיה ערך הולדות לבעל לפי שהבנים הם שלו ולו הם מתייחסים וזאת השווא' הוא שיראו כמה תמכר אשה הרה כזו וכמה תמכר בהיותה בלתי הרה ומה שתמכר יותר בהיותה הרה הוא לבעל ואם אסון יהיה באשה הנה יהרג הורג' ולא יענש בממון וזה אמנם יהיה כשנתכון לאשה אבל אם נתכון לחברו והרג את האשה פטור כמו שביארנו במה שקדם ואז לא יפטר מדמי ולדות כי התורה לא פטרה אותו מדמי ולדות אם הרג את האשה אלא מפני שיתנו נפש תחת נפש ואין ראוי שיהיה מת ומשלם וכן מצאנו במכ' רעהו באבן או באגרוף שלא נתחייב ממון אלא בשלא ימות המכה · עין תחת עין · ר"ל אם לא יהיה אסון שם שאם היה שם אסון יהיה העונש נפש תחת נפש אמנם כשלא היה שם אסון יענש בממון · וזה כי בולדות אע"פ שהיה סופם להיות נפש מפני שאינם עתה שלימי הבריאה לא יענש כי אם בממון ואותו הממון יהיה לבעל כמו שקד' ואם היה הנזק באופן אחר כאלו תאמר שחסרו עינה או אבר מאיברי' יהיו אומדין עין תחת עין בממון כאלו תאמר כשיראו כמה יהיה ערך הנזק בעין וכמה יהיה ערכו אחר שחסר עינו ואותו הפחת ישלם המזיק וכבר יתבאר לך שזה העונש הוא ממון ממה שאומר וזה שכב' מנאנו בנזקין שיש בהם עונש ממון כמו שקדם באמרו רק שבתו יתן ורפא ירפא · וכן הענין בולדות שהם כאבר מאברי האשה ולזה ראוי שיהיה הענין כן באלו הנזקין ואין לאומ' שיאמר שכבר יעשו לו מכה כמכה ההי' ויתן עם זה השבת והרפוי כי אין זה מיושר התורה שיענש יותר ממה שהזיק ולזה הוא מבוא' שהוא יפטר בממון ועוד כי היזק הולדות הו' יותר עצום מהיזק האיברי' ואין ראוי שיהיה עונש על ההיזק היותר עצום יותר קל ואם היה אמרו עין תחת עין כפשוטו יהיה העונש עליו יותר מהעונש על הולדות כי עונש הגוף הוא יותר קשה לאין שיעור מעונש הממון ועוד כי כמו שבהיזק המיתה אין הבדל במין בין העונש שיגיע על המתת עבדו והעונש אשר יגיע על המתת זולתו כן ראוי שיהיה הענין בנזקין והנ' מצאנו העונש על נזקי העבד ממון כי הוא ישולח לחפשי תחת עינו או תחת שנו ואם היה אמרו עין תחת עין כפשוטו היה ראוי שיהיה כן בעונש אשר יגיע לאדון בשחתו עין עבדו לא יהיה הבדל ביניהם במין אבל יהיה ההבדל ביניהם באופן אחר כאלו תאמר שאם יעמוד זמן מה אחר ההכאה קודם שתשחת עינו יפטר האדון ועוד כי התורה אסרה באילו החבלות החמור תחלה כמו שנבאר במה שיבא וכבר התחילה לבאר שהעונש בניזקין הוא ממון במה שחייב לתת שבת ורפוי במה שאמר כי כבר ינקה המכ' מעונש אחר ואחר זה רצתה לבאר אופן הטלת זה העונש שלא תחשב שיפטר בשבת ורפוי אבל אם היתה החבלה בוולדות יתן ג"כ דמי הוולדות ואם היתה

החבלה באיברים אחרים יתן דמי האברים ההם ועוד כי התורה אמרה במאמר כולל כי כשלא יהי' אסון יענש בממון ולזה יהיה שב אמרו עין תחת עין אל מה שאמר ענוש יענש · ר"ל שהוא יענש בממון עין תחת עין ועוד כי עונש הגוף ועונש הממון הם עונשים אין התיחסות ביניהם וראוי שיהיה העונש לפי המרי ובהיות הענין כן ראוי כי הדברים אשר יהיה עונשם בגוף אין להם יחס אל הדברים אשר ענשם ממון כי ההקש הוא אחד וכאשר היה זה כן הנה מן השקר שישתתף בדבר אחד בעינו עונש הגוף ועונש הממון ולפי שכבר התבאר שבכמו אלו ההיזקים יהיו שם עונש בממון שנ' רק שבתו יתן ורפא ירפא הנה הוא בלתי אפשר שיהיה שם עונ' גוף ג"כ ולא יקשה בעיני' איך יתכן שיובן אמרו עין תחת עין ממון כי כמו זה הלשון אמרה התורה במה שהוא ממון אמ' בפרשת אמור אל הכהנים ומכה נפש בהמה ישלמנה נפש תחת נפש · ויותר זה ממה שאמר אחר זה השור יסקל וגם בעליו יומת שהוא בלי ספק ממון כמו שנבאר בהגיענו שם בג"ה · הנה קראה התורה מיתה תתו דמי נפשו באמרו אם כופר יושת עליו ונתן פדיון נפשו ועוד כי התורה אמרה ולא תקחו כופר לנפש רוצח וגו' למדנו מזה לפי מה שנתבאר בשרשים הכוללים שבמה שהוא למטה מזה יקחו כופר ולזה יתבאר שבכמו אלו החבלות יהיה העונש ממון ואחר שהתישב לנו זה נשלים ביאו' הענין ואומ' שאם לא יהיה שם אסון הנה יענש במה שחבל בממון עין תחת עין ר"ל שישומו דמי עין הנזק וישלם לו וזאת השומא תהיה כשישומו כמה יהיו דמיו אם ימכ' קודם שנשחת עינו וכמה יהיו דמיו אם ימכר אחר השחתו וכבר נתבאר במה שקדם שהוא יתן לו ג"כ השבת והרפוי · וכבר יתבאר לך ג"כ שהוא ישלים דמי צערו אשר נצטער בזאת ההכאה מן הענין בעצמו וממה שנזכר מזה בתורה וזה שהוא ראוי שישלם לו זה הצער כי אתה תמצא האנשים שיעשו מלאכה שכל מה שיגיע במלאכ' ההיא מהצער יותר יותן להם שכירות רב והנה נזכר זה ג"כ בתורה באמרו כויה תחת כויה והנה אפשר בכויה שלא יגיע בו נזק זולת הצער כאלו תאמר שכואו בשפוד על צפורנו ואמר גם כן בנקם האונס תחת אשר ענה ר"ל שהוא ישלם זה בעבור שציער אותה וכבר יתבאר לך שהוא ישלם דמי הבשת כי אתה תמצא באנשים שיקחו שכירות בעשיית המלאכות שכל מה שיהיה הבשת בעשיית המלאכה ההיא יותר עצום יותן להם שכירות יותר רב וכבר נלמד זה ג"כ ממה שאמרה התורה ושלחה את ידה והחזיקה במבושיו וקצותה את כפה וזה כי התור' לקחה הפרט אשר יהיה בו בושת להורות שכבר הקפידה התורה בענין הבושת ולזה תמצא ג"כ שיענש מוציא שם רע מפני הבושת כי הוא לא הזיק באופן אחר ועם כל זה ענשה אותו התורה מאת כסף ומזה המקום יתבאר לך כי בושת הוא ממון לא קנס כמו שחשבו רבי' ולזה אמרו ז"ל משלם בושת ופגם על פי עצמו ואינו משלם קנס ככר באר לך כי הבושת הוא ממון ועוד כי הם אמרו במאמר כולל כל מי שאינו משלם כמה שהזיק אינו משלם על פי עצמו ולפי שהבשת הוא דבר שמשלם בו כמה שהזיק כי הוא משוער לפי המבייש והמתבייש הנה הוא יהיה משתל' על פי עצמו ומה שזה דרכו הוא ממון ולא יטעך מה שאמרו ברא"ש האוכל על ענין הבשת חסרא חסרא קנסו' הוא מגבת בבבל · שירצה שהבשת הוא קנס כי הבשת הנזכר שם הוא קצוב ולא ישוער לפי המבייש והמתבייש ומה שזה דרכו הוא קנס וזאת הסב' קראוהו ל' של עבד קנס ואע"פ שעיקרו ממון לפי שהתורה השוה בזה עבד לעבד וכבר יתבאר זה לך ג"כ ממקומות רבים מהתלמוד שהבשת הוא ממון ואין הנה מקום זאת החקירה כי הוא יותר ראוי בחבורים התלמודיים · וראוי שתדע כי דמי הולדות הם לבעל כשהיה חי בשעת נגיפה כי התורה זכתה לו אמנם אם נגפה אחר מיתת הבעל יהיו דמי ולדות לאשה לא ליורשי הבעל וכן הענין במי שהיתה מעוברת ואין לה בעל שדמי הולדת הם שלה וזה מבואר בנפשו לפי לשון משפטי התורה עם מה שהתבאר מהשרשים הכוללי' ומזה יתבאר שאם היה בעלה גר ואין לו יורשין וחבל בה בחיי הגר ומת הנה יפטר מדמי ולדות כי נכסיו הם הפקר וכל הקודם בהם זכה ובכאן התבאר שהחובל בחברו חייב בחמשה דברים בנזק אם חבל בו באופן שלא ישוב לענינו הראשון כמו שסמא עינו או קטע ידו ובשבת וברפוי ובצער ובבשת וכבר תהיה החבלה באופן שיתחייב בקצת אלו הדברים זולת קצת כאשר תאמ' שאם לא היה שם כי אם צער לא ישלם כי אם צער ואם לא היה שם כי אם בושת לא ישלם כ"א בשת והקש על זה ולמדנו ממה שאמרנוהו ולא יהיה אסון ענוש יענ' שהדבר שיש בעונו מיתת ב"ד לא יתכן שיהיה בו עונש ממון כי עונש הגוף ועונש הממון הם ענינים מתחלפים חלוף רב ולא יתכן שיהיו בנושא אחד ולזה מה שיהי' בו מיתה אם היה מזיק לא יפול בו עונש ממון אפי' אם היה שוגג כי ההבדל שיש בין שוגג למזיד אינו אלא לחייבו מיתה או לפטרו · וכי יכה איש את עין עבדו הכנעני או עין אמתו הכנעני' באופן שישחית אותה שלא ישוב לענינה הנה יוכרח האדון לשלחו לחפשי תחת עינו וענין שלוחו לחפשי הוא שיכתוב לו גט שחרור יהיה ענינו שהוא בן חורין ויתכנו לו ואם שן עבדו או שן אמתו יפיל הנה יתחייב שישלחנו לחפשי תחת שנו · וזה השן איננה שן של חלב שהיא חוזרת אבל השן שאיננה חוזרת כמו הענין בעין כי הוא דבר בשן הדומ' בעניני' לעין ואחד שן ואחד עין ואחד שאר איברי' הדומים להם שיהיו מומין שבגלוי ואינן חוזרין כמו שיתבא' מהשרשים הכוללים · וראוי שתדע שזה הדין ינהג בעבדו ואמתו אבל אם היה עבד או אמה של אחרים יתחייבו בחבלו בו כי הוא ראוי בחיובו בחבלו בחברו אולם כאשר חבל בעבדו ואמתו אם חסרו אבר דומה בעניניו לשן ועין כמו ראש החוטם וראשי האזנים וראשי אצבעות הידים והרגלים וראש הגויה וראשי הדדים של אשה הנה ישלחנו לחפשי ואם חבל בו באופן אחר פטור כי התור' לא חייבה אותה בחבלו בו כי אם לא בזה האופן וראוי שתדע שהשחתת העין יהיה בשני הצדדים אם כשישחית הראות אם כשישחית כלי העין והנה בכל אחד מאלו הפנים יצא העבד לחפשי אם ישחי' עינו האדון שנאמר ושחתה · והמשל שאם היה מרגיש קצת הרגש בחוש הראות ועור אותו האדון באופן שאינו רוא' כלל ולא יחזור לו ראותו אע"פ שנשאר לו עינו הנה כבר נשחת העין וישולח העבד לחפשי וכן אם לא היה רואה העבד ונקר האדון עינו כי קוד' זה היה העין חלק מב"ח ואח"כ נשחת ושב באופן שאינו חלק מב"ח וכן ההיקש בשאר ראשי האיברים כי ההשחתה תהיה בהם בשני אלו הצדדים וראוי שתדע כי כבר יצא העבד לחירו' בזה אע"פ שלא הכהו האדון אבל הפיל שנו או ישמא עינו בזולת הכאה שנאמר אם שן עבדו או שן אמתו יפיל איך שיהי' שיפילנו אע"פ שנתכון לרפואתו והוא שיתכוין לעינו או לשנו שנאמר ואם שן עבדו או שן אמתו יפיל וכי יכה איש את עין עבדו או את עין אמתו אבל אם הכהו בלא מתכוין אין העבד יוצא לחירו' כאלו תאמר שזרק אבן לכותל ונגע בעבדו והפיל שנו וכן אם נתכוון להזיק ולא הוצית ההכא' על העין או על האזן אבל אצלה על דבר אחר כאשר תאמר שיכה בפטיש על האבן אצל עינו או אצל אזנו ונתחדש לו ממנה העורון או החרשו' אינו יוצא לחירות שנאמר וכי יכה איש את עין עבדו כשתהיה ההכאה בעין בדרך שיתחדשו ממנה בעצמות העורון ולפי שחייבה התורה לשלחו חפשי אחר זה הנה נסתפק לחכמי התלמוד אם דינו כדין משוחרר כיון שרבו מוכרח לשחררו או אין דינו כדין משוחרר כיון שהוא מחוסר שחרור ולזה אם חבל בו איש אחר תוך זה הזמן אין העבד ולא רבו יכולין להוציא ממנו לא העבד לפי שאינו משוחרר ולא רבו לפי שאין לו בו קנין ואם חבל בו רבו אחר זה קודם שישוחרר פטור ואם תפש העבד אין מוציאים מידו לפי שהוא ספק וראוי שתדע שאם הפיל אחר שינו יהיה הנזק לעבד כי התורה זכתה לו בזה עד שישולח בו חפשי ולזה יהי' זה הנזק לעבד וילקח בו קרקע ורבו אוכל פירו' ויהיה הקרקע של עבד כשיצא לחירות · וכי יגח שור את איש או את אשה בקרניו ומת סקול יסקל השור על יד ב"ד כמו הענין בשאר העונשים הנגלוים לזה עם שבזה יגיע תועלת מזאת הסקילה שישמרו האנשים הב"ח אשר ברשותם באופן שלא יזיקו ולא יאכל את בשרו ולא יהנו ממנו כי האכילה הוא מין במיני ההנאה ולא היה צריך לומר בכאן שלא יאכל את בשרו אם היתה כונת

למנוע

קומץ מנחה

פרשת ואלה המשפטים

ואלה המשפטי' וכו' שתשי' סנהדרין אצל המקדש קשה פתח במזבח וסיים במקדש וי"ל דרצה ללמדך שאף בזמן שלא יהי' מזבח דהיינו בהיותנו בגלות יהי' מושבם במקום המקדש והוא בה"כ הנקרא מקדש מעט למען יהי' מורא שמים עליהם: לפניהם פי' רש"י ולא לפני דייני עכ"ום וקשה תיפוק ליה מכי לא כצורנו צורם וגו' וי"ל דצריכי' דס"דא דוקא כשאין דנין כדייני ישראל קמ"ל אף כשדנין כדייני ישראל וקשה משפטי' כל ידעום ל"ל · וי"ל דההוא לאו בדינין איירי רק בשאר מצות התורה: ד"א לפניהם לפני הבעלי דיני' מכאן אסמכתא למה שאמרו ז"ל שאם אחד מבעלי דינין אומר כתבו לי מאיזה טעם דנתוני כותבי' ונותנין לו וה"ל דרשו לפניהם ולא לפני הדיוטות מדכתי' בתריה והגישו אדוניו אל האלהי' עבד שהוא עברי או אינו וכו' ותימה האיך תיסק אדעתין דבאינו עברי איירי הלא אין שייך להיות נרצע משום אזן ששמעה בסיני · ולפי מה דאמרינן בשבת ד"קמו דגרים אע"ג דאינהו לא הוו מזלייהו הוו · ובמגילה פיר"שי על מזלייהו דהיינו שר של מעלה שיש לכל אחד אפש' דבזה ג"כ נקר' אזן ששמעה · ועבד כנעני גר הוא שחייב בכל מצות כאשה והכי ה"א פירושא דקר' אוזן ששמעה וכו' וא"כ הוה לו לגייר עצמו ואז היה לו לעבד ולא עבדים לעבדים והלך הוא ומכר עצמו ע"י שלא נתגיי' ע"כ תרצע · דבן נח נענש דהוי ליה ללמוד ולא למד: אם בגפו יבא דכשהו' פנוי חיישנן כשימסור לו שפחה כנענית יאהבנה ולא ירצה לצאת כי אין אדם מוצא קורת רוח אלא מאשתו ראשונ' אבל כשיש לו כבר אשה א"כ אין השפחה אשתו ראשונה ואין לחוש לזה · אי נמי כל פנוי יראה שפחה יפה ימכור עצמו כדי שתמסר לו · וכשיש לו אשה יש לו פת בסלו ואין יצרו תקפו ואין לחוש לזה: א"ש

חזקוני

שארץ אבל לא לענין כשוהי שפחה : וטוכתה · י"מ לשון מעון כמו ועגה איים באלמנותיו שהם"ס במעון כמו ע"ס במלון מזון מדון הרי מזון וכסות ובית דירה : ואם שלש אלה · שארה כסותה ועונתה : ויצאה חנם · ע"י ב"ד כאן לא פי' לך מתי ופי' לך במקום אחר כי ימכר לך אחיך העברי או העבריה ועבדך שש שנים : אין כסף · אם מלתה בסוף שש ולא יכלה לצאת והוא ממציא לה מזונות איכה משלמת ירוש' ולפי פשוטו אין כסף יתיר לשון הוא כמו שם אתה ולא תקיפה : מכה איש ומת · פרש"י לפי שנ' ואיש כי יכה כל נפש שומע אני בהכאה בלא מיתה ות"ל היכן שמצינו לשיעור דבהכאה בלא מיתה יהא נהרג הרי אף אם שפיל אבר אינו משלם רק דמי אבריו ויש דוחקין לתרץ כשעשהו טרפה א"כ כשהכהו בדבר שיש בו כדי להמית ולא מת סד"א ליחייב מיתה הואיל ולא כל כמיניה שנזול קמ"ל מכה איש ומת ופרשה זו כסמוכה לפרשת שכר לפי שרגילות' הוא שאדם מכה את עבדו ופעמים שהוא הורגו לכך הוא אומר מות יומת שאינו כמכה עבד כנעני : והאלהים אנה לידו · שהרי נתחייב מיתה בידי שמים כאן פרש"י מרשעים יצא רשע כלומ' שזה שהרג שוגג שהוא רשע שלא רצה להיות גולה יצא רשע שעולה בסולם וכופל עליו וכו' כאן פרש"י זה שהרג שוגג כו' ז"ל ואותו שנפל על חברו ואחו בסכין והרגו דאי לא תימא הכי לא נתקיימת בו מיתת שייף שנתחייב בה ודוקא בדרך ירידה דאי דרך עליה לא קטיי' מדנפקא לן מויפל עליו ואין לומר שיתחייב ב' גליות דהא נגדא קטיל' קטיל:

ושמעי

אבן עזרא

וכי יזיד · טעם להרגו כאילו כתיב והרגו בערמה וכמוהו כי תחל לזנות שפי' כי תחלל נפשה לזנות על כן אביה היא מחללת וידוע כי לשון חלול גם תחלה מפעלי הכפל והם שנים טעמים על כן הוצרך להפריש בין שניהם אמרו כי תחל לזנות כי מלשון תחלה יאמר תחל כמו תחל לספור : מעם מזבחי · הנה זה הפך הפסוק הראשון שהם כתוב ושמתי לך מקו' והם ערי מקלט רק המזיד שינום אפילו על מזבחי כאשר עשה יואב יומת וקדמונינו אמרו אפילו כהן ורצה לעבוד עבודת מזבחי יומת : ומכה · בעבור שהזכיר מכה איש ומת הוצרך לפרש כי יש מכה בלא מיתת המוכה שימות כמו מכה אביו ומכ' ישרת בעבור אחר ובעבור כבוד האבות הוצרך אפי' שלא יכם רק יקללם יומת : וגונב · אמר הגאו' למה נכנס זה הפסו' בין מכה אביו ובין מקלל אביו והשיב כי הכתו' לא ידבר רק על ההוה כי הנגנבים היו קטנים ונגדלו בארץ נכריה לא יכירו אבותיהם ויתכן שיכום ויקללום והעונש על הגנב : ונמצ' בידו · בשוק לפני המכרו יומ' : ומקלל · מנאנו קללה בזכירת השם כמו ויקללם בשם יי' גם בלא זכרון השם וקדמונינו העתיקו עד שיקלל בהזכרת השם : וכי יריבון · אמ' הגאון באגרוף כמו בעלי אגרופין דבר חזק וקשה ור' מריכום אמר כי הא"לף נוסף כמו א"לף אזרוע מגזרת גרפם דבר שיגרוף בידו וככה בלשון ערבי : אם יקום · על חז"ל נסמו' ספי' על משענתו שלא ישען על אחר כמשפט החולים רק על עצמו : ונקה המכה · שיוציאוהו מבית הסהר · ופי' שבתו מגזרת שבית שבת מלאכתו ונכון הוא והוא על משקל שברו כי הת"יו שורש ויתכן להיותו כמו זה שבת' הבית מעט שהוא מגזרת ישב והטעם זמן ישיבתו בבית שובת בלי מלאכה והעד על זה הפי' שהוא הפך והתהלך בחוץ : ורפא ירפא · לאות שנתן רשות לרופאים לרפא המכות והפצעים שיראו בחוץ רק כל חלי שהוא בפנים בגוף ביד השם לרפאתו וכן כתוב כי הוא יכאיב ויחבש וכתו' באסא גם בחליו לא דרש את יי' כי אם ברופאים והנה הכתוב הפריש כי לא אמר ורפא ירפא שהוא מהבנין הכבד ועוד אפרש זה היטב בפרשה הזאת וחכמינו קבלו דברים אחרים עם אלה שניהם כאשר קבלו בשמים עם קטורת סמים ואינם כתובים : וכי יכה · אין ספק כי משפט הישראלי בין חפשי בין נמכר שוה בכל המשפטי' על כן לא יתכן להיו' זה עבד עברי ועוד כי באחרונ' כתוב כי כספו הוא והנה זה העבד והאמה הוא הכתו' עליהם מהם תקנו עבד ואמה · ונפתח בי"ת בשבט שהיה מנהגו להכותם בו והנה כל החולקים על חכמים בעל כרחם יסמכו עליהם במלת נקם ינקם כי הנקמה על דרכים רבים והנה לא תועיל להם הסברא במקום הזה והאבות קבלו כי זאת כמו חרב נוקמת נקם ברית : אך · הנה יוקם שהוא מהבנין שלא נקרא שם פועלו הוא כמו ינקם שהוא מהבנין נפעל והכותי' אמרו כי פירוש נקם ינקם נקמה גדולה ליסר' אותו ואם יעמוד יום אחד תהיה הנקמה פחותה ואם יומים לא יוקם כלל וראיית' שלא מלאנו בהיות ב"ד מלת נקמה ואמרו כי חרב נוקמת איננה ראיה גמורה שהוא הריגה ועוד אחר שאמר הכתוב יום מה צורך לומר יומים וכל זה היה קשה עליהם שיהרג האדון בעבור מות העבד והנה אשיב עליהם למה לא פירש הכתוב מהו הנקמה הגדולה או הקטנה והנה נרדוף אחרי הכתובים נקם נקמת בני ישר' ונהרגו המדיני' כולם והנה אמר שמשון כי אם נקמתי בכם ואחריו כתוב ויך אותם שוק והנקמה נקם אחת ומתו בבית חרב פיפיות בידם ואחריו לעשות נקמה בגוים כי דם עבדיו יקם והנה דם יורה על ההריגה ועל זה הדרך כל הלשון והכתוב שאמר זו המיתה במלת נקמ' כי האדון מתגולל בעבדו בעבור היותו ברשותו כי לא יוכל להכות ככה ישר' אחיו וזהו שאמר יום או יומים והנה כמאו פי שנים עדים והם אמרו שלא ידעו טעמו א"כ ישימו זו עמו וחכמינו ז"ל אמרו כי טעם יום או יומים שתהיינה השעות מארבעה ועשרים שעות ביום וכאשר הסתכלנו בו מלאנו שיאמר בשבט שהוא שבט מוסר כמו אתה בשבט תכנו והנה האדון רצה ליסרו ולא הזכיר הכתוב כאשר ימית האדון עבדו מה הדין שיהי' עליו כי מנהג האדון לחמול על כספו שלא להמיתו כאשר יחמול אפי' על בהמתו והשם צוה כאשר ייסר האדון את עבדו שלא ייסרנו מוסר אכזרי כי ברשותו שנפשו יוצאה תחת השבט יניחנו ואם לא יניחנו יהרג בעבורו כי רחמי השם על כל מעשיו וכתוב [illegible] : וכי ינצו · אלה האנשים הם עבדים שהם נלים מכה זה את זה וכן כתוב למה תכה רעך : ונגפו · כולל שניהם גם פעם יהיה פי' [illegible]

רשי

ושמתי לך מקום · אף במדבר שינוס שמה ואי זה מקום קולטו זה מחנה לויה : וכי יזיד איש · למה נאמר לפי שנ' מכה איש וגו' שומע אני אפילו עבד ורופא שהרג ושליח ב"ד שהמית במלקות הארבעים והאב המכה את בנו והרב הרודה את תלמידו והשוגג ת"ל וכי יזיד ולא שוגג : על רעהו · ולא על עבד : להרגו בערמה · ולא שליח ב"ד והרופא והרודה בנו ותלמידו שאף על פי שהם מזידין אין מערימין : מעם מזבחי · אם היה כהן ורוצה לעבוד עבודה תקחנו למות : ומכה אביו ואמו · לפי שלמדנו על החובל בחבירו שהוא בתשלומין ולא במיתה הוצרך לומר על החובל באביו שהוא במיתה ואינו חייב אלא בהכאה שיש בה חבורה : אביו ואמו · או זה או זה : מות יומת · בחנק : וגונב איש ומכרו · למה נאמר לפי שנ' כי ימצ' איש גונב נפש מאחיו אין לי אלא איש שגנ' נפש אשה או טומטו' או אנדרוגו' שגנבו מנין ת"ל וגונ' איש ומכרו ולפי שנ' כאן וגונב איש אין לי אלא גונב איש גונב אשה מנין ת"ל וגונב נפש לכך הוצרכו שניהם מה שחסר זה גלה זה : ונמצא בידו · שראוהו עדים שגנבו ומכרו ונמצא כבר קוד' מכירה : מות יומ' · בחנק כל מית' האמור' בתורה סתם חנק הוא : ומקלל אביו ואמו · למה נאמ' לפי שהוא אומר כי איש איש אשר יקלל את אביו אין לי אלא איש שקלל את אביו אשה שקלל' את אביה מנין ת"ל ומקלל אביו ואמו סתם בין איש ובין אשה א"כ למה נאמ' איש כי יקלל להוצי' את הקטן : מות יומת · בסקילה וכל מקום שנ' דמיו בו בסקיל' ובנין אב לכלם באבן ירגמו אותם דמיהם בם ובמקלל אביו נאמ' דמיו בו : וכי יריבון אנשים · למה נאמר לפי שנא' עין תחת עין לא למדנו שלא דמי איבריו אבל שבת ורפוי לא למדנו לכך נאמ' פרשה זו : ונפל למשכב · כתרגומו ויפל לבטלן לחולי שמבטלו ממלאכתו : על משענתו · על בוריו וכחו : ונקה המכה · וכי תעלה על דעתך שיהרג זה שלא הרג אלא למדך כאן שחובשין אותו עד שנראה אם יתרפא זה וכך משמעו כשקם זה והולך על משענתו אז נקה המכה אבל עד שלא יקום זה לא נקה המכה : רק שבתו · בטול מלאכתו מחמת החולי ואם קטע ידו או רגלו רואין בטול מלאכתו מחמת החולי כאילו שומר קשואי' שהרי אף לאחר החולי אינו ראוי למלאכת יד ורגל והו' כבר נתן לו מחמת נזקו דמי ידו ורגלו שנ' יד תחת יד רגל תחת רגל : ורפא ירפא · כתרגומו ישלם שכר הרופא : וכי יכה איש את עבדו או את אמתו · בעבד כנעני הכתוב מדבר או אינו אלא בעברי ת"ל כי כספו הוא מה כספו קנוי לו עולמי' אף עבד הקנוי לו עולמית והרי היה בכלל מכה איש ומת ולא בא הכתוב והוציאו מן הכלל להיות נדון בדין יום או יומים שאם לא מת תחת ידו ושהה מעת לעת פטור : בשבט · בשיש כדי להמית הכתוב מדבר או אפילו אין בו כדי להמית ת"ל בישראל ואם באבן יד אשר ימות בה הכהו והלא דברים קל וחומר ומה ישראל חמור אין חייב עליו אלא א"כ הכהו בדבר שיש בו כדי להמית ועל אבד שהוא כדי למות בהכאה זו עבד הקל לא כ"ש : נקם ינקם · מיתת סייף וכן הוא אומר חרב נוקמת נקם ברית : אך אם יום או יומים יעמוד לא יוקם · אם על יום אחד הוא פטור על יומים לכ"ש אלא יום שהוא כיומים ואי זה זה מעת לעת : לא יוקם כי כספו הוא · הא אחר שהכהו אע"פ ששהה מעת לעת קודם שמת חייב : וכי ינצו אנשים · זה עם זה ונתכוון להכות את חבירו והכה את האשה : ונגפו · אין נגיפה אלא לשון דחיפה והכאה כמו פן תגוף באבן רגליך בטרם יתנגפו רגליכם ולאבן נגף : ולא

טו ומכה

(Torah text and Targum Onkelos)

וְאֲשַׁוֵּי לָךְ אַתְרָא דִּיעֵירוֹק לְתַמָּן : וַאֲרֵי יַרְשַׁע גְּבַר עַל־חַבְרֵיהּ לְמִקְטְלֵיהּ בִּנְכִילוּ מִן מַדְבְּחִי תִּדְבְּרִינֵּיהּ לְמִקְטַל : וּדְיִמְחֵי אֲבוּהִי וְאִמֵּיהּ אִתְקְטָלָא יִתְקְטֵיל : וּדְיִגְנוֹב נַפְשָׁא מִבְּנֵי יִשְׂרָאֵל וִיזַבְּנִינֵּיהּ וְיִשְׁתְּכַח בִּידֵיהּ אִתְקְטָלָא יִתְקְטֵיל : וּדִילוּט אֲבוּהִי וְאִמֵּיהּ אִתְקְטָלָא יִתְקְטֵיל : וַאֲרֵי יִנְצוֹן גֻּבְרִין וְיִמְחֵי גְבַר יָת חַבְרֵיהּ בְּאַבְנָא אוֹ בְּכוּרְמֵיזָא וְלָא יְמוּת וְיִפּוֹל לְבוּטְלָן : אִם יְקוּם וִיהַלֵּיךְ בְּבָרָא עַל בּוּרְיֵיהּ וִיהֵי זַכָּאָה מַחְיָא לְחוֹד בּוּטְלָנֵיהּ יִתֵּן וַאֲגַר אַסְיָא יְשַׁלֵּם : וַאֲרֵי יִמְחֵי גְבַר יָת עַבְדֵּיהּ אוֹ יָת אַמְתֵיהּ בְּשׁוּלְטָא וִימוּת תְּחוֹת יְדֵיהּ אִתְדָּנָא יִתְדָּן : בְּרַם אִם יוֹמָא אוֹ תְרֵין יוֹמִין יִתְקַיַּם לָא יִתְדָּן אֲרֵי כַסְפֵּיהּ הוּא : וַאֲרֵי יִנְצוֹן גֻּבְרִין וְיִמְחוֹן אִתְּתָא מְעַדְיָא וְיִפְקוּן וַלְדַהָא וְלָא

וְשַׂמְתִּי לְךָ מָקוֹם אֲשֶׁר יָנוּס שָׁמָּה : ס וְכִי־יָזִד אִישׁ עַל־רֵעֵהוּ לְהָרְגוֹ בְעָרְמָה מֵעִם מִזְבְּחִי תִּקָּחֶנּוּ לָמוּת : ס
טו וּמַכֵּה אָבִיו וְאִמּוֹ מוֹת יוּמָת : ס וְגֹנֵב אִישׁ וּמְכָרוֹ וְנִמְצָא בְיָדוֹ מוֹת יוּמָת : ס וּמְקַלֵּל אָבִיו וְאִמּוֹ מוֹת יוּמָת : ס וְכִי־יְרִיבֻן אֲנָשִׁים וְהִכָּה־אִישׁ אֶת־רֵעֵהוּ בְּאֶבֶן אוֹ בְאֶגְרֹף וְלֹא יָמוּת וְנָפַל לְמִשְׁכָּב : אִם־יָקוּם וְהִתְהַלֵּךְ בַּחוּץ עַל־מִשְׁעַנְתּוֹ וְנִקָּה הַמַּכֶּה רַק שִׁבְתּוֹ יִתֵּן וְרַפֹּא יְרַפֵּא : ס
כ וְכִי־יַכֶּה אִישׁ אֶת־עַבְדּוֹ אוֹ אֶת־אֲמָתוֹ בַּשֵּׁבֶט וּמֵת תַּחַת יָדוֹ נָקֹם יִנָּקֵם : אַךְ אִם־יוֹם אוֹ יוֹמַיִם יַעֲמֹד לֹא יֻקַּם כִּי כַסְפּוֹ הוּא : ס וְכִי־יִנָּצוּ אֲנָשִׁים וְנָגְפוּ אִשָּׁה הָרָה וְיָצְאוּ יְלָדֶיהָ וְלֹא

(Masorah notes)

ל' חס' וחד מל' · ה' · ג' · ה' · ל' וחס' · ל' · ל' ומל' · ב' בתורה · ב' רשע · ג' · ל' וחס' · ל' · ל' וחס' · כ' · ג' ב' פתח וא' קמץ · ב' · ל' · ז' רפין

על רעהו ה' וסי' וכי יזיד איש · כי כאשר יקום איש · שעיר על רעהו יקרא · כה תאמרו איש על רעהו · גבר מחליק על רעהו · בערמה ב' וסי' להרגו · ויעשו גם הם : ומכה ד' קמצין ג' ר"פ וחד מצעו' פסו' וסי' · אביו ואמו · נפש בהמה · ומכה בהמה · ב' בו : באבן ב' בתורה וסי' או באגרוף · ואם באבן יד · ונקה ג' וסי' ונקה המכה · האיש מעון · במשית יי' ונקה : והתהלך בחוץ פלוגתא דבן אשר ובן נפתלי בן אשר והתהלך בחוץ הל"מר קמצ' ובטעם מלרע תחת הלמר · בן נפתלי והתהלך בחוץ הלמד פתחה והטעם מלעיל תחת ה' קדמ' ומוקף : יקם ג' ב' פתחין וא' קמץ וסי' לכן כל הרג קין · כי שבעתיים יקם · לא יקם כי כספו הוא · קרמא קמץ · ויצאו ז' רפין נמסר בסדר ויהי בשלח :

בעל הטורים

[illegible]

אמרי נועם

[illegible]

מ"ע ספורנו

[illegible]

חזקוני

[illegible]

הגהה בחזקוני

[illegible]

למנוע אכילתה לבד כי מפני שהוא נסקל אין ספק שהוא אסור באכילה לפי מה שיתבאר במה שיבא ולפי שהוא ראוי שיהיה משפט בשרו בזה ומשפט שאר חלקיו משפט אחד לפי שלא הזיק בבשרו יותר ממה שהזיק בחלבו או בעורו או בקרניו והדומה לזה ממה שהוא חלק מהשור הנה יהיה השור כלו אסור בהנאה כמו שיתבאר מהשרשים הכוללים ובעל השור נקי' נקי מלשלם ממון כלל וראוי שתדע שאחד שור ואחד שאר ב"ח שיש ברשותו של אדם ואולם דבר הכתוב בהווה וזה מבואר כי הכונ' בזה היא לשמור שלא ימית האנשים הב"ח שהוא ברשותו של אדם וכן הוא מבואר שאחד נגיחה או נשיכ' או רביצה או בעיטה או נגיפה כיון שכוונתו להזיק כמו הענין בנגיחה וזה מבואר בנפשו מהשרשים הכוללים ואין השור חייב מיתה עד שיתכוין להזיק לנפש אדם שנאמר אחר זה ואם שור נגח הוא מתמול שלשום והועד בבעליו וזה אמנם ישלם כשיכוון להזיק לאדם אמנם אם נתכוון להזיק לבהמה והזיק לאדם הנה יהיה היזקו לו במקרה ומה שזה דרכו לא יתכן שמשלם בו העדת כי הוא לא יגיע כי אם על המעט וזה מבואר מאד · וראוי שתדע כי לא יתחייב מיתה השור שלא נגח מעצמו אבל הקניטוהו אנשים והגיחוהו שנאמר כי יגח שיהיה נגח מעצמו ולא שיגיחוהו וכן הענין אם נגח שור אחר שאם הגיחוהו הנה הבעלים פטורים והוא מבואר שאין גומרין דינו של שור אלא בפניו כי אז יתברר שזהו השור שהמית וראוי גם כן שיהיה גמר דינו בפני בעליו כי אליו מגיע הנזק והו' יטען מה שאפשר לו מהזכות על שורו · ואם לא היו שם הבעלים אולי יסקל השור ולא במשפט ועוד כי התורה אמרה והועד בבעליו הנה כבר הקפידה התורה שתהיה ההעדה בפני בעליו כדי שיטעון כל זה מה שאפשר עליו וכן ראוי שיהיה הענין בגמר דינו ולזאת הסבה יתבאר שאם קדם האדון ושחטו קודם שיגמר דינו שהשור הוא מותר באכילה לפי שלא יתכן שיגמר דינו אחר זה ועוד כי התורה אמרה סקול יסקל השור שיהיה שור בעת שיגמר דינו לסקלו וזה איננו שור ואמר' אם שחטו אחר שנגמר דינו הרי הוא אסור בהנאה ומי שיאכל מבשרו כזית לוקה כי גמר דינו אסרו בהנאה לא סקילתו וזה מבואר מאד והוא מבואר שהשור שאין לו בעלים יסקל ג"כ כשהמית את האדם כי הכוונה היתה בזאת המצוה לסלק ההיזקים הממיתים האנשים ולא יצטרך לגמור דינו בפני בעליו כי אין לו בעלים ואם היה השור טרפה איננו נסקל שנאמר השור יסקל וגם בעליו יומת ר"ל שהשור יומת והשור הטרפה הוא חשוב כמת ואם היה בעל השור טרפה הנה השור איננו נסקל שהרי בעל השור אם המית פטור מפני שהוא חשוב כמת והתורה אמרה מכה איש ומת מות יומת ועוד שהוא עדות שאי אתה יכול להזימה וכל עדות שאתה אינך יכול להזימה אינה עדות כמו שיתבאר במה שיבא · ואם שור נגח הוא מתמול שלשום והועד בב"ד כי שם לבד יהיה העדות בפני בעליו שהוא נגח היום ותמול ושלשום הנה אם לא ישמרנו בעליו אחר זה והמית איש או אשה השור יסקל על יד ב"ד וגם בעליו יומת · וראוי שתדע שאין זאת המיתה בב"ד כי כבר הקפידה התורה ברוצח שיהרג שיזיד על רעהו ויערים בהריגתו · ועוד כי כבר באלה התורה שלא יעתק דין מה שיש בעניינו עונש מיתה אל עונש ממון באמרה ולא תקחו כופר לנפש רוצח לנוס אל עיר מקלטו · ולפי שבזה המקום נעתק עונש אל הממון הוא מבואר שאין זאת המיתה על יד ב"ד ולזה הסמיכוה במכילתא שזאת המיתה היא בידי שמים והכופר הוא כפרה לה ויתכן ג"כ שיהיה אמרו וגם בעליו יומת כלו' אמר שישלם נפש תחת נפש וזה אמנם יהיה כשיתן דמי הנהרג אם ישיתו יורשי הנהרג כופר עליו או יתן פדיון נפשו ככל אשר יושת עליו לפי ערך הנהרג ואמר' אמר אם כופר יושת עליו שאם רצו היורשים למחול הכופר הרשות בידם · ולפי שהוא חוטא בזה הענין מפני שלא שמר שורו המועד כראוי הנה יהיה הכופר כפרה על זה החטא ולזה יהיה דומה דין הכפרה לכל הדברי' ר"ל שאם מת בעל השור קודם שיתן הכופר הנה היורשים פטורים ממנו לפי שאין כפרה לאחר מיתה וכן אם לא היה בעל השור ראוי לכפרה כמו שהיה קטן או שוטה · וכבר מצאנו שהכופר הוא לכפר על הנפש אמר בפרשת כי תשא ונתנו איש כופר נפשו ליי' וסוף הענין לכפר על נפשותיכם ולזה הוא מבואר שדין הכופר אשר נזכר בכאן הוא דין הכפרה לא דין הממון כי לא יתכן לקחת ממון תמורת נפש אם לא על צד הכפרה ואם יגח השור קטן או קטנה מישראל כמשפט הזה יעשה לו ר"ל שיסקל השו' וישלם בעליו כופר אם היה מועד ואם היה הנגוח עבד כנעני או אמה כנענית הנה יהיה הכופר ל' שקלים של כסף כל שקל מהם משקל שפ"ד שעורות והם יהיו לאדוניו והשור יסקל וזה לך ראיה כי מה שאמר או בן יגח או בת יגח הוא בבני ישראל · ועוד כי כל הענין כלו מדבר כשהיה הנזק לאנשי התורה אבל הבדיל בין קנאתם לקנאת וזה כי העבד והאמה מפני שאינם בשלמות בגדר ישרא' הבדיל ביניהם ובין ישראל · וראוי שתדע כי שור של שני שותפין שהועד והמית יתחייב כל אחד מהם בכופר שלם כי הכופר הוא לכפרה על הנפש ולכל אחד מהם תצטרך כפרה שלמה כי נפש יש לו והנה מי שלא ירצה לתת את הכופר כופין אותו ב"ד לתת ליורשי הנהרג ואולם זאת ההעדה היא לפי פשוטי הפסוק שתהיה נגיחתו בג' ימים שנא' ואם שור נגח הוא מתמול שלשום ואולם העדתו אפשר שתהיה יחד רוצה לומר שיעידו העדים בב"ד שנגח ג' ימים שנאמר והועד בבעליו אחר נגיחתו ג' פעמים ודמה שלא אמרה תורה מתמול שלשום אלא כדי שתהיה הריגתו האנשים בג' פעמים זה אחר זה כי אז יהיה מועד אם הרג ג' יחד בהכאה אחת במספר כי אין ראוי שנחשוב אותו למועד כשהיה הענין בזה התואר ובזה המקום יסור הספק איך יתכן שיהיה מועד אחר שהו' נסקל בהריגה אחת לבד וזה שזה אפשר כשהרג ג' אנשים ובאו אחר כן עדים והעידו זה בב"ד וקודם שנגמר דינו הרג הרביעי כי אז יסקל השור וישלמו הבעלים כופר או אם הרג ג' גוים כי אז הוא מועד לאדם או שהרג ג' בני אדם טרפה כי הוא איננו נסקל עליהם שנאמ' והמית איש או אשה ואלו אלו שהם כמו מתים ולפי שהכופר לכפרה נשפט בו להחמיר הוא בהפך מה שהיינו שופטים בו אם היה ממון ר"ל שאז היינו שופטים בו להקל בספק שיפול בחיובו · ולפי שנא' השור יסקל וגם בעליו יומת למדנו שאין הבעלים משלמין כופר עד שיסקל השור ונאמר שזה אמנם יהיה כשהיה מחוייב השור סקילה אמנם כשלא היה חייב השור סקילה וזה אמנם יהיה כשלא היתה כוונתו להזיק כי אז לא יתחייב השור סקילה כמו שיתבאר הנה אז ישלמו הבעלים כופר מפני שלא שמרו אותו כי חייב הכופר יבא מזה הצד כי האדם מוזהר שלא ישים דמי' בביתו ולזה יביא הכופר לכפר' על זה העון וזה אמנם יהיה כשהיה מועד ליפול על בני אדם בבורות לאכול ירק שם או שהי' מועד להתחכך בכותלים להפילם על בני אדם כי מפני שהוא מועד להרוג האנשים בזה האופן הנה יתחייבו הבעלים כופר כשלא שמרוהו ולא נאמר כיון שאין השור נסקל אין הבעלים משלמין כופר כי מפני שהכופר היא לכפרה נחמיר בזה ונאמר כי אולי לא הקפידה התורה בזה אלא כשהי' השור ראוי לסקילה וכן אם העידו העדים שיש לו שור נגח בבקרו ולא ידעו אי זהו הנה ישלמו הבעלים כופר אע"פ שאין השור נסקל כי הוא מוכרח לשמר כל בקרו לשמרם מן זה ההיזק הנפלא כי זאת היתה כוונת התורה בזה הענין בלי ספק · ואולם אם חבל השור באדם זה ממה שלא נזכר דינו בתורה ואולם נלמד זה הדין מנזקי שור בשור ומה שנזכר בענין הכופ' התורה וזה כי במקום שאין לאדם חיוב ממון כשהזיק בידיו יתחייב ממון כשהזיק שורו ומפני זה יחוייב כי במקו' שיהיה לאדם חיוב ממון כשהזיק בידיו יתחייב ממון כשהזיק שורו ומזה יתבא' כי השו' לא יתחייב בחמשה דברים · ואולם יתחייב בנזק לבד כי הכופר הוא נזק ומזה יתבאר כי השור לא יתחייב בדמי ולדות כי לא חייבוה התורה רק בדמי נפש שהוא בן קיימא כמו איש ואשה ובן או בת ועבד ואמה וזה מבואר משרשים הכוללים וכבר יתבאר גם כן שאם היה השו' מועד ושמרו בעליו השמירה הנהוגה לכמו הב"ח ההוא הנה הוא פטור מן הכופר שהרי שמרו וכתיב ולא ישמרנו בעליו וכן יתבאר שאין הבדל בין תם למועד אלא בשור ומה שידמה לו שאינו מועד לזה מתחלת עניינו ואולם תם היה שם מי שהוא מועד מתחלתו לזה כמו הארי והדוב והזאב ומה שידמ' להם במקומו' אשר ימצאו מועדי' להריגת האדם הנה יתחייב עליהם לפי מה שאחשב בזולת העדה אם לא שמרם כראוי וזה מבואר מהשרשים הכוללים והנה התועלות המגיעות מאלו הפרשיות הם במדות והכונה בכלל' שלוק החבלו' וההיזקים בין בני האד' באופן שלא ימיתו קנאם לקנאת ולא יחבלו קנאת' בקנאת ולא ימותו הב"ח אשר ברשותו האדם האנשים והתועלת בזה מבואר בתקון הקבוץ המדיני · והנה היה ההורג חייב מית' מדה כנגד מדה והיה מכה אביו בחית' למה שיש בזה מהעזו' כנגד הוריו אשר היה מחוייב לכבדם ולירא מהם ולזאת הסבה היה המקלל במיתה והיה מיתת המקלל יתר חמור' לפי שכב' שיקל אותו לאנשים לקלל מלהכות והיה שכבר גונב נפש חייב מיתה כשנשתעבד בו ומכרו לפי שהוא הוציאהו מגדר התורה באופן מה כי הוא ימכר אותו בתוך' עבד כנעני עם מה שימשוך מזה והפסד שלא יודע מאי זו משפחה הוא' · ויקרה לו שיקח אחותו או אחד משאר העריות · ולזאת הסבה לא יתחייב אם לא גנבו מאחיו ר"ל שאם מכרו לאחד ממשפחתו פטור כמו שיתבאר בפרש' כי תצא' והנה היה עונש החבלות ממון לפי שבזה יש תשלומין מה לנחבל והוא מן היושר שתשדל התורה שישולם לו מה שחסרו אותו לפי מה שאפשר ואם היה העונש בזה מדה כנגד מדה לא יהיה בזה שום תועל' לנחבל · ועוד כי לפעמים לא יהיה לנחבל מה שירפא בו בעצמו וימות ויגיע מזה היזק לו ובנות לחובל בו ועוד כי אי אפשר לעשות בכל החבלות מדה כנגד מדה וזה מבוא' בנפשו ולזה ראוי שיהי' העונש ממון והנה הקלה התורה בהריגת האדם בעבדו ואמתו כי כספו הוא והיה עונש הפלת הולדות ממון לפי שאינם בריאה שלימה והנה ישולח העבד חפשי בהשחת' עינו או שנו ומה שידמ' להם מהאיברים לפי שכבר היה ראוי שיתן לו האדון דמי האבר ההו' כי אינו ברשותו באופן שיוכל להשחית איבריו אבל הוא לו לעבדו לעולם בהם תעבודו ולפי שלא יתכן שיתן האדון כסף לעבדו ראתה התורה שיהיה הכסף ההוא פדיון העבד ההוא מיד רבו ובזה תועלת גם כן שישמור האדון מהכות עבדו ואמתו באכזריות כן ישחית אחת מאבריהם אשר יחוייב לו מיתה כדי שלא יוזק בו אדם ולהזהיר בעליו לשמרו והנה היה בעליו פטור אם לא היה זה הב"ח מועד כי לא היה לו להעלות זה על דעתו ואולם כשהיה מועד ולא שמרו כראוי אז יתחייב כופר ואם היה הנהרג עבד או אמה יתן ל' שקלים אשר היה דמי העבד הבינוני תמורת מה שהפסיד האדון בזה הנזק · ואולם שרשי זאת המצוה הם כ"ב שרשים :

השרש הא' הוא שיהיה שאי זה שיהיה בן עונשין שיהא איש או אשה או טומטום או אנדרוגינוס שהרג נפש מישראל זכר או נקבה גדול או קטן חייב מיתה וזאת המיתה היא בסייף שנאמר מכה איש ומת מות יומת אי זה שיהיה המכה ואחד איש או אשה גדולים או קטנים אלא שדבר הכתוב בהווה ותדע שכן הוא שהרי אמר במקום אחר ואיש כי יכה כל נפש אדם ויתבאר שבישראל מדבר שכבר זכר דיני אלו החבלות דין ההורג עבדו שהוא בן תורה והקל בדינו מעט מפני היותו כספו ועוד שכבר תמצא במה שאמר וגונב איש גונב נפש מאחיו מבני ישראל ויתבאר שזאת המיתה היא בסייף שהרי אמר בהורג עבדו נקום ינקם וזה אמנם יאמר על ההריגה בחרב שנ' חרב נוקמת נקם ברית ובביאור אמרו שופך דם האדם באדם דמו ישפך כבר נתבאר זה השרש בשני מסנהדרין :

השרש השני הוא שלא יתחייב מיתה ההורג אם לא עשה זה בזדון ויכוין לזה ההורג שנ' וכי יזיד איש על רעהו להרגו בערמה אבל אם נתכוון להרוג את זה והרג את זה פטור כבר נתבאר זה ברביעי מסנהדרין :

השרש הג' הוא שההורג בשוגג גולה שנ' ואשר לא צדה כבר נתבא' זה השרש בי"ב מסנהדרין :

השרש הרביעי הוא שהמזבח קולט ההורג בשגגה שנא' בהורג במזיד מעם מזבחי תקחנו למות ולזה הוא קולט מי שהוא המזבח לפי הנהוג כמו כהן ועבודה בידו כב' נתבאר זה השרש בי"ב מסנהדרין :

השרש החמישי הוא שהמכה עבדו או אמתו הכנענית ומת תחת ידו הרי זה נהרג עליו אם לא עמד אחר זה כ"ד שעות קודם שמת ואם עמד כ"ד שעות פטור שנאמר לא יוקם כי כספו הוא ולזה הוא מבואר שאם היה העבד של אחרים או היה לאחר שותפות בו או ממלאכתו איננו בדין יום או יומים אבל נהרג עליו ההורג ישראל שהרי איננו כספו ואיננו עבדו בשלמות כבר נתבאר זה השרש מי"ב מסנהדרין ובח' מבבא קמא ובג' מבבא בתרא ודמה שלכך אמרה התורה וכי יכה איש את עבדו או את אמתו בשבט לפי שיש לאדון ליסר עבדו על דרך המוסר הכאות בשבט או במה שידמה לו שמיסר האדם בו את בנו כאמרו חושך שבטו שונא בנו וכאשר היתה המכה בזה התואר רגלים לדבר שלא נתכוון להרגו מפני שהוא כספו ויורה על זה שכבר חיה אחר זה יום שלם ואולם אם הכהו בסייף או באבן או באגרוף הדבר מעיד שאין זה ליסרו אבל להרגו ולא יהיה בדין יום או יומים וכן כתב הרב המורה ודברים של טעם הם ואולם שאר השרשים אשר בדיני ההורג במזיד או בשגגה יתבארו בג"ה בפרשת ואלה מסעי :

השרש הו' הוא שהמכה אביו ואמו היה איש או אשה או טומטום או אנדרוגינוס חייב מיתה והוא חנק שהיא קלה שבמיתות כי לא פורש וראוי שלא נטיל מהעונשים יותר מהראוי ולפי שסמכה התורה סמיכת זאת ההכאה אחר ההכאה שיש בה מיתה והרגת' למדנו שזאת ההכאה שיש בה מיתה וההרגה היא מעין ההכאות ההם אלא שאין בה מיתה אם לא היה בהכאה ההיא חבורה ולזה יתבאר שאם הכה אותם לאחר מיתה איננו חייב מיתה · או אם עשה בהם חבורה לרפואה כבר נתבאר זה השרש בי"א מסנהדרין :

השרש השביעי הוא שאם היו אביו ואמו רשעים · הרי הוא פטור על הכאתם ועל קללתם שהרי אינם נוהגים כמנהג ישראל והתורה לא זכרה באלו המקומות כי אם בהיזק שיגיע האדם לזולתו מישראל או מן האנשים הנוהגין מנהג ישראל באופן מה כמו העבד הכנעני כבר נתבאר זה השרש בי"א מסנהדרין · והנה זה השרש הוא כולל הדיין והנשיא לזאת הסבה בעינה וכבר נתבאר זה במכילתא :

השרש השמיני הוא שהגונב נפש מישראל והדומה להם מן אנשי התורה כמו גר ועבד משוחרר ויביאהו לרשותו וישתמש בו ומכרו לאחרים חייב מיתה שנאמר וגונב איש ומכרו ונמצא בידו מות יומת ואמר בפרשת כי תצא כי ימצא איש גונב נפש מאחיו מבני ישראל והתעמר בו ומכרו למדנו מזה שאין הבדל בין גונב קטן ובין גונב גדול שהרי הוא גונב נפש ושאינו חייב עד שיביאהו לרשותו שנ' ונמצא בידו ואינו חייב עד שישתעבד בו שנ' והתעמר בו ואל זה ג"כ רמז באמרו ונמצא בידו ר"ל שהיה נמצא תחת ידו לעבדו ואינו חייב עד שימכרנו לאחרים כי זהו גדר המכירה ובביאורה אמר וגונב נפש מאחיו ר"ל שגנבו מאחיו ומקרוביו ולזה הוא מבואר שאם מכרו לאחד מהם הוא גונב מאחיו · ואם חסר אחד מאלו התנאי' איננו חייב מיתה כבר נתבאר זה השרש בי"א מסנהדרין :

השרש התשיעי הוא שהעמור הזה לא מדקדק בו שיהיה בו שוה פרוטה כי התורה לא דקדקה בזה מפני ההכאה שהגיע לנגנב מפני העמור אבל מפני ההשתמשות שנשתמשו בו כאלו הוא עבדו לזה גם כן מכרו בחזקה שהוא עבדו · ולזה אמר בזה המקום ונמצא בידו תמורת העמור להורות שאין שיהי' שישתמש דרך עבדות ינהג בו זה הדין כבר נתבא' זה בי"א מסנהדרין :

השרש

איש את בתו ולא אמר אב את בתו לפי שלא ריחם על בתו באב ומכר אותה כאיש נכרי : והאלהי' אנה לידו פירש"י הקב"ה מזמנן לפונדק אחד וכו וקשה הא אינו גולה על הראשון דרק בשביל השני וי"ל דשני גברא קטילא הוא אך קשה הלא זה שהרג במזיד משפטו בסייף ועכשיו נסקל וי"ל שנופל עליו וסכין בידו והורגו בסכין קאמ' דהוי כעין סייף: וגונב איש תימה למה הפסיק בזה בין מכה למקלל · וי"ל לזה שנגנב על הרוב הוא קטן ובא לידי כך שלא יכיר ברבות העתים את אביו ואמו : ומקלל אביו תימה איך יפסוק בזה מית' ימחול האב ויפטור דהאמרינן אב שמחל על כבודו כבודו מחול וי"ל דהרי מכהו ומקללו אינם חייבים בלא התראה ועדי' ואח"כ שקבל התראה בעדים שוב אין יכולת בידם למחול: ענש יענש פירש"י דמי ולדות וקשה דילמא נפל הוי וי"ל דאזלינן בתר רובא כמו ברוצח דלא חיישינן שמא טרפה הרג או כיוצא בזה : אם כפר שאם רצו היורשי' למחול על הכפר הרשות בידם ולפירש זה אם תלוי: כסף ישקול מה שלא חושש עונש לשפחה שלא יוכל לשלחה כל ימיו כמו באונס כי על הרוב בחורי חמד מפתים בתולות בנות הגדולים היפות ונמצא חוטא נשכר ולכן לא הכריח הפסוק שישאנה · ובמאנס הדבר להיפוך שדרכם לאנס בנות האומללים פחותים במעלה מהם אשר אין להם כח כנגדם ולכן ענשו הכתוב ולו תהי' לאשה בע"כ: אחרי רבים לרעות זה דוקא בדיני נפשות אבל בדיני ממונות מה שהוא רע לזה טוב לזה: במעש' לבנת הספיר ראתה אשה מעוברת בבעל' שהוא עיף ויגע רצחה לסייעו בעבודה קשה והפילה ע"ג לבינה אחת ונטלה הקב"ה ונתנה תחת רגליו להסתכל בה תמיד לזכור קושי צרתם ושעבודם זהו כמעש' לבנת הספיר :

חסלת פרשת משפטים

חזקוני

בשעת הכאה שמכהו שם עד שמת אין זה רידוי אלא ממית בידים : יום או יומים · יום שהוא כיומים שהוא מעת לעת דהא ליכא למימר יומים ממש שהרי ביום אחד פטור משני ימים לא כל שכן ולפי פשוטו אורחיה דקרא למימר הכי זו ואין צריך לומר זו כמו על פי שנים עדים או שלשה עדים : כי כספו הוא · ונידו להכותו אך דרך תוכחה: וכי ינצו אנשים · למה נאמר לפי שהוא אומר וכי יזיד איש לא שמענו אלא על המתכוין להכות את שונאו והכהו שהוא במיתה אבל המתכוין להכות את שונאו והכה את אוהבו לא שמענו ת"ל וכי ינצו אנשים ויש דורשין אותו בשמון וה"ק לפי שהו' אומר ואיש כי יכה כל נפש אדם שומע אני אף בן שמנה ימים במשמע ת"ל וכי ינצו אנשים איננו חייב עד שיהרוג בן של קיימ': אסון היה · למה נאמר שהרי כשהוא אומר ויצאו ילדיה למדנו שהיה הרה אלא ללמדך שאם הכה אותה על ראשה או על אבר שאחריה איננו חייב עד שיכנה במקום עוברה · ר"א לעשייתו אפילו בולד אסר

ענוש

ולא יהיה אסון ענוש יענש כאשר
ישית עליו בעל האשה ונתן
בפללים: ואם אסון יהיה ונתתה נפש
תחת נפש: עין תחת עין שן תחת שן
יד תחת יד רגל תחת רגל: כויה תחת
כה כויה פצע תחת פצע חבורה תחת
חבורה: ס וכי יכה איש
את עין עבדו או את עין אמתו
ושחתה לחפשי ישלחנו תחת עינו:
ואם שן עבדו או שן אמתו יפיל
לחפשי ישלחנו תחת שנו:
וכי יגח שור את איש
או את אשה ומת סקול יסקל השור
ולא יאכל את בשרו ובעל השור
נקי: ואם שור נגח הוא מתמל
שלשם והועד בבעליו ולא ישמרנו
והמית איש או אשה השור יסקל
וגם בעליו יומת: ל אם
כפר יושת עליו ונתן פדין נפשו
ככל אשר יושת עליו: או

ולא יהא מותא איתגבאה יתגבי כמא
דישוי עלוהי בעלה דאיתתא ויתן מן
מימר דייניא: ואם מותא יהי ותתן
נפשא חלף נפשא: עינא חלף עינא
שינא חלף שינא ידא חלף ידא ריגלא
חלף ריגלא: כואה חלף כואה
פידעא חלף פידעא משקופי חלף
משקופי: וארי ימחי גבר ית עינא
דעבדיה או ית עינא דאמתיה
ויחבלינה לבר חורין יפטרניה חלף
עיניה: ואם שינא דעבדיה או שינא
דאמתיה יפיל לבר חורין יפטריניה
חלף שיניה: וארי יגח תור ית גברא
או ית איתתא וימות איתרגמא יתרגם
תורא ולא יתאכיל ית בסריה ומריה
דתורא יהי זכאה: ואם תור נגח הוא
מאיתמלי ומדקדמוהי ואיתסהד
במריה ולא נטריה ויקטול גבר או
אתתא תורא יתרגם ואף מריה
יתקטיל: אם ממון ישוון עלוהי ויתן
פורקן נפשיה בכל דיישוון עלוהי:
או

ענוש כל ליש' מ"ל ב"מב חס' וסי' ויענש את הארץ · בענש לץ יחכם פתי: בפללים ג' ב' חס' י"וד קדמ' וא' חס' דחס' וסי' ונתן בפללים · ואויבינו פללים · והוא עון פללים · בתר' חס' דחס': עינו ט' וסי' לחפשי ישלחנו · והנה לא הפך הנגע · תרע עינו באחיו · יצרנהו כאישון עינו · כנגע בבת עינו · גם עינו לא תשבע · כי יתן בכים עינו · וכל יקר ראתה עינו · וחד ועינו כעין הבדלח: סקול יסקל ב' וסי' השור · לא תגע בו יד · ואם שור נגח · כל אם ואם דענינא במקף ב"מא ואם שור נגח הוא וסי' שור פר מקרין: וגם בעליו יומת · י"ד פסו' אית בסופיהון וגם ותרין מיליא בסופ' וסי' וגם בעליו יומת · וגם הגמלי' השקתה · וגם לא שבעת · וגם אני אליך · וגם במכתב לאמר · דעזרא · והברו דד"ה · וגם עמי ישר' · וגם בהמות שדי · וגם עם אנשים · וגם שמו בכליהם · וגם ילדתי בני' · וגם נגיד ברית · וגם זה הבל · וגם משרי ישר' · דד"ה: ככל אשר יושת · ח' סבירין בכל ומטעי' וק' ככל וסי' ככל אשר יושת · ועתה צוה ויכרתו · הנם ככל המון ישר' ב' בו · ויאמר יי' אל יהוא יען אשר הטיבות · דמלכים · ככל תורת משה · בחטאת מנשה · דמלכים · ויכעס עליו:

רשי

ולא יהיה אסון · באשה: ענוש יענש · לשלם דמי וולדות לבעל שמין אותה כמה היתה ראויה לימכר בשוק להעלות בדמיה בשביל הריוח: ענוש יענש · יגבו ממון ממנו כמו וענשו אותו מאה כסף: כאשר ישית עליו וגו' · כשיתבענו הבעל בבית דין להשית עליו עונש על כך: ונתן · המכה דמי וולדות: בפלילים · על פי הדיינין: ואם אסון יהיה · באשה: ונתת נפש תחת נפש · רבותינו חולקים בדבר יש אומרי' נפש ממש ויש אומרי' ממון אבל לא נפש ממש שהמתכוין להרוג את זה והרג את זה פטור ממית' ומשל' ליורשיו דמיו כמו שהיה נמכר בשוק: עין תחת עין · סימא עין חבירו נותן לו דמי עינו כמה שפחתו דמיו למכור בשוק וכן כלם ולא נטילת אבר ממש כמו שדרשו רבותינו בפר' החובל: כויה תחת כויה · מכות אש ועד עכשו דבר בחבלה שיש בה פחת דמים ועכשו בשאין בה פחת דמים אלא צער כגון כואו בשפו' על צפרנו אומדים כמה כיוצא בזה רוצה ליטול להיות מצטער כך: פצע · היא מכה המוציאה דם שפוצע את בשרו נפר"דור בלע"ז הכל לפי מה שהוא אם יש בה פחת דמי' נותן נזק ואם נפל למשכ' נותן שבת ורפוי ובשת וצער ומקרא זה יתר הוא ובהחובל דרשוהו רבותינו לחייב על הצער אפילו במקום נזק שאע"פ שנותן לו דמי ידו אין פוטרין אותו מן הצער לומר הואיל וקנה ידו יש עליו לחתכה בכל מה שירצ' אלא אומרים יש לו לחותכה בסם שאינו מצטער כ"כ וזה חתכ' בברזל וצערו: חבורה · היא מכה שהדם נצרר בה ואינו יוצא אלא שמאדים הבשר כנגדו ולשון חבורה טק"א בלע"ז כמו ונמ' חברברותיו ותרגו' משקופי לשון חבטה בטדו"רא בלע"ז וכן שדופו' קדים שקיפן קדום תרגו' ברוח וכן על המשקוף על שם שהדלת נוקש עליו: את עין עבדו · כנעני אבל עברי אינו יוצא בשן ועין כמו שאמרנו לא תצא כצאת העבדים: תחת עינו · וכן בעשרים וארבעה ראשי איברים האצבעות הידים והרגלים ושתי אזנים והחוטם וראש הגויה שהוא גיד האמה ולמה נאמר שן ועין שאם נאמר עין ולא נאמר שן הייתי אומר מה עין שנבראת עמו אף כל שנבראת עמו והרי שן לא נבראת עמו ואם נאמר שן ולא נאמר עיין הייתי אומר אפי' שן תינוק שיש לה חליפין לכך נאמר עין: וכי יגח שור · אחד שור אחד כל בהמה וחיה ועוף אלא שדבר הכתוב בהווה: ולא יאכל את בשרו · ממשמע שנ' סקל יסקל השור איני יודע שהיא נבלה ונבלה אסורה באכילה אלא מה ת"ל לא יאכל את בשרו שאפ' שחטו לאחר שנגמר דינו אסור באכילה בהנאה מניין ת"ל ובעל השור נקי כאדם האומר לחבירו יצא פלוני נקי מנכסיו ואין לו בה' הנאה של כלו' זהו מדרשו ופשוטו כמשמעו לפי שנ' במועד וגם בעליו יומת הוצרך לומר בתם ובעל השור נקי: מתמול שלשו' · הרי שלש נגיחות: והועד בבעליו · לשון התראה בעדים העד היעד בנו האיש: והמית איש וגו' · לפי שנ' כי יגח אין לי אלא שהמיתו בנגיחתו המיתו בנשיכה דחיפה בעיטה מניין ת"ל והמית: וגם בעליו יומת · בידי שמים יכול בידי אדם ת"ל מות יומת המכה רוצח הוא על רציחתו אתה הורגו ואי אתה הורגו על רציחת שורו: אם · זה אינו תלוי והרי הוא כמו אם כסף תלוה לשון אשר זה משפטו שישיתו עליו ב"ד כפר: ונתן פדיון נפשו · דמי ניזק דברי ר' ישמעאל רבי עקיבא אומר דמי מזיק:
או

אבן עזרא

ולא יהיה אסון · לאשה: ענוש יענש · בעבור הילדים שיצאו ומתו: כאשר יושת עליו · אבי הילדים אם יעשה כחפצו הנוגף ואם לאו יתן על פי ב"ד כמו ופללו שהים: ואם אסון יהיה · לאשה ויש מחלוקת אומרים כי יומת הנוגף בעבור שמחשבתו להרוג אחיו יומת וראייתם כי על הילדי' כתוב ענש יענש ועל מות האשה כתוב ונתת נפש תחת נפש ואם הוא עונש מה יתרון למות האשה יות' מן הילדי' ואם אמרנו שהם בני עונשי' למה שינה הכתו' לומר נפש תחת נפש ומחלוקת אחרת אומרת כי המתכוין להרוג את זה והרג את זה לא יומת ושנה הכתוב לומר נפש תחת נפש כי ענש הנפש יות' מהילדי' הרב' מאד וראייתם הכתוב הבא אחריו עין תחת עין שאינו כמשמעו רק הוא כופר ונזכר' זאת הפרשה בעבור עין תחת עין שן תחת שן כי אחריו כתוב משפט עין העבד ושנו: עין · אמר רב סעדיה לא נוכל לפרש זה הפסו' כמשמעו כי אם אד' הכה עין חבירו וסרה שלישי' אור עיניו איך יתכן שיוכה מכה כזאת בלי תוספת ומגרעת אולי יחשיך אור עינו כולו ויותר קשה הכויה והפצע והחבורה כי אם היו במקום מסוכן אולי ימות ואין הדעת סובלת אמר לו בן זיטא והלא כתוב במקום אחר כאשר יתן מום באדם כן ינתן בו והגאון השיב לו יש לנו בי"ת תחת על והנה טעמו כן ינתן עליו עונש ובן זיטא השיב לו כאשר עשה יעשה לו והגאון השיב הנה שמשון אמר כאשר עשו לי כן עשיתי להם ושמשון לא לקח נשותיה' וכתנס לאחרי' רק גמולה השיב להם ובן זיטא השיב אם היה המכה עני מה יהיה עכשו והגאון השיב אם עור יעור עין פקח מה יעשה לו כי העני יתכן שיעשיר וישלם רק העור לא יוכל לשלם לעולם והכלל לא נוכל לפרש על דרך מלאכת התורה פי' שלם אם לא נסמוך על דברי חז"ל כי כאשר קבלנו התורה מן האבות כן קבלנו תורה שבע"פ אין הפרש ביניהם והנה יהיה פי' עין תחת עין ראוי להיותו עינו תחת עינו אם לא יתן כפרו ואמ' הגאון כי יש שן שהעיב' שלו מעט אם יהיה המוכה נער כי אם יכרת עוד יחליף והזכיר היד כי היא בעלת מלאכה והזכיר הרגל שהיא יותר קשה מהיד כי לא יוכל אדם ללכת ברגל אחת ולפי דעתי כי הזכיר אלה האיברים על ההוה ברוב כי כאשר יכה אדם חבירו אם יכנו בעין שהוא עומד כנגדו או בפה שעומד כנגדו וישבור שניו או ביד שבה ילחם או יגן בעד פניו או ברגל בברחו מפניו: כויה · מכות אש כמשמעו י"א כי פצע להוצי' דם וחבורה מכה בלי דם והגאון אמר כי פצע שבירת עצם וחבורה מכת דם: וכי יכה · טעם שיצא העבד חפשי תחת עינו או שנו שלא יהא אדוניו אכזרי שיכנו מכה נמרצה כי אם ישחית עינו או אפי' שנו יצא מרשותו חפשי ויאבד ממונו: ואם שן · דבר הכתוב על ההוה ברוב כאשר הזכרתי וכן יצא בראשי איברי' כפי הקבלה: כי יגח הזכיר זאת הפרשה בעבור אם יגח השור עבד או אמה וזה האיש והאמה ישראלי' והזכיר האשה ולא עשה כן בפסוק מכה איש ומת כי מנהג הלשון להזכיר הנכבד שהוא הזכר והוא הדין לנקבה והזכיר האשה עתה בעבור שיש מקומות שאין מנהג האשה לצאת חוץ מהעיר לשדה ש מקום ששם השורי' שלא יחשוב אדם ויערער ויאמ' למה שנה המנהג ובעבור זה כתוב אחריו או בן יגח או בת יגח כי משפט מכה איש שוה הוא שיהיה גדול בשנים או קטן · והזכיר הבן והבת שהם קטנים שלא יערער בעל השור על האבות שהיה עליהם לשמר': סקול יסקל השור · טעם ולא יאכל את בשרו כמו הנבלה שיאכלנה גר שער או נכרי וקדמונינו אמרו כי כל מקום שכתוב בו לא יאכל הוא אסור בהנאה: ובעל השור נקי מעונש: ואם · אין ספק כי אין כופר למומתי ב"ד על כן אמרו מעתיקי הדת כי וגם יומת מיתתו בידי שמים הנה זה יומת לפי דעתי כמו עין תחת עין שהוא ראוי שיומת אם לא יתן כופר נפשו וכל זה בעבור שהוא כתוב יומת: אם כופר · אין זה הפך ולא תקחו כופר כי הכתוב שם הוא רוצח גמור וזה לא רצח רק נענש בעבור שלא שמר שורו להיותו קשור או השור התיר עצמו שלא נקשר כראוי או שלא מלא הפתח סגור ויצא והזיק: יושת עליו · על פי הדיינין:
או

בעל הטורים

יקם · ג' בהגה ואידך יקם קין' כל הורג קין שבעתים יקם · זהו שאמרו המוכר עבדו לשלשים יום · ר' מאיר אומר ראשון ימנו בדין יום או יומי' ולא שני דקנין פירו' לאו בקני' הגוף דמי · וזהו לא יוקם כי כספו הוא · ואי זה כסף יקם קין אותו שגופו קנוי לו כדכתיב קניתי איש את יי': כספו · בגי' כדין לבהמה · שאף בבהמה צריך מעת לעת לענין ריסוק איברים: וכי יכה אלו ב' פסוקים מתחילי' בוא"ו ומסיימי' בוא"ו · וכי יכה תחת עינו · ואם שן עבדו תחת שנו · הרי כ"ד כנגד איברי' שיוצא בהם · ויש בהם כו' תיבות כשתצרף עמה שן ועין יהיו כו' איברי' וכן בויאמר ארור כנען · ויאמר ברוך יי' אלהי שם כו' תיבות ומתחילין בוא"ו: וכי ינצו אנשים ב' הכא · ואידך וכי ינצו אנשים יחדו איש ואחיו מה התם ממון דדרשי' וקצותה את כפה · אף הכא נמי ממון דכתכוין להרוג את זה והרג את זה פטור ממיתה וחייב ממון: נגח · ב' במסו' הכא ואידך או נודע כי שור נגח הוא כדאית' בפר' שור שנגח דילפינן נזקין ממיתה לחייב על הקטנים כגדולים: פדיון · ב' במס' הכא ואידך ויקר פדיון נפשם · רמז למ"ד כופרי כפרה בשביל שיקרה נפשם בעיני הקדוש ברוך הוא נתן להם כופר לכפרה: ונער

אמרי נועם

ושחתה עד שיתכוין למעוטי אם היה רבו רופא וא"ל כחול לי עיני ותימה דאמרינן בפ' מרובה מעשה בר"ג שסימא עינו של טבי עבדו והיה שמח שמחה גדולה ומצא לר' יהוש' א"ל אי אתה יודע שטבי עבדי יוצא לחירות ואין לומר דסימא כמזיד שהרי טבי עבדו כשר היה כדמוכח בסוכ' ושמא דר"ג סבירא ליה כרבנן דלא בעינן שיתכוין לשחתה:

מ"ע כפירנו

עין תחת עין · כך היה ראוי בפי' הבורא מדה כנגד מדה ובאה הקבלה שישלם ממון (קמא פרק החובל) מפני אשר אפשר שיטעה בשיעור ויוסיף על החבלה לחבלה כה: וגם בעליו יומת · בידי שמים חייב בשמים עדים שיתחייבו הכופר: אם כופר יושת עליו · אם יעידוהו עדים באופן שיתחייבוהו דיינים בכופר: כסף

חזקוני

ענוש יענש · פר"שי דמי ולדות וא"ת אמאי אינו נהרג על ולדו' אלו שהרג וכ"ת שמ' כפלי' ניניהו א"כ תקשי לך גבי כל הורג נפש אמאי הוא נהרג שמא טרפה הרג וא"ת לשכיבן ארוב' ורובא לאו טרפס ניניהו כדאמרי' פ"ק דחולין ה"כ אית לן למספך ארובה ורוב' דנשי לאו מפילו' ניניהו אי הכי ליחייב מיתה בנוגף האשה אלא י"ל שאינו חייב על פום בריה עד שיצ' לאויר העולם כדמוכח במסכת ערכין: כאשר ישית עליו בעל האשה · אם יתפשר עמו ואם לאו ונתן בפלילים דונתת כגולה בשמן ושרבה: לחפשי ישלחנו · אין לו לעבד ליקח מאון תחת שנו ועינו כי מה יועיל לו שכל מה שקנה עבד קנה רבו ואפי' מכר עצמו על מנת שאין לרבו רשות בו יכול רבו לדקדק בכמה דברי' עד שיתן לו בעל כרחו הממון לפי' אין לו תקנה אלא חירות: ישלחנו · ל' שלוח כמו ישלחה מביתו ומה שלא כתב כאן יוכא כמו למעלה כיוצא בשנ ללמד שיתן לו ספר כריתות כמו לאשתו: תחת שנו · אע"פ שגופו קנוי לו אין הקב"ה חפץ שישעבדו כאבריו בלשון מוכי' כי כאחד הוא חפשי ואם שחת עינו ואח"כ הפיל שנו לעולם ישלם לו דמי אבר השני מה שעבד כנעני יוצא בראשי אברים היינו מק"ו אם מידי שמים קנה עצמו ביסורין כדכתיב יסור יסרני יה ולמות לא נתנני מידי אדם לא כ"ש: וכי יגח שור את איש · ע"כ נזקי אדם באדם יוכא' ואילך נזקי שאר בריות באדם: וכי יגח שור את איש · נגיחה שייכת גבי אדם ונגיפה בבהמה לפי שיש לו לאדם מזל ואין השור מפיתו אלא נגחו אבל בהמה אין לה מזל ואין מוראה על חברת' ומפיתה: סקול יסקל השור · וא"ת אם הוא בסקילה מועד לכ"ש השור יסקל למה לי אלא לא אם אתרע בשם שהוא בסקיל' היינו לפי שאינו משלם כופר תאמר במועד שמשלם כופר ת"ל השור יסקל וא"ת מאחר שמור אם נהרג כשהרג את הנפש ה"אך בעשה מועד לשתים או לג' פעמים אלא י"ל כגון דערק לאגמ' כנגיחות ראשונות א"כ שמכירין בעל השור ואין מכירין השור וא"ל מורא נכנסו אית לך בנקירך כדאיתא בבא קמא: ולא יאכל את בשרו · משמע שסקל יסקל איכי יודע שלא יאכל אלא לומר לך אע"פ ששחט נבלה מותרת לכלבים וז אסורים: ובעל השור נקי · כל זמן שלא הועד בו: וגם בעליו יומת · לפי הפשט דין מיתה עליו שהרי יודע היה שהיה שורו נגחן והו' לא נזהר לשמרו: אם כופר יושת עליו · שהיורשים רוצים ליקח כופר מהריגת אביהם · ככל אשר יושת עליו · מאחר שלא הרגו בידים ב"ד רשאין לשום עליו כופר הואיל והיורשים מתרצים בדבר: אם כופר · איכוון הכמנין מוכם כמו שפי' גבי ואם מוגש אבנים:

רלבג

השרש הי' הוא שלא יקרא גונב נפש אלא מי שהיה הנפש ההוא ברשותו קודם זה כמו בנו ותלמידו או מי שהוא סמוך על שלחנו ועוד שהתורה אמרה ונמצא בידו שתהיה הנגנב סבת היותו נמצא בו ידו יצאו אלו שהם נמצאים בידו בזולת גנבה ככר כתבאר זה בי"א מסנהדרין וממה שיפול בו ספק הוא אם נעמר בו כשהנגנב ישן אם יקרא עמור לחייבו מיתה אם לאו והנה זה העמור יתכן שיורה כשנשען עליו וזה שכבר אפשר שנ' כי מפני שלא דקדקה התורה בזה העמור היה מעט או הרבה יתחייב על זה העמור וכבר אפשר כי אין העמור בכך כי נדר העמור הוא לפי הכהות העבודה אשר תהיה בהקין ועל זה לא יתחייב מיתה על כמו זה העמור כי הוא ספק ויראה לי שכבר יתחייב על הנגנבה ועל המכירה אע"פ שהנגנב ישן כי דרך הנגנבה והמכיר' בזה האופן היא יותר כיון ממה שהיא בנעור וזה מבואר בנפשו ואולם מה שנסתפק לחכמי התלמוד הוא מהעמור וזה הוא באמרם בי"א מסנהדרין בעי ר' ירמיה גנבו ומכרו כשהוא ישן מהו וכו' דרך עמור בכך או אין דרך עמור בכך ואמרו שם ותפוק לי דליכא עמור כלל ואמרו לא צריכא ישן דנוא עליה ככר כתבאר לך וזה שלא נסתפק לשואל ולא העמור שיהיה כשהוא ישן אם דרך עמור בכך או אין דרך עמור בכך ואולם שרב המודה ישכור בזה סברא מקובלת לכבותנו ומה שידמה הוא מה שכתבנו ואין הספק שאם סבר ספסס לעוברים שאין זו מכיר' שיתחייב עליה שנ' וגונב איש ומכרו שיהיה המוכר איש או האשה שנגנב:
השרש

השרש הי"א הוא שהמקלל אביו ואמו בסקילה שנ' ומקלל אביו ואמו מות יומת וזאת המצוה במית' שרש שהוא בסקילה שנ' אביו ואמו קלל דמיו בו כבר כתבא' זה בז' מסנהדרין:

השרש הי"ב הוא שאינו חייב עד שיקללם בשם מן השמות המיוחדים לשם ית' כמו יי' אל אלהים יה שדי צבאות וזה מבואר מהקללות בתורה בפרשת סוטה שהם בשם מן השמות המיוחדים כבר נתבאר זה השרש בשביעי מסנהדרין: השרש הי"ג הוא שאם קללם אפי' לאחר מיתה חייב כי הנפש שסבה אליה הקללה היא קיימת לאחר מיתה ובזה ג"כ יות' מרוע התכונה והעזות · וכבר תמצא שנקרא אב לאחר מיתה כאמרו כי התענית בכל אשר התענה אבי כבר נתבאר זה השרש בי"א מסנהדרין:

השרש הי"ד הוא שיתחייב החובל בחברו לשלם ממון והם ה' דברים · נזק · שבת · רפוי · צער · בשת · בנזק כאמר' ענוש יענש כאשר ישית עליו בעל האשה והו' דמי הולדות אשר העדירם ממנו ואמר יד תחת יד רגל תחת רגל והוא ממון כמו שביארנו בזאת הפרשה ואמר בשבת ורפוי רק שבתו יתן ורפא ירפא ואמ' בבשת וקצותה את כפה והוא ממון כמו שביארנו כבר נתבא' זה השרש בח' מקמא והוא מבוא' כי במקום שיקרו כל אלו החמשה דברים ישלם כלם וכאשר לא יקרו כי אם קצתם ישלם מה שיקרה מזה · כבר נתבאר זה השרש בח' מקמא ובירושלמי:

השרש הט"ו הוא שד' דברים מאלו יהיה בהם דין השגגה ברצון כיון שיש לו פשיעה מה בזה הבשת כבשת שלא יתחייב עד שיתכוין להזיק או לבייש שנ' וקרבה אשה האחת להציל את אישה מיד מכהו ושלחה ידה והחזיקה במבושיו וזה שלא חלקה התורה בין שוגג למזיד כי אם במכה נפש שנ' ואשר לא צדה וגו' וכי יזיד איש על רעהו אבל בחבלות יתחייב לשלם אע"פ שהוא שוגג כיון שהוא פושע פשיעה מה כבר נתבא' זה השרש בב' מקדושין: השרש הי"ו הוא שלא יתחייב המזיק בשגגה אם היה הנזק הוא הפושע יותר בהגעת הנזק לו כאלו תאמר שזרק את האבן והוציא ראשו וקבלה או שנכנס לרשות המזיק שלא ברשותו והזיקו בשגגה וכן הענין אם היו שניהם במדרגה אחת מהפשיעה · וזה מבואר בנפשו מיוחו כבר נתבאר זה השרש בשמיני מקמא ובי"ב מסנהדרין: השרש הי"ז הוא שהשגגה שהיא למטה מהשגגה שיתחייב עליה גלות כאלו תאמר שהיא קרובה לאנוס כגון שנפל מן הגג ברוח שאינה מצויה והזיק · והנה לא בזה שגגה מה והיא עלייתו לראש הגג במקום שיתכן שיפילהו הרוח שאינה מצויה ואע"פ שלא תקרה רק על המעט וכן אם היתה אבן מונחת בחיקו והכיר בו ושכחה או שלא הכיר בה מעולם ועמד ונפלה והזיק הנה באלו לא ישלם כי אם הנזק לבד כי התורה אמרה יד תחת יד רגל תחת רגל · מ"מ ישלם הנזק ונתבאר עוד מזה ממה שחייבה התורה בדמי הולדות ולא יתחייב בד' דברים הנשארים כגון שנתכוון לזרוק שתים · וזרק ד' והזיק האשה שהיא שגגה קרובה לאנוס וראוי להיות כן וזה כי השוגג והמזיד חייבין באלו הדברים זולת הבשת שלא יתחייב בו כי אם המזיד והאנוס פטו' מכלם כמו שהתבאר בשרשים הכוללים · ולזה ראוי שיהיה השוגג קרוב לאנוס חייב בקצתם ובקצתם לא וראוי שיהיה מה שיתחייב בו הוא הנזק כי הוא הדב' היותר ראוי לשלם כי ההיזק בו הוא יות' נגלה עם שהוא נוהג גם בממונו שהזיק · וראוי שלא ישלם ממנו שאם היה בזה הנזק יד אחר הוא פושע בו הנה יתחייב השני כאלו תאמר שהפילו חברו מראש הגג והזיק או ששם כלים או אדם אצלו בעת שהוא ישן והזיקם הישן בתנועתו בעת השינה וזה מבואר מיוחו מאד · כבר נתבאר זה השרש בב' מקמא ובירושלמי בשני מקמא: השרש הי"ח הוא שאלו הה' דברים שמין לפי מקבל הנזק זולתי הבשת שמין אותו לפי מקבל הנזק והמזיק · והמשל שאם חסרו אבר כגון שקטע ידו או רגלו שמין כמה נפחת ערך איש כזה אם ימכר לעבד מפני חסרון האבר ההוא וזהו הנזק ואחר זה משל' והצער בשמין כמה היה אדם כזה נותן שלא יחוסר ממנו זה האבר בזה האופן המצער אך הוא יחוסר ממנו בסם שלא יצטער בו כי אם צער מעט והוא מבואר שכל מה שהיה הנזק יותר מעונג ויותר עשיר יהיה ערך הצער יותר רב · והשבת שמין לפי מה שבטלו ממלאכתו כל ימי חליו לפי המלאכה שהוא יודע בה אם לא חסרו אבר משערים לפי מה שבטלו מהמלאכ' שיוכל לעשותה בזול' האב ההוא כל ימי חליו אך דמי מלאכת האבר ההוא ככללו בדמי האבר ההוא וכן ידמה שהרפוי יהיה מתחלף גם כן לפי מעלת הנחבל כי כבר יתחלפו הרפואות הלקוחות אם דרך הפה אם מחוץ לפי מנהג המקבל הרפואה והיותו ענוג או הפך והבשת משערין אותו לפי המבייש והמתבייש וזה שאם היה המבייש פחו' ונבזה יהיה הבשת יותר גדול ממה שיהיה אם היה נכבד וכן אם הי' המתבי' נכבד הנה בושתו יותר גדול ממה שיהיה אם היה נבזה כבר נתבאר זה השרש בח' מקמא:

השרש הי"ט הוא שאומדין מה שהזיק בו אם יש בו כדי להזיק כבר נתבאר זה השרש בח' מקמא: השרש הכ' הו' שלא יתחייב בדיני אדם אם הזיק בחברו כשהבעיתו או שתקע באזנו וחרש כיון שלא נגע בו בדבר נרגש ואינו דומה לאבן או לאגרוף שאמרה התורה וכן אם בישו בדברים פטור שאינו דומה למה שאמרה התורה ושלחה ידה · והחזיקה במבושיו כבר נתבאר זה השרש בח' מקמא: השרש הכ"א הוא שהנוגף את אשה בכוונה ויצאו ילדיה ולא מתה משלם דמי הולדות זולת מה שיתחייב מפני מה שהזיק בגוף האשה לפי מה שקדם שנאמ' ולא יהיה אסון ענש יענש וגו' ואם מתה פטור מדמי ולדות שהרי הוא חייב מיתה אם היה מזיד ולא יתכן שיתקבצו בפועל אחד בעינו ענש המיתה והממון יחד כמו שהתבאר בשרשים הכוללים ולזה אמ' ואם אסון יהיה ונתת נפש תחת נפש ולזה הוא מבואר שאע"פ שהמיתה בשגגה פטור מדמי הולדות לפי שהעונש הפועל הזה הוא אם חיוב מיתה אם פטור ולא יוכל להגיע אל עונש הממון כבר נתבאר זה השרש בח' בבבא קמא: השרש הכ"ב הוא שאם לא נתכוון לאשה אע"פ שמתה חייב בדמי הולדות לפי שאין בזה הפועל עונש המיתה כלל כמו שקדם כבר נתבא' זה השרש בד' מבבא קמא: השרש הכ"ג הוא שהעובר הוא אבר מאברי האשה ולזה היה עונש נוגף האשה ויצאו ילדיה ממון שאם היו חשובי' לנפש היה ראוי שיהיה בהם חיוב מיתה והיה זה כן לפי שהעובר הוא נזון מהדם ההוה בכבד אמו כמו הענין בשאר אברי אמו · כבר נזכר זה בחמישי מקמא ובתשיעי מסנהדרין ובמקומות רבים מהתלמוד והוא מהשרשים הכוללים:

השרש הכ"ד הוא שהנזק והצער הוא לאשה ודמי הולדות לבעל כשהיה לה בעל כי התורה זכתה לו בהם · ואולם אם מת הבעל יהיו דמי הולדות ג"כ לאשה · והיה זה כן כי לא זכתה התור' בדמי הולדות כי אם לבעל לא ליורשיו וזה כי אין האשה קנוית להם · ולפי שהולדו' הם כמו אבר מאבריה הנה יהיו דמי הולדות שלה · והנה יתבאר כי הנזק והצער לה לפי שלא זכתה התורה לבעל אלא בדמי ולדות שיש לו צער וטרח בהויתם ולא יחסר בהפקדם מגוף האשה · ואולם מה שיחסר מגוף האשה בהפקדו ראוי שיהיה לאש' וכן הצער ההוא יהיה לאשה זולת הסב' ואולם השבת הוא לבעל אם היו מעשה ידיה שלו וכן הענין בעבד עברי כי מלאכתו היא לרבו וכב' נתבאר זה בג' מקמא · ומזה יתבאר שכופר האשה הוא ליורשי האשה אם הרג אותה שור מועד ולא לבעל ונתבאר זה ברביעי מקמא · והנה התבאר מאלו הדברים שהבושת הוא שלה וכן יראה מהתוספתא בפרק י"ג מאבות נזיקין ומהמשנה בששי מכתובות · כי החולק על זה הדעת שם הוא יחיד וכן הענין בתוספתא · ואולם הרב המורה נמשך לדברי היחיד לפי שנשאו ונתנו האמוראים להקשות ולתרץ על דעתו · והנראה בעיני שאין כח במשא ומתן ההוא לדחות הדעת הנזכר בזה במקומו והוא מה שנתבאר מזה בחמישי מקמא אשר יחויב שיהיה הבושה לכל בני המשפח' ואמרו התם לא גופיה מאשתו גופיה היא מחויב שיהיה הנזק שלו כיון שאשתו היא גופו או שיהיה לו חלק בנזק וזה דומה מה שנזכר מזה בח' מקמא ובשביעי מכתובות ולזה הנראה בעיני שאין הלכ' כדברי אותו היחיד כי לא נדחה תלמוד ערוך מפני שנויי דחיקי כמו שכתב רבינו האיי ז"ל ואם היה לא יהיה זה מן התורה אלא מתקנת חכמים: השרש הכ"ה הוא שהמכה עין עבדו או עין אמתו הכנענית ושחתה או שיפיל שן עבדו או אמתו הדומה לעין שאינו חוזר. והוא השן שאינו שן של חלב חייב לשלחם לחפשי · וכן הענין בשאר האברים הדומים לשן ועין שהם ראשי אברים וגלויין כמו ראש החוטם וראשי האזנים וראשי האצבעות מן הידים והרגלים וראש הערוה באדם וראשי הדדי' באשה ולפי שלא אמר בהם לחפשי יצא למדנו שהם חסרי' שלוח וענין השלוח הוא שיכתוב להם שטר שחרור כמו שאמר בשפחה חרופה או חפשה לא נתן לה ומשם למדנו שאין דנין דין המשוחרר עד שיגיע גם שחרור לידם והוא מבואר שענין השחתת האבר יאמר על שני פנים האחד שישחיתנו מעשות הדבר הטבעי המיוחד לו כאלו תאמר שסמא את עין עבדו אלא שהעין עודנו קיים והוא נזק והוא חלק מהב"א והשני שישחיתנו מהיות חלק ב"א כאלו תאמר שתמק עינו בחבורה ואי זה חלק שיהיה מאלו היא קדוי השחתה כב' נתבא' זה השרש בראשון מקדושין:

השרש הכ"ו הוא שאינו חייב לשלחו חפשי אם לא היו מיוחדים לו ויתכוין ויכה בגופם שנ' וכי יכה איש את עין עבדו וזה שיהיה כלו שלו ויכה עינו שהיא הכאה בגופו ויתכוין לזה אבל אם זרק אבן ונתכוון לזרוק בכותל והכה עין עבדו או שחרש אזנו בזולת הכאה בגופה כמו שהכה באויר מנגד עינו וסמאה כנגד אזנו וחרשה או שלא היה העבד בכללו שלו לא יתחייב לשלח אותו חפשי וכב' נתבא' זה השרש בראשון מקדושין ובשני מבבא קמא: השרש הכ"ז הוא שהחובל בעבד כנעני שלו בזולת זה האופן פטור אפילו אם המיתו בשבט ומת תחת ידו ועמד יום או יומים פטור שהרי הוא קנינו ולזה הוא מבואר שאם חבלו בו אחרים משלמין חמשה דברים לרבו כב' נתבא' זה השרש בח' מבבא קמא: השרש הכ"ח הו' שהמפיל שן עבדו ואח"כ סמא עינו או חבל בו יפול ספק אם נתחייב לו דמי עינו לפי שאינו עבדו בעת ההיא כיון שהוא חייב לשלחו או לא יתחייב לו דמי עינו כיון שהוא מחוסר גט שחרור ידמה שכבר יקרא עבדו שאם אינו במדרגת העבד לא יצטרך לו ממנו גט שחרור כיון שהו' ספק המוציא מחבירו עליו הראיה וכב' נזכ' זה השרש ברביעי מסנהדרין: השרש הכ"ט הוא שלא ינהג דין היציאה בשן ועין בעבד ואמה עבריה כי אין גופם קנוי לאדם אבל יתחייב להם ה' דברים לבד מה שישבתו מן המלאכ' בעת אשר מלאכת' שלו ולזה יהיה חלק מה לאדון בנזק אם היה הנזק בחסרון אבר שיבטלו בסבת חסרונו מהמלאכה כמו היד או העין ומה שידמה להם ודרך החלוקה בזה שילקח במה שישולם לעבד העברי מאלו הה' דברים קרקע ויהיה רבו אוכל פירותיו כל הזמן שתהיה מלאכתו שלו וכן הדין בבת הקטנה · ואם חבל בה האב או זולתו כי מפני ששולט במכירת' הוא מבואר שמעשה ידיה שלה ולא יהיה לאב חלק בנזק הפחות אותו מכספה והוא הנזק אשר יחוסר בו אבר ושבית' ממלאכה כבר נתבא' זה השרש בא' מקדושין ובח' מקמא: השרש הל' הוא שאשת האדם או בניו שחבל בהם הוא או אחר זוכין בה' דברים זולת השבת שלא תזכה בו האשה אם היו מעשה ידיה לבעל וזה מבואר בנפשו כי אינו שליט למכור את בתו כמו שביארנו כבר נתבא' זה השרש בראשון מבבא קמא:

השרש הל"א הוא ששור איש או אשה שנגח איש או אשה בישראל גדולים או קטנים או עבד או אמה ומת · והיה זה בדרך כונה להזיק לאדם או שהזיק בצד אחר דומ' לזה כמו הדחיפה והנגיפה והבעיטה והרביצה כי הכונ' בהם להזיק והמית את האדם הרי הבהמה בסקילת בב"ד והבעלים פטורים מן הכופר שנ' סקול יסקל השור ואולם שאין הבדל בזה בין שהמית גדול או קטן או עבד כנעני הרי הוא מבואר ואולם שצריך שיהיה מתכוין להזיק לאדם הוא מבואר ממה שנ' כי יגח שור את איש או את אשה שיהיה מתכוין ליגח איש או אשה ולזה יתבאר שאם נתכוון להרוג את הבהמה והרג את האדם פטור מהמיתה וראוי היה להיות כן כי לא נסקל אלא לשמירה שלא ימית אחרים ואין לירא מזה שלא ימית אחרים שהרי לא נתכוון אלא לבהמה כבר נתבא' זה בא' וברביע מבבא קמא: השרש הל"ב הוא שהשו' שהרג את האדם שהוא טרפה אינו נסקל שנ' איש או אשה יצא הטרפה שכבר היה מת קוד' זה כי הטרפה אי אפשר שיחיה כבר נתבא' זה השרש בד' מקמא: השרש הל"ג הוא שהשור שהרג ג' בני אדם באופן שיהי' מועד להריגת האנשי' והועד בבעליו בפני ב"ד באופן שידעו כי שור נגח הוא ולא שמרוהו בעליו כראוי השור נסקל והבעלים משלמין כופר ליורשיו אם היה ישראל ול' שקלים לאדון אם היה עבד כנעני שנ' אם שור נגח הוא מתמול שלשו' והועד בבעליו ולא ישמרנו השור יסקל וגם בעליו יומת והנה דין השו' המועד ודין החיות המועדות מתחלתן הוא אחד כמו הדוב והארי והנמר והדומ' להם שהם מועדי' מתחלת' להריגת האנשים כבר נתבאר זה השרש בא' ובד' מקמא: השרש הל"ד הוא שהשור שאין לו בעלים שהרג את האדם נסקל וזה כי הוא מבואר כי דעת התורה היתה בזה לסלק ההיזקים ולזה לא התנה בשור הנסקל שיהיו לו בעלים אבל אמר כי יגח שור ולזה אמ' כי יגח שור איש כמו שאמר בשור שהזיק שור ואולם במועד לחייב את הכפר הזכי' שיהיו לו בעלים כי בזולת זה לא יהיה חייב שם כפר כבר נתבא' זה השרש בד' מקמא · ובזה הבאו' יתבאר שהשו' שנגמר דינו לסקיל' שנתערב באחרים כלם נסקלי' כי התורה חייבה לסלק ההיזקי' מבין האנשים וספק של תורה הדין בו לחומרא כמו שנתבא' זה השרש בשרשים הכוללים אך אם לא נגמ' דינו פטור כי אין דרך לגמר דינו מה שלא יוכל השור כבר נתבא' זה השרש בט' מסנהדרין: השרש הל"ה הוא שהכפ' הוא כפרה למה שהיו הבעלים חייבין מיתה בידי שמים מפני שלא שמרו בהמתן שאם היתה בידי אדם לא היה ראוי שיעתק דינו אל הממון והרי אמרה התורה אם כפר יושת עליו וגו' וזה כי דין ענש הגוף ודין עונש הממון מתחלפין תכלית התלוף הלא תראה כי גם לפטור מהגלות הרוצח בשגגה דקדקה התורה שלא יקחו כפ' לפטרו לנוס אל עיר מקלטו כ"ש שלא יקח כפ' לפטרו ממיתת ב"ד כב' נתבא' זה בא' מסנהדרין ובהיות הענין כן הוא מבוא' שזאת המיתה בידי שמים והכפ' הוא בא לכפרה עליו ולזה לא יהיה דין זה הממון כדין שאר הממון שהולכים בממון להקל על המשל' אותו אבל נלך להחמיר כדי שתהיה כפרה לבעלי' ומזה יתבאר שמי שאינו ראוי לכפרה פטו' מלשלם את הכפ' כמו החרש והשוטה והקטן כב' נתבא' זה השרש בד' מקמא: ומזה המקום יתבאר שמי שהוא גורם למיתת חברו אע"פ שלא עשה זה בידים חייב מיתה בידי שמים כאלו תאמר אם שסה בו את הכלב או שהשיך בו את הנחש או שכפתו והכיתו ומת ברעב ומצאת אינה משלם כפר כי גדול עונו מנשא בכפ' · וזה כי השיעו' מהפשיעה אשר כופ' בו הדם לבעלים בכפ' הוא למטה מזה · כבר נתבא' זה השרש בט' מסנהדרין: השרש הל"ו הוא שהשו' המועד שמכרוהו בעליו חזר לתמותו שנ' והועד בבעליו וזה לא הועד בבעלים · ולזה אינם פושעים בזה פשיעה יתחייבו עליה כפר' · כבר נתבא' זה השרש בשני מבבא קמא: השרש הל"ז הוא שהשו' המועד להמית בני אדם בלי כונה להזיק באופן שאינו חייב מיתה לפי מה שביארנו · הנה הבעלים חייבין בכפ' או בל' של עבד אם המית את האדם ולא שמרוהו כראוי · כי הבעלים פושעים על שלא שמרוהו וכיון שהוא מועד לזה והמשל שהיה מועד להרוג את האדם בהיותו מתכוין להרוג הבהמה · ר"ל שכבר קרה לו זה המקרה ג' פעמים או שהיה מועד להתחכך בכותלים להנאתו ומדי התחככו בהם יפילם על בני אדם וקרה לו זה שלשה פעמים ואף על פי שיש למספק שיספק בזה ויאמר שזאת פשיעה היא למטה מהפשיעה אשר לבעלים בשו' המועד למזיק בכונה ועוד שהתורה לא זכרה נתינת הכפר אם לא כשהשו' יסקל הנה מפני שהכפ' הוא כפרה נשפוט בספקו להחמיר כדי שיהיו הבעלי' נקיי' מעון כבר נתבא' זה השרש בד' ובה' מקמא · ומזה המקום יתבא' שאם נכנסה הבהמה לרשות הניזק או שלא ברשות הניזק ודרסה בדרך הלוכה על גבי תינוק והרגתו הנה הבעלים משלמין את הכפר · לפי שהרגל מועדת להזיק דרך הליכה וברשות הניזק יתחייב על נזקי הרגל כמו שיתבאר והנה היו הבעלים פושעים בזה לפי מה שיתבא' מפני שלא שמרו בהמתם מלהכנס ברשות הניזק יתחייב על נזקי הרגל כי הדבר ידוע שהאדם משים בביתו טפו וכליו והם מוכנים להנזק ברגלי' הבהמה הנכנסה שם בזולת ידיעתם כבר נתבא' זה השרש בג' מבבא קמא:

השרש הל"ח הוא שהשו' המועד שהמית האדם ברשות המזיק יהיו בעליו פטורים מן הכפ' שהרי לא היו לו לכנס שם ולזה לא היתה בזה פשיעה לבעלים אך הוא פושע בעצמו כי אין לבעלים להעלות על דעתם שתזיק לאדם שאינו מביתם בביתם אך אם נתנו לו רשות להכנס שם הנה הם פושעים שלא שמרוהו שלא תזיקהו כבר נתבא' זה השרש בשני מקמא:

השרש הל"ט הוא שהכופ' הוא דמי הנהרג לפי מה שישפטו הדיינין שנ' ונתן פדיון נפשו ככל אשר יושת עליו וזאת השיתה יתחייב שתהיה בב"ד כי הם אשר יש להם כח בזה הלא תראה כי גם בדמי הולדות שתלה הענין בבעל האשה אמר ונתן בפלילים · ויתבא' שהם דמי הנהרג לא דמי בעל השו' שאם היה הענין כן לא היה מתחלף הערך בין שהמית ישראל בין שהמית עבד עברי · כבר נתבא' זה השרש בד' מקמא ובג' מתוספת קמא: השרש המ' הוא שהשו' המועד שהמית והיה שור של שותפין הנה כל אחד מהשותפין יתחייב בכפר שלם כי לכל אחד יש נפש ויצטרך לכפרה שתהיה פדיון נפשו ולא נתבא' מלשון התורה שישלם פדיון נפש המוזק בפחות מזה שלם ולזה ישלם כל אחד כפר שלם מפני שהכפר הוא לכפרה הנה נלך בספקו להחמיר כבר

אבן עזרא

או בן או בת · שניהם ישראלים כי כתוב אחריו אם עבד והשם שם עונש על בעל השור כי קשה בעיניו שתמית בהמ' אד' שנברא בצלם אלהי' על כן נסקל השו' : וכי יפתח איש בור · שהי' כרוי והזכיר זה כי אין השם חפץ שתמות בהמ' חנם שלא לצורך אדם ועוד כי יזיק בעל הבהמה : בעל הבור · הפותח או הכורה אע"פ שהוא

רשי

או בן יגח · בן שהוא קטן : או בת · שהיא קטנה לפי שנ' המית איש או אשה יכול אינו חייב אלא על הגדולים ת"ל או בן יגח או בת יגח לחייב על הקטנים כגדולים : אם עבד או אמה · כנענים : שלשי' שקלים יתן · גזר' הכתוב הוא בין שהוא שוה אלף זוז בין שאינו שוה אלא דינר והשקל משקלו ארבעה זהובים שהם חצי אונקיא למשקל

אוֹ־בֵן יִגָּח אוֹ־בַת יִגָּח כַּמִּשְׁפָּט הַזֶּה
יֵעָשֶׂה לּוֹ׃ אִם־עֶבֶד יִגַּח הַשּׁוֹר אוֹ
אָמָה כֶּסֶף ׀ שְׁלֹשִׁים שְׁקָלִים יִתֵּן
לַאדֹנָיו וְהַשּׁוֹר יִסָּקֵל׃ ס
וְכִי־יִפְתַּח אִישׁ בּוֹר אוֹ כִּי־
יִכְרֶה אִישׁ בֹּר וְלֹא יְכַסֶּנּוּ וְנָפַל־שָׁמָּה
שׁוֹר אוֹ חֲמוֹר׃ בַּעַל הַבּוֹר יְשַׁלֵּם
כֶּסֶף יָשִׁיב לִבְעָלָיו וְהַמֵּת יִהְיֶה־לּוֹ׃ ס
ה וְכִי־יִגֹּף שׁוֹר־אִישׁ אֶת־
שׁוֹר רֵעֵהוּ וָמֵת וּמָכְרוּ אֶת־הַשּׁוֹר
הַחַי וְחָצוּ אֶת־כַּסְפּוֹ וְגַם אֶת־הַמֵּת
יֶחֱצוּן׃ אוֹ נוֹדַע כִּי שׁוֹר נַגָּח הוּא
מִתְּמוֹל שִׁלְשֹׁם וְלֹא יִשְׁמְרֶנּוּ בְּעָלָיו
שַׁלֵּם יְשַׁלֵּם שׁוֹר תַּחַת הַשּׁוֹר וְהַמֵּת
יִהְיֶה־לּוֹ׃ ס
כִּי יִגְנֹב־אִישׁ שׁוֹר אוֹ־שֶׂה וּטְבָחוֹ אוֹ
מְכָרוֹ חֲמִשָּׁה בָקָר יְשַׁלֵּם תַּחַת הַשּׁוֹר
וְאַרְבַּע־צֹאן תַּחַת הַשֶּׂה׃ א אִם־
בַּמַּחְתֶּרֶת יִמָּצֵא הַגַּנָּב וְהֻכָּה וָמֵת אֵין
לוֹ דָּמִים׃ אִם־זָרְחָה הַשֶּׁמֶשׁ עָלָיו
דָּמִים לוֹ שַׁלֵּם יְשַׁלֵּם אִם־אֵין לוֹ
וְנִמְכַּר בִּגְנֵבָתוֹ׃ אִם־הִמָּצֵא תִמָּצֵא
בְיָדוֹ הַגְּנֵבָה מִשּׁוֹר עַד־חֲמוֹר עַד־
שֶׂה חַיִּים שְׁנַיִם יְשַׁלֵּם׃ ס
כִּי יַבְעֶר־אִישׁ שָׂדֶה אוֹ־כֶרֶם וְשִׁלַּח
את

אוֹ לְבַר יִשְׂרָאֵל יִגַּח תּוֹרָא אוֹ לְבַת
יִשְׂרָאֵל יִגַּח כְּדִינָא הָדֵין יִתְעֲבֵיד לֵיהּ׃ ל"ו
אִם לְעַבְדָּא יִגַּח תּוֹרָא אוֹ אַמְתָא
כַּסְפָּא ׀ תְּלָתִין סִלְעִין יִתֵּן לְרִבּוֹנֵיהּ
וְתוֹרָא יִתְרְגֵם׃ וַאֲרֵי יִפְתַּח גְּבַר גּוֹב
אוֹ אֲרֵי יִכְרֵה גְּבַר גּוֹב וְלָא יְכַסֵּינֵיהּ ג' חס'
וְיִפֵּל תַּמָּן תּוֹרָא אוֹ חֲמָרָא׃ מָרֵיהּ
דְּגוֹבָא יְשַׁלֵּם כַּסְפָּא יָתִיב לְמָרוֹהִי כ"ד · ג'
וּמִיתָא יְהֵא דִילֵיהּ׃ וַאֲרֵי יִגּוֹף תּוֹר י"ג זוגין מתחלפין
דִּגְבַר יָת תּוֹרָא דְחַבְרֵיהּ וִימוּת וִיזַבְּנוּן בטעמא
יָת תּוֹרָא חַיָּא וִיפַלְּגוּן יָת כַּסְפֵּיהּ וְאַף
יָת דְּמֵי מִיתָא יְפַלְּגוּן׃ אוֹ ל' · ב'
אִתְיְדַע אֲרֵי תּוֹר נַגָּח הוּא מֵאִתְמָלֵי ובענין
וּמִדְּקַדְמוֹהִי וְלָא נַטְרֵיהּ מָרֵיהּ שַׁלָּמָא
יְשַׁלֵּם תּוֹרָא חֲלַף תּוֹרָא וּמִיתָא יְהֵי
דִילֵיהּ׃ אֲרֵי יִגְנוֹב גְּבַר תּוֹר אוֹ אִימַּר ל'
וְיִכְּסִינֵיהּ אוֹ יְזַבְּנִינֵיהּ חַמְשָׁא תוֹרִין
יְשַׁלֵּם חֲלַף תּוֹרָא וְאַרְבַּע עָנָא חֲלַף
אִימְּרָא׃ אִם בְּמַחְתַּרְתָּא יִשְׁתְּכַח ב' מנחתי' ל'
גַּנָּבָא וְיִתְמְחֵי וִימוּת לֵית לֵיהּ דְּמָא׃
אִם עֵינָא דְסָהֲדַיָּא נְפַלַת עֲלוֹהִי דְּמָא
לֵיהּ שַׁלָּמָא יְשַׁלֵּם אִם לֵית לֵיהּ וְיִזְדַּבַּן ל'
בִּגְנוּבְתֵּיהּ׃ אִם אִשְׁתְּכָחָא יִשְׁתְּכַח ל' · ל'
בִּידֵיהּ גְּנוּבְתָּא מִתּוֹר עַד חֲמַר עַד
אִימַּר אִינוּן חַיִּין עַל חַד תְּרֵין יְשַׁלֵּם׃ ל'
אֲרֵי יוֹכֵיל גְּבַר חֲקַל אוֹ כְרַם וִישַׁלַּח
יָת

לבעליו ג' וסי' בעל הבור ישלם · ואם גנב יגנב · עשר שמיר לבעליו : וכי יגף שור איש י"ג זוגין מתחלפין בטעמא פירו' בי"ג מקומות המשרת דרגא אף על פי שאין בין המשרת לתביר רק מלך אחד או מלך וחטף מובלע וסי' ואברהם היו יהיה · וכי יגוף שור איש · לו תהיה שוק הימין · וכל אשר אין לו דמשנה תורה · בין בית אל דוישלחם יהושע · וחברו · וקאם שאון בעמך · עתה ירע לנו · כשר שלמן · ואיש מ־ך בקשת · ד"הה · הפך ידך דמלכים · כי לא יכלו לעשות בעת ההיא · וכל אשר תמצא ידך · וכל פסק בדרגא דכו' כגון המל ימל ואפי' אין ביניהם אפי' הברה אחת גם לא אפילו חטף כמו אחרוש מסומיין בשער הנגינות : כי שור נגח הוא סימן כל עגינא עד את חג המצות כל כי שהנגון הסמוך לו פשטא או טפחא כי אינו במקף וכל כי שהוא שלוש לטפחא ולפשטא אינו במקף וכל שאר במקף במ"ב וסי' כי שור נגח הוא · כי תפגע · וכל וכי דענין במקף · יגנב ב' א' חס' וא' מ"ל וסי' כי יגנב איש שור · לא יבוזו לגנב כי יגנוב · בתר' מ"ל : זרחה ד' וסי' אם זרחה השמש · והשמש זרחה על המים · שמש זרחה ונודד · דנחום · והצרעת זרחה · וא' וזרחה לכם יראי שמי :

אבן עזרא

ברשות הרבים כי לצרכו עשה ע"כ נקרא בעל הבור כסף ישיב לבעליו שיתן דמי הנופל בהיותו חי אחר שיפחות ממנו דמי המת : וכי יגוף אמר בן זיטא כי רעהו תואר לשור והלא ראה כי שור איש סמוך הוא וכן הוא שור רעהו ואין לשור ריע רק בן זיטא לבדו וזה השור שהוא תם ישלם בעליו חצי נזק : או · ואם היה השור מועד ישלם הנזק שלם והזכיר הכתוב דבר השור עד שיגיע אל וכי יגנוב איש שור או שה וכל זה בעבו' העבד שהוא נמכר בגנבתו כי כן החל כי תקנה עבד עברי : כי יגנוב · אמר ר' ישועה הוסיף השם על עונש הגנב יותר מן השה כי לא יוכל להסתיר השור כמו השה ולא יוכל לגנבו רק הרגיל יותר באומנות הגניבה והגאון אמר בעבור הנזק שיבא לבעל השור יותר מהשה כי בו יחרוש : אם במחתרת ימצא הגנב · בלילה כי ביום לא יחתו' והכתו' הבא אחריו לעד אם זרחה השמש · ופי' אין לו דמים אין על הורגו שפיכות דמים ויש לתמוה מן המפרשי' דמים חיים אם כן מה הוא איש דמים דמיו בו : אם זרחה השמש שלם ישלם · שב אל הכתוב למעלה חמש' בקר ישלם וכו' כמו לעם נכרי ואף להמתך חעשה כן כי הוא שב ע הפסוק העליון הענק תעניק לו : ונמכר בגנבתו · בעבו' גניבתו : אם · זה הפסוק כולל כל בהמ' וחכמי' קבלו גזיר' הכתוב לתשלומי ארבעה וחמשה בשור ושה בלבד : כי · גם זה דבק באשר למעלה שהזכי' שיבא הנזק על יד השור · ואמר כי יבער איש מגזרת אכלנו ובעירנו והוא מהבנין הדגוש וטעם ובער בשד' אחר אדם את וכמוהו ואתם בערת' הכר' :
כי

רשי

היושר של קולוניא : וכי יפתח איש בור · שהיה מכוסה וגלהו : או כי יכרה · למה נאמר אם על הפתיח' חייב על הכריה לא כל שכן אלא להביא כורה אחר כורה שהוא חייב : ולא יכסנו · הא אם כסהו פטור והוכר ברשו' הרבי' דבר הכתוב : שור או חמור · הוא הדין לכל בהמה שבכל מקום שנא' שור וחמו' אנו למדין אותו שור שור משב' שנא' למען ינוח שורך וחמורך מה להלן כל בהמ' וחיה כשור שהרי נאמר במקום אחר וכל בהמתך אף כאן כל בהמ' וחיה כשור ולא נאמ' שור וחמור אלא שור ולא אדם חמור ולא כלי' : בעל הבור · בעל התקלה אף על פי שאין הבור שלו שעשאו ברשו' הרבי' עשאו הכתוב בעליו להתחיי' עליו בנזקיו : כסף ישי' לבעליו · ישי' לרבו' שוה כסף ואפי' סובין : והמת יהי' לו · לניזק ושמין את הנבלה ונוטל' בדמי' ומשלם לו המזי' עלי' תשלומי נזקו : וכי יגוף · ידחוף בין בקרניו בי' בגופו בין שנשכו בשניו כלן בכלל נגיפ' הם שאין נגיפ' אלא לשון מכה : שור איש' · שור של איש : ומכרו את השור וגו' · בשוי' הכתו' מדב' שור שוה ר' שהמי' שו' שוה ר' בין שהנבל' שוה הרב' בין שהיא שוה מעט כשנוטל זה חצי החי וחצי המת וזה חצי החי וחצי המת נמצא כל אחד מפסיד חצי נזק שהזיק המית' למדנו שהת' משלם חצי נזק שמן השוין את' למד לשאינן שוין כי דין התם לשלם חצי נזק לא פחות ולא יותר או יכול אף בשאינן שוין בדמיהן כשהן חיים אמר הכתו' יחצו את שניה' אם אמרת כן פעמים שהמזיק משתכר הרבה כשהנבלה שוה לימכ' לגוים הרבה יותר מדמי שור המזיק ואי אפשר שיאמ' הכתו' שיהא המזיק נשכר או פעמים שהניזק נוטל הרבה יות' מדמי נזק שלם שחצי דמי שור המזיק שוין יותר מכל דמי שור הניזק ואם אמרת כן הרי תם חמור ממועד על כרחך לא דבר הכתוב אלא בשוין ולמדך שהתם משלם חצי נזק ומן השוין תלמד לשאינן שוין שהמשתלם חצי נזקו שמין לו את הנבלה ומה שפחתו דמיו בשביל המיתה נוטל חצי הפחת והולך ולמה אמר הכתוב בלשון הזה ולא אמר ישלם חציו ללמד שאין התם משלם אלא מגופו ואם נגח ומת אין ניזק נוטל אלא הנבלה ואם אינה מגעת לחצי נזקו יפסיד או שור שוה מנה שנגח שור שוה חמש מאות אינו נוטל אלא את השור שלא נתחייב התם לחייב את בעליו לשלם מן העלייה : או נודע · או לא היה תם אלא נודע כי שור נגח הוא היום ומתמול שלשם הרי שלש נגיחות : שלם ישלם שור · נזק שלם : והמת יהיה לו · לניזק ועליו ישלים המזיק עד שישתל' ניזק כל נזקו : חמשה בקר וגו' · אמר רבי יוחנן בן זכאי חס המקו' על כבודן של בריות שור שהולך ברגליו ולא נתבזה בו הגנב לנושאו על כתפו משלם חמשה שה שנושאו על כתפו משלם ארבעה הואיל ונתבזה בו אמר רבי מאיר בא וראה כמה גדולה כחה של מלאכ' שור שבטל ממלאכתו חמשה שה שלא בטלו ממלאכתו ארבעה : תחת השור תחת השה · שכאן הכתוב לומר שאין מדת תשלומי ארבעה וחמשה נוהגת אלא בשור ושה בלבד : אם במחתרת · כשהיה חותר את הבית : אין לו דמים · אין זו רציחה הרי הוא כמת מעקרו כאן למדתך תורה אם בא להרגך השכם להרגו וזה להורגך בא שהרי יודע הוא שאין אדם מעמיד עצמו ורואה שנוטלין ממונו בפניו ושותק לפיכך על מנת כן בא שאם יעמוד בעל הממון כנגדו יהרגנו : ואם זרחה השמש עליו · אין זה אלא כמין משל אם ברור לך הדבר שיש לו שלום עמך כשמש הזה שהוא שלו' בעול' כך פשוט לך שאינו בא להרג אפילו יעמוד בעל הממון כנגדו כגון אב החותר לגנוב ממון הבן בידוע שרחמי האב על הבן ואינו בא על עסקי נפשות : דמים לו · כחי הוא חשוב ורציחה היא אם יהרגנו בעל הבית : שלם ישלם · הגנב ממון שגנב ואינו חייב מיתה ואנקלוס שתרגם אם עינא דסהדיא כפלת עלוהי לקח לו שטה אחרת לומר שאם מצאוהו עדי' קודם שבא בעל הבית וכשבא בעל הבית כנגדו התרו בו שלא יהרגהו : דמים לו · חייב עליו אם הרגו מאחר שיש רואים להם אין הגנב הזה בא על עסקי נפשות ולא יהרוג את בעל הממון : אם המצא תמצא · ברשותו שלא טבח ולא מכר : משור עד חמור · כל דבר בכלל תשלומי כפל בין שיש בו רוח חיים בין שאין בו רוח חיים שהרי נאמ' מקר' אחר על שה ועל שלמה ועל כל אבדה : ישלם שנים לרעהו · חיים שנים ישלם ולא ישלם לו מתים אלא חיים או דמי חיים : כי יבער את בעירה · ובער · כולם לשון בהמה כמו אנחנו ובערנו : כי יבער · יוליך בהמותיו בשדה וכרם של חבירו ויזיק אותה באחת משתי אלו או בשלוח או בערה או בבעור ופירשו רבותינו שילוח הוא נזקי מדרך כף רגל :
ובער

חזקוני

או בן יגח או בת · כזכיר בפרשה זו בן או בת איש ואשה עם שלא פרש לך כאשר פרשיות ללמדך שאם יאמר בעל השור אשה זו יגאלי' יותר מדי שכן והבת לא שמר' אביהם כמספם [illegible]
שבכתוב · ד"א בכן סורין הוא סילוק בין גדול לקטן אבל בעב' ואמה אינו חייב רק בגדולים : אם עבד יגח השור · במועד דאי בתם כמאה כם עבד סמור מכח בן סורין : כס[illegible]
שסרים עד בת ששים דעבד ואשה כי הדדי כיכהו דנע'לה לה מאשה : והשור יסקל · פן יאית בן סורין מאחר שהתפיל ל'רב' ולפי שרגילותו של עבד להיות מצוי בין בהמו' לשמרן [illegible]
אותו ואתי לאגנויי זה אומר כך וכך היה שוה עבדי וזה יאמר לא היה שוה רק כך וכך לכך נתן במיתתן קנבה שלשים שקלים אבל בן סורין מילתא דלא שכיח היא : וכי [illegible]
רבים או אפי' כי יכרה איש בור ולא כסהו לערב לפי שרובה לשוב לאחר למלאכתו לאפור כבור : ולא יכסנו · הא אם כסהו פטור ודוק' כראוי וכב' כראוי כדי שתהא עגלה [illegible]
פרק שוקת הכתים אין עוסין שלל פסח ר"ה אלא א"כ שתהא עגלה טעונה אבנים שהלכת עליו : ונפל שמה שור · ולא אדם משום דאדם בר דעת הוא ואיבעיא לי' לעיוני [illegible]
כבים דאין דרך כלים לטלטל בלא שמירת אדם וכיון שלא שמרם אינו דאפשריכה · ד"א שור או חמור הוא הדין לשאר בהמות אלא שאלו דרכן לילך בלא מנהיג : בעל הבור [illegible]
בעל הבור ממש שהרי לא פשע בלום : והמת יהיה לו · לפי הפשט כיון שהוא משלם כל דמו דין הוא שאהי המת למזיק : ומכרו את השור החי · הייכו כשהזיק מעצרשו' [illegible]
יכול לומר מזיק לניזק תורך ברשותי מאי בעי : וחצו את כספו וגם את המת · לפי שהיה תם ואין דרכו להזיק לא היה לבעל שלו להוהר בו ולא פשע ומולא דתרוייהו נרים [illegible]
והלא דברים ק"ו ומה אם כשמרו ויצא והזיק חייב על שלא שמרו לכ"ש ומת"ל ולא ישמרנו אלא הוסיף הכתוב עוד שמירה אחרת על שמירתו זו היא כשיכסה · ד"א ללמדך [illegible]
בעליו · להביא שומר שכר : כי יגנוב איש · אף הטובח והמוכר בכלל היו כדכתיב אם ימצא הגנב וגו' ונאמרה פרשה זו להוציאו מהכלל לחייבו בתשלומי ד' וה' : וטבחו או [illegible]
אלא א"א כן עבטת מן הדין לכך נאמר ומכרו ללמדך שאין עונשין מן הדין : וטבחו או מכרו · מה טביחה שאינה חוזרת אף מכירה שאינה חוזרת : חמשה בקר וגו' [illegible]
יותר מבשור שהרי בטלו על כתפו כשגנבו ועיד שלא עשה בו מלאכה כבשור הקל שכתוב בתשלומיו יותר מבשור ד"א דין הוא בגונב שור שישלם יותר מגונב שה שאם לא [illegible]
בשמה גדולה כל כך אבל גונב שה יש פשתון פה עליו לומר איכי רגיל באומנות גנבה ודיו בארבע כאן ד"א דין הוא בגונב שור שישלם תמתיה תשלומין יתרים יום [illegible]
שהיה חורש בו מה שאין כן בכאן : תחת השור תחת השה · שכאן הכתוב לומר לך שאין דין ד' וה' נוהג אלא בשור ובשה בלבד : אם במחתרת ימצא הגנב · כמו ספר"ש [illegible]
אין לו דמים · כי יודע הוא שאם ימצאהו בעל הממון ישים נפשו בכפו להציל ממונו בשעת סימום : אם זרחה השמ' עליו · שילא מן המחתרת לאויר העולם למקום [illegible]
על הפורנו תבים' תשלומי שפיכות דמים מאחר שלא נמצא מיושק במחתרת עצמה שהרי לא הותר להרגו רק בשעת סימום כגו: במחתרת : שלם ישלם · תשלומי ד' [illegible]
כי יבער איש שדה או כרם · לשון ביעור וכליון כמו ואתה תבער הדם הנקי ובערתי את בית ירבעם כאשר יבער הגלל עד תומו שמבער השדה והכרם מן התבואה [illegible]

בעל הטורים

ותערי שנים ובער בשדה אחר ואידך ובער עליה הכהן · אע"ם שאנו דורשין אותו על שן ורגל שרגה על הפירות והזקתן ה"ה כל מיני היזק שאם היו לו שם עצים והפסידתן חייב עליהם · קוצי' · ד' · הכא ואידך קוצי' כסוחי' באש יוצתו' אל תזרעו אל קוצים · דועבו כאש קוצים · זהו שאמרו חז"ל כי תצא אש אפילו מעצמה והייכו באש יוצתו דמשמע מעצמן וכרכין ליתכה כירו · וזהו נירו · וזהו נירו לכם ניר ואל תזרעו אל קוצים והתם דורשו על הרשעים ופיינו דועבו כאש קוצים דאיירי ברשעים : על תמורי' ב' הכא ואידך עני ורוכב על חמור היירי במשיח · כי היכי דכתיב הכא אשר ירשיעון התם נמי איירי במאן דכתיב ביה וברוח שפתיו ימית רשע : וכל בהמה · ג' הכא ואידך החיה וכל בהמה · וכל בהמה אשר מפרסת פרסה · לומר שהחיה בכלל בהמה כמו התם דכתיב החיה וכל בהמה ואפי' עובר דכתיב וכל בהמ' מפרסת וגומר בבהמה אותה תאכלו לרבות את העובר : פדיון נפשו בגימ' הדמי' של מזיק · ובגי' הדמי' של נזק · ולא יאכל בגימ' ולא הנאה · והמת יהיה לו בגימ' הבעלים מטפלין בנבילה : לבעליו · ג' הכא ואידך ישלם לבעליו בשות' שכר · עושר שמור לבעליו לרעתו · שזה מתחת עשרו כרה בור בר"ה והוא לרעתו שמחייבו לשלם בנזקו · וכי היכי דדרשינן הכא ישיב אפי' סובי' הכא נמי בשומר שכר אמרינן אפילו סובין : במחתרת · ב' הכא ואידך לא במחתרת מצאתים · שכיון שבא במחתרת ודאי בא להרוג כדכתיב גם בכנפיך נמצאו דם בפשות אביונים נקיים לא במחתרת · מה מחתרת דהתם על עסקי דם אף הכא נמי כן · זרחה · ד' הכא ואידך והשמש זרחה על המים אדומים כדם · שמש זרח' ונודד והצרעת זרחה במצחו · פירוש אם שמש זרח' ונודד כבר שבא והלך בעוד לילה · או אין לו דמים · אבל אם זרחה עליו השמש שבא ביו' כמו שהשמש זרחה על המי' דמים לו · וכן כתיב גבי התם ה מים כדם שאם ממתין עד שזרחה עליו השמש יש לו דם · וזרחה לכם יראי שמי פירו' לצדיקים שמתרפאין בה כדכתיב ומרפא בכנפי' · אבל הרשעי' מלקה ומשחת אות' שנ' הנה יום בא בוער כתנור ולהט אותם וגו' ועל כן זרחה לו הצרעת במצחו : אם

ס'ע ספורנו

כסף שלשים שקלים · כערך בנקבה כי כמוה ענין העבד בקיום המצוות כדאיתא בחגיג' פ"ק : ונמכר בגנבתו · כי לולא זה היו רב דלת העם גנבים שאם יפסידו הגנבה או יאכלוה אין מוסר השב מבלי אין בידם לשלם ותמלא הארץ חמס : כי יבער איש שדה או כרם · בתוך שלו :
ובער

נתבאר זה השרש בד' מקמא: **השרש** הט"א הוא שכבר יראה מלשון התורה שיהיו בענין העדת השור תנאי' מצד הזמן ומצד הדבר הניזק ומצד זמני ההעדה בבעליו בב"ד והנה מה שהו' מצד הזמן הוא שכבר יראה ממה שדקדקה התורה בנגיחות השו' שיהיו ג' ימים רצופים כי שור שהוא מועד להזיק בזמן מה איננו מועד להזיק בזולתו והמשל שאם נגח ג' ימים זה אחר זה הוא מועד לכל הימים וכן אם נגח ג' שבתות זה אחר זה הרי הוא מועד ליום השבת לבד וכן אם נגח מי' ימים לעשרה ימים · ידמה שכבר משלה בשור ההוא לאה מה שתביאהו להזיק שתתעורר בזמן ההוא לבד ואולם מה שהוא מצד הנושא הוא שכבר ידמה מלשון התורה ג"כ שמועד למין מה איננו מועד לזולת המין ההוא כאלו תאמר שהמועד לאדם איננו מועד לבהמה ומועד לשור איננו מועד לחמור ולא זכרה התורה במועד ובתם נגיחה במין אחר ר"ל בשור שהמית האדם וזכרה נגיחת האדם במועד ובתם וכן הענין בשור שהזיק שור ולזה ידמ' שהמועד למין אחד איננו מועד למין אחר ואולם אם נגח שור חמור וגמל הרי הוא מועד לכל המינין כמו שהמועד לג' ימים רצופי' הוא מועד לכל אחד מימי השבוע ובזה האופן יתבאר ג"כ שמועד לנזקין איננו מועד למיתה ושהמועד ליגח איננו מועד לנוף או לנשוך או לרבץ או לבעוט ומזה יתבאר שמועד לקרן ימין איננו מועד לקרן שמא' כבר נתבא' זה בב' מקמא · ואולם מה שהוא מצד זמני ההעדה בבעלים כיראה מלשון התורה באופן מה שיצטרך שתהיה ההעדה בבעלים בג' ימים שנ' או נודע כי שור נגח הוא מתמול שלשום והוא אפשר שסב מתמול שלשום אל ההודעה והוא אפשר ג"כ שיהיה שב אל הנגיחות לבד ולזה יהי' בזה התנאי ספק ובממון נשפוט בו להקל כבר נתבאר זה השר' בב' מקמא · וכבר נשפוט בו להחמיר ר"ל שכבר נשפטהו למועד אע"פ שהעידו העדים ג' העדויות ביום אחד לפי מה שיראה לי בב' מקמא · וידמה ג"כ שבמה שדקדקנו בתנאי הזמן והנושא נשפט להחמיר בעניין הכפר כי יש לאומ' שיאמר שלא אמרה התורה מתמול שלשום אלא לתנאי שלא תהיינה הנגיחות יחד כי לא יהיה מועד ולזה אמר מתמול שלשום להורות שצריך שתהיינה הנגיחות זו אחר זו כי הג' ימים לא יתכן שתהיינה יחד ובזה יתבאר שנ' בשור המועד להריגת הב' מועד להריגת האדם שנ' ואם שור נגח הוא מתמול שלשום ושור נגח קריגא כזה · וכן אם הוא מועד לחבול באנשים חבל של סכנה אפשר שיקרא ג"כ שור נגח ויתחייבו בכל זה הבעלים כופר מספק שהרי הם פושעי' כשלא שמרוהו כראוי אחר שכבר ידעו בו שהוא נגח באחד מאלו הפנים · וכבר נתבאר זה השרש בד' מקמא · ומזה המקום יסור הספק איך יתכן שיבא לתשלומי כפר שור שהרג את האדם כיון שהוא נסקל בהריגה הראשונה שהרי כבר יקרה זה ג"כ כשהרג בני אדם טרפה שהרי אני קורא בו שור נגח כשהיו העדים מכירים בעל השור ואינם מכירים את השור אך הם מכירי' מתכונותיו ומראהו ותארו בראותם זה מרחוק ששור אחד הוא שנגח ג' הנגיחות וזה יביא בעל השור אל שיחויב לשמור כל השורים אשר לו שם וכשלא שמרם כלם הוא פושע כבר נתבאר זה בד' מקמא · ואין ספק שאם חזר בו השור מנגיחת מה שהוא מועד לו הרי הוא תם שלא יאמר בו שור נגח הוא אבל יאמר בו שכבר היה שור נגח · וזה יתבאר כשיהיו התינוקות ממשמשים בו ואינו מזיק הדבר שהוא מועד לו בעת שהוא מועד לו כבר נתבאר זה השרש בב' מקמא: **השרש** הט"ב הוא שהשור הטרפ' איננו נסקל וכן אם היה של אדם טרפה וזה כי הסקילה היא להמית החי וזה הוא חשוב כמת וכבר נאמ' בבעליו יומת יצא זה שהוא חשוב כמת כבר נתבאר זה השרש בע' מסנהדרין ויראה לי שאין ראוי לבעלים לגדלו בתוך ביתם שנ' ולא תשים דמים בביתך אך ישחטוהו או ישמרוהו שמירה מעולה מאד באופן שלא יוכל להזיק: **השרש** הט"ג הוא שאין גומרין דינו של שור אלא בפני בעליו אם היו לו בעלי' וזה כי התור' הראה כי ההעדה בב"ד תהיה בפני בעליו שנ' והועד בבעליו ועוד שהוא ראוי שיהיה בעל השור עומד על שורו לטעון מה שאפשר לו לזכות להציל ממונו שלא יענש בלא משפט כבר נתבאר זה השרש ברביעי מקמא: **השרש** הט"ד הוא שהאוכל מהשו' שנגמר דינו לסקילה אע"פ ששחטו לוקה שנ' ולא יאכל את בשרו כבר נתבאר זה השרש בב' מפסחי' ומזה יתבאר שהוא אסור באכילה כי האכילה היא אחת ממיני ההנאה ואין הבדל בזה בין בשרו ועורו וקרניו ושאר חלקיו כי לא הזיק בבשר יותר ממה שהזיק באלו: **השרש** הט"ה הוא שהשור שנגח את האשה ויצאו ילדיה פטור מדמי ולדות וזה כי התורה ביארה בענין הכפר שהוא יהיה בקטני' ובגדולי' שהם שלמי ההויה ולזה לא ימשך זה הדין בעוברי' כי לא הגיע להם שלמות ההויה עדיין כבר נתבאר זה בשמיני מקמא · ובזה יתבאר ששור שחבל באדם משלם נזק של האבר שהזיק ממנו הוא שלם ההויה וזה יתבאר ג"כ מצד אחר וזה כי במקום שהוא יותר בלתי ראוי שיערך בממון חייבה התורה לשלם כפר כשיזיק באבר אחד מאברי האדם יתחייב לו מהתור' שישלם ממון והוא מבואר שמה שיתואר מזה מחיוב נזקי שור באד' והוא שלום הנזק לא הד' דברי' הנשארי' שיתחייב בהם אדם שהזיק באדם לא יהיה דינו כי אם דין הממון וג"כ הנה בין בכוונה בין שלא בכוונה כי לא הבדיל בין אדם לשור כי אם במיתה כמו ששור שהזיק לא יתחלף בו דין החבל ר"ל כי בכל אחד מהם ישלם נזק כמו שיתבאר כן הענין בשור שחבל באדם אבל ביארה התורה שלומי מין בהמתת האדם וממנו נלמד זה הדין בחבלו בו מק"ו · ואולם לא נתחייב תם בחצי נזק לפי שהוא נסקל וא"א להשתלם חצי נזק מגופו · אך בחבלת האדם כמו שנזכר זה באדם שהזיק לאדם כי אין הבדל בו בין המיתה לנזקין בחיוב שלום הנזק והוא מבואר שאין הבדל בחבלות השור בין שהזיק בכוונה ובין שהזיק בלא כוונה שהרי האדם בנזקי גופו חייב אע"פ שלא כוון להזיק ואול' בהמתת האדם חויב שתהיה בכוונה לפי שהשור נסקל וזה ג"כ נלמד מאדם שהזיק באדם שלא זכרה בו התורה כוונה כי אם בהמתה לא לנזקין כבר נתבא' זה בב' מקמא · וראוי שתדע שאם נגח השור המועד שפחה כנענית ויצאו ילדיה משלם דמי ולדות לאדון כי כספו הם וכאלו הזיק ממונו לאחר זה דומה לשורו שנגח פרה של חבירו ויצאו עוברין שבמעיה · כבר נתבאר זה בחמישי מקמא:

השרש הט"ו הוא שהשור איננו מועד למזיקין שהביאוהו האנשים להזיק כמו הענין בשור האצטדין רוצה לומר שלמדוהו לשחק עם שור אחר שנ' כי יגח כי יגוף שיעשה זה מעצמו לא שיגיחוהו או שיגיפוהו ולזה הוא מבואר שאם הרג את האדם בזה האופן איננו נסקל כב' נתבאר זה השר' בד' מקמא · ואם היו לו ב"ח אשר הוא מוכן להזיק כמעט הערה יעירהו האנשי' שהיו נחלטים ממנה כמו הענין בכלבים אשר ישובו במעט אותיות השריקה אע"פ שאין כוונת מוצאי האותיות מפיהם שיעוררו אותו להזיק הנה אין דינו דין שור האצטדין כבר נתבא' זה השר' בשני מבבא קמא: **השרש** הט"ז הוא שהשו' שבעלים פטורין אם הזיקו כמו הענין בשור של חרש שוטה וקטן אם הזיק פטור מלשלם לאיש יהיה ממונם חמור מגופם וזה כי לא יתחייב האדם בנזקי ממונו שהזיק אלא מפני שהוא פושע בשמירתו כבר נתבא' זה השר' בד' מקמא:

השרש הט"ח הוא ששור תם של איש או של אשה שהמית שור רעהו או הזיקו בנגיפה או נגיחה או דריסה או בעיטה או נשיכה הנה הבעלים משלמין חצי מה שהוזק בסבת ההמתה או החבלה מגוף השו' המזיק היה שוה מעט או הרבה שנ' כי יגוף שור איש את שור רעהו וגו' ואחד שור ואחד שאר בעלי חיים שיזיקו באופן שדרכם להזיק ואחד שהמיתו או חבלו כי הכונה כלה היא להסיר המזיקים מבין האנשים והוא מבואר כי בכלל מה שפיחתו המיתה יהיה בכלל שכר הוצאת הנבלה מהמקום שהפילה שם כי אם היתה במקום עמוק ויצטרך לשכור האנשים להוציאה משם ובכלל הנה שכר הטורח בהבאת' למקום אפשר שתמכר בו לאוי שיגרע מדמי הנבלה כבר נתבאר זה השר' בא' מקמא · וממה שזכרנו שהתם משלם חצי נזק מגופו יתבא' לנו שיש לאיש הניזק שהוזק שותפות בשור ההוא ויתחייב בנזקין שיזיק אחר זה לפי החלק שהיה לו או כב' נתבאר זה השרש בד' מקמא: **השרש** הי"ט הוא שהשור לא יתחייב בניזקין ברשות המזיק כי אין לבעלי' פשיעה בזה כיון שהכנים הניזק שורו או כליו שם שלא ברשות הבעלים · וכבר יתבאר לך אמתת זה הענין כי התורה דקדקה בנזקי שן ורגל שיהיה היזקם ברשות הניזק כי או בעל הפחת הוא בלתי פושע בזה · ואולם ברשות הרבים יהיה פטור כי דרך הבהמות ללכת ברשות הרבים ואין דרך האנשים להניח כליהם או פירותיהם בר"ה ולזה יהיה הניזק הוא הפושע בזה לא המזיק ומזה יתבא' שעל נזקי קרן והדומה לו יתחייב בר"ה וכ"ש אם הזיק ברשו' הניזק כבר נתבאר זה השר' בא' מבבא קמא: **השרש** הכ' הוא שהשו' המועד ששמרוהו בעליו כראוי ויצא והזיק הבעלים פטורים שנ' ולא ישמרנו בעליו והרי שמרו ואם לא שמרו כראוי הבעלים משלמין נזק שלם מן

המטלטלים או מן העדית שבקרקע כמו שהתבאר בשרשים הכוללים שנ' שלם ישלם שור תחת שור והנה השמירה תהיה אם קשרו במוסרה ונעל בפניו בדלת שיכול לעמוד ברוח מצויה כי כשהיה הענין בזה התואר הנה יתבאר שאין בו אפשרות לפי המנהג לצאת ולהזיק אם לא שהיתה שם סבה שתחייבהו לצאת כמו שהניחו שם בחמה או שהניחו בזולת מאכל ומשקה והיה רעב וצמא או שמסרה לחרש שוטה וקטן שאינם בני דעת כי או הבעלים פושעים כאלו לא שמרוהו כבר נתבא' זה השרש בד' ובו' מקמא · והנה יתבא' שאלו התשלומין הם כסף או שוה כסף מהמטלטלין או ממיטב הקרקעות שהרי התורה ביארה בבור שהבעלים · משלימין כסף בשווי הדבר הנזק שנ' כסף ישיב לבעליו וכ"ש שיתחייב בזה בנזק השור שדרכו לילך ולהזיק וכוונתו להזיק ולזה הוא מבואר שמה שאמרה תורה בשו' מועד שלם ישלם שור תחת שו' הרצון בו השווי מה שהזיק לא שיפטו' בשו' שהזיק אם הזיק יותר מכדי דמיו ולא שיתן שור שהיה שוה מנה אם הזיק שור שוה עשרים דינרין הנה יתבא' ממה שנ' בבור שכסף הוא כשוה כסף וכ"ש שיהיה שוה כסף ככסף כי אין ערך הכסף מצד עצמו כי אם מצד הסכמת האנשים והנה השוה כסף שהוא ככסף המטלטלים שאפש' לו להעתיקם בכל מקום שירצה או למכרם לא הקרקעות אלא אם היו עדית שיקפצו עליהם האנשים לקנותם לחשיבותם כי א"א לו להעתיקם וזה השר' כולל לכל התשלומין המוכרים בתורה זולת תשלומי המלו' שהתורה נתנה הבחיר' בזה ללוה שנ' בחוץ תעמוד והאיש אשר אתה נושה בו יוציא אליך את העבוט החוצה כבר נתבאר זה השר' בא' מבבא קמא:

השרש הכ"א הוא שהשור שנגח שור רעהו פטור כגון שהיה השור הניזק של הקד' וכן אם היה השור המזיק של הקד' והניזק של הדיוט שאין אני קורא שור רעהו אך אם הי' בו חלק לרעהו וחלק להקד' הנה יהיה חלק ההדיוט כנגד החיוב אם הזיק או הוזק כבר נתבאר זה השר' בא' וברביעי מבבא קמא: **השרש** הכ"ב הוא שאין הבדל בנזק השור בין שהזיק ב"ח או שבר את הכלים ובין שהמית הב"ח או שחבל בו כשיהיה זה באופן שיהיה בו פשיעה לבעל השור ר"ל כשהיו הכלים במקום שדרך האנשים להניח שם כליהם וזה מבואר מאד כי כוונת התורה בזה היא לסלק ההיזקים כלם מבין האנשים והנה ישלם נזק הכלי כשישומו מה שהי' שוה קודם שבירתו וכמה הוא שוה אחר שבירתו כמו הענין בהמתתו הב"ח שישומו מה שפחתתו זאת המיתה מדמיו כבר נתבאר זה השר' בא' ובחמישי מבבא בתרא ומזה יתבא' שאם חבל הב"ח וכחש אחר זה מחמת מכה משלם לו המזיק מן הכחש ההוא לפי משפטו ר"ל שאם היה תם משלם חצי נזק מגופו ואם הי' מועד משלם נזק שלם וזה הכחש היתה סבתו המכה בעצמות וא"א לאומר שיאמר שכבר היה אפש' לו לשוחטו או למכרו תיכף קודם שתתכחש יותר כי לא היה אפשר זה לו קודם שיראה לדיינין זה הנזק וישפטו ביניהם ואולם במיתה היא פחת הנבלה על הניזק שכבר היה בידו למכרה תכף קוד' שתתעפש כי אין צריך שיראה הנבלה לדיינים אחר שכבר נתבאר זה המתת הב"ח בסבת נגיחת השור ההוא כי שעור ההמתה לא יתחלף בפחות וביתר כמו הענין בחבל ולזה לא יתחייב בפחת הנבלה מזאת ההמתה בעצמות וכן מה שיתחייב במקרה מההפסד בעבור המכה לא יתחייב בו המזיק והמשל שהשמין ופטם הניזק השור הנחבל ויודע שלולא המכה ההיא היה משביח מזה יותר שעור רב אם פטמוהו בזה האופן לא יתחייב המזיק כי אם מה שפחתתו המכ' בזולת פטומו הבהמ' ולפי שזה אי אפשר שיודע הנה ישלם מה שפחתתו המכה בעת החבל כבר נתבאר זה השר' ברביעי' מבבא קמא:

וכי יפתח איש בור עד כי יתן איש אל רעהו.

ביאור דברי הפרשה

וכי יפתח איש בור שהיה מכוסה כראוי או כי יכרה איש בור ולא יכסנו כראוי ונפל שמה שור או חמור או אחד משאר ב"ח · בעל הבור ישלם הניזק שבא בב"ח ההוא בסבת הבור כסף ישיב לבעליו כשעור היזק ההוא · והמת יהיה לו · ר"ל לניזק כי זה מן הראוי רצוני שלא ישלם בעל הבור אלא ההיזק שנתחדש בסבת הבור ולזה יהיה אמרו והמת יהיה לו שב אל הניזק ולא אל המזיק · וראוי היה להיו' כן שאם אתה אומר שתהיה הנבלה למזיק הנה יקרה מזה שתפסד הנבלה כי המזיק לא ירצה להחזיק בה כדי שלא יחייב עצמו בתשלומי הנזק ההוא עד יוברר הדבר על פי עדים ויחתך הדין על יד ב"ד והבעלים לא יחזיקו בה ולפי שאינה שלהם ולזה היה מהיושר התוריי שתהיה הנבלה לניזק והוא ישתדל למכרה באופן שלא תפסד אלא שבעל הבור חייב להוציא לו משם הנבלה ר"ל שהוא יפרע שכר ההוצאה ההיא · כי היא גרם לו זה הנזק ג"כ והוא מבואר שהאיש והאשה שוין בזה הדין שנ' בעל הבור · ואולם דבר הכתוב בהווה כי הכונה היתה לסלק ההיזקים באופן שלא יבא נזק מהאדם לחברו ואמנם הקטן והשוטה והחרש לא ינהג בהם זה הדין כי אינם בני דעת ולזה כוונה התורה באמרה וכי יפתח איש בור להוציא הקטן ומי שידמה לו שאינם בני דעת וראוי שתדע שזה הדין לא ינהג אלא במקום שהיה רשות לב"ח ההוא להלך כמו רשות בעליו ורשות הרבים ומה שידמה לו שנ' ונפל שמה שור או חמור שיפול בדרך נפיל' ואין דרך שיכנסו השור והחמור של אדם בביתו של חברו ועוד שאין לו אשם על זה והנ' יתחייב על הבור שהוא בר"הר אע"פ שאינו שלו לפי שלא היה לו רשות להמצי' שם ההיזקים והנ' אם חפר ברשותו והפקיר אחר זה רשותו ולא הפקיר בורו חייב בנזקים ההם לפי שהוא בעל הבור ובכלל איך שהיה הוא בעל הבור הנה הוא חייב בנזקי הבור שנאמר בעל הבור ישלם אמנם אם הפקיר רשותו ובורו לא ישאר בכאן מי יתחייב בעבורו בנזקי הבור לפי שלא יתחייב על החפירה שכבר חפר בשלו ואינו ג"כ בעל הבור וכבר יתבאר לך שהוא יתחייב על חפירתו בור ברשות הרבים ואע"פ שאינו שלו שנא' וכי יפתח איש בור מגיד לך שאל פתיחתו אותו הוא חייב ומפני זה יקרא בעל הבור כי הוא המציא התקלה ההיא ואינו חייב על נזקי הבור שאינו שלו אלא אם המציא התקלה ההיא מדעתו כאלו תאמר שפתח הבור או חפר אותו אבל אם היה אנוס בהמצאתו אותו פטור כמו שנתקל ונשברה כדו בר"הר · וראוי שתדע שאחד הבור ואחד שאר התקלות הדומות לה כאלו תאמר שהניח אבן בר"ה ונתקל בה הב"ח בהליכתו ואחד שור וחמור ואחד שאר הב"ח ואמנם דבר הכתוב בהווה וראוי שתדע שלא יתחייב על מיתת שור וחמור אם לא היתה נפילתם לפי הנהוג רצוני שאם היו קטנים או שוטים או סומי' יתחייב על נפילתם לפי שאין דרכם להתבונן בדרך אם יש שם מכשול אם לא ואולם אם היו גדולים ופקחי' הנה הוא פטור לפי שדרכם להתבונן בדרכים אלא אם נפלה הבהמה בלילה או שדחפה ב"ח אחר שם או שהיתה אבן אצל הבור שנתקל בה ונפל או שנשפכו שם מים אצל הבור והוחלקה שם ונפלה כי כשהיה הענ' על זה התואר יתחיי' בעל הבור כי הבהמה היא כמו אנוסה בזאת הנפילה ואם היתה לתקלה אחרת בעלים ישלמו יחד בעל הבור ובעל התקלה ההיא הנזק כי לכל אחד מהם מבוא בהמצאת זה הנזק וראוי שתדע כי בהמתו של אדם אם המציא תקלה בר"הר הנה בעל הבהמה פטור מלשלם הנזקין שיתחדשו מפני התקלה ההיא שנא' כי יפתח איש בור ולא שיפתח שור בור · וראוי שתדע שמי שימסור בורו לבן דעת שישמר אותו פטור מנזקי הבור שנאמר ולא יכסנו והוא הדין לשמירה שתשוה כמו הכסוי כי כוונת התורה מבוארת בזה הענין והנה אם כסהו בכליו של חברו ובא חברו ונטלו הנה לא יפטרהו זה הכסוי כי לא היה לו רשות לכסותו בו וחברו כשנטלו נטלו ברשות והנה אמרה התורה בור שיש בו כדי להמית אף כל שיש בו כדי להמית ולזה אם לא היה בתקלה כדי להמית פטור מהמיתה אבל הוא חייב על הנזקי' לפי שכבר יש בו כדי להזיק · וראוי שתדע שאם נפל בבור אדם ומת שבעל הבור פטור כי התורה ביארה דין המתת האדם בשור המועד מפני שיש לו בעצמו התחלה ללכת ולהזיק ואולם הבור אין לו התחלה בעצמו ללכת ולהזיק ולזה לא נלמד זה הדין · בבור ממה שנא' בזה בשור ואולם אם נזק אדם בנפילתו בבור הנה יתחייב בנזקיו בעל הבור ואפילו אם היה פקח ונפל שם ביום כי אין דרך בני אדם להתבונן בדרכים כי ההיזק אחד ר"ל כי הוא ישלם לו הממון שחסר אותו אם נפלה שם בהמתו ולזה ישלם לו מה שחסרו מהממון כשנפל שם הוא בעצמו וכמו שלא ישלם לו מבהמתו כי אם הנזק כן לא ישלם לו מגופו כי אם הנזק ואולם שאר הדברי' לא ישלם לו וכבר יתבאר זה באופן אחר וזה כי הוא זכר שור וחמור להוציא אדם שאינו מסוגם הקרוב וכבר נתמעט האדם לענין המיתה שנזכרה בשור וחמור ולפי שהוא מבואר שבעל הבור חייב על נזקי

רשי

ובער · הוא נזקי השן האוכלת ומבערת : בשדה אחר · בשל איש אחר : מיטב שדהו ישלם · שמין את הנזק ואם בא לשלם לו קרקע דמי נזקו ישלם לו ממיטב שדותיו אם היה נזקו סלע יתן לו שוה סלע מעדית שיש לו למדך הכתוב שהנזקין שמין להם בעדית : כי תצא אש · אפילו מעצמה : ומצאה קוצים · קר"דונס בלע"ז : ונאכל גדיש · שליחכה בקוצים עד שהגיעה לגדיש או לקמה המחוברת בקרקע : או השדה · שליחכה את נירו וצריך לניר אותה פעם שנייה : שלם ישלם המבער · אע"פ שהדליק בתוך שלו והיא יצאה מעצמה על ידי קוצים שמצאה חייב לשלם לפי שלא שמר את גחלתו שלא תצא ותזיק : וגונב מבית האיש · לפי דבריו : אם ימצא הגנב ישלם שנים לבעלים : ואם לא ימצא הגנב ובא השומר הזה שהוא בעל הבית ונקרב אל הדיינין לדון עם זה ולישבע לו שלא שלח ידו בשלו : על כל דבר פשע · שימצא שקרן בשבועתו שיעידו עדים שהוא עצמו גנבו וירשיעוהו אלהים על פי העדים : ישלם שנים לרעהו · למדך הכתוב שהטוען בפקדון לומר נגנב הימנו ונמצא שהוא עצמו גנבו משלם תשלומי כפל והימתי בזמן שנשבע ואח"כ באו עדים שכך דרשו רבותינו : ונקרב בעל הבית אל האלהים · קריבה זו שבועה היא אתה אומר לשבועה או אינו אלא לדין שכיון שבא לדין וכפר לומר נגנבה מיד יתחייב כפל אם באו עדים שהוא בידו נאמר כאן שליחות יד ונאמר למטה שליחות יד שבועת יי׳ תהיה בין שניהם אם לא שלח ידו מה להלן שבועה אף כאן שבועה : אשר יאמר כי הוא זה · לפי פשוטו אשר יאמר העד כי הוא זה שנשבעת עליו הרי הוא אצלך עד הדיינין יבא דבר שניהם ויחקרו את העדות ואם כשרים הם וירשיעוהו לשומר זה ישלם שנים ואם ירשיעו את העדים שנמצאו זוממין ישלמו הם שנים לשומר ורז"ל דרשו כי הוא זה ללמד שאין מחייבין אותו שבועה אלא אם כן הודה במקצת לומר כך וכך אני חייב לך והמותר נגנב ממני : כי יתן איש אל רעהו חמור או שור פרשה ראשונה נאמרה בשומר חנם לפיכך פטר בו את הגנבה כמו שכתוב ונגנב מבית האיש : אם לא ימצא הגנב ונקרב בעל הבית לשבועה למדת שפוטר עצמו בשבועה זו ופרשה זו אמורה בשומר שכר לפיכך אינו פטור אם נגנב כמו שכתוב אם גנוב יגנב מעמו ישלם אבל על האונס כמו מת מעצמו או נשבר או נשבה בחזקה על ידי לסטים ואין רואה שיעיד בדבר שבועת יי׳ תהיה ישבע שכן הוא כדבריו והוא לא שלח בה יד להשתמש בה לעצמו שאם שלח בה יד ואח״כ נאנסה חייב באונסין : ולקח בעליו השבועה · ולא ישלם לו השומר כלום : ואם טרף יטרף · על ידי חיה רעה : יביאהו עד · יביא עדים שנטרפה באונס ופטור : הטרפה לא ישלם · אינו אומר טרפה לא ישלם אלא הטרפה יש טרפה שהוא משלם ויש טרפה שאינו משלם טרפת חתול ושועל ונמיה משלם טרפת זאב ארי ודוב ונחש אינו משלם ומי לחשך לדון כן שהרי כתוב ומת או נשבר או נשבה מה מיתה שאין יכול להציל אף שבר ושביה שאין יכול להציל : וכי ישאל · בא ללמד על השואל שחייב באונסין : בעליו אין עמו · אם בעליו של שור אינו עם השואל במלאכתו : ואם בעליו עמו · בין שהוא באותה מלאכה בין שהוא במלאכה אחרת היה עמו בשעת שאלה אינו צריך להיות עמו בשעת שבירה ומיתה : אם שכיר הוא · אם השור אינו שאול אלא שכיר בא בשכרו ליד השוכר הזה ולא בשאלה ואין כל הנאה שלו שהרי על ידי שכרו נשתמש ואין לו משפט שואל להתחייב באונסין ולא פירש מה דינו אם כשומר חנם או כשומר שכר לפיכך נחלקו בו חכמי ישר׳ שוכר כיצד משלם רבי מאיר אומר כשומר חנם רבי יהודה אומר כשומר שכר : וכי יפתה · מדבר על לבה עד ששומעת לו וכן תרגם ארי ישדל שדול בלשון ארמי כפתוי בלשון עברי : מהר ימהרנה · יפסוק לה מוהר כמשפט איש לאשתו שכותב לה כתובה וישאנה : כמהר הבתולת · שהוא קצוב חמשים כסף אצל התופס את הבתולה ושוכב עמה באונס שנאמר ונתן האיש השוכב עמה לאבי הנערה חמשים כסף : מכשפה

את־בעירה ובער בשדה אחר מיטב שדהו ומיטב כרמו ישלם: ס
ה כי־תצא אש ומצאה קצים ונאכל גדיש או הקמה או השדה שלם ישלם המבער את־הבערה: ס
כי־יתן איש אל־רעהו כסף או־כלים לשמר וגנב מבית האיש אם־ימצא הגנב ישלם שנים: אם־לא ימצא הגנב ונקרב בעל־הבית אל־האלהים אם־לא שלח ידו במלאכת רעהו: על־כל־דבר־פשע על־שור על־חמור על־שה על־שלמה על־כל־אבדה אשר יאמר כי־הוא זה עד האלהים יבא דבר־שניהם אשר ירשיען אלהים ישלם שנים לרעהו: ס
כי־יתן איש אל־רעהו חמור או־שור או־שה וכל־בהמה לשמר ומת או־נשבר או־נשבה אין ראה: שבעת יהוה תהיה בין שניהם אם־לא שלח ידו במלאכת רעהו ולקח בעליו ולא ישלם: ואם־גנב יגנב מעמו ישלם לבעליו: אם־טרף יטרף יבאהו עד הטרפה לא ישלם: ס
וכי־ישאל איש מעם רעהו ונשבר או־מת בעליו אין־עמו שלם ישלם: אם־בעליו עמו לא ישלם אם־שכיר הוא בא בשכרו: ס
טו וכי־יפתה איש בתולה אשר לא־ארשה ושכב עמה מהר ימהרנה לו לאשה: אם־מאן ימאן אביה לתתה לו כסף ישקל כמהר הבתולת: ס
מכשפה

יַת־בְּעִירֵיהּ וִייכוֹל בַּחֲקַל אָחֳרָן שְׁפַר חַקְלֵיהּ וּשְׁפַר כַּרְמֵיהּ יְשַׁלֵּם: אֲרֵי־תִתַּפַּק נוּר וְיִשְׁכַּח כּוּבִין וְיִתְאַכְלוּן גְּדִישִׁין אוֹ קָמְתָא אוֹ חֲקַל שַׁלָּמָא יְשַׁלֵּם דְּאַדְלֵיק יַת־דְּלֵיקְתָא: אֲרֵי־יִתֵּן גְּבַר לְחַבְרֵיהּ כְּסַף אוֹ־מָנִין לְמִטַּר וְיִתְגַּנְּבוּן מִבֵּית גַּבְרָא אִם־יִשְׁתְּכַח גַּנָּבָא יְשַׁלֵּם עַל־חַד־תְּרֵין: אִם־לָא יִשְׁתְּכַח גַּנָּבָא וְיִתְקְרֵיב מָרֵיהּ־דְּבֵיתָא לִקְדָם־דַּיָּנַיָּא אִם־לָא אוֹשֵׁיט יְדֵיהּ בְּמָא־דִמְסַר־לֵיהּ חַבְרֵיהּ: עַל־כָּל־פִּתְגַּם־דְּחוֹב עַל־תּוֹר עַל־חֲמָר עַל־אִמַּר עַל־כְּסוּ עַל־כָּל־אֲבֵידְתָא דִּי יֵימַר אֲרֵי־הוּא דֵין לִקְדָם דַּיָּנַיָּא יֵיעוֹל דִּין תַּרְוֵיהוֹן דִּי יְחַיְּבוּן דַּיָּנַיָּא יְשַׁלֵּם עַל־חַד־תְּרֵין לְחַבְרֵיהּ: אֲרֵי־יִתֵּן גְּבַר לְחַבְרֵיהּ חֲמָר אוֹ־תוֹר אוֹ־אִמַּר וְכָל־בְּעִירָא לְמִטַּר וִימוּת אוֹ־אִתְּבַר אוֹ־אִשְׁתְּבִי לֵית דְּחָזֵי: מוֹמָתָא דַיְיָ תְּהֵי בֵּין תַּרְוֵיהוֹן אִם־לָא אוֹשֵׁיט יְדֵיהּ בְּמָא־דִמְסַר־לֵיהּ חַבְרֵיהּ וִיקַבֵּיל־מָרֵיהּ מִנֵּיהּ־מוֹמָתָא וְלָא־יְשַׁלֵּם: וְאִם־אִתְגְּנָבָא יִתְגְּנֵיב מֵעִמֵּיהּ יְשַׁלֵּם לְמָרוֹהִי: אִם־אִתְבְּרָא יִתְבַּר יַיְתֵי סַהֲדִין דְּתַבִיר לָא יְשַׁלֵּם: וַאֲרֵי־יִשְׁאַל גְּבַר מִן חַבְרֵיהּ וְיִתְבַּר אוֹ־יְמוּת מָרֵיהּ לֵית־עִמֵּיהּ שַׁלָּמָא יְשַׁלֵּם: אִם־מָרֵיהּ עִמֵּיהּ לָא יְשַׁלֵּם אִם־אֲגִירָא הוּא עַל בַּאֲגְרֵיהּ: וַאֲרֵי־יְשַׁדֵּל גְּבַר בְּתוּלְתָּא דְּלָא מְאָרְסָא וְיִשְׁכּוֹב עִמַּהּ קַיָּמָא יְקַיְּמִינַּהּ לֵיהּ לְאִנְתּוּ: אִם־מְצָבָא לָא־יִצְבֵּי אֲבוּהָא לְמִתְּנַהּ לֵיהּ כַּסְפָּא יִתְקוֹל כְּמוֹהַר בְּתוּלְתָא: חרשא

ובער ב׳ בתרי ליש׳ וסי׳ בשדה אחר · ובער עליה הכהן : קצים ד׳ ב׳ חס׳ וב׳ מ״ל וסי׳ כי תצא איש ומצאה · נירו לכם ניר · קוצים כסוחים · ב׳ בתרא׳ מ״ל : כל ר״פ דקריי׳ ואם לא ב״מח אם לא סימ׳ מצויין בסד׳ חיי שר׳ : ג׳ פסו׳ דמיין אית בהון ו׳ מלין דמיין לא נסבי׳ וי״ו וקדמ׳ ר״פ וסי׳ על כל דבר פשע או גבן או דק · למי אוי למי אבוי : על חמור חד מן כ׳ זוגין תדין אל ותרין על וסי׳ במסרא רבת׳ : שלמה ד׳ בליש׳ וסי׳ על כל דבר פשע · אם חבל תחבל · ושכב בשלמתו · ואולך אתכם ארבעים שנה · וכל קריי׳ דכו׳ שלמת ב״מו שמלה וסי׳ ביהושע ס׳ ז׳ : וכל בהמה ג׳ וסי׳ כי יתן איש וכל בהמה מפרסת : דמשנה תורה · החיה וכל בהמה : נשבה ג׳ וסי׳ מצויין פרשת לך לך : שבעת ה׳ ד׳ חס׳ וא׳ מלא וסי׳ שבעת יי׳ תהיה בין · וכל שבעת אסר לענת נפש ויחמל דוד על מפיבשת · ומדוע לא שמרת את׳ אני פי מלך שמור · דין מ״ל : וא׳ ושבועת שקר אל : יפתה ד׳ וסי׳ איש בתולה · מי יפתה את אחאב · וחברו דד״ה · איש חמס יפתה רעהו :

אבן עזרא

כי תצא אש · גם זה דבק כי ידבר על נזק השדה · וטעם המבעיר איננו כמו כי יבער איש אע״פ שהם מבנין אחד כי מלת אש תורה עליו וזאת הדרך נחו׳ בלשון הקדש להמר מלת שוה והיא משני טעמים כמו בלחי החמור חמור חמורתי׳ רוכבים על שלשים עיירי׳ ושלשי׳ עיירי׳ להם וזאת השנית עירים והעד להם יקראו חוות יאיר : כי יתן׳ גם זה דבק כי על דבר הגנבה ידבר להשלי׳ משפטי הגנבות : אם לא שלח ידו יורה כי ונקרב בעל הבית שבועה היא לפני הדייני׳ על כן אחריו על כל דבר פשע שפשע הנשבע ור׳ ישועה אמ׳ כי פשע הוא שיצא מרשותו כמו אז תפשע אדום מתחת יד יהודה והנה על כל דבר פשע כולל הבא אחריו וכל דבר שיצא מרשות הבעלי׳ בין שנגנב בין שאבדה וכחש בה ולא הודה : אשר יאמ׳ · העד : כי הוא זה · אם ירשיעון האלהים השומר כי הוא עצמו גנבו או כחש האבדה שמצא ונעשה גנב עלי׳ : כי יתן זה שומר שכר : במלאכת רעהו · כמו לרגל המלאכ׳ אשר לפני ולא יקח ממנו רק השבוע׳ : אם · על זה קבל שכרו : יביאהו עד · יביא קצת הנטרף להיו׳ לו לעד על דרך שכתב כאשר יציל הרועה מפי הארי שתי כרעי׳ או בדל אזן : וכי ישאל · על דר׳ הפשט בעליו אין עמו ויכול לטעון על השואל שהכביד על בהמתו : אם שהוא ראה בעצמו איך נשבר או מת וככה השכיר שבא עם השוכר בדרך אחד : וכי יפתה איש · השלי׳ לדבר על גניבת ממון ועתה ידבר על גניבת הלב הוא המפת׳ כי ההוה לפתות הנערו׳ שאין דעתם שלימה : אשר לא אורשה · כי המאורשה אע״פ שלא נבעלה נקראת אשת רעהו · מלת ימהרנה כמו מוהר בענין קשור כמו אחר מהרו כי גזרת מהרה לא תמצא בפעלים רק מהבנין הדגוש בכל המקר׳ : כסף ישקול׳ בעבור שפתה : מכשפה

בעל הטורים

אם לא ימצא הגנב ונקרב · ר״ת אליהו רמז לשנים שהפקידו אצל אחד זה מנה וזה מאתי׳ · זה אומר מאתים שלי וזה אומר מאתים שלי כיון שאינו נמצא מי רואה לגנוב יהא מונח עד שיבא אליהו : אם לא ימצא הגנב · בגימ׳ הוא עצמו גנבו · יאמר בגימט׳ זה מן הטענה · אשר יאמר כי הוא זה בגימ׳ מודה במקצת טענה : מכשפה אותיות המכשף אחד האיש ואחד האשה אלא שדב׳ הכתוב בהווה · וסמיך ליה כל שוכב עם בהמה שרוב עריות ע״י כשפי׳ ד״א רמז לבלעם הקוסם ששכב עם אתונו · כל שוכב עם אותיות בלעם · וסמיך ליה זובח לאלהי׳ יחרם שרוב מכשפות על ידי זביחה לאלהים אחרים : תחיה

מ״ע ספורנו

ובער בשדה אחר · אף ע״פ שיצאה הבהמה מאליה אל שדה אחר : מיטב שדהו ומיטב כרמו ישלם · שהשן והרגל מועדות ברשות הניזק (קמא פרק ראשון) : כסף או כלים · שסתם אלה ישמרם איש עשיר בחנם : אם לא שלח ידו · שאם שלח חייב אפי׳ באונסין : אשר יאמר כי הוא זה · וכמו כן כשיאמר בעל דין הנתבע זה הוא אמת ולא אחר טענתך וזהו מודה מקצת : עד האלהים יבא דבר שניהם · התובע והנתבע לשבועה בין שהם מפקיד ונפקד בין שהם מלוה ולוה שמודה בקצת : אשר ירשיעון אלהים ישלם שנים · אבל מי שירשיעוהו אלהים לגנב שהיה טוען טענת גנב לשקר ישלם שנים כדין גנב : חמור או שור או שה · סתם אלה ישמרו אותם שניי׳ עם בשכר : יביאהו עד · כבר אמרו (שם) כל מקום שנ׳ עד אחד הרי כאן שנים יאמר אם כן אם טרוף יטרף על ידי חיה רעה בשעה יש רואה כי יקרא עליה מלא רועי׳ הנה או יביא את הנטרף ואיזה זוג עדים שיעידו שזו היא שנטרפה באונס : הטרפה · באונס : לא ישלם · אבל אבלוה חיות מחסרון שמירה ישלם כאמרם ז״ל (מציעא פ׳ השואל) זאב אחד אינו אונס · כלב אחד אינו אונס ואין צריך לומר חתול ונמיה ודומיהם שיכול להציל : אם בעליו עמו · במלאכתו בשעת שאלה : לא ישלם · שבשם משאיל בקרוב דעת כזה הוא נותן מתנה על דעת שיחזיר וכיון שלא התנה אינו חייב להחזיר אלא בשהיא נמצאת בעין שאפילו לדעת האומר שבמתנה על מנת להחזיר חייב באונסין זהו מטעם שהתנאי של על מנת מבטל את המתנה אם לא יקויים התנאי · אבל בזה שהיא מתנה על דעת להחזיר בלתי תנאי שיבטל המתנה אם לא יחזירנה הנה כל זמן שהיא בידי המקבל היא שלו אף על פי שלא יחזירה אחר כך ולא יתחייב על כל מה שיארע בה אפי׳ בפשיעה וכבן נשא שקבלה (שם) שישיה פטור כל שום בבעלים אפילו בפשיעה : וזבח

חזקוני

מיטב שדהו · פרש״י למדך הכתוב שהנזקין שמין להם בעדית היינו טעמא דאדם רוצה בקב שלו יותר מקביי׳ של חבירו ועוד שהרי שלו מזומן לו ועוד כדי להזהירו שלא להזיק את חברו אבל גבי מלוה ולוה אינו מתכוין להזיק אלא מתוך דחקו אינו משלם לו דיו אם ישלם בזבורית וכדי שלא ינעול דלת בפני עניים לגוים תקנו חכמים לשלם בינונית וכתובת אשה בזבורית דלא אפסדי׳ מידי : מיטב שדהו · מה שהיה ראוי שדהו וכרמו לבא לידי מיטב אם הניחתו הבהמה מלאכול : ישלם · המזיק לניזק כעת הקציר או כעת הבציר שאילו לא היה כעת היה גדל ומטיב : כסף או כלים לשמור · פרש״י זו בשומר חנם שהרי אין דרך לשואל שכר על שמירת כסף וכלים לפי שאינו טורח בשמירתם אלא מכניס בתיקו׳ המשתמר כשאר ממונו לפיכך נגנבו או אבדו פטור : וגונב מבית האיש · מקרא זה בא לפטור את הגונב אשר הגנב : ישלם שנים · דכיון דטוען טענת גנב הרי הוא הודה שמי שלקחו נגנב הוא לפיכך משלם כדין גנב : ישלם שנים לרעהו · וכתוב אחד אומר ושלם אותו בראשו וחמישיתו יוסף עליו כיצד יתקיימו שני כתובים הללו אלא כל המשלם קרן משלם חומש ושאינו משלם קרן פטור מן החומש : ונקרב בעל הבית · לשבועה מדכתיב אם לא שלח ידו במלאכת רעהו אבל אין לומר ונקר׳ לדין דהיכי תפר׳ ונקרב לדין אם לא שלח אבל אם שלח לא יעשה דין וכל שכן שצריך לעשות דין : במלאכ׳ רעהו : לשון קנין וכנכסים כמו לרגל המלאכה : חמור או שור או שה · פרשה זו בשומר שכר שאין דרך לשומרן אלא בשכר לפי שיש טורח בשמירתן להוציאן ולהכניסן להאכילן ולהשקותן וכשמפקידן ע״מ לשמרן מגנבים ואבדים מפקידם אצלו : ומת · מעצמו : או נשבר · ע״י שיות כמו ולא שבר את המזמור דמלכי׳ : או נשבה · ע״י ליסטים כל אלו אונסים שאם לא כן היה לו לומר ונגנב כמו למעלה : אין רואה · קאי אכולהו לעיל בפרשת שומר חנם לא שייך למכתב אין רואה דפשיטא לן דאין דרך נגנבה אלא בסתר : שבועת יי׳ תהיה בין שניהם שמתה באונס כיון שאין רואה הא אם יש רואה כלומר שנשבה במקום שרבים מצויין שם צריך לשלם דאין מהימן בשבועה דאם כדבריו היו לו עדים : בין שניהם · להוציא את שבכנגדו משבועה : אם לא שלח ידו · אף מתה באונס : ואם גנוב יגנב מעמו ישלם דכיון שיש לו שכר על שמירתו היה לו להזהר בו : אם טרוף יטרף יביאהו עד · את השאר שיצא מן הטרפ׳ יביאהו להיות לו לעד שנטרפה ובאנסא ממנו ומכינו שנגנון זה שהרועי׳ דרכם לדמו׳ עצמם עד שיצאו מעט מן הטרפה להביא לפני הבעלים ופטורים וכן כתוב כהושע כאשר יציל הרועה מפי הארי ומפי הדוב שתי כרעים או בדל אזן וגומר שיש לתמוה עם יש לרועה להציל כל כך דבר מועט אלא ודאי בשביל כך הוא : וכי ישאל איש ונו׳ · בעליו של בהמה דייני הפשיל : שלם ישלם · השואל כשנשבר או מת לפי שכל ההנאה שלו חייב הוא באונסיה דיכול הפשיל לטעון על השואל שהכביד על בהמתו : אם בעליו · אבל אם בעליו של בהמה עם השואל בשעת מיתה לא ישלם שום דבר לפי שרואה שנהג עמה כראוי : אם שכיר הוא לפי הפשט אם בעל הבהמה שכיר הוא לשואל ונשברה הבהמה או מתה בפשיעת השואל לא יפטר השואל בשביל שבעל הבהמה עמו שהרי הוא בא בשכרו ולעצמו הוא טורח ואינו משועבד לשואל : וכי יפתה איש · לאחר שהשלים לדבר על גניבת ממון התחיל לדבר על גניבת הלב הוא המפתה : אשר לא אורשה · הא אם אורשה איש אחר אם יקחנה ויוכיר לה נבותה והיא היתה בעירה בעל כרחו כדי שלא יבליעכה : מהור ימהרנה לו · חייב בקילה : ואם מאן ימאן אביה לתתה לו : אין לי אלא אביה היא מנאה מנין ת״ל מאן ימאן מ״מ : כמהר הבתולות · השבואלדות בזקים אשר לא ידעה לפסחר שפתוי אלא שיכול לפוליאו בנע אשר שכתרבית לו : הם אכוסות עם להלן חמשים אף כאן חמשים ומה כאן שקלים דכתיב ישקל אף להלן במאתים שקלים :
מכשפה

בהמה כמו שהוא חייב על מיתתה כי ההיזק הוא אחד ולא נתמעט האדם כי אם מענין המיתה
הנה יתחייב בעל הבור על נזקי אדם אם לא היה האדם פושע בנפילתו בו והוא מבואר שאם נפלו
כלים בבור ונשברו או נטפנו שבעל הבור פטור שנ' ונפל שם שור או חמור שדרכן לילך וליפול בבור
יצאו הכלים שאין דרכם לילך ואינם נ"כ מסוג השור והחמור ולזה יהיה פטור גם על הכלים שנפלו
שם עם השור והחמור כי התורה לא חייבתהו לשלם כי אם השור והחמור ומה שידמ' להם מהב"ח
והוא מבוא' כי מה שאמרה תורה כסף ישיב לבעליו אינו לחייבו שישלם כסף ולא שוה כסף כי מה
שהזיקו הוא שוה כסף ולא כס' ולזה הוא מבואר כי שוה כסף הוא ככסף וראוי שתדע שאם היתה
הבהמה שמתה מפסולי המוקדשי' הנה בעל הבור פטור שנ' והמת יהיה לו מי שאפש' בו להיות
לו יצאו פסולי המוקדשין שהן אסורי הנאה כשמתו כמו שיתבאר במה שיב' ובכלל אינו מן היושר
שישלם רק מה שפחתתו המיתה לפי הנהוג כשישומו הנבלה · ואולם זאת הנבלה אין לה שומא
כי אינה שוה כלל ואין ראוי לו שיוסיף על עצמו מה שיש מדין הקדשים מזאת הבהמה ולפי שא"א
בזאת הנבלה שומא הנה לא ינהגו בה אלו התשלומין · וכי יגוף שור איש את שור רעהו באופן
שימות ומכרו את השור וחצו את כספו ביניהם וגם את המת יחצון · וראוי שתדע שאין כוונת התור'
שימכר השור החי על האופן שיראה מפשט הכתוב שאם היה הענין כן היה לפעמים המזיק נשכר
כשהיתה הנבלה יות' שוה מהשו' החי לפעמים היה משלם יות' ממה שהזיק ויהיה א"כ תם חמור
ממועד ולזה הוא מבוא' שהדין הזה יהיה כשהיו השורים שוים כמו שאמר אחר זה שלם ישלם שור
תחת השו' שהרצון בו שהיו שוים ולפי מה שנזכר במה שקדם יתבא' כי אמרו וגם את המת יחצון ·
אין הרצון בו שיטפלו שניהם בנבלה הסיא כי בעל השור המזיק לא ירצה להטפל בה עד יתברר
הדבר לפני ב"ד כדי שלא יתחייב עצמו בתשלומי זה הנזק ויקרה מזה שתפסד הנבלה ולזה היה מן
היושר שיהיו שמין כמה היתה הנבלה יפה בשעת מיתה ואם נפסדה אחר זה יהיה ההפסד לניזק
כי הוא פושע בזה ואם נתיקרה קודם השומא יהיה השבח לשניהם כי לא בא זה היוקר בה מצד
הניזק שיהיה היוקר שלו יתבאר מזה שנזק השור התם הוא משתלם בגופו ולזה אם נגנב או נאבד
הבעלים פטורין והנה הדין בזה כמו הדין בשור תם שהרג האדם שלא יוכלו הבעלים להפסיד כי
אם השור ההוא ואם נודע לבעלים כי שור נגח הוא מתמול שלשום ולא ישמרנו בעליו כראוי ויצא
והזיק שלם ישלם שור תחת השו' שהזיק והמת יהיה לו ר"ל לניזק שאם היה הרצון שיהיה למזיק לא
היתה התורה צריכה לבא' שיהיה המת למזיק אחר שאמרה שלם ישלם שור תחת השו' כי אין מן
הדין שישלמו הבעלים יות' ממה שהזיקו ולזה הוא מבוא' שרצון בזה שיהיה המת לניזק ושישלמו לו
הבעלים כשיעו' מה שהגיע לו מהנזק בסבת המיתה והנה שתקה התורה מהנזקים אשר תעשה
בהמתו של אדם ונכרה בהמתה לבד לפי שאפילו המתה יהיה הענש עליה ממון ולזה לא יהי' הבדל
בין ההמתה למזקין ואולם באדם לבדו היה הבדל בין המתתו לזולתו ובין חבלו בזולתו ולזה ביארה
התורה הדין במיתה ובניזקין וכבר יתבא' לך שכוונת התורה שאם הזיק השו' בזולתו ישלם הנזק
אע"פ שלא המיתו ממה שבאר בשן ורגל ובאם שיתחייבו בעלים על נזקיהם אפילו במה שאין בו
רוח חיים שלא יתכן שיאמר בו מיתה ובכלל הנה כוונת התורה להסיר ההיזקי' מבין בני אדם ולזה
יהיה דין המיתה ודין ההיזקים בזה אחד ולזה זכרה התורה ההמתה לבאר שלא יתחייב השו' מית'
על המתת השו' כי אין שם מה שחייב בו מיתה כי אם על המתת האדם וכן אמרה התור' ומכה נפש
בהמה ישלמנה ומכה אדם יומת · ובהיות הענין כן הנה יתחייב השו' ג"כ על נזקי הכלים ועל
נזקי אדם אם חבל בו אלא שלא יתחייב עליו כי אם נזק לבד כי שאר הארבעה דברים לא חייבה
התורה בהם זולתי האדם והנה יהיה הדבר שהנזק לניזק והמזיק ישלם לו מה שהגיעהו מההפסד
בסבת הנזק אם היה תם חצי נזק מגופו ואם היה מועד נזק שלם משל מזיק כי לא הקפידה התורה
שישתלמו נזקי הבהמה מגופה אלא כשהיתה תמה · וראוי שתדע שדין הנגיפה והנגיחה והרביצה
והבעיטה והנשיכה הוא אחד והנה הבהמה היא תמה לאלו הנזקים עד שהועדה אלא אם היה
מועד מתחלתו כמו הארי והדוב והזאב והנמר והברדלס ושאר מה שידמה להם ולזה אם רבצה
הבהמה על כלים גדולים ושברה אותם הרי זה שנוי ומשלם חצי נזק מגופה · ואולם אם רבצה
הבהמה על כלים קטנים אין זה שנוי ודינו דין היזקי הרגל והנה יתבא' דינם אחר זה·וראוי שתדע
שלא ינהג זה הדין אלא בשור של ישראל שנגח שור של ישראל שנא' כי יגוף שור איש את שור רעהו
ואולם בשור של הקדש ובשו' של נכרי לא ינהג זה הדין והוא מבואר שזה הענין לא ימצא באופן
שתשלם שם העדה כ"א ברה"ר כי שם תלכנה הבהמות כלן וימצאו קצתם קצתם ויתכן שיזיקו' והוא
מבואר שאם נזקה הבהמה ברשות הניזק שבעל השור חייב בנזקיה אם היה תם חצי נזק ואם היה
מועד נזק שלם ודין זה נלמד אותו מרגל שפטור בו ברה"ר לפי שלשניהם רשות להוליך בו וחייב
ברשות הניזק לפי שאין לו רשות להכנס כמו שיתבאר אחר זה ולזאת הסבה חייבה התור' בהיזקם
שהזיק הבהמה בעצמה ובמה שידמה לה ברה"ר לפי שאע"פ שיש לה רשות להלך שם אין לה רשות
לינח או לנגוף ובהיות הענין כן הנה תתחייב גם כן על הנגיפה ברשות הניזק
לפי שאי' לה רשות שם לנגוף אבל הוא יותר ראוי שתתחייב שם וזה מבואר מאד ואולם אם נכנס
הניזק ברשות המזיק פטור לפי שאין להלך שם ולכתו שם גרם לו הנזק ואולם אם נכנס שם ברשות
הנה המזיק חייב כמו הענין ברה"ר וזה כלו מבואר במעט עיון · וראוי שתדע שהעדת השור תהי'
בג' ימים רצופים כשהעידו העדים בב"ד בכל יום ויום שכבר נגח לא שיעידו יחד שנגח ג' ימים שנ'
או נודע כי שור נגח הוא מתמול שלשום שיהיה נודע לו מתמול שלשום שהו' שור נגח ואולם יתבאר
שהוא נודע לו כשהעידו זה בב"ד וכן הענין אם הועד לשבתות או לראשי חדשים או משני ימי' לשני
ימים ויהיה מועד לימים ההם ולשאר הימים הוא תם ואולם אם נגח ביום אחד ג' נגיחות אין זה
מועד שנאמר מתמול שלשו' ואם נגח בג' ימים והעידו העדים יחד בג' הנגיחות הנה לא יקרא
מועד ואם העידו זה בית' אחד ג' כתי עדים והעידו שנגח בג' ימים הרי זה ספק אם דינו דין מועד
אם לא והמוציא מחבירו עליו הראיה והנה אין העדה אלא בפני הבעלים שנא' בשור שנגח האדם
והועד בבעליו וכ"ש שראוי זה הדין בשו' שנגח השו' ומפני זה אם הועד שור אחד ומכרו בעליו או
נתנו חזר לתמותו עד שיהיה מועד בפני הבעלים השניי' וכן אם חזר בו זה השור מהיותו נגח באופן
שיתבא' זה לאנשים כאלו תאמר שיהיו התינוקות ממשמשין בו ואינו נוגח הנה חזר לתמותו שנא'
או נודע כי שור נגח הוא שיהיה שור נגח בעת שנגח והנה השור המועד אם ישמרו בעליו כראוי
פטור שנ' ולא ישמרנו בעליו ואולם השור התם יתחייב עליו אפילו שמרו כראוי כי לא תלה הכתוב
הענין בשמירה והנה אם לא היו לשור בעלים והזיק בין תם בין מועד פטו' מן התשלומין והקוד' בו
זכה כדין ההפקר שנא' כי יגח שור איש וזה איננו שור איש וכן היו לו בעלי' ולא היו בני דעת כמו
שהיה חרש שוטה וקטן אם שנא' כי יגח שור איש שהוא בן דעת ובכלל מי שהוא פטור על נזקי
עצמו לא כל שכן שהוא פטו' על נזקי ממונו ולפי שנזק שור תם משתלם מגופו שנ' ומכרו את השור
החי וחצו את כספו הנה נעשה הנזק שותף בו ואם חזר ונגף יהיה הניזק חייב בנזקיו לפי החלק
אשר לו בו · והנה העבד שהזיק הבעלי' פטורין שלא חייבה התורה האדם על נזקי ממונו אלא כגון
שור וכיוצא בו לא על עסקי אדם שיש לו דעת ועוד שאם הי' הענין כן היה ביד העבד להפסיד לרבו
כל קניניו וזה אינו מיוש' התוריי ולזה לא יתחייב האד' במה שתזיק אשתו והעבד והאשה משלימין
כאשר יהיה להם קנין ימשלו בו כאלו תאמר שנשתחרר העבד ונתגרשה האשה והנה דין המזקין
שיגבו מן המטלטלין שנאמ' שלם ישל' שור תחת השו' כסף ישיב לבעליו ואם אין שם מטלטלין הנה
יהיו נפרעין מקרקע היות' כנחל כדי שישוה למטלטלין ר"ל שיקפצו בו בני אדם לקנותו מצד שבח
הקרקע ההוא · כי יגנוב איש שור או שה וטבחו או מכרו ה' בקר ישלם תחת השור וד' צאן תחת השה
והנה החמירה התורה בשור ושה יות' משא' הגנבות לקלות העשות הגנבה הזאת כי אלו הבהמות
דרכן שיעמידון בשדות וביערי' לרעות ויקל לגנבם ומפני זה ולטבחם ולאכלם וכן יקל למכרם לרב
התועלת אשר בעבור' מה שאין כן בבהמה טמאה והנה הבקר שיש בו בטול מהמלאכה היה ענשו
יות' גדול והנה לא יתחייב בזה העונש אם לא מכרו כלו אבל אם שייר בו אבר מן איבריו פטור שנא'
וטבחו ומכרו לא שימכר קצתו ובכלל הנה הטביחה והמכירה הם במשא אחד ואם שייר בו מה
שאיננו נכלל בטביחה כמו גזותיו הנה הוא חייב ואחד האיש ואחד האשה ואולם חרש שוטה וקטן
פטורין מתשלומי ד' וה' כי אינם בני עונשין שנא' כי יגנוב איש פרט לקטן לפי שאינו בן דעת וכן

הענין בחרש שוטה וקטן והנה הגנבה תאמ' על מה שיצא מרשות הבעלים כי מה שהוא
ברשותם לא נגנב ולזה אם גנב שור או שה והוא עדיין ברשות הבעלי' שלא הגביה אותם באופן
שיקנה אותם הנה אם טבח או מכר פטו' מתשלומי ד' וה' כי לא גנב אות' בעת שטבח או מכר ואם
גנב עגל ונעשה שור או טלה ונעשה איל ואח"כ טבח ומכר פטור מתשלומי ד' וה' שנ' וטבחו או
מכרו שיהי' מה שטבח או מכ' הוא מה שנגנב בעינו ואולם זה אינו מה שגנב כי כב' נשתנה ונתחד'
לו שם אחר טבחו או מכרו על ידי שליח הרי הוא כאלו טבחו או מכרו הוא בעצמו כי כב' יאמר
שעשה האדם דבר מה כאשר עשה אותו על ידי שלוחו וכן אם נתנו או פרעו בחובו הרי הוא כאלו
מכר כי הנותן נותן לתקות גמול והנה אם חתך אבר מאבריה ואחר כך מכרה הרי זה
ספק אם הוא שיור או אינו שיור וזה כי מפני שבטביחה לא יותר זולת מה שאכל
ידמה שאין זה שיור ולפי שלפי הנהוג תהיה הטביחה כוללת כל האיברים הנה ידמה שיהיה
זה שיור והנה המוציא מחבירו עליו הראיה וכן אם מכרו חוץ ממלאכתו או חוץ משלשי' יום שתהיה
מלאכתו גם זה ספק אם הוא שיור כי אינו שיור בגוף הבהמה אבל הוא שיור ביחס אל הטביחה
כי אחר הטביחה לא תהיה בו מלאכה ולזה יהיה המ"עה ואם גנב האדם מבית הגנב פטור
מתשלומי כפל ומתשלומי ד' וה' שנ' וגונב מבית האיש ולא מבית הגנב כי אין איש ואדון לזה
הדבר הנגנב ומזה יתבאר גם כן שהגונב להקדש פטור מאלו העונשין שנאמר וגונב מבית האיש
ולא מבית הקדש וכן הגונב לנכרי שנאמר ישלם לרעהו · וכבר נלמד זה גם כן מדין נגיפת השור
הסמוך לזה הדין שאינו נוהג כי אם ברעהו וראוי שתדע כי האדון יקנה הדבר שאינו שלו
כשנתיאשו הבעלים ממנו כמו שיתבאר במה שיבא אל דיני האבדה והנה מפני זה לא תועיל
המכירה שימכר לפני יאוש הבעלים ועם כל זה חייבו התורה עליה שנאמר וטבחו או מכרו בעת
שיתחייבו בו על הטביחה יתחייבו על המכיר' וכל שיתחייב' על המכירה אם מכרו אחר יאוש הבעלי'
כי אז תקרא מכירה על דרך האמת ואם לקח אדם מהגנב קודם יאוש בעלים ונגנב ממנו הנה
איננו איש לזה הדבר הנגנב ולזה לא יתחייב הגנב בגנבה ההיא תשלומי כפל ולא תשלומי ארבעה
וחמשה שנאמר וגונב מבית האיש · אם במחתרת ימצא הגנב שהיה משתדל לגנוב והכהו הבעל
הבית או אי זה שיהיה ומת לא יתחייב הורגו מיתה ואם זרחה השמש עליו דמים לו ראוי שתדע
כי הגנבה תעשה על הרוב בלילה לפי שאז יבטח הגנב שלא יראוהו האנשים ולזה אמר איוב
ובלילה יהי כגנב ואמר עוד כי יחדו בבקר למו צלמות ר"ל שהרוצחים והגנבים ידאגו מאד בהיות
הבקר עד שהוא אצלם כמו צלמות ולזה אמרה התורה אם זרחה השמש עליו ולפי שלא אמר הכתוב
אם זרחה השמש דמים לו מגיד שתהיה הזריחה עליו כאלו תאמר שיתחדש שם מה שיתפרסם שהוא
עושה מה שיעשה שם כאלו תאמר שראהו נכנס לשם כי אז יירא מעשות שם דבר לחשבו שכבר
יודע שהוא עשה זה כמו שיירא הגנב מלגנוב כשזורחה השמש לחשבו שכבר יראוהו האנשים ·
וראוי שתדע שלא אמרה שאין דמים לזה הגנב מפני רצותו לגנוב הממון שאין ראוי שישלם נפש
תחת ממון · ואמנם ירדה תורה לסוף דעתו כי הוא נכנס שם לגנוב ושאם יעמוד עליו בעל הבית
או אחד מבני ביתו יהרגם כדי שתשלם לו הגנבה ולזה התירה התורה להורגו לכל מי שימצאהו
ואמנם כשזרחה השמש עליו ר"ל שראוהו שם הנה אז ישמר מההריג' לחשובו שכבר יודע מי עשה
הדבר הזה ואז לא יותר להרגו ומזה המקום יתבאר שהרודף אחד חברו להרגו מותר להצילו בנפשו
של רודף · שלם ישלם מה שגנב על האופן שיתבאר אחר זה ואם אין לו דבר שישלם הגנבה ממנו
ונמכר בגנבתו על יד ב"ד וזאת המכירה היא לשש שנים כמו שהתבאר במה שקדם · ואם המצא
תמצא ביד הגנב הגנבה משור ועד חמור ועד שה חיים שנים ישלם אולם אם טבחם יתחייב על
השור חמשה ועל השה ארבעה ולזה אמר חיים · וראוי שתדע שלא תקרא הזביחה הנחירה
והעקור ודומיהם וזה מבואר בנפשו אלא אם היתה שחיטתו לכלבים או לרפואה כי אז יהיה דין
הנכול ודין הטביחה אחד והוא כמו טביחה לזה התכלית אשר כוון בה והוא מבואר שדין תשלומי
כפל נוהג בכל הדברים המטלטלים שהם ממון שנאמר כי יתן איש אל רעהו כסף או כלים וגו' ·
אם ימצא הגנב ישלם שני' למדנו שדין תשלומי כפל נוהג גם במה שאינו ב"ח כשהיה ממון ויתבאר
מזה שמי שגנב עבד כנעני לא ינהג בו דין תשלומי כפל כי אינו דומה לאלו הפרטים אשר זכרה
התורה בענין הגנבה כי הוא אדם ועוד שכבר הוקשו עבדים לקרקעות אמר והתנחלתם אותם
לבניכם אחריהם ולא ינהג זה הדין מקרקעות כי אינן מטלטלין ולא תתכן בהם הגניבה גם כן
כי הקרקע הוא ברשות בעליו איך שיהיה ולא ינהג זה הדין בגנבת השטרות לפי שאין גופו ממון
והוא מבואר שתשלומי ד' וה' אינו נוהג אלא בשור ושה ושור יקרא אפילו בן יומו שנאמר שור או
כשב או עז כי יולד ושה יקרא מן הכבשים ומן העזים אחד זכר ואחד נקבה כמו שהתבאר במה
שקדם והוא מבואר שנקרא שה אפילו אחר שנה מפני שאמרה תורה שה תמים זכר בן שנה וראוי
שתדע כי הגנבה בעינה חוזרת לבעלים אפילו לאחר יאוש שנאמר אם תמצא בידו הגנבה וגו' ·
ר"ל שהוא משלם הגנבה ההיא בעצמה ובעינה ויענש לתת כפל כשעור מה שרצה לגנוב מחברו
וזה נ"כ יתבא' ממה שהקפידה תורה בנזקי שור ובור שיהיה המת לנזק וכן ראוי שתשוב הגנבה
לבעליה ואם השביחה הגנבה מאליה לפני יאוש הוא לבעלים ולאח' יאוש הוא לגנב כי כבר קנאה
ביאוש הבעלים ואולם אם השביחה כשהוציא הגנב בה הוצאה הנה השבח לגנב אפי' לפני יאו' ואם
נשנית בידו הגנבה משלם תשלומי כפל משעת הגנבה שנא' אם המצא בידו הגנבה וגו' · שני' ישלם
ר"ל שישלם ב' כמו הגנבה ולזה אם גנב טלה ונעשה איל משלם ב' טלאים כעין שגנב וכן אם גנב
כלי ושברו אינו משיב לו הכלי אבל משיב לו ב' כעין שגנב כי הוא מחוייב לשלם ב' כמו הגנבה ·
וראוי שתדע כי הבא במחתרת נהרג מפני חשבנו שהיה רודף להרוג בעל הבית אם יעמוד להציל
ממונו ולזה לא יהיה נהרג אם נתברר לנו שהוא אינו רודף כמו שראוהו עדי' שנכנס שם כי יירא
מעשו' דבר לדעתו כי יודע הדבר וכן אם היה יוצ' משם ונמצ' במחתרת יש לו דמים גנב או לא גנב כי
כבר נתבא' שאינו רודף וכן אם נתבא' מענייננו ביאו' שלם שאין כונתו להמית כמו האב שנכנס
בבית הבן יש לו דמים ואין הבדל בין נמצא הגנב במחתרת או שנמצא בתוך גגו של אדם או לתוך
חצרו או בתוך קרפיפו הנה אם נהרג אין לו דמים כי הוא נכנס שם לגנוב ואם יעמוד אדם לפניו
יהרגנו ולא אמרה התורה במחתרת אלא בהווה כי הכונה כלה למנוע המכוין להרוג שלא יהרוג
ואין הבדל בין שנמצא שם ביום או בלילה כי התורה לא אמרה אם זרחה השמש דמים לו אבל אמר'
אם זרחה השמש עליו כמו שקדם והוא מבואר בעצמו כי ביום ישתדל יותר להרוג כדי שלא יתפרס'
ענינו כי לא יוכל לברוח שלא יראוהו האנשים ואין הבדל בין נמצא במחתרת או בין שיהיה איש או
אשה או גדול או קטן שנא' אם במחתרת ימצא הגנב אי זה שיהיה · וראוי היה להיות הן כדי
לשמור שלא יהרג הלא תראה כי השור נסקל לשמירה שלא יהרג ואע"פ שאין לו דעת ולא היה ראוי
שיענש והנה הבא במחתרת לתוך שדה או גנה או דיר או סהר וכיוצא בהם יש לו דמים כי לא עלה
בדעתו שימצא שם אדם ולזה לא היתה כונתו כי אם לגנוב · וראוי שתדע שאין האשה נמכרת
בגנבתה שנאמר ונמכר בגנבתו האיש ולא האשה ולזה תמצא שבארה התורה זה הדין בעבד עברי
לבד ואולם האשה לא תמצא שיהיה אחר שליט למכרה כי אם אביה בהיותה קטנה שנא' וכי ימכור
איש את בתו לאמה וראוי היה להיות כן כי באשה אם תמכר יהי' לחוש לעבירה מה שאין כן באיש
הנמכר ולזה נותה התורה בבת הנמכרת שיעדה האדון לו לאשה או לבנו והוא מבואר שאינו נמכר
בגנבתו אם לא היה גדול כי אינו בן עונשין והנה הוא נמכר בגנבתו אבל אינו נמכר בכפלו או
בתשלומי ד' וה' שנא' בגנבתו ואם היה שוה יותר מגנבתו אינו נמכר שנא' ונמכר בגניבתו שיהיה
כלו נמכר בגנבתו אבל אם היה שוה פחות מגנבתו הרי הוא נמכר כי כבר תוכלל מכירתו בגניבתו
והשאר יהיה חוב עליו עד שתמצא ידו · כי יבער איש שדה או כרם · ר"ל שיאכילהו לבהמתו ושלח
את בהמתו ובערה בשדה אחר הנה ישלם מיטב שדהו שהשחית או מיטב כרמו וזאת ההשחתה ככל
תהיה אם באכילה אם ברגלי הבהמה כי הוא ישלם לו גם כן מה שתשחית הבהמה ברגליה כי בזה
הגיע לו ג"כ נזק וכבר רמז אל זה הנזק במה שאמר ושלח את בעירה ר"ל שכבר עזבם ללכת שם
כאמרו משלחי רגל השור והחמור ולא יתחייב על אלו הנזקין ובמה שידמ' להם כי אם ברשו' הניזק
שנאמר וביער בשדה אחר ואולם בלשות הרבים פטור על השן והרגל וכ"ש ברשות המזיק וראוי
שתדע שמה שידמה לשן דינו כשן ומה שידמה לרגל דינו כרגל והנה מה שידמה לשן הוא כל מה

ספר שמות כב

חַרְשָׁא לָא תְחֵי׃ כָּל־דְּיִשְׁכּוֹב עִם־בְּעִירָא אִתְקְטָלָא יִתְקְטִיל׃ דְּדָבַח לְטָעֲוַת־עַמְמַיָּא יִתְקְטִיל אֱלָהֵן לִשְׁמָא־דַייָ בִּלְחוֹדוֹהִי׃ וְגִיּוֹרָא לָא־תוֹנוֹן וְלָא תְעִיקוּן־לֵיהּ אֲרֵי־דַיָּרִין הֲוֵיתוּן בְּאַרְעָא דְמִצְרָיִם׃ כָּל־אַרְמְלָא וְיִתָּם לָא תְעַנּוּן׃ אִם־עַנָּאָה תְעַנֵּי יָתֵיהּ אֲרֵי אִם־מִקְבַּל יִקְבּוֹל קֳדָמַי קְבָלְתֵּיהּ אֲקַבֵּיל קְבִלְתֵּיהּ׃ וְיִתְקֵף רוּגְזִי וְאֶקְטוֹל יָתְכוֹן בְּחַרְבָּא וִיהוֹן נְשֵׁיכוֹן אַרְמְלָן וּבְנֵיכוֹן יַתְמִין׃ אִם־כַּסְפָּא תוֹזִיף בְּעַמִּי יָת־עַנְיָא דְּעִמָּךְ לָא־תְהֵי לֵיהּ כְּרַשְׁיָא לָא־תְשַׁוּוֹן עֲלוֹהִי חֲבוּלְיָא׃ אִם־מִשְׁכּוֹנָא תִסַּב כְּסוּתָא דְחַבְרָךְ עַד־מֵיעַל שִׁמְשָׁא תְּתִיבִנֵּיהּ לֵיהּ׃ אֲרֵי הִיא כְסוּתֵיהּ בִּלְחוֹדַהּ הִיא תוֹתְבֵיהּ לְמַשְׁכֵּיהּ בְּמָא יִשְׁכּוֹב וִיהֵי אֲרֵי־יִקְבֵּל קֳדָמַי וַאֲקַבֵּל קְבִלְתֵּיהּ אֲרֵי־חַנָּנָא אֲנָא׃ דַּיָּנָא לָא תְקִיל וְרַבָּא בְעַמָּךְ לָא תְלוּט׃ בְּכוּרָךְ וְדִמְעָךְ לא

מְכַשֵּׁפָה לֹא תְחַיֶּה׃ כָּל־שֹׁכֵב עִם־בְּהֵמָה מוֹת יוּמָת׃ ס זֹבֵחַ לָאֱלֹהִים יָחֳרָם בִּלְתִּי לַיהֹוָה לְבַדּוֹ׃ וְגֵר לֹא־תוֹנֶה וְלֹא תִלְחָצֶנּוּ ה כִּי־גֵרִים הֱיִיתֶם בְּאֶרֶץ מִצְרָיִם׃ כָּל־אַלְמָנָה וְיָתוֹם לֹא תְעַנּוּן׃ אִם־עַנֵּה תְעַנֶּה אֹתוֹ כִּי אִם־צָעֹק יִצְעַק אֵלַי שָׁמֹעַ אֶשְׁמַע צַעֲקָתוֹ׃ וְחָרָה אַפִּי וְהָרַגְתִּי אֶתְכֶם בֶּחָרֶב וְהָיוּ נְשֵׁיכֶם אַלְמָנוֹת וּבְנֵיכֶם יְתֹמִים׃ פ

אִם־כֶּסֶף ׀ תַּלְוֶה אֶת־עַמִּי אֶת־הֶעָנִי עִמָּךְ לֹא־תִהְיֶה לוֹ כְּנֹשֶׁה לֹא־תְשִׂימוּן עָלָיו נֶשֶׁךְ׃ כה אִם־חָבֹל תַּחְבֹּל שַׂלְמַת רֵעֶךָ עַד־בֹּא הַשֶּׁמֶשׁ תְּשִׁיבֶנּוּ לוֹ׃ כִּי הִוא כְסוּתֹה לְבַדָּהּ הִוא שִׂמְלָתוֹ לְעֹרוֹ בַּמֶּה יִשְׁכָּב וְהָיָה כִּי־יִצְעַק אֵלַי וְשָׁמַעְתִּי כִּי־חַנּוּן אָנִי׃ ס אֱלֹהִים לֹא תְקַלֵּל וְנָשִׂיא בְעַמְּךָ לֹא תָאֹר׃ מְלֵאָתְךָ וְדִמְעֲךָ לֹא

תחיה ג' וסי' מכשפה · כל נשמה · והחכמה תחיה בעליה : יחרם ג' ב' פתחין וא' קמץ וסי' זובח לאלהים · כל חרם אשר יחרם · יחרם כל רכושו · קדמ' קמץ : ויתום ה' וסי' כל אלמנה ויתום · וקרבתי אליכ' למשפט · שפטו דל ויתום · גר ועני ע' תעשקו · כי אמלט עני משוע : י"ב פסו' ראשיהון ומצעו' אם אם וסי' אם בגפו · אם זרחה השמ' · אם לא ימצ' הגנ' · אם בעליו עמו · אם ענה תענה אם אתם תבאו ט' · אם גנבי' באו לך · אם יתקע שיפר בעיר · אם תחנה עלי מחנה · אם אבא באהל ביתי · אם תדברנה שפתי · אם כח אבנים כחי : ענה תענה כ"ה מלין מיחדין קמ' וסי' מצויין בישעיה סי' ט' גבי פסו' למרבה המשרה : שמע ה' דס' וסי' שמע אשמע צעקתו · שמע בן אחיכ' · והיה אם שמע שמע שמע עבדך כי · והיה אם שמע תשמעון · דירמיה · ובמסרה אחריתי נמסר דתריסר ההוא דזכריה והוסיף אלו ג' אחרים שמעו שמע אלי ואכלו · שמע שמעת אפרים · שמעו ואל תבינו · ג' סבירין ולא · ואינון לא וסי' לא תשימון עליו נשך · לא ישמע על פיך · לא תכיר פנים : תשימון ג' וסי' עליו נשך · אם שום תשימון פניכם · קנצי למלין · אלים לא ר"פ נמסר בתהלים סימן ז' · תאר ג' בתו' וסי' ונשיא בעמך אשר תאר יואר · לא תאר את העם :

אבן עזרא

מכשפה · טעם להזכיר זה אחר הבתולה כי המתאוו' יתאוו דרך כשפים למלאת תאותם והזכיר הנקבה כי היא הנמצא בכשוף יותר מן הזכרים : כל · הזכיר בתחלה פתוי הנער' שאין לה דעת גם הזכיר הבהמה שאין לה פה לצעוק כמו האשה והזכיר האש' שיש לה פה לצעוק : זובח · על דרך הפשט אינו מדבר על ישראל כי כבר הזכיר על־זה בדבור שני רק בעבור הגר הכתו' אחריו נאמ' זה כי בעבורו נאמר כל שוכב עם בהמה כי כן מנהג עם נכרי והנה על זה התנאי יגור בארץ ישראל שלא ישכב עם בהמ' ושלא יזבח לע"ז · ואמר לאלהים שהיה רגיל לעבדו מקדם ומלת לאלהים כוללת אף המלאכים : ליי' לבדו · רק לשם הנכבד לבדו שהוא שם העלם ולא יתערב אחר עמו : וגר · כאשר יקבל הגר שלא לעבוד ע"ז לא תונהו בארצך בעבור שיש לך כח רב ממנו · וזכור כי גרים הייתם כמוהו · וכאשר הזכיר הגר שאין לו כח ככה היתום והאלמנה שהם ישראלים ואין להם כח · ואחר שאמר לא תענון לשון רבים אמ' אם תענה כי כל רואה אדם שהוא מענה יתום ואלמנה ולא יעזרה גם הוא יחשב מענה : אם ענה · והנה העונש אם אחד יענה ואין עוזר העונש על כלם על כן בא אחריו וחרה אפי והרגתי אתכם כולכם · ואמ' כי אם צעק יצעק אלי על היתום וכן דין האלמנ' רק היתום יתכן שיהיה קטן ולא ידע לדבר כמו האלמנה : אם כסף תלוה · אם נתן לך השם הון שתוכל להלוו' העני והזכיר זאת הפרשה כי העני כמו הגר והיתו' והאלמנ' · וקרא העניים עמי כי החסידים לא יבקשו עושר בעולם הזה והעד אליהו ואלישע שלא רצה לקבל מנחת נעמן גם שמואל הרמתי וטעם עמך שהו' בתוך שאתה דר בו : לא תהיה לו כנושה · שישא לך פנים בעבור טובתך ואמר תשימון כי המלוה והסופר והעדים כולם עוברים : אם חבל תחבל · אחר שאמר שלמת רעך שהוא לשון נקבה וככה אחר כי היא כסותה לבדה אחר תשיבנו והטעם על החבול שהוא לשון זכר · אמר הגאון מה טעם לקחת החבול ביום וישיבנו בלילה והוא השיב בעבור שירא שלא ילוה מאחר ויתנהו לו חבול תחתיו : כי · הטעם יש לך לחמול עליו · וטעם כי חנון אני על דעת הגאון שהוא כמו חנוני חנוני והטעם כי אני אתן לו ממון ואסיר את שלך ולפי דעתי כי מלת חנינה איננה כן כי מה יבקש דוד לאמר חנני אלהים כחסדך רק הוא כמו רחום אע"פ שיש ביניהם הפרש כאשר אפרש בפרשת כי תשא · והנה זה וממעתי שהוא אחר והיה כי יצעק אלי כמו הכתוב למעלה כי אם צעק יצעק אלי שמע אשמע צעקתו : וחרה אפי בכם · ובמה ידע כי שמע אשמע צעקתו בחרון אפי שאחריו : אלהים לא תקלל · הם הדיינים והם הכהני' בני לוי שעמה' התור' : ונשיא בעמך לא תאר · בסתר או בגלוי והגאוני' הפרישו בין קללה ומארה וזה הנשיא הוא המלך הכתוב במשנ' תורה וכאשר הסתכלנו בפסוקי' הבאי' זה אחר זה עד ובכל אשר אמרתי אליכם תשמרו מצאנו רובם בדברי העניי' כאילו הם דבוקי' עם פרש' אם כסף תלוה · אמר יפת טעם להזכיר אלהים לא תקלל אולי העני ברוב צערו בלילה אם יעבור המלוה ולא ישיב לו העבוט יקלל את הדיין שדן שיוקח עבוטו : מלאתך · כנוי לתירוש : ודמעך · כנוי ליצהר והגאון רב סעדי' אמ' כי מלת מלאתך כוללת המלאה מהזרע והמלאה מן היקב ואמ' כי דמעך רמז ליצהר כי כאשר ידרך הזית הו' יורד טפות כמו הדמע והנה פי' זה הכתוב במקו' אחר והוא ראשית דגנך תירושך ויצהרך על כן עמו בכור בניך תתן לי כי הוא ראשית אונו ובן זיטא אמר כי מלאתך על ההריון ודמעך כנוי לשכבת זרע והיא הטפה ואמר לא תאחר שלא יעכב מלקחת לו אשה על כן אחריו בכור בניך תתן לי וזה שגעון למה הזכי' מלאתך לפני דמעך כי דמעך לפי דעתו לספוק זרע באשה ואח"כ תבא ההריון ועוד כי דבר ההריון אינו ביד אדם רק ביד השם לבדו אמר יפת הזכי' הפסוק הזה שלא יאמר העני לתת מה שהוא חייב : כן תעשה · והנשי

לתת הבכור לכהן :

רשי

מכשפה לא תחיה · אלא תומת בבית דין ואחד זכרים ואחד נקבות אלא שדבר הכתוב בהווה שהנשים מצויות בכשפים : לאלהים · לע"ז אילו היה נקוד לאלהים היה צריך לפרש ולכתוב אחרים עכשיו שאמר לאלהים אין צריך לפרש אחרים שכל למ"ד וב"ית המשמשת בראש התיבה אם נקודה בחטף כגון למלך למדבר לעיר צריך לפרש לאיזה מלך לאיזה מדב' לאיזה עיר וכן למלכי' לרגלים צריך לפרש לאי זה ואם אינו מפרש כל מלכי' במשמע וכן לאלהים כל אלהים במשמע אפי' קדש אבל כשהי' נקוד פתח כמו למלך למדבר לעיר נודע באיזה מלך מדבר וכן לעיר נודע באיזה עיר מדבר וכן לאלהי' לאותן שהוזהרתם עליהם ממקו' אחר · כיוצא בו אין כמוך באלהי' לפי שלא פירש הוצרך לינקד פתח : יחרם · יומת למה נאמ' יחר' והלא כבר נאמרה בו מיתה במקום אחר והוצאת את האיש ההוא או את האשה ההיא וגו' אלא לפי שלא פירש על איזו עבוד' חייב מיתה שלא תאמ' כל עבודות במיתה בא ופירש לך כאן זובח לאלהים מה זביחה ועבודה הנעשת בפני' לשמי' אף אני מרבה המקטיר והמנסך שהן עבודה בפנים וחייבי' עליה' לכל ע"ז בין שדרכה לעבדה בכך בין שאין דרכה לעבדה בכך אבל שאר עבודות כגון המכבד והמרבץ והמגפף והמנשק אינו במיתה : וגר לא תונ' · אונאת דברים קונטר"ליאיר בלע"ז כמו והאכלתי את מוניך את בשרם : ולא תלחצנו · בגזילת ממון : כי גרי' היית' · אם הוניתו אף הוא יכול להונותך ולומ' לך אף אתה מגרים באת מום שבך אל תאמ' לחבירך כל לשון גר אדם שלא נולד באות' מדינ' אלא בא ממדינ' אחרת לגור שם : כל אלמנ' ויתום לא תענון · הוא הדין לכל אד' אלא שדבר הכתו' בהווה לפי שהם תשושי כח ודב' מצוי לענות' : אם ענה תענ' אותו · הרי זה מקר' קצר גזם ולא פיר' עונשו כמו לכן כל הורג קין גזם ולא פיר' עונשו אף כאן אם ענה תענ' אותו לשון גזו' כלומ' סופך שיטול את שלך למה כי אם צעק יצעק אלי וגו' : והיו נשיכ' אלמנות · ממשמע שנ' והרגתי אתכם איני יודע שנשיכ' אלמנות ובניכ' יתומים אלא הרי זה קללה אחרת שיהיו הנשים צרורות באלמנות חיות שלא יהיו עדים למיתת בעליה' והיינה אסורות להנשא והבני' יהיו יתומי' שלא יניחום בית דין לירד לנכסי אביהם לפי שאין יודעים אם מתו אם נשבו : אם כסף תלוה את עמי · רבי ישמעאל אומ' כל אם ואם שבתורה רשות חוץ משלש' וזה אחד מהן : את עמי · עמי וגוי עמי קודם עני ועשיר עני קודם עניי עירך ועניי עיר אחרת עניי עירך קודמין וזה משמעו אם כסף תלוה את עמי תלוהו ולא לגוי ולאיזה מעמי את העני ולאיזה עני לאותו שעמך : לא תהיה לו כנושה · לא תתבענו בחזקה אם אתה יודע שאין לו אל תהי דומה עליו כאילו הלויתו אלא כאלו לא הלויתו כלומ' לא תכלימהו : נשך · רבית שהוא כנשיכ' נחש שנושך חבור' קטנה ברגלו ואינו מרגיש ופתאו' הוא מבטבט ונופח עד קדקדו · כך רבית אינו מרגיש ואינו ניכר עד שהרבית עולה ומחסרו ממון הרב' : אם חבל תחבל · כל לשון חבלה אינו משכון בשעת הלואה אלא שממשכנין את הלוה כשמגיע הזמן ואינו פורע : עד בא השמש תשיבנו לו · כל היום תשיבנו לו עד בא השמש וכבא השמש תחזור ותטלנו עד שיבא בקר של מחר ובכסות יום הכתו' מדבר שאין צריך לה בלילה : כי הוא כסותה · זו טלית : שמלתו · זו חלוק : במה ישכב · לרבות את המצע : אלהי' לא תקלל · הרי זו אזהרה לברכת השם ואזהרה לקללת דיין : מלאתך · חובה המוטלת עליך כשתמלא תבואתך להתבשל והם בכורים : ודמעך · התרומה ואיני יודע מהו לשון דמע : לא

בעל הטורים

תחיה · ג' במסו' מכשפה לא תחיה · לא תחיה כל נשמה · והחכמה תחיה בעליה · במדרש יש שעמלקי' מכשפי' היו ועשו עצמם כדמו' בהמות לגלט עצמם · לכך צוה הקב"ה והמתה מאיש ועד אשה מעולל ועד יונק משור ועד שה מגמל ועד חמור · וזהו בשביל חכמה שהיה בהם ורצו לחיות עצמם בחכמתם לזה הכתוב לא תחיה כל נשמה ומכשפה לא תחיה : זובח · ב' במס' זובח לאלהים · זובח תודה יכבדנני · זובח תודה להקב"ה מכבדו ויראה בישע אלהים · אבל זובח לאלהים יחרם : יחרם · ג' הכא ואידך יחרם מן האדם לא יפדה · זובח לאלהי' יחרם כל רכושו · היינו דאמ' בנושא ונותן בדירי' של כותי' בהמה תעקר ואין לו פדיון דכתיב יחרם לא יפדה שתופסת את דמיה : תענה · ג' אם ענה תענה אם תענה את בנותי · זהו שדרשו אם תענה מתשמיש דילפינן מהכא דכתיב אלמנה ויתום לא תענון · וסמיך ליה אם ענה תענה שלא יענה אותם בענין אלמנות שלא יניחם צרורות באלמנות חיות · לא תענון · בנו"ן לשון רבים אם ענה תענה איהו לשון יחיד לומר אחד ענוי מרוב' ואחד ענוי מועט' · ד"א לומר שכל ישראל ערבי' זה בזה שאפי' אם ענה האח' כאלו ענו כלן : ענה תענה · צעק יצעק · שמע אשמע · הכל כפול לא' הכל מדה כמה שעשה לו תעשה לך : ובניכ' יתומי' · וסמיך ליה אם כסף תלוה לומ' שבעון רביה ימותו ויהיו בניו יתומים ככתוב ביחזקאל חיה לא יחיה : לא תשימון עליו נשך בגי' הלוה והמלוה העדים והסופ' עוברי' בלאו · אם חבול תחבול · וסמיך ליה אלהים לא תקלל לפי שבא למשפט השליח ב"ד מזהיר שלא יקלל הדיין · אלהים בגי' הוא דיין · ונשיא בגי' וכל שהוא בעמך וסמיך ליה מלאתך איירי בבכורים דכתיב בהו ברכה השקיפה וגו' והמקלל אינו אין ברכה · לא

מ"ע ספורנו

זובח לאלהים · לכל האלודות יפדיו אף על פי שבכללם יכוין

פיניי מהבהמ׳ שתתכוין בו להכאתו כמו שתתחכחך בכותל להכאתו והזיקה או טנפה פירו׳ להכאת׳ ומה שידמה לזה ממה שיהיה להכאת הבהמה שיהיה דרכה בכך ומה שידמה לרגל הוא מה שדרך הבהמה להזיק בו דרך הליכה כמו שהזיקה בגופה דרך הלוכ׳ או במה שמחובר לגופה וכמו משוא׳ ופרומביא שבפיה ועגלה המושכת בקרון כי כמו שדרכה ללכת ולהזיק כך דרכה להגיע הדברים המחוברים לה עמה ולהזיק במה שיפגשו אותו · וראוי שתדע שאם אכלה הבהמה מה שאין דרכה לאכול על דרך הטרף או על דרך השחתה הנה הוא מתולדות נגיחה או נגיפה שחייב עליה׳ ברשות הרבים אם תם חצי נזק מגופו ואם מועד נזק שלם כמו הכלב שאכל טלאים וחתול שאכל תרנגולים גדולים או שאכלה כסות או כלים כי התורה אמרה שדה או כרם שהוא דבר שדרך הבהמה לאכול ממנו וראוי שלא יעלם ממנו כי אע״פ שהוא פטור ברשות הרבים מנזקי שן ורגל הנה אם נהנית הבהמה משלמת מה שנהנית אע״פ שאיננה משלמת מה שהזיקה כי אין ראוי שיהנה האדם מחברו שלא ברצונו ולא ישלם לו · וראוי שתדע שאם נכנסה הבהמה לרשות הניזק באונס בזולת פשיעת השומר הנה בעליה פטור מלשלם מה שהזיקה שנאמר כי יבער איש שדה או כרם ושלח את בעירה שיהיה הוא המבעיר או המשלח וזה אמנם יהיה כשלא שמר׳ כראוי כי מטבע הבהמ׳ שתלך לאכול באשר תמצא כשלא ישמרהו הבעלים ולזה אם לא שמרה הנה הוא כאלו היה הוא המשלח אותה שם ובהיות הענין כן הנה אם באה הבהמה שם באונס כמו שהוחלקה ונפלה לגנה ואכלה שם אין הבעלים משלמין מה שהזיקה ואמנם ישלמו מה שנהנית כמו שביארנו וכן אם כלם נאמו לדיר ונעל בפניה כראוי ויצאת והזיקה הנה הוא פטור כי הוא איננו המבעיר או המשלח וכן אם שלחה איש אחר והביאה שם הבעלי׳ פטורין כי הם אינם המשלחי׳ וזה ששלח אותם שם הוא משלם מה שהזיק׳ יותר ממה שנהנית והבעלים משלמין מה שנהנית והנה יראה מפשטי הכתוב שהבהמה תה׳ ברשות הניזק ואכלה פירות הניזק שתקחם מרשות הניזק ואז יתחייב לשלם מה שהזיקה שנאמר ושלח את בעירה ובער בשדה אחר שתהיה הבהמה אוכלת בשד׳ אחר ותקח משם מה שתאכל כי התור׳ באר׳ה שהוא משלם מה שהזיק בשדה ההוא · ואולם אם אכלה פירות הניזק ברשות הניזק ולקחה אות׳ מרשות הרבים הנה זה ספק נסתפק לחכמי התלמוד וזה כי הוא אוכלת בשדה אחר ויתכן שיאמר בכמו זה ובער בשדה אחר ואפשר ג״כ שלא יאמר בכמו זה וביער בשדה אחר מפני שלא לקחה הפירות מרשות הניזק ולזה יהיה על המוציא מחבירו עליו הראיה ואולם אם לקחה הפירו׳ ברשות הניזק ואכלה אותם ברשות הרבים הנה לא יאמר בכמו זה וביער בשדה אחר שהרי לא אכל׳ אותם בשדה אחר ולזה לא ישלם אלא מה שנהנית · וראוי שתדע שאם הזיקה הבהמה פירות תלושין ומה שידמה להם כמו כלים משלמין הבעלים מה שהזיקה הבהמ׳ כשישומו הפירות ההם או הכלי׳ ההם כמה הם שוין ואם הזיקה פירות המחוברים לקרקע הנה ישומו הפירות ההם בששי׳ בקרקע ההו׳ ר״ל שאם אכלה בית סאה מטעלי׳ כמה ישוו ס׳ בית סאו׳ באותה שדה עם כמו אלו הפירות וכמה הם שוין כשנאכל מהם בית סאה ומשלם הפירות ולמדנו זה ממה שאמרה התורה מיטב שדהו ר״ל שמשמין המיטב עם השדה אע״פ שלא אכל כל השדה ובזה הקל מה למזיק ור״ל שאם היו שמין הפירות ההם לבדם היה הפחות יותר וזה הדין נבנה על שרשים מהם שהמחובר למה שיצמח בו דינו כדין מה שיצמח בו ולזה היה עובר ירך אמו ופירות המחוברים לקרקע כקרקע ומהם כי ס׳ הוא המספר התכליתיי׳ אשר יהיה בו למתדמה החלקים בטול במינו ולמדנו זה בענין זרוע בשלה ומהם כי בדיני ממונות נשפט להקל על מי שנוציא הממון ממנו לפי מה שאפשר ובהיות הענין כן וכבר באר׳ה לנו התורה שזאת השומא תהיה על גב שדה אע״פ שלא אכלה כלה הנה נקח זאת השומא בתכלית מה שאפשר מן ההיקל באופן שלא יבטל יחס זה הדבר אל הכלל שנחברהו שיו וזה יהיה בס׳ פחות ממנו מעט ולפי שהמעט ההוא לא ימצא באופן שלא ימצא יותר מעט ממנו הנה לא נחסר מהם דבר כי מה שזה דרכו לא יעלה ולא יוריד בזאת השומא כלל עד שאם נחסר מהם דבר מה הנה כבר אפשר שיחוסר ממנו יותר מעט מזה ונכביד על המזיק שלא כדין ומזה יתבאר שאם שברה הבהמה חלק מה מכלי יתכן שיתוקן הנה לא נשים החלק ההוא הנשבר אבל נשי׳ הכלי כמה שהיה שוה קוד׳ הנזק וכמה הוא שוה עתה כמו הענין בשדה ובכרם · כי תצא אש לפי הנהוג שימשך יציאתה ומצאה קוצים אשר המשיכו האש והביאוה אל הגדיש או אל הקמה ונאכל הגדיש או הקמה או נפסד השדה ונשרף כמו שלחכה נירו וסכסכה אבניו שלם ישל׳ הנזק מי שהבעי׳ הבער׳ והוא מבואר שאם עבר האש שם באונס כמו שהביאתה לשם רוח שאינה מצויה · או שעברה נהר שאין דרך האש ההוא לעברה והזיקה אחר זה או שהכניס הניזק כליו לשם פטור כי התורה אמרה המבעיר את הבערה והוא לא הבעיר אותה ולזה הוא מבואר שהמבעיר את הבערה והרחיק משד׳ חברו באופן שלא היה ראוי לאותה האש שתגיע שם והגיעה שם והזיקה פטור וכן אם שמר אשו ומסרה לבן דעת לשמרה פטור מנזקיה כי הוא איננו המבעיר הבערה ואם מסרה למי שאינו בן דעת חייב ואם היה מדרך האש ההוא שתמשך ותזיק ולזה הוא מבואר שאם מסר אש בעל שלהבת לחרש שוטה וקטן שהוא חייב ואם מסר להם גחלת ולחכוה פטור לפי שאין דרך הגחלת שתמשך ותזיק והנה א״כ זה הנזק לא עשתה אשו אבל עשתה זה האש שהדליקו אליו שאינם בני דעת והנה המבעיר והוא המתחייב ולזה אם הביא אחד האש והביא הב׳ עצים הנה המביא עצי׳ הוא המבעי׳ ואם הביא אחד עצים והביא הב׳ האש הנה המביא האש הנה הוא המבעיר וכן אם הביא הא׳ אש והב׳ עצים ובא הג׳ וליבה כדי להבעיר האש הנה המלבה הוא המבעיר והנה יתחייב לבדו בנזקי האש ואם לבתו רוח שאינה מצויה כלן פטורין כי זאת ההבער׳ היתה באונס וראוי שתדע כי האד׳ יתחייב באשו משום חציו וזה כי כמו שהחץ מזיק מזולת מי שינע מי שירה אותו בנזק כן הענין באש וכמו שהחץ יתנועע מהתנועה אשר הגיע אותה מי שירה אותו אם לא ימנעהו מונע כן האש ימשך ויתנועע מצד הטבע שחדש בו המדליק אותו במקום הראוי שימשך שם מצד טבעו ואין לאש התחלה אל שלא יתנועע אחר שהובער כמו שאין לחץ התחלה אל שלא יתנועע אחר שירהו ולפי שאשו הוא משו׳ חציו הנה יתחייב בו בעל האש אם הזיק באדם בה׳ דברים כמו שיתחייב בזה אם חבל בו בחציו כי אין הבדל בין חבלות האדם בין מתכוין לשאין מתכוין כמו שהתבאר בענין דמי ולדות והנה יתחייב על אשו ג״כ משום ממונו שנאמר כי תצא אש ומצאה קוצים ונאכל גדיש או הקמה · ולזה כשהיתה אש בחצרו של אדם ולא שמרה כראוי ויצתה והזיקה חייב ולזה סמך הכתו׳ ג״כ נזקי אשו לנזקי שן ורגל ללמד שהוא חייב על אשו משום ממונו וראוי שתדע כי האש שיצאה מרשותו של אדם והזיקה הנה בעל האש פטור על הטמון שנא׳ ונאכל גדי׳ או הקמה או השדה שהם דברי׳ גלוים ואולם על הטמון פטור ואם הבעיר בתוך של חברו חייב אף על הטמון שנודע בלי ספק שהוא שם שהרי לא הבעיר ברשות והרי הוא כאלו הזיקו בידים ומתקנת חכמים שאם לא היו שם עדים על הטמון ישבע ויטול מה שדרך בני אד׳ להניח בו אבל מה שאין דרך בני אד׳ להניח בו אפי׳ ישבע איננו נוטל · והמשל שאם היה ארנקי מלא מעו׳ בגדי׳ אפי׳ נשבע איננו נוטל אם אין שם עדים כי אין דרך בני אדם להניח ארנקי׳ בגדי׳ וראוי שתדע כי מה שידמה לאש דינו כדין האש כמו אבנו וסכינו ומשא׳ שהניחן בראש גגו באופן שרוח מצויה תפילם ונפלו והזיקו בעת נפלם הנה דין זה הנזק כדין האש בשוה וכן הענין במה שידמה לזה ואמנם אחר נפלם יהיה דינם דין הבור וזה מבואר ממה שקדם והנה התועלת המגיע מאלו הדיני׳ הוא במצות והתועלת בהם הוא מבוא׳ בסלוק ההיזקים מבין האנשים באופן שלא יזיק מה שהוא ממון האדם לזולתו והנה הזכיר תחלה דין הבור לפי שאין דרכו לילך ולהזיק והיה לחושב שיחשוב שיהיה בעל הבור פטור מנזקין לפי שהתחלת זה ההיזק הוא בבעל חי ההולך שם כי הוא הולך מפני הטבע אשר בו וזה גרם לו להנזק בבור והנה חייבתהו התורה כאלו ההזיקים לפי שהוא דרך שתלכנה הבהמות ברשות הרבים וזה שהמוציא להם תקלה הוא כאלו הזיקם בידים ולזה פטור על הבור ברשות המזיק ופטור ג״כ על הכלים ואחר כן זכר נזקי השור לפי שאין דרכו להזיק בכמו זה האופן כאשר יהיה תם והי׳ לחושב שיחשוב שלא יהיה אשם לבעלים בזה הנזק ויהיו פטורים ולפי שנזקי השן יחשב בהן שיהיו כמו הנגיפה הקדימה התורה לזכור מן הנגיפה שלא יחשוב חושב שיהיה שוה עונש הנגיפה לעונש נזקי השן ואחר כן זכר דין נזקי השן והרגל וחייב בהם ברשות הנזק לבד כי ברשות הרבי׳ יש לבהמ׳ רשות להלוך ואין לבעל הפירות רשות להניח שם פירותיו ולזה לא יתחייב בעל הבהמה אם כשהלכ׳ הבהמה במקו׳ שאין לה רשות להלוך והיה רשות לבעל הפירו׳ להניח שם פירותיו שלא שמר הבהמ׳ ההיא כראוי לפי שיש לבהמה התחלה בעצמה ללכת באשר תמצא הפירות לאכלן ולהזיק הדברים בהליכה כשלא ימנעוה מזה ואחר זה זכר דין נזקי האש כאלו הזיק בעל האש בידים כי כשנבער האש יש לו התחלה בטבע שיתפשט בכל המקומות אשר אפשר שיאחז בהם וא״א לו מזולת שימשך בהם אם לא ימנעהו מונע ואין הענין כן בנזקי השן כי אין חיוב הליכ׳ הבהמה למקו׳ הפירו׳ כשלא ישמרנה כחיוב הליכת האש כאשר אפשר שימשך בו וזה מבואר בנפשו ולזה יתחייב על האש בה׳ דברים אם הזיק אדם מה שאין כן אם הזיק בו ממונו כמו שו׳ ובור והדומה להם ואולם שרשי אלו המצות הם מ״ד :

השרש הא׳ הוא שהמוציא תקלה ברשות הרבים ויש בה כדי להמית שור או חמור הנופל שם ונפל שם בעל חי ומת בעל הבור חייב לשלם מה שפחית המיתה ערך הבעל חי הנופל שם אם לא כסהו כראוי וכן הפותח את הבו׳ ולא כסהו כראוי והיה זה כן לפי שהוא גורם זה הנזק לבהמות אשר מדרכם שילכו שם והנה יתבאר שצריך שיהי׳ בה כדי להמית מן הפרט שזכרה התורה והוא הבור לפי מה שיורה עליו הגדר עמוק י׳ טפחים והוא עם זה בלתי רחב ולא יהיה בו חבל יתכן שימו׳ הבעל חי הנופל שם וכ״ש אם הי׳ בו עם זה קשי שיתחבט בו הנופל שם כי החבט לבדו כדי להמית אע״פ שלא יהי׳ שם חבל ובזה יתבאר שהחפיר׳ שלא יהיה חבל ולא חבט כמו שהיו גיזי צמר בקרקעיתו והיה רחבו יותר מעמקו ונפל בו בעל חי ומת בעל הבור פטור אך אם היה שם חבל למיתה או חבט חייב ומזה יתבאר שבור עמו׳ קח׳ טפחי׳ ומהם ב׳ טפחים מים חייב בו על מיתת הב״ח הנופלים שם שהרי יש בו הכל למיתה כבר נתבאר זה השרש בה׳ מבבא קמא :

השרש הב׳ שאע״פ שלא היה לאדם פשיעה בחפירת הבור לפי שכבר חפרו בתוך רשותו אם הפקיר אחר כן רשותו לרבי׳ ולא הפקיר בורו הרי הוא כפותח בור ברשות הרבים בעת שהפקיר רשותו כי אז נתן פתח לבהמות ליפול בבור ההוא והרי הוא בעל הבור ולזה הוא מבואר שממונו הוא מזיק אך אם הפקיר ג״כ בורו איננו חייב בנזקו שהרי איננו בעל הבור ר״ל שאינו ממונו ואין לו פשיעה בחפירתו כבר נתבאר זה השרש בחמשי מבבא קמא ומזה יתבאר שכל תקלה שאין לו פשיעה בהמצאתו אותה אם הפקירה לא יתחייב בנזקיה כבר נתבאר זה בשלישי מבבא קמא :

השרש הג׳ הוא שלא יתחייב בעל הבור אם נפל אדם לבור ומת ולא יתחייב ג״כ על הכלי׳ אם נפלו שם ונשברו וזה כי מפני שהיתה התורה מדברת בנזקי שור שהמית אדם והפסיקה המאמר במיתת שור וחמור בבור קודם השלמתה המאמר בהשלמת נזקי שור בשור ולא זכרה בו המתת האדם למדנו שלא יתחייב בבור על המתת האדם הנופל שם וזה יתבאר גם כן מן הפרטים הנזכרים בנזקי הבור והם שור וחמור שהם יותר ראוים לפול מן האדם לפי שאינם בעלי שכל והנה הבור אין לו התחלה מעצמו להמית האד׳ כמו הענין בשור כי השור ילך אל האד׳ ויזיקהו וזה בלתי אפש׳ בבור שלא יתחיי׳ בעל הבור על הכלי׳ אם נפלו שם כי אין להם מעצמם התחלה לילך ולפול בבו׳ כמו הענין בשו׳ וחמו׳ ואין לבור ג״כ התחל׳ לילך שיהם כבר נתבא׳ זה בחמישי מבב׳ קמא:

השרש הד׳ הוא שהכורה את הבור או הפותח אותו וכסהו כסוי בלתי ראוי באופן מה הרי הוא חייב בנזקי הבור שהרי לא כסהו והמשל שכסהו כסוי שלום יתקלקל ברגלי הבהמות ההולכות שם או שכסהו בכליו של חברו שלא ברשותו שהרי יבא בעל הכלים ויטול את כליו שכסה בורו או מסרהו לחר׳ שוט׳ וקטן שאין להם דעת ולזה יקרה שיגלוהו ולא יכסוהו אחר זה וכן אם כסה בורו וידע שנתגלה ולא השתדל לשוב לכסותו והיה לו פנאי בזה מהעת שידע שנתגלה כבר נתבאר זה השרש בשלישי ובחמישי מבבא קמא :

השרש הה׳ הוא שאע״פ שאין בבור כדי להמית כיון שיש בו כדי להזיק והוזק בו הב״ח הנופל שם או שהוזק בו אדם בעל הבור חייב כי התורה שתקה מלבאר דיני נזקי שור ובור בחבלות להשענה על מה שנזכר מזה באדם שהזיק אדם אך לא יתחייב בחבלות האדם כי אם בנזק כמו שביארנו בשור שחבל אדם כבר נתבארו זה השרש בחמישי מקמא ומזה יתבאר שהחופר בור שאין בו כדי להמית ובא אחר והשלימו לשעור ההמתה השני חייב לפי שכבר שנה צורת הבור כי בהתחלה לא היה בו כדי להמית ולזה נסתלקו מעשי הראשון לגמרי ואולם אם חפר הראשון כשעור הבור והשלימו לעשרים שניהם חייבין בנזקיו כי כל אחד מהם כרה בור ולא נסתלקו מעשי ראשון שהרי היה בו כדי להמית ולזה לא נשתנית צורתו ולזה מחלקין ביניהם שלום הנזקין כבר נתבאר זה השרש בה׳ מקמא :

השרש הששי הוא שלא יתחייב בעל הבור במיתת שור וחמור הנופלים שם אם לא היתה נפילתם ראויה לפי הנהוג ולזה הוא מבואר שאם נפל שם שור שהוא פקח ביום בעל הבור פטור כי אין דרך שור פקח ליפול בבור ביום או אם היה סומא או שוטה או קטן או שנפל שם בלילה או שדחפו שם ב״ח אחר הרי כל אחד מאלו ראוי לפול בבור ואם היה ראוי הב״ח הדוחה אותו לשלם קצת הנזק ישתלם ממנו הנזק מה שאפשר לו והשאר ישלם בעל הבור כי לולי הבור לא היה ניזק השור הנופל מפני זאת הדחיפה בזה האופן ואם אי אפשר להשתלם מהב״ח הדוחף כלל הנה בעל הבור ישלם הנזק כלו כי אליו יתכן שייוחס ההיזק וזה מבואר מאד וכן הענין אם הוחלקה במים ונפלה שם כבר נתבאר זה השרש בששיי מקמא ומזה המקום יתבאר שאם נפל בבור באופן בלתי ראוי שיפול בו בעל הבור פטור כאלו תאמר שנפל לאחוריו תוך הבור מפני שחרד מקול הכרה המתחדש שם כי זה איננו דרך נפילה אך אם נפל לפניו בסבת זאת החרדה חייב כי זהו דרך נפילה ואולם אם נפל מקול הקרה לפניו חוץ לבור הנה הדבר בספק אם יתחייב בזה בעל הבור שנאמר ונפל שם שור או חמור וזה אפשר שיובן שיפול בבור או שיפול אל המקום ההוא כי שם יאמר על המקום והמקום יאמר על המקום הרחב או על המקום המיוחד ולזה הוא מבואר שכבר אפשר שיובן שמפני כריתו יפול שמה שור או חמור וזה יהיה אם יהיה מפני שיפול תוך הבור או חוץ ממנו כיון שכריתו תסבב זה כבר נתבאר זה בה׳ מקמא ·

השרש הז׳ הוא שאם נפל לתוכו ב״ח ומת והיה בלתי אפשר בו שיהיה המת שלו הנה בעל הבור פטור מלשלם שנאמר והמת יהיה לו יצא זה שאין המת שלו כמו הענין בשו׳ של פסולי המוקדשין שנבלתו היתה אסורה בהנאה כמו שיתבאר במה שיבא בנ״ה :

השרש הח׳ הוא שאין הבדל בחבלות הבו׳ בין שיפול הנופל בתוך הבור בדרך נפילה כי מה שדקדק התורה הוא במיתה לא בחבלות והוא מבואר ממה שנזכר בנזקי אדם באדם כי בחבלות לא ידוקדק באופן מה שידוקדק במיתה שם נלמד זה הדין כבר נתבאר זה בה׳ מבבא קמא :

השרש הט׳ הוא שאי זו תקלה שימציא האדם ברשות הרבים דינם דין הבור כאלו תאמר ששפך מימיו ברשות הרבים או הניח שם זבלו או אבנו או משאו או כדו שנשברה בר״הר בפשיעה ולא סלקה או שנתקל אדם ונפל והיה לו מקום לעמוד ולא עמד והיה למכשול להולכים שם דיני גם כן דין הבור · כבר נתבאר זה בשלישי מקמא · והוא מבואר ממה שקדם שהמניח כדו בר״ה ונתקל בה האדם ושברה פטור על שבירת׳ כי בעל הכד פושע בזה לא האדם כי אין דרך בני אדם להתבונן בדרכים הידועי׳ לו כבר נתבאר זה השרש בשלישי מבתרא :

השרש הי׳ הוא שמה שהיה ענינו מוכן לתקלה והיה חדושו ברשותו כמו הענין בכותל רע והאילן כי אין חדושם לתקלה ויש לאדם לבנות כותל בתוך רשותו או אם נטע אילן אם נפלו ברשות הרבים והיה למכשול להולכים שם הנה בעל הכותל או בעל האילן פטו׳ מלשל׳ כי אין לו פשיעה בחדושם ואינו בעל הבור כי הוא לא חדש זה הבור כי מה שחד׳ לא היה לתקלה ואין זה דומה לכורה בור ברשותו שהרי הוא המציאו לתקלה אך זה ואם הוא בעל האבנים והעצ׳ אינו מצד מה שהם בעל הבור כבר נתבאר זה השרש בי׳ מבבא מציעא :

השרש

מ״ע ספורנו

יכוין לכלול את האל ית׳ יחרם · מנפש ועד בשר : כי חרם הם אסורים בהנאה כלם ובכך מה שיקבלום לאלוה התקבל הוא חרם האמור בכם כאמרו והיית חרם כמוהו : לה׳ לבדו · בלא שתוף אלהים אחרי׳ : לא תענון · אם ענה תענה אותו · אם כשתענה את היתום תהיה כוונתך לענותו בלב׳ · אבל אם תענהו ליסרו ולהטיב לו אין זה אלא גמילות חסדים : שמוע אשמע צעקתו וחרה אפי · וחרה על הצועק ואקצוף על המענה כענין ישראל במצרים ויהיה העונש מדה כנגד מדה שמי שענה את אלמנה ויתום ברצונו יסבב על כרחו ענוי אשתו ובניו : אם כסף תלוה · אם יהיה זה שלא יתקיים בישראל מה שנאמר אפס כי לא יהיה בך אביון אבל יתקיי׳ בהם כי לא יחדל אביון ואז יקרה שתלוה : ושמעתי כי חנון אני · אף על פי שלא יוכל לצעוק עליך חמס שהרי הוא חייב לך מכל מקום כשיצעק אלי על עניותו הגורם לו להיות ערום בלי לבוש על ידך את זלו קצת עמה שהייתי חונן אותך יותר על ספוקך כדי שתוכל לפרנס בו אחרי׳ : כי חנון אני · והנני חונן כל צועק כשאין לו חונן זולתי לפיכך טוב לך שאתה תחננהו בסבב׳ ענוש באופן שיתמיד לך החן מאתי שתוכל אתה לחלות ולפרנס אחרי׳ : אלהים לא תקלל · אף על פי שתחשוב שהטה את דינך הדיין לא תקללהו שאין אדם רואה חובה לעצמו : ונשיא בעמך לא תאור · כי אמנם קללת המלך ורעתו תהיה על הרוב סבת רעה רבה והזק לצבור כאמרו ירא את יי׳ בני ומלך ועם שונים אל תתערב : מלאתך · תרומת הדגן · כענין מלאו׳ ושובות : ודמעך · תרומת התירוש והיצהר הנוזלי׳ :

בכור

חזקוני

והדיין כדיין משה ולא משא בדבר : ונשיא בעמך לא תאור למה נאמר אם להזהיר שלא לקלל הדיין הרי כבר אמור אלא כמשמעו נשיא היינו עשיר ומלוה לאחרים וסמוך הוא לאם כסף תלוה שלא תקלל שלמת רעך והזכירום שכתוב שלא לקלל העשיר אם סבלו שברי ההכנו מכנסיו : מלאתך· תרומה תבואת כמו פן תקד׳ המלא׳ הזרע אשר תזרע· ודמעך· דבר הלא בתרומתך כמו תירוש ויצהר ע״ש שזוכין טיפות טיפות כעין דמע מן הגפן גבי תרומה שייך לשון משקה כדכתיב כל חלב יצהר וכל חלב תירוש ולא כתיב כל חלב יין וכל חלב ענבים אבל בבכורים שהפרי בא כמות שהוא גדל שייך בהו לשון משקה :

לא

ספר שמות כג

ד׳ לֹא תְאַחֵר בְּכוֹר בָּנֶיךָ תִּתֶּן־לִי׃
ל׳ חס׳ כֵּן־תַּעֲשֶׂה לְשֹׁרְךָ לְצֹאנֶךָ שִׁבְעַת
יָמִים יִהְיֶה עִם־אִמּוֹ בַּיּוֹם הַשְּׁמִינִי
תִּתְּנוֹ־לִי׃ וְאַנְשֵׁי־קֹדֶשׁ תִּהְיוּן לִי ל
וּבָשָׂר בַּשָּׂדֶה טְרֵפָה לֹא תֹאכֵלוּ
לַכֶּלֶב תַּשְׁלִכוּן אֹתוֹ׃ ס לֹא א
תִשָּׂא שֵׁמַע שָׁוְא אַל־תָּשֶׁת יָדְךָ עִם־
רָשָׁע לִהְיֹת עֵד חָמָס׃ לֹא־תִהְיֶה
אַחֲרֵי־רַבִּים לְרָעֹת וְלֹא־תַעֲנֶה עַל־
רִב לִנְטֹת אַחֲרֵי רַבִּים לְהַטֹּת׃ וְדָל
לֹא תֶהְדַּר בְּרִיבוֹ׃ ס כִּי
תִפְגַּע שׁוֹר אֹיִבְךָ אוֹ חֲמֹרוֹ תֹּעֶה הָשֵׁב
תְּשִׁיבֶנּוּ לוֹ׃ ס כִּי־תִרְאֶה ה
חֲמוֹר שֹׂנַאֲךָ רֹבֵץ תַּחַת מַשָּׂאוֹ וְחָדַלְתָּ
מֵעֲזֹב לוֹ עָזֹב תַּעֲזֹב עִמּוֹ׃ ס לֹא
תַטֶּה מִשְׁפַּט אֶבְיֹנְךָ בְּרִיבוֹ׃
מִדְּבַר־שֶׁקֶר תִּרְחָק וְנָקִי וְצַדִּיק אַל־
תַּהֲרֹג כִּי לֹא־אַצְדִּיק רָשָׁע׃ וְשֹׁחַד
לֹא תִקָּח כִּי הַשֹּׁחַד יְעַוֵּר פִּקְחִים
ויסלף

לָא תְאַחַר בּוּכְרָא דִבְרָךְ תַּפְרֵישׁ
קֳדָמָי׃ כֵּן־תַּעְבֵּיד לְתוֹרָךְ לְעָנָךְ
שִׁבְעָא יוֹמִין יְהֵי עִם־אִמֵּיהּ בְּיוֹמָא
תְמִינָאָה תַּפְרְשִׁינֵיהּ קֳדָמָי׃ וְאֶנָשִׁין
קַדִּישִׁין תְּהוֹן קֳדָמַי וּבְשַׂר תְּלִישׁ מִן
חֵיוָא חַיָּא לָא תֵיכְלוּן לְכַלְבָּא תִּרְמוֹן
יָתֵיהּ׃ לָא תְקַבֵּיל שְׁמַע דִּשְׁקַר לָא־
תְשַׁוֵּי יְדָךְ עִם־חַיָּבָא לְמֶהֱוֵי לֵיהּ
סָהִיד שְׁקַר׃ לָא־תְהֵי בָּתַר־סַגִּיאֵי
לְאַבְאָשָׁא וְלָא־תִתְמְנַע מִלַּאֲלָפָא
מַה־דִּבְעֵינָךְ עַל־דִּינָא בָּתַר סַגִּיאֵי
שַׁלֵּים דִּינָא׃ וְעַל־מִסְכֵּינָא לָא תְרַחֵם
בְּדִינֵיהּ׃ אֲרֵי־תְעָרַע תּוֹרָא דְסָנְאָךְ
אוֹ חֲמָרֵיהּ דְּטָעֵי אֲתָבָא תְתִיבִינֵּיהּ
לֵיהּ׃ אֲרֵי־תֶחֱזֵי חֲמָרָא דְסָנְאָךְ רָבִיעַ
תְּחוֹת טוֹעֲנֵיהּ וְתִתְמְנַע מִלְּמִשְׁבַּק
לֵיהּ מִשְׁבַּק תִּשְׁבּוֹק מַה־דִּבְלִבָּךְ
עֲלוֹהִי וְתִפְרוֹק עִמֵּיהּ׃ לָא־תַצְלֵי דִין
מִסְכֵּינָךְ בְּדִינֵיהּ׃ מִפִּתְגָּמָא דְשִׁקְרָא
הֱוֵי רָחִיק וּדְיִזְכֵּי וּדְיִנְפַּק דְּכֵי־מִן־
דִּינָא לָא תִקְטוֹל אֲרֵי לָא־אֲזַכֵּי חַיָּבָא׃ וְשׁוֹחֲדָא לָא תְקַבֵּיל אֲרֵי שׁוֹחֲדָא מְעַוַּר חַכִּימִין
ומקלקל

תאחר ד׳ וסי׳ מלאתך ודמעך · כי תדר נדר ליי׳ · כאשר תדר נדר לאלהים · צדקתי לא תרחק : ואנשי ד׳ ר״פ נמסר פרשת לך לך : תשלכון י״ב חס׳ בליש׳ נמסר בסדר כי תשא : שמע ה׳ קמצין נמסר בסדר ויצא : לרעת ד׳ חס׳ בליש׳ וסי׳ ושבע הפרות · הרקות · לא תהיה אחרי רבים לרעת · את רעתיכם ואת רעת נשיכם · ב׳ בפסו׳ : רב ו׳ חס׳ בליש׳ וסי׳ ולא תענה על רב · נצב לרב יי׳ · הנני קורא לרב · ורב לא ידעתי אחקרהו · אל תצא לרב מהר · ברבם עמרי : בריבו ד׳ וסי׳ לא תטה · ודל לא תהדר · צדיק הראשון · לעות אדם בריבו : כי ה׳ ר״פ בטעם מונח לפני גריש וסי׳ כי תפגע שור · כי תשא את ראש בני ישראל · כי רק עוג מלך · כי תכלה לעשר · ושארהון במקף : תעה ג׳ ב׳ חס׳ וא׳ מלא נמסר בסדר וישב : שנאך ב׳ וסי׳ חמור שנאך · אם רעב : ונקי ג׳ וסי׳ ונקי וצדיק אל תהרג · ונקי ילעג למו · ונקי על חנף יתעורר : וצדיק י׳ נמסר ביחזקאל סי׳ ל״ג גבי פרשת׳ אם אחפץ במות הרשע :

אבן עזרא

ואנשי קדש׳ בעבו׳ שהזכיר שורך ואחך שהם מותרי׳ לאכילה הזהיר על הבשר שהוא כטרף אולי העני יאכלנו בעבור עניו · והזכיר בשדה ההוה יותר וכל׳ הדין בנטרף גם בתוך העיר וכמוהו מקרה לילה · וטעם לכלב נפתח הלמ״ד שהוא שומר טורף ואחך ואין ראוי לאוכלו כי אם הכלב ור׳ משה הכהן אמ׳ כי הטרפ׳ קשה מהנבלה כי יש בטרפה כדמות סם רע שיזיק תולדת האדם על כן לא התיר לתתה לגר אשר בשעריך או תמכר לנכרי כמו הנבלה : לא תשא שמע שוא · שלא יוצי׳ מלבו דבר שוא להוציא דבה · וטעם אל תשת ידך עם רשע להתחבר עמו בעדות שוא לעשות חמס לנקי אולי העני יעש׳ זה למלאת חסרונו : לא · אם ראית רבים יעידו על דבר שלא ידעתו לא תאמר בלבבך אלה לא יכזבו ואמר הגאון כי שתים מצות יש בפסוק הזה האחת מצות לא תעשה והשנית מצות עשה כי אמר חייב אתה אחרי רבים להטות כי חשב כי מלת להטות כמו לנטות ואיננה כן רק היא מהשבני׳ הדגוש הכבד כמו ארור מטה משפט גם נמצאת בלא משפט ומטה גר וח״ז״ל פירשו כי מזה נלמוד כי הלכה כרבים ומה שהעתיקו הו׳ האמת ואחר שהכתוב אמר לא תהיה אחרי רבים לרעות מזה נלמוד כי אם יהיו הרבים לטובה שהיא מצוה ללכת אחריה׳ : לא תענה על ריב · מצוה על כל ישר׳ ואף כי הדיין שהו׳ הריב לפניו לעזור לרשנו : ודל · גם זה דבק שתחשוב כי טוב תעשה בעזרך הדל ובמקו׳ אחר לא תהדר פני גדול : שור אויבך · בחרק תחת היו״ד והוא פועל כי מלת ואיבתי מהפעלים היונחי׳ והטעם אע״פ שתדע שהו׳ אויבך וככה שונאך וכא׳ אויבך כי נכון לדבר ככה גם כן שונאך אולי באה זו הפרשה אם יהיה השור והחמור של עני יהיה שכרך הרב׳ מאד שעשית מצות השם וגם גמילות חסד עם עני : וחדלת · כמו חדל לך מעשות הדבר וכן ושמרת והטעם חדל שתעזוב הדבר לו לבדו רק התיר עמו הקשרים ותעזוב המשא ויפול מזה הצד ומזה הצד ויקום החמור וי״א כמו ויעזבו את ירושלם לטעון המשא בדרך רחוקה : לא תטה · עם הדיין ידבר וכמוהו לפני יי׳ אלהיך תאכלנו הראוי לאכל כאלו הוא מדבר עם כהן ויבדילנו מכל ישראל שידבר עמהם והאומר כי הוא בכור עדר הבל הוא : מדב׳ שקר · עם הדיין ידבר שלא ידין דין שקר וכמוהו צדק צדק תרדוף : ונקי וצדי׳ אל תהרוג · באותו הדבר אם ידעת שהו׳ רשע בדבר אחר שלא תאמ׳ הואיל וככה עשה רשע אחר קשה אהרגנו ואסיר המכשול מהדרך כי אני אקח הדין ממנו ולא ימלט מידי . ושחד גם הזכי׳ כל זה כי העשי׳ יתן שחד לדיין להטו׳ מדינו לנ׳ :
ויסלף

רשי

לא תאחר · לא תשנה סדר הפרשתן לאחר את המוקדם ולהקדים את המאוחר שלא יקדים תרומה לבכורי׳ ומעשר לתרומ׳ : בכור בניך תתן לי · לפדותו חמש סלעים מן הכהן והלא כבר צוה עליו במקום אחר הלא כדי לסמוך לו כן תעשה לשורך מה בכור אדם לאחר שלשים יום פודהו שנ׳ ופדוייו מבן חדש תפדה אף בכור בהמה מטפל בו שלשים יום ואחר כך נותנו לכהן : שבעת ימי׳ יהיה עם אמו · זו אזהר׳ לכהן שאם בא למהר את קרבנו לא ימהר קוד׳ שמנ׳ לפי שהו׳ מחוסר זמן : וביום השמיני תתנו לי · יכול יהא חובה לבו ביום נאמ׳ כאן שמיני ונאמר להלן ומיום השמיני והלא׳ ירצ׳ מה שמיני האמור להלן להכשי׳ משמיני ולהלן אף שמיני האמור כאן להכשיר משמיני ולהלן וכן משמעו וביום השמיני אתה רשאי ליתנו לי : ואנשי קדש תהיון לי · אם אתם קדושי׳ ופרושי׳ משקוצי נבלות וטרפו׳ הרי את׳ שלי ואם לאו אינכ׳ שלי : ובשר בשד׳ טרפה׳ אף בבית כן אלא שדב׳ הכתו׳ בהווה מקו׳ שדרך בהמות ליטרף וכן כי בשדה מצאה וכן אשר לא יהי׳ טהור מקר׳ לילה הוא הדין למקר׳ יום אלא שדבר הכתוב בהווה · ובשר דתלים מן חיות חיתא בשר שנתלש על ידי טרפ׳ זאב או ארי או מן חיה כשרה או בהמה כשרה בחיה : לכלב תשליכון אותו · אף הו׳ ככלב או אינו אלא כלב כמשמעו תלמוד לומר בנבלה או מכור לנכרי קל וחומר לטריפה שמותרת בכל הנאות אם כן מה תלמוד לומר לכלב למדך שהכלב נכבד ממנו ולמדך הכתוב שאין הק״בה מקפח שכר כל בריה שנאמר ולכל בני ישראל לא יחרץ כלב לשונו אמר הק״בה תנו לו שכרו : לא תשא שמע שוא · כתרגומו לא תקביל שמע דשקר אזהרה למקבל לשון הרע ולדיין שלא ישמע דברי בעל דין עד שיבא בעל דין חברו : אל תשת ידך עם רשע · הטוען את חברו תביעת שקר שהבטיחהו להיות לו עד חמס : לא תהיה אחרי רבים לרעות · יש במקרא זה מדרשי חכמי ישר׳ אבל אין לשון המקרא מיושב בהן על אופניו מכאן דרשו שאין מטין לחוב׳ בהכרעת דיין אחד וסוף המקרא דרשו אחרי רבים להטות שאם יש שנים במחייבין יותר על המזכין הטה הדין על פיהם לחובה ובדיני נפשות הכתוב מדבר ואמצע המקרא דרשו לא תענה על ריב על רב שאין חולקין על מופלא שבבית דין לפיכך מתחילין בדיני נפשות מן הצד לקטנים שבהן שואלים תחלה שיאמרו את דעתם ולפי דברי רבותינו כך פתרון המקרא · לא תהיה אחרי רבים לרעת לחייב מיתה בשביל דיין א׳ שירבו מחייבין על המזכין ולא תענה על הרב לנטו׳ מדבריו ולפי שהוא חסר י״וד דרשו בו כן : אחרי רבים להטות · ויש רבי׳ שאתה נוטה אחריה׳ ואימתי בזמן שהן שני׳ המכריעין במחייבין יותר מן המזכי׳ וממשמ׳ שנ׳ לא תהיה אחרי רבים לרעות שומע אני אבל היה עמהם לטובה מכאן אמרו דיני נפשות מכין על פי עד אחד לזכות ועל פי שנים לחובה ואנקלים תרגם לא תמנע מלאלפא מה דתתבעי לך על דינא ולשון העברי לפי תרגומו כך הוא נדרש : לא תענה על ריב לנטו׳ · אם ישאלך דבר למשפט לא תענה לנטות לצד אחד ולסלק עצמ׳ מן הריב אלא הוי דן אותו לאמתו · ואני אומ׳ לישבו על אופניו כפשוטו כך פתרונו · לא תהיה אחרי רבי׳ לרעות · אם ראית רשעי׳ מטין משפט לא תאמ׳ הואיל ורבים הם הנני נוטה אחריה׳ · ולא תענה על ריב לנטו׳ וגו׳ · אם ישאל הנדון על אותו המשפ׳ אל תענהו על הריב דבר הנוטה אחרי אותן רבי׳ להטות את המשפ׳ מאמתו אלא אמו׳ את המשפט כאשר הוא וקולר יהא תלוי בצואר הרבי׳ : לא תהדר · לא תחלוק לו כבוד לזכותו בדין ולומ׳ דל הוא אזכנו ואכבדנו : כי תראה חמור שונאך וגו׳ · הרי כי משמש לשון דלמא שהוא מארבע לשונות של שמושי כי וכה פתרונו שמא תראה חמורו רובץ תחת משא : וחדלת מעזוב לו · בתמיה : עזוב תעזוב עמו · עזיבה זו לשון עזרה וכן עזור ועזוב וכן ויעזבו את ירושלם עד החומה מלאוה עפר לעזוב ולסייע את חוזק החומה כיוצא בו כי תאמר בלבבך רבים הגוים האלה ממני וגו׳ שמא תאמר כן בתמיה לא תירא מהם ומדרש כך דרשו רבותי׳ כי תראה וחדלת פעמי׳ שאתה חודל ופעמי׳ שאת׳ עוזר הא כיצד זקן ואינו לפי כבודו וחדלת או בהמה כותי ומשאו ישר׳ וחדלת עזב תעזב עמו לפרק המשא תלמסקל ליה מליטול משאו ממנו : אביונך · לשון אובה שהו׳ מדולדל ותאב לכל טובה : ונקי וצדי׳ אל תהרג · מניין ליוצא מב״ד חייב ואמר אחד יש לי ללמד עליו זכות שמחזירין אותו ת״ל ונקי אל תהרג ואע״פ שאינו צדיק שלא נצטדק בב״ד מכל מקו׳ נקי הוא מדין מיתה שהרי יש לך לזכותו ומנין ליוצ׳ מבית דין זכאי ואמר אחד יש לי ללמד עליו חובה שאין מחזירין אותו לב״ד ת״ל וצדיק אל תהרג וזה צדיק הוא שנצטדק בב״ד : כי לא אצדיק רשע · אין עליך להחזירו כי לא אצדיקנו בדיני אם יצא מידך זכאי יש לי שלוחים הרבה להמיתו במיתה שנתחייב בה : ושחד לא תקח · אפי׳ לשפוט אמת וכל שכן כדי להטות הדין שהרי להטות את הדין כבר נאמר לא תטה משפט : יעור פקחים · אפילו חכם בתורה ונוטל שוחד סוף שתטרף דעתו עליו וישתכח תלמודו ויכהה מאור עיניו :
ויסלף

בעל הטורים

לא תאחר בכו׳ בניך אלא תתן מיד בתוך ל׳ יום : ואנשי ד׳ ראשי פסוק · ואנשי קדש תהיון לי · ואנשי תמיד יבדילו · ואנשי סדום · ואנשי בבל עשו את סוכות : כי אנשי סדו׳ עובדי ע״א כדכתי׳ עשו את סכו׳ · אבל אתם אנשי קדש תהיו׳ לי והתמיד תבדילו הטומאה מביניכם כדכתיב ואנשי תמיד יבדילו : תשליכון אותו · ב׳ יתירה ללמדך שמרחיקין הנבילות מן העיר חמשים אמה : לכלב תשליכון אותו · וסמיך ליה לא תשא שמע שוא · כל המספר לשון הרע ראוי להשליכו לכלבי׳ : ודל · ב׳ במס׳ הכא ואידך ודל מרעהו יפרד · לומר אפי׳ הוא רעהו יפרד ממנו ולא ישא לו פנים בדינו : בריבו · ד׳ ודל לא תהדר בריבו · צדיק הראשון בריבו · לא תטה משפ׳ אביונ׳ בריבו · לעות אדם בריבו · לומר לך אף אם הוא דל לא תשמע דבריו תחלה להצדיקו בדינו ולעות בעל דינו הבא אחריו : תועה · ג׳ במ׳ חמורו תועה · והנה תועה בשדה · אדם תועה מדרך השכל · זה הוא שאמרו מצא פרה רועה אין זו אבידה · מצא חמור וכליו הפוכי׳ הרי זו אבידה · והו חמורו תועה שהוא תועה בשדה ויוצא מהדרך : שונאך · ב׳ במ׳ חמור שונאך · אם רעב שונאך האכילהו לחם · משום דהכא מיירי בב׳ מיני שונאים גוי וישראל׳ דבשונא גוי דרשי׳ וחדלת מעזוב לו · ובשונא ישראל עזוב תעזוב עמו : רובץ · ג׳ במסו׳ רובץ תחת משאו · לפתח חטאת רובץ · רובץ בין המשפתים · לפתח חטאת רובץ זה יצר הרע שאם הלך אחרי יצרו והרבה עון עד אשר הוא רובץ תחת משאו · מאי תקנתיה יעסוק בתורה כיששכר שהיה רובץ בין המשפתי כדאמ׳ אם פגע בך מנוול זה משכהו לבי׳ המדרש : את תבואתה והשביעית · לאסר פירות ערב שביעית שנכנסו לשביעית :
ויתיס

מ״ע ספורנו

בכור בניך תתן לי לכל עבודת קדש · לעבודת המקדש ולתלמוד תורה כמו שהיה אחר כן בכהנים כאמרו כי שפתי כהן ישמרו דעת ותורה יבקשו מפיהו : כן תעשה לשורך לצאנך · שתתן לי הבכור כיון שיצא מכלל נפל כאמרם בבכורו׳ כל ששהא ל׳ יום באדם אינו נפל ח׳ ימים בבהמה אינו נפל : ואנשי קדש תהיון לי · ובאופן זה תהיו אנשי קדש כי כשתפרישו בכורות הבני׳ ומתנותיהם לעבודתי הנה הבכורו׳ ילמדו דעת את העם ותתקדש׳ ותהי׳ קדושים : ובשר בשדה טרפה · אפילו הטרפה שאינה מסמאה כלל : אל תשת ידך עם רשע · לחתום עמו על שטר כאמרם על אנשי ירושלם שלא היו חותמים על השטר אלא אם כן יודעי׳ מי חותם עמהם · (סנהדרין פר׳ זה בורר) : להיות עד חמס · שתהיה מעיד יחידי שאין ברשע ראוי להעיד ויגיע הדיין כל התמון שהכתבת על פיך בלבד שלא כדין : לא תהיה אחרי רבים לרעות · להכריע לכף חוב׳ בדיני נפשו׳ שאין דנין ע״פ דיין אחד בלבד לחובה : ולא תענה על ריב · כשישאלוך סנהדרין הדיינים מה דעתך : לנטות אחרי רבים · לא תהי׳ משוכתר שראוי לנטות אחרי רבים אם היו עשר מזכים ואחד עשר מחייבים : להטו׳ · כדי להכריע על פיך לכף חובה שתהיו אז י״ב מחייבים אלא אמור דעתך וסברתך ולא יספיק לך שתאמר שראוי לנטות אחר דעת הרבים מבלתי שתאמר בזה שום סברא אלא זו שהם עודפים על המזכים ולהכריע אז ע״פ שנים לחובה : לא תטה משפט אביונך בריבו · שלא יבא רק לזה וזה וזה בעת העשמם שבעלי דינים מספרים טענותיהם וכמו כן שלא יהא אחד עומד ואחד יושב ודומיהם : מדבר שקר תרחק · מכל דבר שיוכל לסבב שקר כאמרם ז״ל (אבות) הוי זהיר בדבריך שמא מתוכם ילמדו לשקר :
תעשעסס

חזקוני

לא תאחר · [illegible]

השרש הי"א הוא שהגונב שור או שה ואחר שנשחט ברשותו טבח אותו או מכרו משלם תשלומי ד' או ה' ואם לא טבחו או מכרו שגנב או זה דבר שיהיה משלם תשלומי כפל שנא' כי יגנוב איש שור או שה והנה התנינו שיהיה הדבר ברשותו קודם טביחה ומכירה לפי שהדבר אינו נגנב עד שהתמיד להיות ברשות הבעלים כבר נתבאר זה השרש בז' מבבא קמא :

השרש הי"ב הוא שהגונב ממי שאינו רעהו כמו הענין בהקדש ומה שידמה לו בזה אינו משלם אלא הקרן שנאמר ישלם ב' לרעהו ובזה הדין שוה דין קדשים קלים לקדשי הקדשים כי הבעלים אינם זוכין בחלקם מקדשים קלים אם לא משל גבוה כמו שיתבאר בנ"ה ובזה יתבאר שאם היה משל הקד' בשעת מכירה או טביחה אינו משלם ד' או ה' כבר נתבאר זה השרש בבבא קמא :

השרש הי"ג הוא שהמוכר הגניבה אפי' לפי בעלים שאין מכירתו מכירה משלם תשלומי ד' וה' אם היה המוכר שור או שה שנא' וטבחו או מכרו בעת שיתחייב על הטביחה יתחייב על המכירה והוא מבואר שפועל הטביחה שלם באיזה שהיתה הטביחה וכ"ש אם טבח ומכר אחר יאוש בעלים שהרי מכירתו מכירה כי כבר קנאה הגנב ביאוש הבעלים כמו שיתבאר בשרשים הכוללים ואע"פ שכבר אפשר שיאמר אומר כי שלו היה טובח ושלו היה מוכר ואין ראוי שישלם תשלומי ד' וה' כי לזה הועילו שני הפרטים שזכרה התורה בזה ללמד שכבר יתחייב בזה בין לפני יאוש בין לאחר יאוש כי המכירה לא תהיה באופן שלם כי אם אחר יאוש הבעלים והטביחה תהיה אפילו לפני יאוש ובעת שיתחייב על הטביחה יתחייב על המכיר' ולזה יתחייב בשני התשלומין בין לפני יאוש בין לאחר יאוש ולזה הוא מבואר כי שלו הוא טובח ושלו הוא מוכר אך הוא משלם תשלומי כפל כבר נתבא' זה השרש בז' מבבא קמא :

השרש הי"ד הוא שאם היה מה שטבח ומכר מתחלף במינו באופן מה ממה שנגנב כאלו תאמר שגנב טלה ונעשהו איל עגל ונעשה שור אינו משלם תשלומי ד' וה' שנא' וטבחו או מכרו רלה בזה שיהיה מה שגנב הוא מה שטבח או מכר אבל משלם תשלומי כפל כשעת הגניבה וכן הענין אם קנה הגניבה בשנוי מעשה כגון שגנב כסף ועשה ממנו כלים ר"ל שהוא משלם כפל כשעת הגניבה לא כשעת העמידה כדין שנ' אם המצא תמצ' בידו הגניבה ר"ל שתהיה הגניבה בעינה לא אחר שנשתנית כבר נתבאר זה השרש בז' מבבא קמא :

השרש הט"ו הוא שהטובח שחיטה בלתי ראויה לאכול לישראל כאלו תאמר שנתנבלה בידו אינו משלם תשלומי ד' וה'. וזה כי לא יכנס בגדר הטביחה לפי שאינו ראוי לתכלית מה שכיון בו בטביחה אלא אם היתה זאת הפעולה לרפואה או לכלבים כי זה הוא מועיל למה שכיון בו כבר נתבאר זה השרש בשביעי מבבא קמא :

השרש הי"ו הוא שלא יתחייב תשלומי ד' וה' מפני המכירה אם לא מכרה כלה שנ' וטבחו או מכרו כשם שהטביחה היא לכללות גופה מן הנמכ' במכירה ולזה אם שייר בה ממכירתו אופה דבר הנתר עמה בשחיטה לא יתחייב בזה הקנס ואם קטע ממנה אבר ואח"כ מכרה הנה זה הדבר בספק לפי שיש לאומר שיאמ' שכיון שלא שייר לו דבר הנתר עמה בשחיטה כשמכרה אחר שקטע ממנה אבר הרי זאת המכיר' דומה לטביחה וי"ל שיאמ' שכיון שלא מכר כל הגוף שגנב והוא הראוי לטביחה אין אני קורא בו וטבחו או מכרו ר"ל שאין מה שמכר הוא הדבר שנגנב וכן כשמכרה שייר לו במלאכה דבר מה ר"ל שהתנה שיהיה לו חלק מה במלאכתה ג' ימים הרי הדבר בזה בספק וזה כי מפני שלא שייר לו בגופ' שום דבר יש לאומר שיאמ' שאין זה שיור ישו' זאת הטביחה דומה למכירה ויש לאומר שיאמ' שאין זה דומה לטביחה כי הטבית' תסיר ממנו הנאת תועלת ההנאה במלאכתה אחר שטבחה מה שאין כן בזאת המכירה ולזה יהיה באלו הדבר בספק והמוצא מחברו עליו הראיה כבר נתבאר זה השרש בז' מבבא קמא :

השרש הי"ז הוא שלא יתחייב בד' או ה' אם טבח או מכר אם לא גנב תחלה שנא' כי יגנוב איש שה וטבחו או מכרו כבר נתבאר זה השרש בז' מבבא קמא :

השרש הי"ח הוא שמה שהיה ראוי שתשבית הגניבה בעצמותה כמו גזותיה וולדותיה הוא לבעלים לפני היאוש אך לאחר יאוש הוא לגנב וזה מבואר מהשרשים הכוללים ואם השביחה הגנב כאלו תאמר שהוליא' הוצאת מה מפני מה אפילו לפני היאו' השבח לגנב וכן אם הכחישה הגנב' הפחת על הגנב ומשל' כשעת הגניבה תשלומי כפל ותשלומי ד' וה' כאלו תאמר שהשבח והפחת לגנב אך במה שהשבית לבעלים משלם לפי מה שהיא עם השבח תשלומי כפל ותשלומי ד' וה' וכן אם דרך הדבר הנגנב שיתיקר בעת מוגבל מהשנה דרך משל וטבחו או מכרו משלם הכל כשעת העמדת בדין כי זה הפרי היה לבעלים בזה הדבר הנגנב כי הם כבר ימתינו למכור אל העת שימכר יותר ומזה יתחייב שאם נפסדה הגניבה מעצמה זה קודם העת לא ישלם הגנב אלא כשעת הגניבה תשלומי כפל או תשלומי ד' וה' והיפך אם הוזלה הגניבה כי אין דרך האדם להמתין מכירת קניניו אל העת שימכרו בו פחו' ולזה משלם הכל כשעת הגניבה כבר נתבאר זה השרש בשביעי מבבא קמא :

השרש הי"ט הוא שתשלומי כפל אינם נוהגים כי אם במטלטלין שגופם ממון כי לא נזכר בתורה זה העונש כי אם בכסף ובכלים ובעלי חיים שגופן ממון ולזה לא ינהג זה הדין בקרקעות ולא בעבדים ושטרות כמו שהתבאר בשרשים הכוללים ותשלומי ד' וה' אינן נוהגין בשור ושה וזה מבואר בעצמו מלשון התורה כבר נתבאר זה השרש בשביעי מבבא קמא :

השרש הכ' הוא שאין הגונב אחר הגנב משלם תשלומי כפל ותשלומי ד' וה' שנאמר וגונב או ביאוש הבעלים או בשנוי מעשה כי אז הוא אדון לזאת הגניבה כבר נתבאר זה השרש בשביעי מבבא קמא :

השרש הכ"א הוא שלא יתחייב הגנב תשלומי כפל ותשלומי ד' וה' אלא כשהולך הבעל דין שיביא הגנב לפני ב"ד לחייב אותו על פי עדים בב"ד שנאמר אשר ירשיעון אלהים ישלם שנים לרעהו אך אם היה הוא המרשיע עצמו כאלו תאמר שהודה מעצמו שטבח ומכר אינו משלם קנס וזה השרש כולל לכל הקנסות ר"ל שהמודה בהם פטור כבר נתבאר זה השרש בשביעי מבבא קמא ובמקומות רבים מהתלמוד :

השרש הכ"ב הוא שהאיש שגנב לרעהו או שנמכר בגנבתו אם אין לו דבר לשלם הגניבה אך האשה אינה נמכרת בגנבתה שנאמר כי יגנוב איש שור או וגומר. ואם אין לו ונמכר בגנבתו וכבר יתבאר לך שלא כלמד מזה שיהיה זה הדין באשה לפי שלא מצאה התורה לד לאשה שימכרוה אחרים זולת האב מכירת בתו ומשם כלמד בזה האופן מהאב שהאב מוכר את בתו ולא את בנו ושב"ד מוכרין את האיש בגנבתו לא האשה כי אין לד יתכן שימכרוהו בית דין אם לא בגנבתו וזה מבואר בחפוש במשפטי התורה כבר נתבאר זה השרש בא' מקדושין :

השרש הכ"ג הוא שהגנב אינו נמכר כי אם בגנבתו לא בכפלו ולא בתשלומי ד' וה' ולזה אם היו דמי מכירתו לו' שנים יותר מערך הגניבה אינו נמכר כי דמיו ראויין שיהיו כלולין בגנבתו שנאמר ונמכר בגנבתו שזה הענין אם גנב דבר אחד או גנב דברים רבים לאיש א' או לאנשים רבים והשאר ישאר עליו חוב עד שיעשיר וזה מבואר בנפשו אחר שכבר יראה כי כוונת התורה שלא להעמים עליו על דברים רבים. כמו שתאמר על דבר אחד עם שכבר יראה כי כוונת התורה שלא להעמים עליו אם אין לו לשלם להמכר ליותר מו' שני' ואע"פ שהיתה הגניבה יותר שוה לאלף דנרי זהב ולזה יתבא' גם כן שאם גנב לאנשים רבי' אינו נמכר על כל אחת מהגנבות ו' שנים אך נמכר לשש שני' ומחלקין ביניהם לפי הראוי ואם חזר וגנב למי שנמכר בעבור גנבתו הנה יראה לזאת הסבה שאינו נמכר שנית ועוד שהתורה אמרה ונמכר בגנבתו והוא מצורף אל בעל הגנב' מורה הוראה כי בעבו' גנבתו שגנב לזה או לאלו הוא נמכר וזה יהיה פעם אחד לא יותר אך אם גנב לאיש אחר או לאנשים אחרי' אחר שנמכר חוזר להמכר אפילו כמה פעמים כבר נתבאר זה השרש בא' מקדושין :

השרש הכ"ד הוא שהעד הזומם אינו נמכר בזוממו ר"ל בב"ד אם העיד שגנב ראובן גנבה מה והוזם שנאמר ונמכר בגנבתו. בגנבתו לבד הוא נמכר לא בסבת דבר אחר וכבר יתבאר זה ביאור שלם יותר ממה שאומר וזה שהמכירה הזאת אינה מתחייבת בעצמות מזה העדות אבל תתחייב ממנו במקרה מפני שאין לו לשלם ולזה אין אני קורא בו כאשר זמם לעשות לאחיו ואולם יתחייב לו ממון והוא מה שהיה מחייבו מהממון בזה העדות ואם אין לו יהיה עליו חוב עד שיעשיר כבר נתבאר זה השרש בא' מקדושין :

השרש הכ"ה הוא שהבא במחתרת אין לו דמים אם הרגו בעל הבית או אחר שנאמר אם במחתרת ימצא הגנב ונומר לפי שהוא כמו רודף להרוג נפש ואע"פ שבא על עסקי ממון כי דעתו היה שאם יעמוד אחד מבני הבית למנעו מלקיחת הממון יהרגהו ומזה יתבאר שאין הבדל בזה בין נמצא במחתר' גדול או קטן זכר או נקב' ואע"פ שהקטן אינו בן עונשין כי אין הכונה בזאת המיתה כי אם להציל הנפש או הנפשות הבא להרגן ולזאת לא תהיה זאת המיתה ע"י ב"ד ובהיות הענין כן הנה לא תיקר בזה נפש הנקב' או הקטן מנפש הגדול. וזה מבואר מאד כבר נתבאר זה השרש בח' ובת' מסנהדרין :

השרש הכ"ו הוא שאם היה ברור שלא בא להרוג אסור להרגו שנא' אם זרחה השמש עליו דמים לו כאלו תאמר שהיה יושב מהמחתרת בין שגנב בין שלא גנב וכן אם בא במקום לגנוב שחזקתו שאין הבעלי' שם כגון שבא לתוך גנו או לתוך חצירו שהדבר מוכיח שלא בא אלא על עסקי ממון וכן האב הבא במחתרת של בנו שחזקתו שלא בא להרוג כי רחמי האב על הבן הלא תראה כי דוד היה מצוה לעבדיו שלא להרוג לאבשלו' ואע"פ שהיה רודף את נפשו כבר נתבאר זה השרש בח' מסנהדרין :

השרש הכ"ז הוא שהבהמה מועדת מתחלתה דרך הלוכה כשו תאמר לדרוס ברגליה הירקו' והפירות והכלים הקטנים ולאכול הדבר הראוי לה אפילו ע"י הדחק. ולזה תמצא שלא זכרה התורה תמות והעדה באלו ההיזקים והוא מבואר שמה שיתכן שתזיק דרך הלוכ' יכלול שיהיה ההיזק הזה ברגליה או בשאר חלקי גופה כשו תאמר בשערה בזנבה או בדבר הדבק לגופ' כמו פרומיא שבפיה ועגלה המושכת בקרן ומה שידמה לזה ומה שיתכן שתזיק באכילה יכלול מה שידמה לזה ממה שיתכוין בו להנאתה ותזיק כאלו תאמר שנתחככה בכותל להנאתה והזיקה בזה הפועל או שטנפה פירות להנאתה והיה זה כן לפי שאין לאומר שיאמר שמיוחד השן לתשלומין לפי שכבר נתנה בזה בעל הבהמה במה שאכלה בהמתו מהאדון שאינו שלו מה שאין הענין כן בשאר ההנאה שזכרנו ר"ל שנתחככה בכותל להנאתה כי כבר תמצא בנזקי הבור שיתחייב האדם בהם. ואין בנזקין ההן שום הנאה לבעל הבור ובזה יתבא' שהוא יתחייב על נזקי הרגל ואם אין בהם תועלת לבעל הבהמה וג"כ אלו לא היה חייב בנזקי השן אלא מפני ההנאה המגעת לבעל הבהמ' לא היה ראוי שישלם כי אם בשעור מה שנהנה לא כשעור מה שתזיק וזהו הפך מה שאמר' התורה מיטב שדהו ומיטב כרמו ישלם כבר נתבא' זה השרש בראשון ובשני מבבא קמא :

השרש הכ"ח הוא שלא יתחייב על נזקי שן ורגל אלא כשהזיקו ברשות הניזק שנאמר ובער בשדה לא ברשות בעלים. והיה זה כן כי בעל הפירות הוא פושע אם הניח שם פירותיו כי יותר מיוחד לרשות הרבים להניח שם הבהמות מלהניח שם הפירות או הכלים ולזה הוא מבואר שאם היתה רשות מיוחדת לזה ולזה בעל מבהמה חייב בנזקי שן ורגל שאני קורא בו ובער בשדה אחר והנה הוא פושע על שלא שמר בהמתו שם כיון שהוא יודע שאם ימצאו שם פירות או כלים יתכן שיוזקו בסבתה ומזה יתבאר שאם אכלה הבהמה מתוך הרחבה פירות שבצדי הרחבה פטורה מלשלם מה שהזיקה כי יש לה רשות ללכת שם יותר ממה שיש רשות לבעל הפירות להניחם בצדי הרחבה ואולם אם עמדה הבהמה כלה בצדי הרחבה ומשם אכלה הפירות שמצדי הרחבה משלמת מה שהזיקה כי יותר יש רשות לבעל הפירות להניחם שם ממה שיש רשות לבהמה ללכת שם וכן אם קפצה על גבי חברתה ברשות הרבים ואכלה פירות שעליה משלמת מה שהזיקה שהרי אני קורא בה ובער בשדה אחר אבל אם אכלה ברשות הרבים פירות שעל גבי חברתה פטור' שאין אני קורא בזה וביע' בשדה את' וזה מבוא' מאד והוא מבוא' שגם במקומות שהיא פטורה מלשלם מה שהזיקה משלמת מה שנהנית והוא מה שנהנו הבעלי' בזאת האכילה כב' נתב' זה השרש בשני מבבא קמא :

השרש הכ"ט הוא שלא יתחייב האדם בנזקי שן ורגל אם שמר בהמתו כראוי כאלו תאמר שנעל בפניה כראוי וזה אמנם היה אם נעל בפניה בדלת שיכולה לעמוד ברוח מצויה אבל אם היה פושע בשמירתה חייב לשלם שנא' ושלח את בעירה וביע' בשדה אחר שיהיה הוא המשלח או המבעי' או שפשע בשמירתה שהיה אנוס בזה כאלו תאמר שהוחלק ונפלה לגנה או שנתקלה באונס לגנה כי אין בזה פשיעה לבעלים כבר נתבא' זה השרש בא' מבבא קמא :

השרש הל' הוא שהבהמה מועדת לאכול הראוי לה וכן היא מועדת למה שגלוה לה מהיזק הכלים אשר האוכלין בהם כמו התרנגולין שהיו מחטטין בחבל שבו עיסה ופסקוהו או גדי שראה אוכל על החבית וקפץ שם לאכול האוכל ושבר הכלי זה הוא מנהג. הכ"ח אך אם שנה בזה הפועל ר"ל שלא עשהו באופן הנהוג הרי הוא תם לזה ההיזק כמו שקד' בנזקי הנגיח' ותולדותי' וכן אם אכלה דבר שאינו ראוי לה אפילו ע"י הדחק כאלו תאמר שאכלה כסות או כלים או תתול שאכל תרנגולין גדולים. כבר נתבא' זה השרש בב' מבבא קמא :

השרש הל"א הוא שהבהמ' שלקחה כלים ברשות הנזיק והוציאה כלים ואכלתן ברשות הניזק כאלו תאמר שהוציאתם מביתו ואכלתן בשדהו משלמת מה שהזיקה וכן אם היתה מהלכת ברשות הרבים ואכלה משם פירות ברשו' הנזק שהרי אינו קורא בו ובע' בשדה אח' ואולם אם היתה הבהמה ברשות הנזק ופירותיו ברשות הרבים ואכלה משם או הפירו' הנה זה הענין ספק אם משלמת מה שהזיקה אם לא וזה כי יש לאות' שיאמר שאין אני קורא בה ובע' בשדה אח' כי כוונת זה המאמ' הוא שיהיו הפירות ברשות הניזק כמו הענין בשדה שהפירות נמצאים בו ובהיות הענין כן והנה זה הדבר בספק והמוציא מחבירו עליו הראיה כבר נתבא' זה השרש בשני מבבא קמא :

השרש הל"ב הוא שמי שמסר בהמתו כראוי ובא אחר והעמידה על קומתו של חברו ואכלה שם פירות או שפרץ גדר המקום שהיא משתמרת שם כראוי הבעלים פטורי' וזה הגורם לנזק הוא חייב לשלם כי הוא לבדו הפושע בזה ואם היו הבעלים פושעים ג"כ כאלו תאמ' שלא נעלו בפניה כראוי או שהיו כותלי המקום ההוא רעועי' הרי הבעלים חייבים לפי שהם פושעים וזה האחד פטו' מדיני אדם אך הוא חייב בדיני שמים כי אולי לא הזיקה הבהמה אם לא הביא אותה לזה כבר נתבא' זה השרש בו' מבבא קמא :

השרש הל"ג הוא שאם הכניס אדם פירותיו או כליו ברשות המזיק שלא ברשותו והזיקה בהם בהמתו של בעל הבית כאלו תאמר שנתקלת בם ונפלה בעל הפירות או בעל הכלים חייב בנזקי הבהמה ואם שברתן הבהמה או אכלתן המזיק פטור מלשלם מה שהזיקה ואם אכלתן והוזקה באכילתן בעל הפירות פטור לפי שאין דרך הבהמה להנזק באכילתן ולזאת הסבה בעינה יהיה פטור אדם הנותן סם המות לפני בהמת חברו ואכלה ומתה אך הוא חייב בידי שמים כי הוא גרם זה הנזק כבר נתבא' זה השרש בו' מבבא קמא :

השרש הל"ד הוא שהבהמה שהזיקה פירות המחוברין שהן צריכין לקרקע אין משערין מה שהזיקה בפני עצמו כי אם על גב הקרקעות שנא' מיטב שדהו ומיטב כרמו ישלם ר"ל מה שהיה שדהו יותר שוה עם אלו הפירות מה שהוא פחות מאחד מס' הוא בטל במעוטו ולזה הוא מבואר שלא ישערו זה על שדה הוא יותר מס' בזה הדבר הנאכל או הנפחת מפירות השדה לא יאכל בכמו זה מיטב שדהו לפי שהשדה לא תמכר בפחות דבר מועט מפני זה החלק הקטן ממנה הנאכל ולפי שכל בהמה שישערו זה הנזק על גבי השדה יותר קטנה יהיה ערך הנזק יותר גדול והוא מבואר מהשרשים הכוללים שאין מוציאין ממון מיד המחזיק בו אלא מפני דבר שאין בו ספק שהוא חייב בזה הממון הנה לא ישערו הנזק כי אם בס' מדבר הנאכל פחות דבר בלתי מורגש ולזה ישערו זה הנזק בס' כאלו תאמר שאם אכלה פירות ערוגה אחת או השחיתה אותם משערים זה בשדה שהיא ע' ערוגות ואולם אם היו הפירות גמורין משערין אותם בפני עצמן כבר נתבאר זה השרש בששי מבבא קמא :

השרש הל"ה הוא שהמוסר בהמתו לשומר פטור מנזקיה והשומר חייב כי הוא הפושע בזה אך אם לא קבל עליו השומר לשמור השמירה שיפטרו בה הבעלים חייבי' וזה מבואר בנפשו כבר נתבאר זה בא' וברביעי מבבא קמא :

השרש הל"ו הוא שמור שהזיק והמית האדם דנין אותו דיני ממונות ואחר כך דנין אותו דיני נפשות שאם דנוהו תחלה דיני נפשות ולא יוכלו לדונם אחר זה דיני ממונות כי מפני שנגמר דינו בסקילה הרי אין לו בעלים כי הוא אסור בהנאה ולא יהיה להם דרך לדונו אחר זה בדיני ממונות כי אין לו בעלים שיעמדו על שורם ולזה לא יתחייבו הבעלים לשלם הממון ההוא ואם דנוהו אחר זה דיני ממונות לא ישתלם זה הממון כי אם מהשבח שהשביח בדליה משנגמר דינו עד שיסקל כי הבעלי' אינם חייבים בו לפי שאינם בעליו בעת שדנוהו דיני ממונו' ולזה לא היה להם דרך להפך בזכותו מה שאפש' ואולם אם היה מת לא יתכן לדונו כי אם בדיני נפשות כי מפני שהוא כסקל אם שם לא יוכל להשתלם מגופו מאי כזק ההוא כבר נתבאר זה השרש בא' מבבא קמא ומזה המקום יתבא' שמור שנגמר דינו לסקילה ואח"כ הוזמו עדיו כל הקודם זכה לפי שמהעת שנגמ' דינו לסקיל' השמיטו הבעלי' ידם ממנו והפקירוהו וכב' נתב' זה בו' מכריתו' :

פרשה

וְשֹׁחַד לֹא תִקָּח כִּי הַשֹּׁחַד יְעַוֵּר פִּקְחִים וִיסַלֵּף דִּבְרֵי צַדִּיקִים׃ וְגֵר לֹא תִלְחָץ וְאַתֶּם יְדַעְתֶּם אֶת־נֶפֶשׁ הַגֵּר כִּי־גֵרִים הֱיִיתֶם בְּאֶרֶץ מִצְרָיִם׃ וְשֵׁשׁ שָׁנִים תִּזְרַע אֶת־אַרְצֶךָ וְאָסַפְתָּ אֶת־תְּבוּאָתָהּ׃ וְהַשְּׁבִיעִת תִּשְׁמְטֶנָּה וּנְטַשְׁתָּהּ וְאָכְלוּ אֶבְיֹנֵי עַמֶּךָ וְיִתְרָם תֹּאכַל חַיַּת הַשָּׂדֶה כֵּן־תַּעֲשֶׂה לְכַרְמְךָ לְזֵיתֶךָ׃ שֵׁשֶׁת יָמִים תַּעֲשֶׂה מַעֲשֶׂיךָ וּבַיּוֹם הַשְּׁבִיעִי תִּשְׁבֹּת לְמַעַן יָנוּחַ שׁוֹרְךָ וַחֲמֹרֶךָ וְיִנָּפֵשׁ בֶּן־אֲמָתְךָ וְהַגֵּר׃ וּבְכֹל אֲשֶׁר־אָמַרְתִּי אֲלֵיכֶם תִּשָּׁמֵרוּ וְשֵׁם אֱלֹהִים אֲחֵרִים לֹא תַזְכִּירוּ לֹא יִשָּׁמַע עַל־פִּיךָ׃ שָׁלֹשׁ רְגָלִים תָּחֹג לִי בַּשָּׁנָה׃ אֶת־חַג הַמַּצּוֹת תִּשְׁמֹר שִׁבְעַת יָמִים תֹּאכַל מַצּוֹת כַּאֲשֶׁר צִוִּיתִךָ לְמוֹעֵד חֹדֶשׁ הָאָבִיב כִּי־בוֹ יָצָאתָ מִמִּצְרָיִם וְלֹא־יֵרָאוּ פָנַי רֵיקָם׃ וְחַג הַקָּצִיר בִּכּוּרֵי מַעֲשֶׂיךָ אֲשֶׁר תִּזְרַע בַּשָּׂדֶה וְחַג הָאָסִף בְּצֵאת הַשָּׁנָה בְּאָסְפְּךָ אֶת־מַעֲשֶׂיךָ מִן־הַשָּׂדֶה׃ שָׁלֹשׁ פְּעָמִים בַּשָּׁנָה יֵרָאֶה כָּל־זְכוּרְךָ אֶל־פְּנֵי הָאָדֹן יְהוָה׃ לֹא־תִזְבַּח עַל־חָמֵץ דַּם־זִבְחִי וְלֹא־יָלִין חֵלֶב־חַגִּי עַד־בֹּקֶר׃ רֵאשִׁית בִּכּוּרֵי אַדְמָתְךָ תָּבִיא בֵּית יְהוָה אֱלֹהֶיךָ לֹא־תְבַשֵּׁל גְּדִי בַּחֲלֵב אִמּוֹ׃ פ הנה

תרגום אונקלוס

וּמְקַלְקֵל פִּתְגָּמִין תְּרִיצִין׃ וְגִיּוֹרָא לָא תְעִיקוּן וְאַתּוּן יְדַעְתּוּן יָת נַפְשָׁא דְגִיּוֹרָא אֲרֵי דַיָּרִין הֲוֵיתוּן בְּאַרְעָא דְמִצְרָיִם׃ וְשֵׁית שְׁנִין תִּזְרַע יָת אַרְעָךְ וְתִכְנוֹשׁ יָת עֲלַלְתַּהּ׃ וּשְׁבִיעֵתָא תַּשְׁמְטִנַּהּ וְתַרְטְשִׁנַּהּ וְיֵיכְלוּן מִסְכֵּינֵי עַמָּךְ וּשְׁאָרְהוֹן תֵּיכוֹל חֵיוַת בָּרָא כֵּן תַּעְבֵּד לְכַרְמָךְ לְזֵיתָךְ׃ שִׁתָּא יוֹמִין תַּעְבֵּיד עוֹבָדָךְ וּבְיוֹמָא שְׁבִיעָאָה תְּנוּחַ בְּדִיל דִּינוּחַ תּוֹרָךְ וַחֲמָרָךְ וְיִשְׁקוֹט בַּר אַמְתָךְ וְגִיּוֹרָא׃ וּבְכֹל דִּי אֲמָרִית לְכוֹן תִּסְתַּמְרוּן וְשׁוּם טָעֲוַת עַמְמַיָּא לָא תִדְכְּרוּן לָא יִשְׁתְּמַע עַל פּוּמְכוֹן׃ תְּלָת זִמְנִין תְּחַגּוּן קֳדָמַי בְּשַׁתָּא׃ יָת חַגָּא דְפַטִּירַיָּא תִּטַּר שִׁבְעָא יוֹמִין תֵּיכוֹל פַּטִּירָא כְּמָא דִי פַקֵּידְתָּךְ לִזְמַן יַרְחָא דַאֲבִיבָא אֲרֵי בֵיהּ נְפַקְתָּא מִמִּצְרָיִם וְלָא יִתַּחֲזוֹן קֳדָמַי רֵיקָנִין׃ וְחַגָּא דַחֲצָדָא בִּכּוּרֵי עוֹבָדָךְ דִּי תִזְרַע בְּחַקְלָא וְחַגָּא דִכְנָשָׁא בְּמִפְּקָא דְשַׁתָּא בְּמִכְנְשָׁךְ יָת עוֹבָדָךְ מִן חַקְלָא׃ תְּלָת זִמְנִין בְּשַׁתָּא יִתַּחֲזוֹן כָּל דְּכוּרָךְ קֳדָם רִבּוֹן עָלְמָא יְיָ׃ לָא תִכּוֹס עַל חֲמִיעַ דַּם פִּסְחִי וְלָא יְבִיתוּן בַּר מִן מַדְבְּחָא תַּרְבֵּי נִכְסַת חַגָּא עַד צַפְרָא׃ רֵישׁ בִּכּוּרֵי אַרְעָךְ תַּיְתֵי לְבֵית מַקְדְּשָׁא דַיְיָ אֱלָהָךְ לָא תֵיכְלוּן בְּשַׂר בַּחֲלָב׃ הא

רשי

ויסלף · כתרגומו ומקלקל: דברי צדיקים · דברים המצודקים משפטי אמת וכן תרגומו פתגמין תריצין ישרים: וגר לא תלחץ · בהרבה מקומות הזהירה תורה על הגר מפני שסורו רע: את נפש הגר · כמה קשה לו כשלוחצין אותו: ואספת את תבואתה · לשון הכנסה לבית כמו ואספתו אל תוך ביתיך: תשמטנה · מעבודה: ונטשתה · מאכילה אחר זמן הבעור · דבר אחר תשמטנה מעבוד' גמור' כגון · חרישה וזריע': ונטשתה · מלזבל ומלקשקש: ויתרם תאכל חית השדה · להקיש מאכל אביון למאכל חיה מה חיה אוכל' בלא מעש' אף האביונים אוכלין בלא מעשר מכאן אמרו אין מעש' בשביעית · כן תעשה לכרמך · ותחלת המקרא' בשדה הלבן כמו שאמור למעלה הימנו תזרע את ארצך: וביום השביעי תשבות · אף בשנה השביעית לא תעקר שבת בראשי' ממקומ' שלא תאמר הואיל וכל השנ' קרוי' שבת לא תנהוג בה שבת בראשית: למען ינוח שורך וחמורך · תן לו ניח להתי' שיה' תולש ואוכל עשבים מן הקרקע או אינו אלא יחבשנו בתוך הבית אמרת אין זה ניח אלא צער: בן אמתך · בעבד ערל הכתוב מדב': והגר · גר תושב: ובכל אשר אמרתי אליכם תשמרו · לעשות כל מצו' עשה באזהרה שכל שמירה שבתור' אזהרה היא במקום לאו: לא תזכירו · שלא יאמר לו שמור לי בצד ע"א פלוני' או תעמו' עמי ביום ע"א פלונית · דבר אחר ובכל אשר אמרתי אליכם תשמרו ושם אלהים אחרים לא תזכירו ללמדך ששקולה ע"א כנג' כל המצות כולן והנזהר בה כשומר את כולן: לא ישמע · מן הכותי: על פיך · שלא תעש' שותפו' עם הכותי וישבע לך בע"א שלו נמצאת שאתה גורם שיזכר על ידך: רגלים · פעמי' וכן כי הכיתני זה שלש רגלים: חדש האביב · שהתבוא' מתמלא' בו באביה · אביב לשון אב בכו' וראשון לבשל פירו': ולא יראו פני ריקם · כשתבאו לראות פני ברגלי' הביאו לי עולות: וחג הקציר · הוא חג שבועות: בכורי מעשיך · שהוא זמן הבאת בכורי' שתי הלחם הבאין בעצרת היו מתירין החדש למנחות ולהביא בכורי' למקדש שנ' וביום הבכורים וגו': וחג האסיף · הוא חג הסוכות: באספך את מעשיך · שכל ימות החמה התבואה מתיבשת בשדות ובחג אוספי' אותה אל הבית מפני הגשמים: שלש פעמים וגו' · לפי שהענין מדבר בשביעית הוצרך ללמד שלא יסתרסו הרגלי' ממקומן: כל זכורך · הזכרים שבך: לא תשחט על חמץ וגו' · לא תשחט את הפסח בארבעה עשר בניסן עד שתבער החמץ: ולא ילין חלב חגי וגו' · חוץ למזבח: עד הבקר · יכול אף על המערכה יפסל בלינה ת"ל על מוקדה על המזבח כל הלילה: ולא ילין · אין לינה אלא בעמוד השחר שנ' עד בקר אבל כל הלילה יכול להעלותו מן הרצפה למזבח: ראשית בכורי אדמתך · אף השביעית חייבת בבכורים לכך נאמר אף כאן בכורי אדמתך כיצד אדם נכנס לתוך שדהו רואה תאנה שבכרה כורך עליה גמי לסימן ומקדישה ואין בכורים אלא משבעה המינין האמורין במקרא ארץ חטה ושעורה וגו': לא תבשל גדי · אף עגל וכבש בכלל גדי שאין גדי אלא לשון ולד רך מזה שאתה מוצא בכמה מקומות בתורה שכתוב גדי והוצרך לפרש אחריו עזים כגון אנכי אשלח גדי עזים · את גדיי העזים · שני גדיי עזים ללמדך שכל מקום שנאמר גדי סתם אף עגל וכבש במשמע ובשלשה מקומות נכתב בתורה אחד לאיסור אכילה ואחד לאיסור הנאה ואחד לאיסור בשול: הנה

אבן עזרא

ויסלף דברי צדיקים · אמר הגאון פי' צדיקים תאר לדברי ולא יתכן זה כי דברי סמוך · וטעם צדיקים בדין לא צדיקים במצות: ושש שני' · הזכיר גם זה בעבור ואכלו אביוני עמך: השביעית תשמטנה · היא שתקרא שמטה להשם ולא יגוש איש את רעהו האביון: ונטשתה · שלא תזרע וכמוהו ונטוש את השנ' השביעית: ששת · גם הזכיר זה בעבור וינפש בן אמתך והגר אשר בשעריך שהוא עני ושכיר לך: ובכל אש' · עתה הזכיר ע"א והטעם כל מה שאמרתי הם מצותי ומשפטי ולא כן משפטי אלהי' אחרי' ואמ' לאתזכירו שלא תזכרו שמות' להשבע בהם גם שלא ישביעו בהם עובדיה וזהו ולא ישמע על פיך שתשביעו בו אחרים שלא תאמ' לכותי השבע לי באלהיך: שלש פעמים · לי לבדי תהיה עבד שתעבוד שלש רגלים בשנה ותבא לפני כעבד שיביא דורון לאדונו על כן כתו' אחריו את פני האדון יי' כמו לפני האדון יי' וכן ולא יראו פני ריקם והזכיר זה בעבור כי יש ימים ידועים הולכים עובדי האלילים להבליהם על כן כתוב תחוג לי לבדי · ומלת תחוג תזבח כמו אסרו חג בעבותים: רגלים · מגזרת רגל כי רובם רגלים הם: את חג המצות · החל ממנו כי הוא ראשון לחדשי השנה והנה כתוב שבעת ימים תאכל מצות כמו חג הסוכות תעשה לך שבעת ימים והנה הוא חיוב ואין כמוהו ששת ימי' תעשה מעשיך כי אחריו כתוב שתשבות ביו' השביעי ואין ככה שבעת ימים תאכל מצות ועוד למה לא כתב שבעת ימים לא תאכל חמץ: חדש האביב · פירשתי' · רבי' חשבו כי לא יראו פני ריקם כמו ופני לא יראו וזה איננו נכון כי הבאי' אל בית השם הם נראים והעד ונראה את פני יי' גם יראה כל זכורך את פני השם כמו לפני השם: וחג הקציר · בכורי קציר חטים · והנה חג המצות לעולם יהיה בו אביב שהוא בכורי השעורים והתרחק בין בכורי שעורים לבכורי חטי' כמו שבעה שבועות תספר לך: וחג האסיף · בצאת השנה ותכנס שנה אחרת והחל ממרחשון לזרוע: שלש · ואלה השלש פעמים שאמרתי לך לא יראו פני ריקם הזכרים לבדם שהם בני מצות ואינם חולים שלא יוכלו לבא: דם זבחי · הוא זבח חג הפסח הנאכל על מצות ומרורים: חלב חגי · הוא שה תמים שהוא חיוב וכן כתוב בהעלות העולה והחלבים עד הבקר: ראשית · וזהו אם תקריב מנחת בכורי' כי עם היחיד מדבר כאשר אפרש במקומו · והזכיר זה אחר לא תשחט על חמץ דם זבחי כי משם יחלו הבכורים · אמרו חסרי הדעת כי גדי מגזרת מגד ולא יתכן כי מ"ם מגד שרש והעד הנאמן עם פרי מגדים כי ככה לא ימצא בלשון הקדש ועוד מה טעם לא תבשל ואין כח ביד אדם לבשל המגד וכתוב וממגד תבואת שמש ומה טעם לומ' בחלב והנ' מצאנו כלשון הזה ועוד מה טעם אמו והנה נקר' העץ אם המגד וכל זה חשבו בעבו' שמצאו זאת המצוה עם ראשית בכורי אדמתך והנ' גם היא במקו' אחר עם הבש' לא תאכלו כל נבלה והוא היושר רק הזכירה עם הבכורי' כי אז ירבו ויגדלו הגדיי' ויש אחר שאמר לא תבשל כמו לא תאמר שיעמוד עם אמו יותר משבעה ימים: ואם

מסורה

ושש ג' ר"פ וסי' ושש שנים תזרע · ושש מאות איש חגורים כלי מלחמתם · ושש מעלות לכסא · דד"ה: וכל אשר ה' דסמי' וסי' ובכל אשר אמרתי אליכם תשמרו · ובכל אשר תרמש · ובכל אשר תשאלך נפשך · ובכל אשר יפנה ירשיע · ובכל אשר עגבה: ישמע י' נמסר בישעיה סימן ס' גבי סוף פרש' קומי אורי כי בא אורך: למועד ו' רפי' וסי' חדש האביב · וחברו · ואת לא באת למועד הימים · ויצא יהונתן השדה · ויאמר הנגי מודיעך · דניאל · כי למועד מועדים וחצי: יראה י"ג נמסר פרשת בא: אל פני ט' וסי' שליש פעמי' בשנה · וזאת תורת המנחה · ויקחו את אשר צוה משה · ושלח את הצפור החיה · ואל יבא בכל עת · ויבא משה ואהרן · ויקהלו משה ואהרן · לא חסה עליך עין · ואצאה בשער הגיא · ומן בעשרים וחמש שנה לגלותנו עד סוף סיפרא דכו' אל פני וה' פני ב"מר על פני וסי' ועל פני השער האיתון · כי ארך הלשכו' אשר לחצר · וחמש' אלפי' הנותר · והנותר לנשיא מזה ומזה: תביא י"ג וסי' ומכל החי' ובמלאת ימי טהר' · ראשי' בכורי אדמתך · וחברו · לא תביא תועבה · אל תביא אתנן זונה · ולקת מראשית · ויצו את יהושע · עשרת חריצי החלב · ועניים מרודים · תשמע זעקה מבתיהם · אף על זה פקחת עיניך · היתה כאניות סוחר:

חזקוני

אני מוהירך אלא אף בכל דבר שצריך שביתה אני מזהירך כגון כלים · ד"א ובכל אשר אמרתי אליכם מיום שנתנו עשרת הדברות עד עכשיו תשמרו תהיו נזהרים שיור וכולל כל אזהרותיו דונמא ארור אשר לא יקים וגו' · ד"א אזהרה לכל מצות עשה כמו שכר"שי מכאן אמרו בכל התלמוד עשה דוחה לא תעשה שהרי בכלל עשה יש לא תעשה עמו דשמרו הוי לא תעשה · ד"א ובכל אשר אמרתי אליכם תשמרו: לא קאי הוא אלא לא תעשה דאי קאי הוא תעשה א"כ כל מצות עשה ישנו בכלל לא תעשה כדאמרינן כל מקום שנא' בו השמר פן ואל אינו אלא לא תעשה והיכן יאמר עשה לבדו בלא לאו: ושם אלהים אחרים · כמנו כאן לומר בכל אשר אמרתי שכם יש להם להזכיר אבל לא בשם אלהים אחרים: ג' רגלים · אין אתה צריך לטרוח בעבודתי וליבטל בשכינה רק ג' פעמים בשנה ומה לך אצל אלהים אחרים: תחוג לי · לשמי שבשלשתם אתה שמח: את חג המצות · על שם יציאת מצרים לחירות: וחג הקציר · זמן שמחה כדכתיב שמחו לפניך כשמחת בקציר כאשר יגילו בחלקם שלל: וחג האסיף · כשאדם אוסף את פירותיו אז הוא שמח וכשפשטו השמחה אחר מצותי הרי כאן לשמי: שבעת ימים תאכל מצות · סוף להזהיר בשבילו למועד חדש האביב ללמד שצריך לקבוע חג המצות בחדש שיהא ראוי להקריב בו מנחה אביב שעורים ובשביל שלא יראו פני ריקם: ולא יראו פני ריקם · הם פני הוכחים הטולים לרגל הנראים לי שהם ובכיהם שלי: אשר תזרע · אתה הזורע בשדה האדון על כן תעלה אתה הראשית למס הארץ והקב"ה האדון נותנה לעבדיו: בצאת השנה · ותכנס שנה אחרת: ג' פעמים · אסדריה קרא בשביל יראה כל זכורך: ולא ילין חלב חגי · אמורי הפסח: עד בקר · כדין גופו של פסח שנאמר בו ולא תותירו ממנו עד בקר: חגי · קרבני דונמא אכרו חג בעבותים למעלה בפרשת בא הזהיר בפסח מצרים וכאן הזהיר בפסח דורות: ראשית בכורי למה לפי שנאמר ולקחת מראשית כל פרי האדמה אין לי אלא פרי משקין מנין ת"ל תביא מכל מקום ומה הפר' בין ש' ו' נשאו אלו מביאין וקורין ואלו מביאין ואינן קורין · הזכירו אשר לא שמם על ממין שהרי משבעת יתקיל הבכורי': לא תבשל גדי בחלב אמו · לפי שברגל אוכלין הרבה בשמות הזכיר בפרש' רגלים שלא לבשל ושלא לאכול גדי בחלב אמו: פנים

רלבג

השריש הל"ז הוא מה שהזיק בו הבהמה לפי דרכה שאינו מסור לה כמו הצרורות המנודין מפסת רגליה בהליכתה או תרנגולין שסברו כלי' ברום שבכנפיהם היוקן ברשות הניזק הנה דינם לשלם חצי נזק · וזה כי לא נוכל לבאר מדברי התורה שיהיה דינם דין הרגל כי לא חייבה התורה בתשלומי הנזק הזה כי אם משלם בעירה לא הדבר הבא מכח בעירה אך זכר זה באדם שנאמר כאבן או באגרוף וגם משם לא נוכל ללמוד זה הדין כי האדם ישמש זה כדי להזיק אל הדבר המוכה באבן הבוא מה שלא יקרה זה בצרורות ולפי שדרך הבהמ' להזיק בכך אי אפשר לפוטרו כי כונת התור' להסיר ההיזקים שבני אדם ולזה חייבה השם לשלם חצי נזק ואע"פ שאין לבעלים לפעלות על לכס שיגיע היזק מבהמתם בזה האופן וכ"ש שראוי לחשבם בזה המקום שדרך הבהמה להזיק בזה האופן עוד הוא ראוי שלא לחייבם יותר מחצי נזק כי אינם בתשלומי הנזק בזה האופן כמו שהם ראויים מתשלומי הנזק במה שהזיקו מגופם או במסור לגופם ואינו ראוי שיהיה משלם מגופם חצי הנזק הזה

בעל הטורים

ויתרם · ב' ויתרם תאכל חית השדה · ויתרם אכלה אש · לומ' שפירות שביעית אסורין בהנאה ותופסין את דמיהן וצריך לבערן: ושם אלהים אחרים שלש רגלים · לומר לך כל המבזה את המועדות כאלו עובד ע"א וסמך פסח לע"א לומר מה ע"א אסורה בהנאה ואוסרת בכל שהוא · אף חמץ בפסח אסור בהנאה ואוסר בכל שהוא: האסיף · ב' במסו' האסיף בצאת השנה · האסיף תקופת השנה · והיינו דאית' בפ"ק דסנהדרין חג האסיף תקופת השנה · שיהא חג האסיף בתקופ' חדשה · והיאך משמע זה בכאן אדרב' לכאור' משמע בהפך שיהא בתקופ' ישנה · אלא הכי פירושה חג האסיף מתחיל עם בצאת השנה · אם כן צריך שיהא בתקופ' חדשה · צרתי

מ"ע ספורנו

תשמטנה · משמט כספים · כאמרו וזה דבר השמט' שמוט כל בעל משה ידו: ונטשתה ואכלו אביוני עמך · בשמטת קרקע יאכלו גם העניים: ויתרם · של עניים: תאכל חית השדה · שהעניים קודמי' כאמרו מאכל אדם אסור להאכילו לכלבי' (ברכו'): תשבות · אפילו מדברים שאינם מלאכה אבל הם טורח כדרך חול כאמרו וכבדתו מעשות דרכיך ממצא חפצך ודבר דבר: למען ינוח שורך וחמורך · כשתשבות גם תכמו אלה · וינפש בן אמתך והגר · וזה יתכן שינפש גם בן אמתך והגר על שפך מה שק"ה לך במצרים כשהיית שם עבד שלא היתה לך מנוחה כאמרו ותכבד העבודה על האנשים ובזה תזכור יציאת מצרי' כמו שאמר בדברות משנה תורה וזכרת כי עבד היית · ובכל אשר אמרתי אליכם תשמרו ושם אלהים אחרים לא תזכירו · בכל הזהרות שאמרתי צריך להשמר שלא לעבור עליהן אבל באזהרת ע"ז לא יספיק להשמר מעבור עליה אבל צריך להשמר אפילו מהזכיר שמה: לא ישמע על פיך · אפילו ע"י אחרים לא ישמע בהסכמתך: תחוג לי · כענין ישמח ישראל בעושיו על הפך וירא את העגל ומחולות: את חג המצות תשמור · כענין שמור את חדש האביב ועשית פסח כמו שאמ' בזה למועד חדש האביב שמו' שיהיה כחדש האביב על ידי עבורי השנים והחדשים כמו שבא בקבלה: בצאת השנה שכבר נאספו כל תבואותיה: שלש פעמים בשנה יראה · להודות על הפירות ועל האביב ועל הקציר ועל האסיף כי ממנו הכל: את פני האדון · יאמר אדון על שנקרא שהוא אדון פני העם הנקראי' בפרט ובהראותם לפניו הם כעבד המקביל פני רבו והוא גם כן אדון הקרקע כאמרו כי לי הארץ כי גרים ותושבי' אתם עמדי ולזה ראוי להודות לפניו על האביב בקציר והאסיף ביבול הארץ ולפניך: ראשית בכורי אדמתך · מבחר הבכורי' כמו וראשית שמנים ימשחו · נקובי ראשית הגוים · והם בכורי ז' המינים כפי מה שבא בקבלה: לא תבשל גדי בחלב אמו · לא תעשה כמו אלה המעלות להרבות הפירות במחשבת ע"ב די עבודה זרה אלא ראשי' בכורי אדמתך תביא כאמרו וראשית כל בכורי כל וכל תרומת כל וגו' · להניח ברכה אל ביתך: הנה

הוה כי ידמה שלא כתבה התורה זה הדין כי אם במה שהיה לבעלים להעלות על לב ולזה די אם ישלמו שווי גוף הבהמה המוזקת ואמנם בזה המקום לפי שדרכה בכך היה לבעלים להעלות זה על לבם ולזה ראוי שישלמו זה מביתם כבר נתבאר זה השרש בא' ובח' מבבא קמא:

השרש הל"ח הוא שהבהמה שבעיטה והתיזה צרורות מחמת הבעיטה והזיק ברשות הניזק הנה יפול בזה ספק אם יש שנוי לצרורות לרביעי נזק אם יהיה דינם כמו דין נזק הבעיטה כיון שכוונתו להזיק והתורה לא הבדילה בזה בין שיהיה ההיזק במה שבא מכח המזיק ובין שיהיה במה שיבא מגוף המזיק או המחובר לו שנאמר באבן או באגרוף והמוציא מחברו עליו הראיה כדין כל הספקות ואמנם אם הזיקה בזה האופן ברשות הרבי' יהיה בזה ספק עוד אם דינ' דין הרגל שפטור עליה ברשות הרבים או דינם דין הקרן שחייב עליה ברשות הרבים וישלם רביע נזק מגופה והמוציא מחבירו עליו הראיה כבר נתבאר זה השרש בשני מבבא קמא והוא מבואר שאם הכניס תרנגול ראשו לאויר כלי זכוכית ותקע בו ושברו בקולו אין בה שנוי בצרורות אם היה בכלי אוכל או משקה כי כיון שדרכו להכניס ראשו שם לקחת המאכל או המשקה כן דרכו לתקוע שם וכן הענין בסוס שצנף וחמור שנער והזיקו בקולם בזה האופן ואולם לא היה שם אוכל או משק' הרי זה שנוי כצרורות ודיני דין הצרורות המוזכרים כבר נתבאר זה בשני מבבא קמא:

השרש הל"ט הוא שהבהמה שכשכשה בזנבה או באמתה כשכוש רב ברשות הרבים והזיקה בזה האופן הנה יפול ספק אם דינה דין הרגל כיון שדרכה לכשכש בזנבה או באמת' או יהי' דינה דין השנוי כיון שאין דרכה לכשכש כשכוש רב והמוציא מחברו עליו הראיה כב' נתבא' זה השרש בא' ובשני מבבא קמא:

השרש המ' הוא שהמדליק בתוך שלו אם היה אפשר להבערה ההיא שתעבור רשותו בעת הדלקה או שנפלה אחר זה הגדר אשר בחברו והיה לו פנאי לגדרה קודם שתעבור האש רשותו ולא גדרה והזיקה דבר גלוי במקום שאפשר לה חייב לשלם נזק שלם · ואפי' על הניר והאבנים אם לחכה הניר ושכשכה האבנים לפי שדרך האש לאכול דבר הראוי לו לאכול ואפי' ללחך נירו ולסכסך אבניו שנאמר ונאכל גדיש או הקמה או השדה אלא אינו חייב על הדבר הטמון כי התורה לא זכרה אלא הדברים הגלוים ולזה אם הטמינו בגדיש אפילו הכלים שדרכן להטמין בגדים כגון מורגין וכלי הבקר לא יתחיב בעל האש אלא כאלו היה הכל גדיש אבל הזיקה במקום שאינו ראוי לעבור בו הדלקה ההיא פטור שנא' כי תצא אש ומצאה קוצים וזהו כדרכה תתלקח בהם כבר נתבאר זה השרש בשני מבבא קמא:

השרש המ"א הוא שמדליק בתוך רשות חברו והזיק או מת האדם חייב כאלו הזיק או הכיח בידו ולזה הוא מבואר שהמדליק בזה האופן יתחייב על הטמון שנשרף בסבת הדלק' ויתחייב על המתת האדם כשלא היה לאיש ההוא דרך להמלט מהשרפה ויתחייב ג"כ על ה' דברים אם הזיק באדם כאלו הזיק בידי' כבר נתבאר זה השרש בשני מבבא קמא:

השרש המ"ב הוא שתולדות האש דינם כדין האש כלומר אם הניח אבנו סכינו ומשאו בראש גגו ונפלו ברוח מצויה והזיקו כי כמו שהאש דרכו לילך ולהזיק באמצע העצים שימצא בדרכו כן דרך האבן הראוי ליפול ברוח מצויה כבר נתבא' זה השרש בשני מבבא קמא:

השרש המ"ג הוא שאם היה המזיק באש פושע שאם לא פשע לא היה נזק בא על האש פטור ויתחייב ג"כ זה שפשע בשמירת האש אשר הוא סבתם כאלו תאמ' שהיה גמל טעון פשתן עובר ברשות הרבים ונכנס פשתנו לתוך החנות והודלק בנרו של חנוני והדליק את הבירה בעל הגמל חייב כי הוא הפושע בזה מפני שהרב' במשאו באופן שיכנס לחנות ולא יכילהו המבוי אשר שם כבר נתבא' זה בשביעי מבבא קמא:

השרש המ"ד הוא שהמבעיר הוא אשר יתחייב לא מי שהוא סבה רחוק' והמשל שמי ששם גחלת לחרש שוטה וקטן והדליק בה אש והזיקה פטו' כי הוא אינו המבעי' לזה האו' כי דרך הגחלת להכבות לא להתפשט לאכול סביב לכל סביבותיה וכן אם הבא אש ולא היו שם עצי' ובא אחר והביא שם עצים והודלק האש הנה השני הוא המבעיר ואם בא הג' וליבה האש הנה הג' הוא המבעיר לא הראשונים כי כבר היה האש כבה לולי לבוי הג' · ואם לבתו רוח שאינה מצויה כלם פטורים כי לא היה האש ראוי להתפשט לולי הרוח שאינה מצויה שלבתו כבר נתבא' זה השרש בשביעי מבבא קמא:

וכי יתן איש עד כי יפתה איש בתולה · כי יתן איש אל רעהו כסף או כלים לשמור · ר"ל שיגיעו ביד רעהו באחד מהדרכים אשר ישובו בהם להיות ברשותו וקבל עליו לשמור אותם ונגנב אחרי כן הדב' שהוא שומר אותו מבית האיש השומר אם ימצא הגנב ישלם ב' לבעלים לפי שהוא גונב אותו להם כי זה השומר פטור מגניבה ואם לא ימצא הגנב והיה זה טוען שנגנב ממנו לפטרו מן התשלומין ונקרב בעל הבי' שנגנב זה מרשותו אל הדיינין וישבע ויפט' כי לזאת הסבה יבא לפניהם כמו שאמ' בתמורת זה המקום בפרשה השנית שבועת יי' תהיה בין שניהם אם לא שלח ידו וגו' · והנה יפטר בזאת השבועה אם לא שלח ידו במה שנתן בידו חבירו קודם שנגנב ממנו שאם שלח ידו בו באופן שיקנה אותו לעצמו כאלו תאמר שהגביהו להשתמש בו ולהחזיק בו כשלו הרי הוא באחריותו ומשלו נגנב לא משל בעלים ואם טענו הבעלים שהוא פשע בשמירתו שלא שמר כראוי לפי מה שהפקיד לו שהיה שור או חמור או שה או שלמה ומה שידמ' להם או שהיה מחלוקת ביניהם · על כל אבדה שהיא באופן שאפשר שיאמר בעל האבדה כי הוא זה ר"ל שאפשר לו להכיר האבידה ולתת סימניה והלה טוען שאין האבידה שלו עד הדיינין יבא דבר שניה' להכיר אם פשע אם לא פשע או אם האבדה שלו או איננה שלו ואפש' שיהיה הרצון בזה על כל אבד' שיטעון השומר שנאבד ממנו באיזה אופן שיהיה אם כשנגנב כמו שקדם או בזולת זה האופן שזה יאמר כך וכך היה שהפקדתי בידך והשומר טוען כי הוא זה ואיננו כמו שאתה אומ' או יהיה הרצון בזה על כל אבדה שיטעון השומר שיאמ' בעל הפקדון כי מה שאתה שואל שנגנב או נאבד הוא זה והוא בידך הנה מכל אלו הטענות יבא עד הדיינין דבר שניהם לראות מי הוא הטוען אמת וישבע בפניהם השומ' שהוא כדבריו ויפטר במה שהודה אם הודה לדבר · והנה מי שירשיעו אותו הדיינין מפני שנשבע על שקר ישלם שנים לרעהו ר"ל בזה שטען טענת גנבה ואבדה ונשבע שאם באו עדים אחר זה שנשבע על שקר באופן שירשיעוהו הדיינים ולא ירשיע הוא עצמו הנה הוא משלם שנים כי הוא כמו גנב ואין ספק שלא יהיה זה הדין כי אם אחר שנשבע כי במה שטען שנגנב או נאבד קוד' שנשבע לא הועיל להפט' מתשלומי הפקדון וענין תשלומי כפל הוא לחייבו מדה כנגד מדה וכן אם נשבע והודה אחר זה איננו משלם תשלומי כפל כי אין מרשיעין אותו הדיינים אבל הוא מרשיע את עצמו והוא מבואר שזה הדין בזה הענין שוה היה הפקדון כסף או כלים או שור או חמור או שה ומה שידמה להם · כי כבר נתבאר זה בביאור בזאת הפרשה ולא אמר הכתוב כסף או כלים אלא שדבר בהווה · כי יתן איש אל רעהו חמו' או שור או שה וכל בהמה באופן שיהיה ביד רעהו ויקבל עליו לשמור ומת הב"ח ההוא או נשבר שנשברתו חיה רעה או נשבה ששבוהו לסטים הנה אם אין רואה שיבא ויעיד בזה שבועת השם תהיה בין שניהם בפני ב"ד כמו הענין בפרשה הקודמ' וישבע השומר שכן הוא ויפט' אם לא שלח ידו קודם זה במלאכת רעהו שאם שלח ידו בה שלא מת או נשב' חייב לשלם ולקח בעליו השבועה ממנו ויפטר השומר מלשלם ההפסד שהגיע בסב' המית' והשבירה או יהיה הרצון באמרו ולקח בעליו שיקח הנבלה או השבורה ויפטר השומר מלשלם אפי' פחת נבלה כי לא היה לו רשות להטפל בה וכן פירשו במכילתא ואם גנוב יגנב מעמו וגו' · כי אונס הגנבה איננו גדול כאונס המיתה והשבורה והשבויה ולזה לא יתחייב על המיתה והשביר' והשבי ואם טרוף יטרף · שטרפו חיה רעה יביא אל הבעלים עד בפני ב"ד · שהענין כן הוא ויפטר מלשלם הטרפ' ר"ל ההיזק שהגיע בסבת הטרפה ויתכן שירצה בזה כי גם הנזק שתגיע בטרפה אחר שנטרפה לא ישלם כי לא היה לו רשות להטפל בזה · וכי ישאל איש מעם רעהו ונשבר באונס או מת הנה אם לא היה בעליו עמו במלאכתו בשעת שאלה שלם ישלם אע"פ שאלו האונסין הם אונסים גדולים אם בעליו עמו בשעת שאלה לא ישלם דבר כי מפני שבעליו הם תחת ידו בשעת שאלה הנה לא יתכן שישתעבד לזה או בשמירת הבהמה כי מן השקר שיהיה האד' עבד ואדון יחד לאיש ועוד כי האדם כשהיה עושה מלאכת אחר ייטב בעיניו ליהנות בעל המלאכה כדי שיתן לו שכר מהמלאכות אשר לו ולזה לא יחוש או אם יקח בהמתו או כליו אע"פ שלא יקבל עליו שמירתו הנה אם הוא שכיר לבעלי' בא בעניין זאת השאלה בעבור שכרו ואם איננו שכרו הכל הולך אל מקום אחד כי האדם יעשה

חסד לחברו לתקות גמול ולזה הוא מבואר שאם היה בעליו עמו פטו' מלשלם ולמדנו מזה כי בכא' ג' דינין מתחלפין לשומרים האחד הוא פטור מגנבה ואבדה וחייב בפשיעה והב' חייב בגנבה ופטור בשבורה ומתה · והג' חייב בכל האונסין והנה הג' הוא שואל כמו שביאר הכתוב והשנים הראשונים הם שומרין ואין התחלפות דיניהם מפני חלוף מה שישמרו אותו כי כל אחד מהם כבר יחוייב בשמירת הבהמה כמו שביאר הכתוב ולזה הוא מבואר שהתחלפות דיניהם הוא מפני התחלפותם בענין השמירה והוא מבוא' שאשר ישמור בשכר הוא יותר משועבד לשמור מאשר ישמו' בחנם ולזה תהיה הפרשה הראשונה בשומ' חנם ומפני זה אמ' בה כסף או כלי' כי לא תמצא שיבק' האנשים שכר בשמירת הכסף והכלים והפרשה השנייה היא בשומר שכר ולזה אמ' בה חמור או שור או שה וכל בהמה כי על הרוב לא תמצא שיקבלו האנשים לשמור הבהמה אם לא בשכר והנה הענין כן הולך בהדרגה שומר חנם שכל ההנאה היא לבעלים פטור מכל אונס ושואל שכל ההנאה היא שלו חייב בכל אונס ושומר שכר שההנאה היא לשניה' חייב באונסין קטנים כמו גניב' ואביד' ופטור באונסין גדולים ומזה יתבא' שכן הענין בשוכר כי ההנאה היא ג"כ לשניהם · וראוי שתדע כי כל אחד מהשומרים יפטר מכל דבר אם היה בעליו עמו בשעת שהגיע לידו הפקדון כי התורה ביארה זה הענין בשואל וכ"ש בשאר השומרים וכבר יתבאר לך מדברינו כי כשהי' בעליו עמו פטו' גם על פשיעה כי לא נשתעבד בשמירתו כלל כמו שביארנו וראוי שתדע שדין השומרים הנזכ' בכאן איננו נוהג בהקדש ולא בשל נכרי שנאמר כי יתן איש אל רעהו וכי ישאל איש מעם רעהו איננו נוהג בקרקעות ולא בעבדים ולא בשטרות והטעם בעינו שנתבאר זה בענייני הגנבה · ולא יתחייבו עד שהגיע לידם שנאמר כי יתן איש אל רעהו שיגיע לידו ובשואל נאמר וכי ישאל איש מעם רעהו שיהי' שואל מעם רעהו להוציא שהוא עדין עם רעהו ולא יתחייבו שומר חנם ושומר שכר עד שיקבלו לשמור שנאמר לשמור והנה שומר חנם שפשע ולא שמר כראוי לדבר ההוא הנשמר הנה הוא חייב שנאמר על כל דבר פשע על שור על חמור על שה על שלמה שיהיה פושע ביחס שמירת השור או החמור או השה או השלמה ושומר חנם ושומר שכר ששלח יד בפקדון נתחייב בכל האונסין הרי הדבר עומד באחריותן שנאמר אם לא שלח ידו במלאכת רעהו הא אם שלח ידו במלאכה לא יפטר מתשלומין מפני אלו האונסין וסבת זה כי כבר שב הדבר ההוא להיות להם ונתחייבו לשלם כמוהו לבעלים מעת ששלח בו ידו והוא מבואר שהדיינין שיבואו לפניהם הם יותר מאחד שנאמר אשר ירשיעון אלהים ואפשר שהיו ב' אם לא יהיה שם מכריע ביניהם אם יחלוקו ולא יגמר הדין על פיהם ולזה יחויב לכל הפחות שיהיו ג' וכבר יתבאר מזה המקום שמודה מקצת הטענה ישבע שנ' על שור על חמור על שה וגו' · אשר יאמר כי הוא זה ר"ל שאם תהיה טענתם בשור וחמור או שה או שלמה שנתן בידו בכל אבדה שמצא שיאמר השומר כי הוא זה ואיננו כמו שאתה טוען עד האלהים יבא דבר שניה' לאמת זה הענין בשבועה והנה השומר ישבע ולא ישלם כמו הענין בשבוע' השומרי' שהוא על השומר לפי מה שהתבאר מדברי התורה ומהענין בעצמו וכבר יתבאר שזה הענין הוא הודאה במקצת הטענה מפני מה שאמר אשר יאמר כי הוא זה ולא אמר אשר יאמר כי הוא איננו ואם טענו חטים והודה לו בשעורים הנה הוא אומר לו כי הוא איננו לא כי הוא זה · ובכלל הנה אמרו כי הוא זה מוד' שהטענה וההודאה הם בדבר אחד וזה מבואר למי שיבין במלאכ' ההגיון וכבר ביארו זה במכילתא בזה האופן והנה חכמים תקנו שהמוציא מניאה לא נחייבהו שבוע' מפני תקון העולם ומתקנת חכמי' שלא ישבע מודה מקצת אם לא היתה הכפיר' ב' כסף או יותר וההודא' בשוה פרוטה או יותר והוא מבואר שאינו מודה מקצת אם לא הודה לו במקצת הכמו' שטען · ולזה יחוייב שיהיה הטוען טוען דבר מוגבל במדה או במשקל או במנין שאם לא היה מוגבל לא היה לזאת הטענה קצת שתהיה בו הודאה במקצת והנה אם טען דבר שנמד' והודה לו במנין או במשקל פטור כי הם מינים מתחלפים מהכמה ולא יפול ביניהם היחס כשו תאמר שטען מדה מלאה מעות והוא מודה לו בחמשים זוז ומזה המקום יתבאר שהמודה בקנס פטור שנא' אשר ירשיעון האלהים ישלם שנים ואולם אם היה מרשיע עצמו ר"ל שיודה שנשבע על שקר הנה הוא פטור מן הכפל וכבר נשפט שהענין הוא כן בשאר הקנסות וראוי שתדע כי מה שנאמר בשומר שכר ומת או נשבר הוא כשהיה זה באונס גדול שאינו יכול להציל ראיה לדבר זה שהרי הוא חייב על הגנבה ואע"פ שהוא אונס ולזה הוא מבואר שלא יפטר מהמתה והשבורה והשבויה אלא מפני שהוא אונס יותר גדול מאונס הגנבה והנה הרצון במתה שתמות כדרכה שאין לך אונס יותר גדול מזה והשבורה שנשברה ע"י חיה רעה שלא יוכל להציל ממנה והשבויה שנשבת ע"י לסטים שאין לו כח לעמוד מפניה' בשום פנים וכן הענין בשאר האונסים הגדולים הדומים לזה וראוי שתדע כי מ"ש אין רואה שבועת ה' תהיה וגו' · אין הרצון בו שאם לא ראו עדים זה הענין ישבע ויפטר כי לא יפול ספק בזה שאם יביא עדים יפטר אבל הרצון בזה שאם לא היה מדרך המקום ההוא שיהיה שם רואה או יפטר בשבועה ואם היה מדרך המקום ההוא שיהיה שם רואה לא יפטר בשבוע' אלא יביא ראיה או ישלם וכן מה שפטרה התורה שומר שכר מהטרפה הוא כשנטרפה באונס גדול וזה יתבאר בביאור בעינו אשר ביארנו זה בשבויה ושבורה ומתה וראוי שתדע שאם פשע בשמירתו כמו שהביא הבהמה למקום גדודי חיות ולסטים ומה שידמה לזה הנה הוא חייב לשלם כמו הענין בשומר חנם שהוא חייב בפשיעה והנה מה שאמר בטרפה יביאהו עד אין הרצון בו שלא יפטר אלא בעדים כי הטרפה דינה כדין המתה והשבויה והשבורה אלא שהרצון בו שיביא עדים במקום שיש רואה או שישבע במקום שאין רואה כי אין שם סבה תחייב שיהיה ההבדל בין הטרפה ושאר האונסים הגדולים וראוי שתדע שהעד הנאמר בכאן הוא ב' עדים וזה יתבאר מצד הגדר כי ההעדה יחויב שתהיה בב"ד כי בזולת זה לא יהיה כי אם ספור · וראוי שיהיה מב' עדים כי בזולת זה לא יגמר הדין על פיהן ולא תהיה העדה בגד שיהיה פטור מלשל' בזה העדות כי התורה אמרה על פי ב' עדים יקום דבר וראוי שתדע כי השואל ששאל בהמה או כלי למלאכה מה ומתה המלאכה ההיא שהיה לו רשות עליה מאת הבעלים מתה הבהמה או נשבר הכלי בשעת מלאכה הנה הוא פטור כי על זה הרשוהו הבעלים ואולם אם בא ההפסד שלא בשעת מלאכה או שלא מחמת המלאכה שהרשוהו עליה אבל מחמת מלאכה אחרת הנה השואל חייב והוא חייב בכל האונסין כמו שהתבאר בתורה · וראוי שתדע שהשומרים לא יתחייבו בדבר אם לא היו בני דעת וזה מבואר מהשרשים הכוללים ואולם הבעלים אע"פ שלא הוו בני דעת יתחייבו השומרים להם כל אחד בדינו ולא נאמר כי יתן איש אל רעהו אלא בהווה ואולם התועלת המגיע מאלו הדינים:

התועלת הוא לדון כדין שומר חנם וכדין שומר שכר והשוכר וכדין שואל וכדין כל טוען וכופר · ואולם שרשי אלו המצות על מדרגתם ועל ביאורם הם כ"ד:

השרש הא' הוא שאין השומרים משועבדין בדבר עד שיגיע לאדם ושיקבלו עליהם לשמור שנאמר בשומר חנם כי יתן איש אל רעהו כסף או כלים לשמור ובשומר שכר נאמר כי יתן איש אל רעהו חמור או שור או שה וכל בהמה לשמור ובשואל נאמר וכי ישאל איש מעם רעהו והנה ענין השאלה מעם רעהו מורה שיגיע לידו מיד רעהו ויורה עם זה שהוא מקבל לשמרו ולהשיבו כבר נתבאר זה השרש בא' וברביעי ובו' ובח' ממציעא ומזה המקום יתבאר שמי שהפקידה בידו מעות לחלק לעניים בלתי ידועים או לפדיון שבויים בלתי ידועי' ונאנסו בפשיעה פטור מלשל' שהרי לא נתנו בידו לשמור כי אם לבזבזו לחלק ואין גם כן בכאן איש ידוע או אנשים ידועים שיהיה זה הפקדון שלהם והרי הוא מפני זה ממון שאין לו תובעים ואולם אם היה מוכן לחלק לאנשי' ידועים הנה הפקדון בידו לשמור לכל אחד מהם חלק ולזה יהיה דינו כדין שומר כבר נתבאר זה השרש בשמיני מבבא קמא:

השרש השני הוא שאין דין השומרים נוהג אלא בדברים שכתנום מתחלתן מאיש לרעהו לא ממי שאינו רעהו כמו ההקד' ומה שידמה לו שנאמר כי יתן איש אל רעהו חמור או שור או שה וכל בהמה לשמור כי ישאל איש מעם רעהו ולזה הוא מבואר שאם היה הדבר שנתן לו משל הקד' או ממי שאינו רעהו ואחר כן שב להיות רעהו טרם שיצא הפקדון או השאלה מידו הנה דינו דין הפקדון שלא נתנו לו רעהו כבר נתבאר זה השרש בח' מבבא מציעא: **השרש** הג' הוא שאין דין השומר נוהג אלא במטלטלין שגופן ממון כמו כסף או כלים או שור או שה או שלמה שהם הפרטים שזכרה התורה בזה כבר נתבאר זה השרש בה' מבבא מציעא:

השרש

אבן עזרא

ואם כן מה טעם להזכיר המצוה הזאת פעם אחרת ועוד כי ראיתם בעל הקליר ואיננו רק בשול כי השמש מבשלת כמו האש וככה הבשילו אשכלותיה ורבי שלמה אמר כי גדי הוא הקטן הרך וזה השם יאמר לקטן השור והכבש וראייתו גדי עזי' כי מה צורך לסמכו ואיננו כן כי גדי לא יקרא רק שהוא מהעזי' ובלשון ערבי הוא גדי ולא יאמר על מין אחר רק יש הפרש בין גדי ובין גדי עזים כי גדי גדול מגדי עזים כי עודנו צריך היותו עם העזים וככה שעיר ושעיר עזי' וחכמי' קבלו שלא יאכל ישר' בשר בחלב ועתה אפרש דע כי מנהג התורה לדבר על ההווה כמו בת היענ' למה שנה הכתוב לומר ככה ותהיה הבת כוללת כל המין וכזה לא מצאנו דע כי בשר היענה יבש כעץ ואין המנהג שיאכלנו אדם כי אין בו ליחה ולא יאכל מכל המין רק הבת כי היא נקבה וקטנה יש בה מעט ליחה ולא כן הזכר הקטן וככה אין אדם אוכל בשר בחלב כי איננו מאכל ערב והבשר לא יתבשל רק בזמן רב והחלב איננו כן כי אין המנהג עד היו' בארץ ישמעאל שיאכל אדם טלה מבושל בחלב בעבור שיש בטלה לחה רבה וככה בחלב והנה הוא מזיק על כן לא יאכל ובעבור כי בשר הגדי אין בו ליחה וכשהוא קטן הוא חם על כן יבשלו הגדי בחלב ואל תתמה בעבור שלא כהגו אנשי אלה המקומות לאכול גדי עזים כי כל הרופאים מודי' כי אין בשר כמוהו ואפילו לחולי' התירו שיאכלוהו וכן אוכלי' אותו בספרד ואפריקא וארץ יש' ופרס ובבל גם ככה היה מנהג הקדמונים שני גדיי עזים טובי' ונעשה לפניך גדי עזים והכהן אכל גדי עזים אחד לחטאת ובעבור שאין מנהג אדם לאכול בשר חי אסור לבשל הגדי בחלב אמו ויש אומרים כי אין בשול כי אם באש והלא כתו' ובשל מבושל במים ודברי הימים ויבשלו בסירות ואין לנו צורך לבקש מה טעם איסורו כי נעלם מעיני הנבונים אולי היה כי אכזריות לב הוא לבשל הגדי עם חלב אמו כדרך שור ושה אותו ואת בניו לא תשחטו גם לא תקח האם על הבני' ומנהג רוב האדם שאין להם צאן ויקנו החלב בשוק והחלב יהיה מאוסף משיות רבות אולי הקונה הגדי לא ידע אנה אמו והנה אם קנה חלב אולי יש בו מחלב אם הגדי שקנה ויהיה עובר וכל ספק שהוא מן התורה לחומרא והנה גם הישמעאלים מודים כי אם יבושל הגדי בחלב אמו שהתולדת שוה אז הוא יותר ערב והכתוב דבר על ההוה והנה קדמונינו ז"ל החמירו להסיר כל ספק ואסרו בשר בחלב והשם שנתן להם חכמה הוא יתן משכורתם שלמה ועוד אדבר למה הזכיר הכתוב זאת המצות פעם שנית גם שלישית במקום כל אחד מהם: הנה אנכי · אמר השם למשה שיאמר גם זה לישר' כי אם יקבלו כל הדברים והמשפטים מתחלת אתם ראיתם אז יביאם אל הארץ ורבים השתבשו בזה יש אומרים כי המלאך ספר תורה בעבור כי שמי בקרבו ואחרים אמרו ארון הברית ופרשו ושמע בקולו הכתוב בו ואמרו לא ישא השם לפשעכם וכל אלה דברי רוח כי כל התורה והמקרא מלאים מזה הטעם הוא ישלח מלאכו אחד המלאך הגואל אותי מכל רע ומשה אמר וישלח מלאך ויוציאנו ממצרים ומלאך פניו הושיעם ויצא מלאך יי' ויאמר יי' למלאך המשחית בעם אלהי שלא מלאכיה דמה לבר אלהין ורבים כאלה ובספר דניאל שר יון ושר פרס כי אם מיכאל שרכם והוא הנקרא הגדול כי הוא נכבד מאחרי רבים גם כתוב עליו אח' מהשרי' הראשונים בא לעוזרי שפירושו במעלה כמו היושבים ראשונה במלכות וזה המלאך הוא מיכאל: לשמרך בדרך · שלא יגע בך רע: אשר הכינותי · לך בדרך בהנחל עליון גוים כאשר אפרש: השמר · כל מלאך עושה דבר השם לא יוסיף ולא יגרע וככה שטן איוב מלאך היה וככה היוצא לקראת בלעם לשטן לו והנה השומע בקול המלאך הוא שומע בקול השם הנכבד · ומלת אל תמר בו קשה והנה נראה הטעם כמו וימרו בי רק היה ראוי להיותו תמרה על כן הוצרכו חכמי ספרד לאמר בו כי הוא מפעלי הכפל על דרך ויסב אלהים את העם כי כל הגזרה היא מפעלי הכפל כי ורחבה ונסבה מבנין נפעל כמו ונבלה שם מגזרת בלל ונבקה רוח מצרים מגזרת בוקק ואל תתמה בעבור שהם שנים שרשים והטעם אחד כי הנה סורר בביתו כי שרית עם אלהים וכמוהו אל תמר בו וממר ליולדתו על משקל מכס שהוא מגזרת תכוסו על השה מפעלי הכפל: כי לא ישא לפשעכ' · עם למ"ד כמו שא נא לפשע עבדי · ודע כי שמי בקרבו דבק עם השמר מפניו ושמע בקולו כמו ואף לאמתך תעשה כן וכבר פירשתי כי השם הנכבד הוא שם העצם כי הוא לבדו גם ימלא תאר השם כי הוא הכל ומאתו הכל: וטעם בקרבו משל לעגול שהנקודה היא קרובה אל כל מרחק על כן היה כבוד השם בקרב המחנה ונוסע בתוך המחנות וכן כתוב כי אתה יי' בקרב העם הזה וכתוב ויוצר רוח אדם בקרבו ואל תשתומם בעבור שהוא כתוב כי אם שמוע תשמע בקולו ואחר כן ועשית כל אשר אדבר והנה אתן לך משל כל חכמי המדות הביאו ראיות גמורות כי עצם הלבנ' גוף מקבל אור השמש כי הוא בעצמו אין נוגה לו ובעבור זה תקדר השמש בהתחבר הלבנה עמה ביום ושניהם בגלגלים הדומים לגלגל המזלות ואין הקדרות רק שתכנס הלבנה תחת השמש ושתיהן עגולות והנה פני הלבנה שהם לנגד השמש כלם אור ופניה שהם למעלה ממנו חשך ולא אור והנה תסתיר אור השמש גם במחלת חדש הלבנה בהכנס כל הארץ בין השמש ובין הלבנה לא ישאר ללבנה אור והנה ידענו כי אור הלבנה בלילה תאיר האויר והנה אם אמר ראובן זה אור הלבנה יאמר אמת ואם אמר שמעון זה אור החמה יאמר אמת · בעבו' שמצאו חכמי ספרד איבה בהעלם הי"וד יכתוב ואיבתי את אויבך גם ליד חיה אמר לידי' ודין עני לא דנו וכתוב והיה יי' לדיין על כן אמרו אין פועל פחות מג' אותיות על כן איבה מעלומי העין: כי ילך בעת בואם אל הארץ שיסירו כל ע"ז · והזכיר ששה גוי' ולא חשש להזכיר הקטן שבהם ובעברו אמר והכחדתיו מיד כי האחרים מעט מעט יגרשם או פי' והכחדתיו כל אחד ואח' כמו בנות צעדה עלי שור: לא · זהו שהזכרתי שתחלת ספר הברית אתם ראיתם שהזהיר על ע"א וסוף הספר להזהיר על ע"א שהוא הסוף כי יהיה לך למוקש רק יש הפרש שבתחלת הספ' צוה שלא יעשון עם השם אלהי כסף ובסוף ספר הברית צוה להכרית ע"א הנמצאה בארץ כנען שעשוה יושביה כי העובד ע"א כאילו הוא עובר על כל מצות לא תעשה ולא יועילוהו כל מצות עשה בעולם הזה ובעולם הבא: ועבדתם · הטעם לא תעבדו רק השם שהוציאכם מבית עבדים והביאכם אל ארץ הגוים שעבדו אלהים אחרי' ולא יוכלו להצילם מידכ' ועבודת השם היא לעשות כל אשר צוה לאהבה אותו ולדבקה בו ולהשבע בשמו ולהתפלל אליו ולזבוח לפניו תמידין ומוספין ולכבדו בתת המעשרות הנה שכרו אתו והם ד' דברים בעולם הזה הא' וברך את לחמך ואת מימיך והב' והסירותי מחלה מקרבך והג' לא תהיה משכלה ועקר' בארצך והד' את מספר ימיך אמלא והמה כל אלה בגוף האדם ועוד כי יהפך אלה הברכו' אעשה בכל אויביך והוא את אימתי וגם את הצרעה:

אמר אברהם המחבר יש חכמים גדולים חכמי השתי תורות ולא התעסקו בחכמת התולדת על כן לא יכולתי לפרש אלה הברכות אם לא אזכיר מעט מן החכמו' בעבור שגוף האד' מהעולם השפל והנשמ' העליונ' קשורה בו ויש אמצעים בין הנשמה והגוף והנה הם שני כחות ובלשון הקדש יקראו על הרוב רוח ונפש כי הנשמה היא החכמה ומושב' במוח הראש וממנה יצא כח כל ההרגשות ותנועות החפץ והרוח בלב ובו חיי האדם והיא המבקשת שררה להתגבר על כל העומ' כנגדה והיא בעלת הכעס וכן אמר שלמה אל תבהל ברוחך לכעוס כל רוחו יוציא כסיל והנפש בכבד והיא המתאוה לאכול וככה כתו' כי תאוה נפשך ותאות המשגל ממנה והנה יש אדם שנבראה שתהיינה לו אלו השלש הנזכרות חזקות או כולן רפות או זו חזקה וזו רפה או לא חזקה ולא רפה והנה בני אדם על כ"ז מינין משונים והשם הנכבד נתן התורה לחזק ולהגביר ולהגדיל הנשמה העליונה ואז לא ימשול הגוף עליה ואם לא תהיה התורה נשמרת אז יגבר הגוף על הנשמה והנה אתן לך משל ידענו כפי חכמת התולדת כי כל אדם שנבראה על תולדותו מרה אדומה יהיה בעל אף כי כן תולדת האש כי המרה האדומה דומה לה והנה הנשמה רודפת אחרי הגוף כאשר איננה חכמה שתוכל לסבול גם נחשב אדם שאין חום בגופו ובא אחר וחרפו וקללו עד שכעס והנה הוליד בגופו חום שלא היה שם לפני כעסו והשם יתע' למען חסדיו בחר בישר' והורה תורתו וכאשר ישמרוה' ימלא' חכמתם: וידריכם

תרגום אונקלוס

הָא אֲנָא שָׁלַח מַלְאֲכָא קֳדָמָךְ לְמִטְּרָךְ בְּאוֹרְחָא וּלְאַעָלוּתָךְ לְאַתְרָא דְּאַתְקֵינִית: אִסְתַּמַּר מִן קֳדָמוֹהִי וְקַבֵּיל בְּמֵימְרֵיהּ לָא תְסָרֵיב לְקִבְלֵיהּ אֲרֵי לָא יִשְׁבּוֹק לְחוֹבֵיכוֹן אֲרֵי בִשְׁמִי מֵימְרֵיהּ: אֲרֵי אִם קַבָּלָא תְקַבֵּיל בְּמֵימְרֵיהּ וְתַעֲבֵד כֹּל דַּאֲמַלֵּיל וְאַסְנֵי יַת סָנְאָךְ וְאָעִיק לְדִמְעִיקִין לָךְ: אֲרֵי יְהָךְ מַלְאֲכִי קֳדָמָךְ וְיָעֲלִינָּךְ לֶאֱמוֹרָאֵי וְחִתָּאֵי וּפְרִיזָּאֵי וּכְנַעֲנָאֵי חִוָּאֵי וִיבוּסָאֵי וְאֲשֵׁיצִינּוּן: לָא תִסְגּוּד לְטַעֲוָתְהוֹן וְלָא תִפְלְחִנּוּן וְלָא תַעֲבֵיד כְּעוֹבָדֵיהוֹן אֲרֵי פַגָּרָא תְּפַגְּרִינּוּן וְתַבָּרָא תְּתַבַּר קָמָתְהוֹן: וְתִפְלְחוּן קֳדָם יְיָ אֱלָהֲכוֹן וִיבָרֵךְ יַת מֵיכְלָךְ וְיַת מִשְׁתְּיָךְ וְאַעְדֵּי מַרְעִין בִּישִׁין מִבֵּינָךְ: לא

מקרא

כ הִנֵּה אָנֹכִי שֹׁלֵחַ מַלְאָךְ לְפָנֶיךָ לִשְׁמָרְךָ בַּדָּרֶךְ וְלַהֲבִיאֲךָ אֶל הַמָּקוֹם אֲשֶׁר הֲכִנֹתִי: הִשָּׁמֶר מִפָּנָיו וּשְׁמַע בְּקֹלוֹ אַל תַּמֵּר בּוֹ כִּי לֹא יִשָּׂא לְפִשְׁעֲכֶם כִּי שְׁמִי בְּקִרְבּוֹ: כִּי אִם שָׁמוֹעַ תִּשְׁמַע בְּקֹלוֹ וְעָשִׂיתָ כֹּל אֲשֶׁר אֲדַבֵּר וְאָיַבְתִּי אֶת אֹיְבֶיךָ וְצַרְתִּי אֶת צֹרְרֶיךָ: כִּי יֵלֵךְ מַלְאָכִי לְפָנֶיךָ וֶהֱבִיאֲךָ אֶל הָאֱמֹרִי וְהַחִתִּי וְהַפְּרִזִּי וְהַכְּנַעֲנִי הַחִוִּי וְהַיְבוּסִי וְהִכְחַדְתִּיו: לֹא תִשְׁתַּחֲוֶה לֵאלֹהֵיהֶם וְלֹא תָעָבְדֵם וְלֹא תַעֲשֶׂה כְּמַעֲשֵׂיהֶם כִּי הָרֵס תְּהָרְסֵם וְשַׁבֵּר תְּשַׁבֵּר מַצֵּבֹתֵיהֶם:
כה וַעֲבַדְתֶּם אֵת יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם וּבֵרַךְ אֶת לַחְמְךָ וְאֶת מֵימֶיךָ וַהֲסִרֹתִי מַחֲלָה מִקִּרְבֶּךָ: ס לא

ל' ומל' · ל' וחס' דחס' כ"ג · ל' · ל' · ל' ומל' · ג' · ל' · כל אורי' כתו' כן · ג' · ג' וכ"כ

מפניו כ"ג נמסר בישעיה סימן י"ט בריש פרשת' דמשא מצרים הנה יי' רוכב על עב קל: וברך ג' וסי' וברך את לחמך · ואהבך וברכך והרבך · וברך עלי את אלקנה: מימיך ג' וסי' וברך את לחמך · ואם מימיך נשתה · מחטב עציך עד שאב · וא' ומימיך · בן אדם לחמך ברעש:

רש"י

הנה אנכי שולח מלאך · כאן נתבשרו שעתידין לחטוא ושכינ' אומרת להם כי לא אעל' בקרבך: אשר הכינותי · אשר זמנתי לתת לכ' זהו פשוטו ומדרשו אל המקו' אשר הכינותי כבר מקומי כנ' כנגדו וזה אחד מן המקראו' שאומרי' שבית המקד' של מעלה מכוון כנגד של מטה: אל תמר בו · לשון המראה אשר ימרה את פיך: כי לא ישא לפשעכם · איננו מלומד בכך שהוא מן הכת שאין חוטאין ועוד שהוא שליח ואיננו עושה אלא שליחותו: כי שמי בקרבו · מחובר לראש המקרא השמר מפניו · כי שמי משותף בו ורבותינו אמרו זה מטטרון ששמו כשם רבו מטטרון בגימטרי' שדי: וצרתי · כתרגומו ואעיק: הרס תהרסם · לאותם אלוהות: מצבותיהם · אבנים שהם מציבין להשתחוות להם: לא

בעל הטורים

וצרתי · ג' במסורת וצרתי את צורריך · וצרתי עליך מוצב · והקימותי עליך מצודות · מלמד שצר הק"בה על ז' אומות בכל כלי מלחמ': וברך ג' במס' וברך את לחמך ואת מימיך · וברך פרי בטנך · וברך עלי את אלקנה ואת ביתו · כדאיתא בברכות בכוס של ברכ' משגרו לאנשי ביתו כי היכי דתתברכ' בטנה וזהו וברך את לחמך ואת מימיך שבירך ברכ' המזון ושגרו' לאשתו וברך פרי בטנה וכן בעלי שבירך את אלקנה ונתעברה אשתו וזהו וברך עלי וברך פרי בטנך: מימיך · ב' את לחמך ואת מימיך · ואם מימיך נשתה ונתתי מכרם · מלמד עני' על שולח מימי' · אם מימיך נשתה ונתתי מכרם לומר שאף ע"פ שבירך מימיהן ולא היו צריכי' למים אחרי' קנו מהם · כמו שאמרו מכאן לאכסנאי שיש לו משלו דרך ארץ הוא שיקנה מבעלי אכסנאי' כדי להנאותו: והסירותי ב' במסו' הכא והסירותי מחלה מקרבך · ואידך והסירותי את כפי בשביל שהיה משה מקבל פני שכינה זכה לוהסירותי מחלה דכתיב ביה לא כהתה עינו ולא נס לחה · ועבדתם את יי' אלהיכם · אומר לשון רבים דזו תפלה רבים שאינה נמאסת · ואמר ובירך את לחמך לשון יחיד דלכל אחד ואחד מברך לפי ענינו: והסירותי מחלה מקרבך ובמיד ליה לא תהיה משכלה · שכיון שסר' המחלה לא תהיה משכלה וגם את מספר ימיך אמלא · אמלא

מ"ע ספורנו

השמר מפניו · שלא לחלל כבודו כענין של נעליך מעל רגליך האמור ביהושע: ושמע בקולו · לצאת בעקבותיו הפך מה שאמרו הנה אנחנו עולים: אל תמר בו כי לא ישא לפשעכם · אם איש אחד יחטא ילקו הרבים כמו שהיה הענין בעכן כאמרו הלא עכן בן זרח מעל מעל בחרם והוא איש אחד לא גוע בעונו · כי שמי בקרבו ואין לאל ידו למחול על כבודו: כי אם שמוע תשמע בקולו ואיבתי את אויביך · ולא אחוס עליהם בדרכי טובי על הפך ואני לא אחוס על נינוה: כי ילך מלאכי לפניך · שלא ישא לפשעי האויבים: לא תשתחוה לאלהי' · שלא תעשה כמו שעשה אמציהו אחר שהכה את שעיר ויבא את אלהי בני שעיר ולה' ישתחוה שאולי חשב לרצותם שלא יקצפו עליו על שהרג את עובדיהם: ועבדתם את יי' אלהיכם · ובזה האופן תעבדוהו כי אחר שיאבדו האות' ופסילי' והמקומו' אשר עבדו שם לא יהיה לכם תשיעה ועדית מעבודתי: וברך את לחמך · שיזונו ולא יולידו מותרות מחליאות: והסירותי מחלה מקרבך הבאה מצד האויר או המערכת: לא

חזקוני

הנה אנכי שולח מלאך לפניך · כל זמן שאתם עושים רצונו אני מהלך לפניכ' בעמוד ענן אבל כשתשובו מאחרי אין אני משלח לא מלאך: ד"א הנה אנכי שולח מלאך כביא ושליח ושל יהושע נא' וליכא למימ' מלאך ממש שהרי הקב"ה לא אמר לשלוח מלאך עד שחטאו העגל ואפ"כ לא קבלוהו: כי לא ישא לפשעכם כי שמי בקרבו · אף כי שמי בקרבו לא ישא לפשעכם דוגמא ושלחת לעוני כי רב הוא כי מכשה הככור כי מלאו תשבכי ארץ: כי שמי בקרבו רש"י הוא לומר אני יי' הוא מטטרון ששמו כשם רבו יי' אך נקרא יי' הקטן וכן יסד הפייט בפזמון אל נא שאומרים בארץ אשכנז בראש השנה: כי אם שמוע תשמע · שהרי שלוחי הוא ועבדא דמלכא מלכא: ואיבתי את אויביך · באשר עמים הכתוב מדבר אבל בשתי והאמורי כאשר בהם כאן והכחדתיו ובמקום אחר הוא אומר לא תחיה כל נשמה: כי ילך · שהרי ילך: והביאך אל האמורי ואל החתי וגו' לא חש להזכיר הקטן שבכולם הוא הגרגשי: לא תשתחוה למעלה הזהיר על ע"ז שלך וכאן על ע"ז שלהם: וברך את לחמך ואת מימיך · ברכה תהא מצויה בהם כל מיני מאכל קרויין לחם וכל מיני משקין קרויין מים כדכתיב לחמי ומימי והכתוב משיב לכן אשוב ולקחתי דגני בעתו ותירושי במועדו היה לו לומר מימי: והסירותי מחלה מקרבך · שתהא בריא כי מה יועיל מאכל לחולה שאינו יכול לאכול: לא

רלב"ג

השרש הרביעי הוא שהשולח ידו להשתמש בפקדון כאלו היה שלו הנה קנאו משעת ההוא ולזה יתחייב לשלמו לבעלים אפילו נאנס כאונס גדול אפילו מת מעצמו ואפילו היה שומר חנם שנאמר אם לא שלח ידו במלאכת רעהו הנה אם שלח לא יפטרהו שום אונס שהרי כיד של שומר נאנס לא של בעלים כבר נתבאר זה השרש בשני ובשלישי ממציאה:

השרש הה' הוא שהשומר חנם פטור מכל אונס ולא יתחייב לשלם אלא אם פשע בשמירתו שנאמר על כל דבר פשע והפשיעה תהיה אם לא שמר השמירה הראויה לדבר ההוא ולזה יפטר שומר חנם לנגנב ואבידה כ"ש באונסים הגדולים ומפני זה כשפשע אם לא ימצא הגנב שנגנב או שמכר ולא פשע בשמירה פטור ונקרב בעל הבית אל האלהים והרצון בו להשבע כמו שיאמרנו והשומר שכר והשוכר חייבין באונסין קטנים כמו גנבה ואבדה ופטורים מאונסין גדולים כמו שבורה שבויה ומתה כשהיה זה בזולת פשיעה והשואל חייב בכל האונסין ולזה אם מתה מחמת המלאכה שהשאל אותה עליה או כשמת מחמת המלאכה שהיא או שנשבר הכלי מחמת המלאכה שהשאל אותה עליה בזולת פשיעה שהרי עשה זה ברשות הבעלי' כבר נתבאר זה השרש בשביעי מבבא מציעא:

השרש הו' הוא שהשואל שהיו בעליו עמו במלאכתו בשעת מלאכה פטור מהכל ואפי' שהפשיעה שנאמר ואם בעליו עמו לא ישלם כ"ש אם יהיה זה הדין בשאר השומרי' וראוי שתדע שאם היו עמו בשעת שאלה אע"פ שאינם עמו במלאכתו בשעת האונס דינו דין שלא בבעלי' שהרי בעת השאלה לא נשתעבדו הבעלים בשמירה כלל ואם לא היו עמו בשעת שאלה אע"פ שהיו עמו במלאכתו בשעת מלאכתו איננו דינו שאלה בבעלים כי כבר נשתעבד בשמירה בעת השאלה וכן הענין בשאר השומרים משל השאלה בבעלים כגון שהיה זה שואל ממנו מלמד בנו או במקיז לו דם או שסופר שלו או אמר לו השקני מים והשאילני בהמתך והשקהו מים והשאילו בהמתו או שאמר לו שמור לי היום ואשמור לך היום וכן אם שאל אשתו או שוכין ששאלו זה מזה וכ"ש אם השאיל בהמתו או השכירה לצאת עמה ויצא עמה לעזור

לשור לשואל או לשוכר לטעון הבהמ׳ אך אם יצא עמה לראות המשא שלא יטעון עליה יותר מדאי אין זו שאלה בבעלים כי אינו עמו במלאכת השואל או השוכר ואם אמר לו שמור לי היום ואשמור לך מחר כעשו שומרי שכר זה לזה וכן אם אמר השותף השאילני היו׳ ואני אשאילך מחר ואם כשאל מהאשה ונשאל לו לבעלה אינו שאלה בבעלים כי אע״פ שהפרות לבעל אינו בעל הדבר ההוא ככר נתבאר זה השרש בח׳ מבבא מציעא: **השרש** הז׳ הוא שהשאלה בשאין הבעלים אינה שאלה בבעלים שנאמר אם בעליו עמו הוא ולא שלוחו וזה מבואר מהסבה שנתכנו בענין השמיר בבעלי׳ בביאור לזאת הפרשה אך אם השאיל עבדו הכנעני עם פרתו הרי זו שאלה בבעלים כי לזה השאיל לו עבדו שיזהר בשמירת הפרה ובכלל הנה יד העבד הכנעני היא כיד רבו כשעשה זה מדעת רבו אך אם נשאל העבד מעצמו אינה שאלה בבעלים · וזה מבואר מאד כי אין לו רשות להשאיל מעצמו ולהאיך כזה לרבו כבר נתבאר זה השרש בח׳ מבבא מציעא: **השרש** הח׳ הוא שהשאלה היא לפי הפרשים הכוללי׳ לעשות בה שוה פרוטה כי פחות מזה אינו נחשב למאומה אלא כי מפני שכבר יקרה לפעמים שישאל האדם למה שאין בו שוה פרוטה בהמה או כלים הנה יפול ספק אם שאל בהמה בבעלים לעשות בה פחות משוה פרוטה או אם שאל ב׳ פרות בבעלי׳ לעשות בהם שוה פרוט׳ ויהיה בכל מה שיעשה בכל אחת מהם פחות משוה פרוטה הנה הדבר בספק אם היה זה שאלה בבעלים אם לא והמוציא מחברו עליו הראיה כבר נתבאר זה השרש בח׳ ממציעא:

השרש הט׳ הוא שהשואל מהשותפין ונשאל לו אחד מהם הוא בספק אם יקרא זה שאלה בבעלים שהן בעלים באופן מה ואינם בעלים בשלמות והמוציא מחברו עליו הראיה כבר נתבאר זה השרש בח׳ מבבא מציעא: **השרש** הי׳ הוא שהשומרים הם נגדרים לשמור עד שיגיע הדבר ההוא לידי הבעלים וזה מבואר בנפשו אך השואל שהחזיר דבר אחר זמן השאלה שאין לו להשתמש בו ואין לו רשות להשתמ׳ בו ואין דינו דין שומר שכר שהרי קדימו חסד הבעלים כשהשאילו לו הדבר מה שחייבהו לשמור הדבר ההוא ככר נתבאר זה השרש בח׳ מבבא מציעא:

השרש הי״א הוא שהמשאיל אינו יכול לחזור בו מאחר שהשאיל עד שישלמו ימי השאלה כמו הענין במתנ׳ ושכירות וזה מבואר בנפשו ולזה אם השאילו כלי להשתמש בו ומשתמש בו השואל עד שלא יהיה ראוי להשתמ׳ בו אשמו׳ ההוא אשר שאלו עליו כבר נתבאר זה השרש בח׳ מבבא מציעא: **השרש** הי״ב הוא שמי ששאל שאלה בבעלים וחזר ושאלה שלא בבעלים הנה הדבר בספק אם יקרא זה שאלה בבעלים כי יש לאומ׳ שיאמר כי זאת שאלה אחת נמשכת כל זמן ב׳ השאלות לפי שהתחלת השאלה הוא לבעלים הנה תקרא כלה שאלה בבעלים ואפשר שנאמ׳ שלא היתה השאלה השנית שתשאר בידו על התואר שהיתה קודם משעבוד השמיר׳ אבל היא שלה בפני עצמה ולזה יהיה המוציא מחבירו עליו הראיה וכן הענין אם שאלה שלא בבעלי׳ וחזר ושכר בבעלי׳ כי לאומר שיאמר כי זה הוא כמו המסר שני והוא בבעלים ולזה יהיה הענין שמירה בבעלים ולזה יהיה המוציא מחבירו עליו הראיה ואולם אם שאל הבהמה בבעלים ואח״כ שכרה שלא בבעלי׳ הנה הדבר מבואר כי על ההמסר הראשון המשיך השכירות ולזה יהי׳ זאת הענין שמירה בבעלים · כבר נתבאר זה בחמישי מבבא מציעא: **השרש** הי״ג הוא שבכלל הפשיעה יהיה בכלל האונס אשר השומר הוא סבה מה בהגעתו או שיהיה אפש׳ לו שישמור שלא יפול וזה מבואר בנפשו· והמשל שיאמר הרועה לאונס להראותו שאינו ירא ממנו במקום פלוני אנו רועים וכך וכך רועי׳ אנחנו וכך וכך כלי מלחמה יש לנו ובא שם האונס ונתחזק כנגד׳ ואנסם הרי הוא פושע בזה וכן אם שב׳ האדם להעתיק ייכו ממקום למקום והעביר חבית גדולה שאין דרך כל נושאי המשאים האלו להעבירה ונשברה או שהטעים על הבהמה יותר מהמחוק הנהוג או שהוליכה בהר והוחלקה כל זה יהי׳ בכלל בגדר הפשיעה אם לא עשה זה ברצון הבעלי׳ וכן אם היה יכול להציל בשיקרא רועים ויביא מקלו׳ ולא קרא ולא הביא הנה הוא פושע אלא בשומר חנם לא תהיה פשיעה אם לא היה יכול להביא הרועים והמקלות בזולת שכר כי כבר הודה הקנין ההוא מאומה ואולם בשומר שכר יהיה פשיעה אם לא הביאם אפילו בשכר כי כבר הודה בעל הקנין שהוא רוצה לתת שכר לשמור זה הקנין · ולזה שכר מי שישמרהו וכן יקרא אונס מה שהתחלתו אונס יבית אל שימכר הקנין ההוא בידים כגון שהיו לסטים באים בבית השומר לאנסו כדי שיקחו הפקדון שבידו וקד׳ ונתן להם הפקדון קודם שהזיקוהו הרי זה אונס כבר נתבאר זה השרש בו׳ ובשביעי מבבא מציעא:

השרש הי״ד הוא שאם היה הדבר הנפקד בידו נפסד מעצמו כאלו תאמר שהיה חמץ והיה קרוב לזמן אסורו ואין הבעלים במקום שיוכלו להשיבו להם תוך זה הזמן מהיתרו הנה מוכרו ברשות ב״ד בשום השב אבדה לבעלים עם שכבר נתנוהו בידו לשמור ולא לאבד והנה יהיה פושע באופן מה אם לא יציל מה שיוכל להציל לבעלים ואולם יעשה זה ברשות ב״ד כי לא היה לו רשות מהבעלים למכור מה שנתנו לו לשמור וזה ג״כ ראוי להציל עצמו מן החשד ומן התרעומות וכן הדין במה שידמה לזה שידאה השומר שיפסידו יותר מן ההפסד שעלה בלב הבעלי׳ בעת שנתנו לו הפקדון לשמור כבר נתבאר זה בג׳ ממציעא: **השרש** הט״ו הוא שהשומר שיטען טענה שיפטר בה מלשלם כמו שטוען שומר חנם שנגנב או טען שומר שכר שנאנס באונסין גדולים נשבע שהדבר כן ויפטר אם לא היה האונס במקום שדרכן שיהיו שם עדים להעיד עליו כי אז אומרים לו הבא ראיה והפטר שנאמר אין רואה שבועת ה׳ תהיה בין שניהם · כבר נתבאר זה בג׳ ובו׳ מבבא מציעא · ובזה המקום יתבאר שלא יתחייב שיאמן האדם בשבועתו אלא במקומות שא״א בזולת זה כי אז יתחייב שיאמן כאמרו ולקח בעליו וגו׳: **השרש** הי״ו הוא שהשומר שמסר לשומר אחר שלא ברשות ובדעת הבעלים לא יתחייבו הבעלים להאמין זה השומר השני בשבועה כי כבר יאמרו לשומר הראשון אתה נאמן לי בשבועה וזה אינו נאמן לי בשבועה ולזה יפסיד השומר ראשון זה וישלם לבעלים אם לא ראיכום מפקידי׳ לזה השומר הב׳ כי אז לא יוכלו לומר שלא יאמינוהו בשבוע׳ והוא מבואר שאם היה הא׳ שומר שכר והב׳ שומר חנם ויגנב הפקדון הב׳ פטור והא׳ חייב לבעלים ואם היה הא׳ שומר חנם והב׳ שומר שכר ונגנב הנה הב׳ משלם לבעלים לא לשומר הא׳ כי התורה לא פטרה שומר חנם בגנבה ואבדה לתכלית שירויח בזה אלא לתכלית שיפטר מלשל׳ וזה מבוא׳ מאד ולזה אמר ולקח בעליו ולא ישלם כבר נתבאר זה השרש בג׳ מבבא מציעא ובז׳ מבבא קמא:

השרש הי״ז הוא שהמלוה על המשכון דינו דין שומר שכר שהרי הוא עושה מצוה שנאמ׳ ולך תהיה צדקה ופוטרתו מצדק׳ אחרת שהוא מחויב בה ולזה פטר באונסין גדולי׳ והלוה יתחייב להשיב מה שהלוהו אם נאנס המשכון באונסין גדולים כבר נתבאר זה בו׳ מבבא מציעא:

השרש הי״ח הוא שהשומר חנם שטען שנגנב פקדונו ונשבע ואח״כ באו עדים והעידו בפני ב״ד שנשבע לשקר הרי זה ישלם כ׳ ואולם אם הודה מעצמו פטור מהכפל שנא׳ אשר ירשיעון האלהים ישלם ב׳ והוא הכפל אך אם הודה הוא בעצמו ולא יצטרך שירשיעוהו פטו׳ מלשלם הלא תראה שהמכחש בפקדון ונשבע על שקר ואח״כ הודה משלם קרן וחומש כמו שיתבאר במה שיבא והוא שרש כולל לכל מודה בקנס שהוא פטור · והנה יקרא קנס מה שלא ישלם כשיעור מה שהזיק אבל ישלם יותר או פחות מלבד חצי נזק צרורות שהוא ממון כבר נתבאר זה השרש בב׳ ובט׳ מבבא קמא: **השרש** הי״ט הוא שמודה מקצת הטענה בכסף או כלים והדומה להם מהמטלטלים שגופם ממון חייב שבועה · שנאמר אשר יאמר כי הוא זה וכבר אמר קוד׳ זה ונקרב בעל הבית אל האלהים אם לא שלח ידו וגו׳ · ובשומר שכר נאמר שבועת יי׳ תהיה בין שניהם אם לא שלח ידו וגו׳ · ומזה המקום יתבאר שאם לא היתה ההודאה חלק מהטענה לא יתחייב שבועה והמשל שאם תבע לו שור גדול והודה לו שור קטן אינו חייב שבועה כי אין השור קטן חלק מגוף השור הגדול אבל אם היתה התביעה בשור וחטין והודה באחד מהמינים הרי הוא חייב שבוע׳ כי כבר יתכן שיאמר בכמו זה אשר יאמר כי הוא זה · ומזה המקום יתבאר שלא יקרא מודה בקצת הטענה בטענת כסף אם הודה בפחות מפרוטה כי אינו נחשב למאומה כבר נתב׳ זה בו׳ משבועות:

השרש הכ׳ הוא שלא ישבע השומר על טענה אם היא פחותה משתי מעות כסף או על טענת כלי אפילו היה פחות משוה פרוטה כי התורה אמרה כסף או כלים ולפי שהכסף הקטן שיהיה בתורה או הקשיטה או הגרה שהיא מעה והכסף נאמר על הדבר והיה הדבור הראשון שנים הנה יתבאר שהשומר אינו נשבע על כפירת הכסף אם היה פחות משני מעין שהן משקל שנים ושלשה גרגירי שעורה בינונים מכסף צרוף ואולם על הכלים ישבע אפילו היה אחד שהרי נאמר על שלמה שהוא כלי והיה זה כן לפי שהכלי הוא מועיל בעצמותו ואולם הכסף אינו מועיל כי אם יגלד מה שנקנה בו והקנין יהיה לפי הנהוג במספר מה מהמעות ומזה המקום ילמד זה הדין במודה במקצת ככר נתבאר זה השרש בג׳ משבועות · והפלא מהרב המורה שהסכי׳ שיהיה השומר נשבע אפילו על טענת פרוטה · וזה שמה שהותנה בטענה שתהיה שתי כסף למדנו ממה שאמר בשומר חנם עם שזה גם כן הוא ממה שיתכן שיפול בין בעל הפקדון ובין השומר ר״ל שבעל הפקדון יאמר שמה שהפקיד שלו הוא כך והשומר לא יודה לו אלא בקצת ומזה נלמד זה הדין לכל מודה מקצת: **השרש** הכ״א הוא שאם לא היתה לה הטענה מוגבלת לא יהיה לה קצת יתחייב עליו שבועה בהודאתו כי לא יזכר בו הקצת מן הכל והמשל אם אמר לו כיס מלא דינרים מסרתי לך והוא אומר לא מסרת לי אלא צרור של דינרי׳ ולא ידעתי כמה היו בו מהדינרים אינו חייב שבועה כי לא יתברר שיהיה מה שהודה פחות ממה שטענו כבר נתבאר זה בו׳ משבועות:

השרש הכ״ב הוא שהמודה בדבר שאי אפשר לכפור · כי אין הודאתו הודאה כגון שתבעו מאה דינר חמשים בשטר וכ׳ על פה והודה לו מה שבשטר שנאמר אשר יאמר כי הוא זה מה שיודע כי הוא זה ונלמד מאמרו יצא זה שלא היה רושם במאמרו שאפילו כפר יתחייב בו כבר נתבאר זה השרש בראשון ממציעא: **השרש** הכ״ג הוא שהמודה מקצת הטענה ואמר הא לך פטור משבועה שהרי אין זה מאמר לבד אבל מעשה · והתורה אמרה אשר יאמר כי הוא זה שיהיה המאמר לבד יצא זה שהוא מעשה · כבר נתבאר זה השרש בראשון ממציעא:

השריש הארבעה ועשרים הוא שהטוען טענת גנב בפקדון אינו משלם כפל אם לא היה בעל הפקדון גדול כשנתן לו הפקדון שנאמר כי יתן איש אל רעהו והיה זה כן לפי שנתינת הקטן אינה כלום כבר נתבאר זה השרש בט׳ מבבא קמא:

וכי יפתה איש בתולה עד וגר לא תונה

ביאור המלות עם קצת דברי הפרשה

וכי יפתה איש בתולה אשר לא אורסה קודם זה הפתוי ושכב עמה הנה יקשר עמה בקשר האישות ותהיה לו לאשה תחת אשר פתה אותה וזה הוא מה שענשה אותו התורה על זה ואם לא ירצה אביה לתתה לו לאשה הנה ישקול כסף כמוהר הבתולות כמו שנתבאר בפרשת כי תצא מלחמה בענין האונס שהוא חמשים כסף · וראוי שתדע כי אמרו אשר לא אורסה · לא בא להוציא את הארוסה בעת הפתוי כי כבר נתבאר בתורה משפט הארוסה שהיא בסקילה ואמנ׳ בא להוציא מי שנתארסה ונתגרשה והוא מבואר שלא הוציא אות׳ מזה הדין לפטור המפתה אותה אבל הוציא אותה מענין היות הקנס לאביה · רצוני שאם לא אורסה יהיה הקנס לאביה כמו שנבאר ואם אורסה יהיה הקנס לעצמה וראוי שתדע שלא יתחייב המפתה בזה הקנס אם לא בא אליה כדרכה שנאמר וכי יפתה איש בתולה ול״ז א כמוהר הבתולות כי הוא אבד אותה המוהר ההוא מפני שהשיב אותה בעולה · וראוי שתדע שזה הדין ינהג במי שהיא ברשות אביה כמו קטנה ונערה שנאמר ואם מאן ימאן אביה לתתה לו ואולם הבוגרת כבר יצאת מרשות אביה כמו שיתבאר בפרשת ראשי המטות ולזה אין לה קנס כי ענין הקנס הוא חדוש ולא ינהג אלא בנושא אשר זכרה אותו התורה · וראוי שתדע שאע״פ שאינה ראויה לו לאשה כגון חייבי כריתות וחייבי לאוין שאין בהם מיתת ב״ד ולא התרו בו למלקות ישלם קנס כי אמרו מהור ימהרנה לו לאשה אינו תנאי להקל עליו אבל הוא תנאי להחמי׳ עליו ולענשו בזה האופן ואין מן הראוי שכאשר לא יוכל להענש בזה האופן יהיה פטור · וראוי שתדע כי מי שהיא בחזקת בעולה אין לה קנס שנאמר בתולה וזו אינה בחזקת בתולה והוא מבואר שזה הקנס הוא לאביה כשהיה לה אב שנאמ׳ ואם מאן ימאן אביה לתתה לו וכיון שהיא ברשותו לתת למי שירצה ראוי שיהיה הקנס הזה שלו ועוד שכבר ביארה התורה זה באונס שנאמר ונתן לאבי הנערה חמשים כסף · וראוי שתדע שאמרו מהור ימהרנה לו לאשה אינו מחויב שתהיה לו לאשה אם לא רצתה כי לא בא הצווי לה ולזה מבואר שאם לא רצתה היא נותן המפתה קנס לאביה וכל שכן אם לא רצה הוא כי אף על פי שרצה לנשאה ישלם קנס אם לא רצתה היא כל שכן כשלא רצה · לכנסה שיתחייב לשלם לה קנס וראוי שתדע כי המפתה ישלם זולת הקנס הבושת והפגם וזה יתבאר ממה שאמר והוא שכבר נתבאר חיוב האדם בחמשה דברים במה שהזיק ברעהו והוא מבואר שהאונס מביא צער באנוסה ואין הענין כן במפותה ואם היו החמשים כסף עונש זה הענין בכללו היה עושה האונס בבושת ופגם יותר קל מעונש המפתה כי המפתה ישלם חמשים כסף על הבושת והפגם והאונס יפטר בחמשים כסף והבושת והפגם והצער ולזה הוא מבואר שאין אלו החמשי׳ כסף דמי הבושת והפגם אבל הם קנס והוא משלם אותם מפני מה שנהנה מזה ולזה אמר באונס ונתן האיש השוכב לאבי הנערה · רצוני שכבר נתן זה בעבור ששכב עמה ונהנה בשכיבתו זאת · מכשפה לא תחיה · ר״ל העושה מעשה מפעולות הכשוף · ואולם מה שהוא נעשה על צד אחיזת עינים אין בו חייב מיתה כי אין זה נכנס תחת גדר הכשוף וכבר יתבאר במה שיבא דין המכשף הוא בסקילה ואמר בזה המקום מכשפה לא תחיה להורות שאם לא המיתוה עוברים על לא תעשה והנה זכר בכאן האשה לפי שהנשים דעתן קלות ולזה תמצאנה בהן פעולות הכשוף יותר ממה שימצאו באנשים · והנה זכר בכאן מכשפה כי הם יעשו פעולות על צד הכשוף להביא הבתולה אל שירצה המפתה · כל שוכב עם בהמה מות יומת · הנה הוצרך להזכי׳ זה בזה המקום כי מפני מה שמכר מההבדל בין נזקי אדם לנזקי בהמה אולי יחשב חושב בראותו כי המפתה בתולה יפטר בממון שהשוכב עם בהמה יהיה פטור כי לא הזיק דבר לבעל הבהמה ולזה באר התורה כי הוא חייב מיתה וזאת המיתה היא סקילה כמו שיתבאר במה שיבא ואין הבדל בשכיבת הבהמה בין כדרכה בין שלא כדרכה בין גדולה בין קטנה כי הוא ראויה לביאה בהולדה בין שאינה נרבעת או רובע׳ כמו שיתבא׳ בענין העריות ועוד כי מי שימשך לפועל המגונ׳ בזה האופן יקרה לו שאם לא ימצא אשה ישכב עם בהמה · זובח לאלהים יחרם אע״פ שאין זה דרך עבודתם יחרם ויומת וכבר נתבאר בפרשת שופטים שזאת המיתה היא סקילה והנה לא תעשה העבודה הזאת בלתי ליי׳ לבדו ולמדנו מזה שכן הענין בשאר העבודות הנעשות לשם יתע׳ שאם עשה אחת מהם לע״ז נסקל אע״פ שאין דרך עבודתה בכך · ואין צריך לומר שאם עבד אותה דרך עבודתה שהוא חייב מיתה והנה בא זה בזה המקום לפי שהאנשי׳ כאשר תרבה להם תאות המשגל יקחו להם מבנות הגוים לשכב עמם ויהיה זה סבה אל שיפתו לעבוד ע״ז כמו שאמר כי יסיר את בנך מאחרי ועוד כי כבר ימשך מזה הפועל המגונה שיפתו לעשות תמונות יזבחו לפניה׳ או יקטרו לפניהם ויחשבו שיהיו בפועל הזה נעזרים בהשגת בעילת האשה אשר יחשקו בה כמו שהתפרסם משגעונות האומות הקדומות בזה הענין ואולם התועלות המגיעות הם שנים:

התועלת הא׳ הוא במצות · והוא מה שצותה התורה בענין המפתה את בתולה שיקחנה לו לאשה או שישלם חמשים שקלים כסף לאבי הנערה והנה פרשי זאת המצוה הם ו׳:

השרש הראשון הוא שהמפתה נערה בתולה שאינה מאורסה ובא עליה משלם חמשים שקלים כסף לאבי הנערה מפני הנאת השכיבה אם לא רצה אביה לתתה לו לאשה למדנו שהיא נערה ושהם חמשים כסף מדין אונס הנזכר בפרשת כי תצא והיה זה כן כי מפני שהבוגרת אינה בתולה בשלמות כי פתחה הוא כמו פתוח ולמדנו שזה יהיה מפני תאות השכיבה שנאמר בפרשת כי תצא ונתן האיש השוכב עמה וגומר · והנה המפתה חייב עוד לתת לאביה בושת ופגם יותר על חמשים כסף כמו שביארנו והפגם שמשמין אותה כאלו היא שפחה הנמכרת בשוק כמה תמכר קודם זה וכמה תמכר לאחר זה ואולם צער אינו משלם כי המפותה אין לה צער וברצונה גם כן נעשה והנה יתבאר שאלו הדברים הם גם כן לאביה כי התורה ביארה שהנזק הוא לאביה בענין בתולה וכל שכן בושת ופגם ואולם אם לא עמדה בדין עד שבגרה והנה הכל שלה שנאמר באונס ונתן לאבי הנערה ואין זה אב הנערה כבר נתבאר זה השרש בג׳ מכתובות · ומזה המקום יתבאר שהאשה שאינה בחזקת

אבן עזרא

וידריכם דרך ישרה לכל דבר שלא יזיק להם והכלל שיהיה גופם סר אל משמעת הנשמה ולא הפך הדבר שהנשמה סרה אל משמעת הגוף ובהתאמץ הנשמה יתאמץ כח השומר הגוף שיקבל האדם מן השמים והוא הנקרא תולדת והנה הברכה תהיה בכל מאכל ומשתה כי יש מאכל באה לאסר כח התולדת כדרך אתה תאכל ולא תשבע והנה כל התחלואים באים בעבור אוכל הנכנס בגוף והנה לא יפחד שומר התורה מהם וזהו וברך את לחמך ויש תחלואים באים מחוץ לגוף בעבור שנוי האויר כפי הסתכות מערכת המשרתי' ועל זה כתוב והסירותי מחלה מקרבך והנה שומר התורה אין לו צורך לרופא עם השם הנכבד על כן כתוב גם בחליו לא דרש את יי' כי אם ברופאים והנה דברתי על חכמת הרפואו' ועתה אדבר על חכמת המזלו' דע כי כל הנולד יקרוהו מקרים כדרך מה שיורה מערכ' המשרתים ברגע הולדו וערך אלה על אלה והדבר עמוק מאד והנה יהיה כפי מולד האשה שתהי' משכלה כי תולדת הרח' להשכיל הילודים או שתהיה עקרה ולא תלד והנה אם היה הדבק בש' במולדו וכפי תולדתו שלא יוליד בנים השם הנכבד אם היה דבק בו יאמץ כח תולדת הכליו' ויתקן עלילות הזרע עד שיוליד בנים על כן אמר השם לאברהם התהלך לפני והיה תמים וזהו שאמרו קדמונינו ז"ל לא מאצטגנינו' שלך ואם תכרו' ברית עמי שתעבדני אני ארבה אותך במאד מאד כי אנצח התולדת ואין זה נכות במערכת הכוכבי' כי לא נבראו להטיב או להרע לעולם השפל רק הולכי' תמיד לעבודת השם לברכם ובמרוצתם יקבלו בני העולם השפל דבר והפכו על ידם והנה אם נשמר לא נקבל ועוד אדבר על זה בפרשת כי תשא והנה הברכה השלישית שיהיה כל אחד מהם מוליד בני' ולא ימותו בחיי אביהם · ומלת עקרה כוללת אשת איש ובהמתו והרביעית שגם הוא יחיה שנים רבות והנה ידענו כי לכל איש זמן קצוב וזמן ידוע שיכול לחיו' כפי רוב החום והלחה התולדית לא אם זרה וליאה נכרי' כי הוא הפך התולדת והדבק בשם יחזק החום והלחה בכח הנשמה ואז יחיה האדם יותר מהזמן הקצוב וכן כתוב יראת יי' תוסיף ימים ושנות רשעי' תקצרנ' וכתוב באנשי ימיו יעזבנו וכתוב כי אם יי' יגפנו או יומו יבא והנה המת במלחמה או במגפה לא מת ביומו בזמן הקצוב כפי תולדת החום והלחה כי מחוץ באו לו מקרי' והנה השם שדבק בו יצילנו מכלם וכתו' פן ימות במלחמה ואמר שלמה למה תמות בלא עתך ואין זה הפך חכמ' המזלות כי דבר המזל תלוי בדברי'רני' כאשר אפרש בפסוק ונפלינו אני ועמך על כן כתו' הנני יוסיף על ימיך ומה אוסיף עוד להאריך : את אימתי · הוא פחד בנשמה והנה תבא לגוף חולשה מיד וזהו ונתתי את כל אויבך אליך עורף שיתנו לך את ערפ' והטעם שיברחו מפניך בראותך אות' : ושלחתי את הצרעה · מכה בגוף מגזרת צרעת שתחלש כח הגוף · והזכיר משבעה הגוים שלשה והוא הדין לכלם גם יתכן להיות זו המכה יותר קשה בנזכרים מהאחרי' : לא · אמר הגאון זהו לסימן כאשר תראה כי פרית ורבית אז יכרתו כל השבעה עממין ואין צורך כי הזכיר הטעם למה לא יגרשם בשנה אח' וזהו פן תהיה הארץ שממ' כי ארץ ישר' תהיה ארוכה מאד ויואלי מצרי' לא יוכלו לישבה כלה כמו פן תקדש: מעט עד שתפר' שתוכל לישב כל הארץ ועת' יפרש אורך הארץ ורחבה : ושתיאת גבולך וזהו וירד מים עד ים ומנהר עד אפסי ארץ והנהר הוא נהר פרת ובין כך ובין כך לא תכרו' להם ברי' · וטעם לאלהיה' שתשרי'תם : לא ישבו בארצך · כאשר תפרה תשמי' ותכחיד כל השבע' עממין עד כה ספר הברי' : ואל משה אמר · כל מה שהזכי' למעלה עד עתה הם התנאי' שיספר' ליש' ואח' כן אמר למש' אחר שתכרת להם ברי' תעלה אלי אתה ואהרן ובניו ושבעי' מזקני ישר' שהם הבכורי' הקדושי' : ונגש · אל תתמ' בעבור שאמר בתחל' עלה אל יי' ואח' כך ונגש משה לבדו ולא אמ' ונכנסת כי כן מנהג הלשו' ויי' המטי' על סדו' ועל עמור' גפרי' ואש מאת יי' מן השמי' והטע' מאותו ושמואל אמ' וישלח יי' את ירובעל ואת בדן ואת יפתח ואת שמואל ולא אמ' ואותי ורבי' ככה : ויבא משה · לא הזכי' וירד מן ההר כי אין צורך · וטעם ויבא משה בתוך מחנה ישראל ויספר לעם את כל דברי יי' מצו' עשה ולא תעשה שהם כתובי' מן אתם ראיתם כי מן השמי' עד סוף כי יהיה לך למוקש: ואת

כה לֹא תִהְיֶה מְשַׁכֵּלָה וַעֲקָרָה בְּאַרְצֶךָ אֶת־מִסְפַּר יָמֶיךָ אֲמַלֵּא׃ אֶת־אֵימָתִי אֲשַׁלַּח לְפָנֶיךָ וְהַמֹּתִי אֶת־כָּל־הָעָם אֲשֶׁר תָּבֹא בָּהֶם וְנָתַתִּי אֶת־כָּל־אֹיְבֶיךָ אֵלֶיךָ עֹרֶף׃ וְשָׁלַחְתִּי אֶת־הַצִּרְעָה לְפָנֶיךָ וְגֵרְשָׁה אֶת־הַחִוִּי אֶת־הַכְּנַעֲנִי וְאֶת־הַחִתִּי מִלְּפָנֶיךָ׃ לֹא אֲגָרְשֶׁנּוּ מִפָּנֶיךָ בְּשָׁנָה אֶחָת פֶּן־תִּהְיֶה הָאָרֶץ שְׁמָמָה וְרַבָּה עָלֶיךָ חַיַּת הַשָּׂדֶה׃
ל מְעַט מְעַט אֲגָרְשֶׁנּוּ מִפָּנֶיךָ עַד אֲשֶׁר תִּפְרֶה וְנָחַלְתָּ אֶת־הָאָרֶץ׃ וְשַׁתִּי אֶת־גְּבֻלְךָ מִיַּם־סוּף וְעַד־יָם פְּלִשְׁתִּים וּמִמִּדְבָּר עַד־הַנָּהָר כִּי אֶתֵּן בְּיֶדְכֶם אֵת יֹשְׁבֵי הָאָרֶץ וְגֵרַשְׁתָּמוֹ מִפָּנֶיךָ׃ לֹא־תִכְרֹת לָהֶם וְלֵאלֹהֵיהֶם בְּרִית׃ לֹא יֵשְׁבוּ בְּאַרְצְךָ פֶּן־יַחֲטִיאוּ אֹתְךָ לִי כִּי תַעֲבֹד אֶת־אֱלֹהֵיהֶם כִּי־יִהְיֶה לְךָ לְמוֹקֵשׁ׃ פ
א וְאֶל־מֹשֶׁה אָמַר עֲלֵה אֶל־יְהוָה אַתָּה וְאַהֲרֹן נָדָב וַאֲבִיהוּא וְשִׁבְעִים מִזִּקְנֵי יִשְׂרָאֵל וְהִשְׁתַּחֲוִיתֶם מֵרָחֹק׃ וְנִגַּשׁ מֹשֶׁה לְבַדּוֹ אֶל־יְהוָה וְהֵם לֹא יִגָּשׁוּ וְהָעָם לֹא יַעֲלוּ עִמּוֹ׃ וַיָּבֹא מֹשֶׁה וַיְסַפֵּר לָעָם אֵת כָּל־דִּבְרֵי יְהוָה וְאֵת

לָא תְהֵי מְתַכְּלָא וְעַקְרָא בְּאַרְעָךְ יָת מִנְיַן יוֹמָךְ אַשְׁלֵים׃ יָת אֵימְתִי אֲשַׁלַּח קֳדָמָךְ וַאֲשַׁגֵּשׁ יָת כָּל עַמָּא דְּאַתְּ עָיֵיל לְאַגָּחָא קְרָב בְּהוֹן וְאֶתֵּן יָת כָּל בַּעֲלֵי דְבָבָךְ קֳדָמָךְ מְחַזְרֵי קְדָל׃ וְאֶשְׁלַח יָת עַרְעִיתָא קֳדָמָךְ וּתְתָרֵיךְ יָת חִוָּאֵי יָת כְּנַעֲנָאֵי וְיָת חִתָּאֵי מִן קֳדָמָךְ׃ לָא אֲתָרֵיכִנּוּן מִן קֳדָמָךְ בְּשַׁתָּא חֲדָא דִּילְמָא תְהֵי אַרְעָא צַדְיָא וְתִסְגֵּי עֲלָךְ חֵיוַת בָּרָא׃ זְעֵיר זְעֵיר אֲתָרֵיכִנּוּן מִן קֳדָמָךְ עַד דְּתִסְגֵּי וְתַחְסֵן יָת אַרְעָא׃ וַאֲשַׁוֵּי יָת תְּחוּמָךְ מִיַּמָּא דְסוּף וְעַד יַמָּא דִפְלִשְׁתָּאֵי וּמִמַּדְבְּרָא עַד נַהְרָא אֲרֵי אֶמְסַר בִּידְכוֹן יָת יָתְבֵי אַרְעָא וּתְתָרֵכִנּוּן מִן קֳדָמָךְ׃ לָא תִגְזַר לְהוֹן וּלְטַעֲוָתְהוֹן קְיָם׃ לָא יִתְּבוּן בְּאַרְעָךְ דִּילְמָא יְחַיְּבוּן יָתָךְ קֳדָמַי אֲרֵי תִפְלַח לְטַעֲוָתְהוֹן אֲרֵי יְהוֹן לָךְ לְתַקְלָא׃ וּלְמֹשֶׁה אֲמַר סַק קֳדָם יְיָ אַתְּ וְאַהֲרֹן נָדָב וַאֲבִיהוּא וְשַׁבְעִין מִסָּבֵי יִשְׂרָאֵל וְתִסְגְּדוּן מֵרָחִיק׃ וְיִתְקָרַב מֹשֶׁה בִּלְחוֹדוֹהִי לִקֳדָם יְיָ וְאִנּוּן לָא יִתְקָרְבוּן וְעַמָּא לָא יִסְּקוּן עִמֵּיהּ׃ וַאֲתָא מֹשֶׁה וְאִשְׁתַּעִי לְעַמָּא יָת כָּל פִּתְגָּמַיָּא דַיְיָ וְיָת

ועקרה ב' וסי' לא תהיה משכלה ועקרה · עקר ועקרה : אמלא ג' וסי' לא תהיה משכלה ועקרה · אערכה לפניו משפט · להנחל אהבי יש · וחד ואמלא אתו רוח אלהים : הצרעה ג' וסי' ושלחתי את הצרעה לפניך · וגם את הצרעה · ואשלח לפניכם : מלפניך י' וסי' ושלחתי את הצרעה · תניי' דפסיק · אל תאמר בלבבך בהדף · שורך טבוח · הוא ישמיד את הגוים האלה · אשר הסירתי מלפניך · וחטאתם מלפניך אל תמחי · מלפניך אל תמחה · והעשר והכבד · מלפניך משפטי יצא · אל תשליכני מלפניך · ורבה ד' וסי' ורבה עליך חית השדה · ורבה העזובה בקרב הארץ · ורבה משטמה · ורבה היא על האדם : ועד ים ד' יחידאין וסי' ושתי את גבלך · והערבה והירדן · והערבה עד ים כנרת · דיהושע · וכל הערבה עבר הירדן : ג' פסו' ועד עד וסי' בסדר לך לך · ישבו כ' וסי' ועתה ישבו נא עבדיך בארץ גושן · ארץ מצרים לפניך · לא ישבו בארצך · בסכות תשבו · רק נשיכם וטפכם : וחברו דיהושע · כי ישבו אחים · בספעתיו קננו כל · לכן ישבו ציים את · כי ימים רבים ישבו · לא ישבו בארץ יי' · עוד ישבו זקנים וזקנות · בני רביעים ישבו · והברו · וישבו ערים נכחדות · כי ישחו במעונות · אך צדיקים יודו · אם ישמרו בניך · ישבו לארץ ידמו · וימצאו כתוב בתורה :

רשי

לא תהיה משכלה · אם תעשה רצוני : משכלה · מפלת נפלים או קוברת את בניה קרויה משכלה : והמותי · כמו והממתי ותרגומו ואשגש וכן כל תיבה שפועל שלה בכפל אות האחרונ' כשהפוך לדבר בלשון פעלתי יש מקומו' שנוטל אות הכפולה ומדגיש את האות ונוקדו במלא פום כגון והמותי מגזרת והמס גלגל עגלתו וסבותי מגזרת וסבב בית אל דלותי מגזרת דללו וחרבו על כפים חקותיך מגזר' חקקי לב את מי רצותי מגזרת רצץ עזב דלי' והמתרג' והמותי והקטיל טועה הוא שאילו מגזרת מיתה היא אין ה"א שלו בפתח ולא מ"ם שלו מודגשת ולא נקודה מלא פום אלא והמתי כגון והמת' את העם הזה והת"ו מודגש לפי שבאה במקום שתי תו"ין האחת נשרשת לפי שאין מיתה בלא ת"ו והאח' משמשת כמו אמרתי חטאתי עשיתי וכן ונתתי הת"ו מודגשת שהיא באה במקום שתי' לפי שהיה צריך שלש' תו"ין שתי' ליסוד כמו ביום תת יי' מתת אלהים הוא והשלישי לשמוש : עורף · שינוסו לפניך ויהפכו לך ערפם : הצרע' · מין שרץ העוף והיתה מכה אות' בעיניהם ומטיל' בם ארס והם מתים והצרעה לא עברה את הירדן : והחתי והכנעני · הם ארץ סיחון ועוג לפיכך מכל שבעת אומות לא מנה כאן אלא אלו וחוי אף ע"פ שהוא מעבר הירדן והלאה שנו רבותינו במסכת סוטה על שפת הירדן עמדה וזרקה בהם מרה : שממ' · ריקנית מבני אדם לפי שאת' מעט ואין נכנס כדי למלאות אותה : ורבה עליך · ותרבה עליך : עד אשר תפרה · תרבה לשון פרי כמו פרו ורבו : ושתי · לשון השתה והת"ו מודגשת מפני שבאה תחת שתים שאין שיתה בלא ת"ו והאחת לשמוש : עד הנהר · פרת : וגרשתמו · ותגרשם : כי תעבוד וגו' · הרי אלו כי משמשין במקום אשר וכן בכמה מקומות וזהו לשון אי שהוא אחד מארבעה לשונות שהכי משמש וגם מצינו בהרבה מקומות אם משמש בלשון אשר כמו אם תקריב מנחת בכורי' שהוא חובה : ואל משה אמר · פרשה זו נאמרה קוד' עשרת הדברות בארבע בסיון נאמ' לו עלה : ונגש משה לבדו אל הערפל ויבא משה ויספר לעם בו ביו' . את כל דברי יי' מצות פרישה' והגבלה: ואת

בעל הטורים

אמלא עולה ע"ב ימי שנותינו שבעים שנה חוץ משני' שנולד בו ושנה שמת בה : אמלא · ג' במסור' את מספר ימיך אמלא · ואוגרותיהם אמלא גבי אמלא תוכחות · כשהצדיק נפטר מן העולם ממלא מספר ימיו אז מראין לו חלקו בגן עדן כמו שמצינו בבי ר' אבהו וגבי רבי אלעזר בן פדת בתעניות וזהו מספר ימיך אמלא ואוגרותיה' אמלא: וגבי אמלא תוכחות · אין לאדם להוכיח לחבירו אלא במוך לפטירתו כדי שלא יהא מוכיחו וחוזר ומוכיחו וזהו וגבי אמלא תוכחות מתי את מספר ימיך אמלא : ורבה · ד' ורבה עליך חית השדה · ורבה העזוב' ורבה המשטמ' · ורבה היא על האדם · וזהו שים במדרש וכי תע"ה על דעתך עוד שיהיו יראים מחית השדה והא כתיב כי עם אבני השדה בריתך · אלא גלוי ידוע לפניו שעתידין לחטוא : ויהפקרו לחיות וזהו יש רעה ונות' ורבה היא על האדם מה היא ורבה משטמה על כן ורבה העזוב' בקרב הארץ שהארץ תעזב מהם רב' עליך חית השדה : יהיה לך למוקש · בסמוך ל' ואל משה אמר שהי' להם למוקש מה שראו שכינה וזהו נדב ואביהוא · ונגש ג' ונגש משה לבדו · ונגש הכהן · ונגש חורש בקציר · כמו שנגש משה לבדו כך הכהן נכנס לבדו לפני ולפנים להתפלל שם על השנה שתהא בתקונה כדכתיב ונגש חורש · יגשו ב' והם לא יגשו · אחד באחד יגשו · לומר כל אחד ואחד נכנס לפנים יותר מחבירו כמו שאמרו משה מחיצה לעצמו וכו' :

מ"ע ספורנו

לא תהיה משכלה ועקרה · באופן שתוכלו ללמד את בניכם : את מספר ימיך אמלא · שתהיו כמדת השנן אשר כנר אלהים והוא הלאות הטבעי בתולדה · והפך זה יקרה על הרוב שימות האדם קודם שיכלה כלאות הטבעי בחלאים יקרו מרוע בחירה או מנגד המערכת ויסודו' והנה בתלאת לאדם מספר ימיו יראה על הרוב בנים לבניו ויוכל ללמדם כאמרו והודעתם לבניך ולבני בניך ויתוקן בחיי הזקנים עניני הדורות כמו שספר שקרה בענין לוי קהת ועמרם : ונתתי את כל אויביך אליך עורף · מפני האימה והמהומה שיעד באמרו את אימתי אשלח לפניך : והמותי · כמו שהיה הענין במצרים אנוסה מפני ישראל כי יי' נלחם : כי אתן בידכם את יושבי הארץ וגרשתמו · הדבר מסור בידכם ואתם אל תתעצלו בזה כמו שהעיד בהם יהושע באמרו עד אנה אתם מתרפים לבא לרשת את הארץ אשר נתן לכם יי' אלהי אבותיכ' : לא ישבו בארצך באותו החלק מהארץ שתכבוש ותשב בו אמנם לא ישבו הם הפך מה שעשו כמו שהעיד באמרו וישב הכנעני בקרבו בגזר וישב בקרב הכנעני יושבי הארץ : כי יהיה לך למוקש · שבתם בארצך שיגרום שתעבוד את אלהיהם : ואל משה אמר עליה · אחר שביים אמרו כה תאמר אל בני ישראל אתם ראית' ופירש שלא יעלו אליו באספמיי' וסיפיק עונש אומה עם שזירת מצוותיו שפירש בגזרות ופירש המשפטים אשר הכתוב שכל אלה אמר ונוה בכלל לישראל ואל משה אמר שיעלה כמו שיעד אליו קודם מתן תורה באמרו לך רד ועלית אתה ואהרן עמך : ויבא משה ויספר לעם את כל דברי ה' · מתחלת כה תאמר עד ואלה המשפטים : ואת

חזקוני

את מספר ימיך אמלא · שתהיה זקן ושלא ימים ועל הרשעים הוא אומר ושנות רשעים תקצורנה : את אימתי · כמו שנאמרת תפול עליהם אימתה ופחד : כל העם אשר תבא בהם · אפילו אינם משבעה עממים וכופו סוכים לא ישבו בארצך פן יחטיאו אילו בשבעה עממים כתיב לא תחיה כל נשמה : ושלחתי את הצרעה · פרש"י מין שרץ וכיה לא עברה את הירדן ומה שכתוב וגרשה את החוי ואת הכנעני וגו' אמרינן במסכת סוטה ריש לקיש אמר על שפת הירדן עמדה וזרקה בהם מרה רב פפא אמר שתי צרעות היו חדא דמשה וחדא דיהושע דמשה לא עברה דיהושע עברה ולפי הפשט משל הוא לא בחרב ולא בקשת אני מגרש אלא כדבר קל : ושתי את גבולך מים סוף ועד ים פלשתים · ים סוף שמתחלת במזרח א"י ועד ים פלשתי' שבמערב כדכתי' ארם מקד' ופלשתי' מאחור : וממדבר · שבדרום שהלכו בו ישראל ארבעים שנה : ועד הנהר · הוא פרת שבצפון ים א מרים מו' שנים פורע עד כי יהיה לך למוקש נאמר בסוף ארבעים יום האחרונים ומה שכתוב בפרשת תשא הנה מלאכי ילך לפניך ושלחתי לפניך מלאך וספור לך עד בחלב אמו נאמרה בסוף ארבעים יום ראשונים וכאן לסוף ימים אחרונים כשנתרצה מכל וכל לכ' יים דבריו בענין שמטה ורגלים אזהרת בשול בשר בחלב שליוו' מלאך וביאת לארץ כמו שעשה במ' יום ראשונים אלא שיכאן ולאלן הפרשיות מסורסות : ואל משה אמר · פרשה זו עד את כל דברי יי' נאמר ביום רביעי לחדש סיון כמו שפרש"י בפרשת יתרו ולפי פשוטו ואל משה אמר מלאך אחד אל הזקנים שמשה הקריא ספרו ורבים כמותו : ויבא משה · מן ההר בתוך מחנה ישראל ויספר להם את כל דברי יי' מאתם ראיתם ע"כ וישכם בבקר עד ויאכלו וישתו היה ביום חמשי לחדש סיון כמו שפירש בפרשת יתרו: ומשים

רלבג

בתולה כגון המנודרת מן הנשואים והשוטה והחרשת והניורת והשבויה ומי שיצא עליה שם רע אין לה חמשים כסף שנאמר וכי יפתה איש בתולה ואלו אינה בתולה · והאילונית נ"כ אין לה חמשים כסף לפי שאינה נקראת נערה בעת מקצתים אבל היה אם קטנה אם גדולה · ואולם יתחייב באלו בושת ופגם מלבד הקרטת והשוטה כבר נתבאר זה השרש בנ' מכתובות :
השרש הב' הוא שאינו משלם כסף אם לא בא עליה כדרכה שנאמר וכי יפתה איש בתולה מן המקום שהיא בו בתולה ונא אמר כסף ישקול כמוהר הבתולות · ומזה המקום יתבאר שהקטנה שאינה ראויה לביאה והיא הפחותה מג' שנים ויום אחד שהרי היא הנאמר' בתולה עם שאין ביאתה נכנסת בנדר השכיבה כבר נתבאר זה השרש בנ' מכתובות · השרש הג' הוא שאם אין הנערה ראויה להיות לו לאשה כאלו תאמר שביאה אסורה לו אינו פטור מפני זה מהקנס כי אמר לא אמרה מסור ישמרכה לו לאשה להקל מעליו אך יהיה פטור מהקנס בזה אם היה חייב מלקות על בעילתה או אם היתה מהעריות שיש בהם מיתת ב"ד כמו שנבאר בשרשים הכוללים כבר נתבאר זה השרש בנ' מכתובות : השרש הד' הוא שהמפתה אינו חייב עכ"פ לשאת את המפותה שאם היה הדבר כן היה הכתוב אומרת שלא יוכל לשלחה כל ימיו כמו שאמ' באונס אך ישלם חמשים כסף אם לא רצה לכנוס כמו שביארנו כבר נתבאר זה בנ' מכתובות : השרש הה' הוא שאם בא עליה ומתה קודם שעמדה בדין פטור מלשלם קנס שנאמר וכתן לאבי הנערה חמשים כסף והרי אינו אבי הנער' בשעת הנתינה כבר נתבאר זה השרש בנ' מכתובות : השרש הו' הוא שהנבעלת בעיר מוקמה שהיא מפותה אם לא נתבאר שהיא אנוסה וזה מבואר ממה שאמרה התורה בנערה המאורסה בפרשת כי תצא כבר נתבאר זה השרש בכפרי :
התועלת השני הוא נשבת והוא מה שנותה התורה לקיים כל שוכב עם בהמה שנאמר כל שכב עם בהמה מות יומת ואולם פרשי ואת המגוה בס שנים : השרש הראשון הוא שהשוכב עם בהמה בין קטנה

קטנה בין גדולה חייב מיתה ואע"פ שהבהמה היא טרפה בין שהיא חיה עתה הנה יש לו הנאה והנה גדר השכיבה הוא שיהיה בה קושי באבר הזכר כי בזולת זה לא תקרא שכיבה או ביאה כמו שהתבאר בשרשים הכוללים ואין הבדל בזה בין איש ואשה אם היתה נרבעת כמו שהתבאר בפרשת עריות והוא מבואר שמה שאמר שם ואת הבהמה תהרוגו איננו להקל על הרובע או הנרבע שאם אינה ראויה להריגה לא יתחייבו עליה מיתה וזה כי הפיעל המגונה הזה הוא שאם היתה טרפה או בריאה ולא כוונה התורה ג"כ לענוש הבהמה כי איננה בת עונש אבל הכוונה היא למחות זכר הפועל המגונה הזה שלא ילמדו בני אדם לעשותו כבר נתבאר זה בט' מסנהדרין:

השרש השני הוא שזאת המיתה היא סקילה כמו שנתבאר בפרשת קדושים כבר נתבאר זה בז' מסנהדרין · והוא מבואר מהשרשים הכוללים שאם האיש או האשה ראוים לביאה אע"פ שהם קטני' הבהמה נהרגת ושאין הבדל בזאת השכיבה בין שתהיה כדרכה בין שלא כדרכ':

וגר לא תונה וגו' עד לא תשא שמע שוא

ביאור המלות

וגר הוא גר צדק שהוא גר בן ברית וכבר נלמד זה מהדבקים הנלוים לו והם האלמנה והיתום והעני מישראל והנה הזהיר על אלו מפני שנפשם שפלה ואין להם כח והקדים דין הגר כי לא יחסר לו רק עזר המשפחה ואח"כ הזכיר האלמנה והיתום' כי לא יחסר להם רק סדר ההנהג' והמשא והמתן כי אין להם מי שישא ויתן בעסקיהם כראוי ואח"כ העני והוא היותר שפל רוח מכלם · לא תונה · דבר ידוע הוא כי יש אונאה בדברים אונאה בממון ואולם האונאה אשר בממון אמרו וכי תמכרו ממכר וגו' · אל תונו איש את אחיו אשר ואולם האונאה אשר בדברים כאמרו והאכלתי את מוניך את בשרם והנה זאת ההונאה פירשו במכילתא אונאת דברים · ולא תלחצנו · דבר ידוע שאין זאת האזהרה שלא נלחץ גופו ודחקהו מענין ותלחץ רגל בלעם כי כבר הקדימה התורה נזקי הגוף בזאת הפרשה ונעתקה אל נזקי הממון בהדרגה כמו שנבאר לסוף זאת הפרשה ולזה יהיה אמרו ולא תלחצנו בממון כי כבר יפול שם הלחץ בממון ולפי שסמכו לאונאה הנה יהיה זה הלחץ אונאת ממון והנה הקדימה התורה אונאת דברים כי היא יותר קשה וכבר יורה שזה הלחץ הוא ממון כי כבר אמר אחר זה בענין הממון וגר לא תלחץ · ר"ל שלא תטה משפט כמו שיתבאר אחר זה וכבר אמרה זה התורה בביאור אמרה לא תטה משפט גר יתום ואלמנה · לא תענון · ר"ל שלא יכעיסם ויקניטם ולא יכאיב לבם בדברים ולא יאבד ממונם כי זה הענוי הוא אשר ראוי שתזהיר התורה בזה המקום בענין האלמנות והיתומים כי רוב האנשים יקלו בהם לחלשתם · כי אם צעוק יצעק · הרצון בו הנה אם צעוק יצעק וכבר ימצאו בלשוננו רבים בזה האופן ר"ל שכאשר כי תמורת הנה לא תהיה לו כנושה לכתשו בכח ולהצר לו בגבייתו חובו · נשך · הוא ריבית כמו שהמלוה ד' דינרין בה' והנה נקרא זה הענין נשך לפי שדרך המלוים כסף ברבית לקחת כסף ורבית לפי הזמן כאלו תאמר שידעו במה יתנו בכל חדש והרי הכסף ההוא הוא כמו נושך ואוכל תמיד · ואולם בהלואת האוכל לא יפול שם נשך כי אין מנהגו זה המנהג ויהיה תענינו מבואר:

ביאור הדברים

אמר וגר לא תונה בדברים ולא תלחצנו בממון להכותו במקח וממכר מפני חולשתו כי אין בשער עוזרתו כי אתם הייתם גרים בארץ מצרים וידעת' נער הגר כאשר יצרו לו ויהלכהו או ירצה בזה שאם תבזהו מפני שהוא גר גם הוא יכול להשיב לכם כי גרים הייתם בארץ מצרים וכן פירשו זה במכילתא · והנה אונאת דברים היא כמו שיקראוהו גר או שיאמרו לו זכור מעשיך ושאר מה שידמה לזה ואול' שאר דיני אונאת ממון במקח וממכר יתבארו בג"ה בפרשת בהר סיני · כל אלמנה ויתום לא תענון אפילו בדברים או לגרום להם הפסד בממונם ואע"פ שהיתה האלמנה עשירה ביותר או שהיה היתום עשיר ביותר הנה הוזהרנו מלענות אותם · אם ענה תענה אותו · ר"ל שתהיה תכונתך פחותה שתהיה רגיל לענותו הנה אם צעוק יצעק אלי ר"ל שירגיל לצעק באופן שתגא הצעקה אלי שמוע אשמע צעקתו ר"ל צעקת היתום והוא הדין לאלמנה ואולם לקחה התור' היתום בזה הענין כי האיש הוא יותר ראוי שתשמע צעקתו מצעקת האשה לחולשת דעתה בטבע והנה אקום נקמתם וחרה אפי והרגתי אתכם בחרב לשלם מדה כנגד מדה באופן שתהיינה נשיכ' אלמנות ובניכם יתומים ורז"ל פירשו במכילתא שזה הענין הוא הקללה השנית והוא שכבר ישים נשיכם במדרגת אלמנות שתהיינה צרורות באלמנות חיות כמו שילכו בעליהן למדינת הים ולא נודע אם מתו ויהיו הבנים יתומים שלא יניחום ב"ד לירד בנכסי אביהם כי לא נודע אם מתו והנה הבני' נקראו יתומים בכל עת שתתמיד הסבה אשר בעבורה באה זאת האזהרה והוא הזמן אשר יצטרכו בו לאדם גדול להטפל בעניניהם ולהנהיגם ואמנם אחר זה אין דינם דין היתומים וראוי שתדע כי לא יקרא ענוי מה שתכליתו לטוב אבל הוא ראוי שיקרא הטבה וחמלה כי הפעולות יקראו בשם תכליתם ולזה אם ענה אותם אדם ליסרם באופן ראוי וללמדם מלות ואומנו' ואומר להם בזה האופן דברים מכאיבים לבם או שהכה אותם אין זה עובר בלא תעשה · אם כסף תלוה את עמי את העני שהוא עמך במקומך שאתה חייב להלוותו כמו שאמרה העבט תעביטנו לא תהיה לו כנושה לנוגשו באכזריות והנה לא נותה התורה להכות לו חיובו אם לא ירצה לפרוע אבל באה זאת האזהרה שלא לנגשו באופן שלא יגיע תועלת למלוה ויגיע צער ללוה כמו שישאל לו חיובו בב"ד והוא יודע שאין לו לפרוע ולא עשה זה אלא לצערו או לביישו כדי שיתפרסם בפני רבים עניו · לא תשימון עליו נשך וזאת היא אזהרה למלוה וכן היא אזהרה לכל מי שתשלם זאת ההשמה על ידו כמו הסופר והעדים כי הם משימים עליו נשך במה שכתבו והעידו בו עד שכבר יגלה המלוה זה החיוב וכן יענו' הערב על זה הלאו כי הוא כמו משים עליו נשך שאם לא היה זה ערב לא הניח לו המלוה מעותיו אם חמשכן תחבול שלמת רעך בב"ד לגבות חובך ותקח שמלתו המכסה בה ביום הנה תתחייב להשיבו לו באופן שיהיה בידו בכל יום עד שיבא השמש כי הוא כסותו לבדה ואין לו זולתה שיתכסה בה היא שמלתו לכסות עורו וכן הענין אם תקח ממנו כסות הלילה ואין לו זולתו שישכב בו בלילה הנה תחויב להשיבו לו בערב שישאר בידו עד הבקר כי במה ישכב אם לא תשיבהו לו והיה אם יצעק אלי ושמעתי צעקתו כי חנון אני · ולזה ראוי שתהיה נזהר להשיב לו כסות יום ביום וכסות לילה בלילה כשלא היה לו זולתו להתכסות בו וראוי שתדע שזה אמנם יהיה כשלא היה לעני כסות זולתו להתכסות בו שנאמ' כי הוא כסותו לבדה במה ישכב וזה הדין ג"כ יהיה כשמשכנו שלא בשעת הלואה שנאמר אם חבל תחבול שלמת רעך אבל המלוה על משכון לא יתחייב בזה וכן הוא מבואר שאם מת העני לא יתחייב להחזיר המשכון ליורשיו על האופן שהוא חייב להחזירו לו שנאמר עד בא השמש תשיבנו לו כי הוא כסותו היא שמלתו · לא תקלל השופטים והדיינים כי עם שזה הוא מהמדות הפחותות כבר יגיע בו הפסד מבואר בתיקון המדינה וכן הענין במי שיקלל הנשיא שהוא נשיא לישר' בכללו וזה יכלול הנשיא והמלך וראש סנהדרין כי נשיאות אלו מקיף בכלל ישראל וראוי שתדע שלא יתחייבו בזאת הקללות אם לא קללו בשם מהשמות המיוחדים לשם יתעלה או בכנוי מן הכנוים אשר יתארו בהם השם יתעלה וזה בכלל אופן מה מענין הקללה אשר נהגו האנשים בה אשר בעבודה באה האזהר' בזה המקום וזה כי ההפסד שיגיע ממנה שוה באיזה לשון שתהיה הקללה ולזה יהיה בזה המקו' דין הכנויים כדין השמות ואולם במקלל אביו ואמו לקושי העונש אשר בו לא יסקל אם לא היית' הקללה בשם מהשמות המיוחדים להשם ית' כמו הענין בקללת סוטה בשוה ושאר הקללות הכתובו' בתורה וראוי שתדע שכבר נכלל האזהרה מלקלל השם יתעלה במה שאמר אלהים לא תקלל כי אם נזהרנו מלקלל הדיינים אשר אלצנו כ"ש שאנו מוזהרין מלקלל הדיין האמיתי שהוא השם יתעלה והנה זה הענין הוא כמו הענין בערות הבת שמתקה התורה ממנו ומפני שהזהירה מלגלות ערות בת הבת ובת הבן ולזה יהיה מקיף אלהים לא תקלל על שתי אזהרות אלו כמו שיקיף אומר ערות בת בתך לא תגלה על אזהרת גלוי ערות הבת · מלאתך ודמעך לא תאחר הנה קרא מתנת הבכורים מלאה כי כאשר ישלם בשול הפרי וימלא יתחייבו אף או זאת המתנה וקרא התרומה דמע לפי שלא יתחייבו עליה עד גמר מלאכת הפירות ההם כמו שאמרה התורה ראשי' דגנך ותירושך ויצהרך והנ' התירוש

והיצהר הם דמע הזתים והענבים והמוכה בזה שלא יקדים האדם המתנות המאוחרות ויאחר המוקדמות אבל ראוי שיפריש תחלה הבכורים ואחר כן התרומ' ואחר כן מעשר ראשון ואח' כן מעש' שני על האופן שיתבאר · בכור בניך תתן לי ר"ל שתתן פדיון הבכור לכהן כמו שיתבאר במה שיבא כן תעשה לשורך לצאנ'ך שתתן הבכור לי אך לא תתנהו תכף שנולד כי בזה יהיה מגיע הפסד לכהן ועוד שאינו ראוי לקרבן עד היום השמיני כמו שיתבאר בענין הקרבנות ולזה יהיה עכ"פ ז' ימים עם אמו וביום הח' תוכל לתתו לי כי אז הוא ראוי לקרבן ומתקנת חכמים שיטפלו בו בעלים לגדלו בבהמה דקה עד ל' יום ובגסה עד חמשים יום כי בזה כבוד לשם יתעלה · ואנשי קדש תהיון לי לנהוג קדושה בקדשים ובאזהרותיהם ובשר שיצא חוץ למחיצתו כמו הבכור שיצא חוץ לחומת ירושלם וכמו הפסח שיצא חוץ מהחבורה ומה שידמה להם והבשר שהוא טרפ' לא תאכלו אבל לכלב תשליכון אותו בבשר שאפשר בו זה והוא בשר הטרפה ואולם בשר הקדשים לא יתכן להאכילם כמו שיתבאר במה שיבא · וראוי שלא יעלם ממנו כי אמרו ובשר בשדה טרפה לא יתכן שיהיה שב אל הטרפה כי הטרפה שנטרפה בבית היא אסורה כמו הטרפה שנטרפה בשדה ולזה באמרנו פי' אמרו ובשר בשד' טרפה הוא כאלו אמר ובשר בשדה טרפה לא תאכלו והנה הבשר בשד' הוא הבשר שיצא חוץ למחיצתו או שחשבו עליו לאכלו חוץ למחיצתו · כי הבשר ההיא טרפה פסולה כמו שיתבאר בענין הקרבנות ואפשר שירצה באמרו ובשר בשדה טרפה הבשר שנפרדה מהבהמה קודם שנשחט' היא טרפ' ואינה כשרת בשחיטת הבהמה · ואולם הביאור הראשון הוא יותר נאות לפי הענין · והנה התועלת המגיע מאלו האזהרות אשר בללנום יחד בזה הוא מבואר · והוא שלא נכאיב לב הגר והיתום והאלמ' והעני לא בדברים ולא במה שיגיע להם הפסד ממון אשר יחשב שאין אשם בו כמו ההונאה במקח וממכר והרבית ואחר זה הזהיר ג"כ שלא נשא לגדולים באלו הפנים שלא נחשב שתהיה אזהרה בזה באלו השפלים לבד ולזה הזהיר מקללת הדיין והנשיא והזהיר מלאחר המתנות אשר נצטוינו לתתם לכהנים וללוים כי לא יחשוב האדם שיהיה בהם אשם כי הוא לקח ממון הכהנים והלוים בידים והזהיר עם זה מלהקדים נתינת בכור הבהמה לכהן יותר מן הראוי כי בזה יגיע הפסד לכהן כשלא יהיה לבכור ההוא חלב שיהיה ניזון ממנו ואי אפשר להקריבו עדיין עד ח' ימים ויהיה זה סבה שימות הבכור ביד הכהן ואחר כן הזהיר שלא נזיק לעצמנו באחד מהפנים האלה והזהיר ראשונה במה שאין בו נזק לגוף כי אם לנפש והוא אכיל' הבשר שיצא חוץ למחיצתו וזה דומה אל מה שקדמ' האזהרה בו מהזיק בדברים כי ההפעלות המגיע מהם הוא מצד הנפש ואח"כ הזהיר במה שיגיע בו נזק לגוף והוא אכילת הטרפה כי בשדה איננו נאות על דרך הבריאות והנה הטרפ' היא לפי מה שיורה עליו גדרה שנטרפה באופן שאי אפשר בה שתחיה אבל היא חיה עדין שאם היתה מתה הנה תקרא נבלה ודין זה דין הנבלה בשוה ועניינה האמתי הוא שיטרוף אותה ב"ה אחר באופן שיהיה בלתי אפשר לה שתחיה י"ב חדש כי המנוה יתבאר מעניננו אם הם ממיתות אם לא תוך הזמן וידמה שהאמירה התורה בטרפה יותר משאר המכות והחליים המופלי' בה שא"א לה להחיו' בשנת' י"ב חדש לפי שרוב הטורפים הם בעלי ארס והדבר יבא לידי סכנה ואולם חכמים השוו בין הטרפה האמיתית ובין הבהמה שא"א לה להחיו' מפני מכותיה וכבר מנו רז"ל על צד החפוש הדברי' שתהי' בהם הבהמה טרפה מפני מכותיה והנה ההבדל בין הטרפה האמיתית ובין הטרפות שמנו חכמים כי האוכל כזית מהטרפה האמיתית לוקה ואין הענין כן בטרפות אשר הם מדרבנן ובכל ספק בטרפ' האמיתית נשפוט בו להחמיר ואין הענין כן בספק שיקר' בשאר הטרפות ואולם שרשי המצו' אלו הם ·

השרש הא' הוא שאסור להלוות ברבית לישראל שנא' לא תשימון עליו נשך ובזאת האזהרה נכללים כל המשימים יד בין הלוה והמלוה להסכים ביניה' הרבית ולזה שנתה התור' לשונה שהיתה מדברת בו בלשון יחיד והעתיקה הענין בלשון רבי' להזהיר כל המשתדלים בזה כמו הערב והסופר והעדים כבר נתבאר זה הפרק בה' מבבא מציעא:

השרש הב' הוא שנדר הנשך הוא שיתן לו רבית קצוצה · ר"ל שיתן רבית כך וכך לחדש או לשנה או שידור בחצרו בחנם כ"ש שתהיה המלוה אכלו או שתהיה השדה אכלו בתור' מכר ויאכל פירותיה עד שישיב לו המלוה וישיב לו השדה והוא מבואר שהדיינין יכריחוהו להשיב כמו זה הרבית ללוה כי זה הו' כמו גזל בידו לפי שהתור' מנעתו ממנו וכ"ש שאם לא גבה אותו שאין הדיינים מגבין אותו את הרבית מן הלוה כבר נתבאר זה בה' ממציעא · ויראה לי שלא יועיל ברבית קצוצה אם קבל הלוה לתת הרבי' בתורת מתנה וזה כי מפני שיביאהו להסכים לתת הרבית והוא החסרון הוא בעינו יביאהו לתת לו זה בתורת. מתנה וזה מאה שאין ספק בו אמנם אחר שקבלו ממנו אם רצה הלוה למחול לו מחול ולא יצטרך להחזירו לו ומזה המקום יתבאר שהמשכיר דינריו כאלו הם כלים הרי זה איננו רבית שהרי שכרם לו לחזור לו בעינם וישתמש בהם אם להראו' שהוא עשיר אם לשקול בהם אם לשאר הדברים שאפשר שישתמש בהם וישיב' לו בעינ' ואולם מדברים אסור שהרי הוא אבק רבית כי השוכר יערים בזה ויוציאם בעסקיו · ואחר זה ישיב לו דין אחרים וכמג' זה כמו רבית וכן הנותן מתנה לחברו קודם שישאל ממנו שילונו או שהלוהו והשיב לו המלוה ואח"כ שלח לו דורון אין בזה אסור רבית מן התורה אבל הוא אסור מדבריהם כיון שהוא נותן לזה המלוה שהלוה או שילונו · אבל נותן מתנה למלו' כדי שילוה לחברו או נותן מתנה לחבירו שיאמר למלו' שילונו אין בכך כלום כיון שאין זה מגיע ממלו' ללוה וכן יתבאר מזה שמי שטש מחברו שילונו מנה ואמ' לו שאין לו שא חטים במנ' ושעבד לו עצמו במנ' ואחר כן חזר ולקחם ממנו בעשרי' וארבע סלע שאין בזה דין רבית אבל הוא אסור מדבריהם מפני ערמת רבית ואולם מי שמכר תבואתו קודם זמן הפרעון בפחות אין זה רבית אפילו מדבריהם שהרי אין דין המלוה כדין המעות כמו שהתבאר בשרשים הכוללים כבר נתבאר זה כלו בחמישי ממציעא:

השרש הג' הוא שהממשכן את העני על מלוותו שהוא חייב לו ולקח לו הכר שהוא ישן בו ושידמה לזה ממה שאי אפש' לעני לעמוד מזולת זה הכלי בשעה הזאת הנה אם היה שמושו שמוש יום חייב להשיבו לו בכל יום ואם היה כסות לילה חייב להשיבו בכל לילה עד זריחת השמש והנה בפרש' כי תצא בא בזה הענין לאו שנאמר לא תשכב בעבוטו השב תשיב לו את העבוט ר"ל לא תשכב ועבוטו הוא אצלך והוא הדין שהוא חייב להשיב לו כלי שעושה בו מלאכתו ביום כי מה ילבש או ישכב או במה יעשה מלאכתו שהוא מתפרנס בה והוא מבואר שזה לא יכהג אלא כשימשכנו על הלואתו כמו שביארה התורה לא כשהלוהו על המשכון כי אין ראוי בו זה הדין כמו שהוא ראוי כשימשכנו על הלואתו וזה כי כבר גלה העני דעתו כשילוה לו על המשכון הזה שכבר אפשר לו לעמוד מזולת כסות הזה או הכלי הזה כבר נתבאר זה הפרק בתשיעי מבבא מציעא:

השרש הד' הוא שלא יתחייבו על קללת הדיין והנשיא אם היו רשעים גמורים שנא' ונשיא בעמך לא תאור והוא הדין בשאר כל אדם כי התורה הזהירה על קללתם ואמרה לא תקלל חרש וזה יתבאר מזה המקום כי אפילו הנשיא דקדקה התורה בזה ובכלל הנה לא הקפידה התורה על קללת הדיין והנשיא אלא מפני התועלת המגיע מהם ומיסרת האנשים אל השלמות וזה לא יתכן כשיהיו רשעים כבר נתבאר זה הפרק במכילתא:

השרש הה' הוא שאין לוקין על קללתם אם לא היה קללתם בשם מן השמות המיוחדי' לשם יתעלה כמו אל אלהים יה שדי צבאות או בכנוי מן הכנוים המיוחדים לו כמו חנון וקנא ואם קלל בזה האופן בכל לשון הרי זה קללה והקללה היא שיאמר ארור או קללה אחרת ולא שישלול ממנו הברכה כמו שאמר אל יהי ברוך כי שלילת הברכה איננה קללה כמו שנתבאר זה בשביעי משבועות:

השרש הו' הוא שאף על פי שמחל על קללתו הנשיא או הדיין או אחד מישראל אין מחילתו מחילה לפטור המקלל מהמלקות והיה זה כן כי התורה לא תלה זה הענין בקפידת המקולל אבל הזכירה מזה אם הקפיד המתקלל או לא יקפיד כבר נתבאר זה בשני מסנהדרין והוא מבואר מהשרשים הכוללים שכבר יקרה שיתחייב בזה ב' מלקיות אם קלל לנשיא שיהיה דיין כי הוא גם כן מישראל כבר נתבאר זה ברביעי משבועות:

לא תשא שמע שוא ונומר · על שם שכים תורע ארצך · לא תשא שמע שוא וזאת האזהרה היא לדיין ויורה על זה האזהרות הנלוות לזה · ועוד כי אם ישמע איש אחד שמע שוא לא יזיק אבל האזהרה היא לדיין שלא ישמע דברי אחד מבעלי דין שלא בפני בעל דין אחר כדי שלא יקח בדמיונו מה שהוא שקר כי זה יהיה סבה אל שלא יוכל להאמין הפך הדברים ההם

רשי

ואת כל המשפטים · שבע מצות שנצטוו בני נח ושבת וכבוד אב ואם ופרה אדומה ודינין שנתנו להם במרה : ויכתוב משה · מבראשית ועד מתן תורה וכתב מצות שנצטוו במרה : וישכם בבקר · בחמש בסיון : את נערי · הבכורות : ויקח משה חצי הדם · מי חלקו מלאך בא וחלקו : באגנות · שתי אגנות אחד לחצי דם עולה ואחד לחצי דם שלמי' להזו' אות' על העם ומכאן למדו רבותינו שנכנסו אבותינו לברית מילה וטבילה והזאת דמים שאין הזאה בלא טבילה : ספ' הברי' · מבראשי' ועד מתן תור' ומצות שנצטוו במר' : ויזרו' · ענין הזא' ותרגומו וזרק על מדבח' לכפרא' על עמא : ויראו את אלהי ישר' · נסתכלו והציצו ונתחייבו מיתה אלא שלא רצה הק"בה לערבב שמחת התורה והמתין לנדב ואביהו עד יום חנכת המשכן ולזקני' עד ויהי העם כמתאוננ' ותבע' בם אש יי' ותאכל בקצה המחנה בקצינים שבמחנה : כמעשה לבנת הספיר · היא היתה לפניו בשעת השעבו' לזכור צרתן של ישראל שהיו משועבדין במעשה לבני' : וכעצם השמי' לטוהר · משנגאלו היה אור וחדו' לפניו : וכעצם · כתרגומו לשון מראה : לטוהר · לשון ברור וצלול : ואל אצילי · הם נדב ואביהוא והזקנים : לא שלח ידו · מכלל שהיו ראויי' להשתלח בהם יד : ויחזו את האלהי' · היו מסתכלין בו בלב גס מתוך אכילה ושתיה כך מדרש תנחומא · ואנקלוס לא תרג' כן : אצילי · לשון גדולים כמו ומאציליה קראתיך ויאצל מן הרוח שם המו' אצילה : ויאמר יי' אל משה · לאחר מתן תורה : עלה אלי ההרה והיה שם · ארבעי' יום : את לוחות האבן והתורה והמצוה אשר כתבתי להורותם · כל שש מאות ושלש עשרה מצות בכלל עשרת הדברו' הן ורבינו סעדיה פי' באזהרות שיסד לכל דבור ודבור מצות התלויות בו : ויקם מש' ויהושע משרתו · לא ידעתי מה טיבו של יהושע כאן ואומ' אני שהיה התלמיד מלוה לרב עד מקום הגבלת תחומי ההר שאינו רשאי לילך משם והלאה ומשם ויעל משה לבדו אל הר האלהים ויהושע נטה שם אהלו ונתעכב שם כל ארבעים יום שכן מצינו כשירד משה וישמע יהושע את קול העם ברעה למדנו שלא היה יהושע עמהם : ואל

ספר שמות כד

וְאֵת כָּל־הַמִּשְׁפָּטִים וַיַּעַן כָּל־הָעָם קוֹל אֶחָד וַיֹּאמְרוּ כָּל־הַדְּבָרִים אֲשֶׁר־דִּבֶּר יְהוָה נַעֲשֶׂה׃ וַיִּכְתֹּב מֹשֶׁה אֵת כָּל־דִּבְרֵי יְהוָה וַיַּשְׁכֵּם בַּבֹּקֶר וַיִּבֶן מִזְבֵּחַ תַּחַת הָהָר וּשְׁתֵּים עֶשְׂרֵה מַצֵּבָה לִשְׁנֵים עָשָׂר שִׁבְטֵי יִשְׂרָאֵל׃

ה וַיִּשְׁלַח אֶת־נַעֲרֵי בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וַיַּעֲלוּ עֹלֹת וַיִּזְבְּחוּ זְבָחִים שְׁלָמִים לַיהוָה פָּרִים׃ וַיִּקַּח מֹשֶׁה חֲצִי הַדָּם וַיָּשֶׂם בָּאַגָּנֹת וַחֲצִי הַדָּם זָרַק עַל־הַמִּזְבֵּחַ׃ וַיִּקַּח סֵפֶר הַבְּרִית וַיִּקְרָא בְּאָזְנֵי הָעָם וַיֹּאמְרוּ כֹּל אֲשֶׁר־דִּבֶּר יְהוָה נַעֲשֶׂה וְנִשְׁמָע׃ וַיִּקַּח מֹשֶׁה אֶת־הַדָּם וַיִּזְרֹק עַל־הָעָם וַיֹּאמֶר הִנֵּה דַם־הַבְּרִית אֲשֶׁר כָּרַת יְהוָה עִמָּכֶם עַל כָּל־הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה׃ וַיַּעַל מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן נָדָב וַאֲבִיהוּא וְשִׁבְעִים מִזִּקְנֵי

י יִשְׂרָאֵל׃ וַיִּרְאוּ אֵת אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל וְתַחַת רַגְלָיו כְּמַעֲשֵׂה לִבְנַת הַסַּפִּיר וּכְעֶצֶם הַשָּׁמַיִם לָטֹהַר׃ וְאֶל־אֲצִילֵי בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לֹא שָׁלַח יָדוֹ וַיֶּחֱזוּ אֶת־הָאֱלֹהִים וַיֹּאכְלוּ וַיִּשְׁתּוּ׃ ס

וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה עֲלֵה אֵלַי הָהָרָה וֶהְיֵה־שָׁם וְאֶתְּנָה לְךָ אֶת־לֻחֹת הָאֶבֶן וְהַתּוֹרָה וְהַמִּצְוָה אֲשֶׁר כָּתַבְתִּי לְהוֹרֹתָם׃ וַיָּקָם מֹשֶׁה וִיהוֹשֻׁעַ מְשָׁרְתוֹ וַיַּעַל מֹשֶׁה אֶל־הַר הָאֱלֹהִים׃ ואל

תרגום

וְיָת כָּל־דִּינַיָּא וַאֲתִיבוּ כָל־עַמָּא קָלָא חַד וַאֲמַרוּ כָּל־פִּתְגָּמַיָּא דִּי־מַלֵּיל יְיָ נַעֲבֵיד׃ וּכְתַב מֹשֶׁה יָת כָּל־פִּתְגָּמֵי דַּיְיָ וְאַקְדֵּים בְּצַפְרָא וּבְנָא מַדְבְּחָא בְּשִׁפּוֹלֵי טוּרָא וְתַרְתָּא עַשְׂרֵי קָמָן לִתְרֵין עֲשַׂר שִׁבְטַיָּא דְיִשְׂרָאֵל׃ וּשְׁלַח יָת־בּוּכְרֵי בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְאַסִּיקוּ עֲלָוָן וְנַכִּסוּ נִכְסַת קוּדְשִׁין קֳדָם יְיָ תּוֹרִין׃ וּנְסֵיב מֹשֶׁה פַּלְגּוּת דְּמָא וְשַׁוִּי בְּמִזְרְקַיָּא וּפַלְגּוּת דְּמָא זְרַק עַל־מַדְבְּחָא׃ וּנְסֵיב סִפְרָא דִקְיָמָא וּקְרָא קֳדָם עַמָּא וַאֲמַרוּ כֹּל דִּי־מַלֵּיל יְיָ נַעֲבֵיד וּנְקַבֵּיל׃ וּנְסֵיב מֹשֶׁה יָת־דְּמָא וּזְרַק עַל־מַדְבְּחָא לְכַפָּרָא עַל־עַמָּא וַאֲמַר הָא דַּם קְיָמָא דִּגְזַר יְיָ עִמְּכוֹן עַל כָּל־פִּתְגָּמַיָּא הָאִלֵּין׃ וּסְלֵיק מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן נָדָב וַאֲבִיהוּא וְשַׁבְעִין מִסָּבֵי יִשְׂרָאֵל׃ וַחֲזוֹ יָת יְקָר־אֱלָהָא דְיִשְׂרָאֵל וּתְחוֹת כּוּרְסֵי־יְקָרֵיהּ כְּעוֹבַד אֶבֶן טָבָא וּכְמֶחֱזֵי שְׁמַיָּא לְבַרְיוּ׃ וּלְרַבְרְבֵי בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לָא הֲוָה נִזְקָא וַחֲזוֹ יָת־יְקָרָא דַּייָ וַהֲווֹ חָדַן בְּקוּרְבָּנֵיהוֹן דְּאִתְקַבַּלוּ בְּרַעֲוָא כְּאִלּוּ אָכְלִין וְשָׁתַן׃ וַאֲמַר יְיָ לְמֹשֶׁה סַק לִקְדָמַי לְטוּרָא וֶהֱוֵי תַמָּן וְאֶתֵּן לָךְ יָת־לוּחֵי אַבְנָא וְאוֹרָיְתָא וְתַפְקֵידְתָּא דִּי כְתָבִית לְאַלָּפוּתְהוֹן׃ וְקָם מֹשֶׁה וִיהוֹשֻׁעַ מְשׁוּמְשָׁנֵיהּ וּסְלֵיק מֹשֶׁה לְטוּרָא דְּאִתְגְּלִי עֲלוֹהִי יְקָרָא דַּייָ׃ ולסביא

ויען ד' פסוקי' אית בהון ויען ויאמרו נמסר בסדר תיי שרה: ונשמע ג' ב' פתחין וא' קמץ וסי' כל אשר דבר יי' נעשה' ונשמע קולו בבאו אל הקדש' ונשמע פתגם המלך' קדמא קמץ : אלהי ישר' כ"ח מיחדין וסי' ויצב שם מזבח דיעקב · ויראו את אלהי ישראל · המעט מכם כי הבדיל · אנשי אשדוד · ויאספו את כל סרני פלשתים ג' בו · וישלחו ויאספו · ונתתם לאלהי ישראל כבוד · ויען עלי ויאמר · ויצעקו העקרנים · אם משלחים אתם · לי דבר צור · יאמן נא דבריך · בראתו ילדיו · אלהי ישר' לא אעזבם · הקורא בשמך אתה אל מסתתר · כי מעיר הקדש · ומאספכם · והנה שם כבוד · נעלה מעל הכרוב · וירומו מן הארץ היא החיה אשר ראיתי · והאפנים אשר לעמתם בא מדרך הקדים · את רוח פול מלך אשור · אל יבושו בי קויך · ויקם ישוע · ואלי יאספו כל חרד · ויתן את שלתך: לבנת ב' בתרי ליש' וסי' הספיר · ובשיחור קדמא פתח : ויחזו ב' וסי' אצילי בני ישראל · נביאיך חזו לך : ההרה י"ג נמסר בשפטים סוף סימן א' : והיה ו' נמסר בריש סדר לך לך :

אבן עזרא

ואת כל המשפטים · אשר שם לפניהם הם הנזכרים בפרשה הזאת : ויען כל העם כאילו הוא איש אחד : ויכתוב משה · אחר שספר להם כל דברי השם המצות והמשפטים כתבם וזהו ספר הברית : ויבן מזבח תחת ההר · במקום שעמד ישר' בעת מתן תורה ומלת ויבן תשרת בעבור אחרת כאילו כתוב ושתי עשרה מצבה בנה : וישלח את נערי · הם הבחורי' בני הזקנים הבכורי' שיעלו עם משה : ויעלו עולות · וזהו וזבחת עליו · והזכיר עם השלמים פרים כי האוכלים רבים היו : ויקח חצי הדם · מהעולות והשלמי' · ומלת באגנות כלים עגולים כמו אגן הסהר ובלשון ערבי אג"אן : וחצי הדם · של עולה והשלמים זרק על המזבח לשם והנה באגנות ישמש לשני' שנתן חציו באגנות וחציו אחר באגנות : ויקח · כאשר קרא באזני הזקני' וקבלו על נפשם אז לקח חצי הדם הנשא' וזרקו על העם והם הזקנים כי הם כנגד כל ישראל כמו שכתוב בפר העלם דבר של צבור וסמכו זקני העד' את ידיהם שהם כנגד כל ישראל וזאת הזריקה כמו ויז על אהרן ועל בגדיו וקראה דם הברית : ויעל · ולא הזכיר ההר כי אין צורך : ויראו · במראה נבואה כמו ראיתי את יי' יושב על כסא · אמ' הגאון כי ספיר לבן ראיתיו לבנת הספיר ואיננו רק אדום והעד כי מנהג הלשון לכפול הטע' במלות שונות והנה כתוב זכו נזיריה משלג צחו מחלב והנה הטעם כפול אדמו עצם מפנינים ספיר גזרתם והנה ספיר כמו פניני' ועוד אם לבנת הספיר הוא לובן מה טעם לומ' כמעשה היה ראוי לומר כמראה והנכון כי לבנת מגזרת לבנה כמו חשכת מים מגזרת חשכה והנה לבנות הספיר כאבן ספיר שראה יחזקאל במראות הנבוא' שהוא דמות כסא · וטעם וכעצ' השמים לטוהר תחת לבנת הספי' והוא הרקיע שהוא כעין הקרח שהוא נטוי על ראשי החיות שראה יחזקאל והנה כתוב ויראו את אלהי ישר' ושם כתוב היא החיה אשר ראיתי תחת אלהי ישראל כי תפש דרך קצרה כי היא תחת רקיע גם הוא תחת הכסא והכל תחת השם הנכבד : ואל אצילי · כמו ומאציליה ולא הזכיר זקנים להכנים עמהם נדב ואביהוא · וטעם לא שלח ידו · כי ראו השם הנכבד ולא מתו כאשר אפרש בפסוק כי לא יראני האדם וחי · וטעם ויאכלו וישתו · שירדו שמחים מההר ויאכלו זבחי שלמים שזבחו נעריהם וישתו בשמחה ורבי יהודה הלוי אמר כי טעם ויאכלו כי הוצרכו שיאכלו אף על פי שנהנו מזיו השכינה והזכיר זה בעבור משה שהיה ארבעים יום וארבעים לילה בלא אכילה ככתוב בפרשה אחרי זאת : ויאמר · ושב שם עד שאתן לך אמר חכם אחד בספרד כי הלוחות הראשונים שהיו מעשה אלהים והטעם מתוקנים נבראו כמדת הארון כי גם השניים מעשה אלהים היו שהוא בורא הכל רק משה תקנם כי התקון נקרא מעשה כמו וימהר לעשות אותו ובעבור שהוא כתוב לוחות אבן ולא הזכיר אבני' כאשר הזכיר בשניים והנה הראיתי לו בעלותו ההרה לקחת שני לוחות האבנים ושלש פעמים הזכיר כי על כן פירש לוחות האבן שהם ממין אבן לא מעץ · אמר הגאון כי אשר כתבתי דבק עם לוחות האבן לא עם התורה והמצוה כי השם לא כתב רק עשרת הדברים · ופי' התורה · תורה שבכתב והמצוה · תורה שבעל פה כי כל המצות ניתנו למשה בסיני בימים שעמד בהר וכן כתוב ואתה פה עמוד עמדי ולפי דעתי כי התורה הדבור הראשון והחמישי והמצוה השמנה דברים : ויקם משה · מדרך הסברא כי יהושע הלך ממחנה ישראל עם משה וישב בתחתית ההר עד רדת משה כי הנה לא ידע דבר העגל שנעשה ואין טעם לשאול מה אכל כי המן סביב למחנה לקט ואכל יום יום : ואל

בעל הטורים

כל הדברי' אשר דבר יי' נעשה ונשמע · שש תיבות וכן כל אשר דבר יי' נעשה ונשמע שש תיבות הרי י"ב כנגד שנים עשר שבטים שאמרו שש תיבות כנג' שמע ישראל ויעקב השיבה שש תיבות ברוך שם כבוד מלכותו וגו' : ישראל ותחת רגליו · מלמד שראו דמות יעקב תחת כסא הכבוד · ודמות פניהם פני אדם סופי תיבות תמי"ם · וזהו שאמר יעקב התחת אלהים אנכי · אנכי בגימט' כסא : לבנת · ב' במ' הכא כמעש' לבנת הספיר' ובשיחור לבנת ביהושע והוא שם עיר ונקראת כן על שם שבנויה מלבנים · וזה הוא שדרשו שהיתה כעין לבנה לזכור שעבודן של ישראל : ויחזו · ב' הכא ויחזו את האלהים · ואידך ויחזו לך משאות שוא ומדוחי' · הם אמרו ויחזו את האלהים וזה היה משאות שוא ד"א ויחזו את האלהים ויאכלו וישתו · מה הכא אכילה ושתי' אף ויחזו משאו' שוא ע"י אכילה ושתיה דכתיב ותחללנ' אותי בפחותי לחם בשביל אכילה ושתיה שנתנו להם אמרו להם נבואת שקר : וישכן

מ"ע ספורנו

ואת כל המשפטים · מתחלת ואלה המשפטים עד ואל משה אמר : וחצי הדם זרק על המזבח · עשה או המזבח כאליה לאל ית' לבדו לכרות הברית וכן קבל חצי הדם ואחיו האח' נזרק על העם הנכנסים עמו לברית : ספר הברית · הספר שכתב בו דברי יי' והמשפטי' שעליהם יכרתו הברית כאמרו למעלה ויכתוב בספר : ויקרא באזני העם · שידעו מה הם מקבלים עליהם שלא יהיו כמוטעי' : נעשה ונשמע · נעשה לתכלי' שנשמע בקולו כעבדי' המשמשי' את הרב שלא על דרך לקבל פרס כענין עושי דברו לשמוע בקול דברו : ויעל משה ואהרן · אחר שקיי' מה שנצטוה ה' ית' כאמרו כה תאמר אל בני ישראל קיים מה שנצטוה אח' כן כאמרו עלה אל יי' אתה ואהרן : ותחת רגליו · בארץ שהיא שפל הכל כאמרו והארץ הדום רגלי : כמעשה לבנת הספיר · עצם נעדר כל הצורות השכליות ומוכן לקבלם כמו הספיר הלבן הנעדר מכל המראות והוא ענין הנפש ההיולנית השכלית הנעדרת מכל מדע ומוכנת לקבלם בעיון בחירייו : וכעצם השמים לטוהר · וראו שזה הענין הוא נבדל מן החומר האנושי ושהוא עצמו כמו שעצם השמים והוא נפש הגלגל בלתי מעורב עם חומר הגלגל או גופו כלל · אבל טהור ונקי ממנו באופן שזה הענין הוא כענין השמים ונפשו כענין בטוהר והנקיות מחומר : ואל אצילי בני ישראל לא שלח ידו · להוציאם מחושיהם כדי שינבאו כענין באמר הנביאים בהיות עליהם יד יי' כאמרו ביחזקאל ותפול עלי שם יד יי' כי אז יבטלו פעלות חושיהם כמו שקרה לשאול כשנבא כאמרו ויפשט גם הוא את בגדיו ויתנבא לפני שמואל ויפול ערום כל היום ההוא וכל הלילה אמנם לאלה האצילים לא שלח ידו להוציאם מחושיהם כדי להשיג מה שראו אז : ויחזו את האלהים · במראה נבואיי : ויאכלו וישתו · שמו משתה אחרי כן בלתי השתנות בחושיהם וזה עשו לשמחה על מה שהשיגו : עלה אלי ההרה · לראש ההר שאחר שנגש יותר מן הגבולי' עמו כאמרו ונגש משה לבדו ועכ"ז לא עלה אל ראש ההר ובאותו המעמד השיגו הזקנים את המראה הגדול · אמר למשה שיעלה אל ראש ההר ששם היה מראה כבוד יי' כאמרו ומראה כבוד יי' כאש אוכלת בראש ההר · וכן בנתן תורה אמר ויקרא יי' אל משה אל ראש ההר : והיה שם · עמוד שם איזה זמן ארוך כמו ויהיו שם כאשר צוני יי' : והתורה · החלק העיוני ממנה : והמצוה · הוא חלק המעשי ממנה · אשר כתבתי · כי לולא חטאו בעגל היו' כל התורה נתונה [illegible] כמו הלוחות כמו שהעיד באמרו ואתה מרבבות קדש וכו' · ואז שחטאו בעגל לא זכו לכך אבל כתבה משה · במצותו כאמרו אחר כן כתוב לך את הדברים האלה ולא הביא משה רבינו את הלוחות אלא כדי לשברם לעיניה' [illegible] : להורותם · [illegible] מורי' [illegible] : [illegible] ואל

חזקוני

ושתים עשרה מצבה · כדכתיב והגבלת את העם סביב ג' שבטים במזרח וג' בדרום וג' במערב וג' בצפון כסדר שהיו במדבר שרויין סביבות המשכן וי"מ הי"ב אבנים במזרח להעי' שכולם נתרצו נקיי' [illegible] שעשה אליהו בהר הכרמל ויקח י"ב אבנים למספר בני ישראל : נערי בני ישראל · הם הבכורים כדי לקרבם במצות · ויעלו עולות · לקיים מה שנאמר תעבדון את האלהים על ההר הזה : וישם באגנות פר"ש מכאן למדו רבותינו שנכנסו אבותינו לברית מילה וטבילה [illegible] ויעקב : זרק על המזבח קודם שקרא להם הדברים ולאחר שקרא להם זרק חצי הדם האחר אל העם : ויקח ספר הברית · [illegible] נעשה ונשמע · [illegible] ויראו את אלהי ישראל · במראה ונבואה : כמעשה לבנת הספיר · [illegible] וכעצם · [illegible] לא שלח ידו · [illegible] ויחזו את האלהים · [illegible] ויאכלו וישתו · [illegible] ויהושע משרתו · [illegible] ועל

ההם וזה מפני זה המשפט מעוקל והנה קראה התורה זה הענין שמע שוא כי ברוב יהיו כמו שו הדברי דברי שוא ולולי זה לא הי' מקדים להקדי' דבריו לדיין · אל תשת ידך עם רשע להיות עד חמס ר"ל שלא ישית הדיין ידו עם רשע להיו' עד מי שהו' איש חמס והנה חמס הוא שם תחת שם התוא' והוא מבואר שאין הרצון בזה שלא ישית ידו עם רשע באופן שיהיה עד חמס כי לא היה צ"ל עם רשע כי אע"פ שלא היה רשע לא היה ראוי שישית ידו עמו להיות עד חמס ואולם הכונה בזה שלא ישית ידו עם רשע באופן שיהיה עד מי שהוא איש חמס והנה הרשע הוא מי שעבר עברה שיש בה מלקיות שנא' והיה א"ב הכות הרשע וכן יקרא הרשע מי שעבר עבירה שיש בה מיתת ב"ד ואיש חמס הוא הלוקח ממון חבירו בחמס כמו הגזלנין והחמסנין והגנבי' והמלוים ברבית וכן עד זומם הוא ג"כ איש חמס ופסול לעדות · וראוי שתדע שהמחוייב מלקות כיון שלקה הוסר שם הרשע ממנו ויהיה כשר לעדות שנא' ונקלה אחיך לעיניך כיון שלקה הרי הוא כאחיך ואול' מי שהוא איש חמס הוא פסול לעדות ואע"פ ששלם הממון שנקרא בעבורו איש חמס יהיה פסול לעדו' כי לא הוסר שם איש החמס ממנו מפני מה ששלם מן הממון כי תכונתו הוא לעשות חמס כשיוכל אלא אם נתברר מעניינו שעשה תשובה · לא תהיה אחרי רבים לרעות ר"ל שבענין הרעות הגדולות כמו דיני נפשות אין ראוי להיו' אחרי רבים המשל שאם היו המחייבין יותר מן המזכין אחד אין ראוי שנחייבהו מית' על פיהם ומזה יתבאר שאם עברו זה הגבול ר"ל שיהיו המחייבין יותר מן המזכין יותר מאחד הנה יטו אחריהם כי התורה תדבר בזה האופן כמו שהתבאר בשרשים הכוללים והנה יתבאר כי אמרו לרעות הוא בדיני נפשות לבד כי בדיני ממונות יהיו הרעות לזה טובות לזה וזה מבואר בנפשו · ולא תענה על ריב לנטות ר"ל שלא יענה הדיין על ריב כשישאלוהו מה דעתו בו לנטות אחד אחד מאחר הדיינין ששמע דבריהם ויעלים מה שהיה דעתו בזה הענין עד שיהיה מענהו בזה לנטות אחר א' מי שקדמה לו להודיע מה שירא' בעיניו מזה הדין כי כשיעשה זה בזה התאר לא ילקח תועלת ברבוי הדיינין · והנה לזאת הסבה לא היו מתחילין מהגדול שבסנהדרין בענין דיני נפשות שמא יטו האחרים לדבריו ולא יהיה בכאן זולת האחד מהסנהדרין · אחרי רבים להטות הוא בהכרח בנושא זולת הנושא אשר אמר בו לא תהיה אחרי רבים לרעות והוא אם לזכות בדיני נפשו' שהולכי' בהם אחר הרוב אם לחובת אם לזכות בדיני ממונות · ודל לא תהדר בריבו · לזכותו בדיני ממונו' מפני דלותו אע"פ שהי' כנגדו עשיר והיה ראוי לתת לו כמו זה הסך בתורת צדקה אבל ראוי שישפוט דין לאמתו · כי תפגע שור אויבך ר"ל שור ישראל בעל עברות כמו שביארו במכילתא כי אין ראוי לשנוא ישראל כשר שנא' לא תשנא את אחיך בלבבך והנה ביארה התורה אע"פ שזה השור והחמור התועה בדרך הוא מאיש בעל עבירות כיון שהוא מחזיק בתורת משה ראוי להשיב לו אבידתו וכבר יוכיח הענין בעצמו אם אלו הב"ח הם תועים אם לא והנה ביאו' דברי האבדה יהיו בכללן בפרשת כי תצא · כי תראה חמור שונאך רובץ ר"ל ישראל בעל עבירות שראוי לשנאתו ועם כל זה צותה התורה שאם ראית אותו רובץ תחת משאו וחדלת מעזוב לו העלם הראוי שיעלימו בעיניו להניחם אובדים בעבור רוע מעשיו עזוב תעזוב עמו זה הענין עוזהו לפרק המשא מעל החמו' באופן שלא ישא' רובץ ואפש' שיהיה הרצון בעזיבה עזיבת המשא ר"ל שיוריד המשא מעל החמו' באופן שיוכל החמו' לקום · והוא מבואר שאם היה שם בעל הבהמה הנה הוא קודם לכל אדם לתקן ענייניו כי לא צותה התורה זה אלא שלא נמנע מפני השנאה מלעזו' לו כדי שלא ישא' חמורו רובץ שם ואם לא רצה בעל הבהמה לפרק אותה הנה לא יתחייב מוצאה לפרוק אותה וזה מענייני מבוא' כי לחמלה עליו היה זה הצווי והוא ירצה באבדת הבהמה · וכן הוא מבוא' שאם לא היה מדרך מוצאו שיפרק הבהמה אם היתה שלו כמו שהיה זקן ואינו לפי כבודו או כהן והוא בבית הקברות והנה הוא פטו' מלפרוק כי לא החמירה התורה ית' על ממון חברו מממונו אבל הכונה בזה שיאהב ממון חברו במדרגת אהבתו ממונו והנה פירושו למדנו מעניין הגלוה שאמ' בו · כי תפגע מכאן אמרו שזאת הראיה היא ראיה שהיא בפגיעה ושערו חכמי' שהוא אחת משבעה ומחצה במיל שהוא שפים אמה ואם היה רחוק ממנו יות' מזה השעו' אינו מצוה ללכת אצלו ולפרוק בהמתו והוא מבוא' שאם ראה שונאו שהוא רובץ תחת משאו שהו' מחוייב לפרק המשא מעליו והדברי' ק"ו · לא תטה משפט אביונך בריבו פירשו בו שהוא אזהרה לדיין שלא יטה משפט מי שהוא אביון מהשלמיות הטובו' והוא האיש החוטא שהוא אביון מן המצות שלא יאמר אדם כיון שזה הוא חוטא אין ראוי לעיין בדינו ולעכוס שכנגדו אבל צותה התורה לדון לו דין אמת היה צדיק או רשע ולזאת הסבה הפסיקה התור' בעניין מצות הדיינין במצות השבת אבדה לחוטא ובמצות פריקת משאת בהמה החוטאת מדב' שקר תרחק והאזהרה לדיין שיתרחק משמוע דב' שקר על האופן שהתבא' במה שאמ' לא תשא שמע שוא ואפש' שאמ' זה שאע"פ שיעידו עדים כנגד החוטא והדיין היה יודעת שעדותם שקר הנה אין לדיין לומר כיון שהוא חוטא והעידו העדים כנגדו הנה אדון משפט אמת לפי מאמ' העדים ואענישנו אבל ראוי שיתרחק מזה ונקי וצדיק אל תהרוג כי לא אצדיק רשע ראוי שתדע כי נקי הוא מי שהוא נקי בעצמותו וצוה שלא להרוג אע"פ שנגמ' דינו להריגה ומזה המקום נתבא' שאם מצאו לו זכות אפי' אחר שנגמ' דינו מחזירין אותו כדי שלא יהרגו נקי ושכל מי שירצה להגיד לו זכות מחזירין הדיינין לשמעו וצדיק הוא מי שהצדיקוהו ויצא צדיק בדין והנה אם ראו אח' זה חובה אין מחזירין דינן כי כל משפטי הדיינים מיי' כמו שאמ' שלמה פלגי מים לב מלך ביד יי' אל כל אשר יחפוץ יטנו והנה לא הסכים השם יתע' שיזכוהו הדיינים אם לא היה צדיק ולזה אמ' כי לא אצדיק רשע ר"ל שלא אסכים שיצא צדיק בדין אם היה רשע · וראוי שתדע שהדין שאמרנו שאין מחזירין אותו לחוב' הוא כשהיה ראוי שיקרא דין וזה אמנם יהיה כשלא טעו הדיינין בדב' שפשטי התורה מורים הפך דיב' אבל אם טעו כמו זה הטעות לא נכנס דינם בגדר הדין כלל ומחזירים אותו אפי' לחובה :

ושחד לא תקח אפילו לדין דין אמת לאמתו כי השוחד יעור עיני חכמי' וימנע מהם מלראיית האמת בדין ההוא · ויסלף דברי צדיקים אשר לא יסכימו לעשות עול בשום פנים לפי שדעתם קרובה למי שקבל שוחד ממנו ולא יוכלו לראות לו חובה בשום פנים והוא מבוא' שאם היה הדיין בעל מלאכה ולקח מהבעלי דינים כשיעו' מה שבטל ממלאכתו הנה אין זה נקרא שוחד · אבל הוא תשלומי מה שהפסיד בעבודם · וראוי כשהי' הענין בזה התירה שיקח הדיין שכ' בטל מלאכתו משני הבעלי דין בשוה כדי שלא יהיה דעתו קרובה לאחד מהם יותר מהאח' · וראוי שתדע כי הדיין שלקח שוחד דינו בטל כי התורה העידה שהשוחד יעור עינו ויסלף דבריו · ומזה המקום יתבא' שהדיין שקרובה דעתו מאחד מבעלי דינין אין ראוי שירא' להם :

וגר לא תלחץ אחשוב בזה אזהרה לדיין שלא ילחץ הגר בדינו כשיעלים עינו מלעיין כראוי בדינו מפני היות דעתו יות' קרובה אל העברי אשר יריב עמו ולזה נמשכה האזהר' הזאת לאזהרת לקיחת שוחד וזה כי עוו' הדין כבר יהיה לשתי סבו' אם מפני היות דעת הדיין קרוב' לאח' מבעלי דינין אם מפני היות דעת הדיין רחוקה מאחד מהם ולזה אמרו רבותינו שאין ראוי לאדם לדון לא לאוהבו ולא לשונאו ואמרה התורה שהוא ראוי שנחמול עליו לפי שנפשו שפלה ויכאב לבו מאד אם נתלהו בזה האופן וכב' ידעתם נפש הגר ושפלותו כי גרים היינו בארץ מצרים :

והנה התועלת המגיע באלו האזהרות הוא במצות והתועלת בהם מבוא' לשפוט בצדק בין האנשים והנה באה האזהרה שלא לקבל עדות איש רשע ואיש חמס לפי שהדבר קרוב שיעידו שקר ובאה האזהרה לסנהדרין שלא יגמרו הדין בדיני נפשות לחובה אם לא היו המחייבים יות' מהמזכים שנים או יות' לפי שראוי שיתרחק מהריגת האנשים אם לא יביאהו ההכרח והנה אם היינו הולכים אחר הרוב בזה הענין הנה ימצא שיהרג הנהרג על פי אחד והוא האחד שיוסיפו בו המחייבין על המזכין ואין ראוי שנעשה דב' גדול כזה על פי אחד · והנה באה האזהרה שלא לענות על ריב לנטות לפי שהכוונה ברבוי הדיינין שיתבארו דעותיהן בזה הענין בדרך שיצא דין אמת לאמתו ואם ענה אחד מהם לנטות לא יתבא' לנו דעתו בזה הענין ולא יקובל תועל' בו לברר אמתת הדין והנה באה המצוה להטות אחרי רבי' בדיני ממונות כי שם יספיק אחד לדין אמ' בצדק תשפוט עמיתך וכן הענין לזכות בדיני נפשות כי סבה חלושה תספוק להציל האנשי' מההריגה לקשי ענינה ובאה המצוה לדיין שלא יטה אחרי הדל כשיריב עם זולתו לחמלה עליו כי אין מן הראוי לו לעוו' לדל בזה האופן אבל היא מצוה הבאה בעבירה ולפי שרצתה התורה להזהיר הדיין מהטות משפט האיש החוטא והקדימה בזה שראוי שנשיב אבדת החוטא ונפרק המשא מעליו ומעל בהמתו אחר שהוא מחזיק בתורת משה ובאה המצות לדיין שלא יהרוג הנקי שנתחייב בדין כי לא נוכל לומר שזה הדין הסכים עליו ה' יתעלה כי לא יבאו לו הרעות מאת השם יתע' בעצמות כל שכן על צד העול ואולם מי שנצדק בדין בזה האופן יתכן שנא' שזה הדין הסכים עליו השם יתע' כי הטובו' הם באות מאתו ואולי שהשגיח' בזה שנצטדק בדין בזה האופן ובאה האזהר' לדיין שלא יקח שוחד כדי שלא יביאהו להטות הדין ושלא ילחץ זה הגר כי אם ירגיל עצמו בזה אולי לא ישגיח כראוי בדינו ויטה משפטו ·

ואולי שרשי אלו האזהרות הם י"ב : **השרש** הא' הוא שאין ראוי שיקובל עדות שק' ולא עדות חמס והנה הרשע הוא מי שעבר עברה שיש בה מלקות או מיתת ב"ד כי כבר קראה התורה אלו האנשים רשעים שנא' והיה אם בן הכות הרשע אשר הוא רשע למות ואיש חמס הוא שלוקח ממון שאינו שלו בחמס כמו גנב וגזלן ומלוה ברבית והיה זה כן כי כבר נחשדו כמו אלו שיעידו עדות שקר מפני הממון למעוט יראתם מהשם יתע' ומזה המקום יתבא' מק"ו שאין מקבלים עדות עד זומם שהרי הוא חשוד לזאת העבירה כבר נתבא' זה השרש בג' מסנהדרין :

השרש הב' הוא שהנוגע בעדות פסול להעיד שנאו' העד שקר ענה באחיו לא תענה ברעך למדנו מזה שהעדות הוא שיעיד האדם בענייני איש זולתו לא במה שהוא כמו בעל דבר יקרא טענה לא עדות ובכללו הנה כל אדם הוא חשוד לטעון שקר בענייניו כבר נתב' זה השרש בג' מבבא בתרא : **השרש** הג' הוא שאין מקבלין עדות ממי שאינו מישראל כגון עבד כנעני או נכרי שנא' העד שקר ענה באחיו כאשר זמם לעשות לאחיו למדנו מזה · שהמעיד ראוי שיהיה מישראל וזה מבוא' ג"כ מהפרטים שזכרה התורה בזה המקום כי כמו אלו האנשים שאין יראת השם יתע' על פניהם ולא יראו מהעיד עדות שקר כבר נתבא' זה השרש בא' מבבא קמא :

השרש הד' הוא שמי שלא יוכל לעמוד על בוריו של דבר פסול לעדות זה מבוא' ממה שפרטי' שזכרה התורה בזה המקום וזה שאם כפסלו לעדות מי שיכולין לעמוד על בוריו של דבר מפני חשדנו אותם על אהבת הממון לא יעידו מה שידעו מאמתת הדב' כל שכן שיהיו פסולין האנשים אשר מצד קצורם וחסרון דעתם לא יוכלו לעמוד על אמתת הדב' כי איך יעיד מי שלא ידע אמתות הדב' ובכלל הנה התורה זכרה בפרטי העדות ודרשת וחקרת היטיב ולא תתכן הדרישה והחקירה בחסרי הדעת כמו החרש והשוטה והקטן וכן השומע ואינו מדב' פסול לעדות כי אינו יכול להעיד אלא ברמזיות · ואין הרמיזה דבר מובן בבירור · ועוד שהתורה אמרה בענין העדות אם לא יגיד ונשא עונו מגיד שהעד הוא שיכול להגיד ושעדותו תהיה בהגדה ולזאת הסבה גם כן יהיה הסומא פסול לעדות כי לא יוכל לראות ולעמוד על אמתת הדב' וכבר אמרה התורה בענין העדות והוא עד או ראה או ידע כבר נתבא' זה בח' ובט' מערכין · ולזאת הסבה יתבאר שהנשים פסולות לעדות לחסרון ולחלשת שכלם ולקלות התפתות' לדברים · והנה אמרה התורה בענין העדו' ועמדו ב' האנשים ולא הנשים ולזה יהיו הטומטום והאנדרוגינוס פסולים לעדות כי כל אחד מהם הוא בספק אשה והוא ספק של תורה כבר נתבא' זה השרש בסוף תוספת בכורים :

השרש הה' הוא שהקרובים פסולים לעדות מן התור' לפי שהם כמו בשר אחד והם ג"כ כמו נוגעים בדבר לפני שהם ראויים לירש קצתם קצת ולזה לא ינהג זה הדין כי אם במשפחת האב והמשל שהאב פסול לעדות הבן והבנים זה לזה וכן הענין בבני בנים שנקראו בנים והם ראויים לירש קצתם את קצת כמו שיתבא' בדיני הירושה ובכלל הנה יתבא' מן התורה שבני בני' הרי הם שאר כמ' לא בני בניהם · ולזה מנה גלוי עריות מבת אשתו או מבת בן אשתו כי הם שאר אחד וכן הענין בבת בנו ובת בתו ומזה המקום יתבא' שהאב עם בת בן בנו אינו שאר א' מן התורה וכ"ש בן האב עם בת בן בנו וכ"ש בן בן האב עם בת בן בנו והנה האחי' שהם בני איש אחד נקראו' ראשונה כי הם הענפים הראשונים לשרש שהוא האב ובניהם הם שניים ובני בניהם הם שלשיים ומזה המקו' יתבא' ששלישי בשני הוא כשר להעיד ואולם ב' בשני הם שאר אחד ואע"פ שהם מותרי' לישא זה את זה ולא יהיה זה כן כשיהיה הא' נקבה כי או הם אסורים זה בזה אמרה תורה ערות דודתך לא תגלה ולפי שהאשה היא שאר בעלה למדנו מזה המקום שבעל כאשתו ולפי שאין נאמנים לזכות לפי היותם כמו נוגעים בעדות או אין נאמנים לחובה כי העד הוא מי שהוא יכריע בין טענ' החולקים לא זה שיהיה מהנלדים וזה מבוא' מאד כבר נתבא' זה השרש בג' מסנהדרין ואחשוב כי כל אלו הפסולין כלל הפסוק באמרו לא תשא שמע שוא :

השרש הו' הוא שהרואה בהמת חבירו רובצת תחת משאה אפילו היה בעל עברו' הנה הוא מחוייב לפרוק עמו המשא שנא' עזוב תעזוב עמו וכן חייב לטעון עמו על הבהמה אחר זה שנא' הקם תקים עמו · ואין ראוי שיובן שיהיה חייב לפרוק אפילו בעל בהמה היה בעל עברות מפני החמלה על צער ב"ח ולא יחוייב לטעון את כשלא היה בעל עברות כי כבר תראה שכב' חמלה התורה על מי שהוא בעל עברות להשיב אבדתו באופן שחמלה בזה במי שהוא בלתי בעל עברות וזה אמנם יהיה לחמלה על הבעלים לא לחמלה על הב"ח ובהיו' הענין כן הנה יחוייב שיהי' מקים עמו וגם אם היה בעל עברה כבר נתבא' זה השרש בשני מבבא מציעא :

השרש הז' הוא שאם פרק וטען וחזר ורבץ חייב לפרוק ולטעון עמו אפילו מאה פעמי' שנא' הקם תקים עמו ולא תשלם ההקמה בזולת זה ומזה יתבא' שהוא ראוי שילך עמו עד שירצה שיתקיים המשא על הבהמה כבר נתבא' זה השרש בב' מבבא מציעא · ויראה לי שאם לא תוכל הבהמה לשאת המשא אפילו ע"י הדחק אינו חייב לחזו' ולטעון אלא המשא שיכולה לשאת ע"י הדחק כי לא יקרא הקמה טעינה שתרבץ בעבורה הבהמה תכף וזה מבואר בנפשו :

השרש הח' הוא שאם היה שם בעל הבהמה הנה הוא פורק וטוען עמו שנאמ' עזוב תעזוב עמו ואם לא רצה בעל הבהמה לטרוח אין זקוק מוצאו לפרוק ולטעון ואע"פ שיכול בזה אם לא היה בעל הבהמה בלתי יכול לעזור בזה וזה מבוא' בנפשו ולזה הוא מבוא' שאם לא היה שם בעל הבהמה חייב המוציא לטעון ולפרוק אם יוכל כבר נתבא' זה השרש בב' ממציעא :

השרש הט' הוא שמי שאין דרכו לטעון ולפרוק ואע"פ שהיתה הבהמה שלו כגון זקן ואינו לפי כבודו או כהן והוא בבית הקברות פטור מלפרוק ולטעון שנאמ' וחדלת מעזוב לו ר"ל שיחדל מלעזוב מפני שהיא של שונאו יצא זה שחדל לעזוב לכל האנשים אפילו לעצמו כב' נתבא' זה השרש בתוספת מציעא פרק ר' שמעון : **השרש** הי' הוא שלא יתחייב האדם לפרוק ולטעון אם היה הבהמה רחוקה ממנו ואע"פ שהוא רואה אותה שאם היה הענין כן היו רבים טורחי' בזה לבטלה כי אפש' שתראה הבהמה מרחוק לאנשים רבים במקומות רבים וקודם היותם תשל' הפריק' והטעינה לבהמה ויהיה טרחם לריק ולזה סמך הכתוב באמרו כי תראה חמור שונאך לאמרו כי תפגע שור אויבך להורות שזאת הראיה יתחייב שתהיה בפגיעה ושערו חכמים שהמרחק הזה הוא עד רים אחד שהוא אחד משבעה ומחצה במיל והוא רס"ו אמות ושתי שלישי' אמה כבר נתבא' זה השרש בשני מבבא מציעא :

השרש הי"א הוא שהפריקה יתחייב בה בזולת שכר ואולם הטוען נוטל שכרו וכן הענין במה שילך עמו עד שירצה שיתקיים המשא על הבהמה כי לא הכריחה התורה לעשות מלאכתו של זה בחנם אך הכונה היא לחייבו לטעון עמו שם שלא ימצאו לו אנשים אחרים לשכור אותם על זאת המלאכה כבר נתבאר זה השרש בשני מבבא מציעא :

השרש הי"ב הוא שאם מצא ב' בדרך לפרוק ולטעון חייב לפרק תחלה מפני הפסד הבהמה ובעליה והתורה גם כן הקדימה הפריקה לטעינה אף אם היתה הטעינה של שונאו והפריקה לאוהבו [illegible] כדי שלא יחזק [illegible] לפרוק ולטעון עמו כי הדברים [illegible] כבר נתבאר זה השרש בשני מבבא מציעא :

שש שנים תזרע את ארצך וגו' · ו' שנים תוכל לזרוע את ארצך ולאסוף את תבואתה לעצמך [illegible] והשביעית תשמטנה [illegible] לכל ישראל · ונטשתה ר"ל [illegible] ולא תשמרה ותעזבנה לעצמך כטעם ועל מי נטשת מעט הצאן · ויהיה זה סבה אל שיוכלו אביוני עמך לאכול מתבואתה ויתרם תאכל חית השדה לאכלה · ולמדנו מזה [illegible]

אלא בעת שנשאר ממינה בחוץ לחית השדה· כן תעשה לכרמך ולזיתך ומה שידמה להם ר"ל שתפקי' פירותיהם בשנה השביעית ותעזבם בזולת שמירה· וראוי שתדע שמצוה זו איננה נוהגת אלא בא"י כמו שיתבא' בפרשת בהר סיני ומעת שנתחלקה הארץ וידע כל א' מהם אי זה הוא ארצו אז התחילו למנות שנא' ו' שנים תזרע את ארצך מן העת שהיא ארצך· וראוי שתדע שלא צותה התורה שלא יקחו הבעלי' מתבואת ארצם אבל צות' להם לקחת ממנה כמו שנתבא' בפרשת בהר סיני אבל צות' שלא יקחה בכללות כאלו לא הקפידה כי כונת התורה שיוכלו לאכול ממנה העניי' ולזאת הסבה לא התירה התורה פירות שביעית אלא בעת שנשא' ממינם בחוץ לחית השדה כי זה יהיה סבה שלא יעכב האדם הרבה מאותם הפירות לעצמו כי לא יועילו לו אחר שלא ישאר ממינ' בשדות ובכרמים ובאילנות ולזאת הסבה בעינה נמנעת הסחורה בהם כמו שנא' והיתה שבת הארץ לכם לאכל' שאם היתה הסחורה מותרת מהם הנה ילקוט האד' מאלו הפירות הרבה וילך למכרם לשאר האנשי' בדרך שתשלם אכילתם קודם העת שלא ישאר ממינם בחוץ· ששת ימי' תוכל לעשות מעשיך וביו' השביעי תחוייב לשבות מכל מלאכ' באופן שלא יעשה לך הכ"ח אשר הם ברשותך כמו שהתבא' בפרש' וישמע יתרו ויהיה זה סבה אל שינוח שורך וחמורך והעבד הכנעני הקטן שאינו עדין בגדר המצות והגר אשר בשע' כשהיה שכירך כמו שביאר בפרשת וישמע יתרו· והנה סמך ענין השבת לענין השביעי' להורות שניה' משותפים בכונה אחת· והמשל כי כמו שהותר לנו לעשות מלאכה בששת הימים ומנע אותנו התורה מזה ביום השבת כן הותר לנו ענין עבודת האדמה בששת השנים ומנעה אותנו התורה מזה בשנה השביעית ואולם לא נמנעה במוחלט המלאכה בשנה השביעית כי א"א שיהיה האדם בטל מכל מלאכה שנה אחת עם מה שיקרה בזה מההפסד כי הבטלה מביא' לידי זמה ולידי שעמום הלב ולא יתכן שישלם לאדם מה שיצטרך לו בשנה אחת בזולת עשיית מלאכה בשנה ההיא והוא מבוא' כי כל התועלות שמנינו בענין השבת תמצאנה בענין השביעית זולת מה שאמרנו כי יוחד היום ההוא לעבודת השם יתע' בפני היותו תחת ממשלת כוכבי' רעים כי זה לא יתכן שיהיה זה בשביעית וזה כי אע"פ שכבר יהיו השני' תחת ממשלת כוכב כוכב כמו הענין בימים הנה לשנת היובל יפסד זה הסדור· והמשל כי לשנת נ"ו שנה תשוב הממשלה לשבתאי ולא תהיה השביעית כי אם לשנת המ"ט והנה תמצא בענין השמטה תועלת נוספת על תועלות מצות השבת והוא ההטבה לעניים ובכל אשר אמרתי אליכם תשמרו ירצה לפי מה שאחשוב ובעבור כל אשר אמרתי אליכם להטיב אתכם ולתת לכם את הארץ אשר נשבעתי לאבותיכם תשמרו שמירה נפלאה ולא תזכירו שם אלהים אחרים להשבע בהם כי זה יביא להאמין בהם ולא ישמע שם אלהים אחרים על פיך להביא האנשים לעבוד ע"ז כי זה כלו יהיה סבה אל שתעדר מכם הטובה אשר יעדתים לכם· הלא תראה כי כאשר נשקעו ישראל בע"ז גלו מהארץ· וראוי שתדע שלא מנעה התורה זכירת שם ע"ז סתם כי כבר זכרה התורה וזכרו הנביאי' קצת שמות ע"ז ולזאת הסכימו רז"ל שזאת האזהר' היא שלא לישבע בשם ע"ז והנה היא באופן מה תחת לא תשא כי התורה צותה שנשבע בשמו יתע' כשיביא ההכרח אל זה אמר ובשמו תשבע ואמר שבועת יי' תהיה בין שניהם· ולזה צוה ג"כ שלא לישבע בשם ע"ז ואמרו ולא ישמע על פיך הוא תחת לא יהיה לך והוא אזהרה למסית ואפשר שיהיה הרצון באמרו ובכל אשר אמרתי אליכם תשמרו כי בכל אלו המצות שצויתי אתכם תהיו נשמרי' כי הם כלם לתקון הקבוץ המדיני ולהסרת המזיק מבין בני אדם או ירצה בזה שבכלל המצו' שצויתי לכם תהיו נשמרי' ותדבק השגחתי בכם כי הם כלם מכוונות להגעת השלמות הנפשי אשר הוא סבה דבקות ההשגח' האלהית באדם או ישוב זה לענין מצות השבת ויהיה הרצון בו וביום השביעי תשבות למען ינוח וגו'· למען שתשמרו ותהיו מושגחים בכל אשר אמרתי אליכם כי מצות השבת תישירכם להשיג כי בכאן אלוה פועל בכל הנמצאות וזאת ההשגחה תהיה סבה אל שתדבק בכם ההשגחה האלהית והנה הביאור הראשון שעשינו בזה היותר נאות לפי מה שאחשוב· ג' רגלים תחוג לי בשנה כתבא' מצד הוראת הגדר כי זאת החגיגה הוא שיקריבו שלמים והם הנקראים שלמי חגיגה ואלו הג' רגלי' יבאר אותם אחר זה והם חג המצות וחג השבועות וחג הסכות· את חג המצות תשמור להקריב שלמי חגיגה ז' ימים אשר תאכל מצות כאשר צויתיך למועד חדש האביב והוא סבוב תקופ' ניסן כי אז התבואה באביב בא"י ולא יראו פני ריקם אבל תחוייב להקריב לי בבואך לראו' פני עולה והיא נקראת עולת ראיה והנה הגיד לך הכתוב כי דין החגיגה והראי' אחד כמו שהראיה יחוייב עליה בכניסתו כן הענין בחגיגה א"כ למה נאמר ז' ימים להגיד שיש לחגיגת חג המצות תשלומין כל ז' והנה אין לחגיגה ולראיה שיעור מן התורה אבל איש כמתנת ידו כמו שנתבאר בפרשת ראה אנכי ואולם מדברי חכמים יהיה שעור הראיה מעה כסף לכל הפחות ושיעור החגיגה שתי כסף לפי שקנתם ליי' וקנאתם לבעלים וחג הקציר הוא חג השבועו' כי אז קציר חטים בא"י ועליה אמ' הקציר סתם ואולם בחג המצות יהיה קציר שעורים ולזה קרב אז העומר משעורים להתיר החדש להדיוט והלא נקרא חג השבועות יום הבכורים כי אז יקריבו ב' הלחם שהם בכורי' כמו בפרשת אמור אל הכהנים ויותר אז החדש להקדש ואז ג"כ יביאו הבכורים בירושלם על האופן שיתבאר בפרשת והיה כי תבא ולזה אמר בכללות שהוא זמן הבאת בכורי מעשיך אשר תזרע בשדה ולא אמר שהוא זמן הבאת בכורי החטים וחג האסיף בצאת השנה והוא חג הסוכות כי אז תשלם אסיפת הגורן והיקב ושאר הפירות אשר בשדה והנה למדו רז"ל שחג השבועות יש לחגיגתו תשלומין כל ז' מחג המצות ולמדו שחג הסוכות יש לו תשלומין עד צאת י"ט האחרון שבו מחג המצות והנה יספיק בזה כמו זה והיקש לפי שאין בהקרבת שלמי חגיגה שלא בחיוב שום עיון· ג' פעמים בשנה יראה כל זכורך את פני האדון יי' וזאת הראיה היא עם קרבן עולה כמו שאמר ולא יראו פני ריקם ואלו הג' פעמי' הם בחג המצות ובחג השבועות ובחג הסוכות· והנה התועלת בזאת הראייה היא לראות ענין בית המקדש שהוא מורה על מציאות' השם יתע' ועל הגדולו' שבסודות הנמצאו' כמו שנבאר במה שיבא בע"ה ולזאת הסבה באה המצוה להקריב לשם יתע' קרבן בעת הראייה ולזה ג"כ באה מצו' החגיגה אז להורות על שהוא ראוי שישמח האדם ויהיה חוגג בזכותו לעבוד האל ולהשיגו כפי כוחו כי זה הוא תכלית השלמו' ותכלית השמח' כמו שהתבאר במקומותיו· וראוי שתדע כי לא יתחייבו באלו ג' המצות כי אם הזכרים לא הנקבות והטומטום והאנדרוגינוס שנא' כל זכורך וכבר יתחייבו עליה' בעת הראייה ביום הא' של מועדים ויש להם תשלומי על האופן שביארנו בענין החגיגה והנ' עכ"פ אם לא הביא עולת ראיה ביום הא' עובר על לא תעשה שנא' ולא יראו פני ריקם· והנה דין העבד ודין האשה הוא אחד בזה כמו שישנה דינם בשאר מצות עשה שיש בהם זמן קבוע ועוד שכבר נאמר בפרשת הקהל בבוא כל ישראל לראות את פני יי' אלהיך למדנו משם שלא יחוייב בראייה כי אם ישראל לא עבד כי אינו ישראל גמור והנה החרש והשוטה והקטן אינם בני מצות כי אינם בני דעת ולזה אינם מחוייבים בחגיגה וראיה והנה הסומא פטור מן הראייה שנא' לראות את פני יי' אלהיך ולזה הענין מורה על הראות כל אחד מהם לאחד והנה ראות השם יתע' אותנו הוא ראייה שלמה בזולת חסרון ולזה יהיה הסומא באחד מעיניו פטור מן הראייה והנה אמר הכתוב לראות שהוא תבנית נפעל לראות להורות כי בראותנו אותו יראה אותנו וישגיח בנו ובכלל הנה הוא מבוא' כי לא הוכרחנו בעצמות ללכת לבית המקדש כדי שיראה יי' אותנו כי עיניו משוטטות בכל הארץ ולזה יהיה עלותינו שם כדי שנראהו לפי מה שאפשר לנו וזה יהיה סבה אל שיראה אותנו וראוי שתדע כי מי שאינו יכול לעלות ברגליו כמו הזקן והחולה ומה שידמה להם הוא פטור מן הראייה שנא' בעלותך לראות את פני יי' אלהיך והעליה שעולה האדם לפי הנהוג הוא ברגליו והנה הטמא והערל פטורין מן הראייה כי אינן רשאין להכנס למקדש ואולם הטמא הוא מבואר בתורה והערל השוהו לבן נכר שנא' כל בן נכר ערל לב וערל בשר· וראוי שתדע כי החרש שאינו שומע אע"פ שהוא מדבר או האלם שהוא שומע פטורין מן הראי' כי התועלת המכוון בראייה לא ישלם כי אם למי שישמע וידבר כי אז יתכן לו שישאל לחכמים אשר אצלו על מה הורה כל ענין וענין מבית המקדש וכבר יתבאר זה ממה שנא' בפרשת הקהל לראות את פני יי' אלהיך וגו'· ואמר שם בענין הקהל למען ישמעו ולמען ילמדו שכל הבאי' לראו' ראויה לשמוע וללמוד והלמידה השלימה לא תהיה כי אם למי שהוא מדבר כדי שישאל מה שהוא מסופק בו· לא תזבח על חמץ דם זבחי· ר"ל דם הפסח ולפי ששחיט' הפסח הוא אחר חצות הנה יחוייב שיהיה החמץ מבוער מבתינו קוד' זמן שחיטתו והוא בחצי היום וזאת אזהרה לבני חבורה שלא יהיה חמץ ברשותם בעת שישח' הפסח לפי שהם זובחים אותו אע"פ שאיש אחר יזבח בעבורם והוא ג"כ אזהרה שלא ישחטהו אדם ויש ברשותו חמץ כי הוא זובח אותו אע"פ שהוא זובח אותו לזולתו ואחד זביחה ואחד שאר עבודות בו ולזה יהי' עובר בלא תעשה מי שזורק דמו או הקטיר אמוריו ויש ברשותו חמץ ואולם זכרה התורה הזביחה כי היא העבודה היותר קלה עד שהיא תהיה כשרה בזרים כמו שיתבאר בענין הקרבנות· ולא ילין חלב חגי עד בקר אחשוב שיהיה הרמז במה שאמר חגי אל השלמים הבאים עם הפסח ר"ל אמורי זבח חגיגת הפסח וביאר בו שהוא לא יפסל בלינה וכ"ש בשאר הקרבנות וזה כי השלמים מותרי' באכיל' עד היום הב' כמו שיתבאר בענין הקרבנות והיה לחשוב שיחשוב שיהיו מותרין למזבח ג"כ עד היו' הב' ולזה הוצרך לבאר זה כי בשר הפסח אינו מותר לאכול כי אם עד הבקר לפי משפטי התורה ומזה המקום נלמד שכל הקרב למזבח הוא נפסל בלינה ויעברו על הלנתו בלא תעשה:

ראשית בכורי אדמתך תחוייב להביא בבית ה' אלהיך על האופן שיתבאר בפרשת כי תבא ושם יתבאר שלא יתחייב להביא בכורים אלא מא"י ומשבעת המינין המיוחדי' בתור' לא"י שנא' ארץ חטה ושעורה וגפן ותאנה ורמון ארץ זית שמן ודבש וזה הדבש הוא דבש תמרים ויתחייב להביא מהנבחר מהם שנא' ראשית ושם ראשית יאמר על הקודם במעלה אמר קדש ישראל ליי' ראשית תבואתו והנה יתבאר שאם לא היו הפירות והקרקע שגדלו בו שלו אינו מביא שנאמר בכורי אדמתך והנה הבעלים חייבים באחריותם עד שיהיו הפירות בבית המקד' שנא' תביא בית יי' אלהיך ואולם זמן הבאת הבכורים הוא בחג השבועות כמו שהתבאר במה שקדם לא קוד' זה ואמנ' שאר דיני הבכורים יתבארו בע"ה בפרשת והיה כי תבא· לא תבשל גדי בחלב אמו הוא הדין לשאר בהמות וחיות טהורות שיש להם חלב אם· ואולם העוף אין לו חלב אם ואין בבשולו בחלב אסור· וראוי שתדע כי אכילתו פסולה מן התורה ר"ל אכילת בשר בחלב וזה כי התורה מנעה בבישולו שהו' לתכלית האכילה וכל שכן שמנעה אכילתו ולזה תכלול האזהרות מהבשול שתי אזהרות אזהר' הבשול והאזהרה מאכילה· כמו שכללה האזהרה מלגלות ערות בת הבת ב' אזהרות והם ערות בת הבת וערות הבת· והנה יתבאר לך שהתורה מנעה אכילת בשר בחלב כי היא זכרה זאת האזהרה בפרש' ראה אנכי ואחר אזהר' מאכילת הנבלה ושאר המאכלו' האסורות להורות כי לא די שהזהיר מאכיל' בשר בחלב אבל הזהירה גם כן מהבשול· וראוי שתדע שהמבשל בשר בהמה טהורה בחלב בהמה טמאה אינו לוקה שנאמר בחלב אמו שהוא טהורה ואין צריך לומר אם בשל בשר בהמה טמא' בחלב בהמה טהורה שאינו לוקה וכל מה שאינו חייב על בשולו אינו לוקה על אכילתו מפני בשר בחלב כי אנחנו למדנו האכילה מהבשול· ואולם בשר עוף בחלב אסור לאכול מדברי חכמים ואינו חייב על הבשול אם לא בשל לפי הנהוג בחום האש ואולם אם בשל בחמי טבריא ובמה שידמה להם אינו לוקה כי אין דרך בישול בכך וכן אם בשלו בחלב זכר פטור שנא' בחלב אמו וכן אם בשלו בחלב מתה כי איננה אם אחר שמתה וכן אם בשלו במי חלב כי אין מי חלב חלב והתורה אמר' בחלב אמו והנה זאת אזהרה נזכרת בתורה בג' מקומות בזה המקום ובפרש' כי תשא וראה אנכי וידמה שהיא נזכרה באלה המקומות להודיע הכונה בזאת המצוה מצד הענינים הנלוים לה ולפי שבזה המקום היתה התורה זוכרת המצוה אשר יכונו לעבודת השם יתע' ולהשיגו כפי כחנו כמו חגיגה והראיי' וקרבן פסח והבכורים הנה ידמה שתהיה הכונה בזאת המצוה אחד מב' דברים אם להתקרב לעבודתו יתעלה אם התרחק מלאכת בחקות שאר הגוים הרחוקים שעבודתו כי אולי היה מנהג האומות הקדומות לבשל בשר בחלב בבית עבודה זרה בבואם לחוג חגיה' ומנעה אותנו התורה מזה ואם לא מצאנו זה כתוב מהנהגיהם כי רושם נימוסי האומות ההם כבר אבד לאורך הזמן ולמחלוקת התורה עליהם ולזאת הסבה אחשוב שבאה האזהרה הזאת בפרשת כי תשא כי שם יראה שכוון במצות הנזכרות בו להרחיק מעבודה זרה מפני מעשה העגל ואפשר שהיא העידה בזה המקום להתקרב לעבודתו יתעלה וזה כי כמו שצוה השם יתעלה שלא נעשה מלאכה ביום השבת למען נתבונן בענין זאת המצוה ויתבאר לנו שהיא להעיד כי ששת ימים עשה יי' את השמים ואת הארץ וביום השביעי שבת וינפש כן צוה שלא נבשל גדי בחלב אמו להעיד שלא נקח מחכמת השם יתעלה הנראת בנמצאות השופעות ממנו שהוא כלי אל שנשיג אמתת מציאותו הקדמות כוזבות יביאנו לכפור בהתחלה הראשונה כמו שעשו קצת הקודמים שבטלו התנועות וההויה מפני קצת הקדמות כוזבות והביאם זה להאמין שתהיינה כל הנמצאות על מה שהם עליו מזולת סבה פועלת· ולזה צוה השם יתע' שנביא ראשית בכורי האדמה בית יי' ליישב בנפשותינו שהכל מאתו וצונו שלא נבשל גדי בחלב אמו ליישב בנפשותינו שנשמר שלא נשתמש בהשחתת נפשותינו בשפע השופע לנו מהשם יתעלה אשר יגדלנו ויקנה לנפשנו מציאותה כמו שיגדל החלב הגדי היונק אותו כי זה ידמה למי שיבשל הגדי וישחיתהו בחלב אמו אשר היה מכוון לזונו ולגדלו או צוה זה להעיד שנזהר שלא תביאנו רוב הטובה שנתן לנו השם יתעלה לבעוט בו כאמרו וישמן ישורון ויבעט· וכסף הרבתי להם וזהב עשו לבעל ולזה צוה גם כן שנביא ראשית בכורי האדמה לבית יי' ליישב בנפשותינו שכל הטובות הבאות לנו הם מאתו ית' כי זה ירחיקנו מהבעיטה בו בשבת רבוי הטובות ואולם בפרשת ראה אנכי העיר אותנו מצד הענינים הנלוים לזאת האזהרה תועלת לבריאות הגוף ולזה המשיך האזהרה בה שם אל האזהרה מאכילת הנ"מ אשר הם בלתי נאותי' לבריאות גופנו כמו שנבא' שם בע"ה ולא יקשה למצוא הסבה בזה למי שעיין בטבעיות ובחכמת הרפואה עיון מעט ובכלל הנה ערוב המזונות מתחלפים במהירות העכול וקשיו לא יאות כי המתעכל ראשונה יפסיד האחר ואין הנה מקום ביאור אלו הדברים ולא יקשה בעיניך איך תהיה מצוה אחת לתועלות רבות כי אתה תראה מצות השבת שזכרה בו התורה שתי תועלות· ובכלל הנה התורה תדמה לטבע וכמו שיעשה הטבע הפעולה האחת לתועלות רבות כן הענין במה שתצוהו התורה· והנה התועלות במה שכללה אותו זאת הפרשה היא במצות כבר זכרנו כל תועלותיהם אבל זכירתינו אחת אחת מהם והנה שרשי אלו המצות הם תשעה:

השרש הא' הוא שהמצוה להביא שלמי חגיגה ברגלי' והם באים מהבהמה כמו שיתבאר בעניני הקרבנות והנה באה ביום הראשון כי התורה אמרה ולא יראו פני ריקם ולזה יחוייב שתהיה הראיה ביום הראשון וביארה התורה בזה הספור כי דין החגיגה והראיה הוא אחד ולזה יתבאר כי כמו שהחגיגה יש לה תשלומין כל שבעה ושכל מי שהוא פטור מן הראיה הוא פטור מן החגיגה ומזה יתבאר שהפטור ביום הראשון מהם אינו מחוייב בתשלומין וזה מבואר בנפשו כבר נתבאר זה השרש בראשון מחגיגה:

השרש הב' הוא שהראיה איננה נוהגת אלא בזכרים מן ישראל שנאמר יראה כל זכורך והם הזכרים שהם מישראל לא העבדים כי איננה זכורך וכבר אמרה ג"כ בפרשת נצבים בבא כל ישראל לראות את פני השם אלהיך יצאו העבדים שאינם מבני ישראל והלא היו הנשים פטורות מאלו המצות לחסרון דעתן מלעמוד בסבת הראיה על הכונות הראויות בראית בית המקדש ועניניו ולזה הוא שהחרש והשוטה והקטן פטורין מהם לחסרון דעתם ועוד כי אינם בני מצות כמו שהתבאר בשרשי הכוללי' וכן ראוי שנבין מזה שהמדבר ואינו שומע ושומע ואינו מדבר פטורים מאלו המצות כי חסר דעת בהכרח בכמו אלו העמוקות כי לא יתכן לאדם להשיגם אם לא בשמיעה ודבור כי בהם ישלם לו הלמוד כדי שיתישר לעמוד על אלו הסודות וכבר תמצא שאמר בפרשת הקהל שהוא בעת הראיה למען ישמעון ולמען ילמדון הנה דקדק שיהיו שומעין ואף על פי שהקהל שם להביא הנשים והטף וכל שכן בשאר הראיות ולזאת הסבה בעינה יחוייב שיהיה מדבר כי בזולת זה לא תשלם בהם הלמידה ומזה המקום יתבאר שהטומטום והאנדרוגינוס אינם בני ראיה וחגיגה כי כל אחד מהם הוא ספק אשה כבר נתבאר זה השרש בראשון מחגיגה:

השרש הג' הוא שמי שאינו יכול לעלות ברגליו בירושלם להר הבית הוא פטור מן הראיה שנאמר בעלותך לראות את פני יי' אלהיך והנה לפי הנהוג שהיה העליה ברגליו וזה מבואר מאד ובזה גם כן יתבאר שמי שאינו יכול לכנס למקדש כמו הערל והטמא פטור מהראיה כבר נתבאר זה השרש בראשון מחגיגה:

השרש הד' הוא שהסומא באחד מעיניו פטור מן הראיה וזה כי אם דקדקה התורה בקרבנות שיהיו תמימים וזה להעיד על שלמות השם יתע' אשר הקרבנות מיוסדים להשגתו כמו שנבאר כל שכן שראוי שידוקדק שתהיה הראיה שלמה להורות על שלמות הנראה וזה כי כונת התורה בזאת הראיה היא לראות המקדש ומעניניו מה שישרה להשיג השם יתע' לפי מה שאפשר ולזה דקדקה התורה שלא יראו פני

השם יתב' רקים להעיר על שאלו הענינים אינם דבר ריק ובכלל הנה הראיה היא לפי הנהוג בשתי מינים ואלו הפעולות אשר זכרה התורה בכמו אלו הענינים ראוי שיהיו על השלמות לפי מה שאפשר' כבר נתבאר זה השרש בראשון מחגיגה :

השרש הה' הוא שהראיה באה מחולין לא ממעשר ב' ולא ממעשר בהמה אשר דינה להאכל בירושלם כמו הענין במעשר ב' וזה כי היא חובה ואין אדם פורע חובו משל הקדש אשר הוא מיוחד להאכיל לבעלים להקרבה לשם יתע' אלא אם עשו מהם שלמים כי הבעלי' אוכלים אותם אחר הקרבת האמורין לשם יתע' אך לא יתכן שיעשו מהם עול' שהיא כלה כליל כמו שמחוייב בעולת ראיה ולזה גם כן יתבאר שאין עושין שלמי חגיגה שהיא חובה במעות מעשר שני כי התורה הגבילה אותם לענייניה שהם רשות או לשלמי שמחה אמר בפרשת ראה אנכי ונתת הכסף בכל אשר תאוה נפשך בבקר ובצאן וגו' ושמחת אתה וביתך מגיד לך· הכתוב שהוא משתמש בהם במה שהוא רשות והוא אשר תשאלהו נפשו לא מה שתחייבהו התורה זולת שלמי שמחה שנא' ושמחת אתה וביתך ואול' במעשר בהמ' מפני שלא מנעה התור' ממנו זה יהי' מחוייב בו שיאכל בתוך' שלמי' ירושל' כמו שיתבא' הנה יתכן שיפר' ממנו חובה בשלמי חגיגה כבר נתב' זה השרש בא' מחגיגה :

השרש הו' הוא שהאדם חייב להביא בכורים מן הפירות כי המיוחדים לארץ כנען והם ז' המינין כאמר ארץ חטה ושעורה וגפן ותאנה ורמון ארץ זית שמן ודבש והוא דבש תמרים ויתבאר זה ממה שאמר בכורי אדמתך תביא רוצה לומר בכורי הפירות המיוחדים לארצך אחר תמורת זה בפרשת והיה כי תבא מראשית פרי האדמה אשר נתת לי השם וחייב ליתן מן המובחין שבהם כי הם קרואים ראשית באמרו קדש ישראל ליי' ראשית תבואתו · וכבר נתבאר זה השרש בראשון מבכורים :

השרש הז' הוא שצריך שיהיו כל הגידולים מאדמתו רז"ל שיהיה שרש האילן וענפיו ברשותו אבל אם היה שרש האילן ברשות אחד או ברשות הרבי' והבריכו לתוך שדהו או שיהי' הענין הפך זה אינו בכורים שנ' ראשית בכורי אדמתך שיהיו כל הגידולים מאדמתך כבר נתבאר זה השרש בא' מבכורים : **השרש** הח' הוא שאין מביאים בכורים קודם עצרת שנאמר וחג הקציר בכורי מעשיך אשר תזרע בשדה והיה זה כן כי אז יביאו בכורים מן החטה במקדש והם שתי הלחם והחטה היא קודמת לשאר המינין שנאמ' ארץ חטה ושעורה וגומ' ולזה נקרא חג שבועו' יום הבכורים ואמנם חייב להקריב קודם זה בכורי השעורים להתי' החדש לישראל ואם הביא משאר הבכורים קודם עצרת אין מקבלי' ממנו כי התורה נתנה כבוד לבכורי חטה יות' ממה שנתנה לבכורי' האחרים וזה מבוא' מהקרבנות הבאים עם שתי הלחם כבר נתב' זה השרש בד' מחלה ובג' מבכורי' :

השרש הט' הוא שהמוציא בכורים ונאכלו קודם שיביאם בבית השם יתע' חייב להפריש אחרים תחתיהם שנאמר תביא בית ה' אלהיך · למדנו מזה שהוא חייב באחריותם עד שיביאם להר הבית כבר נתבאר זה השרש בראשון מבכורים · ואולם שאר שרשי זאת המצוה יתבארו בנ"ה בפרשת והיה כי תבא :

הנה אנכי שולח מלאך וגו' עד ואל משה אמר

באור המלות

מלאך הוא נביא · כי הנביא יקרא מלאך כמו שזכרנו במה שקדם · כי שמי בקרבו · הנה קרא דברו שמו כי דבר השם יתעלה לנביא הוא מה שהגיע לנו מהידיעה בנימוס הנמצאות והשם יתע' הוא נימוס הנמצאות וסדרם ויושרם כמו שביארנו כל זה בספר מ"י ולזה יהי' הממרה בנביא ממרה בשם יתע' · ועבדתם את יי' אלהיכם · ידוע כי אין זאת העבודה שיצטרך השם יתע' אל שנשרתהו כי הוא אינו צריך לזולתו ואינה מהעבודות הנעשות לו במקדש כי הכהני' לבד יעשה וזאת המצוה היא לכל ישראל ולזה הוא מבואר כי זאת העבודה הוא שנבקש ממנו מה שיצטרך לנו במו שיבקש העבד מאדוניו מה שיצטרך לו ולזה ביארו ז"ל שזאת העבוד' היא התפלה :

ביאור הפרשה

אמר הנה אנכי שולח מלאך נביאי לפניך להנהיג אותך לשמרך בדרך אשר אתה הולך על ידי העתידות אשר יגידו לך בשמי ועל ידי הנפלאות שאעשה לך על ידו והנה יהיה באלו הנביאים מי שיביאך אל המקדש אשר הכינותי להיות ביתי שם כי הוא ינחילך את הארץ השמר מפני הנביא ושמע בקולו במה שיגיד לך בשמי כמו שאמר בפרשה שופטים ושוטרים נביא בקרבך מאחיך כמוני יקים לך יי' אלהיך אליו תשמעון אל תמר בו לבלתי שמוע אל דבריו אשר ידבר בשמי כי לא יוכל לשאת אל פשעיכם כי שמי הוא בקרבו ומאתי יצאו הדברים והממרה בו הוא ממרה בי והממרה בדברי הנביא חייב מיתה בידי שמים שנאמר בפרשת שופטים אנכי אדרוש מעמו הנה אם שמוע תשמע בקולו באופן שתעשה כל אשר אדבר על ידו הנה אשנא שונאך ואלחם מלחמותיך כי ילך מלאכי לפניך ונביאי והביאך אל הארץ אשר נשבעתי לאבותיך והכחיד כל אחד מהאומות אשר בה השמר לך שלא תשתחוה לאלהים וה"ה לזביחה ונסוך וקטור אע"פ שאין עבודת' בכך כמו שקדם ולא תעבדם דרך עבודה כמו הפוער עצמו לפעור והזורק אבן למרקולים ולא תעשה כמעשיהם · ר"ל שלא תעבדני באופן שהם עובדים אלהיהם כמו שאמר בפרשת ראה אנכי איכה יעבדו הגוים האלה את אלהיהם ואעשה כן גם אני כי הרס תהרסם האלילים האם ושבר תשבר מצבותיהם באופן שתאבד הע"ז וכל הנעשה בשבילה כמו שהתבאר בפרשת ראה אנכי כי זאת המצוה לא היתה כי אם באלילים אשר נמצאים בארצנו כי בהם אנחנו מחוייבים שנשתדל לאבדם בזה האופן לא בשאר המקומות וזה נלמד מזה הפסוק כי הוא מדבר בארץ ישראל · וכבר נתבאר זה גם כן בפרשת ראה אנכי ויתחייב לכם שתבקשו ההכרחי לכם מאתו יתע' כשתתפללו לפניו על זה והוא ישמע תפלתכם ויברך לחמך ומימיך באופן שיהיה לחמך נתן ומימיך נאמנים ויסיר מחלה מקרבך ולא תהיה משכלה ועקרה בארצך את מספר ימיך אמלא באופן שלא תמות בלא עתך · את אימתי אשלח לפניך על כל הגוים והמותי את כל העם אשר תבא בהם ויברחו ממך מרב פחדם ויראתם ושלחתי את הצרעה לפניך להזיק לאומות אשר תלחם בהם והנה אמר זה על דרך משל על השעור האלהי שיהיה נלוה לישראל בהכנעת האומות הנה לא אגרש האומות מפניך בשנה אחת כי זה יהיה סבה שלא יהיה מתיישב מהארץ כי אם מעט והוא המקום אשר תשב בו והשאר יהיה מדבר ותגדל בו חית השדה ותזיק אותך מאד לרבויה מעט מעט אגרש האומות מפניך עד אשר תפרה ואז תנחל את הארץ · ושתי את גבולך מי ים סוף ועד ים פלשתים וממדבר עד הנהר ובזה נכללה כל ארץ ישראל באורך וברוחב והוא מה שאמר וירד מים עד ים ומנהר עד אפסי ארץ כי אתן בידכם את יושבי הארץ בכללם וגרשתמו מפניך ואז אשית גבולך השעור הנזכר בתורה · לא תכרות להם ולאלהיהם ברית ר"ל שלא תכרות ברית לעובדי ע"ז כדי שתעשה עמהם שלום כי זה יהיה סבה שתכרות ברית לאלהיהם ותעבוד ע"ז אבל יהרגו או יחזרו מעבודתם לא ישבו בארץ אלו הגוים העובדים ע"ז פן יחטיאו אותך לי בשיפתוך לעבוד ע"ז ומזה יתבאר שאסור לישראל להניח' שישבו עמהם אפילו לפי שעה כי אולי בזמן המעט ההוא יחטיאו אותם לשם יתע' כי יהיה לך למוקש מגיד שאפילו אחד מהם לא נניח לשבת בארצנו כי יהיה לנו למוקש במה שיפתונו לע"ז והנה גר שער הכתוב בתורה הוא שמקבל שלא לעבוד ע"ז וכבר יתבאר שהוא ראוי גם כן שיקבל שאר המצות שנצטוו בני נח כי היה בה השלמות ביותם אל מה שיהיו מוכנים לקבל ממנו האומו' ההם וכמו שלא יתכן לישראל לעזוב קצת תורתנו ולהחזיק בקצת כן לא יותר זה לבני נח ולזה היה ראוי שיקבל עליו הגר היושב בארצנו שלא לעבוד ע"ז עם שאר המצות שנצטוו בני נח ואז נניח אותו לשבת עמנו · והנה התועלת המגיע מזאת הפרשה במצות שנזכרו בה הוא מבוא' וזה כי בשמיע' לדברי הנביא תשלם לישראל ההשגחה האלהית אשר בעבודה שולח הנביא להם · והנה מה שהזהי' שלא נעבדהו באופן שיעבדו שאר האומות אלהיה' הוא נגלה התועלת כי ראוי שלא נלמד ממעשיה' כדי שלא נתפתה לעבוד ע"ז ועוד בשכבר באר' התורה התועלת בזה וספרה כי גם את בניה' ואת בנותיהם ישרפו באש לאלהיהם ומה שצוה שנתפלל אליו ונשאל ממנו מה שיצטרך הוא מבואר התועלת לישב בדעותינו כי כל הטובות שופעות מאתו עם שבזה תדבק בנו ההשגחה האלהית כי

ענין התפלה ומהותה הוא לפי מה שנתבאר בתורה שנספר שבחי השם יתע' ואח"כ נתפלל כמו שמצאנו במשה בהתפללו לשם יתע' בראש פרשת ואתחנן והנה יסוד שבחי השם יתע' הוא מה שנוכל להשיג מאמתת מציאותו וזאת ההשגה היא סבה לדבקות השגחתו בנו כמו שביארנו ברביעי' ממ"י ומה שצוה שלא לכרות ברית לעובדי ע"ז ושלא ישבו בארצנו כבר נתבאר בתורה התועלת באלו המצות ואיך שלא יחטיאו אותנו · והנה בזאת הפרשה עם זה תועלת בדעות והוא להודיע כי השם יתעלה ישלח לישראל נביאו על דרך ההשגחה לשמרם ממה שיתכן שיוזקו בו ולהקנותם הטובות וההשגחות הבאות אליהם והנה הקדים לזכור השמירה כי ההשגחה האלהית והיא מיוחדת בזה לדבקי' בו יותר ממה שהוא בהקנאת הטובות כי היא תהיה בהודעת הדעות אשר יתכן שיקרו וזאת היתה הכונה בענין אלו ההודעות אשר תהיינה לנביא בעתידות כמו שהתבאר בשני ממ"י והיא תהיה בשעת להקנות הטובות באמצעות ההודעה כשתהיה בטובו' ובאמצעות הנפלאו' אשר תהייב' על יד הנביא והנה הוסיף להזהירם בכאן מענין ע"ז לפי שגלוי וידוע לפני השם יתע' שסופן היה לעבוד שהי ככר הארץ כמו שהתבא' בספר שופטים ומלכי' ורצה להתחכם להצילם מזה וראוי שתדע כי במה שזכר שיעשה להם אם יעבדו השם יכללו בו כל הטובות והשמר מהרעות וזה כי באמרו וברך את לחמך ואת מימיך כלל שימצאו להם המזונות ברבוי ושלא יוזקו להם בהיותם מזונים והם אבל יולידו להם דם טוב ובאמרו שיסיר כל מחלה מביניהם כלל שירפאם מהמחלה שתהיה להם ושיצילם מכל עפוש מחוץ ומכל דבר מזיק כמו הפכת הארצות ואש נופל מן השמים ומה שידמ' לזה וזה כולל שיהיה להם בגד ללבוש ובית להיות להם למחסה למסתור ואחר שיעדם בשמירתם באיש לפי מה שאפשר שב ליעד בשמירת' במין ולזה אמר לא תהיה משכלה ועקרה בארצך כי בזה כלל קיומם במין ורבוי' וזה אמרו את מספר ימיך אמלא ר"ל שלא ימותו בלא עתם ולזה לא תהי' משכלה בארצך ואח' זה יעדם על כנוס האומו' אשר יבואו בהם באופן שיברחו כלם מהם ולזה תמצא להם ארץ ישבו בה עם רבוים :

ואל משה אמר עלה אל יי' וגו' עד סוף הפרשה

הנה אחר שהודיע השם יתע' למשה אלו המשפטי' והמצות והחקים והיה זה ביום שמוע ישרא' י' הדברים אחר שעמדו העם מרחוק אמר אליו השם יתע' עלה אל יי' אתה ואהרן נדב ואביהוא ושבעים זקני ישראל כל א' לפי מדרגתו אחר שהגיד לעם כל הדברים ואת כל המשפטים והשתחויתם לשם יתע' מרחוק אך משה לבדו יהיה נגש אל יי' והם לא יגשו וא' מן העם לא יעלה עמו בהר סיני כי משה לבדו יעלה שם לא זולתו עמו ויבא משה מן ההר אל העם ויספ' לעם את כל דברי יי' אשר קדם זכרם ואת כל המשפטי' ויען כל העם קול א' ויאמרו כל הדברי' אשר דבר יי' לך נעשה כי כבר קבלו עליהם זה במה שאמרו דבר אתה עמנו ונשמעה ואל ידבר עמנו אלהי' פן נמות ויכתב משה בספ' את כל דברי יי' אשר קבלו עליה' ישר' ובכך בהסכמ' השתדל להכנים ישרא' בברית עם ה' ית' ולזה בנה מזבח שם תחת ההר והקי' שם י"ב מצבו' לי"ב שבטי ישרא' ושלח משה נערי בני ישרא' ויעלו עולו' במזבח ויזבחו זבחי שלמי' ליי' פרי' · ואחשוב כי העולו' והשלמי' הכל היו פרי' וכבשים בענו' שהיו לכלל ישרא' כי בדברי' הכוללי' לישרא' כלו יביאו פר כי הוא הגדול שבמיני' אשר יקריבו ממנו קרבן ליי' כמו שמצאנו בפר העלם של צבו' והם עשו זה בשליחותו של משה כי לא היו שם כהני' עדין והנה משה קבל חצי הדם וישם באגנו' וחצי הדם העול' והשלמי' זרק על המזבח לשם יתע' ולקח ספ' הברי' אשר כתב בו את כל דברי יי' ויקר' באזני העם בעת רצותו לכרו' ברית עמה' לראות אם הם עתה נסמכי' בהסכמ' שהסכימו לשמוע קול דברי יי' ויאמרו כל אש' דבר יי' לך נעשה ונקבל היו מצו' שיש בהם מעש' או מצו' שאין בהם מעש' כמו מצו' לא תעש' וקב' מצו' עשה שאין בהם מעשה ואז לקח משה חצי הדם שש באגנות וזרק על העם ר"ל שזרקו על קצתם לא על כל א' מהם כי כמו שבזריקה אשר תהיה על איש א' מצאנו שלא תצטרך להיות על כל חלקיו אבל יספיק שתהיה על קצת חלקיו כן הענין בזריקה אשר תהי' על העם כלו ואולי זרק על מקו' קבוץ העם והגיע הדם על קצת או זרק אותו על ראשי העם והביאור הא' נראה לנו יותר ואולם לזרוק על כל אחד ואחד מהעם איננו נכון כי יקשה זה למשה לרבוים ובזה נשלמה כריתת הברית כי דרך כורתי הברית לחלוק דבר אחד לב' חלקים באמרו והמה כרתו אותו לשנים ויעברו בין בתריו · והנה למדנו מזה שכבר טבלו קודם זה כי לא מצאנו הזאה בזולת טבילה וזה יתבאר ממה שזכרה התור' במצורע וטמא מת ועוד שכבר נזכר בזה הענין כבוס בגדים קודם מעמד הר סיני ואין כבוס בגדי' בזולת טבילה ומזה המקו' למדו רז"ל שהגר כשיתגייר נכנס בברית בג' דברים במילה וטבילה והרצאת קרבן ואולם הטביל' והרצאת הקרבן התבאר ענינם מזה המקו' ואמנם המילה לפי שקצת המצות התוריו' לא יתכן שנחזיק בהם בזולת המילה כמו מצות קרבן הפסח ומה שידמה להם והנה כמולו ישראל בעת הצטוותם על אכילת הפסח ויצוו שכל ערל לא יאכל בו ולזה נכנסו ישראל לברית באלו השלשה דברים · ויעל משה ואהרן נדב ואביהוא ושבעים מזקני ישראל אל קצת ההר להשתחוות שם מרחוק כמו שצוו באופן שלא יתקרבו אל ראש ההר אשר שם הכבוד כי שם היה נגש משה לבדו · והתבוננו בענין מציאות השם יתעלה והשיגוהו וראו שהוא אדון כל העולם לא אדון המציאות השפל לבדו כמו שיחשבו האומרים כי האלוה המנהיג הדברי' ההווים הנפסדים הוא זולת האלוה המנהיג הדברי' הנצחיים כמו הגרמים השמימיים והנה ראוהו שתחת רגליו הוא כמעשה לבנת הספיר וכעצם השמי' לטוהר וסוא הגרם השמימיי ולזה הוא אדון השמים עם היותו אדון כל הארץ ואל אלו הזקנים שהיו אצילי בני ישראל לא שלח ידו השם יתעלה להזיק להם מפני עלות השגתם בזה המושג היקר שהיה מפורסם אז כי המשיג אותו ימות כמו שאמר מנוח מות נמות כי אלהים ראינו ואמ' יעקב כי ראיתי אלהים פנים אל פנים ותנצל נפשי ואמרה התורה השמע עם קול אלהים מדבר מתוך האש כמונו ויחי אבל התענגו תענוג נפלא במה שהשיגו כאלו היו אוכלים ושותים וזהו הביאור הנאו' בזה לפי דעתינו וכן הסכימו קצת רבותינו ז"ל כי זאת ההשגה היתה נאותה ונודקת וקצתם נגוה והמה הרב רבינו משה עליו השלום נמשך לסברתם וזה ראיי המגנים זאת ההשגה ממה שאמר ואל אצילי בני ישראל לא שלח ידו מכאן שהיו ראוי' לשליחות יד והנה הפירוש בזה לפי זה הדעת השני לפי מה שאחשוב הוא שהם טעו וחשבו שיהיה השם יתע' אחד ממניעי הגרמים השמימיים ולזה אמר ראו שתחת רגליו כמעשה לבנת הספיר כי הגרם השמימיי הוא בזה התואר וכבר מה שיש בזה מהכטייה מהדמות בחמישי מספר מלחמות השם וכבר טעו בזה גדולי הפילוסופים כמו שביארנו שם · ואל אצילי בני ישרא' לא שלח השם יתע' ידו להזיק אותם על טעות' ויחזו את האלהים בעת שהיו אוכלי' ולא היו מתבודדים התבודדו' שלם מהשגת האמת בזה וכאלו זה סבה אל טעותם · ויאמר יי' אל משה עלה אלי ההרה והיה שם ואחר אתנה לך את לוחות האבן אשר יהיו בהם עשרת הדברים כתובים מכתב אלהים על דרך המופת · והתורה אתן לך והם ספורי התור' אשר יקובל בהם תועלת במדות ובדעות ואתן לך שם כלל המצות אשר הסכמתי לכתוב להורותם הדרך הישרה אשר בה תגיע להם ההצלח' ויקם משה ויהושע בן נון משרתו מבין הזקני' ויעל משה אל הר האלהים והוא הר סיני · ואל הזקני' אמר שבו לנו בזה עד אשר נשוב אליכם להשתדל בהנהגת העם לשפוט ביניהם כראוי והנה אהרן וחור עמהם להודיע אתכם הדברי' הקשי' מי בעל דברי' יגש אליהם לבורר דינו והנ' חור היה בן מרים אחותו של משה לפי הקבלה ומזה המקו' ואילך לא נזכר בתורה וקבלו רבותי' שנהרג במעש' העגל על שהיה מוכיח ישראל · ויעל משה אל ההר ויכס הענן את ההר להראות לישראל כי השם היה מדבר עמו וישכן כבוד יי' על הר סיני ויכסהו הענן ששת ימים ובסוף הששת ימים קרא השם יתע' למשה ביום השביעי מתוך הענן ומראה כבוד יי' לעיני בני ישראל כאש אוכלת בראש ההר ויבא משה בתוך הענן ויעל אל ההר ויהי משה בהר מ' יום ומ' לילה לחם לא אכל ומים לא שתה כמו שנזכר אחר זה אבל נתענג בהשגתו בהכתן לו התורה והנהגה מזיו שכינה ולא נצטרך למזון וזה כלו נוהג מנהג שאר המופתים אשר נעשו על ידי משה :

והנה התועלת המגיעים מזה הספור הם ששה :

התועלת הא' הוא בדעות והוא שמה שישיג האיש הנכבד מהשם יתע' הוא זולת מה שישיג מי שהוא שפל ממנו ולזה אמר שזקני ישרא' ישתחוו מרחוק ונגש משה לבדו אל יי' ואע"פ שכל אחד מהם ישיג הש' יתע' באופן מה חה עיון עמוק מאד וכבר ביארנו אמתתו בראשון ממלחמות יי' :

התועלת הב' הוא להודיע כי הסכים בגרי הש"י יהי' בהוצאת קרבן וטביל' כי לא

אכן שיהיה האדם קונה זה הקנין הנפלא בזולת רושם כי לא יאות שיהיה בלתי בעל דת ואח"כ בזולת פעולה גדולה יש.כ בעל דת ויענש באלו העונשין הגדולים והנפלאי' אם יעבור על מצותיה :

התועלת הג' הוא להודיע שראוי למי שיתגייר שיודיעו לו מצות התורה ודיניה כדי שידע אם יסכים לקבל כמו זה הקיום כי אין ראוי שיקובל זה הקיום השלם על צד האונס וההכרח · ולזאת הסבה לא סמך משה על מה שהודיע לישראל בערב מאלו המצו' והמשפטי' אבל רצה להשיב להם זכרונם בעת הכנסם בבריתו לראות אם יסכימו ברצונם לקבל באלו המצות :

התועלת הד' הוא בדעות והוא להודיע כי שהי השמי' הוא שהי הארץ ושכל מניעי הגרמי' השמימיי' הם עלולי' ממנו על משל אחד וזה ענין נפלא מאד כבר רמז עליו באמרו ותחת רגליו כמעשה לבנת הספיר כמו שבארנו :

התועלת החמישי הוא במדו' והוא להודיע כי הדייני' יהיה מהם מה שיצטרך לשבעים איש ועוד נוסף עליהם ראש ב"ד ולזה הגביל משה שיש בו ע' זקנים לדון דין אמת עמהם במקום משה ואהרן וחור להביא להם הדבר הקשה והנה מספר אלו הדיינין לא יצטרך בדיני ממונות כי אפי' דיין אחד דן שנ' בצדק תשפוט עמיתך ואמנם יצטרך בדיני נפשות הגדולים כמו שיתבאר במה שיבא :

התועלת הו' הוא להודיע שכבר היה שם בהר רושם הכירו ממנו הגעת הנבואה למשה אותם המ' יום שעמד משה בהר לקבול התורה בשלמות כי זה ממה שיוסיף להם התאמתות בענין התורה וזה הרושם הוא האש שהיה בראש ההר .כל ישראל רואים :

וראוי שתדע שמה שבא מהאזהרות והמצות בזאת הפרשה בא בתכלית הסדור מטוב הסדור והנה הקדים לזכור המצות אשר תצטרכנה במדות כי זה השלמות הוא קודם בסדר והתחיל בו ממה שכללה אותו מצות כבוד ההורי' והוא עשיית הטוב במדות כי הוא התכלית המכוון במדות ולזה זכר דין שלוח העבד והאמה חפשית בשנה השביעית ומצות יעוד האמה ושלא לגרוע שמנה שאר כסות ועונה כי בזה מהטוב במדות מה שלא יעלם · וכאלו באר שלא נחשוב שיגיע לנו השלמות במדות כאשר נגיע לכל בעל חק חקו ממה שהיתה לו ממשלה ושררה עלימו אבל נחוייב לנהוג זה המנהג גם בשפלים ממנו והנה הקדים דין העבד לדין האמה להיות הזכר יותר נכבד מהנקבה ואח"כ החל באזהרות אשר יקיף בהם דבור לא תרצח והחל מהרציחה בישראל להיותה היותר קשה שבזה הסוג וביאר שאם לא ימות המוכה יהיה העונש ממון ולפי שבזה הענין יהיה העונש מיתה אם ימות המוכה המשיך לזה מה שיזיק האדם לזולתו שיהי' ענשו מיתה ולזה זכר דין מכה אביו ואמו ואחר זה זכר דין גונב נפש כי הוא תחת דבור לא תגנוב הבא אחר לא תרצח ואח"כ זכר דין מקלל אביו ואמו כי הוא תחת דבור לא תענה ברעך עד שקר כמו שביארנו במה שקדם · ואח"כ שב להשלים דיני מה שיוכלל תחת דבור לא תרצח ולזה הודיע דין רציחת עבד כנעני להיותו למטה מישראל כי איננו בן תורה בשלימות ואח"כ הודיע דין הפלת הולדות שהם בלתי שלמי הבריאה ולזה יהיה דינם דין ההיזק אשר יהיה באברי הגוף כי הם כמו אבר מאברי האם ואחר זה ביאר דין ההיזק אשר יהיה באברי הגוף לישראל כי הם למטה מתולדות כי תולדות הם בקיימם להיות בריאה שלמה ואין הענין כן באברי הגוף ואח"כ ביאר דין ההיזק שיהי' באברי הגוף בעבד כנעני להיותו למטה מישראל כמו שזכרנו במה שקדם ואחר שהשלים לזכור דיני ממונות החבלות שיעשה האדם בזולתו שב לזכור דיני מיני החבלות שיעשה ממין האדם בזולתו והחל מהיותר קשה שבזה הסוג והוא שימית שורו איש או אשה מישראל ואח"כ הודיע איך יהיה דינו אם המית שורו עבד כנעני להיותו למטה מישראל כמו שקדם ואחר כן ביאר דיני ההיזק שיגיע מממון האדם לממון חבירו וזכר בזה דיני הבור והשור וההבער והאש שהגיע היזק מהם וכבר ביארנו למה סדרה התורה אותם בזה הסדור ולמה הפסיק אותם בענין הגנבה ואחר שהשלים לזכור מה שיגיע בו נזק מהאדם או מממונו לזולתו בידים בא להזכיר המקים שיגיע מהאדם לזולתו בממונו לא בידים אבל בעבור שלא שמר כראוי וזכר בזה דיני השומרים ד' על מדרגותיהם באופן הנהוג והשלמות וסבת הסדור הבא בזכירתם הוא מבואר מדברינו במה שקדם · ואחר שהשלים זה בא לזכור ההיזק שיגיע מהאדם לזולתו שיהיה בו הנאה לכל אחד מהחלקים ולזה באר דיני המפתה כי הוא הזיק לאבי הנערה והיה בזה הנאה לפועל ולמקבל והמשיך לזאת המצוה ענין הכשוף וגלוי ערות הבהמה ועבודת ע"ז לסבה שזכרנו במה שקדם ואחר זה בא לזכור ההיזק שיגיע מהאדם לחבירו במה שלא יוכר היותו נזק כמו שיכאיב לבו בדבריו או יזיקהו בממון באופן שיחשוב שכבר נעשה כרצונו ושאין בזה פשע כמו האונאה במקח וממכר והרבית שישתעבד בו הלוה והנה זכר הגר תחלה ואח"כ האלמנה והיתום ואח"כ העני לסבה שזכרנו במה שקדם ואח"כ זכר במה שיעשה האדם כנגד זולתו בדבריו או בממון והוא לא ירגיש בו כמו שיקלל האדם המנהיגים וראשי העם בזולת ידיעתם או שיאחר המתנות אשר ראוי שיתנם לכהנים או למי שידמה להם וכלל בזה שלא יקדימם יותר מן הראוי באופן שלא יזיק לכהן ולזה חוייב להטפל בבכור ז' ימים ואח' כן זכר דיני מה שיעשה האדם כנגד עצמו במה שלא ירגיש שיגיעהו נזק בו כמו אכילת הבשר חוץ למחיצתו או אכילת הטרפה ואלו המיקין הם מתיחסים לנזקים שיהיו בממון ובדבור שלא יורגש בהם אבל יחשב באלו שיגיע בהם תועלת והנאה והנה הנזק שיגיע מאכילת הבשר חוץ למחיצתו הוא שזה יהיה סבה אל שתעלם ממנו הסבה אשר בעבורה צוה ה' שלא תאכל זה הבשר כי אם תוך זה הגבול ואח"כ זכר דיני מה שיעשו הדיינין שלא יחשבו להם פשע בזה אשר אולי יהיה סבת להגעת ההיזקים באנשים בגוף או בממון ולזה הזהיר שלא ישמעו דברי בעל דין אחד שלא בפני חבירו ושלא יניחו הרשע ואיש החמס להעיד כי אולי יעיד שקר ושלא לדון להריגה אם לא היו המחייבים יות' על המזכין שנים או יות' ושיגיד כל אחד מהדיינין דעתו ולא יעלימהו ושיטו אחרי רבים לממון או לזכות בדיני נפשות ולזה שלא יהדר דל בריבו כי בזה הענין יעשה הדיין עול ויחשוב לעשות מצוה וכן אם יטה משפט האיש הרשע וכב' הפסיק בזה בזכירת המצות אבידת הרשע ופריקת המשא מעל בהמתו כי גם בזה יחשב לעשות טוב ויעש' הרע אם ימנע מזה ואחר זכר שמי שנצטדק בדין בדיני נפשות לא נשיב דינו לחייבו כי בזה יחשוב לעשות יושר והרחיקתהו התורה מזה כי ראוי שנתרחק מהריגת הנפשות אם לא יביאה ההכרח אל זה ואח' שיש בכאן סבה יתכן שנפטרהו בה אין ראוי שנשיב דינו אחור לחייבו ואח' זה הזהיר שלא יקח הדיין שוחד אפילו שלא להטות הדין ושלא ילחץ הגר למאסו אותו כי זה כולו יהיה סבת שיעות הדין והוא לא ישער ואחר שהשלים לזכור דיני מיני ההיזקים שיגיעו מהאדם לחבירו בכל אופניהם שב להזכיר מה שיוכלל בדבו' זכור כמו השביעית ושבת וביאר שבזה תועלת במדות להטיב לעניים ולהיות המנוחה לבעלי העמל ובזה תועלת גם כן בהשגת השם יתעלה כמו שביארנו במה שקדם ולזה הזהי' בזה המקו' מהשבע בע"ז ומקריאת האנשים לעבודה להעיר כי יש באלו המצות שמירה להרחיק האדם מע"ז ולזאת הסבה היתה גם כן מצות החגיגה ברגלים והראייה כי בזה תישרה להשיג השם יתע' כמו שזכרנו ולזכירת יציאת מצרים אשר בה מהישרה להשיג השם יתעלה מה שלא יעלם וצוה שלא נזבח על חמץ דם הפסח וצוה שלא נלין אמורי שלמי חגיגה עד הבקר לכבוד השם יתעלה כי זה קרב אליו · וראוי שיקרבהו לו בעת יותר נבחר וצוה להביא ראשית בכורי האדמה בית יי' ושלא נבשל גדי בחלב אמו כי כל אלו תחת דבור זכור באופן מה כי יש בהם תועלת במדות ובדעות וצוה ג"כ אחר זה שלא נמרה על פי הנביא כי בשמיעה אל דבריו תועלת במדות ובדעות וכאלו שיתה זאת המצוה תחת דבור זכור אחר כן הזהי' מעבוד ע"ז וצוה לאבד הע"ז ומשמשיה והוא תחת לא יהיה לך ואחר כן צוה לעבוד ה' ית' והוא תחת דבור אנכי :

פרשת תרומה

ויקחו תרומה עד ועשו ארון עצי שטים

ביאור המלות וקצת דברי הפרשה

ויקחו לי תרומה הרצון בו שיפרישו אותה לשמי וידמה שזאת התרומה הוא זולת התרומה שרמז שיה באמרו מאת כל איש אשר ידבנו לבו תקחו את תרומתי · וזה שכבר נזכר בפרשת אלה פקודי כי כסף העשוי למלאכת המקדש הפרישוהו ישראל כשנתן כל א' מהם מבן כ' שנה ומעלה מחצית השקל והנה זאת התרומה היתה מוגבלת לא היתה נוספת מצד הנדבה ולא נגרעת מצד העדר הנדבה ועליה אמר ויקחו לי תרומה על צד הצואה וכבר היתה שם תרומה אחר' שהית' לפי הנדבה והיא תנופת הזהב ושאר העניינים הכוללים מכהנו שהיו צריכים למלאכת הקדש כמו שנזכר בפרשת ויקהל כל נדיב לבו הביאו הח וכזם וגו' כל איש אשר נמצא אתו תכלת וארגמן וגו' והנשיאים הביאו את אבני השוהם ואבני המלואים והנה כלל שאר מיני אלו התרומות במה שאמר וזאת התרומה אשר תקחו מאתם ולזה זכר שם הכסף עם הזהב והנחש' והנה הכסף בא נקט לגלגול' והזהב והנחשת היא בא נדבה או אולי היה שם כסף גם כן שיהיה בא נדבה ולא נכלל במלאכת המקדש הנזכרת בפרשת ואלה פקודי ואולם עשו ממנו כלי שרת · תכלת הוא צמר צבוע בצבע שעינו דומה לעין היס או לעין השמים והארגמן הוא צמר צבוע אדום ותולעת שני הוא צמר צבוע בצבע אדום נר"ל בלעז ואין אדמימותו במדרגת אודם הארגמן · ושש הוא מן הפשתים הנבחרי' וכשיהי' חוטו כפול לששה הרי נקרא שש או שש משזר וכשלא היה חוטו כפול ששה נקרא בד וזה כלו לפי מה שיורה עליו תרגום כי בד יורה על היחידות ושש על הו' ושם הענין בעצמו הוא פשתים או בוץ · ועזים הוא הצמר הרך הצוה נעזים סביב שרשי השערות הקשות והוא בתכלית הרכו' ועורות אילים מאדמים הם עורות אילים צבועים בצבע אדום גו"דא מכ"סי בלעז ועורות תחשים אחשוב כי הם תישים גדולים ועורותיהם יותר חזקים ויתר קשים ויותר נבחרי' מהשאר על כן כתוב ואנעלך תחש שהו' הנבחר שבעורות לעשו' מנעלי' ורז"ל אמרו שהוא מין חיה היה לשעה כזין הרבה · ועצי שטים הוא ממין הארזים יתכן שכרתו איש אותם באחד מהם מהמקומות אשר עברו בהם לעשות מהם שולחנות ומה שידמה להם והתנדבו אותם מי שנמצאו בידיהם כמו שמפורש בפרשת ויקהל · שמן למאור הוא שמן זית זך כתית והיה נבחר מאד ולזה לא נמצא כי אם ביד הנשיאים כמו שמפורש בפרשת ויקהל · שמן המשחה · הוא שמן מרוקח עם הבשמים יבא זכרונם במה שיבא ובו היו מושחים הדברים שרוצים לקדש כמו המשכן וכליו והכהנים על האופן שהתבאר והנה בקטרת הסמים היו נכנסים בשמים יבא זכרונם במה שיבא · אבני שוהם · הם אבנים טובות היו בכתפות האיפוד ובחושן ג"כ היתה נכנסת עם שאר אבנים טובות יבא זכרונם במה שיבא והם אבני מלואי' שזכר בזה המקום וקראם אבני המלואים כי היו עושים להם גומא בחושן וממלאים אותה האבנים עם למלאת הגומא ההוא · ועשו לי מקדש · הוא מצות עשה וזאת העשייה יחוייב שתהיה לשמו יתע' שנאמר ועשו לי ויחוייב היותה ביום כמו שהתבאר בשרשים הכוללים והנה עשיית זה המקדש הוא שנעשה אוהל או בית ויהיו שם כלים מוגבלים בתואר הנזכ' במה שיבא והנה נקרא זה המקו' מקדש להיותו קדוש כי הוא מוכן לעבוד בו השם יתע' והוא ג"כ מעיד על מציאותו כמו שנבא' במה שיבא בג"ה ולזה אמר ושכנתי בתוכם ר"ל כי זה המקד' יהיה סבה שתהיה שכינתי בתוכם וראוי שיהיה המקדש נעשית מן כלל ישראל או שיתנדבו אותם העניינים יחידים לצבור ולשם יתע' שנא' ועשו לי מקדש וראוי היה להיות כן לפי שענינו משותף לכל ישראל ולזה תמצא שעבודת אהל מועד היתה באה משל צבור שוה בשוה כמו שנבאר בפרשת תשא · וראוי שלא יעלם שזאת המצוה איננה בא' זה מקום הזדמן מהמקומות אבל במקום אשר יבחר יי' כמו שנזכר ולזה אמר בפרשת ראה כי לא באתם עד עתה וגו' ועברתם את הירדן וישבתם בארץ והיה המקום אשר יבחר יי' והוא המקום אשר כשנגלה ענינו לא הותר להיות המקדש אלא בו וזה המקום הוא בהר המוריה ועליו אמר דוד בספר דברי הימים זהו בית יי' אלהים וזה מזבח לעולה ועליו אמר בספר תלים זאת מנוחתי עדי עד ובזה המקום היה בית המקדש ולא הותר להיו' המשכן אלא בו אחר הגלותו · ואולם המשכן שהי' במדבר היה לפי שעה לחנך ישראל לעבודת השם יתעלה באופן שיהיו לו לעם וינחילם את הארץ ולא סרו שלא היה להם משכן או בית עד שנגלה להם מקום בית עולמים · ולזה לא תנהג זאת המצוה אלא במקום ההוא שיהיה בו בית המקדש בהר המוריה · ככל אשר אני מראה אותך את תבנית המשכן ואת תבנית כל כליו יעשו לי עתה מקדש במדבר וכן תעשו לדורות ר"ל שתעשו צורת המשכן וכליו על זה האופן ואולם שיעור המשכן לא יחוייב שלא יוסיף על זה השיעור וזה דבר מבואר מהבנין שעשה שלמה על פי נביא כמו שהורוהו דוד אביו באמרו הכל בכתב מיד יי' עלי השכיל · ומזה המקום יתבאר ששעורי הבית ההוא יחוייב שיהיו נודעים על פי נביא כמו שנודע אלו השעורים על ידי משה · וראוי שגם כן יהיה שם מלך וכהן גדול וסנהדרי גדולה כמו שהי' במשכן הנעשה על יד משה כי הוא היה מלך ונביא והיה שם אהרן שהיה כהן גדול ושבעים איש מזקני ישר' שהיו סנהדרין וכן הענין במקדש שעשה שלמה וראוי היה להיות כן כי אלו העניינים הגדולים המשותפים לישרא' בכללם ראוי שיעשו ע"י מי שיכללום בהנהגותיהם בכל אופני ההנהגה ולזה אמרו שאין מוסיפין על העיר ועל העזרות אלא בכל אלו התנאים ולמדו זה ממה שאמר בזה המקום וכן תעשו · וכן לא יחוייב שיהיו כלי המקדש מהמתכות הנזכרים בכאן כי לא צוה אלא שיעשו אותם בזה התבנית שזכר לא מהמתכות שזכר ואמנם יהיה זה למצוה מן המובחר ואין ספק שמצות עשיית המשכן או המקדש נוהגת לדורות כי כבר נזכרו בתורה מצות רבות נוהגות לדורות לא ישלמו אלא בה והנה התועלת בזאת המצוה כבר זכרנוהו ויתבאר ביאור שלם במה שיבא :

ועשו ארון עצי שטים וגומר עד ואת המשכן

ביאור המלות וקצת דברי הפרשה

הנה הארון לא היו לו רגלים לפי הנראה מהפשט וקומתו היתה אמה וחצי כשנמדוד מבחוץ וכן היה גובה השלחן עם רגליו והנה עוביו לא נודע לנו מפשטי הכתוב ועל"פ היה עוביו כאצבע אל שיתקיים זמן ארוך כפלא וכבר יתבאר לך שזאת המדה היתה מבחוץ שאם בזולת הרוחב והאורך מפני' היה הכפר' נופל בתוך הארון כי היה ארכו כארך הארון ורחבו כרחבו וצפית אותו זהב טהור אין ספק שזה הצפוי לא היה באופן צפוי הזהב לכסף שהוא קליפה דקה מאד כי לא ידבק הזהב בעץ בזה האופן ולא יהיה לו קיום · ולזה הוא מבואר ששלשה ארונות נעשו אחד מעץ ואחד מזהב נכנס לתוכו בצמצום ואח' מזהב מקיף בו בצמצום · וכבר היו זה באופן שכל ארון העץ היה מצופה זהב ועובי ארונות הזהב לא נודע ועל"פ היה להם עובי מורגש כדי שיושלם להם הקיום ולא יתכן שיהיה עובי ארונות הזהב טפח כמו שאמרו ז"ל כי לא יתכן שישלם אחד מאלו הארונו' בזה העובי מכל הזהב הנזכר בא"ה פקודי העשוי למלאכה וזה יתבאר למי שעיין בה"נדסה עיון מעט ואולם אמרו זה ז"ל להורו' על שכבר היה לאלו הארונות עובי מורגש · ועשית עליו זר זהב סביב · הוא סבוב מזהב מקיף על עליוני הארון מבחוץ כדי שיכנס בו הכפרת ויחזיק בו · ויצקת לו ארבע טבעות זהב · רצה שיעשו אלו הטבעות על צד ההתכה כדי שיהיה התדבקותם מעצמותם ויהיו יותר חזקים · על ארבע פעמותיו · ר"ל זויותיו והוא מענין פעם כי הפעם הוא השנוי והעדר ההתדבקות וכן הענין בזויות כי בהם יחלקו השטחים המקיפים בדבר קצתם מקצת והנה היו שתי טבעות מהם על הצלע האחד מצלעות הרוחב ושתי טבעו' על צלעו השנית ובהם היו נכנסים הבדים המצופים לשאת הארון בהם והיה זה כן מפני שהעדות הנתן בארון היה דבר שלם בעצמותו והדבר השלם הוא מה שלא יחסר בו דבר רצה השם יתעלה שימצא בו השלמות בארון בכל הפנים עד שלא יחסר בו דבר אבל ימצא תמיד מוכן אל השלמות מבלי שיצטרך להביא בו דבר מחוץ · כרובים · הם כצורות בן אדם צעיר הימים וקראו צעירי הימי' רובים מפני גדול הכפלא הכמצ' בהם ותסי' הכ"ף בזה השם כמו כ"ף הדמיון והשתמשו בו כאלו היתה שרש · מקשה · ר"ל שיעשה זה הכפרת כשיקיש בקורנס על עשת הזהב באופן שיעש' הכרובי' בזאת ההקשה משני קצות הכפרת כדי שיהיו הכרובי' והכפרת מחתיכה אחת במספר והנה היו הכרובים פורשי כנפים למעלה כאלו ירצו לעוף להגביה עצמו למעלה ובזה האופן היו סוככים בכנפיהם על הכפרת כשו היו כנפיהם סוכה עליה והכרובי' היו הופכים פניהם איש אל אחיו ועם היות פניהם איש אל אחיו היו פניהם נוטות למטה אל אמצע הכפרת כשו הם מביטים אל מה שלמטה מהסיכתת את הכפרת על הארון מלמעלה במדרגת כסוי ואל הארון תתן קודם זה את העדות אשר אתן אליך והם ב' לוחות אבנים כמו שנזכר בספר מלכי' אין בארון רק ב' לוחו' האבני' אשר הניח שם משה בחור' והנ' זכר בזה המקו' שני' כתיב' בעדו' בארון להורו' שאין ראוי שיושם הכפורת על הארון כי אם אחר שינתן בו העדות כדי שלא ימצא בו החסרון בדרך

שיצטרך

ואל הזקנים אמר · בצאתו מן המחנ׳ : שבו לנו בזה · ונתעכבו כאן עם שאר העם במחנה להיות נכונים לשפוט לכל איש ריבו : חור · בנה של מרים היה ואביו כלב בן יפונה שנ׳ ויקח לו כלב את אפרת ותלד לו את חור אפרת זו מרי׳ כדאיתא בסוטה : מי בעל דברי׳ · מי שיש לו דין : ויכסהו הענן · רבותינו חולקי׳ בדבר יש מהם אומרים אלו ששה ימים שמראש חדש : ויכסהו הענן · להר ויקרא אל משה ביום השביעי לומר עשרת הדברות ומש׳ וכל ישר׳ עומדי׳ אלא שחלק הכתוב כבוד למשה ויש אומרי׳ ויכסהו הענן למשה : ששת ימים · לאח׳ עשרת הדברות והם היו בתחל׳ ארבעים יום שעלה משה לקבל לוחו׳ ולמדך שכל הנכנס למחנה שכינ׳ טעון פרישה ששה ימים : בתוך הענן · ענן זה כמין עשן הו׳ ועשה לו הקב״ה למשה שביל בתוכו :

הסלת ואלה המשפטים

ויקחו לי תרומ׳ · לי לשמי : תרומה · הפרשה יפרישו לי ממונם נדבה : ידבנו לבו · לשון נדב׳ והוא לשון רצון טוב פייש״נט בלע״ז : תקחו את תרומתי · אמרו רבותינו שלש תרומות אמורו׳ כאן אחת תרומת בקע לגלגלת שנעשו מהם האדני׳ כמו שמפורש באלה פקודי ואחת תרומת המזבח בקע לגלגלת לקופו׳ לקנות מהן קרבנות צבור ואחת תרומ׳ המשכן נדבת כל אחד ואחד שלש עשרה דברים האמורי׳ בענין כלם הוצרכו למלאכת המשכן או לבגדי כהונה כשתדקדק בהם : זהב וכסף ונחשת וגו׳ · כלם באו בנדב׳ איש איש מה שנדבו לבו חוץ מן הכסף שבא בשו׳ מחצית השקל לכל אחד ולא מצינו בכל מלאכת המשכן שהוצרך שם כסף יותר שנ׳ וכסף פקודי העדה וגו׳ : בקע לגלגלת וגו׳ · ושאר הכסף הבא שם בנדבה עשאוהו לכלי שרת : תכלת · צמר צבוע בדם חלזון וצבעו ירוק : וארגמן ·

ואל הזקנים · הידועי׳ הם שראו השם הנכבד : והנה אהרן · גם הוא בכור היה ואולי היה חור והוא מהשבעי׳ ושניהם ידינו תחת משה עד שובו וכבר פירשתי כי יתרו לא בא רק בשנה השנית : ויעל ויכם · וכבר כסה הענן בששה לחדש : וישכון · וכבר שכן הכבוד כי כן כתו׳ וירד יי׳ אל הר סיני ועוד ומש׳ נגש אל הערפל אשר שם האלהי׳ : ויכסהו הענן · את משה ואדם לא ראהו : ויקרא אל משה ביום השביעי · ואין צורך לשאלת הגאון למה לא עלה לראש ההר בתחלת עלותו כי לא יוכל לעלות כי אם ברשות : ומראה · הנה ההר כולו מכוס׳ ענן ובראשו הכבוד שהשם הנכבד היה נראה כאש אוכלת : ויבא ויעל אל ההר · הטעם אל ראש ההר ששם הכבוד : ויהי משה בהר · שלא ירד וכתו׳ על אלה הארבעי׳ יום לחם לא אכלתי ומים לא שתיתי וזה פלא גדול לא נהיה כמוהו לפניו :

אשר נתן לבניו דת תמימה · אשר יוציא לאור כל תעלומה : יביננו דבר חכמה רשומה · בפרשת ויקחו לי תרומה :

וידבר · בעלותו אל ראש ההר דבר לו על דבר המשכן והטע׳ שיעשו מקדש לשם הנכבד וישכון בתוכו ושם ידבר עם משה ולא יעלה אל ההר · מלת ויקחו לי כגזירת סורה לי שיסור הנקרא ממקומו ויקרב אליו וכמה שיקח מאתו ויתן לי וכמה קחי לי מעט מים : וזאת · אמר הגאון לא מצאנו כסף במשכן כי אם כסף פקודי העד׳ אם כן איך כתוב כי הכסף נדבה והוא השיב כי כסף אחר היה נדבה לצורך שלחן כסף כי לא יתכן שלא יהיה שם שלחן לתקן עליו שום דבר או לחתוך או לרחוץ עליו ולחצוצרות ולמזרקים לפי דעתי אין צורך כי הכתוב לא חשש להוציא דבר אחד מששה עשר דברים כי החמשה עשר היו נדבה וכמוהו אלה בני יעקב אשר יולד לו

יד וְאֶל־הַזְּקֵנִים אָמַר שְׁבוּ־לָנוּ בָזֶה עַד אֲשֶׁר־נָשׁוּב אֲלֵיכֶם וְהִנֵּה אַהֲרֹן וְחוּר עִמָּכֶם מִי־בַעַל דְּבָרִים יִגַּשׁ אֲלֵהֶם׃
טו וַיַּעַל מֹשֶׁה אֶל־הָהָר וַיְכַס הֶעָנָן אֶת־הָהָר׃ וַיִּשְׁכֹּן כְּבוֹד־יְהוָה עַל־הַר סִינַי וַיְכַסֵּהוּ הֶעָנָן שֵׁשֶׁת יָמִים וַיִּקְרָא אֶל־מֹשֶׁה בַּיּוֹם הַשְּׁבִיעִי מִתּוֹךְ הֶעָנָן׃ וּמַרְאֵה כְּבוֹד יְהוָה כְּאֵשׁ אֹכֶלֶת בְּרֹאשׁ הָהָר לְעֵינֵי בְּנֵי יִשְׂרָאֵל׃ וַיָּבֹא מֹשֶׁה בְּתוֹךְ הֶעָנָן וַיַּעַל אֶל־הָהָר וַיְהִי מֹשֶׁה בָּהָר אַרְבָּעִים יוֹם וְאַרְבָּעִים לָיְלָה׃

ק״ח · עזי״אל · סימן · חנ״ני · סימן :

וּלְסָבַיָּא אֲמַר אוֹרִיכוּ־לָנָא הָכָא עַד דִּי־נְתוּב לְוָתְכוֹן וְהָא אַהֲרֹן וְחוּר עִמְּכוֹן מַן־דְּאִית־לֵיהּ דִּינָא יִתְקְרֵיב לְקֳדָמֵיהוֹן׃ וּסְלֵיק מֹשֶׁה לְטוּרָא וַחֲפָא עֲנָנָא יַת־טוּרָא׃ וּשְׁרָא יְקָרָא־דַייָ עַל־טוּרָא דְסִינַי וַחֲפָהִי עֲנָנָא שִׁתָּא יוֹמִין וּקְרָא לְמֹשֶׁה בְּיוֹמָא שְׁבִיעָאָה מִגּוֹ עֲנָנָא׃ וְחֵיזוּ יְקָרָא דַייָ כְּחֵיזוּ־אֶשָּׁתָא אָכְלָא בְּרֵישׁ טוּרָא לְעֵינֵי בְּנֵי יִשְׂרָאֵל׃ וְעַל מֹשֶׁה בְּגוֹ עֲנָנָא וּסְלֵיק לְטוּרָא וַהֲוָה מֹשֶׁה בְּטוּרָא אַרְבְּעִין יְמָמִין וְאַרְבְּעִין לֵילָוָן׃

פרשה

א וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר׃ דַּבֵּר אֶל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְיִקְחוּ־לִי תְּרוּמָה מֵאֵת כָּל־אִישׁ אֲשֶׁר יִדְּבֶנּוּ לִבּוֹ תִּקְחוּ אֶת־תְּרוּמָתִי׃ וְזֹאת הַתְּרוּמָה אֲשֶׁר תִּקְחוּ מֵאִתָּם זָהָב וָכֶסֶף וּנְחֹשֶׁת׃ וּתְכֵלֶת וְאַרְגָּמָן
ה וְתוֹלַעַת שָׁנִי וְשֵׁשׁ וְעִזִּים׃ וְעֹרֹת אֵילִם מְאָדָּמִים וְעֹרֹת תְּחָשִׁים וַעֲצֵי שִׁטִּים׃ שמן

פרשה

וּמַלֵּיל יְיָ עִם־מֹשֶׁה לְמֵימַר׃ מַלֵּיל עִם־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְיַפְרְשׁוּן קֳדָמַי אַפְרָשׁוּתָא מִן כָּל־גְּבַר דְּיִתְרְעֵי לִבֵּיהּ תִּסְּבוּן יַת־אַפְרָשׁוּתִי׃ וְדָא אַפְרָשׁוּתָא דְתִסְּבוּן מִנְּהוֹן דַּהֲבָא וְכַסְפָּא וּנְחָשָׁא׃ וְתִכְלָא וְאַרְגְּוָנָא וּצְבַע זְהוֹרִי וּבוּץ וּמַעְזֵי׃ וּמַשְׁכֵי דְדִיכְרֵי מְסַמְּקֵי וּמַשְׁכֵי דְסַסְגּוֹנָא וְאָעֵי שִׁטִּין׃ מישחא

ואל הזקנים חד מן מ״דימן חד וחד ואל וסי׳ מצויין בכמ׳ רבת׳ : וישכן ה׳ ד׳ חס׳ וא׳ מל׳ וסי׳ וישכן כבוד יי׳ · ישר׳ בטח בדד · וישכן הענן · וישכן בירושלם · וישכון ערים נבחרות · בתרא מל׳ : ויקרא אל משה ב׳ וסי׳ וישכן כבוד יי׳ · ויקרא אל מ׳טה דריש סיפרא : ומראה ז׳ קמץ וסי׳ ומראה כבוד יי׳ · ומראה הנגע עמק · ומראה הנתק · ומראה אש לילה · ומראה האפנים כעין אבן תרשיש · ומראה הילדים האכלים · ומראה הערב והבקר · וא׳ פתח ומראה ולא בחידת : דבר אל בני ישראל ... ויקחו ז׳ רפין נמסר בסדר בא אל פרעה : וזאת י״ז ר״פ וסי׳ ... וזאת תורת האשם · וזאת תורת זבח השלמים · וזאת תהיה ... משמרת משאם · וזאת תורת הנזיר · וזאת התורה החקים ... וזאת ליהודה · וזאת התרומה אשר תרימו · וזאת לכם ה... שנית תעשו · וזאת לפנים בישרא׳ : זהב וכסף ג׳ וסי׳ וזאת התרומה ...

בעל הטורים

וישכן · ה׳ במ׳ וישכן כבוד יי׳ על הר סיני · וישכן הענן במדבר פארן · וישכן ישראל בטח בדד · וישכן בירושלם עד עולם · וישכן ערים נכחדות · לומר שכבוד יי׳ ששכן על הר סיני הי׳ עמהם לעולם כל זמן שלא הרשיעו במעשיהם אבל משהרשיעו וישכן ערים נכחדות ונחרב הבית ונסתלקה השכינה :

תרומה

ויקחו לי תרומה · פתח דבר אל בני ישראל בלשון פיוס כמו דברו על לב ירושלם בשביל שהיה בו תקרון פייסם והיה במדר׳ א״ר אבהו ומה לעשות משכן כ״וד וכפרה לישראל · אמר דבר אל בני ישראל לשון פיוס הדוחקים את ישראל ונוטלין את ממונן מה הוא עליהן · תרומה אותיות ת״ס תורה שהתורה ניתנה למ׳ יום היא לאוכלי תרומ׳ כההיא דאמרי׳ לא ניתנה התורה אלא לאוכלי המן׳ שנית לה לאוכלי תרומה וזהו ויקחו לי לשמי שכל מי שעוסק בתורה כאלו לוקח לי שאין לו להקב״ה בעולם אלא ארבע אמות של הלכה בלבד · ועל כן סמך פרשה ויקחו לי תרומה לפרשת של תורה : ויקחו לי תרומה · עשו לי מקום מקדש אחד שבהר הבית

שֶׁמֶן לַמָּאֹר בְּשָׂמִים לְשֶׁמֶן הַמִּשְׁחָה וְלִקְטֹרֶת הַסַּמִּים: אַבְנֵי־שֹׁהַם וְאַבְנֵי מִלֻּאִים לָאֵפֹד וְלַחֹשֶׁן: וְעָשׂוּ לִי מִקְדָּשׁ וְשָׁכַנְתִּי בְּתוֹכָם: כְּכֹל אֲשֶׁר אֲנִי מַרְאֶה אוֹתְךָ אֵת תַּבְנִית הַמִּשְׁכָּן וְאֵת תַּבְנִית כָּל־כֵּלָיו וְכֵן תַּעֲשׂוּ: ס

וְעָשׂוּ אֲרוֹן עֲצֵי שִׁטִּים אַמָּתַיִם וָחֵצִי אָרְכּוֹ וְאַמָּה וָחֵצִי רָחְבּוֹ וְאַמָּה וָחֵצִי קֹמָתוֹ: וְצִפִּיתָ אֹתוֹ זָהָב טָהוֹר מִבַּיִת וּמִחוּץ תְּצַפֶּנּוּ וְעָשִׂיתָ עָלָיו זֵר זָהָב סָבִיב: וְיָצַקְתָּ לּוֹ אַרְבַּע טַבְּעֹת זָהָב וְנָתַתָּה עַל אַרְבַּע פַּעֲמֹתָיו וּשְׁתֵּי טַבָּעֹת עַל־צַלְעוֹ הָאֶחָת וּשְׁתֵּי טַבָּעֹת עַל־צַלְעוֹ הַשֵּׁנִית: וְעָשִׂיתָ בַדֵּי עֲצֵי שִׁטִּים וְצִפִּיתָ אֹתָם זָהָב: וְהֵבֵאתָ אֶת־הַבַּדִּים בַּטַּבָּעֹת עַל צַלְעֹת הָאָרֹן לָשֵׂאת אֶת־הָאָרֹן בָּהֶם: בְּטַבְּעֹת הָאָרֹן יִהְיוּ טו הַבַּדִּים לֹא יָסֻרוּ מִמֶּנּוּ: וְנָתַתָּ אֶל־הָאָרֹן אֵת הָעֵדֻת אֲשֶׁר אֶתֵּן אֵלֶיךָ: ועשית

מִשְׁחָא לְאַנְהָרוּתָא בּוּסְמַיָּא לִמְשַׁח רְבוּתָא וְלִקְטֹרֶת בּוּסְמַיָּא: אַבְנֵי בֻרְלָא וְאַבְנֵי אַשְׁלָמוּתָא לְשַׁקָּעָא בְּאֵפוֹדָא וּבְחוּשְׁנָא: וְיַעְבְּדוּן קֳדָמַי מַקְדַּשׁ וְאַשְׁרֵי שְׁכִינְתִּי בֵּינֵיהוֹן: כְּכֹל דִּי אֲנָא מַחְזֵי יָתָךְ יָת דְּמוּת מַשְׁכְּנָא וְיָת דְּמוּת כָּל־מָנוֹהִי וְכֵן תַּעְבְּדוּן: וְיַעְבְּדוּן אֲרוֹנָא דְּאָעֵי שִׁטִּין תַּרְתֵּין אַמִּין וּפַלְגָּא אֻרְכֵּיהּ וְאַמְּתָא וּפַלְגָּא פוּתְיֵהּ וְאַמְּתָא וּפַלְגָּא רוּמֵיהּ: וְתַחְפֵּי יָתֵיהּ דְּהַב דְּכֵי מִגָּיו וּמִבָּרָא תַּחְפֵּינֵיהּ וְתַעְבֵּיד עֲלוֹהִי זֵיר דִּדְהַב סְחוֹר סְחוֹר: וְתַתִּיךְ לֵיהּ אַרְבַּע עִזְקָן דִּדְהַב וְתִתֵּן עַל אַרְבַּע זִוְיָתֵיהּ וְתַרְתֵּין עִזְקָן עַל־סִטְרֵיהּ חַד וְתַרְתֵּין עִזְקָן עַל־סִטְרֵיהּ תִּנְיָנָא: וְתַעְבֵּיד אֲרִיחֵי דְּאָעֵי שִׁטִּין וְתַחְפֵּי יָתְהוֹן דַּהֲבָא: וְתָעֵיל יָת־אֲרִיחַיָּא בְּעִזְקָתָא עַל סִטְרֵי אֲרוֹנָא לְמִטַּל יָת־אֲרוֹנָא בְּהוֹן: בְּעִזְקָת אֲרוֹנָא יְהוֹן אֲרִיחַיָּא לָא יַעְדּוֹן מִנֵּיהּ: וְתִתֵּן בַּאֲרוֹנָא יָת סַהֲדוּתָא דִּי אֶתֵּן לָךְ: ותעביד

ח' זוגין מהתלפין · ל' חס' · ל' חס' · י"ט בתורה · י"ז מל' בתור' בלים' זכר · ב' · כ' · כל אוריי' חס' · כול' חס' · כ"ד · ל' · ל' חס' · כ"ט הכרים

ככל אשר י"ט בתורה וסי' ויעש נח · וחברו' אני מראה אותך · ככל אשר צויתי אתכה · ואת שמן המשחה · והכל כל עבדת · ככל אשר דויביאו · ויעש משה · ויעש בני ישראל · וחברו דחניית דגלים · ויעש משה דללוים · ויעשו את הפסח בראשון · ככל אשר דסוף פנחס · ויהי בארבעים שנה · ככל אשר עשה אתכם · ותענו ותאמרו אלי · ככל אשר שאלת · לא אכלתי באני · ושבת עד יי' אלהיך : אותך י"ז מלאים נמסר ביחזקאל סימן כ"ט גבי פרשתא בן אדם שים פניך על פרעה מלך מצרים : וכן תעשו ב' וסי' ואת תבנית כל כליו · ממני תראו : ממנו ט' דמטע' וסי' בטבעת הארן יהיו · והרים ממנו בקמצו · ואם האכל יאכל · ואם בהמה אשר · תניי' דפסוק · אל תסיר ממנו דיהושע · ורק היא יחידה · דבת יפתח · וילך בכל דרך אסא · דמלכים · וצדקת צדיקים יסירו :

רש"י

ושמן למאור · שמן זית זך להעלות נר תמיד : בשמים לשמן המשחה · שנעשה למשוח כלי המשכן והמשכן לקדשו והוצרכו לו בשמים כמו שמפור' בכי תשא : לקטורת הסמים · שהיו מקטירי' בכל בקר וערב כמו שמפורש בואתה תצוה ולשון קטרת העלאת קיטור ותמרות עשן : אבני שהם · שתי' הוצרכו שם לצורך האפוד האמו' בואת' תצוה : מלואים · על שעושין להם בזהב מושב כמין גומא ונותנים האבן שם למלאת הגומא קרוי' אבני מלואים ומקום המוש' קרוי' משבצת : לאפוד ולחשן · השהם לאפוד ואבני המלאי' לחשן וחשן והפוד מפורשים בואתה תצוה והם מיני תכשיט : ועשו לי מקד' · ועשו לשמי בית קדושה : ככל אשר אני מראה אותך · כאן את תבני' המשכן המקר' הזה מחובר למקרא שלמעל' הימנו ועשו לי מקדש ככל אשר אני מרא' אותך : וכן תעשו · לדורות אם יאבד אחד מן הכלי' או כשתעשו לי כלי בית עולמים כגון שלחנות מנורות וכיורו' ומכונו' שעשה שלמה כתבנית אלו תעשו אותם ואם לא היה המקר' מחובר למעל' הימנו לא היה לו לכתוב וכן תעשו אלא כן תעשו והיה מדבר על עשיי' אהל מועד וכליו : ועשו ארון · כמין ארונות שעושי' בלא רגלים עשויים כמין ארגז שקורי' אישק"רין יושב על שוליו : מבי' ומחוץ תצפנו · שלש ארונות עשה בצלאל שני' של זהב ואחד של עץ ארבע כתלים ושולי' לכל אחד ופתוחים מלמעלה נתן של עץ בתוך של זהב ושל זהב בתוך של עץ וחפה שפתו העליונה בזהב נמצא מצופה מבית ומחוץ: זר זהב · כמין כתר מוקף לו סביב למעלה משפתו שעשה הארון החיצון גבו' מן הפנימי עד שעלה למול עובי הכפרת ולמעלה הימנו משהו וכשהכפר' שוכב על עובי הכתלים עולה הזר למעלה מכל עובי הכפרת כל שהו והוא סימן לכתר תורה : ויצקת · לשון התכה כתרגו' : פעמותיו · כתרגו' זויתיה ובזויות העליונות סמוך לכפרת היו נותנים שתים מכאן ושתים מכאן לרחבו של ארון והבדים נתונין בהם וארכו של ארון מפסיק בין הבדים אמתים וחצי בין בד לבד שיהיו שני בני אדם הנושאי' את הארון מהלכין ביניהם וכן מפורש במנחות בפרק שתי הלחם : ושתי טבעות על צלעו האחת · הן הן ארבע טבעות שבתחלת המקרא ופירש לך היכן היו והו"ו זו יתרה היא ופתרונו כמו שתי טבעות ויש לך ליסבה כן ושתי מן הטבעות האלו על צלעו האחד : צלעו · צדו : בדי · מוטות : לא יסורו ממנו · לעולם : ונתת אל הארון · כמו בארון : העדות · התורה שהיא לעדות ביני וביניכם שצויתי אתכם מצות הכתובות שם: כפרת

אבן עזרא

שמן למאור · לצורך המאו' כמשפ' : אמרו חכמי הדור כי טעם ולקטורת הסמים הפוך וכן הוא הסמים בעבור קטרת אם כן למה לא נאמר כן ולשמן המשחה בשמים ועוד את הבושם ואת השמן למאור ולשמן המשחה ולקטורת הסמים והנכון בעיני שמלת בשמים כוללת לשמן המשח' ובשמים שהם מעורבים עם הסמים לקטורת וככה קבלת האמת : ואבני שוהם · כוללת כל האפוד ואחד מהחשן : ומלואים · עוד אפרש : ועשו · נקרא מקדש בעבור היותו משכן השם הקדוש : מראה אותך · במראה העין כי מראות יחזקאל היו בחלו' כב.הה והוסיף ה"א הדעת ואמר המשכן אחר שהזכיר מקדש · תוספת וי"ו וכן תעשו לצורך הכלים כי בתחלה ועשו לי מקדש : ועשו · בעבור שאמר בתחלה ועשו לי החל ככה ועשו ארון ולא ידענו אם זאת המדה בחוץ או בפני' והנה אם היא בחוץ יהיה עבר הארון מלפ' מבית ומחוץ מב' העברים חצי אמה עד שתהיה מדת כל לוח הברית אמה אורך ואמה רוחב ואם אמרנו שגם הקומה חצי אמה תהיה כל אבן כבדה מאד אולי נתן השם כח רב לידי משה שהיו כבדים להוריד לוח אבן ביד אחת · וכתוב משני עבריהם אולי כן היה כי הלוח הוא גוף מעוקב שיש לו ששה עברים וככה כתוב כי שלשה ארוכות היו ויש לתמוה על הכבדות ועוד כי עובי הכפרת טפח ועוד כי ראינו שלא היה זהב התנופה רק פחות מן חלק אחד מג' אלפים וארבע מאות מהזהב שהכין דוד והנה הכרובים היו עלי שמן גם מזב' הקטורת לא היה כלו זהב והיה שוה לפי הסברא כי היפוי למראה העין הוא ומעט הזהב יכנס בצפוי הלא תראה כי הקרשי' והבריחי' והשלחן ומזב' הקטורת כלם מצופי' ואין דבר שהיה זהב כלו רק המנורה ואחר שעשו הארון זהב מה צורך לעץ ויוכיח על הצפוי כי הנה האולם והבית צפה שלמה זהב : זר זהב · מגזרת הרחי ורבעי זרית : פעמותיו · חפשתי בכל המקרא ולא מצאתי פעם שהיא זוית רק מלשון רגל רגלי עני פעמ' דלי' ויפה לדרך פעמיו מה יפו פעמיך ורבי' ככה על כן הוצרכתי לפרש כי רגלים היו לארון כי דרך בזוין הוא שישב האבן בארץ ועוד מה טעם לומר ושתי טבעות זהב בתוספת הו"ו ואלו היו הראשונות היה כתוב שתי טבעות להודיע שהם ארבע טבעות זהב שהזכיר כמשפט הלשון ויש מחכמי דורינו שהבין זה ואמר כי הבדי' היו מוסמי' בארון בטבעות שהיו על הפעמוני' וכאשר יצטרכו לשא' את הארון יוסרו מהטבעות השפליות ויוסמו בטבעות העליונות וכן כתוב ושמו בדיו ולפי דעתי שהבדים אחר שהוסמו בטבעות העליונות לא הוסרו משם כי כן כתוב לא יסורו ממנו · ופירוש ושמו בדיו על הכהנים שהיו מגשימים בדי הארון בכתפות הקהתים וכאשר הושם הארון בדביר הוצרך להיותו סמוך אל הקיר שיסוכו הכרובים על הארון ועל בדיו על כן האריכו קצה כל אח' מהבדים וזהו ויאריכו הבדי' והנה הד' הטבעות השפלים היו ליופי ותפארת כמשפט הארונים : בטבעות · שהם על צלעות הארון : ונתת · הלוחות הם העדות כאילו הם כמו שטר כתוב' והם לוחות הברית והעד הנאמן ויקח ויתן את העדות אל הארון ועוד כי לא כתב משה ספר תורה וספר התורה שמוהו הכהנים מצד ארון ברית יי' מחוץ ועוד כתוב אין בארון רק שני לוחות אבנים ומחלוקת היא יש לשאול הנה הכתוב אמ' למשה ונתת אל הארון הלוחות אשר אתן אליך וכתוב ויתן אל משה ככלותו לדבר אתו והנה שברם ולא מלא מצות השם ויש להשיב אולי בעבור זה אמרו חכמינו כי שברי הלוחות הן מונחים בארון ואין הכתוב מכחיש דבריהם כי הראשונים לוחות הברית הם ועוד נוכל להשיב כי הכתוב לא דבר רק על הלוחות השניות ואין טעם מלת אשר אתן אליך כי הנה כתוב גם עליהם ויתנם יי' אלי ועוד הנה לא מצאנו שיאמר השם למשה שיעשה הארון ויסם שם הלוחות הראשונות כי השם יודע כי ישברם משה רק אמר על הלוחות שפסלם משה ועשית לך ארון עץ וקדמונינו אמרו כי אין זה הארון שעשה בצלאל וככה הוא ועל דרך הפשט איננו רחוק בעיני כי על הארון שעשה בצלאל ידבר וכן כתוב ועשי ארון עצי שטים ואין טעם לשאול הנה היו מושמים אלה הלוחות עד שהוקם המשכן כי אין צורך להזכיר זה והוצרכתי לפי' הזה בעבו' שהזכי' ואשים את הלחות בארון אשר עשיתי והנה אם אמרנו כי יספר המעשה כאשר היה אע"פי שלא נדע טעם למה יזכיר זה והנה מה נעשה בכתוב אחר כך ויהי שם כאשר [illegible]

[illegible] לא יסיר הכפורת עם הכרובים מעל הארון ואין צורך לכל זה : ועשית

בעל הטורים

שמן למאור · חסר דלא"ו לאורה הוא צריך וי"ג דברים כמנו כאן וכן יש י"ג מיני מלבושים ביחזקאל · ואעדך עדי ואכעלך תחש וגו' · וכשהפאו ישראל בעגל אבדו י"ג מלבושים כדכתי' ויתנצלו בני ישראל את עדי' · ובזכות אלו י"ג מינים שהתנדבו חזרו להם י"ג : ושכנתי רמז לבית ראשון ושכן ת"י שנים וכן ואתה קדוש יושב תהלות ישראל · קדוש עולה ת"י שמנין קדוש היה תהלות בישראל ויש בו אותיות שני ת"כ רמז לת"ב שני' של בית שני מראה · בגימ' גבריאל · מלמד שהיה חגור כמין פסיקיא של עור ומרא' למשה תבני' המשכן ותבנית כל כליו וכן תעשו כל כליו וכן תעשו' ב' הכא ואידך וכן תעשו דגדעון שבזכו' אלו הכלי' עמד לגדעון וכן כל מעשה דגדעון היה כנגד עבודת המקדש וכליו · נתן הלפידי בכדים להזכיר זכות אלו הכלים · [illegible]

אמרי נועם

אבני שוהם ואבני מלואים לאפוד ולחושן [illegible]

מ"ע ספורנו

ושכנתי בתוכם ככל אשר אני מראה אותך [illegible]

חזקוני

[illegible]

וְעָשִׂיתָ כַפֹּרֶת זָהָב טָהוֹר אַמָּתַיִם וָחֵצִי אָרְכָּהּ וְאַמָּה וָחֵצִי רָחְבָּהּ׃
וְעָשִׂיתָ שְׁנַיִם כְּרֻבִים זָהָב מִקְשָׁה תַּעֲשֶׂה אֹתָם מִשְּׁנֵי קְצוֹת הַכַּפֹּרֶת׃ ג׳
וַעֲשֵׂה כְּרוּב אֶחָד מִקָּצָה מִזֶּה וּכְרוּב־אֶחָד מִקָּצָה מִזֶּה מִן־הַכַּפֹּרֶת תַּעֲשׂוּ ג׳ ר״פ
כ אֶת־הַכְּרֻבִים עַל־שְׁנֵי קְצוֹתָיו׃ וְהָיוּ הַכְּרֻבִים פֹּרְשֵׂי כְנָפַיִם לְמַעְלָה סֹכְכִים בְּכַנְפֵיהֶם עַל־הַכַּפֹּרֶת וּפְנֵיהֶם י״ד פסוקים על אל אל
אִישׁ אֶל־אָחִיו אֶל־הַכַּפֹּרֶת יִהְיוּ פְּנֵי הַכְּרֻבִים׃ ט׳ כ׳
וְנָתַתָּ אֶת־הַכַּפֹּרֶת עַל־הָאָרֹן מִלְמָעְלָה וְאֶל־הָאָרֹן תִּתֵּן אֶת־ ג׳
הָעֵדֻת אֲשֶׁר אֶתֵּן אֵלֶיךָ׃ וְנוֹעַדְתִּי ה׳ · ל׳ מל׳ וחד חס׳
לְךָ שָׁם וְדִבַּרְתִּי אִתְּךָ מֵעַל הַכַּפֹּרֶת י״ו בתורה
מִבֵּין שְׁנֵי הַכְּרֻבִים אֲשֶׁר עַל־אֲרוֹן
הָעֵדֻת אֵת כָּל־אֲשֶׁר אֲצַוֶּה אוֹתְךָ אֶל־ ג׳ צוה את כל אשר
בְּנֵי יִשְׂרָאֵל׃ פ
וְעָשִׂיתָ שֻׁלְחָן עֲצֵי שִׁטִּים אַמָּתַיִם אָרְכּוֹ וְאַמָּה רָחְבּוֹ וְאַמָּה וָחֵצִי
קֹמָתוֹ׃ וְצִפִּיתָ אֹתוֹ זָהָב טָהוֹר וְעָשִׂיתָ כל אוריית׳ חס׳
כה לּוֹ זֵר זָהָב סָבִיב׃ וְעָשִׂיתָ לּוֹ מִסְגֶּרֶת
טֹפַח סָבִיב וְעָשִׂיתָ זֵר־זָהָב לְמִסְגַּרְתּוֹ ל׳ חס׳
סָבִיב׃ וְעָשִׂיתָ לּוֹ אַרְבַּע טַבְּעֹת
זָהָב וְנָתַתָּ אֶת־הַטַּבָּעֹת עַל אַרְבַּע כ״ט חס׳ ה׳
הַפֵּאֹת אֲשֶׁר לְאַרְבַּע רַגְלָיו׃ ב׳ חס׳
לעמת

וְתַעְבֵּיד כַּפּוּרְתָּא דִּדְהַב דְּכֵי תַּרְתֵּין אַמִּין וּפַלְגָּא אוּרְכַּהּ וְאַמְּתָא וּפַלְגָּא פּוּתְיַהּ׃ וְתַעְבֵּיד תְּרֵין כְּרוּבִין דִּדְהַב נְגִיד תַּעְבֵּיד יָתְהוֹן מִתְּרֵין סִטְרֵי כַּפּוּרְתָּא׃ וְעִיבֵיד כְּרוּבָא חַד מִסִּטְרָא מִכָּא וּכְרוּבָא חַד מִסִּטְרָא מִכָּא מִן־כַּפּוּרְתָּא תַּעְבְּדוּן יָת־כְּרוּבַיָּא עַל־תְּרֵין סִטְרוֹהִי׃ וִיהוֹן כְּרוּבַיָּא פְּרִיסַן גַּדְפֵּיהוֹן לְעֵילָא מְטַלִּין בְּגַדְפֵּיהוֹן עַל־כַּפּוּרְתָּא וְאַפֵּיהוֹן חַד לָקֳבֵיל־חַד לָקֳבֵיל־כַּפּוּרְתָּא יְהוֹן אַפֵּי כְרוּבַיָּא׃ וְתִתֵּן יָת־כַּפּוּרְתָּא עַל־אֲרוֹנָא מִלְּעֵילָא וּבַאֲרוֹנָא תִּתֵּן יָת־סַהֲדוּתָא דִּי אֶתֵּן לָךְ׃ וְאִיזְמֵן מֵימְרִי לָךְ תַּמָּן וַאֲמַלֵּיל עִמָּךְ מֵעִילָוֵי כַּפּוּרְתָּא מִבֵּין תְּרֵין כְּרוּבַיָּא דִּי עַל־אֲרוֹנָא דְסַהֲדוּתָא יָת כָּל־דִּי אֲפַקֵּיד יָתָךְ לְוָת בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל׃ וְתַעְבֵּיד פָּתוֹרָא דְאָעֵי שִׁטִּין תַּרְתֵּין אַמִּין אוּרְכֵּיהּ וְאַמְּתָא פּוּתְיֵהּ וְאַמְּתָא וּפַלְגָּא רוּמֵיהּ׃ וְתַחְפֵּי יָתֵיהּ דְּהַב דְּכֵי וְתַעְבֵּיד לֵיהּ דֵּיר דִּדְהַב סְחוֹר סְחוֹר׃ וְתַעְבֵּיד לֵיהּ גְּדַנְפָא רוּמֵיהּ פּוּשְׁכָּא סְחוֹר־סְחוֹר וְתַעְבֵּיד דֵּיר דִּדְהַב לִגְדַנְפֵיהּ סְחוֹר־סְחוֹר׃ וְתַעְבֵּיד לֵיהּ אַרְבַּע עִזְקָן דִּדְהַב וְתִתֵּן יָת־עִזְקָתָא עַל אַרְבַּע זָוְיָתָא דִּי לְאַרְבַּע רִיגְלוֹהִי׃ לקביל

ועשה ג׳ ר״פ וסי׳ לי מטעמים · כרוב · מכנסי בד : הכרבים כל אורית׳ חס׳ ונביא׳ וכתוב׳ מלאים במי״ג חס׳ וסי׳ וישלח העם שילה · מבעלי יהודה · ועשר באמה הכרוב השני · ויפרשו את כנפי הכרבים · ויסכו הכרבים על הארון על בדיו · ויתפלל חזקיהו · וחברו · ואראה והנה אל הרקיע · וישלח הכרוב את ידו · ומלא חפניך גחלי אש · והכרבים עמדים מימין לבית · וירא לכרבים תבנית יד · וישלח הכרוב את ידו מבינות · תניינ׳ דפסוק: פרשי ב׳ חס׳ וסי׳ והיו הכרבים · וחברו: ופניהם מוסי׳ אחרנית · והיו הכרבים · ויהיו הכרבים · וידי אדם · ופניהם וכנפיהם פרודות · ופניהם קדמה והמה · ומח״ץ לו שער רפ: ימי לשבות כנפי הכרבים · דד״ה · ופניהם אל יחפרו : י״ד פסו׳ דאית בהון על אל אל וסי׳ מצויין בסדר וישמע יתרו : ונתת נתת כ״ט חס׳ ה׳ בקרייא וסי׳ ונתת כוס פרעה · ונתת אל הארן · ונתת את הכפרת על הארן · ועשית לו ארבע טבעות · ונתת על השלחן לחם · ונתת את הכפרת על הארן · ועשית על החשן שרשרות · ונתת אל חשן המשפט · ונתת אתם על סל · ושמת את המצנפת · ואת האיל תנתח · ולקחת את כסף הכפורים · ועשית כיור נחשת · ב׳ בו · ונתת את הכיור · ב׳ בו · ושמת את החצר סביב · ונתת עליה שמן · ונתת על המערכת לבנה · ואתה תשמע מן השמים · ואתה תשמע השמים · ב׳ בו · דמלכים · אתה נתת ביד עבדך · נתת ירשת יראי · מן היום הראשון · ולחם משמים נתת · ורודף הטובה נתה · והם במלכותם · ב׳ בו : נתינה אליך ה׳ נמסר בסדר ראה אנכי : ונועדתי ב׳ א׳ חס׳ וא׳ מל׳ וסי׳ ונועדתי לך שם · ונעדתי שמה לבני ישר׳ : קדמה מל׳ : צותה את כל אשר ג׳ וסי׳ ונועדתי לך שם · נביא אקים להם מקרב · והיה המקום אשר יבחר יי׳ :

רשי

כפרת · כסוי על הארון שהיה פתוח מלמעלה ומניחו עליו כמין דף : אמתים וחצי ארכה · כארכו של ארון ורחבה כרחבו של ארון ומונחת על עובי הכותלים ארבעתם ואף על פי שלא נתן שיעור לעוביה פירשו רבותינו שהיה עוביה טפח : כרובים · דמות פרצוף תינוק להם : מקשה תעשה · שלא תעשם בפני עצמ׳ ותחבר׳ בראשי הכפר׳ לאחר עשייתם כמעשה צורפים שקורין סולד״רין אלא הטיל זהב הרבה בתחל׳ עשיית הכפר׳ והכה בפטיש ובקורנס באמצע ראשין בולטין למעלה וצייר הכרובי׳ בבליטת קצותיו · מקש׳ · בטרי״ן בלע״ז כמו דא לדא נקשן : קצו׳ הכפרת · ראשי הכפרת : ועשה כרוב אחד מקצה · שלא תאמר שנים כרובי׳ לכל קצה וקצ׳ לכך הוצרך לפרש כרוב אחד מקצה מזה : מן · הכפרת עצמה תעשו את הכרובי׳ זהו פירושו של מקשה תעשה אותם שלא תעשם בפני עצמם ותחבר׳ לכפרת . פורשי כנפים · שלא תעש׳ כנפיהם שוכבי׳ אלא פרוסים וגבוהי׳ למעל׳ אצל ראשיהם שיהא עשרה טפחים בחלל שבין הכנפי׳ לכפרת כדאיתא בסוכה : ואל הארון תתן את העדות · לא ידעתי למה נכפל שהרי כבר נאמר ונתת אל הארון את העדות ויש לומר שבא ללמד שבעודו ארון לבדו בלא כפר׳ יתן תחלה העדות לתוכו ואחר כך יתן הכפר׳ עליו וכן מצינו כשהקי׳ את המשכן נאמר ויתן את העדות אל הארון ואחר כך וישם את הכפרת על הארון מלמעלה : ונועדתי · כשאקבע מועד לך לדבר עמך אותו מקום אקבע למועד שאבא שם לדב׳ אליך : ודברתי אתך מעל הכפרת · ובמקום אחר הוא אומ׳ וידבר יי׳ אליו מאהל מועד לאמר זה המשכן מחוץ לפרכת נמצאו שני כתובין מכחישין זה את זה בא הכתו׳ השלישי והכריע ביניהם ובבא משה אל אהל מועד וישמע את הקול מדב׳ אליו מעל הכפרת וגו׳ משה היה נכנס למשכן וכיון שבא בתוך הפתח קול יורד מן השמים לבין הכרובים ומשם יוצא ונשמע למשה באהל מועד : ואת כל אשר אצוה אותך אל בני ישראל · הרי וי״ו זו יתירה וטפלה וכמוה הרבה במקרא וכה תפתר ואת אשר אדבר עמך שם את אשר אדבר אותך אל בני ישראל הוא : קומתו · גובה רגליו עם עובי השלחן : זר זהב · סימן לכתר מלכות שהשולחן שם עושר וגדולה כמו שאומרין שולחן מלכים : מסגרת · תרגומו גדנפא ונחלקו חכמי ישראל בדבר י״א למעלה היתה סביב לשולחן כמו לבזבזין שבשפת שולחן שרים ויש אומרי׳ למטה היתה תקועה מרגל לרגל בארבע רוחו׳ השלחן ודף השלחן שוכב על אותה מסגרת . ועשית זר זהב · הוא זר האמור ופירש לך כאן שעל המסגרת היתה : לעמת

שני

אבן עזרא

ועשית כפרת · כדמות מכסה ואמר יפת כי כמוהו לכפר עליו כמו כסוי חטאה ולפי דעתי שמלת לכפר עליו מגזרת כופר והנה זה מפורש ונתנו איש כופר נפשו ושם כתוב לכפר על נפשותיכם ועובי הכפורת לא נזכר : ועשית · אמרו קדמונינו כי צורת כרובים כשני נערים ופרשו כרוביא בלשון ארמית וה״כף משרת ונכון דברו שהיו כצורת ילדי׳ אם היא קבל׳ ושמו המלה לזכר כמו מלת חנוכה כי כ״ף כרוב שורש והעד והיו הכרובי׳ כי הה״א ה״א הדע׳ ואינה לתימה כה״א הכמכת מכהו הכהו וכאשר חפשתי על מלת כרובי׳ הנה הוא צורות כמו את כרוב ממשח הסוכך אמר יחזקאל כי ראה ד׳ פני׳ לחיה ואחד מהם פני שור ובמקום אחר על החיה בעצמה תחת שור פני הכרוב והטעם הצורה שהזכיר בפעם הראשונה ואמ׳ באחרונה היא החיה אשר ראיתי תחת אלהי ישראל בנהר כבר ואדע כי כרובים המה וקרא כל הד׳ כרובים והנה הכ״ף שורש : מקשה · כמו שוה וכמוהו תחת מעשה מקשה · ופי׳ מעשה כמו לא עשה את שפמו · וטעם משני שהיה מרחק כל כרוב שוה מקצה הכפורת : כרוב · הנה הכרובים על דרך האורך על כן הבדים על רוחב הארון ומערער אמר כי לא יקרא צלע רק על דרך האורך והיתו לצלע המשכן השנית ותשובתו בלדו וחמש׳ בריחי׳ לקרשי צלע המשכן לירכתים והכפורת בעצמה עשו את הכרובים על שני קצות הארון : והיו · אמר יפת כי אל הכפורת יהיו פני הכרובים אל אמצע הכפרת · ולפי דעתי כי לא היו פני הכרובים עומדים נוכח נגבה על כן פניהם מעט פונים אל הכפורת : ואל הארון · כמשפט הלשון וכבר היית נותן העדות בארון ואחר תשים הכפורת : ונועדתי · לא אבין איך יכחיש זה הפסוק פסוק וידבר יי׳ אליו מאהל מועד ואמר כי אהל מועד שם כולל את המשכן ואת כל אשר בו ואין צריך למכריע · וטעם וי״ו ואת כל אשר אצוה ככה הוא מלת ודברתי משרת בעבור אחרת כאילו כתוב ודברתי אתך מעל הכפורת מבין שני הכרובי׳ ולא הזכיר הדבר המדובר והטעם שאדבר אתך להודיע סודי ולהשיב על שאלתך ודברתי את כל אשר אצוה אותך אל בני ישראל ויש לשאול למה הזכיר השם הארון בתחלה כי כתוב את תבנית המשכן ואת תבנית כל כליו ומנהג הלשון לבאר האחרון שהשלים בו כמו ואתן ליצחק את יעקב ואת עשו ואתן לעשו על כן החל ופירש כלי המשכן והחל מהנכבד ואחר כן השולחן והמנורה ואחר כן ואת המשכן תעשה והנה משה כאשר הקהיל כל העדה החל לאמר להם בתחלה המשכן והאהל ואחר כן הארון ואין צורך שילמד אדם את משה ויש לתמוה למה לא הזכיר מזבח הקטורת והתשובה בדרך משל כי הכבוד לא ימוש על כן הארון דמו׳ כסא והנה מנורה ושולחן ערוך על כן לא הזכי׳ מזבח הקטורת רק אחר מזבח העולה בעבור שיזהיר ולא תעלה עליו עולה ומנחה ונסך ומשה הזכירו לבני ישראל אחר המנורה וכן במעשה : ועשית · אין ספק כי עובי השלחן עם קומות הרגלים היא המדה הנזכרת : ועשית · המסגרת למעלה כמשפט השולחנו׳ : ועשית זר זהב · עתה פי׳ כי הזר שהזכיר בתחלה יהיה סביב המסגרת : ועשית · ארבע הפאות מזרח ומערב וצפון ודרום : לעומת

בעל הטורים

ונועדתי · ב׳ במסור׳ ונועדתי לך׳ ונועדתי שמה לבני ישר׳ · זהו שדרשו אשר דבר יי׳ לאמר בקרובי אקדש והיכן דבר ונקדש בכבודי · אמר משה לאהרן יודע הייתי שיתקדש המשכן בקרוביו של מקום והייתי סבור שיתקדש בנו · ומהיכן ידע מכאן שאמר לו ונועדתי לך פירוש על ידך על כן כאן כתיב ונועדתי לך ולקמן ונועדתי שמה לבני ישראל : ועשית

אמרי נועם

רעב שהם יזבו מדוקרים מתנובות שדי וגו׳ פ״ל מדוקרים קפי אחרב ותנובת שדי קפי ארעב וזהו טובי׳ היו חללי חרב שהם יזבו מדוקרים מחללי רעב מתנובת שדי · וכן בקבלת כי מבית האסורי׳ יצא למלוך גם במלכותו נולד רש : ועשו ארון בכולם כתי׳ ועשית ובארון כתי׳ ועשו שלא יבא פתחון פה לאחד מישראל שיאמר לחבירו אין לך חלק בתורה לפי׳ צוה שיעשו כולם ולכן ניתנה התורה במדבר מה מדבר הפקר וכו׳ ד״א אמר הקב״ה יבאו הכל ויתעסקו בארון כדי שיזכו הכל בתורה והקדימו לכל הכלי׳ ל״ל שקודם לכל מלאכה יקבעו עתי׳ לתורה ונקרא ארון מלשון אורה שהתורה אורה לעולם והיה של עץ בתוך הזהב מה״ט שאתה רואה בני תורה עניים נהוג בהם כבוד שהארון אע״פ שהוא של עץ נהגו בו כבוד בשביל שהתורה נתנה בתוכו עד שא״ל שבני עירו מצווין לעשות מלאכתו כדאי׳ בגמ׳ והיו הכרובי׳ פניהם אל הארון לומר שלא יפנה אדם לדבר אחר אלא לתורה והיו הכרובי׳ פורשי כנפים שיהא כוונתינו בכל עסקינו לשמים ואם נעשה בזה האופן השם יספיק לנו מזונותינו וזה רומז השולחן והמנורה רמז שיאירו ויזכנו לע״הב : ועשו ארון פי׳ רש״י שהארון החיצון היה עושה גבוהה עד שהי׳ עולה למעלה למול עובי כפורת ולמעלה וקשה דא״כ הוי טפי מעשרה טפחים והא אמרי׳ אמה וחצי קומתו היה והכפרת טפח הרי י״ד דהא נמדד מבחוץ כדמוכח בסוכה תן חצי טפח לכותל זה וחצי טפח לכותל זה וי״ל דלא חשיב אל׳ ארון האמצעי אותו היה נמדד עם הכותל : לא יסורו ממנו לעולם כפי׳ רש״י ועיין בר״שי פ׳ במדבר איך היו הבדי׳ מצויין וה״רם מקוצי פירש לא יסורו ממנו שיהיו הבדי׳ דבוקים בדוחק בתוך הטבעות כדי שלא יהא משא הארון יורד על הכתף שהארון הנושא הארון בעליות ההרה ולא על כתף הראשון ברדתו מן ההר ע״כ : בטבעות הארון וגו׳ פ״ה כל המסיר אות עובר בלאו וא״ת והא כתי׳ בפ׳ במדבר ושמו בדיו וי״ל ד׳ בדי׳ היו לארון וח׳ טבעות של ויצוק לו ארבע טבעו׳ זהב ושתי טבעו׳ זהב על צלעו האחת הרי ב׳ אחרים וד׳ בדי׳ היו מגזרת הכתוב ושני׳ לעשה וביומא מוכח שהיו לו שנים וזהו שאמר ושמו בדיו גשמטין היו ולא היו מתפרקין :

מ״ע ספורנו

והיו הכרובים · כבר באר הנביאים שהמלאכים במראה הנבואה נראו׳ לו בדמות כרובים והם פני אדם ולהם כנפים ובכל זה יורו ענין השכל הנבדל אשר כל הליכו לצד מעלה וזה להכיר את האלהים השכל וידוע אותו כל אחד מהשכלים הנבדלים כפי האפשר אצלו וזה בעצמו הורה עתה באמרו והיו הכרובים פורשי כנפי׳ למעלה כי כוונ׳ השכל האנושי שכל בכח אל השלמות השני אשר יקנהו בעשותו כללים ויפשטם מחומר להשכיל ולדעת את בוראו כפי האפשר וזה יעשה בשכים נפלאות מתורתו המורות במופת פעלות מעשיו ודרכי טובו · כי אמנם מהות הדבר וצורתו תודע לנו מכל פעלותיו וזה יקרה לשכל האנושי כשישכיל מפליאות תורת ית׳ את האפשר אצלו כאמרו הודיעני נא את דרכיך ואדעך למען אמצא חן בעיניך אמר שיהיו הכרובים פורשי כנפים למעלה וכבר אמרו שהכרובים זכר ונקבה היו התורי׳ פעלת המצאת הכללים מופשטים שהיא כפעלת הזכר במשפיע ומורים קבלת אותם המופשטים שהיא כפעלת הנקבה ואמר ופניהם איש אל אחיו כי פעלת המצאת הכללים והפשטתם ענינים ותכוון אל פעלת קבלת הכללים המופשטים מחומר אשר בה קנין השלמות המכוון · ואמר אל הכפרת יהיו פני הכרובים ויתן את הכפרת על הארון מלמעלה ואל הארון תתן את העדות אשר אתן אליך · כי אמנם הכנת השכל והמצאתו הכללים והפשטתו אותם מחומר וכן קבלתו כשיקבלם לעשותם קנין · הנה כל זה יעלה לו בהתבוננות העיון וההכנות המעשיות אם כן יושג כל זה בהביט אל העדות אשר בארון אשר עליו הכפרת כי אמנם בעדות שהם הדברות נמצאים כללי החלק העיוני והמעשי ונבוא יחד : ונועדתי לך שם ודברתי [illegible] ורמזו במעשה מרכבה באמרם ז״ל [illegible] ים כענין השונמית באמרה ונשים לא

חזקוני

ועשית כפרת · לא נתנה התורה מדה בעובי הכפרת לפי שלא היה נראה שגבהו של דופן חיצוני של ארון מכסהו : שנים כרובים · דוגמא מין של עוף כדכתיב ביחזקאל את כרו׳ ממשח הסוכך פי׳ עוף גדול בעל כנפים ואע״פ שאמר לא תעשה לך פסל וכל תמונה כאן התיר צורת כרובים שהרי לא נעשו להשתחוות אלא ליישבתו דוגמא כרובים דכסא הכבוד ודברי׳ הרבה כאלו מצינו בתורה כמו שכתוב כל העושה בה מלאכה יומת והתיר לעשו׳ בה תמי׳ מוסף מילה ערו׳ אשת אח ויבום לא תלבש שעטנז גדילים תעשה לך : מן הכפר׳ תעשו · ואותם שעשה שלמה לא היו על הכפרת : פורשי כנפים · כדמות עוף ה׳ על שם שבריו ונקיו ורוב הליכה באויר בלא טיכוף וכן מצינו במקום אחר שרפים עומדים ממעל לו שש כנפים וגו׳ למעלה מראשיהן דרך עכוה ויראה דוגמת ובשתי׳ יכסה פניו : ופניה׳ איש אל אחיו · דברים שללו מוכיחים שלא נעשו לתמונה כדי להשתחוות כיצד אלו לא היה שם רק אחד או שם היו פני האחד כנגד העם ופני האחר אל אחיו היה פתחון פה לבעל דין לומר שנעשו לשם יראה שכשו כשתי שניהם איש אל אחיו ועוד שפני פניהם כבושים אל הכפרת מקום השכינה והתורה ועוד שלא היו נראין לשום בריה רק לכהן גדול ד׳ פעמים ליום אחד בשנה הדבר ידוע כי לא היו שם רק לנוי דוגמת שמשים כענין שנאמר שרפים עומדים וגו׳ : ונתת את הכפרת על הארון מלמעלה · ואח״כ ואל הארון תתן את העדו׳ כיצד מבאלול של מפרש היו הלוחו׳ מונחת בארון שעשה משה כדכתי׳ בפר׳ עקב ואעשה ארון עצי שטים ואפסול שני לוחות אבני׳ וגו׳ וכ״כ נכשלו הסמוך לאחריו כשכנס׳ המשכן וכל כליו או כתבו תחלה הכפר׳ על הארון ועדין היו הלוחו׳ בארון שעשה משה עד שאחד בניסן כשמשח המשכן ואת כל כליו והעלו הכפר׳ וכתבו הלוחות בארון זה שעשה בצלאל והוא שנ׳ ואל הארון תתן העדות . ולפי פשוטו ואל הארון כבר יהיה נתון את העדות ואח״כ ונתת את הכפר׳ ואיידי דנקט ליה ואזיל בעשיית הכפר׳ כתב לך תחלה ונתת את הכפר׳ כדי לגמור כל המעשיות המוטלות עליה : ואל הארון תתן את העדו׳ · כאן צוה לתת הלוחו׳ בארון ולמעלה שכתוב ונתת אל הארון נותן טעם ללא יסורו ממנו : אשר אתן אליך · הם הלוחו׳ שניות שהרי פרשה זו נאמרה במ׳ יום האחרונו׳ והראשונו׳ נשתברו מי״ז בתמוז שעבר : ודברתי אתך מעל הכפרת · והא דכתיב וידבר אליו מאהל מועד ה״ק כשהיה משה חוץ לאהל היה הוא שומע את הקול בא אליו מאהל מועד וכשהיה הוא בתוך האהל היה הקול בא אליו מעל הכפרת כדכתיב ובבא משה אל אהל מועד וישמע את הקול וגו׳ : ואת כל אשר אצוה · פיר׳ ודברתי אתך מעל הכפרת וגם אדבר עמך שם את כל אשר אצוה אותך וגו׳ : ועשית שלחן · דרך כבוד הוא שיהיו עבדיו ובני ביתו אוכלין משולחנו : וצפית אותו זהב · מלמעלה ומלמטה ועדיין היו פני עובי עץ השולחן נראים לכך נאמר ועשית לו זר זהב סביב כמין זירק״לא בלע״ז לכסות עובי השלחן : ועשית לו · לשולחן מסגרת · דבר הסוגר ומקיף טפח · גובה טפח סביב על שפתו של שולחן שלא יפול הלחם : ועשית זר זהב למסגרתו · אם המסגרת של עץ הוה שלא היה כמין חצי קנה שלול לכסו׳ המסגרת מלמעלה ושני צדדיה נמצא כל עץ שבשולחן מכופ׳ זהב וראיה לדבר ששני זרים היו כדכתיב בפרשת ויקהל ויעש לו זר זהב סביב וכתיב ויעש זר זהב למסגרתו על ד׳ ספותי׳ שבי בדי רחבו וארכו שהיה אמתים בין שני בדיו היה מקום לנושאין שנים לפניו זה בצד זה ושנים לאחריו זה בצד זה כנגד שהיו עושין לארון הקדש : לעומת

לְעֻמַּת הַמִּסְגֶּרֶת תִּהְיֶיןָ הַטַּבָּעֹת
לְבָתִּים לְבַדִּים לָשֵׂאת אֶת־הַשֻּׁלְחָן׃
וְעָשִׂיתָ אֶת־הַבַּדִּים עֲצֵי שִׁטִּים וְצִפִּיתָ
אֹתָם זָהָב וְנִשָּׂא־בָם אֶת־הַשֻּׁלְחָן׃
וְעָשִׂיתָ קְּעָרֹתָיו וְכַפֹּתָיו וּקְשׂוֹתָיו
וּמְנַקִּיֹּתָיו אֲשֶׁר יֻסַּךְ בָּהֵן זָהָב טָהוֹר
תַּעֲשֶׂה אֹתָם׃ וְנָתַתָּ עַל־הַשֻּׁלְחָן לֶחֶם ל
פָּנִים לְפָנַי תָּמִיד׃ פ
וְעָשִׂיתָ מְנֹרַת זָהָב טָהוֹר מִקְשָׁה
תֵּיעָשֶׂה הַמְּנוֹרָה יְרֵכָהּ וְקָנָהּ גְּבִיעֶיהָ
כַּפְתֹּרֶיהָ וּפְרָחֶיהָ מִמֶּנָּה יִהְיוּ׃ וְשִׁשָּׁה
קָנִים יֹצְאִים מִצִּדֶּיהָ שְׁלֹשָׁה ׀ קְנֵי
מְנֹרָה מִצִּדָּהּ הָאֶחָד וּשְׁלֹשָׁה קְנֵי
מְנֹרָה מִצִּדָּהּ הַשֵּׁנִי׃ שְׁלֹשָׁה גְבִעִים
מְשֻׁקָּדִים בַּקָּנֶה הָאֶחָד כַּפְתֹּר וָפֶרַח
וּשְׁלֹשָׁה גְבִעִים מְשֻׁקָּדִים בַּקָּנֶה
הָאֶחָד כַּפְתֹּר וָפָרַח כֵּן לְשֵׁשֶׁת הַקָּנִים
הַיֹּצְאִים מִן־הַמְּנֹרָה׃ וּבַמְּנֹרָה
אַרְבָּעָה גְבִעִים מְשֻׁקָּדִים כַּפְתֹּרֶיהָ
וּפְרָחֶיהָ׃ וְכַפְתֹּר תַּחַת שְׁנֵי הַקָּנִים לה
מִמֶּנָּה וְכַפְתֹּר תַּחַת שְׁנֵי הַקָּנִים
מִמֶּנָּה וְכַפְתֹּר תַּחַת־שְׁנֵי הַקָּנִים
מִמֶּנָּה לְשֵׁשֶׁת הַקָּנִים הַיֹּצְאִים מִן־
הַמְּנֹרָה׃ כַּפְתֹּרֵיהֶם וּקְנֹתָם מִמֶּנָּה
יִהְיוּ כֻּלָּהּ מִקְשָׁה אַחַת זָהָב טָהוֹר׃
ועשית

לקביל גדנפא תהוין עיזקתא
לאתרא לאריחיא למיטל ית פתורא:
ותעבד ית אריחיא דאעי שיטין
ותחפי יתהון דהבא ויהון נטלין בהון
ית פתורא: ותעבד מגיסוהי ובזיכוהי
וקשוותיה ומכילתיה דיתנסך בהין
דהב דכי תעביד יתהין: ותתן על
פתורא לחם אפיא קדמי תדירא:
ותעביד מנרתא דדהב דכי נגיד
תיתעביד ית מנרתא שידה וקנה
כלידהא חיזורהא ושושנהא מנה
יהון: ושיתא קנין נפקין מסיטרהא
תלתא קני מנרתא מסיטרה חד
ותלתא קני מנרתא מסיטרה תנינא:
תלתא כלידין מציירין בקניא חד
חזור ושושן ותלתא כלידין מציירין
בקניא חד חזור ושושן כן לשיתא
קנין דנפקין מן מנרתא: ובמנרתא
ארבע כלידין מציירין חיזורהא
ושושנהא: וחזור תחות תרין קנין
דמינה וחזור תחות תרין קנין דמינה
וחזור תחות תרין קנין דמינה לשיתא
קנין דנפקין מן מנרתא: חיזוריהון
וקניהון מנה יהון כלה נגידא חדא
דדהב דכי: ותעביד

לשאת כ"ד בקריי' וסי' מצויין בדברי הימים א' סי' ט"ו: ונשא י"ב ו' בקריי' בישעיה ו' וסי' בם את השלחן· ונשא כל אשר בביתך· דמלכי'· וחבירו· דישעי'· ונשא מגבעות· וחברו דמיכה· יושב על כסא רם ונשא· על הר גבוה ונשא· הנה ישכיל עבדי· רפאנו את בבל· ונשא אתכם בצנות· עמוס· ונשא המון· ורם לבבו· כי כה אמר רם ונשא: בהן ט"ו קמצין וג' פתחין נמסר בסדר ויצא: לחם פנים אלין זוגין דלא נסבי ה' וסי' והאבן גדולה· לחם פנים לפני תמיד· בגדי שרד· נחש נחשת· מזרחה שמש· דאז יבדיל· איזה בית אשר תבנו לי· וגם שם עיר המונה· זה הים גדול· ותחדש פני אדמה· מזבח נחשת· חג מצות· דעזרא: מנרת כול' מל' במ"ב וסי' ומקטירים ליי'· ראיתי והנה מנרת: תע"שה ז' וסי' תיעשה המנרה ל' מל' ששת ימים תעשה מלאכה· דויקהל· וחבירו דויקרא· ואם מנחת מרחשת· על מחבת בשמן· כל מנחה אשר תקריבו· כי כלם מיראים אותנו: המנורה ג' מל' וסי' מקשה תעשה המנורה· ויעש כן אהרן אל בהעלתך את הנרות: סימן כל דסמיך האחד בקנה בפתח תחת הבי"ת דסמיך אחד בשוא תחת הבית· ג' פרשיות משה"ג ת מקץ בקנה אחד בקנה אחד בשוא תחת הבי"ת· תרומה בקנה האחד בקנה האחד בפתח תחת הבי"ת· ויקהל בקנה האחד בפתח תחת הבי"ת בקנה אחד בשוא תחת הבי"ת· קרמ' כן לששת הקנים היוצאים מן המנרה תניין לששת הקנים היוצאים מן המנורה:

אבן עזרא

לעומת· הזכיר המקו' שתושמנה שם הטבעות: ונשא בם את השלחן· מבנין נפעל כמו ונקה המכה כי הדגשות להתבלע פ"א הפועל: ועשית· מה שאמרו רז"ל ידוע הוא· ומלת אשר יוסך בהם שבה אל וקשותיו לא אל הקרובה אליה שהיא ומנקיותיו וכמוהו משה ואהרן בכהניו ושמואל בקוראי שמו וכתוב בעמוד ענן ידבר אליהם שהם משה ואהרן לא שמואל והעד כי במעט' הזכיר הקשוות אשר יוסך בהם ועו' את קשות הנסך ומלת נסך לטעמי' רבי' לא יסכו ליי' נסך הפסל נסך חרש ואני נסכתי מלכי אמר רב נתן שהוא בעל הערוך כי הקשות דמות קנים כי כן יקראו בלשון ישמעאל והמגיד לו לא ידע לשון ערבי כי כלעג היה כי הקנים יקראו קנ"ב בל"די גם בב"ית ויש שבוש בדברי הימים שהזכיר תחת הקערות מזרקים ותחת הכפות כפורים והזכיר הקשות כאשר הם ותחת המנקיות את' מזלגות והכל זהב לצורך השלחן אולי כלי' אחרים שצוה דוד לשום בשלחנות שיעשה שלמה ואין ככה שלחן אהל מועד: ונתת· על דרך הפשט נקר' לחם הפני' בעבור הפי' שהוא אחריו ומה שאמרו קדמונינו אמת הוא כי הקערות כמו לפום: ועשית· ראיתי ספרים שבדקום חכמי טבריא ונשבעו חמשה עשר מזקניהם שלש פעמי' הסתכלו כל מלה וכל נקודה וכל מלא וכל חסר והנה כתו' יו"ד במלת תעש' ולא מצאתי ככה בספרי ספרד וצרפת ומעבר לים והקדמונים דרשו כי תוספת היו"ד רמז לעשרה מנורות שיעשה שלמה והכלל אם יש שם יו"ד היא מלה זרה ונדרש כי נעשית מאליה והטעם שכל רואיה היו תמהים איך יכול אדם לעשותה כי הנה כתוב ויעש מנורת כן עשה את המנורה והנה על מחבת בשמן תעשה מורבכ' תביאנה: והנה מקשה כמו הכתוב בכרובים ירכה וקנה הוא גוף המנורה: וששה· טעם קני' עגולי' ארוכים חלולי': שלשה· אמר הגאון כי משקדים והנכון שהוא מגזרת לשקוד על דלתותי:
טהור

רשי

לעמת המסגרת תהיין הטבעו'· ברגלים תקועו' כנגד ראשי המסגרת: לבתי' לבדי'· אותן טבעו' יהיו בתי' להכניס בהן הבדים· לבתי' לצורך בתי'· לבדי' כתרגומו אתרא לאריחיא: ונשא בם· לשון נפעל יהי נשא בם את השלחן: ועשית קערותיו וכפותיו· קערותיו זה דפוס שהיה עשוי כדפוס הלחם והלחם היה עשוי כמין תיבה פרוצה משתי רוחותיה שולים לו למטה וקופל מכאן ומכאן כלפי מעלה כמין כותלים ולכך קרוי לחם הפנים שיש לו פנים רואים לכאן ולכאן לצדי הבית מזה ומזה ונותן ארכו לרחבו של שלחן וכותליו זקופים כנגד שפות השלחן והיה עשוי לו דפוס זהב ודפוס ברזל בשל ברזל הוא נאפה וכשמוציאו מן התנור נותנו בשל זהב עד למחר בשבת שמסדרו על השלחן ואותו דפוס קרוי קערה: כפותיו· בזיכין שנותני' בהם לבונה שתי' היו לשני קומצי לבונה שנותנין על שתי המערכות· שנאמר ונתת על המערכת לבונה זכה: וקשותיו· הם כמין חצאי קנים חלולים שנסדקין לארכן דוגמתן עושה של זהב ומסדר שלשה על ראש כל לחם שישב לחם האחד על גבי אותן הקני' ומבדילין בין לחם ללחם כדי שתכנס הרוח ביניה' ולא יתעפשו ובלשון ערבי כל דבר חלול קרוי קנ"ה: ומנקיותיו· תרגומו ומכילתיה הן סניפין כמין יתדות זהב עומדין בארץ וגבוהין עד למעלה מן השלחן הרבה כנגד גובה מערכת הלחם ומפוצלי' ששה פצולי' זה למעלה מזה וראשי הקנים שבין לחם ללחם סמוכי' על אותן פצולי' כדי שלא יכבד משא הלחם העליונים על התחתוני' וישברו ולשון מכילתיה סובלותיו כמו נלאיתי הכיל אבל לשון מנקיות איני יודע איך נופל על סניפין ויש מחכמי ישראל אומרים קשותיו אלו סניפין שמקשין אותו ומחזיקים אותו שלא ישבר: ומנקיותיו· אלו הקנים שמנקין אותו שלא יתעפש אבל אנקלוס שתרגם מכילתי' היה סובר כדברי האומ' מנקיו' הן סניפי': אשר יוסך בהם· אשר יכוסה בהן· ועל קשותיו הוא אומ' אשר יוסך שהיו עליו כמין סכך וכסוי וכן במקום אחר הוא אומ' ואת קשות הנסך וזה וזה יוסף והנסך לשון סכך וכסוי הם: לחם הפנים· שהיו לו פנים כמו שפירשתי ומכין הלחם וסדר מערכותיו מפורשי' באמור אל הכהני': מקשה תעשה המנורה· שלא יעשנה חליות ולא יעשה קניה ונרותיה איברים איברים ואח' כך ידביקם כדרך הצורפים שקורין שולד"רין אלא כולה באה מחתיכה אחד ומקיש בקורנס· וחותך בכלי האומנות ומפריד הקנים אילך ואילך: מקשה· תרגומו נגיד לשון המשכה שממשיך את האיברי' מן העשת לכאן ולכאן בהקשת הקורנס ולשון מקשה מכת קורנס בט"רין בלע"ז כמו דא לדא נקשן: תעשה המנורה· מאליה לפי שהיה משה מתקשה בה אמר לו הק"בה השלך את הככר לאור והיא נעשית מאליה לכך לא נכתב תעשה: ירכה· הוא הרגל של מטה העשוי כמין תיבה ושלשת הרגלי' יוצאין הימנה מטה: וקנה· הקנה האמצעי שלה העולה באמצע הירך זקוף כלפי מעלה ועליו נר האמצעי עשוי כמי' בזך לצוק השמן לתוכו ולתת הפתילה: גביעיה· הן כמין כוסו' שעושי' מזכוכית ארוכי' וקצרים וקורי' להם מדי"רנס ואלו עשוי' של זהב ובולטי' ויוצאי' מכל קנה וקנה כמנין שנתן בהם הכתו' ולא היו בה אלא לנוי: כפתוריה· כמין תפוחי' היו עגולין סביב בולטין סביבות הקנה האמצעי כדרך שעושין למנורות שלפני השרים וקורין להם פומ"ילש ומנין שלהם כתוב בפרשה כמה כפתורים בולטין ממנה וכמה חלק בין כפתור לכפתור: ופרחיה· ציורין עשוין בה כמין פרחים: ממנה יהיו· הכל מקשה יוצא מתוך חתיכת העשת ולא יעשה לבדם וידביקם: יוצאין מצדיה· לכאן ולכאן באלכסון נמשכין ועולין עד כנגד גובהה של מנורה שהוא קנה האמצעי ויוצאים מתוך קנה האמצעי זה למעלה מזה התחתון ארוך ושלמעלה קצר הימנו והעליון קצר הימנו לפי שהיה גובה ראשיהן שוה לגובה של קנה האמצעי השביעי שממנו יוצאי' הששה: משוקדי'· כתרגומו מצויירין היו כדרך שעושי' לכלי כסף וזהב שקורי' נוי"ליר: שלשה גביעים· בולטין מכל קנה וקנה כפתור ופרח היה לכל קנה וקנה: ובמנורה ד' גביעי'· בגופ' של מנור' היו ד' גביעי' א' בולט בה למטה מן הקני' והג' למעלה מן יציאת הקנים היוצאין מצדיה: משוקדים כפתוריה ופרחיה· זה אחד מחמשה מקראות שאין להם הכרע אין ידוע אם גביעים משוקדים או משוקדים כפתוריה ופרחיה: וכפתור תחת שני הקנים· מתוך הכפתור היו הקנים משוכים משני צדיה אילך ואילך כך שנינו במלאכת המשכן· גבוהה של מנורה י"ח טפחים הרגלים והפרח שלשה טפחים הוא הפרח האמור בירך שנ' עד ירכה עד פרחה וטפחי' חלק וטפח שבו גביעים מהד' גביעי' וכפתור ופרח משני כפתורי' ושני פרחי'
האמורים

בעל הטורים

ועשית מנור'· שבעה פסוקי' בתיב מנורה כנגד שבעה רקיעים· ושבעה אותיות ואין בפרשת מנורה אות סמ"ך· וכן במעשה בראשית לומר במקום נר אלו שטן ואלו מזיקי' ובזכות נר מצוה ותורה אור פותם פיו של שטן מלהשטי':
נרות

מ"ע ספורנו

עם עשה ושלחן וכסא ומנורות ובהיות זר השלחן מורה על כתר מלכות כדבריהם ז"ל ומנין השלחן כהנהגת המדינ' הוא על ב' פנים· הא' בענין המשפט וזולתו מסדרי המדינה והב' לענין של המדינה מכל צר ואויב כאמרו ושפטנו מלכנו ונלחם מלחמותינו הושמו בשלחן ב' כתרי' אחד תחת לשלחן עצמו המורה על פרנסת המדינה וסדור עניניה· והב' למסגרת המור' היות סוגר כעדה מכל מזיק והשגת ה' אויב ומתנקם: קערותיו וכפותיו· הידועות אז לשלחן מלכים: ועשית מנורת זהב טהור· אחר סדור שני הכתרים· והם כתר תור' כתרון וכתר מלכות בשלחן ספר ענין מנורה כלה מקשה אחת ואור נרותיה אל מאורו והאיר אל עבר פניה וזה ש היה אור נרות הימין ונרות השמאל מכוון אל האמצעי וכן ראוי שיהיו פני האור השכלי בחלק העיוני וגם כן אורו בחלק המעשי שיהיו פונים אל האור העליון לעבדו שכם אחד כי אז יחידו כלם כמו שיעד באמור באחרו בהעלותך את הנרות אל מול פני המנורה וכו וזה מעשה המנורה מקשה כי בהיות כל האור מכוון לאחד בענין המקשה המורה אחדות אז נראה אור כי יהל מן המאור הגדול: ואת

חזקוני

לעומת המסגרת תהיינה· תלויו' בעבר התחתון של שולחן כנגד המסגרת על השולחן כלומר סמוך לשפתו ולא באמצע הדף של שולחן: ועשית קערותיו· ללוש בהם לחם לחם הפנים הנותן עליו· כפותיו· לשום בהם הלבונה לפת אותו בין שתי מערכות הלחם: וקשותיו· שנותנין בהם מים ללוש הלחם כדכתיב ואת קשות הנסך כלים שמנסכין מהם מים ע"ב הסלת ללישו: קשות לשון כלי כדאמרי' הגונב את הקשות: ומנקיו' שהיו מנקים בהן את התנור מן הדשן ומנקים בהם את השולחן כשנותנים עליו את הלחם: ומנקיותיו· פר"שי שפוצלין ו' פצולים למעלה מזה וכו' הרבה ראיות יש נפרש' ב' הלחם שהסניפי' סומכי' דופני הלחם שלא ישתברו וכל אחד מהד' סניפין עשוי דוגמא זו כל פיצול ופצול נגבו טפחים ורחבו ה' במדה גובה ורחב כל דופן לחם ולחם דקתני התם בשלמא למ"ד כמין תיבה פרוצה היינו דסמיכי לי' סניפין ללחם פר"שי ב' סניפין שקורין פור"פש בלע"ז והעומדים בקרקע אבל השולחן ארוכות וגבוהות על הלחם העליון וסומכין הלחם שלא ישתברו דפנותיו אלא לאמן דאמר כמין ספינה רוקדת פר"שי אין לה שולים אלא מלמעלה רקבה ולמטה כלם והולכ' עד כאמצע ושני ראשים שרין והולכין למעלה ולהכי קרי ליה ספינה רוקדת המרקד' והולכת היכי סמכי סניפין ללחם פר"שי הרי הדופנו עשוי' כשפוע ואין הסניפין נתמכין אלא מעט בראשו של לחם ואין יכולין לסמוך דפנותיו שלא ישב' ומשני דעני' לם מיתגל פר"שי שאין הסניפין עומדין וזקופים אלא עומדין כשני פינגל שקורין ניר"לא ואותו עיגול הי' כפול תחת שיפועו של לחם וסומך את כל הלחם וראש הסניף סמוך לראש הלחם ולהכי נקט ליה ו' פצולין למ"ד כמין ספינה רוקדת היה הלחם עשוי ראשו העליון של כל סניף מחובר בעמוד והכותל של מטה היה מכפל ומשפע עד שוליו כמו שפי' ולהאי ליטבא סניפין ע"ג שולחן מוכפים ורוב הסטה דלהלן כוטה שהלחם דומה כמין ספינה רוקדת ועוד שמגביהים אותו לעולי רגלים ומראין אותו להם ואומרים להם ראו חבתכם לפני המקום ודבר זה כבד לעשות אם הוא עושין כמין תיבה פרוצה לפי שהסניפים צריכים לעמוד ע"ג קרקע תנן התם ר' מאיר אומר שולחן ארכו י"ב טפחי' ורחבו ו' לחם הפנים ארכו י' טפחים ורחבו ה' האורך של לחם כנגד רחבו של שולחן כופל כלחם טפחיי' מכאן וטפחיים מכאן ורחבו כנגד ארכו של שלחן ועורך ג' חצאי קנים שלולים בין כל לחם ולחם ושנים על העליון לפי שאין עליו אחד ומעמיד ב' סניפיו בקרקע אבל השלחן מזה ומזה ארוכין וגבוהין על הלחם העליון וכל א' וא' מפיצלו' פצולי' שכוונו' להכנים בהן הקני' שבין לחם ללחם לסמוך בהן כוב' הלחם ודפנותיו שלא ישתברו כשנח במערכת ו' שלות וי"ד קני' וב' סניפין וזהו סדר המערכה האמת יכבדר שזה היה כותן המערכה השנית שם הי' לפתים אחרים כראשו שני של שולחן כמלא טפחים רוח באמצע שתי מערכות על שהרו של שלחן כדי שתהא הרוח מנשב' בהן אבא שאול או' שם היו נותנין שני בזיכי לבונה והיינו דכתיב ונתת על המערכת לבונה זכה אבל המערכת: אשר יוסך בהן אל קשותיו קאי·: לחם פנים· שיהיו לו פנים פרש"י בשכפות דפנות· ד"א כך שמו לפי שהוא לפני תמיד: ועשית מנורת לבאי' על השלחן כדכתיב ויעש את המנורה נכח השלחן: מקשה תעשה· פרש"י לפי שהיה משה מתקש' בה ומה שנתקשה בה הייא לעדם גבהה שהרי לא נתן שיעור לעדם גבהה כמו לשאר כלי משכן· גביעיה· הם קבועי' כלם בביבות הקנה וכשהשמן משתמש' יורד הוא אל הגביע בראשון וכשתמלא בראשון יורד אל השני ומן השני אל השלישי ומן השלישי לאותו שבירך המנורה שכולן מתמצין לתוכו:
ועשית

לז וְעָשִׂיתָ אֶת־נֵרֹתֶיהָ שִׁבְעָה וְהֶעֱלָה אֶת־נֵרֹתֶיהָ וְהֵאִיר עַל־עֵבֶר פָּנֶיהָ׃ לח וּמַלְקָחֶיהָ וּמַחְתֹּתֶיהָ זָהָב טָהוֹר׃ לט כִּכָּר זָהָב טָהוֹר יַעֲשֶׂה אֹתָהּ אֵת כָּל־הַכֵּלִים הָאֵלֶּה׃ מ וּרְאֵה וַעֲשֵׂה בְּתַבְנִיתָם אֲשֶׁר־אַתָּה מָרְאֶה בָּהָר׃ ס

כו א וְאֶת־הַמִּשְׁכָּן תַּעֲשֶׂה עֶשֶׂר יְרִיעֹת שֵׁשׁ מָשְׁזָר וּתְכֵלֶת וְאַרְגָּמָן וְתֹלַעַת שָׁנִי כְּרֻבִים מַעֲשֵׂה חֹשֵׁב תַּעֲשֶׂה אֹתָם׃ ב אֹרֶךְ הַיְרִיעָה הָאַחַת שְׁמֹנֶה וְעֶשְׂרִים בָּאַמָּה וְרֹחַב אַרְבַּע בָּאַמָּה הַיְרִיעָה הָאֶחָת מִדָּה אַחַת לְכָל־הַיְרִיעֹת׃ ג חֲמֵשׁ הַיְרִיעֹת תִּהְיֶיןָ חֹבְרֹת אִשָּׁה אֶל־אֲחֹתָהּ וְחָמֵשׁ יְרִיעֹת חֹבְרֹת אִשָּׁה אֶל־אֲחֹתָהּ׃ ד וְעָשִׂיתָ לֻלְאֹת תְּכֵלֶת עַל שְׂפַת הַיְרִיעָה הָאֶחָת מִקָּצָה בַּחֹבָרֶת וְכֵן תַּעֲשֶׂה בִּשְׂפַת הַיְרִיעָה הַקִּיצוֹנָה בַּמַּחְבֶּרֶת הַשֵּׁנִית׃ ה חֲמִשִּׁים לֻלָאֹת תַּעֲשֶׂה בַּיְרִיעָה הָאֶחָת וַחֲמִשִּׁים לֻלָאֹת תַּעֲשֶׂה בִּקְצֵה הַיְרִיעָה אֲשֶׁר בַּמַּחְבֶּרֶת הַשֵּׁנִית מַקְבִּילֹת

ל' וחד אל עבר · כלס כ"כ · ג' ר"פ · ל' ומטעי' ביה ל' · יד ל' · ב' חס' בליס' כי התכלנו · כו ל' כ"כ ב"מ הכיי' ליחזקאל · כל אי' יתי' ס חס' וי"ו · כו' חס' במ"א ל' · ד' ב' י' · ב' מל' ויעש ללאת ודין · ג' קמצין וכל אתנחתא · וזקפי' וס"פ דכו' במ"ב

וְתַעְבֵּיד יָת־בּוֹצִינָהָא שַׁבְעָא וְתַדְלֵיק יָת־בּוֹצִינָהָא וִיהוֹן מְנַהֲרִין לָקֳבֵיל־אַפָּהָא׃ וְצִיבְתָהָא וּמַחְתְּיָתָהָא דִּדְהַב דְּכֵי׃ כִּכְּרָא דִּדְהַב דְּכֵי יַעְבֵּיד יָתַהּ יָת כָּל־מָנַיָּא הָאִלֵּין׃ וַחֲזֵי וְעִיבֵיד בִּדְמוּתְהוֹן דִּי־אַתְּ מִתְחֲזֵי בְּטוּרָא׃ וְיָת־מַשְׁכְּנָא תַּעְבֵּיד עֲשַׂר יְרִיעָן דְּבוּץ שְׁזִיר וְתִיכְלָא וְאַרְגְּוָנָא וּצְבַע זְהוֹרִי צוּרַת־כְּרוּבִין עוֹבַד אוּמָּן תַּעְבֵּיד יָתְהוֹן׃ אוּרְכָּא דִּירִיעֲתָא חֲדָא עַשְׂרִין וְתַמְנֵי אַמִּין וּפוּתְיָא אַרְבַּע אַמִּין דִּירִיעֲתָא חֲדָא מִשְׁחֲתָא חֲדָא לְכָל־יְרִיעָתָא׃ חֲמֵשׁ יְרִיעָן יְהֶוְיָן מְלַפְּפָן חֲדָא עִם־חֲדָא וְחָמֵשׁ יְרִיעָן מְלַפְּפָן חֲדָא עִם־חֲדָא׃ וְתַעְבֵּיד עֲנוּבִין דְּתִכְלָא עַל־שִׂפְתָא דִּירִיעֲתָא חֲדָא מִסִּטְרָא דְּבֵית־לוֹפֵי וְכֵן תַּעְבֵּיד בְּשִׂפְתָא דִּירִיעֲתָא בְּסִטְרָא דְּבֵית לוֹפֵי תִּנְיָנָא׃ חַמְשִׁין עֲנוּבִין תַּעְבֵּיד בִּירִיעֲתָא חֲדָא וְחַמְשִׁין עֲנוּבִין תַּעְבֵּיד בְּסִטְרָא דִּירִיעֲתָא דִּבְבֵית לוֹפֵי תִּנְיָנִיתָא מְכַוְּונָן

וראה ג'ר"פ וסי' וראה ועשה בתבניתם · וראה אם דרך עצב בי · וראה בגים לבניך שלום : וכן תעשה ה' וסי' וכן תעשה בשפת היריעה · וכן תעשה לחמרו · ג'בו · וכן תעשה בשבעה בחדש : האחת ג' קמצין וסי' חמשי' ללאות ר"פ וחבירו · חמשי' ללאות דמשכן תניי' · ויעש את העמודים · דמלכים · וכל אתנחתא וס"פ וזקפים דכו' קמצין במ"ב וסי' ויעש עשרה כיורות נחשת · דמלכים · ובני ישראל למספרם · וכל אחת דכו' קמץ במ"ו פתחין זקפים וסי' מצויין בסדר בשלח :

רשי

האמורים במנורה עצמה שנ' משוקדים כפתוריה ופרחיה למדנו שהיו בקנה שני כפתורי' ושני פרחים לבד מן השלשה כפתורי' שהקני' נמשכין מתוכן שנא' וכפתור תחת שני הקנים וגו' וטפחים חלק וטפח כפתור ושני קנים יוצאי' ממנו אילך ואילך נמשכי' ועולי' כנגד גובהה של מנורה טפח חלק וטפח כפתור ושני קנים יוצאים ממנו וטפח חלק וטפח כפתור ושני קנים יוצאי' ממנו ונמשכי' ועולי' כנגד גבהה של מנורה וטפחים חלק נשתיירו שם שלשה טפחים שבהם שלשה גביעי' וכפתור ופרח נמצאו גביעים שני' ועשרי' שמנה עשרה לששה קני' שלשה לכל אחד ואחד וארבע' בגופה של מנורה ואחד עשר כפתורים ששה בששת הקנים ושלשה בגופה של מנור' שהקני' יוצאי' משם ושנים עוד נאמר במנורה שנ' משוקדים כפתוריה ומיעוט כפתורי' שני' האחד למטה אצל הירך והאחד בשלשה טפחים העליוני' עם שלש' הגביעי' ותשע' פרחים היו לה ששה לששת הקנים שנא' בקנה האחד כפתור ופרח ושלשה למנורה שנאמר משוקדי' כפתוריה ופרחיה ומיעוט פרחים שנים ואחד האמור בפרשת בהעלותך עד ירכה עד פרחה ואם תדקדק במשנה זו הכתובה למעל' תמצאם כמניינם איש איש במקומו : את נרותיה · כמין בזיכין שנותנים בתוכ' השמן והפתילות : והאיר אל עבר פניה · עשה פי ששת הנרו' שבראשי הקני' היוצאי' מצדיה מסובי' כלפי האמצעי כדי שיהיו הנרו' כשתדליקם מאירים אל עבר פניה מסוב אורם אל צד פני הקנה האמצעי שהוא גוף המנורה : ומלקחיה · הם הצבתי' העשויים ליקח בהם הפתילה מתוך השמן ליישבן ולמשכן בפי הנרות ועל שם שלוקחים בהם קרויים מלקחים ובצתא שתרגם אנקלוס לשון צבת טנליי"ש בלע"ז ומחתותיה הם כמין בזיכין קטנים שחותה בהן את האפר שבנר בבקר בבקר כשהוא מטיב את הנרות מאפר הפתילו' שדלקו הלילה וכבו ולשון מחתה פויישד"ריא בלע"ז כמו לחתו' אש מיקוד : ככר זהב טהור · שלא יהיה משקלה עם כל כליה אלא ככר לא פחות ולא יותר והככר של חול ששים מנה ושל קדש היה כפול מאה וכ' מנה והמנ' היא ליטרא ששוקלין בה כסף למשקל קולוניא והם מאה זהובי' כ"ה סלעים והסלע ארבעה זהובי' : וראה ועשה · ראה כאן בהר תבנית שאני מראה אותך מגיד שנתקשה משה במעשה המנור' עד שהראה לו הק"בה מנור' של אש : אשר אתה מראה · כתרגומו דאת מתחזי בטורא אילו היה נקוד מראה בפת' היה פתרונו אתה מראה לאחרי' עכשו שנקוד חטף קמץ פתרונו דאת מתחזי שאחרי' מראין לך : ואת המשכן תעשה עשר יריעו' · להיו' לו לגג ולמחיצו' מחוץ לקרשי' שהיריעות תלוי' מאחוריהן לכסותן : שש משזר ותכלת וארגמן ותולעת שני · הרי ד' מינין בכל חוט וחוט אחד של פשתן ושלשה של צמר וכל חוט וחוט חוטו כפול ששה הרי ארבעה מיני' כשהן שזורין יחד עשרים וארבעה כפלים לחוט : כרובים מעשה חושב · כרובים היו מצויירין בהם באריגתן ולא ברקימה שהוא מעשה מחט אלא באריגה בשני כותלים פרצוף אחד מכאן ופרצוף אחד מכאן ארי מצד זה ונשר מצד זה כמו שאורגין חגורות של משי שקורין בלע"ז פיי"ישא : תהיין חוברו' · תופרן במחט זו בצד זו חמש לבד וחמש לבד : אשה אל אחות' כך דרך המקרא לדבר בדבר שהו' לשון נקבה ובדב' שהוא לשון זכר אומר איש אל אחיו כמו שנ' בכרובי' ופניהם איש אל אחיו : לולאות · לצו"לש בלע"ז וכן תרגם אנקלוס ענובין לשון עניבה : מקצה בחברת · באותה יריעה שבסוף החבור קבוצת חמשת היריעות קרויה חוברת : וכן תעשה בשפת היריעה הקיצונה במחברת השנית · באותה יריעה שהיא קיצונה לשון קצה כלומר לסוף החוברת : מקבילות

אבן עזרא

טהור · שהוא מזוקק שאין בו פסול : וראה · כי צריך מעשה המנורה לחכמה ולראות במראה הלב איך יעשה מככר אחד כל הכלים מלת מראה זרה ואיננה כדרך מופלך כי אין פעול למלת ראה כי אם נראה' לבד' והיה כן בעבו' כי הרואה איננו פועל רק מקבל דמות ובעל התולד' יבין זה ולפני שאדבר על המשכן שגם הוא היה יריעות כרובים אתן לך עקר שתסמוך עליו :

אמר אברהם המחבר כל יש על שני דרכים האחד יש שהוא גוף שיש לו אורך ורוחב ועומק והנה שש פאות מהאורך יבאו פנים ואחור ומהרוחב ימין ושמאל ומהגובה מעלה ומטה ויש יש שאינו גוף והם מלאכי השם הקדושי' גם נשמת האדם ואלה השנים דרכים השם ברא לבדו ואין יכולת בנברא' לברא עצם שיהיה גוף אף כי שאיננו גוף שהוא נכבד יותר גם אין בו כח להכחידו עד שיעדר ולא יהיה יש ויש דבר סמוך על יש ונשען עליו ולא ימצא לבדו והיא הצורה גם היא על שני דרכים האחת עומדת ולא תסור כצור' הקדושים והחכמה בנשמה גם בגופות כחום האש ולחות המים והדרך האחר מקרים אינם עומדים רק מתהפכים ונחלפים וסרים ונעדרי' וכזה יכול האדם לעשות על כן השם הנכבד לא יתכן שיהיה לו דמות ותמונה לא עומדת ולא נעדרת כי הוא ברא עצם כל דבר כי כל צורה עומדת או מקרה ואתן לך משל אחד קדרות הלבנה כשנכנס כל הארץ בינה ובין השמש בראש התלי או בזנבו ואחליף משל אחר ידענו כי כח הנשמה בכל הגוף ויש מקומות בגוף האדם שיש בהם מהחבלים היוצאי' מן המוח שירגישו יותר מהאחרים כמו העיני' והאזנים כי העצמו' גם הכבד לא ירגישו והנ' הלב קבל כח הנשמה יות' מכל איברי הגוף על כן היו איברים רבים משרתים לו וככה השם הנכבד ידענו כי כבודו מלא כל העולם רק יש מקומות שיראה כח השם בו יותר ממקומות אחרים ובעבור שני דברים האחד כפי מתכונת תולדת המקבל והשני כפי כח העליון שהו' על ראש המקבל על כן נבחר מקו' בית המקדש ואם נתן לך השם חכמה בלבך תבין סוד הארון והכפורת והכרובים שהם פורשי כנפים ומחוץ לפרוכת דבר המנורה ומזבח הקטורת והשלחן ומחוץ לפת' המשכן מזבח העולה ואת כל כליו ואת הכיו' ואת כנו ואלה הדברים הם כבוד אלהים ובעבור זה רמזתי לך כי יש בדורנו אנשים חכמים בעיניהם אולי יהתלו על דברי והיודע סוד נשמתו ומתכונת גופו יוכל לדעת דברי העולם העליון כי האדם כדמות עולם קטן והוא היה סוף בריאתו באר' וסימן לדבר בגדול החל ובקטון כלה והגאון הזכי' כי שמונה עשר דברי' הם במשכן שהוא עולם אמצעי וכמוהם בעולם העליון וככה העולם הקטן הנה הכלל כל כרוב נעשה לקבל כח העליון גם בעבור שילמוד המשכיל ואין צורך להאריך : ואת המשכן · כאשר הודיעו בתחלה את תבנית המשכן : אורך · חסרי דעת אמרו כי מדת כ"ח בעבור כ"ח מחנות הלבנה והנכון כי היו עשר יריעות על דרך נוטה שמים כיריעה על כן היה מקום קדש הקדשים בחשבון מעוקב : מעשה חושב · אמרו חכמי' כי מעשה חושב שנים פרצופים : ורוקם · פרצוף אחד ונכון הוא ועל דרך הפשט מעשה חושב איננו רוק' ולא אורג רק על דרך שעושין היום בגדי משי כי הצורה שעלת בלב היא חשבון ומחשבה ויציירנה בלוח ויש' שני חוטין בחשבון למשוך מרחוק : חוברת · כדמות תאר או יהיה כדמות פעל שזאת חוברת זאת והעד חבור עצבים אפרים הנח לו שהוא פעול : ללאות · יש אומרים כי כמוהו ובלולים יעלו אל התיכונה כי הבית משרת : הקיצונה · תאר כמו העליונה : חמשים · עתה הזכיר מספר הללאות : ומלת

בעל הטורים

וראה · שלשה ראשי פסוקי' · וראה ועשה כתבניתם · וראיך וראה אם דרך עוצב בי · וראיך וראה בני' לבניך פירו' אם דרך עוצב בי וראה ועשה כתבניתם אשר אתה מראה בהר · שתבוא להר הבית לבית המקדש להתפלל ולהודו' ויתכפר לך כמו שסידר שלמה בתפלתו אם יחטא איש לאיש וכו' ובא אל המקום הזה · ואם תעשה כן וראה בנים לבניך : משזר · בגי' חוטי' כפול שמנה : עשרה יריעות כנגד י' הדברות · וחמש חוברות כנגד ה' דברות על לוח אחד וכנגד ה' שעל לוח השני · חמשים קרסים כנגד חמשים שערי בינה · אחת בגימט' שם גונים : הששית

מ"ע ספורנו

ואת המשכן תעשה · קרא היריעו' בשם משכן כי בתוכם היו כסא שלחן ומנורה למשכן שכינה והיו עשויות כרובים כענין שרפים עומדים ממעל לו וכענין וכל צבא השמים עומדי' עליו מימינו ומשמאלו הנראים לנביאים במראות הנבואה : חמש היריעות תהיינה חוברות · במלאכות ציוריהן תהיה מלאכ' כל אחת מהן מכוונת עם מלאכת חברתה · וזה להבדיל בין יריעות הקדש ויריעות קדש הקדשים כי עם היות כלם מורים במלאכת הכרובים על שכלים נבדלים נתוני' מרוצה אחד הם אמנם בלתי שוים במעלה : וקים

רלבג

על השלחן · וכפותיו הם הכפות שמניחין בהן הלבונה אצל מערכת לחם הפנים כמו שיתבאר במה שינה · וקשותיו הם סעיפי אילן מפוצלין פצולין לסמוך בהם המנקיות אשר עליהם יונח לחם הפנים והיו שם ארבעה קשות היו קבועים בקרקע כנגד כדי השלחן והמנקיות הן כמו חצאי קנים חלולים וכ"ח מנקיות היו שם י"ד לכל מערכת וזה שככר היה מניח הלחם הראשון על השלחן ואחר מניח שלש מנקיות על הלחם ההוא והם נסמכות בקשות ועליהם היה מניח הלחם השני וכן בזה האופן עד הלחם הששי וכן לחם החמישי והששי לא היה משים כי אם שתי מנקיות כי אין עליו זולת הלח' הששי לחם הפנים ראוי שתדע שככר היו על השלחן י"ב חלות וכל אחת היתה עשויה משני עשרונים שלת כמו שיתבאר בסוף פרשת אמור אל הכהנים ואחר אלו החלות היו באופן שהיתה כל אחד מהם לחם הפני' ר"ל לחם שיש לו פנים רבים וכבר התבאר באחד עשר מתכונות תואר עשייתם והוא שהיו עושין חלה ארכה עשרה טפחים ורחבה חמשה טפחים וקרנותיה שבע אצבעות וכופל מן האורך טפחיים מכאן וטפחיים מכאן ואותן הטפחיים עומדין כנוכה כמו דפנות ועניין קרנותיה הוא לפי הנראה לי כי לא היתה החלה בעלת ארבעה צלעות בשלמות אבל היתה בעלת ששה צלעות ארבע צלעות לצד הזוית בלכסון והם אשר קראום קרנות ואורך כל קרן מהם היה שבע אצבעות ובזה האופן ישלם לזה הלחם שיהיו לו פנים רבים בכל אחד מצדדיו המקיפים בו כי כל אחד משני השטחים המקיפים בכל נוף שיהיה בזה שפולה בעלת ששה שטחי' עד שככר יקיפו בו י"א שטחין שבע שטחים בכל אחד מדפניו וארבע [illegible] [illegible]

חזקוני

ועשית את נרותיה · כתב עשית לנרות ללמדך שהם היו כלים לבדם ונתונים ובדי' היו מן הקני' וראש לדבר כפתורים' וקנות' מקשה היו וכתיב ויעש את נרותיה שבעה : נרותיה שבעה · כנגד שבעה ימי השבוע וכנגד שבעה מזלות ששה כוכב לכנה שבתי צדק מאדים המאירי' לעולם : והעלה הכהן · את נרותיה ו' על ו' הקני' : והאיר הנרות : על עבר פניה · ידליק הנרות אותו צד שכל הקנים נראין ויהיו על עבר פני המנורה : ככר זהב · פרש"י ככר של חול ס' מנה ושל קדש כפול ק"כ מנה והמנה הוא הליטר' שסוקלי' בה כסף למשקל קולוניא והוא מאה זהובים הרי שהמנורה ונרותיה היו ששי' ליטרין זהובי' למנין העול' שנוסכין מאתים וארבעי' פשוטין אבל שאר כליה לא היו בכלל הככר כמו שאמרו"ל : וראה ועשה בתבניתם · בגי"ת ועשה ככל אשר אתה מראה : ואת המשכן תעשה עשר יריעות · הם המתחתונות הקרואות משכן על ידי שהלולאות והארון וכלי הקדש שהשכינה שורה בהן מונחי' תחתיה : שש משזר · פרש"י וכל מין ומין חוטי כפול ו' במסכת יומא בפרק בא לו יליף להו מקראי : מעשה חושב · והוא מעשה אריגה שצריך מחשבה אבל מעשה רוקם הוא מעשה מחט וא"צ מחשבה : אורך היריעה האחת · הא"לף פתוחה ותביר האחת אל"ף בסגול ותליתאה האחת הא"לף בסגול וכן ביריעות עזים כללו של דבר כלהון אל"ף שלהן בפת"ח · וכל אתנחתא וזקף וסוף פסוק אל"ף שלהן בסגול : חוברות אשה אל אחותה · פרש"י תופרן במחט שהרי באריגה אינה מכוונת ליתנם : ועשית ללאות תכלת · זוה הכ"ה לעשות היריעות משני חלקי' כדי שיהו נוחות לטלטל וכן אותן של עזים : וקשים

[illegible]

מכוונן ענוביא חדא עם חדא: ותעביד חמשין פורפין דדהב ותלפיף ית יריעתא חדא עם חדא בפורפיא ויהי משכנא חד: ותעבד יריען דמעזי לפרסא על משכנא חדא עשרי יריען תעביד יתהין: אורכא דיריעתא חדא תלתין באמין ופותיא ארבע באמין דיריעתא חדא משחתא חדא לחדא עשרי יריען: ותלפיף ית חמש יריען לחוד וית שית יריען לחוד ותעיף ית יריעתא שתיתיתא לקביל אפי משכנא: ותעביד חמשין ענובין על שיפתא דיריעתא חדא בסיטרא דבית לופי וחמשין ענובין על שיפתא דיריעתא דבית לופי תנינא: ותעביד פורפין דנחשא חמשין ותעיל ית פורפיא בענוביא ותלפיף ית משכנא ויהי חד: וסירחא דיתיר ביריעת משכנא פלגות יריעתא דיתירא תסרח על אחורי משכנא: ואמתא מכא ואמתא מכא בדיתיר באורכא יריעתא דמשכנא יהי סריח על סטרי משכנא מכא ומכא לכסיותיה: ותעביד חופאה למשכנא משכי דדיכרי מסמקי וחופאה דמשכי דססגונא מלעילא: ותעביד ית דפיא למשכנא דאעי שיטין קיימין: עשר

מַקְבִּילֹת הַלֻּלָאֹת אִשָּׁה אֶל־אֲחֹתָהּ: וְעָשִׂיתָ חֲמִשִּׁים קַרְסֵי זָהָב וְחִבַּרְתָּ אֶת־הַיְרִיעֹת אִשָּׁה אֶל־אֲחֹתָהּ בַּקְּרָסִים וְהָיָה הַמִּשְׁכָּן אֶחָד: וְעָשִׂיתָ יְרִיעֹת עִזִּים לְאֹהֶל עַל־הַמִּשְׁכָּן עַשְׁתֵּי־עֶשְׂרֵה יְרִיעֹת תַּעֲשֶׂה אֹתָם: אֹרֶךְ ׀ הַיְרִיעָה הָאַחַת שְׁלֹשִׁים בָּאַמָּה וְרֹחַב אַרְבַּע בָּאַמָּה הַיְרִיעָה הָאֶחָת מִדָּה אַחַת לְעַשְׁתֵּי עֶשְׂרֵה יְרִיעֹת: וְחִבַּרְתָּ אֶת־חֲמֵשׁ הַיְרִיעֹת לְבָד וְאֶת־שֵׁשׁ הַיְרִיעֹת לְבָד וְכָפַלְתָּ אֶת־הַיְרִיעָה הַשִּׁשִּׁית אֶל־מוּל פְּנֵי הָאֹהֶל: וְעָשִׂיתָ חֲמִשִּׁים לֻלָאֹת עַל שְׂפַת הַיְרִיעָה הָאֶחָת הַקִּיצֹנָה בַּחֹבָרֶת וַחֲמִשִּׁים לֻלָאֹת עַל שְׂפַת הַיְרִיעָה הַחֹבֶרֶת הַשֵּׁנִית: וְעָשִׂיתָ קַרְסֵי נְחֹשֶׁת חֲמִשִּׁים וְהֵבֵאתָ אֶת־הַקְּרָסִים בַּלֻּלָאֹת וְחִבַּרְתָּ אֶת־הָאֹהֶל וְהָיָה אֶחָד: וְסֶרַח הָעֹדֵף בִּירִיעֹת הָאֹהֶל חֲצִי הַיְרִיעָה הָעֹדֶפֶת תִּסְרַח עַל אֲחֹרֵי הַמִּשְׁכָּן: וְהָאַמָּה מִזֶּה וְהָאַמָּה מִזֶּה בָּעֹדֵף בְּאֹרֶךְ יְרִיעֹת הָאֹהֶל יִהְיֶה סָרוּחַ עַל־צִדֵּי הַמִּשְׁכָּן מִזֶּה וּמִזֶּה לְכַסֹּתוֹ: וְעָשִׂיתָ מִכְסֶה לָאֹהֶל עֹרֹת אֵילִם מְאָדָּמִים וּמִכְסֵה עֹרֹת תְּחָשִׁים מִלְמָעְלָה: פ

טו וְעָשִׂיתָ אֶת־הַקְּרָשִׁים לַמִּשְׁכָּן עֲצֵי שִׁטִּים עֹמְדִים: עשר

מקבילות ב' וכ"כ וסי' הללאות · והברו: לאהל ה' מיחדין וסי' ועשית יריעות עזים · ויעש יריעות עזים · וביום הקים את המשכן · ויעש שלמה · ויקרא המלך ליהוירע · וכל לאהל למועד דכו': לבד כל הדין סיפרא ותריסר קמץ ובל שאר קריי' פתח במ"א תציג אתו לבד' שפטים: והאמה מזה והאמה חד מן ל"ח פסו' מסירת' מכא ומסורתא מכא נסבין וי"ו ומלה ביניהון וסי' מצויין במסרא רבתא: לכסתו ב' חס' בליש' וס' על צדי המשכן מזה ומזה · וכלה אהרן ובניו: לאהל ג' וסי' ועשית מכסה לאהל · ויעש מכסה לאהל · שמרי הכפים לאהל:

בעל הטורים

השמית ב' במורה · היריעה הששית · ונמיתי את פרכתי לכם כשנה הששית · בזכות השלחן שהיה במשכן שלחה ברכה בכל העולם: באורך · ג' במ' באור' יריעות האהל · ויף בגודלו באורך דליותיו · באורך אפים ימותה קצין · פירוש באורך אפים · המשכן שנא' בו באורך יריעו' האהל' ימותה קצין שמתפתה הקב"ה ומתרצה לישר' וכפר להם על ענין העגל · ונתיים' ישראל ונתגדל על כל שהשר' שכינתו בתוכם · וזהו ויף בגדלו באורך · שנתייפה ונתגדל בארץ כמשכן שכתו' בו באורך: למשכן עצי שטים עומדים · בגי' לכפר על מעשה שטים: כ"ד פעמים · שטים בפרשה כנגד כ"ד אלף שנפלו בשטים מ"ח קרשי' כנגד מ"ח נביאי' · ומ"ח משמרו' לכהנה ולויה · והיו ז' בריחים כנגד ז' דורות מאברהם עד משה ושבעה רועים · והבריח התיכון הוא דוד · שמבריח האומות מן הקצה: ניתדו

מ"ע ספורנו

והיה המשכן אחד · כי עם היות המדרגות בלתי שוות הן אתנם מסודרות בסדר אחד לעשו' רצון קונם כאמרו וקרא זה אל זה ואמר קדוש: לאהל על המשכן · כי המשכן לא היתם הכונה בו שיאהיל אבל שיהיו הכרובים סביב לכסא שלחן ומנורה: וחברת את חמש היריעות לבד · שגם באהל יש הבדל בין מדרגות קצתם למדרגות קצתם כענין במציאי הגלגל הנקראים אהל כאמרו לשמש שם אהל בהם: עצי שטים עומדים · לא שוכבים זה על זה כשורות הבנין: עשר

אבן עזרא

ומלת מקבילות זאת לקבל זאת ויש אומרים כי כמוהו ויבאו קבל עם ומחי קבלו ופירו' אשה עלם דבר וכן איש על בן והאיש גבריאל: ועשית קרסי · ובמוהו כרע כל קורס נבו · והנה עשר יריעות הוא המשכן והמשכן קראו אחד כולל הכל כי כל גוף אינו דבר אחד רק הוא מחובר מאחדים וכפה השם הנכבד שהוא אחד כולל הכל ונקרא אחד וכן העולם הקטון והגדו': ועשית · להיו' אהל: ומלת אותם תוספת ביאור כי היא שבה אל יריעו' עזי': ארך · מלת אחת זר' כי היתה ראויה להיות אחדת כי הד"לת איננה מאותיות המשרתי' רק בעבו' שהתחברו שנים ד"לת ות"יו שהי' תמונה אחד יכבד על הלשו' על דרך משרת את המלך וחסרו הד"לת: חמש · בשוא ופתח דרך קלה כמו שלש שאין והנה כאשר כפל את היריעה הששית נשאר חציה בסוף על כן כתוב חצי היריעה העודפת ואין צורך להזכי' כי אורך היריעות לרוחב המשכן והנה רוחב המשכן עשר אמות ותשע אמות היו גובה שני צדי המשכן על כן כתו' והאמה מזה לכסות המשכן: ועשית · מספר לולאות יריעות האהל כמספר לולאות יריעות המשכן וכן הקרסים רק לא היו לולאות האהל וקרסיו לנוכח לולאות המשכן וקרסיו רק אחריהם לפאת מערב שתי' אמו': ועשית קרסי המשכן זהב כי הו' נכבד: והאהל · כמו מכסה על כן קרסיו נחשת ואינם נראים כי ב' מכסי' על האהל: וסרח · יש חצי שהו' בדרך קירוב כמו וחצי שבט המנשי ובמעשה הקרסים תבין הצורך לפרש: והאמה בעודף · כמו אובד והוא תואר כי הוא מלרע הטעם: ועשית · מכסה על מכס' בעבור הגשם: ועשי' · המשכן איננו רק היריעו' והקרסי' וכאשר הודיע המשכן כן הקרסים · ומלת עומדי' כפי תולד' העץ כי האורך הוא הגובה וככה האדם כאשר הוא עומד והפך זה בשכבו או מלת עומדי' על זויות נכבות: עשר

רשי

מקבילות הלולאות אשה אל אחותה · שמור שתעשה במדה אחת מכוונות הבדלתן זו מזו וכמדתן ביריעה זו וכן יהא בחוברת כשתפרוס חוברת אצל חוברות יהיו הלולאות של יריעה זו מכוונות כנגד של זו וזהו לשון מקבילות זו כנגד של זו תרגומו של נגד לקבל היריעו' ארכן עשרים ושמנה ורחבן ארבע וכשחבר חמש יריעו' יחד נמצא רחבן עשרים וכן החוברת השנית והמשכן ארכו שלשי' מן המזרח למערב שנאמ' עשרי' קרשים לפאת נגב תימנה וכן לצפון וכל קרש אמה וחצי האמה הרי שלשים מן המזרח למערב רוחב המשכן מן הצפון לדרום עשר אמות של' ולירכתי המשכן ימה וגו' ושני קרשים למקוצעות הרי עשר ובמקומו אפרש למקראות הללו כותן היריעו' ארכן לרחבו של משכן עשר אמות האמצעיות לגג חלל רוחב המשכן ואמה מכאן ואמה מכאן לעובי ראשי הקרשים שעוביין אמה נשתיירו שם עשרה אמה שמנה לצפון ושמנה לדרום מכסות קומת הקרשי' שגבה' עשר נמצאו שתי אמות התחתונות מגולות רחבן של יריעו' ארבעי' אמה כשה' מחוברו' עשרי' אמה לחוברת שלשי' מהן לגג חלל המשכן לארכו ואמה כנגד עובי ראשי הקרשים שבמער' ואמה לכסות עובי העמודי' שבמזרח שלא היו קרשים במזרח אלא ארבעה עמודים שהמסך פרוש ותלוי בווי' שבהן כמין וילון נשתיירו שמנה אמו' התלויין על אחורי המשכן שבמערב ושתי' אמו' התחתונות מגולות זו מלאתי בבריתא דמ"ט מדות אבל במס' שבת אין היריעות מכסות את עמוד המזרח וט' אמות תלויות אחורי המשכן והכתוב מסייענו ונתת את הפרוכ' תחת הקרסי' ואם כדברי הברית' הואת נמצאת פרוכת משוכה מן הקרסים ולמערב אמה: קרסי זהב · פירת"ילש בלע"ז ומכניסין ראשן אחד בלולאות שבחוברת זו וראשן הא' בלולאו' שבחובר' זו ומחברן בהן: יריעות עזים · מנוצה של עזים: לאהל על המשכן · ליפרוש אותן על יריעו' התחתונות: שלשים באמה · שכשנותן ארכן לרוחב המשכן כמו שנתן את הראשונות נמצאו אלו עודפות אמה מכאן ואמה מכאן לכסות אחת מהשתי אמות שנשארו מגולות מן הקרשים והאמה התחתונה של קרש שאין היריעה מכסה אותו היא האמה התחובה בנקב האדן שהאדנים גבהן אמה: וכפלת את היריעה הששית · שעודפת באלו העליונות יותר מן התחתונות: אל מול פני האהל · חצי רחבה היה תלוי וכפול על המסך שבמזרח כנגד הפתח דומה לכלה צנועה המכוסה בצעיף על פניה: וסרח העודף ביריעות האהל · על יריעות המשכן יריעות האהל הן העליונות של עזים שקרויים אהל כמו שאמור בהם לאהל על המשכן וכל אהל האמור בהן אינו אלא לשון גג שמאהילו' ומסככו' על התחתונות והן היו עודפות על התחתונות חצי היריעה למערב שהחצי של יריעה אחת עשרה היתרה היה נכפל אל מול פני האהל נשארו שתי אמות רחב חציה עודף על רוחב התחתונות: תסרח על אחורי המשכן · לכסות שתי אמות שהיו מגולות בקרשי': והאמה מזה והאמה מזה · לצפון ולדרום · בעודף בארך יריעו' האהל שהן עודפו' על אורך יריעות המשכן שתי אמות יהיה סרוח על צדי המשכן לצפון ולדרו' כמו שפירשתי למעלה למדה תורה דרך ארץ שיהא אדם חס על היפה: אחורי המשכן · הוא צד מערבי לפי שהפתח במזרח שהן פניו וצפון ודרום קרויין צדדין לימין ולשמאל: מכסה לאהל · לאותו גג של יריעות עזים עשה עוד מכסה אחר של עורות אילים מאדמים ועוד למעלה ממנו מכסה עורות תחשים ואותן מכסאות לא היו מכסין אלא את הגג ארכן שלשים ורחבן עשר אלו דברי רבי נחמיה ולדברי רבי יהודה מכסה אחד היה חציו של עורות אילים מאדמים וחציו של עורות תחשים: ועשית את הקרשים · היה לו לומ' ועשית קרשי' כמה שנאמר בכל דבר ודבר מהו הקרשים מאותן העומדין ומיוחדין לכך יעקב אבינו נטע ארזים במצרים וכשמת צוה בניו להעלותם עמהם בשיצאו ממצרים ואמר להם שעתיד הקדוש ברוך הוא לצוות אותן לעשות משכן במדבר מעצי שטים ראו שיהיו מזומנים בידכם הוא שיסד הבבלי בפיוטו שלו טס מטע מזורזים קורות בתינו ארזים שנזדרזו להיות מוכנים בידם מקודם לכן: עצי שטים עומדים · איטשטנבים בלע"ז שיהא אורך הקרשים זקוף למעלה בקירות המשכן ולא תעשה הכתלים בקרשים שוכבים להיות רחב בקרשים לגובה הכתלים קרש על קרש: עשר

חזקוני

וחמשים לולאות · מקום החמשי' לולאות מזויק נ' אמות ושני כיצד כשתתן חצי אמה לכל אויר מן המ"ט אוירו' שיש בהן הם יעלו לכ"ד אמות וחצי וישארו לך נ' אמות ומחצה למקום הקרשים להשלים עד כ"ח אמה של אורך היריעה אבל יריעות עזי' שהיו מזויקו' נ' אמות בארך לא מהם כ"ד אמ' ומחצה למ"ט אוירו' נשאר לך ה' אמות ומחצה למקו' הלולאות הללו לפי שהם עבים ונבי' מן האחרי': מקבילו' הלולאות · פרש"י והכתוב מסייענו דכתיב ונתת את הפרכת תחת הקרסי' ואם כדברי בריית' זו נמצא פרכת משוכה מן הקרסים אמה [illegible]

רלבג

שהיה מגה הכלא משני מערוכים יותר מנ' שעורים מהפלה שהיה כמין הכלא מעמרון אחד וזה בלתי אפשר בשום פנים עם שהוא רקוע שיהיה יוגבל האורך והרוחב והעובי כי הכמות כזה ימתלק לפי קושי הכנק ורכותו [illegible]

ועשית [illegible]

רשי

עשר אמות אורך הקרש · למדנו גבהו של משכן עשר אמות : ואמה וחצי האמה רחב · למדנו ארכו של משכן לעשרים קרשים שהיו בצפון ובדרום מן המזרח למערב שלשים אמה : שתי ידות לקרש האחד · היה חורץ את הקרש מלמטה באמצעו בגובה אמה מניח רביע רחבו מכאן ורביע רחבו מכאן והן הן הידות והחריץ חצי רוחב הקרש באמצע ואותן הידו' מכנים באדני' שהיו חלולי' · והאדני' גבהן אמה ויושבים רצופים ארבעים זה אצל זה וידות הקרש הנכנסים בחלל האדנים חרוצות משלשת צידהן רוחב החריץ כעובי שפת האדן שיכסה הקרש את כל ראש האדן שאם לא כן נמצא ריוח בין קרש לקרש כעובי שפת ב' האדנים שיפסיקו ביניהם וזהו שנאמר ויהיו תואמי' מלמטה שיחרוץ את צדי הידות כדי שיתחברו הקרשי' זה אצל זה : משלבו' · עשוי' כמין שליבת סולם ומובדלו' זו מזו ומשופין ראשיהם ליכנס בתו' חלל האדן כשליבה הנכנס' בנקב עמודי הסולם : אשה אל אחותה · מכוונות זו כנג' זו שיהיו חריציה' שוים זו כמדה זו כדי שלא יהיו ב' ידות זו משוכ' לצד פנים וזו משוכה לצד חוץ בעובי הקרש שהוא אמה ותרגו' של ידות צירין לפי שדומות לצירי הדלת הנכנסי' בחורי המפתן : לפאת נגבה תימנה · אין פאה זו לשון מקצוע אלא כל הרוח קרויה פאה כתרגומו לרוח עיבר דרומא : ולירכתי · לשון סוף כתרגומו ולסיפי ולפי שהפתח במזרח קרוי מזרח פנים והמערב אחורים וזהו סוף שהפנים מן הראש : תעשה ששה קרשים · הרי תשע אמות רחב : ושני קרשים למקצעת · אחד למקצוע צפונית ומערבית ואחד למערבית דרומית כל שמנה קרשים בסדר אחת הן אלא שאלו השתים אינן בחלל המשכן אלא חצי אמה מזו וחצי אמה מזו נראות בחלל להשלי' רחבו לעשר והאמה מזה והאמה מזה באות כנגד אמת עובי קרשי המשכן הצפון והדרום כדי שיהא המקצוע מבחוץ שוה ויהיו כל הקרשים תאומים זה לזה מלמטה שלא יפסיק עובי שפת שני האדנים ביניהם להרחיקם זו מזו וזהו שפירשתי שיהו צירי הידות חרצוין מצדיהן שהוא רחב הקרש בולט לצדיו חוץ לידי הקרש לכסות את שפת האדן וכן הקרש שאצלו וכמצאו תאומים זה לזה וקרש המקצוע שבסדר המערב חרוץ לרחבו בעביו כנגד חריץ של צד קרש הצפוני והדרומי כדי שלא יפרידו האדנים ביניהם : ויחדיו יהיו תמים · כמו תאומים : אל ראשו · של קרש : אל טבעת האחת · כל קרש וקרש היה חרוץ מלמעלה ברחבו שני חריצים בשני צדיו כדי עובי טבעת ומכניסו בטבעת אחת נמצא מתאים לקרש שאצלו אבל אותן טבעות לא ידעתי אם קבועות הן אם מטולטלות ובקרש שבמקצוע היה טבעת בעובי הקרש הדרומי והצפוני וראש קרש המקצוע שבסדר מערב נכנס לתוכו נמצאו שני הכתלים מחוברים : כן יהיה לשניהם · הקרשים שבמקצוע לקרש שבסוף צפון ולקרש המערבי וכן לשני המקצועות : והיו שמנה קרשים · הן האמורות למעלה תעשה ששה קרשים ושני קרשים למקצועות נמצאו שמנה קרשים בסדר מערבי כך שנויה במשנה מעש' סדר הקרשים במלאכת המשכן היה עושה את האדנים חלולים וחורץ את הקרש מלמטה רביע מכאן ורביע מכאן והחריץ חציו באמצע ועשה לו שתי ידות כמין שני חמיקין ולי נראה שהגרסא כמין שני חווקין כמין שתי שליבות סולם המובדלות זו מזו ומשופות ליכנס בחלל האדן כשליבה הנכנסת בנקב עמוד הסולם והוא לשון משולבות עשויות כמין שליבה ומכניסן לתוך שני אדנים שנאמר שני אדנים שני אדנים ומורץ את הקרש מלמעלה אצבע מכאן ואצבע מכאן ונותן לתוך טבעת אחת של זהב כדי שלא יהיו נפרדים זה מזה שנאמר והיו תואמים מלמטה כך היא המשנה והפירוש שלה הצעתי למעלה בסדר המקראות : בריחים · כתרגומו עברין ובלע"ז אשפ"ריש : חמשה

אבן עזרא

עשר אמו' המשכן לא ידענו אם הם כאמות יחזקאל שהם אצילה ובדרך סברא אמות הבי' הראשון כן היו בעבור שמצאנו בדברי הימי' כתו' במדה אחרונה : שתי ידות מגזרת יד : משולבות · אין לו אח כי אם בין השלבים : ועשית · הנה לא נכתב כמה עובי הקרש והראשוני' אמרו שהיה אמה אם כן הוא כותל הדרומי היה שלשים אמות וככה הצפוני והנה לא נשאר בכותל המערבי רק רחב שמנה אמות וצריכים אנו לשום שם שמנה קרשים אולי הוצרכו לאמה כי היה העובי אמה בעבו' הבריח התיכון ונכנס בתוך הקרש ועל דעת רבינו שלמה כי כתב כי במעש' נס היה עומד כי על דרך הפשט שלשה בריחים תיכוני' הם וככה כתו' מן הקצה אל הקצה לא אל הקצות ואם קבלה היא שהעובי היה כך נשמע ונקבל ואם דרך סברא יש תקון אחר כי השני 'הבריחי' הם העליונים גם השפלים הם עד חצי הקיר והבריח התיכון שהובא בתוך הקרשים יהיה מבריח מן הקצ' אל הקצ' וכמוהו לעשות בתוך התכלת ובתוך הארגמן וכן הפעמונים בתוך הרמונים ולולי זה לא היו מלפני' הבריחים התיכוני' זהב ואם נאמר כי לא ידענו כמה עובי הקרש יש לנו לתקן המערב איך היה' והנ' בתחלה היו מתקנים פאת מערב כי השנים הקרשי' שהם למקצועו' המשכן שפירושו כמו זויו' וככה היה חצי מקצוע החצר כי היה בצורת מרובע ארוך והנה יש לנו מקצעות ואלה השני' הקרשי' לבדם שהם במקצעות אינם כמדת הקרשי' הנזכרים על כן הבדילם הכתוב ואמר כן יהיה לשניהם לבדם לא הקרשים האחרים ובאלה השנים קרשי' הם מקימין המשכן והיו הששה קרשים באמצע והנה רוחב המשכן עשר אמו' ולא ידענו אם היו קרשי המקצעות מרובעות או עגולות כי אין לנו רק אמה אחת ואל הדרך שאמר רבינו שלמה לא תהיינה אלא הקרשים בטור שוה כי חצי אמה יהיה בפנים כי קרש הוא ואינו בגד ואח' כן ישימו קרשי צפון ודרום והנה יצא חוץ מן המשכן כפי עובי הקרש על כן יהיה כנגד עמוד פתח המשכן וכחצי יריעות עזים יהיה התיקון : והקמות

בעל הטורים

ויחדו ג' במס' ויחדו יהיו תמים · וחבירו ויחדו יכליון · לומר שהיו הקרשים כלים זה עם זה שלא היו זה נכנס וזה יוצא · אי נמי רמז למ"ד שהיו כלים עד כאצבע וזהו ויחדו וכליון שיהו כלים והולכין : הראית

מ"ע ספורנו

אל הטבעת האחת · אל אות' הטבעת אשר בעובי קרש המקצוע אשר הוא שוה בכנגד' לרוחב קרשי הצלע כי באותו העובי היתה טבעת אחת למעלה מכוונת בקו טבעות קרשי הצלע של מעלה וטבעת אחת באותו העובי למטה מכוונת בקו טבעות קרשי הצלע של מטה והיו הבריחים נכנסים בטבעת עובי קרש המקצוע וטבעות קרשי הצלע למעלה ולמטה ובזה היה מתחבר הכותל המערבי עם הצפוני ועם הדרומי : ואת

טז עשר אמות ארך הקרש ואמה וחצי ‎[ל' וכל קריי' חלוף אמה]‎
האמה רחב הקרש האחד : יז שתי ‎[ושתי' וח' האמה]‎
ידות לקרש האחד משלבת אשה ‎[ב' חס']‎
אל אחתה כן תעשה לכל קרשי
המשכן : יח ועשית את הקרשים
למשכן עשרים קרש לפאת נגבה ‎[ל' תמין כנגד תימנה]‎
תימנה : יט וארבעים אדני כסף
תעשה תחת עשרים הקרש שני
אדנים תחת הקרש האחד לשתי
ידתיו ושני אדנים תחת הקרש ‎[כל' חס']‎
כ האחד לשתי ידתיו : כ ולצלע ‎[ב']‎
המשכן השנית לפאת צפון עשרים
קרש : כא וארבעים אדניהם כסף שני
אדנים תחת הקרש האחד ושני
אדנים תחת הקרש האחד : כב ולירכתי ‎[ב']‎
המשכן ימה תעשה ששה קרשים :
כג ושני קרשים תעשה למקצעת ‎[ב' וחס']‎
המשכן בירכתים : כד ויהיו תאמם ‎[ב' י"א רפין ל' כ"כ]‎
מלמטה ויחדו יהיו תמים על ראשו ‎[ג' וכל' חס' במ"ג ב']‎
אל הטבעת האחת כן יהיה לשניהם
כה לשני המקצעת יהיו : כה והיו שמנה
קרשים ואדניהם כסף ששה עשר
אדנים שני אדנים תחת הקרש
האחד ושני אדנים תחת הקרש
האחד : כו ועשית בריחם עצי שטים
חמשה

עשר אמין אורכא דדפא ואמתא
ופלגות אמתא פותיא דדפא חד :
תרין צירין לדפא חד משלבין
חד לקביל חד כן תעביד לכל דפי
משכנא : ותעביד ית דפיא למשכנא
עשרין דפין לרוח עיבר דרומא :
וארבעין סמכין דכסף תעביד תחות
עשרין דפין תרין סמכין תחות דפא
חד לתרין צירוהי ותרין סמכין תחות
דפא חד לתרין צירוהי : ולסטר
משכנא תנינא לרוח ציפונא עשרין
דפין : וארבעין סמכיהון דכסף
תרין סמכין תחות דפא חד ותרין
סמכין תחות דפא חד : ולסייפי
משכנא מערבא תעביד שיתא דפין :
ותרין דפין תעביד לזוית משכנא
בסופיהון : ויהון מכוונין מלרע
וכחדא יהון מכוונין על רישיה
לעיזקתא חדא כן יהי לתרויהון
לתרין זויין יהון : ויהון תמניא
דפין וסמכיהון דכסף שיתא עשר
סמכין תרין סמכין תחות דפא חד
ותרין סמכין תחות דפא חד :
ותעביד עברי דאעי שיטין
חמשא

ויהיו י"א רפין וסי' ויהיו דם · ויהיו תאמם מלמטה · את מחתת החטאים · ויהיו עומדין · ויהיו דברי אלה · דשלמה · ויהיו מוכשלים לפניך · ויהיו כל האנשים · ויהיו נדדים בגוים הבאת יום קראת ויהיו · ויהיו חיים לנפשך · אמרתי אעלה בתמר · וא' דמטעי' ביה דסבי' ויהיו בשוא תחת הוי"ו והוא ויהיו בפתח תחת הוי"ו ויאמרו להם הנשיאי' יחיו ויהיו חטבי עצים בפתח תחת הוי"ו · וחד ויהיו בשוא תחת וי"ו ויאמר אלי הנבא אל הרוח · וחד ויהיו בפתח תחת הוי"ו ונבאתי כאשר צוני יי': מלמטה ו' וסי' ויהיו תאמם מלמטה · והיו תאמים מלמטה · על כתפות האפד · וחברו תחת כרכב המזבח · תחת כרכבו מלמטה · חד מנהון קמץ תחת כרכב המזבח ושאר' פתחים : ויחדו ג' וסי' ויהיו תאמם מלמטה · והיו תאמים מלמטה · ויחדו כלם יכליון : קדמאה תחת עשרים הקרש · תניי' תחת עשרים הקרשי' קדמא' שני אדנים תחת · תניי' שני אדני' שני אדני': בריחם כלם חס' יו"ד תניין במ"א מל' וסי' ונסב חומה ומגדלים דלתים ובריחים : קדמ' דצואה לקרשי צלע המשכן האחד דעשיה לקרשי צלע המשכן האחת · סימן ד"ת · ס"א באחד ההרים או באחת הגיאות : קדם טבעתיהם · תניין טבעתם :

רלבג

תצוה יערוך אותו אהרן ובניו מערב עד בקר לפני יי' ר"ל שעריב' שכרו' שית' לפני יי' והוא נגד המער' שבו קדש הקדשי' והנה פני המנורה הוא הנר האמצעי כי הוא יוצא מעצם קנה המנורה ואולם הקנים אשר משני צדדיו הם הימין והשמאל אשר למנורה והנה ימין המנורה היה לנד הצפון והנה ראש פתיל' הקנה האמצעי היה לנד המערב שהוא לנד קדש הקדשים וראשי הפתילות ששת הקנים היו נוטים אל עבר ראש פתילת הקנה באופן שיהיו כלם מאירים אל עבר פניה · ומלקחיה · הם נכתים לקחת בהם הפתילות ולתקנם בנרות המנורה כראוי שנא"ליים בלעו · ומחתותיה · הם כצורת כפות קטנו' לחתות בהם האפר שבנר ובהם היו מסירים השמן הנשאר בנר בעת הטבת הנרות ונראה התור' שאלו המלקחים והמחתות זהב טהור לא יהיה בו סיגים · ככר זהב טהור יעשה את המנורה את כל הכלים האלה שדבקים בו כמו כרותיה ושעת הקנים וגביעים וכפתוריה ופרחיה ואולם המלקחיים והמחתות אינם מכלל הככר כי לא יצטרך לומר שיהיו זהב טהור כי כבר הודיע זה במה שאמר ככר זהב טהור יעשה אותה את כל הכלים האלה ובהיות הענין כן הוא מבואר שאין המלקחים והמחתות מכלל הככר וכבר התבאר לרבותינו ז"ל שגובה המנורה היה נ' אמות ואולם התורה לא הגבילה גבהה ועוביה ורחבה אבל הגבילה משקלה לבד · וראה ועשה בתבניתם אשר אתה מראה בהר · מגיד שהוא מחוייב לעשות אותה בזה התבנית אבל לא מחוייב לעשותה מזהב אבל מחוייב לעשותה ממתכת בדרך שתהיה מקשה ואם היתה ממתכת אחרת שיהיה יתחייב שיהיה נקי מסיגים כי גם בזהב דקדקה התורה בזה שנאמר זהב טהור ואם לא היתה מזהב לא יתחייב היותה באה מככר כי אין המשקל שהתבאר' עם שככר יתחלף בזה כפות חומר המנורה להתחלף משקלי המתכות וכן ראוי שתבין הענין בשלחן וכליו וביתר הענינים הנזכרים שלא בא הבאור בהם שיהיה מזהב אלא לענוה אבל מה שיתחייב הוא שתעשה בזה התבנית הנזכר ומזה יתבאר שהגביעי' והכפתורים והפרחים לא יערכו בשלא תעשה המנורה מזהב כי אינם מתבנית המנורה במה שהיא מנורה · ואולם כשתיעשה בלא מזהב נוסף התורה שתהיה בזה התואר כי או תשלם הערה כמה שהעירה התורה בהם כאן שיתבאר מדברינו במה שיבא בנ"ס ואיך שתיעשה המנורה הוא מבואר שצריך שיהיו הקנים והנרות בזה התואר הנזכר כי הם מתנאי' המנורה במה שהיא מנור':

חזקוני

שתי ידות לקרש האחד · כל יד ויד חרוץ מארכעה צדדין כדי שיהיו שפתי הקרש שוין לשפתי האדן לפני' ולחוץ ומה שפר"שי חריצות מג' צדדין הייכו מצד חוץ ומצד פני' ומצד שכנגד הקרש שאחד שהרי החריץ שבאמצע הקרש איכו קרוי חריץ היד אלא חריץ הקרש : אשה אל אחותה · מה שפר"שי כעובי הקרש שהוא אמה נפקא לן הא משני קרשים שבמקצועות : ב' אדנים תחת הקרש האחד · האדני' אמה ארכן כעובי הקרש ורחבן ב' רביעי אמה שהוא חצי ארכו של קרש וארך האדן כמון לעביו של קרש ורחבו לרוחב הקרש ולכל אדן באמצעיתו נקב של רביע אמה על רביע אמה נמצא משפתי הנקב עד שפתי האדן חצי אמה פחות חצי רביע מזה וחצי אמה פחות חצי רביע מזה ומשפתי הנקב עד שפתי הרוח רביע אמה מזה ורביע אמה מזה והקרש חרוץ על פני רחבו רביע אמה מזה ורביע אמה מזה ובאמצעיתו חריץ חצי אמה ועוד הקרש חרוץ על פני עביו חצי אמה פחות חצי רביע מזה וחצי אמה פחות חצי רביע עוד · לשון אחר רביע אמה וחצי מזה ורביע אמה וחצי מזה והכל אחד כשאר היד מפויק רביע אמה נמצאו הידות של כל קרש וקרש כל אחד ואחד מפויק רביע אמה על רביע אמה וכשהיה מכנים הידות לתוך נקבי האדני' עובי החריצים יהיו מכסים שפתי האדנים מכל צד בנמצא' : אל הטבעת האחת · פר"שי ובקרש שבמקצוע היו הטבעות בעובי הקרש הדרומי והצפוני כו' כלומר קרש המקצוע היה חרוץ בראשו ברחבו ובתוך עביו כשיעור החריץ שבראש קרש הצפוני והדרומי : ועשית בריחים · פר"שי משולשים כתוך עשר אמות של גובה הקרש וכו' מקו' הנסת בריחים בקרשים ומקום הטלת ג' קופי גידין המשולשים במגלה המפורה בפשתן ומקום שרי עקלש בגבול א"י דין פלשתן שוה : בתוך

ואת המשכן תעשה עשר יריעות וגו' עד ואתה תצוה

ביאור המלות וקצת הדברים

שש משור · הוא הפשתן הנבחר שבארץ מצרים שהיה חוטו כפול ששה ולפי שהיריעות היו נעשות משש משור ותכלת וארגמן ותולעת שני הנה היה ראוי שיהיה חוטי שנ' מינים הנזכרי' כפולים ששה אלא לא היה הענין כן לא תקים שאלהם מתדמה ומתכמת קנתם לקנת · כרובים מעשה חושב · ר"ל שבאריגתם היו נרשמות בה צורות כרובים משני צדדים כי כן תחייבה הצורות הנעשות באריגה מעשה חושב

קומץ מנחה

פרשת תרומה

תרומה ליל' ויקחו לי תרומה רמז מאימתי קורין שמע בערבי' בשעה שהכהנים נכנסי' לאכול בתרומתן והיינו בעת יציאת הככבים וסימנו שאו מרום עיניכם ר"ת שמע לומר שזמן ק"ש תולה בנשיאת עיניכם למרום לראות יציאת הכוכבים: ישראל ויקחו לי ר"ת וס"ת לוי כלומר לוי הוא לי שנ' והיו לי הלוים גם מרמז שאף הלוים יתנו תרומה: ירבנו לבו כמו שהלב נותן לכל האיברי' חיוני ואינו מקבל כן הנדיבי' נותני' ואינ' מקבלי': תרומתי הנותני' בנדבת לב ולא בצרו' עין זו היא תרומת ה': וזאת התרומה פרט כל שוה כסף כגון כלים ומלבושים: עצי שטים נקראו ע"ש מקומן כדכתיב וישב ישראל בשטים או הק"בה הקדים לצוות עליה' לכפר על מעשה סטו"ם: פעמותיו ולא אמר קצותיו כמו שאמר בשולחן לפי דאין קצה לתורה כד"א רחבה מצותיך מאוד: שנים כרובים נגד ה' אלקים רחמים ודין כיהתור' כלולה מהם שבכתב היא רחמים ושבע"פ היא דין ושלמה הוסיף שנים ממני שכל אחת כלולה משנים: ועשית שלחן החכמ' רמוזה בשלחן כד"א ערכה שלחנה ולכן הת"ח נקרא שולחני כמו שאמר ר"ע הרב' מעות יש לי ואין לי שולחני לרצותם: זהב מה שהיו המשכן רובן זהב או מצופי' זהב הוא כדי שיהיו רב הקיום כי אין לך בכל המתכיות שיתקיים זמן רב כמו הזהב ובפרט בהיותו צרוף ואף גם לחשיבותו כי הי' א הנכב' שהמתכיות והוא מסוגל לשמש שהו' הגדול והנכבד מז' כוכבי לכת: וראה ועשה הבין ועשה כמו ולבי ראה: והקמותו את המשכן אחת בעצמך שהקמת המשכן במעשה נסים ואין כל אדם זוכה לזה: הראה אותך בעין ולא כמעשה דיחזקאל:

חסלת פרשת תרומה

רלבג

חושב ואולי נקרא חושב כי הוא חושב מספר החוטים באופן שתרשם הצורה באריגתו · מקצה בחוברת · ר"ל מהקצה שלה שתתחבר בו בלולאות ובקרסי הזהב עם קצה החמש יריעות השניות המחוברות אחת אל אחת והנה תמשי' קרסי זהב וישימו עשר היריעות מחוברות באופן שיהי המשכן אחד · יריעות עזים · הם עשויות מנוצה הדק שאצל שרשי שער העזים · וסרח העודף · הרצון בו היתרון העודף והנה יתבאר הרצון בזה אחר שיתבאר מענין קרשי המשכן כמה היו עביים · ויתבאר שיעור מקום קדש הקדשים והנה יראה כי שעור מקום קדש הקדשים היה י' אמות אורך ועשר אמות רוחב ועשר אמות היה קומתו כקומת הקרשים ואמנם שרחב היה עשר אמות יתבאר מאורך היריעות שהיה ל' אמה והיה מהם י' אמות ברוחב המשכן ויותר על זה העובי הקרשים והיה נתלה מהם לצדדי המשכן כשיעור קומתו פחות עובי הקרשים ותהייה היריעות מגיעות לארץ לא יחסר כי אם עובי הקרשים ואמנם שארכו היה י' אמות יתבאר מהיריעות העשרה שהיה שיעור מ' אמה שהיה נכנס מהם ל' אמה לאורך המשכן וישארו י' אמות פחות עובי הקרשים שיהיה נתלה על אחורי המשכן ולפי שהפרכת היתה כנגד קרסי הזהב יתבאר שמקום הקדש היה אורכו עשרים אמה וישאר אורך מקום קדש הקדשים י' אמות ואולם כמה היה עובי הקרשים הנה יראה מדברי רז"ל שעביים היה אמה אלא שאם היה הענין כן לא יתכן שישאו ארבעים ושמונה קרשים באלו ד' עגלות כי שהיו נושאות אותם עם יתר העניינים הנלוים להם שהוא ביד בני מררי כמו שיתבאר בפרשת נשא · והנכון בעיני לפי הפשט שלא היה עובי הקרשים כל זה השיעור לא שכב' יקשה מה שאמר ולירכתי המשכן ימה תעשה ו' קרשים וב' קרשים תעשה למקצעות המשכן שכבר יראה מזה שהיו לפאת מערב ח' קרשים וכבר הגביל שיעור הקרשים בראש הפרשה שכבר היה רחבם אמה וחצי האמה ולזה ידמה שיהיה הרחב י"ב אמה וישארו שתים אמות לרחב הקרשים והנה התיר זה הספק החכם א"ע במה שאמר כי אמרו ושני קרשים תעשה וגו' איננם בשיעו' שאר הקרשים ולזה הפרידם מבין שאר הקרשים והנה כאשר כפל היריעה הששית אל מול פני האהל לפאת מזרח ישאר עד מקום קרסי הנחשת כ"ב אמה ולזה יהיו קרסי הנחשת שתים אמות בתוך קדש הקדשים ולפי זה הפי' תסרח חצי היריעה העודפת על אחורי המשכן לא יחסר מזה רק עובי הקרשים ותהיה פחות מתליה על הארץ ואם נודה שעובי הקרשים היה אמה שלמה לא יהי' נתלה ממנה על הארץ כי אם אמה ולזה יהיה פי' אמרו חצי היריעה העודפת לא שיהי' חציה בכוון והנה יקרא החלק חצי אמר יחצוהו בין כנענים · עד צואר יחצה · והנה היריעות התחתונה לא היו מגיעות עד הארץ אבל היה חסר מזה אמה וכמו עובי הקרשים כי לא היה אורך היריעות כי אם כ"ח אמה וכשהוציאו מהם י' אמות שהיה רחב המשכן ועובי הקרשים נשארו תשע אמות פחות עובי הקרשים לכל אחד מהצדדים לכסות הקרשים ויריעות עזים היו מוסיפות על זה אמה מזה ואמה מזה כי כבר היה ארכם ל' אמה ועשית מכסה לאהל עורות אילים מאדמים למחסה ולמסתו' ועל זה המכסה היה מכסה אחר של עורות תחשי' מלמעלה לכסות עורות האילים והיה זה לתוספ' שמירה מזרם וממטר · שלא תתלכלכנה היריעות · עצי שטים עומדים · ר"ל שתהיה קומתם לאורך העצם משולבות הנה היו למטה בכל קרש וקרש כדמות ב' יתדות הם כדמות שליבות הסולם והם היו נכנסות בתוך אדני הכסף שהיה ככר בכל אדן מהם לשמור שלא יבלו ראשי הקרשי' בארץ וכדי שיהיה בנין המשכן יותר חזק ואלו השליבות היו מכוונות כלם אשה אל אחותה באופן שכאשר יכנסו תוך האדנים יהיו האדנים כולם מכוונים בקו אחד · ויהיו תואמים מלמטה · ר"ל שיהיו הקרשים אשר למקצועות המשכן למטה מכוונים ביושר ומחוברים בקרשי ב' הרוחות יחד ויחדיו יהיו כלים על ראשי הקרשים מלמעלה בדרך שיהיו מחוברים מכל הצדדים ויסכימו לשטוחי שתי הרוחות אשר הם זוית לו ולא יוסיף בקומה אחד מהם אל האחר ויכלו אל הטבעת האחד שתהיה מכונת בהם כנגד הטבעות שבכל רוח אשר בקרשי' כי כבר היו בכל קרש וקרש טבעות יכנסו בהם בריחים לקשור הקרשים בדרך שיהיה האהל חזק והנה הטבעת אשר במקצועות לרוח צפון ודרום יקשור הכותל המערבי עם כותלי צפון ודרום ואלו הטבעות היו מחוץ כי ההשתדלות היה בזה הבנין שיהיה יפה מבפנים כמו שיראה מעניינו · כן יהיה לשניהם לשני המקצועות יהיו ר"ל שלשני הרוחו' יהיו הטבעות בקרשים המקצועות האחד לרוח המערב לקשור קרשי המקצועות עם שאר הקרשים אשר לפאת מערב והשני לרוח צפון במקצוע הצפון או לרוח הדרומי והנה הטבעות הם דבקי' דבוק חזק בקרשים והם בלתי נפרדים מהם כדי שיתקיים בהם האהל כשנכנסו בהם הבריחים · ועשית בריחים עצי שטים חמשה וגו' · פירשו רז"ל במלאכת המשכן שהחמשה בריחים לא היו אלא ג' שהבריח העליון והתחתון היה כל אחד מהם מב' חתיכות זה מבריח מקצה הכותל עד אמצעו וזה מבריח מקצה הכותל השני עד אמצעו עד שמגיעים זה לזה וידמה לפי זה הפי' שבקרש האמצעי היו ב' טבעות כדי שיקשור הקרש ההוא ב' הבריחי' ואולם הבריח האמצעי היה מבריח מן הקצה אל הקצה ולזה לא היה כי אם אחד לבד ואמרו כי הבריח התיכון לא היה נכנס בטבעות אבל היו הקרשים נקובים והוא נכנס בתוכם ואם היה הענין כן הנה היה הבריח התיכון המערבי לא יתכן שיהיה מכוון כנגד הבריח התיכון הצפוני והדרומי אבל יהיה למעלה מהם או למטה ואפשר שיהי' הבריח התיכון נכנס ג"כ בטבעות ויהיה אמרו בתוך הקרשים שהוא באמצע הקרשים וכמוהו אמרו ופעמוני זהב בתוכם סביב שהרצון בו שהפעמונים היו בין הרמונים כמו שאמר פעמון זהב ורמון פעמון זהב ורמון לא שיהיו הפעמונים תוך הרמונים בעצמם וכבר זכר זה א"ע · והנה בזה האופן יקימו המשכן באופן שיהיה בנינו חזק ולא יתפרדו חלקיו · ועשית פרוכת הנה יתב' לך כי מלאכת הפרוכת היא כמלאכת יריעות המשכן כי כל אחת היתה מכ"ד חוטים ו' לפשתן וכן לתכלת ולארגמן ותולעת שני וכל אחת היתה נעשת מעשה חושב באופן שיהיו נראים שם ראשי הכרובים משני הצדדים ואמנם היה הבדל ביניה' מצד הוראת הגדר כי כשהיתה המלאכה עבה מאד נקראת פרוכת ואמרו ז"ל שהפרוכת עבה טפח וראש הפרוכת היה כרוך במוט והיו שם ארבעה עמודים שהם היו נסמכים על ארבעה אדני כסף והיו בראשם ווים של זהב והם כמו יתדות עקומים והיו מחזיקים במוט שהפרוכת כרוך בו והנה הפרוכת היה תחת קרסי זהב והוא היו מתיב' מבדלת בין הקדש ובין קדש הקדשים ושיעור הפרוכת היה י' אמות על י' אמות ומבית לפרכת היה הארון והכפורת ומחוץ לפרכת היה השלחן על צלע צפון והמנורה על צלע דרום · ועשית מסך לפתח האהל הנה זה המסך היה לפאת מזרח והיה כמו מחיצה ומעשרים וארבעה חוטין היה נעשה מד' מינים שנעשו מהם הפרוכת ולא היו בהם כרובים ולא היו מעשה חושב אבל מעשה רוקם · והרצון בזה שהצורה הנעשית בו איננה נראת כי אם מצד אחד · ואמנם כי הצורה הנעשת בו היתה נראת מבפנים וראש המסך היו כרוך במוט והיו שם ה' עמודי' שטי' שהיו נסמכים על ה' אדני נחשת והיו' בראשם ווים של זהב והיו מחזיקים במוט שהמסך כרוך בו · ועשית את המזבח עצי שטים הוא מזבח החיצון ואולם מזבח הקטרת יבא זכרונו במה שאחר זה והמזבח הנעשה בידי משה הי' ארכו חמש אמות ורחבו חמש אמות רבוע יהיה המזבח יתבאר מזה שלא הקפידה התורה שיהי' ה' אמות ארכו ורחבו ה' שאם היה הענין כן הנה יהיה אמרו רבוע יהיה המזבח מותר ואמנם הקפידה התורה שיהיה רבוע ושיהיה קומתו ג' אמות שהוא כשיעור קומת האדם ובעבור שמצאנו במזבח שעשה שלמה שהיתה קומתו י' אמות ידענו שאלו הג' אמות איננם קומת המזבח בכללה ואולם זאת הקומה היא מכרכוב המזבח עד מקום המערכה והנה הכרכוב הוא הסובב ולמטה ממנו היה חצי קומת המזבח כמו שיתבאר אחר זה שנא' ונתת אותו תחת כרכוב המזבח מלמטה והיתה הרשת עד חצי המזבח · ולמטה היה יסוד המזבח הנזכר בפרשת ויקרא וכאשר התישב שגובה המזבח היה יותר מג' אמות הנה יתחייב שנא' שמה שאמרה התורה וג' אמות קומתו הוא ללמד שאם לא היתה קומתו כי אם ג' אמות כשר · ועשית קרנותיו על ארבע פנותיו · הנה היו הקרנות ד' · בארבעה זויות מקום המערכת והנה לא נזכר שעור אלו הקרנות בתורה והיה שיעורם בבית שני אמה על אמה · ממנו תהיין קרנותיו · למדנו מזה שאין ראוי לעשות הקרנות לבדם נפרדים ומונחים במזבח אבל ראוי שיהיה הקרנות מגוף המזבח · וראוי שתדע שהמזבח שאין בו ד' קרנות פסול שנאמר בפרשת ויקרא ונתן על קרנות מזבח העולה וכן אם אין לו יסוד שנאמר ונתן אל יסוד מזבח העולה וכן אם איננו מרובע שנאמר רבוע יהיה המזבח וכן אם אין לו כבש שנא' לא תעלה במעלות על מזבחי לומר שראוי שיהיה באופן שנוכל לעלות בו לא במעלות

ומה שזה דרכו הוא כבש ובכלל מפני שהוא מחויב שתהיה קומתו ג' אמות הנה א"א מבלת כבש לעלות עליו לערוך הנתחים על העצים אשר על האש כמו שנזכר בפרשת ויקרא ואולם שעור ארכו ורחבו אין מעכבים כיון שהוא מרובע ובלבד שלא יפחות מאמה על אמה כי לא מצאנו מזבח פחות מזה השעו' וזה כי מזבח הזהב היה שיעורו אמה על אמה ועוד כי נתחי הפר לא יכילם מקום יות' קטן מאמה על אמה ואע"פ שיושמו זה על זה והנה הוא ראוי שיהיה המזבח באופן שיהיה ראוי להקרבת כל הקרבנות: ועשית סירותיו לדשנו · ר"ל להשים בהם דשן המזבח להסירו משם והנה צורת הסירות ידועה · ויעיו · הם מגרפות לגרוף בהם הדשן לשומו בסירות · מזרקותיו · הם כלים צורתם ידועה והיו מקבלים בהם דם הקרבנות · ומזלגותיו · ומחתותיו · הם כלים בעלי יתדות עקומות להפך בהם הבשר על גחלי המערכה לערכו כראוי · מחתותיו · הם כדמות כפות גדולות היה להם בית יד היו לוקחים בהם גחלי אש לשאת אותם למזבח הקטרת כמו שיתבאר · לכל כליו · הוא כמו כל כליו והלמ"ד נוספת · מכבר מעשה רשת נחשת · ר"ל שיעשה מנחשת כדמות כברה שיהיה נקב כמו הרשת ועל הרשת היו ד' טבעות נחשת לשום בהם הבדי' לשאת המזבח והנה המכבר היה דבק למזבח בלתי מתפרד ממנו באופן שכאשר ישימו הבדים בד' טבעות ישאו עמו המזבח והוא היה נתון תחת הסובב והיה מגיע עד חצי קומת המזבח היה להבדיל בין הדמים הנתונים למעלה כמו דם החטאת ובין הדמי' הנתונים למטה כמו דם העולה ומה שידמה לו בזה · נבוב לוחות תעשה אותו · ר"ל שזה המזבח נעשה מלוחות עצי שטים והיה חלול כמו תיבה ומה שידמה לה והיה זה ג"כ מפני היותו מטלטל ואחר שבאו אל המנוחה ואל הנחלה עשו המזבח מהאבנים בלתי חלול והוא מה שאמרה התורה אבנים שלמות תבנה את מזבח יי' אלהיך וזה תאר המזבח שעשו בבית שני ע"פ הנביאים וממנו תעמוד על צורת זה המזבח הנזכר בזה המקום בנו בנין אבנים בארץ מרובע היה ארכו ורחבו לב' אמה ועלה הבנין ה' טפחים ואח"כ כנסו ה' טפחי' והגביהו הבנין ה' אמות והיה ארכו ורחבו ל' אמות וב' טפחים וזה' ה' טפחים העודפים סביב יסוד הבנין הם יסוד המזבח ואח"כ כנסו ה' טפחים אחרים וזהו סובב והגביהו הבנין ג' אמות והיה ארכו ורחבו כ"ח אמות וה' טפחים והוא מקום המערכה ובכל זוית וזוית עשו קרן גבוהה ה' טפחי' וארכו אמה ורחבו אמה והם קרנות ולפאת דרום המזבח עשו כבש לעלות אל המזבח ואל הסובב והנה לא נזכר בתורה מקום הכבש והנה נודע זה מפי הנביאים כמו שאמ' דוד הכל בכתב מיד יי' עלי השכיל וכבר יתבא' זה באופן מה מדברי התורה וזה כי מפני ששחיטת קדשי הקדשים בצפון הנה ראוי שיהיה הכבש בדרום כדי שיהיה המזבח כנגד קדשי הקדשי' ולפי שלפני המזבח אין ראוי שיהיה לצד המערב כדי שלא יהיו אחוריהם כנגד היכל יי' בעלות' שם הנה יתחייב שיהיו לצד הדרו' כי הדרום יותר נכבד מהצפון ולזה היתה המנורה בדרום:

ואולם רגלי הכבש אי אפשר שיהיו לצד המערב לסבה שזכרנו ולא לצד המזרח שאם היה הענין כן היה ההעתק מהכבש למזבח בהפך הנהוג מתנועת הרגלים בעליה וזה שהוא ראוי שתהיה התנועה בזה מפאת המערב כי זה ממה שיורה על ההתרחק מהשם ית' והוא הפך מה שכוון בזאת העבודה ולזה יתחייב אם הונח הענין על זה התאר שיהפוך עצמו העולה בכבש תכף אחר עלייתו להפך הצד אשר היה פונה אליו בעלותו וזה כלו בלתי נהוג ובלתי מורגל עם שהפכיה להפך הצד אשר היה פונה אליו בעלותו מורה ההתרחק מהשם יתעלה והוא מבואר שאין ראוי בתנועה האחת שיקביל קצתה לקצת כל שכן בזה הבנין הנכבד ולזה יתחייב שיהיו רגלי הכבש לפאת דרום · **ועשית** את חצר המשכן ר"ל החצר שהיה מקיף במשכן והנה אורך המשכן שהיה ל' אמה אורך י' אמות רחב והחצר היה ארכו ק' אמה ורחבו נ' אמה וכאשר תשים רוחב המשכן באמצע רחב החצר ישארו עשרים אמה לפאת צפון ועשרים אמה לפאת דרום וידמה שכ' אמה גם כן היו נשארי' לחצר המשכן לפאת מערב בדרך שיהיה רוחב החצר לשלש צדדיו שוה וישארו חמשים אמה לפאת מזרח שהיו להם המזבח החיצון ולזה היה מקום המזבח החיצון מרובע ורחבו כ' אמה על כ' אמה וזה הוא או רבותינו ממה שאמר ורוחב נ' בנ' ר"ל שנ' אמה מאורך החצר היה כלה המשכן שאם לא היה הענין כן לא היה ראוי שיא' כי אם רוחב חמשים קלעים הם כדמות יריעות ולא היו כי אם מעשה חוטים והיו מן הפשתן שנאמר שש משזר ועמודיו עשרים לכל חמש אמה עמוד אחד והעמודים ההם היו נסמכים על אדני נחשת ובראשם היו ווים של כסף להחזיק בקלעים ואחר כן היו חוטי כסף דבקים בעמודים לקשור בהם הקלעים לעמודים בדרך שלא תפרידם הרוח מהם ואלו החוטים היו במקומות רבים מהעמודים לפי מה שאחשוב באופן שיקשרו הקלעים בעמודים ויתקיימו בהם ורוחב חמשים בחמשים רוצה לומר שכבר כמלא רחב החצר כ' אמה בכ' אמה מהאורך שהיה חוץ למשכן ואולם במקום המשכן לא היה רחבו כי אם כ' אמה לצד צפון וכ' אמה לצד דרום כמו שביארנו וקומה חמש אמות שש משזר ר"ל שהקלעי' היתה קומתו חמש אמות לכל כלי המשכן בכל עבודתו ר"ל כל הכלים שהיו צריכי' בהקמתו ובהורדתו כמו מקבות להכות בבדים להכניסם בטבעות ולהוציא העמודים מתוך האדנים ויתידות להוצי' הבדים מתוך הטבעות ולנעוץ בקרקע בשער החצר ואז יניחו הקלעים סביבם וישימו שם עמודיה' ואדניה' ואחר זה יסירו היתדות ההם משם והנה כל אלו הכלים היו מנחשת ואף על פי שכלי המשכן היו כלם מצופים זהב או כסף הנה המשרתים להם ראוי שיהיו למטה ממדרגתם ולזה הושם מנחשת · הנה זה ביאור המלות וקצת דברי זאת הפרשה · ואולם שאר הדברים אשר באו בה הם מבוארים עם מה שפירשנו אליו ואולם התועלות המגיעות הם רבים:

התועלת הראשון הוא במצות והוא מה שצוה לעשות מקדש לשם יתעלה שנאמר ועשו לי מקדש והוא בניין יתחייב שיהיה בו בקדש הקדשים וקדש ואולם יהיה בקדש הקדשים הארון אשר בו היו הלוחות ובקדש יהיה השלחן ומנורה ומזבח הקטרת על התבנית שהתבאר בתורה ותהיה שם גם כן עזרה היה בה מזבח העולה לפי התבנית הנזכר בתורה ויתר הדברים שהתבאר מהתורה שאי אפשר למקדש מזולתם · ואולם התועלות המגיעות מזאת המצוה נפריד להם מאמר אחר מכותבי שרשי המצוה הזאת ואולם שרשי המצוה הזאת הם י"ב:

השרש הראשון הוא שבנין בית המקדש וכליו צריך שיהיה לשם השם יתע' שנאמר ועשו לי מקדש ואם לא נעשה לשמו יתעלה כפסל אותו דבר שלא נעשה לשמו · ולזה דקדק בספר מלכים בזה כמו שביארנו שם כבר כתבאר זה השרש במקומותיו:

השרש השני הוא שמשעור בית המקדש ושעורי חלקיו הנזכר בתורה לא היה כי אם למקדש ההוא שנעשה במדבר ואולם התבנית יתחייב שיהיה נוהג לדורות שנאמר ככל אשר אני מראה אותך בהר את תבנית המשכן ואת תבנית כל כליו וכן תעשו והוא מבואר שאין השעור מהתבנית כי כבר יהיה התבנית שמור עם התחלפות כמו השעור ולזה תמצא שעורי המקדש שבנה שלמה מתחלפים לשעורי המקדש שבנה משה וכן מה שצוה שיהיו קצת הדברים מעצי השטים לא היה גם כן אלא לפי שעה והיה זה אז בזה האופן לפי שהיה זה המקדש מטלטל ולזה אמר כי לא באתם עד עתה אל המנוחה ואל הנחלה · ואולם כשלמה הביאה אל המנוחה ואל הנחלה כשנגלה בית עולמים לדוד וכבר כתבאר זה השרש בראשון בארבעה עשר מזבחים וגו' מתגינה:

השרש הג' הוא שאין עושין שעור המקדש ושעור חלקיו כי אם על פי נביא ולזה תמצא שהמקדש שבנה שלמה היו כל שעוריו מוגבלים על פי נביא שנא' הכל בכתב מיד השם עלי השכיל וצריך ג"כ שיהיה שם מלך וכהן וסנהדרין כמו הענין במשכן שעשה משה ובמקדש שבנה שלמה וזה יתבאר ממה שאמר ככל אשר אני מראה אותך בהר את תבנית המשכן ואת תבנית כל כליו וכן תעשו · רוצה לומר שיהיה לכם זה מראה ממני כמו שהראתי למשה ולפי שאמר אותך והיה מבואר כי משה היה נביא ומלך וכהן גדול כי הוא היה אבי הכהונ' והוא היה ראש סנהדרין והיה בכל אחד מאלו התארים הושם בזה הענין וזה כי הנביא הוא מיוחד בזה המראה שהוא מהשם יתע' והמלך הוא שליט בדברים הכוללים המשותפים לכל ישראל ועל פיו ראוי שיבנה כמו הענין במשכן משה רבינו ובמקדש שלמה והכהן עם שהוא משותף לכל ישראל הנה הוא השליט בזה הבית והסנהדרין הם כוללים ג"כ ומשותפין לישר' ועל פיהם יהיו כל הדברים הגדולים ולזה גם כן יתחייב שלא יוסיפו על שעור ירושלם ועל בית המקדש אלא על פי אלו התארים ואולם השעורי' שהיו בבית שעשה שלמה על פי נביא יהיו מוגבלים בבית המקדש שיבנה אחר זה ואף על פי שלא יהיה

על

רש"י

חמשה לקרשי צלע המשכן · אלו חמשה ג' הן אלא שהבריח העליו' והתחתו' עשוי משתי חתיכו' זה מבריח עד חצי הכותל וזה מבריח עד חצי הכותל זה נכנס בטבעת מצד זה וזה נכנס בטבעת מצד זה עד שמגיעין זה לזה נמצא שעליון ותחתון שני' שהן ארבעה אבל האמצעי ארכו כנגד כל הכותל ומבריח מקצה הכותל ועד קצהו שנ' והבריח התיכון וגו' מבריח מן הקצה אל הקצה שהעליוני' והתחתוני' היו להן טבעות בקרשים ליכנס בתוכן שתי טבעות לכל קרש משולשים בתוך עשר אמו' של גובה הקרש חלק אחד מן הטבעת העליונה ולמעל' וחלק אחד מן התחתונה ולמטה וכל חלק הוא רביע ארך הקרש ושני חלקים בין טבעת לטבעת כדי שיהיו כל הטבעות מכוונין זה כנגד זה אבל לבריח התיכון אין טבעו' אלא הקרשי' נקובין בעוביין והוא נכנס בהם דרך הנקבי' שהם מכווני' זה מול זה וזהו שנ' בתוך הקרשים הבריחים העליונים והתחתוני' שבצפון ושבדרום אורך כל אחד חמש עשרה אמה והתיכון ארכו שלשי' אמה וזהו מן הקצה אל הקצה מן המזרח ועד המערב וחמשה בריחי' שבמער' אורך העליונים והתחתוני' שש אמות והתיכון ארכו שתים עשרה כנגד רחב שמנה קרשים כך היא מפורשת במלאכת המשכן: בתים לבריחים · הטבעות שתעשה בהן יהיו בתים ליכנס בהן הבריחים: וצפית את הבריחי' זהב · לא שהי הזהב מדובק על הבריחים שאין עליה' שום לפוי אלא היה קובע כמין שתי פיפיות של זהב כמין שני סדקי קנה חלוק וקובען אצל הטבעת לכאן ולכאן ארכן ממלא את רחב הקר' מן הטבע' לכאן וממנה לכאן והבריח נכנס לתוכו וממנו לטבעת ומן הטבעת לפה השני נמצאו הבריחים מצופי' זהב כשהן תחובי' בקרשי' והבריחי' הללו מבחוץ היו בולטות הטבעו' והפיפיו' לא היו נראו' בתוך המשכן אלא כל הכותל חלק מבפני': והקמו' את המשכן · לאח' שיגמר הקימהו: הראית בהר · קודם לכן שאני עתיד ללמדך ולהראותך סדר הקמתו: פרכת · לשון מחיצה היא ובלשון חכמים פרגוד דבר המבדיל בין המלך ובין העם: תכלת וארגמן · כל מין ומין היה כפול בכל חוט וחוט ששה חוטין: מעשה חושב · כבר פירשתי שזו היא אריגה של שתי קירות והציורין שמשני עבריה אינן דומין זה לזה: כרובי' · ציורין של בריות יעשה בה · ארבעה עמודי' תקועים בתוך ארבעה אדני' והאונקלו' קבועין בהן עקומים למעלה להושיב עליהן כלונס' שראש הפרוכת כרוך בה והאונקליות הן הווין שהרי כמין ווין הן עשוין והפרכת ארכה עשר אמות לרחבו של משכן ורחבה עשר אמו' כגבהן של קרשים פרוסה בשליש' של משכן שיהא הימנה ולפנים עשר אמות והימנה ולחוץ עשרים אמה נמצא בית קדשי הקדשים עשר על עשר שנ' ונתת את הפרכת תחת הקרסים המחברים את שתי חוברות של יריעות המשכן רחב החוברת עשרים אמה כשפרסה על גג המשכן מן הפתח למערב כלתה בשני שלישי המשכן והחוברת השנית כסתה שלישו של משכן והמותר תלוי לאחוריו לכסות את הקרשים: ושמת את השולחן · שלחן בצפון משוך מן הכותל הצפוני שתי אמות ומחצה ומנורה בדרו' משוכה מן הכותל הדרומי שתי אמות ומחצה ומזבח הזהב נתון כנגד אויר שבין שלחן למנור' משוך קמעא כלפי המזרח וכלם נתוני' מן חצי המשכן ולפנים כיצד ארך המשכן מן הפתח לפרכת עשרים אמה המזבח והשלחן והמנורה משוכין מן הפתח לצד מערב עשר אמות: ועשית מסך · וילון שהוא מסך כנגד הפתח כמו סכת בעדו לשון מגין: מעשה רוקם · הצורות עשויות בו מעשה מחט כפרצוף של עבר זה כך פרצוף של עבר זה: רוקם · שם האומן ולא שם האומנות ותרגומו עובד צייר ולא עובד ציור מדת המסך כמדת הפרכת עשר אמות על עשר אמות:

תורה

חֲמִשָּׁה לְקַרְשֵׁי צֶלַע־הַמִּשְׁכָּן הָאֶחָד: וַחֲמִשָּׁה בְרִיחִם לְקַרְשֵׁי צֶלַע־הַמִּשְׁכָּן הַשֵּׁנִית וַחֲמִשָּׁה בְרִיחִם לְקַרְשֵׁי צֶלַע הַמִּשְׁכָּן לַיַּרְכָתַיִם יָמָּה: וְהַבְּרִיחַ הַתִּיכֹן בְּתוֹךְ הַקְּרָשִׁים מַבְרִחַ מִן־הַקָּצֶה אֶל־הַקָּצֶה: וְאֶת־הַקְּרָשִׁים תְּצַפֶּה זָהָב וְאֶת־טַבְּעֹתֵיהֶם תַּעֲשֶׂה זָהָב בָּתִּים

ל לַבְּרִיחִם וְצִפִּיתָ אֶת־הַבְּרִיחִם זָהָב: וַהֲקֵמֹתָ אֶת־הַמִּשְׁכָּן כְּמִשְׁפָּטוֹ אֲשֶׁר הָרְאֵיתָ בָּהָר: ס

וְעָשִׂיתָ פָרֹכֶת תְּכֵלֶת וְאַרְגָּמָן וְתוֹלַעַת שָׁנִי וְשֵׁשׁ מָשְׁזָר מַעֲשֵׂה חֹשֵׁב יַעֲשֶׂה אֹתָהּ כְּרֻבִים: וְנָתַתָּה אֹתָהּ עַל־אַרְבָּעָה עַמּוּדֵי שִׁטִּים מְצֻפִּים זָהָב וָוֵיהֶם זָהָב עַל־אַרְבָּעָה אַדְנֵי־כָסֶף: וְנָתַתָּה אֶת־הַפָּרֹכֶת תַּחַת הַקְּרָסִים וְהֵבֵאתָ שָׁמָּה מִבֵּית לַפָּרֹכֶת אֵת אֲרוֹן הָעֵדוּת וְהִבְדִּילָה הַפָּרֹכֶת לָכֶם בֵּין הַקֹּדֶשׁ וּבֵין קֹדֶשׁ הַקֳּדָשִׁים: וְנָתַתָּ אֶת־הַכַּפֹּרֶת עַל אֲרוֹן הָעֵדֻת

לה בְּקֹדֶשׁ הַקֳּדָשִׁים: וְשַׂמְתָּ אֶת־הַשֻּׁלְחָן מִחוּץ לַפָּרֹכֶת וְאֶת־הַמְּנֹרָה נֹכַח הַשֻּׁלְחָן עַל צֶלַע הַמִּשְׁכָּן תֵּימָנָה וְהַשֻּׁלְחָן תִּתֵּן עַל־צֶלַע צָפוֹן:

וְעָשִׂיתָ מָסָךְ לְפֶתַח הָאֹהֶל תְּכֵלֶת וְאַרְגָּמָן וְתוֹלַעַת שָׁנִי וְשֵׁשׁ מָשְׁזָר מַעֲשֵׂה רֹקֵם: וְעָשִׂיתָ לַמָּסָךְ חֲמִשָּׁה עַמּוּדֵי שִׁטִּים וְצִפִּיתָ אֹתָם זָהָב וָוֵיהֶם זָהָב וְיָצַקְתָּ לָהֶם חֲמִשָּׁה אַדְנֵי־נְחֹשֶׁת: ס ועשית

מסורה (בין העמודות)

תניין האחת · כל כ"כ בת"ח כיחזקאל · כירכתים ל' · ג'חס' בליש' · כל חס' יו"ד בתר' · ב' חס' לך אבנים · ל' מל' וחד חס' לדעת · ב' סבירין תעשה כ"ף · סימן ככר פרכת · ל' · י"ב · ח' מל' · ל' ומלרע ומל' · ל' ו'כתירה · כ"ט חס' ה' · ג' רפין · ג' · ל' · ב' ושמרתם הארן · ל' דגש וחד פרש ענן למסך ·

תרגום אונקלוס

חַמְשָׁא לְדַפֵּי סְטַר־מַשְׁכְּנָא חַד: וְחַמְשָׁא עַבְרִין לְדַפֵּי סְטַר־מַשְׁכְּנָא תִּנְיָנָא וְחַמְשָׁא עַבְרִין לְדַפֵּי סְטַר מַשְׁכְּנָא לְסוֹפֵיהוֹן מַעַרְבָא: וְעַבְרָא מְצִיעָאָה בְּגוֹ דַפַּיָּא מְעַבַּר מִן־סְיָפֵי לִסְיָפֵי: וְיָת־דַּפַּיָּא תַּחֲפֵי דַהֲבָא וְיָת־עִזְקָתְהוֹן תַּעְבֵּיד דַּהֲבָא אַתְרָא לְעַבְרַיָּא וְתַחֲפֵי יָת־עַבְרַיָּא דַּהֲבָא: וּתְקִים יָת־מַשְׁכְּנָא כְּהִלְכְתֵיהּ דִּי אִתַּחְזֵיתָא בְּטוּרָא: וְתַעְבֵּיד פָּרוֹכְתָּא תַּכְלָא וְאַרְגְּוָנָא וּצְבַע זְהוֹרִי וּבוּץ שְׁזִיר עוֹבַד אוּמָן יַעְבֵּיד יָתַהּ צוּרַת כְּרוּבִין: וְתִתֵּן יָתַהּ עַל־אַרְבְּעָא עַמּוּדֵי שִׁטִּין מְחַפַּן דַּהֲבָא וָוֵיהוֹן דַּהֲבָא עַל־אַרְבְּעָא סַמְכִין דִּכְסַף: וְתִתֵּן יָת־פָּרוֹכְתָּא תְּחוֹת פּוּרְפַיָּא וְתָעֵיל תַּמָּן מִגָּו לְפָרוֹכְתָּא יָת אֲרוֹנָא דְסַהֲדוּתָא וְתַפְרֵישׁ פָּרוֹכְתָּא לְכוֹן בֵּין קוּדְשָׁא וּבֵין קֹדֶשׁ קוּדְשַׁיָּא: וְתִתֵּן יָת־כַּפּוּרְתָּא עַל אֲרוֹנָא דְסַהֲדוּתָא בְּקֹדֶשׁ קוּדְשַׁיָּא: וּתְשַׁוֵּי יָת־פָּתוֹרָא מִבָּרָא לְפָרוֹכְתָּא וְיָת־מְנָרְתָּא לָקֳבֵיל פָּתוֹרָא עַל סְטַר מַשְׁכְּנָא דָרוֹמָא וּפָתוֹרָא תִּתֵּן עַל־סְטַר צִפּוּנָא: וְתַעְבֵּיד פְּרָסָא לִתְרַע מַשְׁכְּנָא תַּכְלָא וְאַרְגְּוָנָא וּצְבַע זְהוֹרִי וּבוּץ שְׁזִיר עוֹבַד צַיָּר: וְתַעְבֵּיד לִפְרָסָא חַמְשָׁא עַמּוּדֵי שִׁטִּין וְתַחֲפֵי יָתְהוֹן דַּהֲבָא וָוֵיהוֹן דַּהֲבָא וְתַתִּיךְ לְהוֹן חַמְשָׁא סַמְכִין דִּנְחָשָׁא: ותעביד

אבן עזרא

והקמות · שיאמר כן לחכמי הלב או בעבור שהוא יקימנו בראשונה ואחרים עמו כי יש צורך לרבים: ועשית פרכת · ככה מצאנו בויעש שלמ' לפתח הדבי' אולי הקיר היה עץ בעבו' שהזכיר כי כל מדת הבית היה ששי' ופירש ר"שי ז"ל כי ארבעי' ההיכל ועשרים הדביר ואדני כסף בעבור כבוד הארון והנה הדביר היה כפל מקום קדש הקדשי' באורך וברוחב ובגובה ואל תשתומם בעבור שהו' כתוב כי שלשי' אמה היה גובה הבית והדביר שלישית הבית היה כי עליו' היו על פני הכפורת שהוא הדביר וכתוב בדברי הימים והעליות צפה זהב · ומלת והבדילה הפרוכת זרה בעבו' היותה מלרע וכן והבית בלור: ועשית מעשה רוקם · פחות ממעשה חושב והעמודי' מצופים זהב גם וויהם זהב בעבור כבוד המקום והאדנים לעמודי' נחשת כי הוא אמצעי: ועשית

מסרה

מברח ג' חס' בלישנ' וסי' מברח מן הקצה אל הקצה · ועל לויתן נחש ברח · חוללה ידו נחש ברח' והקמת ב' וכ"כ וסי' והקמת את המשכן והקמת לך אבני' · הראית ב' חד חס' וחד מל' וסי' והקמת את המשכ' כמשפטו · אתה הראת לדעת קדמ' מל': העדות ח' מל' נמסר בסדר אחרי מות: קדש הקדשים · ו' בתו' בליש' וסי' והבדילה הפרכת · ונתת את הכפרת על ארן העדת · זאת עבדת בני קהת באהל מועד · וזאת עשו להם וחיו · זה יהיה לך מקדש הקדשים מן האש· בקדש הקדשים תאכלנו כל זכר יאכל· וכל נבי' וכתוב דכו' במ"ה קדש קדשים וסי' זאת תורת הבית על ראש · ומן המדה הזאת תמד · והיה להם תרומיה · בני עמרם אהרן ומשה· ויבדל אהרן· ולהתם חזון ונביא ולמשוח קדש קדשי':

בעל הטורים

הראיתה · ג' במסורת אשר הראית בהר · ואידך אתה הראית לדעת פירוש בהר הראיתה לדעת כי יי' הוא האלהים ואין עוד שהראין שמי שמים על ההר והראך שהוא לבדו מושל בעליונים ובתחתונים · נכוב

אמרי נועם

וחמשה בריחים פיר"שי אלו חמשה שלשה הם שאי שהבריח העליון והתחתון עשוי מב' חתיכות וכו' משמע מדבריו שהבריח התכון לא היה מסבב כל הג' רוחות וכן מפורש בברייתא דמלאכת המשכן ואותר רבי דפליג על התלמוד בפרק הזורק דקאמר שהיה מסבב כל שלש רוחות והיה עומד בנס:

מ"ע ספורנו

ואת טבעותיה' · כי שתם בריחים נכנסים בטבעות אם לא פורש הפכו כמו שפירש בבריח התיכון כאמרו בתוך הקרשים שיכנס בעובי הקרשי' ולא בטבעות: ושמת את השלחן מחוץ לפרכת · אחר שסדר את הכסא בפנים סדר לפנים חוץ לפרכת שלחן ומנורה הבאים לכבוד יושב הכסא וסד' את המנורה בימין והשלחן בשמאל · כאמרו אורך ימים בימינה בשמאלה עושר וכבוד:

קרנותיו

רלבג

ע"פ נביא וזה מבואר מאד ולזה בנו בני הגולה בית שני לפי השעורים שהיו בבית שלמה וכבר נתבאר זה השרש בשני משבועות ובראשון מסנהדרין: השרש הרביעי הוא שבית המקדש אחר שנגלה מקומו יחוייב שיהיה בנינו מאבנים יקרות אבני גזית או במה שידמה להם שיהיה רב הקיום להורות על קיום השם ית' וזה דבר כלמדהו מבנין שלמה שהיה על פי נביא והיה בעינו בזה התאר ואפשר גם כן שנלמד זה ממזבח הקיון שצותה התורה שיבנוהו אבנים שלמות אחר בואם אל המנוחה ואל הנחלה והיה מעצי שטים בימי משה כמו הענין בקדש וקדש הקדשים ולזה יחוייב בהם שתהיינה שלמות כי כבר יודו בזה אבני המזבח ולזה היו אבני גזית אבני בית המקדש שבנה שלמה אלא שלא היו נפסלות אצל המקום שנבנו בו אבל מרצוץ מאד מאד שלא ישמעו קול הפוסל בבית בהבנותו שנא' והמקבות והגרזן וכל כלי ברזל לא נשמע בבית בהבנותו להורות על שלמות השם שאין בעצמותו לא תוספת ולא חסרון ולזה דקדקו שיהיו האבנים הבאים שם באופן שלא יהיה בהם תוספת יצטרך לפסלו · כבר נתבאר זה השרש בשבילה ומזה המקום יתבאר שאין עושין אכסדראות של עץ בכל העזר' כי הבניין ההוא הנפלא ראוי שימצא בו הקיום ולזה יחויב שיהיה מאבנים כבר נתבאר זה השרש בראשון מתמיד · ומזה המקום יתבאר עוד שאבני ההיכל והעזרות ראוי שיהיו שלמות בלא פגימה וזה שאם דקדקו בהם שלא יהיה בהם דבר נוסף כבואם שם כדי שלא יורה זה על חסרון במעט שיראה האבנים שיצטרכו המפתחים לפסול האבנים ההם כל שכן שראוי שידקדק שלא יהיה בהם פגימה וחסרון כי זה יותר מורה על חסרון עם שזה החסרון הוא נראה בהם תמיד ולזה הוא מבואר שאבני ההיכל והעזרות שנפגמו פסולות וכבר נתבאר זה בשני מתוספתא מגילה ולזאת הסבה שזכרנו יחוייב שירצפו באבנים קרקע בית המקדש כדי שיתקיים החלקות בו ויהיה תמיד על משל אחד מהיופי · וזה אם נתלשה אבן מהבניין ההוא הרי היא פסולה עד שתקבע כי התורה דקדקה שלא יהיה דבר חוצץ בין רגלי הכהן העובד לבית המקדש ולזה לא סדרה התורה שיהיה לכהנים לבוש ברגליה': השרש הה' הוא שמצוה מן המובחר לפאר הבנין ולרומם אותו בצופית היד וזה דבר שכלמדהו ממה שנראה מכוונת התורה במה שהגבילה בבית עולמים שיהיה בבנה מאבנים כמו שביארנו ובמה שהעידה על רוממות המשכן ויפיו לפי מה שאפשר במשכן שעשה משה ובמקדש שבנה שלמה וזהו אמרו ולרומם את בית אלהינו:

השרש הו' הוא שאין בונין בית המקדש בלילה וזה מבואר מהשרשים הכוללים ולזה אמר בספר עזרא והיה הלילה לנו משמר והיום למלאכה וזה היה ראוי כדי שתהיה מלאכתו יותר שלמה:

השרש השביעי הוא שאין בונין בית המקדש דוחה שבת והיה זה כן כי התורה לא הגבילה זמן בנינו וכבר נתבאר זה השרש בשני משבועות: השרש השמיני הוא שהכלים שהיו במשכן ממתכת כגון המנורה וכליה והשלחן וכליו ומזבח הקטרת וכלי השרת אין עושין אותו אלא ממתכת ולזה תמצאם גם כן ממתכת בבנין שלמה ולזה יתבאר שאם נעשו מזולת מתכת פסולין וכבר נתבאר זה השרש בשמיני ממנחות: השרש התשיעי הוא שקשות השלחן היו ארבעה סניפין של זהב והיו מפוצלין מראשיהן והיו מוכין קנים קנים כבלעות ארך השלחן במקום יוכלו לסמוך בהם המערכות של לחם הפנים והמנקיות היו י"ד לכל אחד משתי המערכות ושני כפות היו שם שהיו מניחים שם הלבונה אבל המערכות וקערות היו דפוסים שהיו אופים בהם לחם הפנים ומניחים אותן בהם אחר אפייתם והנה מניין אלו הכלים ותמונתם הוא ממה שעמדו עליו מן הקבלה וכבר התבאר זה השרש באחד עשר ממנחות: השרש העשירי הוא שגביעי המנורה וכפתוריה ופרחיה הם מעכבין זה את זה והנה מספרם לפי מה שהגבילה התורה מ"ב ואם חסר אחד מהם פסולה וזה כלו הוא כשבאה' מן הזהב ואז ג"כ יחוייב היותה עככר זהב טהור והמלקחי' והמחתו' וכלי שמשה אינן מעכבין אבל הככר כמו שביארנו במה שקדם וכבר ביארנו שאינו מחויב היותה מזהב כי אין הקפוד' אשר ממנו יהיה הדבר מהמעכבים והתורה לא הקפידה אלא שיעשו אלו הדברים הנזכרים בתורה ואם לא היתה באה מהזהב אז לא יחויב שיהיה משקלה ככר כי אין המשקל מהמעכבים אבל ע"כ יחויב שיהיה מקשה אחת כי זה טוב בכל מתכת · והנה התורה דקדקה בזה שתהיה מקשה איך שהיתה שכאמר מקשה תעשה המנורה · ולזה כפל המאמר בזה ואמר כלה מקשה אחת זהב טהור: ולא יחויב גם כן כשלא היתה מזהב שיהיו בה גביעים וכפתורים ופרחים כי אינם מעכבים המנורה וכרותיה הם מעכבים שהמנורה במה שהיא מנורה · ואמנם מספר קני המנורה במה שהיא מנורה ולזה

חזקוני

בתו' הקרשים · לפי שהבריחים אחרים נתונים בין הזהב ובין הקרש כתוב כאן בתוך כלו' בתוך עובי הקרשים: ושמת את השולחן · פרש"י מובח הזהב משוך ועומד באמצע ומשוך קימעא כלפי חוץ פי' כיון דכתיב המנורה נכח השולחן בעינן דהוו אהדדי כך פי' רבותי במסכת יומא: ואת המנורה נוכח השולחן · להאיר עליו וכן כתוב בפרשת בהעלותך אל מול פני המנורה יאירו שבעת הנרות פי' אל השלחן שהוא מול פני המנורה יאירו שבעת הנרות: על צלע המשכן תימנה לעולם אורה מדרום דוגמ' שמש שהולך אל דרום: על ארבעה עמודי שטים עמודים אלו היו עמודים בתוך אויר רחבו של משכן לפי שאין בכך שום עירוב ודוחק שאין נכנס ויוצא שמה רק כהן גדול ד' פעמים ביום אחד בשנה אבל לפתח המשכן היו חמשה עמודי' שנים מהם אחד כנגד כותל דרומי והאחד כנגד כותל צפונה והשלישי כנגד אויר שללו של משכן לפי שנכנסין ויוצאין בו תדיר ואם יהיו שם יותר מה' עמודים הם טורדים ודוחקים הנכנסים והיוצאים וי"מ הטעם שלא היו לפרכת רק ד' עמודים לפי שהיה נתון בין שתי כותלי המשכן ויכולין ליתן הקלונס שהפרכת תלוי בו על ראשי שני כותלי המשכן לצפון ולדרום אבל למסך שהיה נתון תחת אויר השמים ולא היו כותלי' לצדיו כמו שהיה לפרכת הוצרך לו חמשה עמודים ולא בבירא דא"כ מה היו ממשמשין העמודים שפר"שי והאונקלים קבועות בהם וכו' אלא ראשון עקר: כרכוב

ולזה

רשי

ועשית את המזבח וגו' · ושלש אמות קומתו דברי' ככתבן דברי ר' יהודה רבי יוסי אומ' נאמר כאן רבוע ונאמר בפנימי רבוע מה להלן גבהו פי שני' כארכו אף כאן גבהו פי
שנים כארכו ומה אני מקיי' שלש אמות קומתו משפת סובב ולמעלה: ממנו תהיינה קרנותיו · שלא יעשם לבדם ויחברם בו: וצפית אותו נחשת · לכפר על עזות מצח שנאמ'
ומצחך נחושה: סירותיו · כמין יורות: לדשנו · להסיר דשנו לתוכם והוא שתרגם אנקלוס למספי קטמיה לספות הדשן לתוכם כי יש מלים בלשון עברי' מלה אחת מתחלפת
בפתרון לשמש בנין וסתיר' כמו ותשרש שרשיה אויל משריש ותלושו וכל תבואתי תשרש וכמוהו בסעיפיה פוריה וחלופו מסעף פורה מפשח סעיפיה · וכמוהו וזה האחרון
עצמו סבר עצמיו וכמוהו ויסקלוהו באבנים וחלופו סקלו מאבן הסירו אבניה וכן ויעזקהו ויסקלהו אף כאן לדשנו להסיר דשנו ובלע"ז אדישלנד"ריר: ויעיו · כתרגומו מגרפות שנוטל בהם הדשן והן כמין כסוי הקדר' של מתכת דק ולו בית יד ובלע"ז וו"ל: מזרקותיו · לקבל בהם דם הזבחים: ומזלגותיו · כמין אנקליות כפופים ומכה בהם בבשר ונתחבין בו ומתהפכין בהן על גחלי המערכה שיהא ממהר שריפתן ובלע"ז קרו"ינש ובלשון חכמי' צנוריו': ומחתותיו · בית קבול יש להם ליטול בהן גחלי' מן המזבח לשאתם על מזבח הפנימי לקטרת ועל שם חתייתן קרויים מחתות כמו לחתות אש מיקוד לשון שאיב' אש ממקומה וכן היחתה איש אש בחיקו: לכל כליו · כמו כל כליו: מכבר · לשון כברה שקורין קרי"בל כמין לבוש עשוי לו למזבח עשוי חורין חורין כמין רשת ומקרא זה מסורס וכה פתרונו ועשית לו מכבר נחשת מעש' רשת: כרכב המזבח · סובב כל דבר המקיף סביב בעגול קרוי כרכוב כמו ששנינו בהכל שוחטין אלו הן גלמי כלי עץ כל שעתיד לשוף ולכרכב הו' עשוין חריצין עגולין בקרשי דפני התבו' וספסלי העץ אף למזבח עשה חריץ סביבו בדפנו לנוי והו' לסוף שלש אמו' של גבהו כדברי ה"ומ' הא מה אני מקיי' ג' אמו' קומתו משפת סובב ולמעלה אבל סובב להלוך הכהני' לא היה למזבח הנחשת אלא על ראשו לפני' מקרנותיו וכן שנינו בזבחים אי זהו כרכוב בין קרן לקרן ולפנים. מהן אמה של הלוך רגלי הכהני' שתי אמו' הללו קרויי' כרכוב ודקדקנו שם והכתיב תחת כרכובו ומלמט' למדנו שהכרכוב בדפנו הוא ולבוש המכב' תחתיו ותירץ

בעל הטורים

נבוב לוחות תעשה אותו · נבוב עולה ששים שעד ס' אמות יכולין להוסיף על המזבח: אורך

מ"ע ספורנו

קרנותיו · הידועות לכל מזבח וכן באמרו ויעיו ומזרקותיו וכו': כרכוב המזבח · הרגיל להיות בכל כלי עץ כאמרם ז"ל אלו הם גולמי כלי עץ כל שעתידין לשוף ולכרכב: נבוב לוחות · כמו תיבה בלי שולים ובלי מכסה: כאשר הראה אותך בהר · שיראו אללו באדמה בשעת חנייתם ועל האדמה אש תמיד תוקד: מאה באמה ועמודיו עשרים · כל אלו שביניהם עם עמוד שלו היה חמשה · אמנם לא היו עשרי' עמודי צפון ועשרים עמודי דרום מתחילים אלא נכח שלה בקו ישר · אבל היתה התחלת הפאה האחר' כמשכת מתחלת הפאה שכנגדה כמות אחד אלל ועמודי המזרח והמערב היו מתחילים ברחוק מן הפאה הנמשכת כמות אחד אלל:

וחשוקיהם

1 וְעָשִׂיתָ אֶת־הַמִּזְבֵּחַ עֲצֵי שִׁטִּים חָמֵשׁ אַמּוֹת אֹרֶךְ וְחָמֵשׁ אַמּוֹת רֹחַב רָבוּעַ יִהְיֶה הַמִּזְבֵּחַ וְשָׁלֹשׁ אַמּוֹת קֹמָתוֹ׃
וְעָשִׂיתָ קַרְנֹתָיו עַל אַרְבַּע פִּנֹּתָיו מִמֶּנּוּ תִּהְיֶיןָ קַרְנֹתָיו וְצִפִּיתָ אֹתוֹ נְחֹשֶׁת׃
וְעָשִׂיתָ סִּירֹתָיו לְדַשְּׁנוֹ וְיָעָיו וּמִזְרְקֹתָיו וּמִזְלְגֹתָיו וּמַחְתֹּתָיו לְכָל־כֵּלָיו תַּעֲשֶׂה נְחֹשֶׁת׃
וְעָשִׂיתָ לּוֹ מִכְבָּר מַעֲשֵׂה רֶשֶׁת נְחֹשֶׁת וְעָשִׂיתָ עַל־הָרֶשֶׁת אַרְבַּע טַבְּעֹת נְחֹשֶׁת עַל אַרְבַּע קְצוֹתָיו׃
ה וְנָתַתָּה אֹתָהּ תַּחַת כַּרְכֹּב הַמִּזְבֵּחַ מִלְּמָטָּה וְהָיְתָה הָרֶשֶׁת עַד חֲצִי הַמִּזְבֵּחַ׃
וְעָשִׂיתָ בַדִּים לַמִּזְבֵּחַ בַּדֵּי עֲצֵי שִׁטִּים וְצִפִּיתָ אֹתָם נְחֹשֶׁת׃
וְהוּבָא אֶת־בַּדָּיו בַּטַּבָּעֹת וְהָיוּ הַבַּדִּים עַל־שְׁתֵּי צַלְעֹת הַמִּזְבֵּחַ בִּשְׂאֵת אֹתוֹ׃
נְבוּב לֻחֹת תַּעֲשֶׂה אֹתוֹ כַּאֲשֶׁר הֶרְאָה אֹתְךָ בָּהָר כֵּן יַעֲשׂוּ׃ ס
וְעָשִׂיתָ אֵת חֲצַר הַמִּשְׁכָּן לִפְאַת נֶגֶב־תֵּימָנָה קְלָעִים לֶחָצֵר שֵׁשׁ מָשְׁזָר מֵאָה בָאַמָּה אֹרֶךְ לַפֵּאָה הָאֶחָת׃
י וְעַמֻּדָיו עֶשְׂרִים וְאַדְנֵיהֶם עֶשְׂרִים נְחֹשֶׁת וָוֵי הָעַמֻּדִים וחשקיהם

וְתַעְבֵּיד יָת־מַדְבְּחָא דְּאָעֵי שִׁטִּין חֲמֵשׁ אַמִּין אוּרְכָּא וַחֲמֵשׁ אַמִּין פּוּתְיָא מְרַבַּע יְהֵי מַדְבְּחָא וּתְלָת אַמִּין רוּמֵיהּ׃
וְתַעְבֵּיד קַרְנוֹהִי עַל אַרְבַּע זָוְיָתֵיהּ מִינֵּיהּ יְהוֹיָן קַרְנוֹהִי וְתַחֲפֵי יָתֵיהּ נְחָשָׁא׃
וְתַעְבֵּיד פְּסַכְתְּרָוָתֵיהּ לְמִסְפֵּי קִטְמֵיהּ וּמַגְרוֹפְיָתֵיהּ וּמִזְרְקוֹהִי וְצִנּוֹרְיָתֵיהּ וּמַחְתְּיָתֵיהּ לְכָל־מָנוֹהִי תַּעְבֵּיד נְחָשָׁא׃
וְתַעְבֵּיד לֵיהּ סְרָדָא עוֹבַד מְצֵדְתָּא דִּנְחָשָׁא וְתַעְבֵּיד עַל־מְצֵדְתָּא אַרְבַּע עִזְקָן דִּנְחָשָׁא עַל אַרְבְּעָה סִטְרוֹהִי׃
וְתִתֵּן יָתַהּ תְּחוֹת כּוֹבָבָא דְמַדְבְּחָא מִלְּרַע וּתְהֵי מְצֵדְתָּא עַד פַּלְגוּת מַדְבְּחָא׃
וְתַעְבֵּיד אֲרִיחַיָּא לְמַדְבְּחָא אֲרִיחֵי דְּאָעֵי שִׁטִּין וְתַחֲפֵי יָתְהוֹן נְחָשָׁא׃
וְיֵעֵיל יָת־אֲרִיחוֹהִי בְּעִזְקָתָא וִיהוֹן אֲרִיחַיָּא עַל־תְּרֵין סִטְרֵי מַדְבְּחָא בְּמִיטַּל יָתֵיהּ׃
חֲלִיל לוּחִין תַּעְבֵּיד יָתֵיהּ כְּמָא דִי־אַחֲזִיתָךְ בְּטוּרָא כֵּן יַעְבְּדוּן׃
וְתַעְבֵּיד יָת דָּרַת מַשְׁכְּנָא לְרוּחַ עֵיבַר־דָּרוֹמָא סְרָדִין לְדָרְתָּא דְּבוּץ שְׁזִיר מְאָה בְאַמִּין אוּרְכָּא לְרוּחָא חֲדָא׃
וְעַמּוּדוֹהִי עַשְׂרִין וְסַמְכֵיהוֹן עַשְׂרִין דִּנְחָשָׁא וָוֵי עַמּוּדַיָּא וכבושיהון

אבן עזרא

ועשית · כל צורה שהיא ארכה כרחבה נקראת רבועה וזהו המרובע באמת כי על חמש צורות הם המרובעות הנה אם אמרנו כי אין צורך לכבש כאשר אמרנו קדמוננו בעבור ששלש אמות קומה הנה מה יעשו המכחישי' במזבח שעשה שלמה שהיתה קומתו עשר אמות וקומת האדם איננה רק ארבע אמות והפנות הם הזויות: וטעם לדשנ' להסיר הדשן ממנו ומלת ידשנה שלה יעשה נומנה דשן והטעם שתהיה נשרפת על גבי המזבח ומקובל' והנה תדשן עצם מבנין אחר שהו' הכבד הדגוש והו' מגזרת מאשר שמנה לחמו: ויעיו · כמו ויעה ברד · ולמ"ד לכל כליו · נוסף כמו למן היום אשר יוסד בית יי' · ומכבר כמו כברה · ונחשת דבק כאילו כתו' מכבר נחשת: כמעשה רשת · ומלת כרכוב אין ריע לו במקום אחר: ומלת נבוב לוחות כמתורגם ארמית וכמוהו ואיש נבוב ילבב שהוא ריק בלי לבב על דרך האומרי' ראש בלי מוח · והנה לא הזכיר הכיור כי לא נעשה מנדבת כל ישראל רק מנדבת הנשים לבדם על כן הזכירו עם פרשת הבשמי' שכל ישראל לא הביאום רק הנשיאי' לבדם: ועשית · מלאכו כתוב קדמה מזרחה וידענו כי ראשי המזרחים שלשה האחת כנגד נקודת ראש מזל גדי שהוא סוף נטו' השמש בפאת דרום והשני כנגד הקו השוה שהוא ראש טלה ומאזנים והשלישי כנגד ראש סרטן שהוא סוף נטות השמש לצפוי וככה נגבה תימנה דהוס: ותימנה · מגזרת ימין כפון נימין אתה בראתם:

ומלת

חמש כ"ח קמ'וסי' ויהיו כל ימי מהללאל · ימגלמך · כל ימי חנוך · ויחי למך אחרי · ויהיו ימי תרח ·
ואברם בן המיש שנים · ועוד חמש שנים · ועשית את המזבח · וקמה חמש אמות · וקמה ברחב חמש
היציע התחתונה המיש · ויבן את היציע על כל הבית · ושתי כתרות עשה לתת קדמ' דפסיק · ויתן את
מתכונות חמש · ואת המנורות חמש מימין · וכנפי הכרבי' דר"ה ב'בו · וכנף הכרוב ב'בו · ויעש את
מנורות הזהב · דד"ה וכתרות עשה עליו נחשת · דסוף ירמיה · ויביאני אל אולם הבית קדמ' דפסו' :
נאולמות סביב · ותאיו ואילו · תאיו אילו · וכתפות הפתח · רחב הקיר · והבנין אשר על פני הגזרה ;
קדמ'המיש אמות ארך וחמש אמות רחב · תריין ארכו רחבו · קדמ'ועשית סירתיו לדשנו ויעיו ומזרקתיו
ומזלגתיו ומחתתיו לכל כליו · הגיי' ויעש את כל כלי המזבח את הסירו' ואת היעי' ואת המזרקות ארת
המזלגת ואת המחתת כל כליו : בשאת חד מן י"א זוגין מן חד חד חד מלרע וחד מלעיל ב'בריש
תיבותא וסי' מצויין בישעיה ריש סימן ח' : לפאת חד מן י"ח זוגין מן חד וחד מלרע וחד חד מלעיל
למ"ד בריש תיבותא וסי' מצויין במשלי סוף סי' כ"ג גבי פרשת כי תשב ללחם את מושל בין תבין :
קדמ'לפאת נגב תימנ' קלעי'לחצר תני' קלעי החצר :

המתרץ תרי הוו חד לנוי וחד לכהני' דלא ישתרגו וזה שבדופן לנוי היה ומתחתיו הלבישו המכב' והגיע רחבו עד חצי המזבח והו' היה סימן לחצי גבהו להבדיל בין דמים העליוני' לדמים התחתוני' וכנגדו עשו למזבח בית עולמים דוגמת חוט הסקרא באמצעו וכבש שהיו עולין בו אף על פי שלא פרשו בענין זה כבר שמענו בפרשת מזבח אדמה תעשה לי לא תעלה במעלות לא תעשה לו מעלו' בכבש שלו הא כבש חלק למדנו שהיה לו כבש כך שנינו במכילתא ומזבח אדמה הוא מזבח הנחשת שהיו ממלאין חללו אדמה במקו' חנייתן והכבש היה בדרו' המזבח מובדל מן המזבח מלא חוט השער' ורגליו מגיעין עד אמה סמוך לקלעי החצר שבדרום כדברי האומר עשר אמות קומתו ולדברי האומ' דברים ככתבן שלש אמות קומתו לא היה אורך הכבש אלא עשר אמות כך מצאתי במשנת ארבעים ותשע מדות וזה שהוא מובדל מן המזבח מלא החוט במסכת זבחים למדנוה מן המקרא: בטבעות · בארבע טבעות שנעשו למכבר: נבוב לחות · כתרגומו חליל לוחין לוחות עצי שטים מכל צד והחלל באמצע ולא יהא כלו עץ אחד שיהא עביו חמש אמו' על חמש אמות כמין סדן: קלעים · עשויין כמין קלעי ספינה נקבי' נקבי' מעשה קליעה ולא מעשה אורג ותרגום סרדין כתרגומו של מכבר המתורגם סרדא לפי שהן מנוקבין ככברה: לפאה האחת · כל הרוח קרוי פאה: ועמודיו עשרים · חמש אמות בין עמוד לעמוד: ואדניהם · של העמודים נחשת · האדנים יושבין על הארץ והעמודי' תקועי' לתוכן היה עושה כמין קונדסין שקורין פ"לאש ארכן ששה טפחי' ורחבן שלשה וטבעת נחשת קבוע' בו באמצעו· וכורך שפת הקלע סביביו במיתרי' כנגד כל עמוד ועמוד ותולה הקונדס דרך טבעתו באונקלי שבעמוד העשוי כמין וי"ו ראשו זקוף למעל' וראשו אחד תקוע בעמוד כאותן שעושי' להציב דלתו' שקורי' גונ"זש ורחב הקלע תלוי מלמטה והי' קומ' מחיצו' החצר: ווי העמודי' · הן האונקליו':

וחשוקיהם

חזקוני

כרכוב המזבח פרש"י וכן שנינו בזבחים איזהו כרכוב בין קרן לקרן ולפנים משן אמה של הלוך רגלי הכהנים ב' אמות הללו נקרויין כרכוב לכך א'מזויותיו של מזבח שהיה מרובע היה מהלכו אמה על אמה ברוח אמה והם הנקראות קרנות המזבח ואותה אמה שהיתה על גבו של המזבח בין קרן לקרן על פני כל אחד מד' רוחותיו ואמה אחרת שלפנים הימנה שתי אמות הללו קרויות כרכוב כמו שפרש"י: נבוב לוחות · שיהא חלול מבפנים וקל לשאת וכתון הוא לתוך המכבר ושפת המכבר מגעת עד חצי המזבח וכשישראל חונים הם ממלאים חלל הלוחות אלו עפר ומקריבין על אותו עפר קרבנות וכשהם נוסעים מנביהים המזבח בבדי' הקבועים בשפת המכבר והעפר נופל בין קנקנים שבשולי המכבר שהיא כמעשה רשת וכשהם נקים נוזרים ומעלאים אותו: ועמודיו עשרים · קו"ק אמאי לא פרש"י כמה היו עמודי החצר וכן לפאת צפון :

ועמדו

רלבג

ולזה יתבאר שאם שנה מספרם פסולה לפי שכבר שנה התבנית וכבר נתבאר זה הש' בשלישי ובעשירי ממנחות: **השרש** הי"א הוא שכרות שמערכה היו כנגד רחב הבית בין צפון ובין דרום וזה מבואר ממה דברינו במה שקדם והשלחן היה ארכו לארך הבית חוץ מהארון שהיה ארכו לרחב קדש הקדשים וזה עם שהוא ראוי להיותו כן כבר הוטב זה בקום לאשר ראו בית המקדש והם ז"ל פירשו שהם ראו שכן היה ככר נזכר זה בי"א ממנחות: **השרש** הי"ב והוא שהדבר שהם מתבנית המזבח והם רבועו ויסודו וקרנותיו והכבש הם מעכבים כי כל אלו הדברים עצמיים במזבח לפי מה שזכרה התורה בענין הקרבנות ובזה המקום ובסוף פרשת וישמע יתרו ואולם שעורי האורך והקומה אינם מהתבנית ולזה אינם מעכבים אם לא היו בשיעור שהגבילה התורה או אם לא היו בשיעור שעשה שלמה ובני הגולה והוא שיהיה ג' אמות קומתו כנגד גובה המערכה כי התורה אמרה רבוע יהיה ושלש אמות קומתו ולזה יתבאר שעכ"פ צריך שיהיה רבוע כי אם לא היה זה לעכב לא הצרך לומר רבוע יהיה שהרי אמר חמש אמות אורך וחמש אמות רוחב ולפי שהפריד המאמר בין שיעורי הארך והרחב ובין שיעורי הקומה במה שאמר רבוע יהיה שהוא לעכב למדנו מזה שמה שאמר בשלש אמות קומתו שהוא לעכב שנה דקדקה התורה בזה לפי שקומת האדם שבינוני הוא שלש אמות וראוי גם כן שלא יהיה רקנו פחות מאמה על אמה אורך כי לא נמצא שיעור קטן מזה בשום מזבח וזה כי מזבח הקטרת היה אמה על אמה ועוד כי בפחות מזה השיעור לא יכול לתת הקרבנות אשר יקריבו עליו כבר נתבאר זה בשתי זב"ח מזבחים ובשלישי מסוכה· **השרש** הי"ג הוא שהמזבח שהיה חסר מבניינו פסול כי התורה דקדקה באבניו שיהיו שלמות בזולת פגימה להורות על שלמות השם יתעלה הנעבד בו אלא שלא נקראהו חסר באיזה שפרנו היה כי האבנים השלמות לא יתכן שיהיה מהם בנין בזולת פגימה ולפי שהשיעור הקטן שמצאנו בתורה באלו הדברים היא טפח · הנה לא יפסול המזבח אם לא היתה פגימה שבניינו טפח כבר נתבאר זה בפרק ראשון מחולין · והנה שאר פרטי זאת המצוה יתבארו בנ"ה וראוי שתדע כי שעורי הבית שבנה שלמה ובני הגולה ושעורי חלקי הבית שם בעצמם היו שמתיר להבנות וכבר התבאר השעורים הם במסכת מדות ובמקומות רבים מפוזרים מהתלמוד ואין הנה מקום זכרונם כי הוא עמה שראוי שיהיה כמאמר בו בספר מלכים· **התועלת** הששי הוא במצות והוא מה שצוה שלא יסורו הבדים מעל הארון והיה זה כן להורות על שלמות התורה שהיה בארון כמו שכבר נתבאר זה וכבר נזכר זה בז' מיומא:
התועלת השביעי הוא במצות · והוא מה שצוה לתת לחם הפנים על שלחן הזהב שהיה בקדש ומצותו שיהיה שם תמיד כמאמר ונתת על השלחן לחם הפנים לפני תמיד לפי שכבר נתבאר בפרשת אמור אל הכהנים שאהרן ובניו יאכלוהו ויהיה כערך על השלחן בכל שבת ושבת הנה יעויין מזה שיהיו הם המסירים הלחם שהיה שם והמשימים אותו שם וזה אלא זה באופן שתכף שיוסר הלחם שהיה בו יושם בו הלחם הנאפה מקדם ולפי שלא הגבילה התורה זמן לאפייתו ידענו שאין אפייתו דוחה שבת ולא יום טוב והנה לחם הפנים הוא דק אחד כמו שביארנו והתבאר מלשון התורה במה שיבא ויקיפו בו פנים רבים כמו שזכרנו · ולזה נקרא לחם הפנים כבר נתבאר זה בי"א ממנחות · ואולם שאר פרטי זאת המצוה יתבארו בנ"ה בפרשת אמור אל הכהנים ואולם התועלות המגיעים מאלו המצות הנזכרות בזאת הפ' הוא בדעות ובקנית תועלות גם כן בענינים המדיניים · והנה התועלת המגיע מהם בדעות קנתו משותף לכל ענייני המקדש ולכל עניני העבודה הנעשים בו וקנתו מיוחד לדבר דבר ואולם התועלת המשותף בזה הוא שזה ייחד להאמין שים שם אלוה אדון הכל שהוא ראוי שינעבד כי מאתו הכל ולזה בקוייב לכבודו מהוכינו ושמנו בפלכים בגדולה והכבוד ולזה נעשה לו זה המקדש שנפלא בנוי ובטוב שתקון ושהוא אחד לבד ולזה לא היה זאת העבודה והמקדש כ"א במקום אחד לבד ועל ידי משפטים מיוחדת

מיוחדת לבד · והם זרע אהרן והלוי והתועלת המגיע בזה בעיני' המדיניים הוא כי בזה יגיע לכהנים העובדי' השם יתע' תועלת כשיהיה לחם נתן והמצטרך להם כדי שיהיו פנויים לעבודת השם יתע' ולהשגתו לפי מה שאפשר והשגת סודות התורה וביאו' משפטיה ולזאת הסבה ג"כ היתה זאת העבודה במקום היות' כבחר להגעת השלמות והוא הר המוריה כי אליו היתה הכונה מתחלת הענין שהיה בו בית המקדש כמו שזכרנו במה שקדם · והנה הגיע בזה תועלת שיורו הכהני' להם משפטי השם יתע' ותורתו כמו שאמר יורו משפטיך ליעקב ותורתך לישראל ואולם התועלת המגיע מזה בדעות שהוא מיוחד בדבר דבר הנה נזכור אותו מג"ה אל המאמר אחד לאחד :

ואנחנו מגיעים בכאן הצעה תקיף באופן מה על כל אלו הדברי' אשר במקדש ונאמ' שהוא מהמפורסם למי שירצה דעת הקודמים לפי מה שספר הפילוסוף מהם באלהיות ובטבעיות כי בימי משה רבינו ע"ה היתה הפילוסופיא חסרה מאד עד שלא נודע להם מהסבות כי אם הסבה החומרי' וכעלה' מהם הסבה הצוריית והיה זה סבה אל שנעלמה מהם הסבה הפועל' והסבה התכליתיית· ומזה המקום נשתעפו דעות אפיקורוס וסיעתו שהיה חושב שיהיו כל הענינ' נופלים במקרה מזולת סבה פועלת כלל וזה כלו היה מביא אל שנסכל חכמת הנמצאו' אשר ההשג' בה היא הצלחת הנפש וזה כי אין החכמה בהם דבר יות' מידיעת הצורות והפועל והתכלי' כי החומ' הלקוח בגדר הוא עם צורות מה כמו שהתבאר במה שאחר הטבע והיה זה מביא ג"כ אל שנכפול במציאות השם יתע' ובהגעת הנבואה לאדם וזה ממה שאין ספק בו לפי מה שהתבונן התבוננות מה באלו הענינים ומפני זה כלו הנה כאשר רצתה התור' להישירנו אל קניין השלמות האנושי אשר אי אפשר שנקנהו אם לא בהשגת חכמת הנמצאות לפי מה שאפשר ובהשג' מציאות השם יתע' הנה הישירה אותנו להאמין שבכאן צורות הם קנתם במדרגת השלמות לקנת כי בזה נתישר אל השגת סודות המציאות ולהאמין בכאן שיש בכאן אלוה פועל כל הנמצאות והנה החל בצורה היותר נכבדת מאלו הנמצאות השכלות והוא הנפש המדברת · ולזה סדר שיהיו שני כרובים על ארון העדו' אשר בו לוחות הברית והנה הכרוב האחד הוא מעיר על השכל ההיולאני והכרוב האחר הוא מעיר על השכל הפעל אשר פניהם איש אל אחיו כמו שהתבאר בספ' הנפש והתבאר זה עוד בראשון מספר מלחמות השם ולפי שיש גבוה עליהם יתדלו בהשגתו בחוזקת היד רצה שיהיו פורשי כנפי' למעלה להורות על שתנועתם היא לצד המעלה כאלו יתדלו לעלות מזה המציאות אל מציאות יות' גובה וזה הוא האמת כמו שיתבאר במקומו והנה היו בארון לוחות הברית להורו' על שהגעת הנבואה איננו כי אם אבל תהיה הגעתה אפשרית באמצעות ב' כרובים האלו כמו שביארנו בשני בספר מלחמות השם וזה שרש גדול ועמוד חזק לקיים הגעת התורה מהשם יתעלה בנבואה כי לולי זאת האמונה תפול התורה בכללה וכדי שנתבונן בזה ונעמוד על הכונה הזאת אשר בעבורה היו הכרובים על הארון בזה האופן סבב השם יתע' בדרך מופת ע"י משה רבינו עליו השלום כביאו שבהגיע הנבוא' למשה יראה על הארון רושם השם מוחש והוא הענן כאלו הגיעהו משם הנבואה ולזה אמ' ונועדתי לך שם ודברתי אתך מעל הכפורת מבין ב' הכרובים וגו' · וכבר יתבאר לך שצורת הכרובים היא מורה על הצורות הנבדלות ממה שנזכר בספר יחזקאל מזה במעשה מרכבה· וזה ממה שאין ספק למי שיתבונן בדברים ההם ולפי שזאת הצורה עם שהיא יותר גבוהה משאר הצורות אשר בכאן הנה בינה ובין שאר הצורות הבדל עצום כמו שהתבאר בספר הנפש כי שאר הצורות אשר בכאן הם היולאניות · וזאת הצורה המדברת הוא נבדלת באופן מה כמו שביארנו בה' מספר מלחמות השם הנה היתה מחיצה מבדלת בין המקום אשר היה בו ארון העדות אשר היה מורה על מציאות זאת הצורה ומציאות שאר הצורות הנבדלות ובין המקו' אשר היה בו מה שהיה מורה על מציאות הצורו' ההיולאניות והם השלחן והמנורה כמו שיתבא' והיה מקום ארון העדות קדש קדשים ומקו' השלחן והמנורה קדש שנא' והבדילה הפרכת לכם בין הקדש ובין קדש הקדשים והנה שם היה יות' מכרוב אחד להורות כי מהשכל ההיולאני נקח התחלת מופת שבכאן שכל אחד הוא המשלי' אותנו והמוציא מהכח אל הפעל והעיר אותנו עם זה על שהשכל הפועל איננו השם יתעלה אבל הוא גבוהה ממנו והוא עלתו ולזה היו כנפיו פרושות למעלה וכב' ביארנו שהענין הוא כן במה שאין ספק בו בחמישי מספר מלחמות השם ואולם רוחב הארון וארכו וקומתו היה באופן שיאות לשים בו לוחות האבן עם שקומת הארון היתה שוה לקומת השלחן שהיא קומה ראויה לשלחן אשר יאכלו בו האנשים לחם והוא כשעור חצי קומת האדם והנה באה האזהרה שלא יסורו הבדים מעל הארון לפי שהארון ומה שעליו הכרובים מורה על מציאות שלם והוא מציאות התור' ומציאות הצורות הנבדלו' אשר יעמידונו על מציאות השם יתעלה שהוא בתכלית השלמות ולפי שהדבר השלם הוא מה שלא יחס" בו דבר לזה השם יתע' שלא יצטרך הארון דב' מחוץ כשיצטרך לנשאו אבל ימצאו בו דבריו מוכנים והנה השלחן הוא מעיר על מציאות הנפש הזנה והמנורה על מציאות הנפש המרגשת כמו שנבאר ולהיות הנפש המרגשת יותר נכבדת היה מקום המנורה בדרום שהוא הימין ומקום השלחן בצפון כמו שנזכר בפרשת אלה פקודי והיה זה כן לפי שהימין הוא יותר נכבד מהשמאל והנה היה מקום ארון העדו' במערב לפי שאם היה במזרח היה מקום לאנשים לטעות שיהיה השמש הוא האלוה או אחד מצבא הכוכבים או כלם ולהרחיק מזה הטעות הנפלא היה הארון במערב· והנה היה מזבח הזהב אחרי השלחן והמנורה מכוון בין שניהם והוא היה במקום הקדש ואחריו היה מחוץ מזבח הנחשת והנה היו אלו המזבחות מורים על ההפסדי' ושהם יהיו כשישוב המורכב אל היסודות אשר הורכב מהם ולזה היו להם ד' קרנות במקום המערכת והיה מזבח הנחשת מורה על הפסד הנמצאות אשר לא יהיה להם השארות כלחיי אחר המות ולזה לא היו עושי' בו כי אם הקטרת הקטורת כי האד העול' מהקטרת בהקטרתו הוא יות' חזק הבשמיות מהבשמים בעצמם והיה זה כן להקנותו מהחומר המסתבך עמו בהשגת ריחו וכן הענין בנפש המדבר ר"ל כי בהפרד' מהאדם תמצא יותר חזקה בפעולתה והוא ההשגה ממה שהיתה בהדבקה עם החומ' להקנותה משאר כחות הנפש המונעות אותה מלהשתמש בהשגתה · ואולם מזבח הנחשת היה מורה על הפסד שאר המורכבות והבדל בין שני אלו ההפסדי' מבואר ולזה היה המזבח הזהב במקום הקדש והיתה מחיצה בינו ובין מזבח הנחשת כמו שהיו הכרובים המעידי' על צורת האדם במקום קדש הקדשים והשלחן והמנורה המעידים על שאר הנפשות היו במקום הקדש :

ואולם איך יתבאר כי השלחן הוא מורה על מציאו' הנפש הזנה והמנורה על הנפש המרגשת הנה זה יתבא' לפי מה שאומ' · והוא כי כבר התבא' בספר הנפש כי מפעולות הצורו' נעמוד על מציאות הצורות שהן מסודרים מהם וזה כי פעולות הצורות הם יותר ידועות מהצורות בעצמם וכן נעמוד מהדברי' אשר בהם תהיינה פעולות הצורות על פעולות הצורות כי הדברי' ההם הם יותר ידועים מפעולות הצורות · והמשל כי פעולות הזנה היא יותר ידועה מהנפש הזנה והנה המזון הוא יותר ידוע מפעולות הזנה ולזה נקח ראיה מהמזון על מציאות הנפש הזנה ויוהמראים על הכח הרואה ולזה הושם בשלחן הלחם שהוא המזון היות' כולל לבעלי הנפשו' והושם במנורה האור שהוא המראה היות' מוחש עד שבכב' ישים שאר הדברים נראים ומה שישים זולתו בתאר מה הנה הוא ראוי התא' ההוא כמו שהתבא' זה במקומותיו ולהיות הראות הנכבד שבחלקי הנפש המרגשת עד שהוא הולך במדרגת השלמות מהם באופן מה הנה העידה התור' עליו להורו' על מציאות הנפש המרגשת והנה הורה הלחם על מציאות הנפש הזנה לפי שאם היה הפעל בהזנה חלק היסוד האישי אשר בכזון כמו שחשבו הקדמוני' הנה מפני שהאש יאכל כל הדברי' אשר מדרכ' שיפסידם האש הנה לא יהיה בכאן לכזון מזון יות' מיוחד מהמזון ויהיה הטרח בתקון המזון לבטל אבל יהיה האדם נזון מן העצים כמו שיהיה נזון מהלחם הנפלא בתקונו וזה כלו מבוא' הכזב ולזה הוא מבוא' שיש בכאן נפש זנה והיא תעכל הדברים באמצעות החום הטבעי ומפני זה היתה פעול' ההזנה מסוערת ומוגבלת כמו שזכר הפילוסוף וראוי שתדע כי התורה תכוין בדבר אחד בעינו לתועלות רבות כמו שיתבא' לך ממצות השבת שזכרה בה התורה ב' תועלות והנה התור' בזה העניין מתדמה לטבע שיעשה דבר אחד לתועלות רבות כמו שהתבא' בטבעיות · ואחרי זאת ההצעה נאמ' כי כבר היו על השלחן י"ב חלות בשתי מערכות היו ו' מהם לצד המערבי והוא לצד הארון ושם לצד המזרח והוא לצד ב' המזבחות וזה להורות על ענין נפלא הוא מהגדולו' שבפנות העיוניות והתוריו' והוא שזה המציאות השפל יושפע לו מעולם הגלגלי' מה שיעמיד הנמצאים אשר בו כשיגבי' ההפך

האחד פעם וההפך האחר פעם · ובזה האופן יהיו נשמרים המורכבים אשר בכאן הזמן האפשרי כמו שהתבא' בטבעיות ולזה אמנם יהיה באמצעות הגלגל הנוטה שישו' הכוכב פעם לפאת צפון ופעם לפאת דרום והנה היות הכוכב לפאת צפון הוא סבה להויה והיותו לצד דרום וסבה להפסד' כי אז הוא רחוק מהישוב ותמנע ופעולת בישו' כמו שהתבא' זה כלו בטבעיות ומה שיובא בו יותר התקופות הארבע' המתחדשות מצד השמש הוא הצמח עד שכבר יראה לו בעת היות השמש במזלו' הצפוניים מה שידמה לבחרו' ובימות הגשמים יראה לו מה שידמה לזקנה וזה לאו' כי שו הדברים אשר בכאן יושפעו להם פעולות מהגרמים השמימיים וזה יורה כי המציאות כלו הוא כקשר קנתו בקנת · ושהוא אחד במספ' ולזה יהיה בהכרח האלוה אחד במספ' ואם לא הוכח הענין כן על זה האופן יהיה מתחייב שתהיה התחלה אחת לנמצאות השפלות והתחלה אחרת לגרמים השמימיים כמו שיחשבו המאמינים שיהיו שם ב' שורות והנה ו' החלות אשר הם לצד המערב שהיו שם הדברי' המורים על ההויה והמציאות מורות על ששת המזלות הצפוניים · להורות כי הכוכים נעזרי' בפעולו' ההוכה בגרמים השמימיי' בזה האופן שזכרנו ובזה האופן ג"כ תתמיד בהם ההויה וההפסד והכ' היה באמצע ב' המערכות לבונה זכה להקטי' לשם יתע' להורות כי השם יתע' הוא עליון על הגרמי' השמימיים ומאתו כאלו להם זה הכח והנה היו פנים רבים לכל אחד מאלו החלות כי לאלו המזלות פנים רבים מצד התחלפות ככביהם קצתם מקצת ומצד התחלפות הככבים הרצים אשר יהיו בהם ומצד התחלפות מקום הכוכב ברחב מהמזל ההוא אם לצד דרום אם לצד צפון וזה כלו מבואר למי שעיין בדברינו בזה בחמישי מספר מלחמות השם ובזה האופן יושפעו מהככבים הרצים בהיותם במזלות פעולות רבות בדרך שישלמו בזה כל הפעולות הצריכות להעמיד זה המציאות השפל ולפי שהגבוה שבכוכבי לכת הוא שבתאי והיה מערכת אלו החלות ביום השבת אשר המושל בו שבתאי היה שם עד יום השבת הבא באופן שנבה הממשלה לכל אחד מככבי לכת והיה לכל אחד מהם יום אחד וזה להורות כי מפעולות אלו הככבים בהיותם במזלות הצפוניים והדרומיי' יושפע לנזונים שמירת הכח על המזון וישלם בזה האופן ההויה וההפסד על הצד שיתבא' בטבעיות והנה העירה התורה בזה בבעלי הנפש הזנה לפי שבהם יותר פעולות התקופות הארבע' ממה שיראה בזולתם מבעלי הנפש ועוד כי כשהתבא' שהכזונים צריכים בפעולותיהם אל הגרמים השמימיים התבאר שכל בעלי נפש אשר בכאן צריכים בפעולותיהם אל הגרמים השמימיים כי הם כלם בעלי נפש זנה · והנה היו מדליקים המנורה בשמן זית זך כתית כדי שתהיה מאירה תמיד באופן אחד בזול' תמורה להורות על שהנפש המרגשת היא בעצמה תמיד בענין אחד ואע"פ שכב' תתחלף בחוזק ובחולשה מפני התחלפות כליה כאלו תאמר שהזקן לא יהיה ראותו שלם כראות הבחו' מפני חולשת עין הזקן לא מפני חולשת הכח הרואה והנה היה אור המנורה לצד המערב רוצה לומר אור הנר האמצעי לפי שאצל המקום ההוא היה מה שיורה על ההויה ואצל המזבחות שהיו מורים על ההפסד לא הי' מאיר הנר כי המקום ההוא מורה על ההפסד והעדר הצורה והנה תמצא ג"כ במנורה מה שיורה על הגרמים השמימיים משגיחים בשמירת הב"ח ומהם תסודר הויתם והפסדם ולזה היו בה ז' נרות להורות על שכוכבי לכת משגיחים בשמירתם ובאה המצוה שיהיו מדליקין המנורה בערב ובבקר כי ביום יעלו ו' מזלות ובלילה יעלו ו' מזלות אחרים ומזלות היום עוזרי' אל ההויה ומזלות הלילה עוזרים אל ההפסד כי ביום האחד יתחדשו ד' תקופות כמו שיתחדשו בשנה והענין בזה כמו העניין בלחם הפנים אלא שבלחם הפנים היה אורך זמן עמידתו מורה על שבעה כוכבי לכת ומספ' החלות על י"ב המזלות ובמנורה הענין בהפך כי אורך זמן העמידה מורה על פועל המזלות הי"ב ושבעה נרותיה מורים על פעל שבעה ככבי לכת בב"ח ואולי היה הענין כן לפי שפועל התקופות השמשיות יותר נגלה בצמחים מפועל התקופות היו מיום ומפועל כוכבי לכת ואולם בב"ח ימצא העניין בזה בהפך : וזה מבואר מאד בעניינם ולהיות הגביעים והכפתורים וההסתעפות לספפים מפועל הצמחים הנה היתה המנורה בזה התאר להורות על שהנפש המרגשת לא תהיה כי אם לב"ח כי היא במדרגת השלמות והצורה לנפש הצומחת ואולם שההסתעפות הוא מפועל הצמחים הוא מבואר אלא שבקצת מוגבל ובקצתם בלתי מוגבל ואולם בב"ח היה ההסתעפות אשר באבריו מוגבל לא ישתנה אם לא מהכרת החומר כמו שהתבאר בטבעיות · ואולם הפרחי' הוא מבוא' מעניינם שהם מפועל הצמחים וכן הכפתורים כי הוא מה שיעשה בצמח קודם שיצא הפרח וממנו יצא הפרח והוא כדמות כפתור תקיף בו קלפה והיא כצורת ביצה שפני ראשיה חדין ובתוכו יתהוה הפרח ואח' הפתח הקלפה ההיא ויציאת הפרח תצא' הקלפ' כדמות גביע מעוקד וזה כלו מבוא' מענין הצמחי' ואולם מספר הגביעים והכפתורים והפרחים היה להעיר על ענין אחר נפלא · והוא שהנפש המרגשת תעזו' לנפש המדברת להשיג המושכלו' במה שתמציא לו מהמוחשו' וכב' ידעת כי מהמוחשו' נקח המושכלות אלא שקצתם תמצא בהם המושכל מכוסה בקלפות רבות ר"ל שכבר נתערבו בהם משיגים פרטיי' רבים וקצתם ימצא בהם מושכל המופשט מהרבה מאלו הקלפות לפי שכב' הופשט מהם הרבה מהמשיגי' הפרטיי' כמו שנזכר בספר החוש והמוחש וקצתם לא ימצא בהם המושכל בכח · אבל הם יד להשגת המושכל כמו שהגביעים הם יד ללקיחת הפרחים הדבקים בהם והוא מבוא' כי באמצעות החוש המשותף והדמיון והכח הזוכר ישלם לנו מהמוחשות השגת המושכלות וכב' יגיעו להם המוחשים באמצעות החושים שהם חמש והחושים היותר נכבדים שבהם והעוזרים יותר אל השגת המושכלות הם חוש השמע וחוש הראות והנה חוש הראות הוא יות' נכבד ויות' עוזר בזה מחוש השמע וכבר התבא' בביאורנו לספר שיר השירים אופן התכמה בהמשל מה שיקח השכל מהחושים להשגת ההקדמות הראשונות לרעיה בשושנים כי השושנים הם הפרי בכח וכן המוחשות המגיעות לאדם הם בכח הפרי שהוא המושכל מהם ואולם המשיל השגות חוש המשוש והטע' והריח לגביעים שאינם הפרי בכח אבל הם יד ללקיחת מה שהוא הפרי בכח והמשיל השגת חוש השמע לכפתור שבו הפרח בכח והמשיל השגת חוש הראות לפרח שהוא הפרי בכח ולזה היה בכל קנה משלשה הקנים ג' גביעים וכפתור ופרח והיו כלם מאירי' לצד הקנה האמצעי מאיר לצד הכרובים כי הנפש המרגשת תכון לנפש המדברת המוחשות אשר יצטרכו לה להשגת המושכלות באמצעות החוש המשותף והדמיון והכח הזוכ' ושאר הכחות העוזרות לזה לפי מה שהתבא' בטבעיו' והנה היה הפרח אצל רגלי המנור' להורות על שהסתעפות כחות הנפש המרגש אמנם כוון להכין לנפש המדברת מה שיעזו' אותה להשגת המושכלות במה שתכין לו שבו המושכלו' בכח והוא המכוון ראשונה ואחר זה הושם שם גביע וכפתור ופרח להורות שבאלו הג' פנים ימצא מה שיוכן לנפש המדברת מהמוחשות באמצעות הנפש המרגשת להשיג המושכלות · וזה מבואר מאד למי שעיין בחכמת הנמצאות · ואולם הכפתור שיהיה במקום יציאת הקנים הנה עם שהיה לנוי ולתת חוזק למנור' הנה הוא מורה על שהסתעפות הנפש המרגש' לאלו הכחות היה מכוון לזה התכלית כי יגיעו המוחשות מקצתם לקצת ויתנקו מהמשיגי' ההיולאניי' והקלפו' באופן שיקבל לשכל להפשיט' מחומריהם ולזה היו הפרחי' בהם עם קליפתם במקו' יציאת הקני' ובסוף העניין ימצא בהם הפרח בזולת הקליפ' והוא אצל המקום אשר יתכו ממנו אולם קצתם לקצת להורות שבסוף הענין יתנקו מוחשות מהרב' מקליפותיהם באמצעות אלו הכחות וכבר התבאר שהענין הוא כן בספר החוש והמוחש · והנה היית' המנורה מתיכה אחת במספ' עם רבוי חלקי' להורות על שהנפש המרגשת היא אחת ואע"פ שכחותיה רבי' ולזאת הסבה בעינ' היית' בכללו' מככר זהב כדי שישלם בה האחדות בכל הפנים שאפשר והכ' היית' גוב' המנור' כקומת אדם הבינוני שהוא ג' אמות לפי שהוא מור' על ענין האדם ואפשר שכב' הי' גוב' של הארון עם הכרובים או יותר מעט בדרך שיהיו כנפיה' למעל' מקומת האדם הכ' זה הוא מה שנרא' לנו בענין הארון והשלחן והמנור' והוא כפלא מאד ומעיד לעצמו מכל צד ומכל פנה שזאת היית' הכונ' בהם ואולם התועלת המגיע מהמשכן וחצר המשכן בהיותם בזה התאר המכר בזאת הפרש' הנה הוא מבואר עם מעט עיון ממה שזכרנו במה שקדם · וזה כי בזה שנו' לעשות יריעות שש משזר ותכלת וארגמן ותולעת שני מעשה חושב ושיהיו בהם צורות כרובים העיר על שהשכל המקיף בכלל הדברים השפלים אשר הוא' עליהם וזה שתבין המשכן והם הנבדלים השמימיים הם בעלי שכל · ולזה שם בהם צורת כרובים וזה' האופן הם מתנועעים כאלו הנמצאות כמו שביארנו בה' מספר מ"ה והלא היריעות מארבע' מינים מהם בו' [illegible] והם צורות הקודמים המקיפים [illegible] וצורות

הב"ח

וְחֲשֻׁקֵיהֶם כָּסֶף׃ וְכֵן לִפְאַת
צָפוֹן בָּאֹרֶךְ קְלָעִים מֵאָה אֹרֶךְ וְעַמֻּדָו
עֶשְׂרִים וְאַדְנֵיהֶם עֶשְׂרִים נְחֹשֶׁת וָוֵי
הָעַמֻּדִים וַחֲשֻׁקֵיהֶם כָּסֶף׃ וְרֹחַב
הֶחָצֵר לִפְאַת־יָם קְלָעִים חֲמִשִּׁים אַמָּה
עַמֻּדֵיהֶם עֲשָׂרָה וְאַדְנֵיהֶם עֲשָׂרָה׃
וְרֹחַב הֶחָצֵר לִפְאַת קֵדְמָה מִזְרָחָה
חֲמִשִּׁים אַמָּה׃ וַחֲמֵשׁ עֶשְׂרֵה אַמָּה
קְלָעִים לַכָּתֵף עַמֻּדֵיהֶם שְׁלֹשָׁה
וְאַדְנֵיהֶם שְׁלֹשָׁה׃ וְלַכָּתֵף הַשֵּׁנִית טו
חֲמֵשׁ עֶשְׂרֵה קְלָעִים עַמֻּדֵיהֶם שְׁלֹשָׁה
וְאַדְנֵיהֶם שְׁלֹשָׁה׃ וּלְשַׁעַר הֶחָצֵר
מָסָךְ עֶשְׂרִים אַמָּה תְּכֵלֶת וְאַרְגָּמָן
וְתוֹלַעַת שָׁנִי וְשֵׁשׁ מָשְׁזָר מַעֲשֵׂה
רֹקֵם עַמֻּדֵיהֶם אַרְבָּעָה וְאַדְנֵיהֶם
אַרְבָּעָה׃ כָּל־עַמּוּדֵי הֶחָצֵר סָבִיב
מְחֻשָּׁקִים כֶּסֶף וָוֵיהֶם כָּסֶף וְאַדְנֵיהֶם
נְחֹשֶׁת׃ אֹרֶךְ הֶחָצֵר מֵאָה בָאַמָּה
וְרֹחַב חֲמִשִּׁים בַּחֲמִשִּׁים וְקֹמָה חָמֵשׁ
אַמּוֹת שֵׁשׁ מָשְׁזָר וְאַדְנֵיהֶם נְחֹשֶׁת׃
לְכֹל כְּלֵי הַמִּשְׁכָּן בְּכֹל עֲבֹדָתוֹ וְכָל־
יְתֵדֹתָיו וְכָל־יִתְדֹת הֶחָצֵר נְחֹשֶׁת׃

צ"ו · יעי"ו · סימן · סל"ו · סימן ׃

וְכִבּוּשֵׁיהוֹן כְּסַף׃ וְכֵן לְרוּחַ
צִפּוּנָא בְּאוּרְכָּא סְרָדִין מְאָה אוּרְכָּא
וְעַמּוּדוֹהִי עַשְׂרִין וְסַמְכֵיהוֹן עַשְׂרִין
נְחָשָׁא וָוֵי עַמּוּדַיָּא וְכִבּוּשֵׁיהוֹן כְּסַף׃
וּפוּתְיָא דְדָרְתָא לְרוּחַ מַעַרְבָא סְרָדִין
חַמְשִׁין אַמִּין עַמּוּדֵיהוֹן עַסְרָא
וְסַמְכֵיהוֹן עַסְרָא׃ וּפוּתְיָא דְדָרְתָא
לְרוּחַ קִידוּמָא מַדִּינְחָא חַמְשִׁין אַמִּין׃
וַחֲמֵשׁ עַשְׂרֵי אַמִּין סְרָדִין לְעִבְרָא
עַמּוּדֵיהוֹן תְּלָתָא וְסַמְכֵיהוֹן תְּלָתָא׃
וּלְעִבְרָא תִּנְיָנָא חֲמֵשׁ עַשְׂרֵי סְרָדִין
עַמּוּדֵיהוֹן תְּלָתָא וְסַמְכֵיהוֹן תְּלָתָא׃
וְלִתְרַע דָּרְתָא פְּרָסָא עַשְׂרִין אַמִּין
תִּכְלָא וְאַרְגְּוָנָא וּצְבַע זְהוֹרִי וּבוּץ
שְׁזִיר עוֹבַד צַיָּר עַמּוּדֵיהוֹן אַרְבְּעָא
וְסַמְכֵיהוֹן אַרְבְּעָא׃ כָּל־עַמּוּדֵי דָרְתָא
סְחוֹר סְחוֹר מְכַבְּשִׁין כְּסַף וָוֵיהוֹן
דִּכְסַף וְסַמְכֵיהוֹן נְחָשָׁא׃ אוּרְכָּא
דְדָרְתָא מְאָה בְּאַמִּין וּפוּתְיָא חַמְשִׁין
בְּחַמְשִׁין וְרוּמָא חֲמֵשׁ אַמִּין דְּבוּץ
שְׁזִיר וְסַמְכֵיהוֹן דִּנְחָשָׁא׃ לְכֹל מָאנֵי
מַשְׁכְּנָא בְּכֹל פּוּלְחָנֵיהּ וְכָל־סִכּוֹהִי
וְכָל־סִכֵּי דְדָרְתָא דִּנְחָשָׁא׃

פרשה ואתה

וְאַתָּה תְּצַוֶּה אֶת־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל כ
וְיִקְחוּ אֵלֶיךָ שֶׁמֶן זַיִת
זָךְ כָּתִית לַמָּאוֹר
לְהַעֲלֹת נֵר תָּמִיד׃ באהל

וְאַתְּ תְּפַקֵּיד יָת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל
וְיִסְּבוּן לָךְ מְשַׁח זֵיתָא
דָּכְיָא כְּתִישָׁא לְאַנְהָרָא
לְאַדְלָקָא בּוֹצִינָא תְּדִירָא׃

במשכן

עמדיהם כל משכנא קדמא' חס' ובמשכנא תניינא ד' מל' וסי' עמודיהם עשרים · ולפאת צפון ולפאת ים · קלעי' חמש עשר' · ולכתף השנית חס' · וא' ועמדיהם ארבעה חס': קדמא' ורחב החצר לפאת קדמ' מזרחה: תניין ולפאת קדמה מזרחה: קדמא חמש עשרה אמה קלעי' לכתף · תניין קלעים חמש עשר' אמה ל' הכתף · קדמא ולכתף השנית חמש עשרה קלעים · תניי' לשער החצר קלעים חמש עשרה אמה: וקמה ב' א' חס וא' מל' וסי' וקמה המש אמות · וקומה ברחב חמש מאות · בתר' מל': משכנא קדמ' ארון כפרת שלחן מנרה משכן יריעת קרשי' פרכ' מזבח העלה חצר המשכן · רכשם מע"ק ב"זח סי' · משכנ' בתר' משכן יריעת קרשי' פרכת ארון כפר' שלחן מנרה מזבח הקטרת מזבח העלה כיור החצר · מעק"ף רכ"שם קע"יה סי': ה' סבירין כל וקרי' לכל וסי' לכל כליו תעשה · לכל כלי המשכן לכל דבר נקי יהיה · לכל דרכיו משכיל · חירם מלך צר נשא וגו' לכל חפצו: ואתה תצוה ב' דסמי' וסי' ואתה תצוה את בני ישראל · ואתה תצוה את הכהנים · דיהושע: ויקחו ו' רפין וסי' נמסר פרשת בא: להעלת ג' וסי' ואתה תצו' את בני ישר' · צו את בני ישר' ויקחו · לבנות לנו מזבח לשום ב' דכתו' חס': ב' פסו' מטעי' וסי' קדמ' ח' מלין בב' אהי אהי ברישיהון ואהי בסופהון בתרא תלת מלין ואהי ותלת מלין ואהי וסי' באהל מ' עד מחוץ לפרוכת · תניין מחוץ לפרכת העדת:

רשי

וחשוקיהם · מוקפין היו העמודי' בחוטי כסף סביב ואיני יודע אם על פני כולם אם בראשם אם באמצעם אך יודע אני שחשוק לשון חגור' שכך מצינו בפילגש בגבעה ועמו צמד חמורי' חבושים תרגומו חשוקים: לפאת קדמה מזרחה · פני המזרח קרוי קדם שהוא פנים ומערב קרוי אחור כמה דאת אמר הים האחרון ימא מערבא: חמשי' אמה · אותן חמשים אמה לא היו סתומי' כלם בקלעי' לפי ששם הפתח אלא חמש עשרה אמה קלעים לכתף הפתח מכאן וכן לכתף השנית כשאר רחב חלל הפתח בנתים עשרי' אמה וזהו שנ' ולשער החצר מסך עשרים אמה וילון להסך כנגד הפתח עשרים אמה ארך כרחב הפתח: עמודיהם שלשה · חמש אמות בין עמוד לעמוד בין עמוד שבראש הדרום העומד במקצוע דרומית מזרחית עד עמוד שהג' מן השלשה שבמזרח חמש אמות וממנו לשני חמש אמות ומן השני לשלישי חמש אמות וכן לכתף השנית וארבע' עמודי' למסך הרי עשרה עמודים למזרח כנגד עשרה למערב: כל עמודי החצר סביב וגו' · לפי שלא פירש ווין וחשוקי' ואדני נחשת אלא לצפון ולדרו' אבל למזרח ומערב לא נאמר ווין וחשוקים ואדני נחשת לכך בא ולמד: ארך החצר · הצפון והדרו' שמן המזרח למערב מאה באמה: ורחב חמשי' בחמשי' · חצר שבמזרח היתה מרובעת חמשים על חמשים שהמשכן ארכו שלשי' ורחבו עשר העמיד מזרח פתחו בשפת חמשים החצונים של אורך החצר נמצא כלו בחמשים הפנימיים וכלה ארכו לסוף שלשי' נמצאו עשרי' אמה ריוח לאחוריו בין הקלעים שבמערב ליריעות של אחורי המשכן ורחב המשכן עשר אמות באמצע רחב החצר נמצאו לו עשרים אמה רוית לצפון ולדרום מן קלעי החצר ליריעות המשכן וכן למערב וחמשים על חמשים חצר לפניו: וקומה חמש אמות · גובה מחיצות החצר והוא רחב הקלעים: ואדניהם נחשת · להביא אדני המסך שלא תאמר לא נאמרו אדני נחשת אלא לעמודי הקלעים אבל אדני המסך של מין אחר כך נראה בעיני שלכך חזר ושנאו: לכל כלי המשכן · שהיו צריכין להקמתו ולהורדתו כגון מקבות לתקוע יתדות ועמודי': יתדות · כמין נגרי נחשת עשויין ליריעות האהל ולקלעי החצ' קשורים במיתרי' סביב בשפוליהן כדי שלא תהא הרוח מגביהתן ואיני יודע אם תחובין בארץ או קשורין ותלויין וכובדן מכביד שפולי היריעות שלא ינועו ברוח ואומר אני שמקרא מוכיח עליהם שהם תקועים בארץ לכך נקראו יתדות ומקרא זה מסייעני אהל בל יצען בל יסע יתדותיו לנצח: חסלת ויקחו לי תרומה

ואתה תצוה · זך בלי שמרים כמו ששנינו במנחות מגרגרו בראש הזית כו': כתית · הזתים כותש במכתשת ואינו טוחנן בריחים כדי שלא יהיו בו שמרים ואחר שהוציא טפה ראשונה מכניסן לריחים וטוחנן והשמן השני פסול למנורה וכשר למנחות שנאמ' כתית למאור ולא כתית למנחות: להעלות נר תמיד · מדליק עד שתהא שלהבת עולה מאליה: תמיד · כל לילה ולילה קרוי תמיד כמו שאתה אומר עולת תמיד ואינה אלא מיום ליום וכן במנחת חבתים תמיד ואינה אלא מחציתה בבקר ומחציתה בערב אבל תמיד האומר בלחם הפנים משבת לשבת הוא: מערב

אבן עזרא

ומלת חשוקיהם דבוקיהם כי הווים ידבקו אל העמודים כי ותדבק נפשו כמו חשקה נפשו: ורוחב · הנה הרוחב חצי האורך והמפרשים אמרו כי המשכן הושם במרחק חמשי' במערב והנה רחבו חמשים וזהו ורוחב חמשים בחמשים ולפי דעתי כי הטעם שהוא מרוב אורך זויותיו נכבות כי רחבו בכל צד חמשים ואין טעם להיות פירוש חמשים בחמשי' מגלי החצר כי לא כפל האורך על הרוחב כמשפט: לכל · טעם לכל כלי המשכן כל הכלים שהם לצורך המשכן ויתדות האהל ויתדות החצר נחשת וכן ההולמים:

לדעת אמת אם לבבך יאוה ·
ראה כל גויה לנכבד בנוה ;
ואורים ותומים וסודם אחוה ·
בסתר בסדר ואתה תצוה :

ואתה תצוה · הזכיר בתחל' טעם לדבק הפרש' כי כאשר השלים לספר כל כלי הקדש והפרוכת והמשכן והאהל והמכסה ומזבח העולה והחצר והמסך החל לפרש משרתי המשכן ומה היא עבודתם בעצמם אין זר אתם והחל שיעלו נרות בשמן זית לא בשמן זר ואלה המשרתי' ראויים להיות נכרי' ונבדלי' במשפחותם גם במלבושיהם והזכיר הכתוב זה אחר זה ואח' כן הזכיר שהם חייבי' ללמד שבעת ימי המלואי' שילמדם משה וירגילם ואחר כן יסרתי ויעלו עולו' התמיד על מזבח העולה לא על מזבח הזהב רק שיקטירו עליו ויכפרו על קרנותיו אחת בשנה · וטעם ואתה תצוה שהיא מצוה עולמית על הצבור לתת תמיד שמן זית להעלות נר תמיד ואל תשתומם בעבור השמן שהביאו הנשיאים כי הוא היה שמן המשחה רק שמן למאור חיוב הצבור ויש מנהג במקומות ששם זיתים שיבחרו הזית הזך והטעם הגרגרים שאין בהם עפוש או שלא נאכלה קצתם וממנו יעשו שמן למאכל המלכים על כן הזכיר הכתוב זך לפני כתית: למאור · לצורך האור בלילה: להעלות · להדליק הנרות ועל מנורת שלמה כתוב לבערם כמשפט · וטעם תמיד כל לילה ולילה ויש מלת תמיד קשה מזא' והיה על מצחו תמיד כאשר הוסס המצנפת על ראשו לעולם ישימו עליה ציץ הקדש : אשר

בעל הטורים

ארך החצר וגו' באמה ורוחב חמשי' בחמשים · פי' כחלק אחד מחמשים שבחצר הבית כדפרישי' לעיל:

ואתה תצוה

לא הזכיר משה בזה הסדר מה שאין כן בכל החומש · שמשעה שנולד משה אין סדר' שלא הוזכר בה · והטעם משום שאמר מחני נא מספרך אשר כתבת · וקללות חכם אפילו על תנאי באה ונתקיים בזה · וכתב צואה במנורה וכן בתמיד צו את בני ישראל לפי ששניהם נוהגין בכל יום ויש בהם חסרון כיס לפיכך צריך זירוז לכן אמר בהם לשון צואה: תצוה · בגימ' כשים צוה ירמוז להדלקת נר לנשים חובה בשבת: ויקחו אליך · אבל אני איני צריך לאורה: כתית · רמז ת"י ת"כ שני' יהא נוהג הדלקת מנורה: להעלות חסר וי"ו · לומ' שו"יו נרו מכוונין אות' אבל נר מערבי דולק לעול': למאור להעלות בגימט' חצי לוג שמן לנר · נר תמיד בגימ' בשבת: הקרב

אמרי נועם

ואתה הקרב אליך הקמ"ה הר"ס כיון שאמר ואת בניו אתו פה הוצרך לחזור ולפרש נדב ואביהו ותי' אי לאו דפרש אותם ה"א המשובים לכך חזר והזכירם בני אהרן לומר שכולם שוים:

מ"ע ספורנו

וחשוקיהם · עגולים סובבים בעמוד באמצעו לנוי: לכל כלי המשכן ולכל עבודתו · הכלים הצריכים לעבודתו כגון פטיש ומקבת' וזולתם הצריכי' בשעת הורדה והקמה:

פרשת תצוה

ואתה הנה מה שאמר עד עכשו ועשית יוכן שיעשה על ידי אחר וזה שיוהו לאומנים שיעשו ולפיכך באלו הג' מצוות שזוה הנה אתר ואתה · להודיעו שיעשה הוא בעצמו שיגוה לישראל על עשיית השמן ושיקריב אליו את אהרן ובניו ושידבר אל כל חכמי לב: ויקחו אליך · כשיצטרך וזה יהיה בכלות השמן למאור שהתנדבו עתה בנדבת המשכן שלא יתשבו שתהיה מצות הדלקת המנורה מצות שעה כשמן שהוא שהתנדבו בלבד: לכבוד

חזקוני

ועמדו · חסר יו"ד כ"א עמודיהם ד' אין בכלל שער החצר רק ג' עמודים אך על פני כל החמשי' אמה שבמזרח יש י"ם עמודים כא אחד מהם לרוח דרומי מזרחי או לרוח צפוני מזרחי לא זה מהם שנתרב' כשאמרו שם י' אוירים ועשרה עמודים בחמשים אמה אויר ועמוד לחמש אמות מן מהם ג' אוירים וג' עמודי' לכתף צפוני וכן לכתף דרומי ויעארו לך ארבעה אוירים וד' עמודים לכ' אמה של שער החצר ובענין זה צריך אתה להעמיד כל עמודי קלעי החצר וכן לפאת צפון: ועמדו · חסר יו"ד ודוק ותשכח: כל עמודי החצר סביב מחושקים כסף · ע"י שלא היו מצופים כשאר עמודים אחרים הוזקקו להיות מחושקים כדי שלא יתבקעו מפני השרב · ורוחב חמשים בחמשים · לאו חמשים דוקא אלא חמשי' מן הצפון לדרום ומ"ט מן המזרח למשכן כיצד קים לן אורך החצר מאה אמה ורחבו חמשי' וארכו של משכן עם עובי קרשי המערב ועובי אדנים שבמזרח שלשים ושתים אמה ורחבו י"ב אמה עם עובי הקרשים העמידו המשכן ארכו לאורך החצר ובאמצעיתו כמ"ט אמות למסך שער החצר כמ' שער חצר שבמזרח חמשים על ארבעים ותשע ושבמערב חמשים אמה על י"ט שבצפון שבדרו' מאה על י"ט: וקומה חמש אמות שם מסור ואדניהם נחשת · לפי הפשט ה"ק וקומת של מחיצות החצר ה' אמה שהקלעים שהיו חמש מסור לבד האדני' של נחש' כמלא גובה המחיצות ו' אמות שהרי שתם אדני' גבהן אמה ובמסכת זבחים מפרש לה רוחב הקלעים שהוא קומתו היו ט"ו ומה אני מקיים וקומה חמש אמות מן המזבח ולמעלה אתיא כרבי יוסי דאמר גבהו פי' שנים כרבנו: כל יתדותיו · בשעת הקמת המשכן היו קושרים במיתרי' יתדות אלו בשולי' היריעות סביב מדרום ממערב ומצפון ומושכין בכח המיתרים וכושכין היתדות בארץ והיריעות נמתחות יפה כדי שלא שתייכה ספות ונופלות בתוך המשכן מתוך כובדן וממשמשות סלל וזאת"ם שאין ראיה לדבר זכר לדבר אהל בל יצען וכל יסע יתדותיו לנצח: סליקא סדרא דפרשת תרומה

ואתה תצוה · לאחר שנגמר לו' כל צווי מלאכת המשכן פיר' לו היאך יתקנו לו אור וכן מצינו במעשה בראשית לאחר שנבראו כל צרכי הארץ תקן להן אורה ואין כאן עקר המצוה עד פרשת בהעלותך וה"ק ואת' תצוה לעתי' כשיבנה המשכן ויקחו אליך שמן: תצוה את בני ישראל · שנה ל' מצוה זו שלשון אחר המצות לפי שהוא לזמן ארוך הוא שאמרו רבותינו כל מקום שנא' צווי אינו אלא זירוז מיד ולדורות: ויקחו אליך · לצרכך כדי שתראה להיכן אתה נכנס ויוצא ולא בשבילי שלאור' איני צריך וראיה לדבר מחוץ לפרכת אשר על העדות יערוך אותו אבל למעלה כתיב ויקחו לי תרומה לשמי בשביל ששמי בשמי: שמן זית זך כתית · לפי שסתם הכתוב דבריו בפרשת תרומה פי' לך כאן אי זה שמן: זך · פר"שי בלא שמרי' כמו ששנינו במנחות מגרגרו בראש הזית וכו' לכאן פר"שי כושל ומלקטו גרגיר כאן אחד וכאן אחד לפי שעדין אינו מבושל בראש הזית שכן מתבשלין תחל' לפי שהחמ' מורכת עליהן ומבשלתן: אשר

רלבג

הכ"ם וצורות המדברים ולפי שאלתנו נדע שהם בעלי שכל מכל הפעולות המגיעות מהם כזה הנמצא השפל היו צורות הכרובים אשר בהם נראות מלמטה ומלמעלה אלא שהצורות הנראות מלמעלה היו מכוסות ביריעות עזים כי לא יתכן שנשיג אלו הצורות מצד עצומם · אבל יראו מלמטה לצד מה שישפע מהם ולפי שמספר אלו השכלים הראשון הוא עשרה והם השכל הפועל ושבעה לשבעה גלגלי כוכבי לכת ואחד לגלגלי המזלות והעשירי הוא קדם שהו' השם ית' הנה מפני זה היה מספר היריעות אשר בהם היו הכרובים עשרה והיה גובה הקרשי' עשרה אמות והיה רוחב קדש הקדשי' וארכו עשרה אמות כי הוא לבדו מעיר על מציאות השכל והיה אורך הפרוכת ורוחבו י' אמות וזה כולו הוא לספיר כי אין השם ית' אחד ממגיעי הגרמים השמימיים כמו שחשבו קצת הפילוסופים אבל הם כלם שלולי' ממנו · ולזאת ההערה היו המעשרות בכללם וכבר ביארנו במה שאין ספק בו שהענין הוא כן בה' מ"י והנה לזאת הסבה בעינה היה בפרכת צורת הכרובים והנה היתה הפרכת בזה האופן כדי שיהיה קדש הקדשים מוקף מכל צדדיו מזה המקיף אשר בו צורת כרובים לפי שפועל הכרובים בזה העולם השפל

בשפל הוא בשני פנים האחד הוא בהוית הצורות והשני הוא בהגעת המושכלות על צד ההשפעה והאדם לבדו הוא אשר יקבל מהם זה השפע השני ולזה היה מוקף מקום קדש הקדשי' המורה על הצורה האנושית מזה המקיף אשר בו צורת כרובי' מכל הצדדים והנה התדבקו י' יריעות בחמשי' קרסים להורות כי מספר השכלים הם חמשים כשימנו העלות והעלולים האחרוני' · וזה שבכאן מח' גלגלים לפי מה שבארנו במה שאין ספק בו בה' ממ"י ולכל אחד מהם מגיע הוא שכל כמו שהתבאר שם וכאשר יחובר להם השכל הפועל · והשם יתע' היה המספר חמשים וזה ג"כ להעיר על שאין השם יתע' אחד ממניעי הגרמי' השמימיים וזה סבת היובל לקדש שנת החמשי' שנה · וזה סוד חג השבועות לקדש יום החמשים · ולאוי שתדע שזה אמנם יהיה כן אם לא הונח לתנועת הנטייה גלגל נוסף אמנם כשהונח לתנועת הנטייה גלגל נוסף כמו שיראה עיונו ממה שנתבאר בחמישי מלחמות השם הנה יהיה מספר השכלים זולת זה המספר שזכרנו ותהיה ההערה בזה לזה הענין בעינו והוא כל אחד מאלו מחובר משבעה שבועות שהם מ"ט ומאחר שהוא קדש וזה מבואר ביובל ובחג השבועות · והנה היה קדום השבעיות לסבה שזכרנו בזה במה שקדם וקדום האחד אחר השבעה שבעיות היה להעיר בז' כוכבי לכת עם סבוב הגלגלים המניעין אותם שהם כלם עלולים מסבה אחת עליונה והוא השם יתע' כי לא יתכן שישלם מכללם מציאות אחד והוא זה העולם השפל אם לא היו כלן עלולים מסב' אחת במספר כמו שבארנו בחמישי מספר מלחמות השם · והנה התבארו בזה המקום שני דרושים נפלאים האחד הוא שאין השם יתעלה ממניעי הגרמים השמימיים והשני שהשם יתע' אינו השכל הפועל וכבר בארנו זאת החקירה בחמישי מספר מלחמות השם והנה היו אלו הקרסים מזהב וכל מה שהיה במשכן להורות על הכבוד והקיו' כי הצורות בכללם אין להם הפסד בעצמות' ואמנם החומר הוא סבת ההפסד כמו שהתבא' בטבעיו' ואולם שהזהב הוא רק הקיום הנה זה מבואר מעניינו עד שכבר העידו בו שהוא יעמוד אלפים שנים תחת הקרקע מזולת הפסד כלל והנה היו הקרסי' אשר יתחברו בהם יריעות העזי' מנחש' לפי שהם בלתי מכוונים בעצמם אבל הם משמשי' ליריעות האהל התחתונות וכבר אמרה התורה במאמר הכולל כי משמשי המשכן יהיו מנחשת שנא' לכל כלי המשכן בכל עבודתו וכל יתדותיו וכל יתדות החצר נחשת והנה היה מספרם חמשים לסבה שקדם זכרה והוא מבואר שהקדם החמשים ישים המשכן אחד ומדובק בשלמות · וכן השם יתע' ישים פועל מניעי הגרמים השמימיים אחד כי לא יבא מרבים פועל אחד במספר אם לא מפני שהם עלולי' מאחד במספר כמו שבארנו בה' ממלחמות ה' והנה היו יריעות עזים עודפות על יריעות המשכן מכל צדדיהם כדי שישלם להם הכסוי בשלמות עם שכבר היה זה לשמור יריעות המשכן שלא יתקלקלו · ומכסה עורות האלים ומכסה עורות תחשי' היה לתוספת שמיר' לאהל שלא ישיגהו הפסד מצד הרוח והגשם עד שכבר ישלמו בזה שיהי' באהל ד' מינים והם יריעות המשכן ויריעות העזי' ומכסה עורות האילי' ומכסה עורות תחשים להעיר כי מאלו הגרמי' השמימיים ושפעו בכאן ד' מינים מצורות כמו שקדם · ולזאת הסבה הית' הפרוכת על ד' עמודים ואולם הבריחי' והאדני' היו לתת קיום לבניין המשכן ואמנ' המסך שהיה לפתח האהל היה על ה' עמודי' והיו האדנים מנחשת · לפי שהוא בין שתי המזבחות המורי' על ההפסד · וסבת ההפסד הוא הגשם והכ' הגשמי' הראשוני' המורגשים הם חמשה היסודות הארבע' והגרם החמישי והוא הגרם השמימיי' כי הוא ג"כ סבת ההפסדי' במקצ' כמו שקדם ואפשר שיונח הגרם החמישי בזה המקו' החומר הראשון כי הוא סיבת כל ההפסדי' מצד קבול ההפכי' והם האיכויות הראשונות המוחשות ליסודות במה שהם יסודות והנה לחסרון מעלת החומר היו האדני' מנחשת שהוא פחות וקל ההפסד וכבר נכפל מספר החמש בכל חצר המשכן וזה שגובה הקלעי' היה חמש אמות ובין עמוד לעמוד הי' חמש אמות ואורך המזבח ורחבו היה חמש אמות וחציו העליון היה גבהו חמש אמות וכן חציו התחתון וחצר המשכן שהי' בו המזבח היו חמשי' בחמשי' שהם חמשה מהמעל' השנית כי הי' הם כמו אחד ועשרים כמו שנים ולזה היה הי' סוף המספרים והנה היו מנחשת כל אדני החצר וכסוי המזבח וכל כלי החצר להורות על חסרון מה שהורה עליו הנמצא בחצר והעדר הקיום ממנו והוא ההתחלה החומרית והנה היו במזבח ד' קרנות והיו תואמות' ממנו להורות על שהפסד המורכב יהיה מצד היסודות אשר מהם הורכב וממנו יצאו בהפסדו וישוב אל יסוד ליסודו והנה המסך שהיה לשער החצר מד' מינים על ד' עמודי' היה להעיר כי הכונה היתה בגשמי' בעבור הצורה שהם ד' לאלו המצאות השפלות כי החומר הוא בלתי מכוון לעצמו :

פרשת ואתה תצוה

ואתה תצוה וגו' עד וזה הדבר אשר תעשה

ביאור המלות וקצת הדברים

כתית הרצון לפי הוראת הגדר שיהיו כותשין הזתים ויתכנס בסל והשמן יורד מאליו בלי טעינת כלל הוא כשר למאור וזהו השמן היותר נבחר למאור וראוי שתדע כי למאו' נדקדק בשמן זית שיהיה כתית אבל לא נדקדק בזה בשמן המנחות שאמר כתית למאור ביאר בזה כי למאור לבדו הוא שנקפיד בזה · ומזה המקום יתבאר כי מה שאמרה תורה בשמן המנחות שיהיה כתית אינו לעכב אבל למצוה מן המובחר · להעלות נר תמיד · למדנו מזה שצריך שידליק הפתילה באופן שיכול לעלות הנר תמיד שתהא שלהבת עולה מאליה ויתחייב מזה שצריך ג"כ שישימו בנרות המנורה מהשמן בדרך שיתכן שיעלה הנר מהדלקה להדלק' שהיא בערב ובבקר כמו שהתבאר בסוף הפרש' ומה שאמר בכאן יערוך אותו אהרן ובניו מערב עד בקר אין הרצון בו שלא ידליק המנורה אלא בערב ולא תעלה נר ביום אבל הרצון בו שישימו בנרות המנור' מהשמן בשעור שיספיק מערב עד בקר והנה אמרה התורה מערב עד בקר ולא אמרה מבקר עד ערב לפי שימינו הם מתחילי' מהערב כמו שזכרנו במה שקדם · ולזה אין מתקנין המנור' אלא בערב כי הליל' קודמ' ליום בימים התוריים ועוד כי מה שהולך במדרגת החסרון במה שתעיד עליו המנורה קודם בזמן למה שהולך במדרגת השלמו' מצד מה שתעיד לצד קדש הקדשי' וזה מבואר מדברינו בפרש' הקודמ' ולזאת הסבה היתה נקראת ההדלק' אשר בבקר ההטב' כי היא כאלו היא מהדלקת הערב אלא שענייניה הולך במדרגות השלמות ממנה והנה רצתה התורה שתהיה הדלקת היום האחד נעשית מערבות כמו שבארנו הסבה בזה במה שקדם והכ' המצוה הזאת היא להעלות הנר בין הערבים ולהטיב הנרות בבקר ולפי שכבר האמצעי הוא שרש לשאר הנרות כמו שבארנו במה שקדם הנה אם כבה הנר האמצעי לא נדליק אותו משאר הנרות ואולם אם כבה אחת משאר הנרות מדליקים אותו מחברו כשנמשוך הפתיל עד הנר שכב' כי הם יקחו אורם קצתם מקצת כמו שבארנו במה שקדם · מחוץ לפרוכת אשר על העדות · ר"ל אשר אצל העדות כי לא הית' הפרוכת על העדות · לכהנו לי · הוא"ו נוספת והרצון בו לכהן לי · ועניין זאת הכהונ' הוא שרות הש"י בזאת העבודה הנזכרת בתור' · לכבוד ולתפארת · למדנו מזה שהוא מחוייב שיהיו אלו הבגדים באופן שיהיו לכבוד ולתפארת ואם לא היו בזה האופן כמו שבלו או נקרעו וכיוצא בהם פסולים · אשר מלאתיו רוח חכמ' · למדנו מזה שכל חכמ' שתהי' לאדם היא שופעת מהשם יתעלה וזה הוא האמת כמו שהתבאר בטבעיות ובח' ובה' ממ"י · ועשו את בגדי אהרן לקדשו לכהנו לי · למדנו מזה שבגדי כהונ' הם מקדשין הכהן לכהן לשם יתע' אבל בזמן שאין בגדי כהונ' עליו אינו מקודש והרי הוא כזר שעבד שחייב מיתה · [illegible]

לבגדי כהונ' שנאמר בפרשת אחרי מות ומכנסי בד יהיו על בשרו ורחץ במים את בשרו ולבשם וכן תמצא בפרשת צו מה שיור' על זה שנ' ויקרא משה את אהרן ואת בניו וירחץ אותם במים ויתן עליו את הכתונת למדנו מזה שלא היה שם דבר בין בשרו ובין הכתנת לולי המכנסי' שהיו חוגרים תחל' ואולם השיוע זכרם שם לכבוד משה · והם יקחו את הזהב וגו' · רוצ' לומר החכמים העושי' את המלאכ' וכבר למדנו מזה המקום שאין עושין שררה בממון בפחות משנים · והי' זה כן לפי שהאד' לא יחשוב שיעש' עון גדול כשיקח לעצמו מהממון שהוא מושל בו · ועשו את האפוד זהב תכלת וארגמן ותולעת שני ושש משזר והם כ"ד חוטין מלבד הזהב ולמדנו שהם כ"ד חוטין לפי שהפשתן היה חוטו כפל ו' וחוטי התכלת והארגמן ותולעת שני ראוי שיהיו מתיחסי' לחוטי הפשתן וזה מבוא' מאד והנה הזהב היה חוט אחד ממנו עם כל אחד מאלו המינים ויהי החוטין כ"ח שנאמר וירקעו את פחי הזהב וקצץ פתילים לעשות בתוך התכלת והארגמן ולמדנו מזה שחוט של זהב היה כפול בתוכם · והנה היתה מלאכתו מעשה חושב שהצורות נראות משני צדדים באופן אחד והם נעשות באריגה לא במעשה מחט · שתי כתפות חוברות יהיה לו · הנה היו עושין הכתפות נפרדות מהאפוד ואח"כ תופרין אותם בראש האפוד בדרך שיהיו על כתפיו של אהרן · וחשב אפודתו · הוא כדמיון אבנט שהיה יוצא משני צדי האפוד והיה חוגר אותו כנגד לבו והוא ממלאכת האפוד בעצמה מכ"ח חוטים וממנו היה יוצא לכאן ולכאן כמו שתי רצועות · ו' משמותם על האבן האחת · ידוע כי הימין הוא היותר נכבד מהשמאל ולזה היה ראוי שתהי' התחלת פתוח השבטים באבן אשר בכתף הימנית · והנה היו שם בתולדותם אחד בכתף הימנית והשני כנגד השטה היא בכתף השמאלית כאלו תאמר שראובן היה ראשון בכתף ימנית ושמעון הראשון בכתף השמאלית · וכן בזה הדרך לא שיהיו ו' על הסדר בכתף האחד וששה על הסדר בכתף השנית · וזה דבר התבאר ענינו מן החוש למי שיראה אלו הכלים מרז"ל · ולזה אמר ו' משמותם על האבן האחת שאם היה הרצון שיהיו ו' מהם על הסדר בכתף האח' לא היה צ"ל משמותם והכ' העירנו בזה שאין הו' מסודרין על הסדר בכתף האחד · מעשה חרש אבן · ר"ל מעשה אומן האבנים היקרות לפתח בהם מה שירצה · מוסבות משבצות זהב · הנה היה מקיף להם בית של זהב ובתוכו היתה נכנסת האבן · אבני זכרון לבני ישראל · ר"ל שהאבנים ההם תהיינה סבה שיזכור אהרן תמיד במחשבתו בני ישראל ותשוטט בהם מחשבתו והנה בזה תועלת להגעת הנבואה בעניניהם כשהיה ראוי להגעת הנבואה כמו שבארנו בששי מספר מלחמות השם · והנה צורת האפוד היתה לפי מה שהאומר הוא היה כלי תלוי מאחורי הכהן ורחבו היה ברוחב גבו של כהן מכתף לכתף כדי שתהיינ' הכתפו' מחוברות לו והוא היה תלוי למטה מהכתפים שהוא כנגד בית השחי והכתפות מחוברות לו ונקפלו' לפני הכהן מעט וכנגד הלב היה יוצא מהאפוד כמו חגורה משני צדדיו והיה חוגר בה על מעיל האפוד כמו שיתבאר אחר זה · ועשית משבצות זהב · ר"ל שיעשה מחוטין של זהב באריגה שתי חתיכות קטנות עשויות בתים בתים והיה מחובר אחד מהם בכתף האחד מהאפוד והאחד בכתף השנית והנה תועלתם היה לחבר החשן באפוד באמצעות השרשרו' שהיו נכנסות בטבעות החשן וקצותיהם קשורים במשבצות או תפורים בהם · מגבלות תעשה אותם · ר"ל שיגבילו המרחק שיש בין המשבצות ובין טבעות האפוד ויהיו בזה השיעור מכוונים ר"ל שיהיה אלכסון כמו זה המרחק וידמה שהיה חוטם כפול תוך הטבעות מצד הטבעת בדרך שהיו מדובקים בזה האופן בטבעת וקצותיהם האחרים שהיו החוטים בהם נפרדים היו דבוקים במשבצות והנה אלו השרשראות היו נעשים מעשה עבות · והנה זאת המלאכה מפורסמת · חשן משפט · נקרא כן כי בו ישפוט הכהן על העתידות שישאלוהו מהם כמו שיתבאר והנה מלאכתו היתה כמלאכת האפוד והנה היו עושין אותו בשעור זרתים באורך וזרת ברוחב ואח"כ כופלי' אותו בדרך שיהיה זרת ארכו וזרת רחבו והנה אחשוב שהצד אשר היה בו הכפל היה למעלה אצל הראש והנה היו בו ד' טורים מזהב נעשה בתי' בתים לשים בו י"ב האבנים שזכר ואמרו על אבן אחלמה שהוא מעיר הכח הדמיוני באופן שיחלום האדם הרבה כאשר ישאה והאבנים היו על שמות בני ישראל והנה היה כתוב באודם ראובן ובפטד' שמעון ובברקת' לוי ונבן על זה האופן · וכבר קבלו רז"ל שכתוב היה מלמעלה שם האבות והם אברה' יצחק ויעקב ולמטה שבטי יה וכבר היו על החשן שרשרות מגבילות מרחק החשן מהאפוד באופן שזכרנו למעלה וזה שכבר היה על החשן ב' טבעות למעלה בצד הנראה מן החשן וכטבעו' ההם היו מחוברו' השרשרו' שרשרת אחת בטבעת האחת ואח"כ היו מחברים קצות ב' השרשרות על ב' המשבצו' אשר בשתי כתפו' האפוד ובשני קצות החשן השפלו' לצד בלתי נראה היו ב' טבעות זהב וכנגדם היו בכתפות האפוד ב' טבעו' זהב והיה פתיל תכלת נתון לה באלו הטבעו' ובו יקשרו החשן עם האפוד מלמטה באופן שיהיה חשב האפוד חגור מלמטה מפתיל התכל' כאמרו להיו' על חשב האפוד · ולא יזח החשן מעל האפוד · הנה זאת האזהרה היא מצו' לא תעשה ויתבאר שזאת האזהרה היה שלא יתפרק זה החיבור דרך קלקול לא שיהיה עובר המפרק אותו לתקנו וזה יתבאר ממה שאמ' במעיל האפוד לא יקרע והנה הקריעה היא כל מה שיעשה דרך קלקול והשחתה וכזה יהיה אמרו לא יזח החשן מעל האפוד שלא יעשה זה דרך קלקול והשחתה וגם כן הנה יתבאר מצד הוראת הגדר כי אמרו לא יזח ר"ל פירוק חבורו דרך קלקול והנה היו שמות בני ישראל בחשן המשפט על לבו כי החשן היה על הלב כדי שתשוטט מחשבת הכהן הגדול בבני ישראל כי זה יישירהו אל שתבואהו ההודעה במה שיתכן שיקרה להם כמו שזכרנו במה שקדם אצל אבני האפוד והנה היו שם שמות האבות ושבטי יה לפי שמחשבת הכהן תשוטט בשבטים בכל שיוכלל לו בו ויהיו כלם כאחד לא בצד שיתחלקו בו כאלו תאמר שתשוטט מחשבתו בכל שבט ושבט ביחוד כי הוא בלתי אפשר שתשוטט מחשבתו יחד בעניינים חלוקים אם לא מהצד שיתאחדו בו · ונתת אל חשן המשפט את האורים ואת התומים · הנה לא בארה התורה איך היתה כתיבת האורים והתומים בחשן המשפט ומה היו האורים והתומי' לא זכרה איך יעשו אותם ומזה המקום נפל ספק בעניינ' והנה אמרו רז"ל שהאבני' האלה שהיו כתובים בהם שמות בני ישראל היו נקראים אורים ותומים מפני שמאירי' את דבריהם ומתממין את מעשיהם ואם היה הענין כן מה היה עושה משה בזה הענין שיתכן שתאמר התורה ונתת אל חשן המשפט את האורים ואת התומים ואמר ג"כ בפרשת צו וישם עליו את החשן ויתן אל החשן את האורים ואת התומים וזה ממה שיביאנו להאמין כי האורים והתומים היה דבר מה נתן אותו משה אל חשן המשפט באופן שנתן העדות אל הארון שנאמר ונתת אל הארון את העדות אשר אתן אליך וידמה שהאורים והתומים היה דבר שלא היה בעשייתו אומנות ונצטרך שיעשה אותו איש אחד זולת משה וידמה שהיה ענינם ידוע מצד הוראת הגדר ולזה אמרו קצת הקודמים שהיו שם כתבי שם המפורש וזאת הכתיבה עשה אותה משה שזה דבר נאות מאד לפי מה שאחשוב רוצה לומר שהיו האורים והתומים דבר נכתב נתון בתוך החשן ולזה היה החשן כפול והנה האורים והתומי' היו מעידים כשהיה הכהן ראוי לה כשהוא מסתכל בהם ולזה אמר עליו ונשא אהרן משפט בני ישראל על לבו וזה כי השמות הכתובים בחשן היו סבה אל שתשוטט מחשבת הכהן בישראל והאורי' והתומי' היו סבה להגיע הנבוא' לא מצד התבוננותו בעצם הסבה הראשונ' ויתבודד מפני זה שכלו מבין שאר כחות הנפש אשר הוא סבה להגעת הנבואה במה שתשוטט המחשבה בו ולזה ישא אהרן באמצעות האורים והתומים משפט בני ישראל על לבו כמו שזכרה התור' ולפי שהאורים והתומים היו העקר אשר אליו הית' הכונה היו נקראים אלו הבגדים אורים ותומים שנ' תומיך ואוריך · ושאלו לו במשפט האורים · עד עמוד כהן לאורים ותומים · ולפי שזה כלו היה להעיר הנבוא' לא היו נשאלים באורים ותומים אלא לכהן שרוח הקדש שורה עליו ולפי שמחשבתו לא שוטטה אלא בבני ישראל בכללם ולא היו נשאלים באחד אחד מהם אלא בדברי' הכוללים והנה אחשוב בזה אחד משני ענינים אם שיהיו האורים ההתחלות ההיולאניות שהם סבות ההפסד כמו החומר הראשון [illegible]

קומץ מנחה

פרשת תצוה

ואתה תצוה תי' למה לא נזכר משה בכל אלה הפרשיות וי"ל כיון שאליו היתה ראוי' הכהונה וניטלה ממנו באומרו שלח נא ביד תשלח ונתנה לאהרן לכן לא נזכר שמו על כל השייך לכהן : זך כתית למאור ולא כתית למנחות ושלא כסדרת ב"ו אדם שיש לו שמן רע מדליקו בנר והיפה מניחו לתבשיל והקב"ה צוה הזך למאור והשני למנחות : מערב עד בוקר פירש"י המידה היתה חצי לוג והכרח לומר שהפתילו' תמיד היו בעובי אחד דא"לכ לא יועיל שעור השמן רק ידלוק כפי גסות ודקות הפתילו' וי"מ להפוך מדכתי' מערב עד בוקר משמע שידליק עד בוקר משמע דלפי הלילות עשו הפתילות דקות או גסות באופן שדלקה תמיד בשוה מערב עד בוקר מצומצם : נדב ואביהו וגו' למעוטי פנחס ואפי' למ"ד כבר נתכהן פנחס בא לומר שעיקר עבודה באלו : פיתוחי חותם צ"ע שבבית שני לא היה שמיר במה נחקקו · ואפשר שנשאר בידם זה של בית ראשון או שניתן להם מכורש ועזרא הביאן עמו מהגולה (ועיין באמרי נועם) : בצאתו ולא ימות פירש"י הא אם יכנס מחוסר בגדים וכו' וקשה הא למידין זה מויחגור וגו' בזמן שבגדי' עליהם וכו' · וי"ל דההוא כתי' בארבעה בגדי' דכהן הדיוט אבל כהני ד' יתרי' דכ"ג ה"א שהו' למצוה ולא לעיכוב קמ"ל · וי"מ דהכא לכניסה בעלמא קאי בלי שימוש שהוא במיתה אם היה מחוסר בגדים :

· חסלת פרשת תצוה

באהל מועד מחוץ לפרכת אשר על העדת יערך אתו אהרן ובניו מערב עד בקר לפני יהוה חקת עולם לדרתם מאת בני ישראל: ס
א ואתה הקרב אליך את אהרן אחיך ואת בניו אתו מתוך בני ישראל לכהנו לי אהרן נדב ואביהוא אלעזר ואיתמר בני אהרן: ועשית בגדי קדש לאהרן אחיך לכבוד ולתפארת: ואתה תדבר אל כל חכמי לב אשר מלאתיו רוח חכמה ועשו את בגדי אהרן לקדשו לכהנו לי: ואלה הבגדים אשר יעשו חשן ואפוד ומעיל וכתנת תשבץ מצנפת ואבנט ועשו בגדי קדש לאהרן אחיך ולבניו לכהנו לי: טו והם יקחו את הזהב ואת התכלת ואת הארגמן ואת תולעת השני ואת השש: פ ועשו את האפד זהב תכלת וארגמן תולעת שני ושש משזר מעשה חשב:
שתי

במשכן זימנא מברא לפרוכתא דעל סהדותא יסדר יתיה אהרן ובנוהי מרמשא עד צפרא קדם יי קים עלם לדריהון מן בני ישראל: ואת קריב לותך ית אהרן אחוך וית בנוהי עמיה מגו בני ישראל לשמשא קדמי אהרן נדב ואביהוא אלעזר ואיתמר בני אהרן: ותעביד לבושי קודשא לאהרן אחוך ליקר ולתושבחא: ואת תמליל עם כל חכימי לבא דאשלימית עמהון רוח חוכמתא ויעבדון ית לבושי אהרן לקדשותיה לשמשא קדמי: ואילין לבושיא דיעבדון חושנא ואיפודא ומעילא וכיתונא מרמצא מצנפתא והמיינין ויעבדון לבושי קודשא לאהרן אחוך ולבנוהי לשמשא קדמי: ואנון יסבון ית דהבא וית תכלא וית ארגונא וית צבע זהורי וית בוצא: ויעבדון ית איפודא דדהבא תכלא וארגונא צבע זהורי ובוץ שזיר עובד אומן:
הרתין

ל' וחד לפרכת · כל' תפ' נח' ת · ב' · ד' · ג' ובעינן · ג' דסמי' · ל' · ל' דסמי' · י"ז ר"פ' · ל' · ט' מל' בליש' · ב' · ל' · ג' דסמי' · ט' ר"פ · ל' וחד את התחלת · ל' וחד את תולעת · ו' · ב' בטעם · ג' · ג' דסמי'

חקת עולם לדרתם ב'וסי'באהל מועד מחוץ · אשר צוה יי'לתת: ואתה ד'בטעם פזר וסי'ואתה הקרב אליך · ואתה הפקד את הלוים · אביך הקשה את · ואתה ט' תירא דירמיה · וא'ובאת אתה וקראת במגלה · הקרב ד'וסי'ואתה הקרב אליך: הקרב את מטה לוי: וזאת תורת המנחה הקרב · וגם את אחיך מטה לוי: וא' והקרב לפני יי': ואפוד ט'מלאים בליש'וסי'ואלה הבגדי'אשר' על שתי כתפות האפוד' קדמ'ב'בו' וירכסו את החשן · ג'בו'ועשית את מעיל · ואבני שהם תניין · והנשאם הביאו / וכל נבי'וכתו'דכו'מל': ואלה י"ז ר"פ בתו'וסי'נמסר בריש סיפרא: ז'משמשין ואלה ול'דכו'וסי'הבגדים אשר יעשו · ואלה משפחות הלוי · ואלה הדברים אשר דבר · ואלה הגוים אשר הניח יי' · שרי הנצבים אשר · ואלה העמדים ובניהם · ואלה משפחת בני מררי· והם ט'ר"פ וסי'נמס'במשלי סי'א': את הזהב ו'וסי' והם יקחו את הזהב ·אך את הזהב: ויקח משה ואלעזר · וחברו דבתרי'· וירד על הכרבים ועל התמרות · ובחנתים כבחון את הכסף:

אבן עזרא

אשר על העדות · דרך קצרה על ארון העדות · אמר יפת כי יערוך כמו בערכך הכהן שיערוך שמן שיספיק להיות הנרות מאירים מערב ועד בקר וככה נרות המערכה ונכון הוא להיות טעם יערוך בעבור היות הנרות כחצי עגול ועוד אדבר על זה: ואתה · בעבור היות משה כהן הכהנים בתחלה על כן טעם הקרב אליך וכבר רמזתי לך למה נבחר אהרן להקדישו לשם בעבור כבוד משפחת נחשון שיהיו הכהנים מכפרי' על בני ישראל ואין לדבר על משה אדוננו כי בורח היה ומי יתן לו עברית ועוד כי טורח כל ישר' על משה ללמדם המצו' ולדון כל דבר קשה· וי"ו לכהנו לי נוסף כו"יו אותו שדי בנו בעור · ופי' שמות בני אהרן אולי בנים אחרים היו לו חוץ מאלה ואין ספק כי רבת'למעלה במדבר משפחת אהרן על כן נתנו להם ישראל ערים רבות ככתוב בספר יהושע: ועשית בגדי קדש · נקראו כן בעבור שישרתו בהם במקום הקדש או על דרך ולא יקדשו את העם בבגדיה'. ובגדי אהרן כלם הנזכרים; לכבוד ולתפארת · שיתפארו בהם · כי אין אחר מישראל שילבש כאלה: ואתה · וי"ו מלאתיו שב אל לב: ואלה · הזכיר בתחלה החשן שהיה למעלה מהאפוד שהוא למעלה מהמעיל ואח'כן הכתנ' והאבנט החוגר אותו והמצנפת על ראשו וכן היה כאשר רחץ אהרן במים ולבש מכנסי בד ואין צורך להזכירם עתה ולא בשעת מעשה כי מנהג כל אדם ללבוש המכנסים והנה משה הלבישו הכתנת ואחר כן שם המצנפת על ראשו ושם על המצנפת ציץ נזר הקדש ולא הזכיר בפסוק הזה שהוא סופר בגדי כהונה את ציץ נזר הקדש כי איננו בגד וקדמונינו הזכירו בעבו'הרבי' שמנה בגדי כהונה ואין האורים והתומים בגדים ולא אבנים ולא קלפי'ואחר כן חגר אותו באבנט ואחר כן הלבישו המעיל ואחר כן האפוד ויאפוד לו בו כי החשב מהאפוד ובעבור החשב נקר' אפוד והנה על הסדר שהוא בפסוק הזה ואל תשתומם שתמצא כתוב באחרונ'במעשה וישם את המצנפת על ראשו כי פירושו וכבר שם המצנפת עם ציץ הזהב בלבשו הכתנת וכמוהו · וילבישוהו בגדי' וכבר הלבישוהו כי בתחלה כתוב וישימו הצניף הטהור על ראשו: והם · חכמי לב העושים נאמנים הם · וטעם האפוד כי הוא גדול מהחשן ולא יזח מעל החשב: יש שאלות קשות בדברי האפוד והחשן כי משה לא עשה רק אפוד אחד והנה כתוב אפוד ירד בידו ואיננו אפוד משה כי אין כתוב האפוד הידוע כמו הגישה האפוד ועוד למה כתוב ירד ולא אמר הוריד כי יראה כי מקרה היה ושם כתוב שמנים איש נושא אפוד בד ומפרשים רבים פרשו זה שהיו ראוים לשאת אפוד ולא שמו לב לדעת האמת כי האפוד בד הוא מין ממיני פשתים והאפוד משה לא היה בד רק זהב ותכלת וארגמן ותולעת שני ושש עם הכל ולא היו. שואלים רק בחשן המשפט שהיו עליו עולים האורים והתומי' וככה כתוב במשפט האורים לפני יי'ואין טענה מן הגישה האפוד כי החשן דבק עמו והאורים עם החשן וכן כתוב עד עמוד הכהן לאורים ותומים וכתוב תמיך ואוריך והנה ראינו שענה השם את דוד על פי אפוד אביתר והנה שאול בלכתו למלחמה שאל באורים הם הם שהיו בחשן המשפט עם האפוד והארון והנה דוד שאל בצקלג באפוד אביתר והנה איננו אפוד משה וקשה שאלה מזאת כי האורים אינם אבני חשן כי הנה כתוב ומלאת בו מלואת אבן וזהו מעשה החרש הוא לא מעשה משה ואחר כן אמר למשה ונתת אל חשן המשפט את האורים ואת התומים ובמעשה כתוב ארבעה טורי אבן והזכיר הטורים ואמר על משה ויתן עליו את החשן ויתן אל החשן את האורים ואת התומים והנה על דרך הפשט אין האבנים המאירים ולא המתמימים כי השאלה היא באורים ותומים

רשי

מערב עד בקר · תן לה מדתה שתהא דולקת מערב ועד בקר ושיערו חכמים חצי לוג ללילי טבת הארוכין וכן לכל הלילות ואם יותר אין בכך כלום: ואתה הקרב אליך · לאחר שתגמר מלאכת המשכן: לקדשו לכהנו לי · לקדשו להכניסו בכהונה על ידי הבגדים שיהא כהן לי ולשון כהונה שירות הוא בל'שכט"ריאה: חשן · תכשיט כנגד הלב: אפוד · לא שמעתי ולא מצאתי בברייתא פירו' תבניתו ולבי אומ' לי שהוא חגורה לו מאחוריו רחב כרחב גב איש כמין סינר שקורין פורצ"ינט שחוגרות השרות כשרוכבות על הסוסים כך מעשהו מלמטה שנ' ודוד חגור אפוד בד למדנו שאפוד חגורה היא ואי אפשר לומר אין בו אלא החגורה לבדה שהרי נאמר ויתן עליו את האפוד ואח"כ ויחגור אותו בחשב האפוד ות"א בהמיין האפוד' למדנו שהחשב הוא החגור והאפוד שם תכשיט לבדו ואי אפשר לומר שעל שם שתי הכתפו' שבו הו'קרוי אפוד שהרי נאמר שתי כתפו' האפוד למדנו שהאפוד שם לבד והכתפות שם לבד והחשב שם לבד לכך אני אומר שעל שם הסינר שלמטה קרוי אפוד על שם שאופדו ומקשטו בו כמו שנ' ויאפוד לו בו והחשב הוא חגור שלמעלה הימנו והכתפות קבועו' בו ועוד אומר לי לבי שיש ראיה שהו' מין לבוש שתרגם יונתן ודוד חגור אפוד בד קדרות דבוץ ותרגם כמו כן מעילים כדרותין במעשה תמר אחות אבשלום כי כן תלבשנה בנות המלך הבתולות מעילים: מעיל · הוא כמין חלוק וכן הכתונת אלא שהכתונת סמוך לבשרו ומעיל קרוי חלוק העליון: תשבץ · עשוי' משבצות לנוי והמשבצות הם כמין גומות העשויות בתכשיטי זהב למושב קביעת אבני' טובות ומרגלי' כמו שנאמר באבני האפוד מוסבות משבצות זהב ובלע"ז קורין אותו קסט"ונס: מצנפת · כמין כיפת כובע שקורין קופ"יא שהרי במקו' אחר קורא להם מגבעות ומתרגמינן כובעין: ואבנט · הוא חגור' על הכתונת והאפוד חגורה על המעיל כמו שמצינו בסדר לבישתן ויתן עליו את הכתנת ויחגור אותו באבנט וילבש אותו את המעיל ויתן עליו את האפוד: בגדי קדש · מתרומה המקודשת לשמי יעשו אותם: והם יקחו · אותם חכמי לב שיעשו הבגדים יקבלו מן המתנדבים את הזהב ואת התכלת לעשות מהן את הבגדים: ועשו את האפוד · אם באתי לפרש מעשה האפוד והחשן על סדר המקראות הרי פירושן פרקים ויטעה הקורא בצרופן לכך אני כותב מעשיהם כמות שהוא למען ירוץ קורא בו ואחר כך אפרש על סדר המקראו' · האפוד עשוי כמין סינר של נשים רוכבות סוסים וחוגר אותו מאחוריו כנגד לבו למטה מאציליו רחבו כמדת רחב גבו של אדם ויותר ומגיע עד עקביו והחשב מחובר בראשו על פני רחבו מעשה אורג ומאריך לכאן ולכאן כדי להקיף ולחגור בו והכתפו' מחוברות בחשב אחד לימין ואחד לשמאל מאחורי הכהן לשני קצו' רחבו של סינר וכשזוקפן עומדו' לו על שני כתפיו והן כמין שתי רצועות עשויו' ממין האפוד ארוכו' כדי שיעור לזקפן אצל צוארו מכאן ומכאן ונקפלות לפניו למטה מכתפיו מעט ואבני השהם קבועות בהם אחת על כתף ימין ואחת על כתף שמאל והמשבצות נתונות בראשיה' לפני כתיפיו ושתי עבותו' הזהב תחובו' בשתי טבעו' שבחשן בשני קצות רחבו העליון:
אחת

בעל הטורים

הקרב · ד' הקרב אליך זאת תורת המנחה · הקרב אותה בני אהרן · הקרב את אחיך מטה לוי הקרב את מטה לוי · הקרב אליך ואחר כך המנחה שאינו ראוי לכהונה עד שיתאכך בבגדים · ורמז לו שיקרב אליו בני לוי דכתיב כי נתונים נתונים המה לי: ואתה הקרב אליך את אהרן אחיך · ג' פעמים אהרן בפסוק רמז לשלשה כהנים שיצאו והם אהרן אלעזר ואיתמר וג' פעמים לכהנו לי בפרשה כנגד בית ראשון ובית שני ולעתיד: אלה הבגדים · ולא הזכיר מכנסי' לכבוד ולתפארת · ולא הזכיר ציץ לפי שלא היה מין בגד: חכמי לב אשר · בגי' יראת ייי שמלא יראת השם והיינו שנאמר ראשית חכמה יראת יי' · ושש משזר בגימ' שלשים ושנים חוטים כנגד התורה במתחלת בב"ית ומסיים בל"ד : אל:

אמרי נועם

בתולדותם כסדר שנולדו לא ניין דהא אמרי' במסכת סוטה פרק אלו נאמרי' דשורה שנית כתולדותם ולא הראשונה כתולדותם ובסוטה אמרינן משארב בה"מ בטל השמיר ומשמע התם משארב בה"מ ראשון ואם כן במה היו מפקיעין האפוד לכך נראה דמבית שני קאמר:

מ"ע ספורנו

לכבוד · לכבוד האל ית' בהיותם בגדי קדש לעבודתו: ולתפארת · שיהיה כהן מורה כורא על כל סביביו שהם תלמידיו החקוקים על לבו וכתפיו: ואתה תדבר אל כל חכמי לב · שיעשו כל האמור למעלה: ועשו את בגדי אהרן · ויעשו גם כן את בגדי אהרן: לקדשו · לשם כך יעשו הבגדים: והם יקחו את הזהב · וכמו שיכונו בעת העשיי' כן יכונו כשיקחו את הזהב וכו': אפוד · מלבוש ממתני אדם ולמטה ושפתו עליון עשוי כמין אזורה מלאכת מחשבת ובו יחגור הלובש את האפוד על המעיל כאומרו ויחגור אותו בחשב האפוד ויאפד לו בו: שתי

חזקוני

אשר על העדות · על בסמוך כמו על המערכת וסכות על הארון והוא עומד על הנמלים: אהרן ובניו · או בניו: מערב עד בקר · שיערו חכמים מדתם חצי לוג ולא היה בכך מותר שהרי כנגד קטנות של לילות היו מושין פתילות נסות: לכהנו לי · וי"ו יתרה כמו חיתו שדה בנו בעור בנו צפור פי' לכהנו לי · ועשית בגדי קדש · משנוי' כווי מלאכת המשכן למד הוא מלאכת הבגדים שילבשו כבואם כי · ואלה הבגדים · סו"ק אמאי לא הוזכר ציץ ומכנסים: חשן ואפוד · והכא לא כתיב מכנסי בד לפי שלא למקום ככו'הן כעטין: ועשו בגדי קדש אחרים שלא הוזכרו כאן כגון ציץ לאהרן ומכנסי' לבניו: והם · שחכמי לב: יקחו את הזהב · המבואר במקום אחר הוא זהב התרומה המפורש בפרש' תרומה שכשם שאני רוצה שיקחו את התרומה לצורך המשכן כן אני רוצה שיקחו את הזהב ואת התרומ' לבגדי' ולא יאמרו אהרן מבקש לעצמו שהרי הבגדים מכפרי' על ישראל כדאמרי' לקמן: ועשו את האפוד · משמע א' ומה שכתוב ואפוד ירד בידו ושמנים כהנים נושאים אפוד בד תשובה לדבר אפוד בלא זהב וישראל לא היו שואלין רק בחשן שהיו בו אורים ותמים ומה שכתוב הגישה את האפוד שם היה החשן דבוק עמו: ועשו את האפוד · הא לך סדר מעשה האפוד ואמן על פי הפסוקים כשיט' פר"מי יש ראיה שהאפוד הוא לבו' כדמתרגמינן ודוד היה חגור אפוד בד כדרות דבוץ ואמינו כי כן תלבשנה בנו' המלך מעילים מתרגמינן כדרותין: שתי

רלבג

הטבעי הוא בנמצאות מפני מה שיש בו ביכוד האש שהתמזג בשאר היסודות התמונות אשר ישלים בו הקום הטבעי לנמצא ההוא והנה יהיה אלו השמימיות מתחלף מגד התחלף התמונות כמו שהתבאר במקומותיו עד שהקום הטבעי אשר לאדם הוא זול' הקום הטבעי אשר לסים והקום הטבעי אשר לאחר אחד הוא זולת הקום הטבעי אשר לאחר אחר מהאיברים והמשל שקום הכבד הוא זולת קום המוח ובזה האופן הנפלא ישלים השם יתעלה אלו הנמצאות וכבר התבאר במקומותיו שאין ביסודו'די בהגעת כמו זה הקום המשוער הטבעי ולזה יצטרך שיהיה שפע זה הקום מנמצא יותר נכבד מהיסודו' והם הגרמי' השמימיים לפי מה שנתן להם הש"י מהכח ביום הבראם כמו שהתבארו במקומותיו · ומתומים הם הצורות הנמצאות ואלו הדברי' שלא יתכן המצאם מזולת צורה פועלת כמו שלא תבא צורת הכסא אם לא מהצורה המושכלת אשר לה בנפש האומן · והנה יעתיקוהו זה העיון אל העיון במה שישפע מהשם יתעלה במצאות הגרמים השמימיים ובמצאות הצורות אשר ישפיע במצאותם נימוסי כל אלו הדברים אשר בכאן ובזה האופן יגיעו לו העתידות בנבואה · ואפשר שהיו האורים הכוכבים המאירי' ולזה קראם אורים והנה היה הרצון בזה כי השם יתע' שם בהם כמות חלוקים עם היותם כלים מנפש לא קל ולא כבד עד שישלמו במצאותם כל אלו הדברים אשר בכאן בכוכבים המגיעים לנו מהם כמו שביארנו בחמישי מספר מלחמות יי' והתומים הם הצורו' אשר לגרמים השמימיים שהולכים במדרגת השמימיות מהם ויכלה העיון בזה אל הסבה הראשונה כי בימום אלו הדברים הוא מושפע מהם כמו שביארנו בחמישי מספר מלחמות יי' ומזה ההתבוננות שיהיה לכהן הראוי לנבואה באלו הענינים יהיה מוכן אל שתגיע לו הנבואה בענינים שמוטעם מחשבתו בהם והנה איך שיפורש מאלו הפירושים ענין האורי' והתומים הכל הולך אל מקום אחת כי הכונה היתה להישיר הכהן אל שתגיע לו הנבואה במה שישאלוה ישראל מעניניהם הכוללים כמו שזכרנו במה שקדם וזה הביאור השלישי הוא היותר נראה לנו וידמה שזאת השאלה והמענה אשר בה לא היה כי אם בענינים הכוללים תכף כמו שהתפרסם ממה שנזכר בשאלות ששאלו באורים ותומים ולזה היתה הנודעת בה יותר שלמה כי המקבל לא יתכן שישתכח בזה הזמן המשפט בדרך שישתנה מה שיתכן מה שיקרה לו ולזה אמרו ז"ל כי אם"ם שיעוד הנביא אינו היעוד המגיע באמצעות האורים והתומים אינו חוזר · והנה זה מבואר שמשפט האורים הוא מה שיודע לקוסם ומשפט האורי' והתומים הוא מה שיודע לנביא כמו שביארנו בשני ובחמשי ממלחמות יי' · והנה ביארנו שם כי גם הקוסם או השואל יתכן שידבק בענינים הכוללים תכף ואולי לזה אמר על אלעזר הכהן ושאל לו במשפט האורי' כי אולי לא הניעה מדרגתו אל שיודע משפט התומים ועם כל זה כבר היה מספיק שפני שואל השאלה לא היתה כי אם בענינים הכוללים תכף ועשית את מעיל האפוד כליל תכלת · כבר היה מבואר ממה שיורה עליו שם המעיל כי מלאכתו היתה ערב והנה היה כלו תכלת והנה היה פי ראשו כפול בתוכו בדרך שיהיה שפה לפיו סביב מבפנים כפי תחרא באופן שיראה שלא מבחוץ כמשפט כי בזה יהיה יותר יפה והוא היה עושה מעשה אורג והוסיף שלא יקרע והנה הקורע אותו דרך השחתה לוקה כי הוא מקלל כבוד השם יתעלה והוא הדין לשאר בגדי כהנה בזאת הסבה בעינה · ואולם הודיעה זה התורה

שתי כתפת חברת יהיה-לו אל-שני קצותיו וחבר: וחשב אפדתו אשר עליו כמעשהו ממנו יהיה זהב תכלת וארגמן ותולעת שני ושש משזר: ולקחת את-שתי אבני-שהם ופתחת עליהם שמות בני ישראל: ששה משמתם על האבן האחת ואת-שמות הששה הנותרים על-האבן השנית כתולדתם: מעשה חרש אבן פתוחי חתם תפתח את-שתי האבנים על-שמת בני ישראל מסבת משבצות זהב תעשה אתם: ושמת את-שתי האבנים על כתפת האפד אבני זכרן לבני ישראל ונשא אהרן את-שמותם לפני יהוה על-שתי כתפיו לזכרן: ס ועשית משבצת זהב: ושתי שרשרת זהב טהור מגבלת תעשה אתם מעשה עבת ונתתה את-שרשרת העבתת על-המשבצת: ס

טו ועשית חשן משפט מעשה חשב כמעשה אפד תעשנו זהב תכלת וארגמן ותולעת שני ושש משזר תעשה אתו: רבוע יהיה כפול זרת

תרתין כתפין מלפפן יהון ליה על תרין סטרוהי ויתלפף: והמיין תקוניה דיעלוהי כעובדיה מיניה יהי דדהבא תכלא וארגונא וצבע זהורי ובוץ שזיר: ותסב ית תרתין אבני בורלא ותגלוף עליהון שמהת בני ישראל: שיתא משמהתהון על אבנא חדא וית שמהת שיתא דאשתארו על אבנא תנייתא כתולדתהון: עובד אומן אבן טבא כתב מפרש כגלף דעזקא תגלוף ית תרתין אבניא על שמהת בני ישראל משקען מרמצן דדהב תעביד יתהן: ותשוי ית תרתין אבניא על כתפי אפודא אבני דכרנא לבני ישראל ויטול אהרן ית שמהתהון קדם יי על תרין כתפוהי לדכרנא: ותעביד מרמצן דדהב: ותרתין תיכין דדהב דכי מתחמן תעביד יתהין עובד גדילו ותתן ית תיכיא גדילתא על מרמצתא: ותעבד חושן דינא עובד אומן כעובד אפודא תעבדיניה דדהבא תכלא וארגונא וצבע זהורי ובוץ שזיר תעביד יתיה: מרבע יהי עיף זרתא

ופתחת ג' וסי' ופתחת עליהם שמות בני ישרא' · פתוחי חותם · ופתחת השק מעל: חרש ג' פתחין וסי' מעשה חרש חרש עצים נטה קו · חרש ברזל מעצד · וסי' בלשון תרגום עובדא דקיסא פרולא · חותם כלם מלאים במ"ז חס' בליש' וסי' מעשה חרש אבן · והאבנים תהיין על שמ' בני · ועשית ציץ זהב טהור ופתחת · חתמך ופתילך · למי החתמת והפתילים : ותחתם דחתמו · ב' בפסוק : שמת ג' חס' וסי' מעשה חרש · והאבנים תהיין · והאבנים על שמת : משבצות ג' מלאים וסי' מעשה חרש אבן · ואת שתי קצות שתי העבתת תתן · ממשבצות זהב לבושה : זכרן ג' חס' וסי' ושמת את שתי האבנים · ב' בו · ונשא אהרן שמות בני ישרא': שמותם ב' מל' בתו' וסי' אבני זכרון לבני ישרא' · ואלה שמותם למטה : לזכרן ה' ו' מלאים וב' חס' וסי' נמסר בזכריה סוף סימן ו': י"ד פסו' מן ג' ג' מלין וסי' ומשמע ודומה ומשא · וישב יצחק בגרר · והרעב כבד בארץ · ובני דן חשים · לישועתך קויתי יי' · יששכר זבולן ובנימן · מכשפה לא תחיה · ועשית משבצות זהב · ולצרעת הבגד ולבית · ולשאת לספחת ולבהרת · יברכך יי' וישמרך · ובני פלוא אליאב ברוך טנאך ומשארתך · ארור טנאך ומשארתך :

רש"י

אחת לימין ואחת לשמאל ושני ראשי השרשרו' תקועין במשבצת לימין וכן שני ראשי השרשרת השמאלית תקועין במשבצת שבכתף שמאל נמצא החשן תלוי במשבצות האפוד על לבו מלפניו ועוד שתי' טבעו' בשני קצות החשן בתחתית וכנגדם שתי טבעו' בשתי כתפות האפוד מלמטה בראשו התחתון המחובר בחשב טבעות החשן אל מול טבעות האפוד שוכבי' זה על זה ומרכסן בפתיל תכלת תחוב בטבעות האפוד והחשן שיהא תחתית החשן דבוק לחשב האפוד ולא יהיה נד ונבדל הולך וחוזר: זהב תכלת וארגמן ותולעת שני ושש משזר · חמשת מינים הללו שזורין בכל חוט וחוט היו מרדדין את הזהב כמין טסי' דקים וקוצצי' פתילים מהם וטווין אותו חוט של זהב עם שש חוטי' של תכלת וחוט של זהב עם שש חוטים של ארגמן וכן בתולעת שני וכן בשש שכל המינין חוטין כפול ששה וחוט זהב עם כל אחד ואחד ואחר כך שוזר את כלם כאחד נמצא חוטן כפול עשרים ושמנה וכן מפורש במסכת יומא ולמד מן המקר' הזה וירקעו את פחי הזהב וקצץ פתילים לעשות את פתילי הזהב בתוך התכלת ובתוך הארגמן וגומר · למדנו שחוט של זהב שזור עם כל מין ומין : מעשה חושב · כבר פרשתי שהיא אריגת שתי קירות שאין צורת שני עבריה דומות זו לזו : שתי כתפות וגו' · הסינר מלמטה וחשב האפד היא החגורה ולמודה לו מלמעלה דוגמת סינר הנשים ומגבו של כהן היו מחוברו' בחשב שתי חתיכות כמין שתי רצועות רחבות אחת כנגד כל כתף וכתף וזוקפן על שתי כתפותיו עד שנקפלו' לפניו כנגד החזה ועל ידי חבורן לטבעו' החשן נאחזין מלפניו כנגד לבו שאין נופלות כמו שמפורש בענין והיו זקופו' והולכו' כנגד כתפיו ושתי אבני שהם קבועות בהן אחת בכל אחת : אל שני קצותיו · אל רחב של אפוד שלא היה רחבו אלא כנגד גבו של כהן וגבהו עד כנגד האצילים שקורין קור"יש שנאמ' לא יחגרו ביזע אין חוגרין במקום זיעה לא למעלה מאציליהם ולא למטה ממתניה' אלא כנגד האציליה' : וחובר · האפוד עם אותן שתי כתפות האפוד יחבר אותם במחט למטה בחשב ולא יארגם עמו אלא אורגם לבד ואחר כך מחברם : וחשב אפודתו · וחגור שעל ידו הוא מאפדו ומתקנהו לכהן ומקשטו : אשר עליו · למעלה בשפת הסינר היא החגורה : כמעשהו · כאריגת הסינר מעשה חשב ומחמשת מינין כך אריגת החשב מעש' חושב ומחמשת מינין : ממנו יהיה · עמו יהיה ארוג ולא יארגנו לבד ויחברנו : כתולדות' · כסדר שנולדו ראובן שמעון לוי ויהודה דן ונפתלי על האחת ועל השנית גד ואשר יששכר וזבולן יוסף ובנימין מלא שכן הוא כתוב במקום תולדתו עשרים וחמש אותיות בכל אחת ואחת : מעשה חרש אבן · מעשה אומן של אבנים חרש זה. דבוק הוא לתיבה שלאחריו לפיכך הוא נקוד פתח בסופו וכן חרש עצים נטה קו חרש של עצים וכן חרש ברזל מעצד כל אלה דבוקים ופתוחים : פתוחי חותם · כתרגומו כתב מפר' כגלף דעזקא חרוצות האותיות בתוכן כמו שחורצין חותמי טבעות שהם לחתום אגרות כתב ניכר ומפורש : על שמות · כמו בשמות : מוסבות משבצות · מוקפות האבנים במשבצות זהב שעושה מושב האבן בזהב כמין גומא למדת האבן ומשקעה במשבצת נמצאת המשבצות סובבת את האבן סביב ומחבר המשבצת באפוד : לזכרון · שיהא רואה הקדוש ברוך הוא השבטים כתובים לפניו ויזכור לדקתם : ועשית משבצו' · מיעוט משבצות שתים ולא פירש לך עתה בפרשה זו אלא מקצת צרכן ובפרשת החושן גומר לך פירושן : שרשרות זהב · שלש שלשלאות : מגבלות · לסוף גבול החשן תעשה אותם : מעשה עבות · מעשה קליעת חוטין ולא מעשה נקבים וכפלי' כאותן שעושין לבורות אלא כאותן שעושין לעדרסקאות שקורין אנשיי"רש : ונתת את שרשרות · של עבותות העשויות מעשה עבות על משבצות הללו ולא זה הוא מקום צוואת עשייתן של שרשרות ולא צוואת קביעתן ואין ונתתה האמור כאן לשון צווי אלא לשון עתיד כי בפרשת החשן חוזר ומצוה על עשייתן ועל קביעותן ולא נכתב כאן אלא להודיע מקצת צורך המשבצות שצוה לעשות עם האפד וכתב לך זאת לומר לך. המשבצות הללו יזוקקו לך לכשתעשה שרשות מגבלות על החשן תתנם על המשבצות הללו : חשן משפט · שמכפר על קלקול הדין · דבר אחר משפט שמברר דבריו והבטחתו אמת דריסנמ"נט בלע"ז שהמשפט משמש שלש לשונות דברי טענות הדיינים וגמר הדין ועונש הדין אם עונש מיתה אם עונש מכות אם עונש ממון וזה משמש לשון בירור דברים שמפרש ומברר דבריו : כמעשה אפוד · מעשה חשב ומחמשת מינין : זרת

אבן עזרא

ותומים והנה לא ידענו מה · הם והנה אין מועילו' אותיות שמות השבטי' גם שמות האבות כי לא נקרא חשן משפט רק בעבור האורים שהם עליו ועוד שאלה אחרת כי לא נוכל לומ' כי האורי' הם עצמם התומים כי כתוב לאורים ולתומים ועוד כי מלת לאורים גם תומים לשון רבים והנה דברים רבים הם ורבינו שלמה אמר כי האורי' והתומים היו כתבי שם המפורש ואלו ראה תשובות רבינו האיי לא אמ' ככה וסוד עמוק הוא דבר האפוד והחשן רק ארמוז קצת הסוד אולי יבינהו מי שהוא יודע דעת עליון והפתח שיוכל לבא אל הסוד : שתי העבותות הנתונות על שתי המשבצות וחשב האפוד הוא המיוסר על אמצעיתו על כן השהם על כתף השנית ואלה הם כפי המחשבת על כן הם באבן אחת על מספר בני ישר' ועל שמותם כתולדותם וככה השהם השני' רק המשפ' איננו כפי החלוק בלבד רק כפי החלוק למראה העין ובעבור הנטייה אמ' וירכסו את החשן מטבעותיו אל טבעות האפוד בפתיל תכל' והיה החשן כפול כי שם היו האורים והתומים שמורי' עד עת הצורך אז יהכנס מחוץ אל החשן והנ' אבני שוהם שוות אמצעין אחד ואין ככה אבני החשן כי השוהם הם לזכרון ומשפט בני ישראל על אבני החשן ומל' אורי' מגזרת אמותי ראיתי אור ותומי' שהם תמימי' והאורים לא התומים זהב וכסף היו והמספר ידוע בראיות גמורו' מהעליון והשפל והמשכיל יבין והנה אפודים רבים היו עם הכהנים ויש להם חשב רק כי אין שם חשן ולא אורים ואשר היה רגיל בדברי האורים והתומים שהיו על חשן המשפט יוכל להשיב לשואל מדמיון האפוד לבדו רק לא בכל עת ואלו הואלתי לגלו' זה הסוד לא יכולתי לכתבו כפי המכתב שחברתי בפי' הספר כלו כי לא יבינהו מי שלא למד ספר המדות וסוד מלאכת שמים ואין צורך להאריך בצורת האפוד והחשן והטבעות : ואבן

בעל הטורים

אל שני · ג' אל שני קצותיו · לך לאות אשר יבוא אל שני בניך בעלי · ויאמר שני ככרי כסף ויתן אל שני נעריו · בשני עלי היו מבזין הכהונה שנא' בה אל שני לכך נענשו ונהרגו · אבל נעמן היה מכבד ה' שבקש אדמה לעשות מזבח נתקרב תחת כנפי השכינה ומבני בניו למדו תורה ברבי' · שתי אבני שהם · כנגד ב' לוחות · שהם במילוי שי"ן ה"א מ"ם בגימ' הלוחות : ששה משמותם' על ר"ה שמע שאומר שמע ישראל וכו' : שמותם · שנים במס' וכנגדן אהרן את שמותם · אלה שמותם במרגלים · מלמד שהיו מרגלים בלם כשרים ומשה בירכם על פי השם : חשן משפט שמכפר על עוות משפט ומה משפט ביום אף שאלת אורים ביום : ד'

מ"ע כפורנו

שתי כתפות חוברות · מכוונות במלאכת ליוריהם : אל שתי קצותיו · אל מלאכת שתי קצות רחבו : וחבר · האפוד יחובר עם הכתפות על אופן מכוון במלאכתו עם מלאכת הכתפות : על שתי כתפיו לזכרון להשיג רחמים על ישראל בזכותם : מוגבלו' · מכוונות מקצה הכתפות אל קצה החשן במקום : והאבנים

רלבג

התורה במשל לפי שלא היה מכוון לעצמו אבל היה משמשי האפוד והחשן ולזה היה נקרא מעיל האפוד וכ"ש בשאר הבגדים המכוונים לעצמן · והנה צורת המעיל היא ידועה שאין לו בית יד כלל אבל יש לו מקום יכנס בו הראש ומקצתו תלוי לאחוריו ומקצתו לפניו ועליו היו מניחים האפוד ולזה נקרא מעיל האפוד והנה היה נראה בין כתיפות האפוד ולמעלה מן החשן ולמטה מעיל האפוד שהיה עינו כעין הרקיע שהוא כעין תכלת · ולזה לא היה בו כי אם תכלת ומזה המקום יראה שענין האורים ותומים היה לפי הביאור השלישי שבארנו והנה היו על שולי המעיל סביב רמוני תכלת וארגמן ותולע' שני וחוט כל אחד מהם היה כפול שמנה שכבר נאמר בפרשת ואלה פקודי רמוני תכלת וארגמן ותולעת שני משזר והנה משזר הוא מור' על החוט הנכפל שמנ' לפי הוראת השם והו' כנגזר מאשורה שהיא השדרה שיש בה צלעות רבות וגבה הרמונים היו בצורת הרמונים שלא פתחו פיהם והם כמו כדורים וכמותם היה ידוע מגד מספר החוטי' שהיו בהם ולפי שרחב המעיל היה ידוע שהו' כרחב גבו של אדם ועוד מעט הנה היה ידוע מספר הרמוני' שהיו במעיל כי הפעמון היה שיעורו כשיעור הרמון זוג של זהב ועינבל בתוכו להכות בו כדי שישמע קולו · והנה היה המעיל סביב מוקף מפעמוני זהב ורמוני תכלת וארגמן ותולעת שני משזר וזה היה סבה שישמע קול אהרן בבואו אל הקדש ויעירהו להתבונן במה שהיה בקדש וכמה שהיה עליו מהבגדים לאיזה תכלית היה כי בזה תשלם הכוו' האלהית הרצויה באלו הדברי' ובזאת הסבה בעינה לא היה אפשר שיכנס שם הכהן אם היה שתוי יין כמו שיתבאר במה שיבא כי היין ימנעהו מהתבונן באלו הדברים כראוי · והנה מספר הרמונים היו [illegible] וכן מספר הפעמונים · בדרך שלא היה שם מקום פנוי שלא יהיה בו פעמון ורמון · ועשית ציץ זהב טהור והנה הציץ היה מגיע מאוזן אל אוזן ולא היה מקיף הראש בשלמות אבל היה קושרו בפתיל תכלת שהיה נכנס בנקבים שהם בקרנות הציץ אצל האוזן והנה היה כתוב בו קדש ליי' ואם היה בשני שטין היה קדש מלמטה וליי' מלמעלה [illegible]

חזקוני

שתי כתפות וגו' · וחשב אפודתו וגו' · אין מוקדם ומאוחר בתחלה צריך לפר' וחשב אפודתו אשר עליו ומן סיבות הפוכות הוא כמו שמלה שלמה כבשים כשבים אף כאן חשב אפודתו כמו ויחבש את חמורו פי' חגורת אפודתו היה על פני שפת הסינר העליונה ועוד מפשט החשב אילך ואילך כדי שיעור חגורה כדכתיב אתם ויאזור אותו בחשב האפוד מכינו מעשה חשב וה מלמדנו שהאפוד ממתניו ולמטה של כהן גדול : כמעשהו : כמעשה אריגתו של אפוד : ממנו יהיה מתוך אריגתו של אפוד ולא שיארג בו לבד ואחר כך יחברנו על שפת האפוד : שתי כתפות יהיה לו לאפוד : אל שני קצותיו וחוב' יתחברו ע"י מחט בחשב כנגד שני קצותיו של אפוד להיותן זקופו' ועולות על שני כתפיו דרך גבו ועל כן נקראו כתפות וי"א שהן רצועות כדכתיב שתי כתפות חוברות שאם לא היו אלא כמו שתי רצועות עולות על כתפיו כשהכהן עוסק בעבודה וכופף כתפיו אילך ואילך הם מתפרדות כאן וכאן והחושן נופל : ושמת את שתי האבנים על כתפות האפוד · במקום שמניחו' לנגד כתפיו של כהן גדול : ועשי' משבצות והכיכן נותו' כמין ציור מקום מוכן ראשי השרשרו' מן הכתפות : וב' שרשרות משבצו' ושרשרו' האמורו' כאן הם האמורו' למט' בענין שאף ע"י שהם ינתקו' מתוך הכתפו' לכך הזכירן כאן : אדם

רשי

זרת ארכו וזרת רחבו · כפול ומוטל לו לפניו כנגד לבו שנא' והיו על לב אהרן תלוי בכתיפו' האפוד הבאות באחוריו על כתפיו ובקפלות ויורדות לפניו מעט והחשן תלוי בהן בשרשרות וטבעות כמו שמפורש בענין : ומלאת בו · על שם שהאבנים ממלאות גומות המשבצות המתוקנות להן קורא אותן בלשון מלואים : משובצים זהב · יהיו הטורים במלואותם מוקפים משבצות זהב בעומק שעור שיתמלא בעובי האבן זהו לשון במלואותם כשעור מלוי עביין של אבנים יהיה עומק המשבצו' לא פחות ולא יות' : איש על שמו · כסדר תולדותם סדר האבני' אודם לראובן · פטדה לשמעו' וכן כלם : על החשן · בשביל החשן לקבעם בטבעותיו כמו שמפורש למטה בענין : שרשות · לשון שרשי אילן המאחזין לאילן להאחז ולהתקע בארץ אף אלו יהיו מאחזין לחשן שבהם יהיה תלוי באפוד והן שתי שרשרו' האמורו' למעלה בענין המשבצות ואף שרשרות פתר מנחם בן סרוק לשו' שרשי' ואמר שהר"ש יתרה כמו מ"ם שבשלשם ומ"ם שבריקם ואיני רואה את דבריו אלא שרשר' בלשו' עברית כשלשלת בלשו' משנה : גבלו' · הוא מגבלות האמור למעלה שתתקעם בטבעות שיהיו בגבול החשן וכל גבול לשון קצה אשומי"אל בלע"ז : מעשה עבות · מעש' קליעה : על החשן · לצורך החשן כדי לקבעם בו ולא יתכן לומר שתהא תחלת עשייתן עליו שאם כן מה הוא שחוזר ואומ' ונתת את שתי הטבעות והלא כבר כתובים בו היה לו לכתו' בתחלת המקר' ועשית על קצו' החשן שתי טבע' זהב ואף בשרשרות לרי' אתה לפתור כן : ועל שני קצות החשן · לשתי פאות שכנגד הצואר לימנית ולשמאלית הבאים מול כתפות האפוד : ונתת את שתי עבותות הזהב · והן הן שרשרות הכתובו' למעלה ולא פירש מקום קבוען בחשן עכשו מפרש לך שיהא תוחב אותן בטבעות ותדע לך שהן הן הראשונות שהרי בפרשת אלה פקודי לא הוכפלו : ואת שתי קצות · של שתי עבותות שני ראשיהם של כל אח' : תתן על שתי המשבצו' · הן הן הכתובות למעלה בין פרשת החשן ופרשת האפוד ולא פירש את צרכן ואת מקומן עכשו מפרש שיתקע בהן ראשי העבותות התחובו' בטבעות החשן לימין ולשמאל אצל הצואר שני ראשי שרשרת הימינית תוקע במשבצת של ימין וכן בשל שמאל שני ראשי שרשרת השמאלית : ונתת · המשבצות על כתפו' האפוד אחת בזו ואחת בזו נמצא כתפות האפוד מחזיקין את החשן שלא יפול ובהן הוא תלוי ועדין שפת החשן התחתונה הולכת ובאה ונוקשת על כריסו ואינה דבוקה לו יפה לכך הולך עוד שתי טבעות לתחתיתו כמו שמפרש והולך : אל מול פניו · של אפוד שלא יתן המשבצות בעבר הכתפות שכלפי המעיל אלא בעבר העליו' שכלפי החוץ והוא קרוי מול פניו של אפוד כי אותו עבר שאינו נראה אינו קרוי פנים : על שני קצות החשן · הן שתי פאותיו התחתונות לימין ולשמאל : על שפתו אשר אל עבר האפוד ביתה · הרי לך שני סימנין האחד שיתנם בשני קצות של תחתיתו שהוא כנגד האפוד שעליונו אינו כנגד האפוד שהרי סמוך לצואר הוא והאפוד נתון על מתניו ועוד נתן סימן שלא יקבעם בעבר החשן שכלפי החוץ אלא בעבר שכלפי פנים שנאמר ביתה ואותו העבר הוא לצד האפוד שחשב האפוד חוגרו לכהן ונקפל הסינר לפני הכהן על מתניו וקצת כריסו מכאן ומכאן עד כנגד קצות החשן וקצותיו שוכבין עליו : על שתי כתפות האפוד מלמטה · שהמשבצות ניתנו בראשי כתפות האפוד העליונים הבאים על כתפיו כנגד גרונו ונקפלות ויורדות לפניו והטבעות צוה ליתן בראשן השני שהוא מחובר לאפוד והוא שנ' לעמת מחברתו סמוך למקו' חבורן באפוד למעלה מן החגור' מעט שהמחברת לעמת החגורה ואלו כתונים מעט בגובה זקיפת הכתפות הוא שנ' ממעל לחשב האפוד והן כנגד סוף החשן ונותן פתיל תכלת באותן טבעות ובטבעות החשן ורוכסן באותו פתיל לימין ולשמאל שלא יהא תחתית החשן הולך לפנים וחוזר לאחור ונוקש על כריסו ונמצא מיושב על המעיל יפה : ממול פניו · בעבר החיצון : וירכסו · לשון חבור וכן מרוכסי איש חבורי חבלי רשעי' וכן והרכסי' לבקעה הרים הסמוכי' זה לזה שאי אפשר לירד לגיא שביניהם אלא בקושי גדול שמתוך סמיכתן הגיא זקופה ועמוקה יהיו לבקעת מישר ונוחה לילך : להיות על חשב האפוד · להיות החשן דבוק אל חשב האפוד : ולא

אבן עזרא

ואבן השוהם · לבנה ובארמית בורלא ולשון ישמעאל בלאור ואין לנו דרך בבירו' לדעת אבני המלואים כי הגאון תרגמם כרצונו כי אין לו קבלה שיסמוך עליה כי הנה ראינו שתרגם ספיר לבן ואינו רק אדום ואין טענה מאודם הכתוב בראשונ' כי ידוע כי חמש הם גווני העיני' הלבן וברקת ואדום וירוק ושחור והנה בעבו' היות האדום האמצעי ימצא על מינים רבים ותרג' נופך כדמו' שחור בעבו' ותשם בפוך עיניה וזה לא יתכן שלא יהיה כ"ון נופך פרש כי הוא על משקל אודם וחכם גדול ספרדי אמ' כי יהלום הוא הנקר' אלמס שהוא שובר כל האבנים ונוקב הגדולה מגזרת הולם פעם וה"יוד נוסף כי"וד יצהר גם אחלמה אל חלמה והוא אבן שכל מי שהאבן היא באצבעו לעולם יראה חלומות ואין לתמוה על זה כי כח ימצא בתולדת כל אבן ואבן כי יש אבן המושכת את הברזל והמעמדת את הדם והבורחת מהחומץ והנשברת לעולם על משולש · ומלת שרשות כפול הע"ין ואם לא יכפלוהו שוה הוא שרשות גבלות ולפרש בלשון הקדש מלת גבלו' ומלות רבות במעשה החשן גם מלת חשן קשה · ומלת וירכסו מגזרת מרוכסי איש כדרך עוות : ונתת

בעל הטורים

ד' טורים · כנגד ד' דגלים כד' אמהות : בכל אבן היה שם אותיות · כי שמות ג' האבו' ושבטי ישורון מצטרף עם כל אחד ואחד עד שהיה ו' אותיות כמו ראובן וא' דאברהם · שמעון ב' · לוי רה"ם · יהודה י' דיצחק · יששכר צ' · זבולן ח' · דן ק' יעק נפתלי ב' · גד שבטי אשר ישו' · יוסף רון · והבנימן לא היה צריך צירוף · כי היה בו ששה אותיות : ישפה בגי' בן יעקב שישפה היה לבנימין : אורים

מ"ע ספורנו

והאבנים תהיינה על שמות בני ישראל · כשיקדישום המתנדבים יהיה הקדשם לשם כן שיכתבו עליה' שמות השבטים : שתים עשרה על שמותם · ותהיינה שנים עשר כנגד שמותם לא פחות ולא יותר : פתוחי חותם איש על שמו · וכן המפתח יפתח את האבן של כל אחד מהם על שמו ולא יחליף לא האבן ולא הכונה שזה לזה : גבלות · לא שרשרות להאריך ולקצר : ממול פניו · שלא יהיה מול פניו : לעמת מחברתו · נכח מחברתו בקו ישר נגד מקום חבור הכתפות עם האפוד : לזכרון

זרת ארכו וזרת רחבו : ומלאת בו
מלאת אבן ארבעה טורים אבן טור
אדם פטדה וברקת הטור האחד :
והטור השני נפך ספיר ויהלם : והטור
השלישי לשם שבו ואחלמה : והטור
הרביעי תרשיש ושהם וישפה כ
משבצים זהב יהיו במלואתם :
והאבנים תהיין על שמת בני
ישראל שתים עשרה על שמתם
פתוחי חותם איש על שמו תהיין
לשני עשר שבט : ועשית על
החשן שרשת גבלת מעשה עבת
זהב טהור : ועשית על החשן שתי
טבעות זהב ונתת את שתי הטבעות
על שני קצות החשן : ונתתה את
שתי עבתת הזהב על שתי הטבעת
אל קצות החשן : ואת שתי כה
קצות שתי העבתת תתן על שתי
המשבצות ונתתה על כתפות
האפד אל מול פניו : ועשית שתי
טבעות זהב ושמת אתם על שני
קצות החשן על שפתו אשר אל
עבר האפד ביתה : ועשית שתי
טבעות זהב ונתתה אתם על שתי
כתפות האפוד מלמטה ממול פניו
לעמת מחברתו ממעל לחשב האפד :
וירכסו את החשן מטבעתו אל
טבעת האפוד בפתיל תכלת להיות
על חשב האפוד ולא

זרתא אורכיה וזרתא פותיה :
ותשלים ביה אשלמות אבנא ארבעא
סדרין דאבן טבא סידרא קדמאה
סמקן ירקן וברקן סידרא חד : וסדרא
תיניינא איזמרגדין שבזיז וסבהלום :
וסדרא תליתאה קנכירי טרקיא
ועין עיגלא : וסדרא רביעאה
כרום ימא ובורלא ופנטירי מרמצן
בדהב יהון באשלמותהון : ואבניא
יהוין על שמהת בני ישראל תרתי
עסרי על שמהתהון כתב מפרש
כגלוף דעיזקא גבר על שמיה יהוין
לתרי עסר שבטין : ותעביד על
חושנא תיכין מתחמן עובד גדילו
דדהב דכי : ותעביד על חושנא
תרתין עיזקן דדהב ותתן ית תרתין
עיזקתא על תרין סיטרי חושנא :
ותתן ית תרתין גדילן דדהב על
תרתין עזקתא בסיטרי חושנא : וית
תרתין גדילן דעל תרין סיטרוהי
תתן על תרתין מרמצתא ותתן על
כתפי אפודא לקביל אפוהי : ותעביד
תרתין עזקן דדהב ותשוי יתהין על
תרין סיטרי חושנא על סיפתיה די
לעברא דאפודא לגיו : ותעביד
תרתין עזקן דדהב ותתן יתהין על
תרין כתפי אפודא מלרע מלקביל
אפוהי לקביל בית לופי מעילוי
להמיין אפודא : ויחדון ית חושנא
מעיזקתיה לעיזקתא דאפודא
בחוטא דתכלתא למהוי על המיין אפודא

מסרה

ויהלם ג' וחס' וסי' נפך ספיר ויהלום · וחברו · בעדן גן אלהים : ושהם ב' ומב' ליש' וסי' והטור הרביעי תרשיש · בני מררי ליעזיהו בנו ושהם וזכור ועברי · במלואתם ב' חד חס' וחד מ"ל וסי' משבצים זהב יהיו · משבצות זהב במלאתם · קדמ' מ"ל : לשני עשר ו' וסי' והאבנים תהיין · ויביאו את קרבנם לפני יי' · ועתה קחו לכם עמד על שני עשר · ויהי בשתי עשרה שנה בשני עשר חדש · דעלם · שא קינה על פרעה · גבול אשר תתנחלו אותה · טבעות ז' מ"ל וסי' ועשית על החשן שתי טבעו' זהב · ב' בו · ועשית שתי טבעת זהב ושמת · דזקפא · ועשית דבתריה דזרקא · הטבעות ונזמי האף · בני חשופא כני טבעות וחבירו · אשר אל ח' וסי' ועשו שתי טבעות זהב ושמת אתם · ויעשו שתי טבעת זהב · והשלך אל האשי · ויבא אתי על פתח שער בית יי' · ומחוצה לשער הפנימי · והבנין אשר אל פני הגזרה · ויאמר אלי לשכות הצפון · חמרת כרותה סברים : וירכסו ל' בשוא תחת הו"יו · וא' וירכסו בפסח הו"יו ומשמש א"ב :

חזקוני

אדם · סר"דנא ומצאתי בכתב אלכסנדר"נא : פטד' · אמי"רלא · ברק' · ספיר · יהלם בדיק"לא · לשם · אלמדב"סם : שבו · אחלמה · ... תרשיש · קריסול"י ונמצא בכתב פרזמ"א : שוהם · אוניקלא : ישפה · ישפי : איש על שמו · פרש"י כסדר תולדותם סדר האבנים אודם לראובן פטדה לשמעון וכן כולם · ... וכל אבן שם אותיות כמנין כימין היו כתובות כסדר הזה

אדם א ראובן	פטדה שמעון ב	ברקת לוי והם
נפך יהודה י	ספיר יששכר ג	יהלם זבולן ת
לשם דן ק יעקב	שבו נפתלי ב	אחלמה גד שבטי
תרשיש אשר ישר	שהם יוסף ון	ישפה בנימין

וכל האותיות עולות לשבעים ושתים כנגד שבעים ושתים אותיות של שם המפורש הכתוב בתוך החשן : ועשית על החשן מעשה שרשרות גבלות הם שתי שרשרות האמורות למעלה : ועשית על החשן · שתי טבעות זהב ונתת את שתי הטבעות האלה על שני קצות החשן העליונות : ונתת את שתי עבותות הזהב · הן שרשרות הגבלות על שתי הטבעות הקבועות אל קצות החשן שאמרנו : ואת שתי קצות שתי העבותות · ... וכנגד עולה ... ונתת את שתי המשבצות האמורות למעלה על קצות כתפות האפוד הנכפלות ויורדות ... ועשית שתי טבעות זהב · ... ועשית עוד שתי טבעות זהב ונתת אותם על שתי כתפות האפוד מלמטה ממול פניו · ... לעמת מחברתו · ... וירכסו את החשן מטבעותיו · ... להיות על חשב האפוד : ולא

וְלֹא־יִזַּח הַחֹשֶׁן מֵעַל הָאֵפוֹד׃ וְנָשָׂא אַהֲרֹן אֶת־שְׁמוֹת בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל בְּחֹשֶׁן הַמִּשְׁפָּט עַל־לִבּוֹ בְּבֹאוֹ אֶל־הַקֹּדֶשׁ לְזִכָּרֹן לִפְנֵי־יְהוָה תָּמִיד׃
ל וְנָתַתָּ אֶל־חֹשֶׁן הַמִּשְׁפָּט אֶת־הָאוּרִים וְאֶת־הַתֻּמִּים וְהָיוּ עַל־לֵב אַהֲרֹן בְּבֹאוֹ לִפְנֵי יְהוָה וְנָשָׂא אַהֲרֹן אֶת־מִשְׁפַּט בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל עַל־לִבּוֹ לִפְנֵי יְהוָה תָּמִיד׃ ס
וְעָשִׂיתָ אֶת־מְעִיל הָאֵפוֹד כְּלִיל תְּכֵלֶת׃ וְהָיָה פִי־רֹאשׁוֹ בְּתוֹכוֹ שָׂפָה יִהְיֶה לְפִיו סָבִיב מַעֲשֵׂה אֹרֵג כְּפִי תַחְרָא יִהְיֶה־לּוֹ לֹא יִקָּרֵעַ׃ וְעָשִׂיתָ עַל־שׁוּלָיו רִמֹּנֵי תְּכֵלֶת וְאַרְגָּמָן וְתוֹלַעַת שָׁנִי עַל־שׁוּלָיו סָבִיב וּפַעֲמֹנֵי זָהָב בְּתוֹכָם סָבִיב׃ פַּעֲמֹן זָהָב וְרִמּוֹן פַּעֲמֹן זָהָב וְרִמּוֹן עַל־שׁוּלֵי הַמְּעִיל סָבִיב׃ וְהָיָה עַל־אַהֲרֹן לְשָׁרֵת וְנִשְׁמַע קוֹלוֹ בְּבֹאוֹ אֶל־הַקֹּדֶשׁ לִפְנֵי יְהוָה וּבְצֵאתוֹ וְלֹא יָמוּת׃ ס
וְעָשִׂיתָ צִּיץ זָהָב טָהוֹר וּפִתַּחְתָּ עָלָיו פִּתּוּחֵי חֹתָם קֹדֶשׁ לַיהוָה׃ וְשַׂמְתָּ אֹתוֹ עַל־פְּתִיל תְּכֵלֶת וְהָיָה עַל־הַמִּצְנָפֶת אֶל־מוּל פְּנֵי־הַמִּצְנֶפֶת יִהְיֶה׃ וְהָיָה עַל־מֵצַח אַהֲרֹן וְנָשָׂא אַהֲרֹן אֶת־עֲוֹן הַקֳּדָשִׁים אֲשֶׁר יַקְדִּישׁוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לְכָל־מַתְּנֹת קָדְשֵׁיהֶם וְהָיָה עַל־מִצְחוֹ תָּמִיד לְרָצוֹן לָהֶם לִפְנֵי יְהוָה׃ ושבצת

תרגום אונקלוס

וְלָא־יִתְפָּרַק חוּשְׁנָא מֵעִלָּוֵי אֵיפוֹדָא׃ וְיִטּוֹל אַהֲרֹן יָת־שְׁמָהַת בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל בְּחוּשֶׁן דִּינָא עַל־לִבֵּיהּ בְּמֵיעֲלֵיהּ לְקוּדְשָׁא לְדָכְרָנָא קֳדָם־יְיָ תְּדִירָא׃ וְתִתֵּן בְּחוּשֶׁן דִּינָא יָת־אוּרַיָּא וְיָת־תּוּמַיָּא וִיהוֹן עַל־לִבָּא דְאַהֲרֹן בְּמֵיעֲלֵיהּ קֳדָם־יְיָ וְיִטּוֹל אַהֲרֹן יָת־דִּין בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל עַל־לִבֵּיהּ קֳדָם־יְיָ תְּדִירָא׃ וְתַעְבֵּיד יָת־מְעִילָא דְאֵיפוֹדָא גְּמִיר תִּכְלָא׃ וִיהֵי פוּמֵיהּ כְּפִיל לְגַוֵּיהּ תּוּרָא יְהֵא מַקַּף לְפוּמֵיהּ סְחוֹר־סְחוֹר עוֹבַד מָחֵי כְּפוּם שִׁרְיָן יְהֵי־לֵיהּ לָא יִתְבְּזַע׃ וְתַעְבֵּיד עַל־שִׁפּוּלוֹהִי רִמּוֹנֵי תִּכְלָא וְאַרְגְּוָנָא וּצְבַע זְהוֹרִי עַל־שִׁפּוּלוֹהִי סְחוֹר־סְחוֹר וְזָגִין דִּדְהַב בֵּינֵיהוֹן סְחוֹר־סְחוֹר׃ זַגָּא דִדְהַבָא וְרִמּוֹנָא זַגָּא דִדְהַבָא וְרִמּוֹנָא עַל־שִׁפּוּלֵי מְעִילָא סְחוֹר־סְחוֹר׃ וִיהֵי עַל־אַהֲרֹן לְשַׁמָּשָׁא וְיִשְׁתְּמַע קָלֵיהּ בְּמֵעֲלֵיהּ לְקוּדְשָׁא קֳדָם יְיָ וּבְמִפְּקֵיהּ וְלָא יְמוּת׃ וְתַעְבֵּיד צִיצָא דִּדְהַב דְּכֵי וְתִגְלוֹף עֲלוֹהִי כְּתָב מְפָרַשׁ קוֹדֶשׁ לַייָ׃ וּתְשַׁוֵּי יָתֵיהּ עַל־חוּטָא דִתְכֶלְתָּא וִיהֵי עַל־מַצְנַפְתָּא לָקֳבֵיל אַפֵּי־מַצְנַפְתָּא יְהֵי׃ וִיהֵי עַל־בֵּית־עֵינוֹהִי דְאַהֲרֹן וְיִטּוֹל אַהֲרֹן יָת־עֲוָיַת קוּדְשַׁיָּא דִּי יַקְדְּשׁוּן בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לְכָל־מַתְּנַת קוּדְשֵׁיהוֹן וִיהֵי עַל־בֵּית־עֵינוֹהִי תְּדִירָא לְרַעֲוָא לְהוֹן קֳדָם יְיָ׃

מסורה

ותרמץ

רמני ט' חס' בליש' וסי' ועשית על שוליו רמני · קדמ' פעמון ורמון · ב' בו · דאלה פקודי · ויחנו ברמן פרץ · ויסעו מרמון פרץ · מעסים רמני · והשתחויתי בית רמן · בהשתחויתי בית רמן · הדר רמון בן טברמון · דמלכי' · וכל הרמני' דאורי' ומלכים דכו' חס' במ"א והרמוני' מאתים טורי' · וכל שאר קריי' דכו' מ"ל במ"ב חס' · ויהיו הרמנים תשעים · הנצו הרמנים : על אהרן ה' וסי' והיה על אהרן לשרת · והיו על אהרן ועל בניו · והזית על אהרן ויקהל העם על אהרן · ויז על אהרן ועל בגדיו : ונשמע ג' ב' פתחין וא' קמץ וסי' ונשמע קולו כו' נמסר פרש' משפטים · קולו כל אוריי' חס' במ"א ונשמע קולוי קדמ' ועשית ציץ ופתחת עליו · תניינא ויעשו את ציץ פתוחי · מצח ב' קמצין וסי' אהרן · אשה זונה :

רשי

ולא יזח · לשון ניתוק ולשון ערבי הוא כדברי דונש בן לברט : את האורים ואת התומים · הוא כתב שם המפורש שהיה נותנו בתוך כפלי החשן שעל ידו הוא מאיר דבריו ומתמם את דבריו ובמקדש שני היה החשן שא"א לכהן גדול להיות מחוסר בגדים אבל אותו השם לא היה בתוכו ועל שם אותו הכתב הוא קרוי משפט שנאמר ושאל לו במשפט האורי' : את משפט בני ישראל · דבר שהם נשפטים וניכחים על ידו אם לעשות דבר או לא לעשות ולפי מדרש אגדה שהחשן מכפר על מעוותי הדי' נקר' משפט על שם סליחת המשפט : את מעיל האפוד · שהאפוד נתון עליו לחגורה : כליל תכלת · כלו תכלת שאין מין אחר מעורב בו. והיה פי ראשו · פי המעיל בגבהו הוא פתיח' בית הצואר : בתוכו · כתרגומו כפיל לגוה · כפול לתוכו להיות לו לשפה כפילתו והיה מעשה אורג ולא במחט : כפי תחרא · למדנו שהשריונים שלהם פיהם כפול : לא יקרע · כדי שלא יקרע והקורעו עובר בלאו שזה ממנין לאוין שבתורה וכן לא יזח החשן וכן לא יסורו ממנו הנאמר בבדי הארון : רמוני' · עגולי' וחלולים היו כמין רמוני' העשוין כביצת תרנגולת: ופעמוני זהב · זגין עם ענבלין שבתוכם: ובתוכ' סביב · ביניהם לה סביב בין ב' רמונים פעמון אחד דבוק ותלוי בשולי המעיל : פעמון זהב ורמון · אצלו : ולא ימות · מכלל לאו אתה שומע הן אם יהיו לו לא יתחייב מיתה הא אם יכנס מחוסר אח' מן הבגדי' הללו חייב מיתה בידי שמים : ציץ · כמין טס של זהב היה רוחב ב' אצבעו' מקיף על המצח מאוזן לאוזן : על פתיל תכלת · ובמקו' אחר הוא אומר ויתנו עליו פתיל תכל' ועוד כתיב כאן והי' על המצנפת ולמטה הוא אומר והיה על מצח אהרן ובשחיטת קדשי' שנינו שערו היה נראה בין ציץ למצנפת ששם מניח תפילין למדנו שהמצנפת למעלה בגובה הראש ואינה עמוקה ליכנס בה כל הרא' עד המצח והציץ מלמט' והפתילים היו נקובין ותלויין בו בב' ראשי' ובאמצעו' ששה בג' מקומות הללו פתיל מלמעלה א' מבחוץ ואחד מבפני' כנגדו וקוש' ראשי הפתילין מאחורי העורף שלשתן ונמצא בין אורך הטס ופתילי ראשיו מקיפין את הקדקד והפתיל האמצעי שבראשו קשור עם ראשי השנים הולך על פני רוחב הראש מלמעלה ונמצא עשוי כמין כובע ועל פתיל האמצעי הוא אומר והיה על המצנפת והפתיל האמצעי ומחזיקו שאינו נופל והטס תלוי כנגד מצחו ונתקיימו כל המקראות פתיל על הציץ וציץ על הפתיל ופתיל על המצנפת מלמעלה : ונשא אהרן · לשון סליחה ואע"פ כן אינו זז ממשמעו אהרן נושא את המשא של עון נמצא מסולק העון מן הקדשים : את עון הקדשים · לרצות על הדם והחלב שקרבו בטומאה כמו ששנינו אי זה עון הוא נושא אם עון פיגול הרי כבר נאמר לא ירצה ואם עון נותר הרי נאמר לא יחשב ואין לומר שיכפר על הכהן שהקריבם טמאים שהרי עון הקדשים נאמר ולא עון המקריבים אינו מרצה אלא להכשיר הקרבן : והיה על מצחו תמיד · אי אפשר לומר שיהא על מצחו תמיד שהרי אינו עליו אלא בשעת העבודה אלא תמיד לרצות להם אפי' אינו על מצחו שלא היה כהן גדול עובד באותה שעה ולדברי האומר עודהו על מצחו מכפר ומרצה ואם לאו אינו מרצה נדרש על מצחו תמיד מלמד שממשמש בו בעודו על מצחו שלא יסיח דעתו ממנו : ושבצת

אבן עזרא

ונתת · טעם משפט דיני השם וגזירותיו העתידות כי בעבור כן שואלים באורים ותומים : ועשית · הגאון תרגם מעיל ממטר כדמות הנקרא סרבל רק פי ראשו בתוך המעיל · וקדמונינו ז"ל אמרו כי רמון סביב המעיל ופעמון בין שני רמונים כי אחרים אמרו כי הפעמונים אינם נראים רק הם בתוך הרמוני' ושם ישמיעו קול · ועשית ציץ · תרגמה הגאון עלאבה והיא כתובה על המצנפ' ואיננה כדמות כתר כי הוא על המצח לבדו כי על דרך הפשט אין המגבעות כדמו' מצנפת כי המגבעות כדמות אלה שישימו הזכרים בזה הארצו' על הראש שיכסו הראש והם גבוהים · והמצנפת היא בגד רק ארוך נכוף סביב הראש לבדו מעט תדמה לה המצנפת שים בראש הנשים באלה המקומות כי בארץ ישמעאל ובספרד ואפריקא ומצרים ובבל ובאגדד המצנפת הי' על הראש מן הזכרי' הנכבדי' ולא על ראש אש' והשרי' הגדולי' עושים ציץ זהב על המצנפת על מקום המצח וכבר הזכרתי לך כי מנהג א"י ותכשיטיהם אינם כמנהג אלה המקומות והוצרך רבינו שלמה לתקן המקראו' בג' פתילו' תכלת ועל דרך הפשט אין צורך רק לפתיל אח' שיעמיד הציץ על פני המצנפת שהיא על המצח · וטעם ושמת אותו על פתיל תכלת עם פתיל תכלת שהיה הציץ קשור משני צדדין ואין ספק כי פני המצנפת הוא על מקום המצח לא על הראש ובמקום אחר כתוב ויתנו עליו פתיל תכלת לתת על המצנפת מקו' המצח ואל תתמה על מלת על כי כמוהו ויבואו האנשי' על הנשים על לחם הבכורי' תנופה ליי' על שני כבשי' את החלב על החזה ורבי' ככה והנה לא תמצא לעולם כי המצנפת היתה רק לאהרן לבדו והמגבעו' לבניו ויש אומרי' כי מגבעו' מגזרת גבעו' כי המצנפת עוטר' הראש ועוט' אותו וכן כתו' צנוף יצנפך צנפה ועוטך עטה והיודע דרך צנוף המצנפת ידע פי' זאת לא זאת השפלה הגבה והגבוה השפל כי אותנות היא והנה כתוב ושמת המצנפ' אל ראשו ונתת את נזר הקד' על המצנפת · והנה הציץ נקר' נזר וכמוהו ועליו יציץ נזרו אולי הכל מגזרת. ציץ דבר נראה וככה מציץ מן החרכי' ודע כי בשנים הנקבים שהם במוח על המצח שם יתחבר כח החמש הרגשות ושם כח הדמו' ושם תחל המחשבה ע"כ כתוב על הציץ לשאת את עון הקדשים אולי לא היה מחשבת המקדש"ים כהוגן : ואמר

בעל הטורים

אורים ותומים בגי' אור ישראל · תמן חשפט בגימט' מכפר על הרהור הלב · את האורים ואת התומים בגימ' שם של שבעים ושתים · אפוד בגימט' מלך שהיה מלובש כמלאך · שפה לפיו · שהמעיל מכפר על לשון הר' שאם חטא בלשון הרע יעשה שפה לפיו שימנע מלשון הרע ויעשה תשובה ויתכפר לו · ועשית על שולי המעיל רמוני תכלת ופעמוני זהב בתוכן · והיו ע"ב כנגד ע"ב תרעות נגעי' שהמעיל מכפר על לשון הרע · ונרעה בא בעון לשון הרע · זהב ורמון פעמון זהב ורמון בגימט' הם שבעים ושתים : ונשמע · ג' במ' ונשמע קולו בבאו אל הקדש · כל אשר דבר יי' נעשה ונשמע · ונשמע פתגם המלך · והיינו דאמרי' במגלה אמר רבה מקרא מגלה ותלמוד תורה · מקרא מגלה עדיף · מקרא מגלה ועבוד' מקרא מגלה עדיף · והיינו כל אשר דבר השם נעש' ונשמ' דהיינו ת"ת ועבודה דכתי' בהו ונשמע קולו ולבת' פתגם המלך והיינו קריאת מגלה · וסמיך כי רבה היא · אלמא דעדיף טפי · וגם רבה קאמר ליה : מצח · ב' במ' והיה על מצח אהרן · וישראל קשי עורף וחזקי מצח · שבגדי כהונה מכפרים על קשיות ערפם והוזק מצחן של ישראל : ובצאתו · ב' במס' ובצאתו ולא ימות · והיו את המלך בבואו ובצאתו גבי יואש בדברי הימים · שהיו שומרים אותו שלא יהרגוהו וזהו ובצאתו ולא ימות : ערות

אמרי נועם

ונשא אהרן את שמות ב' הכא ואידך ואלה שמותם מכאן שהמרגלים כשרי' היו באותו שעה ומשה בירדם ע"פ ה' שאמר הק"בה למשה שמוע בן זכור מראובן א"ל אף כשאתם תבוא גלה על אותם שכשרים היו : לא יקרע למטה כתב בית הצואר שלנו כנגד החזה אלא מגול יהיה וכמדרש אמר כשה"כג נכנס בי"כ להקטיר קטרת בא השטן ואוחזו בבית צוארו לשכבו ולכן יהיה שפה לפיו שלא יקרע :

מ"ע ספורנו

לזכרון לפני יי' תמיד · שיזכור יי' זכותם ויפקוד את בניהם לשלום בזכותם : משפט בני ישראל על לבו · שיתפלל עליהם שיזכו במשפט : לא יקרע · לא יהיה לו בית הצואר נפתח לארכו לפניו אבל יהיה עגול ולשון יקרע יאמר על הדב' הפתוח לארכו כמו וקרע לו חלוני' שהיתה פתיחת החלונו' ארוכה וצרה : ופלאת

רלבג

הוא על מצח אהרן או הוא נושא את עון הקדשים לא בזמן שאינו על מצח אהרן ואולם איזה עון הוא נושא לא נתבאר בכאן ואולם נלמד אותו ממה שאומר והוא שאי אפשר שישא עון הקדשים · אם היו פגול וישיב אותם להיות לרצון שכבר נאמר שפגול לא ירצ' וכן לא ישא עונם אם היו בעלי מומין שהרי נאמר בהם לא ירצה המקריבין טמאין אף על פי שהם שוגגים ולא אם היו הקרבין טמאים . אם היתה טומאתם ידועה כבר נתבאר זה כלו בתורה ובאמרו מפני שמנאהו מעון הקדשים והמקדש שהיה הכהן מכפר עליו הוא הטומאה כמו שנתבאר בפרשת אחרי מות הנה זה העון הוא בהכרח ענין טומאה ולפי שאי אפשר שיהיה בטומא' שידועה מהטעם שזכרנו הנה יהיה העון שהוא נושא עון הטומא' בלתי ידועה כגון שנטמא המקריב בטומאת התהום שהוא בלתי ידועה לו ולא לזולתו כי זה הענין הוא למט' משגגת טומא' וכן אם נטמא הקרבן ולא נודע עד שהקריב אחוריו הנה הציץ מרצה על כמו זו הטמאו' שנאמר את עון הקדשים רוצה לומר שגגת הקדשים הוא נושא אבל אינו נושא שגגת המקריבים והנה ישא מה שהוא למטה משגגה והוא אם נטמאו בטומאת התהום וזה דבר יתבאר מהסדרים הכוללים · והיה על מצחו תמיד לרצון להם לפני יי' · הנה מפני שהציץ בא לרצות עון הקדשים היה ראוי שיהיה על מצח אהרן בכל יום ויום כי הקרבנות היו קרבים בכל יום ויום · והנה היה זה אפשר כי כהן גדול היה מקריב ומשמש בכל יום אם ירצה · ולזה יתכן לו ללבוש בגדי כהונה בכל יום · והנה מזה המקום כל תמיד על מצח אהרן למדנו שהוא היה עובד בכל יום אם ירצה ולא יעכבוהו מזה אנשי המשמר ההוא · [illegible]

חזקוני

[illegible]

וְשִׁבַּצְתָּ הַכְּתֹנֶת שֵׁשׁ וְעָשִׂיתָ מִצְנֶפֶת
שֵׁשׁ וְאַבְנֵט תַּעֲשֶׂה מַעֲשֵׂה רֹקֵם׃
וְלִבְנֵי אַהֲרֹן תַּעֲשֶׂה כֻתֳּנֹת וְעָשִׂיתָ מ
לָהֶם אַבְנֵטִים וּמִגְבָּעוֹת תַּעֲשֶׂה לָהֶם
לְכָבוֹד וּלְתִפְאָרֶת׃ וְהִלְבַּשְׁתָּ אֹתָם
אֶת־אַהֲרֹן אָחִיךָ וְאֶת־בָּנָיו אִתּוֹ
וּמָשַׁחְתָּ אֹתָם וּמִלֵּאתָ אֶת־יָדָם
וְקִדַּשְׁתָּ אֹתָם וְכִהֲנוּ־לִי׃ וַעֲשֵׂה
לָהֶם מִכְנְסֵי־בָד לְכַסּוֹת בְּשַׂר עֶרְוָה
מִמָּתְנַיִם וְעַד־יְרֵכַיִם יִהְיוּ׃ וְהָיוּ
עַל־אַהֲרֹן וְעַל־בָּנָיו בְּבֹאָם ׀ אֶל־אֹהֶל
מוֹעֵד אוֹ בְגִשְׁתָּם אֶל־הַמִּזְבֵּחַ לְשָׁרֵת
בַּקֹּדֶשׁ וְלֹא־יִשְׂאוּ עָוֺן וָמֵתוּ חֻקַּת
עוֹלָם לוֹ וּלְזַרְעוֹ אַחֲרָיו׃ ס וְזֶה א
הַדָּבָר אֲשֶׁר תַּעֲשֶׂה לָהֶם לְקַדֵּשׁ אֹתָם
לְכַהֵן לִי לְקַח פַּר אֶחָד בֶּן־בָּקָר וְאֵילִם
שְׁנַיִם תְּמִימִם׃ וְלֶחֶם מַצּוֹת וְחַלֹּת
מַצֹּת בְּלוּלֹת בַּשֶּׁמֶן וּרְקִיקֵי מַצּוֹת
מְשֻׁחִים בַּשָּׁמֶן סֹלֶת חִטִּים תַּעֲשֶׂה
אֹתָם׃ וְנָתַתָּ אוֹתָם עַל־סַל אֶחָד
וְהִקְרַבְתָּ אֹתָם בַּסָּל וְאֶת־הַפָּר וְאֵת
שְׁנֵי הָאֵילִם׃ וְאֶת־אַהֲרֹן וְאֶת־בָּנָיו
תַּקְרִיב אֶל־פֶּתַח אֹהֶל מוֹעֵד וְרָחַצְתָּ
אֹתָם בַּמָּיִם׃ וְלָקַחְתָּ אֶת־הַבְּגָדִים ה
וְהִלְבַּשְׁתָּ אֶת־אַהֲרֹן אֶת־הַכֻּתֹּנֶת וְאֵת
מְעִיל הָאֵפֹד וְאֶת־הָאֵפֹד וְאֶת־הַחֹשֶׁן
וְאָפַדְתָּ לוֹ בְּחֵשֶׁב הָאֵפֹד׃ וְשַׂמְתָּ
הַמִּצְנֶפֶת עַל־רֹאשׁוֹ וְנָתַתָּ אֶת־נֵזֶר
הַקֹּדֶשׁ עַל־הַמִּצְנָפֶת׃ וְלָקַחְתָּ
אֶת־שֶׁמֶן הַמִּשְׁחָה וְיָצַקְתָּ עַל־רֹאשׁוֹ
וּמָשַׁחְתָּ אֹתוֹ׃ וְאֶת־בָּנָיו תַּקְרִיב
וְהִלְבַּשְׁתָּם כֻּתֳּנֹת׃ וְחָגַרְתָּ אֹתָם
אַבְנֵט אַהֲרֹן וּבָנָיו וְחָבַשְׁתָּ לָהֶם
מִגְבָּעֹת וְהָיְתָה לָהֶם כְּהֻנָּה לְחֻקַּת
עוֹלָם וּמִלֵּאתָ יַד־אַהֲרֹן וְיַד־בָּנָיו׃
והקרבת

ותרמץ כיתונא דבוצא ותעביד מצנפתא דבוצא והמיין תעביד עובד ציור׃ ולבני אהרן תעביד כיתונין ותעביד להון המיינין וכובעין תעביד להון ליקר ולתושבחן׃ ותלביש יתהון ית אהרן אחוך וית בנוהי עמיה ותרבי יתהון ותקריב ית קורבנהון ותקדש יתהון וישמשון קדמי׃ ועביד להון מכנסין דבוץ לכסאה בשר עריא מחרצין ועד ירכן יהון׃ ויהון על אהרן ועל בנוהי במיעלהון למשכן זימנא או במקרבהון למדבחא לשמשא בקודשא ולא יקבלון חובא וימותון קים עלם ליה ולבנוהי בתרוהי׃ ודין פתגמא די תעביד להון לקדשא יתהון לשמשא קדמי סב תור חד בר תורי ודיכרין תרין שלמין׃ ולחם פטיר וגריצן פטירן דפילן במשח ואספוגין פטירין דמשיחין במשח סולתא דחיטין תעביד יתהון׃ ותתן יתהון על סלא חד ותקרב יתהון בסלא וית תורא וית תרין דיכרין׃ וית אהרן וית בנוהי תקריב לתרע משכן זימנא ותסחי יתהון במיא׃ ותסב ית לבושיא ותלביש ית אהרן ית כיתונא וית מעיל אפודא וית אפודא וית חושנא ותתקין ליה בהמיין אפודא׃ ותשוי מצנפתא על רישיה ותתן ית כלילא דקודשא על מצנפתא׃ ותסב ית משחא דרבותא ותריק על רישיה ותרבי יתיה׃ וית בנוהי תקריב ותלבישינון כתונין׃ ותזריז יתהון המיינין אהרן ובנוהי ותתקן להון כובעין ותהי להון כהונתא לקים עלם ותקריב קורבנא דאהרן וקורבנא דבנוהי׃
ותקריב

רשי

ושבצת · עשה אותם משבצו' משבצות וכולם של שש : ולבני אהרן תעשה כתנו' · ארבעה בגדים הללו ולא יותר כתונת ואבנט ומגבעות היא מצנפת ומכנסים כתובי' למטה בפרשה : והלבשת אותם את אהרן · אותם האמורין באהרן חשן ואפוד ומעיל וכתונת תשבץ מצנפת ואבנט וציץ ומכנסים הכתובי' למטה בכולם : ואת בניו אתו · אותם הכתובים בהם : ומשחת אותם · את אהרן ואת בניו בשמן המשחה : ומלא' את ידם · כל מילוי ידים לשון חנוך כשהו' נכנס לדבר להיות מוחזק בו מאותו יום והלאה הוא ובלשון לע"ז כשממנין אדם אל פקידת דבר נותן השליט בידו בית יד של עור שקורין גוואנ"ט ועל ידו הוא מחזיקו בדבר וקורין לאותה מסירה ריוו"סטיר והוא מילוי ידים : ועשה להם · לאהרן ולבניו : מכנסי בד · הרי שמנה בגדים לכהן גדול וארבע' לכהן הדיוט : והיו לאהרן · כל הבגדי האלה על אהרן הראוין לו : ובניו · האמורים בהם : בבאם אל אהל מועד · להיכל וכן למשכן : ומתו · הא למדת שהמשמש מחוסר בגדים במיתה : חקת עולם לו · כל מקום שנא' חקת עולם היא גזירה מיד ולדורות לעכב בו : לקח · כמו קח ושתי גזרות הן אחת של קיחה ואחת של לקיחה ולהן פתרון אחד : פר אח' · לכפר על מעשה העגל שהוא פר : ולח' מצות וחלות ורקיקי מצות · הרי אלו ג' מינין רבוכה וחלו' ורקיקי' לחם מצות היא הקרוי' למטה בענין חלת לחם שמן על שם שנותן שמן ברבוכה כנגד החלו' והרקיקין וכל המיני' באי' עשר עשר חלות : בלולות בשמן · כשהן קמח יוצק בהן שמן ובוללן : משוחי' בשמן · אחר אפייתן מושחן כמין כי כ"ף יונית שהיא עשויה כנו"ן שלנו כזה : והקרבת אותם · אל חצר המשכן ביום הקמתו : ורחצת · טבילת כל הגוף : ואפדת · קשט ותקן החגורה והסינר סביבותיו : נזר הקדש · זה הציץ : על המצנפ' · כמו שפירשתי למעלה על ידי הפתיל האמצעי ושני פתילים שבראשו הקשורין שלשתן מאחורי העורף הוא נותנו על המצנפת כמין כובע : ומשחת אותו · אף משיחה זו כמין כ"י נותן שמן על ראשו ובין ריסי עיניו ומחברן באצבעו : והיתה להם · מלוי ידים זה לכהונת עולם : ומלאת · ע"י הדברים האלה : יד אהרן ויד בניו · במלוי ופקוד' הכהנה :
פתח

אבן עזרא

ואמר הכתוב על כתונת אהרן בתחלה וכתונת תשבץ שהיא משובצת לבדה ולא כן כתנת בניו והתשבץ עשוי לכבוד אהר' וככה אמר במעשה ויתן עליו הכתנת הידועה שהי' המשובצת ועל בניו וילבים' כתנות כמו ולבני אהרן תעשה כתנו' · ור' סעדיה תרגם ושבצת תעיין והוא כדמו' צורת המטבע מרובע עשוי בתוך העגול : והלבשת אותם את אהרן אחיך · מלת אותם כוללת הכתנת המשובצת והמצנפת והאבנט שהם בגדי אהרן גם כוללת הכותנו' שאינם משובצות והאבנטים והמגבעו' שהם בגדי בניו : וקדשת בלבו' כמו טמ' יטמאנו ומכנסי הבד יהיו קלרים שלא יכשל בהם : בבואם · להקטיר או להעלו' הנרות : וזה אשר תעש' להם · לאהרן ולבניו אין הפרש בין קח או לקח כמו לק לעס ויאכלו וגם ילק בו מים בעבור שהזכיר עם פר בן בקר יורה כי איננו גדול וככה בני יונה שעיר עזי' · והאיל גדול מהכבש והעד הנסך שהוא שליש' ההין ולכבש רביעיתו : ולחם חלות · עבות והעד רקיקי מצו' · והזכי' בשמן הוא שמן זית כמשפט · ומלת סולת בלשון ערבי הוא סמיד שהוסר הפסולת מהחטה ובארץ ישמעאל עושים כן ואין לחם נכבד ממנו ורבים פי' מגזרת סלית כל שוגי' מחוקק סלה כל אבירי יי' ואמר כי כמוהו חטי' מכולת לביתך וי"א טחונות : והקרבת אותם · והם בסל כמשפטן להיותם שם אל פתח אהל מועד וככה הפר והאילי' : ולקחת · נקרא החשן מלבוש כי הוא מכסה המקום כנגד הלב : ושמת · גם איננו רחוק שישים המצנפת באחרונה והזכי' בתחל' הפרשה המצנפת לפני האבנט כי היא נכבד' ממנו : על ראשו · על ראש אהרן לבדו כי הוי הכהן המשיח והנה זה היה לפני שומו המצנפת על ראשו כי על הראש יצוק כבדו וכתו' כשמן הטוב על הראש יורד על הזקן זקן אהרן : ואתה הקרב · אל פתח אהל מועד : וחגרת אותם אבנט · כולל אבנט אהרן ובניו וכן המכנסים ואח' שהזכיר אותם הוסיף לבאר אהרן ובניו כמו ותפתח ותראהו את הילד · ומלת וחבש' כמו לא אהי' חובש : ומלאת · דעת המתרג' ארמית כמו ומלאו ידיו רק מה נעשה במלת מלאו ידכם היום והגאון פירשו יד חיוב ואחרים אמרו כי מלואים להיותם שלמים ומלאים ורגילי' והנה מה יעשו במל' ומלאו ידיו :
והקרבת

בעל הטורים

ערוה · ב' במ' לכסות בשר ערוה · ואידך לא תקרבו לגלות ערוה · רמז שבגדי כהונה מכפרין על העריות : ממתנים ועד ירכים יהיו · וסמיך ליה והיו על אהרן לומר לך שמכנסי' קודמי' לכל : וזה הדבר אשר תעשה להם · כלומר קרבם בדבור שתאמר להם אשרי תבחר ותקרב : לקח · ב' במ' לקח פר בן בקר · לקח בגדו כי ערב זר · בשביל שאהרן עשה העגל אמר הקב"ה להסיר מעליו בגדי' האוהים לפי שבגדי עבודת אלילי' מטמאין וזהו שאמר לקח בגדו פי' מעליו ערב זר : והלבשתם · ב' במס' הכא ואידך והלבשתם את אלעזר · אוכא מ"ד כהן גדול בן כהן גדול טעון משיחה וזהו והלבשתם את אלעזר שכתמנ' להיות כהן גדול צריך משיח' כשם שהלבשתם כתנות היו במשיח' אף גמשח כך והלבשתם את אלעזר במשיחה : תשרף

אמרי נועם

והלבשת את אהרן ואת בניו ומשחת והקש' פר"י לתה אינו מוכיר משיחה אצל בניו וכן בפרשת צו מוכיר משיחה באהרן ולא בבניו ותי' הר"ם אע"פ שאינו מוכיר מ"מ במשחו כמו שדרשו ז"ל לא בתכהן פנחס עד שהרג לזמ' · פי' לא נמשח ש"מ שבני אהרן במשחו והא דלא מוכירן הואיל שכלל הכתוב כי שמן משחת קודש עליהם בפרשת שמיני (אמר ונ"ם תימא לי שהרי כתי' לעיל מיני' ומשחת אותם דקאי בני אבנים וכן בפרשה לקמן כתי' ולקחת מן הדם תו' ומשמן המשחה והזית על אהרן ועל בגדיו ועל בניו ועל בגדי בניו וגו' · וכן בפ' כי תשא כתי' ואת אהרן ואת בניו תמשח וגו' ובפ' פקודי כתיב ומשחת אותם כאשר משחת את אביהם וכן במשיה בפרשת צו בני' משיחה בבני' וצ"ע) : לכסות בשר ערוה ב' במסורה הכא ושני' לא תקרבו לגלות ערוה מכאן שבגדי כהונה מכפרין על העריות : בבואם אל אוהל מועד להיכל וכן למשכן הא למדת שאין זה · בשיטת אלו הן הנשרפין דמפיק ליה לכהן המשמש מחוסר בגדים במיתה כדכתי' והיתה להם כהונת עולם בזמן שבגדיהם עליהם כהונתם עליהם אין בגדיהם עליהם הוו להו זרים וכתי' והזר הקרב יומת והכא כתי' בהדיה ומתו וי"ל דהכא כתי' ומתו כל מכנסיים והביא דהתם השאר בגדים אצטריך לאשמועינן דאית בהו מיתה ומינ' לא הוה ילפינן מכנסיי' דלא כתיבי התם בההוא קרא א"כ כי כתיב מיתה הכא אביאה אוהל מועד אפילו אביאה רקנית אם נכנס מחוסר בגדים מידי דהוי אשלא רחוץ ידים ורגלים · ולא נסרא דמשמע בזבחים פ"ב דלא מחייב אביאה ריקנית :

מע ספורנו

ומלאת את ידם · תמלאים אותם בענין שתהיה שלמה מספיק לעבוד עבודת הקדש :
כי

ועל בניו ג' וסי' והיו על אהרן ועל בגדיו · ואו' על בניו · ויז על אהרן ועל בניו · והזית על אהרן · כי מרה נפש כל העם : בבאם כולו חס' במ"ג וסי' ארץ מצרים · בבאם הכהנים · בתוכם בבואם יבא : אל המזבח ט' נמסר בסדר ויקרא : ולא ישאו ד' וסי' והיו על אהרן ועל בניו בבאם · ושמרו את משמרתי · ולא ישאו עצים מן השדה · ולא ישאו עוד כלמת הגוים : וזה הדבר ד' ר"פ וסי' וזה הדבר אשר תעשה להם לקדש · אשר מל יהושע : וזה הדבר אשר נעשה לגבעה · אשר הרים יד במלך : ואילם ז' וסי' עזים מאתים ותישים · וזה הדבר אשר תעשה להם · והקרבתם על הלחם · חמאת בקר וחלב · ערב וכל נשיאי קדר · הלא הדחתם את כהני יי' · ויביאו פרים שבעה · מי כמכה באלם ל'חס'דחס' · וד'מ"ל דמ"ל בתו'גסי'עזים מאתים · קח את אהרן · בנה לי ובזה קרמ' · חמאת בקר ושאר אוריי' אילם כתיב : ולחם ד' ר"פ נמסר בסדר ויגש : מצת ד' חס' וסי' וחלת מצת כו' נמסר בסדר בא : ואת הפר ג' וסי' ונתת אותם על סל אחד · ואת הפר ואת עורו : וישכימו אנשי העיר : ואת שני ג' נמסר בסדר וישמע יתרו · ולקחת את הבגדים ג' פסו' אית בהון את את ואת ואת ואת וסי' ולקחת את הבגדים והלבשת · ונר הוליד את קיש · וחברו · תרויהון בר"ה : והלבשתם ב' וסי' כתנת · והפשט :

חזקוני

ועשית להם אבנטי' ומגבעות · פר"שי היא מגבעת היא מצנפת אך של כהן הדיוט קרוי מגבעת ושל כ"ג קרויה מצנפת וקטנה היא מן המגבעת כדי להניח מקום פנוי לתפלים בין הציץ למצנפת : וקדשת אותם · בדבור דוגמת שמא יטמאנו : מכנסי בד · לפי שכ'כם לכסות בשר ערו' לא הא' כם לכבוד ולתפארת : ולא ישאו עון ומתו · פר"שי הא למדת שהמשמש מחוסר בגדים במיתה והיא דאלו הן הנשרפין דפסיק עומנרת אות' אבנט מחוסר בגדים במיתה י"ל דלא קאי קאי קרא רק למכנסים שכתובים למעלה הימנו : וזה הדבר אשר תעשה להם · לאחר שנגמרה כל מלאכת המשכן ובגדי כהונה התחיל ללמדם היאך יהיו מטהרין ואוכלין בקדשי' והיאך יהיו טובלין ואוכלים בתרומה והיאך יהיו מתקדשין ואוכלין בטהרה : תעשה להם · שגל אהרן ובניו באו הקרבנות הואיל וכולם שוים באות' היום · ויצקת על ראשו · של אהרן לבדו שהרי הוא היה כהן משוח : ואת

רלבג

שמים · ואולם התועלות השניות שבל זה הם מבוארות במעט עיון עם מה שקדם לנו מהדברי' בזה זוה שהדלקת המנורה בערב ובבקר בשמן זית זך כתית באופן שיעלה נר תמיד כבר התבאר התועלת המגיע מזה במה שקדם עם שבזה מההדור והכבוד לבית קדש הקדשי' מה שלא יעלם כמו שזכר הרב המורה · והתועלת המגיע בהיות הכהנים משפחה אחת מיוחדת ולא עבר זר בתוכם יתבאר ממה שאומר וזה שכבר הקדמנו כי התועלת במקדש ובעבודה הנעשית בו היתה להישיר האנשים להשיג השם יתע' ולרבוי הטובעים ובקושי אשר בהגעת בזו ואת ההשגה המקבלם השם יתעלה שתהיה שם משפחה מיוחדת יהיה כל השתדלותה בהשלמת השכל ולא יהיה לה טרדה באסיפת הקנינים כי זאת המשפחה עם התמדתה בעיון תמיד ינצלו לה מבודות העניינים הרבים עם מה שהשיגיה אותם התורה לזאת ההשגה בעניני בית המקדש ובעבודה הנעשה בו ונלפי שלא היה אפשר שיהיו כל ישראל פנוים ממלאכת קוייב שיסוב זה הענין אל משפחה מיוחדת והכשארים היו עושים מלאכתם יזונו ממנה הם וזאת המשפחה במה שיתנו להם מהמתנות לפי מה שהגבילה התורה ובחר השם יתעלה שבט לוי מבין שאר השבטים להיותה הנבחר מהם עלידם ומכהן ומהריון ומעכו בחר באהרן ובזרעו להיותו משפחה היותר נבחרת ממשפחות הלוי והיותר מוכן אל השלמות ולא היתה הכונה בבני משה לפי שלא היה יקבם שלם אלד אמם כי היה היתה מדינית ובהפך זה היה זרע אהרן כי אמם היתה משפחה נבחרת אלד · ולזה ספרה התורה יחסה כמו שזכרנו במה שקדם וכבר בארה התורה כי הכונה היא בכהונה לזה שקבלית שזכרנו אמרה על הכהנים יורו משפטיך ליעקב ותורתך לישראל · ואמר כי שפתי כהן ישמרו דעת ותורה יבקשו מפיו · וכוס ג"כ תועלת אחר וזה כי השם יתע' להיותו אחד רצה שלא תהיה זאת העבודה הנעשית לו כי אם במקום אחד על ידי משפחה אחת בהפך מה שהיו עושים עובדי ע"ז שהיו עובדים אלהים' בכל עריהם כמו שאמר כי מספר עריך היו אלהיך יהוד' והנה נכוון שיהי' להם בגדים מיוחדים בעת העבוד' יהיו להם לכבוד ולתפארת כי בזה מההדור והכבוד לשם יתע' מה שלא יעלם עם שזה תהי' סבה שתתבודד מחשבתם בעת העבוד' בשם יתע' ולא ישלמו מחשבתם בעניינים אחרים לראותם כי הם אינם עתה באופן שהיו קודם השתדלותם בעבודה כשכבר נכנסו בגבול הקדושה הנפלאה בלבשם אלו הבגדים ובגדי כהן גדול עם אלו התועלות תועלות אחרות וזה כי מפני שההשגחה האלהית תלוה לדבקים בשם יתע' להצילם מהרע הנכון לבא עליהם ולהישירם אל הטוב הראוי לבא עליהם כמה שיודיע להם מהעתידות כמו שבארנו בשני מספר מלחמות יי' ובבאורנו לספר איוב · והיה בלתי אפשר שתלוה כמו זאת ההשגחה הנפלאה כי אם לאנשים מעטי המספר הקרובים השם יתע' להישיר הנכבד שבאלו המשפחה הנבחרת אל שתגיע לו ידיעת העתידות בעניני ישראל הכוללים כדי שתדבק לישראל זאת ההשגחה הנפלאה באמצעותו ולזה היו שמות שבטי ישראל כתובים באפוד ובחשן כדי שתשוטט מחשבתו בהם תמיד בכד שיכלול והיו שם האורים והתומים להישיר הכהן מרום הקדש מורה עליו אל שתגיע לו הנבואה באלו העניני' שישאלוהו מפני שוטטה מחשבתו בהם ולהעיר לבו להתבונן בעניין אלו הבגדים כדי שיגיע לו עמם התועל' המכוון היו בתעיל האפוד הפעמוני' הנם להשמיע לו קולם כדי שיקיץ מזיכת התרדמה' וישים כל כונתו בעניין אלו הבגדים והנה היה מעיל האפוד תכלת להיותו עינו כעין הרקיע כמו שזכרנו במה שקד' והיו בחשן אלו האבנים היקרות שמתחלפות להישיר אל שנעת הנבואה כי הכביא יצטרך לו השתדלות מה להעיר בקוצין באופן שיגיע לו ההתבודדות הראוי : הלא תראה שאמר אלישע ועתה קחו לי מנגן והיה כנגן
המנגן

רשי

פתח אהל מועד · בחצר המשכן שלפני הפתח : על קרנות · למעלה בקרנות ממש : ואת כל הדם · שירי הדם : אל יסוד המזבח · כמין בליטת בית קבול עשוי לו סביב סביב לאחר שעלה אמה מן הארץ : החלב המכסה את הקרב · הוא הקרום שעל הכרס שקורין טי"לא : ואת היותרת · היא טר"פשא דכבדא שקורין טיברים : על הכבד · אף מן הכבד טול עמה :
תשרף באש · לא מצינו חטאת חיצונה נשרפת אלא זו : וזרקת · בכלי אוחז במזרק וזורק כנגד הקרן כדי שיראה לכאן ולכאן ואין קרבן טעון מתנה באצבע אלא חטאת בלבד · אבל שאר זבחי' אינן טעוני' קרן ולא אצבע שמתן דמם מחצי המזבח ולמטה ואינו עולה בכבש אלא עומד בארץ וזורק סביב כך מפרש בשחיט' קדשים שאין סביב אלא שתי מתנו' שהן ארבע האחת בקרן זוית זו והאחת שכנגדה באלכסון וכל מתנה נראית בשני צדי הקרן אילך ואילך נמצא הדם נתון בארבע רוחות סביב לכך קרוי סביב : על נתחיו · עם נתחיו מוסף על שאר הנתחי' : ריח ניחוח · נחת רוח לפני שאמרתי ונעש' רצוני : אשה · לשון אש והיא הקטרת איברי' שעל האש : תנוך · הוא הסחוס האמצעי שבתוך האזן שקורין טנר"וס : בהן ידם · הגודל ובפרק האמצעי :
החלב

אבן עזרא

והקרבת · כבר הזכי' זה והנה הטע' כאשר תקריב את הפר יסמוך אהרן ובניו עליו ויש אומרים כי טעם וסמך אהרן לבדו ואחר כן בניו ועל האיל כתוב וסמכו אהרן ובניו והנה הטע' כאשר היה שיסמכו יחדו לא זה לפני זה : ושחטת את הפר · משה שחטו : וטעם לפני יי' כי הארון היה באמצע המערבי וכנגדו מזבח הקטורת וכנגדו מזבח העולה : ישפוך · הכהן השופך : ולקחת · אין לפר ולשעיר אליה ויש אומרים כי נקראו כליות מגזרת נכספ' וגם כלתה נפשי כי שם כח התאוה למשגל : ואת בשרו · כולל הראש והנתחים ופירשו דרך סברא ירחצוהו ואחר כך ישרפוהו : והקטיר · האמורים : ומלת חטאת בעבור שהיא קרבה לכפר החטאת נקרא כן וככה האשם על כן וחטאו את המזבח יסורו חטא מעליו ואת האחד מהשנים אי זה מהן שירצה : ושחטת · על המזבח לא על קרנו' המזבח והנה שם יזרוק כל הדם לא על היסוד : ואת · לא הזכיר על הפר שינתחנו כלו כאשר הוא נשרף על כן לא הזכיר כרעיו : ורחצת · בלווי : והקטרת את כל האיל · על כן לא הזכיר האליה והחלבי' ולקחת · זה השני הוא איל המלואים : ושחטת · תנוך · אין לו ריע והגאון אמר הרך הדבק בעגול האוזן : בוהן · ורבים בהנות ואיננו על משקל הלשון והנה יהיו שם שנים משקלים ורבים ככה בשמות ודם השני יזרוק כדם הראשון רק הדם הנשאר : ולקחת · והזית על אהרן · תחת בגדי אהרן ועל בגדיו :
ולקחת

בעל הטורים

תשרף באש · ג' ואת בשר הפר תשרף באש · ואת מרכבותיו תשרף באש ביהושע · ואת העיר הזאת תשרף באש גבי צדקיהו · שזכות הקרבנות עמד ליהושע לנצח האומות · אבל כשבטלו הקרבנות כשצרו על ירושלם נחרב' העיר וזהו ואת העיר הזאת תשרף באש : ובגדיו · ארבעה וקדש הוא ובגדיו · ובגדיו קרועים · ובגדיו לא יפרום · ובגדיו לא תשרפנ' · אע"פ שאבל חייב בקריעה דכתיב ובגדיו קרועים שהאבל על הריגת שאול · כהן גדול לא יקרע דכתיב ובגדיו לא יפרום · וקדש הוא ובגדיו ועל כן ובגדיו לא תשרפנה · שלא נשרפו בגדי כהונה כשנשרפו נדב ואביהוא שהרי דאמר שנשרפו גופן ובגדיהם קיימין : ומחשר

י וְהִקְרַבְתָּ֙ אֶת־הַפָּ֔ר לִפְנֵ֖י אֹ֣הֶל מוֹעֵ֑ד וְסָמַ֨ךְ אַהֲרֹ֧ן וּבָנָ֛יו אֶת־יְדֵיהֶ֖ם עַל־רֹ֥אשׁ הַפָּֽר׃
יא וְשָׁחַטְתָּ֥ אֶת־הַפָּ֖ר לִפְנֵ֣י יְהוָ֑ה פֶּ֖תַח אֹ֥הֶל מוֹעֵֽד׃
יב וְלָֽקַחְתָּ֙ מִדַּ֣ם הַפָּ֔ר וְנָתַתָּ֛ה עַל־קַרְנֹ֥ת הַמִּזְבֵּ֖חַ בְּאֶצְבָּעֶ֑ךָ וְאֶת־כָּל־הַדָּ֣ם תִּשְׁפֹּ֔ךְ אֶל־יְס֖וֹד הַמִּזְבֵּֽחַ׃
יג וְלָקַחְתָּ֗ אֶת־כָּל־הַחֵ֘לֶב֮ הַֽמְכַסֶּ֣ה אֶת־הַקֶּ֒רֶב֒ וְאֵ֗ת הַיֹּתֶ֙רֶת֙ עַל־הַכָּבֵ֔ד וְאֵת֙ שְׁתֵּ֣י הַכְּלָיֹ֔ת וְאֶת־הַחֵ֖לֶב אֲשֶׁ֣ר עֲלֵיהֶ֑ן וְהִקְטַרְתָּ֖ הַמִּזְבֵּֽחָה׃
יד וְאֶת־בְּשַׂ֤ר הַפָּר֙ וְאֶת־עֹר֣וֹ וְאֶת־פִּרְשׁ֔וֹ תִּשְׂרֹ֥ף בָּאֵ֖שׁ מִח֣וּץ
טו לַֽמַּחֲנֶ֑ה חַטָּ֖את הֽוּא׃ וְאֶת־הָאַ֥יִל הָאֶחָ֖ד תִּקָּ֑ח וְסָ֨מְכ֜וּ אַהֲרֹ֧ן וּבָנָ֛יו אֶת־יְדֵיהֶ֖ם עַל־רֹ֥אשׁ הָאָֽיִל׃
טז וְשָׁחַטְתָּ֖ אֶת־הָאָ֑יִל וְלָֽקַחְתָּ֙ אֶת־דָּמ֔וֹ וְזָרַקְתָּ֥ עַל־הַמִּזְבֵּ֖חַ סָבִֽיב׃
יז וְאֶת־הָאַ֕יִל תְּנַתֵּ֖חַ לִנְתָחָ֑יו וְרָחַצְתָּ֤ קִרְבּוֹ֙ וּכְרָעָ֔יו וְנָתַתָּ֥ עַל־נְתָחָ֖יו וְעַל־רֹאשֽׁוֹ׃
יח וְהִקְטַרְתָּ֙ אֶת־כָּל־הָאַ֙יִל֙ הַמִּזְבֵּ֔חָה עֹלָ֥ה ה֖וּא לַֽיהוָ֑ה רֵ֣יחַ נִיח֔וֹחַ אִשֶּׁ֥ה לַֽיהוָ֖ה הֽוּא׃
יט וְלָ֣קַחְתָּ֔ אֵ֖ת הָאַ֣יִל הַשֵּׁנִ֑י וְסָמַ֨ךְ אַהֲרֹ֧ן וּבָנָ֛יו אֶת־יְדֵיהֶ֖ם עַל־רֹ֥אשׁ הָאָֽיִל׃
כ וְשָׁחַטְתָּ֣ אֶת־הָאַ֗יִל וְלָקַחְתָּ֨ מִדָּמ֜וֹ וְנָתַתָּ֨ה עַל־תְּנ֜וּךְ אֹ֣זֶן אַהֲרֹ֗ן וְעַל־תְּנ֞וּךְ אֹ֤זֶן בָּנָיו֙ הַיְמָנִ֔ית וְעַל־בֹּ֤הֶן יָדָם֙ הַיְמָנִ֔ית וְעַל־בֹּ֥הֶן רַגְלָ֖ם הַיְמָנִ֑ית וְזָרַקְתָּ֧ אֶת־הַדָּ֛ם עַל־הַמִּזְבֵּ֖חַ סָבִֽיב׃
כא וְלָקַחְתָּ֞ מִן־הַדָּ֨ם אֲשֶׁ֥ר עַל־הַמִּזְבֵּ֘חַ֮ וּמִשֶּׁ֣מֶן הַמִּשְׁחָה֒ וְהִזֵּיתָ֤ עַל־אַהֲרֹן֙ וְעַל־בְּגָדָ֔יו וְעַל־בָּנָ֛יו וְעַל־בִּגְדֵ֥י בָנָ֖יו אִתּ֑וֹ וְקָדַ֤שׁ הוּא֙ וּבְגָדָ֔יו וּבָנָ֛יו וּבִגְדֵ֥י בָנָ֖יו אִתּֽוֹ׃ ולקחת

וּתְקָרֵיב יָת תּוֹרָא לִקְדָם מַשְׁכַּן זִמְנָא וְיִסְמוֹךְ אַהֲרֹן וּבְנוֹהִי יָת יְדֵיהוֹן עַל רֵישׁ תּוֹרָא׃ וְתִכּוֹס יָת תּוֹרָא קֳדָם יְיָ לִתְרַע מַשְׁכַּן זִמְנָא׃ וְתִסַּב מִדְּמָא דְתוֹרָא וְתִתֵּן עַל קַרְנָת מַדְבְּחָא בְּאֶצְבְּעָךְ וְיָת כָּל דְּמָא תֵּישׁוֹד לִיסוֹדָא דְמַדְבְּחָא׃ וְתִסַּב יָת כָּל תַּרְבָּא דְחָפֵי יָת גַּוָּא וְיָת חַצְרָא דְעַל כַּבְדָּא וְיָת תַּרְתֵּין כָּלְיָן וְיָת תַּרְבָּא דִּי עֲלֵיהֶן וְתַסֵּיק לְמַדְבְּחָא׃ וְיָת בְּסַר תּוֹרָא וְיָת מַשְׁכֵּיהּ וְיָת אוּכְלֵיהּ תּוֹקֵיד בְּנוּרָא מִבָּרָא לְמַשְׁרִיתָא חַטָּאתָא הוּא׃ וְיָת דִּכְרָא חַד תִּסַּב וְיִסְמְכוּן אַהֲרֹן וּבְנוֹהִי יָת יְדֵיהוֹן עַל רֵישׁ דִּכְרָא׃ וְתִכּוֹס יָת דִּכְרָא וְתִסַּב יָת דְּמֵיהּ וְתִזְרוֹק עַל מַדְבְּחָא סְחוֹר סְחוֹר׃ וְיָת דִּכְרָא תְּפַלֵּיג לְאֶבְרוֹהִי וּתְחַלֵּיל גַּוֵּיהּ וּכְרָעוֹהִי וְתִתֵּן עַל אֶבְרוֹהִי וְעַל רֵישֵׁיהּ׃ וְתַסֵּיק יָת כָּל דִּכְרָא לְמַדְבְּחָא עֲלָתָא הוּא קֳדָם יְיָ לְאִתְקַבָּלָא בְרַעֲוָא קֻרְבָּנָא קֳדָם יְיָ הוּא׃ וְתִסַּב יָת דִּכְרָא תִּנְיָנָא וְיִסְמוֹךְ אַהֲרֹן וּבְנוֹהִי יָת יְדֵיהוֹן עַל רֵישׁ דִּכְרָא׃ וְתִכּוֹס יָת דִּכְרָא וְתִסַּב מִדְּמֵיהּ וְתִתֵּן עַל רוּם אוּדְנָא דְאַהֲרֹן וְעַל רוּם אוּדְנָא דִּבְנוֹהִי דְּיַמִּינָא וְעַל אִלְיוֹן יְדֵיהוֹן דְּיַמִּינָא וְעַל אִלְיוֹן רִגְלֵיהוֹן דְּיַמִּינָא וְתִזְרוֹק יָת דְּמָא עַל מַדְבְּחָא סְחוֹר סְחוֹר׃ וְתִסַּב מִן דְּמָא דִּי עַל מַדְבְּחָא וּמִמִּשְׁחָא דִרְבוּתָא וְתַדֵּי עַל אַהֲרֹן וְעַל לְבוּשׁוֹהִי וְעַל בְּנוֹהִי וְעַל לְבוּשֵׁי בְנוֹהִי עִמֵּיהּ וְיִתְקַדַּשׁ הוּא וּלְבוּשׁוֹהִי וּבְנוֹהִי וּלְבוּשֵׁי בְנוֹהִי עִמֵּיהּ׃ ותסב

לפני אהל מועד ז' וסי' והקרבת את הפר לפני אהל מועד · ואת הלוים · ואם מן הצאן · ואם עז קרבנו · ונודעה החטאה ושמרו את משמרתו · ואת משמרת · והחנים לפני המשכן קדמה : קדמא' ולקחת את כל החלב המכסה את הקרב ואת היותרת על הכבד · תיניא ויקח את כל החלב אשר על הקרב ואת יתרת : ואלה שמות ואת החלב אשר עליהן · ויקרא ואת חלבהן : תשרף באש ג' וחס' וסי' ואת בשר הפר ואת עורו · ואת מרכבתיהם · ואת העיר הזאת : ואלה שמות ואת בשר הפר ואת עורו ואת פרשו תשרף · ויקרא ואת הפר ואת עורו ואת בשרו ואת פרשו שרף : חטאת הוא ד' וסי' ואת בשר הפר דבסדר ואתה תצוה · והוציא את הפר · וסמך ידו על ראש השעיר בנשיא · והזה מדם החטאת : ואת האיל ח' וסי' ואת האיל האחד תקח · ואת האיל תנתח לנתחיו · נתח לנתחיו · יעשה זבח שלמים · וישחט את השור : ניחוח ג' מ"ל בתו' וסי' והקטרת את כל האיל · ולקחת אתם מידם · וקרבו וכרעיו ירחץ : וב' מלאים בליש' בריח ניחוחכם · דיהושע · דיהון מהקרבין ניחוחין : ובגדיו ד' וסי' וקדש הוא ובגדיו · את ראשו לא יפרע · ובגדיו קרעים ואדמה על ראשו · ובגדיו לא תשרפנה · ואלה שמות ולקחת מן האיל החלב והאליה ואת החלב המכסה את · ויקרא ויקח את החלב ואת האליה ואת כל החלב אשר על הקרב : ואת החלב ה' וסי' ולקחת מן האיל · ואת כל חלבו יקריב · ואת החלב מבני אהרן · ואת החלב ואת הכליות · המקריב את דם השלמים · וכל שתי הכליות דכו' : ואלה שמות וככר לחם אחת · ויקרא ומסל המצו' אשר לפני יי' לקח חלת מצה אחת :

חזקוני

ואת בשר הפר · הזכיר בשר לפי שמכניסו בלא הפשט ואח"כ מוציאו ושורפו ובפר כהן משיח כתיב והוציא את כל הפר לפי שמוציאו שלם ומכתתו כתו' וכן דרשו רבותינו : תשרוף באש · פר"ש לא מצינו חטאת חיצונה נשרפת אלא זו · פו"ק הרי מצינו עגל אהרן כפר' שמיני ופר שני של לוי שנפרש' בהעלותך ושנים עשר כפורי חטאת שבעזרא ופר' לעתיד שביחזקאל שכולן חטאת חיצונות נשרפות ויש נותנין טעם למה נשרפו חטאות המלואים וחטאת של שמיני למלואים הואיל והם קרבנותיו של כהן עצמו כמו שמצינו במנחת כהן כליל תהיה טעם אחר למה זה נשרף כמו שמפרש הכתוב חטא' הוא כלומר טעם למה נשרף לפי שבא לחיטוי המזבח כדכתיב וחטאת המזבח ולא נצטרך חטוי רק בדמי' כמבא בטעם הספ"ט' כאילו לא היה שם עדיין מזבח והוי כאילו יצא לחוץ שאינו נאכל : ולקחת מן הדם אשר על המזבח לא מצינו הואה כזו לאסוף הדם אחר שנזרק אלא להראות אותו למזבח לקח הדם שנתקדש במזבח : והוא עליהם · להעיד ולהיות עד ואות לדורות שהם משרתיו ועליו לא יקרבו זרים :
ואת

רלבג

השכן כרצותו שהגיע לו הכבוד ואפס שבאלו האבנים היה כח להרחיב הלב ולעורר הכח הדמיוני והשכל באופן שיתישר להגעת הנבואה וכבר התבאר זה הענין מאחלמה לפי מה שהגידו ממנה קצת הקודמי' וכן הענין לפי מה שאחשוב בשאר האבנים עם מה שהיה בזה שהכבוד וההדור לשם יתעל' והנה היו האפוד והחשן מהרכבה מיוחדת אלו שהיו מהם יריעות המשכן והפרוכת להעיר על מציאות הצורות כאשר העניני' השפלים שמספר' ד' כמו שזכרנו במה שקדם והיה חושן כפול שמש ושוט של זהב כפול בתוכם להורות על ו' התחלו' אשר לנמצא שכבר יש להם התחלה קודמת להם מתחלפת במדרגה להם שכלי' כחלוף כמו שיתחלף חוטי הזהב מחוטי התכלת ושאר המינים בכבוד ובקיום והוא העולם המושכל אשר התחלתו השם יתע' וזה התועלת בעינו יגיע במנו' שבת ובעני' השמיטה כמו שקדם · והנה התועלת השני' בזה שנכתב בציץ קדש ליי' הוא להעיר שאלו הבגדים הם כלם להעיר אל השגת מה שהוא קדש ליי' והם הצורות השופעות ממנו ואולם התועל' המגיע בכשאו עון הקדשים על האופן שזכרנו הוא מבוא' כי בזה ישלם כתיקון השכון בענין הקרבנות וזה שאם היתה טומא' השכו' מעכבת הקרבנות כבר יקרה בזה מהקלקול בענין שהרת השכורת והזב והזבה והיולד' ומה שידמה להם שישארו בלתי שלמי הטהרה לאכול הקדשים ולבא למקדש ויגיע בזה מהספק בשתודע ואת הטמאה אחר זמן ארוך מה שלא יעלם ולפי שכבר אפשר שנטמ' הדבר הקרב ולא נודע ויגיע בזה כמו זה הספק היה הציץ נושא עון הקדשי' על האופן שזכרנו ואולם הי' הבדל בזה בין המקריב ובין הקרב כי איננו מרגיש במקריב כי [illegible]

בעל הטורים

ומאשר · ב' במסורת מאשר לבניו · ומאשר לאבינו עשה את כל הכבוד הזה · שבשביל אהרן זכו בניו לכל הכבוד הזה שנמשכו להיות כהנים : על

מ"ע ספורנו

כי איל מלואים הוא · לפיכך היה שוק הימין בזה נתן על גבי המזבח ולא כן בשאר הקרבנות כי השוק הימני בבהמה הוא במקו' היד הימנית באדם ולכן ראוי שיהיה שוק הקרבן על גבי המזבח מלואי יד ליד ימין הכהן המקריבו כי אמנם עבודת הכהן ביד ימין היתה כאמרם ז"ל כל מקום שנאמר אצבע וכהונה אינה אלא ימין : והנפת · הנה התנופה תפול על חלקי כהנים להורות דמשלחן גבוה קא זכו וכאן הונף גם החלק שעלה על גבי המזבח כי בו היה שוק הימין שהיה ראוי לכהן ולמלא את ידו עלה על גבי המזבח : ולמלא בם את ידם · ולא יפסרו בניהם לקרבנות מלואים הכתובים כאן : ושכנתי

אבן עזרא

ולקחת · זה החלב הנזכר הוא אשר על הקרב ככתוב בפרשת ויקרא : שוק · הלד הימין והחזה נלקחו מאיל המלואים והשוק והחזה יהיו מהיו' כתובי' לאהרן ולבניו מזבחי שלמי בני ישראל רק החזה מאיל המלואי' משה לבדו יאכלנו כי הוא כהן הכהנים : וככר · זהו ולחם מצות : והנפת אותם · והם בידם : ולקחת · כתוב מידם ובמקו' אחר מעל כפיה' והדבר שוה : ניחוח · כפול הח"ית והמבין סוד נשמת האדם יבין זה : אשה · תואר מגזרת אש ובמקום אחר מן האש : ולקחת מאשר לאהרן · ולא הזכי' בניו כי הוא העקר · ומלת למנה לחלק : וקדשת · מהיום והלאה · ואין יונף כמו יורם כי יורם למעלה ולא יונף ויהיה תרומתם שירימו מזבח השלמי' לכבוד השם : ובגדי · יהיו לבנו כמשוח תחתיו · וטעם אחריו במותו : שבעת · מלת ילבשם בקמץ גדול תחת קטון וכמוהו בשם יי כי אמילם : ובשלת · בנווי כמו והכית בכור ויבן שלמה את הבית : ואכל ואת הלחם · הנותר מהסל : ואכלו אותם אשר כופר· דרך קצרה : ומלת אותם בעבו' אחרת : וזר · שאינו מזרע אהרן : ואם · נקרא האיל מלואים כי בו ימלאו ידיהם :

הוכבה

מסרה

אשה הוא לי"י ג' וסי' ולקחת אתם מידם · ואת הקרב ואת הכרעים ירחץ · ויקח משה אתם מעל כפיהם : הורם ב' א' קמץ וא' פתח וסי' ואשר הורם · וממנו הורם התמיד · קדמ' קמץ · הוא ה' דמטעין דסבירין. היא וסי' כי תרומה הוא ותרומה יהיה · והיתה לאהר' ולבניו ואכלהו · כי אחוזת עול' הוא להם · ובכל בהמה לא תתן שכבתך · כי מנחת קנאת הוא · סימן כל תרומה היא במ"א כי תרומה הוא · כל שבת היא במ"א הוא שבת שבתון הוא תנעי' · כל קדיש הוא במ"א היא כי קדש היא לכם · כל דסמיך לברית היא במ"א ברית מלח עולם הוא · וכל דסמיך לאחוזה היא במ"א כי אחוזת עולם הוא להם · וכל דסמיך למנחה היא במ"א מנחת קנאות הוא · קדמא' : וכל בעת בפעם בשנה הבאר ההיא · וכל ביום בלילה השער המדבר הרעב ההוא : שבע' ימי' ילבש' הכהן הר מן ג' פסוקי' בתו' דרישהון ש' וסופיהון ש' וסי' שבעת ימים ילבשם הכהן שבעת ימי' תכפר על המזבח · שלשים ומאה הקערה : קדיש י"ג חס' וסי' ובשלת את בשרו · והנתרת ממנה יאכלו · הכהן המחטא אותה · כל אשר יגע בבשרה · וקדשתו כי את לחם · קדמ' דפסו' · אשה זנה וחללה · ואכלהו במקום קדש · כל ימי נדר נזרו תער · כל ימי נזרו קדש · ולתתך עליון על כל · לשכת הצפון לשכת הדרום · ויאמר נחמיא · הוא התרשתא · והלוים מחשים : וכל קדשים דכוו' חס' במ"ג ועם קדושי' נאמן · לקדושים אשר בארץ · ויאמר ללוים המבינים ואת הלחם ב' וסי' ואת הלחם אשר עשית · ואכל אהרן ובניו את בשר האיל :

ספר שמות כט

תרגום אונקלוס

ותסב מן־דכרא תרבא ואליתא וית־תרבא דחפי ית־גוא וית חצר כבדא וית תרתין כליין וית־תרבא די עליהון וית שקא דימינא ארי דכר קורבניא הוא : ופתא דלחם חדא וגריצתא דלחם משח חדא ואספוג חד מסלא דפטיריא די קדם יי : ותשוי כולא על ידי דאהרן ועל ידי דבנוהי ותרים יתהון ארמא קדם יי : ותסב יתהון מידהון ותסיק למדבחא על־עלתא לאתקבלא ברעוא קדם יי קורבנא הוא קדם־יי : ותסב ית־חדיא מדכר קורבניא די לאהרן ותרים יתהון ארמא קדם יי ויהי לך לחולק : ותקדיש ית חדיא דארמותא וית־שקא דאפרשותא די איתרם ודי אתפרש מדכר קורבניא מדי לאהרן ומדי לבנוהי : ויהי לאהרן ולבנוהי לקים־עלם מן בני ישראל ארי אפרשותא היא ואפרשותא יהי מן־בני ישראל מניכסת קודשיהון אפרשותהון קדם־יי : ולבושי קודשא די לאהרן יהון לבנוהי בתרוהי לרבאה בהון ולקרבא בהון ית־קורבניהון : שבעא יומין ילבשינון כהנא תחותוהי מבנוהי די יעול למשכן זימנא לשמשא בקודשא : וית דכר קורבניא תסב ותבשיל ית־בסריה באתר קדיש : וייכול אהרן ובנוהי ית־בסר דכרא וית־לחמא די בסלא בתרע משכן זימנא : וייכלון יתהון די אתכפר בהון לקרבא ית־קורבנהון לקדשא יתהון וחילוני לא־ייכול ארי־קודשא אינון : ואם־ישתאר מבסר קורבניא ומן־לחמא עד־צפרא ותוקיד ית־דאשתאר בנורא לא יתאכיל ארי־קודשא הוא :

ותעביד

תורה

ולקחת מן־האיל החלב והאליה ואת־החלב המכסה את־הקרב ואת יתרת הכבד ואת שתי הכלית ואת־החלב אשר עליהן ואת שוק הימין כי איל מלאים הוא : וככר לחם אחת וחלת לחם שמן אחת ורקיק אחד מסל המצות אשר לפני יהוה : ושמת הכל על כפי אהרן ועל כפי בניו והנפת אתם תנופה לפני יהוה :
כה ולקחת אתם מידם והקטרת המזבחה על־העלה לריח ניחוח לפני יהוה אשה הוא ליהוה :
ולקחת את־החזה מאיל המלאים אשר לאהרן והנפת אתו תנופה לפני יהוה והיה לך למנה : וקדשת את חזה התנופה ואת שוק התרומה אשר הונף ואשר הורם מאיל המלאים מאשר לאהרן ומאשר לבניו : והיה לאהרן ולבניו לחק־עולם מאת בני ישראל כי תרומה הוא ותרומה יהיה מאת בני־ישראל מזבחי שלמיהם תרומתם ליהוה : ובגדי הקדש אשר לאהרן יהיו לבניו אחריו למשחה בהם ולמלא־בם את־ידם :
ל שבעת ימים ילבשם הכהן תחתיו מבניו אשר יבא אל־אהל מועד לשרת בקדש : ואת איל המלאים תקח ובשלת את־בשרו במקם קדש : ואכל אהרן ובניו את־בשר האיל ואת־הלחם אשר בסל פתח אהל מועד : ואכלו אתם אשר כפר בהם למלא את־ידם לקדש אתם וזר לא־יאכל כי־קדש הם : ואם־יותר מבשר המלאים ומן־הלחם עד־הבקר ושרפת את־הנותר באש לא יאכל כי־קדש הוא :

ועשית

Marginal masoretic notes: ל' · ב' · ב' · י"ו · ג' מל' בתור' וה' מל' בליש' · כל' חס' במ"ב · ב' · ל' ומל' · ל' קמץ וח' פתח · ב' לאבינו · י"ח · ל' · ל' · ג' פסו' רישיהון וסופיהון ש' · ל' · ל' חס' י"ג חס' · כל קריי' ואת הלחם במ"ח את הלחם

רשי

החלב · זה חלב הדקים או הקיבה : והאליה · מן הכליות ולמטה כמו שמפורש בויקרא שנ' לעמת העצה יסירנה מקום שהכליות יועצות ובאמורי הפר לא נאמר אליה שאין אליה קריבה אלא בכבש וכבשה ואיל אבל שור ועז אין טעונים אליה : ואת שוק הימין · לא מצינו הקטרה בשוק הימין עם האמורים אלא זו בלבד : כי איל מלואים הוא · שלמים לשון שלמות שהושלם בכל מגיד הכתוב שהמלואים שלמים שמשימים שלום למזבח ולעובד העבודה ולבעלים לכך אני מצריכו החזה להיות לו לעובד העבודה למנה וזהו משה ששמש במלואים והשאר אכלו אהרן ובניו שהם בעלים כמפורש בענין : וככר לחם · מן החלות : וחלת לחם שמן · ממין הרבוכה : ורקיק · מן הרקיקין אחד מעשר שבכל מין ומין לא מצינו תרומת לחם הבא עם זבח נקטרת אלא זו בלבד שתרומות לחמי תודה ואיל נזיר נתונה לכהני' עם חזה ושוק ומזה לא היה למשה למנה אלא חזה בלבד : על כפי אהרן והנפ' שניה' עסוקים בתנופה הבעלים והכהן הא כיצד כהן מניח ידו תחת יד הבעלי' ומניף ובזה היו אהר' ובניו בעלי' ומשה כהן : תנופה · מוליך ומביא למי שארבע רוחו' העולם שלו ותנופ' מעכבת ומבטלת פורעניות ורוחות רעות מעלה ומוריד למי שהשמי' והארץ שלו ומעכבת טללים רעים : על העולה · על האיל הראשון שהעלי' עולה : לריח ניחוח · לנחת רוח למי שאמר ונעשה רצונו : אשה · לאש נתן : ליי' · לשמו של מקו' : וקדשת את חזה התנופה ואת שוק התרומה וגו' · קדשם לדורות להיות נוהגת תרומתם והנפתם בחזה ושוק של שלמי' אבל לא להקטרה אלא והיה לאהרן ולבניו לאכל : חק עולם מאת בני ישראל · שהשלמי' לבעלי' ואת החזה ואת שוק יתנו לכהן : תנופה · לשון הולכה והבאה ויט"ליר בלע"ז : הורם · לשון מעלה ומוריד : כי תרומה הי' · החזה ושוק הזה : לבניו אחריו · למי שבא בגדולה אחריו : למשחה · להתגדל בהם שיש משיח' לשון שררה כמו לך נתתי' למשחה אל תגעו במשיחי : למלא בם את ידם · על ידי הבגדים הוא מתלבש בכהונה גדולה : שבעת ימים · רצופין : ילבשם הכהן · אשר יקום מבניו תחתיו לכהונה גדולה כשימנוהו להיות כהן גדול : אשר יבא אל אהל מועד · אותו כהן המוכן ליכנס לפני לפנים ביום הכפורים וזהו כהן גדול שאין עבודת יום הכפורים כשרה אלא בו : תחתיו מבניו · מלמד שאם יש לו לכהן גדול בן ממלא את מקומו ימנוהו כהן גדול תחתיו : הכהן תחתיו מבניו · מכאן ראיה כל לשון כהן לשון פועל עובד ממש ולפי' ניגון תביר נמשך לפניו : במקו' קדוש וגו' · בחצר אהל מועד שהשלמים הללו קדשי קדשים היו : פתח אהל מועד · כל החצר קרוי כן : ואכלו אות' אהר' ובניו' לפי שהם בעליה' : אשר כופר בהם · בם כל זרות ותעוב : למלא את ידם · באיל ולחם הללו : לקדש אות' · שעל ידי המלואי' הללו נתמלאו ידיהם ונתקדשו לכהונה : כי קדש הם · קדשי קדשים ומכאן למדנו אזהרה לזר האוכל קדש קדשים שנתן המקרא טעם לדבר משום דקדש הם :

ועשית

חזקוני

ואת שוק הימין · פר"ש לא מצינו הקטרת בשוק הימין עם האמורים אלא זו בלבד פירש אלא שוק של איל המלואים של יום ראשון אבל בשאר ששה אילים שהיו בשאר ימי המלואים לא הוקטר מהם שום שוק והוא שפרש"י בסמוך לכך אני מצריכו החזה להיות לו לעובד העבודה למנה : כי איל מלואי' הוא · [illegible]

רלבג

וקודם לכן היו כתובי' בו שמות האבות והם אברהם יצחק ויעקב ואחריהם היה כתוב שבטי יה כמו שהמאמר זה מן הקוים לקודמים [illegible]

[illegible]

השרש [illegible]

השרש [illegible]

השרש [illegible]

לה ועשית לאהרן ולבניו ככה ככל אשר־צויתי אתכה שבעת ימים
תמלא ידם: ופר חטאת תעשה
ליום על־הכפרים וחטאת על־
המזבח בכפרך עליו ומשחת אתו
לקדשו: שבעת ימים תכפר על־
המזבח וקדשת אתו והיה המזבח
קדש קדשים כל־הנגע במזבח
יקדש: ס וזה אשר
תעשה על־המזבח כבשים בני־
שנה שנים ליום תמיד: את־
הכבש האחד תעשה בבקר ואת
הכבש השני תעשה בין הערבים:
מ ועשרן סלת בלול בשמן כתית רבע
ההין ונסך רביעת ההין יין לכבש
האחד: ואת הכבש השני תעשה
בין הערבים כמנחת הבקר וכנסכה
תעשה־לה לריח ניחח אשה ליהוה:
עלת תמיד לדרתיכם פתח אהל־
מועד לפני יהוה אשר אועד לכם
שמה לדבר אליך שם: ונעדתי
שמה לבני ישראל ונקדש בכבדי:
וקדשתי את־אהל מועד ואת־
המזבח ואת־אהרן ואת־בניו אקדש
מה לכהן לי: ושכנתי בתוך בני ישראל
והייתי להם לאלהים: וידעו כי אני
יהוה אלהיהם אשר הוצאתי אתם
מארץ מצרים לשכני בתוכם אני
יהוה אלהיהם: פ

ועשית

ותעביד לאהרן ולבנוהי כדין ככל
די־פקדית יתך שבעא יומין תקריב
קורבנהון: ותורא דחטאתא תעבד
ליומא על־כפוריא ותדכי על־
מדבחא בכפרותך עלוהי ותרבי
יתיה לקדשותיה: שבעא יומין
תכפר על־מדבחא ותקדיש יתיה
ויהי מדבחא קודש קודשיא כל־
דיקרב במדבחא יתקדש: ודין די
תעביד על־מדבחא אמרין בני־שתא
תרין ליומא תדירא: ית־אימרא חד
תעביד בצפרא וית אימרא תנינא
תעביד בין שמשיא: ועשרונא
סולתא דפילא במשח כתישא
רבעות הינא ונסכא רבעות הינא
חמרא לאימרא חד: וית אימרא
תנינא תעביד בין שמשיא כמנחת
צפרא וכנסכיה תעביד־לה
לאתקבלא ברעוא קורבנא קדם יי:
עלתא תדירא לדריכון בתרע משכן
זמנא קדם יי דאזמין ממרי לכון תמן
למללא עמך תמן: ואזמין מימרי
תמן לבני ישראל ואתקדש ביקרי:
ואקדש ית־משכן זימנא וית־מדבחא
וית־אהרן וית־בנוהי אקדיש
לשמשא קדמי: ואשרי שכינתי בגו
בני ישראל ואהוי להון לאלה: וידעון
ארי אנא יי אלההון די אפקית יתהון
מארעא דמצרים לאשראה שכינתי
ביניהון אנא יי אלההון: ותעביד

רשי

ועשית לאהרן ולבניו ככה · שנה הכתוב וכפל לעכב שאם חסר דבר אחד מכל האמו' בענין לא נתמלאו ידיהם להיות כהנים ועבודתם פסולה: אותכה · כמו אותך: שבעת ימי' תמלא · בענין הזה ובקרבנות הללו בכל יום: על הכפורי' · בשביל הכפורי': לכפר על המזבח · מכל זרות ותעוב ולפי שנאמר שבעת ימים תמלא את ידם אין לי אלא דבר הבא בשבילם כגון האילי' והלחם אבל הבא בשביל המזבח כגון פר שהוא לחיטוי המזבח לא שמענו לכך הוצרך מקרא זה ומדרש תורת כהנים אומר כפר' המזבח הוצרכה שמא התנדב איש דבר גזל במלאכת המשכן והמזבח: וחטא' ות דכי · לשון מתנת דמי' הנתוני' באצבע קרוי חטוי: ומשחת אותו · בשמן המשחה וכל המשיחו' כמין כ"ף: והיה המזבח קדש · ומה היא קדושתו כל הנוגע במזבח יקד' אפילו קרבן פסול שעלה עליו קדשו המזבח להכשירו שלא ירד מתוך שנ' כל הנוגע יקדש שומע אני בין ראוי בין שאינו ראוי כגון דב' שלא היה פסולו בקדש כגון הרובע והנרבע ומוקצ' ונעבד והטרפה וכיוצא בהן ת"ל וזה אשר תעשה הסמוך אחריו מה עולה ראויה אף כל ראוי שנראה' לו כבר ונפסל משבא לעזר' כגון הלן והיוצא והטמא ושנשחט במחשב' חוץ לזמנו וחוץ למקומו וכיוצא בהן: ועשרון סלת · עשירית האיפה ארבעים ושלש בצים וחומש ביצה: בשמן כתי' · לא לחובה נאמר כתות אלא להכשיר לפי שנ' כתית למאור ומשמע למאור ולא למנחו' יכול לפסלו למנחות ת"ל כאן כתית ולא נאמר כתית למאור אלא למעט מנחות שאין צריך כתית שאף הטחון ברחים כשר בהן: רבע ההין · ג' לוגין: ונסך · לספלי' כמו ששנינו במסכ' סוכ' שני ספלי' של כסף היו בראש המזבח ומנוקבין כמין ב' חוטמין דקי' נותן היין לתוכו והו' מקלח ויוצא דרך החוטם ונופל על גג המזבח ומש' יורד לשיתין במזבח בית עולמים ובמזבח הנחשת יורד מן המזבח לארץ: לריח ניחוח · על המנחה נאמר שמנח' נסכים כולה כליל וסדר הקרב' האיברי' בתחילה ואח"כ המנחה שנ' עולה ומנחה תמיד: מיום אל יום · לא יפסוק יום בנתי': אשר אועד לכם · כשאקבע מועד לדבר אליך שם אקבענו לבא ויש מרבותינו למדים מכאן שמעל מזבח הנחשת היה הקב"ה מדבר עם משה מפהוקם המשכן וי"א מעל הכפורת כמו שנ' ודברתי אתך מעל הכפורת ואשר אועד לכם האמור כאן אינו אמור על המזבח אלא על אהל מועד הנזכר במקרא: ונועדתי שמה · אתועד עמם בדבור כמלך הקובע מקום מועד לדבר עם עבדיו שם: ונקדש · המשכן בכבודי שתשר' שכינתי בו · ומדרש אגדה אל תקרי בכבודי אלא בכבדי במכובדי שלי כאן רמז לו מיתת בני אהרן ביום הקמתו וזה שאמר משה הוא אשר דבר יי' לאמר בקרובי אקדש והיכן דבר ונקדש בכבודי: לשכני בתוכם · ע"מ לשכון אני בתוכם: מקטר

אבן עזרא

אותכה · באותנו מלה מחוברת מן אותך בקמץ גדול תחת הת"ו ומן כי אותך ראיתי: ופר תעשה ליום · בכל יום משבעת ימי המלואים · וטעם על הכפורים על שני האלי' וכתוב כאשר עשה ביום הזה צוה יי' לעשות לכפר עליכם: קדש קדשי' · קדש כאחד הקדשים: כל הנוגע במזבח יקדש · כמו כל אשר יגע בבשרה יקדש יש אומרים כי על הלחם לבדו ידבר שלא יגעו אם לא יהיו קדושי' והטעם שלא יהיו טמאי': וזה · הטעם זה הקרבן וכן זה יתנו זה השיעור וכן וזה אשר תעשה אותם משה יעשה ככה שבעת ימי המלואים ואחר כן אהרן ובניו: את הכבש · ה"א הכבש בעבור ה"א אחרת כאלו הוא את הכבש האחד ור משה הכהן אמר כי את הכבש כבש אחד: ועשרון · עשירית האיפה גם ההין מלה מצרית: ואת · מלת וכנסכ' שב אל הבקר: עולת תמיד לדורותיכם · יעשו ככה בבוא' אל ארץ כנען כי לא הקריבו עולות רק חמשים יום במדבר סיני וזהו עולת תמיד העשויה בהר סיני כי המשכן הוקם בתחלת' השנה השנית כי מעורבי' היו השבטים כי באחד לחדש השני החלו לדעת מספר כל שבט ושבט לעשותם דגלים ואחר שנסעו דרך שלשת ימי' מהר סיני היה הארון נוסע בתוך המחנו' וכן היה חונה בתוך המחנות ועל דרך הסברא לא הקריבו ישראל עולות וזבחי' רק בסיני לבדו ויום הכפורי' בשנה השנית כי כן כתוב על עבודת אהרן ויעש כאש' צוה יי' את משה וכ"כ הזבחים ומנחה הגשתם לי בית ישראל מ' שנה במדבר כי ישראל עמדו במדב' בתהו יליל ישימון כמו שמנה ושלשים שנה ומאין היה להם בכל יום חצי הין שמן וג"כ יין ואיך יוליכו עמה' כמו י"ד אלף הין ומאין הי' להם שני כבשי' בשנ' בכל יום ותוספ' בשבת ובמועדים ואין טענה ממלאת אכתנו ובעירנו כי בקדש היו ושם ישבו כי כן כתוב והם בישוב וקנו ובזאת השנה שללו מדין וארץ סיחון ועוג ויהי לבנ' מקנה רב · והנה פי' טעם למה נקרי' אהל מועד: לכם · לישרא' וככה קריאי העד': לדבר אליך · לבדך שם ויפת אמ' אשר אועד לכם למשה ולאהרן לפעמי' ורמז לדבר אליך למשה תמיד ועדותו ונועדתי שמה לבני ישראל: ונקדש בכבודי · ולפי דעתי בעבור היות אהל מועד כולה כל המשכן ואת כל כליו הארון והשלשה כלים הוא מקום המועד והיה האהל נקדש בכבודי שישב על הכרובים: וקדשתי · והנה בעבור הכבוד יהיה קדוש האהל הנקדש בכבוד והמזבח שהוא לפתחו: ואת אהרן ואת בניו אקדש · שהם משרתי האהל והמזבח והיו קדושי': ושכנתי · יספר איך ישכון הכבוד בתוך בני ישראל בהקים הדגלים כי ארבעת הדגלים היו בארבע הפאות ומחילה בין מחנה לויה למחנה ישראל כי גם הם היו לארבע הפאות ואחר כן מחילה ושם האהל בתוך בני ישראל והנה בעל קרי לא יצא ממחנה ישראל גם יד לא היה להם לשבת חוץ לתחום רק המצוה באה על מחנה ישראל בצאתו למלחמה על האויב וכן כי תצא מחנה לא ידבר על מחנה כל ישראל אנשים ונשים וטף כי היוצאים למלחמה הם זכרים ומעטים והנה בנשאם הארון עמהם כאשר עשה פנחס לא יוכלו לעשות מחילה למקום הארון: וידעו · הטעם אז ידעו כי לא הוצאתי אותם ממצרים רק בעבור שיעשו לי משכן ושכנתי בתוכם והנה תעבדון את האלהים על ההר הזה: ועשית

בעל הטורים

על המזבח כבשים בני · סופי תיבות לחמי: שנה שנים ראשי תיבות וסופי תיבות השמש · שאין שוחטין אותן נגד השמש · כתיב הכא שנים ליום תמיד · ובפנחס הוסיף לומר שנים ליום עולת תמיד קרי ביה ליום עולה · פירוש כנגד שהיום עולה דהיינו כנגד השמש: שנים ליום תמיד ר"ת עולה תש"ל · דמנין תש"ל התמידין היו קריבים לשס"ה ימים ·. את הכבש האחד ובפנחס כתיב אחד · הכא כתיב האחד שעולה י"ח רמז לי"ח ברכות שבתפלה תקנו כנגד תמידין · והתם כתיב אחד דכמנין אחד היו כהנים עסוקי' בתמיד לפעמי' כדאיתא במסכת יומא: את הכבש אחד תעשה בבקר · תעשה אותיות תשעה שתשעה כהנים עסוקים ג' בתמיד של שחר ·. ובערב מוסף עליה' ששה שבידם שני גזרי עצים · והכא כתיב תעשה לשון יחיד ובפנחס כתיב תעשו לשון רבים לומר שיחיד יכול לאסור התמידין משלו לצבור: כבשים לכבש · הכבש לכבש הרי ו' אין פוחתין מו' טלאים המבוקרים בלשכת הטלאים וכנגדם ו' פעמים עילה בפרשת עקידה: הכא כתיב עשרון ובפנחס כתיב עשירי רמז לת"י שני' שעמוד בית ראשון · והכא כתיב בלול והתם כתיב בלולה · ה' יתירה רמז לה' מיני מנחות שבאים לכפר על הנפש שיש לה ה' שמות: בהמה

מ"ע ספורנו

ושכנתי בתוך בני ישראל · לקבל עבודתם ברצון ולשמוע את תפלתם: והייתי להם לאלהים · מנהיג ענינם בלתי אמצעי ותאותו השמים לא יעמדו להיותם נגדים לפני יותר מן השמים שהנהגתם על ידי מניעיהם: ומזה יתחייב נצחיותם: עומת

וחטאת ג' וסי' על המזבח · וחטאת את המקדש · וחטאת אתו וכפרתהו: ועשרן ה' ב' מ"ל וג' חס' וסי' ועשרן סלת בלול בשמן · ועשרן סלת אחד בלול בשמן למנחה · ועשרן עשרון דראש חדש · ועשרון אחד לכבש האחד דתרועה · ועשרון עשרון לכבש דיום טוב ראשון של חג · קדמ' וראש חדש חס': בלול ד' וסי' ועשרון סלת בלול בשמן · ואם דל הוא · והקריב המקריב קרבנו · והקריב על בן הבקר: בשמן ו' רפין וסי' ועשרון סלת בלול · ועשירית האפה סלת · והציל העדה את · מצאתי דוד עבדי: ותרם כראם קרני · ששה חדשים בשמן: עלת תמיד ד' וסי' עלת תמיד לדרתיכם פתח אהל מועד · העשויה בהר סיני · ועשו את הכבש · ואחרי כן עלת תמיד ולחדשים ולכל מועדי יי' · אני יי' אלהיהם ח' וסי' וידעו כי אני יי' אלהיהם · ב' בו' · ואף גם זאת בהיותם · וישבו עליה לבטח · והמה עמי בית ישרא' · וידעו בית ישראל כי אני יי' · בהגלותי אותם אל הגוים וכנסתים · וגברתי את בית יהודה:

רלבג

השרש העשירי הוא שאין נשאלים באורים ותומים אלא לכהן גדול שרוח הקדש שורה עליו כי הוא אשר אפשר שיהא משפט בני ישרא' על לבו מפני מה שהתבודדה מחשבתו בענין השכינה ואין נשאלים בהם אלא לדברים כוללים לכל ישראל כי בזאת הסבה היו שמות השבטים כלם על לב הכהן ולזה אין נשאלין אלא למלך או לב"ד או למי שצרך הצבור בו שנ' ולפני אלעזר הכהן וגו' הוא וכל בני ישראל וכל העדה והנה היה יהושע מלך כבר כמבואר וזה השרש נו' מיומא:

השרש הי"א הוא שהציץ מרצה עון הקדשים בזמן שהוא על מצחו וזה אמנ' הוא כשנטמא' המקריב בטומאת התהום שלא היתה ידועה או שנטמאו הקדשים ולא נודע לכהן עד שהקריב אמוריו שנ' והיה על מצח אהרן כמו שבארנו מפה שקדם לביאורנו זה הפסוק כבר נתבאר זה השרש בפסחים:

וזה הדבר אשר תעשה להם וגו' עד סוף הפרשה

באור המלות וקצת דברי הפרשה:

פר הוא בן שתי שנים · ואיל הוא משנכנס בשנה השנית אחד ושלשים יום וזה כלו לפי הוראת אלו השמו' · ועליהם סולת חטים · ולחם מצות · עוגות מצות בלולות בשמן · הנה היה בולל הסולת בשמן ואח"כ לש אותם במים · ורקיקי מצות רקיקות ולש אותם במים · היה מושח מצות משוחים בשמן · והנה יתבאר מספר כל מין ומין מאלו היה עשרה לפי שנכנס ירים מלה אחת מכל מין כמו שיתבאר אחר זה והתרומה היותר גדולה שמצאנו בתורה היא אחד מי' והנה הביא יחד הפר והאילים והסלות אע"פ שהם קרבנות חלוקות כמו שהתבא' מפני שנקבצם משלם הקדושה לאהרן ולבניו · וראוי שיהיה הכל מוכן בהתחלה כדי שימהר בזה הפועל בשלמות בכל אופניו · אל פתח אהל מועד · ר"ל מבוא אהל מועד והיא העזרה כלה ר"ל חצר אהל מועד · וכן פתח דביריך יאיר ר"ל מבוא דבריך והמלתם · והלבשת אהרן את הכתנת · אין ספק שכבר לבשו מעלה המכנסי' אמנם לא זכרה התור' זה להתרחק מהזכיר דבר ערוה ואחר לבישת הכתנת יחגרו אבנט אהרן ובניו כמו שאמר אחר זה ונחגרת אותם אבנט אהרן ובניו ואהרן ילבש אחר זה מעיל האפוד ואחר כן חושב בחשב האפוד ואפדת לו בחשב האפוד ועליו ישים החשן וכו יתן האורים והתומים כמו שנזכר בסוף סדר בו אמר שם ויתן אל החשן את האורים ואת התומים ואח"כ ישים המצנפת על ראשו ואח"כ יתן נזר הקדש על המצנפת והוא ציץ הזהב והציץ היה מול פניו כמו שאמר בפרשת ויעש

חזקוני

על הכפורים על שני האילים שבאים לכפרה: קדש קדשי' קדש כאחד מן הקדשים: כל הנוגע במזבח · כל הרוצה ליגע בו יזהר ויטהר עצמו מקודם לכן וכ"כ או בגשתם אל המזבח וגו' דוגמא וגם הכהנים הנגשים אל יי' יתקדשו: וזה אשר תעשה משה יעשה שבעת ימי המלואים ואחר כך אהרן ובניו ודבר זה יהא נוהג לדורות: עולת תמיד לדורותיכם · אחר ביאתם לארץ כי כן הסברא נותן שלא הקריבו קרבן רק בסיני לבדו וזהו עלת תמיד העשויה בהר סיני וביה"כ בשנה השנית שהרי כתיב שם ויעש כאשר צוה יי' את משה וכן אמר הכביא הזבחים ומנחה הגשתם אלי בית ישראל מ' שנה במדבר כי מאין היה להם במדבר יין ושמן וסולת ובהמות לתמידין שבכל יום למוספים ולשבתות ולראשי חדשים ולמועדים של כל מ' שנה ואין להשיב מאכנו ובעירנו שהרי באותו פרק ישבו בקדש ושללו בהמות מארץ מדין סיחון ועוג: ונקדש בכבודי הוא שנאמר בפרשת שמיני וירא אליכם כבוד יי' ותצא אש וגו': ושכנתי בתוך בני ישראל · בשעת הקמת הדגלים שהיתה מחילה בין הדגלי' למחנה לויה וכין מחנה לויה למשכן: וידעו כי אני יי' · אז ידעו כי לא הוצאתי אותם מארץ מצרים רק בעבור שיעשו משכן ושכנתי בתוכם והן תעבדון את האלהים על ההר הזה: ועשית

ספר שמות ל

תורה

א ועשית מזבח מקטר קטרת עצי שטים תעשה אתו : אמה ארכו ואמה רחבו רבוע יהיה ואמתים קמתו ממנו קרנתיו : וצפית אתו זהב טהור את גגו ואת קירתיו סביב ואת קרנתיו ועשית לו זר זהב סביב :
ד ושתי טבעת זהב תעשה לו מתחת לזרו על שתי צלעתיו תעשה על שני צדיו והיה לבתים לבדים לשאת אתו בהמה :
ה ועשית את הבדים עצי שטים וצפית אתם זהב : ונתתה אתו לפני הפרכת אשר על ארן העדת לפני הכפרת אשר על העדת אשר אועד לך שמה : והקטיר עליו אהרן קטרת סמים בבקר בבקר בהיטיבו את הנרת יקטירנה : ובהעלת אהרן את הנרת בין הערבים יקטירנה קטרת תמיד לפני יהוה לדרתיכם : לא תעלו עליו קטרת זרה ועלה ומנחה ונסך לא תסכו עליו :
י וכפר אהרן על קרנתיו אחת בשנה מדם חטאת הכפרים אחת בשנה יכפר עליו לדרתיכם קדש קדשים הוא ליהוה :

ק"א · מיכ"אל · סימן :

אונקלוס

ותעביד מדבחא לאקטרא עלוהי קטורת בוסמין דאעי שטין תעביד יתיה : אמתא אורכיה ואמתא פותיה מרבע יהי ותרתין אמין רומיה מיניה קרנוהי : ותחפי יתיה דהב דכי ית איגריה וית כתלוהי סחור סחור וית קרנוהי ותעביד ליה זיר דדהב סחור סחור : ותרתין עזקן דדהב תעביד ליה מלרע לזיריה על תרין זויתיה תעביד על תרין סטרוהי ויהי לאתרא לאריחיא למיטל יתיה בהון : ותעביד ית אריחיא דאעי שיטין ותחפי יתהון דהבא : ותתן יתיה לקדם פרוכתא די על ארונא דסהדותא לקדם כפורתא די על סהדותא די אזמין מימרי לך תמן : ויקטר עלוהי אהרן קטורת בוסמין בצפר בצפר באתקנותיה ית בוציניא יקטרינה : ובאדלקות אהרן ית בוציניא בין שמשיא יקטרינה קטורת בוסמין תדירא קדם יי לדריכון : לא תסקון עלוהי קטורת בוסמין נוכראין ועלתא ומנחתא ונסכין לא תנסכון עלוהי : ויכפר אהרן על קרנתיה חדא בשתא מדם חטאתא דכפוריא חדא בשתא יכפר עלוהי לדריכון קודש קודשין הוא קדם יי :

פרשה

וידבר יהוה אל משה לאמר : כי תשא את ראש בני ישראל לפקדיהם ונתנו איש כפר נפשו ליהוה בפקד

ומליל יי עם משה למימר : ארי תקביל ית חושבן בני ישראל למנייניהון ויתנון גבר פורקן נפשיה קדם יי כד

רשי

מקטר קטרת · להעלות עליו קטור עשן סמים : את גגו · זה היה לו גג אבל מזבח העולה לא היה לו גג אלא ממלאים אללו אדמה בכל חנייתן : זר זהב · סימן לכתר כהונה : צלעותיו · כאן הוא לשון זויות כתרגומו לפי שנאמ' על שני צדיו שתי זויותיו שבשני צדיו : והיה · מעשה הטבעות האלה : לבתים לבדים · בית תהיה הטבעת לבד : לפני הפרכ' · שמא תאמר משוך מכנגד הארון לצפון או לדרום ת"ל לפני הכפרת מכוון כנגד הארון מבחוץ : בהיטיבו · לשון נקוי הבזיכין של המנורה מדשן הפתילות שנשרפו בלילה והיה מטיבן בכל בקר ובקר : נרות · לוש"ש בלע"ז וכן כל נרות האמורות במנורה חוץ ממקום שנאמר שם העלאה שהוא לשון הדלקה : ובהעלו' · כשידליקם להעלות להבתן : יקטירנה · בכל יום פרס מקטיר שחרית ופרס בין הערבים : לא תעלו עליו · על מזבח זה : קטורת זרה · שום קטורת של נדבה כלן זרות לו חוץ מזו : ועולה ומנחה · ולא עולה ומנחה עול' של בהמ' ועוף : מנחה היא · של לחם : וכפר אהרן · מתן דמים אחת בשנה ביום הכפורים הוא שנא' באחרי מות ויצא אל המזבח אשר לפני יי' וכפר עליו : חטאת הכפורים · הם פר ושעיר של יום הכפורים המכפרים על טומאת מקדש וקדשיו : קדש קדשי' · המזבח מקודש לדברים הללו בלבד ולא לעבוד' אחרת :

חסלת ואתה תצוה

כי תשא · לשון קבל' כתרגומו כשתתפון לקבל סכום מנינם לדעת כמה הם אל תמנם לגלגולת אלא יתנו כל אחד מחצי' השקל ותמנה את השקלי' ותדע מנינם : ולא

מסרה

גגו לגגו ד' בליש' וסי' וצפית אתו זהב טהור · ויצף אתו זהב טהור · מגג התא לגגו רחב עשרי' · ויעשו להם סכות איש על גגו : קירתיו ד' ב' מ"ל וב' חס' וסי' את גגו ואת קירתיו · ותברו דויקהל · וארכו וקירותיו עץ וידב' אלי זה השלחן אשר לפני יי' · וקירותיו ודלתותיו · ב' בתראי מלאים : בהמה ג' וסי' לשאת אתו בהמה · חכמה ותבונה בהמה · כי בהמה שמן חלקו : ארן ג' חס'וסי' ונתת אתו לפני הפרכת ובא אהרן ובניו · ובבא משה אל אהל מועד · וכל הארן דאורי' חס' נבי' וכתו' מלאי' וכל בארון מלא בכל הקריי' : ועלה ב' חס' וסי' ועלה ומנחה ונסך · גם סגרו הדלתות : חטאת ז' פתחין וסי' וכפר אהרן על קרנתיו · והוציא את הפר אל מחוץ · מלבד חטאת הכפרי' · כי חטאת קסם מרי · ותהי חטא' הנערי' · חטאת יהודה כתובה · חטאת פימו דבר שפתימו · וכל תריסר דכו' במ"א קמץ וסי' ראשית חטאת היא לבית ישראל : קדש קדשים הוא' וסי' וכפר אהרן על קרנתיו · וזאת תורת האשם · כל זכר בכהנים יאכלנו · ושחט את הכבש במקום אשר ישחט · והיתה לאהרן ולבניו ואכלהו · אך כל חרם אשר יחרם : כי ה' ר"פ בטעם מונח לפני גריש וסי' מציין בסדר משפטים · בני ישראל חד מן י"א מקומות דמשרת המירכא לזרקא וסי' מצויין בריש סדר וארא :

אבן עזרא

ועשית מקטר · שם המפעל כמו ומשלות מנות : אמה · המזבח גבוה על השלחן חצי אמה אולי כן היה גבוה על המנורה והיה כנגד הכרובים שהם פורשי' כנפי' · למעלה : וצפית · הזכיר גג על זה המזבח ולא כן במזבח הנחשת ובעבו' היותו מצופה זהב נקרא מזבח הזהב וככה השלחן הטהור כמו המנורה הטהורה :. על שתי צדיו · תוספת לבאר · וה"א בהמ' נוסף כי המלה מלעיל כאשר פירשתי : ועשית · הבדי' מצופים זהב כבדי הארון : ונתת · לפני הפרוכת : מחוץ · לפני הכפורת שיהיה כנגדה נתון : והקטיר · קטורת סמים עם בשמים אולי הסמים הם העיקר או להפריש בין שתי המרקחות כי האחד בשמים בלי סמים · ופי' בהטיבו לתקן הפתילה והשמן : ובהעלות · בעבור עלות להב הפתילה נקר' כן · והנה בהעלות פעל יוצא : קטורת תמיד · בעשותם עולות על כן הזכי' לדורותיכם : לא קטור' זרה · שאינג' כמתכונתה : וכפר אחת בשנה · בעשור לחדש השביעי · וטעם כפורי' על דם הפר ודם השעיר וזה חיוב כל שנה ואין צורך להזכיר דם פר המשיח או הצבור בחטאם כי אינם תמיד רק לפרקי' מעטים :

ברוך לעד שם אל נישא · עם ישראל כל טוב עשה : ולציר גלה פלא נכסה · תוך פרשת היא כי תשא :

החל לפרש כסף הכפורי' שהוא חיוב על כל אחד ולא היה נדבה והזכיר זה בעבור הכתוב למעלה כי אחת בשנה יעשה כפורים וכסף הכפורים גם כן יהיה אחת בשנה כאשר אפרש ואחר כן הכיור וכנו שלא יעשה מנדבת הצבו' רק ממראו' הצובאו' לבדם גם הזכיר שמן המשחה וקטרת הסמים כי הנשיאים לבדם הביאום ובהזכירו שמן המשחה הזכיר הכלים הנמשחים גם הזכיר האומן הגדול שהוא הרוקח ואשר יעשה מעלתו כל המשכן והוא בצלאל ואהליאב והזכי' השבת להזהירם בתחלה שלא יעשו ישראל מלאכת השם בשבת ואחר כן הזכיר תפלת משה לפני רדתו מן ההר והוצרך להזכיר מעשה העגל בתחלה לדעת למה התפלל ואח' כן הזכיר רדתו ושריפ' העגל ושובו אל ההר עוד להתפלל שנית בעדם והזכיר כעס משה להוציא אהלו ממחנה ישראל ויש אומרי' כי הכתוב יספר מה שהיה ואח' כן הזכיר כבוד משה שראה הכבוד ואחר כן נוהו שירד ויפסול לוחו' ויכתבם השם פעם שנית והזכיר התנאים שכרת ברית עם ישראל הם הכתובים בפרשת ואלה המשפטי' ואחר כן יזכיר כי קרן עור פניו ברדתו מההר ולוחות הברית בידו והגאון אמר כי כסף כפורים הוא חיוב על ישראל בכל שנה בין שיספרם מלכם או לא ישא מספרם וראיתו משאת משה במדבר ואמר כי ממנו יקריבו קרבנות הצבור ותקון הכיור ויעשו שמן משחה וקטרת הסמים גם יתן ממנו לסנהדרין וזה רמז בצלאל ואהליאב כי מנהג החושבים שהם בעלי סוד החשבון לכתוב באגרת הפרטים ובראש האגרות יכתבו הכלל הנחבר מן הפרטים י"א כי המגפה שהיתה בימי דוד בעבור שלא נתנו כפר נפשם ואם זה אמת היא תשובה על הגאון :
וטעם

בעל הטורים

בהמה ג' במס' לשאת אותו בהמה · אשר נתן יי' חכמה ותבונה בהמה · כי בהמ' שמן חלקו · וזהו שכתוב והחכמה תחיה בעליה · חכמה ותבונ' בהמה · כי בהמה שמן חלקו · ועו' שהיא מגדלתו ומרוממתו דכתיב לשאת אותו בהמה :

תשא

כי תשא סמך קרנותיו לכי תשא רמז למה שאמרו רמה קרנו של ישראל בכי תשא · וסמך יום הכפורים לכופר נפשו לומר שביום הכפורים צריך ליתן כופר נפשו כי אז כל העם במנין ועוברין לפניו ולכך נהגו לפסוק צדקה ביום הכפורים : תשא את ראש בני · ראשי תיבות עולה כמנין תר"ב שכך היו האלפים שש מאות אלף וב' אלפים · וכן בני ישראל עולה תר"ב : ונתנו · אם תקראנו למפרע גם כן ונתנו · לומר לך כל מה שאדם נותן לצדקה יחזור אליו ולא יחסר לו בשביל זה כלום : ג' פעמים ·

מ"ע ספורנו

מזבח מקטר קטרת · שיספיק בו מעט אש לקטרת בלבד ולא יצטרך להיות אלול ולמלאותו באדמ' כמו שהוצרך למזבח העולה לעשות האש תמיד על האדמה אבל היה האש בזה המזבח על צפויו שהיה של זהב ובהיות האש מועט לא הספיק לשרוף את גרם המזבח שהיה של עץ · ולא הוזכר זה המזבח עם שאר הכלים בפרשת תרומה כי לא היתה הכונה בו להשכין האל ית' בתוכנו כמו שהיה הענין בשאר הכלים באמרו ושכנתי בתוכם ככל אשר אני מראה אותך את תבנית המשכן ואת תבנית כל כליו גם לא היה ענינו להוריד מראה כבודו בבית כענין מעשה הקרבנו' באמרו ונועדתי שמה לבני ישראל וכן העיד משה רבינו באמרו זה הדבר אשר צוה יי' תעשו וירא אליכם כבוד יי' אבל היה ענין זה המזבח לכבד את האל ית' אחרי בואו לקבל ברצון עבודת עמו בקרבנות הבקר והערב ולשחר פניו במנחת קטרת על דרך הבו ליי' כבוד שמו שאו מנחה ובאו לפניו : שתי צלעותיו · פאות הגובה : שני צדיו · צדי הרוחב :

פרשת כי תשא

כי תשא ונתנו איש כופר נפשו · כי הכרת המנין באישי האדם הוא מצד ההשתנות הקורה באישיו מהויה והפסד וזה בסבת חטאם כאמרם (שבת פ' במה אשה יוצאה) אין מיתה בלא חטא ובכן כל מנין הוא מזכיר עון לכן יאות שיתן כל אחד כפר נפשו לכבוד האל ית' והוא רחום יכפר עון כאמר לכפר על נפשותיכם ולזה אמר העשיר לא ירבה והדל לא ימעיט · כי בזה לא נכר שוע לפני דל :
ועשית

חזקוני

ועשית מזבח מקטר קטרת לא הזכיר עד לאחר מזבח העולה לפי שהוצ' לומר לא תעלו עליו עולה ונסכ' ובכן משה הזכירו וישראל אחר למנורה וכן המעשה לפי שהוצ' לומר בהטיבו את הנרות בין הערבי' יקטירנה ואות' שבהעלות אהרן את הנרו' בין הערבי' יקטירנ' : וזר זהב סביב · לכסות את עוביו של לוח הגג לד' רוחותיו : לשאת אותו בהמ' · אותם שהיו נושאי' מזבח והכלי' היו הולכי' זה בפני זה דתרי גברי באמתא לא מסגו : לפני הפרכ' · באמצ' ההיכל : והקטיר עליו אהרן · לאו דוק' אהרן אשרי קטר' נעשית אף בכהן הדיוט מדתלה הכתו' קטרת בנרות כדכתי' בהטיבו את הנרו' יקטירנ' ומיכנו בנרו' שכן כשרו' אף בכהן הדיוט כדכתיב באהל מועד יערוך אותו אהרן ובניו : קטרת תמיד · כשיקריבו קרבנות לפיכך הזכיר בה לדורותיכ' : קטרת זרה · כל קטרת שאינ' באה משל צבור אפי' היא באה משל כהן היא נקראת קטרת זרה כשם שעשה נדב ואביהו שלקחו איש מחתתו ולכך נענשו · ד"א קטר' זרה שאינ' כמתכנתה : וכפר אהרן על קרנותיו אחת בשנה · אין לומר שלא היו הדמים נתונים על קרנותיו רק פעם אחת בשנה שהרי כתיב בפר כהן משיח ונתן מן הדם על קרנות מזבח קטרת הסמים וכן בפר העלם דבר של צבור אלא הכי קאמר מה שהכהן עושה על קרנותיו אחת בשנה דהיינו ביום הכפורים אותו מעשה קרויה כפר"ש : אחת בשנה יכפר עליו · אבל בכל שאר ימות השנה לא היו דמים נתונים עליו רק על קרנותיו :

שלימה סדרא דפרשת תצוה

כי תשא · בשנה השנית כדכתיב בפרשת במדבר בשנה השנית וגו' שאו את ראש כל עדת [illegible]

רלבג

וישם אל המצנפת אל מול פניו את ציץ הזהב נזר הקדש ויצקת על ראשו הנה היה יוצק משמן המשחה על ראשו מעט ומשחת אותו כבר יתבאר ששמן המשחה לא נעשה ממנו שיעור רב והוא היה לדורות לא נעשה זולתו ולא ימשה ולזה הוא מבואר שזאת המשיחה לא היה אלא בו רק מעט על שראש והיתה המשיחה שם כצורת כף יונית כמו שפיו מקובלים רז"ל מהנביאים שראו זאת המשיחה בעיניהם · ואת בניו תקריב ר"ל שיביאם בשער אהל מועד וזה אמנם היה בשנה השנית לצאתם מארץ מצרים או הוקם המשכן והיתה להם כהנה לחקת עולם ר"ל שאחר זה לא יצטרכו למו זה הפועל ליחדם להם כהנה אבל יהיו כניהם אחריה' לדורותם כלם כהני' ואולם לכהונה גדולה שנצרך משיחה וזה תמיד כי לא יתכן שיהיה בני הכהן הגדול כהנים גדולים כי לא יהיה שם כי אם כהן גדול אחד או ירצה כי נזאת הלבישה שהיתה להם כהונה תמיד לא כשלא יהיו לבושים אלה הבגדים כי או הם כמדרגת זרים לעבוד עבודתם · ומלאת יד אהרן ויד בניו · ר"ל שתמלא ידם ויכלם לעבוד ואת העבודה אשר יעבדו בה באלו הקרבנות שתקריב עליהם כי אחר זה יהיה להן רשות ויכולת לעבוד עבודתם והקרבת את הפר לפני אהל מועד הוא בחלק בשער אהל מועד שהיה בו מזבח העולה כי אותו החלק ממנו היה לפני אהל מועד לא מה שהיה ממנו לצדדי אהל מועד ולאחוריו · וסמך אהרן ובניו את ידיהם על ראש הפר · הנה הסמיכה היתה בשתי ידי' ועניינה היה להעיר על שהמטאי' בפרדו מהם ובאלו הושמו על זה הכ"מ והוא מבואר שהכונה בזה לא ישלם בסמיכה לבד אבל בתשובה ואמנם היה [illegible]

על קרנות המזבח ובעולה על המזבח סביב וזה כמנהג ככפל תמיד בתורה בזה האופן ולפי שמצאנו
בעולת העוף וחטאת העוף על קיר המזבח ידענו שאין הוריק' על המזבח או על קרנותיו אבל היא
על דפני המזבח · והנה דפני המזבח היו נחלקים לב' חלקים והחלק העליון הוא המתואר כשהוא
אל קרנו' המזבח כי הם היו בעליונו והחלק התחתון הוא המתואר כשהוא אצל המזבח ולזאת הסבה
ידמה שיהיה החלק במזבח כדי שיהיו קצת הדמי' למעלה וקצתם למטה והנה היה טובל אצבעו בדם
ונותן על קרן אחת בחצי העליון מהמזבח כי הקרנו' היו כלו שם ש ד' קרנו' נפרדו זו מזו ואול' הקרנו'
אשר בחצי התחתון היו כלות אל היסוד שמחבר אותם כלם · והנה היו בחטאת ארבע מתנות מתנה
אחת בכל קרן בתורה והיה על כל הזאה טבילה באצבעו להורות על הפרד אלו הקרנות · והנה
היה זה הענין מיוחד בחטאת לפי שהוא בא לכפר על החטאים הגדולים ושבת החטאים החומר
אשר יכלה ויפסד וישוב ליסודותיו שהם ד' כמו שהתבאר בטבעיות וכאלו היה זה הערה לעזוב אלו
הדברי' החומרים אשר סופם אל ההפסד · ואת כל הדם תשפוך אל יסוד המזבח · הנה זאת
השפיכה היתה אצל קרן מערבית דרומית כי הצד ההוא בארתהו התורה בהגשת המנחה וחטאת
העוף ועולות העוף כמו שהתבאר בספר ויקרא ושם התבאר הסבה בהיות זה הצד הנבחר ועוד כי
מפני שאצל הקרן ההוא היתה ההזא' האחרונה ראוי שישפכו שירי הדם ביסוד אשר בצד ההוא כי
הוא ראוי לזה כמו שאר חלקי היסוד ולא אין ראוי שיניחוהו לשפוך שירי הדם אל חלק אחר מהיסוד
והנה בקרן ההוא לא היה שם יסוד אבל היו שם נקבים יכנס בהם הדם כי לא יאות שיהיה זה
המקום הנכבד בטנוף וזוהמת הדם והנה היתה הכונה בזה להרחיק ישרא' מאכילת הדם ולזה היה
דם כל הקרבנות נשפך במזבח ולא הותר להם לאכול בשר במדבר אם לא בשיעשו מהב"ח ההוא
קרבן שלמים והיה המזבח אוכל החלב והדם בכללות עד שלא היה להם חלב ודם שיוכלו לאכלו כי
לרוב השתבכותם באכילת אלו המאכלים הנמאסים לבוסרי האמת לא יוכלו להפרד מזאת התכונה
הפחותה כי אם בזה האופן כמו שנבאר במה שיבא בנ"ה והנה היה בזה תועלת שני והוא להעיר
שישתמשו בדברים החמריי' לעבודת השם יתע' ולזה היתה שפיכת שאר הדם אצל חלק המערבי
שהוא כנגד קדש הקדשים ולפאת דרום שהוא הימין כאלו יעיר בזה אל שנשים מנהגו בפעולות
הגופיות אל הימין מהם שהוא המכוון והוא לעבודת השם יתע' והנה הקטיר מהפר המזבחה
החלבים שזכר ויותרת הכבד כי מנהג כל חטאת ושאר הפר עם עורו ועם פרשו נוה לשרוף חוץ
למחנה כמשפט חטאת הכהן שהיא נשרפת כמו שיתבאר הסבה במה שיבא · וזרקת על המזבח
סביב זאת הזריקה היתה למטה בחצי התחתון מהמזבח כמו שזכרנו במה שקדם והיה נותן שתי
מתנות בשתי זויות האלכסון באופן שתהיה כל מתנה מהם מתפשטת בשני הרוחות ובזה האופן
תהיה הזריקה סביב · ואת האיל תנתח לנתחיו הם נתחי הבהמה הראשונים אשר תחלק אליהם
הבהמה לא הנתחים שיתחלקו עליהם נתחי הבהמה וכבר יתבארו שו הנתחים איך הם במה שיבא
עם זכירת ענין העולה בפרשת ויקרא בנ"ה · ונתת על תנוך אזן אהרן וגו' הנה זה היה באופן
כריתת הברית וזה שקצת הדם נתן על אהרן ועל בניו באלו המקומות הנזכרים וקצתו על המזבח
והנה היתה זאת הנתינה באלו המקומות הנזכרים כי האוזן הוא כלי השמיעה והידים והרגלים
הם כלי העשיה כי ברגלים תהיה ההליכה ובידים תעשה העבודות וכאלו העירם בזה שישתדלו
לשמוע ולהבין הדברים אשר בהם ישיג השם יתע' וישתדלו לעשות אלו העבודו' אשר יישירום אל זה
ולזה היתה זאת ההזאה על האיברי' האלו אשר לפאת ימין והכרזה בזה שתהיה שמיעתם ועשיית'
ביותר נכחר שנדבדים לעבוד השם יתע' · ולקחת מן הדם אשר על המזבח · ר"ל הדם אצל המזבח
שזרק קצתו עליו ומהנשאר ממנו יקח משמן המשחה שיתבא' אחר זה אופן עשייתו והזה על אהרן
על בגדיו ועל בניו ועל בגדי בניו ועל זה האופן יקדשו הם ובגדיהם · ולקחת מן האיל החלב
האליה וגו' הנה זה האיל השני היה במדרגת שלמי' ולזה היה המזבח אוכל קצתו והבעלי' קצתו ·
והמקריב קצתו · וכבר יתבאר מהו האליה בענין הקרבנות ושוק הימין היה נאכל למזבח בזה
הקרבן שהוא כמו שלמי' ולא ימצא כן לזולתו והנה היתה הכונה בזה הענין בעצמו שכיון בנתינת
הדם על תנוך אזן הימנית ועל בהן היד הימנית ועל בהן רגל הימנית · ולזה נתן הסבה בזה
ואמר כי איל מלואים הוא רוצה לומר שבו ימלא את ידם לכהן ולשרת לפני יי' · ושמת הכל על כפי
אהרן וגומ' שהאמורים הנזכרי' והחלות הנזכרות ישים על כפי אהרן ועל כפי בניו · על כפי אהרן
לראשונה ואח"כ על כפי כל אחד מבניו ומשה היה משים ידיו תחת כפיהם ומניף להעיר כי משה
שהיה אמצעי ביניהם ובין השם יתע' יקרב אותם אל השם יתע' וכשו יקח זאת המנח' מידם באמצעו'
משה · ועניין זאת התנופה יתבאר בשלמות בפרשת צו והחזה הרים משה לשם יתע' והיה למשה
למנה שהיה כהן בזאת העבודה והוא אבי הכהונ' והמוליד אותם כי ממנו נסתעפה לאהרן ולבניו
כמו שנתבאר בזה המקום · וקדשת את חזה התנופ' וגומר · ידוע ממה שקדם כי שוק הימין מאיל
המלואים הוקטר המזבחה והנה הרצון בזה שהחזה והשוק נתקדש מזה האיל שהוא שלמי' באופן
שלא יאכלו אותם הבעלים והיה החזה והשוק משלמי ישראל לאהרן ולבניו לחק עולם כמו שנעשה
בזה האיל שהיה שלמים והנה לא היה החזה והשוק מאיל המלואי' למשה לפי שכבר הביא ההכרח
שיהיה השוק קרוב כמו שזכרנו ולפי שאמר לאהרן ולבניו למדנו שהכהן הגדול נוטל חלק בראש כי
הוא קודם לבניו וכן למדנו בענין העבודה שהוא קודם לבניו ממה שאמר יערוך אותו אהרן ובניו ·
ובגדי הקדש אשר לאהרן יהיו לבניו אחריו הם בגדי כ"ג שנזכרו במה שקדם והרצון באמרו יהיו
לבניו לאחד מבניו כי לא יהיה שם כי אם כ"ג אחד · למשחה בהם במשחה ובהם ימלאו ידם
לשרת בקדש שבעת ימים ילבשם הכהן תחתיו מבניו · למדנו מזה שהכהן הגדול כשהיו מקדשין
אותו היה לובש בגדי כ"ג ופושטן ולובשן למחר עד שימלאו לו שבעה ימים ובכל יום ויום מאלו הז'
ימים היה נמשח בשמן המשחה שנאמר ובגדי הקדש אשר לאהרן יהיו לבניו אחריו למשחה בהם
ואח"כ ביאר שבעת הימים ילבשם וזה לאות שכבר ימשח בהם באלו הז' הימים ולפי שכבר אמר
למשח' בהם למלא בהם את ידם למדנו מזה שכיון שתלבש אותם פעם אח' ונמשח אם עבד עבודתו
כשרה כי כמלאת ידו לשרת והנה בניו הם הכהני' ההדיוטים והנה יבחרו מהם היותר ראוי לכהונ'
גדולה · וראוי שתדע שאם היה בנו ראוי הנה הוא קודם לכל אדם כי המחזיק במעלה אין ראוי
לעשקה ממנו מה שהתמיד להיות ראוי לה ממנו · ובשלת את בשרו במקו' קדוש הוא העזרה · פתח
אהל מועד הוא חצר אהל מועד והוא לפנים מן הקלעים כמו שנתבאר במה שקדם · ואכלו אותם
אשר כופר בהם בעבור שזכר אהרן ובניו יאכלו בשר האיל והלחם אשר בסל שהיה במדרגת שלמי'
באלו הקרבנות זכר עם זה שאותן הקדשים אשר כופר בהם והם החטאת והאשם כי הם הבאים
לכפרה יאכלו ג"כ אהרן ובניו הוא מצות עשה ולמדו רבותינו מזה המקום שבאכילת הכהני' יתכפר
לבעלים · ובספרא למדו זה ממה שאמר ואותה נתן להם לשאת את עון העד' והנה התבאר הסבה
בזה בנ"ה בענין הקרבנות והנה אמרו למלא את ידם לקדש אותם שב אל מה שיהי' בו המאמר תחל'
והוא אמרו ואכל אהרן ובניו את בשר האיל וגו' וזאת האכילה תהיה למלא את ידם בדרך שיהיה
להם כח לשרת בקדש והנה הוכיחו רבותינו לבאר אמרו ואכלו אותם אשר כופר בהם בזה האופן
לפי שאם היה שב אל בשר האיל והלחם היה בזה המאמר כפל ומותר או תהיה הכונה בזה אמרו
למלא את ידם ולקדש אותם בעבור מלא ידם וקדושתם יאכלו אלו הקדשים ואמנם מי שאין ידו
מלאה בזה האופן והם מי שאינם כהנים לא יוכלו לאכול מאלו הקדשים ויהיה שב אל מה שאמר
ואכלו אותם אשר כפר שהם ותהיה הלמ"ד תמורת בעבור וכמוהו ימצאו רבים בלשוננו והנה הרצון
באמרו וזר לא יאכל כי קדש הם מי שאינו כהן שהוא זר אצל כהונה ופר חטאת תעשה ליום על
הכפורים · ר"ל בכל יום משבעת ימי המלואים כי בכל יום יעשה כמו אלו הקרבנות שזכר בזאת
הפרשה · והנה זכר החטאת לפי שכבר יחשב שלא יצטרכו לפר החטאת כי אם ביום הראשון ובו
תשלם להם הכפורת ולזה זכר שבכל יום ויום יקריבו פר החטאת · וחטאת על המזבח · ר"ל שיזה
מדמו עליו · ומשחת אותו לקדשו · זאת המשיחה היא משמן המשחה והוא כמו כי יוכי · כל
הנוגע במזבח יקדש · רוצה לומר ממה שיהיה נוגע במזבח יקדש · רוצה לומר מה שדרכו שיהיה
נוגע במזבח והם הדברים הראוים לו כי הם המתוארים בזה התואר ובא להרבות מה שהיה מהם
נפסל משבא לעזרה כמו טמא ויוצא ולן וכיוצא בהם ואין ראוי שיובן שיהיה הרצון שיקדש הנוגע
במזבח ממה שלא היה ראוי לו כלל כגון בהמה טמאה או בעל מום ומה שידמה להם כי אין זה ממה

שדרכו שיתואר שיהיה נוגע במזבח כי הוא איננו ראוי לו כלל וראוי שלא יעלם ממנו הסבה בסדור
אשר באלו הקרבנות וזה כי החטאת היה קרב ראשונה לכפרה וחלב מועט ממנו היה קרב לשם
יתע' כי הבעלים בלתי ראוים שיקח השם יתע' מהם מנחה ודורון ואחר שנתכפר להם יקריבו עולה
שהיא כלה לשם יתע' להורות שהם מתקרבים לעבודת השם יתע' ואחר העולה יבא הקרבן שהוא
במדרגת השלמים שקצתו קרב לשם יתע' וקצתו לכהנים וקצתו לבעלים להורות שהם באהבה עם
השם יתע' עד שיאכלו יחד על שלחן אחד · וזה אשר תעשה על המזבח · רוצה לומר ממה שיעשה
בו תמיד ואולם הדברים אשר יעשו עליו לעתי' מה מהסבה יתבארו במה שיבא · בין הערבים ·
ר"ל בין שני הערבים והוא חצי היום והנה היתה עשייתו מחצי היום ואילך עד שקיעת השמש ולפי
שאמר ואת הכבש השני תעשה בין הערבים למדנו שאין מחנכין את המזבח אלא בתמיד של שחר
כדי שיהיה תמיד של בין הערבים אף על פי שלא נעשה תמיד של שחר ביום ההוא שהרי הוא שני
אצל המזבח · בשמן כתית · ר"ל שכותשין הזתים ונותנין אותו בסל והשמן היוצא הוא שמן כתית
והנה זה התנאי איננו לעכב שא למנו' וזה יתבאר ממה שאומר והוא שכבר נאמר בענין שמן המנור'
כתית למאור למדנו מזה כי למאור לבד יצטרך כתית לא למנחות · ועוד שבשאר המנחות לא זכרה
התורה זה התנאי כמו המנחות הנזכרות בפרשת פנחס בענין המנחות הבאות עם המוספין וזה
לאות כי לא תקפיד התורה בענין השמן הבא עם המנחות שיהי' כתית והנה הענין בעצמו יחויב
זה כי למנורה ראוי שתקפיד התורה שיהיה שמן כתית כדי שיהיה נאות להעלות נר תמיד · ואולם
השמן הבא עם המנחות לא היו משתמשין בו בדבר יצטרך להקפיד בו שיהיה כתית וזה מבואר
מאד · רובע ההין · היא ג' לוגין · לריח ניחוח אשה ליי' · אחשוב שהרצון בזה שריח החוזק
לעורר המקריב הקרבן להתבונן בענין הקרבנות האלו למה היו כדי שיגיע בהם התועלת המכוון
והיא הגעת הנבואה למי שהיה מהכהנים ראוי לה כמו שהיו הפעמוני' במעיל האפוד לזאת הסב'
כמו שזכרנו במה שקדם וכבר ביארנו איך יהיה מבוא בענין הקרבנו' האו להגעת הנבואה בפרשת
כח · פתח אהל מועד · הוא העזרה כמו שקדם · לפני יי' אשר אועד לכם שמה לדבר אליך שם ·
הוא קדש הקדשי' אשר היה מעיר אל ענין הגעת הנבואה כמו שקדם ומשם היה נראה רושם מוחש
בהגיע הנבואה למשה כמו ענן ומה שידמה לו להורו' על הכונה במה שהיה שם שעם הוראתו על
מציאות ההורות הנבדלת היה מורה על שפע האלהי אשר בו תהיה הנבואה והנה זכר זה בזה
המקום להורות על שעקר הכונה בענין הקרבנות הוא להגיע הנבואה · ונקדש בכבודי · ר"ל שם
יראה כבודי · ושכנתי בתוך בני ישראל · רוצה לומר שתדבק בהם השגחתי במה שיקנו מהשלמות
בסבת המשכן והעבודה הנעשת בו והיה להם לאלהים להצילם מהרעות הנכונות לבא עליה' מצד
מערכת הככבים באמצעות ההודעה אשר תבא להם בהם מצד הנבואה ואז יתבאר להם בראותם
השגחתי הדבקה בהם כי אני יי' אלהים אשר הוצאתי אותם מארץ מצרים על צד ההשגח' הפרטית
ועשית מזבח מקטר קטרת · זה המזבח הוא מזבח פנימי ויקטירו בו קטרת הסמים בבקר ובין
הערבים בעת הקרבת התמידין ואז ידליקו המנורה ג"כ ומקומו היה בין השלחן הזהב והמנורה
משוך בין שניהם לחוץ וכבר זכרנו הסבה במה שקדם והנה יתבאר במה שיבא תואר קטרת הסמי'
אשר יקטירו בו · ממנו קרנותיו · בעבור שהמזבח מורה על ענין ההפסד כמו שקדם וההפסד
יהיה מצד החומר אשר הוא חלק מורכב כשיפרדו יסודותיו וישובו לענייני' הראשון הנה רצה שיהיו
בו ד' קרנות כמספר היסודות שיהיו ממנו כי מהם נהיה המורכב והנה היה מכוון כנגד ארון
העדות כי זה המזבח יורה על ההפסד האדם ושובו ליסודותיו ושובו כמשו אל האלהים אשר נתנה
ולזה לא היה נעשה בו כי אם הקטרת קטרת הסמים ולזאת הסבה היו משימים בו מעלה עשן
להעיר על עליית הנפש אל התחלתה בעת הפרדה מהחומר · בהטיבו את הנרו' · ר"ל בהדלקתו
הנרות כי ככה ידליק אותם בבקר ובערב ולפי שסמך ענין הקטרת להדלקת הנרות למדנו שאין
מחנכין מזבח הזהב אלא בקטרת של בין הערבים כמו שאין מחנכין את המנורה אלא בנרות של
בין הערבים והענין הזה יתבאר במנורה ממה שאומר והוא שכבר אמר במנורה יערוך אותו אהרן
ובניו מערב ועד בקר למדנו שהדלקת הערב הוא השרש וממנו תהיה ההתחלה ועוד שהכתוב קרא
הדלקת הבקר הטבה והדלקת הערב העלה וההטבה לא תהיה כי אם בנרות שדלקו וזה מבואר
בנפשו ולפי שבא זה בלשון הטבה לא היו מדליקין אותם יחד בבקר אבל היו מדליקין אותם יחד
בערב אבל היו מדליקין קצתם פעם אחד וקצתם בפעם אחרת כמו שנזכר במסכת תמיד לא תעלו
עליו קטורת זרה זולת הקטורת אשר יתבאר ענינה במה שיבא ולא עולה ומנחה ושאר הקרבנות
כי זה המזבח לא ישמש זולתי להקטרת הקטורת והיא מצות לא תעשה · ונסך לא תסכו עליו · רוצה
לומר שלא ינסכו עליו יין או שמן כמו הענין במזבח החיצון והיא ג"כ מצות לא תעש' לפי דעתי אך
הרב המורה לא מנאה ודעתו רחבה מדעתנו · וכפר אהרן על קרנותיו אחת בשנה · רוצ' לומר
שיזה בהם ביום הכפורים כמו שיתבאר בפרשת אחרי מות והנה לא זכר עשיית מזבח הפנימי עם
עשיית השלחן והמנורה אך המתין לזכור עשייתו עם זכירתו עשיית מזבח החיצון להורות שאלו שתי
המזבחות יכוון בהם כוונה אחת בעינה כי שניהם מורי' על ההפסדים אלא שמזבח הפנימי מורה
על הפסד האדם אשר ישאר ממנו דבר בלתי נפסד והוא הנפש ולזה היה מיוחד ענייננו
להקטרת הקטרת כמו שזכרנו והנה הסבה בזה זכרנוה עם זכירתנו ענין המנורה ושלחן הזהב ולפי
שההויה יותר נכבדת מכל המורכבים זולתי האדם היה שלא יתחנך מזבח החיצון כי אם בתמיד של
שחר כי טבע היום הוא נאות להויה כמו שיתבאר למי שעיין בטבעיות · ולפי שההפסד באדם
שהשלים נפשו יותר נכבד לו מההויה היה שלא יתחנך מזבח הזהב כי אם בקטרת שבין הערבים כי
טבע הלילה הוא נאות להפסד ואמנם היה זה כן כי ההויה הוא באדם לזה התכלית בהפך הענין
בשאר המורכבים וכן הענין בהדלקת המנורה כי היא תורה על ענין השגת שלמו' האדם באמצעו'
כלי הנפש המרגשת עד שכלותיה יאירו מזה לצד הכרובים · וראוי שתדע כי ארון העדות היה
לפאת מערב כדי להרחיק מכתיבת האלהות לשמש כמו שטעו הרבה מהתועי' הקודמים וזה כי
בהשתחויתם אל היכל השם בבקר יהיו אחוריהם לשמש בעת שחיטתם תמיד של שחר ותמיד של בין
הערבים וסמכו זה למה שאמר פנים ליום ר"ל לנגד היום אשר סבתו השמש ולזה היה נשחט תמיד
של שחר בעזרה בקרן צפונית מערבית ותמיד של בין הערבים בקרן צפונית מזרחית ולזאת הסבה
כונו גם כן שיהיה המדליק את המערכה בבקר באופן שיהיו אחוריו לצד מזרח כמו שנזכר בנ"ה
במה שיבא והנה התועלות המגיעות ממה שנכלל באלו הפרשיות התבארו מדברינו במה שקדם

פרשת כי תשא

כי תשא את ראש בני וגו' עד ועשית כיור נחשת:

באור המלות וקצת דברי הפרשה:

כי תשא את ראש · הרצון בו כאשר תמנה כי המונה מרים הפרטים ומעלה אותם
כלל אחד עליון והנה מצאנו שהמספר סבת הנגף במה שנזכר מענין דוד
בצוותו ליואב שר הצבא למנות ישראל ולא ידענו סבת זה הענין בשלמות וידמה שיהיה זה הענין
שב אל עין הרע והסבה בהיזק הנמצא בו לפי מה שאחשוב כי כבר יותכו ויצאו מהעין קצת אדים
והמותרי' אשר ידחה הטבע עד שכבר ספר הפילוסוף כי המראה החדשה אם תסתכל בה האשה
בעת וסתה יראה בה כתם דם ישאר רשומו בה זמן מוחש ואלו האדים יתכן שימיתו קצת האנשים
בהיותם ארסים להם ולקלות הפעלותם מהם וזאת היא מה שאחשוב סבת הנגף המגיע מהמספר
ושימותו קצת האנשים הנמנים מזולת קצת מפני החלוף אשר בטב' במקבלים המתפעלי' מזה והוא
מבואר שהעין הוא האבר שיזק יותר מפני זאת הסבה הארסית ויביא באמצעותו ההיזק אל
המות מצד היותו שכן לו ולזה תמצא שלא היו מקפידים אם היו הדברים הנמנים חלק מהאנשים
כשו תאמר אצבעותיהם כי האברי' ההם אין בטבעם שיזיקו בזה הפעל תמצא זה במה שהיו עושי'
בהפילם גורל מי יעשה אחת אחת מהעבודות הנעשות במקדש לפי מה שהתבאר במסכת יומא
שכבר היה מוציא כל אחד מהם אצבע והיו מונין כל האצבעות ולא היו חוששין בו כי הסכנה כלא

היא

רש"י

ולא יהיה בהם נגף · שהמנין שולט בו עין הרע והדבר בא עליהם כמו שמצינו בימי דוד : זה יתנו · הראה לו כמין מטבע של אש ומשקלה מחצית השקל ואמר לו כזה יתנו : העובר על הפקודים · דרך המונין מעבירין את הנמנין זה אחר זה וכן כל אשר יעבור תחת השבט וכן תעבורנה הצאן על ידי מונה : מחצית השקל בשקל הקדש · במשקל השקל שקבעתי לך לשקול בו שקלי הקדש כגון שקלים האמורין בפרשת ערכין ושדה אחוזה : עשרים גרה השקל · עכשיו פירש לך כמה הוא : גרה · לשון מעה וכן בשמואל יבא להשתחוות לו לאגורת כסף ולככר לחם : עשרים גרה השקל · הסלע שהשקל ארבעה זוזי' והזוז מתחלתו חמש מעות אלא בא והוסיפו עליו שתות והעלוהו לשש מעה כסף ומחצית השקל הזה שאמרתי לך יתנו תרומה ליי' : מבן עשרי' שנה ומעלה · למדך כאן שאין פחות מבן עשרים יוצא לצבא ונמנה בכלל אנשי' : לכפר על נפשותיכם · שלא תנגפו ע"י מנין · דבר אחר לכפר על נפשותיכם לפי שרמז להם כאן ג' תרומות שנכתב כאן תרומת יי' שלש פעמים אחת תרומת אדנים שמנאן כשהתחילו בנדב' המשכן שנתנו כל אחד ואחד מחצי' השקל ועלה למאת הככר שנאמר כסף פקודי העדה מאת ככר ומהן נעשו האדנים שנאמר ויהי מאת ככר הכסף וגו' והשני' אף היא ע"י מנין שמנאן משהוק' המשכן הוא המנין האמו' בתחלת חומש הפקדי' באח' לחדש השני בשנה הב' ונתנו כל אחד מחצי' השקל והן לקנות מהן קרבנות צבור של כל שנה ושנה והושוו בהם עניים ועשירים ועל אותה תרומ' נאמר לכפר על נפשותיכ' שהקרבנות לכפרה הם באין והשלישית היא תרומת המשכן כמו שנא' כל מרים תרומת כסף ונחושת ולא היתה יד כלם שוה בה אלא איש איש מה שנדבו לבו : ונת' אותו על עבוד' אוהל מוע' · למדת שנצטוו' למנותם בתחלת נדבת המשכן אחר מעש' העגל מפני שנתנה בהם מגפה כמו שנאמר ויגוף יי' את העם משל לצאן החביבה על בעליה שנפל בה דבר ומשפסק אמר לרועה בבקש' מתוך מנה את צאני ודע כמה נותרו בה להודיעו שהיא חביבה עליו ואי אפשר לומר שהמנין הזה הוא האמור בחומש הפקודים שהרי נאמר בו באחד לחדש השני והמשכן הוקם בא' לחדש הראשון שנא' ביום החדש הראשון באחד לחדש תקים וגו' ומהמנין הזה נעשו האדנים משקלים שלו שנאמר ויהי מאת ככר כסף לצקת וגו' הא למדת שתים היו אחת בתחלת נדבתן אחר יום הכפורים בשנה ראשונה ואחת בשנה שנייה באייר משהוקם המשכן ואם תאמר וכי אפשר שבשניהם היו ישראל שוים ו' מאות אלף ושלשת אלפים וחמש מאות וחמשים שהרי בכסף פקודי העדה נאמר כן ובחומש הפקודים אף בו נאמר כן ויהיו כל הפקודים ו' מאות אלף ושלשת אלפים וחמש מאות וחמשים והלא בשתי שנים היו ואי אפשר שלא היו בשעת מנין הראשון בני תשע עשרה שנה שלא נמנו ובשנייה נעשו בני עשרים תשובה לדבר אבל שנות האנשים בשנה אחת נמנו אבל למנין יציאת מצרים היו שתי שני' לפי שליציאת מצרים מונין מניסן כמו ששנינו במסכת ראש השנה ונבנה המשכן בראשונה והוקם בשנייה שנתחדשה שנה באחד בניסן אבל שנות האנשים מנויין למנין שנות עולם המתחילין מתשרי נמצאו שניהם המנינים בשנה אחת המנין האחד היה בתשרי לאחר יום הכפורים שנתרצה המקום לישראל לסלוח להם ונצטוו על המשכן והשני באחד באייר : על עבודת אהל מועד · הן האדנים שנעשו בו . כיור כמין דוד גדולה ולה דדים המריקים בפיהם מים : וכנו · כתרגומו בסיסיה מושב מתוקן לכיור : ובין המזבח · מזבח העולה שכתוב בו שהוא לפני פתח אהל מועד והיה הכיור משוך קמעא ועומד כנגד אויר שבין המזבח והמשכן ואינו מפסיק כלל בנתים משום שנאמר ואת מזבח העולה שם פתח אהל מועד כלומר מזבח לפני אהל מועד ואין כיור לפני אהל מועד הא כיצד משוך קימעא כלפי הדרום כך שנויה בזבחים : את ידיהם ואת רגליהם · בבת אחת היה מקדש ידיו ורגליו וכך שנינו בזבחים כיצד קידוש ידים ורגלים מניח ידו הימנית על גבי רגלו הימנית וידו השמאלית על גבי רגלו השמאלית ומקדש : בבאם אל אהל מועד · להקטיר שחרית ובין הערבים קטרת או להזות מדם פר כהן המשיח ושעירי ע"א : ולא ימותו · הא אם לא רחצו ימותו שבתורה נאמרו כללות ומכלל לאו אתה שומע הן : אל המזבח · החיצון שאין כאן ביאת אהל מועד אלא בחצר : ולא ימותו · לחייב מיתה על המשמש במזבח ואינו רוחץ ידים ורגלים שהמיתה הראשונה לא שמענו אלא על הנכנס להיכל :

תורה

בפקד אתם ולא יהיה בהם נגף בפקד אתם : זה יתנו כל העבר על הפקדים מחצית השקל בשקל הקדש עשרים גרה השקל מחצית השקל תרומה ליהוה : כל העבר על הפקדים מבן עשרים שנה ומעלה יתן תרומת יהוה : העשיר לא ירבה והדל לא ימעיט ממחצית השקל לתת את תרומת יהוה לכפר על נפשתיכם : ולקחת את כסף הכפרים מאת בני ישראל ונתת אתו על עבדת אהל מועד והיה לבני ישראל לזכרון לפני יהוה לכפר על נפשתיכם : פ

וידבר יהוה אל משה לאמר : ועשית כיור נחשת וכנו נחשת לרחצה ונתת אתו בין אהל מועד ובין המזבח ונתת שמה מים : ורחצו אהרן ובניו ממנו את ידיהם ואת רגליהם : בבאם אל אהל מועד ירחצו מים ולא ימתו או בגשתם אל המזבח לשרת להקטיר אשה ליהוה : ורחצו ידיהם ורגליהם ולא ימתו והיתה להם חק עולם לו ולזרעו לדרתם : פ

וידבר יהוה אל משה לאמר : ואתה

אונקלוס

כד תמני יתהון ולא יהי בהון מותא כד תמני יתהון : דין יתנון כל דעבר על מניניא פלגות סלעא בסלעי קודשא עשרין מעין סלעא פלגות סלעא אפרשותא קדם יי : כל דעבר על מניניא מבר עשרין שנין ולעילא יתן אפרשותא קדם יי : דעתיר לא יסגי ודמסכן לא יזער מפלגות סלעא למיתן ית אפרשותא קדם יי לכפרא על נפשתיכון : ותסב ית כספא דכיפוריא מן בני ישראל ותתן יתיה על פולחן משכן זמנא ויהי לבני ישראל לדכרנא קדם יי לכפרא על נפשתיכון : ומליל יי עם משה למימר : ותעביד כיורא דנחשא ובסיסיה דנחשא לקדוש ותתן יתיה בין משכן זמנא ובין מדבחא ותתן תמן מיא : ויקדשון אהרן ובנוהי מיניה ית ידיהון וית ריגליהון : במיעלהון למשכן זמנא יקדשון מיא ולא ימותון או במקרבהון למדבחא לשמשא לאסקא קורבנא קדם יי : ויקדשון ידיהון וריגליהון ולא ימותון ותהי להון קים עלם ליה ולבנוהי לדריהון : ומליל יי עם משה למימר : ואת

אבן עזרא

וטעם בפקוד אותם כי אם לא יתנו כפרם ברגע הפקידם אז יבא הנגף ויפת את אם לא יתנו כפרם בצאת למלחמה ויסופרו ינגפו לפני האויב : זה · השיעור כמו וזה אשר תעש' אותו · וטעם כל העובר שעברו משכותם עשרי' והם כמו שלשה שבועות שני' אז הוא האדם תמים דעת גם גופו לא יגבה עוד בקומה ושה הגלות גרגרות חרוב הם : כל הפקודי' · הפעולי' : העשיר · הזכיר טעם לא ירב' ולא ימעיט כי כפר נפש הוא : ולקחת · זה מפורש בפרשת אלה פקודי כי המשכן איננו עומד רק על כסף הכפורים זכרון לבני ישראל : וידבר · תחלת פרשה הוא : ועשית כנו · כמו מכונתו והעד מכונת שלמה והנ' בעבור שהו' כתו' בין אהל מועד ובין המזבח לאות כי המזבח איננו סמוך אל פתח האהל רק הוא קרוב אליו והנה באמצע לנכח מזבח הקטר' והיה הכיור בין האהל ובין המזבח נוטה לאחד הצדדי' ולא הזכירו הכתוב כי על דרך הסברא אין הדעת נוטה להיות הכיור נכח מזבח הקטר' שהוא לנכח מקום הכפרת : ורחצו · הזכיר לורך הכיור בעבור המשרתים שהם אהרן ובניו ודורותיהם ולא הזכיר משה עתה כי הוא לבדו יעשה כן כל ימי היותו חי אבל הזכיר זה בשעת מעשה : בבאם ירחצו מים · הטעם רחיצת מים כי ידיהם ורגליהם הם הפעולים וכמוהו רבים : ורחצו · פעם אחרת שיעשו כן תמיד או הזכי' זה כי אם לא יעשו כן הם בני מות : וידבר · פרשה בפני עצמה · ואתה

בעל הטורים

ג' פעמים פקודים בפסוק וג' פעמים מחצית השקל בפרש' וג"פ כופר נפשו · וג"פ לכפר וג' פעמים בני ישראל לכפר על ג' דברים · על המלחמה ורעב · ודבר · וכן אמ' גד החוזה לדוד כשמנ' את ישראל ג' אני נוטל עליך : זה יתנו כל העובר על · בגימט' זה היה כמין מטבע של אש זה יתנו כמנין זה פירוש י"ב שבטים יתנו · להוציא למ"ד שבט לוי לא נמנו : עשרים · בגי' עשיר ודל שהיו כלם שוים בזה : שקל · בגימט' נפש שבא לכפר על הנפש : מבן עשרים שנה · סופי תיבות המן שבא להכריע שקלים של המן : שנה ומעל' · בגימט' לעונשים : עשרים שנה ומעלה · ר"ת עשו · ואתן אדם תחתיך : והיה לבני ישראל לזכרון · חסר וי"ו · על שני כתפיו לזכרון מלא וי"ו שלא היו לזכרון אלא בעודם על כתפיו · אבל כל זמן שהיו קיימין ועומדין לא היו לזכרון : ועשית כיור · סמך כיור לפרשת שקלי' לומר שהגשמים נעצרים בשביל פוסקי צדקה ואינן נותנין : לרחצה · ד' במסו' שכל כיור שאינו מחזיק כדי שירחצו ממנו ארבעה כהנים כאחד אינו כיור : הכפורים · ב' במ' ולקחת את כסף הכפורי' · ומדם חטאת הכפורים אחת בשנה יכפר · וגם זה רמז לפסיק צדקה ביה"ה : קדש הוא קדש יהיה לכם · בגימט' למלכות בית דוד :

קח

אמרי נועם

כי תשא

כל העובר על הפקודים במנחות ים מחלוקו' אעובר בים ואפי' לוים היינו דוקא לקרבנות אבל לאדנים לא נתנו כדכתי' וכסף פקודי העדה וגו' וכך היה מניים של ישראל : לכפר כל זמן שהיה המשכן קיים שהיו האדנים נעשים מכסף הכפורים ולא ישלוט בהם דבר · אבל בימי דוד שבטל שלט בהם הנגף :

מ"ע ספורנו

ועשית כיור · גם זה הכלי לא הוזכר למעלה עם שאר הכלים כי לא היתה הכונה בו להשכין שכינה במקדש כענין הכונה באותם הכלים כמבואר למעלה אבל היתה מכוונה להכין את הכהנים לעבודתם : ושמן

חזקוני

רלב"ג

רשי

בשמים ראש · חשובי': וקנמון בשם · לפי שהקנמון קליפת עץ הוא יש שהוא טוב ויש בו ריח טוב וטעם ויש שאינו אלא כעץ לכך הוצרך לומר קנמן בשם מן הטוב: מחציתו חמשי' ומאתים · מחצית הבאתו תהא חמשי' ומאתים נמצא כלו חמש מאות כמו שעור מר דרור א"כ למה נאמר בו חצאין גזרת הכתוב היא להביאו לחצאין להרבות בו ב' הכרעו' שאין שוקלין עין בעין וכך שנויה בכריתו': וקנ' בשם · קנה של בשם לפי שיש קנים שאינה של בשם הוצרך לומר בשם: חמשים ומאתים · סך משקל כולו: וקדה · שם שרש עשב ובלשון חכמים קליעה: הין · שנים עשר לוגין ונחלקו בו חכמי ישראל רבי מאיר אומר בו שלקו את העקרין אמר לו ר' יהודה והלא לסוך את העקרין אינו ספק אלא שרפום במים שלא יבלעו את השמן ואח"כ הציף עליהם השמן עד שקלט הריח וקפחו לשמן מעל העקרי': רקח מרקחת · רקח שם דבר הוא והטעם מוכיח שהוא למעלה והרי הו' כמו רקח רגע ואינו כמו רוגע הים וכמו רוקע הארץ שהטע' למטה וכל דבר המעורב בחבירו עד שזה קופח מזה או ריח או טעם קרוי מרקח': רקח מרקחת · רקח העשוי ע"י אומנו' ותערובת: מעשה רוקח · שם האומן בדבר: ומשחת בו · כל המשיחו' כמין כ"י חוץ משל מלכי' שהן כמין נזר: וקדשת אותם · משיחה זו מקדשת' להיות קדש קדשים ומה היא קדושתם כל הנוגע וגו' כל הראוי לכלי שרת משנכנס לתוכו קדוש קדושת הגוף ליפסל ביוצא ולינה וטבול יום ואינו נפדה לצאת לחולין אבל דבר שאינו ראוי להם אין מקדשן ושנויה היא משנ' שלימה אבל מזבח מתוך שנ' כל הנוגע במזבח יקדש שומע אני בין ראוי בין שאינו ראוי ת"ל כבשי' מה כבשים ראויי' אף כל ראוי כל משיחת משכן וכהני' ומלכים מתורגם לשון רבוי לפי שאין צורך משיחתן אלא לגדול' כי כן יסד המלך שזה חנוך גדולתן ושא' משיחו' כגון רקיקין משוחי' ראשית שמני' ימשחו לשון ארמי' בהן כלשון עברית: לדרותיכם · מכאן למדו רבותינו לומר שכולו קיים לעתיד לבא: זה · בגימט' תריסר לוגין הוו: לא ייסך · בשני יו"דין לשון לא יפעל כמו למען ייטב לך: על בשר אדם לא ייסך · מן השמן הזה עצמו: ובמתכנתו לא תעשו כמוהו · בסכום סמניו: לא תעשו · אחר כמוהו במשקל סמנין הללו לפי מדת הין שמן אבל אם פחת או רבה שממנין לפי מדת הין שמן מותר ואף העשוי במתכנתו של זה אין הסך ממנו חייב אלא הרוקחו: מתכנתו · לשון חשבון כמו מתכנת הלבני' וכן במתכנתה של קטר': ואשר יתן ממנו · מאותו של משה: על זר · שאינו צורך כהונ' ומלכות: נטף הוא צרי ועל שאינו אלא שרף הנוטף מעצי הקטף קרוי נטף ובלע"ז גומ"א והצרי קורין לו טרי"אקה: שחלת · שורש בשם חלק ומזהיר כצפורן ובלשון המשנה קרוי צפורן וזהו שתרגם אונקלוס וטופרא: חלבנה · בשם שריחו רע וקורים לו גלב"נה ומנאה הכתוב בין סמני הקטרת ללמדנו שלא יקל בעינינו לצרף עמנו באגודת תעניותינו ותפילותינו את פושעי ישראל שיהו נמנים עמנו: סמים · אחרים: ולבונה זכה · מכאן למדו רבותינו י"א סמנים נאמרו לו למשה בסיני מעוט סמי' שני': נטף ושחלת וחלבנה · ג' הרי ה': סמים · לרבות עוד כמו אלו הרי י' ולבונה הרי י"א ואלו הן הצרי והצפורן החלבנה והלבונה מר וקציעה שבלת נרד וכרכם הרי ח' שהשבולת נרד אחד שהנרד דומה לשבלת הקשט והקלופה והקנמון הרי י"א בורית כרשינה אינו נקטר אלא בו שפין את הצפורן ללבונה שתהא נאה:

תשא

ואתה קח לך בשמים ראש מר דרור
חמש מאות וקנמן בשם מחציתו
חמשים ומאתים וקנה בשם חמשים
כה ומאתים: וקדה חמש מאות בשקל
הקדש ושמן זית הין: ועשית אתו
שמן משחת קדש רקח מרקחת
מעשה רקח שמן משחת קדש יהיה:
ומשחת בו את אהל מועד ואת ארון
העדת: ואת השלחן ואת כל כליו
ואת המנרה ואת כליה ואת מזבח
הקטרת: ואת מזבח העלה ואת כל
ל כליו ואת הכיר ואת כנו: וקדשת
אתם והיו קדש קדשים כל הנגע
בהם יקדש: ואת אהרן ואת בניו
תמשח וקדשת אתם לכהן לי:
ואל בני ישראל תדבר לאמר שמן
משחת קדש יהיה זה לי לדרתיכם:
על בשר אדם לא ייסך ובמתכנתו
לא תעשו כמהו קדש הוא קדש יהיה
לכם: איש אשר ירקח כמהו ואשר
יתן ממנו על זר ונכרת מעמיו:
ס ויאמר
לה יהוה אל משה קח לך סמים נטף
ושחלת וחלבנה סמים ולבנה זכה
בד

ואת סב לך בוסמין רישא מירא דכיא מתקל חמש מאה וקנמן בשם פלגותיה מתקל מאתן וחמשין וקנה בוסמא מתקל מאתן וחמשין: וקציעתא מתקל חמש מאה בסילעי קודשא ומשח זיתא מלא הינא: ותעביד יתיה משח רבות קודשא בוסם מבסם עובד בוסמנו משח רבות קודשא יהא: ותרבי ביה ית משכן זימנא וית ארונא דסהדותא: וית פתורא וית כל מנוהי וית מנרתא וית מנהא וית מדבחא דקטורת בוסמיא: וית מדבחא דעלתא וית כל מנוהי וית כיורא וית בסיסיה: ותקדש יתהון ויהון קודש קודשיא כל דיקרב בהון יתקדש: וית אהרן וית בנוהי תרבי ותקדש יתהון לשמשא קדמי: ועם בני ישראל תמליל למימר משח רבות קודשא יהי דין לי לדריכון: על בסרא דאנשא לא יתסך ובדמותיה לא תעבדון כותיה קודשא הוא קודשא יהי לכון: גבר דיבסם דכותיה ודי יתן מיניה על חילוני וישתיצי מעמיה: ואמר יי למשה סב לך בוסמין נטופא וטופרא וחלבנתא בוסמין ולבונתא דכיתא מתקל

מר המר ז' חס' וסי' בשמים ראש · קנה וקנמון · מקטרת מר ולבונה · מר ואהלות · צרור המור · נפתי משכבי · ששה חדשים בשמן המר: ארון העדת י"ב וסי' ונועדתי לך שם · והבדילה הפרכת לכם · ונתת את הכפרת · ונתת אותו לפני הפרכת · ומשחת בו את אהל מועד · את ארון העדות · ר"פ · ושמת שם את ארון העדות וסכת · ונתת את מזבח הזהב · ויבא את הארן · ובא אהרן ובניו בנסע · ובבא משה אל אהל · צוה את הכהנים: קדמ' ואת השלחן ואת כל כליו · תניין ואת השלחן ואת כליו · תליתא דויבאו את המשכן את השלחן את כליו · העדת כול' חס' במ"ח מ"ל וסי' מצויין בסדר אחרי מות: ואת השלחן ג' וסי' ואת השלחן ואת כל כליו · דואתה קח לך בשמי' · ואת השלחן ואת כליו דראה קראתי · ויעש שלמה את כל הכלי' אשר בית יי' · דמלכים: ואת הכיר ג' וסי' ואת מזבח העלה · דכי תשא · וחברו · ויז ממנו על המזבח: ואל בני ישראל תדבר לאמר ד' וסי' שמן משחת קדש יהיה · קחו שעיר עזים · איש איש כי יקלל אלהיו · איש כי ימות ובן אין לו: איש י' ר"פ בתורה וב' באיוב וסי' נמסר ריש איוב: זכה ג' וסי' סמים ולבנה זכה · ונתת על המערכת · ותפלתי זכה:

אבן עזרא

ואתה קח לך · כדרך לך לך וקחו לכם צאן ועל דרך הפשט כמוהו עשה לך שרף גם פסל לך כי כן דרך הלשון · ומלת מר קשה והגאון תרגמה מו"סק והנה איננו מעלים אע"פ שיש לו ריח טוב אולי בעבור זה הפרידו הכתוב מהבשמים כי כתוב אריתי מורי עם בשמי והנה הוא מלוקט ואומרים המביאים אותו כי הוא נעשה בגרון הצבי והנה כתוב וידי נטפו מר אולי כן הוא בהיותו לח · וטעם בשמי' ראש שיוקח הראש מכל בשם כי הוא הנכבד מהנשאר באחרונה ואח' שאמר קנמון בשם מה טעם להזכירו אולי שיהיה מהנבחר ג"כ הקנ' וקדמונינו ז"ל אמרו כי משקל הכל שוה וככה נקבל רק לא ידענו טעם למה הזכיר מחציתו וטעם החצאי' לא אבין כי אין מנהג בכל ארץ ישמעאל להוסיף על כל דבר שישקל אפי' כמשקל חרדל ואף כי בכל מעש' רוקח: וקדה · מהקבלה ידענו שהיא קליעה: ועשית רקח מרקחת · כמו מקטר קטרת · וטעם שמן משחת קדש הוא שיזכיר אח' זה ומשח' אהל מועד כולל המשכן · והזכיר הנכבד שהוא באהל והוא הארון: ואת' הזכיר השולחן תחלה כי הוא הגדול ויש לו כלי' רבי' ואחר כן המנורה שיש לה כלים רבים: ואת מזבח העולה · יש לו כלים רבי': וקדשת' · בשמן המשחה וטעם כל הנוגע בהם · נלמדנו מן הן ישא איש בשר קדש על דרך הפשט שהוא כמשמעו כי אם יגע בשר הקדש בלחם או בנזיד או ביין או בשמן או בכל מאכל יקדש וככה מזבח העולה שגם בו כתוב קדש קדשי': ואת בניו · לבדם לא אחרים: שמן משחת קדש יהיה זה · כל הנעשה כמתכונת זה למשוח זרע אהרן: לא יסך · אמר רבי מוריגוס כי יסך כמו יוסך וכמוהו וייסם בארון כמו ויוסם והטעם כי מנהג ישראל היה לסוך שמן הזכרי' גם הנקבות כי כן כתוב ושמן לא תסוך ולסוך מזה השמן אסו' לכהן אף כי לאחרי' כי שמן המשחה יוצק על ראש המשיח: ובמתכונתו · הבשמים הנזכרים ובמשקלם: איש · טעם אשר יתן ממנו על זר שאינו ממשפח' אהרן אמר הגאון ז"ל קבל' היתה ביד ישראל שימשח דוד וזרעו משמן המשחה לא מלכים אחרי' והוצרך לפרש ככה בעבור שלקח צדוק משמן המשח' שהיה באהל מועד ומשח בו את שלמה · ויפת אמר כי על זר שלא מבני ישראל ולא דבר נכון כי הנה והזר הקר' יומת ופירושו למען אשר לא יקרב איש זר אשר לא מזרע אהרן הוא ואחרים אמרו על שמן המשחה שעשה משה גם זה איננו נראה בעיני כי בתחלה כתוב שמן משחת קדש יהיה זה לי לדורותיכם ועוד איש אשר ירקח כמוהו ואשר יתן מאותו שהוא כמהו על זר והנה אין הפרש בין שמן המשחה שעשה משה ובין הנעשה אח"כ שהוא כמוהו וחוץ ממשפחת דוד איננו כתוב ולפי דעתי כי כל המצות אמת הם לדורות ישר' כמו שלא יעלו עולה רק במקום הנבחר והנה גדעון ושמואל גם אליהו בהר הכרמל העלו עולות והזכרתי גדעון בעבור שהעלה עולות ואיננו כהן גם כן שמואל כי לא יועיל אם היה מבני קרח והנה הכל הוראת שעה גם ככה נוכל לאמר בדברי שלמה כי על הוראת שעה ביד נתן הנביא או גד נמשח בשמן המשחה: קח לך סמים · קדמונינו קבלו כי אחד עשר מיני סמני' הם והנה הכתוב לבשמים שהם לקטרת הסמים לא פרטם הכתוב · והזכיר הסמים כי לא הזכיר משקלם · וטעם סמים פעם אחרת אלה סמים ולבונה זכה עמהם: בד

בעל הטורים

קח לך סמים · סופי תיבות חכם · תורא · וריחני · פקחין · והקטרת אשר תעשה · י"א תיבות בפסוק כנגד אחד עשר סמים שבקטרת: זכה · ג' במסו' ולבונה זכה · ונתת על המערכת לבונה זכה · ותפלתי זכה · זה הוא שאומ' הכתוב תכון תפלתי קטרת לפניך שהתפלה דומה לקטרת בשם שזה זכה כך התפלה צריכה שתהיה זכה:
רוקח

מ"ע ספורנו

ושמן זית הין · אין ספק שזאת הקצבה מהשמן לא היתה מספקת לסוך את כל קצבת אותם הבשמים · אבל בשלו השמן עם מי בשול הבשמים או הציפוהו על מי שרייתם עד תום המים על ידי בשול או ע"י חום מועט מתוך המים ונשאר השמן כמעשה הרוקחים · וכזה היתה מחלוקת בין רבותינו ז"ל אם הספיק לבשלו עם מי בשולם או להציפו על מי שרייתם ולהתיכם באיד על ידי חום מועט: רוקח מרקחת · רקוח [של רקוח] שנרקח השמן בתוך המרוקחים: יהיה זה לי · לדורותיכם שלא יקבל הפסד: קח לך סמים · שנזכר בשמן המשחה והם מר קנה וקנמון וקדה ועם אלה נטף ושחלת וחלבנה · ועמהם ספים הנודעי' לתקון הסמים הנזכרים כמו שנודע אצל הרוקחי' שהשבולת דר' עשב הו' מתקן הריחות"רבינו ולכן המלח תתקן האגרי"קו ודומיהם וקבלו רבותינו ז"ל שמתקני הסמים הנזכרי' הם שבלת נרד וכרכום וקשט ולבונה זכה · שהיא בלתי צריכה תקון ובכן הם אחד עשר סמני' שמנו רבותינו ז"ל לפטום הקטרת: רקח

רלבג

ונו' כבר ביארנו שזאת התרומה לא היתה אלא לפי שעה ולזה לא ימנו הלאוים הנופלים בה במספר המצות · והנה ירבה העשיר בזה הענין ולא ימעיט הדל לסבות האמת שפני שזה ... שהיה ראוי שיהיה החלק האחד בו כחלק האחד · ולא היה ראוי ... דבר שזה לא יוכר בו שוע לפני דל ואולם על צד הכונה הותר לכם ... לכו לכו כמו שנתבאר מענין מה שהתנדבו הנשיאים וזולת' למלאכ' ... על נפשותם ממה שמנו קודם שנכנסו תחת כנפי השכינה וכל אחד ... ם בזה הענינ' והנה זאת התרומה היתה חלק אחד ממאה מערכם ... ומעלה הוא חמשים שקל לפי מה שהתבאר בפרשת אלה מסעי ... ראוי שתדע שזה הפסוק הוא מדבר מתרומה אחרת זולתי התרומה ... תרומה הקודמ' לא נתנה על עבודת אהל מועד אבל נעשו ממנה ... ת אלה פקודי ועוד שאם היה הדבר כן היה אמרו לכפר על ... ולזה ידמה שזה הענין מדבר מתרומה אחרת יעשו ממנה התמידי' וכל הקרבנות נכור כי זה חובה על ישראל לעשותו ויתחייב שיהי' שם כסף משותף יעשו ממנה כל אלו הענינ' ... עבודת אהל מועד שתשוב בסבוב כל שנה ושנה וראוי שיוקח ככף הכפורים הוא בכל שנה ושנה ואולם אמרנו שהוא תשוב בסבוב בכל שנה לפי שאם העבודות לא יהיו כי אם ... ים וקרבן העומר ושתי הלחם של עצרת ומה שידמה להם ולזה הוא מבואר כי עבודת אהל מועד תכלול בעבודת השנה ולפי שכבר נאמר בזה הכסף לכפר על נפשותיכם כמו ... נתבאר שם כי שכפרה על הנפשות שהיה ממנים השקל הנה זה שהכסף ג"כ יהיה ממנים השקל לכל אחד ואחד ולפי שזה שהכסף ילקח מאת בני ישראל לבד הנה לא יקחו שקלי' ... זה דבר המבואר בספר עזרא שנאמר לא לכם ולנו לבנות בית אלהינו וגו' וראוי שתדע כי הכהנים והלויים ג"כ נכללים בבני ישראל ולזה יתחייבו בשקלים · ואולם הנשי' פטורות

חזוני

בשמים ראש · לשון חשבון כמו כי תשא את ראש בני ישראל ופירש שיקחם לפי החשבון שהוא מונה והולך ולפי שאמר למעלה בשמים לשמן המשחה ולא פירש הם ומשבונם שבשו תפרש לך: בשמים הם מיני גדולי אילנות כדכתיב הפיחי גני יזלו בשמיו אבל סמים הם מיני שרף ולא עקרי הגדלים בקרקע: מעשה רקח · שהיה נראה מתוך חשיבתו שאומן עשאו ותקנו ולא הדיוט: וקדשת אותו · במשיחת שמן המשחה: והיו קדש קדשים · קדושי' כשאר שניני מקדש: כל הנוגע בהם יקדש · כל הבא ליגע בהם יקדש ויזמן עצמו ובאיזה ענין כדשינה דוגמת הכהנים הנכנסים אל ה' יתקדשו: יהיה זה לי · לכך אני אומר שיקדש כל הנוגע בו: ייסך כמו ייסך על משקל וייש' בארון במצרי': קח לך סמים · ומי הם כסף ושקלים וכו' אבל סמים בתראה אינם ממכין הם מי הוא אלא סמים שהזכיר כבר ובן דרך המקראו' כולל ומפרט וחוזר ואומר הרי לך כלל שאמרתי והן פשוטו אבל דברי אמת הם לעולם: כד

בעל הטורים

רוקח · שנים מלאים מעשה רוקח · זבובי מות יבאיש שמן רוקח · זהו שדרשו רבותינו שהיו מ"כני' אחר הקטרת לומר בה מתו נדב ואביהו בה מתו עדת קרח שנאמר מות גבי רוקח דהיינו קטרת · ואמר להם משה ראו שאין הקטרת ממית אלא אדרבה מחייה שנ ויתן הקטרת ויכפר על העם דכתיב טהור קדש אלא החטא ממית · לחשב מחשבות חסר וא"ו שבששה ימים יש לחשב ולעשות ולא בשביעי : אך

אמרי נועם

ממולח מלחים שמערבין שיש ני"ם מלוח ממש כמו ששנינו בפטום הקטר' מלח סדומית רובע וכו' :

מ"ע ספורנו

רקח · שילקט כל אחד מהסמים זה מזה ויעש' מהכל מורכב אחד : מעשה רוקח · שיהיה כל אחד מהסמים כתוש כפי הראוי לו כי לא יאות לכל אחד מהסמים אופן אחד מהכתישה : ממולח · שיהיו הסמים מעורבי' היטב שלא היה אחד מהם נבדל : טהור · מנוקה מכל פסולת · והוצרך לזה מפני שהקטרה היתה נעשת בתכם הבוא אבל בזמן הישמה לא הוצרך לזה מפני שלא היו גרמי הבשמים מעורבים בזמן כלל : ראה קראתי בשם · ראה והבן כי לא אל חנם קראתיו כי דבר עקרי הוא במלאכת הקדש שתהיה נעשית ע"י בחיר יי' המכוין בפעלתו שיושג תכלית הכונה : אך

אבן עזרא

בד בבד · כל אחד לבד ירוקח ואחר כך יעורב : ועשית ממולח · טעם ממולח הוא מלח סדומית ויש אומרים שוחק מ"זל או מגזרת ארץ מלחה : ממנה הדק · דקה בכל יכלתך זהו קטורת תמיד על המזבח הזהב · והקטורת אשר תעשה · רמז למשה : לא תעשו · עם ישראל מדבר : קדש תהיה לך · לכהן או לכל ישראל כמו זכור ימות עולם בינו : איש · הזהיר בתחל' ואחר כן הזכיר העונש כמשפט : וידבר · אמר הגאון למה נבחרו בצלאל ואהליאב והשיב. כי בצלאל מבני יהודה שהמשילו יעקב לגור אריה גם אהליאב מבני דן שהמשילו משה לגור אריה והאריה נר באחוריו וככה היה הבית וזה דרש הדורש כי בצלאל ואהליאב לא בנו הבית ורוחב המשכן שעשו היה שוה ואין טעם לשאלתו כי נבחרו בעבור שלא היה בישר' כמוהם: ראה · בעין כבוד והקרוא הוא בצלאל והטעם קראתי בשמו שאין כמוהו לעשות המשכן ועל דרך הפשט כלב בן יפונה איננו כלב בן חצרון בראיות גמורות והמשכילים יבינום : ואמלא אותו · כמו ויהושע בן נון מלא רוח חכמה וכתוב ונחה עליו רוח יי' ופירושו מה היא רוח יי' והוא רוח חכמ' ובינ' · החכמה היא הצורות האמורו' האחרונית מוח הראש : ומלת תבונה גם בינה מגזרת בין והיא הצורה העומד' בין צורת הדעת ובין צורת החכמה כנגד הנקב האמצעי במוח הראש כי החכמ' כנגד הנקב האחרון והדעת המתחבר' בנקבי המוח על המנח מההרגשות ובלשון ישמעאל קורין הדעת אל תכייל והתבונה אלפכרה והחכמה חכמה והנה בצלאל היה מלא כל חכמה בחשבון ומדו' וערכי' ומלאכת שמים וחכמת התולדת וסוד הנשמה והיה לו יתרון על כל אנשי דורו שהיה יודע כל מלאכה כי רבים חכמי לב לא ידעו אפילו מלאכה אחת על כן כתוב ובכל מלאכה בו"יו : ואתו · כמוהו במלאכות לא בחכמת מלאכת חרש והנה פירש ובכל מלאכה לחשוב מחשבות : ובלב כל חכם לב · לעשות מלאכה כי גם זה ימצא בתולדת האדם שיוצא מלבו דברים עמוקים שמלאכת המדות והוא לא למד החכמ' ועתה יזכיר כל אשר יעשו : את · האהל מהאהל שהוא כולל · והזכיר הארון והכפורת בעבור גודל מעלתם : ואת כל כלי האהל · הפרכת והמסך והקרשים והבריחים · והזכיר השולחן על הדרך שהזכרתי : ואת בגדי השרד · בגדי הכסוי' שיכסו בהם הארון והשולחן והמזבח והמנור' וככה מפורש ומן התכלת והארגמן ותולעת השני כל אחד לבדו ככתוב בפרשת במדבר סיני עשו בגדי שרד ואחר כן כתוב ויעשו את בגדי הקדש ואח' כן פירש אותם והנ' מלת שרד מגזרת פליט ושריד : לקדש · לצרך הקדש הם : ויאמר · כל לאמ' עם וידבר לאמ' לו רק זה לאמ' לישראל :

קטרת הסמים לקדש · לצורך הקטרת היכל שהוא קדש : ואתה

אונקלוס

מתקל במתקל יהא : ותעביד יתה קטורת בוסמין בוסם עובד בוסמנו מערב דכי קודשא : ותשחוק מינה ותדיק ותתן מנה קדם סהדותא במשכן זמנא די איזמין מימרי לך תמן קודש קודשין תהי לכון : וקטורת בוסמין די תעביד בדמותה לא תעבדון לכון קודשא תהי לך קדם יי' : גבר דיעבד דכותה לארחא בה וישתיצי מעמיה : ומליל יי' עם משה למימר : חזי דרביתי בשום בצלאל בר אורי בר חור לשבטא דיהודה : ואשלמית עמיה רוח נבואה מן קדם יי' בחוכמתא ובסוכלתנו ובמדע ובכל עיבידא : לאלפא אומנן למיעבד בדהבא ובכספא ובנחשא : ובאומנות אבן טבא לאשלמא ובנגרות אעא למעבד בכל עיבידא : ואנא הא יהבית עמיה ית אהליאב בר אחיסמך לשבטא דדן ובלב כל חכימי לבא יהבית חוכמא ויעבדון ית כל די פקדתך : ית משכן זמנא וית ארונא לסהדותא וית כפורתא די עלוהי וית כל מני משכנא : וית פתורא וית מנוהי וית מנרתא דכיתא וית כל מנהא וית מדבחא דקטורת בוסמיא : וית מדבחא דעלתא וית כל מנוהי וית כיורא וית בסיסיה : וית לבושי שימושא וית לבושי קודשא לאהרן כהנא וית לבושי בנוהי לשמשא : וית משחא דרבותא וית קטורת בוסמיא לקודשא ככל די פקידיתך יעבדון : ואמר יי' למשה למימר :

ואת

תורה

בד בבד יהיה : ועשית אתה קטרת רקח מעשה רוקח ממלח טהור קדש : ושחקת ממנה הדק ונתתה ממנה לפני העדת באהל מועד אשר אועד לך שמה קדש קדשים תהיה לכם : והקטרת אשר תעשה במתכנתה לא תעשו לכם קדש תהיה לך ליהוה : איש אשר יעשה כמוה להריח בה ונכרת מעמיו : ס

א וידבר יהוה אל משה לאמר :
ראה קראתי בשם בצלאל בן אורי
בן חור למטה יהודה : ואמלא
אתו רוח אלהים בחכמה ובתבונה
ובדעת ובכל מלאכה : לחשב
מחשבת לעשות בזהב ובכסף
ה ובנחשת : ובחרשת אבן למלאת
ובחרשת עץ לעשות בכל מלאכה :
ואני הנה נתתי אתו את אהליאב
בן אחיסמך למטה דן ובלב כל
חכם לב נתתי חכמה ועשו את כל
אשר צויתך : את אהל מועד ואת
הארן לעדת ואת הכפרת אשר עליו
ואת כל כלי האהל : ואת השלחן
ואת כליו ואת המנרה הטהרה ואת
כל כליה ואת מזבח הקטרת :
י ואת מזבח העלה ואת כל כליו
ואת הכיור ואת כנו :
ואת בגדי השרד ואת בגדי הקדש
לאהרן הכהן ואת בגדי בניו לכהן :
ואת שמן המשחה ואת קטרת
הסמים לקדש ככל אשר צויתך
יעשו : פ
ויאמר יהוה אל משה לאמר :

ואתה

רשי

בד בבד יהיה · אלו הארבעה הנזכרים כאן יהיו שוים משקל במשקל כמשקלו של זה כך משקלו של זה וכן שנינו הצרי והצפורן החלבנ' והלבונ' משקל שבעי' שבעי' מנה ולשון בד נרא' בעיני שהוא לשון יחיד אחד באחד יהיו זה כמות זה : ממלח · כתרגומו מערב שיערב שחיקתן יפה יפה זה עם זה ואומר אני שדומה לו ויראו המלחים מלחיך ומובליך על שם שמהפכין את המים במשוטות כשמנהיגים את הספינ' כאדם המהפך בכף בצים נקופו' לערבן עם המי' וכל דבר שאדם רוצה לערב יפה יפה מהפכו באצבע או בכזך : ממולח טהור קדש · ממולח יהיה וטהור יהיה וקדש יהיה : ונתת ממנה וגו' · היא קטר' שבכל יום ויום שעל מזבח הפנימי שהוא באהל מועד : אשר אועד לך שמה · כל מועדי דבור שאקבע לך אני קובע' לאותו מקום : במתכנתה · במנין סמניה : קדש תהיה לך ליי' · שלא תעשה אלא לשמי : להריח בה · אבל עוש' אתה במתכנת' משלך כדי למסרה לצבור : קראתי בשם · לעשות מלאכתי את בצלאל : חכמה · מה שאדם שומע מאחרים ולמד : תבונה · מבין דבר מלבו מתוך דברים שלמד : דעת · רוח הקדש : לחשוב מחשבות · אריגת מעשה חשב : חרשת · לשון אומנות כמו חרש חכם ואנקלוס פיר' ושנה בפירושן שאומן אבני' קרוי אומן וחרש עץ קרוי נגר · למלאות · להושיבה במשבצ' שלא במלואה לעשות המשבצ' למדת מוש' האבן ועביה : ובלב כל חכם לב וגו' · ועוד אשר חכמי לב יש בכם וכל אשר נתתי בו חכמה ועשו את כל אשר צויתיך : ואת הארון לעדו' · לצורך לוח' העדו' : הטהור' · על שם זהב טהור : ואת בגדי השרד · אומר אני לפי פשוטו של מקר' שאי אפשר לומר שבבגדי כהונ' מדבר לפי שנ' אצלם ואת בגדי הקדש לאהרן הכהן ואת בגדי בניו לכהן אלא אלו בגדי השרד הם בגדי התכל' והארגמן ותולעת שני האמורין בפרשת מסעות ונתנו עליו בגד תכלת ונתנו עליו בגד ארגמן ונתנו עליה' בגד תולעת שני ונראין דברי שנא' ומן התכלת והארגמן ותולעת שני עשו בגדי שרד לשרת בקדש ולא הוזכר שש עמהם ואם בבגדי כהונה מדבר לא מצינו באחד מהם ארגמן או תולעת שני בלא שש : בגדי השרד · יש מפרשים לשון עבוד' ושירות כתרגומו לבושי שמושא ואין לו דמיון במקרא ואני אומר שהוא לשון ארמי כתרגומו של קלעים ותרגום של מכבר שהיו ארוגים במחט עשויים נקבים נקבים לני"רין בלע"ז : ואת

ואתה

מסורה

רקח ב' מלאים וסי' רוקח מעשה רוקח · יבאיש יביע שמן רוקח : כמוה ד' וסי' איש אשר יעשה כמוה להריח בה ויאמ' דוד אין כמוה תננה לי · כל הגנב מזה כמוה · ב' בו · זכריה : ובדעת ה' וסי' ואמלא אתו רוח : וימלא אתו · ובדעת חדרים ימלאו · ובדעת צדיקים יחלצו · כי יש אדם שעמלו בחכמה : כי תשא ובתבונה ובדעת · ויקהל בתבונה ובדעת · וסי' ובא אהרן : למלאת ו' ב' חס' וד' מ"ל וסי' ובחרשת אבן למלאת · וחברו · למלאת לחרבת ירושלם · למלאת דבר יי' בפי ירמיה דסוף ד"ה · ב' בו · ומי מתנדב למלאות ידו היום ליי' · דד"ה ואת כל ג' וסי' ואת השלחן · דראה קראתי · ויקח דוד את ראש הפלשתי · וישאו את ראשו ואת כליו · דד"ה · אנ"ך : ואת המנרה ג' וסי' ואת השלחן ואת כל כליו · ואת השלחן ואת כליו · ואת המנרה נכח השלחן : ואת בגדי ז' וסי' ואת בגדי השרד קדמ' דכי תשא · ג' בו · תניינא דויקהל · תלית' וחבריה · את בגדי השרד דאלה פקודי ותלית' דפסוק · ויקח משה משמן המשחה · וירדו מעל כסאותם : ואת שמן ז' וסי' ואת שמן המשחה · ואת שמן המאור · ואת נרת המערכה · ואת מזבח הקטרת · קח את אהרן ואת · ואת מזבח הזהב ויראם את כל בית נכתה : ככל אשר צויתך ד' וסי' ואת שמן המשחה · ואתם אם תלך לפני · דמלכים · וחברו · על הארץ מרתים · בירמיה :

חזקוני

בד בבד יהיה · כל אחד ירוקח בפני עצמו במשקל שוה מה שאין כן בבשמים ואחרי כן יעורבו יחד : ממול' · מתוקן כמו כל קביל דמלא היכלא והשלם לא הומלחת : ושחקת ממנ' הדק · לקיים ביום הכפורים מה שכתוב בפרשת אחרי וקטורת סמי' דקה והכי' וגו' : בצלאל בן אורי בן חור · נזכר זקנו של בצלאל מה שאין כן באהליאב בן אחיסמך לפי שכהרגו במעשה העגל ומלאכת המשכן באה לכפר על אותה עון לכך נזכר חור עליה : ואת המנורה הטהורה · לא מצינו בשום כלי שבמשכן שנקרא טהור רק המנורה והשולחן בפרשת אמור והטעם לפי שלא היו עליהם שום מתן דמים : ואת בגדי השרד · לשון פלים ושריד מה שנשאר ממלאכת יריעות המשכן ובגדי כהונה והפרכת והמסך עשו בגדים לכסות ארון העדות והשולחן והמנורה והמזבחות כמו שמפורש בפרשת פקודי : ואת קטרת הסמי' לקדש לצורך הקדש : אך

רלבג

פטורות שנאמר בבני ישראל ולא בנות ישראל והעבדים דינם כדין הנשים ולפי שזמן התחלת עבודת אהל מועד היה באחד בניסן כי או הוקם המשכן הנה יהיה אחד בניסן ראש השנה לנבייתו השקלים וכבר יספק מספק ויאמר איך יתכן שנאמין שיהי' באור ואת התרומה מצוית השקל והנה מצאנו בימי עזרא שהשיבו ואת התרומה לשלישית השקל שנאמרו והעמדנו עלינו מצות לתת עלינו שלישית השקל בשנה לעבודת בית אלהינו ללחם המערכת למנחת התמיד וגו' · והנה אמרנו נבאר זה באחת משני דברים אם שנאמר שאין שעור זאת התרומה מונכל מן התורה ולזה היה להם כח לפחות ממחצית השקל או שנאמר שאין חייב זאת התרומ' מן התורה וכאשר שאם היו השקלים שהיו בימי עזרא כשיעור השקלים של תור' היה זה הספק מחייב ואולם כשיתבאר שאותם השקלים הם זולת השקלים של תורה יותר זה הספק · והנה העירו רבותינו במסכת שקלים שהשקל שהיה בימי עזרא היה כפל השקל של תורה מזה המקום יותר זה הספק ולא תקשה זה עלינו ממה שאמרו שם שהם נתנו שלישית השקל הגו' כי נכנו התרנו זה הספק לפי פשט הכתוב ובגמרא דבני מערבא פתירו זה הספק באופן הולך מהלך הדרש וזה שהם הבינו שלישית השקל על תרומת השקלים שהיו תורמים ג' פעמים בשנה ובזה האופן התירו זה הספק גם ואפשר שהם למדו זה מזה הפסוק על צד האסמכתא לא שיהיה דעתם שתהיה הכוונה בפסוק ההוא ואת הכוונה וראוי שתדע כי ענין השקלים איננו נוהג אלא בזמן שבית המקדש קיים שנא' ונתת אותו אל עבודת אהל מועד בזמן שעבודת אהל מועד נוהגת וזה מבואר בנפשו כי לזה התכלית ינתנו השקלים · ואולם התועלת המגיעות ממה שנזכר בזאת הפרשה הם אלו :

התועלת הראשון הוא להכיר הנוגע שאפשר שיגיע לאנשים מהמספר ולזה רצה שיפקדם או בכפרי השקלים : התועלת השני הוא לספר' מה שמעשה בו עבודת אהל מועד והנה התבאר במה שקדם · ויתבארו במה שיבא התועלת המגיע בעבודת אהל מועד ואולם שרשי המנוה הואת הם ארבעה : השרש הראשון הוא שהכל מחויבין במחצית השקל ואפי' כהנים ולוים שנאמר ולקחת את כסף הכפורים מאת בני ישראל והנה שבט לוי הוא מבני ישראל [illegible] השרש השני [illegible] : השרש [illegible] שלא

רשי

ואתה דבר אל בני ישראל · ואתה אף על פי שהפקדתיך לצוותם על מלאכת המשכן אל יקל בעיניך לדחות את השבת מפני אותה מלאכה : אך את שבתותי תשמורו · אף על פי שתהיו רדופין וזריזין בזריזות המלאכה שבת אל תדחה מפניה כל אכין ורקין מעוטין למעט שבת ממלאכת המשכן : כי אות היא ביני וביניכם · אות גדולה היא בינינו שבחרתי בכ' בהנחילי לכם את יום מנוחתי למנוחה : לדעת · האומות בה כי אני יי' מקדשכם : מות יומת · אם יש עדים והתראה : ונכרתה · בלא התראה : מחלליה · הנוהג בה חול בקדושתה : שבת שבתון · מנוחת מרגוע ולא מנוחת עראי : קדש ליי' · שמירת קדושת' לשמי ובמצותי : וינפש · כתרגומו ונח וכל לשון נופש הוא לשון נפש שמשיב נפשו ונשימתו בהרגיעו מטורח המלאכה ומי שכתוב בו לא ייעף ולא ייגע וכל פעלו במאמר הכתיב מנוח' לעצמו לשבר האוזן מה שהיא יכולה לשמוע : ויתן אל משה וגו' · אין מוקדם ומאוחר בתור' מעשה העגל קודם לצווי מלאכ' המשכן ימים רבים היה שהרי בשבעה עשר בתמוז נשתברו הלוחות וביום הכפורים נתרצה הקדוש ברוך הוא ליש' ולמחרת התחילו בנדבת המשכן והוק' באחד בניסן : ככלותו · ככלתו כתיב חסר שנמסרה לו תורה במתנה ככלה · לחתן שלא היה יכול ללמוד כול' בזמן מועט כזה · דבר אחר מה כלה מתקשטת בעשרים וארבעה קשוטין הן האמורים בספר ישעיה אף תלמיד חכם צריך להיות בקי בעשרים וארבעה ספרים : לדבר אתו · החקים והמשפטים שבואלה המשפטי' : לדבר אתו · מלמד שהיה משה שומע מפי הגבורה וחוזרין ושונין את ההלכה שניה' יחד : לוחות · לחת כתיב שהיו שתיהן שוות : כי בושש משה · כתרגומו לשון איחור וכן בשש רכבו ויחילו עד בוש כי כשעלה משה להר אמ' להם לסוף ארבעים יום אני בא בתוך שש שעות כסבורי' הם שאותו יום שעלה מן המנין הוא והוא אמר להם שלמים ארבעים יום ולילו עמו ויום עלייתו אין לילו עמו בשבעה בסיון עלה נמצא יום ארבעי' בשבעה עשר בתמוז בששה עשר בא שטן וערבב את העולם והראה דמות חשך ואפלה וערבוביא לומר ודאי מת משה לכך בא ערבוביא לעולם אמר להם מת משה שכבר באו שש שעות ולא בא כו' כדאיתא במסכת שבת ואי אפשר לומר שלא טעו אלא ביום המעונן בין קודם חצות בין לאחר חצות שהרי לא ירד משה עד יום המחרת שנאמר וישכימו ממחרת ויעלו עולות : אשר ילכו לפנינו · אלוהות הרבה אוו להם : כי זה משה האיש · כמין דמות משה הראה להם השטן שנושאין אותו באויר רקיע השמים : אשר העלנו ממצרים · והיה מורה לנו דרך אשר נעלה בה עתה צריכין אנו לאלהות אשר ילכו לפנינו :

אבן עזרא

ואתה · טעם אך בעבור אשר צויתים ככתוב למעלה אולי חשבו כי יעשו כן בשבת · אמר חכם מהחכמים הגדולי' ידוע כי שבת אחת שבת השם אם כן מה טעם שבתותי והשיב בעבור כי שתא אלפי שני הוי עלמא הנה האלף השביעי שבת גם שנת השמטה שבת שבתון רבות בכל שנה ודע כי לא מצאנו מפורש במועדים שבת רק שבתות ומחלוקת יש בפי' ממחרת השבת והאמת דברי הקבלה רק צריכים תיקון כאשר אפרש במקומו ויום הכפורים נקרא שבת רק ליש' לא לשם : כי אות היא · בסוף הפרש מה היא האות : מקדשכ' · בקדשכם השבת שקדשתי ולא עשיתי בו' השבת מלאכה : ושמרתם · אולי יומת זה כמו וגם בעליו יומת והעד כל העו'שה בו מלאכ' בשת' או לפני עד אם הכריתנו : ששת · ועוד הוסיף לפרש כי ששת ימי' מותרים לעשות מלאכה · ובא מלת יעשה עם מלאכ' אולי יאמ' מלת כל או דבר מעשה והנה הטעם אם יעשה מלאכה בפרהסיא המיתוהו אתם : ושמרו · שישמרו ימי השבוע שלא ישכחו אי זה יום הוא שבת ושיתקן צרכיו ודרכיו ביום הו' כדי שישמור השבת ולא יחללנ' : והנה פירוש לעשות השבת כמו וימהר לעשות אותו : ביני וגו' · ובמילה כתוב ברית גם אות וככה בשבת והגאון אמר כאשר ימול' כמול בפריע' ידעו המולאי' אותו שהוא מישראל וככה כאשר לא יעשה מלאכה בשבת או לא יצא ויתן בשבת ולפי דעתי כי פירוש אות היא כי ששת ימים עשה והנה העושה מלאכה בשב' מכחיש הוא במעשה בראשית והתורה דברה כלשון בני אדם להבין השומעים · ואמר וינפש כי השם לא ייעף ולא ייגע כי הנה בריאותיו שהם הגוית הנכבדות שהם צבאות השמים לעולמי עד סובבים ביום ובליל' ואף כי הנכבדים שאינן גופות ואף כי יוצר הכל שהוא שוכן עד ויושב קדם ואין מעשיו בתנועה רק הכל נעשה כדברו : ויתן · ריקי מוח יתמהו מה עשה משה בהר ארבעים יום וארבעי' לילה ולא ידעו אם יעמוד שם עם השם כמספר הזה וכפל כפלו שנים לא יוכל לדעת חלק מאלף ממעשי השם ודרכיו יסוד כל המצות שלוהו כי יחשבו כי המעשה העיקר ואיננו רק הלבב והמעשה והלשון להרגיל וכן כתוב בפיך ובלבבך לעשותו וקדמונינו אמרו רחמנ' לבא בעי ושרש כל המצות עד שיאהב את השם בכל נפשו וידבק בו וזה לא יהיה שלם אם לא יכיר מעשי השם בעליונ' ובשפלים וידע דרכיו וככה אמר הנביא כי אם בזאת יתהלל המתהלל השכל וידע אותי אז יתברר לו כי השם עוש' חסד לדקה ומשפט בארץ ולא יוכל לדעת השם אם לא ידע נפשו ונשמתו וגופו כי כל מי שלא ידע מהות נפשו חכמת מה לו והנה משה שהתנבא ארבעי' שנה במדבר ועמד בסודות רבות שגלה לו השם בהר סיני והוא אמ' לפני מותו אתה החלות להראות את עבדך את גדלך והנה עתה החל והראה לו גדולת השם וזהו אמת כי לגדולתו אין חקר : לוחות אבן · פירשתיו · ודבר הכתו' באצבע אלהים על מנהג האד' כי כל חפץ השם בדב' פיו יקום ופי' דבר פה על דרך משל כמשפט מלכי האד' וככ' כי הוא צוה ונבראו ודברי השם נכתבי' הם בשמי' כנגד השפלי' וכן כתוב לעולם יי' דברך נצב בשמי' והמשכילים יבינו : אמר אברהם המחבר צריך אני להאריך על דבר העגל יש מהקדמוני' שאמרו שנהרג חור וקנה אהרן פחד ויש מי שאמר כי פחד על ישר' אם יהרגוהו שהשם ימיתם כלם ועל דרך הפשט אם מעש' העגל ע"א למה פחד אהרן שיהרג והלא מתו

תורה ותרגום

וְאַתָּה דַּבֵּר אֶל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לֵאמֹר אַךְ אֶת־שַׁבְּתֹתַי תִּשְׁמֹרוּ כִּי אוֹת הִוא בֵּינִי וּבֵינֵיכֶם לְדֹרֹתֵיכֶם לָדַעַת כִּי אֲנִי יְהוָה מְקַדִּשְׁכֶם׃ וּשְׁמַרְתֶּם אֶת־הַשַּׁבָּת כִּי קֹדֶשׁ הִוא לָכֶם מְחַלְלֶיהָ מוֹת יוּמָת כִּי כָּל־הָעֹשֶׂה בָהּ מְלָאכָה וְנִכְרְתָה הַנֶּפֶשׁ הַהִוא
טו מִקֶּרֶב עַמֶּיהָ׃ שֵׁשֶׁת יָמִים יֵעָשֶׂה מְלָאכָה וּבַיּוֹם הַשְּׁבִיעִי שַׁבַּת שַׁבָּתוֹן קֹדֶשׁ לַיהוָה כָּל־הָעֹשֶׂה מְלָאכָה בְּיוֹם הַשַּׁבָּת מוֹת יוּמָת׃ וְשָׁמְרוּ בְנֵי־יִשְׂרָאֵל אֶת־הַשַּׁבָּת לַעֲשׂוֹת אֶת־הַשַּׁבָּת לְדֹרֹתָם בְּרִית עוֹלָם׃ בֵּינִי וּבֵין בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אוֹת הִוא לְעֹלָם כִּי־שֵׁשֶׁת יָמִים עָשָׂה יְהוָה אֶת־הַשָּׁמַיִם וְאֶת־הָאָרֶץ וּבַיּוֹם הַשְּׁבִיעִי שָׁבַת וַיִּנָּפַשׁ׃ ס וַיִּתֵּן אֶל־מֹשֶׁה כְּכַלֹּתוֹ לְדַבֵּר אִתּוֹ בְּהַר סִינַי שְׁנֵי לֻחֹת הָעֵדֻת לֻחֹת אֶבֶן כְּתֻבִים בְּאֶצְבַּע
א אֱלֹהִים׃ וַיַּרְא הָעָם כִּי־בֹשֵׁשׁ מֹשֶׁה לָרֶדֶת מִן־הָהָר וַיִּקָּהֵל הָעָם עַל־אַהֲרֹן וַיֹּאמְרוּ אֵלָיו קוּם ׀ עֲשֵׂה־לָנוּ אֱלֹהִים אֲשֶׁר יֵלְכוּ לְפָנֵינוּ כִּי־זֶה ׀ מֹשֶׁה הָאִישׁ אֲשֶׁר הֶעֱלָנוּ מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם לֹא יָדַעְנוּ מֶה־הָיָה לוֹ׃

ויאמר

וְאַתְּ מַלֵּיל עִם־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לְמֵימַר בְּרַם יַת־יוֹמֵי שַׁבַּיָּא דִּי־לִי תִּטְּרוּן אֲרֵי אָת הִיא בֵּין־מֵימְרִי וּבֵינֵיכוֹן לְדָרֵיכוֹן לְמִידַּע אֲרֵי אֲנָא יְיָ מְקַדִּשְׁכוֹן׃ וְתִטְּרוּן יַת־שַׁבְּתָא אֲרֵי קוּדְשָׁא הִיא לְכוֹן דִּיחַלְּלִינַהּ אִתְקְטָלָא יִתְקְטֵיל אֲרֵי כָּל־דְּיַעֲבֵיד בַּהּ עֲבִידְתָּא וְיִשְׁתֵּיצֵי אֱנָשָׁא הַהוּא מִגּוֹ עַמֵּיהּ׃ שִׁתָּא יוֹמִין תִּתְעֲבֵיד עֲבִידְתָּא וּבְיוֹמָא שְׁבִיעָאָה שַׁבַּת שַׁבְּתָא קוּדְשָׁא קֳדָם יְיָ כָּל־דְּיַעֲבֵיד עֲבִידְתָּא בְּיוֹמָא דְשַׁבְּתָא אִתְקְטָלָא יִתְקְטֵיל׃ וְיִטְּרוּן בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל יַת־שַׁבְּתָא לְמֶעְבַּד יַת־שַׁבְּתָא לְדָרֵיהוֹן קְיָם עָלָם׃ בֵּין־מֵימְרִי וּבֵין בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אָת הִיא לְעָלָם אֲרֵי־שִׁתָּא יוֹמִין עֲבַד יְיָ יַת־שְׁמַיָּא וְיַת־אַרְעָא וּבְיוֹמָא שְׁבִיעָאָה שְׁבַת וְנָח׃ וִיהַב לְמֹשֶׁה כַּד־שֵׁיצִי לְמַלָּלָא עִמֵּיהּ בְּטוּרָא דְסִינַי תְּרֵין לוּחֵי סַהֲדוּתָא לוּחֵי אַבְנָא כְּתִיבִין בְּאֶצְבְּעָא דַיְיָ׃ וַחֲזָא עַמָּא אֲרֵי־אוֹחַר מֹשֶׁה לְמֵיחַת מִן־טוּרָא וְאִתְכְּנֵשׁ עַמָּא עַל־אַהֲרֹן וַאֲמַרוּ לֵיהּ קוּם ׀ עֲבֵיד־לָנָא דַחְלָן דִּיהָכוּן קֳדָמָנָא אֲרֵי־דֵין ׀ מֹשֶׁה גַּבְרָא דִּי אַסְּקָנָא מֵאַרְעָא דְמִצְרַיִם לָא יְדַעְנָא מֶה־הֲוָה לֵיהּ׃

ואמר

מסורה

ד' · ד' קמץ · ל' · ל' · ד' קמץ זקף · ל' וסביר' מקרב עמה · י"ח חס' · י"ג · ל' ופתח וחד ויכפש · ג' · ב' · ה' חס' · ב' רכבו · ב' · ה' · כ"ד ופתחין

אני יי' מקדשכם ד' וס' אך את שבתותי תשמרו · ושמרתם את חקתי דאיש כי יקלל · וקדשתו כי את לחם · ולא תחללו את שם קדשי : את השבת ד' וסי' ושמרתם את השבת · ושמרו בני ישראל · ב' בו · לחלל את השבת · דעזרא : יומת ד' קמץ וסי' ושמרתם את השבת · והנביא ההוא או · ונקב שם יי' · בנשך נתן ותרבית לקח · דיחזקאל · וכל אס"ף דכוו' : כי תשא יעשה מלאכה שבת שבתון קדש ליי' · ויקהל תעשה מלאכה יהיה לכם קדש שבת שבתון קדש · כי תשא כל העושה מלאכה ביום השבת מות יומת · ויקהל כל העושה מלאכה יומת : כתבים הכתבים ה' חס' וסי' כל אורית' · שלמה · אמציה · ויעמד המלך על עמדו · גם את האבת · הכתבי' על בכל : בשש ב' וסי' משה · סיסרא : מה ומה כ"ד ופתחין וסי' לא ידענו · וחברו · התרועה הגדולה · קול ההמון · קול הצאן · עכרתני · ומה גם עתה · משפט האיש · הנה חרדת אלינו · מה לידידי בביתי · לעשות עוד לכרמי · והיה כי תגיד לעם הזה · וחכמת מה לכם · על מה תכו · פנה אל הרבה : בני איש עד מה כבודי · נאץ רשע · ומה בר נדרי · ומה לא תשא פשעי · זכור יי' מה היה לנו · כי מה הוה לאדם · כי מה האדם · אל תאמר מה היה · וכל דסמיך ל"הע דכו' במ"ז ה' מנהון קמצין וב' פתחין וסי' מצויין בסדר ויצא :

בעל הטורים

אך את שבתותי תשמורו · אך מיעוט למעט פיקוח נפש וקרבנו' צבור ועוד נדחה אפי' בשבת שכל אלו דוחין שבת : כמך פרשת שבת למלאכת המשכן דילפי' מלאכה שבת ממלאכת משכן : את השבת לעשות · ר"ת אהל · דילפי' מלאכת שבת מאהל מועד : בני ישראל אות היא ר"ת ביאה שביאתו כל ה"ח מערב שבת לערב שבת · אות היא לעולם כי · ר"ת אהלך על שם · וידעת כי שלום אהלך · דדרשי' מיניה הדלקת נר בליל שבת : את השבת ד' · ג' בהאי ענינא וחד בעזרא לחלל את השב' · והיינו כדאית' בפ"ק דסנהדרין ראוי היה שתנתן תורה על ידי עזרא אלא שקדמו משה דילפינן את השבת דהתם מהכא · וביום השביעי שבת וינפש · ב"ת שתים שבתים נפשות יש לאדם בשבת ועל כן פ"א דוינפש כפולה משום ב' נפשות : וינפש · בגימ' אלו שבגיהנם · כאף אור של גיהנם שובת בשבת · השביעי שבת וינפש בגימט' דכיון שהוא שבת אבדה נפש : שבת וינפש ויתן אל משה · מלמד שניתנה תורה בשבת : ויינפש · וסמיך ליה פרשת העגל שנתחייבו מיתה ונאבד' נפשם : ככלתו · כתיב חסר · מה כלה מקושטת בכ"ד קשוטי' המנויין בישעיה אף ת"ח צריך להיות מקושט בכ"ד ספרים : ויתן אל משה · בגימטרי' זה התלמוד · ב' לוחו' כנגד שמים וארץ · חתן וכלה · ב' תורות ושתי עולמו' · לחת · על שם שיגעי' בלחי · לחת ב"ת ב"ס כס"א מלמד שנלקחו מכסא הכבוד : כי בשש משה · חסר וי"ו לומר שבאו שש שעות : בשש · שנים כי בשש משה · מדע בשש רכבו לבא · מה התם מת אף הכא היו סבורים שמת · כמו שדרש' חז"ל שהראה להם דמות מטתו ברקיע : כי זה משה האיש אשר העלנו מארץ מצרים לא ידענו מה היה לו · בגימט' שהראה להם השטן מטתו של משה רבינו : אלה

מ"ע ספורנו

אך את שבתותי תשמורו · אף ע"פ שצויתי על מלאכת המשכן מכל מקו' את שבתותי תשמורו ולא תדחו אותן בשבילה : כי אות היא ביני וביניכם · ואם תקלקלו זה האות אין שום מקום לעשות משכן לשכני בתוככ' : ושמרת' את השבת · ועוד מפני טעם אחר ראוי שלא תדחה השבת בשביל מלאכת המשכן : כי קדש היא לכם · במצות עשה : מחלליה מות יומת · במצות לא תעשה ואין ראוי לדחות עשה ולא תעשה שיש בו מיתה כדי לקיים עשה של מלאכת המשכן : כי כל העושה בה מלאכה ונכרתה הנפש ההיא · גם כן ראוי שלא לדחות השב' כי ענין חלולה הוא רב הענש להיות נפש המחלל נכרתת כי בזה הוא כופר בחדוש העולם ולו אין חלק במשכן ולא בשוכן בתוכו : מקרב עמיה · מתדרגת נפשו' העם אשר בערכה לחיי עד : ששת ימים יעשה מלאכה · הנה בששת ימי המעשה תוכלו לעשות מלאכת המשכן ואם כן אין ראוי שתדחו שבת מפניה שאין שום מצוה דוחה שבת אלא אם כן יהיה לה זמן קבוע ויארע הזמן בשבת כמו עבודה ומילה אבל כשאפשר לעשות המצוה ביום אחר אינה דוחה את השבת כלל : שבת שבתון · הנה כאשר בה אפילו דבר שאינו מכלל המלאכו' כאמרו וכיו' השביעי' תשבות וזה כדי שיהיה קדש ליי' · שיהיה האדם בו פונה לגמרי מחיי שעה לעסוק בעסקי חיי עולם לכבו' קונו · כל העושה בה מלאכה יומת · ולכן דין הוא שהמבטל כוונה זאת בעשיית מלאכה יומת : ושמרו בני ישראל את השבת · בעולם הזה לעשות את השבת ביום שכלו שבת · וביום השביעי שבת · כי כיתה המלאכה שלמה ובשלמות תהיה מנוחה : וינפש · ולכן נפש השביעי בעל נפש יתרה והיא תוספת הכנה להשיג תכלית שיעד האל' ית' במתן תורה באמרו אתם תהיו לי ממלכת כהנים וגו' קדוש לקדש את כלם לכהנים וגו' אשר כתב כאשר יעד שהתפללו במעשה העגל ואמר לעשות לך רב כי שחת עמך : אלה

רלבג

שלא ישתמשו ממשפטית השכל ולא מעשר נרס וזה היה להקשיר כיהוא ספק של מורה כבר נתבאר זה בספרם בשני משקלים : השרש הנ' הוא שמי שאבד שקלו קודם שיגיע לידי גוזר של הקדש פייב לשלם שנאמר וכתת אותו על עבודת אהל מועד כבר נתבאר זה הספרם בשני משקלים :

השרש

חזקוני

אך את שבתותי תשמורו · אהדריה קרא בשביל לדורותיכם מכאן למדנו שכל המלאכות הנעשות במשכן אסורות לעשות בשבת שעל כולם הזהיר שלא לעשות בשבת : כי אות היא ביני וביניכם · ולא בני ובין האומות כשתשבתו בו כיוני ידעו שעולם כי אתם עמי : ושמרתם את השבת · חזר בו עוד בשביל מחלליה : מחלליה · בגלוי מות יומת : כי כל העושה בו מלאכה · בסתר ובכרת בידי שמים שהרי אין הדבר נודע לב"ד שיוכלו לעשות דין : כל שעושה בו מלאכה וגו' · עונש שמענו אזהרה מנין ת"ל ויום השביעי ונומר אין לי אלא עונש על מלאכת יום עונש מלאכת הלילה מנין ת"ל מחלליה מות יומת עונש על מלאכת הלילה שמענו אזהרה ליום מנין ת"ל ויום השביעי שבת מה ת"ל שבת אלא לרבות הלילה בכלל אזהרה : ששת ימים יעשה מלאכה · וכתוב אחד אומר ששת ימים תעבוד לומר כשאתם עושים רצונו של מקום מלאכתכם תהא נעשית ע"י אחרים ... שבת שבתון ... ושמרו בני ישראל · אהדריה קרא בשביל ברית עולם : ככלותו לדבר אתו · כשלות הספר של י"ז בתמוז : לוחות אבן · שאין רקבון שולט בהן ... ויקהל העם · כל קהלה שיש אחריה על לנגבאי היא ואם יש אחריה אל היא לטבת ... קום עשה לנו אלהים ... פרקו

מה שכיון אליו האל' ית' בשלמות שעלתו באמרו נעשה אדם בצלמנו כדמותנו : ויתן אל משה ככלותו · אחר שספר מה היה הטוב שהושג בסוף כל הפעמי' ששהה משה בהר ארבעים יום פירש הטעם שפני מה לא הושג התכלית שיעד האל' ית' במתן תורה באמרו ואתם תהיו לי ממלכת כהנים וגוי קדוש · ובאמרו מזבח אדמה תעשה לי בכל המקום אבא אליך · עד שהוצרך לעשו' משכן והודיע שקרה זה בסבת רוע בחירת ישראל כי אתנם בסוף ארבעים יום הראשונים נתן הלוחות שמשה אלדי' לקדש ככל דברו הטוב והעה ערו והשחיתו דרכם ונפלו ממעלתם כמו שהעיד באמרו ויתנצלו בני ישראל את עדים מהר חורב : שני לוחות העדות · אותם שיעד באמרו ואתנה לך את לוחות האבן וטרם תתו התורה והמצוה אשר כתב כאשר יעד שהתפללו במעשה העגל ואמר לעשות לך רד כי שחת עמך :

ב וַיֹּאמֶר אֲלֵהֶם אַהֲרֹן פָּרְקוּ נִזְמֵי הַזָּהָב אֲשֶׁר בְּאָזְנֵי נְשֵׁיכֶם בְּנֵיכֶם וּבְנֹתֵיכֶם וְהָבִיאוּ אֵלָי׃ ג וַיִּתְפָּרְקוּ כָּל־הָעָם אֶת־נִזְמֵי הַזָּהָב אֲשֶׁר בְּאָזְנֵיהֶם וַיָּבִיאוּ אֶל־אַהֲרֹן׃ ד וַיִּקַּח מִיָּדָם וַיָּצַר אֹתוֹ בַּחֶרֶט וַיַּעֲשֵׂהוּ עֵגֶל מַסֵּכָה וַיֹּאמְרוּ אֵלֶּה אֱלֹהֶיךָ יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר הֶעֱלוּךָ מֵאֶרֶץ מִצְרָיִם׃ ה וַיַּרְא אַהֲרֹן וַיִּבֶן מִזְבֵּחַ לְפָנָיו וַיִּקְרָא אַהֲרֹן וַיֹּאמַר חַג לַיהוָה מָחָר׃ ו וַיַּשְׁכִּימוּ מִמָּחֳרָת וַיַּעֲלוּ עֹלֹת וַיַּגִּשׁוּ שְׁלָמִים וַיֵּשֶׁב הָעָם לֶאֱכֹל וְשָׁתוֹ וַיָּקֻמוּ לְצַחֵק׃ פ
ז וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֶךְ־רֵד כִּי

וַאֲמַר לְהוֹן אַהֲרֹן פָּרִיקוּ קָדָשֵׁי דְדַהֲבָא דִּי בְּאוּדְנֵי נְשֵׁיכוֹן בְּנֵיכוֹן וּבְנָתֵיכוֹן וְאַיְתוֹ לִי׃ וְאִתְפָּרִיקוּ כָּל־עַמָּא יָת־קָדָשֵׁי דְדַהֲבָא דִּי בְּאוּדְנֵיהוֹן וְאַיְתִיאוּ לְוָת־אַהֲרֹן׃ וּנְסֵיב מִידֵיהוֹן וְצַר יָתֵיהּ בְּזִיפָא וְעַבְדֵיהּ עֵגֶל מַתְּכָא וַאֲמַרוּ אִלֵּין דַּחַלְתָּךְ יִשְׂרָאֵל דִּי אַסְקוּךְ מֵאַרְעָא דְמִצְרָיִם׃ וַחֲזָא אַהֲרֹן וּבְנָא מַדְבְּחָא קֳדָמוֹהִי וּקְרָא אַהֲרֹן וַאֲמַר חַגָּא קֳדָם־יְיָ מְחַר׃ וְאַקְדִּימוּ בְּיוֹמָא דְבַתְרוֹהִי וְאַסִּיקוּ עֲלָוָן וְקָרִיבוּ נִכְסִין וְאַסְחַר עַמָּא לְמֵיכַל וּלְמִשְׁתֵּי וְקָמוּ לְחַיָּכָא׃ וּמַלֵּיל יְיָ עִם־מֹשֶׁה אֱיזֵיל־חוּת אֲרֵי

הביאו והביאו ט' נמסר בסדר מקץ : באזניהם ח' וסי' וישכם אבימלך · ויתנו אל יעקב · ויתפרקו כל העם · בבוא כל ישרא' · הקהילו אלי את · ויעל המלך בית יי' · ויקרא באזניהם · דמלכי' · ויקרא ברוך באזנידם · ויצר ג' וסי' ויצר אתו בחרט · ויצר את שני העמודים · ויצר ככרים כסף : העלוך ג' וסי' · ויקח מירם ויצר · סרו מהר · ויועץ המלך ויעש : ויקרא ויאמר י"א פסו' וסי' בשפטי' סי' ט"ו גבי שמשון עם לחי החמור : ויגשו ג' ב' חס' בליש' וא' מלא וסי' וישכמו ממחרת ויעלו עלת · ויאמר שאול פרצו בעם חס' · ויגישו את שעירי החטאת · מ"ל · ד"ה · וחד יגישו ויגידו לנו : קדמ' העלית בצירי · ותניג' בחירק · וחד פסו' סימן וייטב אלהים למילדות וירב העם :

אבן עזרא

מתו אחריו כמה חסידים מישראל שלא הגיעה מעלת למעלת אהרן בחסידות לפרס' כף רגל אהרן על ייחוד השם והנה חבירי דניאל הושלכו לכבשן האש בעבור שלא ישתחוו לצלם ואיך יעשה אהרן פסל שהמעשה קשה מההשתחויה והלא אהרן קדוש השם היה ונביא על ישראל ומצות רבות נתנו על ידם עם משה אחיו והנה יהיה חור טוב ממנו אם הוא עשה ע"א חייב היה משה להרגו קודם עובדי העגל והנה משה התפלל בעדו והעובדים הרג ואיך היה אחר כן מכפר על בני ישרא' הוא וזרעו עד סוף כל הדורות ואל תשים לבך על דבר קח לך עגל בן בקר לחטאת' כי איננו על דבר העגל כי הנה כמוהו ביום הכפורים לכל כהן משוח מצוה לתת פר בן בקר לחטאת ולא נוכל לומר בעבור חטאת האב כי כל הכהנים היו בני אלעזר ובני איתמר וכבר נולד פנחס ועוד בפרשה שיתנו ישר' שעיר עזים אחד לחטאת והם לא עשו דמות שעיר גם פרה אדומה איננה לכפר על ע"א רק לטהר הטמאים וכל אנשי המחקר מודים כי השם לא יבחר שליח שידע כי בסופו יעבוד ע"א ואין כל נביא שליח והנה ראינו שאמ' משה לפני מותו תמיך ואוריך לאיש חסידך והנה לא הזכיר דבר העגל רק לא נמצא בו אלא מה שנמצא במשה והמה דבר מי מריב' כאש' אפרש במקומו · ויש אומרים כי ישר' רמו אהרן שעשו דפוס עגל והשליך אהרן הזהב באש ולא הרגיש וראייתם והשליכהו באש ויצא העגל הזה וזה איננו נכון כי אהרן איך בחרו השם אם היה טפש שירמוהו פתאי' ועוד למה בנה מזבח לפניו וצוה שיזבחו זבחים ועולות ואחרים אמרו אין זה אהרן שעשה העגל אחי משה גם זה הבל כי הקהל לא נקהלו רק אל ההוה תחת משה וכן כתו' והנ' אהרן וחור ואם הי' אחר למה לא הרגו אהרן או משה ברדתו מן ההר גם התפלל בעדו כי איננו נכון שיעשה חסיד ע"א בעבור אחרים שלא ימותו גם אומרים רבים כי פי' חג ליי' מחר שהעובדי' העגל יהיו נהרגים על יד משה כי אין משמע דברו רק אחר שבנה המזבח לפני העגל צוה להכריז במחנה שישחטו מחר במזבח שבנה כמו אסרו חג בעבותים וכן עשו וישכימו ממחרת ויעלו עולות ומחשבות הלב אינם מועילות כי הנוקב את השם על פי דבורו יהרג וככה האומר נלכה ונעבדה אלהי' אחרי' והמפרש אנכי עשו בכורך אנכי מה שאנכי אבל עשו הוא בכורך איננו פשט ולא יצא מחכמת הדבור ואם ישאל אדם בב"ד את חבירו האתה הוא חבירי שהלויתי לך כך וכך ואמר אני לא יוכל לומר מחשבתי היתה שאני חבירו לא יותר גם ככה דניאל לנבוכד נצר מרי חלמא לשנאך דרך מוסר ועתה אומר לך דעת הגאון רב סעדיה אמר כי אהרן עשה בערמה כאשר עשה יהוא על כן בנה מזבח והקשה על נפשו א"כ למה התאנף השם בו והוא השיב בעבור שלא הרגם מיד כאשר עשה משה בבואו גם זה איננו נכון כי הוא קרא חג ליי' מחר וזה השם הוא שם עצם לכבוד השם ולא יתערב אחר עמו כמלת אלהים שהוא לעניני' רבים ועוד למה לא הזכיר זה בעונתו למשה כי הוא אומר ואשליכהו באש ואין המענה דומה לשאלה · ועתה אחל לפרש דרך קצרה קצת הסוד · חלילה חלילה שעשה אהרן ע"א גם ישראל לא בקשו ע"א רק חשבו שמת משה שהשיעם מים סוף כאשר פי' כי ראו שהמן איננו יורד בהר סיני ומשה התעכב שם ארבעים יום ואין כח באדם לחיות זה הזמן בלא מאכל כי הוא לא אמר להם מתי ירד גם הוא לא ידע כי השם אמר לו עלה אלי ההרה ושב שם עד שאתן לך לוחות הברית ומלת אלהים כבוד חונה בצורת גויה וככה אמרו אשר ילכו לפנינו ואם תשים לבך אל המסע הראשון אז תבין זה והנה לכבוד השם נעשה על כן בנה אהרן מזבח לפניו והכריז שיזבחו מחר לכבוד השם וכן עשו כאשר צוה וזו תשובת אהרן כי נקהלו עליו וכמו שהודעתיך כי כל קהלה ואחריה ע היא לנגדו ואם אחריה אל היא לשבת כמו ויקהלו אל המלך שלמה וזהו אתה ידעת את העם כי ברע הוא כי אני לא עשיתי רע להם כי לא בקשו רק אשר ילך לפניהם ולכבוד השם עשיתיו רק בעבור שישר' היו מעורבים עם ערב רב וזהו כי ברע הוא ולא אמר רע הוא וחשבו מעטים מישרא' שהיתה ע"א והביאו זבחי' והשתחוו לו ואמרו אלה אלהיך ישרא' וזו תחת' בעבור שהכתוב אומר כי שחת עמך סרו מהר כי לא כתיב כל עמך הלא תראה כי לא מעל בחרם רק עכן לבדו והנה כתו' חטא ישרא' גם עברו גם גנבו גם כחשו גם שמו בכליהם והנה כל עובדי העגל לשם ע"א שאמרו אלה אלהיך ישראל או היתה כן במחשבתם לא היו רק שלשת אלפים והנה הם חלי עשירית עשירית המחנה והכלל כי לא נעשה כהוגן ע"ד שנחשב לפתאים שהיה ע"א ואל תתמה בעבור שהתאנף השם באהרן כי זה בעבור שהי' הוא הסבה כי הנה נענש עם משה אחיו על דבר מי מריבה ולא חטאו בזדון וכתוב עליהם לא האמנתם בי מריתם מעלתם וחכמי המזלות אמרו כי המחברת הגדולה לשני העליונים היתה במזל שור וזה כזב כי לא היתה רק במזל דלי ועל דרך חכמת המזלות הוא מזל ישראל ורבים נסו זה הסוד דור אחר דור גם אני ראיתי ככה והנה שמוהו בחצי השמים : ויאמר פרקו · על משקל ברכו מהבנין הכבד הדגוש מנהג מצרים היה לשום נזמים באזניהם וככה כתוב במדינים כי ישמעאלים הם : ויתפרקו אשר באזניהם · באזני הבנים והבנות והנשים הנזכרים למעלה : ויקח מידם ויצר · מגזרת צורה כמו ויצר את שני העמודים · ומלת בחרט כמו דמות וכן בחרט אנוש בדמות אנוש ואין טעם להיותו מגזרת החריטים : מסכה · התוך כמו הפסל נסך חרש · וירא אהרן · בלב כמו וראיתי אני בלבי וירא יעקב כי יש שבר : וישכימו ממחרת · היום שנבנה המזבח : ויאמר

רשי

באזני נשיכם · אמר אהרן בלבו הנשים והילדים חסים בתכשיטיהן שמא יתעכב הדבר ובתוך כך יבא משה והם לא המתינו ופרקו מעל עצמן: פרקו · לשון צווי מגזרת פרק ליחיד כמו ברכו מגזרת ברך : ויתפרקו · לשון פריקת משא כשנטלום מאזניה' נמצאו הם מפורקים מנזמיהם דישק"רייר בלע"ז : את נזמי · כמו מנזמי כמו כלאתי את העיר מן העיר : ויצר אותו בחרט · יש לתרגמו בשני פני' · האחד ויצר לשון קשירה בחרט לשון סודר כמו המטפחות והחריטין ויצר ככרי' כסף בשני חריטים · והשני ויצר לשון צור' : בחרט · כלי אומנות הצורפין שחורצין וחורתין בו צורו' בזהב כעט סופר החורת אותיו' בלוחו' ופנקסין כמו וכתוב עליו בחרט אנוש וזהו שתרגם אנקלוס וצר יתיה בזיפא לשון זיוף הוא כלי אומנות שחורצין בו בזהב אותיו' ושקודים שקורין בלע"ז ניי"ל ומזייפין על ידו חותמות : עגל מסכ' · כיון שהשליכו לאור בכור באו מכשפי ערב רב שעלו עמה' ממצרים ועשאוהו בכשפים ויש אומרים מיכה היה שם שיצא מתוך דמוסי' בנין שנתמעך בו במצרים והיה בידו שם וטס שכת' בו משה עלה שור עלה שור להעלות ארונו של יוסף מתוך נילוס והשליכו לתוך הכו' ויצא העגל: מסכה · לשון מתכת דבר אחר מאה ועשרים וחמשי' קנטרין זהב היו בו כגימטריא של מסכה: אלה אלהיך · ולא נאמר אלה אלהינו מכאן שערב רב שעלו ממצרי' הם שנקהלו על אהרן והם שעשאוהו ואח"כ הטעו את ישראל אחריו : וירא אהרן · שהיה בו רוח חיים שנאמר בתבנית שור אוכל עשב וראה שהצליח מעשה שטן ולא היה לו פה לדחותם לגמרי : ויבן מזבח · לדחותם : ויקרא חג ליי' מחר · ולא היום שמא יבא משה קודם שיעבדוהו זה פשוטו ומדרשו בויקרא רבה דברי' הרבה ראה אהרן ראה חור בן אחותו שהי' מוכיחן והרגוהו וזהו ויבן מזבח לפניו ועוד ראה ואמר מוטב שיתלה בי הסרחון ולא בהם ועוד ראה ואמר אם הם בונים אותו המזבח זה מביא צרור וזה מביא אבן ונמצא' מלאכתן נעשית אחת מתוך שאני בונה אותו ואני מתעצל במלאכתו ובין כך ובין כך משה בא : חג ליי' · בלבו היה לשמים בטוח היה שיבא משה ויעבדו את המקום : וישכימו · השטן זרזם כדי שיחטאו : לצחק · יש במשמע הזה גלוי עריות כמו שנאמר לצחק בי ושפיכות דמים כמו שנאמר יקומו הנערים וישחקו לפנינו אף כאן נהרג חור : וידבר · לשון קושי הוא כמו וידבר אתם קשות : לך רד · מגדולתך לא נתתי לך גדולה אלא בשבילם באות' שעה נתנדה משה מפי בית דין שלמעלה : שחת

חזקוני

פרקו נזמי הזהב · אהרן לשם שמים נתכוון משב בלבו אם אומר להם להעמיד עליהם אחד מן הגדולי' לשמר כשיבא משה לא ירצה לרדת מגדולתו ותרב קטטה ושפיכות דמים ביניהם ואם לא תעמיד להם הם יעמידוהו מעצמם וירבה המחלוקת ואם אומר אני אהיה להם לראש יקשה הדבר בעיני משה אעסיקם בדברים עד שיבא משה ואעשה דבר שאין בו ממשות וכשיבא משה יבטל אותו וכן עשה ולכך אמר פרקו נזמי הזהב אשר באזני נשיכם ונומר כמו שפר"שי : ויצר אותו · לזהב קאי לשון צרור הכסף דונמא ויצר ככרים כסף בשני חריטים ובלע"ז נודל"ש : ויעשו עגל · ולא שאר חיה לפי שערב רב התחילו בעבירה וכתיב זה אלי ואנוהו שראו ישראל השכינה וערב רב לא ראו אלא רגליהם של מלאכי השרת שתחת הכסא של רגליהם כבף רגל כשכורי' היו שהם פשיעותיו של הקב"ה והיינו דכתיב בתלים ראו הליכותיך וגו' ועקבותיך לא נודעו שהשבו מעקבותיהם של מלאכים שהם עקבותיו של הקב"ה : ויאמרו אלה אלהיך ישראל · וכי שוטים היו לומר כי עגל זה שנעשה היו' הוציאם ממצרים אלא שהיו כרסומים ותרפים ואובות וידעוני' שיש בהם רוח טמא' והם סברו מזה שיש בו רוח טהור ולכך אמרו אלה אלהיך ישראל ולנכות בריותיו לפני עדת הרשעים כתן הק"בה כל ברוח טומאה כמו שאמרנו כי יקום בקרבך נביא ונתן לך אות או מופת ובא האות והמופת וגו' כי מנסה יי' אלהיכם אתכם וגו' : וירא אהרן · פשטו אמר מתירא אני שמא ישימו לב לומר מה יושיענו זה וישימו להם ראש כמו שפי' ולפיכך ויבן מזבח לפניו כדי להעסיקם עד שיבא משה : חג לי"י מחר · לאחר בשמידו ונעשה חג לשמי' על שנתן לבו משכינו ושלקם בדברים עד המחרת : וישכימו ממחרת · בי"ו בתמוז : ויעלו עולות לשמים בשבילו כמו שמכינו בשאול ויזבחו שם זבחים שלמי' לפני י"י וגו' :
אשר

רלבג

השרש הרביעי הוא שבאחד לחדש ניסן ר"ה לשקלים כי התורה דקדקה בהקמת המשכן שיהיה באחד בניסן אמר בפרשת אלה פקודי ביום החדש הראשון באחד לחדש תקים המשכן אהל מועד וכזה תמצא שדקדקה בענין הקרבנות לזכור חג המצות תחלה קודם שאר המועדים ולפי שכבר מצאנו בענין המעשרות שיהיה מה שבשנה האחת בלתי מעורבת עם מה שבשנה הקודמת שנא' עשר תעשר את כל תבואת זרעך וגו' · למדנו שראוי שתהיה עבודת אהל מועד נעשית משקלי השנה ההיא כי הם הופרשו לצרכי השנה ההיא אך אם לא הספיקו נעזרים מעודפי השקלים הקודם שהרי הוא על עבודת אהל מועד כבר נתבאר זה החדש מראשון מראש השנה ומשבועות ומשמי' שיוצא ומשמיני משכני :

ועשית כיור נחשת וכנו נחשת לרחצה וגו' עד ואתה קח לך בשמי':

באור המלות וקצת דברי הפרשה :

הנה היה הכיור וכנו שהיו שמים אותו עליו שנעשית כמשפט שאר הכלים שהיו בפנים אהל מועד וכבר זכרנו השנה במה שקדם · ונתת אותו בין אהל מועד ובין המזבח וראוי שתדע שלא היה הכיור כנגד פתח האהל מועד ואמנ' היה משוך ממנו לדרום וזה כי לפאת דרום היה כבש המזבח בדרך שכשיעלו בו לפנות על קרנות המזבח ילכו לנגד ימין כי זה הוא ההעתק הטבעי לאדם כי התנ' התנועה הוא מימין כמו שנזכר בטבעיות וזאת הרגילה היה כנשתם אל המזבח לשרת כמו שאמ' אחר זה ולזה ראוי שיהיה הכיור אצל כבש המזבח · ונתת שמה מים · ראוי שתדע שכבר יקוייב בזה המשך שישימו בכיור שידבק בו נדר המים ולזה יתכן שיהיה מים חיים או ממי מקוה כי אין מתנאי המים שיהיו חיים אבל יהיו נלולים או עכורים אלא שצריך שלא יהיה עבירותם באופן שיצאו מגדר המים וכן אם נתערב בהם דבש ובשמנה מראיהן כי או תסלק מהם שם המים וזה מבואר בנפשו · ורחצו אהרן ובניו ממנו את ידיהם ואת רגליהם · ראוי שתדע שהם היו הולכים יחפים במקדש כדי שלא יהיה ביניהם דבר חוצץ ובין המקדש והנה הידי' והרגלי' עם שהם מתגלגלים תמיד בדברים שיתעסקו האנשים בהם הנה ישלח להם השנפ יותרת הויעה וזה מבואר שבכנים ולכבוד השם בעת הכנסם לאהל מועד או בנשתם אל המזבח לשרת וכדי שיתנקו יחד הידים והרגלי' היה משים ידו על רגלו ורוחץ אותם יחד ולפי שאמר ורחצו אהרן ובניו ממנו למדנו שהשיעור מי הכיור הם שירחצו מהם ארבעה כהני' ידיה' ורגליה' כי אהרן ובניו היו ארבעה והם אהרן אלעזר ואיתמר ופינחס : בבאם אל אהל מועד · ר"ל לשרת כאלו תאמר לשקטרת קטרת או להדלקת המנורה והנה לבדנו וזה מאה שאמר או בגשתם אל המזבח לשרת כי זה יורה שזאת הכוונה הנה הכוון בה הוא לשרת והנה תמצא בסוף אלה פקודי

בעל הטורים

אלה אלהיך · לאלוהות הבמה: מזבח לפניו · בגימטריא זה חור : דרשינן מזבח לפניו ויעלו עולות · בגימ' בכורות שהבכורות העלו עולו' לפניו: הניחה

אמרי נועם

ויגשו שלמים ובני לוי שלא נכשלו בו נתנו כפרה על הבכורים שעבדו ע"ז כפי' רש"י וא"ת ע"ז קרויה מת אבל עובדיה אינם קרואים מתים ולא מצורעים ולמה הוצרכו גלות כמצורעי' והלא המצורע דוקא קרוי מת אבל אלו לא היו מצורעים · וי"ל כדאיתא בספרי שבשעה שעבדו ישראל העגל נעשו מצורעים ויליף בג"ש גבי עגל כתיב כי פרוע הוא וכתב גבי מצורע וראשו יהיה פרוע ולכך היו צריכין גלות: זכור

מ"ע ספורנו

אלה אלהיך ישראל · אלה יהיו אצלך אלהים שתתפלל אליהם בכל צרכך ואותם תעבוד להשיג חפצך : פרו

ויאמר · טעם קשה עורף שלא ישמע מה שצוה משל לאדם הולך לדרכו במרוצה ולא ישיב עורף לקורא אליו וזה המשל בעבור שהיו ישר' בארץ מצרים עובדי ע"א והשם שלח להם נביאים לאמר איש גלולי מצרים השליכו כי כן כתוב ומשה ספר זה המעשה לבני' לפני מותו והוא שומר הטעמים לא המלות בתוב לך רד כי שחת עמך וכתוב קום רד וגם כתוב וישתחוו לו ויאמרו אלה אלהיך וכתוב ועתה הניחה לי ותחתיו הרף ממני וכתוב ויחר אפי בהם ואכלם ותחת זה ואשמידם ואמחה את שמם וכתוב ואעשה אותך לגוי גדול ועצום ממנו והטעמים שוים והנה רמז לו אם לא בעבור כבוד משה היה משמיד אותם על כן הוצרך להתפלל: ויחל משה · זאת הגזרה לא מצאנוה מזה הטעם כי אם על פני' כמו יחלו פני נדיב ולפי דעתי כמו ופני' לא היו לה עוד וכלם ככה על כן אסור לומר חליתיך או אחלך כי יבא מגזרת אשר חלה יי' גם יש אומרים כי זאת התפלה היא הנזכר' בפרשת והיה עקב וזו התפלה היתה ראויה להכת' אחר סוב משה אל הה' על כן וינח' יי' אחר שהתפלל והתנפל מ' יום ואם נחם על הרעה בראשונה מה טעם לומר אולי אכפר' בעד חטאת' כי ירד ושרף העגל והרג עובדיו אז שב להתפלל לשם בעד ישרא' ובעד אהרן שהיה הסבה ואחרי' אמרו כי תפלת אל תשחת עמך איננ' זאת הנזכרת במקום הזה ולפי דעתי כי טעמי התפלה שוים כאשר אפרש כי איך יחלה פני השם לפני שרוף העגל וישק את בני ישראל ויהרוג עובדיו רק השם רמז לו שיתפלל אחר רדתו ויסיר העגל על כן כתיב אולי אכפרה בעד חטאתכם אחר שהסיר החטא' כאשר כתוב ואת חטאתכ' אשר עשיתם את העגל והנה בעבור שהשם אמר לו ועתה הניחה לי הזכיר התפלה שהתפלל בהתנפלו לפני השם וזאת הפרשה היתה ראויה להכתב אחר וישב משה אל יי' ואין מוקדם ומאוחר בתורה רק רצה לדבק דבר מי אשר חטא לי עם ועתה לך נחה את העם וכתוב ויגוף יי' את העם: ויחלי הנה כתוב ואתנפל לפני יי' את ארבעי' היום ואת ארבעי' הלילה כי אמר יי' להשמיד אתכם וזהו הרף ממני ואשמיד' כי אין הדע' סובלת שיתפלל משה בעד ישר' וע"א בידיה' עד שהסיר אותה: והנה למה יי' יחרה אפך בעמך כמו אל תשחת עמך ונחלתך אשר הוצאת בכחך הגדול ובזרועך הנטוי' וזה אשר הוצאת ממצרים בכח גדול וביד חזקה וכתוב זכור לאברהם ליצחק וליעקב וזהו זכור לאברהם ליצחק ולישראל עבדיך אשר נשבעת והטעם שתזכור להם שבועתך ולא פירש זה בפסוק זכור לעבדיך כי אינו כמו זכור עדתך קנית קדם בעבור הלמ"ד והנה פן יאמרו הארץ אשר הוצאתנו משם זהו כמו למה יאמרו מצרים לאמר · וטעם ברעה הוציאם כאשר רמזו קדמונינו כי במזל רע יצאו ממצרים והנה יאמרו אין יכלת לשם לנצח כח המזל להציל הדבקים בו ובראותו כי אין יכולת לו הרגם וזה יהיה חלול השם והנה התנפל ארבעים יום והשם אמר לו כי לא אעלה בקרבך והנה לא ירשו הארץ ואז אמר משה כל פרשת ראה אתה אומר אלי ואחר כן צוהו השם שירד ויפסול לוחות ויעלם בידו אל ההר אז ירד השם בענן וקרן עור פניו וכתב השם הלוחות השניים על כן כתוב בעת ההיא אמר יי' אלי פסל לך שני לוחות אבנים כראשונים ועשית לך ארון עץ והנה יעשו ישר' הארון והוא שעשה בצלאל: וינחם · חלילה להנחם השם רק דברה תורה כלשון בני אדם כמו ויעל וירד ישמח יי' במעשיו ויתעצב אל לבו והנה שמואל אמר וגם נצח ישר' לא ישקר ולא ינחם וגם כתוב נחמתי ויש מפרשים אותו לשון וועד ואין צורך: ויפן · הזכיר במקום הזה והאר בוער באש וטעם ויפן כאדם מסתכל מה יעשה וראה כי חייב לרדת מהרה כדרך ויפן כה וכה · וטעם בידו ברשותו כמו ולקחת בידך עשרה אנשים כי תמהי' אנחנו איך יוכל להוריד לוח אחד ואף כי שנים ביד אחד ואחר שהכתוב מפורש שהיו כתובים משני עבריה' אינם אלה שני האבני' מהאבני' הנזכרים בחשן כי מה שיכתוב מעבר אחד יראה בעבר האחר ואין פי' כתובים נראים רק כתובי' כי כאשר כתב מזה העבר כן היה כתוב בעבר השני והנה הלוח עב ואין צריך מ"ם וס"מך שבלוחות שיעמדו בנס כי מחלוקת היא בפירוש מלת אשורית אם מאושר באותיותיו או על שם שעלה עמהם מאשור ועוד אילו היו נראים יראו הפוכים ואין ראוי לטעון עלי אם היו אלה האבנים יקרות והתשובה כי היו יקרות מאד בעבור מכתב אלהים שהוא חרות עליה' כי היו צריכים להיות עבות והנה ימצא אבן יקרה מאד וארכה אמה ורחבה אמה וחצי אמה קומתה ועוד מאין יפסול משה שני לוחות אבנים יקרים כמדת הראשונים והנה לא ידענו היאך היו כתובים עשרת הדברים בשתי הלוחות ולא יהפכם על כן כתוב מזה ומזה הם כתובים אחר שאמר כתובי' משני עבריה' ולא נוכל לדעת אם הלוח נכתב כלו או נשארו לו מארבע פאותיו שיורין כאשר נעשה אנחנו היום בספרים או אם היה המכתב עב או דק ודבר שלא מצאנוהו בקבלה אין טעם לסברותינו: והלוחות

כִּי שִׁחֵת עַמְּךָ אֲשֶׁר הֶעֱלֵיתָ מֵאֶרֶץ מִצְרָיִם: סָרוּ מַהֵר מִן־הַדֶּרֶךְ אֲשֶׁר צִוִּיתִם עָשׂוּ לָהֶם עֵגֶל מַסֵּכָה וַיִּשְׁתַּחֲווּ־לוֹ וַיִּזְבְּחוּ־לוֹ וַיֹּאמְרוּ אֵלֶּה אֱלֹהֶיךָ יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר הֶעֱלוּךָ מֵאֶרֶץ מִצְרָיִם: וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה רָאִיתִי אֶת־הָעָם הַזֶּה וְהִנֵּה עַם־קְשֵׁה־עֹרֶף הוּא: וְעַתָּה הַנִּיחָה לִּי וְיִחַר־אַפִּי בָהֶם וַאֲכַלֵּם וְאֶעֱשֶׂה אוֹתְךָ לְגוֹי גָּדוֹל: וַיְחַל מֹשֶׁה אֶת־פְּנֵי יְהוָה אֱלֹהָיו וַיֹּאמֶר לָמָה יְהוָה יֶחֱרֶה אַפְּךָ בְּעַמֶּךָ אֲשֶׁר הוֹצֵאתָ מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם בְּכֹחַ גָּדוֹל וּבְיָד חֲזָקָה: לָמָּה יֹאמְרוּ מִצְרַיִם לֵאמֹר בְּרָעָה הוֹצִיאָם לַהֲרֹג אֹתָם בֶּהָרִים וּלְכַלֹּתָם מֵעַל פְּנֵי הָאֲדָמָה שׁוּב מֵחֲרוֹן אַפֶּךָ וְהִנָּחֵם עַל־הָרָעָה לְעַמֶּךָ: זְכֹר לְאַבְרָהָם לְיִצְחָק וּלְיִשְׂרָאֵל עֲבָדֶיךָ אֲשֶׁר נִשְׁבַּעְתָּ לָהֶם בָּךְ וַתְּדַבֵּר אֲלֵהֶם אַרְבֶּה אֶת־זַרְעֲכֶם כְּכוֹכְבֵי הַשָּׁמָיִם וְכָל־הָאָרֶץ הַזֹּאת אֲשֶׁר אָמַרְתִּי אֶתֵּן לְזַרְעֲכֶם וְנָחֲלוּ לְעֹלָם: וַיִּנָּחֶם יְהוָה עַל־הָרָעָה אֲשֶׁר דִּבֶּר לַעֲשׂוֹת לְעַמּוֹ: פ

טו וַיִּפֶן וַיֵּרֶד מֹשֶׁה מִן־הָהָר וּשְׁנֵי לֻחֹת הָעֵדֻת בְּיָדוֹ לֻחֹת כְּתֻבִים מִשְּׁנֵי עֶבְרֵיהֶם מִזֶּה וּמִזֶּה הֵם כְּתֻבִים: והלחת

אֲרֵי חַבִּילוּ עַמָּךְ דִּי אַסֵּיקְתָּא מֵאַרְעָא דְמִצְרָיִם: סָטוּ בִפְרִיעַ מִן אוֹרְחָא דִּי פַקֵּדְתִּינוּן עֲבַדוּ לְהוֹן עֵגֶל מַתְּכָא וּסְגִידוּ לֵיהּ וְדַבַּחוּ לֵיהּ וַאֲמַרוּ אִלֵּין דַּחְלָתָךְ יִשְׂרָאֵל דִּי אַסְּקוּךְ מֵאַרְעָא דְמִצְרָיִם: וַאֲמַר יְיָ לְמֹשֶׁה גְּלֵי קֳדָמַי יָת עַמָּא הָדֵין וְהָא עַם קְשֵׁי קְדַל הוּא: וּכְעַן אַנַּח בָּעוּתָךְ מִן קֳדָמַי וְיִתְקַף רוּגְזִי בְהוֹן וַאֲשֵׁיצִנּוּן וְאַעְבֵּד יָתָךְ לְעַם סַגִּי: וְצַלִּי מֹשֶׁה קֳדָם יְיָ אֱלָהֵהּ וַאֲמַר לְמָא יְיָ יִתְקַף רוּגְזָךְ בְּעַמָּךְ דִּי אַפֵּיקְתָּא מֵאַרְעָא דְמִצְרַיִם בְּחֵיל רַב בִּידָא תַקִּיפָא: לְמָא יֵימְרוּן מִצְרָאֵי לְמֵימַר בְּבִישָׁא אַפֵּיקִנּוּן לְקַטָּלָא יָתְהוֹן בֵּינֵי טוּרַיָּא וּלְשֵׁיצָיוּתְהוֹן מֵעַל אַפֵּי אַרְעָא תּוּב מִתְּקוֹף רוּגְזָךְ וְאָתֵיב מִן בִּישְׁתָא דְמַלֵּילְתָּא לְמֶעְבַּד לְעַמָּךְ: אִדְכַּר לְאַבְרָהָם לְיִצְחָק וּלְיִשְׂרָאֵל עַבְדָּךְ דִּי קַיֵּימְתָּא לְהוֹן בְּמֵימְרָךְ וּמַלֵּילְתָּא עִמְּהוֹן אַסְגֵּי יָת בְּנֵיכוֹן כְּכוֹכְבֵי שְׁמַיָּא וְכָל אַרְעָא הָדָא דִּי אֲמָרִית אֶתֵּן לִבְנֵיכוֹן וְיַחְסְנוּן לְעָלָם: וְתָב יְיָ מִן בִּישְׁתָא דִּי מַלִּיל לְמֶעְבַּד לְעַמֵּיהּ: וְאִתְפְּנִי וּנְחַת מֹשֶׁה מִן טוּרָא וּתְרֵין לוּחֵי סַהֲדוּתָא בִּידֵיהּ לוּחֵי כְּתִיבִין מִתְּרֵין עִבְרֵיהוֹן מִכָּא וּמִכָּא אִנּוּן כְּתִיבִין: ולוחיא

ואכלם ב' חד פתח וחד קמץ וסי' אפי בהם · ואמחצם · קרמ' פתח: ויחל ד' וסי' משה · איש האלהים את פני יי' · ההמת המיתוהו · ויחל חזקיהו מלך יהודה · ויחל יהואחז את פני יי' · דמלכים: אברהם ויצחק וישראל ד' דסמי' וסי' זכר לאברהם · ויהי בעלות המנחה · יי' אלהי אברהם ר"פ · וילכו הרצים באגרות: ולישראל ז' נמסר ריש סדר וישמע יתרו: וכל הארץ ה' נמסר בסדר מקץ: לעולם י"ח חס' נמסר בתהלים סימן ע"ה: ושני לחת העדת ג' דסמיכי וסי' ויתן אל משה ככלתו · ויפן וירד משה · ויהי ברדת משה:

רש"י

שחת עמך · שחת העם לא נאמ' אלא עמך ערב רב שקבלת מעצמך וגיירתם ולא נמלכת בי ואמרת טוב שידבקו גרים בשכינה הם שחתו והשחיתו: קשה עורף · מחזירין קשי ערפם לנגד מוכיחיהם וממאנים לשמוע: הניחה לי · עדין לא שמענו שנתפלל משה עליה' והוא אומר הניחה לי אלא כאן פתח לו פתח והודיעו שהדבר תלוי בו שאם יתפלל עליה' לא יכלם: למה יי' יחרה אפך · כלום מתקנא אלא חכם בחכ' גבור בגבור: והנח' · התעשת מחשבה אחרת להטיב להם: על הרעה · אשר חשבת להם: זכור לאברהם · אם עברו על עשרת הדברות אברה' אביה' נתנסה בעשר נסיונות ועדין לא קבלו שכרו תנהו לו ויצאו עשר בעשר: לאברהם ליצחק ולישראל · אם לשרפה הם זכור לאברהם שמסר עצמו לישרף עליך באור כשדים · אם להריג' זכור ליצחק שפשט צוארו לעקיד' אם בגלות זכור ליעקב שגלה לחרן ואם אינן נצולין בזכותן מה אתה אומר לי ואעשה אותך לגוי גדול ואם כסא של ג' רגלי' אינו עומד לפניך בשעת כעסך ק"ו לכסא של רגל אחד: אשר נשבעת להם בך · לא נשבעת להם בדבר שהו' כלה לא בשמי' ולא בארץ לא בהרי' ולא בגבעו' אלא בך שאתה קיים ושבועתך קיימת לעולם שנא' בי נשבעתי נאם יי' וליצחק נאמר והקימותי את השבועה אשר נשבעתי לאברהם אביך וליעקב נאמר אני אל שדי פרה ורבה נשבע לו באל שדי: משני עבריהם · היו האותיות נקראות ומעשה נסים הוא: מעשה

בעל הטורים

הניחה · ב' במ' הניחה לי · הניחה אותי והמישני אל העמודים גבי שמשון · לומר לך שהרג בהם במותו יותר ממה שהמית בחייו · וזה הוא הניחה לי ויחר אפי בהם ואכלם · אכילם ואמית גם שריהם: ואכלם · ב' במ' ויחר אפי בהם ואכלם · ואידך ואכלם ואמהם וזהו שדרשו שאין פורענות שאין בה פרעון ממעשה העגל · ויחל ד' במס' הכא ויחל משה · ואידך ויחל יהואחז · ויחל חזקיהו · ויחל איש האלהים בענין ירבעם · והיינו דאיתא בברכות בסוף תפלת השחר · כמה ישהה בין תפלה לתפלה כדי שתתחולל דעתו וכפרש ליה ויחל · ומפרש בן בירושלמי שהוא ד' אמות כנגד ד' פעמים ויחל: ואעשה אותך · מלא ו"ו שיצאו ממך שש מאות אלף · זכור לאברהם ליצחק ולישראל עבדיך · כאן הקדים האבות לעבדיך · וכתי' התם זכור לעבדיך לאברהם וכו' והקדים לאבות לומר כי היו עבדיו מתחלה ועד סוף · כיוצא בו דוד עבדי ועבדי דוד: ברעה

אמרי נועם

זכור לאברהם וכו' איתא בת"כ לא הניח משה זוית בקרקע שלא היה מבקש עליה להתחנן עליהם אמר זכור לאברהם וכו' אם נתחייבו שריפה וכו' כדאי' בר"שי:

מ"ע ספורנו

סרו מהר יקוד' שהגמור לתת לך מה שיעדתי לתת והם התורה והמצוה אשר כתבתי: והנה עם קשה עורף הוא וגיד ברזל ערפם ולא יפנו לשמוע דברי שום מורה צדק באופן שאין תקוה שישובו בתשובה: למה יי' יחרה אפך בעמך · באותם שלא חטאו בעגל: וכל הארץ הזאת אשר אמרתי אתן לזרעכם ונחלו · בדור רביעי כאמרו ודור רביעי ישובו הנה וזה לא יתקיים בזרעי בלבד מתם' ושני לוחות העדות בידו כי חשב שבשובו אליהם ישובו בתשוב' ואם אין ישברם לעיניהם לגלות עיניהם כדי שיחזרו בתשובה: חג ליי' מחר · ולא תערבבו שמחתו באל אחר:

רלבג

פקודי שאמר שמור זה שאמר בבאם אל אהל מועד ובקרבתם אל המזבח ירחצו והנה הרחון בקריבם היא לשרת וכזה יהיה הרחון בביאה לשרת וזה מבואר מאד ורחצו ידיהם ורגליהם ולא ימותו לפי שאמר שלא ורחצו מים ולא ימותו אחר ביאת אהל מועד הודיענו ג"כ שאם ינשו אל המזבח לשרת בזולת רחיצה ידיה' ורגליה' יהיו חייבים מיתה וזאת המיתה היא מיתה בידי שמי' כי לא בא ביוי לנו להמיתו · וראוי שתדע שאם עבד הכהן בלא רחיצת ידיו ורגליו עבודתו פסולה והנה כלמד זה ממה שאמר בבעל מום בפרשת אמור אל הכהנים · ולא יחלל את מקדשי · הנה ביארה התורה כבעל מום שאינו כמית' אם עבד שעבודתו פסולה וכל שכן בזה שהוא במיתה והנה דקדקה התורה שתהיה זאת הרחיצה במים קדושים שנתקדשו בכלי שרת ושתהיה הרחיצה הזאת במקדש לתחלת העבודה ואם ספר אחד שאלו התנאים הרי זה כאלו לא רחץ · והנה התועלת בזאת המצוה מבואר וראוי שתדע כי זאת הרחיצה יחוייב שתהיה מעומד כי הוא הכבוד בענין רחיצת הידים ועוד שהיא מולכת מהלך העבודות והנה דקדקה התורה בענין העבודות שיעשו מעומד שנ' לעמוד לשרת · ואולם שרשי זאת המצוה הם ג': השרש הראשון הוא שזאת המצוה תהיה בעת שהם מעותרין כשהם באים לאהל מועד או אל המזבח לשרת וזה אמנם הוא במשרת לבד ולזה יתבאר שאם עבד ולא קדש כשרי' כזם האופן חייב מיתה בידי שמים ועבודתו פסולה שנא' ירחצו מים ולא ימותו חק עולם לו ולזרעו לדורות' במו שביארנו בביאור זה הפסוק והנה היה ראוי שיהי' זה הקדש במקדש כי או כתלכלכו ידיו והרגלי' מן המותר הנדבק להם בנויעה וראוי ג"כ שיקדש ידיו ורגליו אחר היותו מסיך רגליו או מטיל מים כי אלו המעשים יכריחוהו לצאת ממקום העבודה ויתאחר מפני זה או שהוא בא שם לשרת אלא שאין זה הקדוש [illegible]

חזקוני

אשר העלית · קדמאה בגבוי ותנייבי העלית בשי"רק: סרו מהר שנתתיך להם למכתב ודבר זהם העמידו אחר במקומך וגם עברו על לא תעשה לך פסל וגו' אפי' לזכרי למבדו ולהשתחות לו לשמי שהמ"פ שלא כוונו לע"א עברו על מצותי: הניחה לי · לכבודו של משה אמר לו הקב"ה כך לפי שהעמידו להם מנהיג במקומך תניחני אנקם אותך מהם: ויחל משה י"א תפלה זו היא שנאמרה בפרש' עקב ואתנפל לפני יי' את הארבעים היו' ואת ארבעי' הלילה לאחר שירד ושרף את העגל והרג את עובדיו כי אין הדעת סובלת שיתפלל בעדם עד הסירה את הע"ז שכתוב' ובתוך הארבעי' אמר כי לא אעלה בקרבך ואז אמר לו משה כל הפרשה ראה אתה אומר אלי וכל אותם המ' יום שבייה לא עלה משה אל הר סיני לא התפלל עליהם באהל שנטה לו מחוץ למחנה כי איך יעלה אל הק"בה שלא ברשות ובסוף' כשנתפייס הקב"ה אמר לו פסול לך וגו' ועלית בבקר וגו' ויעל אל הר סיני ויעמוד שם מ' יום שלישיים וכלו כמסרש בספרי: למה יי' יחרה אפך בעמך אף על פי שעשו מה שעשו אין לך להפסיד כשעה קלה כל היגיעה והטובות שעשית להם ועוד למה יאמרו מצרים וגו' ועוד מה תעשה לשבועות האבות: ויפן וירד משה וגו' · על הסדר באותו יום עצמו י"ו בתמוז עד לתת עליכם היום ברכה: ושני לוחות העדות בידו · אע"פי שהיה בלבו לשברם הורידם בידו שלא יסתכל בהם הקב"ה וירא כתוב בהם אנכי יי' אלהיך ולא יהיה לך ויזכור סורחנ': משני עבריה' · מכת' אלול ובכך היו נוחות להסבר: והלוחות

והלחת מעשה אלהים המה והמכתב מכתב אלהים הוא חרות על הלחת:
וישמע יהושע את קול העם ברעה ויאמר אל משה קול מלחמה במחנה:
ויאמר אין קול ענות גבורה ואין קול ענות חלושה קול ענות אנכי שמע:
ויהי כאשר קרב אל המחנה וירא את העגל ומחלת ויחר אף משה וישלך מידו את הלחת וישבר אתם תחת ההר:
כ ויקח את העגל אשר עשו וישרף באש ויטחן עד אשר דק ויזר על פני המים וישק את בני ישראל:
ויאמר משה אל אהרן מה עשה לך העם הזה כי הבאת עליו חטאה גדלה:
ויאמר אהרן אל יחר אף אדני אתה ידעת את העם כי ברע הוא:
ויאמרו לי עשה לנו אלהים אשר ילכו לפנינו כי זה משה האיש אשר העלנו מארץ מצרים לא ידענו מה היה לו:
ואמר להם למי זהב התפרקו ויתנו לי ואשלכהו באש ויצא העגל הזה:
כה וירא משה את העם כי פרע הוא כי פרעה אהרן לשמצה בקמיהם:
ויעמד משה בשער המחנה ויאמר מי ליהוה אלי ויאספו אליו כל בני לוי:
ויאמר להם כה אמר יהוה אלהי ישראל שימו איש חרבו על ירכו עברו ושובו משער לשער במחנה והרגו איש את אחיו ואיש את רעהו ואיש את קרבו:
ויעשו בני לוי כדבר משה ויפל מן העם ביום ההוא כשלשת אלפי איש:
ויאמר

ולוחיא עובדא דיי אינון וכתבא כתבא דיי הוא מפרש על לוחיא:
ושמע יהושע ית קל עמא כד מיבבין ואמר למשה קל קרבא במשריתא:
ואמר לא קל גברין דנצחין בקרבא ואף לא קל חלשין דמתברין קל דמחייכין אנא שמע:
והוה כד קריב למשריתא וחזא ית עגלא וחינגין ותקיף רוגזא דמשה ורמא מידוהי ית לוחיא ותבר יתהון בשיפולי טורא:
ונסיב ית עגלא די עבדו ואוקיד בנורא ושף עד דהוה דקיק ודרא על אפי מיא ואשקי ית בני ישראל:
ואמר משה לאהרן מה עבד לך עמא הדין ארי איתיתא עלוהי חובא רבא:
ואמר אהרן לא יתקף רוגזא דריבוני את ידעת ית עמא ארי בביש הוא:
ואמרו לי עביד לנא דחלן די יהכן קדמנא ארי דין משה גברא די אסקנא מארעא דמצרים לא ידענא מה הוה ליה:
ואמרית להון למאן דהבא פריקו ויהבו לי ורמיתיה בנורא ונפק עגלא הדין:
וחזא משה ית עמא ארי בטיל הוא ארי בטילנון אהרן לאסבותהון שום ביש לדריהון:
וקם משה בתרע משריתא ואמר מאן דחליא דיי ייתון לותי ואתכנשו לותיה כל בני לוי:
ואמר להון כדנן אמר יי אלהא דישראל שוו גבר חרביה על ירכיה עיברו ותובו מתרע לתרע במשריתא וקטולו גבר ית אחוהי וגבר ית חבריה ואנש ית קריביה:
ועבדו בני לוי כפתגמא דמשה ונפל מן עמא ביומא ההוא כתלתא אלפין גברא:
ואמר

רשי

מעשה אלהים המה · כמשמעו הוא בכבודו עשאן · דבר אחר כאדם האומר לחבירו כל עסקיו של פלוני במלאכת פלונית כך כל שעשועיו של הקדוש ברוך הוא בתורה : חרות · לשון חרת וחרט אחד הוא שניהם לשון חיקוק אנטל"ייר בלע"ז : ברעה · בהריעו שהיו מריעים ושמחים וצוחקים : אין קול ענות גבורה · אין קול הזה נראה קול עניית גבורים הנוצחים במלחמה ולא קול חלשים הנוצחים שצועקים ווי או ניסה : קול ענות · קול חרופין וגדופין המענין את נפש שומען כשנאמרין לו : וישלך מידו וגו' · אמר מה פסח שהוא אחד מן המצות אמרה תורה כל בן נכר לא יאכל בו התורה כולה כאן וכל ישראל מומרים ואתננה להם : תחת ההר · לרגלי ההר : ויזר · לשון נפוץ וכן יזורה על נוהו גפרית וכן כי חנם מזורה הרשת שזורין בו דגן וקטנית : וישק את בני ישראל · נתכוון לבודקן כסוטות שלש מיתות נדונו שם אם יש עדים והתראה בסייף כמשפט אנשי עיר הנדחת שהן מרובין · עדים בלא התראה במגפה שנאמר ויגף יי' את העם · לא עדים ולא התראה בהדרוקן שבדקום המים וצבו בטניהם : מה עשה לך העם הזה · כמה יסורין סבלת שיסרוך עד שלא תביא עליה' חטא זה : כי ברע הוא · בדרך רע הם הולכים תמיד ובנסיונות לפני המקום : ואומר להם · דבר אחד והם מהרו והתפרקו : ואשליכהו באש · ולא ידעתי שיצא העגל הזה ויצא : פרוע · מגולה נתגלה שמצו וקלונו כמו ופרע את ראש האשה : לשמצה בקמיהם · להיות להם הדבר הזה לגנות בפי כל הקמים עליהם : מי ליי' אלי · יבא אלי : כל בני לוי · מכאן שכל השבט כשר : כה אמר וגו' · והיכן אמר זובח לאלהים יחרם כך שנויה במכילתא · אחיו · מאמו והוא ישראל :
מלהו

מסרה

והלחת י"א פסו' כתי' רישן וסיפן חד וסי' ואברם · כל רמש · והלחת · והבשר בסכות תשנו למררי · והלוים · ונפש · ומקנה רב · ויאיר הלך · יי' אלהיך הוא עבר לפניך : י' פסו' אין ואין מצעות פסו' וסי' אין קול ענות · כי אין להם ואין מים : ויאמרו לו הגבעונים · ובביתו אין לחם · אסוף אסיפם · ויריחו סגרת : וכליתי את חמתי · יי' אין כמוך ואין אלהים · דד"ה : עשה גדולות קדמ' דאיוב · אין שטן ואין פגע : ענות ב' בב' לישני וסי' קול ענות · יום ענות אדם נפשו : ידו מידו ה' כתי כן וקרי' ידיו וקמצין וסי' וישלך מידו את הלחת · וישא אהרן את ידו : וסמך אהרן את שתי ידו · ומלאו ידו : ימחץ וידו תרפינה : ברע ג' וקמץ וסי' ויראו שטרי בני ישראל · לא יחליפנו ולא ימיר · כי ברע הוא : מה כ"ד ופתחין נמסר לעיל בהאי סידרא : פרוע ב' חד הס' וחד מ"ל וסי' וירא משה את העם · וראשו יהיה פרוע · בתרא' מלא : בקמיהם ב' קופ"ין דבוקי' בתו' בקמיהם · הם העמדים על הפקדים : ויאספו י"ב וסי' כל בני לוי · חמשת מלכי האמורי · כל בעלי שכם · ויצעקו בני עמון · שכה אשר ליהודה · בני בנימן מן הערים · וירא ארם כי נגף לפני ישרא' · ויאספו פלשתים לחיה · ויגע החדש השביעי · ויאספו ירושלם עם רב לעשות · ויאספו כל העם כאיש אחד · ויאספו בני המשוררים : ויאמר להם כ"ב נמסר בשפטים סימן ט' גבי פרשת' דאבימלך בן ירובעל עם בעלי שכם : כה אמר יי' אלהי ישראל כ"ד נמסר בירמיה סימן י"ג : קרבו ג' וח' וסי' עברו ושובו משער' וחרפה לא נשא על קרבו · לבני ישראל עם קרבו : אלפי ד' סבירין אלפים וסי' ויפל מן העם ביום ההוא · ויזעק ברק את זבלון · ויהי מקנהו · ב' בו :

אבן עזרא

והלוחות · קדמונינו אמרו כי נגזרו לו אותם ככה כאשר פירשתי בראש ספר בראשית ולפי דעתי כי פי' מעשה אלהי' שם ו ככה כמלה הראויה כנראה' והזכי' זה בעבור שהשניים פסלם משה יש אומרים כי חרות כמו חרוש ויש מהפכים אותו חתור והנכון שאין חבר לו אולי הוא כדמות פתוח : וישמע יהוש' · שנשאר בתחתית ההר : ברעה · מגזר' תרועה כמו השא דעי שהוא מן ידע ככה יאמר מן רעה ירע וכמוהו למה הריעו ריע : ויאמ' · אמר הגאון כי גם אלה דברי יהושע ולפי דעתי שהם דברי משה והעד הכתוב אחרין ויהי כאשר קרב אל המחנה : חלושה · שם כמו גבורה : קול ענות · כמו נגינות וזהו ויקמו לצחק : וירא את העגל ומחולות · וה"א העגל משרת בעבור האחרת כמו וירא את העגל והמחולות סביביו ומרוב קנאת משה שבר הלוחות שהיו בידיו כמו שטר עדות והנה קרע שטר התנאים וזה היה לעיני כל ישראל כי כן כתוב : ויקח את העגל · י"אבי וישרוף כמו ויהך באש ואין צורך כי יש דבר שיושם באש עם הזהב ומיד ישרף ויהיה שחור ולעולם לא ישוב זהב וזה דבר מנוסה ואמת הוא : ויזר על פני המים · הם מי נחל יורד מן ההר וצוה שישתו כל ישראל מאלה המים וזה היה כמו ומן העפר אשר יהיה בקרק' המשכ' יקח הכהן ונתן אל המים והנה המים חדשו אות בעובדי העגל בפניהם או שנבתה בטנם כי לולי זה איך הבינו בני לוי עובדי העגל מי היו וכבר אמרנו כי היו מעטים שהיתה מחשבתם רעה ומחשבת הכל לטובה היתה כפי סברת' . ויאמר · הנה משה שאל למה הוצרך אהרן לעשות העגל : ויאמר אל יחר אף אדני · בעבור גודל מעלתו וכבר פירשתי כי ברע הוא ובכה ויאמרו לי ואומר אליהם : וירא משה את העם כי פרוע הוא · כמו באין חזון יפרע עם ותפרעו כל עצתי · ומל' לשמצה שם התואר תחת שם הפועל להיותם שמץ ודופי ודבה : בקמיהם · כמו רבים קמים עלי אף מן קמי דרך קצרה ותרגם ארמית כדרך והנה קמתם תחת אבותיכם : ויעמוד משה · ככה המנהג בכל מחנה שיעמוד במקו' אחד כמו שנה לעשות סוכות ולהיות שערי' למחנה כי אין נור' לשום יד מחוץ למחנה : מי ליי' · יגש אלי או יקרב או יבא או יתאסף : בני לוי · שהם ממשפחתו : ויאמר · טעם אלהי ישר' בעבור שחשבו עובדיו שהוא ע"א : והרגו איש את אחיו · אפי' יהיה אחיו ורבים פירשו האומ' לאביו ולאמו על זה המעשה והוצרכו לפרש אביו ואמו אבי האם ואין צורך כאשר אפרש במקומו : ויעשו בני לוי ולא כל בני לוי :
ויאמר

בעל הטורים

ברעה · כתיב בה"א בשביל ה' דברים שעשו · אכלו ושתו · ויקומו לצחק · וישתחוו · ויזבחו · ומחולות קול ענות · אנכי שומע · בגימ' שנהרג חור יעבדו ע"א : ענות · ב' קול ענות · יום ענות אדם נפשו · שזה הענות לא נתכפר להם . וישלך מידו · חסר יו"ד שלפרו כיו"ד הדברות ועשרה פעמים פסל בתורה · י' פעמים תענית יו"כ מסלי · כי ברע אותיות ערב שערב רב גרמו להם לעשותו : פרוע ה"א ראשו יהיה פרוע · מה מצורע טמא אף ע"א מטמאת : אכפרה

אמרי נועם

וישבר אותם תחת ההר נשא ק"ו בעצמו וכו' אין זה ק"ו כיון שעשו תשובה אינן כמו משומדים לגמרי ותי' מה ענין קדשים לקבלת התורה ועוד תימה למה לא נשא ק"ו זה למעלה כשאמר לו לך רד וגו' ותיהו י"ל מכאן שאין לדיין אלא מה שעיניו רואות וי"א לפי שראה אותיות של עשרת הדברות פורח' כאויר לפיכך ישברם : שימו איש חרבו וגו' ות"ת והלא עדין לא צוה המקום והיאך צוה משה לפרוע מע"ז וי"ל כיון שנאמ' זובח לאלהים יחרם כמה חייבו הריגה אך קשה דאמר כה אמר ה' והיכן אמר וי"ל לפי שבשם לוי לא אמשו ונעשו עדים על אותה שעבדו ע"ז וכתי' יד העדי' תהיה בו בראשונה לכך אמר משה שימו איש חרבו והרגום כי עליכם המצוה לפי שאתם עדים :

מ"ע ספורנו

וירא את העגל ומחולות ויחר אף משה · כשראה שהיו שמחים בקלקול שעשו כענין כי רעתכי אז תעלוזי וכזה התקלקל ונואש שיוכל לתקן התעוות באופן שיחזרו לתומתם ויהיו ראוים לאותן הלוחות . הבאת עליו חטאה גדולה · שעשו בקלקול במחולות ומפני שקבעת להם חג ליום המחר' וזה הוא רע מן הפשע והמרד שעשו בעגל ועל זה בקש רחמי' יותר כאמרו אתם חטאתם חטאה גדולה וכן בתפלתו אמר אנא חטא העם הזה חטאה גדולה וכן בסדר שלש עשרה עדות בזכיר עון ופשע וחטאה וכן בתפלתו שם ובלחת לעוננו ולחטאתנו ולכן אמר אף על פי שנקהלו עליך להכריחך לעשו להם העגל מה שנו לך שהוצרכת לקבוע להם חג ליום המחרת שזאת היתה בנת המחולות שעשו לשמחת העגל שהיתה רעה מעשייתו : כי ברע הוא · שכבר היו בענין רע נכשלים בגלולי מצרים : ואומר להם למי זהב · שחשבתי הדבר לנתעכב שאין זהב מוכן : התפרקו ויתנו לי · והם התנדבו הזהב במהירות : ואשליכהו באש . בקשתי לאחר את הדבר והשלכתי את הזהב באש כזולת תחבולות הצורפי' [illegible]

חזקוני

והלוחות מעשה אלהים המה · כלומר כמה דבר נדו' שברו · ומחולות · חלילי' כמו הללוהו בתוף ומחול : וישלך מידו תשש כחו כשראה את העגל ולא היה בו כח לסבלם והשליכ' רחו' ממנו קצת כדי שלא יוזק ברגליו בנפל' : וישבר אות' תחת ההר · לפי שהיו קשורות אות ט"ו מהאלפא ביתא גם עם הכעס שהיה שרוי בו ונא והוכיח בשכיות לטען ייטב כדי לפשלים בהם כל אותיו' פשוטות וכפולו' : וישרוף באש יש דבר שיותן באש עם הזה' ומיד שישרף הזה' יהיה שחו' לעולם ולא ימוה להיו' עוד זהב : וישק את בני ישראל לפי הפשט לא נתכוון להשקותן אלא לפי זהב העגל ולבטלו מן העולם אבל כששתו מן המים שנפזר בו נראה כאלו שתוהו וראיה לדבר שהרי כתיב בספר' עקב ואכות אותו טחון ולא כתיב ואשק את בני ישראל : כי ברע הוא · במחשבה רע' ואם לא עשיתי להם ואת העמידו להם מלך והדב' היה בא לידה באחרונה : ויצא העגל כזה · כנער כפעולתו דונמא ויצא לצרוף כלי' פי' המיך הזהב : ואשליכו · בדפוס ויצא משם נגע' : כי פרוע הוא · נגל שמצום בורא' לשו' למה תפריעו את העם ממעשיו : בני לוי · לפי הפשט ע"י שהיו בני לוי קרוביו של משה לא הסכימו לשעמי' מבני' במקומו : כה אמר · והיכן אמר זובח לאלהים יחרם : כשלשת אלפי איש · לפי פשוטו אותם ג' אלפים נתכוונו לע"א ולכך נהרגו שדינם היו כדין עיר הנדחת :
עלאו

רלבג

בגדי הכהונה על כשרם בוולת קנינת כבר נתבאר זה השרש בשני מזבחים : **השרש** הנ' הוא שצריך שידבקו במים אשר יקדשו בהם נדר המים שנ' ונתת שמה מים וצריך שיהיה בכלי ההוא כשעור שיהיה בו כדי לקדש ממנו ארבעה כהנים שנא' ורחצו אהרן ובניו ממנו את ידיהם ואת רגליהם והנה היו ארבעה אהרן ואלעזר ואיתמר ופינחס כבר נתבאר זה השרש בשני מזבחים :

ואתה קח לך בשמים עד קח לך סמים :

ביאור המלות וקצת דברי זאת הפרשה :

בשמים ראש ענינו כמו ראשי בשמים והרצון בו המשובחי' שבהם · מר דרור חמש מאות שקלים · ר"ל משקל חמש מאות שקלי' כמו שאמר בסוף הענין וקדה חמש מאות בשקל הקדש · וקנמן בשם הוא הקנמון ואולם אמר בשם לפי שיש ממנו שאינו בשם · ור"ל שתדע כי מקנמן בשם היה שם נ"כ חמש מאות שקלים שאם היתה כוונת התור' שלא יקחו ממנו כי אם מאתים וחמשים שקלים היה ראוי שיאמר וקנמון בשם מחציתו ר"ל מחצית הר"כ או וקנמון בשם ר"כ · והנה הרצון באמרו וקנמן בושם מחציתו ר"כ שיהיה מה שיקחו ממנו ר"כ שקלים ורצתה התור' שישקל הקנמון בשם בשני פעמים כדי שיהיה משקלו נוסף מעט על משקל המור דרור והקדה כי יהיו בו שתי [illegible]

סכרעו' וזה כלו מסכים בתורה בזאת ההרכבה מתהיה באופן היותר שלם אל מה שלוון בה משוב הריח והקיום ולא נוכל לעמוד על אופן הסכמה בזאת ההרכבה מצד קצורנו בידיעת טבעי הדברים ושבע המזוג מהם ומצד קצורנו בידיעת זה שכינה בו התורה בזאת ההרכבה · וקנה בשם הוא הקנה אלא שיש מהם שאינו בושם ושמנו ילקח שקל ר"כ שקלים · וקדה הוא הקשט . ושמן זית הין · שעור ההין י"ב לוגין לפי מה שנתבאר מצד הוראת הנדר והנה היה שורה אלו הסממנים במים כדרך שיתנו בהם ריחם ואח"כ היה נותן בהם במים הין שמן ומבשל המים באש עד שיכלו המים וישאר הרקוח בשמן וזה השמן היה בתכלית משוב ריחו והוא הנקרא שמן המשחה כי אותו ימשח כל הנזכרים הנכנסים בגבול הקדושה והמעלה והגדולה ובו נמשח אהל מועד וארון העדות ושאר הדברים שנזכרו בזאת הפרשה ובו נמשחו אהרן ובניו והיו נמשחים לדורות הכהנים הגדולים ומשוח מלחמה ומלכי בית דוד מי שהיה נמשח מהם וזאת המשיחה היתה במין כי יוני כמו שזכרנו במה שקדם והנה כוון בה טוב הריח ליטב בנפש גודל מעלת מי שהיה נמשח בה · כי הנותן והם יקרים רוצה לומר מהדברים הראוים להם כי הם אשר אפשר שיתוארו בזה התאר ומזה המקום למדנו שכמו שהמובא מקדם הראוי לו אף על פי שנפסל כן הענין בכבש היוצא וכן כל כלי המוגם וכל כלי השרת מקדשין הראוי להם כבר נתבאר זה מזה המקום · שמן משחת קדש יהיה זה לי לדורותיכם · ר"ל זה שעשהו משה כי זולתו לא נעשה ולא יעשה וזה יתבאר ממה שאומר והוא שלא היתה כוונה שיעשה שמן המשחה תמיד בזה התאר היה ראוי בהוסירה שלא נעשה כמוהו במתכונתו שנתבאר שלא נעשהו לנו כמו שאמרה בענין הקטרת · והקטרת אשר תעשה במתכונתה לא תעשו לכם
והיא

רשי

מלאו ידכם · אתם ההורגים אותם בדבר זה תתחנכו להיות כהני' למקום: כי איש · מכם ימלא ידו בבנו ובאחיו: אכפרה בעד חטאתכם · אשים כופר וקנות וסתימה לנגד חטאתכם להבדיל ביניכם ובין החטא: אלהי' זהב · אתה הוא שגרמת להם שהשפעת להם זהב וכל חפצם מה יעשו שלא יחטאו משל למלך שהיה מאכיל ומשקה את בנו ומקשטו ותולה לו כיס בצוארו ומעמידו בפתח בית זונות מה יעשה הבן שלא יחטא: ועתה אם תשא חטאתם · הרי טוב איני אומר לך מחני · ואם אין מחני · וזה מקרא קצר וכן הרבה: מספרך · מכל התורה כולה שלא יאמרו עלי שלא הייתי כדי לבקש עליה' רחמים: אל אשר דברתי לך · יש כאן לך אצל דבור במקו' אליך וכן לדבר לו אל אדניהו: הנה מלאכי · ולא אני: וביום פקדי וגו' · עת' שמעתי אליך מלכלות' יחד ותמיד תמיד כשאפקוד עליה' עונותיהם ופקדתי עליה' מעט מן העון הזה · עם שאר העונות ואין פורענו' באה על ישראל שאין בה קצת מפרעון עון העגל: ויגף יי' את העם · מיתה בידי שמי' לעדי' בלא התראה: לך עלה מזה · ארץ ישראל גבוה' מכל הארצות לכך נאמ' עלה · דבר אחר כלפי שאמר לו בשעת הכעס לך רד אמר לו בשעת רצון לך עלה: אתה והעם · כאן לא נאמ' ועמך: וגרשתי את הכנעני וגו' · ששה אומו' הם והגרגשי עמד ופנה מפניהם מאליו: אל ארץ זבת חלב ודבש · אני אומ' לך להעלות: כי לא אעלה בקרב' · לכך אני אומר לך ושלחתי לפניך מלאך: כי עם קשה עורף אתה · וכששכינתי בקרבכ ואתם ממרי' בי מרבה אני עליכם זעם: אכלך · לשון כליון: הדבר הרע · שאין השכינה שור' ומהלכת עמה: איש עדיו · מהר חורב כתרים שנתנו להם בחור' כשאמרו נעשה ונשמע: רגע אחד אעל' בקרבך וכליתיך · אם אעלה בקרבך ואתם ממרי' בי בקשיות ערפכם אזעום עליכם רגע אחד שהוא שעור זעמו שנאמר חבי כמעט רגע עד יעבור זעם ואכלה אתכם לפיכך טוב לכם שאשלח מלאך: ועתה · פורענות זו תלקו מיד שתורידו עדיכם מעליכם: ואדעה מה אעשה לך · בפקודת שאר העון אני יודע מה שבלבי לעשות לך: את

תשא

ויאמר משה מלאו ידכם היום ליהוה כי איש בבנו ובאחיו ולתת עליכם היום ברכה:
ל ויהי ממחרת ויאמר משה אל העם אתם חטאתם חטאה גדלה ועתה אעלה אל יהוה אולי אכפרה בעד חטאתכם: וישב משה אל יהוה ויאמר אנא חטא העם הזה חטאה גדלה ויעשו להם אלהי זהב: ועתה אם תשא חטאתם ואם אין מחני נא מספרך אשר כתבת: ויאמר יהוה אל משה מי אשר חטא לי אמחנו מספרי: ועתה לך נחה את העם אל אשר דברתי לך הנה מלאכי ילך לפניך וביום פקדי
לה ופקדתי עלהם חטאתם: ויגף יהוה את העם על אשר עשו את העגל אשר עשה אהרן: פ
א וידבר יהוה אל משה לך עלה מזה אתה והעם אשר העלית מארץ מצרים אל הארץ אשר נשבעתי לאברהם ליצחק וליעקב לאמר לזרעך אתננה: ושלחתי לפניך מלאך וגרשתי את הכנעני האמרי והחתי והפרזי החוי והיבוסי: אל ארץ זבת חלב ודבש כי לא אעלה בקרבך כי עם קשה ערף אתה פן אכלך בדרך: וישמע העם את הדבר הרע הזה ויתאבלו ולא
ה שתו איש עדיו עליו: ויאמר יהוה אל משה אמר אל בני ישראל אתם עם קשה ערף רגע אחד אעלה בקרבך וכליתיך ועתה הורד עדיך מעליך ואדעה מה אעשה לך:

ויתנצלו

ואמר משה קריבו ידכון קורבנא יומא דין קדם יי ארי גבר בבריה ובאחוהי ולאיתאה עליכון יומא דין ברכן: והוה ביומא דבתרוהי ואמר משה לעמא אתון חבתון חובא רבא וכען איסק קדם יי מאים אכפר על חוביכון: ותב משה לקדם יי ואמר בבעו חב עמא הדין חובא רבא ועבדו להון דחלן דדהב: וכען אם שבקת לחוביהון ואם לא מחני כען מספרך די כתבתא: ואמר יי למשה מן די חב קדמי אמחיניה מספרי: וכען איזיל דבר ית עמא לאתר די מלילית לך הא מלאכי יהך קדמך וביום אסערותי ואסער עליהון חוביהון: ומחא יי ית עמא על די אשתעבידו לעיגלא די עבד אהרן: ומליל יי עם משה איזיל סק מכא את ועמא דאסקתא מארעא דמצרים לארעא די קיימית לאברהם ליצחק וליעקב למימר לבנך אתנינה: ואשלח קדמך מלאכא ואתריך ית כנענאי אמוראי וחתאי ופריזאי חיואי ויבוסאי: לארעא עבדא חלב ודבש ארי לא אסליק שכינתי מבינך ארי עם קשי קדל את דילמא אשיצינך באורחא: ושמע עמא ית פתגמא בישא הדין ואתאבלו ולא שויאו גבר תיקון זיניה עלוהי: ואמר יי למשה אימר לבני ישראל אתון עם קשי קדל שעה חדא אסלק שכינתי מבינך ואשיצינך וכען אעדי תיקון זינך מינך גלי קדמי מה אעביד לך:

ואעדיאו

ולתת ח' וסי' ולתת להם צדה · עליכם היום ברכה · ולתת אויביך לפניך · ולתת לאיש כדרכיו · ולתת את העיר הזאת כתפת · ועתה כמעט רגע · ובעבדתו לא עזבנו ומעת הוסר התמיד: אנא ה' מלין בתרי טעמי פי' דמשרת מונח לתיבתו וסי' בפרשת ויגש בפסוק אל תעצבו: אל אשר ה' וסי' ועתה לך נחה את העם · והתנחלתם את הארץ בגורל · ואיש אל עבר פניו ילכו · קרמא' · בבאם הכהנים · ותאמר רות אל תפגעי בי: ד' סבירין והנה ואינון הנה וסי' הנה מלאכי ילך · דנה ערשו ערש ברזל · הנה כסה את עין הארץ · ואם לא תעשון כן הנה חטאתם ליי' · וידבר יי' י' דילוג לאמר וסי' לך רד כי שחת · לך עלה מזה אתה · אחרי מות שני בני אהרן · בהר סיני · במדבר סיני · דריש סיפרא · וחברו · במדבר סיני דפסח · בערבות מואב דכי אתם עברים · וחברו · בערבו' דונתנו ללוי' · בעצם היום הזה: העלית ג' וסי' לך עלה מזה · ושמעו מצרים כי · יי' העלית מן שאול: החוי והיבוסי' וסי' כי ילך מלאכי · ושלחתי לפניך מלאך · כי החרם תחרימם · ויהי כשמע כל מלכי · בהר ובשפלה · ותעברו את הירדן · דסוף יהושע. כל העם הנותר · דמלכים · ושאר והחוי והיבוסי: ... לי סלה: עדיו ג' וסי' ולא שתו איש ...

אבן עזרא

ויאמר משה · וכבר אמ' להם כמו ויאמר יי' אלהים ורבי' ככה · ומלת מלאו דקדוקו ד... כי פעם הוא פעל יוצא ופעם עומד והבנין קל · וטע כי איש בבנו אפילו יהיה העוכר בנו או אחיו שיהרגהו והשכר הוא שיתן עליכם ברכה וזהו בעת ההיא הבדיל יי' את שבט הלוי והטעם שאמר לו השם זה הטעם בהר סיני על כן אמר ואלה תולדות אהרן ומשה ביום דבר יי' את משה בהר סיני והנה כאשר נעש' המשכן נבדל אהרן ובניו לשרת השם וכן הלוים אז היתה מחלוקת קרח כי בכור היה כאשר לקח השם הלוים תחת הבכורים שהיו קודשים בעבור שהם העלו העלות והשלמי' זבחו על המזבח שנעש' לפני העגל: ויהי ממחרת · יום רדתו: ועתה אעלה · לשוב אל ההר להתפלל לפני השם לכפר על ישראל כאשר פירשתי אולי יכתוב לוחו' אחרות לכרות ברית עם ישראל וזהו הנה אנכי כורת ברית כי הלוחות כספר עדות: וישב · אמר הנגיד כי אנא מבולע הלמ"ד כמו אל נא ופירוש אל מגזרת הואל וזה רחוק רק אנא אל נא תעשה ככה ופירוש אנא כמו פיוס או דרך הודאה כמו זה וככה אנא יי' כי אני עבדך: ועתה · כבר פירשתי בספר דניאל וכפרין פתיחין כי כל הגזרו על הכללים ועל הפרטי' הם במערכות שמים וככה הורו חכמי' בני חיי ומזוני רק השם יוסיף בעבור יראתו כאשר פירשתיו: ויאמר · אמר הגאון זהו ויכחס יי' כי אמר להשמיד הכל והטעם הנה לא אמחה מספרי רק אשר חטא לי במחשבתו על דרך למען תפוש את בית ישראל בלבם ולא נהרגו כי לא עבדו וזהו ויגוף יי' את העם בעבו' שנעשה העגל ובא ספק לאנשים בסתר: ועתה אל אשר דברתי לך · אל מקום הכנעני וזה כדרך כעס כי בעבורך נשאתי חטאתם ואתה שאהבת אותם כל ככה לך נחה אותם: וביום · תחלת כל שנה יום הפקידה: ויגוף · אולי לא היתה המגפה בשנה הראשונה רק ספר הכתו' מה שהיה אחרי נסעם מהר סיני: וידבר לך עלה מזה · כי ההולך לפאת שמאל עולה הוא על כן יורד אברם מצרימה כי הוא בדרום וכל זה אעשה בעבור שבועתי לאברהם ליצחק וליעקב: ושלחתי לפניך מלאך · לעזרך ולא אמר המלאך הנודע כי השם בקרבו: כי לא אעלה בקרבך · לא יעשה משכן כי לא אשכון בתוך בני ישראל · וטעם פן אכלך בדרך אם יעשו פעם אחרת כמעשה הזה מיד אכלם

בעל הטורים

הכפרה · ב' במסורת אכפרה בעד חטאתכם · אכפרה פניו במנחה · זהו שאמר לעולם יהא אדם זהיר בתפלת המנחה אכפר' בעד חטאתכם נהתפלל עליהם · מתי אכפרה פניו במנחה: העלית · שלשה אשר העלית מארץ מצרים · ושמעו מצרים כי העלית בכחך · העלית מן שאול נפשי · אלמד שקול שעבוד מלכיות כנגד גיהנם וזהו העלית מארץ מצרים · העלית מן שאול נפשי: עדיו · ג' במסורה ולא שתו איש עדיו · ונגני עדיו לגאון שמהו · במת גורנן עדיו לבלום · בשביל שנתגאו בגבי עדים כמו שדרז"ל בשביל רוב זהב וכסף שנתן להם עשו עגל זהב על כן לא שתו איש עדיו ונכתמה פיהם שלא היה להם פתחון פה כמו מתג ורסן שבולם עדיו של סוס · הורד · ג' הורד עדיך · באף עמים הורד אלהים · הורד אותם אל המי' בגבעון · על שאמר לו הורד עדיך · היה משה ירא מפני האף והחמה כדכתיב באף עמים הורד · וכמו דהכא היה ע"א התם כמי הורד אותם אל המי' להפריד עובדי ע"א שכל הכורע על ברכיו לשתות סימן שעבד ע"א והניגם לבדם: הנה מלאכי ילך לפניך · מלאכי עולה בגי' מאה ואחד ילך עילה כמנין הלכה · רמז למה שאמרו אינו דומה מי ששונה פרקו מאה פעמים לשונה פרקו מאה ואחד בע"י כן ילך ההלכה לפניו · גם הנה עולה כמנין הלכה · גם ישקני מנשיקות פיהו עולה מאה ואחד: הנה מלאכי · אותיות מיכאל שהוא מלאכי המיוחד לי: דבר

אמרי נועם

מחיני נא מספרך אשר כתב' פי' הקונט' מכל התורה וקשה כי עדין לא נכתבה התורה ונראה לרש"בם שמספרך מספ' החיים שאדם נכתב בו ככל ...

חזקוני

מ"ע ספורנו

את עדים מהר חורב · את העדי' שהיה בידע מהר חורב : ומשה · מאותו עון והלאה : יקח את האהל · לשון הווה הוא לוקח אהלו ונוטהו מחוץ למחנה אמר מנודה לרב מנודה לתלמיד : הרחק · אלפים אמה כענין שנ' אך רחוק יהיה ביניכם וביניו כאלפים אמה במדה : וקרא לו · והיה קורא לו אהל מועד הוא בית ועד למבקשי תורה : כל מבקש יי' · מכאן למבקש פני זקן כמקבל פני שכינה : יצא אל אהל מועד · כמו יוצא · דבר אחר והיה כל מבקש אפילו מלאכי השרת כשהיו שואלים מקום שכינה חביריהם אומרים להם הרי הוא באהלו של משה : והיה · לשון הוה : כצאת משה מן המחנה · ללכת אל האהל : יקומו כל העם · עומדים מפניו ואין יושבין עד שנתכסה מהם :

ו' וַיִּתְנַצְּלוּ בְנֵי־יִשְׂרָאֵל אֶת־עֶדְיָם מֵהַר
חוֹרֵב : וּמֹשֶׁה יִקַּח אֶת־הָאֹהֶל וְנָטָה־
לוֹ ׀ מִחוּץ לַמַּחֲנֶה הַרְחֵק מִן־הַמַּחֲנֶה
וְקָרָא לוֹ אֹהֶל מוֹעֵד וְהָיָה כָּל־מְבַקֵּשׁ
יְהוָה יֵצֵא אֶל־אֹהֶל מוֹעֵד אֲשֶׁר מִחוּץ
ח' לַמַּחֲנֶה : וְהָיָה כְּצֵאת מֹשֶׁה אֶל־
הָאֹהֶל יָקוּמוּ כָּל־הָעָם וְנִצְּבוּ אִישׁ
פֶּתַח אָהֳלוֹ וְהִבִּיטוּ אַחֲרֵי מֹשֶׁה עַד־
ט' בֹּאוֹ הָאֹהֱלָה : וְהָיָה כְּבֹא מֹשֶׁה
הָאֹהֱלָה יֵרֵד עַמּוּד הֶעָנָן וְעָמַד פֶּתַח
י' הָאֹהֶל וְדִבֶּר עִם־מֹשֶׁה : וְרָאָה כָל־
הָעָם אֶת־עַמּוּד הֶעָנָן עֹמֵד פֶּתַח
הָאֹהֶל וְקָם כָּל־הָעָם וְהִשְׁתַּחֲווּ אִישׁ
יא' פֶּתַח אָהֳלוֹ : וְדִבֶּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה
פָּנִים אֶל־פָּנִים כַּאֲשֶׁר יְדַבֵּר אִישׁ
אֶל־רֵעֵהוּ וְשָׁב אֶל־הַמַּחֲנֶה וּמְשָׁרְתוֹ
יְהוֹשֻׁעַ בִּן־נוּן נַעַר לֹא יָמִישׁ מִתּוֹךְ
הָאֹהֶל : פ
יב' וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה אֶל־יְהוָה רְאֵה אַתָּה
אֹמֵר אֵלַי הַעַל אֶת־הָעָם הַזֶּה וְאַתָּה
לֹא הוֹדַעְתַּנִי אֵת אֲשֶׁר־תִּשְׁלַח עִמִּי
וְאַתָּה אָמַרְתָּ יְדַעְתִּיךָ בְשֵׁם וְגַם־
יג' מָצָאתָ חֵן בְּעֵינָי : וְעַתָּה אִם־נָא
מָצָאתִי חֵן בְּעֵינֶיךָ הוֹדִעֵנִי נָא אֶת־
דְּרָכֶךָ וְאֵדָעֲךָ לְמַעַן אֶמְצָא־חֵן
בְּעֵינֶיךָ וּרְאֵה כִּי עַמְּךָ הַגּוֹי הַזֶּה :
יד' וַיֹּאמַר פָּנַי יֵלֵכוּ וַהֲנִחֹתִי לָךְ :
טו וַיֹּאמֶר אֵלָיו אִם־אֵין פָּנֶיךָ הֹלְכִים
טז' אַל־תַּעֲלֵנוּ מִזֶּה : וּבַמֶּה ׀ יִוָּדַע
אֵפוֹא כִּי־מָצָאתִי חֵן בְּעֵינֶיךָ אֲנִי
וְעַמֶּךָ הֲלוֹא בְּלֶכְתְּךָ עִמָּנוּ וְנִפְלֵינוּ
אֲנִי וְעַמְּךָ מִכָּל־הָעָם אֲשֶׁר עַל־
פְּנֵי הָאֲדָמָה : פ
ויאמר

וְאַעְדִּיאוּ בְנֵי־יִשְׂרָאֵל יָת־תִּקּוּן־זֵינֵיהוֹן
מִטּוּרָא דְחוֹרֵב : וּמֹשֶׁה נְסֵיב יָת־
מַשְׁכְּנָא וּפַרְסֵיהּ־לֵיהּ ׀ מִבָּרָא
לְמַשְׁרִיתָא אַרְחֵיק מִן־מַשְׁרִיתָא וְקָרֵי
לֵיהּ מַשְׁכַּן בֵּית־אוּלְפָנָא וִיהֵי כָּל־
דְּתָבַע אוּלְפַן מִן־קֳדָם־יְיָ נָפֵק לְמַשְׁכַּן
בֵּית־אוּלְפָנָא מִבָּרָא לְמַשְׁרִיתָא :
וַהֲוָה כַּד־נָפֵק מֹשֶׁה לְמַשְׁכְּנָא קַיְימִין
כָּל־עַמָּא וּמִתְעַתְּדִין גְּבַר בִּתְרַע
מַשְׁכְּנֵיהּ וּמִסְתַּכְּלִין אֲחוֹרֵי מֹשֶׁה עַד־
דְּעָלֵיל לְמַשְׁכְּנָא : וַהֲוָה כַּד־עָלֵיל
מֹשֶׁה לְמַשְׁכְּנָא נָחֵית עַמּוּדָא דַעֲנָנָא
וְקָאֵים בִּתְרַע מַשְׁכְּנָא וּמִתְמַלֵּיל עִם־
מֹשֶׁה : וַחֲזַן כָּל־עַמָּא יָת־עַמּוּדָא
דַעֲנָנָא קָאֵים בִּתְרַע מַשְׁכְּנָא וְקַיְימִין
כָּל־עַמָּא וְסָגְדִין גְּבַר בִּתְרַע מַשְׁכְּנֵיהּ :
וּמְמַלֵּיל יְיָ עִם־מֹשֶׁה מַמְלַל עִם־מַמְלַל
כְּמָא דִּמְמַלֵּיל גְּבַר עִם־חַבְרֵיהּ וְתָאֵב
לְמַשְׁרִיתָא וּמְשׁוּמְשָׁנֵיהּ יְהוֹשֻׁעַ בַּר־
נוּן עוּלֵימָא לָא עָדֵי מִגּוֹ מַשְׁכְּנָא :
וַאֲמַר מֹשֶׁה קֳדָם־יְיָ חֲזִי דְּאַתְּ אָמַר לִי
אַסֵּיק יָת־עַמָּא הָדֵין וְאַתְּ לָא
הוֹדַעְתַּנִי יָת דִּי־תִשְׁלַח עִמִּי וְאַתְּ
אֲמַרְתְּ רַבִּיתָךְ בְּשׁוּם וְאַף־אַשְׁכַּחְתְּ
רַחֲמִין קֳדָמָי : וּכְעַן אִם־כְּעַן אַשְׁכַּחִית
רַחֲמִין קֳדָמָךְ הוֹדַעְנִי כְעַן יָת־אוֹרַח
טוּבָךְ וְאֵדַּע רַחֲמָךְ בְּדִיל דְּאַשְׁכַּח־
רַחֲמִין קֳדָמָךְ וּגְלֵי־קֳדָמָךְ אֲרֵי עַמָּךְ
עַמָּא הָדֵין : וַאֲמַר שְׁכִינְתִּי תְהָךְ
וְאַנִיחַ לָךְ : וַאֲמַר קֳדָמוֹהִי אִם־לֵית
שְׁכִינְתָּךְ מְהַלְּכָא בֵּינָנָא לָא תַסְּקִינַּנָא
מִכָּא : וּבְמָה יִתְיְדַע הָכָא אֲרֵי־
אַשְׁכָּחִית רַחֲמִין קֳדָמָךְ אֲנָא וְעַמָּךְ
הֲלָא בִּמְהָךְ שְׁכִינְתָּךְ עִמַּנָא וְיִתְעַבְדָן
לָנָא פְּרִישָׁן לִי וּלְעַמָּךְ מְשַׁנְיָ מִכָּל־עַמָּא דִּי עַל־אַפֵּי אַרְעָא : ואמר

Marginal masorah notes: ל׳מל׳ בתורה ר׳ ר״פ · ג׳ מל׳ בתורה · ב׳ את חסר דקרו · ח׳ ו׳ חסר בלישנא · ב׳ ד״י בעינא · ל׳ · חס׳ יו״ד · ג׳ חס׳ ל׳ · ג׳ א׳ ל׳ בתור׳ וחכ׳ · י״ג מל׳ בתו׳ ל׳ · ב׳ פסוקים אית בהון עמך ועמך

אבן עזרא

ויתנצלו בני ישראל את עדים · מן עדים והם בגדי תפארת ותכשיטים כמו הנזמי' והטבעת על דרך ואעדך עדי כי התאבלו על דבר העגל : ומשה יקח · עתיד תחת עבר על דרך יעשו עגל בחורב : האהל · אהל שלו כמו ויבאו האהלה והנה משה נבדל מישראל בעבור הכבוד שידבר עמו וזה הי' אחר שהוריד הלוחות השניי' כתובים והחלו ישר' לעשות המשכן וקרא לאהלו אהל מועד כי השם נועד לו שם עד שנעשה המשכן ואין מוקדם ומאוחר בתורה וי"א כי זה הוא אהל המשכן וספר הכתוב אנה היה המשכן לפני שיקימו הדגלי' החמשי' יום : והיה · גם זה היה אות שהיו רואים כל רגע שיבא ממחנה ישראל אל האהל מיד היה רואה עמוד הענן : וראה · וזה המעט' היה אחר פרשת ראה אתה אומר אלי כי היא היתה בקרב הארבעים יום שהתנפל על דבר העגל ואחר כן ירד ופסל את הלוחות אז עבר השם על פניו ויצא לידי מעשה מה שאמר לו וראית את אחורי : ודבר יי' אל משה פנים אל פני' · בפרשה הסמוכה אפרשנו : ומשרתו יהושע בן נון נער · והוא חיה מאה ועשר שנים וחכמים אמרו כי שבע שנים כבש ושבע שנים חלק א"כ היה בן חמשים ושש שנה ואיך קראו הכתו' נער וככ' דקדוקו ומשרתו יהושע בן נון שירות נער : ויאמר משה ראה · כאומר ראה הגרה שאני עומד בה ועתה אומר דקדוק הפרשה · אמר הגאון ידעתיך כמו כבדתיך ואין זה נכון כי הנ' אחריו ואדעך כאשר ידעתני · אמ' הגאון פני חמתי כמו ופניה לא היו לה עוד והנה מה יעשה במלת אין פניך הולכים ולפי דעתי כי פי' פני אני בעצמי כמו ופניך הולכים בקרב : ונפלינו · מגזרת והפלה יי' מבעלי הה"א : כבודך

רשי

והביטו אחרי משה · לשבח אשרי ילוד אשה שכך מובטח שהשכינ' תכנס אחריו לפתח אהלו : ודבר יי' עם משה · כמו ומדבר עם משה תרגומו ומתמלל עם משה שהוא כבוד שכינה כמו וישמע את הקול מדבר אליו ואינו קור' מדבר אליו כשהוא קורא מדבר פתרונו הקול מדבר בינו לבין עצמו וההדיוט שומע מאליו וכשהוא קורא מדבר משמע שהמלך מדבר עם ההדיוט : והשתחוו · לשכינה : ודבר יי' אל משה פני' אל פני' · ומתמלל עם משה : ושב אל המחנה · לאחר שנדבר עמו היה משה שב אל המחנה ומלמד לזקנים מה שלמד והדבר הזה נהג משה מיו' הכפורי' עד שהוקם המשכן ולא יותר שהרי בשבעה עשר בתמוז נשתברו הלוחות ובשמונה עשר שרף את העגל ודן את החוטאי' ובתשעה עשר עלה שנא' ויהי ממחרת ויאמ' משה אל העם וגו' עשה שם ארבעים יום ובקש רחמים שנ' ואתנפל לפני יי' וגו' ובראש חדש אלול נאמר לו ועלית בבקר אל הר סיני לקבל לוחות האחרונות ועשה שם ארבעי' יום שנ' בהם ואנכי עמדתי בהר כימי' הראשוני' וגו' מה הראשוני' ברצון אף האחרונים ברצון אמו' מעת' אמצעיי' היו בכעס בעשר' בתשרי נתרצה הקב"ה לישראל בשמח' ובלב שלם ואמר לו למשה סלחתי ומס' לו לוחות אחרונות וירד והתחילו לצוותו על מלאכ' המשכן ועשאוהו עד אחד בניסן ומשהוק' לא נדבר עמו עוד אלא מאהל מועד : ושב אל המחנ' · תרגומו ותאיב למשריתא לפי שהוא לשון הווה וכן כל הענין וראה כל העם וחזן וכלבו וקיימין והביטו ומסתכלין והשתחוו וסגדין ומדרשו דבר יי' אל משה שישוב אל המחנה אמר לו אני בכעס ואתה בכעס אם כן מי יקריב' : ראה אתה אומר אלי · ראה תן עיניך ולבך על דבריך אתה אומר אלי וגו' ואתה לא הודעתני וגו' ואשר אמרת לי הנה אנכי שולח מלאך אין זו הודעה שאין אני חפץ בה : ואתה אמרת ידעתיך · הכרתיך משאר בני אדם בשם חשיבות שהרי אמרת לי הנה אנכי בא אליך בעב הענן וגו' וגם בך יאמינו לעולם : ועתה · אם אמת שמצאתי חן בעיניך הודיעני נא את דרכיך מה שכר אתה נותן למוצאי חן בעיניך : ואדעך · למען אמצא חן בעיניך ואדע בזו מדת תגמוליך מה היא מציאת חן שמצאתי בעיניך ופתרון למען אמצא חן למען אכיר כמה שכר מציאות החן : וראה כי עמך הגוי הזה · שלא תאמר ואעשה אותך לגוי גדול ואת אלה תעזוב ראה כי עמך הם מקדם ואם בהם תמאס איני סומך על היוצאים מחלצי שיתקיימו ואת תשלום השכר שלי בעם הזה תודיענו ורבותינו דרשוהו במסכת ברכות ואני ליישב המקראות על אופניהם ועל סדר' באתי : ויאמר פני ילכו · כתרגומו לא אשלח עוד מלאך אני בעצמי אלך כמו ופניך הולכים בקרב : ויאמר אליו · בזו אני חפץ כי על ידי מלאך אל תעלנו מזה : ובמה יודע איפה · יודע מציאת החן הלא בלכתך עמנו ועוד דבר אחר אני שואל ממך שלא תשרה שכינתך עוד על אומות העולם : ונפלינו אני ועמך · ונהיה מובדלים בדבר הזה מכל העם כמו והפלה יי' בין מקנה מצרים וגו' : גם

כצאת ג' נמסר בסדר משפטים : יקומו ג' מ"ל בתורה וסי' יקומו כל העם ונצבו · בניב' אשר יקומו מאחריכם · יקומו ויעזרכם : האהלה ח' נמסר בשפטי' סימן ד' גבי יעל וסיסרא : כבא ו' חס' בליש' וסי' כבא משה האהלה · וכבא השמש יבא · ויעבר הרנה במחנה · ראו כבא מלאך סגור הדלת · כבא הספר הזה אליכם · ויהי כבא הספר אליהם : והשתחוו ז' נמסר בסדר כא : פנים אל פנים ה' נמסר בסדר וישלח : ימיש ז' נמסר בסדר בשלח : ויאמר משה אל יי' ה' נמסר בסדר שמות : העל כולם לעיל במ"ב וסי' רב שקה · סנבלט : דרכך ג' חס' וסי' הודיעני נא את דרכך · כי אז תצליח את דרכך · בדרכך חייני · אנך : ויאמר צ"א · פ' מגהון בתו' · י' מגהון ר"פ · וסי' מצויין במס' רבת : ב' פסוק אית בהון' ועמך ועמך וסי' ובמה יודע אפוא · ובעת ההיא יעמד מיכאל :

חזקוני

ומשה יקח לשון עתיד ובמקום עבר ומעשה זה היה לאחר שהוריד לוחות שניות : והיה כצאת משה · [illegible]

רלבג

והיא לא הבדילה בזה אך הוסירה שלא נעשהו כלל וזה לאות כי כוונת התורה שלא יעשה ממנו ולזה [illegible]

בעל הטורים

[illegible]

אמרי נועם

[illegible]

מ"ע ספורנו

[illegible]

גם את הדבר הזה · שלא תשרה שכינתי עוד על אומות העולם · אעשה ואין דבריו של בלעם על ידי שריית שכינה אלא נופל וגלוי עינים כגון ואלי דבר יגונב שומעין על ידי שליח: ויאמר הראני נא את כבודך · ראה משה שהיה עת רצון ודבריו מקובלים והוסיף לשאול להראותו מראית כבודו : ויאמר אני אעביר וגו' · הגיעה שעה שתראה בכבודי מה שארשה אותך לראות לפי שאני רוצה וצריך ללמדך סדר תפלה שכשנצרכת לבקש רחמים על ישראל הזכרת לי זכות אבות כסבור אתה שאם תמה זכות אבות אין עוד תקוה אני אעביר כל מדת טובי לפניך על הצור ואת' נתון במערה : וקראתי בשם יי' לפניך · ללמדך סדר בקשת רחמי' אף אם תכלה זכות אבות וכסדר שאתה רוא' אותי מעוטף וקורא י"ג מדות הוי מלמד את ישראל לעשות כן ועל ידי שיזכירו לפני רחום וחנון כי רחמי לא כלים : וחנותי את אשר אחון · אותן פעמי' שארצה לחון : ורחמתי · עת שאחפוץ לרחם עד כאן לא הבטיחו אלא עתים אענה ועתים לא אענה אבל בשעת מעשה אמר לו הנה אנכי כורת ברית הבטיחו שאינן חוזרות ריקם : ויאמר לא תוכל וגו' · אף כשאעביר כל טובי על פניך איני נותן לך רשות לראות את פני : הנה מקום אתי · בהר אשר אני מדבר עמך תמיד יש מקום מוכן לי לצורכך שאטמינך שם שלא תזוק ומשם תראה מה שתראה זהו פשוטו ומדרשו על מקום שהשכינה שם מדבר ואומר המקום אתי ואינו אומר אני במקום שהקב"ה מקומו של עולם ואין עולמו מקומו : בעבור כבודי · כשאעבור לפניך : בנקרת הצור · כמו העיני האנשים ההם תנקר יקרו' עורבי נחל אני קרתי ושתיתי מים גזרה אחת להם : נקרת הצור · כריית הצור : ושכותי כפי · מכאן שנתנה רשות למחבלים לחבל ותרגומו ואגין במימרי כנוי הוא לדרך כבוד של מעלה שאינו צריך לסוכך עליו בכף ממש ואעדי ית דברת יקרי כשתסתלק הנהגת כבודי מכנגד פניך ללכת מפס ולהלן : וראית את אחורי · הראהו קשר של תפילין : פסל

כבודך · כמו עצמך כי כן כתוב בעבור כבודי עד עברי באברהם כתוב ויקרא בשם יי' ובני אדם הם הנקראים לעבוד השם על כן מלת בשם דבקה עם השם הנכבד ואין ככה ויקרא בשם יי' כי השם הוא הקורא וככה וקראתי בשם יי' לפניך : לא יראני · קמוץ כמו ואמר אין ראני להוציאנו ממצרים אם שוב ישיבני יי' · ופי' וחי כמו ויחי כי מיד ימות כי מבוא את בעבו' שראה המלאך מות נמות כי אלהים ראינו גם יעקב אמר כי ראיתי אלהים פנים אל פנים ותנצל נפשי ואף כי השם הנכבד וי"א לא יראני האדם רק יחיה לעולם וזה הפך הלשון ואחרים אומרי' כי מלת לא ישרת בעבור אחר וכן הוא לא יראני האד' ולא החי והטעם המלאכי' : ושכותי · בש"ין או בסמ"ך שוה הטעם ומפרשים אמרו כי כפי עב כמו על כפים כסה אור הן על כפי' חקותיך ואינו רק כמשמעו : ופני לא יראו · הם הנראים ולא כן ולא יראו פני ריקם כי הזכרים הם הנראים : ונצבת על הצור · הוא ראש ההר כי כן כתו' ונצבת לי שם על ראש ההר ואמר שהוא יתיצב שם ובעבור הכבוד הוא ישימנו בעצמו בנקרות הצור כי כן כתוב ושמתיך לא שיכנס הוא מעצמו ועתה אזכיר כלל טעם הפרשה אמ' הגאון כי השם אמר למשה העל את העם הזה מזה המקום שחטאו בו ובמקום אחר אסלח להם ומשה השיב אם לא ישוב אפך עתה במקום הזה אל תעלנו מזה והנכון בעיני בעבור שהשם אמר לו ושלחתי לפניך מלאך אז השיב משה ואתה לא הודעתני את אשר תשלח עמי אם הוא הכתוב בו כי שמי בקרבו והשם השיבו אני בעצמי אלך והניחותי לך והנה טעם לך כי עמך לבדך אלך ולא אשכון בתוך בני ישר' על כן השיב משה אם אין פניך הולכים עם הגוי הזה שהזכיר למעלה וראה כי עמך הגוי הזה אל תעלנו בלשון רבים והעד הנאמן על זה הפירוש ובמה יודע איפה כי מצאתי חן בעיניך אני ועמך הלא בלכתך עמנו והשם השיב גם את הדבר הזה אשר דברת אעשה כי מצאת חן בעיני ובעבור זה שמח משה ואמר ילך יי' בקרבנו הפך כי לא אעלה בקרבך ומשה בקש לראות השם והשם השיבו כי לא יראני האדם וחי וזהו האמת כי ההרגשות אינם מרגישות רק המקדים על כן ויראו את אלהי ישראל גם וארא את יי' וכן נבואת יחזקאל הכל במראות אלהים · והנה אמר בכאן וראית את אחורי ובמקום אחר ותמונת יי' יביט ואלה דברים צריכים פי' ארוך והגאון אמר כי הפנים פני האור והמשל פני השמש והאחורים הנשאר מהאור התדבק באחד ואין צורך לכל זאת ולפני שהפרש זה אומר דע כי השם לא דבר עם משה פנים אל פנים רק בארבעים יום השלישי והלאה ובעבור השם על פניו אז קרן עור פניו כי תחלת נבואתו על ידי המלאך הנראה בסנה ושם כתוב ויאמר יי' וככה יי' הולך לפניהם יומם כי השליח ידבר על לשון השולח וזה היום שראה משה מה שבקש היה לו כיום מתן תורה לישראל ולא הגיע אדם לפניו ואחריו אל מעלתו וחכמינו אמרו הראהו קשר של תפילין ודברם נכון רק לא כאשר יפרשוהו חכמי דורנו שהוא כמשמעו כי סוד עמוק הוא :

אמר אברהם המחבר כבר פירשתי השם הנכתב ואינו נקרא הוא שם העצם והעצ' הוא הנכבד וכאשר תחבר מספר כל האותיות יעלה לשנים ושבעים על כן אמרו חכמינו כי הוא שם המפורש וכאשר תחבר מרבע הראשון אל מרבע האמצעי באמת יהיה כמספר השם ג"כ מחברות החמשה כוכבי לכת גם בחברך האותיות שיבטא האדם בהם במלוי השם יהיה כמספר השם ובחברך מרבעי הזוגות שהם במעלה הראשונה יהיו כמספרם המחוברים מחצי השם וכאשר תכפול חצי השם הראשון על החצי אז תמצא מרובעי הנפרדי' ובחסרך מרובע הראשון ממרבע השנים אז ישאר כחשבון מעוקב האות השני ואם תחסר מרובע השנים ממרבע השלשה אז ישאר בחשבון מעוקב האות השלישי וזה השם הנכבד הוא האחד שהוא בעצמו עומד ואין צורך לאחר לפניו ואם תסתכל מפאת החשבון שהוא ראש הכל וכל חשבון מהאחדים הוא האחד שהוא הכל על סוד התפלות והתהלות וטעם והתגדלתי והתקדשתי ועוד אשר בך את פאר והנה האחד אין לו תמונה והוא כדרך כלל לכל התמונות כי מאתו יצאו והנה הגויות העליונות שהם המאורות והכוכבים אין להם פנים ואחור אף כי לנשמת האדם העליונה ואף כי למשרתי עליון אף כי לעליון העליונים והנה האורך בין שתי הנקודות והנקודה הקרובה אל הפועל שר הפנים ושר הכח והנקודה האחרת סוף הכח ותנועת האדם לפנים והגוף העליון אל הימין והלמה אל העליון והנה משה יכול לדעת ולראות בעין לבו איך הבריאות דבקות ביוצר בראשית הנקרא אחורים ומדרך הכבוד אין כח בנברא לדעת זה וזהו כי לא יראני האדם וחי בעבור ריית נשמת האדם עם הגוף והנה אחרי מות המשכיל תגיע נשמתו למעלה גדולה שלא יגיע בה בחיי האדם והנה משה שב כללי על כן אמר השם ידעתיך בשם כי הוא לבדו יודע הפרטים וחלקיהם בדרך כלל ובעבור כי הנכבד באדמה הוא האדם על כן צורת הכרובים והנכבד באדם ישר' על כן דבר קשר של תפילין ועל כן כתוב בשיעור קומה כי השם הוא בורא כל גוף וכל נכבד מהגוף והנבזה מהגוף הוא המקרה ואמר ר' ישמעאל כל היודע שיעורו של יוצר בראשי' מובטח לו שהוא בן העולם הבא ואני ור' עקיבא ערבים בדבר זה וזהו נעשה אדם בצלמנו כדמותינו ודע כי כל הצמחי' והחיי' בארץ והעוף והבהמה והחיה והרמש וכל אדם קשורים בעליונים כי הכללי' קשורים בארבעי' ושמונה צורות הגלגל וזהו אשר חלק יי' אלהיך אותם לכל העמים והמוסיפי' להאיר עיניה מטעם הענין אולי ידעו זה ולא רצו לגלות הסוד לתלמידים והעד הנאמן ולא חלק להם וידוע כי המחברות הם ק' ועשרי' מחברות השבעה והמחברת הגדולה במספר כלם היא אחת והמחברת השנייה היא אחת ועשרי' וכנגד' מחברת החמשה ככה וזה המספר יצא משבעה ומחברת השלשה חמשה ושלשים שגם זה המספר יוצא משבעה מחברות וככה מחברת הארבע' והנה מחברות הששה שבעה והמחברת שהיא כוללת המשפחות לכל האדמה כפי מזל כל גבול מהשבעה גבולות שהם כל הישוב ועליה' כתוב אתה הצבת כל גבולות ארץ קיץ וחורף שהשתנה בכל הגבולות אתה יצרתם ואין השנוי בא מהשמש רק בעבור נטותה לפאת צפון ודרום והנה המחברת השניי' העליונים במזל שלה היא בכל תשע מאות וששים שנה ושניה'ם ואבי' ממזל התחברותם אל מזל תשיעי בכל עשרים שנה ככה יתגלגלו שתים עשרה פעמים עד מאתים וארבעים שנה ומשם יתגלגלו כמספר הזה ובדרך הזה במזלות העפר גם במזלות הרוח גם במזלות המים ואל יעלה על לבך כי הד' תולדות הם בשמי' ויש חום בשמש וקור בלבנה ובשבתי חלילה כי הבריות העליונות נכבדות

17 וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה גַּם אֶת־הַדָּבָר הַזֶּה אֲשֶׁר דִּבַּרְתָּ אֶעֱשֶׂה כִּי־מָצָאתָ חֵן בְּעֵינַי וָאֵדָעֲךָ בְּשֵׁם׃ 18 וַיֹּאמַר הַרְאֵנִי נָא אֶת־כְּבֹדֶךָ׃ 19 וַיֹּאמֶר אֲנִי אַעֲבִיר כָּל־טוּבִי עַל־פָּנֶיךָ וְקָרָאתִי בְשֵׁם יְהוָה לְפָנֶיךָ וְחַנֹּתִי אֶת־אֲשֶׁר אָחֹן וְרִחַמְתִּי אֶת־אֲשֶׁר אֲרַחֵם׃
כ וַיֹּאמֶר לֹא תוּכַל לִרְאֹת אֶת־פָּנָי כִּי לֹא־יִרְאַנִי הָאָדָם וָחָי׃ 21 וַיֹּאמֶר יְהוָה הִנֵּה מָקוֹם אִתִּי וְנִצַּבְתָּ עַל־הַצּוּר׃ 22 וְהָיָה בַּעֲבֹר כְּבֹדִי וְשַׂמְתִּיךָ בְּנִקְרַת הַצּוּר וְשַׂכֹּתִי כַפִּי עָלֶיךָ עַד־עָבְרִי׃ 23 וַהֲסִרֹתִי אֶת־כַּפִּי וְרָאִיתָ אֶת־אֲחֹרָי וּפָנַי לֹא יֵרָאוּ׃ פ

ויאמר

וַאֲמַר יְיָ לְמֹשֶׁה אַף יָת פִּתְגָּמָא הָדֵין דִּי מַלֵּילְתָּא אַעְבֵּיד אֲרֵי אַשְׁכַּחְתָּא רַחֲמִין קֳדָמַי וְרַבֵּיתָךְ בְּשׁוּם׃ וַאֲמַר אַחְזֵינִי כְעַן יָת יְקָרָךְ׃ וַאֲמַר אֲנָא אַעְבַּר כָּל־טוּבִי עַל אַפָּךְ וְאֶקְרֵי בִשְׁמָא דַּייָ קֳדָמָךְ וְאֵיחוֹן לְמַן דְּאֵיחוֹן וַאֲרַחֵם עַל מַאן דַּאֲרַחֵם׃ וַאֲמַר לָא תִיכּוֹל לְמֶחֱזֵי יָת אַפֵּי שְׁכִינְתִּי אֲרֵי לָא יֶחֱזֵינַנִי אֱנָשָׁא וְיִתְקַיָּם׃ וַאֲמַר יְיָ הָא אֲתַר מְתַקַּן קֳדָמַי וְתִתְעַתַּד עַל טִנָּרָא׃ וִיהֵי בְּמֶעְבַּר יְקָרִי וַאֲשַׁוִּינָךְ בִּמְעָרַת טִנָּרָא וְאָגֵין בְּמֵימְרִי עֲלָךְ עַד דְּאֶעְבַּר׃ וְאַעְדֵּי יָת דִּבְרַת יְקָרִי וְתֶחֱזֵי יָת דִּבַתְרַי וּדִקְדָמַי לָא יִתַּחֲזוֹן׃

ואמר

ל' · ב' חס' · ג' ל' יסבנו · ב' לבני בטני · ל' וחס' · ג' חס' · ל' · ל' וחס' · ל' · ל' ט' כלים · ב' · ה'

אעביר ג' וסי' אני אעביר כל טובי · לו חיה רעה · ואת רוח הטומא' : וחנתי ב' וסי' את אשר אחן · לבני בטני · כפי בכפי ט' וסי' והסרתי את כפי · ושכתי כפי עליך : ואשימה נפשי בכפי · דשפטים · ואשים נפשי בכפי · דשמואל · ונפשי אשים בכפי · דאיוב · וגם אני אכה כפי אל כפי · ב' בו · הכתי כפי אל בצעך · נפשי בכפי תמיד · ופני ג' וסי' ופני לא יראו · יסב אל ביתו ופני לא יראה · ופני ארצה · אנ"ך · יראו ה' וסי' את חג המצו' תשמ' · ופטר חמור תפדה בשה · ויאריכו הבדי' · וחבירו ידד"ה · ופני לא יראו :

אמרי נועם

הראני נא את כבודך וכתיב ויסתר משה פניו וי"ל אז היה ירא להביט שלא היה' סומך על עצמו אבל כאן כבר היה נהוג עם השכינה :

מ"ע ספורנו

את כבודך · איך ישפע מציאו' כל נמצא ממציאותיך עם רוחק היחס ביניהם כאמרו מלא כל הארץ כבודו : אני אעביר כל טובי על פניך · לא ימנע זה מצד היותו בלתי מוכן כי אמנם אעביר כל טובי על פניך : וקראתי בשם ה' לפניך · הנה קורא בשם ה' הוא המודיע ומלמד מציאות האל ית' ודרכי טובו · אמר אם כן אני אעביר כל טובי על פניך באופן שאם היו פני הנבנתך מספיקי' לזה היית משיב כל רצונך ועם זה אלמדך להועיל קנת דרכי טובי מגידילתם תקנה אחוז ידיעת מעמנותי כאמרו ויתיצב עמו שם ויקרא בשם יי' : וחנותי את אשר אחון · אתן לך אותו החן מדרכי לתת לכל מוצא חן בעיני שהוא בשפע רב בלתי שום כליות ובלתי גריעת ענין : ורחמתי את אשר ארחם · ארחם עליך שלא תמות לנגה ברק כבודי כמו שדרכי לרחם על כל הגון וראוי לכך כאמרו ושכותי כפי עליך עד עברי : ויאמר לא תוכל לראות · לא היה זה נמנע ממך מפני מסרון השפעתי אבל מפני מסרון קבלתך שלא תוכל לקבל את שפע האור : הנה מקום אתי · מקום מוכן למראות אלהים כאמרם ז"ל (מגלה פרק הקורא) על מערה שעמדו בה משה ואליהו שהיא מי' דברים שנבראו בין השמשות : וראית את אחורי · תראה איך תהיה פעולת כל מה שלמטה ממני : ופני לא יראו · אבל לא יהיה נרא' אבל זולתי איך מציאותי ישפע מציאות כל נמצא כמו שמגלת : ויתיצב

רלבג

יתן ממנו על זר · רוצה לומר משמן המשחה שעשה משה · והנה נכלל במה שאמר אשר יתן ממנו השיכה והמשיחה ולזה הוא מבואר שהנותן משמן המשחה על כהן גדול והדומה לו שנמשח בשמן המשחה פטור שנאמר על זר ואין אלו זרים אבלו · ולא יתחייב עליהם אם לא כן אותם כי הכל זרים אבל סיכה שנאמר על בשר אדם לא ייסך ומזה המקום יתבאר על הסך ממנו אפילו כהן גדול ענוש כרת · ואולם הפטור אשר יתחייבו בו הוא כזית כי לא יורגל לתת מהשמן על האברים שימשחו עצמן בו פחות מזה השעור ולזה לא יתחייבו בו על הסיכה בפחות מזה השעור והנ' בענין שמן המשחה ספק אינו מעט וזה כי זה השמן אי זה שהיה שעורו היה מתחייב שיכלה באורך הזמנים ויעדר ממנו משיחה ולא תהיה אם כן זאת המצוה נוהגת לדורות וזה הענין אמרנו נמצא בהפך כי התורה קראה הכהן הגדול הכהן המשיח וזה לאות כי ראוי תמיד בכל כהן גדול שיהיה משוח במצודות התורה שהיא נוהגת לפי השרשים התוריים ואם אמרנו שזה השמן לא יכלה שנה זה יהיה בתכלית הפלא שיהיה מה שיספרו ממנו שמיד נשאר על שיעור אחד והוא מבואר שלא ימצא בכאן מופת מתמיד ונאמר שכבר ביארנו במאמר הששי מספר מלחמו' השם שכבר יתכן שימשך המופת בסבת הנביא גם אחרי מותו ולזה תמצא שלא סר המן במות משה כמו שהתבאר בספר יהושע והיה זה כן כי שהנביא במשך כיד אלהינו הטובה עליו לתת כמו טבע לדברי' המקבלי' שימצא להן כמו זה המציאות הנפלא או נכונה האופן היה המן אשר נגנז בצנצנת נשאר קיים באורך הזמנים עם מהירות הפעלות המן עד שהיה כבאש מה שנשאר ממנו אחר יומו · והיה כחם הנשאר ממנו בשדה כחם השמש לפי שכבר נתן בו על דרך המופת כח טבעי אל שלא יתפעל מהדברים אשר מחוץ ובזה הכח היה נשאר קיים גם אחרי מות הנביא וכן הענין בשמן המשחה לפי מה שאחשוב רצוני שכבר נתן בו כח טבעי על דרך המופת להתקיים ולשנו' מה שידבק בו מהאויר המקיף ולהשיבו אל טבעו והנה תמצא כי לשמן האותות מה לקבול וה [illegible] הטבע עד כי יאמרו בשמן כאשר יפושן לא יחסר אבל יתוסף שעור מה ואולם הסמים אשר בזאת ההרכבה היו עוזרים גם כן אל זה כי המופתים כשיעשם השם יתע' יבקש להם הסבו' היותר נאותו' והבה תמצא [illegible]

חזקוני

גם את הדבר הזה אשר דברת אעשה · שאמרת הודיעני נא את דרכיך וכן עשה בקריאת י"ג מדות : ויאמר הראני נא את כבודך · כמשמעו ראיית שכינה ממש : ויאמר אני אעביר כל טובי על פניך גם זה מילוי דברים הוא למה שאמר גם את הדבר הזה אשר דברת אעשה ועל מה שבקש' הראני נא את כבודך אמר לא תוכל לראו' את פני כששמ' משה כך שב בלבו ואמר שמא אין דעתו נלולה עמי ואינו רוצה להראות לי שום דבר ויאמר מיד הנה מקום אתי וגו' וראית את אחורי וי"מ הראני נא את כבודך אינו רוצה לומר הכבוד ממש שהרי מצינו ויסתר משה פניו כי ירא מהביט אל האלהים אלא ה"ק הראני נא את כבודך בכריתות ברית על מה שבקשתי ממך ובתרגום וכן עשה כדכתיב ויאמר אני אעביר כל טובי על פניך וגו' : אעביר · אכריז כמו ויעבירו קול במחנה : כל טובי · כל מדת טובי הן לצדיקי' הן לרשעים : וקראתי בשם י"י לפניך · פרש"י וכסדר שאתה רואה אותי מעוטף וקורא וכו' הוא שכתוב בתחלת הקריאה וירד י"י בענן שנתעטף בענן כבודו וכן הוא שמצינו שסוף בענן כמו ענן לבושו וערפל חתולתו : וחנותי את אשר אחון · לא נתרצה לכפר מכל וכל ולעיל קאי דקאמר ונפלינו אני ועמך וגו' : כי לא יראני האדם וחי · אמר רבי שמעון התימני האדם כמשמעו וחי אלו חיו' הקדש ומלאכי השרת ומה שאמר ישעיה ואראה את י"י היינו באספקלריא שאינה מאירה אספקלריא מאירה : ונכבת · לשון שכנה : על הצור · הוא ראש ההר שהרי כתיב ונצבת לי שם על ראש ההר : וראית את אחורי · פרש"י אורה והוזהר עוד אחרי עברי אבל אור שלפני המתגבר והולך לא תוכל לראות :

ויאמר

פרשת כי תשא

כי תשא אין להקשו' איך היו שני מניני' שוים כי במנין ראשון נכלל שבט לוי עמה' כי עדין לא נבחרו ולא יצאו מכלל העם ובמנין שני נאמר אך את מטה לוי לא תפקוד: קח לך סמים וגו' ואם נתן בה דבש פסולה· וא"ת תיפוק ליה משום רבוי סממנים · וי"ל דברבוי סמני' אין בו מית' · דהא דמרבה במעלה עשן חייב היינו משום דאינו צורך גבוה דאין צריך רק כל שהוא: את שבתותי תשמורו אמרו רב' מלאכים מלוים לו לאדם אחד טוב וא' רע הם צדק ומאדים דבין השמשות זה נכנס וזה יוצא: א"נ שבתותי שמלאכ' המשכן אינו דוחה לא שבת ולא י"ט שנקראת ג"כ שבת: ושמרו בני ישראל את השבת בע"הז לעשו' את השבת לע"הב: כי בשש כ?בורי' היו שוים עליה מן המנין וקשה למה לא הגיד להם אהרן טעות זה וי"ל דאהרן אמ' להם ולא שמעו לו א"נ שהי' מתיירא' להגיד להם מאימת חור שהרגו: אך קשה שבגמרא משמע שיום עליה היה מן המנין דא"כ ישלמו הם' יום אחר י"כ: בחרט מלשון חרט שהי' מהרהר כמה פעמים: שוב מחרון אפך כשאומרים זה בבה"כ מקדימים ה' אלהי ישראל שהוא בגמטריא תר"יג שע"י תר"יג מצות הק"בה משרה שכינתו בישראל ושוב מחרון אפו: להרוג אותם בהרים מקום אשר לא יעבור בו איש ולא ישב אד' שם למען בל יודע הדבר ולכן הוציאם ממצרי' ולא רצה להרגם שם ארבה הרבה ואיך יתכן שלא ישאר מזרעם כי אם בית אחד: וישרוף באש יש עשב שיושם באש עם הזהב מיד יושרף ויהיה שחור ולא ישוב לעולם זהב · או מעשה נסים היה וכן שיזר אותם ע"פ המים היה מעשה נסי' שלא ירד הזהב לתהום והיה צף על פני המים והטעם ששרף באש וזרק במים כדין חמץ המרמז על היצ"הר שדין ביטולו לשרוף באש לר' יהודה ולזרקו במים לרבנן: ויאספו אליו כל בני לוי וקשה וכי לא היה בכל ישראל עוד מי לה' שבאו אל משה ועוד איך נלחמו בני לוי כנגד כל ישראל וי"ל שבני לוי התחילו ואח"כ כל הברכים אשר לא כרעו לבעל: מחני נא אם אין אתה רוצה לכפר להם מחה זכיותי ותן להם הזכות לכפר בעדם: מחני מספרך שיהא לי גנאי גדו' שהייתי מנהיגם וקרוב אליך ולא הי' בי כח להצילם בתפלתי או יאמרו שלא התפללתי משום שאמרת ואעשה אותך לגוי גדול: אל הארץ אשר נשבעתי כי אלולי השבועה לאבות לא היו ראוי' לבוא לארץ: אל ארץ זבת וגו' כי אינם ראוי' עוד להיות נזונים ע"ד נס רק דרך טבע: הודעני את דרכיך למען אדע להתפלל עליהם כשיחטאו לך כדי שתרחם עליהם: וראה כי עמך כי אין מזל לישראל ולא מלאך רק ה' בדד ינחנו ולמה א"כ תמסרם ביד מלאך: ויאמר פני ילכו וקשה א"כ מה השיב משה אם אין פניך הולכים הלא כבר אמר השם פני ילכו · וי"ל שהק"בה אמר פני ילכו פי' חרון אפי והשיב משה אם אין פניך הולכים ועברי' אל תעלנו מזה· א"נ שהק"בה אמ' והניחותי לך ולא להם והשיב משה אם אין פניך הולכים על כלל האומה אל תעלנו: והנחתי לך כאן רמז שכל זמן שמש' קיים ילך השם בעצמו אבל אח"כ יהיה ע"י מלאך לכך בא המלאך אל יהושע וא"ל עתה באתי ולא בימי משה כי כך היה ההבטחה:

לעונג

במלאכתן שנא' ואת כל כלי השרת אשר ישרתו בם בקדש מגיד כי בפעל השירות הם נכנסין בגדר כלי השרת שהם כלי הקדש כמו שזכר בסוף הפרש' וכלה אהרן ובניו לכסות את הקדש לאמרו שכיון שמשרתו בם בקדש הם נקראים כלי הקדש · ובזה האופן היו מתקדשים כלי השרת בבית שני כי לא היה להם שמן המשחה ובכלל הנה משיחת הכלים לא היתה אלא לפי שעה כדי שיתישב יות' בלבם קדושת המשכן וכליו · ואולם אחר שנתישב בלבם ענין קדושת המשכן לא נצטרכו לזה וכן משיחת כהן הדיוט לא היתה אלא לפי שעה ובזאת המשיחה נתקדשו כל הכהנים הבאים אחריהם זולתי כהן גדול מפני יתרון מעלתו על שאר הכהנים ולזה אמרה התורה בכהן גדול אשר יוצק על ראשו שמן המשחה מגיד שלא יוצק שמן המשחה על כהן הדיוט והנה התועלת בזאת המצוה מבואר :

קח לך סמים עד ויתן אל משה

באור המלות וקצת דברי אלו הפרשיות :

נטף הוא נוטף מעצי הקטף שיצא מהם הצרי · ושחלת · הוא הנקרא בלשון משנה צפרן לפי שהוא חלק ומזהיר כצפרן · וחלבנה · הוא שרף אילנות וריחו רע · ואמרו שקורין אותו גלב"נום בלע"ז · בד בבד יהיה · ר"ל שיקח משקל שוה מכל אחד מהם' סמים שזכר ואולם הסמי' שלא נתפרשו שכלל אותם בשם סמים ידמה שהסמים ההם היו ידועים מצד פרטי הסמי' הנזכרי' אחריהם וזה דבר ידוע מצד הוראת הגדר הלא תראה כי ההמון ישאלו לרוכלי' סמים מודקי' ויכונו בזה אל הרכבה מיוחדת מסמים לתבל בהם התבשיל וזה מפורסם אצלנו ולזה יהיו הסמים שזכר אחריהם נטף ושחלת וחלבנה זולת הסמים שזכר אחריהם לבונה זכה וכבר קבלו רבותינו איש מפי איש מה היה המובן בשם סמי' בזמן ההוא בזה האופן ואמרו שי"א סממנין נאמרו לו למשה מסיני ואלו הם : הארבעה הנזכרים בתורה ומור · וקציעה · ושבלת נרד · וכרכום · וקשט · וקנמון · וקלופה · וידמה ג"כ שבשם סמים עם מה שנלוה לו יובן מצד הוראת הגדר מהות הסמים ויחסי ההרכבה והנה נתבאר לרבותינו בזה האופן כי יחס ההרכב' הזאת היא בזה התואר שכאשר ילקחו מכל אחד מהארבעה סמים הנזכרי' בתורה שבעים חלק ילקח ממור וקציעה ושבלת נרד וכרכום מכל אחד י"ו חלק ומקושט היה י"ב חלק ומקנמון ט' ומקלופה ג' · ממולח טהור קדש · הרצון במולח שודקו הסמנין באופן שיפל' בהם העירוב בקלות להכנס כח כל אחד מהם בכל גוף חברו כמו שיכנס המלח בכל הגוף שימלחוהו ובזה ישלם בהם ההתמזגות והערוב כמו שהתבא' בטבעיו' ואמר טהור להזהיר על הטומא' וקדש להזהיר שלא יעשוה קטור' מהחולין אבל יקנו הסמי' מהדמי' שהם קדש · ואם עשו הקטורת מן החולין הרי היא פסולה ואין צריך לומר שאם לא היתה טהורה שהיא פסולה · ושחקת ממנה הדק · ר"ל מהקטרת המרוקחת · ונתת ממנה לפני העדות · ר"ל במזבח הקטרת שהיו מקטירי' בו ממנה בבקר ובערב · והוא היה מכוון לפני העדות כמו שזכרנו במה שקדם · והקטרת אשר תעשה במתכונתה לא תעשו לכם · הרצון בזה שתהיה מאלו הסמנין ובזה היחס מההרכבה לא תעשו אותה כי אם לכונה שתהיה קדש ליי' לא שתעשו אותה לעצמכם ואחר זה ביאר שאם יעשה אות' להריח בה שהוא בכרת ואולם אם לא עשית להריח בה כמו שעשא' למסרה לצבור או להתלמד בה פטור · וכן אם הריח בה ולא עשאה אינו חייב כרת כי לא יתחייב כרת כי אם מי שיעשה במתכונתם להריח בה ואולם אופן החכמה מהעשותה מאלו הסמים בזה האופן מההרכבה הנה נעלמה ממנו הסבה ואחשוב שהכונה בזאת ההרכבה שהיה לה טוב הריח כשיקטירו אותה ויראה לה עשן עב מוחש להעיר על הכונה אשר בעבורה היתה הקטורת והנה היה מחוייב שתהיה זאת ההרכבה מוגבלת באופן אחד מהאופנים ולו היתה באופן אחר היתה נופלת השאלה ג"כ ואולם אמרנו שכבר היה מחוייב שתהיה מוגבלת כי כל מה שהיה נעשה בזה המקום הנכבד היה ראוי שיהיה מוגבל לעוצם מעלתו הלא תראה כי האנשים רבי המעלה ימצאו פעולותיהן יותר מוגבלות עד שימצא בפעולותיהם מה שבקרי יותר מעט והאנשים הפחותים מאד תהיה רוב פעולותיהם בקרי וכן הענין בנמצא בכללו כי מה שהיה יותר נכבד הית' ההגבלה יות' נמצא' בו · והמשל כי הב"ח יות' אמתיים כשתהיה פעולותיה' הטבעיו' מוגבלות מהצמחים כי אתה תמצא צמחים רבים ממין אחד יתחלפו תכלית החלוף במספר ענפיהם וזרעם ולא ימצא כמו זה החלוף בב"ח במספר איבריהם ובמספר הולדות ומה שהיה יותר שלם מהב"ח ימצא יותר אמתי בהגבלה עד שיכלה הענין אל הגרמים השמימיים שאין בעניני' דבר בקרי אבל כל מה שבהם הוא מוגבל ומכוון כבר זכר זה הפילוסוף במה שאחר הטבע ולזה נראה לנו כי הרבה מהדברי' המוגבל ענינים מהדברים אשר במקדש הנה תהיה הסבה באופן הגבלתם בזה האופן כדי שיהיה כל מה שיעשה בו מוגבל ומסודר וזולת סבה אחרת בזה ואולם תבוקש סבה לענין ההוא לא להגבלה הנופלת בעניניו וזה שעל גדול להעמידנו על אמתת אופן החכמה בהרבה מהדברים שהיו נעשים במקדש ולו חקרנו בסבת זאת ההגבלה היה מביא אותנו זה להזיות רבות ודחיקנו מעמוד על כוונת התורה וזה ממה שלא יעלם למי שיפליג החקירה באלו הדברים ואולם שיעור מה שיקטירו ממנו בכל פעם ופעם לא נתבאר בתורה זולתי מה שיקטירו ממנה ביום הכפורי' שהוא מלא חפני הכהן וכבר קבלו איש מפי איש שהשיעור שנהגו להקטיר ממנה בכל פעם הוא משקל י"ב שקלים וחצי שקל ואולי זהו השיעור הראשון הראוי לעשות בו כמו זאת ההקטר' באופן שיורגש ענינ' הרגש חזק ואולם התועלת המגיע מענין ההקטרה כבר זכרנוהו במה שקדם · ואמלא אותו רוח אלהים כבר ביארנו בראשון מספר מ"י כי כל מה שנשיגהו מהחכמה הוא שופע לנו מהשם יתעלה וזה דבר העירתנו עליו התורה בזה הפסוק ומזה המקום יתבאר שמושכלות השכל המעשי הם גם כן שופעות לנו מהשם יתעלה ובמה שאמר ובלב כל חכם לב נתתי חכמה העירתנו על ענין נפלא והוא' שזה השפע השופע לנו מהשם ית' לא יגיע לנו אלא אם כן הכננו עצמנו לקבול השפע ההוא וזאת ההכנה תהיה במה שנשיגהו מהמוחשו' אשר הוא סבת קנותנו המושכלות אמרו ז"ל אין הקב"ה נותן חכמה אלא למי שיש לו חכמה שנאמר ובלב כל חכם לב נתתי חכמ' וכן התבאר בספר המופת שכל למידה ולמוד תהיה בידיעה קודמת · והנה אצל זכירתו ענין עשיית המשכן וכליו בזה המקו' זכר אותה בהדרגה הראויה לפי המעשה ולזה הקדים זכר עשיית אוהל מועד לעשיית הארון וזכר שתי המזבחות זה אחר זה להיותם לכונה אחת באופן מה כמו שזכרנו · השרד · רוצה לומר השרות והם הבגדים שהיו מכסי' בהן כלי המשכן בנשאם אותם באופן אשר התבאר בפרשת במדבר סיני · אך את שבתותי תשמורו · רוצה לומר השבתות והמועדים כי כל אחד מהם נקראת שבת על שם השביתה מהמלאכה · והנה בא זה הצווי בזה המקום לסבות · האחת היה לעמוד על הכונה אשר בעבורה היו עניני המקדש באופן שהיו בו כי השבתות הם מכוונים לזאת הכונה בעינה כמו שזכרנו במה שקדם ויתבאר ג"כ על השלמות במה שיבא בנ"ה · והשנית היא כי אולי יחשב חושב כי מפני שהקרבנות המוגבלים בתורה דוחים השבת והמועדים כן תדחה מלאכת בית המקדש השבתות והמועדים ובארה לנו התורה בזה המקום שאין הענין כן והסבה בזה שלא קבעה התור' מועד בעשיית בית המקדש כמו שקבעה מועד בעשיית התמידין והמוספין ומה שידמה להם ולזה לא תדחה עשיית המקדש שביתת שבת ולא י"ט · כי אות היא ביני וביניכם · רוצה לומר שבת בראשית כי הוא תעמידנו על שיש שם עלה ראשונה גבוה משאר עלות הנמצאו' ולזה תורנו כי השם יתע' הוא יי' שהוא מקדש אותנו במצותיו להתקרב אליו בחזקת היד · ושמרתם את השבת · ר"ל שלא תעשה בו מלאכה · כי קדש היא לכם · ביארו רז"ל מזה המקום שהמלאכה הנעשית בשבת אינה אסורה אע"פ שכבר נעשת באיסור אמרו היא קדש ואין מעשיה קדש והוא מבואר שהתורה לא אסרה לנו הנעשה בשבת אבל אסרה לנו עשית המלאכה · מחלליה מות יומת · כבר התבאר בענין המקושש שזאת המיתה היא סקילה וזה אמנם יהיה כאשר יהיה בעדים ובהתראה · ונכרת' הנפש ההיא מקרב עמה · רוצה לומר אם היה מזיד ולא היו שם עדים והתראה וענין הכרת הוא אבדן הנפש באופן שלא יהיה לה השארות כמו שהתבאר באמילתא · ביני ובין בני ישראל אות היא לעולם כי ששת ימים · הנה זה האות הוא שהשבת תעירנו על שהשם יתע' חדש העולם אחר שלא היה וזה האות הוא זולת האות הקודם כי הוא לדעת כי הוא יי' מקדשנו · ולזה היתה מצות השבת לפי מה שהתבאר בתורה לשלש סבות שתי אלו הסבות הנזכרות בזה המקום והשלישית להעמידנו על שהשם יתע' הוציאנו ממצרים כמו שנזכר בפרשת ואתחנן אמרו שבת וינפש הוא לדבר כלשון בני אדם כי אין אצלו יגיעה ולאות כלל · ואולם התועלות המגיעות משמירת השבת כבר זכרנום במה שקדם ובזה המקום ואין תועלת בכפל הדברים :

ויתן אל משה ככלותו עד ראה אתה אומר אלי :

אמר רבי לוי ראיתי לזכור קצת ספקו' יקרו' בזה הספור קודם שאתחיל בביאורו כדי שיובן לנו הביאור אשר בו כנא מהספקות ההם · והנה הספק האחד הוא שהוא בלתי ראוי שיאמן שיעשה הנביא ע"ז חלילה לו מרשע ואם אמרנו שהוא אהרן אחר ר"ל שאיננו אחי משה הנה היה ראוי שיתבאר זה התורה לכבוד אהרן וכדי שלא יקלו האנשים בעשיית ע"ז מפני חשבם שאהרן אחי משה עשה אותה עם מה שהתפרסם משלמותו · והספק השני שאנחנו לא מצאנו בזה עונש לאהרן אשר עשאה והיה ראוי שישיגהו עונש נפלא אבל מצאנו שעשאו השם יתע' כהן גדול לעבוד לפניו · והספק השלישי הוא שכבר יראה מדברי אהרן למשה שהוא התנצל על ענין המעשה ההוא ולא נראה ממאמרו התנצלות לו אם לא נאמר שהוא במה שאמר ויצא העגל הזה רוצה לומר מעצמו ואם היה הדבר כן הנה התנצל בדברי שקר כי הוא צר אותו בחרט וזה בלתי ראוי שיאמן ועוד שאם היה הענין כן היה ראוי שיכחישהו משה כי הוא היה נביא וידע איך היה הענין וזה הפך מה שנראה מזה המאמר כי לא ראינו שהשיב משה דבר על דברי אהרן · והנה אלו הספקות יותרו לפי מה שאומר והוא כי הנביא כאשר ראה את העם שהוא ברע וידע שאם יוכיחם על זה לא יקבלו דבריו אבל ימיתהו ויבאו להריסה נפלאה באופן שיאבדו כלם חשב שאין לו המלט מזה הרע ולא יצילם ממנו אלא כשיראה עצמו שהוא מסכים עמהם והתחכם להאריך הענין כפי מה שיוכל עד אשר יבא משה ואז יכלו בו לחזוק מדרגתו ולא יוכלו לעשו' דבר כנגדו ושאל מהם תחלה הנזמי' אשר באזני נשיהם בניהם ובנותיהם להרחיק הענין כפי היכולת כי הנשים והקטנים יקשה להם לעזוב תכשיטיהם ולא יפותו בזה אלא בזמן ארוך וכאשר ראה שהם הסכימו על זה עשה מהזהב ההוא תמונת עגל ולא עשה ממנו תמונת טלה לשמרם שלא ישובו אל האמונה הנפסדת שיצאו ממנה כי במעט מעט יתכן שישובו בו אל האמונה ההיא אשר התחכם הש"י להעתיקם ממנה בענין פסח מצרי' כמו שביארנו שם ולפי שהמזל העולה אחר טלה הוא שור התחכם אהרן לעשות תמונת שור כדי שיבטחו בו יותר ויאמינו שהוא מסכים להם כאלו יאמר שהטעות היה למצרים בתתם הממשלה למזל טלה כי היא למזל הבא אחריו והוא שור וכאשר ראה שעדי' לא בא משה צר אותו בחרט כדי שתתעכב המלאכה זמן ארוך באופן שיבא משה קוד' השלמ' וידמה שהוא אמר להם שזאת המלאכה אין ראוי שתעשה כי אם ע"י השלם שבאומה כי היא מלאכ' נכבדת מאד וכאשר ראה שכבר נשלמה המלאכה ועדין לא בא משה אז התחכם להאריך הענין עוד ובנה מזבח לפני העגל וכאשר נשלמה מלאכתו ועדין לא בא משה התחכם להאריך הענין עד מחרת היום ההוא ולזה אמרו חג ליי' מחר והם השכימו בבקר והעלו עולות וזבחו שלמים ועשו מן העגל אלוה וידמה שאנשים מעטי המספר טעו אחריו שכבר תראה שלא נפל מהעם כי אם כשלשת אלפי איש כאשר דנו התועים אחריו להריגה וסבת מיעוט התועים אחריו היתה ראותם כלם העשו' העגל על יד אהרן והיותו צר אותו בחרט זמן ארוך וזה ממה שייסד בלב המבינים' מהם שאי אפשר שיהיה לתמונ' ההיא כח אלהי כי היא עשויה ביד אדם והוא אשר צייר אותם בחרט והפליג ממנ' קצת המתכת כדי שתשלם לצורה ההיא צורה שלמה ואולם אפשר שיטעה בזה מי שלא ירא' העשות הצורה על ידי אדם ולזה אמר ישעיה לגנות עובדי הפסילי' המסוכן תרומה עץ לא ירקב יבחר וגו' ואמר עוד למעשה ידיו ישתחוו לאשר עשו אצבעותיו כי הוא רחוק שיטעה האדם ויתן אלהות למה שראה שהוא נעשה ע"י אדם כי האדם הוא קודם במעלה למלאכה הנעשת על ידו · ואחשוב כי אחר שבא משה בתוך הענן ועמד שם שני ימים או שלשה פחד העם שיהי' משה מת ובקשו מאהרן מה שבקשו כי לא היה ידוע להם שיעמוד שם ארבעים יום וידמה שגם אהרן לא ידע כמה יעמוד שם משה ואולם היה יודע כי הוא היה עומד שם לקבל מצות התורה ולזה התחכם להשבית המלאכ' בזה האופן כפי היכולת ולא היה בידו להתרשל מהמלאכה כדי שתתעכב זמן ארוך שאם יראו זה יכירו שהוא איננו מסכים עמהם ויפול במה שהיה בורח ממנו ולזה התנצל אהרן ואמר למשה אתה ידעת את העם כי ברע הוא ואומ' להם למי זהב התפרקו רוצה לומר שיתפרקו הנזמי' אשר באזניה' כדי שיקשה זה בעיני רובם ותשבות המלאכה כי הנשים והקטנים יקשה להם לעזוב תכשיטיהם · ואשליכהו באש להתיכו ולא עשיתי דפוס להשליך בו הנתך אבל ציירתי אותו במלאכה ויצא העגל הזה באורך הזמן שלא היה באופן שיהיה ראוי לטעות אחריו · ואולם מה שזכר במשנה תורה שכבר התאנף יי' על אהרן הנה הסבה בזה מפני שהיה סבה מה להתחטאם ואע"פ שהיתה כוונתו טובה הנה זהו מה שנראה לנו בהתרת אלו הספקות והוא נפלא מאד ומעיד לעצמו מכל צד ומכל פנה ואחר שהשלם לנו זה נתבאר המלות וקצת הדברים אשר באו בזאת הפרשה: כתובים באצבע אלהים ר"ל שעשרת הדברי' נכתבו באלו הלוחות ע"ד מופת והנה מציאות הכתיבה איננו נמנע בעצמותו ואולם מה שהוא נמנע מצד הטבע הוא שתהיה כתיבה בזולת מלאכת האדם ובזה האופן יבואו כל המופתים כמו שבארנו בששי מספר מ"י וזכרנוהו במה שקדם · כי בושש משה ר"ל שכבר נתעכב שם יותר מהזמן אשר היה מנהגו להתבודד בו עם השם יתע' · קום עשה לנו אלהים · הרצון בו שלמשה שיהיה לו כח העליון להגיד העתידו' עד שתעמוד להם תמורת משה להנהיג' אות' ולהודיע' מה שיקרה להם ואמנם שאלו ממנו זה להסתבכם באמונת מצרים הנפסדות שהיו עושין צורו' בזה האופן והיו חושבי' שיהיה להם כח עליון כמו שהתפרסם מהטעות שטעו בו האנשים בעת ההיא · ויצר אותו בחרט · אחשוב שלא עשה אהרן דפוס עגל להשלים בו הזהב הניתך אבל עשה הצורה בחרט כדי שלא תשלם כי אם בזמן ארוך ותכף שנשלמה טעו אחריה קצת העם ועשו ממנה אלוה וכאשר ראה אהרן רוע לבבם השתדל לעכבם עוד והתחיל מלאכה אחרת ובנה מזבח לפניו ויסד בלבם שראוי שתעשה כל זאת המלאכה על ידו ולפי שהיה עושה עצמו כומר לע"ז לכבוד השם ית' שלא יסורו את ישראל מאחריו נתן יי' שכרו ועשאו כהן לפניו הוא וזרעו כמו שאמרו ז"ל בזאת שמו' רבה פרשת ואתה הקרב אליך את אהרן אחיך · משל לבן מלך שזחה דעתו עליו ונטל את המפול לחתור את בית אביו ואמר לו פדגוגו אל תיגע עצמך תן לי ואני חותר הציץ המלך עליו אמ' לו יודע אני היאך היתה כוונתך חייך איני משליט בריה על פלטין שלי אלא לך כך בשעה שאמרו ישראל לאהרן עשה לנו אלהים אמר פרקו נזמי הזהב אמר להם אני כהן ואני אעשה אותו ומקריב לפניו והוא לא נתעסק בו אלא לעכבן עד שיבא משה אמר לו הש"י אהרן אני יודע היאך היתה כוונתך חייך איני משליט על קרבנותיהם של בני אלא לך וכו' ואמרו עוד שם בזאת הפרש' ויבן מזבח לפניו בקשו לבנו' עמו ולא הניח להם אמר להם הניחו לי שאני בונהו לעצמי שאין כבודו של מזבח שיבנה אותו אחר ואהרן נתכוון כדי לאחר בדבר אמר עד שאני בונהו לעצמי משה יורד וכו' והנה אמ' להם אהרן חג ליי' מחר לעכבם עד מחרת היו' ההוא והם השכימו בבקר ודאו שאהרן בלתי מקריב לפניו ונזדרזו להעלות עולות ולהגיש שלמים ואח"כ אכלו ושתו וקמו להשתחות לעגל ולקרא לפניו אלה אלהיך ישראל והנה קרא זה הענין צחוק שהוא יותר ראוי שיהיה נעשה ע"ד לעג ושחוק משיוחס אל המעשים שיעשו בדעת וביסוד לב וזה היה ביום הארבעים מעת עלות משה בהר ואז אמר השם יתע' למשה שירד להסיר ישראל מהרע שנסתבכו בטרם שיזנו כל ישראל ואמר אשר העלית מארץ מצרים כי המופתים יעשה אותם השם ע"י נביאו כמו שביארנו בששי מספר מ"י · והנה עם קשה עורף הוא · ר"ל שהוא קשה לסור ממה שנסתבך בו לפי שהסר מהדבר הופך אליו עורף ומשים פניו להפכו יחס זה הענין אל קשי העורף ר"ל שהו' קשה להפך אל מה שנסתבך בו ולזה אין לבטוח שיוסרו מזה הטעון שנכשלו בו · ועתה הניחה לי · כבר ביארנו ברביעי מספר מ"י שלדבקות השגח' על הטובים יהיו נשמרים אוהביהם מהרעות הנכונות לבא עליהם כדי שלא יקרה מזה צער ודאג' לאיש הטוב המושגח ולזה אמר הניחה לי שלא יקשה בעיניך אם אכלה אותם שאם היה זה קשה בעיניו יהיו ישראל נשמרים לאהב' הש"י משה ולזה אמרו ז"ל ויחל משה מלמד שאחזתו אחילו ר"ל שעשה עצמו חולה על הרע שדבר השם יתעלה לעשות לעמו ומזה הצד נמלטו ישראל ובכלל הנה חלותו פני השם יתעלה על זה יורה שכבר היה קשה בעיניו אם יכלה השם יתע' ישר' בזה האופן אע"פ שיעש' אותו לגוי גדול כמו שיעדוה למה יי' יחרה אפך בעמך אשר השלת בהוצאת' ממצרי'

בזה

רשי

פסל לך · הראהו מחצב סנפירינון מתוך אהלו ומשם נתעשר משה הרבה : פסל לך · אתה שברת הראשונות אתה פסל לך אחרות משל למלך שהלך למדינ׳ הים והניח ארוסתו עם השפחו׳ מתוך קלקול השפחות יצא עליה שם רע עמד שושבינה וקרע כתובתה אמר אם יאמר המלך להורגה אומר לו עדין אינה אשתך בדק המלך ומצא שלא היה הקלקול אלא מן השפחות נתרצה לה אמר לו שושבינה כתוב לה כתובה אחרת שנקרעה הראשונה אמר לו המלך אתה קרעת אותה אתה קנה לה נייר אחר ואני אכתו׳ לה בכתב ידי כך המלך זה הקדוש ברוך הוא השפחות אלו ערב׳ רב והשושבין זה משה ארוסתו של הקדוש ברוך הוא ישראל לכך נאמר פסל לך : נכון · מזומן : ואיש לא יעלה עמך · הראשונות על ידי שהיו בתשואו׳ וקולו׳ וקהלות שלטה בהם עין רעה אין לך יפה מן הצניעות : ויקרא בשם יי׳ · מתרגמינן וקרא בשמא דיי׳ : יי׳ יי׳ · מדת רחמים היא אחת קודם שיחטא ואחת היא לאחר שיחטא וישוב : אל · אף זו מדת רחמים וכן הוא אומר אלי אלי למה עזבתני ואין לומר למדת הדין למה עזבתני כך מצאתיה במכילתא : ארך אפים · מאריך אפו ואינו ממהר ליפרע שמא יעשה תשובה : ורב חסד · לצריכי חסד שאין להם זכיות כל כך : ואמת · לשלם שכר טוב לעושי רצונו : נוצר חסד · שהאדם עושה לפניו : לאלפים · לשני אלפים דורות :

עונות

תשא

א ויאמר יהוה אל־משה פסל־לך שני־לחת אבנים כראשנים וכתבתי על־הלחת את־הדברים אשר היו על־הלחת הראשנים אשר שברת : והיה נכון לבקר ועלית בבקר אל־הר סיני ונצבת לי שם על־ראש ההר : ואיש לא־יעלה עמך וגם־איש אל־ירא בכל־ההר גם־הצאן והבקר אל־ירעו אל־מול ההר ההוא : ויפסל שני־לחת אבנים כראשנים וישכם משה בבקר ויעל אל־הר סיני כאשר צוה יהוה אתו ויקח בידו

ה שני לחת אבנים : וירד יהוה בענן ויתיצב עמו שם ויקרא בשם יהוה : ויעבר יהוה ׀ על־פניו ויקרא יהוה ׀ יהוה אל רחום וחנון ארך אפים ורב־חסד ואמת : נצר חסד לאלפים

נשא

ואמר יי׳ למשה פסל־לך תרין־לוחי אבניא כקדמאי ואכתוב על־לוחיא ית־פתגמיא די הוו על־לוחיא קדמאי דיתברתא : והוי זמין לצפרא ותיסק בצפרא לטורא דסיני ותתעתד קדמי תמן על־ריש טורא : ואנש לא־יסק עמך ואף־אנש לא־יתחזי בכל־טורא אף־ענא ותורי לא ירעון לקבל טורא ההוא : ופסל תרין לוחי אבניא כקדמאי ואקדם משה בצפרא וסליק לטורא דסיני כמא די־פקיד יי׳ יתיה ונסיב בידיה תרין לוחי אבניא : ואתגלי יי׳ בעננא ואתעתד עמיה תמן וקרא בשמא דיי׳ : ואעבר יי׳ שכינתיה על־אפוהי וקרא יי׳ יי׳ אלהא רחמנא וחננא מרחיק רגז ומסגי־למיעבד־טבון וקשוט : נטר טיבו לאלפי דרין

שביק

ואיש חד מן ו׳ זוגין דמיין מן כ״ב איש וסי׳ וילך איש מבית לוי · ואיש לא יעלה עמך · ויהי בימי שפוט השפטים · וילכו אל יהושע אל המחנה · ופקדתי עליו ועל זרעו · לא אעשה חרון אפי · ואנכי תולעת · וירא הצופה איש אחד רץ · ואמרת אליו לאמר · צמח שמו · כראשונים ד׳ וסי׳ פסל לך שני לחת · ויפסל שני לחת · בעת ההיא אמר יי׳ · ואעש ארון עצי שטים : אל הר י״ז נמסר בישעיה סימן נ״ו : רחום וחנון ג׳ וסי׳ ויעבר יי׳ על פניו : ואתה יי׳ אל רחום וחנון · רחון וחנון יי׳ ארך אפי׳ : ורב חסד ואמת ב׳ וסי׳ ויעבר יי׳ על פניו · ואתה יי׳ אל רחום וחנון :

אבן עזרא

ככבדות הן ועליהם כתוב כי הוא צוה ונבראו ויעמיד׳ לעד לעולם חק נתן ולא יעבר רק נקראו ככה בעבור המקבלי׳ והנה לא יוכלו המשרתים לשנות דרכם ושיעבור אחד מהם החק שנתן לו השם גם כן כל צבא השמים והשפלים יקבלו מהם כפי מתכונתם על כן לא ייטיבו ולא ירעו והנה המשתחוה למלאכת השמי׳ לא יועילו לו כי אם מה שנגזר עליו כפי מערכת ככבי מולדתו כן יקרנו חוץ אם ישמרהו כח העליון יותר מכח הככבים שיהיה דבק בו אז ינצל מהגזרו׳ ואתן לך משל חשוב שהיתה מערכת הכוכבים שיגדל נהר על עיר אחת וישטוף אנשיה או ימותו ובא נביא והזהירם שישובו אל השם בטרם בא יום רעתם ושובו אליו בכל לבם ובעבור שדבקו בו נתן בלבם שיצאו אנשי העי׳ לחוץ להתפלל אל השם והנה עשו כן וביום ההוא גדל הנהר פתאו׳ כמנהגו כאשר ראינו בעינינו פעמים רבות ושטף כל העיר והנה לא סרה גזירת השם והוא הצילם וחשוב כי המשרתים ירוצו כסוסים עוברים במסלה ולא ירוצו להרע או להיטיב רק ככה דרכם וחשוב כי במסלה איש עור לא ידע מנהג הסוסים מתי הולכין אל ימין או לשמאל והוא נשען על פקח שידע סודם והכ׳ הוא ישמרנו כי ברוצם בנגד זה יוליך העור לצד האחר ומרוצ׳ הסוס לא תשתנה והעור ימלט ובעבו׳ זה אמר השם אחר אשר חלק ואתכם לקח יי׳ להיות לו לעם נחלה כיום הזה וככה לא כאלה חלק יעקב כי יוצר הכל הוא וזהו ונפלינו אני ועמך וזהו שאמרו חכמינו ז״ל אין מזל לישראל כל זמן שהם שומרי התורה ואם לא ישמרוה ישלוט בהם המזל כאשר הוא מנוסה כי כל מחברת ומזל דלי במערכת רעה הנה יבא רעה לשונאי ישר׳ והיודעים חכמת המזלות יודו כן והנה היתה במערכת השמים במחברת שיעמדו בגלות מצרים עוד שנים רבות ובעבור שצעקו אל השם ושבו אליו הושיעם השם וכאשר יקרה לכלל כן יקרה ליחיד על כן שומר תורה אשרהו · והנה ידעתיך בשם כמו יודע יי׳ דרך צדיקים · והנה הראני נא אינו במראית העין · והנה על פניך על פניך הפנימיים והם פני הלב · וטעם כל טובי שאינו כמו הכל ולא בכל ולא עם הכל · וטעם וחנותי את אשר אחון על משה כי אעביר כל טובי על פניך ולפני עברי ארחמך וזהו שאסוך כפי עליך והנה זה הוא הפירוש · והכ״ף כדמות סהר כמסתיר עצם השמש בכפו שלא תפרד נשמתו מעל גויתו · והנה ראית את אחורי מפאת שהוא הכל וכבודו מלא הכל ומאתו הכל וכל תמונתה כל וזהו ותמונת יי׳ יביט : ויאמר פסל לך · כמו לך לך ואתה קח לך · וטעם כראשונים כמדתם · אמר הגאון כי השנים נכבדים מהראשונים כי השניים נתנו ביום קדש וביום הכפורים ולא כן הראשונים כי הם ירדו ביום י״ז בתמוז וביום חול ויש עם השניים זכר שלש בריתות ובשניים כתוב ולמען ייטב לך והראשונים נשברו ואלה כדברי חלום לא מעלין ולא מורידין כי מכתב אלהים היו שניהם ועוד כי הראשונים הם מעשה אלהים והשניים מעשה משה : והיה נכון לבקר ועלית · זאת היא הפעם השלישית שבכל פעם ישב ארבעים יום וארבעים לילה : ואיש · בעבור שעלה אהרן ובניו עמו אחר מעמד הר סיני וירד עמהם גם עלה ועמד שם הפעם הראשונה : בכל ההר · אע״פ שיהיה רחוק ממקום הכבוד : ויפסול · מנהג הלשון לדבר ככה לאמר ויקח בידו שני׳ לוחות אבנים ולא אמר ויקח בידו שני הלוחות כמו ויי׳ המטיר על סדום ועל עמורה גפרית ואש מאת יי׳ ולא אמר מאתו וככה בפסוק אחר בני ישראל חמש פעמים והנה הוא דרך צחות : וירד · י״א כי ויתיצב על הענן כי השם היה עובר ודע כי המשיל בהר העליונים והנכבדים מהגופות כאשר הוא ההר עליון על האדמה : ויקרא בשם יי׳ · הנה השם הוא הקורא והנה למדנו איך יקרא משה : ויעבור · ואל תתמה בעבור שהשם קורא השם כי הוא לבדו יודע ודעת וידוע וזה דבר עמוק הוא מאד · אמר הגאון כי השם הראשון דבק עם ויקרא ואילו היה כן למה לא דבקו בעל הטעמים · והנכון כי השם שתי פעמים כמו אברהם אברהם יעקב יעקב משה משה ככה תקרא וכתוב כי שלש עשרה מדות הם והגאון אמר כי השם הנכבד במספר אם כן אינו מדה והשנית שהוא אדון וזאת טעות כי הנכתב אינו אדון רק כנוי הוא כפי המדבר דרך כבוד · ורב נסים אמר כי מלת ארך אפים שתי מדות לטובים ולרעים גם זה איננו נכון כי לא תוסיף המדה בעבור שנוי האדם ועוד כי השם הוא ארך אפים לרשעים ולא לאשר לא חטאו והנה ונקה מדה בפני עצמה עד הנה מספר י״ג מדות · ועל דרך הפשט ונקה לא ינקה מדה אחת כי ונקה שם הפעל הוא כמו אם ענה תענה אותו רק למדנו ממלת ונקה לא ינקה שהוא לשובבים רק לשבים ינקה כדברי הנביאים על כן הוסמה מלת ונקה ממספר המדות · ומלת פוקד עון אבות גם היא מדת רחמים · ודע כי שבעה הם בגדי כהונה ובעבור שהלין כמו תכסיטו הכניסו במספר והנה אחד עשר שבטים נולדו בפדן ארם ובנימין לבדו נולד בארץ כנען והנה כתוב על כלם אלה בני יעקב אשר יולדו לו בפדן ארם כי אמר הרבי׳ הלך ולא חשש להוציא האחד וככה בשבעי׳ נפש ירדו אבותיך מצרימה ומנשה ואפרים לא ירדו כי שם נולדו והנה השם הנכבד הכניסוהו במדות והוא שם העצם וכבר הזכרתי בפרשת ואלה שמות כי פעמים הוא שם התאר ופעמים מדה והם שתים · ומלת אל שלישית · ורחום רביעית · וחנון חמשית · וארך אפים ששית · ורב חסד שביעית · ומלת רב תשרת בעבור אחרת · ורב אמת שמינית · נוצר חסד לאלפים תשיעית · ונושא עון עשירית · ונושא פשע אחת עשרה · ונושא חטאה שתים עשרה · ונקה שלש עשרה : והשם שהוא תאר כולל הנכבדי׳ והגויות ועליונים ושפלים ואל כמו תקיף שיעשה הנכון בחכמה ורחום כדרך כרחם אב על בנים שישמר׳ שלא יפלו · וחנון כדרך כי חנון אני להושיע מי שנפל ולא יוכל קום · ארך אפים שלא ינקום מהרה על הרשע · ורב חסד לצדיק ולרשע · ורב אמת שימלא ויקיים דברו · נוצר חסד האב לבנים אם היו טובים · נושא עון שיש לבך לדברי הנה כתוב וחזקת והיית לאיש והלא איש היה רק טעמו איש חיל ונודע והנה כתוב כי זקנתי מהיות לאיש והפירוש מהיותו בעולה או אשה לאיש כי נקבה היתה והנה

נֹשֵׂא עָוֹן וָפֶשַׁע וְחַטָּאָה וְנַקֵּה לֹא
יְנַקֶּה פֹּקֵד ׀ עֲוֺן אָבוֹת עַל־בָּנִים וְעַל־
בְּנֵי בָנִים עַל־שִׁלֵּשִׁים וְעַל־רִבֵּעִים׃
וַיְמַהֵר מֹשֶׁה וַיִּקֹּד אַרְצָה וַיִּשְׁתָּחוּ׃
ט וַיֹּאמֶר אִם־נָא מָצָאתִי חֵן בְּעֵינֶיךָ
אֲדֹנָי יֵלֶךְ־נָא אֲדֹנָי בְּקִרְבֵּנוּ כִּי עַם־
קְשֵׁה־עֹרֶף הוּא וְסָלַחְתָּ לַעֲוֺנֵנוּ
וּלְחַטָּאתֵנוּ וּנְחַלְתָּנוּ׃ וַיֹּאמֶר הִנֵּה י
אָנֹכִי כֹּרֵת בְּרִית נֶגֶד כָּל־עַמְּךָ
אֶעֱשֶׂה נִפְלָאֹת אֲשֶׁר לֹא־נִבְרְאוּ
בְכָל־הָאָרֶץ וּבְכָל־הַגּוֹיִם וְרָאָה כָל־
הָעָם אֲשֶׁר־אַתָּה בְקִרְבּוֹ אֶת־מַעֲשֵׂה
יְהוָה כִּי־נוֹרָא הוּא אֲשֶׁר אֲנִי עֹשֶׂה
עִמָּךְ׃ שְׁמָר־לְךָ אֵת אֲשֶׁר אָנֹכִי
מְצַוְּךָ הַיּוֹם הִנְנִי גֹרֵשׁ מִפָּנֶיךָ אֶת־
הָאֱמֹרִי וְהַכְּנַעֲנִי וְהַחִתִּי וְהַפְּרִזִּי
וְהַחִוִּי וְהַיְבוּסִי׃ הִשָּׁמֶר לְךָ פֶּן־
תִּכְרֹת בְּרִית לְיוֹשֵׁב הָאָרֶץ אֲשֶׁר
אַתָּה בָּא עָלֶיהָ פֶּן־יִהְיֶה לְמוֹקֵשׁ
בְּקִרְבֶּךָ׃ כִּי אֶת־מִזְבְּחֹתָם תִּתֹּצוּן
וְאֶת־מַצֵּבֹתָם תְּשַׁבֵּרוּן וְאֶת־אֲשֵׁרָיו
תִּכְרֹתוּן׃ כִּי לֹא תִשְׁתַּחֲוֶה לְאֵל
אַחֵר כִּי יְהוָה קַנָּא שְׁמוֹ אֵל קַנָּא
הוּא׃ פֶּן־תִּכְרֹת בְּרִית לְיוֹשֵׁב הָאָרֶץ טו
וְזָנוּ ׀ אַחֲרֵי אֱלֹהֵיהֶם וְזָבְחוּ
לֵאלֹהֵיהֶם וְקָרָא לְךָ וְאָכַלְתָּ מִזִּבְחוֹ׃
וְלָקַחְתָּ מִבְּנֹתָיו לְבָנֶיךָ וְזָנוּ בְנֹתָיו
אַחֲרֵי אֱלֹהֵיהֶן וְהִזְנוּ אֶת־בָּנֶיךָ אַחֲרֵי
אֱלֹהֵיהֶן׃ אֱלֹהֵי מַסֵּכָה לֹא תַעֲשֶׂה־
לָּךְ׃ אֶת־חַג הַמַּצּוֹת תִּשְׁמֹר
שִׁבְעַת יָמִים תֹּאכַל מַצּוֹת אֲשֶׁר
צִוִּיתִךָ לְמוֹעֵד חֹדֶשׁ הָאָבִיב כִּי
בְּחֹדֶשׁ הָאָבִיב יָצָאתָ מִמִּצְרָיִם׃
כל

שָׁבֵיק לַעֲוָיָן וְלִמְרוֹד וּלְחוֹבִין סָלַח לִדְתַיְבִין לְאוֹרַיְתֵיהּ וְלִדְלָא תַיְבִין לָא מְזַכֵּי מַסְעַר חוֹבֵי אֲבָהָן עַל־בְּנִין וְעַל־בְּנֵי בְנִין מָרָדִין עַל־דָּר תְּלִיתָאי וְעַל־דָּר רְבִיעָאי׃ וְאוֹחִי מֹשֶׁה וּכְרַע עַל־אַרְעָא וּסְגִיד׃ וַאֲמַר אִם כְּעַן אַשְׁכָּחִית רַחֲמִין קֳדָמָךְ יְיָ תְּהָךְ כְּעַן שְׁכִינְתָא דַייָ בֵּינָנָא אֲרֵי עַם קְשֵׁי קְדָל הוּא וְתִשְׁבּוֹק לְחוֹבַנָא וּלְחַטָּאנָא וְתַחְסְנִנָּנָא׃ וַאֲמַר הָא אֲנָא גָזַר קְיָם קֳדָם כָּל־עַמָּךְ אַעְבֵּיד פְּרִישָׁן דִּי לָא אִתְבְּרִיאוּ בְכָל־אַרְעָא וּבְכָל־עַמְמַיָּא וְיֶחֱזֵן כָּל־עַמְמַיָּא דִּי־אַתְּ בֵּינֵיהוֹן יָת־עוֹבָדָא דַייָ אֲרֵי דְחִיל הוּא דִּי אֲנָא עָבֵיד עִמָּךְ׃ טַר־לָךְ יָת דִּי אֲנָא מְפַקְּדָךְ יוֹמָא־דֵין הָא־אֲנָא מְתָרֵיךְ מִן־קֳדָמָךְ יָת־אֱמוֹרָאֵי וּכְנַעֲנָאֵי וְחִתָּאֵי וּפְרִזָּאֵי וְחִוָּאֵי וִיבוּסָאֵי׃ אִסְתַּמַּר לָךְ דִּילְמָא תִיגְזַר קְיָם לְיָתֵיב אַרְעָא דִּי אַתְּ עָלֵיל עֲלַהּ דִּילְמָא יְהֵי לְתַקְלָא בֵּינָךְ׃ אֲרֵי יָת־אֵיגוֹרֵיהוֹן תְּתָרְעוּן וְיָת קָמָתְהוֹן תְּתַבְּרוּן וְיָת אֲשֵׁירֵיהוֹן תְּקַצְּצוּן׃ אֲרֵי לָא תִסְגּוֹד לְטַעֲוַת עַמְמַיָּא אֲרֵי יְיָ קַנָּא שְׁמֵיהּ אֵל קַנָּא הוּא׃ דִּילְמָא תִיגְזַר קְיָם לְיָתֵיב אַרְעָא וְיִטְעוֹן בָּתַר טַעֲוָתְהוֹן וְיִדְבְּחוּן לְטַעֲוָתְהוֹן וְיִקְרוֹן לָךְ וְתֵיכוֹל מִדִּבְחֵיהוֹן׃ וְתִסַּב מִבְּנָתְהוֹן לִבְנָךְ וְיִטְעֲיָן בְּנָתְהוֹן בָּתַר טַעֲוָתְהֵין וְיַטְעֲיָן יָת־בְּנָךְ בָּתַר טַעֲוָתְהֵין׃ דַּחֲלָן דְּמַתְּכָא לָא תַעְבֵּיד לָךְ׃ יָת־חַגָּא דְּפַטִּירַיָּא תִּיטַּר שִׁבְעָא יוֹמִין תֵּיכוֹל פַּטִּירָא כְּמָא דִי־פַקֵּידְתָּךְ לִזְמַן יַרְחָא דַאֲבִיבָא אֲרֵי בְּיַרְחָא דַאֲבִיבָא נְפַקְתָּא מִמִּצְרָיִם׃
כל

ל' וחד וחטאה · ג' ה' · י"ד בטעם פזר · קל"ד · ב' וחס' י"ד · ל' · ל' וחס' · ל' · ב' · ברחס הדף תיקון · עזרא · ל' · מכ"הפוס סימן · י"ו מל' בתורה · ב' חס' · ל' וחס' · ב' · ל' ריש רבתי · י"ד זקפין בתורה · ה' בליש' · ז' רפין

מלאים בתו' וסי' בסדר ויחי: אלהיהן ה' בליש' וסי' ולקחת מבנתיו לבניך · ב' בו ותקראן לעם לזבחי אלהיהן · ב' בו · וכן עש' לכל נשיה: למועד ז' רפין נמס' בסדר משפטי':

רש"י

עונות · אלו הזדונות: פשעים · אלו המרדים שאדם עושה להכעיס: ונקה לא ינקה · לפי פשוטו משמע שאינו מוותר על העון לגמרי אלא נפרע ממנו מעט מעט ורבותינו דרשו מנקה הוא לשבים ולא ינקה לשאינן שבים: פוקד עון אבות על בנים · כשאוחזין מעשה אבותיהם בידם שכבר פירש במקרא אחר לשנאי: על רבעים · דור רביעי נמצאת מדה טובה מרובה על מדת פורענות אחת לחמש מאות שבמדה טובה הוא אומר נוצר חסד לאלפים: וימהר משה · כשראה משה שכינה עוברת ושמע קול הקריאה מיד וישתחו: ילך נא יי' בקרבנו · כמו שהבטחת מאחר שאתה נושא עון ואם עם קשה עורף הוא ומחלו כך ואמרת על זאת פן אכלך בדרך אתה תסלח לעונינו וגו' · יש כי במקום אם: ונחלתנו · ותתננו לך לנחלה מיוחדת זו הי' בקשת ונפלינו אני ועמך שלא תשרה שכינתך על האומות: כורת ברית · על זאת: אעשה נפלאות · לשון ונפלינו שתהיו מובדלים בזו מכל האומות שלא תשרה שכינתו עליהם: את האמורי וגו' · שש אומות יש כאן כי הגרגשי עמד ופנה מפניהם: אשרה · הוא אילן שעובדים אותו: קנא שמו · מקנא ליפרע ואינו מוותר וזהו כל לשון קנאה אוחז בנצחונו ופורע מעוזביו: ואכלת מזבחו · כסבור אתה שאין עונש באכילתו ואני מעלה עליך כמודה בעבודתה שמתוך כך אתה בא ולוקח מבנותיו לבניך: חדש האביב · חדש הבכיר שהתבואה מבכרת בבישולה: כל

אבן עזרא

ונושא פשע · דע כי פשע קשה מעון כאילו הוא הפושע יוצא מתחת הרשות כמו אז תפשע אדום מתחת יד יהודה והנה עון פחות ממנו והוא בזדון ומלת חטאה כמו חטאת והוא שם דבר ואיננה כמו הממלכה החטאה כי היא תאר ומלת חטאה כוללת כל מחשבה וכל שגגה במעשה כי עון במעשה או בלשון והנה הסתכלנו תפלת משה על דבר המרגלים ויאמר יי' שהוא שם הענין והמדות תהיינ' עליו כאמרות ולא הזכיר השם השני שהוא תאר כי השם רצה להשמי' ולא אל כי אין צורך להזכי' המדה הזאת ולא רחום כי ישראל לא היו פתאי' ולא חנון כי לא נעש' להם חמס שיצעקו אל השם להושיעם והזכיר ארך אפים כי היו רשעים ורב חסד לכל הוא ולא הזכיר ואמת כי היו חייבים והזכיר נושא עון ופשע ולא הזכי' וחטא' כי לא היו שוגגים ומרוב הענוה שהיתה במשה הכניס נפשו עם ישראל לאמר וסלחת לעונינו ולחטאתינו ולא הזכיר פשעינו בעבו' גודל מעלתו שלא יתכן שיפשע: וימהר · ריקי מוח אמרו כי מהר משה כאשר הזכיר רבעי' שלא יאמר חמשים וזאת טעות גדולה כי אין הדע' סובלת שיפסיק הוא לדברי השם בעוד שהיה מדב' כי היה בן מות לשעתו רק כאשר נפסק הקול מיד מהר משה להתפלל ועוד כי הנה כתו' כן בעשרת הדברו' והנה כל ישראל שמעו זה ואיך יעל' על לב משה שיאמר הקב"ה לחמשים ובעבור שהזכיר ונקה לא ינקה לא הוצרך לומ' לשונאי' ומלת ויקד מפעלי הכפל מגזר' קדקד ששם קדקדו בארץ על משקל ויתם הכסף ויקדו כמו ויתמו ואל תשמע אל המוסיפין שרשים מלבם בעבור המשקל ועל זה הדרך ידמו כאבן: ויאמר · טעם ילך נא יי' בקרבנו כאשר ישעו כמו והתהלכתי בתוככם: כי עם קשה עורף הוא · על דעת רבי מרינוס אע"פ שעם קשה עורף הוא וכן רפאה נפשי כי חטאתי לך ואף על פי שחטאתי לך ולפי דעתי רפאני כי אני מוד' שחטאתי לך ובעבור חטאי החליתני וככה זה אני מודה כי עם קשה עורף הוא ואתה תסלח: ויאמר הנה אנכי כורת ברית · וזהו כי על פי הדברים האלה כרתי אתך ברית והם התנאים הכתובים מתחלת שמר לך ובעבור זה אכתוב לך הלוחות השניים ויהיה כשטר עלות וכל זה שסלחתי לעונם היה בעבור כבודך על כן אעשה עמך נפלאות שיתמהו כל רואיך וידעו כי נתתי הוד עליך שלא עשיתי כן מיום שבראתי שמים וארץ וזהו דבר קרינות פניו והנה כתוב במותו לא כהתה עינו ולא נס לחה הפך תולדת כל הזקנים · וטעם אשר לא נבראו בכל הארץ לא נשמע זה בגוים והגאון אמר אשר לא נבראו כן בכל הרץ מצרים שיאמרו משם ובכל הגוים: שמר לך · לפי דעתי עם משה ידבר שישמור אלה הדברים ויספרם כן לבני ישראל על דרך שמרו עדותיו וחוק נתן למו כאשר פירשתי במקומו ותחלת הפרשה שתאמר להם הנני גורש מפניך וזאת הפרשה דומה לפרשת הנה אנכי שולח מלאך עם הפרשה שהיא למעלה · ומלת גורש מהבנין הקל והוא פועל יוצא וככה אלמנה וגרושה: השמר לך · הנה זה כמו לא תשתחוה לאלהיהם: כי את מזבחותם · כמו כי הרס תהרסם: ופן תכרות · כמו לא תכרות להם ולאלהיהם ברית והוסיף לפרש פן תכרות ברית וזנו בנותיו · והזכיר אל קנא ככתוב בעשרת הדברים · וטעם אלהי מסכה · ומלת אלהי הגוים כוללת בעבור עגל מסכה · והזכיר את חג המצות כאשר הזכיר בפרשה העליונה ובעבור שהזכיר כי בו יצאת ממצרים והנה חג המצות לזכר הזכור דבר פטר חמור שגם הוא זכר ליציאת ממצרים כמו בפסוק ובקולרכם שהזכירו עם חג הקציר וככה הזכיר בפרשת קדושים תהיו ובעבור זה כל פטר רחם לי: ומלת

בעל הטורים

פן תכרת ברית ליושב הארץ · ליושב מלא וי"ו · דמשה היו מוזהיר עליהם · שגרגשי עמד ופנה: כי ע"פ הדברים ברתי אתך ברית · אלו דברים שבעל פה · על כן בקבלת כתוב יותר דברי אמת סופי תיבות ברית ומכיך ליה דברי חכמים · פי הדברים האלה ברתי אתך ברית · ס"ת בגימ' התלמוד: חמן

אמרי נועם

בגופם וזהו שאמרו רז"ל שדור המדבר יש להם חלק לעה"ב ומפני זה אלו נכנסו וכאמרו אני השם דברתי אם לא זאת אעשה להם כאשר דברתם באזני כן אעשה במדבר הזה יתמו אבל בעון העגל חטאו בגפם לא נגזר עליהם אלא בגפם וזהו וביו' פקדי וגו' והו כעול' הנשמות והמרגלי' חטאו בנפשים ר"ל בגוף ונפש נאמר עליהם במגפה לפני ה' במגפה רמז למיתה גופנית לפני ה' רמז למיתת הנפש כי לא לפניו חנף יבא אם יראה איש וגו' יוכל פגאני ר"ל למעיר כל המנאצים אותי ג"כ לא יראוה ודין הוא כי א"י היא מסוגלת ואוירה טוב וכל מי שמנאץ השם דין הוא שלא יראה בטובתה ולא ישיגו אורחת חיים:

מ"ע ספורנו

נושא עון מזיד: ופשע מרד במלכו': וחטאה השגגה נוספת על המרד כענין כי רעתכי אז תעלוזי אבל אין נשיאות הא' כנשיאות האחר בלי ספק ולכן ימנו למדו' נפרדות: ונקה · אף על פי שהוא מנקה לשבים מאהבה והיא תשובה המגע' עד כסא הכבוד כמו שאמרו ז"ל (יומא פ' י"ה) שזדונות נחשבים להם כזכיות שנ' עליהם חיו יחיה · אבל מקום לא ינקה אפילו לשבים כאשר תהיה תשובתם מיראת עונש בלבד כאמרם ז"ל שזדונות נחשבים להם כשגגות שנ' כי כשלת בעונך: פוקד עון אבות על בנים · ממתין לאבד רשעי ארץ עד שתמלא סאתם וזה התלוי הוא שיגיע עון ו למדרגה מן הרע שלא תהיה עמה תקות תשובה וזה יהי' על הרוב כשיתמיד רשעם בכמה דורות זה אחר זה: על שלשים · כשיוסיף הדור האחרון להרע מאבותיו במכנין ויקשו את ערפם הרעו מאבותם: ועל רבעים · בשלא יוסיפו אבל יתמידו: וימהר משה לתוספת הכוונה כי אמנם מהירו' ההשתחויה תורה על גדלת הדבר אשר לו יכוון המשתחוה כאמרם ז"ל (ברכות פרק קמא) רב ששת כי כרע הוה כרע כי חוטרא: כי עם קשה עורף הוא · ויחטא על כל פנים · ואף על פי שבלכתך עמנו יהיה עון הדור יותר גדול כמו שאמרת רגע אחד אעלה בקרבך וכליתיך · אבל מקוה טוב לנו שתלך אתה עמנו: וסלחת לעוננו · כי עמך הסליחה ונקו' לסליחתך ולא ילך מלאך עמנו אף על פי שעון העדרי בולא יהיה כ"כ גדול מאחר שאין עמו שום תקות סליחה כאמרו כי לא ישא לפשעכם: הנה אנכי כורת ברית · להיו' בקרבכם כאמרם (מגלה פ' בני העיר) גלו לבבל שכינה עמהם · גלו לעילם שכינה עמהם גלו לאדום שכינה עמהם: נגד כל עמך אעשה נפלאות · כשיתפללו על ידי עדות הללו: וראה כל העם אשר אתה בקרבו · אמנם מעשה יי' הנורא לעיני כל העם לא יהיה זולתי לעיני אותו העם אשר אתה בקרבו שיראו את מעשי יי': אשר אני עושה עמך · בזכותך כאמרו כי מצאת חן בעיני וכו': שמור לך את אשר אנכי מצוך היום · לא בלבד

מסרה

ויאמר י"ר בטעם פזר וסי' קהנא את בנך · הכי קרא שמו · אם נא מצאתי חן · וישמ' דוד · ויאמר שלחני נא כי זבח · וישמע אליו דוד · את אלהי אשר · וישמע אליו דוד · ויאמר עד מתי יי' · ויאמר חלילה לי מאלהי · ויאמר עבד מלך הכושי · ויאמר בוא אל בינות · ויאמר חזאל · ואני באתי בית שמעיה דעזרא: אדני ק"לד י"ד מנהון מיחדין בתו' וסי' מצויין במסרא רבתא: לך י"ד זקפין נמסר בסדר בראשית: וכל שמור השמר בין בזקפ' בין מצעית פסו' דכו · ליושב י"ו

חזקוני

נושא עון ופשע · לשון משוא פנים דפור"טנה בלע"ז נושא פנים לשבים: ונקה לא ינקה · לגמרי אם לא ייטיבו מעלליהם: פוקד עון אבות · שהרי משאוי הככר לאחד כוח לשנים והככר לשנים כוח לג' שאם ילקה אדם על עונו אין העולם מתקיים אלא הוא לוקה במקצת וזרעו לוקה במקצת וקיא מדת ב' ספרה שגם היא לטובה והא דכתיב לא יומתו אבו' על בנים היינו בב"ד של מטה והכא בב"ד של מעל': וימהר משה · לפי שהיה ירא שיאמר יותר על רבעי' וי"מ לפי שראה משה להקב"ה עובר והולך מלפניו והוא היה רוצה להתפלל לפניו קודם שיתכסה ממנו וכן אמרו רבותינו ז"ל איממי אדם שואל צרכיו מאת המלך בעוד שהמלך לפניו: אם נא מצאתי חן בעיניך ילך נא יי' בקרבנו · תרויהו בא"לף דל"ת: כי עם קשה עורף הוא · אתה אמרת כי לא אעלה בקרבך כי עם קשה אתה אדרבה כי ע"י כן טעם קשה ערף הוא אני מבקש שתלך אתה בקרבנו: ד"א כי עם קשה ערף הוא אע"פ שעם קשה ערף הוא דוגמא וסלחת לעוני כי רב הוא למה אני מבקש שתלך אתה בקרבנו וסלחת לעוננו הוא"ו ואין רשות לגלות [illegible] וטעם קשה עורף ויוצא טוב שתלך אתה ותסלח ראשון ראשון: ונחלתנו · והנחלתנו את הארץ אשר נשבעת דוגמא אלה ראשי האבות אשר נחלו את בני ישראל שהוא כמו ינחילנו: הנה אנכי כורת ברית · שאלך עמכם ומתוך שאמרת ובמה אדע איפוא כי נפלינו אני ועמך תשובה לדבר נגד כל עמך אעשה נפלאות: ד"א הנה אנכי כורת ברית עיין הוא שנאמר בסוף הענין כי על פי הדברים האלה כרתי אתך ברית ואת ישראל שצריכין היו ברי' קדשה על ידי שהפרו ברית ראשונה והם התנאים הכתובים מתחלת שמור לך וכמו שהזכיר בפרשת משפטים את חג המצות תשמור ככה הזכירו כאן לפי שהוא זכר לכי ביציאת ממצרים גם הזכיר כאן פטר רחם שגם הוא זכר ליציאת מצרים: כי נורא הוא · הוא קירון פנים שנאמר בו וייראו מגשת אליו: שמור לך את אשר אנכי מצוך היום · הראשונים שמלתי אבל כי היום והלאה תשמור את אשר אנכי מצוך היום: אלהי מסכה · כמו העגל וה"ה לשאר מיני ע"א סוד בו לפי שהפיכו הם ועשו עגל וכן משמע לשון מסכה: את חג המצות וכל פטר רחם וכיום השביעי וחג האסיף ראשית בכורי אדמתך כל המצו' הללו אות וסימן הם שאלהנו עבדיו של הקב"ה שאנו באין לפניו במועד ומביאין לו דורונות והקביל פנים כדרך שעושין למלכים ולכך הוסיף מצות אלו על הברית שהיה כורת: כל

רלבג

העם מריע ומגביה קולו · קול ענות גבורה · הוא הקול שמפרסים אנשי המלחמה כשהם מנצחים קול ענות אנכי שומע · ר"ל הגבהת הקול על דרך לענג ושחוק · והנה השליך משה מידיו הלוחות ושבר אותן כראותו זה הענין לפי שהלוחות לא נתנו אלא לשכנים ישראל בברית עם השם יתי'

הזכירך שלא תמיר כבודי בלא יועיל אבל הזהירך גם כן שלא תניח אחרים לעבוד זולתי: כי לא תשתחוה לאל אחר · לפיכך תתוץ מזבחו ולא תשא פניו כי אין לך לכבד שום אלוה זולתי: כי יי' קנא שמו · כי שמו מורה על מין מציאות שלא ייוחס לשום נמצא זולתי לפיכך אל קנא הוא להפרע מן העובד אחר עמו: פן תכרות ברית · והטעם שאמרתי שלא תכרות ברית ליושב הארץ הוא שאם תהיה עמו בברית תטעה באל אחר על א' משני פנים אם שיקראך לאכול מזבחו ותעבוד עמו או את אלהיו להפיק רצונו ואם שתטעה זה לאהבת הנשים כמו שהיה הענין בפעור: אלהי מסכה · הם הטלסמאות הנעשות בשעות ידועות בחבור כוכבים [illegible] [illegible]
כאשר בתשרי ר"ה לפעם' בפעם':

רשי

כל פטר רחם לי · באדם : וכל מקנך תזכר וגו' · וכל מקנך אשר תזכר בפטר שור ושה אשר יפטור זכר את רחמה : פטר · לשון פתיחה וכן פוטר מים ראשית מדון תי"ו של תזכר לשון נקבה היא מוסב על היולדת · ופטר חמור ולא שאר בהמה טמאה : תפדה בשה · נותן שה לכהן והוא חולין ביד כהן ופטר חמור מותר בעבוד' לבעלים : וערפתו · עורפו בקופיץ הוא הפסיד ממון כהן לפיכך יופסד ממונו : כל בכור בניך תפד' · חמשה סלעים פדיונו קצוב שנאמר ופדויו מבן חדש תפדה : ולא יראו פני ריק' · לפי פשוטו של מקרא דבר בפני עצמו הו' ואינו מוסב על הבכו' שאין במצות בכור ראית פנים אלא אזהר' אחרת היא וכשתעלו לרגל לראות לא יראו פני ריקם מצוה עליכ' להביא עולה ראיית פנים ולפי מדרש ברייתא מקר' יתר הוא ומופנה לגזרה שוה ללמד על הענקתו של עבד עברי שהוא חמשה סלעי' מכל מין ומין כפדיון בכור במסכת קדושין : בחריש ובקציר תשבו' · למה נזכר חריש וקציר יש מרבותינו אומרים על חריש של ערב שביעית הנכנס לשביעית וקציר של שביעי' היוצא למוצאי שביעית ללמדך שמוסיפין מחול על הקדש וכך משמעו ששת ימי' תעבוד וביום השביעי תשבות

אבן עזרא

וכל מקנך תזכר וגו' · ומלת מקנה בא במקום הזה על לשון נקבה ושמות רבים כלה על לשון זכר גם לשון נקבה : ששת ימים · ככה כתוב בראשונה · וטעם בחריש ובקציר שהם עיקר חיי האדם : אמר ענן · ימחה שמו כענן · כי זה על משכב האשה' והלא תכסהו בושה · כי אם אמרנו כי ביד הגבר החריש · הלא במלת קציר יתריש · ולא הזכיר בפרשה הזאת שנת השמיטה כי היום הידוע השלם היא תנוע' הגלגל העליון ממזרח למערב בעשרי' וארבע' שעות ויום השמש הוא שלש מאו' ושסים וחמשה ימים וקרוב מרביעית יום כי היא תקופת השמש מתחלת מערב עד שוב' אל מקומה וחכמי המזלות ידינו זה : וחג · כתוב בשני מקומו' ושם כצאת השנה כי סוף השנה הוא תחלת השנה האחרת וזה לאות כי השמש תכנס במזל המאזני' סמוך ליום העשור ולא יתאחר על כאת סוכות שלא תכנס השנ' האחרת על כן כתו' תקופת השנה ואל תסמוך על תקופת שמואל רק על תקופת רב אדא אע"פי שהיא צריכה לשני תקונים האחד בעבור שמהלך השמש פעם בארוכה ופעם בקצרה וזה השנוי אינו במהלך השמש כי שוה הוא לעולם רק הוא כנגד מראה הנקודה בגלגל המזלות והתקון השני בעבור תנועת גלגל קטן בראש טלה : שלש פעמים · הזכיר בפרש' הזאת אלהי ישרא' בעבור דבר העגל : כי אוריש · פירש בפרשה הזאת למה שלא

כל־פטר רחם לי וכל־מקנך תזכר פטר שור ושה׃ ופטר חמור תפדה בשה ואם־לא תפדה וערפתו כל בכור בניך תפדה ולא־יראו פני ריקם׃ ששת ימים תעבד וביום השביעי תשבת בחריש ובקציר תשבת׃ וחג שבעת תעשה לך בכורי קציר חטים וחג האסיף תקופת השנה׃ שלש פעמים בשנה יראה כל־זכורך את־פני האדן יהוה אלהי ישראל׃ כי־אוריש גוים מפניך והרחבתי את־גבלך ולא־יחמד איש את־ארצך בעלתך לראות את־פני יהוה אלהיך שלש פעמים בשנה׃ לא־תשחט על־חמץ דם־זבחי ולא־ילין לבקר זבח חג הפסח׃ ראשית בכורי אדמתך תביא בית יהוה אלהיך לא־תבשל גדי בחלב אמו׃ פ

ויאמר יהוה אל־משה כתב־לך את־הדברים האלה כי על־פי ׀ הדברים האלה כרתי אתך ברית ואת־ישראל׃ ויהי־שם עם־יהוה ארבעים יום וארבעים לילה לחם לא אכל ומים לא שתה ויכתב על־הלחת את דברי הברית עשרת הדברים׃ ויהי ברדת משה מהר סיני ושני לחת העדת ביד־משה ברדתו מן־ההר ומשה

תרגום

כל־פתח ולדא די־לי הוא וכל־בעירך דיכרין תקדיש בכור תור ואימר׃ ובוכרא דחמרא תפרוק באימרא ואם־לא תפרוק ותנקפיה כל־בוכרא דבנך תפרוק ולא־יתחזון קדמי ריקנין׃ שתא יומין תפלח וביומא שביעאה תנוח בזרועא ובחצדא תנוח׃ וחגא דשבועיא תעביד לך בכורי חצד חטין וחגא דכנשא במפקא דשתא׃ תלת זמנין בשתא יתחזון כל־דכורך קדם ריבון עלמא יי אלהא דישראל׃ ארי־אתריך עממין מן־קדמך ואפתי ית־תחומך ולא־יחמיד אנש ית־ארעך במסקך לאתחזאה קדם יי אלהך תלת זמנין בשתא׃ לא־תכוס על־חמיע דם פסחי ולא־יביתון לצפרא בר ממדבחא תרבי ניכסת חגא דפסחא׃ ריש בכורי ארעך תיתי לבית מקדשא דיי אלהך לא־תיכלון בשר בחלב׃ ואמר יי למשה כתב־לך ית־פתגמיא האילין ארי על־מימר פתגמיא האילין גזרית עמך קים ועם ישראל׃ והוה תמן קדם־יי ארבעין יממין וארבעין לילון לחמא לא אכל ומיא לא אישתי וכתב על־לוחיא ית פתגמי קימא עשרא פתגמין׃ והוה כד־נחת משה מטורא דסיני ותרין לוחי דסהדותא בידא דמשה במיחתיה מן־טורא ומשה

מסורה

ל' קמץ זקף · ה' · ד' סבירין וכל ה' · ב' חס' · י"ד · זקפין בתור' · ב' חד חס' וחד מל' · י"ג · ל' · ל' וחס' וג' חס' בליש' · ג' זוגין מתחלפין · כ"ה · י"ג · ג' בתורה · ב' בתורה · ל' · ב' · ל' · ל' · ל' · ג' · ל'

שבעת ב' חס' וסי' וחג שבעת תעשה לך · שבעה שבעת תספר לך : האסיף ב' חד חס' וחד מ"ל וסי' וחג האסף בצאת השנה · וחג האסיף תקופת השנה · בתר' מ"ל : בעלתך ג' חס' בליש' וסי' בעלתך לראות את פני · מדי עלתה בית יי' · מנגד עלת הנשק · לראות ג' ומ"ל וסי' כי אוריש גוים · בבוא כל ישראל · כי תבאו לראות פני : תשחט חד מן ג' זוגין מתחלפין קדמ' זי"ן תניי' שי"ן וסי' בסדר וישמע יתרו : תביא י"ג וסי' מצויין בסדר משפטים · על פי הדברים האלה ב' בתו' וסי' ונגד לו על פי · כי על פי הדברים האלה כרתי :

רלבג

חזקוני

ל וּמֹשֶׁה לֹא־יָדַע כִּי קָרַן עוֹר פָּנָיו בְּדַבְּרוֹ אִתּוֹ׃ וַיַּרְא אַהֲרֹן וְכָל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אֶת־מֹשֶׁה וְהִנֵּה קָרַן עוֹר פָּנָיו וַיִּירְאוּ מִגֶּשֶׁת אֵלָיו׃ וַיִּקְרָא אֲלֵהֶם מֹשֶׁה וַיָּשֻׁבוּ אֵלָיו אַהֲרֹן וְכָל־הַנְּשִׂאִים בָּעֵדָה וַיְדַבֵּר מֹשֶׁה אֲלֵהֶם׃ וְאַחֲרֵי־כֵן נִגְּשׁוּ כָּל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וַיְצַוֵּם אֵת כָּל־אֲשֶׁר דִּבֶּר יְהוָה אִתּוֹ בְּהַר סִינָי׃ וַיְכַל מֹשֶׁה מִדַּבֵּר אִתָּם וַיִּתֵּן עַל־פָּנָיו מַסְוֶה׃ וּבְבֹא מֹשֶׁה לִפְנֵי יְהוָה לְדַבֵּר אִתּוֹ יָסִיר אֶת־הַמַּסְוֶה עַד־צֵאתוֹ וְיָצָא וְדִבֶּר אֶל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אֵת אֲשֶׁר יְצֻוֶּה׃ וְרָאוּ בְנֵי־יִשְׂרָאֵל אֶת־פְּנֵי מֹשֶׁה כִּי קָרַן עוֹר פְּנֵי מֹשֶׁה וְהֵשִׁיב מֹשֶׁה אֶת־הַמַּסְוֶה עַל־פָּנָיו עַד־בֹּאוֹ לְדַבֵּר אִתּוֹ׃

קל"ט · חנג"אל · סימן׃

ס ס ס

לה א וַיַּקְהֵל מֹשֶׁה אֶת־כָּל־עֲדַת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וַיֹּאמֶר אֲלֵהֶם אֵלֶּה הַדְּבָרִים אֲשֶׁר־צִוָּה יְהוָה לַעֲשֹׂת אֹתָם׃

ששת

תרגום אונקלוס

וּמֹשֶׁה לָא־יְדַע אֲרֵי סַגִּי זִיו־יְקָרָא דְּאַפּוֹהִי בְּמַלָּלוּתֵיהּ עִמֵּיהּ׃ וַחֲזָא אַהֲרֹן וְכָל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל יָת־מֹשֶׁה וְהָא סַגִּי זִיו־יְקָרָא דְּאַפּוֹהִי וּדְחִילוּ מִלְּאִתְקָרָבָא לְוָתֵיהּ׃ וּקְרָא לְהוֹן מֹשֶׁה וְתָבוּ לְוָתֵיהּ אַהֲרֹן וְכָל־רַבְרְבַיָּא בִּכְנִשְׁתָּא וּמַלֵּיל מֹשֶׁה עִמְּהוֹן׃ וּבָתַר־כֵּן אִתְקְרִיבוּ כָּל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וּפַקֵּידִנּוּן יָת כָּל־דִּי מַלֵּיל יְיָ עִמֵּיהּ בְּטוּרָא דְסִינָי׃ וְשֵׁיצִי מֹשֶׁה מִלְּמַלָּלָא עִמְּהוֹן וִיהַב עַל־אַפּוֹהִי בֵּית אַפֵּי׃ וְכַד־עָלֵיל מֹשֶׁה לִקְדָם יְיָ לְמַלָּלָא עִמֵּיהּ יַעְדֵּי יָת בֵּית־אַפּוֹהִי עַד־מִפְּקֵיהּ וְנָפֵק וּמְמַלֵּיל עִם־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל יָת דִּי־מִתְפַּקַּד׃ וַחֲזַן בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל יָת־אַפֵּי מֹשֶׁה אֲרֵי סַגִּי זִיו יְקָרָא דְּאַפֵּי־מֹשֶׁה וּמְתִיב מֹשֶׁה יָת־בֵּית־אַפֵּי עַל־אַפּוֹהִי עַד־דְּעָלֵיל לְמַלָּלָא עִמֵּיהּ׃

ס ס ס

וּכְנַשׁ מֹשֶׁה יָת־כָּל־כְּנִשְׁתָּא דִּבְנֵי יִשְׂרָאֵל וַאֲמַר לְהוֹן אִלֵּין פִּתְגָּמַיָּא דִּי־פַקֵּיד יְיָ לְמֶעְבַּד יָתְהוֹן׃ שתא

מסורה: וכל בני ו' וסי' וירא אהרן וכל בני ישראל וגו' כי קרן · ולפני אלעזר הכהן יעמד · וישכם יהושע בבקר · ומדין ועמלק וכל בני קדם · וכל בני ישראל ראים ברדת האש · ויזבח שלמה את · ויצום ד' נמסר בסדר וארא · ויכל ה' בתור' וסי' ויכל אלהים ביום השביעי · ויכל מדבר אתו ויעל אלהים · ויכל יעקב לצות · ויכל מדב' אתם · ויתן על פניו מסוה · ויכל משה את כל המלאכה · מדבר ח' רגש נמסר בסדר ויצא · ובבא ד' ב' מל' וב' חס' וסימן ובבא משה לפני יי' : ובבא משה אל אהל מועד · ובבוא הנשיא דרך · ובבוא עם הארץ לפני יי' · כ' בתראי מלאים · באו כול' חסר במ"א וסימן ומי מכלכל יום בואו · אלה הדברים ה' וסימן ואתם תהיו לי · ויקהל משה · אלה הדברים דריש סיפרא · עשיתם ולא עזבתי · אלה הדברים אשר תעשו דברו אמת : וא' ואלה הדברים אשר דבר יי' · לעשת י"ג חס' וסי' ולחשב מחשבות · וחבירו ויקהל משה את כל · ועשה בצלאל ואהליאב · ויקרא משה אל בצלאל · ויקחו מלפני משה · מרבים העם להביא · כאשר עשה ביום · אל בני ישראל לעשת הפסח · דוידבר משה · ויהי אנשים אשר · כי עזרא הכין לבבו · ואשר ישמיעו · ובחנכ' חומת ירושלים · בעזרא ·

רשי

כי קרן · לשון קרנים שהאור מבהיק ובולט כמין קרן ומהיכן זכה משה לקרני ההוד רבותינו אמרו מן המערה שנתן הקב"ה ידו על פניו שנ' ושכותי כפי : ויראו מגשת אליו : בא וראה כמה גדול כוחה של עבירה שעד שלא פשטו ידיהם בעבירה מהו אומר ומראה כבוד יי' כאש אוכלת בראש ההר לעיני כל ישראל ולא יראים ולא מזדעזעים ומשעשו את העגל אף מקרני הודו של משה היו מרתיעים ומזדעזעי' : הנשיאי' בעדה · כמו נשיאי העדה : וידבר משה אליהם · שליחותו של מקו' ולשון הוה הוא כל הענין הזה : ואחרי כן נגשו · אחר שלמד לזקנים חוזר ומלמד הפרשה או ההלכה לישראל תנו רבנן כיצד סדר המשנה משה היה למד מפי הגבורה נכנס אהרן שנה לו משה פרקו נסתלק אהרן ויושב לו לשמאל משה נכנסו בניו שנ' להם משה פרקם נסתלקו הן ישב אלעזר לימין משה ואיתמר לשמאל אהרן נכנסו זקנים שנ' להם משה פרקם נסתלקו זקנים ישבו לצדדין נכנסו כל העם שנה להם משה פרקם נמצא ביד כל העם אחד ביד הזקני' שנים ביד בני אהרן שלשה ביד אהרן ארבעה וכו' כדאית' בערובין : ויתן על פניו מסוה · פתרגומו בית אפי לשון ארמי הו' בתלמוד סוי לבא ועוד בכתיבות הוה קא מסוה לאפה לשון הבטה הי' מסתכל בה אף כאן מסוה בגד הניתן כנגד הפרצוף ובית העיני' ולכבוד קרני ההוד שלא יזונו הכל מהם היה נותן המסוה כנגדן ונוטלו בשעה שהיה מדבר עם ישראל ובשעה שהמקום מדבר עמו עד צאתו ובצאתו ילך בלא מסוה : ודבר אל בני ישראל · וראו קרני ההוד בפניו וכשהוא מסתלק מהם : והשיב את המסוה על פניו עד בואו לדבר אתו וכשבא לדבר אתו נוטלו מעל פניו :

חסלת כי תשא

ויקהל משה · למחרת יום הכפורים כשירד מן ההר והוא לשון הפעיל שהיה אוסף אנשים בידים אלא כן מאספין על פי דבורו ותרגומו ואכניש : ששת

אבן עזרא

ומשה לא ידע כי קרן עוד פניו בדברו אתו · הטעם בדבר אתו השם וזה בעבור שנראה הכבוד על פניו על כן הזהירו כזוהר הרקיע ומלת קרן מגזרת וקרני' מידו לו כי כן כתוב בתחלת הפסוק ונגה כאור תהיה והנה אמרו אחריו וקרנים מידו לו יהי' הטעם כפול כמשפט · ישתחקו עלמות חוי הפושע שאמר כי בעבור שלא אכל לחם שבו פני משה יבשו' כמו הקרן ·

וטעם וייראו מפני שהיו פניו מכוערת ואיך לא פקח זה המקולל את עיניו כי לא יירא האדם לגשת אל האדם רק בעבור דבר פלא שנתחדש בו שלא ראה כמוהו ואין אדם שלא ראה פני המת ולא יירא מגשת אליו ועוד אילו היה ככה למה לא היה תמיד המסוה על פניו ולמה היה מסיר אותו תמיד בדברו עם ישראל והלא ראה כי בהיותו בן מאה ועשרי' שנה לא כהתה עינו ולא נס לחה ואף כי כאשר היה בן שמונים : וירא אהרן : שהוא הראש · וכל בני ישראל · הם הנשיאים שהיה מאספם משה לדבר אליהם וכן כתוב ויקרא אליהם משה : וישובו אליו · זה לאות כי שבו מרוב הפחד אחורנית אחרי לאתם לקראתו ואחרי כן כל בני ישראל שהיו בתחתית ההר : ויצום · אלה אתנאי' הנזכרים : מסוה · כדמות כסוי ויש אומרים כי כמוהו ובדם ענבים סותה ואל תתמה בעבור היות וי"ו מסוה נראית ולא כן וי"ו סותה כי הנה עלתה ועולתה עול ימי' גם עוילים אל חוץ המחנה גם ויבתר אותם בתוך יש אומרים שהאור היה מתחדש בפני משה בכל עת שהי' בא אל אהל מועד וידבר עם השם והיה יוצא והאור עומד כל זמן שהי' מדבר אל בני ישראל דברי השם ובכלותו ישים המסו' שידע שיסיר האור וישובו פניו כאשר היו וזה יהיה גרעון למשה אם יראו ישראל פניו בלי אור על כן היה משים המסוה ובבאו לדבר אל השם יסי' המסו' לקבל האור והגאון אמ' כי האור לא סר מפניו עד יום מותו על כן לא כהתה עינו וזהו הנכון רק אמר כי טעם המסו' בעבור שלא יפחדו ישראל כריבם זה עם זה ולפי דעתי כי שם המסו' בעבור כבוד האור שחדש השם בפניו שלא יראוהו ישראל בכל רגע רק כאשר ידבר אליהם דברי השם ויסיר את המסוה בבואו אל אהל מועד שידבר עם השם פנים בפנים וזה טעם ובבא משה : וראו · והנה טעם והשיב משה את המסוה וכן עשה תמיד וככה היה משפטו עם ישראל עד יום שאספו כבוד השם אליו ולא נודע קבורתו בחמלת יי' עליו ברוך יי' אשר בחר בו ושם רוח קדש בקרבו :

וברוך אל עליון בעוז עמו כהל · לנוהו בהר להכין לו אהל ·
ביד ציר מראהו כאור שמש יהל : לשבתו ככתוב בסדר ויקהל :

ויקהל · מעם · ויקהל שישמעו הכל מפיו דבר המשכן שיתנדבו : ופי' אלה הדברים המשכן וכליו לעשות על כן כתוב לעשות אותם והנה הטעם שהשם צוה שתעשו מה שאומר לכם והוא שהזהיר אתכם אע"פ שמעשה שמים אתם חייבים לעשות השמרו לכם שלא תעשו מעשה בשבת והעובר בפני עדים ימיתוהו בית דין ובמקום אחר יפרש שהוא בסקילה : לא

בעל הטורים

כי קרן עור פניו · וזהו לקירון פנים מוזכותי כפי עליך · וי"א מכתיבת הלוחו' זכה לקירון וקרני' מידו לו ושם תכיון עוזו · ר"ת מלוח :

ויקהל

כתיב לעיל כי קרן עור פניו וסמך לו פרשת שבת לומ' שאינו דומה קירון פנים של שבת לשאר ימים · ואמר ויקהל ל' שבת לומר פרשי' שבת רמז שבתות וימים טובים נקהלי' לשמוע הדרשה : אלה הדברים · דרשו מכאן ל"ט מלאכו' לשבת מנין אלה ודברים משמע ב' וה' דהדברים לרבות א' הרי ל"ט · ואפי' דבכמה מקומות כתיב אלה הדברים ולא דרשי' ליה · שאני הכא דכתיב במלאכת המשכן זה הדבר ושני הכא לכתוב אלה הדברים לדרשה : לעשות · אותיו' לתבע · וחסר וי"ו לומר ל"ט מלאכות יעשו אותם בו' ימים ולא בשבת · וכן אשר ברא אלהים לעשות הכתיב ויכלו: תמלא עשיות ובריאה ומלאכו' והויות ותולדות והבדלות · כלם ל"ט לומר ל"ט מלאכות הן חוץ מתולדות · וכ תמלא מ יקהל עד לא תבערו וג' ביום השבת ל"ט תיבות חוץ ממלה השבת : הזכיר לא תבערו לפי שצריך הבערה אש למלאכת המשכן לבשל סממנין ולצבוע ולצרוף כסף ונחשת וזהב : ששת

אמרי נועם

ויקהל פיר"שי לפיכך נסמכה פרשת שבת למשכן לומר לך שאין בנין בה"מ דוחה שבת והקשה הר"ר ישראל תיפוק לי' דבנין משכן הוי עשה ושבת הוא עשה ולא תעשה ואין עשה דוחה עשה ולא תעשה ויתיירץ דאיצטרך דס"ד דנילף ק"ו מעבודה שאינה דוחה בנין דוחה שבת בנין שדוחה עבוד' אינו דין שתדחה שבת ויש רוצין לתרץ דס"ד דנילף מקיבן תמיד ולא נהירא דאיכא למפרך מה לתמיד שכן אין לו תשלומי' · אמנם קשה דס"ד נילף מפסח שיש לו תשלומין ודוחה שבת וכ"ת מה לפסח שיש בו כרת תמיד יוכיח :

מ"ע ספורנו

ויצום את כל אשר דבר יי' אתו מלאכ' המשכן ותשרתין ותרועות בקע לגלגלת : ויכל משה מדבר אתם · אבל בעוד שהיה מדבר אתם היה בלי מסוה בענין והיו עיניך רואו' את מוריך וכאמרם ז"ל (פרק קמא דערובין) ומי חויתיה מקמיה הוינא מחדד טפי :

פרשת ויקהל

ויקהל משה · אלה הדברים אשר גו' · מה שאמרתי למעלה בצויתי אתכם את כל אשר דבר ה' אתו בהר סיני הם הדברי' שצוה לעשות בימי החול : וביום השביעי יהיה לכם קדש ולא תעשו בו אפילו מלאכת המשכן :

בל

חזקוני

ומשה לא ידע כי קרן עור פניו · כשנתן הקב"ה את ידו ע"פ המערה שהיה בה משה כדכתיב והיה בעבור כבודי ושמתיך בנקרת הצור ושכותי כפי עליך עד עברי וכתיב ויעבור יי' על פניו משם זכה לקרני ההוד ומשם סוכה בלוחות אחרונות ולא בראשונות שהיו ע"י שהראשונות נתנו לעין כל ברעמי' וקולו' ואש ובאלו כתיב גם איש אל ירא בכל ההר וגו' ומאמר שהראשונות נתנו בקולות וברקים ולפידים והללו נתנו בחשאי אילולי קרני ההוד היה פתחון פה לעכו"ם לומר לא נתנו לוחות אחרו' ולא היה מאמינים שנתנם לו הקב"ה · ר"א לפי שרצו להעמיד מכהן במקום משה הראה להם הקב"ה שהוא אלא מזיו שכינתו על פיו ואין להעמיד אחר במקומו : וייראו מגשת אליו · לפי פשוטו מתפלא כשראוהו ויראו מגשת אליו כשבורים שהוא מלאך : ויקרא אליהם משה · כשקרא והכירוהו לקולו או ידעו שהוא משה : וישבו אליו · מדקאמר וישובו משמע כשראוהו בתחלה חזרו לאחוריהם : וידב' משה אליהם · ולא היו נזוקים בעוד שהיה מדבר אליהם : את כל אשר דבר יי' אתו בהר סיני כל המצות שנאמרו בארבעים יום ראשונים וכמ' יום אחרונים וכל המצות שנצטוו ישראל כאמרו מכיכן שבו יצאו ישראל ממצרים עד עשרים באייר בשנה השנית אבל התורה מגלה נתנה שלפי שהיה משה שומע המצות מפי הקב"ה היה כותב כל אחת ואחת במגלתה לעצמה וכשבא ליפטר מן העולם סידר ספר תורה וקבע בו הפרשיות עד היום הוה לפי הסמוכין הראויין להם כמו שדרשו רבותינו ז"ל : ויכל משה מדבר אתם וגו' · ובבוא משה לפני יי' וגו' · כשהיה הדבר נדבר עם משה או כשהיה משה עצמו מדבר עם ישראל לא היה נותן המסוה על פניו משו' והיו עיניך רואות את מוריך ומורך משמע מהקב"ה לגבי משה וממשה לגבי ישראל אבל כשלא היה עומד לפני הקב"ה ולא היה מדבר עם ישראל או היה נותן המסוה כדכתיב והשיב משה את המסוה כדי שלא יראו תמיד קירון פניו ויהיה דומה להם שהוא חול והוא היה מזיו שכינ' ועוד שלא יזונו עיניה' מזיו שכינה : מסוה · מנורת סותה ואין בו יסוד רק בוה :

סליקא סדרא דפרשת כי תשא :

ויקהל משה את כל עדת · כשירד מן ההר : אלה הדברים · שאני רוצה לומר לכם היא מלאכת המשכן וכליו שוה הקב"ה לעשותם : ששת ימים תעשה מלאכה וביום השביעי שבת שבתון ליי' · כשם שהמשכן לי' כך שבת לי"י ואין לדחות בשביל מלאכת המשכן : ששת

רלבג

ביאור כל המלכה ולזה קבל משה התנצלות אהרן ואסף אליו האנשי' הנשמעים לו יותר שלא טעו אחר העגל והוא מה שאמר מי ליי' אלי וצוה אותם שיעבדו וישובו משער לשער לראות מי טעה אחרי העגל ויהרגוהו אע"פ שיהיה אחיהם או רעיהם או קרוביהם ולא ימלט איש מהם וזהו אמרו מלאו ידכם היום כבנו ובאחיו ולפי שהוזכרו להזכיר בזה שהמקום שלא ימנעם מעשות משפט היות הפושע בניהם או אחיהם הנה אפשר שנלמד מזה שאין הדיין דן קרובו ואחר שנשלם זה הודיע להם משה שהם חטאו חטאה גדולה במה שהשיאם לבם לעבוד ע"ז ושהוא יבקש מהשם יתעלה לכפר על חטאתם והנה אמר לשם ית' להראות חוזק השתדלותו על הרע המגיע לישראל שישא חטאת ישראל או ימיתהו כי הוא היה בוחר מותו מחייו אם לא ישא השם יתעלה חטאתם כי זה האופן אשר בו יכללו הדעים מהרע בעבור השגחת ה' על הטובי' כמו שזכרנו במה שקדם · והנה הספר שכתב השם הוא המציאו' בכללו כי הוא עלול ממנו ולזה היה אמרו מחני נא מספרך אשר כתבת כאלו אמר קח נא את נפשי · והמשיל זה המציאות לספר כי כמו שהספר יודי' על הציור אשר ממנו היה מציאותו כן הנמצא המוחש מורה על קיום העולם המושכל אשר הוא אצל השם שממנו היה מציאות הנמצא המוחש והנה היתה תשוב' השם למשה שלא ישא חטאת' אבל ימחה מספרו מי אשר חטא לו והם הנשארים מהאנשי' שטעו אחרי העגל שלא דנו אותם בני לוי והם אשר לא היה להם עדים והתראה שלא היה להם רשות להמיתם ומנעם ירושת הארץ שנשבעתי לאבות שאתן אותם לזרע' ונחלו לעולם כמו שזכרת הנה יהי' בזה האופן שאתה מנחה העם לארץ ההיא הנה מלאכי ילך לפניך והוא אשר ממנו תהיה ההשגחה הכוללת כאלו תאמר שהשופט מהנרא' השעיריי' כי זה נ"כ יקרא מלאך ואולם ההשגחה הפרטית אשר תהיה מצד הדבקו' בהשם ית' לא תדבק בהם זה וזה יהיה כנה שביום פקדי אפקוד עליהם חטאתם ר"ל בעת היות נכונו' לבא עליהם רע מצד המערכת כמעט אמרו לי נקם ושלם לעת תמוט רגלם · או יהיה הרצון באמרו הנה מלאכי ילך לפניך מה שסודר לישראל מההשגחה מפני האבות כמו שבארנו זה שענין כששי מע"ש וזה הביאור יהיה יותר נכון אם היה שלא הגיע הקץ או כמו שנראה מדבריכו במה שקדם · והנה נגף השם שהיו כנה לעשות העגל שעשה אהרן והם האנשים הנשארים מהתועים אחריו ואפשר שזאת המגפה היתה כאלו הימים שהתפלל בהם משה לפני יי' שישא חטאתם והם היו ארבעי' יום כמו שנזכר בפרשת והיה עקב · ובזכר שנה ואת הנבואה למשה כאמור יותר מבואר ואמר אליו השם ית' לך עלה

רשי

ששת ימים · הקדים להם אזהרת שבת לצווי מלאכת המשכן לומר שאינו דוחה את השבת: לא תבערו אש · יש מרבותינו אומרים הבערה ללאו יצאת ויש אומרים לחלק יצאת: זה הדבר אשר צוה יי' · לי לאמר לכם: נדיב לב · על שם שלבו נודבו קרוי נדיב לב כבר פירשתי נדבת המשכן ומלאכתו במקום צואת': את המשכן · יריעות התחתונות הנראות בתוכו קרוי משכן: ואת אהלו · הוא אהל יריעות עזים העשוי לגג: ואת מכסהו · מכסה עורות אלים והתחשי': ואת פרכת המסך · פרכת המחיצה כל דבר המגין בין למעלה בין מכנגד קרוי מסך וסכך וכן סכת בעדו הגפי סך את דרכך: לחם הפנים · כבר פירשתי על שם שהיו לו פנים לכאן ולכאן שהוא עשוי כמין תיבה פרוצה: ואת כליה · מלקחי' ומחתו': נרותיה · לוצי"ש בלע"ז בזיכין שהשמן והפתילו' נתונין בהן: ואת שמן המאור · אף הוא צריך חכמי לב שהוא משוכה משאר שמני' כמו שמפורש במנחות מגרגרו בראש הזית והוא כתית וזך: מסך הפתח · וילון שלפני המזרח שלא היו שם קרשי' ולא יריעו': את עמודיו ואת אדניה · הרי חצר קרוי כאן לשון זכר ולשון נקבה וכן דברים הרבה: ואת מסך שער החצר · וילון פרוס לצד המזרח עשרי' אמ' אמצעיו' של רוחב החצר שהיה חמשים רחב ושתומין הימנו לצד צפון ט"ו אמה וכן לדרום שנאמר ט"ו אמה קלעים לכתף: יתדות · לתקוע ולקשור בם סופי היריעו' בארץ שלא ינועו ברוח: מיתריהם · חבלים לקשור: בגדי השרד · לכסות הארון והשלחן והמנור' והמזבחות בשעת סילוק מסעות: על

אבן עזרא

לא תבערו · בעבור שהזכיר ביום הראשון ובשביעי בחג המצות כל מלאכה לא יעש' בהם להתיר אוכל נפש אמר עתה בשבת לא תבערו אש לאפות לחם ולבשל בשר כי האש צורך לכל מאכל והגאון רב סעדיה חבר ספר נכבד תשובות על החולקים על קדמונינו על נר שבת: ויאמר · עתה החל לפרש לכל העדה מה שצוהו השם: קחו · הפך תנו רק בהיות מ"ם אחר גזרת לקיחה הנה היא כמו נתינה קחי לי מעט מים פירוש כי הלקיחה לי היא בעבורי וככ' קחו האתכם תרומ' ליי · ומלת כל נדיב לבו זרה כל אשר נדבו לבו כמו בגדול זרועך בזרועך הגדול זכר רב טובך זכר טובך הרב · ורבי ישועה אמר כי הוי"ו נוסף כמו חיתו שדי בנו בעור · ואחר שהזכיר יביאה פי' והוסיף לבאר שהיא תרומת יי' וכמוהו רבים והוא נוה לי אחי · יש אומרים כי נקרא כסף בעבור שתאוה היא לעינים מגזרת נכספה גם נחשת כי הנשים מנחשות בנחשת: ותולעת שני · בלא מ"ם ויש במ"ם אם יהיו חטאיכם כשנים אולי לשון רבי' הם: ועורות · זכרים כמו לוחות ובכורות בקרך: בשים · במ"ם כמו בשים: ושמן · ולא הזכיר זית זך כי ידוע הוא על כן למאור כמנהג · הנה הזכיר שיביאו המתנדבים תרומת' ומי שהם חכמי לב שהם בקיאים באומנות יבאו ויעשו והחל מהמשכן כי הוא כולל והאהל מכסה הוא עליו · והזכיר מכסהו והוא כולל שנים מכסים: את קרסיו · קרשי המשכן והאהל · ובריחיו ועמודיו ואדניו שהם עמודי הפרכת והמסך · ואחר כן הזכיר כלי הקדש שהם לפני' מהפרכת: ואת לחם הפנים · כי בעבור זה נעשה . ואת מנורת · והזכיר שמן המאור שבעבורו נעשית המנורה: ואת · השלים להזכיר כלי הקד' ואחר כך את מסך הפתח והכ' כלי שמן המאור וכלי שמן המשחה וקטורת הסמי' יהיו נכונים כי הם קדש בין הפרכת והמסך פתח המשכן · את הכיור · הנה אין לכיור ולכנו בדים אולי על העגלות היו נשואים: את קלעי החצר את עמודיו ואת אדניה · כמו רוח גדול' וחזק תאכלהו אש לא נופח: את בגדי השרד · לצורך הנסיע': ויבאו

ששת ימים תעשה מלאכה וביום

ב ששת ימים תעשה מלאכה וביום השביעי יהיה לכם קדש שבת שבתון ליהוה כל העשה בו מלאכה יומת:
ג לא תבערו אש בכל משבתיכם ביום השבת: פ
ד ויאמר משה אל כל עדת בני ישראל לאמר זה הדבר אשר צוה יהוה לאמר:
ה קחו מאתכם תרומה ליהוה כל נדיב לבו יביאה את תרומת יהוה זהב וכסף ונחשת:
ו ותכלת וארגמן ותולעת שני ושש ועזים:
ז וערת אילם מאדמים וערת תחשים ועצי שטים:
ח ושמן למאור ובשמים לשמן המשחה ולקטרת הסמים:
ט ואבני שהם ואבני מלאים לאפוד ולחשן:
י וכל חכם לב בכם יבאו ויעשו את כל אשר צוה יהוה:
יא את המשכן את אהלו ואת מכסהו את קרסיו ואת קרשיו את בריחו את עמדיו ואת אדניו:
יב את הארן ואת בדיו את הכפרת ואת פרכת המסך:
יג את השלחן ואת בדיו ואת כל כליו ואת לחם הפנים:
יד ואת מנרת המאור ואת כליה ואת נרתיה ואת שמן המאור:
טו ואת מזבח הקטרת ואת בדיו ואת שמן המשחה ואת קטרת הסמים ואת מסך הפתח לפתח המשכן:
טז את מזבח העלה ואת מכבר הנחשת אשר לו את בדיו ואת כל כליו את הכיר ואת כנו:
יז את קלעי החצר את עמדיו ואת אדניה ואת מסך שער החצר:
יח את יתדת המשכן ואת יתדת החצר ואת מיתריהם:
יט את בגדי השרד לשרת בקדש את בגדי הקדש לאהרן הכהן ואת בגדי בניו לכהן: ויצאו

ג' כ"ל חס' ו"ו

ב שתא יומין תתעביד עיבידתא וביומא שביעאה יהי לכון קודשא שבא שבתא קדם יי כל דיעביד ביה עיבידתא יתקטיל:
ג לא תבערון אשתא בכל מותבניכון ביומא דשבתא:
ד ואמר משה לכל כנישתא דבני ישראל למימר דין פתגמא דפקיד יי למימר:
ה סבו מנכון אפרשותא קדם יי כל דיתרעי לביה ייתי ית אפרשותא קדם יי דהבא וכספא ונחשא:
ו ותכלא וארגונא וצבע זהורי ובוץ ומעזי:
ז ומשכי דדיכרי מסמקי ומשכי ססגונא ואעי שטין:
ח ומשחא לאנהורא ובוסמיא למשח רבותא ולקטורת בוסמיא:
ט ואבני בורלא ואבני אשלמותא לשקעא באפודא ובחושנא:
י וכל חכימי לבא דבכון ייתון ויעבדון ית כל די פקיד יי:
יא ית משכנא ית פרסיה וית חופאיה ית פורפוהי וית דפוהי ית עברוהי ית עמודוהי וית סמכוהי:
יב ית ארונא וית אריחוהי ית כפורתא וית פרוכתא דפרסא:
יג ית פתורא וית אריחוהי וית כל מנוהי וית לחם אפיא:
יד וית מנרתא דאנהורי וית מנהא וית בוציניהא וית משחא דאנהורתא:
טו וית מדבחא דקטורת בוסמיא וית אריחוהי וית משחא דרבותא וית קטורת בוסמיא וית פרסא דתרעא לתרע משכנא:
טז ית מדבחא דעלתא וית סרדא דנחשא דליה ית אריחוהי וית כל מנוהי ית כיורא וית בסיסיה:
יז ית סרדי דרתא ית עמודוהי וית סמכהא וית פרסא דתרע דרתא:
יח ית סכי משכנא וית סכי דרתא וית אטוניהון:
יט ית לבושי שמושא לשמשא בקודשא ית לבושי קודשא לאהרן כהנא וית לבושי בנוהי לשמשא: ונפקו

בעל הטורים

ששת בגימט' הרבעים חסר אחת: לא תבערו אש · אמר הק"בה אור שלי פי' של גיהנם סונת בשבילכם גם אור שלכם יהא שובת: השבת ויאמר · ר"ת וס"ת תורה בעיקר התורה בשבת כשאדם פנוי מעסקיו: ויבאו האנשים על הנשים כל נדיב לב הביאו בגימט' אז איש ואשתו באחד יחד: יביאה את תרומת יי' · היה לו לומר יביא אלא בשביל שמדבר בנדבת המשכן שמתנדבי' תכשיטי זהב וכסף כלי הנשים אמר יביאה פי' שלא יביא משל תכשיטי אשה אלא מרצונה: לבו יביאה · בגימט' לב הוא והיא:

אמרי נועם

לא תבערו אש בכל משבתכו' פיר"שי יש מרבותינו אומרי' הבערה ללאו יצאה והקשה הר"ל יוסף א"כ יהיו כל שאר מלאכות נ"כ בלאו דזה מדה בתורה דבר שהיה בכלל וכו' ותירץ הר"ר יעקב דאין זה יצא מן הכלל דכיון שהוא בכלל לא תעשה כל מלאכה דאין שייך לומר דבר שהיה בכלל ויצא אבל לא שהכתוב הוציאו מכלל שהיה בראשונה ותירץ זה לא נהירא דא"כ לת"ד לחלק יצאת לא הוי יצא מן הכלל וכ"ל דלא השיא דלמ"ד לחלק יצאת לא בעינן לצאת לגמרי אבל למ"ד ללאו יצא אז יצא להקל וליפטר וללמד על הכלל כלו להקל אז היה צריך שיצא לגמרי מכלל שהיה בראשונה וק"ל: ועו' תירץ עה' חיים כיון דאיכא קראי טובא בחלול שבת במיתה במקומם לא מיצטרך למפרש ביה מיתה א"כ מאי אצטריך לאשמועי' שהם במיתה אלא אשאר מלאכו' והרי אהדרינהו רחמנא לכלל מיתה וא"כ דלא קשה מידי והא רבי יוסי היא דאמר ללאו יצאה ואיהו יליף חלוק מלאכות שהן במיתה מקרא אחרינא מועשה מאחת מהנה הילכך ליכא למימר ללמד על הכלל כולו יצא ללאו אלא ללמד על עצמו יצא ולא לדבר אחר: ויש מקשי' למ"ד ללאו יצאת פי' למלקות ולא למיתה והא הוה לי' לאו שנתן לאזהרת מיתת ב"ד ואין לוקי' עליו ול"כ דהאי לאו לא נתן כבר לאזהרת מיתת ב"ד דהא לא יצא כ"א ללאו בלבד כדפרי':

מ"ע ספורנו

כל העושה בו מלאכה יומת · אף על פי שהיא מלאכת מצוה: לא תבערו אש · אף על פי שההבערה בעצמה היא קלקול על הרוב שכל מקום בהיותה כלי לכל המלאכות או לרובן היא אסורה בשבת: קחו מאתכם · אתם בחרו אנשים שיקבלו מאתכם תרומ' ליי' · כל נדיב לבו · לא ילכו גבאים לגבותה בזרוע: יביאה את תרומת ה' · יביא הנדבה עם אותה תרומת יי' שאיפ' כדבה והיא תרומת בקע לגלגלת: את המשכן את אהלו · אותם שכבר פי' לישראל באמרו ויצום את כל אשר דבר יי' אתו בהר סיני: ויבאו

רלבג

עלה מזה אתה וישראל אל ארץ כנען שנשבעתי לאבותיהם שהיא ארץ טלב ודבש ומזה הגד לבד ירשו הארץ כי אינם ראויים לזה מצד עצמם · ושלחתי לפניך מלאך · והוא מה שסודר לישרא' שההשגחה מפני האבות ואברם האומו' ההם כי לא אעלה בקרבך שתדבק השגחתי בכם מצד עצמכ' כי אתם קשה עורף לנאת מהרעו' הנכבדו' שנדלתם בהם ואם יהיו שיכי בכם הנה אכלה אתכם כאשר תמרו את פי בזה האופן וכאשר שמעו העם הדבר הרע הזה והוא סור השגחת השם יתעלה מהם התאבלו על מה שנפקד מהם · ולא שתו איש עדיו עליו · אמשוב שהרגון בזה העדי' שנתן להם במתן תור' והוא הנימוס התוריי שהוא עדי ושלמו' לנפי שיתנהג בו וכבר ביאר זה הענין אחר זה ואמר שהם התנצלו העדי שהי' להם מהר חורב ואלו השירו ואחרם שתחת עול התור' והנהגה בית' כי כבר הוכטחו בקבולם התורה שהשגחת השם יתעל' תדבק בהם מפני התורה כמו שקדם וכאשר ראו שנפקד מהם זה שהכלית דינו שאין תועלת להם בתור' וזה היה מדי שני ולזה אמר יי' אל משה אתם עם קשה עורף ולא תוכלו לנאת מדעותיהם הנפסדות אשר נדלתם עליה' וזו היא סבה שאם אעלה בקרבך זמן מועט יתנך הכליון מפני שתוכם שאביא עליכם על עדותיכם כי ועתה הוספת לפטו להוריד עדיך מעליך הנה אדעה מה אעשה לך אמרו ז"ל בזה שמות רבה שבו עדיך רבי שמעון בן יוחאי אומר כלי זיין שנתן להם הקב"ה ושם המפורש חקוק עליו · ומשה יקח את האהל וגו' כיון שראה משה מתנה טובה שהיתה בידם אבדו אותה מיד כעס עליהם ואין ספק שזאת המתנה שנתנה להם מחורב היא התורה ואין ספק ששם המפורש חקוק עליה כי היא מישרכו אל השגתו יתע' והנה יביה הורד מקור ואין ראוי שיהי' בווי שכבר זכר שלא שתו איש עדיו עליו ואיך יכוה אות שיורידהו מעליהם ואין ראוי שיהיה זה העדי כפשוטו כי לא אדע איך יתכן שיושם אל הר חורב ולזה התעוררנו לבאר אותו בזה האופן והנה קרא התורה עדי ולפי שאיכו נימוס מוכרם יהיה ראוי שיקובל אבל היא נימוס שהוא בעצמותו בתכלית היופי והתקון והשלמו' עד שראוי שימשך האדם אחריו מצד עצמו וכאשר ראה משה לישראל נזופים לפני השם יתעלה כהג עמהם בנזיפה והרחיק אהלו מהם עד יכלמו לבם וישובו אל השם יתע' ושם כתפרסם להם אמתת הגעת הנבואה למשה כי עמוד הענן היה יורד באהלו לעיניהם טרם באו שם וכבר שבו ישראל בכללם מדרכיהם ושבו אל השם יתע' ולזה ספר כי כל העם קם נראותם עמוד הענן יורד והשתחוו איש פתח אהלו וספר ג"כ שכל העם היו מכבדים משה בביאו ודבר יי' אל משה פנים אל פנים כאשר ידבר איש אל רעהו אמשוב שנאוזק מדרגתו בנבואה היתה מנעת אליו הנבואה בהקין ולזה היה במדרגה מהנבואה שאמר עמדו ואשמעה מה יצוה יי' לכם כאשר ידבר איש אל רעהו ולא היתה נבואתו כאמר סתום אבל היתה מפורסמת כמו שידבר איש אל רעהו בלשון מבואר וזה כלו לעוצם מדרגתו בנבואה כבר בארנו הסבה בזה בשני מספר מלחמות השם · ומשרתו יהושע בן נון משרתו · שלא היה סר מתוך האהל אבל היה משכונן תמיד במה שלמדהו משה ואמנם זכר זה בזה המקום לבאר שלא נפרק משה מיהושע כשתרחקו מישראל על חטא העגל והנה שקידת יהושע באהל משה היה סבה אל שהגיע לו משלמות באופן שהיה נביא והנחיל לישראל את הארץ והנה פירשנו נער משרת כטעם נקוי נעריו וכמוהו רבים בלשונינו ואולם התועלות המגיעים מזה הספור הנה הראשון הוא בדעות והוא לפרסם ענין המופתים אשר יעשה אותן השם יתעלה ע"י נביאו עד שכבר עמד הנביא מ' יום וארבעים לילה בזולת אכילה ושתיה והיה שם לוחות בלתי נעשו ע"י אדם והיו עשרת הדברות כתובים בהם לא על יד אדם אבל היה מגיאותם ע"ד מופת וזהבלו היה מוסיף להם אמות בענין התורה שהיא מהשם יתעלה: התועלת השני הוא לפרסם רוע תכונת ישראל ושהם לא היו מצד עצמם ראויים אל שתדבק בהם ההשגחה האלהית בזה האופן שדבקה בהם אבל היתה ההשגחה בהם מצד האבות כמו שאמר במה שקדם ולזה אמר משה עליהם בהתפלל לשם יתעלה זכור לאברהם ליצחק ולישראל וזה כלו כמו שיורה שההשגחה שתדבק בטובים תמשך לרעים באופן כולל כמו שבארנו בחמשי מספר מלחמות יי': התועלת הג' הוא במדות · והוא כי האדם כשירלה כונת שלמים לעשות רע וידע שלא יוכיחם על זה לא

חזקוני

ששת ימים · סוף בו בשביל זה הדברי' דקאמר דקאי אמלאכת המשכן: לא תבערו אש · פרש"י יש מרבותי' אומרי' הבערה ללאו יצאת וכו' כלומר הבערה שיצאת מכלל לא תעשה כל מלאכת דשבת ללאו יצאת להוציא' שאומר שאר מלאכות וללמד עליה שאינה לא בכרת ולא במיתה אלא בלאו דברי רבי יוסי ר' נתן אומר לחלק יצאת לומר לך מה זו מיוחדת שהיא מאבות מלאכות הנעשות במשכן וחייב עליה הכתוב בפני עצמה כמשכן שפרט בה לבדה אף כל שהיא אב מלאכה אם עשאן הרבה בהעלם אחד חייב על כל אחת ואחת וכל דבר שהיה בכלל ויצא מן הכלל ללמד לא ללמ' על עצמו יצא אלא ללמד על הכלל כולו יצא כך פרש"י בעלמא: לא תבערו אש · לפי פשוטו הזהיר על הבערה יותר משאר מלאכות לפי שאינה כראית מלאכה אבל כזמן הכל מערב שבת וכבעיר בפתיון בשבת כדי לעשות כוהב וככסף ובנחשת מיד אחר השבת · ד"א פן יאמרו הרי למעלה כת' לא אסר לנו כי"ט כל מלאכת עבודה אך התיר מלאכת אוכל נפש כמו כן בשבת מלאכ' אוכל נפש שהיה מותרת לכך נאמר לא תבערו אש אפילו לאפות ולבשל כי האש צורך הוא לכל מאכל: בכל מושבותיכם · אבל במקדש מותר לעשות: את בריחו כתיב בריחיו קרי: את עמודיו ואת אדניה · כל דבר שאין בו רוח חיים פעמים נקרא לשון זכר ופעמים לשון נקבה דוגמא המשכה האש והכהו רוח גדולה וחזק תאכלהו אש לא נופח והרים משכם בקמנו שבלת העומדה בית צדיק חוסן רב בתבואת רשע נעכרת ואפילו בדבר שיש בו רוח חיים מצינו ואם בהמה אשר יקריב ממנה כל אשר יתן ממנו · ד"א עמודיו קאי אקלעים ואת אדניה קאי אחצר: ויצאו

מסורה

תעשה ז' נמסר בסדר תרומה · משבתיכם ג' חס' יו"ד וסי' לא תבערו אש · ולחם וקלי וכרמל · כל מלאכה לא תעשו דאך בעשור לחדש · וב' מל' דמל' בכל מושבותיכם הערי' תהרבנה · ממדבר רבלתה בכל מושבותיכם ותרויהון ביחזקאל · ושארא מושבותיכם כתבן · קחו ה' ר"פ וסי' קחו מאתכם תרומה · קח לכם מן העם · קחו נשים והולידו בנים · קחו עמכם דברים · קחו מוסרי ואל כסף · לאפוד ג' ב' מ"ל וא' חס' וסי' אבני שהם קדמ' · וחברו דויקהל · והנשאם הביאו בתרא חס': ויעשו ג' רפין נמסר בסדר שמות: אשר צוה יי' ג' ס"פ וסי' וכל חכם לב בכם · ויעש בצלאל · וידבר משה אל ראשי המטות: ואת בדיו ד' וסי' את הארון ואת בדיו · ואת מזבח הקטרת · את השלחן ואת בדיו · את ארון העדות · ואת שמן ז' נמסר בסדר כי תשא: י"א זוגין בחד פסו' קדמ' את תניין ואת וסי' את המאור הגדול · את יתדות המשכן ואת · את בכור האדם · את ממלכת עוג · את ארבעים היום · את החצי לאחת · את אלילי כספו · את ידי אנשי המלחמה · את מקום כסאי · את ארץ מואב ואת ארץ בני עמון · וחלופיהון ב' פסו' ואת את וסי' ואת הבמה נתץ וישרף את הבמה · ואת גוזן את גוזן:

אבן עזרא

ויבאו · למלנו מזה שכל עדת ישראל באו אל אהל מועד כת אחר כת : ויבאו כל איש אשר נשאו לבו · הם חכמי לב והטעם שיש לו לב רם · ומלת על הנשים כמו עם הנשים כמו על לחם הבכורים תנופה ורבים ככה : כל נדיב לב · או נדיבת לב כדר' הספן שור שה כשבים . חח · באוזן : ונזם · באף : וטבע' · באצבע וכומז · בזרוע : כל איש · או אשה · והוסיפו הנשים שטוו התכלת והארגמן והתולע' והשש גם העזים והיא אומנות צריכה לחכמה יתרה : והנשיאים · כי בצאתם ממצרים ונצלום כל איש שאל כפי מעלתו והנה דבר גדול היה שנמצא שמן למאור ביד הנשיאי' אחר חדשים רבי' שיצאו ממצרים ואחר כן כלל כל איש ואשה ושב לדבר על האנשים שנשאם לבם לעשות · והזכיר הראש שכלם יהיו סרים אל משמעתו כי אין בהם חכם כמוהו : וימלא · הנה השם העיד כי הוא מלא חכמ' ותבונה ודעת ותוספת עוד שהוא חכם בכל מלאכה : ולחשוב · בלבו מחשבות שלא נראו כמותן כי יש אומן זהב ולא כסף וחרשי אבן ולא עץ ובכלם היה שלם · ועוד ולהורות כי יש חכמים רבי' שהם קשי' להורות אחרי' והנ' אהליאב הוא חבירו בכל המלאכות גם להורות לא בחכמה על כן אמר על שניהם עושי כל מלאכה וחושבי מחשבות : ועשה

רשי

על הנשים · עם הנשי' וסמוכין אליהן : חח · הוא תכשיט של זהב עגול נתון על הזרוע והוא הצמיד : כומז · כלי זהב הוא נתון כנגד אותו מקו' לאשה ורבו' פי' שם כומז כאן מקום זמה : וכל איש אשר נמצא אותו · תכלת או ארגמן או תולעת שני או עורות אילים או תחשים כולם הביאו : טוו את העזים · היא היתה אומנו' יתירה שמעל גבי העזים טווין אותם : והנשיאים הביאו · אמר רבי נתן מה ראו נשיאי' בהתנדב בחנוכ' המזבח בתחילה ובמלאכ' המשכן לא התנדבו בתחילה אלא כך אמרו נשיאים יתנדבו צבור מה שמתנדבין ומה שמחסרין אנו משלימין אותו כיון שהשלימו צבו' את הכל שנאמ' והמלאכה היתה דים אמרו נשיאים מה עלינו לעשות הביאו את אבני השוהם וגו' לכך התנדבו בחנכ' המזבח תחלה ולפי שנתעצלו מתחלה נחסרה אות משמם והנשאם כתיב : חור · בנה של מרים היה : אהליאב

ויצאו כל עדת בני ישראל

כ ויצאו כל עדת בני ישראל מלפני משה : ויבאו כל איש אשר נשאו לבו וכל אשר נדבה רוחו אתו הביאו את תרומת יהוה למלאכת אהל מועד ולכל עבדתו ולבגדי הקדש : ויבאו האנשים על הנשים כל נדיב לב הביאו חח ונזם וטבעת וכומז כל כלי זהב וכל איש אשר הניף תנופת זהב ליהוה : וכל איש אשר נמצא אתו תכלת וארגמן ותולעת שני ושש ועזים וערת אילם מאדמים וערת תחשים הביאו : כל מרים תרומת כסף ונחשת הביאו את תרומת יהוה וכל אשר נמצא אתו עצי שטים לכל מלאכת העבדה הביאו :
כה וכל אשה חכמת לב בידיה טוו ויביאו מטוה את התכלת ואת הארגמן את תולעת השני ואת השש : וכל הנשים אשר נשא לבן אתנה בחכמה טוו את העזים : והנשאם הביאו את אבני השהם ואת אבני המלאים לאפוד ולחשן : ואת הבשם ואת השמן למאור ולשמן המשחה ולקטרת הסמים : כל איש ואשה אשר נדב לבם אתם להביא לכל המלאכה אשר צוה יהוה לעשות ביד משה הביאו בני ישראל נדבה ליהוה : פ
ל ויאמר משה אל בני ישראל ראו קרא יהוה בשם בצלאל בן אורי בן חור למטה יהודה : וימלא אתו רוח אלהים בחכמה בתבונה ובדעת ובכל מלאכה : ולחשב מחשבת לעשת בזהב ובכסף ובנחשת : ובחרשת אבן למלאת ובחרשת עץ לעשות בכל מלאכת מחשבת : ולהורת נתן בלבו הוא ואהליאב

ונפקו כל כנישתא דבני ישראל מן קדם משה : ואתו כל גבר דאיתרעי לביה וכל די אשלמת רוחיה יתיה איתיאו ית אפרשותא קדם יי לעבידת משכן זמנא ולכל פולחניה וללבושי קודשא : ומיתן גבריא על נשיא כל דאיתרעי לביה איתיאו שירין ושבבין ועזקן ומחוך כל מן דדהב וכל גבר דארים ארמות דהבא קדם יי : וכל גבר דאישתכח עמיה תכלא וארגונא וצבע זהורי ובוץ ומעזי ומשכי דדיכרי מסמקי ומשכי ססגונא איתיאו : כל דארים ארמות כסף ונחש איתיאו ית אפרשותא קדם יי וכל די אשתכח עמיה אעי שטין לכל עיבידת פולחנא איתיאו : וכל אתתא חכימת לבא בידהא מעזלא ומיתן כד עזיל ית תכלא ית ארגונא ית צבע זהורי וית בוצא : וכל נשיא דאתרעי לבהן עמהן בחוכמה עזלן ית מעזיא : ורברביא איתיאו ית אבני בורלא וית אבני אשלמותא לשקעא באיפודא ובחושנא : וית בוסמא וית משחא לאנהרותא ולמשחא דרבותא ולקטורת בוסמיא : כל גבר ואתתא דאיתרעי לבהון יתהון לאיתאה לכל עיבידתא די פקיד יי למיעבד בידא דמשה איתיאו בני ישראל נדבתא קדם יי : ואמר משה לבני ישראל חזו דרבי יי בשום בצלאל בר אורי בר חור לשבטא דיהודה : ואשלים עמיה רוח נבואה מן קדם יי בחכמתא בסוכלתנו ובמדע ובכל עיבידא : ולאלפא אומנון למיעבד בדהבא ובכספא ובנחשא : ובאומנות אבן טבא לאשלמא ובנגרות אעא למיעבד בכל עיבידת אומנון : ולאלפא יהב בליביה הוא ואהליאב

בעל הטורים

וכל אשה · ג' הכא ואידך וכל אשה יודעת איש · וכל אשה יודעת איש משכב זכר החרימו · התם מצוה להרוג לנשים אבל כאן שהיו חכמות בחיים · והינו שנ' והחכמה תחיה בעליה : וכל הנשים · ג' במסור' וכל הנשים יתנו יקר · וכל הנשים העומדות שם בענין ירמיהו שאמר להם לפרוש מע"א · אלו הנשים שנתעסקו במלאכת המשכן יתנו יקר · אבל אותם האחרו' · שמקטרי' לצבא השמים גרמו שגלו והיו למשל ולשנינה : אותנה · ב' הכא ואידך אשר הפיצותי אותנ' ביחזקאל בענין הרועי' שרעי' הצאן במרמס רגליהם · אלו גרמו לשכינ' שירדה ושכנה בישראל אבל אותם הרועי' הרעי' שמחטאין ישראל גורמים לשכינה שנסתלקה מישראל : והנשאים · ב' הכא חסר · וישב פינחס והנשיאים מלא · אלו שנתעצלו בנדבה המשכן לכך חסר · אבל אותם שנזדרזו להשלי' בין השבטים ובני ראובן וגד לכך הוא מלא דמלא : והנשיאים הביאו · תרגו' ירושלמי ועננ' איתיאו מלגון מעלה נשיאים · ראו קרא יי · שאין מעמידין פרנס על הצבור אלא מדעתם : ולהורו' · ב' הכא ואידך ולהורות את בני ישראל · שהיה בצלאל יודע להורות לבני ישראל בכל מיני חכמה : ויעש

מ"ע ספורנו

ויבאו האנשים על הנשים · עם הנשים המתנדבות באו האנשי' שלהן להסכים בנדבה כדי שיקבלו הגבאין מהן שאין מקבלים מן הנשים אלא דבר מועט (פרק הגוזל בתרא) וכל איש אשר הניף תנופת זהב · ועם הנשים אשר התנדבו שכשיטי זהב באו גם כן כל איש אשר הניף תנופת זהב כענין אמרו שורה שכלה כסף כסף · שכלה זהב זהב לא היו מעורבים : טוו את העזים · תמה היה בעזים · כדבריה' ז"ל לפשטן יהיה כשווי זהר ... כי בכתבה הפשוטים ... קבת ... חיבותם ... גדולם כמו מיקרה ... דבורים ... וזולתם : ... איש

חזקוני

ויבאו האנשים על הנשים · לשלול מהן תכשיטיהם לעשות מלאכת המשכן כדמפ' והולך : ד"א על הנשים עם הנשים דוגמ' על שדה הארץ יחשב על פרשה ישרוף על עולת התמיד : באוזן · נזם · באף · טבעת באצבע כומז · בזרוע : והנשיאים הביאו : כשעלו ישראל ממצרים כל איש שאל לפי מעלתו : את אבני השהם · שתים שהיו לאפוד הביאו כל הנשיאים ביחד לפי ששמות כל השבטים כתובים בהם : את אבני המלואים שהיו לחשן הביאו לחשן הביאו כל אחד אבן אחת לפתוח בה שם שבטו' וגם שמן המשחה הביאו שהוא קדש הכל ומשחה לשון גדולה על שם שהיו מושחי' ממנו המלכים והכהנים הגדולים וגם קטרת שנקטר על מזבח הזהב ואותו שנקטר לפני ולפנים : למאור הנמ"ד בשנה : ולהורות · לאחרים :

מדי

רלב"ג

לא יקבלו ממנו הכה ראוי לו שיראה להם שהוא מסכים עמהם ואז יוכל להפסכם למנוע הרע ההוא בכל פני' שאפשר כי הם יבטחו בו ויפסכו שהוא מסכים עמהם וזה מהתקבולות הטובו' שיעשו האנשים למנוע הרע מאוהביה' וזה שהם יראו שהם מסכימים להרע להם עם האנשים הקמים עליהם יבוא האופן יצילם ולזה תמצא כי אהרן כשידע שלא ישמעו לו ישר' אם יוכיח על עשותם האלהים שבקשו ממנו הרא' עצמו שהוא מסכים עמהם והפסכם בכל הפני' שאפשר לימנע מהם הפועל ההוא כמו שביארנו ואמנם כשעם עלין השם ית' ואמר להשמידו עם ישראל לעונש השם' כזה כי ראוי שימסר האל' עצמו בו להרוג' ולזה הי' ראוי שיוכיח ויכיה מה שיהיה כי אין ראוי שיראה האדם שיסכים בזה הפועל המגונה בשום פנים עם שהוא היה שנה מה להקטיה' ולפי שכוונתו היתה טובה נתן ה' הכריו ושמהו כהן גדול :

התועלת הד' הוא בדעו' והוא להודיע שכבר יפלטו מהרע אוהבי האלים הטוב כדי שלא יקרה לו בער וכאשר לב ולזה ניסה יי' על הרע אשר דבר לעשו' לעמו כשראה שסי' הדבר קשה לאמ' ומפני זה הראה ג"כ משה לשם יתעלה שיקשה בעיניו שאלד אם לא ישא חטאת ישראל שד שהוא יבשר אותו מעיין :

התועלת הה' הוא במדו' והוא שאין ראוי לאדם שיבקש מחילת העון כשוד שבעל העון מחזיק בו ולזה לא בקש משה מהשם יתעלה שישא חטאת ישראל אם לא אחר השחתת העגל והריגת הטועים אחריו ולפי שלא נשלמה או הריגת הטועים אחריו קבל השם יתע' דבריו אך אמר שהוא ימחה מספרו מי אשר חטא לו ונגף הנשארי' מהטוע' אחרי העגל והנשים משה שלא תעדר עמהם מפני זה השון ירושת הארץ וזה הוא האופן אשר ישא בו חטאתם אך לא תדבק בהם השגחתו הפרטית פן יכלם כאשר יחטאו לו כי יי' יביא רע על אשר יאהב על כד התוכחת כמו שביארנו כל מה"י ובביארנו לספר איוב וכם ימלטו מזה הרע כמו שבקש משה אך הרע שיקרה מצד המערכת יבוא' כמו שאמר וביום פקדי ופקדתי עליהם חטאתם ולזה לא כשפיים משה בזה היעיד ולהיות בלתי ראוי האל' שיבקש מחי' העון בעוד שמחזיק בו בעל העון לא בקש משה שתדבק השגח' יי' בישרא' בעוד שהיה לבם רחוק ממנו אבל כאשר עשו בגזירה נהרסק האלהיהם עד נכנע לבם ושב אל יי' ואחר זה בקש שתדבק השגחת ה' בהם כיושבוכר ממנו באופן שלם · ולזה אמר משה כשבקש שישא ...

התועלת הו' הוא להודיע כי השדר ...

התועלת השמיני הוא להודיע שונם ... ואשר ... בכל עת שירבה ובמה שירבה · ולזה נשלמה ע"י ... אדרגת משה בנבואה עד שהיה מדבר אליו יי' פנים אל פנים כאשר ידבר איש אל רעהו ולזאת הסבה היה אפשר שישלם נתינת התורה על ידו כי היה הוא מתכנא בכל עת שיר ... נתינת התורה בנבואה כמו שישלם לשם בהתבוננות שדוש חכמה שהשכמות בכללותה בשקרו על כל חלקיה :

מסורה

כלי זכלי י"ח בליש' וסי' ויבאו האנשים על הנשי' · וכל כלי פתוח אשר לא יהיה כלי גבר · ויקח מקלו בידו · והבית בהבנותו · בשלם הבשר · אך לא יעשה בית יי' · ב' כו · ומוציא כלי למעשהו · והביאו את כל אחיכם · שאנן מואב מנעוריו · ונשחת הכלי אשר הוא עושה · אכלני הממני נבוכד נצר · ואתה קח לך חטין · ויקרא באזני קול גדול · והנה ששה אנשים · לא יערכנה זהב · יש זהב ורב פנינים · וכל יוצר יוצר חרש חפץ המדה דכו' במ"א כלי וסי' ויהי לחזקיהו עשר וכבוד הרבה · וכל תורת כהנים מן ויצאו משה ואלעזר הכהן עד סוף סיפרא דכות' כלי וכלי וכל תרים' ותהלו' דכו' כלי וכלי במ"ב הפורטים על פי הנבל · ולו הכין כלי מות : מרים ג' וסי' כל מרים תרומת כסף · כבוד הכמי' ינחלו ארך אפים ורב תבונה · וחד ומרים ראשי · וסי' בלשון ארמי כספא אמטיאו חכימיא ורישיא : מלאכת העבודה ב' וסי' כל מרים תרומת כסף · ושלום בן קורא : בידיה ג' בקרייה וסי' · וכל אשה חכמת לב · פרשה ציון בידיה · ואולת בידיה תהרסנו : וימלא ט' נמסר בסד' שלח לך : רוח אלהי' ה' בליש' וסי' והארץ היתה תהו · הנמצא כזה איש · ואמלא אתו רוח · והברו וימלא · וישא בלעם את עיניו · במראה ברוח · ועזריהו בן עודד היתה · ורוח אלהים לבשה את · וכל שמואל דכו' במ"ה רוח יי' וסי' וצלח' עליך רוח יי' · ויקח שמואל · ותהי רוח יי' דותוסף המלחמה · רוח יי' דבר בי · ורוח יי' סרה : בתבונה חד מן זוגי' קדמ' נסיב וי"ו בעני' ותניין לא נסיב וי"ו ולית דכו' וסי' מצויין במסר' רבתא : ובדעת ה' בקריי' וסי' ואמלא אתו רוח אלהי' וחברו וימלא · ובדעת צדיקי' יחלצו כי יש אדם שעמלו בחכמ' ובדע' · ובדע' חדרי' ימלאון : מחשבת ג' חס' וסי' לחשב מחשב' · וחברו ולחשב · עשי כל מלאכה וחשבי : לעשות · י"ג חס' נמס' לעיל בריש סידרא · למלאת ו' ד' מ"ל וב' חס' נמסר בסדר כי תשא : ולהורת ב' חס' וי"ו בתר' וסי' נתן בלבו הוא ואהליאב · את בני ישראל :

ויאמר משה אל יי' ראה אתה אומר אלי וגו' עד ויקהל משה

באור המלות

ידעתיך בשם ר"ל ידיעה פרטית והיא הידיעה אשר בעבורה דבקה ההשגחה הפרטית בו · פני ילכו · ר"ל השגחתי וכן אם אין פניך הולכים · או יהיה הרצון בפני ופניך השכלים הנפרדים שהם אבל פני יי' לעונם מעלתם וכן לא תוכל לראות את פני · ופני לא יראו הנה מקום אתי ר"ל אע"פ שלא תוכל לראות פני הנה תוכל להשיג מדרגה מה ממציאותי · ושכותי את כפי · ר"ל שאהיה מסכך בעננים כדי שלא תראה עצמותי וכן והסירותי את כפי · וראית את אחורי · ר"ל הנמצאות שהם אחורי העלולות ממני ובהשיגך אותם תשיג מדרגה מה ממציאותי כמו שבארנו בס' מה"י · נושא עון · ר"ל סובל עון והוא מה שנעשה במזיד · ופשע · הוא הנעשה ע"ד מרד · וחטאה · הוא מה שנעשה בשוגג · כי עם קשה עורף הוא · קבלתי בפירוש זה הפסוק מהרב אדוני זקני ר' לוי הכהן כי משה אמר כי מפני שהעם הזה הוא קשה להפך עורף אל מה שנטבע בו הנה אם תסלח לעונינו ולחטאתינו עד שיטבעו באמונת תמיד לעולם כי הם קשי עורף ולא יסורו מזאת האמונה האמיתי' כשיטבעו בה ... פורנס והוא כאומר אחד לפי הלשון והענין וכן אמר בפירוש רפאה נפשי כי חטאתי לך ר"ל אני מבקש ממך רפואה לנפשי כי היא צריכה רפואה כי חטאתי לך · הזכר · ר"ל שתהיה התקנה שהוא פטר רחם וכל כי או הוא קדוש לא אם היה נקבה · ולא יחמוד איש את ארצך · ר"ל באופן שיתעורר לכבוש אותה כשתעלה לרגל · קרן עור פניו · קרן הוא מענין הזוהר כמו וקרנים מידו לו · והרצון בזה שלמו' התבודדות

משה

ויעשה · הנה בצלאל הוא בעצמו יעשה הנכבד ויורה הוא ואהליאב : ויקרא · ה"א לקרבה כוסף כמו ולדבקה בו וחכם גדול טעה שאמר כי כמוהו לשמואת בריתי לעמדה כי הוא מפיק ה"א ומלת עומד עומדת על כן הפי' לעמוד בה : ויקחו · את כל התרומה אשר הביאו · והם ישר' היו עוד מביאי' נדבה אל משה בכל בקר : ויבאו · אל אהל משה ויאמרו מרבי' העם · מ"ם מדי נותר כמ"ם מכל מלמדי השכלתי כאשר פירשתיו : ויעבירו קול · כמו ותעבור הרנה : והמלאכה · שהית' עשויה ומ"ם דים שב אל כל החכמים : לכל המלאכה · שהיו צריכים לעשות : והותר · שם הפועל וטעם והותר הותירה : ויעשו · החל מהמשכן : משזר · בלשון ישמעאל אורך דע כי דקדוק מספר האחד בחשבון משונה מדרך לשון הקדש גם ככה הוא בלשון כשדי' משונה גם בלשון ישמעאל כי לעולם הה"א בסוף השמות סימן לנקבה ולשון זכר בלא סימן והנה בחשבון שלשה בה"א סימן זכרי' וככה בחשבו' ארבע' גם שמונה גם עשרה ומשם והלאה עד עשר הזכר בלא ה"א אחד עשר שני עשר תשע' עשר והנקבה בה"א רק בשנוי מלת עשרה שלא תתערב על לשון זכר אמרו שתים עשרה וככה כלם והנה לשון נקבה שלש וארבע ועשר ואם היתה מלת חשבון סמוכה תהיה בת"ו לזכרי' ולנקבות ושלשת האנשים האלה ושלשת נשי בניו והנה שמונה לזכרים כמשפט ושנוי לנקבה לומ' שמונה כדרך עשתי עשרה · אולי טעם באמה היא הידועה אולי היתה כמדת בית ראשון שהיתה אצילה · תי"ו הלולאות סימן הנקבה ואחת לול' ובא תח' הא"לף ה"א ויש אנ' כי מואת הגזרה הרה ללת : לאהל · להיות אהל : ומלת

רשי

לה אהליאב · משבט דן מן הירודי' שבשבטי' מבני השפחות והשוה המקו' לבצלאל למלאכת המשכן והוא מגדולי השבטי' לקיים מה שנאמר ולא נכר שוע לפני דל : מדי העבודה · יותר מכדי צורך
א העבודה : ויכלא · לשון מניע': והמלאכה היתה דים לכל המלאכה · ומלאכת ההבאה היתה דים של עושי המשכן לכל המלאכה של משכן לעשות אות' ולהותר : והותר · כמו והככד את לבו והכות את מואב :
ויעש

רלבג

משה מטכני הנוף והיותו דבק עם השם הזמן הארוך שב ווסר השכל אל העור שהו' מסך מבדיל ר"ל האמר עד שהיה משה כאלו הוא שכל פשוט ולא היה מרגש בדברים הגופיים · ולפי שהפנים הוא שם יפול על הכור' שמשיל השומר לעור הפנים כי הוא מעיכה ומסך לנור' האנושית מהשג' המושכלו' כמו שהתבאר במקומותיו · ויתן על ה פניו מסו' הרצון בו שהשתדל להפריד זה הדבקות מעט עד שישלם לו הדבור עם ישרא' וזה לתכלית הפלא כי לשאר האנשים יקשה שישלם להם ההתבודדו' בשכל מבין שאר חלקי הנפש ולמשה היה קשה הפרדת זה ההתבודדות עד שלא היה יכול עליו בי אם בקושי ובהשתדלות · וכבר מצאנו בעצמנו כמו זה הענין בהתבודדות העיוני ובפרט נקקרבו הענינים המעוקים אשר ידיעתם מעוקה מאד ר"ל שלא שלטנו על עצמנו בהפרדת זה ההתבודדות אפי' בעת האכיל' והשתי' והדבור בדברים השמוכיים עם וולתנו אבל כי' שכליכו כוט' תמיד אל העיוני' השם וזה ממה שהעידנו על הבנת זה המאמר אע"פ שההבדל בין שני העיוני' האלו מההתבודדות היה נפלא · רצוני שההתבודדות אשר בו תשלם הנבואה הוא יותר קשה ויותר נפלא מאד אלא שלעוצם מדרגת משה בנבואה היתה מדרגתו בענין זה ההתבודדו' השלום כפי מדרגתנו בענין זה ההתבודדות או יותר מזה :

ביאור דברי אלו הפרשיות

אמר משה אל יי' ראה אתה אומ' אלי העל את העם הזה אל הארץ אשר נשבעתי לתת להם ואת' לא הודעתני את אם תשלח עמי מלאכיך להנחיל ישראל את הארץ ולזה לא ידעתי אם יספיק לי זה אם לא · ואמנם אמרו זה כי אם היה זה המלאך השכל הפועל יספיק לו וזה מבואר למי שעיין בדבריכו בראשי ובשפי מת"י וגם כן יהנה אתה אמרת שידעת אותי בשם ומצאתי חן בעיניך באופן שתדבק השגחתך כי · ועתה אשאל ממך אם מצאתי חן בעיניך שתניח כי להודיעני דרכי השגחתך בכמציאות ובזה אדע עצמותך' כי הפעולה מורה על הפועל וממנה עומד האדם על אמתת עצמות השם ית' לפי מה שאפשר כמו שבארנו בספרי מת"י והנה ידעתי אותך תהי' סבה שאמצא חן בעיניך יותר ממה שאני מוצא עתה כי השגחת השם יתעי' תדבק יותר כאשר ידעהו ידיעה יותר שלמה

[illegible]

בעל הטורים

ויצו מש' ויעבירו קול במחנה · בשבת נתנה תורה · א"כ יום הכפורים של אותה שנה היה יום שלשה וביום ד' אמר להם מלאכת המשכן והם הביאו לו בבקר בבקר והיינו יום ה' ויום ו' · ובשבת ויצו משה ויעבירו קול במחנה איש ואשה אל יעשו עוד מלאכה לתרומת הקדש · בגי' אל יוציאו זהו אל יוציאו משה מרשות היחיד לרשו' הרבי' : ויכלא · שנים הכא ואידך ויכלא הגשם והו שדרשו שהיו יורדי' להם אבנים טובות ומרגליות עם המן והביאוה לנדבת המשכן · ויכלא הגשם · פי' העננים שמביאין הגשם שכלו מלהביא האבני' הטובי' אז כלו מלהביא : והמלאכה · ג' והמלאכה היתה דים · והמלאכה לא ליום ולא ליומים בעזרא · והמלאכה היתה' גדולה בדברי הימים בענין בנין הבי' · אע"פ שהמלאכה היתה' גדול' לא ליום ולא ליומים · אע"פ היתה' דים שנשתלחה ברכ' במעשה' ידיהם : דים · ב' · היתה דים · שלא יגנבו דים · אם גנבי' בלילה השחיתו דים במפלת אדום · באדום נאמר המה יגנו ואני אהרום · אבל ביעק' והמלאכה היתה דים : והותר · ג' הכא ואידך כי כה אמר יי' אכול והותר · מהחל התרומה לביא בית יי' אכול ושבוע והות' בדברי הימים · שבזכות התור' ובית המקדש בא שובע לעולם · כדכתיב מן היום אשר יוסד היכל יי' וכו' עד מן היום הזה אברך : בעושי · ג' ב"יוד ויעשו כל חכם לב בעושי המלאכה · ואידך אל תקנא בעושי עולה · פני יי' בעושי רע · והדר תקנא בעושי כל חכם לב :
ויעש

מ"ע ספורנו

איש איש ממלאכתו · ספר אומנות כל אחד מהאומנים ונדיבות ישראל בכל הנריך לכל אחת מהמלאכות : למלאכה אשר צוה ה' לעשות אותה · הנה נדבת העם היא יותר ממה שצריך לאותה המלאכה שצוה ה' לעשות אותה בלבד בלי תוספת וגרעו' שנתן מדה וקצב למשכן ולכל כליו עליהם אין להוסיף ומהם אין לגרוע לא כענין בבנין שלמה והורדוס : לא יעשו עוד מלאכ' לתרומת הקדש · לא הכריז שלא יביאו נדבה ברצונם אבל הכריז שלא יעשו עוד מלאכה כמו מלאכת הטויה שאמר ויבואו מטוה ומלאכת תקון העצי' כאמר עצי שטים לכל מלאכת העבוד' הביאו ותקון העורות וזולתם : והמלאכה היתה דים · ומלאכת המתנדבים בכל דבר שהתנדבו היתה די לעושי מלאכת המשכן : לכל המלאכה · לכל מלאכה ומלאכה שבו : לעשות אותה והותר · לעשו' אותה המלאכה ולהותיר באופן שלא היו צריכים לכנוס אופן עשייתם מדאגה פן יחסר החומר : ויעשו כל חכם לב בעושי המלאכ' · היותר חכמים שבהם עשו את המשכן שהיה מעשה חושב על צורות שונות משני עבריה' כמו שהזכירו ז"ל ולא היו היריעות עבות כמו הפרכת · וכפל בפרשה זוכל האמו' למעלה בצווי בפרשת תרומה להודיע שעשו הכל בכיוון לעשות כרצון מי שצוה ולתכליתו והאדון שהיה המיוחד שבכלם נעשה ע"י בצלאל שהיה הגדול שבכלם כאמרם ז"ל יודע היה בצלאל לצרף אותיות שנבראו בהם שמים וארץ · ויעש

הזקוני

מדי מעבדה · המ"ס יתרה כמו מכל מלמדי השכלתי : ויעבירו קול במחנה · ויכריזו כמו מעבירים עם יי' מכאן אמרו רבותינו לאסר ביאה בשבת מרשות לרשו' וגמרינן העברה העברה מיום הכפורים כתיב הכא ויעבירו קול במחנה וכתי' התם והעברת שופר תרועה מה להלן יום אסור אף כאן יום אסור אל יעשו עוד מלאכה וכתיב ויכל' העם מהביא מכאן שמכו רבותינו שהבאה מלאכה היא : את המשכן עשר יריעות · בתחלה עשו עשר יריעות האהל ואח"כ הבכין לתת בו את המכיב על הכל ואחר כך כל תכשיטי קדש כל המכיב קודם ואח"כ משיכות סביב סגר הבית : כרובי' מעשה חושב · בעשר יריעות הנראו' מתוך חלל המשכן כתיב כרובים מעשה חושב מעשה אותם אבל העשתי עשרה שלא היו נראות למעלה מפני מכסה האילים ולא למטה מפני העשר יריעות לא עשו בהן ציורין :
וה"נ

לה וְאָהֳלִיאָב בֶּן־אֲחִיסָמָךְ לְמַטֵּה־דָן :
מִלֵּא אֹתָם חָכְמַת־לֵב לַעֲשׂוֹת כָּל־
מְלֶאכֶת חָרָשׁ וְחֹשֵׁב וְרֹקֵם בַּתְּכֵלֶת
וּבָאַרְגָּמָן בְּתוֹלַעַת הַשָּׁנִי וּבַשֵּׁשׁ
וְאֹרֵג עֹשֵׂי כָּל־מְלָאכָה וְחֹשְׁבֵי
א מַחֲשָׁבֹת : וְעָשָׂה בְצַלְאֵל וְאָהֳלִיאָב
וְכֹל ׀ אִישׁ חֲכַם־לֵב אֲשֶׁר נָתַן יְהוָה
חָכְמָה וּתְבוּנָה בָּהֵמָּה לָדַעַת לַעֲשֹׂת
אֶת־כָּל־מְלֶאכֶת עֲבֹדַת הַקֹּדֶשׁ לְכֹל
אֲשֶׁר־צִוָּה יְהוָה : וַיִּקְרָא מֹשֶׁה אֶל־
בְּצַלְאֵל וְאֶל־אָהֳלִיאָב וְאֶל כָּל־אִישׁ
חֲכַם־לֵב אֲשֶׁר נָתַן יְהוָה חָכְמָה בְּלִבּוֹ
כֹּל אֲשֶׁר נְשָׂאוֹ לִבּוֹ לְקָרְבָה אֶל־
הַמְּלָאכָה לַעֲשֹׂת אֹתָהּ : וַיִּקְחוּ מִלִּפְנֵי
מֹשֶׁה אֵת כָּל־הַתְּרוּמָה אֲשֶׁר הֵבִיאוּ
בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לִמְלֶאכֶת עֲבֹדַת הַקֹּדֶשׁ
לַעֲשֹׂת אֹתָהּ וְהֵם הֵבִיאוּ אֵלָיו עוֹד
נְדָבָה בַּבֹּקֶר בַּבֹּקֶר : וַיָּבֹאוּ כָּל־
הַחֲכָמִים הָעֹשִׂים אֵת כָּל־מְלֶאכֶת
הַקֹּדֶשׁ אִישׁ־אִישׁ מִמְּלַאכְתּוֹ אֲשֶׁר־
ה הֵמָּה עֹשִׂים : וַיֹּאמְרוּ אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר
מַרְבִּים הָעָם לְהָבִיא מִדֵּי הָעֲבֹדָה
לַמְּלָאכָה אֲשֶׁר־צִוָּה יְהוָה לַעֲשֹׂת
אֹתָהּ : וַיְצַו מֹשֶׁה וַיַּעֲבִירוּ קוֹל בַּמַּחֲנֶה
לֵאמֹר אִישׁ וְאִשָּׁה אַל־יַעֲשׂוּ־עוֹד
מְלָאכָה לִתְרוּמַת הַקֹּדֶשׁ וַיִּכָּלֵא הָעָם
מֵהָבִיא : וְהַמְּלָאכָה הָיְתָה דַיָּם לְכָל־
הַמְּלָאכָה לַעֲשׂוֹת אֹתָהּ וְהוֹתֵר :
ס וַיַּעֲשׂוּ כָל־חֲכַם־
לֵב בְּעֹשֵׂי הַמְּלָאכָה אֶת־הַמִּשְׁכָּן
עֶשֶׂר יְרִיעֹת שֵׁשׁ מָשְׁזָר וּתְכֵלֶת
וְאַרְגָּמָן וְתוֹלַעַת שָׁנִי כְּרֻבִים מַעֲשֵׂה
חֹשֵׁב עָשָׂה אֹתָם : אֹרֶךְ הַיְרִיעָה
הָאַחַת שְׁמֹנֶה וְעֶשְׂרִים בָּאַמָּה וְרֹחַב
אַרְבַּע בָּאַמָּה הַיְרִיעָה הָאֶחָת מִדָּה
אַחַת לְכָל־הַיְרִיעֹת : וַיְחַבֵּר אֶת־
חֲמֵשׁ הַיְרִיעֹת אַחַת אֶל־אֶחָת וְחָמֵשׁ
יְרִיעֹת חִבַּר אַחַת אֶל־אֶחָת :
ויעש

וְאָהֳלִיאָב בַּר־אֲחִיסָמָךְ לְשִׁבְטָא דְדָן :
אַשְׁלֵם עִמְּהוֹן חַכִּימוּת־לִבָּא לְמֶעְבַּד
כָּל־עֲבִידַת נַגַּר וְאוּמָן וְצַיָּר בִּתְכֶלְתָּא
וּבְאַרְגְּוָנָא בִּצְבַע זְהוֹרִי וּבְבוּצָא וּמָחֵי
עָבְדֵי כָּל־עֲבִידָא וּמַלְפֵי אוּמָנָן :
וְעָבַד בְּצַלְאֵל וְאָהֳלִיאָב וְכָל גְּבַר
חַכִּים לִבָּא דִּיהַב יְיָ חוּכְמְתָא
וְסוּכְלְתָנוּתָא בְּהוֹן לְמִידַע לְמֶעְבַּד
יָת כָּל־עֲבִידַת פּוּלְחַן קוּדְשָׁא לְכֹל
דִּי־פַקֵּיד יְיָ : וּקְרָא מֹשֶׁה לִבְצַלְאֵל
וּלְאָהֳלִיאָב וּלְכָל גְּבַר חַכִּים־לִבָּא דִּי
יְהַב יְיָ חוּכְמְתָא בְּלִבֵּיהּ כֹּל דְּאִתְרְעֵי
לִבֵּיהּ לְמִקְרַב לַעֲבִידְתָּא לְמֶעְבַּד
יָתַהּ : וּנְסִיבוּ מִן־קֳדָם־מֹשֶׁה יָת כָּל־
אַפְרָשׁוּתָא דִּי אַיְתִיאוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל
לַעֲבִידַת פּוּלְחַן קוּדְשָׁא לְמֶעְבַּד
יָתַהּ וְאִנּוּן מַיְתַן לֵיהּ עוֹד נְדַבְתָּא
בִּצְפַר בִּצְפַר : וַאֲתוֹ כָּל־חַכִּימַיָּא
דְּעָבְדִין יָת כָּל־עֲבִידַת קוּדְשָׁא גְּבַר־
גְּבַר מֵעֲבִידְתֵיהּ דְּאִנּוּן עָבְדִין :
וַאֲמַרוּ לְמֹשֶׁה לְמֵימַר מַסְגַּן עַמָּא
לְאֵיתָאָה מִסַּת פּוּלְחָנָא לַעֲבִידְתָּא
דְּפַקֵּיד יְיָ לְמֶעְבַּד יָתַהּ : וּפַקֵּיד מֹשֶׁה
וְאַעְבָּרוּ כָּרוֹז בְּמַשְׁרִיתָא לְמֵימַר גְּבַר
וְאִתְּתָא לָא־יַעְבְּדוּן עוֹד עֲבִידְתָּא
לְאַפְרָשׁוּת קוּדְשָׁא וּפְסַק עַמָּא
מִלְּאֵיתָאָה : וַעֲבִידְתָּא הֲוָת מִסַּת
לְכָל־עֲבִידְתָּא לְמֶעְבַּד יָתַהּ וְיִתְרַת :
וַעֲבַדוּ כָל־חַכִּימֵי־לִבָּא בְּעָבְדֵי
עֲבִידְתָּא יָת־מַשְׁכְּנָא עֲשַׂר יְרִיעָן
דְּבוּץ שְׁזִיר וּתְכֶלְתָּא וְאַרְגְּוָנָא וּצְבַע
זְהוֹרִי צוּרַת־כְּרוּבִין עוֹבַד אוּמָן
עֲבַד יָתְהֵין : אוּרְכָּא
דִּירִיעֲתָא חֲדָא עַסְרִין וּתְמָנֵי אַמִּין
וּפוּתְיָא אַרְבַּע אַמִּין דִּירִיעֲתָא חֲדָא
מִשְׁחֲתָא חֲדָא לְכָל־יְרִיעָתָא :
וְלַפֵּיף יָת־חֲמֵשׁ יְרִיעָן חֲדָא עִם־חֲדָא
וְחָמֵשׁ יְרִיעָן לַפֵּיף חֲדָא עִם־חֲדָא :
ועבד

עשי י"ו כתיב יו"ד בקריה וסי' מלא אתם חכמת לב · והיו שתותיה מדוכאים · ועתה אנחנו מאשרים · ועמך לרוב עשי · ועל ידם חיל צבא · ויתנו ע"י עשי המלאכ' · תניג' דפסוק דד"ה ויתיכו את הכסף הנמצ' ויעשו עשי המלאכ' וכל עושי מלאכ' השד' · ברכו יי' מלאכיו · ברכו יי' כל צבאיו · יורדי הים באניות · תועבת יי' שפתי שקר · ואדעה כי מניות הלוים · אשקל על ידי עשי · וכל שרי המדינות מנשאים · ומן ויהי בשנת עשרים ושלש שנה למלך יהואש לא חזקו עד סוף' דספר' דכו' : בהמה ג' וסי' מסור סו' פרשת ואתה תצוה · אשר צוה יי' ג' ס"פ נמסר לעיל בהאי סידרא : בבקר בבקר י"ג נמסר בישעיה סי' נ' גבי הפטרת והיה עקב : המה עושים ה' וסי' ממלאכתו אשר המה עושים · כן המה עשים גם לך שמוא' · האינך ראה מה המה עושים דירמיה · תועבות גדלו' אשר המה עשים יחזקאל · כי עגבים בפיהם המה עשים · מרבים ג' וסי' העם להביא · כי יש דברים מרבים הבל · גם כימים ההם מרבים · וחד ומרבים בנים ובני בנים : והמלאכה ג' וסי' היתה דים · והמלאכ' גדולה כי לא לאדם הבירה · והמלאכה לא ליום אחד : דים ג' וסי' והמלאכה היתה דים · הלא יגנבו דים דעובדי' · השחיתו דים · דירמיה : והותר ג' בקרייה וסי' והמלאכה היתה דים · כי כה אמר יי' אכול והותר · והותר עד לרוב : בעשי ג' וסי' ויעשו כל חכם לב · לדוד אל תתחר במרעים · פני יי' בעשי רע : ותכלת וארגמן ה' דסמי' וסי' ואת האבנט וחברו · ואת המשכן תעשה · ויעשו כל חכמי לב בעשי · ותכלת וארגמן דריש פסי' דסדר תרומה · וחברו דויקהל : ה' זוגין מן ב"ב בעגין מתחלפין בטעמ' וסי' וקחו איש מחתתו · ואם יראנה הכהן · ארך היריע' האחת שלשים · ארך היריעה האחת שמנה · ויט משה את ידו · ויט משה · ויאמר יי' אל יהושע נטה ידך בכידון · ויאמר יי' אל יהושע · וסי' כלשון ארמי איגש במחתיתא · כהנא בנגעא תלתין ביריעת' משה בידא · רברבני בחוטרא : האחת ג' קמצין נמס' בסדר' תרומה : אחת אל אחת ב' וסי' ויחבר את חמש היריעות · והלכו ישבי אחת אל אחת :

[illegible]

וַיַּעַשׂ לֻלְאֹת תְּכֵלֶת עַל שְׂפַת
הַיְרִיעָה הָאֶחָת מִקָּצָה בַּמַּחְבָּרֶת כֵּן
ב' מל' עָשָׂה בִּשְׂפַת הַיְרִיעָה הַקִּיצוֹנָה
בַּמַּחְבֶּרֶת הַשֵּׁנִית׃ חֲמִשִּׁים לֻלָאֹת
עָשָׂה בַּיְרִיעָה הָאֶחָת וַחֲמִשִּׁים לֻלָאֹת
עָשָׂה בִּקְצֵה הַיְרִיעָה אֲשֶׁר בַּמַּחְבֶּרֶת
ב' כ"ב' ב' הַשֵּׁנִית מַקְבִּילֹת הַלֻּלָאֹת אַחַת אֶל־
אֶחָת׃ וַיַּעַשׂ חֲמִשִּׁים קַרְסֵי זָהָב וַיְחַבֵּר
אֶת־הַיְרִיעֹת אַחַת אֶל־אַחַת בַּקְּרָסִים
וַיְהִי הַמִּשְׁכָּן אֶחָד׃ פ
ה' מיחדין וַיַּעַשׂ יְרִיעֹת עִזִּים לְאֹהֶל עַל־
הַמִּשְׁכָּן עַשְׁתֵּי־עֶשְׂרֵה יְרִיעֹת עָשָׂה
כול' חס' אֹתָם׃ אֹרֶךְ הַיְרִיעָה הָאַחַת שְׁלֹשִׁים טו
ל' בָּאַמָּה וְאַרְבַּע אַמּוֹת רֹחַב הַיְרִיעָה
הָאֶחָת מִדָּה אַחַת לְעַשְׁתֵּי עֶשְׂרֵה
כול' חס' וי"ו במ"ה יְרִיעֹת׃ וַיְחַבֵּר אֶת־חֲמֵשׁ הַיְרִיעֹת
לְבָד וְאֶת־שֵׁשׁ הַיְרִיעֹת לְבָד׃ וַיַּעַשׂ
ל' דסמיך לֻלָאֹת חֲמִשִּׁים עַל שְׂפַת הַיְרִיעָה
הַקִּיצֹנָה בַּמַּחְבָּרֶת וַחֲמִשִּׁים לֻלָאֹת
עָשָׂה עַל־שְׂפַת הַיְרִיעָה הַחֹבֶרֶת
הַשֵּׁנִית׃ וַיַּעַשׂ קַרְסֵי נְחֹשֶׁת חֲמִשִּׁים
ח' חס' בליש' לְחַבֵּר אֶת־הָאֹהֶל לִהְיֹת אֶחָד׃ וַיַּעַשׂ
ב' ג' מִכְסֶה לָאֹהֶל עֹרֹת אֵילִם מְאָדָּמִים
וּמִכְסֵה עֹרֹת תְּחָשִׁים מִלְמָעְלָה׃
ב' ס וַיַּעַשׂ אֶת־ כ
הַקְּרָשִׁים לַמִּשְׁכָּן עֲצֵי שִׁטִּים עֹמְדִים׃
ל' חס' קדמ' מל' עֶשֶׂר אַמֹּת אֹרֶךְ הַקָּרֶשׁ וְאַמָּה וַחֲצִי
ג' חס' בליש' הָאַמָּה רֹחַב הַקֶּרֶשׁ הָאֶחָד׃ שְׁתֵּי יָדֹת
ב' ותד חס' לַקֶּרֶשׁ הָאֶחָד מְשֻׁלָּבֹת אַחַת אֶל־אֶחָת
כֵּן עָשָׂה לְכֹל קַרְשֵׁי הַמִּשְׁכָּן׃ וַיַּעַשׂ
אֶת־הַקְּרָשִׁים לַמִּשְׁכָּן עֶשְׂרִים קְרָשִׁים
לִפְאַת נֶגֶב תֵּימָנָה׃ וְאַרְבָּעִים אַדְנֵי־
כֶסֶף עָשָׂה תַּחַת עֶשְׂרִים הַקְּרָשִׁים
שְׁנֵי אֲדָנִים תַּחַת־הַקֶּרֶשׁ הָאֶחָד לִשְׁתֵּי
יְדֹתָיו וּשְׁנֵי אֲדָנִים תַּחַת־הַקֶּרֶשׁ
כול' חס' וי"י הָאֶחָד לִשְׁתֵּי יְדֹתָיו׃ וּלְצֶלַע הַמִּשְׁכָּן כה
הַשֵּׁנִית לִפְאַת צָפוֹן עָשָׂה עֶשְׂרִים
קְרָשִׁים׃ וְאַרְבָּעִים אַדְנֵיהֶם כָּסֶף
שְׁנֵי אֲדָנִים תַּחַת הַקֶּרֶשׁ הָאֶחָד וּשְׁנֵי
ב' אֲדָנִים תַּחַת הַקֶּרֶשׁ הָאֶחָד׃ וּלְיַרְכְּתֵי
הַמִּשְׁכָּן יָמָּה עָשָׂה שִׁשָּׁה קְרָשִׁים׃
ושני

ועבד ענובין דתכלא על ספתא דיריעתא חדא מסטרא בית־לופי כן עבד בספתא דיריעתא בסטרא בית־לופי תנינא: חמשין ענובין עבד ביריעתא חדא וחמשין ענובין עבד בסטרא דיריעתא דבית־לופי תנינא מכונן ענוביא חדא לקביל־חדא: ועבד חמשין פורפין דדהב ולפיף ית־יריעתא חדא עם־חדא בפורפיא והוה משכנא חד: ועבד יריען דמעזי לפרסא על־משכנא חדא־עשרי יריען עבד יתהין: אורכא דיריעתא חדא תלתין באמין וארבע אמין פותיא דיריעתא חדא משחתא חדא לחדא עשרי יריען: ולפיף ית־חמש יריען לחוד וית־שית יריען לחוד: ועבד ענובין חמשין על ספתא דיריעתא בסטרא דבית לופי וחמשין ענובין עבד על־ספתא דיריעתא דבית לופי תנינא: ועבד פורפין דנחש חמשין ללפפא ית־משכנא למהוי חד: ועבד חופאה למשכנא משכי דדיכרי מסמקי וחופאה דמשכי ססגונא מלעילא: ועבד ית־דפיא למשכנא דאעי שטין קיימין: עשר אמין אורכא דדפא ואמתא ופלגות אמתא פותיא דדפא חד: תרין צירין לדפא חד משלבין חד לקביל חד כן עבד לכל דפי משכנא: ועבד ית־דפיא למשכנא עשרין דפין לרוח עיבר דרומא: וארבעין סמכין דכסף עבד תחות עשרין דפין תרין סמכין תחות־דפא חד לתרין צירוהי ותרין סמכין תחות־דפא חד לתרין צירוהי: ולסטר משכנא תנינא לרוח ציפונא עבד עשרין דפין: וארבעין סמכיהון דכסף תרין סמכין תחות דפא חד ותרין סמכין תחות דפא חד: ולסיפי משכנא מערבא עבד שיתא דפין:
והרין

אבן עזרא

ומלת לברוח · מהבנין הקל וטעם כמו מבריח שהוא מהבנין הכבד כמו ירה ויו"ד ורבי' כבה : ויעש

לאהל ח' מיחדין נמס' בסדר תרומה : יריעת כולם חס' וי"ו בליש' במ"ה וסי' הרחיבי מקו' אהלך יריעות ארץ מדין · את עזובה אשה ואת יריעות · וארון ברית יי' בתוך · דד"ה · כיריעות שלמה : להית ח' חס' בליש' נמס' בסדר וישמע יתרו : מכסה ב' פתחין וסי' ויעש מכסה · ועשית מכסה : לאהל ג' וסי' נמס' בסד' תרומ' : ידת ג' חסרים בליש' וסימ' וארבע הידת · ושתי ידת לקרש דמשכנא תניינא · וידת מזה ומזה : קדמא רצואת תחת עשרים הקרש · תניין קרשים · קדמא עשרים קרש לפאת נגבה · תניין עשרים קרשים · קדמא ולצלע המשכן קרש · תנין עשה עשרים קרשים :

בעת מתן תורה וכאשר עלה שם משה נגלה לו כבוד יי' בענן במראה הנבואה כמו שיעד אותו עם היותו שם גם כן ענן מוחש כדי שיתפרסם לישראל הגעת הנבואה למשה כמו שזכרנו במה שקדם וכאשר עבר כבוד יי' על פניו כמו שאמר והיה בעבור כבודי ונומר או שמע משה במראה הנבואה קול מודיע אותו דרכי השם והשגתו בנמצאות וקרא יי' הוא יי' רוצה לומר שהוא נמצא תמיד על ענין אחד כטעם אהיה אשר אהי' והוא אל ר"ל שהוא מנהיג הנמצאות בזה האופן אשר הם נמצאו' בו ומאתו כל מה שנמצא בהם · והוא רחום ר"ל שהוא אוהב אותם ומרחם עליהם לשמרם מההפסדי' בתכלית מה שאפשר מה שהכין להם מהכח הטבעי השומר אותם וזה יראה הראות יותר שלם בב"ח שנתן בהם אברים רבים לשמרם מהרעותים והפסדי' בתכלית מה שאפשר · והוא חנון ר"ל שהוא חונן לנמצאות ונותן להם השלמות בהדרגה עד שיעתקו מהמציאות הקשר אל המציאו' השלם וכוון לקצת הנמצאות קצת ענינים על דרך ההכנה והם הדברים שאינם הכרחיים במציאות שהם בהם על צד היותר טוב כמו שהתבאר בספר ב"ח וזאת ההכנה והרקמות וההכנה היא יותר שלמה במי שהיה יותר נכבד בדברי הטבעיים כמו שהתבאר בספר ב"ח ר"ל כי כל מה שהיה יותר נכבד השגיח הטבע ביצירתו יותר · והוא ארך אפים ר"ל שהרע שיקרה לנמצאות מפני זאת ההכנה שיסד אותה השם יתעלה לא יהיה כי אם לעתים רחוקים ועל המעט כי הוא בלתי מכוון לשלמו אבל המקרים השם יתעלה שלא יגיע הרע לנמצאות בתכלית מה שאפשר כמו שביארנו ברביעי מספר מלחמות השם וכביארנו לספר איוב ולזה יהיה מציאותו מעטי' ומזה המקום יתבאר שהשם ית' לא יכוין אל הרע אלא מצד שהוא טוב כמו הענין בתוכחת אשר תהיה על דרך ההשגחה הפרטית והוא רב חסד להכין להשגים בהם בנתינת הטובות ולשמרם מהרע הנכון שיקרה להם מצד המערכת והוא רב אמת ר"ל לתת לזרע אוהביו מה שהם ראוים לו מהטובות והשמירה מהרעות בעבור ההשגחה הפרטית שהיתה דבקה באבותיה כמו שאמר תתן אמת ליעקב חסד לאברהם אשר נשבעת לאבותינו ונו' ר"ל כי מה שנשבע מירושת הארץ שהיה חסד לאברהם הוא אמת לזרע ישראל שראוי שתקיים להם זה מצד ההשגחה שהיתה דבקה על האב הנזכר שהתחייב ממנו זה היעוד על צד החסד ובזה האופן הוצי' השם ית' את ישראל ממצרים בעבור האבו' כמו שזכרנו במה שקדם והוא נוצר חסד לאלפים · רוצה לומר שמה שהשפיע מהטובות לדבקים בו הוא נוצר לזרעם וזמן ארוך מאד וזה לסבת רבות האמת כי מפני השגחת האבות יתכן שיושגם וזרעם בשמיר' זה הטוב להם זמן ארוך והסבים מפני הי' הרע הנופל בנמצאו' מעטי ולזה יתכן ג"כ שיתמיד זה הטוב להם זמן ארוך · והנ' כי בעת שיהיה נכון לבא עליה' רע באופן שיאבד מהם הטוב ההוא אפשר שיהיו באופן מהדבקות בשם ית' שישמרם מהרע ההוא · ועוד כי יתכן שתגיע להם הודעה מה ברע ההו' טרם בואו באמצעות נביא או קוסם או חולם חלום ויקחו עצה להנצל ממנו והוא נושא עון למי שישוב אליו ויסור ממנו הרע שיהיה ראוי שיפול עליו ע"ד התוכח' בהכר השגחה המקבל מרשע אל צדיק וכן הוא נושא פשע ונושא חטאה לשבים ומזכים דרכיה' הרעי' אך לא ינקה העון מכל וכל וזה שאם ישוב לחטא לא יהיה ענשו כמי שחטא חטא אחד אבל בענש מוכה יוסף חוק לפיוק השחכנו' בעון ההו' והיותו לוקין חוק כי לא יוסר מי שנשקע בפועל אחד מגונה פעמי' רבות במוס' השלום אשר הוסר בו מי שלא עשה זה הפעל המגונה כי אם פעם אחת אבל יצטרך למוסר יותר חזק ולזה תמצא שיעדה התור' ברעות שיביא השם ע"ד התוכחות שאם לא יוסרו בפעולותיהם המגונות יוסיף ליסר אותם שבע על חטאתיהם כי יצטרכו למוסר נפלא לפיוק ההתנכותם באלו הפעולות המגונות ובזה האופן יתכן שיפקד עון אבות על בני' ועל בני בני' ר"ל שכאשר יתנהגו האבות בפועל מגונה ואחזו הבנים ממשיהם יצטרכו למוסר יותר חזק מהמוסר אשר יוסרו בו אם היו הם המתחילים זה הפועל המגונה כי כבר שב להם זה הפועל המגונ' קנין חזק ולא יצאו מזאת התכונה הפחותה כי אם בקושי ואפש' שיהי' הרצון באמרו פוקד עון אבות על בנים ועל בני בני' על שלשים ועל רבעים כי כבר יקרה שיטיב עונש מה במקרה לבני' בעבור האבות אלא שזה לא יהיה לזמן ארוך כמו החסד שזכרו השם ית' לאלפי' אבל יהיה זמן מועט וזה כי כשנפקד טוב מה מהאבות על עונש יקרה לבאי' אחריהם שזרעם שלא יהיה בידם הטוב ההוא מפני שכבר נפקד מאבותם ולולא היה נפקד מאבותם היו מחזיקים בו הם וזרעם · והמשל כי אבותינו כשחטאו גורשו מהארץ הטובה שהיו מחזיקים בה ואנחנו סובלים עונותיהם במקרה כי אנחנו בגלו' עד היום מפני חטא אבותינו ולולא חטאו היינו מחזיקים בארץ ההיא כאמרו אבותינו חטאו ואינם ואנחנו עונותיהם סבלנו · ואולם זה העונש לא ימשך זמן ארוך כי הטובות יקרו הרבה מצד המערכת ויתכן שיסיר מפני זה הרע ועוד שכבר יתכן שיהיו וזרעם מושגחים מהשם' יתעלה השגחה פרטית באופן שיסור מהם זה הרע וכבר יתבאר כי במה שזכר מאלו והאחרים כשלם ענין ההשגחה ותשלם לנו בהם הידיעה בה וזה כי מפני שהתבוננו בנמצאו' הטבעיות העלולות מהשם ית' ומצאנו בהם שהוא תמיד בענין אחד ר"ל שהוא תמיד מנהיג ורחום וחנון וארך אפים בתכלית מה שאפשר ומצאנו עם זה שכל מה שהי' מהם יותר שלם היתה ההשגחה הואת דבקה בו יותר ומצאנו שאישי האדם יתחלפו קנתם מקנתם עד שקנתם יהיה יותר שלם מקנת · הנה יחוייב שתדבק ליותר שלם מהם ההשגחה יותר שלמה לנתינת הטובות ולשמירה מהרעות כמו שביארנו בד' ממ"ה וכביארנו לספר איוב ומזה המקו' יתבאר שזאת ההשגחה תדבק בשוני' הדבקים בו ויתבאר שהיא תדבק בעבורם לזרעם מעין ההשגחה הכללית הנמצאת באישי האדם שהוא נמצאת בשני אלו האופנים וזה כי האדם כשיולד יבוררו ממערכת הכוכבים ענייניו הפרטיי' ויסודרו מהם על דרך הכללות ענייני וזרעו הבאי' אחריו · ואולם שאר מה שזכרנו מאלו התוארי' הנה הסבה בהם מבוארת מדברינו ומזה המקו' יסורו ספקות רבות בענין ההשגחה ויתבאר אמתתה במה שאין ספק בו ומזה המקום יתבאר שהשם ית' בלתי משתנה בענין וזאת ההשגחה אבל מי שחנן ורחם במה שעבר הוא חונן ומרחם עתה ומזה המקו' יסורו הספקות למה ימצא צדיק ורע לו רשע וטוב לו כי הרשע יהיה טוב לו כשיהיה בן צדיק או כשיהיה לו או לאבותיו וזה הטוב מצד המערכת והצדיק יהיה רע לו אם על צד התוכחת אם על צד שלא תדבק בו מההשגחה האלהית כשיעור שיוכל להנצל מזה הרע אם מפני שאבותיו היו רשעים וימשך ענשם לו וכבר יתבאר זה הביאור ביאור יותר שלם למי שעיין בדברינו בביאורינו לספר איוב ובד' ממ"ה · וכאשר שמע משה מזה הענין מדרכי השם ית' השתחוה להשם ית' ושאל ממנו שתדבק השגחתו הפרטית בישראל כי הוא עם קשה עורף לצאת ממה שנשקע בו ואם תסלח לעוננו ולחטאתנו כמנהגך שאתה נושא עון ופשע ונחלתנו על יחזיקו באמונתך בשלמות תנהל אותם לעולם והנה היתה בקשתו מהשם שיטיבם באופן שיהיו ראויים לזאת ההשגחה והשיבו השם הנה אנכי כורת ברית במה שיכתוב באלה הלוחות כי באלו הדברי' אכרות אתם ברית באופן שיהיו לי לעם כמו שאמר אחר זה כתוב לך את הדברי' האלה כי על פי הדברים האלה כרתי אתך ברית ואת ישראל ולא יספיק לו זה אבל אעשה נגד עמך נפלאות עצומו' אשר לא נבראו בכל הארץ ובכל הגוי' מיו' בריאת העולם וראה כל העם אשר אתה בקרבו את מעשה השם' כי נורא הוא ויכנעו לעבודתו באופן שיהיו ראויי' שאלך בקרבם כי לא תדבק השגחתי הפרטית רק במי שהוא ראוי לה והנה הקל אחר זה לשבות ולהזכיר קצת המצו' שקדם זכרם והם המצו' המרחיקות לעבוד ע"ז ולפי שכבר נכשלו בע"ז וזכר עם זה קצת המצות המורות על הנפלאות שעשה השם לישראל ביציאת מצרי' ובמתן תורה כדי שיזכירו עניינם וירדפו לדעת את יי' וללכת אחריו והם חג המצות ומצות הבכורות ושביתת שבת כי היא גם כן זכר יציאת מצרים כמו שנזכר בפרשת ואתחנן וחג השבועות הוא זכר למתן תורה שהיה בעינינו מהפלא מה שנפלא מאד וחג הסוכות גם כן זכר ליציאת מצרים כמו שאמר כי בסוכות הושבתי את בני ישראל · וזכר עם זה ענין הראיה לפני ה' שלש פעמים
בשנה

בפנה והקניה שם כי בזה תתיחד בלבם יותר האמונה בש"י ית' ולא יסורו מאחריו לפי שכבר ינדלו בזאת האמונה תמיד ולא יתכן שתשכח מהם וזכר שם זה ענין הבאת הבכורים כי הוא גם כן מעיד על מציאו' השם ית' ושכל הדברים עלולים ממנו ולזה שהיה אלו השבות כלם מישירות לעבודת השם יתעלה ודקדוקות מעבוד ולאו ולזאת הסבה נזכרו בזה המקום מפני מה שכשלו בו ישראל מענין העגל ואולם הש' הזכיר על בשל גדי בחלב אמו גם הוא לזאת הסבה בעינה וכבר ביארנו ענינו לפירושנו לזאת הפרשה בפרשת ואלה המשפטים ושם התבארו כל המצות שזכר אותם בזה המקום ולזה לא נצטרך לכפול בזה המאמר ואמנם נבאר מה שנתחדש בזה המקום עם שלא נזכר שם כי לא תשתחו' לאל אחר כי יי' קנא שמו כבר קדמה זאת האזהרה בדבור לא יהיה לך ושם ביארנוהו · פן תכרו' ברית ליושב הארץ ולא

וּשְׁנֵי קְרָשִׁים עָשָׂה לִמְקֻצְעֹת הַמִּשְׁכָּן
בַּיַּרְכָתָיִם׃ וְהָיוּ תוֹאֲמִים
מִלְּמַטָּה וְיַחְדָּו יִהְיוּ תַמִּים אֶל־רֹאשׁוֹ (ו' פתחין וחד קמץ' ג' י"ב)
אֶל־הַטַּבַּעַת הָאֶחָת כֵּן עָשָׂה לִשְׁנֵיהֶם
ל לִשְׁנֵי הַמִּקְצֹעֹת׃ וְהָיוּ שְׁמֹנָה קְרָשִׁים
וְאַדְנֵיהֶם כֶּסֶף שִׁשָּׁה עָשָׂר אֲדָנִים
שְׁנֵי אֲדָנִים שְׁנֵי אֲדָנִים תַּחַת הַקֶּרֶשׁ (ל' דסמי')
הָאֶחָד׃ וַיַּעַשׂ בְּרִיחֵי עֲצֵי שִׁטִּים
חֲמִשָּׁה לְקַרְשֵׁי צֶלַע־הַמִּשְׁכָּן הָאֶחָת׃
וַחֲמִשָּׁה בְרִיחִם לְקַרְשֵׁי צֶלַע־הַמִּשְׁכָּן
הַשֵּׁנִית וַחֲמִשָּׁה בְרִיחִם לְקַרְשֵׁי
הַמִּשְׁכָּן לַיַּרְכָתַיִם יָמָּה׃ וַיַּעַשׂ אֶת־
הַבְּרִיחַ הַתִּיכֹן לִבְרֹחַ בְּתוֹךְ הַקְּרָשִׁים
מִן־הַקָּצֶה אֶל־הַקָּצֶה׃ וְאֶת־הַקְּרָשִׁים
צִפָּה זָהָב וְאֶת־טַבְּעֹתָם עָשָׂה
זָהָב בָּתִּים לַבְּרִיחִם וַיְצַף אֶת־
לה הַבְּרִיחִם זָהָב׃ וַיַּעַשׂ אֶת־הַפָּרֹכֶת
תְּכֵלֶת וְאַרְגָּמָן וְתוֹלַעַת שָׁנִי וְשֵׁשׁ
מָשְׁזָר מַעֲשֵׂה חֹשֵׁב עָשָׂה אֹתָהּ
כְּרֻבִים׃ וַיַּעַשׂ לָהּ אַרְבָּעָה עַמּוּדֵי
שִׁטִּים וַיְצַפֵּם זָהָב וָוֵיהֶם זָהָב וַיִּצֹק
לָהֶם אַרְבָּעָה אַדְנֵי־כָסֶף׃ וַיַּעַשׂ מָסָךְ (ג' דד)
לְפֶתַח הָאֹהֶל תְּכֵלֶת וְאַרְגָּמָן וְתוֹלַעַת
שָׁנִי וְשֵׁשׁ מָשְׁזָר מַעֲשֵׂה רֹקֵם׃ וְאֶת־
עַמּוּדָיו חֲמִשָּׁה וְאֶת־וָוֵיהֶם וְצִפָּה (ד' מל')
רָאשֵׁיהֶם וַחֲשֻׁקֵיהֶם זָהָב וְאַדְנֵיהֶם
חֲמִשָּׁה נְחֹשֶׁת׃ פ
א וַיַּעַשׂ בְּצַלְאֵל אֶת־הָאָרֹן עֲצֵי שִׁטִּים
אַמָּתַיִם וָחֵצִי אָרְכּוֹ וְאַמָּה וָחֵצִי רָחְבּוֹ
וְאַמָּה וָחֵצִי קֹמָתוֹ׃ וַיְצַפֵּהוּ זָהָב טָהוֹר
מִבַּיִת וּמִחוּץ וַיַּעַשׂ לוֹ זֵר זָהָב סָבִיב׃
וַיִּצֹק לוֹ אַרְבַּע טַבְּעֹת זָהָב עַל אַרְבַּע
פַּעֲמֹתָיו וּשְׁתֵּי טַבָּעֹת עַל־צַלְעוֹ
הָאֶחָת וּשְׁתֵּי טַבָּעֹת עַל־צַלְעוֹ
הַשֵּׁנִית׃ וַיַּעַשׂ בַּדֵּי עֲצֵי שִׁטִּים (ל')
ה וַיְצַף אֹתָם זָהָב׃ וַיָּבֵא אֶת־ (כ"ח)
הַבַּדִּים בַּטַּבָּעֹת עַל צַלְעֹת הָאָרֹן
לָשֵׂאת אֶת־הָאָרֹן׃ וַיַּעַשׂ כַּפֹּרֶת זָהָב (כל אורי' חס')
טָהוֹר אַמָּתַיִם וָחֵצִי אָרְכָּהּ וְאַמָּה וָחֵצִי
רָחְבָּהּ׃ וַיַּעַשׂ שְׁנֵי כְרֻבִים זָהָב מִקְשָׁה
עָשָׂה אֹתָם מִשְּׁנֵי קְצוֹת הַכַּפֹּרֶת׃
כרוב

ותרין דפין עבד לזוית משכנא בסופיהון: והוו מכוונין מלרע וכחדא הוו מכוונין ברישיהון בעזקתא חדא כן עבד לתרויהון לתרתין זויין: והוו תמניא דפין וסמכיהון דכסף שתא עשר סמכין תרין סמכין תרין סמכין תחות דפא חד: ועבד עברי דאעי שטין חמשא לדפי סטר משכנא חד: וחמשא עברין לדפי סטר משכנא תנינא וחמשא עברין לדפי משכנא לסופהון מערבא: ועבד ית עברא מציעאה לאעברא בגו דפיא מן סיפי לסיפי: וית דפיא חפא דהבא וית עזקתהון עבד דהבא אתרא לעבריא וחפא ית עבריא דהבא: ועבד ית פרוכתא דתכלא וארגונא וצבע זהורי ובוץ שזיר עובד אומן עבד יתה צורת כרובין: ועבד לה ארבעא עמודי שטין וחפנון דהבא וויהון דהבא ואתיך להון ארבעא סמכין דכסף: ועבד פרסא לתרע משכנא תכלא וארגונא וצבע זהורי ובוץ שזיר עובד ציור: וית עמודוהי חמשא וית וויהון וחפא רישיהון וכבושיהון דהבא וסמכיהון חמשא דנחשא: ועבד בצלאל ית ארונא דאעי שטין תרתין אמין ופלגא אורכיה ואמתא ופלגא פותיה ואמתא ופלגא רומיה: וחפהי דהב דכי מגיו ומברא ועבד ליה זיר דדהב סחור סחור: ואתיך ליה ארבע עזקן דדהב על ארבע זויתיה ותרתין עזקן על סטריה חד ותרתין עזקן על סטריה תנינא: ועבד אריחי דאעי שטין וחפא יתהון דהבא: ואעיל ית אריחיא בעיזקתא על סטרי דארונא למיטל ית ארונא: ועבד כפורתא דדהב דכי תרתין אמין ופלגא אורכה ואמתא ופלגא פותיה: ועבד תרין כרובין דדהב נגיד עבד יתהון מתרין סטרי כפורתא:
כרובא

אבן עזרא

ויעש בצלאל · בעבור כבוד הארון גם הוא עשה כל כלי הקדש · והנה הזכיר המשכן והאהל והפרכת והמסך כי דרך אחד להם · ואחר כך הזכיר כלי הקדש · והזכיר שמן המשחה עם קטורת הסמי' כי יש בשמים בשמן המשחה גם בקטורת הסמים :

רשי

ויעש בצלאל · לפי שנתן נפשו על המלאכה יותר משאר חכמים נקרא על שמו :
כבוד

חזקוני

והיו תואמי' ויחדו יהיו תמים והיו שמנה ה"נ ותיבת יהיו דגבי יחדו לשון הווה הוא כמו יביאון אל משה ישפוטו הם יקומון כל השם על פי יי' יחנו ועל פי יי' יסעו: ויעש לה ד' עמודי שטים · כבר פי' בפרשת תרומה מפני מה קבע הכתוב ארב' עמודים לפרכ' וה' לפת' המשכן: וצפה ראשיה' וחשוקיה' וכו' הוא שפ"ש בפרשת פקודי אפילו דברים שלא אמר לו רבו :
על

בעל הטורים

ויעש בצלאל · את הארון בכלם לא הזכיר בצלאל אלא על הארון לומר שהיה בצלאל יודע סוד הארון והמרכבה שהארון הוא כנגד כסא הכבוד · ושלשה פעמי' ארון בפרשה שג' ארונות עשה : [וסמך לארון השלחן אשר לפני יי' : במרהות]

קדמ' ויחדו יהיו תמים על ראשו · תניין אל : ויחדו ג' וסי' יהיו תמים · וחברו · ויחדו כלם יכליון : מלמטה ו' פתח וחד קמץ תחת כרכב קמץ · ושאר' פתח · וסי' נמסר בסדר תרומה : קדמ' כן יהיה לשניהם לשני המקצעת תניין כן עשה לשניהם : קדמ' לקרשי צלע המשכן האחד · תניין האחת : והיו ב' סבירין ויהיו וסי' והיו תואמים מלמטה · והיו שמנה קרשים ואדניהם כסף : כולהון שני אדנים תחת הקרש האחד במ"א בסדר ויקהל שני אדני' שני אדנים : בריחם כולם חס' יו"ד תניין במ"א מ"ל דמ"ל וסי' ונסב חומה ומגדלים דלתים ובריח : לברח ג' וחס' וסי' לברח בתוך הקרשים · למה נחבאת לברח · על כן קדמתי לברח : כרבים כל אורית' חס' וי"ג חס' בנבי' וכתו' וסי' נמסר בסדר תרומה : עמודיו ד' מ"ל וסי' ואת עמודיו חמשה · ויקם משה את המשכן : וזאת משמרת משאם · עמודיו עשה כסף : ראשיהם י"ג וסי' וצפה ראשיהם וחשקיהם זהב · וצפוי ראשיהם כסף · וצפוי ראשיהם וחשוקיהם · וצפה ראשיה' וחשק אות' · וישימו את ראשיה' בדודי' · נטוי על ראשיהם · ויעלו עפר על ראשיהם · וכל ראשיה' קרח' · ויתנו את חרבותם תחת ראשיהם · כסום יכסמו את ראשיהם · מה עצמו ראשיהם · ראשיהם מאתים · דר"ה : ויזרקו עפר על ראשיהם השמימ' : וחשקיהם כולהון חס' וי"ו במ"ב מ"ל וסי' והאדני' לעמדי' · ולפא' ים קלעי' · ויבא נ"א וסי' ויבא אל האדם · קין מפרי האדמה · ולא מצאה היונה · ויבא לאמו · הגישה לי · ויעש גם הוא · ויחרד יצחק · ויקח את לאה · וילך ראובן · את דבתם · ביתה יוסף · וחברו · את יעקב אביו · וילקט יוסף · ויבא ידו בחיקו · את הבדים בטבעות · וחברו · את הארן · את המשכן · ויצעקו אל יי' · וישם מאפר · ויקם דוד וילך הוא ויבא · ויקרא יהונתן לדוד · ויקם יואב וילך גשורה . ויקם שמעי ויחבש את · ותשלם כל המלאכה · ויבא את קדשי דוד אביו · ויהי המלך עובר · ויבא הספר אל מלך · ואיש בא מבעל שלישה · ובשנה השביעית שלח יהוידע · ויבא מלך אשור מבבל · דמלכי' · ויבא את כל הכהנים · ויתר דברי יחזקיהו דמלכי' · גם הוא חכם ויבא רע · ויבא ויעש יי' כאשר · ויבא אתי אל פתח החצר · ויבא אתי אל פתח שער · אתי אל חצר בית · ויקח מזרע המלוכה · אמר נא לבית המרי · אתי שמה והנה איש · בעשרים וחמש שנה לגלותינו · ויקרא יעבץ לאלהי ישרא' · ותשלם כל המלאכה דד"ה · ויבא את קדשי אביו · ויהי אחרי בא אמציהו · ויבא את הכהנים · ויבא יי' עליהם את שרי · ויבא שפן את הספר · שי' ויבא שלו · הוא כה עשו אבתיכם · ויתאפק המן תניי' דפסוק :

תהרגם ויעבדו ע"ז ויהיה זה סבה אל שינואך לעבוד ע"ז כאשר תפותה להתערב עמהם מדרגה אחר מדרגה וזה שכאשר יהיה השלום בינך וביניהם לא תשמר מלאכול עמהם מהזבחים שזובחים לאלהיהם וזה יביא אותך בקלות לעבוד אלהיהם ועוד שכאשר יהיה השלום בינך לביניהם ולא תשמר מלאכול עמהם יומשך מזה שתכין אל שתתחתן עמהן ויביאך זה בקלות לעבוד אלהיהם כי האדם יפותה בקלות אל מה שמסיתהו בו אשתו והנה באה האזהרה בענין המתנות בתורה כאשר סיבה לגדיק מעבוד ע"ז: אלהי מסכה לא תעשה לך · הנה נכללה זאת האזהרה בדבור לא יהיה לך אלהים אחרים על פני במה שאמר לא תעשה לך פסל וכל תמונה וזכר בזה המקום מסכ' בעבור העגל שהיה אלהי מסכה: ולא יראו פני ריקם · שב אל מה שאמר את חג המצות תשמור ואולם המשיך מה שאמר בענין הבכורות כי הם גם כן זכר ליציאת מצרים להזכיר ענין מכת בכורות שהיתה בתכלית הפלא כמו שקדם · ואמרו זה אלים השנים כחג המצות ואמר שבבואכו לחוג את חג המצות לא יראו פני השם ית' ריקם אבל יקריב שם קרבן שיהיה כלו לשם יתעלה והוא הנקרא עולות ראיה וכבר זכרנו ענינו במה שקדם וביום השביעי תשבו' בחריש ובקציר תשבו' אולי אמר זה כי אולי כשבוא כי בעת הקציר כדאה שבת לצורך עבודת האדמה · לפי שבעונתה פיי הנפש בחריש בעת הקריש ובקציר בשבת בעת הקציר ולזה הוזהרנו מזה וראוי שתדע שיש שם קצירה שהיא דוחה שבת והיא קצירת העומר וכבר אפשר שנלמוד זה מזה המקום כי חריש וקציר הם שמות יפלו על כללות הקצירה והחרישה שהם דברים שאינם מצות ולא יפול שם קציר על המצוה שקצר אותו בעת מה בדרך המצוה ולזה אמרו ז"ל מה חרישה רשות אף קצירה רשות יצא קציר העומר וכבר אפשר שנלמוד זה הענין ממקום אחר וזה שהו' מבואר שכל מצוה שיש בה עת מוגבל היא דוחה שבת וכבר יתבאר שקצירת העומר יש בה עת מוגבל והוא ליל י"ו בניסן וזה שכבר צוותנו התורה למנות אחר יום ראשון של פסח שבעה שבועות אחר בפרשת אמור וספרתם לכם ממחרת השבת מיום הביאכם את העומר ונו' ושם באמר מהחל חרמש בקמה תחל לספור שבעה שבועות והנה החל החרמש בקמה היא קצירת העומר כי היא ראשית לכל הנקצרים שנאמר והבאתם את העומר ראשית קצירכם אל הכהן · ולמדנו מזה כי זמן קצירת העומר הוא בעת התחלת ספירת השבעה שבועות שהוא מוגבל ולזה תדחה קצירת העומר שבת והנה זכר אחר זה שמשה עמד בהר על הלוחו' השניות ארבעים יום וארבעים לילה באולי אכילה ושתיה ואין ספק שזה הו' על דרך הפלא כדרך שאר המופתים והגיע למשה מזה ההתבודדות שקרן עור פניו ר"ל שהיה לו זוהר השכל גם בעת שהנו לדבר עם ישראל עד שכבר היו נראים לפניו ולא היו קרבים בהם וכאשר ראו ישראל זה הענין יראו מגשת אליו עד שקרא משה אליהם ואז שבו אליו ודבר דבריו אליהם וזה אמר' כי כשנתן על פניו מסוה ר"ל משם השתדלותו להפריד זה ההתבודדות באופן שיוכל לדבר דבריו עם ישראל · ואולם כבואו לפני השם ית' היה מסיר זה המסוה ולא היה צריך להשתדל אחר להגעת ההתבודדות לשכלו מבין שאר חלקי הנפש אחרי ילוד אשה שיגיע לזאת המדרגה העליונה והעצומה מה בפלא אלקו ומה נעים גורלו והנה לא הסכמנו לבאר ענין המסוה כפשטו שאם היה הענין כפשוטו לא היה צריך משה להסיר המסוה מעל פניו בעת הכנסו וזה מבואר בנפשו ואולי התועלו' המגיעות מזה הספור הם שבעה:

התועלת הראשון הוא במדות: והוא להודיע שראוי לאדם להתפלל בעד עמו ולהשתדל שימלטו מהרע שהוא נכון לבא עליו · הלא תראה שמשה התעכב עם השם יתעלה והתפלל לפניו ארבעים יום וארבעי' לילה בעד ישראל עד שהשיג מה שרצהו מזה :

התועלת השני הוא בדעות והוא להודיע כי מה שהשיג יותר ממדרגת השם ית' הוא אשר תדבק בו השגחתו יותר ולזה אמר ואדעך לשמך ואמצא חן בעיניך: **התועלת** השלישי הוא בדעות · והוא להודיע שלא ישיג האדם מהשם ית' על דרך תפילה אלא מה שדרך השם ית' לעשותו כמו שאמר וחנותי את אשר אחון ורחמתי את אשר ארחם · וזה כי השם יתעלה לא ישתנה ואמנם יתכן תועלת בענין התפלה לתקן המקבל שיהיה ראוי לזה הטוב שישאל מהשם יתעלה או שלא יגיעו לו זה הרע אם מפני ההשגחה הדבקה במקבל שיתחייב ממנה שימלט המקבל מהרע כדי שלא יגיע למקבל
נער

לפי ויאמר לב אם מפני שהמתפלל ישתדל לתקן המקבל באופן שיהיה ראוי לזה כמו שעשה משה שהשתדל להרוג העובדים ולהשחית העגל באופן שהיו ישראל ראוים למחילת העון ההוא אם מפני שהמתפלל בהתפללו לשם יתע' ידבק נפשו בו מפני ההתבודדות ההוא ויהיה מפני זה ראוי שידבק בו ההשגחה הפרטי' ובכלל הנה השפע יבא מצד המקבל לא מצד השם יתע' ולזה לא השיג משה מהשם יתע' שילך בקרב ישראל אם לא באמצעות תקונו אותם אל שיהיו ראוים שתדבק בהם כמו' ואת ההשגחה כמו שהתבאר הנה שאמר כשבקש ממנו משה ואמר ילך נא יי' בקרבנו הנה אנכי כורת ברית וגו' ור"ל שבאמצעות זה יתוקנו אל שיהיו ראוים שתדבק בהם כמו ואת ההשגחה:

התועלת הרביעי הוא בדעות · והוא להודיע כי דרכי השם יתעלה אפשר שישיגם האדם מצד פעולותיו ואולם עצמותו לא יושג על השלמות לשום כמנא ולנתו ושאי אפשר שישיג האדם על השלמות אחד מהשכלים הנפרדים ואולם יושג עצמותו באופן אשר כאלו היתה שם מחיצה מבדלת וזה שכבר נשיג ממנו שהוא נמצא תמיד בעצמותו ומה שידמה לזה מהענינים שנשיג מהשם יתע' וכבר נתבאר זה כלו מדברינו בחמישי מספר מלחמות השם :

התועלת החמישי הוא במדות · והוא להודיע שאין ראוי שיתרשל האדם מקנין המושכלות מפני שכבר קנה מהם חלק גדול אבל ראוי שלא יקל בזה ויש' כל השתדלותו להוסיף בידיעה תמיד כי זה פרי כל האדם · הלא תראה כי משה רבינו עם עוצם חלקו בהשגות העיוניות היה משתוקק תמיד להוסיף בהם על שכבר השיגהו זה לבקש מה שבקשה הפנתו וזה כלו לעוצם תשוקתו להשגות הנכבדות :

התועלת הששי הוא בדעות · והוא להודיע אמתות ההשגחה ואיכותה והסרת הספקות הנופלות בה כמו שנזכר מאלו התארים האמורים על זה כאמרו יי' יי' אל רחום וחנון כמו שביארנו במה שקדם מענייניו · וכבר יתבאר ביאור שלם שאלו הכללים יתבאר חיוב מציאות ההשגחה הפרטית באדם השלם ושהם יותרו כל הספקות הנופלות בה למי שעיין בדברינו ברביעי מספר מלחמות השם :

התועלת השביעי הוא להודיע עוצם מעלת משה בנבואה עד שלא היה קשה אצלו הגע' ההתבודדו' הנבואיי אבל היה הענין בהפך ר"ל שלא היה יכול על הפרדו' כי אם בקושי ובהשתדלות רב ובהגעת ההתבודדות לא היה צריך אל ההשתדלות כלל ובזאת המדרגה מהעוצם נתיחס משה רבינו עליו השלום מבין שאר הנביאים עד שנתנה זאת התורה האלהיית על ידו :

פרשת ויקהל

ויקהל משה את בני ישראל עד תחלת ספר ויקרא

הנה אלו הדברי' בכללם כבר קדם זכרם במה שעבר ומשם ילקח פירושם ולפי דברי' מועטי' נתחדשו בהם והם אשר נשתדל לבארם עתה הנה הקדים משה בזה הספור זכרון שמירת השבת לעשיית המשכן וכל אשר בו אע"פ שהיה מאוחר במה שקדם מדברי השם יתע' אלא לפי שהכוונה בזה הוא להודיע שאין מלאכת המשכן דוחה שבת והקדימו משה מפני זה והנה נתחדש בה אזהרה אחת והיא אמרו לא תבערו אש בכל מושבותיכם ביום השבת ואמר בכל מושבותיכם כי במקדש יבערו אש המזבח ביום השבת ולפי שאמר בכל מושבותיכם והיו קצת המושבות לדיינין שדנין דיני נפשות למדנו מזה שאין דיני נפשות דוחין את השבת אף על פי שהם מצוה כי ההבערה היא אחת ממיתות ב"ד כמו שיתבאר במה שיבא והנה נמנעה בשבת והוא הדין לשאר מיתות ב"ד · ויראה שלזה הטעם לבד הוצרכה זאת האזהרה כי כבר קדמה האזהרה מעשות מלאכה בשבת והנה ההבערה היא אחת מהמלאכו' ואמנם מפני שהעירנו על שאין מלאכת המשכן דוחה שבת ואם היא מצוה העירנו ג"כ על שאין מיתת ב"ד דוחה שבת ואם היא מצוה והשנה בזה כלו מפני שלא בנבנה מועד מונגל לאלו הדברים ולזה אינם דוחים את השבת והנה יתבאר מזה המקום גם כן שכבר יתחייבו בשבת על אחת אחת מהמלאכות שכבר היה בא לאו ביחוד על ההבערה שהיא אחת מהמלאכות וכן הענין בשאר המלאכות ולזה אמרו ז"ל כי ההבערה לחלק יצאת וענין זה החלוק הוא שאם עשה האדם מלאכות הרבה בהעלם אחד חייב חטאת על כל אחת ואחת ואף על פי שבכללו כל המלאכות בלאו אחד שכיון שבא לאו ביחוד באחד מהם למדנו שהלאו שב אל אחת אחת מהמלאכות ולזה תהיה כל אחת מהם מצות יי' אשר לא תעשינה שיתחייב עליהם חטאת כשעשו בשגגה כמו שהתבאר בפרשת ויקרא · ואת פרכת המסך אין הרצון שהיה מסובבת אבל הרצון בזה הענין גדר ומסיכה כטעם הנני סך את דרכך בסירים · ויבאו האנשים על הנשים רצה לומר אבל הנשים והרצון בזה שכבר כשעוררו יעק' להביא הצריך לזאת המלאכה לפי נדבתן והמציאו אתם מאלו הדברים · וכל הנשים אשר נשא לבן אותנה בחכמה טוו את העזים · ידמה שיהיה בטוויית העזים מהאומנות והחכמה יותר ממה שיהיה בזה בטוויית הצמר · איש ואשה אל יעשו עוד מלאכה למלאכת הקדש · ויכלא העם מהביא · למדנו מזה המקום שההבאה תקרא מלאכה ולזה יתחייבו עליה בשבת ומזה המקום נלמד שאין ראוי לאדם שיקדיש לשם יתע' שנכסיו יותר מן הראוי וכן ההקש בענין הצדקה ולזה אמרו שהמבזבז אל יבזבז יותר מחומש כדי שלא ישוב להיות עני ויצטרך לבריות וזה שהוא ראוי שיזהר בפעולות הטובות שלא יעשו באופן שיקרה מהם רע פן ירחקו האנשי' מהן וזה שאם בא האדם לעני בסבת רוב הצדקות וההקדשו' יאמרו האנשי' ראו מה התועלת בהקדשו' ובצדקו' שזה פלוני היה משתדל בטובים בתכלית מה שאפשר והעני יביאהו אל שירחקו האנשים מעשיית אלו הפעולות הטובות והנה סדור המלאכה לא היה באופן שנזכרו משה במה שקדם כי הסדור ההוא הוא הנאות לפי הענין וזה הסדור הנזכר הוא הנאות לפי עשיית המלאכה ולא זכר תחלה עשיית המשכן והפרוכת ואח"כ עשיית הארון והכפורת כי היה ראוי שתהיה מלאכ' המשכן קודמת למלאכת הארון אשר יושם בו והכ' זכר עשיית היריעות קודם לעשיית הקרשי' כי אין ראוי שיעמידו הקרשים אם לא היו תחלה היריעות מוכנות לכסות אותם ולהיות לאהל על המשכן כדי שלא תראה זאת המלאכה שבראה זה הזמן הארוך אשר יעשו בו היריעו' · ויעש את הכיור נחשת וכנו נחשת במראות הצובאות אשר צבאו פתח אהל מועד · הנה אלו המראות היו מנחשת והיה מלוטש באופן שהיו רואו' בהם תמונת' כמשפט המראה והנשים ישתמשו בו לקשט עצמן לראות אם תקון ראשן הוא באופן שלם והוא מבואר שאלו המראות היו מנחשת מזוקק כדי שישלם בו רושם התמונה וכבר נתקנבנו נשא מהם להתנדב אלו המראות לפי שלא היה להם נחשת אחר להשלים המלאכה וזה מורה על השלמת נדבת לבם להביא המצטרך לזאת המלאכ' ואולם אמר במראות הצובאו' כי תמונת הכיור וכנו עשה בנחשת ההוא על צד מה שיאמר שהכוור' הוא בשמר וזה הוא אחד מדרכי' שיאמר בהם שהדבר נדבר כמו שזכר הפילוסוף בספר השמע אולם אופיק הב"ית תמורת מ"ם והרצון בו שהוא עשה הכיור וכנו ממראות הצובאות · וכבר מצא זה הענין בעלי הלשון הרבה :

כרוב אחד מקצה מזה וכרוב־אחד
מקצה מזה מן־הכפרת עשה את־
קצותיו ק' הכרבים משני קצוותו: ויהיו
הכרבים פרשי כנפים למעלה סככים
י"ד פסו' אית בהון על אל בכנפיהם על־הכפרת ופניהם איש
אל־אחיו אל־הכפרת היו פני
הכרבים: פ
י ויעש את־השלחן עצי שטים
אמתים ארכו ואמה רחבו ואמה
וחצי קמתו: ויצף אתו זהב טהור
ויעש לו זר זהב סביב: ויעש לו
מסגרת טפח סביב ויעש זר־זהב
ב' למסגרתו סביב: ויצק לו ארבע
טבעת זהב ויתן את־הטבעת על
ארבע הפאת אשר לארבע רגליו:
ב' ובענין לעמת המסגרת היו הטבעת בתים
כ"ד לבדים לשאת את־השלחן: ויעש
טו את־הבדים עצי שטים ויצף אתם
זהב לשאת את־השלחן: ויעש את־
הכלים אשר על־השלחן את־
קערתיו ואת־כפתיו ואת־מנקיתיו
ל'י"ב' ט"ו קמץ וג'פתח ואת הקשות אשר יסך בהן זהב
טהור: פ ויעש
את־המנרה זהב טהור מקשה עשה
את־המנרה ירכה וקנה גביעיה
כפתריה ופרחיה ממנה היו: וששה
ב' מל' קנים יצאים מצדיה שלשה קני
ד'כתיב יו"ד בתורה מנרה מצדה האחד ושלשה קני
מנרה מצדה השני: שלשה גבעים
משקדים בקנה האחד כפתר ופרח
ג'רפין ג' ושלשה גבעים משקדים בקנה אחד
כפתר ופרח כן לששת הקנים
כ היצאים מן־המנרה: ובמנרה
ארבעה גבעים משקדים כפתריה
ופרחיה: וכפתר תחת שני הקנים
ממנה וכפתר תחת שני הקנים ממנה
וכפתר תחת־שני הקנים ממנה
ג' לששת הקנים היצאים ממנה:
כפתריהם וקנתם ממנה היו כלה
מקשה אחת זהב טהור: ויעש את־
נרתיה שבעה ומלקחיה ומחתתיה
זהב טהור: ככר זהב טהור עשה
אתה ואת כל־כליה: פ

ויעש

כרובא חד מסיטרא מכא וכרובא־
חד מסטרא מכא מן־כפורתא עבד
ית־כרוביא מתרין סטרוהי: והוו
כרוביא פריסין גדפיהון לעילא מטלין
בגדפיהון על כפורתא ואפיהון חד
לקביל־חד לקבל־כפורתא הוו אפי
כרוביא: ועבד ית־פתורא דאעי
שטין תרתין־אמין אורכיה ואמתא
פותיה ואמתא ופלגא רומיה: וחפא
יתיה דהב דכי ועבד ליה דיר דדהב
סחור־סחור: ועבד ליה גדפנא
רומיה פושכא סחור־סחור ועבד
דיר־דדהב לגדנפיה סחור־סחור:
ואתיך ליה ארבע עזקן דדהב ויהב
ית־עזקתא על ארבע זויתא די
לארבע רגלוהי: לקביל גדנפא הואה
עזקתא אתרא לאריחיא למיטל ית־
פתורא: ועבד ית־אריחיא דאעי
שטין וחפא יתהון דהבא למיטל ית־
פתורא: ועבד ית־מניא דעל פתורא
ית־מגיסוהי וית־בזיכוהי וית־
מכילתיהו וית קשותא דיאתנסך בהין
דהב דכי: ועבד ית־מנרתא דדהב
דכי נגיד עבד ית־מנרתא שידה וקנה
כלידהא חזורהא ושושנהא מינה
הוו: ושיתא קנין נפקין מסטרהא
תלתא קני מנרתא מסטרה חד
ותלתא קני מנרתא מסטרה תנינא:
תלתא כלידין מציירין בקניא חד חזור
ושושן ותלתא כלידין מציירין בקניא
חד חזור ושושן כן לשיתא קנין
דנפקין מן־מנרתא: ובמנרתא
ארבעא כלידין מציירין חזורהא
ושושנהא: וחזור תחות תרין קנין
דמינה וחזור תחות תרין קנין דמינה
וחזור תחות תרין קנין דמנה לשתא
קנין דנפקין מנה: חזוריהון וקניהון
מנה הוו כולה נגידא חדא דדהב
דכי: ועבד ית־בוציניהא שבעא
וציביתהא ומחתיתהא דדהב דכי:
בככרא דדהב דכי עבד יתה וית
כל־מנהא:

ועבד

קימץ מנחה

פרשת ויקהל

ויקהל הקדי' שבת וכו' וחימ'ת"ל דשבת הוי עשה ולא תעשה ומלאכת המשכן הוא עשה ואין עשה דוחה עשה ולא תעשה וי"ל דמהכא הוא דילפי' זה: אש פרט הכתיב אש שרוב המלאכות נעשי' ע"י אש: לא תבערו פליגי בה אי לחלק יצאה אי ללאו יצאה וקשה אמאי לא נדרשיה בכלל ופרט ואין בכלל אלא מה שבפרט הבערה אין מידי אחרינא לא וי"ל דאמרי' בס"ק כל מקום שאתה מוצא כלל בעשה ופרט בלא תעשה לא דיינינן ליה בכלל ופרט והיינו כי האי דהכ' ופירושו לא דנין ליה בכל' זו אבל דנין ליה בדבר שהיה בכלל ויצא מן הכלל · ד"א למה הזהיר על ההבערה יותר מפני שאינה ניכרת ומפורסמת כ"כ לכן צריך להזהר טפי: יביאה ולא לילך לגבו' מהם לכפר על ויביאו אל אהרן במעש' עגל:

ולחשוב

קצוות י"ג כתבן תרין וו"ין וסי' נמסר בסדר פקודי : ויהיו הכרבי' פרשי' וגו' חד מן י"ד פסו' דאית בהון על אל אל נמסר בסדר וישמע יתרו : כתי' לבדים ב' ובענין וסי' לעומת המסגרת היו הטבעת · ויצק ארבע טבעת בארבע הקצו' : ויעש את כל הכלים י"ד פסו' אית בהון את את ואת ואת ואת וסי' ולקחת את כל החלב · ויעש את כל הכלים · את אלה מהם · ונתנו עליו את כל כליו · ויאמר יי' אל יהושע אל תירא · ולפני אהרן הכהן · ויתן להם · ולבני גרשן · וממטה גר · ויעלו חמשת · וישמע בן הדד · וחברו דדברי הימים · ויתנו להם · ואחריה לקח · ויבאו פנימה : בהן י"ח ט"ו קמץ וג' פתח וסי' בסדר והיה ביתבא ; סימן בקנה בשוא תחת הב"ית או בפתח נמסר פרשת תרומה :

פרשת

נבוב לוחות · כתוב הוא חלול וכן ועביו שלש אצבעות נבוב: נבוב לוחות · הלוחות של עצי שטים לכל רוח והחלל באמצע: במראות הצובאות · בנות ישר' היו ביד' מראות שרואות בהן כשהן מתקשטות ואף אותן לא עכבו מלהביא לנדבת המשכן והיה מואס משה בהן מפני שעשויין ליצר הרע אמר לו הק"בה קבל כי אלו חביבין עלי מן הכל שעל ידיהן העמידו הנשים צבאות רבות במצרים כשהיו בעליהן יגעים בעבודת פרך היו הולכות ומוליכות להם מאכל ומשתה ומאכילות אותם ונוטלות המראות וכל אחת רואה עצמה עם בעלה במראה ומשדלתו בדברים לומר אני נאה ממך ומתוך כך מביאות לבעליהן לידי תאוה ונזקקות להם ומתעברות ויולדו' שם שנאמר תחת התפוח עוררתיך וזהו שנא' במראות הצובאות ונעשה הכיור מהם שהוא לשום שלום בין איש לאשתו להשקות ממים שבתוכו למי שקנא לה בעלה ותדע לך שהן מראות ממש שהרי נאמ' ונחשת התנופ' שבעים ככר וגו' ויעש בה וגו' וכיור וכנו לא הוזכרו שם למדת שלא היה נחשת של כיו' מנחשת התנופה כך דרש רבי תנחומא וכן תרגם אנקלו' במחזית נשיא וכן תרגום של מראות מי"ריו בלע"ז וכן מגינו ביסעיה והגליוני' מתרגמינן מחזייתא: אשר צבאו · להביא נדבתן לעומת

כה וַיַּעַשׂ אֶת־מִזְבַּח הַקְּטֹרֶת
עֲצֵי שִׁטִּים אַמָּה אָרְכּוֹ וְאַמָּה רָחְבּוֹ
רָבוּעַ וְאַמָּתַיִם קֹמָתוֹ מִמֶּנּוּ הָיוּ
קַרְנֹתָיו׃ וַיְצַף אֹתוֹ זָהָב טָהוֹר
אֶת־גַּגּוֹ וְאֶת־קִירֹתָיו סָבִיב וְאֶת־
קַרְנֹתָיו וַיַּעַשׂ לוֹ זֵר זָהָב סָבִיב׃
וּשְׁתֵּי טַבְּעֹת זָהָב עָשָׂה־לוֹ מִתַּחַת
לְזֵרוֹ עַל שְׁתֵּי צַלְעֹתָיו עַל שְׁנֵי צִדָּיו
לְבָתִּים לְבַדִּים לָשֵׂאת אֹתוֹ בָּהֶם׃
וַיַּעַשׂ אֶת־הַבַּדִּים עֲצֵי שִׁטִּים וַיְצַף
אֹתָם זָהָב׃ וַיַּעַשׂ אֶת־שֶׁמֶן הַמִּשְׁחָה
קֹדֶשׁ וְאֶת־קְטֹרֶת הַסַּמִּים טָהוֹר
מַעֲשֵׂה רֹקֵחַ׃ ס
א וַיַּעַשׂ אֶת־מִזְבַּח הָעֹלָה עֲצֵי שִׁטִּים
חָמֵשׁ אַמּוֹת אָרְכּוֹ וְחָמֵשׁ אַמּוֹת
רָחְבּוֹ רָבוּעַ וְשָׁלֹשׁ אַמּוֹת קֹמָתוֹ׃
וַיַּעַשׂ קַרְנֹתָיו עַל אַרְבַּע פִּנֹּתָיו מִמֶּנּוּ
הָיוּ קַרְנֹתָיו וַיְצַף אֹתוֹ נְחֹשֶׁת׃
וַיַּעַשׂ אֶת־כָּל־כְּלֵי הַמִּזְבֵּחַ אֶת־
הַסִּירֹת וְאֶת־הַיָּעִים וְאֶת־הַמִּזְרָקֹת
אֶת־הַמִּזְלָגֹת וְאֶת־הַמַּחְתֹּת כָּל־כֵּלָיו
עָשָׂה נְחֹשֶׁת׃ וַיַּעַשׂ לַמִּזְבֵּחַ מִכְבָּר
מַעֲשֵׂה רֶשֶׁת נְחֹשֶׁת תַּחַת כַּרְכֻּבּוֹ
ה מִלְּמַטָּה עַד־חֶצְיוֹ׃ וַיִּצֹק אַרְבַּע
טַבָּעֹת בְּאַרְבַּע הַקְּצָוֹת לְמִכְבַּר
הַנְּחֹשֶׁת בָּתִּים לַבַּדִּים׃ וַיַּעַשׂ אֶת־
הַבַּדִּים עֲצֵי שִׁטִּים וַיְצַף אֹתָם נְחֹשֶׁת׃
וַיָּבֵא אֶת־הַבַּדִּים בַּטַּבָּעֹת עַל
צַלְעֹת הַמִּזְבֵּחַ לָשֵׂאת אֹתוֹ בָּהֶם
נְבוּב לֻחֹת עָשָׂה אֹתוֹ׃ ס
וַיַּעַשׂ אֵת הַכִּיּוֹר נְחֹשֶׁת וְאֵת כַּנּוֹ
נְחֹשֶׁת בְּמַרְאֹת הַצֹּבְאֹת אֲשֶׁר צָבְאוּ
פֶּתַח אֹהֶל מוֹעֵד׃ ס
וַיַּעַשׂ אֶת־הֶחָצֵר לִפְאַת נֶגֶב
י תֵּימָנָה קַלְעֵי הֶחָצֵר שֵׁשׁ מָשְׁזָר מֵאָה
בָּאַמָּה׃ עַמּוּדֵיהֶם עֶשְׂרִים
וְאַדְנֵיהֶם עֶשְׂרִים נְחֹשֶׁת וָוֵי
הָעַמּוּדִים וַחֲשֻׁקֵיהֶם כָּסֶף׃ וְלִפְאַת
צָפוֹן מֵאָה בָאַמָּה עַמּוּדֵיהֶם
עֶשְׂרִים וְאַדְנֵיהֶם עֶשְׂרִים נְחֹשֶׁת
וָוֵי הָעַמּוּדִים וַחֲשֻׁקֵיהֶם כָּסֶף׃
ולפאת

וַעֲבַד יָת־מַדְבְּחָא דִקְטוֹרֶת־בּוּסְמַיָּא דְּאָעֵי שִׁטִּין אַמְּתָא אוּרְכֵּיהּ וְאַמְּתָא פּוּתְיֵהּ מְרַבַּע וְתַרְתֵּין אַמִּין רוּמֵיהּ מִנֵּיהּ הֲוָאָה קַרְנוֹהִי׃ וַחֲפָא יָתֵיהּ דְּהַב דְּכֵי יָת־אִיגָּרֵיהּ וְיָת־כּוֹתְלוֹהִי סְחוֹר־סְחוֹר וְיָת־קַרְנוֹהִי וַעֲבַד לֵיהּ דֵּר דִּדְהַב סְחוֹר־סְחוֹר׃ וְתַרְתֵּין עִזְקָן דִּדְהַב עֲבַד־לֵיהּ מִלְּרַע לְזֵרֵיהּ עַל תַּרְתֵּין זָוְיָתֵיהּ עַל תְּרֵין סִטְרוֹהִי לְאַתְרָא לַאֲרִיחַיָּא לְמִטַּל יָתֵיהּ בְּהוֹן׃ וַעֲבַד יָת־אֲרִיחַיָּא דְּאָעֵי שִׁטִּין וַחֲפָא יָתְהוֹן דַּהֲבָא׃ וַעֲבַד יָת־מִשְׁחָא דִּרְבוּתָא קוּדְשָׁא וְיָת־קְטֹרֶת בּוּסְמַיָּא דְּכֵי עוֹבַד בּוּסְמָנוּ׃ וַעֲבַד יָת־מַדְבְּחָא דַּעֲלָתָא דְּאָעֵי שִׁטִּין חָמֵשׁ אַמִּין אוּרְכֵּיהּ וְחָמֵשׁ אַמִּין פּוּתְיֵהּ מְרַבַּע וּתְלָת אַמִּין רוּמֵיהּ׃ וַעֲבַד קַרְנוֹהִי עַל אַרְבַּע זָוְיָתֵיהּ מִנֵּיהּ הֲוָאָה קַרְנוֹהִי וַחֲפָא יָתֵיהּ נְחָשָׁא׃ וַעֲבַד יָת־כָּל־מָנֵי מַדְבְּחָא יָת־פְּסַכְתְּרָוָתָא וְיָת־מַגְרוֹפְיָתָא וְיָת־מִזְרְקַיָּא וְיָת־צִנּוֹרְיָתָא וְיָת־מַחְתְּיָתָא כָּל־מָנוֹהִי עֲבַד נְחָשָׁא׃ וַעֲבַד לְמַדְבְּחָא סְרָדָא עוֹבַד מְצָדְתָּא דִּנְחָשָׁא תְּחוֹת סוֹבְבֵיהּ מִלְּרַע עַד־פַּלְגֵּיהּ׃ וְאַתִּיךְ אַרְבַּע עִזְקָתָא בְּאַרְבַּע זָוְיָתָא לִסְרָדָא דִּנְחָשָׁא אַתְרָא לַאֲרִיחַיָּא׃ וַעֲבַד יָת־אֲרִיחַיָּא דְּאָעֵי שִׁטִּין וַחֲפָא יָתְהוֹן נְחָשָׁא׃ וְאָעֵיל יָת־אֲרִיחַיָּא בְּעִזְקָתָא עַל־סִטְרֵי מַדְבְּחָא לְמִטַּל יָתֵיהּ בְּהוֹן חֲלִיל לוּחִין עֲבַד יָתֵיהּ׃ וַעֲבַד יָת כִּיּוֹרָא דִּנְחָשָׁא וְיָת בְּסִיסֵיהּ דִּנְחָשָׁא בְּמֶחֱזְיַת נְשַׁיָּא דְּאָתְיָן לְצַלָּאָה בִּתְרַע מַשְׁכַּן זִמְנָא׃ וַעֲבַד יָת־דַּרְתָּא לְרוּחַ עֵיבַר דָּרוֹמָא סְרָדֵי דַרְתָּא דְּבוּץ שְׁזִיר מְאָה בְּאַמִּין׃ עַמּוּדֵיהוֹן עַשְׂרִין וְסַמְכֵיהוֹן עַשְׂרִין דִּנְחָשָׁא וָוֵי עַמּוּדַיָּא וְכִבּוּשֵׁיהוֹן דִּכְסַף׃ וּלְרוּחַ צִפּוּנָא מְאָה אַמִּין עַמּוּדֵיהוֹן עַשְׂרִין וְסַמְכֵיהוֹן עַשְׂרִין דִּנְחָשָׁא וָוֵי עַמּוּדַיָּא וְכִבּוּשֵׁיהוֹן כְּסַף׃
ולרוח

אבן עזרא

ובי"ת במראות תחת מ"ם כי כמו הו' בלשון הקדש כמו והנות' בבשר ובלח' וככה בלשון ישמעאל· וטעם הצובאות כי משפט כל הנשים להתיפות לראות פניהם בכל בקר במראות נחשת או זכוכית לתקן הפארים שעל ראשיהם הם הנזכרים בספר ישעיה כי מנהג ישראל היה כמנהג ישמעאל עד היום והנה היו בישראל נשים עובדות השם שסרו מתאות זה העולם ונתנו מראותיהן נדבה כי אין להם צורך עוד להתיפות רק באות יום יום אל פתח אהל מועד להתפלל ולשמוע דברי המצות וזהו אשר צבאו פתח אהל מועד כי היו רבות ולא הזכיר הכתוב מדת הכיור כאשר הזכיר מדת הכיורים שעשה שלמ' רק נעשה בכל המראות שהביאו והכן שהו' המכונ' לעול' הוא כמדת הכיור וכן המשפט: ובעבור שפתח אהל מועד למזרח כמו הפני' על כן קרא לפאת ים ירכים· וקרא הקרובים אל פתח כתפים ככתפות איש:

חזקוני

על שתי צלעותיו על שני צדיו כפל מלה הוא: ויעש את שמן המשחה· קו"ק למה נקבע כאן פסוק זה הואיל וממנו עתיד למשוח כל כלי המשכן ועדין לא נגמר מלאכת מזבח העולה והכיו' ושאר כלים: קטרת הסמי' טהור· שצריך שברם כדכתיב ונוכי מות יבאים יביע שמן רוקח: במראות הצובאת· לשון ראיה פי' שהיה נתון בין אהל מועד ובין המזבח משוך מעט כלפי צפון כדי שתראנה אותו הנשים הצובאות ויהיה נוכר להם שמשם משקים את הסוטות כדכתיב בפרשת סוטה מים קדשים בכלי חרש ומתרגמינן מי כיור כמאן דתסף ולפי פי' רש"י במראות הצובאות כמו שמראות ב"ים במקום מ"ם דונמא והנותר בבשר ובלחם. אשר צבאו פתח אהל מועד· להתפלל ולשמוע קוסטנפוסיו והלוליו של הק"בה מפי הכהנים והלוים: סוס

בעל הטורים

במראות · ה' במסו' במראות הצובאות · ויאמר אלהים לישראל בחלום · במראות אלהים תרי ביחזקאל שאלו הנשים כרו מתאו' העולם ונתנו מראותיהן לנדבת המשכן ונחה עליהן רוח אלהי' : הצובאות · ב' במסו' הצובאות · אשר ישכבון הנשי' הצובאות גבי בני עלי · כמו התם ישכבון הנשים הצובאות גם בכאן על ידי מראות היו שוכבין הנשים כדאית' במדרש שהיו מקשטות במראות ומשדלות לבעליהן ונזקקין להם: אלא

אמרי נועם

במראות הצובאות פירש"י שהיה מואס בהם והקשה רבי יהודה שירליאון הלא קיבל את הכומז דאמים שפי מתירן גדר לפני העבירה פיון שב"כ קבלם:

מ"ע ספורנו

ויעש את שמן המשחה קדש · בכונת היותו בלתי נפסל באמרו קדש יהיה זה לי לדורותיכם: ואת קטרת הסמי' טהור · בבשמים מנוקים מפסולת כאמרו ממלח טהור · במראות הצובאות · שלא היה בכלל נחשת התנופה כמו שמבואר בפרשת פקודי באמרו ויעש בה וגו' · ולא הזכיר כיור וכנו בכלל הנעשי' ממנה : אשר צבאו פתח אהל מועד · לשמוע לדברי אלהים חיים כאמרו והיה כל מבקש יי' יצא אל אהל מועד ואותן הנשי' מאסו עניני תכשיטיה' והקדישו מראותיהן להורות שאינן צריכות עוד להן: אלה

קומץ מנחה

ולחשוב מחשבות פר"שי ילפי' מיני' דוקא מלאכת מחשב' אסרה תורה ותימה א"כ למה לי אשר חטא בה דמעטינן בה פרט למתעסק תיפוק ליה דאינה מלאכת מחשבת וי"ל דלענין חיוב נפקא לן מלחשוב מחשבות ומאשר חטא נפקא דאין במתעסק חטא כלל: במראות הצובאות לא ביקש משה לקבלם מפני שנעשה בו עבירה וקשה למה קיבל עגיל וכומז שהיו ראוין לתעב יותר · וי"ל דהמראו' נשארו כענין וניכר התיעוב אבל הנך ניתכו בין זהב אחר ולא ניכר התיעוב ד"א משום דכומז נעש' לצניעו':

חסלת פרשת ויקהל

גביע הגביע כו"ל מ"ל יו"ד גבעים כלם חס' יו"ד קדמ' : חמש כ"ח קמצין נמסר בסדר תרומה : גגו לגגו ד' נמסר בסדר תצוה : קירתיו ד' ב' מ"ל וב' חס' נמסר בסדר תצוה : לשאת כ"ד בקריי' וסי' בד"ה א' ריש סי' ט"ו : סירת כל הסירות דאורי' חס' וי"ו כל הסירות דמלכים מלאים דמלאים ואת הסרת קדמ' דירמיהו חס' דחס' כתיב : נבוב לחת ב' וסי' תעשה · עשה · כיור הכיור ג' מ"ל נמס' בריש סדר כי תשא : במראת ד' ב' חס' וב' מ"ל נמסר בסדר ויגש : עמודיהם ד' מ"ל ובענין וסי' עמודיהם עשרי' דריש פסו' · ולפאת צפון מאה · ולפאת ים קלעים · קלעים חמש עשרה ר"פ : העמדים י"א חסרי' בלי' וסי' ווי העמודי' קדמ' ותניי' ולפא' ים קלעי' · והאדני' לעמדי' נחשת קדמא' דפסו' · הניחה אתי והמשני העמודים · ועמודים ועב על פניהם · ויקם את העמודים דמלכים · עמודים שנים · אל העמדי' ועל הים דירמי' · ועמדים אל האלי' · ויעש שרשו' לדבי':

ולפאת ים קלעים חמשים באמה עמודיהם עשרה ואדניהם עשרה ווי העמדים וחשוקיהם כסף: ולפאת קדמה מזרחה חמשים אמה: קלעים חמש עשרה אמה אל הכתף עמודיהם שלשה ואדניהם שלשה: ולכתף השנית מזה ומזה לשער החצר קלעים חמש עשרה אמה עמדיהם שלשה ואדניהם שלשה: כל קלעי החצר סביב שש משזר: והאדנים לעמדים נחשת ווי העמודים וחשוקיהם כסף וצפוי ראשיהם כסף והם מחשקים כסף כל עמדי החצר: ומסך שער החצר מעשה רקם תכלת וארגמן ותולעת שני ושש משזר ועשרים אמה ארך וקומה ברחב חמש אמות לעמת קלעי החצר: ועמדיהם ארבעה ואדניהם ארבעה נחשת וויהם כסף וצפוי ראשיהם וחשקיהם כסף: וכל היתדת למשכן ולחצר סביב נחשת:

קכ"ב · סנוא"ה · סימן:

ס ס ס

ולרוח מערבא סרדין חמשין אמין עמודיהון עשרא וסמכיהון עשרא ווי עמודיא וכבושיהון כסף: ולרוח קידומא מדינחא חמשין אמין: סרדין חמיש עשרי אמין לעברא עמודיהון תלתא וסמכיהון תלתא: ולעברא תנינא מכא ומכא לתרע דרתא סרדין חמיש עשרי אמין עמודיהון תלתא וסמכיהון תלתא: כל סרדי דרתא סחור סחור דבוץ שזיר: וסמכיא לעמודיא דנחשא ווי עמודיא וכבושיהון כסף וחפוי רישיהון דכסף ואנון מכבשין כסף כל עמודי דרתא: ופרסא דתרע דרתא עובד צייר תכלא וארגונא וצבע זהורי ובוץ שזיר ועשרין אמין אורכא ורומא בפותיא חמש אמין לקביל סרדי דרתא: ועמודיהון ארבעא וסמכיהון ארבעא דנחשא וויהון כסף וחפוי רישיהון וכבושיהון כסף: וכל סכיא למשכנא ולדרתא סחור סחור דנחשא:

ס ס ס

אלה פקודי המשכן משכן העדת אשר פקד על פי משה עבדת הלוים ביד איתמר בן אהרן הכהן: ובצלאל בן אורי בן חור למטה יהודה עשה את כל אשר צוה יהוה את משה: ואתו אהליאב בן אחיסמך למטה דן חרש וחשב ורקם בתכלת ובארגמן ובתולעת השני ובשש: כל הזהב העשוי למלאכה בכל מלאכת הקדש ויהי זהב התנופה תשע ועשרים ככר ושבע מאות ושלשים שקל בשקל הקדש: וכסף

אלין מנייני משכנא משכנא דסהדותא די אתמניאו על מימרא דמשה פולחן ליואי בידא דאיתמר בר אהרן כהנא: ובצלאל בר אורי בר חור לשבטא דיהודה עבד ית כל די פקיד יי ית משה: ועמיה אהליאב בר אחיסמך לשבטא דדן נגר ואומן וצייר בתכלא ובארגונא ובצבע זהורי ובבוצא: כל דהבא דאתעביד לעבידתא בכל עיבידת קודשא והוה דהב אפרשותא עשרין ותשע ככרין ושבע מאה ותלתין סלעין בסלעי קודשא: וכסף

לעמדים ב' א' מ"ל וא' חס' וסי' והאדני' לעמדים · נחשת · עשה ווים לעמדים · בתר' מ"ל: צפוי ה' וסי' וצפוי ראשיהם כסף · וחברו · רקועי פחים צפוי · וירקעום צפוי למזבח · צפוי פסילי כספך: עמודי ב' חס' וסי' והארנים לעמדים · כל עמדי החצר סביב: וקומה ב' חד חס' וחד מ"ל וסי' וקמה חמש אמות ברחב · וחברו מ"ל: סימן פרשת ויקהל קדמ' ואת מכסה · ואת קרשיו · ואת אדניו · ואת בריו · ואת פרוכת · ואת בדיו ואת כל כליו ואת · ואת מנרת · ואת כליה · ואת נרותיה · ואת שמן · ואת מזבח · ואת בדיו · ואת שמן · ואת קטרת · ואת מסך · ואת מכבר · ואת כל כלי · ואת כנו · ואת אדניה · ואת מסך · ואת יתדת · ואת מיתריה' · ואת בגדי בניו: ז' פסו' דאית בהון תרין מלין חד קמץ וחד פתח וסי' את בכרתי לקח והנה עתה לקח ברכתי · אשר רכש מקנ' קנינו אשר רכש · המשכן משכן העדו' אשר פקד · והמכתב מכתב אלהי' הוא חרות · טוב ברע או רע בטוב ואם המר · כל המרכב אשר ירכב עליו · והמנהג כמנהג יהוא · ונמסר גם בסדר ויצא; זהב ד' חטפין פתחין בקרייה וסי' כל הזהב העשוי · כפות זהב שתים עשרה · ויהי כל זהב התרומה · ויצף את הבית אבן · וא' וזהב הארץ ההיא טוב · ומשמש א"ב וסי' במסר' רבתא:

רשי

לעימת קלעי החצר · כמדת קלעי החצר:

חסלת ויקהל

אלה פקודי · בפרשה זו נמנו כל משקלי נדבת המשכן לכסף לזהב ולנחשת ונמנו כל כליו לכל עבודתו: המשכן משכן · שני פעמים רמז למקדש שנתמשכן בשני חרבנין על עונותיהם של ישראל: משכן העדות · עדות לישראל שויתר להם הקב"ה על מעשה העגל שהרי השרה שכינתו ביניהם: עבודת הלוים · פקודי המשכן וכליו היא עבודה המסור ללוים במדבר לשאת ולהוריד ולהקים איש איש למשאו המופקד עליו כמו שאמור בפרשת נשא: ביד איתמר · הוא היה פקיד עליה' למסור לכל בית אב עבודה שעליו: ובצלאל בן אורי עשה את כל אשר צוה יי' את משה · אשר צוה אין כתוב כאן אלא כל אשר צוה יי' את משה אפילו דברים שלא אמר לו רבו הסכימ' דעתו למה שנאמר למשה בסיני כי משה צוה לבצלאל לעשות תחילה כלים ואחר כך משכן אמר לו בצלאל מנהג העולם לעשות תחילה בית ואחר כך משים כלים בתוכו אמר לו כך שמעתי מפי הקב"ה אמ' לו משה בצל אל היית כי בודאי כך צוה לי הקב"ה וכך עשה המשכן תחילה ואח"כ עשה כלי': הככר · ששים מנה ומנה של הקדש כפול היה הרי הככר מאה ועשרים מנה והמנה כ"ה סלעים הרי ככר של קדש שלשת אלפי' שקלים לפי' מנה בפרוטרוט כל השקלים שפחותין במנינם משלשת אלפי' שאין מגיעין לככר: בקע

אבן עזרא

תנה עוז אב המון לשם והודה:
בהגיעך לראש אלה פקודי:

אלה פקודי · הטעם פקודי הכלים כי מלת משכן כוללת הכל ופירוש למה נקרא משכן בעבור הארון שהם לחות העדות והנה אחז דרך קצר' וזהו האמ' בעבו' מכתב אלהים · וטעם עבודת הלוים שהם נושאים את המשכן ואת כל כליו שהי' מפקיד עליה' איתמר כי הגרשונים והמררים הלוים על יד איתמר שהי' פקוד בשמות כלי משאם: ובצלאל · הזכיר הכתו' כי בצלאל ואהליאב שהם הראשונים עשו כל מעשיה' כהוגן: כל הזהב · אמר הגאון למה הזכיר מה עשו בכסף ולא הזכיר מה עשו בזהב התנופה והוא השיב כי הזכיר כי המנור' היתה ככר זהב גם ככה הכפור' וזהב הארון ומזבח הקטורת ואין זה נכון כי המנורה כלה היתה זהב ולא כן הארון רק לפוי זהב הוא מבית ומחוץ וכן מזבח הקטורת והשלחן והבדי' והקרשי' והבריחים מצופי' זהב הם כלם והכפורת היתה זהב כלה וכפי מה שקבלנו מאבותינו ככר אחד היתה כי ארכה רב ורחבה רב ולפי דעתי שהזכיר מה עשו בכסף שהוא כסף הכפורי' והנה הזכיר כי על כסף החיוב הי' עומד המשכן שהוא הכולל לכל הכלים וזה לזכרון לבני ישראל ומי יוכל לשער כמה זהב לצפוי כל כלי המשכן: וכסף

בעל הטורים

אלה פקודי

אלה פקודי מלא וא"ו שפקד לכל ו' מאו' אלף שלא יחשדוהו שלקח מן הכסף: המשכן משכן · שנתמשכן ב"פ בשביל עונות ישראל וזהו שאמרו אנשי כנסת הגדולה חבול חבלנו · כך גרסי' משכן שני היה עדות ששכינה שורה בישראל בבית ראשון עמד ת"י שנה כמנין משכן · ובצלאל בן אורי בן חור ג"פ נאמרו כנגד שלשה מעלות שהיו בו חכמה ותבונ' ודעת · ואתו אהליאב · פי' אלו הב' היו עדים למשה שהשלי' כל החשבון שקבל: כל הזהב · ה' מיני זהב · את · נזם · וטבעת וכומז · וכל כלי זהב · כנגד העשוי להם ה' שעבוי' · פרך · מרר · ענוי · לחץ · עבודה קשה: בקע

מ"ע ספורנו

פרשת פקודי

אלה פקודי המשכן · כל אחד מחלקי המשכן הכתובים למעלה הם אותה הפקודים שנ' עליה' ובשמות תפקדו את כלי משמרת משאם ביד איתמר · וזה כי כל אחד מהם היה ראוי להיות נחשב ולהקרא בשם באשר הוא זה הפרטי לא בלבד באשר הוא מזה המין וכל שכן שנדק זה בכל כל אחד מכלי הקדש אשר במשא בני קהת ולזה לא נפסדו כאמרם ז"ל משה תאתר אבד שכרם ובטל שכרן ת"ל עצי שטי' עומדים העומדים לעד ולעולמי עולמים וגם כן לא בא לדבר להם ביד האויבי' על הפך מה שקרה למקדש שלמה וכליו כמבואר בחרבן בית ראשון על ידי נבוזראדן שלא נזכר שם דבר מעניני משכן מרע"ה: משכן העדות ספר מעלות זה המשכן שבשבילם היה ראוי להיות נצחי ושלא ליפול ביד אויבים ראשונה שהיה משכן העדות שהיו בו לוחות העדות · ב' אשר פקד על פי משה · ג' שהיתה עבודת הלוים ביד איתמר כי אמנם משמרת כל חלקי המשכן ביד איתמר היתה: ד' ובצלאל בן אורי בן חור למטה יהודה עשה שהיו ראשי אומני מלאכת המשכן וכליו מיוחסי' וצדיקים שבדור ובכן שרתה שכינה במעשי ידיהם ולא נפל ביד אויבים אבל מקדש שלמה שהיו עושי המלאכה בו מא"ה אף על פי ששרתה בו שכינה נפסדו חלקיו והוצרך לחזק את בדק הבית ונפל בסוף הכל ביד אויבים אבל בית שני שלא היה בו גם אחד מכל אלה התנאים לא שרתה בו שכינה ונפל ביד אויבים כי אמנם בית שני לא היה משכן [illegible]

חזקוני

מזה ומזה אשני פסוקים קאי אל הכתף ולכתף השני שהם מזה ומזה לשער החצר:

שלימא סדרא דפרשת ויקהל

אלה פקודי המשכן · ואיזה משכן משכן העדות שלא תטעה במשכן אחר כגון משכן קרח וכיוצא בו אמר לך כאן שהוא משכן העדות שהלוחות מונחות בו: ובצלאל בן אורי בן חור ונומר · פרש"י אפילו דברים שלא אמר לו רבו כו' כגון צפוי ראשי העמודים: ויהי זהב התנופה · על שם שהקדישו הניפו בשלטולי כסותם לנוכר נקרא תנופה: תשע ועשרים ככר וגו' כי מעייכת ביה ספיר תמנא סכום זהב של כל מלאכת המשכן עולה לאלף וארבע מאות ומששים ושש ליטרין ועשרי' פשוטים משפטים זהב: וכסף

רלבג

פרשת ואלה פקודי

אלה פקודי המשכן ונו' ר"ל זה שם מנין משקל מה שנעשה במשכן מזהב וכסף ונחשת וזה היה קנאו ע"ד נדבה והם הזהב והנחשת · וקנתו היה בקע לגלגלת והוא הכסף · משכן העדות קרא המשכן משכן העדות כי בו היה ארון העדו' והוא הככבך שנשלמו המשכן וכאלו היה המשכן לזה התכלית ולזה קראו משכן העדות · אשר פוקד על פי משה · ר"ל שמשה צוה שימנו זה לעבוד עבודת הלוים · ביד איתמר בן אהרן הכהן ר"ל שאלו הפקודים היו בכלם שהיתה עבודת משא הלוים בהם ביד איתמ' בן אהרן הכהן והיא עבוד' בני גרשון ובני מררי שהית' ע"י איתמ' כפי מה שנזכר בפרשת נשא או שנרצ' יקשה לזה הפירו' שנזכר פוקד כל הזהב העשוי למלאכה והנה היתה מעבודת הלוים ביד אלעזר בן אהרן ועוד שלא אפשר לאי זו כנה פוקד מה שהיתה מעבודת הלוים ע"י איתמר ולא פוקד מה שהיתה מעבודת הלוים ע"י אלעזר לזה יהיה הפירוש הנכון שזה המנין פוקד על פי משה והיתה מלאכת המנין הוא עבודת הלוים · ביד איתמר · ר"ל שאיתמר היה ממונה על זה והיה ממנה על הלוים מי שהיה בוחר לפקד מה שנכנס במלאכה הוא מזהב וכסף ונחשת ואין ספק שהם ידעו מה שהביאו העם על נד הנדב' והיו כותבים זה בכל יום ומפני זה ידעו עושי המלאכה כמה היה מה שהביאו ואמרו אל משה כי מרבים העם להביא יותר מסראוי והנה לזה צוה משה לאסור המתעסקים במלאכה מהקסד ולזה אמר ויהי זהב התנופה ר"ל שכל זהב התנופה היה ככה והוא נעיכו מספר הזהב העשוי למלאכה וזה ממה שיורה שהם מנו מה שהביאו העם לנדבה וזה פירוש כאות אלי שה שאמרו ז"ל בואלה שמות רבה בזה הענין ככר יתבא' כי הככר הוא ק"כ מנה וזה שבכסף פקודי העדה היה מאת ככר ואלף ושבע מאות ושבעים שקל בשקל הקדש מסכים השקל לגלגלת לשש מאות אלף ושלשת אלפים ות"קן שהיה מספרם בעת שלקחו ואת התרומה והנה עלה לשלשת אלפים וה' מאות וכ' מאיי שקלים אלף וחמשה שקל ונשארו לשש מאות אלף שני השקלים מאת ככר שהם נ' אלפים שקלים לככר ולפי שהמנה הוא כ"ה סלעים הנה יהיה הככר ק"כ מנה · כנגדי

פרד

וכסף פקודי העדה מאת ככר ואלף
ושבע מאות וחמשה ושבעים שקל
כה בשקל הקדש: בקע לגלגלת
מחצית השקל בשקל הקדש לכל
העבר על הפקדים מבן עשרים
שנה ומעלה לשש מאות אלף
ושלשת אלפים וחמש מאות
וחמשים: ויהי מאת ככר הכסף
לצקת את אדני הקדש ואת אדני
הפרכת מאת אדנים למאת הככר
ככר לאדן: ואת האלף ושבע
המאות וחמשה ושבעים עשה ווים
לעמודים וצפה ראשיהם וחשק
אתם: ונחשת התנופה שבעים
ככר ואלפים וארבע מאות שקל:
ויעש בה את אדני פתח אהל מועד
ואת מזבח הנחשת ואת מכבר
הנחשת אשר לו ואת כל כלי
ל המזבח: ואת אדני החצר סביב
ואת אדני שער החצר ואת כל
יתדת המשכן ואת כל יתדת החצר
א סביב: ומן התכלת והארגמן
ותולעת השני עשו בגדי שרד
לשרת בקדש ויעשו את בגדי הקדש
אשר לאהרן כאשר צוה יהוה את
משה: פ ויעש את האפד
זהב תכלת וארגמן ותולעת שני
ושש משזר: וירקעו את פחי הזהב
וקצץ פתילם לעשות בתוך התכלת
ובתוך הארגמן ובתוך תולעת השני
ובתוך השש מעשה חשב: כתפת
עשו לו חברת על שני קצוותיו

וכסף מניני כנישתא מאה ככרין
ואלף ושבע מאה ושבעין וחמש
סלעין בסלעי קודשא: תקלא
לגולגלתא פלגות סלעא בסלעי
קודשא לכל דעבר על מנייניא מבר
עשרין שנין ולעילא לשית מאה
ותלתא אלפין וחמש מאה וחמשין:
והוה מאה ככרי כספא לאתכאית
סמכי קודשא וית סמכי פרוכתא
מאה סמכין למאה ככרין ככרא
לסמכא: וית אלף ושבע מאה
ושבעין וחמשא עבד ווין לעמודיא
וחפי רישיהון וכבש יתהון: ונחש
ארמותא שבעין ככרין ותרין אלפין
וארבע מאה סלעין: ועבד בה ית
סמכי תרע משכן זימנא וית מדבחא
דנחשא וית סרדא דנחשא די ליה
וית כל מני מדבחא: וית סמכי דרתא
סחור סחור וית סמכי תרע דרתא
וית כל סכי משכנא וית כל סכי
דרתא סחור סחור: ומן תכלא
וארגונא וצבע זהורי עבדו לבושי
שמושא לשמשא בקודשא ועבדו
ית לבושי קודשא די לאהרן כמא די
פקיד יי ית משה: ועבד ית איפודא
דדהבא תכלא וארגונא וצבע זהורי
ובוץ שזיר: ורדידו ית טסי דדהבא
וקציצו חוטין למעבד בגו תכלא ובגו
ארגונא ובגו צבע זהורי ובגו בוצא
עובד אומן: כתפין עבדו ליה
מלפפין על תרין
סטרוהי

רשי

בקע · הוא שם משקל מחצית השקל: לשש מאות אלף וגו' · כך היו ישר' וכך עלה מנינם אח' שהוקם המשכן בספר וידבר ואף עתה בנדבת המשכן כך היו ומנין תאמר השקלים של שש מאות אלף עולה מאת ככר כל אחד של שלשת אלפים שקלים כיצד שש מאות אלף חצאין הרי הן שלש מאות אלף שלמים הרי מאת ככר והשלשת אלפים וחמש מאות וחמשי' חצאין עולי' אלף ושבע מאות וחמש' ושבעים שקלים: לצקת · לאתכא את אדני הקדש של קרשי המשכן שהם ארבעים ושמנה קרשים ולהן תשעים ושש' אדני' ואדני הפרוכת ארבע' הרי מאה וכל שאר האדני' נחשת כתוב בהם: וצפה ראשיהם · של עמודי' מהם שבזולן כתוב וציפה ראשיהם וחשוקיהם כסף: ומן התכלת והארגמן וגו' · שש לא נאמר כאן מכאן אני אומר שאי' בגדי שרד הללו בגדי כהונ' שבבגדי כהונ' היה שש אלא הם בגדים שמכסי' בהם כלי הקדש בשעת סלוק מסעות שלא היה בהם שש: וירקעו · כמו לרוקע הארץ כתרגומו ורדידו טסין היו מרדדי' מן הזהב אסטנד"רא בלע"ז טסין דקו' כאן הוא מלמדך היאך היו טווין את הזה' עם החוטין מרדדין הטסין דקין וקוצצין מהן פתילי' לאורך הטס לעשות אותן פתילים תערובת עם כל מין ומין בחשן והאפוד שנא' בהן זהב חוט אחד של זהב עם ששה חוטין של תכלת וכן עם כל מין ומין שכל המינין חוטן כפול ששה והזהב חוט שביעי עם כל אחד ואחד: ואת

אבן עזרא

וכסף · הנה ידענו מזה המספר כי הככר ג' אלפים שקלים והעד וכסף פקודי העדה: בקע · חצי שקל וטעמו כאשר יבוקע השקל הנה חציו: לכל העובר · שעברו עליו עשרים שנה שלמות וככר הזכרתי טעם זה: לצקת · מבעלי הי"ו כמו לרדת: ואת · שלא השלים ככר: ונחשת · גם הזכיר כלי הנחשת: ובגדי השרד · הם הנזכרים בפרשת במדב' סיני כי לוה השם שיכסו הארון בפרכ' בעבור כבודו ועל הפרכת כסוי עור תחש ועל זה הכסוי בגד כליל תכל' ועל דרך הסברא כי התכלת בעבור כבוד הארון אם היה האויר זך ואם ירד גשם יסירהו ויעמוד עליו כסוי עור תחש ועל שלחן הפני' בגד תכלת ובגד תולעת שני ולמעלה כסוי עור תחש ובגד תכלת על המנורה ועל מזבח הזהב וארגמן על מזבח העולה ועל הכל עור תחש ואח' שהזכיר בגדי שרד הזכיר בגדי הקדש שהם לאהרן שהוא הכהן הגדול והחל לפרש אותם: ויעש את האפוד · איך שמו הזהב בתוך התכלת · ופעם ויעשו את אבני השוהם כדרך תקון כמו וימהר לעשות אותו: ומלת

חזקוני

וכסף פקודי העדה · פירש לך הכתוב מה נעשה בכסף ובנחשת לפי שהכסף היה כפורים ועל הארון היה המשכן עומד ועוד שהרבה כלים נעשו מהכסף ומהנחשת אבל בזהב לא פירש לפי שלא נעשה ממנו כלי שלם רק המנורה והכפרת אך צפו ממנו כגון הקרשים והארון ומזבח הפנימי והשולחן והבדים: מאת ככר ואלף ושבע מאות וחמשה ושבעים · הם י"ב אלף וע"א מנה של חול שהן משקלות שקורין מר"קים: בקע לגלגלת מחצית השקל כשיבוקע השקל · הרי הוא לחצאין ונגלו וידוע לפני מי שאמר והי' העול' שבכסף זה די לגזור כל מלאכת הכס' שבמשכן כמו שפי' הכתו' לפי' נזה סיעו' וה: את אדני הקד' ואת אדני הפרכ' שהיו מאה כיצ' לארבעי' ושמונ' קרשי' שבמשכן הוצר' תשעי' ושש' אדני' שני אדני' תחת הקר' האח' וד' לפרכ' הרי מא': ונחשת התנופ' שבעי' ככ' ואלפי' וד' מאו' שקל הם שמנ' אלפי' וחמש מאו' וכ"ב מני' חול שקורין מר"קש ויע' בה מאות' מנות' בה במקו' שמנ' כמו שפי' גבי מראות הצבאות: את אדני פתח אהל מועד · חמשים וחמשה ככרי נחשת עשו חמשים וחמשה אדני נחשת לכל החצר סביב ולמסך פתח המשכן ככר לאדן ומן החמשה ככרים הנותרים והאלפים וד' מאות שקל עשו מזבח הנחשת וכליו ואת יתדות המשכן והחצר · ומ"מ הרי טייר לפרש כאן קרשי נחשת לעשתי עשרה יריעו' והמקבות לתקוע בה את היתדות לפי מה שפר"שי בסוף פרשת תרומ' אבל אין לתמוה מן הכיו' כמו שפר"שי בסוף פרשת ויקהל אל יעלה על לבב אדם לומר שלא נדבו זהב וכסף ונחשת אלא מה שכתוב כאן כי הרבה יותר ממה שכתוב כאן נדבו שלא כתב לך מן הזהב את שהוצרך למלאכ' הזהב והמותר נתנו באוצר לכל צרכי קדשי גבור וכן עשו מן הכסף ומן הנחשת וא"א לומר שנדבו במקום מה שהוצרכו ונם א"א לו' משמנה בני י"ט ובני שש' ואחת ובני שבעים ובני שמני' שנה שלא היו במנין ששים רבוא ולא נדבו שהרי כתיב כל מרים תרומת כסף ונחשת דמשמע כל שרוצה לתרום יהיה תורם אפילו אינם בני עשרים או יתרים על ששים דמאי איכא למימר שלא הביאו אלא בקע לגולגלת שא ודאי נדבו והותירו הרבה כדכתיב והותר: עשו בגדי שרד וגומ' · כל בגד ובגד ממין אחד כיצד לארון הקדש ולשלחן הפני' ולמנורה ולמזבח הזהב ולכל כלי השרת שבמקד' לכל א' מהם בגד תכלת ולמזבח העולה בגד ארגמן ולכלים הפנים ולכלי השלחן בגד תולעת שני כמו שמפורש בפרשת במדבר: ויעשו

רלב"ג

שרד · הם הבגדים שהיו הלוי' מכסים בהם כלי המשכן כשהיו נושאין אותם · וכנגד היה בהם שכלם בגד ארגמן ובגד תולעת שני כמו שנזכר בפרשת במדבר סיני בעבודת בני קהת · וירא משה את כל המלאכה · והנה עשו אותה כאשר צוה יי' כן עשו ויברך אותם משה למדנו מוסר שראוי למנהיג הדור לברך המונהגי' מתנו כאשר ישמעו אל דבריו כדי שיהיו יותר זריזי' לעשות רצונו · ביום החדש הראשון באחד לחדש תקי' המשכן את משכן אהל מועד · הנה זה החדש הוא חדש ניסן כי הוא הראשון כמו שהתבאר בפרשת בא אל פרעה ואמנ' היה זה החדש ראש השנ' למלאכ' המשכן כי הוא יותר ראוי להיות ראש השנה מתשרי כי או יתקרב אל הישוב השמש ויתקדשו הנמצאי' והפירו' ויתמו הקיים ומזה המקום נלמד כי השקלים ראוי שיהיו נתונים באחד בניסן כי הוא ראש השנ' לעבודת המשכן · וערכת את ערכו · הם שנים עשרה חלות שהי' עורך עליו כמו שזכר בפרשת אמור · והיתה להיות להם משיחתם לכהנת עול' לדורותם · רוצה לומר שבזאת המשיח' יהיו כהני' הבאים אחריה' ולא יצטרכו למשיחה אחרת לשים אותם כהנים: ואמנם הכהן הגדול יצטרך למשיחה אחרת תמיהו כהן גדול ואחר זה זכר כי משה הקים המשכן וכל אשר בו ומשח בכהונה כי הוא היה אבי הכהונה והמוליד אותה ונוה

בעל הטורים

בקע · ב' בקע לגלגלת · בקע משקלו · שרמז לה שעתידין בניה לשקול בקע לגלגלת · מאת אדנים · כנגד מיוחדים על אדני פז ונגדם הקנו ק' ברכות בכל יום · וקצץ · ב' וקצץ פתילי' · וקצץ חנית · וחד קצץ עבות רשעים · שבזכות המשכן היו מתגברי' על אויביהם ומקצצים חניתותיהם: פעדה

אמרי נועם

אלה פקודי ויהי מאת ככר הכסף וגו' וצפה ראשיהם וחשק אותם פי' רשי וצפה ראשיהם של עמודים מהם שבכולם כתיב וצפה ראשיהם וחשוקיהם כסף ועל עמודי החצר פירש כן שהרי עמודי הפרוכת וראשי עמודי פתח אוהל מועד היו מצופי' זהב כאשר מוכיחי' המקראות בפרשת ויקהל: ונחשת התנופה ויעש בה לא נזכר בה כיור וכנו שהוא נעשה ממראות הצובאות וא"ת למה לא פירש הכתוב מה עשו מן הזהב כמו שפירש מן הכסף ומן הנחשת וי"ל שמן הזהב לא נעשה רק כפוי הארון והכפורת וצפוי מזבח הפנימי והשלחן וצפוי הקרשי' והבריחי' ואת טבעותיהם וצפוי ראשי עמודי פתח האוהל ואת עמודי הפרכת ואת וויהם ואת קרשי הירימו' התחתונות ולא נעשה ממנו שום כלי שלם אלא המנורה וכליה בלבד ודבר מועט הוא לכן לא הזכירו וכמו כן לא מנה בכלל נחשת התנופה חמשה קרשי נחשת שהיו ביריעות הפליונות לפי שדבר מועט הוא ונמנה אגב היריעות:

מ"ע ספורנו

בגדי השרד · בגדים שלא היתה להם שום תמונה מוגבל' וידועה זולתי המכוסי' בשרד כמספיק לכסות הכלים: וירקעו את פחי הזהב · המתנדבי' שהתנדבו הזהב לבגדי כהנה רקעו פחים להיותם מוכני' שיעשו האומנין מהם פתילי': וקצץ פתילים · האומן קצץ פתיליה מאותם הפחים שהרקעו מהם כנזכר: בשבר

בקע ב' וסי' משקלו · לגלגלת · לגלגלת ג' נמסר פרשת בשלח: למאת הככר ב' וסי' למאת הככר ככר לאדן · ומה לעשות למאת הככר לאדן ל' · האלף ג' וסי' ואת האלף ושבע המאות · וצלע האלף היבוסי היא ירושלם · כרמי שלי לפני האלף לך שלמה · וחד תביא לשר האלף: ואת מזבח ט' וסי' ואת השלחן ואת כל כליו: ודבתריה · ואת השלחן · ואת כל כליו · ודבתריה · ואת מזבח הקטרת דויקהל · ויעש בה את אדני · ואת מזבח הזהב דויביאו · ואת מזבח עלה שם פתח · ויעש שלמה את כל הכלים · וקצץ א"ב מן ב' ב' וא' וחד א' וסי' ואלכה · תנה את נשי · ואלכה · ויאמר אבנר אל דוד אקומה · אלכה · אני אמרתי בדמי ימי · ואדיריהם שלחו צעיריה' למים · ואדיריהם · ועל ידם החזיקו התקועין · אדיריהם · מחזיקים על אחיהם · ובמלאת · ימי טהרה לבן או · ובמלאת הימים האלה עשה המלך · במלאת ספקו יצר לו · וגדל · יי' ארך אפים וגדול כח ונקה לא' · וגדל · חנון ורחום יי' ארך אפים · גדל חימה נשא ענש · ובהקבץ · ויהי בהשמע דבר המלך ודתו · ובהקבץ · בתולות שנית · בהקבץ · עמים יחדו וממלכות לעבד · והכין ידעת יי' כי לא לאדם · והכין · תקעו בתקוע והכין · הכין · וצוו אותם לאמר שאו לכם · ונבנה · כי תאמר אדום רששנו · ונבנה · ואמר אלהם אתם ראים · ונבנה · את החומה ותקשר כל בפתח תחת הוי"ו · ויסלף · ושחד לא תקח · ויסלף · לא תטה משפט · ויסלף · עיני יי' נצרו דעת · בפתח תחת הוי"ו · ותנתן · ולקץ שנים יתחברו ובת מלך · ותנתן · ויאמר המלך להעשות כן · בפתח תחת הוי"ו · ויושב · וידעו העם כלו אפרים · ויושב · ישמע אל ויענם · ויושב יוסף את אביו · בפתח תחת הוי"ו · וזבדיהו · והנה אמריהו כהן הראש · וזבדיהו · ועמהם הלוי שמעיה · זבדיהו · ולמשלמיהו בנים זבדיהו · וחיו · וזאת עשו להם וחיו וחיו · ואזרעם בעמים ובמרחקים · חיו · ויהושע בן נון וכלב בן יפונה · ויתר · האל מעוזי חיל ויתר · ויתר · עמד וימודד ארץ · יתר · ויואל אלוה וידכאני וישכן · ויגרש את האדם: וישכן · ויגרש מפניהם גוים · ישכן · ירדף אויב נפשי · וימות והושיבו שנים אנשים וימות · ויאמרו אנשי העיר אל יואש · ימות · יחי ראובן ואל ימות · וירח · יי' את ריח הניחח · וירח ויגש וישק לו · ירח · ועתה ישמע נא אדני המלך · ובעת · אותה ותדברנה · ובעת · ויהי לימים מימים · בעת · ועוד אני מדבר בתפילה · ולמה · ויאמר לה אלקנה אישה · ג' בפסו' ולמה ולמה למה · ולמועדים · יהי מארת · ולמעדים · כה אמר יי' צבאו' צום הרביעי' למועדים · עשה ירח · ומוראכם · וחתכם יהיה על · ומוראכם · לא יתיצב איש לפניכם מוראכם · את יי' צבאות אתו תקדישו · ונבואה · יום בשורה הוא ואנחנו מחשים ונבואה · הגידו ביהודה ובירושלם · נבאה למשכנותיו · וסגרו ואספו אספה אסיר · בישעיה · וסגרו · וסגרו דלתים בשוק · סגרו · עד הנגב סגרו · וקצץ · וירקעו את פחי הזהב · וקצץ · משבית מלחמות עד · קצץ · יי' צדיק קצץ · ורחצו · יוקח נא מעט מים · ורחצו · ויאמר הנה אדני · רחצו הזכו הסירו רע · רחצו נקוד פתח · ותעננה · אותם ותאמרנה יש · ותעננה · הנשים המשחקות · תעננה · חכמת שרותיה: בתוך חד מן ב' פסוק דאית בכל חד וחד ד' מלין דמיין קדמ' לא נסיב וי"ו וג' בתראי נסבין וי"ו נמסר בריש יחזקאל גבי פסוק ודמות פניהם פני אדם: תולעת השני ו' וסי' והם יקחו את הזהב: וכל אשה חכמת לב בידיה · מלא אתם חכמת לב · ואתו אהליאב בן אחיסמך · ומן התכלת והארגמן ותולעת השני · וירקעו את פחי הזהב:

ולזה הנה המזבחות והשלחן והמנורה וזכר מה שנתחדש מהמופת אחר שהוקם המשכן שהיה עליו ענן יי' יומם ואש היה בו לילה והיו רואים זה כל ישראל לפרסם להם נפלאות השם ית' וילכו אחריו באופן שיהיו רואים שתדבק בהם ההשגחה האלהית הפרטית · וראוי שתעיין בהתרת ספק עמוק יקר בזה הספור וברבים מספורי התורה וזה שהוא ראוי בתורה מגד שלמותה שלא יהיה נדבר בה כפל ומותר · ולשנכנו רואים בזה המקום הכפל בלתי צריך אליו יהיה די כשיאמר ויעש בצלאל בן אורי בן חור את כל מלאכת המשכן כאשר צוה יי' את משה ואתו אהליאב בן אחיסמך וגו' · וכבר מצאנו כמו זה הכפל במקומות רבים מן התורה ולא מצאנו עד שיהיה בזה כנה כוללת שמספקת ואפשר שנאמר שכבר היה מנהג האנשים ההם בזמן מתן תורה שיהיו ספוריהם בזה האופן והכביאו אמנם ידבר לפי מנהג. או נאמר כי מפני שקצר' התורה במקומות רבים הצריכים האריכה וזה האריכות במקומו הצרי' אשר האריכות ההם בלתי מזיק כדי שלא נחשוב כי הקצור היה במקומות ההם לפי שמנהג התורה לדבר בקצור כי כבר נראה שמנהגה לדבר באריכות ולזה נתעורר לבקש הסבה מפני מה קצרה התור' במקומות הסמוכים ההם ונעמוד מפני זה על טבע הכונה אשר בו הדברי' ההם כי הוא הסבה בקצור ההוא ונעמוד מפני זה על כונת התור' באותם הדברי' הקצרים כשנעיין בהם בכל הצדדים שאפשר לעמוד מהם על כונתיהם ואפשר שנתן בזה העוק' סבה מיוחדת וזה כי למדנו בזה הכפל שכל הדברים שנזכרו בזאת המלאכה הם מכוונים ולזה לא השמיט אחת מהם עושי המלאכה · וזה ממה שיעידנו על נקמת הסבות למה היו אלו הדברים בזה האופן ונעמוד מפני זה על כונת התורה בזאת המלאכה. ועוד כי מפני שלא היה הסדור במלאכ' הסדור אשר היה בדברי השם עם משה למדנו כי הסדור ההוא שבא בדברי הש' ית' למשה הוא כפי טבע הענין בעצמו אשר העידה עליו המלאכה הסיא. והסדור ההוא שבא בעשיית המלאכה הוא לפי טבע המלאכ' כי יתחייב שקדם עשיית האהל לעשיית הכלים שישימו בו וזה ממה שיישר אותנו על העמיד' על כונ' התורה בזאת המלאכה הנפלאה ובכאן נשלם הביאור בזה הספר:

והיתה השלמתו בראש חדש אלול של שנת תשעים לפרט האלף הששי ליצירה יתברך ויתעלה האל אשר עזרנו כרב רחמיו וחסדיו על כל ברכה ותהלה אמן ואמן סלה:

ובזה השלמנו ספר שמות

בעזרת האל שנתן לנו עוזות עצומות ובשם הנותן לנו חוזק וגבורה נתחיל ספר ויקרא

קצותיו חבר: וחשב אפדתו אשר ה
עליו ממנו הוא כמעשהו זהב תכלת
וארגמן ותולעת שני ושש משזר
כאשר צוה יהוה את משה: ס
ויעשו את אבני השהם מסבת
משבצת זהב מפתחת פתוחי חותם
על שמות בני ישראל: וישם
אתם על כתפת האפד אבני זכרון
לבני ישראל כאשר צוה יהוה
את משה: פ
ויעש את החשן מעשה חשב
כמעשה אפד זהב תכלת וארגמן
ותולעת שני ושש משזר: רבוע
היה כפול עשו את החשן זרת ארכו
וזרת רחבו כפול: וימלאו בו י
ארבעה טורי אבן טור אדם פטדה
וברקת הטור האחד: והטור השני
נפך ספיר ויהלם: והטור השלישי
לשם שבו ואחלמה: והטור
הרביעי תרשיש שהם וישפה
מוסבת משבצת זהב במלאתם:
והאבנים על שמת בני ישראל הנה
שתים עשרה על שמתם פתוחי
חתם איש על שמו לשנים עשר
שבט: ויעשו על החשן שרשרת טו
גבלת מעשה עבת זהב טהור:
ויעשו שתי משבצת זהב ושתי
טבעת זהב ויתנו את שתי הטבעת
על שני קצות החשן: ויתנו שתי
העבתת הזהב על שתי הטבעת על
קצות החשן: ואת שתי קצות שתי
העבתת נתנו על שתי המשבצת
ויתנם על כתפת האפד אל מול
פניו: ויעשו שתי טבעת זהב
וישימו על שני קצות החשן על
שפתו אשר אל עבר האפד ביתה:
ויעשו שתי טבעת זהב ויתנם על כ
שתי כתפת האפד מלמטה ממול
פניו לעמת מחברתו ממעל לחשב
האפד: וירכסו את החשן
מטבעתו אל טבעת האפד בפתיל
תכלת להית על חשב האפד
ולא

סטרוהי מלפף: והמין תיקוניה די
עלוהי מיניה הוא כעובדיה דדהבא
תכלא וארגונא וצבע זהורי ובוץ שזיר
כמא דפקיד יי ית משה: ועבדו ית
אבני בורלא משקען מרמצן כדהב
גליף כתב מפרש על שמהת בני
ישראל: ושוי יתהון על כתפי איפודא
אבני דוכרנא לבני ישראל כמא די
פקיד יי ית משה: ועבד ית חושנא
עובד אומן כעובד איפודא דדהבא
תכלא וארגונא וצבע זהורי ובוץ
שזיר: מרבע הוה עיף עבדו ית
חושנא זרתא אורכיה וזרתא פותיה
עיף: ואשלימו ביה ארבעא סדרין
דאבן טבא סדרא קדמאה סמקן
ירקן וברקן סידרא חד: וסדרא
תנינא אזמרגדין שבזיז וסבהלום:
וסדרא תליתאה קנכירי טרקיא ועין
עיגלא: וסדרא רביעאה כרום ימא
ובורלא ופנתירי משקען מרמצן
דדהב באשלמותהון: ואבניא על
שמהת בני ישראל אינין תרתא עשרי
על שמהתהון כתב מפרש כגלוף
דעזקא גבר על שמיה לתרי עשר
שבטין: ועבדו על חושנא תיכין
מתחמן עובד גדילו דדהב דכי:
ועבדו תרתין מרמצן דדהב ותרתין
עזקן דדהב ויהבו ית תרתין עזקתא
על תרין סטרי חושנא: ויהבו תרתין
גדילן דדהב על תרתין עזקתא על
סטרי חושנא: וית תרתין גדילן דעל
תרין סטרוהי יהבו על תרתין
מרמצתא ויהבינון על כתפי איפודא
לקביל אפוהי: ועבדו תרתין עזקן
דדהב ושויאו על תרין סטרי חושנא
על ספתיה די לעברא דאיפודא
לגיו: ועבדו תרתין עזקן דדהב
ויהבינון על תרין כתפי איפודא
מלרע מלקביל אפוהי לקביל בית
לופי מעילוי המיין איפודא: ואחדו
ית חושנא מעיזקתיה לעיזקת
איפודא בחוטא דתכלא למהוי על
המיין איפודא ולא

אבן עזרא

ומלת כליל תכלת · כלו תכלת והוא סמוך : ואת

חזקוני

וישם את אבני השהם · לשון תקון כמו וישם לעמוס: על קצות החשן · פ"ג ובפרשת ואתה תצוה אל קצות החשן · ולא יזח החשן · לשון הווה אי"נן אי"וש אשי' בלע"ז : פארי

מ"ע ספורנו

כאשר צוה ה' את משה · בכל עשיה שעשו האומנין היתה כונתם לעשות רצון האל ית' שנוה זה לעשה: ונתכל

קומץ מנחה

פרשת פקודי

אלה פקודי ובצלאל בן אורי ואתו אהליאב הכניס הכתוב דבר זה לכאן לומר שהם היו לו עדים נאמנים לכל חשבנותיו כי את כל אשר צוה ה' בא לירם למלאכה: ואת המצנפת וגו' של כהן הדיוט קריי מגבע ושל כ"ג קרוי מצנפת ואע"ג דביומא מצינו גבי פיי' שקורא לשל הדיוט ג"כ מצנפת דאמר נוטל מצנפ' של אחד מהם לשון תורה לחוד ולשון חכמי' לחוד: כאשר צוה ה' את משה · מפני שאמר משה מחני נא מספרך וגו' ואמר לו הק"בה חייך שאני מרבה לכתוב שמך בספרי א"ג להוריענו שבכל מלאכת המשכן יש בו ענין נסתר ·

חסלת פרשת פקודי

מסרה

קצותיו י"ג מלין כתיבן תרין ווי"ן וסי' קצותו · כרוב אחד דכפרת משכן שני' קצות דאפוד בתרא'עשוות·וחמש צאן עשוות· וקוו · שתו ושכרו וקוו · נטוות גרון · ומנוות ברמה · עוון · והכינו עד אור הבקר · עוון · את עוון עבדך · דד"ה · בעוון · הן בעוון חוללתי · עוונותיו ילכדונו הרשע · ולצוות עליה דאסתר · ומצוות · דזאת שבת קדשך · העשווים לבעל · חבר חד מן ט'ו זוגין קדמ'נסיב וי"ו ותניין לא נסיב וי"ו ולית דכו'נמסר כמס' רבת' · טורי ג' מל' וסי' וימלאו בו ד' טורי' · ויבן את בית יער הלבנון · ויבן את החצ' סביב : חותם כול'מלאי' בליש' במ"ג נמסר פרשת תצוה : ויהלם ג' נמסר בפרשת תצוה : וישפה ג' וסי' והטור הרבעי · וחברו · בעדן גן אלהים היית : מוסבת ב' חס' וי"ו כתר' וסי' והטור הרביעי · מוסבת שם : שמות ג' חס' וסי' מעשה חרש אבן · והאבנים על שמות בני : ואת שתי ו' וסי' וכמו השחר עלה · ויקם בלילה הוא · ואת שתי קצות שתי וחברו ויצל דוד ביום ההוא דצקלג · יען אמרך את שני הגוים · וכל ואת שני הכליות דכו' : אשר אל ח' נמסר בסדר תצוה : ויתנם ג' ב' חס' וא' מ"ל וסי' ואת שתי קצות שתי העבתות · ויעשו שתי טבעת זהב · ויתנם לחק בישראל · דירמיה בתר' מ"ל :

ולא־יזח החשן מעל האפד כאשר
צוה יהוה את־משה: פ
ויעש את־מעיל האפד מעשה ארג
כליל תכלת: ופי־המעיל בתוכו
כפי תחרא שפה לפיו סביב לא יקרע:
ויעשו על־שולי המעיל רמוני
תכלת וארגמן ותולעת שני משזר:
כה ויעשו פעמני זהב טהור ויתנו את־
הפעמנים בתוך הרמנים על־שולי
המעיל סביב בתוך הרמנים:
פעמן ורמן פעמן ורמן על־שולי
המעיל סביב לשרת כאשר צוה
יהוה את־משה: ס ויעשו
את־הכתנת שש מעשה ארג לאהרן
ולבניו: ואת המצנפת שש ואת־
פארי המגבעת שש ואת־מכנסי
הבד שש משזר: ואת־האבנט שש
משזר ותכלת וארגמן ותולעת שני
מעשה רקם כאשר צוה יהוה את־
משה: ס ויעשו את־
ל ציץ נזר־הקדש זהב טהור ויכתבו
עליו מכתב פתוחי חותם קדש ליהוה:
ויתנו עליו פתיל תכלת לתת על־
המצנפת מלמעלה כאשר צוה יהוה
את־משה: ס ותכל כל־
עבדת משכן אהל מועד ויעשו בני
ישראל ככל אשר צוה יהוה את־
משה כן עשו: פ
ויביאו את־המשכן אל־משה את־
האהל ואת־כל־כליו קרסיו קרשיו
בריחו ועמדיו ואדניו: ואת־מכסה
עורת האילם המאדמים ואת־מכסה
ערת התחשים ואת פרכת המסך:
לה את־ארון העדת ואת־בדיו ואת
הכפרת: את־השלחן את־כל־כליו
ואת לחם הפנים: את־המנרה
הטהרה את־נרתיה נרת המערכה
ואת־כל־כליה ואת שמן המאור:
ואת

ולא־יתפרק חושנא מעילוי איפודא
כמא די־פקיד יי ית־משה: ועבד ית־
מעיל איפודא עובד מחי גמיר תכלא:
ופומיה דמעילא כפיל לגויה כפום
שריין תורא מקף לפומיה סחור־
סחור דלא יתבזע: ועבדו על־שיפולי
מעילא רמוני תכלא וארגונא וצבע
זהורי שזיר: ועבדו זגין דדהב דכי
ויהבו ית־זגיא בגו רמוניא על־שיפולי
מעילא סחור־סחור בגו רמוניא: זגא
ורמונא זגא ורמונא על־שיפולי
מעילא סחור־סחור לשמשא כמא
די־פקיד יי ית־משה: ועבדו
ית־כיתונין דבוץ עובד מחי לאהרן
ולבנוהי: וית מצנפתא דבוצא וית־
שבח קובעיא דבוצא וית־מכנסי
בוצא דבוץ שזיר: וית־הימינא דבוץ
שזיר ותכלא וארגונא וצבע זהורי
עובד צייר כמא די־פקיד יי ית־משה:
ועבדו ית־ציצא כלילא דקודשא
דדהב דכי וכתבו עלוהי כתב גלוף
דעזקא כתב מפרש קודשא ליי:
ויהבו עלוהי חוטא דתכלא למתן
על־מצנפתא מלעילא כמא די־פקיד
יי ית־משה: ושלימת כל־עיבידת
משכנא משכן זמנא ועבדו בני
ישראל ככל די פקיד יי ית־משה כן
עבדו: ואיתיאו ית־משכנא לות־משה
ית־משכנא וית־כל־מנוהי פורפוהי
דפוהי עברוהי ועמודוהי וסמכוהי:
וית־חופאה דמשכי דיכרי מסמקי
וית־חופאה דמשכי ססגונא וית
פרוכתא דפרסא: ית־ארונא
דסהדותא וית־אריחוהי וית־
כפורתא: ית־פתורא ית־כל־מנוהי
וית לחם אפיא: ית־מנרתא דכיתא
ית־בוציניהא בוציני סדרא וית־כל־
מנהא וית משחא דאנהרותא:
וית

ואת פארי המגבעות · תפארת המגבעות · המגבעות המפוארין לתת על המצנפת מלמעלה ועל ידי הפתילים היה מושיבן על המצנפת כמין כתר ואי אפשר לומר הציץ על המצנפת שהרי בשחיטת קדשים שנינו שערו היה נראה בין ציץ למצנפת ששם מניח תפילין והציץ היה נתון על המצח הרי המצנפת למעלה והציץ למטה ומהו על המצנפת מלמעלה ועוד הקשיתי בה כאן הוא אומר ויתנו עליו פתיל תכלת ובענין הצוואה הוא אומר ושמת אותו על פתיל תכלת ואומר אני פתיל תכלת זה חוטין הן לקשרו בהן במצנפת לפי שהציץ אינו אלא מאוזן לאוזן ובמה יקשרנו במצחו והיו קבועין בו חוטי תכלת לשני ראשיו ובאמצעיתו שבהן קושרו ותולהו במצנפת כשהיא בראשו ושני חוטין היו בכל קצה וקצה אחת ממעל ואחת מתחת נגד מצחו וכן באמצעו שכך הוא נוח לקשור ואין דרך קשיר׳ בפחות משני חוטין לכך נאמר על פתיל תכלת ועליו פתיל תכלת וקושר ראשיהן השנים כלן יחד מאחוריו למול ערפו ומושיבו על המצנפת ול׳ תתמה שלא נאמר פתילי תכלת הואיל ומרובין הן שהרי מצינו בחושן והאפוד וירכסו את החשן וגו׳ ועל כרחך פחות משנים לא היו שהרי בשתי קצות החשן היו ב׳ טבעות החשן ובשתי כתפות האפו׳ היו שתי טבעות האפוד שכנגדן ולפי דרך קשיר׳ ארבעה חוטין היו ומכל מקו׳ פתו׳ משני אי אפשר: ויעשו בני ישראל את המלאכה ככל אשר צוה יי׳ וגו׳ · ויביאו את המשכן וגו׳ · שלא היו יכולין להקימו ולפי שלא עשה משה שום מלאכה במשכן הניח לו הקב״ה הקמתו שלא היה יכול להקימו שום אדם מחמת כובד הקרשים שאין כח באדם לזקפן ומשה העמידו אמר משה לפני הקב״ה איך אפשר הקמתו על ידי אדם אמר לו עסוק אתה בידך נראה כמקימו והוא נזקף וקם מאליו וזהו שנאמר הוקם המשכן הוקם מאליו מדרש רבי תנחומא: ויברך

אבן עזרא

ואת המצנפת שם שהו׳ לאהרן: ואת פארי המגבעו׳ · לבניו כי אין דרך המצנפ׳ כמו המגבעו׳: ותכל · כמשקל ותרב חכמת בנימין: ויביאו את המשכן · והנה את מיתריו ויתדותיה כמו את קלעי החצר את עמודיו ואדניה: ביום

חזקוני

פארי המגבעות · פי׳ רב האיי גאון ז״ל כמין כפתור הוא בראש המצנפת: ותכל כל עבודת · פי׳ רבותינו בעשרים וחמש׳ בכסלו כלתה וכן ייסד הפייט בקרוב׳ של פורים: את המנור׳ הטהור׳ על שם שלא היו מזין עליה שום דם: נרו׳ המערכ׳ על שם יערוך אותו אהרן ובניו אי נמי על שם שאחרו׳ על מערב׳ לשם השכינה: ואת

בעל הטורים

פטדה · ג׳ חרי׳ גבי אפוד · ואידך בעדן גן אלהים היית כל אבן יקרה מסוכתך אודם פטדה · מלמד שנזדמנו להם אבני אפוד מגן עדן: ותכל כל מלאכת עבודת · בגי׳ בעשרי׳ וחמשה בכסליו נגמרי׳ ותכל · אית לומר כי עתה כלה מלאכת כל העולם: את הכתנת את הציץ · כל הנך אתי׳ לרבות שהיה לכל אחד ואחד התיק שלו: ויקם את המשכן · משכן לא נאמר אלא המשכן לרבות משכן של מעלה דאית׳ בפסיקת׳ אמר הקב״ה למלאכים של מעלה להקים לו משכן למעלה: עמודיה

אמרי נועם

ותכל כל עבודת המשכן ולהלן הוא אומר גבי מלאכת בית המקדש ותשלם הטעם מפרש כי למדנו לפי שמלאכ׳ המשכן נסתיימה בחדש ניסן והיה אדם תשרי מתרעם על שלא נעשה בו שום דבר והבטיחו הק״בה שישלימו בו מלאכת המקדש וזהו ותשלם נשלם נדרו כן שמעתי:

מ״ע ספורנו

ותכל ויעשו בני ישראל · הפעלה כלה על שלמותה נעשתה על ידי כל ישראל כי קצתם התנדבו ממון וקצתם עשו המלאכ׳ בנדבת לבם לעשות רצון קונם: כן עשו · לא פחות ולא יתר: ויביאו את המשכן · את היריעות מעשה חושב: את האהל · יריעות עזים: ואת כל כליו · של משכן · כי הקרסי׳ והקרשי׳ והבריחי׳ והעמודים והאדני׳ כלי המשכן היו: באמר

ולא יזח ב׳ וסי׳ החשן · החשן: להית ח׳ חס׳ בליש׳ נמסר בסדר וישמע יתרו: רמוני חד מן ח׳ זוגין בסיפרא קדמ׳ חס׳ תגיין מ״ל וסי׳ סבלת · לכן אמר לבני ישראל · סבלות ולקחתי אתכם לי לעם · יצא · לך אל פרעה · יוצא · השכם בבקר: שמן למאור · ושמן למאור · לאפוד · אבני שהם · לאפוד · ואבני שהם · ויהיו תאמם · והיו תואמם · רמני ועשית על שוליו · רמוני · על שולי · האסף · וחג הקציר · האסיף · וחג שבועת · מטבעתו · וירכסו את החשן בשוא תחת הו״יו · מטבעותיו · וירכסו בפתח תחת הו״יו: כל אוריתא ומלכים רמנים הרמנים חס׳ במ״א מ״ל וסי׳ והרמונים מאתים · ושאר קריי׳ דכו׳ מ״ל במ״א חס׳ וסי׳ אל גנת אגוז ירדתי לראות: ורמן ט׳ חס׳ נמסר בסדר תצוה: ותכלת וארגמן ו׳ דסמי׳ נמסר בסדר ויקהל: מכתב ד׳ וסי׳ והמכתב מכתב אלהים · ויכתבו עליו מכתב פתוחי חותם · ויבא אליו מכתב מאליהו · ד״ה מכתב לחזקיהו: ארון העדת י״ב נמסר בסדר כי תשא: את כל כליו ב׳ ומטעי׳ בהון וסימ׳ את השלחן · ונתנו עליו את כל: ואת שמן ז׳ נמסר בסדר כי תשא:

ביום· מחלוקת היא י"א כי יום השמיני למלואים היה יום ראש חדש ניסן והוצרכו לומר לי בשלשה ועשרים יום לאדר הקים משה את המשכן והנה יום תחלת המלואים היה משה סותרו ובונה להרגיל הכהנים ואמרו כי השעיר שלרש משה והנה שורף הוא שעיר ראש חדש והנה לנו השם שיקים משה המשכן באחד לחדש הראשון ולא יסתרנו עד יום נסעו הארון והנה תמצאו בספרי כי מישאל ואלצפן היו הטמאים לנפש אדם והנה יום שמיני למלואים הוא שמיני לחדש ויש כדמות ראיה על זה האחת למה לא הזכיר הכתוב שהיה משה מקים את המשכן וסותרו והנה יהיה פתח אהל מועד אחר שיהיה נסתר כי כתוב ופתח אהל מועד תשבו יומם ולילה ועוד כתוב ואל בני ישר' תדבר לאמר קחו שעי' עזי' לחטאת וזהו שדרש משה ועוד אם היה שעיר ראש חדש למה לא הזכיר שנים פרים ואיל אחד ושבעה כבשים וכאשר הזכיר מלבד עולת הבקר היה ראוי שיאמר מלבד עולת החדש והנה על דרך הפשט ביו' החדש הראשון היתה תחלת הקמת המשכן והנה זה המשכן הראשון הקימוהו ביו' אחד לחדש הראשון והחלו לבנו' הבית הראשון שהו' המשכן השני בחדש השני שהוא אייר בשני לחדש כי כן כתוב בחדש השני בשני ובתלמודנו כתוב כי יום חמשי יצאו ישראל ממצרים ואם הוא דרך קבלה נקבל ואם הוא דרך סברא לפני יום חמישי יצאו כי אין בין שנה פשוטה לתחלת שנה אחרת פחו' מג' ימים כי שנת חסרון שנ"ג וש"כ יצאו בשביעי' ואם מעוברו' הם חמשה בחסרון ובעבור שהכתוב אמר ביו' השב' יערכנו נראה כי ביום השבת ערך הלח' משה על השלחן והנה ביום ששי היקם המשכן או ביום שבת אף על פי שאין זה ראיה גמורה כי יוכל הטוען להשיב ביום השבת יערכנו הכהן אחר שהוקם המשכן וערך משה. הלחם הנה הזכיר במעשה כי הקים משה המשכן כאשר אמרתי בשני המקצועות והלוי' שהם משפחתו הקימוהו כי איננו מעשה יחיד ונתן האדנים למטה ואחר כן שם הקרשים ואחר כן הבריחים ואחר כן הקים העמודי' בעבור הפרכת ומסך פתח האהל ואחר כן פרש האהל ושם עליו המכס' ואחר כן שם הארון לפאת ים ונתן הלוחות בארון ושם עליו הבדים ונתן את הכפרת על הארון מלמעלה ונתן השלחן וערך עליו לחם הפנים· והנה יורה כי בבקר היה זה· ואמר ויעל הנרו' אחר כן בלילה והעל בבקר העולה היא עולת תמיד וכן עשה בין הערבי' וביום הזה משח משה את המשכן ואת כל כליו ומזבח העולה ואת כל כליו ואת הכיור ואת כנו ונקהלה העד' אל פתח אהל מועד ורחצו אהרן· ובניו במים והלביש את אהרן בגדי הקדש גם הלבי' בניו ומשחו בשמן הקדש והגיש פר בן בקר ואילים שנים ושחטו את הפר וחטא על המזבח והקטיר את האמורים ושחט האיל וזרק את דמו על המזבח והקטיר את האיל ושחט

ואת מזבח הזהב ואת שמן המשחה ואת קטרת הסמים ואת מסך פתח האהל: את מזבח הנחשת ואת מכבר הנחשת אשר לו את בדיו ואת כל כליו את הכיר ואת כנו: את קלעי החצר את עמדיה ואת מ
אדניה ואת המסך לשער החצר את מיתריו ויתדתיה ואת כל כלי עבדת המשכן לאהל מועד: את בגדי השרד לשרת בקדש את בגדי הקדש לאהרן הכהן ואת בגדי בניו לכהן: ככל אשר צוה יהוה את משה כן עשו בני ישראל את כל העבדה: וירא משה את כל המלאכה והנה עשו אתה כאשר צוה יהוה כן עשו ויברך אתם משה: פ
וידבר יהוה א
אל משה לאמר: ביום החדש הראשון באחד לחדש תקים את משכן אהל מועד: ושמת שם את ארון העדות וסכת על הארן את הפרכת: והבאת את השלחן וערכת את ערכו והבאת את המנרה והעלית את נרתיה:
ונתתה את מזבח הזהב לקטרת ה
לפני ארון העדת ושמת את מסך הפתח למשכן: ונתתה את מזבח העלה לפני פתח משכן אהל מועד: ונתת את הכיר בין אהל מועד ובין המזבח ונתת שם מים: ושמת את החצר סביב ונתת את מסך שער החצר: ולקחת את שמן המשחה ומשחת את המשכן ואת כל אשר בו וקדשת אתו ואת כל כליו והיה קדש:
ומשחת י
את מזבח העלה ואת כל כליו וקדשת את המזבח והיה המזבח קדש קדשים: ומשחת את הכיר ואת כנו וקדשת אתו: והקרבת את אהרן ואת בניו אל פתח אהל מועד ורחצת אתם במים:

והלבשת

וית מדבחא דדהבא וית משחא דרבותא וית קטורת בוסמיא וית פרסא דתרע משכנא: ית מדבחא דנחשא וית סרדא דנחשא דיליה ית אריחוהי וית כל מנוהי ית כיורא וית בסיסיה: ית סרדי דדרתא ית עמודהא וית סמכהא וית פרסא לתרע דרתא ית אטונוהי וסיכהא וית כל מני פולחן משכנא למשכן זמנא: ית לבושי שימושא לשמשא בקודשא ית לבושי קודשא לאהרן כהנא וית לבושי בנוהי לשמשא: ככל די פקיד יי ית משה כן עבדו בני ישראל ית כל פולחנא: וחזא משה ית כל עיבידתא והא עבדו יתה כמא די פקיד יי כן עבדו ובריך יתהון משה: ומליל יי עם משה למימר: ביומא דירחא קדמאה בחד לירחא תקים ית משכנא משכן זימנא: ותשוי תמן ית ארונא דסהדותא ותטיל על ארונא ית פרוכתא: ותעיל ית פתורא ותסדר ית סידרוהי ותעיל ית מנרתא ותדלק ית בוצינהא: ותתן ית מדבחא דדהבא לקטורת בוסמיא לקדם ארונא דסהדותא ותשוי ית פרסא דתרעא למשכנא: ותתן ית מדבחא דעלתא לקדם תרע משכנא משכן זמנא: ותתן ית כיורא בין משכן זמנא ובין מדבחא ותתן תמן מיא: ותשוי ית דרתא סחור סחור ותתן ית פרסא דתרע דרתא: ותסב ית משחא דרבותא ותרבי ית משכנא וית כל די ביה ותקדיש יתיה וית כל מנוהי ויהי קודשא: ותרבי ית מדבחא דעלתא וית כל מנוהי ותקדיש ית מדבחא ויהי מדבחא קודש קודשיא: ותרבי ית כיורא וית בסיסיה ותקדיש יתיה: ותקריב ית אהרן וית בנוהי לתרע משכן זמנא ותסחי יתהון במיא:

ותלביש

רשי

ויברך אותם משה· אמר להם יהי רצון שתשרה שכינה במעש' ידיכם ויהי נועם יי' אלהינו עלינו וגו' והוא אחד מעשר מזמורי' שבתפלה למשה: וסכות על הארון· לשון הגנה שהרי מחיצה היה: וערכת את ערכו· שתים מערכות של לחם הפני': ויפרש

חזקוני

ואת שמן המשחה· קו"ק איך נקנע כאן כמו שאמרנו למעל' בפר' ויקהל: את מיתריו ויתדותיה: דוגמא את קלעי החצר את עמודיו ואת אדניה: כן עשו בני ישראל את כל העבוד' שנן השם וביום' סופם מסכנו בית המקדש ראשון נבנו אהל מועד: את קרשיו קרשיו בריחיו עמודיו ואדניו והיכן אמר רב אבימי אמר רב חסדא תחת מחילות של היכל: וסכות על הארון· לשון מסוכה ומחיצה כמו הכני כך את דרכך: על הארון אצל הארון דוגמא על שדה הארץ יחשב על המערכה של סנפלים: ויהי בחדש הראשון בשנה השנית למנין יציאת מצרי' אבל בשלשה לשבות עולם מתשרי מניכן: ולא

בעל הטורים

עמודיה· ד' דמב' אלה עמודי'· אשבי תקנתי עמודיה: חצבה עמודיה· עמ' דיה יתפלצון· שעמודי המשכן הם עמודי עולם שבזכות' עולם עומד: משחתם

מ"ע ספורנו

כאשר צוה ה' את משה כן עשו בני ישראל את כל העבודה· כסדר שצוה ה' את משה אחר כן בהקמת המשכן: כן עשו· באותו הסדר עצמו עשו האומנים במעשיהם ומכיני' המשכן בהבאתם: ויקם

ואת מזבח ט' וסי' ואת השלחן ואת כל· ושל אחריו· ואת השלחן תניין ושלאחריו· ואת מזבח הקטרת דויקהל· ואת מזבח הזהב דויביא· ואת מזבח העלה שם· ויעש שלמה דד"ה: עמדיה ד' ג' מ"ל וחד חסר וסימ' את קלעי החצר ואת עמדיה· אנכי תכנתי עמודיה· המרגיז ארץ ממקומה· חצבה עמודיה שבעה קדמא חס': העדות ח' מלאים בתורה נמסר בסדר אחרי מות: ואת בגדי ז' נמסר בסדר כי תשא: סכת וסכת ד' וסימ' וסכת על הארון· סכתה לראשי ביום נשק· סכתה באף· סכתה בענן· וא' וסכתם עליהם: ערכו ג' וסימ' והבאת את השלחן וערכת את ערכו· איש כסף נפשות ערכו: וחין ערכו· אנ"ך: נתינה שם ז' וסי' ונתת את הכיור· ודביר בתוך הבית מפנימה הכין· ובגוי' ההם לא תרגיע· וידעתם כי אני יי' בהיות חלליהם· ואביאם אל הארץ אשר נשאתי את ידי· והיה בשבט אשר גר הגר אתו שם תתנו· נשכימה לכרמים: ונתת כ"ט חס' נמסר בסדר תרומה· ולחם משמים פלוגתא· ורוחך הטובה פלוגתא:

ושחט גם איל המלואים וזרק את דמו על המזבח והאמורים עם שוק הימין עם חלת מצה אחת וחלת לחם שמן הכל הקטיר המזבח ככה עשה שבעת ימי המלואים וככה כתוב ופר חטאת תעשה ליום על הכפורי' לכל יום ומשחת המזבח לקדשו וכתו' שבעת ימים תכפר על המזבח ומשחת אותו לקדשו והנה הטעם ככה תעשה כל שבעת ימי המלואים וכתוב ויהי ביום כלות משה להקים את המשכן וימשח אותו ויקדש את המזבח בשבעת ימי המלואים אז החלו הנשיאים להקריב לחנוכת המזבח וככה היה הקריב אהרן עגל בן בקר לחטאת לכפר בעדו והעלה גם האיל שלו ועגל וכבש שהוא קרבן העם העלם עולה אחר ששחט שעיר החטאת וחטאהו כאשר עשה לעגל החטאת אשר לו לזרוק דמו ולהקטיר האמורים רק חטאת הכהן לא יאכל' כהן על כן נשרף בשר הפר מחוץ למחנ' וחטאת הצבור שהוא שעי' עזים יאכלוה הכהני' ובא זה הי' אחר עולת הבקר ואחר כל זה הקריב עול' נחשון וחטאתו והנ' נשלמ' חנוכת המזבח אחר תשע' עשר יום לחדש הראשון ול' תשי' אל לבך דברי הטוען א"כ מתי עשה קרבנות החג כי ישראל לא עשו במדבר סיני רק חג הפסח לילה אחד ולא שמרו חג המצות כי כן כתוב והיה כי יביאך יי' שבעת ימים תאכל מצות ופירו' והיה היו' הזה לפס לזכרון לדור הבא אחרי כן להקבוע יום לאתכ' מקרא קדש כי הנה ביו' הראשון נסעו מגושן ועוד כי במדבר סיני אין להם לחם שעשו מצות שבע' ימים אף ע"פ שהיו קרובי' מהישוב דבר גדול היה שמצאו לחם לעשות ולאכול על מרורים עם הפסח לילה כי עם רב היה מאד והנה על דרך הסברא היה מקריב משה שבעת ימי המלואי' עולת תמיד וביום השבת שני כבשים אי זה יום שהיה לשבעת ימי המלואים הקריב עולת שבת ואחר כן קרבן המלואים וכל זה נכון רק מה נעש' בחנוכ' המזבח ביום השבת יש אומרים היו מדלגין ולא היו חושבין רק חשבון הימים שחנכו המזבח. ואחרים אמרו כי עולת הנשיא היתה נקרבת בשבת רק השלמי' היו נשחטין יום ראשון ונאכלים וראיתם כי הנה הנשיא שהוא המשוח יקריב ביום שבת ששה כבשים חוץ מעולת השבת של הצבור והנה הראשונה אומרת כי ככה ששת ימי' שהקיפו יריחו והחלוץ הולך דגלו יום שבת והנ' שבעת ימים סבביה וכך אמרו על הרבע' עשר יום שדילגו יום הכפורים ולא הכניסוהו במספ' ועל דרך הסברא כאשר הוקם המשכן ויכא משה אז כסה הענן את המשכן וכבוד השם מלא את המשכן: ולא

רשי

ויפרש את האהל · הן יריעות העזים: את העדות · הלוחות: על ירך המשכן צפונה · בחצי הצפוני של רוחב הבית: ירך · כתרגומו צדא כירך הזה שהוא בצדו של אדם: ויקטר עליו קטר' · שחרית וערבית כמו שנא' בבק' בבקר בהטיבו את הנרות וגו': ובהעלות

והלבשת את־אהרן את בגדי הקדש ומשחת אתו וקדשת אתו וכהן לי: ואת־בניו תקריב

טו והלבשת אתם כתנת: ומשחת אתם כאשר משחת את־אביהם וכהנו לי והיתה להית להם משחתם לכהנת עולם לדרתם: ויעש משה ככל אשר צוה יהוה אתו כן עשה: ס ויהי בחדש הראשון בשנה השנית באחד לחדש הוקם המשכן: ויקם משה את־המשכן ויתן את־אדניו וישם את־קרשיו ויתן את־בריחיו ויקם את־עמודיו: ויפרש את־האהל על־המשכן וישם את־מכסה האהל עליו מלמעלה כאשר צוה יהוה את־משה: ס

כ ויקח ויתן את־העדת אל־הארן וישם את־הבדים על־הארן ויתן את־הכפרת על־הארן מלמעלה: ויבא את־הארן אל־המשכן וישם את פרכת המסך ויסך על ארון העדות כאשר צוה יהוה את־משה: ס ויתן את־השלחן באהל מועד על ירך המשכן צפנה מחוץ לפרכת: ויערך עליו ערך לחם לפני יהוה כאשר צוה יהוה את־משה: ס וישם את־המנרה באהל מועד נכח השלחן על ירך המשכן נגבה:

כה ויעל הנרת לפני יהוה כאשר צוה יהוה את־משה: ס וישם את־מזבח הזהב באהל מועד לפני הפרכת: ויקטר עליו קטרת סמים כאשר צוה יהוה את־משה: ס וישם את־מסך הפתח למשכן: ואת

ד' ח' חס' בלים' · ב' · בב' לים' · פ"ג · ג' ב' מל' וא' חס' · ב' · ד' מל' · ב' · י"ח פסוקים אל על · כ"ח · ד' · ח' מל' בתורה · ל' וחד וערך בגדים · ל"ט · ל' ר"פ · ד"ה

ותלביש ית־אהרן ית לבושי קודשא ותרבי יתיה ותקדש יתיה וישמש קדמי: וית־בנוהי תקריב ותלביש יתהון כתונין: ותרבי יתהון כמא די רביתא ית־אבוהון וישמשון קדמי ותהי למהוי להון רבותהון לכהנות עלם לדריהון: ועבד משה ככל די פקיד יי יתיה כן עבד: והוה בירחא קדמאה בשתא תניתא בחד לירחא אתקם משכנא: ואקם משה ית־משכנא ויהב ית־סמכוהי ושוי ית־דפוהי ויהב ית־עברוהי ואקים ית־עמודוהי: ופרס ית־פרסא על־משכנא ושוי ית־חופאה דמשכנא עלוהי מלעילא כמא די־פקיד יי ית־משה: ונסיב ויהב ית־סהדותא בארונא ושוי ית־אריחיא על־ארונא ויהב ית־כפורתא על־ארונא מלעילא: ואעיל ית־ארונא למשכנא ושויה ית פרוכתא דפרסא ואטיל על ארונא דסהדותא כמא די־פקיד יי ית־משה: ויהב ית־פתורא במשכן זימנא על שדא דמשכנא צפונא מברא לפרוכתא: וסדר עלוהי סדרין דלחם קדם יי כמא די־פקיד יי ית־משה: ושוי ית־מנרתא במשכן זימנא לקביל פתורא על שידא דמשכנא דרומא: ואדליק בוציניא קדם יי כמא די־פקיד יי ית־משה: ושוי ית־מדבחא דדהבא במשכן זימנא קדם פרוכתא: ואקטר עלוהי קטורת בוסמין כמא די־פקיד יי ית־משה: ושוי ית־פרסא דתרעא למשכנא: וית

שש

שביעי

בעל הטורים

משחתם · ב' והיתה להם משחתם · כי משחתם בהם מום בם · פי' לזמן שהם תמימים יהיה להם משחת לכהונת עולם · אבל כשיהיה בהם מום לא לרצון יהיו: הוקם · ג' הוקם המשכן · הוקם על גבי דוד · הוקם את דברי יונדב בן רכב · בזכות שהקי' דוד הקדש כדכתיב הנה אנכי יושב בבית ארזים וכו' · הוקם על בני יונדב בן רכב שהקימו דברי אביהם זכו למה שנאמ' לא יכרת איש ליונדב בן רכב עומד לפני כל הימי': ויסך ד' ויסך על ארון העדות · ויסך אלוה בעדו · ויסך בדלתי' · ויסך וירחץ גבי דוד · בזכות ויסך על ארון שבא אל בית האלהים שכל זמן שהיה ארון לא נכנס למקדש: ולמזבח

מ"ע ספורנו

ויקם משה את המשכן · אשר הירעו' מעשה חושב שנקראו משכן הוקמו קודם הקמת הקרשים אם בידי אדם מחזיקין בו ואם על דרך נס כדבריהם ז"ל ואל זה הסדר נעשה והובא אל משה כי אמנם אותן אשר יריעות הן היו עקר בנין המשכן ושאר הנכנס בתוכו הבני' והם האדני' והקרשים והבריחים והעמודי' והאהל היו להעמיד המשכן ולכסותו: ויכל

הוקם ג' ב' מ"ל וא' חס' וסי' הוקם המשכן · הוקם את דברי יהונדב · נאם הגבר הקם על · בתרא' חס' ומלעיל: ויקם משה את המשכן ד' פסו' מיחדין אית בהון ה' את וסי' ויקם משה את המשכן · והוצאת את האיש · ואם רע בעיניכם · ויקם את העמודים: את מכסה ב' וסימ' ויסר נח את מכסה · וישם את מכסה: ויבא נ"א נמסר בסדר ויקהל: י"ח פסו' אית בהון אל על על וסי' ויאמרו איש אל אחיו אבל · ויאמר יי' אל משה נטה ידך דארב' · דחשך · ונתת אל חשן המשפט · ויאמר יי' אל משה פסל לך · ויקח ויתן את העדות · ועשו להם ציצית · ונתת את הברכה · והוצאתם את שניהם אל שער · הרפה ממני שנים חדשים · אתי שלח יי' למשחך · אשר בחר בי מאביך · ותבא בת שבע אל המלך · ויבא אחאב אל ביתו סר וזעף · וישמע בן הדד אל המלך: כה אמר יי' צבאת לך בא אל הסכן · ואקום ואצא אל הבקעה · תהי נא אזנך קשבת · תהי נא עיניך פתוחות · והנותר לנשיא מזה ומזה: ויסך ד' רפין וסימ' ויבא את הארן אל המשכן · וירחץ ויסך · לגבר אשר דרכו נסתרה · ויסך בדלתים ים: משכנא קדמאה על צלע המשכן · משכנא תניינ' על ירך · ואפ"ם והוא צלע על ירכו: ויקטר עליו ד' דסמי' וסי' ויקטר עליו קטרת סמים · ויקטר עליו קטרת המזבח · ויקטר עליו את עולתו: קטרת · סמים ה' דסמי' בקריי' וסי' והקטיר עליו אהרן קטרת סמים · ויקטר עליו קטרת סמים · ומלא חפניו קטרת סמים דקה · להקטיר קטרת · ומקטירים ליי' עולות בבקר בבקר · דד"ה:

והעלות אהרן וגו' · אף ביום השמיני למלואים שהוא יום הקמת המשכן שמש משה והקריב קרבנות צבור חוץ מאותן שנצטוו בו ביום שנא' קרב אל המזבח וגומר : את העולה · עולת התמיד : ואת המנחה · מנחת נסכים של תמיד כמו שנאמר ועשרון סלת בלול בשמן וגומר : ורחצו ממנו משה ואהרן ובניו · יום שמיני למלואים הושוו כולם לכהונה ותרגומו ומקדשין מיניה בו ביום קדש משה עמהם : ובקרבתם · כמו ובקרבם כשיקריבו כתיב ולא יכול משה לבא אל אהל מועד וכתוב אחד אומר ובבא משה אל אהל מועד בא הכתוב השלישי והכריע ביניהם כי שכן עליו הענן אמור מעתה כל זמן שהיה הענן לא היה יכול לבא נסתלק הענן נכנס ומדבר עמו לעיני כל בית ישר': בכל מסעיהם · בכל מסע שהיו נוסעי' היה הענן שוכן במקום אשר יחנו שם מקום חנייתן אף הוא קרוי מסע וכן וילך למסעיו וכן אלה מסעי לפי שממקום החניה חזרו ונסעו לכך נקראו כולן מסעות :

וְאֵ֗ת מִזְבַּ֣ח הָֽעֹלָ֔ה שָׂ֕ם פֶּ֖תַח מִשְׁכַּ֣ן אֹֽהֶל־מוֹעֵ֑ד וַיַּ֣עַל עָלָ֗יו אֶת־הָֽעֹלָה֙ וְאֶת־הַמִּנְחָ֔ה כַּאֲשֶׁ֛ר צִוָּ֥ה יְהוָ֖ה אֶת־מֹשֶֽׁה׃ ס וַיָּ֙שֶׂם֙ אֶת־הַכִּיֹּ֔ר בֵּֽין־אֹ֥הֶל מוֹעֵ֖ד וּבֵ֣ין הַמִּזְבֵּ֑חַ וַיִּתֵּ֥ן שָׁ֛מָּה מַ֖יִם לְרָחְצָֽה׃ וְרָחֲצ֣וּ מִמֶּ֔נּוּ מֹשֶׁ֥ה וְאַהֲרֹ֖ן וּבָנָ֑יו אֶת־יְדֵיהֶ֖ם וְאֶת־רַגְלֵיהֶֽם׃ בְּבֹאָ֞ם אֶל־אֹ֣הֶל מוֹעֵ֗ד וּבְקָרְבָתָ֛ם אֶל־הַמִּזְבֵּ֖חַ יִרְחָ֑צוּ כַּאֲשֶׁ֛ר צִוָּ֥ה יְהוָ֖ה אֶת־מֹשֶֽׁה׃ ס וַיָּ֣קֶם אֶת־הֶֽחָצֵ֗ר סָבִיב֙ לַמִּשְׁכָּ֣ן וְלַמִּזְבֵּ֔חַ וַיִּתֵּ֕ן אֶת־מָסַ֖ךְ שַׁ֣עַר הֶחָצֵ֑ר וַיְכַ֥ל מֹשֶׁ֖ה אֶת־הַמְּלָאכָֽה׃ פ

וַיְכַ֥ס הֶעָנָ֖ן אֶת־אֹ֣הֶל מוֹעֵ֑ד וּכְב֣וֹד יְהוָ֔ה מָלֵ֖א אֶת־הַמִּשְׁכָּֽן׃ וְלֹא־יָכֹ֣ל מֹשֶׁ֗ה לָבוֹא֙ אֶל־אֹ֣הֶל מוֹעֵ֔ד כִּֽי־שָׁכַ֥ן עָלָ֖יו הֶעָנָ֑ן וּכְב֣וֹד יְהוָ֔ה מָלֵ֖א אֶת־הַמִּשְׁכָּֽן׃ וּבְהֵעָל֤וֹת הֶֽעָנָן֙ מֵעַ֣ל הַמִּשְׁכָּ֔ן יִסְע֖וּ בְּנֵ֣י יִשְׂרָאֵ֑ל בְּכֹ֖ל מַסְעֵיהֶֽם׃ וְאִם־לֹ֥א יֵעָלֶ֖ה הֶעָנָ֑ן וְלֹ֣א יִסְע֔וּ עַד־י֖וֹם הֵעָלֹתֽוֹ׃ כִּי֩ עֲנַ֨ן יְהוָ֤ה עַֽל־הַמִּשְׁכָּן֙ יוֹמָ֔ם וְאֵ֕שׁ תִּהְיֶ֥ה לַ֖יְלָה בּ֑וֹ לְעֵינֵ֥י כָל־בֵּית־יִשְׂרָאֵ֖ל בְּכָל־מַסְעֵיהֶֽם׃ חזק

וְיָת מַדְבְּחָא דַעֲלָתָא שַׁוִּי בִּתְרַע מַשְׁכְּנָא מַשְׁכַּן זִמְנָא וְאַסֵּיק עֲלוֹהִי יָת עֲלָתָא וְיָת מִנְחָתָא כְּמָא דִי פַקֵּיד יְיָ יָת מֹשֶׁה׃ וְשַׁוִּי יָת כִּיוֹרָא בֵּין מַשְׁכַּן זִמְנָא וּבֵין מַדְבְּחָא וִיהַב תַּמָּן מַיָּא לְקִידוּשׁ׃ וּמְקַדְּשִׁין מִנֵּיהּ מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן וּבְנוֹהִי יָת יְדֵיהוֹן וְיָת רַגְלֵיהוֹן׃ בְּמֵיעַלְהוֹן לְמַשְׁכַּן זִמְנָא וּבְמִקְרַבְהוֹן לְמַדְבְּחָא מְקַדְּשִׁין כְּמָא דִי פַקֵּיד יְיָ יָת מֹשֶׁה׃ וַאֲקִים יָת דַּרְתָּא סְחוֹר סְחוֹר לְמַשְׁכְּנָא וּלְמַדְבְּחָא וִיהַב יָת פְּרָסָא דִתְרַע דַּרְתָּא וְשֵׁיצִי מֹשֶׁה יָת עֲבִידְתָּא׃ וַחֲפָא עֲנָנָא יָת מַשְׁכַּן זִמְנָא וִיקָרָא דַייָ אִתְמְלִי יָת מַשְׁכְּנָא׃ וְלָא יָכֵיל מֹשֶׁה לְמֵיעַל לְמַשְׁכַּן זִמְנָא אֲרֵי שְׁרָא עֲלוֹהִי עֲנָנָא וִיקָרָא דַייָ אִתְמְלִי יָת מַשְׁכְּנָא׃ וּבְאִסְתַּלָּקוּת עֲנָנָא מֵעִלָּוֵי מַשְׁכְּנָא נָטְלִין בְּנֵי יִשְׂרָאֵל בְּכָל מַטְלָנֵיהוֹן׃ וְאִם לָא מִסְתַּלֵּק עֲנָנָא וְלָא נָטְלִין עַד יוֹמָא דְאִסְתַּלָּקוּתֵיהּ׃ אֲרֵי עֲנַן יְקָרָא דַייָ עַל מַשְׁכְּנָא בִּימָמָא וְחֵיזוּ אֶשָּׁתָא הֲוֵי בְלֵילְיָא בֵיהּ לְעֵינֵי כָל בֵּית יִשְׂרָאֵל בְּכָל מַטְלָנֵיהוֹן׃

ח'
ד'
ג'
ל' וחד בקרבתם
ל' החולם
ז' ר"פ בכפס'
ל' ומל' וחד בהעלות
ל'
ל' ד'
ג' בטעמ'

חזק

סכום פסוקי דספרא ואלה שמות אלף ומאתים וט' וסימנו אר"ט וסדריו י"א ופרשיותיו כ"ט וחציו אלהים לא תקלל:

ואת המנחה ח' וסי' ואת מזבח העלה · והעלה הכהן את · ויקח מנות את גדי העזים · ביום ההוא קדש המלך · ב' כפסו' · ועל הנשיא יהיה · יעשו את הכבש · ויקדש המלך · דד"ה : לרחצה ה' נמסר בריש סדר כי תשא : ואהרן ובניו ג' דסמי' וסי' ורחצו ממנו משה ואהרן ובניו · והחני' לפני המשכן קדמה · ומקטירי' ליי' : ובקרבת' ל' וחד בקרבתם · ומשמש אלפא ביתא : ולא ז' ראשי פסוקים בספרא וסי' לא יכלה עוד הצפינו · ולא יכלו החרטמים · ולא יכל משה לבא אל אהל מועד · ולא ישמע אליכם פרעה · ולא שמעו אל משה · ולא תותירו ממנו עד בקר · ולא תעלה במעלת על מזבחי : ענן ד' רפין בקריי' וסי' כי ענן יי' על המשכן · וכסה ענן הקטרת את הכפרת · יפיץ ענן אורו · ועתר ענן הקטרת עלה · וחד וענן יי' עליהם : ואש ג' בטעם זקף גדול וסי' ואש מתלקחת בתוך הברד · תהיה לילה בו לעיני · ואש אכלה את נאות המדבר · ונמסר גם בסדר וארא : סימן של סוף ואלה פקודי · ויביאו את המשכן · ואת כל כליו · ואת מכסה · ואת פרוכת · ואת בדיו · ואת הכפרת · ואת לחם · ואת כל כליה · ואת שמן · ואת מזבח · ואת השמן · ואת קטרת : ואת מסך · ואת מכסה · ואת כל כליו · ואת כנו · ואת אדניה · ואת המסך · ואת כל כלי · ואת בגדי בניו :

ויעתה אפרש מעש' האפוד לפי שפירשתי האפוד והחשן פרקי' פרקים על פירושי המקראות ויש לשגות בצירופין אני כותב מעשיהן יחד · האפוד היה עשוי כמין סינר של נשים רוכבות סוסים וחוגרו מאחוריו כנגד לבו למטה מאציליו רחבו כרחב גבו של אדם ויותר ומגיע עד עקביו והחשב מחובר בראשו על פני רחבו ולא במחט אלא מעש' אורג ומאריך לכאן ולכאן כדי להקיף ולחגור בו והכתפות מחוברות בחשב אחת לימין ואחת לשמאל מרוחקו' זו מזו שיעור הבדלות כתפי' מאחורי הכהן לשני קצות רחבו של סינר שכשזוקפן עומדו' לו על שתי כתפיו והן כמין שתי רצועו' עשויו' ממין האפוד ארוכו' כדי שיעור לזוקפן אצל צוארו מכאן ומכאן ונקפלו' לפניו למט' מכתפיו מעט ואבני השוהם קבועו' בהן אחת על כתף הימין ואחת על כתף שמאל והמשבצו' כתובות בראשיה' לפני כתפיו של כהן וראשי שתי עבותות הזהב תחובו' בשתי טבעות בשני קצות רחבו העליון אחת לימין ואחת לשמאל ושני ראשי השרשרות תקועין במשבצו' לימין וכן ראשי שרשרות השמאלית תקועין במשבצות שבכתף שמאל נמצא החשן תלוי במשבצות האפוד על לבו מלפניו ועוד שתי טבעות בשתי קצות החשן בתחתיתו וכנגדן שתי טבעו' בשתי כתפו' האפוד מלמטה בראשו התחתון המחובר בחשן וטבעו' החשן מול טבעו' האפוד שוכבין זה על זה ומרכסן בפתיל תכלת תחוב בטבעות האפוד והחשן שיהא תחתי' החשן דבוק לחשב האפוד ולא יהא כד ומודלדל והולך וחוזר :

אבן עזרא

ולא יכול משה · אז קראו השם שיכנס אל אהל מועד והי' מדבר עם השם פנים אל פני' במקום שהי' נכנס כהן גדול פעם אחת בשנה עם ענן הקטרת כי משה בן בית הוא · והצרכתי לומר ככה כי משה שם הלוחות בארון ושם הכפורת ששם הכרובי' על הארון ועליהם תמיד הכבוד והנה מה נעשה כאשר יורידו אהרן ובניו פרכת המסך מחוץ מקום הארון איך יגשו אליו על כן אמרתי כי משה לבדו היה נכנס לפנים מהפרכת ואהרן ובניו יורידו המסך הנקר' פרכת ומשה היה לוקח המסך ומכסה בו מיד את הארון העדות שלא יראוהו אהרן ובניו ואמר הכתוב וכסו בו כי היו עוזרים אותו ויש אומרים כי הכהנים מכסים הארון ואין פניהם לנכח הארון ובעבור שנמצא כתוב ואש תהיה לילה בו ואמ' לכל מסעיה' גם זה יורה כי יש פעמים שיסע הענן בלילה והנה לא מצאנו כתוב שנסעו בלילה והאומר זה יפרש או יומם ולילה יום אחד והנה מה יעשה במלת מסעיהם ולא אמר מחניהם רק פירושו או יומם וליל' או יומם או לילה כמו ומקלל אביו ואמו מות יומת והוצרכתי לכל זה בעבור שראיתי כתוב בתפלת משה על דבר המרגלי' ובעמוד ענן אתה הולך לפניהם יומם ובעמוד אש לילה :

נשלם ספר ואלה שמות : תהלה לשוכן מרומות :

בעל הטורים

ולמזבח ב' · למשכן ולמזבח · בין האולם ולמזבח · רמז למ"ד שמעל מזבח . הנתפשת היה הדבור בא למשה · פי' למשכן ולמזבח ששכינ' שורה על המזבח · וכן כתי' בין האולם ובין המזבח וגו' · ואמרו חוסה יי' על עמך · שאם היו עומדים · ומתפללים : כאשר צוה יי' את משה · כתיב על כל דבר ודבר כנגד מה שאמ' משה מתני נא · הרב' להזכירו והם י"ח פעמים כאמ' צוה יי' את משה · וכל אשר צוה יי' · וכנגדם תקנו י"ח ברכות ואח' כאשר צוה יי' את משה כן עשו · ותקנו בנגדו ברכת המינים · ויש בהם קי"ג תיבות · וכן בשופי הברכות כמו ברוך אתה יי' מגן אברהם ברוך אתה יי' מחיה המתי' וכו קי"ג תיבות · וקי"ג פעמים לב בחומש שצריכין כוונת הלב :

חסלת ספר ואלה שמות :

חזקוני

ולא יכול משה לבא אל אהל מועד · בשעת הקמתו כי שכן עליו הענן מיד להראות חבתו של הקב"ה על ישראל אבל אחרי כן היה אם נעלה הענן מתוך האהל ושוכן על הארון כדכתי' ונועדתי לך שם ודברתי אתך מעל הכפרת ואז בא משה והוא שנאמר ובבא משה אל אהל מועד וגו' וכן אתה מוצא בבית עולמי' ולא יכלו הכהנים לעמוד לשרת מפני הענן כי מלא כבוד יי' את בית יי' בשעת השלמת מלאכת הבית היה הקב"ה מקדשו בענן ואחר כך היה מכניס שכינתו על הארון בין הבדים : לעיני כל בית ישראל בכל מסעיהם · מה שפרש"י בכל מסע שהיו נוסעי' וכו' היינו בכל חנייה שהיו חונים כמו שפי' הוא בסיום אלא פי' לך לשני דקרא :

אמרי נועם

ורחצו ממנו משה ואהרן ובניו פיר"שי יום שמיני למלואים הושוו כולם לכהונה עכ"ל ובפ"ב דזבחים פיר"שי דלא נקבו בבת אחת ור"ל שלא היה משה כהן ביום שמיני למלואי' ושלוותא דתנאי בזבחים פרק טבול יום אי כהן הוי : ולא יכול משה לבוא אל אוהל מועד בשעת הקמתו מפני הענן אבל לאח' מכאן היה עולה ונכנס על הארון בין הכרובים דא"כ האיך מקטירין הקטורת ומדליקין נרות ומסדרין לחם הפנים כל ימי חנייה ובן מבינו בבית עולמים שנתמלא עשן ונסתלק : כי שכן עליו הענן ר"ת משה שמעט לפי שעה היה הענן מעכבו מלבוא שם : לעיני כל בית ישראל בכל מסעיהם פי' רש"י שבכל מסע ומסע שהיו נוסעים היה הענן כלומר בכל חנייה שהיו חונים היה הענן כמו שפי' רש"י לאלתר ור"שי כתב כל מסע על פי המקרא שנ' בכל מסעיהם :

מ"ע ספורנו

ויכל משה ויכס הענן · תכף אחר שכלה משה את המלאכה הצריכה להשרות השכינה והיא מלאכת [illegible] והעבודה בו כסה הענן ושרתה שכינה : מלא את המשכן · נגלה בכל חלק מהמשכן ולא חוצה לו כלל : אל אהל מועד · תוך היריעות מחוץ לפרכת : ובהעלות הענן · וכ"כ היתה שריית השכינה קבע במשכן שלא ה' מסתלק בכל משם עד שהיו ישראל צריכים לנסוע · וזה לא היה בשילה ולא בבית ראשון ולא בבית שני אבל יותר מזה יהיה בבית שלישי יוב"ב כאמרו ואני אהיה לה חומת אש סביב ולכבוד אהיה בתוכה:

חסלת ספר ואלה שמות תהלה לשוכן מרומות

רשי

ויקרא אל משה · לכל דברות ולכל אמירות ולכל צוויים קדמה קריאה לשון חבה לשון שמלאכי השרת משתמשי' בו שנ' וקרא זה אל זה אבל לנביאי האומות נגלה עליהן בלשון עראי בלשון טומאה שנאמר ויקרא אלהים אל בלעם : ויקרא אל משה הקול הולך ומגיע לאזניו וכל ישראל לא שומעין יכול אף להפסקות היתה קריאה תלמוד לומר וידבר לדבור היתה קריאה ולא להפסקות ומה היו הפסקות משמשות ליתן ריוח למשה להתבונן בין פרשה לפרשה ובין ענין לענין קל וחומר להדיוט הלמד מן ההדיוט : אליו · למעט את אהרן ר' יהודה אומר שלש עשר' דברות נאמרו בתורה למשה ולאהרן וכנגדן נאמר שלש עשרה מיעוטין ללמדך שלא לאהרן נאמרו אלא למשה שיאמר לאהרן ואלו הן י"ג מיעוטין לדבר אתו מדבר אליו וידבר אליו ונועדתי לך כולן בתורת כהנים יכול ישמעו את קול הקריאה ת"ל קול לו קול אליו משה שומע וכל ישר' לא שמעו : מאהל מועד · מלמד שהיה הקול נפסק ולא היה יוצא חוץ לאהל יכול מפני שהקול נמוך תלמוד לומר את הקול מהו הקול הוא הקול המתפרש בתלים קול יי' בכח קול יי' בהדר קול יי' שובר ארזים אם כן למה נאמר מאהל מועד מלמד שהיה הקול נפסק כיוצא בו וקול כנפי הכרובים נשמע עד החצר החיצונה יכול מפני שהקול נמוך ת"ל כקול אל שדי בדברו א"כ למה נאמר עד החצר החיצונ' שכיון שמגיע שם הי' נפסק : מאהל מועד לאמר יכול מכל הבי' ת"ל מעל הכפר' יכול מעל הכפרת כולו ת"ל מבין שני הכרובים : לאמר · צא ואמו' להם דברי כבושין בשבילכ' הוא נדבר עמי שכן מצינו שכל שמ"ח ושלשים שנה שהיו ישר' במדבר כמנודין מן המרגלים ואילך לא נתייחד הדבר עם משה שנאמר ויהי כאשר תמו כל אנשי המלחמ' למות וידבר אלי לאמר אלי היה הדבור · דבר אחר צא ואמור להן דברי והשיבני אם יקבלום כמו שנא' וישב משה את דברי העם וגו': אדם כי יקריב מכם · כשיקריב בקרבנות נדבה דבר הענין ואדם למה נאמר מה אדם הראשון לא הקריב מן הגזל שהכל היה שלו אף אתם לא תקריבו מן הגזל : הבהמה · יכול אף חי' בכלל ת"ל בקר וצאן : מן הבהמה · ולא כולה להוצי' את הרובע ואת הנרבע : מן הבקר · להוציא את הנעבד : מן

ויקרא

אל משה וידבר יהוה אליו מאהל מועד לאמר : דבר אל בני ישראל ואמרת אלהם אדם כי יקריב מכם קרבן ליהוה מן הבהמה מן הבקר ומן

וקרא למשה ומליל יי' עמיה ממשכן זימנא למימר : מליל עם בני ישראל ותימר להון אנש ארי יקריב מנכון קורבנא קדם יי' מן בעירא מן תורא ומן

א"ב מן תר חד קמץ בזקפא וסי' אדע והיה אני אלך מאתך ורוח · אקח תגל ערותך גם תראה חרפתך · אזעק כי מדי ארבר אזעק · אשמע ויהי כאשר קרא ולא שמע : אקרע רק את הממלכה לא אקרע · אין כי מקרה בני האדם ומקרה · אף ויאמרו להם לא הביאו את השביה הנה · אלף ואלה מספרים אגרטלי זהב · אמרתי צדקתך לא כסיתי · ארפכשד ויחי שם אחרי הולידו : כסף ולקחתם אגודת אזוב · תנייג' דפסו' · בגיא ונשב בגיא · בזיתני ועתה לא תסור חרב מביתך · בלילה קומו ונעלה בלילה · בארז האמר אבנה לי בית מדות · בציקלג ויהי אחרי מות שאול : גבר הנה כי כן יברך · גבר להטות משפט גבר ·

נתן ויאמר ערם יצתי : שמת אנת מלכא שמת טעם · שרי ויקח אברהם ונחור להם : עלי וגם מ… תולדת פרץ : צמח ואם בעיניו עמד הנתק · צוני ויאמר המלך היד יואב אתך : קט ולא בדר… עלי לשמואל · שפט ותשבתו הרמתה כי שם ביתו · שלח חזון עובדיה · שבתה למלאת דבר יי… וחסד יי' כי לא · תדע ואנכי יי' אלהיך מארץ מצרים · תשמע ובנות להם ישובו לעשות · … המלכים לבבם · תצמח הנני עשה חדשה עתה תצמח : א"לף זעירא מאותיות קטנות דאינון … אדם ע"שק ב"דם · ה' · בה"בראם · ו' בריתי שלום · ו' ולא נשא לש"וא · ז' וי"זתא · ח' ח"ף … לוא אליכם · מ' ממ"רים הייתם · מ' על מוקדה · נ' נ"טע ארן וגשם יגדל · נ' ונרגן · נ' ונבוש … קדמ' · צ' וצו"את ירושלם · צ' על פני פרץ' · ק' קצ"תי בחיי · ר' יערי' ארצים · ר' תיו' … ביום השבעי : מאהל ד' וסי' ויצא מאהל לאה · ויקרא אל משה · יחתך ויסחך מאהל · … יקריב · כמעשה ארץ מצרים · מועדי יי' אשר · וקצרתם את קצירה · ושבתה הארץ · איש כי … אל ארץ · קח צנצנת אחת · ועשו להם ציצת · והורשתם את כל יושבי דעלם · והקריתם ל… פתח אהל מועד · אשר יקריבו · ואם כל בהמה טמאה · וסי' בלשון ארמי בר נשא דאקרב ב…

אבן עזרא

ויקרא מלאכי ברית יחיד בעבור שני דברי' גם כן יתכן להיות מלוה אחת בעבור דברים רבים כמנות העולה והקרבן כי בתת כל חלק בעתו ימלט החלק שיש לו חלק לעולם הבא על כן פירוש לכפר לתת כופר והעד מתחלת כי תשא על כן כתוב פן יפגעכו בדבר גם יש בעולות סודות לעתידות גם יתבונן מכל קרבן סוד התולדו' והחטאות והמכות להאיות מורי התורה · וטעם ויקרא אל משה אחר ולא יכול משה שהכבוד קראו מאהל מועד שיב' שם ושם ידבר עמו והכבוד לפנים מהפרכת ושם היו משה נכנס כי כן כתוב וזה טעם ותמונת יי' יביט · וטעם להזכיר הקרבנו' קודם המצו' כי השכינה חשוב אל מקומה אם לא ישמרו תורת העולה וכן היה וחלילה חליל' להצטרך לעולה וכ"כ אם ארעב לא אומר לך רק יש לו סוד : מכם · מאוחר וכן הוא אדם מכם כי יקריב קרבן וכמוהו רבים או יהיה מכם ממוכב' או יהי' מכם רמז להוצי' את הגזול כי כן כתוב שונא גזל בעולה : מן הבהמ' יהיה הקרבן כלל ואחר כן מן הבקר ומן הצאן …

בעל הטורים

מ"ע ספורנו

אמרי נועם

חזוקוני

רלבג

יאזרני אל גבור ונורא: בכתבי ספר ויקרא:

ויקרא אל משה וגו' עד ונפש כי תקריב קרבן מנחה וגו':

ביאור המלות וקצת דברי אלו הפרשיות

אדם כי יקריב מכם קרבן ליי' · ראוי שתדע כי אדם להיותו שם המין כולל האיש והאשה והרצון בזה הקרבן שהוא בא בנדר ונדבה וביאר תחלה שכיין העולה ואחר כך באר ענין שאר הקרבנות האחרים הבאים בנדר ונדבה כמו המנחה והשלמים ומה שהתנה ואמר מכם אין ראוי שיובן שלא נקבל קרבן מן הגוים כי כבר שבאר בפרשת אמור אל הכהנים שכבר נקבל הקרבנות מן הגוים דרך נדר ונדבה אלא שלא נקבל מהם בעלי מומין שנאמר ומיד בן נכר לא תקריבו את לחם אלהיכם

ומן־הצאן תקריבו את־קרבנכם: אם־עלה קרבנו מן־הבקר זכר תמים יקריבנו אל־פתח אהל מועד יקריב אתו לרצנו לפני יהוה: וסמך ידו על ראש העלה ונרצה לו לכפר עליו:
ה ושחט את־בן הבקר לפני יהוה והקריבו בני אהרן הכהנים את־הדם וזרקו את־הדם על־המזבח סביב אשר־פתח אהל מועד: והפשיט את־העלה ונתח אתה לנתחיה: ונתנו בני אהרן הכהן אש על־המזבח וערכו עצים על־האש: וערכו בני אהרן הכהנים את הנתחים את־הראש ואת־הפדר על־העצים אשר על־האש אשר על־המזבח: וקרבו וכרעיו ירחץ במים והקטיר הכהן את־הכל המזבחה עלה אשה ריח־ניחוח ליהוה: ס
י ואם־מן־הצאן קרבנו מן־הכשבים או מן־העזים לעלה זכר תמים יקריבנו: ושחט אתו על ירך המזבח צפנה לפני יהוה וזרקו בני אהרן הכהנים את־דמו על־המזבח סביב: ונתח אתו לנתחיו ואת־ראשו ואת־פדרו וערך הכהן אתם על־העצים אשר על־האש אשר על־המזבח: והקרב והכרעים ירחץ במים והקריב הכהן את־הכל והקטיר המזבחה עלה הוא אשה ריח ניחח ליהוה: פ
ואם מן־העוף עלה קרבנו ליהוה והקריב מן־התרים או מן־בני היונה את־קרבנו:

ומן־ענא תקרבון ית־קורבנכון: אם־עלתא קורבניה מן־תורי דכר שלים יקרביניה לתרע משכן זמנא יקריב יתיה לרעוא ליה קדם יי: ויסמוך ידיה על ריש עלתא ויתרעי ליה לכפרא עלוהי: ויכוס ית־בר תורי קדם יי ויקרבון בני אהרן כהניא ית־דמא ויזרקון ית־דמא על־מדבחא סחור־סחור די בתרע משכן זמנא: וישלח ית־עלתא ויפליג יתה לאיברהא: ויתנון בני אהרן כהנא אשתא על־מדבחא ויסדרון אעיא על־אשתא: ויסדרון בני אהרן כהניא ית איבריא וית־רישא וית־תרבא על־אעיא די־על אשתא די על־מדבחא: וגויה וכרעוהי יחליל במיא ויסיק כהנא ית־כולא למדבחא עלתא קורבן דמתקבל־ ברעוא קדם־יי: ואם־מן־ענא קורבניה מן־אמריא או מן־בני־עזיא לעלתא דכר שלים יקרביניה: ויכוס יתיה על שידא דמדבחא ציפונא קדם יי ויזרקון בני אהרן כהניא ית־דמיה על־מדבחא סחור־סחור: ויפליג יתיה לאברוהי וית־רישיה וית־תרביה ויסדר כהנא יתהון על־אעיא די־על־אשתא די על־מדבחא: וגוא וכרעיא יחליל במיא ויקריב כהנא ית־כולא ויסיק למדבחא עלתא הוא קורבן דמתקבל ברעוא קדם־יי: ואם מן־עופא עלתא קורבניה קדם־יי ויקריב מן־שפניניא או מן־בני יונה ית־קורבניה:

ויקרביניה — והקריבו

לרצנו ה' חס' בליש' וסי' נמסר בסדר ויחי: וסמך ידו ד' חס' את וסי' וסמך ידו על ראש העלה · וסמך ידו על ראש קרבנו · וסמך ידו על ראש השעיר · וסמך ידו אל הקיר: בן הבק' כל בן המנוגן בקמץ במ"ז פתחין וסי' נמסר בסדר ויצא: ירחץ ה' ד' פתחי' וחד קמץ וסי' והקרב והכרעי' ירחץ · וקרבו וכרעיו ירחץ · ואם לא יכבס ובשרו · דין קמץ · והיה לפנות ערב ירחץ · ישמח צדיק כי חזה נקם: אשה כל ויקרא אשה בטעם תביר תחת אשה במ"ב שהתביר תחת עלה וכל במדבר דכוו' במ"ב וסי' ואת חלבם תקטיר · הכבש: ניחוח ה' מ"ל בליש' נמסר בסדר תצוה: על ח' בטעם מאריכין בסיפרא וסי' על ירך המזבח צפונ' · על כל קרבנך תקריב מלח · על חטאתו אשר חטא · וחברו · על שגגתו אשר שגג · על אשי · על המטהר · על לחם הבכורים · וערכו בני אהרן · ונתח אתו לנתחיו על העצי' אשר על האש אשר על המזבח צש"ג סימן · ושסע אתו בכנפיו · על העצים אשר על האש · צ"ש סימן · קדמא את הנתחים את הראש ואת הפדר · גר"פ סימן · תניינ' את הראש ואת הנתחים ואת הפדר · רנ"פ סימן · עלה הוא אשה ריח נחח ליי' ב' · וסי' והקרב והכרעים · ושסע אותו בכנפיו לא יבדיל:

רשי

מן הבקר · להוציא את המוקצה: ומן הצאן · להוציא את הנוגח שהמית כשהוא אומר למטה מן הענין מן הבקר שאין ת"ל להוציא את הטרפה: תקריבו · מלמד ששנים מתנדבים עולה בשותפות: קרבנכם · מלמד שהיא באה נדבת צבור היא עולת קיץ המזבח הבאה מן המותרות: זכר · ולא נקבה כשהוא אומר זכר למטה שאין ת"ל זכר ולא טומטום ואנדרוגינוס: תמי' · בלא מום: אל פתח אהל מועד · מטפל בהבאתו עד העזרה מהו אומר יקריב יקריב אפי' נתערבה עולת ראובן בעולת שמעון יקריב כל אחד לשם מי שהוא וכן עולה בחולין ימכרו החולין לצרכי עולות והרי הן כולן עולו' ותקרב כל אחד לשם מי שהוא יכול אפילו נתערבה בפסולין או בשאינו מינו ת"ל יקריבנו: יקריב אותו · מלמד שכופין אותו יכול בעל כרחו ת"ל לרצונו הא כיצד כופין אותו עד שיאמר רוצה אני: לפני יי' וסמך · אין סמיכה בבמה: על ראש העולה · להביא עולת חובה לסמיכה ולהביא עולת הצאן: העולה · פרט לעולת העוף: ונרצה לו · על מה הוא מרצה לו אם תאמר על כריתות ומיתות ב"ד או מיתה בידי שמים או מלקו' הרי עונשן אמור הא אינו מרצה אלא על עשה ועל לאו שנתק לעש': ושחט והקריבו הכהנים · מקבלה ואילך מצות כהונה למד על השחיט' שכשרה בזר: לפני יי' · בעזר': והקריבו · זו קבלה שהיא הראשונ' ומשמע' לשון הולכה למדנו שתיהן: בני אהרן · יכול חללים ת"ל הכהני': את הדם וזרקו את הדם · מה תלמוד לומ' דם דם שני פעמי' להביא את שנתערב במינו או בשאינו מינו יכול אף בפסולים או בחטאות הפנימיו' או בחטאו' החצוניות שהלו למעלה והיא למטה ת"ל במקום אחר דמו: וזרקו · עומד למטה וזורק מן הכלי לכותל המזבח למט' מחוט הסיקרא כנגד הזווי' לכך נאמר ס"ב שיהא הדם נתון בארבע רוחות המזבח או יכול יקיפנו בחוט ת"ל וזרקו וא"א להקיף בזריקה אי וזרקו יכול בזריקה אחת ת"ל סביב הא כיצד נותן שתי מתנות שהן ד': אשר פתח אהל מועד · ולא בזמן שהוא מפורק: והפשיט · מה ת"ל העולה לרבו' את כל העולות להפשט ונתוח: אות' לנתחי' · ולא נתחיה לנתחי': ונתנו אש · אע"פ שהאש יורדת מן השמים מצוה להביא מן ההדיוט: בני אהרן הכהן · כשהוא בכיהונו הא אם עבד בבגדי כהן הדיוט עבודתו פסולה: בני אהרן הכהנים · כשהם בכיהונם הא כהן הדיוט שעבד בשמנה בגדים עבודתו פסולה: את הנתחים ואת הראש · לפי שאין הראש בכלל הפשט שכבר הותז בשחיטה לפיכך הוצרך לִמנותו לעצמו: ואת הפדר · למה נאמר ללמדך שמעלהו עם הראש ומכסה בו את בית השחיטה וזהו דרך כבוד של מעלה: אשר על המזבח · שלא יהיו הגזירין יוצאין חוץ למערכה: עולה · לשם עולה יקטירנה: אשה · כשישחטנו יהא שוחטו לשם האש וכל אשה לשון אש פוע"יר בלע"ז: ניחוח · נחת רוח לפני שאמרתי ונעשה רצוני: ואם מן הצאן · וי"ו מוסף על ענין ראשון ולמה הופסק ליתן ריוח למשה להתבונן בין פרשה לפרשה מן הצאן מן הכשבים ומן העזים הרי אלו תמועטין פרט לזקן ולחולה ולמזוה': על ירך המזבח · על צד המזבח: צפונה לפני יי' · ואין צפון בבמה: מן העוף · ולא כל העוף לפי שנאמר תמים זכר בבקר בכשבים תמים וזכרות בבהמה ואין תמות וזכרות בעופות יכול אף מחוסר אבר ת"ל מן העוף: תורים · גדולים ולא קטנים: בני יונה · קטנים לא גדולים: מן התורים או מן בני היונה · פרט לתחלת הציהוב שבזה ושבזה שהוא פסול שגדול הוא אצל בני היונה וקטן אצל תורים: והקריבו

אבן עזרא

אם עולה קרבנו · פרט ועולה מפורשת: מן הבקר · גדול או קטן אחר שמונת ימים ובעבור היות העולה קרבה כלה לגבוה היא מהנבחרת והזכר נבחר מהנקבה על כן אין בעולה נקבה: תמי' · בלא מום: ואחר שאמר יקריבנו פירש אל המקום אשר יקריב אותו כי יכנס בחצר אהל מועד: לפני יי' · דבק בטעם עם אל פתח אהל מועד יקריב אותו: לרצונו לפני יי' · שיקריבנו ברצונו ולא באונס: וסמך ידו · היה נר' מהפס' שבידו האחת יסמוך כי דרך שעיר המשתלח איננו בדרך כל קרבן ע"כ שנה הכתוב רק כאשר מצאנו המעתיקים שהעתיקו שכל סמיכ' בשתי ידי' סמכנו עליה והגוף הקרב לכפ' על העולה על הרוח ויקרא עול' ג"כ הקרב בעבור חטאת ואשם יקרא חטאת ואשם: ונרצה לו · יפיק רצון מהשם: לכפר עליו · להיות כופר עונש שיש עליו: לפני יי' · כמו עולת הצאן: על ירך המזבח לפונה · כנגד השלחן · וטעם ושחט הכהן שישחטנו אחד ויזרקו רבים את הדם וכן כתו' וימציאו בני אהרן' וטע' אשר על פתח אהל להוצי' מזבח הקטרת: והפשיט · כהן או לוי כלוה אליו: ונתנו בני אהרן · שלא יגשו הלוים וזאת מצוה על הכהנים ולא פחותים משנים: הפדר · רבי חכמי הדור פירשוהו הגוף והנכון בעיני שפי' הפדר החלבי' וכן הוא וערכו בני אהרן הכהנים את הנתחי' שהם נתחי הגוף את הרא' ואת הפדר שהם החלבים ויחסר אות וי"ו שהוא כמנהג הלשון אודם פטדה וברקת ונתח אותו לנתחיו ולנתחי הגוף את ראשו ואת פדרו או יהיה פירוש את הראש עם הראש וכמוהו רבים והעד הנאמן ויקטר משה את הראש ואת הנתחי' ואת הפדר: וערכו · על בן הבקר כי הוא גדול ועל הכבש וערך: ירחץ במים · כהן או לוי על כן הוצרך להוסיף עם והקטיר מלת הכהן: אשה · שם התאר וטעמו קרבן אש והוא תאר למלת הכל: ניחוח · מפורש: על ירך המזבח · מחוץ וכן ירכתי צפון כי רבי' תעו ואמרו שמגדל ציון היה בתוך ירושלם: מן התורי' · גדולים ולא קטנים · בני היונה · להוציא את הגדולים ע"כ לא אמרו יונים: ומלק

בעל הטורים

בן בקר עולה שמ"ד שצריך להיות בן שנה: וזרקו את הדם · בבן הבקר כתי' את הדם ובצאן כתיב את דמו לפי שדמו של צאן דומה לדם האדם · לכך כתיב דמו שמעל' עליו כאלו הקריב דמו · בבן בקר כתי' וקרבו וכרעיו ובצאן כתי' והקרב והכרעי' ואית' בתנא דבי אליהו לפי כשמהלכת בהמה דקה מגבהת כרעיה כמו שתי וערב · אבל בהמה גסה מגבהת כרעיה לצדדי' ולכך בהמה דקה משתב' מאכלה בכסנה ועל כן נואהה ג"כ משונה מבהמה גסה · בבן בקר לא כתיב אלא והקטיר ובצאן כתי' והקריב והקטי' לפי שצאן הוא מועט ומקריב ומקטי' הכל בפעם אחת בבן בקר לא נאמר הוא ובצאן ובעוף נאמר עולה הוא לפי שעולת העוף באה תחת הכבש בדלות · יכול אם עשאו ככבש יהא כשר · ת"ל הוא: בבן בקר כתיב לרצונו ולא בצאן ובעוף לפי שמרבה להביא: צפונה · כדי להגין מפני שנאמר מצפון תפתח הרעה · כתי' צפון בצאן כנגד יצחק שאסרו צפון · וכן בעזי' כתיב צפון כנגד יעק' שנ' בו ואת עורות גדי העזים: ומלק

מ"ע ספורנו

מן הבהמה · אם יקריב בהמה לא יסתפק ממין בקר או צאן ולא שום מין חיה אע"פ שהיא בכלל בהמה כאמרו זאת הבהמה אשר תאכלו וגו' איל וצבי וגו' · והמבוון באלה הפרטיות הוא לפרט מיני מביאי הקרבן ומיני הנקרבים ומיני הקרבנות וסבות ההקרבה ופירש שקרבנות אלה מקבלים אותם מכל אדם אפילו מן הגוים כמו שבאר אחר כך באמרו ומיד בן

אמרי נועם

ונרצה לו פי' רש"י הא אינו מכפר אלא על לא תעשה שניתק לעשה ועל עשה וקשה ה"ד אי דעבד תשובה למה לי' כפרה והא תנן עבר על מצות עשה ועשה תשובה לא זז משם עד שמוחלין לו · ואי דלא עשה תשובה זבח רשעים תועבה דהכי פריך בפ"ק דשבועו' גבי כפרת יה"כ והכא לא שייך לתרץ כמו שמתרץ התם וי"ל דשאני כפרת יה"כ דדבר קבוע הוא ואינו דין שיהא דבר הקבוע ויכפר על דבר הקל אבל הכא דעולת נדבה היא שאם ירצה יביא לכפרה אע"ג שאם עשה תשובה נמחל לו בלא עולה מ"מ אינו נמחל מכל וכל עד דמייתי עולה: ושחט את בן הבקר מלמד ששחיטה כשירה בזר והקשה הר"ר יצחק ב"ר משה ותהא פסולה בזר מק"ו ומה בן עוף שלא יחד לה צפון ייחד לה כהן בהמה שיחד לה צפון אינו דין שיקבע לה כהן ועוד ק"ו מסמיכה ומה סמיכה שאין המזבח נפסל בה אע"פכ זרים פסולין בה דכתי' בני אהרן שחיטה שהמזבח נפסל בה לכ"ש שזרי' פסולין בה: ושחט את בן הבקר מכאן שעד אחד נאמן באיסורין דלא כתי' ושחטו וגם מדכתיב וספרה לה · אבל על עונש וחיוב ממון צריך שנים דגמרינן דבר דבר מממון אך קש' אם כן לא איפטט תלמודא מהא קרא בהא מטא רבה דעד אחד נאמן באיסורין: ואם מן העוף פירש"י מן העוף ינא מחוסר אבר והכי משתע בפ"ק דקדושין וקשה למאי איצטריך קרא למעט מחוסר אבר הא אתסר לבני נח לקרבן בפ"ק דע"ז מדכתיב מכל החי וי"ל דאי לא כתב אלא מכל החי ה"א דאיתסר לבני ישראל ולא לבני נח ואשתרי לבני נח אחר מ"ת דאמרי' בפ'ארבע מיתות כל מצוה שנאמר לבני נח ולא נשנית לישראל בסיני לישראל נאמרה ולא לבני נח להכי איצטריך מן העוף לאשמועינן דחייב גם בני נח וע"ל דבד"א הואיל דאמרי' תמות וזכרות בבהמה ולא בעוף תשתרי גם מחוסר אבר קמ"ל ואצטריך קרא לרבותיה תמים זכר וגו' למעט בעל מומין הקבועין שאינם מחוסר אבר כגון נסברה רגלה וגופה נעוולגלים בה:

חזקוני

אם עולה קרבנו · שהתנדב כל זה פתח הכתוב בעולה לפי שהיא מעולי' ועולה כולה למעלה: יקריבנו · יקדישנו ויאמר זה הקדשתי לגבוה: אל פתח אהל מועד יקריב אותו · שלא יאמר המקריב לכהן לך וקח בביתי הבהמה שהתנדבתי ועשה אותה קרבן דאין זה דרך כבוד למעלה: לרצונו · לפי שקרבן נדבה הוא זה נאמר בו לרצונו אבל בשאר קרבנות אין כתיב לרצונו הואיל ולפעמים הם באים חובה: לפני יי' וסמך · אע"פ שיסמך בפנים יקשור ויסמוך בפנים: וסמך את ידו · לפי הפשט כך מנהג בני אדם כשרוצים להתעסק בשום מעשה היו מזומנים עצמם לעשותו כענין הנחת יד עליו: ידו ולא יד בנו ועבדו ושלוחו: ידו על ראש · ולא ידו על גבי ידו: על ראש העולה פי' רש"י להביא עולת חובה וכו' כדאיתא בתורת כהנים מה עולת נדבה טעונה סמיכה אף עולת חובה טעונה סמיכה שהרי נאמר עולה אחד עולת נדבה ואחת עולת חובה לומר וזו טעונה סמיכה שהרי כא' עולה אחת עולת בקר ואחת עולת צאן לומר וזו טעונה סמיכה ודוקא עולת יחיד טעונה סמיכה אבל עולת צבור אינן טעונות סמיכה וכולן טעונות ככבי' ואפי' של גוי כדמכיח גוי שסלק את עולתו וכו': לכפר עליו · לשון כופר להיות הקרבן כופר העונש אשר עליו: עליו · בשבילו דונחת כי עליך הורגנו כל היום כי עליך נשאתי חרפה: וסמך ושחט · הבעלים לשחט בו לפני כורתם עד קבלה ואילך מצוה על הכהונה: וסמך ושחט · מה סמיכה בטהורים אף שחיטה בטהורים · וסמך ושחט · במקום שסומכין שוחטין: וסמך ושחט תכף לסמיכה שחיטה: את בן הבקר · ל' בחרות להוציא זקן יותר מדאי ועולה משום הקריבהו נא לפחתך: את בן הבקר לפני יי' · ואין השוחט לפני יי' · ממשון התימני אומר מכין שהיה ידו של שוחט לפנים מן הכשפט ת"ל את בן הבקר לפני יי': בני אהרן · שלא יהיו זקנים מרתתי' כמו שאמרו רבותינו · מאיתי כהן פסול מסירת': אהרן · דומיא דאהרן שאינו בעל מום: הכהנים · ולא חללים ואלו בעלי מומין וחללים: והפשיט את העולה · לפי שמצינו בפרי' ושעירים הנשרפים שכולם נשרפין עור ובשר ופרש כתיב בהול' אע"פ שנשרפת היא טעונה הפשט: נתחים על האש ולא אש ע"ג עצים: וערכו בני אהרן · בבן הבקר שהי' בהמה גסה כתיב וערכו אבל בצאן שהיא בהמה דקה כתיב וערך: וקרבו וכרעיו ירחץ · לפי שהיה באה על שלמנו של מלך אבל פרים ושעירי' הם נשרפין חוץ ואין הקרב והכרעים טעונין רחיצת מים · ירחץ במים · ורחיצה האמורה בבני אדם מתרגמינן יסחי לפי שהוא לשון טבילה בגוף כמו כאשר ירחץ השם' נאמר אבל רחיצה האמורה בקרבנות מתרגמינן יחליל פירוש יוציא מכן הפרש ויאמרו שלולין: ירחץ במים · מה רחיצה האמורה להלן ארבעים סאה אף רחיצה האמורה כאן מהא טעונה ארבעים סאה ת"ל מים כל שהוא: את הכל · לרבות עצמות וגידים קרני' וטלפים ובשר שבראש הכבש' ושער שבזקן התיש' כמו שהם מחוברים: ואם מן הצאן קרבנו · להוציא את הגזול: מן הכשבים · אומן כשנו' · להוציא את הכלאים: ושחט אותו וגו' · אותו בצפון ואין העוף והשלמים והבכור והמעשר והפסח בצפון: על ירך המזבח אבל כדו של מזבח כמו ונכות על הארון: ירך המזבח לפונה · שיהא ירך המזבח בצפון והיכן פניו בדרו' למדנו שהכבש בדרו': צפונה לפני יי' · שיהא כל הצפון כלו פנוי ואף אבן הבנק' דלעיל קאי להיות שחיטתו בצפון דהא כתי' כתיב כיה לפני יי' ואם שחטו בדרומו של מזבח אין זה לפני יי' לפי' שרו' המזבח וכבש שלו בדרום קיימי ולא מייתי ליה אפיק' דהיכלא אבל כששוחטו בצפון שהוא פנוי מכל ואיכו מקום דרישא רבני הכהנים שהרי הכבש בדרום שהרי הוא כנגד ההיכל והו לפני יי' וכי קבע מקום לשחיטה לקדשי קדשים קבע כדכתיב במקום תשחט את העולה תשחט את החטאת וכתיב כי כחטאת כאשם שהרי עקר זביחתם לשמים אבל קדשים קלים אין קבע מקום לשחיטתן הואיל ואין עיקרן כל כך לשמים: ונתח אותו · שלא תאמר כבן הבקר שהוא בא מכנסה צריך נתוח אבל בהמה דקה לא קמ"ל אבל להפשט לא צריך קרא דפשיטא לן שצריכה הפשט כגבסה: והקריב הכהן את הכל · זו הולכת אברים לכבש: ואם מן העוף · ולא כל העוף פרט למחוסר אבר: העוף עולה · ואין העוף

רש"י

והקריבו · אפילו פרידה אחת יביא: הכהן ומלק · אין מליקה בכלי אלא בעצמו של כהן קוצץ בצפרנו ממול העורף וחותך מפרקת עד שמגיע לסימנין וקוצצן: ונמצה דמו · לשון מין אפים כי אפס המץ כובש בית השחיטה על קיר המזבח והדם יתמצה ויורד: ומלק והקטיר ונמצה · אפשר לומר כן מאחר שהוא מקטיר הוא מוצה אלא מה הקטרת הראש בעצמו והגוף בעצמו וכו' אף מליקה כן ופשוטו של מקרא מסורס הוא ומלק והקטיר וקודם הקטרה ונמצה דמו כבר: מראתו · מקום הראי זה הזפק: בנוצתה · עם בני מעיה ונוצה לשון דבר המאוס כמו כי נצו גם נעו וזהו שתרגם אונקלוס באוכליה וזהו מדרשו של אבא יוסי בן חנן שאמר נוטל את הקרקבן עמה ורבותינו אמרו קודר סביב הזפק בסכין כעין ארובה ונוטלו עם הנוצה שעל העור בעולת בהמ' שאינה אוכלת אלא באבוס בעליה נאמ' והקרב והכרעים ירחץ במים והקטיר בעוף שנזון מן הגזל נאמר והשליך את המעים שאכלו מן הגזל: אצל המזבח קדמה · במזרחו של כבש: אל מקום הדשן · מקום שנותנין שם תרומת הדשן בכל בקר ודשן מזבח הפנימי והמנורה וכולם נבלעים שם במקומן: ושסע · אין שיסוע אלא ביד וכן הוא אומר בשמשון וישסעהו כשסע הגדי: בכנפיו · עם כנפיו אינו צריך למרוט כנפי נוצתו בכנפיו נוצה ממש והלא אין לך הדיוט שמריח ריח כנפים נשרפים ואין נפשו קצה עליו ולמה אמר הכתוב יקריב כדי שיהא המזבח שבע ומהודר בקרבנו של עני: לא יבדיל · אינו מפרקו לגמרי לשתי חתיכות אלא קורעו מגבו נאמר בעוף ריח ניחוח ונאמר בבהמה ריח ניחוח לומר לך אחד המרבה ואחד הממעיט ובלבד שיכוין את לבו לשמים: נפש כי תקריב · לא נאמר נפש בכל קרבנות נדבה אלא במנחה מי דרכו להתנדב מנחה עני אמר הקב"ה מעלה אני עליו כאילו הקריב נפשו: סלת יהיה קרבנו · האומר הרי עלי מנחה סתם מביא מנחת סלת שהיא הראשונה שבמנחות ונקמצת כשהיא סלת כמו שמפורש בענין לפי שנאמרו כאן חמש מיני מנחות וכולן באות אפויות קודם קמיצה חוץ מזו לכך קרויה מנחת סלת: סלת · אין סלת אלא מן החטים שנ' סלת חטים ואין מנחה פחותה מעשרון שנ' ועשרון סלת למנחה עשרון לכל מנחה: ויצק עליה שמן · על כולה: ונתן עליה לבונ' · על מקצתה מניח קומץ לבונה עליה לצד אחד ומה ראית לומר כן שאין רבוי אחר רבוי בתורה אלא למעט · דבר אחר שמן על כולה מפני שהוא נבלל עמה כמו שנאמר מסלתה ומשמנה ולבונה על מקצתה שאינה נבללת עמה ולא נקמצת עמה שנאמר על כל לבונת' שלאחר שקמץ מלקט את הלבונה כולה ומקטיר' ויצק ונתן והביאה מלמד שיציקה ובלילה כשרין בזר: הכהנים וקמץ · מקמיצה ואילך מצות כהונה: וקמץ משם · ממקום שרגלי הזר עומדות ללמדך שהקמיצה כשרה בכל מקום בעזרה אף באחת עשרה אמה של מקום דריסת רגלי ישר': מלא קמצו · יכול מבורץ מכהנן ויוצא לכל צד ת"ל במקום אחר והרים ממנו בקומצו · לא יהא כשר אלא מה שבתוך הקומץ אי בקומצו יכול חסר ת"ל מלא הא כיצד חופה שלש אצבעותיו על פס ידו וזהו קומץ במשמע לשון העברי: על כל לבונתה · לבד כל הלבונה יהא הקומץ מלא: לבונתה והקטיר · אף הלבונה בהקטרה: מלא קומצו מסלתה ומשמנה · הא אם קמץ ועלה בידו גרגיר מלח או קורט לבונה פסולה: אזכרתה · הקומץ העולה לגבוה הוא זכרון המנחה שבו נזכר בעליה לטובה ולנחת רוח: לאהרן ולבניו · כהן גדול נוטל ... ההדיוט במחלוקת: קדש קדשים · הוא להם מאישי יי' אין להם חלק בה אלא לאחר מתנות האישים: וכי תקריב וגו' · שאמר הרי עלי מנחת ... חלות או רקיקין החלות בלולות והרקיקין משוחין ונחלקו רבותי' במשיחתן יש אומרים מושחן וחוזר ומושחן עד שכלה כל השמן שבלוג שכל המנחו' ... כמין כי ושאר השמן נאכל בפני עצמו לכהנים מה ת"ל בשמן בשמן שני פעמים להכשיר שמן שני ושלישי היוצא מן הזתים וא"צ שמן ראשון אלא ... באות כל המנחות האפויות לפני קמיצתן וקמצן ע"י פתיתה כולן באות עשר עשר חלות והאמו' בה רקיקין באה עשר רקיקין: ואם מנח' על המחב' · ... וכלי הוא שהיה במקדש שאופין בו מנחה על האו' בשמן והכלי אינו עמוק אלא צף ומעשי המנחה שבתוכו קשין שמתוך שהיא צפה האו' שורף את ... בלילה ומתן שמן בכלי קודם לעשייתן: סלת בלולה בשמן · מלמד שבוללן בעודן סלת: פתות אותה פתים · לרבות כל המנחות הנאפו' קודם ... שמן מנחה היא · לרבות כל המנחות ליציקה יכול אף מנחת מאפה תנור ת"ל עליה אוציא את החלות ולא אוציא את הרקיקין ת"ל היא: מרחשת · ... ומתוך שהיא עמוקה שמנה צבור ואין האור שורפו לפיכך מעשי מנחה העשויין לתוכה רוחשין כל דבר רך ע"י משקה נראה כרוחש ומנענע: אשר

ויקרא א–ב

ג' · · ס' והקריבו הכהן אל המזבח ומלק את ראשו והקטיר המזבחה ונמצה דמו על קיר המזבח: והסיר את מראתו בנצתה והשליך אתה אצל המזבח קדמה אל מקום הדשן: ושסע אתו בכנפיו לא יבדיל והקטיר אתו הכהן המזבחה על העצים אשר על האש עלה הוא אשה ריח ניחח ליהוה: ס

ונפש כי תקריב קרבן מנחה ליהוה סלת יהיה קרבנו ויצק עליה שמן ונתן עליה לבנה: והביאה אל בני אהרן הכהנים וקמץ משם מלא קמצו מסלתה ומשמנה על כל לבנתה והקטיר הכהן את אזכרתה המזבחה אשה ריח ניחח ליהוה: והנותרת מן המנחה לאהרן ולבניו קדש קדשים מאשי יהוה: ס

וכי תקרב קרבן מנחה מאפה תנור סלת חלות מצת בלולת בשמן ורקיקי מצות משחים בשמן: ס

ואם מנחה על המחבת קרבנך סלת בלולה בשמן מצה תהיה: פתות אתה פתים ויצקת עליה שמן מנחה הוא: ס

ואם מנחת מרחשת קרבנך סלת בשמן תעשה: והבאת את המנחה אשר

תרגום אונקלוס

ויקרביניה כהנא למדבחא וימלוק ית רישיה ויסיק למדבחא ויתמצי דמיה על כותל מדבחא: ויעדי ית זפקיה באוכליה וירמי יתה בסטר מדבחא קידומא לאתר דמוקדין קיטמא: ויפריק יתיה בגדפוהי לא יפריש ויסיק יתיה כהנא למדבחא על אעיא די על אישתא עלתא הוא קורבן דמתקבל ברעוא קדם יי:

ואנש ארי יקריב קורבן מנחתא קדם יי סולתא יהי קורבניה ויריק עלה משחא ויתן עלה לבונתא: וייתינה לות בני אהרן כהניא ויקמוץ מתמן מלי קומציה מסולתה וממשחה על כל לבונתה ויסיק כהנא ית אדכרתה למדבחא קורבן דמתקבל ברעוא קדם יי: ודאישתאר מן מנחתא לאהרן ולבנוהי קודש קודשין מקורבניא דיי: וארי תקריב קורבן מנחתא מאפה תנורא סולתא גריצן פטירן דפילן במשח ואספוגין פטירין דמשיחין במשח: ואם מנחתא על מסריתא קורבנך סולתא דפילא במשח פטיר תהי: בצע יתה ביצועין ותריק עלה משחא מנחתא היא: ואם מנחתא דרדתא קורבנך סולתא במשח תתעביד: ותיתי ית מנחתא די

מסורה

והקריבו ג' ומ"ל וסי' והקריבו הכהן אל המזבח · ואם עז קרבנו · וטהרה ממקור דמיה: אל המזבח ט' וסי' או בגשתם אל המזבח · ירחצו מים ולא ימותו · ובקרבתם אל המזבח ירחצו · והקריבו הכהן אל המזבח ומלק · והבאת את המנחה · ויקרב אהרן אל המזבח · קרב אל המזבח ועשה · ויצא אל המזבח אשר לפני יי' · ולקח הכהן מיד האשה: ונפש ג' ר"פ וסי' כי תקריב · ושמעה קול אלה · ונפש אדם מן הנשים: ומשמנה ג' וסי' מלא קמצו מסלתה · מגרשה ומשמנה · והקטר ממנו בקמצו וא' כל כלי שמנה: תקרב י' חס' בליש' וסי' וכי תקרב קרבן מנחה · ויקרבו בני אהרן את הדם · בהקרבם איש זרה · הקרב את קרבנו · תקרבון אלי ושמעתיו · ויקרבו אתו אל יהושע · והעלה אשר יקריב הנשיא · בה זימנא קרבו גברין כשדאין · באדין קרבו ואמרו קדם מלכא · ובקרבו לחנכ' בית אלהא דנא: חלות ג' מ"ל וסי' וכי תקרב קרבן מנחה · ואם על תודה · קרמא דפסו' · ואפית אותה: פתים ב' וסי' פתות אתה · תופיני: תעשה ז' וסי' נמסר בסדר תרומה ·

אבן עזרא

ומלק · אין לו אח במקרא ומשפט המליק' מדברי הקבלה: ונמצה דמו מבנין נפעל מגזר' מצית: מראתו · ידוע וכמוהו הוי מראה ונגאלה: בנוצתה · עם הנוצה שלו וכן מלא הנוצ': אצל המזבח · מחוץ: קדמה · כי הוא רחוק ממקום הכבוד: אל מקו' הדשן · גם שם ישימוהו: ושסע · מגזרת ושוסעת שסע כטעם בקוע: ונפש כי תקריב · נפש אדם והזכיר הנפש שהמנח' נדבה גם הנפש תקרא נדיבה ורוח נדיבה תסמכני: סלת · קמח חטה נקיה והיא הנקראת בלשו' קדר סמ"יד והכ' אין ראוי להיות מנחה לגבוה כי אם מהמין שאין למעלה הימנו: וקמץ · מגזרת לקמצי' קדמונינו פירשו מלא קמצו ודבריה' אמת: מסלתה · מעט ממנה וכן מהשמן רק כל הלבונ' יקטיר: אזכרתה · הא"לף נוסף והטע' מה שהיה לו לזכרו' לפני השם בעבור מנחתו ורבי' פירשוהו כריח וקטורת כמו זכרו כיין לבנון: לאהרן ולבניו · ולכל הכהנים בשוה: חלות · עבות ויש אומרי' עגולות מלשון חלילה בדברי קדמונינו: מחבת · קערה מכוסה בקערה והת"ו תחת ה"א כתי"ו ושבת לגשיא: מרחשת · מעשה מטוגן ויש מפרשי' מגזרת רחש לבי והטע' בעבור שישמיע קול: לאהרן

בעל הטורים

ומלק את ראשו · מליקה מן המאחר לפי שהיונה כשהיא פורחת מחזרת הסימנים על גבי העורף · ועולת העוף למעלה על בם יצחק יונת אלם שהועלה למעלה על המזבח: ונפש כי תקריב מנחה · אמר נפש במנחה לפי שבנפשו היא באה שהעני טורח בנפשו עד שהשיג להביאה: בעוף ובמנחה לא נאמר לפני יי' כמו בבן הבקר לפי שהעניי' מביאין אותם ומתביישין להביאם לפני הכל לכך אמר לאהרן ולבניו שאינן בפרהסיא · והזכיר לאהרן לומ' שאף הכהן הגדול לא יבוזה זבח הדל: לא

מ"ע ספורנו

בן נכר לא תקריבו את לחם אלהיכם מכל אלה כי משחת' בהם מום בם · והנה כתועים נרועים מן הגוים בפרט התועים לע"ז ולחלל שבתות בפרהסיא · ופירש ממיני הנקרבים הם בקר וצאן בבהמה ותורי' ובני יונה בעופות וסלת ושמן ולבונה · ופירש ממיני הקרבן מהם עולה שלמים ומנחה הבאים לפעמים נדבה ומהם חטאת ואשם שאינם באים אלא חובה ומזה התבאר ענין קין באמרו ואל קין ואל מנחתו לא שעה כי היה הוא מכת התועי' שאין מקבלי' מהם קרבן כמו שהוכיח סופו על תחלתו ושסיבת מנחתו מעין בלתי ראוי להקרבה וכן בנח באמרו וירח ה' את ריח הניחוח אמר שקבל אותו החלק מקרבנותיו שהי' ראוי לריח ניחוח כניתנו מן המין הראוי להקרבה אבל לא קבל כל קרבנו שהיה מכל הבהמ' הטהורה ומכל העוף הטהור · ויובן גם כן מה שנ' באמרו זבח ומנחה לא חפצת אזנים כרית לי ובאמרו לשה לי רב זבחיכם ובאלה רבים בספרי הקדש כי אמנם ראוי שיהיה המביא הקרבן אדם כשר להביא כופר בתיקון כראוי לקרבן הבאות להשיג התכלית אשר בשבתו בא להקריב ויסמוך את ידו על קרבנו כמתנפל ומתפלל שיהי' מוכר על ראש הקרבן כענין בשעיר המשתלח ובזה יורים לאיזה פעל של הכנעה את מחשבת התשובה אשר בלבו ונרצה לו לכפר עליו · ובהיות מיני החטא קצתם במחשבת הלב בלבד וקצם גם במעשה הנה לכפר' הרהור הלב יאות שיותו החלק אשר יעלה בלהב המזבח והם העולה ואימורי הקרבנות ואזכרת המנחות ולכפרת

אמרי נועם

ויצק עליה שמן שלשה פעמים היה נותן עליה שמן אחת בשעת יציקה קודם בלילה דכתי' ויצק עליה שמן ואחת בשעת בלילה דכתי' בלול בשמן ואחת בשעת קמיצה דכתי' ונתן עליה שמן אחר עשייתה נותן על כלה לפי שהיה נקמץ עמה דכתי' וקמץ מלא קומצו ומשמנה: מנחה לשון דורון מן נחה את העם על המחבת בקערה מכוסה כתיו תחת הא מלשון ונחבת' שמה שלשת ימים מרחשת מגזרת רחש לבי · שלמים לשון תשלומין שמשלם נדרו ונדבותיו:

רלב"ג

... מום בם לא ירצו לכם ועוד שאלו היתה כוונת התורה להוצי' הגוים ... בני ישראל היו הדברים שנאמר דבר אל בני ישראל ולזה יהיה הרצון ... במדרגתם באמונה כשם יתע' והוציא בזאת המלה המעומד שהוא ... וסכלה שנקם זה מן הגוים ולא מן המעומד כי הגוים לא היו ... אותם הם רחוקים ממנו ואם ישתדלו להתקרב אליו ראוי שיקובל ... האמתית ועוד אותה מצד רוב תבונתו ופקיחותו הנה אין ראוי ... יקרב לשם יתעלה שאם היה הענין כן לא המיר כבודו · ועוד מכבר ... לא תקובל ממנו העולה אלא אחר הקטאת כדי שיהיה נקי מחטאו ... לא יקבל האדון דורון מהשנוא לו ואע"פ שיהי' הקטא בשגגה ובהיות ... כל העולה שהעומד שעבר במזיד · ואמר קרבן ליי' כי הוא ראוי ... ואמר שאם היה זה הקרבן מן בהמה לא יהיה כי אם מהבקר או מן ... מן העזים כמו שאמר אחר זה ואם מן הצאן קרבנו מן הכבשים או מן ... על הכבשים או על העזים כן יאמר כאן על הכבשים והעזים: ואולם ... שיש בהם מינים טהורים ואמשוב שנבחרו שני אלו המינים לשתי ... פרים והשני להיותם יותר נמצאים בקלות ולא רצה השם להעמים ... כיאותו ולזה בחר מין ממיני העוף תורים ובני יונה לשתי אלו הסבות ... בתבה ובוטעות ואגדלונים ובאמרו תמים הוציא הבעלי מומים

חזקוני

זבח שלמים: העוף עולה קרבנו · היחיד מביא עוף ואין הצבור מביאין עוף: והקריבו לרבות שתי' באה כנדבת שנים: מן התורים · אפילו גדולים ולפי שהתור משמש בן זוגו אינו מודווג לזוג אחר: או מן בני היונה · ולא גדולים לפי שהיונה פותה אין לב לה אם מת בן זוגו מודווגת לזוג' אחרת לפיכך אין כהן כשרים אלא הקטנים ולפי שמשני מינים אלודדופין מכל שאר עופות כשר בשם הקב"ה: ומלק · בעצמו של כהן לפי שהוא בראשו של מזבח אבל לא נכון כדכתיב כי שרך הנפש עליה ושחלה ומה מליקה האמורה להלן ממול עורף אף כאן ממול עורף: ראשו והקטיר מה מניכו הקטר' הראש בעצמו והגוף בעצמו אף מליקה הראש בעצמו והגוף בעצמו ע"י שחיטה שני סימני' כדי לקיים מצות הבדלה: ונמצה דמו · דם כולו הא כיצד הראש אוחו בגוף ע"י שלא כשחך לגמרי ומוצה משני' וקים לן כל המעכב בשחיטה כגון הסימנים מעכב בהבדלה וכל שאינו מעכב בשחיטה כגון העור אינו מעכב בהבדלה: ונמצה דמו על קיר המזבח · ע"י שדמו מוטש אם יקבלנו במזרק לא יוכל ליקח ממנו לפזו' לכך מולק בראש המזבח כדי שימצה מיד על המזבח: לא יבדיל לפי שהוא קטן ואם יבדיל יהיו הנתחי' קטנים ואינן ראויין להביא לפני המלך: אל מקום הדשן · חנינא בן אנטיגנוס אומר שתי בתי דשנין היו שם האחד למזרח של כבש ואחד למזרחו של מזבח של מזרחו של כבש שם היו נותנין מוראות העוף ודשן המזבח הפנימי ומנורה ושל מזרחו של מזבח שם היו שורפין פסולי קדשי קדשים ואמורי קדשי' קלים: ונפש כי תקריב היחיד מביא מנחת נדבה ואפילו כהן משום ואין הצבור מביאין מנחת נדבה: מנח' · ל' דורון: והביא' · וי"ו ה"א נקודים בסגול: אל בני אהרן · בעזר' הוליך ...

אשר יעשה מאלה ליהוה והקריבה
אל־הכהן והגישה אל־המזבח׃
והרים הכהן מן־המנחה את־
אזכרתה והקטיר המזבחה אשה
ריח ניחח ליהוה׃ והנותרת מן־ י
המנחה לאהרן ולבניו קדש קדשים
מאשי יהוה׃ כל־המנחה אשר
תקריבו ליהוה לא תעשה חמץ כי
כל־שאר וכל־דבש לא־תקטירו
ממנו אשה ליהוה׃ קרבן ראשית
תקריבו אתם ליהוה ואל־המזבח
לא־יעלו לריח ניחח׃ וכל־קרבן
מנחתך במלח תמלח ולא תשבית
מלח ברית אלהיך מעל מנחתך
על כל־קרבנך תקריב מלח׃ פ
ואם־תקריב מנחת בכורים ליהוה
אביב קלוי באש גרש כרמל תקריב
את מנחת בכוריך׃ ונתת עליה טו
שמן ושמת עליה לבנה מנחה היא׃
והקטיר הכהן את־אזכרתה מגרשה
ומשמנה על כל־לבנתה אשה
ליהוה׃ פ ואם־זבח א
שלמים קרבנו אם מן־הבקר הוא
מקריב אם־זכר אם־נקבה תמים
יקריבנו לפני יהוה׃ וסמך ידו על־
ראש קרבנו ושחטו פתח אהל מועד
וזרקו בני אהרן הכהנים את־הדם
על־המזבח סביב׃ והקריב מזבח
השלמים אשה ליהוה את־החלב
המכסה את־הקרב ואת כל־החלב
אשר על־הקרב׃ ואת שתי
הכלית ואת־החלב אשר עליהן
אשר

די יתעבד מאילין קדם יי ויקרבינה
לות כהנא ויקרבינה לות מדבחא׃
ויפריש כהנא מן מנחתא ית
אדכרתה ויסיק למדבחא קורבן
דמתקבל ברעוא קדם יי׃ ודישתאר
מן מנחתא לאהרן ולבנוהי קודש
קודשין מקורבניא דיי׃ כל מנחתא
דיתקרבון קדם יי לא תתעבד חמיע
ארי כל חמיר וכל דבש לא תסקון
מיניה קורבנא קדם יי׃ קורבן קדמאי
תקרבון יתהון קדם יי ולמדבחא
לא יתסקון לאתקבלא ברעוא׃ וכל
קורבן מנחתך במלחא תמלח ולא
תבטיל מלח קים אלהך מעל מנחתך
על כל קורבנך תקרב מלחא׃ ואם
תקריב מנחת בכורין קדם יי אביב
קלי בנור פירוכן רכיכן תקריב ית
מנחת בכורך׃ ותתן עלה משחא
ותשוי עלה לבונתא מנחתא היא׃
ויסיק כהנא ית אדכרתה מפירוכה
וממשחה על כל לבונתה קורבנא
קדם יי׃ ואם ניכסת קודשיא
קורבניה אם מן תורי הוא מקריב
אם דכר אם נוקבא שלים יקרביניה
קדם יי׃ ויסמוך ידיה על ריש
קורבניה ויכסיניה בתרע משכן זמנא
ויזרקון בני אהרן כהניא ית דמא
על מדבחא סחור סחור׃
ויקריב מנכסת קודשיא
קורבנא קדם יי ית תרבא דחפי ית
גוא וית כל תרבא די על גוא׃ וית
תרתין כולין וית תרבא די עליהן
די

רשי

אשר יעשה מאלה · מאחד מן המינין הללו : והקריבה · בעליה אל הכהן : והגישה הכהן אל המזבח · מגיעה לקרן דרומית מערבית של מזבח : את אזכרתה · היא הקומץ : וכל דבש · כל מתיקת פרי קרויה דבש : קרבן ראשית תקריבו : מה יש לך להביא מן השאור ומן הדבש קרבן ראשית שתי הלחם של עצרת הבאים מן השאור שנאמר חמץ תאפינה ובכורים מן הדבש כמו בכורי תאנים ותמרים : מלח ברית · שהברית כרותה למלח מששת ימי בראשית שהובטחו המים התחתונים ליקרב במזבח במלח וניסוך המים בחג : על כל קרבנך · על עולת בהמה ועוף ואמורי כל הקדשים כולן : ואם תקריב · הרי אם משמש בלשון כי שהרי אין זה רשות שהרי במנחת העומר הכתוב מדבר שהיא חובה וכן ואם יהיה היובל וגו' : מנחת בכורים · במנחת העומר הכתוב מדבר שהיא באה אביב בשעת בישול התבואה ומן השעורים היא באה נאמר כאן אביב ונאמר להלן כי השעור' אביב : קלוי באש · שמייבשים אותם על האור באבו' של קלאי' שאלולי כן אינה נטחנת בריחי' לפי שהיא לחה : גרש כרמל · גרוסה בעודה לחה גרש לשון שביר' וטחינ' גורסה בריחי' של גרוסות כמו ויגרס בחצץ וכן גרסה נפשי : כרמל · בעוד הכר מלא שהתבוא' לחה ומלאה בקשין שלה ועל כן נקראי' המלילות כרמל וכן וכרמל בצקלונו : שלמים · שמטילים שלום בעולם שלמים שיש בהם שלום למזבח ולכהנים ולבעלים : ואת כל החלב וגו' · להבי' חלב שעל הקבה דברי רבי ישמעאל רבי עקיבא אומר להביא חלב שעל הדקין : הכסלים ·

מסרה

יעשה ל"ו וסי' ויאמ' לבן לא יעשה · ובני יעקב באו · ותתצב אחתו · וביום הראשון מקרא קדש · ב' בפסו' · או בן יגח · ששת ימים דושמרו · והבאת את המנחה · וחלב נבלה · וכל אשר יפל עליו · וראה את הנגע ביום · ואיש כי יתן מום · ואת קלעי החצר · כל ימי נזרו · ככה יעשה לשור · כי לא פרש · כאלה תעשו ליום · ושעיר עזים דר"ח · ונגשה יבמתו · ותאמר אל אביה יעשה · ויקח צמד בקר · ויאמר דוד אל האנשים · ויאמר לו העם נדבר · ותאמר לו אל אחי אל · אך לא יעשה בית יי' ספות · אוי לרשע רע כי גמול · והיה כי תרנו ופריתם · והנביאים יהיו לרוח · אמור אני מופתכם · הנה בהיותו תמים לא יעשה · ונתתי אתם שמרי · כי קרוב יום יי' על כל · ובכל יום ויום מרדכי · ונתון הלבוש והסוס · ויקח המן את הלבוש והסוס · ועתה נכרת ברית לאלהינו · תמלח דר מן כ"ב מלין קמצין אתר זרקא וסי' ומפרי העץ · במלח תמלח · את כליהם בר' · חמשים ללאות ע"ה · וחברו · ויקרא משה ליהושע · וישכימו בבקר ממחרת · עוד העם רב · ויאמר עלי לשמואל לך שכב · ויצו את יהושע · נתן תנו · ואת עצומים יחלק שלל · חרש עצים נטה קו · ותשכח את יי' עשך · והקצתים מירכתי ארץ · שלמה בני נער ורך · וישלח לו · עלה עליו חיל ארם דר"ה · ויתנהו יי' אלהיו · הטה אלהי אזנך דדניאל · וירדת לפני הגלגל · פת"ח אתה · פתים ונתת עליה · והביאה אל הכהן · ואם לא תשיג · צו את · תאפה · דבר אל אהרן · כל זכר בכהנים · קחו את המנחה · ואכלתם אתה · מדוע לא אכלתם · ואת הארנבת · ב' בו · לכל הבהמה · וכי ימות · הלין כולהון הוא וקרינן היא · ומן ריש ספרא עד ואם בהרת הוא · ומן אם בהרת עד לא יסגרנו הוא וקרינן היא · ומן לא יסגרנו עד ובשר כי יהיה הוא : ומן ובשר עד ואיש או אשה הוא וקרינן היא · ומן ואיש עד וכי יהיה בקרחת הוא · ומן וכי יהיה עד סיף ספרא הוא ב"מ פרחת הוא · פתחת הוא · ממארת הוא · טמאתו · ישכב · תהיה טמאה · שבת שבתון קדמא · והלין כולהון קרינן היא : זבח שלמים ו' בתורה וסי' ואם זבח שלמים · ואם מן הצאן תניינא · וכי תזבחו זבח שלמים · ואיש כי יקריב · ועשיתם שעיר עזים · יעשה זבח שלמים : וסמך ידו ד' חס' את וסי' נמסר לעיל בריש סידרא : וזרקו כל היכא דאיכא הכהנים בתר וזרקו בני אהרן פ"ר וזרקו ודחסר הכהנים תלשא גדולה וזרקו : עלהן ג' חס' בספרא וסי' ואת שתי הכליות דואם זבח שלמים · ואת שתי הכליות דואם מן הצאן · כליות דואם עז קרבנו :

אבן עזרא

לאהרן ולבניו אחריו · והטעם לכהן המקריב כי כן כתוב על שתי המנחות : שאור · הוא המחמיץ גם כן הדבש ורבים אמרו שפי' דבש תמרים וכן כל ארץ זבת חלב ודבש ויש להם כדמו' ראיה בספר עזרא : קרבן ראשית תקריב אות' ליי' · כטעם שתים שני עשרונים המונפים לפני השם בחג השבועות וזה פירוש ליי' אף ע"פ שהם קדש ליי' הם למאכל הכהן : ברית אלהיך הכנסתיך בברית והשבעתיך שלא תקריב תפל ולא יאכל כי הוא דרך בזיון : ואם תקריב מנחת בכורים · רבים אמרו שמלת אם חיוב ולפי דעתי כי אין צורך כי החיוב הוא ראשית בכורים ולא הבכורים והרוצה להביא מנחה מבכורים נדבה יביא : אביב · נקרא כן בעבור שהוא ראשון והוא מגזרת אב : גרש · טעמו ידוע וקרוב מגזרת גרסה נפשי ואם הוא בס"מך : כרמל · כמו וכרמל בצקלונו : שלמים · מפורש : על

חזקוני

והקריבה ולא מנחת נסכים ומנחת כהנים ומנחת כהן משיח ובתי הלחם ולחם הפני': והרים מה הרים האמור' להלן בקומצו אף כאן בקומצו : אשה ריח ניח' · נאמר בעולת בהמה ריח ניחוח וכן בעולת עוף ובמנחה ריח ניחוח ללמדך אחד המרבה ואחד הממעיט ובלבד שיכוין לבו לשמים : הקריבו אותם לה' · בעומר לתנופה אבל לא לקרבן מזבח : במלח ולא במי מלח : תמלח · כדיכו ושיערו רבותי' כשיעור' קדרה : ושמת עליה לבונה מנחה היא לרבות מנחת יום שמיני ללבונה : שנדרש הנ"ימל נקודה בחירק : ואם זבח שלמים · לשון תשלומין שמשלם את נדרו : וסמך ידו על ראש קרבנו ולא על ראש הבכור והמעשר והפסח ולא על זבחי שלמי צבור אבל טעונים נסכים ותנופת חיים ושחוטים כמפו' בפרשת אמור : והקריבו מזבח השלמי' וגו' · לא כתב רקיעת קרב וכרעים בשלמים לפי שיש לבעלים חלק בהם וכל א' יתקן חלקו כרצונו : את החלב · לשון טוב ושבח וכן משמע התרגום תרבא לשון רבוי וגדולה כלומר מה שהבהמה משתבחת : על

בעל הטורים

לא תעשה חמץ · לפי שיצר הרע דומה לשאור וטעם זה ג"כ הזהיר על הדבש שיצר הרע מתוק לאדם כדבש : וכל קרבן מנחתך במלח תמלח וכו' · ג' פעמי' הזכיר מלח בפסוק אחד כנגד ג' מקומות המלח נתן · בלשכת האונה · ועל הכבש · ועל המזבח : הקריב ג' · כנגד זה יביא מלח מבל ... : וסמך ידו כתיב בבקר ובצאן ובעז כתיב את ידו · לפי שהבקר הזה יכול לסמוך הסמיכ' שהרי' לסייך עליו בכל כחו מה שאין כן בצאן בעז · לכך כתוב את דמשמע ריבוין : בבקר כתי' אם זכר אם נקבה · ובצאן כתיב או זכר או נקבה לפי שהוצרך לכתוב או לרבות הפלגם · ואם לא משמע ריבוי · ובעז לא הזכיר כלל זכר ונקבה · לפי שהעז מנהגו לעולם להוליד זכר ונקבה ביחד ומפתחא ישחוט הזכר וישאיר הנקב' לפרנסת ביתו : בבן בקר כתיב והקטיר אותו בני אהרן לשון רבים · ובצאן כתיב והקטירו הכהן · לפי שבבן בקר צריך הרבה כהנים : את החלב המכסה את הקרב · לפי שמדבר בבקר על החפה בעשה וחייו רוב שומנו כדכתיב ... כסית · וכתיב וישמן ישורון ויבעט לכך מביא החלב · והאלו הקרב ... : אם

כ"ע ספורנו

ולכפרת המעשה יאותו חלקי הקרבן הנתן לכהנים וזה שתמורת איברי החוטא שהתעסקו בפעלת הרע ינתן חלק אברי הקרבן לעובדי האל המתעסקי' בעבודתו כאמרו ואותה נתן לכם לשאת את עון העדה לכפר עליה' וכן אז"ל שהכהני' אוכלים ובעלים מתכפרים ובהיות הפועל הרע הראוי להתכפ' בקרבן קלתו עם כובד עון כמו חייבי כריתו' וקלתו קל מזה ... עם חיוב חלול נקדים הנה לחלק הראשון יהיות החטאת לחטא את הנפש שנטמאה בחיוב כרת כאמרו ונכרת' הנפש ההיא · ולחלק הב' יאות האשם לשגגי' חלול אשר אשם לו וזה בהכנעת הקרבן עם התשובה ותורה אחת להם אמנם קרבן השלמים הי' כמשתתף הבעלי' עם משרתי האל לעבדו שכם אחד ובהיות החוטאי' על מדרגות מתחלפות מהם מוכני' להכשל בחטא ומהם רחוקים מזה ויקרה בכם על המעט · היה הדבור בהם על אופני' מתחלפי' וקרבנותיה' מתחלפין ולכן על הכהן המשיח מפני שהוא רחוק שיכשל בחטא אמ' : אם

אמרי נועם

והקריבה אל הכהן והגישה אל המזבח מה שפגים האפיות להראות שלצורך המזבח אפאן שלא יראה כאיש המתקן עצמו לאכול ועושה עיקר סעודתו לאכול ואח"כ עולה מנות ואין זה כבוד שמים לכך מגישו תחילה להראות שעיקר המנחה היא לשמים שאינה ראויה לאכילת אדם אבל רז"ל דרשו מכאן שכל המנחות טעונות הגשה :

רלבג

ובבר יתבארו במה שיבא המומין הפוסלים בקרבן · אל פתח אהל מועד יקריב אתו · למדנו מזה שמטפל בו להביאו אל פתח אהל מועד ובאמרו יקריב אותו למדנו שהוא מחוייב להקריב אותו ושכופין אותו עד וזה ר"ל מי שיש לו כח על זאת הכפיפה והוא ב"ד ובהיות הענין כן הנה מה שאמר אחר זה לרצונו לא כוון בו שאם לא רצה יהיה פטור אבל יכריחוהו עד שיתרצה בזה ובבר נשער שהוא יתרצ' בזה כשיאמר רוצה אני אע"פ שהכרחוהו בזה וזה כי האדם ראוי שימשך אחר המצות התוריות · וכאשר יביאהו יצרו הרע להתרחק מהם ויכרחוהו על זה עד שיאמר שהוא רוצה הנה ראוי שנשפט שכבר קבל מוסרינו ...

[illegible]

אשר על־הכסלים ואת־היתרת על־
הכבד על־הכליות יסירנה׃
ה והקטירו אתו בני־אהרן המזבחה
על־העלה אשר על־העצים אשר
על־האש אשה ריח ניחח ליהוה׃
פ ואם־מן־הצאן
קרבנו לזבח שלמים ליהוה זכר או
נקבה תמים יקריבנו׃ אם־כשב
הוא־מקריב את־קרבנו והקריב אתו
לפני יהוה׃ וסמך את־ידו על־
ראש קרבנו ושחט אתו לפני אהל
מועד וזרקו בני אהרן את־דמו על־
המזבח סביב׃ והקריב מזבח
השלמים אשה ליהוה חלבו האליה
תמימה לעמת העצה יסירנה ואת־
י החלב המכסה את־הקרב ואת כל־
החלב אשר על־הקרב׃ ואת שתי
הכלית ואת־החלב אשר עלהן
אשר על־הכסלים ואת־היתרת על־
הכבד על־הכלית יסירנה׃ והקטירו
הכהן המזבחה לחם אשה ליהוה׃
פ ואם עז קרבנו
והקריבו לפני יהוה׃ וסמך את־
ידו על־ראשו ושחט אתו לפני אהל
מועד וזרקו בני אהרן את־דמו על־
המזבח סביב׃ והקריב ממנו קרבנו
אשה ליהוה את־החלב המכסה
את־הקרב ואת כל־החלב אשר על־
טו הקרב׃ ואת שתי הכלית ואת־
החלב אשר עלהן אשר על־הכסלים
ואת־היתרת על־הכבד על־הכלית
יסירנה׃ והקטירם הכהן המזבחה
לחם אשה לריח ניחח כל־חלב
ליהוה׃ חקת עולם לדרתיכם
בכל משבתיכם כל־חלב וכל־דם
לא תאכלו׃ פ וידבר
יהוה אל־משה לאמר׃ דבר אל־בני
ישראל לאמר נפש כי־תחטא
בשגגה מכל מצות יהוה אשר לא
תעשינה ועשה מאחת מהנה׃
אם

די על גיססיא וית חצרא דעל כבדא
על כוליתא יעדינה׃ ויסקון יתיה בני
אהרן למדבחא על עלתא די על
אעיא די על אישתא קורבן דמתקבל
ברעוא קדם יי׃ ואם מן ענא קורבניה
לנכסת קודשיא קדם יי דכר או
נוקבא שלים יקרביניה׃ אם אימר
הוא מקריב ית קורבניה ויקריב יתיה
קדם יי׃ ויסמוך ית ידיה על ריש
קורבניה ויכוס יתיה קדם משכן
זימנא ויזרקון בני אהרן ית דמיה על
מדבחא סחור סחור׃ ויקרב מנכסת
קודשיא קורבנא קדם יי תרביה
אליתא שלמתא לקביל שזרתא
יעדינה וית תרבא דחפי ית גואה וית
כל תרבא דעל גואה׃ וית תרתין
כולין וית תרבא די עליהן די על
גיססיא וית חצרא דעל כבדא על
כוליתא יעדינה׃ ויסקיניה כהנא
למדבחא לחים קורבנא קדם יי׃
ואם מן בני עזיא קורבניה ויקרביניה
קדם יי׃ ויסמוך ית ידיה על רישיה
ויכוס יתיה קדם משכן זימנא ויזרקון
בני אהרן ית דמיה על מדבחא
סחור סחור׃ ויקריב מיניה קורבניה
קורבנא קדם יי ית תרבא דחפי ית
גואה וית כל תרבא דעל גואה׃ וית
תרתין כוליין וית תרבא די עליהן די
על גיססיא וית חצרא דעל כבדא
על כוליתא יעדינה׃ ויסקינון כהנא
למדבחא לחים קורבנא לאתקבלא
ברעוא כל תרבא קדם יי׃ קים
עלם לדריכון בכל מותבניכון כל
תרבא וכל דמא לא תיכלון׃
ומליל יי עם משה
למימר׃ מליל עם בני ישראל
למימר אנש ארי יחוב בשלו מכל
פיקודיא דיי דלא כשרין לאתעבדא
ויעבד מן חד מנהון׃
אם

רש"י

הכסלים · פלנק"ש בלע"ז שהחלב שעל הכליות כשהבהמה חיה היא בגובה הכסלים למטה והוא החלב שתחת המתני' שקורין בלע"ז לונבי"לוש לובן הנראה למעלה בגובה הכסלים ובתחתיתו הבשר חופהו: היותרת · הוא דופן המסך שקורין איברי"ש ובלשון ארמי חצרא: על הכבד · שיטול מן הכבד עמה מעט ובמקום אחר הוא אומר ואת היותרת מן הכבד: על הכבד ועל הכליות · לבד מן הכבד ולבד מן הכליות יסירנה לזו: על העולה · מלבד העולה למדנו שתקדו' עולת תמיד לכל קרבן על המערכה: אם כשב · לפי שיש באמורי הכשב מה שאין באמורי העז שהכשב אליתו קריב' לכך נחלקו לשתי פרשיות: וזרקו · שתי מתנות שהן ארב' ועל ידי הכלי הוא זור' ואינו נותן באצבע אלא חטאת: חלבו · המובחר שבו ומהו זה האליה תמימה: לעמת העצה · למעלה מן הכליות היועצות: לחם אשה לייי · לחמו של אש לשם גבוה · לחם · לשון מאכל וכן נשחיתה עץ בלחמו עבד לחם רב לשאו עושין לחם: חקת עולם · יפה מפורש בתורת כהנים כל הפסוק: מכל מצות ייי · פירשו רבותינו אין חטאת באה אלא על דבר שזדונו לאו וכרת ושגגתו חטאת: מאחת מהנה · ממקצת אחת מהן כגון הכותב בשבת שם משמעון נח מנחור דן מדניאל: אם

אבן עזרא

על הכסלים · ידוע והוא מגזרת כוכבי השמים וכסיליהם: על הכליות · פנימה ויבאו האנשים על הנשים וטעמו עם · ונקראו כליות בעבור כח תאות המשגל והיא מגזרת נכספה וגם כלתה נפשי: חלבו האליה תמימה · טעמו כאשר היא שהאליה תקרא חלב ותעו הצדוקים כאשר אפרש לך בפרשה השנית גם תעה הגאון שאמר כי הוא חלבו והאליה כי מדקדו' הלשון לא יתכן כי יהיה ראוי להיות חלבו ואליתו או החלב והאליה: העצה · ידוע ממקומו ואין לו אחות ויש מי שהוציא מגזר' עץ בדרך רחוקה: לחם אשה · כבר פירשתי לחם שהוא מאכל ויצא על הפרי ועל הבשר: ואם עז · ממין העז זכר או נקבה כמשפט הכב' ובבן הבקר לא הזכיר האליה כי אם בכבש כי האליה בעז ובשור קטנה ועוד כי הכבשים שהם בארץ ישר' יש להם אליה גדולה וזה דבר ידוע: כל חלב לייי · זה הכלל ואחר שהחלב והדם לגבוה הם אסורים לכם ובפרשה השנית אצריך לבאר חוקת עולם: נפש כי תחטא · לעשות בשגגה אחת ממצות לא תעשה שיש עליהם כרת או מלקות · ומלת נפש כלל לישראל ולגר כי כן כתוב · ואחר כן פרט והחל מהכהן הגדול והוא הכהן המשיח: לאשמת

בעל הטורים

אם כשב · והוא אחד וגדול כדכתיב והכשבים הפריד יעקב · כשב · בגי' זה ב"פ לבם · על שם לבם כרחם הגאון · מזבח

קומץ מנחה
פרשת ויקרא

ויקרא אל משה משום דכתי' לעיל ולא יכול משה וגו' כתי' אחריו ויקרא ה' אל משה וכן בפ' משפטי' ויקרא אל משה מתוך הענן דקאי אהכנה דלעיל מיניה: דבר אל בני ישראל ואמרת דפרט המצוה בכלל ואמרת אליה' הפרטים: אדם · להורות שהחטא בא מצד חלק האדמה הוא החומר: המקריב נקרא כך שהוא מלשון הקרבה שנתקרב להקב"ה וגם ע"י כך הוא עושה קרבה ומלחמה עם היצה"ר: אם עולה הקרים העולה שבא על הרהור הלב והרהור קודם למעשה ולכך כולו כליל לה' להורו' חטא שאין מכיר בו אלא ה': ידו ולא השליה: וערכו בני אהרן ולמטה הוא אומר וערך לפי שבן הבקר גדול צריך כהנים רבים להערכה אבל צאן שהוא קטן די בכהן אחד ולכן אמר ג"כ אצל האש בני אהרן הכהן ואצל הערכת איברי בני אהרן הכהני' שגם אש די בכהן אחד וגבי איברי' צריכי' להיו כהנים הרבה כשה"זל בסדר המערכה: ונתנו בני אהרן הכהן וקשה למה לא אמר הכהנים וי"ל דצריך בקיאות גדול להבעיר האש אבל קשה הלא המזבח היה גבוה ה' אמות וע"כ היה צריך לעלות עליו וא"כ איך היה יכול לילך עליו יחף הא ס"ל בכלי נחשת חב מקצתו חם כולו · וי"ל דשאני אש מן השמים דיש לו גבול ואע"פ שהיה עם אש של הדיוט ג"כ: ולא תשבית מלח וגו' דכשעברו ישראל את ים המלח אמר הים לפני הקב"ה הלא אינך מקפח שכר כל בריה ומה שכרי אמר הקב"ה שלא יהא שום קרבן נקרב בלתך וי"א משום שהוא דבר מקוים לעולם כך הכפרה על החטא קיימת לעולם: אם הכהן המשיח יחטא מה שלא הזכיר הכתוב כאן וכפר עליו ונפלח לו כי באולי לא יתכפר בקרבן לברו עד שיתפלל ויתחנן לאלהיו כי מלאך ה' צבאות הוא וצריך להיות נקי ונבר ידים: ה' אלהיו אע"פ שהוא מלך ואין עליו מורא בשר ודם יש לו לירא מה' אלהיו ולשים אל לבו כי יש עליון שהוא אלהיו אשר בידו מלכותו ונפשו: והוא עד. והוא שב להקב"ה שהוא עד על מי שבובש עדותו ליפרע ממנו: והיה כי יחטא ואשם י"ל שבשבוע' ביטוי לא יתכפר בקרבן כ"א על השוגג ובשבועת הפקדון יתכפר על הזדון ובשבועת העדות מביאין קרבן על השוגג ובשבועת הפקדון פטור על השוגג וי"ל כי שבועת ביטוי תהיה על הרוב במה שיוזרז האדם לעבודת השם ולהתרחק ממה שיבלבל עבודתו כמו שהיה הענין בנזירות אמנם שבוע' העדות ושבועת הפקדון היא בממון ולפי שעבודת ה' הוא יותר חמור מאסיפ' הממונות לכך היתה שבוע' ביטוי יותר חמורה משבוע' העדות והפקדון:

חסלת פרשת ויקרא

חזקוני

על העולה · לפי פשוטו עם העולה כמו ויבאו האנשים על הנשי' על סדה הארץ ישבו: שעולה · המנורדת היא עולת התמיד: אם כשב · להביא פסח לאליה השלמים דכתיב גבי פסח מן הכבשים: חלבו האליה · למעלה נקראת חלב ולא לאכילה דכתיב כל חלב שור וכשב ועז יצא חלב האליה שאינו שוה בכולם: ואם עז קרבנו · כל פרשה שנאמרה ונשנית לא נשנית אלא בשביל חדוש שנתחדש בה ולפי שלא תהא העז טעונה דין האליה הפסיק הענין ושנה בו: כל חלב לה' חקת עולם · בזמן בית עולמי' שחלב הקרב אסיר: לדורותיכ' · אף בזמן שאינו קרב שלא תאמר בא"י הוא נאסר ולא לדורות ת"ל לדורותיכ': בכל מושבותיכם · אף בחוצה לארץ: כל חלב בכל מקום שהוא מזכי' קרבנו' הוא מוזהר אחריו על חלב ודם פן יעלה על לבבך הואיל והמזבח אוכלו אף אני כן ת"ל לא תאכלו אבל להנאתך מותר: כי תחטא בשגגה · על השגגה הוא מביא ואינו מביא על הזדון: מאחת מהנה · מ"ם ראשונה יתרה והשניה מביאה ראשונה דוגמא כעם ככהן כעבד כאדוניו כשפחה כגברתה כעמי כעמך כאשפה כאורה: אם

רלב"ג

שהיה או שם והיה המקום ההוא ראוי לשפוך שירי הדם הנה היה ראוי שלא יעתקו מהמקו' ההוא לשפוך שירי הדם אל מקום אחר כמו שהתבאר בשרשים הכוללי' וכבר ביארנו ג"כ במה שקדם כי יסוד דרומית מערבית הוא היותר כשר ובשרתהו התורה בהגשת המזבח' פסולת העוף ועולת העוף · ולפי שאמר את הדם למדנו שיהיה הדבר הנזרק הוא הדם לא תמצית הדם ולא שירין · ובאמרו אשר פתח אהל מועד למדנו שזאת הזריקה תהיה במזבח העולה לא במזבח הקטרת · והנה זאת הזריקה היה בכלי אשר בו הדם · והפשיט את העולה וגו' · לפי שלא התנה בכאן שיהיה זה נעשה על יד כהן למדנו תוה שההפשט והנתוח כשר בזר · ובאמרו ונתח אותה לנתחיה למדנו שהם היו מנתחים אותה לנתחיה הראשונים לא לנתחי הנתחים וכבר יתבאר מצד הוראת הגדר מה הם נתחיה הראשונים והנה היה הראש נתח אחד ואע"פ שיש בו אברים רבים כמו שאמר אחר זה את הנתחים את הראש ואת הפדר כי הכונה היתה לנתח אותה לנתחיה הראשונים כמו שזכרנו וכבר נשלים הכונה בזה במה שיבא לפי מה שאפשר לנו · ונתנו בני אהרן הכהן אש על המזבח · למדנו שנתינת האש על המזבח לא יהיה כי אם בכהן בעת שהוא בכהנו · וזאת הנתינה ר"ל נתינת האש היתה בבקר על המזבח כמו שיתבאר בפרשת צו · וערכו עצים על האש אין הרצון בזה מערכת העצים אשר היו עושים שם להדליק האש אבל אלו העצים היו נותנים שם כשהם הנתחים על המזבח כדרך שיהיו הנתחים על העצים אשר הם כאש כמו שזכר בפסוק הבא אחר זה שאם היתה הכונה בזה במערכת העצים הנעשית בבקר להדליק האש הנה אפשר שלא יהיה עצים בעת הנתחים על המזבח להיות האש בוער בהם קודם והנה אמרו רז"ל שהוא היה מצוה לשני גזירי עצים שהיו משימים שם שני כהנים בעת עריכות נתחי העולה על המזבח לפי שאי אפשר קיום מה שאמר וערכו עצים על האש בפעות משני כהנים וזה אמנם יהיה בתמיד של בין הערבים ואולם בתמיד של שחר יספיק בכהן אחד שישים שני גזירי עצים שנאמר בפרשת צו וביער עליה הכהן עצים בבקר בבקר וערך עליה העולה והקטיר עליה חלבי השלמים למדנו משם שבכהן אחד די בתמיד של שחר · ולזה יהיה זה המאמר שהקפיד שיהיה נעשה בשני כהנים בתמיד של בין הערבים · [illegible]

ואם מן העוף וגו' מן התורים או מן בני היונה הקפידה התורה שנקח התורים בהיותם גדולים לא בהיותם קטנים ובני יונה בהיותם קטנים לא בהיותם גדולים [illegible]

רשי

אם הכהן המשיח יחטא לאשמת העם: מדרשו אינו חייב אלא בהעלם דבר עם שגגת מעשה כמו שנ' לאשמת העם ונעלם דבר מעיני הקהל ועשו ופשוטו לפי אגדה כשהכהן גדול חוטא אשמת העם היא שזה שהן תלויין בו לכפר עליהם ולהתפלל בעדם נעשה מקולקל: פר · יכול זקן תלמוד לומר בן אי בן יכול קטן תלמוד לומ' פר הא כיצד זה פר בן שלש: אל אהל מועד · למשכן ובבית עולמי' להיכל: את פני פרכת הקדש · כנגד מקום קדושתה מכוון כנגד בין הבדי' לא היו נוגעין דמי' בפרכת ואם נגעו נגעו: ואת כל דם · שירי הדם: ואת כל חלב פר · חלבו היה לו לומר מה תלמו' לומ' פר לרבות פר של יום הכפורים לכליות ולחלבים ויותרת: החטאת · להביא שעירי עבודת אלילי' לכליות ולחלבים ויותרת: ירים ממנו · מן המחובר שלא יפתחנו קודם הסרת חלבו תורת כהני': כאשר יורם · מאותן אמורים המפורשין בשור זבח השלמים וכי מה פירש בזבח השלמים שלא פי' כאן אלא להקישו לשלמים מה שלמים לשמן אף זה לשמו ומה שלמים שלום לעולם אף זה שלום לעול' ובשחיטת קדשי' מצריכו ללמוד הימנו שאין למדים למד מן הלמד בקדשים בפר' איזהו מקומן: על הכבד ועל הכליות · על ראשו ועל כרעיו כולן לשון תוספת הן כמו מלבד: אל מקום טהור · לפי שיש מחוץ לעיר מקום מוכן לטומא' להשליך אבנים מנוגעות ולבי' הקברות הוצר' לומר במחוץ למחנה זה שהוא חוץ לעיר שיהא המקום טהור: מחוץ למחנה · חוץ לג' מחנות ובבית עולמים חוץ לעי' כמו שפירשוהו רבותי' במסכת יומא ובסנהדרין: אל שפך הדשן · מקו' ששופכין בו דשן המסולק מן המזבח כמו שנאמר והוציא את הדשן אל מחוץ למחנה: על שפך הדשן ישרף · שאין תלמוד לומר אלא ללמד שאפילו אין שם דשן: עדת ישראל · אלו סנהדרין: ונעלם דבר · טעו להורות באחת מכל כריתות שבתורה שהוא מותר: הקהל ועשו · שעשו הצבור על פיהם: את

תורה ותרגום

אם הכהן המשיח יחטא לאשמת
העם והקריב על חטאתו אשר חטא
פר בן בקר תמים ליהוה לחטאת:
והביא את הפר אל פתח אהל מועד
לפני יהוה וסמך את ידו על ראש
הפר ושחט את הפר לפני יהוה:
ה ולקח הכהן המשיח מדם הפר והביא
אתו אל אהל מועד: וטבל הכהן
את אצבעו בדם והזה מן הדם שבע
פעמים לפני יהוה את פני פרכת
הקדש: ונתן הכהן מן הדם על
קרנות מזבח קטרת הסמים לפני
יהוה אשר באהל מועד ואת כל דם
הפר ישפך אל יסוד מזבח העלה
אשר פתח אהל מועד: ואת כל
חלב פר החטאת ירים ממנו את
החלב המכסה על הקרב ואת כל
החלב אשר על הקרב: ואת שתי
הכלית ואת החלב אשר עליהן אשר
על הכסלים ואת היתרת על הכבד
י על הכליות יסירנה: כאשר יורם
משור זבח השלמים והקטירם הכהן
על מזבח העלה: ואת עור הפר ואת
כל בשרו על ראשו ועל כרעיו
וקרבו ופרשו: והוציא את כל הפר
אל מחוץ למחנה אל מקום טהור
אל שפך הדשן ושרף אתו על עצים
באש על שפך הדשן ישרף:
פ ואם כל עדת ישראל
ישגו ונעלם דבר מעיני הקהל ועשו
אחת מכל מצות יהוה אשר לא
תעשינה ואשמו: ונודעה החטאת
אשר חטאו עליה והקריבו הקהל פר
טו בן בקר לחטאת והביאו אתו לפני
אהל מועד: וסמכו זקני העדה את
ידיהם על ראש הפר לפני יהוה ושחט
את הפר לפני יהוה: והביא הכהן
המשיח מדם הפר אל אהל מועד:
וטבל

אם כהנא רבא יחוב לחובת עמא
ויקריב על חובתיה די חב תור בר
תורי שלים קדם יי לחטאתא: וייתי
ית תורא לתרע משכן זימנא לקדם
יי ויסמוך ית ידיה על ריש תורא
ויכוס ית תורא קדם יי: ויסב כהנא
רבא מדמא דתורא ויעיל יתיה
למשכן זימנא: ויטבול כהנא ית
אצבעיה בדמא וידי מן דמא שבע
זימנין קדם יי קדם פרוכתא דקודשא:
ויתן כהנא מן דמא על קרנת מדבח
קטורת בוסמיא קדם יי די במשכן
זימנא וית כל דמא דתורא ישוד
ליסודא דמדבחא דעלתא די בתרע
משכן זימנא: וית כל תרב תורא
דחטאתא יפריש מניה ית תרבא
דחפי על גווא וית כל תרבא די על
גווא: וית תרתין כוליין וית תרבא די
עליהן די על גססיא וית חצרא דעל
כבדא על כוליתא יעדינה: כמא די
מתפרש מתור נכסת קודשיא
ויסיקינון כהנא על מדבחא דעלתא:
וית משך תורא וית כל בסריה על
רישיה ועל כרעוהי וגויה ואוכליה:
ויפיק ית כל תורא מברא למשריתא
לאתר דכי לאתר בית מישד קיטמא
ויוקד יתיה על אעיא באשתא על
אתר בית מישד קיטמא יתוקד: ואם
כל כנישתא דישראל ישתלון ויהי
מכסא פתגמא מעיני קהלא ויעבדון
חד מכל פקודיא דיי דלא כשרין
לאתעבדא ויחובון: ותתידע חובתא
די חבו עלה ויקרבון קהלא תור בר
תורי לחטאתא וייתון יתיה לקדם
משכן זימנא: ויסמכון סבי כנישתא
ית ידיהון על ריש תורא קדם יי
ויכוס ית תורא קדם יי: ויעיל כהנא
רבא מדמא דתורא למשכן זימנא:
ויטבול

המשיח ד' מ"ל בתור' וסי' אם הכהן המשיח · ולקח הכהן המשיח מדם הפר · והבי' הכהן המשיח · והכהן המשיח תחתיו: לפני יי' ב' סבי' אשר וסי' והביא את הפר הנפש קרמ' · ויעל שלמ': קרנו' ד' מלאי' בתור' וסי' ונתן הכהן מן הדם · וישחט קדמאה משה את הדם · ויקרבו בני אהרן את הדם אליו · ויצא אל המזבח: מקום טהור ד' וסי' והוציא את כל הפר · ואת חזה התנופה · והוציא את הדשן · ואסף איש טהור: על שפך חד מן אלפא בית' מן חד ותד חד אל וחד על וסי' מצויין במסר' רבתא · עדת ישרא' י"א בליש' וסי' דברו אל כל עדת ישרא' · ושחטו אתו כל · ונכרתה הנפש ההיא · יעשו אתו · ואם כל עדת ישראל ישגו · המעט מכם כי · הארץ אשר הכה · ומחר על כל עדת ישרא' . ועל כל עדת ישרא' היה קצף דעכן · וכל עדת ישראל הנועדים דמלכים · וחברו דד"ה: מעיני ד' וסי' ואם כל עדת ישרא' ישגו · והיה אם מעיני העדה · ונעלם מעיני אישה · ונעלמה מעיני כל חי: ונודעה ב' וסי' ונודעה החטאת אשר חטאו עליה · ונודעה יד יי' את עבדיו: והביאו ד' וסי' ונודעה החטאת אשר חטאו עליה · ולקחו אבנים אחרות · והביאו בניך בחצן · והביאו את כל אחיכ' מכל הגוים: המשיח ד' מלאים בתור' נמס' לעיל בהאי סידר':

אבן עזרא

לאשמת העם · שהורה שלא כהוגן ואשם העם וכלם שוגגי' או פירוש לאשמת העם באשמת כל בני אדם ונזכר כן בעבור שהכהן הוא נושא התפלה והוא עצמו נשמר וקדוש לשם: על חטאתו · בעבור חטאתו וכאשר הוא גדול יקריב הפר שהוא הגדול מכל הקרבים על גבי המזבח: וטבל הכהן · הוא המשיח בעצמו וטע' שבע פעמי' תמצאנו בפרש' ויראו בלק ובעבו' גודל מעל' הכהן הגדול יזה מדם חטאתו על פרכת הקדש ועל קרנות מזבח הקטרת וכל הפר חוץ מהחלבי' ישרוף בחוץ כי איננה עולה: על שפך הדשן · באר שיהיה נשרף במקו' שיש שם דשן המזבח: ונודעה החטאת · וכן משפט הכהן הגדול ואם איננו נזכר כי אם לא הודע אליו חטאתו לא יקריב פר חטאת · וי"א כי בכל שנה יקריב כן שמא חטא · והזכיר עם כל עדת ישרא' ונודעה החטאת שהכהן יתכן שיודיעם ואין מי שיודיע לכהן רק מעצמו · וחטאת הקהל כחטאת הכ"הג בכל משפטיה והנה הכהן הגדול שקול כנגד כל ישראל: זקני העדה · הם המנהיגי' והם יסמכו את ידיהם בעדם ובעד כל ישראל כי לא יתכן שיסמכו כל ישראל:
חטאת

בעל הטורים

מזבח קטרת הסמי' · בפרשת כהן משיח כתיב קטר' הסמי' ובפרשה שאחריה כתיב מזבח קטרת · לפי שכהן גדול מתעשר בקטרת הוסיף לומר סמים: בכל הכפרות הוסיף כפרה וסליחה חוץ מכהן גדול · לפי ששגגת תלמוד עולה זדון: על שפך הדשן ישרף · צותה תורה לשרוף קרבנו של כהן משיח בפרהסי' בחוץ על שפך הדשן שלא יתבייש אדם להתודות על חטאו שהרי כהן גדול חטא והתוד' והביא קרבן על חטאו: ישגו · ב' במסור' ואם כל עדת ישראל ישגו · ישגו אלה ביחזקאל על רועי ישראל המתעי' את הצאן · הכא נמי איירי בצבור ששגג על פי בית דין שטעו בהוראה: מעיני · ד' ונעלם דבר מעיני הקהל · ואידך בהה' עניינא · אם מעיני העדה · ונעלם מעיני אישה · ונעלמ' מעיני כל חי · איירי בתור' דכתיב לעיל מיניה והחכמ' מאין תמצא · הכא נמי נעלמה החכמה מעיני בית דין שטעו בהוראה ונעלם מעיני אישה · זה הוא שאמ' אפילו שמע מעוף הפורח באויר שנטמאת' שוב אין המים בודקין אות' · זה הוא ונעלמ' מעיני כל חי ומעוף השמים · שאפי' שמע מעוף השמים והעלי' עצמו כאלו לא ידע שוב אין המים בודקין אותה: ונודעה · ב' ונודעה החטאת · ונודעה יד יי' את עבדיו וזעם את אויביו · שאפילו על השוגג שום לו להביא חטאת ולא הביא הקב"ה נפרע ממנו · וזהו ונודעה יד יי את עבדיו · מי שחטא ומביא קרבן · וזעם את מי שאינו מביא: והביאו אותו לפני אהל מועד · ד' במס' והביאו אבנים אחרים גבי מצורע · והביאו בניך בחצן · והביאו את כל את כם: לומר מי שמחייב להביא קרבן לוי' ואינו מביאו, לכהן שוב שצריך לכהן שיבא לראו' נגעי ביתו · ואם היה מביאו זוכה למה שנ' והביאו בניך בחצן · והביאו את כל אחיכם מכל וכו': חטאת

מ"ע ספורנו

אם הכהן המשיח יחטא לאשמת העם כלומ' שלא תקרה לו שגגת חטאת זולתי תמוקשי עם כאמרם (ברכות פרק אין עומדין) המתפלל וטועה סימן רע לו ואם ש"צ הוא סימן רע לשולחיו וקרבנו נשרף ואין לכהן שום חלק בו ולכן לא כת' בו ואשם כמו שכתב בכל שאר החוטאי' כי אשם באמרו ואשם יורה אזהרה על התשובה וזה לא יפול על הכהן המשיח כי לא שלבו היה החטא כלל אבל קרה לו לאשמת העם ובשגגת סנהדרין שהוא גם כן רחוק אמר: ישגו ונעלם מעיני הקהל · שעם היותם עיני הקהל הראוים לראות בעד אחרים לא היטיבו לראות לעצמם וגם כן עליהם אמר:
חטאת

חזקוני

אם הכהן המשיח · לפי שהוא כה"ג יביא פר שהוא גדול מכל הקרבים של המזבח: יחטא לאשמת העם · להאשי' את העם שהורה והתיר להם דבר האסור ומכיוו שמוטל עליהם להורות כדכתיב יורו משפטיך ליעקב וגו': על חטאתו · בשביל חטאתו דבעא לכפר עליו כי עליך הורגנו כל היום: לפני יי' · בצפון שהוא פנוי כנגד פתחו של היכל: וסמך ידו · ואינו טעון נסכי' ולא תנופה: ולקח הכהן המשיח מדמו כא' כאן לקיחה ונא' להלן לקיחה מה להלן לקיחה בכלי אף כאן לקיח' בכלי: וטבל והזה · של כל הזיה טבילה: אצבעו · נאמר כאן אצבעו ונא' להלן אצבעו מה אצבעו האמור להלן הימנית המיוחני' שבימין אף כאן כו': שבע פעמים · שיהא מונה שבע פעמי' ולא אחת ושבע כדרך שמונה ביו' הכפורי': שבע פעמים · כשם שעיני הקב"ה הולכים בשביעיות שנא' לשם שבעה ימים שבעה רקיעים שבעה ארצו' שבע מדבריות שביעי בימי' ובחדשים ובשני' ובשמטות ויובלים ובעולמי' שבע כרו' שבע מזבחות דבלעם שבעה כבשים עולה ועוד הרבה: על קרנות מזבח קטרת הסמים לפני יי' · ואין הכהן לפני יי' אלא עומד מן המזבח ולחוץ ומזה: כאשר יורם וגו' · פרש"י ובשחיטת קדשים מצריכו ללמוד הימנו שאין למדין למד מן הלמד בקדשי' פי' צריך הכתוב לפרשת פרש' אימורי פר כהן משיח כדי ללמוד ממנו פרשת אימורי פר העלם דבר של צבו' כדכתי' לקמן לאחר ועשה לפר העלם של ציבור כאשר עשה לפר החטאת של כהן משיח ואם לא פי' לך כאן פרש' אמורי פר כהן משיח איך לא מקרא של ועשה לפר וגו' ללמוד פרש' אימורי פר העלם דבר של צבור מן פרשת אימורי פר כהן משיח הרי פרשת אימורי פר כהן משיח עצמן נריכין לסיותן למדין מפרש' אמורי שור שלמי' ואין למדין למד מן הלמד בקדשים: כאשר יורם משור וגם השלמים · לשלמי צבור הקשתיו ללמד שמביא שלו' בשלמי' צבור ולא לשלמי כבש לדעות שבת ושומאה בשלמי צבור: והוציא את כל הפר · שלמד שמוציאו כלו כשהוא שלם יכול יוציאנו שלם וישרפנו שלם ת"ל ראשו וכרעיו מה ראשו וכרעיו האמור להלן ע"י נתוח אף כאן וכו': על ראשו ועל כרעיו · עם ראשו ועם כרעיו: וקרבו ופרשו · שלמד שינתחנו בלא הפשט: אשר

רלבג

העוף ובין הבהמה ובכבר יורה שזה הוא רצון התורה שכבר הקפידה התורה בלקיחת אלו המינים כמו היותם יותר נבחרים ועוד שכבר תמצא שנאמר וכרה התורה המומין הפוסלי' בבהמה לא זכרה אלא לרוב הענייני' הנגלות בהם ובהסתכל בעוף ענייני המומין הנה ראוי שנדין שכבר הקל בזה · סוכר בבהמה ווה מבואר אחר עיון מהספרים הכוללים והקריבו הכהן אל המזבח לחדבו שהכניסו למזבח למלקו הוא הכהן בכהונו לא נזר וכבר וכרנו עם זה ג"כ שכבר יתכן שיביא האדם תור אחד או בן יונה אחד ולא יצטרך להביא שנים וראוי שתדע שזאת ההקרבה היא לקרן דרומית מערבית מהמזבח לפי ששם היה הכבש ושם יעלה להקטיר ועוד כי ההקרבה אל המזבח ראוי שתהיה לפני יי' אל פני המזבח כמו שביאר התורה במנחה בפרשת צו שנאמר בה גם כן והגישה אל המזבח כמו שאמרה בכאן והקריבו הכהן אל המזבח והגשה היא תהיה בהכרח לנגד קרן דרומית מערבית כמו שנבאר אחר זה · ומלק את ראשו והקטיר המזבחה הנה ענין שמליקה היא לפני מה שיורה עליו סדר הסימני' מאחורי העורף שמלקו הכהן לא בסכין ולא בכלי אחר וזה אמנם יהיה כשיחתוך בציפורנו סדר' ומפרק' כלא רוב בשר כדי שלא תהיה מתה קודם שיאלוק כי שמליקה לא תהיה כי אם בשני כמו שהוביאה · לא תהיה כי אם בשני וראוי שתדע כי אין הרצון באמרו והקטיר המזבחה שיקטירוהו המזבח וזה כי ההקטרה לא תהיה קודם בפרשיות הקודמות וכבר נזכרה אחר זה בזה הפסוק וזריקת הדם ולזה יתחייב שלא יהיה הרצו' בזה שיקטיר הוא המזבח · ועוד שכבר נזכר אחר זה הקטרה באמרו והקטיר אותו הכהן המזבח · ואי אפשר שנאמר שזאת ההקטרה היתה לראש והקטרה הנזכרת בסוף · לאחרית הגוף כי ההקטרה היתה יחד לא פעמים פעמי' וזה מבואר ממה שקדם · ולזה יהיה הרצון באמרו והקטיר המזבחה בזה המקום שתהיה ואת המליקה במקום שיוכל להקטיר ממנו הגוף המזבחה והוא בפני העליון מהמזבח ולמדנו עם זה שהוא ראוי שתהיה ואת המליקה באופן שיוכל להקטיר הראש בפני עצמו ולזה יתחייב שיחתוך שני הסימנין ויחתוך כל הראש באופן שיוכל להקטירו בפני עצמו וכמנהג שהוא על קיר המזבח לפי שכבר קדם שזאת · המליקה היא בכבש בפני העליון מהמזבח למדנו שמלוי הדם יהיה בפני העליון מהמזבח בספך שעניין בעולת בהמה וכבר באמר זה גם כן מתאר ואת שהזאה שהיה דומה להואה אשר לחטאת וזה שהואת החטא' היא מלמעלה למטה · לא כרובע קירות המזבח כמו שיתבאר והואת העולה היא כרובע קירות המזבח כי הוא סביב וואת ההזאה היא באורך כמו העניין · בהזאת החטאת שנאמר ונמצה דמו על קיר המזבח והדם הנמצה שותת מלמעלה למטה והזאות שהם בזה המזבח היו בפני העליון מהמזבח והסיר את מראתו בנוצתה הוא הופק עם העור והנוצה מעליו ובני מעים היוצאים עמו כי זה כולו בכלל במלת מראתו ר"ל מקום הראי · והשליך אותה אל המזבח קדמה אל מקום הדשן למדנו מזה שמקום הדשן הוא אצל המזבח מלמטה · וכבר היה למזרח לפי ששם זריקת הסמה ולפי שלא יקשה מושב שהעבודה היא לשם היו הדברי' הנכבדי' במקדש לפאת מערב והספוקים לפאת מזרח ושם היה מקום מוראות העוף · ולפי שהמזבח היה מוכן לעבודת השם היה מקום הדשן למזרח הכבש שהוא אצל המזבח לא למזרח המזבח בעצמו · ושסע אותו בכנפיו לא יבדיל · לפי שכבר אמר בעולת בהמה ונתח אותה לנתחיה היה מקום לחשוב שיהיה הענין כן בעוף הנה מפני זה אמר לא יבדיל ר"ל שלא יצטרך להבדיל ולזה לא יהיה אמרו לא יבדיל מצות לא תעשה וזה מבואר מאליו · והקטיר אותו הכהן המזבח על העצים אשר על האש · אין הרצון בזה שיהיו שם שני גזירי עצים שאין כתוב כאן עריכה לעצים אבל הרצון אבלי שהוא ראוי שיקטירהו על היוקד מהעצים לא על מה שנשלמה · כבר שריפתו והוא הדשן והנה יקראם עצים מפני מה שבהם עדין לישרף:

ונפש כי תקריב קרבן מנחה ליי' לפי שזכר מעשה העולה שהיא באה בנדר ונדבה והיתה המנחה באה גם עם העולה כמו שיתבאר במה שיבא באר בזה המקום שיש לאדם · להתנדב מנחה בפני עצמה וגילה ענינה

רשי

את פני הפרכת · ולמעלה הוא אומר את פני פרכת הקדש · משל למלך שסרחה עליו מדינה אם מעוטה סרחה פמליא שלו מתקיימת ואם כולה סרחה אין פמליא שלו מתקיימת אף כאן כשחטא כהן משיח עדיין שם קדושת המקום על המקדש משחטאו כולם חס ושלום נסתלקה הקדושה: יסוד מזבח העולה אשר פתח אהל מוע' · זה יסוד מערבי שהוא כנגד הפתח: ואת כל חלבו ירים · אף על פי שלא פירש כאן יותרת ושתי כליות למדין הם מועשה לפר כאשר עשה וגו' ומפני מה לא נתפרשו בו תנ' רבי ישמעאל משל למלך שזועם על אוהבו ומיעט בסרחונו מפני חיבתו: ועשה לפר · זה כאשר עשה לפר החטאת כמו שמפורש בפר כהן משיח להביא יותרת ושתי כליות שפירש שם שלא פירש כאן ולכפול במצות העבודות ללמד שאם חסר אחת מכל המתנות פסל לפי שמצינו בניתנין על מזבח החיצון שנתנ' במתנה אחת כפר הוצרך לומר כאן במתנה א' מהן מעכבת: אשר נשיא יחטא · לשון אשרי הדור שהנשיא שלו נותן לב להביא כפרה על שגגתו · קל וחומר שמתחרט על זדונותיו: או הודע · כמו אם הודע הדבר הרב' או יש משמשין בלשון אם ואם במקום או וכן או נודע כי שור נגח הוא: הודע אליו · כשחטא היה סבור שהוא התר ולאח' מיכן נודע לו שאיסור היה: במקום אשר ישחט את העולה · בצפון שהוא מפורש בעולה: חטאת הוא · לשמו כשר שלא לשמו פסול: ואת דמו · שירי הד': כחלב זבח השלמי' · כאותן אמורין המפורשים בעז האמור אצל שלמים: כאשר הוסר חלב מעל זבח השלמים · כאימורי עז האמורים בשלמים: ושחט

וְטָבַל הַכֹּהֵן אֶצְבָּעוֹ מִן־הַדָּם וְהִזָּה שֶׁבַע פְּעָמִים לִפְנֵי יְהוָה אֵת פְּנֵי הַפָּרֹכֶת׃ וּמִן־הַדָּם יִתֵּן עַל־קַרְנֹת הַמִּזְבֵּחַ אֲשֶׁר לִפְנֵי יְהוָה אֲשֶׁר בְּאֹהֶל מוֹעֵד וְאֵת כָּל־הַדָּם יִשְׁפֹּךְ אֶל־יְסוֹד מִזְבַּח הָעֹלָה אֲשֶׁר־פֶּתַח אֹהֶל מוֹעֵד׃ וְאֵת כָּל־חֶלְבּוֹ יָרִים מִמֶּנּוּ וְהִקְטִיר

כ הַמִּזְבֵּחָה׃ וְעָשָׂה לַפָּר כַּאֲשֶׁר עָשָׂה לְפַר הַחַטָּאת כֵּן יַעֲשֶׂה־לּוֹ וְכִפֶּר עֲלֵהֶם הַכֹּהֵן וְנִסְלַח לָהֶם׃ וְהוֹצִיא אֶת־הַפָּר אֶל־מִחוּץ לַמַּחֲנֶה וְשָׂרַף אֹתוֹ כַּאֲשֶׁר שָׂרַף אֵת הַפָּר הָרִאשׁוֹן חַטַּאת הַקָּהָל הוּא׃ פ אֲשֶׁר נָשִׂיא יֶחֱטָא וְעָשָׂה אַחַת מִכָּל־מִצְוֺת יְהוָה אֱלֹהָיו אֲשֶׁר לֹא־תֵעָשֶׂינָה בִּשְׁגָגָה וְאָשֵׁם׃ אוֹ־הוֹדַע אֵלָיו חַטָּאתוֹ אֲשֶׁר חָטָא בָּהּ וְהֵבִיא אֶת־קָרְבָּנוֹ שְׂעִיר עִזִּים זָכָר תָּמִים׃ וְסָמַךְ יָדוֹ עַל־רֹאשׁ הַשָּׂעִיר וְשָׁחַט אֹתוֹ בִּמְקוֹם אֲשֶׁר־יִשְׁחַט אֶת־הָעֹלָה לִפְנֵי יְהוָה חַטָּאת

כה הוּא׃ וְלָקַח הַכֹּהֵן מִדַּם הַחַטָּאת בְּאֶצְבָּעוֹ וְנָתַן עַל־קַרְנֹת מִזְבַּח הָעֹלָה וְאֶת־דָּמוֹ יִשְׁפֹּךְ אֶל־יְסוֹד מִזְבַּח הָעֹלָה׃ וְאֶת־כָּל־חֶלְבּוֹ יַקְטִיר הַמִּזְבֵּחָה כְּחֵלֶב זֶבַח הַשְּׁלָמִים וְכִפֶּר עָלָיו הַכֹּהֵן מֵחַטָּאתוֹ וְנִסְלַח לוֹ׃ פ וְאִם־נֶפֶשׁ אַחַת תֶּחֱטָא בִשְׁגָגָה מֵעַם הָאָרֶץ בַּעֲשֹׂתָהּ אַחַת מִמִּצְוֺת יְהוָה אֲשֶׁר לֹא־תֵעָשֶׂינָה וְאָשֵׁם׃ אוֹ הוֹדַע אֵלָיו חַטָּאתוֹ אֲשֶׁר חָטָא וְהֵבִיא קָרְבָּנוֹ שְׂעִירַת עִזִּים תְּמִימָה נְקֵבָה עַל־חַטָּאתוֹ אֲשֶׁר חָטָא׃ וְסָמַךְ אֶת־יָדוֹ עַל רֹאשׁ הַחַטָּאת וְשָׁחַט אֶת־הַחַטָּאת בִּמְקוֹם הָעֹלָה׃

ל וְלָקַח הַכֹּהֵן מִדָּמָהּ בְּאֶצְבָּעוֹ וְנָתַן עַל־קַרְנֹת מִזְבַּח הָעֹלָה וְאֶת־כָּל־דָּמָהּ יִשְׁפֹּךְ אֶל־יְסוֹד הַמִּזְבֵּחַ׃ וְאֶת־כָּל־חֶלְבָּהּ יָסִיר כַּאֲשֶׁר הוּסַר חֵלֶב מֵעַל זֶבַח הַשְּׁלָמִים וְהִקְטִיר הַכֹּהֵן הַמִּזְבֵּחָה לְרֵיחַ נִיחֹחַ לַיהוָה וְכִפֶּר עָלָיו הַכֹּהֵן וְנִסְלַח לוֹ׃ פ

ואם

וְיִטְבּוֹל כַּהֲנָא אֶצְבְּעֵיהּ מִן דְּמָא וְיַדֵּי שְׁבַע זִמְנִין קֳדָם יְיָ יָת קֳדָם פָּרוּכְתָּא׃ וּמִן דְּמָא יִתֵּן עַל קַרְנַת מַדְבְּחָא דִּי קֳדָם יְיָ דִּי בְּמַשְׁכַּן זִמְנָא וְיָת כָּל דְּמָא יֵשׁוֹד לִיסוֹדָא דְּמַדְבְּחָא דַּעֲלָתָא דִּי בִּתְרַע מַשְׁכַּן זִמְנָא׃ וְיָת כָּל תַּרְבֵּיהּ יַפְרֵשׁ מִנֵּיהּ וְיַסֵּיק לְמַדְבְּחָא׃ וְיַעְבֵּיד לְתוֹרָא כְּמָא דַּעֲבַד לְתוֹרָא דְּחַטָּאתָא כֵּן יַעְבֵּיד לֵיהּ וִיכַפַּר עֲלֵיהוֹן כַּהֲנָא וְיִשְׁתְּבֵיק לְהוֹן׃ וְיַפֵּק יָת תּוֹרָא לְמִבָּרָא לְמַשְׁרִיתָא וְיוֹקֵיד יָתֵיהּ כְּמָא דִּי אוֹקֵיד יָת תּוֹרָא קַדְמָאָה חַטַּאת קְהָלָא הוּא׃ אִם רַבָּא יְחוֹב וְיַעְבֵּיד חַד מִכָּל פִּקּוֹדַיָּא דַּייָ אֱלָהֵיהּ דְּלָא כַשְׁרִין לְאִתְעֲבָדָא בְּשָׁלוּ וְיָחוֹב׃ אוֹ אִתְיְדַע לֵיהּ חוֹבְתֵיהּ דִּי חַב בַּהּ וְיַיְתֵי יָת קוּרְבָּנֵיהּ צְפִיר בַּר עִזֵּי דְּכַר שְׁלִים׃ וְיִסְמוֹךְ יְדֵיהּ עַל רֵישׁ צְפִירָא וְיִכּוֹס יָתֵיהּ בְּאַתְרָא דְּיִכּוֹס יָת עֲלָתָא קֳדָם יְיָ חַטָּאתָא הוּא׃ וְיִסַּב כַּהֲנָא מִדְּמָא דְּחַטָּאתָא בְּאֶצְבְּעֵיהּ וְיִתֵּן עַל קַרְנַת מַדְבְּחָא דַּעֲלָתָא וְיָת דְּמֵיהּ יֵשׁוֹד לִיסוֹדָא דְּמַדְבְּחָא דַּעֲלָתָא׃ וְיָת כָּל תַּרְבֵּיהּ יַסֵּיק לְמַדְבְּחָא כִּתְרַב נִכְסַת קוּדְשַׁיָּא וִיכַפַּר עֲלוֹהִי כַּהֲנָא מֵחוֹבְתֵיהּ וְיִשְׁתְּבֵק לֵיהּ׃ וְאִם אֱנָשׁ חַד יְחוֹב בְּשָׁלוּ מֵעַמָּא דְאַרְעָא בְּמֶעְבְּדֵהּ חַד מִפִּקּוֹדַיָּא דַּייָ דְּלָא כַשְׁרִין לְאִתְעֲבָדָא וְיָחוֹב׃ אוֹ אִתְיְדַע לֵיהּ חוֹבְתֵיהּ דִּי חָב וְיַיְתֵי קוּרְבָּנֵיהּ צְפִירַת עִזִּין שְׁלִימְתָא נְקוּבְתָא עַל חוֹבְתֵיהּ דִּי חָב׃ וְיִסְמוֹךְ יָת יְדֵיהּ עַל רֵישׁ חַטָּאתָא וְיִכּוֹס יָת חַטָּאתָא בְּאַתְרָא דַעֲלָתָא׃ וְיִסַּב כַּהֲנָא מִדְּמַהּ בְּאֶצְבְּעֵיהּ וְיִתֵּן עַל קַרְנַת מַדְבְּחָא דַעֲלָתָא וְיָת כָּל דְּמַהּ יֵשׁוֹד לִיסוֹדָא דְמַדְבְּחָא׃ וְיָת כָּל תַּרְבַּהּ יַעְדֵּי כְּמָא דְּאִתְעֲדָא תְּרַב מֵעַל נִכְסַת קוּדְשַׁיָּא וְיַסֵּיק כַּהֲנָא לְמַדְבְּחָא לְאִתְקַבָּלָא בְרַעֲוָא קֳדָם יְיָ וִיכַפַּר עֲלוֹהִי כַּהֲנָא וְיִשְׁתְּבֵיק לֵיהּ׃

ואם

אבן עזרא

חטאת הקהל הוא · הפר: ואם ישגו · ישראל ולא יעשו אחת ממצות עשה יקריבו פר לעולה ושעיר לחטאת: אשר נשיא יחטא · הפוך וכן הוא אשר יחטא הנשיא. והוא דבק באשר למעלה ואם כל עדת ישראל כאילו אמר ואם אשר יחטא שהוא נשיא שבט או נשיא בית אב: או הודע אליו · אמר הכתוב דרך קצרה כמו להן והטעם שידע הנשיא מעצמו שחטא או הודיעו אדם אחר שראהו: לדקדוק הודע אליו פעל עבר כמו והכר לך ויחסר המודיע כמו אשר ילדה אותה ללוי ויאמ' רבי משה הכהן כי הוא מהבנין שלא נקרא שם פועלו כי החולם והשורק יתחלפו והוא על משקל ויוסף הורד מצרימה והנשיא יקריב שעיר מטע' זרזיר מתני' או תיש כפי' הגאון בספר משלי והוא זכר למעלת הנשיא רק לא יובא את דמו לפנים מהקדש והכהני' יאכלו חטאת הנשיא לכפר בעדו כי כן כתו' ולא יאכל הכהן הגדול חטאתו: מעם הארץ · והם כל ישראל והכהנים ההדיוטים וכל הלוים: ואשם · פעל עבר כמו כי זקן יצחק: שעירת עזים נקבה · כי מעלתו נקלה ממעלת הנשיא · וטעם ונסלח לו בפרש' שלח לך: אם

חזקוני

אשר נשיא יחטא · פרשהו נשיא אשר יחטא דוגמא ואשר נתן כתר מלכות בראשו שפירושו וכתר מלכות אשר נתן בראשו: במקו' אשר ישחטו את העול' · שלא לביים מי שחטא ויבינו הרואים סבורים שהיא עולה: קרנות מזבח העולה · כהן משיח וכבור דמקרבי · ושיבי קמי קודשא בריך הו' דם כפרתן קרב לפנים על הפרכת ועל מזבח הזהב ושרקוהו דקק לשרוף שפחתו? אין לשלם מקכות לפי נדלן עכשו נשיא ויחיד דלא מקרבי ולא חשיבי כל כך דם כפרת' ואימורי חטאתם על מזבח החיצון והבשר נאכל: ואשם · שידע מעצמו: או הודע אליו · ע"י אחרי' · והוא ידע ואשם · נודע לו עכשו שהוא טמא וידע שהוא אשם: פו"ק על פרש"י שפי' כאן ולא ידע ששכח לאחת טומאה:

מסרה

עלהם י"ג חס' בתורה נמסר בסד' ויגש: חטאת ז' פתחין נמסר בסדר תצוה: מדמה ו' וסי' ולקח הכהן מדמה באצבעו · כל אשר יגע בבשרה · וכל חטאת אשר יובא · ולקח אלעזר הכהן · ב' בו · ויז מדמה אל הקיר:

וכפר עליו

קדמ' דואת כל חלבו · וכפר עליו הכהן מחטאתו ונסלח לו · תניין דהוכר וכפר עליו הכהן ונסלח לו · תליתאה דיוכ' וכפר עלי הכהן על חטאתו אשר חטא ונסלח לו · רביעא' דיהבא' וכפר עליו הכהן מחטאתו · חמישאה דואת השני וכפר עליו הכהן על חטאתו אשר חטא מאחת מאלה · שביעאה דאיל התמים וכפר עליו הכהן על שגגתו · שתיתאה דר"פ וכפר עליו הכהן מחטאתו אשר חטא ונסלח לו · תמינאה דרים פסוק בסוף סדרא וכפר עליו הכהן לפני יי' ונסלח לו:

בעל הטורים

חטאת הקהל הוא וסמי' ליה אשר נשיא יחטא · לומר לך כל מי שיש בידו למחות ואינו מוחה מעלה עליו כאלו הוא חוטא: את קרבנו · נאמר בקרבן נשיא ריבוי · לומר שיביא קרבן שמן וגדול · לפי שבכל יום אוכל פטמות ולא יהא שלחנו מלא ושלחן רבו ריקם: בנשי כתי' שעיר עזים זכר בשעירה עזים נקבה לפי שאי' בשמו חילוק לזכר ולנקבה' שבכל נקרא עז לכך צריך לפרש זכר או נקבה אבל כבש יש חילוק בשמו כבש לזכר כבשה לנקבה: בעשתה · בגימט' אם כולה ולא במקצתה: הוסר · ב' כאשר הוסר חלב · ומעת הוסר התמיד · לומר במעת הוסר התמיד הוסר כל חלב שבזכותו נשתלח ברכה בכל · אם

מ״ע ספורנו

חטאת הקהל הוא. כי לא יקרה זה בלתי עון הדור גם כן · אמנם כתב בהם ואשמו להזהירם על התשובה קודם שיקריבו וחטאתם גם כן נשרפת ולכובד עון שניהם הובא דמם אל הקדש פנימה · ועל עון המלך אמר: אשר נשיא יחטא כי אמנם זה דבר עלוי שיחטא כאמרו וישמן ישורון ויבעט · ואמר בו: ואשם · שמעצמו יכיר עונו · או הודע אליו על ידי אחרים והמולם כמלת הודע הוא כי תמורת השורק · ואמ' על עם הארץ: אם נפש אחת תחטא בשגגה מעם הארץ · כי זה אמשרי קרוב שמ' מעם הארץ יחטא ובזה ובענין חטא הנשיא אמר ואשם שהיא אזהרה על תשובה קודמת לקרבן ובשניהם ובכל האשמי' נתן חלק לכהני' כי אכילת הכהנים תועיל בהם לכפרת המוטאים: ואם

אמרי נועם

ואם נפש ולא איש כדאית בתלדש על זה שהנשמה נקרא נפש כשהיא מוספת החטא עושה רושם ביותר והכתוב מתעי' נפש כי תחטא:

רלבג

שנינה בכל אופניה וזכר תחלה מנחת הסלת כי לסלת קדימ' על מה שיעשה ממנו ואחר זה זכר מאפה תנור להיות יותר כמנה ממעשה מחבת ומעשה מרחשת והנה הסלת היא כלת הקמים וכבר יתבאר שלא יהיה זה פחות מעשרון כי הוא המנחה הקטנה שבכל המנחות הבאות עם העולה כמו שיתבאר במה שיבא · ויצק עליה שמן שיהא בו מהשמן מה שראוי שיוצק על כללות הסלת וזה אמנם יהיה כשהיא בכמות ראוי שיהיה נכלל בו ושערו חכמים לוג שמן לכל עשרון ולזאת הסבה ראוי שיושם מהשמן בשתית הכלי ואחר כן יושם בו הסולת ויוצק ממנו עליו ויבלול ונתן עליה לבונה כבר יתבאר במה שיבא בזאת הפרשה ששיעור הלבונה היה קומץ אחד והביאה אל בני אהרן הכהנים וקמץ משם שלא קמצו ונומרי ראוי שהכהן היה מגישה אל המזבח כמו שכתוב אחר זה והקריבה אל הכהן והגישה אל המזבח · וכבר קדם להגשה קבולה בכלי שרת והוא מתכאיה ולזה לא יהיה קבולה בכלי שרת כי אם בכהן ובכלל הנה לא התירה התורה בזה אלא הבאת המנחה אל הכהן ולזה לא נתיר הקבלה בכלי שרת: כי אם שהכהן ואחר ההגשה אל המזבח תהיה הקמיצה כדרך שבני אדם קומצים אלא קומצים בזולת הראחה האצבעות ובזולת קבוצה אל קצת יותר מן הראוי: מסלתה ומשמנה · לאדנו מזה שראוי שיהיה · כלול באופן שכאשר יקח מסלתה יקח משמנה עמה ושהוא ראוי שיהיה זה הקומץ מסלתה ומשמנה לא מסולת מפרשה ולא משמן מפרשה ולזה אם נתערבו מנחות זו עם זו באופן שלא יוכל לקמוץ מזו בפני עצמה ומזו בפני עצמה הרי הן פסולות ושיה וזה כן לפי שקומץ מתור המנחה לכהנים ולזה ראוי שיהיה מהמנחה ההיא על כל לבונתה לפי שאמרנו דבר על דבר הוא שני לו במספר ואחרי המספר הם · [illegible]

בעל הטורים

אם לוא יגיד ונשא עונו · אם לוא יגיד מלא ויו קרי ביה אם לו יגיד בו"ו · פירו' שהגיד לו כבר אם שוב אינו חוזר ומגיד · ביה

אמרי נועם

אם לא יגיד מלא כתיב אשר לא הגיד מכאן או"ל כיון שהגיד ויש מפרשי' דדייק ליה מהאי קרא ונשא עונו יעיד שאמר איני יודע לך עדות ונשא עונו:

אבן עזרא

ואם כבש · ואם הביא ממין הכבש לחטאת יביא נקבה כמו שעירת עזים · וטעם כאשר יוסר חלב הכבש להביא האליה כי אין עם השעירה אליה : ונפש כי תחטא ושמעה קול אלה · הוא החרם וכן ואת אלית והכתוב אחז דרך קצרה והזהיר שחייב העד להגיד כי אם לא יגיד יש עליו עונש מהטעם שישא עונו ואם שכחאלא הגיד ואחר כן נזכר לו : או נפש כי תגע · בנבלת הארבעה הנזכרו' והם חזיר וחביריו : או בנבלת בהמה טמאה · למאכל כסוס וחמור · ושרץ טמא מהשמנה הנזכרים : ונעלם ממנו · ואחר כך ידע או נגע בזב וטמא מת זבה ונדה : לבטא בשפתים · דבור שפה : להרע · למי שהוא חייב או לפי' הגאון להתענות · וטעם להזכיר אלה שהוא חייב להודות ועל האחרות שהן מצות לא תעשה לא יתודה לפני הכהן והקרבן אחד . ואם לא תגיע ידו · כי היד היא העושה כל מלאכה והיא הקונה רמז למי שאין לו · ויאמר רב יצחק כי טעם אחד לעולה בעבור שלא תגיע ידו אולי עלה על רוחו מחשבת והקרוב אלי שהאחד כנגד האמורים והשני חטאת כמשפט : עשירית

חזקוני

לאחת מאלה · פר"שי ומה ת"ל שיכול אין לי אלא המפורשים שבהם כו' פי' כגון שאכל חלב יהיו בכשב או שעיר והקל' כגון ששמע קול אלה יהיו בעוף והקלים שנקלים כגון בטוי שפתי' יהיו בעשירית האיפה וכו' : והביא את אשמו אינו שעון נסכים אבל טעון הוא סמיכה: ואם לא תגיע ידו אין אומרי' בו לווה וא"א לו עכוק בהוצכות יש לו ואין צורכיו מכין שיביא קרבן ת"ל די שה : אחד לחטאת ואחד לעולה · הואיל ואין לו למזבח בחטאת העוף רק דמה שאיכה אכילה לפי' צריך להביא שנים אחד לחטאת לאכילת הכהן ואח' לעולה לאכילת המזבח אבל כשעשיר חייב חטאת דיו בכשב' או שעירה לפי שיש ממנ' מכשר אכיל' לכהן והאימורי' אכילה למזבח : והקריב את אשר לחטאת ראשונה ולא לגבי מזבח דהא קים לן חטאת קדימות באכלות אלא אלי והקריב ומלק והזה והנשאר בדם ימצה : ולא יבדיל · כי' אחד ימלוק ולא שני : והנשאר בדם ימצה · ומקיף בית מליקתו למזבח ודוחקתו בקיר והדם מתמצה ויורד ליסוד : ימצא באלף · כפי' דמשמ' כמי לענין הואה דמשמע יצא אדם מגוי אבל הקיר הכי משמע · הכי פרש"י בזבחים בפ' קדשי קדשים: עשירית

מסרה

יוסר חד מן ב' זוגין מיהרין מתחלפין מן חד וחד חד ס'וחד ש'וסי' נמסר בריש שיר השירי' · אשי ט' כתיב י"וד נמסר בסדר צו : לוא ל"ה מ"ל בק' וסי' כי לוא אוכל לקום · אם לוא יגיד · אל בני כי לוא טובה השמועה · ולוא נכרית מהבהמה · כי לוא חטא לך · דשמואל · לא תשמע ולוא תאבה לו · כי לוא יתנבא עלי טוב · תניין דמלכים · כי לוא יעשה עבדך · לוא אדני המלך כי · מעט מזער לוא כאביר · לוא כי אהבתי זרים · לוא נבא עוד אליך · וימנעו רביבים ומלקוש · לוא אפילפני בכם · קדמא דפסוק · לוא לזרות ולא להבר · העל אלה לוא אפקד · קדמא דפסוק · עלו בשרותיה : וקדמא ובתרא דכחשו ביי' · ורעב לוא נראה · שוט שוטף כי יעבר לוא יבואנו · ולוא אמרו כלבבם · זה הגוי אשר לוא · קדמא דפסוק · הוסרי ירושלם פן · הקשבתי ואשמע לוא כן · עבר קציר כלה קיץ · ולוא יפיק · ואזרם במזרה · אם לוא הפגעתי בך · וינאפו · ואם לוא השחוק היה · אם לוא יסחבים קדמא · ולוא תבא דמעתך · לוא אליכם כל עוברי · סדם אחותך · וא' נדרשתי ללוא שאלוני : או בנבלת בהמה טמאה י"א בטעמא לאחור פי' בטעמא פשטא ולפניו יתיב וסי' או בנבלת בהמה טמאה · אחרי הכתו את סיחן · והיה כל מעבר מטה · איש יושב על כסא דוד · איש יושב בתוך העם · איש אחרי שרירות לבו הרע · שקר הנבאים נבאים בשמי · די מלכו' תחות כל שמיא · די כל מלך רב ושליט · די מרת עבר נהרא · על כל חרד כדבר אלהינו : להרע ו' פתחין וסי' ולא נתנו אלהים להרע עמדי · או נפש כי תשבע לבטא · חכמים המה להרע ולהטיב לא ידעו · אנכי מחל להרע · נשבע להרע ולא ימיר · כאשר זממתי : ראשונה ג' מ"ל וסי' והקריב את אשר לחטאת ראשנה · ושלמתי ראשונה משנה עונם · ויד השרים והסגנים היתה במעל אנ"ך : ומלק ב' וסי' את ראשו והקטיר · ממול ערפו ולא יבדיל : חטאת הוא ד' נמסר בסדר ואתה תצוה :

תרגום אונקלוס

ואם אימר ייתי קורבניה לחטאתא נוקבא שלימתא ייתנה: ויסמוך ית ידיה על ריש חטאתא ויכוס יתה לחטאתא באתרא די יכוס ית עלתא: ויסב כהנא מדמא דחטאתא באצבעיה ויתן על קרנת מדבחא דעלתא וית כל דמה ישוד ליסודא דמדבחא: וית כל תרבה יעדי כמא דמתעדא תרב אמר מנכסת קודשיא ויסק כהנא יתהון למדבחא על קורבניא דיי ויכפר עלוהי כהנא מחובתיה די חב וישתביק ליה:

ואנש ארי יחוב וישמע קל מומי והוא סהיד או חזא או ידע אם לא יחוי ויקביל חוביה: או אנש די יקרב בכל מדעם מסאב או בנבלת חיתא מסאבא או בנבלת בעירא מסאבא או בנבלת רחיש מסאב ויהי מכסא מניה והוא מסאב וחב: או ארי יקרב בסואבת אנשא לכל סאובתיה די יסתאב בה ויהי מכסא מניה והוא ידע וחב: או אנש ארי יקיים לפרשא בספון לאבאשא או לאיטבא לכל די יפריש אנשא בקיום ויהי מכסא מניה והוא ידע וחב לחדא מאילין: ויהי ארי יחוב לחדא מאילין ויודי די חב עלה: וייתי ית חובתיה לקדם יי על חובתיה די חב נוקבא מן ענא אימרתא או צפירת עזין לחטאתא ויכפר עלוהי כהנא מחובתיה: ואם לא תמטי ידיה כמיסת שיתא וייתי ית חובתיה די חב תרתין שפנינין או תרין בני יונה קדם יי חד לחטאתא וחד לעלתא: וייתי יתהון לכהנא ויקריב ית די לחטאתא בקדמיתא וימלוק ית רישיה מקביל קדליה ולא יפריש: וידי מדמא דחטאתא על כותל מדבחא ודישתאר בדמא יתמצי ליסודא דמדבחא חטאתא הוא: וית

ספר ויקרא ה

ואם כבש יביא קרבנו לחטאת נקבה תמימה יביאנה: וסמך את ידו על ראש החטאת ושחט אתה לחטאת במקום אשר ישחט את העלה: ולקח הכהן מדם החטאת באצבעו ונתן על קרנת מזבח העלה ואת כל דמה ישפך אל יסוד המזבח: ואת כל חלבה יסיר כאשר יוסר חלב הכשב מזבח השלמים והקטיר הכהן אתם המזבחה על אשי יהוה וכפר עליו הכהן על חטאתו אשר חטא ונסלח לו:

פ

ונפש כי תחטא ושמעה קול אלה והוא עד או ראה או ידע אם לוא יגיד ונשא עונו: או נפש אשר תגע בכל דבר טמא או בנבלת חיה טמאה או בנבלת בהמה טמאה או בנבלת שרץ טמא ונעלם ממנו והוא טמא ואשם: או כי יגע בטמאת אדם לכל טמאתו אשר יטמא בה ונעלם ממנו והוא ידע ואשם: או נפש כי תשבע לבטא בשפתים להרע או להיטיב לכל אשר יבטא האדם בשבעה ונעלם ממנו והוא ידע ואשם לאחת מאלה: והיה כי יאשם לאחת מאלה והתודה אשר חטא עליה: והביא את אשמו ליהוה על חטאתו אשר חטא נקבה מן הצאן כשבה או שעירת עזים לחטאת וכפר עליו הכהן מחטאתו: ואם לא תגיע ידו די שה והביא את אשמו אשר חטא שתי תרים או שני בני יונה ליהוה אחד לחטאת ואחד לעלה: והביא אתם אל הכהן והקריב את אשר לחטאת ראשונה ומלק את ראשו ממול ערפו ולא יבדיל: והזה מדם החטאת על קיר המזבח והנשאר בדם ימצה אל יסוד המזבח חטאת הוא: ואת

רשי

ושחט אותה לחטאת · שתהא שחיטתה לשם חטאת : כאשר יוסר חלב הכבש · שנתרבו אמורין באליה אף חטאת כשהיא באה כבשה טעונה אליה עם האמורין : על אשי יי' · על מדורות האש העשויות לשם פואיי"ש בלע"ז : ושמעה קול אלה · בדבר שהוא עד בו שהשביעוהו שבועה שאם יודע לו בעדות שיעיד לו : או נפש אשר תגע וגו' · ולאחר הטומאה הזו יאכל קדשי' או יכנס למקדש שהוא דבר שזדונו כרת במסכת שבועות נדרש כן : ונעלם ממנו · הטומאה : ואשם · באכיל' קדש או בביא' מקדש : בטומאת אדם · זו טומאת מת : לכל טומאתו · לרבות טומאה מגע זבין וזבות : אשר יטמא · לרבות הנוג' בבועל נדה : בה · לרבות בולע נבלת עוף טהור ולא ידע שנכח הטומאה : ואשם · באכיל' קדש או בביאת מקדש : בשפתים · ולא בלב : להרע · לעצמו או להטיב לעצמו כגון אוכל ולא אוכל אישן ולא אישן : לכל אשר יבטא · לרבו' לשעבר · ונעלם ממנו ועבר על שבועתו · כל' אלה בקרבן עולה ויורד כמפורש כאן אבל שבועה שיש בה כפירת ממון אינה בקרבן זו אלא באשם : והקריב את אשר לחטאת ראשונה · חטאת קודמ' לעולה למה הדבר דומה לפרקליט שנכנס לרצות רצה פרקליט נכנס דורון אחריו : ולא יבדיל · אינו מולק אלא סימן אחד : עורף · הוא גובה הראש המשפיע לצד הצואר : מול עורף · מול הרואה את העורף · והוא אורך כל אחורי הצואר : והזה מדם החטאת · בעולה לא הטעין אלא מצוי ובחטאת הזאה ומצוי אוחז בעורף ומתיז והדם נתז והולך למזבח : חטאת היא · לשמה כשרה שלא לשמה פסולה :

רלב"ג

הקרבים למזבח כמו איברי העולה ואמורי קדשי הקדשים וקדשים קלים ואם תקריב מנחת בכורים ליי' זו מנחת העומר שהיתה קרבה בי"ו בניסן והיא היתה באה סוכה כמו שיתבאר בפרשת אמור אל הכהנים · ואולם אמר מלת ואם לפי שהיא תלוי' בארץ והרצון בזה כשתבאו לארץ שתתקיי' בה וידענו שזאת היתה באה מן השעורים שאם היתה באה מן החטי' לא היו שתי הלחם של עצרת מנחה חדשה וכבר קראה הכתוב מנחה חדשה בפרשת אמור אל הכהנים ועוד שלא היו החטים נקצרים בי"ו בניסן בארץ ישראל · ואמנם היה אוקציר שעורים וזה מבואר מן המקום אביב קלוי באש ר"ל שהוא קולה השעורים באש כדי ליבשם באופן שיהיה שולט האש בכולם · גרש כרמל יהיו טוחנין אותו גרוסים של גרוסו' כדי שיהיה הסלת יותר יפה · ונתת עליה שמן ר"ל על הסלת שנ' ואת שמנחה וכב' היה המעשה בה כמו מעשה מנח' הסלת הנזכר למעלה וזה מבוא' מלשו' הכתוב והנה בזה המקום נשלם זכר המנחות הבאות בפני עצמן:

ואם זבח השלמים קרבנו אחר שביאר הדין המנחה בא לבאר דין מעשה זבח השלמים וכבר נקרא שלמים מענין שלום ר"ל שהוא יבא אחרי היות שלום בין האדם לאלקי'

[illegible]

מושבותיכם כל חלב וכל דם לא תאכלו · מגיד שלא נאסר לבד החלב והדם של הקרבנות אבל נאסר כל חלב וכל דם מהבהמות המותרות באכילה ולזה אע"פ שהותר בשר תאוה אחר הכנס ישראל בארץ הנה ינהג בבשר ההוא זה הדין ולמדנו עוד עם זה שאין המצו' הזאת תלויה בארץ ולזה אמר בכל מושבותיכם שלא יחשוב חושב מזה יהיה נוהג לבד בקרבנות כי אין הקרבנות נוהגות בכל מושבות כמו שיתבאר במה שיבא · ולפי שסמך אזהרת החלב למה שאמר כל חלב ליי' למדנו שהחלבים שהם ליי' הם הנאסרים לבד ומזה המקום יתבאר שהחלב שבתוך הכליות ושבתוך הכסלי' אינו נאסר מן התורה כי התורה לא זכרה בחלבי' אשר לה' כי אם החלב שעל הכליות ועל הכסלים ולא שבתוך הכליות ובתוך הכסלים · ולפי שלא זכר בקרבנות בדם מינים שונים כמו שזכר בחלבי' ואמר כל דם לא תאכלו למדנו שכל אחד ממיני הדם הוא בלאו לא הדם היוצא בשעת שחיט' לבד אשר היה נזרק על המזבח כמו דם האברים ודם התמצית ומה שידמה להם ובכאן נשלם זכר הקרבנות שיהיו על צד הנדר והנדבה ואולם למה היו אלו הקרבנות בזה האופן הנזכר הנה נבאר זה אחר שנשלם זכר הקרבנו' כלם כדי שלא נכפול המאמר בזה ושם נבארו בג"ה התועלו' המגיעו' מהם ומה מהם על הכונה הראשונה ומה מהם על הכונה השנית :

נפש כי תחטא בשגגה וגו' עד פרשת צו · אחר שזכר הקרבנות הבאים בנדר ונדבה ובאר קצת מהם וקצת דיניהם שב לבאר לזכור הקרבנות הבאים על חטא והחל מהבאים על החטאים שיותר עצומים והם אשר יתחייבו על זדונם כרת וכבר למדנו זה ממה שאמ' והוא שכבר זכר בכאן בזה החטאת דין מיוחד מיחיד מיוחד ודין מיוחד אם נעשה מפני העלם דבר מעיני העדה יש לספק בזה המקום על הדם למה מנה שתי מצות בענין החטאת וידמה שהכל מצוה אחת כי כבר התחיל בכללות נפש כי תחטא ואחר כך ביאר דיניו אם היה החוטא כהן משוח או כל עדת ישראל או נפש אחת מהם · והנראה בעיני שכל זה מצוה אחת לפי העקרים הכוללים שעליהם כננתה שרש המצות ובכמו זה תמצא זאת החלוקה במה שאמר בפרשת שלח לך וכי תשגו ולא תעשו את כל המצות האלה והנה חייב שם לצבור פר כמו שחייב בכאן אלא שהוסיף שם שעיר ותמצא שחייב שם ליחיד עז בת שנתה לחטאת כמו שחייב בכאן שעירה או כשבה ולזה למדנו שהמצות אשר יהיה זה הקרבן עליהם הוא מסוג המצוה הנזכרת בפרשת שלח לך · ואמנם המצוה הנזכרת בפרשת שלח לך היא אשר יתחייבו על זדונה כרת כמו שנתבאר שם באמרו והנפש אשר תעשה ביד רמה וגומר הכרת תכרת הנפש ההיא עונה בה ולזה יהיה מה שאמר בזה המקום מכל מצות יי' אשר לא תעשינה במצות לא תעשה מחייבין על זדונה כרת · ואמנם נתיחדה מהם הנזכרת בפרשת שלח לך לפי שהוא בעבודה זרה כמו שנבאר שם בג"ה · ומזה המקום יתבאר שלא יתחייבו חטאת על מצות עשה ואע"פ שחייבין על זדונו כרת כמו פסח ומילה שנאמר אשר לא תעשינה מכלל שבלא תעשה הכתוב מדבר וכן לא יתחייבו חטאת על מצוה לא תעשה שחייבין על זדונה כרת אם לא היה מעשה כמו המגדף כי הדבור איננו מעשה שנאמר אשר לא תעשנה וזה ממה שיורה שיש מעשה באלו המצות אשר ידבר בזה המקום · ועשה מאחת מהנה · מגיד שכל אחת ואחת מהנה חייב חטאת ולזה יתבאר על דרך משל אם אכל חלב ודם בשגגה חייב שני חטאות וכן על כל מצוה ומצוה מאלו · אם הכהן המשיח יחטא לאשמת העם · בעבור שהכהן המשיח הוא היותר נכבד שבעם ונתקדש יותר התחיל המאמר בו כזה תמצא במה שנזכר בחטאת יום הכפורים שראשונ' הקדים פר חטאת אשר לו לזאת הסבה בעינ' · וראוי שתדע כי הכהן המשיח הי' מוכן להורות משפטי ה' לישראל כמו שנא' בפרשת שופטים ושוטרים · לבלתי שמוע אל הכהן העומד לשרת שם את יי' אלהיך והנ' נשתתפו בזה כל הכהני' כמו שאמר שם ובאת אל הכהנים הלוים ואמר יורו משפטיך ליעקב ותורתך לישראל והנ' הנבחר מהם הי' כה"ג ולזה הי' הוא יותר מיוחד בזה ולזה יהיה אמרו לאשמת העם ר"ל שיהי' חטא במה שאולי יהי' סבה שיאשמו בו העם וזה יהיה כשיטעה בהוראה באלו המצות הנזכרות כי בזה האופן אפשר שיחטאו העם בסבת זה הטעות והנה יהי' כשישאלו ממנו שיורה אותם זה הדין ומזה המקום יתבאר שזה הדין יהיה כשטעה בהוראתו אם עשה על פי הוראתו כמו שקדם אמרו ועשה מאחת מהנה ושיהי' ראוי להוראה כי בזולת זה לא יתכן שיאשמו העם בסבת הוראתו וזה מבואר מלשון התורה שהוא ראוי שיהי' כהן משיח בעת שחטא ואז ינהג בו זה הדין · ובזה יתבאר ממנו שהוא ראוי ג"כ שיהי' כהן משיח בעת שיקריב קרבנו ואז ינהג בו זה הדין · והקריב על חטאתו אשר חטא פר בן בקר תמים ליי' לחטאת · למדנו מאמר תמים שלא יתכן בזה הפר שיהי' בעל מום · ולמדנו מאמר פר שלא יתכן שיהי' עגל ומאמרו בן בקר שלא יתכן שיהי' זקן וכבר נתבאר מגדר הוראת הגדר שזה השם לא יפול כי אם כאשר אין לו יותר מג' שנים ולא פחות משנה ומאמרו על חטאתו אשר חטא למדנו שהקרבת החטאת ר"ל שחיטתו וקבלת דמו והולכתו וזריקתו ראוי שתהי' לשם הבעלי' ולשם החטא אשר עליו בא ומאמר ליי' לחטאת למדנו שצריך שיקריבהו לשם הקב"ה ולשם החטאת וכבר למדנו שזה הדין נוהג בכל חטאת ר"ל שיה' קרב לשם הבעלים ולשם החטא שעליו בא ולשם חטאת לפי שכבר נאמר בחטאת יחיד על חטאתו אשר חטא ושחט אותה לחטאת · והביא את הפר פתח אהל מועד · ר"ל מבוא אהל מועד והוא העזר' · לפני יי' · שיהי' ראשו לפאת מערב ששם קדש הקדשים באופן שיהיו פני הכהן לפאת מערב כשיסמוך ידו על ראש הפר · וכבר זכרנו בהם שקדם ענין הסמיכ' ושים עמה ודוי ושחט את הפר לפני יי' שיהי' ראשו לפאת מערב באופן שיהיו פני השוחט לפאת המערב כשישחט אותו · מדם הפר · מהדם שהוא דם הפר והוא דם הנפש לא דם העור ודם התמצית ומגיד שזאת הקבלה מצותה בכהן משיח אך אין זה מעכב ר"ל שאם קבל דמו כהן הדיוט כשר שהרי אמר אחר כן וטבל הכהן ונתן הכהן והקטיר הכהן ולא זכר שם משוח ואין ראוי שידקדק יותר בקבלת הדם מזריקתו שהוא מהלך אל השלמות אל הקבלה · ואם אמר אומר שכבר הקפיד התור' מתעם' הקבל' על ידו ולא הזריקה כי בה תלוי' הכפר' ואין ראוי שיהי' המכפר והמתכפר איש אחד בעינו אמרנו לו שכבר יראה מדברי התור' הפך זה והוא שבעבוד' יום הכפורים יכפר הכהן הגדול תחל' על חטאו ולא יתכן שתעשה העבוד' ההיא על יד אחר כמו שירא' מלשון התור' בזה בפרשת אחרי מות והביא אותו אל אהל מועד · ולפי ששם תהי' ההזאה על הפרוכת ועל קרנות מזבח הזהב וטבל הכהן את אצבעו בדם כבר התבאר בשרשים הכוללים כי זה האצבע הוא ימיני וכן הקבלה וההולכה והזריקה הוא בימין והזה מן הדם שבע פעמים לפני יי' את פני פרכ' הקדש אחרי שטבל אצבעו בדם יזה מן הדם אשר באצבעו ולזה הו' ראוי שיהי' באצבעו כדי הזאה וכזה יעשה שבע פעמים ר"ל שיטבול אצבעו בדם ויזה באופן שיהיה כל הזאה טבילה ויהיו פניו למערב בעת הזאתו באופן שתהי' הזאתו את פני פרכת הקדש ותהיה ההזא' נכח קדש הקדשים · ונתן הכהן מן הדם על קרנות מזבח קטרת הסמים והם ד' מתנות על ד' קרנותיו וזה המזבח הוא מזבח הזהב שהוא באהל מועד ובו יקטירו קטרת הסמים לא זולתו זה כמו שהתבאר במה שקדם ואמרו לפני יי' אין הרצון בו שתהיינה אלו ההזאות הארבע לפני יי' כי זה בלתי אפש' אך היה בזה שזה המזבח הוא לפני יי' לפי שהוא סמוך לקדש הקדשים כמו שהתבאר במה שקדם ואולם מזבח העולה היה מחוץ לאהל מועד בעזרה · ואת כל דם הפר ישפוך אל יסוד מזבח העולה · ר"ל הנשאר מדם הפר אחר אלו ההזאות · וכבר זכרנו במה שקדם מה הוא יסוד מזבח העולה · ומזה המקום למדנו זה הענין גם כן בשאר הקרבנות הנוהגים זה המנהג כמו פר יום הכפורים אשר פתח אהל מועד · ר"ל ממה שיהיה היסוד ההוא לפאת מבוא אהל מועד והוא יסוד המערבי ואת כל חלב הפר וגו' · עד כאשר יורם משור זבח השלמי' כבר נתבאר כל זה במה שקד' כאשר יורם משור זבח השלמי' ידוע שזה לא הי' צריך להזכיר להודיע מה ירים ממנו שכב' זכרו בזה המקו' בשלמו' כמו שזכ' בשו' זבח השלמי' ואמנ' לבא שזה יעש' בזה הקרבן לסב' בעינ' שיעש' בשור זבח השלמי' וכן אמרו בספר' מה שלמי' מביאי' שלו' לעול' אף זה מבי' שלו' לעול' וכב' נבאר זה בג"ה כאש' נבאר למה היו הקרבנו' באופן שבא' המצו' בהם · ואת כל עור הפר ואת כל בשרו על ראשו ועל כרעיו למה מ' הראש והכרעי' את זכירתו כל בשרו למדנו שכב' יכתחהו לנתחיו כמו הענין בעול' וזה כי הרא' הו' נתח מהנתחי' כמו שהתבא' במ' שקד' וכן הענין בכרעי' אין הבדל את שאו הנתחים יעשו בזול' הפש' העו' כי הם היו נשרפי' עם עור משא"כ בנתחי העול' וקרבו ופרשו ר"ל הקר' עם פרשו מה

שאין כן בקרב העולה שכבר היו מסירים את פרשו ורוחצין אותו כמו שהתבאר במה שקדם · והוציא את כל הפר אל מחוץ למחנה · ר"ל חוץ למחנה ישראל במקום שהיה שם היה נקרא בית הדשן ומגיד שאחר שקרעוהו והוציאו אימוריו והקטירום על מזבח העולה מוציאין אותו שלם חוץ למחנה ישראל ושם מנתחין אותו באופן שקדם ושורפים אותו שם ולפי שלא אמר והוציא הכהן למדנו שזאת ההוצאה כשר' בזר · אל מקום טהור · שיהא מקומו טהור · אל שפך הדשן · אל מקום ששופכין שם הדשן · ושרף אותו על עצים באש · מפני שלא אמר ושרף אותו הכהן למדנו שהשרפה הזאת כשרה בזר · ולפי שאמר על עצים ולא אמר על העצים · למדנו שאי זה עצים שיהיו כשרים לזה ואפילו קש וגבבה שהם נקראים עצים גם כן בלשוננו · ובכלל הנה כונת התורה להסיר היופי והכבוד מזה החלק מזה הקרבן הנשרף בחוץ · ולזה לא רצה השם יתעלה שישרף בחוץ במקום בלתי קדו' עם עורו ועם פרשו ולא דקדק בשורפו שיהיה כהן · וזה יורה שכאשר אמר עצים הוא לכונה שלא יקפיד אי זה עצים שיהיו אלו העצים · על שפך הדשן ישרף · רוצה לומר על מקום ששופכין שם הדשן :

ואם כל עדת ישראל ישגו · רוצה לומר כל ישראל או רובם וכבר יבאר אחר זה זאת השגגה איך תהיה ונעלם דבר מעיני הקהל · הנה לפי שהעינים מורים לב"א איזה הדרך ילך בה וישמרוהו מהכשל בהליכתו קרא עיני הקהל בית דין הגדול כי הם המורים לכל ישראל אי זה הדרך ילכו בו בדרכי התורה כמו שנתבאר בפרשת זקן ממרא או יהיה הרצון באומרו אל כל עדת ישראל בית דין הגדול כי הוא כולל לכל ישראל · והנה מצאנו בתורה שקראה הבית דין עדה אמר ושפטו העדה · והצילו העדה להורות כי מבית דין ידבר · ולפי שאינם עיני הקהל אם אינם ראויים להוראה חוייב שיהיו כלם ראויים להוראה ואז ינהג בם זה הדין הנזכר פה ומזה גם כן יתבאר שהוא ראוי שיהיה נעלם מכלם לא מקצתם ואז ינהג בם זה הדין ואמרו ונעלם דבר רוצה לומר שיזכור אחר זה והם אשר לא תעשינה שחייבין על זדונם כרת כמו שבארנו ולפי שאמר ונעלם דבר חוייב שלא תעלם מהם כל המצות אבל דבר ממנה כאלו תאמר שיורו שהדם היוצא מהשחיטה הוא אשר אסרתהו התורה אבל דם חלב הוא מותר · ועשו אחת מכל מצות יי' אשר לא תעשנה רצה לומר ישראל שכבר זכרם בראש הפסוק או יהיה שב אל הקהל שזכר קודם תיבת ועשו · והנה הרצון בו כל ישראל לא קהל מקהלות ישראל כי כבר לקח הענין כולל בבית דין מפני כללו' העושים על פיהם · ולפי שסמך העשייה להעלם הדבר מעיני הקהל הנה יחוייב שיהי' ההעלם ההוא סבת עשייתם זאת העבירה · ואמנם זה יהיה כשיאמרו להם מותרים אתם לעשות זה · ואם עשו אותו ישראל כלם או רובם כי הוא בכלם כמו שהתבאר בשרשים הכוללים מפני הוראתם זאת אך ינהג בהם זה הדין ולפי שאמרו ועשו שב אל הקהל או אל ישראל לא הבית דין הנה יתבאר שאם עשו בית דין על פי הוראתם לא ימנו עם העושים מישראל להשלימם לרוב ונודעה החטאת אשר חטאו עליה רצה לומר שהיה להם ההעלם נודעה שגג' ההוראה אשר חטאו עליה ישראל ועשו אחת מאלו העבירות החמורות והוא ראוי שתודע להם החטאת אחר שעשו כל ישראל או רובם על פיהם ואז ינהג בהם זה הדין לפי שכבר זכרה התורה זאת הידיעה אחר המעשה · וראוי שתודע להם החטאת ההוא בייחוד לא שיודע להם שטעו בדבר מה שהורו ולא יזכרו מעצמם אי זה דבר הוא שנאמר ונודעה החטאת ולא שיודיעוה להם · והקריבו הקהל ידוע כי השבט האחד נקרא קהל שנאמר ויעמוד יהושפט בקהל יהודה וכל ישראל גם כן קרוי קהל ואלו היה הרצון בזה כל ישראל לא היה צריך לומר כי אם והקריבו כי אמרו ועשו שב אל כל ישראל כמו שבארנו · ולזה יהיה אמרו והקריבו הקהל שב אל כל שבט ושבט ואם אמר אומר שאם יהיה הענין כן יהיה כל קבוץ שבמקום מקום מעיירות ישראל מביא פר לפי שכל קבוץ מהם נקרא קהל אמרנו לו שזה בלתי ראוי וזה כי החלק כלל כל ישר' חלוקה ראשונה הוא לשבטים לא אלו הקהלות והנה יקריבו כל שבט ושבט פר אע"פ שלא חטאו כיון שחטאו רוב ישראל והנה שאר מה שבא בזאת הפרשה עד אשר נשיא יחטא מבואר ממה שזכרנו בפרשת כהן משיח בכל דבריו כי ענין זאת החטאת שוה לחטאת כהן משוח לכל דבריו כמו שנזכר בזאת הפרשה :

אשר נשיא יחטא · ראוי שתדע כי נשיא השבט יקרא נשיא והמלך גם כן יקרא נשיא כאמרו ועבדי דוד נשיא להם לעולם · ויתבאר במה שיבא זה שהמאמר בזה המקום הוא במי שהוא מלך לא בנשיא השבט וזה שכבר לקח מן הכהנים מי שאין שם כהן עליו גדול ממנו והוא הכהן המשיח · ולקח מהבית דין בית דין הגדול שאין עליו בית דין · וראוי שיקח בכאן הנשיא שאין עליו אדם מישראל והוא המלך והוא מבואר מלשון התורה שזה הדין ינהג כשהיה נשיא ואחר כך חטא לא אם חטא ואח"כ היה נשיא ובזה יתבאר שאם עבר מנשיאותו אחר שיקריב קרבנו לא ינהג בו זה הדין · ועשה אחת מכל מצות יי' אשר לא תעשנה · כבר בארנו במה שקדם שהמאמר פה הוא למצות לא תעשה שחייבין על זדונן כרת שיש בהן מעשה או הודע אליו חטאתו אשר חטא · ענינו והודע אליו חטאתו אשר חטא · למדנו מזה ממה שאמר בשגגת בית דין בהוראה ונודעה החטאת וכאשר תמצא גם כן בנפש כי תחטא מעם הארץ או הודע אליו חטאתו וענינו בהכרח והודע · לפי שאם לא הודע לו לא יתחייב חטאת אבל יתחייב אשם כמו שאמר אחר זה ואם נפש כי תחטא וגומר · ולא ידע ואשם וגומר · והנה הענין במלת או כמו הענין בואו ואו זה כי אות וא"ו פעם עודפת ופעם עניינה ענין מלת או כמו אביו ואמו קלל ורבים זולתו וכן מלת או מחלוקת ולפעמים עודפת וכבר מנה מהם ר' יונה המדקדק רבים · וענין הודע אליו שיהיה ידוע אליו באי זה אופן שיהיה אבל אם לא היה ידוע לו אף על פי שהעדים מעידים שכן הוא לא יתחייב חטאת אם לא היה לבו סומך על דבריהם · וראוי שיהיה ידוע לו חטאתו אשר חטא בה אבל אם לא נודע לו אף על פי שנודע בודאי שחטא לא ינהג בו זה הדין משל זה אם היה חלב ונותר לפניו ואכל מהם בשגגה ואינו יודע אי זה מהם אכל פטור מקרבן חטאת · שעיר עזים זכר תמים · זכר ולא נקבה ולא טומטום ואנדרוגינוס · תמים · ולא בעל מום וכבר יזכרו המומין הפוסלין בקרבנות במה שיבא · וסמך ידו כבר ביארנו דיני הסמיכה ושהיא עם ודוי ועל ידי בעלים לא על ידי זולתם · ושחט אותה במקום אשר ישחט את העולה · רוצה לומר לצפון העזרה ואמרו חטאת הוא רוצה לומר שישחטוה לשם חטאת וכבר פירשנו במה שקדם איך ישחטנה לפני השם · וכן אמר בפרשה הבאה אחר זה ושחט את החטאת רוצה לומר שיהיה חטאת כשישחטוהו וזה אמנם יהיה כשישחטוהו לשם חטאת · ולקח הכהן מקבלה ואילך מצות כהונה · באצבעו · רוצה לומר הימני וכן הקבלה היא ביד הימנית באופן הנהוג. רוצה לומר בכלי וזה אמנם יהיה בכלי השרת · על קרנות מזבח העולה · הם ארבע קרנות על ארבע הזאות · ואת דמו ישפוך אל יסוד מזבח העולה · ר"ל הנשאר מדמו וכבר ביארנו באי זה חלק מהיסוד יהיה זה · וכפר עליו הכהן מחטאתו · שתהיה הכפרה לשם הבעלים ולשם חטאת :

ואם נפש אחת תחטא בשגגה מעם הארץ רוצה לומר שאינו מלך ולא כהן משוח · בעשותה אחת מכל מצות השם אשר לא תעשנה כבר ביארנו שאלו המצות הם מצות לא תעש' שיש בה מעש' שחייבין על זדונו כרת וזה הדין אמנ' יהיה כשלא עשה זה על הוראת ב"ד באופן הנזכר במה שקדם כי יפטר היחיד ויביא כל שבט ושבט פר כמו שהתבא' והנה הנמשך מזאת הפר' עד ונפש כי תחטא ושמעה קול אלה מבואר ממה שקדם :

ונפש כי תחטא ושמעה קול אלה ר"ל שבוע' או קללה בשם מן השמות הקדושי' כי על כל אחת מאלו יפול שם אלה כבר תמצא בקללת סוטה שנקראת אלה ושם התבאר ג"כ שהאלה היא שבוע' וזה אמנם כשישביעהו בעל דין שיעיד על אותו עדות שיודע לו ולמדנו שזאת השבוע' היא ע"פ ב"ד ר"ל התובע ולפי שאמר והוא עד הנה יחויי' שיהיה ראוי לעדות לא קרוב או פסול או שומע מפי שומע ולפי שאין לדברי העד עדות אלא בפני ב"ד הנה לא יתחייב העד אם לא יגיד חוץ לב"ד כי שם אין דבריו עדות אלא ספור דברי' לבד ולא יתחייב ג"כ אם לא היה שם עד זולתו כי דברי העד הא' איננה עדות על דרך האמ' אם לא היה שם עד אחר זולתו שנא' על פי ב' עדים או ג' עדים יקום דבר · וראוי גם כן שיהיה השומע הוא העד שנא' ושמעה והוא עד ר"ל שיהי' עד בעת ששמע : **וראוי** ג"כ שתהי' ספירת העדו' אחר שמיע' הקול שנ' ושמע' קול אלה אם לא יגיד ולזה אם קדמו וכפרו ונשבעו שאין יודעין לו עדות לא ינהג בהם זה הדין :

אמור גם כן שתדע שזה הדין לא ינהג אלא בדבר של ממון ויהיה עם זה מטלטל וגופו ממון ולזה לא ינהג בעבדים ושטרות וקרקעות אף על פי שהם ממון באופן מה וזה יתבאר ממה שאומר אמנם לא ינהג אלא בתביעת ממון כי התורה אמרה והוא עד או ראה או ידע מכלל שהכונה אשר בו העדות יוכל להתקיים העדות בו בראייה שלא בידיעה ובידיעה שלא בראייה וזה שלא יתכן אלא בתביעת ממון · והמשל שכבר יראו עדים שראובן הלוה לשמעון ויעידו מה שראו או יודה בפניהם שמעון ויאמר להם שיהיו עדים לראובן שהוא הלוהו ויתבאר שלא ינהג זה הדין בקרקעות ועבדים ושטרות כי הוא ראוי שלא נחמיר בעדים יותר ממה שנחמיר בנתבע וזה שהנתבע לא יתחייב שבועה באלו הדברים אף על פי שיהיה מודה מקצת כמו שהתבאר בפרשת אלה המשפטים ואם הוסר דין שבועה מהנתבע באלו הדברים כל שכן שראוי שיוסר מהעדי׳ והוא מבואר שבשבועת העדות אין הבדל בהבאת הקרבן בין שוגג למזיד שהרי לא נאמר בה ונעלם ממנו כמו שאמר בשאר הדברים הנזכרים עמה וזה אמנם הוא לחייב על המזיד כשוגג ואם אמר אומר שלא יתכן שיביא קרבן על הזדון אמרנו לו שכבר מצאנו בשפחה חרופה קרבן על הזדון וכן הענין באשם גזלות הנזכר אחר זה ולזה נשפוט בזה המקום שיביא זה הקרבן גם על הזדון או נפש אשר תגע בכל דבר טמא לפי שלא זכר פרטי זה הכלל כי אם אבות הטומאות למדנו שאינו מדבר במגע וולד הטומאה וזה כי נבלות הבהמה והחיה והשרץ הם אבות הטומאה כמו שיתבאר · ונעלם ממנו והוא טמא · רצה לומר שנעלם ממנו היותו טמא ואינו זוכר שנגע באלו הטמאות והנה הוא עדין טמא ר״ל שלא טהר עדיין מטמאתו · ואשם · ר״ל שעשה מה שלא יתכן עשותו לטמא לפי משפטי התורה וזה אמנם יהיה אם כשנכנס למקדש או כשאכל קדש כי משני אלו מהר הטמא כמו שיתבאר במה שיבא והנה אף על פי שיש בזדון אלו העבירות כרת כמו שיתבאר במה שיבא הנה הבדילה התור׳ בין אלו העברות ושאר העברות שחייבים על זדונם כרת כי בשני׳ אלו יביא קרבן עולה ויורד ולא חלק בו בין נשיא ובין כהן משיח וכהן הדיוט · והנ׳ אמר בנבלת חיה טמא׳ אע״פ שכל נבלת חיה היא טמא׳ להתכות שיהי׳ בה שעור טומא׳ והוא כזית כי פחות מכזית ממנה לא יטמא במגע וכן הענין במה שאמר בנבלת בהמ׳ טמא׳ או בנבלת שרץ טמא או כי יגע בטומאת אדם לכל טומאתו אשר יטמא בה ר״ל הן טומאת מת הן טומאת זב וזבה ונדה ויולדת ובועל נדה ומה שידמה לזה · ונעלם ממנו והוא ידע ואשם רוצה לומר שאחר שידע היותו טמא נעלם ממנו ואשם כשנכנס למקדש או כשאכל קדש ולזה יתחייב שתהי׳ לו ידיעה אחר ההעלם כי לולי הידיע׳ לא יתעורר להביא קרבן על חטאתו ולא יוכל להתודו׳ אשר חטא ולזה יתחייב שתהי׳ לו ידיעה בתחלה וידיעה בסוף והעלם בנתים ואז ינהג בהם זה הדין · או נפש כי תשבע לבטא בשפתים לא שיגמור בלבו לבד ולא יוציא בשפתיו להרע או להטי׳ כמו שנשבע שאוכל ולא אוכל שארחץ ושלא ארחץ · לכל אשר יבטא האדם בשבועה · ר״ל לכל מה שדרך האדם לבטא בו בשבועה למנוע ממנו דבר מה או הפך זה וזה אמנם יהיה כשיוציא בפיו מה שגמר בלבו לא שיהי׳ בלבו דבר מתחלף למה שהוציא מפיו כי אין זה דרך האנשים לבטא בו באופן הזה וכ״ש בשבועה כי אז ידקדקו יותר שיהיה מה שהוציאו מפיהם לפי מה שבלבם ויתבאר עוד שזאת השבוע׳ אמנם תהיה בדבר הרשות לא בדבר של מצוה כי אין הענין ההוא באמירתו להתרחק ממנו ולהמשך אליו אבל יתחייב לו שינהג בו לפי משפטי התורה וכבר יתבאר זה עוד ממה שפירשה התורה באחד מנדרי אסר ר״ל בנזיר שהוא למנוע ממנו היין שאין שם מצוה תכריחהו לשתות יין או שלא לשתות ובכלל הנה זה ממה שאינו צריך אל ביאור · וזה שכבר אמר שהשבועה תהיה להרע או להטיב ואם היתה השבועה בקיום דבר מצוה הנה היא שבועת שוא אחר שאי אפשר לו לקיימה ואם אפשר לו לקיימה איננה להרע או להטיב כי בזולת השבועה היה מוכרח בזה · ואם היתה הבטול בדבר מצוה הנה היא שבועת שוא אחר שאי אפשר לו לקיימה כפי משפטי התורה ולזה יתבאר שאין שבועת בטוי נוהגת בדבר מצוה · ונעלם ממנו · ר״ל שנעלמה ממנו השבועה שזכר קודם זה · והוא ידע ואשם · ר״ל שכבר ידע קודם זה השבועה ואחר כך אשם כשנעלמה ממנו ועבר עליה או יהיה הרצון בזה שידע אחר שנעלמה ממנו השבועה שעבר עליה מפני העלם ממנו השבועה כאלו תאמר שנשבע שלא יאכל תאנים ואחר כך נעלמה ממנו השבוע׳ ואכל תאנים ואחר כך זכר ענין שבועתו ויתברר לו שכבר עבר עליה · לאחת מאלה · רוצה לומר לשבועת העדות או לטמאת מקדש או לטמאת קדשיו או לשבועת בטוי ומזה יתבאר שאם עבר על כל אלו חייב על כל אחת ואחת ואין צריך לומר אם עבר על אחת מהם פעמים רבות באופן הנזכר שכבר יתחייב קרבן על כל פעם ופעם · והתודע אשר חטא עליה · ר״ל שיתודה בסמכו ידיו על ראש קרבנו כמו שהתבאר במה שקדם וכבר קצרה התורה בזה להשענה על מה שכבר התבאר שהוידוי יהיה עם הסמיכה על ראש הב״ח · והביא את אשמו ליי׳ שתהא הקרבתו לשם הקב״ה על חטאתו ואשר חטא שיהיה לשם אותו החטא · נקבה ולא טומטום ואנדרוגינוס · לחטאת · שיהי׳ מעשה לשם חטאת וכבר התבאר במה שקדם איך יעשה החטאת ויתבארו עוד דיניו במה שיבא · ואם לא תגיע ידו די שה · ר״ל שיהיה עני בעת הבאתו וכשיהיה הענין בזה התואר יביא שתי תורים או שני בני יונה ליי׳ וכבר קדם לנו מה הרצון בתורים ובני היונה · והקריב אשר לחטאת ראשונה לפי שאין ראוי שיקריב העולה שהיא כמו דורון להשם יתעלה קודם התקנותו מחטאו · ולזה ראוי שיקדם החטאת לכפר חטאו ואחר כך יהיה מרוצה לשם יתעלה באופן שיתכן שיקח דורון ממנו · ומלק את ראשו ממול ערפו · כבר נתבאר ענין המליקה במה שקדם וזאת המליקה תהיה בעולה · לא יבדיל · היא מצות לא תעשה · ר״ל שלא יבדיל הראש מהעוף ההוא אבל יהיה מחובר עמו ולזה יתבאר שמליקת עוף החטאת לא יצטרך לחתוך בצפורן כי אם סימן אחד או רובו ואולם במליקת העולה יצטרך לחתוך רוב הסימני׳ כמו הענין בבהמה לפי שלא שלל הכתו׳ ממנה אלא שלא יצטרך להבדיל כמו הענין בבהמה שיבדיל ממנ׳ הראש בפני עצמו ואול׳ לחתיכו׳ הסימנין בשחיטה יהיה ענינו כענין עולת בהמה ר״ל שיצטרך לחתוך שני סימנין או רובם וזאת המליקה תהיה למטה כמו הענין בשחיטת הקרבנות כי לא זכרה התורה בזה דבר יחויב שתהיה מליקה נעשית למעלה אלא שכבר יראה שהיא תהיה לבד שהיתה אליו מליקת עולת העוף אין הבדל ביניהם אלא שמעשה העולה למעלה ומעשה החטאת למטה ושניהם היתה מליקתם לקרן דרומית מערבית וזה יתבאר ממה שנזכר בעולת העוף במעט עיון · והזה מדם החטאת על קיר המזבח · ר״ל על מה שהיה מהקיר אצל המולק והוא חלק התחתון ובכלל הנה הוא הקיר אשר יסוד המזבח סמוך לו שזכר אחר זה עד שממקום אחר יזה אל הקיר וימצה שארית הדם אל יסוד המזבח ומזה המקום נלמד שההזאה לחטאת העוף היתה בחצי התחתון מהמזבח ואחשוב שזאת ההזאה לא היתה באורך כי אם ברוחב ולזה לא קרא ההזאה הזאת המצוי ר״ל שלא היה הדם נמצא בה מן העוף כמו הענין בעולת העוף אבל היתה בזריקה והיה ברחב כמו הענין בזריקת דם עולת בהמה ומה שזה דרכו הי׳ בחצי התחתון מהמזבח כמו שנבאר בנתינתנו סבת מעם׳ הקרבנו׳ באופן שצותה התורה · ואת השני יעשה עולה כמשפט · ר״ל כמשפט עולת העוף שזכר במה שקדם והנה אין למזבח חטאת העוף כי אם דמו והנה נבאר במה שיבא למה היה זה החלוף בין חטאת העוף ועולת העוף לחטאת בהמה ועולת בהמה רוצה לומר עולת בהמה היתה למטה והזאת חטא׳ בהמה למעלה ובעוף הענין בהפך · ואם לא תשיג ידו לשתי תורים או לשני בני יונה והביא את קרבנו שהיה עני בעת הבאת קרבנו · לחטאת · שיהיו כל מעשיה לשם חטאת · לא ישים עליה שמן · זו מצו׳ לא תעש׳ שלא ישים עליה שמן כמו הענין בשאר המנחות שבאת נדבה · ולא יתן עליה לבונה · הוא ג״כ מצות לא תעש׳ והנה סבת זה החלוף בין זאת המנח׳ ומנחת נדבה · הוא כי חטאת היא · ר״ל שהיא באה חטאת ולזה הוסר השכוי והיופי ממנה · מלא קומצו · התבאר במה שקדם איך תהיה הקמיצה · על אשי השם · ר״ל על מזבח העולה ששם מקריבין אשי השם · ואולם אמר אשי השם שלא [illegible]

נפש כי תמעול מעל ותחטא בשגגה מקדשי השם · רוצה לומר [illegible]

מהם כאלו תאמר שאכל מקדשי השם וכבר יורה שהכונה בחטא הוא מה שאמרנו שהרי אמר אחר זה ואת אשר חטא מן הקדש ישלם וזה אמנם יהיה בשתי פנים אם שיחסר ההקדש בזאת ההנאה כמו שהמשלנו בענין האכילה או שלא יחסר ההקדש בזה אבל נהנה מה שיתנו בו האנשים כסף מה בשכירות כאלו תאמר שנשתמש בכלי הזהב שהם קדש להשם ולפי שבאופן הנהוג לא תמצא ההנאה שיש עמה חסרון בהקדש כי אם בדבר החסר בעצמו כמו הענין באכילה יהיה מתנאי המעילה שהיא על הנאת הדבר הנפגם שתהיה הנאתו ופגמו בדבר האחד בעינו לא שיהיה פגם דבר והנאה מדבר אחר זולתו והשעור הראשון שיהיה בזאת ההנאה הוא שוה פרוט׳ כמו שהתבאר בשרשים הכוללים · וראוי שתדע כי קדשי השם יקראו קדשי בדק הבית וקדשי המזבח רוצה לומר מה שיזכה בו המזבח שיהיה קרב לשם לא מה שיאכלוהו הכהנים כי הם קדשי הכהן ולפי שאמר מקדשי השם למדנו שהם מצטרפים זה עם זה להשלים שעור מעילה ואפילו נהנה היום מקדש מה ולאחר ימים רבים נהנה מקדש אחר מצטרפים וכיון שמכלם נהנה שוה פרוטה מעל · והביא את אשמו לשם · שיהיה לשם הקדוש ברוך הוא · איל תמים · שלא יהיה בו מום · מן הצאן · ולא מן העזים · בערכך כסף שקלים · לפי שהרבוי הראשון הוא שנים הנה הרצון בו שני שקלים רוצה לומר שיהיה ערך האיל שני סלעים של כסף צרוף והנה השקל לפי הוראת הנגדר הוא כ״ד מעין וכל אחד מהם היה משקלו י״ח גרגירי שעורה · לאשם · רצה לומר שיהיה שוה שני סלעים בעת היותו לאשם וכן בעת ההבאה ראוי שיקנהו שתי סלעים או יותר כי התור׳ הקפיד׳ שיביאהו בערך כסף שקלים · ואת אשר חטא מן הקדש ישלם · רוצה לומר מה שנהנה ממנו · ואת חמישיתו יוסף עליו ונתן אותו לכהן · ידוע שאין נותן חמישית לבד לכהן אבל מה שישלם מאשר חטא מן הקדש הוא גם כן נתן לכהן ולזה יהיה הרצון בזה שמה שיתן לכהן יוסף חמישיתו על אשר חטא מן הקדש · ולזה אם נהנה מן הקדש ארבעה סלעים ישלם חמשה סלעים כי החמש׳ סלעים מוסיפים חמישיתם על ארבעה סלעים · ואמנם זכר תחלה ואת אשר חטא מן הקדש ישלם להורות כי הקרן יעכב הכפרת לא החומש · וראוי שיהיו התשלומי׳ קודם הבאת האשם כי איך יתכפר לו והוא מחזיק בחטא · ולזה אמר אחר התשלומין והכהן יכפר עליו באיל האשם וראוי שתדע כי אשם נקרא מה שהחזיק בו שלא כדין אמר בפרש׳ נשא בגזל הגר והשיב את אשמו בראשו וחמישיתו יוסף עליו · ולזה יתבאר שאמרו איל אשם יתבאר ממנו שכבר אפשר שיקריב אחר שלום הקרן שהוא האשם ולזה יחסו איל האשם כי האשם מעכב הכפר׳ לא חומשו · והנה ישוו בזה הדין הכהן המשיח והנשיא וההדיוט כי התורה לא חלקה ביניהם בזה:

ואם נפש כי תחטא ועשתה אחת מכל מצות השם אשר לא תעשינה · כבר ביארנו במה שקדם שאלו המצות הם מצות לא תעשה שיש בהם עשה שחייבין על זדונו כרת

והנה במצות ההם בעינם ידבר בזה המקום לפי שכבר ביאר דינם כאשר נודעה החטאת ועתה יבאר דינם כשלא נודעה החטאת שנאמר ולא ידע ואשם ולפי שלא ביאר הכתוב בזה דין בית דין שטעו בהוראה ועשו הקהל על פיהם ודין כהן משיח שהורה בטעות ועשה על פי הוראתו הנה לא ינהג דין אשם תלוי בהם אם לא נודעה להם החטאת אבל הנשיא יתחייב באשם תלוי כמו ההדיוט לפי שלא חלקה התורה בזה בין הנשיא וההדיוט רצה לומר בשגגת המעשה · ואולם בשגגת ההוראה לא זכרה דבר בזה ולזה לא ינהג זה הדין בשגגת הוראה · וענין זה הקרבן הוא שנזכר שעבר בשגגה על ספק עבירה מהעברו׳ הנזכרת ולפי שכונתו הוא בעינו שזכר כשנודעה החטאת ידבר בזה המקום והיה האסור קבוע במה שנפל לו בו הספק והמשל שיהיו לפניו שתי חתיכות אחת של חלב ואחת של שומן ואכל אחת מהם בשגגה ואחר זה זכר שאחת מהם חלב ונסתפק לו אי זה מהם אכל ואולם אם לא היתה שם כי אם חתיכ׳ אחת ואכלה ואחר כך זכר שהוא ספק חלב ספק שומן הנה לא ינהג בזה דין אשם תלוי לפי שלא היתה שם בודאי אחת מכל מצות הש׳ אשר לא תעשנ׳ בערכך לאשם קצר התור׳ בזה להשענ׳ על הערך הנזכ׳ באשם הוא כסף שקלי׳ על שגגתו אשר שגג ולא ידע יתבא׳ מזה שהו׳ חיי׳ על כל שגג׳ ושגג׳ שנזכ׳ שעב׳ על ספק עביר׳ משו העבירו׳ אשם הוא אשם אשם לה׳ · ר״ל שזה האשם הוא על אשר אשם להש״י בשלא נשמר במה שיעש׳ אותו שלא יהיה בו עביר׳ או ספק עבירה בכמו אלו העבירות הגדולות:

נפש כי תחטא ומעלה מעל בה׳ וכחש בעמיתו ולא לגבוה ולא לנכרי · בפקדון שהפקיד לו והוא הממון שראוי שיהיה בעין ולא ישלח בו יד הנפקד · או בתשומת יד · רוצה לומר מלוה וקראהו תשומת יד לפי שהושם ללוה יד בה רוצה לומר שנתן לו רשות להוציאה למה שיצטרך לו ואחר יפרעה אל המלוה · או בגזל · הוא הדבר הנגזל שלקח מיד הבעלים בחוזקה · או עשק את עמיתו · כאלו תאמר שכבש שכר שכיר ומה שידמה לזה למה שיחזיק בו שיש לאחרי׳ תוך ענין ולא בא לידו מביתם אבל הם יודעים זה · או מצא אבדה וכחש בה הוא דבר שיש לאחרים תוך עליו ולא בא לידו מביתם והם אינם יודעים בזה · ובזה נכלל כל דבר שבממון שיהיה לאדם מרעהו והקדימה התורה זכירת הפקדון והמלוה לפי שהוא יותר נמצא ואח״כ זכרה הגזל והעושק שאיהם יודעים בו ואח״כ זכרה ענין האבדה שאין יודע בה כי אם מצאה · וכחש בה ונשבע על שקר רוצה לומר שנשבע שאין בידו כלום ויהיה נשבע על שקר · ר״ל שיהיה יודע ששקר הוא מה שנשבע עליו הוא כפירתו הממון · ולזה יתחייב שיהי׳ מזיד בממון על אחת מכל אשר יעשה האדם לחטא בהנה · ענייננו כמו אשר חטא מן הקדש והרצון בו שיהיה נהנה ממון מפני כפירתו כמו שזכר בפרטי זה הענין דבר שבממון ואולם בשאר הדברים שאינם ממון לא ינהג זה הדין והנה יתבאר ממה שאמר על אחת שכל אחת ואחת מאלו השבועו׳ אשר בזה התואר יתחייב זה הקרבן ושלא יתחייב על השבוע׳ שאחת אפילו שהיא לדברים רבים יחד בזה התואר או לאנשים רבים כי אם קרבן אחד והנה יתבא׳ שזה הדין לא יהיה אלא בדב׳ המטלטל כי הפקדון והגזל והעושק והאבד׳ אינם כי אם בדב׳ המטלטל ויתבאר שזה הדין איננו בקרקעות לפי שאין כפירתו מועיל לו בזה כי אפי׳ אם יודע יפטר כמו שיתבא׳ בפרשת ואלה המשפטי׳ והוא מבואר שאין זה הדין נוהג בקרקעו׳ ולא בשטרות אע״פ שהן מטלטלין לפי שאין גופן ממון ולא בעבדים לפי שדינן כדין הקרקעו׳ אחד וזה כי הקרקע לא יתכן בה הכפיר׳ והגזל כי הוא לפני בעליו בחזקתו · וכן העבדים לא תתכן בהם חזקה תוציאם מיד הבעלים כי להם בעצמם התחלת תנועה בחירית לשוב אל אישם הראשון והוא עוד מהדברים שלא יתכן בהם כפירה כי יש לו קול עם שהעבד בעצמו יגיד הענין · והיה כי יחטא ואשם · ר״ל כאשר יתן אל לבו שחטא ואשם בזאת הכפירה והשבוע׳ עליה הנה יתכפר לו בזה האופן שזכר רוצ׳ לומר שישיב הממון שכחש בו לבעלי׳ בתוספת חומשו ואחר יביא איל תמים לאשם · וראוי שתדע שזה אמנם יהיה כשיוד׳ מעצמו שיש בידו הממון ההוא אבל אם העידו זה עדי׳ והוא מכחישם לא ישלם אלא הקרן כי אולי היה יודע שבשבועתו תהיה שקר ושכח שיהיה לאיש ההוא הממון בידו וכבר חייבה התורה שיהיה יודע בעת שנשבע שהו׳ נשבע על שקר או מכל אשר ישבע עליו לשקר׳ ממה שידמ׳ לאלו הפרטי׳ כאלו תאמ׳ שנתחייב לו ממון מפני פירוי׳ שמכר לו או מפני ירושה או עסק שנתן בידו להתעסק בו בסחורה ישבע עליו לשקר רוצה לומר שידע ששקר נשבע בעת השבועה ושלם אותו בראשו וחמישיתו יוסף עליו לאשר הוא לו יתננו ביום אשמתו אין ספק שאמרו לאשר הוא לו יתננו איננו שב אל חמישית לבד כי הקרן יותר ראוי שיאמ׳ בו זה המאמר כי בו יתכן שיאמ׳ לאשר הוא לו ולזה יהיה הרצו׳ בזה שיהי׳ מה שישלם מוסף חמישיתו על הקרן שהוא הלא׳ ומזה יתבא׳ שיתחייב לו שישיבהו לבעלי׳ לא לגזבר קוד׳ שיביא קרבנו שנא׳ לאשר הוא לו יתננו ביום אשמתו לא לבנו ולא לשלוחו ואת אשמו יביא לה׳ איל תמים מן הצאן בערכך לאשם ר״ל בערכך ב׳ שקלים ויתבא׳ שלא יתכן להביא הקרבן קרבן התשלומין כמו שהתבא׳ [illegible]

הוא פחות משוה פרוטה לא יתחייב עליו אשם ולא תוספת חומש וזה יתבאר מהשרשי' הכוללי' כי פחות משוה פרוטה אינו נערך בין בני האדם כלל כי אין שם כסף יהיה מחירו :

ובכאן נשלם הביאור בזאת הפרשה :

וראוי שלא יעלם ממנו למה היה זכר הקרבנות בזאת הפרשה בזה הסדור אשר בא בו כי ראוי שיהיה זה לסבה והנה נתן הסבה בזה לפי מה שאפשר לנו ונאמר כי מפני שהיו קצת הקרבנות מכוונים בעצמם כמו קרבן העולה וקצתם על הכוונה השנית והם הקרבנות הבאים לכפרה כמו שביארנו במה שקד' הנה הקדימה התורה לזכור הקרבנות המכוונים בעצמם' ואופן עשייתם רוצה לומר העולה עם שהיא עם זה מכפרת על העונות הקלו' ולמדנו שהיא מכפר' מאמרו ונרצה לו לכפר עליו ולא נוכל לומר שתכפר על החטאים העצומים שהרי מצאנו שכב' יביאו עליהם חטאת קבועה או קרבן עולה ויורד או אשם לפי מה שנתבאר בזאת הפרשה והנה זכר מיני העולה על סדרם בגדול הכל' ובקטן כלה וזה שהוא הקדים תחלה הבקר לפי שהוא היותר חשוב ואחר כך הכבשים ואחר כך העזים ואחר כך התורים ואחר כך בני היונה ולפי שזכר העולה שבאה בנדר ונדבה השלימה המאמר בקרבנות הבאים בנדר ונדבה וזכר תחלה מה שהיה מהם קדש קדשים והיא מנחת הסלת והיא עם זה למטה מקרבן העוף כי הב"ח יותר נכבד מהצמח וכל שכן שהוא יותר נכבד מפרי הצמח וכן מצינו גם כן בקרבן עולה ויורד שבא זכר מנחת הסולת בזולת אפיה כי הסולת הוא הקודם לכל מה שנעשה ממנו ואחר כך הקדים מאפה תנור לכל מיני האפיה כי הוא היותר נהוג ויותר שלם ולזאת הסבה בעינה הקדים הנאפה על המחבת לנאפה על מרחשת כי הנאפה על המחבת יותר מתיחס למאפה תנור מהנאפת על המרחשת וזה מבואר ממה שביארנו בזה ואחר שזכר מנחת החיטים זכר מנחת השעורים כי החטים יותר נכבדים מהשעורים ואחר שהשלים זכר קדשי הקדשים הבאים בנדר ונדבה זכר קדשים קלים הבאים בנדר ונדבה והם השלמים וזכר מיניהם על הסדר הראוי בגדול הכל' ובקטן כלה רוצה לומר שהוא זכר תחלה הבקר ואחר כך הצאן ואחר כך העז ואחר השלים זכר הקרבנות הבאים בנדר ונדבה שב להשלים הקרבנו' הבאים לכפרה והחל מהיותר קשה והוא הקרבן הבא על שגגת קצת העבירו' שחייבין על זדונם כרת והוא קרבן חטאת קבועה והקדים לזכור תחלה שגגת הורא' עם זדון המעשה כמו העלם דבר של צבור לפי שזה החטא הוא יותר עצום משגגת המעשה לבד וזה יתבאר מפנים מהם שהחטא בשגגת ההוראה הוא מביא אל חטאים רבי' כי ההוראה היא בסבת המעשי' מה שאין כן בשגגת המעשה ומהם כי ההוראה סבת שיחטא האדם ההוא וזולתו ממי שיתנהג על פי הוראתו ואמנם שגגת המעשה יחטא בה החוטא ההוא לא זולתו ואם לא היה זה במקרה ומהם כי החוטאים בשגגת ההוראה הם הנכבדים שבאנשים ולזה יהיה החטא יותר עצום כי הוא מבואר שהחטא האחד יהיה יותר עצום כל מה שיהיה החוטא יותר נכבד ומזה המקו' יתבאר מעניין סדור מה שבא בזאת הפרשה שחטא כהן משוח הוא בשגגת ההוראה עם זדון המעשה כמו העניין בפר העלם דבר של צבור והנה הקדים הכהן המשיח בהיותו יותר נכבד ואחר כך זכר שגגת המעשה וזכר תחלה קרבן הנשיא למעלתו ורוממותו על שאר האנשים וזכר אחר כך העברות שיביאו עליו חטאת בלתי קבועה והם גם כן מהחטאים העצומים והם שבועת העדות כשיעברו עליה בזדון או בשגגה והנה העברה על השבועה מהעבירות הגדולו' לפי שכל עבירות שבתורה כתוב בהם ונקה וכאן לא ינקה · וכבר ביארנו הסבה בפרשת וישמע יתרו · ומנה עוד עמה שגגת טומאת מקדש וקדשיו שחייבים על זדונו כרת כמו שיתבא' ושגגת שבועת בטוי והנה הבדילם התורה טומאת מקדש וקדשיו מבין שאר מצות לא תעשה שחייבין על זדונם כרת לפי שרוב עניין הטומאות הוא מכוון על הכונה השנית ולקושי החזוק אשר יהיה להשמר מן הטמאות כמו שיתבאר בעניינם ולזה הקלה התורה באלו לפי מה שאחשוב רוצה לומ' שיביאו עליהם חטאת בלתי קבוע' וזה אמנם יהיה כשהית' שם ידיעה בתחלה וידיעה בסוף והעלם בנתיים ואמנם כשלא היה בזה התואר סודרו שם קרבנות אחרי' לכפר עליהם כמו שיתבאר בפרשת אחרי מות ואחר כך זכר קרבן הנהנה מקדשי השם בשגגה כי הוא מהעבירות החמורו' ואם הוא למטה מהקודמת ואחר כך זכר קרבן מי שנסתפק לו אם חטא בשגגת המעשה בעברות שחייבים על שגגתן חטאת קבועה וזה בלתי ספק למטה מהעברות הקודמות ואחר כך זכר קרבן מי שכפר ממון לחבירו ונשבע על שקר במזיד · וראוי שנעיין מה הסבה שבשבועת בטוי לא יתכפר בקרבן כי אם על שגגתה ובשבועת העדות ובשבועת הפקדון יתכפר בקרבן על זדונו ולמה יביאו בשבועת העדות קרבן על שגגתו ובשבועת פקדון פטור על שגגתה ונאמר שהוא מבואר שאין ההבדל באלו העברות מצד השבועה כי הם מסכימות בזה ולזה הוא מבואר שההבדל הוא ביניהם מפני הנושא אשר בו השבועה והנה יראה ששבועת בטוי תהיה על הרוב במה שיודרז האדם לעבוד השם יתעלה ולהתרחק ממה שיבלבל עבודתו וזה נקרא בתורה שבועת אסר או שבועת בטוי ולזה תמצא בפרט אחר שזכרה התורה מזה בנדר אסר שהוא בעבור זאת הכונה והוא הנזירות כי היין סבה חזקה כשיתמידו בו להתרחק האדם מעבודת השם יתעלה ואמנם שבועת העדות ושבועת הפקדון הם בממון ולפי שעבודת השם יתעלה יותר נכבדת מאסיפת הקניינים היה עניין שבועת הבטוי יותר חמור משבועת העדות ושבועת הפקדון ולזה לא יתכפר על זדונה בקרבן כמו העניין באלו אבל יתחייב על זדונה מלקות שהוא עונש בגוף החוטא לא בממונו והנה מרי מי שיעבור על שבועת העדות יותר עצום ממרי מי שיעבור על שבועת הפקדון כי העובר על שבועת העדות לא יביאהו לזה הנאת ממון רוצה לומר שאינו נהנה ממון בהשבעו על שקר וכבשו עדותו · ואמנם העובר על שבועת הפקדון הנה יביאהו לזה הנאת ממון כדי שישאר הממון ההוא בידו ולזה הוא מבואר שמרי העובר על שבועת העדות יותר עצום ולזה יתחייב על השגג' בו קרבן מה שאין כן בשגגת שבועת הפקדון ולזה גם כן יתחייב על שבוע' העדות חטאת בלתי קבועה ועל שבועת הפקדון לא יתחייב כי אם אשם כי החטאת באה על עבירה יותר חמורה מהאשם וזה יתבאר מהעבירות שחייבין על שגגתן חטאת שכבר יתחייבו על ספק שגגתן אשם וזה ממה שיורה שהחטאת באה על עבירה יותר חמורה מהאשם וזה יתבאר עוד כשניתן הסבה למה נעשים הקרבנות באופן אשר צותה התורה והנה התועלות אשר במה שנזכר בזאת הפרשה הם רבים :

התועלת הראשון הוא להישיר האנשים כאשר חטאו שישובו אל השם יתעלה והוא יכפר להם עונותיהם ובזה תועלת נפלא להגיע האנשי' אל השלמות האנושי וזה כי אין צדיק בארץ אשר לא יחטא ואם יאמינו האנשים שחטאו חטא מה שיהיה נכתם עונם תמיד לפני השם יתעלה יוסיפו לחטא לחשבם שכבר אבדו בסבת מה שחטאו ולא יועילם השמרם מחטא במה שעתיד ואמנם כאשר ידעו שבשובם מדרכם הרעה וישובו לדרכי השם יתעלה יכופרו להם עונותם אז יהיו נזהרים מחטא עוד וישובו אל השם יתעלה כדי שירחמם ויכפר עליהם מה שחטאו בו והנה רצה השם יתעלה שיהיה עם התשובה הקרבת הקרבן כדי שיתישב יותר בלב החוטא שכבר נתכפר לו אותו החטא כי לא יצוייר אצל המון האנשים שיהיה האדם רשע ואח' כך יתנקה מרשעו בתשובתו בלבבו בזולת מעשה כלל ולזה צוה השם יתעלה שיעשו אלו הקרבנות בבית הנכבד אשר בו שכינתו ע"י הנכבד הנבדל לעבודת השם יתעלה להשלים הכפרה לחוטא עם התשובה וצוה מפני זה שיסמוך שתי ידיו על ראש קרבנו ויתודה עליו עונותיו לישב בלבבו שאותם החטאים כאלו נעתקו ממנו ובאו על ראש הבעל חי ההוא עם שבאופן עשית הקרבנות הערה להיישיר האדם לעבודת השם יתעלה ולהרחיקו מהבליה' אחר יצרו הרע כמו כשנבאר הסבה למה היו מעש' הקרבנו' הנזכרי' בזאת הפרשה בזה האופן אשר צוה השם יתעלה :

התועלת השני הוא בדעות · והוא להיישיר האנשים שאין השמש האלוה כמו שחשבו רבים מהקודמי' ולזה היו כל הפעולות הנכבדו' במקדש לפאת מערב שהוא להפך מקום זריחת השמש והדברים הפחותים היו לפאת מזרח ולזה צוה להשליך מראת העוף ונוצתה לפאת מזרח המזבח ושם היה מקום הדשן לזאת הסבה בעינה :

התועלת השלישי הוא במצות · והוא לבאר קצת דיני קרבן העולה והיא מצות עשה ר"ל שתעשה העולה באופן הנזכר בתורה והנה התועלת לזאת המצוה היא בעצמות להכין הראוי לנבואה מהספקים העובדי' לקבול השפע האלהי כמו שביארנו במה שקדם עם שימשך מעניין הקרבן העולה התועלת שימשך ממזבח הקטורת והמנורה והשלחן בכתיבת הדעות האמתיות כמו שביארנו במה שקדם ובקרבן העולה עוד תועלת שלישי והוא שהוא מכפר על קצת החטאים וכבר זכרנו התועלת המגיע ממנו אבל זכירתנו התועלת הראשון מאלו התועלות ובזה עוד תועלת רביעי וזה כי בעולת הנדבה ירגיל האדם נפשו לתת כבוד לה' מהונו ובזה תועלת לשוב בלבו כי כל הטובו' הם באות מאתו עם שבזה ירגיל עצמו למדת הנדיבות ויסיר מתכונת הכילות וזה התועלת כולל כל הקרבנות שבאי' בנדר ונדבה ואמנם למה היה מעשה העולה באופן הנזכר בזה המקום הנה נאמר בזה כאשר נשלם זכר עשיית הקרבנות האלו וזה יהיה בפרשת צו בגזרת השם :

התועלת הרביעי הוא במצות והוא לזכור אופני עשיית המנחה הבאה בנדר ונדבה וכבר קדם התועלת המגיע מזה :

התועלת החמישי הוא במצות · והוא האזהרה שלא נקטיר משאור ושלא נקטיר מדבש אשה ליי' · והנה התועלת המגיע מאלו האזהרות הוא לפי מה שזכר ממנו הרב המורה כי עובדי ע"ז היו עושים זה ורצה השם יתעלה שלא נעבדהו באופן שהיו עובדי' אלהיהם ולזאת הסבה בעינה רצה שנקריב מלח על כל קרבן כי עובדי ע"ז לא היו מקריבים מלח כלל כמו שזכר הרב המורה וזה הטעם הוא כולל רוב מה שבא בעניין הקרבנות ובהרבה מקומות המצות זולתם כמו שזכר הרב המורה · וכבר אפשר שנתן אנחנו עוד בזה סבה מיוחדת והוא כי הקודמים חשבו שיהיה מציאו' כל הדברים הטבעיים בקרי ולא השיגו שיהיה שם סבה פועלת לא צוריית ולא תכליתיית ומהדעות ההוא היה מתחייב שתהיה המלאכה יותר נכבדת מהטבע כי היא תעשה מה שתעשה לתכלית מוגבל ולפי שזה הדעת נפסד הוא הורס הפנות התוריו' ומרחיק האדם מכל שלמות הנה יסדה לנו התורה שהעניין בזה בהפך רוצה לומר שהטבע יותר נכבד מהמלאכה לפי שהוא עשה מה שיעשה בתכלית מוגבל וכבר העירתנו התור' בזה לפי שאנחנו נמצא שהיא תדקדק שיהיו מיני הקרבנות מהדברים היותר נכבדים והרחיקה עם זה הקטרת אשה להשם מה שאור שהוא מן המלאכה וכן מהדבש שתחדשהו הדבורה במלאכה להורות שאלו הדברים המתחדשים במלאכה הם מאוחרים מהדברים הטבעיים ואחשוב עוד שיהיה תועלת מיוחד בהקרבת המלח עם כל הקרבנות לפי שהמלח דוחה העפושים שיחדשהו שם בסבת הקטרת הבשר והחלבים ושאר הדברים הנקטרי' שם ואפשר שיהיה בזה תועלת אחר אך לא ידעתיו עד היום :

התועלת הששי הוא במצות · והוא להודיע מעשה קרבן השלמי' וכבר קדם לנו זכרון התועלת המגיע מזאת המצוה במה שקדם :

התועלת השביעי הוא במצות והיא האזהרה שהזהירנו מאכילת חלב ודם והנה נתבאר בפרשת צו שכבר יתחייבו על זדון אלו העברו' כרת ואולם התועלת המגיע באלו האזהרות אמנם באכילת הדם הוא התרחק מהתנהג בנימוסי עובדי ע"ז שהיו אוכלים הדם והיו חושבים שהוא מזון השדים ושכבר השתתפו עמהם כאשר אכלו הדם ויבאו להם ויודיעום העתידות וקצתם לא היו אוכלים הדם אבל עושים חפירה ויחשבו שישתתפו בהם עם השדים כי הם אוכלים הבשר והשדים אוכלים הדם ואוכלים יחד על שלחן אחד ולזה צותה התורה שלא נאכל כל דם ושלא נאכל על הדם שנאמ' לא תאכלו על הדם זה הוא הטעם אשר זכר בזה הרב המורה · ואולם בחלב נתן הסבה להגדלת הקרבן ולולא יראת העונש הגדול לא יפרדו ממנו לרוב ההנאה המגע באכילתו והנה זאת הסבה בעינ' אפשר שתנתן בדם כי מפני שנת' הדם על המזבח לכפר בזה האופן הנפלא שיראה בעניין הקרבנות מנע מלאכלו להגדיל עניינו שתשלם להם האמונה כשהכפרה תשלם על ידי זריקת הדם ולרב ההנא' המגעת על אכילתו שם העונש על אכילתם חמו' מאוד כדי שירחקו ממנו האנשים ולפי שכבר גדלו יוצאי' מצרים באכילתם חייב השם יתעלה שלא יאכלו במדבר בשר אם לא יהיה שלמי' כדי שיקריבו החלב והדם ולא יאכלום והנה במניעת החלב והדם אלו תועלת אחר והוא שכב' התבא' בטבעיות שהדם יפרד ממנו החלק האוירי והאשי בקלות כשנפרד מהבעל חי וישוב אליו ולזה ימצא בו הקדוש וכן העניין בחלב ומה שזה דרכו בלתי נאות להיות מזון וכ"ש למין האנושי והנה הפליגה התורה לענוש באלו העברות כי לרוב התאוה על אכילתם לא ימנעו מאכילתם אם לא ליראת עונש הגדול והנה זכר אסור החלב והדם אחר זכרון קרבן השלמים בזאת הפרשה ובפרשת צו כאלו העירתנו התור' שאחת מן הכונו' בקרבן השלמי' היתה להרחיקנו מאכילת החלב והדם ולזה לא הותר לדור המדב' בשר אם לא יהיה שלמי' זולתי בשר חיה ועוף שאין לה חלב ובדמם צותה התורה שנכסהו בעפר :

התועלת השמיני הוא במצות · והוא המצוה שצונו להקריב קרבן על השגגה שתפו' בהרבה מהעבירות שחייבים על זדונן כרת · והתועלת המגיע מזאת המצוה להודיע שאדם הוא אשם על שגגתו בדברים שאפש' שיהיה בעניינם חטא כי מי שהוא ירא ה' כראוי יותר בעניניו עד שלא יקרהו עון בהם ובזה התועלת מבואר להביא האנשים אל שיפליגו לחקור בענייניהם באופן שלא יצאו מדרכי התורה והמשל כי מי שתהיה אשתו ואחותו עמו בבית אם לא יפליג לחקור על מי יבא מהם אולי יבא על אחותו ואולם כשיפליג להזהר בזה ויזכור שאחותו שם אז לא יתיר עצמו לבא על אחת מהם אם לא יתבאר לו שאשר יבא עליה היא אשתו והודיעתנו הת"ל' בזה שני מינים מהשגגו' שגגת ההוראה ושגגת המעשה והנה לא נכון בשגגת ההורא' רק ליותר עליוני' באופן ההוראת כמו כהן משיח או ב"ד הגדול אך לזולתם יהי' הטעות ההוראת זדון לא שגגה כי אין להם לסמוך על הוראתם כמו העניין באלו והיה ראוי שישאלו זה לגבוהים מהם ולא יהרג זקן ממרא ע"פ ב"ד כשטעו בהוראה כמו שיתבאר במשנה תורה ולא כדונהו כדין שגגת ההוראה ולזה לא יתחייבו קרבן על שגגת ההורא' עם זדון המעשה זולתי הכהן המשיח וב"ד הגדול והנה הקדים בזכרון קרבן יחיד הדיוט השעירה קודם זכרון הכשבה לפי שהכונה היא באלו החטאים העצומים שיהיה הקרבן פחות ולזה הקדים הפחות לנכבד בזה המקום והנה בזאת המצוה תועלת עוד לישב בלב החוטא שכבר נתכפר לו חטאו כי בזה תועלת מבואר כמו שזכרנו בתועלת הראשון שזכרנו בזה :

התועלת התשיעי הוא במצו' והוא המצו' שצונו להקריב קרבן עולה ויורד על שבוע' העדות וטומאת מקדש וקדשיו ושבועת הבטוי והנה התועלת המגיע מזאת המצו' זכרנוהו בתועלת הראשון שזכרנו והנה בזה תועלת עוד במה שאמ' בעניין שבועת העדות אם לא יגיד ונשא עונו וזה שכבר יתבאר מזה שמצוה להגיד ולולי זה לא יהיה לו עון כשלא יגיד ואולי יאמר אומר כי אין המצוה הזאת אלא אחר שמיעת קול האלה · אלא שכבר יתבאר שהתורה לא הקפידה מזה מפני השבועה לבד שאם היה הדבר כן לא יהיה זה נוהג בעדות בלבד אבל בכל דבר שישביעוהו עליו · ולפי שהקפידה בזה מפני העדות למדנו שרצון התורה הוא שיגיד גם אם לא ישביעוהו אלא שלא יתחייב קרבן כשלא יגיד אם לא אחר שמיעת קול האלה :

התועלת העשירי הוא במצו' והוא מה שהזהירנו מהשים על מנחת החוטא שמן או לבונה וכב' זכרנו סבת זה אבל ביאורנו זאת האזהרה :

התועלת האחת עשרה הוא במצו' והוא מה שצוה שיקריב קרבן מעילה מי שנהנה מקדשי השם בשגגה כשלם קרן וחמש והנה התועלת המגיע מזה הקרבן כבר זכרנוהו בתועלת הראשון ואולם הסבה בתוספת החומש הוא לפי דעתי שמי שיחמוד קנין דבר זה יתכן שיתן יותר מדמיו כמו חמישיתו וכדי שלא [illegible] בסבת חטאו זה להוסיף חומש ולזאת הסבה היה שיעור האונאה במקח וממכר עד שתות [illegible] הם בזה האופן שלם :

התועלת השתים עשרה הוא במצות והיא שיביא החוטא [illegible] בספק שגגת מהעבירות שחייבין על זדונן כרת אשם [illegible] תועלת זה במה שקדם :

התועלת השלש עשרה הוא במצו' והוא שיביא הנשבע על שקר על כפירת ממון אשם וכבר זכר תועלת זאת המצוה במה שקדם ומוסיף חומש לסבה שזכרנו באשם מעילה

או יהיה החמש בזה המקום קנס והוא היותר נכון הנה כמו שהגנב יענש בשישלם כפל או ארבעה וחמשה אם טבח או מכר כן יענש הכופר ממון להוסיף חמש. ואולם שרשי המצות הנזכרות בזאת הפרשה הנה ראוי שנזכירם לפי מנהגנו והנה המצוה הראשונה שבאה בזאת הפרשה הוא להקריב העולה באופן הנזכר בזאת הפרשה:

והנה השרש הראשון בה הוא שאין מקבלי' קרבן עולה מישראל מומר לעבודה זרה או מחלל שבתות בפרהסיא כי התורה אמרה אדם כי יקריב מכם ולא בא הכתוב להתנות שלא יקובל קרבן עולה מן הגוי שכבר מנע בפרשת אמור שלא יקובל מן הגוי בעל מום שנאמר ומיד בן נכר לא תקריבו את לחם אלהיכם מכל אלה וזכר שכבר יקובל מהם בנדר ונדבה קרבן עולה אם היה תמים ולזה הוא מבואר מזה שאמר מכם להוציא ישראל שאינו מכם ומודה בעבודה זרה או הכופר במצות שבת כי איננו מכלל ישראל וזה מבואר במי שהוא מודה בעבודה זרה. ואולם מי שהוא כופר במצות רבות או אם כופר במציאות האלוה או אם כפר בחדוש העולם אשר כל אחד מאלו יביא לכפור בכלל התורה כבר נזכר זה השרש בכ"א מחולין ומזה השרש יתבאר כי אין מקבלים קרבן על שגגת חטא ממי שהוא מומד לאותו החטא כי גדול עונו מנשא בקרבן אחד שהוא מומד לעברה ההיא במזיד כבר נתבאר זה השרש בכ"א מחולין:

השרש השני הוא שאין עולת בהמה באה אלא מן הבקר או מן הצאן רצה לומר בצאן מן הכבשים או מן העזים ויהיה עם זה זכר ולא נקבה ולא טומטום ולא אנדרוגינוס כי אין אחד מהם זכר ורצוי כמו שנזכר בספרא ויהי' עם זה תמים ולא בעל מום וזה כולל כל הקרבנו' מהבהמה כמו שיתבאר בפרשת אמור ומזה יתבאר שאין מקריבין זקן כי איננו תמים בטבעו והבקר יהיה זקן משעברו עליו ז' שנים וזה מבואר מן החוש עם ארך החקירה רצה לומר שאחר זה הזמן יתחילו להחלש פעולותיהם הטבעיות. כבר נתבאר זה בב"א מפרה. ובזה תמצא שהקפידה התורה במיני העוף שיקריבו מהם קרבן לה' והם התורים ובני היונה שהיו קרבים בעת אשר הם יותר נבחרים והם הגדולים בתורים וקטנים בבני יונה אף על פי שלא הקפידה בהם שיהיו תמימי' כמו שנזכר בספרא והנה התחלת הצהוב שבזה פסול כי הוא ממוצע בין הגדולים ובין הקטנים ואחר שיהיו התורים הם כשרי' והיונים נקרא בני יונה כל זמן שיתלוש נוצה מהכנף וימלא המקום עקרה וזהו כולל לכל קרבנות העוף כבר נזכר זה השרש בראשון מחולין:

השרש השלישי הוא שצריך שתהיה כל בהמה בעזרה קודם שישחטנה שנאמר יקריבנו אל פתח אהל מועד וזה גם כן שרש כולל לכל הקרבנות כבר נזכר זה בפרק שני מזבחים ומזה המקו' יתבאר גם כן שהבעלי' מטפלין בהבאת הקרבן עד העזרה כמו שנזכר בספרי:

השרש הרביעי הוא שבית דין מכריחין הבעלי' להביא הקרבן שנתחייבו בו בנדר או בנדבה וכופין אותו עד שיאמר רוצה אני שנאמר יקריבו אותו וזה יהיה ע"י ב"ד כי להם לבדם כח להכריחו כבר נתבאר זה השרש בה' מערכין:

השרש החמישי הוא שצריך שיהיו פני הקרבן לצד מערב ששם קדש הקדשים שנאמר לפני השם וזה היה להעיד שהקרבן הוא לה' כבר נזכר זה בראשון מיומא ולזאת הסבה גם כן חוייב שיהיו פני השוחט לצד המערב שנאמר ושחט את בן הבקר לפני השם כבר נזכר זה השרש בחמישי מזבחים וברביעי מיומא:

השרש הששי הוא ששחיטת קדשים כשרה בזרים שנאמר ושחט את בן הבקר לפני יי' ולא התנה בשוחט שיהיה כהן כמו שהתנה בהקרבת הדם ועריכת הנתחים והקטרתם כבר נתבאר זה בחמישי מזבחים ולזאת הסבה גם כן יהיה ההפשט והנתוח כשרים בזר כמו שכבר נתבאר וראוי שתדע שהפעולות הנזכרות בקדשים צריך שתהיינה שלמות רוצה לומר שיהא השוחט מכוין לשחוט ולזה הוא מבואר שאם שחט כמתעסק בזולת כוונה לשחוט הקרבן פסול ולזאת הסבה יהיה הקטן פסול לשחיטת הקדשים אע"פי שהגדול עומד על גביו כי אין לקטן כוונה ראויה מה שאין בשחיטת החולין והוא מבואר מלשון התורה שצריך שיהיה כל הנשחט בעזרה כשנשחט שכבר קדם אמרו יקריבנו אל פתח אהל מועד. ואמר גם כן ושחט אותו על ירך המזבח צפונה לפני' אם לא היה כל הנשחט בעזרה הקרבן פסול כבר נתב' זה בב' מחולין. וראוי שתדע שהשחיטה והזביחה והכונה בהם לפי הוראת הגדר מבואר שתהיה בדבר בלתי מחובר לקרקע על יד איש או אשה בהולכה ובהובאה לא בדרסה ולא בהכאה ובנקיבה ולא בדבר פגום כי זה יקרא נחור לא שחיטה. וזאת החתיכה ראוי שתהיה באופן שתמות הבהמה אחר זה שיעור מועט וזה אמנם יהיה בחתיכת סימני' שהם הקנה והוושט או רוב כל אחד מהם ואולם העוף ימות בחתיכת סימן אחד או רובו לפי שהוא יותר חלוש החיים מהב"ח המהלך כמו שנזכר בפרשת בראשית. ואולם הדגים שהם יותר חלושי החיים לא יצטרכו לשחיטה כי כשיצאו מהמים ימותו אחר זמן מועט ולזה די להם האסיפה לבד שנאמר הצאן ובקר ישחט להם ומצא להם ואם את כל דגי הים יאסף להם ומצא להם והוא מבואר שלא יקרא זביחה או שחיטה החתיכה בצואר הבהמה מתה או שהיא קרובה למות וזה שרש כולל לקדשים ולחולין אין הבדל ביניהם בזה אלא ששחיטת החולין יחוייב שתהיה חוץ העזרה כבר נתבאר זה השרש כלו בראשון ובשני מחולין:

השרש השביעי הוא שצריך שתהיה השחיטה בקרקע העזרה בצפון על ירך המזבח צפונה. ואם שחט בגג של היכל פסול שאין זה מבוא אהל מועד ואין חוששין למקום השוחט לפי שהשחיטה כשרה בזר כבר נתבאר זה השרש בשני מזבחים:

השרש השמיני הוא שהבעלים סומכים בשתי ידים על ראש הקרבן לא על הצואר ולא על הצדדים ולא יהא דבר חוצץ בינו ובין הבהמה ואפילו היו רבים שותפים בקרבן אחד כל אחד סומך ידו עליו וקרבן צבור אין בו סמיכה וזאת הסמיכה היא להתודות החטאים שהקרבן מכפר עליהם כמו שביארנו וזה כולל בכל הקרבנות שאינם של צבור והוא מבואר במה שאין ספק בו שצריך שיהיו פני הסומך לפאת המערב ששם קדש הקדשים וכבר דקדקה התורה גם בבהמה בביאתה לעזרה ובשחיטתה. וכבר נזכר שהסמיכה היא לכפרה על האופן שזכרנו יחוייב שיהיה בעל הקרבן סומך לא בנו ולא שלוחו לא עבדו ולא אשתו ויתבאר שאין העבד סומך ולא הנכרי ולפי שכבר אמר דבר אל בני ישראל. והוא איננו מבני ישראל. ויתבאר גם כן שאין האשה סומכת לזאת הסבה ולא נלמד זה הדין מן האיש לפי שהאיש יותר ראוי בזה הדין מן האשה להיותה חסרת הדעת ביחס אל האיש ויתבאר שאין הסומא סומך בו כי אין לו מעצמו הרגש ובחינה לסמוך ידו על ראש קרבנו ויתבאר שאין חרש ושוטה סומכין כי אינם בני דעת כבר נתבאר זה בעשר' ממנחות. וראוי שתדע שאין הסמיכה מעכבת הכפרה אף על פי שכבר אמ' על הסמיכה ונרצה לו לכפר עליו שהרי ביאר בפרשת אחרי מות שהדם הנתן על המזבח נתן לכפר על נפשותיכם ואולם היתה הסמיכה על צד היותר טוב לתת רושם בנפש שכבר הוסרו העונות ההם ממנו והושמו על ראש הב"ח ההוא כבר נתבאר זה השרש בראשון מזבחים ומיומא:

השרש התשיעי הוא שקבלת הדם והולכתו לא יהיה אלא בכהן שנאמר והקריבו בני אהרן אלא כשהם לפנים למדנו שצריך המקבל את הדם או המולך אותו שיהיה כלו בפני' ויהיה לבוש בגדי כהונה ולפי שהשחיטה היא לצפון הנה יחוייב שתהיה הקבלה בצפון ולפי שזה הענין הוא שרות הנה יחוייב שתהיה בכלי שרת כי בהם ישרתו בקדש כמו שנזכר במה שקדם והנה הקבלה יחוייב שתהיה בימין כמו שהתבאר בשרשים הכוללים ויחוייב גם כן שתהי' ההולכה ברגל ולא בזריקה כי זה הוא הנהוג ממנה ואם לא יהיה כל זה בזה האופן שזכרנו שהוא הנהוג מאלו הפעלות ובו תהיינה יותר שלמות הנה יהיה הזבח פסול כבר נתבאר זה השרש בא' ובה' מזבחים:

השרש העשירי הוא שאפילו לא קבל הכהן מן הדם אלא מקצתו מבואר בהמת הזבח כשר והוא שיהיה דם הנפש לא דם התמצית ולא דם העור שנאמר והקריבו בני אהרן הכהנים את הדם ונומר כבר נזכר זה השרש בא' ובב' מזבחים ובד' מיומא ולפי שכבר הגבילה התורה מקום מוגבל לאלו הפעלות והוא המקדש ודקדקה גם בחיים שתהיה הבהמה שם קודם שתשחט ושיהיו כל מעשיה שם שאם יצא דבר ממחיצתן אחר שנשחט' לחוץ רצה לומר חוץ למחיצתו נפסל בתוכ' היה דם או חלבי' או בשר לפיכך אם יצא הדם כולו לחוץ קודם זריקה נפסל הזבח כי הדם מתיר חלק השוכח למזבח כבר נזכר זה השרש בב' מזבחי':

השרש האחד עשר הוא שצריך שתהיה הבהמה שלמה בשעת קבלת הדם שנאמר בפרשת אתה תצוה ולקחת מדם הפר שיהיה שלם בשעת קבלה ובזאת הפרשה אמר ולקח הכהן המשיח מדם הפר ואולם אם היתה חסרה אחר קבלת הדם לא נפסל הזבח אם נשאר כזית לאכול במזבח במה שכלו למזבח ובמה שאינו כלו למזבח יחוייב שישא' גם כן כזית לאוכלי' מהזבח ההוא ואפשר שיזרוק הדם להתיר חלק המזבח למזבח ויותר אחר זה חלק הכהנים לכהנים וחלק הבעלים לבעלי' כבר נתבאר זה השרש בי"ג מזבחים:

השרש השנים עשר הוא שזריקת דם העולה היה סביב בחלק התחתון מהמזבח החיצון ונותן שם שני זריקות שהן ארבע לשתי הזאות המקובלות והוא הדין לשלמי' שנ' בהם סביב לזריקתן כבר נזכר זה השרש בה' מזבחים. וראוי שתדע שכל הדמים הנתנים על המזבח החיצון אם נתן הכהן מתנה אחת לבד התיר ואפילו בשפיכה שנאמר ודם זבחיך ישפך וגומר מגיד ששפיכת הדם על המזבח הוא העקר ואמר ואני נתתיו לכם על המזבח לכפר על נפשותיכם מגיד שנתן על המזבח כפר ואולם הדמים הנתנים על המזבח הפנימי אם חסר בו מתנה אחת לא כפר שהרי הכתוב הקפיד במנינם שנאמר ז' פעמים כבר נזכר זה ברביעי מזבחים ואם שנה מקום המתנה אפילו במזבח החצון נפסל בשר הזבח כי התורה דקדקה בתאר הזריק' שתהיה בקצתם מהקרבנות למטה ומקצתם למעלה סביב ודקדקה בדם הנשפך שיהיה נשפך ליסוד מזבח העולה ואע"פ שנתכפרו הבעלים כיון שהגיע הדם למזבח כבר נתבאר זה השרש בשלישי מזבחים:

השרש השלשה עשר הוא שהעולה טעונה הפשט ונתוח לנתחים הראשונים לא שינתחוהו לנתחים וזה ההפשט והנתוח כשר בזר כי לא הקפידה התורה שיעשה ע"י כהן כבר נתבאר זה:

השרש הי"ד הוא שנתינת על המזבח ועריכת העצי' עליו הוא בכהן לא בזר שנאמר ונתנו בני אהרן הכהן אש על המזבח והנה יחוייב לעולת תמיד שיערכו שם ב' גזירי עצים קודם שיערכו נתחי העולה על האש כדי שתהא עריכת העולה על העצים כי בזה הערה גדולה להגעת הנבואה אשר היתה כונת התורה בזה כמו שנבאר כבר נתבאר זה בשני מיומא לפי שלא ידוקדק בזאת ההערה כי אם בעולת התמיד כי היא לבדה היתה מכוונת בהערת הנבואה הנה לא ידוקדק בדברים שהיא בעולת התמיד כאלו תאמר היות עריכת הנתחים על ידי מספר מוגבל מהכהנים באופן שתשלם בזה מה שכונה התורה מן ההערה בזה הקרבן כאלו תאמר שהצאן מוליכין אותן למזבח י"ח כהנים כבר נתבאר זה השרש ברביעי מתמיד:

השרש הט"ו הוא שהולכת הנתחי' למזבח היה לפי הראוי מצד גודל הנתחים וקטנם וזה שהנתחי' הגדולים שהיה דרכם שישאום ג' כהנים או שנים ולזה אמר בשור וערכו בני אהרן את הנתחים. והנתחים הקטנים שהיו דרכם שישא מהם הכהן שני' בימינו וא' בשמאלו נושא כהן שני' ולזה אמ' בצאן וערך הכהן אותם ואלו הנתחים היו עשרה באופן שהיה נוהג לנתח הב"ח לנתחיו הראשוני' שהיה הראש נתח אחד ואע"פ שבו אברים רבים והנה הריאה והלב והכבד היו מחוברים עם הנתחים הנלוים להם כי אין הכונה שיהיה שם אבר נפרד. אבל יהיה כל נתח מורכב מהאברים רבים כדי שיכיר התועלת אשר בהרכבת האברים אשר בנתח הא' על התועלות אשר באבר אבר והנה היה החזה נתח אחד והגרו נתח אחד והעקץ נתח אחד ועמו האליה ואצבע הכבד ושתי הכליות ומסיר הכרעים וקרבו והיה רוחץ אותם במים לא כשאר משקים באופן שיהיה מנקה אותם מהלכלוך והיה היד עם הכתף נתח אחד והשנית לה נתח אחד והרגל הימנית ושתי בצים עמה נתח אחד והשמאלית נתח אחד והנה היו שני הצלעי' יחד בנתח אחד כי הם היו מכוונו' יחד לפעל אחד ולזה גם כן היו ברגל הימיני הפעל המסודר מן הימיני הוא היותר שלם והיו שתי הדפנות ב' נתחים כמנלו הנתחים עשרה מלבד הקרב והכרעים כבר נתבאר זה השרש ברביעי מתמיד ובשני מיומא:

השרש הי"ו הוא שכשעורכין הנתחים על המזבח זורקי' אותם שם תחלה שנאמר ועשית עולתיך הבש' והדם כשם שהדם בזריקה ואח"כ עורך אותם על האש כבר נתבא' זה:

השרש הי"ז הוא שהשער והצמר והעצמו' והגידי' והקרני' והטלפי' בזמן שאינם מחוברי' איננו חייב להקטירם שנאמר ועשית עולותיך הבשר והדם כבר נתבאר זה בט' מזבחים ולזאת הסבה היו מסירין גיד הנשה כי אין דרכו שיהיה מחובר לבשר כבר נזכר זה השרש בז' מחולין:

השרש הי"ח הוא שהמליק' היא ממול העורף לא מן הצדדי' והיא לפי שהוא זולת שנדבר בצפורן לא בסכין וקוצץ ויורד אם בהולכ' והובא' ואם בדריסה ואם נעקרו הסימנין איננו חושש וחותך השדרה ומפרקת בלא רוב בשר שעמה כדי שלא תהיה מתה קודם מליקה וחותך שני סימנין אם היה העוף עולה כי יחוייב בעולת העוף שיבדיל הראש מהגוף ואולם בחטאת העוף לא יצטרך רק כדין עוף והוא סי' אחד או רוב ולפי שיחוייב בחטא' העוף שלא יבדיל הראש מהגוף כמו שיתבאר בראשון מחולין וב' מזבחי':

השרש הי"ט הוא שהמליקה היתה במקום שממנו יוכל להקטיר שנא' ומלק את ראשו והקטיר וגומ' ולכך היתה בדרום כי שם היה הכבש אשר בו יעלו למזבח ובזאת המליקה היה מבדיל הראש מגוף העוף ומלק את ראשו ממול ערפו לא יבדיל ואם היתה כונת התור' שלא יבדיל בעוף העוף שהוא ראוי יותר להבדיל כי העולה היתה מנותחת לנתחי' ולזה הוא מבואר כי בעולת העוף חייב להבדיל ולזה אמר לא יבדיל להורות שלא יצטרך בעוף אלו הנתחים ואף על פי שהוא עולה ולזה תמצא באברהם שלא בתר העוף במראה בין הבתרי' ואולם אם הבדיל כשישסע אותו בכנפיו כשר כי אמרו לא יבדיל במה שאמר עצמותו יראה שהוא מחוייב להבדיל שולל החייוב והכונה בו שאינו מחוייב שיבדיל הנה נתבאר זה מזבחים:

השרש הכ' הוא מחוייב שימצה דמו על קיר המזבח למעלה מחוט הסקרא רוצה לומ' בחלק העליון אחר שמלקו מן הראוי שימצה דם הגוף ודם הראש שנא' ונמצה דמו ולזה הוא מבו' שאם נמצה דם הגוף לבד כשר שאני קורא בו דמו וזה מבוא' בנפשו כבר נתבא' זה השרש בז' מזבחים:

השרש הכ"א הוא שהו' ראוי שיסירו מוראת העוף בנוצתה והוא הדין לבני מעיים כי הענין אחד בעינו ומשליך אותו לצד מזרח להפך לצד הקדשים למאוס זה הדבר ולכלומו והוא מבואר שאם לא הסיר המראה על זה האופן כשר מאחר שנמצה דמו כראוי כי התורה לא דקדקה בזה אם לא על צד היותר כשר וטוב וזה מבואר במעט עיון כבר התבאר זה בו' מזבחים:

השרש הכ"ב הוא שהעוף איננו זכר או נקבה פסול לקרב' כי הנהוג בב"ח הוא שיהיו זכרים או נקבות. ועוד שהתורה דקדקה בקרבן שיהי' זכר או נקבה ולזה אם היה העוף טומטום או אנדרוגינוס הוא פסול לקרבן ואף על פי שלא ידקדק בו שיהיה תמים מזולת מום ואם כן היה חסר אבר מן האברי' הנראים כמו שיבש גופו או נסמית עינו וזה שרש כולל לכל קרבן העוף וכבר נתבאר זה בספרא:

השרש הכ"ג הוא שצריך שיהיה חטא מה בזאת השגג' ואם יתחייב השוגג בה קרבן חטאת שנא' נפש כי תחטא בשגגה ולזה יהיה פטור מקרבן מי שיהיה עושה מצוה ונמשך מעשיתה עברה מן אלו העברות כמו שבא על יבמתו והיא נדה או שהיה לו חטא מה לפי כונתו ונזדמן לו שהיה במעשה ההוא מצוה כגון שפירש מצודה להעלות דגים מן הים והעלה תנוק פטו' אף על פי שעלו דגים עמו לפי שאין בזה המעשה מצד עצמותו חטא וכב' יתבא' זה השרש ברביעי מכריתות ובט' משבת:

השרש הכ"ד הוא שאם לא עשה מזאת העברה בשגג' כי אם קצתה לא יתחייב קרבן חטאת שנאמר בעשותה כולה ולא מקצתה כבר נתבאר זה בי"א משבת:

השרש הכ"ה הוא שאם בזה הפעל עברה ולא ידע שחייבין עליה כרת הנה זאת שגגה ויביא קרבן כשיודע לו שחטא כי התורה הבדילה העבירות שחייבין על זדונן כרת מבין שאר אלו העברות לעצם הענש הנמשך מהם כי זה ממה שחייב שידקדק האדם בעניניו כדי שלא יחטא בהם ואולם כשלא ידע שהוא מאלו העברות החמורות הנה היה סבה שלא דקדק כראוי בעניניה והרי זה שגגה שאלו היה יודע עצם העונש הנמשך היה נשמר מעשייתה כבר נתבאר זה בז' משבת וכ"ש שתהיה השגגה אם לא יודע כלל שזה הענין אסור כשאו תאמ' שחלב אסור לאכלו ואח"כ יודע לו שחייבין על זדונן כרת והנה יהיה זה הענין נחשב לו לחטא לפי שלא השתדל ללמוד

קצות התורה כדי שידע לשמור עצמו מהדברים האסורים כבר נתבאר זה בשלישי מכריתות:

השרש הכ"ו הוא שצריך שידע עצמו של חטא שחטא בו שנאמר וכודעה החטאת אשר חטאו עליה ואז יתחייב קרבן ואף על פי שלא ידע הכושא שחטא בו כאלו תאמר שהיו שתי אחיותיו בבית ואינו יודע על אי זה מהם בא כבר נתבאר זה ברביעי מכריתות:

השרש הכ"ז הוא שעל חטא אחד לא יתחייב כי אם חטאת אחת אע"פ שיחטא בו פעמים רבות בהעלם אחת ואפי' אם קרה שיהיה החטא אחת משמות רבי' כמו שאכל חלב והוא נותר הנה יהיה מניין החטאות במניין השמות ההם אם היו האסורים כלם באים כאחד כי אז הם חלים יחד או היה אסור מוסיף כמו שבא על אשת איש והיא נדה או אם היה אסור כולל ואולם בעריות לפי שהתאוה פסוקה לפי המקבל הנה יתחייב על שגגה בו פעמים רבות כמספר הגופים הנחלקים היו נשים או בהמות כבר נתבאר זה בשלישי ותשעי מכריתות:

השרש הכ"ח הוא שעל שגגה אחת מביא חטאת על השגגות הרבה מביא חטאת כמספר השגגות שהרי בכל המקומות אמר חטאתו אשר חטא ולזה יקרה שאם חטא מה על חטאת פעולות שונות תהיה השגגה על הדבר המשותף לכולם ולא יתחייב כי אם קרבן אחת ואם היתה השגגה על כל אחת מהפעולות ההם יתחייב חטאות כמספר השגגות והמשל שאם לא ידע אדם מה שזו ע"ז והשתחוה וזבח וכסך לפניה וידע שאלו העבודות אסור לעשות ע"ז והנה אין כאן כי אם שגגה אחת ואולם אם הזיד בע"ז ושגג בעבודות אלו חייב על כל אחת ואחת כבר נתבאר בראשון מכריתות: **השרש** הכ"ט הוא שמה שאפשר שיהיה יחד בעת אחת אע"פ שהוא שהעלם אחד ושם אחד הוא שגגות רבות ולזה יתבאר שאם בא על הנדה וטבלה וחזר ובא עליה כשהיא נדה שנית חייב על כל אחת ואחת שהרי זמן הנדות האחד הוא זולת זמן הנדות השנית ובזה תהיינה שגגות נחלקות לחטאת כבר נתבאר זה בשלישי מכריתות:

השרש הל' הוא שאם שגגו ב"ד הגדול שהם שבעים ואחד בהוראה ועשו הקהל על פיהם או רובו ר"ל רוב ישראל אם בע"ז שגגו מביאין קרבן המוכר בפרשת שלח לך פר ושעיר על כל שבט ושבט שהשבט נקרא קהל הנאמר כל קהל יהודה ואם בשאר המצות שגגו מביאין קרבן המוכר בזאת הפרשה והוא פר על כל שבט ושבט שנאמר והקריבו הקהל וזה הקרבן מביאים הסנהדרין שנאמר בפרשת שלח לך ועשו כל העדה והם הסנהדרין ואם כל עדת ישראל ישגו ואמר גם כן על הסנהדרין ושפטו העדה והצילו העדה ולזה גם כן אמר וסמכו העדה את ידיהם על ראש הפר כי הם בעלי הקרבן והם המוטאים בזאת השגגה כבר נתבאר זה בא' מהוריו':

השרש השלשים ואחד הוא שצריך שיהיו אלו השוגגין בהוראה עיני הקהל בעצמותם ולזה לא יהיה אם לא היה ראש הקהל עמהם ואם לא היו כלם ראויין להוראה וצריך שיהיו כלם בלתי שוגגים שנאמר ואם כל עדת ישראל ישגו ולפי שנאמר ונעלם דבר מעיני הקהל הוא מבואר שהוא ראוי שיטעו רבים בדבר זה שהורו בו עליו ולפי שאמר ונעלם דבר למדנו שהעלם הזה הוא שיורו לבטל קצת מהמצוה הזאת ולקיים קצתה לא שתעלם מהעדה השלמה הזאת מה שלא יעלם מקטני המעיינים ולפי שחטא הסנהדרין הזה הוא מה שיעשו הקהל מזה על פיהם ראוי שיאמר לטעם השומעים מפיהם מותרים אתם ולפי שאמר ועשו שב אל הקהל ראוי שיהיו העושים ע"פ זאת ההוראה רוב ישראל בשעת מעשה מזולת עיני העדה שאינם נכללים בזה להשלימם עמם לרוב וצריך גם כן שיהיה אחר כן נודע גוף שטעו בו מעצמם שלא שיודיעו להם זה אחרים ואז יתחייבו סנהדרין קרבן המוכר והעושים פטורין מפני ישראל בב"ד ואם חסר מאלו התנאים יהיו הב"ד פטורים מן הקרבן וכל אחד מהעושי' בשגגה חייב חטאת · וכן אם אמר אחד מן הסנהדרין לחברו טועים אתם ורבו להם חבריו וטעו והתירו הם פטורין מן הקרבן שאין כולן שוגגין ואולם אם שתקו מעוט הסנהדרין ויודעין שטעו בהם שלא היה חולק בזאת ההוראה הרי ב"ד חייבין בקרבן וכל העושי' על פיהם לראות אם הם כת ישראל אם לא מסגיאין אלא ליושבי הארץ שאין קרוי קהל אלא שבארץ ישראל לפיכך אם עשו רוב אנשי ארץ ישראל על פיהם אע"פ שלא חטא אלא שבט אחד או שעשו בו השבטים אע"פ שהם מעוט הקהל הרי ב"ד חייבים ומביאין קרבן על כל שבט ושבט אף על פי שלא חטאו כלם כבר התבאר זה בראשון ובשני מהוריות · וראוי שתדע שאם לא היתה סבת השגגה בהוראת העלם בביאור עניין המצוה אלא שנתחדש דבר הטועה אותם כגון שנתכסה השמש בעבין ודמו שהוא לילה ואחר כך זרחה או שבא עד אחד ואמר שמת פלוני והתירו אשתו להנשא אין זה הוראה אלא טעות כבר נתבאר זה בשני מיבמות ואם הגיעו בית דין באחד משני דברים זה אחר זה ועשו ממנו הקהל על פיהם כאחד אחד וכשהצטרפו העושים היו רוב כיון שסגגת הוראתם היתה סבת להחטיא רוב הקהל הרי אלו מצטרפין ויתחייבו בית דין קרבן אף על פי שהיתה להם ידיעה בנתים ולזה לא היתה כן אם היו המורי' שני בתי דינין אף על פי שהשגגת היא בדבר אחד בעינו כבר נזכר זה בראשון מהוריות:

השרש הל"ב הוא כל שגגה שההדיוט מביא עליה חטאת קבועה כשבה ושעירה אם שגג בה הנשיא מביא שעיר ואם שגג בה כהן משיח מביא פר שנאמר אם הכהן המשיח יחטא לאשמת העם הנה דין כהן משיח הוא כדין אשם העם ר"ל שראוי שיהיה שוגג בה ראש כדמיון שגגת ב"ד בהוראה ר"ל שיורה לעקור מקצת הגוף ושיהיה ראוי להוראה ויעשה על פי הוראתו והוא בלתי יודע שטעה ואולם בשגגת ע"ז ועשו על פי הוראתו והוא בלתי יודע בשגגת בית דין הכהן המשיח דין ההדיוט ואם שגג במעשה לבד לא בהוראה בין בעבודה זרה בין בשאר מצות איכו מביא קרבן כלל כבר התבאר זה בהוריות:

השרש השלשים ושלשה הוא שהכהן המשיח הוא הכהן הגדול שנמשח בשמן המשחה אף על פי שעבר מעבודתו מפני זקנה וכיוצא בהם לא המרובה בבגדים ולא נמשח אע"פ שהוא משמש בכהונה גדולה ונשיא הוא המלך מישראל שאין עליו אלא אלהיו אף על פי שהיו בישראל מלכים שאין אחד מהם נכנס תחת חברו וצריך שיהיה זה נשיא בשעת החטא שנאמר אשר נשיא יחטא וכן צריך שיהיה כהן משיח בשעת שחטא שנאמר אם הכהן המשיח יחטא ואם לא היה הרי דין כל אחד מהם כהדיוט · ונשיא שנצטרע עבר מנשיאותו והרי הוא כהדיוט כבר נתבאר זה בשלישי מהוריות: **השרש** השלשים וארבעה הוא שאם הורה כהן משיח עם ב"ד ושגג הוא והם בהוראה אחת אף על פי שיעשה ע"פ ההוראה הזאת פטור מקרבן שהרי לא סמך לא על הוראתו לבדה כבר נתבאר זה בשני מהוריות:

השרש השלשים וחמשה הוא שנשיא שיעשה עם הצבור בהוראת בית דין הרי זה מתכפר לו בכלל העם ואם היו העושין מביאים קרבן על שגגתן הרי הוא מביא שעיר כבר נזכר זה בשלשה מהוריות:

השרש השלשים וששה הוא שמעשה פר כהן משיח כשרים בכל כהן שנאמר וטבל הכהן וגו' ונתן הכהן מדם וגו' ולא נאמר כהן משיח אלא שמצותו שיקבל כהן משיח ואם כהן אחר כשר כבר נזכר זה בספרא בפרשת כהן משיח:

השרש השלשים ושבעה הוא אחר שהפשיט אותה אם היא נאכלת או אחר שקרעה אם היא נשרפת מוציא את האמורין והקטיר אותן על מזבח העולה אחר זריקת הדם והשאר בנשרפת מוציא חוץ לשלש מחנות ומנתח שם כנתח עולה כענין שנאמר ואת כל בשרו על כרעיו ועל קרבו ופרשו ושורפין אותו שם בבית הדשן וכל העצים כשרים לשרפתה שנאמר על העצים אפילו קש וגבבא שנאמר עצים משם ובכלל הנה שם מבואר מכונת התורה שהיא השתדלה להסיר הכבוד מזה הקרבן ולזה הוא מבואר שלא דקדקה אלא שתהיה השרפה על עצים אי זה שיהיו כבר נזכר זה בספרא בפרשת כהן משיח: **השרש** השלשים ושמנה הוא שזריקת דם החטאות הנאכלות היתה על ארבע קרנות מזבח העולה וזה יהיה בזה האופן וטבל הכהן באצבעו הימנית הסמוכה לגודל בדם ומחטא ויורד כנגד חודה של קרן עד שיכלה כל הדם שבאצבעו ואם נתן סמוך לקרן עד שכמו אמה בפר סמוך וצריך לטבול אצבעו על כל קרן וקרן שנאמר בפר כהן משיח וטבל והזה וכן מצינו בפסח מצרים וכן כלמד זה הדין בשאר וגומר בקרן מערבית דרומית · ואולם החטאות הנשרפות כגון פרים הנשרפי' ושעירי' הנשרפין כגון פר ושעיר של יום הכפורים שהוזבל בהם דין מיוחד הדם הנכנס לפנים ההיכל ומזים ממנו

שם כמו שכתוב בתורה רוצה לומר שהזורק ממנו שבע הזאות על הכפרת המבדלת בין הקדש ובין קדש הקדשים וארבע הזאות על ארבע קרנות מזבח הזהב מתחיל מקרן מזרחית צפונית וגו' במזרחית ושירי הדם שופך אל יסוד מזבח החיצון שפוגע בו תחלה והוא מערבי דרומי כבר נזכ' זה בספרא בפרשת כהן משיח ובה' ובפ"ה מזבחים:

השרש השלשים ותשעה הוא ששריפת החטאת אע"פ שהוא חוץ לשלשה מחנות על שפך הדשן הנה יתחייב שיהיה המקום טהור ואם יהיה טמא יטהרנו כבר נזכר זה בספרא בפרשת כהן משיח ואולם שאר החטאות יתבארו בפרשת צו: **השרש** הארבעי' הוא שלא יתחייב האדם באשם תלוי עם שיהיה שם אסור קבוע שנ' ועשה אחת מכל מצות יי' אשר לא תעשינה ולא ידע וגו' כאלו תאמ' שבא על אשת איש שעד אחד אומר מת בעלה ועד אחד אומר לא מת שהרי נקבע האסור וכן אם היו לפניו שתי חתיכות אחת של חלב ואחת של שומן ואכל אחת מהם ואינו יודע אי זו מהם אכל אם היתה לפניו חתיכה שהיא ספק חלב לא היה בה פטו' מאשם תלוי שאין כאן אסור קבוע וכן אם הוא יודע בודאי שחטא אבל אינו יודע בעצמו שלא חטא והתורה אמרה ואם נפש אחת תחטא וגו' ולא ידע · רוצה לומר שלא ידע שחטא אם היו לפניו שתי חתיכות אחת של חלב ואחת של חלב מותר ואכל אחת בשגגה מביא חטאת על החלב ואשם תלוי על המותר שהרי אינו יודע אם חטא בו אם לאו כבר התבאר זה בג' ובד' ובה' מכריתות:

השרש האחת וארבעים הוא שכל דבר שחייבין על ודאי חטאת אחת קבועה חייבי' על לא הודע שלא אשם תלוי · אחת קבועה ומה שחייבין עליו ודאי חטאות הרבה חייבין עליו אשמות תלויות כמנין החטאות והנה ידיע' ספק מחלקת לאשם תלוי כמו שידיעת ודאי מחלקת לקרבן חטאת כבר נתבאר זה בד' מכריתות. וראוי שתדע שכהן משיח אם נסתפק לו אם שגג שגגה שהיא שגגת הוראה עם המעשה או לא שגג איכו מביא אשם תלוי על לא הודע לפי שהוא שאין מביאים אשם תלוי על לא הודע על שגגת ההורא' אבל הנשיא אם נסתפק לו אם חטא או לא חטא מביא אשם תלוי כהדיוט כבר נזכר זה בשני מהוריות וסבת זה מבוארת בעצמה:

השרש הארבעים ושתים הוא שמי שנהנה מקדשי יי' בשוה פרוטה בשגגה חייב להביא קרבן מעילה ומשלם מה שנהנה בתוספת חומש מלבד שהוא מרביעית מלוג וקדשי מזבח וקדשי בדק הבית מצטרפין זה עם זה להשלים זה השעור אם היה זה בהעלם אחד ואפילו לזמן מרובה ואפי' נהנה קצת בההנאה קצת שאני קורא וחטאה בשגגה שנהנה בנהנה כב' נתבא' זה בה' ממעילה ומגיעה · והאוכל מדבר שמועילין בו בה מתמחויין אע"פ שהם מזבח א' ובהעלם אחד חייב אשם על כל תמחוי ותמחוי שכל אחד מהם אני קורא ואת אשר חטא מן הקדש ישל' כבר נתבאר זה בג' מכריתות: **השרש** הארבעים ושלשה הוא הקדשים קלים אינם נקראים אישי יי' אלא מה שיהיה מהם למזבח אחר שקרבו מתיריו · רוצה לומר שנזרק הדם שנ' והקריב מזבח השלמים אשה ליי' אחר שזכר זריקת הדם למדנו שעד שנזרק הדם לא יקרא דבר ממנו אשה ליי' · ואולם קדשי קדשים כגון עולה וחטאת ואשם הם בהפך כי הם בכלל קדשי השם עד שיזכו הכהני' בחלקם משלחן גבוה אחר שקרבו המתירים ולזה אמר והנותרת מן המנחה לאהרן ולבניו קדש קדשים מאשי השם למדנו שלא זכו בהם אהרן ובניו עד שתהיה נותרת ושהמנחה בכללה נקראת אשה להשם ולא ימעלו בקדשים קלים גם באימורין כי אם אחר שיקריבו מתיריהם ואולם בקדשי הקדשים ימעלו בכל חלק מהם משהוקדשו עד שיותר לכהנים חלקם כי אז · לא ימעלו בחלק הכהנים כי אינם נקראים קדשים ואע"פ שנפסלו אחר זה כיון שהיה להם שעת התר ול"כ היתה להם שעה ראויה להתיר כי בכמו אלו הדברים נחשב העומד להתיר כנותר כמו שהתבאר בשרשים הכוללים ואולם קדשי בדק הבית הם בכלל קדשי השם ומה שתהיה מהקדשים להשם אין מועילי' בו אחר שנגמרה המלאכה בו רוצה לומר שמה שנשרף מהן כיון שנעשה אפר ויצא לבית הדשן אין מועילין בו : וכן העניין בפרים הנשרפין ושעירים הנשרפים בבית הדשן ר"ל שמועלין בהם עד שתגמר שרפתן שם וכן הפסולי' מועלין בהם עד שירדו לשיתין כי אז נגמרה מלאכתן ולזאת הסבה אין מעילה בקדשי מזבח שמתו ולא חטאות אשר דינם שימותו ולא יקרבו כגון חטאת שמת בעליה וכיוצא בה ולא בתורים שלא הגיעו זמנם לפי שאינן ראוין לפדיון אך קדשים בעלי מומין שראויין לפדותן הן עדיין נקראין קדשי השם עד שיפדו כבר נתבאר זה בראשון ובשלישי ממעילה · וראוי שתדע שאין מועילין בדם הקדשים היוצא מהם בעת השחיטה או אחריה כי איכו מגוף הקדשים כמו שאין מועלין בפרשת הקדשים ואיכו גם כן מיוחד להיות ממנו אשה להשם אבל היה מיוחד לכפר · ואולם דם היוצא מהם בחייהם מועלין בו לפי שהוא כגופם שהוא ראוי אז לזון האברים באופן שישוב חלק מבעל נפש כבר התבאר זה בשלש' ממעילה זה' ביומא וכן העצמות הגידים והקרנים והטלפין שפרשו אפי' מקרבן עולה שהוא כולו כליל לאחר זריקת דמים אין מועלין בהם ואולם אם פרשו קודם זריקת דמים מועלין בהם כי הם עדין נקראים קדשי יי' כבר נתבאר זה בט' מזבחים · וראוי שתדע שחלב קדשי מזבח וכיוצא אין מועלין בהם כי אינם מגוף הקדשים ואין בהם לצד מזבח ואולם חלב קדשי בדק הבית וכיוצא מועלין בהם כי הם קדשי יי' וכן העניין אם הוקדשו דמי בהמה ועוף למזבח לנסכים כי יש בדמים לצד מזבח · ואולם אם הוקדשו דמיה' לשלמי' אין מעילה בשלמים כי אם באמורים אחר שקרבו המתירין כבר נתבאר זה בראשון ובג' ממעילה:

השרש הארבעים וארבעה הוא שכל המנחות הקרבות למזבח יחוייב שתהיה מצה וכן שירי' שנאמר לא תאפה חמץ ואמר בפרשת צו לא תאפה חמץ חלקם נתתי וגו' · לחייב על מעשה שבא בה כגון הלישה והאפי' והקטוף והנחת שאור על גבי העסה ואפי' מחמץ אחר מחמץ לוקה אם היתה כשרה ואיכו לוקה על הפסולה שנאמר כל המנחה אשר תקריבו להשם לא תעשה חמץ ולזה הוא מבואר שאם חמץ מנחת נסכי' לוקה שהמים פוסלין אותה ובזולת מים לא תעשה חמץ וזה מבואר מן החום כבר נזכר זה בה' ממנחות:

השרש הארבעי' וחמשה הוא שהקמיצ' הוא כדרך שבני אדם קומצי' וזה שבראשי אצבעותיו או בראשי הצדדין לא יקטיר לכתחלה שאיכו מכלל הקמץ ואם הקטיר כשר ואם הוסיף הקמץ כגון שהרחיק אצבעותיו וקמץ הרי זה פסול כי איכו קמצו ומזה יתבאר שאם חלק הקמץ לשני חלקים איכו קדוש והנה הקמיצה כשר' בכל מקום מהעזר' ואפילו קמץ המנחה מכלי שעל גבי הקרקע הרי אני קורא בו וקמץ משם ואין מקדשין הקמץ בכלי שעל גבי הקרקע כבר נזכר זה כלו בראשון ממנחות: **השרש** הארבעים וששה הוא שהמנחות הנזכרות פתות אותה פתים ועושין כל עשרון עשר חלות וזה כלמד מלחמי התוד' ואם רבה או חסר כשרה וכשפותת החל' כופלה לשנים והשנים לארבע ומבדילן וכלן פתיתן כזית ואם היו יותר או פחות כשרה ואם המנחה היתה של זכרי כהונה איכו מבדיל כבר נתבאר זה בשביעי ממנחות:

השרש הארבעים ושבע הוא שמנחת מרחשת בנקה רך שהרי יש לה ספה והיו בלולו' בשמן ויוצק עליהם השמן הנשאר מן הלוג לכל עשרון אחר שנתון בכלי שרת · ואולם מנחת מאפה תנור היתה בלולה בשמן ואין בה יציקת שמן והיתה באה פתיתין כמו העניין במנח' מחבת או מרחשת כי הסבה אחת ואם עשא' רקיקין מושח אותו בשמן לוג לכל עשרון כי זה השיעו' הוא אשר אפשר בו לפי הנהוג מעכין אלו החלות ואולם מנחת הסלת בלול' בשמן ועוד יש בה יציקת שמן ואחר כך כיתן עליה לבונה כבר נזכר זה בששי ובה' ובי' ממנחות:

השרש הארבעים ושמנה הוא שהקומץ את המנחה מסלק את כל לבונתה לצד אחד וקומץ ממקום שנתרבה שמנה שנאמר מסלתה ומשמנ' וחוזר ומלקט את כל לבונתה ונותנ' על הקומץ שבכלי ומעלה אותה על גבי המזבח כבר נתבאר זה בשני מסוטה:

השרש הארבעים ותשעה הוא שהקמץ והלבונה מעכבין זה את זה וכן הסלת והשמן ואולם הבלילה והפתיתה והגשה ומשיחת הרקיקין אין מעכבין כבר נתבאר זה בשלישי ממנחות:

השרש החמישים הוא ששאור ודבש אוסרין בכל שהם אם נתערבו בקרבן ואולם לא ילקה על הקטרתו על המזבח הפנימי ולא על החיצון אם לא היה בהן כזית כי אין הקטרה פחותה מכזית כבר נתבאר זה בשלישי מפסחים וזה יהיה כשהקטירן לשם קרבן אבל אם הקטירן לשם עצמן איכו לוקה שנאמר ואל המזבח לא יעלו לריח ניחח כבר נתבאר זה:

השרש

ואשם ונשא עונו · כבר קבלו ז"ל (יומא פרק י"ב) שזה מדבר באשם תלוי שאינו יודע אם חטא ואם לאו ועל זה אמר ונשא עונו כפי הראוי לו אם חטא בשוגג או לא נפל בחטא אבל היה עונו שלא נזהר עד שנפל בספק וכפי עונו ישא העונש · אשם הוא · אף על פי שלפעמים יובא זה הקרבן והוא לא נכשל באותו החטא לא יחשוב החושב שמכניס בזה חולין לעזרה כי אמנם הוא קרבן אשם מכ"מ אף על פי שלא נכשל באותו החטא שנפל בו הספק והטעם הוא כי אשום אשם לה' בשלא נזהר בדבר עד שנפל בספק :
והשיב

השרש החמשים ואחד הוא שאם הקטיר דבר שראוי להקטיר ממנו אע"פ שאינו ראוי להקטי' בעצמו וערב בו שאור או דבש כגון שהעלה בשר חטאת ואשם וכיוצא בהם שאינם ראויים להקטיר חייב שהרי הן עכשו ראוין לקרבן שנאמר קרבן ראשית תקריבו אותם לה' כבר התבאר זה ברביעי ממנחות :

השרש הנ"ב הוא שאין הבדל בחיוב הקרבן מפני שבועת העדות בין זדון לשגגה כי לא אמרה בו התורה ונעלם ממנו השגג' שיתחייב עליה קרבן הוא שידעו שהיא אסור' אבל לא ידעו שחייבין עליה קרבן הוא שידעו אבל אם לא ידעו שהשבועה זו אסור' או שלא ידעו שהו' שקר הרי אלו פטורין אף מן הקרבן כי הם כמו אנוסים כבר נתבאר זה בשני משבועות :

השרש הנ"ג הוא שעל שגגת טומאת מקד' וקדשיו לא יתחייב קרבן עולה ויורד אם לא היתה לו ידיעה בתחלה וכל העניינים אשר לא יהיה החטא בזולתם כאלו תאמר לטמאה ולקדש או למקד' ר"ל שידע שנטמא שזה קדש או שזה מקד' ויהי' לו אחר כך העלם בנתי' וידיעה בסוף שנ' ונעלם ממנו והוא ידע ואשם והוא מבואר שהידיע' שנתחדש שכבר אשם לא תפל' אם לא ידע כל העניינים הנזכרים ולפי שידיעת החטא' יחוייב שיהיה בנושא אשר היה בו ההעלם למדנו שההעלם היה בענין מאלו הענייני' אשר לא יהיה בזה הפעל חטא לזולתם כאלו תאמ' שנעלם ממנו שנטמא או נעלם ממנו שזה קדש או מקדש ולפי שההעלם לא יהיה אלא במה שהית' בו ידיע' בתחלה · למדנו שהיתה לו ידיעה בתחלה בכל אלו הענינים · והמשל שאם יעלם ממנו שכבר נטמא ולא ידע מעולם שזה קדש הנה לא יחוייב שיהיה זה ההעלם סבת החטא · אע"פ שלא נעלם ממנו שהוא טמא היה אוכל זה הקד' ולשון התורה יורה שההעלם הוא סבת חטאו ולזה לא יחוייב שתהיה לו ידיעה בתחלה בכל אלו העניינים ואם יאמר אומר שזה גם כן בשגגה ב"ד בהוראה שנאמר ונעלם דבר ונודעה אמרנו לו שאין הענין אחד כי שגגת ב"ד הוא בדבר וכי יפול שם העלם גם במה שלא נודע ולא יתכן שנודע באמרו ונעלמה מעיני כל חי ואלו באלו הענינים לא יתכן שיאמר העלם במה שלא נודע ולא יתכן שיודע כאמ' ונעלמה מעיני כל חי ועוד שזה הלשון לא ימצאהו בשגגת ב"ד בהוראה בע"ז ולא בשגגת כהן משיח בהורא' מגיד שלא דקדקה התור' שתהי' בהן ידיע' בתחלה ואולם בזה המקום כפל המאמר בחלקם שזכר ונעלם שני פעמים להורות שזה הענין הוא תנאי בחיוב זה הקרבן והנה נפל ספק בזה אם ידע שהשרץ מטמא ונגע בה בכעדשה ממנה ולא ידע שהשרץ מטמא בכעדשה אם זאת תקרא ידיעה בטמאה אם לא כי לאומר שיאמר שזו ידיעה לטמאה לפי שאם לא תעלם ממנו היה ראוי שישאל לחכמים אם זה השעור מטמא קדם שיאכל את הקדש או יכנס למקדש ולזה יהיה זה ההעלם סבת החטא וכבר אפשר שיאמר שכיון שלא ידע שזה השעור מטמא הנה אין זו ידיעה לטמא' כי אין לפי דעתי להתרחק מפני זה מאכיל' הקדש או מהכנס למקד' · וזה הספק בעינו יקרה במי שידע שיש מקד' בעולם אבל לא שזה מקדש אם זה הענין יקרא ידיעה למקד' אם לא כי לאומר שיאמר כי לא יתרחק האדם הטמא מהכנס למקד' אם לא ידע תחלה שזה מקדש כבר נתבאר זה כלו בראשון ובשני משבועות וכמו שעור אכילת הקדש הוא כזית כי הוא השעור הקטן אשר יפול בענינים אשר בעבורם יכנס האדם למקד' והוא מבואר שהשעור הקטן הוא שעור השתחואה כי כל הנכנסים שם אחר שעשו תפליהם מ"ג משתחוים וכבר יכנס האדם למקדש להשתחוות לבד כבר נתבאר זה בשני משבועות והו' שכבר ישארו ג' סוגים בעבודות שגגת טומאת מקד' וקדשי' עם זדון טומאת מקדש וקדשיו והנ' השגיחה התורה במה שיתכפרו כלם והנה מה שהיתה בו ידיעה בתחלה ולא בסוף שעיר של יום הכפורים תלויה בו עד שיודע לו ויביא קרבן עולה ויורד ושאין בה ידיעה בסוף שעיר הנעשה בחוץ בה' ויום הכפורים מכפרים על זדון טמאה מקד' וקדשיו פר כהן גדול של יום הכפורים מכפר לכהנים ועל שאין בה ידיעה לא בתחלה ולא בסוף שעירי הרגלים ושעיר ראש חדש מכפרי' ודם השעיר הנעש' בפנים ויום הכפורים מכפר לישראל שנאמר וכפר על הקדש מטמאות בני ישראל וגו' כבר נזכר זה בראשון משבועות ויתבאר עוד בנ"ה במקום מקום מאלו והסבה בזה כדי שיוסר עון כל הטמאות בכללות מישראל כי לרוב המצאו שתשגיח התורה בו יותר כמו שהשגיחה בהמצאת מה שיכופר בו און שבועה אפילו היה בזדון לרוב המצאו בדברים אשר יתכן שימצא יותר כמו הענין בשבוע' העדות ושבועת הפקדון כי הרבה נמצא שישבעו על שקר באלו הדברים לחמדת הממון לרוב רגילותם בשבועת כי זה ממה שיביאם להקל בה :

השרש החמשים וארבעה הוא שההעלם אשר בשבועת בטוי הוא העלם השבועה ונעלם ממנו שלא יזכור השבועה ונעלם ממנו שזה החפץ הנשבע לה' כאלו תאמר שנשבע שלא יאכל פת חטים ולא הכיר שזה הפת הוא פת חטים ואכלו והוא מבואר שזה לא יקרה במה שיהיה מענין שבוע' בטוי להבא ואולם במה שיהיה מזה לשעבר יהיה חייב בו תכף שנשבע עשה זה החטא ולא יהיה ההעלם וכן אם זכר את השבועה והוא מצטער מאד וחשב שמותר לעבור על שבועתו מפני הצער וזה כי אין סבת זה החטא העלם השבועה ממנו וכן אם נעלמה השבועה ממנו ונעלם ממנו היום הכמ' הוא מה שהוא באופן שאף על פי שהוא זכר השבועה לא יהיה נזהר ממנו כגון שנשבע שלא יאכל פת חטים ודמה פת כוסמין כבר נתבאר זה בשני משבועות :

השרש החמשים וחמשה הוא שבטוי שבועות הוא שבועות שאני קורא בהן לכל אשר יבטא האדם בשבועת כבר נתבאר זה בראשון מנדרי' · וכן האומר לאו לאו או הין הין דלך שבועה והזכיר שם או כנוי הרי זו שבועה לסבה הקודמת בעינה כבר נזכר זה בד' משבועות :

השרש החמשים וששה הוא שהנשבע חייב במה שיוציא בשפתיו ויהיה בשפתיו מה שיסכים למה שהיה בלבו באופן שיהיה פיו ולבו שוים באופן מה שנאמר לבטא בשפתים והמוצא והבטוי בשפתים הוא זה ואם לא היה כן לא חלה עליו השבועה כגון שנשבע שלא לאכול פת חטים ובלבו היה פת שעורים כבר נזכר זה בשני משבועות · וצריך שיעמוד בזה הדעת אחר שבועתו שאם חזר בו תוך כדי דבור לא חלה עליו השבוע' כי אין כמו זה בטוי נהוג עמו בלב והתור' אמרה לכל אשר יבטא האדם בשבועה ומזה גם כן יתבאר שהנשבע שבועות הבאי כגון שנשבע שראה עיר גדולה ובנויה עד לב השמים כי המכוון מזה שהוא בלבו גבוהה לא שיהיה ראשו בשמים וכן אם היה זה אנוס על שבועתו או שעבר עליה באונס פטור כמו שהתבא' בשרשי הכוללי' וכן אם היה מוטעה שאין אני קורא בו לכל אשר יבטא האדם בשבועה כגון שנשבע שלא תהיה לו אשה בעבור שגנבה כיסו או הכת בנו ונמצא שלא עשתה כן או שנשבע שלא אכל לפי שהוא שכח שכבר אכל כי אין מדרך האנשים שישכחו סת. הענין אבל ישכחו מינו ר"ל שלא ישכח האדם אם אכל כשאכל לפי הנהוג אבל אפשר שישכח מה שאכל או שנשבע שלא יאכל ושכח השבועה הזאת בכללה ואכל שהרי הוא דומה לשגגת אשר לשעבר והנה הדין בזה ראוי להיות אחד ר"ל הטעו' אשר לשעבר עם הטעות שהוא להבא אבל הדברים ק"ו כי ידמה שיהיה החטא יותר עצו' כשהיה האדם בעת השבועה כמו שימצא זה בשבועה אשר לשעבר כבר נזכר זה בשלישי מנדרים · ואולם שגגת שבועה בטוי לשעבר שחייבין עליה קרבן הוא שידע שהוא נשבע לשקר ולא ידע שחייבין על זאת השבועה קרבן ולהבא הוא כגון שנשבע שלא יאכל פת חטים והרי הוא זוכר שכבר נשבע על פת חטים וחשב שבועתו היתה שיאכל פת חטים כבר נזכר זה בשני משבועות :

השרש החמשים ושבעה הוא שאין השבועה חלה כי אם על דבר שהוא רשות שנ' להרע או להטיב מקיש הטוב לרע מה הרעה רשות אף הטובה רשות לפי' לא תהיה השבועה חלה על השבועה או על דבר מצוה אם לא כללה השבועה הזאת דבר מוסף כאלו תאמר שנשבע שלא יאכל שתי ככרות אלו וחזר ונשבע שיאכל אחת מהם או שנשבע שלא ישב בסכה עשרים יום והי' חג הסכות נכלל בהם או שלא ישב בסכה עשרים יום וחזר ונשבע על ד' מעשרים יום וצריך ג"כ שיהיה בידו לקיים השבועה כאלו תאמר שישבע שיאכל או שלא יאכל לא שלא יאכלו אחרים שאין זה ברשותו ואין זה האשם כשלא תתקיים השבועה תלוי בהעלם השבועה ממנו ואולם לשעבר כבר תהי' השבועה בטוי בענין המצות כגון שנשבע שהניח תפילין בזמן מה שכבר עבר ולא הניח או מזה ג"כ יתבאר שאם נשבע על מה שאי אפשר לו לקיים לא יתחייב משום שבועת בטוי כי טבעו יאנסהו כגון שנשבע שלא ישן ג' ימים שאין אשמתו תלוי בהעלם השבועה ממנו ולזה היה זאת השבועה שבועת שוא לא שבועת בטוי כבר נזכר זה השרש בג' משבועות :

השרש החמשים ושמנה הוא שקרבן עולה ויורד שהגבילה תורה בשבועת העדות אפילו בזדון ובשגגת מקדש וקדשיו ושל שגגת שבועת בטוי אם הביא מי שהשיג' ידו קרבן עני ביום אל לא השיג ידו לא יצא שנאמר ואם לא תשיג ידו ואולם אם הביא עני קרבן עשיר יצא והנה השג היד כשיעדהו לפי עת הבאת הקרבנו' מבי' קרבן עני כבר נזכר זה השרש בו' מכריתו' :

השרש החמשים ותשעה הוא שכל מקום שיש בו חיוב הבאת קרבן חטאת ועולה יחוייב שתהיה חטאת קודמת לעולה וכבר התבאר הסבה בזה בפרשת צו והקריב את אשר לחטאת ראשונה ומזה גם כן אחד לחטאת ואחד לעולה ומזה גם כן נלמד שצריך שיהיה כל מעשיו לשם חטאת כבר נזכר זה בספרא :

השרש הששי' הוא שהוא מזה מדם חטאת העוף על קיר ושירי הדם ימצה על היסוד וזה המצוי מעכב בחטאת העוף כבר נזכר זה בחמישי ובששי מזבחים ובא' מחולין :

השרש הששים ואחד הוא שכל מקום שהמזבח כשר למליקה ובלבד שיזה דמה למט' באמצע המזבח ואם הזה בכל מקום כשרה והוא שיתן למטה מדם הנפש שנאמר והזה מדם החטאת וגו' והנשאר בדם ימצה אל יסוד המזבח כבר נזכר זה השרש בו' מזבחים :

השרש הששים ושנים הוא שמה שהוא מקדש יי' בהקש אל זה האיש החוטא בשגגה כמו הענין במי שנדר ואמר הרי זה עלי' כקרבן יש בו מעילה אם נהנה האיש הוא כבר נתבאר זה השר' ברביעי מסנהדרין : **השרש** הס' ושלשה הוא שהמועל משוה פרוטה בשוגג או במזיד חייב לשלם את הקרן והוא פטור מן החומ' והקרבן כבר נתבאר זה השרש בספרא :

השרש הס' וארבעה הוא שקדשי המזבח של גוים אין בהם מעילה מן התורה שנ' בקדשי המזבח דבר אל בני ישראל ואולם בקדשי בדק הבית של גוים יש מעילה כבר נתבא' זה השר' בד' מזבחים ובראשון מתמורה :

השרש הס' וחמשה הוא שאין מעילה אלא בתלוש מן הקרקע של הקדש אם לא תלש ממנו ונהנה בו והיה זה כן כי התורה אמרה וחטאה בשגגה וגו' ואת אשר חטא מן הקדש ישלם וגו' ואם ימצא דבר בקרקעות כשיהנו בו יכלה כי אם במטלטל כמו הענין בפירות ובכלי' אבל מועלין בגדולי הקדש כגון עשבי שדה שנ' הקדש . אם הקדיש למזבח מה שאינו ראוי לו אבל אם הקדיש שובך ובתחלתה יונים אין מועלי' ביונים שהרי אינן גדולי הקדש כבר נתבאר זה בג' וכל' ובחמישי ממעילה :

השרש הו' וששים הוא שהדבר של הקד' שיהנו בו בזולת פגם כמו המשתמ' בכלי הזהב של הקדש כיון שנהנה בו בשוה פרוטה מעל והדבר שיפגם כשיהנו בו כגון בגדים וכן ברזל והדומה להם אין בהם מעילה עד שיהנה בשוה פרוטה באותה ההנאה בעצמה שנהנה בה שנ' ואת אשר חטא מן הקדש ישלם ולא יקרא חטא הזיקו להקדש וזה מבו' בנפשו ולזה ראוי שיהיה החטא ההנאה והתשלומין הפגם כבר נתבאר זה בחמישי ממעילה :

השרש הששים ושבעה הוא שהמועל בקדשי' שאין בהם קדושת גוף בשגגה כגון קדשי מזבח שנפל בהם מום הרי הם עומדים לפדיון או בקדש בדק הבית שכבר נתחלל ההקד' רוצה לומר שיצא לחולין ולזה אל יהיה בו מועל אחר מועל ואולם אם היה זה במזיד לא נתחלל המקדש כי אין ההקדש מתחלל בזה האופן וכן אם נשתמש בו בזולת שיוציאותו לחולין כאלו תאמר שנשתמש בקדרות של הקדש זה אחר זה וכן יהיה בקדשי מזבח שאין בהם מום רוצה לומר שאחר יהיה בהם מועיל אחר מועיל והוא מבואר מאד כבר נתבאר זה בחמישי ממעילה :

השרש הס' ושמנה הוא ששלוחו של אדם כמוהו בעניין המעילה וזה כי החטא הוא מבואר שהכוונה בו שנשתמש בו ונהנה בו כשלו היה חולין והוא מבואר שההשתמשות וההנא' אשר יהנה האדם בקניניו הוא שאם שיאכלם או שישתמש בהם או ישאילם ויתנם והרבה פעמים היה זה ע"י שליח וזה מבואר בנפשו ולזה הוא מבואר שאם עשה השליח שליחותו המשלח מעל אם לא ידע שהוא הקדש עד שיצא לחולין ואם ידע זה קודם צאת הדבר לחולין הנה איננו החוט' בשגגה בזה ויתחייב השליח כי הוא השוגג כבר נתבאר זה השרש בששי ממעילה :

השרש הששים ותשעה הוא שמי שנתחייב קרבן מעילה מביא בשתי סלעים ומקריבו אשם ומתכפר לו אך צריך שישלם תחלה הקרן בתוספת חומש שנאמר ואת אשר חטא מן הקד' ישלם ונומר והכהן יכפר עליו באיל האשם איל אשם מעכבים ואין חומש מעכב ואם הביא מעילתו ולא הביא אשמו לא יצא לידי קרבן כי איך יכופר לו והוא מחזיק בחטא כבר נזכר זה השר' בספרא :

השרש השבעים הוא שהכופר לחברו או לשלוחו ממון המטלטל שאם הודה בו הוא מחוייב לשלם ונשבע על שקר על זאת הכפירה בב"ד באופן שהועילה לו הכפירה והשבועה הרי זה בשוגג או במזיד משלם קרן וחומש ומביא קרבן אשם והנה מלשון הכתוב למדנו שזה הדין לא ינהג במה שאינו ממון מטלטל אין הבדל בזה בין שנשבע מעצמו או שהשביעו התובע ואע"פ שלא ענה אמן שכפירתו אחר שהשביעו היא כעניית אמן כי זה יורה שעל דעת ההיא אמר מה שאמר כבר נתבאר זה ברביעי ובחמישי משבועות · ומזה יתבאר שאם כפר ונשבע על ממון אחד אפילו כמה פעמים חייב שאם הודה באי זה שיהיה מהם חייב לשלם · וכבר יתבאר שאם כלל בשבועה אחת כפירת ממון לרבים שהיו תובעים אותו כל אחד מהם ממון מה וכפר ונשבע שבועה שאין לכם בידי כלום אינו חייב אלא אחת · ולפיכך אם היה בכלם שוה פרוטה חייב אחת שאין בכל ממון שבאחת מהם שוה פרוטה וזה מבואר חיובו ובזה יתבאר שאם נתבע לאחר שבועות רבות על כפירות רבות חייב על כל אחת ואחת כגון שתבעו גזל ועשק ופקדון ותשומת יד ואבדה ואמר לו בפני בית דין שבועה שאין לך בידי גזל ועשק ופקדון ותשומת יד ואבדה ואמר לו בפני ב"ד חייב ה' אשמות · ואם אמר לו שבועה שאין לך בידי כלום לא היה חייב אלא אחת כבר נתבאר זה ברביעי ובחמישי משבועות וראוי שתדע שאיך שיהיה שתועיל לו הכפירה חייב כשנשבע על שקר וזה מבואר מלשון התורה לפיכך אם שכר שור מחברו וטען שמאלו חייב שהרי הועילה לו כפירתו לפטרו ממיתה מחמת מלאכה כבר נתבאר זה בחמישי ובט' מקמא וכן אם חייב מלוה בעדים וכפר ונשבע חייב שהרי הועילה לו כפירתו שלא חוייב לשלם עתה עד שיבאו העדים ושמא לא יביאו העדים או יבאו העדי' ולא תתקיים עדותן או יפסלו כבר נזכ' זה בחמישי משבועות והוא מבואר עוד שלא יקרא נשבע לשקר כשהשביעו התובע אם לא השביעו בלשון שהוא מכירה כבר נתבאר זה השר' בששי משבועה :

השרש האחד ושבעים הוא שלא ינהג זה הדין אלא לישראל ולא לגוי שנאמר וכחש בעמיתו וכן הגוזל פחות משוה פרוטה לא ינהג בו זה הדין ולא ינהג גם כן בקרקעות ובמה שאין גופו ממון ובעבדים כבר התבאר זה בט' ובעשירי מקמא אבל יתחייב באלה מפני שבוע' בטוי שהרי נשבע על שקר כבר נתבאר זה בספרא :

השרש השבעים ושנים הוא שאין מקריבין את האשם אלא אחר השבתו הגזלה או החומש שכבר שנאמר והשיב את הגזלה אשר גזל ונומר ואת אשמו יביא ואין החומש מעכב את הכפרה כמו שזכרנו באשם מעילות כבר נתבאר בט' מקמא והוא מבואר שהשבתו הגזלה הוא שיחזירנה בעינה אם לא נשתנית ואם נשתנית או מוכרה ישיב דמיה · ולא תקרא השבה אם לא תתננה לנגזל בעצמו או לבנו ולא לשלוחו כי אין זה השב' אם לא מת הנגזל כי יחוייב שישיב' ליורשו שנאמר לאשר הוא לו יתננו ביום אשמתו ואולם אם איננו שם והוא נחפז להביא אשמו מביא הגזלה והחומ' לבית דין שבעירו והם מטפלין בה עד שתגיע לבעליה שכיון שנתן לב"ד הרי זה כאלו הגיע ליד הנגזל ואולם בגזלן לא נשבע על שקר לא יחוייב שירדוף אחר הנגזל להשיב לו גזלתו אך ישיבה לו כשישאלנה ואמנם היה זה הדין כשנשבע על שקר לפי שכבר נתיאשו הבעלים מלשאול לו הגזלה בהשבעו לשקר עליה כבר נתבאר זה בתשיעי מקמא · וראוי שתדע שאף על פי שירש הגזלן את הנגזל ראוי שיוציא הגזלה מתחת ידו קודם שיביא אשמו ולזה יחוייב לו שיפרעה בחובו או יתננה לבניו או לצדקה כבר נזכר זה בתשיעי מקמא :

השרש השבעים ושלשה הוא שלא ינהג זה בגזל אביו או בעשק אביו אע"פ שכפר בו ונשבע

ויקרא

וְאֶת־הַשֵּׁנִי יַעֲשֶׂה עֹלָה כַּמִּשְׁפָּט וְכִפֶּר עָלָיו הַכֹּהֵן מֵחַטָּאתוֹ אֲשֶׁר־חָטָא וְנִסְלַח לוֹ׃ ס
וְאִם־לֹא תַשִּׂיג יָדוֹ לִשְׁתֵּי תֹרִים אוֹ לִשְׁנֵי בְנֵי־יוֹנָה וְהֵבִיא אֶת־קָרְבָּנוֹ אֲשֶׁר חָטָא עֲשִׂירִת הָאֵפָה סֹלֶת לְחַטָּאת לֹא־יָשִׂים עָלֶיהָ שֶׁמֶן וְלֹא־יִתֵּן עָלֶיהָ לְבֹנָה כִּי חַטָּאת הִוא׃ וֶהֱבִיאָהּ אֶל־הַכֹּהֵן וְקָמַץ הַכֹּהֵן מִמֶּנָּה מְלוֹא קֻמְצוֹ אֶת־אַזְכָּרָתָהּ וְהִקְטִיר הַמִּזְבֵּחָה עַל אִשֵּׁי יְהוָה חַטָּאת הִוא׃ וְכִפֶּר עָלָיו הַכֹּהֵן עַל־חַטָּאתוֹ אֲשֶׁר־חָטָא מֵאַחַת מֵאֵלֶּה וְנִסְלַח לוֹ וְהָיְתָה לַכֹּהֵן כַּמִּנְחָה׃ ס
וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־
טו מֹשֶׁה לֵּאמֹר׃ נֶפֶשׁ כִּי־תִמְעֹל מַעַל וְחָטְאָה בִּשְׁגָגָה מִקָּדְשֵׁי יְהוָה וְהֵבִיא אֶת־אֲשָׁמוֹ לַיהוָה אַיִל תָּמִים מִן־הַצֹּאן בְּעֶרְכְּךָ כֶּסֶף־שְׁקָלִים בְּשֶׁקֶל־הַקֹּדֶשׁ לְאָשָׁם׃ וְאֵת אֲשֶׁר חָטָא מִן־הַקֹּדֶשׁ יְשַׁלֵּם וְאֶת־חֲמִישִׁתוֹ יוֹסֵף עָלָיו וְנָתַן אֹתוֹ לַכֹּהֵן וְהַכֹּהֵן יְכַפֵּר עָלָיו בְּאֵיל הָאָשָׁם וְנִסְלַח לוֹ׃ פ
וְאִם־נֶפֶשׁ כִּי תֶחֱטָא וְעָשְׂתָה אַחַת מִכָּל־מִצְוֺת יְהוָה אֲשֶׁר לֹא תֵעָשֶׂינָה וְלֹא־יָדַע וְאָשֵׁם וְנָשָׂא עֲוֺנוֹ׃ וְהֵבִיא אַיִל תָּמִים מִן־הַצֹּאן בְּעֶרְכְּךָ לְאָשָׁם אֶל־הַכֹּהֵן וְכִפֶּר עָלָיו הַכֹּהֵן עַל שִׁגְגָתוֹ אֲשֶׁר־שָׁגָג וְהוּא לֹא־יָדַע וְנִסְלַח לוֹ׃ אָשָׁם הוּא אָשֹׁם אָשַׁם לַיהוָה׃ פ

וידבר

וְיָת תִּנְיָנָא יַעְבֵּיד עֲלָתָא כִּדְחָזֵי וִיכַפַּר עֲלוֹהִי כַּהֲנָא מֵחוֹבְתֵיהּ דִּי חָב וְיִשְׁתְּבֵיק לֵיהּ׃ וְאִם לָא תַדְבֵּיק יְדֵיהּ לְתַרְתֵּין שַׁפְנִינִין אוֹ לִתְרֵין בְּנֵי יוֹנָה וְיַיְתֵי יָת קֻרְבָּנֵיהּ דִּי חָב חַד מִן עַשְׂרָא בִּתְלָת סְאִין סֻלְתָּא לְחַטָּאתָא לָא יְשַׁוֵּי עֲלַהּ מִשְׁחָא וְלָא יִתֵּן עֲלַהּ לְבֻנְתָּא אֲרֵי חַטָּאתָא הִיא׃ וְיַיְתֵינַהּ לְוָת כַּהֲנָא וְיִקְמוֹץ כַּהֲנָא מִנַּהּ מְלֵי קֻמְצֵיהּ יָת אֲדְכַּרְתַּהּ וְיַסֵּיק לְמַדְבְּחָא עַל קֻרְבָּנַיָּא דַּיְיָ חַטָּאתָא הִיא׃ וִיכַפַּר עֲלוֹהִי כַּהֲנָא עַל חוֹבְתֵיהּ דִּי חָב מֵחֲדָא מֵאִלֵּין וְיִשְׁתְּבֵיק לֵיהּ וּתְהֵי לְכַהֲנָא כְּמִנְחָתָא׃ וּמַלֵּיל יְיָ עִם מֹשֶׁה לְמֵימָר׃ אֱנָשׁ אֲרֵי יְשַׁקַּר שְׁקַר וְיֵחוֹב בְּשָׁלוּ מִקּוּדְשַׁיָּא דַּיְיָ וְיַיְתֵי יָת אֲשָׁמֵיהּ קֳדָם יְיָ דְּכַר שְׁלִים מִן עָנָא בְּפֻרְסָנֵיהּ כְּסַף סִלְעִין בְּסִלְעֵי קֻדְשָׁא לַאֲשָׁמָא׃ וְיָת דִּי חָב מִן קֻדְשָׁא יְשַׁלֵּם וְיָת חֻמְשֵׁיהּ יוֹסֵף עֲלוֹהִי וְיִתֵּין יָתֵיהּ לְכַהֲנָא וְכַהֲנָא יְכַפַּר עֲלוֹהִי בְּדִכְרָא דַאֲשָׁמָא וְיִשְׁתְּבֵיק לֵיהּ׃ וְאִם אֱנָשׁ אֲרֵי יְחוֹב וְיַעְבֵּיד חַד מִכָּל פִּקּוּדַיָּא דַּיְיָ דִּי לָא כָשְׁרִין לְאִתְעֲבָדָא וְלָא יְדַע וְחָב וִיקַבֵּל חוֹבֵיהּ׃ וְיַיְתֵי דְּכַר שְׁלִים מִן עָנָא בְּפֻרְסָנֵיהּ לַאֲשָׁמָא לְוָת כַּהֲנָא וִיכַפַּר עֲלוֹהִי כַּהֲנָא עַל שָׁלוּתֵיהּ דִּי שְׁלִי וְהוּא לָא יְדַע וְיִשְׁתְּבֵיק לֵיהּ׃ אֲשָׁמָא הוּא עַל חוֹבְתֵיהּ דְּהוּא חָב אֲשָׁמָא יְקָרֵיב קֳדָם יְיָ׃

ומליל

אתו מאומה · ולא ידע ואשם · ולא ידע איש את קברתו · עד יפלח חץ כבדו · ותלהטהו מסביב ולא ידע קמא · ולא ידע כי רפאים שם · ולא ידע בפש מאד · גם שמש לא ראה: ונשא י"ז נמסר אחרי מות · אשם ב׳ חד מל׳ וסי׳ אשם · ויאשמו אשום בתרא מל׳ ·

רשי

במשפט· כדת האמורה בעולת העוף של נדבה בראש הפרשה: כי חטאת היא· ואין בדין שיהא קרבנה מהודר: חטאת היא· נקמצה ונקטרה לשמה כשרה שלא לשמה פסולה: על חטאתו אשר חטא· כאן שנה הכתוב שהרי בעשירות ובדלות נאמר מחטאתו וכאן בדלי דלות נאמר על חטאתו דקדקו רבותינו מכאן שאם חטא כשהוא עשיר והפריש מעות לכשבה או שעירה והעני יביא מקצתן שתי תורים הפריש מעות לשתי תורים והעני יביא ממקצתן עשירית האיפה הפריש מעות לעשירית האיפה והעשיר יוסיף עליהן ויביא קרבן עשיר לכך נאמר כאן על חטאתו: מאחת מאלה· מאחת משלש כפרות האמורות בענין או בעשירות או בדלות או בדלי דלות ומה תלמוד לומר שיכול החמורים שבה יהיו בכשבה או שעירה והקלין יהיו בעוף והקלין שבקלין יהיו בעשירית האיפה ת"ל מאחת מאלה להשוו קלין לחמורין לכבש אם השיגה ידם ואת החמורים לקלין לעשירית האיפ׳ בדלי דלות: והיתה לכהן כמנח׳· ללמד על מנחת חוטא שיהיו שירי׳ נאכלים זהו לפי פשוטו ורבותינו דרשו והית׳ לכהן ואם חוט׳ זה כהן הו׳ תהא כשאר מנחת נדבת כהן שהיא בכליל תהיה לא תאכל: כי תמעול מעל· אין מעילה בכל מקום אלא שנוי וכן הוא אומר וימעלו באלהי אבותיה׳ ויזנו אחרי אלהי עמי הארץ וכן הוא אומר בסוטה ומעלה בו מעל: וחטא׳ בשגג׳ מקדשי יי׳· שנהנ׳ מן ההקד׳ והיכן הוזהר נאמר כאן חטא ונאמר להלן חטא בתרומה ולא ישאו עליו חטא מה להלן הוזה׳ אף כאן הזהיר אי מה להלן לא הזהיר אלא על האוכל אף כאן לא הזהיר אלא על האוכל ת"ל תמעול מעל ריב׳: קדשי יי׳· המיוחדי׳ לשם יצאו קדשים קלי׳: איל· לשון קשה כמו ואת אילי הארץ לקח אף כאן קשה בן שתי שנים: בערכך כסף שקלי׳· שיה׳ שוה שתי סלעי׳: ואת אשר חטא מן הקדש· ישלם קרן וחומש להקדש: ולא ידע ואשם והביא· הענין הזה מדב׳ במי שבא ספק כרת לידו ולא ידע אם עבר עליו אם לאו כגון חלב ושומן לפניו וכסבור שתיהן היתר ואכל את האחת אמרו לו אחת של חלב היתה ולא ידע אם זו של חלב אכל הרי זה מביא אשם תלוי ומגין עליו כל זמן שלא נודע לו שודאי חטא ואם יודע לו לאחר זמן יביא חטאת: ולא ידע ואשם ונשא עונו· ר׳ יוסי הגלילי אומר הרי הכתוב ענש את מי שלא ידע על אחת כמה וכמה שיענש את שידע רבי יוסי אומר אם נפשך לידע מתן שכרן של צדיקים צא ולמד מאדם הראשון שלא נצטוה אלא מצות לא תעשה ועבר עליה ראה כמה מיתות נקנסו עליו ולדורותיו וכי איזו מדה מרובה של טובה או של פורענות הוי אומר מדה טובה אם מדת פורענות מעוטה ראה כמה מיתות נקנסו לו ולדורותיו מדה טובה המרובה היושב לו מן הפגולין והנותרות והמתענה ביום הכפורים על אחת כמה וכמה שיזכה לו ולדורותיו ולדורות דורותיו עד סוף כל הדורות ר׳ עקיבה אומר הרי הוא אומר על פי שנים עדים או שלשה וגו׳ אם מתקיימת העדות בשנים למה פרט לך הכתוב שלשה אלא להביא שלישי להחמיר עליו ולעשות דינו כיוצא באלו לענין עונש והזמה אם כך ענש הכתוב לנטפל לעוברי עבירה כעוברי עבירה על אחת כמה וכמה שישלם שכר טוב לנטפל לעושי מצוה כעושי מצוה רבי אלעזר בן עזריה אומר כי תקצור קצירך בשדך ושכחת עומר בשדה הרי הוא אומר למען יברכך וגו׳ קבע הכתוב ברכה למי שבאת על ידו מצוה בלא ידע אמור מעתה היתה סלע צרורה בכנפיו ונפלה הימנו ומצאה העני ונתפרנס בה הרי הק"בה קובע לו ברכה: בערכך לאשם· בערך האמור למעלה: אשר שגג והוא לא ידע· הא אם ידע לאחר זמן לא נתכפר לו באשם זה עד שיביא חטאת הא למה זה דומה לעגלה ערופה שנתערפה ואחר כך נמצא ההורג הרי זה יהרג: אשם הוא אשם אשם· הראשון כלו קמוץ שהוא שם דבר והאחרון חציו קמוץ וחציו פתח שהוא לשון פעל וא"ת מקרא שלא לצורך הוא כבר דרוש הוא בתורת כהנים: אשם אשם· להביא אשם שפחה חרופה שיהא איל בן שתי סלעים יכול שאני מרבה אשם נזיר ואשם מצורע תלמוד לומר הוא:

נפש

אבן עזרא

עשירית האיפה· מאכל לאיש אחד ביום אחד: תמעל מעל· דבר שנתכס׳ עליו מגזרת מעיל והטעם כי תחטא הוא בקדשי השם יביא איל שהוא שוה כסף שקלים ומעוט רבים שנים: וישלם אשר חטא מן הקדש· עם תוספת חמישיתו וזה הוא אשם בשגגה בתחלה ואחר כך ידע: ואם נפש כי תחטא· ועשה אחת ממצות לא תעשה ולא ידע אם הוא אסור יביא איל ודעת רבים שזה אשם תלוי לא ידע אם עשה אם לא עשה והחטאת שבתחלה לא ידע ואחר כן ידע והנה החטאת שלא ידע שהוא אסור עד שהודע והאשם ידע שהוא אסור ושכח ואחר כן נזכר או אשם תלוי: אשם אשם ליי׳· הוא פירוש אשם הוא: ומעלה

מסרה

האפה ב׳ חסר וסי׳ ואם לא תשיג זה קרבן אהרן · ולא יתן ג׳ נמסר בסדר בא · והביאה ב׳ מפיק ה"א וסימן והביאה אל הכהן וקמץ הכהן · אל בני אהרן · מלוא ב׳ מל׳ וסי׳ מלוא קמצו דואם לא תשיג ידו · מלוא הספל מים · וא׳ מלו הקנה חס׳ א׳ ושארא מלא כתיב · נפש ג׳ ר"פ ובטעם וסי׳ נפש כי תמעל מעל: נפש כי תחטא ומעלה מעל · נפש אשר תגע בו · חמישתו ג׳ חס׳ ותניינא וסי׳ ואת אשר חטא מן הקדש · ואם גאל יגאלנה · והתודו את חטאתם · יוסף ג׳ מל׳ בלשון אוספי וכל שום בר נש דכו׳ נמסר בסדר ויצא · ולא ידע י"א וסי׳ ולא ידע בשכבה · ושל אחריו · ולא ידע יעקב · ולא ידע

בעל הטורים

ביי׳ וכחש בעמיתו הוקיש וכחש בין ביי׳ ובין עמיתו שמכחש בדבר שאינו יודע בו אלא הב"ה וחבירו · לאסר ב׳ במס׳ לאסר הוא לו יתכנו ביום אשמתו · ואידך לאסר עמל בו יתכנו חלקו והיינו דאית׳ בהגוזל · הגוזל מחבירו אפי׳ שוה פרוט׳ יוליכנו אחריו אפילו למדי :

מ"ע ספורנו

והשיב את הגזלה · ואת אשמו יביא· שאין הקרבן מכפר אלא אם כן פיים את הניזק קודם הבאת הקרבן כאמרם ז"ל (שם) הביא את אשמו עד שלא הביא גזלו לא יצא:

רלבג

ונשבע על שקר שנאמר אשר גזל אביו או לעשק אביו האלהים אם לא היתה הגזלה נעיבה ביד הבן כי אז אבי קרא בו אשר עשק כיון שאביו משיב אותה לו ואם כפר האב ונשבע והודה או שהודה היורש משלם קרן וחמש ואינו מביא אשם שאין כפרה לאחר מיתה כבר נזכר זה בכפרה ובפשיטי מקמא: השרש השבעים וארבעה הוא שמי שהודה אחר כפירתו והשבעו על שקר הוא שיתחייב חמש ואשם אם לא באו עדים והוא עומד עדיין בכפירתו לפי שהחמש והקרבן הם באים לכפרה ואינו מביא אותם אלא על פי עצמו והוא שדין החמש הוא כדין הקרן אם כפר ונשבע על שקר שהרי החמש הוא גם כן ממון שיתחייב בו אם יודה כבר זה בפ׳ מקמא:
השרש השבעים וחמשה הוא שכבר יתחייב אדם להשיב את הגזלה אשר גזל אע"פ שלא נשבע בה על שקר וזה נלמד מזה המקום מפני נדדין דאחד שכבר יראה ממה שהשמירה התורה להוסיף חמש ולהביא אשם בכסף שקלים הוא כשכפר ונשבע על שקר אמנם בזולת זה יתחייב להשיב ממון שנתחייב וזה מבואר בנפשו והשני הוא שאלמנו נראה באלכדה שהוא אחת מן הפרטים הנזכרים בזה המקום שכבר יחוייב להשיב אותה לבעליה והוא הדין בגזלה ועשק ויתר הדברים אבל ירא׳ שהדברי׳ק"ו ולזה הוא מבואר שהגזלן יחוייב להשיב הגזלה אם לא נשתנית ואם נשתנית או נשברה או נכתה משלם דמיה ואם היתה הגזלה בקרקעות ואכל פירותיהם או שלם האילנות משלם דמיהן כי הקרקע היא בחזקת בעליה ואינה נגזלת אך פירותיה נגזלין וכן אם השחית הקרקע בידיו אך אם נשחת הקרקע מעצמו לוקחין הבעלין את שלהן ואם השביחה מאליה השבח לבעלים ואם הוציאה בה הוצאות והשביחה יד הגוזל על התקתוכה אם השבח יותר על ההוצאה נוטל ההוצאה ואם ההוצאה יתרה נוטל השבח כי מה שעשה עשה שלא ברשות כבר נזכר זה בשמי מקמא וכו׳ ממציעא והנה הרמ"בם ז"ל שנה השבת הגזל מצוה בפני עצמה ולא נמנה לי מדיין קיווב זה משעקרים שהשרים הר"ם בזה בספר המצות ועוד שלפי זה הדעת היה לו למנות השבת העשק והשבת הפקדון כל אחת מהם מצוה בפני עצמה וגם היה לו למנות ואת אשר חטא מן הקדש ישלם מצוה עשה כי עשנו למדו שההנהנה מקדשי השם במזיד או בשפות עשה פרוטה משלם את הקרן:
השרש השבעים וששה הוא שלשון אלה היא שבועה או קללה ולא תהיה אלה בשם המיוחד או בכנוי מן הכנויים וזה נלמד באופן מה מעניין הסוטה כבר נזכר זה ברביעי משבועות וזה שרש כולל לכל השבועות ואם ענה אמן הרי הוא כאלו נשבע וזה נלמד גם כן מהסוטה כבר נזכר זה בשני משבועות וזה גם כן שרש כולל לכל השבועות:
השרש השבעים ושבעה הוא שמיעת קול אלה כבר תהיה אפילו חוץ לב"ד והוא שיטבה אמן אמנם הכפירה לא תהיה כי אם בפני ב"ד· כי במקום הזה לבד מועיל לו עדות העדים ויגיעהו היזק בכפירתם וזה יתבאר ממה שאומר והוא עד והנה לא יקרא עד על הגדתו בזולת המקום הזה ויתבאר מהעניינים הכלוים לזה שאם יכתב לבד בשבועת הממון המטלטל וזה יתבאר ממה שנזכר בשבועת הפקדון שנזכרו בה בפרט דברי׳ שהם ממון מטלטל לא תהיה כפירה העד התורה שכפירת מי שהפקדון בידו ובהיות העניין כן הנה יחוייב שנכנה זה לבד בדבר שבממון אשר יגזק הפוטן בכפירת העד שיתחייב הנתבע בעדותן ממון לא יהיה זה הדין וכן אם היה העד קרוב או פסול כי אז איננו עד לפי האמת וצריך גם כן ויתחייב הנתבע בעדותן לבדם לפיכך אם היה יכול להתקיים העדות מזולתו או אם לא יחוייב הנתבע לבד בעדותן שיעיד עדיו בעת השבועה או בעת השביעה לא יאמר דרך כללות תשביע אני כם׳ יש׳ כל מי שידע לי עדות שיבא ויגיד שנאמר ובכם כי תקשה ושמעה קול אלה והוא עד יוגיד שצריך שישמע הסומך קול האלה ונפי שלא תהיה השמיעה הואת זולת שבנת הדברים למדנו שצריך שישביעם בלשון שיבינוהו העדים ואם חסר אחד מאלו התנאים לא יהיו העדים חייבין בקרבן עולה ויורד מפני שבועת העדות כבר התבאר זה כלו בב׳ ובה׳ משבועות:

פרשת

חזקוני

עשירית האיפה· אעפ"י שהיא בדלי דלו׳ דיו בכך הואיל ויש ממנה הקומץ אכיל׳ למזבח והנותר אכיל׳ לכהן שכיב׳ מצוה וו בשעתה שאין ממתינין לו עד שיעשיר ויביא כשבה או שעירה וכן בערכים נותן סלע מיד ואין ממתינין לו עד שיעשיר ויביא חמשים סלעי׳: כי חטאת היא· בדין הוא שתהא חטאת טעונה נסכים שלא יהא חוטא נשכר ומפני מה איכה טעונה שלא יהא קרבנו מהודר אבל חטאת ואשם של מצורע שאינן באין על חט׳ דהא איכפר ליה בנגיעה ואינן באין אלא לאכשורי נגרא טעונין הם נסכים כמו שדרשו רבותינו בסוטה בפרק המקנא: והיתה לכהן כמנחה· להיות שיריה נאכלין לזכרי כהונה לפנים מן הקלעים: איל תמים· קשה בן שתי שנים: אשם אשם· פר"שי להביא אשם שפחה חרופה שיהא איל בן שתי שנים· פו"ק דכיון שנקרא איל פשיטא שהוא בן שתי שנים ומה כח יש באשם שיליו׳ מבשאר אשמות ועוד דקאמר לשתר יכול שאני מרב׳ אשם נזיר ואשם מצורע ת"ל אשם הוא והיאך אתה יכול להרבות אשם מצורע הרי כתיב ביה כבש דמשמע בן שנתו לפיכך י"ל דנרבינן כפר"שי להביא אשם שפחה חרופה שהוא בן שני שקלים שלא מצינו בכל התורה כתיב שני שקלים אלא באשם מעילות והכי איתא בתורת כהנים מנין לאשם שפחה חרופה שלא יביא אלא בכסף שקלים ת"ל אשם אשם:

ישבע

ספר ויקרא ו

וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר׃ כ
נֶפֶשׁ כִּי תֶחֱטָא וּמָעֲלָה מַעַל בַּיהוָה וְכִחֵשׁ בַּעֲמִיתוֹ בְּפִקָּדוֹן אוֹ־בִתְשׂוּמֶת יָד אוֹ בְגָזֵל אוֹ עָשַׁק אֶת־עֲמִיתוֹ׃ אוֹ־מָצָא אֲבֵדָה וְכִחֶשׁ בָּהּ וְנִשְׁבַּע עַל־שָׁקֶר עַל־אַחַת מִכֹּל אֲשֶׁר־יַעֲשֶׂה הָאָדָם לַחֲטֹא בָהֵנָּה׃ וְהָיָה כִּי־יֶחֱטָא וְאָשֵׁם וְהֵשִׁיב אֶת־הַגְּזֵלָה אֲשֶׁר גָּזָל אוֹ אֶת־הָעֹשֶׁק אֲשֶׁר עָשָׁק אוֹ אֶת־הַפִּקָּדוֹן אֲשֶׁר הָפְקַד אִתּוֹ אוֹ אֶת־הָאֲבֵדָה אֲשֶׁר מָצָא׃ אוֹ מִכֹּל אֲשֶׁר־יִשָּׁבַע עָלָיו לַשֶּׁקֶר וְשִׁלַּם אֹתוֹ בְּרֹאשׁוֹ וַחֲמִשִׁתָיו יֹסֵף עָלָיו לַאֲשֶׁר הוּא לוֹ יִתְּנֶנּוּ בְּיוֹם אַשְׁמָתוֹ׃ וְאֶת־אֲשָׁמוֹ יָבִיא לַיהוָה אַיִל תָּמִים מִן־הַצֹּאן בְּעֶרְכְּךָ לְאָשָׁם אֶל־הַכֹּהֵן׃
כה וְכִפֶּר עָלָיו הַכֹּהֵן לִפְנֵי יְהוָה וְנִסְלַח לוֹ עַל־אַחַת מִכֹּל אֲשֶׁר־יַעֲשֶׂה לְאַשְׁמָה בָהּ׃

צ"ו סימן

פרשה וידבר

א וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר׃ צַו אֶת־אַהֲרֹן וְאֶת־בָּנָיו לֵאמֹר זֹאת תּוֹרַת הָעֹלָה הִוא הָעֹלָה עַל מוֹקְדָה עַל־הַמִּזְבֵּחַ כָּל־הַלַּיְלָה עַד־הַבֹּקֶר וְאֵשׁ הַמִּזְבֵּחַ תּוּקַד בּוֹ׃
ה וְלָבַשׁ הַכֹּהֵן מִדּוֹ בַד וּמִכְנְסֵי־בַד יִלְבַּשׁ עַל־בְּשָׂרוֹ וְהֵרִים אֶת־הַדֶּשֶׁן אֲשֶׁר תֹּאכַל הָאֵשׁ אֶת־הָעֹלָה עַל־הַמִּזְבֵּחַ וְשָׂמוֹ אֵצֶל הַמִּזְבֵּחַ׃ וּפָשַׁט אֶת־בְּגָדָיו וְלָבַשׁ בְּגָדִים אֲחֵרִים וְהוֹצִיא אֶת־הַדֶּשֶׁן אֶל־מִחוּץ לַמַּחֲנֶה אֶל־מָקוֹם טָהוֹר׃ וְהָאֵשׁ עַל־הַמִּזְבֵּחַ תּוּקַד־בּוֹ לֹא תִכְבֶּה וּבִעֵר עָלֶיהָ הַכֹּהֵן עֵצִים בַּבֹּקֶר בַּבֹּקֶר וְעָרַךְ עָלֶיהָ הָעֹלָה וְהִקְטִיר עָלֶיהָ חֶלְבֵי הַשְּׁלָמִים׃
אש

ג'ר"פ בטע' · ג'ב' מלעיל וח' מלרע · י"ח פסו' על על ומל' חדא · ביניהון · ג' · ב' קמץ · די ב' בתרי לישני · ג' · ג' · ל' · ג' · ל' וב' · ג' · ז'

על אחת מכל אשר יעשה לאשמה בה · על אחת מכל אשר יעשה האדם לחטא

תרגום אונקלוס

ומליל יי עם משה למימר: אנש ארי יחוב וישקר שקר קדם יי ויכדיב בחבריה בפקדנא או בשותפות ידא או בגזילא או עשק ית חבריה: או אשכח אבידתא וכדיב בה ואשתבע על שקרא על חדא מכל די יעביד אנשא למיחב בהן: ויהי ארי יחטי ויחוב ויתיב ית גזילא די גזל או ית עושקא די עשק או ית פקדנא די אתפקד עמיה או ית אבידתא די אשכח: או מכל די אשתבע עלוהי לשקרא וישלם יתיה ברישיה וחומשיה יוסף עלוהי לדי הוא דיליה יתניניה ביומא דחובתיה: וית אשמיה ייתי קדם יי דכר שלים מן ענא בפורסניה לאשמא לות כהנא: ויכפר עלוהי כהנא קדם יי וישתבק ליה על חדא מכל די יעביד למיחב בה:

פרשה ומליל

ומליל יי עם משה למימר: פקיד ית אהרן וית בנוהי למימר דא אוריתא דעלתא היא עלתא דמתוקדא על מדבחא כל ליליא עד צפרא ואשתא דמדבחא תהי יקדא ביה: וילבש כהנא לבושין דבוץ ומכנסין דבוץ ילבש על בשריה ויפריש ית קיטמא די תיכול אשתא ית עלתא על מדבחא וישויניה בסטר מדבחא: וישלח ית לבושוהי וילבש לבושין אוחרנין ויפק ית קיטמא למברא למשריתא לאתר דכי: ואשתא על מדבחא תהי יקדא ביה לא תטפי ויבער עלה כהנא אעין בצפר בצפר ויסדר עלה עלתא ויסק עלה תרבי נכסת קודשיא:
אשתא

רש"י

נפש כי תחטא. אמר רבי עקיבא מה תלמוד לומר ומעלה מעל בה' לפי שכל המלוה והלוה והנושא והנותן אינו עושה אלא בעדים ובשטר לפיכך בזמן שהוא מכחש מכחש בעדים ובשטר אבל המפקיד אצל חבירו ואינו רוצה שתדע בו נשמה אלא שלישי שביניהם לפיכך כשהוא מכחש מכחש בשלישי שביניהם: בתשומת יד. ששם בידו ממון להתעסק או במלוה: או בגזל. שגזל מידו כלום: או עשק. הוא שכר שכיר: וכחש בה. שכפר: על אחת מכל אלה אשר יעשה האדם לחטא ולהשבע על שקר לכפירת ממון: כי יחטא ואשם. כשיכיר בעצמו לשוב בתשובה ולדעת ולהודות כי יחטא ואשם: בראשו. הוא הקרן ראש הממון: לאשר הוא לו. למי שהממון שלו:

חסלת ויקרא

צו את אהרן. אין צו אלא לשון זרוז מיד ולדורות אמר ר' שמעון ביותר צריך הכתוב לזרז מקום שיש בו חסרון כיס: זאת תורת העולה הרי הענין הזה בא ללמד על הקטר חלבים ואברים שיהא כשר כל הלילה וללמד על הפסולין אי זה אם עלה ירד ואי זה אם עלה לא ירד שכל תורה לרבות הוא בא לומר תורה אחת לכל העולים ואפילו פסולין שאם עלו לא ירדו: היא העולה. מעט את הרובע ואת הנרבע וכיוצא בהן שלא היה פסולן בקדש שנפסלו קודם שבאו לעזרה: מדו בד. היא הכתונת ומה תלמוד לומר מדו שתהא כמדתו: על בשרו. שלא יהא דבר חוצץ בינתים: והרים את הדשן. היה חותה מלא המחתה מן המאוכלות הפנימיות ונותן במזרחו של כבש: הדשן אשר תאכל האש את העולה. ועשאתה דשן מאותו דשן ירים תרומה ושמו אצל המזבח: ופשט את בגדיו. אין זו חובה אלא דרך ארץ שלא ילכלך בהוצאת הדשן בגדים שהוא משמש בהם תמיד בגדים שבשל בהן קדרה לרבו אל ימזוג בהן כוס לרבו לכך ולבש בגדים אחרים פחותין מהם: והוציא את הדשן. הצבור בתפוח כשהוא רבה ואין מקום למערכה מוציאו משם ואין זה חובה בכל יום אבל התרומה חובה בכל יום: והאש על המזבח תוקד בו. ריבה כאן יקידות הרבה על מוקדה ואש המזבח תוקד בו והאש על המזבח תוקד בו אש תמיד תוקד על המזבח כלן כדרשו במסכת יומא שנחלקו רבותינו במנין המערכות שהיו שם: וערך עליה העולה. עולת תמיד היא תקדים: חלבי השלמים. אם יביאו שם שלמים ורבותינו למדו מכאן עליה על עולת הבקר השלים כל הקרבנו' כולם מכאן שלא יהא דבר מאוחר לתמיד של בין הערבים: אש

אבן עזרא

ומעלה מעל בה'. שעבר על מצות לא תעשה מדבר שהוא בינו ובין אדם: או בתשומת יד. שותפות ששם ידו עמו: בגזל. בחזקה כמו ויגזול את החנית: עשק. בסתר ועמיתו רעהו ויתכן שהוא בעומתו וה"א בהנה כוסף: ונשבע על שקר. פירושו או נשבע על ממון שיבקש אדם ממנו והעד או מכל אשר ישבע עליו לשקר: בראשו. בעצמו או מה שהוא שוה: וחמשותיו. מיעוט רבים שני והנה הם שני חמישיות ועוד אפרשנו: ביום אשמתו. טעמו ביום שובו מאשמתו יביא איל: בערכך. כראשון והוסיף חומשי' בעבור שזה האשם הוא בזדון ודברי יחיד הם שגם זה האשם תלוי: לאשמה בה. שם מהבנין הקל תחת שם הפועל:

פרשת צו

היא העולה. נקראת כן בעבור שהיא עולה כלה על המזבח ובכאן רמז שלא יעלה עולה בלילה רק היא תהי' על מוקד' כל הלילה וה"א מוקד' כוסף או מוקד ומוקדה הם שני שמות: ואש המזבח תוקד בו. ולא חוץ ממנו: מדו. חלוק וחכמי' אמרו שהוא חלוק כנגד מדתו: על בשרו. כנוי לערוה וכן זב מבשרו: אשר תאכל האש. הנשאר מאכילת האש: אצל המזבח. מחוץ לפאת מזרח: והאש על המזבח תוקד בו. פעם שנית להוסיף לא תכבה ביום. וטע' בבקר בבקר בכל בקר ובקר. ובתחלה יעלה העול' ואחר כן אימורי השלמים: אם

בעל הטורים

פרשת צו

צו את אהרן מה כתיב לעיל מיניה לאשמה בה. צו את אהרן. לומר שיהיו זריזין בתורה ובמצות שבשגגה תלמוד עולה זדון. מסה לאמר צו את. ס"ת תורה. צוה אות' שיעסקו בתורה. זאת תורת העולה היא העולה. לומר כל העוסק בתורת עולה כאלו הקריב עולה. הקרבנו' נקראו לחם ותורה נקראת לחם שנא' הלא כה דברי כאש. מימינו אש דת למו וכתיב' תלמו' הקרבנו' נקראו לחם את קרבני לחמי ותור' נקרא' לחם לכו לחמו בלחמי כשם שא"א לעולם בלא לחם כך אי אפשר לעולם בלי תורה. מדו בד שנים ויואב חגור מדו לבושו שבגדי כהונ' היו כענין בגדי מלחמ' וכן המעיל כפי תחרא בזכותם היו מתגברי' במלחמ'. והאש ג' והאש על המזבח והאש ירדה מן השמים מהאש יצאו והאש תאכלם. רמז למ"ד שמתו כבר ואביהוא על שהורו לפני רבם. ואמרו אף ע"פ שאש יורדת מן השמים מצוה להביא מן ההדיוט וזהו והאש ירדה מן השמים אע"פכ והאש על המזבח תוקד בו צריך להביא מן ההדיוט על כן מן האש יצאו שהורו באש. והאש תאכלם. והאש על המזבח תוקד בו. שהוא כמו קולם למלאכים לעלות כענין שנאמר ויעל מלאך יי' בלהב המזבח. וכן ביחזקאל והנה ששה אנשים ויעמדו אצל המזבח. ועל כן היה נחשת על שם ונוצצי' כעין נחשת קלל. אבל מזבח פנימי כנגד שכינ' דכתיב ידיו גלילי זהב. ולכן כל דם אם נכנס בפנים לא תאכל אות' החטאת שאין אכילה למעלה. אחרים והוציא בגימ' בהנים בעלי מומין שבעל מום כשר להוציא הדשן. וכמו בגימט' ונבלע ממקומו. אחר

מ"ע ספורנו

פרשת צו

צו את אהרן זאת תור' העולה. אחר שהגיד מעשה הקרבנו' אמר התורה הראוי' לכל אחד ואחד אשר בה רמוז חלק עיוני נכבד. ואין ספק כי יש הבדל רב בין בני אל חי בפעולותיה' וכונותיה' דומה להבדל אשר בין מיני הקרבנו': והזכיר בעולה שכלה על המזבח לריח ניחוח אמנם קנתה עולה בלהב המזבח ואמ' שהיא העולה באמת וחלק ממנה אצל המזבח והיא הדשן שיש בה קנית לחלוחית באופן שהאש בוער' בו עם אותו החלק העולה באש כאמרו הדשן אשר תאכל האש את העולה וקנת ממנה והוא הדשן הנזכר יוציאוהו אל מחוץ למחנה בבגדים פחותים מכל מקום יהיה מוצאו אל מקום טוהר והזכיר תורה במנחה ואמר שיגישו כלה לפני המזבח כי נאל' ית' בלבד היא המקריב את כל קרבנו והכהנים משלחן גבוה קא זכו. ושחלק מועט מכלה הוא הנזכר לריח ניחוח ושחלק הכהנים גם הוא מכפר לנשאר מהממון כמו חלק גבוה ומנחת הכהן כלה לגבוה לא חלק מועט ממנה כלב' כמו שהו' במנחת השמן: והזכיר

מסרה

האפה ב' חס' וסי' ואם לא תשיג · זה קרבן אהרן · ולא יתן ג' נמסר בסדר בא · והביאה ב' מפיק ה"א וסי' והביאה אל הכהן וקמץ הכהן · אל בני אהרן · מלוא ב' מל' וסי' מלוא קמצו דואם לא תשיג ידו · מלו הספל מים · וא' מלו הקנה חס' א' ושארא מלא כתיב: נפש ג' ר"פ ובטעם וסי' נפש כי תמעל מעל · נפש כי תחטא בראשו · בראשו נגעו · והשיב את אשמו · דמו בראשו ואנחנו נקיים · ואת רעת נבל · וכובע ישוע' בראשו · ישם ויניד בראשו · ובריתי אשר הפר דיחזקא' · ותבא חרב ותקחהו ואתה תשמע השמים · דמלכים קדמ' · וחברו דד"ה · ישוב עמלו בראשו · דמו בראשו יהיה יחזקא' · החכם עיניו בראשו · ואשר נתן כתר · יתננו ב' וסי' ביום אשמתו · ולאדם שלא עמל · תוקד ה' וסי' היא העול' עלי' והאש על המזבח · אש תמיד · באפי עליכם תוקד · עד עולם תוקד · מדו ב' וסי' מדו בד · ודוד חגור מדו · והאש ג' וסי' והאש על המזבח תוקד בו · מהאש יצאו · והאש ירדה מן השמים · א' בתורה · א' בכתובים · ובער ב' בתרי לישני וסימן ובער בשדה אחר · ובער עליה הכהן עצים :

אמרי נועם

היא העול' פירש"י למדו מכאן שעולת העוף קודם וכו עיין בתוספו' פרק תמי' נשח' דף נ"ח ד"ה העול': העולה מכפר על הרהור הלב לפי שהמחשבה באה מצד השכל והשכל הוא מצד הנפ' השכלית אשר היא עליוני' לפיכך צריך כפרה בקרבן שכלו לגבוה דהיינו העול' וכן מצינו בפרש' לעיל שהעולה מכפרת על הרהור עבירה שנ' והיה כי יחטא ואשם וגו' הרי השבת אבידה ואשם על שבועתו ובמה מתכפר ההרהור בעולה לכך סמך לו זאת תורת העול' ועוד יש מעלה גדולה לעולה שהיא תחלת כל הקרבנות שכן מצינו בנח שלא הקריב כי אם עולות דכתיב ויעל עולות במזבח. וכן

חזקוני

ישבע עליו לשקר ושלם. עונש למדנו אזהרה מניין תלמוד לומר לא תשקרו: ושלם אותו בראשו. בראשו הוא משלם ואינו משלם תשלומי כפל ולא תשלומי ד' וה'. ד"א ושלם אותו בראשו קודם הבאת קרבנו יוציא גזלה מתוך ידו: וחמשיתיו שתי חומשיות חומשו וחומש החומש ואייתי הוא משלם שתי חמשיו בזמן שאינו מודה אלא על פי עדים אבל אם הוא מודה מעצמו אינו מוסיף רק חומש אחד: יתננו ביום אשמתו. הגוזל יתן הממון לנגזל ביום שיביא אשמו לשוב מפשעו כדי שיתקבל קרבנו ברצון: מכל אשר ישבע וגו'. להביא תשומת יד דלא אהדרי' בפסוק דלעיל שבועת העדות והנכנס למקדש טמא והאוכל קדשי' בטומאה ושבועת ביטוי לפי שאינן נהנין מן החטאת חס רחמנ' עלייהו להבי' קרבן עולה ויורד פי' אם הוא עולה בעושר יביא כשבה או שעירה ואם הוא יורד בנכסים יביא שתי תורי' או שני בני יונה או עשירית האיפה. אוכל חלב ודם והאוכל ביום הכפורי' והעושה מלאכה בשבת והמפט' והסך והבא על הערוה שנהנין וכ"ש העובד ע"א שפושט ידו בעקר חייבין להביא חטאת קרבן קבוע' הנהנין מן הקדשים דאיכא תרתי פשט ידו בשל הקב"ה ונהנה חייב אשם בכסף שקלי' וכן המכחש בעשיתו בפקדון דאיכא תרתי נהנה ונשבע לשקר חייב אשם בכסף שקלים חייבי אשם תלוי לפי המקילין ומודין היתר להביא עצמם לידי הספק החמיר עליהם הכתוב להביא אשם בכסף שקלי' כדי שיזהרו בעצמם: לאשמה בה. פרט לפחות משוה פרוטה:

צו את אהרן פרש"י אין צו אלא זירוז מיד ולדורות וזירוז מדכתיב בפרשת דברים ואצו' את שופטיכם ואמרו רבותינו כנגד מקל ורצועה תהא זירוז מיד מדכתיב בפרשת נשא צו את בני ישראל וישלחו מן המחנה וגו' ושם כתיב ויעשו כן בני ישראל ולדורות מדכתיב בפרשת שלח מן היום אשר צוה י"י והלאה לדורותיכם ולפי שבדין מערכה ובדין הרמת הדשן שייך בהם עצלות כתיב כאן לשון זירוז ועוד פרש"י אמר ר"ש ביותר צריך הכתוב לזרז מקום שיש בו חסרון כיס פירש אם לא עשה הענין כמשפט צריך לעשות אחר והראשון בטל ואבד הרי הוא חסרון כיס: את אהרן. ע"כ כתוב וזרקו בני אהרן וערכו בני אהרן אמר משה לפני הקדוש ברוך הוא רבונו של עולם בור שנואה ומימיה שביבין כלומר אהרן שנאוי לפניך על מעשה העגל תמן תנינן כל העצים כשרים למערכה חוץ מעצי זית וגפן מפני שהשמן למנורה והיין לנסכים בא מהן לעצים שלקח כבוד בשביל הפרי ולאהרן לא תחלוק כבוד בשביל הבנים מיד צו את אהרן: וזאת תורת העולה. עד עתה לא היינו יודעים מאימתי זמן עולת התמיד של שחר ועד מתי ומנה של עולת התמיד לערב לכך נאמר זאת תורת העולה המיוחד' שבעולות ואי זו זו עולת התמיד וכן כל הקרבנות האמורין בפרשה ויקרא קודם ואומר כל דיניהם: היא העולה. אע"פ שהיא נקטרת ביום כדכתיב ביום הקריבו אתו ובאו למד עליה הכתוב שחלבה ואבריה כשרים כל הלילה: ואש המזבח. מזבח הפנימי: תוקד בו. מדליק מאש שעל מזבח החיצון כדאיתא בתורת כהנים מנין לאש של מזבח הפנימי שלא תהא אלא ממזבח החיצון תלמוד לומר ואש המזבח תוקד בו: בו. משנו תכינו בי"ת במקום מ"ם כמו ומשחת בו ביום המשח אותו אש מחתה ומנורה מנין ודין הוא נאמר אש במזבח הפנימי ונאמר אש במחתה ומנורה מה אש מזבח הפנימי ממזבח החיצון אף אש מחתה ומנורה ממזבח החיצון: מדו בד. וי"ו יתירה כמו וי"ו דופיתו ארץ בנו בעור ואל תתמה על המ"ם אם הוא נקודה בחיר"ק שהרי דוגמתו תמצינו שירד על פי מדותיו: מדו בד. הם כתונת מכנסת ואבנט שכולם בד והוציאם הכתוב בל' יחיד לפי שכולן כלבוש א' שאינו לובשם זה בלא זה ומכנסי בד כתב לעצמו כמו שמצינו בפרש' מגזה אחר שפי' בגדי כהן גדול [illegible]

רשי

אש תמיד · אש שנ' בו תמיד היא שמדליקין בה את הנרות שנאמר בה להעלות נר תמיד אף היא מעל מזבח החיצון תוקד : לא תכבה · המכבה אש על המזבח עובר בשני לאוין : וזאת תורת המנחה · תורה אחת לכולן להטעינן שמן ולבונה האמורין בענין שיכול אין לי טעונות שמן ולבונה אלא מנחת ישראל שהיא נקמצת מנחת כהנים שהיא כליל מנין תלמוד לומר תורת : הקרב אותה · היא הגשה בקרן דרומית מערבית : לפני יי' · הוא מערב שהוא לצד אהל מועד : אל פני המזבח · הוא הדרום שהוא פניו של מזבח שהכבש נתון לאותו הרוח : בקמצו · שלא יעשה מדה לקומץ : מסולת המנחה ומשמנה · מכאן שקומץ ממקום שנתרבה שמנה : ואת כל הלבונה אשר על המנחה והקטיר · שמלקט את לבונתה לאחר קמיצה ומקטירו ולפי שלא פירש כן אלא באחת מן המנחות בויקרא הוצרך לשנות פרשה זו לכלול כל המנחות כמשפטן : במקום קדוש · ואיזהו בחצר אהל מועד : לא תאפה חמץ

אֵשׁ תָּמִיד תּוּקַד עַל־הַמִּזְבֵּחַ לֹא תִכְבֶּה׃ ס וְזֹאת תּוֹרַת הַמִּנְחָה הַקְרֵב אֹתָהּ בְּנֵי־אַהֲרֹן לִפְנֵי יְהוָה אֶל־פְּנֵי הַמִּזְבֵּחַ׃ וְהֵרִים מִמֶּנּוּ בְּקֻמְצוֹ מִסֹּלֶת הַמִּנְחָה וּמִשַּׁמְנָהּ וְאֵת כָּל־הַלְּבֹנָה אֲשֶׁר עַל־הַמִּנְחָה וְהִקְטִיר הַמִּזְבֵּחַ רֵיחַ נִיחֹחַ אַזְכָּרָתָהּ לַיהוָה׃ וְהַנּוֹתֶרֶת מִמֶּנָּה יֹאכְלוּ אַהֲרֹן וּבָנָיו מַצּוֹת תֵּאָכֵל בְּמָקוֹם קָדֹשׁ בַּחֲצַר אֹהֶל־מוֹעֵד יֹאכְלוּהָ׃ לֹא תֵאָפֶה חָמֵץ חֶלְקָם נָתַתִּי אֹתָהּ מֵאִשָּׁי קֹדֶשׁ קָדָשִׁים הִוא כַּחַטָּאת וְכָאָשָׁם׃ כָּל־זָכָר בִּבְנֵי אַהֲרֹן יֹאכְלֶנָּה חָק־עוֹלָם לְדֹרֹתֵיכֶם מֵאִשֵּׁי יְהוָה כֹּל אֲשֶׁר־יִגַּע בָּהֶם יִקְדָּשׁ׃ פ

וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר׃ זֶה קָרְבַּן אַהֲרֹן וּבָנָיו אֲשֶׁר־יַקְרִיבוּ לַיהוָה בְּיוֹם הִמָּשַׁח אֹתוֹ עֲשִׂירִת הָאֵפָה סֹלֶת מִנְחָה תָּמִיד מַחֲצִיתָהּ בַּבֹּקֶר וּמַחֲצִיתָהּ בָּעָרֶב׃ עַל־מַחֲבַת בַּשֶּׁמֶן תֵּעָשֶׂה מֻרְבֶּכֶת תְּבִיאֶנָּה תֻּפִינֵי מִנְחַת פִּתִּים תַּקְרִיב רֵיחַ־נִיחֹחַ לַיהוָה׃
טו וְהַכֹּהֵן הַמָּשִׁיחַ תַּחְתָּיו מִבָּנָיו יַעֲשֶׂה אֹתָהּ חָק־עוֹלָם לַיהוָה כָּלִיל תָּקְטָר׃ וְכָל־מִנְחַת כֹּהֵן כָּלִיל תִּהְיֶה לֹא תֵאָכֵל׃ פ

וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר׃ דַּבֵּר אֶל־אַהֲרֹן וְאֶל־בָּנָיו לֵאמֹר זֹאת תּוֹרַת הַחַטָּאת בִּמְקוֹם אֲשֶׁר תִּשָּׁחֵט הָעֹלָה תִּשָּׁחֵט הַחַטָּאת לִפְנֵי יְהוָה קֹדֶשׁ קָדָשִׁים הִוא׃ הַכֹּהֵן הַמְחַטֵּא אֹתָהּ יֹאכְלֶנָּה בְּמָקוֹם קָדֹשׁ תֵּאָכֵל בַּחֲצַר אֹהֶל מוֹעֵד׃

כל

אֶשָּׁתָא תְּדִירָא תְּהֵי יָקְדָא עַל־מַדְבְּחָא לָא תִטְפֵּי׃ וְדָא אוֹרַיְתָא דְּמִנְחָתָא דִּיקָרְבוּן יָתַהּ בְּנֵי־אַהֲרֹן קֳדָם יְיָ לִקְדָם מַדְבְּחָא׃ וְיַפְרֵשׁ מִנֵּיהּ בְּקוּמְצֵיהּ מִסּוּלְתַּהּ דְּמִנְחָתָא וּמִמִּשְׁחַהּ וְיָת כָּל־לְבוֹנְתָא דִּי עַל־מִנְחָתָא וְיַסֵּיק לְמַדְבְּחָא לְאִתְקַבָּלָא בְּרַעֲוָא אִדְכַּרְתַּהּ קֳדָם יְיָ׃ וּדְיִשְׁתְּאַר מִנַּהּ יֵיכְלוּן אַהֲרֹן וּבְנוֹהִי פַּטִּיר תִּתְאֲכֵיל בַּאֲתַר קַדִּישׁ בְּדָרַת מַשְׁכַּן זִמְנָא יֵיכְלוּנַהּ׃ לָא תִתְאֲפֵי חֲמִיעַ חוּלַקְהוֹן יְהָבִית יָתַהּ מִקּוּרְבָּנַי קֹדֶשׁ קוּדְשִׁין הִיא כְּחַטָּאתָא וְכַאֲשָׁמָא׃ כָּל־דְּכוּרָא בִּבְנֵי אַהֲרֹן יֵיכְלִנַּהּ קְיָם־עָלַם לְדָרֵיכוֹן מִקּוּרְבָּנַיָּא דַּייָ כָּל־דְּיִקְרַב בְּהוֹן יִתְקַדַּשׁ׃ וּמַלִּיל יְיָ עִם־מֹשֶׁה לְמֵימַר׃ דֵּין קוּרְבָּנָא דְּאַהֲרֹן וּבְנוֹהִי דִּי־יְקָרְבוּן קֳדָם יְיָ בְּיוֹמָא דִּירַבּוֹן יָתֵיהּ חַד מִן־עַסְרָא בִּתְלַת־סְאִין סוּלְתָּא מִנְחָתָא תְּדִירָא פַּלְגוּתַהּ בְּצַפְרָא וּפַלְגוּתַהּ בְּרַמְשָׁא׃ עַל־מַסְרֵיתָא בִּמְשַׁח תִּתְעֲבֵיד רְבִיכָא תַּיְתִינַהּ תּוּפִינֵי מִנְחַת בִּיצוּעִין תְּקָרֵב לְאִתְקַבָּלָא בְּרַעֲוָא קֳדָם־יְיָ׃ וְכַהֲנָא דְּיִתְרַבָּא תְּחוֹתוֹהִי מִבְּנוֹהִי יַעְבֵּיד יָתַהּ קְיָם־עָלַם קֳדָם־יְיָ גְּמִיר תִּתַּסַּק׃ וְכָל־מִנְחָתָא דְּכַהֲנָא גְּמִיר תְּהֵי לָא־תִתְאֲכֵיל׃ וּמַלִּיל יְיָ עִם־מֹשֶׁה לְמֵימַר׃ מַלֵּיל עִם־אַהֲרֹן וְעִם־בְּנוֹהִי לְמֵימַר דָּא אוֹרַיְתָא דְּחַטָּאתָא בַּאֲתַר דִּי תִתְנְכֵס עֲלָתָא תִּתְנְכֵס חַטָּאתָא קֳדָם יְיָ קֹדֶשׁ קוּדְשִׁין הִיא׃ כַּהֲנָא דִּמְכַפַּר בִּדְמַהּ יֵיכְלִינַהּ בַּאֲתַר קַדִּישׁ תִּתְאֲכֵיל בְּדָרַת מַשְׁכַּן זִמְנָא׃

אבן עזרא

אש תמיד תוקד · טעם זה הפסוק להוסיף תמיד : הקרב אותה · שם הפועל וטעם הקרב יקריבו אותה בני אהרן והטעם אחד מבני אהרן על כן והרים ממנו והוספה זאת הפרשה על הכתובה בפרשת ויקרא : מצות תאכל במקום קדוש · והנה שתים מצות וכל זכר שלישית · וטעם לא תאפה חמץ הוא העקר במצות פסח : כחטאת כאשם · כן המנחה : כל אשר יגע · במנחה ובחטאת ובאשם הוא קדש לשם : זה קרבן אהרן · או אחד מבניו תחתיו : ביום המשח אותו · אשר יוצק על ראשו שמן המשחה ורבי' אמרו כי זה בי"ת תחת מ"ם והטע' כי מיום המשח אותו הנה זה חייב להקריב

חזקוני

מ"ע ספורנו

אמרי נועם

רלבג

פרשת צו את אהרן

בעל הטורים

וזאת תורת האשם · ה"פ כתיבי אשם בפרשה כנגד חמשה אשמות ודאים : לכל

רש"י

כל אשר יגע בבשרה · כל דבר אוכל אשר יגע ויבלע ממנה : יקדש · להיות כמוה אם פסולה תפסל ואם היא כשרה תאכל כחומר שבה : ואשר יזה מדמה על הבגד · ואם הוזה מדמה על הבגד אותו מקום הדם הבגד אשר יוזה עליה תכבס בתוך העזרה : אשר יזה · יהא נזה כמו לא יטה מנלם יהא נטוי : ישבר · לפי שהבליעה שנבלעת בו נעשת נותר והוא הדין לכל הקדשים : ומורק · לשון תמרוקי הנשים אשקו"רמנט בלע"ז : ומורק ושוטף · לפלוט את בליעתו אבל כלי חרס למדך הכתוב כאן שאינו יוצא מידי דופיו לעולם : כל זכר בכהנים יאכל אותה · הא למדת שהמחטא אותה האמור למעלה לא להוציא את שאר הכהנים אלא להוציא את שאינו ראוי לחטוי : וכל חטאת וגו' · שאם הכניס מדם חטאת החיצונ' לפנים פסולה : קודש קדשים הוא · הוא קרב ואין תמורתו קרבה : ואת כל חלבו וגו' · עד כאן לא נתפרשו אימורין באשם לכך הוצרך לפרשם כאן אבל חטאת כבר נתפרש בה בפרשת ויקרא : את האליה · לפי שאשם אינו בא אלא איל או כבש ואיל וכבש נתרבו באליה : אשם הוא · עד שינתק שמו ממנו לימד על אשם שמתו בעליו או שנתכפרו בעליו אף על פי שעומד להיות דמיו עולה לקיץ המזבח אם שחטו סתם אינו כשר לעולה קודם שנתק לרעייה ואינו בא ללמד על האשם שיהא פסול שלא לשמו כמו שדרשנו הוא הכתוב בחטאת לפי שאשם לא נאמר בו אשם הוא אלא לאחר הקטרת אמורין והוא עצמו שלא הוקטרו אמוריו כשר : קדש קדשים הוא · בתורת כהנים הוא נדרש : תורה אחת להם · בדבר זה : לכהן אשר יכפר בו · הראוי לכפרה חולק בו פרט לטבול יום ומחוסר כפורים ואונן שאין חולקין בעזרות : לכהן המקריב אותה וגו' · יכול לו לבדו תלמוד לומר לכל בני אהרן תהיה יכול לכולן תלמוד לומר לכהן המקריב הא כיצד לבית אב של יום שמקריבין אות' :

בלולה

כ כָּל אֲשֶׁר־יִגַּע בִּבְשָׂרָהּ יִקְדָּשׁ וַאֲשֶׁר
יִזֶּה מִדָּמָהּ עַל־הַבֶּגֶד אֲשֶׁר יִזֶּה עָלֶיהָ
תְּכַבֵּס בְּמָקוֹם קָדֹשׁ׃ וּכְלִי־חֶרֶשׂ
אֲשֶׁר תְּבֻשַּׁל־בּוֹ יִשָּׁבֵר וְאִם־בִּכְלִי
נְחֹשֶׁת בֻּשָּׁלָה וּמֹרַק וְשֻׁטַּף בַּמָּיִם׃
כָּל־זָכָר בַּכֹּהֲנִים יֹאכַל אֹתָהּ קֹדֶשׁ
קָדָשִׁים הִוא׃ וְכָל־חַטָּאת אֲשֶׁר
יוּבָא מִדָּמָהּ אֶל־אֹהֶל מוֹעֵד לְכַפֵּר
בַּקֹּדֶשׁ לֹא תֵאָכֵל בָּאֵשׁ תִּשָּׂרֵף׃
פ וְזֹאת תּוֹרַת הָאָשָׁם
קֹדֶשׁ קָדָשִׁים הוּא׃ בִּמְקוֹם אֲשֶׁר
יִשְׁחֲטוּ אֶת־הָעֹלָה יִשְׁחֲטוּ אֶת־הָאָשָׁם
וְאֶת־דָּמוֹ יִזְרֹק עַל־הַמִּזְבֵּחַ סָבִיב׃
וְאֵת כָּל־חֶלְבּוֹ יַקְרִיב מִמֶּנּוּ אֵת
הָאַלְיָה וְאֶת־הַחֵלֶב הַמְכַסֶּה אֶת־
הַקֶּרֶב׃ וְאֵת שְׁתֵּי הַכְּלָיֹת וְאֶת־
הַחֵלֶב אֲשֶׁר עֲלֵיהֶן אֲשֶׁר עַל־הַכְּסָלִים
וְאֶת־הַיֹּתֶרֶת עַל־הַכָּבֵד עַל־הַכְּלָיֹת
יְסִירֶנָּה׃ וְהִקְטִיר אֹתָם הַכֹּהֵן
הַמִּזְבֵּחָה אִשֶּׁה לַיהוָה אָשָׁם הוּא׃
כָּל־זָכָר בַּכֹּהֲנִים יֹאכְלֶנּוּ בְּמָקוֹם
קָדוֹשׁ יֵאָכֵל קֹדֶשׁ קָדָשִׁים הוּא׃
כַּחַטָּאת כָּאָשָׁם תּוֹרָה אַחַת לָהֶם
הַכֹּהֵן אֲשֶׁר יְכַפֶּר־בּוֹ לוֹ יִהְיֶה׃
וְהַכֹּהֵן הַמַּקְרִיב אֶת־עֹלַת אִישׁ עוֹר
הָעֹלָה אֲשֶׁר הִקְרִיב לַכֹּהֵן לוֹ יִהְיֶה׃
וְכָל־מִנְחָה אֲשֶׁר תֵּאָפֶה בַּתַּנּוּר וְכָל־
נַעֲשָׂה בַמַּרְחֶשֶׁת וְעַל־מַחֲבַת לַכֹּהֵן
הַמַּקְרִיב אֹתָהּ לוֹ תִהְיֶה׃

וכל

כָּל דְּיִקְרַב בְּבִסְרַהּ יִתְקַדַּשׁ וְדִי יַדֵּי
מִדְּמַהּ עַל לְבוּשָׁא דִּי יַדֵּי עֲלַהּ תִּחַוַּר
בַּאֲתַר קַדִּישׁ׃ וּמָן דַּחֲסַף דִּי תִתְבַּשַּׁל
בֵּיהּ יִתָּבַר וְאִם בְּמָנָא דִנְחָשָׁא
תִּתְבַּשַּׁל וְיִתְמְרִיק וְיִשְׁתְּטֵיף בְּמַיָּא׃
כָּל דְּכוּרָא בְּכַהֲנַיָּא יֵיכוּל יָתַהּ קֹדֶשׁ
קוּדְשִׁין הִיא׃ וְכָל חַטָּאתָא דְּיִתָּעַל
מִדְּמַהּ לְמַשְׁכַּן זִמְנָא לְכַפָּרָא
בְּקוּדְשָׁא לָא תִתְאֲכֵל בְּנוּרָא
תִּתּוֹקַד׃ וְדָא אוֹרָיְתָא דַּאֲשָׁמָא
קֹדֶשׁ קוּדְשִׁין הִיא׃ בְּאַתְרָא דְּיִכְּסוּן
יָת עֲלָתָא יִכְּסוּן יָת אֲשָׁמָא וְיָת דְּמֵיהּ
יִזְרוֹק עַל מַדְבְּחָא סְחוֹר סְחוֹר׃ וְיָת
כָּל תַּרְבֵּיהּ יְקָרֵיב מִנֵּיהּ יָת אֲלִיתָא
וְיָת תַּרְבָּא דְּחָפֵי יָת גַּוָּא׃ וְיָת תַּרְתֵּין
כּוּלְיָן וְיָת תַּרְבָּא דִּי עֲלֵיהֶן דִּי עַל
גִּסְסַיָּא וְיָת חַצְרָא דְּעַל כַּבְדָּא עַל
כּוּלְיָתָא יַעְדִּינַהּ׃ וְיַסֵּיק יָתְהוֹן כַּהֲנָא
לְמַדְבְּחָא קוּרְבָּנָא קֳדָם יְיָ אֲשָׁמָא
הוּא׃ כָּל דְּכוּרָא בְּכַהֲנַיָּא יֵיכְלִינֵּיהּ
בַּאֲתַר קַדִּישׁ יִתְאֲכֵיל קֹדֶשׁ קוּדְשִׁין
הוּא׃ כְּחַטָּאתָא כֵּן אֲשָׁמָא אוֹרָיְתָא
חֲדָא לְהוֹן כַּהֲנָא דִּי מְכַפַּר בֵּיהּ
דִּילֵיהּ יְהֵי׃ וְכַהֲנָא דִּמְקָרֵיב
יָת עֲלַת גְּבַר מְשַׁךְ עֲלָתָא דִּי יְקָרֵיב
לְכַהֲנָא דִּילֵיהּ יְהֵי׃ וְכָל מִנְחָתָא
דִּי תִתְאֲפֵי בְּתַנּוּרָא וְכָל דְּיִתְעֲבֵיד
בְּרְדַתָּא וְעַל מַסְרֵיתָא לְכַהֲנָא
דִּמְקָרֵיב יָתַהּ דִּילֵיהּ תְּהֵי׃

וכל

אבן עזרא

כל אשר יגע · בבשר החטאת יהיה קדש לשם והכהן יאכלנו לכן חלק הזורק כחלק כל אחיו : יזה · אמר ר' משה הכהן שהוא כמו יטה מבנין קל ובפתחות הי"וד מהכבד והאות המובלע נ"ון וכן ויז מדמ' על הקיר בחרק עם ויז בפתח רק במלת נטה הו' בגרי בבנין הקל וכן מלאנו ויז נלחם מבנין הקל ויפה דקדק ובעבור שהחטאת קדש לוה השם לכבס המקום שנפל מדמה על הבגד במקום קדוש הוא אחר אהל מועד כי יש הפר' בין קדוש וטהור : אשר יזה עליה · ויחסר מקום או והטעם או אם יזה אחר עליה שהוא הבשר יכבס הבשר הכהן ואחר כך יאכלנו או פירושו המקום אשר יזה מהדם תכבס ויהיה בגד לשון נקבה וזכר וכמוהו אם' תשיג ידו ות"יו תכבס לכהן : תבשל בו · גם בשלה ומורק ושוטף מבנין שלא נקרא שם פועלו ובא ומורק בחולם בעבו' הר"יש שלא תדגש כי אם במקומו' מועטים במשקל לא זורק עליו מגזרת מרקו הרמחים כי המ"ם שרש · וטעם קדש קדשים היא עם כל זכר שאין ראוי לאכול החטאת שהקריבו האימורים ממנה והזכ' לכפר כי אם התמימים והזכר תמים מהנקבה ואפילו קטן יקרא זכר והזכר שהוא בן שלש עשר' שנה כאשר העתיקו אבותינו : וכל חטאת אשר יובא מדמה לכפר בקדש · והנה מקום הפרוכת יקרא קדש כי החצר ואם היא קדש כנגד אהל מועד חול והנה גם יקרא לפנים מהפרכ' קדש כנגד אהל מועד כמו בזאת יבא אהרן אל הקדש וזאת החטאת היא חטאת כהן הגדול או הקהל : וזאת תורת האשם · כבר הודעתיך ההפרש בין חטאת ואשם אע"פ שהכתוב יאמר בחטאת אשם ובאשם חטאת · וטעם להזכיר זאת הפרשה להזכיר החלבים שאין לכם זכר בתורת החטאת : עולת איש · מלעיל בעבור היות הטעם בראש' המלה האחרונה כמשפט · וטעם לו אחר שאמר לכהן תוספת ביאור שלא יתן העור לכהן אחר : וכל

מ"ע ספורנו

שהאשם אף על פי שאינו על חטא מחייבי כריתות כמו החטאת · הנה להיות חטאו מעילה בקדש תורה אחת לה' עמ' וזאת תורת זבח השלמי' יודיע שאף על פי שכל השלמים קדשים קלים מכל מקום יש חלוק ביניהם שאם הם על אודות הודאה יהיה עמהם לתת בתוכומין חמץ כי אמנם שבח הנס אשר עליה ההודאה הוא שחור שנעשה מכל מקום מיני המז' רבות עליו וברכות הלחם יתפרסם הנס לאוכלים רבים וכלם נאכלי' בזמן קדשי' קדשי' שהם ליום ולילה : אבל

אמרי נועם

ישראל מביא מנחתו ומקטיר הקומץ ואח"כ השאר אוכלין הכהנים שהם משרתי גבוה ונמצא כלה דורון אבל כהן דהוא עצמו אוכלה מה דורון הביא לכך כלה כליל ולא דמי לחטאת ואשם של כהנים דהת' בחלב והאמורין נקטרים והעור לאנשי משמר · ותני' בתוספתא דבכורים שמעתא דאין מוקדם ומאוחר בתורה ולא נכתבו הפרשיות כסדר כדי שלא יאמר הכהן אני קריתי ראשון עכשיו אומרי' לו פרשה שלך מאוחר לפרשה פ' קדם אחריך והיינו טעמ' שתחלת התורה לא נכתבה כסדר שזה ספר תולדות אדם הוא תחלת התורה : הכהן המחטא שמסיר החטא מן השוטה כמו תחטאני באזוב :

כל י"ט ר"פ בספ' וסי' כל המנחה אשר · כל זכר בבני אהרן יאכלנה · זכר בכהנים יאכלנו · זכר בכהנים יאכל · אשר יגע בבשרה · כל נפש אשר תאכל כל דם · מפרסת פרסה · אשר אין לו סנפיר · שרץ העוף ההולך · הולך על גחון · ימי אשר הנגע · המשכב אשר ישכב · וחברו · כל אשר בו מום · מלאכת עבודה לא תעשו דתרועה · מלאכה לא תעשו חקת · ימי השמה תשבת · כל חרם אשר יחרם מן האדם : יובא ה' ומ"ל וסימ' וכל חטאת אשר יובא · במים יובא · ויאמר יהואש אל הכהנים · כסף מרקע מתרשיש · כסף אשם וכסף חטאת · וזאת י"ז ר"פ נמסר בריש סדר תרומה : קדש קדשים ז' וסימ' וכפר הכהן · וזאת תורת האשם · כל זכר בכהנים תניג' · וישחט את הכבש · והיתה לאהרן ולבניו · אך כל חרם · ובני עמרם אהרן ומשה : ואת החלב ה' נמסר בסדר אתה תצוה : כחטאת ד' וסי' קדש קדשים הוא · כחטאת כאשם תורה אחת להם · כי כחטאת האשם הוא · כחטאת כעלה כמנחה : את עולת איש ב' וסימן והכהן המקריב את · ויצוה המלך : וכל מנחה י' פסו' רייש' וכל ומצעות וכל וסימ' וכל שיח השדה · וכל פטר חמור · וכל מנחה אשר תאפה · וכל אשר תשכב עליו · וכל בגד וכל עור · וכל ערי המישור וכל הגלעד · וכל ממלכ' סיחן · וכל כלי משקה דמלכי' וחברו · דד"ה · וכל עמק הפגרים · וכל אשר סביבתיו : בתנ:ר חד מן י"א זוגין מן חד חד חד מלרע וחד מלעיל ב' בריש תיבות' נמסר בישעי' סימ' י"ט גבי פרשת' משא מצרים הנה יי' רכב על עב קל פסו' וסכסכתי מצרי' במצרים : נעשה ח' קמצין וסימ' וכל נעש' במרחש' · אם אסיר יאסרוני · ושנים עשר ארים · דמלכים · חברו · דד"ה · ושני עשר · ולא נעשה פסח כמהו · כי אם בשמנה עשרה · כי לא נעשה פסח · בשמנה עשרה · דד"ה · וכל חמש מגילות דכוו' במ"ב וסימ' תורי זהב נעשה לך · אחות לנו קטנה וסי' בלשון ארמי תורתא דאחתי :

רלב"ג

העול' ולפי שזה הדשן אוכלת אותו האש ולא אכלתהו בשלמות הנה הוא נקלים לא אפר וזה האש שיאכל אלו הנקלים עם העולה יחד הם הנקלים העליונים אשר איברי העולה סמוכים להם ולזה יהיה זה הדשן הנקלים הפנימיי' ואולם הרמת זה הדשן הוא כשהיה הנקלים העליונים עם איברי העולה אילך ואילך עד שיראו הנקלים הפנימיים עממיים והוא הדשן הנזכר בזה המקום הולכת העצים אינה צריכה כאן : ושמו אצל המזבח · ר"ל שיקחהו בשפה ויורידוהו וישימהו אצל המזבח במה שנזכר במה שקדם שהוא מקום דשן והוא אצל מזרח המזבח · ופשט את בגדיו ולבש בגדים אחרים ראוי שנדע שאלו הבגדים האחרים הם בגדי כהונ' גם כן שאם היתה הכונה שלא ינטנפו בגדי כהונה בזה לא היה צריך לומר כי אם ופשט את בגדיו והוציא את הדשן ועוד שאמרו אחרים יורה שיהיו מעין הבגדים הראשונים ואולם אמרה התור' שילבש בגדי כהונ' אחרים שיהיו פחותים מהראשונים להורות שזאת העבודה היא למטה מהעבודה הראשונה · והוציא את הדשן אל מחוץ למחנה אל מקום טהור ר"ל האפר אשר על המזבח הנאכל בשלמות כי הנקלים העליונים ואברי העולה ישארו שם וזה האפר יוציאוהו מחוץ למחנה אל מקום שפך הדשן שנזכר בפרשת ויקרא אל מקום · טהור שאם היה טמא ישהרכו והאש על המזבח תוקד בו רוצה לומר שאחר זה ישמש שתוקד אש על המזבח בו בעצמו לא שיביאו האש למטה יעלוהו שם וזה אמנם יהיה כשיערכו שם העצים וידליקום שם וראוי שיהיו פני המדליק לפני יי' שהוא לצד המערב כי כבר דקדקה התורה בזה בכל הענינים כמו שנראה ומפני זה יהיה התחלת הבערתה מפאת מזרח של המערכה · לא תכבה הוא מצות לא תעשה והמכבה לוקה ובער עליה הכהן עצים בבקר בבקר ר"ל על האש המערכה והם שני גזירי עצים שהיה מביא לערוך עליהם העולה באופן שתהי' העולה על העצים ולפי שלא התנה שיהיה שם כהן כי אם בהבערת העצים למד בו שהולכת העצים אינה צריכ' כהן · וערך עליה העולה והקטיר עליה חלבי השלמים למדנו מזה שהעולה היא ראשונה לכל הקרבנות ר"ל עולת התמיד ועליה יהיו שאר הקרבנות יאמר בזה המקום והקטיר עליה חלבי השלמי' ואמר בפרשת ויקרא בחטאת ובמנחת חוטא והקטיר המזבחה על אשי יי' · אש תמיד תוקד על המזבח לא תכבה היא מערכת שלישית יערכנה באופן שתוקד על המזבח כמו שקדם במערכות האחרות והנה זה ראש לא ישמש דבר אלא שהוא שם תמידי לא תכבה היא מצות לא תעשה והמכבה אותו לוקה ושתקה התורה מהזהיר על כבוי אש המערכה השלישית היא לצורך מזבח הקטרת לפי שהענין קל וחומר רוצה לומר שאחר שהזהיר על האש שישתמשו בו במזבח העולה שלא יכבהו כל שכן שתקפיד התורה באש שישתמש בו למזבח הקטרת שהוא יותר נכבד :

חזקוני

אשר יזה עליה תכבס · ואין כל הבגד טעונה כבוס : תכבס · לפי שהדם דם קדשי קדשים הנאכלת לפנים מן הקלעי' ואם יזה מדמה על בגד ויצא חוץ לקלעי' נפסל ביוצא : במקום קדוש · לרבות לשכות בנויות בחוץ פתוחות לקדש : וכלי חרש ישבר · כשם שהכבו' במקום קדוש כך השבירה טעונה מקום קדוש : בכלי נחשת · דבר הכתוב בהוה וה"ה לכל כלי מתכות : ומרק ושוטף · בתוך זמן אכילתה פן יביא קדשים לידי נותר יכול מה שטיפה האמור' להלן בארבעים סאה אף כאן במ' סאה תלמוד לומר במים כל שהן : אשם הוא · פרש"י למד על אשם שמתו בעליו וכו' כלומר לא הפסיק להקריבו עד שמתו הבעלי' או שנתכפרו בעליו כלומר אשם זה אבד בעודו חייב עליו הקריבו אחר ואח"כ נמצא אע"פ שזה עומד להיו' דמיו עולה לקיץ המזבח אם שחטו סתם אינו כשר לעולה עד שנתק לרעייה אבל אם נתק לרעייה פי' מסרו לרועה ושחטו סתם כשר לעולה ול'קיץ כאדם האוכל מאכלים בקנו' הסעודה כך פרש"י בפרק הכליל : כל זכר · לרבות בעלי מומין : קדש קדשים · לרבות זבחי שלמי צבור שלא יהו נאכלין אלא לזכרי כהונה : הוא · פרט לתודה ואיל נזיר : והכהן המקריב · לכל בני המשמר קורהו כהן : אם

וזאת תורת המנחה הקרב אותה בני אהרן ראוי שתדע שזאת ההקרבה כוללת קבלת המנחה בכלי שרת והולכתה לפני המזבח כמו שההקרבה הנזכרת בראש ויקרא כוללת קבלת הדם והולכתו למזבח כמו שבארנו שם ובכלל הנה לא עלאכו במנחה שיהיה רשות לבעלים כי אם להביאה אל הכהן וזה לאות כי מה שאמר ההבאה ההיא לא יהיה כי אם על ידי הכהן ובכלל הנה מתנאי שהקרבה אל המזבח שיהיה שתקבל בכלי ובכלי ההוא יוליכה והנה זה הכלי יתחייב היותו מכלי שרת · לפני יי' אל פני המזבח הנה מפני שפני המזבח שם לדרומו כי שם היה הכבש הוא אמר' שאם היתה ההגשה שם לא תהיה לפני יי' שהוא למערב ולזה יתחייב שתהיה ההגשה באופן שתהיה לצד המערב שהוא לפני יי' ותהיה ההגשה שם זה אל פני המזבח שהוא הדרום וזה אמנם ישלם כשתהיה ההגשה על קרן דרום מערבית על קרן כשילך הכהן ופניו למערב לפאת דרום עד שיגיע שם · והרים ממנו בקמצו וגו' כבר בארנו במה שקדם זאת הקמיצה איך תהיה ושיעור הלבונה הוא ג"כ קומץ והנותרת ממנה יאכלו אהרן ובניו מפני שאמר זה אחר אמרו והקטיר המזבח למדנו שלא יאכלו שירי מנחה לכהנים כי אם אחר הקטרת הקומץ והלבונה והקדים אהרן לבניו ללמד שכהן גדול נוטל חלק בראש · מצות תאכל במקום קדוש בחצר אהל מועד יאכלוה הוא לפנים מן הקלעים ונזה שם · יתבאר שיאכלוה מצות לא חמץ · כמו שאמר אחר זה לא תאפה חמץ וזה שאמר אמנם הוא בשירי המנחות ולזה הוא מבואר שהאופה חמץ שירי המנחה לוקה וכן השומר אותה כי התורה זכרה אחד ממעשה תקון המנחה והוא הדין בשאר המעשים ויורה שכן הוא הדין בשאר המעשים שנבאר אחר במנחה במה שקדם לא תעשה חמץ ואמנם זכר הנה האפייה לחייב על כל מעשה ומעשה ואמר במנחה במה שקדם כל המנחה אשר תקריבו ליי' לא תעשה חמץ וזה כולל הקומץ ושירי המנחה ולזה יתחייב מלקות על זה הם שיהיה אם עשאן חמץ · חלקם נתתי אותה מאשי קדש קדשים היא כחטאת וכאשם שהם קדש קדשים כל זכר בבני אהרן יאכלנה פרט לבנות אהרן והנה למדנו מזה שאפילו בעלי מומים חולקין בה לפי שהם ראוים לאכילתה חק עולם לדורותיכם מאשי יי' הנה אין הכהנים זוכים בה אם לא אחר שיוקטרו [illegible] אשי יי' וזה יהיה אחר שהוקטר במזבח הראוי לו · כל אשר יגע בהם יקדש למדנו שאין זה אלא מפני מה שנבלע מהם בדבר הנוגע בהם ולפי שהוא קדש יהיה

יהיה

רש״י

בלולה בשמן · זו מנחת נדבה : ומרבה · זו מנחת חוטא ומנחת קנאות שאין בהן שמן:
אם על תוד׳ יקריבנו · אם על דבר הודא׳ על נס שנעשה לו כגון יורדי הים והולכי
מדברות וחבושי בית האסורין וחולה שנתרפא שהן צריכין להודות שכתוב בהן יודו
לי״י חסדו ונפלאותיו לבני אדם ויזבחו זבחי תודה אם על אחת מאלה נדר שלמים
הללו שלמי תודה הן וטעונות לחם האומר בענין ואין נאכלין אלא ליום ולילה כמו שמפורש כאן והקרי׳ על זבח התודה · ארבע׳ מיני לחם חלות ורקיקין ורביכה שלשה מיני מצה וכתוב על חלות לחם חמץ וגומר וכל מין ומין עשר חלות כך מפורש במנחות ושיעורן חמש סאין ירושלמיות שהן שש מדבריות עשרים עשרון : מרבכת · לחם חלוט ברותחין כל צרכו: יקריב קרבנו על זבח · מגיד שאין הלחם קדוש קדוש׳ הגוף ליפסל ביוצ׳ וטבול יום ומלצאת לחולין בפדיון עד שישחט הזבח: אחד מכל קרבן · לחם אח׳ מכל מין יטול תרומה לכהן העוב׳ עבוד׳ והשאר נאכל לבעלי׳ ובשרה לבעלי׳ חוץ מחז׳ ושוק שבה כמו שמפורש למט׳ תנופ׳ חזה ושוק בשלמים והתודה קרוי׳ שלמים : ביום קרבנו יאכל · וכזמן בשרה זמן לחמ׳: ובש׳ זבח תודת שלמיו· יש כאן ריבויין הרב׳ לרבות חטאת ואשם ואיל נזיר וחגיגת ארבע עשר שיהיו נאכלין ליום ולילה : לא יניח ממנו עד בקר · אוכל הוא כל הלילה אם כן למה אמרו עד חצות כדי להרחיק אד׳ מן העבירה: ואם נדר או נדב׳ · שלא הביא׳ על הודא׳ של נס איננה טעונה לחם ונאכלת לשני ימים כמו שמפורש בענין : וממחרת והנותר ממנו׳ בראשון יאכל וי״ו זו יתיר׳ היא ויש כמוהו הרבה במקר׳ כגון ואלה בני צבעון ואיה וענה תת וקדש וצב׳ מרמס : ואם האכל יאכל וגומר׳ במחשב בשחיטה לאכלו בשלישי הכתוב מדב׳ יכול אם אכל ממנו בשלישי יפסל למפרע ת״ל המקריב לא יחשב בשע׳ הקרב׳ הוא נפסל ואינו נפסל בשלישי וכן פירושו בשעת הקרבתו לא תעלה זאת במחשב׳ ואם חשב פגול יהיה : והנפש האוכלת ממנו · אפילו בתוך הזמן עונה תשא: והבשר של קדש שלמים: אשר יגע בכל טמא לא יאכל· והבשר לרבות אבר שיצא מקצתו שהפנימי מותר : כל טהור יאכל בשר· מה תלמוד לומר לפי שנא׳ ודם זבחיך ישפך והבשר תאכל יכול לא יאכלו שלמים אלא הבעלי׳ לכך נאמ׳ כל טהור יאכל בשר: וטומאתו עליו · בטומאת הגוף הכתו׳ מדב׳ אבל טהור שאכל את הטמא אינו עונש כרת אלא אזהרה : והבשר אשר יגע בכל טמא וגו׳ · ואזהרת טמא שאכל את הטהור איננה מפורשת בתורה אלא חכמים למדוה בגזר׳ שוה שלש כריתות אמורים באוכלי קדשים בטומאת הגוף ודרשום רבותינו בשבועות אחת לכלל ואחת לפרט ואחד ללמד על קרבן עולה ויורד שלא נאמר אלא על טומאת מקדש וקדשיו : יעשה

י וְכָל־מִנְחָה בְלוּלָה־בַשֶּׁמֶן וַחֲרֵבָה
לְכָל־בְּנֵי אַהֲרֹן תִּהְיֶה אִישׁ כְּאָחִיו׃
פ וְזֹאת תּוֹרַת זֶבַח
הַשְּׁלָמִים אֲשֶׁר יַקְרִיב לַיהוָה׃ אִם
עַל־תּוֹדָה יַקְרִיבֶנּוּ וְהִקְרִיב ׀ עַל־זֶבַח
הַתּוֹדָה חַלּוֹת מַצּוֹת בְּלוּלֹת בַּשֶּׁמֶן
וּרְקִיקֵי מַצּוֹת מְשֻׁחִים בַּשָּׁמֶן וְסֹלֶת
מֻרְבֶּכֶת חַלֹּת בְּלוּלֹת בַּשָּׁמֶן׃
עַל־חַלֹּת לֶחֶם חָמֵץ יַקְרִיב קָרְבָּנוֹ עַל־
זֶבַח תּוֹדַת שְׁלָמָיו׃ וְהִקְרִיב מִמֶּנּוּ
אֶחָד מִכָּל־קָרְבָּן תְּרוּמָה לַיהוָה לַכֹּהֵן
הַזֹּרֵק אֶת־דַּם הַשְּׁלָמִים לוֹ יִהְיֶה׃
טו וּבְשַׂר זֶבַח תּוֹדַת שְׁלָמָיו בְּיוֹם קָרְבָּנוֹ
יֵאָכֵל לֹא־יַנִּיחַ מִמֶּנּוּ עַד־בֹּקֶר׃
וְאִם־נֶדֶר ׀ אוֹ נְדָבָה זֶבַח קָרְבָּנוֹ בְּיוֹם
הַקְרִיבוֹ אֶת־זִבְחוֹ יֵאָכֵל וּמִמָּחֳרָת
וְהַנּוֹתָר מִמֶּנּוּ יֵאָכֵל׃ וְהַנּוֹתָר
מִבְּשַׂר הַזָּבַח בַּיּוֹם הַשְּׁלִישִׁי בָּאֵשׁ
יִשָּׂרֵף׃ וְאִם הֵאָכֹל יֵאָכֵל מִבְּשַׂר־
זֶבַח שְׁלָמָיו בַּיּוֹם הַשְּׁלִישִׁי לֹא יֵרָצֶה
הַמַּקְרִיב אֹתוֹ לֹא יֵחָשֵׁב לוֹ פִּגּוּל
יִהְיֶה וְהַנֶּפֶשׁ הָאֹכֶלֶת מִמֶּנּוּ עֲוֺנָהּ
תִּשָּׂא׃ וְהַבָּשָׂר אֲשֶׁר־יִגַּע בְּכָל־טָמֵא
לֹא יֵאָכֵל בָּאֵשׁ יִשָּׂרֵף וְהַבָּשָׂר כָּל־
כ טָהוֹר יֹאכַל בָּשָׂר׃ וְהַנֶּפֶשׁ אֲשֶׁר־
תֹּאכַל בָּשָׂר מִזֶּבַח הַשְּׁלָמִים אֲשֶׁר
לַיהוָה וְטֻמְאָתוֹ עָלָיו וְנִכְרְתָה
הַנֶּפֶשׁ הַהִוא מֵעַמֶּיהָ׃ ונפש

וכל מנחתא דפילא במשח ודלא
פילא לכל בני אהרן תהי גבר
כאחוהי: ודא אוריתא דניכסת
קודשיא דיקריב קדם יי: אם על
תודתא יקרביניה ויקריב על ניכסת
תודתא גריצן פטירן דפילן במשח
ואספוגין פטירין דמשיחין במשח
וסולתא רביכא גריצן דפילן במשח:
על גריצן דלחם חמיע יקריב קורבניה
על ניכסת תודת קודשוהי: ויקריב
מניה חד מכל קורבנא אפרשותא
קדם יי לכהנא דזריק ית דם נכסת
קודשיא דיליה יהי: ובשר נכסת
תודת קודשוהי ביום קורבניה
יתאכיל לא יצנע מניה עד צפרא:
ואם נדרא או נדבתא נכסת קורבניה
ביומא דיקריב נכסתיה יתאכיל
וביומא דבתרוהי ודישתאר מניה
יתאכיל: ודישתאר מבשר ניכסתא
ביומא תליתאה בנורא יתוקד: ואם
אתאכלא יתאכיל מבסר נכסת
קודשוהי ביומא תליתאה לא יהי
לרעוא דמקריב יתיה לא יתחשב
ליה מרחק יהי ואנש דיכול מיניה
חוביה יקביל: ובשר קודשא די
יקרב בכל מסאב לא יתאכיל בנורא
יתוקד ובשר קודשא כל דידכי
לקודשא ייכול בשר קודשא: ואנש
די ייכול בשרא מנכסת קודשיא די
קדם יי וסובתיה עלוהי וישתיצי אנשא ההוא מעמיה: ואנש

מחבת ג׳ וסימ׳ על מחבת בשמן תעשה וכל נעשה במרחשת · ואתה קח לך מחבת ברזל : חלות ג׳ מ״ל
נמסר בסדר ויקרא : קרבן ה׳ קמצין נמסר בסדר ויקרא : וממחרת ג׳ וסי׳ ואם נדר או נדבה · ביום
זבחכ׳ יאכל · שב בזה גם היום ומחר : והבשר י׳ פסו׳ בתורה רישיהון וסופיהון חד וסי׳ כל רמש אשר
הוא חי · והלוחות מעש׳ אלהים · והבשר אשר יגע · ונפש אדם מן הנשים · למררי משפחת המררי · וי׳
אלהיך הוא העובר לפניך · בסכות תשבו · ומקנה רב היה · והלוים יסמכו את · ויאיר בן מנשה : ונפש ג׳
ראשי פסו׳ וסי׳ ונפש כי תגע בכל טמא · ושמעה קול אלה · אדם מן הנשים · ונמסר גם בסדר ויקרא :

וכל נעשה · שם תאר לשון נקבה כמו אין אבן נראה כי לשון זכר ואשר היה נעשה ליום אחד : וחרבה · כמנחת היורד ומנחת הקנאות . אם על תוד׳ · טעמו שיתן תודה לשם שנמלט מצרה : חלות מצות · כרצונו אך לא פחותים משנים וכן רקיקי מצות מורבכת הנזכר בפירוש׳ בעיני שהיא מובחר וחלות מצות ורקיקים הפוי׳ וחלת מורבכת איננה כן : על חלות · כמו ויבאו האנשים על הנשים והטע׳ עם חלות : והקריב ממנו אחד מכל קרבן · הנה ארבע מלות בפחותים והאמת שהם עשר׳ : ביו׳ קרבנו יאכל׳ שיאכלנו המקריב אותו וביתו ומי שהוא טהור כי גם השלמים קדש ואם הם קדשים קלים : ואם נדר · שבטא בשפתיו בנדר לו · ונדבה שנדבה רוחו אותו להביא זבח לשם לא לנדר ולא לתודה : ביו׳ הקריבו · שם הפעל והבנין הנכבד הנוסף וממחרת אותו היו׳ וי״ו והנותר ממנו כפ״א רפה בלשון ישמעאל וכמהו ויעזב את עבדיו גם והארץ היתה תוהו ובהו : באש ישרף · כאשר נשרפו האימורים רק לא ישרף על גבי המזבח · וטעם המקריב אותו לא יחשב אחר שיהיו האמורים קרבים לגבוה הנה כל הנשאר קדש וכן אבני המזבח שאח׳שה׳ קדושים אין ראוי שישאר ממנו לחול על כן אבני׳ שלמות : פגול כדברי המתרגם ארמית וכן ומרק פגולי׳ כליהם · ויש שוט׳ אחר שעלה ריח ניחוח איך לא יחשב והטעם על המחשבה כי משפט השלמים להיות קדש והפגול איננו קדש ועוד בעבור שלא שמר את המצוה יצא שכרו בהפסדו אם הוא שלמים ואם נדר תתחדש עליו עון כנגד הראשון אם לא ישל׳ נדרו : עונ׳ תשא · עונש ולא הזכירו הכתוב וכרת על שמא שיאכל בשר קדש וטעם וטומאתו להיותו כמאמ מעצמו כזב ומצורע גם בעבור מקרה לילה כי כן כתוב כי אמר מקרה הוא או שיהיה טמא בעבו׳ אחר כטומאת אדם מת או חי והוא זב ומצורע או בבהמ׳ טמאה שהיא׳ נאכלת ושקץ טמא מהעוף והשרץ · ופעם אחת בא אלי צדוקי אחד ושאלני אם האליה אסורה מן התורה ואען ואומר אמת כי האליה תקרא חלב כי כ״כ חלבו האליה תמימה רק קדמונינו התירוהו ואסרו כל חלב אז ענה הלא כל חלב אסור מן התורה כב״כ כל חלב וכל דם לא תאכלו ובתחלה כתו׳ חקת עולם לדורותיכ׳ גם אני עניתיו כי זה הפסוק דבק עם זבח השלמים ואין מלת חקת עולם לדורותיכ׳ בכל מושבותיכ׳ ראיה גמורה כי הנה כתו׳ ולחם וקלי וכרמל לא תאכלו עד עצם היום הזה עד הביאכ׳ את קרבן אלהיכם ושם כתוב חקת עולם ואם כן לא נאכל לחם בגלו׳ כי לא הקרבנו קרבן העומר וגם הוא השיב כל חלב שור וכשב ועז לא תאכלו גם אני השיבותי כי גם זה הפסוק דבק עם זבח השלמי׳ והעד כי כל אוכל חלב מן הבהמה אשר יקריבו ממנה להוציא חלב כל בשר שאיננו קרב לשלמי׳ והכלל בשר חול על כן הזכיר בפרש׳ הזאת וחלב נבל׳ וחלב טרפה יעשה לכל מלאכה ואכול לא תאכלוה וידוע כי בשר הנבלה והטרפה אסורות והאסור הוא הבשר ובעבו׳ שאין החלב קרב לגבי המזבח שמא יחשוב אדם שהוא מות׳ על כן הזכי׳ ואכול לא תאכלוה ובעבור זה לא הזכי׳ הדם ובאה זאת הפרש׳ לבאר עונש האוכל חלב בשר קדש וכן כל דם הוסיף לעוף על כן חלב העו׳ מות׳ והראי׳ הגמור׳ שאמר בספ׳ אלה הדברי׳ בבשר תאו׳ שהוא חול שיאכלנו כלו׳ ולא הזכי׳ רק אתדמו לבדו בג׳ מקומות ואין זכר לחלב בכלל אז פקח הצדוקי עיניו ופגו שפתיו שבוע׳ שלא ישמו׳ על דעתו בפירוש המצות רק ישען על העתק׳ הפירושי׳ :
ושוק

בעל הטורים

לכל בני אהרן תהיה איש כאחיו וסמיך לי׳ וזאת תורת׳ לומר ששני׳ שעוסקין בתורה נעשי׳ כאחים · ואף אם מקטרגי׳ זה את זה כדדרשי׳ את והב בסופה : והבשר אשר יגע בכל טמא לא יאכל · הפסוק מתחיל בבשר ומסיי׳ בבשר לומר שאם נטמא הבשר מקצתו נטמא כולו :
להניף

מ״ע ספורנו

אבל כשהם שלמים פשוטים שלא לתודה זמנן לשני ימים ולילה אחת ועם היות כלם קדשים קלים נאסרה הטמאה באוכלים ובנאכלי׳ וחיוב הכר׳ הוא כשטמא אוכל את הטהור הקרב לאכול מהקדש הטהור וטמאתו עליו שבוא מחלל את הקדש:
ידבר

רלבג

יהיה נקדומה שהיא הדבר שנבלע בו דבר ממנו והנה למדנו זה ממה שאמר בחטאת מזה הענין כמו שיתבאר בשם שיבא זה קרבן אהרן ובניו אשר יקריבו ממנו לי״י ביום המשח אותו למדנו שזה הקרבן יעשה כהן כהן המשיח לכהן הדיוט ולפי שאמר אחר זה והכהן המשיח תחתיו מבניו יעשה אותה חק עולם למדנו שאין זה נוהג אלא בכהן משיח שאם היה נוהג בכל כהן לא היה צריך לזכור זה וזה הפך מה שנזכר קדם זה ולזה יתבאר שהיותר תמידיי הוא מיוחד בכהן משיח ואולם בעת החנוך ישוו בזה כהן משוח לכהן הדיוט ולזה זכר ביום המשח אותו שמורה על חנוך הכהן הגדול והכהן ההדיוט ואף על פי שאינו נמשח הנה עת התחנכו דומה ליום המשח של כהן גדול וראוי שתדע כי לא יתכן שיאמר ביום המשח אותו בעבור כהן גדול כי אין זה הקרבן מיוחד בו ביום המשיחה לבד אבל הוא תמידיי ויתבאר עוד שתמידות זאת המנח׳ איננו נוהג כי אם בכהן גדול כי לא מצאנו דבר מהענינים התמידיים בבקר ובערב במקדש שהיה בכפל וזה מבואר אחד במנורה ובהקטרת הסמים ובתמידים ולזה יתחייב שיהיה זה נוהג מכהנים רובם לומר שלא יעשה ממנו כי אם אחד לא הרבה כמו שהיה מתחייב אם יעשה אותו כהן גדול ומזה המקום יתבאר שאין מתנאי זאת המנחה התמידיית שיהיה המקריב אותו כהן משוח אבל מנהג בכל כהן גדול ואמנם זכרה תורה משוח לפי שמדרך כהן גדול שיהיה נמשח בשמן המשחה ששירים האיפה סלת מנחה תמיד מפני שזכר סלת שיורה על הקמח היותר יפה הנה הוא מבואר שזה יהיה מן החטים וכן הענין בשאר המקומות אשר זכרה התורה סלת וראוי שיקחוהו
מקמחים

חזקוני

אם על תודה יקריבנו · התודה טעונה סמיכה ותנופה לאחר שחיטה : והקריב על זבח · עם זבח וכן על שלא לחם דוגמת על שדה הארץ ישכב : וסלת מרובכת · למדנו לרבוכה שתה׳ סלת : חלות בלולת בשמן · הרי רבוי אחר רבוי למעט שאינו כשאר מנחות בלוג שמן אלא נתן : תרומה לי״י · איני יודע כמה הריני דן נאמר כאן תרומה ונאמר בתרומת מעשר תרומה מה תרומת מעשר א׳ מעשר׳ אף זו אחד מעשרה : לכהן הזורק את דם השלמים לו יהיה · והשאר נאכל לבעלים · ואם נדר · מנדר כשהנדר לו : ביום הקריבו את זבחו יאכל · לאחר הקרבה : ביום השלישי באש ישרף : בנין אב לכל הנשרפים שלא יהו נשרפין אלא ביום : כל טהור יאכל בשר · טהור : וטומאתו עליו · פרש״י ואזהרת טמא שאכל את הטהור איננה מפורש בתור׳ אלא חכמים למדו בג״ש ג׳ כריתות וכו׳ כדאיתא בפ״ק דשבועות אמר רבי אבהו ג׳ כריתות בשלמים למה פרש״י ג׳ כריתות באדם טמא האוכל קדשים א׳ בפרשת אמור כל איש אשר יקרב מכל זרעכם אל הקדשים אשר יקדישו בני ישראל וטומאתו עליו ונכרת וגו׳ ואמרי׳ בשבועות ובזבים פ״ד דהאי יקרב אכילה היא ואמאי דנקט ל׳ הקרבה דמיירי בראוי ליקרב כגון שטמא זה אכל קדשים שקדשו בכלי שרת שסי׳ מן הכריתות כאן בפרשת צו והנפש אשר תאכל מבשר זבח השלמים וטומאתו עליו ונכרת וגו׳ וסמיך ליה ונפש כי תגע בכל טמא ואכל מבשר זבח השלמים ונכרתה וגו׳ א׳ לכלל הפיא דאל הקדשים שנאמר׳ אמור לפי שכלל כל הקדשים ואחת לפרט אחת מן השתים אמרת שנאמרן בפרשה בו ושדה זו נדרשת בתורת כהנים בתחלת הספר בדבר שהיה בכלל ויצא מן הכלל וכו׳ כיצד בפרשת אמור כתיב והנפש אשר תאכל מבשר זבח השלמים ושלא מהאי קרא שלמים בכלל כל הקדשים היו ולמה יצאו שלמים דקרא דפרשה בו דוהנפש אשר תאכל מבשר זבח השלמים להקיש שאר קדשים אליהם לומר מה שלמים מיוחדים שהם קדשי׳ עונש ומייבין עליהם כרת משום טומאה אף כל קדשי׳ מזבח יצאו קדשי בדק הבית שאין חייבין עליהם כרת משום טומאה וא״ת למה אין אלו הפסוקין נדונין בכלל ופרט לומר אין בכלל אלא מה שבפרט ותשמע שינה שלמים אין שאר קדשים לא וא״כ שסן קדשי מזבח וי״ל משום שהפסוקים מרוחקים זה מזה והם בשני ענינים וכן מפורש במנחות בפרק כל המנחות באות מצה דהיכא שהפרט מרוחק מן הכלל נדון במדם דבר שהיה בכלל כו׳ ואחת פי׳ שלישית מן הכריתות האלו שהיא יתרה נכתבה לדברים שאינן נאכלין כגון עצים של מערכה ולבונה וקטרת אם אכלן הטמא חייב כרת הכי מתניי והכי פרש״י בפרק קמא דשבועות ולפי הפשט וטומאתו עליו בטומאה שיוצאת עליו מגופו של זה הכתוב מדבר :
ונפש

בעל הטורים

להניף אותו · בגימ' מוליך ומביא מעלה ומוריד · לכך בפרש ג' פעמים תנופה · וה' מה' התנופ' והה' א אתי לרבויי עוד אתי · ויהיו ד' שמוליך ומב א לד' הרוחות · ושני פעמי' תרומה שמעל' ומוריד : מנחס

רשי

ועשה לכל מלאכה · בא ולימד על החלב שאינו מטמא טומאת נבלות : ואכל לא תאכלהו · אמרה תורה יבא איסור נבלה וטרפה ויחול על איסור חלב שאם אכלו יתחייב אף על לאו של נבלה ולא תאמר אין איסור חל על איסור : לעוף ולבהמה · פרט לדם דגים וחגבים · בכל מושבותיכם · לפי שהיא חובת הגוף ואינו חובת קרקע נוהגת בכל מושבות ובמסכת קדושין בפרק ראשון מפרש למה הוצרך לומר : ידיו תביאנה וגומר · שתהא יד הבעלים מלמעלה והחלב והחזות נתונין בה ויד כהן מלמטה ומניפן : את אשי יי' · ומה הן האישים את החלב על החזה : יביאנו · כשמביאו מבית המטבחים נותן חלב על החזה וכשנותנו ליד המניף נמצא החזה למעלה והחלב למטה וזהו האמור במקום אחר שוק התרומה וחזה התנופ' על אישי החלבים יביאו להניף וגומר ולאחר התנופה נותנו לכהן המקטיר ונמצא החזה למטה וזהו שנא' וישימו החלבי' על החזות ויקט' החלבי' המזבח למדנו ששלשה כהנים זקוקין לה כך מפורש במנחות : את החלב על החזה יביאנו · ואת החזה למה מביא להניף אותו הוא מביאו ולא שיהא הוא מן האישי' לפי שנאמר את אישי יי' את החלב על החזות יכול שיהא אף החזה לאישי' לכך נאמר ואת החזה להניף וגומר : והקטיר הכהן החלב · ואחר כך והיה החזה לאהרן למדנו שאין הבשר נאכל בעוד האמורים למטה מן המזבח : שוק · מן הפרק של ארכובה הנמכרת עם הראש עד הפרק האמצעי שהוא סובך של רגל : המקריב את דם השלמים וגומר · מי שהוא ראוי לזריקתו ולהקטיר חלביו יצא טמא בשעת זריקת דמים או בשעת הקטר חלבים שאינו חולק בבשר : תנופ' תרומה · מוליך ומביא מעלה ומוריד : ולמלואים · ליום חינוך הכהונה : קת

מ"ע ספורנו

ידיו תביאנה את אשי ה' לפי שהשמר לבעלים הנה הבאתה תורה שהבעלים נותנים ליי' את הכל החלב והחזה וכהנים משלחן גבוה קא זכו את החזה להניף אותו · אע"פי שנותן החלב על החזה בשעת תנופ' מכל מקו' עקר התנופ' הוא בשביל החז' להודיע שהו' נותן לגבוה אמנם החלב כבר ידוע הוא שהוא ליי' שהרי הוא קרב ע"ג המזבח · ואת שוק הימין תתנו תרומה לכהן מחלק הבעלים כמקדמי' פני המשרת במנחה לכבוד המלך ואת

ואת

אבן עזרא

ושוק · הימין לזורק הדם והחזה לכל הכהני' : זאת משחת · זאת שכר משחת אהרן או משחת בגיו נגידות : ביום משחו · מיום והן בבשר ובלחם : ולמלואי' ככתוב בפרשת ואתה תצוה : להקריב את קרבניה' ליי' במדבר סיני · כי לא הקריבו קרבן עד שבאו אל הר סיני וכב' הראיתיך שהמזב' שבנה משה על הלום' עמלק הוא בחורב והוא הר סיני ושם ישבו ישראל שנה פחות עשרה ימו' כי כן כתוב ובמדבר לא הקריבו עולת כי כן אמר הנביא הזבחים ומנחה הגשתם לי במדבר בני ישראל גם לא עשו פסח כי אם במצרים ושנית בהר סיני כי במדבר לא היו להם מקנה ואחר שנסעו מהר סיני לא מלו בדרך והנה רובם ערלים ובעבו' אכיל' פסח מל אותם יהושע : ואת

ואת

(כא) וְנֶפֶשׁ כִּי־תִגַּע בְּכָל־טָמֵא בְּטֻמְאַת אָדָם אוֹ בִּבְהֵמָה טְמֵאָה אוֹ בְּכָל־שֶׁקֶץ טָמֵא וְאָכַל מִבְּשַׂר־זֶבַח הַשְּׁלָמִים אֲשֶׁר לַיהוָה וְנִכְרְתָה הַנֶּפֶשׁ הַהִוא מֵעַמֶּיהָ׃ וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר׃ דַּבֵּר אֶל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לֵאמֹר כָּל־חֵלֶב שׁוֹר וְכֶשֶׂב וָעֵז לֹא תֹאכֵלוּ׃ וְחֵלֶב נְבֵלָה וְחֵלֶב טְרֵפָה יֵעָשֶׂה לְכָל־מְלָאכָה וְאָכֹל לֹא תֹאכְלֻהוּ׃

כה כִּי כָּל־אֹכֵל חֵלֶב מִן־הַבְּהֵמָה אֲשֶׁר יַקְרִיב מִמֶּנָּה אִשֶּׁה לַיהוָה וְנִכְרְתָה הַנֶּפֶשׁ הָאֹכֶלֶת מֵעַמֶּיהָ׃ וְכָל־דָּם לֹא תֹאכְלוּ בְּכֹל מוֹשְׁבֹתֵיכֶם לָעוֹף וְלַבְּהֵמָה׃ כָּל־נֶפֶשׁ אֲשֶׁר־תֹּאכַל כָּל־דָּם וְנִכְרְתָה הַנֶּפֶשׁ הַהִוא מֵעַמֶּיהָ׃ פ

וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר׃ דַּבֵּר אֶל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לֵאמֹר הַמַּקְרִיב אֶת־זֶבַח שְׁלָמָיו לַיהוָה יָבִיא אֶת־קָרְבָּנוֹ לַיהוָה מִזֶּבַח שְׁלָמָיו׃

ל יָדָיו תְּבִיאֶינָה אֵת אִשֵּׁי יְהוָה אֶת־הַחֵלֶב עַל־הֶחָזֶה יְבִיאֶנּוּ אֵת הֶחָזֶה לְהָנִיף אֹתוֹ תְּנוּפָה לִפְנֵי יְהוָה׃ וְהִקְטִיר הַכֹּהֵן אֶת־הַחֵלֶב הַמִּזְבֵּחָה וְהָיָה הֶחָזֶה לְאַהֲרֹן וּלְבָנָיו׃ וְאֵת שׁוֹק הַיָּמִין תִּתְּנוּ תְרוּמָה לַכֹּהֵן מִזִּבְחֵי שַׁלְמֵיכֶם׃ הַמַּקְרִיב אֶת־דַּם הַשְּׁלָמִים וְאֶת־הַחֵלֶב מִבְּנֵי אַהֲרֹן לוֹ תִהְיֶה שׁוֹק הַיָּמִין לְמָנָה׃ כִּי אֶת־חֲזֵה הַתְּנוּפָה וְאֵת שׁוֹק הַתְּרוּמָה לָקַחְתִּי מֵאֵת בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל מִזִּבְחֵי שַׁלְמֵיהֶם וָאֶתֵּן אֹתָם לְאַהֲרֹן הַכֹּהֵן וּלְבָנָיו לְחָק־עוֹלָם מֵאֵת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל׃

לה זֹאת מִשְׁחַת אַהֲרֹן וּמִשְׁחַת בָּנָיו מֵאִשֵּׁי יְהוָה בְּיוֹם הִקְרִיב אֹתָם לְכַהֵן לַיהוָה׃ אֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה לָתֵת לָהֶם בְּיוֹם מָשְׁחוֹ אֹתָם מֵאֵת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל חֻקַּת עוֹלָם לְדֹרֹתָם׃ זֹאת הַתּוֹרָה לָעֹלָה לַמִּנְחָה וְלַחַטָּאת וְלָאָשָׁם וְלַמִּלּוּאִים וּלְזֶבַח הַשְּׁלָמִים׃ אֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה אֶת־מֹשֶׁה בְּהַר סִינָי בְּיוֹם צַוֹּתוֹ אֶת־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לְהַקְרִיב אֶת־קָרְבְּנֵיהֶם לַיהוָה בְּמִדְבַּר סִינָי׃ פ

וידבר

תרגום

וֶאֱנָשׁ אֲרֵי יִקְרַב בְּכָל מְסָאַב בְּסוֹאֲבַת אֱנָשָׁא אוֹ בִּבְעִירָא מְסָאֲבָא אוֹ בְּכָל רְחֵשׁ מְסָאַב וְיֵיכוֹל מִבְּשַׂר נִכְסַת קוּדְשַׁיָּא דִּי קֳדָם יְיָ וְיִשְׁתֵּיצֵי אֱנָשָׁא הַהוּא מֵעַמֵּיהּ׃ וּמַלִּיל יְיָ עִם מֹשֶׁה לְמֵימַר׃ מַלֵּיל עִם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לְמֵימַר כָּל תְּרַב תּוֹר וְאִימַּר וְעִזָּא לָא תֵיכְלוּן׃ וּתְרַב נְבִילָא וּתְרַב תְּבִירָא יִתְעֲבֵד לְכָל עֲבִידְתָּא וּמֵיכַל לָא תֵיכְלוּנֵיהּ׃ אֲרֵי כָּל דְּיֵיכוֹל תַּרְבָּא מִן בְּעִירָא דִּי יְקָרְבוּן מִנַּהּ קוּרְבָּנָא קֳדָם יְיָ וְיִשְׁתֵּיצֵי אֱנָשָׁא דְּיֵיכוֹל מֵעַמֵּיהּ׃ וְכָל דְּמָא לָא תֵיכְלוּן בְּכֹל מוֹתְבָנֵיכוֹן דְּעוֹפָא וְדִבְעִירָא׃ כָּל אֱנָשׁ דְּיֵיכוֹל כָּל דְּמָא וְיִשְׁתֵּיצֵי אֱנָשָׁא הַהוּא מֵעַמֵּיהּ׃ וּמַלִּיל יְיָ עִם מֹשֶׁה לְמֵימַר׃ מַלֵּיל עִם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לְמֵימַר דִּמְקָרֵיב יָת נִכְסַת קוּדְשׁוֹהִי קֳדָם יְיָ יַיְתֵי יָת קוּרְבָּנֵיהּ קֳדָם יְיָ מִנִּכְסַת קוּדְשׁוֹהִי׃ יְדוֹהִי יַיְתְיָן יָת קוּרְבָּנַיָּא דַּיְיָ יָת תַּרְבָּא עַל חַדְיָא יַיְתֵינֵיהּ יָת חַדְיָא לַאֲרָמָא יָתֵיהּ אֲרָמוּתָא קֳדָם יְיָ׃ וְיַסֵּיק כַּהֲנָא יָת תַּרְבָּא לְמַדְבְּחָא וִיהֵי חַדְיָא לְאַהֲרֹן וְלִבְנוֹהִי׃ וְיָת שָׁקָא דְיַמִּינָא תִּתְּנוּן אַפְרָשׁוּתָא לְכַהֲנָא מִנִּכְסַת קוּדְשֵׁיכוֹן׃ דִּמְקָרֵיב יָת דַּם נִכְסַת קוּדְשַׁיָּא וְיָת תַּרְבָּא מִבְּנֵי אַהֲרֹן דִּילֵיהּ יְהֵי שָׁקָא דְיַמִּינָא לַחוּלָק׃ אֲרֵי יָת חַדְיָא דַּאֲרָמוּתָא וְיָת שׁוֹקָא דְּאַפְרָשׁוּתָא נְסֵיבִית מִן בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מִנִּכְסַת קוּדְשֵׁיהוֹן וִיהָבִית יָתְהוֹן לְאַהֲרֹן כַּהֲנָא וְלִבְנוֹהִי לִקְיָם עֲלַם מִן בְּנֵי יִשְׂרָאֵל׃ דָּא רְבוּת אַהֲרֹן וּרְבוּת בְּנוֹהִי מִקּוּרְבָּנַיָּא דַּיְיָ בְּיוֹמָא דִּיקָרְבוּן יָתְהוֹן לְשַׁמָּשָׁא קֳדָם יְיָ׃ דִּי פַקֵּיד יְיָ לְמִתַּן לְהוֹן בְּיוֹמָא דְּרַבִּי יָתְהוֹן מִן בְּנֵי יִשְׂרָאֵל קְיָם עֲלַם לְדָרֵיהוֹן׃ דָּא אוֹרָיְתָא לַעֲלָתָא לְמִנְחָתָא וּלְחַטָּאתָא וְלַאֲשָׁמָא וּלְקוּרְבָּנַיָּא וּלְנִכְסַת קוּדְשַׁיָּא׃ דִּי פַקֵּיד יְיָ יָת מֹשֶׁה בְּטוּרָא דְסִינַי בְּיוֹמָא דְּפַקֵּידֵיהּ יָת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לְקָרָבָא יָת קוּרְבָּנֵיהוֹן קֳדָם יְיָ בְּמַדְבְּרָא דְסִינָי׃

ומליל

מסרה

בבהמה ד' רפין וסי' ונפש כי תגע בכל טמא · ואיש אשר יתן שכבתו · ואם המר ימיר בהמ' בבהמ' · אך בכור אשר יבכר ליי' · וחלופיהו ו' דגש נמסר בסדר תולדו' נח : דבר ד' ר"פ בטעמא תביר בסיפר' וסי' כל חלב שור וכשב · המקריב את זבח שלמיו · בחדש השביעי בחמשה עשר יום : וחלב נבלה וחלב חד מן לד' פסו' מסורת' מכא ומסירת' מכא ומלה ביניהו נמסר במסורא רבתא : ולבהמה ג' וסי' וכל דם לא תאכלו · ולא היה מים למנחה · ולבהמה · היו עצביהם לחיה : יבא ט"ו ה' מנהון חס' וסי' ואם כבש · ואת אשמו : המקריב את זבח · שתי תרים דנזיר חס' · וזאת תורת הנזיר · כאשר בא עליך דיה שע' על עמך ועל בית אביך · והגוי אשר יביא · הארון ותאותם יבא להם חס' · יבא בפריו חס' · המנחה · כי את כל המעשה יבא במשפט חס' · וגם מלכיהם עם נסכהם חס' · נחד ויביא דעזרא · אשי ט' בתורה כתיב י' וסי' ואת כל חלבה יסיר · כאשר יוסר · והביאה אל הכהן וקמץ · ידיו תביאנה את · ש ה התרומה וחזה · קדשים יהיו לאלהיהם · להקריב את אשי יי' · ונחלתו יאכלון · אלהי ישראל הוא נחלתו · ואתנה לבית אביך וכל מאשי דכוות' כתיב יו"ד · אשר ה' סבירין כאשר וקרינן אשר וסי' כי אשר ראיתם את מצרים היום · אשר צוה יי' לתת להם · אשר צוה יי' את משה בהר סיני · ביום צותו ופקדיו אשר צוה יי' את משה · השמרו לכם פן תשכחו : חקת עולם לדרתי' · ב' וסי' באהל מועד מחוץ לפרכת · אשר צוה יי' לתת להם · ושארא לדרתיכם : לעלה ו' קמץ וסי' זאת התורה לעלה למנחה · כל הבקר לעלה · שנים עשר פרים · וגם עלה לרוב · בחלבי השלמים · גיאמר ארונה למלך : כל ספרא בהר סיני במ"א במדבר סיני וסימן להקריב את קרבניהם · וכל וידבר דכוותיה במ"א בהר סיני וסי' ביום דבר יי' אל משה · עולת תמיד העשויה :

רלבג

מהפשים היותר משובקים לזמן לכוונת התורה שיהיה זה קרבן היותר בבקר שאפשר שמניחה בבקר ושמניחה בערב לשדכו שהיא קרב' שניין ולזה אם אבד או נטמא המנחה האחד יחייב שיביאו עשרון אחר ויקבו אותו לשניים ומקצתו יקבו באופן שיהיה זה הקרבן בבקר ובערב מקצת העשרון והוא שבואר מעניין זה הקרבן [illegible]

[illegible]

חזקוני

[illegible] כל חלב שור ונומר · [illegible] מן הבהמה אשר יקריב [illegible] וכל דם לא תאכלו · [illegible] המקריב את זבח [illegible] ידיו תביאנה · [illegible] את החלב על החזה · עם החזה : [illegible] ביום משחו [illegible] ולמנחה · הנזכרת מן המנחה : ולחטאת ולאשם · [illegible] ולזבח השלמים · [illegible] במדבר סיני · [illegible]

זאת תורת החטאת

[illegible]

קס

רשי

קח את אהרן · פרשה זו נאמרה שבעת ימים קודם הקמת המשכן שאין מוקדם ומאוחר בתורה : קח את אהרן : קחנו בדברים ומשכהו : ואת פר החטאת וגו' · אלו האמורי' בענין צואת המלואים בואתה תצוה ועכשיו ביום ראשון למלואים חזר וזרזו בשעת מעשה : הקהל אל פתח אהל מועד · זה אחד מן המקומות שהחזיק מועט את המרובה : זה הדבר · דברים שתראו שאני עושה לפניכם צוני הקדוש ברוך הוא לעשות ואל תאמרו לכבודי ולכבוד אחי אני עושה כל הענין הזה פירשתי בואתה תצוה : את האורים · כתב של שם המפור' : וישם על המצנפ' · פתילי תכל' הקבועי' בציץ נותן על המצנפת נמצא הציץ תלוי במצנפת : ויז ממנו על המזבח · לא ידעתי היכן נצטוה במזאות הללו : ויצק וימשח · בתחילה יוצק על ראשו ואחר כך נותן בין ריסי עיניו ומושך באצבעו מזה לזה : ויחבש · לשון קשירה : ויחטא את המזבח · חטאו וטהרו מזרות ליכנס לקדושה : ויקדשהו · בעבודה זו : לכפר עליו · מעת' כל הכפרות : על הכבד · לבד הכבד שהיה נוטל מעט מן הכב' עמה : איל

אבן עזרא

ואת פר החטא' · בה"א כי כבר הזכירו וכן האילים וכן המצות : ואת כל העדה · ראש השבטים והזקנים : ויאפוד · כמו ויחגור וכאש' ציץ הזהב איננה המצנפת כן האורים והתומים אינם אבני החשן וכן הלוחות בארון על כן כתוב ויתן אל החשן : ויקרב משה את אהרן · אל הכיור : וירחץ אותם · בגופו : ויקח משה את שמן המשחה · טעמו וכבר לקח קוד' משיחת אהרן : ויקרב משה את בני אהרן · פעם שנית בעבור שארכו הדברי' או טעמו כאשר הקריב משה את בני אהרן הלבישם כתנות · ומלת וילבישם' יוצאה לשנים פעולים : ויחטא · כבר פירשתיו : ויקדשו · לכפר עליו כל העונות : ויקח את כל החלב אשר על הקרב · וכתוב בתחלה המכס' את הקרב וכתו' אחר אומר המכסה את הקרב ואת כל החלב אשר על הקרב דע כי החלב המכסה הוא רב מאד ואת כל החלב אשר על הקרב הוא מעט מפה ומפה גם המכס' הו' על הקרב לכן הכתו' אחז דרך קצרה : שרף

מ"ע ספורנו

ואת פר החטאת ואת שני האילים : הקדים פר החטאת כאמרם ז"ל כל חטאת קודמת לעולה והנאה עתה כי עד אחר שיכופ' החטא אין מקום כלל לעולה כאמרו עולה וחטאה לא שאלת והיתה חטאתו אחר המשחו פר כמשפט כהן משיח אבל לא נכנס דמו לפנים כי לא היה חטאו במדרגת רוב שיצטרך לזה כמו שהיה צריך בהורא' כהן משיח והוראת בי' דין שהחטיאו · ופר

תורה

א פ וידבר יהוה אל־משה לאמר : קח את־אהרן ואת־בניו אתו ואת הבגדים ואת שמן המשחה ואת ׀ פר החטאת ואת שני האילים ואת סל המצות : ואת כל־העדה הקהל אל־פתח אהל מועד : ויעש משה כאשר צוה יהוה אתו ותקהל העדה אל־פתח אהל מועד : ויאמר משה אל־העדה זה הדבר אשר־צוה יהוה לעשות :

ה ויקרב משה את־אהרן ואת־בניו וירחץ אתם במים : ויתן עליו את־הכתנת ויחגר אתו באבנט וילבש אתו את־המעיל ויתן עליו את־האפד ויחגר אתו בחשב האפד ויאפד לו בו : וישם עליו את־החשן ויתן אל־החשן את־האורים ואת־התמים : וישם את־המצנפת על־ראשו וישם על־המצנפת אל־מול פניו את ציץ הזהב נזר הקדש כאשר צוה יהוה את־משה : ויקח משה את־שמן המשחה וימשח את־המשכן ואת־כל־אשר־בו ויקדש אתם :

י ויז ממנו על־המזבח שבע פעמים וימשח את־המזבח ואת־כל־כליו ואת־הכיר ואת־כנו לקדשם : ויצק משמן המשחה על ראש אהרן וימשח אתו לקדשו : ויקרב משה את־בני אהרן וילבשם כתנת ויחגר אתם אבנט ויחבש להם מגבעות כאשר צוה יהוה את־משה : ויגש את פר החטאת ויסמך אהרן ובניו את־ידיהם על־ראש פר החטאת :

טו וישחט ויקח משה את־הדם ויתן על־קרנות המזבח סביב באצבעו ויחטא את־המזבח ואת־הדם יצק אל־יסוד המזבח ויקדשהו לכפר עליו : ויקח את־כל־החלב אשר על־הקרב ואת יתרת הכבד ואת־שתי הכלית ואת־חלבהן ויקטר משה המזבחה :

ואת

תרגום

ומליל יי עם משה למימר : קריב ית אהרן וית בנוהי עמיה וית לבושיא וית משחא דרבותא וית תורא דחטאתא וית תרין דיכרין וית סלא דפטיריא : וית כל כנישתא כנוש לתרע משכן זמנא : ועבד משה כמא די פקיד יי יתיה ואתכנישת כנישתא לתרע משכן זמנא : ואמר משה לכנישתא דין פתגמא די פקיד יי למעבד : וקריב משה ית אהרן וית בנוהי ואסחי יתהון במיא : ויהב עלוהי ית כתונא וזריז יתיה בהמינא ואלביש יתיה ית מעילא ויהב עלוהי ית אפודא וזריז יתיה בהמיין אפודא ואתקין ליה ביה : ושוי עלוהי ית חושנא ויהב בחושנא ית אוריא וית תומיא : ושוי ית מצנפתא על רישיה ושוי על מצנפתא לקביל אפוהי ית ציצא דדהבא כלילא דקודשא כמא די פקיד יי ית משה : ונסיב משה ית משחא דרבותא ורבי ית משכנא וית כל די ביה וקדיש יתהון : ואדי מניה על מדבחא שבע זמנין ורבי ית מדבחא וית כל מנוהי וית כיורא וית בסיסיה לקדשותהון : ואריק ממשחא דרבותא על רישא דאהרן ורבי יתיה לקדשותיה : וקריב משה ית בני אהרן ואלבישנון כיתונין וזריז יתהון המיינין ואתקין להון כובעין כמא די פקיד יי ית משה : וקריב ית תורא דחטאתא וסמך אהרן ובנוהי ית ידיהון על ריש תורא דחטאתא : ונכס ונסיב משה ית דמא ויהב על קרנת מדבחא סחור סחור באצבעיה ודכי ית מדבחא וית דמא אריק ליסודא דמדבחא וקדשיה לכפרא עלוהי : ונסיב ית כל תרבא די על גוא וית חצר כבדא וית תרתין כולין וית תרבהן ואסיק משה למדבחא :

וית

חזקוני

קח את אהרן · פרש' זו נאמרה בעשרי' בשלשה באדר : ואת כל העד' הקהל · כדי שיהיו כולם נוהגים קדוש' בכהונ' : ויאפוד לו · השא דנושא : וימשח את המשכן ואת כל אשר בו · כל כלי וכלי בפני עצמו אבל אהרן ובניו ימשחו הם ובגדיהם בבת אחת כדכתיב כשמן הטוב על הראש היורד על הזקן זקן אהרן שיורד על פי מדותיו פי' בגדיו כמו עדו בד : ויגש את פר החטאת · עכשיו כשהוא פורש מעשיו קורהו חטאת אבל למעלה בפרשת תצוה לא נקרא חטאת : על

מסרה

קח את אהרן ז' פסו' אית בהון את וו' פעמים ואת וסי' נמסר בסדר וישלח : האילים ז' בליש' ד' מנהון מ"ל דמלאים בתו' וסי' נמסר בסדר תצוה : הקהל ג' וסימן ואת כל העדה הקהל הקהל לי את העם ואשמיעם הקהל את העם האנשים · וא' והקהל · קח את המטה וגו' : ותקהל העדה ב' וסימ' אל פתח אהל · ותקהל העדה כאיש אחד : ויז ב' וסי' ויז ממנו על המזב' שבע פעמים · ויז על אהרן ועל בגדיו · וחד ויז מדמה אל הקיר וחד] ויז נצחם על בגדי : ואת הכיור ג' וסימ' ואת השלחן ואת כל כליו קדמא · ואת השלחן וא' כליו · ויז ממנו על המזבח · ונמסר גם בסדר כי תשא : וילבשם ב' וחס' וסימ' ויעש יי' אלהים לאדם ולאשתו · וילבשם כתנת ויחגר אתם אבנט : ויגש ה' קמצין וסימ' ויגש לו ויאכל · ועיני ישראל כבדו מזקן · ויקח יוסף את שניה' · ויגש את פר החטאת · ויגש אביתר את · ונמסר גם בסדר תולדות : וישחט ג' קמצים ובענין וסימ' וישחט ויקח משה את הדם · ויזרק משה · ויקח משה · ומשתנין בטעמא קדמא רביע תניי' אתנחתא תליתא שלשלת · וסי' ישן יושב עומד והוא חד מן י"א זוגין מתחלפין מן ב' בענין קדמאה רביע ותני' זקף וסימ' הוא הסובב דחוילה · הוא הסובב דכוש · וישחט ויקח משה את הדם · וישחט ויקח משה מדמו · יהושע בן נון · יהושע בן נון · ויהיו המתים · ויהיו המתים · ויען בלעם ויאמר · ויען בלעם · ואבדתם מהרה דאוריתא · ואבדתם מהרה דיהושע · אמר אל רחבעם · וחברו · ויאמר ישעיהו וחברו · בן אדם כל דברי · ותבא בי רוח · אמר אל זרובבל · וחברו : קרנות ד' מ"ל וסימ' וישחט ויקח משה כו' נמסר בסדר ויקרא :

רלב"ג

אדם אשר כל בשר בהמה אשה בבטוד' אשה או בשתים ולזה תהיה הכונה בזה הכהן שראוי לעבודה להוציא את הטמ' ולא להוציא בעל מום מפני מה שנזכר בפרשת אמור אל הכהנים כמו שזכרנו · במקום קדוש תאכל בחצר אוהל מועד · הוא לפנים מן הקלעים : כל אשר יגע בבשרה יקדש · לפי שזכר בפרה שיבלע ממנו דבר הנוגע בו למדנו שמגד שבליעה הקפידה התורה בזה ולזה לא יכהן זה בנגיעה שתהיה בעצמות החטאת וגידיה וקרניה וטלפיה ומזה המקום יתבאר שלא יקדש להיותה כמוה רק שיהיה נבלע בו ממנה דבר והטעם כי דבר הבלוע הוא קדש קדשים ולזה יכהן זה הדין בדבר שהוא בלוע בו וזה מבואר שזה ראוי שיכהן בכל הקדשים רצוני לומר שאם נבלע מהם דבר יהיה עליו תורת מה שהוא נבלע בו · ואשר יזה מדמה על הבגד אשר יזה עליה מפני שאמר מדמה אשר יזה עליה · למדנו שזה יהיה קודם ההזאה ובדם שראוי להזאה והוא הדם שקבלו בכלי שרת ויש בו שיעור הזאה ונמס שידמה לו שיהיה אשר שיבלע בו הדם בו מה שראוי לקבל טומאה כמו שק ועור הרך · תכבס במקום קדוש · רוצה לומ' שיהיו מכבסין אותה בעזרה באופן שלם כדי שיוסר ממנה הדם הנבלע בה · וכלי חרש אשר תבושל בו ישבר · הטעם מפני מה שנבלע ממנ' בו והוא כפסל בלינה כמו שיתבאר בענין הקדשים וזה אין דרך בהוציא הנבלע שבכלי חרש ולזה יתחייב שישבר וראוי שנדע שסבירתו הוא במקום קדוש כמו שהענין בכבוס הבגד וכן הענין במריקה ושטיפה במים לכלי הנחשת אשר תבושל בו כי הכוונה בזה הוא מפני דבר הבלוע שמקום אכילתו הוא בעזרה וראוי שלא נוציא דבר חוץ ממחיצתו כמו שנתבא' מאמרו בפרשת ואלה המשפטים ובשר בשדה טרפה לא תאכלו וראוי שתדע שכן הדין אם שמו בכלי חרש תבשיל רותח של חטאת אך בכלי נחשת אף על פי שלא בשלוהו בו כי בענו' שבליעה יהיה זה הדין ואם בכלי נחשת בשלה ומורק

ושוטף במים שכה המריקה תהיה בחמין והשטיפה אחר זה בצונן וזה יתבאר מגד הוראת הנדר וזה אמנם יהיה במי' ולא בשאר משקין כי זה הכבוס והתורה דקדקה שתהיה במים ובזה האופן יסור הדבר הבלוע מכלי נחשת והנה נזכר מזה הענין בדם ובבשול לא יכהן כי אם בחטאת הנשפטת כי כה ידבר שנאמר תשחט החטאת ולזה לא יכהן זה בחטאת העוף ולא יכהן זה הדין גם כן בחטאת הנפסלת או הנשרפת כי הם אינם נאכלות והוא ידבר בזה המקום בחטאת הנאכלת שנאמר במקום קדוש תאכל בחצר אהל מועד וראוי שהמריקה והשטיפה תנהג בכל הקדשים הנאכלים כדי שלא יפסל בלינה · כל זכר בכהנים יאכל אותה למדנו מזה שלא תאכל מזכו כהונת · קדש קדשים היא · למדנו מזה שלא תאכל כהונת קדשי קדשים · וכל חטאת אשר יובא מדמה אל אהל מועד לכפר בקדש לא תאכל · למדנו מזה שאף חטאת יחיד שהיא נאכלת אם בא אפילו מקצת דמה אל אהל מועד לכפר בקדש לא תאכל כפסל אפילו שאר דמה ולזה לא תהיה נאכלת לא למזבח ולא לכהנים כי זריקת הדם מכשיר האמורים למזבח והקטרת האמורים מתיר הבשר לכהנים ואם באשם ולא הוה ממנו בקדש אם היתה כוונתו כשהכניסו שם שיכפר בו בקדש הנה נפסל החטאת וראוי שנדע שכמו זה הדין יהיה בדם הנכנס בקדש אם הכניסוהו לבית קדשי הקדשים כי היום אחד וכן ראוי שנדע שהבשר שנכנס מהחטאת לאהל מועד כשר שנאמר מדמה ולא מבשרה · וכן ראוי שנדע שהדם שיוצא חוץ למחיצתו במקום למטה בקדוש' המחיצתו שהוא נפסל אבל לא נשפט בזה שיהיה נפסל כי אם שיוצא · כמו הענין בבשר שיצא חוץ למחיצתו כי מה שנדע בזה המקום שיהיה מקצת הדם הנכנס באהל מועד פוסל שירי הדם לא נלמוד ממנו לשאר ענייני יציאת הדם ממחיצתו · באש תשרף · אי אפשר שנאמר שיהיה נשרף במזבח העולה כי אין למזבח העולה מהחטאת כי אם האמורים אבל יהיה נשרף במקום אשר ישרפו בו הדברים אשר אינם קרבים לשם יתעלה ולפי שלא ביאר שלא יהיה נשרף מחוץ למחנה · אבל אמר באש תשרף למדנו שהוא נשרף במקומו בעזרה במקום מוכן שם לשריפ' פסולי המוקדשין · ואחשוב שזה המקום היה לצד המזרח כמו הענין במקום הדשן וראוי שנבין מזה המקום שחטאות הנשרפות אשר מחוקם להוציאם חוץ לעזרה אם אירע בהם פסול בפנים לא ישרפו בחוץ לא ישרפו במחיצתן אבל ישרפו חוץ לעזרה במקום מוכן שם לזה והנה לא באר התורה אלו המקומות כמו שנאמר מקום השלכת מוראת העוף להעיר שכל מקום כשר לזה והוא שיהיה בעזרה במה שנשרף בעזרה או חוץ לעזרה כמה שנשרף חוץ לעזרה וראוי שתדע שאין ראוי שיפורש וכל חטאת אשר יובא מדמה אל אהל מועד החטאת אשר עדרכו שיובא מדמו אל אהל מועד והם החטאות הנשרפות שאם היה הדבר כן לא היה ראוי שיאמר באש תשרף לפי שכבר באר זה במה שקדם ועוד שהוא מדבר עתה בחטאות הנאכלות ועוד שכבר יורה לשון התורה שהבאת דמו לכפר בקדש הנה הסיבה שלא תאכל רוצה לומר שלולי זה כבר היה נאכל וזה המאמר לא יתכן כי אם בחטאות הנאכלות וראוי גם כן שתדע שכבר כלל באמרו לא תאכל החטאות הנשרפות ולזה אמר וכל חטאת אשר יובא מדמה אל אהל מועד שאם היתה הכוונה בזה בחטאות הנאכלות לבד לא היה צריך לומר וכל חטאת אבל היה אומר ואם יובא מדמה אל אהל מועד ואמרו באש תשרף שב גם כן לכל אלו החטאות והכונה בו בחטאות הנשרפות שלא ישרף במקומו' אל שפך הדשן אבל ישרף באופן השרף פסולי המוקדשים · וזאת תורת האשם במקום אשר תשחט העולה ישחט האשם רוצה לומר לצפון העזרה ואת דמו יזרק על המזבח סביב . כמו הענין בעולה וזה נוהג באשם לפי שנאמר זאת תורת האשם ואת כל חלבו יקריב ונומר כבר שתבאר כל זה במה שקדם הכהן אשר יכפר בו לו יהיה רוצה לומר הכהן הראוי לכפר בו וכם אנשי בית אב של אותו היום ואמר אשר יכפר בו להוציא הטמא אך הנכל מום חולק עמהם כמו שבארנו בפרשה הקודמת ולמדנו מזה שלא זכה בו הכהן עד שיתכפרו בו הבעלים וראוי שנבין שכן הענין בחטאת שנאמר הכהן המחטא אותה יאכלנה רוצה לומר כשמחטא אותה כמשפטי התורה והכהן המקריב את עולת איש עור העולה הוא לאנשי בית אב ולא יזכו בו אלא לאחר הקרבה שנאמר עור העולה אשר הקריב ועוד שנדר העולה לא ידבק כי אם כנעשת כמצותה והנה באר התורה בעור העולה שהוא לכהנים וממנו יתבאר מקל וחומר שעור החטאת והאשם הוא לכהנים לפי שכבר זכו בו הכהנים בבשרם ולזה באר זה התורה בעולה לפי שהיא עולה כליל והיה עולה על הדעת שלא יהיה לכהנים שלק בה וכל מנחה אשר תאפה בתנור ונומר לכהן המקריב אותה לו שהיה רוצה לומר לאנשי בית אב שהעובדים כמו שקדם והיא גם כן נאכלת לזכרי כהונה לפנים מן הקלעים כי היא קדש קדשים ובאר שאין חולקין מנחה כנגד מנחה ולזה שהריד המנחה האפויה עם האפויה להורות שכל אחת

פכס

בעל הטורים

תלאם חסר כתיב׃ כי ב׳ פך להם לתוגה׃ לעשות

אבן עזרא

שרף באש · יש אומרים הוא בעצמו ויש אומרים בלווי וראייתם כאשר צוה יי׳ את משה ואיננה ראיה כי כן דרך לשון הקדש : ויקרב את איל המלואים · ויסמכו אהרן ובניו ובכתוב הראשון וסמך אהרן ובניו והנה אין הפרש בין וסמך אהרן ובניו ובין ויסמכו אהרן ובניו כי מדקדק גדול טעה שאמר כי טעם וסמך הוא לבדו ואחר כן בניו וסמכו כלם יחד ; הימנית · כמו הפנימית · וטעם על תנוך ובהן בפרשת זאת תהיה והנה הדם יכפר על נפש אהרן וכן כי הדם הוא בנפש יכפר וטעמו בנפש שיש בו לכפר והנה נפש תחת נפש וקרוב מזה הטעם ותגע לרגליו : חלת · מגה אחת היא ככר לחם אחת ויתכן היות ככר משקל ואיננו כמשקל הכסף והזהב : וישם על החלבים · ולא הזכיר יותרת הכבד והכליו׳ כי היותרת היא קטנה ופירוש המלה כמו יתרון לאדם והכליות הם עם חלביהן כי לא יתכן שיקרא הכליות חל׳ רק האליה היא חלב : וינף אות׳ הניף אהרן ובניו כאשר יניף אהרן את הלוים : בשלו

מ״ע ספורנו

ופרו ושעיר של יום הכפורים שמכפרים על טומאת מקדש ועל חטאים עונות ופשעים כמו שמבואר בענין · ושקדי׳ העולה למלואים כי גם בעול׳ תהיה איזו כפרה כאמרו ונרצה לו לכפר עליו ואחר שלמות הכפרה נעשו ראויים למלא את ידים להשלימה לעבודה · והנה בכל השלמים יהיה שוק הימין לכהן ובשלמי נזיר יהיה לכהן השוק והזרוע שהסהיד והרג׳ ובאיל המלואי׳ היה השוק על גבי המזבח כי אמנם הזר המקריב על כרחו יתן השוק שהוא עם הרגל לכהן הנכנס לפנים ממחיצת זור המקריב והנזיר יתן גם כן הזרוע שהוא היד כמוסר לכהן את פעל ידיו שהיה עד הנה להזיר ליי׳ אמנם במלואים אשר היה קרבן מכהיר לכהן להכנס לפנים נתן השוק ע״ג המזבח · יועם

חזקוני

על העולה · עם העולה : ויקח משה משמן המשחה · פי״ק כאן משמע לאמר שהקטיר מן האיל השני החלב והאליה והיותרת והכליות ושוק הימין לקח משמן המשחה ומן הדם והזה על אהרן ועל בניו ובפרשת תצוה בשכין הכנוי מכינו למפרע : בבשר

מסרה

ואת הפר ג׳ וסימ׳ ונתת אתם על סל אחד · ואת הפר ואת עורו · ויישכימו אנשי העיר : ואת האיל ה׳ נמסר בסדר תציה : לריח י״ו נמסר בסדר ויקרא : אשה ה׳ פתחין וסי׳ ולקחת אתם · ואת הקרב · ויקח משה · והקרב׳ אשה׳ וכל דסמי׳ ללמ״ד דכו : וישחט ויקח ז׳ מלין בטעמ׳ מרעימי׳ ומפסיקי׳ וסי׳ ויתמהמה ויחזיקו׳ ויאמ׳ יי׳ אלהי ארני · וימאן ויאמר אל אשת אדניו · וישחט ויקח משה · ונבהלו צרים וחבלים · ויאמר יי׳ מציון · ואמ׳ לה אלה מאניא שא אזל אחת המו : את החלב ואת האליה ז׳ פסו׳ אית בהון את ואת ואת ואת ואת ואת ואת וסימ׳ ויקח עשו את נשיו · קח את אהרן · ויקח את החלב · אשר לא הוריש · וזה דב׳ המס · בימי פקח מלך ישר׳ · ופלשתים פשטו בערי השפלה · ונמסר גם בסד׳ וישלח : חלבהן ב׳ ובעניי׳ : ומסל חד מן מלי׳ מן חד חד סמ״ך במצעות תיבות׳ וריש תיבותא וי״ו וסי׳ מסל המצות אשר לפני יי׳ · ויתן תבן ומספוא · ומסגרת דווה מעשה המכונ׳ · ומסגריתיה דוכראיש המכינה · ומסגרותיה דופיהו מבית לכתרת · ומשאת בר · ארחה ומשא׳ ומשאכם וריבכ׳ · ומסבי ירושלם · ונישאו דודו ומסרפו · דעמים · ומשביע לכל חי רצון :

ויָּת־תּוֹרָא וְיָת־מַשְׁכֵּיהּ וְיָת־בִּשְׂרֵיהּ
וְיָת־אוּכְלֵיהּ אוֹקִיד בְּנוּרָא מִבָּרָא
לְמַשְׁרִיתָא כְּמָא דִּי־פַקִּיד יְיָ יָת־מֹשֶׁה׃
וְקָרֵיב יָת דִּיכְרָא דַעֲלָתָא וּסְמָכוּ
אַהֲרֹן וּבְנוֹהִי יָת־יְדֵיהוֹן עַל־רֵישׁ
דִּיכְרָא׃ וּנְכֵיס וּזְרַק מֹשֶׁה יָת־דְּמָא
עַל־מַדְבְּחָא סְחוֹר־סְחוֹר׃ וְיָת־
דִּיכְרָא פַּלִּיג לְאֶבְרוֹהִי וְאַסֵּיק מֹשֶׁה
יָת־רֵישָׁא וְיָת־אֵיבְרַיָּא וְיָת־תַּרְבָּא׃
וְיָת־גַּוָּא וְיָת־כְּרָעַיָּא חַלִּיל בְּמַיָּא
וְאַסֵּיק מֹשֶׁה יָת־כָּל־דִּיכְרָא לְמַדְבְּחָא
עֲלָתָא הוּא לְאִתְקַבָּלָא בְרַעֲוָא
קוּרְבָּנָא הוּא קֳדָם יְיָ כְּמָא דִּי־פַקִּיד יְיָ
יָת־מֹשֶׁה׃ וְקָרֵיב יָת־דִּיכְרָא תִנְיָנָא
דְּכַר קוּרְבָּנַיָּא וּסְמָכוּ אַהֲרֹן וּבְנוֹהִי יָת־
יְדֵיהוֹן עַל־רֵישׁ דִּיכְרָא׃ וּנְכֵיס וּנְסֵיב
מֹשֶׁה מִדְּמֵיהּ וִיהַב עַל־רוּם־אוּדְנָא
דְאַהֲרֹן דְּיַמִּינָא וְעַל־אִלְיוֹן יְדֵיהּ
דְּיַמִּינָא וְעַל־אִלְיוֹן רִגְלֵיהּ דְּיַמִּינָא׃
וְקָרֵיב יָת־בְּנֵי אַהֲרֹן וִיהַב מֹשֶׁה מִן־
דְּמָא עַל־רוּם אוּדְנְהוֹן דְּיַמִּינָא וְעַל־
אִלְיוֹן יְדֵיהוֹן דְּיַמִּינָא וְעַל־אִלְיוֹן
רִגְלֵיהוֹן דְּיַמִּינָא וּזְרַק מֹשֶׁה יָת־דְּמָא
עַל־מַדְבְּחָא סְחוֹר־סְחוֹר׃ וּנְסֵיב יָת־
תַּרְבָּא וְיָת־אַלְיְתָא וְיָת־כָּל־תַּרְבָּא דִּי
עַל־גַּוָּא וְיָת חֲצַר כַּבְדָּא וְיָת־תַּרְתֵּין
כּוּלְיָן וְיָת־תַּרְבְּהֶן וְיָת שָׁקָא דְיַמִּינָא׃
וּמִסַּלָּא דְפַטִּירַיָּא דִּי קֳדָם יְיָ נְסֵיב
גְּרִיצְתָא פַּטִּירְתָא חֲדָא וּגְרִיצְתָא
דִלְחֵם מְשַׁח חֲדָא וְאֶסְפּוֹג חַד וְשַׁוִּי
עַל־תַּרְבַּיָּא וְעַל שָׁקָא דְיַמִּינָא׃ וִיהַב
יָת־כּוֹלָא עַל יְדֵי אַהֲרֹן וְעַל יְדֵי בְנוֹהִי
וַאֲרֵים יָתְהוֹן אֲרָמָא קֳדָם יְיָ׃ וּנְסֵיב
מֹשֶׁה יָתְהוֹן מֵעַל יְדֵיהוֹן וְאַסֵּיק
לְמַדְבְּחָא עַל־עֲלָתָא קוּרְבָּנַיָּא אִינּוּן
לְאִתְקַבָּלָא בְרַעֲוָא קוּרְבָּנָא הוּא קֳדָם
יְיָ׃ וּנְסֵיב מֹשֶׁה יָת־חֶדְיָא וַאֲרִימֵיהּ
אֲרָמָא קֳדָם יְיָ מִדְּכַר קוּרְבָּנַיָּא לְמֹשֶׁה
הֲוָה לְחוּלָק כְּמָא דִי־פַקִּיד יְיָ יָת־
מֹשֶׁה׃ וּנְסֵיב מֹשֶׁה מִמִּשְׁחָא דִרְבוּתָא
וּמִן־דְּמָא דִּי־עַל־מַדְבְּחָא וְאַדִּי עַל־
אַהֲרֹן עַל־לְבוּשׁוֹהִי וְעַל־בְּנוֹהִי וְעַל־
לְבוּשֵׁי בְנוֹהִי עִמֵּיהּ וְקַדִּישׁ יָת־אַהֲרֹן
יָת־לְבוּשׁוֹהִי וְיָת־בְּנוֹהִי וְיָת־לְבוּשֵׁי
בְנוֹהִי עִמֵּיהּ׃

וְאֶת־הַפָּר וְאֶת־עֹרוֹ וְאֶת־בְּשָׂרוֹ וְאֶת־
פִּרְשׁוֹ שָׂרַף בָּאֵשׁ מִחוּץ לַמַּחֲנֶה
כַּאֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה אֶת־מֹשֶׁה׃ וַיַּקְרֵב
אֵת אֵיל הָעֹלָה וַיִּסְמְכוּ אַהֲרֹן וּבָנָיו
אֶת־יְדֵיהֶם עַל־רֹאשׁ הָאָיִל׃
וַיִּשְׁחָט וַיִּזְרֹק מֹשֶׁה אֶת־הַדָּם עַל־
הַמִּזְבֵּחַ סָבִיב׃ וְאֶת־הָאַיִל נִתַּח כ
לִנְתָחָיו וַיַּקְטֵר מֹשֶׁה אֶת־הָרֹאשׁ וְאֶת־
הַנְּתָחִים וְאֶת־הַפָּדֶר׃ וְאֶת־הַקֶּרֶב
וְאֶת־הַכְּרָעַיִם רָחַץ בַּמָּיִם וַיַּקְטֵר
מֹשֶׁה אֶת־כָּל־הָאַיִל הַמִּזְבֵּחָה עֹלָה
הוּא לְרֵיחַ־נִיחֹחַ אִשֶּׁה הוּא לַיהוָה
כַּאֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה אֶת־מֹשֶׁה׃ וַיַּקְרֵב
אֶת־הָאַיִל הַשֵּׁנִי אֵיל הַמִּלֻּאִים
וַיִּסְמְכוּ אַהֲרֹן וּבָנָיו אֶת־יְדֵיהֶם עַל־
רֹאשׁ הָאָיִל׃ וַיִּשְׁחָט וַיִּקַּח מֹשֶׁה
מִדָּמוֹ וַיִּתֵּן עַל־תְּנוּךְ אֹזֶן־אַהֲרֹן
הַיְמָנִית וְעַל־בֹּהֶן יָדוֹ הַיְמָנִית וְעַל־
בֹּהֶן רַגְלוֹ הַיְמָנִית׃ וַיַּקְרֵב אֶת־
בְּנֵי אַהֲרֹן וַיִּתֵּן מֹשֶׁה מִן־הַדָּם עַל־
תְּנוּךְ אָזְנָם הַיְמָנִית וְעַל־בֹּהֶן יָדָם
הַיְמָנִית וְעַל־בֹּהֶן רַגְלָם הַיְמָנִית
וַיִּזְרֹק מֹשֶׁה אֶת־הַדָּם עַל־הַמִּזְבֵּחַ
סָבִיב׃ וַיִּקַּח אֶת־הַחֵלֶב וְאֶת־הָאַלְיָה כה
וְאֶת־כָּל־הַחֵלֶב אֲשֶׁר עַל־הַקֶּרֶב וְאֵת
יֹתֶרֶת הַכָּבֵד וְאֶת־שְׁתֵּי הַכְּלָיֹת וְאֶת־
חֶלְבְּהֶן וְאֵת שׁוֹק הַיָּמִין׃ וּמִסַּל
הַמַּצּוֹת אֲשֶׁר לִפְנֵי יְהוָה לָקַח חַלַּת
מַצָּה אַחַת וְחַלַּת לֶחֶם שֶׁמֶן אַחַת
וְרָקִיק אֶחָד וַיָּשֶׂם עַל־הַחֲלָבִים וְעַל
שׁוֹק הַיָּמִין׃ וַיִּתֵּן אֶת־הַכֹּל עַל כַּפֵּי
אַהֲרֹן וְעַל כַּפֵּי בָנָיו וַיָּנֶף אֹתָם תְּנוּפָה
לִפְנֵי יְהוָה׃ וַיִּקַּח מֹשֶׁה אֹתָם מֵעַל
כַּפֵּיהֶם וַיַּקְטֵר הַמִּזְבֵּחָה עַל־הָעֹלָה
מִלֻּאִים הֵם לְרֵיחַ נִיחֹחַ אִשֶּׁה
הוּא לַיהוָה׃ וַיִּקַּח מֹשֶׁה אֶת־
הֶחָזֶה וַיְנִיפֵהוּ תְנוּפָה לִפְנֵי יְהוָה
מֵאֵיל הַמִּלֻּאִים לְמֹשֶׁה הָיָה לְמָנָה
כַּאֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה אֶת־מֹשֶׁה׃ וַיִּקַּח ל
מֹשֶׁה מִשֶּׁמֶן הַמִּשְׁחָה וּמִן־הַדָּם אֲשֶׁר
עַל־הַמִּזְבֵּחַ וַיַּז עַל־אַהֲרֹן עַל־
בְּגָדָיו וְעַל־בָּנָיו וְעַל־בִּגְדֵי בָנָיו אִתּוֹ
וַיְקַדֵּשׁ אֶת־אַהֲרֹן אֶת־בְּגָדָיו וְאֶת־
בָּנָיו וְאֶת־בִּגְדֵי בָנָיו אִתּוֹ׃

ואמר · ויאמר

ג׳ קמצי׳ ובענין וסי׳ · יוסף · ה׳ · ל׳ · ל״ג · י״ו · ג׳ קמצין ובענין וכו׳ · עומד והוא חד מן ז׳ בטעם מרעימין · ה׳ · כול׳ חס׳ · ז׳ פסוקין דמיין דאית בהון את ואת וסי׳ את · ב׳ ובענין · ל׳ ומסמם א״כ · י״ם אחד · ל״ג · כל דסמיך להלע פתחין · ב׳ · ונסדר תצוה ועל · כן הוא בכל קריי במ״א · ואת בגדיו לא ככם

רש״י

איל המלואים · איל השלמים שהמלואי׳ לשון שלמי׳ שממלאין ומשלימין את הכהני׳ בכהונת ׃ חלות לחם שמן · היא רבוכה שהיה מרבה בה שמן כנגד החלות והרקיקין כך מפורש במנחות : ויקטר המזבחה · משה שמש כל שבעת ימי המלואי׳ בחלוק לבן : על העולה · אחר העולה ולא מצינו שוק של שלמי׳ קרב בכל מקום חוץ מזה לזה

רלב״ג

מהם שולקין כניהם ולזה אמר וכל מנחה אשר תאפה בתנור וכל נעשה במרחשת ועל מחבת וגו׳ ולא אמר וכל מנחת תנור ומרחשת ומחבת וכל מנחה בלולה בשמן וחרבה רוצה לומר מנחת ...

... וזאת תורת ... זה המקום לזכור אשר ...

לפי שהוא נאכל לבעלים והיא עולה על הדעת שלוחת השנה לא יצטרך שיהיו מעשיו לשם הק״בה וכבר ביא׳ בפרשה הקודמת עשית השלמים במה שיכלל כל מיני השלמים ועתה שב לבאר כל ...
בן מיני השלמים מקנתו לקנת והוא שאם יקריבנו על תודה יקריב עמם מיני לחם בשלם שבכנים והם כולם מהמצות שהרי זכר בהם אחר ושלש מרבכת חלות בלולות בשמן והנה יראה שמיני ...

השלישי שלא ירצה וזה שכבר התבאר בפרשת אחרי מות כי בזריקת הדם תשלם הכפר' אמר שם
ואני נתתיו על המזבח לכפר על נפשותיכם כי הדם הוא בנפש יכפר ואחר שתשלם הכפרה
אין ראוי שיאמן שישוב החטא על עניינו׃ ובכלל הנה אחר שנרצה הזבח לא יתכן שישוב
להיות בלתי נרצ' וזה מבואר בנפשו ולזה גם כן יתבאר שאמרו המקריב אותו לא יחשב לו אין
הרצון בו שלא יהיה נחשב לו לדבר הזבח אשר אכלו ממנו אחר זמנו ולזה יהי' יחשב לו מענין
מחשבה׃ והרצון בו שלא יחשב זה הענין למקריב אותו שהוא בעל הזבח כמו שאמר
בראש זאת הפרשה אשר יקריב ליי'׃ אם על תודה יקריבנו׃ ביום הקריבו את זבחו יאכל׃
רוצה לומר שלא יחשב על מי שיעשה זה הפעל הרצוי והוא הכהן שיאכלו הבעלים מבשרו ביום
השלישי ולזה תהיה בעת אמרו ואם האכל יאכל מבשר זבח שלמיו ואם יחשב שיאכלהו הבעלים
ביום השלישי הנה לא ירצ' הזבח במה שיעשו להגעת הרצוי והוא השחיטה וקבלת הדם והולכתו
וזריקתו כי לכל אלו העבודות הם מהכרח הגעת הרצוי׃ וראוי שנדע שלא תפגל זאת המחשב'
הזבח אלא כשחשב בהם המרצה בעבודת אשר הם מהכרח הרצוי כי מפני שעלל הרצוי מפני
זאת המחשב' ראוי שיהי' הרצוי מגיע במה שיעשהו או הבעל המחשב' ההוא לולי זאת המחשב'
שתמנענו ומזה המקום יתבאר שלא יתפגל הזבח אלא במחשבת הפועל עבודות הרצוי וכשיהי'
ראוי שיגיע הרצוי על ידי המקריב אותו לא יחשב לו היחשב רוצה לומר שלא יחשב על יד
הכהן המרצה שיאכלוהו בעלים חוץ לזמנו פגול יהי' והנפש האוכלת מבשר זה הזבח שחשבו
בו זאת המחשבה׃ עונה תשא רוצה לומר שהוא בכרת וכן אמר על זה הבאור בפרשת קדושים
תהיו ואוכליו עונה ישא כי את קדש יי' חלל ונכרת' הנפש ההיא מעמיה׃ ולמדנו מזה המקום
שכל מקום שנאמר בתורה עונו ישא הרצון בו שתכרת הנפש ההיא׃ והנה זכרה זה התורה
בקל וממנו נלמד בחמור והמשל שכבר באר' הרעות בשלמים שאם יחשב שיאכלוה הבעלים
מהם חוץ לזמן אכילתם נתפגלו ואם הקפידה התור' בזה בשלמים שהם קדשים קלים כל שכן
שתקפיד בזה בקדשי קדשים ולזה יהי' זה הדין נוהג בכל מיני קדשים רוצה לומר שאם חשב
הכהן בעבודות שהם מתנאי הרצוי שיאכל בשר הקרבן אחר זמנו נתפגל הקרבן וכמו זה האופן
יתבאר שאם חשב שיהיה נקטר למזבח הנקטר מהקרבן ההוא שם חוץ לזמנו שהוא פגול׃
וזה שאם הקפידה התור' בזה בנאכל לבעלים כל שכן שתקפיד בנאכל לגבוה והוא מה שהקטירו
מהקרבן ההוא על המזבח׃ ולזה יתבאר שכבר יתפגל הקרבן בכמו זאת המחשבה הן בנאכל
לכהנים הן בנאכל למזבח וראוי שנדע שזה הדין ינהג בקרבן שיתכן שיאכל ממנו למי שהית'
המחשב' לו שיאכל חוץ לזמנו כמו הענין בבשר זבח השלמים שנעשו כהלכתן שיתכן שיאכלו
ממנו הבעלים שהית' המחשב' שיאכלוהו חוץ לזמנו וזה יתחייב ממנו שיהי' זה הזבח כשר
שיהי' מה שנפל' המחשב' בו ראוי לאכילה רוצ' לומר שיהי' בו שיעור אכיל' שהוא כזית
שיה' ראוי לאכיל' כמו הבשר לא שתהי' המחשב' בזאת בעצמות והגידים והקרנים והטלפים׃
ראוי שתדע שזה הדין לא ינהג אלא במה שיש לו מתירין לאדם או למזבח כמו הענין בבשר
השלמים הנזכר פה שיש לו מתירין והוא זריקת הדם והקטרת האמורין אבל מה שאין לו מתירין
לאדם או למזבח לא היתה המחשב' לו הנה לא תהי' המחשב' מפגלת כי מתנאי המחשב' המפגלת
מה שנזכר פה שתהי' בעת עשיית הפעל אשר הוא מהכרח הרצוי ובדבר אשר באלו הפעולות
בו רושם להתירו לאכיל' לאדם אם הית' המחשב' לאדם או למזבח אם הית' המחשב' למזבח והנה
אמרו לא יחשב לו הוא מצות לא תעש' ולמדנו ממנו שהכהן מוזהר שלא יחשב כמו זאת המחשב'
שתפסיד הקדשים ולפי שאנחנו כמצא כי מתנאי הקדשים הזמן והמקום רוצ' לומר שכבר
קבעה התור' זמן לאכילתם הן לאדם הן למזבח כמו שהתבאר במה שקדם וקבעה עם זה מקום
יאכלו בו׃ וזה שקדשי הקדשים נאכלים לפני' מן הקלעים שהוא מקום קדוש כמו שיתבאר
וקדשים קלים אכילתם לפנים מן החומה בירושלם כמו שיתבאר במה שיבא הנה ראוי שנעיין אם
הוא ראוי שנלמד מזה שתהי' מחשבת המקום מפגלת רצ' לומר אם חשב שיאכל קרבן חוץ
למקומו׃ ונאמר שכבר באר' התור' בפרשת קדושים תהיו כי הטעם בפגול הוא מפני שכבר
חלל את קדש יי' והוא מבואר שהבשר יתחלל בעצמותו אם יעבור זמנו כי ישוב הבשר נבאש ונבזה
ואם יצא חוץ למקומו לא יתחלל מעצמותו אלא שאיננו במקום קדוש כמו המקום שהי' בו׃ ולזה
יתבאר שלא יתפגל מצד מחשבת המקום׃ אבל יהי' פסול אחר שהקפיד' התור' במחשבות
בענין הקרבנות וראוי שנדע שהאוכל את הנותר חייב כרת וזה שאם נתחייב כרת באכילתו תוך
זמנו מפני שחשבו בו לאכלו חוץ לזמנו כל שכן שיתחייב כרת כשאכלו חוץ לזמנו באמת וזה מבואר
מאד והבשר אשר יגע בכל טמא רצ' לומר בשר קדש שנטמא כי בבשר קדש ידבר בזה המקום והכ'
כלל באמרו כל הטמאות הקלות והחמורות הנזכרות בתור'׃ באש ישרף מפני שלא ביאר זכר
מקום אחר שריפתו הנה תהי' שריפתו במקום אכילתו אלא אם היה מקום אכילתו מכנים מחייב
שלא נכנס הטומא' לשם כמו הענין בעזר' ולזה אם נטמא בעזר' בשר קדשי הקדשים שהוא
נאכל שם ישרף ואם יצא חוץ לעזרה ונטמא שם ישרף במקומו כי לא נוכל להכניס הטמא בעזר'׃
והבשר כל טהור יאכל בשר רצה לומר כי כבר הורשה כל טהור לאכל בשר קדש מזבח השלמים
אך אם יאכל ממנו הטמא יתחייב כרת והכ' באר' התור' זה הדין בקדשים קלים וממנו יתבאר
בקדשי קדשים מקל וחומר ואמר וטמאתו עליו ירצה בו שיהי' טמא מצד עצמו כאלו תאמר שהי'
זב ומצורע או בעל קרי ואמרו ונפש כי תגע בכל טמא הוא בטמא' שיהי' לאדם מצד המגע בדבר
הטמא כאלו תאמר שנגע בטומאת אדם כמו זובו ושכבת זרעו או שנגע בזב ומצורע ונדה ושאר
מה שידמה לזה או בבהמ' טמאה היא הנבל'׃ או בכל שרץ טמא הם שמנ' שרצים הנזכרים
בתורה שיטמא הנגע בהם כמותם׃

כל חלב שור וכשב ועז לא תאכלו

זכרה התורה אלו המינים לפי שמהם יביאו הקרבנות ולכבוד הקרבנות רצה שלא יאכל חלב
שו הבהמו' אע"פ שלא יהיו קרבנות׃ וחלב נבל' וחלב טרפה יעשה לכל מלאכ' ואכול
לא תאכלוהו׃ והנה הנבל' היא לפי מה שיורה עליו הגדר שמנוחה שלא כדרך הזביחה הראויה
והטרפ' היא שמתה מעצמה או שיש בה חולי או מכה אי אפשר לחיות ממכה כאלו תאמר
שטרפ' זאב או ארי ואמרו לכל מלאכ' רצה בו שכבר הותר לנו ליהנות בו בכל מלאכות כאלו
תאמר במשיחה או בהדלקה אבל יאסר באכילה והוצרך להזכיר חלב נבלה וחלב טרפ' שלא יחשוב
חושב שלא ינהג איסור החלב אלא בבהמות הראויות להקריב אשי ליי' ולמדנו מזה המקו' שהאוכל
חלב נבלה וטרפ' יתחייב משום חלב גם כן ואם הוא חייב מפני היותו מנבלה וטרפ' מצד אחר
כמו שיתבאר׃ כי כל אוכל חלב מן הבהמ' אשר יקריבו ממנו אשה לה' ונכרתה אין ספק שאין
הרצון בזה שיקריב ממנה בפעל שכבר זכר בכללות כל חלב שור וכבש ועז לא תאכלו ואין הרצון
בזה גם כן שתהי' הבהמה ההיא ראויה להקריב ממנה אשה לה' שלא תהי' בעלת מום וזה
שכבר זכר נבלה וטרפה ולזה הוא מבואר שהרצון בזה שמינה נאות להקריב ממנה אשה ליי'
והבהמה שבזה התואר הוא שור וכבש ועז והנה למדנו מזה המקום שלא נאסר מהחלבים
אלא מה שמדרכו להיות קרב להם מאלו הבהמו' כי ירא' שלכבוד הקרבנות מנע החלב כמו שביאר
במה שקדם׃

וכל דם לא תאכלו בכל מושבותיכם לעוף ולבהמה אין ראוי שנאמין שיהי' דם החי' מותר
כי כבר נתבאר בסדר ויקרא בכללות שכל דם הוא אסור וכן יתבאר זה בפרשת
קדושים תהיו ולזאת הסבה בזה שם לכסות דם חיה ועוף ולזה יתבאר שאמרו ולבהמה ככלל
בו חיה ובהמ' כי שם בהמ' יאמר בכללות על החיה והבהמ' אמר זאת הבהמ' אשר תאכלו
איל וצבי ויחמור וכן הענין בחיה אמר בפרשת ויהי ביום השמיני זאת החיה
אשר תאכלו מכל הבהמה אשר על הארץ והנה סמכה התורה גזור אסור החלב
והדם אחר זכרון תורת השלמים׃ כי לזאת הסבה נצטוו שלא יאכלו במדבר כי אם שלמים כמו
שזכרנו במה שקדם וזה יתבאר עוד בפרשת אחרי מות׃

דבר אל בני ישראל

למדנו מזה שדין התנופה ינהג בבני ישראל ולא בבנות ישראל ולא בגוים׃ המקריב
את זבח השלמים ליי' הם הבעלים׃ יביא את קרבנו ליי' מזבח שלמיו׃ רוצה
לומר שהבעלים מביאים בידיהם מה שהוא קרב להשם מזבח השלמים וזה שאם היה על תודה
יביא בידיו אחד מכל קרבן מהלחם׃ ידיו תביאנה את אשי יי'׃ רוצה לומר שהבעלים
יביאו בידיהם החלבים שהם אשי השם ועמהם יביאו מה שיהיה מהמזבח לכהנים וזה הדבר
השני כולל התודה והשלמים ואמנם הבאת הלחם המיוחד בתודה וראוי שתדע כי הבאת אלו
הדברים יחד בסדור הראוי נתבאר בפרשת הבאה אחר זה עם מה שזכר בזה המקום וזה
שהלחם הבא עם התודה יושם עליון שנאמר בפרשת הבאה אחר זה ומסל המצות אשר לפני
השם לקח חלת מצה אחת וחלת לחם שמן אחת ורקיק אחת וישם על החלבים ועל שוק הימין
ולפי שנאמר על החלבים ועל שוק הימין למדנו שהחלבים היו למטה ולמעלה מהם חלק
הכהנים שהוא חזה התנופה ושוק התרומה והנשאר מאשי השם לפי שלא נזכר מקומו היה
למעלה והוא שתי הכליות הכבד וכאשר היה שם לחם היה למעלה מהם כמו שביארנו׃
את החלב על החזה יביאנו את החזה׃ ירצה לפי מה שאחשוב שהשומן שאצל החזה יביאנו
את החזה לכהן כי החלב יאמר על השומן אמר חלבו האליה תמימה ולא זכר בכאן כי אם
החזה אך אחר זה זכר שוק הימין וקראו שוק התרומה וידענו כי החזה והשוק היו יחד בתנופה
אמר בפרשת שמיני שוק התרומה וחזה התנופה על אשי החלבים להניף תנופה לפני השם והנה
היתה שם תרומה תנופה לשוק ומשם נלמד שכן הענין בשאר הדברים הבאים עמו והנה
התנופה היא לפי הוראת הגדר הולכה והובאה ועניין זאת התנופה נתבא' בפרשה הבאה אחר זה
שהכהן תשית ידו תחת יד הבעלים אשר עליהם אשי השם באופן הנזכר ומוליך ומביא ומעלה
ומוריד להעיר שהשם יתעלה עיניו משוטטות למעלה ולמטה ולארבע פנות העולם ולזה יקריבו
לו זה הקרבן להעיר כי כל הטובות באות מאתו ושהוא משגיח בעליונים ובתחתונים אמר
בפרשה הבאה אחר זה ויתן את הכל על כפי אהרן ועל כפי בניו וינף אותם תנופה לפני ה'
ואמר לפני ה' כי פניהם יחוייב שיהיו לצד המערב וראוי שנדע כי התנופה היתה במזרח כי
לא יתכן שיגישו הבעלים אשה ליי' אל הכבש להקטירם כי הוגשה הזאת לא תהיה כי אם
בכהן ולזה תהיה התנופה במזרח ואחר זה יגיש הכהן אשה השם במערב ומשם יעלה אל המזבח
יקטירם׃ והקטיר הכהן את החלב המזבחה והיה החזה לאהרן ולבניו רצה לומר שלא יזכו
הכהנים בחזה ושוק אם לא אחר הקטרת החלבים במזבח וכאמר לאהרן ולבניו להורות כי כהן
גדול נוטל חלק בראש אף על פי שאיננו מקריב׃ ואת שוק הימין תתנו תרומה לכהן מזבחי
שלמיכם למדנו בזה המקום ששוק הימין הוא גם כן לכהן והנה יחס התרומה לשוק והתנופה
לחזה ואם היתה להם יחד התנופה והתרומה לפי שתנועותיהם הטבעיות נאותות לזה ולזה וזה
שתנועת החזה בבהמה היא הולכה והבאה וזה היא תנופה ותנועת השוק שהיא כלי ההליכה
היא בהעלאה והורדה כן יעלה כל בעלי חיים רגליו ויורידם ובזה האופן יעתק המקום למקום׃
המקריב את דם השלמים ואת החלב מבני אהרן לו תהיה שוק הימין למנה רצה לומר הראויים
להקריב אז והם אנשי בית אב כמו שביארנו במה שקדם ולמדנו שמי שהיה מהם טמא בעת זריקת
הדם או בעת הקטרת החלבים איננו חולק בחזה ושוק׃

ונתן אותם לאהרן הכהן ולבניו למדנו שכהן גדול קודם לבניו בחזה ושוק וממנו נלמד שכן
הענין בשאר מתנות כהונה׃ זאת משחת אהרן ומשחת בניו מאשי השם ביום
הקריב אותם לכהן להשם רצה לומר זאת היא הגדולה שנתגדלו במשיחתם הכהנים מאשי השם
ביום הקריב אותם השם יתעלה לכהן להשם כי אז נתן להם זה החלק מהקרבנות שנזכרו בזאת
הפרש' לעולה ולמנחה ולחטאת לאשם ולתודה ולזבח השלמים ואמר מאשי השם כי כבר נתן להם
השם יתעלה מתנות אחרות זולת אלו כמו שיבא ולהורות שאלו המתנות יהיו לכהנים לדורות
אמר אחר זה אשר צוה השם לתת להם ביום משחו אותם מאת בני ישראל חק עולם לדורותיכם
זאת התורה לעולה וגומר׃ אמר ולמלואים לפי שמעשה המלואים והשלמים הם שנים והם
דומים בענייניהם למעשה התודה אלא שלא היה במלואים לחם חמץ כמו שנזכר בפרשת ואתה
תצוה ובזאת הפרשה הבאה ביום צותו את בני ישראל להקריב קרבניהם להשם למדנו מזה שכל
הקרבנות ראוי שיהיו לשם השם ברוך הוא ולמדנו מזה עוד שאחת מהכוונות בקרבנות היתה
שלא יקריבו קרבן לע"ז ולזה צוה אותם שיקריבו קרבניהם להשם למען לא יזבחו לע"ז ולזה אמר
בפרשת אחרי מות ולא יזבחו עוד את זבחיהם לשעירים׃

וידבר יי' אל משה לאמר׃ קח את אהרן ואת בניו אתו וגומר׃ זאת הפרשה דבקה
לפרשת וזה הדבר אשר בסדר ואתה תצוה ושם ביארנו כל הנזכר בזאת הפרשה׃
בשלו את הבשר פתח אהל מועד ושם תאכלו אותו ואת הלחם אשר בסל המלואים הנה נוהג איל
המלואים ובלחמו מנהג קדשי הקדשים לאכלו במקום קדוש ולבשלו במקום קדוש ואם הוא
בשלמים מפני שבו נשלם קדשת אהרן ובניו׃ כי שבעת ימים ימלא את ידיכם רצה לומר שבכל
אחד משבעת ימים יעשה להם משה ככה כנזכר בזאת הפרשה להקריב עליהם אלו הקרבנות
כי כן כתוב בפרשת ואתה תצוה ועשית לאהרן ולבניו ככה ככל אשר צויתי אותכה שבעת ימים
תמלא את ידם כאשר עשה ביום הזה מכל הקרבנות והמעשים צוה ה' לעשות לכפר עליכם עד
שכבר תצטרכו בכל יום מאלו השבעה ימים לפר חטאת להשלים הכפרה כמו שנזכר בפרשת ואתה
תצוה ושם זכרנו התועלות המגיע מזה הפעל לאדם הכהונה והקדושה לאהרן ולבניו באופן שיהיו
ראויים לכפר על זולתם והנה היו אלו הקרבנות נוהגים שבעת ימים כדי שיבינו מהם עם זה
ההכפל מה שהיא הערה עליו באופן שיהיו נקיים בשלמות מהחטאים עד שכבר היה זה גם כן
לכפר על החטאים רבים קדמו להם ולזה ראוי שיהיה ההכפל בזה הקרבן הראשון אשר בו נתחדש'
להם הכהונה והיה בכל יום חטאת ועולה ושלמים להורות על הגעת הרצוי להם בשלם שבפנים לפי
מה שבורם מענין הקרבנות ובכאן נשלם הבאור בזאת הפרשה׃

ואמנם סבת הסדור אשר היה לזכור הקרבנות בזאת הפרשה היא מבוארת ממה
שזכרנו בפרשת ויקרא כי סדורם בזה המקום הוא סדורם אשר בפרשת ויקרא
זולתי השלמים אשר בא זכרונם בזאת הפרשה אחר שאר הקרבנות והסבה בזה כי התורה זכרה
קדשי הקדשים תחלה בזה המקום וזכרה חלק הכהנים מהם ושהם שותפים כשהנאכל מהם
לכהנים נאכל במקום קדוש ואחר זכר משפט הקדשים הקלים וזכר עם תורת המנחה מנחת
מחבת של כהן גדול להשלים הביאור בעניין המנחה ואחר שנשלם פה הביאור באופן עשיית
הקרבנות ראוי שנתן הסבה למה היתה עשותם בזה האופן לפי מה שאפשר לנו ונגיע בכאן
כי המזבח היה נחלק גבהו לשני חלקים כמו שנזכר בפרשת ויקחו לי תרומה החלק העליון
היה כלו לארבע קרנות כנדלים בפועל קנתם מקצת כי בעליונו היה ארבע קרנות ושהם היו
מהמזבח בעינו כמו שאמר בפרשת תרומה ובו היה הסובב למטה ממקום המערכה שלשם
אמות והחצי התחתון כלה היסוד שהוא מקיף ברוחות כלם וקטרס והנה הי' זה כן לפי מה שאחשוב
כי מפני שהיה בחלק העליון השרפה והכליון לדברים האקטרים שם והנה סבת ההפסד האחד
מפני היותו מורכב מהפכים שהם היסודות הארבעה היו שם ארבע קרנות בפעל כנדלים להעיר
על מציאות היסודות והיה אלו הקרנות ממנו לפי שאלו היסודות הוא מורכב בכח קרוב כמו
שהתבאר בטבעיות והיה למטה הסובב בחלק העליון להעיר כי המורכב מהם עם היותר אחד
מצד ההרכבה יכלה ויפסד אליהם וזה יהיה בשיסוב כל יסוד ליסודו ואולם החלק התחתון
הוא יסוד המזבח הוא מעיר על הצורה כי בה יהיה קיום המורכב הזמן האפשרי מצד הכוחות
אשר בה לשמור מציאותו בכלים אשר הכין לה הטבע ליה ולפי שהצורה תשים המורכב אחד ומקפ'
בו כמו שהתבאר בטבעיות הנה היה כלה חצי המזבח השפל אל יסוד המקיף אותו בכללות ולזה
הנה אפשר שנשלים הסבה בהיות הזאות בהמה בחלק העליון מן המזבח על ארבע קרנות

ובזאת עולת בהמ' בחלק השפל סביב וזה כי החטאת באה על העברות החמורות ואולם העולה באה אם כנדר אם כנדב' אם לכפר' על העבירות הקלות ולפי שסבת העברות הוא החומר כמו שהתבאר בספר מלחמות השם הנה בקרבן החטאת שהוא בא על העברות החמורות יזו הדם שהוא כלי לנפש להוביל המזון והחום היסודי לאברי בעל נפש על ארבע קרנות קיר מזבח העול' היא בחלק העליון המור' על החמר והפרדו ליסודותיו ובזה האופן תהי' ההזאה שם רוצ' לומר באופן מור' על ההפרדה לא על הקשר ולזה היו שם ההזאות בארך על קרנות קיר מזבח העול' להעיר שראוי שיתן אל לבו המביא זה הקרבן שימשול בנפשו עד חמרו באופן שיהי' נשמר מהחטאים עד שאפילו בעניינים החמריים ישתדל לעבודת השם יתעל' ובהם יעבדהו כי מי שיהי' בזה התוא' לא יתכן שיקר' לו במו זה החטא אשר יביאו עליו חטאת והמשל כי כשיתן אל לבו כשיבעול שלא תהי' בעילתו כי אם לעבודת השם יתעל' לא תביאהו תאותו אל המשגל שיכנים עצמו בספק אם זאת הנבעלת היא אשתו או היא ערוה עליו אבל ידקדק בכל הפנים שאפשר שלא תהי' בפעולתו זאת המרי אחר שתכלית כונתו בה היא לעבודת השם יתעל' וכן הענין באלו המאכלים אשר יתחייב עליהם כרת ר"ל שלא תביאהו תאותו לאכול ושיכנס עצמו בספק אם זה המאכל מותר לו או אסור לו אבל ידקדק בכל הפנים שאפשר שלא יהיה בפעולתו זאת המרי אחר שתכלית כונתו בה היא לעבודת השם יתעל' וכן העניין בע"ז כי מי שזה דרכו ישמור בכל הפנים שאפשר מכתיבת האלהות לזולת השם יתעל' שכל תאותו היא לעבוד השם יתעל' ולזאת הסבה יוקטרו החלבים במזבח ויאכלו זכרי כהנים שאר הבשר במקום קדוש להעיר שישתדל לעבוד השם באלו העניינים החמריים בעצמם ביותר שלם שאפשר והוא שיקח מהם מה שיקר' בו השכל שלמותו כי זה היותר נבחר מהם כמו שהיו החלבים לפי המפורסם היותר נבחר שבגוף הב"ח ולזה היו קרבים לשם יתע' והיה בשר החטאת נאכל לכהנים להעיר זה האיש שיתקרב אל יודעי ה' להישירו אל השלמות בזה ולהודיעו משפטי התור' כי בזה יהי' נשמר מכמו אלו החטאים וזה כי הכהנים היו עובדים השם יתעל' תמיד והיו משתדלים בעיון תמיד ולזה נתנו להם מתנות כהונ' כדי שלא יהיו טרודים במה שיצטרך להם מהמזון והלבוש והיו מיוחדים מפני זה להורות משפטי השם ותורתו לישראל כמו שאמר יורו משפטיך ליעקב ותורתך לישראל ואמר כי שפתי כהן ישמרו דעת ותור' יבקשו מפיהו כי מלאך ה' צבאות הוא ולזה היה בשר החטאת נאכל לזכרי כהונ' לא לנשים כי אין מחק הנשים להשיג השלמות בעיון והי' נאכל במקום קדוש להעיר עליו שהי' התקרב להם להשיג השלמות האנושי אשר בו תהי' הקדוש' האמתית והנ' לא יבוא מכהנים בשר החטאת אם לא אחר קטורת החלבים לשם יתעל' להעיר שלא יהי' התקרבו לכהנים השם אלא מפני מה שהישירו אליו מעבודת השם יתעל' ומזה הצד יזכו הכהנים בזה הבשר ולזה יחויב שיהי' קרב תחל' מה שהיה ממנו לשם יתעל' ואולם החטאת הבא על השלמים כמו כהן משיח וב"ד הגדול שטעו בהורא' לא היה בשרו נאכל לכהנים כי הם אינם צריכים אל שיתקרבו למי שלמטה מהם בעיון להשיג השלמות והיה הזאתו שבע פעמים לפני הפרכת ואל קרנות מזבח הזהב מפני מה שאומר אמנם הי' מזה אל קרנות מזבח הזהב המבואר סבתו במה שאמרנו בהזאת דם החטאת אל קרנות מזבח העול' ואולם יוחד באלו השלמים הזריק' על קרנות זה המזבח כי ענין זה המזבח יורה על כמה יותר שלם ממה שיורה עליו מזבח העול' החיצון כמו שביארנו בפרשת ואת' תצוה ולפי שאלו האנשים השלימו נפשם והיו משיגים המושכלות בפעל יותר להם זריקת הדם על זה המזבח המור' על מציאות הצור' האנושית כמו שביארנו במה שקדם וכאלו תהי' הערה בזה שאם היה סבת המרי מצד חסרון שלמות הנפש בעיון אשר סבתו החמר והדברים החמרים ישתדל בכל הפנים שאפשר להכניע הכחות החמריות שלא ישתדלו בפעולותיהם כי אם לעבודת השם יתעל' ואמנם הסב' בשבע הזאות אשר לפני הפרכת היא כי כבר ידעת אתה המעיין בביארנו זה שהגרמים השמימיים ישפעו תאות ובחירות ודעות פעם נאותות ופעם בלתי נאותות ושהשכל האנושי ימשול על אלו התאות והבחירות והדעות כשירצ' ויקח מהם הנאות וירחיק הבלתי נאות כמו שביארנו זה כלו במ"י ובהיות הענין כן הנה תהי' ההער' בשבעה ההזאות האל' לפני הפרכת לפני ה' שישתדלו שכלו בכל הפנים שאפשר שלא ישמעו במה שיושפע לו באמצעו' הגרמי' השמימיים מהתאות והבחירות והדעות כי אם לעבודת השם יתע' ובזה יתחזק לעמוד כנגד מה שאפשר שיהיה בו יציא' מעבודתו וידקדק בדעותיו שלא היה בהם כי אם מה שהכונ' בו לעבודת השם יתע' ובזה ימלט מכמו אלו הטעיות הבאות בסב' מה שיושפע לו מהגרמים השמימיים והנ' היו אלו ההזאות ז' כי כן מספר כוכבי לכת אשר מהם יושפעו אלו הדברים לפי המקומות שהם בהם מגלגל המזלות ולפי מבטיהם קצתם עם קצת כמו שביארנו במ"י ואמנם שיתה ההזאה שם קודמת להזאה בד' קרנות מזבח הזהב לפי שהמקום ההוא יותר נכבד לפי שהוא יותר קרוב לקדש הקדשים וההזא' שם כנגד קדשי הקדשים ועוד שהוא יותר ראוי שיוחס זה המרי לכמו אלו האנשים השלמים מצד מה שיושפע להם מהתאות והבחירות והדעות מהגרמים השמימיים משיוחס להם מצד חסרונם בעיון ואולם הקטרת אלו החטאות הנה הסב' במה שקדם מהם במזבח העול' היא הסב' בעינה שזכר בחטאות הנאכלות וזה כי בו הער' שלא ישתמשו בדברים החמרים כי אם היותר טוב מהם והוא מה שילקח בו תועל' להשגת השלמות האנושי ושאר הדברי' החמרים כלו ישנאום לגרסם מתאוות החמר ונאותיו ולזה ישרף שאר החטאת חוץ לשלש' מחנות במחנו' שבפנים רוצה לומר שכבר ישרף שם הבשר עם עורו ועם פרשו להעיר שאלו הדברים ראוי שיהיו אצלם מגונים מאד ובזה האופן ישתדל השכל להכניע אלו התאות אשר מצד הגרמים השמימיים ומצד המזג שהיו סבת זה החטא להיותם אצלו נמאסים ומרוחקות בתכלית מה שאפש' ולהעיר שיקח המקריב זה הקרבן זאת הער' מענין הקרבת הב"ח היה' הסמיכה קודם זה על ראש הב"ח ההוא עם ודוי העונות להורות שהעונות האלו הוסרו מעל החוטא והשמו על זה הב"ח ולזה יעש' ענין זה החוטא בעינו ואולם העול' היתה הזריק' בחלק השפל מהמזבח שהוא מור' על הצור' והיותה שם סביב להיותה הצור' מקפת בחמר ומשימה אותו אחד והכונ' בזה שישים כלל תנועת נפשו להשלים צורתו והי' זה כן להיות הצורה מקפת בחמר כמו דורון ורצון לשם יתע' והרצוי לשם יתעל' הוא מצד הצור' והית' מנותחת לנתחים והיה כליל על מזבח העול' להעיר שגם בעניינים החמריים ישתדל שיהיו לעבודת השם יתעל' וזה כי הנתחים מורים על ההפרדה שתהי' מצד החמר כי הנפש תקשור אלו הנתחים ותשימם דבר אחד במספר מצד שכללם יכוון בהם ענין אחד והוא שמירת הבעל חיים ההוא ואמנם היה רבוי אלו הכלים והפרדם מצד החמר ולזה יורה זה שכל כונתו בעניינים החמריים תהי' לעבודת השם יתעל' ולא ישתמשו בחמריות כי אם מזה הצד וכבר ביארנו במה שקדם כי בענין העול' עוד תועלת להגעת הנבוא' עם מה שנמשך ממנ' מה תועלת בעניין במה שיתמיד במזבח ממנ' והוא תמיד של שחר ותמיד של בין הערבים לפי מה שביאר בספר ואלה שמות ולהיות העול' באה על נדר ונדבה לא יוכל המחויב חטאת ועולה להקריב העול' אם לא אחר החטאת כדי שיהיה מוכן אל הרצוי קודם הקריבו את העולה ולפי שהעול' יותר נכבדת מהחטאת · היתה העולה זכר והחטאת נקבה מהיחיד וזה שהעולה היא לפי מה שבארנו הער' לשלמו' הנפש המשכלת ולהמשך לעבודתה בכל כחות הגוף והחטאת או להסיר המרי מהפעלות החמריות ולכוין שיהיו בתכלית היושר והנכונ' לעבודת השם יתעל' ולזה יחס הצורה אל החומר הוא יחס הזכר אל הנקב' ואמנם חטאת כהן משיח וב"ד שטעו בהוראה היתה פר למעלתם והיה בעבוד' זרה שעיר מצד עלם בעבוד' זרה כמו שאמר ולא יזבחו עוד זבחיהם לשעירים וכן היה חטאת נשיא זכר למעלתו במלכות וכן חטאת צבור לכבוד הרבוי והנ' היה מקום השחיט' בצפון לעולה ולחטאת ולאשם והתקרב' למה שיוקטר על המזבח בדרום כי השחיט' היא קודם פעל הרצון וההקרב היא הרצוי ויהיה בזה הערה כי בהשתדלו להתקרב לשם יתעל' באופן שיהי' נרצה יעתק מהשמאל אל הימין רוצ' לומ' שיעתק מהפעולות הנוטות מהיושר והנכונ' ויתקרב אל הפעולות הטובות והישרות ולזה גם כן יעתק מהשמאל אל הימין בהגשתו הדם למזבח להשלים פעל הרצוי ואולם קדשים קלים להיותם בלתי באים על חטא אבל על נתינת תודה והשמחה במה שהשפיע השם יתעל' מהטובות

לא חויב בשחיטתם שתהי' בצפון · והנה שירי הדם נשפכים כלם אל יסוד מערבי דרומי של מזבח העולה לסבות האחד לסבות הדם המרק שהיתה הכפר' בו שאם היה זה הדם נשפך באופן אחר היה זה מביא להקל בעניין הדם אשר בו היתה הכפר' ולא יחשוב להמון שתשלם בו הכפרה כי דם אחר היה עם זה הדם הנשפך ושנית כי בו הערה אל שישים בעל הקרבן כל כונתו בעניני הצור' ולא יפנה אל הדברים החמריים ולזה היה נשפך למט' אל היסוד שהוא מעיר אל הצור' כמו שקדם השלישית כי בזה האופן יסור לכלוך הדם ועפושו מזה המקום הנכבד כי שם היה ביסוד ההו' נקב יכנס בו זה הדם תחת הקרקע והי' שם עוד נסוך היין בזה המקום כעינו כמו שיתבאר להסיר זוהמת הדם ועפושו מזה המקום אשר היו נשפכים בו שירי הדם והנ' במה שמזה התור' הדם מכפר העיר' על מציאות הנפש כי הדם הוא הנושא באופן מה לחום היסודי אשר היא הכלי הראשון לנפש והנה יתבאר כי בדם יתלה חיות הבעלי חיים מן החום עד שהוא יעיר על מציאות הנפש כי הקודמים טעו ולא חשבו שיהיה בכאן צור' כמו שזכרנו במה שקדם ולזה שמו קנתם הנפש אש והוא מבואר שאין די בחום לעשות זה הפעל אשר בו ישוב המזון דם אבל זה מפעולות הנפש והחום המשועד הוא הכלי לזה ולישוב בנפשותינו גודל עניינו לא הותר לנו לאכלו ועל זה אמרה התור' כי הדם הוא הנפש כי בו יתלה מציאות הנפש וממנו הוראה אל מציאות ולזה גם כן אמרה כי הדם הוא בנפש יכפר והנה אין זאת ההער' מעטת התועלת בעיון אבל היא רבה מאד כי מי לי שלא יאמין במציאות הצור' יסיר ממנו כל מושכל עם שלא יהיה שם אלוה לפי זאת ההנח' ולזה יסדה התור' עניינים רבים במקדש לקיים הדעת האמתי כשהגורת כמאות על מדרגותיהם כמו שזכרנו בפרשת תרומ' ובפרשת תצוה ואמנם בחטאת העוף ועולת עוף לא מצאנו הענין הולך בזה הסדור אשר זכרנו בבהמ' וזה שעולת העוף היה דמה נתן למעל' ודם חטאת העוף למטה בהפך העניין בבהמה ועוד שמליקת עולת העוף היה דמה נתן למעל' וחטאת העוף לא דקדקה התור' שתהי' בצפון כמו שדקדקה בזה בשחיטת בהמ' אבל יראה מלשון התור' שהוא בדרום כמו שביארנו · ואמר שנאמר בסבת זה לפי מה שיגלה לנו ונאמר כי מפני שלמעוט דם העוף לא יתכן קבלת דמו בכלי שרת להביאו אל המזבח לזה היה מן ההכרח שתהי' מליקתו אצל המקום מהמזבח שיזו דמו באופן שיהי' הדם שיזה שם מן העוף בעצמו ולזאת הסב' היה מחויב שתהי' מליקתו על ידי כהן כי המליקה בו הוא כמו בעצמות אל הזריקה שישלם הנגוי בקרבן בנפשה כי מהמכה ההיא יוצא הדם אם בשימצה מעצמו שם כמו שנזכר בעולה אם כשיוב כשיגיע העוף ויזה דמו כמו שנזכר בחטאות ולזה היתה המליקה ע"י כהן כי מה שלא יחויב היותו כן בשחיטה כי השחיטה כשרה בזר ובהיות הענין כן הנה לא היה מחויב במליקה שתהיה בצפון כי הוא מפעל רצוי בעצמו אשר מקומו בדרום ולזה יוחד למליקה הצד הדרומי מערבי מהמזבח ובזה כשלמ' הסב' למה לא יחויב במליקה שתהיה בצפון כמו הענין בשחיטת עולת בהמ' וחטאת בהמ' ואחשוב שלזאת הסבה בעינה היתה המליק' ממול עורף וזה כי למעוט דם העוף לא היה נאות שיקובל דמו בכלי להזאת ממנו כמו הענין בבהמה אבל היה הגוף בעצמו הוא הכלי בו ממנו ומשם הדם ולזה יחויב שלא יהי' לכלי ההוא המעלה להתנועע מעצמו בעת ההזא' שאם היה הדבר כן היה אפשר שיזה דמו ברוחב כשיכון שיהיה בארך והרחב ולזה לא יפסק חוט השדר' תחלת בו באופן שיבטל החום והתנועה במה שאחריו מאברי העוף ובעת החתך המוריד בזה העוף הנה יהי' העוף במדרגת הכלי שלא יתנועע ולא יפרכס כלל ולזה יזה דמו בגור' אשר ירצ' הכהן ולזה תמצא שמה שהיה מהעוף שיקבל דמו בכלי ישחט ולא ימלק כמו שתראה בצפורי מצורע ואולם למה היו מעש' חטאת העוף למט' ועולת העוף למעלה בהפך הענין בעולת בהמ' וחטאת בהמה הנה בזה עיון עמוק ונאמר בו מפני שלא היה בחטאת העוף דבר נקטר לשם יתעל' והית' הכונ' בחטאת כמו שהקדמנו שישתדל החוטא בעבודת השם יתעל' ויתקרב אל יודעיו למען יביאוהו אל השלמות והיתה הענו' השלמה לשם יתעלה בצורה הנה ראוי שיזרק דם זה החטאת במה שהיה מהמזבח מעיר הצור' והכונ' בזה כדי שלא תהיה תאותו ונפשו כי אם בשלמות המיוחסים לצורתו וינתן בשר זה החטאת לכהנים שיאכלוהו במקום קדוש לסב' בעינה אשר היה זה העניין בחטאת בהמה ולפי שלא תמצא בזה ההערה השלמה אשר היתה בחטאת בהמ' שתמשול הנפש בחמר אשר הוא סבת החטאים האל' ובו ישתדל גם כן לעבוד ה' יתעל' תמצא שיהיה מהכרח חטאת העוף כשהיה תמורת חטא' בהמ' שיהיה עמו עולת העוף ובו תשלם זאת הכונ' וזה כי דמו היה שותת בחלק העליון מהמזבח מלמעל' למט' באופן מורה על ההפרדה אשר הוא מפאת החמר ולא על ההקשר שהוא מפאת הצור' כי מה שיורה על ההקשר הוא כשהיה רושם הדם הולך ברחב כאלו יקיף המזבח ולזה היה זאת המתנ' בחלק העליון מהמזבח כי הוא מור' על החמר ועיר שישתדל שתמשול נפש זה החוטא בחמרו שהוא סבת החטאים ובו יעבוד ה' יתעלה והנה היית' כלה כליל לסבה בעינה שהיה זה העניין בעולת בהמ' ולא צותה התור' לנתח העוף לנתחים להורות על ההפסד אשר יהיה מצד החמר כי כבר נשלמ' כונת אלה העניינים במה שנמצה דמו על קיר בארך שיורה על ההפרדה שתהיה מצד החמר כמו שביארנו : ולזאת הסבה לא תמצא חטאת העוף שלא תהיה עמו עולת העוף תמצא זה בחטאת חוטא בשבועת העדו' וטומאת מקדש וקדשיו ושבוע' בטוי וקרבן זב וזבה וקרבן נזיר אשם מצורע הנה והוא מה שנגלה' לנו בנתינת הסבה בזה והוא נפלא מאד כמו שתראה' והנה לא היה אפשר שינתן דם העוף על קרנות המזבח ולא שיתנו ממנו שתי מתנות שהן ארבע בשתי גגי האלכסון כמו הענין בבהמה כי למעוטי דמו לא יהיה אפשר לקבל דמו בכלי להוליכו מקום אלו המתנות ולזה חויב שלא תהיה כי אם מתנ' אחת יוצאת מגוף העוף בעצמו וראוי שנעיין למה היתה ההזאה בחטאת בהמ' באצבע הכהן הימנית ואין הענין כן בזריק' בעולה ובשאר הקרבנות ונאמר כי מפני שהיתה הכונה במתנת חטאת בהמ' שיתן אל לבו מביא זה הקרבן שימשול נפשו על חמרו באופן שיהיה נשמר מהחטאים עד שאפילו בעניינים החמריים ישתדל לעבודת השם יתעלה ובהם יעבדוהו והנה היתה זאת הנתינה לדם באצבע הימנית להעיר שתהיינה פעולותיו החמריות כלם נוטות אל היושר והנכונ' ובזה האופן ישלם לו שיעבוד בהם השם יתעלה כי האצבע הוא כלי לחרבה מהפעולות ולזה תמצא שגם בה' יתעל' אמר דוד עליו השלום כי אראה שמיך מעש' אצבעותיך ואומר בתור' על הלוחות כתובים באצבע אלהים היא והיה זה כן לפי שבידים יעשה האדם רוב הפעולות והמלאכות והנ' ושמו על המערכת כלם בעת הבאת נתחי התמיד על האש כדי שתאכל האש העצים ובאמצעותם תאכל אברי העולה והיה זה כן להעיר על שהפסד יהיה לחי מצד מה שילך ממנו מדרגה ההיולי' והוא הגשם הנומח לא מצד מה שילך ממנו מדרגת הצור' ולזה היה הכליון לאברי החי בסבת העצים כי הצור' ההוא אשר תשתדל בשמירת הנמצא שהיא לו צורה כפי מה שאפשר ובכלל הנה הטובות הם לדבר מצד הצור' והרעות מצד החמר והנה יביא זה העניין אל העיון בצור' על מדרגותיה ויכלה העיון בזה אל השם יתעל' ובזה האופן יהיה גם כן מיישיר עניין קרבן עולת התמיד להגעת הנבוא' למוכן לה וכבר ביארנו בפרשת נח בזה סבה אחרת רצה לומר להתישר בענין הקרבת הקרבנות להגעת הנבוא' והנה היה האשם זכר לפי שהחטא בו למטה מהחטא אשר יביאו עליו אשם חטאת כי כל מה אשר היה החטא יותר מגונה ראוי שיהי' הקרבן עליו יותר פחות ולזאת הסבה גם כן היתה זריקת דמו למט' כמו הענין בעולה להעיר על שישים כל תאות נפשו להשלים צורתו והיו נקטרים החלבים על מזבח העולה והבשר נאכל לזכרי כהונה במקום קדוש לסבה בעינ' אשר היה זה העניין בחטאת ואולם חיוב היותו בא בכסף שקלי' אחשוב כי הסבה בזה מבוארת באשם מעילו' ואשם גזלות וזה כי מפני שהיה רוצה להכות במה שאינו שלו כאשם גזלות או שהי' נהנה במה שראוי שישמור מלהנות ממנו נתנה התורה לעצמו בזה הממון עד שלא יוכל ליהנות להביא קרבנו בפחות מב' סלעי' של כסף נקי למען ירפא מזאת התכונ' הרע' ולזאת הסב' בעינ' נענש בשיוסיף חמש על מה שרצ' להחזיק בו שלא כדין או שנהנ' בו שלא כדין למען יוזהר מזאת התכונ' הרע' ויפליג לתקן' בדברי' שיהנ' מה שלא יהי' שום חטא בהנאתו מהם ואול' באשם שפחה חרופ' ית' ג"כ מצד הז' באופן מהוזה שבג' הי' זה לעצמו בכסף באופן שישימו שלא תביאהו תאותו כמו שהי' הנאתו בבעילו שלא יתרחק מכ' מה שיש בו צד איסו' ובזה האופן בעינו הי' אשם שתכנו הסב' באשם על אם לא הוד' למ' שהי' בכס' שקלי' כי זה

יהי'

יהי' לעשו כסף באופן שישמר שלא תביאהו תאותו אל כמו אלו ההנאות והתאוות בבעילות ובמאכלי' שלא ידקדק בתכלית מה שאפשר אם יש בהם שום ספק אסור. ועוד כי מפני שלא היה ראוי שיביא על זה חטא' כי החטאת או למטה מהחטא שהודע אליו שחטא הנה. ראוי שיהיה קרבנו הקרבן הבא על החטאים הגדולים אשר הם למטה מהחטאים שיתחייב עליהם חטאת. ובמה שהוא בזה התואר הוא אשם ולזה יהיה דינו דין אשם מעילות ואשם גזלות שהם באים על החטאים הגדולים אשר הם למטה מהחטאים שיתחייבו עליהם חטאת והנה היו המנחות הנאפות באות פתים לא מצות שלמות כי פתיתת המצות יורה על ההפרד' שתהיה מצד החומר ולזה היה הקומץ הבא מן הפתיתי' ההם מורה על החומר ובאה עמו לבונה להורות על הצורה המדברת כמו הענין בקטרת הסמים לפי מה שביארנו בפרשת ויקחו לי תרומה. ובזה קנין זה הקרבן תועלת העולה באופן מה כי הכונה בו שצורתו וחמרו ישים לעבודת השם יתעלה ובאה עמה שמן להעיר על שכבחר שבענייני' החמרי' ישתמש לעבודות השם יתעלה כמו הענין בהקטרת החלבים מהחטאת ונאכל שירי המנחה לכהני' במקום קדוש לסבה בעינה אשר היה בשר החטאת נאכל לכהנים והנה היתה מנחת כהן גדול התמידיית והיא מנחת של כהן גדול באופן שנזכר להעיר על הכונה בעינה אשר תעיר עליה תמיד של שחר ותמיד של בין הערבים וכבר נזכר זה במה שקדם והנה היה עמה לסבה הנזכרת לבונה כמנחה והיה בה רבוי השמן למעלה זה הקרבן והיה פתים לבונה בעינה שהיה תמיד המנחות לנתחים והיתה כלה נשרפת כמנחה. העולה שהיא באה עמו ועוד שלא היה ראוי שיהיה שירי המנחה הזאת לכהני' כי לא יתכן שיעשה זה להישרה שיתקרב אל הכהני' ללמוד דרכי התורה כמו הענין במנחה הנאכלת ובחטאת ובאשם. כי הוא מהם והוא עם זה היותר נבחר שבכהני' וזה ממה שיוסיף הרחקה בזה ולזאת הסבה בעינה היתה כל המנחת כהן כליל אלא שכבר היה עמה קומץ לבונה כי זה מחק המנחה כמו שנבאר בתורת המנחה אלא אם נתבאר בה שלא ישים עליהם לבונה כמו הענין במנחת חוטא ובמנח' סוטה והנה מנחת הסולת היה עם שמן ולבונה כמו הענין במנחו' הנאפות לסבה ההיא בעינה ולא הוצרך בה לדב' יעיר על ההפרדה שתהיה מצד החמר כי הסלת בעינו יעיר על זה כי הם חלקים נפרדים ואין שם מה שיקשור אותם וכן הענין במנחת בכורים שהיא גרש כרמל ובאה עם שמן ולבונה והנה גרשה יורה על ההפרדה כי חלקי נפרדים קצתם מקצת ואין שם מה שיקשור אותם: והנה לא היתה במנחת חוטא לא שמן ולא לבונה מפני שהיא חטאת כמו שאמר' תורה לא ישים עליה שמן ולא יתן עליה לבונה כי חטאת היא וזה שהחטאת הוא מעיר על הדברים החמריים לא על הצורה ולזה היתה זריקת דמו למטה על ארבע קרנות מזבח העולה. כמו שזכרנו ולזה היתה שם לבונה לפי שהקטרתה מעיר על הצורה ולא היה עמה שמן שאין אלו הענינים החמריים אשר עליהם בא זה הקרבן באופן שיתואר בשהם מיטב הפעולות החמריות אשר ישתמשו בהם להגעת המושכלות אבל די בהם שיסתלק החוטא שיסיר החמרי מהם ושיהיה השתמשו בהם לעבודת השם יתע' כמו שזכרנו בכונה הזאת דם החטאת והנה היתה הסלת שיורה על התפרדה שהיא מצד החומר והנה נאכל שירי המנחה הזאת לזכרי כהונה במקום קדוש לסבה בעינה אשר היה נאכל בשר החטאת לזכרי כהונה ואמנם מנחת סוטה לא היה לכפר אבל היה הכונה בה להביא הענש על האשה אם נטמאת כמו שאמר שם כי מנחת קנאות היא מזכרת עון ולגנות הענין ההוא היתה נעשית המנחה ההיא במגונה שבפני' כמו שנבאר שם בג"ה ואולם השלמי' מפני שאינם באים על החטא לא היתה שחיטתם בצפון ולפי שהיתה נאכל לבעלים היה קדשים קלים כי לא יתכן שיאכלו מקדשי קדשים כי אם זכרי כהונה והנה הסבה בהיותו נאכל לבעלים קצתו וקצתו לכהנים וקצתו למזבח להורות על שזה האיש מכבד השם יתעלה ויודעיו ממה שחננו השם יתע' ושהוא מודה שכל הטובות מאתו ולזה יתקרב אליו. וליודעיו כפי היכולת ויתקרב אליהם ויחלק לו מטובתו עד שיאכלו יחד על שלחן אחד ולפי שזה ההתעוררות יבא לאדם מצד הצורה היתה זריקת דמו בחלק השפל מהמזבח וסביב באופן שיורה על הצורה ובזה האופן יהיה קרבנו כלה ולזאת הסבה היה מניף קרבנו להשם יתעלה וליודעיו בהולכה והבאה והעלאה והורדה להורות על שהשם יתעלה משגיח בעליונים ובתחתונים בכל פנות שהם בו והנה בזה עוד הערה על מציאות הצורה אשר תשיר ההשגחה בשיש בכאן צורה נפשית היא שכל וזה כי התנוע' אשר תיוחס אליו התנופה הוא מתנועע בבעלי חיים ההולך על ארבע בהולכה והבאה לשאוף האויר הקר אשר בסבתו יתקיים החום היסודי בלב כמו שיתבאר בטבעיות והשוק אשר תיוחס אליו התרומה הוא מתנועע בהעלאה והורדה ובזה האופן תשלם ההליכה לזה הבעל חיים ובהיות הענין כן שיש לבעל חיים התחל' להתנועע בצדדין הפכיי' בכל מיני ההפכיו' הנה ידענו שאין הסבה זה כובד וקלות כמו הענין בתנועת היסודות כי מה שזה דרכו לא תהיה לו כי אם תנועה אחת ממיני התנועות לא כלם ובכלל הנה זה יורה על מציאות הנפש ומזה השתלשל העיון אל הצורה הראשונה שהוא האלוה יתעלה ועוד כי אלו התנועות יביאו אל העיון במניע הראשון שלא יתנועע וזה כי עם שאלו התנועו' מורות על תנועה המתנועע מעצמו והוא הבעל נפש שיעיר על מציאות השם יתעלה כמו שיתבאר בטבעיות הנה הם מורות גם כן על כל מיני התנועות הפשוטות וזה כי ההנפה מפני היותה לפני השם רצה לומר שפני המניף הם לצד המערב הנה היתה ההולכה ממזרח למערב והבאה ממערב למזרח ואלו הן לצדדי תנועות הגלגלים כי קצתם מתנועעים ממערב למזרח כמו שהתבארה בספרי התכונה וכבר תמצא זאת התנוע' תמידית לבעל חי רצה לומר תנוע' מה שהתמיד היותו נמצא כמו הענין בתנועת הגרמים השמימיים והתרומה היתה כוללת התנועה מן האמצע ואל האמצע והם התנועות הפשוטות אשר תמצאנה ליסודות והיא תמצא לשוק פעם ופעם לא תמצא כמו הענין בזה ביסודו' רצה לומר שהם ינוחו פעם ויתנועע פעם וכבר ידעת כי מהתנועות האלו ילקח מופת חזק על מציאות המניע הראשון כמו שהתבאר בטבעיות וכמה שאחר הטבע. והנה היתה התנופה על ידי הכהן בידי הבעלים כאלו הכהן יישיר הבעלים אל השגת זה הדעת האמתי יתקרבו אליו הבעלים והיה הכהן לוקח חלק ה' יתעלה וחלקו מן ידי הבעלים להעיר הבעלים מרצונם נותנים לשם יתעלה ולכהני' ובעבור זה עשו זה הקרבן להתקרב לשם יתעלה וליודעיו למען יישירום להשיג בשלמות כי מהשם יתע' יושפעו כל הטובות ולפי שזה ההתעוררות לבאת זה הקרבן לא יהיה כי אם מצד הצורה ולא הגיע גם כן למעלה העולה והמנחה עד שיהיה שם מה שיורה על שלא ישתמש בחמריות כי אם להשלמת השכל ולעבוד השם יתעל' לא היה הלחם הבא עם תודת זבחי השלמים פתים כמו הענין במנחה הנאפת בתנור או במרחשת או במחבת אבל לחם שלם ומצות שלמות. ולהיות השלמי' קדשים קלים לא הקפיד' התורה בזמן אכילתם שיהיה נפסל בלינה כמו הענין בשאר הקדשים והקפידה התורה בזה בזבח התודה לפי שנו מהשלמות יותר ממה שימצא בשאר זבחי השלמים על שלא יתחבר עמו דבר ממיני הלחם ולזה ראוי שידוקדק יותר בתקונו שיהיה בשלם שכפנים עם שכבר אפשר שיהי' הבאת התוד' על הטובות הנפשיות והשלמים על השמחות והטובות הגופיות ולזה היו שלמי שמח' ושלמי חגיגה במועדי' אשר צונו לשמוח בהם ולחוג בהם ונמצאת התוד' באה על קדום העיר והעזרות כמו שנזכר בעזרא או תהיה התודה על נתינה ההודאה לשם ית' במה שהשפיע מהטובות כשיתעורר בעל הקרבן בזה בעצמו והשלמים באים על ענייני שמחה למען נזכור השם ית' בעת משמחות האלו הגופיות כמו שאמר וגילו ברעדה ואמרו ז"ל במקום גילה שם תהא רעדה כי רוב השמחה יביא אל הבעיט' בשם ית' ולזה יצטרך אל זה הקרבן ואיך שיהיה מזה הנה התודה היא יותר נכבדת ולזה הקפידה התורה בענינה יותר ולזה היה חלק הכהנים החזה והשוק כי מהיישרה אשר תהיה לבעלים במה שתעיר עליו זאת התנופה והתרומה תהיה להם מצד הכהנים במה שיודיע אותם מהדעות האמתיות בזה ולזה היו שני אלו האברים אשר תמצאנה להם אלו התנועות בטבע לכהנים והנה היתה האליה מן הצאן קרבן למזבח עם שאר החלבים כחטאת ואשם והשלמים להיותה החלק השמן יותר מהבעל חי וכל שכן בא"י כי שם ימצא מהשומן מאד באליות הכבשים ולזה היתה הסבה בהיותה נקטרה למזבח הסבה בעינה אשר יוקטרו בעבור' שם החלבים וראוי שנעיין למה היו מקטירין שם ב' הכליו' והיותרת עם מעט מהכבד כי זה איננו ממיטב הבעל חי ההוא והשמן שבו אלא הענין בו בהפך וכו' כי זאת הקטירה ואם היא קשה מאד הנה אפשר שנגלי' הסבה בה במה שהקדמנו בזה וזה שכבר בארנו שההערה בהקטר' אלו החלבים לשם יתע' הוא שישתמשו בעבודת הש' ית' במיטב הדברים החמריים והוא מה שהיתה מהם מיישיר לשלמות השכל להשכיל ולדעת השם יתעלה כפי היכולת וזה שכבר התואר הם החושיות שנקנה מהם המושכלות הראשונות עם ההשגות בשנפשיט מהם המשיגים ההיולאניים שהיו בהם הדברים המושגים נפרדים כמו שהתבאר במקומות' הנה העיר' התור' על זאת ההכליל והפשט באלו הדברי' שצותה להקטיר מן החלבים וזה כי הכליו' הוא אחד מן האברים אשר בהם יופשטו מדם הכבד מה שבו מן המותרות והשמרים כדי שישאר הדם בכבד נקי מן השמרים כמו שהתבאר בטבעיות והיותרת גם כן יבדיל כלי המותרות והם המעיים מהאברים הנכבדים העליונים והם הלב והכבד והרא' וכאלו יעיר בזה אל שיפליג העיון בלקיחת אלו ההקדמות הראשונות מהמוחשות שלא נקח דברים המקריים תמורת העצמיים על שנבדיל הדבר המקרי מהעצמי והדבר המדומ' מהמושכל כי בזה נתישר אל הכונה במושכלות ויהיו נשמרים מטעיות הדמיון אשר ירחיקו מהכוונה בהרבה מהדברים והנה בחרה התור' הכליות מבין שאר האיברים אשר תשלם להם הנרידה לדם מכבד כמו הטחול והמרה מפני לקיחה החלב שעל הכליות ולזה היו הכליות נלקחים עמו והנה לא היה בשלמים עוף כי לא יתכן למיעוט כמותו שיאכלו ממנו יחד הבעלים והכהנים והשם יתעלה רצה לומר המזבח וזה מבואר מעצמו והנה היו חטאות הצבור והנשיא שעיר לפי שכבר נעתק הענין בהם למעלת' אל שיהיה החטאת זכר ולזה חויב לגנות הענין שבא עליו זה הקרבן שימצא בו הפחיתות מצד אחר ולזה היה חטאתם מן המין הפחו' שבמיני הבהמה אשר יקריבו מהם קרבן רוצה לומר מן העזים ולזה תמצא בחטאת יחיד שהקדימה התורה שעירה לכשבה לבקשת התורה שיהיה זה הקרבן פחות מאוד לגנות הענין אשר הוא בא עליו. ואולם קרבן כהן גדול היה פר למעלתו במעלה במה שהיא מעלה אמנם וכן קרבן בית דין שטעו בהוראה ועשו רוב ישראל על פיהם אלא אם היתה השגגה בע"ז שאז יביאו שעיר מצד עצם ע"ז כמו שאמר ולא יזבחו עוד את זבחיהם לשעירי' ואולם האשם לא היה בא רק מהצאן והיה זכר להיות הגנות אשר בענין שבא עליו האשם למטה מהגנות אשר עליו בענין החטאת ולא יבא מהעזים ולא נקבה עם שהתורה כונה בו לחסר ממון החוטא ולזה צותה שיהיה בא בכסף שקלים והוא מבואר כי הזכר מן הצאן הוא יותר יקר ממה שיבא מן העזים וכל שכן בארץ ישראל אשר נמצא זה השומן המופלג באליות הצאן והנה הקפידה התורה במחשבות בענין הקרבנות בזה האופן הנפלא המבאר בפגול לכבוד הקרבנות כי כמו שחויב בקרבנות שיהיו תמימים ושיאכלו בעת היותם יותר נבחרים ושתהיה הקרבתם על יד הבלתי בעלי מומין והטהורה מזאת המשפחה' הנכבדת שנבדלו לעבודת השם יתעלה במקום המיוחד לזה והוא בית המקדש ובבגדים המיוחדים לזה כן תחויב לא שתהיה מחשבתם במה שיחסר מעלת הקרבן: ועוד כי רוב התועלת אשר בקרבנות הוא מפני המחשבות כי ההערות אשר זכרנו בענין הקרבנות תחלתם היא המחשבה וזה כשנחשוב בעניניהם למה היו בזה האופן והמחשבה ההיא תביא אל מה שאליו היתה הכונה בהקרבת הקרבנות וכבר העירנו מה שהקפידה התור' באלו המחשבות שלא נחשוב שלא יהיה מרי במחשבות המגונות אחר שאין בהם מעשים ונתיר. מפני זה לשלח מחשבתנו בענינים הבלתי ראוי' כי המחשבה היא סבת החטאים וזה כי האדם יחשוב בדבר המגונה ואחר יתעורר לעשותו ויעשהו ולז' אמרו רבינו זכרונו לברכ' הרהורי עביר' קשים מעביר' כי הם סבת העביר' והאדם יקל בזה לחשבו שאין זה חטא והנה בא הצווי לשרוף פסולי המוקדשים במקום הקדש למעלת הקדשים ולכבודם ולפי שדם החטאת יזרק באופן מור' על החומר הזהיר התור' בו שאם הוא ממנו על הבגד יתכבס במקום קדוש לגנות ענינו ולהורות שהוא כנושא המרי עליו ולז' לא יתכן שישאירו ממנו רושם בבגד וכן לגנות ענינו נפסל החטאת אם הובא ממנו אל הקדש פנימ' להרחיק מה שיעיר על השלמות והנה לא הושם בבגדי כהונ' שום בגד ברגלים לפי שמתנאי הכהונ' בגדי כהונ' ובית המקדש וכמו שחויב שלא יהי' דבר חוצץ בין בשרם לבגדי כהונ' שנאמר ומכנסי בד יהיו על בשרו כן חויב שלא יהי' דבר חוצץ בין בשרם ובית המקדש בהולכתם הדם והאברים ושאר העבודות והנ' הי' אש מזבח הקטרת לקוח מעל המזבח העול' להורות על שההפסד יקר' לאדם מצד מה שילך ממנו מדרגת החומר לא מצד הצור' ולז' היה לקוח ממזבח העול' שיור' על הפסד החי המדרגים שהולך מדרגת החומר מהצור' המדבר והנ' לא היה נחלק מזבח הקטר' כמו החלק מזבח העול' לפי שההפסד אשר יהי' בו מציאות הנפש המדברת על שלמות בהפרד' מהחמר ולז' היו מקטירים שם הקטרת כמו שבארנו במה שקדם והנ' כמו שהית' מערכת האש שיקחו ממנו אש מזבח הזהב זולת מערכת אש הקרבנות להיותו יותר קדוש ויותר קרוב מקדש הקדשים כן היה מחויב שתהי' שם מערכת שלישית לקטרת הנכנס לפני לפנים והיה ראוי שתהי' זאת המערכ' ביום הכפורים לבד והי' בהכרח היותר מערכות במזבח העול' וזו היא הסבה בהיות שם ארבע מערכות ביום הכפורים:

והנה באש התמידיי שהי' במזבח העול' שלא היו מקטירים בו דבר אחשוב שתהי' ההורא' בו על החום היסודיי אשר בנמצא נמצא שהוא סבת קיומו וזה כי כמו שהי' בעולת תמיד של שחר רמז אל ההוי' ותמיד של בין הערבים רמז אל ההפסד כמו שהתבאר בפרשת ואת' תצו' כן הי' שם אש מור' על ההוי' והוא אשר לא יקטירו בו דבר ואש מור' על ההפסד והוא אש המערכ' אשר עליו תהי' ההקטר' והנ' הי' זה כאות לנו שימצא מזה כי החום הנכרי תמצאהו תמיד כלי להפסד והחום היסודיי כלי להוי' ולקיו' ושני מיני החום האלו יתחדשו מיסוד האש לפי מה שיתמזג בו משאר היסודות ההפכים כמו שיתבאר למי שעיין עיון מעט בטבעיות:

והנה באה האזהר' שלא לכבות אלו האשים להורות על תמידו' ענינם מצד הסבות התמידיו' אשר שם השם יתעלה בהם ביום נראה זה המציאות כן הסבות המתחדשות זה באמצעו' הגלגל המט' הם סבות בסבות על ענין אחר אולי היתה הכונה בהקרבת מלח על כל קרבן שלא נחשוב ענין הקרבנות דבר תפל שאין בו טעם ולז' בא עמם המלח להורות שיש בענייניהם טעם כבר תמצא תפל מה שהוא בלי סבה ובלי טעם אמר ולא נתן תפל' לאלהים והתפל הוא הפך המלוח ולז' יעירנו ענין המלח הבא עם הקרבנות על שנבקש טעמם בעמוד מפני זה על כונתם ואפשר שיהי' בזה סבה אחרת זולתי מה שזכרתי:

ובכאן נשלם מה שיעדנו לבאר בענין הקרבנות לפי מה שאפשר לנו בזה המקום ואולם המאמר בקרבנות הנשארים וביתר הדברים אשר באלו הקרבנות יהי' בנה' בהגיענו אל מקומם וראוי שתדע שהתור' תשתמש בעניי' אחד לתועלת רבות כמו שהתבאר בתור' מענין השבת כמו שזכרנו במה שקדם:

והנה אחת מהכונות הית' להרחיקם ממה שגדלו עליו מהקרבת הקרבנות לע"ז כמו שזכר' זה התור' בפרש' אחרי מות בביאור אמר שם למען אשר יביאו בני ישראל את זבחיהם אשר הם זובחי' על פני השד' והביאום ליי' וגומר ולא יזבחו עוד את זבחיהם לשעירים אשר הם זונים אחריהם ולז' גם כן ידמ' שתהי' אחת מהכוונות בעשיית המקדש והבדל הכהנים לאלו העבודות אלא שעם כל זה איננו ראוי שלא יהי' בעניינים תועלת בעצמות שאם היה הענין כך לא היה נימוס אלא העבודות בזה האופן הנפלא אבל תהי' הצוא' להקריב הקרבנות ליי' לא זולת זה ובכלל התחכמ' התור' שיתחדש מהם תועלת בעצמות כמו שיעש' הרופא השלם כשירא' העלול בלתי מקבל מוסרו בהנהגתו הרע' הנה ישתדל שבדבר הרע בעינו יגיעהו אל הבריאו' אם היה אפשר לו זה משל זה שאם רצה לאכול ויאכל בלתי נאות לו מצד חוליו יחבר אליו הרופא דברי' ישירו רוע המאכל ההו' וישיבוהו באופן שירפ' חוליו ולז' סדר השם יתברך נימוסי אלו העבודות בקרבנו' בזה האופן הנפלא להעיר על זה העניין הנפלא אשר העירונו עליו וכן היה סדור ענייני המקדש בזה האופן הנפלא להעיר על מי שהעדונו אליו מענינם כי ענייני אלו הדברים בעצמם מעידים אל מה שיטיב העיון בהם שזאת היתה הכונ' בהם עם הודאת בעל דין לא נצטרך לעדים ועם זה היה בזה תועלת אחר להתמיד השלמות האנושי באומה הזאת בשהי' שם משפח' מיוחדת לעבודת יי' המשתדלים בעיון תמיד ובחכמת התור' עם מה שהיישיר אותם מה שבמקדש ומענין הקרבנות אל השלמות בהערות נפלאות אשר יעירו המעיינים בהם ומזה הצד גם כן יהי' תועלת שלישי בענין הקרבנו' והוא כי בהם ישיגו הכהנים עם שאר מתנו' כהונ' מה שיצטרך להם מהערך והלבוש ויהיו יותר מוכנים אל שישלמו בעיון ובז' ישלם לישראל הגעת השלמות.

קומץ מנחה

פ״שת צו

זאת חור׳ העולה וסמיך ליה והשיב את הגזלה אשר גזל והיא העול האמתית: היא העולה פי׳ עד כסא הכבוד: ועוד י״ל שכל הלומד בתורת עולה היא העולה עצמה שהוא כאילו הקריבה: כל הלילה לדעת חז״ל שהעולה באה על הרהור הלב לכך נאמר כל הלילה שהרהור הלב יותר מצויים בלילה מביום כד״א על משכבי בלילות: בגדי׳ אחרים אח״ז בגדים שבישל בהם קדרה לרבו וכו׳ תימה איפכא ה״לל דהא בתחילה היה עושה העבודה וא״חכ מוציא הדשן וי״ל דדעת חז״ל על היום הבא אחריו: אש תמיד מיותר שהרי כבר נאמר ואש על המזבח וגו׳ אלא להודיע גודל הנס שהמזבח היה של עץ והנחשת כעובי דינר והאש תמידי ולא הי׳ נותך ונשרף: תמיד אף בשבת אף בטומאה: וכל כלי חרס אשר תבושל בו ישבר וקש׳ מה בכך שהבליעה נעשית נותר והוי נותן טעם לפגם ואמאי ישבר וי״ל דבקדשי׳ כתיב למשחה לגדולה לכן בעינן כדרך המלכים והגדולים שאוכלין אכילת׳ דוקא בלי שום נתינת טעם אחר אפי׳ לפגם א״נ משום נותר הוא נאסר שא״חכ כשיבשלו בו קדשי׳ יחזור ליפלוט ויאכל נותר: שוק התרומה לקחתי מאת בני ישראל פי׳ כשחטאו בעגל לקחתי מהם ואתן אותם לכהנים וש״חב כשיזכו יחזרו להם ח״ל לחק עולם מאת בני ישראל שיהיו נוטלים מהם לעולם: ביום צוותו את בני ישראל להקריב קרבניהם קשה א״כ איך אמר הנביא כי לא צויתי על דברי עולה וזבח וי״ל שאין צריך באר׳ שלא יחט׳ צוה בקרבנות לכפרתו אבל כוונת ה׳ ית׳ שלא יחטאו ושלא נהיה צריכי׳ לכפרה: כי כן צויתי אם תשאלו טעם לא ארע להשיב לכם רק כי כן צויתי וגזרת מלך היא:

חסלת פרשת צו

רלבג

השלמות בכלל כפיכו אשר היו מתרחקים ממנו וזהם הקרבנות לע״ז ישתבח צור הכל בעל כל אשר גמלנו ורב טוב לכל ישראל ואכחנו כות׳ לו תוד׳ על מה שגל׳ לנו ברחמיו וכרוב חסדיו מסבות אלו הענינים העמוקים אשר לא מצאנו בהם דבר לזולתנו יתכן שתהי׳ לנו הסבה ופתח להשגתם אבל מצאנו מה שירחיקנו מחקור בהם בזה האופן והכ׳ עזרנו השם ושלמנו המאמר בזה הזמן המועט עם רוב הטרדות אשר לנו והכ׳ השלמנו המאמר בזה בסוף מרחשון של שנת תשעים ושלש׳ לפרט האלף הששי ליציר׳ ישתבח יוצר הכל אשר נתן כזאת בלבנו:

ואולם התועלת המגיעות מזה הספור הם י״ג

התועלת הראשון הוא במצות והוא להודיע קצת דיני העול׳ ומה שהי׳ מהם לכהנים וכבר התבאר התועלת המגיע מזאת המצו׳ ממה שקדם:

התועלת השני הוא במצות והוא להודיע דיני הבערת האש במזבח העול׳ והאזהר׳ שלא תכבהו וכבר נתבאר התועלת המגיע מזה במה שקדם:

התועלת השלישי הוא במצות והוא להודיע הנשאר מדיני המנח׳ והנאכל ממנה לכהנים וכבר יתבאר מה שיגיע מתועלת זאת המצו׳ במה שקדם:

התועלת הרביעי הוא במצות והוא להודיע דיני המנח׳ התמידית שיקריב כהן גדול בכל יום בקר וערב וכבר נתבאר התועלת המגיע מזאת המצות ממה שקדם:

התועלת החמישי הוא במצות והוא להודיע הנשאר מדיני החטאות והנאכל ממנו לכהנים וכבר התבאר התועלת המגיע מזאת המצו׳ ממה שקדם:

התועלת הששי הוא במצו׳ והוא להודיע הנשאר מדיני האשם והנאכל ממנו לכהנים וכבר נתבאר התועלת המגיע מזאת המצו׳ ממה שקדם:

התועלת השביעי הוא במצות והוא להודיע הנשאר מדיני השלמים והנאכל ממנו לכהנים וכבר התבאר התועלת המגיע מזאת המצו׳ במה שקדם:

התועלת השמיני הוא במצות והוא האזהר׳ מלהותיר הקדשים אחר זמן אכילתם ולשרפם אם נותרו וכבר התבאר התועלת מזאת האזהר׳ במה שקדם:

התועלת התשיעי הוא במצות והוא שלא יחשוב הכהן מחשבות בעשיית הקרבן שיפסל הקרבן בעבורם ותועלת זאת המצות מבואר והתבאר עם זה במה שקדם:

התועלת העשירי הוא במצות והוא האזהר׳ שלא לאכול פגול וכבר נתבאר התועלת המגיע מזאת האזהר׳ במה שקדם:

התועלת האחד עשר׳ הוא במצות האזהר׳ שלא לאכול קדשים שנטמאו והמצו׳ לשרפם באש וכבר יתבאר התועלת המגיע מזאת האזהר׳ במה שקדם:

התועלת השנים עשר׳ הוא במצות האזהר׳ שלא יאכל הטמא קדשים וכבר התבאר התועל׳ המגיע מזאת האזהר׳ ממה שקדם:

התועלת השלש עשר׳ הוא במצות והוא להשלים דיני איסור החלב והדם וכבר באלרנו התועלת המגיע מאלו האזהרות במה שקדם:

פרשת שמיני

ויהי ביום השמיני ר״ל לאחר עבור שבעת ימי המלואים כי אז נשלם ענין משיחת אהרן ומשיחת בניו באופן שהיו ראוים לכפר עליהם בעצמם ועל זולתם והיה חטאת אהרן עגל לכפר על מעשה העגל ואם היתה כוונתו טובה כמו שבארנו ואמנם היה צריך כפרה כי כבר חטאו בזה הענין קצת ישראל וכאלו היה אהרן בזה סבה מה ואולם בני ישראל מפני שעשו קצתם ממנו ע״ז היה קרבנם דומה באופ׳ מה לקרבן הבא על שגגת עבודה זרה שהוא שעיר לחטאת ופר לעולה ובכאן היה שעיר לחטאת ועגל לעול׳ תמורת הפר להעיר על מעש׳ העגל והכ׳ היה עמו כבש לעול׳ לסב׳ בעיר׳ אשר בא פסח מצרים והוא להוציאם מאמונת המצרים שהיו עובדים מזל טלה והי׳ שם שור ואיל לשלמים שהם המיני׳ הנבחרים והי׳ שם חטאת ועול׳ ושלמים להשלים הרצוי לישראל עם השם יתעל׳ בשלם שבפנים כמו שבארנו מעניין אלו הקרבנות והית׳ שם מנח׳ בלול׳ בשמן להוסיף שלמות בזה הרצוי וכבר התבאר במה שקדם סדר הקרבת המנח׳ ושהו׳ עם קומץ לבונ׳ ולו׳ לא נשנ׳ הביאור בזה המקום · כי היום יי׳ נרא׳ אליכם רצה לומר שיראה אליהם כבודו ויגיע בזה רושם מוחש על צד המופת כשתצא האש מלפני יי׳ ממקום קדש הקדשים שהוא מעיד על אותן הגעת עשיית הקרבנו׳ האלו ולזה לא נצטרכנו לבאר זה בזה המקום · וישחטהו ויחטאהו כראשון רצה לומר שאהרן בעצמו שחטהו והזה ממנו על קרנות המזבח כמו הענין בראשון אבל לא השוהו לראשון לשאר דיניו כי זה החטאת לא הובא דמו אל הקדש פנימה כמו הענין בחטאת אהרן כמו שנזכר אחר זה ולזה היה דינו שיהי׳ נאכל לזכרי כהונ׳ כמו שקדם מלבד עולת הבקר רצה לומר כי כל אלו הקרבנות הנזכרים שהם קדשי קדשים הקריב אהרן בזה האופן מלבד עולת הבקר שהקריב׳ קודם אלו הקרבנות כולם · כמשפט · רצה לומר שכבר הקריב׳ קדם שיקריב חטאתו כי כבר נשלמה לו הכפרה בשבעת ימי המלואים בצד מספיק לו להכשירו להקריב העול׳ אבל לכפר על ישראל חויב שיביא קדם זה החטאת לכפר בו יחד בעדו ובעד העם ואחר הביא חטאת העם · האליה והמכס׳ והכליות ויותרת הכבד המכס׳ הוא החלב אשר על הקרב ולפי שזכר באחרונ׳ הכליות ויותרת הכבד למדנו שהם הושמו עליונים בתנופ׳ כדי שיתעוררו הבעלי׳ בעיניהם למה בחר השם יתעלה שיוקטרו עם החלבים והנה הם אינם מהמיטב והשמן כמו שאר מה שיוקטר מזה לשם יתעלה ויהיה זה סבה אל שיגיע להם התועלת המכוון בזה הענין · וישא אהרן את ידיו אל העם ויברכם · זו ברכת כהנים שיתבאר ענינה בפרשת נשא והיתה עם נשיאות כפים כמו שנתבאר הסבה שם בגזירת העליון · ויקחו בני אהרן נדב ואביהו איש מחתתו ויתנו בהן אש רצה לומר להוליך אש אל מזבח הזהב שם הקטרת קטרת סמים והנה לא ביאר באי זה מקום לקחו זה האש אבל התבאר אחר זה שלא לקחו אותו מהמקום הראוי לפי מצות השם יתעלה ולזה קרא זה האש אש זרה · וישימו עליה קטרת · רצה לומר אחר ששמו האש על המזבח הזהב · ויקריבו לפני יי׳ אש זרה אשר לא צוה אותם ידמה שלא לקחו זה האש מעל מזבח העולה כמשפט והיה מפני זה זרה או שלא לקחו מאש מערכת מזבח העול׳ המיוחדת להוליך למזבח הזהב להקטיר עליה קטרת הסמים אבל לקחו אש אם מהמערכ׳ הגדול׳ אשר עלי׳ יקטירום התמידין ויתר הקרבנו׳ אם מאש המערכ׳ קיום האש אשר שם כמו שהתבאר במה שקדם · והנ׳ ענש אותם השם יתעל׳ זה העונש הנפלא · מפני הקלם בזאת העבוד׳ הנכבדת בזה האופן כי לא יתכן שיעמדו על הכונה בה אם לא ידקדקו לעשות אותה באופן שצוה השם יתעל׳ ויהי׳ זה סבה אל שיעדר מזאת העבוד׳ התועלת הנפלא המכוון בה והוא הגעת השלמות האנושי בעיון לפי מה שאפשר וכל שכן כשיהי׳ זה המרי בעת הכנס בזאת העבוד׳ כי זה בלי ספק היה סבה אל שלא ידקדקו הם והבאים אחריהם לעשות זאת העבוד׳ לפי מה שצוה השם יתעל׳ לולי ראותם העונש הנפלא כי זה יהי׳ סבה אל שלא יפילו הכהנים מכימום מעשה הקרבנות דבר ליראתם משיגיע להם כמו זה העונש וזה יסבב שיעמדו על הכוונה אשר בעבור׳ נצטוו לעשות׳ בזה האופן ולזה היה הגעת זה העונש על נדב ואביהו ממה שישלי׳ כוונת השם יתעל׳ בזאת העבוד׳ והנה בא זה העונש להם על דרך המופת להשגח׳ על ישראל שלא יעדר מהם הטוב המכוון בקרבנות וכבר באלרנו זה האופן מההשגח׳ ברביעי מספר מלחמות יי׳ · בקרובי אקדש ועל פני כל העם אכבד · רצה לומר בקרובי והם המשלימים בעיון להשיג אותי אתקדש כי הם ראויים שישתדלו להשיג אותי בחוזקת היד בצד מהשג׳ אחי׳ בכלל בה משאר הנמצאות ובזה ישיגני שיכבדוני כל העם כי קרובי יודיעו להם על צד הקבלה מהותי ועצמותי מה שיכבדוני בו ואם לא הגיע השגתם אל שאתקדש בה באופן יבדילוני משאר הנמצאות בצד מהמציאות המיוחד לי וזה אמנם יהיה לקרובי הנגשים אלי באלו ההערות הנפלאו׳ אשר סדרתי במקדש ובעבוד׳ אשר שם ובהיות הענין כן כשאחרו מי שאבחרם להיות קרובי והם הכהנים הנגשים אלי דרך שלא יבשר עמהם שאתקדש בהשגתם עם אלו ההערות הנפלאות אשר סדרתי הנה מנעו הטוב הנפלא אשר כוונתי אליו מהם ומן העם ולזה ראוי שיגיעם עונש נפלא כדי שלא יעדר מישראל התועלת המכוון בזאת העבודה או ירצה בזה בקרובי והם הנגשים אלי לשרתי כוונתי שאתקדש במה שסדרתי מאלו העבודות כדי שיעמדו מהם על אמתת מציאותי ויבדילוני משאר הנמצאות ואמנם על פני כל העם רצה לומר די שאתכבד באלו העבודות שישיגו שאלו העבודות הם לתת לי כבוד מזולת שישיגו בשלמות הענין המכוון באלו הקרבנות כמו שאמר זובח תודה יכבדנני והנה הנגשים אל השם יתעל׳ לשרתו כשלא דקדקו באופן אלו העבודות שיעשו לפי הכיוון שלות׳ עליו התור׳ לא יראו שיהי׳ בעבוד׳ הער׳ אחרת רק לכבד את השם יתעל׳ ולו׳ יראו שהוא יכובד בזה האופן מהמעט׳ כמו שהי׳ מכובד באופן האחר ומפני זה לא ידקדקו בו ולא יגיעו אם כן מהתועלת להם באלו העבודות רק מה שיגיע שיתכן להגיע להמון וזה הפך הכוונ׳ האלהית בזה ולפי שכבר ימנע מזה האופן התועלת המכוון באלו הקרבנות הגיע השם ית׳ להם זה העונש הנפלא · וידום אהרן · רצה לומר ששתק ולא צעק ובכה על זה כמו שאר האנשים כי ליתרון מעלתו לא היה ראוי שיתפעל בהפעליות האלו כשאר האנשים · ראשיכם אל תפרעו · רצה לומר שלא יגדלו שער ראשם ויעזבוהו ממנו התגלחת כשאר האבלים ולפי שבא האזהר׳ בזה בייחוד לכהנים למדנו שפריעת הראש חק על שאר האבלים · ובגדיכם לא תפרומו ר״ל אל תקרעו למדנו מזה שהקריעה חק על שאר האבלים והנה נמנע׳ לכהנים הפריעה והפרימה לכבוד השם יתעלה שלא יכנסו מנוולים בעבודתו אבל יכנסו בבגדי הכהונה יהיו להם לכבוד ולתפארת ולזאת היתה זאת המצוה כוללת לאבלים ולבלתי אבלים ומה שאמר אחר זה ולא תמותו אשר יורה שכבר תחייבו מיתה אם עבר על אלו האזהרות מבואר הוא שזה יהיה אם עשו עבודתם בהיותם בזה האופן מהכוונ׳ לא אם לא שמשו במקדש כלל בהיותם בזה האופן וזה דבר נלמדהו ממה שהזהירה התורה בענין שתיית היין אשר הכוונ׳ בה יותר חזק בחק השם יתעלה כי הוא יבלבל שכל הכהן ויתנעהו מהשיג הכונ׳ אשר בעבור׳ יעש׳ מה שיעש׳ מהעבודות ועם כל זה לא חייב׳ התור׳ בו מית׳ אם לא מצד העבוד׳ ולזה יתבאר שחיוב המית׳ שנזכר בזה המקום הוא אם עשו העבוד׳ ועוד אם הית׳ זאת האזהר׳ שלא בשעת העבוד׳ למה יוחד בזה כהן גדול מבין שאר הכהנים שנאמר בו ראשו לא יפרע ובגדיו לא יפרום ואמנם ייוחד בזה להיותו תמיד במקדש ותמיד הוא משמש כשירצה · ולזה נמנע׳ הפריע׳ והפרימ׳ תמיד ואמנם כהן הדיוט איננו משמש אלא בעת המשמר שלו ולו׳ לא הית׳ זאת האזהר׳ לו תמידית כמו הענין בכהן גדול ומפתח אהל מועד לא תצאו פן תמותו רצה לומר שלא יניחו עבודתם מפני המקר׳ הרע הזה שקר׳ להם ולמדנו מזה המקום שמי זה כהן שיהי׳ שהניח עבודתו ויצא מן המקדש חייב מית׳ : יין ושכר אל תשת אתה ובניך אתך ראוי שתדע שהשתייה לא תהי׳ בפחות מרביעית לפי מה שהתבאר בפרשים הכוללים ולפי שהשכר הוא יין הנה תהי׳ וא״ו ושכר תנאית רצה לומר מיין שיהי׳ שכר והוא היין שעברו עליו ארבעים יום והנה אמרו בבאכם אל אהל מועד ירצ׳ בו בבאכם שם לשמש כשהוכחנו כי לזה יהי׳ בואם שם לפי הנהוג ומזה המקום יתבאר שמי ששת׳ רביעית יין שעברו עליו ארבעים יום ועבד חייב מית׳ וראוי שיתבאר מזה שהשכור משאר המשכרין כמו החלב ושאר מה שידמ׳ לו אין ראוי שישמש כי מפני בלבול המחשבה הזהיר׳ התור׳ בזה אבל לא יתחייב על זה מית׳ כי התור׳ לא חייב׳ מיתה אלא על היין ולא נלמד ממנו מה שלמטה ממנו בפ׳ על השכרו׳ למיתה אבל יתבאר שהוא בלאו והנה הזכיר׳ התור׳ היותר מגונה והיותר חזק בזה הפועל למיתה לפי שלא יתחייבו מיתה אלא עליו חקת עולם לדורותיכם מגיד שזאת האזהר׳ נוהגת לדורות והכ׳ באה בזה המקום אזהרת פריעת הראש ופרימת בגדים לפי שנתחדש זה המקרה לאהרן אשר היה מביא הוא ובניו לפריעת הראש ופרימת הבגדים מצד האבל לולי אלו האזהרות וכן באה בזה המקום האזהר׳ שלא יצא מפתח אהל מועד רצה לומר שלא יניחו זאת העבודה ויצאו לזאת הסבה בעלה כי זה הענין היה מביא אותם להניח עבודתם ולצאת לולא זאת האזהרה ובאה בכאן האזהרה משתיית היין ושכר להעיר כי מפני בלבול שכלם ששבושם מתו נדב ואביהוא כי אלו היו מתישבים בדבר העבודה הזאת ואופן החכמה אשר בעבורו היתה בזה האופן לא היו מפילים מדברי השם יתעלה בה דבר: ולהבדיל בין הקדש ובין החול רצה לומר בעת שתוקקו בהוראתם להבדיל בין הקדש ובין החול בעניין הנדרים והערכין והחרמים ומה שידמה להם ממה שיצטרך בו ההוראה אם הוא קדש או חול לא תהיו שתויי יין וכן כשתבאו להבדיל בין הטמא ובין הטהור בענין הנגעים וזולתם מהטמאות אשר יפול ספק בענייכם וכן כשתבאו להורות בני ישראל את חקי התורה לא תשתו יין בבואכם להורות אלו ההוראות וראוי שיתבאר מזה ששתוי יין אין ראוי שיורה היה ישראל או כהן אלא שזה לכהן באזהרה לפי מה שנתבאר בזה המקום וישראל איננו באזהרה לפי שזה הדין יותר ראוי בכהן כי השגגה תהיה בהוראתו תזיק יותר לפי שהוא משותף לכל ישראל בעניין ההוראה כענין שנאמר יורו משפטיך ליעקב וגומר · ואמר בפרשת שופטים כי יפלא ממך דבר למשפט ובאת אל הכהנים הלוים ואין הענין כן בישראל המורה הוראות ולפי שהוא מבואר כי מפני אפשרות חדוש השכרות מפני שתיית היין באה זאת האזהרה והתבאר לרבותינו בנסיון כי בשתיית רביעית לוג מיין חי בזולת הפסק יתכן שיתחדש השכרות או ביותר מרביעית יין חי או מזוג אפילו בהפסק לא בפחות מזה והיה התנאים האלו בשתיית זה היין אשר יתחייבו עליו מיתה כששמשו במקדש רצה לומר שאם שתו יין חי יהיה השעור רביעית לוג ושתהיה השתייה יחד ואם לא שתו אותו יחד אבל הפסיק בשתייה יהיה השעור יותר מרביעית חי או מזוג כי היין המזוג גם כן יקרה ממנו השכרות בקלות כמו שנזכר בספר שאלות טבעיות אבל המזבח רצה לומר בעזרה ולזה אמר אחר זה במקום קדוש ובכלל בזה כל מחנה כהנה והוא העזרה והלשכות הפתוחות לה שם תאכלו במקום טהור לפי שהן שלמים לא חייבנו כי אם במחנה ישראל ושם חויב שיאכלוהו בטהרה כמו שקדמה האזהרה בזה מלטמא הקרבנות ומלאכלם בטומאה וכבר יתבאר במה שיבא שלא יותר לאכל שלמים כי אם במחנה ישר׳ · שוק התרומה וחזה התנופה על אשי החלבים יביאו להניף תנופה לפני יי׳ כבר באלרנו במה שקדם והנה כי כבר היתה שם תנופה ותרומה לכל אלו הדברים ויחס התרומה לשוק והתנופה לחזה לסבה שזכרנו במה שקדם והנה למדנו מזה שהשוק והחזה היו על אשי החלבים לא על הכליות ויותרת הכבד ולזה נתחייב שיהיו הכליות ויותרת הכבד על החזה והשוק כמו שזכרנו במה שקדם והנה צוה אותם לאכול באנינות אלו הקדשים לפי שהם לא היו אלא לפי שעה והיתה מעשיהם מצות השם יתעלה שיאכלום באנינות להוראת שעה לפי שזה היה תחלת מעשיהם ולא הסכימה החכמה האלהית שיהיה נגרע חקם במה שנתחנכו בו מאלו הקדשים ואמנם הקדשים הנוהגים לדורות לא יתכן לאכלם באנינות ולזה התגלגל אהרן על שלא נאכל שעיר מחטאת מפני האנינות כמו שיתבאר אחר זה והנה יתבאר ששעיר החטאת הוא איננו השעיר הנזכר בזאת הפרשה שאם היה הדבר כן למה זה הסכימו לאכול שירי המנחה וחזה ושוק באנינות ולא אכלו זה השעיר אבל שרפוהו והנה היה ראוי שיהיה הדין שוה באלו הקדשים להאכיל באנינות או שלא להאכיל ולזה הסכימו רבותינו ז״ל שזה השעיר שנשרף היה שעיר ראש חדש כי ראש חדש היה היום כמו שנתבאר במה שיבא ולפי שזה השעי׳ נוהג לדורות לא הסכים אהרן לאכלו באנינות לחשבו שמה שצוה השם יתעלה להאכיל באנינות באלו הקדשים לא יהיה נוהג אלא בקדשי שעה · ויקצף על אלעזר ועל איתמר בני אהרן הנותרים אמר הנותרים · אם להורות שמיתת נדב ואביהו היתה קדם זה או לבאר שהם יהיו נותרים ותתקיים להם הכהונ׳ ולא ימותו באופן מיתת נדב ואביהו או אמר זה להעיד שגם הם היו ראוים ליענש מצד שלא דקדקו כראוי בעניין זאת העבודה ומזה הצד כעס עליהם משה רבינו ע״ה כשלא תאחר שהם לא נוסרו במה שחל עליה׳ מהרע במיתת נדב ואביהו · מדוע לא אכלתם את החטאת במקום הקדש · מפני שאין הרצון בזה לגנות אותם על שאכלוהו שלא באופן הראוי לפי שהם לא אכלוהו כלל אבל נשרף הנה יהי׳ בהכרח הרצון בזה מדוע לא אכלתם את החטאת שיהיה במקום הקד׳ ואמר זה להעיד שלא נפסל זה החטאת מפני יציא׳ חוץ למקומו כי הוא היה במקום הקדש ולזה לא היה דינו לישרף ומפני זה גנה אותם ומזה המקו׳ נלמד שיוצא חוץ למקומו דינו שישרף ואות׳ נתן לכם לשא׳ את עון העדה לכפר וגו׳ אע״פ שכבר נשלם הכפר׳ בזריקת הדם כמו שקדם הנה ייטיב ענין זאת הכפרה אכילת הכהנים או הקדשים כי בזה הערה להתקרב

אליהם

אבן עזרא

בשלו את הבשר · הם בעצמם כי ובשלת את בשרו בצוי: והנותר בבשר ובלחם · עד בקר כי כן כתוב: כאשר עשה ביום הזה · פי' וכאשר עשה ביום הזה משה כן צוה יי' לעשות שבעת ימי המלואים והיה ראוי להיות כאשר עשיתי לכן כי כן דרך לשון הקדש כמו והיה יחזקאל לכם ואת יפתח ואת שמואל והעד ספירוש צוה יי' לעשות כן ועשית לאהרן ולבניו ככה ככל אשר צויתי אותכה שבעת ימים ועוד ופר חטאת תעשה ליום כמו שנים ליום עולה תמיד וכתוב שם וחטאת על המזבח ומשחת אותו בכל יום על סוף המלואים ועוד שבעת ימים תכפר על המזבח ולא הזכיר את שני האילים כי אמו דרך קצרה ודעת רבים כי פר חטאת לבדו יעשה בכל יום ולפי דעתי שטעם להזכי' הפר בעבור שינתן מדם איל העולה על אהרן ובניו והאיל השני יאכל בשרו רק פר החטאת הוא לכפר על המזבח וכן כתוב על הכפורים וטעמו בעבור כפורים: ימלא את ידכם · תחסר מלת קץ כאילו אמר כי קץ שבעת ימי' או זמן · יש אומרים לא הלאו שבעת ימים ובלילה היו יוצאים לצרכם והנכון בעיני שילאו בשעת הצורך ביום ובלילה וחכם גדול אמר כי חפרו מקום בחצר אהל מועד וזה רחוק והכתוב אמר ויבכו בני ישראל את משה שלשים יום כאילו אין שם רגע שלא היו בוכים רק הכתוב דבר שישבו פתח אהל מועד יום וליל' והטעם שלא יתעסקו בדבר ולא ילכו אל מקום אחר וכן ומן המקדש לא יצא כאשר אפרש: ופתח אהל מועד תשבו ·להזכיר ולא תמותו: צויתי · פועל שלא נקרא שם פועלו ויש אומרים כי כן צויתי זהו ככל אשר צויתי אותכה ואם לא פורש שם לשבת פתח אהל מועד:

תורה

וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה אֶל־אַהֲרֹן וְאֶל־בָּנָיו בַּשְּׁלוּ אֶת־הַבָּשָׂר פֶּתַח אֹהֶל מוֹעֵד וְשָׁם תֹּאכְלוּ אֹתוֹ וְאֶת־הַלֶּחֶם אֲשֶׁר בְּסַל הַמִּלֻּאִים כַּאֲשֶׁר צִוֵּיתִי לֵאמֹר אַהֲרֹן וּבָנָיו יֹאכְלֻהוּ: וְהַנּוֹתָר בַּבָּשָׂר וּבַלָּחֶם בָּאֵשׁ תִּשְׂרֹפוּ: וּמִפֶּתַח אֹהֶל מוֹעֵד לֹא תֵצְאוּ שִׁבְעַת יָמִים עַד יוֹם מְלֹאת יְמֵי מִלֻּאֵיכֶם כִּי שִׁבְעַת יָמִים יְמַלֵּא אֶת־יֶדְכֶם: כַּאֲשֶׁר עָשָׂה בַּיּוֹם הַזֶּה צִוָּה יְהוָה לַעֲשֹׂת לְכַפֵּר
לה עֲלֵיכֶם: וּפֶתַח אֹהֶל מוֹעֵד תֵּשְׁבוּ יוֹמָם וָלַיְלָה שִׁבְעַת יָמִים וּשְׁמַרְתֶּם אֶת־מִשְׁמֶרֶת יְהוָה וְלֹא תָמוּתוּ כִּי־כֵן צֻוֵּיתִי: וַיַּעַשׂ אַהֲרֹן וּבָנָיו אֵת כָּל־הַדְּבָרִים אֲשֶׁר־צִוָּה יְהוָה בְּיַד־מֹשֶׁה:

צ"ו · סימן:

אונקלוס

וַאֲמַר מֹשֶׁה לְאַהֲרֹן וְלִבְנוֹהִי בַּשִּׁילוּ יָת־בִּשְׂרָא בִּתְרַע מַשְׁכַּן זִמְנָא וְתַמָּן תֵּיכְלוּן יָתֵיהּ וְיָת־לַחְמָא דִּי בְּסַל קוּרְבָּנַיָּא כְּמָא דִּי־אִתְפַּקְּדִית לְמֵימַר אַהֲרֹן וּבְנוֹהִי יֵיכְלוּנֵיהּ: וּדְיִשְׁתְּאַר בְּבִישְׂרָא וּבְלַחְמָא בְּנוּרָא תּוֹקְדוּן: וּמִתְּרַע מַשְׁכַּן זִמְנָא לָא תִיפְּקוּן שִׁבְעָא יוֹמִין עַד יוֹם מִשְׁלַם יוֹמֵי קוּרְבָּנֵיכוֹן אֲרֵי שִׁבְעָא יוֹמִין יִתְקְרֵיב יָת־קוּרְבָּנֵיכוֹן: כְּמָא דַּעֲבַד בְּיוֹמָא הָדֵין פַּקֵּיד יְיָ לְמֶעְבַּד לְכַפָּרָא עֲלֵיכוֹן: וּבִתְרַע מַשְׁכַּן זִמְנָא תֵּיתְבוּן יֵימָם וְלֵילֵי שִׁבְעָא יוֹמִין וְתִטְּרוּן יָת־מַטְּרַת מֵימְרָא דַּייָ וְלָא תְמוּתוּן אֲרֵי־כֵן אִתְפַּקְּדִית: וַעֲבַד אַהֲרֹן וּבְנוֹהִי יָת־כָּל־פִּתְגָּמַיָּא דִּי־פַקֵּיד יְיָ בִּידָא דְמֹשֶׁה:

שמיני

תורה

א וַיְהִי בַּיּוֹם הַשְּׁמִינִי קָרָא מֹשֶׁה לְאַהֲרֹן וּלְבָנָיו וּלְזִקְנֵי יִשְׂרָאֵל:
וַיֹּאמֶר אֶל־אַהֲרֹן קַח־לְךָ עֵגֶל בֶּן־בָּקָר לְחַטָּאת וְאַיִל לְעֹלָה תְּמִימִם וְהַקְרֵב לִפְנֵי יְהוָה: וְאֶל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל תְּדַבֵּר לֵאמֹר קְחוּ שְׂעִיר־עִזִּים לְחַטָּאת וְעֵגֶל וָכֶבֶשׂ בְּנֵי־שָׁנָה תְּמִימִם לְעֹלָה: וְשׁוֹר וָאַיִל לִשְׁלָמִים לִזְבֹּחַ לִפְנֵי יְהוָה וּמִנְחָה בְּלוּלָה בַשָּׁמֶן כִּי הַיּוֹם יְהוָה
ה נִרְאָה אֲלֵיכֶם: וַיִּקְחוּ אֵת אֲשֶׁר צִוָּה מֹשֶׁה אֶל־פְּנֵי אֹהֶל מוֹעֵד וַיִּקְרְבוּ כָּל־הָעֵדָה וַיַּעַמְדוּ לִפְנֵי יְהוָה: וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה זֶה הַדָּבָר אֲשֶׁר־צִוָּה יְהוָה תַּעֲשׂוּ וְיֵרָא אֲלֵיכֶם כְּבוֹד יְהוָה: וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה אֶל־אַהֲרֹן קְרַב אֶל־הַמִּזְבֵּחַ וַעֲשֵׂה אֶת־חַטָּאתְךָ וְאֶת

אונקלוס

וַהֲוָה בְּיוֹמָא תְּמִינָאָה קְרָא מֹשֶׁה לְאַהֲרֹן וְלִבְנוֹהִי וּלְסָבֵי יִשְׂרָאֵל: וַאֲמַר לְאַהֲרֹן סַב־לָךְ עֵיגַל בַּר־תּוֹרֵי לְחַטָּאתָא וּדְכַר לַעֲלָתָא שַׁלְמִין וְקָרֵיב קֳדָם יְיָ: וְעִם־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל תְּמַלֵּיל לְמֵימַר סַבוּ צְפִיר־בַּר־עִזִּין לְחַטָּאתָא וְעֵיגַל וְאִימַּר בְּנֵי־שְׁנָא שַׁלְמִין לַעֲלָתָא: וְתוֹר וּדְכַר לְנִכְסַת קוּדְשַׁיָּא לְדַבָּחָא קֳדָם יְיָ וּמִנְחָתָא דְּפִילָא בִמְשַׁח אֲרֵי יוֹמָא־דֵין יְקָרָא־דַייָ מִתְגְּלֵי לְכוֹן: וְנַסִּיבוּ יָת דִּי־פַקֵּיד מֹשֶׁה לִקֳדָם מַשְׁכַּן זִמְנָא וְקָרִיבוּ כָּל־כְּנִישְׁתָּא וְקָמוּ קֳדָם יְיָ: וַאֲמַר מֹשֶׁה דֵּין פִּתְגָּמָא דִּי־פַקֵּיד יְיָ תַּעַבְדוּן וְיִתְגְּלֵי לְכוֹן יְקָרָא דַייָ: וַאֲמַר מֹשֶׁה לְאַהֲרֹן קְרַב לְמַדְבְּחָא וַעֲבֵיד יָת־חַטָּאתָךְ וְיָת

מסורה

צויתי ה' וסימ' בשלו את הבשר פתח · הן לא הובא את דמה · ואת יהושע צויתי · אני צויתי למקדשי · אנכי עשיתי ארץ: יאכלהו ד' וחס' וסימ' צלי אש ומצות · בשלו את הבשר · בחדש השני בארבעה עשר · כי מאספיו יאכלהו והללו · ונמסר גם בסדר בא: ימלא ז' וסימ' כי שבעת ימים ימלא · ואשר ימלא את ידו · אשר לא ימלא את ימיו · החפץ ימלא את ידו · ימלא יי' כל משאלותיך · וכל עצתך ימלא · עד ימלא שחוק פיך בתראה כתיב ה': לעשת י"ג חס' נמסר בריש ויקהל: תמותו ז' מלאים נמסר בסדר מקץ: צויתי ה' וסי' ופתח אהל מועד תשבו · ואכלתם אתה במקום · ואעש כן כאשר צויתי · ואדבר אל העם בבקר · ונבאתי כאשר צויתי · אשר צוה יי' ביד משה · צווי ביד משה י' וסימן כל איש ואשה אשר · ויעש אהרן ובניו דסוף פרשת צו · והלאה לדרתיכם · אלה המצות דסוף ספר וידבר · בגורל נחלתם דיהושע · וידברו אליהם בשילה · ויתנו בני ישראל ללוים · לנסות בם את ישראל תניין · דשפטים · וימצאו כתוב בתורת · ואת שבת קדשך · ושארא צוה את משה במ"א אל משה וסי' וינחהו אהרן לפני: ואל בני ישרא' תדבר לאמר ד' נמסר בסדר כי תשא: ושור ה' וסי' ושור ואיל לשלמים · ושור ושה שרוע · ושור או שה · ושור לאחד דנשיאים · ושור וחמור ושה ג' קדמאי ר"פ: אל המזבח ט' נמסר בסדר ויקרא: חטאתך ב' וסי' ועשה את חטאתך · גם יי' העביר · וחד וחטאתך תכפר:

רשי

צוה יי' לעשות · כל שבעת הימי' ורבותינו דרשו לעשו' זה מעשה פרה: לכפר · זה מעשה יום הכפורים וללמד שכהן גדול טעון פרישה קודם יום הכפורי' שבעת ימים וכן הכהן השורף את הפרה: ולא תמותו · הא אם לא תעשו כן הרי אתם חייבים מיתה: ויעש אהרן ובניו · להגיד שבחן שלא הטו ימין ושמאל:

חסלת צו את אהרן

ויהי ביום השמיני · למלואי' הוא ראש חדש ניסן שהוקם המשכן בו ביו' ונטל עשר עטרות השנויו' בסדר עולם: ולזקני ישרא' · להשמיעם שעל פי הדבור אהרן נכנס ומשמ' בכהונה גדולה ולא יאמרו מאליו נכנס: קח לך עגל · להודיע שמכפ' לו הקדוש ברוך הוא על ידי עגל זה על מעשה העגל שעשה: כי היום יי' נראה אליכם · להשרות שכינתו במעשה ידיכם לכך קרבנות הללו באין חובה ליום זה: קרב אל המזבח שהיה אהרן בוש וירא לגש' אמר לו משה למה אתה בוש לכך נבחרת: את חטאתך · עגל בן בקר: ואת

בעל הטורים

לעשת חסר ויו דאמרי' בפ"ק דיומא · לעשות זו מעשה פרה שהיו מזין עליו כל שבת ה מ' ולא היו מזין עליו בשבת:

שמיני

ויהי ביום השמיני קרא משה · בגי' היה ביום ראש חדש ניסן אמ' משה לפי שסרחתי ד' ימי' בסנ' לא זכיתי לשמש אלא ז' · עגל בן בקר בגימטרי' לכפר חטא העגל: ועגל וכבש · כנגד לכבוש מעשה העגל ואיל היה מרקד לפני י' כאיל · והינו דכתי' וירקיד' כמו עגל: קרב אל המזבח · ב' תגין על ר' שהיה אהרן מתביים וא"ל משה אשרי הבחר ותקרב קרב כי כך בחר ה' · ועוד שנר' לו המזבח בקרני השור בשביל חטא העגל: וכ.ר

מ"ע ספורנו

יומם ולילה · כי הידיעות לא הת פרקוכמבוא' למעלה

פרשת שמיני

ויהי ביום השמיני · כי ה' נראה אליכם · כבר נראה במעשי' ידיכם כאמרו וכבוד ה' מלא את המשכן וראוי שתכבדוהו בקרבן זה על גלוי שכינתו: זה הדבר אשר צוה ה' תעשו · לשפוך ידיכם על השמחת ושל העולה של נבוד: וירא אליכם כבוד ה' מלבד גלוי השכינה שהיה במשכן כאמרו וירא כבוד ה' אל כל העם:
ויעב"א

אבן עזרא

ויהי ביום השמיני: היה נר' לנו כי ביו' השמיני שמיני לניסן כי המשכן הוקם באחד לחדש רק המעתיקים אמרו שהיה ראש חדש ניסן ובשבעת ימי המלואי' היה משה מקים את המשכן בכל יום וסותרו כדי להרגיל בו וללמד: קרא משה לאהרן ולבניו · ויצאו מפתח אהל מועד או העל' נכנסה אל החצר: עגל בן בקר · בשבעת ימי המלואים היה פר חטאת גם איל לעולה ולא הזכיר עם עגל בן בקר אם הוא בן שנה והקרוב אלי שפר כמו שגל בלא זכר שנה: תמימים · על העגל ועל האיל ופרי המלואים לחטא את המזבח וזה העגל לכפר על אהרן וכבר פירשתי זאת המלה: שעיר עזי' לחטאת · על הקהל ועגל שאין לו שנה תמימה וכן כבש לעולה: ושור ואיל · גדולה: ומנחה · היא הסלת לכל אחד ואחד · וטעם ויאמר משה כאשר הראיתיך ואשאל אותה וטעמו כבר אמר להם משה זה הדבר עשו שיהנו שעיר ועגל וכבש ושור ואיל אז יראה לכם כבוד יי' והטעם אל האש שילא: וכפר

רלבג

אליהם באופן שיקנה מהשלמות כפי מה שאפשר שימשר מהשגנות מענייניס התוריים כמו שקדם · או שיה הרצון בזה שכשן ששם יתעלה לכהנים אלו המתנות בעבור שישאו את עון העדה ויכפרו עליהם כאלו יאמר שזה שכר לכם שלף עבודתכם והביאור הא'הוא יותר נאות לפי מה שאמרנו הן לא הובא מדמה על הקדש פנימה רוצה לומ' שלא היה ראוי לישרף כי לא הובא את דמה אל הקדש פנימה ומזה המקים נלמד שאם נכנס דם חטאת הנאכלת לפנים שמקומיתו ראוי לשרף ומפני שאמר פנימה נלמוד מזה בכל חטאות שנכנס דמו לפנים ממקומיתו שהוא נפסל וראוי לישרף ולזה יהיה נפסל החטאת אשר יזו מדמו על הפרכת ועל קרנות מזבח הזהב אם הכניסו מדמו לבית קדשי הקדשים שהוא פנימה בערך הדם הזה וידבר אהרן אל משה הן היום הקריבו בני את חטאתם ואת עולתם לפני יי' ותקראנה אותי כמו אלו המקרי' הורים שמתו בהם ואכלתי חטאת היום הזה בעיני שהיו בו בני חיים ועתים הייטב בעיני יי' שאהיה אוכל החטאת הואת הנוהגת לדורות באנינות הנה אין ראוי שנקל בקדשים הנוהגים לדורות כי זה השעיר הנשרף היה שעיר ראש חדש כמו שזכרנו ולולא זה לא היה לאהרן להתגלגל בזה שאמר והנה יתבאר שהיה ראש חדש ביום ההוא ממה שאומר · וזה שכבר נזכר בסדר ואלה פקודי כי באחד לחדש בשלמה הוקמת המשכן שנאמר באחד לחדש הוקם המשכן ונזכר בפרשת נשא כי ביום כלו' משה להקים את המשכן בשלמה משיחתו וקדושו וקדוש מזבח ומשיחתו ושביום ההוא התחילו הנשיאים להקריב קרבנם לחנכת המזבח ולזה יתבאר שהוא יום השמיני הנזכר בזאת הפרשה כי או נשלם קדוש המזבח ומשיחתו ואז היתה חנוכת המזבח על ידי הכהנים ולזה היו שם ביום ההוא שלשה שעירים לחטאות השעיר הנזכר בזאת הפרשה ושעיר נחשון הנזכר בפרשת נשא ושעיר ראש חדש והנה היו שעירי הנשיאים לפי מה שאפשר לכפר על מעשה העגל כי על חטא ע"ז יקריב כל נשיא בכל שנה פר ושעיר כמו שזכרנו במה שקדם ולזה לא זה הקרבן באופן מתייחס לקרבן שנמנם ב"ד שגדול שטעה בהוראה בעניין ע"ז · ואיך שיהיה הנה לא היה קרבן הנשיאים אלא לפי שעה ולזה לא יתכן שנאמר שיהיה זה השעיר שנשרף שעיר נחשון ויתבאר גם כן שזה היה שעיר ראש חדש לפי שנאמר בכאן ואותה נתן לכם לשאת את עון העדה לכפר עליה' וכבר נאמ' בשעיר ר"ח ושעיר חטאת אחד לכפר עליכ' והנה למדנו מזה שאכילתו' של תורה איננה לא ביום המיתה לבד שנא' ואכלתי חטאת היום למדנו כי ביו' ההוא לבד היה נוהג והנה התגלגל אהרן לבדו בזה השאת ולא חשש להתגלגל בניו כי בהתגלגלותו די התגלגלו להם וזה שאם לא היה ראוי שיאכל כהן גדול קדשי' בשהוא אונן אע"פ שהותר לו לעבוד באנינות כמו שיתבאר כל שכן שהכהן הדיוט לא יתכן שיאכלם כי הוא כוהר מעבו' באנינו' כמו שיתבאר וישמע משה וייטב בעיניו ר"ל שכבר ראה [illegible] וריוחו הפשיטות על זאת המנוה שבאתהו מאת השם יתעלה באופן שיעמדו על ענייניה אם היא נוהגת בקד[illegible] שהטיב משכנתו באלו הענינים המעשיים הפנימיים באופן שלם הלא תראה שזה היה מונע אותו מל[illegible]

וידבר יי' אל משה ואל אהרן לאמר אליהם להעיר שרוב המבודדות עשה במושכלות היה כבת שנגנתו [illegible] לאהרן למלין לדבר הדברים לישראל בעבורו כמו שזכרנו · זאת החיה אשר תאכלו מכל הבהמה [illegible] מקדשי' כל מפרסת פרסה ושוסעת שסע פרסות · ר"ל במפרסת פרסה שלא יהיו לה אצבעות ונפורנים כ[illegible] פרסות רוצה לומר שתהיה ברגל אחד שתי פרסות כמו שהעניין בבקר ובצאן · מעלת גרה בבהמה אותה שא[illegible]

חזקוני

בבשר ובלחם · מבשר ומלחם: לא תצאו שבעת ימים · פי' לא יעסקו בדבר אחר ולא ילכו למקום אחר אך בלילה יוצאים לצרכיהם דוגמא ויבכו את משה שלשים יום כאילו לא היה שום רגע שלא בכו וכן נמצא' ששבו שבעת ימים וכן ומן המקדש לא יצא:
שלימא סדרא דפרשת צו

ויהי ביום השמיני לאהרן ולבניו · לשכנס בכהונה: ולזקני ישרא' שיעמדו הם על קרבנותיהם: קח לך עגל · דרך כהן להקריב פר חטאת דכתיב אם הכהן וגו' יבוא עגל ויכפר על מעשה העגל: קחו שעיר עזים · יבא שעיר עזים ויכפר על מעשה שעיר דיוסף ד"א קחו שעיר עזים לכפר על ע"א שעבדו שכן מצינו שעירי נשרפים הם שעירי ע"א הנשרפים חוץ למחנה כדאיתא בתור' כהנים וזה נשרף: ומנחה בלול' · וה"ה דטעונ' לבונה כדאמרינן בפרש' ויקרא וכן מצינו בפרק כל המנחו' באות עשר לרבות מנחת שמיני ללבונה: כי היום יי' נראה אליכם · וראוי להקריב ולהתראות בו לפני הקדוש ברוך הוא בכמה מיני קרבנות האמורין בענין חטאת עולה ומנחת שלמים: זה הדבר · הקרבנות שאמרנו: קרב אל המזבח: לפי שכל שבעת ימי המלואים היה משה עובד ובשמיני אמר משה לאהרן מעתה קרב אתה ועבוד: וכפר

וְאֶת־עֹלָתֶךָ וְכַפֵּר בַּעַדְךָ וּבְעַד הָעָם וַעֲשֵׂה אֶת־קָרְבַּן הָעָם וְכַפֵּר בַּעֲדָם כַּאֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה׃ וַיִּקְרַב אַהֲרֹן אֶל־הַמִּזְבֵּחַ וַיִּשְׁחַט אֶת־עֵגֶל הַחַטָּאת אֲשֶׁר־לוֹ׃ וַיַּקְרִבוּ בְּנֵי אַהֲרֹן אֶת־הַדָּם אֵלָיו וַיִּטְבֹּל אֶצְבָּעוֹ בַּדָּם וַיִּתֵּן עַל־קַרְנוֹת הַמִּזְבֵּחַ וְאֶת־הַדָּם יָצַק אֶל־יְסוֹד הַמִּזְבֵּחַ׃
י וְאֶת־הַחֵלֶב וְאֶת־הַכְּלָיֹת וְאֶת־הַיֹּתֶרֶת מִן־הַכָּבֵד מִן־הַחַטָּאת הִקְטִיר הַמִּזְבֵּחָה כַּאֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה אֶת־מֹשֶׁה׃ וְאֶת־הַבָּשָׂר וְאֶת־הָעוֹר שָׂרַף בָּאֵשׁ מִחוּץ לַמַּחֲנֶה׃ וַיִּשְׁחַט אֶת־הָעֹלָה וַיַּמְצִאוּ בְּנֵי אַהֲרֹן אֵלָיו אֶת־הַדָּם וַיִּזְרְקֵהוּ עַל־הַמִּזְבֵּחַ סָבִיב׃ וְאֶת־הָעֹלָה הִמְצִיאוּ אֵלָיו לִנְתָחֶיהָ וְאֶת־הָרֹאשׁ וַיַּקְטֵר עַל־הַמִּזְבֵּחַ׃ וַיִּרְחַץ אֶת־הַקֶּרֶב וְאֶת־הַכְּרָעָיִם וַיַּקְטֵר עַל־הָעֹלָה הַמִּזְבֵּחָה׃
טו וַיַּקְרֵב אֵת קָרְבַּן הָעָם וַיִּקַּח אֶת־שְׂעִיר הַחַטָּאת אֲשֶׁר לָעָם וַיִּשְׁחָטֵהוּ וַיְחַטְּאֵהוּ כָּרִאשׁוֹן׃ וַיַּקְרֵב אֶת־הָעֹלָה וַיַּעֲשֶׂהָ כַּמִּשְׁפָּט׃ וַיַּקְרֵב אֶת־הַמִּנְחָה וַיְמַלֵּא כַפּוֹ מִמֶּנָּה וַיַּקְטֵר עַל־הַמִּזְבֵּחַ מִלְּבַד עֹלַת הַבֹּקֶר׃ וַיִּשְׁחַט אֶת־הַשּׁוֹר וְאֶת־הָאַיִל זֶבַח הַשְּׁלָמִים אֲשֶׁר לָעָם וַיַּמְצִאוּ בְּנֵי אַהֲרֹן אֶת־הַדָּם אֵלָיו וַיִּזְרְקֵהוּ עַל־הַמִּזְבֵּחַ סָבִיב׃ וְאֶת־הַחֲלָבִים מִן־הַשּׁוֹר וּמִן־הָאַיִל הָאַלְיָה וְהַמְכַסֶּה וְהַכְּלָיֹת וְיֹתֶרֶת הַכָּבֵד׃
כ וַיָּשִׂימוּ אֶת־הַחֲלָבִים עַל־הֶחָזוֹת וַיַּקְטֵר הַחֲלָבִים הַמִּזְבֵּחָה׃ וְאֵת הֶחָזוֹת וְאֵת שׁוֹק הַיָּמִין הֵנִיף אַהֲרֹן תְּנוּפָה לִפְנֵי יְהוָה כַּאֲשֶׁר צִוָּה מֹשֶׁה׃ וַיִּשָּׂא אַהֲרֹן אֶת־יָדָו אֶל־הָעָם וַיְבָרְכֵם וַיֵּרֶד מֵעֲשֹׂת הַחַטָּאת וְהָעֹלָה וְהַשְּׁלָמִים׃ וַיָּבֹא מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן אֶל־אֹהֶל מוֹעֵד וַיֵּצְאוּ וַיְבָרְכוּ אֶת־הָעָם וַיֵּרָא כְבוֹד־יְהוָה אֶל־כָּל־הָעָם׃
ותצא

וְיָת עֲלָתָךְ וְכַפַּר עֲלָךְ וְעַל עַמָּא וְעִיבֵד יָת קֻרְבַּן עַמָּא וְכַפַּר עֲלֵיהוֹן כְּמָא דִּי פַקֵּיד יְיָ׃ וּקְרֵב אַהֲרֹן לְמַדְבְּחָא וּנְכֵס יָת עֶגְלָא דְּחַטָּאתָא דִּילֵיהּ׃ וְקָרִיבוּ בְּנֵי אַהֲרֹן יָת דְּמָא לֵיהּ וּטְבַל אֶצְבְּעֵיהּ בִּדְמָא וִיהַב עַל קַרְנָת מַדְבְּחָא וְיָת דְּמָא אֲרִיק לִיסוֹדָא דְּמַדְבְּחָא׃ וְיָת תַּרְבָּא וְיָת כּוֹלְיָתָא וְיָת חַצְרָא מִן כַּבְדָּא מִן חַטָּאתָא אַסֵּיק לְמַדְבְּחָא כְּמָא דִּי פַקֵּיד יְיָ יָת מֹשֶׁה׃ וְיָת בִּשְׂרָא וְיָת מַשְׁכָּא אוֹקֵיד בְּנוּרָא מִבָּרָא לְמַשְׁרִיתָא׃ וּנְכֵס יָת עֲלָתָא וְאַמְטִיאוּ בְּנֵי אַהֲרֹן לֵיהּ יָת דְּמָא וּזְרָקֵיהּ עַל מַדְבְּחָא סְחוֹר סְחוֹר׃ וְיָת עֲלָתָא אַמְטִיאוּ לֵיהּ לְאֵבָרָהָא וְיָת רֵישָׁא וְאַסֵּיק עַל מַדְבְּחָא׃ וְחַלֵּיל יָת גַּוָּא וְיָת כְּרָעַיָּא וְאַסֵּיק עַל עֲלָתָא לְמַדְבְּחָא׃ וְקָרֵיב יָת קֻרְבַּן עַמָּא וּנְסֵיב יָת צְפִירָא דְּחַטָּאתָא דִּי לְעַמָּא וְנַכְסֵיהּ וְכַפַּר בִּדְמֵיהּ כְּקַדְמָאָה׃ וְקָרֵיב יָת עֲלָתָא וַעֲבַדַהּ כִּדְחָזֵי׃ וְקָרֵיב יָת מִנְחָתָא וּמְלָא יְדֵיהּ מִנַּהּ וְאַסֵּיק עַל מַדְבְּחָא בָּר מֵעֲלַת צַפְרָא׃ וּנְכֵס יָת תּוֹרָא וְיָת דִּיכְרָא נִכְסַת קֻדְשַׁיָּא דִּי לְעַמָּא וְאַמְטִיאוּ בְּנֵי אַהֲרֹן יָת דְּמָא לֵיהּ וּזְרָקֵיהּ עַל מַדְבְּחָא סְחוֹר סְחוֹר׃ וְיָת תַּרְבַּיָּא מִן תּוֹרָא וּמִן דִּיכְרָא אַלְיְתָא וְחָפֵי גַוָּא וְכוֹלְיָתָא וַחֲצַר כַּבְדָּא׃ וְשַׁוִּיאוּ יָת תַּרְבַּיָּא עַל חַדְוָתָא וְאַסֵּיק תַּרְבַּיָּא לְמַדְבְּחָא׃ וְיָת חַדְוָתָא וְיָת שׁוֹקָא דְּיַמִּינָא אֲרֵים אַהֲרֹן אֲרָמָא קֳדָם יְיָ כְּמָא דִּי פַקֵּיד מֹשֶׁה׃ וַאֲרֵים אַהֲרֹן יָת יְדוֹהִי לְעַמָּא וּבָרֵיכִנּוּן וּנְחַת מִלְּמֶעְבַּד חַטָּאתָא וַעֲלָתָא וְנִכְסַת קֻדְשַׁיָּא׃ וְעַל מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן לְמַשְׁכַּן זִימְנָא וּנְפַקוּ וּבָרִיכוּ יָת עַמָּא וְאִתְגְּלִי יְקָרָא דַּייָ לְכָל עַמָּא׃ ונפקת

רשי

ואת עולתך · האיל: קרבן העם · שעיר עזים: ועגל וכבש · כל מקום שנאמר עגל בן שנה הוא ומכאן אתה למד: ואת הבשר ואת העור וגו' · לא מצינו חטאת חיצונה נשרפת אלא זו ושל מלואים וכולן על פי הדבר: וימציאו · לשון הושטה והזמנה: ויחטאהו · עשהו כמשפט חטאת: כראשון · כעגל שלו: ויעשה כמשפט · המפורש בעולת נדב' בויקרא: וימלא כפו · היא קמיצה: מלבד עולת הבקר · כל אלה עשה אחר עולת התמיד: והמכס' · חלב המכס' את הקרב: וישימו את החלבים על החזות · לאחר התנופה נתנן כהן המניף לכהן אחר להקטיר' נמצאו העליונים למטה: ויברכ' · ברכת כהני' יברכך יאר ישא: וירד · מעל המזבח: ויבא משה ואהרן · למה נכנסו מצאתי בפר' מלואים בבריתא הנוספת על תורת כהני' שלנו למה נכנס מש' עם אהרן ללמדו על מעש' הקטרת או לא נכנס אלא לדבר אחר הריני דן ירידה וביאה טעונה ברכה מה ירידה מעין עבוד' אף ביא' מעין עבוד' הא למדת למה נכנס מש' עם אהרן ללמדו על מעשה הקטרת · דב' אחר כיון שראה אהרן שקרבו כל הקרבנות ונעשו כל המעשי' ולא ירדה שכינ' לישראל היה מצטע' ואומר יודע אני שכע' הקב' בו' הו' עלי ובשבילי לא ירדה שכינ' לישראל אמר לו למשה משה אחי כך עשי' לי שנכנסתי ונתביישתי מיד נכנס משה עמו ובקשו רחמים וירדה שכינה לישר': ויצאו ויברכו את העם · אמרו ויהי נועם יי' אלהינו עלינו יהי רצון שתשרה שכינה במעשה ידיכם לפי שכל שבעת ימי המלואים שהעמידו משה למשכן ושמש בו ופרקו בכל יום לא שרתה בו שכינ' והיו ישר' נכלמי' ואומרי' למשה משה רבינו כל הטורח שטרחנו שתשרה שכינה בינינו ונדע שנתכפ' לנו עון העגל לכך אמר להם זה הדבר אשר צוה יי' תעשו: וירא אליכם כבוד יי' · אהרן אחי כדאי וחשוב ממני שעל ידי קרבנותיו ועבודתו תשרה שכינה בכם ותדעו שהמקום בחר בו:

אבן עזרא

וכפר בעדך ובעד העם · שהיא מצוה שתכפר על נפשך ועל כל הקהל וכפר החטא' תכפר בעדך ואחר כך תעשה קרבן העם וכפר בעדם כי לא יוכל אדם לכפר על אחר עד היותו טהור מכל חטא: אשר לו · משלו היה וכן פר יום הכפורים: ואת הדם · הנשאר יצק: ואת החלב · המכסה ואשר על הקרב ועל הכליות: וימציאו · מגזרת מצא שמצאו בשעת הצורך: ויקרב את קרבן העם · על המזבח: וישחטהו ויחטאהו כראשון · הוא' עגל החטאת וטע' ויחטאהו כפר בו החטא': וישימו את החלבים · עם הכליו' ויותר' הכבד כאשר הראיתיך: ואת החזות · חזה השו"ג חזה האיל: ואת שוק הימין · מזה ומזה ושוק סמוך אל הפאה או הכד: וישא אהרן את ידיו אל העם · אל כנגס וקדמונינו העתיקו מכאן כורת נשיאות כפים: וירד · כאשר הראיתיך רבים וכבר ירד מעשות חטאת העם ועולתם והשלמים · וטעם וירד בעבור המזבח שהיה שלש אמו' קומתו ואח' כן בוא משה ואהרן אל אהל מועד ויתכן שבאו להתפלל על האש שתרד ובצאתם ברכו שניה' את העם: את

בעל הטורים

וכפר · שלשה ואידך וכפר על העם גבי קטרת · וכפר על חטאתינו · לומר כמו שקרבן מכפר על חטא · כן קטרת מכפר על חטא: ויעשה שנים ואידך ויעשה להם הבא אליו גבי דוד בענין ול"ם אין לו כי אם כבשה פי' ויעשה כמשפט שהו' בעצמו חרן משפטו ואת הכבשה ישלם ארבעתים · תנופה וסמי' ליה וישא ידיו · שהנושא כפיו צריך להגביה ידיו: וישא אהרן את ידיו · זהו במתנת כהונה · ויברכם · ג' ברכות כנגד ג' מיני קרבנו' ברכ' א' כנגד חטאת וישמרך מן החטא שנא' רגלי חסידיו ישמור · יאר כנגד עולה שנאמ' בעולות ראות · שלום כנגד שלמים · אשר לא צוה · אין לומר לא צוה להביא אש זרה שהרי שלא להביאו אלא פי' אש' ... אותם · וכן לכל צבא השמים אשר לא צויתי:
והאכל

מ"ע ספורנו

וימציאו כדי שיתחנכו בהתעסקם בקרבן אביה': כראשון · שנשרף אף על פי שהיתה חטאת חיצונה: כמשפט שבני אהרן זרקו וערכו והקטירו: מלבד עולת הבקר · מלבד מנחת עולת הבקר: וימציאו · התחנכו גם בשלמי צבור:
ויקחו

אמרי נועם

ויקרב את העולה עיין בפ"ב דביצה דף כ' ובתוספו' שם: ויעשה כמשפט פר"שי כמשפט עולת נדבה ובפ"ב דביצה אמרינן למד על עולת חובה דטעונה סמיכה והקשה הר"ם דאמאי אצטריך קרא והא בפרשת ויקרא גבי וסמך ידו על ראש העולה פר"שי להביא עולת חובה ועולת נח וא"כ תרי קראי למה לי וי"ל דאי לא כתיב הכא לא הוה ידעינן מההוא קרא אלא עולת נח ...

חזקוני

וכפר בעדך · ואח"כ בעד העם כדי שיבא זכאי ויכפר על חייב' שהוא וכס חטאו בעגל: ואת הבשר ואת העור · פר"שי לא מצינו חטאת חיצונה נשרפת אלא זו ושל מלואי' וא"ת הרי מצינו פר שני של לוים בפרשת בהעלותך ובעזרא בשעירי חטאת שנים עשר הכל עולה לה' וביחזקאל פר חטאת לעתי' שכלן' חטאו' חיצונות ונשרפות אלא י"ל פר שני שבפרשת בהעלותך מלואים היה שכן מלאו ידי הלוים ליכנס בעבודה וגם אותם שבימי עזרא ופר חטאת של עתי' מלואים הם דאמר עד כאן שהקריבו בימי משה כן הקריבו בימי עזרא וכן עתידים להקריב לעתיד לבא וזה שפ"רשי כאן ושל מלואים לכולהו קאי לפר החטאת הנזכר בפרש' תצוה ולפר שני של לוים דכתיב בפרשת בהעלותך ולשנים עשר צפירי חטאת דע"א שבימי עזרא ולפר חטאת של עתיד הכתוב ביחזקאל שכולן מלואים הן ובפ"ק דהוריות מתרץ דהכהנו דעזר' הוראת שעה היתה: שרף באש · כבר פי' הטעם בפרשת תצוה ובפרשת צו: מלבד עולת הבקר · מלמד ששתי מנחות היו שם אחת עם העולה ואחת בפני עצמה: וישא אהרן וגו' מקרא זה מסורס וירד אהרן מעשות החטאת והעולה והשלמים וישא את ידיו אל העם ויברכ' וירד מעשות החטאת מהקטיר איבורי חטאת: ויבא משה ואהרן אל אהל מועד · להתפלל שיראה השכינה ותרד אש מן השמים לעיני שנתקבלה העבודה: וירא כבוד יי' · כיצד ונג' אש וגו' אש שירד' בימי משה לא נסתלקה ממזב' הנחש' עד שבא לבי' עולמים ואות' שירדה בימי שלמ' לא נסתלקה ממזבח הזהב' עד שנסתלק' בימי מנשה: וישימו עליה קטר' · שאלהן הייתי ויקריבו לפני יי' אש זרה שהרי אי אפשר לקטי' בלא אש ... כקרא זרה:
אשר

רלבג

מסורה

עלתך ג' כתיב כן וסי' קרב אל המזבח · התיצב על עלתך · התיצב כה על: וכפר ד' וסי' קרב אל המזבח · ב' בו · והולך מהרה אל העדה · עזרנו אלהי ישענו: כאשר צוה יי' ג' ס"פ נמסר לקמן בהאי סידרא: ויקרב ה' פתחין וסי' ויקרב אהרן אל המזבח · ותקרא אשה חכמה מן העיר · ויקרב אל הפלשתי · ויקרב המלך אל המזבח · אליו רב החובל: ויקרבו קריבה י' חס' בליש' נמסר בסדר ויקרא: את העולה ג' וסי' המציאו אליו · ושחט את הכבש במקו' · ועל הנשיא יהיה: ויקטר על המזבח · כל הקטרת המזבחה במ"ג המזבח וסי' והרים ממנו בקמצו · ואת העלה המציאו אליו · ויקרב את המנחה · וכל קריי' דכוו' המזבח כמ"ה · וסי' והעלה הכהן את העלה · וישחטו הבקר ג' בפסו' · ד"ה · וישחטום הכהנים · ד"ה: וימלא ט' דגש נסמר בסדר שלח לך: ויעשה ב' והס' וסי' כמשפט · ויבא הלך לאיש: ואת האיל ה' וסימ' האחר תקח · הנתח לנתחיו · יעשה זבח שלמים · וישחט את השור ואת · ונמסר גם בסדר תצוה: ידו מידו ה' חס' וקמצין וסימ' וישא אהרן את ידו · וסמך אהרן את שתי ידו · וישלך מידו את הלחות · ומלאו ידו · ימחץ וידו תרפינה: מעשת ה' חס' בלישנ' וסימן חלילה לך מעשת · וירד מעשת החטאת · ונכרתו הנפשות העשת · לעשתכם אתם בקרב · חלילה לי מיי' מעשת · דשמואל: וירא כ' וירא יי' אל אברם · ויהי אברם בן תשעים · וירא אליו יי' באלני · ויאמר אל תרד · וירא אליו יי' בלילה · אלהים אל יעקב · ויאסר יוסף מרכבתו · בלבת אש מתוך · ויהי בהקהל העדה · באהל בעמוד ענן · וירא אליו מלאך יי' · ויבא משה ואהרן אל אהל מועד · ויקהל עליהם קרח · ויבא משה ואהרן מפני הקהל · וירכב על כרוב ויעף · דשמואל: וירא יי' אל שלמה · וחברו · ב' שלמה שנית · וירא לכרובי' תבנית יד · ויהיו לה מטות · וירא מלאך יי' אל האשה:

וַתֵּצֵא אֵשׁ מִלִּפְנֵי יְהֹוָה וַתֹּאכַל עַל־הַמִּזְבֵּחַ אֶת־הָעֹלָה וְאֶת־הַחֲלָבִים וַיַּרְא כָּל־הָעָם וַיָּרֹנּוּ וַיִּפְּלוּ עַל־
א פְּנֵיהֶם׃ וַיִּקְחוּ בְנֵי־אַהֲרֹן נָדָב וַאֲבִיהוּא אִישׁ מַחְתָּתוֹ וַיִּתְּנוּ בָהֵן אֵשׁ וַיָּשִׂימוּ עָלֶיהָ קְטֹרֶת וַיַּקְרִיבוּ לִפְנֵי יְהֹוָה אֵשׁ זָרָה אֲשֶׁר לֹא צִוָּה אֹתָם׃ וַתֵּצֵא אֵשׁ מִלִּפְנֵי יְהֹוָה וַתֹּאכַל אוֹתָם וַיָּמֻתוּ לִפְנֵי יְהֹוָה׃ וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה אֶל־אַהֲרֹן הוּא אֲשֶׁר־דִּבֶּר יְהֹוָה לֵאמֹר בִּקְרֹבַי אֶקָּדֵשׁ וְעַל־פְּנֵי כָל־הָעָם אֶכָּבֵד וַיִּדֹּם אַהֲרֹן׃ וַיִּקְרָא מֹשֶׁה אֶל־מִישָׁאֵל וְאֶל אֶלְצָפָן בְּנֵי עֻזִּיאֵל דֹּד אַהֲרֹן וַיֹּאמֶר אֲלֵהֶם קִרְבוּ שְׂאוּ אֶת־אֲחֵיכֶם מֵאֵת פְּנֵי־הַקֹּדֶשׁ אֶל־מִחוּץ לַמַּחֲנֶה׃
ה וַיִּקְרְבוּ וַיִּשָּׂאֻם בְּכֻתֳּנֹתָם אֶל־מִחוּץ לַמַּחֲנֶה כַּאֲשֶׁר דִּבֶּר מֹשֶׁה׃ וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה אֶל־אַהֲרֹן וּלְאֶלְעָזָר וּלְאִיתָמָר בָּנָיו רָאשֵׁיכֶם אַל־תִּפְרָעוּ וּבִגְדֵיכֶם לֹא־תִפְרֹמוּ וְלֹא תָמֻתוּ וְעַל כָּל־הָעֵדָה יִקְצֹף וַאֲחֵיכֶם כָּל־בֵּית יִשְׂרָאֵל יִבְכּוּ אֶת־הַשְּׂרֵפָה אֲשֶׁר שָׂרַף יְהֹוָה׃ וּמִפֶּתַח אֹהֶל מוֹעֵד לֹא תֵצְאוּ פֶּן־תָּמֻתוּ כִּי־שֶׁמֶן מִשְׁחַת יְהֹוָה עֲלֵיכֶם וַיַּעֲשׂוּ כִּדְבַר מֹשֶׁה׃ ס
וַיְדַבֵּר יְהֹוָה אֶל־אַהֲרֹן לֵאמֹר׃ יַיִן וְשֵׁכָר אַל־תֵּשְׁתְּ אַתָּה וּבָנֶיךָ אִתָּךְ בְּבֹאֲכֶם אֶל־אֹהֶל מוֹעֵד וְלֹא תָמֻתוּ חֻקַּת עוֹלָם לְדֹרֹתֵיכֶם׃ וּלְהַבְדִּיל בֵּין הַקֹּדֶשׁ וּבֵין הַחֹל וּבֵין
י הַטָּמֵא וּבֵין הַטָּהוֹר׃ וּלְהוֹרֹת אֶת־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אֵת כָּל־הַחֻקִּים אֲשֶׁר דִּבֶּר יְהֹוָה אֲלֵיהֶם בְּיַד־מֹשֶׁה׃ פ
וַיְדַבֵּר מֹשֶׁה אֶל־אַהֲרֹן וְאֶל אֶלְעָזָר וְאֶל אִיתָמָר בָּנָיו הַנּוֹתָרִים
קחו

וּנְפַקַת אִשָּׁתָא מִן־קֳדָם יְיָ וַאֲכַלַת עַל־מַדְבְּחָא יָת־עֲלָתָא וְיָת־תַּרְבַּיָּא וַחֲזָא כָּל־עַמָּא וְשַׁבַּחוּ וּנְפַלוּ עַל־אַפֵּיהוֹן׃ וּנְסִיבוּ בְנֵי־אַהֲרֹן נָדָב וַאֲבִיהוּא גְּבַר מַחְתִּיתֵיהּ וִיהַבוּ בְהוֹן אִישָׁתָא וְשַׁוִּיאוּ עֲלַהּ קְטוֹרֶת בּוּסְמִין וְקָרִיבוּ קֳדָם יְיָ אִשָּׁתָא נוּכְרֵיתָא דִּי לָא פַקֵּיד יָתְהוֹן׃ וּנְפַקַת אִשָּׁתָא מִן־קֳדָם יְיָ וַאֲכַלַת יָתְהוֹן וּמִיתוּ קֳדָם יְיָ׃ וַאֲמַר מֹשֶׁה לְאַהֲרֹן הוּא דִּי־מַלֵּיל יְיָ לְמֵימַר בִּקְרִיבַי אֶתְקַדַּשׁ וְעַל־אַפֵּי כָל־עַמָּא אֶתְיַקַּר וּשְׁתִיק אַהֲרֹן׃ וּקְרָא מֹשֶׁה לְמִישָׁאֵל וּלְאֶלְצָפָן בְּנֵי עֻזִּיאֵל אַח־אֲבוּהִי דְּאַהֲרֹן וַאֲמַר לְהוֹן קְרִיבוּ טוּלוּ יָת־אֲחוּכוֹן מִן־קֳדָם אַפֵּי־קוּדְשָׁא לְמִבָּרָא לְמַשְׁרִיתָא׃ וּקְרִיבוּ וּנְטַלוּנוּן בְּכִיתוּנֵיהוֹן לְמִבָּרָא לְמַשְׁרִיתָא כְּמָא דִּי־מַלֵּיל מֹשֶׁה׃ וַאֲמַר מֹשֶׁה לְאַהֲרֹן וּלְאֶלְעָזָר וּלְאִיתָמָר בְּנוֹהִי רֵישֵׁיכוֹן לָא־תְרַבּוּן פֵּרוּעַ וּלְבוּשֵׁיכוֹן לָא־תְבַזְּעוּן וְלָא תְמוּתוּן וְעַל כָּל־כְּנִשְׁתָּא יְהֵי רוּגְזָא וַאֲחֵיכוֹן כָּל־בֵּית יִשְׂרָאֵל יִבְכּוּן יָת־יוֹקֵידְתָא דִּי־אוֹקֵיד יְיָ׃ וּמִתְּרַע מַשְׁכַּן זִמְנָא לָא תִפְּקוּן דִּילְמָא־תְמוּתוּן אֲרֵי־מְשַׁח רְבוּתָא דַּיְיָ עֲלֵיכוֹן וַעֲבַדוּ כְּפִתְגָמָא דְּמֹשֶׁה׃ וּמַלֵּיל יְיָ לְאַהֲרֹן לְמֵימַר׃ חֲמַר וּמְרַוֵּי לָא־תִשְׁתֵּי אַתְּ וּבְנָךְ עִמָּךְ בְּמֵיעַלְכוֹן לְמַשְׁכַּן זִמְנָא וְלָא תְמוּתוּן קְיָם עָלַם לְדָרֵיכוֹן׃ וּלְאַפְרָשָׁא בֵּין קוּדְשָׁא וּבֵין חוּלָא וּבֵין מְסָאֲבָא וּבֵין דַּכְיָא׃ וּלְאַלָּפָא יָת־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל יָת כָּל־קְיָמַיָּא דִּי מַלֵּיל יְיָ לְהוֹן בִּידָא דְמֹשֶׁה׃ וּמַלֵּיל מֹשֶׁה עִם־אַהֲרֹן וְעִם־אֶלְעָזָר וְעִם־אִיתָמָר בְּנוֹהִי דְּאִשְׁתַּאֲרוּ
סבו

רשי

וירונו כתרגומו : ותצא אש · רבי אליעזר אומר לא מתו בני אהרן אלא על ידי שהורו הלכה בפני משה רבן רבי שמעון אומר שתויי יין נכנסו למקדש תדע שאחר מיתתן הזהיר הנותרים שלא יכנסו שתויי יין משל למלך שהיה לו בן בית וכו' כדאית' בויקרא רבה : הוא אשר דבר וגומר · היכן דבר ונועדתי שמה לבני ישראל ונקדש בכבודי אל תקרי בכבודי אלא במכובדי אמר לו משה לאהרן אהרן אחי יודע הייתי שיתקדש הבית במיודעיו של מקום והייתי סבור או בי או בך עכשיו רואה אני שהם גדולי' ממני וממך : וידם אהרן · וקבל שכר על שתיקותו ומה שכר קבל שנתיחד עמו הדבר שנאמרה לו לבדו פרשת שתויי יין : בקרובי · בבחירי : ועל פני כל הע' אכב' · כשהקדוש ברוך הוא עושה דין בצדיקי' מתיר' מתעל' ומתקל' אם כן באלו כל שכן ברשעי' וכן הוא אומר נורא אלהי' ממקדשיך אל תקרי ממקדשיך אלא ממקודשיך : דד אהרן · עוזיאל אחי עמר' היה שנ' ובני קהת וגומר : שאו את אחיכ' וגומר · כאד' האו' לחבירו העבר את המת מלפני הכלה של' לערב' את השמח' : בכתנות' · של מתים מלמד שלא נשרפו בגדיהם אלא נשמת' כמין חוטין של אש נכנסו לתוך חוטמי' : אל תפרעו · אל תגדלו שער מכאן שאבל אסו' בתספור' אבל אתם אל תערבבו שמחתו של מקום : ולא תמותו · הא אם תעש' תמותו : ואחיכ' כל בית ישר' · מכאן שצרתן של תלמידי חכמי' מוטלת על הכל להתאבל בה : יין ושכר · יין דרך שכרותו : בבואכם אל אהל מועד · אין לי אלא בבאכ' להיכל בגשת' למזב' מניין נאמר כאן ביאת אהל מוע' ונאמר בקדוש ידים ורגלים ביא' אהל מועד מה להלן עשה גישת מזבח כביא' אהל מועד אף כאן עשה גישת מזבח כביאת אהל מוע' : ולהבדיל · כדי שתבדילו בין עבודה קדושה למחוללת הא למדת שאם עבד פסל : ולהורו' · למד שאסור שכור בהוראה יכול יהא חייב מית' תלמוד לומר אתה ובניך אתך ולא תמותו כהנים בעבודתם במיתה ואין חכמים בהוראתן במיתה : הנותרים · מן המית' מלמד שאף עליהן נקנסה מיתה על עון העגל הוא שנ' ובאהרן התאנף יי' מאד להשמידו ואין השמד אלא כלוי בנים שנאמר ואשמיד פריו ממעל ותפלתו של משה בטלה מחצה שנאמר ואתפלל גם בעד אהרן בעת ההיא : קחו

אבן עזרא

את העולה · עולת אהרן ועולת העם ועולת תמיד כי כן כתוב מלבד עולת הבקר : ואת החלבים · מהעגל ואיל אהרן והשעיר והשור והאיל : וירנו · הרמת קול וכן ותעבור הרנה במחנה : איש מחתתו · כל איש לקח מחתתו ולפי דעתי שזה הדבר היה גם ביום השמיני והעד כי היו' הקריבו חטאתם : ויתנו בהן אש · לא מהאש שיצאה וזה טעם אש זרה · וטעם אשר לא צו' אותו שמדעת' עשו ולא בצווי להקטיר קטורת גם באש זרה · וימותו לפני יי' כי חשבו שיעשו דבר רצוי לפניו : הוא אשר דב' יי' · כבר אמר לי השם שהוא ירא' קדושתו בקרובים אליו כטעם רק אתכם ידעתי וכאשר אראה בם קדושתי אז אהיה נכבד ועל פני כל העם אכבד ויראו ממני : שאו את אחיכ' מאת פני הקדש · יש אומרים כי הקטורת היתה לפני מזבח העול' והלוי' נכנסי' שם ויש אומרי' שהיתה על מזבח הקטור' ומשה הוציאם מאהל מועד : פני הקד' · היא האחר כנגד המחנה כאשר פירשתי : ראשיכ' אל תפרעו · י"א לגדל פרע : תפרומו · תקרעו והנכון שהוא מן בגדיו יהיו פרומים וראשו יהיה פרוע ורבים אמרו מכוסה ואחרים אמרו מגולה והאמ' דברי הקבל' : ולא תמותו · מלת ולא מוספת עצמה כמו ולא למדתי חכמה וכן הוא ולא על כל העדה יקצוף כי אתם תכפרו בעדם · וטעם ואחיכם כל בית ישראל תמצאנו רמוז בפרש' ראה אנכי : וידבר יי' אל אהרן · כי נביא היה וי"א על ידי משה כמו דבר אל · אחו והזהירו שישמר הוא ובניו שלא ימותו כאשר מתו בניו הגדולים : ושכר · העשוי ממין חט' או דבש או תמרים כי היין משחית הדעת לשותיו ויתערבו לו הדברים על כן ולהבדיל כי אתה כהן גדול ותבדיל בין מקום הקדש בין החול והו' מלשון חלול גם יתכן בין יום קדש לחול : ובין הטמא ובין הטהור · בבהמה ובשרץ המים ובעוף על כן נכתב' אחרי זאת הפרשה פרשת זאת החיה ואח' כן טומאת היולדת וצרעת אד' ובגד ובבית ובעל קרי וזב וזבה ונדה וזה טעם ובין הטמא ובין הטהור : ולהורות את בני ישראל · שאר המצות וכן בכל אשר יורו אתכם הכהנים : קחו

בעל הטורים

ותאכל אותם · ג' במס' וה הכהנים: אותם · [illegible] שחטאו בששה דברים · אש זרה · הורו בפני רבם · שתויי יין · בנים לא היו להם · נתנו עיניהם בפרנסה · לא נטלו עצה : וידם · ב' במ' וידם אהרן · וידם השמש · רמז למה שאמרו מאורות לוקין על אב ב"ד שמת ובני אהרן היו אב ב"ד : קרבו · יש בו שני טעמים מלמד שלא קרבו אליהם להיכל אלא הטילו בהם חנית של ברזל וגררום והוציאו אותם לחוץ : וישאום · ב' במסור' וישאום בכתנותם · וישאו בני קיש אחיהם · הנושא אשה חייב להלבישה כדכתיב וכסותה לא יגרע · וזהו וישאום בני קיש וישאום בכתנותם שכיון שנשאום נתחייבו בכתנתם : ויאמר משה אל אהרן ולאלעזר ולאיתמר · הפך פניו כנגד אהרן ודבר עמהם פה אל פה ולכן כתיב אל אהרן · אבל לא הפך פניו כנגד אלעזר ואיתמר ולכן לא נאמר בהם אל : ולאיתמר בניו · פסק לומר שאף הם היו ראויים אלא שפסקה מהם הגזירה וזה הוא שנא' בכיכי · גם הכהנים הבהכים · אלו אהרן וד' בניו אלא שבזכות אהרן ניצולו : תפרעו · ב' במ' אל תפרעו · ואידך שמעו מוסר וחכמו ואל תפרעו · בשביל שלא שמעו מוסר ופרעו שהורו בפני רבם או שנכנסו אש זרה גרמו לנשארים שנכנסו כאל תפרעו · ועל כל העדה תקצף · [illegible] : ואחיכם כל בית ישראל יבכו את השריפה · שתלמיד חכם שמת הכל נעשים קרוביו : יין ושכר · ואם שתה כדי רביעית יין אסור להורות : אליהם [illegible] ההלכה · ביד משה [illegible] : יין ושכר · אין פסוק מתחיל יין אלא זה שהביא יללה בעולם כמ"ד שתויי יין היו ולכן ונתנו החול · ב' ואידך כובד האבן ונטל החול · כיון שמבדיל בין קדש לחול במוצאי שבת אומר כובד האבן ונטל החול שאדם כבד במוצאי שבת בשביל נשמה שאבד' : יין ושכר וסמיך ליה ולהבדיל · שמבדילין על היין : ולהורות · אותיות ולתורה : אשר

מ"ע ספורנו

ויקחו שני בני אהרן איש מחתתו · חשבו שכמו שאחר התמיד אשר בו תמרה שכינ' כאמרו עול' תמיד לדורותיכ' פתח אהל מועד לפני יי' אשר אועד לכם שמה [illegible] קטורת חדשה [illegible] ולכן הקריבוהו לפני יי' במזבח הפנימי שנאמר בו ולא תעלו עליו קטרת זרה [illegible] אשר לא צוה אותם · [illegible] : בכתנותם אל מחוץ למחנה · [illegible] : ואחיכם כל בית ישראל יבכו · [illegible] : ולהבדיל · [illegible] : [illegible]

אמרי נועם

ויקריבו לפני יי' אש זרה אשר לא צוה אותם · [illegible]

חזקוני

[illegible]

מסורה

בקרבי ג' חס' בליש' וסי' בקרבי אקדש · וקרבי מרחוק עמדו · חדלו קרבי ומידעי : וידם ב' וסי' וידם אהרן · וידם השמש והירח עמד · וא' ישב בדד וידם : דד ב' חס' וסימ' אהרן · מרדכי : קרבו ה' מלין בתרי טעמי וסי' זה ינחמנו · קרבו שאו · שובו מדרכיכם הרעים · דמלכים · ולאלה תהיה תרומת הקדש · זאת העיר העליזה · וחד פסו' סימן כי תכלה לעשר : מאת פני ה' וסי' מאת פני יצחק אביו · פרעה · הקדש · הבית · מאת פני יי' · ונמסר גם בסדר תולדות : וישאם ב' חד חס' וחד מלא וסימ' וישאם בכתנתם · וישאום בני קיש בתראה מ"ל : ראשיכ' ז' וסימ' אל תפרעו · אתם נצבים · את הנביאים ואת ראשיכם החוזים · ופארכם על ראשיכם · שאו שערים · וחברו שאו שערים : תפרעו ב' וסים' ראשיכם אל תפרעו · שמעו מוסר וחכמו : ולהבדיל ב' כטעמא בתורה וסי' בין האור · בין הקדש : החל ב' בתרי לישני חד חס' וחד מלא וסים' בין הקדש ובין · כבד אבן ונטל החול · בתראה מלא : הטהור ב' מ"ל וסי' ומכל העוף הטהור · ולהבדיל בין הקדש : ולהורת ב' והס' וי"ו תגיינא וסי' ולהורת נתן בלבו · את בני ישראל : איתמר בניו ג' מלין בטעמא פי' בנ' מקומו' משרתי' אזלא ומרכא בתיבה אחת לזרקא וסי' ואל איתמר בניו · אם יצאו בנות שילה · לאוצרות לתרומות :

קְחוּ אֶת־הַמִּנְחָה הַנּוֹתֶרֶת מֵאִשֵּׁי יְהוָה וְאִכְלוּהָ מַצּוֹת אֵצֶל הַמִּזְבֵּחַ כִּי קֹדֶשׁ קָדָשִׁים הִוא: וַאֲכַלְתֶּם אֹתָהּ בְּמָקוֹם קָדוֹשׁ כִּי חָקְךָ וְחָק־בָּנֶיךָ הִוא מֵאִשֵּׁי יְהוָה כִּי־כֵן צֻוֵּיתִי: וְאֵת חֲזֵה הַתְּנוּפָה וְאֵת ׀ שׁוֹק הַתְּרוּמָה תֹּאכְלוּ בְּמָקוֹם טָהוֹר אַתָּה וּבָנֶיךָ וּבְנֹתֶיךָ אִתָּךְ כִּי־חָקְךָ וְחָק־בָּנֶיךָ נִתְּנוּ מִזִּבְחֵי שַׁלְמֵי בְּנֵי יִשְׂרָאֵל: שׁוֹק הַתְּרוּמָה וַחֲזֵה הַתְּנוּפָה עַל אִשֵּׁי הַחֲלָבִים יָבִיאוּ לְהָנִיף תְּנוּפָה לִפְנֵי יְהוָה וְהָיָה לְךָ וּלְבָנֶיךָ אִתְּךָ לְחָק־עוֹלָם כַּאֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה:
טו וְאֵת שְׂעִיר הַחַטָּאת דָּרֹשׁ דָּרַשׁ מֹשֶׁה וְהִנֵּה שֹׂרָף וַיִּקְצֹף עַל־אֶלְעָזָר וְעַל־אִיתָמָר בְּנֵי אַהֲרֹן הַנּוֹתָרִם לֵאמֹר: מַדּוּעַ לֹא־אֲכַלְתֶּם אֶת־הַחַטָּאת בִּמְקוֹם הַקֹּדֶשׁ כִּי קֹדֶשׁ קָדָשִׁים הִוא וְאֹתָהּ ׀ נָתַן לָכֶם לָשֵׂאת אֶת־עֲוֺן הָעֵדָה לְכַפֵּר עֲלֵיהֶם לִפְנֵי יְהוָה: הֵן לֹא־הוּבָא אֶת־דָּמָהּ אֶל־הַקֹּדֶשׁ פְּנִימָה אָכוֹל תֹּאכְלוּ אֹתָהּ בַּקֹּדֶשׁ כַּאֲשֶׁר צִוֵּיתִי: וַיְדַבֵּר אַהֲרֹן אֶל־מֹשֶׁה הֵן הַיּוֹם הִקְרִיבוּ אֶת־חַטָּאתָם וְאֶת־עֹלָתָם לִפְנֵי יְהוָה וַתִּקְרֶאנָה אֹתִי כָּאֵלֶּה וְאָכַלְתִּי חַטָּאת הַיּוֹם הַיִיטַב בְּעֵינֵי יְהוָה: וַיִּשְׁמַע מֹשֶׁה וַיִּיטַב בְּעֵינָיו: פ

וידבר

סַבוּ יָת־מִנְחָתָא דְּאִשְׁתְּאָרַת מִקּוּרְבָּנַיָּא דַּייָ וְאִכְלוּהָא פַּטִּיר בִּסְטַר מַדְבְּחָא אֲרֵי־קוֹדֶשׁ קוּדְשִׁין הִיא: וְתֵיכְלוּן יָתַהּ בַּאֲתַר קַדִּישׁ אֲרֵי חוּלָקָךְ וְחוּלַק־בְּנָךְ הִיא מִקּוּרְבָּנַיָּא דַּייָ אֲרֵי־כֵן אִתְפַּקָּדִית: וְיָת חַדְיָא דְּאֲרָמוּתָא וְיָת ׀ שׁוֹקָא דְּאַפְרָשׁוּתָא תֵּיכְלוּן בַּאֲתַר דְּכֵי אַתְּ וּבְנָךְ וּבְנָתָךְ עִמָּךְ אֲרֵי־חוּלָקָךְ וְחוּלַק־בְּנָךְ אִתְיְהִיבוּ מִנִּכְסַת קוּדְשַׁיָּא דִּבְנֵי יִשְׂרָאֵל: שׁוֹקָא דְּאַפְרָשׁוּתָא וְחַדְיָא דַּאֲרָמוּתָא עַל קוּרְבָּנֵי תַּרְבַּיָּא יַיְתוּן לַאֲרָמָא אֲרָמָא קֳדָם יְיָ וִיהֵי לָךְ וְלִבְנָךְ עִמָּךְ לִקְיָם־עָלַם כְּמָא דִי־פַקֵּיד יְיָ: וְיָת ׀ צְפִירָא דְּחַטָּאתָא מִתְבַּע תַּבְעֵיהּ מֹשֶׁה וְהָא אִתּוֹקַד וּרְגִיז עַל אֶלְעָזָר וְעַל־אִיתָמָר בְּנֵי אַהֲרֹן דְּאִשְׁתְּאָרוּ לְמֵימָר: מַדֵּין לָא־אֲכַלְתּוּן יָת־חַטָּאתָא בַּאֲתַר קַדִּישׁ אֲרֵי קוֹדֶשׁ קוּדְשִׁין הִיא וְיָתַהּ ׀ יְהַב לְכוֹן לְסַלָּחָא עַל־חוֹבֵי כְּנִשְׁתָּא לְכַפָּרָא עֲלֵיהוֹן קֳדָם־יְיָ: הָא לָא־אִתָּעַל מִדְּמַהּ לְבֵית קוּדְשָׁא גַּוָּאָה מֵיכַל תֵּיכְלוּן יָתַהּ בְּקוּדְשָׁא כְּמָא דִי־פַקֵּידִית: וּמַלֵּיל אַהֲרֹן עִם־מֹשֶׁה הָא יוֹמָא־דֵין קָרִיבוּ יָת־חַטָּוָתְהוֹן וְיָת־עֲלָוָתְהוֹן קֳדָם יְיָ וְעָרְעָא יָתִי עָקָן כְּאִלֵּין וְאִלּוּ פוֹן אֲכָלִית חַטָּאתָא יוֹמָא־דֵין הֲתַקִּין קֳדָם־יְיָ: וּשְׁמַע מֹשֶׁה וּשְׁפַר בְּעֵינוֹהִי:

ומליל

(מסורה, בגליון: כולי מל׳ בתרי״ג ה׳ · ט׳כתי׳ יו״ד ט׳ · י״ו · י״א בליש׳ ג׳ ס״פ · חצי התורה בתיבות דרש · מכא ודרש מכא לי לי · ל׳ חס׳ יו״ד · ד׳ כ״ד · ג׳ · ה׳ · ימל׳ · ה׳ · ל׳חס׳ יג׳ כ״כ · כל אורייתא חס׳ במ״א · ל׳ ודגש)

יביאו ט׳ וסימ׳ והיה ביום הששי · ושפטו את העם · שוק התרומה וחזה · למען אשר יביאו · בכורי כל אשר בארצם : והשעורים והתבן לסוסים · את המנחה בכלי טהור · יביאו לבוש מלכות · כי אל הלשכות אשר יביאו : אתך י״ו בתורה וסימן כל החיה אשר אתך · וירא אליו יי׳ בלילה · כי אם זכרתני אתך · וכי יגור אתך גר דפסח · וקח את מזקני · פעלת שכיר · ודברתי אתך מעל · כרתי אתך ברית · גר בארצכם · שוק התרומה · תשמרו את כהנתכם · וזה לך תרומת · כל תרומת הקדשים · קדמא דפסוק · ונשאו · הוא תהלתך · יצו יי׳ אתך את הברכה : כאשר צוה יי׳ ג׳ ס״פ וסי׳ קרב אל המזבח · שוק התרומה · ויעל דוד דשמואל · דרש ב׳ בקר׳ · משה · ולא דרש ביי׳ : הנותרים · קדמאה הנותרים כתיב · תנינא הנותרם כתי׳ · ואתה ד׳ בקרייא ג׳ חס׳ וא׳ מלא וסי׳ מדוע לא אכלתם את החטא׳ במקום הקדש · ואתה החייתי · ואתה הרגו בחרב · ואותה לא יראה · בתרא מלא : פנימה ה׳ בקרי׳ וסימ׳ הן לא הובא · כל כבודה בת מלך · וארז אל הבית פנימה · ויבאו פנימה אל חזקיהו · ויקרא השערים · דר״ה : אכול י׳ מלאי׳ בליש׳ וסי׳ הלא נכריות · הן לא הובא את דמה · האכול אכלנו מן המלך · אכול השנה ספיח · דמלכי׳ · וחברו דישעיה · ערוך השלחן צפה · אכול ושתו כי מחר · ואכלתם אכול ושבוע · אכול ואין לשבעה · אכול ושבוע והותר : ותקראנה ד׳ ג׳ כתיב ה׳ וסי׳ ותקראנה אתי כאלה · ותקראנה לו השכנו׳ · ב׳ בפסו׳ · ותקראן לעם לזבחי אלהיהן · בתרא חסר :

רש״י

קחו את המנחה · אף על פי שאתם אוננין ואף על פי שהקדשי׳ אסורין לאונן : את המנחה · זו מנחת שמיני ומנחת נחשון : ואכלוה מצות · מה ת״ל לפי שהיא מנחת צבור ומנחת שעה ואין כיוצא בה לדורות הוצרך לפרש בה דין שאר מנחות : וחק בניך · אין לבנות חק בקדשים : כי כן צויתי · באנינות יאכלוה : ואת חזה התנופה · של שלמי ציבור : תאכלו במקום טהור · וכי את הראשונים אכלו במקום טמא אלא הראשוני׳ שהם קדשי הקדשים הוזקקה אכילתם במקום קדו׳ אבל אלו אין צריכי׳ תוך הקלעים אבל צריכים הם ליאכל תוך מחנה ישראל שהוא טהור מליכנס שם מצורעי׳ מכאן שקדשי׳ קלי׳ נאכלין בכל העיר : אתה ובניך ובנותיך · אתה ובניך בחלק אבל בנותיך לא בחל׳ אלא אם תתנו להם מתנות רשאות הן לאכל בחזה ושוק או אינו אלא אף הבנו׳ בחלק ת״ל כי חקך וחק בניך נתנו חק לבני׳ ואין חק לבנות : על אשי החלבים · מכאן שהחלבים למטה בשעת תנופ׳ ויישוב המקראו׳ שלא יכחישו זה את זה כבר פירשתי את שלשתן בצו את אהרן : שעיר החטאת · שעיר מוספי ראש חדש ושלשה שעירי חטאות קרבו בו ביום שעיר עזים ושעיר נחשון ושעיר ראש חדש ומכולן לא נשרף אלא זה ונחלקו בדבר חכמי ישראל יש אומרים מפני טומאה שנגע׳ בו נשרף ויש אומרים מפני אנינות נשרף לפי שהוא קדשי דורו׳ אבל בקדשי שעה סמכו על משה שאמר להם במנח׳ ואכלוה מצ׳ : דרש דרש · שתי דרישות הללו מפני מה נשרף זה ומפני מה נאכלו אלו כך היא בתור׳ כהני׳ : על אלעזר ועל איתמר · בשביל כבודו של אהרן הפך פניו כנגד הבנים וכעס : לאמר · אמר להם השיבוני על דברי מדוע לא אכלתם את החטא׳ במקום הקד׳ וכי חוץ לקד׳ אכלוה והלא שרפוה ומהו אומר במקום הקדש אלא אמר להם שמא חוץ לקלעי׳ יצא׳ ונפסלה : כי קדש קדשים היא · ונפסלין ביוצא והם אמרו לו לאו אמר להם הואיל ובמקום הקד׳ היתה מדוע לא אכלתם אותה : ואותה נתן לכם לשאת וגומר · שהכהני׳ אוכלין ובעלי׳ מתכפרי׳ : לשא׳ את עון העדה · מכאן למדנו שמעיר ראש חדש היה שהוא מכפר עון טומאת מקדש וקדשיו שחטאת שמיני וחטאת נחשון לא לכפרה באו : הן לא הובא וגו׳ · שאילו הובא היה לכם לשרפ׳ כמו שנאמר וכל חטאת אשר יובא מדמה וגומר : אכל תאכלו אות׳ · היה לכם לאכלה אף על פי שאתם אוננים : כאשר צויתי · לכם במנחה : וידבר אהרן · אין לשון דבור אלא לשון עז שנאמר וידבר העם וגו׳ אפשר משה קצף על אלעזר ועל איתמר ואהרן מדבר הא ידעת שלא היתה אלא מדת כבוד · אמרו אינו בדין שיהא אבינו יושב ואנו מדברים לפניו ואינו בדין שיהא תלמיד משיב את רבו יכול מפני שלא היה באלעזר להשיב ת״ל ויאמר אלעזר הכהן אל אנשי הצבא וגומר הרי כשרצה דבר לפני משה ולפני הנשיאי׳ זו מצאתי בספרי של פנים שני : הן היום הקריבו · מהו אומר אלא אמר לו משה שמא זרקתם דמה אוננים שהאונן שעבד חלל אמר לו אהרן וכי הם הקריבו שהם הדיוטות אני הקרבתי שאני כהן גדול ומקריב אונן : ותקראנה אותי כאלה · אפילו לא היו המתים בני אלא שאר קרובים שאני חייב להיות אונן עליה׳ כאלו כגון כל האמורים בפרשת כהנים שהכהן מטמא להם : ואכלתי חטאת · ואם אכלתי חטאת היום · אבל אנינות לילה מותר שאין אונן אלא יום קבורה : הייטב בעיני יי׳ · אם שמעת בקדשי שעה אין לך להקל בקדשי דורות : וייטב בעיניו · הודה ולא בוש לומר לא שמעתי : אל

אבן עזרא

קחו את המנחה · אחר שהקטירו ממנה לגבוה אין ראוי לאכול הנשאר כי הם מקודשים ועתה תחלו לאכול החוק שנתן לכם השם שתקחו תמיד מאשי יי׳ ופירושו כל מנחה שהקטירו ממנ׳ לשם במקום טהור ואם הוא חוץ החצר והחזה והשוק תאכלו זכרים ונקבות כי כן כתוב כל טהור בביתך יאכל אותו וכן קנין כסף ויליד בית והאלמנה ששב׳ וכאשר תאכלו עתה השוק והחזה יהיה לכם החק לקחתו מכל זבחי השלמי׳ : שורף · מהבנין שלא נקר׳ שם פועלו כמו ומורק ושוטף : במקום הקד׳ · פתח אהל מועד כי כן כתוב ואותה נתן השם לכם כי כאשר תאכלו אתם את החטאת השם ישא את עון העד׳ או פירושו אתם תשאו את החטא׳ והטעם כי על ידכם יכופר עונם על כן לכפר : הן לא הובא את דמה אל הקדש פנימה · כפר הנה על כל המכו׳ שהוא לכהן ולקהל · ואם ישאל שואל הנה פר חטאת שורף ולא הובא את דמו לפנים בקדש והטעם הפרכת ומזבח הזהב דע שפר חטאת הוא לחטאת על המזבח ושעיר החטאת הוא לעם ובשר החטאת לכהן : אכול תאכלו · היה ראוי שתאכלו אותה · יש מדקדקים שאמרו שה״א של התיבה לא יהי׳ אחריו דגש עם אחד מהז׳ מלכים כי אם עם השוא הנע ימצ׳ והה״א פתוח בעבור שלא יתכן להתחבר שני שואין נעים ובעבור שמצאו יו״ד הייטב דגוש אמרו כי זה הה״א לידיעה כה״א הפבה עם נעמי הכמגא פה העיר ההוללה ואלה הה״ין במקום אשר הנה כן פירו׳ הייטב ועוד אמרו כי ואכלתי פועל עבר ואילו היה עתיד מלרע כמו ודברתי על הנביאי׳ ודברתי אתך והטעם כי הנשרפים היום הקריבו חטאתם ואת עולתם כי העגל והאיל בעד אהרן ובניו : ותקראנה אותי כאלה · פירושו צרות או דאגות על מות הבנים ובעבור זה לא יכולתי לאכול כל חטאת רק אכלתי ממנה מה שייטב בעיני השם והטעם מה שיוציאני לידי חובה ועל דעת המעתיקים שה״א הייטב לתמה והיא מלה זרה גם על הפירוש שהזכרתי היא זרה כי לא מצאנו בכל המקרא ה״א הדעת עם פועל עתיד · ומלת ואכלתי חטאת כאילו אמר ואילו אכלתי חטא׳ גם מצאנו מלו׳ לעתיד והם מלעיל פן אורש וגנבתי והטעם כי הייתי אונן ואין אונן אוכל חטאת כטעם לא אכלתי באוני ·

וידבר

מ״ע ספורנו

אמרי נועם

חזקוני

רלב״ג

אל משה ואל אהרן · למשה אמר שיאמר לאהרן : לאמר אליהם · אמר שיאמר לאלעזר ולאיתמר או אינו אלא לאמר לישראל כשהוא אומר דברו אל בני ישראל הרי דבור אמור לישראל הא מה אני מקיים לאמר אליהם לבניו לאלעזר ולאיתמר : דברו אל בני ישראל · את כולם השוה להיות שלוחים בדבור זה לפי שהושוו בדמימה וקבלו עליהם גזרת המקום מאהבה : זאת החיה · לשון חיים לפי שישראל דבוקים במקום וראויין להיות חיים לפיכך הבדילם מן הטומאה וגזר עליהם מצות ולאומות לא אסר כלום משל לרופא שנכנס לבקר את החולה כו' כדאיתא במדרש רבי תנחומא : זאת החיה · מלמד שהיה משה אוחז בחיה ומראה אותה לישראל זאת תאכלו וזאת לא תאכלו :

א וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה וְאֶל־אַהֲרֹן
לֵאמֹר אֲלֵהֶם׃ דַּבְּרוּ אֶל־בְּנֵי
יִשְׂרָאֵל לֵאמֹר זֹאת הַחַיָּה אֲשֶׁר
תֹּאכְלוּ מִכָּל־הַבְּהֵמָה אֲשֶׁר עַל־
הָאָרֶץ׃ כֹּל מַפְרֶסֶת פַּרְסָה וְשֹׁסַעַת
שֶׁסַע פְּרָסֹת מַעֲלַת גֵּרָה בַּבְּהֵמָה
אֹתָהּ תֹּאכֵלוּ׃ אַךְ אֶת־זֶה לֹא תֹאכְלוּ
מִמַּעֲלֵי הַגֵּרָה וּמִמַּפְרִסֵי הַפַּרְסָה
אֶת־הַגָּמָל כִּי־מַעֲלֵה גֵרָה הוּא
וּפַרְסָה אֵינֶנּוּ מַפְרִיס טָמֵא הוּא לָכֶם׃
ה וְאֶת־הַשָּׁפָן כִּי־מַעֲלֵה גֵרָה הוּא
וּפַרְסָה לֹא יַפְרִיס טָמֵא הוּא לָכֶם׃
וְאֶת־הָאַרְנֶבֶת כִּי־מַעֲלַת גֵּרָה הִוא
וּפַרְסָה לֹא הִפְרִיסָה טְמֵאָה הִוא לָכֶם׃
וְאֶת־הַחֲזִיר כִּי־מַפְרִיס פַּרְסָה הוּא
וְשֹׁסַע שֶׁסַע פַּרְסָה וְהוּא גֵּרָה לֹא־יִגָּר
טָמֵא הוּא לָכֶם׃ מִבְּשָׂרָם לֹא תֹאכֵלוּ
וּבְנִבְלָתָם לֹא תִגָּעוּ טְמֵאִים הֵם לָכֶם׃
אֶת־זֶה תֹּאכְלוּ מִכֹּל אֲשֶׁר בַּמָּיִם כֹּל
אֲשֶׁר־לוֹ סְנַפִּיר וְקַשְׂקֶשֶׂת בַּמַּיִם
בַּיַּמִּים וּבַנְּחָלִים אֹתָם תֹּאכֵלוּ׃
י וְכֹל אֲשֶׁר אֵין־לוֹ סְנַפִּיר וְקַשְׂקֶשֶׂת
בַּיַּמִּים וּבַנְּחָלִים מִכֹּל שֶׁרֶץ הַמַּיִם
וּמִכֹּל נֶפֶשׁ הַחַיָּה אֲשֶׁר בַּמָּיִם שֶׁקֶץ
הֵם לָכֶם׃ וְשֶׁקֶץ יִהְיוּ לָכֶם מִבְּשָׂרָם
לֹא תֹאכֵלוּ וְאֶת־נִבְלָתָם תְּשַׁקֵּצוּ׃ כֹּל
אֲשֶׁר אֵין־לוֹ סְנַפִּיר וְקַשְׂקֶשֶׂת בַּמָּיִם
שֶׁקֶץ הוּא לָכֶם׃ וְאֶת־אֵלֶּה תְּשַׁקְּצוּ
מִן־הָעוֹף לֹא יֵאָכְלוּ שֶׁקֶץ הֵם אֶת־
הַנֶּשֶׁר וְאֶת־הַפֶּרֶס וְאֵת הָעָזְנִיָּה׃

וּמַלִּיל יְיָ עִם־מֹשֶׁה וּלְאַהֲרֹן לְמֵימַר לְהוֹן׃ מַלִּילוּ עִם־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לְמֵימַר דָּא חַיְתָא דִּי תֵיכְלוּן מִכָּל־בְּעִירָא דִּי עַל־אַרְעָא׃ כֹּל דִּסְדִיקָא פַּרְסְתָא וּמְטַלְפָן טִלְפִין פַּרְסָתַהּ מַסְּקָא פִּשְׁרָא בִּבְעִירָא יָתַהּ תֵּיכְלוּן׃ בְּרַם יָת־דֵּין לָא תֵיכְלוּן מִמַּסְּקֵי פִשְׁרָא וּמִסְּדִיקֵי פַרְסְתָא יָת־גַּמְלָא אֲרֵי־מַסֵּיק פִּשְׁרָא הוּא וּפַרְסְתֵיהּ לֵיתוֹהִי מַסְדִּיק מְסָאַב הוּא לְכוֹן׃ וְיָת־טַפְזָא אֲרֵי־מַסֵּיק פִּשְׁרָא הוּא וּפַרְסְתָא לָא אַסְדִּיק מְסָאַב הוּא לְכוֹן׃ וְיָת־אַרְנְבָא אֲרֵי־מַסְּקָא פִשְׁרָא הִיא וּפַרְסְתָא לָא אַסְדִּיקַת מְסָאֲבָא הִיא לְכוֹן׃ וְיָת־חֲזִירָא אֲרֵי־סְדִיק פַּרְסְתָא הוּא וּמְטַלְפָא טִלְפִין פַּרְסָתֵיהּ וְהוּא פִּשְׁרָא לָא־פָשַׁר מְסָאַב הוּא לְכוֹן׃ מִבִּשְׂרֵיהוֹן לָא תֵיכְלוּן וּבִנְבִילְתְּהוֹן לָא תִקְרְבוּן מְסָאֲבִין אִנּוּן לְכוֹן׃ יָת־דֵּין תֵּיכְלוּן מִכֹּל דִּי בְמַיָּא כֹּל דִּי־לֵיהּ צִיצִין וְקַלְפִין בְּמַיָּא בְּיַמְמַיָּא וּבְנַחֲלַיָּא יָתְהוֹן תֵּיכְלוּן׃ וְכֹל דְּלֵית־לֵיהּ צִיצִין וְקַלְפִין בְּיַמְמַיָּא וּבְנַחֲלַיָּא מִכֹּל רִחְשָׁא דְמַיָּא וּמִכֹּל נַפְשָׁא חַיְתָא דִּי בְמַיָּא שִׁקְצָא אִנּוּן לְכוֹן׃ וְשִׁקְצָא יְהוֹן לְכוֹן מִבִּסְרְהוֹן לָא תֵיכְלוּן וְיָת נְבִילַתְהוֹן תְּשַׁקְּצוּן׃ כֹּל דִּי לֵית־לֵיהּ צִיצִין וְקַלְפִין בְּמַיָּא שִׁקְצָא הוּא לְכוֹן׃ וְיָת־אִלֵּין תְּשַׁקְּצוּן מִן־עוֹפָא לָא יִתְאַכְלוּן שִׁקְצָא אִנּוּן נִשְׁרָא וְעָר וְעָזְיָא׃ וְדִיתָא

אבן עזרא

וידבר יי' אל משה ואל אהרן · בעבור שהוא הכהן המורה המבדיל בין הטמאה ובין הטהור

מ"ע ספורנו

אמרי נועם

רלבג

חזקוני

אבן עזרא

והדאה · שם כלל לשני מיני' והם דאה ודיה כמו ואת הכלבו' לא בתר עם תור וגוזל והנ' לדקו המעתיקי' שאמרו כי דאה היא ראה וסרה טענת רבי יונה שאמר איך יתכן לאמר השמר לך מאחריה והלים · ויש אומרים שנשר מן אשורנו ופרס מן הלא פרס לרעב · ועזניה מן עוז והנ"ון נוסף והוא הנקרא עק"בא ודאה מן כאשר ידאה הנשר ואיה המנהגה לשבת בחיים ידועי' · ועורב מלשון ערב בעבור שחרותו : בת היענ' · יש אומרים שהוא מין שלא ימצאו זכרים כמו הארנבת ואין מלת כיענים טענה כי אינה זכרים רק הם נקבו' כמו יעלים ורחלי': ואת התחמס מגזרת חמס: ואת השחף · מוליד השחפת : והנץ · יש לו נוצה רבה והקרוב שהוא הילוע הפורש כנפיו תמיד לפאת דרום כי יבקש מקו' חם: הכוס · ככוס חרבות ויש אומרים שהוא נכנס מעין אדם על כן ישלון במקום שאין שם ישוב : השלך · יש אומרים עוף מנהג תולדתו להשליך ילדיו : ינשוף · עוף יעופף בנשף כי לא יראה ביום מפני להט אור השמש : והתנשמת · כל רואהו ישום גם זה השם נמצא בשרצי' : והקאת י"א שיש עוף מנהג תולדתו להקיא מאכלו : הרחם · אמר הגאון שהוא בלשון קדר בחלוף חי"ת בכ"ף כי בכתבם אות אחד להם ואחרים אמרו שהוא עוף מרחם על בניו : החסידה · היא הנראית למועדי' ידועים בשנה ויש אומרים שהוא מגזרת חסד בדרך רחוק' : האנפ' · שיתאנף מהרה : הדוכיפת · אמרו הגלדוקים שהיא התרנגול' ואלה טפשי עולם כי מי הגיד להם : העטלף · עוף קטן יעוף בלילה והיא מלה מרובע' ודע כי מלת תשקצו מן העוף בדקדוק הטע' היא מעט רחוקה ממלת אל תשקצו את נפשותיכ' כי הנפשו' פעולים ובעוף טעמו שתדעו שהם שקץ ויהיו נחשבים לכם לשקץ וכל שרץ קטן שיעוף פעם ופעם הולך על ארבע שקץ : אשר לא כרעים · העיקר להיות לו עם וי"ו : לנתר · אין לו אח והמתרגם אמר לקפצא בהון כמו מקפץ והטעם דולג ואמת תרג' · נקרא ארבה מלשון ריבוי: הסלעם · מין יעלה בסלעים : החרגול · אם היא מרובעת אין לו אח ואם היא שתי מלות כמלת לפלמוני המדבר תהיה תולדתו הפך תולדת הסלעם : החגב · ידוע מלשון ישמעאל וטעם אשר לו ארבע רגלים וכבר נכתב ההולך על ארבע שיתכן שיש שרץ יש לו ד' רגלים ולא ילך בהן רק יעוף לבדו : ולאלה תטמאו · לכל שרץ העוף בעל ד' רגלי' ואת אלה תשקצו מן העוף ודעת אחרים שפיו' אלה לכל הבהמה וכל הולך על כפיו ולפי דעתי שמלת אלה על כל הנזכרים למעלה : תטמאו · או מבנין התפעל ודגשו' הפי"ת להתבלע התי"ו וכן וישמע את הקול מדבר אליו וכבס המטהר : יטמא עד הערב · אחז הכתוב דרך קצרה כי הוא צריך שירחץ במי' : והנושא · חמור מהנוגע על כן יכבס בגדיו אף כי גופו וכן משפט כל בהמה גם פה אחז דרך קצרה וכן שוה ושסע שוסעת וגרה איננה מעלה או גרה מעלה ושסע איננה שוסעת וכבר אמר ובנבלתם לא תגעו טמאים הם לכם · וטעם כל הנוגע בהם והם הנבלות הנזכרות למעלה יטמא כמשפט הנזכרים שהוא עד הערב ויש מין ממין הגלדוקים שאמרו כי כל הנוגע בהם והם חיים יטמא ואין צורך להשיב על דברי שגעון כי הכתוב לא אסר כי אם בשרם ואמר ובנבלתם לא תגעו : ופל הולך על כפיו · באלה המשפט אחד וכן הנושא את נבלתם וזה הפסוק ייסר פירושי במלת ולאלה תטמאו כי שם כתוב וכל הנושא מנבלתם ושני' בפרשה אחת · וטעם טמאים המה לכם להכנים כל ישראל אנשים ונשים וטף משפט אחד להם :

וזה

רשי

כל עוף שנא' בו למינה למינו למינהו יש באותו המין שאין דומין זה לזה לא במראיהן ולא בשמותיה' וכולן מין אחד : הנץ · אישפר"ויר : שלך · פירשו רבותינו זה השולה דגי' מן הים וזהו שתרג' שלינונא : כוס וינשוף · הם צואי"טש הצועקים בלילה ויש להם לסתות כאדם ועוד אחר דומה לו שקורי' יו"בן : תנשמת · היא קלב"א שורי"ץ ודומה לעכב' הפורח בלילה ותנשמת האמורה בשרצי' היא דומה לה ואין לה עיני' וקורין לה טלפ"א : החסיד' · זו דיה לבנה ציגוני"א ולמה נקרא שמה חסיד' שעושה חסידו' עם חברותיה במזונות : האנפה · היא דיה רגזני' ונרא' לי שהוא שקורי' היירו"ן : הדוכיפ' · תרנגול הבר וכרבלתו כפולה ובלעז הרו"פא ולמה נקרא שמו דוכיפ' שהודו כפות וזו היא כרבלתו ונגר טורא נקרא על שם מעשיו כמו שפירשו רבותינו במסכת גיטין בפרק מי שאחזו : שרץ העוף · הם הדקים הנמוכין הרוחשין על הארץ כגון זבובין וצרעין ויתושין וחגבים : על ארבע · ד' רגלי' : ממעל לרגליו · סמוך לצוארו יש לו כמין שני רגלי' לבד ד' רגליו וכשרוצ' לעוף ולקפו' מן האר' מתחז' באותן שני כרעי' ופורח ויש מהן הרב' באותן שקורין לנגוסטא אבל אין אנו בקיאין בהם שארבע סימני טהרה נאמרו בהם ארבע רגלי' וד' כנפי' וקרסולי' אלו הכתובי' כאן וכנפיו חופין את רובו וכל סימנין הללו מצויים באותן שבינותינו אבל יש שראשן ארוך ויש שאין להן זנב וצריך שיהא שמו חגב ובזה אין אנו יודעים להבדיל ביניהן : וכל שרץ העוף וגו' · בא ולמד שאם יש לו חמש טהור : ולאלה · העתידין לאמר בענין למטה תטמאו כלומר בנגיעת' יש טומא' : וכל הנושא מנבלתם · כל מקום שנאמר טומאת משא חמורה מטומאת מגע שהיא טעונה כיבוס בגדי' : מפרסת פרסה ושסע איננה שוסעת · כגון גמל שפרסתו סדוקה למעלה אבל למטה היא מחוברת כאן למדך שנבלת בהמה טמאה מטמאה ובענין שבסוף הפרשה פירש על בהמה טהורה : על כפיו · כגון כלב ודוב וחתול : טמאים הם לכם · למגע :

וזה

ספר ויקרא יא

טו וְאֶת־הַדָּאָה וְאֶת־הָאַיָּה לְמִינָהּ: אֵת
כָּל־עֹרֵב לְמִינוֹ: וְאֵת בַּת הַיַּעֲנָה וְאֶת־
הַתַּחְמָס וְאֶת־הַשָּׁחַף וְאֶת־הַנֵּץ
לְמִינֵהוּ: וְאֶת־הַכּוֹס וְאֶת־הַשָּׁלָךְ
וְאֶת־הַיַּנְשׁוּף: וְאֶת־הַתִּנְשֶׁמֶת וְאֶת־
הַקָּאָת וְאֶת־הָרָחָם: וְאֵת הַחֲסִידָה
הָאֲנָפָה לְמִינָהּ וְאֶת־הַדּוּכִיפַת וְאֶת־
הָעֲטַלֵּף: כֹּל שֶׁרֶץ הָעוֹף הַהֹלֵךְ עַל־
אַרְבַּע שֶׁקֶץ הוּא לָכֶם: אַךְ אֶת־זֶה
כ תֹּאכְלוּ מִכֹּל שֶׁרֶץ הָעוֹף הַהֹלֵךְ עַל־
אַרְבַּע אֲשֶׁר־לא כְרָעַיִם מִמַּעַל
לְרַגְלָיו לְנַתֵּר בָּהֵן עַל־הָאָרֶץ: אֶת־
אֵלֶּה מֵהֶם תֹּאכֵלוּ אֶת־הָאַרְבֶּה לְמִינוֹ
וְאֶת־הַסָּלְעָם לְמִינֵהוּ וְאֶת־הַחַרְגֹּל
לְמִינֵהוּ וְאֶת־הֶחָגָב לְמִינֵהוּ: וְכֹל
שֶׁרֶץ הָעוֹף אֲשֶׁר־לוֹ אַרְבַּע רַגְלָיִם
שֶׁקֶץ הוּא לָכֶם: ס
וּלְאֵלֶּה תִּטַּמָּאוּ כָּל־הַנֹּגֵעַ בְּנִבְלָתָם
כה יִטְמָא עַד־הָעָרֶב: וְכָל־הַנֹּשֵׂא
מִנִּבְלָתָם יְכַבֵּס בְּגָדָיו וְטָמֵא עַד־
הָעָרֶב: לְכָל־הַבְּהֵמָה אֲשֶׁר הִוא
מַפְרֶסֶת פַּרְסָה וְשֶׁסַע ׀ אֵינֶנָּה שֹׁסַעַת
וְגֵרָה אֵינֶנָּה מַעֲלָה טְמֵאִים הֵם לָכֶם
כָּל־הַנֹּגֵעַ בָּהֶם יִטְמָא: וְכֹל ׀ הוֹלֵךְ עַל־
כַּפָּיו בְּכָל־הַחַיָּה הַהֹלֶכֶת עַל־אַרְבַּע
טְמֵאִים הֵם לָכֶם כָּל־הַנֹּגֵעַ בְּנִבְלָתָם
יִטְמָא עַד־הָעָרֶב: וְהַנֹּשֵׂא אֶת־נִבְלָתָם
יְכַבֵּס בְּגָדָיו וְטָמֵא עַד־הָעָרֶב טְמֵאִים
הֵמָּה לָכֶם: ס

וזה

תרגום

וְדַיְתָא וְטַרְפִיתָא לִזְנַהּ: יָת כָּל־
עוֹרְבָא לִזְנֵיהּ: וְיָת בַּת נַעֲמִיתָא וְצִיצָא
וְצִפַּר שַׁחְפָא וְיָת נָצָא לִזְנוֹהִי: וְקַדְיָא
וְשָׁלֵינוּנָא וְקִיפוֹפָא: וּבַוְתָא וְקָתְא
וִירַקְרִיקָא: וְיָת חַוָּרִיתָא וְאִבּוּ לִזְנַהּ
וְנַגַּר טוּרָא וַעֲטַלֵּפָא: כֹּל רִיחֲשָׁא
דְעוֹפָא דִמְהַלֵּךְ עַל־אַרְבַּע שִׁקְצָא
הוּא לְכוֹן: בְּרַם יָת־דֵּין תֵּיכְלוּן מִכֹּל
רִיחֲשָׁא דְעוֹפָא דִמְהַלֵּךְ עַל־אַרְבַּע
דִּי לֵיהּ קַרְסוּלִין מֵעִילַוֵי רִיגְלוֹהִי
לְקַפָּצָא בְהוֹן עַל־אַרְעָא: יָת־אִילֵין
מִנְּהוֹן תֵּיכְלוּן יָת־גּוֹבָא לִזְנֵיהּ וְיָת־
רְשׁוֹנָא לִזְנוֹהִי וְיָת־חַרְגּוֹלָא לִזְנוֹהִי
וְיָת־חַגְבָא לִזְנוֹהִי: וְכֹל רִיחֲשָׁא
דְעוֹפָא דִּי־לֵיהּ אַרְבַּע רִיגְלִין שִׁקְצָא
הוּא לְכוֹן:
וּלְאִילֵין תִּסְתַּאֲבוּן כָּל־דְּיִקְרַב
בִּנְבִילַתְהוֹן יְהֵי־מְסָאַב עַד־רַמְשָׁא:
וְכָל־דְּיִטּוֹל מִנְּבִילַתְהוֹן יְצַבַּע
לְבוּשׁוֹהִי וִיהֵי־מְסָאַב עַד־רַמְשָׁא:
לְכָל־בְּעִירָא דִּי־הִיא סְדִיקָא פַּרְסְתָא
וְטִלְפִין ׀ לֵיתָהָא מְטַלְּפָא וּפִשְׁרָא
לֵיתָהָא מַסְּקָא מְסָאֲבִין אִינּוּן לְכוֹן
כָּל־דְּיִקְרַב בְּהוֹן יְהֵי מְסָאַב: וְכֹל ׀
דִּמְהַלֵּךְ עַל־יְדוֹהִי בְּכָל־חַיְתָא
דִמְהַלְּכָא עַל־אַרְבְּעָא מְסָאֲבִין אִינּוּן
לְכוֹן כָּל־דְּיִקְרַב בִּנְבִלַתְהוֹן יְהֵי־
מְסָאַב עַד־רַמְשָׁא: וּדְיִטּוֹל יָת־
נְבִלַתְהוֹן יְצַבַּע לְבוּשׁוֹהִי וִיהֵי־מְסָאַב
עַד רַמְשָׁא מְסָאֲבִין אִינּוּן לְכוֹן:

ודין

מסורה

למינו ד' בתורה וסי' עץ פרי עשה פרי · ואת כל עורב · וחברו דמשנה תורה · את הארבה למינו : ואת בת ה' דסמי' בקריי' וסי' ואת בת היענה דתורת כהנים · וחברו דמשנה תורה · ערות אשה ובתה לא תגלה · ואת בת פרעה דמלכי' · וחברו דד"ה : למינה י"ד בתורה וסי' ותוצא הארץ דשא · ב' מו · ויברא אלהי' את התנינ' · ויעש אלהים את חית הארץ · מהעוף למינהו ב' בפסו' · הבהמה וכל החיה למינה ב' בפסו' · הנץ · הנץ · הסלעם · החרגל · החגב · הצב למינהו : לרגליו ד' וסי' ותגע לרגליו · כל אשר לא פרעים · ויצא רשף : ונמסר גם בסדר שמות · לו דכתיב לא ט"ו וסימן אשר לא יעדה · אשר לא כרעים · אשר לא חומה · ולא נתכנו עלילות · לא אהיה ואתו אשיב · לא חיו תחיה · לא הגדלת השמחה · בכל צרתם לא צר · הוא עשנו ולא אנחנו · ימים יוצרו ולא אחד בהם · הן יקטלני לא איחל · לא אחריש בדיו · קללת חנם לא תבא · אמרים לא המה · ולא אנחנו זבחים : תורת כהנים כל אשר אין לו · משנה תורה וכל אשר אין לו · תורת כהנים את כל ערב · משנה תורה ואת כל ערב · ואפ"ס ויפו את עורב בצור עורב ואת זאב : ולאלה ג' ר"פ בקרייה וסי' ולאלה תטמאו · ולאלה אמר באזני · דיחזקאל · ולאלה תהיה תרומת הקדש : הולך ט' מלאים בתורה וסי' נמסר בסדר תולדות : ההלכת ג' ב' חס' וחד מלא וסימ' במנחה ההלכת לפני · ההלכת על ארבע · השנית ההלכת למול : בתראה מל' · ונמסר גם בסדר וישלח :

בעל הטורים

התחם חומס ואוכל הנץ שאל נוצה הרבה ומצאת שחר מופות ותופסם · הכוס ככוס חרבות · נכנס מן העין · השלך שולה דגים מן הים · הינשוף עף בנשף ואינו נראה ביום מפני אור השמש · התנשמת כל הרואה אותה ישום · הקאת דרכו להקיא מאכלו · הרחם שמרחם על בניו · עורב למינו בגימט' זרזר : בשרצי' לא התיר בהם כלום בשביל הנחש שהוא מהם:

השורץ

אמרי נועם

במה שאמרה כבודי שם ובגדיכם לא תפרומו תימה אמאי מפקינן קריעה מן ויקרע את בגדיו שהוא דברי קבלה תיפוק מהכא מדהזהיר קריע' לכהנים

חזקוני

דאה ודיה ואיה"ייר מגורת ידאה כנשר וסימן דא הוטין פי' דאה כראית בע' ממינין : והאיה · אמר ר' עקיבא כאן איה ובאמר להלן דיה מה דיה האמורה להלן עשה בה את הראה כרי"ם בנפ' ראה וסי' דר כשרו מין איה אף איה האמור כאן עשה בה את הדאה כד"לית מין איה ועל שם שמכנסה לישב בחיים נקראת איה : עורב · קורב"יל על' ערב על שם שחרירותו : בת היענה · בלע"ז אוסטרו"צ ועל שם עני' ומרוק והכפל' קרוא יענה כדאית' מכפ' כתנים ואבל כנבות יענה ולא צריך לאסור האם כיון היענה דממינ' לא אכלי לה שברי קשה היא כעץ ומבדל בדילי אכסי' מינה ומתוך קושי שנה היא אוכלת את הברזל ורבותינו דרשו מכאן שנית עוף טמא אסורה : התחמס · ייאו' בלע"ז ומגורת חמס על שם גזל וחמס שבו : השחף · אם"פי וי"א מויש"ון מוליד שחפת : הנץ · אישפו"ייר יש לו נוצה הרב' : הכו' · פואיט"ה נכנסה מעין אדם ושוכן במקום שאין בו יישוב : שלך · קורמ"ויאנט · משליך

רלב״ג

שאלו השמות כלתי ידועים וכל שכן לנו לפעדר הבקיאות שאנו בלשון הקדש שרחו רז"ל שמכירים אלו המינים ומנאו קצת סימני' יתכן שיזכרו בהם אלו המינים שטמאים וזה שכבר נתבאר להם נקפוש שאין באלו המינים ולפי פרס ועוזיה מי שלא יהיה דורס ואוכל שיהיה לו ופק או אצבע יתרה או שיהיה קרקבנו נקלף ביד ולזה יהיה בדרך בזה להיות אם העוף דורס ואוכל שאם היה אוכל ודורס הוא בלי ספק מאלו המינים האסורי' כי בהם נכללו כל העופות הדורסים לפי מה שנאמר שנתאמת להם ואם איננו דורס ואוכל אם היה לו אחד מהשלשה סימני שזכרנו הנה הוא טהור אם לא פרס או עוזיה שאינם כנזכרים ביסוד לפי מה שאמרו ז"ל והנה יעוור לזה המפוש שכבר מנה הכתוב מינים טהורים בעוף והם תורים ובני יונה והנה ימנאו להם אלו הסימנין כלם ר"ל שיש להם ופק ואצבע יתרה וקרקבן נקלף ואינם דורסים ואוכלין והנשר הוא נמנה בראש העופות הטמאים והוא דורס

רשי

זה לכם הטמא · כל טמאות הללו אינן לאיסור אכילה אלא לטומאה ממש להיות טמא במגע' ונאסר לאכול תרומה וקדשים וליכנס למקדש : החלד · מושטי"לה : והצב פוי"ט שדומה לצפרדע : אנקה · הרי"צו : לטאה · ליי"שרדה : חומט · לי"מצה : תנשמת · טלפ"א : במים יובא · ואף לאחר טבילתו טמא הוא לתרומה עד הערב ואחר כך וטהר בהערב השמש : אל תוכו · אין כלי חרס מטמא אלא מאוירו : כל אשר בתוכו יטמא · הכלי חוזר ומטמא מה שבאוירו : ואותו תשברו · למד שאי' לו טהרה במקוה. מכל האוכל אשר יאכל · מוסב על מקרא העליון : כל אשר בתוכו יטמא · מכל האוכל אשר יאכל אשר בא עליו מים והוא בתוך כלי חרס הטמא יטמא למדנו מכאן דברים הרבה למדנו שאין אוכל מוכשר ומתוקן לקבל טומאה עד שיבאו עליו מים פעם אחת ומשבאו עליו פעם אחת מקבל טומאה לעול' ואפילו נגוב והיין והשמן וכל הנקרא משקה מכשיר זרעי' לטומאה כמים ל שכך יש לדרו' המקר' אשר יבא עליו מים או כל משקה אשר ישתה בכל כלי יטמ' האוכל ועוד למדו רבו' מכאן שאין ולד הטומא' מטמא כלים שכך שנינו יכול יהו כל הכלים מטמאין מאויר כלי חרס ת"ל כל אשר בתוכו יטמא מכל האוכל אוכל ומשקה מטמא מאויר כלי חרס ואין כל הכלים מטמאין מאויר כלי חרס לפי שהשרץ אב הטומא' והכלי שנטמא ממנו ולד הטומא' לפיכך אינו חוזר ומטמא כלים שבתוכו ולמדנו עוד שהשרץ שנפל לאויר תנור והפת בתוכו לה ולא נגע השרץ בפת התנור ראשון והפת שניה ולא נאמר רואין את התנור כאילו מלא טומאה ותהא הפת תחילה שאם אתה אומר כן לא נתמעטו כל הכלים מליטמא מאויר כלי חרס הרי טומאה עצמה נגעה בהן מגבן ולמדנו עוד על ביאת מים שאינה מכשרת זרעים אלא אם כן נפלו עליהם משנתלשו שאם אתה אומר מקבלין הכשר במחובר אין לך שלא באו עליו מים ומהו אומר אשר יבא עליו מים ולמדנו עוד שאין אוכל מטמא אחרים אלא אם כן יש בו כביצה שנאמר אשר יאכל אוכל הנאכל בבת אחת ושיערו חכמי' אין בית הבליע' מחזיק יותר מביצת תרנגולת: תנור וכירים · כלים המטלטלין הם והן של חרס ויש להן תוך ושופת על נקב החלל את הקדרה ושניהם פיהם למעלה : יותץ · שאין לכלי חרס טהרה בטבילה : וטמאים יהיו לכם · שלא תאמר מצוה אני לנותצה תלמוד לומר טמאים יהיו לכם אם רצה לקיימן בטומאתן רשאי : אך מעין ובור מקוה מים · המחוברים לקרקע אין מקבלין טומאה ועוד יש לך ללמד יהיה טהור הטובל בהן מטומאתו : ונוגע בנבלת' יטמא' אפילו הוא בתוך מעין ובור ונוגע בטומאתם יטמא שלא תאמר קל וחומר אם מטהר את הטמאים מטומאתם קל וחומר שיציל את הטהור מליטמא לכך נאמר ונוגע בנבלת' יטמא : זרע זרוע · זריעה של מיני זרעונין : זרוע · שם דבר הוא כמו ויתנו לנו מן הזרועים : טהור הוא · למדך הכתוב שלא הוכשר ונתקן לקרות אוכל לקבל טומאה עד שיבא עליו מים : וכי יותן מים על זרע · לאחר שנתלש שאם תאמר יש הכשר במחובר אין לך זרע שלא הוכשר : מים על זרע · בין מים בין שאר משקין בין הם על הזרע בין זרע נופל לתוכן הכל נדרש בתורת כהנים : ונפל מנבלתם עליו · אף משנינב מן המים שלא הקפידה תורה אלא להיות עליו שם אוכל ומשירד לו הכשר קבלת טומאה פעם אחת שוב אינו נעקר הימנו : בנבלתה · ולא בעצמות וגידים ולא בקרנים וטלפים ולא בעור : והנושא את נבלת' · חמורה טומאת משא מטומאת מגע שהנושא מטמא בגדים והנוגע אין בגדיו טמאין שלא נאמר בו יכבס בגדיו : והאוכל

תורה

וְזֶה לָכֶם הַטָּמֵא בַּשֶּׁרֶץ הַשֹּׁרֵץ עַל־הָאָרֶץ הַחֹלֶד וְהָעַכְבָּר וְהַצָּב לְמִינֵהוּ׃ וְהָאֲנָקָה וְהַכֹּחַ וְהַלְּטָאָה וְהַחֹמֶט וְהַתִּנְשָׁמֶת׃ אֵלֶּה הַטְּמֵאִים לָכֶם בְּכָל־הַשָּׁרֶץ כָּל־הַנֹּגֵעַ בָּהֶם בְּמֹתָם יִטְמָא עַד־הָעָרֶב׃ וְכֹל אֲשֶׁר־יִפֹּל עָלָיו מֵהֶם בְּמֹתָם יִטְמָא מִכָּל־כְּלִי־עֵץ אוֹ בֶגֶד אוֹ־עוֹר אוֹ שָׂק כָּל־כְּלִי אֲשֶׁר־יֵעָשֶׂה מְלָאכָה בָּהֶם בַּמַּיִם יוּבָא וְטָמֵא עַד־הָעֶרֶב וְטָהֵר׃ וְכָל־כְּלִי־חֶרֶשׂ אֲשֶׁר־יִפֹּל מֵהֶם אֶל־תּוֹכוֹ כֹּל אֲשֶׁר בְּתוֹכוֹ יִטְמָא וְאֹתוֹ תִשְׁבֹּרוּ׃ מִכָּל־הָאֹכֶל אֲשֶׁר יֵאָכֵל אֲשֶׁר יָבוֹא עָלָיו מַיִם יִטְמָא וְכָל־מַשְׁקֶה אֲשֶׁר יִשָּׁתֶה בְּכָל־כְּלִי יִטְמָא׃ וְכֹל אֲשֶׁר־יִפֹּל מִנִּבְלָתָם עָלָיו יִטְמָא תַּנּוּר וְכִירַיִם יֻתָּץ טְמֵאִים הֵם וּטְמֵאִים יִהְיוּ לָכֶם׃ אַךְ מַעְיָן וּבוֹר מִקְוֵה־מַיִם יִהְיֶה טָהוֹר וְנֹגֵעַ בְּנִבְלָתָם יִטְמָא׃ וְכִי יִפֹּל מִנִּבְלָתָם עַל־כָּל־זֶרַע זֵרוּעַ אֲשֶׁר יִזָּרֵעַ טָהוֹר הוּא׃ וְכִי יֻתַּן־מַיִם עַל־זֶרַע וְנָפַל מִנִּבְלָתָם עָלָיו טָמֵא הוּא לָכֶם׃ ס וְכִי יָמוּת מִן־הַבְּהֵמָה אֲשֶׁר־הִיא לָכֶם לְאָכְלָה הַנֹּגֵעַ בְּנִבְלָתָהּ יִטְמָא עַד־הָעָרֶב׃ והאכל

אונקלוס

וְדֵין לְכוֹן דִּמְסָאַב בְּרִיחֲשָׁא דְּרָחֵישׁ עַל־אַרְעָא חֻלְדָּא וְעַכְבְּרָא וְצַבָּא לִזְנוֹהִי׃ וְיַלָּא וְכוֹחָא וְחַלְטָתָא וְחוֹמְטָא וְאָשׁוּתָא׃ אִלֵּין דִּמְסָאֲבִין לְכוֹן בְּכָל־רִיחֲשָׁא כָּל־דְּיִקְרַב בְּהוֹן בְּמוֹתְהוֹן יְהֵי־מְסָאַב עַד־רַמְשָׁא׃ וְכֹל דְּיִפֵּל עֲלוֹהִי מִנְּהוֹן בְּמוֹתְהוֹן יְהֵי מְסָאַב מִכָּל־מָאן דְּאָע אוֹ לְבוּשׁ אוֹ־מְשַׁךְ אוֹ שַׂקָּא כָּל־מָאן דִּי־תִתְעֲבֵיד עֲבִידְתָּא בְּהוֹן בְּמַיָּא יִתָּעַל וִיהֵי־מְסָאַב עַד־רַמְשָׁא וְיִדְכֵּי׃ וְכָל־מָאן דַּחֲסַף דְּיִפֵּיל מִנְּהוֹן לְגַוֵּיהּ כָּל דִּי בְגַוֵּיהּ יִסְתָּאַב וְיָתֵיהּ תְּתַבְּרוּן׃ מִכָּל־מֵיכַל דִּי מִתְאֲכִיל דִּי־יֵעוֹל עֲלוֹהִי מַיָּא יְהֵי מְסָאַב וְכָל־מַשְׁקֵי דִּי יִשְׁתְּתֵי בְּכָל־מָאן יְהֵי מְסָאַב׃ וְכֹל דְּיִפֵּל מִנְּבִילַתְהוֹן עֲלוֹהִי יְהֵי מְסָאַב תַּנּוּר וְכִירַיִם יִתָּרְעוּן מְסָאֲבִין אִינּוּן וּמְסָאֲבִין יְהוֹן לְכוֹן׃ בְּרַם מַעְיַן וְגוֹב בֵּית־כְּנִישַׁת מַיָּא יְהֵי דְכֵי וּדְיִקְרַב בִּנְבִלַתְהוֹן יְהֵי מְסָאַב׃ וַאֲרֵי יִפֵּל מִנְּבִילַתְהוֹן עַל כָּל־בַּר־זְרַע זֵרוּעַ דִּי יִזְדְּרַע דְּכֵי הוּא׃ וַאֲרֵי יִתְיְהֵבוּן־מַיָּא עַל־בַּר־זַרְעָא וְיִפֵּיל מִנְּבִלַתְהוֹן עֲלוֹהִי מְסָאַב הוּא לְכוֹן׃ וַאֲרֵי יְמוּת מִן־בְּעִירָא דִּי־הִיא לְכוֹן לְמֵיכַל דְּיִקְרַב בִּנְבִילְתַהּ יְהֵי־מְסָאַב עַד־רַמְשָׁא׃ ודיכול

מסורה

וזה כ"ג ר"פ וסי' מצויין במס' רבתא : והעכבר ב' וסי' החלד והעכבר השקץ · והאנקה ל' · והכח ל' והלטאה ל' · והחמט ל' · והתנשמת ל' · והצב ל' : במתם כלם חסרים במ"ב וסי' ובמותם לא נפרדו · כי אין חרצובות : שק ד' קמצין וסימ' וכל אשר יפל · ואני בחלתם לבושי שק · בת עמי חגרי שק · על כל מתנים שק · וכל השק בשק ואתנחתא וטוף פסו' דכו' : יובא ה' ומ"ל נמס' בסדר צו : וכל כלי ה' וסי' וכל כלי חרש אשר יפול · וכלי חרש אשר יגע וכל כלי פתוח · וכל בגד וכל כלי עור · ב' בו : אשר יפול אל · כל לשו' נפילה על כמ"ו אל וסי' וכל כלי חרש אשר · אני שר צבא · ויפל יואב אל פניו · מפיל הקורה · וינוסו הנותרי' אפקה · אם אמרנו נבא העיר · והיה הנס · כ' בו · ויהי הוא בשער בנימן · ויאמר המלך צדקיהו אל ירמיהו · את יתר העם הנשארים · והיה הנס · דירמיה וכמראה המראה · וחברו · ויבאני אל שער הצפון · וממנשה נפלו אל דוד : אשר יבואו י"ד סבירין יבוא וקרי' יבאו וסימ' מכל האוכל אשר יאכל אשר יבוא · אוצר יי' יבוא : עתה יבוא דבריך · אשר לא יבוא שם נדחי עולם · מצפון יבוא לה השודדי' · וברותי מכם המורדים · ועל מת אדם לא יבוא · והנשיא בתוכם בבאם · עדיו יבוא ויבושו · ערל לב · וערל בשר · יבא כל בשר להשתחוות · יום הוא ועדיך יבוא · יראה ורעד יבוא בם · לכל יבא גבורתך : משקה כולם פתחי' במ"ד וסי' בסדר וישב : מעין ה' קמצין בקרייא וסי' אך מעין ובור מקוה מים · אתה בקעת מעין ונחל · עברי בעמק הבכא · מעין נרפש ומקור משחת · גן נעול מעין חתום · וחד ומעין מבית יי' יצא · וד' פתחין וסי' אל מעין מי נפתוח · וחברו · וכל מעין מים יסתמו · מעין גנים באר מים : יטמא כל נגיעה יטמא עד הערב במ"ב יטמא לבד וסי' לכל הבהמה אשר הוא · אך מעין ובור : יתן ז' בקריי' וסי' וכי יתן מים על זרע · לרב תרבה נחלתו · ויאמר אם מצאנו חן בעיניך יתן · יותן לנו שבעה אנשים ל' כתיב כן את אבישג השונמית · ויאמר נעמן ולא יתן נא · לא יתן כגור תחתיה : היא י"א כתיב י"ד באורית' וסי' נמסר בסדר וישב :

אבן עזרא

וזה לכם הטמא · במגע גם אלה השמנה לא נוכל לדעתם באמת גם העופו' כי אם מדברי קבלה וטעם אלה הטמאים לכם בכל השרץ אלה לבדם הם הטמאים שיטמאו במותם · וטעם יטמא עד הערב אחר שירחץ : במים יובא · הבגד או השק או הכלי שהוא מקבל טומאה וצריכין אנו למסור': אשר יפול מהם אל תוכו · מאחד מהם כמו ויקבר בערי גלעד : וכל משקה · שם ואני הייתי משקה פועל והנה התנור ללחם לאפות והכירים לבשל הבשר יותצו כי טמאי' הם וזאת גזרת מלך : באר בלשון הקדש לשון נקבה והיא הנובעת וכן כהקיר בור מימיה ובור כרוי או חפור למטר השמים אם כן תהיה הבאר כמו מעיין ואין צורך להזכיר הנחל ויהיה מקוה מים סמוך אל בור כי יש בור אין בו מים ויש אומרים כי הוא חסר וי"ו כמו ראובן שמעון שמש ירח: ונוגע בנבלתם · המי' הנוגעי' בנבלתם יהיו טמאי' : זרוע · שם התאר כמו פעול או הם ב' שמו' והעד ונתן להם זרעונים : וכי יותן מים · שישקו את השד' ונפל מנבלתם על הזרע וי"א על המי' ובא מלת יותן שהיא לשון יחיד עם מים וכן מי נדה לא זורק עליו ומלת יותן כמו יוקח נא מעט מים מהבני' הכבד הנוכף: אשר היא לכם · מותר' לאכול : יטמא עד הערב · אחר שירחץ במים והאוכל חמור כמו הנושא כי שניהם נושאים זה בחוץ וזה בפנים : וטעם

בעל הטורים

אמרי נועם

רלבג

חזקוני

אבל בזאת לא קא מיירי: מבשרם לא תאכלו ובנבלתם לא תגעו תימה אם הזהיר על הנגיעה למה הזהיר על האכילה תניא גבי דגים תאכלו לרבות את הטהור שבמעי הטמא יכול אף הטמא שבמעי הטהור תלמוד לומר אותם ומה ראית שבמעי בהמה מה שבמעי הטמא טמא ומה שבמעי הטהור טהור ובדגים אינו כן לפי שאין גדלו ופי' ר"ת להתיר אותם דגים הנקראים חרוסה שנמצאים בתוך דג טמא הנקרא בלינה. וגם יש ראיה מבכורות פרק קמא דג טמא שבלע דג טהור וקאמר רב אשי בגמרא רוב דגים בעינן מפרגין והילכך כמי שבלע לפנינו דמי והילכך דג טהור שנמצא בטמא טהור אף על גב דלא חזינן דבלע ליה והילכתא כרב אשי דהוא בתרא. אין לו סנפיר אף על פי שהסירן בעליתו מותר. ובפרק אלו טרפות דאמ' אין לו עכשיו ועתיד לגדל לאחר זמן מותר ונראה דספיק ליה אין לו ביוד כלומר עיין עליו אם יהיה לו לעולם דאין לו לכשר סימן טהר' ואמ' ולא יש לכן סימן טהרה וכן צריך לפרש בפרק אלו טרפות דקאמר כל עוף הדורס טמא פירוש אפילו לא נכיר בו סימן טומאה רק זה וכי האי גוונא אומר לשם כל שיש לו אצבע יתרה וזפק וקרקבנו נקלף טהור מפרש כמו כן בודאי אינו דורס וכל השני כתובים בפרשה אלו היו דורסין ויש להם סימן טהרה כמו שאומר לשם אם כן יהיה קשה משם כי לשם אומר כי בשים הג' בידוע שאינו דורס ואם יהיו דורסין ויש להם סימן טהרה קשה אלא מפי' כי לכן סימן טהרה ואינו דורס הוא אחד מהם משום דקא' לשם עוף הבא בסימני סימנין טהור ובלבד שיכיר העורב ואלו הוא דורס פשיטא שהיה טמא כי כל עוף הדורס טמא בין שנולד לה סימן בטרה לנולד לה סימן טרפה פסולה נראה לי לפרש דהא דפי' בין שנולד סימן טרפה וכשרה כדאמר ריש לקיש בפרק השוחט שחט את הקנה ואחר כך נקבה הריאה פי' קודם ששחט הוושט כשרה משום דהוי ריאה תלויין בקנה כדקאמ' לשם ובמנחו' בדיקו לא דמיא ולא מיטרפא בהאי נקיבה כלל אף על גב דאי ניקבה הריאה קודם שחיטה מיטרפה לה אבל איניקבו בני מעיים טרפה דתליו וחיי מעיים תלויין בוושט ואף רבי זירא רוצה להתיר לשם אפילו כשנקבו בני מעיים דאין טרפה לחני מיות דקאמ' מתקיף לה רבי זירא וכי מאחר שנולדו לה סימני טרפה מה לי בריאה מה לי בבני מעיים:

תשלום פרשת שמיני

ידלגו על הארץ ולא יעופו בכנפיהן ולפי שהדלוג ישלם בכפיפת הכרעים והתפשטותם הושמו להם אלו הכרעים ויעזרו להם כנפיהם בזה הדלוג כי הם ידביקום זה לזה כשירצה לדלג כמו שיעשה האדם באופן מה מידיו כשירצה לדלג והנה מפני שאין אלו הכנפים לעוף בהם ולא יהיו להם כי אם ארבע רגלים ולזה לא ימנו אלו המינים בכלל מרבה רגלים כי הם לא ישאו גופם כי אם בד' הרגלים והכנפים הושמו בהם להטיב תנועתם לא תמורת הידי' או כאמר כי אין רבוי הרגלים מהן מהכרח החמר לעניו אבל היה זה מפני יתרון השגחת הטבע באלו המינים כי מפני שתנועתם הוא בדלוג הנה מן ההכרח שיהיו להם הכלים שבהם ישלם הדלוג ביותר שלם שאפשר לפי המקבל. את אלה מהם תאכלו את הארבה למינו הורה בזה שיש שם מין שני מתייחס לו שהוא מותר ואמ' ז"ל שהוא צפרת כרמים ואת הסלעם למינהו הורה בזה שיש שם מין שני מתיחס לו הוא גם כן מותר ואמרו רז"ל שהוא יוחנה ירושלמית ואת החרגול למינהו אמר רז"ל שהמין המתיחס לו הוא גם כן מותר והוא עוזדכית ואת החגב למיניהו אמרז"ל שהמין המתיחס לו שהוא גם כן מותר הוא הדוכנית ולפי שאלו המינין יקשה הכרתם וכ"ש לנו להעדר הבקיאו' ממנו בלשון הקדש בזה העת שאפשנו בו טרחו רבותינו המכירי' אלו המינין שהתירה התורה מהחגבי' ונתנו לנו סימניה' והם שיש להם ד' רגלים וב' קרסולי ברגליהם האחרונים ויש להם ד' כנפים חופים רוב ארך גופם ורוב הקפו ומה שזולת זה הם טמאים ומה שהיה מהם ראשו ארוך ויש לו זנב איננו טהור אם לא היה שמו חגב ולזה הוא מבואר שאלו הסימנים לא ישפטו עכ"פ שיהיה הב"ח ההוא ראוי למזוני' האנושיים ואמנ' היה זה כן כי בקצת המינים היה בהכרח החמר לעניו ולזה הוכנו להם רגלים רבים לשאת גופם ובקצת המינים היה להטיב תנועתם כדי שישלם להם הדלוג בקלות ולא לעני החומר וזה ידוע למי שראה אלו המיני' והשיג טבעם יתברך האל היודע טבע הדברי' בלבד בשלם שבפנים אשר מהידיעה היא נסתעפו אלו הדינים במיני הב"ח לברור מהן הראות למזון האדם מהבלתי ראות אם מצד האליאו' הגוף אם לא מצד עבותו החמ' באופן שיכב' אור השכל מהשיג מושכליו ולזה תמצא שביארה התור' שכבר נשקן כפשותינו אם נאכל הב"ח שימנע ממנו וכבר יעיד החוש על אמתת זה במה שנמצא מאומותנו מחוק ההכנה לחכמה יותר משאר אומות כמו שהעיד' התורה באמרה רק עם חכם ונבון וגומר. והנה לזאת הסבה מנעה התו' אכילת פירות אילן ג' שנים כי על הרוב באלו הג' שנים ישתמש האילן במה שיקחהו מהמזון לגודל גופו ולא יתחזק מפני זה עד שיהיה שם מותר במזון טוב הבשול וההצטמקות אשר יהיה ממנו הפרי כי הטבע לא יתחזק על כל אלו הפעולות יחד ולזה יהיה הפרי ההו' בזה הזמן חלוש החום היסודי ורב הלחות הנכרי ומפני זה בלתי ראות למזון לעניו ומפני זאת הסבה בעינה תמצא באדם שאינו ראוי כלל להוליד עד הגיעו לי"ג שנה ויום א' כי לא יתחזק על טוב בשול הזרע כראוי לרוב המזון שיצטרך לו לגדול גופו וגם כן לא תהיה הולדתו שלמה אחרי כן עד שהגיעו לעשרים שנה כי או יתחזק באופן שלם על בשול הזרע למעוט הגדול הנמצא בו אז ושלמות טבעו בזה העת ולזה לא יכנס האדם בגדר פריה ורביה עד שהגיעו לעשרים שנה כמו שביארנו בפרשת בראשית. וכל שרץ העוף אשר לו ארבע רגלים שקץ הוא לכם שב לזכור זה שנית להורות על שלא יטמאו כמו הענין בנבלת בהמה אבל הוא משוקץ ומתועב מלאכלו ולזה סמך אמרו ולאלה תטמאו כאלו אמר שאלו לא נטמא אם נגע עם שכבר כלל בזה המינים שלהם כרעים לנתר בהם על הארץ מלבד המינים שזכר מהם שהן מותרין באכילה ולאלה תטמאו בעבור שלא זכר טומאה במיני הבהמה כי אם בנבלת הגמל והשפן והארנבת והחזיר שב לבאר שנבלת שאר המינין שאין להם פרסה שסועה ואינה בעלי גרה היא גם כן טמאה. כל הנוגע בנבלתם יטמא עד הערב ונערב יטהר כשיטבול במים כמו שיתבאר במה שיבא וכל הנושא מנבלתם יכבס בגדיו וטמא עד הערב למדנו שמשא הנבל' חמור מהמגע שמגעה אינו מטמא בגדים ומשאה מטמא בגדים. לכל הבהמה אשר היא מפרסה פרסה ושסע איננה שוסעת ר"ל שאין לה פרסה שסועה אבל יש לה פרסה עגולה כמו הענין בגמל ובחמור ובסוס וגרה איננה מעלה כמו הענין בחזיר ושאר המינים שאינן מעלין גרה מהמינים שיש להן פרסה או פרסות טמאים הן לכם כל הנוגע בהם יטמא וגו'. ר"ל שנבלתן כמו שזכר בראש זה המאמר. וכל הולך על כפיו בכל החיה ההולכת על ד' הם אשר יש להן אצבעות ברגליהם כמו הכלב והחתול והזאב והשועל ומה שידמה להם ואמנם אמר בכל החיה ההולכת על ארבע להוציא מזה העופות הטהורים כי הם הולכים על כפיהם אך אינן הולכי' על ארבע כי אין להם כי אם שתי רגלים ללכת בהם ובכנפיהם יעופו והנה ביאר שנבלתם מטמאה במגע ובמשא ואמר באחרונה טמאים הם לכם להורות שאסור לאכלם כמו שאמר אחר זה בגמל ושפן וארנבת ובחזיר לזאת הכונה בעינה ולזה אמר אחר זה שם מבשרם לא תאכלו: וזה לכם הטמא וגומר. הנה אע"פי שאלו השרצים הוא מסוג הבעל חי ההולך והיה ראוי מפני זה שיקדי' לשרץ העוף הנה לא זכרה התורה ענייניהם כי אם בסוף לפי שלא נאכלו בהם מין ראות למזון כמו העניין בשרץ העוף ולזה לא היה המאמר בזה להבדיל הנאכל מן הבלתי נאכל כמו הענין במה שזכרה קודם זה מענייני הבעל חי בזאת הפרשה אבל הבדילה המטמא ממנה מהבלתי מטמא ממנה עם היותם כלם אסורים באכילה כמו שזכר אחר זה וכל שרץ השורץ על הארץ שקץ הוא לא יאכל. החולד והעכבר והצב למינהו הנה הצב לפי מה שאחשוב הוא השרץ הנקרא אור"אן בלעז והוא מתנפח מאד בעת כעסו עד שיבקע וימות ואותו האיד היוצא ממנו ימות כל מה שיפגש מהבעל חי ולזה נקרא מעניין לנבות בטן והאנקה הוא שרץ איר"יצון בלעז ונקרא כן בעבור שהוא צועק והכח הוא הנקרא לדיר"ט בלעז והוא רב האדם מאד והלטאה הוא לגל"ס ורא"ד בלע"ז והחמט אמרו בו שהוא הנקרא ליאסה ולפי דעתי הוא הקרוי אלבר"יגה והוא מהשרצים הארסיים הממיתים והתנשמת אמרו בו שהוא הנקרא בלעז ט"לפא ואחשוב שהוא שקורים לו דרב"ון בלעז שאין לו עינים ואוכל שרשי העשבי' תחת הקרקע:

אלה הטמאי' לכם בכל השרץ רצה לומר שאשר השרצים לא יטמאו מה שיגעו בו כאלו תאמר הנחש והעקרב והעכבים והדומה להם ואמנם שאלו המינין בלתי נאותי' למזון הנה זה מבואר ממה שהיה מהן בעל ארס או ממית כמו החולדה והצב והכח והחמט ואולם שאר המינין יתבאר שהם עבי החמר מאד ולזה תמצא בעכבר שיזון מהקלף והבגד עם קשים והיותם בלתי ראויים למזון לרב ממשלת הטבע הארצי בהם כי המזון מתיחס ודומ' למזון כמו שהתבאר בטבעיות תמצא בהלטאה שאם תחתוך זנבו תתנועע אחר זה זמן ארוך לקרבתה מטבע הצמחים כמו שנזכר בספר ב"ח והאנקה גם כן יורה על עבי חמרה היות השער אשר בעורה כדמות קוצים והתנשמת גם כן יורה על עבי חמרה היות משכנה תמיד תחת העפר והיות לזונה תמיד העפר ובמה שהיה מהצמחים יותר מתייחס לטבע העפר וכאשר ישאל שואל ויאמר אם היה שנתרחקו אלו השרצים מפני היותם בלתי נאותים למזון האדם מפני עבי חמרם או ארסיותיהם למה לא נמנו עמהם הנחש והעקרב והעכבים ודומיהם שיראה מענייניהם שהם ארסיים והם עם זה עבי החמר מאד מה יתבאר מהנחש שהוא הולך על גחונו לפי מה שזכר במה שקדם וביתר השרצים שזכרנו מפני קרירותם ולבוי הרגלים אשר להם ונאמר שאם היתה בזה העניין לברור הבלתי נאותים מהנאותי' היה זה הספק מחויב וזה הכל אלא שאתה לא תמצא שהתיר' התורה הנשארים מהשרצים על הארץ באכילה אך מנעת' אותם כלם והנה בררה התור' היותר שלמי הבריאה באלו השרצים לזה הדין שזכר' רוצה לומר לטומאה' והשאר אינם מטמאין להיותם חסרי הבריאה' ולזה תמצא שכל אלו המינים המוכרים פה מהשרצים הם הולכים על ארבע כמשפט הבעל חי השלם וכבר תמצא שכבר המשיב' התורה זה העניין בדבר הטומאה' רצה לומר שכל מה שהיה הב"ח יותר שלם היתה נבלתו יותר חזקת הטומאה מכל הנבלות ואחריה נבלת הבהמ' והחיה ואחרי' נבלת השרץ השורץ על הארץ והנה בעופות הטמאים ובדגים ובחגבים לא זכרה התור' טומאה לחסרון יצירתם וכן העניין בזה המקום רוצה לומר על חסרון יצירת שאר השרצים לא זכרה התורה בהם טומאה ולא נשתתפו כל השרצים השורצי' על הארץ בעניין האסור באכיל' להיותם כלם בלתי נאותים למזון:

כל הנוגע בהם יטמא עד הערב אמר במותם לפי שהם לא יטמאו אלא בהיותם לחים אבל אם יבשו באופן שאין בהם כח לשוב לחים לא יטמאו ולזאת הסבה לא יטמאו עצמות השרץ וצפורניו וגידיו ועורו במה שהיה מהם שימצא לו עור יבש והנה אלו השרצים אינם מטמאים במשא וזה האופן היתה נבלתם למטה מנבלת הבהמה וכל אשר יפול מהם עליו במותם יטמא לפי מה שאמר ממנו למדנו שאבר מן החי הפורש מהם הוא יהיה טמא גם כן אלא שהוא יהיה טמא כשיהיה כליי רוצה לומר שיהי' בו בשר גידים ועצמות כמו העניין בנבלת השרץ וזה הדין גם כן ינהג בנבלת בהמה כי אמר מנבלתם ובכלל הנה האבר שבזה התאר מתיחס לכללות הבעל חי כי יש בו רבוי המתדמי החלקים ובו כח שומר מציאותו ואין בכללות הבע' חי כח להחליף זה האבר כשהוסר ולזה יקרא כמו זה האבר נבלה ודינו דין הנבלה ובלבד שיהי' באבר ההוא כח לשמור מציאותו ולזה אם לא היה בשר כדי להעלות בשר ארוכה לחי איננו מטמא והוא מבואר שהבשר הפורש מן החי איננו ראוי שיקרא נבלת החי ההוא מפני שדין זה החלק האחד שכבר יתכן שיחליף הבע' חי הבשר ההוא ולא יחסר אבר בעבורו ולזה לא יתכן שיקרא נבלתו והצד השני שאינו דומה לכללות הבע' חי ההוא כשהיה בו רבוי המתדמי החלקים כאלו תאמר בשר וגידים ועצמות והנה שיעור נבלת הבהמה הוא כזית לפי שסמך טומאת' לאכילתה אמר מבשרם לא תאכלו ובנבלתם לא תגעו וכבר התבאר בשרשים הכוללים ששעור האכילה הוא כזית לא יבלעו יחד בבית הבליע' יותר מכזית לפי הנהוג באכילת אדם ואמנם בשרצים לא סמך טומאת' לאכילתם כי אין בהם דבר יהיה מנהג האדם לאוכלו ואף אם לא היה בעל דת ולזה יהיה שיעור טומאתו שוה לשיעור אבר היותר קטן שבהם והוא כעדשה לפי מה שהתבאר בחפוש רצה לומר באבר שהיה בו בשר וגידים ועצמות באופן שיהיה ראוי שיקרא לבדו וזה האבר הוא מקצת השרץ שהוא ככלו וגם כן הנה מפני שהיו אלו השרצים הנאכלים להיות קטנות הגוף מן האדם כאלו תאמר שהעכבר יאכלהו החתול הנה אולי הנהוג מאכילת אותו הבעל חי יחד בבית הבליעה איננו יותר מכעדשה כי אולי יחס גודל העדשה אל גודל הזית הוא יחס קטן הגוף ההוא לאדם וגם כן אפשר שלמדנו זה השיעור מיחס זה השרץ אל הבהמה והחיה ממוצעת הגוף כי הוא אולי הוא כיחס העדשה אל הזית והנה זה השיעור מקובל איש מפי איש עד משה רבינו ולפי שסמך דין טומאת הנבלה לאכילתה למדנו מזה שכאשר נפסלה מלאכול והבאישה ביותר איננה מטמאה וכן העניין בשרץ כי טומאתו יותר קלה מכל כלי עץ או בגד או עור או שק למדנו שאלו הכלים כלם יש להם בית קבול כמו השק העשוי לשאת בו הדברים ולהשימם בו אלא שזה הכלי קבול יהיה מעור או מבגד והוא הנעשה מצמר או פשתים או משי או קנבוס ופעם מעור ופעם משער העזים והחזיר וזנב הסוס ומה שידמה להם והוא הנקרא שק ולמדנו מזה שראוי שיהיה זה הכלי מטלטל מלא וריקן כמו העניין בשק ולא ינהג בו זה הדין וגם כן מפני שהבגד והעור והשק עשויים לפי הנהוג מהבעל חי הגדלים ביבשה למדנו מזה שאין זה הדין נוהג אלא כשיהיו מהבעל חי הגדלים ביבשה לא מסוג המעופף והשט וגם כן מפני שהבגד והעור והשק הם כלים עשויים ממותר הארצי אשר בבעל חי ההולך שישתמש בו הטבע לתועלת הנה נלמד מזה שכן הדין בכלים העשויים מעצמות הבעל חי ההולך והקרנים והטלפים כי היותם בבעל חי הוא מזה המותר גם כן וכבר ישתמש בהן הטבע לתועלת מבואר. ויתחייב מאמרו כלי עץ או בגד או כל כלי חרש וגומר. שתהיה מלאכתו נגמרת קודם שיקבל טומאה כי לא ישתמשו בו לפי הנהוג עד שתגמר מלאכתו ולזה לא יקרא כלי קודם זה וכן יתבאר מזה שמה שנתחבר לכלי שאין לכלי צורך בו ולפי הנהוג לא יטמא הכלי בעבורו ולא יטמא הוא בעצמו כי איננו כלי ולא מהכלי ואולם ידות הכלי ומה שידמה להם מהמחובר לכלים אשר יש לכלי תועלת בהם דינם דין שאר חלקי הכלי וכן ראוי שנבין מענין הכלים האלה שיהיה כלי לשמש האדם כי זה הנהוג מענין הכלים לא שיהיו כלים לשמש הכלים וגם כן הנה המכון בכלי הוא שיהו כלי לאדם ובכלל הנה בענין הטמאות לא נלמד הפחות מהנכבד כי היותר נכבד הוא היותר ראוי בטומא' לפי מה שיתבאר ממה שזכרנו בענין הטמאו' וממה שנזכר בזה המקום בכלים וזה שהכלי' הנעשים מהצומח והחי הם היותר מקבלים הטומאות מהכלי הנעשה מהעפר והוא כלי חרש כי הוא איננו מקבל טומאה אלא מתוכו כמו שיתבאר אחר זה ומזה המקום יתבאר שהדלך בטמאות שלא ילמד הפחות מהנכבד כל כלי אשר יעשה מלאכה בהם רצה לומר אשר ישתמשו בהם בעצמם ולמדנו מזה שהכלים המחופים כלם ממתכת או מדבר אחר אין מקבלים טומאה כלל כי לא יעשה בהם בעצמם מלאכה אבל בחפוייהם והחפוי איננו בעצמו כלי ולזה לא יטמא במים יובא וטמא עד הערב וטהר רוצה לומר שיובא בכללותו במים ויהיה טהור אחר שיעריב שמשו והוא מבואר שאלו המים שיובא בהם ראוי שלא יהיו מקבלים טומאה שאם היו מקבלים טומאה הנה יטמאם הכלי והנה המים שאינ' מקבלים טומאה הם מימי מעיין ובור ומקוה המים אשר בקרקע' כמו שאמר אחר זה אך מעיין ובור ומקוה מים יהיה טהור. וכל כלי חרש אשר יפול אל תוכו. למדנו מזה שאין כלי חרש מטמא אלא מתוכו לא מגבו ושהוא מטמא כשהגיע השרץ לאויר תוכו אף על פי שלא נגע בו והוא מבואר מזה שאם היה כלי אחד בתוכו ונכנסה הטומאה באויר הכלי ההוא שלא יטמא הכלי חרש ההוא כי הטומאה היא תוך תוכו ולא בתוכו המיוחד והתורה אמרה כל אשר בתוכו ולא בתוך תוכו כמו שנאמר במה שיבא וכן למדנו מזה שהכלי חרש שאין לו תוך איננו מקבל טומאה שראוי גם כן שיהיה לו תוך עשוי לקבלה שנאמר כל אשר בתוכו יטמא מכלל שדרך הכלי הזה להשתמש בקבולו כל אשר בתוכו יטמא למדנו מזה שהכלי חרש הטמא מטמא האוכלים והמשקין אשר באוירו אף על פי שאינן נוגעין בו והוא שלא יהיו תוך כלי אחר שנאמר בתוכו ולא בתוך תוכו ולמדנו עוד שאינו מטמא הכלים שבתוכו שנאמר מכל האכל אשר יאכל אוכלין ומשקין מטמא ואינו מטמא כלים ואולם יתבאר שהאוכלין ומשקין יותר ראוין בטומאה מהכלי' לפי שהם יותר נכבדים ממה שיקח האדם בהם מהתועלת יותר ממה שיקח מהתועלת בכלים כי מהמזונות יחיה וישובו חלק ממנו ואין ספק ששאר הכלי' שנטמאו במגע השרץ יהיו גם כן מטמאין אוכלין ומשקין במגע ואמנם זכרה התורה זה בכלי חרש הקל בעניין טומאה וכן כדין שכן העניין בנבלת הבהמה בכל מה שנזכר בזה המקום מטומאת השרץ בכלים ובאוכלין ובמשקין ואולם זכרה התורה זה בטומאת שרץ הקלה כדי שנלמד ממנו טומאת נבלת בהמה. וראוי שנדע שאף שהיה מגב הכלי חרש כיון שהטומאה באוירו נטמא או כיון שהאוכלים והמשקין באוירו נטמא ואם היה הכלי חרש טמא וזה יתבאר מלשון זה הכתוב לפי מה שהתבאר. וראוי שלא יעלם ממנו שהכלים אינן מקבלין טומאה אלא ממה שיטמא האד' ולזה תמצא בנבלת השרצים שמטמאה האדם במגע ומטמאה כלים ואולם האדם שיטמא במגעו לזה יטמא הכלים ולזה אין טעון כבוס בגדים וכן העניין בנבלת הבהמה רצה לומר שכאשר נגע האדם בה לא יטמא כלים ולזה אין טעון כבוס בגדים. ואולם במשא הנבלה יהיה טעון כבוס בגדים כי הוא ובגדיו מתטמאין יחד מטומאת הנבלה כאלו נשאוה יחד ומזה המקום יתבאר שהטומאה כל מה שתרחק מהמקרה תחלש כי אין טומאה הנוגע בה במדרגת טומאתה ולזה לא יטמא האדם הנוגע בה הכלים כמו שתטמא היא כלים ולזה יתבאר שכל מה שתרחק ממקרה תרד המדרגה ותהיה הנבלה אב הטומאה והיא תטמא האדם וכלים לא מה שלמטה ממנה בטומאה והנה האדם או הכלי הנוגע בה הוא ולד הטומאה הראשון והנה מה שיגיעו בו הוא שני לטומאה ולפי שלא זכרה התורה שיהיו אלו האוכלי' מטמאין מה שיגיעו בו למדנו שאליהם תכלה זאת הטומאה ומזה המקום נתבאר שאין שני עושה שלישי בחולין ואולם בקדשים מדרגות אחרות כמו שיתבאר במה שיבא וראוי היה להיות כן כי הם יותר נכבדים וכל מה שהיה הדבר יותר נכבד הנה יהיה קבולו הטומא' יותר חזק כמו שנתבא' מדברנו וראוי שתדע שהכלי הוא ראשון אחר שטבל נשאר טמא עד הערב כמו שאמר במים יובא וטמא עד הערב וטהר והנה על כל פני' טהור בטבילתו מהטומאה שהיה בה ונתרחקה הטומאה היא מדרגה אחת ולזה ישוב הראשון שני כשטבל עד שיעריב השמש ואז יטהר וזה ית' ביאור שלם במה שיבא. ואותו תשברו למדנו מזה שאין לכלי חרש טהרה בטבילה אבל יטהר כשיבטלו אותו ויבטלו תשמישו וכן אמרו בב"ח שנפלו בו את החטא' שאין לו תקנ' אלא שביר' וזה לחזק בליע' הכלי חרש מה שיבושל בו וראוי שיובן מזה שכן הדין בשאר הכלי' ר"ל שכאש' נשברו טהרו כי הם כלי' מכל האכל אשר וגו' וכל משקה וגו' יר' בזה כי מה שאמ' כל אשר בתוכו הרצון בו שיהי' מיוחד לאכיל' אדם שאם לא היה העניין כן הנה יהי' אמרו אשר יאכל לבטלה כי מה שהוא אכל הוא בלי ספק נאכ' מפני שיאכלו ב"ח מה ואמרו אשר יבא עליו מים למדנו שאין האכל מקבל טומאה אם לא יבא עליו מים וכן זכר זה שנית בזורעים מפני היותם אכל אחר וכי יותן מים על זרע וגו' ולפי שאמר מים בזולת הידיע' הנה כל מים במשמע ולזה יהיו שאר

המשקין

במשקין אשר יזון בהם האדם ומציאות מאליי נ"כ מכשירין לקבל טומאה כמו הטל והיין והשמן והחלב והדבש והדם לא יהיו מכשירין מי פירות אחרים זולתם לפי שאין מציאותם מאליי ולא כזון בהם האדם לפי הנהוג ולזה אין להם שם מים כי אם בקשור הפרות ההם להם כאלו תאמר שהם יקראו מי תותים מי רמונים ואולם משם מים יתכן שאמר על אלו המיכין הוא מבואר ממה שזכרנו בפרשת בראשית כי הגשם הבלתי שום תמונתו וחלקנו עליו שם מים ולזה תמצא שקראו רז"ל מיין הפרות מי פירות וראוי שנדע שהכשר לאוכל בא' מאלו המשקין לא יהיה כשהיה האכל מחובר לקרקע שאם היה הדבר כן לא היה צריך להתנות וכי יותן מים על זרע בעודו מחובר וכן לא יוכשר האכל במים אשר בקרקע כל זמן שלא כתלשו משם שכאמר אשר יבא עליו מים וכי יותן מים וראוי שתדע שהאכל לא יוכשר לקבל טומא' אם יבא עליו משקה סרות וכבאשר כי הוא יות' ראוי שיבטלהו מתורת אכל למיאוסו לא יקבל טומאה כלל משיכבסוהו נגדר קבול הטומאה ועוד שנ' אשר יאכל ואין דרך לאכול אוכל בלול במשקה כנאם ומוסרח ואולם שהדם מזון כמצא לאדם הנה זה מבואר מאד שהאכל לא יזון ממנו האדם אלא באמצעות התהפכו לדם וכבר התבאר שאלו המשקין שיהיו מכשירין האוכלין הם כאותים להזון במה שנתן מהסבה בזה אבל כתיכתנו הסבות באלו הטמאות וראוי שנדע שהאכל יקבל טומאה בכל שהוא שנא' מכל האוכל אשר יאכל· כל זרע אפי' גרגיר זרע וכל משקה אשר ישתה בכל כלי יטמא· ירצה בזה כל משקה שיהיה דרך האדם לשתותו והוציא בזה מזה דין המשקה הכנאם והמשקה שמציאותו מעטר כגון מי פרות שאלו אינם מקבלין טומא' ...

בשלמו השכל כי קדוש וכבדל מהחומ' אכי ורציתי שיתקנו מהשלמו' מה שתדמו בו אלי לפי מה שאפש"
זאת תורת הבהמה והעוף וכל נפש החיה הרומשת במים: ר"ל להבדיל מהם הנאכל מהבלתי נאכל ובבהמה הבדיל עם זה בין הטומאה ובין הטהור · ולכל נפש השורצת על הארץ · ר"ל והתור' אשר לכל נפש השורצת על הארץ והוא להבדיל מהם בין הטמאה ובין מה שאיננו טמא והנ' הטע' מהם הם הח' שרצים שזכר וכבאן נשלם הביאור בזאת הפרשה:

וראינו לבאר בזה המקום הסבה במה שזכרה התורה בענייני הטומאות והטהרות קודם שנשלים ביאור מה שנזכר בתורה מהם כי עמידתנו על הסבה בזה יישרנו לעמוד על אמתת הביאור במה שזכרה התור' מזה וכאמר שכבר התבאר התור' להעמידנו על אמתת הנמצאו' לפי מה שאפשר כי זה פרי כל אדם אשר אין לו יתרון מבלעדיו ולפי שהשרש היותר גדול בזה הוא שנאמין במציאות הנורות שאם לא מודה שתהיה בכאן נורה לא תהיה בכאן חכמה כלל כמו שזכרנו בתחלת ביאור זה הספר הנה הישירתנו התורה בזה האופן הנפלא שזכרנו בעניין בית המקדש והקרבנות והנה סמך להם ענייני הטומאה והטהר' כי הם מעירים אותנו לזה העניין בעינו ומכו' תחלה מה שנתבאר בתורה בעניין הטמאות והטהרות כדי שיתכן לנו לתת הסבות בזה כי ידיעת ...

קומץ מנחה
פרשת שמיני

קח לך עגל וגו' פירוש רש"י לכפר על עון עגל וקשה דא"כ הוה ליה לאתויי נמי שעיר כדין יחי' לע"ז כדאי' בהוריות וי"ל דהכא לא עברה אלא היה מודה בה לכך הביא עגל שהוא במקום פר: קחו שעיר עזי' לחטאת ועגלשהם השתחוו ועבדו והוצרכו להביא גם שעיר לחטאת: ופר לעולה כדכתיב בפרש' שלח לך והיה אם מעיני העדה וגו' לכן גם הם הביאו עגל שהוא במקום פר: קח לך ואח"כ ואל בני ישראל תדבר צריך שיהא הוא מכופר ראשונ' ואח"כ יכפר על העם כר"א והזה הטהור על הטמא וכן בי"כ כמו שא'ז"ל יבא זכאי ויכפר על החייב: וישא אהרן את ידיו אל העם ויברכם: פי' דעל אלו ג' קרבנות שייכא ברכ' כהני' יברכך ה' וישמר' כנגד חטאת · שישמרם מחטא לו כדכתי' ואת רגלי חסידיו ישמור · יאר ה' פניו אליך נגד העולה שיאיר לו לעלות לפני ה' · וישם לך שלום של השלמים: את ידיו ירו כתיב להורות על הקב"ה שנשאת גם הוא עמם שספכם לברכה על ידם: ויבא משה ואהרן וגו' פירוש רשי' ללמדו על מעשה הקטור' כי היה דבר קשה ללמוד ע"כ היה צריך זמן לזה ז' ימי המלואי' ומה שאיחר הקטור' עד אחר כל העבודו' מפני שהיו מצפים לאש מן השמים: ותצא אש מלפני ה' מלך כוזר הפליא האיך דב' גשמי יוכל להורי' דבר רוחני ושפיומי והחבר נתן לו למשל הטפה הזרעית שמוררת לתוכה הנשמה שהיא שכל נבדל חצובה מתחת כסא הכבוד: כמשנה תורה סומך שלך לחסידה ואח"כ סמוך לה עשר תעש' בעבור שהחסיד' משלכת מעשר מבניה והוא חסידותה · תרגום של חסידה חוריתא מפני שדר' פני החסידים להתחוור באזיל סומקאי ואתי חיורא מפני המתלוצצי' על חסירת' ואף עפ"כ לא נמנעית: דוכיפת הוא נגר טורא כתרגומו והוא שנקב את האבן עד שנכנ' בצוארו של עוג. ואם יתלה איש את לשונו על לבו מימינו יוכח וינצח בעל דינו אפילו את המלך ואשה שתתלה עינה השמאלית על צווארה יאהבנה בעלה אפילו היא כעורה מאוד ולא יאהב אחרת לעול' וחכמי יון ועוד חכמים גדולים נסו הדבר ומצאו אמת ונכון: וזה לכם הטמא בשרץ תים' למה לא מתיר אפילו אחד בכל השרצים · וי"ל שנארר ע"י הנחש: והתקדשתם למטה והייתם קדושים למעל': כי אני ה' אלהיכם ואין קדוש כה':

חסלת פרשת שמיני

התנה שהחי היות שלם הוא החי ואחריו החי ההולך ואחריו המעופף והיות אשר מכל הוא המימוי והנה לעלם תועלת האדם היה קצת המותרות והעפופים האחריים המתחדשים בו מטמאים מה שאין כן בשאר בעל חי והמו מאלו הוא הצרעת כי הוא הפסד נפלא מתחדש מפאת החומר מצד ממשלת החום הנכרי על האיש הוא ומשול הכוחות המתפעלו על הפעולו ויתחדש מזה הפסד בכללות הדם ויתפשט מפני זה בכללות הגוף ולהעי' שזה ההפסד בא מפאת החום טמאה אותו התור' בזה האופן הנפלא שהוא מתיחס לטומאת המת אשר אין בו כי אם החום לבד ולזה גם כן היה טהרתו מתיחסת לטהרת טמא מת וזה ייסרינו ש שהטוב בדברים מצד הצור' והרע וההפסד הוא מצד החומ' עם שבזה תועלת שירחקו מן המצורע שאר האנשים כי החלי הוא מהחוליים המתדבקים ולזה צותה התורה שיהיה מחוץ למחנה ישראל מה שאין כן במת ואמנם זוב הזב הוא מהמותר הזרעי כשנעדר' הבשול ויורה על זה שהוא כלובן ביצה המוזרת והשכב' זרע הוא כלובן ביצ' הבלתי מוזרת כי דבקות והעובי אשר בשכבת זרע מורה על טוב הבשול וההעמקות בכלי הולדה ולפי שנעדר מזה המות הכח על הולד' לחולשת החום היסודי והעד' בשולו ר"ל שנפרד ממנו מה שיתאחד בו ממנו איש מאישי האדם טמאה אותו התורה בזה האופן המתיחס באופן מה לטומאת מת וכן זוב הזבה הוא מהעד' הבשול בדם הבא ממקורה אשר לא יאות מפני זה להולד' וכן העניין בדם הנדה אלא שזה המות הוא טבעי באשה ואין העניין כן בזוב הזב והזבה ודם היולדת הוא גם כן בלתי נאות להולדה והוא המות הדמי שלא יאות שיזון ממנו הולד לרעותו ולהעד' בשולו וידחהו הטבע בעת הלידה וכאלו הוא דם הנדות והזיבה שהיה ראוי שיצא מאשה בכל ימי עבורה כמו שהתבא' בטבעיות ולפי שאין ההפסד באלו העניינים כהפסד אשר יקרה מהצרעת כי הוא מתפשט בכללות הגוף מה שאין כן באלו ולא יקרה גם כן מהם הפסד לזולתם היתה טומאתם למטה מטומאת צרעת רוצה לומ' שלא יצטרכו לצאת חוץ למחנ' ישרא' ולא יטמאו הבא ש הבית אשר הם בו כי זה ידמה שהי' במצורע לסבב שיתרחקו האנשי' ממנו ולא יזוקו בחליו והנה היתה הנד' והזבה והיולדת מטמאה את בועלה בזה האופן המתו' אשר יטמא בו מפני ההפסד שיקרה בהולדה אם תתעב' האשה או וכב' הגידו הרופאים שהאשה שהרה בימי נדותה יהיה הנולד מצורע ובכלל הנה אם תתעב' או הנה יקרה לנולד הפסד נפלא אם צרעת אם מה שידמה לו מההפסדים הנפלאים כמו האש הפרסי ומה שידמה לו כי לא ימשול הכח הפועל אשר בזרע על שיעשה מהדם ההוא תוא' שלם הבריאות ואמנם שכבת זרע יטמא גם כן מפני שנפקד ממנו התועלת אשר בעבורו היה והו' ההולדה וזה כלו חוזר אל הסבה אשר בטמאת המת והיתה טומאתו למטה מטמאת הזוב לפי שמהזוב נפקד זה התועלת מצד עצמותו שאיננו ראוי להולדה ואין הענ' כן בשכבת זרע היוצא מן האדם כי הוא ראוי להולדה מצד עצמותו אלא שאין עמו המקבל אשר בו יתחזק על ההולדה והנה יטמא האיש והאשה בשכבם יחד שכבת זרע להעי' על שזה הפעל הוא באדם מצד החמ' כי אין לאדם זה הפעל במה שהוא אדם אבל הוא לו מצד שהוא בעל חי עם שבזה תועלת להרחיק המשגל שלא ישתמשו בו כי אם לצורך לא לבקשת התענוג כמו שיעשו המון האנשים עם שכב' ישחיתו בהם עצמם וימנעו מהם השלמות האנושי לרוב תשוקת' בזה הפעל המגונה · ובכאן נשלם מה שיעדנו לדב' בו בסבות אבות הטומאה ואולם מה הסבה בטהרתם בזה האופן אשר זכרה התורה הנה ראוי שנאמ' בזה לפי מה שיעדנו ונאמ' כי מהנראה שטהרתם היה ממה שיעי' על כמו זאת ההערה בעינה אשר זכרנו בטמאות ונתחיל בזה בטהרת המת כי היא להיותה באה על ישראל בכללם ועל הכהנים · היתה ממין היות' ככבד והוא הפר כי חטאת הכהן הוא פר וכן חטאת העלם דבר של צבו' ולפי שהמכוון בה להעי' על חמר חסר מאד והוא חומ' האדם המת שהוא דומם היתה נקבה כמשפט חטאת יחיד ולזאת הסבה היתה נשחטת חוץ לשלש מחנות ולא היה · קרב ממנה דבר על מזבח העולה אבל היתה נשרפת כלה חוץ לשלשה מחנות והנה היו מזים מדמה שבע פעמים נכח אהל מועד שם חוץ לשלשה מחנות להעי' כי זה ההפסד קרה מהכוחות השופעות מהגרמים השמימיים לפי מה שים' השם יתעלה שישפע שהם ביום הבראם ולהעי' שאין זה מכוון מהם היתה זאת ההזאה מרחוק ממקום קדש הקדשי' והיה זה ז ההזאה בדם לפי שהדם הוא סבת זה ההפסד אשר יקרה ממנו המות מצד העפוש שיקרה בו ולזאת הסבה היתה הפרה אדומ' והיה השני' הבא עם הארז והאזוב אדו' להורו' זאת הפרה על החמ' לבד היה הנואה שימנע ממנה בכללות מה שבו תועלת לאדם ולזה היה בלתי נאכל ממנה דבר אבל היתה נשרפת עם עורה ועם פרשה ולזאת הסבה היתה התנאי בה שלא נעשית בה מלאכ' כלל לתועלת האדם ולזאת הסבה היתה המלאכה פוסלת בה בכלל מעשיה וגם במי החטאת כמו שיתבא' בפרש' פרה בנ"ה ולזה גם כן יבואו המים בחיותן אל הכלי שלא נשתמשו בהם כלל והנה הארז והאזוב והשני' הם מסוג הצומח והפרה מסוג החי והנה יתחילו לשרוף הפרה ואחר ישליכו אל תוך שרפת הפרה הארז והאזוב והשני' להעי' שזה ההפסד קרה לאדם מצד מה שילך ממנו במדרגת ההיולי כאלו תאמ' מצד מה שהוא חי וקרא לחי מצד מה שילך ממנו במדרגת ההיולי והוא היותו צומח כמו שיתבא' כל זה בטבעיות ומפני זה נפסדו מהאד' המת כל אלו הצורות אשר הם מתאחדות בו להיותם קצתם שלמות לקצת ולזה יעירנו על זה על מציאות הצורות על מדרגתם הערה נפלאה ומפני היות הוראה זאת הפרה על זה החומ' החס' תכלית החסרון היו כל המתעסקין בו טמאים על חסרון החומ' כמו העניין בטומאת מת ולזאת הסבה יטמאו מי חטאת במגע ובמשא כשלא היה זה לצורך הזאה ואמנם כשהיה לצורך הזאה לא היה ראוי שיטמא שאם היה הדב' כן לא תשלם ממנו טהרה וזה הפך מה שכונה התורה בזה · וראוי שתדע שהארז הוא גדול בצמחים והאזוב הוא הקטן כמו שאמר מן הארז אשר בלבנון עד האזוב אשר בקיר והשני' הוא באופן יצמח אלא שאין מציאותו כי אם בהכרח החמ' ולזה קשר שו השני' יחד בו להעי' שקצתם יות' שלמים מקצת ושבדותיה' הולכות במדרגת השלמות קצתם לקצת ושכב' ישיגם ההפסד מהכרח החומ' לא מצד צורת הצומח עם שבזה הוראה שחלופי הכחות אשר בצמיחה הם סבות ההפסד וזה כי ההזון כשהיה באופן שלם יתוסף בו גודל הזון להחליפו בשיעו' יות' ממה שיותך ממנו וכשהיה באופן ממוצע יעמוד גודל הזן עד שהגיע העניין אל שלא ימשול על ההזנה כלל ואז יקרה המות בהכרח ובזה יקרה כשהיה המות בסבת חלי כ"ל שכב' יחם' כח הזן על שלא ימשול על ההזנה כלל ואז יקר' המות בהכרח ולהעי' על זה ג"כ נקשרו שם המינין האלו שהם מתחלפי הכחות מאד בעניין הצמיחה · והנה יזו על הטמא מת ממי החטאת שלישי ושביעי באמצעות האזוב שהוא חלוש הכח בצמיחה להעי' אותו שזה ההפסד קרה לאדם מצד מה שהוא צומח והוא מה שילך ממנו במדרגת ההיולי באופן רחוק כי בחולשת זה הכח ובהעדר פעולתו יקרה המות ולזה שב דומם במותו כי בהעדר הנפש הצומח יעדרו שאר הצורות אשר הם לה במדרגת הצורה רוצה לומר הנפש המרגשת והשכל ההיולני והיו במי חטאת מים ואפר שהוא יסוד הארצי אשר בזאת ההויה להעיר שיתנקה מטמאה זה החומר וחסרונו וישתדל בשלמות הנפש ולא יזו עליו מהמים והאפר באמצעות האזוב כי האפר הוא החומר היותר רחוק שיהיה מורגש רוצה לומר היסוד הארצי על שהרבה מהקודמים חשבו בו שהוא החומר הראשון וכאלו גם כן השלים ההוראה בזה כי היסודות הם סבת ההפסד הנמצא במורכבות וזה הוא האמת כמו שהתבאר בטבעיות כי ההפסד לא יגיע מצד הצורה אבל קרה לצור' מצד החמר והיתה ההזא' נשלמת בשבעה ימים לשלמות מספר השבעה עם שבו הערה אל מה שהיתה ההערה בו בהזאת דם הפרה שבע פעמים עם שלאורך הזמן אשר תשלם בו זאת ההזאה יתכן שישמור המספר על הכוונה הזאת כמו שזכרנו בפסח מצרים שהיה מקחו קדם לשחיטתו ארבע ימים ואת הסבה בעינה וכבר תקדם בו ההזאה ראשונה ושניה ארבעה ימים · והנה בזה גם כן תועלת ליישב בלב המטהר חוזק זאת הטמאה שהיא באופן מהחוזק שלא יתכן שתסור יחד ולזה חייב שתהיה ההזאה פעם אחר פעם והנה יטבול בסוף להשלים טהרתו להערה שזאת הטמאה לא היה כי אם מצד החומר ולזה ירחץ בשרו כי אין ברחיצ' הנקיות אל הגוף וכשירא' שלא נתלכלך גופו מפני הטמא במת אז יתעורר להבין שהכונ' בזה הוא שיתרחק מחסרונות החומ' וישתדל בשלמות הנפש ואולם טהר' המצורע מפני שהוא חטאת יחיד ולחוזק הוראתו על חומר חסר היה זאת החטאת ממין פחות רוצה לומר מסוג המעופף וממנו היה בלתי ראוי לקרבן כי הקרבן לא יעש' מהעוף כי אם מהתורים ובני היונה והיה זה צפור אלא שהיא טהורה ובחיית על החיות ר"ל שאינ' טרפ' באופן שתהיה תמנה הכחות נאכלת לישראל והנה ישחטוה חוץ לשלשה מחנות מפני חסרון החמר שתורה

עליו · ולזה גם כן ישימו דמה בכלי חרס שהוא כלי פחות והיה נשפך על מים חיים שלא השתמשו בו כלל לסבה בעינה שהיה זה בפרה אדומה ולזאת הסבה גם כן למד שהכלי חרס ראוי שיהיה חרס שלא נשתמשו בו כלל והנה לא נשרף זה הצפור כי אין אנו צריכין בזאת הטהרה לאפרו כי ההפסד שקרה מהצרעת איננו מות אבל הוא הפסד בדם בסבה חלש' חום היסודי ומשול עליו החום הנכרי והנה יקשרו עץ הארז והאזוב בשני תולעת יחד כמו העניין בפרה ואחר כן יקשרו עם הם הצפור החיה להעיר שזה ההפסד בא לחי מצד שהלך ממנו במדרגת החמר רוצה לומר מצד היותו צומח ומני חלשת הכח הזן בו אשר בו תהיה הצמיחה ולזה היו בכאן מהצמחים השלמים והחסרים כמו שזכרה במה שקדם והנה לא ישרפו בכאן זה הצפור ולא הארז והאזוב ושני תולעת כי זה נשאר קיים על עניינו אלא שכבר קרה לו זה העפוש הנפלא וטהר ממנו והנה הצפור ששחטו להיות החטאת נעשית בזה האופן המגונה ראוי שתפסד בכללה עם פרשה ונולתה באופן שלא יהנו ממנה ולפי שאינה נשרפת כי לא יזו מדמה בכאן באפר כמו העניין בפרה אדומה הנה יתחייב שתהיה נקברת כדי שלא יארע בה תקלה אם כשיהנו ממנו בני אדם אם כשתהי' מאכל לעוף השמים ולבהמת הארץ ויזו מדמה על המטהר עם המיים חיים באמצעות הצפור החיה ועץ הארז והאזוב ושני התולעת להעיר שיתנקה מחסרון החמר אשר בסבתו בא לו זה ההפסד בדמו ולחסרון חיותו בעת היות בו זה העפוש לוקח דם הצפור תמורת דמו שהוא חלוש החיות לפי מה שיתבאר בטבעיות וזכרנוהו עם זה במה שקדם · ולזה גם כן היה זה החטאת צפור · ולזאת הסבה ישלחו זה הצפור החיה על פני השדה חוץ מהעיר להעיר שזה החיות החסר שיהיה לאדם בסבת החמר כבר סר ושב לשלמותו וגם כן הנה בשלמות בזה המקום לפי שהיה התכלית בבריאות שהוא מצד הצורה הנה יקחו הצפור החי' מבין שאר אלו הדברים הנאגדים יחד המורים על כח הצמיחה כי הוא מורה על מה שילך מדרגת הצורה מהצומח וישלחו אותה להעיר כי הבריאות שהוא הטוב היה מחלק הבריאות אשר במצורע כמו שהתבאר במה שאחר הטבע ר"ל שהבריאות יתחדש לחולה מצד החלק אשר לו מהבריאות שהוא מצד הצורה ובעניין המת לפי שהי' התכלית מות והפסד שהוא מצד החמר היו לוקחין האזוב מבין אלו הדברים הנאגדים יחד שהוא מורה על מה שילך מדרגת ההיולי והיתה נכפלת ההזאה הזאת שבע פעמים כדי שיתעוררו בזה ההכפל הנפלא אל מה שכוון בזה עם שבזה הערה לממשלת הכוכבים על המורכבות אשר בזה העולם ומהם ישולדו להם במקרה אלו ההפסדי' ויסודר מהם בעצם ההכנו' מהם לפי מה שנתן להם מהכח מהשם יתעלה לשמירת אלו המורכבות והנה יגלח כל שערו ביום הנקותו מזאת הטמאה לפי שהשער גדל במצורע מזה הדם המעופש ולזה יצא בו רשם מזה כמו שנזכר בתורה בסימני הצרעת ולזה היה ראוי שיוסר כי הוא כאלו היה מחומר הצרעת ולזה לא יטהר אלא כשישוב להתגלח שנית אחר עבור שבעת ימים כי מה שנשאר מהשערות בשרשיהן בעור כבר יוסר בזאת התגלחת השנית כי השער גדל משרשו ולזה תמצא כי בהתקנך השער ללבן בסבת ממשלת החום הנכרי יתחיל להתלבן משרשו והנה יטבול אחר התגלחת הראשו' והשנית להעיר כי זאת הטומאה חזקה מאד ולזה לא יתכן שתסור יחד בפעם אחת אבל תסור קצתה בטבילה הראשונה וקצתה בטבילה השנית ואמנם הזב לפי שלא היה זה ההפסד בכל גופו אלא במותר הזרעי שנעדר ממנו התועלת אשר בעבורו היה הנה היה טומאתו למטה מטומאות המצורע ולא יצטרך בטהרתו כי אם טבילה והיתה במיים חיים שלא נשתמשו בהם לתועלת להעיר על מה שיעור זה בטהרת המת והמצורע והיה זה מיוחד בזב ולא בזבה נדה ויולדת ולא בבעל קרי לפי שהם הנדה ויולדת והזבה ואם איננו נאות להולדה הנה לא חסר ממנו דבר ככבד כי דם הנקבה אין לו כח בהולדה כי אם על שיתבאר כי הוא הולך מדרגת ההיולי מהזוייה ואולם זרע הולד להיותו פועל כמו שנתבאר בטבעיות · הנה כשחסר ממנו זאת הפעולה בסבת החמר ראוי שתהיה הטהרה בו במים חיים ואולם הבעל קרי הנה לא נעדר · משכבת זרע תועלת השכבת זרע אם לא במקרה כאלו תאמר מצד שאין עמו המקבל · אשר בו יתחזק על ההולדה ולזה לא יצטרך שתהיה טבילתו במיים חיים ולפי שזרע הנקבה אין לו מבוא בהולדה כי אם להכין החמר לקבל פועל הזרע הזכר לפי דעתנו כמו שבארנו בביאורינו לספר בעל חי · לא היה מטמא כלל וכן דם הנקבה הנאות להולדה והיא הנקרא בתורה דם טוהר איננו מטמא כי הוא פחות מאד ביחס אל זרע האדם בחסרון החומר מהצורה ולזה לא תהיה טומאה בו כלל והנה כשתפו בעניין הבא' הקרבנות המצורע והזב והזבה והיולדת רוצה לומר שכלם יצטרכו להביא קרבן להשלים טהרתם מה שאין כן בעניין הנדה כי אלו המותרות ואם הם כלם מהכרח החמר הנה הוא בנדה כמו עניין טבעי על דרך הנקיון כמו שהתבא' בטבעיות מה שאין כן בזוב וזבה וזה מבואר מאד וכן יתבאר שכן העניין ביולדת כי תהיה מפני זה בתכלית הסכנה והנה נשלים המאמר בנ"ה בסבת אלו הקרבנות במקומותיהם והנה לא יקבל טומאה שום חי זולתי האדם כי צורת החי נראית תכלית הפראות בחי ולזה לא יטמא מפני שו העניינים החמריי' אשר יגע בהם ואמנם האדם יטמא בנגעו בהם כדי שיתעור' מפני זאת הטומאה אל מה שיכוון בה · ואמנם הכלים המשמשים את האדם יטמאו באבות הטומאה לבד כי הם לא ישמשו האדם בעצמותם אם לא במקרה מפני תמונתם כמו העניין בכלים אשר ישימו בהם האוכלין והמשקין והתכשיטים והלבוש גם כן איננו מועיל לאדם בעצמותו אלא שהוא יהיה מסך ומסתור מהאויר המקיף ואמנם האוכלין והמשקין יטמאו אפילו מולד הטומאה להיותם משמשים את האדם בעצמותם עד שכבר ישובו חלק ממנו בהזונו מהם וידמ' כי מפני היות הכלים המשמשים את האדם מצד מה שילך מהם מדרגת הצורה והיא התמונה הנעשית במלאכה הנה כל בטמאו יתכן שיטמא זולתם מצד שנעדר מהם או התועלת הנמשך מהם מפני צורתם כמו העניין בשאר הטמאות ואולם האוכלים והמשקין הם מפני שלא ישמשו את האדם כי אם מפני מה שילך מהם מדרגת ההיולי לא יתכן שתגיע בהם טמאה לזולתם אם לא היה זה מפני יתרון מעל' האוכלין והמשקין אשר יגעו בהם כמו העניין בקדש והנה לא יקבלו טומאה האוכלין אלא כשהיו מוכשרין לקבל טומאה בסבת המשק' הנתן להם בסבות האחת כי האוכלין אי אפשר שיולכנו בכלים באופן שיהיו נשמרים מנגיעת הטומא' בהם וזה מבואר מאד ביודעים ואם היו מקבלים טמא' בזולת הכשר הנה יקרה מהם מההפסד בזה הרב' והשנית להעיר כי האוכלין אמנם היו נאותים אל ההזון מפני היותם לחים בפועל וכבר התאמת אמתת זה בטבעיו' כי מפני הלחות יתפעלו בקלות וישובו ש עלם הנזון ולזה תמצא ההזון בבעל חי במלעו' שוב המזון דם וכן ימצא בצמחי' שישוב מזונם מימיי ומצד ההוא יתכן ג"כ שיתפשט בכל עורקי הצומח היה שיהי' חי או צומח כי בכלם ימצאו דמיון עורקי' יבא בהם המזון לכל חלקי הצומח ולפי שאין האוכלין מקבלין טומאה אם לא מצד מה שיתשמש בהם האדם לתועלות בהזון היה שלא יקבלו טומא' כי אם בזה העניין להעיר על מה שזכרנו ולזאת הסב' ראוי שיהי' המשק' אשר בו ראוי שיוכשרו להזון ולז' היה הדם מכשיר כי הוא בעצמותו היותר מוחד להזון ושאר המשקין המכשירין גם כן נאותים להזון ויורגל ההזון בהם והנה יקבלו טומאת הכלים הנעשים מעץ שהוא מסוף הצומח או הבגד והשק והעור שהם מהכרח החומר בבעלי חיים ההולך וממנו יעשו לפי הכוונ' או מהצומח כמו העניין בבגד פשתן או העצמות הב"ח ההולך להיו' חמרם ככבד באופן מה וכן העניין בכלי מתכת להיותו ככבד על ג"ד ההסכמ' לרוב השתמשות האד' בו ולפי שהוא יהי' מחיר כל הדברי' ההכרחיים לאדם מהמזון והלבוש וממנו יעשו רבים מהתכשיטין ולפי שחמרו ככבד באופן מה ולא יקבלו טומא' הכלים עשוי' מצמר הבעל חיים הגדולים ועורו ועצמו ולא מעצמות העוף לפי שאלו הדברים הם בלתי נהוגים לעשות מהם כלים עם שהם המותר הארצי אשר במיני החי המסרים ביחס אל הבעל חיים ההולך ואולם כלי חרס לחסרון החומר אשר ממנו נהי' כי הוא מהיסוד הארצי אשר הוא היותר פחות שבכל הנמצאים המורגשים לא יקבל טומא' אלא מדרך מה שהוא מועיל והוא מצד התוך שחדשתהו בו המלאכ' ולז' לא יטמא כי אם מתוכו ולז' יטמא אפילו מאוירו ואולם כלי אבנים וכלי אדמ' וכלי גללים שהיו יותר חסרים כי מיוסדי העפר בעצמו והמלאכ' לא חדש' דבר מחמרם זולתי התמונ' הנה לא יקבלו טומא' כלל אמנם בכלי חרס חדש' המלאכ' בחומר באופן מה מצד מה שערבו המים עם העפר ונאפ' הטיט ההוא באופן שנתן לו קיום ועמיד' ואמנם כלי זכוכית עם שהם מן חמר פחות הנה ימעט השתמשות האדם בהם לקלות שבירותם ולז' לא יקבלו טומא' מן התור' הנה זהו מה שראינו לזכרו בזה המקום · וכבר הגענו בזה אל תכלית [illegible] ענייני הטומאות והטהרות

המכות

מאכלות בתורה והיתה השלמות האמור בזה בי"ו ליראת כסלו של שנת תשעים ושלשה לפרט האלף הששי יתברך ויתעלה האל המיישיר אותנו אל הנכונה אשר גלה לנו אלו העמוקות כי לא מצאנו בזה לקודמי' מאמר כלות ובמעט שמצאנוהו בזה להם הוא יותר ראוי שירחיקנו מעמוד אל הנכונ' משיישירנו על זה והנה עלו בידינו סבות כל זה באופן שיעי' אמתתו אל מה שאמרנו בכל מה שנזכ' בזה בתורה מענין הטמאות והטהרות כמו שתראה וזהו מטבע האמת רוצה לומר שהוא מעי' על עצמו מכל צד ומכל פנה והנה התועלות המגיעות מזאת הפרשה הם י"ג:

התועלת הראשון הוא בדעות והוא שהשם יתע' יעשה מופתים על צד ההשגחה כשיהיה המקבל ראוי לזה ולזה תמצא שכאשר רצה השם יתע' להראות כבודו לבני ישראל על צד המופת לחשבן לעבודתו ולהרחיק אות' ממה שטעו בו קצתם בענין העגל צוה שיקריבו תחל' קרבנות לכפר עליה' ובזה האופן יתכן להם בהתקרבם לעבודת השם יתע' שישגיח השם יתע' בהם בזה האופן הנפלא לישב בלבם האמונה האמתית ולזה אמר זה הדבר אשר צוה יי' תעשו וירא אליכם כבוד יי': **התועלת** השני הוא בדעות והוא להעמיד אותנו על כוונת הקרבנות ולזה האריך מזכירת אופן עשיית אהרן אלו הקרבנות כדי שיתבאר לנו שכבר עשה אותם באופן שצותה התורה לא הפיל דבר וזה ממה שיעיר אותנו כי הכל מכוון ולולא זה לא הקפידה התורה בסדר המעשה בהם כמו זה ההקפדה על שכבר מתו נדב ואביהו מפני שנות אותם הסדור הבא בתורה בזה ולפי מהם נשתבשו בזה מפני שלא עמדו על הכונה בענין הקרבנות אם מצד קודם אם מצד בלתי התישבם בזה בלא בזה המקום לפני האזהרה משתיית יין ושכר בבוא' לשרת בקדש וזה כלו ממה שיורה שמעשה הקרבנות הנזכרי' בתורה מכוונים ויצטרך לעמוד על הכוונה ההיא השמירה ממה שיבלבל השכל והמחשבה ולזאת הסבה אמר משה על מיתת נדב ואביהו בקרובי אקדש ועל פני כל העם אכבד לפי מה שפירש' ומזה המקום נלמד שמענייני הקרבנות נישר להשיג קדושת השם והכלו מחמר כשנעמוד על כוונת' בשלמות ולזאת הסבה זכר בזה המקום שעם זאת העבודה ברך אהרן את העם בהרמת ידיו כאלו יעיר שענייני הפעולות אשר יעשו בזאת העבודה הם מכוונות להשיג הנמצאות העליונות במעלה ובכבוד והם הצורות הנכבדות ובאמצעות זה הרוממות הגיע הברכ' לישרא' וכבר התבאר אמיתת זה בב' ממ"י והנה יתבאר ענין זאת ברכה בפרשת נשא כי שם נכרה והנה זאת הסבה שזכרנו היתה זאת הברכה בנשיאות ידים אבל היום כאלו יורה עם זה שאלו העבודות כלם הם מחשביות ומכוונות ולזה הושמו הידים אבל המוח שבו המחשבה והדימיון ולזאת הכונה היתה המחשבה פוסלת בהם כשהיתה בזולת מה שראוי בו הכונה באלו העבודות הוא ממה שיתישב בהם ממה שיעידו עליו לאלו הפעולות בעצמם כמו שביארנו:

התועלת השלישי הוא במצות והוא האזהרה לכהנים מלשמש פרועי הראש וקרועי בגדים כי כמו שהקפידה התורה שיהיו להם בגדים לכבוד ולתפארת לכבוד השם יתע' ובזולת' לא ישמשו כן הקפידה שלא יהיו פרועי ראש וקרועי בגדים כדי שלא יבזום ישראל בלבם ויבזו מפני זאת העבודה הנכבדת הלא ידעת כי ישראל בתעותם בדעותיהם אשר מפני הטעם' הסה' כשתבכו בע"ז אמרו כי שלחן יי' מגואל הוא וניבו נבזה אכלו:

התועלת הרביעי הוא במצות והוא האזהרה מהנית הכהנים עבודתם כשהיו ראוים לה כי זה בזיון נפלא בתק זאת העבודה הנכבדת ולזה אמ' מפתח אהל מועד לא תצאו פן תמותו והנה התועלת בזאת האזהרה הוא תועלת באזהר' שלא ישמשו פרועי ראש ופרומי בגדי':

התועלת החמישי הוא במצו' והוא האזהרה משישמשו הכהן שתויי יין ומהורו' משפט ה' ותורתו למי שישאל ההורא' מהם בהיות שתויי יין והנה התועל' בזאת האזהר' מבואר:

התועלת הששי הוא בדעות והוא ללמדנו כי מה שהוא תמידיי הוא יותר נכבד ממה שאינו כוהנ' אלא לשעה ואע"פ שהם שוי' בערכם ולא יתחלפו אלא בזה האופן ולזה תמצא שהותר לאונן לאכול החטאת והמנחה שהם קדשי שעה עם היותם קדש קדשים ולא הותר לו לאכול החטאת שהוא כוהנ' תמיד כמו שיתבאר מדבריכו ממה שאמר אהרן למש' ואכלתי חטאת היו הייטב בעיני ה' ומזה המקום יתבאר שהעצם הנצחי הוא יותר נכבד מהנפסד ושמהות האדם דרך משל יותר נכבד מזה האדם האישי:

התועלת השביעי הוא ללמדנו עוצם התבודדות שכל משה בשכליו' אשר בעבורו הגיע לזאת המדרגה הנפלאה שנתייחד בזה מבין שאר הנביאים עד שכבר טעה במה שכעס עליו על אלעזר ועל איתמר עם היותו מקור אלו הדינין אשר בתור' בשפע השופע עליו מהשם אך הי' זה למעוט השתמשו' כשו הפעולו' עם שגם דבורו התיכוני לא הי' יכול לסדרו באופן ראוי כמו שנזכ' בפרשת ואלה שמות עם שהורכנו בזה לרוב דקדוקו להתנהג במצות התור' ולזה כעס תכף על מה שנראה לו בתחלת מחשבתו שיש בו נטייה ממצות השם יתע' לא כמכעו מזה מפני מה שחל עליהם מזה המקרה הרע אשר מתו בו נדב ואביהו כאלו יאמר שאין להם מצד זה התנצלות בזה כי יתחייב להם התנהג במצות השם יתע' באופן שלא ימנעם מזה טרדת מחשבתם במה שחל עליה' מהרע כי לכבוד השם יתע' יתחייבו ליישב דעתם ולהפיר ממחשבתם זה הענין באופן שיוכל למלאות מצות השם יתע' בזאת העבודה הנכבדת: **התועלת** השמיני הוא במצות והוא להבדיל בין הנאכל ובין הבלתי נאכל בב"ח ההולך וכבר נתבאר התועלת בזה במה שקדם:

התועלת התשיעי הוא במצות והוא להבדיל בין הנאכל ובלתי נאכל בב"ח המימיי וכבר נתבא' התועלת בזה במה שקדם: **התועלת** העשירי הוא במצות והו' להבדיל בין הנאכל בלתי נאכל בעוף ובשרץ העוף וכבר באארנו התועלת המגיע מזה במה שקדם:

התועלת הי"א הוא להודיע דין טומאת נבלת הבהמ' ודין טומאת נבלת קצת השרצי' ההולכי' על ארבע ושנבלת העוף הטמא ושרץ העוף והב"ח המימיי לא יטמאו כלל וכבר באארנו התועלת המגיע מענין אלו הטמאות בכללם:

התועלת הי"ב הוא במצות והוא להודיע דיני המאכלין והמשקין ודין טומאת הכלים והכשרם וכבר נתבאר מדברינו התועלת המגיע מעניני אלו הטמאות:

התועלת הי"ג הוא להודיע הסבה אשר בעבורה מנעה התורה המינים הבלתי הנאכלי' כי הם ישקצו הנפש המשכלת ויסירו אורה באופן שלא תוכל להתחזק להשיג המושכלות שהם שלמותה מצד העבור שיקרה מזה לחמר ולזה אמר אל תשקצו את נפשותיכם בכל השרץ וגו' ולמדנו כי זה יהיה סבה אל שלא נוכל להשיג השם יתעלה באופן שיהיה לנו לאלהים וזה גם כן יהיה סבה אל שלא תוכל נפשינו להתקדש ולהתרומם מאלו הענינים החמריים ולהתנקות מהם ולזה אמר נותן סבה במניעתו אלו המאכלין כי אני השם המעלה אתכם מארץ מצרים להיות לכם לאלהים והייתם קדושים כי קדוש אני כמו שזכרנו בביאור בזאת הפרשה ואולם שרשי המצות הנזכרות בזאת הפרשה הנה הם אלו:

השרש הראשון הוא שהנבלה מטמאת אדם וכלים במגע וכלי חרס במגע תוכו והרי הנוגע בה הוא ראשון לטמאה והנבלה היא אב הטמאה ולא יטמא הנוגע בה לא אדם ולא כלים כי אינם מקבלים טמאה כי אם מאב הטמאה ואמנם יטמא אוכלים ומשקין ואולם הנושא את הנבלה הרי הוא מטמא כלים שנוגע בהם בשעת המשא שנאמר וכל הנושא מנבלתם יכבס בגדיו ואינו מטמא או כלי חרס אם נגע בתוכן שאין כלי חרס מקבל טמאה אלא כשנפל בתוכו אב הטמאה שנאמר וכל כלי חרש אשר יפול מהם אל תוכו וגו' והנה זה האדם אינו אב הטמאה שנ' וכל כלי חרש אלא הוא ראשון לטמאה והוא מבואר שכבר תקרא נבלה הבהמה הטמאה אע"פ שנאמר שנשחטה כי אין השחיטה מועילה בה כלל ולזה לא תועיל השחיטה בשליל כי אין בו דין השחיטה אבל הוא כתר בשחיטת אמו ולא תקרא נבלה הבהמה הטהורה השחוטה כאונן אף על פי שהיתה טרפה כי הטרפה אינה נקראת נבלה שנאמר נבלה וטרפה לא יאכל כבר נתבאר זה כלו בספרא:

השרש השני הוא שלא תטמא הנבלה אם לא היה בה שיעור אכילה שהוא כזית ותהיה עם זה ראויה לאכילה שנאמר מבשרם לא תאכלו ובנבלתם לא תגעו מגיד שלא יטמא ממנו אלא מה שראוי לאכילה לפיכך הקרני' והטלפי' ומה שאינו ראוי לאכיל' מהעור והעצמו' אינו מטמא וכן הענין בבשר הנבלה שאין ראוי לאכלו אפי' ע"י הדחק כגון שנפסל מלאכול לכלב וכן הענין בבשר הנבלה שאינו ראוי לאכילה אע"פ שסרו אותו בפושרי' מעת לעת וכן הנבלה שהיתה סרוחה מתחלתה ואינה ראויה למאכל אדם אינה מטמאה משום נבלה שנא' לגר אשר בשעריך תתננה ואכלה מה שתהא מתחלתה ראויה לגר כבר נתבאר זה בתשיעי מחולין ומזה יתבאר שהנוגע בחלקי' מבשר נבלה שאין באחד מהם כזית אע"פ שדבקם זה בזה בקסם ובכיוצא בו אינו טמא אם לא היו דבוקים זה בזה מעצמם כי חבור אדם אינו חבור ואולם אם נשאם טמא שהרי נשא כזית כבר נתבאר זה בתשיעי מחולין:

השרש השלישי הוא שהאבר הפורש מן החיים שהוא כלי ר"ל שיש בו בשר גידים ועצמו' דינו כדין הנבלה ואפי' היה מן השליל שבבטנו שהרי יש לאבר הזה צורה מתיימת לצורה והוא שיהיה בו בשר כדי להעלות ארוכה בחי ואולם הבשר הפורש ממנו מחיים אינו מטמא שאין קורא נבלתו וזה הדין משותף ג"כ לשקץ והנה האבר אין לו שעור שהרי הוא נבלה בעצמו כבר נתבאר זה בספרי ובראשון מאהלו' ובתשיעי מחולי' והנה הבשר הפורש מן החי אינו מטמ בכזית או בכעדשה כשרץ כי לא היתה הטמאה בו אלא מפני כללות האבר המורכב מבשר גידים ועצמות לא מצד הפשוטי' אשר מהן הורכב כבר נתבא' זה בתשיעי מחולין ואין דין האבר המדולדל בבהמ' שאין יכול להחיות ולהדבק בשאר הגוף כדין האבר הפורש מן החי אם לא מתה הבהמה אחר זה ואולם אם נשחטה הטהורה דינה דין האוכלין כשהוכשרו לטמאה כי השחיטה מכשרת זה האבר לקבל טומאה ולא יהיה דינו דין הנבלה וכן הענין בשוחט הבהמה ומצא בה עובר מת כבר נתבא' זה ברביעי ובתשיעי מחולין:

השרש הרביעי הוא שדם הנבלה אינו כבשרה אבל דינו דין המשקה הטמא שאינו מטמא מדיני תורה לא אדם ולא כלים וזה מאמרו מבשרם לא תאכלו וכו' והנה הדם הוא בלתי דומה לבשר כי הבשר הוא אכל והדם הוא משק' והבשר הוא מעצם הב"ח והדם הוא מזון לו כבר נתבאר זה בי"ט ממכשירין ולזאת הסבה בעינה תהיה שליא של נבלה בלתי מטמאה הנבלה כי היא דבר זה ממנה כבר נתבאר זה ברביעי מחולין ולזאת הסבה יהיה הקיבה והחלב של נבלה בלתי טמאין שהם דבר זר ממנ': **השרש** החמישי הו' שחלב הבהמ' הטהור' אינ' כבשר' לענין טמא' שנ' וחלב נבל' וחלב טרפ' יעש' לכל מלאכ' ואכול לא תאכלוהו ולזה הו' מבוא' שאינו מטמ' טומאת נבלה כבר נתבאר בשלישי מעוקצי' והוא מבואר שאין בבהמה הטמאה חלב חלוק מהשומן ולזה לא יהנה אסור חלב אלא בשור וכשב ועז כמו שהתבאר ממה שקדם כבר נתבאר זה בשלישי מעוקצין:

השרש הו' הוא שבהמה המתה לא יטמא משום נבלה מה שהתאחדה להיות מפרכסת שנ' וכי ימות מן הבהמה ומכלל הנה לא תקרא נבל' כל זמן שימצא בה חיות מה אם לא יהיה הנעשה בה ממה שאפשר שתחיה אחריו זמן מורגש כגון שעשאה גיסטרא או שנקלעה מגב' או שנטלה ירך בחלל שלה או שנשתברה מפרקת ורב בשר עמה כבר נתבאר זה בראשון מחולין:

השרש הז' הוא שקולית הנבלה שהוא סתום משני צדדיו אע"פ שיש בו מוח כשיעור אינו מטמא במגע לא במשא כי מה שאינו מטמא במגע אינו מטמא במשא שנאמ' וכל הנוגע בנבלתם יטמא וגו' וכל הנושא מנבלתם וגו' והיה זה כן כי מה שהוא בבית הסתרים אינו מטמא אם לא יצא לאויר העולם ואולם אם נקב במשהו מטמא במגע ובמשא ואם חשבו לנקבו ולא נקבו הדבר בספק אם מחוסר נקובה או מחוסר מעשה כיון שאין זה הכח שוכה אל השלמות מצד לקיחת המזון מזה העצם ולזאת הסבה אם מת עובר הבהמה בתוך מעיה ונגע אדם בו לא נטמא כל זמן שלא יצא לחוץ ומה שאמרנו מזה הענין אמנם הוא כשהי' המוח מקשקש בתוך הקולי' שהרי אינו מעלה ארוכה לעצם אבל אם היה עומד במקומו אם יש בו כדי להעלות ארוכה לעצם אם הי' עומד במקומו מטמא במגע ובמשא בכל האיברי' כבר התבאר זה בתשיעי מחולין וזה השרש כולל בנבלת השרץ ג"כ כמו שהתבא' שם והנה למד זה הענין מצמיד פתיל שמציל בכלי חרש כיון שהכלי טהור מציל מה שבתוכו וכן העצם מן הנבלה או האשה הרה כיון שהיא טהורה היא מצלת מה שבתוכה וכבר נבאר זה בנג"ה באופן יותר שלם במה שיבא והנה לא זכרה התורה טמאה בנבל' עוף טמא ואולם נבלת עוף טהור מטמאת טומאה אמורה בהיותה בבית הבליעה לבד ואינה מטמ' במגע ובמשא כמו שיתבאר בפרשת אחרי מות ובפרשת אמור אל הכהנים כבר נתבא' זה בספרא ובשמיני' מפרה ובחמישי מזבחים: **השרש** השמיני שאין נבלת השרץ מטמאה אלא בעודו לח שנא' במותם שיהיה כעין מותם שהם לחים ולזה יבשו באופן שאם נשרו במי' פושרין מעת לעת לא יחזרו לחים כשהיו הרי אלו טהורים כבר נתבאר זה בזה מנדרי' וכן ג"כ מה שאינו ראוי לאכיל' מהם כגון העצמות והעור הבלתי ראוי לאכילה או שנפסד מלאכל לכלב כבר נתבאר זה בתשיעי מחולין:

השרש התשיעי הוא שהשרץ אינו מטמא עד שימות או שיתבאר בו שאי אפשר שיחיה זמן מורגש כמו הענין בנבלת הבהמה שנ' במותם כבר נתבאר זה בא' מאהלות:

השרש העשירי הוא שהשרץ אינו מטמא בכעדשה לא בפחות אם לא היה אבר שלם כבר נתבאר זה בראשון מחגיגה: **השרש** הי"א הוא שאלו ח' שרצים הם אב הטומאה מטמאין אדם וכלים במגע כמו נבלת הבהמה ואינם מטמאין במשא כבר נזכר זה בא' מכלים:

השרש הי"ב הוא שבשר השרץ שהי' פחות מכעדשה מתחלתו הרי הוא טהור ואפי' שנתפח אחר זה ושב כשעור וכן הענין בנבל' אם היה מתחלתו פחות מכזית ואולם אם הי' כשעור ונמקו וחזרו ותפחו שבו לטמאתם כבר נתבאר זה בג' מטהרות: **השרש** הי"ג הוא שדם השרץ כבשרו כי אין בו דם לפי האמת אך הוא כמו תמצית הבשר הלא תראה כי התורה לא מנעה מהדם כי אם דם בהמה וחיה ועוף כבר נזכר זה בספרא:

השרש הי"ד הוא שכלי עץ או בגד או עור או שק או כלי חרש הדומה להם מהכלים הראוים לטמאה כמו אלו הכלים הם מקבלים טומאה מאב הטומאה באופן הנזכר בתורה שנאמר מכל כלי עץ או בגד או עור או שק כל כלי אשר יעשה מלאכה בהם וכבר אמרה התורה בפרשת מטות וכל בגד וכל כלי עור וכל מעשה עזים וכל כלי עץ תתחטאו ולפי שזכר בגד הוא מבואר שאי אפשר שתהיה הכוונה באמרו בכל מעשה עזים הבגד הנעשה מהעזים ולזה הוא מבואר שהוא רומז בזה אל הכלים הנעשים מהקרנים והטלפים והעצמות כבר נתבאר זה באחד מחולין עם שהם יותר ראוים בזה מכלי עץ להיותם יותר נכבדים ולפי שהבגד אינו כהוג להעשות אם לא מהגדל ביבשה עם שאיננו כהוג העשותו מעוף ודגים וכן הענין בכלי עצם שכבר סמכן לבגד ועור עם שאינן כהוגין העשותן כי אם בגדל ביבשה והוא יותר ראוי לטמאה מהגדל באויר או במים לפי מה שבארנו בסבת הטומאות כבר נתבאר זה בז' מכלים ובי' ממנו ואולם כלי חרש ביארה התורה בהם שאינם מקבלים טמאה אם לא היה להם תוך ר"ל שיהיה להם בית קבול ר"ל כל אשר יפול מהם אל תוכו ואולם שק מבואר מענייננו שיש לו בית קבול כי הוא אם ללבוש אם לשאת בו התבואות והסחורות אמר ויהי הם מריקים שקיהם ולפי שאמר בכללות על כל אלו הכלים כל אשר יעשה מלאכה בהם והיתה הכונה באמרו בהם בענין השק הקבול הנה הוא מבואר שזאת הכונה בעינה תהיה ביתר הכלים לא תאמר שלא בהם יחד לכוונות חלוקות על כלי אלו הכלים וזה מבואר מאד ולזה לא יקבלו כמו זאת הטומאה כלי עץ וכלי עור אם לא היה בהם בית קבול כבר נתבאר זה בב' מכלים והוא מבואר שהכלים הנעשים מאלו זה נאת מגמתי האדמה כגון המחצלת והכברה ומה שידמה להם דינם דין כלי עץ כבר נתבאר זה בי"ו מכלים והנה כלי אבנים וכלי אדמה וכלי גללים בלתי ראוין לטמאה ככלי חרש כי החרש עשתה ממנו המלאכה כלי באופן מתיחס להויות הטבעיות כי הכינה החמר ועלה בו הלחות אשר תדבק חלקיו באופן מתיחס לממשלת החום הטבעי על הלחויות ובתיכתו להם גופיות ועמידה מה שאין כן באלו עם שהם מחמר פחות בלתי ראויים לטמאה לפחיתותו כבר נתבאר בי' מכלים וב' משם וכן כלי זכוכית הם בזה הדין למטה מכלי חרש להיותם בלתי מתקיימים באופן התקייה כלי חרש ולא הכינה המלאכה בהם החמר באופן שהכינתהו בכלי חרש כי ערבה בו המים עם העפר וגבלה אותו מה שאין כן בכלי זכוכית ולזה לא יהיה כלי זכוכית מקבלין טומאה כבר נתבאר זה בב' משבת ואולם כלי מתכות הם כלם מקבלין טמאה פשוטיהן מקבליהן כמו שהתבאר בפרשת מטות שנא' אך את הזהב ואת הכסף ואת הנחשת וגו': אך במי נדה יתחטא וגו': כל דבר אשר יבא באש תעבירו באש וגו' מגיד שכלי

מתכות

מתכות כלן מקבלין טמאה פשוטיהם ומקבליהן כבר נתבא׳ זה בי"א מכלי׳ והוא מבוא׳ ממה שזכרנו
שכל כלי נעשה מן העפרות ויגבלוה במים ואחר ישרפוה לעבור בהם קצת לחות דין כלי חרס כבר
נתבאר זה בו׳ מכלים וראוי שתדע שהכלי שנעשה מדבר שאינו מתקיים אלא מעט כגון העוש׳ כלים
מן הלפת והתרוג ומה שידמה לזה כי לא יפול שם כלי על כמו אלו בעבור שאופן זמן מועט כי בזה
האופן שיפול שם כלי על הכלי׳ המתקיימי׳ המשמשין זמן ארוך כבר נתבאר זה בי"ד מתוספו׳ כלים:

השרש הט"ו הוא שהכלי שאינו מטלטל מלא וריקן לא יקבל טמאה כי בזה האופן יקרא כלי
וזה מבואר משם שמטלטל מלא וריקן וכבר אמר בכל אלו הכלים אשר יעשה מלאכה
בהן ולזה ראוי שתהיה העשות המלאכה בהם כאמר בכל אלו הכלים לכוונה אחת וכזה אמר בכלי
מתכות כל דבר אשר יבא באש וגו׳ מגיד שבמטלטל הכתוב מדבר ואולם אם היה כלי העשוי לנחת
או שאינו מטלטל מלא וריקן אינו מקבל טומאה ואין לך כלי מחובר לקרקע שהיה מקבל טומאה
בי אם תנור וכירים שהם מקבלין טמאה בין מחוברים לקרקע בין שאינם מחוברים כבר נתבא׳ זה
השרש בב׳ ממגילה וראוי שתדע כי עם כל זה לא תקבל טמאה ספינה בשל חרס כי אין תנועתה
שיניעוה בעצמותה כשא׳ הכלים אבל היא קימת על פני המים ותתנועע בהתנועע המים הנושאי׳
אותה כבר נתבאר זה בב׳ מכלים ובט׳ משבת ואין צריך לומר שלא תקבל טמאה ספינה של עץ כי
היא כלי העשוי לנחת כמו שביארנו:

השרש הי"ו הוא שכל קבול שאין מכוון ראשונה להשתמ׳ בקבולו על דרך הקבול אינו מקבל
טומאה כמו בית קבול העשוי למלאו׳ כגון בקעת של עץ שחוקקין בה בית קבול
ותוקעין בה הסדן של נפחין או כלי עור העשוי לידים מפני הזיעה כדי שלא יפסד הדבר שהוא
מתעסק בו בזיעת ימיו או שהיה הבית קבול בלתי עשוי לקבלה כבר נתבאר זה בו׳ ובז׳ מכלים וראוי
שתדע שאם נעשה הכלי עור לידים כדי שלא יכהו הקוץ בלקטו הפירות או כדי שיאחוז יפה הכדי
הוא עשוי לקבול כי בלתו לא יוכל לעשות מלאכתו כבר נתבאר זה בי"ו מכלים:

השרש הי"ז הוא שהכלי לא יקבל טומאה אם לא היתה צורת כלי עליו ושתגמר מלאכתו באופן שיאות להשתמש
בו מה שכוון בו מהמלאכה או שיכנים להשתמש בו כי בזול׳ זה האופן לא יקרא כלי כבר נתבא׳ זה
השרש בי"ו מכלים ומזה המקום יתבאר שהכלי שלא נעשה לקבלה וחשב עליו להשתמש בבית קבולו
הנה זאת המחשבה תשימהו כלי וכן הענין במה שדומה לזה והנה זאת המחשבה לא תשימהו כלי
אם לא היתה מבן דעת אבל חרש שוטה וקטן אין להם מחשבה ואולם המעשה מהם יועיל להשים
מה שאינו כלי רוצה לומר אם עשו בו דבר לעשותו כלי ועשוהו ראוי להשתמש בו השמו׳ ההוא שחרש
שוטה וקטן יש להם מעשה ואין להם מחשבה ואולם לא תוציאהו המחשבה מהיותו כלי ר"ל אם חשב
שלא להשתמש בו שא אם כן עשה בו מעשה לזה התכלית כבר נתבא׳ זה בכ"ה מכלים ובא׳ מחולין:

השרש הי"ח הוא שהכלי שלא תעשה בו המלאכ׳ אינו מקבל טומאה ולזה הוא מבוא׳ שחפויי
הכלי׳ אינם מקבלים טמא׳ ואפי׳ היה הכלי מצופ׳ במתכת וישתמשו בבית קבולו אינו
מקבל טמאה כי הצפוי אשר המלאכ׳ נעשית בו אינו כלי בעצמותו כבר נתבאר זה השר׳ בי"ח מכלי׳
ובי"א ממנחות ובספרא:

השרש הי"ט הוא שהנלוה לכלי שהוא צריך לכלי בשע׳ מלאכה
כגון ידות הכלים ותלויי כברה של גרסות ומה שידמה לה מתטמא עם הכלי והכלי עמו ואם נבדל
היד עם הכל אינו מטמא מטמאתו והוא מבואר שלא יחשב מהכלי מה שנלוה לו מהידות והתלויין
ומהטפלה שעל התנור לחזקו ומחבל הדלי וכיוצא בהם רק מה שצריך לכלי מהם והמאר לא יטמא
בטומאת הכלי ואינו מקבל טמאה אם לא היה כלי בפני עצמו וזה מבואר בנפשו מצד הוראת הגדר
כבר נתבאר זה השרש בב׳ ובה׳ וי׳ בכ"ה ובכ"ט מכלים:

השרש הכ׳ הוא שהכלי השלם
שאין לו שם ייחדוהו במה שהוא כלי אינו במדרגת הכלי אם לא היה לו בית קבול מים כי או הוא
כלי וזה מבואר בנפשו כי כמו זה לא יהיה כלי כי אם בדרך ראוק׳ וכ"ש שיהיה זה הדין במה שהוא
חלק מכלי שאין לו שם בעצמו אבל הוא חלק מכלי שא אם לא היה לו בית קבול כבר נתבא׳ זה השרש
בי"א מכלים:

השרש הכ"א הוא שהרצון בכלי הוא שיהיה משמש את האדם אם לעשות
בו מלאכתו אם להתענג בקולו כגון כלי שיר או להיות לו תכשיט אך מה שהוא תכשיט לבהמה או
לבית או לכלי אחר או משמיע קול לבהמה לא יקרא כלי כי אינו משמש לאדם אלא אם היה עם זה
משמש לאדם שום מה ולזה לא יהיו הכלי זמר שמקדש מקבלים טומאה כי הם כלים לשם יתעל׳
לא לאדם כבר נתבאר זה בי"א ובט"ו מכלים ובה׳ ובו׳ משבת ומזה המקום יתבאר שהמטפחות
המיוחדות לספרים והם המצויירות אינם מקבלות טמא׳ כבר נתבאר זה בכ"ח מכלים והקש על זה:

השרש הכ"ב הוא שמה שיהיה חלק בלתי מקבל טמאה אם לא היה כלי בעצמו כיון שהוא
דבר נלוה כלי הטהור ומשמש לולא יהיה הנמשך גדול מכח הקודם והמשל שאכנלי
של דרגש טמאה כי הדרגש הוא כלי קבול מעץ ושל כקליטי המטה טהורה כי המטה היא טהורה
ואם היה הענין בהפך יהיה הכל מקבל טומאה כגון מפתח של עץ ושניה של ברזל כי העץ הוא בה
דבר נלוה לשנים של ברזל כי הם העקר במפתח במה שהוא מפתח כבר נתבאר זה בי"ב מכלים:

השרש הכ"ג הוא שהכלי הדבק לקרקע או הכלי העשוי לנחת אינו מקבל טומאה כי אינו
מטלטל ואולם אם היה כלי קודם שיקבעו שם ואחר כך קבעו שם באופן נכון לשמש
השמוש שהיה משמש קודם לא נתבטל מתורת כלי ועדין הוא מקבל טמאה ואם שב חלק מהקרקע
ההוא אע"פ שהוא משמש מעין מלאכתו נתבטל והמשל שהקורה אשר יקשרו בה כותלי הבית יש
בשני ראשיה כסאות וקודם שהוקבעו יקבלו טומאת מדרס ואח"כ לא יקבלו טומאה כבר נתבא׳ זה
בט"ו ובכ׳ מכלים ולא עו׳ אלא אפילו הכלים העשוין לשמש את הקרקע אינן מקבלין טומאה אפי׳
קודם שיוקבעו כגון הדלת של מתכת והנגר והמנעול והפותח והציר והקולה והצינור והמסמרים
העשויים לחזק את התקרה שכל אלו הם משמשים את הבית כבר נתבאר זה בי"א מכלים:

השרש הכ"ד הוא שהכלי שיעש׳ לשמו׳ מה והוא קצתו משמש מעין שמוש הכל והם צורת כלי
עליו כגון הקופה של ערבה ושל גמי שלא תקנה צורת כלי ומהותו מצד תוספת גבהה אבל
תקנה מזה חוזקה יות׳ הנה החלק מהגונה מספי׳ לכל בשם ובנגד ולזה תקבל טמא׳ משתראת לעשות
מעין מלאכתה אע"פ שדעתו להוסיף על זה הכלי כבר נתבאר זה השרש בי"ו מכלים ולזאת הסבה
יהיה הבגד של צמר ופשתי׳ מקבל טמאה משיארוג בו ג׳ אצבעות על ג"א אע"פ שלא השלים לארוג
מה שכוון שהרי הוא משמש מעין שמוש הכל ואולם אם לא נשלמ׳ המלאכה בחלק ההוא כמו הענין
בארוג במחט אינו מקבל טמאה כי תפחת מלאכתו ולא תתקים כרגע ואולם אם היה ארוג על גבי
מחט הרי זה מקבל טומאה כיון שעשה בו בית קבול מלאכתו אע"פ שלא השלימו לשיעו׳ שכיון כבר
נתבא׳ זה בי"ג מתוספות כלים ואולם בגדים של צמר ופשתים שהן עבים ביות׳ או בגדי פשתים של
מצרים שהם דקים ביותר הנה הם אינם משמשי׳ מעין מלאכתם אם לא היה בהם ג׳ טפחים על ג׳
טפחים וכן הענין בבגדים שאינם של צמר ופשתים וזה מבואר ממנהג השמוש באלו הבגדים כבר
נתבאר זה בכ"ח מכלי׳ ובב׳ משבת ולזאת הסבה יתבאר שהכלי שנפחת ועדיין הוא משמש מעין
מלאכתו הראשונה לא סר שם כלי מעליו כבר נתבאר זה בי"ו מכלי׳:

השרש הכ"ה הוא שהכלי הטמא שנשבר טהור שנאמר וכל כלי חרס וגו׳ כל אשר בתוכו
יטמא ואתו תשברו וממנו נלמד זה הדין לשאר הכלים והיה זה כן לפי שכבר סר שם
כלי מעליו ולזה יתחייב שלא ישאר בכלי דבר משמש מעין מלאכתו הראשונה שאם היה זה כן הנה
יהיה החלק ההוא בטמאתו כמו שקד׳ ולזה הוא מבואר שכלי עץ שחלקו לשנים טהור כיון שאין אחד
מחלקים משמש מעין מלאכתו וראוי שתדע שאין שיהיה שיעור הכלי מלשמ׳ כגון שעלה חלודה
באופן שלא יוכל לשמ׳ או שנכפפו הכלים הפשוטים ונפשטו הכלים הכפופים באופן שלא יוכלו לשמ׳
מעין מלאכתם סרה הטומאה מהם ואולם כלי של חליו שפרקו וההדיוט יוכל להחזירו אין זו שבירה
וזה מבוא׳ מצד כי הוא כלי בכח קרוב אלא אם היתה צריך אומן להחזירו או שנגנבו קצת פרקיות
או אבדו והקש על זה כבר נתבאר בו׳ ובי"ב וי"ז וי"ח מכלים וראוי שתדע שאין הבדל בין שנשבר
הכלי בזה האופן בעת אחת או בעתים רבים שנא׳ ואותו תשברו וכיון שסר מהכלי בפעמים רבות
מה שלא ישאר בו שיעור משמ׳ מעין מלאכתו הראשונה טהור והמשל שאם נשבר ממנו חלק קטן לא
יטהר הכלי בו ותקנו מחדש ואחר שבר אבל התקון חלק אח׳ קטן ושב לתקונו מחדש ולא סר מעשות
כן עד שהסיר ממנו מה שיבטלהו מהיות כלי אם לא היה שם מה שחדש בו לתקון הכלי בפעם
בפעם הנה הכלי הוא טהור שהרי שבר אותו והרי זה כלי אחר אלא שאם היה זה טמא טמאה
חמורה בטמאת מדרס או שיהיה טמא מת הנה יהיה זה הכלי המתוקן טמא מגע מדרס או מגע
טמא כיון שנשארו כלי כפעם בפעם כבר נתבאר זה בי"ח מכלים ובט"ו משבת:

השרש הכ"ו הוא שהכלים הטמא המתאחד עם כלי אחר בתשמי׳ כמו הכרע עם המטה
והשן של מעדר עם המעדר הנה בהתאחדותו כמו ישוב הכלי טמא בטומא׳ זה החלק
לפי שאי אפשר בכלי האחד שיהיה קצתו טמא טומאה קלה וקצתו טומאה חמורה ואולם כשפירש
ממנו זה החלק הטמא ישוב הכח שהתאחד בו טמא מגע הכלי מספר׳ ממנו והסבה מצד האחדות
הכלי שכאשר נגעה טומאה בחלק ממנו יטמא כלו כבר נתבאר זה בי"ח מכלים:

השרש הכ"ז הוא שאין כלי חרס מקבל טומאה מהטומאות אלא מתוכו שנאמר וכלי חרש
אשר יפול מהן אל תוכו וגומר ולפי שתוכו כולל כל האויר אשר בבית קבולו למדנו
שבאי זה חלק מהאויר ההוא אם היה בו אב הטומאה כמו השרץ והדומה לו הנה יטמא הכלי ההוא
שאני קורא בו אל תוכו מה שאין כן בשאר הכלים כי הם אינן מקבלין טומאה אם לא נגעה בהם
הטמאה ומאוירו ג"כ מטמא אוכלי׳ הוא מטמא ואינו מטמא כלים אבל הוא מטמא אוכלין
ומשקין אם נגעו בו אפילו מאחוריו או מגביו הצריכים לכלי כמו הענין בשאר הכלים כבר נתבא׳
זה בספרא ובב׳ מכלים ומזה המקום יתבאר שאם היה תוך הכלי חרס כלי אחר והיה הכלי ההוא
בלתי מעורב לאויר הכלי החצון עודפת על שפתי הכלי הפנימי הנה אם היתה הטומאה באויר
הכלי הפנימי לא נטמא החיצון שאין אני קורא בו אל תוכו והוא תוך תוכו ולזה גם כן אם היה
החיצון טמא והיו אוכלים ומשקין באויר הכלי הפנימי לא נטמאו ואולם אם לא היה הפנימי כלי
כגון שנשבר או נקב באופן שלא ישמ׳ מעין מלאכתו כיון שאינו כלי הנה לא יציל האוכלים והמשקים
שבתוכו ואם היתה הטומאה בתוכו נטמא הכלי החיצון כבר נתבאר זה בא׳ מכלים ובספרא ומזה
המקום יתבאר שאם היה כלי חרס מוקף צמיד פתיל תוך הכלי חרס הטמא אע"פ ששפתי הכלי
החיצון עודפים על שפתיו הציל על האוכלין ומשקין שבתוכו ואם היתה הטמאה בתוכו לא נטמא
החיצון שהרי אוירו נבדל בכללו מאויר הכלי החיצון וזה יתבאר מאהל המת שלא יקרא תוך האהל
מה שהיה תוך הכלי חרס המוקף צמיד פתיל אשר בתוך האהל ולזה היה הכלי ההוא מציל על מה
שבתוכו מהתטמאות באהל המת וכ"ש שיציל מטומאת שרץ הקלה ואולם אם היה הכלי הפנימי נקו׳
נקב ימנעהו מלשמ׳ מעין מלאכתו אע"פ שמוקף צמיד פתיל אינו מציל כבר נזכר זה בא׳ מכלים
ומזה המקום יתבאר שהדם שהיתה טמאה בלועה בו והיה באויר כלי חרס לא טמאהו שהרי אין
זה תוכו אלא תוך הגוף ההוא כי אין לו שמו׳ עוד בו וכן הענין אם נבלעה הטמא׳ בטיט וכיוצא
בו ונפל הטיט לאויר כלי חרס טמאהו שהרי הוא תוך הכלי ההוא כי אין לטיט תוך בעצמו ישתמ׳ בו
והוא מבואר שהדברים שבתוך פה הכ"ח או בתוך הקמטים אינם כבלועים שלא נחשוב זה תוך לכ"ח
ההוא וכן ספוג שבלע משקין טמאין כגון דם נדה אע"פ שהוא נגוב מבחוץ אם נפל לאויר כלי חרס
טמאהו לפי שסוף המשקים לצאת והרי הוא כאלו יצאו והקש על זה כבר נתבאר זה בא׳ ובט׳ מכלים:

השרש הכ"ח הוא שכלי חרס שחלקו במחיצה על שפתו לא יהיה לו דין שני כלים מחוברין
זה לזה אבל אם נטמא החלק האחד נטמא השני כי יש לו דין כלי אחד כי אין דרך
בני אדם לחלוק כלי חרס וכן הענין בתנור כי הוא מכלי חרס כבר נתבאר זה השרש בא׳ מכלים:

השרש הכ"ט הוא שהתנור הוא דומה לכירים אפשר בו הטלטול אף תנור שיהיה אפשר בו
הטלטול יצא הכבשן שאינה אפשר להטלטל ואין משתמשין בו אלא על גבי קרקע
ויצאו יורות הערביים שאין הטיח יכול לעמוד בפני עצמו כבר נתבאר זה השר׳ בה׳ ובא׳ מכלים
ומזה המקום יתבאר שאין מתנאי התנור המטמא שיהיה דבק לקרקע אבל יקבל טומאה גם כן אם
היה מטלטל כבר נתבאר זה בה׳ מכלים:

השרש הל׳ הוא שאין דת תנור וכירים של במה שאי אפש׳ בו הנתיצה יצא תנור אבן ותנור של
מתכת ואם היו תנור של אבן ושל מתכת בלתי ראויים לעשות מלאכתם והשלימ׳ במה
שעושין ממנו תנורים הרי הם מטמאין כדין התנור להטמא ולטמא מאויר׳ שהרי אפש׳ בהם הנתיצה
ואם לא היה כן יהיה התנור של אבן טהור ושל מתכת טמא טמאת כלי מתכות וכן הענין בכירים
כבר נתבאר זה השר׳ בה׳ מכלים וראוי שתדע שאין הבדל בכירים בין שיהיו מחוברין אחד לאחד
או שיהיו מפורדין ומחוברין לקרקע יש לה כירים כי מין הכהוג לעשותה בזה האופן גם כן אבל
אם היה חלקה האחד דבק׳ לקרקע וחלקה השני נפרד מהקרקע או שהיה דבק באופן לא יתכן בו
הנתיצה או הטלטל הנה אין שני אלו החלקים חלק אחד ואין האחד מהן כירים ולזה לא יקבלו
טומאה כבר נתבאר זה בו׳ מכלים:

השרש הל"א הוא שהנתיצה שאמרה התורה בתנור וכירי׳ הוא שיפרידם לחלקים לא יהיו
ראויים לעשות מעין מלאכה ושיסיר הטפלה המחברת אותם בארץ כי זה הוא מגדר
הנתיצה וזה מבואר בנפשו כבר נתבאר זה השרש בה׳ ובו׳ מכלים והוא מבואר שאם היו התנור או
הכירה באופן שאינם ראויים לשמ׳ מעין מלאכתם כגון שנפחת תחתיהם באופן שלא יתכן בו ההסק
או שמעט חללן באופן שלא יוכלו לשמ׳ מעין מלאכתם הרי הם בלתי מקבלים טמאה כבר נתבאר זה
בחמישי מכלים:

השרש הל"ב הדבר שאין עושים התנור ממנו אינו מדבק חלקי התנור ממנו להשים אותם
כלי אחד אבל הם נפרדים ואינם מקבלים טומאה והמש׳ שחוליו׳ התנור ששם חול או
צרור ביניהם ובין הטפלה אינם מקבלין טומאה כי דרך התנור שידובקו חלקיו בטיט ואחר יוסק
עד שיהיה לטיט ההוא עמידה וקיום ומפני זה לבד היה התנור הנעשה באבנים מכלל כלי חרס
כבר נתבאר זה השרש בה׳ מכלים ואולם אם נעשה התנור חליות חליות של חרס כיון שדבקן בטיט
שעושין בו התנורים הרי הוא מקבל טומאה אע"פ שלא הסיקו פנים שהרי הוסק כל אחד מחלקיו
והרי הוא ראוי לשמש מעין מלאכתו כבר נתבאר זה בה׳ מכלים ואולם שאר כלי חרס הנהוג בהם
שתלמו בכללם מהטיט המוגב׳ ואחר יאפה ולזה הוא מבואר שהכלי חרס שנשבר ודבק חלקיו בטיט
ואפו אותו אינו מקבל טומאה כי לא נעשה באופן מעשה כלי חרס מה שאין כן בשאר הכלים
שנשברו כבר נתבאר זה בכ׳ ובד׳ ובט"ו מכלים והסבה מבוארת בזה ממה שקדם בבתיכתנו הסבה
בטמאת כלי חרס:

השרש הל"ג הוא שלא יקרא תוך התנור החלל שיהיה בו שאינו משמש בו מלאכת התנור
כמו הענין בעינו של תנור ומקום הנחת עצים וזה מבואר בנפשו חייבו כבר נתבאר
זה השרש בח׳ מכלים:

השרש הל"ד הוא שאין לכלי חרס טהרה אלא בשבירה ואע"פ
שקבעו בקרקע או שמלאו עפר שנאמר ואותו תשבורו מלמד שאין לו טהרה אלא בשבירה של במה
שלמטה ממנה כבטול הכלי מהיות כלי ואין להם טהרה בטבילה שהרי בשאר הכלים אמר במים
יובא וטמא עד הערב וטהר ובכלי חרס אמר ואותו תשבורו:

השרש הל"ה הוא שכל אכל
המיוחד למאכל אדם מצד עצמותו אע"פ שמנעה התורה מלאכלו או שחשב עליו לאכל והיה ראוי
לאכילה באופן מה הרי הוא מקבל טומאה מהראשון לטומאה כמו שזכרה התורה בכלי חרס והוא
הדין לשאר הכלים שקבלו טומאה מאב הטומאה שנאמר אשר יאכל יצא מאכל שאינו ראוי לאדם
או מאכל שהוא סרוח ונפסד לכר (?) כבר נתבאר זה השרש בא׳ מטהרות ובי"ב ממנחות ובא׳ ובג׳ מפסחים
וראוי שתדע שהאכל אינו מקבל טומאה עד שיוכשר שנאמר אשר יבא עליו מי׳ כבר נתבאר זה
בספרא ומזה המקום יתבאר שמה שאין ראוי לאכילה לשום אדם אע"פ שכיון אחד לאכלם בטלה
דעתו כגון חרצנים והזגים שנכנסו לאוכלים ולזה אינן מטמאים טומאת אוכלים כבר נתבאר זה
בג׳ מתוספות עוקצין:

השרש הל"ו הוא שאכל המוכשר שעורו בכל שהוא לקבל טומאה
שנאמר וכל זרע אפי׳ שומשו׳ או חרדל כבר נתבא׳ זה השרש בספרא והנה אין האוכלין או המשקין
מטמאין זולתם למנות בהם שלישי ורביעי אם לא מדברי סופרים ואע"פ שמצאנו שאמרה התורה
בקדשים והבשר אשר יגע בכל טמא לא יאכל באש ישרף הנה לא זכרה התורה שיהיה טמא הבשר
ההוא הנוגע באכל טמא אבל הוא פסול לאוכלו וכן מה שמצאנו בטבול יום ומחוס׳ כפורים שאינן
טהורים לענין הקדשים לא יתבאר ממנו שיטמאום במגעם בהן אבל יפסלום והיה זה כן כי מפני
שהית׳ הקערה נטמא׳ ובענין הקדשי׳ אחת בעינה הנה ראוי שתרוחק בקדשי׳ תכלית ההרחקה כי

בזולת

והאוכל מנבלתה · יכול תטמאנו אכילתו כשהוא אומר בנבלת עוף טהור לא יאכל לטמאה בה אותה מטמאה בגדי' באכילתה ואין נבלת בהמה מטמאה בגדי' באכילתה בלא משא כגון אם תחבה לו חברו בבית הבליעה א"כ מה ת"ל האוכל ליתן שיעור לנושא ולנוגע כדי אכילה והוא כזית : וטמא עד הערב · אף על פי שטבל צריך הערב השמש : השורץ על הארץ · להוציא את היתושין שבכליסין ושבפולין ואת הזיזין שבעדשי' שהרי לא שרצו על הארץ' אלא בתוך האוכל אבל משיצאו לאויר ושרצו הרי נאסרו : לא יאכל · לחייב על המאכיל כאוכל ואין קרוי שרץ אלא דבר נמוך קצר רגלים שאינו נר' אלא כרוחש ונד : הולך על גחון · זה נחש ולשון גחון שחיי' שהולך שח ונופל על מעיו : כל הולך · להביא השלשולי' ואת הדומה לדומה : הולך על ארבע · זה עקרב : כל · להביא את החפושי' אשקר"בוט בלעז ואת הדומה לדומה : מרבה רגלי' · זה נדל · שרץ שיש לו רגלי' מראשו ועד זנבו לכאן ולכאן וקורין ציינטפי"דש : אל תשקצו · באכילתן שהרי כתיב נפשותיכ' ואי' שיקוץ נפש במגע וכן אל תטמאו באכילת' : ונטמתם בם · אם אתם מטמאין בהן בארץ אף אני מטמא אתכם בעולם הבא ובישיבת מעלה : כי אני יי' אלהיכם · כשם שאני קדוש שאני יי' אלהיכם כך והתקדשת' קדשו עצמכ' למטה : והייתם קדושי' · לפי שאני אקדש אתכם למעלה ובעולם הבא : ולא תטמאו וגו' · לעבו' עליה' בלאוין הרבה וכל לאו מלקו' וזהו שאמרנו בתלמוד אכל פוטיתא לוקה ד' נמלה לוקה חמש' צרעה לוקה שש : כי אני יי' המעלה אתכם · על מנת שתקבלו מצותי העלתי אתכם : להבדיל · לא בלבד השונה אלא שתהא יודע ומכיר ובקי בהן : בין הטמא ובין הטהור · צריך לומר בין חמור לפרה והלא כבר מפורשים הם אלא בין טמאה לך לטהורה לך בין נשחט חציו של קנה לנשחט רובו : ובין החיה הנאכלת · צריך לומר בין צבי לערוד והלא כבר מפורשין הם אלא בין שנולד בה סימני טרפה כשר' לנול' בה סימני טרפ' פסול' :

חסלת ויהי ביום השמיני

אשה כי תזריע · אמר רבי שמלאי כשם שיצירתו של אדם אחר כל בהמה וחיה ועוף במעשה בראשית כך תורתו נתפרשה אחר תורת בהמה חיה ועוף : כי תזריע · לרבות שאפילו ילדתהו מחוי שנמחה ונעשה כעין זרע אמו טמאה לידה : כימי נדת דותה תטמא · כסדר כל טומאה האמורה בנדה מטמאה בטומאת לידה ואפילו נפתח הקבר בלא דם : דותה · לשון דבר הזב מגופה · לשון אחר לשון מדוה וחולי שאין אשה רואה דם שלא תחלה ראשה ואבריה כבדין עליה :

מ וְהָאֹכֵל מִנִּבְלָתָהּ יְכַבֵּס בְּגָדָיו וְטָמֵא עַד־הָעָרֶב וְהַנֹּשֵׂא אֶת־נִבְלָתָהּ יְכַבֵּס בְּגָדָיו וְטָמֵא עַד־הָעָרֶב׃ וְכָל־הַשֶּׁרֶץ הַשֹּׁרֵץ עַל־הָאָרֶץ שֶׁקֶץ הוּא לֹא יֵאָכֵל׃ כֹּל הוֹלֵךְ עַל־גָּחוֹן וְכֹל ׀ הוֹלֵךְ עַל־אַרְבַּע עַד כָּל־מַרְבֵּה רַגְלַיִם לְכָל־הַשֶּׁרֶץ הַשֹּׁרֵץ עַל־הָאָרֶץ לֹא תֹאכְלוּם כִּי־שֶׁקֶץ הֵם׃ אַל־תְּשַׁקְּצוּ אֶת־נַפְשֹׁתֵיכֶם בְּכָל־הַשֶּׁרֶץ הַשֹּׁרֵץ וְלֹא תִטַּמְּאוּ בָּהֶם וְנִטְמֵתֶם בָּם׃ כִּי אֲנִי יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם וְהִתְקַדִּשְׁתֶּם וִהְיִיתֶם קְדֹשִׁים כִּי קָדוֹשׁ אָנִי וְלֹא תְטַמְּאוּ אֶת־נַפְשֹׁתֵיכֶם בְּכָל־הַשֶּׁרֶץ הָרֹמֵשׂ עַל־הָאָרֶץ׃ מה כִּי ׀ אֲנִי יְהוָה הַמַּעֲלֶה אֶתְכֶם מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם לִהְיֹת לָכֶם לֵאלֹהִים וִהְיִיתֶם קְדֹשִׁים כִּי קָדוֹשׁ אָנִי׃ זֹאת תּוֹרַת הַבְּהֵמָה וְהָעוֹף וְכֹל נֶפֶשׁ הַחַיָּה הָרֹמֶשֶׂת בַּמָּיִם וּלְכָל־נֶפֶשׁ הַשֹּׁרֶצֶת עַל־הָאָרֶץ׃ לְהַבְדִּיל בֵּין הַטָּמֵא וּבֵין הַטָּהֹר וּבֵין הַחַיָּה הַנֶּאֱכֶלֶת וּבֵין הַחַיָּה אֲשֶׁר לֹא תֵאָכֵל׃

צ"א · עב"דיה · סימן

וּדְיֵיכוֹל מִנְּבִילְתַּהּ יְצַבַּע לְבוּשׁוֹהִי וִיהֵי מְסָאַב עַד רַמְשָׁא וּדְיִטּוֹל יָת נְבִלְתַּהּ יְצַבַּע לְבוּשׁוֹהִי וִיהֵא מְסָאַב עַד רַמְשָׁא׃ וְכָל רִחְשָׁא דְּרָחֵישׁ עַל אַרְעָא שִׁקְצָא הוּא לָא יִתְאֲכֵיל׃ כֹּל דִּמְהַלֵּיךְ עַל מְעוֹהִי וְכֹל דִּמְהַלֵּךְ עַל אַרְבַּע עַד כָּל סַגְיוּת רַגְלִין לְכָל רִחְשָׁא דְּרָחֵישׁ עַל אַרְעָא לָא תֵיכְלִינּוּן אֲרֵי שִׁקְצָא אִנּוּן׃ לָא תְשַׁקְּצוּן יָת נַפְשָׁתְכוֹן בְּכָל רִחְשָׁא דְּרָחֵישׁ וְלָא תִסְתָּאֲבוּן בְּהוֹן וְתִסְתַּאֲבוּן פּוֹן בְּהוֹן׃ אֲרֵי אֲנָא יְיָ אֱלָהֲכוֹן וְתִתְקַדְּשׁוּן וּתְהוֹן קַדִּישִׁין אֲרֵי קַדִּישׁ אֲנָא וְלָא תְסַאֲבוּן יָת נַפְשָׁתֵיכוֹן בְּכָל רִחְשָׁא דְּרָחֵישׁ עַל אַרְעָא׃ אֲרֵי אֲנָא יְיָ דְּאַסֵּיק יָתְכוֹן מֵאַרְעָא דְמִצְרַיִם לְמֶהֱוֵי לְכוֹן לֶאֱלָהּ וּתְהוֹן קַדִּישִׁין אֲרֵי קַדִּישׁ אֲנָא׃ דָּא אוֹרָיְתָא דִּבְעִירָא וּדְעוֹפָא וְכָל נַפְשָׁא חַיְתָא דְּרַחֲשָׁא בְּמַיָּא וּדְכָל נַפְשָׁא דְּרַחֲשָׁא עַל אַרְעָא׃ לְאַפְרָשָׁא בֵּין מְסָאֲבָא וּבֵין דַּכְיָא וּבֵין חַיְתָא דְּמִתְאַכְלָא וּבֵין חַיְתָא דִּי לָא מִתְאַכְלָא׃

וטעם כל השרץ השורץ על הארץ כל שרץ הארץ והכלל שמונה שרצים הנזכרי' והזכיר שלא יאכלו : גחון · כמו על גחונך תלך : וכל הולך על ארבע · בשרץ שהוא הקטן כאשר פירשתי בשרץ המים : מרבה רגלים · שם התאר והוא סמוך : אל תשקצו את נפשותיכם · להיותם מטונפות ומגואלו' : ולא תטמאו בהם · כי ידוע כי הגו' הנאכל ישוב בשר בגוף האוכל : ונטמתם בם · חסר א"לף כמו מרשית השנה וי"א שהם שני שרשים והעד נטמינו בעיניכם וטעמו כאדם שאין לו דעת : והייתם קדושי' כי קדוש אני · על כן אמרתי לכם ולא תטמאו וה"ויו כפא רפה בלשון ישמעאל וכן ויעזוב את עבדיו ורבים כמוהו · וטעם כי אני יי' כי לא העליתי אתכם מארץ מצרי' כי אם להיות לכם לאלהי' ואם לא תהיו קדושים לא אהיה לכם לאלהי' על כן אם רצונכם שאהיה לכם לאלהים תהיו קדושים : להבדיל בין הטמא · בעוף ובשרץ המי' : הנאכלת · המותר לאכיל' : אשר לא תאכל · על פי התורה :

חסלת שמיני

אשה כי תזריע · אחר שהשלי' תור' הטהור והטמא במאכלין הזכיר טמא אדם והחל מן האשה היולדת כי הלידה היא תחלה ורבים אמרו שהאשה מזרעת תחלה יולדת זכר על כן וילדה זכר ועל כן דעת חכמי יון שהזרע לאשה וזרע הזכ' מקפיא וכל הבן מדם האשה והנכ' פי' תזריע תתן זרע כי הוא כמו הארץ · וי"ו וטמאה כפ"א רפה בלשון ישמעאל ושבת טומאתה שבעת ימים על שובה אל המרבע וכן ימצא בימי החולי כי השנוי יראה עד סוף כל ז' : נדת · שם במשקל בזת והם שניהם מפעלי הכפל : דותה · טעמו כמו חולי כמו מדוה מצרים כי הדם היוצא הוא חולי בבשר האשה · וביום השמיני · אמרו חז"ל ביום ולא בלילה והנה הנולד אחי שעה קודם שקיעת החמה יהיה נמול לששה ימים ואני יום כי יום התורה איננו מעת לעת : ימול · מבנין נפעל כמו לא יכון ויהיה מגזרת מולי' היו ויתכן להיותו חסר נו"ן מגזרת ונמלתם כמו איש כי ידור נדר ויחם' המל כמו אביו או בית דין : ערלתו · ידועה כי היא בערוה ואין כן ערלת לב ושפה ואזן כי כלם סמוכים :

ה"א

פרשה

א **וידבר** יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר׃ דַּבֵּר אֶל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לֵאמֹר אִשָּׁה כִּי תַזְרִיעַ וְיָלְדָה זָכָר וְטָמְאָה שִׁבְעַת יָמִים כִּימֵי נִדַּת דְּוֺתָהּ תִּטְמָא׃ וּבַיּוֹם הַשְּׁמִינִי יִמּוֹל בְּשַׂר עָרְלָתוֹ׃

ושלשים

פרשה

ומליל יְיָ עִם מֹשֶׁה לְמֵימַר׃ מַלֵּיל עִם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לְמֵימַר אִתְּתָא אֲרֵי תַעְדֵּי וּתְלֵיד דְּכַר וּתְהֵי מְסָאֲבָא שִׁבְעָא יוֹמִין כְּיוֹמֵי רִיחוּק סוֹבְתַהּ תְּהֵי מְסָאֲבָא׃ וּבְיוֹמָא תְמִינָאָה יִגְזַר בְּשַׂר עָרְלְתֵיהּ׃

ותלתין

זסי' וזה לכם הטמא בשרץ השרץ כל הולך על גחון וגו' לכל השרץ השרץ · אל תשקצו את נפשתיכם וגו' בכל השרץ השרץ · כי אני יי' אלהיכ' בכל השרץ הרמש על האר' : מרבה רגלי' חד מן כ"ח מלין מיחדין בליש' וקמצי' וסימ' מצויין בישעיה סימן ט' גבי פסו' לםרבה המשרה : ונטמתם אילי' מלין דחס' א' באורי' וסי' מחטו לי · ונטמתם בם דהכא · מצתי חן דבהעלותך · ולחטת' דאם מעיני הערה דשלח לך אנשים · מרשית השנה · ובשליתה היוצת מבין רגליה · ויקבר אתו בגי מול : להיות ח' חס' בליש' נמסר בסדר וישמע יתרו : והעוף ג' וסימ' והעוף ירב בארץ · אכל אתם · והעוף והבהמה ונמסר גם בבראשית : הטהר ה' חס' בתור' וסי' להבדיל בין הטמא ובין הטהר · והבדלתם בין הבהמה הטמאה · והזה הטהר על הטמא · להורת ביום · על השלחן הטהר : ימול בשר ערלתו ב' חס' את בליש' וסי' בהמלו בשר ערלתו · וביו' השמיני ימול בשר ערלתו :

בעל הטורים

להבדיל הפסוק מתחיל בלי' ומסיים בל' רמז לרוב איסורי' שיעורן בס' : ובין החיה הנאכלת אשר לא תאכל · בגימטריא זה בשמונה עשר טריפות :

תזריע

אשה כי תזריע · סמך והתקדשת' לאשה כי תזריע שצריך לקדש עצמו בשעת תשמיש · וכתיב לעיל אל תשקצו את נפשותיכם ודרשי' מיניה שלא ישהה את נקביו רמז לנה מבית הכסא אל ישמש מטהו מיד : להבדיל בין הטמא ובין הטהור וסמיך אשה כי תזרי' שצריך להמתין ג' חדשים להבחין בין זרע לזרע ולפרוש ממנה סמוך לוסת' : תזריע וילדה · בגימט' צורת אדם · זכר · בגימטרי' ברכה : וביום השמיני · פסוק זה יש בו תיבו' ואותיות כמו שבפסוק ויכלו לומר שמילה דוחה שבת : וביום השמיני ימול בשר · בגימטרי' שכל היום יהיה כשר למול : וטמא' שבעת ימים · וכן ז' ימי אבלות כל עומת שבא כן ילך : ושלשים

מ"ע ספורנו

ולא תטמאו בהם ונטמתם בם כי אני ה' אלהיכם · והתקדשתם אל תטמאו בהם באופן שתהיו טמאים ומטומטמים בה וזה יקרה באכילתם כי אמנם בהיות

חזקוני

אמרי נועם

זולת זה לא יתגלה התועלת המכוון בענין הקדשים וזה מבואר במעט עיון מדברינו בכתיבתנו סבות אלו הדברים:

השרש הל"ז הוא שהאכל שאינו מורגל לאכלו במדינה ההוא לא יהיה ראוי לקבל טומאה אם לא חשב עליו לאכלו או שעשה בו מעשה להכינו לאכילה וזאת המחשבה יש ראוי שתהיה מבן דעת לא מחרש שוטה וקטן ואולם המעשה יספיק אם נעשה על ידיהן כי החרש שוטה וקטן יש להם מעשה ואין להם מחשבה א"כ שיוכשר אחר המחשבה או המעשה כי אין קרוי אוכל עד העת ההיא והתורה הנבילה שיוכשר אחר היותו אכל ר"ל מכל האכל אשר יאכל כי אינו אשר יבא עליו מים וגו׳ וצריך שיהיה המחשבה בו בתלוש לא במחובר שאין אני קורא בו אשר יאכל כי אינו אכל עד שיתלש כבר נתבאר זה בשיני מטהרות ובט׳ מחולין ובו׳ מנדה:

השרש הל"ח הוא שאין קרוי אכל אלא שהמכוון בעצמותו שיאכל לא מה שנתן באכל להטיב ריחו או טעמו או מראהו כי אינו מכוון להיות אוכל מצד עצמותו כגון הקשט והבשמים ומה שידמה להם ואולם מה שהוא אכל בעצמו כגון התמרים והגרוגרות ונתן בקדרה לתת טעם לא לאכילה עדין לא יצאו מתורת אוכל אם לא אחר שיפסלו מלאכול לאדם כבר נתבאר זה בשלישי מעוקצים:

השרש הל"ט הוא שאין בב"ח בעודם חיים טומאה זולתי באדם אם לא זכרה התורה בהם טומאה ואע"פ שהם מאכל אדם אחר שימותו כי אינם קרואי׳ אכל בהיותם חיים וזה מבואר בנפשו וכן הענין בצמחים ר"ל שאינן קרויים אכל בעודם מחוברי׳ לקרקע עד שיתלשו ולזה הוא מבואר שהב"ח אינו מטמא טומאת אוכלין עד שימות או ישחט מה שראוי לאכלו אחר השחיט׳ או יקרא אכל אע"פ שהוא מפרכס כי הוא מותר לאכלו כמו שיתבאר בענין השחיטה ואם היתה הבהמה טרפה יש בדבר ספק אם תקרא אכל בעודה מפרכס׳ כיון שאינה ראויה לאכילה לישראל וזולת׳ לא תקרא אכל עד היותה מתה ואפי׳ אבר ובשר המדולדלין בבהמ׳ שאינ׳ יכולי׳ לחיות הרי הם כאלו נתלשו ומקבלין טומאה במקומ׳ שהרי הם אכל מצד עצמות׳ ולא חלק מב"ח וכן הפרי המחובר לאילן שאינו בזון מהאילן כשו תאמר שבשלמה הויותו או שיבש הענף שהו׳ גדל ממנו הרי הוא כתלוש ומקבל טומא׳ שהרי אני קור׳ בו אשר יזרע כבר נתב׳ זה כלו בד׳ ובט׳ מחולין והב׳ הפרי הנטוע בכלי שאינו נקוב הרי הוא כתלוש כיון שהוא בכלי הלא תראה שהמים אשר בקרקע אינן מקבלין טמאה כבר נתבאר זה בשני מעוקצין: **השרש** המ׳ הוא שידות האוכלין כגו׳ עוקצי תאנים ואגוזים וכיוצא מהם מהדברים שהאוכל צריך מהם וכן שומרי האכלים שהאכל צריך להם כגון קליפי פולין שעולין מטמאין עמהן כל זמן שלא פרשו מהן ובהכשרן יוכשר האוכל ואין יד ליד ולא לשומר שומר לזה הענין אבל השומר המחובר לאכל לבדו הוא נקרא שומר לזה הענין לא השומר לשומר ההוא שנ׳ על כל זרע זרוע אשר יזרע ואם הנה דרך בני אדם לזרוע זרע בקליפתן וכן הענין בידו׳ האוכלין שהכל קרוי אכל יחד וכן הענין בעצמות עם הבשר שהרי הם אם ידו׳ אם שומר כבר נתבאר זה בט׳ מחולין ובא׳ ובב׳ מעוקצין: **השרש** המ"א הוא שהאוכל הפרוד אינו חבור זה לזה להטמא זה בטמאת זה ואפי׳ אכל שנרפס ומעורה במקצת ונטמא קצתו באויר כלי חרש או בשא׳ הטמאות לא נטמא החלק השני שלא אם היה באופן כשיאחז בזה החלק שנטמא יהיה השני עולה עמו ואם לאו הרי הוא כאלו נפרד ממנו כבר נתבאר זה בב׳ מטבול יום וראוי שתדע שהאכל הפרוד אם עשאו גוף אינו חבור שלא אם היה זה בא׳ מהמשקין המקבלין טומא׳ ולזה הוא שאם נגע בו הטומא׳ במקום מה ממנו הנה יטמא החלק ההוא לבד לא המחובר לו ע"י הלחות ההוא כמו דבלה ומה שידמה לה והנה ככרות הנושכות זו בזו לפי שלא היה דעתו להשי׳ אותו האכל גוף א׳ כבר נתבא׳ זה השרש בא׳ מתוספות עוקצין ובא׳ מטהרות ומטבול יום: **השרש** המ"ב הוא שהאכל הטמ׳ אינו יוצא מידי טומאה עד שיפסל מלאכול לכלב שנ׳ מכל האוכל אשר יאכל טמא ר"ל כל זמן שהוא אכל וזה אינו אכל אפי׳ ע"י הדחק ובכלל הנה כמו שהכלי יטהר כשסר שם כלי מעליו בזה יתחייב שיהיה באוכלין ובמשקין כי הם למטה מהכלים בטומאה כבר נתבאר זה בח׳ מטהרות ומזה המקו׳ יתבאר שאין לטמאת משקין טהרה בזה האופן כי המשקה לא יהיה נפסל מלשתות לכלב בשום פנים והוא מבואר שאין לאוכלין ומשקין טהרה במי מקוה כי התורה זכרה טבילה באדם וכלים ולא זכרה אותם באוכלי׳ ומשקים ואמנם יקרה שיהיה למי׳ טהרה במקוה לא מצד הטביל׳ אך מצד התאחדות׳ עם המקו׳ שהם טהורי׳ ר"ל שאם ישקיע הכלי שבו המי׳ הטמאי׳ במקו׳ באופן שתהי׳ נשיק׳ ממי המקו׳ להם והכ׳ התמיד עד שלא התחיל דינו כמים לזה הענין כבר נתבאר זה בי׳ ממקואות ובא׳ מחולין:

השרש המ"ג הוא שז׳ משקי׳ מכשירין האוכלין לטומאה כשנפלו עליהם באופן שיתבאר כי כלם נקראים מים בזולת שם לווי והתורה לא דקדקה באלו המים ביותר מזה השיעו׳ ולזה אמר אשר יבא עליו מים וכי יותן מים בזולת ה"א הידיעה אך בענין הטבילה אמר במי׳ ורחץ את בשרו במים והנה המים והטל והשמן והיין והחלב והדם והדבש של דבורים והם לבדם מקבלים טומאת משקים כי ראוי שיהיה המכשיר לקבל טומאה מהמשקין מקבל טומא׳ בעצמו ושו המשקים הם הנהוגים לשתות׳ לפי הטבע לולא מנעה התורה קצתם כמו הדם כי הוא נקרא משק׳ אשר ישתה ובכלל הנה הוא המשקה היותר נאהב מצד עצמותו כי המזון לא יקחוה האברים אלא באמצעות היותו דם כב׳ נתבאר זה בו׳ ממכשירין והתבא׳ ג"כ מספרא וכמו שלא יקבלו טומאה אלא אם היו תלושין שנאמר וכל כלי לא מחוברין לקרקע שנאמר אך מעיין ובור מקוה מים יהיה טהור כן אינן מכשירין אלא אם היו תלושין וזה מבואר בנפשו חייובו עם מה שקדם כבר נתבא׳ זה בספר׳ ובראשון ממקואות:

השרש המ"ד הוא שהמים התלושין אינן מכשירין אם לא היו תלושין ברצון או שיתחיב היות׳ תלושים ברצון כי לפי הנהוג אי אפשר לשותה לשתותם מזולת זה אבל המים העולים בחוטמו ובראשו וזקנו אינם תלושין ברצון ולזה לא יהיו מכשירים הסבה בזה שהרי אמר במשקין המקבלין טומאה בכל כלי ומדרך המים אשר בכלי שיהיו נותנים שם ברצון שאין ראוי שיובן מזה שלא יהיו מקבלי׳ טומאה או מכשירין אם לא היו בכלי שהרי בית שלא הוצא מזה הכלל כי אם המי׳ מחוברים לקרקע שנ׳ אך מעיין ובור מקוה מים יהי׳ טהור כבר נתבאר זה השרש בד׳ ממכשירין:

השרש המ"ה הוא שאין המים התלושי׳ מכשירין האוכלים אם לא נפלו עליה׳ ברצון הבעלי׳ שנ׳ וכי יותן מים על זרע וזה אמנם יהיה ע"י פעל מכוון ולזה צריך שיהיה ברצונם בתחלה או בסוף ומזה ג"כ יתבאר שצריך שיהיו תלושין ברצון כי אמרנו יותן מים עם שהוא מכוון אל הנתינה הוא מכוון ג"כ אל לקיחת המים אשר יותנו עליו ואינו מחויב שתהי׳ הנתינה הזאת ע"י הבעלים כי לא אמרה התורה כי יתן אבל אמרה וכי יותן וזה הרצון צריך שיהיה בעצם לא מפני האונס ומפני דבר מורה שלא יהיה רצונו לבטל פירותיו במים כגון הטומן פירותיו לשלמת הנהר להביאם עמו כבר נתבאר זה השרש באחד ממכשירין וממה שקדם יתבאר שהדם היוצא בשעת השחיטה מכשיר הנשחט לקבל טומאה כבר נתבאר זה בתשיעי מחולין:

השרש המ"ו הוא שלא נקרא המים המחוברים לקרקע אלא אם כן היו בקרקע עולם לא בכותל בנוי שהרי אין דרך המים להיות שם ואולם כותל מערה הוא קרקע עולם כבר נתבאר זה בא׳ מחולין:

השרש הארבעים ושבעה הוא שתולדות המים מטמאים ומכשירין המים והנה תולדות המים הן כמו מה שיצא מהמשקין מראדם מהמקומות שהכין להן הטבע מקום יצאו ממנו כמו הענין במה שיצא מהעין והאזן והחט׳ והפה ומי רגלי האדם שהרי הם כלום יצאו ממותר האדם לא פרות אמנם הזיעה ולחת המוגלא והראי אינם מתולדות המים כי הראי הוא ממותר היכש אף על פי שנתך וכן תמצית הבשר מאי זה סיבה שיהיה הוא מי פרות וזה מבואר מאד וכן מי רגלי הבהמה דינו כדין מי פרות למתיסותם כבר נתבאר זה השרש בו׳ ממכשירין ובג׳ מתוספות מכשירין ותולדת הדם הוא דם הקיזה של אדם שהוציא לשתיה לא אם הוציאו לרפואה ומזה יתבאר שהדם המנוי מהמשקין הוא דם שהנפש יוצאה בו והוא הדם השותת בשעת שחיטה לאדם הקלות שעדיין חי הוא ודומה לדם מכה או לדם הקזה לפיכך השוחט ונתן דם על האוכלין ונתקנח הדם בין סימן לסימן הרי זה ספק אם הוא מכשיר והנה דם שחיטה בבהמה וחיה ועוף הטמאין לא מטמא ולא מכשיר כי מפני שלא

מדור בהם שיהיו נשתמש הנה. יהיה הדם ההוא כדם מכה. שהוא מי פחת הדם היוצא עם הלחה והראי והיוצא בהם לא מטמא ולא מכשיר ואולם דם השקץ אינו מכשיר אבל הוא מטמא כמו הענין בבשרו כמו שזכרנו במה שקדם ולזה הוא מבואר שאינו מכשיר כבר נתבאר זה בו׳ ממכשירין ובב׳ מחולין וכן מי החלב הרי הם כחלב ואולם חלב הזכר אינו משקה שהרי אינו צריך לו והנה בין שאינו צריך לו הרי הוא ראוי לתנוק אבל חלב בהמה שיצא שלא לרצון אינו משקה כבר נתבאר זה בו׳ ממכשירין וממה שנזכר בזה השרש יתבאר שהנוטף בעדשים לבדקן אם הם יפות שוכשרו בהבל פיו וכן זיעת המרחץ הרי הוא משקה כי מן המים נתהוותה ואולם זיעת בתים שיחין ומערות אינה כן כבר נתבאר זה בב׳ ממכשירין:

השרש המ"ח הוא שהמשקין הטמאים בעצמן כגון זוב הזב ורוקו ומה שידמה להם מטמאין האוכלין בלא הכשר שהרי הטומאה וההכשר באין כאחד כבר נתבאר זה בו׳ ממכשירין וכן האוכלים הטמאים בעצמם אין צריכין הכשר כגון נבלת בהמה ונבלת העוף טהור וזה מבואר בעצמו לפיכך אם נתיחדו עם אוכלין טהורים באופן שנעשה הכל גוף אחד אין המעורב צריך הכשר לפי שאין צריך שיבא המשקה המכשיר בכל חלקי האכל המוכשר והרי קצת זה האכל מוכשר כבר נתבאר זה בט׳ מחולין:

השרש המ"ט הוא שהנצוק חבור במשקים הדבקי׳ הנמשכי׳ כמו ריר דבק כמו הדבש ומה שידמה לו לא במה שאין לו ריר כגון תבשיל הגריסין והחלב שנתך כבר נתבאר זה השרש בחמישי ממכשירין ובשביעי מכו׳:

השרש החמשים הוא שמשקה בית המטבחיים שבעזרת המקדש כגון דמי הזבחים והמים שמשתמשין בהם שם טהורין לא מטמאין ולא מכשירין כבר נתבאר זה השרש בט"ו מכלים והיה זה כן לפי שאחשוב לפי שאין נכנסים תחת כלל משקה אשר ישתה כי הדמים הוגבלו לתתם על המזבח והמים ההם הוגבלו להדיח בשר הקדשים והכהנים זריזין במצות השם יתעלה ולזה לא יתכן שנהיה אפשרות בזה המשקה שישתה:

השרש הנ"א הוא שכלי שטף וכל הכלים זולת כלי חרש יש להן טהרה כשבאו בכללותם במים שנאמר במים יובא כולו לא קצתו כבר נתבאר זה בספרא והיה זה כן כי כתו שהכלי נטמא בכללו מחויב שיהיו המים שיוב׳ בהם בכללו לטהרו ויהיו בלתי מקבלין טומא׳ והן מעיין ובור מקוה מים שאם היו מקבלים היה הכלי מטמאן כבאו בהם ולזה לא יתכן שיהיו המים ההם סבה לטהרם והנה כלמד מצד הורא׳ הגדר כי מקוה המים אינו מטהר את הכלים אם לא היו מ׳ סאה או יותר כי לא יפול שם מקוה מים בפחות מזה השעור עם שכבר כלמד זה השעור מטבילת אדם שנאמר בו ורחץ בשרו במים כמו שנאמר בזה המקום במים יובא והנה המים שיהיו כל בשר האדם עולה בהם הנה הוא אמה על אמה ברום שלש אמות וזה השעור הוא מכיל מ׳ סאה כבר נתבאר זה בה׳ מפסחים ובא׳ מחגיגה וזה אמנם יהיה במקוה אמנם מעיין מטהר בכל שהוא כיון שבא בו המטהר בכללותו כבר נתבאר זה בא׳ ממקואות ומזה השרש שאין ראוי שיהיה דבר חוצץ בין המטהר ובין המים שנאמר במים יובא וזה לא בא במים בכללותו לפיכך אם היה על הכלי זפת או טיט או מה שידמה להן ממה שלא ימנע בו הכלי מלהשתמש מעין מלאכתו ואין הבעלים מקפידין עליו להסירו משם אינו חוצץ שהרי הכל הוא כלי וכן הענין בטבילת האדם שהרי הוא בשרו ואם היה מקפיד עליו ואינו על רובו אינו חוצ׳ שכיון שאינו נוגע ממנו שומו ובא כלו במים הרי הוא קורא בו במים יובא ואולם אם היה על רובו ומקפיד עליו הרי הוא חוצץ שהרי סר תואר כלי מרובו לפי מחשבת הבעלים ורובו הוא ככלו כמו שהתבאר בשרשים הכוללים כבר נתבאר זה בט׳ מערובין וראוי שתדע שאין צריך שיבאו המים בבית הסתרים כאלו תאמר זה שהיה הוא בכלי שיהי׳ סתום ולא ישתמשו בו להכנים ולהוציא או באדם מה שהוא בין הקמטין ותוך הפה ומה שידמה להם שהרי כאמר בזב וידיו לא שטף במים ולמדנו משם כמו שיתבאר שאין חיוב הטבילה אלא בנגלה משטח ידיו כמו ידיו עם שהנהוג מהרחיצה במים היא על האופן ר"ל שלא יזקיקו להכניס המים בין הקמטים ומה שידמה להם:

השרש החמישים ושנים הוא שהמקוה צריך שיהיו מימיו נקוין שנאמר מקוה ובזה האופן הוא מטהר אבל המעיין מטהר בזוחלין הנמשכין ממנו כי לא נאמ׳ בו מקוה והג׳ מי המעיין הם בכח בשעור ראוי להטביל בהם הדם כי מימיו הם כזוחלים תמיד ואולם אם היו מזוחלים על גבי הכלים אין מקבלין טומא׳ ואם היו מימיו מוטפין הנה כבר נבדלו מהמעין ולזה יהיה דינם דין המקוה לא דין המעין כבר נתבאר זה השרש בה׳ ממקואות:

השרש החמישי׳ ושלש הוא שמעורב למקוה הרי הוא כמקו׳ להטביל בו כגון גומות הסמוכות לפי שהמקוה ומקות רגלי הבהמ׳ שהיה בהן מים והן מעורבים עם המקו׳ כשפופרת הנוד שהוא כרחב שתי האצבעות הראשונות שבפס היד והם נקראים אצבע אמה הרי הם כמקוה והטובל בהם עלתה בו טבילה כבר נתבאר זה בחמישי ובו׳ ממקואות:

השרש החמישים וארבעה הוא שמי הב"ח שתחלת הויתן מן המים כגון יבחושין אדומים שנתמססו והיו לחים מטבילין בהם אם היו בקרקע כי ממים היו לחים שנו כבר נתבאר זה השרש בי"ב מזבחי׳ וכן טיט רך שהפרה שוחה ושות׳ ממנו הרי הוא נקרא מים ומטבילין בו כבר נתבאר זה בשני ממקואות:

השרש החמישים וחמשה הוא כי מפני שנאמר במים יובא למדנו שאין כל מים נמשמע ולזה לא יכשר המקוה הנעשה מיין ושמן וחלב ושאר מי פירות ואם נתערב במים מאלו פסלו המקוה אם שנו מראהו כי זה יסור מעליו שם המים ולא יקרא מים לפי הנהוג אבל יקרא בשם בעל המראה ההוא ר"ל שאם היה מראהו מראה יין הנה יקרא יין מזוג אבל אם היה שם בעל המראה ההוא מים כמו מי הצבע ואולם אם שנו מי המקוה בטעם או ריח לא פסלו שהרי עדיין הם נקראי׳ מים לפי הנהוג וכבר ימצאו מחמימות מטעמים רבים ומריחות רבים וזה מבואר מן החוש כבר נתבאר זה השרש בחמישי ממקואות:

פרשת תזריע

אשה כי תזריע

דבר כל בני ישראל לאמרו מזה שזה הדין אינו נוהג אלא באנשי התורה לא הגויים וכן הענין בשאר הטמאות הנמשכות לה כמו צרעת וזב וזבה וכדם אשה כי תזריע וילדה זכר הנה הקדים התורה להזכיר היולדת זכר כי הוא היותר נכבד וכבר התבאר בספר ב"ח שכאשר היה חומר הנקבה מוכן לקבל זרע הזכר יהיה הנולד זכר וכאשר היה הפכי לו הנה יתפעל ממנו זרע הזכר באופן שיתלש חומו ויהיה הנולד נקבה וכבר ביארנו אנחנו בביאור לספר ההוא כי זרע הנקבה יש לו מבוא בהולד מזה הצד ר"ל שהוא יכין חומר הנקבה לקבל פועל מה וזה יתבא׳ בגילת הנקבה אשר תתהוה מזולת זרע הזכר ויתבררו החלבון והחלמון ויתבכר בה המותר הראוי אשר תתהו׳ ממנו הקלפה ובכלל לא יחסר בה דבר אלא שלא יהיה ממנו אפרוח לפי שאין זרע הזכר שם וזה ממה שיתבאר ממנו של זרע הנקבה פעל מה בנשול זה התאר והככתו מצד זה החוש החלום הנמצא בו והנה באר כו שם בטול דעת מי שירא׳ שאין לזרע הנקבה מבוא בהולדת וכן היה זה דעת הפלוסוף לפי מה שספ׳ ממנו אבן רשד ולזאת הסבה אחשוב שרמז׳ התורה במה שיחס׳ לידת האש׳ זכר של הזרעת וזה שכאש׳ תזריע קוד׳ שיזריע האיש תקנ׳ חום מה לדם הנקב׳ באופן שיהי׳ מוכן לקבל פועל זרע הזכר בשלמות והיה הנולד זכר וכשיזרע האיש קודם הנה יהיה הנולד נקבה לחוזק הפכיות דם הנקב׳ לזרע הזכר ולזה אמרו רז"ל אשה מזרעת תחל׳ יולדת זכר איש מזריע תחל׳ יולדת נקב׳ ולזא׳ הסבה ג"כ אמרו הרוצ׳ שיהיו בניו זכרי׳ יבעול וישנ׳ והנה הלידה הוא לפי מה שיורה עליו הגדר יציאת הולד דרך הרח׳ ולזה אם יצא דרך דופן לא ינהג בה דין זאת הטומא׳ והטהר׳ והנה ינהג זה הדין בולד בחי ובמת כי בכל אחד מהם יפול שם הליד׳ וענין הדם היוצא מהרח׳ בלידה בולד החי והמת הוא אחד בעינו כי הוא מותר הדם הבלתי נאות בהולד כמו שזכרנו במה שקדם בפרשה הקודמת:

תשב · אין תשב אלא לשון עכבה כמו ותשבו בקדש וישב באלוני ממרא : בדמי טהרה · אף על פי שרואה טהורה : בדמי טהרה · לא מפיק ה"א והוא שם דבר כמו טוהר : ימי טהרה · מפיק ה"א ימי טוהר שלה : לא תגע · אזהרה לאוכל כו' כמו ששנויה ביבמות : בכל קדש · לרבות את התרומה לפי שזו טבולת יום ארוך שטבל לסוף ז' ואין שמשה מעריב לטהר עד שקיעת החמה של יום ארבעים של מחר תביא את כפרת טהרתה : והקריבו · למדך שאין מעכבה לאכול בקדשים אלא אחד מהם ואי זה הוא זה חטאת שנאמר וכפר עליה הכהן וטהרה מי שהוא בא לכפר בו הטהרה תלויה : וטהרה · מכלל שעד כאן קרויה טמאה : אחד לעולה ואחד לחטאת · לא הקדימה הכתוב אלא למקראה אבל להקרבה חטאת קודמת לעולה כך שנינו בזבחים בפרק כל התדיר : שאת · או ספחת וגומר שמות נגעים הן ולבנות זו מזו : בהרת · חברבורה טיי"א בלעז וכן בהיר הוא בשחקים : אל אהרן וגומר · גזרת הכתוב היא שאין טומאת נגעים וטהרתן אלא על פי כהן : הפך לבן · מתחילה שחור והפך ללבן בתוך הנגע ומיעוט שער שנים : עמוק מעור בשרו · כל מראה לבן עמוק הוא כמראה חמה עמוקה מן הצל : וטמא אותו · יאמר לו טמא אתה ששער לבן סימן טומאה הוא גזיר' הכתוב : ועמוק אין מראהו · לא ידעתי פירושו : והסגיר · יסגירנו בבית אחד ולא יראה עד סוף השבוע ויוכיחו סימני' עליו : בעיניו · במראהו ובשיעורו הראשון : והסגירו שנית · הא אם פשה בשבוע ראשון טמא מוחלט : ככה

ה"א טהרה נח נעלם והיה ראוי להראות כה"א ויקרא לה נבח · וטעם דמי טהר שהוא דם טוהר כנגד דם נדה ואיננו מטמא והשם גזר על הזכר כמספר הזכר אשר תשלים צורתו בבטן והנקבה כפלים וזה דבר ברור ומנוסה : בכל קדש לא תגע · כמו המעשר והתרומה ובשר שלמי' : ואל המקדש · אל חצר אהל מועד או אל העזר' בבית המקדש : בדמי טהר' · או על דמי טהר' אחד הוא לולי הקבלה ואני היה מפרש לנו בן שנתו אם הוא בן שנה תמימה לא יותר או פחות או תוספת וי"א שטעם הכבש לעולה שהיא עלתה שום מחשבה על רוחה בשעת לדתה מרוב הצער וחטאת שמא דברה בפיה : והקריבו · זה וזה הכבש והתור או בן יונה והכתו' אחז דרך קצרה וכן לא הזכיר מליקת חטאת העוף כי הכהן איננו אוכל חטאת עוף : וכפר עליה · כאשר פירשתי : וטהרה ממקור דמיה · זה אות כי לא תטהר בתולדתה עד הימים הספורי' : תמצא ידה · כטעם אין ידו משגת : וכפר עליה הכהן וטהרה · זה יורה אם לא יכפר עליה הכהן לא תטהר וזה תלוי באהרן : וידבר יי' אל משה ואל אהרן · וטעם אהרן כי על פיו יהיו כל נגעי אדם מי שיטהר ומי שיטמא : אדם · ולא אמר איש איש מבית ישראל להכנים הגרי' וכן אדם כי יקריב מכם כי תור' אחת להזרח ולגר בקרבנות כי כן כתו' והכנים הגר שלא יטמא אחר כי הצרעת היא מהחליים הנדבקים מהחולה אל השלם : והובא · ברצונו ושלא ברצונו כי הרואה בו אחד מסימני' אלו יכריחנו שיבא : או אל אחד מבניו הכהנים · טעם אהרן הוא הכהן המשיח תחתיו וטע' אחד מבניו הכהנים ההדיוטים שיצאו חוץ למקדש ככהני ענתות : וטעם הכהנים שלא יהיו מהפסולים · ומלת שאת כמו שרפה וכן והמשאת החלה וישאם דוד ויתכן שנקרא כן בעבור שהאדם תולדתה להנשא למעלה : ספחת · מגזרת ספחני נא ונספחו על בית יעק' חלי שיתחבר אל מקום אחד : בהרת · מגזרת בהיר הוא בשחקים והוא נודע שיעשה כדמות אות וסימן : הפך לבן · טעמו נהפך ללבן : עמוק · יותר יש בעמקו מעומק העור ואיננו כמו שפל : וטמא אותו · בדבור שיאמר שהוא טמא : והסגיר הכהן את הנגע שבעת ימים · האדם יהיה כסגר והוא ייחל עד שבעת ימים כי רובי החליים ישתנו ביום השביעי : עמד בעיניו · הטעם במראהו כי המראה הוא בעין וכל המפרשי' אמרו שטעמו בעצמו והטעם כאשר היה : פשה · כענין נפוש : שנית · פעם שנית : ככה

וּשְׁלֹשִׁ֥ים י֛וֹם וּשְׁלֹ֥שֶׁת יָמִ֖ים תֵּשֵׁ֣ב
בִּדְמֵ֣י טָהֳרָ֑ה בְּכָל־קֹ֣דֶשׁ לֹֽא־תִגָּ֗ע וְאֶל־
הַמִּקְדָּשׁ֙ לֹ֣א תָבֹ֔א עַד־מְלֹ֖את יְמֵ֥י
ה טָהֳרָֽהּ׃ וְאִם־נְקֵבָ֣ה תֵלֵ֔ד וְטָמְאָ֥ה
שְׁבֻעַ֖יִם כְּנִדָּתָ֑הּ וְשִׁשִּׁ֥ים יוֹם֙ וְשֵׁ֣שֶׁת
יָמִ֔ים תֵּשֵׁ֖ב עַל־דְּמֵ֥י טָהֳרָֽה׃
וּבִמְלֹ֣את׀ יְמֵ֣י טָהֳרָ֗הּ לְבֵן֙ א֣וֹ לְבַ֔ת
תָּבִ֞יא כֶּ֤בֶשׂ בֶּן־שְׁנָתוֹ֙ לְעֹלָ֔ה וּבֶן־יוֹנָ֥ה
אוֹ־תֹ֖ר לְחַטָּ֑את אֶל־פֶּ֥תַח אֹֽהֶל־מוֹעֵ֖ד
אֶל־הַכֹּהֵֽן׃ וְהִקְרִיב֞וֹ לִפְנֵ֤י יְהוָה֙
וְכִפֶּ֣ר עָלֶ֔יהָ וְטָהֲרָ֖ה מִמְּקֹ֣ר דָּמֶ֑יהָ זֹ֤את
תּוֹרַת֙ הַיֹּלֶ֔דֶת לַזָּכָ֖ר א֥וֹ לַנְּקֵבָֽה׃
וְאִם־לֹ֨א תִמְצָ֣א יָדָהּ֮ דֵּ֣י שֶׂה֒ וְלָקְחָ֣ה
שְׁתֵּֽי־תֹרִ֗ים א֤וֹ שְׁנֵי֙ בְּנֵ֣י יוֹנָ֔ה אֶחָ֥ד
לְעֹלָ֖ה וְאֶחָ֣ד לְחַטָּ֑את וְכִפֶּ֥ר עָלֶ֛יהָ
הַכֹּהֵ֖ן וְטָהֵֽרָה׃ פ
א וַיְדַבֵּ֣ר יְהוָ֔ה אֶל־מֹשֶׁ֥ה וְאֶֽל־אַהֲרֹ֖ן
לֵאמֹֽר׃ אָדָ֗ם כִּֽי־יִהְיֶ֣ה בְעוֹר־בְּשָׂרוֹ֙
שְׂאֵ֤ת אֽוֹ־סַפַּ֙חַת֙ א֣וֹ בַהֶ֔רֶת וְהָיָ֥ה
בְעוֹר־בְּשָׂר֖וֹ לְנֶ֣גַע צָרָ֑עַת וְהוּבָא֙ אֶל־
אַהֲרֹ֣ן הַכֹּהֵ֔ן א֛וֹ אֶל־אַחַ֥ד מִבָּנָ֖יו
הַכֹּהֲנִֽים׃ וְרָאָ֣ה הַכֹּהֵ֣ן אֶת־הַנֶּ֣גַע
בְּעֽוֹר־הַ֠בָּשָׂר וְשֵׂעָ֨ר בַּנֶּ֜גַע הָפַ֣ךְ׀ לָבָ֗ן
וּמַרְאֵ֤ה הַנֶּ֙גַע֙ עָמֹק֙ מֵע֣וֹר בְּשָׂר֔וֹ נֶ֥גַע
צָרַ֖עַת ה֑וּא וְרָאָ֥הוּ הַכֹּהֵ֖ן וְטִמֵּ֥א
אֹתֽוֹ׃ וְאִם־בַּהֶ֩רֶת֩ לְבָנָ֨ה הִ֜וא בְּע֣וֹר
בְּשָׂר֗וֹ וְעָמֹק֙ אֵין־מַרְאֶ֣הָ מִן־הָע֔וֹר
וּשְׂעָרָ֖ה לֹא־הָפַ֣ךְ לָבָ֑ן וְהִסְגִּ֧יר הַכֹּהֵ֛ן
ה אֶת־הַנֶּ֖גַע שִׁבְעַ֥ת יָמִֽים׃ וְרָאָ֣הוּ הַכֹּהֵן֮
בַּיּ֣וֹם הַשְּׁבִיעִי֒ וְהִנֵּ֤ה הַנֶּ֙גַע֙ עָמַ֣ד בְּעֵינָ֔יו
לֹֽא־פָשָׂ֥ה הַנֶּ֖גַע בָּע֑וֹר וְהִסְגִּיר֧וֹ הַכֹּהֵ֛ן
שִׁבְעַ֥ת יָמִ֖ים שֵׁנִֽית׃ וְרָאָה֩
הַכֹּהֵ֨ן אֹת֜וֹ בַּיּ֣וֹם הַשְּׁבִיעִי֮ שֵׁנִית֒
והנה

וּתְלָתִין וּתְלָתָא יוֹמִין תְּתֵיב בִּדְם דְּכוּ
בְּכָל־קוּדְשָׁא לָא־תִקְרַב וּלְמַקְדְּשָׁא
לָא תֵיעוֹל עַד־מִשְׁלַם יוֹמֵי דְּכוּתַהּ׃
וְאִם־נוּקְבָא תְלֵיד וּתְהֵי מְסָאֲבָא
אַרְבְּעָה עֲשַׂר כְּרִיחוּקַהּ וְשִׁתִּין
וְשִׁתָּא יוֹמִין תְּתֵיב עַל־דַּם דְּכוּ׃
וּבְמִשְׁלַם יוֹמֵי דְּכוּתַהּ לִבְרָא אוֹ
לִבְרַתָּא תַּיְתֵי אִימַּר בַּר־שַׁתֵּיהּ
לַעֲלָתָא וּבַר־יוֹנָה אוֹ־שַׁפְנִינָא
לְחַטָּאתָא לִתְרַע מַשְׁכַּן־זִמְנָא לְוָת־
כַּהֲנָא׃ וִיקָרְבִנֵּיהּ קֳדָם יְיָ וִיכַפַּר
עֲלַהּ וְתִדְכֵּי מִסּוֹאֲבַת דְּמַהָא דָּא
אוֹרָיְתָא דְּיָלְדְתָא לִדְכַר אוֹ לְנוּקְבָא׃
וְאִם־לָא תַשְׁכַּח יְדַהּ כְּמִיסַת אִימְּרָא
וְתִיסַּב תַּרְתֵּין שַׁפְנִינִין אוֹ תְּרֵין בְּנֵי יוֹנָה
חַד לַעֲלָתָא וְחַד לְחַטָּאתָא וִיכַפַּר
עֲלַהּ כַּהֲנָא וְתִדְכֵּי׃ וּמַלִּיל יְיָ
עִם־מֹשֶׁה וְעִם־אַהֲרֹן לְמֵימָר׃ אֱנָשׁ
אֲרֵי־יְהֵי בִמְשַׁךְ־בִּשְׂרֵיהּ עַמְקָא־אוֹ
עַדְיָא אוֹ בַהֲרָא וִיהֵי בִמְשַׁךְ־בִּשְׂרֵיהּ
לְמַכְתַּשׁ סְגִירוּ וְיִתֵּיתֵי לְוָת־אַהֲרֹן
כַּהֲנָא אוֹ לְוָת־חַד מִבְּנוֹהִי כַּהֲנַיָּא׃
וְיֶחֱזֵי כַהֲנָא יָת־מַכְתָּשָׁא בִּמְשַׁךְ־
בִּישְׂרָא וְשַׂעֲרָא בְמַכְתָּשָׁא אִתְהֲפֵיךְ
לְמִחְוַר וּמֶחֱזֵי מַכְתָּשָׁא עָמִיק מִמְּשַׁךְ
בִּישְׂרֵיהּ מַכְתַּשׁ סְגִירוּתָא הוּא
וְיֶחֱזֵינֵיהּ כַּהֲנָא וִיסָאֵיב יָתֵיהּ׃ וְאִם־
בַּהֲרָא חִוָּרָא הִיא בִּמְשַׁךְ בִּשְׂרֵיהּ
וְעָמִיק לֵית־מֶחֱזָהָא מִן־מַשְׁכָּא
וְשַׂעֲרַהּ לָא־אִתְהֲפֵיךְ לְמִחְוַר וְיַסְגַּר
כַּהֲנָא יָת־מַכְתָּשָׁא שִׁבְעָא יוֹמִין׃
וְיֶחֱזֵינֵיהּ כַּהֲנָא בְּיוֹמָא שְׁבִיעָאָה וְהָא
מַכְתָּשָׁא קָם כַּד־הֲוָה לָא־אוֹסִיף
מַכְתָּשָׁא בְּמַשְׁכָּא וְיַסְגְּרִינֵּיהּ כַּהֲנָא
שִׁבְעָא יוֹמִין תִּנְיָנוּת׃ וְיֶחֱזֵי כַהֲנָא יָתֵיהּ בְּיוֹמָא שְׁבִיעָאָה תִּנְיָנוּת
והא

מסרה

סי' טהר' דסמיך לדמי רפי דסמיך לימי מפיק ה"א וסימן דמים מכוסי' · ימים מגולי' : תבא י"ו חס' וסי' בסדם אל תבא · את אימתי · ואל המקדש · גם בי התאנף · אשימה עלי מלך · בקמת רעך · בכרם רעך · כי תשה ברעך · וכתבת עליהן · תבא נא תמר אחתי · קרמאה · חדר בחדר · דמלכים · קדש ישראל ליי' · אל השטן מאין תבא · אי מזה תבא ויען השטן · כי לפני לחמי · ברכת אבד · תבא כל רעתם · וכל משלי דכו' במ"ר מ"ל : ובמלאת ב' חד חס' וחד מ"ל · וסי' ימי טהרה לבן · ובמלאות הימים האלה · בתרא מ"ל : תביא י"ג וסימ' נמסר בסדר משפטי' : ממקור ב' חד חס' וחד מ"ל וסי' וטהרה ממקור דמיה · יי' ממקור יש' : דמיה ג' ומ"ל וסי' וטהרה ממקור דמיה · והיא גלתה את מקור דמיה · ונגלת' הארץ את דמיה : די ז' בקריי' וסי' ואם לא תמצא ידה די השיב לו · ואם לא תשיג ידו · די מחסורו אשר יחסר · אין די בער · ב' בו וא' ודי חלב עזי' ללחמך : אדם י' וסי' ראשי פסוקי' וסי' כי יהיה בעור בשרו · להבל דמה · ביקר לא יבין · אד' ילוד אשה · תועה מדרך השכל · אדם ערום · אדם בליעל · אדם עשוק בדם · אדם חסר לב · אדם שת אנוש : ומראה ז' קמצין וסי' נמסר בסדר משפטי' · צרעת הוא ד' וסי' עמק מעור בשרו קדמ' · וראה הכה' את הבשר החי · צרע' הראש או · והיה הנגע ירקרק : וראהו הכה' ה' וסי' נגע צרעת הוא וראהו הכה' וטמא אתו · וראהו הכה' ביום השביעי והנה הנגע עמד · והנה נהפך הנגע ללבן · ביו' השביעי אם פשה תפש' · והנה פשה הנתק בעור לא יבקר : והסגירו ד' וסי' והסגירו הכהן שבעת ימים והנה אין בה שער · והנה אין בבהרת שער · וכבסו את אשר בו :

בעל הטורים

ושלשים · בגימ' כלם כתובים לא מפוזרי' : ובן יונה או תור · בכל מקום מקדים תורים לבני יונה חוץ מכאן לפי שאינו מביא אלא אחד · ואם ימצא יונה לא יקח תור לפי שכן זוגו מתאבל עליו ואינו מזדווג לאחר : ממקר חסר אותיו' מרקם · וכמיך ליה וטהרה רמז כתחים הנאים מרק' טהורים : יטהר ממקר דמיה · בגימט' ה' מיני דמים טמאים בה · ממקר ב' ממקר דמיה · וי' ממקור ישראל · דורש מכאן שברכת חתני' בי' משו' דכתיב וטהר' ממקר דמיה אי זו דמים טהורים הוי אומר דם בתולי' אלמא דאיירי בחתן · דמיה ב' בלשה ממקר דמיה · וגלתה הארץ את דמיה ולא תכסה על הרוגיה · דאיתקש גלוי' עריו' לשפיכות דמים כדכתיב כי כאשר יקום איש על רעהו ורצחו נפש כן הדבר הזה :
באדם

מ"ע ספורנו

בדמי טהרה · כי עם היותו דם נדות איננו מהוכת של עכשיו אבל הוא עם הוסתות שקדמו בימי ההריון שכבר נתעפש ונפסדה צורת דם אותם הוסתות וטמאתם : שבועים · כי המותרו' ירבו בלידת הנקבה : וכפר עליה · כי כל ימי זוב טמאתה תהיינה כל מחשבותיה פונו' אל עסקי כלי הזרע ופעולות' ולא תהיה ראויה לשקדש וקדשיו עד שתביא כפרתה ותפנה אל הקדש : אדם כי יהיה בעור בשרו · וזה יהיה ברוב אם לא יטהר הזרע מדם הנדות : שאת או ספחת או בהרת · כלם מיני צרעת ומראיהן לבן כמו שבא בקבלה · ואין בהן ממיני הצרעת שספרו הרופאים זולתי המורפי"אה והאלבארס והנתק · אמנם שאר מיני הצרעת החוקים שספרו שהם פרטן לכל הגוף בכלל והם נוטים אל האודם והשחרות לא תטמאם התור' כלל כי אלה הד' מראות לבנות שספרו ז"ל שהן שאת ותולדת' בהרת ותולדתה באות בתוכחות על עון כאמרם ז"ל (ברכות פ"ק) כל שיש בו אחד מד' מראות הללו אינן אלא מזבח כפרה אבל שאר מיני הצרעת שספרו הרופאי' לא יהיו בעמנו כלל ע"ב מזבח כפרה אם לא יהיה עמנו בתכלית הקלקול ח"ו כאשר מדוי מצרים הרעים או עבד חטא בהנהגת שמחבל והשחתה וזולתם ולא תהיה נכס שמחה כלל : והובא · כי כל מי שילך אל מקו' להתפלל לא יקרא בא אז אבל יקרא מובא כענין תובל למלך · רעותיה מובאות לך · והגישו אדוניו. והביא האיש את אשתו · והכהן ונגשו אל הפתח ונקרב בעל הבית אל האלהים יבא דבר שניהם : ועמוק אין מראה מן העור · אף על פי שאמרו כל מראה לבן עמוק הוא כמראה חמה העמוקה מן הצל מכל מקו' בהיות גם העור באיזו מדרג' מן הלובן לא יהיה כל לבן עמוק אבלו זולתי בהיותו עובר גבול הלובן של עור עד שיהיה יחס לובן העור אליו כיחס הצל אל החמה · נגע צרעת היא · הנה אמר לפעמים נגע צרעת הוא · ופעמים צרעת היא ופעמים צרעת נושנת היא ופעמים נגע הוא כי אמנם יש לצרע' כמו לשאר החלאים עתות התחלה ותוספת ותכלית אם ירפא החולי תהיה לו ירידה גם כן ויקרא לתחלה נגע בלבד ולתוספת נגע צרעת ולתכלי' צרעת וכאשר תתיישן תקרא צרעת נושנת וכאשר תהיה בירידה יאמר נרפא הנגע נרפא הנתק · ובהיות זה כמין מן החולי לעונש כאמרם ז"ל אינו אלא מזבח כפרה נתן זמני ההסגר למורד אל התשובה כאמרו ויגל אזנם למוסר ויאמר כי ישובון מאון : וראהו הכהן · גזרת הכתוב שלא תהיה טומאת נגעים וטהרתן אלא ע"פ כהן כי שפתי כהן ישמרו דעת ויורו למנוגע לפשפש במעשיו ויתפלל על עונו
ויתפלל

רלבג

הקודשות וטמאה שבעת ימים אע"פ שלא תראה דם כי הוא מבואר כי אי אפש' בלידה מזולת דם בלתי נאות לנולדה ואולי למיעוטו כשיתו לא הרגישה בו כימי נדת דותה תטמא ר"ל כימי נדת שניה כי ענין הנדות הוא בנשים שלי מה ולזה תרגום הנדה ככה וכתה שראשה ואיבריה כבדים עליה והנה דין זאת הלידה הוא דין ראיית הנדה שתטמא שבעת ימים ולא יותר אף על פי שתראה דם בכל השבע' ימים מה שאין כן בראיית הזבה כמו שיתבאר · וביום השמיני ימול בשר ערלתו [illegible] [illegible] ושלשים יום ושלשת ימים תשב ונומר ר"ל שכל הדמים שתראה אחר ז' ימי הלידה כ"ג ימים הבאים אחריהם הם דמי טהר ולא תטמא בהם [illegible] [illegible] אל המקדש לא תבא עד מלאת ימי טהר' [illegible] [illegible] [illegible] טהורה לקדש ולא למקדש עד מלאות ימי טהרה [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] טהורה לקדש ולמקדש [illegible] [illegible] [illegible] ואם נקבה [illegible] [illegible] שבועים [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] ד' יום [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] הנדה [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] יום
יום

[illegible] קדמאה לא מפיק ה"א : והסגיר הכהן · ולסוף שבעת ימים יתבונן הכהן אם יהיה בו [illegible] [illegible] [illegible]
וראהו הכהן ביום השביעי [illegible] שבעה ימים [illegible] [illegible] היום בכולו : [illegible] בעיניו · [illegible]

חזקוני

בדמי טהרה · באלף : דמי לא מפיק ימי מפיק וסימן את יום נאלף : תביא כבש · שאלו תלמידיו את רבי שמעון בן יוחאי מפני מה אמרה תורה יולדת מביאה קרבן אמר להם בשעה שכורעת לילד קופצת ונשבעת שלא תזקק עוד לבעלה לפיכך אמרה תורה תביא קרבן : אל פתח אהל מועד · מלמד שמטפלת בכן עד פתח אהל מועד : והקריבו · את הכבש או את התור או בן היונה המקרא אחז לו לשון קצרה וכמו כן לא הזכיר מליקת העוף : אל משה ואל אהרן · הזכיר אהרן שהרי על פיו יהיה כל ריב וכל נגע אדם אם לטמא אם לטהר : אדם · משמע איש אשה קטן קטנה : בעור בשרו · לפי שעתיד לומר נקמן נגע בראש או בזקן הוצר' לומר כאן בעור בשרו : שאת לשון [illegible] כמראה בכל שהוא נבוה ממראה [illegible] : ספחת · טפלה לשאת וטפלה לבהרת יש בה תולדות [illegible] [illegible] להצטרף עמה כמו ספחני נא אל אחת הכהונות : לנגע צרעת · שיהיה [illegible] הנגע בשר לבן כדכתיב מצורעת כשלג וכתיב ומרא' הנגע עמק לבן : והובא אל אהרן הכהן · אפי' בעל כרחו : או אל אחד מבניו · אפי' בעלי מומין : אחד · הא"לף בפתח : הכהנים · ולא חללי' ומניין לרבות כל ישראל תלמוד לומר או אל אחד לרבות כל ישראל אם כן מה ת"ל מבניו הכהנים ללמד שאין טומאה וטהרה אלא מפי כהן הא כיצד חכם שבישראל רואה את הנגע ואומר לכהן אף על פי שוטה הוא אמור טמא הוא והוא טמא אמור טהור הוא והוא טהור : ושער בנגע הפך לבן · סימן שהבשר [illegible] שהנגע ממית את הבשר ואף הזקנים כמו כן כשמתלבנים שערם מתלבן אבל השער נתלבן קודם שיבא הנגע אין זה סימן טומאה שהרי לא נתלבן מחמת הנגע וכן אמרו רבותינו אם בהרת קודמת לשער לבן טמא ואם לאו טהור : וטמא אותו · בדבור : ואם בהרת לבנה היא · אבל אינה לבנה כל כך [illegible] מראה הנגע עמוק מן העור ושערה לא הפך לבן : ועמוק אין מראהו · פר"שי לא ידעתי פירושו כלומר כיון דלבנה היא איך אפשר שלא יהא מראה עמוק [illegible] [illegible] מראה כמו נבי [illegible] כדאיתא בתורת כהנים מניין לרבות הטוח לגבוה [illegible] [illegible] [illegible] ועמוק מן מראה מן העור לרבות הטוח לגבוה : ושער לא הפך לבן ·
[illegible] כי הרואה דבר תדיר [illegible] [illegible] [illegible] אלא לפרקים :
[illegible] בעיניו · אם פתיו וכהה או כהה והטיו כאילו לא כהה : שבעת ימים שנית · עולה לכאן ולכאן :
והנה

אבן עזרא

כהה הנגע · רבי החכמים אמרו כמו חסך ועדות ותכהין עיניו מראות ואמרו כי כהה לבכות פירושו כמו לבנה אדמדמת שיהיו בו ספיחס ולפי דעתי שמלת כהה הפך פשה ומגזרת ותכהין עיניו והקרוב אליו ולא כהה בס וטעס לא פשה הנגע במקום אחר והנה הם שני סימנים שכהה המקום הנגוע ולא פשה בשלם : וטהרו · יאמר שהוא טהור כי מספחת היתה ואם פשה אחר כן הנו טמא : והובא · האדם כחברו : והיא הפכה · השער השחור ללבן : ומחית · פירוש בשר חי והנה הבשר שלא ירגיש איננו כן : נושנת · קדמונית · מלת יסגירנו יוצא לשנים פעולים והטעם שיצוה שיסגר וטהר את הנגע כי כבר יצא הנגע כולו לחוץ והוא סר ממנו · וטעם וטהר את הנגע בדבור שאותו הנגע לא יטמא אחרים : או כי ישוב · שיתכן שישוב לבנה אדמדמת · מעורבת משני העינים או קלתה כן · מלת צרעת מחלה וכן ושלחתי את הצרעה ואין מלת ושלחתי טענה כי הנה ישלח דברו אני שולח את כל מגפותי ישלח בם חרון אפו : והנה מראה · לא יתכן בדקדוק מראה בקמץ גדול תחת ה"אלף וה"א במפיק כמו ידה ורגלה כי לא נמצא כן בבעלי הה"א הנח הנעלם בסוף המלה ודגשות כו"ן ירא"כ כמו יסגירנו לחסרון הה"א הנוסף וכן מלת ממכה וממנו :

ואם

רשי

כהה · הוכהה ממראיתו הא אם עמד במראיתו או פשה טמא : מספחת · שם נגע טהור : וכבס בגדיו וטהר · הואיל ונזקק להסגר נקרא טמא וצריך טבילה : וטמאו הכהן · ומשטמאו הרי הוא מוחלט וזקוק לצפרים ולתגלחת ולקרבן האמור בפרשת זאת תהיה : צרעת היא · המספחת הזאת : צרעת · לשון נקבה : נגע לשון זכר : ומחית · שנית"יכט בלעז שנהפך מקצת הלובן שבתוך השאת למראה בשר אף הוא סימן טומאה שער לבן בלא מחיה ומחיה בלא שער לבן ואף על פי שלא נאמר' מחיה אלא בשאת אף בכל המראו' ותולדותיהן הוא סימן טומאה : צרעת נושנת היא · מכה ישנה היא תחת המחיה וחבור' זו נראי' בריא' מלמעלה ותחתיה מלאה לחה שלא תאמר הואיל ועלתה מחיה אטהרנ' : מראשו · של אדם ועד רגליו : לכל מראה עיני הכהן · פרט לכהן שחשך מאורו : וביו' הראות בו בשר חי · אם צמחה בו מחיה הרי כבר פי' שהמחיה סימן טומאה אלא שהי' הנגע באחד מעשרים וארבעה ראשי איברים שאין מטמאים משום מחיה לפי שאין נראה הנגע כולו כאחד שמשפעין אילך ואילך וחזר ראש האבר ונתגלה שפועו על ידי שומן כגון שהבריא ונעש' רחב ונראית בו המחיה למדנו הכתוב שתטמא : וביום · מה תלמוד לומר למד יש יום שאתה רואה ויש יום שאין אתה רואה בו מכאן אמרו חתן שנולד בו נגע נותנין לו כל ז' ימי המשתה לו ולאצטליתו ולכסותו וכן ברגל נותנין לו כל ימי הרגל : צרעת הוא · הבשר ההוא : בשר · לשון זכר : שחין · לשון חמו' שנתחמם הבשר בחולי הבא לו מחמ' מכה שלא מחמת האור : ונרפא · השחין העלה ארוכה ובמקומו העלה נגע אחר : או בהרת לבנה אדמדמת · שאין הנגע לבן חלק אלא פתוך ומעורב בשתי מראו' לובן ואודם : מראה שפל · ואין ממשה שפל אלא מתוך לבנונתו הוא נראה שפל ועמוק כמראה חמה עמוקה מן הצל : נגע היא · השאת הזאת או הבהרת תחתיה

ויקרא יג

והא עמיא מכתשא ולא אוסיף מכתשא במשכא וידכיניה כהנא עדיתא היא ויצבע לבושוהי וידכי : ואם אוספא תוסיף עדיתא במשכא בתר דתתחזי לכהנא לדכותיה ויתחזי תנינות לכהנא : ויחזי כהנא והא אוספת עדיתא במשכא ויסאביניה כהנא סגירותא היא : מכתש סגירו ארי תהי באנשא ויתיתי לות כהנא : ויחזי כהנא והא עמקא חוורא במשכא והיא הפכת שערא לחיור ורושם בשרא חיא בעמיקתא : סגירות עתיקא היא במשך בשריה ויסאיביניה כהנא לא יסגריניה ארי מסאב הוא : ואם מסגא תסגי סגירותא במשכא ותחפי סגירותא ית כל משך מכתשא מרישיה ועד רגלוהי לכל חיזו עיני כהנא : ויחזי כהנא והא חפת סגירותא ית כל בשריה וידכי ית מכתשא כוליה אתהפיך למחוור דכי הוא : וביומא דיתחזי ביה בשרא חיא יהי מסאב : ויחזי כהנא ית בשרא חיא ויסאביניה בשרא חיא מסאב הוא סגירותא היא : או ארי יתוב בשרא חיא ויתהפיך למחוור וייתי לות כהנא : ויחזיניה כהנא והא אתהפיך מכתשא למחוור וידכי כהנא ית מכתשא דכי הוא : ואנש ארי יהי ביה במשכיה שיחנא ואיתסי : ויהי באתר שחנא עמקא חורא או בהרא חורא סמקא ויתחזי לכהנא : ויחזי כהנא והא מחזהא מכיך מן משכא ושערה אתהפיך למחור ויסאביניה כהנא מכתש סגירותא היא בשחנא סגיאת : ואם יחזינה כהנא והא לית בה שער חיור ומכיכא ליתהא מן משכא והיא עמיא ויסגריניה כהנא שבעא יומין : ואם אוספא תוסיף במשכא ויסאיב כהנא יתיה מכתשא היא :

והנה כהה הנגע ולא פשה הנגע בעור וטהרו הכהן מספחת הוא וכבס בגדיו וטהר : ואם פשה תפשה המספחת בעור אחרי הראתו אל הכהן לטהרתו ונראה שנית אל הכהן : וראה הכהן והנה פשתה המספחת בעור וטמאו הכהן צרעת הוא : פ נגע צרעת כי תהיה באדם והובא אל הכהן :
י וראה הכהן והנה שאת לבנה בעור והיא הפכה שער לבן ומחית בשר חי בשאת : צרעת נושנת הוא בעור בשרו וטמאו הכהן לא יסגרנו כי טמא הוא : ואם פרוח תפרח הצרעת בעור וכסתה הצרעת את כל עור הנגע מראשו ועד רגליו לכל מראה עיני הכהן : וראה הכהן והנה כסתה הצרעת את כל בשרו וטהר את הנגע כלו הפך לבן טהור הוא : וביום הראות בו בשר חי יטמא :
טו וראה הכהן את הבשר החי וטמאו הבשר החי טמא הוא צרעת הוא : או כי ישוב הבשר החי ונהפך ללבן ובא אל הכהן : וראהו הכהן והנה נהפך הנגע ללבן וטהר הכהן את הנגע טהור הוא : פ ובשר כי יהיה בו בערו שחין ונרפא : והיה במקום השחין שאת לבנה או בהרת לבנה אדמדמת ונראה אל הכהן :
כ וראה הכהן והנה מראה שפל מן העור ושערה הפך לבן וטמאו הכהן נגע צרעת הוא בשחין פרחה : ואם יראנה הכהן והנה אין בה שער לבן ושפלה איננה מן העור והיא כהה והסגירו הכהן שבעת ימים : ואם פשה תפשה בעור וטמא הכהן אתו נגע הוא :

ואם

פשה קמצה ואם פשה תפשה הני' ואם פשה יפשה הנתק בעור ·

בעל הטורים

באד' · ד' נגע צרעת כי תהיה באדם · או באדם אשר יטמא לו אף הוא בחתף תחרוב ובוגדים באדם תוסיף · אשר שלט האדם באדם · ובוגדים באד' · איירי באש' זרה שמפת' האד' עד שישמע לה וזהו אשר שלט האדם באד' שהיא שלנות בו בוגדים ואם ישמע לה סוף שילקה בצרע' ויטמ' במת · סמך נגעים ליולדת לומר שכל מי שאינו שומ' נדות הולד מצורע והקב"ה אומ' לולד אם הטיב מ מעשיך ראה מה בראתי למעל' ממך בהמה וחיה למאכלך ואם הרעת מעשי' הרי נגעי' בצדך · עזה · בגימ' לבן : ו' נה הנג' · לשון והנה נופל על דבר שלא נודע קוד' לכן כמו בכאן שהיה סגור עד עתה וכן והנה היא לאה : פרוח תפרח · ב' נמס' ואידך פרוח תפרח ותגל לומר בכפרות תפרח הצרעת בכולו יגיל כי אז יטהר :
הזקן ·

מ"ע ספורנו

ויתפל' גם הכה עליו ובלעדי זאת כהיו' על פיהם כל נגע יקנו שכיות עין במדרגות מראהו להבחין בין נגע לנג' : והי' במקום השחין שאת לכל' שאי' אותו המקו' נדון בסימני עור בשר של מעלה וכן מקום מכות אם כי אמנ' המו' הטבעי שנאבד בשחין או במכוה לא ישוב עוד כמאז אבל יולד במקומו דב' דומה לעור שאין עור מחליף כדאיתא פרק כא בימן · וכמ' שספרו הרופאי' :
נתק ·

אמרי נועם

נדותה דתן התורה אפילו ראתה כל שבעה בסמיני' טהורה ועכשיו שאצטריך לומ' לן שאע"פ שפתות הקבר תמילא שבת נדותה אפ"ה שאחר לידה שבעה אחרים א"כ יולדת בזיבה קטנה א"כ שהפילה ולד שני תוך דמי טוהר דאז הוי הקבר פתוח ממילא ודו"ק למ"ל א"ח לפתיחת הקבר בלא דם אמאי אצטריך קרא לטומאה רבי' שמחה תירץ דמי לא כתיב קרא הייתי אומר כי ילדה זכר תטמא שבועיים מק"ו ומה נקבה שקילה לה ימי טוהר האמירה עליה שבועיי' זכר שהאמיר לו ימי טוהר אינו דין שנתן לו שבועיי' · להכי אצטריך קרא וי"מ דאי לא הוה כתיב הו"א אם ראתה דם שבעה שלפני לידתה וביום ח' סמוך לערב פסקה מלראות וילדה שלעריב טובל' וטהורה לבעלה כדין כל נדות להכי אצטריך קרא שטומאה זו משום לידה וצריכה למנות מיום לידה וה"רם תי' דאיצטריך קרא ליולדת שתהא שומרת יום כנגד יום ותטהר כדין זבה קמ"ל ואין לה דין זבה : אחד לעולה תנו' פי' רשי ז"ל לא הקדימה הכתוב וכו' פי' למקראה כשמביא אדם חטאת ועולה צריך לקרות תחלה שם עולה שיאמר זה יהי' לעולה ואח"כ זה יהי' לחטאת אבל לענין הקרבה חטאת קודם לעולה ·
ור"ם

מסרה

וטהרו ד' וסי' מספחת · צרבת · צרב' · צמח בו · ונרא' ה' וסימ' ונראה שנית אל הכהן · ונראה אל הכהן דוהיה במקום השחין · והביאותיו ונראה פני ה' · אני חשפתי שוליך · גלה חציר ונראה דשא · נגע צרעת י"א פסוק רישיהון נ"ן וסופיהון נון וסימ' נגע צרעת · נחנו נעבר · נביא מקרבך · גודו מתוך בבל · נהר פלגיו · נחית כצאן עמך · נגד אבותם עשה פלא · נפת תטפנה' נפתי משכבי · נר אלהים · נשקו קשת : באדם ד' הטפין וסי' נגע צרעת כי תהי' · או איש אש' יגע ובוגדים באדם תוסף · עת אשר שלט האדם באדם · וחד ובאדם מבין יודע · וכל לאדם דכו' חטפין במ"ה קמצים וסי' נמסר בסדר שמות · וכל חמש מגילות דכו' במ"ב וסי' כי לאדם שטוב לפניו נתן עמל · בשאת חד מן י"א זוגין חד מלרע וחד מלעיל נסבין ב' ברי' תיבותא וסי' נמסר בישעיה ריש סימ' ח' · יסגרנו ה' חס' בליש' וסי' לא יסגרנו כי טמ' הוא · ולא יסגרו ארת הרצח · היסגרני בעלי קעילה · ואם תסגרני ביד אדני · היסגרו בעלי קעילה' הראות ד' מלאים בליש' וסי' וביום הראות בו · כי לא יוכלו להראות · וילך אליהו להראות אל אחאב · בהגלו' פשעיכ' להראות חטאתיכם · וראהו הכהן ח' נמס' לעי' בהאי סידר' · ובש' ח' וסימ' זאת הפעם עצם · ואנשי קדש · ובשר כי יהיה בו בערו · וראית' והנה עליהם גידים · והעורבים מביאים לו לחם ובשר · ב' בו · לחם חמודות לא אכלתי · עור ובשר תלבישני · ונראה ה' נמסר לעיל בהאי סידרא · ואם יראנה הכהן ב' בטעמא ובענין וסימ' והנה אין בה שער לבן · והנ' אין בבהר' שער לבן · כהה ח' וסימ' וראהו הכהן ביום השביעי · ואם יראג' הכהן והנה אין בה · וחברו והנה אין בבהרת · ואם תחתיה תעמד הבהרת בתרא' · ואם ראה הכהן · לשום לאבלי ציון · קנה רצו' לא ישבר' אין כהה לשברך וחד בחירק ולא כהה בם :

הזקוני

והנה כהה הנג' ולא פשה הנגע בעור וטהרו · וא"ת אם כשלא פשה טהור כ"ש כשכהה טהור אלא לא פשה דהכ' קאי אהסגר ראשון וה"ק והנה בהסגר שני כהה הנגע שלא פשה בהסגר ראשון בהא אמר רחמנ' וטהרו ואין לומר דלא פשה הנגע קאי אהסגר שני דשני כאן פרש"י הוכהה ממראיתו הא אם עמד במראיתו או פשה טמא : אך קו"ק דהא אמרינן במגלה אמר קרא והצרוע אשר בו הנגע מי שצרעתו תלויה בגופו ופר"י שכל זמן שלא נתרפ' מצר' טמא והיינו מוחלט וגבי טהרה דילים כתיב והנה נרפ' נגע הצרעת מן הצרוע יצא מוסגר שטהרתו תלוי' בימי הסגר שאם לא ימצ' בו בשביעי סימני טומא' שער לבן או פשיון יטהרנו אע"פ שנגעו בעיניו עומד וים מפרשים והנה כהה הנגע שד"א הואיל ובשבה ממראיתו נגע טהר הוא ויה' טמא ת"ל והנ' כהה וגו' : וטהרו · בדבור : וכבס בגדיו · וכ"ש גופו לפי שעמד בספק טומאה וכל העומד בספק טומאה טעון כבוס והזכר עליה כ"כ : ואם פשה תפשה · אחרי הראות ואפי' מיד : והיא הפכה · כתיב ב' יוד : צרעת נושנת היא · מכה ישנ' היא ואת נכשית בריאה מלמעלה ומלמטה שלא תאמ' הואיל ועלתה מחיה אטהרנה : ואם פרוח תפרח הלבין פני הנגע כמין פרח : מראשו · ולא תוך ראשו : ועד רגליו · ולא תוך רגליו : לכל מראה עיני הכהן · פרט לכהן שחשך מאור עיני אף היום פרט לשחשך מאור היום · ד"א לכל מראה עיני הכהן פרט לבי' הסתרים מכאן אמרו האיש נראה כעודר ומוסק זיתים והאשה כעורכת ומניקה את בנה : צרעת הוא · ל' זכר דקאי אהבשר הסי : או כי ישוב לעיל קאי או אם הבשר יהפך ללבן כמו שאמר למעלה בשאת : כולו הפך לבן · או כי ישוב · הרי זה בא ללמד על ראשי איברים שנתגלו וחזרו ונתכסו שהן טהורין אפילו מאה פעמים ואפילו למראה כוהן : והנה מראה שפל · מכיון לרבות את השוה לגבוה תלמוד לומר ושפלה איננה מן העור : והיא כהה · קו"ק אמאי נקט והיא כהה כיון דבשלא ראייה קאי וי"מ איננה קאי דוגמא תקוה אנוי' אאבד לעד וכן הפירוש ושפלה איננה מן העור ואיננה כהה אבל אם כהה פשיטא שהי' טהורה :
והי' כהה · כתי' ב' יוד · נגע הוא · בחירק ל' נקבה דקאי אשאת או אבהרת :

ואם

רלבג

יום שיולדת טומטום או אנדרוגינוס כי לא נוכל לומר שלא תהיה טומאה לידה כשלא היה הולד ודאי זכר או ודאי נקבה לפי שאין הבדל לענין טבע דם לידה בין היות הנולד ודאי זכר או ודאי נקבה בין היותו ספק כי עכ"פ זה הדם הוא מעורב הדם הנלפי כאות להולדה והיתה הלידה דרך הרחם כמנהג וששים יום וששת ימים תשב על דמי טהר' ר"ל שאחר שישלמו יד' ימי הלידה יהיו כל הדמים אשר תראה בסוף ימים האלה אחריהם טהורים ובמלאת ימי טהרה לבן או לבת תביא כבש בן שנתו לעולה ובן יונה או תור לחטאת ר"ל שאחר שישלמו ימי הטהרה הנזכרי' ולפי שאי אפשר שיהיה מעשה אלו הקרבנות בלילה לפי מה שנתבאר בשרשים הכוללים הנה היה הבאתה אל הקרבנות למחרת ימי מלאת אל פתח אהל מועד אל הכהן למדנו שהיא מטפלת בהבאתו אל הכהן עד שתורה ר"ל על המקדש שהיא יכולה להכנס בעזרה והוא מבואר שהיא איננה יכולה להכנס בעזרה קודם הביאה כפרת' כי טהרתה תלויה בכפרתה לאחר מלאת ימי טהרה שנאמר וכפר עליה הכהן וטהרה ממקור דמיה מכלל שלא טהרה ממקור דמיה עד שהביאה כפרתה והקריבו לפני ה' וכפר עליה וטהרה ממקו' דמיה למדנו מזה שטהרתה תלויה באחד מאלו הקרבנות והוא החטאת כי הוא הקרב ראשון והוא גם כן המורה על הכפרה אשר בעבורו היתה זאת הטומאה ובכלל הנה מצאנו בכל מקום שהיה שם טמאת שהכפרה תלויה בחטאת וכבר התבאר שכה זה מדברנו בענין הקרבנות ואמנם שהיא העולה אחר זה לתשלום הרצוי בין המטהר מאלו הדברים המצריים ובין השם יתעלה כי הוא מורה על הנורא וטהרה ממקור דמיה קרא מקור מקום שיצאו משם בשבע אלו הדמים כי הוא מקורם ומשם נובעים ומפני שיותם נובעים משם בזה האופן היתה הטומאה כמו שביארנו ולזה לא יטמא דם יולדה אע"פ שהו' מן המקור לדם הנה אמרו דרכי הרמ' שאינו מן המקום וראוי שתדע כי אלו הקרבנות שאינם באים על חטא לא יכפלו בהכפל עניינם כמו הענין בקרבנות הבאים על חטא ולזה אמר וטהרה ממקור דמיה שאע"פ שהיו שם לידו' מרובות כיון שהביאה חטאתה טהרה מכל אלו הטמאות ולזה אלו ילדה תאומים או ילדה ולדות הרבה זה אחר זה קודם הבאת קרבנותיה הנה תביא קרבן אחד ובו תשלם טהרת לכל אלו הלידות מצד הכפרה אשר לקרבן להתפרק מעניני הטהר אם לא מן הכד שיטרת בו הנורא

הנולד ואמנם בקרבנות הבאים על חטא ימצא הענין בהפך שנאמר על חטאתו כמו שבארנו במה שקדם וראוי היה להיות כן כי כמו שהטבילה לא תכפל בהכפל הטומאות כן ראוי שיהיה ענין הקרבנות הבאים להשלים טהרת הטבילה אלא שהולידות שיקרו לה אחר התחייבה בקרבן והם אחר ימי מלאת ימי טוהר הלידה הראשונה תתחייב עליהם קרבן שנית וכן בזה האופן אבל על כל פנים היא טהורה בחטאת אחד כמו שבארנו והשאר מהקרבנות חובה עליה להקריבם אבל אינם מעכבים טהרתה וכפרתה · זאת תורת היולדת לזכר או לנקבה ר"ל עניין טומאת הלידה וימי טהרתה וקרבנותיה · ואם לא תמצא ידה די שה ר"ל שהיתה ענייה שלא השיגה ידה למה שהיתה חובה עליה לקחה שתי תורים או שני בני יונה אחד לעול' ואחד לחטאת תור לעולה ובן יונה לחטא' או הפך והיה זה כן כי מפני חסרות חטאת העוף לא נשלמה בו הערת חטאת בשלמות ולזה ישלים הערעה העולה הבאה עמו כמו שבארנו בסוף פרשת צו · ולזאת הסבה חויב שיהיה החטאת ממין העולה כשיהיו שניהם מסוג העוף אלא שעל כל פנים כבר נשלמה זאת הכפרה בחטאת כמו שבארנו למעלה וכפר עליה הכהן וטהרה ר"ל שכבר תשלם טהרת' לאכילת קדשים ולהכנס למקדש במה שיכפר בו עליה הכהן והיא החטאת כמו שבארנו · ואולם מה הסבה אשר בעבורה היתה טומאת לידת נקבה יותר חזקה מטומאת לידת זכר עד שימי טומאתה הם כפל ימי טומאת הזכר הנה הסבה בזה לפני דעתי מבוארת וזה שהחמר שיתהוה ממנו הזכר הוא יותר דק מהחמר שתתהוה ממנו הנקבה וזה מבואר למי שעיין בחכמה הטבעית ולפי שהמותר מתיחס לבעל המותר הנה יהיה בהכרח זה המותר אשר בלידת הנקבה יותר עב ויות' נפסד וגם כן לחוזק החום היסודי בזכר ימשול על הדם להפכו לטבעו יותר ממה שימשול על הנקבה ולזה יהיה המותר יות' רב בלידת הנקבה ממה שימצא ממנו בלידת הזכר · ואמנם סבת דמי הטוהר והיותם בנקבה כפל מה שהם בזכר ר"ל שימי טוהר הם בנקבה ס"ו ימים ובזכר אינה כי אם חצי זה המספר הנה הסבה בזה גם כן איננה לפי דעתי ממה שיקשה וזה כי דם היולדת נטמא מפני היותו בלתי נאות להולדה כמו שזכרנו בעניין הטמאות והטהרות וכן הענין בדם הזבה והנדה כמו שביארנו ואולם אם ימצא באשה דם יוצא ממקודה נאות להולדה הנה איננו ראוי שיטמא מזה הצד ואולם שכבר ימצא ממקור האשה כמו זה הדם אחר הלידה הנה זה מבואר ממה שאומר וזה שהוא מבואר שכאשר הטבע התחיל למשוך דבר מה לצד מה והמשיך זה הפועל זמן ארוך הנה לא יתחזק הטבע למשוך הדבר ההוא להפך הצד ההוא תכף אבל יהיה זה בהכרח בלתי נשלם לו כי אם לאחר זמן ארוך ולזה הנה כאשר משך הטבע זה הדם הנאות להולדה אל מקור האשה להזון ממנו הולד והתמיד זה זמן ארוך הנה מן השקר שימשך תכף זה המותר אל השדים להתהוות ממנו החלב אבל ישלם זה בזמן ארוך ולזה היה חלב היולדת בעת הסמוך ללידה בלתי נאות לפי מה שהגידו הרופאים כי הוא יותר עב מן הראוי לפי שלא ימשך אלא עדיין הדם הנקי אשר היה נמשך אל הולד ברחם ולזה ישאר בגיעת זה הדם הנאות להולדה מהמקור זמן ארוך אחר הלידה ואולי שעדה החכמה האלהית שזה ישלם לפי הנהות בזה הזמן אשר הגבילה התורה בזכר ונקבה ואמנם היה זה הזמן בנקבה יותר ארוך ממה שהוא בזכר לפי שהדם שתזון ממנו הנקבה יותר עב מהדם שיזון ממנו הזכר וכן הענין בחלב היולדת נקבה עם חלב היולדת זכר כי המזון מתיחס ודומה לנזון ולזה הנה יקרה לזכר לדקו' מזוגו שיתחזק הטבע על משיכ' הדם הנקי אל השדים באופן שלא יהיה נובע ממנו דבר ברחם בזמן יותר קצר מהזמן שיתחזק על משיכתו בנקבה כי יספיק למזוגה דם יותר עב מהדם שיצטרך להיות ממנו חלב הזכר · והנה אחשוב שדמי טוהר היו נשלמים בארבעים יום לזכר לפי שעד ארבעים יום לא נשלמה יצירת הולד ברחם לפי מה שהושג בחוש ואחר זה יהיה נזון בדם הנקי הורבע לו מהמקור אך קודם זה איננו נמשך לו שם . כי איננו נזון או וזה מבואר למי שעיין בטבעיות וכמו שזמן ההשתלות אל מי שימשך הטבע זה הדם הנקי ברחם הוא ארבעים יום כן יהיה העניין בזמן משיכתו אותם אל השדים ואולם היה הזמן יותר ארוך בזה בנקבה לסבה שזכרנו הנה זהו מה שנראה לנו בסבות מה שנזכר בכאן בטומאת היולדת וטהרתה והוא נפלא מאד כמו שתראה והנה היה סדר הטמאות כותן לפי מה שביארנו שיזכור תחלה תורת המצורע ואח"כ תורת הזב והזבה והנד' והיולדת אבל הקדים לזכור עניין טמאת היולדת קדם הזכירו עניין הצרעת להעיר אותנו כי הצרעת בא בסבת הדם הבלתי נאות להולדה כי כשנתעברה האשה והיה העובר הזה מכמו זה הדם הבלתי נאות להולדה יקרה לנולד מההפסד שיהי' מצרע או מה שידמה לזה מהעפושים הנפלאים · וראוי שיתבאר ממנו ממה שזכרנו שלא יהי' ליולדת ימי טוהר ולא ימי טומאת לידה אם הפילה תוך ארבעים יום מעת הריונ' כי אין שם עדין מותר דם בלתי נאות להולדה כי אין העובר נזון עדין ואין שם ג"כ עדין משיכ' לדם הנאות להולד' אל המקור ואולם מ' ארבעים יום תטמא ליד' לזכר ז' ימים ולנקבה שבועים ואם היה ספק הולכין בזה להחמי' כמו העניין במפלת שפיר מרוקם לפי שיש שם מותר בלתי נאות להולד' אשר הוא סבת טומאת ליד' אך לא יתכן שיהיו לה ימי טוהר על האופן הנזכר מה שלא נשלמ' בריאת העובר באופן שיתחזק על משיכ' הדם הנקי כמו שהתבאר הסב' שנתכנה בזה ולזה ירא' שלא ינהג דין ימי טוהר אלא מעת שיעור הולד כי אז נשלמה בריאתו באופן שיתחזק על זאת המשיכ' כי כבר יתילדו אז בגופו מחוזק עכולו אידים עשנים יתהוו ממנו השערות ועל זה יהיה מזוכו אז בשלם שבפנים · וידבר יי' אל משה ואל אהרן · זכר בכאן אהרן לפי שאליו או לבניו יצטרכו בעניין הנגעים לטמא או לטהר להסגיר או להחליט כמו שיתב' · אדם כי יהיה בעור בשרו שאת או ספחת או בהרת וגו' · קרא שאת הנגע שאינו בתכלית הלובן כלובן הבהרת שהוא בתכלית הלובן ונקראת שאת לפי שאין מראיהו עמוק מן העור אבל נראית יותר גבוה · ולזה נקראת שאת והנה יקרא בהרת לפי מה שיורה עליו הגדר הנגע שהיא לבן כלובן השלג ויקרא שאת מה שהוא לבן במדרגת צמר נקי של כבש בן יומו וספחת השאת אשר רמז אליה בזה הפסוק הוא הנגע שהוא למטה בלובן מהשאת והיא טפל' לשאת כעניין ספחני נא אל אחת הכהונות והוא במדרגת לובן קלוס בצה וכן תמצא לבהרת ספחת אבל היא יות' ראוי' בזה מהשאת וראוי שיהי' יחס ספחת הבהרת אל ספחת השאת יחס הבהרת אל השאת והכ' ספחת הבהרת לפי מה שיור' עליו הגדר לבנ' כסיד ההיכל והכ' סדור אלו המראים היותר לבן הוא הבהרת ואחריו השא' ואחריו ספחת הבהרת ואחריו ספחת השאת והכ' מה שהוא כלובן למט' מלובן ספחת השאת איננו נגע צרעת וכל השיעור הקטן שיפול בו שם השאת או הבהרת וספחת לפי מה שיור' עליו הגדר והם כגריס הקלקי שהוא מרובע ושעורו באורך וברוחב כדי למיחת שם שערות שהם ל"ו שערות בכלל הנגע · והובא אל אהרן הכהן או אל אחד מבניו הכהנים · כי המשפט בו' הוא לכהן גדול או לכהן הדיוט כמו שיתבאר · וראה הכהן את הנגע בעור הבשר ושער הנגע הפך לבן ר"ל שיקדם מציאות הנגע למציאות השער הלבן בו באופן שיהי' ההפך השער הלבן בנגע כי זה מאותות הצרעת וזה שהחום הנכרי יהי' סבת לובן השער כמו שירא' באיש שיב' וכב' התבא' בספרים הכוללים כי מפני שהשע' מתחדש ממנו רבוי הכ' לא יפול שם השע' בפחות משתי שערות ולז' יחוייב שיהיו נהפכים בנגע ללבן שתי שערות ואז יהי' זה סימן טמא' · ומרא' הנגע עמוק מעו' בשרו · כמו העניין בבהרת · וראהו הכהן וטמא אותו הכ' למדנו בז' המקום כי ההפך השע' לבן הוא סימן לצרעת בבהרת וכן השיקם בשא' מראות נגעים ולז' כלל אותם יחד בראש העניין · ואמ' שאת או ספחת או בהרת · ואמ' זה זכ' שארית דיני אלו המינים מהצרעת · ואמ' ואם בהרת לבנה היא בעור בשרו · ראוי שתדע שכבר כשער לובן הבהרת במראה העור הבינוני בלובן ושחרות כי עור הכושי יביא לחשוב בלובן האלום שהוא לובן הבהרת וכן מראה עור הלבן ביותר יביא לחשוב בלובן הבהרת שהיא כהה · ועמוק אין מראה מן העור · ר"ל שהיא כהה באופן שלא יראה מראה עמוק מן העור והיא ספחת הבהרת שזכרנו · והנה יאמר שם הבהרת גם על מה שהוא למטה בלובן ממראות הנגעים אחר כבוהק במה שאמר זה בהרות לבנות ואמ' זה זכר שהם בהרות כהות לבנות · והנה זכר זה המין מהנגעים לפי שלא זכרו בראש העניין ולמדנו כי גם כן שלבנותו כהה ינהג זה הדין ר"ל שיצטרך להסגיר אף על פי שלא הפך שערו ללבן ואשר שיכלול במה שאמר ועמוק אין מראהו מן העור כל הנגעים זולת הבהרת והנה יתכן שם הבהרת בכללם כמו שזכרנו · ושערה לא הפך לבן ר"ל שלא הפך הנגע שתי שערות בו בלובן הנה אין בכאן דב' מורה על טמאה כי אם לובן הנגע ואולי איננו צרעת כיון שאין בו א' מאלו הסמנין והסגי' הכהן את הנגע שבעת ימים שבית רצה לומר שיסגיר בעל הנגע שבעת ימים כי בזה הזמן יתכן שישתנה עניין זה הנגע · ויתבאר ענייננו לחוזק רושם שבעת הימים בדברים הטבעיים עם שבזה הזמן תשוב הלבנה במבט מרובע ממה שהיתה בו תחלה כי מפני זה יסודר ממנה פעל מקביל באופן מה למה שהיה סודר ממנה תחלה · וראהו הכהן ביום השביעי והנה הנגע עמד בעיניו רצה לומר שהוא עדין מראות הנגעים שיהיה בהם תחל' לא נשתנה למט' מהלובן ההוא ולא אל לובן יותר חזק ולמדנו שזה הדין נוהג בכל הנגעים האחרים · ולזה אמר בעיניו שיור' אל רבוי המראים ולא אמר בעינו ולמדנו עוד מזה שכל המראות הנזכרות מצטרפות להשלים שעור הנגע · לא פשה הנגע בעור רצה לומר שלא נתפשט ממנו דבר בעור שהוא חוץ מהנגע כי זה נקרא פשיון הנגע לפי הנהוג · והסגירו הכהן שבעת ימים שנית ר"ל שלא נשפוט עדין בזה הנגע שאילו נגע צרעת ואף על פי שעמד בעיניו שלא נשתנה מראהו לא אל חוזק הלובן ולא אל חולשתו ולא הפך שער לבן ולא פשה · ואמנם הוצרכה התורה להורותנו זה כי היה אפשר שנחשוב שזה כמו בעור לבד לא עפוש בבשר ולזה לא נשתנה עורו כלל אבל יהיה עוון הסגר שני לבחון עוד עניין זה הנגע ולפי שאמר לא פשה הנגע למדנו שאם פשה הנגע בעור אחר ההסג' הנה לא ינהג שנית אבל הוא טמא ולמדנו מזה שהפשיון סימן טומאה כשקרה אחר ההסגר כי לא יתכן שיהי' פשיון בראיי' הראשונה שיראה הכהן הנגע וזה מבוא' בנפשו והנה טעם היות זה ההסג' שבעת ימים מבוא' ממה שזכר' ואחשוב שהטעם בזה ההסג' הטעם בעינו אשר בשלוחו מחוץ למחנה ישראל כדי שלא ישא ויתן עם בני אדם ויתעפשו מזה החלי וכאלו זה הדבר ממוצע בין הטהרה והטומא' כי לא יצא מן העי' ולא ישא ויתן עם בני אדם והנה ההסג' באדם תועלת שני והוא כי מפני העד' התנוע' יתקבץ החום היסודי ויתחזק ויתכן לו שיגבר על החום הנכרי שהוא סבת הנגע ויוציאהו לחיצוני הגוף ויתיכהו וכאשר נתחזק החלי עם ההסגר או יורה על זה העפוש בגוף ולזה יורה על הצרעת · וראה אותו הכהן ביום השביעי שנית והנה כהה הנגע רצה לומר שנשתנה מראיתו אל לובן למטה מהלובן שהיה בו אלא שהוא עדין כלובן הארבע מראות הנגעים הנזכרים ולא פשה הנגע בעור · כי אע"פ שנשתנה מראהו שיורה אל העפוש בבשר כיון שלא פשה הנגע הנה הוא טהור כיון שאין שם ההפך שער לבן ולא פשיון וזה כי השתנות מראהו יורה באמת שמש עפוש מה בבשר אלא שאין כל נגע מתחדש מעפוש בבשר צרעת ואף על פי שמראהו כמראות הנגעים הנזכרים ולפי שאמר לא פשה הנגע בעור למדנו שאם פשה אחר ההסגר השני הוא טמא · וטהרו הכהן מספחת היא · אמרו שהיא חוזרת לכהה ואיננה ממין צרעת אף על פי שתמצא כלובן הבהרת ולזה לא נראו בה סימני הצרעת · רצה לומ' שלא הפכ' שער לבנה ולא פשה הנגע · וכבס בגדיו · למדנו שהמוסג' מטמא בגדים · ואם פשה תפשה המספחת בעור אחרי הראותו אל הכהן לטהרתו ונראה שנית אל הכהן · רצה לומר אל הכהן שרא' אותו קדם זה והסבה בזה כי הוא יכי' אם פשה אם לא · וראה הכהן והנה פשתה המספחת בעור וטמאו הכהן צרעת היא · למדנו מזה שאם פשה אחר הטהרה שהוא טמא · נגע צרעת כי תהיה באדם והובא אל הכהן · רצה לומר לראות עניינו אם הוא צרעת אם לא וראה הכהן והנה שאת לבנה בעור והיא הפכה שער לבן ומחית בשר חי בשאת · רצה לומר או מחית בשר חי בשאת · וזה כי כבר ידענו ממה שקדם שהשער לבן הוא סימן טמאה לא יצטרך שתחבר עמו סימן המחי' והנה יהיה זה הוא כו"ו תמורת או המחלק כוא"ו אביו ואמו קלל · ולפי שסמך עניין המחיה להפכת שער לבן למדנו שהמחיה יחויב שתהיה כשעור יהיה אפש' בה שילמחו בה ב' שערות באיזה צד שיהיה מרחיקה רצה לומר באורך וברוחב כי הכונה ראוי הוא שיהיה אחד בשני אלו הסמנין המתחלפים המופלים בו והנה מחית הבשר החי אשר בתוך הנגע סימן טמאה כי זה יורה על שזה העפוש בא לזה המקום מהבשר והעור מחוץ מהם ולזה תגיע אל מקיף המקום ההוא קודם שיגיע אל מרכזו ולזה יורה שזה העפוש הגיע שם ממה שבלחה אליו מהעפוש הפנימי הגוף וזה שאם היתה התחלת הוית זה הנגע בבשר שהוא כן היה מן הראוי שיהי' התחלתו במרכזו ואחר יתפשט לחוץ וזה מבוא' מאד ולפי שהכמא' מהשאת סביב המחיה ראוי שיהי' בו אפשרות שילמחו בו שתי שערות בלא זה ש'יהי' מרחקיו הנה ראוי שיהיה עליו מקום למיחת שתי שערות ולזה יהיה ארך זה הנגע ורחבו באופן שיתכן שילמחו בו שש שערות ולפי שכל נגע ראוי שיהיה באופן שיהיה ראוי למחית ולהפכת שער לבן הנה יהיה בזה ראיה ששיעור הנגע לא יהיה פחות מהשיעור שזכרנו במה שקדם ר"ל שיתכן שילמחו בו ל"ו שערות שש בארך ושש ברחב · צרעת נושנת היא בעור בשרו · ר"ל כשהית' מחית בשר חי בשאת והנה להיות זה העפוש נושן בתוך הגוף ילאה הטבע לדחותו לחיצוני הגוף כי אם בזה האופן החלוש · וטמאו הכהן לא יסגירנו כי טמא הוא למדנו מזה שאין מסגירין את הטמא והסבה מבוארת במה שקדם כי לחוזק טמאתו ראוי שיצא מחוץ למחנה · והנה למדה אותנו התור' זה הדין בשאת וממנו נלמד כי הבהרת יות' ראוי בזה הדין להיות' יותר מורה על חוזק צרעת · ואם פרוח תפרח הצרעת בעור וכסת' הצרעת את כל העו' הנגע מראשו ועד רגליו לכל מרא' עיני הכהן רוצה לומ' שתכס' הצרעת את כל עור בעל הנגע מראשו ועד רגליו לכל מה שישלוט בו ראות עיני הכהן פרט לבית הסתרים שאינו מעכב שאין הראות שולט בו כשיעמוד המצורע כמשפט עמידת האדם ומכהנו ולזה לא יעכב העו' שתוך הקמטין כי איננו נרא' וראוי שיהי' כל הפורח בגופו כמלא' הצרעת וכסתה הצרעת את כל עור הנגע ואולם אם היה שם חלק לבן שיהי' לבנו למטה מלבן הצרעת לא ינהג בו זה הדין ולמד מזה שהרוא' הנגעים יצטרך שיהי' לו שתי עינים כי בזה יהי' ראותו יות' שלם שנאמ' עיני הכהן ולז' יתבא' גם כן שאין רואין הנגעים אלא בעת שהי' אור היום על שלמותו ולא בבק' ובערב כי אז לא תהי' הראיי' שלמ' להבדיל מראות הנגעים ולז' לא תהי' הראיי' בתוך הבית ולא ביום המעונן וראוי שתדע כי ראיית הנגעים אפש' שלא בכהן אבל המשפט אשר בהם לטמא או לטה' או להסגי' לא יהי' אלא בכהן כי כבר דקדק' התור' שיהיו אלו העניינים נעשים על יד כהן ואם אמר אומ' הנה כבר מצאנו גם כן שכבר דקדק' התור' שתהי' ראיית הנגעים בכהן אמר לו שכב' מצאנו מה שיורה שהראיי' אפש' בזולתו אמר בפרשת כי יפלא בעניין הכהנים על פיהם יהי' כל ריב וכל נגע והנה לא יבא או הנגע אליהם כמו שלא יבאו או בעלי הריב אליהם אבל יבואו להם המורים באלו ההוראות ובהיות העניין כן הנה מה שיוחד להם מהנגעים הוא שיהי' המשפט על פיהם לא הראיי' וראוי היה להיות כן כי הראיי' תלוי' בבחינת אלו המראות וידיעת משפטם וזה אפש' שישלם בלא זה שיהי' ממי שראוי לסמוך עליו ואמנם המשפ' לטה' או לטמא או להסגי' ראוי שיהי' ע"פ הכהנים למעלתם וזה מה שדקדק' התור' באלו הדברים שיהיו על יד כהן · ורא' הכהן והנה כסת' הצרעת את כל בשרו וטה' את הנגע כלו הפך לבן טהור הוא · הנה אחשוב שהסב' בזה כי כשרא' הכהן שהתחיל לדחות זה העפו' לחיצוני הגוף ואח"כ ירא' התפשטותו בכלל הגוף הנה יור' זה על ממשלת החום היסודי על זה העפו' וידחהו מפני זה מכל הצדדי' לחיצוני הגו' וידח' שם כמו שידח' החו' הנכרי' בקדחות בימי' הגבול לחיצוני הגוף מכל המקומות ויתך בזיע' ואז יהי' הבריאות ולז' לא יטמא זה שפרח' הצרעת בכלו אע"פ שנהפך כל שערו ללבן כי זה מדרך העפוש הנדח' שם ולז' אמר אחר זה וביום הראות בו בשר חי יטמא למדנו שבמחי' מטמא ולא בשער לבן וכבר העירתנו התור' כי מאמר הכהן באלו העניינים לא יחייב שיהי' כן אלא כשיהי' מסכים לאמת ולז' אמר וטהר את הנגע כלו הפך לבן טהור הוא ויתבאר מזה שאם טהר מי שאינו טהור לא תועיל טהר' שלו וזה תמצא כפול בזה העניין אמר נגע צרעת הוא וראהו הכהן וטמא אותו וטהרו הכהן מספחת היא וטמאו הכהן צרעת היא וטמאו הכהן לא יסגירנו כי טמא הוא וטמאו הכה' החי טמא הוא צרעת היא וטהר הכהן את הנגע טהור הוא והנה תמצא ככפל כל זה בכל זה העניין ומזה גם כן יתבאר שהראייה ובחינת המשפט בנגעים אפשר שתהי' בזולת כהן וזה שכבר אמר וטהרו הכהן מספחת היא ר"ל שכבר אפשר שיבחן מזולתו שמספחת היא וכשיתבאר שהוא מספחת בלא זה לא שיהי' הנה יטהרנו הכהן וכן מה שאמר וטמאו הכהן צרעת היא כי איננה צרעת מצד בחינת הכהן עניננה אבל היא צרעת מצד עניינה בעצמ' אי זה שיהיה מן האנשים שיבחן עניינ' וביום הראות בו בשר חי יטמא הטעם בזה התבאר במה שאמרנו במחי' וזה כי הנגע הוא בהרת או שאת ובו מחית בשר חי שהיא טמא' לפי מה שקד' וג"כ הנה מפני שלא ימשול הטבע לדחו' זה העפו' מכל הצדדין הנה ירא' שעדיין העפו' בפנימי הגוף ולזה אם ישוב אחר כן זה הבשר החי להפך ללבן הנה הוא טהור:

קומץ מנחה
פרשת תזריע

אשה כי תזריע לעיל כתי' ובין החיה אשר לא תאכל וסמיך ליה אשה כי תזריע וזהו שאמר המלאך לאשת מנוח אל תאכלי כל טומאה וגו': חשב ברמי טהרה כלומר תשב בטלה ואינה עושה לבעל' כלום אף מהמלאכו' שאשה עושה לבעלה: ואל המקדש לא תבא וזה בה"כ לכן ממתיני' חודש ימי' או יות' מללכ' לבה"כ: בדמי טהרה במסורה דמים מכוסי' ימים מגולים רצונם על המפיק: אל אהרן כי על פיו יהי' כל ריב וכל נגע: שאת מלשון שריפה סמו והמשאת החלה לעלו' שכן הצרעת בא ממרה שחורה השרופה: והובא בעל כרחו שלא יטמא אחריה: אל הכהן כשהוא ראוי לכהן פרט לחלל שאינו רוא' את הנגעי' אבל בע'מום רואה דכשפר מומו ראוי לכהן: בעיניו בעיניו וחז"ל שמשו בזה הלשון מעין כל ברכה וברכה: אל הכהן בה"א הידע כלומ' שראוהו ראשונה כי הוא ירע ויכיר אם פשתה אם לאו: והנה היא כהה מלת והנה נופל על דבר שלא גורע כבר: בהרת לבנה אדמדמת כשנקח כוס מלא חלב ונשליך לתוכו ב' טיפי' דם יהיה מראה בהרת ואם נשליך בתוכו ד' טפין יהיה כמראה שאת אדמדמת ואם נשליך לתוכו ח' טפין יהיה ספחת הבהרת וכשנשליך לתוכו י"ו טפין יהי' ספחת השאת: בראש או בזקן נוהג באשה שיש לה זקן ואינו נוהג באיש שאין לו זקן: בעיניו עמד בעינו של כהן כן הוא בת"כ: כי ימרט ראשו ולא הזכיר האשה כי על הרוב האשה לא תמרט לרוב לחותה כי השער הוא כדמות עשב ולחות יגדלנו אבל מ"מ דינם שוה: איש צרוע אמר כל הדברים בלשון זכר שכן פרימת הבג' והרא' אינו נוהג באשה כדי שלא לבוא לידי ערוה: טמא יטמאנו אינו טהור או טמא עד שיוציא הכהן מפיו וזה אחד מהדברים שעל' עליהם הלל מבבל לארץ ישראל כדי ללמוד הטעם: בגדיו יהיו פרומי' לעוררו על התשובה: ועל שפם יעטה כדי שלא ידבר עוד לה"ר כמקדם ושלא יטמא אחרו' בהבל פיו: וטמא טמא יקרא מדלא כתיב וצרוע צרוע יקרא למדנו שנוהג בכל הטומאות וכן אח"זל וטמא טמא יקרא טומאת קורא' לו ואומר' לו פרוש: בדד ישב כי ריחו והבלו מזיקים נכנס לב"הכ עושי' לו מחיצה ד' על ד' אמות וגבו' ב' נכנס ראשון ויוצא ראשון וגם שאר מצורעים אינם יכולין להתחבר עמו כי אין כל הצרעיות שוים: מחוץ למחנה השלוה אינו נוה' אל בא"י לבד ובעיירו' המוקפות חומה אשר להם חוץ ולמדנו שהמצורע מטמא באוהל: והבגד אינו נוהג אלא בבגדים לבני' ולא בצבועי' והצבועי' בידי שמים מטמאין: ירקרק דש"י בפי' תהלים בירקרק חרוץ מתנגד עצמו למה שפי' בכאן וצ"ע:

חסלת פרשת תזריע

ובשר כי יהיה בו בעורו שחין ונרפא · הנה שחין יולד לפי הראות הגדל על מה שיפסד בו העור בסבת חום שיכו חום אש וכשהיה זה בסבת חום אש יקרא מכות אש וזה החום בכלל איך שיהי' הוא חום נכרי ולזה אפשר שיתחדש ממנו העפוש במקומו ויתחדש שם נגעת אלא שזה לא יהיה בעת שהוא מוגלא במקום השחין והמכוה אבל יהיה אחר שהתחיל לעשות עור חלוש ולזה אמר צרבת השחין הוא כמו שיתבאר · ולזה אמר ונרפא ר"ל שיהיה נרפא באופן שיהיה שם במקומו מה שידמה לעור ולא יוכל להתחדש בו שאת או בהרת ולזה לא ירצה באמרו ונרפא שיהיה נרפא בשלמות והיה במקום השחין שאת לבנה או בהרת לבנה אדמדמת ר"ל שיהיה צבעה מעורב מלבן ואדם בכל שיהי' הלובן המופלג ההוא נוטה לאודם נטייה מה וראוי שנדע שהראיי' המעורבת מלובן ואודם ינהג גם בשאת אמר א"כ והנה שאת הנגע לבנה אדמדמת ומזה נשפט שהענין כן בספחת הבהרת והשאת ויתבאר שזה המראה המעורב עם אודם ינהג גם כן בנגעת עור בשר שנאמר והנה שאת הנגע לבנה אדמדמת בקרחתו או בגבחתו כמראה הנגעת עור בשר ובכלל הנה מראות נגעי נגעת ראוי שיהיו בלתי מתחלפים באי זה מקום שיהיה מגוף האדם וזה מבואר עם מעט עיון וכבר ביארו רז"ל איך נשפוט באלו המראין המתמזגין עם אדם לפי מה שקבלו בזה מפי משה איש מפי איש והוא שכבר נקח כוס מלא חלב ונשליך לתוכו שני טפים דם אז יהיה מראהו כמראה בהרת לבנה אדמדמת ואם השלכנו לתוכו ארבעה טפים דם יהיה מראהו כמראה השאת אדמדמת ואם השלכנו לתוכו שמנה טפי דם יהיה מראהו כמראה ספחת הבהרת אדמדמת ואם השלכנו לתוכו י"ו טפי דם יהיה מראהו כמראה ספחת השאת אדמדמת והיה זה כן כי האודם להיות הפכיי ללבן באופן מה הנה יחסר לובן הנגע כשהתמזג עמו וכל מה שהיה המראה יותר לבן ישאר יותר לבן וזה בלתי צריך אל ביאור ולזה יתבאר שהבהרת היא יותר לבנה עם אדמומיתה ואחריה השאת ואחריה ספחת הבהרת ואחריה ספחת השאת וזה דומה ליחס מדרגותיהם בלבן ואולם שהמראה הלבן המעורב באודם יורה על הנגעת הוא מבואר מן החוש והסבה בזה כי מפני שהיה טרם הוייתו מהדם המעופש הנה יקרה לו זה והוא היותר נמצא · וראה הכהן והנה מראה שפל מן העור · רוצה לומר שהיא בהרת מצד הלובן כמו שזכרנו במה שקדם · ושערה הפך לבן זה יורה על העפוש והחום הנכרי כמו שהתבאר במה שקדם · וטמאו הכהן נגע נגעת היא בשחין פרחת · מפני החום הנכרי אשר בסבתו נהיה השחין נשאר שם הרושם עד שהגיע ממנו זה העפוש ולזה ייחס אותו לשחין או אפשר שנאמר שיהיה מיוחס לשחין במקרה כי אפשר שיהיה זה העפוש תוך הגוף ולא משל הטבע לדחותו כי אם בזה המקום החלוש שיהיה בו השחין וזה אמנם יהיה לחולשת הטבע והענין הראשון הוא יותר נאות כי לזה הבדילה התורה בין השחין והמכוה ולא נצרפם זה עם זה ואלו היה מהעפוש אשר תוך הגוף היתה הסבה בשניהם אחת בעינה והנה באר התורה זה הדין בבהרת וממנה נלמד שכן הדין כל שכן בשאר מראות נגעים כי כבר זכרה אותם בתחלת הענין אמר שאת לבנה או בהרת לבנה אדמדמת · ואם יראנה הכהן והנה אין בה שער לבן · רוצה לומר שלא הפך הנגע שתי שערות ללבן · ושפלה איננה מן העור והיא כהה · ר"ל שאין עמוק מראה מן העור ולזה איננה בהרת אבל היא בהרת כהה והיא ממראות הנגעים :

והסגירו הכהן שבעת ימים · כבר התבארה הסבה בזה ההסגר במה שקדם ולמדתנו התורה כי בזה הנגע שלבנונותו כהה ינהג זה הדין · רוצה לומר שכבר יצטרך להסגיר אף על פי שלא הפך שערו ללבן · ואם פשה תפשה בעור · רוצה לומר בעור השחין · לא בעור הבשר כי זה הנגע הוא במקום השחין · וחלקו הכתוב מנגעת עור בשר להורות שאינם מצטרפים זה עם זה ולזאת הסבה לא יתכן להם שיפשו זה לתוך זה · וטמא אותו הכהן נגע הוא · רוצה לומ' נגע נגעת כי הפשיון הוא סימן טומאה כשנתחדש אחר ההסגר כמו שקדם וכבר התבא' הסבה בזה במה שקדם רוצה לומר למה הוא סימן טומאה ואם תחתיה תעמוד הבהרת לא פשתה צרבת השחין היא וטהרו הכהן ר"ל שכיון שלא פשה הנגע ואין בו סימן טומאה הנה יהיה זה הלובן אשר נתחדש שם מקרה בעור ההוא מפני החום אשר בסבתו היה השחין ואין שם עפוש בבשר אשר תחתיו באופן שיתהוה ממנו נגעת ולזה לא יהיה זה נכנס בגדר הנגעת או בשר כי יהיה בעורו מכות אש והית' מחית המכוה בהרת לבנ' אדמדמת או לבנה והנה זכר קצת מראות הנגעים והוא הדין לנשארים וקרא מחית המכוה העור החלוש שנתחדשת שם אחר שנתרפאה מהמוגלא אשר בה והנה כל הנמשך בענין המכוה שוה למה שנאמר בענין השחין וממה שאמרנו שם יתבאר כל מה שנאמר בענין המכוה לא יתחלף אלא שכבר אמר בסוף והיא כהה שאת המכוה היא מה שלא אמר מה שיתיחס לזה בשחין והנה הבאור בו בשחין שהיא כהה שנשתנו מראיה של לובן למטה מהלובן שהיתה בו אלא שמראיתה ממראות הנגעים והנה עם כל זה לא נשפט שיהיה זה נגע נגעת ואף על פי שכבר יורה השתנות מראה שם עפוש בבשר שתחת העור הנה איננו באופן שיהיה נגעת אבל הוא נגע אחר מתחדש בסבת המכוה ולזה לא פשה הנגע ולא נהפך שערו ללבן והנה יתבאר שנגעי השחין והמכוה אינם מצטרפים זה עם זה ואינם עושים זה לתוך זה כי התורה חלקה אותם עם היות דיניהם שוים להורות שנגעיהם חלוקים זה מזה ואין בהם הסגר כי אם שבוע אחד ואין מחית בשר חי בהם סימן טומאה :

ואיש או אשה כי יהיה בו נגע בראש או בזקן רוצה לומר במקום צמיחת השערות וינהג באשה נגע הזקן אם היה לה זקן ולא ינהג באיש אם לא היה לו זקן והנה זה הנגע נקרא נתק וענינו שנתקו משם השערות בסבת אינו ליחה שדרכה שיקרה ממנה זה : וראה הכהן את הנגע והנה מראהו עמוק מן העור · רצה לומר שהוא במדרגת לובן הבהרת · ובו שער צהוב דק יקר' צהוב השער שנצבעו כצבע הזהב ויקרא דק בזה המקום כשהיה קצר ולקוי לא כשהיה ארוך ודק והיה זה כן כי זה השער הוא ראיה על עפוש הנגעת אשר קרה בסבתו הנתק אלו השערות מזה המקום כי זה מין מה מהנגעת כמו שהתבא' בספ' הרפואה ויקראוהו חולי השועל והנה יקרה מזה העפוש שלא יאות האיד העול' אל הראש להתהוו' ממנו שער או אם יתהוה ממנו תהי' הויה חלוש' ולזה לא יקר' לו שיארך וזה שזה החולי יקר' משרפ' תתחדש בדם ולזה לא יתכן שתהי' ממנו איד עשני נאות להויית השע' אם לא באופן חסר ולזה לא יארך להעד' מזונו · ולזאת הסב' הנה אם יתילד שם שער יהיה צהוב להתיחס זה הצבע לזה הדם המעופש בזה האופן ולא יהיה שחו' כצבע שער האיש הבריא ומפני זה היה זה השע' הצהוב הדק בנתק סימן נגעת כשהיה בו שתי שערות בזה התא' כי שם השע' לא יאמ' בפחות משתי שערות · כמו שהתבא' בשרשים הכוללים והנה למדתנו התור' שאף על פי שיהי' לבן הנתק כלובן הבהרת לא נשפוט שהוא נגעת אם לא היה בו שער צהוב דק והנה אין מתנאי זה השע' שיהי' הנתק מהפך אותו בזה התוא' כמו הענין בשע' הלבן אבל אף על פי שהי' שם זה השע' קודם חדוש הנתק זה השע' הנה הוא סימן טומא' וסבת זה כי דקותו יוכיח שהאיד העשני העולה שם איננו נאות להויית השע' · וכי יראה הכהן את נגע הנתק והנ' אין מראהו עמוק מן העור ר"ל אף על פי שאין מראהו עמוק מן העו' כיון שאין בו שער שחו' ר"ל שתי שערות שחורות ויהיה השע' בלתי דק הנה יצטרך להסג' לבחון ענין זה הנגע אם הוא בסב' נגעת אם לא ולמדנו מזה שאם היה בו שער שחו' שלם ההוי' ר"ל שיצמח באורך לפי הראוי הנה הוא מציל על זה הנגע וכן למדנו מזה שאם לא היה בו שער צהו' דק לא נשפוט מפני זה שיהי' טהו' אע"פ שמרא' עור הנגע איננו עמוק מן העו' אבל יצטרך להסג' והנ' הטעם בזה ההסג' התבא' במה שקדם · וראוי שנדע כי ענין השע' השחו' הוא מתיחס לענין מחית הבש' החי אלא שהמחי' סימן טומא' והשע' השחו' סי' טהר' והנה דינו כשעו' דין המחיה ודין שעו' הנתק אשר סביבו דין שעו' הנגע אשר סביב המחי' ולזה ראוי שיקיף הנתק השע' השחו' כשעו' שיהיה בעיגול שעו' צמיחת שתי שערות כדי שיתכן ש היה בו שער צהוב דק ואין צורך לתת טעם למה שהי' השע' השחו' אשר באמצע הנתק סימן טהרה כי זה מבוא' הסבה · וראה הכהן את הנגע ביום השביעי · הוא שביעי ליום ראיית הנתק' והנ' לא פשה הנתק שאם פשה היה זה סי' שהוא מנורע כי זה יורה על שזה העפוש מתחזק בגופו ולזה יומשך ממנו זה הנתק למע' ולא היה בו שער צהו' ר"ל שער צהוב דק שזכ' במה שקד' ולפי שידענו ממה שקד' שהשע' הצהוב הוא לבדו סי' נגעת בנתקי' הנה יתבא' שוה"ו ולא היה בו שע' צהוב הוא תמור' או המחלק ולזו יטמא הנתק בשע' צהוב דק או בפשיון · ומראה הנתק אין עמוק מן העור · ר"ל הנה כשלא היה בו א' מאלו הסימנין הנה אע"פ שאין מראה הנתק עמוק מן העו' לא נשפוט שיהיה טהור אבל יצטרך להסגר לבחון ענין זה הנגע אם הוא נגעת אם לא · וזאת הגלחה תהיה בזה התאר שיתגלח שער ראשו או זקנו והנה לא הקפידה התורה שתהיה התגלחת בכהן והשערות שהם סביב הנתק לא יגלח והם הסמוכות לנתק והנה צותה התורה זה כדי שיוכל הכהן לבחון בהם אם פשה הנתק כמו שיראה במה שאמרה התורה בזה ולזה הוא מבואר שאין התגלחת מעכבת ההסגר כדי שיכיר הכהן הפשיון בזולת התגלחת כמו שנתבאר ממה שנכר שההסגר הראשון בנתקים · והסגיר הכהן את הנגע שבעת ימים שנית כבר נתבארה הסבה בזה במה שקדם וראה הכהן את הנתק ביום השביעי להסגרו שהוא יום שלשה עשר מהראיה הראשונה והנה לא פשה הנתק בעור · הא אם פשה הנה הוא טמא ומראהו איננו עמוק מן העור רוצה לומר אף על פי שאין מראהו עמוק מן העור ואין בו סימן נגעת הנה יהיה טעון כבוס בגדים ולא נאמר שיהיה דינו כדין הקרח והגבח שהוא טהור ואינו טמא כלל. אף על פי שכבר נראה עתה שסבת זה ההנתק לשער לא יהיה נגעת אבל הוא סבת הקרחות והגבחות בעינה אבל על כל פנים יטהרנו הכהן שנאמר וטהר אותו הכהן וכבס בגדיו וטהר · ואם פשה יפשה הנתק בעור למדנו שהפשיון מטמא גם אחר הטהרה לא יבקר הכהן לשער הצהוב טמא הוא רוצה לומר שכיון שפשה הנה הוא טמא אף על פי שאין בנתק שער צהוב דק ולזה לא יצטרך הכהן להסגירו לבחון אם יצמח בו שער צהוב דק כמו הענין בראיה הראשונה של נתק ואמר זה שלא נחשוב מפני שטהרו הכהן שיהיה דין הראייה הזאת דין הראייה ראשונה שאיננה מטמאה בזולת שער צהוב והוא מבואר שהשער הצהוב מטמא שלא בפשיון כי זה הדין היה גם כן בראייה הראשונה כמו שקדם · ואם בעיניו עמד הנתק · רוצה לומר שהנתק שנטמא · בשער צהוב דק כי בו יתכן שיאמר שעמד בעיניו מפני היות לו מראה מוגבל והוא הצהובות ואמנם הנתק בעצמו אין לו מרא' מוגבל אבל יטמא באי זה מראה שהיה כשהיו בו סימני הטמאה ולזה יהיה זה המאמר נאמר בנתק שהוחלט מפני שער צהוב ושער צהוב צמח בו נרפא הנתק טהור הוא כיון שאמר נרפא למדנו שכב' היה מנורע קדם זה ואמר שאף על פי שיהיה בו שער צהוב כיון שצמחו בו שתי שערות שחורות במקום הנתק הנה זה ראיה שסר עפוש הדם ושב באופן שיתכן שיצמח ממנו השער לפי הענין הטבעי · וראוי שתדע כי אע"פ שנפלו אלו השערות השחורות ונשאר שם הנתק והשער הצהוב הנה הוא טהור כי אמרה התורה שהוא נרפא והנה תהיה נשירת אלו השערות לסבה אחרת זולת נגעת כמו שיקרה הקרחות והגבחות בזולת נגעת :

ואיש או אשה כי יהיה בעור בשרם בהרות בהרות לבנות הם כתמים לבנים ואינם נגעי' והם רוס"ורום בלע"ז אבל לבנים למטה מלובן ארבע מראות נגע נגעת · וראה הכהן והנה בעור בשרם בהרות כהות לבנות · ר"ל שהם למטה בלובן ממראות נגעים · בהק הוא פרח בעור טהור הוא · ר"ל שאין אלו הכתמים בסבת עפוש בבשר אבל הוא כתם בעור והנה האיש הנקוי נקרא רז"ל בלעז והוא ענין יקרה מבלבול ליחותיו ועכובם באופן בלתי שלם כמו שיקרה נמוף שתהיה מנתו מצבעים רבים לזאת הסבה כמו שהתבאר בטבעיות :

ואיש כי ימרט ראשו רוצה לומר שער ראש קרח הוא טהור הוא למדנו שלאי זו סבה שיהיה נמרט שערו כיון שהוא קרח עתה שאין בעור ראשו שער הנה הוא טהור ולא יהי' דינו דין הנתקים כי הקרחת יבא הרבה פעמים לאנשים הבריאים וכונת התורה היתה בזה לבאר לנו שער הראש כשלא היה בו שער דינו כשאר עור הבשר להטמא בנגעים · והנה ביארה התורה כי זה המקרה כשיהיה במה שאחורי הראש יקרא קרחת וכשיהי' במה שהוא מפאת פניו יקר' גבחת ודין נגעי הקרחת ונגעי הגבחת הם כדיני נגעי נגעת עור בשר אלא שאין בהם הפכת שער לבן כי אין בהם שער ואין נגעיהם מצטרפים זה עם זה ולזה הבדילה התורה הקרחת מהגבחת עם היות דיניהם שוי' והסבה בזה להתחלף טבע אחורי הראש מטבע הקדדין כמו שנזכר בספרי הרפוא' וזה כי אחורי הראש תמשול הלבנה ובקדדיו ימשלו השחור' והאדומה שהלבנה מקבלת לכל א' מהם ואם הית' הפכיותה לאדומה יותר חזק ולזה יראה שהיה מהם מהנגעי' הוא מסבות מתחלפו' להתחלפו' המקבלים ולזה לא יצטרפו זה עם זה ולא יפשו זה לתוך זה הלא תראה כי בשחין ובמכוה הבדילה התורה ג"כ עם היות דיניהן שוים להיות החום הנכרי אשר בהם מסבות מתחלפות · וכי יהי' בקרחת או בגבחת נגע לבן אדמדם לא שיהיה קצת הנגע בקרחת וישלם שעורו במה שהיה ממנו בגבחת או בשאר עור בשר הנלוה להם אבל יחוייב שיהיה כלו בקרחת או כלו בגבחת ולזה כפל זה הענין ואמר בקרחתו או בגבחתו והנה למדנו מזה שהנגע הלבן מטמא עם היותו אדמדם כמו שמטמ' בהיותו לבן לבד וזה כולל בכל נגעי נגעת עור בשר אע"פ שלא נזכר זה שם כי הנגע' הנא' בזה המקום הוא הדין נגעת עור הבשר כמו שיאמר כמראה נגעת עור בשר נגעת פורחת היא · בקרחתו או בגבחתו ולא נשפוט מפני זה שיהיה המרט השער בקרחת או בגבחת בסבת נגע' אבל ישוב הקרח או הגבח לטהרתו בהרפ' זה הנגע שנתחדש בקרחתו או בגבחתו ואע"פ שנשא' הקרח' או הגבחת על ענינו · וראה אותו הכהן והנה שאת לבנה אדמדמת בקרחתו או בגבחתו כמראה נגעת עור בשר הרצון בזה שיראה אותו הכהן באופן ראיתו נגעת עור בשר להסגירו ולטמא ולטהר' כי דיניה' שוים אלא שבזה הנגע לא יקרה שיהפך שערו ללבן מפני שאין בו שער ואמנם יטמ' בפשיון ובמחיה וזכרה התורה זה המראה הלבן אדמד' בשאת וממנו נלמד שכן הענין בשאר מראו' הנגעי' ולזה כללה אותם תחלה במה שאמרה נגע לבן אדמדם ולפי מה שנתבא' בזה המקום שדין הקרחת והגבחת הוא דין עור בשר הנה נלמד מזה שכב' ינהג בהם דין נגעי שחין ומכוה כמו הענין בשא' עור בשר והנה אמ' איש בזאת הפרשה לפי שהקרחות והגבחות הוא יותר נמצא בו ולא ימצא באשה כי אם על דרך הזרות הנפלא אבל עכ"פ יתבאר מטבע הענין בעצמו שדינו שוה לאיש ולאשה כי בהפקד השער מאלו המקומות ישוב העור במדרגת עור בשר · והמצורע אשר בו הנגע בגדיו יהיו פרומים זה כולל כל מיני הנגעת והרצון בו כי כשהיה מוחלט לטמאה יחוייב שיהיו בגדיו קרועים לבזותו והתועלת בזה הבזיון הוא מזה נתעורר על החסרון החומר שהוא סבת זה העפוש והפסד ונעמוד מזה על אמתת מציאות הצורה · וראשו יהיה פרוע · ראוי שתדע כי פריעת הראש תאמר בפנים שונים וזה כי הוא יאמ' על השבתות התגלחת ולא יקרא זה פרוע ראש עד שעבר מהתגלח' שלשים ויאמ' על בטול הכסוי והגלוי הנהוג לראש וזה שאם כסהו כלו הנה השבית ממנו מה שהוא נהוג שיתגלה ממנו ואם גלהו כלו הנה השבית ממנו מה שהוא נוהג שיתכסה ממנו ולזה הענין השני נפרע ראש האשה ר"ל שיסיר הצעיף שהיא מתכסה בו ויש' שערה מגולה והנה הרצון בזה המקו' איננו לגדל פרע כי א"א שיהיה פרוע הראש בזה האופן תכף היותו טמא אם לא קרה שעבר קודם זה מהגלוח שלשים יום ולזה ראוי שתהי' הכונה בו אם גלוי הראש אם כסוי הראש ולפי שאמ' אחר זה ועל שפם יעטה שיורה על הפלגת כסוי הראש יות' מהנהוג הנה יהיה הרצון בזה שיהיה ראשו מכוסה באופן שישבות ממנו הגלוי הנהוג · ועל שפם הוא השער שעל השפה והיתה הכונ' שיכסהו כמו שיעשה זה האבל והנה הטעם בזה הוא הטעם בקריעת בגדיו ולפי שאמ' זה הענין בלשון זכר והיו קצת הדברים אשר בו בלתי נמצאים לנקבה כמו השפ' אם שאין ראוי שינהגו בנקב' כמו קריעת הבגדים כדי שלא יתגלה בשרה ויביא זה לדבר ערוה הנה אין אלו הדברים נוהגים באשה כי אין ראוי שנלמד זה הדין באשה ממה שנזכ' בזה לאדם כי זה יותר בלתי ראוי בחק האשה ממה שהוא בחק האדם · וטמא טמא יקרא ירצה בזה שיקרא טמא לאנשים שהוא טמא כדי שיפרשו ממנו ולפי שאמר וטמא ולא אמ' ונרוע למדנו שזה הענין נוהג בכל הטמאים והתועלת בזה מבוא' והוא מבואר מעצם הענין שבזה ראוי שתהיה האשה שוה לאיש · כל ימי אשר הנגע בו יטמא למדנו מזה שכאשר סר הנגע סרה טמאתו כשיטהר · והנה סור הנגע יהיה אם בסבת רפואה אם בסבת קציצת הנגע והנה יטהר בקציצת הנגע כשתהיה הקציצה ההיא לא מבחירתו ואולם אם היתה בבחירתו איננו ראוי שיטהר בה כי הוא החוטא בזה הפועל כמו שיתבאר במה שיבא ומשל הקציצה היא שלא מבחירתו אם קרה שתהיה בהרת בבשר הערלה כי הוא יוכרח למול ולקוץ בהרתו וכן אם הענין נקצצה במקרה שלא בכונה וכן הענין בתלישת סימני טומאה · בדד ישב מחוץ למחנה מושבו · למדנו מזה שהוא יוצא חוץ לשלשה מחנות רוצה לומר חוץ ממחנה ישראל וסבה זה מבוארת ממה שקדם והוא מבואר שזה לא ינהג אלא בעיר המוקפת חומה כי התורה אמרה מחוץ למחנה מושבו והנה המחנה האחד במה שהוא מחנה אחד הוא מוקף מחיצה והנה למדנו

רשי

תחתיה · במקומה: צרבת השחין · כתרגומו רשם שיחנא אינו אלא רושם החמום הנכר בבשר · כל צרבת לשו' רגיעת עור הנרגע מחמת חימום כמו ונצרבו בה כל פנים רי"טריר בלע"ז: צרבת רייפ"ר ישמכט בלע"ז: מחית המכוה · שנים"כיט כשחיתה המכוה נהפכה לבהרת פתוכה או לבנה חלקה וסימני מכוה וסימני שחין שוין הם ולמה חלקן הכתו' לומר שאין מצטרפי' זה עם זה נולד חצי גריס בשחין וחצי גריס במכוה לא ידונו כגרים: בראש או בזקן · בא הכתוב לחלק בין נגע שבמקו' שער לנגע שבמקו' בשר שזה סימנו בשער לבן וזה סימנו בשע' צהוב ובו שער צהוב שנהפך שער שחור שבו לצהוב: נתק הוא · כך שמו של נגע שבמקום שער: ושער שחור אין בו · הא אם היה בו שער שחור טהור ואין צריך להסגר שהשער שחור סימן טהרה הוא בנתקי' כמו שנ' ושער שחור צמח בו וגו': והנה לא פשה וגו' · הא אם פשה או היה בו שער צהוב טמא: והתגלח · סביבות הנתק: ואת הנתק לא יגלח · מניח שתי שערו' סמוך לו סביב כדי שיהא נכר אם פשה שאם יפשה יעבור השערות ויצא למקום הגילוח: אחרי טהרתו · אין לי אלא פושה לאחר הפטור מניין אף בסוף שבוע ראשון ובסוף שבוע שני ת"ל פשה יפשה: ושער

וְאִם־תַּחְתֶּיהָ תַּעֲמֹד הַבַּהֶרֶת לֹא פָשְׂתָה צָרֶבֶת הַשְּׁחִין הִוא וְטִהֲרוֹ הַכֹּהֵן: ס

רביעי אוֹ בָשָׂר כִּי־יִהְיֶה בְעֹרוֹ מִכְוַת־אֵשׁ וְהָיְתָה מִחְיַת הַמִּכְוָה בַּהֶרֶת לְבָנָה אֲדַמְדֶּמֶת
כה אוֹ לְבָנָה: וְרָאָה אֹתָהּ הַכֹּהֵן וְהִנֵּה נֶהְפַּךְ שֵׂעָר לָבָן בַּבַּהֶרֶת וּמַרְאֶהָ עָמֹק מִן־הָעוֹר צָרַעַת הִוא בַּמִּכְוָה פָּרָחָה וְטִמֵּא אֹתוֹ הַכֹּהֵן נֶגַע צָרַעַת הִוא: וְאִם־יִרְאֶנָּה הַכֹּהֵן וְהִנֵּה אֵין־בַּבַּהֶרֶת שֵׂעָר לָבָן וּשְׁפָלָה אֵינֶנָּה מִן־הָעוֹר וְהִוא כֵהָה וְהִסְגִּירוֹ הַכֹּהֵן שִׁבְעַת יָמִים: וְרָאָהוּ הַכֹּהֵן בַּיּוֹם הַשְּׁבִיעִי אִם־פָּשֹׂה תִפְשֶׂה בָּעוֹר וְטִמֵּא הַכֹּהֵן אֹתוֹ נֶגַע צָרַעַת הִוא: וְאִם־תַּחְתֶּיהָ תַעֲמֹד הַבַּהֶרֶת לֹא־פָשְׂתָה בָעוֹר וְהִוא כֵהָה שְׂאֵת הַמִּכְוָה הִוא וְטִהֲרוֹ הַכֹּהֵן כִּי־צָרֶבֶת הַמִּכְוָה הִוא: פ
וְאִישׁ אוֹ אִשָּׁה כִּי־יִהְיֶה
ל בוֹ נָגַע בְּרֹאשׁ אוֹ בְזָקָן: וְרָאָה הַכֹּהֵן אֶת־הַנֶּגַע וְהִנֵּה מַרְאֵהוּ עָמֹק מִן־הָעוֹר וּבוֹ שֵׂעָר צָהֹב דָּק וְטִמֵּא אֹתוֹ הַכֹּהֵן נֶתֶק הוּא צָרַעַת הָרֹאשׁ אוֹ הַזָּקָן הוּא: וְכִי־יִרְאֶה הַכֹּהֵן אֶת־נֶגַע הַנֶּתֶק וְהִנֵּה אֵין־מַרְאֵהוּ עָמֹק מִן־הָעוֹר וְשֵׂעָר שָׁחֹר אֵין בּוֹ וְהִסְגִּיר הַכֹּהֵן אֶת־נֶגַע הַנֶּתֶק שִׁבְעַת יָמִים: וְרָאָה הַכֹּהֵן אֶת־הַנֶּגַע בַּיּוֹם הַשְּׁבִיעִי וְהִנֵּה לֹא־פָשָׂה הַנֶּתֶק וְלֹא־הָיָה בוֹ שֵׂעָר צָהֹב וּמַרְאֵה הַנֶּתֶק אֵין עָמֹק מִן־הָעוֹר: וְהִתְגַּלָּח וְאֶת־הַנֶּתֶק לֹא יְגַלֵּחַ וְהִסְגִּיר הַכֹּהֵן אֶת־הַנֶּתֶק שִׁבְעַת יָמִים שֵׁנִית: וְרָאָה הַכֹּהֵן אֶת־הַנֶּתֶק בַּיּוֹם הַשְּׁבִיעִי וְהִנֵּה לֹא־פָשָׂה הַנֶּתֶק בָּעוֹר וּמַרְאֵהוּ אֵינֶנּוּ עָמֹק מִן־הָעוֹר וְטִהַר אֹתוֹ
לה הַכֹּהֵן וְכִבֶּס בְּגָדָיו וְטָהֵר: וְאִם־פָּשֹׂה יִפְשֶׂה הַנֶּתֶק בָּעוֹר אַחֲרֵי טָהֳרָתוֹ: וְרָאָהוּ הַכֹּהֵן וְהִנֵּה פָּשָׂה הַנֶּתֶק בָּעוֹר לֹא־יְבַקֵּר הַכֹּהֵן לַשֵּׂעָר הַצָּהֹב טָמֵא הוּא:
ואם

וְאִם־בְּאַתְרַהָא קָמַת בַּהַרְתָּא לָא אוֹסֵיפַת רוֹשַׁם שִׁיחֲנָא הִיא וִידַכֵּינֵיהּ כַּהֲנָא: אוֹ אֱנָשׁ אֲרֵי־יְהֵי בְמַשְׁכֵּיהּ כְּוָאָה דְנוּר וּתְהֵי רוֹשַׁם כְּוָאָה בַהַרְתָּא חִוָּרָא סַמְקָא אוֹ חִוָּרָא: וְיִחְזֵי יָתַהּ כַּהֲנָא וְהָא אִתְהֲפִיךְ שְׂעַר חִוָּר בְּבַהַרְתָּא וּמֶחֱזָהָא עֲמִיק מִן־מַשְׁכָּא סְגִירוּתָא הִיא בִּכְוָאָה סְגִיאַת וִיסָאֵיב יָתֵיהּ כַּהֲנָא מַכְתַּשׁ סְגִירוּתָא הִיא: וְאִם יִחְזִנַּהּ כַּהֲנָא וְהָא לֵית בְּבַהַרְתָּא שְׂעַר חִוָּר וּמַכִּיכָא לֵיתַהָא מִן־מַשְׁכָּא וְהִיא עַמְיָא וְיַסְגְּרִינֵיהּ כַּהֲנָא שִׁבְעָא יוֹמִין: וְיִחְזֵינֵיהּ כַּהֲנָא בְּיוֹמָא שְׁבִיעָאָה אִם־אוֹסָפָא תוֹסֵף בְּמַשְׁכָּא וִיסָאֵיב כַּהֲנָא יָתֵיהּ מַכְתַּשׁ סְגִירוּתָא הִיא: וְאִם־בְּאַתְרַהָא קָמַת בַּהַרְתָּא לָא־אוֹסֵיפַת בְּמַשְׁכָּא וְהִיא עַמְיָא עֲמַק כְּוָאָה הִיא וִידַכֵּינֵיהּ כַּהֲנָא אֲרֵי־רוֹשַׁם כְּוָאָה הִיא: וּגְבַר אוֹ אִתְּתָא אֲרֵי־יְהֵי בֵיהּ מַכְתָּשָׁא בְּרֵישׁ אוֹ בְדִקְּנָא: וְיִחְזֵי כַהֲנָא יָת־מַכְתָּשָׁא וְהָא מֶחֱזוֹהִי עֲמִיק מִן־מַשְׁכָּא וּבֵיהּ שְׂעַר סוֹמַק דַּעֲדַק וִיסָאֵב יָתֵיהּ כַּהֲנָא נִתְקָא הוּא סְגִירוּת רֵישָׁא אוֹ דִיקְנָא הוּא: וַאֲרֵי יִחְזֵי כַהֲנָא יָת־מַכְתַּשׁ נִתְקָא וְהָא לֵית־מֶחֱזוֹהִי עֲמִיק מִן־מַשְׁכָּא וּשְׂעַר אוּכָם לֵית בֵּיהּ וְיַסְגַּר כַּהֲנָא יָת־מַכְתַּשׁ נִתְקָא שִׁבְעָא יוֹמִין: וְיִחְזֵי כַהֲנָא יָת־מַכְתָּשָׁא בְּיוֹמָא שְׁבִיעָאָה וְהָא לָא־אוֹסֵיף נִתְקָא וְלָא־הֲוָה בֵיהּ שְׂעַר סוֹמַק וּמֶחֱזֵי נִתְקָא לֵית עֲמִיק מִן־מַשְׁכָּא: וִיגַלַּח סַחֲרָנֵי נִתְקָא וְרַעַם־נִתְקָא לָא יְגַלַּח וְיַסְגַּר כַּהֲנָא יָת־נִתְקָא שִׁבְעָא יוֹמִין תִּנְיָנוּת: וְיִחְזֵי כַהֲנָא יָת־נִתְקָא בְּיוֹמָא שְׁבִיעָאָה וְהָא לָא־אוֹסֵיף נִתְקָא בְּמַשְׁכָּא וּמֶחֱזוֹהִי לֵיתוֹהִי עֲמִיק מִן־מַשְׁכָּא וִידַכֵּי יָתֵיהּ כַּהֲנָא וִיצַבַּע לְבוּשׁוֹהִי וְיִדְכֵּי: וְאִם־אוֹסָפָא יוֹסֵיף נִתְקָא בְּמַשְׁכָּא בָּתַר דְּכוּתֵיהּ: וְיִחְזֵינֵיהּ כַּהֲנָא וְהָא אוֹסֵיף נִתְקָא בְּמַשְׁכָּא לָא־יְבַקַּר כַּהֲנָא לִשְׂעַר סוֹמַק מְסָאַב הוּא:
ואם

אבן עזרא

ואם תחתיה · אם עמדה במקומה כי יש נגע שיסע ממקום אל מקום: צרבת · כמו ונצרבו בה כל פנים כטעם מוקד וחום ולהבת: או לבנה · לבדה: ואם תחתיה תעמד הבהרת והיה כהה · כאשר פירשתי ולא הזכיר פן בפסוק ואם תחתיה תעמד הבהרת הראשון בעבור שעמדה הבהרת כאשר היתה · וטעם להזכיר ואיש או אשה בעבור הזקן ועוד כי הוא צריך לאמר על הקרח והגבח איש ולא אדם כלל להוצי' האשה והנה פי' ואיש או אשה כי יהיה בו נגע בראשו או בזקן לאיש: צהוב · בלשון ישמעאל קרוב מעין הלבן: נתק הוא · מגזר' כאשר ינתק פתיל הנעור' והטעם על השער: והתגלח · הראש או הזקן ומקום הנתק לא יגלח: וכבס בגדיו · ואין צורך לאמר שירחץ במים: לא יבקר הכהן · הטעם יבקש וכן ובקרתי' וקרוב מלשון הבדל' וכן לא יבקר בין טוב לרע: בהק

מסרה

ואם תחתיה ב' בעניין וסי' תעמד הבהר' · תעמד הבהר' · כל אורי' הוא כתיב ו' בר מן י"א כתי' יוד וסי' ואם יראנ' הכהן שבשתי' וכו' נמסר בסר' וישב: הזקן ג' וסימ' צרע' הרא' או הזקן · וגם את הזקן תספ' · כטל חרמון שיור' על הזקן אנ"ך · שחר כל ליש' חס' במ"ב וסי' שחור' אני ונאו' · חשך משחו' תארם · ומרא' ז' קמצין נמסר בס' משפטים · וכבס ט' וסי' מספחת הוא · נגע הנתק · וכבס המטהר את · וכי ירוק הזב בטהור · וידיו לא שטף במים · וכי יטהר הזב מזובו · והנוגע בם יטמא · וכל נפ' אשר תאכל · וכל ספר וידב' דכו' במ"ב יכבס וסי' והשרף את' יכב' ומזה מי הנדה יכבס · לא יבק' ב' וסים' הכהן לשע' הצה' · בין טוב לרע:

חזקוני

ואם תחתיה תעמוד הבהרת · אע"פ שלא כהתה טהור הואיל ובאת ע"י עלילת שחין או מכוה אינו נגע גמור כל זמן שלא פסק: או בשר · אין חלוק בין שחין למכוה ונחלקו הכתוב לשתי פרשיות לומר שחצי גריס שחין וחצי גריס מכוה אין מצטרפין להיות גריס שלם כדאיתא במסכת חולין גריס חצי פ"ג והוא שיעו' טומא' לשחין ולמכוה: ומראה עמוק · מכיון לרבות את השוה לנגוה ת"ל ושפלה איננה וגו': לא פשתה בעור והיא כהה · כהה קאי אלא פשתה פי' לא פשתה ולא כהה כמו שפי' בשחין: ואיש או אשה כי יהיה בו נגע בראש · לאשה או בזקן לאיש: ובו שער צהוב · מקום שער · קשה ממקום בשר שלא ומשנשטה בידוע שהבשר מת ונשלם: דק · אף השער נשלם ונכחש מכמות שהיה: נתק · מקום שער קרוי נתק שע"י כך השער מתנתק: וכי יראה · אם יראה: והתגלח · לפי שמצינו תגלחת אחרונה בכהן יכול אף זו כן תלמוד לומר והתגלח מכל אדם: והתגל' לפי שמצינו תגלחת אחרונה בתער יכול אף זו כן תלמוד לומר התגלח בכל דבר: והתגל' · אע"פ שהוא נזיר: ואת הנתק לא יגלח · פר"ש מניח שתי שערות וכו' אבל אם יגלח עד הנתק לא יראה הפשיון כי מראה הנגע אינו נראה רק בשערות · וכבס בגדיו וטהר · מלטמא משכב ומושב ומלטמא בביאה: וטהר · מפריעה ופרימה ומגלחת וצפרים:
ושער

בעל הטורים

הזקן · שלשה צרעת הרא' או הזקן הזק' זקן אהרן · וגם את הזקן תספה במפלת סנחריב · מלמד שלקו בצרעת · ובשביל שהרהרו את הנגעי' ומטהרי' בלא שמן · זכה לשמן המשחה שיורד על זקנו: לא יבקר · ב' לא יבקר לשער הצהוב טמא ה.א · לא יבק' בין טוב לרע · בשביל לא יבק' בין טוב לרע על כן לא יבק' הכהן ויטמאהו שעל ז' דברי' נגעים באי': והתגלח · ב' ג"מל גדולה שלשה צריכין גילוח גדו' בכל מקום שיש שער · נזיר ומצורע ולוים:
טמא

מ"ע ספורנו

נתק הוא · שיש בתוך מקו' שער איזה מקום שנתק ממנו השער בכח החולי לא בכח אדם ולא בכח סם ואף על פי שאין שם שום מרא' כמו שקבלו רבותי' ז"ל וכן הוא מין צרעת אצל הרופאים · אמר אם כן שאף על פי שתהיינה בעקו' הנתק מראות טמאות ופסיון שם המחליטין שלא במקום שער הנה הטע' השחור מציל במקו' שער מן המראה לבן ומן הפסיון:
כהות

אמרי נועם

ור"ח הקשה על זה הפי' דא"כ צריך שיהיו הפנים לפנים כדי שיקרא שם לעולה תחלה א"כ מאי האי דקאמר פרק השוחט משקלי עלי חייבי חטאות אין ממשכנין אותם חייבי עולות ממשכנין אותן וקאמר מאי טעמא אי נימא עולות יולדות והלכך אין ממשכנין משום דאי אפשר לה להביא חטאתה עד שתביא עולתה ואין ממשכנין והא אמר מר למקרא הקדים' הכתוב פי' אבל אינה קודמת אבל כפסוק נקראת תחילה א"כ צריך למשכן א"כ מאי קאמר לפי' ר"ח מכל מקום אין צריך למשכן שהרי אינה יכולה להביא חטאת אם לא תקרא לה שם קודם לעולתה א"כ אינה צריכה למשכן כי על כרחה תביא למאתר כי לא תוכל להביא חטאתה עד שתקרא שם לעולתה תחלה: והסגיר הכהן את הנגע שלא יראהו עד שבעה ימים ולא יביא הפסיון שהרואה דבר אחד תמיד והדבר הולך וגדל מעט מעט אינו מכין כ"כ בגדולה וכן קשה נח המתין שבעה ימים וליכא למיחש שיעשה סימן סביב הנגע דמשמא בסביבות הנגע ימחוק הסימן ויעשה המצורע סימן אחר רחוק מן הנגע שלא יתגבהו בטהור אבל בנתן לבדו ע"פ שה סימן השערות שאין לזייף. ואם הנגע עומד בעיניו של כהן שלפי ראות עיני הכהן עמד הנגע ולא פשה אבל לפי רש"י דקא אנגע היה לו לומר בעיניו עמד:

רלב"ג

זוה שמושכו טמא ולזה חייבה התורה שיהיה חוץ למחנה וכבר יתבאר זה גם כן ממה שבא' בנגעי בתים שמטמאים בביאה כמו שיתבאר שם והנה להעיר שזה ההפסד בא לאדם מצד החומר לא מצד הצורה זכרה התורה אחר זה טמאת צרעת בקצת הדברים שישתמש האדם בהם הבאים מהצמח והחי וכן בעדרות הדומם ועניין הצרעת באלו הדברי' הוא שיגבר בהן הלחות הנכרי והחום הנכרי ויפלט חומם היסודי אשר היה מעמיד הלחיות אשר בהם באופן שידרכו אל הכלוי והפסד מההרכבה מצד התכת לחיותיהם אשר בהם קיומם והנה תמצא כי המראה שיורה על כמו זה העפוש הוא הירוק או האדום כבר תמצא זה בתקומות העפושים כמו שימי האספות ומה שידמה להם ולפי שאין באלו הדברים הסתלה מובילם אל הרפואה מזה העפוש כמו העניין באדם שהוא חי הנה כשיטמאו אלו הדברים בזה האופן ישרפו להעיר על חסרון החמר ושמצד צורתו היה השתמשות האדם בו ולזה נמנעה ההשתמשות בו באדם ובאסרו לה בהנאה להורות של זה העניין:

והבגד כי יהיה בו נגע צרעת בבגד צמר או בבגד פשתים לפי שהיותר נהוג בבגדים הוא שיהיו מצמר או מפשתים · לא הבכימה התורה שיהיה כוכב אלו הנגעים כי אם באלו המינים מהבגדים ולזאת הסבה הוא מבואר שלא יבחן זה בצמר הסוה מהגמל כיס כי איננו כהוג שיעש' מזה בגדים ובכלל הנה לא יבחן בצמר אלא הבא ממין האלן וכבר התבאר מהשרשי' הכוללי' שאם היה רוצה צמר או פשתים הנה יטמא בנגעים ולפי שסמך בגד צמר לבגד פשתים וכיה מבואר בבגד פשתים שהוא לבן יתחייב בבגד צמר שיהיה לבן ואז יבחן בו זה הדין ולזה לא יבחנו נגעי בגדים בצבועים אף על פי שנצבעו בידי שמים וזה כי באלו הענייני' שהם חדוש לא נקיש אלא מה שבא בתורה בזולת היקש ודמיון · או בשתי או בערב לפשתים ולצמר · רוצה לומר שאם שוה מהפשתים או מהצמר השתי הוא הדק משניהם או הערב יטמאו בנגעים או בעור או בכל מלאכת עור ירצ' באומרו או בעור או בכל כלי עור ולזה פרש' שאחר זה אמר תמורת או בעור לכל אשר יעשה העור למלאכה · בבגד או בשתי או בערב או בכל כלי עור · למדנו מזה שלא יטמא העור בנגעים אם לא היה כלי משמש את האדם ואם ישמשהו באי זה אופן שיהיה הנה יטמא בנגעים ואנה נלמד זה גם כן כי התורה הקדימה בזה המקום שיותר נכבד ולזה הקדימה הבגד לשתי ולערב ובזה יתבאר כי בהקדימה העור לכל מלאכת עור יהיה העור יותר נכבד והוא מורה על הכלי' המשמשין את האדם שמוש כראה ובאמרו לכל מלאכת העור · הרבה את הכלים שישמשו את האדם באופן שלום כמו האהלים של עור ומה שיבחן מהנהם ולפי שאמר בכל מלאכת עור והמלאכה שתעשה מן העור בשמות ודאשוכה אין העור צבוע בידי אדם הנה לא יבחן זה הדין בעור הצבוע בידי אדם ואמנם יבחן בעור הצבוע בידי שמים כי הבדילה התורה אותו מהבגד ולזה לא נלמד בו זה הדין מבגד · והיה הנגע ירקרק או אדמדם · הנה מפני שההכפל בכל הענייים הוא לחוק הנה ירצה בזה ירוק מאוד או אדום מאוד · והסגיר הכהן את הנגע שבעת ימים · לבחון ענייננו לאי זה מכלית יפנה כי למספר השבעה ימים רושם סוף בענייים והוא דבר ממוצע בין הטהרה ובין השלום סוף למחכה כמו שקדם ולזה יתבאר שדין השלום סוף למחכה יבחן בבגדים ובכלי עור ובשתי ובערב והנה ביום השביעי ישוב לראותו ואם פשה הנגע יטמאנו כי הנגע הוא צרעת ממארת רוצה לומר שמביאה מארה והשחתה ובלוי לדבר שהוא בו · ושרף את הבגד וגו' · הטעם כדי שלא יגיע מהנה תועלת לאדם וזאת השרפה היא סוף לעיר כי הבגד המנוגע ישולם סוף לעיר כמו שביארנו וראוי שנדע שהפשיון יהיה בבגדים ובעור אם כשיתפשט הנגע יותר ממה שהיה סוף לנגע · וזה יהיה בכלל שהוא אם כשיתפשט בהם נגע אחר כי זה גם כן יורה על התפשט זה המקרה בכללית הבגד והכלי עור וזה מבואר בנפשו ויתבאר עוד ממה שאמר בסוף זה הענין פורחת היא כי אף על פי שזה הנגע הוא נגע אחר הנה דינו דין הפשיון · ואם יראה ביום השביעי שלא פשה הנגע · הנה יצוה הכהן וכבסו אשר בו הנגע לא כל הבגד וכל הכלי כי הצורך בזה הכבוס הוא בעבור הנגע להעביר זה הכתם ולזה יעשה כמה שיתכן בו העברת זה הכתם ובזה תהיה בחינת המקרה אשר היה בעבורו זה הנגע כי אם היה דבר מאוס יסור בזה האופן ואם היה בעצם הבגד או העור לא יסור והסגיר הכהן שבעת ימים שנית לבחון ענייננו בסוף השבעה ימים ואם לא הפך את עינו מהמראה שיהיה בו בגעו הנה אף על פי שהנגע לא פשה הנה הוא טמא וישרף באש סוף למחכה כמו שקדם · פחתת היא בקרחתו או בגבחתו ר"ל שזה הנגע הוא רכיבה אל הפנו' והחסרון והפרד ההרכבה הוא שיהיה הבגד או העור שדש או הפכו והנה הנבחת באלו הדברים ר"ל בבגדי' ובעור יאמר על הקדמים לפי מה שיורה עליו הגדר וקרחת יאמר על השחקים: ואם ראה הכהן והנה כהה הנגע אחרי הכבס אותו · רוצה לומר שנשתנה אל ירוקות יותר חלוש ממה שהיה או לאודם חלוש ממה שהיה וקרע אותו מן הבגד או מן העור או מן השתי או מן הערב רוצה לומר שיקרע מקום הנגע ויסירהו משם ולא ביארה התורה מה שיעשה בזה הנגע שקרע והנה נלמד מזה הענין שהוא בשרף ולזאת הסבה הוסר להציל על שאר הבגד או העור ואם תראה עוד בבגד או בשתי או בערב או בכל כלי עור מפני שקרע אותו כלי אחר הקריעה למדנו שהוא ישים בבגד ובעור במקום הקרע מה שיתוקן בו לשאר כלי כמו שהיה ואם תראה עוד באי זה מקום שיהיה מהעור והבגד אפילו במקום שתלו בו המטלית לתקנו · פורחת היא באש תשרפנו את אשר בו הנגע · רוצה לומר שזה העפוש שבומת בזה הבגד והעור להיותו דורך אל ההפסד והנה אם היה זה הנגע בזולת המטלית שנאמר ואם אשר בו הנגע והנה לא היה בו נגע כלל ואמנם אם היה הנגע במטלית הנה ישרף הבגד ובעור שנאמר באש תשרפנו את אשר בו הנגע רוצה לומר עם אשר היה בו הנגע · והבגד או השתי או הערב או כל כלי עור אשר תכבס וסר מהם הנגע אף על פי שנכר בשתנה למראה אחר שאינו ממראות בנגעים אלו ולא שוב למראהו הראשון הנה הוא טהור אחר שיכבסנו אותו כבוס שני ויטבלו אותו ולזה רמז באמרו וטהר רוצה לומר שיטהר בטבילה · וראוי שנדע ששיעור אלו הנגעים הוא כגריס כמו העניין בצרעת אדם כי התורה זכרה אלו הנגעים יחד · זאת תורת נגע צרעת בגד הצמר וגומר · לטהרו או לטמאו רוצה לומר שכבר למדה התורה בזאת הפרשה מתי יטהרם הכהן ומתי יטמאם והנה לא זכרה שהורה הדין אם סר הנגע בכבוס הראשון כי דינו מבואר ממה שנזכר בזה שהבגד השני כי מה שישאר בו בהבגד השני כל שכן שישאר בו אם יקרה בהבגד הראשון וכן לא זכרה התורה מה יהיה הדין אם כהם
לפר

ואם בעיניו עמד הנתק ושער שחר
צמח בו נרפא הנתק טהור הוא
וטהרו הכהן: ס ואיש
או אשה כי יהיה בעור בשרם
בהרת בהרת לבנת: וראה הכהן
והנה בעור בשרם בהרת כהות
לבנת בהק הוא פרח בעור טהור
הוא: ס
מ ואיש כי ימרט
ראשו קרח הוא טהור הוא: ואם
מפאת פניו ימרט ראשו גבח הוא
טהור הוא: וכי יהיה בקרחת או
בגבחת נגע לבן אדמדם צרעת
פרחת הוא בקרחתו או בגבחתו:
וראה אתו הכהן והנה שאת הנגע
לבנה אדמדמת בקרחתו או בגבחתו
כמראה צרעת עור בשר: איש
צרוע הוא טמא הוא טמא יטמאנו
הכהן בראשו נגעו:
מה והצרוע אשר
בו הנגע בגדיו יהיו פרמים וראשו
יהיה פרוע ועל שפם יעטה וטמא
טמא יקרא: כל ימי אשר הנגע
בו יטמא טמא הוא בדד ישב מחוץ
למחנה מושבו: ס והבגד
כי יהיה בו נגע צרעת בבגד צמר או
בבגד פשתים: או בשתי או בערב
לפשתים ולצמר או בעור או בכל
מלאכת עור: והיה הנגע ירקרק
או אדמדם בבגד או בעור או בשתי
או בערב או בכל כלי עור נגע
צרעת הוא והראה את הכהן:
נ וראה הכהן את הנגע והסגיר את
הנגע שבעת ימים: וראה את
הנגע ביום השביעי כי פשה הנגע
בבגד או בשתי או בערב או בעור
לכל אשר יעשה העור למלאכה
צרעת ממארת הנגע טמא הוא:
ושרף את הבגד או את השתי או
את הערב בצמר

ואם כד הוה קם נתקא ושער אוכם
צמח ביה אתסי נתקא דכי הוא
וידכיניה כהנא: וגבר או אתתא ארי
יהי במשך בשרהון בהרן בהרן חורן:
ויחזי כהנא והא במשך בשרהון
בהרן עמין חורן בוהקא הוא סגי
במשכא דכי הוא: וגבר ארי יתר
שער רישיה קריח הוא דכי הוא:
ואם מקביל אפוהי יתר שער רישיה
גלוש הוא דכי הוא: וארי יהא
בקרחותא או בגלושתא מכתש חיור
סמוק סגירות סגיא היא בקרחותיה
או בגלושותיה: ויחזי יתיה כהנא והא
עמיק מכתשא חיור סמוק בקרחותיה
או בגלושותיה כמחזי סגירות משך
בשרא: גבר סגיר הוא מסאב הוא
סאבא יסאביניה כהנא ברישיה
מכתשיה: וסגירא די ביה מכתשא
לבושוהי יהון מבזעין ורישיה יהי
פריע ועל שפם כאבילא יתעטף
ולא תסתאבון ולא תסתאבון יקרי:
כל יומין די מכתשא ביה יהי מסאב
מסאב הוא בלחודוהי יתיב מברא
למשריתא מותביה: ולבושא ארי
יהי ביה מכתש סגירו בלבוש עמר
או בלבוש כיתן: או בשתיא או
בערבא לכיתנא ולעמרא או במשכא
או בכל עיבידת משך: ויהי מכתשא
ירוק או סמוק בלבושא או במשכא
או בשיתיא או בערבא או בכל מאן
דמשך מכתש סגירותא הוא ויתחזי
לכהנא: ויחזי כהנא ית מכתשא
ויסגר ית מכתשא שבעא יומין:
ויחזי ית מכתשא ביומא שביעאה
ארי אוסיף מכתשא בלבושא או
בשתיא או בערבא או במשכא לכל
די תתעביד משכא לעיבידתא
סגירות מחסרא מכתשא מסאב
הוא: ויוקיד ית לבושא
או ית שתיא או ית ערבא
בעמרא

לבנת ד' בליש' ב' חס' וב' מל' וסי' ויפצל בהן פצלות לבנות · בהרת בהרת לבנת · ונתתי אתהן לך לבנות · קדמא ובתרא מל' · כהות ב' ומל' וסי' והנה בעור בשרם בהרת כהות · ועיניו החלו כהות · וראשו ד' נמס' ריש סדר ויצא · פרוע ב' וסי' ועל שפם יעטה · וכאשר יעטה הרועה את בגדו · תהי לו כבגד יעטה · גם ברכות יעטה מורה · בדד ח' וסימ' מחוץ למחנה · יי' בדד ינחנו · וישכן ישראל בטח · כי עיר בצורה קומו עלו אל גוי · לא ישבתי בסוד משחקי' · איכה ישבה בדד · ישב בדד וידם · למלאכה ששה מן ל' דכל חד וחד לית דכו' · וסימ' למלאכה ל' וכל יחזקאל דכו' · בנשים · וכל הטף בנשים · וכל שיר השירים דכו' · ואת עשרת · ואת עשרת חריצי החלב · וכל מגלת אסתר דכו' · התפקדו · ובני ישראל התפקדו · וכל וידבר דכו' הבלי' · ובאחת יבערו ויכסלו · וכל קהלת דכו' · וצבא תחדיש עדיך נגדי · וכל דניאל דכו' · ורעה · ודוד עבדי מלך עליהם · וכל משלי דכו' · ירעם · כצאן לשאל שתו · וכל תרי עשר דכו' · ויסארוהו · ויבא עליהם את שרי · וכל שפטים רכוו:

אבן עזרא

בהק הוא · זאת המלה ידועה בלשון חז"ל ואין ריע לו במקרא: ימרט · כמו ולקיי למורטים בעבור השער שהוא סביב הלחיים: קרח · מגזרה לא תשימו קרחה · וטעם ראשו כלו: גבח · אין לו חבר חוץ מהפרשה הזאת והוא שם התואר ולפי דעתי שקרח הוא במעלה של הראש ולא הזכיר האשה בעבור הלחה הרבה שיש בה לא יקרח ראש' כי השער הוא כדמות עשב: כמראה צרעת עור בשר · שאר הגוף: בגדיו יהיו פרומי' · כמו קרועים להכירו ללכת במנהג משוגה או טעמו כענין אבל על כן בגדיו יהיה פרומים וראשו פרוע והטעם שיתאבל על רוע מעשיו כי בעבור מעשיו בא לו זה הנגע: ועל שפם · למעלה מהשפה והמ"ם מהשרש והעד ולא עשה שפמו: יעטה · כבגדיו מגזרת עוטה אור והטעם שלא יזיק ברוח פיו: וטמא · פעמים שיאמר כן תמיד בעברו במסלה שיש שם ישוב שישמרו בני אדם ולא יגעו בו: כל ימי אשר הנגע בו יטמא · כי טמא הוא באמת מלת בדד מפורש במגלת איכ': או בשתי או בערב · ידועים ויתכן להיות גזרת בשתי מגזרת ושופי שת שהוא יסוד והעד כי השתות יהרסון וטעם ערב שיתערב עם השתי: או בעור · כאשר הוא: בכל מלאכת עור · כמו מכבר וכאד: ירקרק · מגזרת ירק כי העין כמוהו וזה כפול לחסרון וכן שחרחרת וי"א הפך הדבר: ממארת · כמו סילון ממאיר ואחר שסילון כמו קוץ יהיה ממאיר כמו מכאיב והמ"ם הב' במלת ממארת שורש ואיננה מגזרת מארה · וטעם שלא הזכיר משי וצמר גפן יתכן שדבר הכתוב על ההוה הנמצא כטעם כי תראה חמור שונאך וכן משפט הסוס והפרד או יתכן שלא יארע הנגע כי אם לצמר פשתים: הככם

רשי

ושער שחור · מניין אף הירוק והאדום שאינו צהוב תלמוד לומר ושער ולשון זהב דומה לתבנית הזהב צהוב כמו זהוב אורב"לא בלע"ז: טהור הוא וטהרו הכהן · הא טמא שהטרו הכהן לא טהר: בהרות · חברבורות: כהות לבנות שאין לובן שלהן עז אלא כוהה: בהק · כמין לובן הנראה בבשר אדם אדום שקורין רוסו בין חברבורות אדמימותו קרוי בהק כאיש עדשן שבין עדשה לעדשה מבהיק הבשר בלובן לא: קרח הוא טהור הוא · מטומאת נתקין שאינו נדון בסמנין ראש וזקן שהן מקום שער אלא בסימני נגע עור בשר מחיה ופשיון: ואם מפאת פניו · השפוע קדקד כלפי פניו קרוי גבחת ואף הצדעין שמכאן ומכאן בכלל ומשפוע קדקד כל כלפי אחריו קרוי קרחת: נגע לבן אדמדם · פתוך: מניין שאר המראות תלמוד לומ' כמראה צרעת עור בשר כמראה הצרעת האמור בפרש' עור בשר: אדם כי יהיה בעור בשרו · ומה אמור בו שמטמא בארבע מראו' ונדון בשתי שבועות ולא כמראה צרעת האמור בשחין ומכוה שהו' נדון בשבוע אחד ולא כמראה נתקין של מקום שער שאין מטמאין בארבע מראות שאת ותולדת' בהרת ותולדת': בראשו נגעו · אין לי אלא נתקין מניין לרבו' שאר המנוגעים ת"ל טמא יטמאנו לרבות את כלן על כלן הוא אומר בגדיו יהיו פרומי' וגו': פרומי' · קרועים: פרוע · מגודל שער: ועל שפם יעטה · כאבל: שפם · שער השפתי' גרנון בלע"ז: וטמא טמא יקרא · משמיע שהוא טמא ויפרשו ממנו: בדד ישב · שלא יהיו טמאין יושבין עמו ואמרו רבותינו מה נשתנה משא' טמאים לישב בדד הואיל והוא הבדיל בלשון הרע בין איש לאשתו בין איש לרעהו אף הוא יבדל: מחוץ למחנה · חוץ לשלש מחנות: לפשתים ולצמר · של פשתים או של צמר: או בעור · זה עור שלא נעשה בו מלאכה: או בכל מלאכת עור · עור שנעשה בו מלאכה: ירקרק · ירוק שבירוקין: אדמדם · אדום שבאדומים: צרעת ממארת · לשון סילון ממאיר פוינ"נט בלע"ז ומדרשו תן בו מארה שלא תהנה הימנו: בצמר

בעל הטורים

טמא · ב' טמא יטמאנו הכהן · למען טמא את מקדשי · רמז לזר ששמש שלוקה בצרעת · פי' למען טמא את מקדשי בזר ששמש בו לעבוד טמא יטמאנו · וכן יכנו דכתי' בעוזיהו ובידו מ ער' להקטיר והצרעת זרחה במצחו: נגעו · ב' בראשו נגעו · אשר ידע איש את נגעו בענין שלמה · פי' בראשו נגעו בתחלת הענין צריך שידע נגעו ויתה' ממנו בתשובה קודם שיתפלל: וראשו · ד' וראשו יהיה פרוע · וראשו בשמים · וראשו מגיע השמימה · וראשו לעב יגיע · בשביל שהגביה ראשו עד לשמים על כן נגעי' באין עליו וראשו יהיה פרוע בדד ישב · לפי שלא הבדיל בין אחים בלשון הרע וגרם לישב לזה לבד ולזה לבד: ושרף את הבגד · הפסוק מתחיל ומסיי' בשריפה לומר שכל האסורין בהנא' טעונין שרפה: ושבכו

מ"ע ספורנו

כהות לבנות · למטה ממראה קרום ביצה. ששנו חכמים: והבגד כי יהי' בו נגע צרעת · פתה שאין ספק בו שלא יהיה זה כטבע כשום פנים כי בבגד לא יקרו אלה המראות השונות אם לא מצד מלאכה תשימם בו בנגעים. שונים בכונה או שלא בכונה וזה מצד איזה חפא שיקרה בשתים הנוכעים או כמלאכת האומן או כהתפסלות הבגד הנכוע וככר באה הקבלה שלא ידוגו בנגעי בגדים וזולתי הבגדים בלתי צבועים כלל · אמנם העיד הכתוב שלפעמים יהיה זה כפלא בבגדים ובבתים וזה להעיר אזן הבעלים על עבירות שבידם כמו שספרו ז"ל שיקרה בענין השביעית כאמרם בא וראה כמה קשה אבקה של שביעית אדם נושא ונותן בפירות שביעית סוף מוכר את מטלטליו לא הרגיש סוף מוכר שדהו וכו' · וכל זה בהתלת ה' על עמו וכן קבלו ז"ל שאין בגדי עובדי ע"ז מטמאים בנגעים וזה כי אמנם המין האנושי הוא התכלית המכוון במציאות בפרט במציאות הנפסדים כי הוא לבדו מוכן מכלם להיו' דומה לבורא במושכלות ובמעשיות כאשר העיד הוא ית' באמרו בצלמנו כדמותנו וינדק זה בכל אחד מאישי האדם כשכלו האישיי הנקרא צלם אלהים [illegible]

חזקוני

ושער שחר צמח בו · וי"ו במקום או דומה' מכה אביו ואמו ומקלל אביו ואמו מן הכבשים ומן העזים תקחו אף כאן או שער עמד בעיניו או שער שחור צמח בו טהור הוא · הואיל ועמד בעיניו או צמח בו שער שחור לא כלה הכפר: ואיש כי ימרט ראשו · לא הזכיר קרחה באשה לפי שאין ראשה נקרח: איש · אין לי אלא איש אשה קטן קטנה מכין תלמוד לומר צרוע בין איש בין אשה בין קטן בין קטנה אם כן למה נאמר איש לענין שלמט' שהאיש פורע ופורם ולא האשה: איש צרוע · לכל דיכנע דלעיל קאי כלומר מי שיהיה צרוע באחד מן הנגעים הכתובים למעלה: והצרוע · אפילו כ"ג שנאמר בו את ראשו לא יפרע ובגדיו לא יפרו' כאן ובגדיו יהיו פרומים וגו': בגדיו יהיו פרומים · יתאבל על מעשיו שבשביל רוע מעשיו בא לו הנגע: ועל שפם יעטה · להפסיק ריח רע היוצא מפיו שלא להזיק את הבריות: בדד ישב · אבו' לשום משתו שהששים [illegible] מחוץ למחנה מושבו · שמולי זה מתפשט על בני אדם הרגילים אצלו: מחוץ למחנה מושבו · מושבו טה' מכאן אמרו הטמא יושב תח' האילן והטהור עומד הטהור טמא הטהור יושב תח' האילן והטמא עומ' הטהור טהור: והבגד רבי יוסי הגלילי אמר למד על הבגדים שהם טעונין שלוסי חוץ לשלש מחנות: בבגד צמר או בבגד פשתים · בני בגדים הקדים צמר לפשתים לפי שבגד צמר משנגמר מלאכתו הוא חשוב מבגד פשתים אבל בשתי וערב הקדים פשתים לצמר לפי שהמטוה של פשתים חשוב הוא משל צמר: או בשתי · לשון יסוד המלאכה כמו השתות על שם שהוא יסוד: או בערב · על שם שהוא מערב השתי יחד בקרקעו

רלבג

אחר הסגר הראשון והנה יתבאר שאם כהה אחר הסגר הראשון לא יקרע וישרף כמו העניין אם כהה אחר ההסגר השני אבל שיניח כבוס והסגר [illegible]

פרשת מצורע

זאת תהיה תורת המצורע ביום טהרתו · רוצה לומ' כשיטהר מצרעתו וכרפא אחר שטמאהו הכהן [illegible]

בַּצֶּמֶר אוֹ בַפִּשְׁתִּים אוֹ אֶת־כָּל־כְּלִי הָעוֹר אֲשֶׁר־יִהְיֶה בוֹ הַנָּגַע כִּי־צָרַעַת מַמְאֶרֶת הִוא בָּאֵשׁ תִּשָּׂרֵף׃ וְאִם יִרְאֶה הַכֹּהֵן וְהִנֵּה לֹא־פָשָׂה הַנֶּגַע בַּבֶּגֶד אוֹ בַשְּׁתִי אוֹ בָעֵרֶב אוֹ בְּכָל־כְּלִי־עוֹר׃ וְצִוָּה הַכֹּהֵן וְכִבְּסוּ אֵת אֲשֶׁר־בּוֹ הַנָּגַע וְהִסְגִּירוֹ שִׁבְעַת־יָמִים שֵׁנִית׃ וְרָאָה הַכֹּהֵן אַחֲרֵי הֻכַּבֵּס אֶת־הַנֶּגַע וְהִנֵּה לֹא־הָפַךְ הַנֶּגַע אֶת־עֵינוֹ וְהַנֶּגַע לֹא־פָשָׂה טָמֵא הוּא בָּאֵשׁ תִּשְׂרְפֶנּוּ פְּחֶתֶת הִוא בְּקָרַחְתּוֹ אוֹ בְגַבַּחְתּוֹ׃ וְאִם רָאָה הַכֹּהֵן וְהִנֵּה כֵּהָה הַנֶּגַע אַחֲרֵי הֻכַּבֵּס אֹתוֹ וְקָרַע אֹתוֹ מִן־הַבֶּגֶד אוֹ מִן־הָעוֹר אוֹ מִן־הַשְּׁתִי אוֹ מִן־הָעֵרֶב׃ וְאִם־תֵּרָאֶה עוֹד בַּבֶּגֶד אוֹ־בַשְּׁתִי אוֹ־בָעֵרֶב אוֹ בְכָל־כְּלִי־עוֹר פֹּרַחַת הִוא בָּאֵשׁ תִּשְׂרְפֶנּוּ אֵת אֲשֶׁר־בּוֹ הַנָּגַע׃ וְהַבֶּגֶד אוֹ־הַשְּׁתִי אוֹ־הָעֵרֶב אוֹ־כָל־כְּלִי הָעוֹר אֲשֶׁר תְּכַבֵּס וְסָר מֵהֶם הַנָּגַע וְכֻבַּס שֵׁנִית וְטָהֵר׃ זֹאת תּוֹרַת נֶגַע־צָרַעַת בֶּגֶד הַצֶּמֶר אוֹ הַפִּשְׁתִּים אוֹ הַשְּׁתִי אוֹ הָעֵרֶב אוֹ כָּל־כְּלִי־עוֹר לְטַהֲרוֹ אוֹ לְטַמְּאוֹ׃ ס

ס"ז · בני"ה סימן

בְּעַמְרָא אוֹ בְכִתָּנָא אוֹ יַת־כָּל־מָאן דִּמְשַׁךְ דִּי־יְהֵי־בֵיהּ מַכְתָּשָׁא אֲרֵי־סְגִירוּת מְחַסְרָא הִיא בְּנוּרָא תִּתּוֹקַד׃ וְאִם יֶחֱזֵי כַהֲנָא וְהָא לָא־אוֹסִיף מַכְתָּשָׁא בִּלְבוּשָׁא אוֹ בְשִׁתְיָא אוֹ בְעַרְבָא אוֹ בְּכָל־מָאן דִּמְשַׁךְ׃ וִיפַקֵּיד כַּהֲנָא וִיחַוְּרוּן יַת דִּי־בֵיהּ מַכְתָּשָׁא וְיַסְגְּרִינֵּיהּ שִׁבְעָא יוֹמִין תִּנְיָנוּת׃ וְיֶחֱזֵי כַהֲנָא בָּתַר דְּחַוָּרוּ יַת־מַכְתָּשָׁא וְהָא לָא־שְׁנָא מַכְתָּשָׁא מִן־כַּד־הֲוָה וּמַכְתָּשָׁא לָא־אוֹסִיף מְסָאָב הוּא בְּנוּרָא תּוֹקְדִינֵּיהּ תַּבְרָא הִיא בִּשְׁחִיקוּתֵיהּ אוֹ בַחֲדָתוּתֵיהּ׃ וְאִם חֲזָא כַהֲנָא וְהָא עֲמְיָא מַכְתָּשָׁא בָּתַר דְּחַוָּרוּ יָתֵיהּ וְיִבְזַע יָתֵיהּ מִן־לְבוּשָׁא אוֹ מִן־מַשְׁכָּא אוֹ מִן־שִׁתְיָא אוֹ מִן־עַרְבָא׃ וְאִם־תִּתַּחְזֵי עוֹד בִּלְבוּשָׁא אוֹ־בְשִׁתְיָא אוֹ־בְעַרְבָא אוֹ בְּכָל־מָאן דִּמְשַׁךְ סָגְיָא הִיא בְּנוּרָא תּוֹקְדִינֵּיהּ יַת־דִּי־בֵיהּ מַכְתָּשָׁא׃ וּלְבוּשָׁא אוֹ־שִׁתְיָא אוֹ עַרְבָא אוֹ־כָל־מָאן דִּמְשַׁךְ דִּי יִתְחַוַּר וְיֶעְדֵּי מִנְּהוֹן מַכְתָּשָׁא וְיִצְטַבַּע תִּנְיָנוּת וְיִדְכֵּי׃ דָּא אוֹרָיְתָא דְּמַכְתַּשׁ־סְגִירוּ לְבוּשׁ עֲמַר אוֹ כִתָּנָא אוֹ שִׁתְיָא אוֹ עַרְבָא אוֹ כָּל־מָאן דִּמְשַׁךְ לְדַכּוֹתֵיהּ אוֹ לְסָאָבוּתֵיהּ׃

סימן דפרשת' פסוקי במתחילין וראה · וטמא אותו הכהן וטהרא וטמא הכהן אתו · וכל יהיה בו דפרשת' רפין

פרשה

א וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר׃ זֹאת תִּהְיֶה תּוֹרַת הַמְּצֹרָע בְּיוֹם טָהֳרָתוֹ וְהוּבָא אֶל־הַכֹּהֵן׃ וְיָצָא הַכֹּהֵן אֶל־מִחוּץ לַמַּחֲנֶה וְרָאָה הַכֹּהֵן וְהִנֵּה נִרְפָּא נֶגַע־הַצָּרַעַת מִן־הַצָּרוּעַ׃ וְצִוָּה הַכֹּהֵן וְלָקַח לַמִּטַּהֵר שְׁתֵּי־צִפֳּרִים חַיּוֹת טְהֹרוֹת

ועץ

פרשה

וּמַלִּיל יְיָ עִם־מֹשֶׁה לְמֵימָר׃ דָּא תְהֵי אוֹרָיְתָא דִּסְגִירָא בְּיוֹמָא דְּדַכּוּתֵיהּ וְיִתַּיְתֵי לְוָת־כַּהֲנָא׃ וְיִפּוֹק כַּהֲנָא לְמִבָּרָא לְמַשְׁרִיתָא וְיֶחֱזֵי כַהֲנָא וְהָא אִתַּסִּי מַכְתַּשׁ־סְגִירוּתָא מִן־סְגִירָא׃ וִיפַקֵּיד כַּהֲנָא וְיִסַּב לְמִדַּכֵּי תַּרְתֵּי־צִפְּרִין חַיִּין דַּכְיָן

ואעא

כל ליש' חס במ"א · כול' מל' · כ"וה' בנגע · כול' מל' · כל חס' וי"ו קדמ'

ויקברו אתו כשד' הקבורה אשר למלכים דד"ה' הצפור כל צפו' לשון עוף חס' במ"ב מל' וסי' וצוה הכהן ושחט · וחטא את הבי' · גברי כלם מלאים במ"ב חס' וסימ' בלק בן צפר מלך · האזינה עדי בנו צפר · וכל נבי' וכתבי' חס' בין גברי בין עופי :

רשי

בצמר או בפשתים · של צמר או של פשתים זהו פשוטו ומדרשו יכול יביא גיזי צמר ואניצי פשתן וישרפם עמו ת"ל היא באש תשרף אינה צריכה דבר אחר עמה אם כן מה ת"ל בצמר או בפשתים להוציא את האומריות שבו שהן ממין אחר אומריות לשון שפה כמו אימרא : את אשר בו הנגע · יכול מקום הנגע בלבד תלמוד לומר את אשר בו הנגע יכול כל הבגד כולו טעון כבוס ת"ל הנגע הא כיצד יכבס מן הבגד עמו : אחרי הכבס · לשון העשות : לא הפך הנגע את עינו · לא כהה ממראיתו : והנגע לא פשה · שמענו שאם לא הפך ולא פשה טמא ואין צריך לומר לא הפך ופשה הפך ולא פשה איני יודע מה יעשה לו ת"ל והסגיר את הנגע מכל מקום דברי ר' יהודה וחכמים אומרים כו' כדאיתא בתורת כהנים ורמזתיה · כאן ליישב המקרא על אופניו : פחתת היא · לשון גומא כמו באחת הפחתים כלומר שפלה היא נגע שמראיו שוקעין : בקרחתו או בגבחתו · כתרגומו בשחיקותי' או בחדתותיה : קרחתו · שחקים ישנים ומפני המדרש שהוצרך לגזרה שוה מכין לפריחה בבגדי' שהיא טהורה נאמר קרחת וגבח' באדם ונאמר קרחת וגבחת בבגדי' מה להלן פרח בכולו טהור אף כאן פרח בכולו טהור לכך אחז הכתוב לשון קרחת וגבחת ולענין פירושו ותרגומו זהו משמעו קרחת לשון ישנים וגבחת לשון חדשי' כאילו נכתב באחריתו או בקדמותו שהקרחת לשון אחורי' והגבחת לשון פני' כמו שכתוב ואם מפאת פניו וגומר והקרחת כל ששופע ויורד מן הקדקד ולאחריו כך מפרש בתורת כהני' : וקרע אותו · יקרע מקום הנגע מן הבגד וישרפנו : פורחת היא · דבר החוזר וצומח : באש תשרפנו · את כל הבגד : וסר מהם הנגע · אם כשכבסוהו בתחילה על פי כהן סר ממנו הנגע לגמרי : וכבס שנית · לשון טבילה תרגום של כבוסין שבפרשה זו לשון לבון ויתחוור חוץ מזה שאינו ללבון אלא לטבול לכך תרגומו ויצטבע וכן כל כבוסי בגדים שהן לטבילה מתורגמין ויצטבע :

חסלת אשה כי תזריע

זאת תהיה תורת וגומר · מלמד שאין מטהרין אותו בלילה : אל מחוץ למחנה · חוץ לשלש מחנות שנשתלח שם בימי חלוטו : חיות · פרט לטריפו' : טהורות · פרט לעוף טמא לפי שהנגעים באין על לשון הרע שהוא מעשה פטפוטי דברים לפיכך הוזקקו לטהרתו צפרים שמפטפטין תמיד בצפצוף קול :

אבן עזרא

הכבס את הנגע · שם הפעל שלא נקרא שם פועלו מהבנין הכבד הנוסף : פחתת · אין לה אח במקרא והיא ידועה בלשון חז"ל וטעמו חסרון הוא שאירע בקרחת הבגד או בגבחתו והגאון אמר שפי' בקרחת הפאה האחרת כי בגבחת היא מפאת פני הבגד א"כ יהיה קרח מאחור הראש ויפה פי' : ואם תראה עוד · שפחתת וכן פורחת היא ואחר שאמר תשרפנו באר כי מקום הנגע לבדו ישרף : וכבס שנית · מגזה לכבסו פעמים : וסר מהם הנגע וכבר סר מהם הנגע וכבר הראיתיך רבים כמוהו ומלת וכבס פעל שלא נקרא שם פועלו : זאת תורת נגע צרעת בגד הצמר · ארבע סמוכים יש ובמקרא ה' גבורי חיל מלאכת עבודת בית וכלם סמוכים אל השם שהוא סומך לכל הנופלים :

אמר וידבר השם כי יחל תורת המטהר ויאת' רבי יונה הספרדי המדקדק כי נרפא נגע הצרע' מן הצרוע הוא הפוך והיה ראוי להיותו נרפא הצרוע מנגע הצרעת ולמה נהפוך דברי אלהים חיים בעבור חוסר דעתנו והלא שם כתוב כי נרפא הנתק טהור הוא ועוד כי נרפא הנגע · וטעם והובא כמו אבירו כי אחר שיסור נגע הצרעת לא ירצה להביא מה שמחוייב : ויצא הכהן אל מחוץ למחנה · אע"פ שטהרו הכהן לא יכנס אל המחנה או במדינה עד שיתן טהרתו וישלי' כל אשר צוה : ויצא הכהן · איננו כהן גדול והנה נתברר פי' או אל אחד מבניו הכהנים : ולקח למטהר · הכהן יקח משלו ויש אומ' המצורע יקח' ותי"ו התפעל מובלע בדגשות הטי"ת והוא על משקל אים מתהלל : שתי צפרי' · כל עוף יקרא צפור והנה יקח כל עוף שימצא : חיות · ולא מתות : טהרות · שלא יקח מהטמאות : ועץ

מסרה

עינו ט' נמסר בסד' משפטי' · ואם ב' בטעם זרקא ובענין נסי' ואם יראנה הכהן · ואם ראה הכה' · וכבסו ב' וסי' את אשר בו הנגע · בגדיה' והטהרו · הכבס ב' וסי' אחרי הכבס את הנגע · ואם ראה הכהן תניין : תרא' · ב' וסי' ואם תראה עור בבג' · תגל ערותך גם · וחד ותרא' היבש' · כלי העור' · ב' וסי' ישרף את הבגד · והבג' או השתי · וכבס ב' וסי' שני' · במי' וטהר · מצרע כל ליש' חס' במ"א

ועץ

בעל הטורים

וכבסו · בג' מט' כל אדם · המוני בכהן והכיבוס בכל אד': בקרחתו או השחקי' שכשנשחק הבגד נושר השער ונעשה כמו קרח : בגבחתו · אלו החדשי' שכשהו' חדש שערותיו בולטות : י' פסוקים כתוב נגע צרעת בכי תזריע ובפרש' זאת ההיה · שע"י י' דברים נגעים באים : זאת תורת נגע · תורת המצורע · תורת אשר בו · זאת התורה · תורת הצרעת · ה"פ כנגד ה' חומשים לומר שהמספר לשון הרע כאלו עובר על ה' חומשי תורה : פרשיות של נגעים הם י' בין נגעי אדם בין נגעי בגדים ונגעי בתים שאם יקיימו י' דברות ינצלו מאלו י' :

מצורע

זאת תהי' תורת המצור' · שתי צפרים · ע"ש כצפור נודדת מקנה כן איש נודד ממקומו דכתיב ביה בדד ישב לכך טהרתו בצפרים : על

מ"ע ספורנו

ביהודה אלהים וגו' · כתב להורותם ההזאה והוא החלק העיוני והמצוה והוא החלק המעשי כאשר העיד באמרו התורה והמצוה אשר כתבתי להורותם [illegible]

מצורע

זאת [illegible]

אמרי נועם

שני [illegible]

חזקוני

בקרחתו או בגבחתו · אבגד ועור קאי כמי שיקרא האד' ממקום שער קרח ושלא ממקים שער גבח כך יאמר לעור ולבגד במקום שער בקרחתו ושלא במקום שער בגבחתו : וכבס שנית · השנייה נטפרו והראשונ' לכבס' את נגעו : לטהרו או לטמאו · כבן שהוא מטהרו מטמא ואם מת רואהו כהן אחר : שלימה סדרה דפרשת תזריע

ביום מלמד שטהרתו וטומאתו ושמית צפרים הזית דם צפרים ותגלחתו ביום : ביום טהרתו מלמד שלא ישהה : והובא אל הכהן והובא דבר טהרתו אל הכהן אבל המצורע עצמו אסור ליכנס במחנה וכן כתיב בסמוך ויצא הכהן אל מחוץ למחנה ד"א והובא אל הכהן שהרי מושבו מחוץ למחנה וביום טהרתו מביאין אותו אל קצה המחנה והכהן יוצא לקראתו : ויצא הכהן אל מחוץ למחנה · למדך הכתוב כאן שהור שיכול ליכנס במחנה מטהר את המצורע שהרי כתיב ויצא ואם לא נכנס במחנה היאך יצא ממנו אבל כהן טמא שאינו יכול ליכנס במחנה אינו מטהר את המצורע : והנה נרפא · שהלך לו נגע : נגע · שהלך לו שער לבן : הצרעת · שהלכה לה המחיה · מן הצרוע · אפילו מקצ' שער לבן : ולקח למטהר · הכהן יקח משלו : למטהר · בין איש בין אשה בין קטן בין קטנה מכאן אמרו לקח לאיש כשרות לאשה לאשה כשרות לאיש למצורע כשרות לבית : שתי צפרים · כל מקום שנ' צפור בטהור הכתוב מדבר א"ר יצחק עוף טהור נקרא עוף ונקרא צפור ועוף טמא אינו נקרא אלא עוף בלבד : טהורות · ולא טמאות חיות ולא טרפות : ועץ

רלבג

כרת המטה בשפנק אחד לשנים ושנים לארבעה ושיעור האזוב איננו פחות משפט כי הוא יקחנו בידו עם שאר המינים ויטבלם בדם ובמים ויזה כמו שיזכור אחר זה וזה לא יתכן בפחות משפט כי שעור אגודות היד אשר בהם תהיה הלקיחה הוא קרוב משפט · וראוי שיהיה זה האזוב המין ממנו שיקרא אזוב סתם לא המין שיקרא אזוב עם שם לווי כמו אזוב יון או אזוב מדברי כי התורה זכרה אזוב סתם ושיעור השני התולעת אין פחות משקל כי הוא ראוי שיהיה באופן שיקשרו בו אלו המינים ויסובו להקיף בו לצפור החיה ראשי אגפיים והזנב באופן שתקשר עם אלו המינים קשירה מה ולא תפרכס בכנפיה ובזנבה וזה לא יתכן בפחות מזה השיעור לפי מה שנראה בעיון ונזה הכהן ושפט את הנפוך באשם · אין הרצון בזה שתהיה הנואה בכהן והשחיטה בכל אדם כי כבר נמשך אחר זה לזכור הפעלות הנשארות ולא זכר שיהיה עשייתם נעשה על יד כהן והם פעולות מבואר מעצמם שלא יתכן השפוטה כי אם על יד כהן והם לקיחת אלו המינים וטבילתם בדם והזאה על המצורע ולזה הוא מבואר שכבר נזכר בזה המקום כהן להעיר שזאת הפעולה יתחייב להיות הכל על יד כהן ולזה יהיה הרצון בזה כי הכהן יצוה להביא אלו הצפרים אליו ויתר המינים הבאים עמהן וישחט האחד מהזוג אל כלי חרש על מים חיים · רוצה לומר שימצא דם הצפור אל הכלי חרש על מים חיים שלא בשמעו בו לתועלת האדם והוא מבואר שהוא ראוי שיהיה הענין כן בכלי רוצה לומר שיהיה חדש שלא נשתמ' לתועלת אדם לסבה בטיבה אשר היתה ואת המגוה במים שתהיה בהם ואת הטהרה ולפי שאמר אחר זה בדם הצפור השחוטה על מים החיים למדנו שיהיו המים בשיעור שיהיה דם הצפור נכר ויוכר שם זה שהם מים ולזה לא יהיה לפי מה שנתבאר מן הענין כי אם ברביעית עם שבזה שיעור יתכן טבילת המינים האלו והזאה בהם את הצפור החיה יקח אותה ואת עץ הארז ואת שני התולעת ואת האזוב · [illegible]

יצטרך שיעשה על ידי כהן לפי מה שהגבלנו ממה שאמר הכתוב וטהרו ולפי שזה השלוח הוא על פני השדה שהוא חוץ לעיר הנה הוא מבואר שלא יהיה שלוח על פני השדה אם היה בשדה חוץ לעיר אבל יתחייב מזה הלשון שישלח מתוך העיר על פני השד'· וכבס המטהר את בגדיו· לטהרם מן הטומאה הראשונה ואף על פי שסבר ישוב לטמאם אחר זה כלבשו אותם הנה הטומאה שהיא באופן מה למטה מהטומאה הראשונה כמו שיתבאר· וגלח את כל שערו· הנה התגלחת היא על ידי כהן כמו שבררנו ואמרו כל שערו רוצה לומ' כל שערו אשר בנראה מגופו שהרי אמר אח' זה כפרטי השער· את ראשו ואת זקנו ואת גבות עיניו שהם כלם בנראה מהגוף ולזה לא יצטרך לגלח השער שבתוך החוטם והוא מחוייב שלא ישארו ב' שערות בשערות שיתחייב בהם התגלחת שאם נשארו שם שתי שערות לא עלתה לו תגלחת שנאמ' את כל שערו· ולזה ראוי שלא ישאר שם מה שיפול בו שם שערות והוא שתי שערות לפי מה שהתבאר בשרשים הכוללים· ורחץ במים וטה' ואח' יבא אל המחנה· הנה זאת הטבילה תהיה אפי' במי מקוה כי לא אמ' במים חיים ויטהר בה מלטמא בביאה ומלטמא משכב ומושב לא יטמא כי אם השומא' שזכרה התור' אחר זה והיא שהוא מטמא בגדים במגע ולזה הוא מבוא' שהוא מטמא עדיין אדם וכלים במגע ולא נלמד מזה שיטמא במשא כי יש שם מי שיטמא במגע ולא יטמא במש' כזולת טומאתו כמו שיתבא' בפרשת שמיני ואח' זה גם כן יותר להכנס לפנים מן החומה· וישב מחוץ לאהלו שבעת ימים· הטעם בזה הוא להפרישו מאשתו כי המשגל הוא ממה שיזיק לו בהתחלישו החום היסודי ואולי יהיה זה סבה להשיבו לעניין חוליו ולפי שאין המשגל מזיק לאשה בזה האופן כי זרעה הוא כא בלתי מבושל והיה מאמ' התורה בזה בלשון זכר למדנו שאין הדין נוהג באשה כי היא מותרת בתשמיש המטה והיה ביום השביעי יגלח את כל שערו את ראשו ואת זקנו ואת גבות עיניו ואת כל שערו יגלח כבר ביארנו שהתגלחת היא נעשית בכהן וכבס את בגדיו ורחץ את בשרו וטהר הנה בזאת הטבילה יטהר לכל הדברים של חולין זולתי לקדשים ולמקדש שלא יטהר לפי שהוא מחוס' כפרה כמו שנתבא' ביולדת ומשם נלמד זה העניין ולזה אמ' שהשלמת הבאת קרבנותיו וכפר עליו הכהן וטהר ולולא שכב' היה טמא לדבר מה לא אמר וטה' וביום השמיני יקח שני כבשים תמימים וכבשה אחת בת שנתה תמימה ראוי שתדע כי מה שאמ' בזה וביום השמיני אין הרצון בו שאם לא הביא אלו הקרבנות אז לא יוכל להביאם אחר זה להשלים טהרתו אבל לקחה התורה אותו הזמן היות' קצר שיתכן שתשלם בו טהרתו· והנה יקח הכבש לאשם ויקריבהו ראשונ' ובו יוכן אל שיקריב חטאתו ועולתו לכפ' עליו מטומאתו כמשפט שא' מחוסרי כפרה המביאין קרבן וזה כי מפני שהיה הנפו' הנשחט בחוץ חטאת בתכלית החסרון עד שלא היה קרב ממנו דב' למזבח לחסרון החט' שהורה עליו הנה היה ראוי שיביא אחריו מה שישלם בו באופן מה שחסר בחטאת הראשון ואח' יאות לו להקריב חטאתו ועולתו ולא היה ראוי שיסמוך על החטאת הראשון להשלים טהרתו לסבה שזכרנו עם שלאחוז טומאתו שכב' נשא' טמא אחר החטאת ההוא באופן שהוא מטמ' בגדים כיון שקדם והעמיד הכהן המטה' את האיש המטה' ואותם לפני השם פתח אהל מועד הנ' יעמיד הכהן את המצורע המטה' חוץ לעזרת ישראל כנגד פתח המזרח ופני המטה' לצד המערב שהוא לפני השם כי לא יוכל להכנס יות' מזה השיעו' קודם שתשלם טהרתו ומה שאמ' ואותם אין הרצון בו שיעמיד גם כן הקרבנות ומה שהביא עמהם מהסלת והשמן כי לא יתכן שיאמ' בלם העמדה אבל הרצון בו שהוא ראוי שיהיו מוכנים שם כל הדברים האלו להשלים טהרתו אם ירצה שתשלם לו הטהרה ביום ההוא ומה שאמ' האיש אין הרצון בו שלא ינהג זה באשה ובקטן כי כבר אמ' אחר זה על הראש המטה' וכפר המטה' מטומאתו שיורה שאי זה שיהיה המטהר ינהג בו זה הדין· ועוד שאתה תמצא קרבנות טהרה נוהגות באשה כאיש כמו שיתבא' בעניין זב וזבה ואף על פי שכב' היה הזב יות' ראוי בחוזק הטומאה מהזבה כמו שיתבא' מדברינו· ולקח הכהן את הכבש האחד והקריבו אותו לאשם ואת לוג השמן והניף אותם תנופה לפני השם לפי שהכהן היה אז במזרח העזרה הנה הוא מבוא' כי התנופה הזאת תעשה במזרח ופניו למערב שנאמ' לפני השם וכן העניין בשא' התנופות כמו שקדם והנה התנופה היתה שיהיה הכהן מוליך ומביא ומעל' ומוריד הכבש ולוג האשם כמו העניין בשא' התנופות ושחט את הכבש זה מבוא' ולזה יהיה הנאכל ממנו נאכל לפנים מן הקלעים לזכרי כהונה כי הוא קודש הקדשים ולקח הכהן מדם האשם וגו' הנה לא זכרה התורה מה שיהיה במזבח מדם האשם והחלבים גם לא זכרה הנאכל לכהנים ממנו להשענה על מה שביארה מזה בתורת האשם וראוי שנעיין אי זה מהנתינות הדם תהיה ראשונה אם יתן ראשונה על המטהר ואח' על המזבח או הפך זה והנה יתבא' שהוא ראוי שיהיה ראשון מה שיהיה למזבח כמו שהיתה החלבים קודם אכילת שא' לכהנים כי המגיע מזה לשם יתעלה מתי' הנשאר לאדם ועוד שהרי מצאנו בביאו' בפרשת ואלה המשפטים שחצי הדם זרק על המזבח קודם שיזרוק על העם מהדם הנשא' להביאם בברית עם השם יתעל' ובכלל הנה הוא מבוא' שמה שהגיע מהקרבן לשם יתע' קודם מה שמגיע ממנו לאדם ולזה זכרה התורה בזאת הפרשה ההזאה מן השמן שבע פעמים לפני השם קודם הנתינה ממנו על בוהנות המטה' ואזנו ולזה הוא מבוא' שאח' זריקת הדם על המזבח סביב בחלק השפל מהמזבח היתה זאת הנתינה מהדם על המקומות מהמצורע שזכ' וזה שהדם שיקבל הכהן לתת על בוהנות המצורע ראוי שיהיה דם האשם לא שירי הדם הנזרק שנאמר ולקח הכהן מדם האשם ולזה הוא מבואר שבעת נתינת שחיטת האשם יקובל קצת הדם לתת על המזבח על יד אחד מהכהנים בכלי שרת כמשפט וכהן אחר יקבל או קצת הדם לתת על בוהנות המצורע ואזנו ויתבא' מהנמשך לזה בעניין הזה שזאת הקבלה תהיה בכף הכהן ולפי שהיא עבודה ראוי שתהיה בכף הכהן הימנית כמו שהתבא' בשרשים הכוללים ולפי שהכתיב' תהו' מהכף השמא' באצבע הכהן הימנית כמו שהתבא' בשרשים הכוללים מנתינת השמן על בוהנות המצורע ואזנו בזאת הפרשה הנה יערה הכהן הדם מידו הימנית לידו השמאלית ואח' יטבול אצבעו הימנית בדם אשר על כפו השמאלית ויתן ממנו על תנוך אזן המטה' הימנית וזה יהיה אחר שיכניס המטה' ראשו בעזרה באופן שלא יצא הדם חוץ לעזר' כדי שלא יפסל ואחר יכניס המצורע ידו הימני' בעזרה ויתן הכהן מן הדם באצבעו על בהן ידו הימנית ואח' יכניס המצורע רגלו הימנית ולקח הכהן מלוג השמן ראוי שתדע שהוא ראוי שיהיה לוג השמן בעת זאת הלקיחה והיציקה ולזה אם נשפך ממנו או אם חסר ממנו אי זה שיעו' שיהיה קודם היציקה לא יתכן לעשות ממנו מה שזכר אם לא ישלים שעורו קודם זה וכן ראוי שיהיה הנתן על בוהנות המצורע מלוג השמן ולזה אם חסר או נשפך קוד' הגמר הזאות השמן והנתינה ממנו על בוהנות המצורע ואזנו צריך להביא לוג אחר לעשות ממנו המזכ' בזאת הפרשה בסדר הנזכ'· והזה מן השמן באצבעו שבע פעמים לפני השם הנה ההזאה הזאת היא לצד המערב כנגד קדש הקדשים שנאמ' לפני השם ועל כל הזאה והזאה תהיה טבילה ומיתר השמן אשר על כפו יתן הכהן באצבעו הימנית על תנוך אזן המטהר הימנית ובוהנותיו על דם האשם ר"ל אצל דם האשם או עליו ממש· וראוי שתדע שלא יחוייב שיהיה שם דם האשם בעת זאת הנתינה וזהו שכב' אמר תמורת זה בקרבן מצורע עני על מקום דם האשם ולזה אף על פי שנתקנח הדם משם קודם זאת הנתינה יתכן לתת מהשמן בבוהנות המצורע ואזנו כאופן המז' ולפי שאמר ויצק על כף הכהן השמאלית ולא אמר על כפו למדנו שהוא ראוי שתהיה זה על כף כהן אח' אלא שאין זה מעכב וזה שכבר תמצא בפרשה הבאה אחר זה ונתן הכהן מן השמן אשר על כפו וזה מורה שאפשר שיעשה זה בכף כהן עצמו והנותר בשמן אשר על כף הכהן יתן על ראש המטה' וכפר [illegible]

שתקובל ממנו עולה כי היא תבא אחר שלמות הטהר' ולזה באה אחריו אשם המורה על הצור' הורא' מה ולזה היה נזרק דמו למטה וסביב והיה' הוראת האשם בזה המקום לפי הנראה לנו כי מהצור' באה הרפואה למטהר כמו שבאה ההפסד מצד החמר ולזה היה' נתינת הדם והשמן מהכף השמאלית על אלו האברים הימניים כאלו יאמר כי מהצור' היתה זאת הדריכ' מהשמאל אל הימין כי השמאל מורה על הנטייה וההפסד ואולי הוא נטייה ממנהג הטבעי והיתה· נתינת הדם והשמן על אלו האברים שהם קצוות הגוף והם מפני זה תלושים ודקים להן המותרות לזאת הסבה ועם זה כאשר תעם' הצור' פועלת' בשלם שבפנים ידחה העפוש וההפסד גם מאלו המקומות האפושים והנה יורה משמן שבע פעמים לפני השם להעיר כי הכחות השופעות מהנרמים לפי מה שנתן מהם השם יתע' מהכח ביום הבראם הם שומרים האדם בעצמות מכמו אלו ההפסדים וזה המז' מן מהם [illegible] שיהי' במקר' סבה באופן מה לכמו אלו ההפסדין כמו שזכרנו ולזאת הסב' היה התנופ' בזה באשם להורות כי התנועות הסבוביות הם התחלות לתנועות היסודיות ולתנועות המורכב מהם לפי מה שסודר ביום ברא ארץ ושמים וזה כי ההולכה וההובאה מעירות על התנועות הסבוביות המזרחית והמערבית והעלא' וההורד' מורה על תנועה מהמרכ' ואל המרכז ואלו התנועות המוכרות שבות אחר התנועות הקודמות כמו שהתבאר בטבעיות והנה היתה זאת הפעול' המור' על הצור' בשמן שנשאר רשומו זמן ארוך והיתה הפעול' המור' על החמר הח' במים שלא ישא' רשומם כי אם מעט כי החלי שהוא מפאת החמר הוא מעט ואולם הבריאות שהוא מצד הצורה הוא מתמיד ולזאת הסב' היה התקדשה במשיחת השמן והנה היה השמן ההוא רוקח ולמעלת הנמשח בו מה שאין כן בשמן אשר ימשח בו המטהר מהצרעת ואמנם יתן הנשאר מהשמן על כפי השמאלית על ראש המטהר באצבעו הימנית לפי שהראש לקרירותו יתפעל בקלות מחסרון החום היסודי· ובהיותו שלם ישמר מהרעועים וכאלו יעיר בזה כי הצורה בהיות פעולתה שלמה תשמר הראש מההפסדים עם היותו לקבל הרעועים מצד החמר וזה כלו לפי מה שהשרשנו נוהג מנהג העניינים להעיר על [illegible] הצורה ושממנה יהיו הטובות וההפסדים יהיו בסבת החמר ולפי שדם האשם מורה על הבריאות שהוא מצד הצורה לא יכשר היותו כי אם כבש ואף אם היה המצורע עני וזה שהדם מורה על ההפסד הוא דם העוף להיותו בעל חי חסר כמו שבארנו ולזה יחוייב שיהיה זה הדם השני שמורה על הבריאות דם בעל חי שלם והוא ההולך אשר יוליד בעל חי כגופו ולזה לא יתכן שיהיה תור או בני יונה ולזאת הסבה תמצא במצורע עני שיביא חטאתו ועולתו מן העוף אבל אשמו יהיה כבש עכ"פ ואם דל הוא ואין ידו משגת רוצה לומר שדלותו הוא באופן שאין ידו משגת לכל אלו הקרבנות ולפי שאין המטהר ראוי לחטאתו ולעולתו ולמנחתו· אשר בהם הבדל בין דל לעשיר כי אם אשר הביאו אשמו הנה יודע או אי זה קרבן יתחייב להביא שאם היה אז עשיר יתחייב להביא קרבן עשיר אף על פי שהעני אחר כך ואם היה דל יביא קרבן עני אף על פי שהעשיר אחר זה ולפי מה שהתבאר בשרשים הכוללים יתבאר שהדם העומד לזרק נשפט אותו כזרוק ולזה כיון כשנשחט דם האשם יחול עליו חיוב היות הבאת שאר הקרבן ואז יבחן אם יתחייב להביא קרבן עשיר או עני ושאר מה שנזכר בזאת הפרש' מהקרבנות המטהר הכל מבואר ממה שקדם לנו מהמאמר בקרבנות עשיר והנה שם זכרה התורה על הסדר המזכר בקרבנות עשיר להעיר כי הכל מכוון ולזה לא יתחלף זה הכיוון כלל ואם יתחלפו הב"א אשר מהם יהיה הקרבנות ולמות המנחה:

כי תבואו אל ארץ כנען [illegible] שאין נגעי בתים נוהגים אלא בארץ ישראל ונתתי נגע צרעת הנה יחס להשם יתעל' נתינת נגע צרעת כי הוא סבה אל מה שיתחדש באופן מה ואף על פי שאין הרע מתחדש ממנו בעצמות כמו שיתבאר במקומותיו וגם אפשר עם זה שיהיה הנגע מתחדש בבית על ההשגחה אם להראותם האוצר הגנו' שם כמו שאמרו ז"ל או לשמור העומדים שם מהמפולת וזה שהם ישבו בבתים אשר לא בנאום ולזה היה אפשר שיהיו רעועים ונכונים אל הנפילה לרוב זמן זה הבנין והם לא ידעו זה ולזה היה הש"י מראה בבית ההוא על צד ההשגחה זה ההפסד אשר לבית בקירות הבית והנה היה מראה זה הנגע ירקרק או אדמדם לנג' בעיניהם שזכרנו בנגעי בגדים וכלי עור· בבית ארץ אחוזתכם· למדנו מזה שירושלם אינ' מטמאה בנגעים לפי שלא נתחלקה לשבטים ולזאת איננה אחוזה לאיש מיוחד שיתכן שיאמר בה ובא אשר לו הבית כנגע נראה לי בבית ולא יאמר נגע נראה לי כי המשפט בזה לכהן הוא· וצוה הכהן ופנו את הבית בטרם יבא הכהן לראות הנגע ולא יטמא כל אשר בבית למדנו מזה שיש לאחר ראיית הנגע עד שיפנו הבית כדי שלא יגיע בזה צער לבעל הבית ומזה המקום נלמד שיש לאחר ראיית נגעי אדם לזאת הסב' ולזה לא יראו הנגעים בשבת ולא בי"ט כדי שלא יקרה מזה צער לבעל הנגע ביום שהיה ראוי שישמח בו· ואחר כך יבא הכהן לראות הבית· למדנו שהוא יראה באופן שיהי' בו לא שיפתחו בו חלונות כדי שיראה נגעו בשלמות וזה יתבאר מאמרו הבית בה"א הידיעה· וראה את הנגע והנה הנגע בקירות הבית· לפי שהנגע יחוייב שתהיה על שתי אבנים ואז ינהג בו זה הדין שנאמר וחלצו את האבנים אשר בהם הנגע והנה אין האבנים נקשרות בבנין באופן שיהיו לאחת הנה יחוייב בזה הנגע שיהי' שיעורו כשני נגעים ולזה יהיה רחבו כגריס ואורכו כשני גריסין ולמד ממה שאמר בקירות הבית שהוא מחוייב שיהיו לבית קירות ואז ינהג בו זה הדי' לא שיהיה עגול ולפי שהכתוב מהבית שיהיה בו קירות שיהו בו ארבעה כתלים לא פחות ולא יותר הנה לא ינהג זה הדין כי אם בבית בעל ארבעה כתלים והרצון באמרו בקירות הבית באחת מקירות הבית כמו ויקבר בערי הגלעד· שקערורות רוצה לומר שיהיה מראיהם שוקע מן הקיר כמו שאמר אחר זה ומראיהם שפל מן הקיר· ירקרקות או אדמדמות רוצה לומר חזק הירוקות או חזק האודם· ויצא הכהן מן הבית אל פתח הבית· למדנו מזה שהנגע ראוי שיהיה תוך הבית ואז ינהג בו זה הדין לא אחריו כי לא יכנס הכהן בבית בראותו אותו שיתכן שיאמר בו שיצא מן הבית ולמדנו מזה שכיון שיצא מהבית יוכל להסגיר את הבית שנאמר אל פתח הבית לא קודם זה ולזה יצא מתחת המשקוף ויעמוד לצד הפתח ולמדנו מזה שאף על פי שהרחיק מאד מהפתח יוכל להסגיר שנא' ויצא הכהן מן הבית וכבר יצא מאם ואין ראוי שנאמר שלא יכשר זה אלא כשהיה סמוך לבית כי אין שם דבר יתחייב ממנו שיהיה יותר ראוי בסמוך כי לא יחוייב שיראה הנגע בעת שישפוט להסגי' הבית שאם היה הדבר כן הנה יקרה שיהיה שם נגע ראוי להסגירו עליו ולא יוכל על זה לפי שלא יתכן לו שיראה הנגע ההוא מפתח הבית ולזה הוא מבואר שלא יחוייב שיראה הנגע מהמקום אשר ישפוט שם שדינו להסגירו וראוי שתדע שכבר יתכן לו להסגירו כיון שיצא מחלל הבית אף על פי שהוא תחת המשקוף שהרי הכ' קורא ויצא הכהן מן הבית אל פתח הבית והסגיר את הבית שבעת ימים· הנה בארנו הספ' כשיהי' ההסגר שבעת ימים· ושב הכהן ביום השביעי וראה והנה פשה הנגע בקירות הבית· הנה הפשיון הזה יהי' בכל שהוא אם היה סמוך או כגריס אם היה מופלג כי זה יור' על התפשט זה העפוש שם כמו שבארנו בנגעי בגדים· וצוה הכהן וחלצו את האבנים אשר בהם הנגע· למדנו מזה שלא ינהג זה הדין אלא כשהי' הנגע על שתי אבנים לכל הפחות וראוי היה להיות כן כי מפני שהבית הוא מקובץ האבנים הנה לא יתכן שילקח ראוי מהם על כללות הבית אם לא הי' זה ההפסד בשנים מהם כי הם הקבוץ הראשון והנה זה העניין באבנים דומ' דינו לעניין נגעי בגדים וזה כי בנגעי בגדים ישרף כל הבגד כיון שפשה הנגע לא מקום הנגע לבד וכן אם פשה הנגע בבית יסירו כל האבנים אשר בהם הנגע לא החלק מהם שבו היה הנגע והנה לא יהי' [illegible]

רש"י

ועץ ארז · לפי שהנגעים באין על גסות הרוח: ושני תולעת ואזוב · מה תקנתו ויתרפא ישפיל עצמו מגאותו כתולעת כאזוב: עץ ארז · מקל של ארז: שני תולעת · לשון של צמר צבועה זהורי': על מים חיים · נותן אותן תחלה בכלי כדי שיהא דם צפור נכר בהם וכמה הן רביעי': את הצפור החיה יקח אותה · מלמד שאינה אוגדה עמהם אלא מפרישה לעצמה אבל העץ והאזוב כרוכין יחד בלשון הזהורית כענין שנאמר ואת עץ הארז ואת שני התולעת ואת האזוב קיחה אחת לשלשתן יכול כשם שאינה בכלל אגודה כך לא תהא בכלל טביל' תלמוד לומר וטבל אותם ואת הצפור החיה החזיר את הצפור לכלל טבילה: וישב מחוץ לאהלו · שאסור בתשמיש המטה: את כל שערו וגומר · כלל ופרט וכלל להביא כל מקום כנוס שער ונראה: וכבש' אחת · לחטאת: ושלשה עשרונים · לנסכי שלשה כבשי' הללו שחטאתו ואשמו של מצורע טעונין נסכים: ולוג אחד שמן · להזות שבע וליתן ממנו על תנוך אזנו ומתן בהונות: לפני יי' · בשער נקנור ולא בעזרה עצמה לפי שהו' מחוסר כפורי': והקרי' אותו לאשם · יקריבנו לתוך העזר' לשם אשם: להניף · שהוא טעון תנופה חי: והניף אותם · את האשם ואת הלוג: במקום אשר ישחט וגו' · על ירך המזבח בצפון ומה תלמוד לומר והלא כבר נאמר בתורת אשם בפרשת צו את אהרן שהאשם טעון שחיטה בצפון לפי שיצא זה מכלל אשמו' לידון בהעמד' יכול תהא שחיטתו במקום העמדתו לכך נאמר ושחט במקום אשר ישחט וג'ומר: כי כחטאת · כי ככל החטאת האשם הזה הוא לכהן בכל עבודו' התלויות בכהן השוה אשם זה לחטאת שלא תאמר הואיל ויצא דמו מכלל שאר אשמות ליתנן על תנוך ובהנו' לא יהא טעון מתן דמים ואמורים לגבי מזבח לכך נאמר כי כחטאת האשם הוא לכהן יכול יהא דמו ניתן למעלה כחטאת ת"ל וכו' בתורת כהנים: תנוך · גדר אמצעי שבאזן ולשון תנוך לא נודע לי והפותרין קורין לו טינדר"וס: בהן גודל: לפני

תורה

ה ועץ ארז ושני תולעת ואזב: וצוה
הכהן ושחט את־הצפור האחת אל־
כלי־חרש על־מים חיים: את־
הצפר החיה יקח אתה ואת־עץ הארז
ואת־שני התולעת ואת־האזב וטבל
אותם ואת הצפר החיה בדם הצפר
השחטה על המים החיים: והזה
על המטהר מן־הצרעת שבע פעמים
וטהרו ושלח את־הצפר החיה על־
פני השדה: וכבס המטהר את־
בגדיו וגלח את־כל־שערו ורחץ
במים וטהר ואחר יבוא אל־המחנה
וישב מחוץ לאהלו שבעת ימים:
והיה ביום השביעי יגלח את־כל־
שערו את־ראשו ואת־זקנו ואת גבת
עיניו ואת־כל־שערו יגלח וכבס את־
בגדיו ורחץ את־בשרו במים וטהר:
י וביום השמיני יקח שני־כבשים
תמימם וכבשה אחת בת־שנתה
תמימה ושלשה עשרנים סלת מנחה
בלולה בשמן ולג אחד שמן:
והעמיד הכהן המטהר את האיש
המטהר ואתם לפני יהוה פתח אהל
מועד: ולקח הכהן את־הכבש
האחד והקריב אתו לאשם ואת־לג
השמן והניף אתם תנופה לפני יהוה:
ושחט את־הכבש במקום אשר
ישחט את־החטאת ואת־העלה
במקום הקדש כי כחטאת האשם
הוא לכהן קדש קדשים הוא:
ולקח הכהן מדם האשם ונתן הכהן
על־תנוך אזן המטהר הימנית ועל־
בהן ידו הימנית ועל־בהן רגלו
טו הימנית: ולקח הכהן מלג השמן
ויצק על־כף הכהן השמאלית:
וטבל הכהן את־אצבעו הימנית מן־
השמן אשר על־כפו השמאלית והזה
מן־השמן באצבעו שבע פעמים
לפני

אונקלוס

ואעא דארזא וצבע זהורי ואזובא: ויפקיד כהנא ויכוס ית־צפרא חדא למאן דחסף על־מי מבוע: ית־צפרא חיתא יסב יתה וית־אעא דארזא וית־צבע זהורי וית־אזובא ויטבול יתהון וית צפרא חיתא בדמא דצפרא דנכסתא על מי מבוע: וידי על דמדכי מן־סגירותא שבע זמנין וידכיניה וישלח ית־צפרא חיתא על־אפי חקלא: ויצבע דמדכי ית־לבושוהי ויגלח ית־כל־שעריה ויסחי במיא וידכי ובתר כן יעול למשריתא ויתיב מברא למשכניה שבעא יומין: ויהי ביומא שביעאה יגלח ית־כל־שעריה ית־רישיה וית־דקניה וית גביני עינוהי וית־כל שעריה יגלח ויצבע ית־לבושוהי ויסחי ית־בשריה במיא וידכי: וביומא תמינאה יסב תרין־אמרין שלמין ואמרתא חדא בת־שתא שלמתא ותלתא עשרונין סולתא מנחתא דפילא במשחא ולוגא חד דמשחא: ויקים כהנא דמדכי ית גברא דמדכי ויתהון קדם יי בתרע משכן זימנא: ויסב כהנא ית־אמרא חד ויקריב יתיה לאשמא וית־לוגא דמשחא וירים יתהון ארמא קדם יי: ויכוס ית־אמרא באתר דיכוס ית־חטאתא וית־עלתא באתר קדיש ארי כחטאתא אשמא הוא לכהנא קודש קודשין הוא: ויסב כהנא מדמא דאשמא ויתן כהנא על־רום אודנא דמדכי דימינא ועל־אליון ידיה דימינא ועל־אליון ריגליה דימינא: ויסב כהנא מלוגא דמשחא ויריק על־ידא דכהנא דשמאלא: ויטבול כהנא ית אצבעיה דימינא מן־משחא די על־ידיה דשמאלא וידי מן־משחא באצבעיה שבע זמנין קדם

אבן עזרא

ועץ ארז ואזוב · הוא הגדול והקטן במיני הצמחים והעד מדברי חכמת שלמה ואין צורך לחפש על האזוב כי הוא ידוע בקבלה · והנה המצורע והבית המנוגע וטומאת המת קרובים והנה גם הם כדמות פסח מצרים: וצוה הכהן ושחט · כהן אחר או ישראל וי"א המצורע והוא רחוק: אל כלי חרש · כמו על וכן אל הנער הזה התפללתי: מים חיים · לקוחים ממקום נובע: וטבל אות' הארז השני והאזוב: על המים · שהדם מעורב עמם: והזה · מהדם המעורב אחר טבול גם הצפור החיה והנזכרים: על פני השדה · מקום שאין שם יישוב שלא תדבק הצרעת · והזיה בלשון או באזו' לבדו כטומא' המת: וכבס וגלח את כל שערו · כלל: ורחץ במים וטהר · בערב כמשפט ואחר כן שב לפרט כי זה יהיה אחר ימי' שבעה וכן היה משפט שבעה של מרים ופרט כי יגלח את כל שערו ביום השביעי וביאר כל שערו את ראשו ואת זקנו ואת גבות עיניו וזאת המלה קרובה מגזרת גב: ואת כל שערו · שער הרגלים וי"א אף זרועיו ושוקיו והחזה: שני כבשים וכבשה אחת · בעבור היות נגע הצרעת מוסר על מעשה הלשון על כן יקריב כבש אחד לעולה כמשפט כל העולה על הרוח ואחד אשם כמשפט כל אשם ונקב' לחטאת כמשפט כל חטאת ושלשה עשרונים כמשפט עשרון לכבש: ולוג אחד · מדה ואין לו אח · וטעם ואותם הכבשים והכבשה גם זה האשם גם זאת החטאת לכהן חוץ מהאמורים: על תנך · טעמו ידוע ממקומו והנה המטהר מהצרעת שהוא בגוף כמו הכהן שימלא ידו כי העון כמו הצרעת בנפש והבהן מקום חבור והוא עקר כל המעשים והימנית בעבור כח הצד הימין והתנוך זכר לשמוע אשר צוה: על כף הכהן השמאלית · היא כף הכהן המטהר רק כן דרך צחות בלשון הקדש והעד הפסוק הבא אחריו: לפני

על מים ז' וסי' וצוה הכהן · דמצורע · ושחט את הפר · והי' כעץ שתול · דירמיה · שכנתי על מים · ויקח מזרע הארץ · אמך כגפן בדמך על מים שתולה · יי' על מים רבי' · ואת הצפור ג' וסי' לא בתר · ולק' את עץ הארז' את הצפור החיה יקח · תניינא דפסו' · השחטה ב' א' חס' וא' מלא קדמא חס' ותניין מלא · על המים ד' נמסר בסדר וארא . וכל תהלות דכו' · על המטהר על ח' בטעם מאריכי' בסיפרא וסי' נמס' בסדר ויקרא · וכבס ט' נמסר בסד' תזריע · יבוא ז' מלאים בתורה נמסר בסדר אחרי מות · ואתם ג' ב' מלאי' וא' חס' · וסי' והעמיד הכהן המטהר · אשר ראיתי על נהר כבר מראיהם · ויבאו אליך כמבוא עם · קדמא חסר · ואת העלה ג' וסי' המציאו לנתחיה · ושחט את הכבש במקום · ועל הנשיא יהיה · קדש קדשים הוא ו' נמסר בסוף תצוה:

בעל הטורים

על מים חיים · מנו שמשנו בנעמן שנתרפא מצרעתו במים חיים · ולכן זב צרי' טבילה במי' חיים מה שאין כן בשאר טמאי' שצריך להתרפאות ע"י מים חיים: והזה על המטהר שבעה פעמי' · כנגד ז' דברי' שנגעי' באים עליהם מזה עליו ז' פעמים. על מים חיים · בגי' לא במים מלוחים: ושלח את הצפור · רמז שתפרח ממנו הצרעת וצפור אחת שחוטה כן לא הביא עוד הצרעת · ואחד משולחת לומר שאם יוסיף להרע תחזור הצרעת כמו הצפור המשולחה:
נראה

מ"ע ספורנו

ופהרו . מענין פריעה ופריעה: ורחץ במים וטהר · מענין מחוץ למחנה מושבו: ורחץ את בשרו במים וטהר · מענין וישב מחוץ לאהלו: והקריב אותו לאשם · כבר התבאר שענין האשם הוא על מעל בקדש כמו השמטת על חיו' כרת וכבר אמרו שהצרעת היא על לשון הרע ועל גסות הרוח ששניהם מעילה בקדש כי אמר' לשון הרע עקרו גסות' כמעתיק מה' לסתיר ענוה כאמרם בברכות העושה עבירה בסתר' כאלו דוחק רגלי [illegible]

אמרי נועם

[illegible]

חזקוני

[illegible]

רלב"ג

[illegible]

אבן עזרא

לפני יי' אל פתח אהל מועד: על מקום דם האשם · שהוא בתנוך ובבהונות: ועשה הכהן את החטאת · היא הכבשה כתורת כל חטאת: והעלה את העולה · היא הכבש ומנחתו שהוא עשרון ויש אומרים שכל המנחה יקריב לעולה ובתחלה האשם שהוא החמור: וטהר · אז יהיה טהור ככל הטהורים: דל · יש בגוף כמו דלות ורעות אשרי משכיל אל דל ככה דל בן המלך ויש דל שאין לו ממון: וידבר

רשי

לפני יי' · כנגד בית קדשי הקדשים: ואת המנחה · מנחת נסכי' של בהמה: ועשרון סלת אחד · לכבש זה שהוא אחד יביא עשרון אחד לנסכיו: ולוג שמן · לתת ממנו על הבהונו' ושמן של נסכי המנחה לא הוזקק הכתוב לפרש: ביום השמיני לטהרתו · שמיני לצפרים ולהזאת עץ ארז ואזוב ושני תולעת: על מקום דם האשם · אפי' נתקנח הדם למד שאין הדם גורם אלא המקום גורם: ונתתי

מ"ע ספורנו

וכפר עליו הכהן וטהר · לקדשים ולביאת מקדש כאמרם ז"ל בריש פרק קמא דביאת כפרתו אוכל בקדשים: ושנו

אמרי נועם

מי שצרעתו תלוי' ברפואות יצא זה שאין צרעתו תלויה ברפואות אלא בימים שאפילו נרפא בתוך ימי הסגרו איננו טהו' עד שלאת ימי הסגרו: כי כחטאת כדין חטא' שטעון מתן דמים ואמורי' לגבי מזבח אף אשם כן אע"ג דלאו נפי' כתיבא הכא וה"נ גמרי' מניה מה חטאת טעונ' כלי דכתי' ולקח גבי חטאת וילפינן לקיחה לקיחה מסיני דכתי' ויקח משה חצי הדם וישם באגנות וגו' אף חטאת דכתיב בה ולקח ואשם כחטא' להטעינו כלי וגם ליקחו בעצמו של כהן דכהי' באשם ולקח וכתיב בי' ונתן מה נתינה בעצמו של כהן אף ולקח בעצמו של כהן אמור מעתה שני כהנים היו מתעסקים בו בדם אשם אחד מקבלו ביד ואחד מקבלו בכלי וזה שמקבלו בכלי בא לו אצל המזב' וזה שמקבלו ביד בא לו אצל מצורע · ליתן שעור לשוכב כדי אכילת פרס שעור סעודה אחת שהי' פרוסה אחת משתי סעודות הצריכות לערוב שצריכין ככר אחד מב' לקב דהיינו שמנה ביצים והנה צריך פרס דהיינו ד' ביצים: דברו

מסרה

תנוך ח' בתורה וסי' וישחטת ארת האיל · ב' בו' וישח' משה מדמו · ויקרב את בני אהרן · ולקח הכהן מד' האשם · ומית' השמן אש' על כפו · ושח' את כבש האש' · ונתן הכהן מן השמן · ואת המנחה ח' נמס' בסדר פקודי · המזבח ה' וסי' והעלה הכהן את העל' וא' המנח' · ויישחטום הכהנים דד"ה · ויישחטו הבקר ג' בפסו' דד"ה · וכל הקטר' דכוו' במ"ג המזבח וסימ' והרים ממנו בקמצו · וא' העל' המציאו אליו · ויקרב את המנחה · דל ודל ידל · י"ב פתחין נמסר בשפטים סימן ו' גבי פסו' וידל ישראל · ועשרן ג' חס' בקריי' וסימ' ועשרון דוזה אשר תעשה על המזבח כבשים · ואם דל הוא ואין ידו משגת ולקח · ועשרן דובראשי חדשיכ' תקריבו עלה ליי' · בלול ד' נמסר בסדר תצוה · והאחד ד' וסי' והנה הקטן את אבינו ועשה אתם הכהן · ושתי תרים דואם דל הוא דמצורע · השן האחד מוצק · על מקום ג' וסי' על מקו' דם האשם · כי הכרבים פרשים בנפי' · וששה מעלו' לכסא דד"ה · מן בני ומן בני ד' וסימן ואם מן העוף · ועשה את האח' מן התרי' · ויאמר יי' אל בני ישראל הלא ממצרי' · הגפ' הובישה והתאנה · וכל ד"ה דכוו' מן בני ומן בני ב"ז מבני ומבני וסי' נמסר שם גבי פסו' ויהיו בני אלם אנשים · ואת האחד ד' וסי' את אשר תשיג ידו · ועשה הכהן את האחד · והלוים יסמכו את תניין · וישם את האחד בבית אל:

חזקוני

על דם האשם · לומר שכהכן לו מדם וסמיכה לשמן · וטעם והנותר בשמן בי"ם במקום מ"ם: את החטאת · היא הכשבה וכבר הזכיר מעשה האשם: את העולה · אחד משני כבשים · ואת המנחה · שלשה קומצי סלת משלשה עשרונים אבל החטאת והאשם והכבות' במנחה משלשה קומצי כלם נאכל לכהנים · ואם דל הוא ואין ידו משגת · לפי שמצינו דלות בגוף כמו דלות ורעות משכיל דל מדוע אתה ככה דל לכך פרש לך כאן ואין ידו משגת לומר לך דל זה הוא שאין לו ממון: על המנחה · עם המנחה: כי

לפני יהוה: ומיתר השמן אשר על כפו יתן הכהן על תנוך אזן המטהר הימנית ועל בהן ידו הימנית ועל בהן רגלו הימנית על דם האשם: והנותר בשמן אשר על כף הכהן יתן על ראש המטהר וכפר עליו הכהן לפני יהוה: ועשה הכהן את החטאת וכפר על המטהר מטמאתו ואחר ישחט את העלה: והעלה הכהן את העלה ואת המנחה המזבחה וכפר עליו הכהן וטהר: ס

ואם דל הוא ואין ידו משגת ולקח כבש אחד אשם לתנופה לכפר עליו ועשרון סלת אחד בלול בשמן למנחה ולג שמן: ושתי תרים או שני בני יונה אשר תשיג ידו והיה אחד חטאת והאחד עלה: והביא אתם ביום השמיני לטהרתו אל הכהן אל פתח אהל מועד לפני יהוה: ולקח הכהן את כבש האשם ואת לג השמן והניף אתם הכהן תנופה לפני יהוה: ושחט את כבש האשם ולקח הכהן מדם האשם ונתן על תנוך אזן המטהר הימנית ועל בהן ידו הימנית ועל בהן רגלו הימנית: ומן השמן יצק הכהן על כף הכהן השמאלית: והזה הכהן באצבעו הימנית מן השמן אשר על כפו השמאלית שבע פעמים לפני יהוה: ונתן הכהן מן השמן אשר על כפו על תנוך אזן המטהר הימנית ועל בהן ידו הימנית ועל בהן רגלו הימנית על מקום דם האשם: והנותר מן השמן אשר על כף הכהן יתן על ראש המטהר לכפר עליו לפני יהוה: ועשה את האחד מן התרים או מן בני היונה מאשר תשיג ידו: את אשר תשיג ידו את האחד חטאת ואת האחד עלה על המנחה וכפר הכהן על המטהר לפני יהוה: זאת תורת אשר בו נגע צרעת אשר לא תשיג ידו בטהרתו: פ וידבר

קדם יי: ומשאר משחא די על ידיה יתן כהנא על רום אודנא דמדכי דימינא ועל אליון ידיה דימינא ועל אליון ריגליה דימינא על דמא דאשמא: ודישתאר במשחא די על ידא דכהנא יתן על רישא דמדכי ויכפר עלוהי כהנא קדם יי: ויעביד כהנא ית חטאתא ויכפר על דמדכי מסובתיה ובתר כן יכוס ית עלתא: ויסיק כהנא ית עלתא וית מנחתא למדבחא ויכפר עלוהי כהנא וידכי: ואם מסכן הוא ולית ידיה מדבקא ויסב אימר חד אשמא לארמא לכפרא עלוהי ועשרונא סולתא חד דפיל במשח למנחתא ולוגא דמשחא: ותרתין שפנינין או תרין בני יונה דתדביק ידיה ויהי חד חטאתא וחד עלתא: וייתי יתהון ביומא תמינאה לדכותיה לות כהנא לתרע משכן זמנא קדם יי: ויסב כהנא ית אמרא דאשמא וית לוגא דמשחא וירים יתהון כהנא ארמא קדם יי: ויכוס ית אמרא דאשמא ויסב כהנא מדמא דאשמא ויתן על רום אודנא דמדכי דימינא ועל אליון ידיה דימינא ועל אליון ריגליה דימינא: ומן משחא יריק כהנא על ידא דכהנא דשמאלא: ויַדי כהנא באצבעיה דימינא מן משחא די על ידיה דשמאלא שבע זמנין קדם יי: ויתן כהנא מן משחא די על ידיה על רום אודנא דמדכי דימינא ועל אליון ידיה דימינא ועל אליון ריגליה דימינא על אתר דמא דאשמא: ודישתאר מן משחא די על ידא דכהנא יתן על רישא דמדכי לכפרא עלוהי קדם יי: ויעביד ית חד מן שפניניא או מן בני יונה מדתדביק ידיה: ית דתדביק ידיה ית חד חטאתא וית חד עלתא על מנחתא ויכפר כהנא על דמדכי קדם יי: דא אוריתא די ביה מכתש סגירו דלא תדבק ידיה בדכותיה: ומליל

רלב"ג

טמאתם בזולת פעל כלל ולזה היתה טהרתם בצפורים שיורו על ההנקות מזה ההפסד שלא בסבת המאמר כמו שתורה הטבילה על זה והנה עם זה הסכלל בטהרת האדם בצפורי' לטהרת הבית מהם מבואר וזה כי האדם ישאר טמא אחר הבאת הצפורים עם שאין כן בבית לפקיעותו והבא אל הבית כל ימי הסגיר אותו יטמא עד הערב וזה יהיה באדם או בכלים והנה יטמא בו כלי חרס אם לא היה מוקף צמיד פתיל כי הכלי חרס איננו מטמא אלא מאוירו וזה נוהג גם כן בנגעי האדם ובנגעי בגדים כי הם ראויים בזה הדין כמו הבתים או יותר מהם אלא שזה יהיה בהיותם קבועי' במקו' כמו הענין בנגעי הבית לא אם היו נעתקי' כולם עמידה כלל והשוכב בבית יכבס את בגדיו והאוכל בבית יכבס את בגדיו לפי שהוא טמא תכף בואו הנה לא אמ' שוכב או אוכל בעבור טמאת האדם אבל אמר זה בעבור טומאת בגדיו ולפי שאין האכילה והשכיבה שם מה שים לו רושם בטמאת הבגדים למדנו שלא אמרה התורה אלא שעור שהייתו שם באופן שיטמאו בגדיו וזה שהבגדים שהוא לבוש לא יאמר בהם שהם באים אל הבית בבואו שם ולזה לא יטמא עד שישהה שם שיעור אכילה ביכורים והוא כשיעור שלשה ביצי' פת חטים ובלפתן למיסב כי זהו הנהוג מהאכילה וכשיעמוד שם כמו זה השעור או יטמאו בגדיו שהוא לבוש קודם זה · ואם בא יבא הכהן וראה והנה לא פשה הנגע · רוצה לומר שלא נתפשט הנגע אחר זה ההכנר הנה זה ראיה שנרפא הנגע במה שהוסר מהאבנים ושאין ההפסד ההוא מתפשט בנשאר מן הבית · ולקח לחטא את הבית שני צפורים וגו' · הנה מפני שנטמא הבית כל ימי הסגר היה בלתי ראוי שתסור טומאתו בזולת פועל כלל הנה תהיה טהרתו בצפורים לפי שאי אפשר בו הטבילה, כי הם יורו על טוב ההפסד בא עכד הפסד והזאה בזה האופן תורה על הנקות מזה ההסרון כמו שבארנו במה שקדם · והנה תהיה ההזאה הזאת על משקוף הבית מבחוץ להורות סור הנגע כמו שבארנו במה שקדם · זאת התורה לכל נגע הצרעת ולנתק · אשר ולנתק לפי שאיננו נגע אבל הוא נשירת שער · ולצרעת הבגד ולבית · מגיד שדין הצרעת הבגד והבית הוא אחד וכבר הסכימו מדבריהם שהענין הוא כן · ולשאת ולספחת ולבהרת · אף על פי שכולם שמאים ראוי שיזכרו לבקיי או יהיה שלם הבקיאה בענין נגעי הצרעת ויוכל לעמוד יותר על אמיתת ענין הנגע אם עמד הנגע בעיניו או כהה להורות ביום הטמא וביום הטהור · זאת תורת הצרעת · ר"ל כי בזה האופן ישפט הכהן בנגע שהוא טמא או טהור או בבטל הנגע ואם ישפט בזולת זה האופן לא יהיה משפטו משפט וכבר בארנו זה במה שקדם:

וידבר יי' אל משה ואל אהרן לפי שקצת אלו הטהרות תלויות בכהן כמו הענין בזב וזבה באו בזה הדבור עם אהרן · דברו אל בני ישראל · למדנו שאין אלו הטומאות נוהגות אלא בבני ישראל לא בגוים · איש כי יהיה זב מבשרו · הנה הרצון בזיבה בזכר שישפך ממנו זרע דומה ללובן בצה המוזרת והנה ראוי שתהיה התחלת הזיבה מבשרו שידקדק זה המותר לא שיהיה זה בסיבת דבר חיצון וראוי שתדע שהזוב נוהג בקטן וכן הענין בזוב הנקבה הקטנה שנאמר בסוף זאת הפרשה והזב את זובו לזכר ולנקבה והנה היה זה כי אף על פי שהזרע המבושל איננו ראוי שימצא בפחות מבן תשע שנים ויום אחד כמו שנאמר אחר זה ולזה איננו ראוי לביאה עד אותו הזמן כי לא יתפוק על בשול הזרע הנה הזוב אפשר שימצא כן לפי שהוא לא בלתי מבושל וכן הענין בנדות האשה והזבה ר"ל שהוא נא ובלתי מבושל ולזה לא ישבע המאכל בנקבה קטנה · זובו טמא הוא · למדנו שהזוב כשלעצמו הוא טמא ויתבאר שהוא אב הטומאה מרוק הזב שהוא מטמא אדם כמו שיתבאר אחר זה וכל שכן שהענין הוא כן בזובו · וזאת תהיה טומאתו בזובו רר בשרו את זובו · ר"ל שישפך הזוב מבשרו ויצא לחוץ בזה האופן או שהחתים בשרו מזובו ר"ל שיצא וזבו לחוץ באופן שתסגר בו נקב הערוה בגירה מה כי זה דרך הזוב בסיבה כמות מעט הנה איך שיהיה אחלו הפנים הנה הוא טמא ולפי שזאת הטומאה היא לזב בכל שהוא והיה בלתי אפשר כשיתואר בשהוא זב בראיה הראשונה למעוט השעור הנה לא יטמא הזב טומאות זב כי אם בראיה השנית וזה שכבר יתואר דבר בתואר מה אם מפני השתף בו הדבר ההוא זמן ארוך אם מפני הרבות לעשות הדבר ההוא והמשל שהוא יתואר שהוא רופא כאשר רפא פעמים רבות ויקרא אדום כשנמצא בו מראה אדום זמן ארוך ולזאת הסבה לא יתכן שיתואר האדם כשהוא זב בראיה הראשונה כי אין שם ריבוי מספר ולא ארך בזמן ובהיות הענין כן הנה הפעם שיתואר בשהוא זב בראיה השנית ולזה יתבאר שדין ראיה ראשונה של זב לטומאה הוא כדין שכבת זרע והוא מבואר מזה כי טומאת הזב תלויה בראיות לא בימים כמו שהענין בזבה ולזה ראוי שנחקור מתי תהיה הראיה או הראיות בראיה אחת ומתי תהיה או תהייבה בראיות רבות ונאמר כי מפני שהראיה הזאת הוא הדחות המותר הזרעי שבלי הזרע הנה ראוי שימצא שם עת ראשון לא יתכן שיהיה בו זה ההדחות שני פעמים וכאשר בעמוד על זה העת מצד הפעם בעוד הנה יודע שכל מה שיראה תוך זה העת הוא ראיה אחת ואע"פ שהפסיק בראיה ההוא וראוי שיהיה זה העת הוא הזמן שישלם בו הדחות זה המותר בנגע ולזה כאשר נמשכה הראיה יותר מהשעור ההוא ידענו שזה הוא הדחות שני וכן אם נמשכה הראיה יותר מכפל מזה השעור ידענו שזה תהיה ראיה הג' · והנה עמדו הראשונים על זה השעור לפי מה שקבלו מפי משה עם שהוא מבואר מן ההקש והוא כדי טבילה האדם וספוגו אחר הטבילה ר"ל שלא יניח שיעור הראיה האמת לשיעור טבילה וספוג · כל המשכב אשר ישכב עליו הזב יטמא · ראוי שיהיה הכלי ההוא עשוי למשכב באופ' שיהיה אפשר שיתואר כשהוא משכב ואז ינהג בו זה הדין ולזה אם היה משמש למשכב לבד או שהיה משמש למשכב עם שמושו לדבר אחר בעת היותו משכב כאלו שאמר שיהיה בכאן ארגז ופשט בגדו וישכב עליו וישימו בתוכו דברים לשמרם דרך פשוטו בסוד שהוא משמש למשכב הנה דינו דין משכב ואמנם אם לא יהיה פשוט אלא בעליונו באופן שכאשר ירצו לפשוט פשוטו לא יוכל לשמש משכב הנה לא ינהג בו דין המשכב וכן ראוי שכדין הענין במושב שנאמר וכל הכלי אשר ישב עליו יטמא ר"ל שיהיה דרכו שישבו עליו וזה אמנם יהיה כשיהיה מיוחד לישיבה · ואיש אשר יגע במשכבו יכבס בגדיו · למדנו שמשכבו הוא אב הטומאה לטמא אדם כאופן שהוא טעון כבוס בגדים ויטמא טומאת ערב וראוי שתדע שהמשכב והמושב והדומה להם ינהגו בכלים המקבלים טומאה אע"פ שאין להם בית קבול כמו כלי עץ וכלי עור שנאמר וכל המשכב וכל הכלי אשר ישב עליו · והנוגע בבשר הזב יכבס בגדיו · למדנו שהנוגע בבשר הזב טעון כבוס בגדים וטמא טומאת ערב · וכי ירוק הזב בטהור יכבס · למדנו שרוק הזב הוא אב הטומאה ויטמא אדם לטמא בגדים שעליו וראוי שנדע שכן הדין בכל משקה הזב שהוא מתיחס לרוק כגון כוחו וגוטו ומי האף כי כל זה דומה לרוק שהוא מתמצל ובכלל הנה הוא מותר לא בלתי מבושל וזה שהוא טמא כזוב עם היותו רחוק מטבע וזבו כל שכן שיהיה טמא בזנם ונדה כי הוא קרוב יותר מטבע זיבתה שהוא מותר לא בלתי מבושל וראוי שנדע כי שכבת זרע הזב הוא יותר ראוי בזאת הטומא'

הטומאה' ורוקו וכן הענין בימי רגליו לפי שאי אפשר בהם שיהיו בלא נתנות זיבה וכן הענין בכל המרכב' אשר ירכב עליו הזב יטמא כאלו תאמר המרדעת והאוכף ומה שידמה להם והנה אין טומאת' באופן שיטמא הנוגע בהם לטמא בגדים שעליו שהרי אמר אחר זה וכל הנוגע בכל אשר יהיה תחתיו יטמא עד הערב ולא אמר שיכבס בגדיו ואמנם יטמא המרכב האדם במשא לטמא בגדים שנאמר והנושא אותם יכבס בגדיו וזהו ההבדל שיש בין משכב ומושב למרכב ר"ל שמשכב ומושב מטמאים האדם במגע לטמא בגדים שעליו בנגעו בו ואולם המרכב יטמא האדם במגע לא לטמא בגדים שעליו וכולם מטמאים האדם במשא לטמא בגדיו ר"ל המשכב והמושב והזב וזובו ורוקו ומרכבו שנאמר והנושא אותם יכבס בגדיו והנה אמר זה בלשון רבים אחרי זכרו כל אלו הטמאות להעי' שכלם מטמאים במשא בזה האופן וכבר התבאר שהמשכב המרכב ומטמאים זולתם בג' פנים אם כשיגע בהם או כשישאם או כשישאוהו · ולאוי שתדע שהמשכב יטמא איך שהיה ר"ל אע"פ שהיו שם כלים רבים נאותים למשכב זה תחת זה הנה יטמאו כולם יחד שנא' וכל המשכב וזה יהיה אע"פ שקב' הדברים הם בלתי מקבלים טומאה כאלו תאמר שהיו המשכבות תחת אבן שכב עלי' וכן הענין במושב ובמרכב וזה מבואר' מלשון התורה בזה ולפי שהמשכב והמרכב והמושב מטמאין מפני שנשאו הזב הוא מבואר שבאי זה אופן שישאוהו יתטמאו וזה יהיה אם כשישכב בהם או כשישב עליהם או כשירכב עליהן או כשיעמד עליהן או כשישען גופו עליהם או כשיתלה גופו בהם כי בכל אחד מאלו המינים ישאוהו ולפי שאמר והיושב על הכלי אשר ישב עליו הזב יכבס בגדיו למדנו שבכל הפנים שהמושב מטמא מהזב הוא מטמא מי שינשא עליו ר"ל יושב או רוכב או שוכב או עומד או נשען או נתלה ואפילו היה המושב המתטמא תחת האבן כי הוא מתטמא מהזב בזה האופן כמו שקדם ולפי שהמושב והמרכב והמשכב המטמאים מן הזב הם מטמאים זולתם באלו הג' פנים ר"ל שהם מטמאין אם כשיגע בהם או כשישאם או כשישאוהו הוא מבואר שהזב יותר ראוי שיטמא בכל אלו הפנים וכבר באר התור' במה שקדם שהזב מטמא במגע ובמשא ולא באר עדין אם הזב מטמא מה שישאוהו אבל באר' זה במה שאמרה וכל אשר יגע בו הזב וידיו לא שטף במים וכבס בגדיו וזה שאי אפשר שהרצון בזה לבאר שהוא מטמא במגע לטמא בגדים שכבר באר זה במה שקדם במה שאמר והנוגע בבשר הזב וגו' · ולזה יהיה הרצון באמרו וכל אשר יגע בו הזב שישאוהו שזאת החלוקה כשאלה התורה לבאר מענין הזב והנה הוציאו בלשון נגיעה לבאר שכמו שלא יטמא במגע אלא בנגלה מגופו כן לא יטמא מה שישאהו אם לא נשאהו בנגלה מגופו ולזה זכר בזה המקום ידיו שהם בנגלה מגופו לבאר שלא יטמא הזב מנשיאותו הדברים כי אם בנגלה מגופו והוא מבואר שכבר תתכן לשון נגיעה בנשיאה כי כל נשיאה בנגיעה אם באמצעי אם בזולת אמצעי והנה הרצון באמרו וידיו לא שטף במים שלא רחץ בשרו ואמנם אמר זה בלשון נקיה כי הטביל' לא תהיה לידיו לבד אבל לכלל גופו וזכר ידיו כי בהם תהיה הנגיע' הנהוג' לשאת הדברים ועוד שכבר זכר ידיו לבאר שרחיצת בשרו האמורה בזב ובדומה לו לא תחוייב שתהיה אלא שעל כל פנים ראוי שיהיה כל בשר ראוי לביאת המים שלא יהיה שם דבר חוצץ ולאוי שתדע שכל מקום שנאמר ורחץ במים לא יחוייב שיהיו חיים כמו מי מעין אבל יספיק שיהיו מי מקוה אלא אם באר התורה שתהיה הטבילה במים חיים כמו שזכרה זה בזב ובהזאת מצורע במי חטאת ולפי שהרחיצה יחוייב שתהיה לכל חלקי האדם יחד כי אי אפשר שיטהר לחצאין ר"ל כי כשהי' קצתו טמא הנה כלו טמא ולזה כאשר חלק ממנו בטומאה יטמא כלו הנה יחויב שיהי' המקוה מן המים מה שיתכן שיטבול האדם בהם יחד ושערו חכמים שזה ישלם מ' סאה · וכל כלי חרש אשר יגע בו הזב ישבר · ראוי שיתבאר מזה שאין הרצון בזה מגע כי לא חלקה בזה התור' בין תוכו לאחוריו והוא מבואר שאין כלי חר' מקבל טמא' אלא מתוכו אפילו בטומאת מת שהיא היותר חמורה שבטמאות ולזה מכיל בו צמיד פתיל כמו שיתבאר בפר' פרה ולזה הוא מבוא' שאין הרצון בזה מגע שלא יטמא בו הכלי חרש וכן אם נגע בו מאחוריו ואם אמר אומר שהרצון בזה שיגע בתוכו ויהי' מה שאמ' אשר יגע בו כטעם אמרו וכלי חרש אשר תבושל בו שהרצון בו בתוכו אמרנו לו הוא בלתי צודק וזה שכבר אמר וכל כלי עץ ישטף במים למדנו מזה שבמגע אשר יהיה בעבורו הכלי עץ טעון טבילה יהי' הכלי חרס טעון טבילה לפי שהכלי עץ מתטמא אפילו מאחוריו כמו שקדם הנה יהיה הכלי חרש יתטמא מאחוריו בנגיע' וזה שקר לפי מה שהתבא' ולזה הוא מבואר שהרצון בזה המגע נשיאה ולמדנו שאפילו הכלי לחרש המוקף צמיד פתיל יתטמא כשישאהו הזב באי זה אופן שיהיה מהנשיא' שתהי' בנגלה מגופו כמו שקדם והוא מבואר שהנשיאה תהיה באמצעות דברים בלתי מקבלין טומאה כאלו תאמר שנשא הכלי על אבן כי כבר נשאהו·אף על פי שנשאהו באמצעות וזה כולל לכל מה שזכר בו משא מהטמאות וכן תהיה הנשיאה אם הסיט הכלי באמצעות קורה או מאזנים כאלו תאמר ששם ידו או רגלו בכף מאזנים והגביה בזה האופן הכף השני והיה בו כלי מאכלים ולאוי שתדע שכל אלו הטמאות יכהנו גם במצורע כי טמאתו יותר חמורה מטמאת הזב ולזה ראוי שנלמוד אלו הטמאות מהזוב רוצה לומר טמאת משכב ומרכב ומושב ויתר הטמאות המזכרות בזב · וכי יטהר הזב מזובו וספר לו שבעת ימים לטהרתו ר"ל שיספר לו ז' ימים יהיה טהור בהם מזובו · ולפי שאמר לטהרתו למדנו שראוי שיהיה טהור בכל אחד מאילו השבע' ימים ולזה אם יראה קרי ביום אחד מהם אינו עולה מהמנין ולפי שמצאנו בזבה שלא תכנס בגדר הבא' הקרבנות כי אם בשלשה ימים תרא' בכל אחד מהם זיבה כמו שיתבאר מאמרו ואשה כי יזוב זוב דמה ימים רבים והנה תלה הענין בזוב בראיות לא בימים והוא מבואר שלא יכנס הזב בזה הגדר כי אם בג' ראיות או בראיה שיעורה כג' ראיות או ב' ראיות שיעורן כשיהיה שעור הא' כשיעור ב' ראיות וזה יתבאר עוד ממה שאמר בסוף זאת הפרשה זאת תורת הזב ואשר תצא ממנו שכבת זרע לטמאה והדוה בנדתה והזב את זובו לזכר או לנקבה הנה ביאר שבזב שתי תורות הא' לטמאה והוא מה שזכר תחלה והאחרת לזב שוה דינו לדין הזבה הנקבה ואמר בו בזב את זובו ולא אמר לזב לבד כמו שאמר תחלה להורות כי זה הזב השני יהיה לו זוב אחר היותו זב והוא יהיה מתואר כשהוא זב בב' ראיות כמו שביארנו ואז יהיה טמא אלא שלא ישוה דינו לדין הנקבה שיתחייב קרבן כי אם בשלשה ראיות ולאוי שנדע כי הרחיצה במים חיים וספירת ז' ימים לטהרתו נוהג בכל זב אבל הבאת הקרבנות לא תהיה כי אם בזב בעל שלשה ראיות כי בזה ג"כ ישוה דינו לדין הנקבה וזה כי מפני שהנקבה לא תרחץ במים חיים אחר ספירת הז' ימים כמו הענין בזב הנה לא ימצא בזה הדין שוה לזכר ולנקבה מהתחלת הספירה והלאה אלא בקרבנות לבד ולפי שכלל זוב הזכר והנקב' יחד ומצאנו בראיות הנקבה שאם הפסיק יום שלם בין הראיות שאין הראיות מצטרפות הנה התבאר בזוב הזכר שאם הפסיק יום שלם בין הראיות שאין הראיות מצטרפות וכבס בגדיו ורחץ בשרו במים חיים וטהר ר"ל אחר שעבר שבעת ימים בלא ראיית זוב והנה תהיה טבילתו במי מעין ולא במי מקוה וכבר בארנו הסבה בזה בפר' שמיני ולפי שהטבילה לא תשל' טהרתה כי אם אחר הערב השמ' הנה יטבול ביום הז' מבעוד יום כדי שיבא השמ' אחר הטבילה קודם הגיעו ליום השמיני קודם שיביא קרבנו ועוד שהרי מצאנו בשאר טומאות ערב שיטבול מבעוד יום ואם לא יטהר מטומאתו אלא אחר הערב שאם כן ראוי שנשפט בזאת הטבילה וביום השמיני יקח לו שתי תורים או שני בני יונה לא תור ובן יונה לא בן יונה ותור ובא לפני יי' אל פתח אהל מועד ר"ל חוץ לעזרת ישראל אבל שער מהזרחי כי לא יתכן לו להכנס בעזר' עד הביאו חטאתו ואמנם העולה אינה מעכב' את הכפר' ולא הכפרה מעכבת את העולה כמו שהתבא' במה שקדם ולאוי שתדע כי הקרבן הבא על כמו אלו הטמאות יוכל להביאו אחר על המטהר מטומאתו שלא מדעתו וזה כי אלו הקרבנות יכהנו אפילו בקטן אם קרה לו שהרגיש או הזוב ויביא אביו אלו הקרבנו' עליו להאכילו קדשים ואם הענין כן בקטן שאין לו דעת מעצמו ואין ראוי לקרב מגד עצמו כלל לפי שאין לו דעת כ"ש שיהיה זה הענין כן בגדולי' ואיש כי תצא ממנו שכבת זרע ראוי שתדע שאין זה נוהג אלא בגדול שנאמר ואיש כי תצא ממנו שכבת זרע ר"ל שיהיה דרכו שתצא ממנו שכבת זרע וסבת זה כי הקטן לא יתכן שתצא ממנו שכבת זרע לפי שמזונו יכלה בגדול גופו ולא יתכן שישאר שם מותר מגוחק ומבושל יהיה ממנו זרע והנה לא חלקה התורה בשכבת זרע איך שיצאו בו אע"פ שיצא לסבה מחוץ הנה יטמא וענין השכבת זרע ידוע שהוא לבן נקשר כלובן ביצה הבלתי מוזרת ואם היה בזה האופן הנה איננו שכבת זרע והנה יקרא גדול לזה הענין מי שדרכו שתצא ממנו שכבת זרע כמו שקדם וכבר התבאר מן החוש שזה

יתכן בבן תשע שנים ויום אחד · ורחץ במים את כל בשרו ר"ל כל בשרו הנראה כמו שהתבא' במה שקדם ולפי שאמר במים ולא אמר במיי' חיים הנה יתבאר שזאת הטבילה תכשר אפילו במי מקוה · וכל בגד וכל עור אשר יהיה עליו שכבת זרע וכבס במים וטמא עד הערב · ראוי שתדע שכן הדין בשאר הכלים כי השכבת זרע אב הטמא' ויטמא הכלים ואולם זכרה התורה אלו הכלים כי הם אשר יתכן יותר שתמצא בהם שכבת זרע להתאותם למשכב ולרכות' · ואשה כי ישכב איש אותה שכבת זרע הנה מבואר מגד הלשון שזה הדין יהיה כשהיה הוא והיא ראויה לשכיבה והיתה שכיבתם באופן עושה פרי להולדה כי השכיבה היא שכבת זרע לא אם בא עליה שלא כדרכה ולא הוציא זרע והנה יתבאר מן החוש שהיא ראויה לבעילה מעת היותה בת ג' שנים ויום אחד כי אז היא ראויה לביאה והזכר יהיה ראויה לביאה מעת היותו בן ט' שנים ויום א' ואמנם ימצא המותר הזרעי באשה קודם המצאו באיש לפי שאינו צריך אל שלמות הבשול שיצטרך אליו בזכר והנה זה צריך ביאור יותר רחב · ולאוי שתדע כי הטמאות לא יטמאו כשיגעו בבית הסתרים כמו שבארנו במה שקדם ויתבאר ג"כ מזה המקו' וזה שאם היה אבות הטומאה מטמאין על זה האופן לא הוצרכ' התורה להזכיר זאת הטמאה בבועל ובנבעלת כי כל אחד מהם נוגע בשכבת זרע אם בבית הסתרי' אם בנגלה מבשרו גם לא תטהר הנבעלת בערב אלא אם פלטה השכבת זרע קודם הטבילה כי היא עדיין שכבת זרע זה במעיה ולזה הוא מבואר מזה המקום שהטמאות אינם מטמאות בבית הסתרי' ורחצו במים וגו' ר"ל פנים שנטמאו בזאת הביא' ולאוי שתדע שאם פלטה האשה השכבת זרע ועדין לא נפסד בגוף לא ירד מגדר השכבת זרע הנה תטמא משום מגעת שכב' זרע כי היא נגעתהו בנאתו בנגלה מבשרה והנה אין השכבת זרע מטמא במשא כי לא נזכרה בו טומאה במשא · ואשה כי תהיה זבה · ראוי שתדע שזה הדין ינהג אפילו בקטנה שנאמר כי תהיה זבה וכל קטנה ראוי להיות זבה דם ממקור להדחו' שם הדם שהוא בלתי מבושל כי הנאות יוצאת הרבה במזון הקטנים ללקיחתם מן המזון יותר מן הראוי · דם יהיה זובה בבשרה ר"ל שאין הלבן מטמא בה אבל האדום כשיצא ממקורה שנאמר בבשרה ולפי שלא אמר מבשרה כמו שאמ' בזב למדנו אע"פ שעדין בבשר' שלא יצא חוץ מהרחם כיון שזב מהמקור אבל הפרוזדור הנה האשה טמאה ולמדנו גם כן שאע"פ שזב מן המקור באונס הנה היא טמאה כי לא התנה שתהי' ההתחלה בזאת הזיבה מבשרם כמו שהתנה זה בזב · שבעת ימים תהיה בנדתה ר"ל שהיא קרויה נדה כל ז' ימים אע"פ שלא ראתה דם אלא ביום הא' וכן אם ראתה בכלם תטהר אחר שיכלו ז' ימים אחר שתטבול במים · והנה לא זכרה התורה שיהיה דם הנדה טמא לפי שזה מבואר מעצם הענין וזה שכבר תמצא טומאתה במדרגת טמאת הזב לטמא משכב ומושב ומרכב ולזה ראוי שיהיה משקיה מטמאין כמו הענין בזב וכ"ש דם נדותה כי היא היה סבת טמאתה בצאתו מהרחם ובכלל הנה יתבאר ממה שזכרנו בסוף פרשת שמיני שפרש זאת הטמאה הוא בדם הזבה בעצמו מפני שנעדר ממנו התועלת אשר בעבורו ימשך אל הרחם והוא ההולדה ולאוי שתדע שלא תטבול מבעוד יום ביום השביעי בנדתה מפני שביום ההוא הוא מימי נדתה ואולי תראה ביום ההוא ותצטרך לחזור ולטבול אחר ששקעה חמה ואולם הזב יתכן שיטבול מבעוד יום כי הוא בחזקת הנקיות מהטמאה ואולי לא יראה וישלם לו הנקיות · וכל הנוגע בה יטמא עד הערב רוצה לומר אדם או כלים והוא מבוא' שהאדם הנוגע בה יטמא לטמא בגדים שעליו בעת הנגיעה וזה אפי' מושבה מטמא האדם במגע לטמא בגדים כ"ש היא בעצמה · וכל אשר תשכב עליו בנדתה יטמא · רוצה לומר שיהיה הכלי ההוא ראוי שתשב בו וזה מבואר מהשרשים הכוללים עם שכבר נתבאר זה בזב אשר אין ראוי שתהיה טמאתו למטה מטמאת הנדה כמו שנתבאר מדברינו בסוף פרשת שמיני והנה התבא' במה שקדם שטמאת משכב ומושב תהיה כאשר ישא עליהם הטמא באי זה דרך שיהיה מהדרכים שזכרנו בפרשת זב · וכל הנוגע במשכבה יכבס בגדיו ורחץ במים וטמא עד הערב למדנו שמשכב' מטמא האדם במגע לטמא בגדים וכן למדנו מזה הענין במושבה בפסוק הבא אחר זה אם על המשכב הוא או על הכלי אשר היא יושבת עליו בנגעו בו יטמא עד הערב ראוי שתדע שאין הרצון בזה שכאשר ישא האדם על המשכב והמושב שיהיה טמא שאם היה הענין כן הנה ראוי שיטמא לטמא בגדים שעליו כמו שהתבאר בפרשת זב שאין מגע המשכב והמושב יותר חמור מהנשאו עליהם וכבר אמר בכאן יטמא ולא אמר שיהיה טעון כבוס בגדים ולזה הוא מבוא' ממה שנזכר בפרשת זב ממה שהעיד עליו בזה הכתוב הוא המרכב שהוא מטמא לטמא בגדים והנה קראו באמ' משכב ומושב כי אין ראוי להזכי' המרכב באמ' לפי שיש לו פסוק הרגלים אשר הוא כלי לדבר הערוה אמר ותפשקי רגליך לכל עובר והוא מבואר שהמרכב מתוח' מאד למושב וכ"ש מרכב הנשים והנה שתקה התורה מלהזכי' טמאות הנושא ודם הנדה ומשכב' ומושב' ומרכבה ומסקיה להשענה על מה שזכרה מזה הענין בזב וכן הענין במה שתשאהו או תסיטהו הנדה מהכלים אבל התורה קצרה בזה במספטה כי כבר זכרה בזה במה שיספיק ללמד ממנו כי דין טמאת הנדה והזב לטמא זולת' הוא אחד בעינו · ואם שכב ישכב איש אותה ותהי נדתה עליו וטמא שבעת ימים ר"ל שכבר יהיה דין טמאה כנדתה עליו להיות טמא ז' ימים מעת שכיבתו עמה והנה ראוי שיהיה הוא ראוי למשכב והיא גם כן ואז ינהג בהם זה הדין זה מבואר מהשרשים הכוללים ולפי שלא אמר שכבת זרע כמו שאמר בפרשת הקודמת הוא מבואר שאע"פ שלא הוציא שכבת זרע יטמא בזה האופן וזה בין ששכב עמה כדרכה או שלא כדרכ' או כי כל אחד קרוי משכב כמו שיתבאר מאמרו ואת זכר לא תשכב משכבי אשה · וכל המשכב אשר ישכב עליו יטמא · ראוי שתדע שכן יהיה הדין במושבו ובמרכבו כאשר ישא עליהם בועל נדה אלא שאין משכבו ומרכבו מטמאים אדם וכלים במגע ובמשא כי התורה לא זכרה זה כן כמו שזכרה אותו בזב ובנדה ויתבאר מהשרשים הכוללים כי מזאת הטמאה החמורה הם מגללים לא מהטמאה אשר למטה ממנה והוא לטמא אוכלין ומשקים ועוד שזה ראוי בהם כי הם ולד הטמאה וזה שהתבאר הראשון לטמאה מטמא אוכלים ומשקין · ואשה כי יזוב זוב דמה ימים רבים הנה מפני אמרו ימים יתחייב שיהיו שני ימים לכל הפחות הנה הפחות שיאמר בו ימים רבים הוא שלש' ימים · ולזה לא יכהן הדין שזכר אחר זה בהבאת הקרבנות כי אם בזבה שראתה שלשה ימים זה אחר זה · בלא עת נדתה · ר"ל שלא היה זה בשבעת הימים אשר בהם נדה כי כבר התבאר דין הראיה שתהי' בעת נדתה אבל זאת הזיבה תהיה במה שיצא' מימי וסתה אחר זמן נדותה כשישפע מהדם בה יותר מהנהוג לפי הענין הטבעי וזה התוספת יקר' זיבה והנ' קרא' בלא עת נדתה כשלא היה הזיבה נמשכת לשבעת ימי הנדה אך היה שם הפסק יום אחד או יותר ולזה אמר אחר זה כי תזוב על נדתה ר"ל שלא היה הפסק בין ימי הנד' לימי הזיבה · כל ימי זוב טמאתה כימי נדתה תהי' טמאה היא למדנו מזה שטמאתה בימי זובה אע"פ שלא ראתה שלשה ימים היא כטמאת הנדה באותן הימים ולזה תטהר בערב כשטבלה כמו שתטהר הנדה כשטבלה ביום השביעי ואע"פ שראתה בו דם אלא שראוי שתשמר מזה כי אולי תראה למחרת היום ההוא ותהי' טמאה למפרע עד שאפשר שתבא לכלל זבה גדולה ויצטרכו לה שבעת ימים נקיים מזוב קודם שתטהר כמו שיתבא' כל המשכב אשר תשכב עליו כל ימי זובה כמשפט נדתה יהיה לה · וכל כלי אשר תשב עליו טמא יהיה בטמאת נדתה · למדנו מזה המקום שהמשכב והמושב טמא בנדה הוא כשהיה מיוחד למשכב ומושב והזבה היא מטמא' משכב ומושב ומרכב כמו הנדה וכן הענין ביתר הטמאות · כל הנוגע בה יטמא וכבס בגדיו ורחץ במים וטמא עד הערב באר דין נגיעת המשכב והמושב ושתקה מזכירת טמאה בנשיאת שלהם או הנשאם להשענ' שזה יתבאר ממה שזכרה מזה · ואם טהרה מזובה וספרה לה שבעת ימים ואחר תטהר · ר"ל שלא תטהר עד שיעברו עליה שבעת ימים תמצא בהם טהורה מזובה ולזה אם ראתה דם בסבת דבר לא יתכן שיקרא זוב כאלו תאמר שתהיה מקשה לילד ותראה דם מחמת קושי הולד הנה לא תסתר הראייה ההיא מה שעבר מהשבעה ימים הנקייה מזוב · ואמרו ואחר תטהר ר"ל שתטבול במים כמשפט הטמאים והנה תביא אחר זה קרבנות שלה להשלים הטהרה למקדש וקדשיו כמו הענין בזב וזולדת · ולאוי שיתבאר מזה המקום שימי הנדה הם קודמים לימי זיבה שנא' או כי תזוב על נדתה ויתבאר שהמעט שיהיו ימי הזיבה הם י"א יום וזה כי ימים רבים יהיה על המעט שלשה ימים ושבעה ימים שתמנה אחר זה תטהר בהם מזובה הנה אם כן הם ראוים לזיבה כי מה שתראה בהם יהיה זיבה וההפסק המועט שיהיה בין ימי הנדות לימי הזיבה שרמז עליה באמרו בלא עת נדתה הוא יום אחד ולזה יתבאר שימי זיבה הם על המעט אחד,

קומץ מנחה

פרשת מצורע

תורת המצורע תרגו' סגירא שמכאן ואילך ילמוד לסגור פיו כל"הר ורכילות: תורת המצורע נאמר ה' פעמי' תורה במצורע לזה דרשו חז"ל שבעל לש"הר עבר על ה' חומשי תורה והיו יכולין לומר בקיצור עובר על כל התורה אלא שבכל חומש נרמז עונש בעל לה"ר בבראשית פרשת הנחש ויוסף · בשמות הלהרגני אתה אומר וזה היו דתן ואבירם שהלשינו על משה גם ענין יד משה · בויקרא לא תלך רכיל · במדב' ענין מרים ומרגלים · אלה הדברים ראשיתו בין תפל ולבן כתרגומו · גם ארור מכה רעהו בסתר היינו בל"הר: לפני ה' פיר"שי בשער נקנור נבחר השער הזה למצורע מפני הפרסום שהוא דרך לכל הנכנסים שם כמו שפי"רש"י לגבי הסוטה והמצורע צריך לפרסם עצמו כד"א וטמא טמא יקרא: מרכ האשם ונחן לא ביארה בתורה אם הדם ניתן ראשונה על המזבח או על המטהר והסברה נותנת שהיו ראשון למזבח שכן מצינו במשה שחצי הדם זרק ראשונה על המזבח ואח"כ חצי הנותר זרק על העם כשהביאם בברית · גם התורה ביארה בדבר השמן וממנו נוכל ללמוד: על תנוך וגו' · מכניס ראשו לעזרה כדי שלא יפסל הדם כשיצא חוץ לעזרה וכן ידו ורגלו ונבחרו ג' איברים אלו שלא יאטום עוד אזנו משמוע תורה והיד שיהי' נקי כפים ולא ירוצו רגליו לרעה: ואם דל הוא לפי שנמצא ג"כ דל בגוף צריך לפרש כאן ואין ידו משגת: כי תבאו אל ארץ כנען בנגעי אדם וכלים ·נאמרו טעמים אבל לא בנגעי בגדי ואפשר לומר הואיל שאין בעל הרחמים פוגע בנפשות תחילה ע"כ בא הנגע במקומות שונות כדי שישוב: שכבת-זרע טעם טומאת שכבת זרע כטעם טומאת המת כי אולי היה ראוי לה.לדה: בטמאם את משכני שכאן שאין ישראל מזהרים מבלי לטמא עצמם רק שלא יכנסו למקדש בהיותו' טמאים זולתי ברגל הם מחויבים שלא לטמא עצמם:

חסלת פרשת מצורע

עשר יום אחר ימי נדה והיה זה כן לפי שאי אפשר שתקבע האשה וסת לנדתה בפחות מי"ח יום בין וסת לוסת והנה מי שימצא על הרוב בין וסת לוסת הוא חדש יום ולזה הנה כשתראה תחלה תהיה נדה ז' ימים ומה שתראה תוך י"א ימים הבאים אחריהם היא זיבה בהכרח כי אי אפשר שיהי' בין וסת לוסת פחות מי"ח יום ואולם מה שתראה אחר הי"א יום אולי הוא וסת נדתה כיון שלא קבעה לה וסת עדין ואולם אם קבעה לה וסת הנה יהיה כל מה שתרא' אחר ימי הנדה זבה ולזה אמרה התורה בלא עת נדתה שכל מה שתראה בזולת העת שקבעה לנדתה הוא זיבה תדע שכן הוא שהרי אמרה תורה ואשה כי תזוב זוב דמה ימים רבים למדנו מזה שאפילו היה מספר הימים אלו אלף יום הנה הם ימי זיבה ולזה תמצא שאמרו רז"ל שהרואה עשרה ימים טמא ועשרה ימים טהור הנה יהיה ימי שמושה כימי זיבתה וכן למאה וכן לאלף למדנו מזה שאף ראתה אלף ימים זה אחר זה מכלם ידי זבה לבד השבעה הראשונים שהם ימי נדה והנה תמנה מהימים הטהורים שבעה לטהר' מזיבה והשאר תוכל לשמש בהם והם במספר ימי זיבתה ולזה אחר שהרואה ז' ימים טמא וז' ימים טהור משמשת רביע ימיה וזה שהשבע' הראשונים הם ימי נדה ותטהר בסופם ותשתמש השבע' הטהורים והשבעה ימים הבאים אחריהם תהי' זבה גדולה ותטהר מזובה בז' ימים הטהורים ולא תשמש כלל ואחר ישובו ימי נדה ויחזור בה כסבות בזה האופן הנ' תשמש שבוע אחת בכל כ"ח ימי' והיה בין וסת לוסת כ"ח יום ואם ראתה ז' ימים טמאים ושמנה ימים טהורים תשמשת ט"ו יום מתוך מ"ח וזה שהיא תהיה זבה קטנה בעד היום הנוסף ותצטרך לשמור יום אחריו שמא תראה וישארו לה ז' ימים טהורים ולא ישארו מהי"ח יום כי אם ב' ימים תהיה בהם זבה קטנה והראיה הבאה אחריהן אולי היא וסת נדות כי כבר עברו הי"ח יום ולא הגיע עדין לגדר הזבה גדול' ולזה תמנה ז' טמאים ויום טוהר להשלים הנ' וישארו לה ז' ימים טהורים לשמש עם בעלה ואחר זה יכנסו ארבעה ימים מהשמנה הטמאים תוך ימי זיבה ותהיה זבה גדולה ולזה יהיו כל השמנה הטמאים ימי זיבה ותמנה אחריהם שבעה נקיים וישאר לה יום אחד ואחר זה ישובו ימי נדה בזה האופן וילך זה בסבות והנה לרב המורה בזה דרך אחרת ואינו מסכים ללשון הלכה אשר בנדה בזה לא במה שאמרו משמשת רביע ימיה כי לא תשמש לפי דעתו כי אם שביעית ימיה ולא במה שאמרו ט"ו יום בכל מ"ח וזה כי לפי פרשיו לא תשמש במ"ח יום השניים כי אם שלשת ימים וזה שהוא ימים הראשונים מהשמנה ימים הטמאים הם ימי זיבה לפי פרשי' הרב ותהיה בהם זבה גדולה ולזה יתבאר שלא תשמש בח' ימים הטהורים כי אם היום אחרון מהם ואחריהם יהיו הח' ימים הטמאים כלם ימי זיבה ולא תשמש בימים הטהורים הבאים אחריהם כי אם ביום אחד וכן לא תשמש במ"ח יום השלישיים כי אם ג' ימים הנה א"כ לא תשמש באלו המ"ח ימים השלישיים כי אם שלשה ימים ואחריהם ג"כ יהיו כל הח' ימים הטמאים ימי זיבה ולא תשמש בימים הטהורים הבאים אחריהם כי אם ביום אחד בלבד וזה כי מהשמנה ימים הטמאים הראשונים יהיו השבעה ימים האחרונים ימי זיבה תהיה בהם זבה גדולה ולא תשמש בימים הטהורי' הבאים אחריהם כי אם יום אחד מהם ואחריהם יהיו השלשה ימים האחרונים מהשמנה ימים הטמאים ימי זיבה תהיה בהם זבה גדולה ולא תשמש בימים הטהורים הבאים אחריהם כי אם ביו' אחד מהם ולזה יתבאר כי דעת רז"ל הוא לפי מה שהושרשנו והוא הנראה מלשון התור' ולולי כי יארכו הדברי' יותר מן הראוי היינו מבארי' דעתנו בזה המקומות רבים מדברי רז"ל בזה המתירים במה שאפשר שיסופק על זאת ההנחה אלא שזה יותר ראוי שיהיה בחבורינו התלמודיי' והנה הזבה הקטנה לא יתחייב בה שתהייבה הראיי' שתראה אחר זה אחר הי"א יום מהזיבה כי התורה לא תראה שיקרא זב בה רק ימי טומאה אבל בזבה גדולה התבאר מהתורה שכל הנמשך לראייתה הוא זוב ואע"פ שתראה אותו באחד מהז' ימי' לטהרתה מזובה והנה בזה האופן יתבאר לך מה שאמרו שדמי האשה מעטי' בימי זובה ולזה היא בחזק' טהורה אע"פ שלא בדקה עצמה כל זמן שלא ראתה טמא והוא מבואר שכל מה שרחקה האשה מוסתה יהיו דמיה יותר מעטים ולזה היא מהספק שנאמ' בימי שקבעה לה וסת מארבעים יום לארבעים יום דרך משל שאחר עבור שבעה ימים יהיו דמיה מועטין וישובו להיות דמיה מרובין אחר עבור י"א יום אבל מן הראוי שיהיו יותר מועטין ולזה לא תצטרך לבדוק אלא סמוך לוסתה לא בז' ימים הבאים אחר י"א יום מימי' וסתה ולזה לא יהיו ימי נדה אלא כשלא היה לה וסת קבוע שהוא נשפט שזה וסת שני וכבר הארכנו בזה יותר מן הראוי ולפי שלא אמר בזה וספרה לה שבעת ימים לטהרתה כמו שאמר זה בזב למדנו שאלו השבעה ימים אע"פ שלא תהיה בהם טהורה כיון שהיא בהם טהורה מזב שלא הנה איננה סותרת בזה הימים הנקיים וזה יהיה כשתראה דם קושי בהם שהיא טמאה או כשיהיו קצת' ימי נדה שאינה רואה בהם ואולם בזב אמר שיטהר בהם מזובו שיהיו עם זה לטהרתו ולזה אם ראה קרי באלו הז' אע"פ שהם טהורים מזובו הנה אינם לטהרתו וסותר יום ראיי' הקרי כי הלכה טמאתו ביומו׳ והזהרתם את בני ישראל מטמאת' ולא ימותו בטמא' את משכני אשר בתוכם׳ למדנו מזה שאין ישראל מוזהרים על הטמאה רוצה לומ' שלא יטמאו באלו הטמאות אבל ראוי שישמרו מהכנס למקדש בהיותם טמאים כדי שלא ימותו ולזאת הסבה ראוי שידקדקו בהם הענין הטמאות כדי שיתבא' להם מתי הם טמאים כדי שלא יכנסו למקדש בהיותם טמאים ולזאת הסבה ראוי שידקדקו בה יותר בעלותם לרגל כי אז היה מדרכם לראות את פני יי׳׃ זאת תורת הזב ואשר תצא ממנו שכבת זרע לטמאה בה לפי שחז' להזכי' אחר זה תורת הזב ואת זובו למדנו כי לזב ב' תורות וזה הזב בעל שתי ראיות הוא טמא ואינו מביא קרבן ולזה אמ' לטמאה בה והזב את זובו הוא בעל שלש ראיות והוא יתחייב בקרבן כמו שבארנו במה שקדם׃ והדוה בנדתה והזב את זובו לזכר ולנקבה׃ ר"ל החולה בנדתה והוא בעת וסתה כי או תרגים שדאשה ואיבריה יהיו כבדין עליה והזב את זובו לזכ' ולנקבה למדנו מזה שהם טמאים בזוב אע"פ שהם קטנים כי אמרנו זכר ונקבה יכלול הקטנים והגדולים ולמדנו שהזב בעל שלש ראיות יסכים לזבה גדולה בהבאת הקרבנות כמו שבארנו׃ ולאיש אשר ישכב עם טמאה לפי שאמר עם טמאה ולא אמר עם נדה למדנו שעם איזו טמאה שישכב מהטמאות הדומות לנדה כגון יולדת וזבה גדולה או קטנה הנה יהיה הבועל טמא באופן שנזכר בבועלו נדה ובכאן נשלם הביאור בזאת הפרשה וראוי שנתן סבה בסדור אשר היה בעניינים המוכרים בסדר אשה כי תזריע ובסדר זאת תהיה תורת המצורע כמו שיעדנו ואחר נזכיר בע"ה התועלות היוצאות ממה שנזכר באלו הפרשיות לפי מנהגינו׃

ונאמר כי כבר היה הסדר נותן לפי מה שהשרשנו בסוף פרשת ביום השמיני שיזכיר טמאת הצרעת ואחריה טמאת הזב ואחריה טמאת הזבה ואחריה טמאת הנדה ואחריה טמאת יולדת מפני דמי טוהר שלה ואמנם הקדימה התורה טמאת היולדת לטמאת המצורע להעיר על התועלת המגיע מטמאת הנדה והזב באופן שתאסר לבעלה והוא שאם תתעב' אז יהיה הנולד מצורע לעפוש הדם אשר יתהוה ממנו ולזה האשה מותרת לבעלה בימי דמי טהרה כי אז לא יקרה מזה זה ההפסד כמו שבארנו במה שקדם וכאלו העירה התורה שיפקחו הנרדמים להעמידם על כוונתה מפני שנותה הסדור הראוי בזה כי זה ממה שיפקח עיניהם לבקש הסב' והנה בעניין הצרעת הקדימה התורה לזכור דין צרעת עור בשר להיותה מקומה יותר כולל וזכרה ממנו תחלת הצרעת שתתחדש בסבת חום נכרי בא מחוץ והוא השחין והמכוה והקדימה לזכור צרעת השחין כי החום אשר שתחדש ממנו הוא יותר מתיחס אל החום הנכרי בפנימי הגוף מחום האש אשר תתחדש ממנו צרעת המכוה והנה לא היה בשחין ובמכוה הסגר כי אם בשבועה אחד לפי שמציאות החום הנכרי בהם ידוע ומבואר ולזה יחלט הטמאה קודם החלט לטמאה שאר נגעי צרעת עור בשר ואחרי כן זכרה דין צרעת הראש והזקן לפי שמקומה יותר מעטי ולפי שזכרה התורה טומאת מה שיתבאר בו שהוא צרעת עור בשר ואחרי כן זכרה טומאת מה שיתבאר בו שהוא צרעת הראש או הזקן מפני נסירת השער שנה לזכר מה שהוא טהור בשני אלו המיני' וזכרה שהבהק המתחדש בעור הבשר איננו צרעת ואחרי כן זכר שנסירת השער בכללו מהראש איננו צרעת אבל יהיה דינו דין עור בשר להטמא בנגע צרעת ולהעיר שענין הצרעת איננו בא מצד הגוף כי אם מצד החום׳ זכרה התורה דין הצרעת בבגד והעו' והבית והנה נבחרו הבגד והעור להטמא בצרעת מרוב השתמשות האדם בהם סביב בשרו בלבוש ובמשכב ומושב ולהיותם באים מהבהמ' והמי הקדים לזכר דין הצרעת בהם לדין הצרעת בבית שהוא מהדומם רוצה לומר מהאבנים והנה זכרה התורה צרעת בבגד והעור קודם וזכרה תורה האדם המצורע להעי' הנרדמי' על הכונה אשר בעבו' היתה הטהרה בו בשתי צפורים ועץ ארז ואזוב ושני תולעת כי הוא לזאת הסבה בעינה אש' בעבורה ראתה התורה דין צרעת הבגד ובעו' ואחר זה זכרה דין צרעת הבית להעי' שההפסד והעפוש לא יהיה בדברים כי אם מצד טבע החום׳ והיה מחויב בנגעי הבית שיהיה בשני הפנים כי האבן איננו חלק מהבית במה שהוא בית אם לא מצד הרבוי׳ והרבוי הראשון הוא שנים והיה בו הסג' שלשה שבועות לסבה שזכרנו ואחר שנשלם זכר דיני הצרעת זכרה התורה התמורה אחר הצרעת והוא טומאת הזב כמו שבארנו בסוף פרשת שמיני ולאמר טמאתו המתירה התורה בטהרתו עד שלא יטהר כי אם במי מעיין ויצטרך לספירה שבעה נקיים אע"פ שלא היה כי אם בעל שתי ראיות כמו שבארנו אבל טמאתו לא התמידה התורה יות' ממה שהתמידה בטמא' זבה ונדה ויולדת לפי שטמאתו אין בה כי אם תועלת עיוני להעי' על מציאות הגולה הנעדלת מהזוב כמו שבארנו במה שקדם וטמאת זבה ונדה ויולדת יש בה תועלת להפי' ההפסד מולדותיהן ולזה תמצא בענין בעילתן איסו' כרת וטמאת בועלין לטמא משכב ומושב מה שאין כן בבעילת הזבה כי לא יקרה ממנו לזו זה ההפסד והנה היה ראוי שיזכו' אחר טמאת הזב טמאת הזבה והנדה אבל הקדים לזכו' טמאת שכבת זרע לשתי סבות האחד כי מפני שזכ' בטמאות הפורשות מהזכ' הנה היה ראוי שישלים המאמ' בהן קודם שיכנס בספו' הטמאות הפורשות מהנקב' והשנית כי שכמצא טמאת הזב תמורה בזה האופן וטמא' שכבר זרע קלה הנה יעירנו זה למצוא הסבה אשר בעבורה היה ענין הטמאות וזה שהזוב והשכבת זרע כושאם אחד אלא שמהזוב נעדרה הצורה אשר בה יהיה כאות להולדה ולזה יתבאר למו מזה כי הטמאות האלו הם לזאת הכונה ויישירנו זה לעמוד על כונת התורה בזה ויהיה זה סבה להגיע למו בזה זה התועלת הנפלא אשר כוונה התורה בו והנה היה ראוי שתזכו' התורה תחלה דין הזבה קודם דין הנדה כי טומאתה יות' תמורה כשהיתה זבה גדולה ואמנם הקדימה לזכו' דין הנדה לפי שהאש' לא תהיה זבה אלא אם כן היתה קוד' זה נדה כמו שבארנו וזכר' אחרי כן דיני הזיבה ואופן טהרתה שהוא יות' חמו' כשהיתה זבה גדולה מטומאת נדה עם שכבר תתחייב קרבן להודות על חוזק טמאתה שלא תסור בטבילה אם לא יתחיב' ליה קרבן ואולם התועלות המגיעו' מאלו הפרשיות הנה הם עשר׃

התועלת הראשון הוא בדעות והוא מה שלמדתנו התורה במה שאמר אשה כי תזריע וילדה זכר של זרע הנקבה מבוא בהולדה כמו שבארנו׃

התועלת השני הוא במצות והוא להודיע דין טמאת היולדת וטהרתה וכב' בארנו התועלת המגיע מזאת המצוה בדעות ובבריאות גוף הנולדים והנה שרשי זאת המצות הם ארבעה׃

השרש הא' הוא שהיולדת זכר אע"פ שלא ראתה דם טמאה לידה שבעת ימים ואח' זה יהיו לה דמי טוה' שלמות מ' יום ואולם אם היתה יולדת נקבה תטמא לידה י"ד ימים ואח' זה יהיו דמיה טהורים עד סוף שמונים וזה כלו נזכ' בביאו' התורה וכב' נתבא' זה בנפרא וראוי שיתבא' מזה שאם תקר' לה לידה אחרת בימי טהרה הנה היא טמאה לידה כב' נכ' זה ברביעי מנדה והוא מבוא' ממה שזכרנו כי ממעיין אחד יצאו אלו הדמים הטהורים והטמאים אלא שפעם נמשך לו דם מבושל ופעם דם נא' ולזה יהיה זה הזמן שהגבילה לו התורה הוא המפיס אותו טהו' או טמא לסבה שזכרנו כבר זה נתבא' ברביעי מנדה׃

השרש הב' הוא שאין לידה קודם יצירת הולד וזה מבוא' בנפשו ולפי שאין היצירה לולד נשלמת קודם ארבעים יום הנה הוא מבוא' שהמפלת קודם זה לא תהיה טמא' לידה ולפי שמלשון התורה יראה שתהיה הויה שלמה לפי שכב' אמ' בזכ' וביום השמיני ימול והנה יראה מזה שלא נשפט על היות זאת ההויה שלמה באופן שיתנן לה דמי טוה' עד שישעו' הולד וזה מבוא' קיומו מהסבה שנתכנו בדמי טוה' ולפי שהוא מסופק אם כונה התורה במה שאמרה וביום השמיני ימול שמהוה זאת ההויה שלמה או אמרה זה להודיע מצות המילה לפי דרכה הנה נפשוט מזה להחמי' ולא יהיה לה דמי טה' אם ילדה מעת מ' יום להריונה עד שישעו' הולד כב' נתבא' זה בג' מנדה וראוי שיתבא' מהשרשים הכוללים שהיולדת מה שהוא ספק אם זכר או נקבה הנה תהיה טמאה לידה מספק י"ד יום ואם השעו' הולד לא יהיו לה ימי טהו' כי אם שלמות מ' יום כבר נתבא' זה בג' מנדה׃

השרש הג' הוא שהוא ראוי שתלד מה שהוא מין אדם שנאמ' וילדה זכר וגו' וביום השמיני ימול בשר וגו' וזהו גם כן הנהוג בלידה אבל אם ילדה מה שהוא ממין אחר כגון בהמה חיה ועוף אין זאת נקראת לידה שאין זה מדרך הורפתה אבל הוא מותר העפוש' אף על פי שתהיה שם שלייא וכבר נשפוט שיהיה ממין אדם בצורת הפנים אם היו פני אדם באופן מה כבר נתבאר זה בג' מנדה׃

השרש הד' הוא שלא תקרא לידה אם לא היתה דרך הרחם וזה מבואר מצד הוראת הגדר ועם זה יש בזה ראיה מלשון התורה שנאמר אשה כי תזריע וילדה זכר עד שתלד ממקום שמזרעת לפיכך יוצא דופן אין אמו טמאה לידה ואין לה דמי טהר ואף על פי שיצא דם מהרחם בעת צאת הולד דרך דופן הנה דינו כדין דם שיצא משאר נשים שאינם יולדות כבר נתבאר זה בחמישי מנדה והוא מבואר שאף על פי שהיה הלידה דרך הרחם אין נקראת לידה עד שיצא רובו או עד שיצא ראשו כי אז גם כן הוא כילוד כי יש לו כח למשוך מהאויר המקיף בכלי הנשימה ויוכל לחיות אע"פ שתמות אמו ובכלל הנה לא ימות הנולד שנולד בשלמות אם ישוב להיו' קנתו תוך מעי אשה כיון שראשו הוא לחוץ ולזה יתחיל למנות מהעת ההיא ימי טמאה וימי טהר' והעת שימול בו מצות מילה כבר נתבאר זה בג' ובה' מנדה׃

התועלת השלישי הוא במצות והוא מה שצוה למול את הבן ביום השמיני והנה התועלת בזאת המצוה הוא כמו שזכר הרב המורה להחלים כח האבר ההוא שלא ימשך האדם אל זה הפעל המגונה אם לא לקיום המין כי כל שוגה בו לא יחכם וימנע ממנו כל שלמות לרוב המשכו לזה הפעל המגונה וטרדתו בו והוא מבואר מאד מן החוש ולזה אמר נואף אשה חסר לב משחית נפשו הוא יעשנה ואמר מי פתי יסור הנה ואמר שם כי האויל הולך אחריה פתאום כשו' לטבח יובל והוא בלתי מרגיש כי בנפשו הוא והנה לא הסכימה התורה להחלישו באופן שימנע זה הפעל לגמרי אבל הורידה מזה אפי' בשאר בעלי חיים והנה היתה המילה בשמיני כמו שזכר הרב המורה לפי שאז התחזק כח הנולד קצת חיזוק ולו עדיין מן הרכות מה שיסבב שלא יקשה לו מאד זה החתוך עם שאז לא התחזקה מאד האהבה הדמיונית בין הוריו ובינו ולזה יקלו בו או למלאת מצות השם ית' ויהיה זה סבה מביאה להשלמת זאת המצוה ואלו באה המצוה הראשונה לימול הנה כשיכנס בגדר החיוב במצות יהיה לו מהקושי בזה הפיעל מה שאפשר שיהיה סבה אל שלא ישלים המצוה הזאת והנה זה גם כן אות ברית יזכרו בו אנשי התורה השלמה וזה ממה שישלים קנ' התורה כמו שזכר הרב המורה בספרו הנכבד מורה הנבוכים ואולם שרשי זאת המצוה הם שש׃

השרש הא' הוא שזאת המצוה ראוי שתעשה ביום ולא בלילה שנאמר וביו' השמיני ימול בשר וגו'׃ והכונה ביום ולא בלילה עם שזה העת היותר נהוג שתעשה בו כמו אלו הפעולות כבר נתבאר זה בשני ממגלה׃

השרש הב' הוא שהמצוה היא למולו לאב בן ח' ימים כי אי אפשר שתהיה זאת המצוה לנולד כי איננו בן דעת ותשוב בהכרח זאת המצוה למי שהבן ברשותו לעשות ממנו כחפצו והוא האב ואולם האם עם שאינה שולטת בזה הנה אין לנשים בקיאות בכמו אלו הפעולות לחסרון דעתם ואינם גם כן בגדר זאת המצוה מצד עצמותם והוא שראוי שיהיה השלים בפעל מה שראוי לפועל ההוא מצד עצמו כבר נתבאר זה בא' מקדושי' וזה גם כן יתבאר שהרב חייב למול את העבד שהוא יליד בית בשמיני כי החיוב למול יליד בית בשמיני שנ' בפרשת לך לך בן שמונת ימים ימול לכם כל זכר לדורותיכם יליד בית ומקנת כסף והוא מבואר שאי אפשר שישוב אחרו בן שמונת ימים למקנת כסף כי על הרוב כבר יהיה מקנת כסף אחר היותו בן שמונת ימים ולזה שוא מבואר שזה ישוב ליליד בית לבד ואולם למקנת כסף ראוי שימול אותו הרב ביום שהוא מקנת כסף כי התורה לא הגביל' בזה זמן וראוי שיהיה האדם זריז בענין המצו' כבר נתבאר זה בי"ט משבת וראוי שיתבאר מזה שמילת הבן ויליד בית בשמיני דוחה את השבת ואת הי"ט כי התורה הגבילה זה לזמן ויתחייב מזה שיהיו הדברים העצמיים למילה אפשר לעשותם קודם זה כמו האיזמל שמלין בו ומה

שידמה

ששי רביעי לשון חוברים

וידבר יהוה אל משה ואל אהרן לאמר: כי תבאו אל ארץ כנען אשר אני נתן לכם לאחזה ונתתי נגע צרעת בבית ארץ אחזתכם: ובא אשר לו הבית והגיד לכהן לאמר כנגע נראה לי בבית: וצוה הכהן ופנו את הבית בטרם יבא הכהן לראות את הנגע ולא יטמא כל אשר בבית ואחר כן יבא הכהן לראות את הבית: וראה את הנגע והנה הנגע בקירת הבית שקערורת ירקרקת או אדמדמת ומראיהן שפל מן הקיר: ויצא הכהן מן הבית אל פתח הבית והסגיר את הבית שבעת ימים: ושב הכהן ביום השביעי וראה והנה פשה הנגע בקירת הבית: וצוה הכהן וחלצו את האבנים אשר בהן הנגע והשליכו אתהן אל מחוץ לעיר אל מקום טמא: ואת הבית יקצע מבית סביב ושפכו את העפר אשר הקצו אל מחוץ לעיר אל מקום טמא: ולקחו אבנים אחרות והביאו אל תחת האבנים ועפר אחר יקח וטח את הבית: ואם ישוב הנגע ופרח בבית אחר חלץ את האבנים ואחרי הקצות את הבית ואחרי הטוח: ובא הכהן וראה והנה פשה הנגע בבית צרעת ממארת הוא בבית טמא הוא: ונתץ את הבית את אבניו ואת עציו ואת כל עפר הבית והוציא אל מחוץ לעיר אל מקום טמא: והבא אל הבית כל ימי הסגיר אתו יטמא עד הערב: והשכב בבית יכבס את בגדיו והאכל בבית יכבס את בגדיו:

ואם

(בשולי הפסוקים: י״ב דסמי׳ וי״ח מנהון · חס׳ לאמר · י״ו ר״פ · ב׳ וא׳ כנגע · ב׳ · ב׳ · ב׳ ותנא אליה · ב׳ וחס׳ · ב׳ וחס׳ וי״ו בתרי׳ ל׳ וחס׳ · ד׳ · ו׳ · ב׳ · ס״ו · ה׳ · ב׳ וחס׳ · ל׳ · י״ו ר״פ · ב׳ · ב׳ ומל׳ · ל׳ וא׳ וכל הס׳ · ל׳ ומל׳ ואת עציו · מ״ה)

ומליל יי עם משה ולאהרן למימר: ארי תיעלון לארעא דכנען די אנא יהיב לכון לאחסנא ואתן מכתש סגירו בבית ארע אחסנתכון: וייעול דדיליה ביתא ויחוי לכהנא למימר כמכתשא אתחזי לי בביתא: ויפקד כהנא ויפנון ית ביתא עד לא ייעול כהנא למחזי ית מכתשא ולא יסתאב כל די בביתא ובתר כן ייעול כהנא למחזי ית ביתא: ויחזי ית מכתשא והא מכתשא בכותלי ביתא פחתן ירקן או סמקן ומחזיהן מכיך מן כותלא: ויפוק כהנא מן ביתא לתרע ביתא ויסגר ית ביתא שבעא יומין: ויתוב כהנא ביומא שביעאה ויחזי והא אוסיף מכתשא בכותלי ביתא: ויפקיד כהנא וישלפון ית אבניא די בהן מכתשא וירמון יתהן למברא לקרתא לאתר מסאב: וית ביתא יקלפון מגיו סחור סחור וירמון ית עפרא די קליפו למברא לקרתא לאתר מסאב: ויסבון אבנין אוחרנין ויעלון לאתר אבניא ועפר אוחרן יסב וישוע ית ביתא: ואם יתוב מכתשא ויסגי בביתא בתר דשליפו ית אבניא ובתר דקליפו ית ביתא ובתר דאתשע: וייעול כהנא ויחזי והא אוסיף מכתשא בביתא סגירות מחסרא היא בביתא מסאב הוא: ויתרע ית ביתא ית אבנוהי וית אעוהי וית כל עפר ביתא ויפק למברא לקרתא לאתר מסאב: ודייעול לביתא כל יומין דיסגר יתיה יהי מסאב עד רמשא: ודישכוב בביתא יצבע ית לבושוהי ודייכול בביתא יצבע ית לבושוהי:

ואם

רשי

ונתתי נגע צרעת · בשורה היא להם שהנגעים באים עליהם לפי שהטמינו אמוריים מטמוניות של זהב בקירות בתיהם כל ארבעים שנה שהיו ישר׳ במדבר ועל ידי הנגע נותץ הבית ומוצאן : כנגע נראה לי בבית · אפי׳ הוא חכם ויודע שהוא נגע ודאי לא יפסוק דבר ברור לומר נגע נראה לי אלא כנגע נראה לי : בטרם יבא הכהן וגו׳ · שכל זמן שאין כהן נזקק לו אין שם תורת טומאה : ולא יטמא כל אשר בבית · שאם לא יפנהו ויבא הכהן ויראה הנגע נזקק להסגר וכל מה שבתוכו יטמא ועל מה חסה תורה אם על כלי שטף יטבילם ויטהרו ואם על אוכלי׳ ומשקין יאכלם בימי טומאתו הא לא חסה תור׳ אלא על כלי חרס שאין להם טהרה במקוה : שקערורות · שוקעין מראיתו : וחלצו את האבנים · כתרגומו וישלפון יטלם משם כמו וחלצה נעלו לשו׳ הסרה : אל מקום טמא · מקום שאין טהרות משתמשו׳ שם למדך הכתוב שהאבנים הללו מטמאות מקומן בעודן בו : יקציע · רדוכ״יר בלע״ז ובלשון משנה יש הרבה : מבית · מבפנים : סביב · סביבו׳ הנגע בחוץ׳ כהנים כדרש כן שיקליף הטיח שסביב אבני הנגע : הקצו · לשון קצה אשר קצעו בקצות הנגע סביב : הקצו׳ · לשון העשו׳ וכן הטוח אבל חלץ את האבנים מוסב הלשון אל האדם שחלצן והוא משקל לשון כבד כמו כפר דבר : ואם ישוב הנגע וגו׳ · יכול חזר בו ביום יהא טמא ת״ל ושב הכהן אם ישוב מה שיבה האמור להלן בסוף שבוע אף שיבה האמורה כאן בסוף שבוע : ובא הכהן וראה והנה פשה · יכול לא יהא החוזר טמא אלא אם כן פשה נאמר צרעת ממארת בבתים ונאמרה צרעת ממאר׳ בבגדים מה להלן טמא את החוז׳ אף על פי שאינו פושה אף כאן טמא את החוזר אף על פי שאינו פושה אם כן מה ת״ל והנה פשה אין כאן מקומו של מקרא זה אלא ונתץ את הבי׳ היה לו לכתוב אחר ואם ישוב הנגע וראה והנ׳ פשה הא לא בא ללמד אלא על נגע העומד בעיניו בשבוע ראשון ובא בסוף שבוע שני ומצאו שפשה שלא פירש בו הכתוב למעלה כלום בעומד בעיניו בשבוע ראשון ולמדך כאן בפסוק זה שאינו מדבר אלא בעומד בראשון ופשה בשני ומה יעשה לו יכול יתצנו כמו שסמך לו ונתץ את הבי׳ ת״ל ושב הכהן ובא הכהן נלמד ביאה משיב׳ מה שיבה חולץ וקוצה וטח ונותן לו שבוע אף ביאה חולץ וקוצה וטח ונותן לו שבוע ואם חוזר נותץ לא חזר טהור ומניין עמד בזה ובזה חולץ וקוצה וטח ונותן לו שבוע ת״ל ובא : ואם בא יבא · במה הכתוב מדבר אם בפושה בראשון הרי אמור אם בפושה בשני הרי אמור הא אינו אומר ובא ואם בא יבא אלא את שבא בסוף שבוע ראשון ובא בסוף שבוע שני : וראה והנה לא פשה · זה העומד מה יעשה לו יכול יפטר וילך כמו שכתוב כאן וטהר את הבית ת״ל כי נרפא הנגע לא טהרתי אלא הרפוי מה יעשה לו ביאה אמורה למעלה ביאה אמורה למטה מה בעליונה חולץ וקוצה וטח ונותן לו שבוע לגמר לה זהו שיבה זהו ביאה אף בתחתונה כן כו׳ כדאית׳ בתורת כהני׳ גמרו של דבר אין נתיצה אלא בנגע החוזר אחר חליצה וקיצוע וטיחה ואין החוזר צריך פסיון וסדר המקרא כך הוא : ואם ישוב ונתץ · והבא אל הבית : והאוכל בבית · ובא הכהן וראה והנה פשה ודבר הכתוב בעומד בראשון שנותן לו שבוע שני להסגרו ובסוף שבוע שני להסגרו בא וראהו שפשה ומה יעשה לו חולץ וקוצה וטח ונותן לו שבוע חזר נותץ לא חזר טעון צפרים שאין בנגעים יותר משלש שבועות :

ואם

אבן עזרא

וידבר יי׳ אל משה ואל אהרן · החל לבאר צרעת הבית · וטעם כי תבאו אל ארץ כנען כי זה נוהג בארץ לבדה בעבור גודל מעלת הארץ כי המקדש בתוכה והכבוד בתוך המקדש : ונתתי · הדבר תלוי בנתינת יי׳ : ובא אשר לו הבית · מצוה שיבא אל הכהן : ופנו את הבית · בעל הבית וכל אנשי ביתו · וטעם לשון רבים לפנותו מהרה : בטרם יבא הכהן · כי עוד יסגיר הבית בעבור הספק ופרש בזאו ספקו : שקערורות · אין אחות למלה הזאת ולא נדע · אם היא מרובעת כפולה האות האחרון או מחמשת אותיות ופירושה לפי טעם המקום י״א כדמות סימנין או חוטין וי״א שהיא מלה מורכבת מטעם ותשקע האש ורורות מגזרת רר בשרו וזה רחוק : ומראיהן · ומראה כל א׳ מהם שפל : וחלצו את האבנים · ישירו וכן חלצני יי׳ מאדם רע : אל מקום טמא · שלא יקחם משם אדם שיהיו נכרים שהם טמאים : ואת הבית יקציע · מגזרת מקצעות וכן מר ואהלות קציעות וטעמו פצולות וי״א שיפצלו המקצוע ואין זה נכון כי כבר פשה הנגע בבית רק יקציע כל הבי׳ וטעם מבית מבפנים : הקצו · מגזרת קצה כי קצתו ההוא למעלה הסירו לבדו : וטח · הפך יקציע והוא מגזרת טחים אותו טפל : אחר חלץ · אחר שחלץ ואחרי הקצו׳ את הבית בתחלה ומלת ולקחו והביאו רבים במהרה : ועפר אחר יקח · בעל הבית שירצה לדור בו · ואם הנגע ישוב יבא הכהן : ונתץ את הבית · בנווי וכן והוציא והקרוב שסגור יהיה שבעת ימי׳ רק הכתוב אחז דרך קצרה והעד והבא אל הבית כל ימי הסגי׳ אותו בראשונ׳ ובשניה: יטמא עד הערב · אחר שירחץ בשרו כמשפט : והשוכב · אמור על כן יכבס בגדיו ורחץ במים וטמא עד הערב ולא הזכירו הכתוב כי כל שוכב ואוכל הוא בא בבית :

ולקח

בעל הטורים

נראה לי · ב׳ כנגע נראה לי · מרחוק יי׳ נראה לי · זהו שאחז״ל שאפילו ת״ח ובקי בנגעים לא יאמר נגע אלא כנגע · וזהו מרחוק נראה שיקח הדבר מרחוק ולא יפסוק לומ׳ נגעו : ואחר כן ב׳ ואחר כן יבא הכהן · ואח׳ כן תבא עליה ובעלתה כמו הבא שמפנה כלים נאים שלא יטמאו · אף התם נמי צריכה להסיר כלים הנאים מעליה כדי שתתגנ׳ בעיניו ולא ימאס בה :

דברו

מ״ע ספורנו

ופנו את הבית בטרם יבא · ולא יבא קודם לכן וכיון כך יהיה זמן תשובה ותפלה לבעלים וזמן תפלה לכהן · ועם זה נתן זמן הסגר · ובמדרש אמרו בכל זה רמז לחר בן הראשון ותקונו בשני · השתידתו בחרבן שני וטהרתו בבנין ג׳ שיוב״ב :

ואת

מסרה

וידבר יי׳ אל משה ואל אהרן י״פ נמסר בסדר חקת התור׳ : ובא י״ו ר״פ נמסר בישעיה ריש סימן נ״ט גבי פסוק ובא לציון גואל : ואחר כן ב׳ וסי׳ ואחר כן יבא הכהן לראות את הבית · ואח׳ כן תבא אליה ובעלתה · ומראיהן ד׳ נמסר בסדר מקץ : ואת הבית ה׳ וסי׳ יקציע · והכרתי את ישראל דמלכים · ונתשתים · ד״ה ומאסתי את העיר הזאת ואת הבית הזה · ואת הבית הגדול חפה עץ ברושים · ד״ה · יקצע מן מליץ יחידאין דחסרין יו״ד · יקצע ל׳ יקדש ל׳ יחרם ל׳ · יקשב ל׳ · יחשך ל׳ · יקרב ל׳ · ינח ל׳ · ונמסרו באורך בסוף קדשים : והביאו ד׳ נמסר בסדר ויקרא : הטוח ב׳ חד חסר וחד מל׳ · וסימן אחרי הקצות מל׳ · ואם בא יבא חסר : אבנים דקדמין לעצים ד׳ וסי׳ ונתץ את הבית · ואבניך ועציך · ועמך לרוב עשי מלאכה · בן אשה מבנות דן :

חזקוני

כי תבאו אל ארץ כנען · לא נאמר כי תבאו נבי נגעי אדם וכלים לפי שאף במדבר היו נוהגים אבל בנגעי בתים שלא היה להם במדבר נאמר כי תבאו אל ארץ כנען · ד״א בשביל מעלת ארץ ישראל שהמקדש שעתיד להיות בתוכה הוזקקה להיות בקייה וטהורה : ונתתי נגע צרעת י״מ לפי הפשט לפי שהוסיר לפלן אבד תאבדון את כל המקומות אשר עבדו שם הגוים ואין אנו יודעי׳ באי זה מקו׳ עבדו לפי׳ בא הנגע בבתי׳ להודיע המקו׳ שעבדו שם הגוים כדי לאבדו : אשר לו הבי׳ לאמר כנגע ובלוק שיה׳ כל אם׳ ואם׳ מכיר את שלו : וראה את הנגע והנה הנגע · מלמד שאין הבית מטמא אלא בשני נגעים · וחלצו את האבנים מלמד שביניהם חולצין מכאן אמרו אוי לרשע אוי לשכינו : יקציע והקצו · שביניהם ענין א׳ מדכתי׳ ואת הבית יקציע וכתי׳ אבתריה אחרי הקצו׳ את הבי׳ ואחרי הטו׳ : יקח וטח אין חברו מיטפ׳ עמו בטיח׳ ...

[illegible]

בעל הטורים

[illegible]

מע ספורנו

[illegible]

אמרי נועם

[illegible]

ואם בא יבא · לסוף שבוע שני : וראה והנה לא פשה · מקרא זה בא ללמד בעומ' בעיניו בראשון ובשני ומה יעשה לו יכול יטהרנו כמשמעו של מקרא וטהר הכהן את הבית ת"ל כי נרפא הנגע לא טהרתי אלא את הרפוי ואין רפוי אלא הבית שהוקצה והוטח ולא חזר הנגע אבל זה טעון חליצה וקיצוי וטיחה ושבוע שלישי וכן המקרא נדרש ואם בא יבא בשני וראה והנה לא פשה יטיחנו ואין טיחה בלא חלוץ וקצוי ואחרי הטוח את הבית וטהר הכהן את הבית אם לא חזר לסוף השבוע כי נרפא הנגע ואם חזר כבר פירש על החוזר שטעון נתיצה : כל ימי הסגיר אותו · ולא ימי שקלף את נגעו יכול שאני מוציא המוחלט שקלף את נגעו תלמוד לומר כל ימי : יטמא עד הערב · מלמד שאין מטמא בגדים יכול אפי' שהה כדי אכיל' פרס תלמוד לומר והאוכל בבית יכבס את בגדיו אין לי אלא אוכל שוכב מניין ת"ל והשוכב אין לי אלא אוכל ושוכב לא אוכל ולא שוכב מניין ת"ל יכבס יכבס ריבה אם כן למה נאמר אוכל ושוכב ליתן שיעור לשוכב כדי אכילת פרס : להורו' ביום הטמא · איזה יום מטהרו ואיזה יום מטמאו : כי יהיה זב · יכול זב מכל מקו' יהא טמא ת"ל מבשרו ולא כל בשרו אחר שחלק הכתוב בין בשר לבשר זכיתי לדין טמא בזב וטמא בזבה מה זבה ממקום שהיא מטמאה טומאה קלה נדה מטמא' טומאה חמור' זיבה אף הזב מקו' שמטמא טומאה קלה קרי מטמא טומאה חמור' זיבה : זובו טמא · לימד על הטפה שהיא מטמא' · זוב דומ' למי בצק של שעורין ודחוי ודומה ללובן ביצה המוזרת שכבת זרע קשור כלובן ביצה שאינה מוזרת : רר · לשון ריר זוב את בשרו : את זובו · כמו ריר שיוצא צלול : או החתים · שיוצא עב וסותם את פי האמה ונסתם בשרו מטפת זובו זהו פשוטו ומדרשו מנה הכתוב הראשון ראיות שתי' וקרא טמא שנ' זב מבשרו זובו טמא הוא ומנה הכתוב השני ראיות שלש וקרא טמא טומאתו בזובו רר בשרו את זובו או החתים בשרו מזובו טומאתו היא הא כיצד שתים לטומאה והשלישית מזקיקתו לקרבן : כל המשכב · הראוי למשכב יכול אפי' מיוחד למלאכ' אחרת ת"ל אשר ישכב אשר שכב לא נאמר אלא אשר ישכ' המיוחד תמיד לכך יצא זה שאומרין לו עמוד ונעשה מלאכתנו · אשר ישב לא נאמר אלא אשר ישב עליו הזב במיוחד תמיד לכך : ואיש אשר יגע במשכבו · לימד על המשכב שחמור מן המגע שזה נעשה אב הטומאה לטמא אדם לטמא בגדים והמגע שאינו משכב אינו אלא ולד הטומאה ואינו מטמא אלא אוכלין ומשקין : והיושב על הכלי · אפילו לא נגע אפילו עשרה כלים זה על זה כולן מטמאין משום מושב וכן במשכב : וכי ירוק הזב בטהור · ונגע בו או נשאו שהרוק מטמא במשא : וכל המרכב · אף על פי שלא ישב עליו כגון התפוס של סרגא שקורין ארצו"ן טמא משו' מרכב והאוכף שקורין אלווש' טמא טומאת מושב : וכל הנוגע בכל אשר יהיה תחתיו · של זב בא ולמד על המרכב שיהא הנוגע בו טמא ואין טעון כבוס בגדים והוא חומר במשכב ממרכב : והנושא

ואם־בא יבא הכהן וראה והנה לא־פשה הנגע בבית אחרי הטח את־הבית וטהר הכהן את־הבית כי נרפא הנגע : ולקח לחטא את־הבית שתי צפרים ועץ ארז ושני תולעת ואזב : ושחט את־הצפר האחת אל־כלי־
נ חרש על־מים חיים : ולקח את־עץ־הארז ואת־האזב ואת ׀ שני התולעת ואת הצפר החיה וטבל אתם בדם הצפר השחוטה ובמים החיים והזה אל־הבית שבע פעמים : וחטא את־הבית בדם הצפור ובמים החיים ובצפר החיה ובעץ הארז ובאזב ובשני התולעת : ושלח את־הצפר החיה אל־מחוץ לעיר אל־פני השדה וכפר על־הבית וטהר : זאת התורה לכל־נגע הצרעת ולנתק : ולצרעת הבגד ולבית : ולשאת ולספחת ולבהרת :
נח להורת ביום הטמא וביום הטהר זאת תורת הצרעת : פ
א וידבר יהוה אל־משה ואל־אהרן לאמר : דברו אל־בני ישראל ואמרתם אלהם איש איש כי יהיה זב מבשרו זובו טמא הוא : וזאת תהיה טמאתו בזובו רר בשרו את־זובו או־החתים בשרו מזובו טמאתו הוא : כל־המשכב אשר ישכב עליו הזב יטמא וכל־הכלי אשר־ישב
ה עליו יטמא : ואיש אשר יגע במשכבו יכבס בגדיו ורחץ במים וטמא עד־הערב : והישב על־הכלי אשר־ישב עליו הזב יכבס בגדיו ורחץ במים וטמא עד־הערב : והנגע בבשר הזב יכבס בגדיו ורחץ במים וטמא עד־הערב : וכי־ירק הזב בטהור וכבס בגדיו ורחץ במים וטמא עד־הערב : וכל־המרכב אשר
י ירכב עליו הזב יטמא : וכל־הנגע בכל אשר יהיה תחתיו יטמא עד־הערב
והנושא

ואם־מעל יעול כהנא ויחזי והא לא־אוסיף מכתשא בביתא בתר דאתשע ית־ביתא וידכי כהנא ית־ביתא ארי אתסי מכתשא : ויסב לדכאה ית־ביתא תרתין צפרין ואעא דארזא וצבע זהורי ואזובא : ויכוס ית־צפרא חדא למאן דחסף על־מי מבוע : ויסב ית־אעא דארזא וית־אזובא וית צבע זהורי וית צפרא חיתא ויטבול יתהון בדמא דצפרא נכסתא ובמי מבוע וידי לביתא שבע זימנין : וידכי ית־ביתא בדמא דצפרא ובמי מבוע ובצפרא חיתא ובאעא דארזא ובאזובא ובצבע זהורי : וישלח ית־צפרא חיתא למברא לקרתא לאפי חקלא ויכפר על־ביתא וידכי : דא אוריתא לכל־מכתש סגירותא ולנתקא : ולסגירות לבושא ולביתא : ולעמקא ולעדיא ולבהרא : לאלפא ביום מסאבא וביום דכיא אורית סגירותא :
ומליל יי עם־משה ולאהרן למימר : מלילו עם־בני ישראל ותימרון להון גבר גבר ארי יהי דאיב מבשריה דוביה מסאב הוא : ודא תהי סובתיה בדוביה ריר בשריה ית־דוביה או־חתים בשריה מדוביה סאובתיה היא : כל־משכבא די ישכוב עלוהי דובנא יהי מסאב וכל־מנא דיתב עלוהי יהי מסאב : וגבר די־יקרב במשכביה יצבע לבושוהי ויסחי במיא ויהי־מסאב עד־רמשא : ודיתיב על־מנא דיתיב עלוהי דובנא יצבע לבושוהי ויסחי במיא ויהי מסאב עד־רמשא : ודיקרב בבסר דובנא יצבע לבושוהי ויסחי במיא ויהי־מסאב עד־רמשא : וארי־ירוק דובנא בדכיא ויצבע לבושוהי ויסחי במיא ויהי מסאב עד־רמשא : וכל־מרכבא די־ירכב עלוהי דובנא יהי־מסאב : וכל־דיקרב בכל די יהי תחותוהי יהי־מסאב עד־רמשא
ודיטול

אבן עזרא

ולקח · בחבירו : ביום הטמא · ביום שיהיה האדם או הבגד או הבית טמא או טהור : וידבר יי' אל משה ואל אהרן · כי הכהנים יפרישו בין זבה לנדה כאשר אחז"ל בין דם לדם ועתה יחל לבאר הטמאים מדבר נסתר כי הצרעת נגע גלוי : זב · כמו זבת חלב כדמות טפות נוטפות : מבשרו · כנוי לערות הזכר : זובו · שם : וזאת תהיה טומאתו · הטעם כי הזוב הוא על ב' דרכי' : רר בשרו · מגזר' ויורד רירו על זקנו : או החתים · כמו נסגר מגזרת כי חתום הוא והטעם שהתחבר הזוב ונקרש ולא יצא הקרי בשכבו עם האשה וגזרה את' למשכב ולמושב וכן הנוגע באחד מהם משפ' אחד לו : והנוגע בבשר הזב · באי זה אבר שיהיה : ירוק · ידוע מפעלי הכפל והעד דגשות ק'וף רוקי הנה גם רוקו יזיק כי הזוב מהחליים הנדבקי' ואין מנהג האדם שירוק בפני חברו רק איננו בכוונה כי הזב זרק רוקו ונפל על הטהור : וכל המרכב · שהוא מקבל טומאה כדברי המעתיקים : בכל אשר יהיה תחתיו · תחת המרכב יטמא טומאה קלה וטומאת הנוש' אות' יותר חמורה : וידיו

מסרה

בא יבא ה' דסמיכי בקריאה וסי' ואם בא יבא הכהן · והאיש נכבד דשמו'ל · כי בא יבא מלך בבל · אם יתמהמה חכה לו · בא יבא ברנה : על מים ז' נמסר לעיל בריש סידרא : ואת הצפו' ג' נמסר לעיל בריש סידרא · השחוטה ב' קדמא חסר ובתרא מל' : אל פני השד' ב' וסי' ושלח את הצפור החיה תני' ותשלכי אל פני השדה : אל פני ט' נמסר בסדר משפטים · הטהר ה' חסר נמסר בסוף סדר שמיני · וידבר יי' אל משה ואל אהרן י"ב דסמי' נמסר בסדר חקת התורה · דברו ד' ג' ר"פ וא' מצעו' פסוק נמסר בסדר בא : ואמרת אלהם ב' וסי' דברו אל בני ישראל דזב · עברים אנחנו : וזאת י"ז ר"פ נמסר בריש סדר תרומה · רר א"ב מן חד חד מן ב' ב' אתין דלוג קמץ וסי' נמסר במסרא רבתא · על הכלי ב' וסי' והיוש' על הכלי דזב · ואם על המשכב · ירק ג' ב' חסר וא' מל' וסי' וכי ירק הזב בטהור · ואביה ירק ירק · ואחר כל ירוק ידרש · בתרא מל' :

חזקוני

[illegible]

רלבג

[illegible]

רש"י

והנושא אותם. כל האמור בענין הזב וזובו ורוקו ושכבת זרעו ומימי רגליו והמשכב והמרכב משאן מטמא אדם לטמא בגדים: וידיו לא שטף במים. בעוד שלא טבל מטומאתו ואפילו פסק מזובו וספר שבעה ומחוסר טבילה מטמא בכל טומאותיו וזה שהוציא הכתוב טבילת גופו של זב בלשון שטיפת ידים ללמדך שאין בית הסתרים טעון ביאת מים אלא אבר הגלוי כמו הידים: וכלי חרש אשר יגע בו הזב. יכול אפילו נגע בו מאחוריו כו' כדאיתא בתורת כהנים עד מגעו שהוא בכולו הוי אומר זה הסטו: וכי יטהר. כשיפסוק: שבעת ימים לטהרתו. שבעת ימים טהורים מטומאת זיבה שלא יראה זוב וכולן רצופין: ורחצו במים. גזרת מלך היא שתטמא האשה בביאה ואין הטעם משום נוגע בשכבת זרע שהרי מגע בית הסתרים הוא: כי תהיה זבה. יכול מאחד מכל איבריה ת"ל והיא גלתה את מקור דמיה אין דם מטמא אלא הבא מן המקור: דם יהיה זובה טו בבשרה. אין זובה קרוי זוב לטמא אלא אם כן אדום: בנדתה. כמו ומתבל ינידוהו שהיא מנודה ממגע כל אדם: תהי' בנדתה. אפילו לא ראתה אלא ראייה ראשונה: ואם על המשכב הוא. השוכב או היושב על משכבה או על מושבה אפילו לא נגע בה אף הוא בדת טומא' האמור' במקר' העליון שטעון כבוס בגדים: על הכלי. לרבות את המרכב: בנגעו בו יטמא. איננו טעון כבוס בגדי' שהמרכב אין מגעו מטמא אדם לטמא בגדים: ותהי נדתה עליו. יכול יעלה לרגלה שאם בא עליה בחמשה לנדתה לא יטמא אלא כ שלשה ימים כמות' תלמוד לומר יטמא שבע' ימים ומה ת"ל ותהי נדת' עליו מה היא מטמא' אדם וכלי חרש אף הוא מטמא אדם וכלי חרש: ימים רבים. שלשה ימים: בלא עת נדתה. אחר שילאו שבעת ימי נדתה: או כי תזוב. את שלשת הימים הללו: על נדתה. מופלג מנדתה יום אחד זו היא זבה ומשפטה חרוץ בפרשה זו ולא כדת הנדה שזו טעונה שבעה נקיים וקרבן והנדה אינה טעונה ספיר' נקיים אלא שבעה ימים תהיה בנדתה בין רואה בין שאינה רוא' ודרשו נפ"שה זו אחד עשר יום שבין כה סוף נדה לתחילת נדה שכל שלש' רצופין שתראה באחד עשר יום הללו תהא זבה: והזרתם

מצורע

ב׳ ותלי׳ והנושא אותם יכבס בגדיו ורחץ במים וטמא עד-הערב: וכל אשר
ד׳ יגע-בו הזב וידיו לא-שטף במים
ט׳ בקמצה וכבס בגדיו ורחץ במים וטמא עד-
הערב: וכלי-חרש אשר-יגע-בו
הזב ישבר וכל-כלי-עץ ישטף במים:
ל׳ וח׳ כפר וכי-יטהר הזב מזובו וספר לו
שבעת ימים לטהרתו וכבס בגדיו
ד׳ חס׳ וחד מ״ז רפין ורחץ בשרו במים חיים וטהר: וביום
השמיני יקח-לו שתי תרים או שני
בני יונה ובא לפני יהוה אל-פתח
ל׳ אהל מועד ונתנם אל-הכהן: ועשה
ד׳ אתם הכהן אחד חטאת והאחד עלה
וכפר עליו הכהן לפני יהוה מזובו:
ס ואיש כי-תצא
מיס קדיס לבשרו ב׳ ממנו שכבת-זרע ורחץ במים את-
כל-בשרו וטמא עד-הערב: וכל-
ל׳ וחד כל עור בגד וכל-עור אשר-יהיה עליו שכבת-
ב׳ זרע וכבס במים וטמא עד-הערב:
ואשה אשר ישכב איש אתה שכבת-
ל׳ זרע ורחצו במים וטמאו עד-הערב:
פ ואשה כי-תהיה
ב׳ דין חס׳ זבה דם יהיה זבה בבשרה שבעת
ימים תהיה בנדתה וכל-הנגע בה
יטמא עד-הערב: וכל אשר תשכב
עליו בנדתה יטמא וכל אשר-תשב
עליו יטמא: וכל-הנגע במשכבה
יכבס בגדיו ורחץ במים וטמא עד-
הערב: וכל-הנגע בכל-כלי אשר-
תשב עליו יכבס בגדיו ורחץ במים
וטמא עד-הערב: ואם על-המשכב
ט׳ חסרים הוא או על-הכלי אשר-הוא ישבת-
עליו בנגעו-בו יטמא עד-הערב:
ואם שכב ישכב איש אתה ותהי
נדתה עליו וטמא שבעה ימים וכל-
המשכב אשר-ישכב עליו יטמא:
ס ואשה כי-יזוב
ג׳ פתחין זוב דמה ימים רבים בלא עת-נדתה
או כי-תזוב על-נדתה כל-ימי זוב
טמאתה כימי נדתה תהיה טמאה
הוא: כל-המשכב אשר-תשכב
עליו

אונקלוס

ודיטול יתהון יצבע לבושוהי ויסחי
במיא ויהי מסאב עד-רמשא: וכל
די יקרב-ביה דובנא וידוהי לא-שטף
במיא ויצבע לבושוהי ויסחי במיא
ויהי מסאב עד-רמשא: ומאן
דחסף די-יקרב-ביה דובנא יתבר
וכל-מאן דאע ישתטף במיא: וארי-
ידכי דובנא מדוביה וימני ליה שבעא
יומין לדכותיה ויצבע לבושוהי ויסחי
בשריה במי מבוע וידכי: וביומא
תמינאה יסב-ליה תרתין שפנינין או
תרין בני יונה וייתי לקדם יי לתרע
משכן זמנא ויתנינון לכהנא: ויעבד
יתהון כהנא חד חטאתא וחד עלתא
ויכפר עלוהי כהנא קדם יי מדוביה:
וגבר ארי-תפוק מיניה שכובת
זרעא ויסחי במיא ית-כל-בשריה
ויהי מסאב עד-רמשא: וכל-
לבוש וכל-משך די-יהי עלוהי
שכובת-זרעא ויצטבע במיא ויהי-
מסאב עד-רמשא: ואתתא די-ישכוב
גבר יתה שכובת זרעא ויסחון במיא
ויהון מסאבין עד-רמשא:
ואתתא ארי-תהי דייבא דם יהי
דובה בבשרה שבעא יומין תהי
בריחוקה וכל-דיקרב בה יהי-מסאב
עד-רמשא: וכל די-תשכוב עלוהי
בריחוקה יהי מסאב וכל די-תיתיב
עלוהי יהי-מסאב: וכל-דיקרב
במשכבה יצבע לבושוהי ויסחי
במיא ויהי-מסאב עד-רמשא: וכל
דיקרב בכל-מאן די-תתיב עלוהי
יצבע לבושוהי ויסחי במיא ויהי-
מסאב עד-רמשא: ואם על-משכבא
הוא או על-מנא די-היא יתבה-
עלוהי במקרביה-ביה יהי-מסאב
עד-רמשא: ואם משכב ישכב גבר
יתה ותהי ריחוקה עלוהי ויהי-מסאב
שבעא יומין וכל-משכבא די-ישכוב
עלוהי יהי-מסאב: ואתתא ארי
ידוב דוב דמה יומין סגיאין בלא עדן
רחוקה או ארי-תדוב על-ריחוקה
כל-יומי דוב סאובתה כיומי רחוקה תהי מסאבא היא: כל-משכבא די-תשכוב
עלוהי

אבן עזרא

וידיו לא שטף במי'. היה נרא' לנו כי כל מאכל והדומה לו שיגע בו הזב והנגיעה היא בידיו וידיו שטופו' איננו טמא בעבור שלא נגע במקום הזוב רק כאשר הזכרנו כל אבותינו פי' וידיו כגופו קבלנו לדבריהם ועל דרך הפשט כי כל טהור שיגע בו הזב וידיו שטופות הוא יטמא ולא בגדיו ואם לא היו שטופו' יטמאו בגדיו וזה כמו הנוגע בכל אשר יהיה תחתיו: לטהרתו. מיו' טהרתו והקרבן עולה וחטאת בעבור כי הזוב מוסף על עון: כי תצא ממנו. שלא ברצונו: שכבת זרע. כמו שכבת הטל מגזרת מי ישכיב. היה נראה לנו שצריך רחיצה הבגד או העור אם היה בו זרע לח או יבש והאמת כדברי הקבלה והשלים דבר הזכר ועתה יחל בנקבה. ופי' ואם על המשכב הוא שב אל הכלי אשר תשב עליו והנה הכלי על המשכב או כלי על כלי על כן הטומאה קלה ולא הזכיר לאשה מרכב כי בהווה דבר הכתוב והמשפט אחד: ואם שכוב ישכב איש אותה. בלא זדון רק הוא שוכב עמה בשוגג והנה באה נדת' והיתה עמו וזה טעם עליו כי כרת יש על השוכ' עם נדה בזדון וכן משפט הזבה ואם לא נזכר: וכל המשכב אשר ישכב עליו יטמא. כי הוא טמא טמאת שבעה וגם יטמא אחרי' ואם לא נכתב: ימים רבים בלא עת נדתה. לכל אשה עתים ידועו' או יארע לה זוב על נדת': בבשרה. ערות האשה וטעו המפרשים בבעל קרי את כל בשרו האבר לבדו והעד כל: והביאה

מסרה

וידיו ד' וסי' וידיו לא שטף במי' וידיו תבצענה אתו. וידי' תשכנ'

בעל הטורים

מ"ע ספורנו

אמרי נועם

רלבג

חזקוני

אבן עזרא

והביאה אות׳ · מלרע והי׳ מלה זרה : והזרתם · יש מפרשים בו והזהרתם בחסרון הה״א וזה לא יתכן כי הה״א איננו מאותיות המשרתי לא יהיה נח נעלם כי אם בסוף המלה רק פירושו כמו וינזרו מקדשי בני ישראל כעין והרחקתם וממנו נזיר שהרחיק נפשו מתאות העולם ומשקלו והפלתם את הארן כי הנו״ן מובלע בדגש: בטומאתם · בעבור טומאתם ופירשו בטמא׳ את משכני: לטמאה בה׳ שמגוה היא שישב טמא ועוד אפרש זה · וטעם לזכר פירושו זאת תורת הזב · וטעם עם טמאה זבה או נדה :

אחרי מות · אחרי שהזהיר את ישראל שלא ימותו אמר השם למשה שיזהיל גם אהרן שלא ימות כאשר מתו בניו וזאת הפרשה לאות כי בני אהרן הכניסו הקטרת לפנים מהפרכת · ומלת בקרבתם שם הפעל וה״א לקרבה אל המלאכה שבה תי״ו כמנהג ה״א הנקבה וטעה רבי ישועה שאמ׳ שהוא שם במשקל חכמתם : אל הקדש · כנגד אהל מועד : כי בענן · הטעם שלא יכנס כי אם בקטרת שיעשה ענן ולא יראה הכבוד פן ימות והנה טעמו לא אהיה נראה אליו כי אם בענן ויש אומרים כי פי׳ כי בענן בעבור כי אני דר בענן על הכפורת כטע׳ יי׳ אמ׳ לשכון בערפל : בפר בן בקר · אין פירושו שיביא הפר אל הקדש רק שיתן משלו בתחלה פר חטאת לכפר עליו ועל הכהנים ויש אומרים גם הלוים בעבור שמלאו ואת שם אהרן תכתוב על מטה לוי והוא רחוק רק הלוים יחשבו עם ישראל · כתנת בד קדש · ולא הזכיר האפוד והחשן ומעיל האפוד כי כבר הזכיר ונשמע קולו בבואו אל הקדש ומזה הכתו׳ למדו אנשי בית שני ששמשו בלא אורים ותומים גם נביאים היו שם :

והקריב

רשי

והזרתם · אין נזירה אלא פרישה וכן נזורו אחור וכן נזיר אחיו : ולא ימותו בטומאתם · הרי הכרת של מטמא מקדש קרוי מיתה : זאת תורת הזב · בעל ראייה אחת ומהו תורתו ואשר תצא ממנו שכבת זרע הרי הוא כבעל קרי טמא טומאת ערב : והזב את זובו · בעל שתי ראיות ובעל שלש ראיות שתורתן מפורשת למעלה :

חסלת זאת תהיה

וידבר יי׳ אל משה אחרי מות שני בני אהר׳ וגומר · מה ת״ל היה רבי אלעזר בן עזריה מושלו משל לחולה שנכנס אצלו רופא אמר לו אל תאכל צונן ואל תשכב בטחב בא אחר ואמר לו אל תאכל צונן ואל תשכב בטחב שלא תמות כדרך שמת פלוני זה זרזו יותר מן הראשון לכך נאמר אחרי מות שני בני אהרן · ויאמר יי׳ אל משה דבר אל אהרן אחיך ואל יבא · שלא ימו׳ כדרך שמתו בניו: ולא ימו׳ · שאם בא הוא מת: כי בענן אראה · כי תמיד אני נראה שם עם · עמוד ענני ולפי שגלוי שכינתי שם יזהר שלא ירגיל לבא זהו פשוטו ומדרשו לא יבא כי אם בענן הקטרת ביום הכפורים: בזאת · גמטריא שלו ארבע מאו׳ ועשר רמז לבית ראשון: בזאת יבא אהרן וגומר · אף זו לא בכל עת כי אם ביום הכפורים כמו שמפורש בסוף הפרש׳ בחדש השביעי בעשור לחדש: כתנת בד וגומר · מגיד שאינו משמש לפנים בשמנה בגדים שהוא משמש בהן בחוץ שיש בהם זהב לפי שאין קטיגור נעשה סניגור אלא בארבעה ככהן הדיוט וכולן של בוץ: קדש ילבש · שיהיו משל הקדש : יצנף · כתרגומו יחית ברישיה ינית בראשו כמו ותנ׳ בגדה ואמתחי׳: ורחץ במים · אותו היום טעון טבילה בכל חליפותיו וחמש פעמים היה מחליף מעבודת פנים לעבוד׳ חוץ ומחוץ לפנים ומשנה מבגדי זהב לבגדי לבן ומבגדי לבן לבגדי זהב ובכל חליפה טעון טבילה ושני קדושי ידים ורגלים מן הכיור : את

תרגום אונקלוס

עלוהי כל־יומי דובה כמשכב ריחוקה יהי־לה וכל־מנא די תתב עלוהי מסאב יהי כסואבת ריחוקה : וכל־דיקרב בהון יהי מסאב ויצבע לבושוהי ויסחי במיא ויהי־מסאב עד־רמשא : ואם־דכיאת מדובה ותמני לה שבעא יומין ובתר־כן תדכי : וביומא תמינאה תסב־לה תרתין שפנינין או תרין בני יונה ותיתי־יתהון לות־כהנא לתרע משכן זמנא : ויעביד כהנא ית־חד חטאתא וית־חד עלתא ויכפר עלה כהנא קדם יי מדוב סאובתה : ותפרשון ית־בני־ישראל מסואבתהון ולא ימותון בסואבתהון בסאביהון ית־משכני די ביניהון : דא אוריתא דדובנא ודי תפוק מיניה שכבת זרעא לאסתאבא בה : ולדסאובתא בריחוקה ולדדאיב ית־דוביה לדכר ולנוקבא ולגבר די ישכוב עם־מסאבתא :

תורה

עליו כל־ימי זובה כמשכב נדתה יהיה־לה וכל־הכלי אשר תשב עליו טמא יהיה כטמאת נדתה : וכל־הנוגע בם יטמא וכבס בגדיו ורחץ במים וטמא עד־הערב : ואם־טהרה מזובה וספרה לה שבעת ימים ואחר תטהר : וביום השמיני תקח־לה שתי תרים או שני בני יונה והביאה אותם אל־הכהן אל־פתח אהל מועד : ועשה הכהן את־האחד חטאת ואת־האחד עלה וכפר עליה הכהן לפני יהוה מזוב טמאתה : והזרתם את־בני־ישראל מטמאתם ולא ימתו בטמאתם בטמאם את־משכני אשר בתוכם : זאת תורת הזב ואשר תצא ממנו שכבת־זרע לטמאה־בה : והדוה בנדתה והזב את־זובו לזכר ולנקבה ולאיש אשר ישכב עם־טמאה :

צ׳ · עו״ו · סימן :

פרשה

תרגום אונקלוס

ומליל יי עם־משה בתר דמיתו תרין בני אהרן בקרוביהון אשתא נוכריתא קדם־יי ומיתו : ואמר יי למשה מליל עם־אהרן אחוך ולא־יהי־עליל בכל־עידן לקודשא מגיו לפרוכתא לקדם כפורתא די על־ארונא ולא ימות ארי בעננא אנא מתגלי על־בית כפורתא : בדא יהי־עליל אהרן לקודשא בתור בר־תורי לחטאתא ודכר לעלתא : כתונא־דבוצא דקודשא ילבש ומכנסין דבוץ יהון על־בשריה ובהמיינא דבוצא יסר ומצנפתא דבוצא יחית ברישיה לבושי־קודשא אינון ויסחי במיא ית־בשריה וילבישינון : ומן כנשתא דבני ישראל יסב תרין צפירי עיזין לחטאתא ודכר חד לעלתא :

ויקרב

פרשה

תורה

1 **וידבר** יהוה אל־משה אחרי מות שני בני אהרן בקרבתם לפני־יהוה וימתו : ויאמר יהוה אל־משה דבר אל־אהרן אחיך ואל־יבא בכל־עת אל־הקדש מבית לפרכת אל־פני הכפרת אשר על־הארן ולא ימות כי בענן אראה אל הכפרת : בזאת יבא אהרן אל־הקדש בפר בן־בקר לחטאת ואיל לעלה : כתנת־בד קדש ילבש ומכנסי־בד יהיו על־בשרו ובאבנט בד יחגר ובמצנפת בד יצנף בגדי־קדש הם ורחץ במים את־בשרו ולבשם :
5 ומאת עדת בני ישראל יקח שני־שעירי עזים לחטאת ואיל אחד לעלה :

והקריב

הנוגע ג׳ מלאים בליש׳ וסי׳ וכל הנוג׳בם יטמ׳דאשה כי יזוב זוב · הנוגע בארץ ותמוג · ואין נוג׳באר׳ דניאל א״נך · אותם ט׳ל מלאי׳בתורה נמס׳במס׳ רבת׳: משכני ג׳וסי׳ בטמאם את משכני · ונתתי משכני בתוככם · והיה משכני עליה׳ : ולאי׳ ג׳וסי׳והדוה בנדתה · ולאיש בושת בן שאול · ולאיש שתים מכסות להנה : אחרי מו׳ג׳בטע׳וסי׳שני בני אהרן · יהואש בן יהואחז · וחברו דד״ה ויחי אמציהו בן יואש : אראה על הכפרת כל לשון ראייה ל׳ במ״ו על וסי׳ ירא יי׳ עליכם וישפט אראה על הכפר׳ · ויי׳ עליהם יראה · וכבודו עליך יראה · ואקום ואצא אל הבקעה · המה הפנים אש׳ראיתי : ל׳ פני ט׳ נמסר בסדר משפטים :

בעל הטורים

בטומאת · ב׳ בטומאת נדתה יהיה לה · בטומאת הנדה היתה גנו בלחית׳ במדב׳ שמדמ׳ אותו לטומאת נדה מה נדה יש לה טהרה במי׳ אף ישראל יש להן טהרה שנ׳ וזרקתי עליכם מים וגו׳ · אי נמי מה נדה הכהן נכנס עמה · אף ישראל אע״פ שהן טמאים יי׳ ביניהן שנאמ׳ השוכן אתם בתוך טומאותם ולא כמת שאין הכה׳ נכנס עמו בבית : י״א פעמי׳ כתיב בפר׳ זבה זובו זובה כנגד י״א יום שבין נדה לנדה · ולאיש · ג׳ במסורת · ולאיש אשר ישכב עם טמא׳ · ואידך ולאי׳ שתים מכסות להנה · ולאי׳ בושת בן שאול · כי הם שתי תיבות לאי׳ אשר ישכ׳ים לו להתבייש בדכתיב ולאיש בושת וכיצד יעשו כשמצ׳ינו בר׳ אלעזר שהי׳ מגלה טפח ומכס׳ טפחיי׳ ודומה כמי שכפאו שד · וזה ולאיש שתים מכסות :

אחרי מות

ויהי אחרי מות כתי׳ לעיל ולאיש אשר ישכ׳ עם טמאה וסמיך ליה אחרי מות · רמז למה שאמרו המשמש עם הטהור׳ ופירשה כל׳ תחתיו לא יפרוש באבר חי אלא ימתין

מ״ע ספורנו

אחרי מות

חזקוני

וכל הנוגע בהי ע״י מגוריהם :

רלבג

התועלת

השרש

הנגעים ביום המעונן ולא בערב ולא בשחרית ולא בתוך הבית לפי שכהה נראית עזה ולא בצהרים שעזה נראה כהה ולזה אין רואין אותם אלא בשעה רביעית וחמישית ושמינית ותשיעית ככר נתבאר זה בב' מנגעים ולזה ג"כ אין רואין שני נגעים כאחד אפי' באיש אחד כי הראות לא ישלוט בשלמו' על שני הנגעים יחד שנאמר וראה הכהן את הנגע לא יותר מנגע אחת ולזה ג"כ אין הכהן רואה בנגעי עצמו כי ראייתו תהיה בלתי שלמה ומשפטו עליה גם כן בלתי שלם לעוצם תשוקתו שלא יהיה טמא ככר נתבאר זה בב' מנגעים :

השרש הג' הוא שאין רואין את הנגעים בעת שהנגוע מצווה באופן מה לשמוח בו כדי שלא יצטער או אם יטמאהו הכהן כמו העניין בחתן תוך ימי שמחתו וברגל ובשבת ובי"ט בכל אדם שנאמר בנגעי בתים וצוה הכהן ופנו את הבית אם חסה התורה על פכי' קטנים שלא לצער בעל הבית כ"ש שתחוס לדבר מצוה ככר נתבאר זה בב' מנגעים :

השרש הד' הוא שאין הכהן רשאי לטמא את הטמא עד שיהיו עיניו במקום הנגע ובעור הבשר שחוצה לו שנאמר וראה הכהן את הנגע בעור הבשר והיה זה כן כי בזה תהיה הראייה יותר שלמה לכל הענינים שצריך לראות בנגע ככר נתבאר זה בספרא :

השרש הה' הוא שכל אחד מישראל מטמא בנגעים אפי' קטן בן יומו הלא תראה כי גם כן הבגדים מטמאין בנגעים ואולם גוים וגר תושב אינן מטמאין בנגעים שהרי בני ישראל כתוב בפרשה שנאמר דבר אל בני ישראל לאמר אשה כי תזריע וגו' ככר נתבאר זה בג' מנגעים ובא' מערכין:

השרש הו' הוא שמראות נגעי צרעת עור בשר הנה היותר חזק לובן שבהם הוא הבהרת והנה מראה שפל מן העור כמראה חמה עמוק מהצל והיא עזה כשלג שנאמר מצורעת כשלג ואחריה לובן השאת והוא איננו נראה שפל מן העור כמו הבהרת ולזה נקרא שאת והוא כצמר היותר לבן והנה תמצא מתחבולות המציירים הצורות שמה שירצו שיראה היותו בולט ישימוהו בצבע לבן בלתי מופלג הלבן ואחריהם ספחת הבהרת ומראה היא כסיד ההיכל ואחריה ספחת השאת ומראה כקרום ביצה ולזה לא יקרא נגע צרעת מה שהוא פחות לבן מקרום ביצה ואם נתערב באלו המראות אדמימות גם הוא נקרא נגע צרעת שנא' או בהרת לבנ' אדמדמת וה"ה לשאר הנגעים והי' זה כן לפי שזה הו' מדרך עפוש הדם אשר במצורע והנ' זה המראה נקרא פתוך והנה מראה הפתוך בד' מראות אלו הוא ביותר חזק לובן יותר חזק האדמימות ולזה אמ' לבנ' אדמדמת ר"ל מופלגת האודם כאלו היו בכאן ד' כוסות מלאות חלב ונתערב בכוס הא' י"ו טפי דם ובשני ח' טפין ובשלישי ד' טפין וברביעי שני טפין הנה הראשון הוא הבהרת האדמדמת והשני הו' השאת האדומה והשלישי הוא הפתוך שבספחת הבהרת והרביעי הוא הפתוך שבספחת השאת וכל מראות הלבן והפתוך מצטרפין זה עם זה להשלים שיעור הנגע ולכל הדברים כאלו הוא הכל נגע אחד כיון הם דבקים זה לזה והנה מנו אותם החכמים ללמדך שאין הכהן רואה את הנגעים עד שיהא בקי בהם ובשמות יהם ככר נתבאר זה כלו בא' מנגעים ומשבועות ובספרא · וראוי שתדע שאין משערין לובן הנגע בעור הנגע אלא בעור הבינוני לא לבן ולא שחור וזה כי טבע הנגע לא יתחלף מפני שלוף צבע עור המקבל ואם נשער בעור הנגוע הנה יקרה כשיהיה הנגוע לבן ביותר שתראה בו כהה הבהרת שהיא עזה כשלג ככר נתבאר זה בב' מנגעים :

השרש הז' הוא שהשער הנזכר בנגעים איננו פחות משתי שערות וזה מבואר מהשרשים הכוללים והנה שעורם באורך ראוי שיהיה כדי לכוף ראשן לעקרן כי בפחות מזה לא יהיה נגדל השער וזה גם כן שרש גדול ככר נתבאר זה בשני מנדה :

השרש הח' הוא שב' סימני טומאה יש בצרעת עור בשר שער לבן ומחיה והם אפשר שיראו בתחלה ובכל א' מהן מחליטו הכהן לטמאה והשלישי הוא הפשיון והוא לא יהיה אלא אחר ההסגר והוא מבוא' בנפשו ואין בנגעי עור ובשר הסגר יות' על שתי שבועות וזה מלשון התורה והוא מבוא' שאם אחר שפטרו הכהן נולד לו אחד מסימני טמאה אלו הרי הכהן מחליטו לטמאה כב' נתבא' זה בג' מנגעים והוא מבוא' שאם היה כהה איננו סימן טהרה אם לא היה כהה מכל מראות צרעת עור בשר כב' נתב' זה בד' מנגעי' :

השרש הט' הוא ששער לבן שהוא סימן טומאה הוא שקדם הנגע לשער לבן שנ' והיא הפכה שער לבן כי אז יהיה הנגע הוא ההופך אותו ללבן לא נגע אחר כאלו תאמר שהיתה בו בהרת ובה שער לבן ונכפאת ונשא' משער הלבן ואח' נולד שם נגע אח' והיה זה השער הלבן בתוכו והוא מבוא' ג"כ מזה שאין שער לבן סימן טמאה אם לא היתה עקרו מלבין ואז הוא סימן טמאה אע"פ שראשו משחי' וזה כי הנגע הופך אותו ללבן מעקרו לא מראשו כב' נתבא' זה בספרא ולזה ג"כ הוא מבוא' שהוא מחוייב שיהיה עקר השע' הלבן בתוך הבהרת לא חוצה לה ואז יהיה סימן טמאה כב' נתבא' זה בד' ובה' מנגעים ולפי שלא הגבילה התורה מראה מיוחד לשער הלבן הרי כל לובן הוא סימן טמאה ככר נתבאר זה בספרא :

השרש הי' הוא שהמחיה שבתוך הבהרת היא סימן טמאה באי זה צבע שתהיה והוא שלא תהיה כמראה צרעת עור בשר כב' נתבאר זה בא' מתוספות נגעים והיא סימן טמאה בין שקדמה הבהרת לה ובין שקדמה היא לבהרת שהרי לא נאמ' בה והיא הפכה מחית בש' חי כב' נתבא' זה בד' מנגעים ולפי שאמרה תורה היא הפכה שער לבן ומחית בש' חי בשאת הוא מבוא' שהוא ראוי שתהיה המחיה כשעו' ראוי לצמוח בו שער לבן והוא כדי צמיחת ב' שערות באורך וברוחב והוא כעדשה לפי מה ששיערו חכמים כב' נתבא' זה בספרא ולפי שאמ' ומחית בשר חי למדנו שהוא מחוייב שתהיה במקום א' לא מפוזרות וזעיר שם כב' נתבא' זה בספרא והוא מחוייב שתהיה באמצע השאת שנא' בשאת ר"ל שתהי' השאת מקפת אותה מכל צדדיה ולזה יתחייב שיהיה בכל סביבותיה מן השאת מה שראוי להפיכת שער לבן ולפי שהנגע יתחייב שיהיה ראוי לצמיחת למדנו מזה שהנגע הוא נקרא צרעת אם לא היה שעורו באורך וברוחב כגרים הקלקי שהו' מרובע ושעורו הו' כמו צמיחת ו' שערות באורך ושש שערו' ברוחב כב' נתב' זה בספר' ובשני מנגעים :

השרש הי"א הוא שהפשיון הוא סימן טמאה יתחייב שידבקו בו אלו התנאים שהא' הראשון שיהיה בנגע שעו' נגע צרעת כשיראה לכהן קודם הפשיון ויהיה מה שיראה שיפשה ממראה נגע צרעת כי בזולת זה לא יהיה שם פשיון לנגע צרעת וזה מבוא' בנפשו כב' נתבא' זה בד' מנגעים · ומזה יתבא' שאם סר הנגע הא' שנראה לכהן ונתחדש אחר זה נגע גודל ממנו אין זה פשיון כי אין שם נגע פושה ואע"פ שפשה קודם הראותו לכהן וסר אותו הנגע הפושה ונשאר הפשיון לבד כשראהו הכהן אין זה פשיון כי אין שם הנגע הפושה כב' נתבא' זה בד' מנגעים · הב' הוא שיהי' הפשיון דבק לבהרת לא נבדל ממנו כי בזולת זה תהי' הויה שנית לא פשיון וזה מבוא' בנפשו ומזה יתבא' שראוי שיהיה החלק המגיע מהנגע שיהיה הפשיון דבק בו באופן שיהיה ראוי להיות חלק מהנגע כאלו תאמ' שיהיה ראוי לצמיחת ב' שערות ברוחב כב' נתבא' זה כלו בד' מנגעי': הג' הוא שיפשה חוץ לנגע לא בתוכו אם היה מקום בלתי נגוע וזה כי הפשיון שהוא בתוכו עם שהו' איננו נקרא פשיון לפי הנהוג. כב' יתכן שיהיה סימן טהרה כשהיה בשר חי תוך הנגע ופשה הנגע לתוכו ונתמעטה המחייה מהשעו' הראוי לה כב' נתבא' זה בד' מנגעים · ואולם כהן בעל מום רואה את הנגעים כי אין זה עבודה לשם יתע' שירוחק בה כהן בעל מום והוא מבוא' שלא סרה הכהונה ממנו ולזה יהיה בנו אשר יוליד ראוי לשרת במקדש או הוא בעצמו כשיסור מומו כב' נתב' זה בספר' · הרביעי הוא שהפשיון לא יתכן שיהיה לא אחר ההסג' מהכהן הרוא' הפשיון וזה כי השופט בפשיון הוא הכהן ויחוייב שתהייכה לו בו ראייתו ויראה לו הנגע בשנית יות' גדול ממה שנרא' לו בראשונ' לא שתהיה הראיה האחת לכהן הא' והשנית לזולתו אך שער לבן ומחיה יתכן שיראו בתחלה בזולת הסג' כב' נתבא' זה בא' מנגעים ומזה יתבא' שאם נתמעט הנגע אחרי שסר מלפני הכהן ואח"כ חזר לשעורו הראשון כשנראה לכהן אין זה פשיון כי השופט בפשיון הוא הכהן בשתי ראיותיו ואליו לא נראה בזה הנגע פשיון ככר נתבא' זה בד' ובה' מנגעים · החמישי הוא שיהיה פושה הנגע למקום ראוי לסוג זה הנגע באופן שיהיו הפשיון והנגע לטבע א' וזה שאם פשה לראש או לזקן או לשחין או למכו' או למה שידמ' להם שאינו ראוי לטבע נגעי עור בשר אין זה פשיון כי הי' הוי' שני ולזה אמ' אם פשה תפש' המספחת בעור ומזה המקו' יתבא' בכל סוגי הצרע' שהבדילה התורה קצתן מקצ' שאינה פושין זה לתוך זה ולזה גם כן יתבאר שאין מצטרפים זה עם זה להשלים שיעור הנגע ככר נתבאר זה בט' ובי' מנגעים ובג' מתוספות נגעים : הששי הוא שיהיה הנגע תחלה ראוי לפשיון מכל גדליו ואם לא לא יטמא שנאמר וראה הכהן את הנגע בעור הבשר ר"ל שיהיה עור הבשר מקיף אותו באופן שיהיה ראוי לפשיון לזה הנגע ככר נתבאר זה הפרט בספרא :

השרש הי"ב הוא שנגע הצרעת ראוי שיהיה במקום נגלה ואם לא לא יטמא בו שנא' וראה הכהן את הנגע בעור הבש' וזה יהי' בעומד לפניו לפי הנהוג פרט לתוך העין ולתוך האוזן ותוך הפה ותוך הקמטים ותחת הדד ותחת השחי ומה שידמה לזה אף המגולה מהשפתים דינו כדין עור בשר ולזאת הסבה בעינה אין הנגע פושה לתוכו ואין מטמאין משום מחייה ואין מעכבים את ההופך כאלו לבן ככר נתבא' זה בב' מנגעי' וראוי שתדע שהנגע שלא היה טמא לאי זו סבה שתהיה וסרה הסבה ההיא ונשאר הנגע ההוא בעינו הנה הנגע ההוא טהור כיון שטהר שעה אחת כאלו תאמר שהיה בעובר ונולד או בראש ואחר כך נשר השער ונתגלה הרי זה בטהרתו ככר נתבא' זה בשני מנגעים :

השרש הי"ג הוא שהוא שראוי שיהיה הנגע במקום שיראהו הכהן כלו כאחד פרט לראשי איברים שאין מקומן יושב כגרים כגון אצבעו' ידים ורגלים וראשי אזני' וראש החוט' והדומה להם ולזה גם כן אין מטמאין משום מחיה כי היא אינ' נראית שם באמצע הנגע אבל נראית כאלו היא חולקת את הנגע לפי שהוא משופע ויורד סביבות המחיה ככר נתבא' זה בששי מנגעים :

השרש הי"ד הוא שיום השביעי עולה לכאן ולכאן בכל הנגעים ואין מסגירין בתוך ימי ההסגר ואין מחליטין בתוך ימי ההסגר אם נולדו לו סימני חלוטוזה מבואר מלשון התורה ולא מחליטין המוחלט אם נולד לו נגע ואין מסגירין אותו תוך ימי חלוטו אם נולד לו נגע אחר שנאמ' לא יסגירנו כי טמא הוא אבל אם היו בו שתי נגעים וראה זה וחזר וראה זה הרי הוא מותר לומר הרי אתה מוסגר בזה ומוחלט בזה וכן כיוצא בזה ככר נתבאר זה בשלישי מנגעים וכן ההקש בכל מה שידמה לזה :

השרש הט"ו הוא שנאמן הכהן לומר נגע זה פשה או לא פשה או שער לבן זה קדם אחר הבהרת או הפך ככר נתבא' זה בראשון מתוספות נגעים :

השרש השש עשרה הוא שההופך כלו לבן הוא סימן טהרה בפרחים זה אחר ההסגר או אחר החלט ואיננו מטמא אחר כי אם במחיה שנאמר וביום הראות בו בשר חי יטמא בבשר חי מטמא ואינו מטמא בשער לבן וזה מבואר מלשון התורה ואולם הבא מתחלה והוא כלו הפך לבן אם היה בו שער לבן או מחיה מחלט לטמאה וזה מבואר גם כן מלשון התור' ואם לא היה בו סימן טמאה מסגירין אותו כמו הענין בבהרת קטנה או אם אחר הפטור הפך כלו לבן הרי זה מוחלט משום פשיון וראוי שתדע שאין הבהק נקרא בשר חי לעכב את ההפך כלו לבן וכן ראשי אברים שאין מטמאין בבהרת אם נראה בהם בשר חי טמא שנאמ' והנה נהפך כלו' למראה צרעת ואולם שאר המקומות שאין ראויה לבהרת אין מעכבין את ההפך כלו לבן כמו הראש והזקן שיש בהן שיעו' ושחין ומכוה שהן מוציאין לחה והם נקראין מורדין ככר נתבאר זה בשני מנגעים :

השרש הי"ז הוא שהשחין והמכוה שנרפאו רפוי בלתי שלם והוא כשאינם מכות טריות ונעשת עליהם קליפה דקה כקליפת השום ואחר זה נראה בהם נגע צרעת הרי הם מטמאין בנגעים וזו היא צרבת השחין ומחיית המכוה האמור בתורה ואז לא יהיה בהם הסגר אלא שבוע אחד ומטמאין בשני סימנין לבד והם שער לבן ופשיון כמו שנתבאר בתורה ותלקס הכתוב ללמדך שאין מצטרפין זה עם זה ואין פושין זה לתוך זה והנה יקרא שחין מה שנפסד קצת עור הבשר בסבת צמח או מכה שנתחדש שם חום עפושי מבפנים ומכוה יקרא מה שהיה מזה בסבת אש כמו שנכוה בגחלת או ברמץ וכיוצא בהם שבא החום הנכרי שם מבחוץ ככר נתבאר זה בשני מנגעי' והוא מבואר שאם נעשה השחין מכוה או המכוה שחין בטל האחרון את הראשון ככר נתבאר זה בראשון מחולין וכן ההקש בשאר מיני נגעים כאלו תאמר אם נעשה נגע עור בשר שחין או ההפך כאלו תאמר שנרפאה צרבת השחין רפוי גמור והרי הוא עור בשר הנה יבא הדין לפי האחרון כאלו התחיל עתה בעת הראותו לכהן וראוי שתדע שאם היה בכפו צרבת השחין כגרים ובה בהרת כגרים יסגיר אף על פי שאינה ראויה לשער לבן או לפשיון שמא יולד לו שחין אחר בגדה ותוכל לפשות לתוכו ככר נתבא' זה בתשיעי מנגעים :

השרש השמנה עשרה הוא שכל אדם שנשר שער ראשו לאי זו סבה שתהיה אף ע"פ שעתיד לגדל לאחר זמן אם נשר שערו מהקדקד ולמטה השופע לאחריו עד פיקה של צואר נקרא קרח ואם נשר מהקדקד ולמטה ושופע לפניו כנגד פדחתו נקרא גבח והוא מבוא' שאין הקרח' והגבחת מטמאה בשע' לבן אם היה בהם נגע צרע' כי אם אין שם שע' מעולם ובא' המקומות שאין בהם שאר יהפכוהו הנגעים ללבן וכן הדין בראש הזקן שלא היה בהן שער מעולם ובשאר המקומות שאין בהם שע' אבל מטמאין בפשיון ובמחייה ויש בהם הסג' שני שבועות כמו הענין בצרעת עור בשר שנא' כמראה צרעת עור בש' ואין מצטרפין זה עם זה ואין פושין מזה לזה שנא' בקרחתו או בגבחתו מגיד שהם חלוקי' זה מזה והיה זה כן לפי שטבע המקומות האלו הוא מתחלף כב' נתבא' זה בעשירי ובשלישי ובתשיעי מנגעים וראוי שיתבא' מזה שאם נולד שחין או מכו' בקרח' או בגבחת הנה יהיה דינה כדין שחין או מכוה או בשא' עור ובש' אלא שלא יטמאו בשער לבן ככר נתבא' זה ברביעי מתוספות נגעים וכן נגעי הראש והזקן אין מצטרפין זה לזה ואין פושין זה לתוך זה שנאמר בראש או בזקן ואיזהו ראש ואיזהו זקן מן הפרק של לחי ולמעלה זהו בראש ומן הפרק של לחי ולמטה הוא זקן והוא מלפניו מותח לה החוט מאזן לאזן ומן החוט ולמעלה הוא הראש מן החוט ולמעלה הוא הזקן ואולם מאחריו מפיקה של פרקה ולמעלה זהו הראש מפיקה של פרקה ולמטה אע"פ שהוא מגדל שע' הרי הוא בעו' בשר לכל דב' ואולם מלפניו מחוליא של גרגרת ולמעלה הוא הזקן מחולייא של גרגרת ולמטה אף על פי שהוא מגדל שע' הרי הוא כעו' בש' כב' נתבא' זה מתוספות נגעים :

השרש הי"ט הוא שהנתק שיהי' בראש או בזקן הוא שיפול השע' שבהם מעקרו ויצא מקומו פנוי · וראוי שיהיה זה בידי שמים לא שנתקו אדם וזה מבוא' כי אין אז הסבה בו עפוש מה בנגוע שיהיה ראוי מפני זה להיות שערו לקוי כב' נתבא' זה בספרא ובראשון מקדושין התבא' שזה יכהג גם כן בזקן האשה וחסרים אם היה בהם שע' :

השרש הכ' הוא שהנתקים יהיה בהם הסגר שני שבועות ומטמאים בשני סימנין בפשיון ובשער צהוב לקוי וקצר כשיהיו בו שתי שערות בזה התע' בין שיהיה הנתק קדם לה' או שיקדמו הן לנתק כי זה מורה על עפוש הדם ושאינו באופן ראוי להוליד שער טבעי והוא סימן טמאה באי זה מקום שיהיה הנתק היו שתי שערות מפוזרות או מקובצות וזה מבוא' בעצמו והנה אם היו בו שתי שערות שחורות הרי הם מצילות מהטמאה אלא שאם נשארו שם בעת חדוש הנתק לא יצילו אם לא היה נתק בכל סביבם ראוי לצמוח בו שני שערות ברוחב כי בזולת זה לא יאמ' שהי' זה השער השחור בנתק והתורה אמרה ושער שחור אין בו מגיד שהשער השחור המציל ראוי שיהי' בנתק ואם נולד שם שער שהוא את' חדוש הנתק מציל באי זה מקום שיתחדש מהנתק כי זה יורה שכב' נרפ' הנתק וכב' יתבא' זה בעשירי מנגעים ומזה המקו' יתבא' שטעו' הנתק בשיעו' ב' נגעים כשהי' השע' השחו' באמצ' יתחייב שיהי' שם שיעו' צמית' שם שערות ככר נתבאר זה בספרא :

השרש האח' ועשרי' הו' שהנתק שפש' בכל הראש או בכל הזקן הרי זה טהו' אפילו נתק כלו אח' החלט או אח' הפטור שנאמ' קרח הוא טהור הוא וזה יהיה לפי סדו' התור' אח' ההסג' על הנתק אמנם אם בא בתחלה כל ראשו נתוק או כל זקנו יסגי' ואם נולד בו שע' צהוב דק יחליט אם לא נולד שע' שחור נולד שם שע' שחור בגדו והלך לו אחר זה ונשאר כלו נתוק כשהי' הרי זה טמא משום פשיון ככר נתבאר זה בד' מתוספות נגעי' ובי' מנגעים והוא מבואר ממה שקדם שהשע' השחו' הנולד בנתקים מציל השער הצהוב ופשיון אף על פי שהלך לו השע' השחו' שכ' נרפא הנתק טהו' הוא כב' נתבאר זה מרביעי מתוספו' נגעי' וכבר יתבאר במה שקדם שהנתק שהיה חוצה של נתק דבק לו זקנו לפשיון ולשע' צהוב דק ושער שחו' הנולד שהוא מציל מסימני טמאה אם היה שרחבו כדי צמיחת שתי שערות אבל השער השחו' הנשאר איננו מציל עד שיהיה ברחבו כגרים הקלקי ככר נתבאר זה ברביעי מתוספות נגעים :

השרש הכ"ב הוא שאחר שהסגיר נגע הנתק ז' ימים ולא פשה ולא נולד בו שער צהוב

מ"ע ספורנו

לדבר למשה ובשאר הדורות לקרוא למוכני' לנבוא' כענין שמואל באמרו ושמואל שוכב בהיכל יי' אשר שם ארון אלדים ויקרא יי' אל שמואל : בזאת יבא בפר בן בקר בהקדשת פר לחטאת ואיל לעולה ולבישת הבדים שאין בהם צבע ולא ציור מלאכותי כי אמנם לא יאמר כהן גדול להככם לפני' עד אחר הקרב' העולה אבל יככם להקטיר הקטרת תכף אחר שחיטת החטאת : בגדי קדש הם כבמותם יראו המלאכי' אל הנביאים כי הם נראים אז בלבושי הבדים : שני שעירי עזים לחטאת · ברחשון על טמאו' במקדש והמשתלח על שאר טמאי' צבור אשר לרב טמאתו לא יאות לבו' ומטמ' משלחו : גורלות

אמרי נועם

דלמשכב ומושב לא אתי דהא משכב ומושב בהדיא כתיב וידיו לא שטף במים לומר לך שם ידיו בגלוי אף כל שבגלוי שאם היה קנה בקומטו של זב והסיט בו את הטהור טהור דקרא כל אשר יגע להביא אתא שהזב מסיט את הטהור דלנגיעה דזב לא אתא דהא כבר נפקא ליה לעיל לנגיעה בהדיא דהנוגע במשכב הזב טמא וקל וחומר הוא נוגע במשכבו טמא נוגע בגופו לא כל שכן אלא להסיט אתא דנריך שיסיט בגלוי כן נדרש בפרק יוצא דופן : כי תהיה זבה ראשונה נאמרה בכהה שנייה נאמר' בזבה דכתיב ואשה כי תזוב זוב דמה ימים רבי' בגברה עלמד שמטמאת בפנים כבחוץ ואילו אלא נדה וזבה אבין תלמוד לומר זובה עלאפקה בלשון זיכה דובה כנדה שמטמאה בפנים כבחוץ · בתורת כהנים אות' כל הנוגע בבשר הזב ולא בגידה שעליו ולא בקילקין שעליו פירוש קילקין הוא ערבוב שער תלוש המתאסף ונקשר יכול שאני מוציא את השער ואת הצפורן תלמוד לומר שמא הוא למד השער של מטה הרי הוא כבשרו ושער של טהור נמי מקבל טומאה אם יגע בו הזב דתניא בתורת כהנים כל אשר יגע בו הזב ולא בכותה ולא בקילקין שעליו יכול שאני מוציא את השער ואת הצפורן תלמוד לומר שמא שכל שלשה ימים רצופין בי"א יום הללו תהא זבה ותספור שבעה נקיים ואחרי כן יתחולו ותפילו תראה אותם שלש אחרונים של י"א כגון יום תשיעי ועשירי וי"א לא תשוב נתחל' כדותה עד שתספור שבעה נקיים ואחרי כן יתחילו ימי נדותה :

אחרי מות

אחרי תימה דלא פרי' בשילהי הניזקין שמנה פרשיות נאמרו ביום שהוקם המשכן וקחשי' בהו פרשת אחרי מות והא א"ל כ"מ שנ' אחרי מופלג הוא · ולמ"ד כל תקו' שנ' אחר מופלג ואחרי סמוך ניחא : וידבר ה' אחרי מות וגו' וא"ת לא תנינו שנ' לו דבר בזה הדיבור ול"ל דאח"כ כתי' ויאמ' ה' אל משה וגו' וי"ל שנ' לו עעשם הפרה שיסהרו בה אותם שהיו טמאי' ותדע שהרי באחד בניסן הוקם המשכן ובו ביום מתו נדב ואביהו ומשני ויילן לא נשרפ' פרה אדומה · אחרי מות שני ר"ת אמש ובגמטרי" פרה אדומה · מלמד שאמש מתו והיום נשרפה פרה אדומה : בזאת יב' אהרן פי' רשי רמז שמקדש ראשון יעמוד כמנין בזאת ת"י שני' יבא אהרן אל הקודש · וא"ת הרי גם בבית שני היו כ"ג שהיו נכנסי' לפני ולפנים וי"ל דאותם לא היו דומי' לאהרן שלא נמשחו בשמן המשחה א"כ שלא היו שם ה' דברי' דקאשיב בפ"ק דיומא ד"א בזאת בגמטרי' קדוש וכן בגמטריא שמע שבזכות הקדוש והתפלה וק"ש ותיד הק"בה להחזירה לנו ולזה יכוון האדם בתפלתו ויקרב הגאלה ויזכה לע"ע : כתנת בד קדש לפי שאין קטיגור נעשה סניגור פירש רבי אליקום סניגור לסוף תיגרה קטיגור מתגרה בקטסם : עוזאל

קומץ מנחה
פרשת
אחרי מות

אחרי מות כלומר משעה שחטאו נקראו מתים ואמר וימותו עתה בפועל : גורלות כפי הפשט טעם גורלות כדי שלא יחשדו שהשקוהו מתחילה משקה שיגרום לתלוש איבריו כההו' חיות' דפ' אלו טרפות ואין לחשו' כי השקו שניהם כי חלילה להם להקרי' להקב"ה משחת כל שאין כמוה היה טריפ' : שבע פעמי' לכפר על מעשה יצה"ר שנקרא לו ז' שמות : בעשור לחודש כי העשירי קודש לה' : כי ביום הזה מכאן למדנו שהיום מכפר אע"פ שאין בה"מ כי עקר הכפרה הוא התשוב' והצום וכמו ששאל רבי מתיא בן חרש : מכל חטאתיכם ולא כל חטאתיכ' כי עבירו' שבין אדם לחבירו אין יה"כ מכפ' עד שירצה חבירו : דם יחשב רצונו אע"פ שבכ' בעל חי זולתי אדם עשיתי דמם כמים שנ' כירק עשב נתתי לכם את כל מ"מ אם ישחטנו מחוץ למחנה יחשב כשופך דמים: חוקתי אלו המדרשי' אולי מכאן יצא להם ז"ל אין משיבין על הדרש כמו שאין משיבין על החקים : ואל אשה בנדתה לא הותר המשגל רק לקיו' המין ומדם הנדות אי אפשר להיו' נוצר ולד אדרבה דם הנדות סם המות ימית כל חי שישתה אותו : הנפשות פי' רש"י לחיו' את האשה כאיש וקש' תיפק ליה מדכתיב בעלמא איש או אשה הוקשה אשה לאיש לכל עונשין שבתורה ויש לומר דפר"א הכא שאני שהיא קרקע עולם :

תםלת פרשת אחרי מות

רלבג

ולא שער אחר מגלח סביבות הנתק ואינו מגלח מה שהיה מהשערו' את הנתק כדי שיכיר אם פשה ולזה יחוייב שיניח שני שערות סביב לו כבר נתבאר זה בג' ובעשירי מנגעי' וראוי שתדע שתגלחתו כשרה בכל אדם שלא כאמר וגלחו הכהן והיא כשרה אפי' שלא בתער ואף ע"פ שהיה מיר הרי זה מגלח שנאמר והתגלח והוא מבואר שאם הסגירו ולא גלחו הרי זה מוסגר שהרי בשבוע ראשון עליו להכיר אם פשה אף ע"פי שלא גלח כבר נתבאר זה ברביעי מתוספות נגעים :

התועלת הו' הוא במצות והיא מה שצוה שלא יגלח השערות שהן סביב הנתק כדי שיכיר הכהן אם פשה הנתק שנאמ' והתגלח ואת הנתק לא יגלח ולזה חוייב כמו שזכרנו שישאיר שני שערות בכל סביבות הנתק והתועלת בזאת המצוה הוא מבואר ומזה המקום נלמד שהתולש סימני טומא' עובר בלא תעש' וזה שאם הזהיר התור' שלא יגלח השערו' ההם כדי שלא תבטל דעת בחינת הפשיון אם יהיה שם בפני כהן כ"ש שתזהיר מהשחית סימני הטומא' עצמם וזה מבואר בנפשו כבר נתבאר זה בי' משנת ובספרא וכן ההקש בצרעת בגדים ובתים כבר נתבאר זה בשלישי מתוספות נגעים והוא מבואר שהתולש סימני טומאה אחר החלט לא יטהר מפני זה כי לא תהיה מפני זה ראיה שנרפא הנגע אם לא יתבאר באופן אחר שכבר נרפא ואולם אם נשתנו מעצמם בזולת כוונה כגון שנפל משא על כתפו שיש בו צרעת והלכו סימני טומא' הרי זה טהור כבר נתבאר בשלישי מנגעים ובשלישי מתוספות נגעים :

התועלת הז' הוא במצות והוא מה שצוה שיהיה המצורע ידוע לכל כדי שירחקו האנשים ממנו ולזה גם כן צוה שישב חוץ לשלשה מחנו' שנאמ' והצרוע אשר בו הנגע בגדיו וגו' בדד ישב מחוץ למחנה מושבו ולפי שכבר אמר איש צרוע הוא שהוא מורה שאינו מדבר באשה למדנו כי לעניינים הנזכרים בזה שאין האשה ראויה בהם כמו האיש לא ישוה בהם דין האש' לדין האיש ולזה יתבאר שאין האשה פורעת ופורמת ואינה עוטה על שפם אבל יושבת חוץ לעיר ומודיע' לכל שהיא טמאה ובכלל הנה כל טמא יחוייב שידוע לכל שהוא טמא שנאמר וטמא טמא יקרא והוא מבואר שפריעה ופרימה נוהגת אפילו בכהן גדול אם היה מנוגע והוא מבואר עוד שדין הקטן ודין הגדול שוים בענייני הצרעת והטמאו' שיכהנו מכהנו וראוי שתדע שאלו העניינ' מהפריע' והפרימה ועטיה על שפם והמשך להם הם נוהגי' כל ימי הנגע בו אבל אם נרפא נגעו או סר בלא מתכוין או אם סר אפי' במתכוין אם נולד שם אחר זה סימן מורה שכבר נרפא כאלו תאמר שהיתה לו בהרת והוחלט בה לטמאה וקצצ' במכוה ואחר זה פרחה הצרעת בכל גופו אין דבר משלו הדברים נוהג בו שכ' כל ימי אשר הנגע בו כבר נתבאר זה כלו מספרא ולפי שאמר בזה המקום בגדיו יהיו פרומים וראשו יהיה פרוע ואמר בכהן גדול על ענין האבל את ראשו לא יפרע ובגדיו לא יפרום שמורה שאר האבלים חייבים בזה למדנו שכל דיני האבל נוהגין במצורע המוחלט והיה זה כנכדי שיתן אל לבו שנסבת חטא מה קרה לו העגם אשר הוא כמו מיתה כמו שאמר במרים אל נא תהי כמת כבר נתבא' זה בשלישי ממועד קטן וראוי שתדע שהמצורע הוא מטמא באהל שנאמ' בדד ישב מחוץ למחנה מושבו מגיד שמושבו הוא טמא וכבר נלמד שזה הדין נוהג ג"כ במצורע מוסגר ממה שאמר כדומה לזה בבית המנוגע והבא אל הבית כל ימי הסגיר אותו וגומר · הוא מבואר ממה שאמרנו מענייני הטמאות שהאדם המנוגע הוא יותר ראוי בזה הדין אך לא ישלחוהו מחוץ למחנה אם לא היה מוחלט ואולם התגלחת והצפורים ושאר הדברים שזכרנו לא יכהנו אלא בצור' מוחלט שכ' בזה העניין ויצא הכהן אל מחוץ למחנה וגו' מגיד שהמנוגע הוא אז מחוץ למחנה כבר נתבאר זה בשמיני מנגעים ובראשון ממגלה וראוי שתדע שהשלוח חוץ למחנה ינהג בארץ ישראל לבד בעיירות המוקפות חומה כי הם אשר להם חוץ כבר נתבאר זה בראשון מתוספות כלי' וראוי שתדע שהמצורע מטמא בטמאת הזב והזבה רוצה לומר שהוא מטמ' משכב ומושב ומטמא אפי' תחת האבן בהיסט כמו הזב ואינו צריך לומ' שהוא מטמא במגע ובמשא וזה כלו למדנו ממה שמצאנו שהתמיד במצורע שיהיה מטמא בביאתו לבית כל אשר בבית בין אדם בין כלים כבר נתבאר זה בראשון ובי"ב מכלים ולפי שאמ' מושבו למדנו שאם לא נתישב שם ר"ל שלא עמד ולא ישב שם תחת האילן או תחת האהל אבל עבר דרך שם לא נטמא כל אשר תחת האהל שאין אני קורא לזה שיהיה זה מושב כבר נתבאר זה בשלש עשרה מנגעים : **התועלת** הח' והט' הוא במצות והוא מה שצוה לטהר המצורע המוחלט בתגלחת וצפורי' וכל אחד מאלו הדברים הם מצו' עשה לפי מה שזכר הרב המורה ובזה עיון וכבר נתבאר התועלת בזאת המצוה במה שקדם ואולם שרשי המצות הם י"א :

השרש הראשון הוא שיהיו הצפורי' לקוחים לשם המטהר מטומאת צרעת שנ' וצוה הכהן ולקח למטהר וגומ' לפיכך אם היו לקוחים לשם מטהר אחד מותר לטהר בהן מטהר אחר והמשל שאם היו לוקחים לשם איש מטהר בהם את האשה או בית המנוגע או הפך כבר נתבאר זה בספרא : **השרש** הב' הוא שיהיו צפורי דרור וזה נלמד ממה שאמר ושלח את הצפו' החי' על פני השדה ואם לא היה הצפו' דרו' הרי הוא משולח מעצמו כשיעזבוהו ואין צריך שישלחה ושלא תהיינה טרפות שנ' שתי צפורים חיות טהרות לפיכך אם נמצאת אחת שאינה דרו' או שהיא טרפ' יקח זוג לשני כי מפני שאמר שתי צפורים והאחדים הנמנין בזה האופן הם מסכימים הנה יחוייב שיהיו שני אלו הצפורים ממין אחד ושיהיה כל אחד מהם חי כבר נתבאר זה בי"ד מנגעים וצריך גם כן שתהיינה טהורות לא טמאות כבר נתבאר זה בספרא :

השרש הג' הוא שישחוט את הצפור האחד בתוך כלי חרס אשר נתן בתוכו מים חיים כמו העניין במי חטאת כדי שתהיה דם הצפור השחוטה על מים החיים שנ' בדם הצפור השחוטה על מים החיים וראוי שיהיה שעור המי' באופן שיתכן מה שהוטבל לטבול בהם בזא' הטהר' כבר נתבאר זה בי"ד מנגעים ולזה הוא ראוי שיהיה ממנה דם השחוטה עד שיהיה דמה ככר במים ככר נתבאר זה משני מסוטה :

השרש הד' הוא שיקח עץ ארז שיהיה כשע' יוכ' בו שהו' עץ ארז ואזוב שאין לו שם לווי ויהיה בתאר שיוכ' שיהי' אזוב ושני תולעת שיהיה גם כן כשעו' לקשו' משיריו הצפור החיה עם עץ הארז והאזוב ושני התולעת ויקיף לצפור החיה ראשי האגפים וראשי הזנב כדי שלא תפרכס ותזה מעצמה כי המכוון הוא שיהיה הכהן הוא המזה על המטהר לא שיזה הצפור מעצמו ויטבלם אחר כן בדם הצפו' השחוטה אם על מים החיים ויזה מאלו הד' הטבולין שבעה פעמים על אחורי ידו של המטהר מן הצרעת כבר נתבאר זה בי"ד מנגעים : **השרש** החמישי הוא שאם נשפך הדם קודם הטבילה והזאה שזכרנו תמות המשתלחת יקח שתים אחרות כי לא באה לכלל שלוח ואם מתה משתלחת קודם הטבילה והזאה יקח שתים אחרות וזה מבוא' בנפשו כבר נזכר זה בי"ד מנגעים : **השרש** הששי הוא שלוח הצפו' החיה יחוייב שיהיה מתוך העיר אל פני השדה לא כנגד ים או מדבר שנ' אל מחוץ לעיר אל פני השדה כבר נתבא' זה בשני מקדושין ובי"ד מנגעים והוא מבוא' מזה שאם שלחה וחזרה שצריך לשלחה אפילו כמה פעמים בדרך שתהיה משולחת בעת התגלחת שנאמ' ושלח את הצפו' החיה וגו' וגלח את כל שערו :

השרש השביעי הוא שהצווי לקחת הצפורים הוא בכהן והלקיחה בכל אדם וכן שחיט' הצפו' והטבילה בדם הצפו' והזאה והתגלחת הוא בכהן כמו שביארנו ואולם השלוח לצפו' החיה הוא בכל אדם הוא מבואר מהשרשים הכוללים שאלו העניינים שיחוייב היותם בכהן יהיו נעשים ביום ולא בלילה כב' נתבא' זה בספרא :

השרש השמיני הוא שתגלחת המצורע הוא שהכהן מביא תער על כל בשרו הנראה ואפילו בית השחי ובית הערוה ולא כאמ' ראשו וזקנו וגבות עיניו אלא למעט השער שבתוך החוטם לפי שאינו נראה כבר נזכר זה בשני מסוטה :

השרש התשיעי הוא שאחר שגלח וכבס בגדיו וטבל טהור מלטמא בביאה ויכנס לפנים מהחומה ואולם לשאר העניינים הרי הוא בטמאתו הראשונה כי התורה ביארה שהטהרה אשר תהיה לו בזולת הטבילה הוא שיבא אל המחנה ולזה הוא מבוא' שהוא טהו' מלטמא משכב ומושב ואולם מה שאמר שישב ז' ימים חוץ לאהלו הוא לאסור לו תשמיש המטה כי הוא מזיק לבעלי זה החלי ולפי שזה ההיזק איננו במצורעת באופן שהוא במצורע לא נלמד מזה שתהיה המצורעת אסורה בתשמיש המטה כבר נתבאר זה בי"ד מנגעים וכבר יתבאר שבאלו השבעה ימים הוא מטמא כלים במגע שנאמר יכבס בגדיו ולזה הוא מבואר שהוא אב הטמאה

לטמא אדם וכלים במגע כבר נתבאר זה בראשון מכלים והיא התגלחת השנית היא כמו התגלחת הראשונה ובכלל אם שייר שתי שערות לא עשה כלום שנא' כל שערו כבר נתבאר זה בי"ד מנגעים :

השרש הי' הוא שטהרת המצורע איננה אלא בכהן והוא מטהרו אע"פ שהוא זר או טמא מת מכיון שאינו מצורע שנאמר והעמיד הכהן המטהר את האיש המטהר ואם הי' הכהן מצורע הרי אני קורא בו מיטהר לא מטהר כבר נתבאר זה בשמיני מתוספות נגעים :

השרש הי"א הוא שהצפור השחוטה היא אסורה בהנאה כי התורה לא הגבילה שתאכל בכלל הנה יראה שהיא הפך המשולח ואולם המשולחת מותרת בהנאה כי התור' לא אמרה שישלח לתקלה ולזה תהיה השחוטה אסורה ולפי שהמשולחת משולחת על פני השדה הנה אם כן השחוטה נקברת שם לפני המצורע כבר נתבאר זה בשני מקדושין ובי"ד מנגעים :

התועלת העשירי הוא במצות והוא שצוה שיהיה הבגד המנוגע טמא וכבר נתבאר התועל' המגיע מזאת המצוה במה שקדם ואולם שרשי זאת המצוה הם שמנה:

השרש הראשון הוא ששעור נגע הבגדים הוא כגרים כמו העניין בנגעי אדם כבר נתבאר זה בי"א מנגעים : **השרש** השני הוא שג' סימני טומאה יש בבגדים והם ירקרק שהוא ירוק מאד ככנף הטוס והאדמדם והוא אדום שבאדומים והפשיון וכבר נתבאר תנאי הפשיון ומהם נלמד בזה המקום כיצד בגד שנראה בו מראה ירקרק או אדמדם מסגירו ובשביעי רואהו אם פשה מחליטו ושורף את כל הבגד ואם לא פשה ועומד במראהו או שפשה וכהה משני המראות שהוסגר בהן או שהוסיף המראה להוריק ולהאדים ולא פשה יכבס מקום הנגע ויסגיר ובסוף שבוע שנית שהוא יום י"ג רואהו ואם כהה למראה שלישית הרי זה טעון כבוס והוא טהו' ואם נשתנה הנגע למראה אחר כמו שהיה ירקרק ונעשה אדמדם או הפך קורע מקום הנגע ושורף מה שקרע ותופר מטלית במקום הקרע ופוטר שאר הבגד ומכבסו כלו כבוס שני ומטבילו וטהר ואם עמד במראה שהוסגר בו בתחילה יחליטו ושורף את כלו היה ירקרק ופשה או אדמדם ופשה הרי זה פשיון ושיעו' הפשיון הסמוך כל שהו והרחוק או שחוזר כשיעור הנגע הראשון שיעור כגרים כבר נתבא' זה בג' וי"א מנגעי' וראוי שתדע שאלו המראות מצטרפות זו עם זו כבר נתבאר זה בספרא :

השרש השלישי הוא שהמכבס את הנגע מכבס את הבגד המקיף את הנגע עמו שנא' את אשר בו הנגע כבר ביארו זה בספרא וכשמכבסים את הבגדים מכבסים אותם בסממנין המעבירין על הכתמים שנאמ' אם תכבסי בנתר וכבר נתבאר זה בי"א מנגעים :

השרש הרביעי הוא שהנגע החוזר על הבגד אחר שטלו בו מטלית אם חזר עוד על הבגד ישרף ומציל את המטלית ואם חזר על המטלי' ישרף הבגד עמו ואם טלה מן המוסג' בטהור וחזר הנגע על הבגד המוסגר שורף המטלית חזר על המטלית הבגד הראשון המוסג' ישרף והמטלית תשמש את הבגד שהיא תפורה בו בסמכין ר"ל שאם עמד בעינו שתי שבועות או פשה שורפין הכל כבר נתבאר זה בי"א מנגעים :

השרש החמישי הוא שהבגד שבא בתחלה כלו ירקרק או אדמדם יסגיר אבל אם בא כלו ירקרק או אדמדם אחר ההסגר או אחר הפטור הרי זה טהור ואם אחר שכבס פשה ישרף כבר נתבאר זה בחמישי מתוספות נגעים : **השרש** הששי הוא שאין מטמא בנגעי' אלא בגד צמר ובגד פשתים כבר נתבאר זה בתשיעי מכלאים והוא מבואר שאם לא היה בו שיעור ראוי להשתמש בו לדבר מה כגון שיהיה פחות מג' אצבעות על ג' אצבעות לא יטמא כבר נתבא' זה בי"ב מנגעים ואין הבגד מקבל טומאת נגעים אם היה צבוע אפי' בידי שמים ואם היו כראים לבגד אפי' פשתים או ערבם צבוע הכל הולך אחר הנראה והנה התפו' הוא כארוג להשלים שעור בגד ואם תפר בגד מטלאים קטנים קלתם צבועים וכראה נגע בלבן ונתפשט ללבן אחר אע"פ שהצבוע ביניהם הרי זה פשיון והקש על זה ערב או צמר או פשתים עם מין שאינו צמר ולא פשתים כגון צמר גמלים וצמר ארנבים או קנבס או צמר רחל בת עז הולכין אחר הרוב כבר נתבא' זה בי"א מנגעים ומשני מבכורות · ואולם כלי העור מקבלים טומאה פשוטיהן ומקבליהן כשהיו כלים וכבר מה שנאמ' כלי עור והוא שיהיה מעובד שנ' לכל אשר יעשה העור למלאכה כב' נתב' זה בספרא והוא שיהיה מעור הב"ח הגדל בארץ כמו הפשתים שגדלין בארץ ואולם אם חבר להם מהגדל בארץ כל שהוא הרי הן מטמאין בנגעים אע"פ שהיה העו' צבוע בידי שמים הרי זה מטמא בנגעים ויש פשיון בכלי עור בעוביו כאלו תאמ' שפשה הנגע מתוכו לאחוריו או מאחוריו לתוכו כב' נתבא' זה בי"א מנגעים · וראוי שתדע שנא' ופשתים מטמאין בנגעים מיד שיטוו ואע"פ שלא לובן כיון שיש בפקעת כדי לארוג ממנה ג' על ג' שתי וערב כיון שהיתה כלה שתי או ערב היתה הפקעת מחוטין פסוקין איננה מטמאה בנגעים ואם היו שני פקועיות וחוט אחד מחברתן וכראה א' כשתיהן שתיהן טמאות ואם נראה כאחד לבד היא לבדה טמאה וכן העניין בארוג אם השתי עומד המחוב' לו ואם פשה מזה לזה שניהם טמאים כבר נתבא' זה בי"א מנגעים :

השרש הז' הוא שהבגד המוסג' הוא מות' בהנאה אך המוחלט אסו' בהנאה כי התורה חייבה שריפה לבגד המוחלט ולזה הוא מבוא' שאם נתערב באחרים כלן אסורי' וכן אם חלקו לטלאים פחותין מג' על ג' כב' נתבא' זה בי"א מנגעים :

השרש הח' הוא שהבגד המנוגע בין מוסגר בין מוחלט אם בא אל הבית טמאהו וכנ' יקרא בא אל הבית אם בא רובו שם וכן אם ככנס כזית ממנו טמאהו שנאמ' אל נא תהי כמת כמו שהמת מטמא בכזית כן העניין בצרעת כב' נתבא' זה בי"ב מיבמות ובי"ג מנגעים :

התועלת הי"א הוא במצות והוא מה שצוה שיביא המצורע קרבנותיו אח' שיטה' וכב' נתבאר התועלת בזה במה שקדם ואולם שרשי זאת המצוה הם : **השרש** הא' הוא שהמצורע עומד חוץ לעזרת ישר' כנגד פתח המזרחי ומכניס ידיו לעזרה לסמוך על האשם אחר שהניפו הכהן עם לוג השמן כבר נתבאר זה בי"ד מנגעים ובשלישי מזבחים ובששי ממנחות:

פרשת אחרי מות

אחרי מות שני בני אהרן בקרבתם לפני יי' וימותו · ר"ל בקרבתם לפני יי' להקטי' הקטרת ויהיה ענינו כטעם בגשתם אל המזבח או יהיה זה חטא שני לבני אהרן ר"ל שבאו לפני לפנים ובעבו' כן סמך לזה הפסו' אמרו דבר אל אהרן אחיך ואל יבא בכל עת אל הקדש והביאו' הראשון הוא יות' נכון לפי מה שאחשוב ואמנם סמך לזה הספו' זאת האזהר' לבאר שהדברים שהענוש עליהם מיתה בידי שמים אין ראוי להקל בהם כי השם יתע' יקח נקמתו מהאיש העובר עליהם כמו שלקחה מבני אהרן ולזה ראוי שיירא מאד מעבור יעל כל אלו האזהר' והנה לא באר התורה מה היה זה הדבור ואפש' שיהיה הדבור ההוא הוא הדבור הנזכ' אחר זה במה שאמר ויאמ' יי' אל משה דבר אל אהרן אחיך ויהיה כפול המאמ' בזה כטעם אמרו תחלת דבר יי' בהושע ויאמר יי' אל הושע ואפשר שרמז בזה המקום אל הדבור הנזכר בפרשת שמיני שהיה אחרי מות שני בני אהרן והם האזהרות שנזכרות שם שנתחייבו עליהם הכהנים מיתה בידי שמים והנה זה העניין שזכ' בזה המקום מעבודת יום הכיפורים היה מאז ואמנם הפסיק התורה בין שני אלו המאמרים וזכרה ענין המאכלות אסורות והמותרות והטמאות והטהרות כי עבודת יום הכיפורים היתה מכוונת לנקות הטמאות כמו שיתבא' ולזה זכרה אותם התורה קודם שתזכי' זאת הפרשה והנה כזכרו המאכלות קודם הטמאות לפי שענינם מתיחס כמו שהתבאר מדברינו במה שקדם · ואל יבא בכל עת אל הקדש מבית לפרכת · רוצה לומ' בבית קדשי הקדשים · אל פני הכפרת אשר על הארון ולא ימות · באר שאם יבא שם בזולת זה האופן שזכר בזאת הפרשה אפילו ביום הכיפורים שצוה להכנס שם יתחייב מיתה שנאמ' בזאת יבא אהרן אל הקדש רוצה לומ' בזה האופן לא בזולתו ולא בזולתי היום הזה מהשנה והוא העשירי לחדש השביעי כמו שזכ' בזאת הפרשה וראוי שתדע כי בבית שני לא היה שם ארון כי כבר גנזו יאשיהו ועם כל זה היה שם קדש הקדשי' והיה שם צורת כרובים להורות על מציאות הצורות הנבדלות אשר בעבורו היה קדש הקדשי' אע"פ שאין שם ארון וכפרת ולהעיר על שאין ארון וכפרת מעכבי' זאת העבודה אמ' אח' זה בזאת יבא אהרן אל הקדש · והביא מבית לפרכת והביא את דמו אל מבית לפרכת רוצה לומר אף על פי שאין

רשי

את פר החטאת אשר לו · האמור למעלה ולמדך כאן שמשלו הוא בא ולא משל צבור : וכפר בעדו ובעד ביתו · מתודה עליו עונותיו ועונו' ביתו : ונתן אהרן על שני השעירי' גורלות · מעמיד אחד לימין ואחד לשמאל ונתן שתי ידיו בקלפי ונוטל גורל בימין וחבירו בשמאל ונותנן עליהם את שכתוב בו לשם הוא לשם ואת שכתוב בו לעזאזל משתלח לעזאזל : עזאזל · הוא הר עז וקשה צוק גבוה שנאמר ארץ גזרה חתוכה : ועשהו חטאת · כשמניח הגורל עליו קורא לו שם ואומר ליי' חטאת : יעמד חי · כמו יועמד חי על ידי אחרים ותרגומו יתקם כד חי מה ת"ל לפי שנאמר לשלח אותו לעזאזל ואיני יודע שלוחו אם למיתה אם לחיים לכך נאמ' יעמד חי עמידתו חי עד שישתלח מכאן ששילוחו למיתה : לכפר עליו · שיתודה עליו כדכתיב והתודה עליו וגומר : וכפר בעדו וגומר · ודוי שני עליו ועל אחיו הכהנים שהן כולן קרויין ביתו שנ' בית אהרן ברכו את יי' וגומר מכאן שהכהנים מתכפרין בו וכל כפרתן אינה אלא על טומאת מקדש וקדשיו כמו שנאמר וכפר על הקדש מטומאו' וגו' : מעל המזבח · מלפני יי' · מצד שלפני הפתח והוא צד מערבי : דקה · מה ת"ל דקה והלא כל הקטרת דקה היא שנאמ' ושחק' ממנה הדק אלא שתהא דקה מן הדקה שמערב יום הכפורי' היה מחזירה למכתשת : על האש · שבתוך המחת' : ולא ימות · הא אם לא עשאה כתקנה חייב מיתה : והזה באצבעו · הזאה אחת במשמע : ולפני הכפרת יזה שבע · הרי אחד למעלה וז' למטה : אשר לעם · מה שהפר מכפר על הכהני' מכפר השעיר על ישר' והוא השעיר שעלה עליו הגורל לשם : כאש' עשה לדם הפר · אח' למעל' וז' למטה : מטומאו' בני ישראל · על הנכנסין למקדש בטומאה ולא נודע להם בסוף שנאמר לכל חטאתם וחטאת היא שוגג : ומפשעיהם · אף הנכנסין מזיד בטומאה : וכן יעשה לאהל מועד · כשם שהזה משניהם בפנים אחת למעלה ושבע למטה כך מזה על הפרכ' מבחוץ משניהם אחת למעלה ושבע למטה : השוכן אתם בתוך טומאתם · אף על פי שהם טמאים שכינה ביניהם : אל

אחרי מות

והקריב אהרן את פר החטאת אשר
לו וכפר בעדו ובעד ביתו : ולקח
את שני השעירם והעמיד אתם
לפני יהוה פתח אהל מועד : ונתן
אהרן על שני השעירם גרלות גורל
אחד ליהוה וגורל אחד לעזאזל :
י והקריב אהרן את השעיר אשר עלה
עליו הגורל ליהוה ועשהו חטאת :
והשעיר אשר עלה עליו הגורל
לעזאזל יעמד חי לפני יהוה לכפר
עליו לשלח אתו לעזאזל המדברה :
והקריב אהרן את פר החטאת אשר
לו וכפר בעדו ובעד ביתו ושחט את
פר החטאת אשר לו : ולקח מלא
המחתה גחלי אש מעל המזבח
מלפני יהוה ומלא חפניו קטרת סמים
דקה והביא מבית לפרכת : ונתן את
הקטרת על האש לפני יהוה וכסה
ענן הקטרת את הכפרת אשר על
טו העדות ולא ימות : ולקח מדם הפר
והזה באצבעו על פני הכפרת קדמה
ולפני הכפרת יזה שבע פעמים מן
הדם באצבעו : ושחט את שעיר
החטאת אשר לעם והביא את דמו
אל מבית לפרכת ועשה את דמו
כאשר עשה לדם הפר והזה אתו
על הכפרת ולפני הכפרת : וכפר
על הקדש מטמאת בני ישראל
ומפשעיהם לכל חטאתם וכן
יעשה לאהל מועד השכן אתם
בתוך טמאתם : וכל אדם
לא יהיה באהל מועד בבאו לכפר
בקדש עד צאתו וכפר בעדו ובעד
ביתו ובעד כל קהל ישראל :
ויצא

ויקרב אהרן ית תורא דחטאתא די
ליה ויכפר עלוהי ועל אנש ביתיה :
ויסב ית תרין צפירין ויקים יתהון קדם
יי בתרע משכן זמנא : ויתן אהרן על
תרין צפירין עדבין עדבא חד לשמא
דיי ועדבא חד לעזאזל : ויקרב אהרן
ית צפירא די סליק עלוהי עדבא
לשמא דיי ויעבדיניה חטאתא :
וצפירא די סליק עלוהי עדבא
לעזאזל יתקם כד חי קדם יי לכפרא
עלוהי לשלחא יתיה לעזאזל
למדברא : ויקרב אהרן ית תורא
דחטאתא די ליה ויכפר עלוהי
ועל אנש ביתיה ויכוס ית תורא
דחטאתא די ליה : ויסב מלי מחתיתא
גומרין דאשא מעילוי מדבחא מן
קדם יי ומלי חופנוהי קטורת בוסמין
דקיקין ויעיל מגיו לפרוכתא : ויתן
ית קטורת בוסמיא על אישתא
קדם יי ויחפי ענן קטורתא ית
כפורתא די על סהדותא ולא ימות :
ויסב מדמא דתורא וידי באצבעיה
על אפי כפורתא קדומא ולקדם
כפורתא ידי שבע זמנין מן דמא
באצבעיה : ויכוס ית צפירא דחטאתא
די לעמא ויעיל ית דמיה למגיו
לפרוכתא ויעביד לדמיה כמא די
עבד לדמא דתורא וידי יתיה על
כפורתא ולקדם כפורתא : ויכפר
על קודשא מסואבת בני ישראל
וממרדיהון לכל חטאיהון וכן יעביד
למשכן זמנא דשרי עמהון בגו
סואבתהון : וכל אנש לא יהי במשכן
זמנא במעליה לכפרא בקודשא עד
מפקיה ויכפר עלוהי ועל אנש ביתיה
ועל כל קהלא דישראל : ויפוק

אבן עזרא

והקריב אהרן את פר החטאת · אל פתח אהל מועד כמשפט · וטעם וכפר בעדו כי בו יכפר בעדו ובעד ביתו אח' שישחטנו וי"א כי העמדתו הי' כפרה : גורלות · ידועים מדברי קבלת אבותינו · אמר הגאון כי עזאזל שם הר ויקרא כן בעבור שהוא תקיף כי טעם זכר השם כטעם הררי אל יקותיאל והגאון הלוי תפשו כי הא"לף במלי' עזאזל היא בין זי"ן לזי"ן ויש או' שהוא הר סמוך אל הר סיני והשם צוה להוליך השעי' ולהעלותו שם עד שישמט ואחר כן היו מוליכי' אותו בבית המקדש להר אחר והעד שאמר ויעש אהרן וכן כתב שבועו' לפי דעתי כאשר אפר' במקומו וי"א כי עבודת בית שני לא היתה בראשון כי היה הכהן מתיסר בגדים ואין כפרת וזה המפ' אמר כי השעיר ישולח במדבר כי כן כתוב ושלח את השעיר במדבר וטעמו כטעם לפור המטהר מהצרעת שהוא על פני השדה מקום שאין שם ישוב והעד אל ארץ גזרה ואנחנו השיבונו כי השעיר ישלחו במדבר כאשר הוא כתב וירדוף אחריו עד שיברח ויעל אל הגור על כן אמרו חז"ל ודוחפו ויאמר רב שמואל אף על פי שכתוב בשעיר החטאת שהוא לשם גם השעיר המשתלח הוא לשם ואין צריך כי המשתלח איננו קרבן כי לא ישחט ואם יכולת להבין הסוד שאחר מלת עזאזל תדע סודו וסוד שמו כי יש לו חברים במקרא ואני אגלה לך קצת הסוד ברמז בהיותך בן שלשים ושלש תדענו : ועשהו חטאת · שישחטנה : יעמד חי · מהבנין הכבד הנוסף שלא נזכר שם פועלו והיה היו"ד ראוי להיותו מאוסף בשורק רק נרחב בעבור אות הגרון וכן יחרס כל רכושו : לכפר עליו · כי הכפור יהי עליו ופירושו לשלח אותו : והקריב אהרן · בעבור שארכו דברי השעירים הוסיף לבאר אחר שהקרי' הפר ושני השעירים אל אהל מועד יחל לשחוט את הפר שלו : המחתה · ידועה היא : חפניו · שניהם : קטרת סמים · היא הנזכרת · היה נראה לנו כי על פני הכפרת ולפני הכפרת כמשמעו והמעתיקים אמרו כי על פני הכפרת הוא על בין הבדים ולפני הכפרת ידוע מדבריהם והוא אמת : ושחט את שעיר החטאת אשר לעם · ועתה ישחטנו בבאתו כי י"א שהוא ישחוט קודם הפר ואיננו [illegible] ויצא

בעל הטורים

וכפר · בגימטרי' זה בוידוי · דברים שמתודה על פרו : וגורל · ב' במסרה וגורל א' לעזאזל · וגורל לבזוזינו · דהיינו המן שם בו ויבז בפיו והפיל גורלו' על ישראל ואמר הב"ה איננו שו"ך כבר הפלתי גורלות וכבל חבלי בישראל וכבל שבעי' אומות וזהו שכתו' גורל אחד ליי' וגור' א' לעזאזל שתכפר עונותם של ישראל דכתי' ונשא עונותם עונותיהם הוא מכפר : ג' פעמים כתיב עזאזל כנגד נושא עון ופשע וחטאה שבזכות ג' אבות : סמי' דקה · בגימ' דקה מדקה : מלא חפניו · ב' הכא ואידך ויילא החבל להחיות גבי יואב על מלחמה מואב · שבזכות עבודת יום כפור היו נוצחים במלחמה · דקה ב' הכא ואידך החם קול דממה דקה · וזהו כי בענן אראה על הכפרת כי בענן הקטרת שנ' בה דקק יהיה קול דממה דקה ויראה כבוד יי' : יזה ב' הכא ואידך כן יזה גוים רבים בפרש' הנה ישכיל עב' י · שמדברת מענין משיח שעתיד הקב"ה לחזיר ג' המשפחות שכשיבא מלך המשיח החזור ג"כ משפח' כהונה לעבודתה : ולפני הכפר' יזה שבע פעמים · למה מזה אחד למעלה ושבע למטה כי די לתחתונים שיהיו א' מז' בעליונים וכן אמ' דוד ז' הללו את יי' מן השמים ואחד הללו את יי' מן הארץ · וכן משה ל' הזכיר השם בהאזינו אלא לאחר כ"א תיבות אמ' די שהשם מז' מעלה כי מזכירים השם אחר ג' תיבות : וכן הזאות על הכפרת כנגד י"ו בריתות שנכ' אתו בסיני · וי"ו על הפרכת כנגד י"ו שבאהל מועד · וי"ו על מזבח הזהב עם שיירי הדם שעל מזבח החיצון נגד י"ו שבערבי' מואב והיינו דכתיב דם הברית · והט' טבילות כנגד ה' עבודות שם בגנה מחוץ לפנים ומפנים לחוץ · וכנגד ה' תפלות והן כנגד ה' פעמים מלך הכבוד שבמזמור הבו ליי' בני אלים · והאות לכפר על הנפש שיש לה ה' שמות · וי' קדושין כנגד י' פעמי שמזכיר ה' בו ביו' · וב' י' פעמים השם עד תטהרו · וכ"ד כפרות כתובי' בענין י"ב בואתה תצוה ובהר סיני · וכאן ובאמור אל הכהנים ובפנחס לכפ' על כ"ד עבירו' שביחזקאל בפרשת הודע את ירושל' וכ"ד עריות הכתובים בזה הסדר : והכיתם

מ"ע ספורנו

גורלות · כי הגורל נפרש על ידי איש חסידו הוא כאשר ישאל איש בדבר האלהים כאמרו בחיק יוטל את הגורל ומיי' כל משפטו : ועשהו חטאת · הגורל יעשה את השעיר חטאת כאמרו ז"ל הגורל עושה חטאת ואין השם עושה חטאת : וכפר בעדו · כבר בא בקבלה ששתי הכפרו' בעדו הם כפרת דברים בודוי ולפיכך הם קודם שחיטת החטאת : ולקח מלא המחת' · כי תכף שנשחט חטא' והתוד' וסר עונו נעשה מוכן לבוא באור פני מלך והנה המלך יראה לכל מוכן לאורו כאמרו כי בענן אראה וראוי לכבודו בקטרת כמו הענין אחר התמידי' כאמרו עולת תמיד לדורותיכם פתח אהל מועד אשר אועד לכם שמה ובזה טעו בני אהרן והקריבו אשר לא צוה אותם : חטאת אשר לעם · אחר שהשלי' לכפר בעדו בחטאתו כענין בתקוששו וקושו ועם זה נראה את פני המלך :
והכיתם

אמרי נועם

עזאזל פירש הרא"בע כשתגי' [illegible]

השעירים כל ליש' כתיב כן בר מן ב' מלאים וסי' ושעירים ירקדו שם · לבמות ולשעירים · גרלות ד' חסר ו' קדמ' בליש' וסי' ונתן אהרן על שני השעירי' · ומגרל נחלתנו · עלה אתי בגרלי יותנוח ותעמו' לגרלך : וגורל ב' ומל' וסי' וגורל אחד לעזאזל : זה חלק שוסינו וגורל לבוזינו : המדברה י"ב וסי' ויאמר יי' אל אהרן · והשעיר אשר עלה עליו הגורל · ביד איש עתי המדברה · ולא נתן סיחן את ישראל · ויסעו מפי החירות · ואת' פנו לכם המדברה · ונפן ונצא המדברה · ויפנו וינסו המדברה · דשפטים · וחברו · והראש אחר יפנה · ויחן שאול · ונטשתיך המדברה · לעיני העם פלונתא : ומלא ב' וסימן חפני קטור' · ומלא החבל להחיות : קטורת סמים ד' דסמיכי נמסר בסדר פקודי : דקה ב' וסימ' קטורת סמים דקה : קול דממה דקה : ענן ד' חטפין פתחין וסי' נמסר בסוף סדר פקודי : העדות ד' מלאים בתורה וסימ' והבדילה הפרכת לכם · ושמת שם ארון העדות · ויסך על ארון · וכסה ענן הקטורת · והלוים יחנו סביב · ויהי ממחרת ויבא · השב את מטה אהרן : [illegible]

אלא · מהכהנים : לכפר בקדש · בפנים · וכפר בעדו ובעד ביתו · כפר חטאתו · ובעד כל קהל ישראל · בשעיר חטאתם :

רלבג

[illegible]

חזקוני

וכפר בעדו · וקי וידוי דברים יכול כפר' כדמים הריני דן כאן כפר' בפר וכו' [illegible]

ויצא אל המזבח אשר לפני יהוה וכפר עליו ולקח מדם הפר ומדם השעיר ונתן על קרנות המזבח סביב: כ והזה עליו מן הדם באצבעו שבע פעמים וטהרו וקדשו מטמאת בני ישראל: וכלה מכפר את הקדש ואת אהל מועד ואת המזבח והקריב את השעיר החי: וסמך אהרן את שתי ידו על ראש השעיר החי והתודה עליו את כל עונת בני ישראל ואת כל פשעיהם לכל חטאתם ונתן אתם על ראש השעיר ושלח ביד איש עתי המדברה: ונשא השעיר עליו את כל עונתם אל ארץ גזרה ושלח את השעיר במדבר: ובא אהרן אל אהל מועד ופשט את בגדי הבד אשר לבש בבאו אל הקדש והניחם שם: כה ורחץ את בשרו במים במקום קדוש ולבש את בגדיו ויצא ועשה את עלתו ואת עלת העם וכפר בעדו ובעד העם: ואת חלב החטאת יקטיר המזבחה: והמשלח את השעיר לעזאזל יכבס בגדיו ורחץ את בשרו במים ואחרי כן יבוא אל המחנה: ואת פר החטאת ואת שעיר החטאת אשר הובא את דמם לכפר בקדש יוציא אל מחוץ למחנה ושרפו באש את ערתם ואת בשרם ואת פרשם: והשרף אתם יכבס בגדיו ורחץ את בשרו במים ואחרי כן יבוא אל המחנה: ל והיתה לכם לחקת עולם בחדש השביעי בעשור לחדש תענו את נפשתיכם וכל

ויפוק למדבחא די קדם יי ויכפר עלוהי ויסב מדמא דתורא ומדמא דצפירא ויתן על קרנת מדבחא סחור סחור: וידי עלוהי מן דמא באצבעיה שבע זמנין וידכיניה ויקדשיניה מסואבת בני ישראל: וישיצי מלכפרא על קודשא ועל משכן זמנא ועל מדבחא ויקריב ית צפירא חייא: ויסמוך אהרן ית תרתין ידוהי על ריש צפירא חייא ויודי עלוהי ית כל עוית בני ישראל וית כל מרדיהון לכל חטאיהון ויתן יתהון על ריש צפירא וישלח ביד גבר דזמין למהך למדברא: ויטול צפירא עלוהי ית כל עויתהון לארע לא יתבא וישלח ית צפירא במדברא: ויעול אהרן למשכן זמנא וישלח ית לבושי בוצא די לבש במעליה לקודשא ויצנעינון תמן: ויסחי ית בשריה במיא באתר קדיש וילבש ית לבושוהי ויפוק ויעביד ית עלתיה וית עלת עמא ויכפר עלוהי ועל עמא: וית תרבא דחטאתא יסק למדבחא: ודמוביל ית צפירא לעזאזל יצבע לבושוהי ויסחי ית בשריה במיא ובתר כן יעול למשריתא: וית תורא דחטאתא וית צפירא דחטאתא די אתעל מדמהון לכפרא בקודשא יפיק למברא למשריתא ויוקדון בנורא ית משכהון וית בשרהון וית אוכליהון: ודמוקיד יתהון יצבע לבושוהי ויסחי ית בשריה במיא ובתר כן יעול למשריתא: ותהא לכון לקים עלם בירחא שביעאה בעשרא לירחא תענון ית נפשתכון וכל

רשי

אל המזבח אשר לפני ה'. זה מזבח הזהב שהוא לפני ה' בהיכל ומה ת"ל ויצא לפי שהזה ההזאות על הפרכת ועמד מן המזבח ולפנים והזה ובמתנות המזבח הזקיקו לצאת מן המזבח ולחוץ ויתחיל מקרן מזרחית צפונית: וכפר עליו. מה היא כפרתו ולקח מדם הפר ומדם השעיר מעורבין זה לתוך זה: והזה עליו מן הדם. אחר שנתן מתנות באצבעו על קרנותיו מזה שבע הזאות על גגו: וטהרו. ממה שעבר: וקדשו. לעתיד לבא: איש עתי. המוכן לכך מיום אתמול: ובא אהרן אל אהל מועד. אמרו רבותינו שאין זה מקומו של מקרא זה ונתנו טעם לדבריהם במסכת יומא ואמרו כל הפרשה כולה נאמרה על הסדר חוץ מביאה זו שהיא אחר עשיית עולתו ועולת העם והקטר' אמורי פר ושעיר שנעשים בחוץ בבגדי זהב וטובל ומקד' ופושטן ולובש בגדי לבן: ובא אל אהל מועד. להוציא את הכף ואת המחתה שהקטיר בה הקטור' לפני ולפני: ופשט את בגדי הבד. אחר שהוציאה ולובש בגדי זהב לתמיד בין הערבים וזהו סדר העבודות תמיד של שחר בבגדי זהב ועבודת פר ושעיר הפנימי' וקטורת של מחתה בבגדי לבן ואילו ואיל העם ומקצ' המוספין בבגדי זהב והוצאת כף ומחתה בבגדי לבן ושירי המוספין ותמיד של בין הערבים וקטרת ההיכל שעל מזבח הפנימי בבגדי זהב וסדר המקרא לפי העבודות כך הוא ושלח את השעיר במדבר ורחץ את בשרו במים וגומר ויצא ועשה את עולתו וגומר ואת חלב החטא' וגומר וכל הפרש' עד ואחר יבא אל המחנה ואחר כך ובא אהרן: והניחם שם. מלמד שטעונין גניזה ולא ישתמש באותן ארבע' בגדים ביום הכפורי' אחר: ורחץ את בשרו וגו'. למעלה למדנו מורחץ את בשרו ולבש' שכשהוא משני מבגדי זהב לבגדי לבן טעון טביל' שבאות' טבילה פשט בגדי זהב שעבד בהן עבודת תמיד של שחר ולוב' בגדי לבן לעבודת היום וכאן למדנו שכשהוא משנ' מבגדי לבן לבגדי זהב טעון טבילה: במקום קדוש. המקוד' בקדוש' עזרה והיא היתה בגג בית הפרוה וכן הרב' טבילות הבאו' חובה ליום אבל הראשונה היתה בחיל: ולבש את בגדיו. שמנה בגדים שהוא עובד בהן כל ימות השנה: ויצא מן ההיכל אל החצר שמזבח העולה שם: ועשה את עולתו. איל לעולה האמור למעלה בזאת יבא אהרן וגו': ואת עולת העם. איל לעולה האמור למעלה ומאת עדת בני ישר' וגו': ואת חלב החטא'. אמורי פר ושעיר: יקטיר המזבח'. על מזבח החיצון דאילו בפנימי כתיב לא תעלו עליו קטרת זרה ועול' ומנח': אשר הובא את דמם וכפר להיכל ולפני ולפני':

אבן עזרא

ויצא אל המזבח. הוא מזבח העולה: ונתן אותם. אחר שיסורו מישראל כאילו נתונים הם על ראש השעיר והולכים אל מקום שלא יזכרו עוד והכתוב דבר להבין הכל: עתי. מזומן לעתו או מנהגו ללכת בכל עת בכפורים והיו"ד להתיחס לעת כמו פנימי והמפרשים אותו חכם איננו נכון בעיני וחז"ל אמרו שהכוש' הוא כהן ולדבריה' אמת: במקום קדוש. בחצר אהל מועד ושדין היו פורשין לו: בגדיו. שישמש בהן בכל יום וי"ו שהם הנזכרים והעד שלא נכתב ולבש בגדים אחרים: עולתו. הוא האיל ואיל העם ופר העם ושבעת כבשיהם כי כן כתוב: ואת חלב החטאת. חלב פר החטאת וחלב שעיר החטאת גם חלב שעיר העזים שהוא חטאת לכהן כמשפטו ואינו נשרף וזה בפרשת פנחס: ורחץ את בשרו במים. ודי לו כי לא יטמא עד הערב: יוציא אל מחוץ למחנה. בלווי: ושרפו. הכהנים וכל אחד מהשורפים ירחץ במים ומיד יבא אל המחנה והעד שאחר ואחרי כן יבא אל המחנה כי מה צורך לאמרו: והיתה לכם לחקת עולם. זאת העבודה: בחדש השביעי בעשור לחדש תענו את נפשותיכם. אחר שהכתוב אומ' ותתענג בדשן נפשכם ידענו כי העינוי הפך התענוג והוא הצום ועוד ונפש נענה תשביע שטעמו כמו ותפק לרעב נפשך כי דרך דברי הנביאים להכפל ואחר שיש לנו קבלה אין צורך לחפש ואין עניתי בצום נפשי ראיה בעבור זכר צום והכלל כל עינוי שימצא במקרא דבק עם נפש הוא הצום: האזרח

בעל הטורים

והניחם שם. אותיות וי"ח מנה בבקר היה לבוש בגדים של י"ח מנה: השכן אתם בתוך. בגימט' הע"פ שהם היו טמאים השכינה ביניהם: ואמרת

מ"ע ספורנו

והניחם שם. כי שקריבם לפני יי' ויקדשו קדוש' יתרה ולא יאות אפי' לכהן גדול אחר שעברה שעת תפלתו: ורחץ את בשרו. אחר שספק על השעיר המשתלח. ועשה את עולתו אחר שכפר בעדו בחטאתו ובעד העם בכ' חטאו' שגם שעיר המשתלח נקרא חטאת כאמרו שני שעירי עזי' לחטאת ושניהם יקדמו לעולת העם כמשפט כל חטאת שקודמת בכל מקו' לעולה כמו שבא בקבלה: וכפר בעדו ובעד העם. כפרת הרהורי הלב הראויה לנקיי כפים ובוי לבב וזה בעולה: לחקת עולם. אף על פי שיש מקדש לעבודה בכל מקום צריך שתקיימו גם שביתה ועינוי: כי

אמרי נועם

שאלו ור"י תירץ דלכך הפסיק בהקטר' דאלו התחיל בהזאת דם היה צריך לגמור הזאת כל הקרבנו' והי' צריך לילך מפני' לחוץ ומחוץ לפני' ולא הי' יכול לעשות ההקטרה בניהם וזה היה מעביר על המצוה ע"כ תיקן שתחילה כל עבודת פני' ואח"כ עשה עבודות חוץ: ופשט את בגדי הבד לעיל אמר על בשרו שלא יבא דב' חוצץ ומכאן אמרי' בגמרות שה"כג היה מניח תפילין של ראש לבד ולא תפילין של יד והקשה הר"ם דהכי שלא היו תפילין של ראש שפסיקין שהי' מניחין בין הציץ והמצנפ' ע"מ היה אסור משום יתור בגדים אליבא דת"ר יתור בגדים אסור אפי' שלא במקום בגדי' ותירץ הר"ר שלמה שאינו חשוב בגד אם אינו שלשה על שלשה וא"ת והלא הוא מודה בגלגול קטן דאסור כיון שהו' חשוב. וי"ל דפירושו של חשוב הוא שיש לו הנאה ממנו אבל מצות לאו ליהנו' ניתנו: מצאתי כתוב באגדה עזאזל היה שר מכת המלאכים והקטרג ביה"כ על ישראל ואמר רבש"ע ישראל חוטאים ומכעיסים אותך תמיד ולמה אתה מוחל להם כלה אותם כאחד. אמר לו הקב"ה אם היית בניהם שמא היית חוטא ג"כ א"ל יבחן הדבר תן לי רשות ואדור עמהם נתן לו רשות וירד ושלם בו יצר הרע ובא על נקבה אמר הקב"ה הואיל וחטא לא יעלה עוד לרקיע אלא ישב לו במדבר עד סוף העולם כדי להכנית כל הקטגורים וישתקו מקטרג ולפי שי"כ הוא יום הדין לכך אמ' הקב"ה להזכיר מעשה עזאזל בו ביום להכניע כל המקטרגים וזה שאמר ויראו בני האלהי' את בנות האדם כי טובות הנה שמעשה טובה לישראל בהתענותן: ורבינו סעדי' פירש בספר האמונו' ששעיר אחד קרב במקדש לכפר על עון הכהנים שרוב עונותיהם במקדש והאחד היה קרב בחוץ על הר אחד ששמו עזאזל לכפר על עון ישראל שרוב עונותיהם בחוץ: איש עתי. שרגיל בכל עת לשלחו ובקי בדרכים:

מסרה

אל המזבח פ' נמסר בויקרא: קרנות ד' מלאים בתירה וסימן נמסר בסדר ויקרא. וכלה ו' וסי' וכלה הרעב את הארץ. וכלה מכפר את הקדש. וכלה אהרן ובניו. ושב והרע לכם וכלה אתכם. שם ירעה עגל ושם ירבץ וכלה. וכלה את מדות הבית. ואת אהל ה' וסימ' וכלה מכפר את הקדש. ונשאו את יריעות המשכן וכפר את מקדש הקדש' ויעלו את ארון יי'. ויעלו את הארן. דד"ה. ואת מזבח ד' וסי' וקדשת את אהל מועד. וכלה מכפר. וכפר את מקדש. ויהי ביום כלת משה להקים. ידו ה' חסר וסי' נמסר בסדר כי תשא. ונשא י"ו ופי' ונשא אהרן את שמותם. אהרן את שמות. ונתת אל חשן. והיה על מצח אהרן. ונפש כי תחטא ושמעה. כי תחטא ועשתה. ונשא השעיר עליו. ואם לא יכבס. ואם הפר. ויאמר דוד. ויצו המלך את חלקיה. ונשא נס לגוים. בהר מרום ישראל. הנני נתן לנבוכד נצר. הנני גער לכם את. ובא י"ז ר"פ נמס' בישעיה סימן נ"ט גבי פסוק ובא לציון גואל. ורחץ את בשרו במי' ז' פסוקים אית בהון את את ואת וסימ' וישא לוט את עיניו. וישב את כל הרכוש. ושלחתי את הצרע'. ורחץ את בשרו במים ר"פ דאחרי מות. קח את המטה והקהל. הקהילו אלי. ויעשו בני ישראל את הרע. יבוא ז מלאים בתורה וסימן פן יבא והכני. אם יבא עשו אל המחנה. וכבס המטהר. והמשלח את השעיר. והשרף אותם יכבס. מכל האכל אשר יאכל. וזאת אשר ללוים. והיתה לכם ב' פסו' מטעו' וסי' והיתה לכם לחקת עולם בחודש השביעי. תניין והיתה להם לחקת עולם:

חזקוני

והקריב את השעיר החי. עד כאן הוא זקוק לכיו' פי: החי. קדמאה בכנול ותניינ' בפתח וסימן ספרי': את שתי ידיו. בכין אב לכל הסמיכות שיהיו בשתי ידים: והתודה עליו כיצד הוא מתודה אנא השם חטאו ועוו פשעו וכו' והם עונים אחריו ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד אין לי אלא ודוייהן אונסיהם כשפקותיהן שגגותיהן מניין ת"ל עונו' לכל עונות פשעיהם לכל חטאתם שעי' הנכנס לי"כ מכפר על ודון טומאת מקד' וקדשיו ועל שאר עבירו' שבתורה קלות וחמורו' שגגות הודע ולא הוד' עש' ולא תעשה כריתות ומיתות ב"ד שעיר המשתלח מכפר: ביד איש עתי כמלא במדרש עתי שהכינו זמנו למות תוך אותה שנה שהרי הכנוס את השעי' איננו עוב שכתו לכך היו בוררין איש שהכני' זמנו למות תוך אותה שנה וחכמת המזלו' היתה קלה בעיניהם: אל ארץ גזרה. משוכה משפט משאר ארצות דומא כי כגזור מארץ שיים מקום מופרש ומובדל מאדם שאם יפה אותו אל ארץ הראוי' לזרע טוב לא תכמים: ושלח את השעיר במדבר. דומ' ושלח את הצפור החיה על פני השדה: ובא אהרן אל אהל מוע' פר"שי במסכת יומא פרק אחר להם הממונ' למה הוא בא לאהל מועד מאחר שנגמר עבודותיו הקטרת ומתן דמים פר ושעיר ואף במקרא זה לא פירש מה יעשה שם לא איננו בא אלא להוציא כף ומחת' שהכניס בין הבדי' וא"ת הרי זו ביאה ריקנית ושלא לצורך שיכול להכנים כף ומחתה בקדש הקדשים עד יה"כ אחר ואז יוליך שם כף ומחת' אחרת ובחזרתו יוציא משום כף ומחתה שבשתיירו שם משאתמול י"ל דאין זו ביאה ריקנית שאם יניח שם כף ומחתה בדשנה נראה הוא כלפי מעלה משום דמאים ועו' פר"שי אין כאן מקומו של מקר' וכו' כלומר שמיוך קו הדין היה לכו לומ' שכאן מקומו כדי שיהו כל עבודת פנים בבת אחת בלא שום הפס' כיצד משהתחיל כל עבודות פנים כגון מעשה פר ושעיר הפנימים וקטורת ושעיר עזאזל היה לו לגמור ולבא אל אהל מוע' הוא קדש הקדשי' להוצי' כף ומחתה שהיא נגמר עבודת הפנימיות אלא גמירי ששה טבילות ביום ואם יהיו העבודות כסדר המקראות לא משכחת להו לששה טבילות אלא שלש כיצד אחת לתמיד של שחר ואחת כיון לבין עבודת היום כולה עם הוצאת כף ומחתה ואחת בין עבודה זו לבין עבודת אילו ואיל העם ועמהן המוספין ותמיד הערב לפיכך צריך להפסיק מעשה אילו ואיל העם בין עבודת היום לבין הוצאת כף ומחתה והוצאה זו הפסיק בין אילו ואיל העם ותמיד הערב הרי ששה עבודות שלכן ששה טבילות הייני שפירש"י אין כאן מקומו של מקרא אלא איידי דקאי קרא בעבודת פנים נקט כולהו ואזיל: ורחץ את בשרו במים. ברחיצת ידים ורגלים הכתוב מדבר כדאמרינן לעיל: ואת חלב החטאת. תרגום לשון תרביה וית תרבי דמטוואתא והם פר ושעיר הפנימיים של יום הכפורים: ורחץ את בשרו במים. די לו בכך ולא יטמא עד הערב: ושרפו באש. הכהנים ישרפו את עורותם ואת בשרם ואת פרשם שם עור ובשר ופרשם האמורי' להלן ע"י כשום אף כאן על ידי נקוב: תענו את נפשותיכם. פירש עינוי שיהא נכים בנפשותיכם ואי זו זו אכילה ושתי': כי

רלבג

לעזאזל מקנו' ויטמא שורפם ושולח השעיר האחד לעזאזל ויטמא משלחו עם שסלובן מורה על הנקיות מהחטאים כאמרו אם יהיו חטאיכם כשנים כשלג ילבינו וזה גם כן ראוי שילבש בגדי לבן בעבודות אשר תהייכם לנקות מחטאי' והוא מבואר עוד שאינו ראוי שיכנס לפני לפנים בבגדי זהב כי ראוי שיכיר היותו שפל ונכוה כיפם אל השם יתעלה והשכלים הנפרדים אשר מה שבמקום ההוא מעיר על מציאותם וראוי שלא יעלם ממנו שכל העבודות הנעשות ביום ההוא במקדש היו על יד כהן גדול וזה שאתה תמצא בכל הפרשה הזאת שעל יד אהרן תעשינה אלו העבודות המיוחדות לכפרה והנלוי' המיוחדות לכפרה והנה בפרשת פינחס זכר העבודות היום מוסף היום ושעיר חטאת מלבד חטאת הכפורים ומלבד עולת התמיד וזה ממה שיורה שעל יד מי שיעשה חטאת יום הכפורי' תעשה עולת התמיד ומוסף היום ושעיר חטאת השני אלא שלא יהיה בבגדי לבן כי אם מה שזכרנו: ורחץ במים את בשרו ולבשם. שאינו כזה המקום שבלבישתו בגדי הלבן יצטרך טבילה וכן שאינו כמה שאמר זה כי בלבישתו בגדי זהב הוא טעון טבילה ומזה המקום נלמד שבכל עת שימיר מבגדי זהב לבגדי לבן או מבגדי לבן לבגדי זהב שטעון טבילה. ומזה המקום יתבאר שהוא טעון קדוש ידים ורגלים בין בגדים לבגדים וזה כי גם כן במקומות שלא הצריכה התורה טבילה הצריכה קדוש ידים ורגלים כל שכן שיצטרך במקום שהוצרך לטבילה ואמנם שהוצרכו אלו הטבילות הנוספות בזה היום לשורות על מה שסופק ההנקות מאלו הדברים השמריים שהם סבת הטמאות והעברות שיכופר עליהם ביום הכפורים ולפי שהכפרה הזאת כוללת לכל ישראל חוייב שתהיה על יד הנכבד שבכהנים. ומאת עדת בני ישראל יקח וגומר

וגו'· הנה זה היה לקוח ממה שהיה מכלל ישראל והם מביאי השקלים המוכנים לכל עבודת אהל
מועד ומזה המקום כלמד שהפר והאיל שהיה מביא כהן גדול היה משלו לא מכלל הצבור ואלו
השני שעירות הם שעיר המשתלח ושעיר הנשרף בחוץ שניהם חטאת כמו שנבאר בזה הפסוק והב'
קנה העולה אחריהם להורות שכשלם הרצוי· והקריב אהרן את פר החטאת אשר לו וכפר
בעדו ובעד ביתו· ראוי שתדע שזאת הכפרה הוא ודוי דברים שהרי אמר אחר זה בשעיר
המשתלח יעמד חי לפני ה' לכפר עליו· וכבר התבאר בזאת הפרשה שזאת הכפרה היא ודוי
דברים שנאמר וסמך אהרן את שתי ידיו על ראש השעיר החי והתודה עליו את כל עונות בני
ישראל· ומשם יתבאר שהודוי הוא אחר הסמיכה והנה זאת ההקרבה הוא שיביאהו לצפון העזר'
ויהיה ראש הקרבן לצד המערב ופני הסומך גם כן לצד המערב ויתודה בעדו ובעד ביתו· וראוי
שתדע כי ביתו יאמר על אשתו ויאמר על הכהנים הדיוטים שהם בניו· ולפי שאמר אחר זה וכפר
בעדו ובעד ביתו ואמר בסוף הפרשה ועל הכהנים ועל כל עם הקהל יכפר למדנו שההודאה בביתו
הנאמר ראשונה נאמר על אשתו וביתו הנאמר שנית מורה על הכהנים ולזה ראוי שיהיה לכהן
גדול אשה ואז יתכן לו לעבוד עבודת יום הכיפורים והיה זה כן כדי שיהיה יותר נקי מהרהור
מעניני המשגל לפי שיש לו פת בסלו· ולקח את שני השעירים והעמיד אותם לפני יי' פתח אהל
מועד· הנה העמדתם תהיה למזרח העזרה לפאת צפון ופניהם לפאת המערב שנ' לפני יי'
באופן שאשר יהיה ליי' משם יקריבהו לפאת מערב לשחוט אותו שם שנאמר אחר זה והקריב אהרן
את השעיר אשר עלה עליו הגורל ליי' ועשהו חטאת ונתן אהרן על שני השעירים גורלות אחד ליי'
וגורל אחד לעזאזל· לפי שאמר על שני השעירים את שני השעירים שני שעירי עזים לחטא' והסכמת
במספר יהיה ביותר שלם שכפנים באחדים השוים והמסכימים למדנו שראוי שיהיו שוים ושתהיה
לקיחתם כאחד עד שיהיו שנים תמיד· וענין הגורלות לפי מה שיורה עליו הגדר הוא שישימו שני
גורלות במקום מכוסה ויכיעו הדבר אשר בו הגורלו' ויקחו ממנו אחד בזולת שיראוהו וישימוהו על
אחד מהדברי' אשר יפילו עליו הגורל והשני על השני ולזה ראוי שיהיו הגורלות שוים ומסכימים
באופן שלא יוכר במשוש בהם דבר והמשל שאם היה אחד של אבן ואחד של עץ הנה יכיר הגורל'
איזהו במשושו אותו ויהיה ענינו כאלו לא היה שם גורל וכן הענין אם היו שניהם מדבר אחד והי'
האחד גדול והאחד קטן והנה אלו הגורלות היה כתוב באחד מהם לשם ובשני לעזאזל· והקריב
אהרן את השעיר אשר עלה עליו הגורל ליי' וגו'· לפי ששניהם חטאת כמו שקדם הנה ראוי שיאמ'
הכהן שהוא ליי' חטאת והנה יעשהו חטאת לשם יתע' בזה המאמר רק בתחלת ענינו לא היה מבוא'
בו אם יהי' לשם יתע' או לעזאזל והנה יכיעהו ויקריבהו לצד המערב בעת השיא להורות שהוא יהי'
קרב להשם יתע'· והשעיר אשר עלה עליו הגורל לעזאזל יעמד חי לפני יי' לכפר עליו לשלח אותו
לעזאזל המדברה· הנה זה השעיר אשר לעזאזל היה עומד חי ופניו למערב כדי שיתכפר עליו
בהתודותו עליו כמו שיזכור אחר זה ולזה היה עומד שם עד השלימו הזאות דם הפר והשעי' כי אחר
זה יתודה עליו ואחר זה ישלח אותו לעזאזל המדברה ולזה היה ראוי שיעמוד במקום אשר משם
משתלח והוא אצל מזרח העזרה והנה עזאזל הוא מקום גבוה וקשה והי' במדבר שלא יעבד בו ולא
יזרע· והקריב אהרן את פר החטאת אשר לו וכפר בעדו ובעד ביתו ושחט את פר החטאת אשר לו'
ר"ל שיקריבהו עוד שנית לפאת מערב כדי שיהיה במקום שחיטתו ויסמוך עליו ויתודה בעדו ובעד
הכהנים והנה יתבאר לשון זה הודוי והודוי הקודם במה שיבא בזאת הפרש' ותכף לסמיכתו ישחט
את פר החטאת אשר לו· וראוי שתדע כי מפני שהיה מחויב שיהי' הוא בעצמו מקבל הדם בכלי
שרת בימין ובה ישחוט הנה לא ישחוט כי אם רוב הסימנין כדי שלא יצא דם הפר מפני זאת
השחיטה ולפי שבזה האופן כשלמה השחיטה לפר הנה ישלים כהן אחר לחתך הסימנין והעורקין
באופן שיצא הדם ואז יקבל הכהן הגדול הדם בכלי שרת כמשפט ואם יאמר אומ' שהוא ראוי שתהי'
השחיטה באופן שיצא ממנה הדם להזות בו ולזה לא יכשר זה אלא בכהן גדול אמרנו לו שזה בלתי
אפשר אם לא ישפך הדם ואולי ישפך ממנו באופן שלא ישארו ממנו כדי להזות וג"כ הנה לא חייבה
התורה שיהיה ע"י כהן גדול כי אם השחיטה לא חתיכת הורידין ולזה יתכן חתיכתם ע"י כהן אחר
ולפי שההזא' לא תהיה כי אם אחר הקטרת הקטורת לפני לפנים הנה יהיה אחד מהכהני' ממרס
הדם במזרק כדי שלא יקרש באופן שיוכל להזות ממנו· ולקח מלא המחתה גחלי אש מעל המזבח
מלפני יי'· ר"ל מעל מזבח העולה מהמערכה שהיתה שם מוכנת לזה לצד המערב ולזה היו שם ד'
מערכות ביום הכפורים כמו שבארנו בפרשת צו· ומזה המקום יש ללמד שמערכת האש אשר
יביאוהו למזבח הקטרת הוא יותר מערבית מהמערכה הגדולה וראוי היה להיות כן כי מה שהוא
נכנס לפנים הוא יותר ראוי שיהיה יותר מערבי ויותר מערבי היה מה שהיה נכנס לפני לפנים
לזאת הסבה בעינה ולפי שאמר גחלי אש למדנו שלא יביאם שם אלא מעוכלות ולא עוממות אלא
לוחשות וראוי שיהיה האש בכלם שנאמר גחלי אש והיה זה כן כדי שלא יהיה מהם בעצמם עשן
אבל יהיה כל העשן מקטרת הסמים וכדי שיעלה בקלות ראוי שיהיו הגחלים לוחשות ולא עוממות·
ומלא חפניו קטרת סמים דקה והביא מבית לפרכת· לפי שהקטרת היתה דקה כמו שאמר
ושחקת ממנה הדק· למדנו שמחזיר ממנה למכתשת כדי שתהיה בתכלית הדקות באופן שיוכל
לקחת משם מלא חפניו מהקטרת השחוקה שנית ולפי שאמר שיביא מבית לפרכת מלא חפניו עם
לקיחתו מלא המחתה שהיא בהכרח בידו הימנית לפי מה שהתבאר מהשרשים הכוללים הנה
ימדוד מלא חפניו מקטרת הסמים וישימהו בכף אחד לא בחפניו כי לא יוכל עם זה לשאת המחת'
בידו ולזה ישא הכף בשמאלו עד אשר יניח המחתה בקדש הקדשים ואחר ישוב הקטרת לחפניו
כמו שצותה התורה ומשם יתנהו על האש וכבר נתן הסבה בזה אחר שישלם ביאור זאת הפרשה·
ונתן את הקטרת על האש לפני יי'· הנה יתבאר מזה שהוא יניח תחלה המחתה לפני לפנים
לפני יי'· ר"ל לפני הארון ואחר כך יתן הקטרת עליה ולפי שהוא ראוי שיהיה הקטרת מלא
חפניו כמו שנזכר בפסוק הקודם ומשם יתנהו על האש הנה יקח הכף בשיניו או בלאי זה צד שיוכל
ויוציא משם בגודלו הקטרת עד שיביאה לחפניו ומשם יתן אותה על האש במה שיהיה ממנו לצד
המערב שנ' לפני יי'· וכסה ענן הקטרת את הכפרת אשר על העדות ולא ימות· למדנו מזה
שהוא ראוי שיהיה בקטרת מה שיעלה עשן באופן שיהיה עשן הקטרת מוחש והוא הנקרא מעלה
עשן והיה נכנס בסמני הקטרת ואם לא היה זה הסם שם יתחייב מיתה· והוא מבואר שאין
ראוי שיכניס שם קטרת זרה· ר"ל שלא תהיה במתכונת קטרת הסמים שאם הכניסה שם הנה
נכנס שלא לצורך עבודה ויתחייב מיתה כמו שקדם והנה ישאר שם הכהן עד שיעלה ענן הקטרת
וכסה את הכפרת ואחר כך יצא משם וראוי שיהיו פניו לצד המערב גם בצאתו כי אין ראוי שיהיה
אחוריו אל ארון יי' וזה מבואר בנפשו כל שכן מה שנראה שדקדקה התורה בכל הנעשה שיהי' לפני
יי'· ולקח מדם הפר והזה באצבעו על פני הכפרת קדמה ולפני הכפרת יזה שבע פעמים מן הדם
באצבעו· לפי שהכפרת פנים לצד המזרח ולצד הצפון ולצד דרום הנה זכרה התורה שתהיה זאת
ההזאה אצל פני הכפר' לצד מזרח שהוא כנגד פני הכהן כשיהי' פניו אל הארון והנ' מלבד זאת ההזא'
שהי' על פני הכפר' יזה לפני הכפר' ז' פעמי' וגו' כמו שנתב' בהזאה הדומו' לזה במה שקד' ואמנ' קצר'
התור' בזה והנ' תהי' ההזא' הראשונ' למעל' והשבע למט' לפי שנ' על הכפר' ושא' ההזאו' הם לפני הכפר'
והנ' מבוא' ממה שקד' שאלו ההזאו' יחוייב שיהיו באצבעו הימני' ושחט את שעיר החטא' אש' לעם והבי'
את דמו אל מבי' לפרכ' הנ' יתבא' ממה שקד' שהכ"הג לא ישחט בו שא רוב ב' הסימני' וישלי' כהן את'
השחיט' כדי שיקבל הדם בכלי שרת כמשפט והנ' יזה ממנו ח' הזאו' כמו שהז' מדם הפר על הכפרת
ולפני הכפרת· וכפר על הקדש מטמאות בני ישראל ומפשעיהם לכל חטאתם· יקרא קדש
מקום הקדשים ואמר שבאלו ההזאות יכפר עליו מטמאות בני ישראל בענין מקדש וקדשיו אם
נכנסו במקדש בטומאה או אכלו קדשים בטומאה· ומפשעיהם לכל חטאות הטמאה שהם אלו
שזכרנו והנה הפשע יאמר על מה שהוא בזדון וזה מבואר מצד הוראת הגדר ולזה יכפר על זדון
טומאת מקדש וקדשיו בזה האופן בפר כהן גדול ושעיר הנעשה בפנים רוצה לומר שבפר כהן
גדול יכפר עליו ועל ביתו ועל הכהנים ובשעיר הנעשה בפנים יכפר על כל ישראל· והנה יכפרו
אלו הקרבנות החמורות שבעבירות אלו הטמאות וראוי שתשלם הכפרה בכל מיני עבירות אלו
הטמאות כי מן השקר שתשגיח התורה בכפרת קצת מיניהם ולא תשגיח בשאר וזה שקרבן עולה

ויורד יכפר על טומאת מקדש וקדשיו כשהיתה שם ידיעה בתחלה ובסוף והעלם בנתים כמו שיתבא'
בפרשת ויקרא ופר ושעיר הנעשה בפנים ביום הכיפורים מכפר על זדון אלו הטמאות וישאר מאלו
העברות מה שאין כן בו ידיעה לא בתחלה ולא בסוף ומה שיש בו ידיעה בסוף ולא בתחלה ומה
שיש בו ידיעה בתחלה ולא בסוף וכבר מצאנו כפרת אלו הטמאות בשעיר ביותר חמור שבמיניהם
ולזה כשמצאנו שעירים באים לכפרה ולא נתבאר מה יכפרו הנה יתבאר שהם באים לכפר על
דבר שהוא מסוג מה שיכפר עליו זה השעיר וכל שכן שיתבאר זה בשעיר חטאת הנעשה במזבח
העולה ביום הכיפורים שנאמר בו בפרשת פינחס ושעיר חטאת אחד לכפר עליכם מלבד חטאת
הכיפורים למדנו שהוא מכפר על דבר הוא מסוג מה שיכפר עליו חטאת הכפורים והנה ראוי
שיכפר על דבר שהוא יותר קל מזדון הטמאה כי ראשונה ראוי שיתנקה מהדבר החמור ואחר כן
מהקל וזה מבואר במעט עיון ממה שקדם בענין הקרבנות· וכבר מצאנו עוד בראשי חדשים
וברגלים שעירי חטאות ונאמר בהם שהם לכפר כמו שנזכר בפרשת פינחס וראוי שיהיו מכפרים
הקל שבמיני אלו הטמאות כי החמור יכפר עליו ביום הכיפורים ולזה יכפר השעיר הבא אחריו
על החמור שבמינים הנשארים ולזה יכפרו שעירי ראשי חדשים ושעירי הרגלים על שגגת הטומא'
במקדש וקדשיו שאין בהם ידיעה לא בתחלה ולא בסוף ויכפר שעיר הנעשה בחוץ ביום הכפורים
על היותר חמור מזה שלא יבא בשום פנים לחייב קרבן עולה ויורד והוא מה שאין בו ידיעה
בתחלה ויש בו ידיעה בסוף והנשאר מהעברת אלו הטמאות הוא מה שיש לו ידיעה בתחלה ואין
בו ידיעה בסוף וזה אפשר על חיוב קרבן עולה ויורד וזה יהיה כשתתחדש לו הידיעה במה שנגע
בו ואין בכאן כי אם אחד משעירי יום הכיפורים לכפר עליו על זאת הטומאה כל זמן שלא תתחדש
לו ידיעה בה וראוי שתיוחס זאת הכפרה לשעיר הנעשה בפנים לפי שהוא היותר חזק לכפר על
הטמאות ולזה יכפר על זדון הטומאה ולפי שהחמור שבמיני השגגות אחר המין שיתחייב עליו
קרבן עולה ויורד הוא מה שיש בו כח על שיתחייב עליו קרבן עולה ויורד הנה תיוחס זאת הכפרה
לשעיר הנעשה בפנים ולא ייחדה התורה שעיר בכפרת זה המין מהטומאה לפי שזאת הכפרה אינה
שלמה כי כל זמן שתתחדש לו ידיעה בסוף על שגגתו יתחייב קרבן עולה ויורד מה שאין כן בשאר
הכפרות הבאות על הטמאות שייחדה התורה בהם שעיר· וכן יעשה לאהל מועד השוכן אתם
בתוך טמאתם· ר"ל שיזה בו מדם הפר ח' הזאות אחרות כמשפט הנזכר ומדם השעיר שמנה הזאות
אחרות כמשפט הנזכר ותהיינה אלו ההזאות לכפר על אהל מעד מאלו הטמאות הנזכרות ולזה
אמר השוכן אתם בתוך טמאתם והנה לא באדה התורה באי זה מקום מאהל מעד תהיינה אלו
ההזאות· והנה יתבאר זה ממה שנזכרה בהזאות הנעשות פנים וזה שהם היו לצד המערבי ממנו
באופן שתהיה ההזאה לפני יי' ובזה האופן תהיה ההזאה באהל מועד על פני הפרכת קדש'
ולפני הפרכת במה שהיה ממנו כנגד הארון כדי שיהיו פני המזה לפני יי' וכזה תמצא זה מבואר
בהזאות הנעשות באהל מועד שהם בפני הפרכת בפרשת ויקרא· וכל אדם לא יהיה באהל מועד
לכפר בקדש עד צאתו· ר"ל שבהזאתו לפני לפנים על הכפרת ולפני הכפרת יחוייב שלא יהי' אדם
באהל מועד ומזה המקום יתבאר שבהיותו מכפר על אהל מועד ראוי שלא יהיה אדם בין המזבח
ואהל מועד כי היתם אחד· וכפר בעדו ובעד ביתו ובעד כל קהל ישראל· רוצה לומר שיכפר
מהטמאות הנזכרות באהל מועד בעדו ובעד הכהנים ובעד כל קהל ישראל· ואמנם הכפרה בעדו
ובעד הכהנים תהיה בדם הפר והכפרה בעד כל קהל ישראל תהיה בדם השעיר· ויצא אל המזבח
אשר לפני יי'· ר"ל המזבח היותר מערבי כי הוא לפני יי' והוא מזבח הקטרת הסמים והנה
הכפרה הזאת היא גם כן מהטמאות הנזכרות· והיא תהיה כשיזה עליו מדם הפר והשעיר באופן
שיזכר אחר זה· ולקח מדם הפר ומדם השעי' ונתן על קרנות המזבח סביב· רוצה לומ' כשיטבול
אצבעו בדם ויתן ממנו בכל קרן וקרן מקרנות המזבח באופן הנזכר בחטאת וזה יהיה כשיערב דם
הפר ודם השעיר ויטבול אצבעו בדם המעורב והנה יתחיל להזות על קרן שפגע בו תחלה בהכנסו
לאהל עם הדם המעורב כמו שהתבאר מהשרשים הכוללים ולפי שבהכנסו שם ילך תחלה סביב
המזבח לפאת ימין הנה הקרן שיפגע בו תחלה הוא המזרחי הצפוני ואחריו המערבי הצפוני
ואחריו הדרומי המערבי ואחריו הדרומי המזרחי והנה נתן הסבה בכל זה אחר שהשלמנו באור
דברי זאת הפרשה· והזה עליו מן הדם באצבעו שבע פעמים· הנה זה יהיה בשטח המזבח
העליון במקום הקטרת והנה לא פרשנו מלת עליו אלא כשתהי' ההזאה בקירות המזבח כי
לא היו במזבח הזהב שני מקומות אחד למעלה ואחד למטה כמו העניין במזבח העולה ועוד שאף
על פי שיהיה שם מקום שני מורה על הגורה כמו העניין במזבח העולה הנה לא תהיה ההזאה בו
שבע פעמים להורות על הגורה אבל תהיה ההזאה ברוחב וסביב ולא תהיה כאצבעו ולזה הוא
מבואר שהכונה באמרו עליו הוא שתהיה ההזאה עליו ממש לא בקירותיו והנה יזה אלו ההזאות
ממקום שהשלים שם נתינת הדם על הקרנות והוא הצד הדרומי מזרחי· וטהרו וקדשו מטמאת
בני ישראל· רוצה לומ' מזדון טמאת מקדש וקדשיו והנה תשלם הכפרה בזה באלו הג' מקומות
מאלו הטמאות לכהן גדול ולכהנים ולעם הקהל· וכלה מכפר את הקדש ואת אהל מועד ואת
המזבח והקריב את השעיר החי· רוצה לומ' שאחר שישלים כפרת זדון מקדש וקדשיו באלו
השלשה מקומות יקריב השעי' החי אשר לעזאזל לפאת מערב מעט להתודות עליו ואחר כך
ישלחהו· וסמך אהרן את שתי ידיו על ראש השעי' החי· הנה למדנו בזה המקום שהסמיכה
היא בשתי ידים על ראש הקרבן ומזה המקום כלמד שתהיה הסמיכה בכל כחו כי לזאת הסבה
הקפידה התור' שתהי' הסמיכ' בשתי ידיו· והתוד' עליו את כל עונות בני ישראל וגו'· רוצ'
לומר שהוא כאלו יסיל עונות ישראל· ומפשעיהם לכל חטאתם· איזה שיהיו עשה או לא
תעשה קלים או חמורים ויסיום על ראש השעי' בסמיכתו זאת ויתבא' מלשון הכתוב שהוא יתחיל
מהקל ויסיים בחמו' ולזה זכר' התור' הפשע אחר העון כי הפשע הוא יות' חמור כי הוא מורה על
הזדונות כמו שקדם ולפי שהחטא יאמ' על היות' קל כמו שהתבאר בפרשת ויקרא שהחטא יאמ'
על השגג' אף על פי שלא הודע לו חטאתו אשר חטא הנה יהי' לשון זה הודוי שחטאו ושעוו ופשעו
בני ישראל ויבקש מדבריו מהשם יתע' שיכפר להם זה כי זהו ענין הודוי והנה תלמוד גם כן
שהדרג' הוא בזה התואר ממה שאמ' חטאנו עם אבותינו העוינו והרשענו וראוי שלא יעלם ממנו
שהוא ראוי שישובו ישראל בכל לבם לשם יתע' ואז יתכפרו להם כל החטאים בזה הקרבן וזה שאם
דקדקה התור' בזה בקרבנות יחיד הבאות על השגגות כל שכן שתקפיד בזאת הכפרה הנפלאה
אשר באה להכית חטאים גדולים ולזאת הסבה היה' התרוע' בר"ה השביעי כמו שיתבאר במה
שיבא בג"ה ומזה המקום למדנו שהודוי הנעשה על פר כהן גדול הוא גם כן בזה הענין כי פר כהן
גדול הוא לו ולכהנים תמורת שני שעירי העזים לכל ישראל שנ' בזאת יבא אהרן אל הקדש בפר בן
בקר לחטאת ואיל לעול' ומאת עדת בני ישראל יקח שני שעירי עזים לחטאת ואיל א' לעולה והנ' אחד
מהשעירי' יכפר על זדון טמא' מקדש וקדשיו והשני יכפר על כל עבירו' שבתור' והו' המשתלח והנ' על
שני אלו הדברי' יכפ' כה"ג בעדו ובעד הכהני' ולזה יהי' לשון הודוי הראשון שחט' ושעו' ופשע הו' וביתו
שיכפ' לו השם יתע' ולשון הודוי השני הו' שחטא ושעו' ופשע הו' וביתו והכהני' ושיתפלל להשם יתע'
שיכפ' להם זה· ושלח אותו ביד איש עתי המדברה· ר"ל איש של רוב הרגלו בהליכ' במדבר' לא ימתין
אבל כל עת הו' נכון לו כשו הו' בעל העת כי יש אנשי' דכי הלב ואולי ילכו שם בעת אח' לא בעת את'
לירא' מן ההליכ' בכמו שו המקומו' כ"ש אם יקרו דברי' מונעי' כמו המט' ונשיב' הרוח' החזקות ומה
שידמ' לזה ולפי שהכפר' לא תשל' בזול' שלוח זה השעי' למדב' הי' ראוי שידקדקו שיהי' המשתל' איש עתי
שיהי' כל עת נכון לו באופן שישלי' מה שכוון לו ובו' לא דקדק התור' במשל' שהי' כהן ולז' יהו' שלו' השעי'
אפי' בישר' וכש' השעי' עליו את כל עונות' אל ארץ גזר' ר"ל אל ארץ שלא יעב' בה ולא יזרע והנ' בזה
תועל' ליש' בלב' שכב' נתכפרו להם עונותיה' ולא יתרשלו מעבו' השם יתע' מפני מה שהפליגו לחטא
במ' שקד' וראוי שתדע שו' השעי' ימו' שם בשלוחו אותו וז' יתב' מפני שוני' מהם שאם הי' שלוחו להכית
[illegible]
[illegible]

ושעיר

ומשירת כי השעיר אחי לא יטמא מצד מה שהוא חי אבל יטמא משלחו מצד שלוחו להמיתו וזהו כמו שהי׳
תכף לסמיכה שחיטה בקרבנות כן יהיה תכף הסמיכה שלוח בזה השעיר מפני שסופו אל המות׳
ושלח את השעיר במדבר רוצה לומר שכיון שיתברר שישתלח השעיר במדבר אף על פי שלא הגיע
עדין למקום הגבוה שידחפהו משם משלחו להמיתו יעשה הכהן גדול אלו הפעולות שיזכור אחר זה׳
וראוי שתדע שהמשלח אם לא יכול להשלים השלוח בזולת אכילה הנה יותר לו אז לאכול כי זה הוא
מצורך השלוח אשר יחוייב שיעשה ביום הכיפורים וזה מבואר בנפשו׳ ובא אהרן אל אהל מועד
ופשט את בגדי הבד אשר לבש בבואו אל הקדש ראוי שתדע שלא חייבה אותו התורה לבא אל אהל
מועד לפשוט בגדיו שם כי זה בלתי ראוי במקום הנכבד ההוא רוצה לומר שיעמוד שם ערום וכ״ש
שזה יותר מגנה מצד שימשך לזה שיצא כהן גדול ערום משם וילך ערום אל הלשכה אשר בה המקוה
אשר יטבול בו ולא צותה התורה גם כן שיבא שם שלא לצורך כי כבר הוזהר מזה במה שקדם ולזה
יתחייב שתהיה זאת הביאה לצורך ויתחייב עם זה שתהיה באופן שיתחייב העשותה בבגדי לבן כי לא
זכרה התורה שנותו בגדי לבן לבגדי זהב עד אחר זאת הביאה ומזה המקום יתבאר שזאת הביאה
היא להכנס לפני לפנים להוציא הכף והמחתה׳ כי לא נשאר מעבודת יום הכיפורים דבר יהיה ראוי
שיעשה בבגדי לבן זולת זה כי אין ראוי שיכנס לפני לפני׳ בבגדי זהב כמו שקדם ולפי שאין ראוי
שיוציא משם הכף והמחתה טרם השלם העישון לקטרת ולאש אשר במחתה והיה זה ממה שלא
יתאמת שישלם בכמו זה העת הנה יצטרך להמתין לסלק הכף והמחתה עד הערב וראוי שיהיה זה
בעת שיצטרך לבא אל אהל מועד להקטיר קטרת הסמים ולהעלו׳ את הנרו׳ קודם שיקטיר קטרת
הסמים ויעלה את הנרות כדי שלא יהיה ענן הקטרת לפנים מאהל מועד ולפני לפנים יחד כי
הסער׳ בו באלו השני מקומות קרובה להיות אחת כמו שנבאר ולזה אין ראוי שתהיה בשני המקומו׳
ובכלל הנה אז ישלם בלי ספק העישון לאש ולקטרת ואין ראוי שיכנ׳ שם הכהן אם לא אחר שיתברר
לו שישלם זה כדי שלא יכנס שם שלא לצורך ויתחייב מיתה בידי שמים והנה לא זכרה התור׳ בביאור
סלוק הכף והמחתה לפי שאינו מכוון בעצמו ואינו מצורך הכפרה אבל בהכרח יתחייב לכבוד
המקום ההוא שלא ישאר שם האפר בכל השנה עד בא יום הכיפורים אחר שיסידה משם הכהן
הגדול בבואו לכפר בקדש והנה לא נזכרה בזה המקום זאת הביאה כי אם להשלים זכרון הדברים
שיעשו בבגדי לבן לא שיהיה סדר הענין כן ואולם שאר הדברים כלם נזכרו על הסדר אשר שם
כשתנה הסדר ההוא לא יהיה במה שיעשה בזולת סדרו תועלת והנה יפשוט כהן גדול בגדי לבן
בלשכה שיטבול בה ושם ילבש בגדי זהב׳ והניחם שם רוצה לומר שלא ישמש בהם עוד ומזה יתבאר
שהם אסורי׳ בהנאה והנה יתבאר טעם זה אחר השלימנו באור זאת הפרשה׳ וראוי שתדע כי אחר
שלוחו השעיר יוציא אמורי פר ושעיר להקטירם על המזבח העולה ואחר שיתבאר לו שהגיע השעיר
למדבר ישלח פר ושעיר מחוץ למחנה לשרפם וינתחם באופן שהתבאר בפר כהן משיח בפר׳ ויקרא
ולזאת הסבה אמרה תורה ושלח את השעיר במדבר ולא הוצרכה להזכיר הוצאה חלבי החטאת כי
זה מבואר ממה שקדם מענין הקרבנות והנה סמך אחר זה שלוח השעיר לעזאזל להוצאת פר
ושעיר מחוץ למחנה לשרפם להעיר שזה היה נעשה יחד והנה הענין מעצמו יעיר על זה כי הפר
של כהן גדול היה נכלל בו׳ כל ענין שני השעירים ולזה ראוי שיהיה ענין השעירים נעשה יחד
כמו הענין בפר שהוא גוף אחד׳ ורחץ את בשרו במים במקום קדוש׳ ר״ל באחת הלשכות אשר
בעזר׳ ומזה המקום נלמד שכל עת שיטבול ביום הזה להחליף בגדים מבגדי לבן לבגדי זהב או הפך
יהיה טעון טבילה בקדש וראוי שיתבאר מזה ג״כ שבלבשו בבקר בגדי זהב לעבוד עבודת תמיד של
שחר והמוספין יצטרך טבילה וזה שהנכנס לעבודה יצטרך כל כהן קדוש ידי׳ ורגלי׳ ולא יצטרך לזה
בשאר העבודות שיעבוד ביום ההוא כמו שקדם ואם במקום שאין טעון קדוש ידי׳ ורגלי׳ חייבתהו
התורה לטבול כ״ש שיתחייב לטבול במקום אשר הוא טעון קדוש ידים ורגלים ולזה יתבאר גם כן
שבכל טבילה יהיה קדוש ידים ורגלים וזה שאם במקום שלא נתחייב טבילה יתחייב קדוש ידים
ורגלים כל שכן במקום שנתחייב טבילה והנה נבאר הסבה בכל זה במה שיבא׳ ולבש את בגדיו׳
ר״ל בגדי זהב כי הם בגדיו אשר יעבוד בהם תמיד׳ ויצא ועשה את עולתו ואת עולת העם׳ רוצה
לומר אילו ואיל העם והנה יעשה תחלה עולתו ואחר כך עולת העם כמו הענין בחטאת והיה זה
למעלת הכהן עם שאין ראוי שיכפר על זולתו קודם שיכפר על עצמו וזה שלו מהחטאים ההם ולפי
ששם שעיר החטאת אחד להשלים זאת הכפרה כמו שנזכר בפרשת פינחס הנה ראוי שיהיה נעשה
קודם עולתו ועולת העם כי החטאת קודם לעולה כמו שיתבאר במה שקדם׳ ואמנם לא הזכיר זה
בזה המקום כי לא נזכר בזה המקום החטאת ההוא׳ וראוי שתדע כי האיל שנזכר בפרשת פינחס
בעולה שיקריבו בני ישראל ביום הכפורים הוא האיל הזה שקרא איל העם׳ וזה שנזכר אמר שם
ושעיר עזים אחד לחטאת מלבד חטאת הכפורים ועולת התמיד למדנו מזה שכל העולות והחטאות
באות משל צבור ביום הכפורים נזכרו שם מלבד חטאת הכפורים ועולת התמיד של שחר ושל בין
הערבים ולזה הוא מבואר שכבר נזכר שם איל העם והוא האיל הנזכר׳ וכפר בעדו ובעד העם׳
רוצה לומר שבזה תשלם הכפרה בשלמות כי הקרבת העולה הוא להעיר שכבר נשלם הרצוי במה
שהתבאר במה שקדם׳ ואת חלב החטאת יקטיר המזבחה׳ רוצה לומר אחר הקרבתו עולתו ועולת
העם יקטיר אמורי פר ושעיר הנשרפין על המזבח העולה׳ והמשלח את השעיר לעזאזל וגומר׳
ראוי שתדע שלא יקרא משלח עד שיצא מהעיר שבית המקדש בתוכה כאלו תאמר חוץ מירושלם כי
כל זמן שהוא בעיר הוא במה שממנו התנועה כי העיר הוא הפך המדבר שאליו התנועה וכאשר יצא
מהעיר והוא בדרך אז החל בתנועה הזאת ואז יקרא משלח ומן אז יטמא בגדים שעליו ולא יטמא
הנוגע בשעיר הזה אבל יטמא משלחו מצד מה שהוא משלחו אף על פי שלא נגע בו וראוי שיתבאר
מזה שהמוציא פר ושעיר הנשרפין מחוץ למחנה הוא טמא ומטמא בגדים כי הוא ראוי בזה כמו
שמשלח שעיר המשתלח כי הם נשרפין חוץ למחנה מפני שאתם העונות כמו שישתלח השעיר מפני
שאתו העונות ועוד שהרי מצינו בהם שהשורף אותם טעון כבוס בגדים ולזה ראוי שנלמד מזה כי
הם יטמאו מוציאם כמו שעיר המשתלח שיטמא משלחו שאם לא יטמאו אלא השורפם לא היה ראוי
בשעיר המשתלח שיטמא כי אם מי שידחפנו להמיתו ולא יטמא בגדים קודם זה׳ ואחר יבא אל
המחנה׳ ראוי שתדע שלא תדחה ביאתו אל המחנה יום הכפורים שהוא אסור במלאכה והנה הרצון
בזה שאחר כן יוכל לבא אל המחנה ולהכנס למקדש אחר שיעריב השמש׳ ואת פר החטאת וגומר׳
והשורף אותם יכבס בגדיו מפני שאמרה התורה בזה המקום אשר הובא את דמם לכפר בקדש ולא
היה צריך זה בזה המקום לפי שכבר ידענו זה למדנו שהשורף טעון כבוס בגדים מפני שהובא את
דמם לכפר בקדש ולזה יתבאר שכל חטאות הנשרפות מחוץ למחנ׳ מטמאות בגדי שורפם וכן הענין
בבגדי מוציאם מחוץ למחנה ובכלל הנה לסבה אשר התחייב בזה המקום יתחייב זה בכל חטאות
הנשרפות וראוי שתדע שכבר יתבאר שהוא מוציא מחוץ למחנה תכף שיצא מן המחנה שהוא בו כי
כל עוד שהוא במחנה ההוא בעינו הוא במה שממנו התנועה ולזה לא יקרא מוציא חוץ למחנה עד
שיצא חוץ לעזרה וכן משהגיע למקום שריפתו אינו מטמא המתעסק בו כי לפי מה שאחשוב לא אם
היה מתעסק בשריפתו והשורף מטמא בגדים כל זמן שיהיה אפשר שיתואר כשהוא שורף ולא יטמא
בגדים המתעסק בשריפתו עד שתשלם השרפה ויעשה האפר והוא מבואר שלא יקרא שורף מפני
הבעירו האש אם לא היה באש הזה זה החטא׳ הנשרף׳ ורחץ את בשרו במים ר״ל אחר שיטבול ויעריב
שמשו יוכל לבא אל המחנה שיצא ממנו והוא העזרה ואפשר שנמנעה ממנו הביאה אל המחנ׳ אפי׳
תוך חומת ירושלם ביום ההוא קודם שיטבול להעיר על התחזק מהעונו׳ אשר נשאום אלו החטאות׳
והיתה לכם לחקת עולם רוצה לומר זאת העבודה שקדם זכרה׳ בחדש השביעי בעשור לחדש תענו את
נפשותיכם וכל מלאכה וגו׳ הרצון בזה הענוי שלא יאכלו ושלא ישתו וזה מבואר מצד הוראת הגדר
ומעצם הענין וזה שכבר יראה שהיתה הכונה בזה שיבדלו מאלו ההנאות למען יכנע לבבם ויתמו של
לבם לשוב מדרכם הרעה כי זה כיון ביום הזה כדי שתשלם להם הכפרה ולזאת הסבה הית׳ התרוע׳
בראש השנה כמו שיתבאר במה שיבא בגזרת השם ולפי שהוציאה התורה זה בלשון ענוי ולא אמר׳
בביאור שלא יאכלו בעצם היום הזה הנה לא יעברו על זאת המצו׳ באכילת כזית אבל באכיל׳ שמצד
ימנע העינוי ושערו חכמים שזה ישלם בשיעור המזון בכותבת הגס׳ לא בפחות מזה ובשתיי׳ ישלם
זה בשיעור רביעית לוג לא בפחות מזה וראוי שיתבאר מזה שאם אכל אוכל בלתי ראוי לאכילה או

שתה משקה בלתי ראוי לשתי׳ לא יענש על זאת הצואה כי אין זה ממה שיעבור הענוי בסבתו אבל
הוא ענוי וכן אם אכל על השבע המופלג והנה נאסר בכל מלאכ׳ כמו הענין בשבת׳ האזרח והגר
הגר בתוככם׳ ר״ל בגר צדק ולמדנו בזה שלא נקבל גר צדק לחציין אם לא יקבל עליו כל התורה
כולה׳ כי ביום הזה יכפר עליכם לטהר אתכם׳ למדנו שהיום הזה מכפר אע״פ שאין שם בית
המקדש לעשות העבודה הנזכרת והיה זה כן מפני שכתב׳ התורה סבת המצות הנהוגות בפני הבית
ושלא בפני הבית היות השם יתעלה מכפר ביום הזה מכל חטאות ישראל והיה זה כן לפי שעיקר
הכפרה היא התשובה והצום עם השביתה מהמלאכה ומכל צרכי הגוף מעיר על התשובה הערה
נפלאה׳ מכל חטאתיכם לפני יי׳ תטהרו׳ ר״ל שכבר יטהרו מכל חטאתם לפני יי׳ בזאת העבוד׳
הנעשת בבית המקדש לפני ה׳ או ירצה׳ בזה שהם יטהרו לפני יי׳ בשובם אליו בזה האופן ויהיו כמדרגת
מי שלא חטא׳ שבת שבתון היא לכם׳ וזאת היא מצות עשה לשבות בו מכל מלאכה׳ ועניתם את
נפשותיכ׳ חקת עולם׳ הנה שתי אלו המצות לפי שאין להם התלות בבית המקדש הוא מבואר מענינם
שהם נוהגות תמיד׳ וכפר הכהן אשר ימשח אותו׳ ר״ל שזאת הכפרה הנעשת בבית המקדש תעשה
על יד כהן משיח בשמן המשחה או ע״י כהן אשר ימלא את ידו לכהן תחת אביו אף על פי שאינו
משוח בשמן המשחה והוא המרובה בגדים ולמדנו מזה שבזמן שכן כהן גדול ראוי לכהונה גדולה
הוא קודם לכל אדם ומבואר זה בנפשו כמו שביארנו במה שקדם׳ ולבש את בגדי הבד בגדי הקדש׳
למדנו מזה שהדבר המתיחס לכפרת היום יעשהו כהן גדול בבגדי לבן׳ וכפר את מקדש הקדש
ואת אהל מועד וגו׳ למדנו של כל אחד מהם כפרה בפני עצמ׳ ולזה לא תעכב כפרה המתאחר כפרת
הקודם׳ ואולם כפרת הקודם תעכב כפרת המתאחר כדי שלא ישתנה הסדור שסדרה התורה בזה׳
ועל הכהנים ועל כל עם הקהל יכפר׳ כבר התבאר מזה מה שאמרה שנית וכפר בעדו ובעד ביתו
ירמוז בו אל הכהנים כי הם בניו כמו שביארנו׳ והיתה זאת לכם לחקת עולם לכפר על בני ישראל
מכל חטאתם אחת בשנה ר״ל שתעשה העבודה הזאת בזה האופן ובסדור הנזכר פעם אחת בשנה
והיא בעשור לחדש השביעי׳ ויעש כאשר צוה יי׳ את משה הורה בזה שכל זה מכוון באופן הנזכר
ולזה לא הפיל אהרן ממנו דבר הנה זהו ביאור דברי זאת הפרשה:

ואולם למה היתה זאת הכפרה בזה האופן הנה ראוי שנאמר בזה לפי מה שהגיענו אם
יש בזה מן העומק והקושי החזק׳ ונגיע תחלה ונאמר כי מזבח הקטרת מורה על
המציאות וההויה וקטרת של בין הערבים מורה על ההפסד כמו שהתבא׳ בפרשת ואתה תצוה והיו
ממנה ארבע קרנות להורות על שההפסד לא יקרה לאדם מצד צורתו אך יקרה לו מצד ההיולי והם
היסודות אשר בהמזג קבל אלו הצורות קצתם באמצעות קצת והנה הקטרת אשר יקטירו עליו מור׳
על השכל ההיולאני אשר מדרכו שיתעל׳ במה שירית האדם מאלו דברים המוחשי׳ ר״ל מאופן החכמ׳
אשר ביצירתם כשיופרדו מהם המשיגים ההיולאנים והנה השכל יקח זה המושג מהמקום והדמיון
ויפשיטהו ממשיגיו ההיולאנים ובזה האופן ישוב המושכל בכח מושכל בפועל כמו שישים האש מצד
ההפרדה בקטרת אשר היה מורח בכח מורח בפועל ומזה האופן היו הסמים משל למושכלות כמו
שבארנו בפי׳ שיר השירים וזה המשל ככפל שם הרבה׳ והנה המנור׳ מורה על האופן שיוצא בו השכל
ההיולאני מהכח אל הפעל מצד מה שתתן לו הנפש המרגשת והמדמ׳ מהמורגשות כמו שביארנו בפ׳
ויקחו לי תרומ׳ ולזאת הסבה המנורה יותר קרובה לקדש הקדשים ממזבח הקטרת ולזאת הסב׳ הית׳
בפרכת צורת כרובים להעיר כי מה שבמנור׳ הוא הערה להשגת השכל ההיולאני שכל בפועל באופן
שיהיה במדרגת הכרובים שהם שכלים נבדלים משיגים עצמותם ולזאת הסבה ג״כ היתה המנורה
מאירה למול קדש הקדשים ששם הכרובים פורשי כנפים למעלה ולפי שההשלמה בזה האופן לשכל
היא יותר חזקה בעת המורה על ההפסד וחולשת הכחות הגופיות והוא עת הזקנה והישישות כמו
שנזכר בספר מלחמו׳ יי׳ הנה העת שנתחנך בו המנור׳ בער׳ כמו שביארנו במה שקדם׳ והנה הכרובי׳
אשר בקדש הקדשים מורה על השכל הנקנ׳ והשכל הפועל והנה השפע שיקבל השכל הנקנ׳ מהשכל
הפועל הגיע בנבואה ולזה היו פניהם איש אל אחיו אל הכפורת אשר על הארון להעיר על אפשרות
הגעת הנבואה כי התורה נתנה על יד נביא ואם לא יאמן בנבואה׳ תפול כל התור׳ וכבר התבא׳ בספ׳
מלחמו׳ יי׳ כי המזגים יתחדשו במורכבות מפני מה שיתחדש מההתמזגות מה שיושפע מהנותנים
באמצעות ניצוציהם לפי מה שנתן להם השם יתע׳ מהכח ביום הבראם וכמו שיתחדש מההתמזגות
כחות הגלגלים אלו המזגים המקבלי׳ כפי כח ככב מהכוכבי׳ ההולכי׳ ולפי מקומותיו מגלגל המזלות
כן יתחדש ממניעיהם שכל הוא נימוס מה שיתחדש מהמזג כחותיה׳ ובאמצעותו יתכנו הצורו׳ באלו
הדברים ההוי׳ והוא השכל הפועל לפי מה שביארנו שם הנה זה מה שראינו להגיעו בזה המקו׳ קוד׳
כתיבתנו הסבו׳ במה שנזכר בזאת הפרשה ואחר זאת ההצעה נאמר שכבר היה מן ההכרח שיהי׳ שם
מה שיעי׳ שכבר יכפר הש׳ ית׳ לחוטא כל עונותיו לא השגגות לבד וזה שאם יחשו׳ האדם שלא יתכפרו
לו כמו אלו העונות יהיה מגיע מזה הפסד נפלא וזה שהחוטא מפני האמינו שלא יכפרו לו עונותיו
ואם יכבס כתמי חטאיו בנתר התשוב׳ והמעשי׳ טובים הנה כתיא׳ מן הטוב ולא ישתדל בתקון מעשיו
ודעותיו כרצותו שכאשר אבד אבד ולזה סבב הש׳ ית׳ שיהיה שם יום א׳ שיתכפרו בו כל העונות אחר
השבר לב החוטא והכנעו בצום ובתשובה ולפי שזה הענין גדול וקשה ראוי שלא ישלם כי אם על יד
היות׳ נבחר כי ליות׳ נכבד יתסו הפעולות היות׳ גדולות בסוג ההוא ולזאת הסבה בעינה חייב שיהיה
זה ג״כ בנכבד שבמקומות והנה הית׳ זאת העבוד׳ בבגדי לבן כי לגנות מה שיכפר עליו באלו העונו׳
היה בלתי ראוי שישלם הכבוד בזה הקרבן ולזאת הסב׳ בעינה היה הפר והשעי׳ נשרפים בזה האופן
המגונה חוץ לג׳ מחנות והיה ג״כ מות השעיר המשתלח בתכלית הגנות ובמקום שאין בו הנאה כלל
שנאמ׳ אל ארץ גזר׳ עד הגיע מהגנות בו שלא יוקח דבר ממנו לעבוד בו שום עבודה באופן מהאופני׳
והנה היה חטאת הכהן פר וחטאת ישראל שעיר לסבה בעינה שהיה חטאת כהן משיח פר וחטאת
נשיא שעי׳ וזה היה לגודל מעלת הכהן כמו שביא׳ שם עד שהנכבד שב״בה הוא אצלו בתכלי׳ הפחיתו׳
לחוזק המשכו של השכל ומאסו עניני החומר ולפי שכפרת שני השעירים היתה מיוחדת למה שיכפר
עליו הפר היה ראוי שיוקחו שניה׳ יחד לכונה ההיא ולזה לא יתבא׳ אז אי זה מהם יכפר על הטומא׳
ואי זה מהם יכפר על כלל העונות ואולם יתברר זה באמצעות נתינת הגורל על יד הכהן הגדו׳ ליתב
יותר בנפשותנו על שזה מכפר על הטומאה וזה מכפר על כלל העונו׳ כשלו היה מובדל מהשם ית׳ מה
שנתברר מפני הגור׳ כמו שאמ׳ בחיק יוטל את הגור׳ ומה׳ כל משפטו והנה היה המכפ׳ על הטומא׳ לה׳
מה שאין כן במכפ׳ על כל העונו׳ לפי שהעברה אשר בטומאה איננ׳ מצד הענין בעצמו אבל היא כמו׳
שביארנו שם׳ להעי׳ על מציאו׳ הצור׳ כדי שנעמוד מזה על מציאות הש׳ ית׳ ולזה היה קרב ממנו דבר
מה לש׳ ית׳ מדמו וחלבו ואול׳ המכפ׳ על כלל העונו׳ לא היה ממנו קרב לש׳ ית׳ כי אותם העונו׳ מרוחקין
מצד עצמותם וכל שכן הזדון בכן שיהיה השעי׳ ההוא מכפר עליה׳ והנה יטבול הכהן בכל עת שילב׳
בגדים להורו׳ שהמכוון מהעבודה כלה שיתנקה מטמאו׳ החמ׳ ומהמרי המיוחס לו ולהורו׳ על חוזק
מעלת המכפ׳ הזה בנקיות והנה היו לפי מה שאחשוב שני מיני אלו הטבלו׳ הנזכרו׳ לכונו׳ שונו׳ וזה
שהטבילה תהיה בלבשו בגדי לבן הוא להעי׳ על חוזק טומא׳ הדבר שיכפר עליו וחלאתו ולזה יצטרך
המכפר עליו לתכלית הטהרה כדי שיהיה נכון לטהר כמו זאת הטומא׳ הנפלאה והטביל׳ אשר תהי׳
אחר הפשיטו בגדי לבן הוא להעי׳ על חוז׳ טמא׳ מה שיכפ׳ עליו וחלאתו ולז׳ כשלו השיגהו דבר מלטרף
ליטפל עליו ולזאת הסב׳ היה שורף הפרים והשעירי׳ הנשרפי׳ טמא׳ והנה הית׳ הטביל׳ במקו׳ קדו׳ כדי
שתשלם העבוד׳ הזאת הנכבדת בזולת יציאת ב״ה כדי שלא ירא׳ שהניח ענין העבוד׳ ויצא חוץ למקד׳
וזה ממה שיוסיף כוונה לכהן בענין זאת העבוד׳ והנה אחר שיפשט כה״ג חטאתו יקטי׳ קטר׳ סמי׳
דקה מבית לפרכת כי שם הדברי׳ המורי׳ על השכל שהוא בפועל והוא שכל הנקנה והנ׳ תהי׳ הקטר׳
יות׳ דקה מהקטר׳ אשר יקטירו על מזבח הזהב לפי שהקטר׳ ההיא תורה על הכנת השכל ההיולאני
ושכבר תצא׳ של הפועל וזה אמנם יהי׳ בהתלמדו׳ וחקירה ואמנם הקטר׳ אשר יקטיר לפני לפני׳ מורה
על השכל שיצא אל הפעל אבל יעתק מהעד׳ ההשתמשו׳ בהשגתו של שישתמ׳ בהשגתו וזה דבר יות׳ קל
מצד מהתלמדו׳ ולהעי׳ על זה הענין הית׳ הקטרת ההיא יותר דקה כי אז ימשו׳ בה האש בקלו׳ יות׳
מהי׳ ותעל׳ עשנ׳ בקלו׳ והית׳ הקטר׳ ההוא מלא חפניו כי השכל הנקנ׳ הוא מה שהשיג ידו במושכלו׳
והית׳ הכונ׳ בהקטר׳ הכ״הג זה הקטר׳ לפני לפני׳ הוא להורו׳ שהוא ינהיג עצמו לפי מה שיחייב השכל
הנקנה הלקוח ממה שיתנו מציא׳ אלו הדברי׳ המוחשי׳ אשר בכאן אשר בא מהפידו׳ והיות׳ ומהפלג׳

חכמות

רשי

וכפר הכהן אשר ימשח וגו'. כפרה זו של יום הכפורים אינה כשרה אלא בכהן גדול לפי שנאמרה כל הפרשה באהרן הוצרך לומר בכהן גדול הבא אחריו שיהא כמוהו: ואשר ימלא את ידו. אין לי אלא המשוח בשמן המשחה מרובה בגדים מניין ת"ל ואשר ימלא את ידו וגו' והן כל הכהני' גדולים שעמדו מיאשיהו ואילך שבימיו נגנזה צלוחית שמן המשחה: לכהן תחת אביו. ללמד שאם בנו ממלא את מקומו הוא קודם לכל אדם: ויעש כאשר צוה וגו'. כשהגיע יום הכפורי' עשה כסדר הזה ולהגיד שבחו של אהרן שלא היה לובשה לגדולתו אלא כמקיים גזירת מלך: אשר ישחט שור או כשב. במוקדשי' הכתוב מדבר שנאמר להקריב קרבן: במחנה. חוץ לעזרה: דם יחשב. כשופך דם האדם שמתחייב בנפשו: דם שפך. לרבות את הזורק למים בחוץ: אשר הם זובחי'. אשר הם רגילים לזבוח: לשעירים. לשדים כמו שעירים ירקדו שם: אשר

פסוקים

ג' וְכָל־מְלָאכָה֙ לֹ֣א תַעֲשׂ֔וּ הָֽאֶזְרָ֔ח וְהַגֵּ֖ר
הַגָּ֥ר בְּתוֹכְכֶֽם׃ כִּֽי־בַיּ֥וֹם הַזֶּ֛ה יְכַפֵּ֥ר
עֲלֵיכֶ֖ם לְטַהֵ֣ר אֶתְכֶ֑ם מִכֹּל֙ חַטֹּ֣אתֵיכֶ֔ם
לִפְנֵ֥י יְהוָ֖ה תִּטְהָֽרוּ׃ שַׁבַּ֨ת שַׁבָּת֥וֹן
הִיא֙ לָכֶ֔ם וְעִנִּיתֶ֖ם אֶת־נַפְשֹׁתֵיכֶ֑ם
חֻקַּ֖ת עוֹלָֽם׃ וְכִפֶּ֨ר הַכֹּהֵ֜ן אֲשֶׁר־יִמְשַׁ֣ח
ד' אֹת֗וֹ וַאֲשֶׁ֤ר יְמַלֵּא֙ אֶת־יָד֔וֹ לְכַהֵ֖ן
תַּ֣חַת אָבִ֑יו וְלָבַ֛שׁ אֶת־בִּגְדֵ֥י הַבָּ֖ד
בִּגְדֵ֥י הַקֹּֽדֶשׁ׃ וְכִפֶּר֙ אֶת־מִקְדַּ֣שׁ הַקֹּ֔דֶשׁ
ה' וְאֶת־אֹ֥הֶל מוֹעֵ֛ד וְאֶת־הַמִּזְבֵּ֖חַ יְכַפֵּ֑ר
וְעַ֧ל הַכֹּהֲנִ֛ים וְעַל־כָּל־עַ֥ם הַקָּהָ֖ל
לד יְכַפֵּֽר׃ וְהָיְתָה־זֹּ֨את לָכֶ֜ם לְחֻקַּ֣ת
ז' עוֹלָ֗ם לְכַפֵּ֞ר עַל־בְּנֵ֤י יִשְׂרָאֵל֙ מִכָּל־
ט' חַטֹּאתָ֔ם אַחַ֖ת בַּשָּׁנָ֑ה וַיַּ֕עַשׂ כַּאֲשֶׁ֛ר
צִוָּ֥ה יְהוָ֖ה אֶת־מֹשֶֽׁה׃ פ

יז

א וַיְדַבֵּ֣ר
יְהוָ֔ה אֶל־מֹשֶׁ֖ה לֵּאמֹֽר׃ דַּבֵּ֨ר אֶֽל־
אַהֲרֹ֜ן וְאֶל־בָּנָ֗יו וְאֶל֙ כָּל־בְּנֵ֣י יִשְׂרָאֵ֔ל
וְאָמַרְתָּ֖ אֲלֵיהֶ֑ם זֶ֣ה הַדָּבָ֔ר אֲשֶׁר־צִוָּ֥ה
ו' יְהוָ֖ה לֵאמֹֽר׃ אִ֥ישׁ אִישׁ֙ מִבֵּ֣ית יִשְׂרָאֵ֔ל
אֲשֶׁ֨ר יִשְׁחַ֜ט שׁ֥וֹר אוֹ־כֶ֛שֶׂב אוֹ־עֵ֖ז
בַּֽמַּחֲנֶ֑ה א֣וֹ אֲשֶׁ֔ר יִשְׁחַ֖ט מִח֥וּץ לַֽמַּחֲנֶֽה׃
וְאֶל־פֶּ֜תַח אֹ֣הֶל מוֹעֵד֮ לֹ֣א הֱבִיאוֹ֒
לְהַקְרִ֤יב קָרְבָּן֙ לַֽיהוָ֔ה לִפְנֵ֖י מִשְׁכַּ֣ן
יְהוָ֑ה דָּ֣ם יֵחָשֵׁ֞ב לָאִ֤ישׁ הַהוּא֙ דָּ֣ם שָׁפָ֔ךְ
ה וְנִכְרַ֛ת הָאִ֥ישׁ הַה֖וּא מִקֶּ֥רֶב עַמּֽוֹ׃ לְמַ֡עַן
ט' אֲשֶׁר֩ יָבִ֨יאוּ בְּנֵ֜י יִשְׂרָאֵ֗ל אֶת־זִבְחֵיהֶם֮
אֲשֶׁ֣ר הֵ֣ם זֹבְחִים֮ עַל־פְּנֵ֣י הַשָּׂדֶה֒
וֶהֱבִיאֻ֣ם לַֽיהוָ֗ה אֶל־פֶּ֛תַח אֹ֥הֶל מוֹעֵ֖ד
אֶל־הַכֹּהֵ֑ן וְזָבְח֗וּ זִבְחֵ֧י שְׁלָמִ֛ים
לַֽיהוָ֖ה אוֹתָֽם׃ וְזָרַ֨ק הַכֹּהֵ֤ן אֶת־הַדָּם֙
עַל־מִזְבַּ֣ח יְהוָ֔ה פֶּ֖תַח אֹ֣הֶל מוֹעֵ֑ד
י"ו וְהִקְטִ֣יר הַחֵ֔לֶב לְרֵ֥יחַ נִיחֹ֖חַ לַֽיהוָֽה׃
וְלֹא־יִזְבְּח֥וּ עוֹד֙ אֶת־זִבְחֵיהֶ֔ם
לַשְּׂעִירִ֕ם אֲשֶׁ֥ר הֵ֖ם זֹנִ֣ים אַחֲרֵיהֶ֑ם חֻקַּ֥ת
עוֹלָ֛ם תִּֽהְיֶה־זֹּ֥את לָהֶ֖ם לְדֹרֹתָֽם׃
ואלהם

תרגום אונקלוס

וְכָל־עֲבִידָא לָא תַעְבְּדוּן יַצִּיבַיָּא
וְגִיּוֹרַיָּא דְיִתְגַּיְּרוּן בֵּינֵיכוֹן׃ אֲרֵי
בְיוֹמָא הָדֵין יְכַפַּר עֲלֵיכוֹן לְדַכָּאָה
יָתְכוֹן מִכֹּל חוֹבֵיכוֹן קֳדָם יְיָ תִּדְכּוֹן׃
שַׁבָּא שַׁבְּתָא הִיא לְכוֹן וּתְעַנּוֹן יָת־
נַפְשָׁתֵיכוֹן קְיָם עָלָם׃ וִיכַפַּר כַּהֲנָא
דִּי־רַבֵּי יָתֵיהּ וְדִי יְקָרֵיב יָת־קוּרְבָּנֵיהּ
לְשַׁמָּשָׁא תְּחוֹת אֲבוּהִי וְיִלְבַּשׁ יָת־
לְבוּשֵׁי בוּצָא לְבוּשֵׁי קוּדְשָׁא׃ וִיכַפַּר
עַל־מַקְדַּשׁ קוּדְשָׁא וְעַל־מַשְׁכַּן זִמְנָא
וְעַל־מַדְבְּחָא יְכַפַּר וְעַל כַּהֲנַיָּא וְעַל־
כָּל־עַמָּא דִקְהָלָא יְכַפַּר׃ וּתְהֵי־
דָא לְכוֹן לִקְיָם עָלַם לְכַפָּרָא עַל־בְּנֵי
יִשְׂרָאֵל מִכָּל־חוֹבֵיהוֹן חֲדָא בְּשַׁתָּא
וַעֲבַד כְּמָא דִי־פַקֵּיד יְיָ יָת־מֹשֶׁה׃
וּמַלֵּיל יְיָ עִם־מֹשֶׁה לְמֵימַר׃ מַלֵּיל עִם־
אַהֲרֹן וְעִם־בְּנוֹהִי וְעִם כָּל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל
וְתֵימַר לְהוֹן דֵּין פִּתְגָּמָא דִי־פַקֵּיד יְיָ
לְמֵימַר׃ גְּבַר גְּבַר מִבֵּית יִשְׂרָאֵל דִּי
יִכּוֹס תּוֹר אוֹ־אִימַּר אוֹ עִזָּא
בְּמַשְׁרִיתָא אוֹ דִי יִכּוֹס מִבָּרָא
לְמַשְׁרִיתָא׃ וְלִתְרַע מַשְׁכַּן זִמְנָא
לָא אַיְתְיֵהּ לְקָרָבָא קוּרְבָּנָא קֳדָם־
יְיָ קֳדָם מַשְׁכְּנָא דַיְיָ דְּמָא יִתְחַשַּׁב
לְגַבְרָא הַהוּא דְּמָא אֲשַׁד וְיִשְׁתֵּיצֵי
אֱנָשָׁא הַהוּא מֵעַמֵּיהּ׃ בְּדִיל דְּיַיְתוּן
בְּנֵי יִשְׂרָאֵל יָת־דִּבְחֵיהוֹן דִּי־אִינּוּן
דָּבְחִין עַל־אַפֵּי חַקְלָא וְיַיְתִנּוּן קֳדָם־
יְיָ לִתְרַע מַשְׁכַּן זִמְנָא לְוָת־כַּהֲנָא
וְיִכְּסוּן נִכְסַת קוּדְשִׁין קֳדָם־יְיָ יָתְהוֹן׃
וְיִזְרוֹק כַּהֲנָא יָת־דְּמָא עַל־מַדְבְּחָא
דַיְיָ בִּתְרַע מַשְׁכַּן זִמְנָא וְיַסֵּק תַּרְבָּא
לְאִתְקַבָּלָא בְרַעֲוָא קֳדָם־יְיָ׃ וְלָא־
יְדַבְּחוּן עוֹד יָת־דִּבְחֵיהוֹן לְשֵׁידִין דִּי־
אִינּוּן טָעַן בַּתְרֵיהוֹן קְיָם עָלַם תְּהֵא־
דָא לְהוֹן לְדָרֵיהוֹן׃
ולהון

הערות בין הטורים

י"ב בתור' · כול' חס' בת"ד · י"א כתי' וי"ד בתורה · ג' י' פסו' ועל ועל ומלה ח' · ביניהון · י"ז מל' בתור' · ב' כי יולדיד · ל' זקף קמץ · ב' מתחר עלוה · ל"ב · ב' זקף קמץ · ה' י' ג' · ג' ב' מל' וחד חסר · ע"ל מל' · ח"ר"פ בספר

מסורה

וכל מלאכה ג' וסי' וכל מלאכה לא תעשו בעצם היום הזה דכפורים · והיתה לכם לחקת עול' · ולא תוציאו משא מבתיכם ביו' השבת · ביום הזה ו' נמסר בסדר נח · חטאתיכם כול' חס' ב"מ דמל' וסי' קנא הוא לא ישא · וחטאותיכם הסתירו · מנעו הטוב מכם · בהגלות פשעיכם להראות · ימלא ז' וסי' נמס' בסוף סדר צו · כפרה את ו' וסי' וכלה מכפר את הקד' · וכפר את קדשי הקד' · ג' בפסו' · שבע' ימים יכפרו את המזב' · וכפרת את הבית · ו' פסו' ועל ועל ומלה חדא ביניהו' נמסר בסוף מגלת אסת' גבי פסו' קיימו וקבלו היהודי' · ליהם י"ז מלאים בתורה וסי' במסר' רבת' · מבית ישראל ו' וסי' איש איש מבית ישראל אשר ישחט · אשר יעלה עלה' · אשר יאכל כל דם · אשר יקרב את קרבנו · אשר יעלה את גלוליו · ושל אחריו ויגזר מאחרי דיחזקאל · קרבן ה' קמצין נמסר בויקרא · שפך ב' זקפין קמ' וסי' דם יחשב · וגם דם הנקי אשר · ונכרת ה' וסי' איש אשר ירקח · איש אשר יעש' כמוה · ול' פתח אהל מועד לא הביאו : וחברו ול' פתח אהל מועד לא יביאנו · ונכרת המש' · מקר' עמו ג' וסי' דם יחשב לאיש ההוא · ואני אתן את פני באי' ההוא · והנפש אשר תפנה ל' האבות ואל · יביאו ט' נמסר בסדר שמיני · והביאום ג' ב' מל' וא' חס' וסי' למען אשר יביאו בני ישרא' · ולקחום עמים והביאום · וכזום ולקחום קדמ' חס' · לריח י"ו נמסר בויקרא :

אבן עזרא

האזרח והגר בתוככם · לא נעזבנו לעשות מלאכה ולא נכריחנו על הפוס : יכפר עליכם · הכהן על כן אמרו המפרשים על השעיר המשתלח כי יעמד חי לכפר עליו כי העמדתו היא כפרה : מכל חטאתיכם · כאשר פירשתי שהם חטאת שם כלל על כן תמצא על השגגה ועל הזדון : שבת שבתון · יש אומרים שביתה לנפש ולגוף והאחרים אמרו שהוא שביתת השביתה שאין למעל' ממנה ושניה' שמות ופעם יבא זה קודש זה והם שוים ואינו רחוק : חקת עולם · להתענות: וכפר הכהן · שב עתה לפרש על כל מה שיכפר : אשר ימשח אותו · המושח בשמן המשח' אחר שמלא את ידו : ולבש · הוא הלובש אלה בגדי קדש כי אחר לא ילבשם : את מקדש הקדש · הוא מבית לפרכת: ועל הכהני' ועל כל עם הקהל יכפר · עמם הלוים כי הם לא יקראו הכהני' רק של כהן הוא לוי ואין כל לוי כהן : והיתה זאת לכם · וכב' אמר כן להוסיף אחת בשנ': ויעש אהרן · דבר אל אהרן ואל בניו · כי הם השוחטים לישראל אילו היה כתוב במחנה תותר לשחטו מחוץ למחנה וזו המצוה תלויה גם בבית המקד' רק בכל מקום שהוא קרוב לירושלם והקרוב ידענו מדברי קבלה כי אם היה המקום רחוק יזבח ויאכל בשר כי כן כתוב ורבים אמרו כי הבשר אסור בגלות ויפרשו בשר ויין לא בא אל פי בשר דג ולא דברו נכונה ואיני רוצה להאריך להשיב עליהם : למען אשר יביאו · זה הטעם על המצוה הזאת ופירוש על פני השד' ולא יזבחו עוד את זבחיה': לשעירים · הם השדים ונקראו כן בעבור שינטער הגוף הרוא' אותם והקרוב בעבור שיראו אותם המשוגעים כדמות שעירים ומלת עוד תורה שכן היו ישראל עושין במצרים : אשר הם זונים · כי כל מי שמבקש אותם ומאמין בהם הוא זונה מתחת אלהיו שיחשוב כי יש מי שייטיב או ירע חוץ מהשם הנכבד והנורא וכזו

בעל הטורים

ואמרת אליהם · מלא וי"ו לומר לך שצריך לפרסם הדבר בעשר : אשר ישחט מחוץ למחנה · סמך פרשת שחוטי חוץ לשעיר המשתלח לומר אע"פ שהתרתי לך שעיר המשתלח בחוץ · שדחייתו לצוק · מפרשי' לוק הם פלע' שיש להם כמין שיפים בולטין זו היא שחיטתו · אף על פי כן הבשר בשאר קדשי' לשוחטן בחוץ : והביאום · ג' במ' אשר הם זובחי' על פני השדה והביאום · והביאום בגלות בנבואה ירמיה על הגולה · ולקחום עמים רבי' והביאום בשביל שהיו מביאי' זבחים לשעירי' שהיו עובדים ע"א כלו · ומיד כשיעשו תשובה יחזרו כדכתיב והביאום אל מקומם : ושפך

מ"ע ספורנו

כי ביום הזה יכפר והטעם שתגסרכו עם זה גם לשניתם ופנוי הוא · כי אמנם הכהן

חזקוני

רלבג

מכח' השי"ת והשפעתו המובו' בכל אח' מה שלא יעלם ובזה שאופן ימשכה' בדרכי השם יתעלה ויהיה וזה סבה אל שיספר שסשטחים אשר שנתם הכתיב מטשם יתעלה ולפי שזה שסכל ר"ל השכל הנקנה יעלה למעלה אל הנבדלים ויתאחד בזה ובזה האופן תגיע הכבוא' אשר תביא השלמה בה נאמין בתור' שנה יעמד שם הכהן הגדול שד שיכסה ענן הקטרת אשר הכפרת עליו שם הכרובים כי מוב יעמוד על זאת הכונה ולזה טוב שיהי' בקטרת מעלה עשן כדי שיהיה מושט עליית זה העשן לזה המקום ושיהיה העשן המורה על השכל הנקנה מורגש שם טוב יתבאר ממנו שלמות ואת ההשפעה תהיה

ח וַאֲלֵהֶם תֹּאמַר אִישׁ אִישׁ מִבֵּית
יִשְׂרָאֵל וּמִן־הַגֵּר אֲשֶׁר־יָגוּר בְּתוֹכָם
אֲשֶׁר־יַעֲלֶה עֹלָה אוֹ־זָבַח׃ וְאֶל־פֶּתַח
אֹהֶל מוֹעֵד לֹא יְבִיאֶנּוּ לַעֲשׂוֹת אֹתוֹ
לַיהוָה וְנִכְרַת הָאִישׁ הַהוּא מֵעַמָּיו׃
י וְאִישׁ אִישׁ מִבֵּית יִשְׂרָאֵל וּמִן־הַגֵּר
הַגָּר בְּתוֹכָם אֲשֶׁר יֹאכַל כָּל־דָּם
וְנָתַתִּי פָנַי בַּנֶּפֶשׁ הָאֹכֶלֶת אֶת־הַדָּם
וְהִכְרַתִּי אֹתָהּ מִקֶּרֶב עַמָּהּ׃ כִּי נֶפֶשׁ
הַבָּשָׂר בַּדָּם הִוא וַאֲנִי נְתַתִּיו לָכֶם עַל־
הַמִּזְבֵּחַ לְכַפֵּר עַל־נַפְשֹׁתֵיכֶם כִּי־
הַדָּם הוּא בַּנֶּפֶשׁ יְכַפֵּר׃ עַל־כֵּן אָמַרְתִּי
לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל כָּל־נֶפֶשׁ מִכֶּם לֹא־
תֹאכַל דָּם וְהַגֵּר הַגָּר בְּתוֹכְכֶם לֹא־
יֹאכַל דָּם׃ וְאִישׁ אִישׁ מִבְּנֵי יִשְׂרָאֵל
וּמִן־הַגֵּר הַגָּר בְּתוֹכָם אֲשֶׁר יָצוּד צֵיד
חַיָּה אוֹ־עוֹף אֲשֶׁר יֵאָכֵל וְשָׁפַךְ אֶת־
דָּמוֹ וְכִסָּהוּ בֶּעָפָר׃ כִּי־נֶפֶשׁ כָּל־בָּשָׂר
דָּמוֹ בְנַפְשׁוֹ הוּא וָאֹמַר לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל
דַּם כָּל־בָּשָׂר לֹא תֹאכֵלוּ כִּי נֶפֶשׁ
כָּל־בָּשָׂר דָּמוֹ הִוא כָּל־אֹכְלָיו יִכָּרֵת׃
טו וְכָל־נֶפֶשׁ אֲשֶׁר תֹּאכַל נְבֵלָה וּטְרֵפָה
בָּאֶזְרָח וּבַגֵּר וְכִבֶּס בְּגָדָיו וְרָחַץ בַּמַּיִם
וְטָמֵא עַד־הָעֶרֶב וְטָהֵר׃ וְאִם לֹא
יְכַבֵּס וּבְשָׂרוֹ לֹא יִרְחָץ וְנָשָׂא עֲוֺנוֹ׃
פ
א וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה
לֵּאמֹר׃ דַּבֵּר אֶל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְאָמַרְתָּ
אֲלֵהֶם אֲנִי יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם׃ כְּמַעֲשֵׂה
אֶרֶץ־מִצְרַיִם אֲשֶׁר יְשַׁבְתֶּם־בָּהּ
לֹא תַעֲשׂוּ וּכְמַעֲשֵׂה אֶרֶץ־כְּנַעַן
אֲשֶׁר אֲנִי מֵבִיא אֶתְכֶם שָׁמָּה לֹא
תַעֲשׂוּ וּבְחֻקֹּתֵיהֶם לֹא תֵלֵכוּ׃
את

וּלְהוֹן תֵּימַר גְּבַר גְּבַר מִבֵּית יִשְׂרָאֵל
וּמִן־גִּיּוֹרַיָּא דְּיִתְגַּיְּרוּן בֵּינֵיכוֹן דְּיִסַּק
עֲלָתָא אוֹ־נִכְסַת קוּדְשַׁיָּא׃ וְלִתְרַע
מַשְׁכַּן זִמְנָא לָא יַיְתֵינֵיהּ לְמֶעְבַּד יָתֵיהּ
קֳדָם יְיָ וְיִשְׁתֵּיצֵי אֱנָשָׁא הַהוּא מֵעַמֵּיהּ׃
וּגְבַר גְּבַר מִבֵּית יִשְׂרָאֵל וּמִן־גִּיּוֹרַיָּא
דְּיִתְגַּיְּרוּן בֵּינֵיכוֹן דְּיֵיכוֹל כָּל־דְּמָא
וְאֶתֵּן רוּגְזִי בֶּאֱנָשָׁא דְּיֵיכוֹל יָת־דְּמָא
וְאֵשֵׁיצֵי יָתֵיהּ מִגּוֹ עַמֵּיהּ׃ אֲרֵי־נְפַשׁ
בִּישְׂרָא בִּדְמָא הִיא וַאֲנָא יְהַבִיתֵיהּ
לְכוֹן עַל־מַדְבְּחָא לְכַפָּרָא עַל־
נַפְשָׁתֵיכוֹן אֲרֵי־דְמָא הוּא עַל־נַפְשָׁא
מְכַפַּר׃ עַל־כֵּן אֲמָרִית לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל
כָּל־אֱנָשׁ מִנְּכוֹן לָא־יֵיכוֹל דְּמָא וְגִיּוֹרַיָּא
דְּיִתְגַּיְּרוּן בֵּינֵיכוֹן לָא־יֵיכוֹל דָּם׃ וּגְבַר
גְּבַר מִבְּנֵי יִשְׂרָאֵל וּמִן־גִּיּוֹרַיָּא דִּי־
יִתְגַּיְּרוּן בֵּינֵיכוֹן דִּיצוּד צֵידָא חַיְתָא
אוֹ עוֹפָא דְּמִתְאֲכִיל וְיֵישׁוֹד יָת־דְּמֵיהּ
וִיכַסֵּינֵיהּ בְּעַפְרָא׃ אֲרֵי־נְפַשׁ כָּל־
בִּשְׂרָא דְּמֵיהּ בְּנַפְשֵׁיהּ הוּא וַאֲמָרִית
לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל דַּם כָּל־בִּשְׂרָא לָא
תֵיכְלוּן אֲרֵי נְפַשׁ כָּל־בִּשְׂרָא דְּמֵיהּ
הִיא כָּל־דְּיֵכְלִינֵּיהּ יִשְׁתֵּיצֵי׃ וְכָל־אֱנָשׁ
דִּי יֵיכוּל נְבִילָא וּתְבִירָא בְּיַצִּיבַיָּא
וּבְגִיּוֹרַיָּא וִיצַבַּע לְבוּשׁוֹהִי וְיַסְחֵי בְמַיָּא
וִיהֵי מְסָאַב עַד רַמְשָׁא וְיִדְכֵּי׃ וְאִם
לָא יְצַבַּע וּבִשְׂרֵיהּ לָא יַסְחֵי וִיקַבֵּיל
חוֹבֵיהּ׃ וּמַלֵּיל יְיָ עִם־מֹשֶׁה לְמֵימַר׃
מַלֵּיל עִם־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְתֵימַר לְהוֹן אֲנָא
יְיָ אֱלָהֲכוֹן׃ כְּעוֹבָדֵי עַמָּא דְאַרְעָא
דְמִצְרַיִם דִּי יְתֵיבְתּוּן בַּהּ לָא תַעְבְּדוּן
וּכְעוֹבָדֵי עַמָּא דְאַרְעָא דִּכְנַעַן דִּי
אֲנָא מָעֵיל יָתְכוֹן לְתַמָּן לָא תַעְבְּדוּן
וּבְנִימוּסֵיהוֹן לָא תְהָכוּן׃ ית

ג׳ בטע׳ בעינין · ב׳ בטע׳ דין ואשר יגור · ד׳ חס׳ את · ג׳ · אמירה לבני ישראל ה׳ · ג׳ בטע׳ בעינין · ל׳ בעינין · ל׳ · ל׳ · כ״ג · ה׳ · ל׳ · סימן · ג׳ · ט׳ · ה׳ · ל׳ · י״ג · ב׳ כסעגס · ד׳ חס׳ בליש׳

ונתתי פני ד׳ וסי׳ ונתתי פני בנפש האכלת · ונגפתם לפני איביכם · ונתתי פני באיש ההוא · והשימותיהו לאות ולמשלים · וחד נתתי פני ארצה ונאלמתי · מקרב עמה ג׳ וסי׳ ונתתי פני בנפש האכלת את הדם · ונתתי את פני בנפש ההיא · את יי׳ הוא מגרף · ב׳ פסוקי׳ בהדין עניין מטעין בהון וסי׳ כי נפ׳ כל בש׳ דמו בנפש הוא · ואמ׳ לבני ישראל כי נפש הבשר בדם הוא · ע״כ אמרתי לבני ישראל: אמירה לבני ישראל ה׳ בתורה וסי׳ נמסר בסדר שמות · וכל נפש ג׳ וסי׳ זאת תורת הבהמה והעוף · וכל נפש אשר תאכל נבלה וטרפ׳ · וכל נפש דאבה מלאתי · ירחץ ה׳ ד׳ פתח וא׳ קמץ וסי׳ נמס׳ ביקר׳ · אני יי׳ כ׳ סופי פסוקי׳ בספרא וסי׳ ושמרתם את חקתי · ע׳ כל שאר · ומזרעך · ולא תשבעו · לא תקלל חרש · לא תלך רכיל · לא תקם · וכתבת קעקע · את שבתתי תשמרו · מפני שיבה · ושמרתם את כל חקתי בתר׳ · וינזרו מקדשי · אמר אלהם לדרתיכם · נבלה וטרפה · ומן המקדש לא יצא · ביום ההוא יאכל · ושמרתם מצותי · המוציא אתכם · את שבתתי תשמרו וזכרתי להם ברית ראשונים · מן ריש תורת כהנים עד לא תגנבו סופי פסוקים אני יי׳ אלהיכם כמ״ג אני יי׳ וסי׳ ושמרתם את חקתי · איש איש ע׳ כל שאר בשרו · מזרעך לא תתן ומן לא תגנבו עד וקראת׳ בעצם היום הזה אני יי׳ במ״ד אני יי׳ אלהיכם וסי׳ בשנה החמישי׳ תאכלו לא תפנו אל האלילים · כאזרח מכם · והתקדשתם והייתם קדושים · ומן וקראתם עד סופא דספרא דכו׳ במ״ב אני יי׳ וסי׳ את שבתתי תשמרו ומקדשי · וזכרתי להם ברית ראשונים:

אבן עזרא

ובזו הפרשה לא הזכיר הגר כי המצוה על ישראל בזבחים ובעולות והזכיר הגר שלא יעזבו ישראל שיזבח הגר לע״א בארץ ישראל וכן משפט כל דם שהוא אסור בעבור שהוא הנפש כי הבשר בדם הוא והאמת כי הנפש שבה יחיה האדם היא בדם הלב: בנפש יכפר בנפש שיש בו יכפר והטעם נפש תחת נפש וי״א כמו על נפשותיכם ואין לו טעם אחר שאמר לכפר על נפשותיכם: אשר יצוד ציד חיה · כאיל וצבי: או עוף אשר יאכל· גם מזה הכתוב נלמוד שלא נעזוב הגר שיאכל בארצנו חזיר או סוס או עוף דורס שהוא טמא ויתכן בעבור שצוה שלא יאכל דם ולא יראה דם נשפך חוץ מהמזבח השם צוה לכסות כל דם שאינו קרב לגבי המזבח שלא יחשוב הרואה ברואתו והוא דם איל וצבי או עוף כי זבח נזבח לע״א ובפרשת ראה אנכי אפרש עוד זה הפסוק: דמו בנפשו · הוא דבק עם הנפש כי ידוע שהגידים היוצאים מפאת שמאל הלב מחולקים בחצי לדם ולרוח כדמו׳ שמן זית עם האור: ואומר לבני ישראל · טעמו וכבר אמרתי והיא הפרשה הנזכרת ובעבור שהזכיר חיה שאיננה קרבה וכן עוף הזכיר כל נפש אשר תאכל נבלה שאיננה קרבה גם היא הזכירה בעבור הכיד אם בזדון הוא עובר בלאו וילקה ואם בשגגה יביא חטאת ואם טעה טוען והלא הכתוב אמר לגר אשר בשעריך תתננה ואכלה התשובה כי זה גר תושב וכן כתוב והגר הגר בתוככם לא נעזבנו שיאכל נבלה רק הנכרי שיבא בשערינו נתן אות׳ לו ויאכל אותה לחוץ: ונשא עונו · תמיד והוא ישא עונו בעונ׳ שיביא השם עליו ובעבור שהזכיר דברי השעירים שהיו עושים במצרים נסמכה זו הפרשת והעריות על מעשה ארץ כנען כי כן מפורש בסוף · וטעם אני יי׳ אלהיכם על זה התנאי אהיה אלהיכם: ובחקותיהם לא תלכו · שלא ירגיל אדם ללכ׳ בדרך הזה עד שיהיה לו חק: וכמעשה ארץ מצרים · על המשפטים והראיה את משפטי תעשו הם הכתובים על ספר הברית המפו׳ בפרשת אלה המשפטים: אני

רשי

אשר יעלה עולה · לחייב על המקטיר אברים בחוץ כשוח׳ בחוץ שאם שחט אחד והעלה חבירו שניהם חייבין: ונכרת · זרעו נכרת וימיו נכרתי׳: כל דם · לפי שנאמר בנפש יכפר יכול לא יהא חייב אלא על דם המוקדשין ת״ל כל דם: ונתתי פני · פנאי שלי פונה אני מכל עסקי ועוסק בו: כי נפש הבשר · של כל ברי׳ בדם היא תלויה ולפיכך נתתיו לכפר על נפש האדם תבא נפש ותכפר על הנפש: כל נפש מכם · להזהיר גדולי׳ על הקטני׳: אשר יצוד · אין לי אלא ציד חוזין ותרנגולין מניין ת״ל ציד מכל מקום אם כן למה נאמר אשר יצוד שלא יאכל בשר אלא בהזמנה זאת: אשר יאכל · פרט לטמאים: דמו בנפשו הוא · דמו הוא לו במקום הנפש שהנפש תלויה בו: כי נפש כל בשר דמו היא · הנפש היא הדם · דם ובשר לשון זכר · נפש לשון נקבה: אשר תאכל נבלה וטרפ׳ · בנבלת עוף טהור דבר הכתוב שאין לה טומאה אלא בשעה שנבלע׳ בבי׳ הבליעה ולמדך כאן שמטמא באכילתה וטרפה האמורה כאן לא נכתב אלא לדרוש וכן שנינו יכול תהא נבל׳ עוף טמא מטמאה בבית הבליעה ת״ל טרפה מי שיש במינו טרפה יצא עוף טמא שאין במינו טרפה: ונשא עונו · אם יאכל קדש או יכנס למקדש חייב על טומאה זו ככל שאר טומאות: ובשרו לא ירחץ ונשא עונו · על רחיצ׳ גופו ענוש כרת ועל כבוס בגדים במלקו׳: אני יי׳ אלהיכם · אני הוא שאמרתי בסיני אנכי יי׳ אלהיך וקבלת׳ עליכם מלכותי מעתה קבלו גזרותי ר׳ אומר גלוי וידוע לפניו שסופן לנתק בעריו׳ בימי עזרא לפיכך בא עליהם בגזרת אני יי׳ אלהיכם דעו מי גוזר עליכם דיין ליפרע ונאמן לשלם שכר: כמעשה ארץ מצרים · מגיד שמעשיה׳ של מצריי׳ ושל כנעניים מקולקלים מכל האומות ואותו מקום שישבו בו ישראל מקולקל מן הכל: אשר אני מביא אתכם שמה · מגיד שאותן עממין שכבשו ישר׳ מקולקלים מכולם: ובחקותיה׳ לא תלכו · מה הניח הכתו׳ שלא אמר אלא אלו נמוסו׳ שלהן דברים החקוקים להם כגון טרטיאו׳ ואצטדיאות רבי אומר אלו דרכי האמורי שמנו חכמים: את

בעל הטורים

ושפך את דמו וכסהו בעפר · גם חיה ועוף טעונין כסוי שאין מקריבין ממנו על המזב׳ שלא תבא מדת הדין מקטרגת איך דם יאכל דם לכך צוה לכסותו: סמך לפרשת דם ובחקותיהם לא תלכו · רמז לאין שוחטין בתוך הגומא שלא יתקה את המינין בחולין׳ ותי

מ״ע ספורנו

הנה אשר הוא הנפש החיוני הוא נשוא בחלק האידיי והדק שבדם ואותו החלק האידיי הנושא הנקרא גם כן נפש הוא בתוך כל הדם והוסיף ואמר אני נתתיו לכם על המזבח · אני לא בחרתי בו לכפר מפני היותו אהוב אצלי אבל בהיותו נפש כנגד מה ויכפר על הנפש כענין הקטר שאר אברי הנקרב לכפר על אברי המקריב: כי יצוד ציד · בהיות מקום הציד על הרוב שומם ומוכן להמצא שם שדים כאמרו ושכנו שם בנות יענה ושעירי׳ ירקדו שם אמר להניח שם דם מגולה וצוה לכסותו בעפר להסיר הכנת המצא השדים שם ואמר כי נפש כל בשר דמו בנפשו הוא · כי נפש בעל חי הוא דמו · רוצה לומר האיד הדמיי: בנפשו · עם הכח החיוני הנשוא בו וזה כי אמנם הדם האידיי והדק שבו הוא נושא לכח החיוני ובהיותו הדק שבנגרעים הנפסדים הוא מזון לשדים בלי ספק ולמבקשים אכרתם: ואומר לבני ישראל · ובלעדי זאת אף על פי שהתרתי לבני נח אסרתיו לישראל למעלה בפרשת נו מפני שהיה נפש החי בחייו ומשיב בנזון ממנו אל שבעו הבהמי: וכל נפש אשר תאכל נבלה וטרפה · אחר שכתב ענין אסור הדם העושה חברת השדים דבר על אוכל נבלה וטרפה המוכן אל שתשרה עליו רוח טומאה כאמרם (סנהדרין פרק ד׳ מיתות) ודורש אל המתים זה הלן בבית הקברות בשביל שתשרה עליו רוח טומאה: ונשא עונו · כפי שיחטא בטמאתו אם שיאכל קדש או יכנס בלבד או ישא טהרות של חולין: חיים

חזקוני

אשר יאכל כל דם · בהרבה מקומות הזהיר הכתו׳ על הדם לפי שהוא נבלע באברים עם״אכ נקלט וניד: כי נפש הבשר בדם היא · בפירק קדמאה ובתראה קרי׳ ביה ל׳ נקבה ותרין אמצעי ל׳ זכר בכתיבתן וסימן לדבר נקבה תסובב גבר: בנפש יכפר בשביל הנפש יכפר: על כן אמרתי · בפרשת ויקרא: ציד חיה לרבות כל מיני בשר: או עוף · בין מרובה בין מועט מכאן אמרו ששם מאה עיות במקום אחד כסוי אחד לכולן שחט חיה ועוף במקו׳ אחד כסוי א׳ לכולן: חיה או עוף · עוף דומיא דחיה מה חיה דאינה קרבה אף עוף דאינו קרב פרט לעוף הקרב לגבי מזבח שאין דמו טעון כסוי: וכסהו בעפר · כדי שלא יהא ראוי לאכילה: כי נפש כל בשר וגו׳ · שלא תאמר כדין אסר לנו דם קדשים שהרי ניתן ע״ג המזבח לכפר שנ׳ כי הדם הוא בנפש יכפר וכן דם בהמות חולין שהרי במינה באה כפרה היא אבל חיה ועוף שאין במינן דם ראוי לכפר לא אסר הכתוב לכך כאמר וכסהו בעפר: כי נפש כל בשר דמו בנפשו הוא שרשהו בדמו נפשו דומיא קדוש היכלך כמו היכל קדשך: ואמר · כבר לבני ישראל בפרשה שלמעלה: וכל נפש · אפילו קטן: אשר תאכל נבלה וטרפה · אהדריה אחיה ועוף: כמעשה ארץ מצרים וכמעשה ארץ כנען · ר׳ יוסי הגלילי אומר אשר שקול מעשה ארץ מצרי׳ כמעשה ארץ כנען ומעשה ארץ כנען כמעשה ארץ מצרים למה זכו הכנענים לשבת בארצם ארבעים ושבע שני׳ שנ׳ וחברון שבע שנים נבנתה לפני צוען מצרים אלא בשכר שקברו את אברהם אבינו במערת המכפלה וכו׳ ונסמכה כאן פרשה זו לפי שהזכיר למעלה ענין השעירים שהיו עושים להם במצרים: וסי׳

רלבג

שמספר השכלים הנבדלים שמשאל והעשירי הוא קודש והוא השי״ת והנה היה ביום ההוא אסור בהשתמשו׳ בצרכים הנופיים והמשוייב בענוי נפש כדי שיכנעו יותר ויטשו תשובה כי נה תלוי ענין הכפרה כמו שביארנו ולזאת הסבה היתה התרועה בר״ה הוה כמו שתבאר במה שיבא ונבאו נפלאה הסב׳ במה שנוהג ביום הזה שהענודות ויתר הענייכים והוא נפלא מאד ומשכים לענייניהם עד שנפיין ואת העבודה מכל נדדים יעיר במה שאין ספק בו שהכוכה נה הוא מה שזכרם וזה הוא מבנולות האמת ר״ל שהיא מעיד לעצמו מכל צד ומכל פנה:

דבר אל אהרן ואל בניו ואל כל בני ישראל · ראוי שתדע כי הנר הוא בכלל כי כנר וכרה התור׳ בביאור במה שדומה לזה בזאת הפרש׳ עם שזה מבואר בכללות משפטי התורה הם שוים לגר ולאזרח הארץ · איש איש מבית ישראל אשר ישחט שור או כבש או עז במחנה זכר שור וכבש ועז לפי שמהם יהיו הקרבנות כמו שנזכר בפרשת ויקרא ואמר במחנה ר״ל במחנה ישראל ונומ׳ · ואל פתח אהל מועד וגו׳ · רוצה לומר חוץ למחנה ישראל והנה הוא מדבר בקדשים ששחטם חוץ לעזרה היה ששחטם במחנה ישראל או ששחטם חוץ למחנה ישראל כדי שלא הביאו לשחטו אל אהל מועד באופן שצותה התורה כדי שיהיה באות להקריב קרבן להשי׳ לפני משכן ה׳ הנה הדם ששפך בזאת השחיטה יחשב לו דם ר״ל שכבר יתחייב עליו מיתה ולזה ביארה התורה שכבר יתחייב עליו כרת והנה הסכאר מזה המקום שבקדשים ידבר כי הם ראוים להביא אל אהל מועד ולזה ראוי שיהיו הקדשים ראוים לבא אל אהל מועד ואז יתחייב כרת על שחיטתן בחוץ אבל אם היו בעלי מומין או שהיו באופן מה ולא זה שאינן ראוים לבא אל אהל מועד הנה לא יתחייב כרת על שחיטתן וראוי שיתבאר מזה המקום כי הכתוב כוון הוא פסול להקריב ממנו קרבן לה׳ כמו שהתבאר מדברנו בביאור זה הפסוק וראוי שלא יעלם ממנו כי התורה מדבר במה שהיא שחוטה במחנה או חוץ למחנה רוצה לומר שהוא כנדר השחיטה שם ולזה אם שחט בו לילה שם הנה אם היה שחיטתו שחיטה כי בשחיטה אשר שם לא יהיה שתהיה שלא תהיה בלילה כמו הענין בשחיטה אשר בעזרה שאינה אלא ביום כמו שהתבאר ולזאת הסבה לא יתחייב המולק את העוף חוץ לעזרה כי אין זה הענין ככנס בנדר השחיטה חוץ לעזרה אבל ידמה שם זה הענין לנחירה או לכדמה לה ולזה יתחייב על שחיטת עוף שהוא קדש׳ בחוץ כיון שלא הביאו אל אהל מועד באופן הראוי להקריב ממנו קרבן להשם למען אשר יביאו בני ישראל את זבחיהם אשר הם זובחים על פני השדה והביאום לה׳ אל פתח אהל מועד אל הכהן קרא על פני השדה מה שהוא חוץ מהמקום המוגבל לזבחי השם יתעלה כי השדה מורה על זאת הכונה כמו שביארנו בפסוק אמרו ונשר בשדה טרפה לא תאכלו עם שכבר היה אפשר שיהיו ישראל קודם מתן תורה זובחים זבחים על פני השדה לא לעבודה לשם יתע׳ הלא תראה במעשה העגל שהעלו עולות ויגישו שלמי׳ והיה זה המכתב הפסות להם מחה שבהגו ונדלו עליהם בהיותם במצרים בדמויותיהם הנפסדות ומהכניסם הפסותים וזבחו זבחי שלמים להשם אותם · וזרק הכהן את הדם ר״ל שאפילו השלמים נאכלים לבעלים והיה אפשר מפני זה שיחשב שלא יתחייב כרת אם ישחטם בחוץ מפני חלק הבעלים שהוא נאכל במחנה ישראל הנה יחוייב שיביאום אל אהל מועד לשחטם כדי שיהיו להשם ויקריב מהן למזבח הדם והחלבי׳ ולא יזבחו עוד את זבחיהם לשעירים · ר״ל לשדים והם הדמיונים הכוזבים שיביאום לחשוב במה שאיננו אלוה שהוא אלוה ולחשוב כי מפני שפנתאי הוא אשר יוישם לו ענין השדים כמו שהתבאר בספרי הכוכבי׳ והיה נדי בית שבתאי הנה נקרא השדים שעירים ולע״פ שדלי גם כן הוא בית שבתאי הנה יתקדשו הדמיונים המפסידים משבתאי מצד טבע הסטורה אשר מזל גדי מתייסם לו וכן הענין בשבתאי לא מצד טבע הדם אשר מזל דלי מתייסם לו:

חקת עולם תהיה זאת לכם לדורותיכם ראוי שנדע שזאת החקה הנוהגת לדורות בזה הענין הוא שלא לזבוח לשעירים וכ״ם לע״ז ואמנם השחיטה חוץ מפתח אהל מועד לא יתחייבו עליה כרת כי אם אחר שנגלה להם המקום שנבחר בו המזבח בסר המוריה כי קודם זה היה אפשר להם לשחוט ולהעלות הקרבנות לשם יתעלה בכל המקומות כמו שיתבאר בפרשת ראה אנכי ולפי זה הפירוש יהיה

והיה זה מצות לא תעשה והנה הרב המורה לא מנעה ובספרא אמרו והביאום לה' מצות עשה מצות לא תעשה מנין ת"ל ולא יזבחו עוד את זבחיהם לשעירים והנה אפשר שיהיה הרצון בזה כי לולי הביאם הקרבנות לה' אל אהל מועד יהיה סבה שלא יזבחו עוד את זבחיהם לשעירי' וזה שאם היה מותר להם לזבח לש"י מ"מ הנה יהיה זה סבה שלא יעמדו על אמתת השם ויחשבו בו רבוי לזאת הסבה עד שלמעוט עמידתם על האמת בזה תהיה הקרבתם למה שיהיה השוה לפי הדמיוני' הכוכבים אשר הם השדים באמת ולפי זה הפירוש יהיה שב אמרו חקת עולם תהיה זאת לכם לדורותיכם לענין שחיטת קדשי' בחוץ וזה אמנם יהיה אחר הגלות בית עולמים כמו שיתבא' בפרש' ראה אנכי וכבר יורה שאין אמרו ולא יזבחו עוד את זבחיהם לשעירים מצות לא תעשה שאם היה הדבר כן לא היתה בזה המאמר מלת עוד אבל היה המאמר בזה ולא יזבחו את זבחיהם לשעירים ואולם אמר עוד יורה שהרצון בזה שזה יהיה סבה שלא יזבחו עוד זבחיהם לשעירים וזה מבואר מאד. ואליהם תאמר איש איש מבית ישראל ומן הגר אשר יגור בתוכם אשר יעלה עולה או זבח ואל פתח אהל מועד וגו'. ר"ל שאם יעלה עולה או זבח חוץ לעזרה יתחייב כרת והנה זכר העולה שהיא כלה כליל ואח"כ הזבח שלא יקריבו ממנה לשם כי אם קצתו להעיר שאיך שיהיה הענין בזה יתחייב עליו כרת ובאמרו אל פתח אהל מועד לא יביאנו למדנו שכל הראוי לבא אל אהל מועד אם עשה אותו בחוץ לקרבן באופן שלא יוכל להביאו אל אהל מועד כמשפטו יתחייב כרת והנה אמרנו שיעשה אותו בחוץ לקרבן לפי שנאמר עולה או זבח ומזה המקום יתבאר שנסוך היין אע"פ שלא היה קרב על המזבח אם עשה אותו בחוץ חייב שהוא ראוי להביאו לאהל מועד שנאמ' בקדש הסך נסך שכר לה' ויתבאר שאינו חייב כרת אם לא יעשה זה הקרבן להשם יתעלה שנאמ' עולה או זבח והעולה והזבח הם להשם' לפי הוראת הגדר וזה מבואר ממה שקדם במעשה העולה והזבח. וראוי שתדע שלא יתחייב על העלאה בחוץ להשם אם לא נבנה שם מזבח כי המזבח לקוח כנגד העלאת הקרבנות ולזה תמצא בנח ואברהם ויצחק ויעקב ובלעם במה שהקריבו מהקרבנות לה' בניית המזבח. ואיש איש מבית ישראל ומן הגר הגר בתוכם אשר יאכל כל דם לפי שזכר אחר זה ואני נתתיו לכם על המזבח למדנו שלא יתחייבו כרת אלא על הדם אשר מדלכו שינתן על המזבח והוא דם הנפש כמו שאמ' דם הפר ודם השעי' ואולם דם התמצית ודם האברי' לא יתחייבו עליו כרת ויתב' מהשרשים הכוללים שהדם ההוא הוא באזהרה. כי נפש הבשר בדם הוא. ר"ל שהדם הוא הכלי לנפש להוביל בו החום היסודי והמזון לחלקי הגוף ולזה ימות הב"ח רק בהסתלק הדם ולזאת הסב' היתה הכפרה בו על הנפש כמו שביארנו בעניין הקרבנות והיה מכפר על הנפש בזה האופן וכב' יתבא' במה שקדם שאסו' הדם אינו נוהג כי אם בבהמה ובעוף ואולם דם שאר הב"ח לא יתחייבו עליו מזה הדם ולפי שדם הבהמה והעוף אסור והיתה החיה בלתי קרבה להשם יתעלה ולא העוף באופן שיהיה ממנו שלמים חייבה התורה בחיה ובעוף הטהורים כאשר ישחטם שיכסה דמם בעפ' כדי שלא יבאו האנשים לאכול דמם ואולם הבהמה לא הוצרכה בה התורה לזה לפי שלא הות' לישרא' בתחלה לאכול בשר כי אם שלמים וכבר היה קרב מהם החלב והדם לשם יתעלה ואולם אח' שארך הזמן וסרו ישראל מהמנהגים הפחותים אשר הסתבכו בהם בהיותם במצרים מאכילת הדם והחלב אז הותר להם בשר תאוה כמו שיתבאר במה שיבא והנה אמרה התורה אשר יצוד ציד חיה או עוף לפי שהנהוג בהם שהם נצודים והוא מבוא' ממה שביארנו שכבר ינהג זה הדין בהם אע"פ שלא צד אותם הוא בעצמו כאלו תאמר שנתנו לו במתנה או שקנאם וראוי שתדע שלא ינהג זה הדין אלא בחיה ובעוף הטהורים שנאמ' אשר יאכל ולפי שלא ביארה התורה אסו' חלב בחיה ובעוף כי אם בבהמה במקום שזכרה אסו' דם בבהמה ובעוף ר"ל בפרשת צו הנה למדנו מזה שאין אסור חלב נוהג בחיה ובעוף וכב' יתבא' מעלם הענין שאין להם חלב אבל הוא שומן מטבע השומן וראוי שתדע שלא ינהג כסוי הדם כי אם בשחיטה המותרת באכילה שנאמ' אשר יאכל ובכלל הנה כאשר לא יות' לאכול מהבש' בסבת השחיטה כ"ש שיתרחקו מלאכול הדם ולזה לא יצטרכו לכסוי הדם כי עם שהוא אפש' גם כן שהיה ממנהגיהם הפחותים שיצודו חיה או עוף להיותם מדבריים ויחשבו שיהיו השדים מזה הצד יות' מתייחסים להם ולזה היה ממנהגיהם שישפכו דמם במקום אחד והיו אוכלין הבש' סביב הדם ההוא והיו חושבים שיבאו שם השדים לאכול הדם כי הוא מזונם לפי מחשבתם ובזה האופן תשלם האהבה להם עם השדים ויודיעו להם העתידות ולזה אמ' לא תאכלו על הדם ואח"כ אמ' לא תנחשו ולא תעוננו כמו שיתבא' במה שיבא וכב' זכר זה הרב המור' לנבוכי' לומ' שכב' היה ממנהגיהם הפחותים לאכול על הדם לזאת הסבה כמו שראה בספריהם הקודמי' ולזה ג"כ לא היה נוהג כסוי הדם בחיה ועוף ולפי שהתכלית היה לאכול הבש' סביב הדם לזאת הסבה שזכרנו הנה כשלא היה הבש' נאכל לא יתחייבו בכסוי וראוי שנדע שצריך שיהיה עפר למעלה ועפ' למטה שנאמ' ושפך את דמו וכסהו בעפ' ר"ל שישפוך את דמו בעפר. וכסהו בעפר והנה בזה האופן ג"כ תעמוד התורה כנגד הכונה ההיא וזה שכאשר ישפך הדם לא ימצא שם במורגש אבל יהיה נבלע בעפר והוא מבוא' שכל מה שיקרא עפר בלשון קודש יתכן לכסות בו את הדם. כי נפש כל בשר דמו בנפשו הוא ר"ל שנפש הבש' וחיותו הוא באמצעות הכח אשר בנפשו להיות דמו ולזה יחדו השם יתעלה לכפ' על הנפש וכדי שיתיישב יותר בלב האנשים שהכפרה תשל' בזה ראוי שיהיה ענינו מרוחק האכילה כי אם יאכלוהו לא יחשבו בו יתרון על הבשר הזה ובכלל הנה השתנות המזון אל הדם הוא מבוא' שהוא מפועל הנפש כי לא ימצאו הדברים המזוגיים כהפכי' לדם עם הפסדם אם לא בשיזון מהם הב"ח ולא היה בזה מופת על מציאות הנפש כי אין מדרך החום שימשך ממנו זה אם לא היה חום נפשיי ולפי שאלו הדברים היו להעי' על מציאות הגולה כמו שזכרנו במה שקדם הנה הגבילה התורה ענין הדם בזה האופן:

וכל נפש אשר תאכל נבילה וטרפה ראוי שתדע שאין הרצון באמרו נבלה וטרפה נבלה או טרפה כי הטרפה לא תטמא אם לא היתה עם זה נבלה לא הטרפה השח' ט' כמו שהתבאר בפרשת ויהי ביום השמיני בב"ח אשר טומאתו יות' חמורה אמ' וכי ימות מן הבהמה אשר היא לכם לאכלה למדנו שהשחיטה איננה מטמאה ולזה יהיה הרצון בזה שתהיה נבלה וטרפה יחד ולפי שהיתה טרפה איננו סבת הטמאה ואין לו רושם בה כמו שהתבאר מדברנו מזה המקום הנה לא יהיה התנאי בזאת הטמאה שתהיה טרפה אבל תטמא ג"כ בזה האופן אם היתה נבלה לבד וזה מבואר מאד ואמנם זכרה התורה נבלה וטרפה להורות שהיא תדבר במין מהב"ח שאפש' שיהיה בו נבלה וטרפה יחד והוא המין הטהור כי בב"ח הטמאים לא תנהג טרפה ולפי שזאת הנבלה לא נזכר בה שתהיה מטמאה במגע ובמשא אבל תטמא כשתאכל הנה איננה הנבלה המטמאה במגע ובמשא הנזכרת בפרשת ויהי ביום השמיני עם שאם היה העניין כן הנה זה כפל ומותר ולזה הוא מבואר שאין זאת הנבלה איננה נבלת חיה ולפי שהוא זכר בזה המקו' החיה והעוף אשר יאכל למדנו שבנבלת עוף טהור מדבר והוא איננו מטמא כי אם בזה האופן בהיותו בבית הבליעה לא קודם זה ולא אחר זה שירד משם וכבר ביארנו הסבה למה לא יטמא העוף הטהור כי אם בזה האופן בפרשת שמיני וראוי שיתבאר שאם יהיה בבית הבליעה כשיקיא אותו שאינו מטמא כי אין זו נקראת אכילה אבל הוא מקביל לאכילה. ואם לא יכבס ובשרו לא ירחץ ונשא עונו. ר"ל שיתחייב כרת ולפי שאי אפשר שיתחייב כרת על הטמאה אם אכל קדש או נכנס במקדש בהיותו טמא הנה יהיה הרצון בזה שאם יאכל עם זה קודש או יכנס למקדש בהיותו טמא קודם הטהרו מזאת הטמאה יתחייב כרת:

כמעשה ארץ מצרים אשר ישבתם בה לא תעשו. הנה יראה מלשון התורה בזה שמנהגי ארץ מצרים ונימוסיהם בעניין העריות היה בתכלית מהגנות וכן הענין במנהג ארץ כנען ונימוסיהן בעניין העריות ולזה הזהירם השם יתעלה שלא ינהגו בכמו אלה המנהגים הפחותים ההם כמו שאמר בסוף זאת הפרשה אל תטמאו בכל אלה כי בכל אלה נטמאו הגוי' אשר אני משלח מפניכם אשר יעשה אותם האדם וחי בהם. ר"ל שמדרך משפטי השם יתעלה וחקותיו שיהיה חיי האדם בהם כי הם מישרים לשלמות הנפש שהוא החיים הנצחיים עם שכבר ימצא בהם תועלת ג"כ באלו החיים הגופיים כמו שנתבאר בהרבה מהמצות. איש איש אל כל שאר בשרו לא תקרבו לגלות ערוה ראוי שתדע שבזאת האזהרה תועלת במדות ותועלת בעיון אמנם התועלת אשר בעיון בזה הוא הערה שאין הפועל אשר בהולדה לזכר ולנקבה בהדרגה אחת ולזה הזהירה התור' שתהי' הנקבה שאר בשר הזכר כי שאר הבשר יחשב היותו מטבע אחד לפי שהלכנו מצור אחד והכלל התבא' בטבעיות שיש הבדל נפלא בזה בין הזכ' והנקבה והוא שזרע הזכ' הוא הפועל בהולד' והנקב' תתן החומ' שהוא המתפעל בהולדה ואמנם התועלת אשר במדות בזה זכרו הרב המורה והוא שאם הנקבות שהם שאר בשר אם היו מותרות לאדם הנה לרב מציאותם אצלו ולחוזק האהב' אשר ביניה' בטבע יקרה שיהיו נשמעות אליו תמיד ויבא אליהן גם בזולת אישות ואע"פ שיהיו לאיש אחר ויגיע מזה הפסד נפלא בדברים הטבעיים המדיניי' עם שכבר ישחית עצמו מצד רבוי המשגל וראוי שתדע כי גלוי הערות ישלם בפתיחת הרחם כי אז יתגלה הנסתר והפתיחה ההיא תשלם בהכנסת העטרה לבד ואע"פי שלא נגמרה הביאה והנה תמצא במקומות שכונה התורה שתהיה בשכיבה שכבת זרע כמו שתראה בשפחה חרופה בפרשת קדושים אמר ואיש כי ישכב את אשה שכבת זרע ואולם בזה המקום לא זכרה כי אם גלוי ערוה לתוספת הרחקה בזה כי אפילו בתחלת הביא' יתחייב כרת וראוי שתדע שזאת השכיבה תהיה אם כדרך הנקבו' אם בזולת דרך הנקבות שהרי אמר בזה הענין ואיש כי ישכב את זכר משכבי אשה להעיר שהמשכב ההוא ג"כ משכבי אשה ואם איננו עושה פרי ולפי שגלוי הערוה הוא התחלת הביאה הנה לא יהיה גלוי הערוה אלא במי שתתכן בו הביאה והוא בזכ' מבן ט' שנה ויום אחד ומעלה ובנקבה מבת ג' שנים ויום אחד ומעל' כמו שהתבא' בשרשים הכוללים ומזה המקום יתבא' שאם גלה ערוה בזולת קושי לא יתחייב כרת כי אין זה הענין התחלת ביאה והוא מבוא' מזאת האזהרה שהקרב לאחת מן העריות קריבה המביאה לגלות הערוה עוב' בלאו אבל לא יתחייב כרת אם לא גלה ערוה שהרי אמר בסוף הפרש' כל אשר יעשה מכל התועבו' ונכרתו הנפשות העושות למדנו שלא נתחייב כרת אם לא עשה מעשה לא על השתדלותו לעשותו ואמנם הזהירה התורה בזה להוסיף הרחקה בזה הענין. ערות אביך וערות אמך לא תגלה הרצון בערות אב משכב זכור ויתחייב עליו משני צדדין האחד מפני שהוא משכב זכור והשני מפני שהוא ערות אב ואם עשה זה בשוגג יתחייב שני חטאות כי כבר חייב על הזדון כרת כמו שהתבא' אחר זה והנה כן בערות אם בין כדרכה בין שלא כדרכה וכן הענין בשאר העריות וכן אם היתה אמו זה אשת אביו יתחייב עליה ג' חטאות משום אשת איש ומשום אשת אב ומשום אם כמו שיתבא' במה שיבא אח"ז. ערות אשת אביך לא תגלה ר"ל אף על פי שאינה אמו והיא נקראת אשת אב משנתארסה ואע"פ שמת האב מן הארוסין יתחייב עליה משום אשת אב ואולם אנוסת אביו ומפותת אביו אינ' אסורה לו משום אשת אב כי איננה אשתו. ערות אחותך בת אביך או בת אמך מולדת וגו'. אחשוב שמולדת בית היא ההולדה ר"ל שתהי' לאם' מאיש' ומולדת חוץ היא ההולדה שתהי' לאב ממי שאינה אשתו או ההולדה שתהי' לאם ממי שאינו אישה וביאר' התורה שאע"פ שהיא אחותו בזנות או בממזרות בין מן האב בין מן האם יתחייב עליה משום ערו' וזהו מה שלמדנו באמרו או מולדת חוץ. ערות בת בנך או בת בתך לא תגלה ערותן כי ערותך הנה הנה יתבא' ממה שאמ' כי ערותך הנה שכב' יתחייב אם גלה ערות בתו אבל היא יות' ראויה בזה כי היא יות' אמתית בעניין שאר הבש' וזה ממנהג התורה כמו שהתבא' מהשרשים הכוללים. ערות בת אשת אביך מולדת אביך ר"ל שתהי' נולדת מאביו שאם לא היה הענין כן כבר תהיה מותרת לו אם לא היתה אמו אשת אביו הנזכרת בזה המקום וכב' יתחייב עליה משום בת אביו כשהיתה אשתו ואולם אם היתה בת אנוסת אביו או מפותת אביו לא יתחייב עליה משום בת אביו אבל יתחייב עליה משום אחותו מן האב. ערות אחות אביך ביאר שאחות האב ואחות האם הם ג"כ אסורות משום ערוה כי הם שאר אב או אם. ערות אחי אביך לא תגלה. ר"ל למשכב זכור ויתחייב עליה משום משכב זכו' ומשום ערות אחי האב. אל אשתו לא תקרב דודתך היא ר"ל שלא יקרב אליה לגלות ערוה והוא מבוא' מצד הוראת הגד' שלא יקרא אחי האב סתם אלא כשהי' אחיו מן האב לא כשהי' אחיו מן האם ולא מן האב וכב' יתבא' בפרשת יבמה ועוד כי מפני שמנעה אחות אב ואחות אם ימנע אחי אב ולא אחי אם הנה יראה שלא מנע אלא מי שהוא אחי האב מן האב לא מי שהוא אחי האב מן האם ועוד שהוא מבוא' שלא תקרא דודתו אשת אחי האב מן האם. ערות כלתך לא תגלה אשת בנך היא הטעם לפי שהוא ערות הבן הוא שאר בשר. ערות שאר אחיך הוא לפי שנתן הסבה בזה שהיא ערות אחיו ומצאנו בערות אחותו שהשוה אחותו מאביו לאחותו מאמו. הנה יתבא' שזה הדין ינהג ג"כ באשת אחיו מן האם. ערות אשה ובתה לא תגל' את בת בנה ואת בת בתה לא תקח לגלות ערותה הרצון בזה שיהיה לו אישות עם אחת מהם ולזה אמר לא תקח ומפני האישו' ההוא נאס' עליו האחרת מפני שהוא שאר אשתו כמו שאמ' שארה הנה זמה הוא ובזה תמצא באחו' אשתו שאמרו בה לא תקח להעי' כי מפני נשואי אשתו נאסרה על האחרת ובזה תמצא בפר' קדושים שאמ' לשון קיחה בזה הענין אמר ואיש אשר יקח את אשה ואת אמה זמה היא ולא תמצא לשון קיח' בשא' העריות ולזה יראה במה שאין ספק בו שתהיה אחד מהן אשתו ולזה אמר בפ' תבא ארור שוכב עם חותנתו ואין לאומ' שאמ' שיקח שתיהן לנשים ואז יתחייב כרת כשיגלה ערו' השנית שאם נתחיי' כרת כשגלה ערות' אחר שלקחה לאשה כ"ש שהו' ראוי שתאס' לו כשלא לקחה לאשה ולזה הוא מבוא' שאין לו לקוחין כי אם עם אחת מהן ובעבורה נאסרה לו האחרת וזה שאם היתה היא אשתו הנה נתחייב כרת אם יגלה ערות בתה או בת בתה או בת בנה. וכן אם היתה בת הבת אשתו הנה תאס' עליו חמותו ואם חמותו ותאס' עליו ג"כ אם חמיו לפי שאשתו היא בת בנה ולזה הוא מבוא' שהאונס אשה או המפתה אשה לא תאסרנה עליו קרובותיה לפי שאין לו אישו' בה. ואשה אל אחותה לא תקח לצרור ר"ל כשנשא אשה לא ישא אחותה באופן שתהיין צרות זו לזו ויגלה ערותה על ערו' אשתו בחיי' אמנם אחר מות אשתו תותר לו אחו' אשתו מה שאין כן בשא' קרובו' אשתו הנזכרות בפסוק הקודם וראוי שנדע שאין הבדל באחות אשתו בין היותה אחותה מן אביו או מאמה שכב' תמצא בפ' קדושים שנקראת אחות סתם מי שהיא אחות מן האב או מן האם אמר ואיש אשר יקח אחותו בת אביו או בת אמו וגומר. ערות אחותו גלה ואל אשה בנדת טמאתה לא תקרב לגלות ערותה הנה זה כולל טמאת היולדת שהרי נאמ' בה כימי נדת דותה תטמא וטמא' שבועים כנדתה וטמא וזבה קטנ' וזבה גדולה שהרי נאמ' כל ימי זוב טמאתה כימי נדת דותה תהיה ויתבא' שכל זמן שלא טבלה ינהג זה האסו' לפי שטהרתה תלויה בטבילה לא בימים וזה עם שהוא מבוא' בנפשו יתבא' מטמאת נבלת עוף טהו' שהיא טמאת ערב ועם זה אמרה התורה בפרשה הקודמת ואם לא יכבס ובשרו לא ירחץ ונשא עונו אע"פ שארך הזמן אחר זה כיון שלא טבל עדין הוא בטמאתו ומזה המקום יתבא' שהבא על אשתו והרגישה שכב' ראתה דם אסו' לו להכנים האב' או להוציא כי ההכנסה וההוצאה הם גלויי ערוה והם מעניין הביאה ולזה ראוי שיתעכב וישים לבו לדב' אחר עד שיסו' קושי האבר ואז יוציאנו כי זה איננו נכנס בגדר גלוי הערוה. ואל אשת עמיתך לא תתן שכבתך לזרע לטמא' בה. ראוי שתדע שאמרו לזרע איננו תנאי עד שאם לא יוציא זרע לא יתחייב אבל יתחייב כיון שנתן בה שכבתו אע"פ שלא הוציא זרע שכבר נאמ' בפרש' כי תצא כי ימצא איש שוכב עם אשה בעולת בעל ומתו גם שניהם ואמנם אמר לזרע להורו' שהשכיבה שאין מדרכ' שתהי' לזרע לא יתחייב עליה כאלו תאמ' אם הכניס האבר מת והוא באופן שלא יתכן בו הקשוי. ומזרעך לא תתן להעביר למולך ולא תחלל את שם אלהיך. כבר התבאר לפי הוראת הגדר כי מולך היתה ע"ז עובדים בה האם והאב נותן מקצת זרעו לכומרי ע"ז ההוא וברשותם יעבירהו ברגליו תוך האש וידמו שבעבוד' הזאת כרת ברית עם הע"ז ההי' בתתו מזרעו לה ולזה ידמה שלא היו מעבירי' שם כי אם קצת זרע ואחשוב שתהיה הכונה בזאת לעבוד מאדים כי הוא אשר ישלוט על הויות האש השורף כמו שנזכר במשפטי הככבים ויתבאר מצד מן החום ולפי שהוא יורה על המשגל המגונה כשיכונו אל כונה זו זכר בזה המקום כי הוא יזכור אחר זה משכב הזכו' והבהמ' אשר בתכלי' הגנו' והנה אפש' שזאת הע"ז היתה מחקות המצריי' או הכנעני' שזכר ולזה זכרה בזה המקו' והוא אפש' עוד שתהיה הכונה בזאת הע"ז שאין שם סבה נוריית אבל הפעולו' שנראה' לכמב' נמצא הם מצד החו' אם לו עד שתהי' ההזכ' מצד החו' מזול' נפש כמו שחשבו קצת הקודמי' ולזה חשבו שיהי' אלוה מי שהוא התחל' החו' אשר בכמב' כמב' ומה שהוא בזה התח' היא היות' אמתי בחום ולזה היו עובדי' אותו והוא מבוא' שבעלי זאת האמונ' לא יאמינו במציאו' הנפ' כ"ש שלא יאמינו בהשארות' ולז' לא ינדרו עצמ' בכמו אלו הנדרי' התוריי' אבל ישתדלו בהשג' ההנאו' לבד כי אין שם תכלי' אחר' לפי זה הדעת ואפש' עוד שזכרו בזה המקום להורות על חוזק גנות אלו העריות שיזכיר עד שהוא מתיחס בגנותו לגנות ע"ז וזה כי כאשר ישכב את זכר שהוא משכב בלתי עושה פרי יורה שהוא לא יתן אל לבו להשיג מה שהיה מן החסד והחנינה במה שנתן השם יתעל' מן הכח בזה הזרע

אבן עזרא

אני יי' אלהיכם אז אהיה · וטעם ושמרתם את חקותי ואת משפטי לבאר שהם חיים לעושיהם בשני עולמות כי המבין סודם חי העולם יחיינו ולא ימות לעולם על כן כתוב אני יי' אלהיכם כאשר פירשתיו : איש איש · כל איש ואיש ובעבור שלא הזכיר מבית ישראל לא נעזוב הגר שיעשה אחת מתועבות הנזכרות בארצנו שלא יטמא את הארץ : אל כל שאר בשרו · שם כלל לכל העריות ואחר כן פרט · ורב אהרן הכהן אמר שפירושו להוציא שכבת זרע לבטלה: לא תקרבו · כנוי לשכיב' וכן ואקרב אל הנביאה וקרוב ממלת אל תגשו אל אשה : ערוה · דבר מגונה כחשף צריך להתכסות · וטעם אני יי' שהשם אוהב הנבדל לעבדו ולשמוע דברו והר סיני לעד גם הראשון והוא סוד האדם ובעבור שיצר לב האדם כבהמות לא יתכן לאסור כל הנקבות והנה אסר כל הנמצאות עמו בכל עת ובפ' כי תצא מחנה אגלה לך סוד סתום ואתו' והנה כל המתגאל ירחק משם השם המקובל על כן הזכיר אני יי' : ערו' אביך · והחל מהאב שהוא קודם הבן ואמר שאסור הוא כל מי שהיא ערות אב ואם והנה היא האם בראש ואחר כן ערות אשת אב ואכיכה אם ואחר כך האחות שהיא בת אביו או בת אם : מולדת בית · שנולדה על משפט בית ישראל אחר אירוסין וקדושין : מולדת חוץ · חוץ מהמנהג ויש אומרים כי פירוש מולדת כמו יולדו על על ברכי יוסף שגדל' עמך בבי' או היא במקום אחר ומדינה אחרת וגדלה בחוץ מבית האב עמך · ואח' כך הזכיר בת בנך : ערות בת אשת אביך · י"א שהו' האחות מאב ואם ואנחנו ידענו כי השוכב עמה עובר על ב' לאוין ויש אומרים כי זה הפסוק לחזוק והצדוקים אמרו שאיננה בת אם ויפרשו מולדת אביך שגדלה אביך והטעם שלקח האב אשה והיתה לה בת קטנה וכן יפרשו על תמר וראייתה כי לא ימנעני ממך רק לא היתה מולדת דוד ואחר שהמעתיקים אמרו כי בת אשת אב מותר' אין צורך להשיב על הבודאים מלבי' ויתכן להיות בת אשת אביך בת אנוסה ומלת שאר ובשר קרובים בטעם : דודתך היא · אשו' היא כדודת' וכן הנה מגואל דודי והנה מה יעשו הסמוכים במלות על התור' לבדה כי לא אסר הכתוב אשת אחי האם ולא אם האב ולא אם האם על כן אנחנו צריכי' לקבלה ויתכן שלא הזכיר אשת אחי האם כי נלמוד מאשת אחי האב והזכירה בפרשת קדושי' גם הנזכרות שלא הזכירם הכתוב דבר על ההוה : ערות אשת אחיך · בפרשת כי ישבו אחים והאומר למה לא הזכיר הכתוב הבת והיא מפורשת ערות אשה ובתה בתו או שאיננה בתו כי אחר ששכב עם האם נאסרה הבת : שארה הנה · הם שני שמות שאר עם שארה שארה היא הא"לף ראוי לנוח כלמ"ד שלמה לולי שהיא מהגרון: לצרור · מגזרת וכעסתה צרתה והנה לא הזכירבפ'קדושי' עונש השוכב עם בת בנו ועם בת בתו וטעה המפרש כי רחל ולאה לא היו אחיות וראיתו כי את כל התועבות האל וזו איננה· ראיה גמורה והשואל איך יענים השם על דבר שלא הזהיר יש משיבים כי בני נח נלטוו על העריות האלה ואחרים אמרו אף על פי שהכתוב אמר את כל התועבה האל בשם כלל אין הפירוש על כולם כי אם על רובם ודעתי תדענה בפרשת וילך משה · והשוכב עם הנדה חשוב מהעריות : ואל

רש"י

את משפטי תעשו · אלו דברים האמורים בתורה במשפט שאלו לא נאמר היו כדאי לאמרן : ואת חוקותי תשמרו · דברים שהן גזרת המלך שיצר הרע משיב עליה' למה לנו לשומרן ואומות העול' משיבין עליה' כגון אכילת חזיר ולבישת שעטנז וטהרת מי חטאת לכך נאמ' אני יי' גזרתי עליכם אי אתה רשאי ליפטר : ללכת בהם · אל תפטר מתוכ' שלא תאמ' למדתי חכמת ישר'אלך ואלמד חכמת האומות : ושמרתם את חוקותי · לרבות שאר דקדוקי הפרשה שלא פרט הכתוב · דבר אחר ליתן שמירה ועשייה לחוקים ושמירה ועשייה למשפטי' לפי שלא נתן אלא עשיי' למשפטים ושמירה לחוקים: וחי בהם · לעולם הבא ואם תאמר לעולם הזה והלא סופו הוא מת : אני יי' · נאמן לשלם שכר : לא תקרבו · להזהיר הנקבה כזכר לכך נאמר לשון רבים : אני יי' · נאמן לשלם שכר : ערות אביך · זו אשת אביך או אינו אלא כמשמעו נאמר כאן ערות אביך ונאמר להלן ערות אביו גלה מה להלן אשת אביו אף כאן אשת אביו : וערות אמך · להבי' אמו שאינה אשת אביו : ערות אשת אביך · לרבות לאחר מיתה : בת אביך · אף בת אנוס במשמ': מולדת בית או מולדת חוץ · בין שאומר לו לאביך קיים את אמך ובין שאומ' לו הוצא את אמך כגון ממזרת או נתינה : ערות בת בנך וגו' · בבתו מאנוסתו הכתו' מדבר ובתו ובת בתו מאשתו אנו למדי' מערות אשה ובתה שנא' בהן לא תגלה בין שהיא ממנו בין שהיא מאיש אחר: ערות בת בנך · קו' לבתך אלא לפי שאין מזהירין מן הדין למדוה מגזרה שוה במסכ' יבמות : ערות בת אשת אביך · לימד שאינו חייב על אחותו משפחה ונכרית לכך נאמר בת אשת אביך בראויה לקידושין : ערו' אחי אביך לא תגלה · ומה היא ערותו אל אשתו לא תקרב : אשת בנך היא · לא אמרתי אלא בשיש לבנך אישות בה פרט לאנוסה ושפחה ונכרי' : ערות אשה ובתה · לא אסר הכתו' אלא על ידי נשואי הראשונה לכך נא' לא תקח לשון קיחה וכן לענין העונש אשר יקח את אשה ואת אמה לשון קיחה אבל אנס אשה מותר לישא בתה : שארה הנה · קרובו'זו לזו: זמה · עצה כתרגומו' עצת חטאין שיצרך יועצך לחטוא : אל אחותה · שתיהן כאחת : לצרור · לשון צרה לעשות את זו צרה לזו : בחייה · למדך שאם גרשה לא ישא את אחותה כל זמן שהיא בחיים : למולך

אֶת־מִשְׁפָּטַי תַּעֲשׂוּ וְאֶת־חֻקֹּתַי
תִּשְׁמְרוּ לָלֶכֶת בָּהֶם אֲנִי יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם׃
ה וּשְׁמַרְתֶּם אֶת־חֻקֹּתַי וְאֶת־מִשְׁפָּטַי
אֲשֶׁר יַעֲשֶׂה אֹתָם הָאָדָם וָחַי בָּהֶם
אֲנִי יְהוָה׃ ס אִישׁ
אִישׁ אֶל־כָּל־שְׁאֵר בְּשָׂרוֹ לֹא תִקְרְבוּ
לְגַלּוֹת עֶרְוָה אֲנִי יְהוָה׃ ס
עֶרְוַת אָבִיךָ וְעֶרְוַת אִמְּךָ לֹא תְגַלֵּה
אִמְּךָ הִוא לֹא תְגַלֶּה עֶרְוָתָהּ׃ ס
עֶרְוַת אֵשֶׁת־אָבִיךָ לֹא תְגַלֵּה עֶרְוַת
אָבִיךָ הִוא׃ ס
עֶרְוַת אֲחוֹתְךָ בַת־אָבִיךָ אוֹ בַת־אִמֶּךָ
מוֹלֶדֶת בַּיִת אוֹ מוֹלֶדֶת חוּץ לֹא
תְגַלֶּה עֶרְוָתָן׃ ס
י עֶרְוַת בַּת־בִּנְךָ אוֹ בַת־בִּתְּךָ לֹא תְגַלֶּה
עֶרְוָתָן כִּי עֶרְוָתְךָ הֵנָּה׃ ס
עֶרְוַת בַּת־אֵשֶׁת אָבִיךָ מוֹלֶדֶת אָבִיךָ
אֲחוֹתְךָ הִוא לֹא תְגַלֶּה עֶרְוָתָהּ׃ ס
עֶרְוַת אֲחוֹת־אָבִיךָ לֹא תְגַלֵּה שְׁאֵר
אָבִיךָ הִוא׃ ס
עֶרְוַת אֲחוֹת־אִמְּךָ לֹא תְגַלֵּה כִּי־שְׁאֵר
אִמְּךָ הִוא׃ ס
עֶרְוַת אֲחִי־אָבִיךָ לֹא תְגַלֵּה אֶל־אִשְׁתּוֹ
לֹא תִקְרָב דֹּדָתְךָ הִוא׃ ס
טו עֶרְוַת כַּלָּתְךָ לֹא תְגַלֵּה אֵשֶׁת בִּנְךָ
הִוא לֹא תְגַלֶּה עֶרְוָתָהּ׃ ס
עֶרְוַת אֵשֶׁת־אָחִיךָ לֹא תְגַלֵּה עֶרְוַת
אָחִיךָ הִוא׃ ס
עֶרְוַת אִשָּׁה וּבִתָּהּ לֹא תְגַלֵּה אֶת־בַּת־
בְּנָהּ וְאֶת־בַּת־בִּתָּהּ לֹא תִקַּח לְגַלּוֹת
עֶרְוָתָהּ שַׁאֲרָה הֵנָּה זִמָּה הִוא׃ וְאִשָּׁה
אֶל־אֲחֹתָהּ לֹא תִקָּח לִצְרֹר לְגַלּוֹת
עֶרְוָתָהּ עָלֶיהָ בְּחַיֶּיהָ׃ וְאֶל־אִשָּׁה בְּנִדַּת
טֻמְאָתָהּ לֹא תִקְרַב לְגַלּוֹת עֶרְוָתָהּ׃
ואל

יָת דִּינַי תַּעַבְדוּן וְיָת קְיָמַי תִּטְּרוּן
לִמְהָךְ בְּהוֹן אֲנָא יְיָ אֱלָהֲכוֹן׃
וְתִטְּרוּן יָת קְיָמַי וְיָת דִּינַי דִּי יַעֲבֵיד
יָתְהוֹן אֲנָשָׁא וְיֵיחֵי בְהוֹן בְּחַיֵּי עָלְמָא
אֲנָא יְיָ׃ גְּבַר גְּבַר לְכָל קָרִיב
בִּסְרֵיהּ לָא תִקְרְבוּן לְגַלָּאָה עֶרְיָא
אֲנָא יְיָ׃ עֶרְיַת אֲבוּךְ וְעֶרְיַת
אִמָּךְ לָא תְגַלֵּי אִמָּךְ הִיא לָא תְגַלֵּי
עֶרְיְתַהּ׃ עֶרְיַת אִתַּת אֲבוּךְ לָא
תְגַלֵּי עֶרְיְתָא דַאֲבוּךְ הִיא׃ עֶרְיַת
אֲחָתָךְ בַּת אֲבוּךְ אוֹ בַת אִמָּךְ דִּילִידָא
מִן אֲבוּךְ מִן אִתְּתָא אוּחֲרִין אוֹ מִן
אִמָּךְ מִן גְּבַר אוּחֲרָן לָא תְגַלֵּי
עֶרְיָתְהֶן׃ עֶרְיַת בַּת בְּרָךְ אוֹ
בַת בְּרַתָּךְ לָא תְגַלֵּי עֶרְיָתְהֶן אֲרֵי
עֶרְיְתָךְ אִנִּין׃ עֶרְיַת בַּת אִתַּת
אֲבוּךְ דִּילִידָא מִן אֲבוּךְ אֲחָתָךְ הִיא
לָא תְגַלֵּי עֶרְיְתַהּ׃ עֶרְיַת אֲחַת
אֲבוּךְ לָא תְגַלֵּי קָרִיבַת אֲבוּךְ הִיא׃
עֶרְיַת אֲחַת אִמָּךְ לָא תְגַלֵּי אֲרֵי
קָרִיבַת אִמָּךְ הִיא׃ עֶרְיַת אַח
אֲבוּךְ לָא תְגַלֵּי לְאִתְּתֵיהּ לָא תִקְרַב
אִתַּת אַח אֲבוּךְ הִיא׃ עֶרְיַת כַּלָּתָךְ
אִתַּת בְּרָךְ הִיא לָא תְגַלֵּי
עֶרְיְתַהּ׃ עֶרְיַת אִתַּת אֲחוּךְ לָא
תְגַלֵּי עֶרְיְתָא דַאֲחוּךְ הִיא׃ עֶרְיַת
אִתְּתָא וּבְרַתַּהּ לָא תְגַלֵּי יָת בַּת
בְּרַהּ וְיָת בַּת בְּרַתַּהּ לָא תִסַּב
לְגַלָּאָה עֶרְיְתַהּ קָרִיבָן אִנִּין עֵיצַת
חֲטָאִין הִיא׃ וְאִתְּתָא עִם אֲחָתַהּ
לָא תִסַּב לְאַעָקָא לַהּ לְגַלָּאָה
עֶרְיְתַהּ עֲלַהּ בְּחַיַּהָא׃ וּלְאִתְּתָא
בְּרִיחוּק סְאוֹבְתַהּ לָא תִקְרַב לְגַלָּאָה
עֶרְיְתַהּ׃ ובאתת

את משפטי ג'וסי' את משפטי ר"פ ואם את משפטי תגעל נפשכם · ותמר את משפטי לרשעה · ואת חקתי ה'וסי'נמסר בסדר אם בחקתי · וערות ג'וסי'וערות אביהם לא ראו · ערות אביך וערו' אמך · וערו' אחות אמך ואחות אביך · וא'וערות מלכא לא אריך לנו · ואת בת ה'וסי'נמסר בסר' שמיני · בחייה חייה ויחייה ג' ב' מלאי'וא'חס' וסי' לצרר לגלות ערותה עליה בחייה · ויחיה ויגדל עמו ועם בניו רבת שבע · גמלתו טוב ולא רע כל ימי חייה · מציעא חסר · אנ"ך :

בעל הטורים

איש האיש וסמיך ליה לא תקרבו לגלות ערוה · לומר [illegible] ... תקרבו לגלות ערוה כי בגילוי עריות יהרג ואל יעבור : אני יי' ערות אביך וערות אמך · כי ג' שותפין יש באדם [illegible] ... ואל אשה בנדת טומאתה [illegible] ... עליה :

מ"ע ספורנו

איש אל כל שאר בשרו לא תקרבו · [illegible]

אמרי נועם

תקח לצרור פירוש מתוך [illegible] אחרים ויהיו צרורות בחייהם באלמנות :

חזקוני

וחי בהם · אבל אם לא יעשה אותם ונכרתו הנפשות העושות : לא תקרבו · כנוי לשכיבה כמו ואבימלך לא קרב אליה ואקרב אל הנביאה · לא תקרבו הרי כאן שני לאוין שאף האשה מוזהרת : ערות אמך · שלא ע"י נשואין : בת אביך · כגון שאנס או פתה אביך אשה שאינה אמך וילדה לו בת הייגו מולדת בית או שאנס או פתה איש נכרי אמך וילדה לו בת הייגו מולדת חוץ: ערות בת בנך או בת בתך וגו' · בבתו מביין אתי' קנה הנה כתי' הכא בשאר הבא ממנו ערות אשה ובתה לא תגלה את בת בנה ואת בת בתה לא תקח לגלות ערות' שאר' הנה זמה היא ואף בשאר הבא ממנו כתי' הכא ערות בת בנך או בת בתך לא תגלה ערותן כי ערותך הנה מה הנה דשא' הבא ממנו הוסי' על בתה ובת בנה אף הנה דשאר הבא ממנו הוסיר על בתו ובת בתו כו' פר' אלו הן הנשרפים: אחותך היא · למעלה דבר הכתו' באחות שלא ע"י נשואין וכאן ע"י נשואין וה"ה לבית אמך שעם"י נשואין וכ"ש לאחות מאביך ומאמך : ואשה אל אחותה עם אחות' כמו אל שלשים דיהושע: לא תקח לצרור אל פנרוש שתהייגה שתיהן צרורות בחייהן אלמנו' חיות שכל אחת מהן אוסרת חברתה לשון ותהייגה צרורות אלמנות חיות : לגלות ערותה · של השנית עם הראשונה בחייה: עליה · ממש כמו על פני הארץ יחם : לא תקר' לגלות ערותה · לא תקר' אליה באת נדתה אלא המתן עד שתספור : ולא

רלב"ג

ולזה לא ישתמש בתועלת הנפלא המיוחס לו וכן העניין במי שיתן שכבתו בבהמה והוא מבואר שמי שמכבנו זה המכבנ ר"ל שלא יפקיר מה שהיה מן הקנעה והסדר והיושר באלו הנמצאות השפלות לא תשלם אל הפנה שתהיה בכאן שנה פועלת ובודיים ויבא מבני זה לכמו אלו · הדעות הנפסדות שם שהנשיה המוקה להכאות זה הפוס כזה האופן תמנעהו מהשתדלות בהשגת שום מושכל ויפול מפני זה ביותר פחות מהדעו' הנפסדות כאלו ביארה התורה שלא נקל באלו האזהרות כי המרותנו נכם אפשר שיבא לזאת העברה הנפלאה · ואת זכר לא תשכב משכבי אשה תועבה היא ר"ל שזה העניין הוא כתעב מצד עצמותו ובכל בהמה לא תתן שכבתך לטמאה ראוי שתדע שזה הדין שוה בבהמה ובעוף כי הנגות בכלם אחד ואמנם זכר בהמה לפיותה יותר קרוב מטבע האדם משאר הב"ח והנה אין הבדל בבהמה בין הגדולה לקטנה שנאמר וכל בהמה וכיון שהערה בה או שהערה בו חייב אם היה גדול כי משכב כולל המשכב אשר כדרך והמשכ' אשר לא כדרך כמו שקדם · ואשה לא תעמוד לפני בהמה לרבעה תבל היא ר"ל דבר בלוי והשחתה להשתמש בכח האנושי לבולדה בזה האופן הנפסד שאם היה שתהיה ממנו הולדה לא יהיה הנולד אדם כמו שלא היה הנולד מסוס ואתון ולא יחמור אבל מין אחר שעם ואם ההולדה גם כן תכלה אל מין אחר בלתי מוליד כמו שהתב' בספר ב"ח והוא מבואר שהאדם גדול המעלה מאד כיחס אל הבעלי חיים האחרים ולזה ראוי שיגיע עונש נפלא למי שישתמש במה שהכין הטבע להיות ממנו אדם אל שיהיו ממנו שאר ב"ח: אל תטמאו בכל אלה ר"ל באי זה שיהיה מהם · הורים שאלו המעשים המגונים האלו היו סבה לאבדן האומות ההן ולהקיא הארץ יושביה כי לולי רשעת הגוים ההם לא היה מסכים השם יתעלה לאבדן ולגרשן כדי להשיב לישראל כי זה יהיה עול באמת השם יתע' ולפי שטבע לכלול בזה הגר שב להזכיר כי גם הגרים בארץ הגיע להם העונש בסבת הפעולות המגונות ולזה אמר כי את כל התועבות האלה עשו אנשי הארץ כי גם הגרים יקראו אנשי הארץ ואמנם תמלה זכר האורשים כי במה שאמר כי בכל אלה נטמאו הגוים אשר אני משלח מפניכם כי הגוים אשר בארץ הם האורשים שהם לגוי אחד ומשפחה אחת כאלו תאמר החתי והאמרי ומה שידמה להם מאלו האומות · ולא תקיא אתכם וגו' · קבלתי בפרוש זה הפסוק מהרב אדוני אבי ז"ל ולא תפסבו שיהיה זה העונש המגיע לכם כזה שתקיא אתכם כאשר קאה את הגוי אשר לפניכם אבל יתחייבו כרת הנפשות העושות אי זה דבר שיהיה מכל הם ספק ויאמר שהו' ראוי שיהי' העונש המגיע מזה לישראל יותר עצום לטעלתם כי כל מה שהיה הפושע יותר ככבד היה ראוי שיהיה עונשו יותר חזק וזה הפך מה שירא' מזה המאמר ואנחנו אומרים כאשר זה הספק כי אלו האומות הנכבשו בכללים באלו הפעולות המגונות וכוונתם ולזה היו ראוים לכמו זה העונש הכולל ולולי השתתפם בהם כלם לא הגיע להם זה העונש הכולל ולזה ארך זמנם עם רוע מנהגיהם כמו שאמר

כ ואֶל־אֵשֶׁת עֲמִיתְךָ לֹא־תִתֵּן שְׁכָבְתְּךָ לְזָרַע לְטָמְאָה־בָהּ: וּמִזַּרְעֲךָ לֹא־תִתֵּן לְהַעֲבִיר לַמֹּלֶךְ וְלֹא תְחַלֵּל אֶת־שֵׁם אֱלֹהֶיךָ אֲנִי יְהוָה: אֶת־זָכָר לֹא תִשְׁכַּב מִשְׁכְּבֵי אִשָּׁה תּוֹעֵבָה הִוא: וּבְכָל־בְּהֵמָה לֹא־תִתֵּן שְׁכָבְתְּךָ לְטָמְאָה־בָהּ וְאִשָּׁה לֹא־תַעֲמֹד לִפְנֵי בְהֵמָה לְרִבְעָהּ תֶּבֶל הוּא: אַל־תִּטַּמְּאוּ בְּכָל־אֵלֶּה כִּי בְכָל־אֵלֶּה נִטְמְאוּ הַגּוֹיִם אֲשֶׁר־אֲנִי מְשַׁלֵּחַ

כה מִפְּנֵיכֶם: וַתִּטְמָא הָאָרֶץ וָאֶפְקֹד עֲוֺנָהּ עָלֶיהָ וַתָּקִא הָאָרֶץ אֶת־יֹשְׁבֶיהָ: וּשְׁמַרְתֶּם אַתֶּם אֶת־חֻקֹּתַי וְאֶת־מִשְׁפָּטַי וְלֹא תַעֲשׂוּ מִכֹּל הַתּוֹעֵבֹת הָאֵלֶּה הָאֶזְרָח וְהַגֵּר הַגָּר בְּתוֹכְכֶם: כִּי אֶת־כָּל־הַתּוֹעֵבֹת הָאֵל עָשׂוּ אַנְשֵׁי־הָאָרֶץ אֲשֶׁר לִפְנֵיכֶם וַתִּטְמָא הָאָרֶץ: וְלֹא־תָקִיא הָאָרֶץ אֶתְכֶם בְּטַמַּאֲכֶם אֹתָהּ כַּאֲשֶׁר קָאָה אֶת־הַגּוֹי אֲשֶׁר לִפְנֵיכֶם: כִּי כָּל־אֲשֶׁר יַעֲשֶׂה מִכֹּל הַתּוֹעֵבֹת הָאֵלֶּה וְנִכְרְתוּ הַנְּפָשׁוֹת הָעֹשֹׂת מִקֶּרֶב עַמָּם:

ל וּשְׁמַרְתֶּם אֶת־מִשְׁמַרְתִּי לְבִלְתִּי עֲשׂוֹת מֵחֻקּוֹת הַתּוֹעֵבֹת אֲשֶׁר נַעֲשׂוּ לִפְנֵיכֶם וְלֹא תִטַּמְּאוּ בָּהֶם אֲנִי יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם:

פ' כ"י כ"ל סימן: ער"ו סימן:

פרשה

וּבְאִתַּת חַבְרָךְ לָא־תִתֵּן שְׁכוּבְתָּךְ לְזַרְעָא לְאִסְתַּאֲבָא־בַהּ: וּמִבְּרָךְ לָא־תִתֵּן לְאַעֲבָרָא לְמוֹלֶךְ וְלָא תַחֵיל יַת־שְׁמָא דֶאֱלָהָךְ אֲנָא יְיָ: וְיַת־דְּכוּרָא לָא תִשְׁכּוֹב מִשְׁכְּבֵי אִתְּתָא תּוֹעֶבְתָּא הִיא: וּבְכָל־בְּעִירָא לָא־תִתֵּן שְׁכוּבְתָּךְ לְאִסְתַּאֲבָא־בַהּ וְאִתְּתָא לָא־תְקוּם קֳדָם בְּעִירָא לְמִשְׁלַט־בַּהּ תִּבְלָא הוּא: לָא תִסְתַּאֲבוּן בְּכָל־אִלֵּין אֲרֵי בְכָל־אִלֵּין אִסְתַּאֲבוּ עַמְמַיָּא דִּי־אֲנָא מְגַלֵי מִן־קֳדָמֵיכוֹן: וְאִסְתַּאֲבַת אַרְעָא וְאַסְעָרִית חוֹבַהּ עֲלַהּ וְרוֹקִינַת אַרְעָא יַת־יָתְבָהָא: וְתִטְּרוּן אַתּוּן יַת־קְיָמַי וְיַת־דִּינַי וְלָא תַעְבְּדוּן מִכֹּל תּוֹעֲבָתָא הָאִלֵּין יַצִּיבַיָּא וְגִיּוֹרַיָּא דְּיִתְגַּיְּרוּן בֵּינֵיכוֹן: אֲרֵי יַת־כָּל־תּוֹעֲבָתָא הָאִלֵּין עֲבַדוּ אֱנָשֵׁי־אַרְעָא דִּי קֳדָמֵיכוֹן וְאִסְתַּאֲבַת אַרְעָא: וְלָא־תְרוֹקֵין אַרְעָא יָתְכוֹן בְּסָאוֹבֵיכוֹן יָתַהּ כְּמָא דִּי־רוֹקִינַת יַת־עַמָּא דִּי קֳדָמֵיכוֹן: אֲרֵי כָּל־דִּי יַעְבֵּד מִכֹּל תּוֹעֲבָתָא הָאִלֵּין וְיִשְׁתֵּיצוּן נַפְשָׁתָא דְּיַעְבְּדוּן מִגּוֹ עַמְּהוֹן: וְתִטְּרוּן יַת־מַטְּרַת־מֵימְרִי בְּדִיל דְּלָא־לְמֶעְבַּד מִנִּמּוֹסֵי תּוֹעֲבָתָא דְּאִתְעֲבִידָא קֳדָמֵיכוֹן וְלָא תִסְתַּאֲבוּן בְּהוֹן אֲנָא יְיָ אֱלָהֲכוֹן:

פרשה

רשי

למולך · עבודת א"ל היא ששמה מולך וזו היא עבודתה שמוסר בנו לכומרים ועושין שתי מדורות גדולות ומעבירין את הבן ברגליו בין שתי מדורות האש: לא תתן · זו היא מסירתו לכומרים: להעביר למולך · זו העברת האש: תבל הוא · לשון קדש וערוה ונאוף וכן ואפי על תכליתם · דבר אחר תבל הוא לשון בלילה וערבוב זרע אדם וזרע בהמה: ולא תקיא הארץ אתכם · משל לבן מלך שהאכילוהו דבר מאוס שאין עומד במעיו אלא מקיאו כך ארץ ישר' אינה מקיימ' עוברי עבירה ותרגומו ולא תרוקן לשון רוקן מריקה עצמה מהם: הנפשות העושות · הזכר ונקבה במשמע: ושמרת את משמרתי · להזהיר בית דין על כך: ולא תטמאו בהם אני יי' אלהיכם · הא אם תטמאו איני אלהיכם ואתם נפסלים מאחרי ומה הנאה יש לי בכם ואתם מתחייבים כלייה לכך נאמר אני יי' אלהיכם:

חסלת אחרי מות:

מסרה

משכבי ב' וסי' כי עלית משכבי אביך·ואת זכר לא תשכב משכבי אשה· ולא תעשו ג' וסי' ושמרתם אתם את חקתי · וכי תשגו · ואם לא תשמעו · כי כל אשר יעשה ג' דסי' בקרייא · וסי' כי כל אשר יעשה מכל התועבת · עמם ידעתי כי כל יעשה האלהים · כל קריי' תועבת התועבת חס' וי"ו תניין במ"ט חסרים וי"ו קדמא ופי' וילך בדרך מלכי ישראל דאחז· וילך בדרכי דאחז דד"ה · גם כל שרי הכהני' העם · אשר עשה מנשה · ויסר יאשיהו את כל הנשוב להפר מצותיך · ואשלח אליכם דירמיה · ויתר דברי יהויקים ותעבותיו · כתעבותיהם לכנעני · וב' כתיבן תועבות מלאים דמל' וסי' הכה בכפך ורקה ברגלך · כתועבו' הגוים דמנש' · דד"ה · ושארהון תועבת כתי' · הא' ח' בלשון חול וסי' נמסר בסדר תולדות · העשת ה' חס' בליש' וסימן נמסר בסדר שמיני:

אבן עזרא

ואל אשת עמיתך · להוציא השפחה ויש אומרים כי כבר היתה אסורה ואשר גברה תאות' ילכס על דעת לבם תעו בפירו' לזרע וידענו כי המשגל נחלק לג' חלקים הא' לפריה ורביה בלא תאוה והשני להקל מלאו' הגוף והשלישי לתאות הכמשלת לתאות הבהמה ואחר שאמר הכתוב לזרע שטעמו אפילו לזרע הנה היא אסורה אסור חמור וזרעך לא תתן הבא אחרי' לעד: והוסיף לטמאה בה כי לא ינקה כל הנוגע בה והוא טמא לעולם ובפסוק הזה לא אסר הנכרית כלל ואין טענה מהשבוי' כי היא מתייהדת: למולך · שם כלם ודרשו חז"ל שהוא שם כלל כל מי שימליכוהו עלי' ויתכן שהו' תועבו' בני עמון ומלת להעביר כמו לשרוף כי זאת היתה עבודתו וי"א כי יעביר הבן על האש ויש מי שיחיה ויש מי שימות ואחרים פי' בעבור שאין בפסוק זכר אש לעבור מתור' השם לדת המולך: וחללת · השם שהו' נקרא עליך שהוא אלהיך בתתך מזרע קדש למולך והגאון אמר כי הכתוב על שמנה מעלות והקש' שבכלם הבהמה שהיא ממין אחר ואחרי' הזכר שכל המין אחד ואחרי' ערו' אשת אב וחביריהם שהן אסורות בכל עת ולא אאריך כי לא יועילו אל הדברי' כי הכתו' אמ' על כלם ונכרתו הנפשו' העושו': ואת זכר · אחר שמלאכנו הן שכבתי אמש את אבי הנה אזהרה לשוכב ולנשכב ויאמר רב חננאל ז"ל כי יש מי שיחדש בגופו כצורת בשר אשה וזה לא יתכן בתולדת ויש אומ' אנדרוגינוס וכל הנער הזה בעבור היות משכבי אשה לשון רבים ודברי יחיד שני משכבים והנכון בעיני כי המצוה כפשוטה גם אנשי התוספיה חייבו מיתה עליה והכתוב אחז דרך כבוד לאמר כמו לא תקרב ואח' שהזכ' נברא לעשות והנקבה להעשות הזהיר הכתוב שלא תהפוך דברי השם ויש משכ' להוציא הזרע על כן מלת משכבי ואי' ראוי להאריך והזכיר תועבה היא כי הו' דבר נתעב לנפש קדוש אפי' בתולדת ומלת שכבתך כבר פירשתיה ויתכן להיותו שכבתך משכיבה כי עם השכיבה יקרה הקרי וכמו שאמר באשת איש לטמא' בה כן אמר בבהמה: ובכל בהמה · נקבה: ולפני בהמה · זכר: לרבעה · שב אל הבהמה כי האשה היא הנרבעת וזאת המלה מגזרת ארבע: תבל הוא · אנשי הדקדוק אמרו שזאת המלה מהכפל כמו תמם יהלוך והתו"ו נוסף ואמרו כי טעמה כמו השחתה ויש אומרי' כי גם מבול ממנו וקרו' מגזרת בלל יי' שפת כל הארץ וזה הכלל אסור הכתוב כל מי שיוכל אדם להתייחד עמם אשת איש ונכריה ואשר לא יוליד כי מין לא יוליד כי אם ממינו וכמינו: אל תטמאו · דגשות הטי"ת להתבלע תי"ו התפעל ולא נו"ן בנין נפעל והעד דגשו' המ"ם כמשפט והנה הזכיר על כלם שהם מטמאים הנפש: משלח מפניכם · טעמו מהארץ הטובה מתים או מגורשים: ותקיא הארץ · כל מה שיקיא האדם הוא נתעב בעיניו ואליו לא ישוב: ושמרתם את חקותי · אלה שאמרתי לכם אלה תהיינה אסורות: ואת משפטי · שתעשו המשפט שאצוה על העובר על אחת מהן וטעם ולא תעשו מכל התועבות האלה שנית להכנים הגר כי זאת המצוה היא שוה לאזרח ולגר בעבור שהוא דר בארץ ישראל ואם יש לך לב תוכל להבין כי בימי יעקב שלקח שתי אחיות בחרן ואחריו עמרם שלקח דודתו במצרי' לא נטמאו בהם · וטעם כי את כל התועבות האל שתדעו זה גם אתם גם בניכם שתשמרו אותם ותהיה הארץ טהורה ולא תקיא הארץ אתכם: האל · עם האלה שוה כמו ההם ההמה ואין זאת דעת הגאון: כאשר קאה · פועל עבר מגזרת שתו ושכרו וקיו כי אותיות אה"וי מתחלפים ויש ארץ לשון זכר כעתם ארץ ולא נשא אותם הארץ או חסר מלת היא כאילו הוא כאשר היא קאה כמו באה עם הגאון: ונכרתו הנפשות העושות · בפרהסיא שתמיתום ואם בסתר אני אכריתם: ושמרתם את משמרתי · זאת המשמרת והיא לבלתי עשות · וטעם אשר נעשו לפניכם שלא יאמר אדם הואיל ועשו כן הקדמונים אעשה כן גם אני · וטעם אני יי' אלהיכם דבק עם משמרתי שלא ישאל חסר לב למה זאת המשמרת כי אני יי' אלהיכם עשו כל אשר אצוה אתכם:

בעל הטורים

עליה בחייה · בגי' אף יבוש' · הנפשות העשות · כתיב חסר' לומר שחייב אפילו בהתראה: קדושים

מ"ע ספורנו

ומזרעך לא תתן להעביר למולך ולא תחלל את שם אלהיך · כי אתה בהקריבך לאל יתב' שאר בעלי חיים ולמולך תקריב את בנך הנה יראה מזה שיהיה המולך רב המעלה ממנו אתה ושלום: אני יי' · לא שניתי שבשבעתי להיות אלהיך באמרי לאברה' להיות לך לאלהים ולזרעך אחריך ומפני שדבר על העריות להכשיר הזרע שיהי' ראוי לחול עליו שמו הגדול דבר על המולך שהיו עובדיו חושבי' להכשיר בעבודתו את שאר הזרע אל ההצלחות ואמ' כי בעבודתו יהיה חלול יי' וגורם לסלוק שכינתו מעל שאר הזרע: אל תטמאו בכל אלה · אפילו בקריבה לגלות ערוה: כי בכל אלה נטמאו הגוים · כי תחלת טמאי הגוים בעריות לא היה בגלוי ערוה ממש אבל היה בקריבה בלבד: ותטמא הארץ ומן הקריבה באו לידי כך שנטמאה הארץ בגלוי עריות ממש: ושמרתם אתם את חקותי · שלא תקרבו לגלות ערוה: ואת משפטי · להעניש את החוטאים: ולא תעשו מכל התועבות · ובזה האופן לא תעשו שום אחת מחקות התועבות: כי את כל התועבות האל עשו אנשי הארץ כי הגוים אשר לא נשמרו מהקריבה ולא ענשו את החוטאים בגלוי עריות עשו את כל התועבות כי מרע' אל רעה יצאו וכן תעשו גם אתם אם לא תשמרו את כל חקותי ומשפטי אלה לכן שמרו אות': ולא תקיא אתכם כאשר קאה את הגוי · ובזה האופן לא תקיא הארץ אתכ' באותו ענין רע שהיא קאה עתה את הגוים: כי כל אשר יעשה מכל התועבות האלה ונכרתו הנפשות · והטעם שבעשותכם אחת מכל אלה תקיא אתכם הארץ באותו אופן רע שזה כי כל אחת מאלה ראוים לענש כרת: ושמרתם את משמרתי לבלתי עשות מחקות התועבות · שמרו גם את המצות שבויתי לשמירה וגדר שלא תכשלו בכל אלה כמו אסורי מאכלות וטומאת נדה וזבה ויולדת וזולתם ובזה האופן לא תטמאו בהם:

אמרי נועם

ולא תקיא הארץ אתכם וגו' ותי' אדרבה תקיא מבני ליה אלא ה"ק לא דיי בהקא כאשר קאה הגוי ונשמרו בחיים אלא שגם תעיתו בהקאה וזהו לא יטמאו כאשר בהם חיים כולכם היום:

רלבג

שאמר כי לא שלם עון האמורי עד הנה ואולם ישראל יענשו אף על פי שלא יטמאו בזה כי אם איש אחד ופעם אחד בשתכרת נפש המוטא ההוא ואמנם שאר האנשים אשר יהיו בקנת אלו המעשים המגונים ע"י ב"ד יתבארו בפרשת קדושי' ושם יתבא' כי כאשר השתבכו ישראל באלו הפעולות תקיא אותם הארץ אמר ושמרתם את כל חקותי ואת כל משפטי ועשיתם אותם ולא תקיא אתכם הארץ וזה מורה שאם לא ישמרום תקיא אותם הארץ ולזה אמשוב גם כן שתהיה הכונה בזה המקום שישמרו משמרת השם לבלתי עשות מחוקות התועבות האלה כדי שלא תקיא הארץ כאשר קאה את הגוי אשר לפניהם כי זה יקרה להם כשיטמאו בזה רבים מהם והוסיפה התורה להזכיר עונש אשר יקרה לאיש ואיש אשר יטמא בהם והוא הכרת הנפש ההיא ויהיה אמרו כל אשר יעשה וגו' · כאלו יאמר ראוי שתשמרו משמרתי לבלתי תטוא באלו הפעולות המגונות כי כבר יגיע זה העונש לאיש ואיש שיטמא בזה ונכרת תהיה העונש הכולל שיקרה לכלל האומה אם ישתבכו באלו הפעולות ואחר וכר העונש הפרטי שיקרה למי שיטמא בזה היה פרט וכלל ובכאן נשלם ביאור זאת הפרשה·

והנה זכר בתחלה סדר עבודת יום הכפורים שהוא הולך כהדרגת ההשלמה לענייני הקרבנות והספרות כמו שהתבאר מדברנו וכבר התבאר מענין העבודה ההיא שהיא היתה במקום מיוחד ומ"י איש מיוחד ולא שיתה כי אם פעם אחת בשנה וכי זה כלו ממה שיישיר אל שאין בכאן כי אם אלוה אחד ולו לבדו ראוי העבודה ולזה סמך לזה האזהרה מעשיית הקרבנו' בזולת המקום המיוחד אף על פי שיעשוהו לשם כי זה אולי יביא להאמין רבוי באלהות ולזה תמצא בישראל כשהיו עובדים ע"ז שכבר היתה עבודה נעשית בכל אחד ממקומותיהם כמ"ש כי מספר עריך היו אלהיך יהודה ולפי שהוכיחם שהיתה כהונה בזמנים ההם לשדי' לא היה בעניינה עבודה אחרת זולת השחיטה שהיתה נעשית לכוכב שיתחברו עם השדים ויודיעום העתידות כמו שזכרנו הנה זכר ואת האזהרה אשר הוזכרת מהשחיטה קדשים בחוץ ואחר שזכר ואת הזהיר מהעלאת הקרבנות חוץ לעזרה ואף על פי שיקריבום לשם יעלה לשכה שזכרנו והוא לישב יותר בלבנו אמונ' הייחוד ואחר כך הזהיר האזהר' מאכילת הדם כי בזה תשלם יותר הכונה אשר בעניין הקרבנות כמו שזכרנו כי בזה יגדל עניינו בעיני האנשים ולזאת הסבה בזה לכבו' דם חיה ועוף עם שבו תועלת להרחיק שלא יזבחו ובשיה' לשעירי' כמו שביארנו ואחר שהשלים לו זה הנה להשלי' דין טמאה אשר לא זכרה עם שאר הטמאות והוא טמאת נבלת עוף טהור לפי שטבילה נבדל משאר הטמאות וזה שהיא לא תטמא מגד שבעדרת צורתה מפני כי צורתה רחוקה מאד מצורת האדם ולזה לא יגע בגוף שאלה כמו שיגע בבית הבולע ואמנם תטמא מגד שבעדר ממנו תועלת המזון לבעלי התורה ולזה לא תטמא אלא בהיותה בבית הבליעה וידמה כי סמך עניינה לענין הדם כי הדם איננו בעצמיותו בלתי ראוי למזון אבל הוא היותר ראוי במזון בשהיה מנק מכב"ם ואולם יקרה לו שיהיה בלתי ראוי למזון מפני קלות שפרד ממנו החלק האוירי והאשיי ולזה יהיה ארציי בעת שיזון האדם ממנו ובלתי ראוי להזון ממנו כמו שהתבאר בספר ב"ח הנה אם כן ענין הדם אשר הוא רע הוא מפני טבעו בעת המאכלו לא מפני טבעו בעצמותו וסמך ענין העריות לענין הטמאות כי הם גם כן להרחקה מהנפשיה מהמקריות שאמר שהוא סבת הטמאה עם שכבר יקרה בהרבה מהם שיעדר מהמשגל ההוא התועלת אשר בעבורו הוכן וזה הכח לאדם והוא שבואר במשכב זכור ובמשכב הבהמה וזה יקרה ג"כ בהרבה משאר העריות כי אשר ישכב עם שאר בשר ישתדל לכסות קלונם שלא יהיה מהמשכב ההוא פרי עם שיקרה מזה שאר הפסדים שזכרנו וכבר זכר ענין העריות כהדרגת וזה שהוא הקדים ערות אב לערות אם כי יחס הולד לאב יותר חזק שיכסו לאם כי האב כוונן מה שהוא במדרגת הפועל בהולדה והאם כוונת מה שהיא במדרגת המתפעלת בהולדה כמו שהתבאר בטבעיות ולא אמר אביך הוא לא תגלה ערותו כמו שאמר אמך היא לא תגלה ערותה לפי שאף על פי שלא יהיה אביו היה גלוי ערותו ערות ממנו מה שאין כן באמו ואח"כ זכור ערות אשת אביו אף על פי שאינה אמו כי הוא ערות אביו אלא שהיה בזה הענין למטה מערות אמו ומערות אביו וזה מבואר בנפשו כי אין אשת הקרוב קרובה בקרובתו ואחר שזכר מה שירחק ממנו מאסורי' זכר ערו' האחות אחר שפתיה אחותו כי היא שאר בשרו ובמשך לזה הרחקות הנפילה לנולדים ממנו שהם

חזקוני

ולא תחלל את שם אלהיך ומי הוא אלהיך אני יי': תועבה היא · בפירק יגיד עליו רעו שניהם לי נקבה · לרבעה · מפיק ה"א ודבפרשת קדושים לרבעה רפה: תבל הוא · בשורק יגיד עליו רעו שניהם לי זכר: ותקיא הארץ וכל מה שיקיא האדם נתעב בעיניו ולא יחפוץ האדם שישוב אליו עוד: ושמרת' אתם · אתם שומרים שאת פתאום תחלה וכן הוא אומר גן נעול אחותי כלה: את חוקותי · פרשת עריות שהזכרתי: ואת משפטי · שעשו המשפט שאצוה על העובר על אחת מהן: ולא תקיא הארץ אתכם כלומר לא די לכם שילום פרעון בהקא' בלבד אלא אחי כי כל אשר יעשה מכל התועבות האלה ונכרתו הנפשות העושות: כאשר קאה · שניהם ל' זכר על נקבה ולא נשא אותם הארץ בעתם ארץ ישוב אל הארץ ויש מפרשים שהמלאכה חסרה היא והוא כאילו כתוב כאשר קאה הוא את הגוי דונמא ורגל באה עם הגאון: הנפשות הרי כאן שנים לחייב את האשה: לבלתי · עשות מחוקות התועבות שהנוגי מחבקים ומנשקים ומתוך כך באים לידי זמה: אשר נעשו לפניכם · שלא תאמרו הואיל והקדמוני' עשו כן אעשה כך גם אני: אני יי' אלהיכם · אין לכם להשיב על דברי אפילו אין אתם יודעים טעם מצותי:

שלימא סדרא דפרשת אחרי מות

קדושים

דבר אל כל עדת׃ קדושים תהיו. אחר שהשכ׳ שכינתו בישראל לקדשם לחיי עולם כמו שהיתה הכונה באמרו ואתם תהיו לי ממלכת כהנים וגוי קדוש ובאמרו כי אני ה׳ המעלה אתכם מארץ מצרים להיות לכם לאלהים והייתם קדושי׳ והבדילם מטמאת המאכלות והזרע בטמאת הנדה והנגעים הנמשכים ממנה ומטמאת הזונה וטמאת החטאים באמרו מכל חטאתיכם לפני ה׳ תטהרו ומחברת השדים ורוח הטמא׳ ומטמאת העריות באמרו אל תטמאו בכל אלה אמר עתה שהכונה בכל אלה האזהרות היא שיהיו קדושים וזה כדי שידמו ליוצרם כפי האפשר כמו שהיתה הכונה בבריאת האדם כאמ׳ נעשה אד׳ בצלמנו כדמותנו וזה בא׳ עתה באמרו כי קדוש אני ה׳ אלהיכם וראוי שתדמו אלי כפי האפש׳ בעיון ובמעשה ולהשיג זה ההדמות באר שנצטרך לשמור את המצות הכתובות בלוח הראשון שכל הכונה בהם היא לחיי עולם בלבד כמו שבא׳ בפיוש באמרו למען יאריכון ימיך כאשר התבאר במקומו והתחיל לבאר כבוד אב ואם ואמר איש אמו ואביו תיראו להורות שלא יהיה הכבוד בהם על אופן שיהיה לנו גם בהם אף על פי שיכבדם במאכל ובמשת׳ ובמלבוש כמו שהזכירו ז״ל (פרק קמא דקדושין) באמרו יש מאכיל אביו פסיוני ומורדו מן העולם אבל יהיה כבודו להם כמכבד נוראי׳ אבל למעלתם עליו׳ ואחר כך באר ענין שבת באמרו ואת שבתותי תשמורו שלא על שבת בראשי׳ בלבד הזהיר אבל על כל מיני השבת שהם שבת בראשית ושבת הארץ ושמטת כספים המעידים על חדוש העולם ובאמרו אחר כך אל תפנו אל האלילים באר שכאשר הזהיר ואמר לא תעשה לך פסל לא בלבד אסר לקבלם עליו לאלהים אבל אסר אפילו לכבדם ולעשות מסכה בשמו׳ ידועות להשיג בה הצלחות קיניים מדומי׳ וזולתם וכי תזבחו׳ באר שכאשר אמר אנכי ה׳ אלהיך שיקבלו לאלוה אותו לבדו כמו שקבלו ביציא׳ מצרי׳ באמרם זה אלי ואנוהו אלהי אבי וארוממנהו לא בלבד אמ׳ שיאמרו מבותיו וירוממוהו כראוי למקובל למלך ושיתפללו אליו לבדו בכל צרותם אבל הזהיר עם זה שיחושו על כבודו מאד באופן שלא יחללו את קדשיו אפילו במחשבה׃ ובקצרכם׳ לעני ולגר תעזוב אותם׳ באר שאחר שקבלנו אותו לאלהים ראוי לנו ללכת בדרכיו לעשו׳ צדקה ומשפט ומיני הצדקה הם לקט שכח׳ ופאה האמו׳ בעני׳ וזה באר באמרו אני ה׳ אלהיכם. כלו׳ ומכיון שאני אלהיכם וכל ארחותי חסד ואמת ראוי לכ׳ לשמור מיני הצדקה אלה הרצוי׳ לפני ואחר כך באר מיני המשפט שקנתם בין פרטי ההמון וקנת׳ בין שופט להמון וקנתם בין ראשי העם׳ ועל המין אשר בין פרטי ההמון הזהיר שלא יזיק אדם את חבירו בממון וזה באמרו לא תגנובו לא תכחשו ולא תשקרו שכל זה בממון וכן באמרו ולא תשבעו בשמי לשקר להפטר מחיוב ממון׳ ולזה הוסיף ואמר וחללת את שם אלהיך כלו׳ עם זה שתזיק לחברך בהפטרך מחיובו לשקר׳ הנה תחלל את שם אלהיך׳ אחר כך הזהיר שלא יזיקהו בחלול כבודו וזה באמרו לא תקלל חרש ואח׳ כן הזהיר שלא יגרום בנזקין וזה באמרו ולפני עור לא תתן מכשול שאף על פי שלא תזיק בידי׳ הנה תגרום הנזק׳ ואחר כך באר חלק המשפט הנופל בין השופטים להמון ואמר לא תעשו עול במשפט שלא יהא רך לזה וקשה לזה אחד עומד ואחד יושב וכל הדומים לאלה׃ ואחר כך אמר החלק הנופל בין השופטי׳ ובין

בשר מבשרו כמו בת בנו ובת בתו כי הם מאוחרים בזמן ולזה זכרם בסוף ושתקה התורה מבתו כאלו תאמר כי לגודל הגנות בזה אצל כל האנשים לא תצטרך התורה להזכיר זה ואח׳ זה זכר ערות האחות מצד מה שהיא בת אשת אב עם היותה אחות כי מצד היותה אחות כבר קדמה האזהרה בה ואולם עתה יוסיף להוסיל בה כשקרה עם זה שתהיה בת אשת האב ומזה הצד שהיא למטה מאד מכל מה שקדם באלו העריות ואחר שהשלים המאמר בערות האחות שהיא שארו זכר הערוה שתהיה בשאר האב והאם כי השארו יותר קרוב משאר ההורים וזכר תחלה שאר האב לסבה בעינה שזכר תחלה ערות האב וראוי לעיין למה מנעה ערות אב ואחי האב ולא מנעה שאר הזכרים שהם שאר בשר בזולת הגוי הכולל במשכב זכור׳ ואא״כ זכר ערות אחי האב כי הוא כמו בשר אחד עם ערות האב ואחר שהזכיר עניינו להיות המשגל ההוא זר מאד רוצה לומר משכב זכור ולפי שכ׳ עליכו השלים המאמר בערות אשתו שהוא למטה ממנו בקרבה ולמטה מאחות אב ואחות אם ואחר שזכר ערות מה שימשך מההורים משאר בשר ומצד האישות אשר לשאר הבשר בא להשלים מה שימשך מצד האישות לשאר הקרובים והוא ראוי שיקדים אשת אחיו לאשת בנו לפי הסדור הקודם ואמנם זכר תחלה אשת בנו לפי שאשת אחיו תהיה בקצת העתים מותרת והוא במת בלא ולד כמו שיתבאר בפרשת יבמה ולזה הקדימה התורה ערות אשת הבן לערות אשת האח ואחר שזכרה העריות הנאסרות לו מצדו זכר העריות הנאסרות לו מפני היותם שאר אשתו כי הם בזה הענין למטה מהעריות שהם שארו ושא׳ הוריו והקדים לזכו׳ מה שהיה משא׳ אשתו שאין בו התר לעולם ואחר זכר ערות אחות אשתו כי היא תהיה מותרת לו לאח׳ מיתתה ואח׳ כך ערות הנדה וערות אשת איש כי הן דומות בזה הענין לערות אחות אשה וזה שכמו שערות אחות אשה איננה אסורה אלא בעת היותה אחות האשה וזה יהיה בחיי אשתו כי אחר מיתתו איננה אחות אשתו כן ערות הנדה לא תהיה אסורה אלא בעת היות טומאתה בה וערות אשת איש לא תהיה אסורה אלא בעת היותו אשת איש והנה זכרה התורה ערות אשת איש בסוף אלו העריות לפי שכב׳ היה מפורסם. גם בזמנים ההם גנות הבא על אשת איש ולזו אמ׳ אברה׳ על אשתו שהיא אחותו כדי שלא ימיתוהו למען ישכבו את זה עם אשתו וכלו ביאר׳ התור׳ בזה שלו העריו׳ הם יות׳ מגונו׳ מערו׳ אשת איש עם היותה בתכלי׳ הגנו׳ למה שיגיע ממנה ההפס׳ הנפל׳ בעניני׳ האנושיי׳ ובעניני׳ המדיני׳ וזה ממה שיוסיף הרחקה באלו העריות ואולם ההפסד שיגיע מזה בעניני׳ האנושים כי האדם כשלא ידע שאם תלד אשתו הוא בנו לא ישתדל במוסרו ובתקון הנהגתו ויהיה זה סבה להבל׳ השלמי׳ מהנולדי׳ כי יצר לב האדם רע מנעוריו ואולם בענייניים המדיניים הוא מבוא׳ כי זה יהיה סבה להריגת האנשים קנאתם קנאת ברצות האחד לקחת אשת חבירו בחזקה עם שזה יהיה סבה אל שלא תהיה בכאן משפחה כי לא יהי׳ יודע האדם אי זה הוא אביו ואי זהו בנו ואי זהו אחיו והנה התועל׳ בעניין המשפח׳ בדברי׳ המדיניים הוא מבואר והנה זכר אחר זה עניין המולך וערות הזכר וערות הבהמה לסבה שזכרנו בביאורנו בזה המקום׃

ואחר שנשלם לנו הסדו׳ בזה הענין ראוי שנעיין בהתר ספק אחד יסופק במה שנזכר מהעריות בזה והוא שכב׳ זכרה התורה בעריות הזכו׳ ערות אביו ואחי האב לא זולתם מהזוכרים שהם שאר בשר כמו האח והבן והנה לא זכרה התורה גם כן ערות אחי אם ואשת אחי אם כמו שזכרה ערות אחי האב ואשת אחי האב והנה יראה שכב׳ היה ראוי שיהיה היחס בזה אחד כי הוא שאר האם וכאמ׳ כי העזות יות׳ כפלא כשיבעל ענף השרש ממה שהוא כשבעל הענף הענף או כשיבעל השרש הענף והוא מבוא׳ בנפשו וכ״ש כשהיה השרש מי שהוא השרש האמתי בהולדה והוא האב שהוא השרש הפועל בהולדה ולזה היה יות׳ חזק הגנות כשיבעלהו הבן מגנות בעילת האח והבן וזה שהבעילה יש בה סדרה מה לבועל על הנבעל ומי שיסתר׳ על אדוניו הוא יות׳ חזק הגנות מהסתר׳ על בני גילו או על חברו ועוד שהוא ישים בזה הפעל אותו מתפעל ממנו וזה בתכלית הגנות ולהעיר שיחס הבן לאב יות׳ חזק מיחסו לאם כמו שיתבא׳ בטבעיות הית׳ ערות אשת אב אסורה מצד מה שהיא אשת אב ולזה לא היתה ערות בעל אמו אסור מצד מה שהוא בעל אמו אבל תאם עליו לבד מצד היותו זכ׳ ולזאת הסב׳ ג״כ נאסר ערו׳ אחי האב כי הוא כמו בש׳ א׳ עם האב ולא נאסרה ערות אחי האם כדי שנתעור׳ מפני זה אל שהמבוא אם׳ בהולדה לאב ולאם הוא יות׳ אמתי לאב ממה שהוא לאם ומזה המקום יתבא׳ שלא נאס׳ מהזכרים מפני שאר בש׳ כי אם האב ואחי האב שאם היתה כונת התור׳ שינהג זה האסו׳ בכל הזכרי׳ שהם שאר בש׳ הי׳ ראוי שתזכו׳ זה בזכרי׳ אשר זה הדין ראוי שיהי׳ בהם יות׳ חלום לא הזכרי׳ שזה הדין ראוי שיהי׳ בהן יות׳ חוק וכב׳ בשלא הסבה בשדו׳ מה שנזכ׳ בזאת הפרש׳ וראוי שתד׳ שענייני זאת הפרש׳ כול׳ הסתתפו בשיש בהם חיוב כרת או יתל׳ בהם מה שיתחייבו כרת וזה שענוי יה״כ והשבית׳ בו ממלאכה ושחיטת הקדשים בחוץ והעלאתם בחוץ ואכילת הדם יתחייבו בהם כרת וכסוי הדם בחיה ובעוף הוא לשמירה שלא יאכל הדם שיש בו חיוב כרת כמו שנזכ׳ שם וטמאת נבלת עוף טהו יתלה בה מי שיתחייבו בו כרת אם לא יטה׳ ממנה כמו שאמ׳ ואם לא יכבס ובשרו לא ירחץ ונשא עונו וכן הקריבה אל העריות לגלות ערוה נתלה בו מה שיתחייבו בו כרת והוא גלוי ערוה וכן גלוי העריות והעברה למולך יש בהם חיוב כרת כמו שנזכ׳ בזאת הפרשה ואולם התועלו׳ המגיעו׳ מזאת הפרשה הם תשעה׃

התועלת הראשון הוא במצות והוא האזהרה מלבא לפני לפנים שלא לצורך עבודה ותועלת זאת האזהרה מבוא׳ כי מה שיורגל האדם בראייתו לא יפליג לחקו׳ על ענייניו ולתת ללבו למה היה זה כן בזה האופן לחשבו שכב׳ אפש׳ לו לראותו תמיד כמו הענין שיפליג במה שלא יראה אותו כי אם לעתים רחוקים ולזה יהי׳ סבה לעמוד על סוד הענין ההוא אשר כונה בו התורה על מה שלא יות׳ לו לאדם לראותו בכל עת שידעה כי אם פעם אחת בשנה ועם כמו זאת העבוד׳ הנפלאה תגדל מעלתו מאד בנפש ויהיה זה סבה שיתבונן בעניינו ויעמקו על סודו ובזה יגיע התועלת אשר כונה התורה בו וכב׳ יתבא׳ לך מעוט הבנת האדם בדבר המורגל שאתה תראה באלו התפלות הנפלאות אשר סדרו לנו אנשי כנסת הגדולה של רוב הרגילנו בהם כדבר בהם תמיד ולא נשתדל לעמוד על סודם שיהיה זה סבה לרבי׳ מחכמינו שיטעו בהם הרב׳ בדבר׳ בהם למעוט עמידת׳ על המכוון בהם וכן תמצא בתורתנו השלמה שלרוב הרגילנו בזה הסתפקנו בקריאתם לבד ולא נעמיק לעמוד על כוונתה עד שאין לרבים מבקיאי חכמינו שום שיור מהרב׳ מענייניה כמו מלאכ׳ המשכן וכליו ועניין הקרבנות והטמאות והטהרות ומה שידמה להם ומכלל זאת האזהרה גם כן שלא יכנס אדם לאהל מועד שלא לצורך עבודה לזאת הסבה בעינה אלא שיתחייבו על זה מית׳ כמו העניין במי שנכנ׳ לפני לפני׳ שלא לצורך עבו׳ כמו שביארנו בביאורנו לזה האזהר׳ מהמקומו׳ הכוללי׳׃

התועלת הב׳ הוא במצות גם כן והוא הצווי בעבודת יום הכפורים וכבר ביארנו התועלת המגיע מזאת המצוה׃

התועלת הג׳ הוא במצות והוא הצווי להתענות ביום הכפורים ולשבות בו מכל מלאכ׳ וכבר נתבאר התועלת המגיע מאלו המצות׳

התועלת הד׳ הוא במצות והוא שהוזהרנו מלשחוט הקרבנות חוץ לעזר׳ ולהקריב חוץ לעזר׳ וכבר ביארנו במה שקדם התועלת המגיע מאלו האזהרות׃

התועלת הה׳ הוא במצות והוא מה שנצונו לכסות דם חיה ועוף הראוי׳ לאכיל׳ כבר ביארנו התועלת המגיע מזאת המצוה׃ **התועלת** הו׳ הוא במצות הו׳ לדין בנבלת עוף טהור בטומאתה שלא באופן שצותה התורה וכבר נתבאר התועלת המגיע בזאת המצוה בסוף פרשת ויהי ביום השמיני ובביאורנו לזאת הפרשה׃

התועלת הז׳ הוא במצות והוא האזהרה שלא נקרב לשאר בשר ושלא נגלה ערוה מאלו העריות שזכרה התורה או שהם בכח הבריה וכבר נתבאר התועלת המגיע מאלו האזהרות בביאורנו לזאת הפרשה ולפרשת אשה כי תזריע׃

התועלת הח׳ הוא במצות והוא האזהרה שהוזהרנו מלהעביר מזרענו למולך והתועלת בזאת האזהרה הוא נפלא מאד כי הטעות בהתחלה הראשונה הוא השם יתעלה מונע כל שלמות האנושי וכל שכן כשהיה הטעות בו בזה האופן אשר לא תתכן עמו שום חכמה ושום ידיעה וזה כי כשלא נודה שתהיה בכאן סבה פועלת היא שכל תסור מהדברים הסבה התכליתית והצורית שהם הנכבדות שבסבות וזה מבואר מאד׃

התועלת הט׳ הוא בדיעות והוא שכאשר יביא ההכרח להביא הרע על קצת האנשים להשגחה על הטובים הנה לא יסכים השם להביא הרע על האנשים ההם אם לא היו ראויים לו וזה ראוי בחק היושר האלהי וחוזק חכינתו לנמצאות עד שלא יביא רע ממנו כי אם מצד מה שהוא טוב ולזה ביאר כי הורשת ה׳ יתע׳ הגוים ההם מפני ישראל היתה מצד הפלגת רוע מעשיהם ובזאת הסבה הקיאה הארץ אותם ובזה המאמר עם זה הערה לחוזק הארץ ההיא אל שישפע בה השפע האלהי עד שלמעלתה לא תוכל להכיל כמו אלו הפעולות המגונות וזה שהוא מבואר כי המקומות היותר נכבדים ראוי שיתנהגו בהם בקדושה נוספת׃

פרשת קדושים תהיו

קדושים תהיו כי קדוש אני יי׳ אלהיכם רוצה לומר שתתקדשו מחסרונו׳ החומ׳ ותפרדו מעניינו בתכלית מה שאפשר לכם ובזה תדמו לו לפי מה שאפשר כי אני נבדל מחמר ונקי ממנו בכל האופנים׳ איש אמו ואביו תיראו׳ בזה במורא ההורים כי בזה תועלת נפלא לקבל האדם מוסרי התורה וזה כי ההורים יסרו זרעם ויקנו להם המוסר אשר ישמרו בו מהשחית עצמם וזולתם כי זאת התכונה היא להורים בטבע לאהבת זרעם ולזה ישמרו בכל האופנים שאפשר שלא יוזקו מצד רוע מנהגיהם בפעולותיהם ושלא יזיקו זולתם לשמרם שלא יזיקום ועם זה ג״כ ייסרום שלא יטו אל רוב המאכל והמשתה כדי שלא ישחיתו קנייניהם וזה כלו כמשך הוא לכוונת התורה אמר כי כאשר ייסר איש את בנו יי׳ אלהיך מיסרך ולזה התחיל שלמה בספר משלי להזהיר על זה המוסר אמר שמע בני מוסר אביך ואל תטוש תורת אמך ולהיות מוסר ההורים מועיל לקבול מוסר התורה הפליגה התורה בעונש הבן שלא יקבל מוסר ההורים כמו שיתבאר בדין סורר ומורה עם שבזאת המצוה תועלת נפלא להישיר האדם ליראת השם יתעל׳ וזה שאם נוכח ליראה מההורים לפי שכבר היו כלי מה לתולדתינו כל שכן שיותר ראוי לאין שיעור לירא מהשם יתעלה שהוא סבה האמתית במציאותינו ובמציאות ההורים וזה שלא נוכל לייחס היותנו עם מה שנה מיתרון החכמה אל זרע האב והאם כי לא נמצא בהם אומנות בזה המעשה עד שיכוונו לעשות האברים בזה האופן הנפלא שהם עליו׳ ולזה יתחייב שיהיה הפועל האמתי בזאת ההויות שכל משיג מה שיעשהו כמו שביארנו בספר מלחמות יי׳ והתבאר עוד במה שאחר הטבע׳ והנה יראת ההורים הוא לעשות מה שיצוו לעשות ולהשמר ממה שיזהירו מעשותו וכן יהיה מיראתם שלא לחלוק על דבריהם׳ וכן תהיה מיראתם לשום מעלה גדולה בנפש ולזה יתחייב שלא יקל לשבת במקומם או לעמוד במקומם והוא מבואר שלא יתחייב מפני יראת ההורים לעבור את דברי השם יתעלה כשיצוו על זה וזה כי יראתנו אותם הוא מפני מצות השם יתעלה׳ ולזה ראוי שיראה יותר מהשם יתע׳ והוא מבואר גם כן שהאשה אחר שתנשא לא תמשול על זאת המצוה כי היא מוכרחת לעבוד בעלה ולזה לא ימשול האב להפר נדריה בהיותה בית אישה אבל ימשול עם זה אישה כי היא מוכרחת להמשך לרצונו כמו שיתבאר בפרשת ראשי המטות׳ את שבתותי תשמורו׳ העירנו בזה כי ביראת ההורים תועלת במדות ובדעות כמו הענין בשמירת שבתות השם יתעלה שיש בהם תועלת במדות ובדעות כמו שביארנו במצות שבת׳ ויתבאר עוד במה שיבא בשאר המועדות׳ אל תפנו אל האלילים׳ רוצה לומר שלא תפנו במחשבתיכם לענין האלילים שיהיה זה סבה שתזנו אחריהם׳ והנה קרא הע״ז אליל להורות שאין בה ממש אבל הוא כמו הדבר שאין לו מציאות׳ ואלהי מסכה לא תעשו לכם׳ לפי שכבר אמר בפרשת יתרו לא תעשה לך פסל וכל תמונה אשר בשמים ממעל ואמר בזה המקום ואלהי מסכה לא תעשו לכם׳ הנה נלמד ביאור זה הענין מהעניינים הנמשכים לו וזה שבפרשת יתרו אמר תחלה לא יהיה לך אלהים אחרים ואחר כך אמר לא תשתחוה להם וזה מורה שהם הורה על עשיית הפסל לא לעבדו׳ ובזה המקום לפי שסמכה אל העניין שהוא תוספת קדושה והוא אמרו אל תפנו אל האלילים הנה תהיה הכונה בזה שלא יעשה אלהי מסכה אפילו לזולתו וזה כי גם הצורות שהם לנוי מנעה התורה שלא נעשם לנו כמו שהתבאר מאמרו ואלהי מסכה לא תעשו לכם׳ לזה הוא מבואר שנמנע ממנו מעשיית אלהי מסכה לנוי שאם היה לעבדו הנה הוא בכלל באמרו לא תעשה לך פסל ואם הוא לנוי בכלל באמרו ואלהי זהב לא תעשו לכם׳ ולזה תהיה הכונה בזה המקום שנזהר מעשיית אלהי מסכה גם לזולתנו והנה אמר לכם כי מדרך עושה מלאכה שיתן לו שכר עליה׳ ולזה הוא עושה אותו בעבורו לא בעבור בעל המלאכה ולזאת התורה בזה אף על פי שלא נכוין בזה הפועל בעבור עבודה וזה אבל בעבורנו והוא לקחת שכר מזה המעשה׳ הנה עם כל זה הוא אסור וזהו תוספת הקדושה אשר בזאת האזהרה׳ וכי תזבחו זבח שלמים ליי׳׳ אותם כבר נתבאר זה הדין מהשלמים בפרשת צו ומשם יתבאר כי אמרו ואם האכל יאכל מבשר זבח השלמים ביום השלישי רוצה לומר אם יחשוב עליו שיאכל ביום השלישי על יד המקריב אותו באופן שביארנו שם׳ ובקוצרכם את קציר ארצכם לא תכלה פאת שדך לקצור׳ צותה התורה בזה לחונן הדלים ממה שהשפיע השם יתעלה לאדם מן התבואות׳ והנה יקל לאדם להניח להם מעט מהקמה כי זה ממה שלא החזיק בו עדיין וכן הענין בשאר המתנות האלו שנזכר בזה המקום ואולי אם יתמתין עד בא קצירו ותבואתו לידו יקשה בידו לתת לו זה אבל על כל פנים אם לא הניח הפאה באופן שצותה התורה או הלקט או העוללות או הפרט כבר יתחייב לתת לעניים ממה שבא בידו מזה שנאמר לעני ולגר תעזוב אותם׳ הנה הוא מצוה לעזבם על כל פנים לעני ולגר והנה הפאה הוא לפי מה שיורה עליו הגדר בסוף השדה כי הוא מה שתכלה אליו הקציר והוא מבואר מצד עצם העניין שבאיזה מקום שתכלה הקצירה יוכל להניח בזה אף על פי שהוא באמצע שדהו כי לא דקדקה התורה אלא שיניח קצת מהקמה לעניים ואין הבדל לעניים בין היותה באמצע השדה או בסוף השדה׳ והנה הקצירה תאמר על מה שילקט כלו כאחד וזה ז אוכל ומכניסו לקיום וגדולו מן הארץ כמו תבואת השדה והוא מבואר עוד שהוא בלתי [illegible] במה שאין לו בעלים כמו ההפקר שנאמר פאת שדך׳ ומזה יתבאר שזה בלתי נוהג בשדה הקדש ובשדה הנכרי שאין אני קורא בהם שדך וראוי שיובן מזה שכן הדין במה שיתלש יחד כי התלישה בו דומה לקצירה בתבואת השדה ואמנם זכרה התורה התבואות הנקצרות כי זהו היותר נהוג׳ והנה גדר הקצירה היא לקיטת התבואות על ידו או על יד שלוחו לתכלית שיאסף זה אל ביתו ואמנם מה שישחית הכבלי קיים או ילקטו אותו הלסטים לעצמם או שישחת באופן אחר לא יקרא קצירה׳ וכן לא יקרא קצירה אם קצר זה קודם שתהיה התבואה ההיא ראויה לקצור באופן מהאופנים אבל יאמ׳ שהשחתה לא קצירה והוא מבואר עוד שאין ראוי שיכית מן השדה על חברתה כי אין זה פאת השדה הנקצרת והוא מבואר שאלו המתנות אין בהם דבר לכהנים וללויים אבל הם לעניים שנאמר לעני ולגר תעזוב אותם וראוי שתדע שכאשר יגיע העת שלא ילכו העניי׳ עוד לבקש בשדות ובכרמים אלו המתנות יוכלו הבעלים ללקחם שאם יעזבו אותם שם לא יהיו לעני ולגר אבל לעורבים ולעטלפים ויובאו בהם וזה הפך כוונת התורה׳ ולקט קצירך לא תלקט׳ הנה לקט הוא לפי הוראת הגדר מה שיפול מתוך ידו בלקטו השבולי׳ הנקצרות או הנופל מתוך המגל שהוא הכלי ללקט כאלו תאמר שנשארה שם שבולת אחת או שתים שלא נקצרו ולא נשאר סביב דבר יקצרו עמו׳ ואולם בזולת זה האופן לא יהיה לקט והנה הוא שבול׳ אחת או שתים יחד אבל אם היה יותר מזה הנה הוא קציר לא לקט הקציר והוא מבואר מצד הוראת הגדר׳ וכרמך לא תעולל׳ ר״ל שלא תקח העוללות׳ והנה העוללות הם מגזרת עולל שהוא קטן והם לפי הוראת הגדר הענבים חסרי ההוויה שאין משדרגים מסתעפים אשכולות ואין גרגיריהם מתקבצי׳ זה על זה כגון הענין בענבים השלמי׳ אבל גרגריהם מפוזרים וזה יתבאר מזה שאפי׳ היה הכרם כלו עוללו׳ הנה הוא לעניי׳׳ ופרט כרמך לא תלקט׳ פרט הם הגרגרי׳ הנפרדי׳ מהענבי׳ בעת הבציר׳ וזה בשנפרט ממנו מה שאין ב״ה מקפיד בו לפי הנהוג כמו אם נפל גרגיר א׳ או ב׳ מא׳ מהענבי׳ לא יות׳ מזה ולז׳ ראוי שלא ישימו הבוצרי׳ הסל תחת הענבי׳ בעת הבציר׳ כדי שיפול שם הפרט והוא מבואר שזה הדין יהי׳ בלקיטתם הענבי׳ בסל ואולם אם שמו הענבי׳ בקרקע בעת הבצירה וחזרו ולקטום משם יהיה פרט אפי׳ אשכול כי מנהגם שלא יקפידו האנשי׳ בזה כשיהיה בזה האופן וזה מבואר מן החוש והיה זה כן כי יחסו קטן אל מה שלקטוהו משם ולזה יקלו האנשים בזה כשהיתה הלקיטה בזה האופן וכבר יתבאר שלמות אלו הדינין בפר׳ כי תצא

לעני׳

רשי

דבר אל כל עדת בני ישראל · מלמד שנאמרה פרשה זו בהקהל מפני שרוב גופי תורה תלויין בה : קדושים תהיו · היו פרושין מן העריות ומן העבירה שכל מקום שאתה מוצא גדר ערוה אתה מוצא קדושה אשה זונה וחללה וגו' אני יי' מקדשכם ולא יחלל זרעו אני יי' מקדשו · קדושים יהיו · אשה זונה וחללה : איש אמו ואביו תיראו · כל אחד מכם תיראו אביו ואמו זהו פשוטו ומדר' אין לי אלא איש אשה מניין כשהוא אומר תיראו הרי כאן שנים אם כן למה נאמר איש שהאיש ספק בידו לעשות אבל אשה רשות אחרי' עליה : אמו ואביו תיראו · כאן הקדים אם לאב לפי שגלוי לפניו שהבן ירא אביו יות' מאמו ובכבוד הקדים אב לאם לפי שגלוי לפניו שהבן מכבד את אמו יותר מאביו מפני שמשדלתו בדברים : ואת שבתותי תשמרו סמך שבת למורא אב לומר אף על פי שהזהרתיך על מורא אב אם יאמר לך חלל את השבת אל תשמע לו וכן בשאר כל המצות : אני יי' אלהיכם · אתה ואביך חייבי' בכבודי לפיכך לא תשמע לו לבטל את דברי אי זה מורא לא ישב במקומו ולא ידבר במקומו ולא יסתור את דבריו ואי זהו כבו' מאכיל ומשק' מלביש ומנעיל מכנים ומוציא : אל תפנו אל האלילים · לעבדם · אלילים לשון ל כלא הוא חשוב : ואלהי מסכה · תחילתן אלילים הם אם אתה פונה אחריה' סופך עושה אותם אלהות : לא תעשו לכם · לא תעשו לאחרים ולא אחרים לכם ואם תאמר לא תעשו לעצמכם אבל אחרי' עושין לכם הרי כבר נאמר לא יהיה לך לא שלך ולא של אחרים : וכי תזבחו וגומר · לא נאמרה פרשה זו אלא ללמד שלא תהא זביחתן אלא על מנת ליאכל בתוך הזמן הזה שאם לקבוע להם זמן אכילה הרי כבר נאמר אם נדר או נדבה זבח קרבנו וגומר : לרצונכם תזבחוהו · תחילת זביחתו תהא על מנת נחת רוח שיהא לכם לרצון שאם תחשבו עליו מחשבת פסול לא ירצה עליכם לפני: לרצונכם · בוסט"רה ואלונ"טה זהו לפי פשוטו ורבותינו למדו מכאן למתעסק בקדשים שפסול שצריך שיתכוין לשחוט : ביום זבחכם יאכל · כשתזבחוהו תשחטוהו על מנת זמן זה שקבעתי לכם כבר : ואם האכל יאכל וגו' · אם אינו ענין לחוץ לזמנו שהרי כבר נאמר ואם האכל יאכל מבשר זבח שלמיו וגומר תנהו ענין לחוץ למקומו יכול יהיו חייבין כרת על אכילתו תלמו' לומר והנפש האוכלת ממנו עונה תשא ממנו ולא מחבירו יצא הנשחט במחשבת חוץ למקומו : ואוכליו עונו ישא · בנותר גמור הכתוב מדבר ואינו עונש כרת על הנשחט חוץ למקומו שכבר מעטו הכתוב וזה בנותר גמור מדבר ובמסכת כריתות למדוהו מגזרה שוה : פגול · מתועב כמו ומרק פגולים כליהם : לא תכלה פאת שדך · שיניח פאה בסוף שדה : ולקט קצירך · שבלים הנושרים בשעת קצירה אחת או שתים אבל שלש אינן לקט : לא תעולל לא תטול עוללות שבה והן ניכרות אי זהו עוללות כל שאין לו לא כתף ולא נטף : ופרט כרמך · גרגירי ענבים הנושרים בשעת בצירה : אני יי' אלהיכם · דיין ליפרע ואיני גובה מכם אלא נפשות שנאמר אל תגזול דל וגומר כי יי' יריב ריבם וגומר : לא תגנבו

קדושים

יט

א וַיְדַבֵּ֥ר יְהֹוָ֖ה אֶל־מֹשֶׁ֥ה לֵּאמֹֽר׃ ב דַּבֵּ֞ר אֶל־כָּל־עֲדַ֧ת בְּנֵי־יִשְׂרָאֵ֛ל וְאָמַרְתָּ֥ אֲלֵהֶ֖ם קְדֹשִׁ֣ים תִּהְי֑וּ כִּ֣י קָד֔וֹשׁ אֲנִ֖י יְהֹוָ֥ה אֱלֹהֵיכֶֽם׃ ג אִ֣ישׁ אִמּ֤וֹ וְאָבִיו֙ תִּירָ֔אוּ וְאֶת־שַׁבְּתֹתַ֖י תִּשְׁמֹ֑רוּ אֲנִ֖י יְהֹוָ֥ה אֱלֹהֵיכֶֽם׃ ד אַל־תִּפְנוּ֙ אֶל־הָ֣אֱלִילִ֔ם וֵאלֹהֵי֙ מַסֵּכָ֔ה לֹ֥א תַעֲשׂ֖וּ לָכֶ֑ם אֲנִ֖י יְהֹוָ֥ה אֱלֹהֵיכֶֽם׃ ה וְכִ֧י תִזְבְּח֛וּ זֶ֥בַח שְׁלָמִ֖ים לַֽיהֹוָ֑ה לִֽרְצֹנְכֶ֖ם תִּזְבָּחֻֽהוּ׃ ו בְּי֧וֹם זִבְחֲכֶ֛ם יֵאָכֵ֖ל וּמִֽמָּחֳרָ֑ת וְהַנּוֹתָר֙ עַד־י֣וֹם הַשְּׁלִישִׁ֔י בָּאֵ֖שׁ יִשָּׂרֵֽף׃ ז וְאִ֛ם הֵאָכֹ֥ל יֵאָכֵ֖ל בַּיּ֣וֹם הַשְּׁלִישִׁ֑י פִּגּ֥וּל ה֖וּא לֹ֥א יֵרָצֶֽה׃ ח וְאֹֽכְלָיו֙ עֲוֺנ֣וֹ יִשָּׂ֔א כִּֽי־אֶת־קֹ֥דֶשׁ יְהֹוָ֖ה חִלֵּ֑ל וְנִכְרְתָ֛ה הַנֶּ֥פֶשׁ הַהִ֖וא מֵעַמֶּֽיהָ׃ ט וּֽבְקֻצְרְכֶם֙ אֶת־קְצִ֣יר אַרְצְכֶ֔ם לֹ֧א תְכַלֶּ֛ה פְּאַ֥ת שָׂדְךָ֖ לִקְצֹ֑ר וְלֶ֥קֶט קְצִֽירְךָ֖ לֹ֥א תְלַקֵּֽט׃ י וְכַרְמְךָ֙ לֹ֣א תְעוֹלֵ֔ל וּפֶ֥רֶט כַּרְמְךָ֖ לֹ֣א תְלַקֵּ֑ט לֶעָנִ֤י וְלַגֵּר֙ תַּעֲזֹ֣ב אֹתָ֔ם אֲנִ֖י יְהֹוָ֥ה אֱלֹהֵיכֶֽם׃

לא

וּמַלֵּיל יְיָ עִם־מֹשֶׁה לְמֵימָר: מַלֵּיל עִם־כָּל־כְּנִישְׁתָּא דִבְנֵי־יִשְׂרָאֵל וְתֵימַר לְהוֹן קַדִּישִׁין תְּהוֹן אֲרֵי קַדִּישׁ אֲנָא יְיָ אֱלָהֲכוֹן: גְּבַר מִן־אִמֵּיהּ וּמִן־אֲבוּהִי תְּהוֹן דָּחֲלִין וְיָת־יוֹמֵי־שַׁבַּיָּא דִילִי תִּטְּרוּן אֲנָא יְיָ אֱלָהֲכוֹן: לָא־תִתְפְּנוּן בָּתַר־טַעֲוָן וְדַחֲלָן דְּמַתְּכָא לָא תַעְבְּדוּן לְכוֹן אֲנָא יְיָ אֱלָהֲכוֹן: וַאֲרֵי תִיכְסוּן נִכְסַת קוּדְשִׁין קֳדָם־יְיָ לְרַעֲוָא לְכוֹן תִּכְּסוּנֵיהּ: בְּיוֹמָא דְיִתְנְכֵס יִתְאֲכֵיל וּמִיּוֹמָא דְבַתְרוֹהִי וּדְיִשְׁתְּאַר עַד־יוֹמָא תְלִיתָאָה בְּנוּרָא יִתּוֹקַד: וְאִם אִתְאֲכָלָא יִתְאֲכֵיל בְּיוֹמָא תְלִיתָאָה מְרַחַק הוּא לָא־יְהֵי לְרַעֲוָא: וּדְיֵיכְלִינֵּיהּ חוֹבֵיהּ יְקַבֵּיל אֲרֵי יַת־קוּדְשָׁא דַייָ אַחֵיל וְיִשְׁתֵּיצֵי אֱנָשָׁא הַהוּא מֵעַמֵּיהּ: וּבְמֶחְצַדְכוֹן יַת־חֲצָדָא דְאַרְעֲכוֹן לָא תְשֵׁיצֵי פָּאתָא דְחַקְלָךְ לְמֶחְצַד וּלְקָטָא דַחֲצָדָךְ לָא תְלַקֵּט: וְכַרְמָךְ לָא תְעַלֵּיל וְנִתְרָא דְכַרְמָךְ לָא תְלַקֵּט לַעֲנִיֵּי וּלְגִיּוֹרֵי תִּשְׁבּוֹק יָתְהוֹן אֲנָא יְיָ אֱלָהֲכוֹן:

לא

(הערות בשוליים: כל לים'חס' במ"ג · י'ר"פ בתור' · ג'דקדים אמו לאביו · ב'חס'בליש' י' תניין · ד' וחס' · ל' · כ"ג · ג' · כל סיפר ע"פ ואס במ"ג חס: · ב' נ סיפרא · ב' · ג')

אמו דקדים לאביו ג'וסימן איש אמו ואביו תיראו · ויתר הוא לבדו לאמו · לאמו ולאביו ולבנו ולבתו · ואביו ט'נמסר בסדר וישלח · זבח שלמים ו'בליש'וסי'נמסר בויקרא · לרצנכם ד'וחס'וסי'תמים זכר · וכי תזבחו זבח שלמים · זבח תודה · ממחרת השבת · וממחרת ג'וסי' ואם נדר או נדבה · ביום זבחכם · שב בזה גם היום ומחר · ונמסר גם בסדר צו · תעולל ב'וסי'וכרמך לא תעולל · לא תעולל אחריך :

אבן עזרא

טעם אל כל עדת בני ישראל להכנים את הגרים בעבור שהם נזהרים על העריות כישראלים וטעם להזכיר זאת הפרשה אחרי העריות שלא יחשבו כי בעבור שמירות העריות לבדם יעמדו בארץ אמר להם שגם יש מצות אחרות אם לא תשמרום תגורשו מן הארץ והם עשרת הדברי' הנזכרי' כי הנה אזהרה על עבודת אלילי' אחר שאמר כי קדוש אני יי' כי הוא כנג' הדבור הראשון על דעת רבים : לא תשבעו בשמי · הוא דבור לא תשא : ואת שבתותי תשמרו זכור את יום השבת · גם איש אמו ואביו תיראו הוא דבור כבד את אביך ואת אמך · גם לא תעמוד על דם רעך · דבור לא תרצח · ודבר השפחה הנחרפת אזהרת לא תנאף עם שהיא חפשית · גם לא תגנבו ולא תכחשו ולא תשקרו ולא תעשוק את רעך כנגד השלשה הנשארים וכבר אמרתי לך בפרשת ואלה המשפטי' שכל מצוה ומצו' עומדת בפני עצמה לכן יש כדמות סמך להדביק הפסוקים · והנה פירוש קדושים תחלתו איש אמו ואביו תיראו והנה אמר כי יאריכון ימי המכבד א"כ יקצרון ימי המקלה על כן אמר תיראו · וטע' להזכיר האם קודם האב כי הקטן איננו מכיר בתחלה כי אם אמו ואח"כ אביו ואחר כן שבת כי מצוה על הקטן לשמו' את השבת ואין ככה שאר המועדים ואח'כן יכיר שהיו ששבת ביום השביעי ואחריו אל תפנו אל האלילים ומורא האבות ידוע מהקבלה ואמר איש פעם אחת דרך קצרה ואמר תיראו לשון רבים כי חייבים הרואים ללמדו ולהכריחו וכן בשמיר'שבת' וטעם אני יי' אלהיכם שתעשו כמוני ששבתי מכל מלאכה : אל תפנו · ואפי' בלב להסתכל : האלילים · הם הפסילים ונקראו כן כי הם דבר שקר כמו רופאי אליל כלכם ויתכן להיותו מגזר' אל והטע' שאינכו יש: ואלהי מסכ'· לקבל כח העליוני' כי אין צורך לשוה אחר עמי ע"כ אני יי' אלהיכם ובלשון רבים תפנו גם תעשו כי הרואה ולא יגלה הדבר הוא משתתף עמו: וכי תזבחו זבח שלמים · דבק עם הכתוב למעל' בעבור יזבחו לשדי' לא אלוה כי אם לשם לבדו : וטעם לשון רבים תזבחו כי על הרוב דבר הכתוב שיתחברו אנשים על זבח אחד · וטעם לרצונכם שיביאו הזבח ברצונם ולא בהכרח : ואוכליו · כל אחד מאוכליו וכן צדיקים ככפיר יבטח : כי את קדש יי' חלל : אחר שהקריבו האמורים לגבוה הנה כל הבשר קדש · וחלל מגזרת חול שאין לו טעם כדמות חלל ובפרשה הזאת באר עונש העון ונכרתה הנפש ההיא · וטעם ובקצרכם אחר זבח שלמים כאשר נתתם לשם האמורים כן תתנו מקציר ארצכם לכבוד השם לעני ולגר · ודקדוק בקצרכם זר והוא שם הפעל מן הקל : פאת שדך · שיעזוב פאה בשדה : ולקט · ידוע : תעולל · תכרית העוללות הם הקטנים כמו עולל גם יקראו יונקות וזאת המלה כמו ושרשך מארץ חיים שטעמו יכרית השרש וכן מסעף פורה יכרות הסעיף : ופרט · ידוע בדברי קבלה מגזרת הפורטים על פי הנבל : לעני · ישראל : ולגר · הגר אתכם : וטעם

בעל הטורים

פרשת קדושים

קדושים תהיו · לעיל כתי' ושמרת' את משמרתי וסמיך לי' קדושים תהיו · שאם ישמור עצמו מן החטא שוב אין החטא בא על ידו ומקדשין אותו מלמעלה : אני יי' אלהיכם · וסמיך ליה דבר אל בני ישראל · לומר שבני ישראל ייחדו השם ויאמרו יי' אח' : עדת בני ישראל וסמיך ליה קדושים · שדבר שבקדוש' צריך עשרה דהיינו עדה : וכן עשר' פעמים אני יי' אלהיכם בפרשה זו · אני יי' אלהיכם איש אמו ואביו תיראו · לומר ששקול כבוד אב ואם ומוראם לכבוד השם ומוראו · וסמיך ליה את שבתותי תשמורו שאם אמר לו אביו לחלל שבת אל ישמע לו · [illegible]

מ"ע ספורנו

[illegible]

רלבג

לעני ולגר תעזוב אותם · ראוי שתדע שהקציר בא לפי הכהות משנה לשנה ומי שאין לו מהעניים מה שאפשר שיספק בו שנה אחת הוא הנקרא עני לזה הענין וזה מבואר מאד כי מה יעשו וזה שים לו כדי פרנסה קנת השנה שיגאלו לו אלו המתנות בעת שתפסר לו פרנסתו · והגר הוא גר צדק שקבל [illegible]

חזקוני

דבר אל כל עדת בני ישראל · מלמד פפרשה זו נאמר' בכינוס כעשרת הדברו' ולמה לפי שכל הדברו' כלולות בה כאן אנכי וכאן אנכי יי' אלהיכ' כאן לא יהיה לך וכאן אל תפנו אל האלילי' כאן לא תשא וכאן לא תשבעו בשמי כאן זכו' וכאן את שבתותי תשמורו כאן כבד את [illegible]

אמרי נועם

קדושים [illegible]

לא תגנבו ולא תכחשו ולא תשקרו
איש בעמיתו: ולא תשבעו בשמי
לשקר וחללת את שם אלהיך אני
יהוה: לא תעשק את רעך ולא
תגזל לא תלין פעלת שכיר אתך
עד בקר: לא תקלל חרש ולפני
עור לא תתן מכשל ויראת מאלהיך
טו אני יהוה: לא תעשו עול במשפט
לא תשא פני דל ולא תהדר פני
גדול בצדק תשפט עמיתך: לא
תלך רכיל בעמיך לא תעמד על דם
רעך אני יהוה: לא תשנא את
אחיך בלבבך הוכח תוכיח את
עמיתך ולא תשא עליו חטא:
לא תקם ולא תטר את בני עמך
ואהבת לרעך כמוך אני יהוה:
את חקתי תשמרו בהמתך לא
תרביע כלאים שדך לא תזרע
כלאים ובגד כלאים שעטנז לא
כ יעלה עליך: ואיש כי ישכב
את אשה שכבת זרע והוא שפחה
נחרפת לאיש והפדה

לא תגנבון ולא תכדבון ולא תשקרון
אינש בחבריה: ולא תשתבעון בשמי
לשקרא ותחיל ית שמא דאלהך
אנא יי: לא תעשוק ית חברך ולא
תינוס לא תבית אגרא דאגירא לותך
עד צפרא: לא תלוט דלא שמע
וקדם דלא חזי לא תשים תקלא
ותדחל מאלהך אנא יי: לא תעבדון
שקר בדין לא תסב אפי מסכינא
ולא תהדר אפי רבא בקושטא תדיניה
לחברך: לא תיכול קורצין בעמך
לא תקום על דמא דחברך אנא יי:
לא תשני ית אחוך בלבך אוכחא
תוכח ית חברך ולא תקבל על דיי
ליה חובא: לא תקום ולא תיטר
דבבו לבני עמך ותרחמיה לחברך
כותך אנא יי: ית קימי תטרון
בעירך לא תרכיב עירובין חקלך
לא תזרע עירובין ולבוש עירובין
שעטניזא לא יסק עלך: וגבר ארי
ישכוב ית אתתא שכבת זרעא והיא
אמא אחידא לגבר ואתפרקא

לא תגנבו חד מן לד' פסו' אית בהון לא ולא ולא מטעין ביה וסי' מצויי' במסרא רבתא · חרש ג' בטע' מלרע וסי' מי שם פה לאדם · לא תקלל חרש · כמו פתן חרש · וחד וחרש כמלאכי · לא תעשו עול חד מן ו' ר"פ לא לא ולא וסי' לא תעשו עול במשפט · לא תאכלו על הדם · לא תטה משפט לא תכיר · לא יתיצב איש · לא תאמרון קשר לכל · לא תעבור בה רגל אדם · בעמיך ה' מלאים וסי' לא תלך רכיל · ונאספת אל עמיך נקם נקמת · ומת בהר אשר אתה · וקאם שאן בעמיך · הוכח ה' וסי' לא תשנא את אחיך · מה נמרצו אמרי יושר · הוכח בדבר לא יסכן · הוכח יוכיח אתכם · לא יאהב לץ הוכח לו · וחד והוכח אל אל אחפץ · לא תרביע חד מן מ"ז פסו' אית בהון מן ג' ג' מלין לא לא לא וסימ' נמסר במסרא רבתא :

אבן עזרא

וטעם לא תגנבו אחר כך כי כן נויתיך שתתן משלך לעניי' לכבוד השם אף שתקח מה שהוא לאחרים · וטעם תגנובו כי הרואה ומחריש גם הוא גנב : ותכחשו בפקדון מופקד אצלך והיודע ואיננו מעיד גם הוא מכחש : תשקרו · שיבקש ממון ממי שאין לו אצלו כלום · וטעם ולא תשבעו בשמי אחר לא תגנובו כי החשו' בגנבה ופקדון ישבע · וטעם תשבעו להככים המשביע וטעם וחללת שהנשבע לשקר מכחש השם כאש' פירשתיו : לא תעשוק את רעך בסתר : ולא תגזול · בגלוי בחזקה : פעלת · כמו שכירות וכן ופעולתו לפניו ויתכן היותו דרך קצרה והטעם שכר פעולתו ורבים פירשוהו על שכיר יום שיאמרו לו גם תעש' בבק' ובבקר אתן לך שכר שני ימי' והמעתיקי' אמרו כי הוא שכיר יום כי שכיר לילה לא תבא עליו השמש · וכן לא תקלל חרש בעבו' שיש לך כח' וכן ולפני עור : ויראת מאהיך שהוא יכול להעניש לסומך חרש ועור : לא תעשו עול · על הדיינים והעדים ידבר : פני גדול · בממון כברזילי : רכיל · כמו רכולתך מכל אבקת רוכל והטע' המלשין כי הרוכל מעתיק יקנה מזה וימכור לזה והרכיל יגלה לזה מה ששמע לזה : ולא תעמ' על דם רעך · שלא יתחבר עם אנשי דמים וידוע כי כמה נרצחו ונהרגו בעבור המלשינות ודואג האדומי לעד · וטעם אני יי' רואה מה שאתה עושה בסתר : לא תשנא את אחיך · הפך ואהבת לרעך והנה אלה המצות כולם נטועו' בלב ובהשמרס ישבו בארץ כי על שנאת חנם חרב בית שני : הוכח תוכיח · שמא תחשדהו בדבר ולא היה כן וזה טע' ולא תשא עליו חטא כי עונש יהיה לך בעבורו : לא תקום · לא תטור · מפורש בדברי חז"ל · ואהבת לרעך · על דעת רבים ושה"למד נוסף כל"מד לאבנר ועל דעתי שהוא כמשמעו שיאהב הטוב לחברו כמו לנפשו · וטעם אני יי' כי אני אלוה אחד בראתי אתכם · וטעם להזכיר אחר אלה המצות בהמתך לא תרביע כלאים להזהיר אחר היותך קדוש שלא תעשה חמס לבן אדם כמוך גם לא תעשה לבהמה לשנות מעשה השם על כן כתוב את חוקותי תשמורו לשמור כל מין שלא יתערב מין עם מין : כלאים · שני מינים ועוד אפרש מלת כלאים · וטעם השדה והבגד להיות לזכרון כי יש מצות רבות לזכ' כחג המצות וסכות וציצית ושופר ומזוזה ותפלין ופה ארמוז לך סוד · דע כי השלם שלם מאד על כן כתוב באברהם וישמור משמרתי מצותי חקותי ותורותי : שעטנז · המעתיקים אמרו שהיא שלש מלות או מחומשת ופירושה מעורב והוא שם לבדו במקרא : והיא שפחה · אמרו המכחישים כי איננה יהודית והנכון על דרך הפשט שהיא הנזכרת בפרשת וכי ימכור איש את בתו לאמה והיא ישראלית והטעם שהוא ידעה שיקחנה אדוניה או בנו ואיננה מאורסה וזה טעם כי לא חופשה איננה חפשית עד שתהיה מאורסה כמשפט הבנות · ומלת נחרפת על דעת רבים יעודה ולפי דעתי שהמלה מגזרת חרפה בעבור היותה שפחה והיא בתולה ברשות אחר ואינה מאורסה : והפדה

רשי

לא תגנבו · אזהרה לגונב ממון לא תגנוב שבעשרת הדברות אזהרה לגונב נפשות דבר הלמד מעניינו דבר שחייבין עליו מיתת בית דין : לא תכחשו · לפי שנ' וכחש בה משלם קרן וחומש למדנו עונש אזהרה מניין ת"ל לא תכחשו : ולא תשקרו · לפי שנ' ונשבע על שקר ישלם קרן וחומש למדנו עונש אזהרה מניין ת"ל ולא תשקרו: לא תגנבו לא תכחשו לא תשקרו ולא תשבעו · אם גנבת סופך לכחש סופך לשקר סופך לישבע לשקר: לא תשבעו בשמי · למה נאמר לפי שנ' לא תשא את שם אלהיך לשוא יכול לא יהא חייב אלא על שם המיוחד מניין לרבות כל הכנוין ת"ל לא תשבעו בשמי לשקר כל שם שיש לי : לא תעשוק · זה הכובש שכר שכיר : לא תלין · לשון נקבה מוסב על הפעולה : עד בקר · בשכיר יום הכתוב מדבר שיציאתו משקיעת החמה לפיכך זמן גבוי שכרו כל הלילה ובמקום אחר הוא אומר לא תבא עליו השמש מדבר בשכיר לילה שהשלמת פעולתו משיעל' עמוד השחר לפיכך זמן גבוי שכרו כל היום לפי שכתנה תור' זמן לבעל הבית עונה לבקש מעות : לא תקלל חרש · אין לי אלא חרש מניין לרבות כל אדם ת"ל בעמך לא תאור אם כן למה נאמר חרש מה חרש מיוחד שהוא בחיים אף כל שהוא בחיים יצא המת שאינו בחיים : ולפני עור לא תתן מכשול · לפני הסומא בדבר לא תתן עצה שאינה הוגנת לו אל תאמר מכור שדך וקח לך חמור ואתה עוקף עליו ונוטלה הימנו : ויראת מאלהיך · לפי שהדבר הזה אינו מסור לבריות לידע אם דעתו של זה לטובה או לרעה ויכול להשמט ולומר לטובה נתכוונתי לפיכך נאמר בו ויראת מאלהיך המכיר מחשבותיך וכן כל דבר המסור ללבו של אדם העושהו ואין שאר הבריו' מכירות בו נאמר בו ויראת מאלהיך: לא תעשו עול במשפט · מלמד שהדיין המקלקל את הדין קרוי עול שנוי ומשוקץ חרם ותועבה שהעול קרוי תועבה שנאמר כי תועבת יי' כל עושה עול והתועבה קרויה שקץ וחרם שנ' ולא תביא תועב' אל ביתך והיית חרם כמוהו שקץ תשקצנו וגו' : לא תשא פני דל · שלא תאמ' עני הוא זה והעשי' חייב לפרנסו אזכנו בדין ונמצא מתפרנס בנקיות : ולא תהדר פני גדול · שלא תאמר עשיר הוא זה בן גדולים הוא זה היאך אביישנו ואראה בבשתו עונש יש בדבר לכך נאמר ולא תהדר פני גדול : בצדק תשפט עמיתך · כמשמעו · דבר אחר הוי דן את חבירך לכף זכות : לא תלך רכיל · אני אומ' על שם שכל משלחי מדני' ומספרי' לשון הרע הולכים בבתי רעיהם לרגל מה יראו רע או מה ישמעו רע לספר בשוק נקראים הולכי רכיל הולכי רגילה אספיי"ט בלע"ז וראייה לדברי שלא מצינו רכילות שאין כתוב בלשון הליכה לא תלך רכיל הולכי רכיל נחשת וברזל ושאר לשון הרע אין כתו' בו הליכה מלשני בסתר רעהו לשון רמי' לשון מדברת גדולות לכך אני אומר שהלשון הולך ומרגל שהכ"ף נחלפת בגימ"ל שכל האותיות שמוצאיה' ממקו' אחד מתחלפות זו בזו בי"ת בפא וגי"מל בכ"ף וק"וף בכ"ף ונ"ון בלמד וזין בצ"די וכן וירגל בעבדך רגל במרמ' לאמ' עלי רעה וכן לא רגל על לשונו וכן רוכל הסוח' ומרגל אחר כל סחורה וכל המוכר בשמי' להתקשט בהם הנשי' על שם שמחז' תמיד בעיירו' נקרא רוכל לשון רוגל ותרגום' לא תיכל קרצין כמו ואכלו קרציהון דיהודאי אכל ביה קורצא בי מלכא נראה בעיני שהיה משפט לאכול בבית המקבל דבריהם שום הלעטה והוא גמר חזוק שדבריו מקויימין ויעמידם על האמת ואותה הלעטה נקרא' אכילת קורצין לשון קורץ בעיניו שכן דרך כל הולכי רכיל לקרוץ בעיניהם ולרמוז דברי רכילותן שלא יבינו שאר השומעים : לא תעמוד על דם רעך · לראות במיתתו ואתה יכול להצילו כגון טובע בנהר וחיה או לסטים באים עליו : אני יי' · נאמן לשלם שכר ונאמן ליפרע : ולא תשא עליו חטא · לא תלבין את פניו ברבים : לא תקום · אמר לו השאילני מגלך אמר לו לאו למחר אמר לו השאילני קרדומך אמר לו איני משאילך כדרך שלא השאלתני זו היא נקימה · ואי זו היא נטירה · אמר לו השאילני קרדומך אמר לו לאו למחר אמר לו השאילני מגלך אמר לו הא לך ואיני כמותך שלא השאלתני זו היא נטירה שנוטר האיבה בלבו אף על פי שאינו נוקם : ואהבת לרעך כמוך · אמר רבי עקיבא זה כלל גדול בתורה : את חקותי תשמרו · ואלו הן בהמתך לא תרביע כלאים וגו' חקים אלו גזרות מלך שאין טעם לדבר : ובגד כלאים · למה נאמר לפי שנ' לא תלבש שעטנז צמר ופשתים יחדיו יכול לא ילבש גזי צמר ואניצי פשתן ת"ל בגד מניין לרבות הלבדים ת"ל שעטנז דבר שהוא שוע טווי ונוז ואומר אני נוז לשון דבר הנמלל ושוזר זה עם זה לחבירו מי"שטר בלע"ז כמו חוין לנאה דאית בהון שאנו מפרישין לשון כמש פליי"שטרא ולשון שעטנז פירש מנחם מחברת צמר ופשתים : נחרפת לאיש · מיועדת ומיוחד לאיש ואיני יודע לו דמיון במקרא ובשפחה כנענית חציה שפחה וחציה בת חורין המאורסת לעבד עברי שמותר בשפחה הכתוב מדבר : והפדה

בעל הטורים

לא תגנובו וסמיך ליה לא תכחשו · שהגונב בא לידי לא תכחשו ולידי לא תשקרו ולידי לא תשבעו · לא תלין פעולת שכיר וסמיך ליה לא תקלל · כי אף אם ילין בברך אל תקללהו אלא התבעהו בב"ד : לא תתן מכשול חסר וי"ו · לומ' אפילו אינו נותן מכשול ממש אלא אפי' ליעצו לפי דרכו : ויראת מאלהיך וסמיך לא תעשו עול במשפט · כי לא לאדם תשפוטו כי אם ליי' : בצדק תשפוט עמיתך · רמז שב"ד יושבין בשני ובחמישי · בצדק פי' במזל צדק · וצדק משמש ביום שני בתחלתו וביו' ה' בתחלתו : בצדק תשפוט עמיתך וסמיך ליה לא תלך רכיל · אזהרה לדיין שלא יהא רך לזה וקשה לזה ולא יאמר אני מזכה וחבירי מחייבי' : רכיל בעמיך מלא בי"ו · שהרכיל עובר בי' הדברות : בירושלמי מותר לומר לשון הרע על בעלי מריבה שנ' לא ת"ך רכיל · אבל לא תעמוד על דם ריעך וכן מצינו בנתן הנביא ואני אבא אחריך ומלאתי את דבריך : לא תשא עליו חטא וסמיך ליה לא תקום · רמז לת"ח שאינו נושא חטא אם נוקם ונוטר · ואהבת לרעך כמוך וסמיך ליה לא תרביע כלאים · האוהב אשתו לא ישמש עמה ועיניו באשה אחרת ולא יכופנה לתשמיש : לא תרביע כלאים וסמיך ליה איש כי ישכב את אשה שכבת זר' והיא שפחה נחרפת דהיינו כמו כלאים שהיא חציה שפחה וחציה בת חורין · וסמך לשפחה חרופה ערלתו את פריו לומר שהבועל שפחה חרופה הפרי יהיה רשע · ועוד דאמרי' נטיעה מקטע רגליהון דבועלי נדות כמו זה שלא היה יכול להמתי' עד שנשתחררה · והפדה

מ"ע ספורנו

אתנם על ענין שפחה חרופה עם היותו חק שהיא לוקה והוא אינו לוקה ושהוא מביא קרבן על המזיד ושתי אלו לא יקרו בכל שאר עונו' שבתור' מכל מקום נתן קצת טעם לדבר באמרו כי לא חופשה כלו' החטא נקל בזה שלא תפסו קדושי' המאורס ועקר החטא אינו אלא שחלל את קדש ה' לבעול חצי שפחה · ובהיות הפעל הזה נגד כבוד האיש הפועל לא נגד כבוד האשה המתפעלת אין ספק שהיא הרגילתו וראוי' ללקו' · והנה המזיד כזה שעשה זה הסכלות לחלל את עצמו הוא קרוב לשוגג ומקריב אשם על חלול הקדש : לא תאכלו על הדם לא תנחשו ולא תעוננו · כל אלה היו דרכים אצלם בהגדת עתידו' בסורם מדרכי רוח טהרה ונבואה לדרכי רוח טמאה ובהיות מדרכי האל וכבודו שלא נחלל גופות עמו אשר קדש לעבדו אמר לא תקיפו. וזה שלא נחלל בהקפת הראש כמעשה שוטים ושכורים ולא בנלות הזקן באמרם הדרת פנים זקן ; ולא בשרט לנפש כמתאבלי' אחר מיתת האדם ומתאבלי' אחר עליה · וכן בכתובת קעקע לתת אות בבשרנו מלבד אות הברית · ולא בזנות הבת אפי' פנויה אשר הוא חלול לה ולאביה כענין כי תחל לזנות את אביה היא מחללת ואחר שהזהיר מהעניני' המחללים בזה לכבד את הימים והמקומות והאנשים הקדושים ואמר : את

חזקוני

לא תגנובו · הוציאו בלשון רבים ללמדך כי הרואה ומחריש גם הוא גנב כמו בעל הגנבה · אזהרה שמענו עונש מניין ת"ל שנים ישלם : לא תכחשו ולא תשקרו · אזהרה שמענו עונש מניין ת"ל וכחש בה ומשביעו יוסף עליו אחר שבוה קק"בה שיתן האדם משלו לכבוד קק"בה צוה כמו כן שלא יגנוב ממון אחרים : ולא תשבעו · כתב לך ולא תשבעו באחרונה כי החשוד בגנבה ובפקדון ישבע : לא תגנובו ולא תכחשו ולא תשבעו הסדירה קרא להזהיר את הרבים : וחללת את שם שהנשבע לשקר איננו משביח שם הקק"בה ונשבע בו ומשקר : פעולת שכיר · כמו כי פועל אד' ישלם לו : פעולת שכיר כל דבר במשמע שכר אדם וכלים ובהמה וקרקעות : לא תלך רכיל · שלא תאמר אם אתה מן הדיינין אני מזכה וחברי מן המחייבין אבל מה אעשה שחברי רבו עלי ד"א לא תלך רכיל לא תעמוד אילו נאמ' ולא תעמוד כו"ו הייתי אומר שתי מצות הן עכשו שכתוב לא בלא וי"ו על כורחיך שניהן מצוה אחת וכן פירוש לא תלך רכיל כדי שלא תעמוד על דם רעך כשתאמר לרעך פלוני הוציא דבה עליך והוא ... עליו ... ד"א לא תלך רכיל אבל אם שמעת עצה על חברך להרגו לא תעמוד על דמו אלא הודע לו העצה : לא תלך רכיל זה המשור לשון סרס ... ותרגומו לא תיכול קורצין ... והכלו קורציהון דיהודאי פירוש הכריזו ... לא תשנא את אחיך בלבבך אם שמעת שסעוה לא תהיה נוטר לו שנאה בלבבך ... עד שיתברר הדבר כי הכל שקר ... ד"א הוכח תוכיח את עמיתך אם ראית בו ערות דבר תוכיחנו אבל אם לא תוכיחנו תשא עליו חטא ... לא תקום · לפי שהשמש ... לא תקום · פר"ש שיאמר לו השאילני מגלך וכו' ... ואהבת לרעך כמוך · ... את חוקותי תשמורו ... בהמתך לא תרביע כלאים ... ובגד כלאים ... ויש מפרשים שעטנז בהרכבתו על שלך :

אמרי נועם

שלא ישמע לו תלמוד לומר את שבתותי תשמרו דלא תימה עשה דכבוד הואיל ואתקש כבוד אב ואם לכבוד המקום כתיב הכא כבוד את אביך וכתיב התם כבד יי' מהונך ·· וידחה לא תעשה ועשה לכך סמך מורא אב אצל שבת · והקשה ה"ר יונתן אכתי לכתי לא אצטריכא קרא דעשה דכבוד קי"ל דהאב שמחל על כבודו כבודו מחול דליתיה לעש' כלל כדאמרינן בפרקא קמא דקדושין ורחיה מפרק אלו נערות אונס שותה בעציצו ואפילו היא חגרת ואפילו היא סומא ואמרו בגמרא

אופן שיהיה או אם היה האיש ההוא בעל תכונות רעות והמלאת לו הדברים אשר בהם יעשה הרעו' הנה בכל זה יעבור משום לפני עור לא תתן מכשול ומי ששם מכשול בדרך להפיל העובר שעובר שם עובר גם כן על זאת האזהרה ויתחייב עם זה בנזקיו לפי מה שנתבאר ממה שכתו' בפרשת ואל' המשפטים· לא תעשו עול במשפט · ראוי שתדע שעשיית העול במשפט יהי' משני צדדין אם שישפוט שלא כדין כשיזכה את החייב או כשיחייב ראוי לשפוט ולגמר הדין ולא יגמר הדין לחמוס על דין הזכאי ולהאריכו כי זהו ג"כ עול בענין המשפט ובכלל הכ' כשלא יתנהג בענייני הדין כראוי להוצי' המשפט לאור בעת הראוי לפי הדבר ההוא ויעשה זה בכונה לעשוק דין א' מהבעלי דינין הנה הוא עובר על לאו זה ואמנם אם יעשה זה להוסיף חקיר' באמתות הענין אין זה עול אבל הוא יושר ולא תשא פני דל· הנה הכונ' בזה לפי הדברי' הנלוים לו שלא תשא פני דל למשפט להטות המשפט מפני דלותו והנה הוצרכה התורה להזהיר בזה כי אולי יחשוב השופט כי מפני שהעשיר מחוייב לפרנס העני די מחסורו והיה האופן היותר שלם בזה שינתן זה לעני באופן שלא יבוש כמו שיתבאר בענין הצדקה הנה יהיה צדקה אם יזכה הדל ויתפרנס מהעשיר דרך כבוד לזה הוצרכה התורה להזהיר בזה בבאור כי על כל פנים ראוי שישפטו כדין · ולא תהדר פני גדול · רוצה לומר בבואו לדין וענין ההידור שלא יכבדהו השופט בבואו לפניו לדין יותר מבעל דינו כטע' והדרת פני זקן והטע' בזה שאם יראה בעל דינו שהגדול מכובד בעיני השופט יירא שתהיה דעת השופט קרוב' לו וישתער מזה ויכאב לבו עד שלא יוכל לסדר טענותיו כראוי בפני השופט לחשבו שלא יועיל לו טענותיו · בצדק תשפוט עמיתך · לפי שלא נזה בזה אחר אמרו לא תעשו עול במשפט והמתין להזכיר זה אחר אלו הלאוין הוא מבואר שזו היא מצות עשה כנגד אלו הלאוין הקודמים ואמנם היותו כנגד לא תעשו עול במשפט · ולא תשא פני דל · הוא מבואר כי מי שיעשה עול במשפט או ישא פני דל במשפט איננו שופט בצדק וכן יתבא' כי מי שיהדר פני גדול איננו שופט צדק כי הו' סבה באופן מה אל שיתחדש עול במשפט כמו שקדם · לא תלך רכיל בעמך · ענין הרכילות הוא שיספר האדם דברים מאיש אחד לאיש אחר אע"פ שהם דברי אמת באופן שתוכל להתחדש בזה שנאה ותחרות ביניהם כי בזה מההפסד בקבוץ המדיני מה שלא יעלם והנה יתבאר מזה שהוא ראוי להזהר מלספר בגנות חברו וזה שאם הזהירה התורה מסיפור הדברים שיבאישו ריח האיש ההוא בעיני איש אחד או בעיני האנשים מיוחדים כל שכן שראוי שיזהר מסיפור הדברים שיבאישו ריח האיש ההוא בעיני האנשים כלם · לא תעמוד על דם רעך · זכרה התורה זאת האזהרה אחרי הלאו הקודם להורות שהרכילות מביאה להריגת נפשות והנה ענין זאת האזהרה שמי שיוכל למלט מהמות איש אחד אם בדבריו אם בהשתדלותו אם בפעולותיו הנה הוא עובר על זאת האזהרה · לא תשנא את אחיך בלבבך · ר"ל אע"פ שלא יזיק לו כלל כיון ששונא אותו בלבו עובר על זאת האזהרה והנה תועלת זאת האזהרה מבואר כי השנאה אפשר שתביאהו להמנע מהשתדלותו בהצלתו ולזה סמך ענין זאת האזהרה לאזהרה הקודמת וכן אפשר שתביאהו השנאה להמנע מהוכיחו כשיעשה דברי' בלתי ראויים ולזה סמך לזה הצווי הנמשך לו הוכח תוכיח את עמיתך · ולא תשא עליו חטא · רוצה לומר כשיעשה דבר כנגדך או כנגד השם יתעלה תוכיחנו כדי להשיבו אל הדרך הטובה והנה יש בתוכחתו אותו תועלת אם עשה דבר כנגדו כי אולי יתקן את אשר עותו או יראהו שלא עשה דבר כנגדו או אם עשה כנגד השם יתעלה יש בהוכחתו תועלת להשיבו מדרכו הרעה ולזה ראוי שתהיה הוכחתו אותו באופן שיתכן שיגיע מהתוכחת זה התכלית וזה יהיה כשיאמר לו בינו לבין עצמו דברים מושכים לבבו לעבודת השם יתע' ומרחיקים אותו מאלו הפעולות המגונות לא כשיאמר לו זה בקנטור ושיספר בגנותו בפני בני אדם כי בזה התוכחו' ישא עליו חטא המוכיח ר"ל שכבר יהיה המוכיח חטא בזה בביישו או בפני בני אדם ולזה הזהיר התורה שתהיה זאת התוכחות באופן שלא ישא עליו המוכיח חטא · לא תקום ולא תטור את בני עמך · באור אלו האזהרות למד מענינו שהוא במה שבין בני אדם מהעזר קצתם בקצת בדברים שדרך השכנים להעזר קצת בקצת אשר יקשה בעיניהם כאשר לא יעזרו מהם בזה האופן וזה מבואר מן החוש בדברים המדיניים כי כבר יקשה לאדם בבקשו משכנו שישאלהו כלי מה מעט מהזמן ולא יתרצה להשאילו לו והו' מבוא' כי מכמו אלו הענינים תתחדש בינהם מריבה ואם יקח האיש נקמתו ממנו בכמו זה האופן תשאר השנאה ביניהם והמריבה ולזה הזהירה תור' לא יקום אבל אם יקרה שישאל ממנו כלי מה מי שמנע ממנו כליו ישאילהו לו כי בזה האופן תסור הקטטה מביניה' והזהירה עם זה שלא יטור בלבבו זה הענין כלל כדי שתסור הקטטה מביניהם ויהיו באהבה ולזה סמך לו הצווי הנמשך לזה · ואולם בנזקי הממון והחבלות לא הזהירה שלא יקום ולא יטור אבל התבאר במה שעב' שכבר יקח נקמתו ממנו על יד בית דין וכל שכן שלא הוזהר מהנטירה ולזה תוייב שתהיה הנקימה והנטירה בכמו אלו הדברים שאמרנו · ואהבת לרעך כמוך · רוצה לומר שיאהבהו כגופו ולזה יבחר לו כפי היכולת הטובות אפשריות לו וירחיק ממנו ההיזקי' כמו שיעשה זה לעצמו אלא שהמצוה בזה הוא באופן שלא יגיע בו נזק לאהוב מפני זאת האהבה ושלא יחוייב לאד' להניח מלאכתו מפני עשיית מלאכת חברו כי אהבתו עצמו קודמ' לאהבתו זולתו וכן אם יקו' עליו להרגו איננו מחוייב שיאהבהו ולא יזיק לו אבל יחוייב למלט את נפשו ואפילו בנפש הקם עליו וזה יתבאר באור שלם בפרשת נער' המאורשה · את חקתי תשמרו בהמתך לא תרביע כלאים · הנה הרביעה רמז למשגל כמו שאמ' במה שקדם ואשה לא תעמוד לפני בהמה לרבעה · וענין זאת האזהרה הוא שלא ירביע דבר ממין אחד מהב"ח על נקבה ממין אחר ולפי שאינו מרביע אותם בהעלאתו אותם זה על זה כי להם מעצמם התחלה בזה הפועל כשיאותו זה לזה למשגל או שלא יאותו הנה לא יעבור על זאת האזהר' אם העלם זה על זה אם לא הכניס בידו אבר הזכר באבר הנקבה והתועלת בזאת המצוה מבואר כי בזה מהפסד הסדר והיושר אשר בדברים הטבעיים מה שלא יעלם עם שזה יהיה סבה להפסק התולדה מהנולד מכלאים כמו שהתבאר בספר ב"ח ולזה יפסד בזה האופן הרבה מהטוב שהשפיע השם יתע' בשו הנמצאות עם שזה יביא להאמין שאין בכאן צורה יתחלף בה דבר מדבר כמו שחשבו הרבה מהקודמים ובכלל הנה ההאמנה בשיש בכאן מיני' מיוחדי' יתחלפו קצתם מקצתם במהותם הוא מפני הצור' אשר בה ייוחד מין מין מהם ולזה צותה התור' בזה להחכימנו כי זה ממה שיישירנו להשגתו יתע' כמו שזכרנו פעמים רבות ר"ל ההאמנה במציאות הצורות · שדך לא תזרע כלאים · ר"ל שלא תזרע בו יחד שני מיני זרעים אלא אם היה הזרע האחד בשדה אחד והזרע השני בשדה אחר והתועלת בזאת האזהרה הוא התועלת אשר באזהרה הקודמת להישירנו שנאמין במציאות הצורות גם בשו הדברים היה אפשר שיחשב בהם שלא יתחלפו כי אם במקרי' כמו שחשבו קצת מהקודמים שיהיה התחלפות שו הדברי' עם היותם מדברים אחדים בעצמ' מצד התחלפות החלקי' שמהם הרכבו במצב והסדר והתמונה וראוי שתדע כי זריעתו הזרעים כלאים הוא כשיהיה מהזרע הא' עם האחד שיעור מורגש ואולם אם היה באופן שיקרא כל הזרוע בשם הזרע א' הנה הוא מבואר שאינו כלאים כי המדקדק לזרוע הזרע הא' לא יקפיד בזה השעור אם נתערב בו מזרע אחר והנה עמדו על זה השעור רבותי' ז"ל לפי מה שקבלו מפי משה רבי' ע"ה והוא אח' מכ"ד רצוני לומר שאם נתערב עם הזרע מזרעים אחרים אחד מכ"ד בתערובת ההוא הנה הם כלאים אבל בפחות מזה השעור אינם כלאים וזה אמנם יהיה כשנתערבו מיני תבואה או קטנית קצתה בקצת ואמנם אם נתערבו זרעוני גנה בתבואה או קטנית לא יהיה שיעורם אחד מכ"ד כי כבר יהיו פחו' מא' מכ"ד כשנזרע ועם כל זה היה להם שיעור מורגש בנזרע והמשל כי זרע כרוב אם נתערב שיעו' א' ממנו בנ' סאי' שיעורי' מתבוא' או קטנית הנה כמעט שיחזיק זרע הכרוב מהארץ הנזרעת שיעור שוה לשיעור שיחזיק בו זרע התבואה או הקטנית לזה יהיה שיעורו אחד מעשרים וארבעה מהמקום שיזרע בו המעורב ר"ל שאם היה הזרע שהזרעו מחזיק שיעור אחד מהארץ כאלו תאמר אמה על אמה והתבואה שנתערב עמה מעשרים ושלש אמות מרובעות הנה הכל כלאים והנה מבואר שאין הסבה בהרחקת כלאי זרעים אלא מפני מראית העין לא מפני יניקתם מחלק אחד מהארץ שאם היה הדבר מפני היניקה לא היתה התורה אומרת שדך לא תזרע כלאים אבל תזהיר שלא תזרע הארץ כלאים ואמנם התורה לא הזהיר בזה והוא מבואר שאפשר לזרוע בשדה אחד חטים ובשדה אחר סמוך לו שעורים ומזה המקום יתבאר · שאם היה המקום שזרע בו חיטים בלתי ראוי להקרא שדה אסור לו לזרוע סמוך לו שעורים וכן הענין בשאר זריעה והנה השעורים יתחלפו לפי מנהג הדבר בנזרע והמשל כי זרעוני גנה יזרע מהם יחד שיעור קטן כי המקום ההוא הוא שדה לפי הזרע ההוא ולזה אפשר לזרוע מהם במקום קטן מינים רבים והשעורים באלו הדברים עם שהם מקובלים מפי משה רבינו ע"ה הם עוד מבוארים מצד מנהג הזרע באלו הזרעים ולפי שהתורה לא חששה בכלאי זרעים אלא מפני מראית העין כמו שביארנו הנה כשיתערב בזרע הנזרע זרע שאין מה שיוציא ראוי לאכילה לא יתחייב עליו משום כלאים כי הרואה לא ישפוט שנזרע זה הזרע כלאים בכונה כי הוא בלתי ראוי לאכילה וראוי שתדע כי הזריעה תהיה אם כשיזרעו בידו אלו הזרעי' בשדה או כשיחפה אותם בעפר אם היו בארץ כי הוא ישים אותם זרעוני' בזה החפוי והוא מבואר שזאת האזהרה איננה נוהגת אלא בארץ ישראל כי היא תלויה בארץ וראוי שתדע מזאת האזהרה שאין נוטעי אילנות כלאים כי נזרעו יחד כי אין האילנות דומין לזרעי השדה שסמוכין זה לזה ולזה אם הקפידה התורה בזה בכמו אלו הזרעים אין ראוי שנלמד מהם זה הדין בזרעי האילנות כי הם בזה הדין למטה מזרעי השדה וזה כבר התבאר מהשרשים הכוללים ואולם יתבאר שהרכבת מין במין אילנות התורה אסרה וזה שאם הקפידה התורה בזרעים שלא יזרעו כלאים ואף על פי שכל אחד מהם גדל בפני עצמו כל שכן שתקפיד בהרכבת מין במין ולזה יתבאר שהמרכיב אילן באילן או ירק באילן לוקה · ובגד כלאים שעטנז לא יעלה עליך כבר יתבאר במה שיבא שזה הכלאים הוא צמר ופשתים לבד שנאמר לא תלבש שעטנז צמר ופשתים יחדיו וידמה שלפי הוראת הגדר אמרו שעטנז על הבגד שפתיו פשתים וערב בו צמר או הפך זה ולזה אמר אחר כך שם צמר ופשתים יחדיו להורות שאיך שיהיה צמר ופשתי' יחדיו הוא אסור ללבשו אף על פי שלא היה ארוג הצמר עם הפשתים אלא שהוא שוע עמו כמו הלבדים אם היו מצמר ופשתים או אם היה מחובר עמו חיבור ישים הצמ' עם הפשתי' כלי אחד ואפשר שיהיה שעטנז שם נאמר בכללות על אלו המינים שזכרנו מהחבו' לצמר עם הפשתי' ואיך שיהיה הנה כשיתחברו הצמר עם הפשתים באחד מהאופנים הנזכרי' יהיה הבגד ההוא אסור ללבשו משום כלאים והוא מבואר מן התורה שאין אסור כי אם ללבשו אבל מותר להציעו מצע תחתיו שנאמר לא תלבש שעטנז ואמר בזה המק' לא יעלה עליך ראיה שכב' יתכן לשומו תחתיו וראוי שתדע שלא יקרא צמר רק צמר הכבש ויתבאר שחבורי חבורין יחשב לענין כלאים והמשל שאם היה בכאן רצועה של עור והיה בכל אחד ממנה חוט של צמר נקשר בה ומצד השני חוט של פשתן אסור לחגור אותה כי הוא צמר ופשתים יחדיו כמו שהתבאר בט' מכלאים וכן העושה בגד מצמר ארנבי' וארג בו חוט של צמר מצד זה וחוט של פשתן מצד זה הרי זה אסור משו' כלאים כמו שנתבאר בחמישי מתוספות כלאים ומזה המקו' יתבאר שהבגד של צמר שתפרו בו עורות והיו העורו' תפורין בפשתן או היה בהם חוט של פשתן קשור באופן שיהיה חבור הנה הוא כלאי' כי חבורי חבורים הם יחדיו כמו שביארנו עם שהוא מבואר בנפשו וכבר הארכנו בזה לפי מה שראינו בזמנינו זה רבים בלתי נשמרי' מזה ואם טען אדם עלינו ויאמר שאין שם כלאי' מן התורה אלא כשהיה שוע טווי ונוז כמו שנפסקה ההלכה בזה במסכת נדה כמר זוטרא שאומר עד שיהיה שוע טווי ונוז אמרנו לו שאין פסק ההלכה ההיא שם מחכמי התלמוד אבל מהגאונים הראשוני' ולזה לא תשגיח בפסק ההלכה ההיא כי שם בתלמוד הלכות רבות שהם מהגאונים הראשונים כמו שזכר הר"ש בפירושו למסכת חולין ולזה הדעת נטה הרב המורה והנה תמצא בד' מקומות רבא חולק על מאמר מר זוטרא בזה והתבאר בעירובין כי מר זוטרא היה תלמיד לרבא ומשרשינו בתלמוד שאין הלכה כתלמיד במקום הרב ועוד שזה המאמר הוא בנדה אגב גררא ולזה לא יתן רושם גדול באמתת זה הפסק ועוד שכל המשניות שהם בט' מכלאים מלאות מסתירות דעת מר זוטרא במסכת נדה ועוד שכבר יתכן שיפורש מאמר מר זוטרא במסכת נדה באופן בלתי סותר זה הדעת וזה שהוא יאמר כי מלשון שעטנז לא יתבא' שיהיה שוע או טווי או נוז אבל אם היתה הוראתו זאת ההוראה ר"ל שוע טווי ונוז היה ראוי יותר שיורה על מה שהוא שוע טווי ונוז יחד לא מה שהוא שוע או טווי או נוז ומזה הצד אמרו שם דהלכתא כמר זוטרא מדאפקינהו רחמנא בחד לישנא והנה אף על פי שנודה שיהיה האמת מה שיאמ' מר זוטרא כי לשון שעטנז יורה על מה שהוא שוע טווי ונוז הנה מה שאמר התורה אחריו צמר ופשתים יחדיו כלל כל האופנים שיהיה בהם הבגד צמר ופשתים יחדיו · וכבר יצאנו ממנהגנו בזה הביאו' ואמנם הביאנו לזה מה שזכרנו במה שקדם והנה התועלת בזאת האזהרה עם שהוא לפי מה שיראה להרחיק מההליכה בחקות הגוים הנה הוא התועלת בעינו אשר בשא' האזהרות הקודמות בעניין הכלאים וזה שהצמ' הוא בא מן החי בהכרח החומ' כמו שהתבא' בספ' ב"ח · והפשתים הם באים מן הצמח והוא מין מכוון בעצמו · והנה יגיע מזה תועלת כי הצמ' והפשתים עם היותם מסכימים ברכות והספוגיות ושמהם יעשו בגדים לאדם הנה יש בהם הבדל עצמי מצד צורותיהם כי בזה מהצמח וזה מהחי והפשתים הוא צמח יות' שלם מהצמ' כמו שיתבא' מפועל הצמיחה בפשתי' ובצמ' ועוד שהוא מין מהמיני' מכוון בעצמו והצמ' איננו כי אם מהכרח החמ' וכל זה להחכימנו בזה האופן להשיג מציאות הצורות והמדרגות הנמצאו' קצתם אם קצת כי מזה נעמוד על מציאות הש"י כמו שזכרנו פעמים רבות:

ואיש כי ישכב את אשה שכבת זרע התבא' במה שקדם שזאת השכיבה תהיה אפשרית בקטן בן ט' שנים ויום אחד והנה זאת השכיבה הוא שישכב עמה כדרכה ויגמו' ביאתו כי כבר אמר הכתוב שכבת זרע · והיא שפחה נחרפת לאיש · ר"ל בעולת בעל ולפי שאין אישות לגוי כמו שהתבא' למדנו שזה האיש הוא ישראלי ולא יהיה זה בזולת אישו' אלא בעבד עברי שכב' התבא' בפרשת ואלה המשפטים שרבו מוס' לו שפחה כנענית. ולפי שכב' התבא' שם אין לו אישות בה ולזה תהיה האשה וילדיה לאדוניה בצאתו ולא תשא' נקשרת עמו כלל בקש' האישות הנה הוא מבוא' שזאת השפחה היא בת חורין בצד ושפחה בצד וזה אמנם יהיה כשתהיה משני שותפין וכתב לה אחד מהם גט שיחרור או שנפדית ממנו ונשארה חציה שפחה וחציה בת חורין והנה יהיה הרצון בנחרפת בעולה מענין חרפה כי זה הענין הוא חרפה לנו ר"ל המשגל כי הוא לאד' מצד שהוא ב"ח לא מצד שהוא אדם או יהיה מענין כריעה ונפילה ובזה נקראת חורף התקופה שישפל בה השמש תכלית השפלות במקומות מהארץ אשר בהם הישוב וכן אמר לא יחרף לבבי מימי ר"ל לא יפול ולא יכנע להודות לדבריכם ומזה הענין נקראו חרפות הדברים אשר יאמרו כנגד איש או אשה להשפיל מדרגת' · ולזה יהיה אמרו נחרפת לאיש נכנעת ונופלת לבעל לשכב עמה והנה לא אמרה התורה בעולת בעל לפי החסרון שיש בזאת הבעילה לפי הנימוס התוריי · והפדה לא נפדתה וגו' · ר"ל שאמנם קרא אותה שפחה מפני שלא נפדתה בשלמות או בכסף או בשוה כסף או לא נתן לה שטר שחרו' וזה ממה שיורה גם כן שאין הכתוב מדב' במי שהיא שפחה בשלמות שאם היה הענין כן יהיה אמרו והפדה לא נפדתה או חפשה לא נתן לה מות' אין צורך לזה · בקורת תהיה · ר"ל שהיא לוקה על זאת הבעילה אם היה זה בעדים והתראה · לא יומתו כי לא חופשה · מגיד שאם היה נשלם שיחרורה היו בני מות וזה ממה שיורה גם כן שהיא נשואה לישראל · והביא את אשמו ליי' · לפי שהיה מדב' מתחלה באיש וכו' מתחלה עונש השפחה קודם זכרו עונש הבועל למדנו שלא יחוייב האיש להביא אשם אם לא תתחייב היא מלקות כאלו אמר שכאשר תלקה היא אז יחוייב להביא את אשמו ובכלל זה הנה יתבא' עוד מהמקומות הכוללים ומזה יתבא' גם כן שהוא יתחייב להביא אשם אם היה בן תשע שני' ויום אחד כיון שהיא לוקה על ידו · איל אשם · ר"ל האיל אשר יביאו לאשם והוא הבא בכסף שקלים כמו שהתבא' בפר' ויקרא · על חטאתו אשר חטא · למדנו שהוא מביא אשם אחד על בעילות הרבה וממה שקדם יתבא' שלא יתחייב אשם אם לא היתה היא גדולה ובעולה ושתהיה מזידה :

וכי תבאו אל הארץ ונטעתם כל עץ מאכל וערלתם ערלתו את פריו למדנו מזה שהנוטע אילן מאכל בארץ ישראל יאסר פריו שלש שנים מיום שנטעו והנה קראו ערלה להורו' שהוא מות' אין בו תועלת כמו הענין בערלת הבש' וטעם זה הוא כי בהתחלה לא יתכן לרוב האילנו' שיתנו פרים באופן שישלם החום היסודי בו כי לנה הזן בהם טרדה במה שיצטר' לו מן המזון לגודל גופם ולזה לא יתחזק על שיהיה שם מהמזון מות' מצומק ומבושל יעשה ממנו הפרי וכבר תראה זה בביאור ביין ענבי הגפן הילדה שהוא חלוש החום היסודי מאד ולפי שרצתה התורה שיהיה ראשית פריו קדש הלולים ליי' · להעיר כי השם יתברך הוא הפועל באמת בכל הפעולות הטבעיות ומאתו הכל תוייב שימתין זה עד השנה הרביעית שיהיה נבחר מה שיהיה ליי' · שלש שנים יהיה לכם ערלים לא יאכל ראוי שתדע שהאכילה היא אחת ממיני ההנאה ולזה נלמד

ממנה

אמרי נועם

בגמרא אפילו' אמרה לא בעינא מי איכא לעשה כלל עשה דולא תהיה לאשה ויש לומר נהי דעשה דכבוד לא אלים כדפירשתי לעיל אבל מקום מורא שמחל אינו מחול· כדאמרינן בקדושין איזהו מורא לא סותר את דבריו לא עומד במקומו של כן נסמוך שבת אבל מורא ולי נראה דעשה דכבוד חמור ואלם משום דאתקש וכו' מ"מ · וה"ר יצחק מו"ינא תירץ אם מחל מחול יום אחד כי לעולם לא ימחל אבל גבי אנוסה מי אמרינן פעם אחת לא בעינן ליתיה לעשה כלל לכן לא דמו ואכתי קשה אמאי אצטריך לסמוך תיפוק לי מונשיא בעמך לא תאור בעושה מעשה עמך ויש לומ' דאין שליח לדבר עבירה ולא עביד מידי ויסמע לו קא משמע לן אני יי' אלהיכם מה"רים וה"רא כתיב בתו' ותימה דלא דמי דהתם גבי שבת מ"מ איד בשנוה הא הוי עשה לעשות מצותו ולי נראה לתרץ גבי מאכם מכל מקום לגבי דידא ליכא שום עשה דהא אי בעית אמר לא בעינא ליה הילכך אין לה לעבור בלאו משום עשה דידיה דהא מוזהרת כמותו דהשו' הכתוב אשה לאיש וכו' כדאיתא בריש יש מותרת עוד הקשה אפילו אם לא סמך כבוד ומורא אבל שבת אכתי איך תיסק אדעתיה למימר משום דאיתקש כבוד אב ואם וכו' דכתיב עשה דכבוד אב לדחות שבת אדרבה היא הנותנת דזהו כבודו דהקדוש ברוך הוא נמי דאין עשה דוחה את לא תעשה ועשה ויש לומ' דה"פ הואיל ואיתקש כבוד אב ואם לכבוד המקום ומשום כבוד המקום נדחה עשה ולא תעשה דשב' דכתיב וביום השבת ב' כבשים וכו' ה"נ משום כבוד אב ואם ידחה עשה ולא תעשה דשבת לכך סמך מה"רים פירש ר"שי אין לי אלא איש אשה מנין תלמוד לומר תיראו שכל מקום שאי אנטריך תפוק לי מהיקש מי שישנו בשמירת שבת דסמיך ליה ישנו במורא והני נשי הואיל ואיתנהו בשמירה איתנהו נמי בכבוד אב ואם וי"ל משום דהתם בריש' דבר אל בני ישראל וסמיך ליה איש אמו ואביו תיראו משמע דקאי אהאי דלקמיה וקאמר בני ישראל ולא בנות ישראל ואשבת ליכא למי' דקאי דהאי איתרבו מדרב יהודה הילכך אנטריך תיראו דלא נדרוש הכי אי נמי הוה אמינא מי שישנו בכלל מצות שבני ישראל חייבים יצאו נשים וכי האי גונא איתרבא פירוש ציצית ושופר וכ"ל אי הוה כתיב סתם תיראו הוה אמינא הוא הדין אשה אבל השתא דכתיב איש אמו הוה אמינא אמרינן דוקא איש כדכתי' בפר' לכך אינטריך תיראו וכן גבי איש כי יקלל וגו' כי ימצא גונב וגו' צריך לרבו' לאשה מהאי טעמא אך ק"ל לא ליכתוב איש ולא אינטריך לרבות האשה לא כאן ולא התם גופ' א"ח : לא תכלה פאת וגו' תימה למה לא נלמוד פאת שדה מפאת אדם שחייב על הראש שתים ועל הזקן חמש ויש לומר דישראל מכהנים ילפינן אבל שדה מאדם לא ילפינן ותימה לי איך נחייב בשדה חמש או שתים כמו באדם דאית ביה כל הני פאו' א"ח וי"מ שמפרש' מגו' דכתיב בתריה לא תכלה פאת וגו' משמע בסוף ואין לומר דהאי קרא בשדה עגול' דליכא אלא פיאה אחת דהא תנן במסכת פיאה שדה עגולה כמרובעת משמע דלא שני לן : לפני עור לא תתן והקשה איך אמרינן בחולין שואל אדם ירך לנכרי עם הגיד ויש לומר דלא אמר חיוב לפני אלא היכא דנאמרה ולא נשנית אבל היכא דנאמר ונשנית איננו עובר אם נותן ואומר הר' חיים דאינו חייב על לפני עור אלא היכא דאינו יכול לקיים הדבר עצמו וגם לא היה עושה עם לא על ידי זה שנותנו דומיא דהכי אבל

יגשי

כ והשפחה ... והפדה לא נפדתה או חפשה לא נתן
לה בקרת תהיה לא יומתו כי לא
חפשה: והביא את אשמו ליהוה
אל פתח אהל מועד איל אשם:
וכפר עליו הכהן באיל האשם לפני
יהוה על חטאתו אשר חטא ונסלח
לו מחטאתו אשר חטא: פ
וכי תבאו אל הארץ
ונטעתם כל עץ מאכל וערלתם
ערלתו את פריו שלש שנים יהיה
לכם ערלים לא יאכל: ובשנה
הרביעת יהיה כל פריו קדש הלולים
ליהוה: ובשנה החמישת תאכלו
את פריו להוסיף לכם תבואתו אני
כה יהוה אלהיכם: לא תאכלו על
הדם לא תנחשו ולא תעוננו: לא
תקפו פאת ראשכם ולא תשחית את
פאת זקנך: ושרט לנפש לא
תתנו בבשרכם וכתבת קעקע לא
תתנו בכם אני יהוה:
אל תחלל את בתך להזנותה ולא
תזנה הארץ ומלאה הארץ זמה:
את

ואתפרקא לא אתפרקת בכספא או
חירותא לא איתיהבת לה בשטר
בקורתא תהי לה לא יומתון ארי
לא אתחררת: וייתי ית אשמיה קדם
יי לתרע משכן זמנא דיכרא לאשמא:
ויכפר עלוהי כהנא בדיכרא דאשמא
קדם יי על חובתיה דיחב וישתביק
ליה מחובתיה דיחב: וארי תיעלון
לארעא ותצבון כל אילן דמיכל
ותרחקון רחקא ית איביה תלת שנין
יהי לכון מרחק לאבדא לא יתאכיל:
ובשתא רביעתא יהי כל איביה קודש
תושבחן קדם יי: ובשתא חמישתא
תיכלון ית איביה לאוספא לכון
עללתיה אנא יי אלהכון: לא תיכלון
על דמא לא תנחשון ולא תענון:
לא תקפון פאתא דרישיכון ולא
תחבל ית פאתא דדיקנך: וחבול
על מית לא תתנון בבשרכון ורושמין
חריתין לא תתנון בכון אנא יי:
לא תחיל ית ברתך לאטעיותה ולא
תטעי ארעא ותתמלי ארעא עיצת
חטאין: ית

והפדה לא נפדתה חד מן ח' פסוקי' דאית בהון לא לא לא לא נמסר ביחזקאל סימ' י"ח גבי פסו' ל' ההרי' לא אכל קדמ' · נתן ונתן כ"א י"ו פתחין וד' קמצין וסימ' מצויין במסר' רבת' · החמישית ה' חס' י"וד קדמ' וסי' ובשנה החמישי' תאכלו · בשנה החמישית ליהויקים · היא השנה החמישית לגלות · ויהי בשנה החמשי' למלך רחבעם · וחברו · עלה ששק · דאוריתא החמישית כתיב הס' י"וד בתרא · דירמיה החמשית חסר י"וד קדמא · ושארא החמישית כתיב מל' דמל' :

רשי

והפדה לא נפדתה · פדויה ואינה פדויה ושתם פדיון בכסף : או חופשה ... בשטר : בקרת תהיה · היא לוקה ולא הוא יש על בית דין לבקר את הדבר שלא לחייבו מיתה כי לא חפשה ואין קדושי' גמורין ורבותיפו למדו מכאן שמי שהו' ב... תהא בקרא' שהדיינין המלקין קורין על הלוקה אם לא תשמור לעשות וגו' והפלא יי' את מכותך וגו' : כי לא חפשה · לפיכך אין חייב עליה מיתה שאין קדושיה קדושין הא אם חופשה קידושיה קידושין וחייב מיתה : ונסלח לו מחטאתו אשר חטא · לרבות את המזיד כשוגג : וערלתם ערלתו · ואטמתם אטימתו יהא אטום ונסתר מליהנות ממנו : שלש שנים יהיה לכם ערלים · מאימתי מונה לו משעת נטיעתו יכול אם הכניעו לאחר ג' שנים יהא מות ת"ל יהיה בהווייתו יהיה : יהיה כל פריו קדש · כמעשר שני שכתוב בו וכל מעשר הארץ וגו' : קדש ליי' · מה מעש' אינו נאכל חוץ לחומת ירושלים אלא בפדיון אף זה כן ודבר זה הלולי' ליי' הוא שנושאו שם לשבח ולהלל לשמים : להוסיף לכם תבואתו · המצוה הזאת שתשמרו תהי' להוסי' לכם תבואתו שבשכר' אני מברך לכם פירות הנטיעה היה רבי עקיבא אומר דברה תורה כנגד יצר הרע שלא יאמר אדם הרי ד' שני' אני מצטער בו חנם לפיכך נאמר להוסיף לכם תבואתו : אני יי' · אני יי' המבטיח על כך ונאמן לשמור הבטחתי : לא תאכלו על הדם · להרבה פנים נדר' בסנהדרין שלא יאכל מבשר קדשים לפני זריקת דמי' ואזהרה לאוכל מבהמת חולין עד שתצא נפשה ועוד הרבה : לא תנחשו · כגון אלו המנחשין בחולדה ובעופות פתו נפלה מפיו צבי הפסיקו בדרך : לא תעוננו · לשון עונות ושעות שאומר יום פלוני יפה להתחיל מלאכה שעה פלונית קשה לצאת : לא תקיפו פאת ראשכם · זה המשוה צדעיו לאחורי אזנו ולפדחתו ונמצא הקף ראשו עגול סביב שעל אחורי אזניו עקרי שערו למעלה מצדעיו הרבה : פאת זקנך · סוף הזקן וגבוליו והן חמש שתים בכל לחי ולחי למעלה אצל הראש שהוא רחב ויש בו שתי פאות ואח' למטה בסנטרו מקו' חבור שני הלחיים יחד : שרט לנפש · כן דרכם של אמוריים להיו' משרטין בשרם כשמת להם מת : וכתובת קעקע · כתב המחוקה ושקוע שאינו נמחק לעולם שמקעקעו במחט והוא משחיר לעולם : קעקע · לשון והוקע אותם והוקעגום תוחבין עץ בארץ ותולין אותם עליהם ונמצאו מחוקין ותחובין בקרקע פורפוי"נט בלע"ז : אל תחלל את בתך להזנותה · במוסר בתו פנויה לביאה שלא לשם קדושין : ולא תזנה הארץ · אם אתה עושה כן הארץ מזנה את פירותיה לעשותן במקום אחר ולא בארצכם וכן הוא אומר וימנעו רביבים וגומר :
ומקדשי

אבן עזרא

והפדה · שם הפעל מהבנין שלא נקרא שם פועלו מהכבד הנוסף והטע' שלא פדאה אביה או אחד ממשפחתה קודם היותה בוגרת : או חפשה · השורק מקום קמץ חטוף כי האחד חופש והטעם שהיה המנהג לכתוב לה גט חופש אם מכר האב עד זמן קצוב והמעתיקים אמרו שחציה שפחה וחציה אמה והוא האמת : בקרת תהיה · יש אומרי' שפירושו כמו פילגש ואמרו כי כבנות מלכי' בקרותיך ולא פרשו נכון כי בקרותיך טעמו השפחות היקרות ונעלם הי"וד בעבו' האות המשרת בחרק והיה בחרק בעבו' התחברות שני שואין נעים האחד תחת האות המשרת והשנית תחת האות הראשון של הפרש בלשון נקבות ואין כח בלשון להזכי' ככה וכן משפט כל הלשון ואין מלה זרה חוץ ממלה ורבים מישני אדמת עפר יקיצו על קריאת בן נפתלי · ויש אומרים בקורת מגזרת לא יבקר הכהן והטעם שיחפש הדבר והמעתיקים אמרו כי יש עליו מלקות ברצוע' של בקר וזה אמת מדברי קבלה · והמלה כדמות אסמכתא · וטעם להזכיר זאת הפרש' כי הוא עוסק אדני השפח' על כן יביא איל אשם ועוד על דרך דרש שזאת השכיבה כמו כלאים חפשי עם שפחה : ונסלח לו · אפרשנו עוד : וטע' להזכיר ערלת הפרי בעבור שהזכיר זרע השדה וזרע האשה שהיא כארץ הזכיר גם הנטוע וידוע כי הפרי הבא עד שלש שני' אין בו תועלת ומזיק כאשר יזיק לגוף כל דג שאין לו סנפיר וקשקשת ויזיק לנפש החכמ' בשר כל עוף דורס והבהמות הטמאו' והמשכיל יבין · וטעם וערלתם ערלתו שאותו הפרי הוא חשוב כערלה שהיא מזקת ולא תועיל כערלת שפה ואוזן וערלת בשר · וטע' וערלת' שיהיה נחשב בעיניכם כדבר ערלה גם יפה הוא מתורגם בארמית : יהיה לכם ערלים · פירוש וערלתם · קדש הלולים · להלל השם והכהן יאכלנו · וטעם להוסיף לכם תבואתו דבק עם קדש הלולים ואם הוא רחוק וכן שלם ישלם ואם אין לו דבוק עם חמשה בקר ישלם תחת השור ורבים כמו הם · וטעם אני יי' אלהיכם שאוסיף ברכה בתבואה : לא תאכלו על הדם · דבק עם הכתוב למעלה כי הזהיר על עץ נטוע שלא יאכל מפריו עד השנה החמישית גם כן כל בשר טהור לא יאכל עד שיזרוק דמו על מזבח השם אם היה קרוב אל מקום הקדש והעד הנאמן דברי שאול כי הארון היה עמו כי כן כתוב הנה אוכלים על הדם כאילו אוכלים זבחים לשעירים כאשר פירשתי שהיה כן מנהגם במצרים לזבוח בשם השדים כי אחר שלא נזרק הדם על המזבח לשם השם הנה הדבר ברור על כן דבק עמו לא תנחשו כי במצרים היו אוכלים על הדם וזונים אחרי השדים ובארץ כנען מנחשים ומעוננים כי כן כתוב גם זה כמעשה ארץ מצרים וכמעשה ארץ כנען · ומלת מנחש מנסה כמו נחשתי ויברכני יי' כי נחוש בצורות ובמקלות ובמעשים ובתנועות ובימים ושעות : תעוננו · יש אומרים מלשון ענה שיחשוב בלבו דבר ויטה אזניו לשמוע מה יענה המדבר ולא הבה הדקדוק וי"א מעונה לשון ועונת' לא יגרע והנכון בעיני מגזרת ענן כי ידוע כי יש מי שיעונן שיסתכל בעננים ובדמותם ובתנועתם ויתכן להיות תעוננו מפעלי הכפל כמו תסובבו כי מצאנו ועונני' כפלשתים כי יתכן היותו מבנין הכפול והעד ומעונן ומנחש · וטעם להזכיר לא תקיפו פאת ראשכם כמעשה הגוים להיות מובדלי' מהם ואחר שעור הראש והזקן לתפארת נברא אין ראוי להשחיתו וי"א כי זה הפסוק דבק עם ושרט לנפש כי יש מי שישחית פאת ראשם גם פאת זקן בעבור המת : ושרט גם הפאה בראש ובזקן ידועים מדברי קבלה · ומלת לנפש הגוף המת וכן מתורגם והוא האמת ולא כדגש הנ"ון להקל על הלשון : וכתובת קעקע · יש אומרים שהוא דבק עם ושרט לנפש כי יש מי שירשו' גופו בצורה הידועה באש על המת ויש עד היום רושמים בנערותם בפניהם להיותם ניכרים · ומלת קעקע כפולה כמו רוקע הארץ וכאלה והוא מגזרת והוקע אותם ועל דעת המתרגם גם היא מלה זרה גם הוא הנכון · וטעם להזכיר אל תחלל את בתך בעבור שרט לנפש שלא תתגלה לעיני הכל כי קול שבאשה ערוה ואף כי שרט : ולא תזנה הארץ · הטעם זנות אנשי הארץ כמו ארץ כי תחטא לי :
וטעם

חזקוני

ואיש כי ישכב את אשה · ר"א בן עזרי' אומ' כל העריו' ככר אמורו' אבל אין לנו אלא אמת את שפחה ספחה ואני' בת קורין : נחרפת · מזומנת כמו גימי סרפי ביפי ונמי : ד"א מופקרת אבל דוכיאם בלעו כמו עם חרף נפשו למות : חופשה · פ"א רפה : בקורת תהיה · לשון בקור יבקרו ויבקרו את עניניה כיצד לא יומתו אם לא חופשה כמו ספר"סי : איל אשם · ונאמר להלן איל אשם לנ"ם מה להלן איל בכסף שקלים אף כאן איל בכסף שקלים : וכי תבאו · אחר שהזכיר זרע השדה וזרע האשה שהיא כמין הארץ הזכיר גם את הנטוע : ונטעתם · אפי' עץ וקן : ונטעתם פרט למברך ולמרכיב ולעולה שאלין במדבר אבל עולה מאליו ביחוב חייב : כל עץ מאכלי פרט לאלני סרק ולכותש לסייג ולקורה' ולעצים מכאן יש לפסוק על התותים ועל מגרו"ילום והפרכי"לום הגדלים בסייג השדות והכרמים והקרקעות שאין בה משום ערלה : שלש שנים יהיה לכם ערלים אין דרך ארץ שיתהנו ממנו עד שתביא ממנו קרבן להק"בה שהרי ראוי להקריב לפניו ראשית כל התבואה ובשלש השנים הראשונים לנטיעתו אינו מביא דבר נאה ומתקבל לעשות קרבן להק"בה לפי שעדין לא נשרש ולא ניתושב קודם לכן : לכם · להביא את הנטוע לרבים : לא תאכלו על הדם · בלא שישפה וכן הוא אומר ושחטתם בזה ואכלתם ולא תחטאו ליי' לאכול על הדם · ד"א לא תאכלו על הדם לא תנחשו אתם גואלי הדם לא תנחשו לאכול על הדם פירש על קבר הרגום כדי להכלל שלא להנקם מכם שכן מנהג אמורי הוא ובשביל שהזכיר לא תאכלו על הדם שהיא מנהג הכותים הזכיר אחריו מאשר מנהגיה' : ושרט לנפש · על כל אחת ואחת משום שריטות אפילו משאן בפע' אחת : לנפש · דוקא בשביל מת פרט לביתו שנפל ולספינתו שטבעה בים : אל תחלל את בתך להזנות' זה המוסר' בתו כונר' ואינו כושא' : ולא תזנה הארץ · הא אם אתה זונה הארץ תזנה כיצד ויקו לעשות ענבים ויעש באושי' אתה זורעם חטים והיא מעלה לך קוצים : ד"א ולא תזנה הארץ ולא יזנו יושבי הארץ דוגמא ארץ כי תחטא לי : ומה היא · ומה היא :
את

רלבג

ממנה שפרי זאת הנטיעה אסור בהנאה שלש שנים ולפי שאמר ונטעתם כל עץ מאכל למדנו שאם נטעו לא למאכל פטור מן הערלה והוא מבואר שנטיעת ייסור מן האילן או זריעת זרע האילן הוא אחד לזה הענין וזה מבואר מהמקומות הכוללים · והנה אפשר הוא הכולל הקליפין והגרעינין אשר הם עמו וזה מבואר מצד הוראת הגדר · ובשנה הרביעית יהיה כל פריו קדש הלולים ליי' · רוצה לומר שיהללו עליו ליי' על כל הטובה אשר השפיע להם וזה אמנם הוא להעיר שכל הטובות הם מאתו ית' ולפי שהוא קדש למדנו שיתחייב לאכלו בירושלם לפני' מן המקומות כמו הענין באשר הקדשי' כמו שיתבאר ואמנם קדשי הקדשים היו נאכלים לפנים מן הקלעים כמו שהתבאר ויתבאר שנטע רבעי פירותיו לבעלים ממה שנאמר פרשת כשא ואיש את קדשיו לו יהיו ומזה יתבאר גם כן שמעשר בהמה הוא לבעלים שנאמר בו קדש ליי' ובכלל שנה אם היה זה הקדש לכהן לא שתקם התורה מזה · ולפי שלא זכרה התורה בזה דבר הנה הוא מבואר שאלו הפירות לבעליהן ולפי שאמר כל פריו למדנו שאין בהם לעניים דבר ולא לכהני' וללויי' · ובשנה החמישית תאכלו את פריו · אמרה התורה זה שלא יכבד עלינו מה שמנעה התורה פירות שלשה שני' גם פירות השנה הרביעית לא התירה לאכל אותם כי אם במקום אשר יבחר כמו שקדם כי זה יהיה סבה שתדבק השגחת ית' בנו ויוסף לנו מפריו תבואת הנמשים עם מה שישפיע לנו משאר הטובות ומהטובות האנושיות כמו שבארנו בספר מלחמות השם ואפשר עם זה שיהיה זה לתועלת סוכר הרב המורה לפרסק מעבודת עבודה זרה הקדומות שהיו עושים פעולות מגונות לאחר נטיעת האילן פריו לבוסיף תבואתו והתורה הערימה לעמוד כנגד הדיעות הנפסדות ההם לפי מה שאפשר לנקומנו מטמאתם · לא תאכלו על הדם · הנה מפני שכבר אל זה אמרו לא תנחשו ולא תעוננו למדנו שהאכילה על הדם היתה לכוונה שיודעו להם העתידו' וזה אמנם היה שהיו זובחי' הכ"מ והיה דמו יורד תוך חפיר' אחת וסביבה היו אוכלין בשר הכ"מ ההוא שחשבו שיהיו אוכלים בזה האופן עם השדים על שלחן אחד ותתמוך האהבה והחברה ביניהם עד שיודיעום השדים העתידות כמו שזכר הרב המורה שראה בספרים ההם · לא תנחשו · הוא שישפט בדבר טוב או רע מפני דבר אחד בלתי מעיד עליו כלל כמו שיאמר אום' לא אעשה דבר פלו' שייעדתי לעשו' שאם אעשנו לא אמנו בו רצוני ועוד על זה שהרי נפלה פתי מפי · ולא תעוננו · ר"ל שלא תשימו העתים סבת הדברים כמו שעשו הסכלים שיאמרו יום פלוני מקדש פלוני או עשיית פלוני טוב ויום פלוני רע כי זה כשלא יאמר בו יותר מזה השיעור הוא מביא להאמין שלא תהיה בכאן סבה פועלת ויהיה הכל מתקדש מהקרי כמו שחשבו רבים מהקודמים ואולם אם חברו עם העת מה שיתכן שיהיה סבה לזה לא יהיה בזה חטא והמשל אם אמרו בעת פלוני קשה לנקוה לפי שהשמש הוא או במקום שמחמם האויר חום נפלא וכן אם בחרו לזרוע בעת שהשנה הכינות לזרוע מצד טבע התקופה וטבע הזרע לא יהיה בזה חטא וכמו זה אם אמרו שאין טוב לזמור הכרם בתקלת הקדש אם היתה הגפן ילדה או בסוף הקדש אם היתה הגפן
וקנה

בעל הטורים

והפדה לא נפדתה · בגימט' יהיה בכסף ובשוה כסף : ונסלח לו מחטאתו אשר חטא ··· וסמיך ליי' וכי תבאו אל הארץ · לומר כל הדר בא"י שרוי בלא עון · כל עץ מאכל · בגימ' זהו פלפלין · סמך לא תאכלו על הדם לערלה · לומ' שאסור לאכול בלא ברכה כערלה בלא חילול : לא תאכלו על הדם וסמיך ליה לא תנחשו · שלא ינחשו באכילה כדרך שעושין הרואים שאוכלין לחם על ההרוג שלא יתקמו גואלי ההרוגי' לא תקיפו בגי' אחד המקיף ואחד הניקף חייבין הם : פאת זקנך וסמיך ליה ושרט לנפש · לומר כשם שחייב על הפאה בה' פאות חייב אם שרט ה' שריטות בה' אצבעות : ולא תשחית · בגימט' זהו תער ולא מספרי' : קעקע · בגי' שם שכותב שם הטומאה · ומלאה הארץ זמה וסמיך ליה את שבתותי' לומר שקנא דשתא ריגלא' שאוכלי' ושותין ושמחין בשבתות · והיינו דכתיב זנות יין ותירוש יקח לב : סמך

אמרי נועם

יושיט אדם יין לנזיר ואבר מן החי לבני נח משום לפני עור ואוקימנא בע"ז כגון דקאי בתרי עברי נהרא : לא תקום ולא תטור ותימה דכתיב יי' מנני והקימני ואשלמה להם רעה תחת טובה ויש לומ' ואשלמה להם סובה תחת רעה שכן היה מנהגנו של דוד שנאמר נתת שמח' בלבי מעת דגנם ותירושם רבו וכתיב אם גמלתי וגו' ואני בחלותם הרי שמצינו בהדיא שהיה שמח בטובת אויביו ומצרים נבריתם ומתפלל עליהם : לא תלך רכיל פירושו כתרגומו לא תיכול קורצין כלומר לא תשחוט חברך ותאכלנו כי במלשין את חברו כאלו שוחטו ואכלו וראיה לדבר דאמרינן ביומא גבי פר יום הכפורים קרצו וקבל את דמו ופירושו ושחטו ומקרא דכתיב קרץ מצפון וגו' פירושו הריגה מצפון דבר אחר על שם שהמלשין את חברו הורג שלשה נפשות · לא תקום ולא תטור שאם שאלת מחברו מגלו או אחד מכליו לעשות מלאכתך או נרכיך ולא השאיל לך ולאחר כך יקרה ששאלך מגלך לא תקום ולא תטור האיבה בלבך לאמר אנקם ממנו כשם שלא השאיל לי כן לא אשאיל לו לא תאמר כן ולא תעשה כן ואם תאמר למה הזכיר הקדוש ברוך הוא בלאו על אותו שלא ירצה להשאיל לו על לא דבר ועל זה שיש לו טענה גדולה מאחר לא רצה חברו תחלה להשאיל לו אזהיר בלאו לא תקום ולא תטור יש לומר לפי שהראשון לא הניח לחברו אלא מחמת צרת עין שהיה מגלו חביב עליו ואין הקדוש ברוך הוא מבריח לאדם שלא מרצונו אבל זה שהיה משאיל לו לולי הנאה שרוצה להנקם ובתחרות עושה כן אמר הקדו' ברוך הוא תנאה האהב' שיש עמי השנא' שיש לך עמו : לא תשנא את אחיך וגו' פי' הראב"ע לא תשנא את אחיך בלבבך שאם שמעת שאמרים עליו שום דופי לא תשנאהו בלבבך אלא הוכח כלומר תחקור הדבר ותפשפש אם זה אמת שאומרים עליו ואם לא תחקו' היטב האמת ותשנאהו תשא עליו חטא · בקורת תהיה שמעתי טעם בקורת שפחה כמו בנות מלכים ביקרותיך ופירושו שפחותיך וכמו כן נם זה בקורת דהיינו שפחה ומשום הכי הבא עליה אינו חייב מיתה · ונסלח לו מחטאתו וגו' וסמיך ליה כי תבואו אל ארץ לומר לך כל הדר בארץ ישראל שרוי בלא עון ורבי' הקדוש זוה לנקוב ארונו בשביל אהבת הארץ · אני יי' אלהיכם לא תאכלו כלומר קבלו מלכותי ואחר כך תאכלו :

רשי

ומקדשי תיראו · לא יכנס לו במקלו ובמנעלו ובאפונדתו ובאבק שעל רגליו ואף על פי שאני מזהירכם על המקדש את שבתותי תשמרו אין בנין בית המקדש דוחה שבת : אל תפנו אל האבות · אזהרה לבעל אוב וידעוני · בעל אוב זה פיתום המדבר משחיו : וידעוני · המכניס עצם חיה ששמה ידוע לתוך פיו והעצ' מדבר : אל תבקשו · להיות עסוקי' בם שאם תעסקו בם אתם מטמאין לפני ואני מתעב אתכם : אני יי' אלהיכם · דעו את מי אתם מחליפין במי : מפני שיבה תקום · יכול זקן אשמאי ת"ל זקן אין זקן אלא שקנ' חכמה : והדרת פני זקן · איזהו הדור לא ישב במקומו ולא יסתיר את דבריו יכול יעצ' עיניו כמי שלא ראהו לכך נאמר ויראת מאלהיך שהרי דב' זה מסו' ללב ללבו של עושהו שאין מכיר בו אלא הוא וכל דבר המסו' ללב נא' בו ויראת מאלהיך: לא תונו · אונאת דברים לא תאמ' לו אמש היית עובד עבודו' אלילים ועכשיו אתה בא ללמוד תורה שנתנה מפי הגבורה : כי גרים הייתם · מום שבך אל תאמר לחבירך : אני יי' אלהיכם · אלהיך ואלהיו אני : לא תעשו עול במשפט · אם לדין הרי כבר נא' לא תעשו עול במשפ' ומהו משפ' השנוי כאן · היא המדה והמשקל והמשורה מלמד שהמודד נקרא דיין שאם שקר במדה הרי הוא כמקלקל את הדין וקרוי עול שנוי ומשוקץ חרם ותועב' וגור' לחמש' דברים האמורי' בדיין מטמ' את הארץ ומחלל את השם ומסל' את השכינה ומפיל את ישרא' בחרב ומגלה אותם מארצם : במדה · זו מדת הארץ : במשקל · כמשמעו : ובמשור' · היא מדת הלח והיבש : אבני צדק · הם המשקולות ששוקלין כנגדן : איפה · היא מדת היבש : הין · זו היא מד' הלח : אשר הוצאתי אתכ' · ע"מ כן · ד"א אני הבחנתי במצרי' בין טפה של בכור לטפה שאינו של בכור ואני הנאמן ליפרע ממי שטומן משקלותיו במלח להונות את הבריות שאין מכירין בהם : ואל בני ישראל תאמר · עונשין על אזהרות : מות יומת · בבית דין ואם אין כח בבית דין עם הארץ מסייעין אותן : עם הארץ · שבגינו נבראת הארץ שעתידין לירש את הארץ ע"י מצות הללו : אתן את פני · פנאי שלי פונה אני מכל עסקי ועוסק בו : באיש · ולא בצבור שאין כל הצבור נכרתין : כי מזרעו נתן למולך · לפי שנ' מעביר בנו ובתו באש בן בנו ובן בתו מניין ת"ל כי מזרעו נתן למולך זרע פסול מניין תלמוד לומר בתתו מזרעו למולך : למען טמא את מקדשי · את כנסת ישר' שהיא מקודשת לי כלשון ולא יחלל את מקדשי : אם העלם יעלימו · אם העלימו בדבר אחד סוף שיעלימו בדברים הרבה אם העלימו סנהדרי קטנה סוף שיעלימו סנהדרי גדולה : ובמשפחתו · א"ר שמעון וכי משפחה מה חטאה אלא ללמדך שאין לך משפחה שיש בה מוכס שאין כולן מוכסין שכולן מחפין עליו : והכרתי אותו · למה נאמר לפי שנ' במשפחה יכול יהיו כל המשפחה בהכרת תלמוד לומר אותו אותו בהכרת ולא כל המשפחה בהכרת אלא ביסורין :

קדושים

ל אֶת־שַׁבְּתֹתַ֣י תִּשְׁמֹ֔רוּ וּמִקְדָּשִׁ֖י תִּירָ֑אוּ אֲנִ֖י יְהוָֽה׃ אַל־תִּפְנ֤וּ אֶל־הָאֹבֹת֙ וְאֶל־הַיִּדְּעֹנִ֔ים אַל־תְּבַקְשׁ֖וּ לְטָמְאָ֣ה בָהֶ֑ם אֲנִ֖י יְהוָ֥ה אֱלֹהֵיכֶֽם׃ מִפְּנֵ֤י שֵׂיבָה֙ תָּק֔וּם וְהָדַרְתָּ֖ פְּנֵ֣י זָקֵ֑ן וְיָרֵ֥אתָ מֵּאֱלֹהֶ֖יךָ אֲנִ֥י יְהוָֽה׃ ס וְכִֽי־יָג֧וּר אִתְּךָ֛ גֵּ֖ר בְּאַרְצְכֶ֑ם לֹ֥א תוֹנ֖וּ אֹתֽוֹ׃ כְּאֶזְרָ֣ח מִכֶּם֩ יִהְיֶ֨ה לָכֶ֜ם הַגֵּ֣ר ׀ הַגָּ֣ר אִתְּכֶ֗ם וְאָהַבְתָּ֥ לוֹ֙ כָּמ֔וֹךָ כִּֽי־גֵרִ֥ים הֱיִיתֶ֖ם בְּאֶ֣רֶץ מִצְרָ֑יִם אֲנִ֖י יְהוָ֥ה אֱלֹהֵיכֶֽם׃ לֹא־תַעֲשׂ֥וּ עָ֖וֶל בַּמִּשְׁפָּ֑ט לה בַּמִּדָּ֕ה בַּמִּשְׁקָ֖ל וּבַמְּשׂוּרָֽה׃ מֹ֧אזְנֵי צֶ֣דֶק אַבְנֵי־צֶ֗דֶק אֵ֥יפַת צֶ֛דֶק וְהִ֥ין צֶ֖דֶק יִהְיֶ֣ה לָכֶ֑ם אֲנִי֙ יְהוָ֣ה אֱלֹהֵיכֶ֔ם אֲשֶׁר־הוֹצֵ֥אתִי אֶתְכֶ֖ם מֵאֶ֥רֶץ מִצְרָֽיִם׃ וּשְׁמַרְתֶּ֤ם אֶת־כָּל־חֻקֹּתַי֙ וְאֶת־כָּל־מִשְׁפָּטַ֔י וַעֲשִׂיתֶ֖ם אֹתָ֑ם אֲנִ֖י יְהוָֽה׃ פ

כ א וַיְדַבֵּ֥ר יְהוָ֖ה אֶל־מֹשֶׁ֥ה לֵּאמֹֽר׃ וְאֶל־בְּנֵ֣י יִשְׂרָאֵל֮ תֹּאמַר֒ אִ֨ישׁ אִ֜ישׁ מִבְּנֵ֣י יִשְׂרָאֵ֗ל וּמִן־הַגֵּ֣ר ׀ הַגָּ֣ר בְּיִשְׂרָאֵ֗ל אֲשֶׁ֨ר יִתֵּ֧ן מִזַּרְע֛וֹ לַמֹּ֖לֶךְ מ֣וֹת יוּמָ֑ת עַ֥ם הָאָ֖רֶץ יִרְגְּמֻ֥הוּ בָאָֽבֶן׃ וַאֲנִ֞י אֶתֵּ֤ן אֶת־פָּנַי֙ בָּאִ֣ישׁ הַה֔וּא וְהִכְרַתִּ֥י אֹת֖וֹ מִקֶּ֣רֶב עַמּ֑וֹ כִּ֤י מִזַּרְעוֹ֙ נָתַ֣ן לַמֹּ֔לֶךְ לְמַ֗עַן טַמֵּא֙ אֶת־מִקְדָּשִׁ֔י וּלְחַלֵּ֖ל אֶת־שֵׁ֥ם קָדְשִֽׁי׃ וְאִ֡ם הַעְלֵ֣ם יַעְלִימוּ֩ עַ֨ם הָאָ֜רֶץ אֶת־עֵֽינֵיהֶ֗ם מִן־הָאִ֣ישׁ הַה֔וּא בְּתִתּ֥וֹ מִזַּרְע֖וֹ לַמֹּ֑לֶךְ לְבִלְתִּ֖י הָמִ֥ית אֹתֽוֹ׃ ה וְשַׂמְתִּ֨י אֲנִ֧י אֶת־פָּנַ֛י בָּאִ֥ישׁ הַה֖וּא וּבְמִשְׁפַּחְתּ֑וֹ וְהִכְרַתִּ֨י אֹת֜וֹ וְאֵ֣ת

[תרגום אונקלוס]

יַת־יוֹמֵי־שַׁבַּיָּא דִי־לִי־תִּטְּרוּן וּלְבֵית־מַקְדְּשִׁי תְּהוֹן דָּחֲלִין אֲנָא יְיָ׃ לָא־תִתְפְּנוּן בָּתַר־בִּדִּין וְזַכּוּרוּ לָא תִתְבְּעוּן לְאִסְתָּאָבָא בְהוֹן אֲנָא יְיָ אֱלָהֲכוֹן׃ מִן־קֳדָם־דְּסָבַר בְּאוֹרַיְתָא תְּקוּם וּתְהַדַּר אַפֵּי סָבָא וְתִדְחַל מֵאֱלָהָךְ אֲנָא יְיָ׃ וַאֲרֵי־יִתְגַּיַּר עִמְּכוֹן גִּיּוֹרָא בְּאַרְעֲכוֹן לָא תוֹנוֹן יָתֵיהּ׃ כְּיַצִּיבָא מִנְּכוֹן יְהֵי לְכוֹן גִּיּוֹרָא דְּיִתְגַּיַּר עִמְּכוֹן וּתְרַחֵם לֵיהּ כְּוָתָךְ אֲרֵי־דַּיָּרִין הֲוֵיתוּן בְּאַרְעָא דְמִצְרָיִם אֲנָא יְיָ אֱלָהֲכוֹן׃ לָא־תַעְבְּדוּן שְׁקַר בְּדִין בְּמִשְׁחֲתָא בְּמַתְקְלָא וּבִמְכִילְתָא׃ מֹאזְנָוָן דִּקְשׁוֹט מַתְקְלִין דִּקְשׁוֹט מְכִילָן דִּקְשׁוֹט וְהִינִין דִּקְשׁוֹט יְהוֹן לְכוֹן אֲנָא יְיָ אֱלָהֲכוֹן דִּי־אַפֵּקִית יַתְכוֹן מֵאַרְעָא דְמִצְרָיִם׃ וְתִטְּרוּן יַת־כָּל־קְיָמַי וְיַת־כָּל־דִּינַי וְתַעְבְּדוּן יַתְהוֹן אֲנָא יְיָ׃ וּמַלֵּיל יְיָ עִם־מֹשֶׁה לְמֵימָר׃ וְלִבְנֵי יִשְׂרָאֵל תֵּימַר גְּבַר גְּבַר מִבְּנֵי יִשְׂרָאֵל וּמִן־גִּיּוֹרַיָּא דְּיִתְגַּיְּרוּן בְּיִשְׂרָאֵל דִּי יִתֵּן מִזַּרְעֵיהּ לְמֹלֶךְ אִתְקְטָלָא יִתְקְטֵיל עַמָּא בֵית־יִשְׂרָאֵל יִרְגְּמוּנֵיהּ בְּאַבְנָא׃ וַאֲנָא אֶתֵּן יַת־רוּגְזִי בְּגַבְרָא הַהוּא וְאֵשֵׁיצֵי יָתֵיהּ מִגּוֹ עַמֵּיהּ אֲרֵי מִזַּרְעֵיהּ יְהַב לְמֹלֶךְ בְּדִיל לְסָאָבָא יַת־מַקְדְּשִׁי וּלְאַחָלָא יַת־שְׁמָא דְקוּדְשִׁי׃ וְאִם מִכְבַּשׁ יִכְבְּשׁוּן עַמָּא בֵּית־יִשְׂרָאֵל יַת־עֵינֵיהוֹן מִן־גַּבְרָא הַהוּא בְּדִיְהַב מִזַּרְעֵיהּ לְמֹלֶךְ בְּדִיל דְּלָא לְמִקְטַל יָתֵיהּ׃ וְאֵשַׁוֵּי אֲנָא יַת־רוּגְזִי בְּגַבְרָא הַהוּא וּבְסַעֲדוֹהִי וְאֵשֵׁיצֵי יָתֵיהּ וְיַת

[מסורה]

האבת ו' חס' בליש' וסי' בסדר אלה מסעי גבי פסו' ויחנו באבת · וכי יגור אתך ב' וסי' ועשה פסח ליי' · גר בארצכם · כאזרח ג' קמצין וסימ' כאזרח מכם · כאזרח בבני ישראל · ומתערה כאזרח רענן · במשפט ח' דגשים וסימ' לא עול תעשו במשפט · וחברו · ויגבה יי' צבאות · על כן לא יקומו רשעים · ודרך ענוים · שאת פני רשע לא טוב · שמח בחור בילדותך · וכל איוב דכו' במ"א על זה פקחת עיניך · במדה ג' דגשים וסימ' לא תעשו עול במשפט · אך רחוק יהיה · במדה הראשונה אמות עשרים · דר"ה · א"נך · וסי' בלשון תרגום תעבדון רחיקין אריכין · במשקל ד' דגשים וסי' לא תעשו עול במשפט · והשבו לחמכם במשקל · לזהב במשקל מזקק · למזבח הנחשת · ואני אתן ב' וסי' ואני אתן את שכרך · ואני אתן פני באיש ההוא · באיש ח' קמצין וסי' ויפצרו באיש בלוט · ויצו אבימלך · ואני אתן את פני · לא יאבה יי' סלח לו · ויחר אף דוד באיש מאד · והשמתיהו לאות ולמשלים · ושמתי אני את פני · מה לעשות לאיש · טמא ב' דגשים וסימ' טמא יטמאנו · למען טמא את :

אבן עזרא

וטעם להזכיר את שבתותי תשמורו בעבור המת שאין אבל בשבת · וטעם ומקדשי תיראו על הכהן הגדול שלא יהיה כשאר האבלים וכן הזהר על כל אנשי המקדש וטע' אני יי' שאם לא ייראו ממקדשו ויתנו לו כבוד יעניסם · וטע' להזכיר האובו' וידעוני' בעבור המת וכן כתוב בישעיה בעד החיים אל המתים : האובות · מגזרת וכאובו' חדשי' כי הם עיקר זאת האומנות : והידעונים · מגזור' דעת שיבקשו לדע' העתידות וריקי מוח אמרו לולי שהאובות אמת גם כן דרך הכשוף לא אסרם הכתו' ואני או' הפך דבריהם כי הכתו' לא אסר האמת רק השקר והעד האלילי' והפסילים ולולי שאין רצוני להאריך הייתי מבא' דבר בעלת אוב בראיות גמורו' · וטע' אל תפנו ליודע האומנות · וטעם אל תבקשו לשאול כשואל · וטעם אני יי' אלהיכם שלא תבקשו כי אם משם לבדו והנ' הזכי' לטמאה כי נפש הפונ' והמבקש טמאה היא כי איננה דבקה בשם · וטעם להזכי' מפני שיבה תקום בעבור המת כי הזקן קרוב למיתה כי גופו כמת נחשב והנה טעמו כל זקן וכל איש שיבה · וטע' ויראת מאלהיך שיענישך בימי הזקנה : וכי יגור אתך גר · הזכירו אחר הזקן והטע' כאשר הזהרתיך לכבד הזקן הישראלי בעבור שאין לו כח כך אזהירך על הגר שכמך גדול מכחו או בעבור שאין לו כח שהוא בארצך ברשותך : ואהבת לו מפורש · וטעם לא תעשו עול · בעבור הגר כטע' ושפטתם צדק בין איש ובין אחיו ובין גרו וכן במדה שלא תעשה מרמה במדת האמות גם האמו' משתנות ויתכן להיות פי' כמשפ' הידוע בארץ : מאזני צדק אבני צדק · פירוש במשקל : איפת צדק · ביבש : והין צדק · בלח פי' במשורה · וטע' אני יי' אלהיכם אשר הוצאתי אתכם בעבור שהזכיר כי גרים הייתם בארץ מצרים על כן אתם חייבין לשמור חקותי ומשפטי בלבבכם ועשיתם אותם · וטעם אני יי' שתרדפו אחרי החקות ששמתי בכם . כי כלם צדק · וטעם וידבר יי' אל משה לאמר בעבור כי אלה המצות חיוב על כל ישראל ואין גר עמם על כן בתחלה אל כל עדת ישרא' ועתה יחל להזכיר עונש הזנות על כל מי שהוא דר בארץ ישראל אזרח או גר תושב והחל מהקשה שבכל' והוא אשר יתן מזרעו למולך והטע' לשכב עם עובדת ע"א וטעם עם הארץ שהוא דר בה אזרח או גר וזה בפרהסיא : ואני אתן את פני באיש ההו' אם היה בסתר וי"א כי טעמו להכרית זרעו : למען טמא את מקדשי · שהוא בתוך ארץ ישר' : ולחלל את שם קדשי · שישמעו הגוים והיה נראה לנו כי טעם באבן שם המין כמו ויהי לי שור וחמו' ודברי הקבל' נכונים והם אמת · ויאמר רבי יונה המדקדק הספרדי כע' כי פי' ובמשפחתו הדומה אליו ומי הביאנו בצרה הזאת רק פי' כמשמעו כי עם הארץ יעלימו עיניהם בעבור שהם ממשפחתו : וטעם לזנות

בעל הטורים

סמך שבתותי תשמרו לאל תפנו אל האובו' שהשואל אוב אינו מודה בשבת · אני יי' וסמיך ליה מפני שיבה תקו' · אמר הקדוש ב"ה אני כבדתי זקנים שנא' ונגד זקניו כבוד · זקן ויראת אזהרה לזקן שלא יטריח · מפני שיבה תקום וסמיך וכי יגור אתך גר · לומר אפי' מפני זקן ארמאי : רכי' יי' וסמיך ליה וכי יגור אתך גר · לומר כל המטה דינו של גר כאלו מטה דינו של הב"ה : במדה · ג' לא תעשו עול במשפט במדה · אך רחוק יהיה בינו ובניכם אלפים אמה במדה · הראשונה באורך · מה התם איירי במדת קרקע אף הכאן איירי במדת קרקע : והין צדק יהיה לך וסמיך ליה ושמרתם את כל חקותי · לומר שהמעוות המדה כאלו עובר על המצות כלם : ואני אתן · ב' בז' ס' ואני אתן את פני באיש ההוא · ואני אתן את שכרך · שאם חוזר בתשובה ואני אתן שכרך שעוונותיו נחשבין לו כזכיו' : אני

מ"ע ספורנו

את שבתותי תשמורו · שהם השבת ומקראי קדש : ומקדשי תיראו · והוא כל מקום מקודש לתורה ולתפלה ולעבודה · ובהיות דריסת האובות אצל האומות דריסה אלקית כבעל החיים אל המתים אמר : אל תפנו אל האובות · אל תפנו אליהם אבל תתנו עורף ולא פנים אין צריך לומר שלא תכבדום : אל תבקשו לטמאה בהם . אל תבקשו אותם כדי להטמא בהם אבל תבקשו לדעת טיבם להורות כאמרם ז"ל לא תלמד לעשות אבל אתה למד להבין ולהורות : מפני שיבה תקום · אבל ותהדרו קדושי עליון ותכם השיבה ברוב כאמרו עטרת תפארת שיבה בדרך צדקה תמצא : והדרת פני זקן · והם תופשי התור' כמו שאמרו רבותינו ז"ל אין זקן אלא מי שקנה חכמה · ואחר שהזהיר על כבוד הקדושים הזהיר על כבוד הקדושים הזהיר ענוות את השפלים ואמר : וכי יגור אתך גר לא תונו אותו · אפילו אונאת דברים והוסיף ואמ' לא תעשו עול במשפט במדה במשקל ובמשורה · וזה כי בהיות בכלל אונאה גם אונאת ממון הזהיר מן האונאה הכללית לאזרח ולגר והם מדות הלח והיבש ומשקלותם · ושמרתם את כל חקותי ואת כל משפטי · תעיינו בהם ותכירו היותם הגונים : ועשיתם אותם · ובזה האופן תעשו אותם : אני ה' · באר שכל שמירת החקים והמשפטים ראוי שתהיה בלי תוספת ובלי גרעון כי אמנם מעשי ה' ומצותיו הם בתכלית שלמות אשר עליו אין להוסיף וממנו אין לגרוע : אשר יתן מזרעו למולך : אחר שבאר הכונה האלהית לקדש את ישראל למען ידמו אליו כפי האפשר והורה אותם את הדרך אשר בה תושג התכלית המכוונת מאת האל יתעלה והזהיר בהפכה דבר בעונש המתטמאים כא' מג' מיני טמאה שמנגדו לקדושה הנז' · האחת

אמרי נועם

כי מזרעו נתן למולך פירש רשי משום דכתיב בקרא אחרינא מעביר בנו ובתו תימה אם כן למה כתיב איש אשר יתן מזרעו ...

רלבג

וקנה כי אלו הדברים כלם הם מבוארי הסבות לפי מה שנתן השם יתעלה מהכח בכוכבים להשניא באלו הכשפות והכישופים · וראוי שתדע שכן הקיתם ...

חזקוני

את שבתותי תשמורו ...

רשי

לזנות אחרי המולך: לרבות שאר ע"א שעבדה בכך ואפילו אין זו עבודתה: והתקדשתם · זו פרישות ע"א: אביו ואמו קלל · לרבות לאחר מיתה: דמיו בו · זו סקילה וכן כל מקום שנאמר דמיו בו דמיהם בם ולמדנו מאוב וידעוני שנאמר בהם באבן ירגמו אותם דמיהם בם ופשוטו של מקרא כמו דמו בראשו אין נענש על מיתתו אלא הוא שהוא גרם לעצמו שיהרג: ואיש · פרט לקטן: אשר ינאף את אשת · פרט לאשת קטן למדנו שאין לקטן קדושין ועל איזו אשת איש חייבתי לך אשר ינאף את אשת רעהו פרט לאשת גוי למדנו שאין קדושין לגוי: מות יומת הנואף והנואפת · כל מיתה האמורה בתורה סתם אינה אלא חנק: תבל עשו · גנאי לשון אחר מבלבלין זרע האב בזרע הבן: משכבי אשה · מכניס כמכחול בשפופרת: ישרפו אותו ואתהן אי אתה יכול לומר שבי אשתו הראשונה ישרפו שהרי כשנשאה בהיתר ולא נאסרה עליו מחמת אלא אשה ואמה הכתובין כאן שתיהן לאסור שנשא חמותו ואמה ויש מרבותינו שאומרי אין כאן אלא חמותו ומהו אתהן את אחת מהן ולשון יוני הוא הן אחת: ואת הבהמה תהרגו · אם אדם חטא בהמה מה חטאה אלא מפני שבאה לאדם תקלה על ידה לפיכך אמר הכתוב תסקל קל וחומר לאדם שיודע להבחין בין טוב לרע וגורם תקלה לחברו לעבור עבירה כיוצא בדבר אתה אומר אבד תאבדון את כל המקומות הרי דברים קל וחומר ומה אילנות שאינן רואין ואינן שומעין על שבאת תקלה על ידם אמרה תורה השחת שרוף וכלה המטה את חבירו מדרך חיים לדרכי מיתה על אחת כמה וכמה: חסד הוא · לשון ארמי חרפה חסודא ומדרשו אם תאמר קין נשא אחותו חסד עשה המקום לבנות עולמו ממנו שנאמר עולם חסד יבנה: הערה · גלה וכן כל לשון ערוה גלוי הוא והוי"ו יורדת בתיבה לשם דבר כמו צוה מגזרת לא קם ולא זע וכן אחוה מגזרת אח והערה זו נחלקו בה רבותינו יש אומרים זו נשיקת שמש ויש אומרים זו הכנסת עטרה: וערות

מסרה

אני יי' מקדשכם ד' וסי' נמסר בסדרא בי תשא: ואת אמו ג' וסי' על כן יעזב איש · כי איש איש

תורה

וְאֵ֗ת כׇּל־הַזֹּנִ֣ים אַחֲרָ֔יו לִזְנ֛וֹת אַחֲרֵ֥י הַמֹּ֖לֶךְ מִקֶּ֥רֶב עַמָּֽם׃ וְהַנֶּ֗פֶשׁ אֲשֶׁ֨ר תִּפְנֶ֤ה אֶל־הָאֹבֹת֙ וְאֶל־הַיִּדְּעֹנִ֔ים לִזְנֹ֖ת אַחֲרֵיהֶ֑ם וְנָתַתִּ֤י אֶת־פָּנַי֙ בַּנֶּ֣פֶשׁ הַהִ֔וא וְהִכְרַתִּ֥י אֹת֖וֹ מִקֶּ֥רֶב עַמּֽוֹ׃ וְהִתְקַדִּשְׁתֶּ֔ם וִהְיִיתֶ֖ם קְדֹשִׁ֑ים כִּ֛י אֲנִ֥י יְהֹוָ֖ה אֱלֹהֵיכֶֽם׃ וּשְׁמַרְתֶּם֙ אֶת־חֻקֹּתַ֔י וַעֲשִׂיתֶ֖ם אֹתָ֑ם אֲנִ֥י יְהֹוָ֖ה מְקַדִּשְׁכֶֽם׃ כִּֽי־אִ֣ישׁ אִ֗ישׁ אֲשֶׁ֨ר יְקַלֵּ֧ל אֶת־אָבִ֛יו וְאֶת־אִמּ֖וֹ מ֣וֹת יוּמָ֑ת אָבִ֧יו וְאִמּ֛וֹ קִלֵּ֖ל דָּמָ֥יו בּֽוֹ׃ וְאִ֗ישׁ אֲשֶׁ֤ר יִנְאַף֙ אֶת־אֵ֣שֶׁת אִ֔ישׁ אֲשֶׁ֥ר יִנְאַ֖ף אֶת־אֵ֣שֶׁת רֵעֵ֑הוּ מֽוֹת־יוּמַ֥ת הַנֹּאֵ֖ף וְהַנֹּאָֽפֶת׃ וְאִ֗ישׁ אֲשֶׁ֤ר יִשְׁכַּב֙ אֶת־אֵ֣שֶׁת אָבִ֔יו עֶרְוַ֥ת אָבִ֖יו גִּלָּ֑ה מֽוֹת־יוּמְת֥וּ שְׁנֵיהֶ֖ם דְּמֵיהֶ֥ם בָּֽם׃ וְאִ֗ישׁ אֲשֶׁ֤ר יִשְׁכַּב֙ אֶת־כַּלָּת֔וֹ מ֥וֹת יוּמְת֖וּ שְׁנֵיהֶ֑ם תֶּ֥בֶל עָשׂ֖וּ דְּמֵיהֶ֥ם בָּֽם׃ וְאִ֗ישׁ אֲשֶׁ֨ר יִשְׁכַּ֤ב אֶת־זָכָר֙ מִשְׁכְּבֵ֣י אִשָּׁ֔ה תּוֹעֵבָ֥ה עָשׂ֖וּ שְׁנֵיהֶ֑ם מ֥וֹת יוּמָ֖תוּ דְּמֵיהֶ֥ם בָּֽם׃ וְאִ֗ישׁ אֲשֶׁ֨ר יִקַּ֧ח אֶת־אִשָּׁ֛ה וְאֶת־אִמָּ֖הּ זִמָּ֣ה הִ֑וא בָּאֵ֞שׁ יִשְׂרְפ֤וּ אֹתוֹ֙ וְאֶתְהֶ֔ן וְלֹא־תִהְיֶ֥ה זִמָּ֖ה בְּתוֹכְכֶֽם׃
טו וְאִ֗ישׁ אֲשֶׁ֨ר יִתֵּ֧ן שְׁכׇבְתּ֛וֹ בִּבְהֵמָ֖ה מ֣וֹת יוּמָ֑ת וְאֶת־הַבְּהֵמָ֖ה תַּהֲרֹֽגוּ׃ וְאִשָּׁ֗ה אֲשֶׁ֨ר תִּקְרַ֤ב אֶל־כׇּל־בְּהֵמָה֙ לְרִבְעָ֣ה אֹתָ֔הּ וְהָרַגְתָּ֥ אֶת־הָאִשָּׁ֖ה וְאֶת־הַבְּהֵמָ֑ה מ֥וֹת יוּמָ֖תוּ דְּמֵיהֶ֥ם בָּֽם׃ וְאִ֣ישׁ אֲשֶׁר־יִקַּ֣ח אֶת־אֲחֹת֡וֹ בַּת־אָבִ֣יו אֽוֹ בַת־אִ֠מּ֠וֹ וְרָאָ֨ה אֶת־עֶרְוָתָ֜הּ וְהִֽיא־תִרְאֶ֤ה אֶת־עֶרְוָתוֹ֙ חֶ֣סֶד ה֔וּא וְנִ֨כְרְת֔וּ לְעֵינֵ֖י בְּנֵ֣י עַמָּ֑ם עֶרְוַ֧ת אֲחֹת֛וֹ גִּלָּ֖ה עֲוֺנ֥וֹ יִשָּֽׂא׃ וְאִ֡ישׁ אֲשֶׁר־יִשְׁכַּ֨ב אֶת־אִשָּׁ֜ה דָּוָ֗ה וְגִלָּ֤ה אֶת־עֶרְוָתָהּ֙ אֶת־מְקֹרָ֣הּ הֶֽעֱרָ֔ה וְהִ֕וא גִּלְּתָ֖ה אֶת־מְק֣וֹר דָּמֶ֑יהָ וְנִכְרְת֥וּ שְׁנֵיהֶ֖ם מִקֶּ֥רֶב עַמָּֽם׃ וערות

תרגום

וְיָת כָּל־דְּטָעַן בַּתְרוֹהִי לְמִטְעֵי בָּתַר מוֹלֵךְ מִגּוֹ עַמְּהוֹן׃ וֶאֱנָשׁ דִּי יִתְפְּנֵי בָּתַר בִּידִין וּזְכוּרוּ לְמִטְעֵי בָּתְרֵיהוֹן וְאֶתֵּן יָת־רוּגְזִי בֶּאֱנָשָׁא הַהוּא וְאֵשֵׁיצֵי יָתֵיהּ מִגּוֹ עַמֵּיהּ׃ וְתִתְקַדְּשׁוּן וּתְהוֹן קַדִּישִׁין אֲרֵי אֲנָא יְיָ אֱלָהֲכוֹן׃ וְתִטְּרוּן יָת־קְיָמַי וְתַעְבְּדוּן יָתְהוֹן אֲנָא יְיָ מְקַדִּשְׁכוֹן׃ אֲרֵי־גְבַר גְּבַר דִּי יְלוּט יָת־אֲבוּהִי וְיָת־אִמֵּיהּ אִתְקְטָלָא יִתְקְטֵיל אֲבוּהִי וְאִמֵּיהּ לָט קְטָלָא חַיָּב׃ וּגְבַר דִּי יְגוּף יָת־אִתַּת גְּבַר דִּי יְגוּף יָת־אִתַּת חַבְרֵיהּ אִתְקְטָלָא־יִתְקְטֵיל גַּיָּפָא וְגַיַּפְתָּא׃ וּגְבַר דִּי יִשְׁכּוּב יָת־אִתַּת אֲבוּהִי עֶרְיְתָא דַּאֲבוּהִי גַּלִּי אִתְקְטָלָא־יִתְקַטְלוּן תַּרְוֵיהוֹן קַטְלָא חַיָּבִין׃ וּגְבַר דִּי יִשְׁכּוּב יָת־כַּלָּתֵיהּ אִתְקְטָלָא יִתְקַטְלוּן תַּרְוֵיהוֹן תַּבְלָא עֲבַדוּ קַטְלָא חַיָּבִין׃ וּגְבַר דִּי יִשְׁכּוּב יָת־דְּכוּרָא מִשְׁכְּבֵי אִתְּתָא תּוֹעֶבְתָּא עֲבַדוּ תַּרְוֵיהוֹן אִתְקְטָלָא יִתְקַטְלוּן קַטְלָא חַיָּבִין׃ וּגְבַר דִּי יִסַּב יָת־אִתְּתָא וְיָת־אִמַּהּ עֵיצַת־חִטְאִין הִיא בְּנוּרָא יוֹקְדוּן יָתֵיהּ וְיָתְהֶן וְלָא־תְהֵי עֵיצַת־חִטְאִין בֵּינֵיכוֹן׃ וּגְבַר דִּי יִתֵּן שְׁכוּבְתֵּיהּ בִּבְעִירָא אִתְקְטָלָא יִתְקְטֵיל וְיָת־בְּעִירָא תִּקְטְלוּן׃ וְאִתְּתָא דִּי תִקְרַב לְוָת־בְּעִירָא לְמִשְׁלַט בַּהּ וְתִקְטוֹל יָת־אִתְּתָא וְיָת־בְּעִירָא אִתְקְטָלָא יִתְקַטְלוּן קַטְלָא חַיָּבִין׃ וּגְבַר דִּי־יִסַּב יָת־אֲחָתֵיהּ בַּת־אֲבוּהִי אוֹ־בַת־אִמֵּיהּ וְיֶחֱזֵי יָת־עֶרְיְתַהּ וְהִיא תֶחֱזֵי יָת־עֶרְיְתֵיהּ קְלָנָא הוּא וְיִשְׁתֵּיצוֹן לְעֵינֵי בְּנֵי עַמְּהוֹן עֶרְיַת אֲחָתֵיהּ גַּלִּי חוֹבֵיהּ יְקַבֵּיל׃ וּגְבַר דִּי־יִשְׁכּוּב עִם־אִתְּתָא מְסָאֲבָא וִיגַלֵּי יָת־עֶרְיְתַהּ יָת־קְלָנַהּ גַּלִּי וְהִיא תְּגַלֵּי יָת־סוֹאֲבַת דְּמַהָא וְיִשְׁתֵּיצוֹן תַּרְוֵיהוֹן מִגּוֹ עַמְּהוֹן׃ ועריַת

מסרה

אשר יקלל · ואת אמו לא יברך · מות יומתו ג' קמצ' וסי' ואיש אשר ישכב את זכר · ואשה אשר תקרב אל כל בהמ' · ואיש או אשה כי יהיה בהם אוב · וסי' דסמיך שניהם יומתו בשוא תחת המ"ם ושארא יומתו בפתח תחת המ"ם · משכבי ג' וסי' כי עלית · ואיש אשר ישכב את זכר · ואת זכר לא תשכב משכבי אשה · ולא תהיה ח' וסימ' ולא תהיה זמה בתוככם · וכשלו איש באחיו · עדת יי' כצאן · והיית רק למעלה · ולא תהיה זאת לכם לפוקה · לא תקום ולא תהיה · ולא תהיה כראשנה ובאחרנה · ולא תהיה להם לאיש מוכיח · בתוככם כולהון מל' במ"כ וסי' הסירו את אלהי הנכר · ונאחזו בתכבם בארץ · בבהמה ד' רפין וסימ' נמסר בסדר נח וסדר צו · דוה ג' וסי' ואיש אשר ישכב את אשה דוה · תורה ושממה · ודין הוא חד מן י"ו פסוקי דאית בהו את את את · וסי' במסר רבת · מקורה ב' חד חס' וחד מל' וסי' את מקורה הערה · והוכשתי את מקורה · קדמ' חס' ותניי' מל' · הערה ג' וסי' את מקורה הערה · כי את שארו הערה · תחת אשר הערה למות נפשו:

אבן עזרא

ושע' ואת כל הזונים אחריו שאם לא יומת יזנו אחרים: והנפש אשר תפנה אל האובות · טעמו כאשר הכרית הנותן מזרעו למולך בסתר או בגלוי אם לא ימיתוהו עם הארץ כן אכרית הזונה מאחרי לפנות אל האובות ומלאכו כפשי' גם כל נפש ארבעה עשר וכן והכרתי אותו: והתקדשתם כי אני יי' אלהיכם · קדש ונתתי לכם חקת לשמרם כדי לקדשכם וכבר הזכיר זה הכתוב והטע' להכנים את הגרי' התושבים עם ישראל שהם חייבים להיותם קדושים בעבור שידורו בארץ קדושה · והחל להזכיר עונש הכתובים בתחלת הפרשה מהאב כאשר החל איש אמו ואביו תיראו · וטע' להזכיר האב קודם האם בעבור כבודו ואיננו כמו איש אמו ואביו תיראו כי לא יומת אם לא היה בר מצוה: אשר יקלל את אביו · מוסף עלמו ואחר עמו וכן הוא ואשר יקלל את אמו · וטעם אביו ואמו קלל כאומ' תועבה גדולה עשה: דמיו בו · כמו דמו בראשו והנסקלים גם הנחנקים דמיהם בם וכלל אומר בכל המיתות כי צריכים אנחנו למסורת אבותינו כי לא נוכל להוציאה לאמיתם מהכתו' גם כן לא נכתב בן כמה שנים יהיה בר מצוה ואחר כן הזכי' והאיש אשר ינאף את אשת איש כי אסורה היתה · וטע' אשר ינאף את אשת רעהו כמו אביו ואמו קלל כי עשה דבר רע: והנואפת אם היתה אנוסה לא לא תקר' בשם הזה: ערות אביו גלה · דבר גדול עש': כלתו · אשת בנו: תבל · פירשתיו: תועבה עשו · עם הנשכב איננו אנוס: ואיש אשר יקח את אשה זמה היא · כטע' זנות במחשבה: ואתהן · זאת או זאת אם היתה האם אשתו תשרף הבת וכן הפך הדבר: ואת הבהמה תהרוגו · שלא תחטיא אחר ויש אומרים להסתיר הקלון: לרבעה · שם הפעל ואם הוא בארק כמו בשברי לכם כי משקלי שמות הפעלים הם משתנים: ואיש אשר יקח את אחותו · במקום שאינם יודעים בו ואח"כ נודע הדבר · וטעם וראה את ערותה או ראה כמו אביו ואמו קלל וראה כמו גלה · וטעם והיא תראה את ערותו שהסכימו שניהם על זה: חסד הוא · מגזרת פן יחסדך שומע וטעמו תוספת בזנות: ערות אחותו גלה · באונס: עונו ישא · לבדו · וטעם להזכיר אלה הדברים באחת בעבור שגדלו יחד והם נערים משחקים וכל עת יתייחד עמה ולא הזכיר הכתוב עונש בת הבן או בת הבת כי סמך על תורה שבעל פה גם יתכן שלא הזכירה בעבור חוסר תאות האב כי הוא בא בימים בזמן שתהיה לו בת בוגרת ועל כן לא הזכיר הכתוב אם האב ואם האם כי הן זקנות: דוה · היא חולה בעבור הדם · וטעם מקורה הערה שעשה תועבה גדולה · וטעם והיא גלת' ברצונה כי אם היא אנוסה לבדו יכרת: ועריות

בעל הטורים

אני יי' מקדשכם סמך אצל אביו ואמו · כי ג' שותפין באדם: סמך איש אשר ינאף את אשת רעהו למקלל אביו ואמו לפי שממזר אינו יודע מי אביו ומקללו: ואיש אשר יקח את אחותו סמך אחותו לבהמה · לפי ששניהם מצויין עמו בבית · וסמיך לה בדה שגם היא מצויה עמו תמיד: דוה · ג' את אשה דוה · תזרם כמו דוה · כל היום דוה · שע"א מטמאה כנדה · ובעון שעבדו ע"א גרמו להיו' כל היום דוה: מקורה · ב' את מקור' הערה · והובשתי את מקור' · שבשביל שהערה מקור' ייבש מקורה · בדכתיב ערירים יהיו ולא תוליד: הערה · ג' את מקורה הערה · כי את שארו הערה · אשר הערה למות נפשו · שבשביל שהער' שארו הערה למות נפשו שנתחייב מיתה בעריים והתראה: והיא תראה את ערותו ונכרתו לעיני בני עמם · רמז למה שאמרו המסתכל באותו מקום הויין ליה בנים שאינ' הגו' יראה את ערותו שמסתכל באותו מקום ונכרתו לעיני בני · שהבנים יכרתו עיניהם: מקור דמיה · קרי ביה דמי ה' שה' דמי' טמאים לאשה: בכלם לא נאמר ינאף אלא בל אשת רעהו שהב"ה מלא עליו אף שאוסרה על בעלה: אשר

מ"ע ספורנו

האחת היא הטמאה בדעות כענין המולך שאמר בו למען טמא את מקדשי וכענין האובות והידעונים · שאמר עליהם למעלה אל תבקשו לטמאה בהם · והשנית היא הטמאה בזרע וזה בעריות שאמר עליהם למעלה אל תטמאו בכל אלה כי בכל אלה נטמאו הגוים ותטמא הארץ · והג' הטמאה במאכלות האסורות שאמר עליה' בסוף זאת הפרש' אשר הבדלתי לכם לטמא ואמנם בפרשת אמור דבר על הטמא' במת וחלול הזרע והמומין והמעילה אשר אין להם ענין זולתי בקדשים בלבד והתחיל לדבר במולך ואת עם הארץ ירגמוהו באבן וזה ימשך שהמון בקנאו לכבוד קו וזה כשים עלים והתרא': ואני אתן את פני באיש ההוא · אם לא ישוב תרשעו באופן שלא תהא מיתתו כפרתו: והכרתי אותו · וזה כהכרת יוכן לחיי עול' אחר שרגמוהו באבן שאין להכריתו עוד בעולם הזה: למען טמא את מקדשי · לסלק השכינה מישראל וראוי שהם ירגמוהו: לחלל את שם קדשי · לפיכך אתן פני בו אף על פי שאינם מ"ז: ובמשפחתו · כי לא תהיה העלמ' עיני עם הארץ זולתי מיד משפחתו שמחזיקי' בידו: והתקדשתם · בפרישה מן העריות: והייתם קדושים · שיהיה הזרע מוכן לשרות שכינה בתוכו כאמרם ז"ל (קדושין פרק י' יוחסין) שאין השכינה שורה אלא על משפחות מיוחסות בישראל · כי אני ה' אלהיכם · שאמרתי לאבותיכם להיות לך לאלהי' ולזרעך אחריך לזרע המיוחס אחריך כמו שבארו ז"ל (שם): ושמרת' את חקותי ועשיתם אותם ובזה האופן שתתקדשו בפרישה מן העריות תשמרו תעשו לדורות כי אם לא תקדשו אתם ימרו גם הבנים בלי ספק בהיותם נולדים בחט' כענין הן בעון חוללתי: אני יי' מקדשכם · כי אמנם מה שאסרתי בעריות הוא לקדשכם לעבודתי: כי איש איש אשר יקלל · והאו' על שאני מקפיד כל כך שתהיה הקדוש' בזרע שהרי ענשתי מיתת בית דין את המקלל הורים שזה יקרה על הרוב בהיות פסול בזרע כי אז הוא בלתי מוכן אל מה שכתוב [illegible]

חזקוני

[illegible]

אמרי נועם

[illegible]

לפי שטבע פאת הראש הימנית הוא מתחלף לפאת הראש השמאלית הנה יתחייב על שתי אלו הפאו' שתי מלקיות ורָאוי שתדע שהמגלח פאת חבירו הוא שיתחייב מלקו' אף על פי שאיננו הוא המתגלח ואמנם המתגלח לא יתחייב מלקות כי לא עשה מעשה ויתחייב שזה הדין הוא באיש לבד לפי שסמך לזה ולא תשחית את פאת זקנך והאשה אין לה זקן ולזה יתבאר שהאשה שגלחה פאת ראשה או פאת ראש האיש פטורה· ולא תשחית את פאת זקנך· זאת ההשחתה היא לפי הוראת הגדר גלוח בתער· והנה המקומות שהם פאה בזקן לפי הוראת הגדר הם חמש פאת שתים מימין אחת בלחי העליון ואחת בלחי התחתון ושתים כנגדן בשמאל ואחת בזקן' חבור לחי התחתון הימיני לשמאלי· ושרט לנפש לא תתנו בבשרכם· אחשוב כי הקודמים לחשבם כי אין יתרון לאדם אחר המות היו שורטים בשרם במות אחד מקרוביהם שלהם והתורה הזהירה מעשות כמו זה הפועל המגונה ויתבאר שהוא חייב על כל שריטה ושריטה שנא' ושרט לנפש לא תתנו וכן אם שרט שריטה אחת על מתים רבים חייב על כל מת ומת שנאמר לנפש לחייב על כל נפש ונפש· וכתובת קעקע הוא כתב עשוי בצבע מהצבעיים בעור האדם אחר הקרע· במקום שיעבור בו הצבע וזה היה מנהג הגוים בזמנים הקודמים לרשום על עצמם רושם העבוד' זרה להורות שהם עבדים לה והזהיר' התורה מעשות זה אפילו לשם יתעלה שלא לילך בחוקותיהם עם שהתורה בכללה היא להטיב לנו לא להכאיב גופותינו כמו שהיו עושים הסכלים ההם ולזה אמר כי גם את בניהם ואת בנותיהם ישרפו באש לאלהיהם ואולם השם יתע' כהנ בזאת התורה השלמה מנהג האב עם הבנים שמשתדל להטיב להם בכל עוז ולשמרם מהפגעים ולזה אמרה במשנה תורה בנים אתם ליי' אלהיכם לא תתגודדו· אל תחלל את בתך להזנותה· זאת היא מצו' לא תעשה לא מכאה הרב המורה ועכייכה שלא ימסור אדם בתו לביאה שלא לשם אישות· ולא תזנה הארץ ומלאה הארץ זמה· רוצה לומר שמי שיחלל בתו להזנותה יהיה סבה שתזנה הארץ כי היא תפקיר עצמה לכל ולא תבוש אחרי ראותה שאביה רוצה בזה ויהיה זה סבה שתמלא הארץ זמה כי יקרה מזה שלא יודע ממי הרתה ויבוא הענין שישא האב בתו והאח אחותו· את שבתותי תשמורו ומקדשי תיראו אני יי'· וכל אלו המצות יחד לפי שהם מתדמות בכוונותיהם כמו שיתבאר מדברינו בהם והנה מורא המקדש הוא שלא יכנס בו שלא לצורך וינהג בו בכבוד וביראה כי זה מה שיישירהו לעמוד על הכוונה אשר בעבודה היה באופן הכפל.? הוה שצוה השם יתע'· אל תפנו אל האובות· ידוע ממה ששאל שאול באוב לאשה בעלת אוב כי האוב הוא פועל יביא לדמות שהעלו בו המת ויתפעל הדמיון באופן שיתדמה לו שהוא שומע קול מהמת ההוא יודיע לו העתידות והתבאר שזה הקול המדומה הוא כמוך מאד אמר שפל מאוב קולך וידמה שמה שנתפרסם מההודע' המגעת בכמו זה האופן בלקיחת גלגולת המת הוא מזה הסוג· ואל הידעונים אל תבקשו לטמאה בה· הנה הידעוני היה שהיו לוקחים עצם מעוף ששמו ידוע והיו משימים אותו בפיהם ויעשו פעולות להתבודד דמיונם עד שיגיע מזה שידברו בפיהם דברים ויחשבו שידעו בזה האופן מה שעתיד להיות והנה הפליג' התורה בהרחקת זה לפי שהיותר חזקה שבראיות על שיש בכאן שכל פועל כל אלו הדברים אשר בכאן היא ההודעה שתגיע מזה בחלום או בקסם או בנבואה כמו שבארנו בשני מה"י ולזה תמצא שאמ' הנביא מי פעל ועשה קורא הדורות מראש רוצה לומר שהודעתו הדברים העתידים טרם היותם הוא ראיה חזקה על היותו פועל אותם ומי שיֹשים סבת הודעת המתי' או העצמות יבטל שיהיה בכאן סדר מסודר משכל אבל יהיה החומר הוא התחלה לכל הדברים וזה בתכלית הגנות וההפסד· מפני שיבה תקו'· הוא מצות עשה לקום מפני כל איש שיבה כדי לכבדו לא מכאה הרב המורה ובזה תועלת כי מפני זה ישמעו צעירי הימים לדברי הישישים ויהיו דבריהם אצלם יקרא ולזה יתנהגו במוסריהם כי הישישים לרוב מה שראו מענייני קורו' העולם יודיעו להם על צד הנסיון דברי' רבים בפילוסופיא המדינית ולזה יקרה למי שישמע דבריהם להנצל מהרב' מהפגעי' אשר היו באים עליו לולא עצת הישישים עם שבזה יתיישב בנפש לתת כבוד כפלא לשם יתע' שהוא קדמון לא סר מהיותו במצא ולא יסור· והדרת פני זקן· היא מצות עשה והרצון בזקן לפי הוראת הגדר חכם כי החכם יקרא זקן אע"פ שהוא צעיר לימים אמר זקנים משער שבתו והחדור הוא לעמוד מפניו כדי להדרו· ויראת מאלהיך· ירצה בזה שזה יביאך ליראת מאלהיך יראה עצומה כי גבוהה חכמתו לאין קץ על חכמת הזקן שתחייב בו לכבדו ונפלאה קדימת מציאותו לאין קץ מקדימת מציאו' האיש הישיש וכי יגור אתכ' גר בארצכ' זה גר צדק לא תונו אותו ידמה שיהי' הרצון בזה אונאת דברי' כשלא תאמ' שיזכי' לו מעש' אבותיו לביישו ולפי שצות' התור' לתת כבוד לראוי לו מפני החכמ' והישישו' צותה שלא לבזו' או האנשים שתלויה מאחריה קופה של שרצים· ואהבת לו כמוך· היא מצות עשה והוסיפה התורה לצוות על אהבתו ואם הוא נכלל במה שאמר לרעך כמוך לפי שהוא משולל מהקרובים ומהאוהבים בטבע ולזה יצטרך יותר שיאהבוהו מהבלתי קרובים עם שכבר יקל לאדם להתנגד לו כי אין עוזר ולזה צותה התורה שנאהבהו כנפשנו· לא תעשו עול במשפט במדה במשקל ובמשורה· הכונה במשפט בזה הפסוק המשפט שיהיה ע"פ המדה והמשקל והמשורה· והמשל שהמודד הבגד בקנה המדה או המודד בארץ הוא השופט ע"פ המדה ההיא כמה ראוי שיתן אל זה האיש מהבגד או מהארץ או משאר הענייני' הדומים וכן השוקל במאזנים אי זה משקל שיהיה מאיזה דבר שיהיה שופט ע"פ המשקל ההוא כמה יותן לזה האיש מהענין ההוא וכן הענין במשורה והיא המד' המכיל' שעור מה מהספרות או מהמשקין ולזה ראוי שלא יטה השופט המשפט בשום צד מהצדדים· מאזני צדק אבני צדק' צותה התורה שיהיו הכלים הם בעצמם שבהם ישלם המשקל בתכלית מהיוש' והצדק באופן שלא יהיה עול מצדם במשקל והנה העול יהיה במאזנים מפנים רבים מהם שיהיה מרחק הכפות מהאמצע מרחק בלתי שוה ומהם שיהיו קשי הפילה או קלי הנפיל' מאד ומהם שיהיו חוטי הכפות בלתי שוים בארך וכן ההקש בשאר הדברים אשר להם דומם כשלא ימצא הצדק במאזנים· אפת צדק והין צדק· הנה האפה היא מדת הפירות היבשים וההין היא מדת הלח והנה העול ימצא באיפה וההין אם היו חסרות או יתרות וככר ימצא העול באפ' מפני היותר מחזקת כשימחוה מצד אחד יותר ממה שתחזיק כשימחוה מצד השני וכן ימצא העול בכלי אשר ימחקו בו אם איננו ישר או הוא יותר כבד מן הראוי או יותר קל מהראוי:

ואל בני ישר' תאמר איש איש וגו' אחר שהזהיר מלהעביר זרעו למולך זכר הענש והיא סקילה אמר עם הארץ ירגמוהו באבן והוא מבואר שהסקילה תהיה בשני פנים אם שישליכו האבן על החוט' אם שישליכו החוט' על האבן או' במעמד הר סיני כי סקול יסקל או ירה ייר' ולפי שהתור' אמר ואהבת לרעך כמוך ראוי שנבחר הקל' שבב' או המיתו' ובכלל הכ' מפני שתשל' מצות התורה בזה בקל' שבשו המיתו' הנה אין ראוי שנעש' יותר מזה כי בכמו שו הענייכים ראוי שנקח המעט שאפשר שתשל' בו כונת התור' והנ' מבוא' שההשלכ' על האבן היא היות' קלה ההמת' וימצ' בה יות' מעט הצער כי כבר נדלם בשרו הרדמה מה בנפילה באופן שלא ירגיש הרגש חזק בנוכ' האבן כמו שהי' מרגיש בזה אם השליכו האבן עליו ולפי שאמרה תורה שמה שיבא מענין הסקילה יד העדים תהיה בו בראשונ' להמיתו ויד כל העם באחרונה למדנו שהעדים מתחילי' מזה הפעל באופן שיהיה כדי להמיתו ולזה היה דוחפין אותו ממקו' גבוה שיש בכפיל' ממנו כדי להמי' ואם לא מת בזה משליכין עליו אבן שיש בה כדי להמי'· ואני אתן את פני באיש ההו' והכרתי אותו מקרב עמו· הנה כבר התבאר במה שקד' ענין הכרת· למען טמא את מקדשי· כבר זכרנו במה שקד' כי הקדש הוא מצד הצורה וכל מה שהית' יותר' קיו' מתמיד תהי' בו הקדוש' יותר ולזאת הסב' היתה מה שיעיר על הצורות הנבדלו' נקרא קדש הקדשי' ואין ספק כי מי שעוש' מהאם שוה לא יאמי' שתהי' בכאן צור' אבל תהייב' הפעולות הנמצאות לדברים הטבעיים מצד מה שבהם מהאם והוא החום היסודי אשר בהם והנה יטמא מקדש השם ית' בהסיבו בחות הצורות האנושיו' כלם מיוחסים על החמר ויחלל שם קדשו יתע' ר"ל שיסיבהו חול כי הוא לא יאמין שתהי' בכאן התחל' זולת החמר ואמרה התורה שאם יעלימו עם הארץ את עיניה' לבלתי המית זה החוטא שנתחייב מיתה בב"ד הנ' ישים הש"י פניו באיש ההוא ובמשפחתו ר"ל במסכי' אחריו כי מן השקר שיענשו משפחתו על חטאו ולזה אמ' והכרתי אותו ואת כל הזוני' אחריו לזנו' אחרי המולך מקרב עמם מגיד שהזוני' הם הנענשין על זה לא הבלתי זונין· אחריו איש איש כי יקלל את אביו לפי שכבר זכר בפרשת ואלה המשפטים שהמקלל אביו ואמו הוא במיתה בא לזכור בזה הפסוק אי זו מיתה הוא בענש ואמר דמיו בו רוצה לומר שאין ראוי שיחיה עוד· ויתבאר בו דם מן המזון שהוא נזון ממנו אבל כל דמיו הם בו שאין ראוי שיתחדש בו עוד דם וזאת היא הודעה שבעבירות ולזה יהיה העובר בה בסקילה שהיא חמור' שבמיתות אמר בסוף אותה פרשה באבן ירגמו אותם דמיהם בם· ואיש כי ינאף את אשת איש ככר התבאר כי הנאוף ישלם משיהיה הבועל בן תשע שנים ויום אחד ואמנם ראוי שתדע כי האישות לא ישלם למי שאינו בן י"ג שנה ויום אחד כי קודם זה אין זרעו ראוי להולדה ואף על פי שהוא ראוי לביאה מהיותו בן תשע שנים ויום אחד וכבר התבאר במקומות הכוללים ולזה לא יתחייב מיתה על אשת קטן· אשר ינאף את אשת רעהו מגיד שלא יתחייב מיתה כי אם על אשת בן ברית כי לא ישלמו תנאי האישות בזולת בני ברית ולזה תמצ' בשפחה כנענית שיוצאה בלא גט אחר שהיתה מיוחדת לעבד עברי וכן תמצא ביפת תאר שהותרה לישראל הוא שיהיה לה בעל או שלא יהיה לה בעל· מות יומת הנואף והנואפת ראוי שתדע שכל מקום שנאמר מות יומת רוצה לומר על ידי בית דין וזה מבואר מצד עצם הלשון וכל מקום שנאמר ימות רוצה לומר בידי שמים אמר פן ימות גם הוא כאחיו ולפי שלא ביאר' התורה באי זה מיתה יומתו הנה יתחייב שיומתו במיתה יותר קלה שאפשר לב"ד שימיתוהו בה והוא מבואר ממה שאמרנו בענין הסקילה ולפי שהקלה באלו המיתות הוא חנק הנה יומתו בחנק· ואיש אשר ישכב את אשת וגו' מגיד שהבא על אשת אביו או על כלתו או השוכב את זכר משכבי אשה נסקלים הוא והם והנה הרצון באמרו תבל עשו בלילת זרע האב עם זרע הבן רוצה לומר שישכבו שניהם עם אשה אחת· ואיש אשר יקח את אשה ואת אמה אמר יקח להע' שהאחת מהן אשתו והשנית חמותו או בת אשתו· באש ישרפו אותו ואתהן ידוע כי אשר היא אשתו מהן איננה נשרפת כי לא עשת' עבירה ואמר ואתהן הרצון בו הוא ואשר בעבירה מהן אם האשה היתה בת אשתו או אמה אם היתה חמותו והוא מבואר כי השרפ' תהיה או אם שישרף הגוף באש בחבלי עצים או שישאר הגוף קיים כמו הענין בנדב ואביהו כי גם זה יקרא שרפה אמר שם· ואחיכם כל בית ישראל יבכו את השרפה אשר שרף השם והנה יתחייב שנבאר הקלה שבאלו המיתות כמו שזכרנו במה שקדם ולזה תהיה זאת המיתה בשרפ' נשמה וגוף קיים כאלו תאמר שיורקו לתוך פיו פתילת חוט נתך והוא יורד ושורף בני מעים וישאר הגוף קיים ולפי שאמר אשה ואמה ואינכה כ"א לאח' מיתה הנה יתחייב מהמקומו' הכוללי' שתהייב' שתיהן קיימות ואז יהיו כדונים בשרפה· ואיש אשר יתן שכבתו בבהמה וגומר· מגיד שהבהמה והרובע והנרבע כלם בסקילה שנאמר מות יומתו דמיהם בם והתועלת המגיע מהריגת הבהמה הוא שלא יזכר העון הזה ויאמרו זאת היא שנסקל פלוני על ידה וזה כי ההמתה מכפרת לו העון הזה עם התשובה ולזה ראוי שלא יהיה בכאן מה שיביא לזכור העון ההוא עם התשובה כי בזה יתישב יותר בנפש האנשים שהחטא כמחל אחר קבול החוטא העונש המסודר עליו לפי הכימוס התוריי ועוד כי הזכירה הזאת תביא להרהר בעבירה כל זמן שיראו הבהמה ההיא בזכרם שכבר שכב איש אותה או נרבעת אשה לה· וראה את ערותה והיא תראה את ערותו· ידוע כי הראיה תאמר על שאר מיני ההרגש אמר ראה ריח בני וכל העם רואים את הקולות וכמו זה אמר בזה המקום ראיה על חוש המשוש· חסד הוא· רוצה לומר שזאת הבעילה כבר תהיה ביניהן מחוזק האהבה לעשות חסד זה לזה ולזה יהיו נשמעים זה לזה תמיד אפילו בזולת אישות ומפני זה מנעה התורה זה כמו שזכרנו במה שקדם או יהיה חסד מענין בושת וחרפה כי הוא עזות מצח שיגלה האדם שאר בשרו· ונכרתו לעיני בני עמם· אפשר שיהיה הרצון בזה שנפשם תכרת ותאבד ואפשר שיהיה הרצון שכבר יכרת מציאותם מישראל ויפסק רוצה לומר שלא יהיו להם בנים ולבניהם בנים וזה תמיד אבל יכלה זה המציאות באופן שלא ישאר להם יד ושם בישראל וזהו מה שאמר אחר זה תמורת שם הכרת ערירים ימותו ערירי' יהיו רוצה לומר בלא בנים כמו ואנכי הולך ערירי ולמדתנו התורה בזה שהבא על אחותו או על הנדה או על אחות הוריו או על דודתו או על אשת אחיו בכרת הוא והן והנ' הרצון בא' נדה היא טמא' היא ומרוחקת להעיר על התעו' אשר בזה המשגל· ושמרתם את כל חקותי ואת כל משפטי ועשית' אותם· אחשוב שיהי' הרצון בשמיר' וזכיר' ר"ל שנזכר אות' בלבנו ונעשה מעשנו על פי החקים והמשפטי' ההם· ולא תקיא אתכ' הארץ וגו'· מגיד שאם לא ישמרו ולא יעשו אלו החקים והמשפטים תקיא אותם הארץ ואמנם יהיה אם כשתכבו באלו העונות ככל ישראל או רבים מהם וזה העונש הוא עונש נוסף על העונש שזכרה התורה בזה ליחידים החוטאים באלו החטאים כמו שביארנו בפרשה הקודמת· והבדלתם בין הבהמה הטמאה לטהורה· שב לזכור זה בזה המקו' להעמידנו על הכונ' אשר בעבור צותה התור' בזה כשו ביאר כי הכונ' בכל זה הוא שנהיה נכוני' להקרב להשם יתע' בהשגתנו אותו כפי היכול' ולזה מנעה התור' ממנו שו המשגלים כדי שלא נהי' כמשכי' ש' הנאו' זה החוש כי זה ממה שימנע שלמו' בעיון לטרד המחשב' תמיד באי זה אופן ישיג משגל האשה פלוני' וזה ממה שלא יצטרך ש ביאו' והנה מנעה התורה ממנו שו המאכלים המעבים החמר לכבותם אור השכל ווכות' בעיון כמו שזכרנו במה שקדם ולזה א' בזה המקום ואבדיל אתכם מן העמים להיות לי רוצה לומ' כי מפני זה הבדילנו באלו החוקים והמשפטים משא' העמים כדי שנהיה להשם יתע'· ואיש או אשה כי יהיה בהם אוב או ידעוני וגומ'· מגיד שהן בסקילה וכבר התבאר שכל אלו העונשים שהם על ידי ב"ד יהיו כשיהיו שם עדים אומר על פי שנים עדים יומת המת וגו' ורָאוי שתדע שזה אמנם יהי' אחר ההתראה כי כשלא היתה שם התראה לא יודע אם הוא מזיד או שוגג וככר ביא' התורה שהשוגג לא יתחייב מיתה במה שמחייבה אותו קרבן בפרשת ויקרא והנה נשלם בכאן הביאו' בזאת הפרשה ורָאוי שנזכו' הסבה בסדו' דבריה קודם שנזכיר התועלת המגיעים ממנו ואמר כי מפני שזכר העריות אשר התחלתם הוא ערות ההורים בא להזכיר בזה המקום הגנוי בירָאת ההורים ולהעיר שהכונה בכל אלו הוא להתקרב אל השם יתע' לפי מה שאפשר כמו שהתבאר מדברנו המשיך המאמר בהדרגה מזאת המצוה שהיא תחת דיבור כבד את אביך ואת אמך עד שהגיע המאמר אל הדבור הראשון שהוא אנכי יי' אלהיך ולזה זכר שמירת השבתות אחר זה כי היא קודמת למצות כבד· ואולם לא תשא היא מצד מה שהיה ממנה בדעות תחת לא יהיה לך כמו שהתבאר מדברינו במה שקדם ולזה השמיט זכרונה וזכר ענין ע"ז אמר אל תפנו אל האלילים ולהעיר שהמכוון בקרבנות הוא להשיג הש"י כמו שהתבאר מדברינו בהם זכר אחר זה קצת דיני השלמים והנה באה להזכיר בכאן השלמים מבין שאר הקרבנות לפי שאינו' באים על חטא ולזה יתפרסם יותר בהם שהם לעבודת השם יתע' ולתכלית שנשיג מעניינו מה שאפשר ולזה היתה בהם התנופה שהיא מעירה על זה ההערה נפלאה ולפי שכבר נשלמה זאת ההערה בזה שב להזכיר קצת המצות שהם תחת כבד באופן מה אשר בהם תועלת נפלא בעניינים המדיניים והוא תכינת הענינים ממה שהשפיע השם יתע' לאדם מהטובות ואחר שזכר אלו המצו' שהם תחת דבור כבד זכר קצת המצו' שהם תחת הדברו' שהם אחריו ולפי שדיני מה שתחת לא תרצח התבארו באופן שלם בפר' ושה המשפטי' ודיני מה שתחת לא תנאף התבארו בפרש' הקודמ' הנה נעתק המאמ' ש מה שתחת לא תגנוב והו' גנבת הממון ומה שיעכב בידו ממון חבירו שלא כדין היה שיהי' זה בגנבה או בגזל או באיסור נתינת לבעל חק תקו בכלל עם זה שבוע' שקר מצד מה שימשו' ממנ' מהספס' בדברי' המדיניי' ואחר כך זכר קצת המצות שהם תחת לא תענה ברעך עד שקר שהם באופן מה הוא שיחטא איש לאיש בדבור היה שיהיה זה בקלל' או שיתעה אותו בדבריו מדרכי התור' או שיעות הדין באיז' אופן שיהיה או שיספור לו לשון הרע ואחר כך זכר קצת המצות שהם תחת לא תחמוד באופן מה והם המצות אשר עקרן בלב אשר בהם ישלם הקבוץ המדיני בשלם שבפנים והוא מה שיחטא איש לאיש בשנאתו אותו בלבבו והמשיך לזה האזהרה מהענייכים המביאים אל השנאה בלב ולזה לעשות הפך זה והוא שיאהב האדם רעהו כמוהו· ואחר שנשלם לנו זה בסדור הדברות במה שבין בני אדם וחיה שהזהי' בענין סעריות מפרות הבהמה הוסיף בזה המקו' לגלות טע' זאת אזהרה כי עם שהיא מביא' להמשך לענין המשג' אשר בו הרחק' מכל שלמו' אנושי הנה בזה עו' הפסד בדברים הטבעיים ובדע' כמו שהתבא' מדברינו ולזה הזהי' מהרבעת הבהמ' כלאים כי זה יגיע להפסד שתפסק ההולדה עם שזה יביא אל שנסכל מציאות הצורה אשר בה יוחד מין מין ויהיה זה סבה אל שנכחש במציאות השם יתע' כמו שביארנו במה שקדם ולזה המשיך לזאת האזהרה מזריעת השדה כלאים ומלבישת שעטנז ואף על פי שאין בזה הפסד בדברי' הטבעיים מפני ההפסד שיקר' מזה בדעות והמשיך לזה האזהרה מהמשגל עם האשה שהיא כמו כלאים ר"ל שיש בה צד שהיה בו אשת איש וצד אחר איננה בו אשת איש והי' שפחה חרופה ולפי שהזכי' מענין הכלאי' מה שיש בו הפסד בדעות המשיך אחר

אמרי נועם

בפרשת אחרי מות ואל אשה בנד' טומאתה וכתיב ונכרתו ערות אחותך וכתיב בסוף העריות כל איש אשר יעשה מכל התועבות האל אם כן אמאי אצטריך קרא עוד ואיש כי יקח את אחותו וגו' שכה הכתוב עליו לעכב לדונו בכרת ולא במלקות תימה אמאי לא פריך הכי ענדה דכתיב בפרש' אחרי מות ואל אשה בנדת טומאתה וגו' וכתיב ונכרתו ושנה עליהם בקדושים תהיו ואיש אשר ישכב את אשה דוה וגו' ונכרתו ולהוי כדה ואחותו שני כתובי' הבאים כאחד ואין מלמדין ויש לומר משום שאין חייב על אחותו כי אם כשביאה דוקא ועל נדה חייב בהערא' דכתיב ואת מקורה הערה· ותימה למה שנאה דכתיב ואיש אשר יקח את דודתו וגומר: ובפרשת אחרי מות הזהירם דכתיב ערות אחי אביך לא תגלה ואל אשתו לא תקרב· וגומר וכן שנה באשת אחיו דכתיב איש אשר ישכב את אשת אחיו נדה היא· אמנם מאשת אחיו יש לומר לחייב בהערא' כדדרשינן ביבמות וכי אשת אחיו נדה היא לעול' אלא לאסור הערא' בנדה שהערא' מפורשת בה כדאי' דכתיב את מקורה הערה ולפיכך שנה באשת אחיו:

קומץ מנחה
פרשת
קדושים תהיו וסמיך ליה לעיל ושמרתם את משמרתי לומ' אם אדם משמר עצמו מן החטא ב' פעמי' שוב אינו חוטא ומקדשין אותו מלמעלה כי בא לטהר מסייעין לו: אל תפנו אל יהא לבך פנוי אפי' רגע אחד מהאל ית' כמו שויתי ה' לנגדי תמיד כי באלה לא תפנה לדבר אחר: אל האלילים מלשון רפאי אליל כמו שהעושה פסל אינו עושה לו איבריו הפנימי' כך אמר איוב לחביריו אין אתם מכירי' הסבות הפנימות מחליי: ואלהי מסכ' בכלל זה אלהי המטבעות הנתכות אשר רבים בושחים בהם: לא תכלה פאת שדך אמרו במסכת פאה אפילו קרקע כל שהוא וקשה איך אפשר זה הלא כל שהוא נאמר אפילו בכרי קנה אחד וי"ל כגון שבע שבלים עולות בקנה אחד: אני ה' פי' כשתשבע לשקר את מחלל את שמי והפגם מגיע לך שתבא לך עונש על זה אבל מ"מ אני ה' לא שניתי ע"ד שחת לו וגו': כלאים מלשון ויכלא הגשם מן השמים לפי שהמרכיב ב' מינים משנה ומכחיש במעשה בראשית כאלו יחשוב שלא השלים הק"בה את עולמו ויתפוץ הוא לעזור בבראותו והק"בה גלה חרפתו כי ארבה לא יולידו כאשר עינינו רואות בפרדים: שדך לא תזרע חז"ל רמזו טעמו בב"ר א"ר סימון אין לך כל עשב ועשב מלמטה שאין לו כח ומזל ברקיע מכה אותו ואומר לו גדל הה"ד הידעת חוקת שמים וזהו שאמר את חקי תשמרו רמז לחוק' שמים: ובגד שעטנז הרב המורה אמר טעם השעטנז מפני שהיה בזמן ההוא בגד ידוע לכומרים בעלי הכשפים שבהם היו עושי' כל מעשיהם ואמר שמצא הרב כתוב בספריהם ולפי שהי' ענין גדול ורצוי להם שיפעלו בו פעולת הידוע' לעכ"ום ולשרים הרחיק אותו התורה מכל ארבבי התורה תבוא למחות מעשיהם ולהכחיד זכרם: לא תנחשו כל מיני נחשים דעלמא כולהן מתקטרין ונפקין מההוא נחש קדמא' דאיהו רוח מסאבא והומא ובגין כך כל חרשין דעלמא אקרון על שמהא דא נחשים: עם הארץ ירגמוהו באבן שינה בכאן לומר עם הארץ כי כל ישראל מחוייבים להקרים ולסקלו כי לכולם יזיק שגורם לשכינה שתסתלק מישראל ולכן תרגום אונקלוס עמא בית ישראל ואיש כי ינאף פיר"שי פרט לקטן הרב המורה הביא דין זה בשם הס"מג והקשה עליו מאיש כי יכה וכו' ויש לישב דאצטריך קרא למעוטי דה"א מראשכתן יבמה שנפלה לפני קטן בן ט' שנ' ויום אחד דלא גרע מגדול שאינו מכוון דק"יל בהבא על יבמתו בין בשוגג בין במזיד קנאה וסד"א דקטן חוי' באשת איש להכ' איצטריך קר' למעוטי:

חסלת פרשת קדושים

קדושים

זה הלווי בהם במה שיש בו תועלת בדעו' והוא ענין הערל' ונטע רבעי כי זה עם שיישרנו להאמין
שיש בכאן אלוה הוא הפועל על כל אלו הדברים הנה יעמידנו על סוד מסודות הטבעיים והוא
שהזרע בצמחים לפי שהוא מותר המזון המעומק והמבושל כמו שהתבאר בטבעיות הנה בראשית
הענין לא יתחזק הטבע על זה כי מזונו יכלה בגדול גופו ולזה אם היה שיהיה שם מותר לא יהיה
באופן שישלם החום היוסדי בו עם שבזה תועלת להרחיק מהפעולות המגונות שהיו עושין עובדי
עבודה זרה לאחר הוצאת האילנות פרים כמו שזכר הרב המורה אשר בכללם היה מה שיביא לחלל
הבנות להזנותם כמו שזכר ולזה זכר אחר זה אל תחלל בתך להזנותה אחר שהזכיר קצת דברי שיהיו
מחקות עובדי ע"ז כמו האכילה על הדם והנחש והעוננות ומה שנמשך לזה מאלו האזהרו' עם שנשאו
האזהרות תועלת בדעות והוא שאלו הדברים כלם יביאו להכחיש במציאות השכל ולהאמין שלא
תהיה בכאן התחלה כי אם החמר כמו שהתבאר מבאורנו לאלו האזהרות ולזה המשיך לזה הצווי
לשמור השבתות ולירא המקדש כי הישיר אל האמונה במציאות הנולות ובמציאות הצור הראשונה
והוא השם יתע' וסמך לזה האזהר' מהאוב והידעוני כי הם מביאי' להפך זאת הכונה ולזה המירה
התורה בהם והיה ענשה הקשה שבמיתות והיא הסקיל' להעיר על שאין הטוב במציאות בצד החוט'
כי אם מצד הצורה נותה התורה אחר זה לכבד איש שיבה כי או הוא בתכלית החסרון מהחמר
לאולשת הכלים הטבעיים וזה ממה שיורה כי הוא יכובד או כבוד נוסף מפני התחלה אחרת והיא
הצורה המשכלת כי פעולתה היא יותר חזקה או כמו שנזכר בספר הנפש וכבר אמר שיהוא בביאו'
זה אמר בישישים חכמה וארך ימים תבונה ולזאת הסבה צוה לכבד החכם ולפי שזאת המצוה היא
תחת דבור כבד באופן מה המשיך לה האזהרה מהונות הגר בממון ומעשיית העול במשפ' והמידה
והמשקל והמשורה שהוא תחת לא תגנוב באופן מה והשמיט לא תרצח ולא תנאף לסבה שזכרנו
במה שקדם ואחר שנשלם לו זה שב להזכיר מדרגות העונשים על הרבה מאלו האזהרות והתחיל
מהמולך לחוזק ההפסד אשר בענייננו שלמות האנושי ולזה היה ענשו בקשה שבמיתות ואחר זה
המשיך לו עניין האוב והידעוני וביאר שהוא בכרת להעיד כי הם גם כן יבאו לכמו זאת האמונה
הנפסדת כמו שהתבאר מדברינו ובסוף העניין ביאר עוד שהעונש עליה' היא סקילה והמתין זה על
סוף הפרשה לשתי תועלות האחד הוא כי בזכירת זה במקומות רבים תועלת להתרחק יותר מהם
כמו שיעשה הרופא שיזהיר החולה מן המאכלים הרעים בכללית שיוסיף להזהירו על זה פעמים
רבות והשנית היא כי בזה תועלת להעמידנו על כונת התורה בעריות ובמאכלות האסורות
ובעניין האוב והידעוני כמו שנבאר אחר זה ולפי שהוא בא לזכור אח' זה העונש על ענייני העריו'
אם היתה התחלתם ערות ההורים והיה בגלוי ערו' ההורים הבא ממעוט היראה מהם עד שימשיך
מהם ההפסד גם כן שיקרה בשאר העריות כמו שהתבאר מדברינו במה שקדם באר תחלה ענש
המקלל הוריו וזכ' תחלה שהוא בסקילה ואחר כך זכר ענש גלוי ערות אשת איש כי הוא יותר כולל
עד שהבא על הרבה מהעריות יתכן שיחייבו עליהם משום אשת איש ומשום ערוה והמשל שהב' על
אשת האב בעת היותה אשתו יתחייב עליה משום אשת איש ומשום אשת אב ואחר כך זכר עונש
גלוי ערות אשת אב והמשיך לזה עונש העריו' שהם במין האנושי בסקילה והם הכלה והזכ' והמשי'
להם מה שהיה מהם בשרפה כי היא היותר קשה שבמיתות אחר הסקילה ואח' זה זכר עונש הערוה
שאינה שמין האנושי והיא השכיבה עם הבהמה והקדים זכרונה לשאר העריות לחוזק הגנות בה
ולחוזק העונש אשר בה על ידי ב"ד ואח' הוסיף להזכיר שנית שהעונש על שאר העריות הוא כרת
להוסיף הרחקה מהם וביאר שאם זה העונש יקרה כשיתפשט זאת העברה באומה שתקיא הארץ
אותם כאשר קאה את הגוי אשר לפניהם וסמך אל זה העניין המאכלו' האסורות והאוב והידעוני
להעיר על הכונה אשר בעבורה באו המצות באלו הדברים כלם והיא שנהיה נכונים לשלמו' השכל
בעיון באופן שנהיה לשם יתע' והוא מבואר שעניין האוב והידעוני הוא לזאת הסבה בעינה כמו
שהתבאר מדברינו בהם וממה שקדם מדברינו בזה התבאר התועלת המגיעות מהם ואולם שרשי
אלו המצות הנה המצוה הראשונה שוא לירא מהמורים:

פרשת אמור

אמור אל הכהנים בני אהרן מגיד שאין אלו האזהרות נוהגות כי אם בזכרי הכהונה כי
הם ראויים יותר בזה הדין מהכהונות להיותם נבדלים לעבוד השם יתעלה וזה נוהג
בכהנים לא בחללים כי הם מחוללין מהכהונה · לנפש לא יטמא בעמיו · מגיד שאין טומאת מת
נוהגת בגוים כי לרחקם משלמות אנושי כמעט שלא נפקד מהם דבר בסבת המות יהיה בו תועלת
לאדם במה שהוא אדם והזהי' הכהנים מלהטמא במתים כאלו יאמר שהם ראוי' שיתענו העניינים
החמריים אם לא מצד מה שבהם תועלת לצורה האנושי' ולזה יהיו מתרחקים מלהטמא למת ואפשר
שיהיה הרצון באמרו בעמיו שיהיה המת בעמיו ר"ל שיהיו לו קרובים אבל מטמא הוא למת שאינו
בעמיו והוא שאין לו קוברין וכן פירשו בתורת כהנים וכבר יתבאר שזה העניין מצוה ממה שאמר
תורה בעניין הנתלים לא תלין נבלתו על העץ כי קבו' תקברנו ביום ההוא והנה אם צות אותנו התור'
לקבור כמו אלו הרשעים כ"ש שמצוה בזה בשאר המתים · כי אם לשארו הקרוב אליו · רצה השם
יתע' שיטמאו לשאר בשר כדי שיתאבלו עליה' באופן ראוי כי בזה תועלת כמו שביארנו בעניין ספוד
אברהם לשרה ובכותו עליה ולזה באה המצוה לכהנים שיטמאו לקרוביהם כמו שיתבאר והנה זכר
משאו הקרובים אביו ואמו ובנו ובתו ואחיו ואחותו והתנה באחותו שתהיה בתולה שאם נבעלה באי
זה אופן שיהיה אינו מטמא לה והנה התנה שתהי' קרובה אליו והיא אחותו מאביו לא אחותו מאמו
כי אינה יורשה ולזה התנה במוחלט כי אם לשארו הקרוב אליו ומזה יתבא' שאינו מטמ' לאחיו מאמו
ובכלל הנה כמו שבנו ובתו הם ראוים לירשו כן ראוי שיהי' נטמא לאחיו ולאחותו הראוין לירשו ומזה
יתבאר מאמרו הקרובה אליו שאינו מטמא לאחותו הארוסה כי איננה קרובה אליו אבל היא קרובה
לאישה להדבק בה ולהפרד מאחיה · אשר לא היתה לאיש למדתנו התורה שאינו מטמא לאחותו
שהיתה נשואה אע"פ שנתגרשה כי כבר היתה לאיש · לה יטמא מגיד שהוא חייב להטמא לה וכן
ההקש בשאר הקרובים המזכרים כי הם ראויים בזה הדין כמוה וראוי שנדע שהוא אינו מטמ' להם
אלא בזמן שהם שלמי' שנ' לאביו ולאמו וגו' · לא יטמא שמורה שהן שלמים והוא מבואר מצד הוראת
הגדר שלא יקראו הנפלי' בנו ובתו כי לא נשלמים הוייתם ולזה לא יטמא להם וכן הוא מבואר שלא
הותר לכהנים להטמא אלו לאלו לא לזולתם עמם · לא יטמא בעל בעמיו להחלו ראוי שתדע שכבר
יאמר בעמיו על אשתו כמו שאמר בזאת הפרש' ולא יחלל זרעו בעמיו ומאמרו בעל הנ' יתב' שהתור'
צותה אותו שלא יטמא מצד מה שהוא בעל והוא מבואר שהוא בעל מצד אשתו ולזה יהי' הרצון
בזה שלא יטמא הבעל באשתו שהוא להחלו והוא אשתו הפסולה ואף על פי שאיננה מחללת בעלה
אבל היא חללה ובני החללים הנה אמר שהיא לחללו באופן שאמר בבת כהן את אבי' היא מחללת
וזה כי אע"פ שהנושא הפסול' לו איננו חלל הנה זה העניין חלול מה לו כי הוא מוריד זרעו מקדושה
ומזה המקום יתבאר שאין כהן מיטמא לאשתו הפסול' וראוי שיתבאר מזה שאפשר לו להטמ' לאשתו
הכשר' אבל לא יתבאר מזה שיתחייב להטמא לאשתו הכשר' · לא יקרחו קרח' בראשם · ר"ל על
מת שמת להם כבר ביאר זה במקום אחר ואמר לא תשימו קרחה בין עיניכם למת ומגיד שהו' חייב
על כל קרח' וקרח' באי זה מקום שיהי' מהראש שנ' בראשם והנ' שיעור הקרח' יתבאר ממה שאמר
בשעורי הנגעים שהוא כגריס הקלקי: ופאת זקנם לא יגלחו כבר התבאר פירושו בפר' הקודמת
ובבשרם לא ישרטו שרטת ר"ל על מת כמו שהתב' בפרש' הקודמת אמ' ושרט לנפש לא תתנו בבשרכם
קדושים יהיו לאלהיהם ר"ל שיהגנו קדוש' יתר' בעצמם להתרחק מענייניים המגונים · לא יחללו
שם אלהיהם · ר"ל שאם לא נהגו עצמם בקודש' הנ' הם משפילים על אנשים מדרגת השם יתע'
אשר הם מוכנים לשרתו · אשה זונ' וחלל' לא יקחו · ראוי שתדע כי הזונ' לפי הוראתו'
הגדר היא הנבעלת לאיש האסור לנשאה והרצון בזה שהיא נוטה מהאדם המותר
לה אל אדם האסור לה וחללה היא לפי הוראת הגדר שנבעל' לכהן הפסול לה כי
הכהן מחלל אותה כמו שאמר אחר זה ולא יחלל זרעו בעמיו או שבא מפסולי כהנ' כי הזרע ההוא
הוא מתחלל וג"כ שב' כמו שהזונ' היא זונ' מצד הבעיל' כן ראוי שתהי' האש' חללה מצד הבעיל' והוא

אמור

מבואר שלא עבר על לאו זה אם לא נשאה שנ' לא יקחו · ואשה גרושה מאישה לא יקחו שבר יורה
היותה גרושה שנמצא בה דבר גנות ואין ראוי שיקח הכהן לאשה מי שלא היתה ראויה לאשה · כי
קדוש הוא לאלהיו ולזה אין ראוי שיקח אלו הנשים אשר הם בזה האופן מהגנות · וקדשתו כי את
לחם אלהיך הוא מקריב · ר"ל כבר תצוה לקדשו ולתת לו מהכבוד חקו מפני כבוד השם יתעלה
כי כל מה שיהיו הכהנים יותר מכובדים בעיני האנשים תגדל מעלת מי שהם מיוחדים לשרתו
בעיניהם ולזה צוה השם יתעלה שיהיה להם בגדי קדש לכבוד ולתפארת וצוה בקרבנות שיהיו
תמימים · ובת איש כהן כי תחל לזנות · לפי שאמרה התורה באש תשרף ולא אמרה מות תמות
באש תשרף כמו שאמרה בשאר העונשים מות יומת עם הארץ ירגמוהו באבן · מות יומת אביו
ואמו קלל דמיו בו · מות יומת באבן ירגמו אותם דמיהם בם · למדנו
שכבר התבאר שהי' במיתה ולזה לא נצטרכה התורה לזכור שהיא במיתה רק לזכור באי זו מיתה
תמות ולזה היא מבואר שהזנות הזה היה ענשו בישראל מיתה אלא שהיא יותר קלה כי מפני היות'
מחללת אביה החמירה התורה במיתתה ולזה יתבאר שהנשואה היתה מיתתה בחנק אם לא היתה
בת כהן כמו שהתבאר בפרשה הקודמת והנה היא מחללת את אביה שיבזוהו אנשים מפני שיצא
ממנו זרע פגום בזה האופן · והכהן הגדול מאחיו וגו' · ר"ל שכיון שנמשח בשמן המשחה ולבש
בגדי כהן גדול אע"פ שלא לבשם כי אם פעם אחד הנה תהיינה נוהגות בו אלו המצות היתרות ·
את ראשו לא יפרע ובגדיו לא יפרום לפי שהוא תמיד במקדש הזהירה אותו התורה שלא יהי' מגדל
שער וקרוע בגדים בעת מהעתי' וכבר יתבאר שהוא היה תמיד במקדש מהלצון שהזהיר' בו שיהיה
על מצחו תמיד · ועל כל נפשות מת לא יבא · לפי שזכר אחר הכלל הזה אביו ואמו למדנו שההבדל
בין כהן גדול לכהן הדיוט איננו אלא בכמו אלו הקרובים לא במת מצוה והוא המת שאינו בעמיו ·
ומן המקדש לא יצא ולא יחלל את מקדש אלהיו וגו' · למדנו שזאת האזהרה היא ג"כ בכהן הדיוט
בפרשת שמיני ובהיות העניין כן הנה ראוי שנעיין מה ההבדל בזה בין כהן גדול לכהן הדיוט אשר
בעבורו תתן התורה סבה כי נזר שמן משחת אלהיו עליו ונאמר שהרצון בזה שלא יצא מן המקדש
ויניח עבודתו מפני מת שימו' לו והנ' אמרו ולא יחלל את מקדש שהיו שלא יירא שיחלל מקדש אלהיו
מפני היותו עוב' אונן כי אין עבודתו מתחלל' מפני האנינו' לפי שהו' משוח בשמן המשח' ולז' ראוי שלא
יתפעל כלל מכמו אלו העניני' באופן שתבלבל כל כונתו ואמנם הכהן הדיוט אם עבד אונן חלל וראוי
שתדע כי אע"פ שהכ"ג איננו מחלל עבוד' מפני האנינו' הנ' הוא אסור באכיל' קדשי' באנינו' כמו שהתב'
בפרשת שמיני מאמרו ואכלתי חטא' היום · והוא אשה בבתוליה יקח · למדנו מאמרו אשה כי אינו
לוקח כי אם אשה אחת לא ב' נשים או יותר כי לעולם קדושתו אין ראוי שיתחלל ברבוי המשגל אבל
יספיק לו ההכרחי לקיום המין ולמדנו מאמרו בבתוליה שלא תהיה בעולה כי שם הבתולה יור' על
העדר הבעילה ממנה ולפי שהבעילה שהיא כחיית עליה היא משכב האדם הנה לא תאסר לכהן
גדול מן התורה אם לא ישכב איש אותה אע"פ שכלו בתוליה לסבה אחרת · אלמנה וגרושה וגו' ·
למדנו אע"פי שנתאלמנה מן האירוסין אסורה לכה"ג והסבה בזה כי מפני שהית' לאיש אחר אינו
ראוי שיקח אותה כהן גדול לעולם מדרגתו על שאר האנשי' והנה רצון התורה בזה שאין ראוי שיקח
אלמנה וכ"ש גרושה וכ"ש חללה וכ"ש זונה וראוי שתדע שאם ארס אותה קודם שנתמנה כהן גדול
מותר לו לנשאה שנא' לא יקח והרי לקחה קודם היותו כהן גדול · כי אם בתול' מעמיו יקח אש' · מגיד
שאין נושא גיורת ומשוחררת ואע"פ שהיא בתולה · ולא יחלל זרעו בעמיו למדנו שהוא מוזהר מלחלל
זרעו באשתו הפסולה שיקח ויתבאר שהי' מתחללת בזה ממה שזכרנו במה שקדם וג"כ הנה מפני
שזרעו מתחלל מפני היותו בה הנה ראוי יותר שתהיה היא חללה עד שאם לא כורה שתהי' כי חללה
מפני זאת הביאה הפסולה לא יהיה לה טעם לזה הסדור הנזכר בשו הפסולות כי ידמה שהזונ' היא
היותר מגונה ואחריה החללה ואחריה הגרושה והנה החללה היותר מגונה מהגרושה היא אשר
נתחללה מפני בעילה פסולה ואולם החללה שנולדה מפסולי כהונ' יותר מגונ' מהגרושה אבל העניין
בהפך ולזה יתבאר מזה העניין שיש בכאן חללה היא מתחללת מפני הביאה הפסולה ומזה המקו'
יתבאר באופן מה שהכהן מוזהר מלחללה כי כבר הוזהר מלחלל מה שלא בא לעולם כ"ש שהו' מוזה'
מלחלל זאת האשה הכשרה לכהונה ואפשר שיהיה הרצון באמרו בעמיו עם עמיו · כי אני ה'
מקדשו ר"ל הכהן הגדול ולזה ראוי שיתרחק מאלו הזווגים הפחותים · איש מזרעך לדורותם
אשר יהיה בו מום לא יקרב להקריב לחם אלהיו · ידוע כי מום יקרא אצל האנשים או זה שהוא
שיהיה ביצירת האדם בכמות או באיכות כאלו תאמר מי שנאברו קצר או מי שידמה לאלו המומים
אשר בבריאה אע"פ שאין בהן הפסד בפעולות הטבעיות והנה על כמו אלו המומין לוקה אם עבד
וכבר יהיו באלו המומין מה שהתחלל העבודה בעבודם והנה הנזכרים בפרטי' הבאים אחר
זה כמו שיתבאר במה שיבא ויתבאר מאמרו איש שהקטן איננו ראוי להקריב ולא האשה ולא הטומטו'
ולא אנדרוגינוס · כי כל איש אשר בו מום לא יגש להקריב · ר"ל מום קבוע כי כבר זכר בפרטי'
הבאים אחריו מומין קבועים והם העור והפסח ואמנם בסוף העניין זכר מומין עוברים כגון גרב
או ילפת וסמך לו כל איש אשר בו מום מזרע אהרן הכהן לא יגש להקרי' אשי השם מום בו וגו' ·
והוא אזהרה לבעל מום עובר ולזה אמר מום בו להעיר שאינו נפסל אלא בעת שהמום בו לא אחר
עברו והנה זכרה התורה המומים היותר קשים לפי שבכר יזכור שאם עבד הבעל מום יחלל עבודתו
ולזה לא יהיה אלא בכמו אלו המומין החמורים ואם היתה כונת התורה שיהיה כל בעל מום מחלל
עבודה היתה זוכרת המומים היותר קלים ומהן נלמד היותר חמורין ואמנם שבדילה החמורין
לבאר שבהם ענין נוסף על שאר המומי' והוא חלול העבודה וזה מבואר מהמפרשים הכוללים · איש
עור או פסח הנה העור הוא מי שנתעוור ראות עינו לאי זו סבה שתהיה ואע"פ שאין שנוי בתמונתו
ומראהו הפסח הוא מי שיהיה פוסח בלכתו · או חרום · הוא מענין חרם שהוא מענין השחתה
והפסד הוא מי שנפסד ממנו דבר מהדברים שיש להם רושם בפעולותיו והטבעיות כמו העניין
במומין הקודמין לזה כאלו תאמר שיבשה אזנו או מה שידמה לזה · או שרוע · הוא שיהיה נוסף
בו דבר יהיה בו הפסד מה בפעולותיו הטבעיות כאלו תאמר שיהיה לו שני חוטין באופן כי זה
העניין ידמה שהוא משוער בטבע מצד הכמות והתמונה וכאשר נפסד הסדר ההוא לא תהיינה
פעולות האבר ההוא שלמות וזה מבואר למי שעיין בטבעיות ולזאת הסב' היו בעלי מום כשיתבלבלו
בעבורו הפעולות הטבעיות כי זהוא גדר החלי כמו שהתבאר במלאכת הרפואה ולזה תמצא שאמר
הנביא והבאת' גזול את הפסח ואת החולה · או איש אשר יהיה בו שבר רגל או שבר יד · למדנו שההש'
איננו פסול שא כלדברים שבגלוי כגון ידי' ורגליו · או גבן הוא שיש לו שני גביניס על עינו ולזה יתבאר
שאם אין לו גבים על עינו הוא בעל מום ג"כ · או דק או תבלול בעינו · דק הוא מי שיש לו כתם לבנה
על השחור שבעינו וזה מבואר מצד הוראת הגדר ותבלול שנתערב מהלובן בשחור ובכלל עינו ומזה
יתבאר המומים שבעין הדומי' לו לפי מה שכתב' מהמפרשים הכוללים · או גרב · הוא החכוך היבש או
ילפת · הוא חזזית המצרית והוא קשה הרפואה · או מרוח אשך · ר"ל שנתמעך אחד מאשכיו או נכתת ומזה
יתבארו המומין אשר בכלי ההולד' הדומים להם · כל איש אשר בו מום וגו' · לפי שזכר אשי ה' שהן
דברים נקטרים כאלו תאמר החלבים והקמץ והלבונה ולחם אלהיו שהוא נקטר · ר"ל מה שיקריב
ממנו הכהן נשפט כי על אלו יתחייב מלקות לפי שאין אחריהם עבודה אבל הם בעצמן גמר עבודה
ואמנם לא יתחייב מלקות על הפתיתה ועל הבלילה והתנופה ושאר מה שדומה להם כי הם אינן
ראוין בזה הדין כמו אלו העבודות שהן גמר עבודה אמנם על זריקת הדם יתחייבו כי היא עבודה
שאין אחריה עבודה אבל היא יותר מכוונת שבעבודות כמו שהתבאר בענין הקרבנות ובכלל הנה
על כל העבודות שהן גמר עבודה יתחייבו מלקות · לחם אלהיו מקדשי הקדשים ומן הקדשי' יאכל
למדנו שהבעל מום חולק עם אחיו הכהנים בקדשי הקדשים ובקדשים קלים ר"ל עם אנשי בית אב' ·
אך אל הפרכת לא יבא ואל המזבח לא יקרב כי מום בו · למדנו שהוא מוזהר מלבא אל הפרכת
ומלהתקרב אל המזבח אע"פ שלא עבד · וראוי שנדע שהוא איננו מוזהר כי אם מהמזבח ולפנים כי
משם יבאו להקריב בו כי שם פני המזבח כמו שביאר' במ' שקד' ומזה הצד כמנע ממנו התקר' למזבח
ולא כמנע ממנו הכנס למקדש · ולא יחלל את מקדשי כי אני הש' מקדש ראוי שתדע שאין הכונה בזה
יחלל בית המקד' שאם הי' העניין כן הי' אומ' אני הש' מקדשו ואול' אמ' אני הש' מקדש ר"ל הקדשי' ומה
המקום

וְעֶרְוַת אֲחוֹת אִמְּךָ וַאֲחוֹת אָבִיךָ לֹא תְגַלֵּה כִּי אֶת־שְׁאֵרוֹ הֶעֱרָה עֲוֺנָם יִשָּׂאוּ׃ וְאִישׁ אֲשֶׁר יִשְׁכַּב אֶת־דֹּדָתוֹ עֶרְוַת דֹּדוֹ גִּלָּה חֶטְאָם יִשָּׂאוּ עֲרִירִים יָמֻתוּ׃ וְאִישׁ אֲשֶׁר יִקַּח אֶת־אֵשֶׁת אָחִיו נִדָּה הִוא עֶרְוַת אָחִיו גִּלָּה עֲרִירִים יִהְיוּ׃ וּשְׁמַרְתֶּם אֶת־כָּל־חֻקֹּתַי וְאֶת־כָּל־מִשְׁפָּטַי וַעֲשִׂיתֶם אֹתָם וְלֹא־תָקִיא אֶתְכֶם הָאָרֶץ אֲשֶׁר אֲנִי מֵבִיא אֶתְכֶם שָׁמָּה לָשֶׁבֶת בָּהּ׃ וְלֹא תֵלְכוּ בְּחֻקֹּת הַגּוֹי אֲשֶׁר־אֲנִי מְשַׁלֵּחַ מִפְּנֵיכֶם כִּי אֶת־כָּל־אֵלֶּה עָשׂוּ וָאָקֻץ בָּם׃ וָאֹמַר לָכֶם אַתֶּם תִּירְשׁוּ אֶת־אַדְמָתָם וַאֲנִי אֶתְּנֶנָּה לָכֶם לָרֶשֶׁת אֹתָהּ אֶרֶץ זָבַת חָלָב וּדְבָשׁ אֲנִי יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם אֲשֶׁר־הִבְדַּלְתִּי אֶתְכֶם מִן־הָעַמִּים׃ וְהִבְדַּלְתֶּם בֵּין־הַבְּהֵמָה הַטְּהֹרָה לַטְּמֵאָה וּבֵין־הָעוֹף הַטָּמֵא לַטָּהֹר וְלֹא־תְשַׁקְּצוּ אֶת־נַפְשֹׁתֵיכֶם בַּבְּהֵמָה וּבָעוֹף וּבְכֹל אֲשֶׁר תִּרְמֹשׂ הָאֲדָמָה אֲשֶׁר־הִבְדַּלְתִּי לָכֶם לְטַמֵּא׃ וִהְיִיתֶם לִי קְדֹשִׁים כִּי קָדוֹשׁ אֲנִי יְהוָה וָאַבְדִּל אֶתְכֶם מִן־הָעַמִּים לִהְיוֹת לִי׃ וְאִישׁ אוֹ־אִשָּׁה כִּי־יִהְיֶה בָהֶם אוֹב אוֹ יִדְּעֹנִי מוֹת יוּמָתוּ בָּאֶבֶן יִרְגְּמוּ אֹתָם דְּמֵיהֶם בָּם׃

ס"ד · ונג"ה · מ"ו זה"ב · סימן:

וְעֶרְיַת אֲחָת אִמָּךְ וַאֲחָת אֲבוּךְ לָא תְגַלֵּי אֲרֵי יָת קָרִיבֵיהּ גַּלִּי חוֹבֵיהוֹן יְקַבְּלוּן׃ וּגְבַר דִּי יִשְׁכּוֹב עִם אִתַּת אַח אֲבוּהִי עֶרְיְתָא דַאֲח אֲבוּהִי גַּלִּי חוֹבֵיהוֹן יְקַבְּלוּן בְּלָא וְלַד יְמוּתוּן׃ וּגְבַר דִּי יִסַּב יָת אִתַּת אֲחוּהִי מְרַחֲקָא הִיא עֶרְיְתָא דַאֲחוּהִי גַּלִּי בְּלָא וְלַד יְהוֹן׃ וְתִטְּרוּן יָת כָּל קְיָמַי וְיָת כָּל דִּינַי וְתַעְבְּדוּן יָתְהוֹן וְלָא תְרוֹקֵן יָתְכוֹן אַרְעָא דִּי אֲנָא מָעֵיל יָתְכוֹן תַּמָּן לְמִתַּב בַּהּ׃ וְלָא תְהָכוּן בְּנִימוֹסֵי עַמְמַיָּא דִּי אֲנָא מַגְלֵי מִן קֳדָמֵיכוֹן אֲרֵי יָת כָּל אִלֵּין עֲבַדוּ וְרָחִיק מֵימְרִי יָתְהוֹן׃ וַאֲמָרִית לְכוֹן אַתּוּן תֵּירְתוּן יָת אַרְעֲהוֹן וַאֲנָא אֶתְּנִנַּהּ לְכוֹן לְמֵירַת יָתַהּ אֲרַע עָבְדָא חֲלַב וּדְבַשׁ אֲנָא יְיָ אֱלָהֲכוֹן דִּי אַפְרֵשִׁית יָתְכוֹן מִן עַמְמַיָּא׃ וְתַפְרְשׁוּן בֵּין בְּעִירָא דַכְיָא לִמְסָאֲבָא וּבֵין עוֹפָא מְסָאֲבָא לְדַכְיָא וְלָא תְשַׁקְּצוּן יָת נַפְשָׁתְכוֹן בִּבְעִירָא וּבְעוֹפָא וּבְכֹל דִּי תַרְחֵישׁ אַרְעָא דִּי אַפְרֵשִׁית לְכוֹן לְסָאָבָא׃ וּתְהוֹן קֳדָמַי קַדִּישִׁין אֲרֵי קַדִּישׁ אֲנָא יְיָ וְאַפְרֵשִׁית יָתְכוֹן מִן עַמְמַיָּא לְמֶהֱוֵי פָלְחִין קֳדָמָי׃ וּגְבַר אוֹ אִתְּתָא אֲרֵי יְהֵי בְהוֹן בִּידִין אוֹ זְכוּרוּ אִתְקְטָלָא יִתְקַטְלוּן בְּאַבְנָא יִרְגְּמוּן יָתְהוֹן קַטְלָא חַיָּבִין׃

פרשה אמור

כא

א וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה אֱמֹר אֶל־הַכֹּהֲנִים בְּנֵי אַהֲרֹן וְאָמַרְתָּ אֲלֵהֶם לְנֶפֶשׁ לֹא־יִטַּמָּא בְּעַמָּיו׃ כי

פרשה ואמר

וַאֲמַר יְיָ לְמֹשֶׁה אֵימַר לְכַהֲנַיָּא בְּנֵי אַהֲרֹן וְתֵימַר לְהוֹן עַל מִית לָא יִסְתָּאַב בְּעַמֵּיהּ׃ אלהן

ישאו ו' קמצין וסי' וערות אחות אמך ואחות אביך · אשר ישכב את דדתו ערות דדו · כי עבדת הקדש עליהם · זהב ולבנה ישאו · המה מלכותם ישאו · הלא זה כלם עליו · ולא תקיא ב' וסי' ולא תקיא אתכם הארץ · הארץ אתכם בטמאכם אתה · ולא תלכו ב' ר"פ וסי ולא תלכו בחקת הגוי · ולא תלכו רומה · בחקת ה' חס' בליש' וסי' ולא תלכו בחקת הגוי · ואינם עשים בחקתם · ובחקתיהם לא תלכו · אם בחקתי תלכו · חקת שמים · וכל חקתיו דכו' · בבהמה ו' דגשי' וסימ' נמסר בסדר נח · ואבדל ב' חסר בליש' וסימן ואבדל אתכם מן העמים דסוף קדשים · כי עונותיכ' היו מבדלים · והוא חד מן מלין מיחדין חס' י' וד וסי' ואת הבית יקצע מבית סביב · ואיש כי יקדש את ביתו קדש · הקרב את קרבנו קערת כסף אח' · תנו ליי' אלהים כבוד בטרם יחשוך ובטרם · מאחזתו ינחל את בניו · יקשוב וישמע לאחור · לא תירא כי יעשר איש · מריח מים יפרח · שורו עבר ולא יגעל תפלט פרתו · והוא ישקט ומי ירשע · ב' בו · בבלי דעת מלין יכבר · כצפעני יפרש · ידעני ה' חסר וסימ' כי יהיה בהם אוב או ידעני · וחבר חבר · אשר הכרית את האבת ואת · ועשה אוב וידעוני · דמלכים · וחברו דד"ה ועשה אוב וידעני :

רשי

וערות אחות אמך · שנה הכתוב באזהרתן לומר שהוזהר עליהם בין על אחות אביו ואמו מן האב בין על אחיותיהן מן האם אבל ערו' אשת אחי אביו לא הוזה' אלא על אשת אחי אביו מן האב: אשר ישכב את דודתו · המקרא הזה בא ללמד על כרת האמור למעלה שהוא בעונש הליכת ערירי: ערירי · כתרגומו בלא ולד ודומה לו ואנכי הולך ערירי יש לו בנים קוברן אין לו בנים מת בלא בנים לכך שנה בשני מקראות אלו ערירים ימותו ערירים יהיו ערירים ימותו אם יהיו לו בשעת עבירה לא יהיו לו כשימות לפי שקוברן בחייו ערירים יהיו ואם אין לו בשעת עבירה יהיה כל ימיו כמו שהוא עכשיו: נדה היא · השכיבה הזאת מנודה היא ומאוסה ורבותינו דרשו לאסור הערוה בה ככל שהערוה מפורשה בה את מקור הער': ואקוץ · לשון מאוס כמו קצתי בחיי שהוא קץ במזונו: והבדלת' בין הבהמה טהורה לטמאה · אין צורך לומר בין פרה לחמור שהרי מובדלי' וניכרין הם אלא בין טהורה לך לטמאה לך בין שנשחט רובו של סימן לנשח' חציו וכמה בין רובו לחציו מלא שערה: אשר הבדלתי לכם לטמא · לאסור: ואבדיל אתכם מן העמים להיות לי · אם אתם מובדלים מהם הרי אתם שלי ואם לאו הרי אתם של נבוכד נצר וחביריו רבי אלעזר בן עזריה אומר מניין שלא יאמר אדם נפשי קצה בבשר חזיר אי אפשי ללבוש כלאים אבל יאמר אפשי ומה אעשה ואבי שבשמים גזר עלי ת"ל ואבדיל אתכם מן העמי' להיות לי שתהא הבדלתכ' מהם לשמי פורש מן העבירה ומקבל עליו עול מלכות שמים: כי יהיה בהם אוב וגו' · כאן נאמר בהם מיתה ולמעלה כרת עדים והתראה בסקילה מזיד בלא התראה בהכרת ושגגתם חטאת וכן בכל חייבי מיתו' שנ' בהם כרת:

חסלת קדושים תהיו

אמור אל הכהנים · אמור ואמרת להזהיר גדולי' על הקטנים: בני אהרן · יכול חללים תלמוד לומר הכהנים: בני אהרן · אף בעלי מומין במשמע: בני אהרן' ולא בנות אהרן: לא יטמא בעמיו · בעוד שהמת בתוך עמיו יצא מת מצוה: כי

אבן עזרא

וערות אחות אמך · טעמו כבר הזכרתי לא תגלה והנה המגלה את הערוה הערה שארו: עונם ישאו · אם הדבר ברצונם לא הזכיר עונש אחות האב גם לא הזכיר כלל עונש שתי אחיות והמשכיל יבין גם דברי הקבלה אמת: את דודתו · היא אשת דודו: ערירים ימותו · אמרו הצדוקים שהוא כמו ערומים ופי' ימותו כמו יומתו ולא אמרו אמת והנכון שהוא כדברי המתרגם ארמית וכבר פירשתי כתבו את האיש הזה ערירי כי הוא כמו הולך ערירי ואמר על אשת אח נדה והטעם ראוי שירחק ממנה וכן אמרו אחיכם שונאיכם מנדיכם והנה אין בעריות זכר נדה כי אם באשת אח והנדה האסורה גם תבא עת להיות מותרת גם כן יתכן באשת האח כאשר אפרש בפרשת כי ישבו אחים יחדיו ואשר אמרו כאשר היא אחות האב אסורה כן אסור לאשה שתנשא לדודה לא זה הדרך כי העריות הזכרים הם המכריחים ואין מי יכריח' ואם בדרך שקול דעתם החסרה ירחו לנו למה לא נקבל עדות שתים נשים והם על הערכים תהיינה ארבעת נשים כמו שני עדי' על כן אנחנו צריכים לקבלה: ושמרתם את כל חוקותי · שלא לעבור על אלה העריות: ואת כל משפטי · משפטי העונש · וטעם ולא תקיא הארץ אפרש בפרש' וילך: ואקץ בם · דרך משל כמו ותקצר נפשו · וטעם ארץ זבת חלב שאין כמוה: אשר הבדלתי אתכם מן העמים · בזה החקים ועוד שתבדילו בין הבהמה · וטעם הטהור' העשרה הנזכרים וכל האחרים טמאים · וטעם העוף הטמא הנזכר וכל האחרי' טהורים · וטעם לטמא שתדעו שהוא טמא במחשבה ובדבור וכן תשקצו מן העוף על כן גר תושב לא יאכל טמא בארץ טהורה כי על זה התנאי ידור בתוכנו ואם תשמרו כל אשר צויתי אתכם אז תהיו קדושים כי חייבים אתם ללכת אחרי כי קדוש אני · וטעם ואיש או אשה בעבור שאמר על האבות לטמאה בהם אמר היו קדושי' והמיתו אשר יטמא נפשו באוב ובידעוני כי עד כה לא הזכיר עונש פונה אל אוב בפרהסיא · וטעם להזכיר האשה כי זאת האומנות ביד הנשים יותר וכן מכשפה לא תחיה:

אמור אל הכהנים · אחר שהזהיר ישרא' ובני אהרן בכללם להיותם קדושים הזכיר בני אהרן שהם חייבים להשמר מדברים אחרים בעבור שהם משרתי השם ויתכן להיות פי' אמור אל הכהנים כל הפרשה הנזכרת כי התורה בידם: ואמרת אליהם · טעמו המצות שהם חייבים לשמרם לבדם: לנפש · הוא המת · מלת יטמא מבנין התפעל ולגשות הטי"ת להתבלע התי"ו וטעם בעמיו בכל ישראל שהם עמיו: כי

בעל הטורים

אשר הבדלתי אתכם · ע' מא' בפרש' קדושים כנגד ע' אומות שהבדלתי אתכם מהם: ואבדיל אתכם מן העמים וסמיך ליה איש או אשה כי יהיה בהם אוב או ידעוני · כי אני הבדלתי אתכם מן העמים והשריתי שכינתי ביניכם ואינכם צריכי' לאוב וידעוני כשאר האומות שאין עמהם נביא ולא יודע עד מה · ולכך צריכי' לאוב וידעוני:

אמור

אמור אל הכהנים סמך אזהרת כהנים שלא יטמאו לאוב · שגם נאמר בו אזהרה שלא לטמאה בו · אי נמי שלא יטמא הכהן למת כשירצה לשאול באוב שצריכי' ליטמאות כששואלין בו · אי נמי לפיכך סמך אל הכהנים לאוב וידעוני שאם תאמרו ממי נדע העתידות הרי לא נדרש באוב וידעוני לכך סמך לו אמור אל הכהני' הרי לך כהן שישאל לך באורי' ותומים · והכי איתא בתנחומא ואיש או אשה כי יהיה בהם אוב וידעוני · זה שאול ואשה בעלת אוב · וסמך לו אמור אל הכהנים · אמר רבי לוי יפה היה לו לשאול באורים ותומים האמורים למטה ולא באוב האמור למעלה: לעיל מיניה כתיב דמיהם בם · וסמיך ליה לא יטמא · כלא יטמא דמיו בו והיינו דאמרי' כהן ששמש בטומאה אחיו הכהני' מפצעים את מוחו: אל הכהנים · בגי' זה לא חללים: בני אהרן · בגי' זהו גם בעלי מומין: למה אמר בני אהרן ולא בנות אהרן · לפי שהם גרמו מיתה לדורות: אמור אל הכהני' בני אהרן ואמרת בגי' לדורות · ואמרת' הם אותיות אמרות טהורות: אמור ואמרת · אמירה ראשונ' כדי שלא ליטמ' במת · ואמירה שניה לטמאות למת מצוה: לנפש לא · בגימט' בדם המת: לא

מ"ע ספורנו

ולא תשקצו את נפשותיכם בבהמה ובעוף ובכל אשר תרמוש האדמה · ממיני הטמאי' אשר הבדלתי לכם מן הטהורים · לטמא · כענין שיהיה השקוץ מטמא את נפש · וזה באכילת' לא במגע ובמשא בלבד: ואיש או אשה כי יהיה בהם אוב או ידעוני · ואמר שהיתה הכונה בכל זה לקדש את ישראל הנה מי שישאל באוב או ידעוני אשר עניהם כלו כרוח טומאה על השקר כל המכוון ראוי שיסקל בלי ספק:

פרשת אמור

ויאמר ה' אל מש' אמור אל הכהני' · עם שנאמר למעלה להבין ולהורו' בכל מיני הטמאות ולהבדיל בין הבהמה הטהורה לטמאה ובין העוף הטמא לטהור כי זה יאות יותר לכהנים כאמרו ולהבדיל בין הקדש ובין החול ובין הטמא ובין הטהור ולהורות: ואמרת אליהם · שצריכים הם ליזהר בלמדי אלה גם מטומאת מת וחלול הזרע שהם מעלות קדושה לכהנים בלבד: לנפש לא יטמא בעמיו · שום אחד מהכהנים לא יטמא לנפש בעמיו שהו' כל מת מן ההמון שאינו קרובה אלא שהוא מעמו בלבד: לא

אמרי נועם

לנפש לא יטמא וא"ת אמאי אצטריך קרא כי אם לשארו מדכתי' לא יטמא בעל בעמיו אבל לכשרה מטמא וי"ל אי לאו לשארו לא הוה דרשינן הכא בעל ממש משום דהוו קשו קראי אהדדי דהא בריש' כתיב לנפש לא יטמא בעמיו כלל והדר' כתיב לא יטמא בעל בעמיו דמשמע לכשרה אלא הוה מפרשינן האי בעל בסן וקרי ליה בלשון כבוד וה"ק לא יטמא הכהן למת בשהוא בתוך עמיו מפני שהו' מתחלל וא"ת והא כתיב כבר לנפש לא יטמא לעבור עליו בשני לאוין אבל השתא דכתיב כי אם לשארו דילפינן מיניה יכול

חזקוני

כי את שארו הערה · אם היא ארוסה: עונם ישאו · אם ברצון שניהם: נדה היא · לפי שהוא דומיא דנדה פעמים שהנדה אסור' ופעמים שהיא מותרת אף באשת אח פעמים שהיא אסורה ופעמים שהיא מותרת על ידי יבום כשמת אדמלא בלא זרע: ושמרתם את כל חוקותי · שלא לעבור על אוהדות אלו העריות: ואת כל משפטי · משפטי' העונש: ושמרתם את כל חוקותי אהדריה קרא למעלה בחוצ' לארץ וכאן לארץ: ולא תלכו בחוקו' הגוי · שנה כה שלא תאמר על חוקות הרבי' הוזהר אבל על חוקות היחיד ליכא למיחש קמ"ל: אתם תירשו את אדמתם · אתם באים ויורשי' אותם שאתם פתאתם תחילה וכן הוא אומר בן כעול אחותי כלה וגו': ואני אתננה לכם · שהרי היא איכה לחלקו של שם ואתם בניו של שם והם אינם אלא בניו של חם וזה שיבן בנוכה אלא שיהיו הם שומרים המקום עד שתבאו · אני יי' אלהיכם · ואינכם צריכים לאחר: והבדלתם בין הבהמה הטהורה לטמאה וגו' · גלוי וידוע שבהמה הטהורה מועטת מבהמה טמאה לפי' סמך הכתוב ההבדלה אצל הטהורה וכמו כן גלוי וידוע שעופות טמאין מועטין מן הטהורים לפיכך סמך הכתוב ההבדלה אצל העוף טמא שכן מנהו בשמותם והמרובי' מעורבין זה בזה ובאי' לספרים זה מזה מפרישין את המועט מן המרובה' כמו שמכינו לעולם ישנה אדם לתלמידו דרך קצרה:

שלימא סדרא דפרשת קדושים

אמור אל הכהנים אחר שהזהיר את ישראל להיות קדושים הזהיר את הכהנים להיות קדושי' לאמור עצמם מן הטומאה לפי שהם משרתיו ובני ביתו וביום שהוקם את המשכן נאמרה פרשה זו משום שבו ביום הוזקקו לעבודה וכסמכ' פרש' אוב וידעוני לפ' אמור אל הכהנים לומ' לך שמן הדין יש לרבים שואל באוב וידעוני כי אין צורך לישראל בהם אלא אם באת לשאול אמור אל הכהנים והם ישאלו לך באורים ותומים שבחושן: בני אהרן · לרבות הקטנים: לא יטמא בעמיו · בכל ישראל שהם עמיו: הקרובה

כמו שוכר אחר זה למדנו שהשכול יום שהעריב שמשו אוכל בתרומה אף על פי שהו' מחוסר כפרה [illegible]

רלבג

שמקום למדנו שהבעל מום מחלל עבודתו כשהי' מומו שכמו אלו המומי' המפורים שזכרה התורה כי לזאת הסבה נקרה התורה לזכור היותר קשה שבאלו המומין כמו שביארנו:

דבר אל אהרן ואל בניו וינזרו מקדשי בני ישראל · לפי השכין ממה שבלוה לו למדנו שזה הכזור הוא מעכוד עבודה וביאר שאם עבד קנל שנאמר ולא יחללו את שם קדשי · אשר הם מקדישים לי וראוי שתדע שזה שכין הוא בכהן טמא לפי מה שיתב' ממה שבלוה לו אחר זה והנה יתב' שכבר יתחייב על זה בחלול מיתה בידי שמי' ממה שאמר אחר זה ומתו בו כי יחללוהו וזה שאם חייב מיתה על החלול אשר מפני אכלו הקדשים בטומאה כ"ש שיתחייב מיתה על החלול אשר מפני היותו עובד בטומאה וזה שאכלנו מצאנו בבעל מום שאיננו עובד ואוכל בקדשים כמו שקדם ולזה תהיה יותר חמורה העבודה מהאכילה וכבר יתבא' זה עוד מענין השנין ממה שאמרנו בענין הקרבנות · אמור אליהם לדורותיכם כל איש אשר יקרב מכל זרעכם וגו' · הנה זאת הקריבה היא לאכל וזה יתבאר ממה שזכר אחר זה בקדשים לא יאכל כי על הכניסה לא יתחייב כרת כמו שיתבאר במעט עיון ממה שנזכר בפרשת נו והנה מה שאין לו מתירים יתחייבו עליו משקדשו ומה שיש לו מתירי' לא יתחייבו עליו עד שקרבו מתיריו וזה כי כבר אמר בפרשת צו בזה הענין והנפש אשר תאכל בשר מזבח השלמים אשר לה' והוא הבשר שקרבו מתירין כמו שאמר קודם זה והבשר כל טהור יאכל בשר מכלל שהוא מדבר כבשר שקרבו מתיריו וכן הדין בשאר קדשים אי זה שיהיו ולזה באה המאמר בזה הפסוק ושמתו עליו למדנו שלא יתחייב כרת אלא כשהיתה שמאתו עליו בשלמות אבל אם [illegible]

כי אם לשארו הקרוב אליו · היה נראה לנו כי פירושו כמו איש איש אל כל שאר בשרו שם כלל ואחר כן פרט לאמו ולאביו · וטעם בעל בעמיו שלא יטמא הבעל באשתו וכאשר ראינו שהעתיקו רבותי' כי יטמא לאשתו ושמו לשארו כדרך אסמכתא כאשר פירשתי במלת לעם נכרי · ואמרו כי פירוש בעל גדול שהעם ברשותו כמו בעליו אין עמו ובטל הפירוש הראשון · וטעם להזכיר אמו קוד' האב כי הזכר אי יותר מהנקבה ברוב : הקרובה אליו · להיותה אחותו מאב ואם והנה לא יטמא בעל בעמיו בנקבי' או בישראלי' חוץ מהנזכרים : להחלו · דגשות הלמ"ד להתבלע אחר והוא שם הפעל מבנין נפעל : לא יקרחה קרחה בראשם · על המת : ופאת זקנם · על המת במנהג מקומות בארץ כשדי' והנה התברר פירש את פאת זקנך : וטעם שרטת אפילו אחת וכבר נזהרו ישראל על אלה · וטעם הזכיר' כי ראש תוקרח וזקן מגולח ובש' שרוט לא ישמש לפני השם : ולא יחללו שם אלהיהם · פי' כי את אשי יי : אשה זונה · לא מצאנו על דרך הפשט בכל המקרא זונה כי אם כמשמעה וגם קויתנו את הולל בזונה כאשר פירשתיו : וחללה · שאינה מפורסמת כזונה ולפי הפשט היה נראה מדברי יחזקאל כי אלמנות כהן מותרות לכהנים לכן דבר הקבלה הוא הנכון : וקדשתו · במחשבה ובדבור : לחם אלהיך · מאכל שהוא קרב לשם : אני יי' מקדשכם · כלכם : כי תחל · לדעת רבים מגזרת תחלה ולפי דעתי מלשון חלול רק הוא מהבנין הכבד הנוסף כמו לא יחל דברו ועל שני הפירושים המלה היא מפעלי הכפל רק היא זרה ויתכן שתהיה זרה החל גם תחל שלא יתערבו עם טעם תחלה בעבור היות התי"ו קמוץ בקמץ קטן וכן לבלתי החל : ובת כהן · אם חללה עצמה בזנות בעבור שחללה כבוד אביה : באש תשרף · בעולה או ארוסה : את הבגדים : והם בגדי קדש : את ראשו לא יפרע ובגדיו לא יפרום · מזה הכתוב נלמוד מה שהעתיקו חז"ל במשפט האבלות : ועל כל נפשות מת לא יבא · גוף מת והגוף חסר כי מת שם התאר וכן ועשיר יענה עזות ומאכלו בריאה תחסר שה · וטעם לא יבא באהל או בבית ששם המת · וטעם לאביו ולאמו שהיא מצוה עליו לכבדם בחייהם ובמותם ואף כי לאחיו ולבנו : ומן המקדש לא יצא · אמרו המעתיקי' אחר המת והוא הנכון ויש אומרים בשבעת ימי המלואים וזה לא יתכן כי כבר באר ומלא את ידו גם יתכן שלא יצא מן המקדש כי אם לדבר מצוה : בבתוליה · יש שמות בלשון הקדש לא יפרדו לעולם כמו נעורים וזקונים ועלומים ובתולים ויש שמות בלשון הקדש שלא יתחברו כטף וסכס וזהב וברזל : אלמנה גרושה · כלל מכהן או מישר' : וחללה זונה · חסר וי"ו הדבק כמו שמש ירח עמד זבולה · וטעם להוסיף כי אם בתולה להזכיר עמיו כי הבתולה השבויה המתייהדת אסורה לו :

כי אם לשארו · אין שארו אלא אשתו : הקרובה · לרבות את הארוסה : אשר לא היתה לאיש · למשכב : לה יטמא · מצוה : לא יטמא בעל בעמיו להחלו · לא יטמא לאשתו פסולה שהוא מחולל בה בעוד' עמו, וכן פשוטו של מקרא לא יטמא בעל בשארו בעוד שהוא בתוך עמיו שיש לה קוברין שאינה מת מצוה וכאינה שאר אמרתי באותו שהו' להחלו להתחלל הוא מכהונתו : לא יקרחה קרחה · על מת והלא אף ישראל הוזהרו על כך אלא לפי שנאמר בישראל בין עיניכם יכול לא יהא חייב על כל הראש ת"ל בראשם וילמדו ישראל מכהנים בגזרה שוה נאמר כאן קרחה ונאמר בישראל קרחה מה כאן כל הראש אף להלן כל הראש במשמע כל מקום שיקרח בראש ומה להלן על מת אף כאן על מת : ופאת זקנם לא יגלחו · לפי שנאמר בישראל לא תשחית יכול לקטו במלקט ורהיטני לכך נאמר לא יגלחו שאינו חייב אלא על דבר הקרוי גלוח ויש בו השחתה וזהו תער : ובבשרם לא ישרטו שרטת · לפי שנ' בישראל ושרט לנפש לא תתנו יכול שרט חמש שריטות לא יהא חייב אלא אחת ת"ל לא ישרטו שרטת לחייב על כל שריטה ושריטה שתיבה זו יתירה היא לדרוש שהיה לו לכתו' לא ישרטו ואיני יודע שהי' שרטת : קדושים יהיו · על כרחם יקדישו' בית דין בכך : זונה · שנבעלת בעילת ישראל האסור לה כגון חייבי כריתות או נתין או ממזר : חללה · שנולדה מן הפסולים שבכהונה כגון בת אלמנה מכהן גדול או בת גרוש' מכהן הדיוט וכן שנתחללה מן הכהונה על ידי ביאת אחד מן הפסולים לכהונה : וקדשתו · על כרחו שאם לא רצה לגרש הלקהו ויסרהו עד שיגרש : קדוש יהיה לך · נהוג בו קדש לפתוח ראשון בכל דבר ולברך ראשון בסעודה : כי תחל לזנות · כשתתחלל על ידי זנות שהיתה בה זיקת בעל וזנתה או מן הארוסין או מן הנשואין ורבותי' נחלקו בדבר והכל מודים שלא דבר הכתוב בפנויה : את אביה היא מחללת · חללה ובזתה את כבודו שאומרים עליו ארור שזו ילד ארור שזו גדל : לא יפרע · לא יגדל פרע על אבל ואיזהו גדול פרע יותר משלשים יום : ועל כל נפשות מת · באהל המת : נפשות מת · להביא רביעית דם מן המת שמטמא באהל : לאביו ולאמו לא יטמא · לא בא אלא להתיר לו מת מצוה : ומן המקדש לא יצא · אינו הולך אחר המטה ועוד מכאן למדו רבותינו שכהן גדול מקריב אונן וכן משמעו אף אם מתו אביו ואמו אינו צריך לצאת מן המקדש אלא עובד עבודה : ולא יחלל את מקדש · שאינו מחלל בכך את העבודה שהתיר לו הכתוב הא כהן הדיוט שעבד אונן חלל : חללה · שנולדה מפסולי כהונה : ולא

אֲשֶׁר לֹא־הָיְתָה לְאִישׁ לָהּ יִטַּמָּא׃
לֹא יִטַּמָּא בַּעַל בְּעַמָּיו לְהֵחַלּוֹ׃ לֹא־ ה
יִקְרְחָה קָרְחָה בְּרֹאשָׁם וּפְאַת זְקָנָם
לֹא יְגַלֵּחוּ וּבִבְשָׂרָם לֹא יִשְׂרְטוּ שָׂרָטֶת׃
קְדֹשִׁים יִהְיוּ לֵאלֹהֵיהֶם וְלֹא יְחַלְּלוּ
שֵׁם אֱלֹהֵיהֶם כִּי אֶת־אִשֵּׁי יְהוָה לֶחֶם
אֱלֹהֵיהֶם הֵם מַקְרִיבִם וְהָיוּ קֹדֶשׁ׃
אִשָּׁה זֹנָה וַחֲלָלָה לֹא יִקָּחוּ וְאִשָּׁה
גְּרוּשָׁה מֵאִישָׁהּ לֹא יִקָּחוּ כִּי־קָדֹשׁ
הוּא לֵאלֹהָיו׃ וְקִדַּשְׁתּוֹ כִּי־אֶת־לֶחֶם
אֱלֹהֶיךָ הוּא מַקְרִיב קָדֹשׁ יִהְיֶה־לָּךְ
כִּי קָדוֹשׁ אֲנִי יְהוָה מְקַדִּשְׁכֶם׃ וּבַת
אִישׁ כֹּהֵן כִּי תֵחֵל לִזְנוֹת אֶת־אָבִיהָ
הִיא מְחַלֶּלֶת בָּאֵשׁ תִּשָּׂרֵף׃
ס וְהַכֹּהֵן הַגָּדוֹל מֵאֶחָיו י
אֲשֶׁר־יוּצַק עַל־רֹאשׁוֹ שֶׁמֶן הַמִּשְׁחָה
וּמִלֵּא אֶת־יָדוֹ לִלְבֹּשׁ אֶת־הַבְּגָדִים
אֶת־רֹאשׁוֹ לֹא יִפְרָע וּבְגָדָיו לֹא יִפְרֹם׃
וְעַל כָּל־נַפְשֹׁת מֵת לֹא יָבֹא לְאָבִיו
וּלְאִמּוֹ לֹא יִטַּמָּא׃ וּמִן־הַמִּקְדָּשׁ
לֹא יֵצֵא וְלֹא יְחַלֵּל אֵת מִקְדַּשׁ אֱלֹהָיו
כִּי נֵזֶר שֶׁמֶן מִשְׁחַת אֱלֹהָיו עָלָיו אֲנִי
יְהוָה׃ וְהוּא אִשָּׁה בִבְתוּלֶיהָ
יִקָּח׃ אַלְמָנָה וּגְרוּשָׁה וַחֲלָלָה
זֹנָה אֶת־אֵלֶּה לֹא יִקָּח כִּי אִם־
בְּתוּלָה מֵעַמָּיו יִקַּח אִשָּׁה׃ וְלֹא

אלהן לקריביה דקריב ליה לאמיה ולאבוהי ולבריה ולברתיה ולאחוהי: ולאחתיה בתולתא דקריבא ליה די לא הות לגבר להיסתאב: לא יסתאב רבא בעמיה לאחלותיה: לא ימרטון מרט ברישיהון ופאתא דדקנהון לא יגלחון ובבשרהון לא יחבלון חיבול: קדישין יהון קדם אלההון ולא יחלון שמא דאלההון ארי ית קורבניא דיי קורבן אלההון אינון מקרבין ויהון קדישין: אתתא מטעיא ומחללא לא יסבון ואתתא דמתרכא מבעלה לא יסבון ארי קדיש הוא קדם אלהיה: ותקדשיניה ארי ית קורבן אלהך הוא מקריב קדיש יהא לך ארי קדיש אנא יי מקדשכון: ובת גבר כהן ארי תתחל למטעי מקדושת אבוהא היא מתחלא בנורא תתוקד: וכהנא דיתרבא מאחוהי די יתרק על רישיה משחא דרבותא ודיקריב ית קורבניה למלבש ית לבושיא ית רישיה לא ירבי פירוע ולבושוהי לא יבזע: ועל כל נפשת מיתא לא יעול לאבוהי ולאמיה לא יסתאב: ומן מקדשא לא יפוק ולא יחל ית מקדשא דאלהיה ארי כליל משח רבות אלהיה עלוהי אנא יי: והוא אתתא בבתולהא יסב: ארמלא ומתרכא וחלילא מטעיא ית אילין לא יסב אלהן בתולתא מעמיה יסב אתתא: ולא

להחלו ה' מלין בטעמ' פי' ס"פ פסו' לא ישרתוהו לעולם כי אם מרכות ובה' מקומו' ישרתוהו מאיילה בתיבתו וסי' להחלו · לדרתיכם דראשית עריסותיכם · ממועצותיהם דהושע · והאשתאלי ברי"ד"ה : וקויתי לו · והמקף הוא מחברו בתיבה אחת · וי"א בטעם לאתנחתא פי' האתנחת' לעול' לא ישרתנ' כי אם מונח בר מן י"א מקומו' שישרתנה מאיילא על פי המסר' והיא דומה לטפחא שנוטה לצד ימין והסי' וימינו טפחה שמים וסי' הי"א מקומו' נמסר בסדר פנחס · ועיין בשער הנגינות · יקרחה חד מן י"ד מלין כתיב ה' בסוף תיבותא וקרי' וי"ו נמסר במסרא רבתא · אשי טו' כתיב י' נמסר בסדר צו · זנה ג' חס' וסי' אשה זונה וחללה · אלמנה וגרושה וחללה · את צעה זנה · יקחו י' בקרי' וקמצין וסי' אשה זונה וחללה · ב' בו · ובליעל כקוץ מונד · אהליהם וצאנם יקחו · ונחלת עריצים משדי יקחו · קשר נביאיה בתוכה · והאלמנה אשר תהיה אלמנה מכהן יקחו · ומבניך אשר יצאו דמלכים · וחברו דישעיה · בניך ובנותיך יקחו · קדש י"ג חסר נמסר בסדר תצוה · וקדשתו ב' א' ר"פ · וא ס"פ וסי' וקדשתו כי את לחם · הגבל את ההר וקדשתו · והכהן הגדול ב' דסמי' וסי' והכהן הגדול מאחיו · ויעל סופר המלך · והכהן ג' ר"פ וסי' המשיח · הגדול · המקרי' · וא' הכהן המחטא אותה · הגדול ח' מלאים נמסר בסדר נח · יוצק ב' ומל וסי' הכהן הגדול מאחיו · נהר יוצק יסודם · ללבש ב' וחס' וסי' ובגד ללבוש · ומלא את ידו ללבש את הבגדים · יפרם חד מן א"ב חד חד זקף קמץ וסימן נמסר בריש ויקרא · והוא לג' ר"פ נמסר במסרא רבתא :

בעל הטורים

לא יקרחה · כתיב בה"א לחייב על ה' קרחות אפילו קרת חמשתן בפעם אחת: ופאת זקנם · בגימ' זו בתער: באש תשרף · לפי שכל מעשה הכהנים באש לפיכך מיתת' באש: והכהן הגדול · ה' גדול מאחיו · בנוי · בכח · בעושר · בחכמה · ובשנים : יוצק · ב' במסר' אשר יוצק על ראשו · ונהר יוצק יסודם · מלמד ששמן המשח' אשר עשה משה היה מושך כנהר וממנו היו מושחין על המלכים : ללבוש · ב' ומלא את ידו ללבוש את הבגדים · ונתן לי לחם לאכול ובגד ללבוש · כדגרסינן גדלהו משל אחיו · וזהו כיון שמלא ידו ללבוש הבגדים אז ונתן לי לחם לאכול ובגד ללבוש : ועל כל נפשות מת וכו' · כל הפסוק האותיות של סופי תיבותיו כפולות רמז לרביעית דם דבא משני מתי' שמטמא : וקדשתו שלש קדושי' בפסוק · לפתוח ראשו' ולברך ראשון וליתן לו מנה יפה ראשון : והוא אשה בבתוליה · והוא בעולה י"א רמז בן י"א שנה לחופה · וכן והוא כחתן יוצא מחופתו · בבתוליה · ב"ית וי"ו ד יתירין דמאי הוה למית' בתולה · רמז עד י"ב שנים בתוליה שלמים : להם

מ"ע ספורנו

לא יטמא בעל בעמיו להחלו · והטעם שלא יטמא הכהן כי אם לקרוביו · הוא כי אמנם הכהן הוא בעל בעמיו לבינו ולהורות כי שפתי כהן ישמרו דעת וכו' וראוי לאיש כזה לנהוג נשיאות כי היכי דלשתמען מיליה ואין ראוי שיחלל הכנתו אל מקדש וקדשיו כדי לכבד המתים בבלתי קרובים כאמרם ז"ל (סנהדרין פכ"ג) שהקבורה והספד למת · הם יקרא דשכבי אמנם לקרובים הותר להטמא כי כבודם הוא כבודו לא יקרחו · אף על כי שהתרתי להם הטמאה על בתיהם לכבודם לא התרתי שיפליגו כאבלו' להרבות כבוד מתיהם על ידי קרחה ושריטה כאמרם ז"ל מה להלן על מת אף כאן על מת : ולא יחללו את שם אלהיהם · ואף על פי שאל אלה לכבודו אין לו רשות למחול על כבודו כי אמנם הכונה בכבוד הכהנים הו' לכבוד האל ית' ובשיתחללו על זה יחללו את שמו : כי קדוש הוא לאלהיו · כל זרע הכהנה שהוא בעל בעמיו הוא מקודש לאלהיו ואם ישא את אלה הנשים יחלל את כבודו וזרעו שלא יהיה ראוי לאותה שקדושה : ומן המקדש לא יצא · בשביל המת : ולא יחלל את מקדש אלהיו · שיראה שהוא מחשיב יותר כבוד המת מכבוד המקדש והקדש שנתנה לו : כי כל איש אשר בו מום לא יקרב · לעמוד לשרת בשם ה' כענין כי אין לבא אל שער המלך בלבוש שק :

אמרי נועם

חזקוני

בו כמו שיתבאר בפרשת פרה · או איש אשר תצא ממנו שכבת זרע כבר נתבאר בפר' מצורע שהבעל קרי הוא טמא · או איש אשר יגע בכל שרץ אשר יטמא לו הן הח' שרצים הנזכרים בפרשת שמיני או באדם אשר יטמא לו לכל טומאתו כמו בועל נדה ורוק הזב · והנוגע במשכבו ומושבו ושאר הטומאות לכללם אשר יטמא בהם האדם · נפש כי תגע בו וטמאה עד הערב · ר"ל שאין טומאה לענין אכילת תרומ' עד הערב בהכרח וכדי שלא נבין שאחר הערב יהי' מותר באכילת תרומ' אע"פ שלא טבל הוסיף לבאר זה ואמר ולא יאכל מן הקדשים כי אם רחץ את בשרו במים ובא השמש ואז יטהר לזה הענין · ר"ל אחר שקיעת השמש : ואחר יאכל מן הקדשים כי לחמו הוא · הנה נתן טעם בהיותו מותר לאכל בתרומה תכף שהעריב שמשו ואע"פ שהוא מחוסר כפרה לפי שזה הקדש הוא לחמו אשר הוא אוכל אותו תמיד ולזה לא החמירה התורה בו כמו שאר הקדשים · ומזה המקום יתבאר שאין הרצון באמרו וטהר שיטהר במוחלט באופן שלא יהיה מחוסר כפר' שאם היה כן לא היה צריך לתת טעם אל היותו מותר לאכול בתרומה וזה מבואר מאד : נבלה וטרפה לא יאכל לטמא' בה · ירצה בזה בנבלת עוף טהור שהי' מטמאה בעת האכילה כמו שקדם והוצרכה התורה להזהיר זה לפי שהכהנים הותרו באכילת חטאת העוף שאינה שחוטה ואולי יחשבו מפני זה שתהיה נבלת עוף טהור מותרת להם ולזה ביארה התורה שהם ג"כ אסורין בה ומטמאין באכילת' · ושמרו את משמרתי ולא ישאו עליו חטא ומתו בו כי יחללהו · ר"ל שישמרו משמרת התרומה ויזהרו מאכילתה בטומאה וביאר שם שאם יאכלוה בטומאה יתחייבו מיתה בידי שמים · לפי שכבר חללוה והורידוה מקדושתה ומזה יתבאר שטבל תרומה טמאה לא יתחייבו מיתה בידי שמים · שהרי היא מחוללת · וכל זר לא יאכל קדש · ר"ל מי שאינו מזרע אהרן · תושב כהן ושכיר לא יאכל קדש · הגיד בזה כי אע"פ שהתרומה היא לחמו של כהן הנה לא יותר לו להאכילה לעבדו שאינו קנוי לו קניין הגוף · וכהן כי יקנה נפש קניין כספו הוא יאכל בו · ויליד ביתו הם יאכלו בלחמו · מגיד שכיון שנפשו קנוי לו באי זה אופן שיהיה הנה הוא אוכל בתרומה · ומזה המקום יתבאר שאפי' בהמתו של כהן אוכלת בתרומה כי נפשה קנויה לו · ועוד שאין לאומר שיאמר שיותר עבד כנעני לאכול בתרומה מצד מעלתו · כי אין לו מעלה על התושב והשכיר · אבל יהיה הענין בהפך כשהיה השכיר עבד עברי ואמנם הותרה לו אכילת תרומה מפני היותו גופו קנוי וכן הענין בבהמ' כי גופה קנוי · ומזה המקום יתבאר שהמאורסת לכהן אוכלת בתרומה מן התורה כי היא קנויה לו · ובת כהן כי תהיה לאיש זר · ר"ל שהיא מאורסת לא לכהן היא בתרומת הקדשים לא תאכל · הנה המורם מהקדשים הוא חזה ושוק ומגיד שהיא אסורה בו ויתבאר ג"כ שהיא אסורה בתרומה ממה שיבא אחר זה הפסוק ועוד כי כבר שבה קנין למי שאינו אוכל בתרומה והנה נכלל בזה ג"כ הנבעלת לפסול לה כי היתה לאיש זר לה לפי משפטי התורה ויתבאר שהיא אסורה לאכל בתרומה לעולם כי לא הותרה לאכל בתרומה כי אם האלמנה והגרושה שלא היה בהויתה לאיש והוא אסור כמו שנתבאר בפסוק הבא אחר זה · ובת כהן כי תהיה אלמנה וגרושה וזרע אין לה · ר"ל שאף ע"פ שנתקדשה לזר או נתאלמנה או נתגרשה ואין לה זרע ממנו היא מותרת לאכל בתרומה ולזה יתבאר שלא היתה מותרת בה בעודה אסורה לו ושאינ' מותרת לחזה ושוק שהוא יותר חמור מתרומ' · ולפי שהזרע הפסול פוסלה מלאכל בתרומה הנה נלמד שהפסול שיש לה זרע מותר לאכול בתרומ' · ר"ל שהיה הזרע ההוא מכהן · הנה היא אוכלת בעבורו כי ההקש הוא אחד ואין הבדל בזרע בין שיהיה הזרע או זרע הזרע באי זה אופן שיהיה כי הכל יקרא זרעה בלשונינו כמו שיתבא' במקומות רבים ושמתי את זרעך כעפר הארץ וגו' · והנה הכונה בו זרע הזרע והנה יתבאר שהערל אסור בתרומה מפסח שהוא קל ונאסר עם זה הערל מאכילתו וזה יתבא' מהמקומות הכוללים · וכל זר לא יאכל בו · ר"ל בלחם אביה שהוא התרומה · ואיש כי יאכל קודש בשגגה ויסף חמישיתו עליו · ר"ל שמי שיאכל תרומ' מהזרים בשגג' הנה יוסיף עליה החומש שהוא רביע מה שאכל כמו שביארנו בפרשת ויקרא והנה השגגה היא כשלא ידע שהיא תרומה או שלא ידע ענשה · כי באלו הנדרים יקרא האדם שוגג בעשותו דבר מה שמוזהר מעשותו וזה מבוא' מאד ולאוי שתדע שהאכיל' והשתי' והסיכה דינן אחד בזה · שעניין כי הכונה בזה היא ההנאה בגופו שיכלה גוף התרומה בו והנא' מבוא' שהאכילה לא תהיה לפי הכהוג כי אם במה שראוי לאכילה מצד עצמותו ושיהיה ראוי לכהן לחנות בה ואמנם שהוא מחויב שיהיה ראוי לאכילה מצד עצמותו הוא מבואר מהשרשים הכוללים ואמנם שהוא מחויב שיהיה ראוי לכהן להנות בו שנאמ' ונתן לכהן את הקודש מכלל שהיא היתה קנין לכהן הזה ולזה כוה להשיבה לו ולו היתה אסורה בהנאה הנה איננה קנין לו · ולפי שהאכילה לא תהיה לפי הכהוג אלא במה שיאכל האדם עד שיהי' שבע לא במה שיאכל אחר שהוא קץ במזונו מפני שבעו הנה לא יוסיף האדם חומש אם אכל תרומה בזה האופן · ונתן לכהן את הקדש · למדנו מזה שמה שישיב לכהן הוא קדש ולזה כדין התרומה ומזה יתבאר שהחומש ג"כ הוא כתרומה ולפי שאמר ונתן לכהן שהרצון בו הכהן שידוע הנה הוא מבואר שהוא רמז בזה אל הכהן שהיתה ממנו התרומה שאכל והנה יתבאר מזה שהקרן יתחייב שישיב לכהן ההוא שהוא הקודש שאכל ואמנם החומש יתנהו לכל כהן שירצה · ולא יחללו את קדשי בני ישראל · ר"ל שלא יוציאו לחולין התרומ' בשיאכלו זרים ממנה או באי זה אופן שיהיה כאלו תאמ' בשתיה או בסיכה ולפי שכבר אמ' בתרומ' קודש זה · ומתו בו כי יחללוהו · למדנו שהזר יתחייב מיתה בידי שמים בהיותו נהנה מתרומה בזה האופן · את אשר ירימו לה' · הנה יתבאר מזה שאע"פ שלא הרימו תרומה עדיין אם אכלו מן הטבל הראוי להרים ממנו תרומה יתחייבו מיתה לפי שהם חללו מה שבו מהתרומ' ולפי שהתור' לקחה המאמר שבזה הסוג והיא חייבת בו מיתה והוא הטבל שתרומתו בתוכו הנה יתבא' מהשרשים הכוללים שהטבל שנטלה תרומתו ולא מעשרו הוא באזהרה ולא במיתה · והשיאו אותם עון אשמה באכלם את קדשיהם · הרצון בעון עלם ואשמה שממה כטעם תאשם שומרון שהוא מעניין שממה ור"ל שכבר ישיאו עצמם עונש של שממה באכלם את קדשיהם כי כבר נתחללו כמו שקדם ויהי' עונש עליהם מיתה כי אני השם מקדשם ולזה יחטא בזה האופן מי שיחללם :

איש איש מבני ישראל ומן הגר בישראל · הוא הגר צדק שהוא כישראל לעניין מצות התורה כמו שנזכר בתורה פעמים · אשר יקריב קרבנו לכל נדריהם ולכל נדבותם · הנה הנדבה הוא שיקדיש הבהמה ויאמר הרי זו עולה והנדר שיאמ' הרי עלי עולה ואח"כ יפרישנה · לרצונכם תמים זכר בבק' בכבשים וגו' · הנה לא זכר העוף לפי שאין אלו המומין שזכ' נוהגין בו ולזה לא נאמר בו תמים והנה יתבא' מהשרשים הכוללים שהוא לא סלק מן הדין כי אם כמו אלו המומין ואולם המומין החמורין מהן כמו מחוסר אבר או מה שישימהו במדרגת הטרפה שהוא אסור אפילו להדיוט הוא פסול בקדשים · הלא תראה כי גם מהמותרין באכילה לא התירה התור' להקריב כי אם התורים ובני היונה · כל אשר בו מום לא תקריבו · לפי שכבר תקרא הקרבה הקדשת הבהמה בנדבה או הפרשת הבהמה לשלם הנדר והוא מבוא' מצד הוראת הגדר וממה שנזכר בפרשת ויקרא מזה הנה יתבאר מזה שהמקדיש בהמה בעלת מום למזבח עובר בלאו · ואיש כי יקריב זבח שלמים לה' · הבדילו מהעולה לפי שאין התנאי בו שיהי' זכר ואולם לעניין המומין דינן שוה · לפלא נדר או בנדבה · ר"ל שזאת ההקרבה היתה על הנדר שפרש או שהקדיש הבהמ' לנדבה להיות שלמים · תמים יהיה לרצון · מצות עשה הוא שיהיה תמים ובזה האופן ישלם בו הרצוי · כל מום לא יהיה בו · למדנו מזה שאפילו שאחר שהקדישו מוזהר שלא להטילו בו מום והוא מצות לא תעשה · עורת או שבור · כבר התבאר ענייבם במומין הקודמים ושם יתבאר שהשבירה לא תיפסל אלא באברים הנגלים · או חרוץ מעניין חרץ · כאלו תאמר שנסדק עורו או עגם מעצמו והוא מתייחס לשבור וסמוך לו ולזה לא יהיה אלא במקומות הנגלים כמו הענין בשבור או יבלת · הוא בלבן העין לפי מה שיורה עליו הגדר שאם היה בשחור הנה תהיה עורת ולפי שאו המומין שזכר בפרט הם מומין קבועי' למדנו מזה היבלת היא שיש בה שער שאם לא הי' בה שער הנה הוא מום עובר לפי מה שהתבאר בחפוש · או גרב או ילפת · כבר נתבארו במומי האדם · לא תקריבו אלה להשם ואשה לא תתנו מהם על המזבח להשם · לפי שכבר קדמה האזהרה מלהקדי' בעל מום הנה תהיה האזהר' בזה המקום באמרו לא תקריבו שלא יזרק דמם על המזבח ולזה סמך לו האזהרה מהקריב אשה מהם על המזבח להשם כי הזריקה מכשלת האשה לתתו על המזבח והכ' הזהיר על זה בשלמים וכ"ש בעולה ושאר הקדשים החמורים מהם · ושור ושה שרוע וקלוט נדבה תעשה אותו ולנדר לא ירצה · הנה השרוע הוא מי שהוא יתר אבר כאלו תאמר שיש לו ה' רגלים וה' מחוסין של אזן · וקלוט הוא שפרסתו עגולה כפרסת החמור ואמרו נדב' תעשה אותו אין הרצון בו להקדישו למזבח כי כבר קדמה האזהרה בזה ואמנם הרצון בו להקדישו לבדק הבית שהוא קדושת דמים ואולם מה שאמר ולנדר לא ירצה שמורה לפי מה שביארנו שאם נדר בהמה לבדק הבית מהבהמות הראויות למזבח כמו שור ושה הנה אין ראוי שיפריש על זה הנדר בהמה בעלת מום ולפי שאין בזאת הפרשה נזק לבדק הבית ועם זה הקפידה בו התורה למדנו שכבר הקפידה בזה מצד המנע הקרבתה למזבח ולמדנו מזה שהמקדיש לבדק הבית דבר ראוי למזבח יתחייב שיהיה קרב למזבח · ומעוך וכתות ונתוק וכרות הנה מעוך הוא שנמעכו אשכיו או אחד מהם וכתות שנכתתו אשכיו או אחד מהם ונתוק וכרות הו' שנתק א' מאשכיו או נכרת וכ"ש אם נתק הגיד או נכרת כי בזה השחתה יותר עצומה לכלי ההולד' לא תקריבו ליי' ובארצכם לא תעשו · לפי שסמכה אל אזהרת השחתת כלי ההולדה במוחלט שהיא אזהרה לכל ישראל הנה תהיה זאת האזהרה ג"כ לכל ישראל ואם היא להזהר מהקדיש בעלי מומין למזבח או להזהיר משחיטתם שהיא כשר' בזר ולפי שכבר הזהיר התורה על שחיטתם בביאו' בפרש' שופטים שנא' לא תזבח ליי' אלהיך שור ושה אשר יהיה בו מום כל דבר רע הנה לא ידמה שתהי' זאת האזהרה מהקדשים וכפל האזהרה בזה המקום שלא לחשוב שלא תהי' זאת האזהרה כי אם בעול' לא במה שלמטה ממנה בקדשים והנה אמרו ובארצכם לא תעשו אי אפשר שיהיה הרצון בו שלא תנהג זאת האזהרה כי אם בארץ ובשור ובשה · וזה כי לסבה בעינה שימנע זה העניין בשור ושה ימנעו בשאר בעלי חיים כי אין לאומר שיאמ' שכבר נמנע זה בשור ושה מפני שאפשר להקריבו למזבח שהרי באלה התורה שכבר ימנע להטיל מום בקדשים לא בחולין ואם היתה הכוונה שימנע להטיל מום בחולין במוחלט הנה היה ראוי שתזכור זה בתורה במומין האחרים שאין בהם מהגמות וההפסד אל הטבע כמו מה שיש באלו המומין ומהם כלמד שכן הענין בשאר המומין והנה ג"כ זרות הפעל זה בנגמותו אין בו רושם בהעשותו בארץ או בחוצה לארץ ולזה יהי' הרצון באמרו ובארצכ' לא תעשו שלא תחשבו שיהיה המנע זה מצד מה שהוא ליי' אבל אם לא היה ליי' יותר זה הפעל לעשות שאפילו חוץ מבית המקדש שהוא לכם ואינו ליי' אתם מוזהרים מעשות זה הפועל המגונה לפי שיש בו השחתה לכלי ההולדה אשר שם השם יתע' בב"ח לשמור מינו ולזה יהיה נכלל בזה חוצה לארץ וזה מבואר מאד כי אין לגאת המצוה התלוית בארץ · ומיד בן נכר לא תקריבו את לחם אלהיכם מכל אלה · הנה לחם ה' יתע' הוא העולה כמו שאמר קרבני לחמי וגו' · וראוי שיבאר שאין מקבלי' מהגוי כי אם עולה כי איננו במדרגה שיתכן שיקריב שלמים שיאכל הוא וה' ית' על שלחן אחד ואין ראוי ג"כ שיקריב קרבנות באים על חטא כי איננו מחויב בהם ואולם העולה נקבל ממנו לפי שהיא באה בנדר ונדבה · כי משחתם בהם מום בם לא ירצו לכם · ר"ל שבהם דבר נשחת והוא מום בהם ולזה לא יהיה לרצון אם יקריבום לשם יתע' ולפי שכבר אמר בכללות כל אשר בו מום לא תקריבו למדנו שאי זה מקום שיהיה בבהמה ממה שנקרא מום בה לפי הוראת הגד' אע"פ שהוא מום עובר הוזהרנו הקרבתה ליי' וכבר התבא' בפרשת שופטים שאפי' בזביחה הוזהרנו אפי' במום עובר שנא' כל מום רע כ"ש בזריקת דמים ובהקטרה · וראוי שתדע שהטומטום והאנדרוגינוס הם בעלי מומין מצד הפסד כלי ההולדה בהם וזה מבואר בטומטום וכן האנדרוגינוס אין בו כח אל ההולדה כמו שיתבאר למי שעיין בטבעיות עיון שלם עם שאינו לא זכר ולא נקבה והתורה דקדקה בקרבנות בקצתם שיהיה זכר ובקצתם שיהיה נקבה וכאשר לא דקדקה התורה בזה לפי זה הענין מה שהוא זכר או נקבה לא מה שאינו לא זכר ולא נקבה ויתב' שהרובע והנרבע והנעבד והממית את האדם פסולים למזבח לפי שכבר אסרה · התורה אתנן זונה ומחיר כלב · כל שכן אלו שנעשה הנבלות בעצמם :

שור או כשב או עז · למדנו שלא יותר למזבח אלא מה שהוא ממין מיוחד לא מה שהוא מורכב בשני מינים כי הוא איננו שור ולא כשב ולא עז וכבר יתבאר שלא יותר אם לא היה הדומה למינו והמשל שאם היה בכאן עז והוא דומה לכבש הנה לא יותר למזבח כי הוא איננו כבש ולא עז לפי שהוא דומה לכבש · כי יולד · למדנו שלא יותר למזבח אלא הנולד כמשפט לא שקרעו את אמו והוציאוהו דרך דופן כי אין זאת הלידה טבעית ויורה זה על חסרון בטבע בנולד ולזה לא תתחזק לצאת דרך הרחם עם שהוא אפשר שלא כשלמה היותו עדין אבל התעור' לצאת קוד' זמנו לסבה מה כאלו תאמר לחסרון המזון או למה שאפשר שיהי' סבה בזה והם הסבות אשר אפש' שיכתנו בהפלת העובר · והיה שבעת ימים תחת אמו · למדנו מזה שראוי שתהיה לו אם ואז יותר למזבח לא אם נשחטה אמו קודם שנולד עם שאין זו לידה לפי הוראת הגדר ובכלל הכ' לסבה בעינה אשר נמנעה הקרבת יוצא דופן תמנע הקרבת היתום ואין ראוי שנבין שיתחייב שתהי' לו אם שבעת ימים כי אין בחיות' אחר לידתו רושם בשלמות הילוד כי כבר אפשר שיינק מבהמה אחרת ולא יהי' בזה לו שום הפסד · ומיום השמיני והלאה ירצה לקרבן אשה ליי' · דקדקה התורה בזה לפי שלא יתבאר לנו מהנולד שלא יהיה נפל אע"פ שנולד באופן שלם אם לא עברו עליו ז' ימים ולזה לא יותר להקריבו קודם זה הזמן · ושור או שה אותו ואת בנו לא תשחטו ביום אחד · לפי שלא אמר ליי' כמו שאמר קודם זה ואחר זה למדנו שזאת האזהרה נוהגת בחולין ובמוקדשין ולפי שאמר בכאן שה תמורת מה שאמר קודם זה או כשב או עז למדנו שהיא נוהגת בכלאים כאלו תאמר שה הבא מכבש ועז ויתבאר שאינו נוהג אלא בבהמה טהורה שנאמר שור או שה ולפי שאמר לא תשחטו למדנו שלא יעברו על זאת האזהר' אם לא נשחטו שניהם לא אם מת אחד מהם באופן אחר או שניה' וידמ' שלא יהיה זה הדין נוהג אלא באם ובנה לא באב ובנו כי אינו מפורסם כמו אלו הב"ח מי אביהם ולא נהגו האנשים ליחס הנולדים האלו לאביה' אבל לאמם כי היא לבדה תשתדל בהזנתם ובגדולם וכב' יסופק אם ינהג זה הדין ג"כ בזכרים כשיודע שהוא אביו לפי שכבר הוציאה התורה זה בלשון זכר ולזה לא יתחייב מלקות אם נשחט האב ובנו ביום אחד אע"פ שהוא ידוע שהוא אביו · וכי תזבחו זבח תודה ליי' לרצונכם תזבחו · ר"ל שתהיה כוונתכם להתרצות בזה הזבח לשם יתעלה ולזה יתחייב שיהיה זה לפונה רצויה וברצון ולא באונס · ביום ההוא יאכל הזהיר שלא יותירו מבשר זבח התוד' עד הבוקר וכ"ש מהחלבים ומקדשי הקדשים וכבר הזהיר בזה בחלבים ביותר קל מהם והוא חלב השלמים שנאמ' ולא ילין חלב חגי עד בקר : ושמרתם מצותי ועשיתם אותם אני יי' · ר"ל אע"פ שיכריחו אתכם לעבור על דברי להפר את בריתי : ולא תחללו את שם קדשי · ר"ל שלא תקלו בי ותחללו שמי לעבור על דברי לשמוע אל המכריח אתכ' לעבוד עליהם ליראתכ' ממנו כי בזה מהחלול הנפלא אפילו למלך בשר ודם עד שכבר תמצא שיתירו מסירת עצמם להריגה להשמר שלא ימרדו בו ליראת המכריח אותם לבזו' המלך ההוא · ונקדשתי בתוך בני ישראל · זה הקדוש הוא שיתיר עצמו למיתה

חזקוני

כ"נ שלא ליכנס באהל המת ואין לי אלא כ"נ שהוזהר בלא יבא מניין לרבות כהן הדיוט אלא נאמר נ"ש לא יטמא [illegible] לא יטמא בכ"ה שלא יטמא · בכ"נ מה לא יטמא האמור בכ"נ מוזהר אף בלא יבא אף לא יטמא האמור בכ"ה המוזהר כמי אף בלא יבא ת"כ · לאביו ולאמו לא יטמא' לא בא הכתוב אלא להתיר לו את מצוה כאן אין צריך לומר לבנו ולבתו לאחיו ולאחותו שכשאינו מטמא לאביו ולאמו כ"ש שאינו מטמא לשאר קרובים · אלמנה וגרושה · יאמר אלמנה מה ת"ל וגרושה הייתי אומר ומה אלמנה שהיא מותרת לכ"ה אסורה לכ"נ גרושה שהיא אסורה לכ"ה אינו דין שתהא אסורה · נכ"נ אלא אלו כן הייתי אומר אלמנה שהיא מותרת לכ"ה ורעו של כ"נ ממנו חולין אבל גרושה שהיא אסור לכ"ה וזרעו של כ"נ ממנה מותרת ת"ל גרושה ולא יחלל חולין הוא עושה ממזרים אינו עושה או אלו נאמר גרוש' ולא נאמר אלמנה הייתי אומר גרושה שהיא אסור לכ"ה זרעו של כ"נ ממנה חולין אבל אלמנה שהיא מותרת לכ"ה וזרעו של כ"נ ממנה כשר ת"ל אלמנה ולא יחלל גרושה ולא יחלל אלמנה להסמיך עליה גרושה להקל עליה · ומללה זונה · חסר וי"ו כמו אם ירש עמד ובולה ובפר אדמתו עמו : את אלה לא יקח · בגלוי כי אם בתולה : היא בעולה במעשה ונאו הבא מכלל עשה עשה וא"ת מאי שנא שכי אם גלוי אם דהוי לאו כאמרו אכלו בא לוקה שתים. אתא משום בא ואשת משום גלוי אם והכ' כי אם בתולה הוי עשה שלא י"ל דכי אם בתולה קאי איקח אשה דאבתריה קאי שהוא עשה אבל כי אם גלוי אם קאי אלאו דלעיל שהרי אין. אמרינן עשה :

רשי

ולא יחלל זרעו · הא אם נשא מן הפסולות זרעו הימנה חלל מדין קדושת כהונה : לחם אלהיו · מאכל אלהיו כל סעודה קרויה לחם כמו עבד לחם רב : כי כל איש אשר בו מום לא יקרב · אינו דין שיקרב כמו הקריבהו נא לפחתך : חרום · שחוטמו שקוע בין שתי העינים שכוחל שתי עיניו כאחת : שרוע · שאחת מאיבריו גדולה מחברתה עינו אחת גדולה ועינו אחת קטנה או שוקו הרוכ' מחברתה : או גבן · שורי"ציולש בלע"ז שגביני עיניו שערן ארוך ושוכב: או דק · שיש לו בעיניו דוק שקורין טיל"א כמו הנוטה כדוק : או תבלול · דבר המבלבל את העין כגון חוט לבן הנמשך מן הלבן ופוסק בסירה שהוא עוגל המקיף את השחור שקורין פרונ"לא והחוט הזה פוסק את העוגל ונכנס בשחור ותרג' תבלול חילין לשון חלזון שהוא דומה לתולעת אותו החוט וכן כינוהו חכמי ישרא' במומי הבכור חלזון נחש עינב : גרב וילפת · מיני שחין הם גרב זו החרס שחין היבש מבפנים ומבחוץ : ילפת · היא חזזית המצרי' ולמה נקראת ילפת שמלפפת והולכת עד יום המיתה והוא לח מבחוץ ויבש מבפנים ובמקו' אחר קורא לגרב שחין הלח מבחוץ ויבש מבפנים שנאמר ובגרב ובחרס כשסמך גרב אצל חרס קורא לילפת גרב וכשהוא סמוך אצל ילפת קורא לחרס גרב כך מפו' בבכורות : מרוח אשך · לפי התרגום מרים פחדים שפחדין מרוכסין שבלים שלו כתומין פחדיו כמו גידי פחדיו ישורגו : כל איש אשר בו מום · לרבות שאר מומין : מום בו · בעוד מומו בו פסול הא אם עבר מומו כשר : לחם אלהיו · כל מאכל קרוי לחם : מקדשי הקדשים · אלו קדשי הקדשים : ומן הקדשים יאכל · אלו קדשים קלים ואם נאמרו קדשי הקדשים למה נאמ' קדשי' קלים אם לא נאמר הייתי אומר בקדשי הקדשים יאכל בעל מום שמצינו שהותרו לזר שאכל משה בשר המלואים אבל בחזה ושוק של קדשים קלים לא יאכל שלא מצינו זר חולק בהן לכך נאמרו קדשי' קלים כך מפורש בזבחי' : אך אל הפרכת · להזות שבע הזאות שעל הפרכת ואל המזבח החיצון ושניהם הוצרכו ליכתב ומפורש בתורת כהנים : ולא יחלל את מקדשי · שאם עבד עבודתו מחוללת ליפסל : וידבר משה · המצוה הזאת : אל אהרן וגומר ואל בני ישראל · להזהיר בית דין על הכהנים : וינזרו · אין נזירה אלא פרישה וכן הוא אומר וינזרו מאחרי נזורו אחור יפרשו מן הקדשים בימי טומאתן דבר אחר וינזרו מקדשי בני ישראל אשר הם מקדישים לי : ולא יחללו את שם קדשי · סרס המקרא ודרשהו · אשר הם מקדישים לי · לרבות קדשי כהנים עצמן : כל איש אשר יקרב · אין קריבה זו אלא אכילה וכן מצינו שנאמרה אזהרת אכילת קדשים בטומאה בלשון נגיעה בכל קדש לא תגע אזהרה לאוכל ולמדוה רבותינו מגזרה שוה ואי אפשר לומר שחייב על הנגיעה שהרי נאמר כרת על האכילה בצו את אהרן שתי כריתות זו אצל זו ואם על הנגיעה חייב לא הוצרך לחייבו על האכילה וכן נדרש בתורת כהנים וכי יש נוגע חייב אם כן מה ת"ל יקרב משיכשר ליקרב שאין חייבין עליו משום טומאה אלא אם כן קרבו מתיריו וא"ת שלש כריתות בטומאת כהנים למה כבר נדרשו במסכת שבועות אחת לכלל ואחת לפרט כו' : וטומאתו עליו · וטומאת האדם עליו יכול בבשר הכתוב מדבר וטומאתו של בשר עליו ובטהור שאכל את הטמא בכתוב מדבר על כרחך ממשמעו אתה למד במי שטומאתו פורחת ממנו הכתוב מדבר וזהו האדם שיש לו טהרה בטבילה : ונכרתה · יכול מצד זה לצד זה יכרת ממקומו ויתיישב במקום אחר ת"ל אני יי' בכל מקום אני :

טו וְלֹא־יְחַלֵּל זַרְעוֹ בְּעַמָּיו כִּי אֲנִי יְהוָה מְקַדְּשׁוֹ׃ ס
וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר׃ דַּבֵּר אֶל־אַהֲרֹן לֵאמֹר אִישׁ מִזַּרְעֲךָ לְדֹרֹתָם אֲשֶׁר יִהְיֶה בוֹ מוּם לֹא יִקְרַב לְהַקְרִיב לֶחֶם אֱלֹהָיו׃ כִּי כָל־אִישׁ אֲשֶׁר־בּוֹ מוּם לֹא יִקְרָב אִישׁ עִוֵּר אוֹ פִסֵּחַ אוֹ חָרֻם אוֹ שָׂרוּעַ׃ אוֹ אִישׁ אֲשֶׁר־יִהְיֶה בוֹ שֶׁבֶר רָגֶל אוֹ שֶׁבֶר יָד׃
כ אוֹ־גִבֵּן אוֹ־דַק אוֹ תְּבַלֻּל בְּעֵינוֹ אוֹ גָרָב אוֹ יַלֶּפֶת אוֹ מְרוֹחַ אָשֶׁךְ׃ כָּל־אִישׁ אֲשֶׁר־בּוֹ מוּם מִזֶּרַע אַהֲרֹן הַכֹּהֵן לֹא יִגַּשׁ לְהַקְרִיב אֶת־אִשֵּׁי יְהוָה מוּם בּוֹ אֵת לֶחֶם אֱלֹהָיו לֹא יִגַּשׁ לְהַקְרִיב׃ לֶחֶם אֱלֹהָיו מִקָּדְשֵׁי הַקֳּדָשִׁים וּמִן־הַקֳּדָשִׁים יֹאכֵל׃ אַךְ אֶל־הַפָּרֹכֶת לֹא יָבֹא וְאֶל־הַמִּזְבֵּחַ לֹא יִגַּשׁ כִּי־מוּם בּוֹ וְלֹא יְחַלֵּל אֶת־מִקְדָּשַׁי כִּי אֲנִי יְהוָה מְקַדְּשָׁם׃ וַיְדַבֵּר מֹשֶׁה אֶל־אַהֲרֹן וְאֶל־בָּנָיו וְאֶל־כָּל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל׃ פ

א וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר׃ דַּבֵּר אֶל־אַהֲרֹן וְאֶל־בָּנָיו וְיִנָּזְרוּ מִקָּדְשֵׁי בְנֵי־יִשְׂרָאֵל וְלֹא יְחַלְּלוּ אֶת־שֵׁם קָדְשִׁי אֲשֶׁר הֵם מַקְדִּשִׁים לִי אֲנִי יְהוָה׃ אֱמֹר אֲלֵהֶם לְדֹרֹתֵיכֶם כָּל־אִישׁ ׀ אֲשֶׁר־יִקְרַב מִכָּל־זַרְעֲכֶם אֶל־הַקֳּדָשִׁים אֲשֶׁר יַקְדִּישׁוּ בְנֵי־יִשְׂרָאֵל לַיהוָה וְטֻמְאָתוֹ עָלָיו וְנִכְרְתָה הַנֶּפֶשׁ הַהִוא מִלְּפָנַי אֲנִי יְהוָה׃

איש

ולא יחל זרעיה בעמיה ארי אנא יי מקדשיה: ומליל יי עם משה למימר: מליל עם אהרן למימר גבר מבנך לדריהון די יהא ביה מומא לא יקרב לקרבא קורבן אלהיה: ארי כל גבר די ביה מומא לא יקרב גבר עויר או חגיר או חרים או שריע: או גבר די יהי ביה תבר רגלא או תבר ידא: או גבין או דוקא או חיליז בעיניה או גרבן או חזזן או מרים פחדין: כל גבר די ביה מומא מזרעא דאהרן כהנא לא יקרב לקרבא ית קורבניא דיי מומא ביה ית קורבן אלהיה לא יקרב לקרבא: קורבן אלהיה מקודשי קודשיא ומן קודשיא ייכול: ברם לפרוכתא לא ייעול ולמדבחא לא יקרב ארי מומא ביה ולא יחל ית מקדשי ארי אנא יי מקדשהון: ומליל משה עם אהרן ועם בנוהי ועם כל בני ישראל:

ומליל יי עם משה למימר: מליל עם אהרן ועם בנוהי ויפרשון מקודשיא דבני ישראל ולא יחלון ית שמא דקודשי די אינון מקדישין קדמי אנא יי: אימר להון לדריכון כל גבר די יקרב מכל בניכון לקודשיא די יקדשון בני ישראל קדם יי וסאובתיה עלוהי וישתיצי אנשא ההוא מן קדמי אנא יי:

גבר

שרוע ב' ומל' וסימ' או חרם או שרוע · שור ושה שרוע · או גבן ג' פסוקים אית בהון ו' מלין דמיין לא נסבין וי"ו קדמ' ר"פ וסי' נמסר בסדר משפטים · מקדשי הקדשים ו' בליש' וסי' לחם אלהיו מקדשי הקדשים · לשכות הצפון · לשכות הדרום · ב' בו · ולעשת על כל קדשי · ואל קדשי הקדשים · יאכל י"ג בקריי' וסימ' לחם אלהיו מקדשי · מחרצנים · מיין ושכר יזיר · מתת לאחד מהם · חמאה ודבש יאכל · והיה מרוב עשות תנייא דפסוק · חצי ושרף במו אש · לא יבנו ואחר ישב · אשר קצירו רעב יאכל · הנה נא בהמות אשר עשיתי · גם כל ימיו בחשך יאכל · מתוקה שנת העובד · אזרעה ואחר יאכל · מלפני י"ב וסי' ואקברה מתי · לקבר את מתי · ונכרת הנפש · לא יכרת לך איש דמלכים · וחברו דד"ה · כי נכנע אהאב קדמ' דפסו' · ויהי כחול זרעך · כי רוח מלפני יעטף · כי עיני על דרכיהם · אם ימושו החקים · ולכהנים הלוים לא · ויצאו מלכים מלפני :

אבן עזרא

ולא יחלל זרעו · פירש אלמנה וגרושה בסתר כי את כל אלה לא יקח בגלוי ואחר שהזכיר קדושת הכהנים החל להזכיר המומין : לחם אלהיו · והוא קרבן המזבח ואלה הכהנים הדיוטים על כן אמר כל מי שהוא מזרע אהרן הכהן : חרום · הפך שרוע והנה חרום מגזרת חרם : שרוע · מגזרת מהשתרע : או גבן · קרוב מגזרת הרים גבנוני' והנו"ן שרש והוא שם התאר וכן דק והוא כמשמעו להיות דק קצר קומה : תבלול בעינו יש אומרי' מגזרת תבל עשו השחתה ויש אומרים מגזרת בלולה בשמן והתי"ו על שני הפירושי' נוסף גם גרב בעין על דעת רבים כן : ילפת · כטעם דבק מגז' וילפות שמשון ויש אומרים עוות מגזרת ויחרד האיש וילפת והי"ו נוסף כיו"ד יצהר : מרוח · שם התאר מגזרת רוח : אשך · הביצה ואחר שפרט אמר כלל כל איש אשר בו מום · וטעם מום בו כמו אביו ואמו קלל : לחם אלהיו · לחם הפנים והאשם והחטאת שהם קדשי הקדשים כנגד השלמים כי גם הלוים קדש : ומן הקדשים · המעשר והבכור : אך אל הפרכת לא יבא · להיותו כהן גדול גם אל המזבח לא יקרב · וטעם אל כל בני ישראל שלא יזבח להם שלמים בעלי מום לולי הקבלה ובעבור שהזכיר כי בעל מום יאכל קדש הזהיר שיהיה האוכל טהור : וינזרו · כמו והזרתם והוא מבנין נפעל והטעם ירחקו ויבדלו מגזרת נזיר : ולא יחללו · מוסבת עצמו ואחר עמו וכן הוא ולא יחללו את שם קדשי ולא יחללו אשר הם מקדישי' לי · וטעם אני יי' קדוש וטע' מלפני אני יי כי אחר שיכרת מלפני השם לא יעמד כאשר פירשתי בסוף השם :

עד

בעל הטורים

לחם אלהיו הפסוק מתחיל בל' ומסיים בל' · רמז לשלשים מומין באדם : אך אל הפרכת לא יבא · אך מיעוטא הוא שם שלפעמים יבא · כההוא דאמר אם אין כהנים כנסין לוים · אם אין מארין כנסין מתאין · אם אין מתאין כנסין בעלי מומין ·

תוסב

מ"ע ספורנו

איש עור · וכם המומים אשר בתולדה מחסרון החמר או מכח המצייר : שבר רגל · וכם מומים קורים מסבות מחוץ לגוף : או גבן · וכם מומים באים ממקרה בלחות בגוף והפסדם : וינזרו מקדשי בני ישראל · שלא יחשבו שלגודל מעלתם יהיו קדשי העם כחולין אצלם כענין סעודה לתלמיד אינו סעודה לרב (מכות פ"ו הן הגולי') · ולא יחללו את שם קדשי אשר הם מקדישים לי · ולא יחללו את שם אותו ההקדש שישראל מקדישין לי שקראו עליו שם קדש :

כי

אמרי נועם

כמו מתה ואף על גב דמוסי' סופא' גבי אחרים לשמוכייהו מחולל ועומד הוא : לא יטמא' לכלה יטמא אבל לא לאבריה שאין אדם מטמא על אבר מן החי אבל מטמא על פנס כשעור מאביו : לאמו ולאביו ...

חזקוני

ולא יחלל זרעו · ליקח אותן הפסולות לו בסתר : איש מזרעך לדורותם · מכאן א"ר אלעזר בן עזריה קטן פסול לעבודה אפי' תם ומאימתי עבודתו כשרה משיבי' שתי שערות אבל אין אחיו הכהני' מניחין אותו לעבוד עד שיהא בן כ' שנה : אשר יהיה בו מום · אחר שהזכי' קדושת הכהני' הזכיר המומין הפסולי' בהם : כי כל איש וגו' · כתיבת טעם הוא וכן פירושו דהא כל איש אשר בו מום אין נראה שיקריב : אשר בו מום · אפי' נולד בעל מום ממעי אמו : חרום · ל' חרם ושבירה · שרוע · של' מהשתרע : גבן ל' הרים גבנונים איש גב וארוך וככה לעבוד עבודת הקד' : או דק · קצר קומה : תבלול ל' השחתה כמו תבל עשו : מרוח · ל' מעיכה כמו וימרחו על השחין : מקדשי הקדשים ומן הקדשים אם נאמר מקדשי הקדשים למה נא' ומן הקדשים לא אם נאמר מקדשי הקדשי' ולא נאמר ומן הקדשים הייתי אומר קדשי' שהותרו לזר שכן יאכל אבל מקדשים קלים לא יאכל לכך נ' ומן הקדשים יאכל ואילו נ' ומן הקדשי' ולא נאמ' מקדשי הקדשי' הייתי אומ' מן הקדשים יאכל אבל מקדשי הקדשי' לא יאכל לכך נ"ל מקדשי הקדשים וג"ל ומן הקדשים · אך אל הפרכת ואל המזבח · אילו נאמר אל הפרכת ולא נא' ואל המזבח הייתי אומר אל הפרכת שהו' בפנים יהא פסול ואל המזבח שאינו בפנים לא יהא פסול לכך נאמר ואל המזבח ואילו נאמ' ואל המזבח ולא נאמר אל הפרכת הייתי אומ' ואל המזבח שהו' כשר לעבודה יהא פסול אל הפרכת שאינה כשרה לעבודה לא יהא פסול לכך נ"ל אל הפרכת ואל המזבח : כי אני יי' מקדשם · הפרכת והמזבח ואין בעל מום ראוי לבא אליה': ואל כל בני ישראל · שלא ימסרו קרבנותיהם לבעלי מומין : ולא יחללו את שם קדשי · שסרי הקרבן אינו כא אלא לכבודי ולקדוש שמי וכשמביאו שלא בטהרה אינו מקדש אלא מחלל : אשר הם מקדשים ולא יחללו · אתרווייהו קאי ולא יחללו את אשר הם מקריבים ואשר הם מקדישים לי :

רלב"ג

רש"י

בכל טמא נפש · במי שנטמא במת : בכל שרץ אשר יטמא לו · בשיעור הראוי לטמא בכעדשה : או באדם · במת אשר יטמא לו בשיעורו לטמא וזהו כזית : לכל טומאתו · לרבות נוגע בזב וזבה נדה ויולדת : נפש אשר תגע בו · באחד מן הטמאים הללו : ואחר יאכל מן הקדשים · נדרש ביבמות בתרומה שמותר לאכלה בהערב השמש מן הקדשים ולא כל הקדשים : נבלה וטרפה לא יאכל לטמאה בה · לענין הטומאה הזכיר כאן שאם אכל נבלת עוף טהור שאין לה טומאה מגע ומשא אלא טומאת אכילה בבית הבליעה אסור לאכול בקדשים וצריך לומר וטרפה מי שיש במינו טרפה יצא נבלת עוף טמא שאינו במינו טרפה : ושמרו את משמרתי · מלאכול תרומה בטומאת הגוף : ומתו בו · למדנו שהיא מיתה בידי שמים : לא יאכל קדש · בתרומה הכתוב מדבר שכל הענין דבר בה : תושב כהן ושכיר · תושבו של כהן ושכירו לפיכך תושב זה נקוד פת"ח לפי שהוא דבוק ואיזהו תושב זה נרצע שהוא קנוי לו עד היובל ואיזהו שכיר זה קנוי קנין שני' שיוצא בשש בא הכתוב ולמדך כאן שאין גופו קנוי לאדוניו לאכול בתרומתו : וכהן כי יקנה נפש · עבד כנעני שקנוי לגופו : ויליד ביתו · אלו בני השפחות ואשת כהן אוכלת בתרומה מן המקרא הזה שאף היא קנין כספו ועוד למד ממקרא אחר כל טהור בביתך וגומר בספרי : לאיש זר · ללוי וישראל : אלמנה וגרושה · מן האיש הזר : וזרע אין לה · ממנו : ושבה · הא אם יש לה זרע ממנו אסורה בתרומה כל זמן שהזרע קיים : וכל זר לא יאכל בו · לא בא אלא להוציא את האונן שמותר בתרומה · זרות אמרתי לך ולא אנינות : כי יאכל קדש · תרומה : ונתן לכהן את הקדש · דבר הראוי להיות קדש שאינו פורע לו מעות אלא פירות של חולין והן נעשין תרומה : ולא יחללו וגומר · להאכילם לזרים : והשיאו אותם · את עצמם יטענו עון באכלם את קדשיה' שהובדלו לשם תרומה וקדשו ונאסרו עליהן ואנקלוס תרגם במיכלהן בסואבא שלא לצורך תרגמו כן : והשיאו אותם · זה אחד משלשה אתים שהיה רבי ישמעאל דורש בתורה שמדברים באדם עצמו וכן ביום מלאת ימי נזרו יביא אותו הוא יביא את עצמו וכן ויקבור אותו בגיא הוא קבר את עצמו כך נדרש בספרי : נדריה' · הרי עלי : נדבותם · הרי זו : לרצונכם · הביאו דבר הראוי לרצות אתכם לפני שיהא להם לרצון אפיי"מנט בלע"ז ואיזהו הראוי לרצון תמים זכר : בבקר בכשבים ובעזים · אבל בעולת העוף אין צריך תמות וזכרות ואינו נפסל במום אלא בחסרון אבר :

אמור

ד אִישׁ אִישׁ מִזֶּרַע אַהֲרֹן וְהוּא צָרוּעַ אוֹ זָב בַּקֳּדָשִׁים לֹא יֹאכַל עַד אֲשֶׁר יִטְהָר וְהַנֹּגֵעַ בְּכָל־טְמֵא־נֶפֶשׁ אוֹ אִישׁ אֲשֶׁר־תֵּצֵא מִמֶּנּוּ שִׁכְבַת־זָרַע׃
ה אוֹ־אִישׁ אֲשֶׁר יִגַּע בְּכָל־שֶׁרֶץ אֲשֶׁר יִטְמָא־לוֹ אוֹ בְאָדָם אֲשֶׁר יִטְמָא־לוֹ לְכֹל טֻמְאָתוֹ׃
ו נֶפֶשׁ אֲשֶׁר תִּגַּע־בּוֹ וְטָמְאָה עַד־הָעָרֶב וְלֹא יֹאכַל מִן־הַקֳּדָשִׁים כִּי אִם־רָחַץ בְּשָׂרוֹ בַּמָּיִם׃
ז וּבָא הַשֶּׁמֶשׁ וְטָהֵר וְאַחַר יֹאכַל מִן־הַקֳּדָשִׁים כִּי לַחְמוֹ הוּא׃
ח נְבֵלָה וּטְרֵפָה לֹא יֹאכַל לְטָמְאָה־בָהּ אֲנִי יְהֹוָה׃
ט וְשָׁמְרוּ אֶת־מִשְׁמַרְתִּי וְלֹא־יִשְׂאוּ עָלָיו חֵטְא וּמֵתוּ בוֹ כִּי יְחַלְּלֻהוּ אֲנִי יְהֹוָה מְקַדְּשָׁם׃
י וְכָל־זָר לֹא־יֹאכַל קֹדֶשׁ תּוֹשַׁב כֹּהֵן וְשָׂכִיר לֹא־יֹאכַל קֹדֶשׁ׃
יא וְכֹהֵן כִּי־יִקְנֶה נֶפֶשׁ קִנְיַן כַּסְפּוֹ הוּא יֹאכַל בּוֹ וִילִיד בֵּיתוֹ הֵם יֹאכְלוּ בְלַחְמוֹ׃
יב וּבַת־כֹּהֵן כִּי תִהְיֶה לְאִישׁ זָר הִוא בִּתְרוּמַת הַקֳּדָשִׁים לֹא תֹאכֵל׃
יג וּבַת־כֹּהֵן כִּי תִהְיֶה אַלְמָנָה וּגְרוּשָׁה וְזֶרַע אֵין לָהּ וְשָׁבָה אֶל־בֵּית אָבִיהָ כִּנְעוּרֶיהָ מִלֶּחֶם אָבִיהָ תֹּאכֵל וְכָל־זָר לֹא־יֹאכַל בּוֹ׃
יד וְאִישׁ כִּי־יֹאכַל קֹדֶשׁ בִּשְׁגָגָה וְיָסַף חֲמִשִׁיתוֹ עָלָיו וְנָתַן לַכֹּהֵן אֶת־הַקֹּדֶשׁ׃
טו וְלֹא יְחַלְּלוּ אֶת־קָדְשֵׁי בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אֵת אֲשֶׁר־יָרִימוּ לַיהֹוָה׃
טז וְהִשִּׂיאוּ אוֹתָם עֲוֺן אַשְׁמָה בְּאָכְלָם אֶת־קָדְשֵׁיהֶם כִּי אֲנִי יְהֹוָה מְקַדְּשָׁם׃
יז וַיְדַבֵּר יְהֹוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר׃
יח דַּבֵּר אֶל־אַהֲרֹן וְאֶל־בָּנָיו וְאֶל כָּל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְאָמַרְתָּ אֲלֵהֶם אִישׁ אִישׁ מִבֵּית יִשְׂרָאֵל וּמִן־הַגֵּר בְּיִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר יַקְרִיב קָרְבָּנוֹ לְכָל־נִדְרֵיהֶם וּלְכָל־נִדְבוֹתָם אֲשֶׁר־יַקְרִיבוּ לַיהֹוָה לְעֹלָה׃
יט לִרְצֹנְכֶם תָּמִים זָכָר בַּבָּקָר בַּכְּשָׂבִים וּבָעִזִּים׃
כ כֹּל אֲשֶׁר־בּוֹ מוּם לֹא תַקְרִיבוּ כִּי־לֹא לְרָצוֹן יִהְיֶה לָכֶם׃
כא וְאִישׁ כִּי־יַקְרִיב זֶבַח־שְׁלָמִים לַיהֹוָה לְפַלֵּא

תרגום אונקלוס

ד גְּבַר גְּבַר מִזַּרְעָא דְאַהֲרֹן וְהוּא סְגִיר אוֹ דָאִיב בְּקוּדְשַׁיָּא לָא יֵיכוּל עַד דְּיִדְכֵּי וּדְיִקְרַב בְּכָל־טְמֵא נַפְשָׁא אוֹ גְבַר דְּתִפּוֹק מִנֵּיהּ שִׁכְבַת־זַרְעָא׃
ה אוֹ־גְבַר דְּיִקְרַב בְּכָל־רִחְשָׁא דְּיִסְתָּאַב־לֵיהּ אוֹ בֶאֱנָשָׁא דְּיִסְתָּאַב־לֵיהּ לְכָל סָאוֹבְתֵיהּ׃
ו אֱנָשׁ דְּיִקְרַב־בֵּיהּ וִיהֵי מְסָאַב עַד־רַמְשָׁא וְלָא יֵיכוּל מִן־קוּדְשַׁיָּא אֱלָהֵן אַסְחֵי בִשְׂרֵיהּ בְּמַיָּא׃
ז וּבְמֵיעַל שִׁמְשָׁא וְיִדְכֵּי וּבָתַר־כֵּן יֵיכוּל מִן־קוּדְשַׁיָּא אֲרֵי לַחְמֵיהּ הוּא׃
ח נְבִילָא וּתְבִירָא לָא יֵיכוּל לְאִסְתַּאָבָא בַהּ אֲנָא יְיָ׃
ט וְיִטְּרוּן יָת־מַטְּרַת מֵימְרִי וְלָא־יְקַבְּלוּן עֲלוֹהִי חוֹבָא וִימוּתוּן בֵּיהּ אֲרֵי יַחְלוּנֵיהּ אֲנָא יְיָ מְקַדְּשְׁהוֹן׃
י וְכָל־חִילוֹנֵי לָא־יֵיכוּל קוּדְשָׁא תּוֹתָבָא דְכַהֲנָא וַאֲגִירָא לָא־יֵיכוּל קוּדְשָׁא׃
יא וְכַהֲנָא אֲרֵי־יִקְנֵי נְפַשׁ קִנְיַן כַּסְפֵּיהּ הוּא יֵיכוּל בֵּיהּ וִילִידֵי בֵיתֵיהּ אִנּוּן יֵיכְלוּן בְּלַחְמֵיהּ׃
יב וּבַת־כַּהֲנָא אֲרֵי תְהֵי לִגְבַר חִילוֹנַי הִיא בְּאַפְרָשׁוּת קוּדְשַׁיָּא לָא תֵיכוּל׃
יג וּבַת־כַּהֲנָא אֲרֵי תְהֵי אַרְמְלָא וּמְתָרְכָא וּבַר לֵית לַהּ וּתְתוּב לְבֵית אֲבוּהָא כְּרְבִיוּתַהָא מִלַּחְמָא דַאֲבוּהָא תֵּיכוּל וְכָל־חִילוֹנַי לָא־יֵיכוּל בֵּיהּ׃
יד וּגְבַר אֲרֵי־יֵיכוּל קוּדְשָׁא בְּשָׁלוּ וְיוֹסֵף חוּמְשֵׁיהּ עֲלוֹהִי וְיִתֵּן לְכַהֲנָא יָת־קוּדְשָׁא׃
טו וְלָא יַחְלוּן יָת־קוּדְשַׁיָּא דִּבְנֵי יִשְׂרָאֵל יָת דְּיַפְרְשׁוּן קֳדָם יְיָ׃
טז וִיקַבְּלוּן עֲלֵיהוֹן עֲוָיָן וְחוֹבִין בְּמֵיכְלְהוֹן בְּסוֹאֲבָא יָת־קוּדְשֵׁיהוֹן אֲרֵי אֲנָא יְיָ מְקַדְּשְׁהוֹן׃
יז וּמַלִּיל יְיָ עִם־מֹשֶׁה לְמֵימַר׃
יח מַלֵּיל עִם־אַהֲרֹן וְעִם־בְּנוֹהִי וְעִם כָּל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְתֵימַר לְהוֹן גְּבַר גְּבַר מִבֵּית יִשְׂרָאֵל וּמִן־גִּיּוֹרַיָּא בְּיִשְׂרָאֵל דִּי יְקָרֵיב קֻרְבָּנֵיהּ לְכָל־נִדְרֵיהוֹן וּלְכָל־נִדְבָתְהוֹן דִּי־יְקָרְבוּן קֳדָם יְיָ לַעֲלָתָא׃
יט לְרַעֲוָא לְכוֹן שְׁלִים דְּכוּרָא בְּתוֹרֵי בְּאִמְּרַיָּא וּבְעִזַּיָּא׃
כ כֹּל דְּבֵיהּ מוּמָא לָא תְקָרְבוּן אֲרֵי לָא לְרַעֲוָא יְהֵי לְכוֹן׃
כא וּגְבַר אֲרֵי־יְקָרֵיב נִכְסַת־קוּדְשַׁיָּא קֳדָם יְיָ לְפָרָשָׁא

אבן עזרא

עד אשר יטהר · ימי טהרתו : אשר יטמא לו · בשבילו כמו אמרי לי אחי הוא כל אלה הנזכרים יטמאו עד הערב : ובא השמש וטהר · ידוע כי וטהר שב אל הטמא כמו וכפר עליה הכהן וטהרה כי אין בפסוק זכר יום רק חז"ל העתיקו אפילו שיבא השמש לא יאכל עד סור האור ושמו זה הפסוק לאסמכתא כאשר פירשתי בפסוק לעם נכרי על כן אמרו טהר יומא : כי לחמו · מאכלו וכבר פירשתיו וריקי מוח יפרשו הפס' שהוא בספר יחזקאל והוא כל נבלה וטרפה מן העוף ומן הבהמה לא יאכלו הכהנים כל מה שנבלוהו וטרפוהו עופות או בהמות וזה הבל כי הנה בתורה כתוב כל נבלה וטרפה לא יאכל והטעם שאם יאכל לא יטמא : ושמרו את משמרתי · רמז למקדש על כן ולא ישאו עליו חטא ומתו בו : וכל זר · שאינו מזרע אהרן : הם יאכלו בלחמו · זכרי' ונקבות : בתרומת הקדשים · השוק והחזה : מלחם אביה תאכל · כמו בראשונה : וכל זר לא יאכל בו · על כן אם יש לה ובעבורו לא תאכל היא : ונתן לכהן את הקדש · טעמו עם הקדש או תהיה מלת ונתן לכהן מושכת עצמה ואחרת עמו וכן פירושו ויסף חמישיתו עליו ונתן לכהן ונתן את הקדש ולפי דעתי שאין צורך בעבור מלת עליו . והשיאו אותם · פעל יוצא לשנים פעולי' והטעם שיזהירם ויורם עד שלא ישגו ואחרי שהזכיר קדשי בני ישראל . הזהיר שלא יביאו הקדשים מבעלי המומין : וטעם ומן הגר כי משפט אחד לנודר ולמתנדב לישראל ולגר כי כן כתוב וחכמים הפרישו בין נדר ובין נדבה וכל נדר נדבה ואין כל נדבה נדר · וכל קרבן שיעלה כלו על המזבח ראוי להיותו בלא מום : לפלא

מסרה

איש י"ר"פ בתורה וב' באיוב וסי' נמס' ברי' איוב · טמא ד' וסי' והנגע בכל טמא נפש · כי איש טמא שפתים ב' בו אם יגע טמא נפש בכל' באר"ד רפין נמס' בסד' תזריע · רחיצת בשרו ד' חס' את נמס' בסד' מצירע · ובא י"ז ר"פ נמס' בישעיה

בעל הטורים

מ"ע ספורנו

רלב"ג

חזקוני

אמרי נועם

לפלא נדר או לנדבה בבקר או
בצאן תמים יהיה לרצון כל מום לא
יהיה בו: עורת או שבור או חרוץ
או יבלת או גרב או ילפת לא
תקריבו אלה ליהוה ואשה לא
תתנו מהם על המזבח ליהוה:
ושור ושה שרוע וקלוט נדבה
תעשה אתו ולנדר לא ירצה: ומעוך
וכתות ונתוק וכרות לא תקריבו
ליהוה ובארצכם לא תעשו: ומיד כה
בן נכר לא תקריבו את לחם
אלהיכם מכל אלה כי משחתם בהם
מום בם לא ירצו לכם: ס
וידבר יהוה אל משה לאמר:
שור או כשב או עז כי יולד והיה
שבעת ימים תחת אמו ומיום
השמיני והלאה ירצה לקרבן אשה
ליהוה: ושור או שה אתו ואת
בנו לא תשחטו ביום אחד: וכי
תזבחו זבח תודה ליהוה לרצנכם
תזבחו: ביום ההוא יאכל לא
תותירו ממנו עד בקר אני יהוה:
ושמרתם מצותי ועשיתם אתם אני
יהוה: ולא תחללו את שם קדשי
ונקדשתי בתוך בני ישראל אני יהוה
מקדשכם: המוציא אתכם מארץ
מצרים להיות לכם לאלהים אני
יהוה: פ
א וידבר
יהוה אל משה לאמר: דבר אל
בני ישראל ואמרת אלהם מועדי
יהוה אשר תקראו אתם מקראי
קדש אלה הם מועדי: ששת ימים
תעשה מלאכה וביום השביעי
שבת שבתון מקרא קדש כל
מלאכה לא תעשו שבת הוא ליהוה
בכל

לפרשא נדרא או לנדבתא בתורי
או בענא שלים יהי לרעוא כל מומא
לא יהי ביה: עויר או תביר או פסיק
או יבלן או גרבן או חזזן לא תקרבון
אילין קדם יי וקורבנא לא תתנון
מנהון על מדבחא קדם יי: ותור
ואימר יתיר וחסיר נדבתא תעביד
יתיה ולנדרא לא יהי לרעוא:
ודימרס ודירסיס ודישליף ודינזיר
לא תקרבון קדם יי ובארעכון לא
תעבדון: ומן בר עממיא לא תקרבון
ית קורבן אלהכון מכל אילין ארי
חבולהון בהון מומא בהון לא לרעוא
יהון לכון: ומליל יי עם משה למימר:
תור או אימר או עזא ארי יתיליד
ויהי שבעא יומין בתר אמיה ומיומא
תמינאה ולהלא יתרעי לקרבא
קורבנא קדם יי: ותורתא או שיתא
להולברה לא תכסון ביומא חד:
וארי תיכסון נכסת תודתא קדם יי
לרעוא לכון תכסון: ביומא ההוא
יתאכיל לא תשארון מיניה עד צפרא
אנא יי: ותטרון פקודי ותעבדון
יתהון אנא יי: ולא תחלון ית שמא
דקודשי ואתקדש בגו בני ישראל
אנא יי מקדשכון: דאפיק יתכון
מארעא דמצרים למהוי לכון לאלהא
אנא יי: ומליל יי עם משה למימר:
מליל עם בני ישראל ותימר להון
מועדיא דיי דיתערעון יתהון מערעי
קדיש אילין אינון מועדי: שיתא יומין
תתעביד עבידתא וביומא שביעאה
שבא שבתא מערע קדיש כל
עבידא לא תעבדון שבתא היא
קדם יי בכל

זבח שלמים ו' בתורה נמסר בויקרא · ושור ה' ג' מנהון ר"פ נמסר בריש סדר שמיני · ולנדר ה' קמצי' בליש' וסי' ונדר אלמנה וגרושה · כי נדר נדר עבדך · ולנדר לא ירצה · ונדרו נדר ליי' ושלמו · כל נדר וכל שבועה · וסימ' בלשון ארמי · נדרא דארמלתא שלם עבדא ולא אתקבל · זבח ב' וסי' וכי תזבחו זבח תודה · זבח שלמים · אני יי' כ' ס"פ בסיפרא וסימ' נמסר בסדר אחרי מות · דבר אל בני ישראל ואמרת אליהם י"ג בתורה נמסר בסדר ויקרא · תעשה ז' וסימן נמסר בסדר תרומה ·

אבן עזרא

לפלא · לפרש: עורת · שם התאר לעין ויש אומרים כי שבור ביד וחרוץ ברגל וחרוץ מגזרת כן משפטך אתה חרצת כמו גזור: יבלת · כמו תבלול וכללו של דבר אנחנו נסמוך על הקבלה ולא נשען על דעתנו החסרה: לא תקריבו אלה ליי' · לפלא נדר ולא יקח מאלה האמורים: שרוע · הראשון · וקלוט הפכו והוא מגזר' עיר מקלט:
ומעוך · מגזרת מעכו שדיהן: וכתות · מגזר' ואכות אותו טחון ושניה' בביצים: ונתוק · מגזרת כאשר ינתק פתיל הנעורת: ובארצכם לא תעשו: לשנות מעשה השם: ומיד בן נכר שלא יחשו' בלבו הואיל והוא קרבן בן נכר לא אחוש להקריבו: משחתם · המ"ם נוסף והתי"ו שרש מגזרת השחתה ומם להיות להם משחת' שרש והתי"ו נוסף: ירצו · הבנין נפעל ואח' שהזכיר לא ירצו הזכיר כי כל קרבן שיקרב קודם יום השמיני גם הוא לא ירצה: שור או כשב או עז · נקראים על שם שופט כמו ובגדי ערומים תפשיט יומת המת כי יפול הנופל או הטע' זכר המין · וטעם ומיום השמיני כמו הנמול עד המרובע: והלאה · אחרית והעד חץ יהונתן: ושור או שה · פירשתיו והמצוה על זכר ונקבה · וטעם וכי תזבחו זבח תודה שיאכל ביום אחד בעבו' שהזכיר ושור או שה שלא ישחט ביום אחד והוסיף על הפרשה הכתובה בכלו את אהרן מלת לרצונכם · וטע' אני יי' להיות התודה שלימה: ושמרתם מצותי · בלב: ועשית' אותם אני יי' · שאחקור מה שיש בלב ואראה כל העשוי · וטעם לא תחללו את שם קדשי עם בני אהרן ידבר כי הפרש' דבקה והם המצווים שלא ישחטו להם או לישראל אם ובן ביום אחד גם יתכן שמצות וכי תזבחו זבח תוד' לכהנים והעד שאחל בפרש' אחרי כן דבר אל בני ישראל · ועד שני ונקדשתי בתוך בני ישראל: המוציא אתכם · ובסוף אני יי' שהוא הדבור הראשון והוא עיקר כל המצות · ואחר שהזכיר קדשי בני ישראל הזכיר הימים שיקריבו בהם העולות והחל מהשבת · וטעם אלה הם מועדי בעבור היות שבתות רבות בשנה:
וכל

רש"י

לפלא נדר · להפריש בדיבורו: עורת · שם דבר של מום עורון בלשון נקבה שלא יהא בו מום של עורות: או שבור · לא יהיה: חרוץ · ריס של עין שנסדק או שנפג' וכן שפתו שנסדקה או נפגמה: יבלת · ור"וה בלע"ז: גרב · מין חזזית וכן ילפת ולשון ילפת כמו וילפות שמשון שאחוזה בו עד יום מיתה שאין לה רפואה: לא תקריבו · שלשה פעמים להזהיר על הקדשן ועל שחיטתן ועל זריקת דמן: ואשה לא תתנו · אזהרת הקטרתן: שרוע · אבר גדול מחבירו: קלוט · פרסותיו קלוטות: נדבה תעשה אותו · לבדק הבית: ולנדר · למזבח: לא ירצה · אי זה הקדש בא לרצות הוי אומר זה הקדש המזבח: ומעוך וכתות ונתוק וכרות · בביצים או בגיד: מעוך · ביצין מעוכין ביד: כתות · כתושים יותר ממעוך: נתוק · תלושין ביד עד שנפסקו חוטים שתלויי' בהם אבל נתונים הם בתוך הכיס והכיס לא נתלש: וכרות · כרותין בכלי ועודן בכיס: ומעוך · תרגום ודמרים זהו לשונו בארמית לשון כתישה · וכתו' תרגומו ודרסים כמו הבית הגדול רסיסים בקיעות דקו' וכן קנה המרוסס: ובארצכם לא תעשו · דבר זה לסרס שום בהמ' וחיה ואפילו טמאה לכך נאמר בארצכם לרבו' כל אשר בארצכם שאי אפשר לומר לא נצטוו על הסרוס אלא בארץ שהרי סרוס חובת הגוף הוא וכל חובת הגוף נוהגת בין בארץ בין בחוצה לארץ: ומיד בן נכר · גוי שהביא קרבן ביד כהן להקריבו לשמים לא תקריבו לו בעל מום ואע"פ שלא נאסרו בעלי מומין לקרבן בני נח אלא אם כן מחוסרי אבר זאת נוהגת בבמה שבשדות אבל על המזבח שבמשכן לא תקריבוה אבל תמימה תקבלו מהם לכך נאמר למעל' איש איש לרבות את הגוים שנודרי' נדרים ונדבות כישראל: משחתם · חבולהון: לא ירצו לכם · לכפר עליכם: כי יולד · פרט ליוצא דופן: אותו ואת בנו · נוהג בנקבה שאסור לשחוט האם והבן או הבת ואינו נוהג בזכרים ומותר לשחוט האב והבן: אותו ואת בנו · אף בנו ואותו במשמע: לרצונכם תזבחו · תחלת זביחתכם הזהרו שתהיו לרצון לכם ומהו הרצון ביום ההוא יאכל לא בא להזהיר אלא שתהא שחיטה על מנת כן אל תשחטוהו על מנת לאכלו למחר שאם תחשבו בו מחשבת פסול לא יהא לכם לרצון · דבר אחר לרצונכם לדעתכם מכאן למתעסק שפסול בשחיטת קדשים ואף על פי שפרט לנאכלים לשני ימים חזר ופרט בנאכלין ליום אחד שתהא זביחתן על מנת לאכלן בזמנן: ביום ההוא יאכל · לא בא להזהיר אלא שתהא שחיטה על מנת כן שאם לקבוע לה זמן אכילה כבר כתוב וכשר זבח תודת שלמיו וגומר: אני יי' · דע מי גזר על הדבר ואל יקל בעיניך: ושמרתם · זו המשנה: ועשיתם · זה המעשה: ולא תחללו · לעבור על דברי מזידין ממשמע שנאמר ולא תחללו מה תלמוד לומר ונקדשתי · מסור עצמך וקדש שמי יכול ביחיד תלמוד לומר בתוך בני ישראל וכשהוא מוסר עצמו ימסור על מנת למות שכל המוסר עצמו על מנת הנס אין עושין לו נס שכך מצינו בחנניה מישאל ועזריה שלא מסרו עצמן על מנת הנס שנאמר והן לא ידיע להוי לך מלכא וגומר מציל ולא מציל ידיע להוי לך וגו': המוציא אתכם · על מנת כן אני יי' · נאמן לשלם שכר: דבר אל בני ישראל · מועדי יי' · עשה מועדות שיהיו ישראל מלומדים בהם שמעברין את השנה על גליות שנעקרו ממקומם לעלות לרגל ועדיין לא הגיעו לירושלים: ששת ימים · מה ענין שבת אצל מועדות ללמדך שכל המחלל את המועדות מעלין עליו כאלו חלל את השבתות · וכל המקיים את המועדות מעלין עליו כאלו קיים את השבתות:

בעל הטורים

[illegible]

מ"ע ספורנו

[illegible]

חזקוני

[illegible]

רלב"ג

[illegible]

בכל מושבותיכם · בארצכם וחוץ מארצכם בבית ובדרך · וטעם שבת היא ליי׳ פירשתיו · ואחר כן הזכיר המועדים · ואמר בשבת אלה הם מועדי ובמועדים אמ׳ במועדם והטעם בא׳ זה יום שיהיה מהשבוע והנה אני נותן לך כלל בדברי המועדים כי בזמן שבית המקדש קיים היו המועדים נמסרים לבית דין הלא תראה כי אמר על פסח חזקיהו ויעץ המלך ואחר שקבע ראש חדש ניסן עבר השנה וכזה תפשוהו חכמי׳ ז״ל כי היה ראוי שלא יעבר ניסן בניסן והמעתיקי׳ אמרו כי בית דין הי׳ מסתכל בדברי׳ רבים בקביעות השנה ואמרו על ר׳ עקיבא שקבע שתי שנים מעוברות שנה אחר שנה לפי צורך השעה ואין בכל המקרא ראיה איך היו ישראל קובעים החדשים והמועדים ומה שאמר הגאון כי על החשבון העיבו׳ היו נסמכי׳ אינכו אמת כי במשנ׳ גם בתלמו׳ ראיות שהיה פסח בבד״ו גם שני מעשיו׳ שם ועבור השנים קרוב מתוספת שנת החמה על הלבנה ואיננו על דרך הקדמוני׳ ותחלת החשבון וי״ד (פירוש שיש עם לבהר״ד ד״ח תתע״ו יבא המולד וי״ד) כי שנה נוספה להחל מחשבון בהר״ד בעבור חמשה הימים שהיו קודם בריאת הה׳ ויום בשנ׳ חשוב שנה וזה לא יזיק על כן לא תוכל לקחת תוספת שנה נוספה כי לא היתה והנה העבו׳ אחר שנה וחצי שנה והעבו׳ כנוי על המהלך התיכון על כן אמרו פעמי׳ שבא בארוכ׳ ופעמי׳ בקצרה ואין הקביעות רודף אחר ראית הלבנה בירושלם או בקצה מזרח או במער׳ כלל והעד מקו׳ המחברת התיכונה כי הנה היא על ירושלים ועוד שראינו פעמי׳ רבות הלבנה בחדש ניסן בליל שני וכן היתה נראית בכל העול׳ וקביעות החדש היה ליל שלישי וכן אירע לג׳ חדשים קודם ניסן בליל ב׳ וזה נתקן בשנת גטר״ד בעבור הדחיה גם פעמים היה הקביעות בתשרי יום חמישי ולא נראית הלבנה בליל שבת והיה האויר זך וזה יקרה בכל שנה שהמולד קרוב מחצי היו׳ והיתה הלבנ׳ בחצי גלגל הגבוה גם אין הקביעות בנוי על עת התחברת המאורות אפילו במהלך האמצעי כי הנה בטור״ד גם גטר״ד יוכיחו ולולי שלא אאריך הייתי מפרש סוד העיבו׳ וסוד הלבנ׳ המאורה שהוא נולד קודם אצות והכלל שחז״ל העתיקו לנו שנסמוך על העיבור בגלות וכן קבלנו מפי נביאים ולא נוכל לעשות דבר אחר טוב ממנו וזה ששמו שני ימים בגלות והוא על דבר ספק והמתענים יום הכפורים שני ימים מה יועילם בעבור הדחיות כי בשנת גטר״ד אם על המולד היה ראוי שיתענו בשמונה לקביעותינו וכי למה נעוות אנחנו חשבון שנתנו בעבור שנה אחרת וכן יקרה להם עם הראיה : בין הערבים · פירשתיו : אשה ליי׳ בפרשת פנחס · וטעם להזכיר כי תבאו אל הארץ בעבור שישמרו כל השבתות במדבר ופסח בהר סיני כי זו הפרשה סמוכה להקמת המשכן · וטעם דבר בני ישראל שיתחברו ואחר כן ואמרת אליהם : ממחרת השב׳ · אמרו חז״ל ממחרת יום טוב והמכחישים אמרו שהוא כמשמעו והמאמינים הביאו ראיות משבת השמטה והיובל והצום הגדול ויום תרועה שכתוב בו שבתון וכן שבתון כאמר בראשון של סוכות ובשמיני ואמרו כי שבע שבתות שבועות וכמוהו באי השבת עם יוצאי השבת והם שנים פרושים הפסוק אחד והנה שלשים עיירים וראייתם תמימות והכם ברומי הביא ראיה ממחרת הפסח מצות וקלוי ולא ידע כי בכפשו הוא כי הפסח ביום ארבעה עשר וממחרתו יום חמשה עשר וכן כתוב ויסעו מרעמסס בחדש הראשון ולאכל קלי אסור עד עבור תנופת העומר והגאון אמר ששני פסחים הם פסח יי׳ ופסח ישראל ופסח יי׳ בליל חמשה עשר והנה מחרת הפסח ביהושע יום ששה עשר ויהיה פי׳ וממחרת הפסח הכתוב בתורה ממחרת זבח הפסח ולא אמר כלום כי לא נקרא החג פסח רק בעבור שפסח השם על הבתים וממחרתו הוא לבקר יום חמשה עשר וכן כתוב כל היום וכל הלילה וכל יום המחרת ועוד אמר הגאון שמצות וקלוי היה מהישן וזה איננו רחוק כי הכתוב אמר על תנופת העומר שתהיה מהחל חרמש בקמה ואם תנופת העומר היתה יום חמשה עשר מתי קצרו ועשו מצות כי אין קציר ועו׳ כי הוא ראשית קציר שעורים גם יש כדמות ראיה על פירושו שאמר מעבור הארץ ויתכן שזה השם נקרא על התבואה שיש לה שנה שעברה · וטעם מעבור הארץ ארץ סיחון ועוג והעד שאמר אחר כן מתבואת ארץ כנען ועוד כי קלוי איננו כמו קלי והכתוב אמר ולחם וקלי וכרמל לא תאכלו ואין פסוק קלוי באש טענה כי הוא תאר המעשה כי אביב קלוי באש יקרא קלי ועוד יש להשיב מאין נדע כי הניף הכהן בעבר׳ הירדן תנופת העומר כי הכתוב אמר אשר אני נותן לכם ועדיין לא נתנה להם ולא בא הכתוב להזכיר מצות וקלי רק בעבור ששבת המן וכן טעם כל הפסוק ועוד אמר הגאון אם השבת כמשמע׳ מאי זה שבת נחל לספור ויטעה השיב כי שמנה עשר ימים הם שיש בהם קרבן מוסף ונקראו מועדים מלבד השבתות ואחר שיש קרבן ביום תנופת העומר לאות ולעד כי התנופה באחד מימות מועד האביב והנה שכח קרבנות ראשי חדשים שלא נזכרו ועוד כי הכתוב אמר כאלה תעשו ליום שבעת ימים והיה ראוי שיאמר מלבד תנופת העומר גם זאת איננה טענה עלינו כי אנחנו נסמוך במצות על הקבלה והנה ביום שבועות לא הזכיר בפרשת פנחס מלבד כבשי השלמים ולמעלה פר בן בקר אחד ואילים שנים ובפנחס פרים שנים ואיל אחד גם יוכל המאמין להשיב כי בדרך נבואה ידע היום שיהיה בו תנופת העומר ביום השבת יהיה הקביעות והעד מערך הלחם תהיה בשבת והזכיר הכתוב איך יחשבו בשנה הראשונה ואז הקריבו שלמים והעולה הנזכרת בפנחס ואחר כן אמר בשבועותיכם שבעה שבועות ולא אמר שבתות ואין ראיה כי תחלת השבוע יום ראשון וטמאה שבועים יוכיח והנה ארמוזלך סוד אחד שכל המועדים תלוים *ביום ידוע מהחדש ולא נאמר בחג השבועות מספר בעבור הספירה שהיא מצוה וחז״ל העתיקו כי בחג שבועות היה מתן תורה ועליו נאמר כי חג יי׳ לנו · יש אומרים כי כל לרצונכם פירושו להיות לכם לרצון בעבור והניף את העומר לפני יי׳ לרצונכם וטעמו שתכפו ברצונכם והטעם שתתנו כבש בן שנתו כדי שתהיו נרצים והמכחישים אמרו כי בן שנה איננו כבן שנתו כי כן שנתו עוד אין לו שנה וכן שנה שיש לו שנה תמימה והנה לא קראו בתכונת המזבח כבש אחד בן שנתו לעולה ובפרשה אחרונה כבשים בני שנה שנים עשר : ולחם

בְּכֹל מוֹשְׁבֹתֵיכֶם׃ {פ}	כו״ל מתיבי׳ כן במ״ג חס׳	בְּכֹל מוֹתְבָנֵיכוֹן׃
אֵלֶּה מוֹעֲדֵי יְהוָה מִקְרָאֵי קֹדֶשׁ אֲשֶׁר־		אִלֵּין מוֹעֲדַיָּא דַייָ מְעָרְעֵי קַדִּישׁ דִּי־תְעָרְעוּן יָתְהוֹן
ה תִּקְרְאוּ אֹתָם בְּמוֹעֲדָם׃ בַּחֹדֶשׁ	ז׳ ר״ס	בִּזְמַנֵיהוֹן׃ בְּיַרְחָא קַדְמָאָה בְּאַרְבְּעַת
הָרִאשׁוֹן בְּאַרְבָּעָה עָשָׂר לַחֹדֶשׁ בֵּין	ס״ג נקרי׳	עַשְׂרָא לְיַרְחָא בֵּין שִׁמְשַׁיָּא פִּסְחָא
הָעַרְבָּיִם פֶּסַח לַיהוָה׃ וּבַחֲמִשָּׁה עָשָׂר	ב׳ ר״פ	קֳדָם־יְיָ׃ וּבַחֲמֵשַׁת עַשְׂרָא יוֹמָא
יוֹם לַחֹדֶשׁ הַזֶּה חַג הַמַּצּוֹת לַיהוָה		לְיַרְחָא הָדֵין חַגָּא דְפַטִּירַיָּא קֳדָם־יְיָ
שִׁבְעַת יָמִים מַצּוֹת תֹּאכֵלוּ׃ בַּיּוֹם		שִׁבְעָא יוֹמִין פַּטִּירָא תֵיכְלוּן׃ בְּיוֹמָא
הָרִאשׁוֹן מִקְרָא־קֹדֶשׁ יִהְיֶה לָכֶם כָּל־	ס״ג בקריא׳	קַדְמָאָה מְעָרַע־קַדִּישׁ יְהֵי לְכוֹן כָּל־
מְלֶאכֶת עֲבֹדָה לֹא תַעֲשׂוּ׃ וְהִקְרַבְתֶּם	כל אורי׳ חס׳	עֲבִידַת פּוּלְחָן לָא תַעְבְּדוּן׃ וּתְקָרְבוּן
אִשֶּׁה לַיהוָה שִׁבְעַת יָמִים בַּיּוֹם		קוּרְבָּנָא קֳדָם־יְיָ שִׁבְעָא יוֹמִין בְּיוֹמָא
הַשְּׁבִיעִי מִקְרָא־קֹדֶשׁ כָּל־מְלֶאכֶת	כל אוריי׳ מלי׳ במ״ח	שְׁבִיעָאָה מְעָרַע קַדִּישׁ כָּל־עֲבִידַת
עֲבֹדָה לֹא תַעֲשׂוּ׃ וַיְדַבֵּר יְהוָה		פּוּלְחָן לָא תַעְבְּדוּן׃ וּמַלִּיל יְיָ עִם־
אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר׃ דַּבֵּר אֶל־בְּנֵי	ח׳ ר״פ בטעם בספר	מֹשֶׁה לְמֵימַר׃ מַלֵּיל עִם־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל
יִשְׂרָאֵל וְאָמַרְתָּ אֲלֵהֶם כִּי־תָבֹאוּ אֶל־	ג׳ בסיפרא	וְתֵימַר לְהוֹן אֲרֵי־תֵיעֲלוּן לְאַרְעָא דִּי
הָאָרֶץ אֲשֶׁר אֲנִי נֹתֵן לָכֶם וּקְצַרְתֶּם		אֲנָא יָהֵיב לְכוֹן וְתַחְצְדוּן יָת־חֲצָדַהּ
אֶת־קְצִירָהּ וַהֲבֵאתֶם אֶת־עֹמֶר	ג׳	וְתַיְתוּן יָת־עוּמְרָא רֵישׁ חֲצָדְכוֹן לְוָת־
רֵאשִׁית קְצִירְכֶם אֶל־הַכֹּהֵן׃ וְהֵנִיף	כ״ח	כַּהֲנָא׃ וִירִים יָת־עוּמְרָא קֳדָם יְיָ
אֶת־הָעֹמֶר לִפְנֵי יְהוָה לִרְצֹנְכֶם	ד׳ וחסר	לְרַעֲוָא־לְכוֹן מִבָּתַר יוֹמָא טָבָא
מִמָּחֳרַת הַשַּׁבָּת יְנִיפֶנּוּ הַכֹּהֵן׃		יְרִימִינֵּיהּ כַּהֲנָא׃
וַעֲשִׂיתֶם בְּיוֹם הֲנִיפְכֶם אֶת־הָעֹמֶר	ל׳ ומל׳	וְתַעְבְּדוּן בְּיוֹם אֲרָמוּתְכוֹן יָת־עוּמְרָא אִימַּר שְׁלִים בַּר־
כֶּבֶשׂ תָּמִים בֶּן־שְׁנָתוֹ לְעֹלָה לַיהוָה׃		שַׁתֵּיהּ לַעֲלָתָא קֳדָם־יְיָ׃
וּמִנְחָתוֹ שְׁנֵי עֶשְׂרֹנִים סֹלֶת		וּמִנְחָתֵיהּ תְּרֵין עֶשְׂרוֹנִין סוּלְתָּא דְפִילָא בִמְשַׁח
בְּלוּלָה בַשֶּׁמֶן אִשֶּׁה לַיהוָה רֵיחַ	ח׳ מיחדין	קוּרְבָּנָא קֳדָם־יְיָ לְאִתְקַבָּלָא בְּרַעֲוָא
נִיחֹחַ וְנִסְכֹּה יַיִן רְבִיעִת הַהִין׃	כו ק׳	וְנִסְכֵּיהּ חַמְרָא רַבְעוּת הִינָא׃
ולחם		ולחים

שבתותיכם כלם כתי׳ כן במ״ג וסי׳ נמסר ברי׳ סדר ויקהל · בחדש ז׳ ר״פ נמס׳ בסד׳ וישמע יתרו · ובחמשה עשר יום ג׳ ר״פ דסמיכי בתור׳ וסי׳ ובחמשה עשר דמצות · וחברו · וחגתם אתו חג · ועשיתם דעומר בזקף עשית׳ שעיר עזים בתביר וסי׳ בלשון ארמי עומרא סליק צפיר׳ נחית והו׳ חד מן י״ו זוגין מתחלפי׳ בטעמא בחד ענינא חד זקיף לרומא וחד נחית לתהומא וסי׳ בלשון ארמי שמואל עביד אורית׳ דוד מנהו׳ במיא קלטין לרוגזא משה ממלל בגלותא · וביאור׳ וסימ׳ בסדר וארא · ריח ניחח ח׳ מיחדין בתור׳ וסי׳ נמסר בסדר צו :

רשי

אלה מועדי יי׳ · למעל׳ מדבר בעבור שנה וכאן מדבר בקדוש החדש: בין הערבים · משש שעו׳ ולמעלה: פסח ליי׳ · הקרבת קרבן ששמו פסח : והקרבתם אשה וגו׳ · הם המוספין האמורי׳ בפרשת פנחס ולמה נאמרו כאן לומר לך שאין המוספין מעכבין זה את זה : והקרבתם אשה ליי׳ · מכל מקום אם אין פרים הבא אלים אין פרים ואלים הבא כבשים : שבעת ימים · כל מקו׳ שנ׳ שבעת שם דבר הוא שבוע של ימים שטי״נא בלע״ז וכן כל לשון שמונת ששת חמשת שלש׳ : מלאכת עבודה · אפי׳ מלאכות החשובות לכם עבוד׳ וצורך שיש חסרון כיס בבטלה שלהן כגון דבר האבד כך שנויה בתורת כהנים דקתני יכול אף חולו של מועד יהא אסור במלאכ׳ עבודה וכו׳ : ראשית קצירכם · שתהא ראשונ׳ לקציר : עומר · עשירית האיפה כך היתה שמה כמו ויתעמר בו : והניף · כל תנופה מוליך ומביא מעל׳ ומוריד מוליך ומביא לעצור רוחו׳ רעות מעלה ומוריד לעצור טללים רעים : לרצונכם · אם תקריבו כמשפט זה יהי לרצון לכם: ממחר׳ השב׳ · ממחר׳ יום טוב הראשון של פסח שאם אתה אומר שבת בראשי׳ אי אתה יודע איזהו : ועשית׳ כבש · חובה לעומר הוא בא : ומנחתו · מנחת נסכיו : שני עשרונים · כפולה היתה: ונסכו יין רביעית ההין · אע״פ שמנחתו כפול׳ אין נסכיו כפולים : קלי

רלבג

שאם יאכל שבעת ימים שהוא מורה שזאת האכילה היא רשות וכבר באר׳ זה בשאלות בפרשת בא אל פרעה · כל מלאכת עבודה לא תעשו · כבר באר׳ עניניה בפרשת בא אל פרעה · והקרבתם אשה ליי׳ · כבר נתבאר בפרשת פנחס · שזה האשה הוא עולה · פרים בני בקר שנים ואיל אחד ושבעה כבשים · וזה יהיה בסוף היום בכל יום מאלו הימים ולפי שאמ׳ בזה המקום אשה ליי׳ ולא ביאר בזה יותר למדנו שהספר שנאמר בזה בפרשת פנחס הוא למצוה לא לעכב והמשל שאם אין להם שנים פרים מקריבים אחד אין להם פרים מקריבים כבשים ואיל אין להם איל מקריבים כבשים אין להם ז׳ כבשים מקריבים מה שנאמר והקרבתם אשה ליי׳ מכל מקום · כי תבואו אל הארץ אשר אני נותן לכם וקצרתם את קצירה · למדנו שאין העומר בא אלא מהקציר שבארץ ישראל והוא מבואר מצד שאין שם הקציר הוא קציר שעורים כי קציר חטים לא יהיה בארץ ישראל בזה הזמן · והבאתם את עומר

חזקוני

בכל מושבותיכם · בארצכם וחוץ מארצכם אחר שהזכיר נדרים ונדבות הזכיר הימים שקביעות קרבנם קובה ואיסור מלאכת הימים: בין הערבים פסח · ערב יום טוב הראשון והלילה נקראו פסח על שם שמפסיקין בקרבן הנקר׳ כך אבל שאר החג אליל ראשון ואילך נקרא חג המצות: שבעת ימים מצות תאכלו שנה הנאכל׳ כל שבעה אדם יצא בה ידי חובתו בפסח יצא שלות תוד׳ ורקיקי נזי׳ שאינן נאכלי׳ כל שבעה: ראשית קצירכם · אין דרך ארץ שתאכלו מן החדש עד שתביאו ממנו דורון להק״בה: ממחרת השבת · ממחרת י״ט ראשון של פסח כדאמר ר׳ אלעזר ב״ר שמעון כתו׳ א׳ אומר שבעת ימים מצות תאכלו וכתוב אחד אומר ששת ימי׳ תאכל מצות הא כיצד יתקיימו שני כתובים הללו אלא בזמן שאין אתה אוכל כנ ו׳ מן חיסן אכול ששה מן החדש הא מה אני מקיי׳ ממחרת השב׳ ממחרת י״ט · ומנחתו שני עשרוני׳ · כפל מנחתו לפי שהוא קרבן תפלה הקציר סימן ברכה לתבואות שיתברכו ולפי שמנחתו כפולה מש״כ בשאר כבשים אנו מזכירין בתפלת מוספי י״ט שלוק השערוכים וי״מ א׳ משני העשרוני׳ הללו הוא העומר שהוא עשרון והוא בא עם כבש וזהו עשרון השני הוא

קשעדון הראוי למנחתו וראיה שלשה עשרי שני עשרונים אלו באין שני׳ דהא כתי׳ בהו סולת וקים לן דאין סולת אלא מן החטין והעומר בא מן השעורים : ונסכו יין רביעית ההין א״ר אלעזר כתי׳ ונסכה וקרינן ונסכו הא כיצד נסכה דמנחה בנסכו דיין מה נסכו דיין רביעית אף נסכה דמנחה דהיינו שמן כלומר אין בו שום דבר כפול רק המנחה : ומנחתו שני עשרונים ונסכו יין · לפי שקרבן זה איננו עתידה לכתב׳ בפ׳ פינחס כתבו לך כאן ומנחתו ונסכו וכן שבעת כבשים ופר אחד ואילים שנים הבאים בעצרת בגלל הלחם הוכירם כאן ומנחתם ונסכיהם לפי שאינן עתידין ליכת׳ בפ׳ פנחס אבל שאר קרבנות של מועדים נזכרים כאן בפסוק בל׳ אשה דהוא׳ ועתידין הם ומנחתם ונסכיהם עתידין ליכת׳ בפ׳ פנחס : ולחם

בעל הטורים

קצירה · ב׳ וקצרתם את קצירה · ביבש קצירה · שאם תביא הו העומר וקצרתם את קצירה · ואם לאו ביבש קציר׳ : פ׳:

מ״ע ספורנו

במועדיו יהיה הפסק בקנינו במקרי קדש כאמר׳ ז״ל יום טוב חציו לה׳ וחציו לכם וכוב תפרה שכינה על ישראל כל׳ שפס באמרו אלהים נצב בעדת אל אמר אותו מועדי שתקראו אות׳ מקראי קדש פי׳ אביפו׳ עם לספקי קדש כי אסיפת כמס תקרא מקרא כמו חדש ושנ׳ קרואי מקרא וכן על מכון הר ציון ועל מקראיה : אלה הם מועדי הם אותם המועדי׳ שאוכה הם אמנ׳ בשלא תקראו אות׳ מקראי קדש אבל יהיו מקראי חול ועסק במיני שכה ותענוגי בני האדם בלבד לא יהיו מועדי אבל יהיו מועדיכם שנאה נפשי : שבת היא לה׳ · הוא ביום אור ובורא חשך קובעם אותם בכל מושבותיכם · אע״פ שתשתנה תחלת היום והלילה כפי השתנות האורך בגלילות מתחלפו׳ ועם זה היתה השבת הראשונה מסוערת כפי אויר אורך מיוחד בבכל׳ מכל מקו׳ תהיה תחלת השבת וכופה בכל אחד מהגלילות ליושביו כפי התחלת היום והלילה בגליל ההוא : אלה מועדי ה׳ · אחר שדבר בשבת שמועד׳ בכל׳ נקבע בתחרפו ו לנפשו׳ פרק ע״פ) שבת היא דקנפה אכפס התחיל בענין המועדים אשר מועדם הוא ע״י קריאת ב״ד כמו שבא בקבלה (תניפא פרק הזכב) אתם אפי׳ מזידין אפילו מוטעין : בין הערבים פסח לה׳ · הזכיר ענין הפסח אע״פ שאין יומו מקר׳ קדש כי היא שבת השתנות זמני המועדי כי אמנם היות הכוכ׳ שיהיה זמן זבח הפסח לדורו׳ מכוון עם הזמן שהי׳ זובח של אותה פסיחה שנעשית במצרי אותה הלילה נכוון היא שבה שיהיה זה מסור לב״ד ובעבורי׳ חשבונם כמו שנאמר באמרו שמור את חדש האביב ועשית פסח לה׳ אלהיך וכו׳ ובאה הקבלה על זה שיקבעו חדש הלבנה של פסח שיהי׳ באביב : והקרבתם אשה לה׳ שבעת ימים · להודיע שאין חול המועד חול לגמרי כי בהיות בהם קרבן נכור נוסף על התמיד כמו ביו׳ מקרא קדש הוא מכלל החג בלי ספק ולא נאמר ענין המוספין בזה שאין זה׳ הכוכ׳ עתה כמו שלא באר ענינם גם בשאר המועדים ובזה האופן כתב בחג הסכות להורות על קדשת חול המועד אמנם נר״ם הזכי׳ גם כן אשה לה׳ להורו׳ שיש מוסף נוסף על של ר״ח כאמרו מלבד עולת החדש ומנחתה אבל בשב׳ וחג השבועות וי״ה לא הזכיר ענין המוספי׳ כלל כי מה שכתב בי״ה והקרבתם אשה לה׳ הם עולות וחטאות כהן גדול והזכור הייבוחדים בפרשת אחרי מות וכלל שבת והפסח וחג הסכות בדבור אחד כי שלשתם נכתנו קודם מתן תורה אבל בשאר המועדות ייחד לכל מועד דבור לעצמו והתחיל לדבור חג השבועות מן העומר כי מתחיל קציר בעומר וקציר השבועו׳ שהם מענין החג הנקרא חג קציר וחג השבועו׳ שבו נתן הודאה לאל ית׳ על שבועות חקות קציר שמר לנו כי אמנם מכוונות הרגלי׳ הם התפלה וההודאה כמו במועד חדש האביב התפלה לאל על האביב וההודאה כל הפירות · ובהיות

אמרי נועם

והספתדים הוא ואפילו זרי׳ מחייב אאכילתו ונראה לי דלא הפסח מידי חדא כי כיל דלא חשבה נגיעה לספתי׳ ה״ל לא יתחייב עליו ובכיל זו דספי יסותא סביר לה ואפי׳ חייב אלא ע״כ כתי׳ נה ואכל דומהת בנגיעה והדר׳ אכלה חייבו קרא ולא אנגיעה

לנדה ועוד כדע״רש בכל אוכלים לאוכל ובג״ש הרי לא אשכחן נוגע דמחייב לכך האי כפי יקרב פי׳ אכילה · אותאיש מבית ישראל וגו׳ לרבות לגרים שנודרין וכו׳ וקשה אמאי אצטריך קרא להכי והא כיון דבני מומין כתי׳ באותה פרשה את אלה משמע הא תמימים תקריבו מיד בן נכר · ויש לומר דאצטריך מיד בן נכר לא תקריבו לגופיה דס״ל דבעלי מומין נמי מותר להקריב להם דהא לא נאמר לבני נח · אלא מחוסר אבר הא ש״ל ומיד בן נכר דבמזבח ובמשכן אין מקריב להם אלא בבמות שבשדות שלכך אצטריך איש איש לרבות ונראה לי דלא קשה מידי דבעינן כל בכשר דריש האי קרא דבן נכר וגו׳ אלה מי אתה מקריב אבל אתה מקריב קדשים שנתגדלו כהן עבירה והוי חדוש גדול ואי לאו לדבר דבם אינו לפרוש הכי בדרוש אלה מי אתה מקריב אבל אתה מקריב תמימים לאו דיינו שמעת דלכך לא אצטריכא דבכר למדנו דבר זה מאיש איש וכו׳ אי״ם : ובהן כי יקנה נפש ב׳ במסורת והשני ויקנו בזמם עמו ומלך וכהן משום דאמרינן בכוש מקו׳ ספרים

רשי

קלי · קמח עשוי מכרמל רך שמייבשין אותו בתנור : כרמל · הן קליות שקורין גרני״ליש : בכל מושבותיכם · נחלקו בו חכמי ישראל יש שלמדו מכאן שהחדש נוהג בחוצה לארץ ויש אומרים לא בא אלא ללמד שלא נצטוו על החדש אלא לאחר ירושה וישיבה משכבשו וחלקו : ממחרת השבת · ממחרת יום טוב : תמימות תהיינה · מלמד שמתחיל ומונה מבערב שאם לא כן אינן תמימות : השבת השביעית · כתרגומו שבועתא שביעתא : עד ממחרת השבת השביעית תספרו · ולא עד בכלל והן ארבעים ותשעה יום : חמשים יום והקרבתם מנחה חדשה ליי׳ · ביום חמשים תקריבוה ואומ׳ אני זה מדרשו אבל פשוטו עד ממחרת השבת השביעי׳ שהוא יום חמשים תספרו ומקרא מסורס הוא :

מנחה חדש׳ · היא המנח׳ הראשונ׳ שהובאה מן החדש ואם תאמר הרי קרבה מנחת העומר אינה כשאר כל המנחות שהיא באה מן השעורים : ממושבותיכם · ולא מחוצ׳ לארץ : לחם תנופה · לחם תרומ׳ המורם לשם גבוה וזו היא המנחה החדשה האמור׳ למעלה : בכורים · ראשונה לכל המנחות אף למנחת קנא׳ הבאה שעורי׳ לא תקרב מן החדש קודם לשתי הלחם : על הלחם · בגלל הלח׳ חובה ללחם : ומנחתם ונסכיהם · כמשפטי מנחה ונסכיהם המפורשים בכל בהמה בפרשת נסכים שלש׳ עשרונים לפר ושני עשרונים לאיל ועשרון לכבש זו היא המנחה והנסכים חצי ההין לפר ושלישי ההין לאיל ורביעי׳ ההין לכבש : ועשיתם שעיר עזים · יכול שבעת כבשי׳ ושעיר האמורים כאן הם שבעת כבשים ושעיר האמור׳ בחומש הפקודי׳ כשאתה מגיע אצל פרים ואלים אינן הן אמור מעתה אלו לעצמן ואלו לעצמן אלו קרבו בגלל הלחם ואלו למוספין : והניף הכהן אותם תנופה · מלמד שטעונים תנופה חיים יכול כולם ת״ל על שני כבשים : קדש יהיו · לפי שבשלמי יחיד קדשים קלי׳ הוזקק לומר בשלמי צבור שהן קדשי קדשים : ובקצרכם · חזר ושנה לעבור עליהם בשני לאוין · אמר רבי אבדימי ב״ר יוסף מה ראה הכתוב ליתנה באמצע הרגלים פסח ועצרת מכאן ור״ה וי״ה מכאן ללמדך שכל הנותן לקט שכחה ופאה לעני כראוי מעלה עליו כאלו בנה בית המקדש והקריב עליו קרבנותיו בתוכו : תעזב · הנח לפניה׳ והם ילקטו ואין לך לסייע אחד מהם : אני יי׳ אלהיכם · נאמן לשלם שכר : זכרון תרוע · זכרון פסוקי זכרון ופסוקי׳ שופרו׳ לזכור להם עקידת יצחק שקרב תחתיו איל : והקרבת׳ אשה · המוספין האמורי׳ בחומש הפקודים : [illegible]

אבן עזרא

ולחם · מחדש והעד כי הפסח יאכלו על מצות ומרורים לולי הקבלה היה נראה כי ספירות הימים בשנות היובל והמכחישים אמרו כי טעם תמימו׳ שלא תעל׳ במספר השבת הראשונה שיחל ממחרתה · תספרו חמשי׳ יום · כי כן מספר התורה וכן וביום השמיני בכל מקום · מלת תביאו זרה בעבור דגשות הה״לף כי לא נודע לו טעם : ממשבותיכם · נריכים אנו לקבלה מאי זה מקו׳ יקח ומתי יבוקש : לחם תנופה · לכהן עם כבשי השלמים · ויתכן שכנה הכתוב בשנה הראשונה בעבור שהיא תחלת ההתחלה ויש אומרי׳ כי יקרב פר ואילים שנים או שני פרים ואיל אחד כרצון הכהן ועוד לא ראינו מצוה כזאת ובפנחס הפר האמת ואח׳ ששחיט׳ השלמים ביום חג שבועות והוא יום מקרא קדש הנה מות׳ לשחוט בכל המועדים הפך דברי הצדוקי׳ : וטע׳ להזכי׳ ובקצרכם את קציר הרצכ׳ פעם שני בעבור כי חג שבועו׳ בכורי קציר חטים הזהיר שלא תשכח מה שצויתיך לעשות בימים ההם · וטעם להזכי׳ וידבר יי׳ עם יום התרועה בעבור היותו מועד בפני עצמו כי חג שבועות תלוי מיום תנופת העומר וכן הזכיר עם הכוס הגדול ועם חג הסכות : בחדש השביעי · כי תחל׳ החשבון מניסן כי בו יצאו ממצרי׳ ועוד כי אביב השעורים תחלה ואחר כן בכורי קציר חטים ואחר כך באסף את מאסיך ואלה המועדים תלוים להיותם בימים הנזכרים ואחר שאמר לתקוע בחצוצרות בכל חדש הנה זכרון תרועה גם יום תרועה מצוה לתקוע בשופר וכן ביום הכפורים ואני הנה ארמוז לך סודו ושים לבך אולי תבינם : אמרו

Text and Targum

תרגום אונקלוס	מקרא
ולחים וקלי ופירוכן לא תיכלון עד בכרן יומא הדין עד איתואיכון ית קורבנא דאלהכון קים עלם לדריכון בכל מותבניכון :	וְלֶחֶם וְקָלִי וְכַרְמֶל לֹא תֹאכְלוּ עַד עֶצֶם הַיּוֹם הַזֶּה עַד הֲבִיאֲכֶם אֶת קָרְבַּן אֱלֹהֵיכֶם חֻקַּת עוֹלָם לְדֹרֹתֵיכֶם בְּכֹל מֹשְׁבֹתֵיכֶם : ס
ותמנון לכון מבתר יומא טבא מיום איתואיכון ית עומרא דארמותא שבע שבוען שלמן יהוין :	וּסְפַרְתֶּם לָכֶם מִמָּחֳרַת הַשַּׁבָּת מִיּוֹם הֲבִיאֲכֶם אֶת עֹמֶר הַתְּנוּפָה שֶׁבַע שַׁבָּתוֹת תְּמִימֹת תִּהְיֶינָה : טו
עד מבתר שבועתא שביעתא תמנון חמשין יומין ותקרבון מנחתא חדתא קדם יי׳ :	עַד מִמָּחֳרַת הַשַּׁבָּת הַשְּׁבִיעִת תִּסְפְּרוּ חֲמִשִּׁים יוֹם וְהִקְרַבְתֶּם מִנְחָה חֲדָשָׁה לַיהוָה :
ממותבניכון תיתון לחים ארמותא תרתין גריצן תרין עשרונין סולתא יהוין חמיע יתאפיין בכורין קדם יי׳ :	מִמּוֹשְׁבֹתֵיכֶם תָּבִיאּוּ לֶחֶם תְּנוּפָה שְׁתַּיִם שְׁנֵי עֶשְׂרֹנִים סֹלֶת תִּהְיֶינָה חָמֵץ תֵּאָפֶינָה בִּכּוּרִים לַיהוָה :
ותקרבון על לחמא שבעא אימרין שלמין בני שנא ותור בר תורי חד ודיכרין תרין יהון עלתא קדם יי׳ ומנחתהון ונסכיהון קורבן דמתקבל ברעוא קדם יי׳ :	וְהִקְרַבְתֶּם עַל הַלֶּחֶם שִׁבְעַת כְּבָשִׂים תְּמִימִם בְּנֵי שָׁנָה וּפַר בֶּן בָּקָר אֶחָד וְאֵילִם שְׁנָיִם יִהְיוּ עֹלָה לַיהוָה וּמִנְחָתָם וְנִסְכֵּיהֶם אִשֵּׁה רֵיחַ נִיחֹחַ לַיהוָה :
ותעבדון צפיר בר עזין חד לחטאתא ותרין אימרין בני שנא לנכסת קודשיא :	וַעֲשִׂיתֶם שְׂעִיר עִזִּים אֶחָד לְחַטָּאת וּשְׁנֵי כְבָשִׂים בְּנֵי שָׁנָה לְזֶבַח שְׁלָמִים :
וירים כהנא יתהון על לחים בכוריא ארמא קדם יי׳ על תרין אימרין קודשא יהון קדם יי׳ לכהנא :	כ וְהֵנִיף הַכֹּהֵן אֹתָם עַל לֶחֶם הַבִּכֻּרִים תְּנוּפָה לִפְנֵי יְהוָה עַל שְׁנֵי כְּבָשִׂים קֹדֶשׁ יִהְיוּ לַיהוָה לַכֹּהֵן :
ותערעון בכרן יומא הדין מערע קדיש יהי לכון כל עיבידת פולחן לא תעבדון קים עלם בכל מותבניכון לדריכון :	וּקְרָאתֶם בְּעֶצֶם הַיּוֹם הַזֶּה מִקְרָא קֹדֶשׁ יִהְיֶה לָכֶם כָּל מְלֶאכֶת עֲבֹדָה לֹא תַעֲשׂוּ חֻקַּת עוֹלָם בְּכָל מוֹשְׁבֹתֵיכֶם לְדֹרֹתֵיכֶם :
ובמחצדכון ית חצדא דארעכון לא תשיצי פאתא דחקלך בחצדך ולקטא דחצדך לא תלקט לעניי ולגיורי תשבוק יתהון אנא יי׳ אלהכון :	וּבְקֻצְרְכֶם אֶת קְצִיר אַרְצְכֶם לֹא תְכַלֶּה פְּאַת שָׂדְךָ בְּקֻצְרֶךָ וְלֶקֶט קְצִירְךָ לֹא תְלַקֵּט לֶעָנִי וְלַגֵּר תַּעֲזֹב אֹתָם אֲנִי יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם :
ומליל יי׳ עם משה למימר :	וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל מֹשֶׁה לֵּאמֹר :
מליל עם בני ישראל למימר בירחא שביעאה בחד לירחא יהא לכון ניחא דוכרן יבבא מערע קדיש :	דַּבֵּר אֶל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לֵאמֹר בַּחֹדֶשׁ הַשְּׁבִיעִי בְּאֶחָד לַחֹדֶשׁ יִהְיֶה לָכֶם שַׁבָּתוֹן זִכְרוֹן תְּרוּעָה מִקְרָא קֹדֶשׁ :
כל עבידת פולחן לא תעבדון ותקרבון קורבנא קדם יי׳ : ומליל	כה כָּל מְלֶאכֶת עֲבֹדָה לֹא תַעֲשׂוּ וְהִקְרַבְתֶּם אִשֶּׁה לַיהוָה : וידבר

Masorah notes beside the text: ד׳ר״פ · ג׳ · ג׳ חס׳ · קל דסמיך לה״א פתח · ל׳ ל׳וכ״כ · ל׳ ומל׳ ו׳ קדמ׳ · ו׳כ״כ ל׳ · ג׳מל׳בלים · ב׳ · מטעי׳ · ב׳ · סימן · ח׳פסק בסיפ׳ · ב׳ · ג׳ ר״פ · ח׳מלין בתרי טעמי · ל׳ דטעם וחד בקמ״ץ בפסוק

Masorah

ולחם ד׳ר״פ וסי׳נמסר בסדר ויגש · עד עצם היום הזה ג׳ וסי׳ ולחם וקלי וכרמל · וישמו אבנים גדולות · המה ואבותם פשעו בי · משבתיכ׳ ג׳חס׳וסי׳נמס׳ברי׳סדר ויקהל · כל קריי׳לדרתיכ׳ בכל משבתיכ׳ במ״א כבל משבתיכ׳ לדרתיכם וסי׳וקראתם בעצם היום הזה מקרא קודש · תביאו חד מן ד׳צפ״ין דגשין בקרייה וסי׳ויביאו לו את המנחה · תביאו לחם תנופה · ושפו עצמותיו לא ראו · ויביאו לפו כיד אלהינו הטובה · דעזרא · תהיינה י׳כת׳בי׳כן בתרין י״ודין וה״א בתר נו״ן וסי׳ וספרתם לכם ממחרת · ממשבתיכם תביאו · והקרית׳ לכם ערים · והערים אשר תתנו ללוים · את שלש הערים אשר · ולגר ולתושב · ונגרעה נחלתן מנחלת · ונוספה נחלתן על · לטוב בעיניהם ב׳בפסו׳ וחד ותהיינה מחלה · על הלחם ב׳וסימ׳והקרבתם · כי לא על הלחם לבדו · ואלים ׳חסר י״וד קדמאה וד׳מלאים דמל׳ וסימ׳ נמסר בסדר תצוה · וקראתם ג׳ ר״פ וסימ׳בעצם היום הזה · וקראתם בשם אלהיכם · וקראתי׳ אותי והלכתם והתפללתם : משבותיכם חד מן ה׳מלין בתרי טעמי פי׳ הטפח׳ לא ישרתנה מירכא בתיבתה כי אם בת׳ מקומות וסימ׳ בכל משבתיכם דוספרתם לכם דפרישת אמר · ההרתיה · את כל ההריתה בקע דסוף מלכים · מבליגיתי · ומכל גלוליכם · מעל תועבתיכם · כי למבראשונה · דד״ה · ונבזביתך לאהרן הב׳ · שהם הרהיבוני וסי׳ מה״ם תג״לש · ועיין בשער הנגינות · דבר ד׳ בטעם תביר ר״פ בספרא וסימן נמסר בפרוצו׳ הפקודים : אך

חזקוני

ולחם · מחמת המיכים שלהם הלחם נעשה ולא מקטניות · וספרתם לכם ממחרת השבת · ע״י ששבעה שבועות אלו בין שני ראשי זמנים של קציר חטים שעורים ושל קציר מצות מפטה בהם והם שאליהם אמר ירמיה שבועות חקות קציר ישמור לנו ופר״שי שבעה שבועות שפסק לנו בהם שני חוקות קציר את העומר ושתי הלחם ישמור לנו שיהא הקציר בזמנו לפיכך דבר גדול תלוי בשניהם כדי להיותו דונמא וזכרון כשם שאנו מונין ימי ושבועי ולאחר השנה השביעית אנו מקדשים את יום החמשים כך אנו נריכי׳ לעשות בשמטה ויובל וכל עניין של מוכחות שבספר זה לא נאמרו אלא על השמטה השמיטין שהרי יש בהם ע״ט מיני פורעניות כנגד ע״ט שנים שביובל אם מבטלים בהן שמיטין : ממחרת השבת · אם אתה אומר ממחרת שבת בראשית פעמים שאתה מונה חמשים ושנים חמשים וארבע חמשים ושנה לא פחות ולא יתר וסימן לא כד״ו פסח הא מה אני מקיים ממחר׳ השבת ממחרת י״ט : תספרו חמשים יום · וצריך לברך שהרי אין כאן הפסק אבל נבי נדה אע״ג דכתי׳ וספרה לה שבעת ימים אינה צריכה לברכה פעמים שיש הפסק שהיא סותרת הכל והוי ברכה לבטלה : על הלחם · עם הלח׳ · ועשית׳ שעיר עזים · פרש״י כשאתה מגיע אצל פרים ואילים אינם הם כלומר כאן כתי׳ ופר בן בקר אחד ואילים שנים וכשאתה מגיע לפ׳ פינחס אומ׳ כתו׳ פרים בני בקר שנים ואיל אחד ועוד אי ס״ד הני מוספין שבפרשת פנחס ניכתו מאי שנה מוספי עצרת שכתבן כאן ומאי שנא מוספי שאר ימים טובי׳ שלא כתבן אלא בפ׳ פנחס : ושני כבשים בני שנה · אמר ר״ש על מה שני כבשי׳ עצרת מכפרים על טומאת מקדש וקדשיו ואם הראשון מכפר השני על מה הוא בא הא אינו בא אלא על [illegible]

רלב״ג

עומר ראשית קצירכם אל הכהן · למלנו מזה שזה העומר יחייב שיהיה ראשית לכל הנקצרים ולזה הוא מבואר שאסור לקצור מה שהוא ראוי להביא ממנו עומר קודם קצירת העומר אלא אם היה זה למצוה שנאמר ראשית קצירכם אל הכהן לא ראשית קציר מצוה · והניף את העומר לפני יי׳ וגו׳ כבר ביארנו כמה פעמים שהתנופה הוא למורת מוליך ומביא מעלה ומוריד והנה ואת התנופה אינה לעומר בעצמו כי כבר קדם בתנופה שהיא לדבר המתוקן להקריבו כאלו תאמר אחי השלמים ומה שילמ׳ להם מה שנזכר בו התנופה ואולם היא לבולת העומ׳ פשהו׳ באופן מוכן להקריבו וכבר הגנה׳ בפרשת ויקרא איך נעשת מנחת העומר והוא מה שאמר ואם תקריב מנחת בכורים וזה מבואר שמאמר בו במנחת העומר היא מנחת בכורים וזה היא שראשונה לכל המנחות הבאות מן החדש ואין לאומר שיאמר שיהיה הרצון בה ב׳ הלחם הבאים בחג השבועות שנקראו מנחת בכורים כמה שאמר וזה כי לא יצדק בה מה שנאמר בזאת המנחה בפרשת ויקרא וזה כי היא בלתי משטה חמץ כי כבר יקריבו שהלה ליי׳ מנרם ולשמלה על כל לבונה וכבר נאמר שם באמת כולל כל המנחה אשר תקריבו ליי׳ לא תעשה חמץ · ואמנם שתי הלחם הבאי׳ בעצרת הם חמץ כמו שיתבאר בזאת הפרשה ולזה הוא מבוארת שזאת המנחה היא מנחת העומר וזה היא באה מנה ואופן מעשיה היא באופן שנאמר שם והוא שגולין את התבואה אשר בעומר להוא באש כדי שייבש וייתכן לטחון אותו ולקחת הסלת ממנו וטוחנים אותו גריסים של גרוטו׳ כדי שתפסי׳ הבולת יותר יפה וזהו אמרו גרש כרמל ואמרינן יבררו הבולת היותר יפה ממנה בכל הפנים שאפשר ויקחו ממנו עשרון שהוא השעור הקטן אשר [illegible]

בעל הטורים

הלחם · ב׳ במסורת והקרבתם על הלחם שבעת כבשים · כי לא על הלחם לבדו יחיה האד׳ על כן והקרבתם על לחם שבעה כבשים · כי אכילת מזבח מעין אכילת האדם בדאמ׳ גבי נסכים · מה אכילת אדם אכ לה מרובה ושתיה וכו׳ · שבתון זכרון תרוע׳ · שבשבת אין תוקעין שאין תקיעת שופר דוחה שבת ואין בו אלא זכרון תרועה · אבל במקדש תוקעי׳ תקעו שופר בציון ר״ה שבת · בציון תוקעין אפי׳ בשבת · זכרון ג׳ במס׳ זכרון תרוע׳ · ואידך אין זכרון לר · ואידך כי אין זכרון לחכם עם הכסיל · כנגד שלשה ספרים שנפתחים בראש השנה · על כן בשני׳ כתיב אין זכרון · דהיינו צדיקי׳ ורשעים שאי׳ צריכי לםזכירם יותר אלא אלו נחתמין מיד לחיים ואלו למ תה והיינו אין זכרון לחכ׳ · וגם בפסוק השני כתיב אין זכרון שהוא כנגד הרשעי׳ · אבל בפסוק שלישי כתי׳ זכרון שהוא כנגד הבינוניים שתלויין ועומדין · וצריך להזכיר׳ עוד ביום הכפורים : אך

מ״ע ספורנו

ובהיות כי הצלחת הקציר תהיה כפי מזג הזמן מתחל׳ האביב עד הקציר כאמרו שבועות חקות קציר ישמור לנו היה העומר הודאה על האביב כמקריב בכורי השדה לבעלי׳ והיה הקרבן עמו לתפלה על העתיד והיתה הספירה זכרון לתפלת יום יום והיה חג הקציר הודאה על טוב הקציר וחג האסיף על טוב האסיף : בכל מושבותיכם · אסור החדש על כנס יום ששה עשר בניסן אף על פי שאין קרבן ולא מקדש : חמץ תאפנה בכורים העומר היה בכורי שעורים ואלה היו בכורים קציר חטים ועל שם נקרא המג יום הבכורים · כאמרו וביום הבכורים בהקריבכם מנחה חדשה ואמר ליי׳ כי בשם בותר החדש לקרבן ובהיות זה כענין הודאה על שבועות חקות הקציר שבשם היתה שבנת התבואה היו שתי הלחם חמץ קרבות עם כבשי שלמים כמו שהיה הענין בשלמי תודה על חלות לחם חמץ : חקת עולם בכל מושבותיכם · אף על פי שאין קרבנות מיני בקרב; בתושבות הגלו׳ לא יחדל ענין הספיר׳ וענין מקרא קדש : ובקצרכם · אחר ההודאה על הקציר והצלחתו הזכיר על מצות לקיום התמוך המוסג בהצלח׳ וצוה על לקט ופאה כאמרם מלח ממון חסר ואמרי לה חסד: אני יי׳ אלהיכם · אלהי הקוצרים ואלהי המלקטים הלקט והפאה לענים ואיטיב למטיבים להם כדי לעשות רצוני : זכרון תרועה · זכרון תרועת מלך בה יגילו מלכם כאמרו הריענו לאלהים עוזנו הריעו וזה מפני היותו יושב אז על כסא דין כמו שבא בקבלה כאמרו תקעו בחדש שופר בכסא ליום חגנו כי חק לישראל הוא משפט לאלהי יעקב וראוי לנו לשמוח אז יותר על שהוא מלכנו שיטה כלפי חסד ויזכה אותנו בשפטו אותנו כאמרו כי יי׳ שופטנו יי׳ מחוקקנו יי׳ מלכנו הוא יושיענו : אך

אמרי נועם

שעיר׳ ראשי׳ ויכנס ישמעאל בן פאבי וישמש בכהונה גדולה תשמע שם שהיה צדיק ורבים אוכלים עלשלמנו והיה אוכל כמה מאה גוזלות בקינוח סעודה ולא נמצא נותר בימיו והיינו דרמוז בתחלת הפסוק לחשיבות וכהן כי יקנה נפש לפי שהיו לו רוב קניני נפשות חשוב הוא להזכר בתחלת הפסוק אבל וינאץ בזעם אפו מלך וכהן הוא ינאץ המלך ששמש בכהונה גדולה כדאיתא בקדושין הקם ננין שבין עיניך והוא הרג תלמידי חכמים לפיכך נתרמז בסוף פסוק לרעה : תניא והיה שבעת ימים תחת אמו פרט ליתום שיצא בשעת פירש לפיתו

רש"י

אך · כל אכין ורקין שבתורה מעוטין מכפר הוא לשבין ואינו מכפר על שאינם שבין : והאבדתי · לפי שהוא אומר כרת בכל מקום ואינו יודע מה הוא כשהוא אומר והאבדתי למד על הכרת שאינו אלא אבדן : וכל מלאכה וגו' · לעבור עליו בלאוין הרבה או להזהיר על מלאכת לילה כמלאכ' יום : מקרא קדש · קדשהו בכסות נקייה ובתפלה ובשא' ימי' טובי' במאכל במשתה ובכסות נקיה ובתפלה : עצרת היא · עצרתי אתכם אצלי כמלך שזמן את בניו לסעודה לכך וכך ימים כיון שהגיע זמנן ליפטר אמ' בני בבקשה מכם עכבו עמי עו' יום אחד קשה עלי פרישתכ': כל מלאכת עבודה · אפי' מלאכ' שהיא עבודה לכם שאם לא תעשוה יש חסרון כיס בדבר : לא תעשו · יכול אף חולו של מועד יהא אסו' במלאכת עבודה תלמוד לומ' היא : עולה ומנח' · מנחת נסכי' הקריב' עם העול' : דבר יום ביומו · חק הקצוב בחומש הפקודים : דבר יום ביומו · הא אם עבר יומו בטל קרבנו : אך בחמשה עשר יום תחגו · קרבן שלמים לחגיגה יכול תדחה את השבת ת"ל אך הואיל ויש לה תשלומין כל שבעה: באספכם את תבואת הארץ · שיהא חדש שביעי זה בא בזמן אסיפה מכאן שנצטוו לעבר את השנים שאם אין העבור פעמי' שהוא באמצע הקיץ או החורף : תחגו · שלמי חגיגה : שבעת ימים · אם לא הביא בזה יביא בזה יכול יהא מביאן כל שבעה ת"ל ותחגות' אותו יו' אחד במשמע לא ולא יותר ולמה נאמר שבעה לתשלומין : פרי

אמור

וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר׃ אַךְ בֶּעָשׂוֹר לַחֹדֶשׁ הַשְּׁבִיעִי הַזֶּה יוֹם הַכִּפֻּרִים הוּא מִקְרָא־קֹדֶשׁ יִהְיֶה לָכֶם וְעִנִּיתֶם אֶת־נַפְשֹׁתֵיכֶם וְהִקְרַבְתֶּם אִשֶּׁה לַיהוָה׃ וְכָל־מְלָאכָה לֹא תַעֲשׂוּ בְּעֶצֶם הַיּוֹם הַזֶּה כִּי יוֹם כִּפֻּרִים הוּא לְכַפֵּר עֲלֵיכֶם לִפְנֵי יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם׃ כִּי כָל־הַנֶּפֶשׁ אֲשֶׁר לֹא־תְעֻנֶּה בְּעֶצֶם הַיּוֹם הַזֶּה וְנִכְרְתָה מֵעַמֶּיהָ׃ וְכָל־הַנֶּפֶשׁ אֲשֶׁר תַּעֲשֶׂה כָּל־מְלָאכָה בְּעֶצֶם הַיּוֹם הַזֶּה וְהַאֲבַדְתִּי אֶת־הַנֶּפֶשׁ הַהִוא מִקֶּרֶב עַמָּהּ׃ כָּל־מְלָאכָה לֹא תַעֲשׂוּ חֻקַּת עוֹלָם לְדֹרֹתֵיכֶם בְּכֹל מֹשְׁבֹתֵיכֶם׃ שַׁבַּת שַׁבָּתוֹן הוּא לָכֶם וְעִנִּיתֶם אֶת־נַפְשֹׁתֵיכֶם בְּתִשְׁעָה לַחֹדֶשׁ בָּעֶרֶב מֵעֶרֶב עַד־עֶרֶב תִּשְׁבְּתוּ שַׁבַּתְּכֶם׃ פ

וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר׃ דַּבֵּר אֶל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לֵאמֹר בַּחֲמִשָּׁה עָשָׂר יוֹם לַחֹדֶשׁ הַשְּׁבִיעִי הַזֶּה חַג הַסֻּכּוֹת שִׁבְעַת יָמִים לַיהוָה׃ בַּיּוֹם הָרִאשׁוֹן מִקְרָא־קֹדֶשׁ כָּל־מְלֶאכֶת עֲבֹדָה לֹא תַעֲשׂוּ׃ שִׁבְעַת יָמִים תַּקְרִיבוּ אִשֶּׁה לַיהוָה בַּיּוֹם הַשְּׁמִינִי מִקְרָא־קֹדֶשׁ יִהְיֶה לָכֶם וְהִקְרַבְתֶּם אִשֶּׁה לַיהוָה עֲצֶרֶת הִוא כָּל־מְלֶאכֶת עֲבֹדָה לֹא תַעֲשׂוּ׃ אֵלֶּה מוֹעֲדֵי יְהוָה אֲשֶׁר־תִּקְרְאוּ אֹתָם מִקְרָאֵי קֹדֶשׁ לְהַקְרִיב אִשֶּׁה לַיהוָה עֹלָה וּמִנְחָה זֶבַח וּנְסָכִים דְּבַר־יוֹם בְּיוֹמוֹ׃ מִלְּבַד שַׁבְּתֹת יְהוָה וּמִלְּבַד מַתְּנוֹתֵיכֶם וּמִלְּבַד כָּל־נִדְרֵיכֶם וּמִלְּבַד כָּל־נִדְבֹתֵיכֶם אֲשֶׁר תִּתְּנוּ לַיהוָה׃ אַךְ בַּחֲמִשָּׁה עָשָׂר יוֹם לַחֹדֶשׁ הַשְּׁבִיעִי בְּאָסְפְּכֶם אֶת־תְּבוּאַת הָאָרֶץ תָּחֹגּוּ אֶת־חַג־יְהוָה שִׁבְעַת יָמִים בַּיּוֹם הָרִאשׁוֹן שַׁבָּתוֹן וּבַיּוֹם הַשְּׁמִינִי שַׁבָּתוֹן׃

אונקלוס

וּמַלִּיל יְיָ עִם־מֹשֶׁה לְמֵימָר׃ בְּרַם בְּעַשְׂרָא לְיַרְחָא שְׁבִיעָאָה הָדֵין יוֹמָא דְכִפּוּרַיָּא הוּא מְעָרַע־קַדִּישׁ יְהֵי לְכוֹן וּתְעַנּוֹן יָת־נַפְשָׁתֵיכוֹן וּתְקָרְבוּן קוּרְבָּנָא קֳדָם יְיָ׃ וְכָל־עֲבִידָא לָא תַעְבְּדוּן בִּכְרַן יוֹמָא הָדֵין אֲרֵי יוֹמָא דְכִפּוּרַיָּא הוּא לְכַפָּרָא עֲלֵיכוֹן קֳדָם יְיָ אֱלָהֲכוֹן׃ אֲרֵי כָל־אֱנָשׁ דִּי לָא־יִתְעַנֵּי בִּכְרַן יוֹמָא הָדֵין וְיִשְׁתֵּיצֵי מֵעַמֵּיהּ׃ וְכָל־אֱנָשׁ דְּיַעְבֵּיד כָּל־עֲבִידָא בִּכְרַן יוֹמָא הָדֵין וְאוֹבֵיד יָת־אֱנָשָׁא הַהוּא מִגּוֹ עַמֵּיהּ׃ כָּל־עֲבִידָא לָא תַעְבְּדוּן קְיָם עָלַם לְדָרֵיכוֹן בְּכֹל מוֹתְבָנֵיכוֹן׃ שְׁבָא שַׁבְּתָא הוּא לְכוֹן וּתְעַנּוֹן יָת־נַפְשָׁתְכוֹן בְּתִשְׁעָה לְיַרְחָא בְּרַמְשָׁא מֵרַמְשָׁא עַד־רַמְשָׁא תְּנוּחוּן נְיָחֲכוֹן׃ וּמַלִּיל יְיָ עִם־מֹשֶׁה לְמֵימָר׃ מַלֵּיל עִם־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לְמֵימַר בַּחֲמִשָּׁא עַשְׂרָא יוֹמָא לְיַרְחָא שְׁבִיעָאָה הָדֵין חַגָּא דִמְטַלַּיָּא שִׁבְעָא יוֹמִין קֳדָם־יְיָ׃ בְּיוֹמָא קַדְמָאָה מְעָרַע־קַדִּישׁ כָּל־עֲבִידַת פּוּלְחַן לָא תַעְבְּדוּן׃ שִׁבְעָא יוֹמִין תְּקָרְבוּן קוּרְבָּנָא קֳדָם־יְיָ בְּיוֹמָא תְּמִינָאָה מְעָרַע־קַדִּישׁ יְהֵי לְכוֹן וּתְקָרְבוּן קוּרְבָּנָא קֳדָם־יְיָ כְּנִישִׁין תְּהוֹן כָּל־עֲבִידַת פּוּלְחַן לָא תַעְבְּדוּן׃ אִלֵּין מוֹעֲדַיָּא דַייָ דִּי־תְעָרְעוּן יָתְהוֹן מְעָרְעֵי קַדִּישׁ לְקָרָבָא קוּרְבָּנָא קֳדָם־יְיָ עֲלָתָא וּמִנְחָתָא נִכְסַת־קוּדְשִׁין וְנִסּוּכִין פִּתְגָם־יוֹם בְּיוֹמֵיהּ׃ בַּר מִשַּׁבַּיָּא דַייָ וּבַר מִמַּתְּנָתֵיכוֹן וּבַר מִכָּל־נִדְרֵיכוֹן וּבַר מִכָּל־נִדְבָתְכוֹן דִּי תִתְּנוּן קֳדָם־יְיָ׃ בְּרַם בַּחֲמִשָּׁא עַשְׂרָא יוֹמָא לְיַרְחָא שְׁבִיעָאָה בְּמִכְנַשְׁכוֹן יָת־עֲלַלְתָּא דְאַרְעָא תָּחֹגּוּן יָת־חַגָּא־דַייָ שִׁבְעָא יוֹמִין בְּיוֹמָא קַדְמָאָה נְיָחָא וּבְיוֹמָא תְּמִינָאָה נְיָחָא׃

אבן עזרא

אמרו המעתיקים · שיום ראש השנה יום הדין וטעם התרועה זכר למלכיות השם ואחר שהעיקר כל ר"ח היה ר"ח ניסן נכבד כי בו הוקם המשכן ובעתיד אמר יחזקאל בראשון באחד לחדש וכן תעשה בשבעה בעבור המרובע והכ' חמשה עשר לנכח וי"ו שביעי גם מרובע ופסח שני יתחלפו הגדול והקטן ע"כ יום ר"ה גדול מכולם אע"פ שהוא יום הדין אסור להתענות בו ועזרא יוכיח ויום הכפורים הקטן במחברת והכ' סכות כחג פסח רק שמיני ואין שביעי ומזה יתברר לך הסוד וסוד השבת · וטעם אך בעשור בעבור שיום מקרא קדש יום שמחה וכן כתי' בספר עזרא לכו אכלו משמנים ושתו ממתקים : ועניתם · פירשתיו : לכפר עליכם · פי' כי יום כפורים עליכם לבדכם : כי כל הנפש אשר לא תעונה · זה מהבנין שלא נקר' שם פועלו וזה אות כי מי שנדע שאינו שומ' זו המצוה כאשר נשמרנו נכריחנו להתענות · וטעם שלא יעשו מלאכה שלא תהיינה הנפשות מתעסקות חוץ מבקשת כפור העונות : והאבדתי · יש הפרש בינו ובין ונכרתה ולא אוכל לפר' · וטע' כל מלאכה לא תעשו פעם אחרת להוסיף חקת עולם לדורותיכם : תשבתו שבתכם · זה יום השבת לא יקרא שבת ישראל כי אם שבת יי' : שבעת ימים תקריבו אשה · ואם איננו שוה כאשה חג פסח : עצרת היא · יש אומרים שטעמו קהלה כטעם עצרת בוגדים והטעם התחברות כל ישר' לשלש רגלים ולא דברו נכונה כי הנה כתוב בפסח וביום השביעי עצרת וכמו' ופכית בבק' והלכת לאהלי' והקרוב שהוא כמו נעצר לפני יי' שיהיה בטל מכל עסקי העולם ופירוש עצרת היא כל מלאכת עבוד' לא תעשו וכן כתו' בעצרת מועד הפסח : אלה מועדי יי' · שאתם חייבי' להקריב בהם אשה ופירוש כי בכולם יש בהם עולה ומנחה וזבח ונסכים כי עד עתה לא הזכיר רק אשה לבדו ויתכן להיותו עולה לבדו או מנחה לבדה : מתנותיכם · בשלש רגלים ונדרי הצבור והיחיד ונדבותיהם · וטעם אך בעבור שהזכיר בפרשה שהיא קודם זאת ענוי הנפש אסר להתענות בחג הסכו' כי בו כתב ושמחת והיית אך שמח : באספכם את תבואת הארץ · שדות וכרמים : תחוגו · מפעלי הכפל והטעם ולקחתם

בעל הטורים

אך בעשור לחדש · אך מיעוט' הוא מכפר לשבי' ואינו מכפר לשאינן שבים : וחמשה ענויים הן · אכילה · ושתיה · ורחיצה · וסיכה · ונעילת הסנדל · ואמתים המטה · כנגד חמשה פעמים נפש דכתיב בפרשה · וכנגד חמשה שמות שיש לנפש · וחמשה טבילות לכהן גדול · וחמשה תפלות : פרי

מ"ע ספורנו

אך בעשור לחדש השביעי · אף על פי שבשאר מקראי קדש ראוי לשמוח ולהתענג גם במאכלה ושתיה כאמ' אכלו משמני' ושתו ממתקי' ושלחו מנות לאין נכון לו כי קדוש היום לאדונינו מכל מקום בעשור לחדש הוא יום הכפורי' לשתודות ולהתאונן גבר על חטאיו ואינו יום שמחה ותענוג אבל הוא יום ענוי כאמרו ועניתם את נפשותיכם והקרבתם אשה והוא ענין קרבנו' כהן גדול וקרבנו' בגור השאים לכפרה : וכל מלאכה לא תעשו כי יום הכפורים הוא כי ראוי ביום כזה לפנות מאחר עסקים לתת לב להשיג מחיל' ובפרט על הפך הן ביום צומכם תמצאו חפץ וכל עצביכם תנגשו · ובהיות שרוב מי שיחטא כענין הענוי יעשה זה לתאבון בלבד ורוב מי שיחטא בעשו' מלאכ' חוטא להכעיס · ענש כרת על הבלתי מתענה וענש אבדן הנפש על עשיית מלאכה : בכל מושבותיכם · אף על פי שאין שם כ פרת עזבה שהיא חובת היום כמו שקרה בגלות : עצרת היא · ענין העצירה הזאת לא בלבד לשבות ממלאכת הדיוט אבל היא עם זה אזהר' עצירה איזה זמן במקומות הקדש לעבוד במקומות ההם את האל ית' בתורה או בתפלה או בעבוד בענין ושם אים מעבדי שחול נעצר לפני יי' ביום ההוא והוא אמרו קדשו צום קראו עצרה ועל זה הדרך אמר יהוא קדשו עצרה לבעל אמר אם כן שזה היום אחר חג הסכות אשר בו שלמו כל שמחות הרגלים הוא קדש להיו' יום עצרת שיעצרו במקומות הקדש ונפיסי שמחתו שמחה של תורה ומעשים טובים כאמרו ישמח ישראל בעושיו וזה כענין ויהי כי הקיפו ימי המשתה וישלח איוב ויקדש' והשכים בבקר והעלה עולות מספר כלם כי אמר איוב אולי חטאו בני וכו' · וזה מפני השמחה הקודמת וכהיו' שכיום שביעי של פסח נעצרו ישראל עם משה יחדו לשורר לאל ית' כאמרו אז ישיר משה ובני [illegible]

מסרה

אך ח' ר"פ בקריין וסי' אך בשר בנפשו דמו · אך בעשור לחדש · אך כל חרם אשר יחרם · אך בכור אשר יבוכר · אך בחמשה עשר יום · אך בכור שור או בכור כשב · אך את מטה לוי · אך יד אחיקם בן שפן · כל מלאכה ג' ונמסר בסדר אחרי מות · בסכת גלם חסר במ"ב וסימ' על כן קרא שם המקו' סכות · כי בסכות הושבתי · מתנותיכם ד' בקריאה ב' חסר וב' מלאים וסימן מלבד שבתות יי' ומלבד · ואתם בית ישראל ענפכם · ובשאת מתניכם בהעביר · דיחזקאל · מכל מתנתיכם תרימו את כל תרומת יי' · ב' קדמאי מלאים · חג יי' ד' בקריאה וסימן בנערינו ובזקנינו נלך · באספכם את תבואת הארץ · ויאמרו הנה חג יי' בשילה · ומה תעשו ליום מועד · ונמסר גם בסדר בא ·

רלבג

[illegible]

חזקוני

[illegible]

מ ולקחתם לכם ביום הראשון פרי עץ הדר כפת תמרים וענף עץ עבת וערבי נחל ושמחתם לפני יהוה אלהיכם שבעת ימים: וחגתם אתו חג ליהוה שבעת ימים בשנה חקת עולם לדרתיכם בחדש השביעי תחגו אתו: בסכת תשבו שבעת ימים כל האזרח בישראל ישבו בסכת: למען ידעו דרתיכם כי בסכות הושבתי את בני ישראל בהוציאי אותם מארץ מצרים אני יהוה אלהיכם: וידבר משה את מעדי יהוה אל בני ישראל: פ

כד א וידבר יהוה אל משה לאמר: צו את בני ישראל ויקחו אליך שמן זית זך כתית למאור להעלת נר תמיד: מחוץ לפרכת העדת באהל מועד יערך אתו אהרן מערב עד בקר לפני יהוה תמיד חקת עולם לדרתיכם: על המנרה הטהרה יערך את הנרות לפני יהוה תמיד: פ

ה ולקחת סלת ואפית אתה שתים עשרה חלות שני עשרנים יהיה החלה האחת: ושמת אותם שתים מערכות שש המערכת על השלחן הטהר לפני יהוה: ונתת על המערכת לבנה זכה והיתה ללחם לאזכרה אשה ליהוה: ביום השבת ביום השבת יערכנו לפני יהוה תמיד מאת בני ישראל ברית עולם: והיתה לאהרן ולבניו ואכלהו במקום קדש כי קדש קדשים הוא לו מאשי יהוה חק עולם: ס

י ויצא בן אשה ישראלית והוא בן איש מצרי בתוך בני ישראל וינצו במחנה בן הישראלית ואיש

ותסבון לכון ביומא קדמאה פירי אילנא אתרוגין ולולבין והדסין וערבין דנחל ותחדון קדם יי אלהכון שבעא יומין: ותחגון יתיה חגא קדם יי שבעא יומין בשתא קים עלם לדריכון בירחא שביעאה תחגון יתיה: במטליא תתבון שבעא יומין כל יציביא בישראל יתבון במטליא: בדיל דידעון דריכון ארי במטלת ענגין אותיבית ית בני ישראל באפקותי יתהון מארעא דמצרים אנא יי אלהכון: ומליל משה ית סדר מועדיא דיי ואליפינון לבני ישראל:

ומליל יי עם משה למימר: פקיד ית בני ישראל ויסבון לך משח זיתא דכיא כתישא לאנהרא לאדלקא בוציניא תדירא: מברא לפרוכתא דסהדותא במשכן זמנא יסדר יתיה אהרן מרמשא עד צפרא קדם יי תדירא קים עלם לדריכון: על מנרתא דכיתא יסדר ית בוציניא קדם יי תדירא: ותיסב סולתא ותיפי יתה תרתא עשרי גריצן תרין עסרונין תהי גריצתא חדא: ותשוי יתהון תרתין סדרין שית סדרא על פתורא דכיא קדם יי: ותתן על סדרא לבונתא דכיתא ותהי ללחם לאדכרתא קרבנא קדם יי: ביומא דשבתא ביומא דשבתא יסדרניה קדם יי תדירא מן בני ישראל קים עלם: ותהי לאהרן ולבנוהי וייכלוניה באתר קדיש ארי קודש קודשין הוא ליה מקורבניא דיי קים עלם: ונפק בר אתתא בת ישראל והוא בר גבר מצראי בגו בני ישראל ואתנציאו במשריתא בר אתתא בת ישראל וגברא

רש"י

פרי עץ הדר · עץ שטעם עצו ופריו שוה: הדר · הדר באילנו משנה לשנה וזהו אתרוג: כפות תמרים · חסר וי"ו לימד שאינה אלא אחת: וענף עץ עבת · שענפיו קלועים כעבותות וכחבלים וזהו הדס העשוי כמין קליעה: האזרח · זה אזרח: בישראל · לרבות הגרים: כי בסוכות הושבתי · ענני כבוד: צו את בני ישראל · זו פרשת מצות הנרות ופרשת ואתה תצוה לא נאמרה אלא על סדר מלאכת המשכן לפרש צורך המנורה וכן משמע ואתה סופך לצוות את בני ישראל על כך: שמן זית זך · שלשה שמנים יוצאים מן הזית הראשון קרוי זך והן מפורשין במנחות ותורת כהנים: תמיד · מלילה ללילה כמו עולת תמיד שאינה אלא מיום ליום: פרכת העדות · שלפני הארון שהוא קרוי עדות ורבותינו דרשו על נר מערבי שהוא עדות לכל באי עולם שהשכינה שורה בישראל שנותן בה שמן כמדת חברותיה וממנה היה מתחיל ובה היה מסיים: יערוך אותו אהרן מערב עד בקר · יערוך אותו עריכה הראויה למדת כל הלילה ושיערו חכמים חצי לוג לכל נר ונר והן כדאי אף ללילי תקופת טבת ומדה זו הוקבעה להם: המנורה הטהורה · שהיא זהב טהור · דבר אחר על טהרה של מנורה שמטהרה ומדשנה תחלה מן העפר: שש המערכת · שש חלות המערכה האחת: השלחן הטהור · של זהב טהור · דבר אחר על טהרו של שלחן שלא יהו הסניפים מגביהין את הלחם מעל גבי השלחן: ונתת על המערכת · על כל אחת משתי המערכות היו שני בזיכי לבונה מלא קומץ לכל אחד: והיתה · הלבונה הזאת ללחם לאזכרה שאין מן הלחם לגבוה כלום אלא הלבונה נקטרת כשמסלקין אותו בכל שבת ושבת והיא לזכרון: ללחם · שעל ידה הוא נזכר למעלה כקומץ שהוא אזכרה למנחה: והיתה · המנחה הזאת שכל דבר הבא מן התבואה בכלל מנחה הוא: ואכלוהו · מוסב על הלחם שהוא לשון זכר: ויצא בן אשה ישראלית · מהיכן יצא רבי לוי אומר מעולמו יצא רבי ברכיה אומר מפרשה שלמעלה יצא לגלג ואמר ביום השבת יערכנו דרך המלך לאכול פת חמה בכל יום שמא פת צוננת של תשעה ימים גלוסקאות בתמיה ומתניתא אמרה מבית דינו של משה יצא מחוייב בא ליטע אהלו בתוך מחנה דן אמרו לו מה טיבך לכאן אמר להם מבני דן אני אמרו לו איש על דגלו באותות לבית אבותם כתיב נכנס לבית דינו של משה ויצא מחוייב עמד וגדף: בן איש מצרי · הוא המצרי שהרג משה: בתוך בני ישראל · מלמד שנתגייר: וינצו במחנה · על עסקי המחנה: ואיש

אבן עזרא

ולקחתם לכם · אמתנו נאמין בדברי המעתיקים כי לא יכחישו הכתוב אע"פ שאלו ויקחו להם איש שה לבית אבות גם הם העתיקו כי פרי עץ הדר הוא אתרוג ובאמת אמרו כי אין פרי עץ יותר הדור ממנו ודרשו בו הדר באילנו כדרך המסכתא כאשר פירשתי בפסוק לעם נכרי והצדוקים אמרו כי מאלה תעשו סוכות והביאו ראיה מספר עזרא ואלה עורי לב הלא יראו כי אין בספר עזרא ערבי נחל ולא פרי עץ כלל רק עלי אתם מיני ואין זכר לעלי הדס ועלי עץ עבות טענה על קדמונינו וכן אין הדס אין אילנו גבוה והנה הם שני מינים גבוה ונמוך והגולה מארץ קדר לארץ אדום אם יש לו עיני ידע סוד המצוה הזאת: כי בסכות · שהיו עושים אחר שעברו ים סוף סוכות ואף כי במדבר סיני שעמדו שם קרוב משנה וכן מנהג כל המחנות והנה גם זה המועד זכר ליציאת מצרים ואם ישאל שואל למה בתשרי זאת המצוה יש להשיב כי ענן יי' היה על המחנה יומם והשמש לא יכה ומימות תשרי החלו לעשות סוכות בעבור הקור: אל בני ישראל · ולא כל בני ישראל כי לא יוכל לדבר עם כלם וכן כתוב דבר אל בני ישראל ואין טענה מפסוק אל כל עדת בני ישראל כי כל ישראל לא יקרא עדה · וטעם להזכיר פרשת שמן זית זך בעבור שהזכיר אשה כל מועד והוא צריך להזכיר הלחם והמנורה כנגד השלחן והוסיף בפרשה הזאת על המנורה הטהורה היא הידועה זהב כלה מעשה בצלאל ולא אחרת ואשר עשוה מברזל בשעת הצורך על פיהכניאים עשוה: ולקחת סלת · בצווי זכן ואפית אותה ובאה זו המלה מלרע והיא זרה: שתי מערכו' · כמספר השבטים כסוד האפוד והחשן או השני עשרונים כמספר המערכות: על השלחן הטהור · כנגד שלחנות אחרים שיש שם והוא לבדו מצופה זהב וזרו זהב והלבונה שהיתה עם הלחם והוא אשה לשם והלחם לכהן ויתכן שהזכיר זאת הפרשה בעבו' שיש חיוב על ישראל לתת עולו' המועד ושמן ולחם תמיד: לאהרן ולבניו · כל בני ביתו: ויצא בן אשה ישראלית · ואהלו כמו יצאו ככבים פתח אהליהם: בן איש מצרי · מתיהד: ואיש

בעל הטורים

פרי עץ הדר כפות תמרים · פרי עץ הדר בגי' אתרוגים: כפת · חסר וי"ו · בשביל ששה דברים שפוסלין בו · ואלו הן יבש · גזול · אשרה · עיר הנדחת · נקטם ראשו · אשל ע"א · כפות תמרים · היינו לולב · לולב בגי' חיים · לכך יבש פסול · עץ חיים היינו לולב שעולה כמנין חיים · וכן תודיעני אורח חיים: שבכות תשבו שבעת ימים · כנגד שבעה ענני כבוד וכנגד שבעת הימים שישראל יושבין בסוכות זוכין לשבעה חופות ואלו הן ענן · ועשן · נוגה · אש · להבה · כבוד שכינה · סוכות לויתן: נאה לעשות סוכות בתחלת החורף שאם היו עושים אותם בקיץ לא לא היה ניכר · אלא היה נראה שעושין אותו בצל: למען ידעו כי בסכות הושבתי · תגין על כף דבסכות לעד כ' אמה יודע שיושב בצל סוכה: ויקחו אליך שמן זית · סמך שמן זית לסוכה · לומר שגומרין ההלל כל שמונת ימי חנוכה כדרך שגומרין אותו כל ח' ימי החג: להעלות נר ואחר כך כתיב נרות וגו' · בג"ה שבליל ראשון נר אחד ומוסיף והולך: מחוץ לפרכת העדות · וכן בואתה תצוה אשר על העדות · וזהו שאמרו חז"ל שנר מערבי הוא עדות ששכינה בישראל: יערוך אותו אהרן · ובואתה תצוה כתיב אהרן ובניו · לפי שאחר שמתו נדב ואביהוא בהכנסם להיכל לא הניח אהרן לבניו ליכנס לבדם אלא היה נכנס עמהם · ומכל מקום היה פורש בשעת הקטרת: מחוץ לפרכת · הפסוק מתחיל במ"ם ומסיים במ"ם שההיכל היה ארכו מ' אמה · ואפית אותה · בגי' כמין תיבה פרוצה · בגי' ספינה רקדת: בלחם הפנים · כ"ד עשרונים והם י"ב חלות כנגד י"ב מזלות שחוזרי' תלויה בכ"ד שעות שביום · והם שם שם מערכות כנגד ששה ימי בראשית שבהן ברא העולם שהכל מתקיים בזכות ישראל: ויצא בן אשה ישראלית · סמך מקלל לביום השבת לומר שהמקלל ומקושש היו בזמן אחד · ולומר שהמחלל שבת ככופר בעיקר: וינצו · שנים וינצו במחנה וינצו שניהם בשדה · רמז למ"ד שיצא חייב מבית דינו של משה על שרצה ליטע אהלו במחנה דן וזהו וינצו בשדה · על עסקי שדה: ויקב

מ"ע ספורנו

אני יי' אלהיכם · באמר שכל אלה לתכלית כאות לנו מפוון מאתו ית' כי הוא אלהינו לא יגרע ממנו עיניו: צו את בני ישראל ויקחו אליך שמן כו' · אמר שכלה השמן שהתנדבו במלאכת המשכן בזה שיביאו לדורות: יערוך אותו אהרן · אף על פי שהית' הדלקת הנרות וכן קטרת התמיד כשרה בכהן הדיוט לדורות כפי מה שקבלו ז"ל מכל מקום נאמר בשניהם אהרן כי אמנם כל ימי המדב' היה ענין המשכן בכל יום כעניננו לדורות ביום הכפורי' שנאמר בו כי בענן אראה על הכפרת וזה כי בכל ימי המדבר נאמר כי ענן יי' על המשכן יומם ואש תהיה לילה בו וכו' ולכן היה מן הראוי שיהיו מעשה הקטרת והדלק' הנרות בו המעשי' בפנים נעשי' על ידי כהן גדול כמו שנעשים לדורות ביום הכפורים. ולקחת סלת. גם זה נראה שנאמר אחר שהשלימה הכנת לחם הפנים של נדבת המשכן המבוארת בספור ויביאו את המשכן אל משה: והוא בן איש מצרי. ובכן העיז פניו לברך את השם לישראל לא מקירי כולי האי: כי

אמרי נועם

[illegible]

ולקחתם ו' נמסר בסדר ויגש · ויקחו ו' רפין נמסר בסדר בא · זך ב' קמצין וסי' ואתה תצוה · צו את בני ישראל · להעלות ב' חס' בתורה וסי' ואתה תצוה · צו את בני ישראל · הנרות ב' מל' בתורה וסימן על המנרה הטהרה · יאירו שבעת הנרות · וכל נביאים וכתובים דכו' מלאים במ"א חסר וסימ' והפרח והנרות · חלות ג' מלאים בתורה וסי' וכי תקריב קרבן מנחה מאפה · אם על תודה ולקחת סלת · ונמסר גם בסדר ויקרא · ללחם ד' רגשים נמס' בסדר מקץ · ונתת כ"ט חס' ה' וסי' נמסר בסדר תרומה · זכה ג' וסי' סמים ולבנה זכה · ונתת על המערכת לבנה · ותפלתי זכה · ואכלהו ג' וחס' וסי' ואכלהו במקום קדוש · ואכלהו איבכם · כי אכלו את יעקב · דירמיה · בן הישראלית כל בן המנוגן בקמץ במ"ג פתחין וסימן נמסר בסדר ויצא ·

חזקוני

ביום הכפורים נמחל הכל מכאן ואילך זה עוסק בסוכתו וזה עוסק בלולבו ביום סוכות באין ומקלסין לפני הקב"ה · אין עושין פירות והם באגודה אחת לומר לך שיאגדו צדיקים וכו' לעשות רצון בוראם · ושמחת · שבעת ימים [illegible]

ולפי שאמר עד עצם היום הזה למדנו שמתיר החדש אף על פי שלא הביאו מנחת העומר יותר החדש תכף ביום ההוא בעצמו ואם לא יביאו מנחת העומר לא יותר עד עבור י"ו בניסן שכאמ' עד כנס היום הזה והוא מבואר שהיום הזה בכלל האסור שאם היה מותר החדש בהגיע יום הנפת העומר הנה יהיה החדש מותר קודם הנפת העומר וזה הפך מה שאמרה התורה ולפי שנא' שאיסור החדש נוהג בכל מושבות למדנו שאיסור החדש נוהג מן התורה בין בארץ בין בח"ל · והוא מבואר מזה המקום שהעומר מתיר החדש בכללו אע"פ שלא נקצר אבל הוא מחובר בקרקע והוא מבואר שאין העומר מתיר עד שלא היה מחובר לקרקע בעת הנפת העומר וצמח אחר זה כי אינו מתיר הוא כי אם הנקצרים והעומדים ליקצר שהחלו בצמיחה אף על פי שלא נשלמה ולזה יתיר העומר קציר החטים להדיוט אע"פ שהוא נקצר זמן ארוך אחר הנפת העומר · וספרתם לכם ממחרת השבת וגו' · למדנו שיום הבאת העומר בכלל הימים הנספרים כי ממחרת יום ראשון של פסח יחל המספר והנה שבע השבתות הם שבעה שבועות של ימים שהם מ"ט יום כבר אמר תמורת זה בפרשת ראה שבעה שבועות תספור לך ואמר תמימות תהיינה כדי שלא נחשוב שיהיה הרצון בשבתות האלה שבת בראשית כי כבר יקרה שיהיו ז' מאלו השבוע בפחות משבעה שבתות ולזה באר התורה שאלו השבע שבתות יהיו מ"ט יום ולזה אמר עד ממחרת השבת השביעית תספרו חמשים יום · ר"ל עד ממחרת השבוע השביעי תספרו שהוא יום החמשים והנה איננו בכלל המספרי' כי כבר אמר שבע שבתות תמימות תהיינה · שבעה שבועות תספור לך · וכבר נלמד זה גם כן מהיוצא שנמנה תשע וארבעים שהם שבע שבתות שנים ואחר נקדש שנת החמשים כמו שנתבאר בפרשת בהר סיני וכזה נמנה בכאן מ"ט יום ונקדש יום החמשים והוא חג השבועות ולמדנו מזה שמצוה למנות השבתות והימים ואחשוב שספירת השבועות הוא שנמנה שבוע אחד בהגיע שבעת ימים ושני שבועות בהגיע י"ד יום וכן על זה הדרך עד שיהיו שבעה שבועות ואמנם במה שבין השבועות אין ראוי לספור שבועות כאלו תאמר שכאשר היו עשרה ימים אין ראוי לשוב לספו' שהוא שבוע אחד ושלשה ימים כי המספר השבועות ראוי שיהיה בדרך המספר לא שימנה השבוע האחד ויחזור וימנהו שתי פעמים וזה מבואר בנפשו כי המספר לא יהיה בזה האופן · עד ממחרת השבת השביעית תספרו חמשים יום · ר"ל עד ממחרת השבוע השביעית תספרו שהוא יום הנ' ואז ביום החמשים תקריבו מנחה חדשה ליי' או יהיה הרצון באמרו חמשים יום עד חמשים יום כמו ארבעים יכנו שהרצון בו עד ארבעים יכנו כמו שנבאר שם בג"ה ובבא יום החמשי' תקריבו מנחה חדשה ליי' ולפי שהוא קרא זאת מנחה חדשה למדנו שהיא חדשה למנחות החטים לא לכל המנחות כי כבר קדמה לה מנחת העומר ולמדנו מזה שאין ראוי להביא מנחת החטים קודם זאת המנחה והוא מבואר שאם הקריב מנחה קודם מנחת העומר שהיא פסולה שאפילו להדיוט לא הותר או זה החדש ואולם אם הקריבה אחר מנחת העומר קודם זאת המנחה איננה פסולה כי לא זכרה התורה בביאור המנע זה · ממושבותיכם תביאו לחם התנופה וגו' · למדנו ששתי הלחם אינם באים אלא מן הארץ כי לא כלל בזה בכל מושבותיכם רק המושבות המיוחדים ולמדנו שכל אחד משתי הלחם בא מעשרון אחד ויתבאר שהם באים מן החדש כי התורה קראה זאת המנחה מנחה חדשה · חמץ תאפינה · לפי שמדת העשרון יתחייב שתהיה מלאה סולת שנאמר שני עשרונים סלת למדנו שהוא מביא שאור ממקום אחר לחמצו שאם היה מודד הסלת עם השאור היתה המדה חסרה או יתרה ואם יקח מתוכה לחמצה עד שיעשה שאור הנה יהיה כפסל בלינה והנה יתבאר אחר זה איך תהיה תנופת בית הלחם בכורים ליי' · ר"ל שתהיה מנחה ראשונה לשאר המנחות שהם באים מן החטים והנה מפני זה בכורים שיובאו ליי' מראשית פרי האדמה ולזה ראוי שלא יביאו בכורים קודם שתי הלחם כי אלו הבכורים הם שיובאו באופן היותר שלם כמו שיתבאר מענין שאר הבכורים עם שאלו הבכורים הם של צבור ושאר הבכורים הם של יחיד ויש לצבור קדימה על היחיד אלא מפני שנקרא העומר גם כן מנחת הבכורים כמו שבארנו אם הביא בכוריו אחר העומר אינם פסולים ואמנם קודם זה הם פסולים כי בכל יהיה מהם מהחטים והשעורים כמו שיתבאר בענין הבכורי' בפרשת כי תבא והם אסורין קודם מנחת העומר אפי' להדיוט · והקרבתם על הלחם וגו' · הנה זה הקרבן הוא בא בכלל הלחם מלבד מוסף היום הנזכר בפרשת פינחס · ועשיתם שעיר עזים אחד לחטאת ושני כבשים לזבח השלמים · ראוי שתדע שאלו הכבשים הם קדשי קדשים ולזה לא יהיה שחיטתם כי אם בצפון ואינם נאכלין כי אם לזכרים כשאר קדשי הקדשים כמו שנתבאר בפרשת צו ואולם יתבאר שאלו הכבשים הם קדשי קדשים ממה שאומר וזה שמנחת העומר וזאת המנחה הם קדשי קדשים לפי מה שיתבאר במה שנזכר מהם בפרשת ויקרא והנה ראוי שלא יהיו השלמים בקדושה פחות מהלחם הבא עמהם ועוד כי התורה אמרה באלו הכבשים קדש והיו ליי' לכהן ואם לא נוספה בהם קדושה על קדושת שאר השלמים לא היתה התורה צריכ' להודיע לנו שהם קדש ואמנם כוונת התור' שהם קדש מבין שאר השלמים וזה מבואר מאד · והניף הכהן אותם על לחם הבכורים תנופה לפני יי' על שני כבשים · ר"ל שיניף הכהן הכבשים בעודם חיים ותנופתו אותם יהיה נוסף על הנפתו לחם הבכורים או רצה בזה שיניפם ויניף לחם הביכורים עמהם כטעם מגרפה ומשמנה על כל לבונתה ואמר על לחם הבכורים להורות שלחם הבכורים הוא העקר ואמנם מגב שו הדברי' בעת ההנפה הוא שיהיו שתי הלחם על שני הכבשים · קדש יהיו ליי' לכהן · ר"ל שקנתם הוא ליי' וקנתם לכהן והם ליי' ולכהן במדרגת קדשי הקדשים ולזה ינהג בהם דין קדשי הקדשים כפל בכל ענייניהם · וראוי שתדע שאם לא נמצאו כבשי' לא תבטל מפני זה מנחת שתי הלחם כי היא העקר לפי מה שזכרה התורה מענייניה ולזה הקדימה ג"כ לזכרה קודם זכרון שני הכבשים להורות שאין לה התלות בהן אבל בלי ספק לכבשים האלו התלות בשתי הלחם כי אופן הקרבת' מתאחד עם שתי הלחם כי הנפתם הוא עם שתי הלחם וכן הנפת אימורי החלבים אשר להם וחזה ושוק מתאחדת עם שתי הלחם כמו שהתבאר במעט עיון ממה שנזכר בפרשת צו מתורת זבח השלמים ומזה המקום יתבאר שאם אין שם שתי הלחם לא תתכן הקרבת שני הכבשים ואולם שאר הקרבנות הנזכרים בזה המקום אף על פי שהם באין בגלל הלחם הנה אין להם התלות בו עד שיבטלו בבטולו כי לא נמצא להם קשר עם הלחם הזה באופן שיהיה להם התלות בו · וקראתם בעצם היום הזה מקרא קדש יהיה לכם · מגיד שקריאתו מקרא קדש מיוחסת לנו כי היא תלויה בקדוש החדש שהוא מסור לב"ד וזה שאחר שקדשו ראש חדש ניסן יהיה יום הט"ו חג המצות ואחריו ימנו מ"ט יום והחמשים יום יהיה חג שבועות · כל מלאכת עבודה לא תעשו · היא המלאכה שאינה לצורך אוכל נפש כמו שקדם בפרשת בא אל פרעה · חקת עולם בכל מושבותיכ' לדורותיכם · ר"ל השביתה ממלאכ' עבודה ואולם הקרבנות אינם נוהגות בכל מושבות כי אם במקום אשר יבחר יי' והוא בית המקדש כמו שנתבאר במה שקדם · ובקצרכם את קציר ארצכם וגו' · כבר התבאר בפרשת קדושים ובא בזה המקום כי הכוונה בעינה שנזה השם יתעלה שיקריב מנחת העומר ושתי הלחם מהקציר החדש להעיר כי הכל בא מהש' יתעלה והוא נזה ג"כ להטיב מהם אל העניי' קודם שיבא לידינו להעיר כי זה בא מהש' יתע' והוא רצה שיזכו עניים בזה החלק ואנחנו באמור כי הכל בא מאתו ומאתו הכל :

בחדש השביעי באחד לחדש יהיה לכם וגו' · ומזה המקו' יתבאר שהתרועה על הנר הנורד יהי' אחריה עכור נפש כי לזה התכלית תהיה לפי שבעשור לחדש הזה יהיה יה"כ כמו שנתבאר בפרשת אחרי מות הנה הקדימה התורה לעורר האנשים על התשובה והשבר הלב והכנעו מר"ה הזה והוא מבואר שהתקיעה בשופר נותנת חרדה בלב כמו שאמר אם יתקע שופר בעיר ועם לא יחרדו ובכלל הנה הקולות החזקים הם מרעידים מאד ובזה מביא להכנע הנפש הבהמות וכאלו העירנו בזה שיכנעו לבבנו ונפשפש במעשינו לתקן המעוות בהם כדי שנהיה נכונים לכפרה ביום הכפורים וראוי שתדע כי התקיעה תהיה בזולת תרועה אמר בפרשת בהעלותך תתקעו ולא תריעו ואמנם התרועה לא תהיה בזולת תקיעה אמר שם בענין תרועה ותקעתם תרועה תרועה יתקעו למדנו שמדרך התרועה שתהיה תקיעה לפניה ולאחריה ובכלל הנה מפני שהכוונה בזה להחריד הלבבות ולעוררם על התשובה הנה רצתה התורה שיהיה זה הקול באופן שיתכן זה יותר ולזה אמר בו תרועה וכן אמר בפרשת בהעלותך במה שהוא לזאת הכוונה בעינה והרעותם בחצוצרות ונתבאר שזאת התרועה היא בשופר ממה שצותה התורה ביום הכפורים של יובל שהוא לזאת הסבה בעינה שנאמר בפרשת בהר סיני והעברת שופר תרועה בחדש השביעי וגו' : ושם נבאר בג"ה מה שיורה עליו שם שופר · כל מלאכת עבודה לא תעשו והקרבתם אשה ליי' הנה המוסף הנזכר בפרשת פנחס ולמדנו מזה המקום שהפר והאיל והכבשים הנזכרים שם אינם מעכבים זה את זה שנאמר אשה ליי' מ"מ שיהיה שם אשה · אך בעשור לחדש השביעי הזה · כבר התבאר בפרשת אחרי מות ענין זה הענוי וזה האשה שזכר בכאן הוא מוסף הנזכר בפרשת פנחס · וכל מלאכה לא תעשו בעצם היום הזה כי יום כפורים הוא לכפר עליכם ולמדנו שהיום בעצמו מכפר ואף על פי שאין קרבנו קרב וראוי להיות כן כי הקרבנות אינם אלא להישירנו על התשובה ואם הישרנו אליה בזולת הקרבנות הנה מן הראוי שיכפר והנה באר בזה המקום שכבר יתחייבו על עשיית כל מלאכה בעצם היום הזה כרת וכן אם לא יתענו בעצם היום הזה ואמר והאבדתי את הנפש ההיא מקרב עמה תמורת הכרת להעיר על שכוון בכרת וכבר בארנו עניינו במה שקדם והנה ביאור שהשביתה ממלאכה ביום הכפורים נוהגת בכל מושבות שנאמר כל מלאכה לא תעשו חקת עולם לדורותיכם בכל מושבותיכם וזכר אחר זה שנית חיוב הענוי להורות שהוא גם כן נוהג בכל מושבות עם שהוא מבואר בעצמו שאין לו התלות בארץ ולא בענין הקרבנות אבל אם היה אפשר היה ראוי שיחוק עניינו בבטול הקרבנות כדי שישלם לנו בזה מן הישרה אל התשובה מה שנפקד ממנו בבטול הקרבנות מההישרה אליה · ועניתם את נפשותיכם וגומר באר התורה שהתחלת הענוי הזה הוא מהערב של יום התשיעי ויהיה מערב עד ערב באופן שיהיה יותר שלם זמן הענוי והשביתה מכל מלאכה וזה אמר תשבתו שבתכם והיה זה כי ימינו הם מתחילין מן הערב מפני היותינו חושבין לחשבון הלבנה כמו שביארנו בפרשת בא אל פרעה ואף על פי שמגד השמש היה יותר ראוי שיהיה היום מתחיל מזריחת השמש כמו שיתבאר לתוכנים ולזאת הסבה גם כן היתה השנה אצלנו מתחדשת מן החדשים אשר לירח אף על פי שאינה שנה באמת לפי השמש וכאלו היה זה מכוון להעיר שאין האלהו' והממשלה לשמש כמו שהיו חושבין עובדי השמש והיה חשבונינו לחשבון הכוכב אשר אי אפשר שיטעה בו אדם לראותו שנוי ענייניו בכל חדש וחדש והוא הירח שיחסר אורו פעם ויוסיף פעם · בחמשה עשר יום לחדש השביעי וגומר · הנה הסוכת יתבאר לפי הוראת הגדר שהוא סכוך נעשה מעלים תלושים בזולת בנין והוא נעשה על הרוב מעלים שיש בהם עלים כדי שיהיו למחסה מהשמש אמר וסכה תהיה לצל יומם מחורב וכבר נאמר בספר עזרא צאו ההר והביאו עלי זית ועלי עץ שמן ועלי הדס ועלי תמרים ועלי עץ עבות לעשות סכת ככתוב ולזה הוא מבואר שזה הסכוך לא יהיה כי אם בתלוש ומבואר גם כן מגד הוראת הגדר שאינו תוך הבית שאם היה כן הנה איננו מסכך באהלה אבל הבית הוא שיהיה מסך מסיככם בו השמש והיושב בו יושב בבית לא בסכות ומבואר גם כן מגד הוראת הגדר שאין הסכוך הזה נעשה מהכלים ולא מהאוכלין והנה חג הסוכות לא יתמיד כי אם שבעת ימים אולם וביום השמיני יהיה שבתון כמו שיתבאר אחר זה אך לא ישבו בסכות ואמנם שזה החג הוא ליי' כי הכוונה בכל המועדים הוא לעבודתו יתעלה ולהתקרב אליו כפי היכולת כמו שיתבאר בג"ה · ביום הראשון מקרא קודש · כבר התבאר זה במה שקדם · שבעת ימים תקריבו אשה ליי' · כבר נתבאר זה האשה בפרשת פנחס ומזה המקום יתבאר שהפרים והאילים והכבשים של מוסף היום אינם מעכבים קצתם קצת שנאמר אשה ליי' מ"מ ביום השמיני מקרא קדש יהיה לכם וגומר · כבר נתבאר בפרשת פינחס זה האשה והרצון באמרו עצרת הוא שיהיו נעצרים מעשיית מלאכת עבודה והם המלאכות שאינם לצורך אוכל נפש · אלה מועדי יי' וגומר · רוצה לומ' שאר המועדים זולת השבת כי אחר זכירתו השבת אמר אלה מועדי יי' אשר תקראו אותם במועדם וכאשר השלים המאמר בהם שאלו המועדים שזכר הם המועדים שרמז אליהם בראש המאמר הזה שמיוחסת קריאתם אלינו · עולה ומנחה · כבר נזכר מנחת אלו העולות בפרשת פינחס · והנה העולה היא עקר והמנחה היא כמשכת לזה ולזה אין ראוי שתקריב מנחת העולה קודם העולה · זבח ונסכים · ידוע כי לעולה יהיו נסכים מוגבלים כמו שנתבאר בפרשת פינחס כמו שיש לה מנחה מוגבלת ולזה ראוי שנעיין למה לא אמרה התורה עולה ומנחה ונסכים ונאמר כי ידמה שיהיה סבה בזה להורות כי הנסכים אינם מתאחדים עם העולה כהתאחדות המנחה לה כי אינם להקרבה אבל להסיר הזוהמא כמו שכתבנו ויהיה הרצון בזבח השלמים כי כבר יתחייבו באלו המועדים להקריב שלמי חגיגה ושלמי שמחה כמו שיתבאר אלא שכבר יקשה לזה הפירוש מה שאמר אחר כן דבר יום ביומו והנה לא הוגבלו אלו השלמים בכל יום מאלו הימים ולזה היותר נאות שיאמר כי הרצון בזבח העולה גם כן אלא שהיא תהיה נקראת עולה מצד מה שיקטירו ממנה במזבח שהיא עולה עליו בכללו ונקראת זבח מצד מה שיקטירו ממנו במזבח שהיא עולה עליו בכללות ונקראת זבח מצד הזביחה אשר בו יוקח דמה לזרוק על המזבח והוא מבואר שהמנחה מתאחדת עם הנקטר מהעולה והנסכים עם דמה הנשפך אל סוד המזבח כי לזאת הסבה היו ולהורות על זה קראה התורה בשני אלו השמות מתחלפי' עם המנחה והנסכים · דבר יום ביומו · למדנו מזה שקרבנו' היום הם תמידין ומוספין אין להם תשלומין למח' · מלבד שבתו' יי' למדנו מזה שאלו הקרבנו' יקריבו בכל יום מאלו מלבד הקרבנו' המוגבלים בשבת והם מוסף שבת שאם היה שבת באחד מאלו הימים הנה יקריבו בו יותר על אלו הקרבנות המיוחדים לשבת · מלבד מתנותיכם · אחשוב שירמוז בזה מה שיתנו ליי' בזולת נדר או נדבה כמו מעשר הבהמה והבכורות · ומלבד כל נדריכם ומלבד כל נדבותיכם אשר תתנו לה' · הקרבנות הבאים בנדר או נדבה כמו העולה והשלמים והמנחה למדנו מזה שכל קרבנות יחיד קרבים בי"ט וידמה שהעולה שאין זמנה מוגבל ביום ההוא כמו עול' יחיד איננה דוחה י"ט כי לא יעשה ביום טוב רק מה שהגבילה אותו התורה אם איננו לצורך אוכל נפש ואמנם השלמי' ידמה שידמה להם יקריבו בי"ט כי הם לצורך אוכל נפש ואולם בחולו של מועד יקריבו כל הקרבנות :

אך בחמשה עשר יום לחדש השביעי באספכם את תבואת הארץ תחוגו את חג יי' שבעת ימים וגומר · ביאר בזה כי סבת זה החג מפני שאז אסף כל אחד ממנו תבואתו מגרנו ומיקבו כדי שיכיר בו כי הכל בא לו מה' ית' ולזה באה זאת המצוה · תחוגו את חג יי' שבעת ימים כבר ביארנו במה שקדם כי זאת החגיגה הוא זביחת שלמים ולזה תמצא שאמ' משה ויחוגו לי במדבר תמורת הזביחה כמו שזכרנו במה שקדם ואמר שבעת ימים ואם היא בחמשה עשר ימים לחדש השביעי כמו שזכרנו להורות שזאת החגיגה יש לה תשלומין כל שבעה · ביום הראשון שבתון וביום השמיני שבתון · ר"ל ביום השמיני לראשון שזכר כי בכל אחד מאלו שני הימים צוונו לשבות ממלאכה · ולקחתם לכם ביום הראשון פרי עץ הדר כפות תמרים וענף עץ עבות וערבי נחל · לפי שאין זאת המצוה כי אם ביום הראשון לפי זה המאמר ובסוף אמר שהוא שבעה ימים למדנו שאמרו ולקחתם לכם ירצה בו כשלא תהיו לפני יי' והוא כשיהיו חוץ לבית המקדש ואמר לפני יי' אלהיכ' והוא בבית המקדש תהיה זאת המצו' שבעת ימים ולפי שאמר ולקחתם לכם ביום הראשון למדנו שאין אדם יוצא באלו הדברים שזכר אחר זה אם לא היו שלו ולזה הוצרכה התורה לאמ' לכם · פרי עץ הדר כפות תמרים וגומר · יורה מצד הוראת הגדר באמרו פרי עץ הדר אל האתרוג וזכרה אותו התורה בזה הלשון להורות כי היא בחרה בו מצד שהוא הדר ולזה לא נצא אם לא היה הדר ומזה המקום יתבאר שאר הדברים הנלוים עמו יתחייב בכל אחד מהם ג"כ שיהיה הדר וזה מבוא' מהשרשים הכוללים · כפות תמרים · הוא הלולב והוא נקרא בזה השם מצד מה שהתמידו עליו להחזיק קצת בקצת כמו הכף שמחזיק במה שמקיף בו ואמ' אחר שיתפרדו עליו לכאן ולכאן איננו נקרא בזה השם גם איננו או הדר ולזה הוא פסול · וענף עץ עבות · הוא ההדס שהוא עבות ר"ל שיש לו עלים רבים מקיפים בו יוצאי' ממקום א' והמעט שיפול בו זה השם הוא כשהיו לו ג' עלין מקיפין בו יוצאי' בגבעל א' ואולם אם יצאו ב' ב' אין זה עבות וזה מבואר מצד הוראת הגדר · וערבי נחל · הוא מין מן הצמחים שגדל על הרוב בנחלים ולזה קראה אותו התורה ערבי נחל לא שתקפיד שיהי' גדל על נחל כי היא אמנם תקפיד על המין שילקח ממנו והנה הנקרא ערבי נחל הוא צמח שעלו' שלו משוך ופיו חלק וקנה שלו אדום וממנו ימצא שמפי עלהו פגימות דקות מאד מאד וקטנו' ואולם מה שעל' שלו עגול ופיו דומ' למגל איננו נקרא ערבי נחל ואיננו כש' וראוי שתדע כי מפני שאמ' כפות תמרי' וענף עץ עבות וערבי נחל הנה מן הראוי שיהיו ג' שו המיני' יחד ועם כל זה אם לוקח א' א' יצא שהרי לקח כל' ואמ' האתרוג ילקח לבדו ולזה לא אמרה תור' פרי עץ הדר וכפות תמרי' והנה יקרא הלול' הא' כמ'

אמרי נועם

ביום ובפיסקא דביום ויש לומר דצריך וביו' דאי לא כתב אלא והלאה הייגו לט' לכך נצרך ביום לומר שיום השמיני דביום שמיני עצמו ראוי להקריבם: אותו ואת בנו לא תשחטו ביום · איך שוחטין בהמה מעוברת והא איכא משום אותו ואת בנו ואף על גב דליתיה בעולם ורא' משלחי פרקא קמא דתמורה דבעי אביי הוא חולין ועל דעת שלמי' נשחטה בחוץ מה הוא פי' אי עובר משו' שחוטי חוץ או לא מי קריבא ביה והביאו לפני יי' שהרי פדין בעטי אתו אלמא אי לאו הוה משעם והביאו עובר משום שחוטי חוץ אף על פי שאינו בעול' ה"כ עובר משו' אותו ואת בנו ויש לומר דשאני אותו ואת בנו דכיון דאינו נוהג בזכרי' אלא בנקבות איך תתקיי' כל בבהמה תאכלו · וספרת' לכם לכך נזס הקדוש ברוך הוא לספור לעצרת יותר משאר מועדות לפי שהיו טרודי' בקציר שלהם יהיו מנויי' כל אחד בשדות כאשר מגיעו בבועז ולא היו מקדשי' כל החדש ולפיכך הזהיר לספור ונרא' דלכך קורין רות בשבועות אבל הטע' בעבור שאינו כתוב בגרול בתורה שזה החג קרוי שבועות אלא בשבועותיכ' דמתרגמינן בעצרותיכ' : טעם למה העומר מונין מעומד מפני שקצירת העומר מעומד שדרך הקוצרי' מעומד וכמנות הקצירה כן מנות הספירה טעם אחרת מפני מה ספיר' העומר בעמידה שהיא עדות שמעידין שכך וכן בעומר טעם אחר מפני מה ספירת העומר בעמידה מפני שכמאמין שעדין אין מעבירין על המצות : מקשין העולם ק"ל כרבי יוסי דאמר בפרק רבי עקיבא בו' בסיון נתנה התורה ואנחנו עושין שבועות בו' בסיון והיאך אנחנו מזכירין ביום ראשון זמן מתן תורתנו הרי לא נתנה תורה עד יום שביעי ואומר הר"י דכיון דליכא אלא יום שנתנה בפיה קאמר בהזכירו זמן ומה שאנחנו אומרי' אחר העומר יהי רצון שיבנה בית המקדש מה שאין כן בשאר מצות לפי דבזמן הזה אין אנו חייבין לברך מדאורייתא וספירה זכר למקדש ולכך אנו מתפללין שיבנה ואז יהיה חובה עלינו לברך ברכת העומר : עצרת היא והיכן נקראת שבועות עצרת יש לומר דכתיב בשבועותיכם ומתרגמינן בעצרותיכ' ויש לומ' לפי שקבלו ישראל את התורה נשמרו ישראל מגס' לנפשותיה' לכך נקראת עצרת נוטריקון עלה נ"ר רי"ם תורה כמו טורה נסית: אך בחמשה עשר

תמרים אלא עליו שבהם יתחברו התמרים ואולם מה שאמרה תמרים וענף עץ עבות ידמה שהרצון בו ענף ועץ ר"ל שאין מתנאיו שיהיה ענף אבל יהיה מותר אע"פ שהוא העץ בכללו והנה זה אפשר בזה הצמח לקטנו ואפשר שיובן מזה ג"כ שילקח מזה הצמח ענף ועץ באופן שיהיה עבות מצד רבוי עליו ורבוי ענפיו ולזה ילקחו שלשה בדי הדס כי כבר יקרה בזה הצמח שלא יהיו בו יותר משלשה ענפים ולזה ילקח העץ בהלקחם ולפי שאמר וערבי נחל שרומז אל רבוי והפחות שיפול בו זה השם הוא שנים הנה ילקח שני בדי ערבה · וידמה שהוא הנכון שהרצון בזה שיקח ענף עץ עבות וערבי נחל ולזה לא יחוייב לקחת מכל אחד מהם כי אם בד אחד והוא מבואר שהלקיחה הנהוגה בהם הוא שילקחו דרך גדלתם ולזה אם לקחם שלא לדרך גדלתם לא יצא כי התורה תצוה ענינם באופן הנהוג מהן כמו שהתבאר מהשרשים הכוללים וכאלו שב זה אל מה שהוא מחוייב מצד הוראת הנדר · וראוי שתדע שאלו המינים הארבעה מעכבין זה את זה כי התורה צותה שנקח אלו המיני' כלם ולפי שהאתרוג יהיה לבדו ושאר המינים הם יחד הנה ראוי שילקחו בימין הג' מינין והאתרוג בשמאל · ושמחתם לפני יי' אלהיכם שבעת ימים · ירצה בזה שישמחו שם במקדש שבעה ימים בלקיחת אלו הארבעה מינין ובכל מיני השמחה · ויתבאר שזאת השמחה איננה דוחה יום טוב וכל שכן שבת לפי שהתורה אמרה כי ביום הראשון לא ישמחו כי אם בלקיחת אלו הארבעה מינין אך בשאר מיני שמחות שיהיה בהם מה שלא יתכן העשותו ביום טוב לא יותר להם לשמוח והנה תכלול ג"כ זאת השמחה זביחת שלמים והם הנקראים שלמי חגיגה שנא' וזבחת שלמים וגו' ומזה המקום יתבאר שאין שמחה זו אלא בבשר בהמה לא בבשר העוף כי השלמים אינם באים כי אם מהבהמה:

וחגותם אותו חג ליי' שבעת ימים בשנה · הנה אמרו אותו שב אל היום הראשון שזכר בפסוק הקודם ואמר שבעת ימים בשנה להורות שיש לחגיגה זו תשלומין כל שבעה ואמר בשנה לפי מה שאחשוב להורות שאין חגיגת יום זה משתלמת בחג הסוכות של שנה אחרת · חקת עולם לדורותיכם בחדש השביעי תחגו אותו · באר שזו המצוה נוהגת לדורות · בסכת תשבו שבעת ימים כל האזרח בישראל ישבו בסכות · צוה שנשב ז' ימים בסכו' באופן שנתנו בבית ולזה יחוייב שנאכל ונישן שם כי באלו הענינים נשתמש מהבית ולפי שזאת הישיבה מתיחסת לישיבה בבית והיא תמורתה והישיבה בבית להנאה לא לצער הנה כשתהיה הישיבה בסכה בצער לא יתחייב לישב בסכה ועוד שכבר חוייבנו לשמוח באלו השבעה ימים ולזה ראוי שיעזוב כל דבר שמצער שמבלבל השמחה ומזה המקום יתבאר שאם ירדו גשמים ינטערו בהם בשבתם או בסכה הנה יהיו הבעלים פטורים מהישיבה או בסכה ולפי שהסכה היא אהל מה והיה מגדר האהל שיהיו לו שלשה דפנות האחד לאחריו והאחד בצד הימין והאחד בצד השמאלי והוא מבואר בנפשו מענין האהלים שיעשו מוכרי הסמסרים הנה יספיק בסכה שיהיו לו שלשה דפנות ומזה ג"כ יתבאר שהדופן השלישי הוא שיהיה לו שיעור מעט כי כן דרך האהלים ולפי שאהל לא יקרא אהל אלא אם היה לו גג טפח הנה יחוייב בסכה שיהיה לה גג טפח ולפי שזה האהל הוא תמורת הבית שהוא עשוי לשבת האדם בו הנה לא יהיה גבהו פחות מעשרה טפחים כי גובה האדם הבינוני בהיותו יושב הוא זה השעור והוא המצב היותר מיוחד שיהיה לו בשבתו בבית ולפי שזה האהל עשוי לאכול בו הנה יחוייב שיהיה באופן שיחזיק ראשו ורובו ושלחנו וזה השיעור יהיה על המעט ז' טפחים על ז' טפחים והוא מבוא' שהיושב בסכה שתחת הסכה אינו יושב בסכה שהוא רואה בהיות אותו בתוכה כי איננה מסככת עליו על דרך האמת והוא אינו יושב ג"כ בסכה העליונה כי הוא אינו רואה באוירה ולזה אינו יוצא ידי סכה וכ"ש אם היתה הסכה תחת הבית או תחת האילן · כל האזרח בישראל ישבו בסכות · אין ראוי שנלמוד מזה שלא תהיה זאת המצוה נוהגת בגר צדק כי דין הגר במצות התוריות כדין כל ישראל כמו שהתבאר ממקומות רבים מהתורה ואמנם זכר האזרח כי יחשב שיהיו קצת האורחים פטורים מזאת המצוה והם השרים אשר לגודל מעלתם לא יאות להם לשבת בסכות כי אם בהיכלות יפות ושלמי הבניין באופן שיהיו מוקים מאד ולזה באר התורה שדין כל האזרחים שוה בזאת המצוה · למען ידעו דורותיכם כי בסכות הושבתי את בני ישראל בהוציאי אותם מארץ מצרים · זה זכר אל המופת הנפלא שעשה הש"ית לישראל בהוציאו אותם מארץ מצרים שהיה ענני עומד למסך שנאמר וענני עומד עליהם ולפי שזאת המצוה היא למען ידעו בעבורה זה הפלא שעשה הש"ית או לישראל הנה ראוי שיהיה זאת הסכה באופן שישלוט בה העין ולזה ראוי שלא תהיה גבוהה מכ' אמה · וידבר משה את מועדי יי' ר"ל שכבר השלים מה שצוהו הש"י שידבר אל בני ישראל כמו שכתו' בראש הענין:

צו את בני ישראל ויקחו אליך שמן זית זך כתית למאור · הנה התנה בשמן המאור והוא אשר ישימו במנורה שיהיה שמן זית לא שמן שאר הדברים שיעשו מהם שמן כגון האגוזי' והשומשמין ומה שידמה להם ואמר זך כתית להורות שזה השמן יוציא מהזית על צד הכתישה מבלי טעינה בקורה כי השמן הזה הוא היותר זך בלי ספק וכבר יתבאר לך זה מהיין שיצא מהענבי' אחר סחיטתן מעצמו כי הוא היותר כשר מאד מהיין שיצא אחר זה מהם עם הטעינה בקורה כי כבר יתערב עמו טבע השמרים שיצא מהם וזה מבואר מן החוש · ולפי שלא התנה שיהיה כתית כי אם למאור למדנו שאר השמנים שיצאו מן הזית אחר השמן הנזכר כלם כשרין למנחות ולזה לא התנה דבר במנחות אבל אמר בשמן והוא מבואר ממה שנזכר במנחות בפרש' ויקרא ובזאת הפרשה ובפר' פינחס ואע"פ שכבר נאמר שם במנחות תמיד של שחר בשמן כתית ונאמר ג"כ בפרשת ואתה תצוה הנה הוא למצוה לא לעכב ויעיד על זה מה שאמר בכאן כתית למאור הורה שלא יוצרכו לקחת שמן זית זך כתית כי אם למאור לא למנחות ועוד כי כבר תמצא כי כשנזכרו המנחות בכללם בפר' שלא לך שלא הותנה בהן שיהיה השמן כתית · וכן תמצא במנחות הנזכרות שפרשת ויקרא שלא נזכר שם כי אם שמן ולא הותנה בו שיהיה כתית להעלות נר תמיד למדנו מזה שכבר תחוייב שתהיה זאת ההדלקה באופן שיעלה השלהבת תמיד ולזה היה מתנאי השמן שיהיה זך בזה האופן כי כל מה שיהיה יותר זך יהיה יותר אמתי בהעלת השלהב' ומזה המקום יתבאר שהפתילה יחוייב ג"כ שתהי' באופן שיתכן שתעלה נר בקלות והוא מה שאמר להעלות נר תמיד מעיד שזאת המצוה דוחה את השבת כי לה זמן קבוע בכל יום והנה ידליקו המנורה בערב ובבקר כמו שביארנו בפרשת ואתה תצוה ושם פירשנו זה הפסוק ופסוק הבא אחריו וראוי שתדע כי עריכת המנור' יחוייב שיהי' לפני יי' ולזה ראוי שיהיה פני המנורה נגד המערב ושלא יערוך הכהן המנורה בחוץ ואחר כך יביאה בפנים אבל יחוייב שידליקה בפנים · **על המנורה** הטהורה יערוך את הנרות לפני יי' תמיד · למדנו שאין ראוי שיהיה דבר מפסיק בין הפתילה והמנורה כאלו תאמר צרור או קיסם אבל יחוייב שתהיה הפתילה בגוף המנורה · ולקחת סלת ואפית אותם שתים עשרה חלות שני עשרונים יהיה החלה האחת · הנה מפני שהסלת מורה על הקמח היותר דק והיות לבן הנה נמשך לזה לכונת התורה לדקדק בענין שיהיה בתכלית היופי והדקות ולזאת הסבה בעינה דקדקה בחטים שיהיו נבחרי' ושתתוקן בהם המלאכה בתכלית מה שאפשר באופן שתהיה הסלת יותר נקי וזה כולל לכל המקומו' שנזכר בהם סלת והוא מבו' שאפיית אלו החלות הוא בעזרה וכן לישתו ועריכתם לאפו' אותן וזה שאפי' בקדשים שנפסלו דקדקה התור' שלא ישרפו חוץ לעזרה כמו שנתבאר בפ' צו כ"ש שתדקדק באפייתן ובבשולן · ומזה המקום יתבאר שכן הענין בשאר המנחות כי הם כלם קדש קדשים · שני עשרונים יהיה החלה האחת · למדנו שלישת כל חלה וחלה בפני עצמה כדי שיהיו בכל אחת מהם שני עשרונים ולפי שזאת המדידה תהיה בעשרון שנמקדש הנה הכלי מקדש הסלת ויפסל אם יצא חוץ לעזרה ולזה יתחייב מזה הצד ג"כ שתהיה לישתה ואפייתה בעזרה · ולפי שזה הלחם הוא לחם הפני' שהוא בתמונה שלא יתכן שיאפה בזולת שבירה ובזול' קלקול תמונתו אם לא היה נאפה בדפוס היו שם דפוסי' של זהב היה נאפה בהם כמו שנזכר בפ' תרומה והנה היה מחוייב לזאת הסבה שיהיה שם דפוס ישימו בתוכה החלה כשהיא בצק ודפוס אחר מבפני' לשמור הבצק שלא תתקלקל תמונתו ובהן היה נאפה בתנור כל צרכו ואחרי כן יסירוה תחלה מאלו מדפוסי' שלא יקלקלוה חום הדפוסים וישרפוה לדקותה ולפי שהיא רכה עדיין בצאתה מן התנור הנה היו משימים אותה בדפוס זוכן עד שתצטנן ותתחזק ולפי שהחום מועט יספיק לאפיית אלו החלות לדקותם הנה היה ראוי שיאפו בתנור קטן כדי שלא ישרפו ולא היה נאפה בשבת כי התורה לא חייבה שיהיה נעשה בשבת כי אם עריכת המערכת שנאמר ביום השבת יעריכנו לפני יי' תמיד · וכבר ביארנו בפרשת ויקחו לי תרומה זאת העריכה איך תהיה · ושמת אותם שתים מערכות שש המערכות ר"ל ששה חלו' תהיה המערכת מאלו המערכות באופן שיהיו שתים עשרה חלות בשתיהן · על השלחן הטהור לפני יי' · למדנו שאין הבדל בין החלה והשלחן אבל היא על שטח השלחן ואמנם בין החלות תהייה המנקיות כמו שביארנו בפרשת ויקחו לי תרומה ולמדנו ממה שאמר לפני ה' שפני עורך אלו המערכו' יחוייב שיהיו לפני ה' שהוא לצד המערבי ששם קדש הקדשים · ונתת על המערכת לבונה זכה · ר"ל אל כל מערכת של אלו המערכות ישים לבונה זכה בכף אחת והם הכפות הנזכרות בפרשת תרומה · והיתה ללחם לאזכרה וגומר · רוצה לומר שהלבונה תהיה ללחם לאזכרה כשיקטירנה להשם על מזבח העולה וזאת ההקטרה תתיר הלחם לכהנים כמו שיתיר הקומץ והלבונה שירי המנחה והיא תהיה נאכלת אחר זה לזכרי כהונה לבד לפנים מן הקלעים כמו שאמר אחר זה ביום השבת ביום השבת יערכנו לפני יי' תמיד מאת בני ישראל ברית עולם · כבר נתבאר הסבה בעריכתה ביום השבת בפרשת תרומה ולפי שיחוייב שיהיה זה הלחם על השלחן תמיד חוייב שיהיו שם כהנים רבים אלו מושכין הלחם מעל השלחן ואלו מניחים · הלחם שם בעת שהאחרים מושכים באופן שלא ימצא השלחן מזה הלחם כלל והנה יסירו כפות הלבונה משם ויקטירם בשבת להתיר הלחם לכהני' וישימו שם לבונה אחרת אבל המערכת כמשפט הראשון וזהו תמיד ויחוייב שישים אבל כל מערכת לבונה ביום השבת שסדר המערכת כי כבר ביאר · כי מעניין המערכה שתחוייב להעשות בשבת יהיה נתינת הלבונה אבל המערכת ולזה זכר כל זה קודם שצוה שתעשה המערכת בשבת · ולפי שכבר אמר והיתה ללחם לאזכרה למדנו שבעת שהלבונה ראוי לאזכרה יחוייב שיהיה הלחם על עניינו רוצה לומר כל חלה שלמה ולזה אם נפרסה חלה מן החלות בעוד שהלחם על השלחן לפי הראוי הנה הלחם פסול ואינו מקטיר עליו הלבונה שנאמר ללחם והוא לחם המערכה שנערך על השלחן ומזה המקום יתבאר שאם אחר שהוסר הלחם מעל השלחן נפרסה חלה מהחלו' או אחר שהגיע העת להסירו כי אז איננו לחם המערכה לפיכך הנה אף על פי שהוא פסול הנה יקטיר עליו הלבונה · כי כבר היתה ללחם מה שהתמידה להיות אכלו לפי הראוי והיתה לאהרן ולבניו רוצה לומר אחר העשות מה שזכר והוא שיקטירו הלבונה להתיר הלחם לכהנים והגיד שאהרן קודם לבניו ולזה יהיה כהן גדול נוטל חלק בראש · ואכלוהו במקום קדוש · הוא לפנים מן הקלעים כמשפט קדשי הקדשים לפי מה שנתבאר בפר' צו ואמרו ואכלוהו שב ללא שזכר

ויצא בן אשה ישראלית לא נתבאר לנו מן התורה על מה היו נצים והוא מבואר כי כבר יקרה זה לסבות רבות ואמנם רבותינו אמרו כי הם היו נצים לפי ששבטו של דן לא היו מניחים אותו לעמוד ביניהם לפי שנאמר איש על דגלו באותות לבית אבותם · ויקוב בן אשה הישראלית את יי' · רוצה לומר שכבר פירש השם המפורש וקלל אותו באופן הנהוג לקלל והוא בשם מהשמות המיוחדים לשם יתעלה כאלו תאמר שקלל שם בשם כמו שאמר יכה יוסי את יוסי והנה הביאוהו השומעים אל משה לבאר להם משפטו על פי השם והניחוהו במשמר עד שיתבאר להם זה · הוצא את המקלל מחוץ למחנה וסמכו כל השומעים את ידיהם על ראשו ורגמו אותו כל העדה · למדנו שהמיתה מחוץ למחנה ולזה יחוייב שתהיה חוץ לב"ד ורחוק מהם עם שבזה תועלת שאם ימצא לו בין זה הזמן מי שידע לו זכות יחזירוהו והנה זאת הסמיכה היתה כאלו אמרו שהם נקיים מהחטא הזה בהמיתם אותו לפי שהוא היתה סבת מיתתו ולזה אומרים לו בסמכם ידיהם על ראשו דמך בראשך שאתה גרמת לך · והנה העדים הם אשר תהיה ידם בו בראשונה להמיתו כמו שזכרנו במה שקדם ואמנם ורגמו אותו כל העדה שאם לא מת על יד העדים כל העדה רוגמים אותו באבנים · ואל בני ישראל תדבר לאמר איש כי יקלל אלהיו וגומר · למדנו מזה שהמקלל הוא בכרת ובגר התבאר זה בפרשת בהעלותך ולזה אם לא היו שם עדים והתראה יתחייב כרת ואם היו שם עדים והתראה וקללו בשם מהשמות המיוחדים לשם יתעלה כמו אל אלהים שדי צבאות ומה שידמה לכן הנה יהיה נסקל כמו שהתבאר בפסוק הבא אחר זה והוצרכה התורה לכפול המאמר בזה שלא כתשוב שיהיה מה שנגזר על המקלל הוא הוראת שעה ולא יהיה דין זה בכל מקלל · ואיש כי יכה כל נפש אדם מות יומת · כבר נתבאר בפרשת משפטים שזה הדין הוא בהורג אחד מאנשי התורה ושם נתבאר שזאת המיתה היא בסייף · ומכה נפש בהמה ישלמנה וגומר · רוצה לומר שישלם לו בהמה השוה לה או שוויה כי הכסף דינו כדין שוה כסף בכמו אלו הדברים כמו שזכרנו בפרשת משפטים ולהוסיף ביאור שהחובל בחברו יתחייב ממון לא שיעשה מום בו כאשר עשה בחברו כמו שאפשר שיובן מלשון התורה · וזכרה התורה דין נתינת האדם מום בעמיתו אחר זכרה דין מכה בהמה שיתחייב ממון והנה לזאת הסבה גם כן שבה התורה להזכיר אחר כן שמכה בהמה הוא חייב בתשלומין להורות שמה שזכרה התור' בדין נותן מום בעמיתו הוא תשלומי ממון ואחר זה שב להזכיר שמכה אדם הוא חייב מיתה · וכבר ביארנו זה באופן שלם בפרשת משפטים ושם ביארנו האופן אשר ישוער בו מה שיתחייב החובל בחבירו לשלם לו מהממון · משפט אחד יהיה לכם כגר האזרח יהיה · למדנו שהדין בזה שוה בגר צדק ובאיש מישראל וכבר נכפל זה במקומות רבים בתורה וראוי היה להיות כן כי התור' נימוס אחד יכוין בו לתכלית אחד במספר ומה שזה דרכו הוא בלתי מתחלק לזה יחוייב לגר שיקבל עליו כל מצות התור' בשלמות · וידבר משה אל בני ישראל ויוציאו את המקלל אל מחוץ למחנה · למדנו מזה שאין הדיינים יוצאים אחר מי שנתחייב מיתה בצאתו למות כי משה היה הדיין בזה והוא צוה לישראל שיוציאוהו חוץ למחנה וירגמו אותו אבן אך הוא לא יצא עמם כפי מה שיראה מזה · ובכאן נשלם זה הביאור במה שכללה אותו זאת הפרשה:

והנה זכר תחלה מה שהוזהרו הכהנים מהטמאה למתים מפני שהשלי' הפרשה הקודמת במה שיש בו אזהרה מהכניסה אחר חסרונו' החמר כמו שביארנו הנה הזהיר הכהנים מלטמא למתים להעיר אותם על מה שיש בחמר מהחסרונות למען ישתדלו בהשלמת הצורה והיו הם יותר נזהרים בזה משאר האנשים לפי שהם נבדלו לעבוד השם יתעלה ולהורות משפטיו ותורתו לישראל ולזה היו עושים העבודות שזכר במקדש ליסד בלבן מציאות האלוה על מדרגותיהם אשר מהם יעמדו על מציאות השם יתעל' ועוד כי מפני שהם עומדים במקדש ולא יוכלו לעבוד בטמאה הנה ראוי גם כן שיהיו נזהרים על זה יותר משאר האנשים והנה גם כן קודם שזכר עניין הטמאות והקרבנות והנמשך להם מהמצות שזכרנו בסדור ובהדרגה שב להזכיר תנאי מה בכהנים המקריבים מצד היותם מקריבים קרבנות השם יתעלה והתחיל להזכיר שלא יטמאו למתים לספר שזכרנו והוא להעיר אותם על חסרון מחמר ועל מציאות הצורה · ולזה יהיה החמר נתעב בזה האופן בסור הצור' ממנו ואחר זה הזהירם מקרוח קרחה בראשם על מת כמו שהיו עושים הגוים הקודמים וזה היה להעיד על מציאות הצורה ושובה אל האלהים אשר נתנה ולא תאמר באבוד הגוף · ולזה אין ראוי לאדם שיתפעל במיתת קרוביו בכמו זה האופן מההפעלות כל שכן אלו האנשים מצד מעלתם וכן הענין בשריטה בבשר על המת לזאת הסבה בעינה והנה הוצרכה התורה להזהיר הכהנים מאלו הדברים ואע"פ שהם מכלל ישראל שהם מוזהרים על זה ואולי יחשב כי למעלתם יהיו ראוי שיתפעלו מאד במות לכן מת מצד שנפקד ממנו השלמות אשר היה ראוי שיקנה מצד ההכנה הנוספת בקנין השלמות האנושי ועוד כי מפני שאי אפשר לכהנים להתעסק בקבורת קרובים זולתי הקרובים הנמנים בתורה אולי יחשבו שיהיה ראוי להם שיעשו כמו אלו הפעולות על מתיהם להראות עוצם הפעלותם על הפקדם כדי שישלימו בזה האופן מה שחסר להם מהאהבות על מתם מפני היותם בלתי מתעסקים בקבורתו והמשיך האזהרה מלגלח פאת זקן אל האזהרה מקרוח קרחה בראשם מצד שהנושא לאלו האזהרות יחד הוא השער ופאות הזקן תלויות גם כן אל שער הראש וכבר נתבארה הסבה אשר בעבורה ביארה התורה וצותה שלא לגלח פאת הזקן במה שקדם עם שכבר אפשר שנכפל זה הצווי בכהנים כי לפי מה שאחשוב היה זה דרך כומרי עבודה זרה כמו שהיה דרכם להקיף פאת ראשם והיה אפשר שיחשב מפני זה שיעשו כן כהני השם יתעלה להיותם כבדלים לעבודתו עם שבזה יהיה היופי והכוי' כמצא בהם יותר והוא מה שרצתה התורה בהם · ולזה צותה לעשות להם בגדי קדש לכבוד ולתפארת ולזה הוצרכה התורה לכפול האזהרה בזה בכהנים · והזהירם אחר זה מלקיחת אשה זונה וחללה וגרושה כדי שיהיה זרעם יותר נבחר כדי שיהיה ראוי לעבודת השם יתעלה ובא זה בסדור ראוי כי הזונה היא היותר מגונה כי היא נבעלת למי שהוא אסור בה אסור שוה בכל ישראל ואחר כך החללה כי היא נבעלת למי שאסור לה מצד תוספת קדושתו וזה בלתי מגונה כמו הראשונ' כל מה שמרוחק אצל כל האנשי' הא

אמרי נועם

שבר וגו' אך למעוטי פסח שמגרת שאין למעוד בירושלם כי אם יום א' מפני טרוד לקיטת תבואה אבל בסכות באספכם את תבואת הארץ שנגר' אספתם כל תבואות הארץ בבית וגם עבר יום הכפורים ונמחלו עונותיהם יש לכם להוסיף, שמח' של שמחה להתעסק בה · כל שמקיים מצות· לולב כאלו קיים כל התורה כולה שכן דלוגים של תורה ושל נביאים עולה לולב בי"ת בראשית למ"ד למיני כל ישראל וי"ו ויהי אחרי מו' למ"ד של ישראל הרי כלול אותיות לולב לולב בגימטריא חיים כי מוכשי שנא חיים: ויצא בן אשה וגו' תניא בת"ב מלמד שנתגייר ותקע אהלו במחנה דן ויש לתמוה אין שייך ביה גיירות דהא קיימא לן ביבמות גוי ועבד הבא על אשה הולד כשר וכאן כתיב שלומית בת דברי ופירוש רבינו תם מלמד שבא לגור אבל אין נכון פירושו ונאומר הרי"בא דנתגייר משום קאמר שכלי כשהיו במצרים ובא המצרי השוטר עליהם מדין היו כלם בני נח עד מתן תורה ולבני נח שפיר שייך גיירות גביהם והיינו שנתגייר שלא היה עם ישראל בשקבלו את התורה כי אם לאחר כן בא ונתגייר: לפרוש להם פר"שי לא ידעו אם חייב מיתה אם לאו אם תאמ' למה לא למדוה מקל וחומר דמקלל אביו שהוא בסקילה · וי"ל דאין עונשין מן הדין ועוד תימה באיזו מיתה התרו מקושש ומקלל בפרק אלו הן הנשרפין אליבא דמאן דאמ' דבותרה לדבר מאור הוי מותרה לדבר הקל לא תיבעי לך כי תיבעי לך אליבא דמאן דאמר עד שיתרו בו באיזו מיתה הוא נוהג ויש לומר דהתרו כהן בארבעתן והראת שעה היתה בפרק הנשרפין משני לרבי יהודה הוראת שעה היתה דלדידיה לא הוי התראה עד שיודיעו לאדם באיזו מיתה הוא נהרג אבל לרבנן יליף ממקושש דלא בעינן שיודיעוהו שהוא חייב מיתת בית דין דהא גבי מקושש לא התרו אלא סתם דהא לא ידעו איזו

הוא יותר מגונה בעצמותו ממה שאינו מרוחק כי אם מקצת האנשים לתוספת מעלתם ואח"כ זכר הגרושה שאין בבעילתה אסור אבל יורה היותה גרושה כי היא בלתי נאותה בתכונתה ועניינה ואח"כ זכר שיהיו גדולי המעלה בעיני ישראל כי בזה תועלת לישראל להישירם לעבודת השם יתעלה כי מפני ראותם כי אלו הם מכובדים מפני היותם עובדים השם יתעלה יתבאר להם עוצם מעלת השם יתע' ויתיישרו מפני זה לעבודתו ולעצם כבודם הפליגה התורה בענש בת כהן כי תחל לזנות כי היא מחללת כבוד אביה אשר לו כבוד נוסף על כבוד ישראל ולזה ראוי שיהיה ענשה יות' עצום מענש בת ישראל · ואחר כך הפליגה התורה באלו העניני' בכהן גדול ליתרון מעלתו וצותה שלא יפרע ראשו כלל ולא יפרום בגדיו כלל לפי שהוא תמיד במקדש כי הציץ הוא על מצחו תמיד לשאת את עון העדה כמו שהתבאר במה שקדם ואולם שאר הכהנים אינם מוזהרים בזה אלא בשע' עבוד' לפי שאינם עובדים תמיד והרחיקתהו התורה יותר משאר הכהנים מלטמא למתים לעצם מעלתו כי הוא ראוי שיתרחק יותר משאר האנשים מחסרונות החמר כאלו ביארה התורה שכל מה שיהיה האדם יותר שלם בעיון ראוי יותר שלא יתפעל מחסרונות החמ' וכאלו ביארה שכל מה שיהיה האדם יות' שלם בעיון ראוי שיתפעל יות' מעט ממקר' המות כשיקרה לאח' מקרוביו ולזה ביארה שאיננו' לא תמנעהו מעבודה ואע"פ שתנערך הכונה בעבודה כמו שקדם עד שכבר הרחיקה התור' כל מה שיבלבל הכונה בבא כהן לעבוד ולזה היה שתוי יין נמנע מעבוד עבודתו ואולם שאר הכהני' שאין מעלתם בזאת המדרגה העצומ' לא הותר להם לעבוד באנינות הנה בעניין לקיחת אשה הפליגה התור' בו למעלתו יותר משאר הכהני' ולזה לא התיר' לו שום בעול' ולא אלמנ' אפי' מן האירוסין להעיר על עצם מעלתו ואחר זה הזהיר שלא יגש להקריב כהן בעל מום כי בזה האופן יגיע הפך כונת התור' והוא כי התורה צותה שיהיו להם בגדי קודש לכבוד ולתפארת באופן שימצאו להם הנוי והיופי לכבוד השם יתע' כי זה ממה שיישיר לעבודתו יתעלה ולזה ג"כ צוה שנכבדם לכבודו יתעל' ואלו היו הבעלי מומין עובדים היה זה מבוא לבזותם ולבזות מעשיהם לפחיתות צורתם כי הרב' תמצא שיהיו נבזים בעיני האנשים הבעלי מום לפחיתות תמונתם ואחר זה צוה שלא יעבדו הכהנים הטמאים כי הטומאה באה מצד החומר כמו שביארנו בעניין הטומאות וזה הפך המכוון בעבודת הכהנים כמו שהתבאר מדברינו בעניין הקרבנות ולזאת הסבה בעינה הזהירה התור' מאכילת קדשים בטומאה והמשיך לזה השלמת הביאור בדיני מי שאפשר בו אכילת הקדשים ומי שאי אפשר בו זה והמשיך לזה דין אוכל תרומה בשגגה ואחר שהשלים הביאור בתנאי הכהנים המקריבים והאוכלים הקדשים והתרומה ביאר תנאי הדברים הקרבים וביארה התורה שאין ראוי להקריב בעל מום וזה לסבה בעינה אשר הזהירה התור' שלא יהיה הכהן המקריב בעל מום והמשיך לזה האזהר' מלסרס הב"ח מצד מה שזכר שאלו העניינים אשר ישחתו בהם כלי ההולדה הם מומין בקרבנות ולזה השלים אותו המאמר בכללות שאותו הפעל מהסרוס ראוי שירוחק מאד ואח"כ השליך המאמר בתנאי הקרבנות ומנע מי שלא יולד לידה טבעית ומחוסר זמן כי אולי הוא בלתי שלם הבריאה כמו שביארנו במה שקדם והזהיר אחר זה משחיטת אותו ואת בנו שלא ידמה שתהיה הקרבתנו באלו הבעלי חיים לשנאתנו אותם ולרצותנו לכלותם ולזה לא נשחט האם והבן ביום אחד כי זה יביא אל שתעלם הכונה בקרבנות וזה מבואר מאד וכבר מנעה התורה זה העניין אפי' באילן כדי שלא יחשב שיהי' זבחנו אלו הבעלי חיים להיותם שונאים ולזה נשתדל לכלותם שאין העניין כן אבל הם מכוונים אצל הטבע ובמציאותם תועלת מבואר ולזה ישתדל לקיים מינן כדי שיהיו נמצאים למין האנושי תמיד להזון מהם כי הוא התכלית אשר בעבורו נמצאו ואחר זה צותה התור' שבעת הזביחה לקדשים תהיה המחשבה בכהן בלתי מפסדת ולזה אמר שכשנזבח זבח תודה ביום ההוא יאכל ר"ל שנחשוב עליו בזאת הזביחה שיאכל ביום ההוא ולא נחשוב לאכלו חוץ לזמנו כי בזה יהיה פגול כמו שהתבאר במה שקדם והנה נשלמו בזה מיני תנאי הדברים הקרבים ולפי שהמכוון באלו המצות הוא ההורא' על קדושת השם יתע' כמו שיתבאר בזה הזהירה התורה אחר זה מלחלל השם יתע' וצוה לקדשו עד שנראה לאנשים עוצם אהבתנו אותו והכנע לבבנו אל מצותיו באופן שיקל סבול המות כדי שלא נמרה את פיו ולא נחלל שמו וכבר התבאר מדברינו שהמכוון בבית המקדש ובעבוד' הנעשית שם ובעניין הטמאות והטהרות הוא הישר' להשגת סודות המציאות אשר יעמידנו על מציאות הסבה הצורית שנעמוד על מציאות השם יתע' עם שבהם עוד תועלת בדברים המדיניים כמו שהתבאר מדברינו ולזה המשיכה התור' לזה זכרון המועדים כי גם לזה התכלית בעינו כמו שנבאר · וזכרה תחלה עניין השבת לרוב התועלות המגיעות ממנו ובדברים המדיניים כמו שזכרנו בפרשת בראשית והוא מעיר על סודות מעש' בראשית ועל האופן אשר ישפיע השם יתע' אחר חדוש העולם מה שישפיע תמיד על המציאות על מה שהוא עליו כמו שביארנו שם ואחר זה זכרה התור' שאר המועדים והתחיל' מחג המצות כי הוא המועד הראשון אשר נצטוינו בו עד שכבר נצטוינו בו קודם מתן תור' כמו שהתבאר מדברי התור' ועוד כי ראש השנ' האמתי ראוי שיהיה בהכנס השמש בראש טלה כי אז יקרב השמש אל הישוב ואז יראה כח בצמחים ובשאר המורכבים והנה נמצא בדברים הטבעיים ההוים הנפסדים שהם חזקי הכח בהולדה בהתחל' ואחר זמן מתגבל יחלש בהם כחם מדרגה אחר מדרגה וכן ראוי שיהיה העניין בתקופת השנ' השמשית רצוני שהוא ראוי שתהיה התחלה מהעת שהוא חזק הכח ולזה אין ראוי שתהיה התחלה בעת היותו בראש מאזנים ולפי שאין שם כי אם שני אלו הזמנים להיות התחלת השנ' הנה יתבאר כי התחלת השנ' על דרך האמת הוא בהיות השמש בראש טלה ואמנם נחלה התור' ראש השנ' באופן אחר בהיות השמש בראש מאזנים מצד הויית הצמחים כי הזריעה ראוי שתהיה בשנה שנה הקציר' ושתהיה קודם הקציר' ומזה הצד הושם תשרי ראש השנ' לעניינים הנתלים בזרעים ובעבודת הארץ כמו שיתבאר ועוד כי יראה באלו המועדים הערה על העניינים נפלאים יתבאר ממה שיתחייב שיהיה הקודם בסדר חג המצות כמו שיתבאר מדברינו וקוד' שנדבר בעניין אלו המועדים נקדים הנעה אחת והוא שהתור' תכוין במצוה אחת לתועלות רבות כבר זכרה זה בביאור מצות שבת וזה כי במקום אחד אמרה שהוא להעיר על חדוש העולם ובמקום אחר שהי' זכר ליציאת מצרים ולזה לא תהיה טענה עלינו אם נמצא באלו המצות יותר מתועלת אחד וכאמר שהוא מבואר בחג המצו' שהוא זכר ליציאת מצרי' כי בזה תועלת נפלא בדעו' כמו שהתבאר מדברינו בפ' בא אל פרע' · והנ' נתבאר שם התועלת שהיה באכילת מצה והוא להזכיר נפלאו' הש"ית שסבב כמו שתקשה לבו בזה האופן הנפלא ומאן לשלח את העם שגרש את העם במהירות עד שלא יוכלו להתמהמה לחמץ בצקם ואפו אותו מפני זה עוגות מצות ואחשוב שיהיו במצות תועלת שני העירנו להשיג זה התועלת מה שצותה התור' במנחת חג שבועות שתהיה חמץ והוא כי חג השבועו' הוא כמו שאמרנו בפרשת יתרו זכר למתן תור' שהפליא בה הש"ית חסדו עמנו לקרבנו לעבודתו ית' להנחילנו החיי' הנצחיים ונמשך לה ג"כ השפעת הטובו' הגופיו' כמו ירושת הארץ ומה שידמה להם מהטובו' הגופיות שיבאו על צד ההשגחה האלהי' ולפי שקודם שיתוקנו פעולו' האדם ודעותיו בקיום התוריי הנ' פעולותיו ודעותיו הם חסרו' כמו לחם המצה שחסר תקון החמץ ואח' שיתוקנו פעולותיו ודעותיו כן שלמו' התקון כמו לחם החמץ המתוקן בתכלית מה שאפשר הנה צוה הש"ית באכילת מצה עם בשר הפסח ובחג המצות וצותה להביא מנחת חמץ ביום מתן תורה ולהעמידנו על זאת הכונה יחדה התורה מנחת חג השבועות להיות חמץ מבין שאר מנחות כדי שנפקח עינינו ונשיג אמתת הכונה בזה · ובזה ג"כ תועלת לבאר מהות התורה ועניינה והוא כי היא איננה במדרג' הדברים הטבעיי' אבל היא משלמת אותנו כמו העניינים בהרבה מהמלאכו' שיסדרוהו הטבע וישלימוהו כמו עבוד' האדמה ומה שידמה לה מהמלאכו' וכן תמצא התורה בעינה כי ההכנה אשר באדם בטבע לקניין השלמות והאנושיות תצא אל הפעל בקיום התוריי למי שיבחר הנהגות בו באופן שלם והוא כמו שהמלאכות המסדרות לטבע הם בחירות כן העניין בקיום התוריי ולזה הקישה התורה בשלמות המגיע באמצעו' התורה לשלמות המגיע באמצעות המלאכה כמו שצותה התורה להיות המנחה הנעשית ביום מתן תורה לחם חמץ ומזה המקום יסור הספק למה יעניש השם יתע' העוברים על מצות התורה וזה כי הן אינן מוכרחים לעבור על דבריה אבל להם התחלה בחירית לחלוק על התשוקה הדמיונות שתביאם לחטא כמו שיתבאר מדברנו בספר מלחמות השם ולזה לא יהיה עול אם יעניש אותן על עברם על דבר השם יתעלה אבל הוא יושר והנה היו הקרבנו' נוספים במועדי' להעיר על שהכונה במועדים ובקרבנות היא אחת בעינה והיא לעבוד אותו יתעלה ולהעמידנו על אמתת מציאותו ולזה באה האזהרה מעשות בהם מלאכת עבודה כדי שיהיה לנו אז פנאי מטרדת אלו הפעלות הגופיו' ויוכן לנו יותר התבודדו' בעניינים והעמידה על סודם מצד דרישתנו וחקירתנו בהם ולזאת הסבה בעינה חוייבנו כל זכרינו לעלות בבית המקדש בפסח ושבועות וסכות כי בו הערה על הכונה בעינה אשר יישירו אליה המועדים כמו שהתבאר מדברינו בו · והנה היתה מתן תורה ביום חמשים אחר יום הפסח שאז תשלם ביום הקודם לו ספירת ז' שבועות לפי שכבר ביארנו בספר מלחמות השם כי מהככבים והגלגלים יסודרו לאדם תאוות ובחירות יקרה בקצתם שתהיינה בלתי נאותות והנה היה האדם בעל שכל יעמוד בו כנגד אותם הבחירות בלתי נאותות והנה התורה היא המישרת אל זה ולפי שהככבים אשר מהם יסודרו אלו העניינים לפי מקומם מגלגל המזלות הם ז' והיו לכל אחד מהם גלגלים רבים ישלימו בהם תנועותיהם אלו הז' שבועות להורות על רבוי הגלגלים אשר לככב ככב אשר מצדם יתחדשו ממנו עניינים מתחלפים רבים עד שכבר אפשר שיקרה מהן דברים בלתי נאותין מזה הצד וזהו אמנם הוא במקרה לא בעצם כמו שביארנו שם והיה ביום החמשים מתן תורה להעיר על ההתחלה המושלת על אלו הגלגלים אשר מאתה השפיע התורה אשר ישלם בה לאדם מה שחסר לו מצד הרע שיגיע במקרה מגרמים השמימיים כמו שבארנו בספר מ"ו ולהעיר על עצם זאת ההתחלה צונו השם יתעלה לספור מחל' הפסח מ"ט יום ולקדשו את יום החמשים וזה כי מספר השכלים העלולים מהשם יתעלה הם מ"ט כמו שביארנו בתשיעי מספר מ"ו והנה השם יתע' הוא השכל התחלת החמשים אשר הוא התחלת שאר הנמצאות כלם ומאתו שפעה זאת התורה האלהית כי היא משלמת מה שכיון השם יתעלה בבריאה האנושית במה שנתן לו מהכח וההכנה לקנין השלמות האנושי ולזאת הסבה שזכרנו היתה באה מנחת העומר ממחרת הפסח מהשעורים ומצה ומנחת יום מתן תורה היתה באה מן החטים והיתה חמץ · להעיר על העדר השלמות אשר לאדם קודם התישרו בקיום התוריי על שלמות אשר יקנה מצד התורה והנה היה עוד תועלת בקרבן העומר להעיר שכל הטובות השופעות בזה העולם שופעות מאת השם יתעלה ולזה לא יותר לאכול מן החדש קודם זה הקרבן והנה התועלת בעינו יהיה בשתי הלחם הבאים בעצרת עם שהם יישירנו שמה שנכני' מן המנחות הבאים מהחטי' להשם והם כל מנחות הקרבנות לא יהיה אלא אחר התישרנו בקיום התוריי כי הוא יישירנו אל המכוון בקרבנות וזה מבואר במה שקדם לנו בזה הספר ולזה היתה זאת המנחה חדשה ולהעיר שהמכוון בקרבן העמר ושתי הלחם הוא עם שאר התועלת אשר יגיעו מהם להעיר על שכל הטובו' הם שופעות מהשם יתעלה סמך לזה עניין מתנות עניים אשר בקציר כמו הפאה והלקט ומה שידמה להם כי הם לזאת הכונה בעינה כמו שביארנו במה שקדם אבל היאמר באלו המתנות והנה בחדש השביעית יחל להחלש כח השמש בישוב מהפאה המיושבת והוא דומה מתקופו' שנות האדם לתקופה אשר היא בסוף חייו והוא מבואר שהאדם שיתיישר בקיום התוריי והגיע לזה הזמן שיכנעו בו הכחות ויתחלשו הנה אז יחזק שכלו ויוסף אורו כמו שביארנו בביאורנו לספר הנפש ובספר מ"ו ולזה כאלו הישירה התור' במה שסדרה בו מאלו המועדי' שהם השכלים הנפרדים מספרן י' והי' הוא הש"י כמו שביארנו בספר מ"ו ולזה נתקדש היום הי' לחדש הזה ולהעיר אותנו על מה שהישירתנו התורה בזה צותה לתקוע בשופר בא' לחדש הזה כאלו תעיר הישנים לא יבונן על זה המכוון ולזאת הסבה צותה לתקוע בי"הכ של יובל כי בו יתקבצו שתי ההערות כי הוא שבת הכ' שבת המורה על השם יתעלה והוא היום העשירי המורה עליו גם כן מזה הצד השני שזכרנו בזה המקום וכבר התבאר בספר מ"ו שמניעי הגלגלים אשר בהם הכוכבים יותר נכבדים מאוד ממניעי הגלגלים שאין בהם כוכב המסרתים אותם באופן שישלם בהם רבוי התנועות לככב ככב · ולזה היה המספר כשנמנו אלו הראשונים לככב ככב שבעה לככבים הרצים ואחד לגלגל הככבי' הקיימי' והשכל הפועל אשר השפיע הש"י באמצעותם והעשירי הוא הש"י ולהורות על נקיות הש"י מחמר בכל הפנים היה היום העשירי אסור באכילה ובשתיה להרחיק ביום הזה הפעולו' החמריו' לפי מה שאפשר ולהיות זה הענוי מעיר על זאת ההערה הנפלאה היה העונש עליו עצום ראוי שתדע כי זאת ההערה היא נפלאה מאד לפי התורה והעיון וזה שאם הוכח השם יתעלה ממניעי הגרמים השמימיים הנה יהיה מציאותו חסר כי לא תהיה השגתו מקפת בכללו' בכל הנמצאות כמו שיתבא' מדברנו במ"ו ויתחייב גם כן מזה שיהיה העולם קדום ויתחייב ג"כ מזה רבוי ההתחלות ושיגיע בהם במקרה זה הניחום האחד השלם בתכלית השלמות הנמצא בנמצאות ולפי שזה העניין הוא כלו בתכלית מה שאפשר מהבטול והגנות הנה יחוייב שינח בכאן שכל אחד קדם להם הוא אשר המציאם והמציא להם אלו הכלים אשר בהם ישפע מה שישפע בנמצאו' כי מהרבים לא יגיע פעל אחד כי אם בזה האופן רוצה לומ' שיהיה שם אחד קודם להם הוא המישיר אותם אל שיעשהו כמו שתמצא העניין במלאכה הראשית עם המלאכות המסדרות והנה זה האחד הראשון לא ייוחס אל חלק האחד מהעולם כמו שיוחסו מניעי הגרמים השמימיים אבל הגרמים אשר הם להם במדרגת הצורה וכבר ביארנו זה העניין כלו במה שאין ספק בחמישי מספר מ"ו ומזה המקו' יתענו המתענין באלו העשרה ימים כי התורה כוונה בענוי לעשור ליחד זה היום מבין שאר הימים האלו להעיר על עצם מדרגת השם יתע' על מדרגת שאר השכלים האלו ולזה שבחו רז"ל האוכל ושותה בט' בו להורו' כי גם התשיעי והוא מניע גלגל הככבים הקיימים אשר הוא נכבד מאד מן השכלים האחרים העלולי' מהשם יתע' כמו שבארנו בספר מ"ו תרחק מדרגתו מאד ממדרגת השם יתעל' עד שאין יחס ביניה' כלל ולהיות הכונה באלו העשרה ימים להעיר על זה העניין הנפלא אשר הוא פרי החכמה האלהית ותכליתה כמו שביארנו בחמישי ממ"ו אמרו ז"ל במדרש תלים תודיעני ארח חיים אלו עשרה ימים שבין ר"ה ליום הכפורים כי ידיעת זה העניין הרוחני אשר יעידו עליו הוא קנין החיים הנצחיים וזה מבואר מאד למעיין בזה הספר ואח"כ צוה בחג הסכות שהוא הנמשך לאלו המועדים בסדר לפי זמנו אשר הוא בו ובו תועלת רבות האחד להזכיר הפלא העצום שעשה השם יתעלה לאבותינו אשר הנחה אותם בעמוד אש וענן בהיותם במדבר כי בזה תועלת להאמין בשם יתע' ושהוא משגיח בדבקי' בו בזה האופן הנפלא ואלו הב' האמונו' הם מהגדולו' שבפנות התוריות והעיוניו' וזה מבואר מאד מדברינו בספר מלחמות השם · והתועלת השני הוא כי בזה העת נשלמ' אסיפת תבוא' הארץ כמו שאמ' באספכם את תבואת הארץ ואמר במקום אחר באספך מגרנך ומיקבך ואולם תהיה רבוי הטובה סבת הבעיטה בשם יתע' כמו שאמר וישמן ישורון ויבעט ולזה רצה השם יתע' שיניחו בתיהם וישבו בסכות להזכירם כי מתחלה לא היה להם לא בית ולא שדה אבל היו יושבים באהלי' במדבר והיה ענן השם יתע' עומד עליהם והוא הנחילם אחר זה הארץ הטובה הזאת אשר ממנה יבאו אלו התבואות ולזה ראוי שיתנו תודה נפלאה לשם יתע' כעל כל אשר גמלם מהטובו' לא שיבעטו בו ולזה ישמחו לפני השם ז' ימים עם לקיחת פרי עץ הדר ומיני הענפים המתחלפים אשר יקחו עמו להראות מה שהשפיעם השם יתעלה מהטובה בתת להם הארץ הזאת הנבחרת שימצאו בה כל מיני הצמחים בשלם שבפנים אחר היותן במדבר שהיתה ארץ ציה ולא היה שם בה צמח מהצמחים גם מים לא היו להם שם ולזה תמצא שצמא שם העם למים ולזה אחשוב שהיה בכלל אלו הצמחים ערבי נחל להיותו גדל על המים ושם ימצא רענן ודשן לזאת הסבה גם כן היה נסוך המי' בחג והוא הנסוך המוסף הנזכר ביום ב' בפר' פינחס כמו שנבא' שם בנ"ה · והנה מזה המקו' נלמד שהנסוך הנוסף הוא מים והנה היה זה החג בזה הזמן לסבה שזכרנו ונבחר האתרוג ליפיו וערבותו ולהיותו נמצא באילן בזה העת עם שהוא מורכב ג' עצמים מתחלפים ונכר מאד חלופם בחוש והם הקלפה והבוסר אשר באמצעיתו כי אלו החלופים יעידו על מציאות הצורה כי הצורה היא סבת יחוד הדברים קצתם מקצת ולזאת הסבה גם כן קבלה התורה בזה מהעלים מה שיתחלפו תכלית החלוף וזה כי עלי הלולב הם מתחלפים מאד משאר עלי הצמחים ועלי ההדס וערבה מתחלפים קצתם מקצת כי עלי ההדס הם בעלי ריח טוב ועלי הערבה אין להם ריח ולולי היתה בכאן הצור' כמו שהיו החושבים הקודמים היה מחוייב בכל המורכבות שיהיו מתדמים החלקים ומסכימים קצתם לקצת ולא היה נמצא חלוף בין חלקי הפרי ולא בין חלקי הצמח לצמח בין עלי זה הצמח לעלי זה הצמח וכבר הודענוך כי התור' תכוון בהרבה מהמצות להעמידנו על אמתת זה העניין ולרוב התועלת המגיע ממנו כי אם לא נאמין במציאות

הצורה

איזו מיתה חייב ואם תאמר אפילו לרבנן דבעינן נכל הפחות שיודיעוהו מיתת ב"ד דין אין שהתרו במגדף כיון דלא ידעו אם היה חייב מית' אם לאו כדכתי' לפרש ויש לומר דמסברא היה נראה לה' דהיה חייב מיתה והתעירה ואפילו הכי בכל ארבע מיתות התרו בו אף על גב דלא ידעו על הבירור אי חייב מיתה אי לאו ושאני דאמרינן התראת ספק לא שמיה התראה היינו דוקא אם לגבי מותרה ספק בידו לעשות המעשה והעבירה או לאו אבל ספק דמתרה בי הכא לא אמרינן דלא הוי התראה ועוד הוראת שעה היתה ואם תאמר לרבנן דילפי ממקושש דלא בעי' לפרש באיזו מיתה אלא שהם לבוי מקושש ומגדף שני כתובים הבאים כאחד ואין מלמדין דהא לרבי יהודה בפלוגתייהו הוא דאית ליה ב' אין מלמדין אבל שנים מלמדין ויש לומר לא שני כתובים נינהו וקל להבין שיהו בפרק תמיד נשחט משמע דאפילו ספק דמתרה לא הוי התראה לאלקות לר"י לקים גבי השוחט הפסח על החמץ קאמר רוצה לומר אינו חייב עד שיהא עמו בעזרה דאי לאו הכי לא מחייב כיון דאכן ידעינן דלאו התראה היא אי"ה ויכול להיות טעמא דהתם משום דלשחוט עמא ספק דמי ייפר ליה דהחמץ קיים בשעת שחיטה דלמא נאכל אי"ח : לפרוש להם על פי ה' תימה במה התרו בו במקושש שנים ומגדף אליבא למאן דאמר מותרה לדבר המעור הוי מותרה לדבר הקל לא תבעי לך כי תבעי לך אליב' דמאן דאמ' עד שיודיעו באיזו מיתה הוא נהרג והלא לא הוו ידעי וצריך לומר שהותרו כארבעתן והותרו לשנמון לכל ארבע מיתות בית דין ; ויניחוהו במשמר לבדו ולא הניחו מקושש עמו שהיו שניהם בפרשה אחת. ואמר שנוקב בא ליטע אהלו בעתגה דן א"ל מה טיבך כאן אמ' להם מבנות דן אני א"ל איש לבני' אבותיו כתיב ותימה שהרי אהלים ודגלים לא היו עד שנה שנייה ומקושש היה בשנה ראשונה שנגמטו של הסכת והיאך אומר שהיה נוקב עמו בפרשה אחת : מכה אדם יומת פ"ה אזהרה לאביו עד שיעשה בו חבורה שהוא חייב מיתה לפי שנאמר מכה אביו ואמו מות יומת אין לי אלא מכה אביו ואמו שלא אביו ואמו מנין תלמוד לומר מכה אדם וגו' אפילו אחר עכ"ים :

פרשת אמור

אמר ואמרת פיר"שי להזהיר הגדולי' על הקטני' פי' ר"י מאורליינ' היינו שלא להכניס קטן לבית הקברות אבל אם נכנס מאיליו לא שהרי קטן אוכל נבלות אין בית דין מצווין להפרישו. ומיהו יש לומר דשאני הכא דריבה בהן הכתוב אמירה יתירה: יקח אשה מצוה הוא עליו שלא להיות בלי אשה: את אלה לא יקח ומה שאמר יחזקאל והאלמנה אשר תהי' אלמנה וגו' לפי שבזמן יחזקאל לא הותרו ההדיוטו' רק באלמנ' כהנים ולא בשביל אסור אלמנה כי כהן הדיוט מותר באלמנה אלא בשביל איסו' זונה כי באותו הזמן היו ישראל בגלות ותועים מעל ה' ולא היו מוזהרי' בנשותיה' שלא תזנינה אבל הכהנים זריזים הם להזהיר ולשמור נשותיהם מכל פגם: כי אם בתולה מה שכפל שנית ללמד שאסור לכ"ג לקדש בביאה לפי שסוף ביא' קונה ובסוף ביאה אינה בתולה שבעולת עצמו אסורה לכ"ג ותימ' דסוף פ"כל שעה סונה כי אם צ"י איש ללאו אמאי אינו סונה גם כי אם הזה וי"ל דהתם אהדר קרא על אל תאכלו והכא על יקח: לפלא הוא הנדר הנעשה בעת צרה אם יעשה ה' עמו פלא: שור או כבש ולא המורכב משני מיני': תספרו חמשים יום לפי שבימים ההם רגילין להיות בשדה בטרדת הקציר וכיוצ' ואולי לא ידעו קביעות ר"ח אייר וסיון אשר מתוכם ידעו יום חג שבועות לכן צווה כאן לספור יות' מכל המועדים ולכך קורין את רות שענינו הכי אבל עיק' הטע' שקורין אותו הוא שיש בו ענין החסר והתורה שנתנה כיום זה הוא כולה ג"ח: עצרת לשון מלוכ' כמו כי זה יעצור בעמי שבנתינות התורה הקב"ה נקרא מלך ישראל וגאלו: יום כפורים ולא כפור רמז שהוא כפורים למעלה ולמט' כי גם המתי' יש להם כפרה בי"כ וע"כ אמרו אין משפ' רשעים יות' מי"ב חדש כי אז יהיה עכ"פ י"כ ויכופר: וחגתם אותו לשון סיבוב כמו יחוגו וינועו כשכור רמז שהיו מסבבין את המזבח בערבה כל ז': בסכת הפסו' מתחיל ומסיים בסכת כי כל המקיים מצות סוכות בעה"ז זוכה לישב בסוכת העה"ב: בתוך בני ישראל פי' רש"י שנתגייר לפי שנולד קודם מ"ח והיה בן נח שהולכין הבנים אחר האב לכך הי' צריך להתגיי': ד"א בתו' בני ישר' בפרהסי' כשת"ל על ונקדשתי בתוך בני ישראל: וינצו במחנה שהיה מניץ ומריב עם איש הישראלי היה הישרא' א"ל ממזר ובן מצרי והשי' לו ואבא היכן הוא א"ל משה הרגו א"ל במה הרגו א"ל בשם מיד ברך את השם: את השם לרבו' שגם למשה קלל הש"ם אותיות משה: ואל בני ישרא' וגו' כדי שלא יאמרו הוראות שעה היתה': ורגמו אותו כל העדה מכאן ששלוחו של אדם כמותו וצ"ע אמאי לא מפיק ליה הגמר' מהכא

השלמת פרשת אמור

התורה תפול התורה ולא תהיה בכאן חכמה כלל כמו שביארנו במה שקדם · והתועלת השלישי הוא לפי מה שאחשוב כי בזאת התקופ' אשר היא מתיחסת לתקופת סוף חיי האדם הוסר הרבה מהמסך אשר היה לשכל מפאת החמר והוא אז חלום כמו סכוך הסכה שהוא חלום מאד מסכוך הבית וקירותיו עד שכבר יעבור בו ניצוץ השמש ולזה ראוי שיכנס אז האדם בכמו אלו ההשגות האלהיות עם מה שהגיע לידו מההשגה בסודות הדברים הטבעיים אשר תשלם לו בחקירה בעניני מציאות אלו הגורות הנמצאות ולא יקבל בזה ויחשוב שאין ראוי לאדם שיחקור כי אם במציאות הדברים הנכבדי' כמו הב"ח ומה שלמעלה מהם להיות הגעה ומבוא להשגת השם יתע' אבל ראוי שישים חקירתו ג"כ בצמחי' מהצמח היותר שלם והוא היותר גבוה ועושה פרי כמו התמר עם היות' שפל ופריו פחות כמו ההדס ולא יקצר מלעיין גם בשאר הצמחים שאינם עושים פרי כערבי נחל וישתדל בחקירתו שיוצי' פרי ר"ל שישיגו הסבות אשר בעבורם נמצאו וזה ביותר שלם שאפשר כי זה יביאהו אל ההשגה בשנה הראשונה וזה כי מה שנדע יותר מנימוס הנמצאות וסדרם ויושרם תהי' השגתו בשם יתע' יותר חזקה כמו שביארנו בספר מלחמות השם ולזה יקח אלו המינים מהצמחים לכד והפרי לבד להורות שיוציא מהם פרים ביותר שלם שאפשר ולזה היה זה הפרי היותר הדר והיה גם כן בעל עלמין מתחלפים להורות שיוציא מהם זה הפרי בכל הגדרי' שאפשר לו זה ולפי שאלו המועדים היה המכוון מהם היישרה להשלמת השכל זכר אחר זה המנורה שהוא מעיר על האופן שיגיע בו השכל מהכח אל הפועל מצד השגות החוש וכאלו העיר זה על זה האופן שבו ישלם השכל בהשגתו אלו הצמחים שצוה לקחת בחג הסכות ומה שידמה להם ואחר זה זכר ענין לחם הפנים המורה על כפש הזכה והושמה שם לבונה אל המערכת להעיר על זאת הגורה מצד האופן היותר נכבד בה והוא הצד שתהיה בה במדרגת ההיולי לנפש המדברת ר"ל מצד מה שהיא נפש זכה לאדם כי מזה הצד תשרת הנפש המרגשת ותשרת הנפש המדבר' באופן אשר תעיר עליו המנור' כמו שביארנו אל המאמ' בה והנה סמך לזה ענין המקלל להעיר שאלו המצות אשר נזכרו בזה המקו' על ההמשך מישירות האדם להשגת השם יתע' אשר הוא סבה שיירא ממנו ויכבדוהו בתכלי' מה שאפשר ולזה ראוי שיענש מי שיעשה הפך זה הענש היותר נפלא והוא סקילה ולפי שזה הענש יהיה ע"י העדים להמיתו הזכירה התורה אחר זה ענש מכה אדם כדי שישמרו העדים מהעיד שקר בזה כמו שנתפרסם מענין נבות שהעידו עליו שברך אלהים ומלך והמיתוהו בעול וחמס ולזה זכר אחר זה ענין מכה בהמה להעיר על ההבדל שיש בין הריגת אדם להריגת הבהמ' כי בהריג' הבהמה לא יתחייב כ"א ממון ובהריגת האדם יתחייב מיתה והיה זה כן מצד עלם מעלת האדם והנה המשיך אחר זה דין התבלות שיגיע לאדם להשלמת הביאור בזה הענין וגם כן הנה מפני שהכעס יביא האדם לפעמים לברך השם יתעלה ואע"פ שהוא משיג עלם מדרגתו המשיך לזה מה שימשך מהכעס מהפעולות המגונות בעניניהם המדיניים והתחיל ביותר קשה והוא הריג' האנשים וזכר אחריו דין הריגת הבהמה להעיר על ההבדל שיש בין האדם והבהמ' ואח"כ זכר דין התבלו':

ואולם התועלות המגיעות מזאת הפרשה הם י"ח:

התועלת הראשון הוא במצות והוא שלא יטמא אחד מהכהנים למת זולתי לקרוביו הנזכרי' בזאת הפרשה ולא כהן גדול למת אפילו היה מקרוביו וכבר התבאר התועלת המגיע מזאת האזהרה במה שקדם:

התועלת השני הוא במצות והוא האזהרה מקרוח הכהנים קרחה בראשם למת ומשרוט בשרם שריטה לנפש וזה מדרכי האמוריים וכב' התבארו התורה באלו האזהרות במה שקדם:

התועלת השלישי הוא במצות והוא האזהרה מלגלח הכהנים פאת זקנם וכבר נתבאר התועלת המגיע מזאת האזהרה במה שקדם בזאת הפרשה:

התועלת הרביעי הוא במצות והוא שלא יקח אחד מהכהנים אשה זונה וחללה וגרושה ולא כהן גדול אלמנה כי אם בתולה מעמיו וכב' התבא' התועלת המגיע מאלו המצות אל המאמר בהם:

התועלת החמישי הוא במצו' והוא שנדין בשרפה בת כהן שתהי' אשת איש מזנתה והתועל' מבואר בזאת המצוה:

התועלת הששי הוא במצות והוא האזהרה שלא יפרע כהן גדול ראשו בעת מהעתים ושלא יפרום בגדיו כי הוא היה תמיד במקדש ולזה ראוי שיהיה תמיד ראוי לעבוד וכב' התבא' התועלת המגיע מאלו האזהרות בפרשת ויהי ביום השמיני:

התועלת השביעי הוא במצות והוא האזהר' שלא יניח כהן גדול עבודתו מפני אנינותו על מות אחד מקרוביו כי הוא בלתי מחלל עבודתו בזה והתועלת בזאת האזהר' הוא להעיר שאין ראוי לשלם שיכאיב לבו מאד על כמו אלו העניינים כי אין בהכאבת לבו תועלת כלל ולא יוכל להשיב מה שהיה ולזה לא יניח עבודתו כהן גדול מפני האנינות כי לגודל מעלתו הוא בלתי מתפעל כאלו המקרים באופן שיבלבל כונתו אפ' בזאת העבודה הנכבדת לשם יתע' ואין ראוי ג"כ שלא יתן אל לבו זה הענין כלל ולזה לא יתכן לו שיאכל קדשים באנינות כמו שהתבא' בפרשת שמיני כי אם תביאהו עונ' אהבתו השם יתע' לבלתי תת לבו כלל באנינות בעת שמושו במקדש הנה בעת אכלו לא יוכל על זה כי ראוי שיתן החי אל לבו אלו העניינים וידאג דאגה מה במיתת קרוביו כמו שביארנו בענין ספוד אברהם לשרה ובכותו עליה לזאת הסבה כמנעו שאר הכהנים מלשמש באנינות כמו שהתבאר מזה המקום:

התועלת השמיני הוא במצות והוא שלא יקרב כהן גדול בעל מום לעבודה ולא יבא אל הפרוכת ואל המזבח לא יגש ואע"פ שלא עבד וכב' התבא' התועלת המגיע מאלו האזהרות אל המאמר בהם:

התועלת התשיעי הוא במצות והוא האזהר' שלא יקרב כהן בלתי טהור לעבודה ושלא יאכל כהן טמא קדשים על מדרגותיהם ר"ל שלא יאכל תרומה אפי' טבל יום לא העריב שמשו ולא יאכל קדש אפי' העריב שמשו אם לא הביא כפרתו וכב' בארנו התועלת המגיע מאלו האזהרות אל המאמר בהם:

התועלת העשירי הוא במצות והוא אזהרה שלא יאכל זר קדש ולא תרומה אלא א"כ היה קנין כספו של כהן כמו עבדו הכנעני או אשתו או בהמתו וכן תאכל בתרומ' בתו אם לא היתה לזר או אפי' אם היתה לזר ואת וזרע אין לה והתועלת באלו המצות מבואר:

התועלת הי"א הוא במצות והוא לבאר דין זר אוכל בתרומה בשגגה והתועלת בזאת המצוה מבואר:

התועלת הי"ב הוא במצו' והוא האזהר' שלא להקדיש בעל מום למזבח ושלא לזרוק דמו על המזבח ושלא להקטיר ממנו אשר על המזבח והתועלת באלו המצות מבואר מדברינו בהם:

התועלת הי"ג הוא במצות והוא האזהרה שלא להשחית כלי הולדה מאי זה שיהיה מהבעל חי וכבר ביארנו התועלת המגיע מזאת האזהרה במה שקדם מזאת הפרשה:

התועלת הי"ד הוא במצות והוא לבאר הבלתי ראוי לקבל מהבלתי בעל מום כמו הכלאים ויוצא דופן והיתום אשר הוא מבן שמנת ימים וכבר ביארנו הסבה בזה אל ביאורנו לזאת המצוה:

התועלת הט"ו הוא במצות והוא האזהרה שלא לשחוט אותו ואת בנו ביום אחד וכב' ביארנו סבת זה במה שקדם:

התועלת הי"ו הוא במצות והוא האזהרה שלא לחלל את השם הנכבד לעבור על מצותיו על צד המרד בו אבל ראוי שימסור עצמו למיתה אם כריחו זה מכריח לבזות השם יתעלה כמו שהתפרסם מהאומות שגזרו שמד על ישראל וזאת היא המצוה שאנו לקדש שמו ברבי' והנה התועלת באלו המצות מבואר כי בזה האופן תשאר התורה קיימת תמיד ולולי זה היה אפשר שתסור ממנו לרוב השונאים הקמים עליה יסור ממנה בסורה זה הטוב הנפלא המגיע מהתורה אשר אין לשאר הטובות יחס אליו כלל:

התועלת הי"ז הוא במצות הם המצות שבאו בענין המועדים בכללם וכבר ביארנו התועלת המגיע מהם במה שקדם:

התועלת הי"ח הוא במצות והוא להודיע דין המברך את השם והכ' התועל' בזאת המצו' הוא מבואר בנפשו:

פרשת בהר סיני

וידבר יי' אל משה בהר סיני לאמר · אחשוב כי מפני שהפסיק המאמר בפרשת מקלל שלא היה המאמר בה בהר סיני זכר בזה המקו' שזה הדבור היה בהר סיני לא אחר דבור פרשת מקלל וזה לאות שכל שאר הדברים הקודמי' היו בהר סיני ולזה עמוד שם משה ארבעי' יום וארבעים לילה להגיע לו שם התורה על שלמותה · כי תבאו אל הארץ אשר אני נותן לכם וגו' מגיד שאין המצו' הזאת נוהגת לא בארץ ישראל אחר שיבאו בה כלם או רובם וזאת היא השביתה היא שתשבות הארץ מהמלאכה בשביעית בעבודת הארץ והאילנות כמו שיתבאר אחר זה · שש שנים תזרע שדך ושש שנים תזמור כרמך · רוצה לומ' תוכל לזרוע שדך ולזמור כרמך ולאסוף תבואתה ולמדנו מזה שכיון שנעשית התבואה באלו השנים נוכל לאסוף ולאכול אותה אפילו בשביעית ואמנם אם לא נעשית התבואה עד בא השנה השביעית הנה' יתבאר מזה שלא נוכל לאסוף אותה שנאמר ואספת את תבואתה והיא התבואתה ההוה באלו השש שנים · ובשנה השביעית שבת שבתון יהיה לארץ שבת להשם · ר"ל שזאת השביתה תהיה לכבוד השם יתע' כמו הענין בשביתה במועדים הנזכרים במה שקדם כי היא מיוסדת אל השגתו יתע' כמו שנבאר · שדך לא תזרע וכרמך לא תזמור · ידוע כי הזריעה יותר עצמות בעבודת הארץ משאר העבודות שהם לצורך הזריעה כמו החרישה ולמדנו מזה לפי מה שהתבאר בשרשים הכוללים שעל הזריעה הוא מוזהר לא על החרישה וכן הזמירה שהיא עבודת האילנות הוא יותר מעולה לאנשים בשנה ההיא מפירות הנטיעה כי פירות הנטיעה יאסרו שלש שנים כמו שהתבאר במה שקדם כמו הענין בהרכבה והברכה ולפי שהמכוון בתורה שתשבות הארץ בשנת השמיטה באופן שלא יהיה בעל הקרקע עובד אותה ואוכל תבואתה הנה הזמירה היא היותר ראויה בזה הדין מהנטיעה וההרכבה וההברכה וכל שכן שאר עבודות האילן שהם מועילות לאילן באופן תועלת הזמירה כמו חתיכת הענפים היבשים והחתיכת הנובלת מהאילנות ומה שידמה לזה ולזה לא יכהג זה הדין אלא בזמירה כי אין שם עבודה לאילן מועילה באופן תועלת הזמירה לגפן וזה מבואר בחפוש · את ספיח קצירך לא תקצור · הם הספיחים העולים מאליהם בזולת זריעה וזה מבואר מצד הוראת הגדר וראוי שתדע כי דין מה שנזרע בשנה השמית דין הספיחים כי הם גם כן באים מזה שנזרע בשנה השמית באופן מה ואמנם דבר התורה בהווה כי אין בכאן דבר יחייב שיהיה זה הדין יותר ראוי בספיחים וזה מבואר בנפשו וראוי שתדע כי התורה לא צותה שנמנע מלקצור הספיחים ומבצירת הענבים ההוים בכרם הבלתי נזמר וזה שכבר אמרה והיתה שבת הארץ לכם לאכלה ואם לא נקצר התבואה ולא נבצור הענבים הנה לא יתכן שיהיה לנו לאכלה ולזה יתחייב שתהיה הכונה בזה שלא נקצר אותם כדרך הקוצרים שקוצרים כלל התבואה ולא נבצור כדרך הבוצרים שבוצרים כלל הענבים אבל נקצור ונבצור מהם מעט ויהיה הפקר מה שיהיה בשדות ובכרמים כמו שהתבאר בפרשת ואלה המשפטי' ולזה אמרה התורה בזה המקום כאשר ביארה איך תהיה לנו לאכלה ולבהמתך ולחיה אשר בארצך תהיה כל תבואתה לאכול להעיר שאין הבעלים זוכין באכילה אלא בעת שכשאר ממנה לחוץ שיוכל לקחת ממנו החיה וכבר יתבאר בפרשת המשפטים שכונת התורה בזה כדי שיאכלו ממנה העניים שנאמר ואכלו אביוני עמך ויתרם תאכל חית השדה וזה גם כן מורה שאפי' העניים לא יקחו רשאין לקצור כל התבואה אבל ראוי שיניחו ממנ' לזולתן באופן שתתכן לחית השדה לקחת ממנו ואת ענבי נזירך לא תבצור · הנה קראה התורה נזירים הגפנים בלתי נזמרים והכונה בזה כמו שקדם שלא יבצור כדרך הבוצרי' אבל יבצור מעט מעט באופן שיהיו שאר האנשי' מושלים בבצירה מהן כשירצו · שבת שבתון יהיה לארץ · רוצה לומר שלא יעשו בארץ אלו המלאכות הנזכרים הן הזריע' והקצירה והזמירה והבצירה · והיתה שבת הארץ לכם לאכלה · מגיד שהוא מותר לכל האנשים ואע"פ שאינם עניים והם יקחו מה שיקחו מתבואתה לאכלה ולא לעשות בה סחורה כי כוונת התור' תרצה שיהיה שישאר מהתבואה ההיא בחוץ באופן שיהיה בה תועלת משותף לכל האנשים ולזה לא התירה התורה לאכול ממנה בבית כי אם בעת שכשאר ממנה לחוץ לחיה כי זהו סבה אל שלא ישתדלו האנשים לקחת ממנה הרבה יחד כי לא יועילו להם אחר שלא ימצא מהתבואות בחוץ בשדות ולו היה מותר לסחור בפירות שביעית הנה יקחו מהם האנשים הרבה יחד וימכרו לאכלם אם בעיר ההיא או בזולתה ולזה ידמה שלא התירה התורה פירות שביעית לסחורה כי אם לאכילה והוא מבואר שהאכילה תכלול כל מיני הנאה מורגלת תלקח מהפירות בעצמם כמו השתיה והסיכה והנטיעה ומה שידמה לזה מאשר שתהיה בו ההנאה מפרי בעצמו אלא אם מפני שהתורה זכרה האכילה היא ההנאה היותר חזקה שיתכן שיהיה בדבר הנאכל הנה ראוי שיתבאר מזה שאין ראוי שנאכל בפירות שביעית בהנאה תהיה הפסד בחק הפרות ההם לפי המורגל ומזה המקום יתבאר שאין ראוי לקצור פרות שביעית כשהן בוסר כי אין זה הפסד ואין זה האכיל' הנהוג בו אלא אם זה היה מעט מעט באופן הנהוג לקחת מהפרות כשהם בוסר ועוד שהתורה אמרה מן השדה תאכלו את תבואתה תהיה כל תבואתה לאכול והתבואה הוא הפירות הנגמרים · לך ולעבדך ולאמתך ולשכירך וגו' · הנה מפני שהתורה התנית שיהיו גרים עמו והם אשר מזונותיהן עליו למדנו שלא יותן לו לאכו' פרות שביעית כמו שביארנו במה שקדם אלא אם היתה המכירה לאכלה ר"ל לקנות ממנה אכל יאכלוהו הוא ואנשי ביתו · ולבהמתך ולחיה אשר בארצך תהיה כל תבואתה לאכול · למדנו מזה שמותר להאכיל פירות שביעית לבהמה אלא שראוי שלא יתכנס האדם לבהמתו אם היו ראויים לאדם כי זה הפסד בחק הפרות ההן והאמנם יש לו להכניס בהמתו לאכול מהם כשהם מחוברין כי הם אינם בזה למטה מהחיה שחוייבנו להניח מכל הפרות מה שיתכן לו לאכל ממנו והוא מבואר שמכירת פירות שביעית לא יוציא מהם קדושת שביעית כי התורה גזרה בפרות ההם שיהיו לאכלה לאם ולאביונים בעת שתוכל לאכול חית השדה מהם לא אחר זה וכן מה שלקח בפירות שביעית הנה עליו קדושת שביעית ג"כ עד שלא יוכל להשתמש בו כי אם לאכלה באופן שישתמש מפרות שביעית שנא' והיתה שבת הארץ לכם לאכלה כמו שביארנו · וספרתם לכם שבע שבתות שנים · ר"ל ז' שמטות וזאת הספירה תהיה בשנה השביעית שימנו או שנת אחת וכן עד שיהיו שבע ולזאת התור' שימנה עם זה השנים שנה אחר שנה מאלו שבע שמטות עד שיהיה מספר השנים מ"ט שנה והנה ענין זה המספר שוה לענין מספ' הימים והשבועות ממחרת הפסח עד חג השבועות אלא שבכאן ענין נוסף שהשביעית בשנים הוא שנת שבתון ואין העניין כן בשבועות הנמנות אחר הפסח · והעברת שופר תרועה בחודש השביעי בעשור לחודש · ר"ל אחר תום מ"ט שנה וזה יהיה בשנת היובל לבד שאם היה זה נוהג בכל שמטה ושמטה היתה התורה זוכרת בזאת הפרשה הקודמת שזכר בה דין שנת השמט ואם היה נוהג זה בכל שנה ושנה היתה התורה זוכרת זה בפרשת אמור אל הכהנים שזכר בה דין המועדים השנה בכללם והנה נתבאר ענין זאת התרוע' בפרשת אמו' אל הכהנים והתועלת המגיע ממנ' ובכלל הנה בי"הכ שהוא העשירי משנת החמשים תקע' זאת התרוע' כדי שנתן אל לבנו מה שהעיד עליו קדוש שנת החמשים וקדוש העשירי מהימי' כי זה יורה על ענין נפלא בחכמת האלהות כמו שהתבאר מדברינו במה שקדם וכבר התבא' שזה המוכן בענין השמטות והיובל איננו נוהג אלא בארץ שכבר אמר בראש זה הענין כי תבואו אל הארץ וראוי שתדע שזה הענין לא ינהג כי אם אחר שירשו הארץ וחלקו אותה שנאמ' שש שנים תזרע שדך ושש שנים תזמו' כרמיך על שחלק הארץ אין אני קורא בו שדך וכרמך · וראוי שלא יעלם ממנו שזאת הספיר' היא בהכרח מיוחסת לב"ד גדול כמו העניין בקדוש החדש וגם כן הנה מפני שהשכ' נכנסת בהכנס החדש והיה קדוש החדש מיוחד לב"ד הגדול כמו שביארנו בפרשת בא אל פרעה הנה' קדוש השנה ההוא מיוחס בהכרח להם וזה בלתי צריך אל ביאור · וקראתם דרור בארץ לכל יושביה · הנה ביאר שזה החירות שיסור או מכל אחד מיושבי הארץ הממשלה תהיה לזולתו עליו ועל אחוזתו · רוצה לומר שאם מכר עצמו או שדה

יג'

רשי

ואיש הישראלי · זה שנגנדו שמחה בו מטע אהלו : ויקב · כתרגומו ופירש שנקב שם המיוחד וגדף והוא שם המפורש ששמע מסיני : ושם אמו שלמית בת דברי · שבחן של ישראל שפרסמה הכתוב לזו לומר שהיא לבדה היתה זונה : שלומית · דהוה פטפטה שלם עלך שלם עליכון מפטפטת בדברים שואלת בשלום הכל : בת דברי למטה דן · מגיד שהרשע גורם גנאי לו גנאי לאביו גנאי לשבטו כיוצא בו אהליאב בן אחיסמך למטה דן שבח לו שבח לאביו שבח לשבטו : ויניחהו · לבדו ולא הניחו מקושש עמו ששניהם היו בפרק אחד ויודעים היו שהמקושש במיתה אבל לא פורש להם באיזו מיתה לכך נאמר כי לא פורש מה יעשה לו אבל במקלל הוא אומר לפרוש להם שלא היו יודעים אם חייב מיתה אם לאו : השומעים · אלו העדי' : כל · להביא את הדייני' : את ידיהם · אומ' לו דמך בראשך ואין אנו נענשים במיתתך שאת' גרמת לך : כל העדה · במעמד כל העדה מכאן ששלוחו של אדם כמותו : ונשא חטאו · בכרת בשאין התראה : ונוקב שם · אינו חייב עד שיפרש את השם ולא המקלל בכנוי : ונוקב · לשון קללה כמו מה אקוב : ואיש כי יכה · לפי שנאמר ומכה איש וגו' אין לי אלא שהרג את האיש אשה וקטן מניין ת"ל כל נפש אדם : כן ינתן בו · פי' רבותינו שאינו נתינת מום ממש אלא תשלומי ממון שמין אותו כעבד לכך כתו' בו לשון נתינה דבר הנתון מיד ליד : ומכה בהמה ישלמנה · למעלה דבר בהורג בהמה וכאן דבר בעושה בה חבורה : ומכה אדם יומת · אפילו לא הרגו אלא עשה בו חבורה שלא נאמר כאן נפש ובמכ' אביו ואמו דבר הכתו' ובא להקישו למכה בהמה מה מכה בהמה מחיים אף מכה אביו מחיים פרט למכה לאחר מיתה לפי שמצינו שהמקללו לאחר מיתה חייב הוצרך לומר במכה שפטו' ומה בבהמה בחבלה שאם אין חבלה אין תשלומין אף מכה אביו אינו חייב עד שיעשה בו חבורה : אני יי' אלהיכם · אלהי כלכם כשם שאני מיחד שמי עליכ' כך אני מיחדו על הגרים : ובני ישראל עשו · כל המצוה האמורה בסקילה במקום אחר דחייה רגימה ותלייה :

חסלת אמור אל הכהנים

אמור

10 וַיֵּצֵא בֶּן־אִשָּׁה ישראלית והוא בן־איש מצרי בתוך בני ישראל וינצו במחנה בן הישראלית ואיש הישראלי: ויקב בן־האשה הישראלית את־השם ויקלל ויביאו אתו אל־משה ושם אמו שלמית בת־דברי למטה־דן: ויניחהו במשמר לפרש להם על־פי יהוה: פ
וידבר יהוה אל־משה לאמר: הוצא את־המקלל אל־מחוץ למחנה וסמכו כל־השמעים את־ידיהם על־ראשו
טו ורגמו אתו כל־העדה: ואל־בני ישראל תדבר לאמר איש איש כי־יקלל אלהיו ונשא חטאו: ונקב שם־יהוה מות יומת רגום ירגמו־בו כל־העדה כגר כאזרח בנקבו־שם יומת: ואיש כי יכה כל־נפש אדם מות יומת: ומכה נפש־בהמה ישלמנה נפש תחת נפש: ואיש כי־יתן מום בעמיתו כאשר עשה כן יעשה לו:
כ שבר תחת שבר עין תחת עין שן תחת שן כאשר יתן מום באדם כן ינתן בו: ומכה בהמה ישלמנה ומכה אדם יומת: משפט אחד יהיה לכם כגר כאזרח יהיה כי אני יהוה אלהיכם: וידבר משה אל־בני ישראל ויוציאו את־המקלל אל־מחוץ למחנה וירגמו אתו אבן ובני־ישראל עשו כאשר צוה יהוה את־משה:

קב"ד · אלעו"ז · סימן:

וגברא בר־ישראל ופריש בר־איתתא בת־ישראל ית־שמא וארגיז ואיתיאו יתיה לות־משה ושום אמיה שלמית בת־דברי לשבטא דדן: ואסרוהי בבית מטרא עד־דיתפרש להון על־גזרת־מימרא דיי: ומליל יי עם־משה למימר: אפיק ית־דארגיז למברא למשריתא ויסמכון כל־דשמעין ית־ידיהון על־רישיה וירגמון יתיה כל־כנישתא: ועם־בני ישראל תמליל למימר גבר גבר ארי־ירגיז קדם־אלהיה ויקביל חוביה: ודיפרש שמא־דיי אתקטלא יתקטל מירגם ירגמון־ביה כל־כנישתא כגיורא כיציבא בפרשותיה שמא יתקטיל: וגבר ארי יקטול כל־נפשא דאנשא אתקטלא יתקטל: ודיקטול נפש־בעירא ישלמינה נפשא חלף נפשא: וגבר ארי־יתן מומא בחבריה כמא דעבד כן יתעביד ליה: תברא חלף תברא עינא חלף עינא שינא חלף שינא כמא דיתן מומא באנשא כן יתיהב ביה: ודיקטול בעירא ישלמינה ודיקטול אנשא יתקטיל: דינא חד יהא לכון כגיורא כיציבא יהא ארי אנא יי אלהכון: ומליל משה עם־בני ישראל ואפיקו ית־דארגיז למברא למשריתא ורגמו יתיה אבנא ובני ישראל עבדו כמא די־פקיד יי ית־משה:

פרשה · פרשה

ויקב ב' בתרי לשני וסי' ויקב בן האשה · ויקב חר · ועיין בהאי רזא בספר הזוהר · ויקלל ד' וסימ' ויקב בן האשה הישראלית · ויקלל הפלשתי את דוד · ושמעי ירד בצלע · ויקלל את יומו · וא' הניחו לו ויקלל · וינחהו ז' חס' בליש' וסי' וינחהו בגן עדן · ויצאהו וינחהו מחוץ לעיר · וינחהו במשמר הנחו לו ויקלל · אשר הנח שם משה · וינחהו אל ההמור · ושמך עלינו נקרא · הוצא ה' וסי' נמסר בסדר וירא · ואל בני ישראל תדבר לאמר ד' וסי' נמסר בסדר כי תשא · יומת ד קמצין · וכל אס"ף דכוו' נמסר בסדר כי תשא · ומכה ד' קמצין ג' מנהון ר"פ נמס' בסדר' משפטים · ישלמנה ג' וסי' ומכה בהמה ישלמנ' · ומכה נפש בהמה המעמך ישלמנה · ויוציאו י"ב ד' מנהון מלאי' וסי' ויוציאו את המקלל · ויוציאו דבת הארץ · ויוציאו אתו כל העדה · ויבואו הנערים המרגלי' · ויוציאו אליו את חמשת · כאשר בא יעקב מצרי' · ויוציאו את מצבות ויוציאו את אוריהו ממצרים · וירא אדם כי נגפו · דד"ה · ויבא הכהנים לפנימה · ויעלו ויוציאו מרכבה · ויוציאו את בן המלך דד"ה · רגימות אבן ה' בקרי' וסי' ויוציאו את המקלל · עכן בן זרח · את אדורם אשר על המס · וחברו · ויקשרו עליו וירגמהו אבן דזכריה · ושארה רגימה באבנים או רגימה בלחוד:

אבן עזרא

ואיש הישראלי · כמו לאיש העשיר את יום השביעי ולא נדע למה נסמכה זאת הפרשה אולי דבר המקלל דברים אשר לא כן בעבור הלחם והשמן והקרבנות : ויקב · יש אומרים שפירושו ויפרש כמו אשר פי יי' יקבנו אשר נקבו בשמות ויש אומרים שהוא כמו מה אקוב הראשון קרוב לפי דעתי : במשמר · מקום ידוע במחנה : וסמכו כל השומעים · בעבור כי על פי עדותם יסקל : כל העדה · הם גדולי הארץ שהם גדולי ישראל וי"א כי יקלל אלהיו כמש' והנכון שגולת אהי' שם התאר והמלאכים יקראו אלהים וכן הדיינים ומי יוכל לדעת מה יש בלב המקלל אך אם יפר' השם הנכבד שאינו שם התאר ולא יתערב עם שם כי הוא לבדו והנה הטעם בעת שיקלל אם יפרש השם יומת בנקבו שם כאשר עשה בן המצרי ולמען כבוד השם לא נזכר · ואמר כגר כאזרח יומת ויתכן שהכו אלה הנלים זה את זה על כן נכתבה זאת הפרשה וכבר הזכירה רק הוסיף כגר כאזרח יהיה והחל כי יכה כל נפש אדם בזדון ולא במלחמה מגר או אזרח : ומכה בהמה ישלמנה · והנה נפש תחת נפש משמש לשנים הפסוקים : כן יעשה לו · ואמ' שמשון כן עשיתי להם והגאון הביא ראיות משקול הדעת כי לא יתכן להיות שבר תחת שבר כמשמעו כי הראשון בא בלא כוונה ואיך יתכן לעשו' שבר כמוהו ואם הוא במקום מסוכן הנה ימות וכן בעין ומי ספר שלישית אור עינו איך יוכל לעשות כן בעין החובל על כן דברי הקבלה אמת כי פירוש זה שיש עליו שבר להוציא עינו אם לא יפדנו ואם טענו עלינו אם היה החובל עני ותשובתנו כי על הרוב דבר הכתוב ושמא יעשיר העני גם זאת התשובה על הטוענים אם היה חובל העין עור : כן ינתן בו · יש בי"ת תחת על כמו אשר אני רוכב בה ורבי' כן או פירושו כן ינתן בו אם לא יפדה · וטעם ומכה בהמה פעם אחרת להזכיר הגר כי נתינת המום הוא בישראל כי כן כתוב בעמיתו רק מכה אדם ובהמה משפט אחד להם כגר כאזרח וכבר הודעתיך כי בהתחבר שנים כפי"ן היא דרך קצרה גם הכתוב אחז דרך קצרה שלא הזכיר עם מכה אדם ומת כי ידוע הוא כי המכה לא יומת עד מות המוכה ופירש אחר הזכיר בתחלה נפש והטעם שהכהו במקום מסוכן ואחר כן הא' כלל מי שימית יומת בין שיכה במקו' מסוכן או שאינו מסוכן על כן לא הזכיר נפש · וטעם אלהיכם אלהי האזרח ואלהי הגר : ובני ישראל עשו · מאותו היו' כמשפט הזה בחובל :

בעל הטורים

ויקב · ב' במס' חדא לשני ויקב את השם · ויקב חור בדלתו · והיינו דאיתא בסנהדרין ואיתא דברזיה תברו · מלמד ששתים רעות עשה · ויקלל ד' במס' ויקב ויקלל · ובמסי הלך בצלע שהר הולך ויקלל · ויקלל הפלשתי את דוד · ויקלל את יומו באיוב · דאיתקש קללת נשיא לקללת השם דכתיב אלהים לא תקלל ונשיא בעמך לא תאור על קן אהרן שמעי והפלשתי אבל איוב שלא רגה לקלל כדכתיב כאח' הנבלות תדברי ולא קלל רק את יומו על כן זוכק יי' לאיוב למשנה : ויניחוהו · ב' במסו' הנה ויניחוהו במשמר · ויניחוהו מחוץ לעיר גבי לוט ויניחוהו מחוץ לעיר · למה ויניחוהו במשמר כדי לסותרו' בנקבו שם · וסמיך ליה איש כי יכה רמז למה שאמרו יכה יוסי את יוסי · ד"א בנקבו כאן שם ואיש כי יכה לומר כל הסותר ליעו של ישראל כאלו סותר לועו של שכינה : סמוך מקלל לפרשת בהר סיני לומר לך שהמקלל קלל השם ששמע בסיני : ועוד כאשר צוה יי' את משה · וסמיך ליה בהר סיני · לומר כאשר צוה למשה בסיני · כקול יסקל וירה יירה כן עשה לו : בהר

מ"ע ספורנו

כי יקלל אלהיו · ויעבור על לאו אלהים לא תקלל : ונשא חטאו ישא העונש הראוי לו כפי המקלל והמקולל בפרט בשלא קלל בשם או שנדקו ובזה בלבד כתרגומו דיינין לא תקלל : ונוקב שם יי' מות יומת · אבל נוקב שם יי' לא יהיה ענשו כעונש קללת שאר אלדים ולא ממין אותו העונש גם עם רבוי מכינו אבל הוא במיתה · כגר כאזרח · ואין זה העונש לזה המברך עתה מפני היותו גר כי בזה גם האזרח היה סוה לו בנקבו שם : ואיש כי יכה כל נפש אדם · בהיות קללת אלדים אבל קנת המיתות דבר נקל מאד כאמרו והתקצף וקלל במלכו ובאלדיו וכאמרם ז"ל (סנהדרין) השומע אזכרה מפי כותי אינו חייב לקרוע שאם אין אתה אומר כן נתמלא כל הבגד כלו קרעים ושם זה נראה שיהיה דבור המקלל בזה דבור בטל בהיות כל קללה נמנעת במציאות האל ית' · באר הטעם ואמר כי אמנם הפעל הרע כאשר יהיה נעשה בנושאים מתחלפי' אף על פי שהוא פועל אחד בעצמו יתחלף ענשו כפי חלוף אותם הנושאים על שיהיה העונש בהיות החטא באיזה נושא עונש בגוף או עונש מיתה וכאשר יהיה בנושא אחר למטה ממנו יהיה העונש ממון · ועל זה נתן שלשה ראיות אח' בהורג שההורג נפש אדם חייב מיתה וההורג בהמ' חבירו חייב ממון בלבד · שנית בחובל שהחובל אלי' היה ראוי ליענש בגוף לולי שכופר יכולתנו לענשם כמו שקבלו רבו' ז"ל (במת פרק החובל) והוצרך לענשו ממון ועם כל זה הנה הממון רב שחייב בחמשה דברים כמו שקבלו הם ז"ל ומכה בהמה יהיה ענשו ממון מועט · שלישית בחובל אדם שהחובל באביו ובאמו חייב

רלבג

חסלת אמור אל הכהנים

יצא לחפשי בצא היובל וישוב אליו שדהו כמו שהתבאר אמר זה והנה קרא שנה הואת יובל שהוא שם אל הקרן אמר כי יתקעו שנאמר במשוך היובל במשוך קרן היובל להעיר על התרועה הנעשית בה שישימו לב עליה על מה שהיא בואת השנה ובזה היו' שהיא לו ולפי שאמר לכל יושביה והיה מבואר שהמתוארי' שהם יושבים בה כל השבטי' איש על מקומו אשר הגיע לו בגורל בעת חלוקת הארץ למדנו שאם אין כל יושביה עליה אין היובל נוהג וכן אם היו שם והיו מעורבבים כפי שאין השבט יושב בנחלתו ואין היושבין בארץ יושבים על דרך האמת לפי מה שהתבאר שהשרשים הכוללים וגו' · יובל היא שנת החמשים שנה תהיה לכם · למדנו מזה שעבודות הארץ האסורות בשביעית אסורות ביובל ולא הזכיר בכאן איסור הקצירה כי הוא דומה לזריעה ועוד כי כבר רמז אליו במה שאמר ולא תבצרו את נזיריה כי זה מורה שלא יהיו הבנינים נופרים בשנה ההיא ולזה יקראו נזירים כי יבצרו מהם שאנשים או ולא יבצרו אותם · כי יובל היא קדש תהיה לכם · דלוי שמדע כי אין רצון התורה בזה שיהי קדש כי אם לענין

חזקוני

ויקוב בן אשה ויקלל · מתוך המריבה נדף · ויקוב ויקלל · אינו אומר ויברך כענין שנאמר בנבות ברך אלקים ומלך אלא ויקלל מלמד שאין סורנין בכנוי : את השם ויקלל · אמר רבי יוסי המצריים שמאים היו ומטמאין את ישראל אמרו חכמים אשת נריה בן בנו של דן שלומית בת דברי שמה ובאותו הליל' בא עליו [illegible] ונכל סול' אחר ורע אם מתוק מתו' ואם מר וכשיצאו ישראל ממצרים ויבא במחנ' בן הישראלי' ואיש הישראלי [illegible] אותו הבן הישראלי' שיכן הוא אבי אמרו לו הוא שהרגו משה בשם המפורש התחיל אותו ממזר שהיה בן הישראלי' לחרף ולגדף אותו שם שהיינו דכתיב ויקוב את השם אותו שם המפורש שבו נהרג אביו : למטה דן · הוא שגרם לו שמריבה כי ההיא דכתוב אמר דוכי דיכו אמרו לו מדן קאתית דכתיב דן ידין עמו : ויניחהו במשמר · פירש"י ולא הניחו המקושש עמו ששניהם היו [illegible]

[illegible]

שלימא סדרא דפרשת אמור

א **וידבר** יהוה אל־משה בהר סיני לאמר׃ דבר אל־בני ישראל ואמרת אלהם כי תבאו אל־הארץ אשר אני נתן לכם ושבתה הארץ שבת ליהוה׃ שש שנים תזרע שדך ושש שנים תזמר כרמך ואספת את־תבואתה׃ ובשנה השביעת שבת שבתון יהיה לארץ שבת ליהוה שדך לא תזרע וכרמך לא תזמר׃
ה את ספיח קצירך לא תקצור ואת־ענבי נזירך לא תבצר שנת שבתון יהיה לארץ׃ והיתה שבת הארץ לכם לאכלה לך ולעבדך ולאמתך ולשכירך ולתושבך הגרים עמך׃ ולבהמתך ולחיה אשר בארצך תהיה כל־תבואתה לאכל׃ ס וספרת לך שבע שבתת שנים שבע שנים שבע פעמים והיו לך ימי שבע שבתת השנים תשע וארבעים שנה׃ והעברת שופר תרועה בחדש השבעי בעשור לחדש ביום הכפרים תעבירו שופר בכל־ארצכם׃
י וקדשתם את שנת החמשים שנה וקראתם דרור בארץ לכל־ישביה יובל הוא תהיה לכם ושבתם

ומליל יי עם משה בטורא דסיני למימר׃ מליל עם בני ישראל ותימר להון ארי תיעלון לארעא די אנא יהיב לכון ותשמט ארעא שמיטתא קדם יי׃ שית שנין תזרע חקלך ושית שנין תכסח כרמך ותכנוש ית עללתה׃ ובשתא שביעתא נייח שמיטתא יהי לארעא שמיטתא קדם יי חקלך לא תזרע וכרמך לא תכסח׃ ית כתא דחצדך לא תחצד וית ענבי שבקך לא תקטוף שנת שמיטתא יהי לארעא׃ ותהי שמיטת ארעא לכון למיכל לך ולעבדך ולאמתך ולאגירך ולתותבך דדיירין עמך׃ ולבעירך ולחיתא די בארעך תהא כל עללתה למיכל׃ ותמני לך שבע שמיטן דשנין שבע שנין שבע זימנין ויהון לך יומי שבע שמיטן דשנין ארבעין ותשע שנין׃ ותעבר שופר יבבא בירחא שביעאה בעשרא לירחא ביומא דכפוריא תעברון שופרא בכל ארעכון׃ ותקדשון ית שנת חמשין שנין ותיקרון חירותא בארעא לכל יתבהא יובילא היא תהא לכון ותתובון

וידבר יי' ל משה ט'חס'לאמר נמסר בסדר כי תשא · תזרע ב' קמצין וסי' שדך לא תזרע וכרמך לא · פן תקדש המלאה והזרע אשר והוא חד מן י"ב זוגין מן ב"ב קמצין וסי' כל ארמי תעליא צחו · ולקח זרעא · נחליא יבשין · יהושע מצלי · שמשא יתיב · ורגז יהושע · מסי פומיהון · אדניה ממללין · מבבי' דשמעין' שלת דינא · ליעקב דיינא · מתקלא אפיק · שליטא דמלכא · למפלא גברא בחלקא דכרמא · גבר זכאי · וסי' בביאור בריש ספר במדבר סיני · תקצור ג' מלאי' בליש' וסי' את ספיח קצירך לא · אתה תזרע ולא תקצור · הקציר קצרה ידי · שבת ד' פתחין וסי' והיתה שבת הארץ לכם · ואת שבת קדשך · עולת שבת בשבתו · להכין שבת שבת · וכל שבת שבתון דכו'' שופר ב' מלאי' בתורה וסי' והעברת שופר תרועה: ב' בו · וכל נביאים וכתו' דכו' מלאי' במ"ב חס' וסי' ל חכך שפר · בדי שפר יאמ' האח · ומן וישלח אבשלום עד סוף סיפרא דכו'' השביעי ה' חס' בקריאה וסי' נמסר בסדר בא · החמשים ח' וסימ' נמסר בסדר קרח :

רשי

בהר סיני · מה ענין שמיטה אצל הר סיני והלא כל המצות נאמרו מסיני אלא מה שמיטה נאמרו כללותיה ופרטותיה ודקדוקיה מסיני אף כולן נאמרו כללותיהן ודקדוקיהן מסיני כך שנוייה בתורת כהנים · ונראה לי שכך פירושה לפי שלא מצינו שמטת קרקעות שנשנית בערבות מואב במשנה תורה למדנו שכללותיה ופרטותי' כלן נאמרו מסיני ובא הכתוב ולמד כאן על כל דבור שנדבר למשה שמסיני היו כלם כללותיה ודקדוקיהן וחזרו ושנאן בערבו' מואב: שבת לה' · לשם ה' כשם שנאמר בשב' בראשי' יהיה לארץ · לשדו' ולכרמים: לא תזמור · שקוצצין זמורותי' ותרגומו לא תכסח ודומה לו קוצי' כסוחי' שרופה באש כסוחה: את ספיח קצירך · אפילו לא זרעתה והיא צמחה מן הזרע שנפל בה בעת הקציר הוא קרוי ספיח: לא תקצור · להיות מחזיק בו כשאר קציר אלא הפקר יהיה לכל: נזירך · שהנזר' והפרש' בני אדם מהם ולא הפקרתם: לא תבצור · אותם אינך בוצר אלא מן המופקר: והיתה שב' הארץ וגומר · אע"פ שאסרתי' עליך לא באכילה ולא בהנאה אסרתי' אלא שלא תנהוג בהם כבעל הבי' אלא הכל יהיו שוי' בה אתה ושכירך ותושבך: שב' הארץ לכם לאכלה · מן השבות אתה אוכל ואי אתה אוכל מן השמור: לך לעבדך ולאמתך · לפי שנאמר ואכלו אביוני עמך יכול יהיו אסורי' באכיל' לעשירי' ת"ל לעבדך לאמתך הרי בעלים ועבדים ושפחות אמורים כאן: ולשכירך ולתושבך · אף הגוים: ולבהמתך ולחיה · אם חיה אוכלת בהמה לא כל שכן שמזונותי' עליך מה ת"ל ולבהמת' הקיש בהמה לחיה כל זמן שחיה אוכל' מן השדה האכל לבהמה מן הבית כלה לחיה מן השדה כלה לבהמתך מן הבי': שבתות שנים · שמטות שנים · יכול יעשה שבע שנים רצופו' שמטה ויעשה יובל אחריהם תלמוד לומ' שבע שנים שבע פעמי' הוי אומר כל שמטה ושמטה בזמנה: והיו לך ימי שבע וגו' · מגיד לך שאף ע"פ שלא עשית שמטות עשה יובל לסוף מ"ט שנה ופשוטו של מקרא יעלו לך חשבון שנות השמטות למספר מ"ט: והעברת · לשון ויעבירו קול במחנה לשון הכרזה: ביום הכפורים · ממשמע שנאמר ביום הכפורים איני יודע שהוא בעשור לחדש אם כן למה נאמ' בעשור לחדש אלא לומר לך תקיעות בעשר לחדש דוחה שבת בכל ארצכם ואין תקיעות ראש השנה דוחה שבת בכל ארצכם אלא בבית דין בלבד: וקדשתם · בכניסתה מקדשין אותה בבית דין ואומרים מקודשת השנה: וקראתם דרור · לעבדים בין נרצע בין שלא כלו לו שש שנים משנמכר א"ר יהודה מהו לשון דרור כמדייר בי דיירא וכו' שדר בכל מקו' שהוא רוצה ואינו ברשות אחרים: יובל היא · שנה זאת מובדלת משאר שנים בנקיבות שם לה לבדה ומה שמה יובל שמה על שם תקיעת שופר : ושבתם

אבן עזרא

בהר סיני · אין מוקדם ומאוחר בתורה וזו הפרשה קודם ויקרא וכל הפרשיות שהם אחריו כי הדבור בהר סיני ועתה כרת הברית הכתובה בפרש' ואלה המשפטים והזכירה במקום הזה לחבר תנאי הארץ וכאשר אמר על העריו' כי בעבור' תקיא הארץ אותם כן אמר בפרש' אם בחוקותי על שבתות הארץ והזכיר בתחלה פי' השבתות : ושבתה הארץ שבת לה' · מצוה על ישראל שלא יעזוב גר לזרוע שנת השבת כאשר לא נעזבנו לעשו' מלאכה בשבת כי הוא ברשותנו · וטעם שבת לה' כיום השבת וסוד ימי עולם רמוז במקום הזה : את תבואתה · שב אל הארץ הנזכר בפס' הראשון : שבת שבתון · פירשתיו : ספיח · ידוע שהוא מגזרת ספחני נא · גם נזירך ידו' שהוא מגזרת נזיר: שנת שבתון · הטעם כי שנת שבתון היא לארץ והטעם שהארץ אינה ברשותך בשנה הזאת: והיתה שבת הארץ · הטע' כל מה שהוציאה מעצמה · וטע' לכם לכל העולם · וטע' לך שים רשות לבעל האדמה לאכול הספיחי' : ולבהמתך · שהיא ברשותך : ולחיה · שאיננה ברשותך : והעברת שופר תרוע' · מחלוקת אם נברא העול' בניסן או בתשרי ואין צורך להאריך כי מעתיקי הדת תקנו לנו בתפלו' ראש השנה . זה היום תחלת מעשיך זכרון ליום ראשון והנה ראינו תקיעת שופר בשנת היובל בתשרי בתחלת השנה ועוד בפרשת הקהל את העם לקרוא בתורה בחג הסוכות וכתו' למען ישמעו ולמען ילמדו ולא יתכן להיות אחר חצי השנה ועוד וחג האסיף בצאת השנה וכן תקופת השנה והעד הנאמן שנת השבת שכתוב לא תזרעו ובמרחשון יחלו בארץ ישראל לזרוע ואם היתה תחלת השנה מניסן הנה לא יקצרו אשר זרעו בשנה הששית ולא יזרעו כי הנה שנת השמטה היא ואחר שלא יקצרו זרע שנה ששית לא יזרעו פעמים והכתוב אמר לו יזרעו בשנה השביעית לבדה ויהודה הפרסי אמר כי ישראל היו מונים בחשבון השמש ואילו היה זה נכון הנה לא פירש משה מהלך שנה תמימה כי חכמי המזלות לא יכולו עד הנה להוציאה לאור כי חכמי הודו מוסיפים על רביע היום חומש שעה ותלמי וחביריו אומרי' כי יחסר חלק משלש מאות ביום והוא קרוב ממהלך העבור והבאים אחריו אמרו חלק ממאה ושש ואחרים מאה ועשר ואחרים מאה ושלשים גם מאה ושמונים כי יש שהוא שנתו להשלמת המזלות מנקודה נראית ויש מנקודת הגלגל הנטוי לימין ולשמאל ואנחנו צריכים לקבלה ועוד כי פירוש חדש יכחיש הפרסי והכדוקי' האומרים שהדת על שנת הלבנה' דע כי אין ללבנה שנה כלל רק בקשו המחשבים מספר חדשים קרובים לשנת החמה ומצאום י"ב כאשר אין לחמה חדש והמחשבים בקשו מספר לחדש שיהיה נחלק קרוב לחדש מימו' חדשי הלבנה על כן חדשנו הם ללבנה ושנותינו ישובו בסוף לשנות החמה על כן העתיקו חז"ל כי לעולם היה בית דין עושה שבעה עבורים בכל מחזור הלכה למשה מסיני אף על פי שהיו קובעים בכל חדש על פי ראיית הלבנה וסוד המחזור ידוע מחכמת המזלות · וטעם תעבירו שיתקעו שופר נגלה במסלות : וקדשתם את שנת החמישים · בעבודת הארץ וכל יושביה : דרור · ידוע שהוא כמו חפשי וכדרור לעוף עוף קטן מנגן כשהוא ברשותו ואם הוא ברשות אדם לא יאכל עד שימות : יובל · כמו שלוח וחז"ל אמרו שפירוש יובל כבש והראיה שופרות היובלים ונקראה השנה בשם השופר · וטעם תהיה לכם לישראלים לבדם : ושבתם

בעל הטורים

בהר סיני

בהר סמך מקלל לבהר סיני לפי שבסיני שמעו לא תשא ונזדעזע כל העולם וזה שמע ולא נזהר : ועוד כדאיתא בקדושין שם בן ד' אותיות חכמים מוסרים אותו לתלמידיהם פעם אחת בשבוע לכך סמך לו שמטה · שנגבי · ב' במס' ואת ענבי נזירך לא תבצור · ענבימו ענבי רוש · שאם תבצור בשביעית · יהיו ענבירוש · שבעון שביעית גלו ישראל : בחדש השביעי · חסר יו"ד כלומר ששבע במצות: תעבירו שופר בכל · ר"ת שבת · לומר דוקא תקיעת יובל שהיא בבית דין דוחה שבת · דרור · עולה במנין חי' · רמז במנין דרור שנים היו דרורים בארץ משנבנה הבית · ספיחיה

מ"ע ספורנו

בהר סיני

וידבר יי' אל משה בהר סיני · הנה לא יזכיר בשום ענוה מקו' הצווי זולתי כאשר קרה חדוש אז באותו המקום · אבל באר שכאשר האל יתעלה בסיני שהשביעית תשמטנה ונטשתה ואכלו אביוני עמך · ויתרם כו' פירש למשה אז כל דיני השביעית האמורים בזה המקום וזה להבין ולהודות שזה בעצמו היה בכל שאר המצות שאף על פי שנאמר בקצתם מקרא מועט היה הבאור אז רחב באר היטב באמרם ז"ל מה ענין שמטה לענין הר סיני אלא מה שמטה נאמרה כללותיה ופירושיה ודקדוקיה מסיני אף כל המצו' נאמרו מסיני כללותיהם ודקדוקיהם ופירושיהם · והזכי' משה רבינו זאת הפרש' בזה המקום כי חשב שיכנסו תכף לארץ כמו שהעיד באמרו נוסעים אנחנו אל המקום · והזהיר על שמטת קרקע בפרט כי באשם בשמירתה יגלו מעל' כמו שהעיד באמרו אז תרצה הארץ את שבתותיה וכן העיד בסוף ד"ה באמרו עד רצת' הארץ את שבתותיה : כי תבאו אל הארץ · אל גליל הגוים : ושבתה הארץ · הקרקעות המוכנות לעבודת האדמה : שבת לה' · שתהיה כל השנה הבטלה מעבודת האדמה מוכנת לעבודתו כמו שבין בפרשת בראשית באמרו שבת לה' אלהיך : שש שנים תזרע שדך · אז תוכל לזרוע שדה אחד בעצמו שש שנים רצופות שלא כמשפט עבודת האדמה כי אמנם המנהג בה הוא שיהיה נירה שנה וזורעה שנה כמו שהזכירו רבותינו ז"ל (מניעה [?]) ואספת את תבואתה · שלא כמנהג בעבוד' האדמה שאם יזרע חלקו אחת בעצמה שנים רצופות לא תוסיף תת כחה : שבת שבתון יהיה לארץ גם מכל מכשירי עבודת האדמה כגון זומרת הנטיעות ועפיחת ונקיבת הפגי' ודומיהם שהזכירו ז"ל : שבת לה' · שגם עובדי האדמ' כאשר ישבתו בשנה הזאת יתעוררו לדרוש את ה' [illegible] : והיו לך ימי שבע שבתות השני' וגו' · לא תמנה ליובלות את שנות הלבנ' פשוטו' לחשבון שנים עשר חדשים לשנה אבל תהיינה פשוטות ומעוברות בתקון חכמים באופן שיכוונו [illegible] תשע וארבעי' שנות חמה כמו שהענין בשביעית בלי ספק בהיותה תלויה בחרישה וזריעה כמו שהתבאר בה : שופר תרועה · לשמחת חירות העבדים והשבת השדות לבעליהם : יובל היא תהיה לכם · שתהיו גם אתם בני חורין משעבוד האמות על הפך מה שאמר אתם לא שמעתם אלי לקרוא דרור איש לאחיו הנני קורא לכם דרור נאם ה' אל החרב ואל הרעב ואל הדבר : יובל

חזקוני

בהר סיני · כל מקום שנ' בהר סיני בו בהר נאמ' קודם רדתו בתשרי וגם פ' זו נאמר מעמד מתן עשרת הדברות ומה שכתבו פרשיות הללו כאן בספר ת"כ ה"ט משום דאית בהו מצות שמט' ויובלו' דשייכי בהו כהנים כדכתיב והעבר' שופר תרועה וגו' וכתיב ובני אהרן יתקעו וגו' ואית בהו מצות חרמים שהם לכהנים וערכי' שהכהנים מעריכין כאן פרש"י לפי שלא מצינו שמטת קרקעות שנשנית בערבות מואב כו' כלומר אחר שנ' כאן פ' עבד עברי ונשנית היא במשנה תורה בפ' ראה וזו שמטת קרקעות לא נשנית שם למדנו בעל כרחנו שכללותיה ופרטותיה נאמרו מסיני א"כ בהר סיני דהכא קרא יתירה הוא אלא בא ולמד כאן על כל דבור ודבור שנדבר למשה כגון שאר מצות ובכל עניני שמטו' ואפי' פי' עבד עברי שמסיני היו כללותיהם ופרטותיהם ודקדוקיהם וחזרו ונשנו בערבות מואב כמו שמצינו פ' עבד עברי שנא' כאן ונשנית בערבות מואב : כי תבאו · לאחר ירושה וישיבה כדכתיב כרמך שדך כשיהיה כל אחד מכיר את שלו : ושבתה הארץ · לשון בטול יכול [illegible]

רלב"ג

למנין שיאכלו מן השדה את תבואתה ולא יאספוה לבתיהם וזה אמנם היה כדי שיהיו כל האנשים שוים באוכל השנה ההיא כמו הענין בשנת השמיטה אמנם ענין קדושת פירות שנת היובל כי בבא הזמן שלא ימצא מהם בשדה יאסרו הנמצא בבית ולא יותר להם לאכפם אל ביתם בדרך הקוצרי' והבוצרי' [illegible] היובל הזאת תשובו איש אל אחוזתו · ר"ל אם מכרו אותה · וכי תמכרו ממכר לעמיתך · לפי שמנדר הסוגיא יתבאר שהיא איננה נוהגת כי אם בדברים שיתכן שיהיה ידוע ערכם ומונפל הנה הוא מבואר שאין אונאה בקרקעות כי תבואותיהם בלתי מוגבלי' וידועי' בעצמות באופן שנגבל לשפוט שתהיה שם אונאה

אמרי נועם

בהר סיני ואספת את וגו' ותימה לי היאך אומר תבואתה והא כרמך אומר תשובה דמצינו תבואת כרם [illegible]

אונאה כי הקרקע כאוי על פירות אין להם תכלית ועל פירות שונים יתחלף ענין הערך בהם מאד וכן הוא מבואר שאין אונאה בעבדים כי לא יגרע התועלת שאפשר שיגיע מעבודתו ועלתו ויתבאר שאין אונאה בשטרות כי אין לשטר מצד עצמותו שום ערך אלא מצד שבסבתו יגבה המלוה את חובו או יהיה לו ראיה על מה שכלל אותו השטר ההוא ובכלל הנה כמו שדברי העדי' אין להם ערך כי אם לראיה לבד כן הענין בשטרות ולזה הסכימו רז"ל שהאונאה הנזכרת בזה הפסוק הוא המטלטלים וביארו זה ממה שאמר או קנה מיד עמיתך כי זה הלשון יתכן שיפול במטלטלין לא בקרקעות כי אינם נעתקים מיד המוכר לקונה והנה יתבאר שאין אונאה להקיש ממה שאמר אל תונו איש את אחיו והוא מבואר כי במטלטלין יש אונאה כי ענינה מוגבל וידוע אלא שכבר יתבאר כי למטה משתות אין שם אונאה לפי שדרך האנשים לתת בדבר שירצו אותו מאד לקנותו יות' מכדי שוויו על שתות ולא יקפיד בזה וזה מבואר מן החוש וכן אם יש לנו הוראה שנתרצה בזה המקח עם ידיעתו שקנה אותו יותר מכדי שוויו הרבה אין בו אונאה ואפי' לקח שוה דינר באלף דינר כי כמו שהאדם שליט לתת מתנה כן הוא שליט לתת במסחר יותר משוויו לרצותו בו ואולם ענין האונאה הזאת תהיה במה שחשב שיהיה ערך הדבר יותר ממה שהוא או פחות ומפני זה נתרצה לתת יות' בו או לתת לפחות וראוי שתדע שזאת האונאה נתנה לחשבון ובזה האופן תסור כי הוא מונה אותו כל זמן שלא החזיר לו שיעור האונאה ולפי שלפי הנהוג אין ההוקרה וההוזלה במסחרים בין האנשים בכמו שו הדברים יותר משתות הנה אם היתה באונאה יותר משתות לא יתחייב שישאר המקח קיים אבל יהיה כאלו אין שם מקח ואמנם אם היה שתות יתקיים המקח ויחזיר האונאה ופחות משתות לא יתחייב להחזי' אונאה כמו שביארנו והנה עכ"פ בכלל בזה הפסוק שלא להונות בענין הקרקעו' כי התורה מדברת בזה המקום בקרקעות והנה האונאה שהזהירה עליו ולפי מה שאחשוב הוא שלא יונה אותו במנין השנים אשר עד היובל וימכור לו מפני זה שדהו יותר ממה שראוי או יקנה אותו פחות ממה שראוי וזה כי מפני שקנין הקרקעות חוזר ביובל הנה ערכו יותר מעט בכל מה שקרבה שנת היובל ולזה אם הוכחו והביאוהו לחשוב כי אין עד היובל כי אם מעט זמן ויש שם זמן יותר ארוך או הפך זה הנה תהיה בזה אונאה מזה הצד כי הוא אינו מוכר לו כי אם מספר שני תבואות אע"פ שהוא מוכר לו שדהו במוחלט והנה הטעהו במספר בענין הזה ולזה ביאר אחר זה שזה האופן מהאונאה יקרה בקרקעות מצד היובל ועליו הזהיר ובכלל הנה בקרקעות אפש' שתהי' אונאה מצד המספר או מצד המדה והאונאה אשר מצד המדה כבר הזהיר עליה באמרו ולא תעשו עול במשפט במדה כמו שבארנו שם והאונאה אשר תהיה מצד המספר הזהיר עליה בזה המקום · במספר שנים אחר היובל תקנה מאת עמיתך · ר"ל כי מפני שהקרקע חוזר ביובל הנה אין נקנה לו אלא במספר שני' ולזה ראוי שיהי' הערך לפי השני' אשר עד היובל אם הרבה הרבה אם מעט מעט כמו שזכר בפסוק הבא אחר זה ולמדנו ממה שאמר אחר היובל שאין הקרקע נקנה ביובל וראוי הוא להיות כן כי הנמכר חוזר כ"ש שהוא ראוי שלא ימכר ביובל ולפי שאמר במספר שנים למדנו שאין הקרקע נקנה לצמיתות בפחות משתי שנים ואיננו נמכר ג"כ בזה האופן לפחות משתי שני' שנא' מספר שני תבואות ימכור לך וראוי היה להיות כן כי התורה העתיקה הממכר למספר שנים בלתי בעל תכלית אל מספר מוגבל איננו יותר מט"ו שנה וראוי שלא יהיה נעתק אל מה שאיננו מספר והוא האחד והמעט שיפול בו שם המספר הוא שנים ולזה לא יהיה נמכ' בזה האופן בפחות משתי שנים וראוי שיהיו אלו שתי השנים שנים ראויים לתבואות שנא' שני תבואות ולזה אם היתה אחת מהשנים בלתי ראויה לתבואה מצד עצמותה כמו שהיתה שנת שביעית או שנת שדפון אינה עולה לו מן המנין ומזה המקום נלמד שאע"פ שיש רשות למוכר לגאול שדהו כמו שנתבאר אחר זה הנה איננו גואל אלא אחר שנשארה ביד הקונה שתי שנים ראויות לתבואות · לפי רוב השנים תרבה מקנתו · הנה לאו בכאן אל איכות האונאה שהזהיר ממנה בפסוק הקודם · ולא תונו איש את עמיתו וגו' · הנה זאת האונאה היא אפי' בזולת מכר וקנין כמו אונאת דברים ולזה לא זכר קודם לא מכר ולא קנין כמו שעשה זה באונאת הקודם · ועשיתם את חוקותי ואת משפטי תשמרו ועשיתם אותם · אמר עשייה לחוקים ולא זכר בהם שמירה שהיא זכירתם בלב כי היה אפש' שיחשוב חושב שלא תצטרך בהם עשייה אבל יספיק שנזכיר ענייניהם בלב כדי שנעמוד על ההערה אשר בחקים ההם כי יראה שעשייתם היא לזה התכלית כמו שהתבאר בדברינו ולזה הוצרכה התורה לצוות בעשייתם ואמנם במשפטים והם המצות המכוונים בעצמותם ויאייבם השכל לפי שכבר יחשב שלא יצטרך לנו למודם אבל יספיק שנעשה אותם הנה ולזה צותה התורה לזכור אותם בלב כי יהיה סבת העשייה כמו שאמרו ז"ל שהתלמוד מביא לידי מעשה · וישבתם על הארץ לבטח · ר"ל שלא תגלו מן הארץ אבל תשבו עליה לבטח ולא תפחדו משום דבר · ונתנה הארץ פריה ואכלתם לשבע · כבר בארנו בספר מלחמות ה' כי גם באלו הענינים יהיו מושגחים הדבקים בשם יתע' · וכי תאמרו מה נאכל בשנה השביעית ידוע שזה המאמר יתכן שיפול בכל שמטה ושמטה כי יצטרך שתספיק להם התבואה מהשנה הששית לשתי שנים ויותר ממה שתפול זאת המבוכה היא השמיטה אשר יבא אחריה היובל כי יצטרך שתספיק אז תבואה השנה הששית לשלש שנים ועליו אמ' וצויתי את ברכתי לכם בשנה הששית ועשת את התבואה לשלש שנים ואפשר שנא' שהוא היותר נכון שזה הפסוק נאמ' על כל שנת השמטה והנה תעשה התבואה לשלש השנים שכבר יאכלו ממנ' בשנה הששית מעת בא תבואתה ועוד כי בה יזרעו מהתבואה ההיא בשנה השמינית וזהו מה שאמר וזרעתם את השנה השמינית ואכלתם מן התבואה ישן · ר"ל שכבר תספיק עוד התבואה ההיא לזרוע ממנה בשנה השמינית ולאכול ממנה ישן עד בא תבואתה ואמנם מה שאמ' אחר זה עד השנה התשיעית עד בא תבואתה תאכלו ישן הוא שב לשנת השמטה שבא אחריה היובל · והארץ לא תמכר לצמיתות · זו היא מצות לא תעשה וכבר באר' התור' שלא יועילו לו אם מכרה לצמיתות שהרי היא חוזרת לבעלי' ליובל · כי לי הארץ כי גרים ותושבים אתם עמדי · ר"ל הנה שלי הארץ ולא השלטתי אתכם בה למכרה לצמיתות אע"פ שאתם מחזיקים בה כי אתם כמו גרים בארץ ההיא או כמו תושב שהוא ביד אדוניו שאין לו שולטנות במה שהוא מחזיק בו כטעם תושב כהן ושכיר לא יאכל בו · ובכל ארץ אחוזתכם גאולה תתנו לארץ · ר"ל שלא די שהארץ לא תמכר לצמיתות ותצא ביובל אבל יתחייב עוד שתתנו גאולה לארץ שאם מכרה אדם מכם ורצה לגאול אותה יהיה שליט בזה ולא יוכל הקונה למחות בידו וכבר יתבאר זאת הגאולה איך תהיה בפרשה הבאה · כי ימוך אחיך ומכ' מאחוזתו · למדה תורה דרך ארץ שאין ראוי למכור אחוזתו אם לא יביאהו לזה הכרח וזה כי קנין קרקעותיו הוא יותר קיים משאר הקניינים אשר יהיו מחירו ואמר מאחוזתו להעיר כי כשיוכרח על זה לא ימכור ממנו אלא קצתו ויניח קצתו להסתפק בו · ובא גואלו הקרוב אליו וגאל את ממכר אחיו · למדנו שהיותר קרוב מגואליו קודם לזה הענין · ואיש כי לא יהיה לו גואל והשיגה ידו ומצא כדי גאולתו · ר"ל אם לא מצא אחד מקרוביו שיגאל את ממכרו והשיגה ידו משלו לגאול הנה הרשות בידו ולמדנו מזה שאין ראוי שימכר במקום אחר לגאול זה הקרקע ולא שילוה סך גאולתו שנא' והשיגה ידו ולפי שאמר ומצא כדי גאולתו · למדנו שאינו גואל לחצאין אבל גואל את כלו או תשאר ביד הקונה עד היובל · וחשב את שני ממכרו וגו' · למדנו שאין ראוי לגאול עד שיאכל הקונה קצת התבואות שנאמר והשיב את העודף וממה שקדם נתבאר שהוא ראוי שיאכל הקונה שתי שנים קודם שישלוט המוכר לגאול ולמדנו ממה שאמ' שני ממכרו שאם היו לו עשר שנים ראוים לתבואות עד היובל ואכל מהם הלוקח ב' מהם הנה יחשוב לכל שנה מהשנים הנותרות עשירית המקח · ואף על פי שאכל הלוקח שלש תבואות בשתי שנים או שתי תבואות בשלש שנים אין מונין לו למספר תבואות אבל מונין לו למספר שנים ולמדנו ממה שאמר לאיש אשר מכר לו שאם מכרה לאחר ומכרה האיש ההוא לאיש אחר בסך יותר גדול איננו מחשב אלא לפי הסך שמכר לראשון וזה מבואר גם כן מצד אחר כי מפני שלא השליטהו השם יתעלה למנוע המוכר מלגאול הנה אין לו רשות למכרו לאחר בסך יותר גדול להכביד ענין גאולת המוכר ואולם אם מכרה בפחות כיון שנסתלק ממנה הקונה הראשון הנה יגאל האדון מיד הקונה השני לפי מה שקנה כי אין לו זכות בזה הקנין יותר מזה השיעור אע"פ שקנהו מיד הבעלים ולמדנו ממה שאמר ושב לאחוזתו שאם השביח הקונ' הקרקע חייב המוכ' להחזי' לו השבח כי אין השבח אחוזתו אבל המציאו הלוקח · ואם לא מצאה ידו די השיב לו והיה ממכרו ביד הקונה אותו עד שנת היובל · למדנו מזה גם כן

שאין בידו ללוות ולגאול ולמכור ולגאול ולמדנו גם כן שאין השבח חוזר ביובל שנאמר והיה ממכרו ביד הקונה אותו עד שנת היובל ויצא ביובל ושב לאחוזתו ממכרו ויצא ביובל ולא שבח ולזה יתחייב שיחזור לו השבח · ויצא ביובל ושב לאחוזתו · למדנו שהמוכר אילנות אינם חוזרים ביובלים כי אינם אחוזה כאמנה הקרקע חוזר כי הוא אחוזה · ואיש כי ימכר בית מושב עיר חומה · לפי שאילו המצות תלויות בארץ כמו שהתבאר בראש הענין והיה מבואר מן השרשים הכוללים כי התארים הנזכרים בתורה אינם לפי המציאות אבל לפי מה שראוי שיתואר בו בעל התואר ההוא הנה למדנו כי מה שיתואר כשהוא עיר חומה בעת כבוש הארץ אף על פי שאחר זה לא יהיה' מוקף חומה דינו דין ערי חומה והוא מבואר מעיר חומה הוא מה שהוא מוקף חומה ואחר כך נתיישב בעי' בתוך החומה לא מה שהיה עיר תחלה ואחר כך הוקף חומה והוא מבואר שאם אין מה שמוקף חומה במדרגה עיר לא ינהג בה זה הדין וראוי שתדע כי שבתים יכללם החצר כי ימצאו בתים רבים בחצר אחד והעי' תכלול חצרות ובתיהם ואם לא היה בעיר חצרות רבים והם על המעט שלשה יכלול כל אחד מהם בתים לא ינהג בה דין ערי חומה וכן אם לא היה הבית תוך עיר החומה שנא' וקם הבית אשר בעיר וכן אם לא היה בבניין ההוא דין הבית כמו שיהיה שדה או שלא היה כשיעו' בית לא ינהג בו זה הדין אבל דינו דין שאר קרקעות שחוזרי' ביובל · והיתה גאולתו עד תום שנת ממכרו · ידוע ממה שקדם בפרשת בא אל פרעה כי השנה היא פעם שתים עשרה חדש ופעם י"ג חדש ולזה היתה גאולתו מיום החדש ההוא עד כמו יום החדש ההוא מהשנה האחרת והמשל שאם נמכר באחד באדר תהיה גאולתו עד א' באדר מהשנה האחרת שנא' עד מלאת לו שנה תמימ' ולפי שלא התנה בכאן שתשיג ידו לגא' למדנו שיש לו למכו' קרקע אחר לגאל וראוי היה להיות כן כי מפני שבית הזה נחלט ואין הענין כן בשא' קרקעות הנה יועיל לו אם ימכו' במקום אחר לגא' אותו ואמנם אין בידו לגאל אותו חציין שנא' גאולתו לא גאולת קצתו ויתבאר שאין בידו ללוות מעות לגאל אותו כי התורה לא הרשית קרוביו לגאל אותו כ"ש שאין ראוי שיגאלוהו מי שאינם קרוביו ואלו היה אפש' לו ללוות מעות לגאל אותו היה נגא' על יד מי שאינם קרוביו במעות שילוה מהם · ימים תהיה גאולתו · ר"ל שנה אחת כי הוא כמו יום ארוך כמו שהתבאר בחכמה הטבעית וראוי שתדע שלא יגרע מערכו דבר בעבור מה שישב בו הקונה אותו כי לא אמרה התורה שיחשב בזה דבר ועוד כי זה המכר הוא לדורו' לאין תכלית ולזה לא יכול לגרוע מתוכו דבר בעבור מה שישב שישב בו מהשכ' וזה מבואר בנפשו · ואם לא יגאל עד מלאת לו שנה תמימה · ר"ל מיום ליום · וקם הבית אשר בעיר וגו' · למדנו מזה שאם לא נגאל תוך שנה שלמה באופן המכר הנה הוא מוחלט לקונה אותו · ר"ל שאינו יוצא ביובל ולפי שאמר לדורותיו למדנו שאם היה קונה הבית באופן שאין לו דורות כמו ההקדש הנה איננה מוחלט ואמנם גאלו אחד מן ההקדש הנה הוא מוחלט במלאת לו שנה תמימה · ובתי החצרים · הם בתי העיירות אשר אינם מוקפות כשהם בתי ערי חומה והנה דינם כדין השדות לענין הגאולה ולצאת ביובל כמו שזכר · וערי הלוים בתי ערי אחוזתם גאולת עולם תהיה ללוים · למדנו שהלוים גואלים באיזה עת שירצו אף על פי שלא היה שתי שנים ביד הקונה אותו · ואשר יגאל מן הלוים · למדנו מזה שמי שהוא מהלוים אף על פי שאינו לוי כמו שהיה בן בת לוי דינו בענין הגאולה כדין הלוים והנה הרצון בזה גאולת עולם תהיה ללוים ואשר יגאל בן הלוים · ויצא ממכר בית ועיר אחוזתו ביובל · ר"ל שאם לא גאל ממכרו הנה הוא יוצא ביובל · כי בתי ערי הלוים היא אחוזתם בתוך בני ישראל · ר"ל שכבר יתחייב שיהיה ללוים יתרון נוסף בזה הענין על שאר ישראל כי בתי עריהם הוא בתוך בני ישראל כי אין להם נחלה בארץ כמו שנזכר בתורה אבל נתן להם כל אחד מהשבטים מחלקו ואם יקרה שימכרו בתיהם יתכן שיקנו אות' אנשי השבט שהיו אלו הערים מהם ובתוך נחלתם ויקרה מזה באורך הזמנים שתעוב נחלת הלוים לשאר השבטים ואולם בשאר השבטים לא יתכן שיקרה זה כי אנשי השבט יושבי' בנחלתם ואם יקרה שימכור אחד מהם ביתו יקנהו אחד מאנשי השבט להיותם יושבים לבדם בארץ ההוא · ושדה מגרש עריהם לא ימכר כי אחוזת עולם הוא להם · ראוי שתדע שאין הרצון בזה שלא ימכר כלל כי כבר באר' התורה כי גם בתיהם יש להם רשות למכרם אלא שיש לבתיהם גאולת עולם ואמנם הרצון בו שלא ישנו אותו לעשו' שדה מגרש או הפך או מגרש עי' או הפך והכ' הוש' לזה הענין שם המכירה לפי שהמכירה ישתנה בה רשות בעל הקניין וישוב אל בעלים אחרים ולזה הושאלה המכיר' להשנות הקניין מן ההשתמשות לתכלית אחת אל ההשתמשות לתכלית אחרת ואמר אשר התמכר לעשות הרע ר"ל שבאופן שהיה מיוחד לעשיי' הטוב בכמו האופן ההו' שב לעשו' הרע כאלו יצא מרשות המנהיג הטוב אל רשות המנהיג הרע ומזה הענין השני נקרא בזה המקו' מכירה העשייה מהשדה מגרש או הפך ומה שידמה להם כי השתמשו בו לתכלית מקבלת אל התכלית אשר כוון בה ולזה אמר כי אחוזת עולם היא ללוים ולזה אין ראוי לשנות אותו מענינו כי בזה האופן המשוער יאות להשתמש בו לעולם באופן שלם ואם ישתנה זה הסדר יפסד היישוב ההוא ויבלבל ענייננו והמשל שאם עשה המגרש עיר או השדה מגרש לא יספיק להם ולבהמתם ולכל חיית' ואם עשו הפך זה ימעיטו יישוב המקום ההוא וכבר הקפידה התורה באלה מפני שישתמשו הלוי' באלו המקומות בתכלית המכוון להם ולא יעתיקום אל תכלית אחר אמר והיו הערים להם לשבת ומגרשיהם יהיו לבהמתם ולרכושם ולכל חיתם · וכי ימוך אחיך ומטה ידו עמך והחזקת בו · ר"ל שאם היה אצלך ראוי שתחזק בו להיטיב לו מהונך · גר תושב וחי עמך · ר"ל גר צדק או שהיה גר תושב אתה ראוי להחיותו עמך לא שתמיתהו ותמית עצמך כי חייך קודמים ולזה גם כן זכרה התורה זה הענין בהדרגת וזכרה תחלה אחיך ואחר כך גר צדק ואם הוא גם כן אחיך אלא שאינו מזרע ישראל ואח"כ גר תושב · אל תקח מאתו נשך ותרבית ויראת מאלהיך · למדנו שזאת האזהרה איננה אלא במי שהוא אחיך כמו הישראל וגר צדק וככל זכרה זה התורה במקום אחר אמר לנכרי תשיך ולאחיך לא תשיך וזה ראויה שלא הזהירה התורה מלקיחת נשך ותרבית אלא ממי שהוא וראוי שתדע כי בהלואת כסף יפול שם נשך כאלו תאמ' אם הלוה ארבע דינרין בחמש כי כמו שהנושך נשך דבר מחוץ כן זה ענין במי שמלוה כספו ברבי' כי אין מדרך הכסף לעשו' פירות מעצמותו ובהלוא' האוכל יפול שם מרבית אם ירבו בו שב' את כספך לא תתן בנשך ובמרבית לא תתן אכלך משל כתיבת האוכל מי שילוה ארבע סאין בחמש והוא מבואר שהעובר על אלו האזהרות יתחייב להשיב מה שלקח מנשך ותרבית כי כל עת שהוא מחזיק בו הוא לוקח מאתו נשך ותרבית · ויראת מאלהיך וחי אחיך עמך · אמר ויראת מאלהיך שלא תערים בזה שלא תתלה מעותיך בגוי כדי לקחת רבית מישראל ואמר וחי אחיך עמך שתתחייב להלוות לו כדי שיחיה עמך כמו שאמר אם כסף תלוה את עמי את העני עמך · ואולי לזה אמר ויראת מאלהיך שאף על פי שלא תוכל לקחת תועלת בהלואת לעני אל תמנע מזה אבל השתדל שיחיה עמך · ואולם חייך קודמין ולזה אמר עמך · אני יי' אלהיכם אשר הוצאתי אתכם מארץ מצרים לתת לכם את הארץ הטוב ומשלי תטיבו לעניים והנה הנחלתי לכם זו הטובו' שתתנהגו בהם באלו התנאים שצויתי אתכם · להיות לכם לאלהים · רוצה לומר שאין ראוי שיכבד לכם מה שאגזור עליכם מההטבה לעניים אני הוא שהוצאתי אתכם מתכלית שפלות לתת לכם הארץ הטובה · וכי ימוך אחיך עמך ונמכר לך · מגיד שאין ראוי לאדם למכור עצמו אם לא היה זה בסבת עוני וראוי גם כן שימכר לך כשיביאו ההכרח לזה לא לנכרי ולזה הקדימה התורה המכרו לישראל קודם המכרו לנכרי · לא תעבוד בו עבודת עבד · ר"ל שלא יבזהו לקחת ממנו השירות שיקחו מהעבד הכנעני כחליצת מנעליו ומה שידמה להם מהעבודות הבזויות · כשכיר כתושב יהיה עמך · ר"ל מעניין עבודתו ממוצע בין עבודות השכיר והתושב כי השכיר למיעוט זמן שכירתו לא יעבוד כי אם העבודה המיוחדת אשר שכרוהו לעשותה והתושב הוא הפך זה כי הוא מוכן לכל העבודות שירצה רבו והעבד העברי ממוצע בין שתי אלו העבדיות כי הוא לא ייוחד לעבודה מיוחדת כמו הענין בשכיר ולא לכל העבודות כמו הענין בתושב והוא מבואר שהמוכר עצמו יש לו למכור עצמו משש שנים לא כאומר שש שנים אלו בעבד עברי שמכרוהו ב"ד כמו שנתבאר בפרש' ואלה המשפטים ומה שאמר עד שנת היובל יעבוד עמך לא יתחייב שלא יוכל למכור עצמו בפחות מזה הזמן אבל התחייב ממנו שלא יוכל למכור עצמו ליותר מזה הזמן · ויצא מעמך הוא ובניו עמו · למדנו שהקונה עבד עברי חייב במזונות בניו והיה זה כן לפי שהוא חייב לזון את בניו כמו שבארנו בפרשת ואלה המשפטים וכל שכן שיתחייב במזונות אשתו כי כבר נתבאר בתורה שנתחייב

קומץ מנחה
פרשת בהר

בהר סיני · לפי שהפסוק בפרשת מקלל שלא היה בהר סיני אמר שזה הדבור היה בהר סיני כמו יתר המצו' ולא כמו שהיה הדבו' בענין המקלל : ושבתה הארץ לא זכרה התור' מצוה הזאת אלא לחמלת בני אר' שאין להם שדות וכרמים שיהיו שמחי' בשנת השמט' כמו שהעשירים שמחים בשא' השנים : כרמך לאחר כיבוש וחילוק כי אז נקרא כרמך ושדך : את ספיח הצומח מאליו בשדה יקרא ספיח שהוא דבק לקציר שנה שעבר' מלשון ונספחו על בית יעקב : ולשכירך פירו' רש"י אף הגוים וי"א שצ"ל אף הגרים ואותרבו אע"ג דאין להם חלק בארץ : יובל היא כי כל דבר ודבר יוב' אלמקומו ואל משפחתו מלשון יובילו שי למורא : וכי תאמרו מה נאכל שאלה יוכל לשפוט העשיר כי כל ימי עני רעים כי אם העשיר בשני שני' של יובל ושמיט' יתחיל לדאג מה יעשה כ"ש העני שכל ימיו מכאובות : לשלש השנים מה שלא אמ' הכתו' לד' השני' כגון בשנת היובל ויהי' הנס יותר גדול וי"ל דיות' גדול הנס שבכל שמיטה שנה הששית תעשה לג' שנים מבכל ג' ישנה שנת מ"ט לד' שנים כי הכופרים יוכלו ליחס אותו אל המקרה מה שאין כן בכל שש בתמידות : לא יצא ביובל הטעם אפשר לומר מפני שהמקומות המוקפות חומה דלתים ובריח הם משערי המדינה מפני אויב שלא יעבו בארץ וא"כ צריך זירוז בזות שלא יהיו הבתי' חרבה והעיר ריק מעם ואם יצא הבית ביובל לא ישגיח הלוק' על תיקון הבי' ובדקו לבנותו על כנו אבל אם ישאר ביד הלוק' לצמיתות אזי ישגיח על כל בדק ויהי' המקומות חחזקים בנוים על תלם : את כספך לא תתן בנשך יש מקשים למ' החמי' התורה באיסור רבית דמה לי השוכר בהמה או כלים ונוטל שכר או שנוטל שכר מכספו שמלוה · תשובה לדבר השוכר בהמ' או כלים על הרוב שוכרו למלאכה או לעסק שהוא נשכר בו באופן ששניהם מרויחים אמנם הלוה מעות על הרוב לוקח אותם או לסיפוק ביתו או לפרוע חובו וכמו שא' חז"ל מלוה להוצאה ניתנה ואם תשים עליו נשך יהיה חסרון על חסרון : אי נמי השכירות אינו תדיר כי אם בזמן המלאכה אבל הנשך הוא יום ולילה בלי הפסק · ונקרא מרבית וגם תרבית נוסף על אותיות רבית ם"ת רמז למה שאמרו ז"ל המלו' ברבי נשאר מת בתחית המתים : ויראת מאלהיך המוריש ומעשיר : כי עבדי הם שטרי קודם דעבדים הוקשו לקרקעות ובקרקע' שייך דין קדימה :

חסלת פרשת בהר

וְשַׁבְתֶּם אִישׁ אֶל־אֲחֻזָּתוֹ וְאִישׁ אֶל־מִשְׁפַּחְתּוֹ תָּשֻׁבוּ׃ יוֹבֵל הִוא שְׁנַת הַחֲמִשִּׁים שָׁנָה תִּהְיֶה לָכֶם לֹא תִזְרָעוּ וְלֹא תִקְצְרוּ אֶת־סְפִיחֶיהָ וְלֹא תִבְצְרוּ אֶת־נְזִרֶיהָ׃ כִּי יוֹבֵל הִוא קֹדֶשׁ תִּהְיֶה לָכֶם מִן־הַשָּׂדֶה תֹּאכְלוּ אֶת־תְּבוּאָתָהּ׃ בִּשְׁנַת הַיּוֹבֵל הַזֹּאת תָּשֻׁבוּ אִישׁ אֶל־אֲחֻזָּתוֹ׃ וְכִי־תִמְכְּרוּ מִמְכָּר לַעֲמִיתֶךָ אוֹ קָנֹה מִיַּד עֲמִיתֶךָ אַל־תּוֹנוּ אִישׁ אֶת־אָחִיו׃
טו בְּמִסְפַּר שָׁנִים אַחַר הַיּוֹבֵל תִּקְנֶה מֵאֵת עֲמִיתֶךָ בְּמִסְפַּר שְׁנֵי־תְבוּאֹת יִמְכָּר־לָךְ׃ לְפִי ׀ רֹב הַשָּׁנִים תַּרְבֶּה מִקְנָתוֹ וּלְפִי מְעֹט הַשָּׁנִים תַּמְעִיט מִקְנָתוֹ כִּי מִסְפַּר תְּבוּאֹת הוּא מֹכֵר לָךְ׃ וְלֹא תוֹנוּ אִישׁ אֶת־עֲמִיתוֹ וְיָרֵאתָ מֵאֱלֹהֶיךָ כִּי אֲנִי יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם׃ וַעֲשִׂיתֶם אֶת־חֻקֹּתַי וְאֶת־מִשְׁפָּטַי תִּשְׁמְרוּ וַעֲשִׂיתֶם אֹתָם וִישַׁבְתֶּם עַל־הָאָרֶץ לָבֶטַח׃ וְנָתְנָה הָאָרֶץ פִּרְיָהּ וַאֲכַלְתֶּם לָשֹׂבַע וִישַׁבְתֶּם לָבֶטַח עָלֶיהָ׃
כ וְכִי תֹאמְרוּ מַה־נֹּאכַל בַּשָּׁנָה הַשְּׁבִיעִת הֵן לֹא נִזְרָע וְלֹא נֶאֱסֹף אֶת־תְּבוּאָתֵנוּ׃ וְצִוִּיתִי אֶת־בִּרְכָתִי לָכֶם בַּשָּׁנָה הַשִּׁשִּׁית וְעָשָׂת אֶת־הַתְּבוּאָה לִשְׁלֹשׁ הַשָּׁנִים׃ וּזְרַעְתֶּם אֵת הַשָּׁנָה הַשְּׁמִינִת וַאֲכַלְתֶּם מִן־הַתְּבוּאָה יָשָׁן עַד הַשָּׁנָה הַתְּשִׁיעִת עַד־בּוֹא תְּבוּאָתָהּ תֹּאכְלוּ יָשָׁן׃ וְהָאָרֶץ לֹא תִמָּכֵר לִצְמִתֻת כִּי־לִי הָאָרֶץ כִּי־גֵרִים וְתוֹשָׁבִים אַתֶּם עִמָּדִי׃ וּבְכֹל

ח' מל' · ב' ובית לא תבנו · ב' ומל' · ב' א' חס' וא' מל' · ח' מל' · ל' · ג' ב' כתיב ה' וא' כתיב ו' · ח מל' בל"ס · ז' חס' בל"ס · ל' · ל' · ל' · כ"ב ס"פ · ד' · ל' · ג' · ל' · ל' · ל' וא' ד' ולשלש · ו קלשון ל' כ"פ · ל כתיב כן י"ג מל' · ח' ר"פ · כל לים מל' במ"ב

וְתִתְּרוּבוּן גְּבַר לְאַחְסַנְתֵּיהּ וּגְבַר לְזַרְעִיתֵיהּ תְּתוּבוּן׃ יוֹבֵילָא הִיא שְׁנַת חַמְשִׁין שְׁנִין תְּהֵי לְכוֹן לָא תִזְרְעוּן וְלָא תַחְצְדוּן יָת כַּתְּהָא וְלָא תִקְטְפוּן יָת שְׁבַקְהָא׃ אֲרֵי יוֹבֵילָא הִיא קוּדְשָׁא תְּהֵי לְכוֹן מִן חַקְלָא תֵּיכְלוּן יָת עֲלַלְתַּהּ׃ בְּשַׁתָּא דְיוֹבֵילָא הָדָא תְּתוּבוּן גְּבַר לְאַחְסַנְתֵּיהּ׃ וַאֲרֵי תְזַבְּנוּן זְבִינִין לְחַבְרָךְ אוֹ תִזְבַּן מִיַּד חַבְרָךְ לָא תוֹנוּן גְּבַר יָת אֲחוּהִי׃ בְּמִנְיַן שְׁנַיָּא בָּתַר יוֹבֵילָא תִּזְבַּן מִן חַבְרָךְ בְּמִנְיַן שְׁנֵי עֲלַלְתָּא יְזַבֵּין לָךְ׃ לְפוּם סַגִּיאוּת שְׁנַיָּא תַּסְגֵּי זְבִינוֹהִי וּלְפוּם זְעֵירוּת שְׁנַיָּא תַּזְעֵיר זְבִינוֹהִי אֲרֵי מִנְיַן עֲלַלְתָּא הוּא מְזַבֵּין לָךְ׃ וְלָא תוֹנוּן גְּבַר יָת חַבְרֵיהּ וְתִדְחַל מֵאֱלָהָךְ אֲרֵי אֲנָא יְיָ אֱלָהֲכוֹן׃ וְתַעְבְּדוּן יָת קְיָמַי וְיָת דִּינַי תִּטְּרוּן וְתַעְבְּדוּן יָתְהוֹן וְתִיתְבוּן עַל אַרְעָא לְרוּחְצָן׃ וְתִתֵּן אַרְעָא אִבַּהּ וְתֵיכְלוּן לְמִשְׂבַּע וְתִיתְבוּן לְרוּחְצַן עֲלַהּ׃ וַאֲרֵי תֵימְרוּן מָה נֵיכוּל בְּשַׁתָּא שְׁבִיעֵתָא הָא לָא נִזְרַע וְלָא נִכְנוֹשׁ יָת עֲלַלְתַּנָא׃ וַאֲפַקֵּיד יָת בִּרְכְתִי לְכוֹן בְּשַׁתָּא שְׁתִיתָאָה וְתַעְבֵּיד יָת עֲלַלְתָּא לִתְלָת שְׁנִין׃ וְתִזְרְעוּן יָת שַׁתָּא תְמִינָאָה וְתֵיכְלוּן מִן עֲלַלְתָּא עַתִּיקָא עַד שַׁתָּא תְשִׁיעֵיתָא עַד מֵיעַל עֲלַלְתַּהּ תֵּיכְלוּן עַתִּיקָא׃ וְאַרְעָא לָא תִזְדַּבַּן לַחֲלוּטִין אֲרֵי דִילִי אַרְעָא אֲרֵי דַיָּרִין וְתוֹתָבִין אַתּוּן קֳדָמַי׃ וּבְכֹל

אבן עזרא

ושבתם איש אל אחוזתו · כאשר יפרוש כי בשנת היובל תשוב הארץ הנמכרת לבעליה · ואיש אל משפחתו · העבד הנמכר לישראל : יובל היא · אחר שהיא שנת יובל לא תזרעו : קדש תהיה לכם · כי היא מפורשת בינות השנים : מן השדה תאכלו · מה שיוציא השדה מעצמו תאכלו כלכם ככתוב בשנת השמיטה : בשנת היובל הזאת · טעמו בתחלת השנה : או קנה · שם הפעל ויהם' מקו' קניתם קנה וכן זכור את יום השבת ורבים כמוהם · וטעם תמכרו לשון רבים על פי עדים וכן טעם אל תונו רק כמספר שנים : תרבה מקנתו · הפך תמעיט · וטעם אל תונו איש את עמיתו אזהרה למוכר כי הראשון לקונה : כי אני יי' אלהיכם · ואחר שאני אלהיכם אפרע משניהם מאשר יונה עמיתו ואם תעשו חקותי תתן הארץ פריה · וטעם להזכיר זה בעבור מספר תבואות אמרו הגדוקים כי תבואתינו ראיה כי תחלת השנה ניסן ואין זו ראיה כי יתכן להיות פי' תבואתינו מה שתוציא הארץ מעצמה ואם אמרו לא תקרא תבואה כי הם ספיח הנה לנגדם מן השדה תאכלו את תבואתו עוד יודיעונו איך יעשו בשנת היובל כי לא יזרעו בששית ובשביעית ובח' ויקצרו בעשירית ולמה לא הזכיר הכתוב זה כי אמר לשלש השנים לבדם והנכון בעיני שפירוש ועשת את התבואה שאתן ברכה בששית שיספיק ויוסיף עוד שנה ובשנת היובל יהיו שלש שנים בלא תוספת ומלת ועשת זרה כמו משרת את המלך כי בעבור התחברות שני תו"ין חסרו האחד להקל על הלשון : ישן · שם אל מן וטעמו כעצם וכן מן הכפרת תעשו את הכרובים : לצמיתות · כמו כריתות והת"יו שרש מגזרת יצמיתם יי' אלהינו : כי לי כל הארץ · זה טעם ככבד וכן אמר משה בתפלתו יי' מעון אתה היית לנו אתה כמו מעון עומד ודור הולך ודור בא : ארץ

רשי

ושבתם איש אל אחוזתו · שהשדות חוזרות לבעליהם : ואיש אל משפחתו תשובו · לרבות את הנרצע : יובל היא שנת החמשים שנה · מה ת"ל לפי שנאמר וקדשתם וגו' ומר כו' כדאיתא בראש השנה ובתורת כהנים : את נזירה · את הענבים המשומרים אבל בוצר אתה מן המופקרים כשם שנאמר בשביעית כך נאמר ביובל נמצאו שתי שנים קדושות סמוכו' זו לזו שנת מ"ט שמטה ושנת החמשים יובל : קדש תהי' לכם · תופסת דמיה כהקדש יכול תצא היא לחולין ת"ל תהיה בהויתה תהא : מן השדה תאכלו · על ידי השדה אתה אוכל מן הבית שאם כלה לחיה מן השדה אתה צריך לבער מן הבית כשם שנאמר בשביעית כך נאמר ביובל : תשובו איש אל אחוזתו · והרי כבר נאמר ושבתם איש אל אחוזתו אלא לרבות המוכר שדהו ועמד בנו וגאלה שחוזרת לאביו ביובל : וכי תמכרו וגו' · לפי פשוטו כמשמעו ועוד יש דרש מנין כשאתה מוכר מוכר לישראל חברך ת"ל וכי תמכרו ממכ' לעמיתך מכר ואם באת לקנות קנה מישראל חברך ת"ל או קנה מיד עמיתך : אל תונו · זו אונאת ממון : במספ' שנים אחר היובל תקנה · זהו פשוטו ליישב המקר' על אופניו על האונאה בא להזהיר כשתמכור או תקנה קרקע דעו כמה שנים יש עד היובל ולפי השני' ותבואת השדה שהיא ראוי' לעשות ימכור המוכר ויקנה הקונ' שהרי סופו להחזירה לו בשנת היובל ואם יש שני' מועטות וזה מכרה בדמים יקרים הרי נתאנה לוקח ואם יש שנים מרובות ואכל ממנה תבואות הרבה הרי נתאנה מוכר לפיכך צריך לקנותה לפי הזמן וזהו שנאמ' במספר שני תבואות ימכר לך לפי מנין שני התבואות שתהא עומדת ביד הלוקח תמכור לו ורבותינו דרשו מכאן שהמוכר שדהו אינו רשאי לגאול פחות משתי שני' שתעמוד שתי שנים ביד הלוקח מיום ליום ואפילו יש שלש תבואות באותן שתי שנים כגון שמכרה לו בקמותיה · ושני' אינו יוצא מפשוטו כלומר מספר שנים של תבואות ולא של שדפון ומיעוט שנים שנים : תרבו מקנתו · תמכרנה ביוקר : תמעיט מקנתו · תמעיט בדמיה : ולא תונו איש את עמיתו · כאן הזהיר על אונאת דברים שלא יקניט את חבירו ולא ישיאנו עצה שאינה הוגנת לו לפי דרכו והנאתו של יועץ ואם תאמר מי יודע אם נתכוונתי לרעה לכך נאמר ויראת מאלהיך היודע מחשבות הוא כל דבר המסור ללב שאין מכיר אלא מי שהמחשבה בלבו נאמר בו ויראת מאלהיך : וישבתם על הארץ לבטח · שבעון שמטה ישראל גולים שנאמר אז תרצה הארץ את שבתותיה והרצת שבתותיה ושבעים שנה של גלות בבל כנגד שבעים שמטות שבטלו היו : ונתנה הארץ וגו' וישבתם לבטח עליה · שלא תדאגו משנת בצורת : ואכלתם לשובע · אף בתוך המעים תהא בו ברכה : ולא נאסף · אל הבית : את תבואתינו · כגון יין ופירות האילן וספיחין הבאים מאליהם : לשלש השנים · לקצת הששית מניסן ועד ראש השנה ולשביעית ולשמינית שיזרעו בשמינית במרחשון ויקצרו בניסן : עד השנה התשיעית · עד חג הסוכות של תשיעית שהוא עת בא תבואתה של שמיני לתוך הבית שכל ימות הקיץ היו בשדה בגרנות ובתשרי הוא עת האסיף לבית ופעמים שהיתה צריכה לעשות לד' שנים בששית שלפני השמטה השביעית שהן בטלים מעבודות קרקע שתי שנים רצופות השביעית והיובל ומקרא זה נאמר בשאר השמטות כלן : והארץ לא תמכור · ליתן לאו על חזרת שדות לבעלים ביובל שלא יהא הלוקח כובשה : לצמיתות · לפסיקה למכירה פסוקה עולמית : כי לי הארץ · אל תרע עינך בה שאינה שלך : ובכל

בעל הטורים

ספיחיה · שנים לא תקצרו את ספיחיה · תשטף ספיחיה עפר ארץ · והיינו דאיתא בתוספתא · בשביעית פורץ אדם כרמו וסותר גדרו · והיינו דכתי' אבנים שחקו מים תשטוף ספיחיה עפר ארץ · שאפילו אם יש לו גדר אבני' ישחקנו ואף אם בא על ידי שטף מים לא יגדור אותה : נזיריה · ב' במס' לא תבצרו את נזיריה · ואידך גזו נזירך ושלכי · רמז שחור סחור אמרי' לנזירא לכרמא לא תקרב ; גזו נזיריה · שלא תבצרו את נזיריה · שבעים שמטות ויובלות בשלו ישראל בארץ וכנגדם גלו שבעי' שנה וזה הוא ושמאה שבועים כנדתה · שבעים · כתיב אחר וכתיב בתריה כנדתה על כן היו כנדה · דכתי' סביביו צריו היתה ירושלם לנדה ביניהם' כמנין נדה · דיום אח' של שנה האחרו' חשוב שנה · איש אל אחוזתו · וסמיך ליה וכי תמכרו ממכר לעמיתך · לומ' נכסי' שאין להם אחריות נקנין עם נכסי' שיש להם אחריות · ועוד סמך אל תונו איש לאחוזתו · לומר שגם הקרק' יש בו אונאה עד כדי דמיו : קנה · שלשה או קלה מיד עמיתך · והרי גבי דוד לא כי קנה אקנ' במחיר כשקנ' הגורן מארונה דאף על גב דדרשי' או קנה מיד עמיתך שתקנה מיד ישרי ולא מיד כותי · אף ע"פ כן קנה דוד הגורן מארונה כיון שלא היה יכול לקנו' מישראל : אל תונו איש את אחיו וסמיך לי׳ במספר · לומר לך דבר במדידה ובמשקל אין בו אונאה : איש את אמיתו ויראת · בסופי תיבות שתות · לומר לך שאונאה עד שתות · אני יי' אלהיכם וסמיך ליה ועשיתם את חקותי · יעשה המקום לשם שעלם · וישבתם בטח · בטח בגי' את ב"ש שנ"ם שחשבון שנ"ם עמד הבית וישבו בטח : כי גרים ותושבי' אתם עמדי' וסמיך ליה ובכל ארץ אחוזתכם · לומר שבכל מקום שגלו שכינה עמהם :

גאלה

מ"ע ספורנו

יובל היא שנת החמשים שנה תהיה לכם · כמו שיצאה הקרקע לחירו' מיד הקונים כן תהיה בלתי משועבדת ביד הבעלים השני' אליה שלא ישתמשו בה כדרך בעלים באותה השנה : קדש תהיה לכם מן השדה תאכלו · אף על פי שאסרתי לבעלי' להשתמש בה בזריעה וקציר' ושלא יאסוף כל פירות השדה אליו כשאר השנים כאמרו ולא תקצרו את ספיחיה ולא תבצרו · לא אסרתי לבעלים לאכול מעריה אבל מותרים הם לאכול פרותיה כשאר כל אדם כמו בשביעית : תשובו איש אל אחוזתו · ומותר לבעליה השנים אליה להחזיק בה לאחוז ולהשתמש בה בבנין בתים וסוכים וגדרות כאן וזולתם חוץ מעבודת האדמה ושמירת פרותיה : וכי תמכרו · בשום ממכר לא תהיה שום מין אונא' כמו שאמרו (מציעא פ' הזהב) לא יגור על פי המגורה שלא יגנוב את העין : או קנה · כאשר לא ידע המוכר שויו של דבר אף על פי שכבר היה הדבר בידו והיה לו שהות להראותו לתגר או לקרובו : אל תונו · ואף על פי שאמרו (שם) אין אונאה לקרקעות מכל מקו' במספר שנים תקנה לא תהיה אונאה במנין השנים כאמרם ז"ל (שם) כל דבר שבמדה ושבמשקל ושבמנין אפי' פחות מכדי אונאה חוזר : אחר היובל תקנה · שאין ראוי לקנות ביובל באופן שלפעמים לא תשאר ביד הבעלי' השנים אליה שום זמן ושיו בלא היו שנים אל אחוזתם כלל : שני תבואות · ולא שני שדפון וירקון כמשפט בשכירות קרקע ומכירותו : תרבה מקנתו · תקנה ביותר ממה שהיה ראוי לקרקע בתורת שכירות לשנה כי אמנם כשתקנה לשנים רבות עד היובל תוכל לעשות בה לשני' רבות גדרות כאן ושובכים וזולתם מלבד התבואה · תמעיט מקנתו · שלא תקנה לפי חשבון מה שהיית שוכר ואין צריך לומר קונה לשנים מועטות והטעם : כי מספר תבואות הוא מוכר לך · כי כשתקנה לשנים מועטות לא תוכל להשתמש בה אלא בתבואה לבדה ולא בדבר עבכים · את הארץ באופן שלא תשוב לאיתנה כשתשיב השדה לבעלים כאמרם ז"ל (מציעא פר' השוכר) המקבל שדה מחברו לשנים מועטות לא יזרענה פשתן : ולא תונו · אפילו בדברים ובגניבת דעת ומלות רעות אף בלתי שום דרך למשגה · כי אני ה' אלהיכם · אלהי הקונה והמוכר ומקפיד אני על אונאת כל אחד מהם : ושמרתם את חקותי · ענין השביעית והיובל : ואת משפטי תשמרו · בענין המכר והמקנה למנין היובל וזולתו שלא תהיה שם אונאה : וישבתם על הארץ לבטח · שלא תגלו ממנה על הפך מה שאמר על הפך ותרצה את שבתותיה כהשמה מהם ועל הפך בשון בנכם הכפתי : ואכלתם לשובע · שיהיו הפירות רבי המזון כענין שהיה כשאר שהיה מספיק לגדול כמו לקטן כאמרם ז"ל אוכל קמעא ומתברך במעיו ויספיקו פירות השביעית גם לשביעית : וישבתם לבטח עליה · ולא תצטרכו לצאת בארצות לקנות התבואה : וכי תאמרו מה נאכל · וכאשר יסופק זה שלכם לא תבטחו בששית גם מספיק לסתום הכבסו שיהיה המעט מספיק כאוכלתו : ועשת את התבואה · באופן שתשבע עין ארצות ותרבה ששפיק הכמות : והארץ לא תמכר לצמיתות · הקרקע הנעבד : כי לי הארץ · הגליל הוא ארץ ה' : כי גרים ותושבים אתם עמדי · באותו הגליל שאינו בכלל הארץ נתן לבני האדם :

נזיריה ב' א' מלא וא' חס' וסי' ולא תקצרו את ספיחיה זכו נזיריה משלג צחו מחלב · מלא · ממכר ב' קמץ וסי' וכי תמכרו ממכר לעמיתך או וממכרי כל ממכר · קנה ג' וסי' או קנה מיד עמיתך · לא כי קנה אקנה בכסף · קנה אקנה מאותך · בתרא כתיב וי"ו · יובל היובל ח' מלאי' וסי' יובל היא תהיה לכם · יובל היא שנת החמשי' · כי יובל היא קדש · בשנת היובל הזאת · במספ' שנים אחר היובל · והיה ממכרו ביד הקנה בשנת היובל ישוב השדה · והיה במשך בקרן היובל · לשבע ד' וסי' כסד' בשלח · ברכתי ג' וסי' וצויתי את ברכתי · קח נא את ברכתי · הכי קרא שמו יעקב · וחד וברכתי על צאצאיך · הששי' ב' וסי' וצויתי את ברכתי · וכפלת את היריעה הששית · והארץ ח' ר"פ וסי' והארץ היתה תוהו · והארץ לא תמכר · והארץ תעזב מהם · והארץ אשר אתם · והארץ הנבלי · והארץ הנשמה תעבד · והארץ תענה · והארץ חנפה :

חזקוני

מן השדה תאכלו · מה שהשדה מוציאה מעצמה שלא יראה שמנו כבעל הבית לאסוף תבואתו אל הבית : וכי תמכרו ממכר · לרבות דבר המטלטל ועכיין שאין אונאה לקרקעות ת"ל או קנה מיד עמיתך : אל תונו · דבר הנקנה מיד ליד כגון מטלטלין יש להם אונאה ואין אונאה לקרקעות : אל תונו איש את אחיו · למכור אחוזת קרקע יותר משוייה לפי שהיא חוזרת ביובל אבל אם איכה חוזרת ביובל אין בה אונאה לפי שאין אונאה לקרקעות : ועשיתם את חקותי · מצות התלויות בארץ הנוהגות בשביעית וביובל : ואת משפטי · כגון אל תונו איש את אחיו : וישבתם על הארץ לבטח בשכר שמור מצותי ולא תיראו להיות גולי' ממנה : וישבתם לבטח עליה · כי הארץ תתן בפה לכם ולא יאכלוהו אויביכ' כענין שנאמר ועלה מדין ועמלק אבל בימי רעב יגלו לבקש מזונות : לשלש השנים · לשביעית וליובל ולמוצאי יובל : לא תמכר לצמיתות · ל' כריתות והבדלה כמו יצמיתם יי' : לצמיתות · כשורק וקברו לצמיתו' סימנו כי לי כל הארץ :

גאולה

רלבג

האדם בשווכות אותו · ושב אל משפחתו וגו' · לקחנו מזה שכל עבד שיוצא ביובל שב אל משפחתו לפוקה שהיה בה ולזה אם היה העבד עבדי כהן שמכרוהו ב"ד איננו כרגע שאם היה כרגע לא היה שב לפוקה שהיה בה כי הוא בעל מום ופסול לעבודה · ואמר ואל אחוזת אבותיו ישוב ללמד שאין ראוי לאדם למכור עצמו אם לא אחרי שלא נשאר לו מאחוזתו דבר לשכור · כי עבדי הם אשר הוצאתי אותם מארץ מצרים · ר"ל כי מפני שהיו עבדים במצרי' והוצאתי אותם משם הנה הם עבדי ולזה לא ישלטו להמכ' לעבדים יותר מזה הזמן וג"כ הנה קניתי אותם לעבדים במה שהראיתי להם מאותותי ונפלאותי בהוציאי אותם מארץ מצרים ואם ימכרו לעבדי' עולמית הנה יסירו עול עבודתי מעל צואריהם · לא ימכרו ממכרות עבד · ר"ל שלא ימכרו עולמית כהמכר עבד כנעני ושלא ימכרו על אבן הלקח כמכור שעבדי השכניי' · לא תרדה בו בפרך · ר"ל שלא תכוין בעבודתו לענות גופו אבל תכוין בה לשני' מה שיצטרך לך ולזה אין ראוי לאדם שיצוה לעבדו העברי לעשות מלאכה והוא בלתי צריך כדי שלא ישב בטל ולזה אמר ויראת מאלהיך כי השם יתעלה הוא היודע כוונתך בזה · ועבדך ואמתך אשר יהיו לך מאת הגוים אשר סביבותיכם · ר"ל שהעבד' והאמה יהיו לך ותמנו' בהם כשתקנם הם מאת הגוים אשר סביבותיכם וחם שכנעניים · מהם תקנו עבד ואמה · ר"ל שמהם תוכלו לקנות לקנות עבד ואמה קנין עולמי' באופן קניין עובד שנקנה על אבן הלקח · וגם מבני התושבים הגרים עמכם מהם תקנו : שלא יקשה שהותר זה באלו האומות שאינם גרים עמכם שלא יגם שקיימים המצות שנצטוו בני נח ואמנם אשר הם גרים עמכם מהם לא יותר בהם זה לפיותם מקיימי' המצות ההם ולזה הוצרך לבאר שבכר הותר זה גם בגרים עמכם וממשפחתם אשר עמכם הם אשר הולידו מהכנעניות וזולתם מן

אמרי נעם

ואיש אל משפחתו תשובו שאין עבד עברי כהן נרצע מפני שנעשה בעל מום ולא יכול לשוב אל משפחתו בלא מום כמוקדם : אמרו רבותינו גבי ספירת העומר תמנה לטמאי שבועי ונמנה לטמאי יומי פי' מדכתיב וקראתי בכי יק"ל דמשמע שנה לכן הקדוש ב"ה הכי כיצא בה או בא ותירץ מה"רעש בשם ה"ר יעקב דאורלי"נש כי הוה עניכן שבועי פירוש שבעת לשבוע ולא בכל יום אתי לממני תקיון דלא רמי עליה דאיניש בכל יום לכך קפיד אינשי ואי הוה מניכא יומי ולא שבועי

רשי

ובכל ארץ אחוזתכם · לרבות בתים ועבד עברי ודבר זה מפורש בקדושין בפרק ראשון ולפי פשוטו סמוך לפרשה שלאחריו שהמוכר אחוזתו רשאי לגאלה לאחר שתי שנים או הוא או קרובו ואין הלוקח יכול לעכב : כי ימוך אחיך ומכר · מלמד שאין אדם רשאי למכור שדהו אלא מחמת דוחק עוני : מאחוזתו · ולא כולה למד דרך ארץ שישייר שדה לעצמו : וגאל את ממכר אחיו · ואין הלוקח יכול לעכב : ואיש כי לא יהיה לו גואל · וכי יש לך אדם בישראל שאין לו גואלים אלא גואל שיוכל לגאול ממכרו : וחשב את שני ממכרו · כמה שנים היו עד היובל כך וכך וכמה מכרתיה לך כך וכך עתיד היית להחזירה ביובל נמצאת קונה מספר התבואות כפי החשבון של כל השנה אכלת אותה שלש שנים או ארבע הוצא את דמיהן מן החשבון וטול השאר וזהו והשיב את העודף בדמי המקח על האכילה שאכלה ויתנה ללוקח : לאיש אשר מכר לו · המוכר הזה שבא לגאלה : די השיב לו · מכאן שאינו גואל לחצאין : עד שנת היובל · שלא יכנס לתוך אותה שנה כלו' שהיובל משמט בתחילתו : בית מושב עיר חומה · בית בתוך עיר המוקפת חומה מימות יהוש' בן נון : והיתה גאולתו · לפי שכ' בשדה שיכול לגאלה משתי שני' ואילך כל זמן שירצה ובתוך שתי שנים הראשונים אינו יכול לגאלה הוצרך לפרש בזה שהוא חילוף שאם רצה לגאול בשנה הראשו' גואלה ולאחר מכאן אינו גואלה : והיתה גאולתו · של בית : ימים · ימי שנה שלימה קרויים ימים וכן תשב הנערה אתנו ימים : וקם הבית לצמיתות · יצא מכחו של מוכר ועומד בכחו של קונה : לא יצא ביובל · אמ' רב ספרא אם פגע בו יובל בתוך שנתו לא יצא : ובתי החצרים · כתרגומו פצחין עיירות פתוחות מאין חומה ויש הרבה בספר יהושע הערים וחצריהם בחצריהם ובטירותם : על שדה הארץ יחשב · הרי הן כשדות הנגאלי' עד היובל ויוצאין ביובל לבעלים אם לא נגאלו : גאלה תהיה לו · מיד אם ירצה ובז' יפה כחו מכח שדות שהשדו' אין נגאלות עד שתי שנים : וביובל יצא · בחנם : וערי הלוים · ארבעים ושמנה עיר שנתנו להם : גאולת עולם · גואל מיד אפילו לפני שתי שנים אם מכרו שדה משדותיהם

כי ימוך · חד מן ד' וגין מן ג' בעינין קמצין לא נסיב' וחכיה' וחליטה קרתי

לצמיתת · כתי' לצמיתת וקרי לצמיתות דגש פימן מוכר לגם קונה

ושדה · ד' ווגין חד ... לא וחד ... חד מן ... נעלין נעטם

25:24 וּבְכֹל אֶרֶץ אֲחֻזַּתְכֶם גְּאֻלָּה תִּתְּנוּ
כה לָאָרֶץ׃ ס כִּי־יָמוּךְ
אָחִיךָ וּמָכַר מֵאֲחֻזָּתוֹ וּבָא גֹאֲלוֹ הַקָּרֹב
אֵלָיו וְגָאַל אֵת מִמְכַּר אָחִיו׃ וְאִישׁ
כִּי לֹא יִהְיֶה־לּוֹ גֹּאֵל וְהִשִּׂיגָה יָדוֹ
וּמָצָא כְּדֵי גְאֻלָּתוֹ׃ וְחִשַּׁב אֶת־
שְׁנֵי מִמְכָּרוֹ וְהֵשִׁיב אֶת־הָעֹדֵף לָאִישׁ
אֲשֶׁר מָכַר־לוֹ וְשָׁב לַאֲחֻזָּתוֹ׃ וְאִם־
לֹא מָצְאָה יָדוֹ דֵּי הָשִׁיב לוֹ וְהָיָה
מִמְכָּרוֹ בְּיַד הַקֹּנֶה אֹתוֹ עַד שְׁנַת
הַיּוֹבֵל וְיָצָא בַּיֹּבֵל וְשָׁב לַאֲחֻזָּתוֹ׃
ס וְאִישׁ כִּי־יִמְכֹּר בֵּית־
מוֹשַׁב עִיר חוֹמָה וְהָיְתָה גְּאֻלָּתוֹ עַד־
תֹּם שְׁנַת מִמְכָּרוֹ יָמִים תִּהְיֶה גְאֻלָּתוֹ׃
ל וְאִם לֹא־יִגָּאֵל עַד־מְלֹאת לוֹ שָׁנָה
תְמִימָה וְקָם הַבַּיִת אֲשֶׁר־בָּעִיר אֲשֶׁר־
לא [לוֹ] חֹמָה לַצְּמִיתֻת לַקֹּנֶה אֹתוֹ לְדֹרֹתָיו
לֹא יֵצֵא בַּיֹּבֵל׃ וּבָתֵּי הַחֲצֵרִים
אֲשֶׁר אֵין־לָהֶם חֹמָה סָבִיב עַל־שְׂדֵה
הָאָרֶץ יֵחָשֵׁב גְּאֻלָּה תִּהְיֶה־לּוֹ וּבַיֹּבֵל
יֵצֵא׃ וְעָרֵי הַלְוִיִּם בָּתֵּי עָרֵי אֲחֻזָּתָם
גְּאֻלַּת עוֹלָם תִּהְיֶה לַלְוִיִּם׃ וַאֲשֶׁר
יִגְאַל מִן־הַלְוִיִּם וְיָצָא מִמְכַּר־בַּיִת
וְעִיר אֲחֻזָּתוֹ בַּיֹּבֵל כִּי בָתֵּי עָרֵי הַלְוִיִּם
הִוא אֲחֻזָּתָם בְּתוֹךְ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל׃
וּשְׂדֵה מִגְרַשׁ עָרֵיהֶם לֹא יִמָּכֵר כִּי־
אֲחֻזַּת עוֹלָם הוּא לָהֶם׃
לה ס וְכִי־יָמוּךְ אָחִיךָ
וּמָטָה יָדוֹ עִמָּךְ וְהֶחֱזַקְתָּ בּוֹ גֵּר וְתוֹשָׁב
וָחַי עִמָּךְ׃ אַל־תִּקַּח מֵאִתּוֹ נֶשֶׁךְ
וְתַרְבִּית וְיָרֵאתָ מֵאֱלֹהֶיךָ וְחֵי אָחִיךָ
עִמָּךְ׃ אֶת־כַּסְפְּךָ לֹא־תִתֵּן לוֹ
בְּנֶשֶׁךְ וּבְמַרְבִּית לֹא־תִתֵּן אָכְלֶךָ׃
אנ

וּבְכֹל אֲרַע אַחְסַנְתְּכוֹן פֻּורְקָנָא תִּתְּנוּן
לְאַרְעָא׃ אֲרֵי־יִתְמַסְכַּן אָחוּךְ וִיזַבֵּין
מֵאַחְסַנְתֵּיהּ וְיֵיתֵי פָּרִיקֵיהּ דְּקָרִיב לֵיהּ
וְיִפְרוֹק יָת זְבִינֵי אֲחוּהִי׃ וּגְבַר אֲרֵי לָא
יְהֵי לֵיהּ פָּרִיק וְתַדְבֵּיק יְדֵיהּ וְיִשְׁכַּח
כְּמִסַּת פֻּורְקָנֵיהּ׃ וִיחַשֵּׁיב יָת שְׁנֵי
זְבִינוֹהִי וְיָתֵיב יָת מוֹתָרָא לִגְבַר דִּי
זַבֵּין לֵיהּ וִיתוּב לְאַחְסַנְתֵּיהּ׃ וְאִם לָא
אַשְׁכַּחַת יְדֵיהּ כְּמִסַּת דְּיָתֵיב לֵיהּ וִיהוֹן
זְבִינוֹהִי בְּיַד דִּזְבַן יָתֵיהּ עַד שַׁתָּא
דְיוֹבֵלָא וְיִפּוֹק בְּיוֹבֵלָא וִיתוּב
לְאַחְסַנְתֵּיהּ׃ וּגְבַר אֲרֵי יְזַבֵּין
בֵּית מוֹתַב קַרְתָּא מַקְפָא שׁוּר וִיהֵי
פֻּורְקָנֵיהּ עַד מִשְׁלַם שַׁתָּא דִּזְבִינוֹהִי
עִדָּן בְּעִדָּן יְהֵי פֻּורְקָנֵיהּ׃ וְאִם לָא
יִתְפְּרֵיק עַד מִשְׁלַם לֵיהּ שַׁתָּא
שְׁלֵמְתָּא וִיקוּם בֵּיתָא דִּי בְקַרְתָּא דִּי
לֵיהּ שׁוּרָא לַחֲלוּטִין לִדִזְבַן יָתֵיהּ
לְדָרוֹהִי לָא יִפּוֹק בְּיוֹבֵלָא׃ וּבָתֵּי
פַצִּיחַיָא דִּי לֵית לְהוֹן שׁוּר מַקַּף סְחוֹר
סְחוֹר עַל חֲקַל אַרְעָא יִתְחַשְׁבוּן
פֻּורְקָנָא יְהֵי לְהוֹן וּבְיוֹבֵלָא יִפְּקוּן׃
וְקִרְוֵי לֵיוָאֵי בָּתֵּי קִרְוֵי אַחְסַנְתְּהוֹן
פֻּורְקַן עָלַם תְּהֵא לְלֵיוָאֵי׃ וְדִי יִפְרוֹק
מִן לֵיוָאֵי וְיִפּוֹק זְבִינֵי בֵיתָא וְקִרְוֵי
אַחְסַנְתְּהוֹן בְּיוֹבֵלָא אֲרֵי בָּתֵּי קִרְוֵי
לֵיוָאֵי הִיא אַחְסַנְתְּהוֹן בְּגוֹ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל׃
וַחֲקַל רְוַח קִרְוֵיהוֹן לָא יִזְדַּבַּן אֲרֵי
אַחְסָנַת עָלַם הוּא לְהוֹן׃ וַאֲרֵי יִתְמַסְכַּן
אָחוּךְ וּתְמוּט יְדֵיהּ עִמָּךְ וְתַתְקֵף בֵּיהּ
דַּיָּיר וְתוֹתָב וְיֵיחֵי עִמָּךְ׃ לָא תִסַּב
מִנֵּיהּ חִבּוּלְיָא וְרִבִּיתָא וְתִדְחַל מֵאֱלָהָךְ
וְיֵיחֵי אָחוּךְ עִמָּךְ׃ יָת כַּסְפָּךְ לָא
תִתֵּן לֵיהּ בְּחִבּוּלְיָא וּבְרִבִּיתָא לָא
תִתֵּן מֵיכְלָךְ׃ אנא

ל'נחד או הסיגה ידו · ל"פ · כל לים'חס' במ"ד מל' · ח' מל'בליש' · ה' וחס' · ל' · ט"ו כ"כ ק' לא וקרי' · לו · ג'חס' כתור · י"ב ר"פ · ה'לשון נקבה · כיון · ל' ל'ומלפיל · י"ו פתחין בסיפר' כ"חסף

אבן עזרא

ארץ אחוזתכם · שירשתם בארץ כנען גם בארץ האמורי : ימוך · מהפעלים השניים הנראים ונח נעלם ביניהם וטעמו כמו דל ואביון : הקרוב אליו ממשפחתו : וחשב · מהבנין הכבד הדגוש : ויצא הממכר · והנה שם תחת תאר השם ורבים כמוהו ואחר שהזכיר בית מושב ידענו כי ומכר מאחוזתו שדה או כרם : עיר חומה · עיר מוקפת : ימים · שנה עד שוב הימים מקור וחום וקיץ וחורף כאשר היו כי שבתם שוב השמש למקומה והנה אנחנו צריכים לקבלה על שנה תמימה אם לחמה אם ללבנ' אם מעוברת : על שדה הארץ יחשב · כמו ויבואו האנשים על הנשים ופי' עם : גאלה תהיה לו · לכל בית ובית כמו בנות צעדה עלי שור וכמו' על בניה כי איננו : גאלת עולם · נכחי ובעבור שאמ' גאלת עולם אמר ואשר יגאל והטעם כמו יקנה ויש אומרים אפילו אם היה הגואל לוי · ו"יו ויצא כפ"א רפה בלשון ישמעאל · בית או עיר המשפט אחד : ומטה ידו · מגזרת לא ימוט והמ"ם שרש וכמוהו אם אמרתי מטה רגלי : אחיך · ישראל : עמך · שאתה חייב לגמלו עמך שאתה רואה : גר ותושב · ואם הוא מארצך או גר ותושב : וחי · כמו יחיה : והחזקת בו · הפך ומטה ידו שלא יפול : כסף ותרבית · מפורש בדברי הקבלה ת"יו תרבית נוסף כמו תרמית והוא מגזרת רב רק הוא מהפעלים שהלמ"ד שלהם נח נעלם כמו תכלית שנאת ואחר כן פי' הכסף והתרבית גם מ"ם מרבית נוסף כמו מ"ם ואבן משכית · וטעם

מסרה

ובכל ארץ ה' וסי' ובכל ארץ מצרים היה לחם · ובכל ארץ אחוזתכם · תשחת הארץ מפני הרעב · ארץ ממשלתו דמלכים · וחברו דד"ה · מצאה ג' וסי' ולא מצאה היונה · ואם לא מצאה ידו · גם צפור מצאה בית · די ו'וסי' נמסר בסדר כי תזריע · תם ה'וח'וסי' עד תם שנת ממכרו עד תם כל הדור · עד תם כל הגוי · תם וישר יצרוני · עד תם פגריכם · וחד ותם דרביך ·

וכל משלי דכוותא במ"א אנשי דמים ישנאו איש · ואשר י"ב ר"פ וסימ' ואשר לא שם לבו · ואשר לא צדה · ואשר יגאל מן הלוים · ואשר יבא את רעהו · ואשר עשה לדתן · ואשר עשה לכם במדבר · ואשר אכלו שאר עמי · ואשר ישמיעו · ואשר נתנו שארית · ואשר היה נעשה ליום · ואשר לא נתן · ואשר עשה לחיל · חמה ג' חס' וסי' בסדר בשלח · ושדה ב' א' כתיב ה"א וא' יו"ד וסי' ושדה מגרש · הרי בגלבוע אל טל ואל מטר עליהם ושדי :

רשי (המשך)

הנתנות להם באלפים אמה סביבות הערים או אם מכרו בית בעיר חומה גואלין לעולם ואינו חלוט לסוף שנה : ואשר יגאל מן הלוים · ואם יקנה בית או עיר מהם : ויצא ביובל · אותו ממכר של בית או של עיר וישוב ללוי שמכרו ולא יהיה חלוט כשאר בתי ערי חומה של ישראל וגאולה זו לשון מכירה · דבר אחר לפי שנאמר גאולת עולם תהיה ללוים יכול לא דבר הכתוב אלא בלוקח ישראל שקנה בית בערי הלוים אבל לוי שקנה מלוי יהי חלוט ת"ל ואשר יגאל מן הלוים אף הגואל מיד לוי גואל גאולת עולם : ויצא ממכר בית · הרי זו מצוה אחרת ואם לא גאלה יוצאה ביובל ואינו נחלט לסוף שנה כבית ישראל : כי בתי ערי הלוים היא אחוזתם · לא היו להם נחלת שדות וכרמים אלא ערים לשבת ומגרשיהם לפיכך הם להם במקום שדות ויש להם גאולה כשדות כדי שלא יופקעו נחלתם מהם : ושדה מגרש עריהם לא ימכר · מכר גזבר שאם הקדיש בן לוי את שדהו ולא גאלה ומכרה גזבר אינה יוצאה לכהנים ביובל כמו שאמר בישראל ואם מכר את השדה לאיש אחר לא יגאל עוד אבל בן לוי גואל לעולם : והחזקת בו · אל תניחהו שירד ויפול ויהיה קשה להקימו אלא חזקהו משעת מיטת היד למה זה דומה למשאוי שעל החמור עודהו על החמור אחד תופש בו ומעמידו נפל לארץ חמשה אין מעמידין אותו : גר ותושב · אף אם הוא גר או תושב ואי זה תושב כל שקבל עליו שלא לעבוד ע"א ואוכל נבלות : ויראת מאלהיך · לפי שדעתו של אדם נמשכת אחר הרבית וקשה לפרוש ממנו ומורה לעצמו היתר בשביל מעותיו שהיו בטלות אצלו הוצרך לומר ויראת מאלהיך או התולה מעותיו בגוי להלוותם לישראל ברבית הרי זה דבר המסור ללבו של אדם ומחשבתו לכך הוצרך לומר ויראת מאלהיך : אשר

בעל הטורים

מצאה · ב' במס' ואם לא מצאה ידו · ואידך גם צפור מצאה בית ודרור קן לה · פי' אם לא מצאה ידו שאינו יכול לגאול ישאר ביד הלוקח עד שנת הדרור · וזה הוא מצאה בית ודרור שבשנת הדרור יוצא ביתו : ושדה · ב' במס' ושדה מגרש עריהם לא ימכרו ושדה תרומה לא ישנה · היינו דאמרינן בערכין ושדה מגרש עריהם לא ימכר פירוש לא ישונה · וכמו כן שדה תרומות לא ישונה דכתיב אל על ואל משר : וחי אחיך עמך וכתיב לית אל תקח מאתו נשך ותרבית · רמז שכל המלוה ברבית איננו חי · וכן הוא אומר בנשך נתן חיה לא יחיה · נשך · בגי' זה נחש · לעתיד לבא אין הנחש מתרפא' כדכתיב ונחש עפר לחמו · כן הלוקח רבית לא יחיה : רבית · עולה תריב שסקול כמו תרי"ג מצו' : דבר אחר שדומה רבית לנחש שנושך כנחש : כשכיר

מ"ע ספורנו

ובכל ארץ אחוזתכם גאלה תתנו לארץ · אבל בח"ל אין שם דין ממטין ויובלות : והחזקת בו · להקימו : אל תקח ממנו · כי זה דרך נאות להקימו בהלואתו בלי נשך ותרבית : וחי אחיך עמך · וזה תעשה כשים לאל ידך די לחיות אתה ולהלותו כאמרם ז"ל (בציעא פרק אלו מציאות) חייך קודמים לחיי חבירך : לחיות

אמרי נועם

שבועי דילמא אתי לאיסתפי ביום ללגלג לכן קפיד בפי למימני שבועי וגם בוכל לתרץ כי הכא באדם שאוהב מכרו : תשע וארבעים שנה פ"רשי פשוטו של מקרא וכו' וא"ת מאי נפקא מינה וכי איני יודע שכך עולי' אלא י"ל באדם שאוהב לחברו ומוסר לו חשבון של מנוה או של ממון ואומר לו אם נראה לך חשבון זה תמור שלא תוכל להבין מהרה או אומר לך בקוצר כך הקדוש ברוך הוא אוהב את ישראל ומבאר להם כל דבר שלא יטעו : ואיש אל אחוזתו וגו' לרבות הנרצע תימ' מוקראתם דרור בעקמה : ובכל ארץ אחוזתכם גאולה תתנו לארץ פ"רשי לרבות בתים ועבדים אע"ג דדין בתים ועבדים ככר מפורש ויפכתם נחלטים יש לומר תוך שנה מכר של בתי ערי חומה או בתי החצרי' לעולם ללוקח שאין לוקח רשאי לעכב על זה נאמר ובכל ארץ וגו' ועבדים אף על גב דכתיב ככר ושב אל משפחתו מ"מ בעבור שים לו טובה מאדונו שכ' כי טוב לו עמך וג' לאדונו טוב שעובד באמונ' וקשה לו שיפרדו מזכר לבן קרא שנעשו בגווי התורה וה"רא כ"כ פי' לרבות בתים ועבדים לגאולת קרובים הקרוב קרוב קודם כדין גאולת קרובים בנמכר לגוי הכל עכ"ד : ולבהמתך ולחיה פירש ר"שי שמשמע לאכול אחר הבעור ולא היא דבההיא תנן דמות ותנן אם הפקירו מפקירו אבל אוכלין וזוכה כהן : מן השדה וגו' פ"ה כל זמן וכו' ותימה תפוק מלבהמתך כל זמן שכלה לחיה וכו' ויש לומר דתרוייהו צריכי חד לשמיטה וחד ליובל : תשובו איש אל משפחתו פירש הקונט' לרבות המוכר שדהו ועמד בנו וגאלה שחוזרת לאביו ותימה דמקל ומוסר דיינינן ליה השתא ומה נכי הקדש דאם גאלה בנו לא חוזרת לכהנים מוכר שאם נמכר אחד ממשפחתו שחוזר' לו ביובל אינו דין שאם גאלה בנו תחזור לו ביובל · לכלא הסנים פירש רשי ז"ל לקצת שנת היובל ... [illegible]

רלבג

מן האומות כי הנולדים הם ממשפחת האם אשר הולידו בארצכם הם הבנים שהולידו הכנענים מנשי שאר האומות כי האבות הם המולידים · והיו לכם לאחוזה · לעדנו עוד המקום שקניין עבד הכנעני דומה לקניין האחוזה במאר איכות שקניין והנה נתבאר בפרשה שבאה שקנין האחוזה יהיה בכסף ולזה יתבאר שקנין העבד הוא בכסף והתבאר מפרשת שפחה חרופה שהעבד קונה אותו בשטר ולזה יחוייב שיהיה נקנה גם כן בשטר ויתבאר שהוא נקני' בחזקה לפי שהאחוזה נקנית בחזקה כמו שנזכר בכרם נבות והתנחלתם אותם לבניכם אחריכם לרשת אחוזת עולם · וזכר הבנים כי הם היותר ראויים ליירש וזה כי הבנות לא ינחלו אלא כאשר אין שם בן · לעולם בהם תעבודו · ידמה מהמשך לזה שהרצון בזה שראוי לנו לעבוד במגבד כנעני אף על פי שאין העבודה צריכה לנו ואין השכיין כן בעבד עברי שהיה עובד ולזה אמר שבאחיכם בני ישראל לא תרדה בפרך · וכי תשיג יד גר ותושב עמך · הנה הוא גר צדק ותושב הוא הגר בארצנו שקבל עליו שלא לעבוד ע"ז וכי לא הניחוהו לשבת בארצנו שהוא עובד ע"ז שנאמר לא ישבו בארצך פן יחטיאו אותך לי · או לעקר משפחת גר · אמנם כי עקר הוא שאך תושב ולפי שהתושב הוא שאפשר לו לשבת עמנו בארצנו לפי שאיננו עובד ע"ז הנה יהיה עקר מי שיחוייב לנו לעקור אותו ולהשתיקו מארצנו לפי שהוא עובד ע"ז והנה הוא משפחת גר תושב אלא שגר [illegible]

חזקוני

גאולה תתנו לארץ שלא תהא מכירתה אלא משכנתא : וגאל את ממכר אחיו מיד אבל במוכר הוא אומר וחשב את שני ממכרו לפי שמשם מוכר אינו יכול לפדות עד זמן מרובה : והשיג ידו ומצא אבדה או ירש ירושה אבל אינו לוה וגואל : כדי גאולתו · אבל אינו גואל לחצאין ליתן לו מעותיו בעין רעה וזו אחר זו : בית מושב עיר חומה · כיון שהעיר מוקפת חומה אין קרקע שבית עומד לזריעה לעולם והב"ה לא גזר להחזיר ביובל רק נקרקע שהיות האר' תלוי בו' ד"א שאם הקונה בית בעיר חומה לעולם הוא קונה כי בבית אחרים אין אדם עשוי להשים' יפה ולעשות בו שום בנין לפי' כתב בו לא יצא ביובל אבל שדה ובתי החצרים שאדם רגיל ליקח באריבו ובמכירו כתיב בו ויצא ביובל : שנת ממכרו · ולא של מנין עולם : ימים · שנה כלו' עד שוב ימי השמש למקומם : שנה תמימה · ואם נתעברה השנה נתעברה לו : בעיר אשר לא חומה · לו קרי לפי שהוא מושב אחד שהיתה היא בעת עושיה ושדה ל' זכר דכתיב והיה השד' בצאתו ביובל : לו חומה לצמיתות כפתח ושברו בפירוק שימכו לקונה אותו ובתי החצרים · לפי שבשמי' אדם עושה אותם שדה לפי' עם שדה האר' יחשב לביותם כשדה היינו גאולה תהיה לו וביובל יצא : גאולת עולם תהיה ללויים · אע"פ שהן מוקפו' חומה אינן נמכרות לצמיתות לפי שאין להם אחוזה אחרת אלא הערים ומגרשיהם כדכתיב בפר' מסעי והיו [illegible]

[illegible]

אבן עזרא

וטעם אני יי' אלהיכם אשר הוצאתי אתכם מארץ מצרים שהייתם גרים והנה נתתי לכם אחוזה והטעם דבק עם גר ותושב וחי עמך גם עם כל הפרשה הנזכרת בעבור גאלת הארץ · והזכיר פרשת ומטה ידו עמך בעבור שיזכיר הישראלי שיהיה לו צורך רב עד שימכור עצמו שיצא ביובל והנה כל פרשת הסדר דבקה : ונמכר לך · הוא מעצמו או גנב ממך . ומכרוהו בבית דין : הוא ובניו עמו · זה שהעתיקו חכמים ועבדו לעול' · וטע'כי עבדיהם כי אני קניתי' מבית עבדים : תרדו בו · בטעם ממשלה : בפרך · כדברי המתרגם ארמית : מאת הגוים אשר סביבותיכ' · כעמון ומואב ואדום נארם : . וגם מבני התושבים · . הדרים בארץ כנען שהיא ארצכם והם מהגוים הנזכרים או מצרים . וכל עם חוץ משבעת הגוי' כי הכתוב הזהיר עליהם לא תחיה כל נשמה והנה אסור אפילו להאכילם ויתכן שחז"ל אמרו עבד כנעני על הגר הגר בארץ כנען . ואיגנו כנעני ביחוסו . או שם ידעו להוציא זה הדבר לאמיתו כי דעתנו נקלה כנגד דעתם : והתנחלתם · מבנין התפעל וכמוהו והתאויתם לכם : לעולם בהם תעבודו · מותרים רק כאשר מלאכו חז"ל שאמרו כי היא מצוה קבלנוה : . וטעם ובאחיכם בני ישראל שתעשה הפרש בין אחיך ובין הנכרי : או לעקר · כמו שרש והטעם ששב לדת ישרא' והוא ממשפחת גר ואין ריע לו רק הוא כמו מלת ושרשך הפך וכן ואת שוסיהם תעקר : או השיגה ידו · שמצא אבידה או ירש ממון מת ממשפחתו · והזכיר בתחלה האח והמשפחה כי הוא הדבר הנמצא ברוב : קונהו · בה"א ובלא ה"א שוה : המכרו · שם הפעל מבנין נפעל והשנים שיעמוד עמו כימי שכיר יהיה · וי"ו ואם עוד רבות בשנים כפ"א רפה בלשון ישמעאל והטעם כין היות השנים הנשארות רבות או מעטות : לפיהן

רש"י

אשר הוצאתי וגו' · והבחנתי בין בכור לשאינו בכור אף אני יודע ונפרע מן המלוה מעות לישראל ברבית וחומר של גוי הם · דבר אחר אשר הוצאתי אתכם מארץ מצרים על מנת שתקבלו עליכם מצותי אפילו הם כבדות עליכם : לתת לכם את ארץ כנען · בשכר שתקבלו מצותי : להיות לכם לאלהים · שכל הדר בארץ ישראל אני לו לאלהים וכל היוצא ממנה כעובד ע"א : עבודת עבד · עבודת של גנאי שיהא ניכר בה כעבד שלא יוליך כליו אחריו לבית המרחץ ולא ינעיל לו מנעלו : כשכיר כתוש' · עבודת קרקע ומלאכת אומנות כשאר שכירים התנהג בו : עד שנת היובל · אם פגע בו יובל לפני שש שנים היובל מוציאו : ובניו עמו · אמר רבי שמעון אם הוא נמכר בניו מי מכרן אלא מכאן שרבו חייב במזונות בניו : אל אחוזת אבותיו · אל כבוד אבותיו ואין לזלזלו בכך : אחוזת · חזקת : כי עבדי הם · שטרי קודם : לא ימכרו ממכרת עבד · בהכרזה כאן יש עבד למכור ולא יעמידנו על אבן הלקח : לא תרדה בו בפרך · מלאכה שלא לצורך כדי לענותו אל תאמר לו החם לי את הכוס הזה והוא אינו צריך עדור תחת הגפן עד שאבא שמא תאמר אין מכיר בדבר אם לצורך אם לאו ואומ' אני לו שהוא לצורך הרי הדבר הזה מסו' ללבו לכך נאמ' ויראת : ועבדך ואמתך אשר יהיו לך · אם תאמר אם כן במה אשתמש בעבדי איני מושל באומות אוי נוחל שהרי הזהרתני לא תחיה כל נשמה אלא מי ישמשני : מאת הגוים · הם יהיו לך לעבדים : אשר סביבותיכם · ולא שבתוך גבול ארצכם שהרי בהם אמרתי לא תחיה כל נשמה : וגם מבני התושבים · שבאו מסביבותיכם לישא נשים בארצכם וילדו להם הבן הולך אחר האב ואינו בכלל לא תחיה אלא אתה מותר לקנותו כעבד : מהם תקנו · אותם תקנו : והתנחלתם אותם לבניכם · החזיקו בהם לנחלה לצורך בניכם אחריכם ולא יתכן לפרש הנחילום לבניכם שאם כן היה לו לכתוב והנחלתם אותם לבניכם והתנחלתם כמו והתחזקתם : איש באחיו · להביא נשיא בעמו ומלך במשרתיו שלא לרדות בפרך : יד גר ותושב · גר והוא תושב כתרגו' ערל תותב וסופו מוכיח ונמכר לגר תושב : וכי תשיג יד גר ותושב עמך · מי גרם לו שיעשיר דבוקו עמך : ומך אחיך עמו · מי גרם לו שימוך דבוקו עמו על ידי שלמד ממעשיו : גאולה תהיה לו · מיד אל תניחהו שיטמע עד שנת היובל שהרי כל עצמו לא קנאו אלא לעבדו עד היובל שהרי ביובל יצא כמו שנאמר למטה ויצא בשנת היובל ובגוי שתחת ידך הכתוב מדבר ואף על פי כן לא תבא עליו בעקיפין מפני חלול השם אלא כשבא ליגאל ידקדק בחשבון לפי המגיע בכל שנה ושנה ינכה לו הגוי מן דמיו אם היו עשרי' שנה משנמכר עד היובל וקנאו בעשרים מנה כמלא שקנה הגוי עבודת שנה במנה · ואם שהה זה אצלו חמש שנים ובא ליגאל ינכה לו חמשת מנים ויתן לו העבד חמשה עשר מנים וזהו והיה כסף ממכרו במספר שנים : כימי שכיר יהיה עמו · חשבון המגיע לכל שנה ושנה יחשב כאילו נשכר עמו כל שנה במנה וינכה לו : ואם עוד רבות בשנים · עד היובל : לפיהן

ששי

אֲנִי יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם אֲשֶׁר־הוֹצֵאתִי אֶתְכֶם מֵאֶרֶץ מִצְרָיִם לָתֵת לָכֶם אֶת־אֶרֶץ כְּנַעַן לִהְיוֹת לָכֶם לֵאלֹהִים׃
אֲנָא יְיָ אֱלָהֲכוֹן דִּי אַפֵּקִית יָתְכוֹן מֵאַרְעָא דְמִצְרָיִם לְמִתַּן לְכוֹן יָת אַרְעָא דִכְנַעַן לְמֶהֱוֵי לְכוֹן לֶאֱלָהּ׃

וְכִי־יָמוּךְ אָחִיךָ עִמָּךְ וְנִמְכַּר־לָךְ לֹא־תַעֲבֹד בּוֹ עֲבֹדַת עָבֶד׃
וַאֲרֵי יִתְמַסְכַּן אֲחוּךְ עִמָּךְ וְיִזְדַּבַּן לָךְ לָא תִפְלַח בֵּיהּ פּוּלְחַן עַבְדִּין׃

כְּשָׂכִיר כְּתוֹשָׁב יִהְיֶה עִמָּךְ עַד־שְׁנַת הַיֹּבֵל יַעֲבֹד עִמָּךְ׃
כַּאֲגִירָא כְּתוֹתָבָא יְהֵא עִמָּךְ עַד שַׁתָּא דְיוֹבֵלָא יִפְלַח עִמָּךְ׃

וְיָצָא מֵעִמָּךְ הוּא וּבָנָיו עִמּוֹ וְשָׁב אֶל־מִשְׁפַּחְתּוֹ וְאֶל־אֲחֻזַּת אֲבֹתָיו יָשׁוּב׃
וְיִפּוֹק מֵעִמָּךְ הוּא וּבְנוֹהִי עִמֵּיהּ וִיתוּב לְזַרְעִיתֵיהּ וּלְאַחְסָנַת אֲבָהָתוֹהִי יְתוּב׃

כִּי־עֲבָדַי הֵם אֲשֶׁר־הוֹצֵאתִי אֹתָם מֵאֶרֶץ מִצְרָיִם לֹא יִמָּכְרוּ מִמְכֶּרֶת עָבֶד׃
אֲרֵי עַבְדַי אִנּוּן דִּי אַפֵּקִית יָתְהוֹן מֵאַרְעָא דְמִצְרָיִם לָא יִזְדַּבְּנוּן זְבוּן עַבְדִּין׃

לֹא־תִרְדֶּה בוֹ בְּפָרֶךְ וְיָרֵאתָ מֵאֱלֹהֶיךָ׃
לָא תִפְלַח בֵּיהּ בְּקַשְׁיוּ וְתִדְחַל מֵאֱלָהָךְ׃

וְעַבְדְּךָ וַאֲמָתְךָ אֲשֶׁר יִהְיוּ־לָךְ מֵאֵת הַגּוֹיִם אֲשֶׁר סְבִיבֹתֵיכֶם מֵהֶם תִּקְנוּ עֶבֶד וְאָמָה׃
וְעַבְדָּךְ וְאַמְתָךְ דִּי יְהוֹן לָךְ מִן עַמְמַיָּא דִּי בִסְחוֹרָנֵיכוֹן מִנְּהוֹן תִּקְנוּן עַבְדִּין וְאַמְהָן׃

וְגַם מִבְּנֵי הַתּוֹשָׁבִים הַגָּרִים עִמָּכֶם מֵהֶם תִּקְנוּ וּמִמִּשְׁפַּחְתָּם אֲשֶׁר עִמָּכֶם אֲשֶׁר הוֹלִידוּ בְּאַרְצְכֶם וְהָיוּ לָכֶם לַאֲחֻזָּה׃ מו
וְאַף מִבְּנֵי תוֹתָבַיָּא עַרְלַיָּא דְּדָיְרִין עִמְּכוֹן מִנְּהוֹן תִּקְנוּן וּמִזַּרְעִיתְהוֹן דְּעִמְּכוֹן דִּי אוֹלִידוּ בְּאַרְעֲכוֹן וִיהוֹן לְכוֹן לְאַחְסָנָא׃

וְהִתְנַחַלְתֶּם אֹתָם לִבְנֵיכֶם אַחֲרֵיכֶם לָרֶשֶׁת אֲחֻזָּה לְעֹלָם בָּהֶם תַּעֲבֹדוּ וּבְאַחֵיכֶם בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל אִישׁ בְּאָחִיו לֹא־תִרְדֶּה בוֹ בְּפָרֶךְ׃ ס
וְתַחְסְנוּן יָתְהוֹן לִבְנֵיכוֹן בָּתְרֵיכוֹן לְמֵירַת אַחְסָנָא לְעָלַם בְּהוֹן תִּפְלְחוּן וּבַאֲחֵיכוֹן בְּנֵי יִשְׂרָאֵל גְּבַר בַּאֲחוּהִי לָא תִפְלַח בֵּיהּ בְּקַשְׁיוּ׃

וְכִי תַשִּׂיג יַד גֵּר וְתוֹשָׁב עִמָּךְ וּמָךְ אָחִיךָ עִמּוֹ וְנִמְכַּר לְגֵר תּוֹשָׁב עִמָּךְ אוֹ לְעֵקֶר מִשְׁפַּחַת גֵּר׃
וַאֲרֵי תַדְבֵּיק יַד עֲרַל וְתוֹתָב עִמָּךְ וְיִתְמַסְכַּן אֲחוּךְ עִמֵּיהּ וְיִזְדַּבַּן לַעֲרַל תּוֹתָב עִמָּךְ אוֹ לְאַרְמַאי מִזַּרְעִית גִּיּוֹרָא׃

אַחֲרֵי נִמְכַּר גְּאֻלָּה תִּהְיֶה־לּוֹ אֶחָד מֵאֶחָיו יִגְאָלֶנּוּ׃
בָּתַר דְּיִזְדַּבַּן פּוּרְקָנָא תְּהֵא לֵיהּ חַד מֵאֲחוֹהִי יִפְרְקִנֵּיהּ׃

אוֹ־דֹדוֹ אוֹ בֶן־דֹּדוֹ יִגְאָלֶנּוּ אוֹ־מִשְּׁאֵר בְּשָׂרוֹ מִמִּשְׁפַּחְתּוֹ יִגְאָלֶנּוּ אוֹ־הִשִּׂיגָה יָדוֹ וְנִגְאָל׃
אוֹ אַח אֲבוּהִי אוֹ בַר אַח אֲבוּהִי יִפְרְקִנֵּיהּ אוֹ מִקָּרִיב בִּשְׂרֵיהּ מִזַּרְעִיתֵיהּ יִפְרְקִנֵּיהּ אוֹ דְתַדְבֵּק יְדֵיהּ וְיִתְפְּרִיק׃

וְחִשַּׁב עִם־קֹנֵהוּ מִשְּׁנַת הִמָּכְרוֹ לוֹ עַד שְׁנַת הַיֹּבֵל וְהָיָה כֶּסֶף מִמְכָּרוֹ בְּמִסְפַּר שָׁנִים כִּימֵי שָׂכִיר יִהְיֶה עִמּוֹ׃ נ
וִיחַשֵּׁב עִם זָבְנֵיהּ מִשַּׁתָּא דְּאִזְדַּבַּן לֵיהּ עַד שַׁתָּא דְיוֹבֵלָא וִיהֵי כְּסַף זְבִינוֹהִי בְּמִנְיַן שְׁנַיָּא כְּיוֹמֵי אֲגִירָא יְהֵי עִמֵּיהּ׃

אִם־עוֹד רַבּוֹת בַּשָּׁנִים לְפִיהֶן
אִם עוֹד סַגִּיאוּת בִּשְׁנַיָּא לְפוּמְהֵן

מסרה

וכי ימוך הד מן ד' זוגין מן ג' ג' בענין קדמא' לא נסיב וי"ו ותנינ' ותלית' נסיב וי"ו וסי' במסר' רבתא · כשכיר ב' וסי' כשכיר כתושב יהי' עמך · עד ירצה כשכיר יומו · וגם י"ג ר"פ וסי' ללוט · וגם את הגוי · וגם אמנה אחתי · וגם את בן האמה · וגם ערב רב · וגם מקנינו · וגם הכהנים הנגשים · וגם מבני התושבים · וגם את אחיך · וגם הקמתי את בריתי · וחברו · וגם יד יי' היתה בם · וגם את הצרעה · הגרים ד' קמץ וסימן והיתה שבת · וגם מבני התשבים · והגרים עמהם מאפרים ומנשה · דד"ה · ולהגרים הגרים בתוככם · דיחזקאל · הולידו ב' א' חס' וא' מלא וסימ' וגם מבני התושבים · ולהגרים הגרים בתככם · דיחזקאל · תניינא חס' · ובאחיכם ו' מלין בטעמא אזלא ומהפך וסי' ובאחיכם בני ישראל · כל העדה מדבר צן · וכל צורתיו וכל תורתיו · הקצותיהם על יאשיהו · גדבריא דתבריא · זמריא ותרעיא :

בעל הטורים

כשכיר ב' במסורת כשכיר כתושב יהיה עמך · ואידך עד ירצה כשכיר יומו · רמז למה שאמרו חכמים פועל חוזר אפילו בחצי היום פירוש כשכיר יהיה עמך עד שירצה ואפי' ביומו אם ירצה יחזור : הולידו שני' · במסו' אשר הולידו בארצכם ואידך אשר הולידו בני' בתוככם ביחזקאל בענין חלוקת הארץ שצוה ליתן לגרים חלק בארץ שאף על פי שבביאת הארץ לא נטלו גרים בארץ לעתיד לבא יטלו חלק בארץ : והתנחלתם אותם לבניכם · והתנחלתם את הארץ זה הוא שאמרו חכמי' דעבד אתקש לקרקעות לקנות בכסף בשטר ובחזקה · בן דדו חסר וי"ו אותיות בן דוד · אם עוד רבות בשנים · רבות בגימטרי' יוצא בגרעון כסף : שני

מ"ע ספורנו

להיות לכם לאלהים · שיהיה התכלית המכוון ממנו מושג בין כלכם ולבן ראוי שיהיה סדר המדינות בכם באופן שתוכלו כלכם לחיות זה עם זה ותעזרו זה את זה להשלים המכוון : כשכיר כתושב יהיה עמך · הקנוי קנין שש שנים יהיה אצלך כשכיר שנה בשנה והקנוי קנין יובל יהיה אצלך כשכיר שהתיישב עמך לשנים רבות : כי עבדי הם · אף על פי שבשביל שהלך זה וקנה אדון לעצמו היה ראוי לגל שעבוד מכל מקו' מצד מה שהוא עבדי אין בידו למכור עצמו לעבדות עולם : אחרי נמכר גאלה תהיה לו · כבר בארו ז"ל (סנהדרין) שלא תאמ' מאחר שהלך זה ונעשה כומר לע"ז אדחה אבן אחר הנופל תלמוד לומ' אחרי נמכר גאלה תהיה לו : וחשב עם קונהו · אף על פי שהקונה הוא כותי כנוש תחת ידך וקנה שלא כהוגן לא ימשכנו ויצא : אם עוד רבות בשנים · אין ספק שאחר ששהה העבד בבית אדוניו זמן רב תהיה פעלתו יותר מעולה ממה שהיתה בתחל' הכנסו לעבוד לכן אמר שאף על פי שזמן הרבה עד סוף זמן ממכרו ואין ספק שלא היתה פעלתו על אותו השלמות שהיתה עתידה להיות אם היה שוהא כל הזמן מכל מקו' יגרע מדמי המכר כפי כסף מקנתו באמרם ז"ל בשני מפרשי' נתרב' בכספו מכסף מקנתו : ואם

אמרי נועם

מניסן עד תשרי מה שאין כן בשאר שנים ולא הוצרכה לחמישית אלא משבות עד פסח ולא מפני הכורך היתה בשדה בקיץ בשאר שנים : מן השדה תאכלו פ"רשי כל זמן שהוא בשדה כלה וכו' ותי' ותפוק לי מלובפתך ולאיה אשר וגו' וי"ל תרוייהו צריכי חד לשמיטה וחד ליובל : לא תונו איש את אמיתו ויראת סופי תבות שתו' מכאן אמרו ז"ל פחות שתות קנה מקח ומחזיר אונאה יותר משתות בטל מקח : וכי תאמרו מה נאכל בשנה השביעית תימה מה שזרעו בששית יאכלו בשביעית ים לומ' וכי תאמרו מה נאכל בשנה השמינית כי בשנה השביעית הן לא נזרע מי כמי יאמרו בשביעית מה נאכל בשמינית : וכי תאמרו מה נאכל בשנה השביעית ונומר תימה היאך יעלה על לב אדם לומר מה נאכל בשנה השביעית מה שזרענו בששית נאכל בשביעית ויש לומ' שאין בו אלא סרוס מקרא וכי תאמ' בשנה השביעית מה נאכל בשנה שמינית הן לא זרענו עתה בשנה שביעי' מה נאכל בשנה שמינית : ויראת מאלהיך המלוה מעותיו לגוי כדי להלוותם פירש רבינו תם כגון שאלתו ישראל לילך אצל גוי שהיה מכירו שיש לו ק"כ דינר והלווה לו ברבית עתה אם היה עושה שליחותו לא היה אסור בדב' כיון שהגוי מכיר השואל ורגיל אצלו להלוותם ועליו הוא בספק מעותיו אלו היה מלוה ולא על השליח ובא ישראל והלווה משלו ברבית ואומר לו שעשה שליחותו אל הגוי ונתו' את

חזקוני

אשר הוצאתי אתכם מארץ מצרים · בהיותכם שם גרים : כשכיר כתושב יהיה עמך · שניהם שכירי' אלא שהשכיר הוא שכיר יום ותושב הוא שכיר שנה ובשם שהשכיר יום אי אתה יכול לשעבדו עבודת קשה בעיניו שהרי יחזור בו מיד דפועל חוזר בו אפי' בחצי היום כך תושב לא תעביד בו עבוד' פרך ולא יהא שלוק בינו ובין השכיר : עד שנת היובל יעבוד עמך · למעלה וקראת דרור משתעי כשמכרוהו ב"ד וכאן משתעי כשמכר עצמו מפני דוחקו : הוא ובניו עמו · שאם נמכר בניו עניי' ומכר גם הם לעבוד' לדעת' ושב אל משפחתו למעלה כשמכרוהו ב"ד וכאן כשמוכר עצמו מפני דוחקו : לא תרדה בו · שנה בו לפי שמון זה עניו : או לעקר · פלוף הוא של תושב נעקר מעמך ומארצך שמושבו חוץ לארץ : משנת המכרו לו עד שנת היובל · ללמדך שאינו יוצא בשש : ואם לא יגאל באלה · בשנים הנזכרים או בקרובים או הנזכרים בפסוקים · ויצא בשנת היובל · אבל אינו נגאל בשש : הוא ובניו עמו · יציאתו גורמ' לבניו פירוש שלא ילמדו ממעשות העכו"ם : כי לי בני ישראל עבדי' למעלה דכתיב כי עבדי הם משתעי דכשמכר לישראל אחיו אבל אם נמכר לנכרי שהוא תאומה אמרם סל"א אין לפוש קמ"ל : לא

רלב"ג

תושב קבל שלא לעבוד ע"ז והוא לא קבל עליו זה · אחרי נמכר גאולה תהיה לו · עד או השיגה ידו ונגאל · ר"ל שאין ראוי לעזוב אותו בידו שלא ילמד ממעשיו ולזה ראוי להשתדל בגאולתו היותר קרוב לו כמו אחיו או דודו או בן דודו או שאר קרוביו וזה בהדרגה כי היותר קרוב הוא קודם לגאולה ואם אין אחד מקרוביו גואלו הנה ישתדל הוא עצמו בגאולתו תכף שתשיג ידו ולפי שלא אמר ויצא כדי גאולתו כמו שאמר בפרשה הקודמת למדנו שהוא נגאל לשנאין · ר"ל שאם השיגה ידו לגאל הוא עצמו בקנת שויו נואל עצמו לקנת שויו : ובכלל הנה באר התורה שראוי להשתדל שלא יהיה כשקע שם ולזה צותה התורה שיגאלו אותו קרוביו ושפני זה הוא מבואר שיש בידו ללוות או לגאל עצמו או לשכור מנכסיו או לגאל עצמו לשנאין · וחשב עם קונהו משנת המכרו לו עד שנת היובל · אמר זה לפי שהוא אינו משועבד לעבוד כי אם קונהו ולזה אם מת אדוניו אינו עובד את הבן וזה הדין הוא משותף לגר צדק ולתושב ולעקר כי בהם דברה זאת הפרשה · והיה כסף ממכרו במספר שנים כימי שכיר יהיה עמו · למדנו שהוא נגאל בכסף לא בשוה כסף ולזה זכרה התור' בזה המקו' כסף ולא זכרה זה בפרשת מוכר שדה אחוזה וזה מיושר התורה כי מפני שהקלה התורה בענין הגאולה הזאת שיגאלוהו קרוביו או ילוה לגואל או יגאל עצמו אם תשיג ידו הנה יקרה בזה מן העול אם יוכל לתת לאדוניו שוה כסף · מי שיקנה זה העבד ולזה לא רצתה התורה שלא יגאל אלא בכסף לא בשוה כסף ומה שאמר כימי שכיר יהיה עמו · אם עוד רבות בשנים לפיהן ישיב גאולתו מכסף מקנתו · ר"ל שאם היו שנים רבות עד היובל לפי מה שיעלה שנה בשנה ישיב לכל שנה עשר דנרי' · ואם מעט נשאר בשנים · זה הפסוק הוא מבואר כמו שביארנו בפסוק הקודם לו [illegible]

המקום שמירת השבותתו ויראת המקדש להעיר כי זה כלי מביא להישירנו על עבודת השם יתעלה ולהרחיק מעבוד זולתו כמו הענין בשבתות ובמקדש לפי מה שביארנו במה שקדם ובכאן נשלם ביאור זאת הפרשה: והנה צותה התורה למצות שמטה לכונה בעצמה שנצטוינו לשבות ביום השביעי אלא שלא נאסרה השמטה בעשיית כל מלאכה כמו הענין ביום השבת לפי שלא יתכן שישבות האדם מכל מלאכה שנה אחת וכבר היה זה כן לפי שאין השמטה מורה על השם יתע' כמו שיורה עליו יום השבת לפי מה שבארנו בפרשת בראשית. ואמנם הוראת השמטה על מציאות שכל נבדל עלול מהשם יתעלה ובכלל הנה הענין בשמטות וביובל כמו הענין בספירת שבעה שבועות ממחרת הפסח לקדש החמשים לפי מה שבארנו במה שקדם והנה נתקדשה השנה השביעי' להעיר על מניעת הגלגל שבו כוכב שהוא נכבד מאד ממניעי אחר גלגליו שישרתוהו ברבוי התנועות לכוכב ההוא כמו שבארנו בספר מ"י. ולזה נתקדשו שבעה שמטות להעיר על עלוי אלו המניעים על מניעי שאר הגלגלים אשר יעבדום ולהעיר על היותם בני חורין באופן מה ביחס על אותם אשר ישרתום היה קורא מה לארץ בשנת השמטה בענין התבואה והמלוה ונתקדשה שנת החמשים להעיר על שבכאן עלה עליונה על כל אלו המניעים הנבדלי' שהם מ"ט כמו שבארנו בספר מ"י והוא השם יתעלה ולפי שהוא העשירי' כשנמנה אלו הנבדלים באופן אחר כמו שזכרנו במה שקדם נתקדש יום העשירי משנת היובל והיו תוקעי' בו בשופר להעיר קצת נרדמים שיתכונו במה שהעירה התורה בזה ולהורות על שררת אלו המניעים על השאר ושהן מושגחים בענין מה שיושפע מכללות התנועות על שאר הגלגלים והמניעים כלים להם. צותה התורה שתהיה השררה אשר בקרקעות כוללת ומשותפת לכל האנשים בזאת השנה כמו שזכרנו עם שבזה תועלת להטיב הדלים האוכלים מתבואות השנה הזאת ולזאת הסבה בעינה צוה להשמיט המלוה בשנת השמטה כדי שתסור השררה המיוחדת על איש בזאת השנה להורות על טובות אלו המניעים במה שישפיעו שהיא כוללת ומשותפת. ואולם בשנת החמשי' היה זה הענין באופן יותר שלם לפי שהשררת זאת העלה היא הכוללת באמת ומאתה יושפעו השאר כמו שבארנו בשני ובחמישי מספר מלחמות השם ולזה תסור בזאת השנה כל שררה מיוחדת וישוב איש לאחוזתו ולמשפחתו להעיר שאין לזולתו שררה על דרך האמת ומפני זה באר התורה איך יהיה הדין בקניין הקרקעות עם שמירת זה השרש ר"ל שתשוב האחוזה לבעלי' ביובל ונתן חירות עוד לבעל הקרקע לגאל הקרקע קודם בא היובל והקדים לזכור דין מכירת קרקעות קודם זכרו דין מכירתו עצמו לפי שראוי לאדם כשיצר לו שימכור קרקעותיו קודם שימכור עצמו. ולזאת הסבה גם כן הקדים הנמכר לישראל לדין הנמכר לגר צדק או לגר תושב או לגוי עובד עבודה זרה כי כשיבואהו ההכרח שימכור עצמו ראוי שיבחר שימכר לישראל ולא לגר צדק כי מפני שבא מבעלי הדעות הפתוחות והמדות המגונות אולי הוא נשקע בהם ויבא לתרבות רעה זה האיש הנמכר לו כי ילמד ממעשיו וכל שכן שראוי שירחיק יותר ההמכר לגר תושב שאין מאמין בתורת משה וכ"ש שראוי שירחיק יותר ההמכר לגוי עובד עבודה זרה והנה מה שהתמידה התורה בענין מכירת בית מושב עיר חומה שלא תהיה לו גאולה כי אם עד שנה אחד ולא יצא ביובל הוא מבואר התועלת והוא לפי מה שאחשוב כדי להעמיד ישוב זה המקום הנכבד המוקף וזה שאם היה יוצא ביובל לא יהיה הקונה משגיח בענין תקון הבית ההוא ויתקלקל ויפול ויהיה זה סבה אל חורבן המקום ההוא. והנה בענין שוב האחוזה לבעליה ביובל ושוב האדם למשפחתו תועלת אחר וזה כי יהיה סבה שלא יהיו מואשים מטוב האנשי' הקשיים לדעתם כי בבא היובל ישובו אל קנייניהם ולזה יהיה בהם חריצות להשתדל לאסוף ולכנוס מה שיצטרך למחיתם ולא יתרפו ותרפינה ידיהם לחשבם שאין להם תקומה עוד כמו שתראה בקצת האנשי' שהם נואשים מטוב לזאת הסבה והיה זה הסבה אל התמדת חסרונם ולפי שזה הענין היה להשגחה על הדלי' סמך לזה האזהרה מליקח מאתם נשך ותרבית עם שכבר זכר זה ג"כ לפי שכבר יזכור במה שיבא שבשנת השמטה תשמט המלוה והנה זכר דין עבד כנעני שאינו יוצא ביובל עם זכירתו יציאת עבד עברי ביובל להשלמת הביאור בזה הענין. עם שבזה למדתנו התורה כי זה החירות נתן לישראל מפני היותם נמכרי' לעבודתו ית' כי זה ממה שיישירם לעבודתו כמו שהתבאר מדברינו ולזה לא נתן זה החירות לזולתם מן האומות כשימכרם והמשיך לזה האזהרה מעבוד ע"ז להעיר שזאת המצוה היא מישירה אל ההרחקה מתת האלהות לזולת השם יתעלה והמשל כי מי שיחשוב שהשם ית' שהוא המניע אשר לגלגל הכוכבי' הקיימים כמו שחשבו הרבה מהפילוסופי' כבר נתן האלהות למי שאינו אלוה. ולזה הישירתנו התורה בזה הדעת האמתי משני פנים האלה ר"ל בקדוש החמשי' ובקדוש העשירי וזה כי כשנמנו כל השכלים הנפרדי' בכללם היו חמשים עם הש"ית שהוא התחלתם וכאשר לא נמנו המשרתי' למניעי גלגל הכוכבי' היו עשרה עם השם יתעלה שהוא העשירי שיושפעו ממנו השאר כמו שביארנו בספר מלחמות השם והמשיך לזה ג"כ הצואה בשמירת השבתות ובשמירת המקדש כי הם ג"כ מישירי' על זה הענין בעינו כמו שהתבאר מדברינו במה שקדם ואמנם התועלות המגיעות מזאת הפרשה הם שמנה:

התועלת הראשון הוא במצות והוא מה שנצטווינו על שביתת הארץ והאילנו' בשנת השמטה והוזהרנו מהזריעה והקצירה והזמירה והבצירה וכבר נתבאר מדברינו התועלת מזאת המצוה:

התועלת הב' הוא במצות והוא מה שנצטווינו לקדש שנת היובל אחר עבור מ"ט שנה ולקרא דרור בארץ לכל יושביה באופן שישוב איש אל אחוזתו ואיש אל משפחתו ולשבות הארץ מהעבודה כמו הענין בשנת השמטה ולתקוע בשופר בעשור לחדש השביעי בשנת היובל וכבר נתבאר מדברינו התועלות המגיעות מאלו המצות:

התועלת הג' הוא במצות והוא מה שהוזהרנו מלהונות בענין מקח וממכר אפילו בדברים והנה התועלת בזאת המצוה מבואר בתקון הקבוץ המדיני:

התועלת הד' הוא במצות והוא מה שזכרה התורה מדיני מוכר מאחוזתו ומוכר בית בערי חומה וכבר נתבאר מדברינו התועלת המגיע מזאת האזהרה במה שקדם:

התועלת הה' הוא במצות והוא מה שהזהירה התורה מלשנות בערי הלויי' דבר ממה שהוא עליו ר"ל שלא נשיב שדה מגרש או הפך ושלא להשיב השדה או המגרש עיר או הפך וכבר ביארנו התועלת המגיע מזאת האזהרה במה שקדם:

התועלת הו' הוא במצות והוא מה שהזהירה התורה מליקח איש מאחיו נשך ותרבית כי בזה מה שהפסד בקבוץ המדיני מה שלא יעלם עם שבזה הענין יקנה לאד' תכונות מגונות לרוב ההשתדלותו באסיפת הממון עם שכבר יתאכ' תמיד להמציא מעות למי שיראה שיוכל להרויח עמו מצד חסרון דעתו ורבוי קנייניו וישתדל בתחבולו' רבו' שיקח מעו' ממנו להשית מבוקשיו:

התועלת הז' הוא במצות והוא מה שבארה התורה מדיני הנמכר לעבד מישראל לישראל או לגר צדק או לגוי ודיני הנמכר לישראל משאר האומות וכבר נתבאר מדברינו התועלת המגיע מאלו המצות:

התועלת הח' הוא במצות והוא מה שהזהירה התורה מהקים מצבה ומהשתחוות על אבן משכית אפילו לש"י מאלו וכבר נתבאר מדברינו התועלת המגיע מאלו האזהרות ואולם שרשי המצות הנזכרות בזאת הפרשה הנה מצוה הראשונה הוא מה שצונו לשבו' הארץ ממלאכה בשנת השמטה:

פרשת בחקותי

אם בחקותי תלכו וגומר. ר"ל שתעשו אותם ולא זכר בהם שמירה לסבה שזכרנו בפרשה הקודמת בביאור ועשיתם את חקותי ואולם במצות שהם מכוונות לעצמם זכר שמירה ועשייה כמו שביארנו שם. ונתתי גשמיכם בעתם וגומר. כבר ביארנו בספר מ"י שהדבקי' בשם יתעלה תדבק בהם ההשגחה האלהית גם בכמו אלו הדברי' הגופיים ולזה אמרו שמאמר מי שאמר בני חיי ומזוני לאו בזכותא תליא מלתא אלא במזלא תליא מלתא הם דברי יחיד ואינם נאותי' לפנות התוריות שלא אם יפורשו באופן אחר כאלו תאמר שהם אינם באים לבד מצד ההשגחה הפרטי' אשר היא תלויה בזכות המושגח אבל כשהם באים גם כן מצד ההשגחה הכוללת אשר היא תלויה במזל ולזה נמצא הרבה מהאנשים מושגחים בכמו אלו הטובות זולתי זכות ימצא להם ואמר שימשך להם מהטובות בהתנהג אותם במנהגי המצות התוריות שיבואו להם גשמי השנה בעתם באופן שתתן הארץ יבולה הראוי לה ועץ השדה פריו הראוי לו לא יפול דבר ויהי' להם מרבוי התבואות עד שדיש הקציר יתמיד עד הבציר והבציר יתמיד עד עת הזרע. ואכלתם לחמכם לשובע. ר"ל שהלחם הראוי לכם למזון תאכלוהו לשובע כי רבוי הטובות ישביע לאדם קודם מלוי כרסו ממנו ולזה תמצא שבעת החסרון המזון יאכל הרבה ולא ישבע. וישבתם לבטח בארצכם. ר"ל שלא תפחדו מהעתים שיזוקו בהם תבואותיכם ועבודת הארץ אבל תבטחו שיתן השם יתעלה הטוב וארצכם תתן יבולה מצד עוצם דבקות השגחת השם יתעלה בכם בראותכם תמיד הגעת אלו הדברים בארצכם על הטוב שבאופנים ולזה לא תיראו והמשל כי מי שהורגל לבא בארצו אלו המקרים יירא מאד בראותו העננים החשוכים מאד סביב עת הקציר שיפול ברד וישחית תבואתו. ונתתי שלום בארץ ושכבתם ואין מחריד. ר"ל שיהיה שלום בין איש לאחיו באופן שלא יירא איש מאחיו שיזיקוהו באופן מהאופנים. והשבתי חיה רעה מן הארץ. באופן שלא יגיע ממנו היזק לבהמתכם ולטפכם. וחרב לא תעבור בארצכם. ר"ל אפילו חרב של שלום כי כבר אפשר שיגיע ממנה היזק ופחד ליושבי הארץ כמו שהתפרסם מענין יאשיהו כשעבר פרעה נכה וחילו בארץ ישראל. ורדפתם את אויביכם. ר"ל מהאומות האחרות והשיגו אותם עד שנפלו לפניכם לחרב. ובזאת הרדיפה תהיה עוד לכם הצלחה עצומה והוא שכבר ירדפו חמשה מכם ק' משונאכם ומאה מכם ירדפו רבבה משונאכם ועם היותם בזה האופן מהריבוי ואתם בזה האופן מהמיעוט כבר תשיגום ויפלו לפניכם לחרב וזה ענין נפלא בחוזק ההשגחה האלהית והנה לא הלך זה הענין ביחס ר"ל שאין יחס מאה אל רבבה כיחס חמשה אל מאה אבל הוא כיחס אחד אל מאה והיה זה כן כי כשינצחו מאה רבבה לא יחוייב שינצח אחד מאה אבל יותר נפלא אם ינצחו חמשה מאה מהנצוח המאה לרבבה כי החיל יקנה מן החוזק מצד הרבוי מה שלא ימצא לחלקי החיל בפרדים והנה כשיגיע רבוי החיל לרבוי מופלא לא יתוסף חוזק החיל על יחס הכפל הרבוי אבל פחות מזה או יקרה שלא יתוסף כלל חוזקו בהכפל רבוי וזה כלו מבואר בנפשו. ופניתי אליכם. ר"ל שהשגחתי תדבק בכם באופן שתפרו ותרבו מאד שלא יהיה בכם עקר ועקרה כמו שזכרה התורה במקום אחר לא יהיה בך עקר ועקר' ובבהמתך. והקמותי את בריתי אתכם. להיות מתקיים בכם מה שידעתי לאבות מירושת הארץ ותהיה השגחתי תמיד בכם דבקה באופן שתנצלו מהרעות הנכונות לבא עליכם ויגיע מדבקות השגחתי בכם גם בענינים הגופיים עד שבשנת השמטה יאכלו ישן נושן כמו שהבטיח בפרשה הקודמת שנאמר וצויתי את ברכתי לכם בשנה הששית. וישן מפני חדש תוציאו. ר"ל שמרוב התבואות והפירות יצטרך לפנות מהאוצרות הישן לשום בהם החדש כי לא ימצא להם מקום בזולת זה האופן לרבויים. ונתתי משכני בתוככם ונו'. ירצה לפי מה שאחשוב כי בהנהגם בדרכי התורה באופן שירחיק הפעולות המגונות שהם סבת מיאום רצון השם יתעלה במי שיעשה אותם הנה אף על פי שלא קנו מהשלמות המכוון בתורה בדיעות שהוא כל פרי התורה דבר מורגש הנה יהיה משכן השם יתעלה בהם והנה הרצון בזה שכבר אתן את משכני בתוככם כשתהיו באופן שלא תגעל נפשי אתכם ואף על פי שלא קניתם מהשלמות בדיעות מה שיתחייב שתדבק השגחתי בכם והיה זה כן לפי שזה הנימוס התוריי מישיר אל קניין השלמות ההוא הישרה נפלאה ולזה אי אפשר מזולת שימצאו באומה המתנהגת במנהיגי זאת התורה רבים שהשיגו בקנין זה השלמות דבר מורגש או ירצה בזה שכבר אתן משכני בתוככם ולא תגעל נפשי אתכם כשיקרה שתעברו על קצת המצות זה הנימוס אבל תדבק השגחתי בכם ליסר אתכם כאשר ייסר איש את בנו. והתהלכתי בתוככם. שזה הנימוס התוריי יהיה סבה שאשגיח בכם באופן שאהיה לכם למנהיג תמיד ועל פי תהיינה פעולותיכם להציל אתכם מהרעו' הנכונו' לבא עליכם במה שאודיע לכם מזה ע"י עבדי הנביאים וע"י הכ"ג כמו שנתבאר במה שקדם בבגדי כהן גדול. ואתם תהיו לי לעם. ר"ל כי מבין שאר האומות תיוחדו להיות לי לעם. אני יי' אלהיכם. רוצה לומר שהוא ראוי שתתנהגו במצותי כי אני הוצאתי אתכם מן העבדו' הנפלא שהייתם בו ושמתי אתכם בני חורין ובזה הנימוס התוריי לא שהעמסתי עליכם מה שיכבד עליכם כמו הענין בשאר הנימוסים אבל הם עניינים יקל עשייתם לאדם להיותם נבחרים מצד עצמותם ולזה היה זה הנימוס חירות לכם לא עבדות ולזה גם כן אין ראוי שיכבד לכם מה שנתתי מהחירו' בארץ בשנת השמטה והיובל כי אני הנחלתי אתכם הארץ באלו התנאים והנה לא יעדה התורה בזה המקום ההולכי' בדרכי התורה כי אם בשו הטובו' הגופיות לפי שהבטו' הטובו' הנפשיו' לשלמי השכל הוא דבר הכרחי והנביא לא ייעד במה שהוא כבר בדבר ההכרחיי אבל ייעד בדברים האפשריים וזה מבואר מאד. ואם לא תשמעו לי ונו'. כבר מצאנו שקראה התורה ע"ז בזה הלשון בפרשת שלח לך לפי שהעובד ע"ז כאלו עובר על כל מצות התורה כי לא יאמין במצות התורה עם האמנת בע"ז וזה מבואר בנפשו. וכבר התבאר גם כן בזאת הפרשה שבאלו המצות תכלל ע"ז שנאמר והשמדתי את במותיכם. ואם בחקותי תמאסו. רוצה לומר שתעזבום על צד המיאום כי בזה הריסה לכללות התורה ואפילו לא עזבו כי אם מצוה אחת ממנה בזה האופן וזה מבואר בנפשו. לבלתי עשות את כל מצותי להפרכם את בריתי. ר"ל שיהיה מה שלא תשמעו לי ותמאסו דברי על זה האופן סבה שתעבדו ע"ז או להפר את בריתי לעבו' על מצותי על צד המיאום בהם והנה הודיעתנו התורה כי כמו אלו העונשים הגדולים שזכר בזאת הפרשה לא יהיו לכלל האומה אם לא על כמו אלו העבירו' הגדולות אשר יהיה בהם הריסה לכללו' התורה. הלא תראה שגם בעת שהיו ישראל עובדים ע"ז האריך להם השם יתעלה העונש והוכיחם ע"י הנביאים עד שנתברר שמאנו לקחת מוסר באמרו על מה תוכו עוד תוסיפו סרה והנה לחוזק השגחת השם יתעלה על ישראל יביא עליהם אלו העונשים ליסרם בהדרגה וזה שבראשונה ייסרם בהבאתו עליהם מיני חליים כמו השחפ' והקדחת ואם זרעו יבאו אויביהם לגזול מהם תבואותיהם ויכו אותם וינצחו גם כן באופן שינוסו ישראל מפניהם בראותם אותם ואף על פי שאינם רודפי' אותם. ואם לא ייסרו ישראל בזה התוכחת הנה יוסיף השם יתעלה ליסר אותם בתוכחת יותר עצום מזה מאד עד שיהיה זה המוסר יותר נפלא ביחס שבעה אל אחת והוא שימנע מהן מזונם באופן כולל כי הגשמים ימנעו מהם והארץ לא תצמיח ולזניה ואמנם היה זה המוסר יותר חזק מהראשון ואם היה בו גם כן המעטת מזונם כי האויבים כשיגזלו התבואות בזה האופן הנה יהיה מעטי מה שיגזלו מזה ביחס אל מה שישאר ממנו ליושבי הארץ ואולם בזה האופן השני יעדר כל המזון. ואם לא יוסרו ישראל בזה המוסר השני ולא יחשבו שיהיה בא על צד העונש אבל ייחסו באו אל הקרי וההזדמן ולזה לא יוסרו. והנה יביא עליה' השם יתעלה מוסר יותר נפלא והוא שישלח בהם חית השדה ואכלה מטפם והכריתה בהמתם והמעיטה אותם באכלה מהם עד שיהיו הדרכי' שוממין שלא ילך בהם אדם ליראתו מהחיו' רעות שיאכלוהו וזה מבואר היותו עונש נפלא מהקודם לו כי יגיע ממנו היזק בגופו' מהאנשי' ובמזונותיהם. ואם לא יוסרו ישראל בזה המוסר השלישי ולא חשבו היותו בא על צד המוסר אבל על צד הקרי הנה יביא עליה' חמש' מוסר יותר נפלא והוא שיביא עליהם חרב הורגת אותם להנקם מהם נקמת התורה שעברו עליה וכאשר יאספו אל עריהם כדי שלא תשלוט בהן יד האויב הנה לא יועיל זה להם כי ה' יתעלה ישלח שם דבר עד שלא יוכלו לשמור ערי המבצר וינתנו ביד האויב וכאשר יתן להם ה' משען לחם יהיה מעט עד שכבר יאפו י' נשים לחמם בתנור אחד למעוט מה שתאפה אחת אחד מהם והשיבו לחמם במשקל שהיה כששמוהו בתנור כי לא יניחוהו לאפות כראוי כדי שיאכל ממנו מעט או ירצה בזה שהלחם ההוא מרוב הסובין והמורסן אשר בו לא יתדבק אבל יהיה נפרך בתנור ולזה יצטרך לנשים ההם להשיב הלחם במשקל לא במספר ובמשקל יחלקוהו ביניהם ועוד שאשלח מארה במזון ואף על פי שיאכלו לא ישבעו וזה אמנם יקרה מצד חסרון המזון ואם בזאת לא יוסרו ישראל ויחשבו זה הרע אל הקרי הנה ייסר אות' עוד ה' ית' בקשה שבעניני' אשר אפשר שיתיחסו אל הקרי והוא שכבר יגיע מחוזק הרעב שיאכלו בשר בניהם ובנותיה' וזה מבואר שהוא יותר קשה מהחרב ומשאר מה שקדם. וכבר קרה זה הענין בחרבן בי' ראשון ובחרבן בי' שני לפי מה שנתפרסם ואז ישמיד ה' ית' הבמות שעשו ישראל לע"ז ויכרית החמני' והם הע"ז שעשו להשתחוות לשמש ולצבא השמי' ויהיה זה מצד נפל ביד האויב והוא יהרוג כל בנייניהם וזה שגמול הראוי להם כי מפני שלא רצו לסור מע"ז ברצונם יסורו ממנה על כרחם

את שמותיו שבני אי נתי' כגון שמכר לו שכון ואמר לו לך אל בני שילוה לי את שכוני ואומר לו שבני הלוה אותם: ונגאל וז בחולת אחרים וקשה והא דרשינן ונגאל כלו ולא חציו. ויש לומ' דכתיב קרא אחרינא יגאל למעוטי ועשת לג' השנים ו' לשלים קשיא כתיב וקיימא. ויש שפורש כדברי רבותינו של תבואות שנקצרת בתוך גידוש שהכינה שלים לפני ראש השנה ונראה דאין קשה מה שהקשה לעיל דדוקא מקדיש שדה מקנתו יוצאה ביובל לאשר לו אחוזת הארץ אבל מקדיש שדה אחוזתו ולא נגאלה איננה חוזרת לו לעולם אלא לכהני' לכך הכא אנטריך קרא למוכר שדה אחוזתו ועמד כפו ונגאלה וכו' א"ת: אם עוד רבות בשנים וכי יש שנים מרובין ויש שנים מועטות אלא נתרב כספו תכסף מקנתו נתמעט כספו לפי שניו וכי יש שנה מרובה מחברתה דאנטריך למכתב אם עוד רבות שאם בא לומר שיש עדין הרבה שנים לעבוד לא לכתוב רק כפי שניו ויותר משש שנים אינו יכול לומר דהא נמכר לשש או מכסף מקנתו שאם קנאו במנה והשביח במאתים אין מאתים אלא מנה שנא' מכסף מקנתו קנאו במאתים והכסיף ועמד על מנה לפי שניו ואין מחשבין לפי שלא. משכית אבן משכית יש לפרשו לשון סכייה וראיה אבן יש בה צורה ובני אדם אליה גופים והמשתחוה לה כאלו משתחוה לצורה:

חסלת בהר סיני

לְפִיהֶן יָשִׁיב גְּאֻלָּתוֹ מִכֶּסֶף מִקְנָתוֹ׃ וְאִם־מְעַט נִשְׁאַר בַּשָּׁנִים עַד־שְׁנַת הַיֹּבֵל וְחִשַּׁב־לוֹ כְּפִי שָׁנָיו יָשִׁיב אֶת־גְּאֻלָּתוֹ׃ כִּשְׂכִיר שָׁנָה בְּשָׁנָה יִהְיֶה עִמּוֹ לֹא־יִרְדֶּנּוּ בְּפֶרֶךְ לְעֵינֶיךָ׃ וְאִם־לֹא יִגָּאֵל בְּאֵלֶּה וְיָצָא בִּשְׁנַת הַיֹּבֵל הוּא וּבָנָיו עִמּוֹ׃ כִּי־לִי בְנֵי־יִשְׂרָאֵל עֲבָדִים עֲבָדַי הֵם אֲשֶׁר־הוֹצֵאתִי אוֹתָם מֵאֶרֶץ מִצְרָיִם אֲנִי יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם׃

א לֹא־תַעֲשׂוּ לָכֶם אֱלִילִם וּפֶסֶל וּמַצֵּבָה לֹא־תָקִימוּ לָכֶם וְאֶבֶן מַשְׂכִּית לֹא תִתְּנוּ בְּאַרְצְכֶם לְהִשְׁתַּחֲוֹת עָלֶיהָ כִּי אֲנִי יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם׃ אֶת־שַׁבְּתֹתַי תִּשְׁמֹרוּ וּמִקְדָּשִׁי תִּירָאוּ אֲנִי יְהוָה׃

ג"ן · חטי"ל · לאחו"זה · סימן׃

פרשה

אִם־בְּחֻקֹּתַי תֵּלֵכוּ וְאֶת־מִצְוֹתַי תִּשְׁמְרוּ וַעֲשִׂיתֶם אֹתָם׃ וְנָתַתִּי גִשְׁמֵיכֶם בְּעִתָּם וְנָתְנָה הָאָרֶץ יְבוּלָהּ וְעֵץ הַשָּׂדֶה יִתֵּן פִּרְיוֹ׃ ה וְהִשִּׂיג לָכֶם דַּיִשׁ אֶת־בָּצִיר וּבָצִיר יַשִּׂיג אֶת־זָרַע וַאֲכַלְתֶּם לַחְמְכֶם לָשֹׂבַע וִישַׁבְתֶּם לָבֶטַח בְּאַרְצְכֶם׃ וְנָתַתִּי שָׁלוֹם בָּאָרֶץ וּשְׁכַבְתֶּם וְאֵין מַחֲרִיד וְהִשְׁבַּתִּי חַיָּה רָעָה מִן־הָאָרֶץ וְחֶרֶב לֹא־תַעֲבֹר בְּאַרְצְכֶם׃ וּרְדַפְתֶּם אֶת־אֹיְבֵיכֶם וְנָפְלוּ לִפְנֵיכֶם לֶחָרֶב׃ ורדפו

תרגום אונקלוס

לְפוּמְהֶן יָתִיב פּוּרְקָנֵיהּ מִכְּסַף זְבִינוֹהִי׃ וְאִם זְעֵיר אִשְׁתְּאַר בִּשְׁנַיָּא עַד שַׁתָּא דְיוֹבֵלָא וִיחַשֵּׁיב לֵיהּ כְּפוּם שְׁנוֹהִי יָתִיב יָת פּוּרְקָנֵיהּ׃ כַּאֲגִיר שַׁתָּא בְּשַׁתָּא יְהֵי עִמֵּיהּ לָא יִפְלַח בֵּיהּ בְּקַשְׁיוּ לְעֵינָךְ׃ וְאִם לָא יִתְפְּרַק בְּאִלֵּין וְיִפּוֹק בְּשַׁתָּא דְיוֹבֵלָא הוּא וּבְנוֹהִי עִמֵּיהּ׃ אֲרֵי דִילִי בְנֵי יִשְׂרָאֵל עַבְדִּין עַבְדַּי אִנּוּן דְּאַפֵּקִית יָתְהוֹן מֵאַרְעָא דְמִצְרָיִם אֲנָא יְיָ אֱלָהֲכוֹן׃ לָא תַעְבְּדוּן לְכוֹן טַעֲוָן וְצֵלֶם וְקָמָא לָא תְקִימוּן לְכוֹן וְאֶבֶן סְגִידָא לָא תִתְּנוּן בְּאַרְעֲכוֹן לְמִסְגַּד עֲלַהּ אֲרֵי אֲנָא יְיָ אֱלָהֲכוֹן׃ יָת יוֹמֵי שַׁבַּיָּא דִילִי תִּטְּרוּן וּלְבֵית מַקְדְּשִׁי תְּהוֹן דָּחֲלִין אֲנָא יְיָ׃

פרשה

אִם בִּקְיָמַי תְּהָכוּן וְיָת פִּקּוּדַי תִּטְּרוּן וְתַעְבְּדוּן יָתְהוֹן׃ וְאֶתֵּן מִטְרֵיכוֹן בְּעִדָּנְהוֹן וְתִתֵּן אַרְעָא עֲלַלְתַּהּ וְאִילַן חַקְלָא יִתֵּן אִבֵּיהּ׃ וִיעָרַע לְכוֹן דִּישָׁא לִקְטָפָא וּקְטָפָא יְעָרַע לְאַפּוֹקֵי בַּר זַרְעָא וְתֵיכְלוּן לַחְמְכוֹן לְמִשְׂבַּע וְתִתְּבוּן לְרוּחְצָן בְּאַרְעֲכוֹן׃ וְאֶתֵּן שְׁלָמָא בְּאַרְעָא וְתִשְׁרוּן וְלֵית דְּמָנִיד וַאֲבַטֵּל חֵיוְתָא בִּישְׁתָּא מִן אַרְעָא וּדְקָטְלִין בְּחַרְבָּא לָא יְעִדּוּן בְּאַרְעֲכוֹן׃ וְתִרְדְּפוּן יָת בַּעֲלֵי דְבָבֵיכוֹן וְיִפְּלוּן קֳדָמֵיכוֹן לְחַרְבָּא׃ וירדפון

אבן עזרא

לפיהן ישיב גאלתו · על כסף מקנתו כן יחשב לו׃ כשכיר שנה · להוסיף לא ירדנו בפרך לעיניך לא נעזוב הגר לרדות בו בפרך׃ ואם לא יגאל באלה · בשנים הנשארות ליובל וי"א על ידי אלה הנזכרים׃ כי לי בני ישראל · טעם שתודיעו כן הגר הקונה העבד הישראלי׃ לא תעשו לכם אלילים · בעבור שנמכר לכותי הזהיר על ע"א שלא ישמש אדניו בפסל ולא יעבוד אדניו בשבת ובזה יקנהו הנכרי׃ ומקדשי תיראו · שיבא למקדש שלש רגלים ויתכן להיו׳ טעם לא תעשו לכם אלילים בעבור שאמר עבדי הם ואחר שהם עבדי יעבדו אותי לבדי ולא אחרי׳ · ופסל ידוע · ומצבה לפס׳׃ משכית · שם כמו מרבית וטעמו אבן מצויירת מגזר׳ עברו משכיות לבב שכיות החמדה׃ לא תתנו בארצכם · זה משפט ע"א במרקולי׳׃ כי אני ה׳ אהיכ׳ לי תשתחוו ובתרגום ירושלמי כן׃ את שבתותי תשמורו · שנות השמיטה׃ ומקדשי תיראו · שנת היובל כי כן כתוב קדש תהיה לכם ולפי דעתי שהזכיר את שבתותי מטעם ומדי שבת בשבתו יבא כל בשר להשתחוות לפני ולא בעבור שהזכיר להשתחוות עליה והטע׳ שתבאו בכל שבת להשתחוות לפני ולא על אבן משכית · רק מקדשי והנה הזכיר היום הנבחר כי הוא נבחר לעבודת השם כאשר פירשתי וגם הזכיר המקו׳ הנבח׳ · וטע׳ אני יי׳ ששבתי מכל מלאכ׳ בשבת ובכבודי דר במקדש על כן הזכיר מלת תיראו׃

אם בחקותי · תשמרו ועשיתם · מגו׳ ללמוד וללמד ולעשות׃ וי"ו ונתתי כוי"ו והארץ היתה תהו ובוהו ולעולם כאשר המלה מלרע עם וי"ו הפעם הוא לעתיד ואם מלעיל עבר חוץ ממתי מעט׃ יבולה · מן כי בול הרים ישאו לו ולא נדע אם הי"וד שרש או איננו שרש כמלת יקום׃ דיש את בציר · והנה התבאר באספך את מעשיך מן השדה וכרם׃ לשובע · שם הפועל׃ לבטח · בלמ"ד ובאחרונו שוה וכן מלת לבדד והנה הזכיר בתחלה השובע שהוא עיקר · וטעם וישבתם לבטח · כי בימי הרעב יגלו בני אדם ממקומם כטעם לא תוסף תת כחה לך נע ונד׃ ונתתי שלום בארץ · ביניכם׃ אין מחריד · לא חיה רעה ולא אויב רק אתם תרדפו האויב ויפול לפניכם והמתה כי מתי מעט מכם ירדפו מתי רב מהאויבי׳ וכבר הודעתיך בספר מאזנים כי עשרה ומאה ואלף ורבבה שהיא עשרת אלפים סוף חשבון ומנהג המרבה לומר האחד לעשר כמו כי עתה כמונו עשרה אלפים ופה הוסיף כי המאה ירדפום חמשה והנה כפל המרבה וכל אחת מהמאה ירדוף מאה וי"א כי בעבור התחברות האחדים יוסיף המספר וכן איכה ירדוף אחד אלף ואין צורך׃

רשי

לפיהן · הכל כמו שפירשתי׃ לא ירדנו בפרך לעיניך · כלומר ואתה רואה׃ ואם לא יגאל באלה · באלה הוא נגאל ואינו נגאל בשש׃ כי לי בני ישראל עבדים · שטרי קודם׃ אני יי׳ אלהיכם · כל המשעבדן מלמטה כאילו משעבדן מלמעלה׃ לא תעשו לכם אלילים · כנגד זה הנמכר לכותי שלא יאמר הואיל ורבי מגלה עריות אף אני כמותו הואיל ורבי עוב׳ ע"א אף אני כמותו הואיל ור׳ מחלל שבת אף אני כמותו לכך נאמרו מקראות הללו ואף הפרשיות הללו נאמרו על הסדר בתחלה הזהיר על השביעית ואם חמד ממון ונחשד על השביעית סופו למכור מטלטליו לכך סמך לה וכי תמכרו ממכר לא חזר בו סוף מוכר אחוזתו לא חזר בו סוף מוכר את ביתו לא חזר בו סוף לוה ברבית כל כל אלו האחרונות קשות מן הראשונות לא חזר בו סוף מוכ׳ את עצמו לא חזר בו לא דיו לישראל אלא אפילו לכותי׃ ואבן משכית · לשון כסוי כמו ושכותי כפי שמכסין הקרקע ברצפת אבנים׃ להשתחוות עליה · אפילו לשמים לפי שהשתחואה בפשוט ידים ורגלי׳ היא והתורה אסרה לעשות כן חוץ מן המקדש׃ אני יי׳ · נאמן לשלם שכר׃

השלמת בהר סיני

אם בחקתי תלכו · יכול זה קיום המצו׳ כשהוא אומר ועשיתם אותם הרי קיום המצות אמו׳ הא מה אני מקיים אם בחקתי תלכו שתהיו עמלים בתורה׃ ואת מצותי תשמרו · הוו עמלים בתורה על מנת לשמור ולקיים כמו שנ׳ ולמדתם אותם ושמרתם לעשותם׃ בעתם · בשעה שאין דרך בני אדם לצאת כגון בלילי שבתות׃ ועץ השדה · הן אילני סרק ועתידין לעשות פירות׃ והשיג להם דיש את בציר · שיהא הדיש מרובה ואתם עסוקים בו עד הבציר ובבציר תעסקו עד שעת הזרע׃ ואכלתם לשובע · אוכל קמעא והוא מתברך במעיו׃ ונתתי שלום · שמא תאמרו הרי מאכל והרי משתה אם אין שלום אין כלום תלמוד לומר אחר כל זאת ונתתי שלום בארץ מכאן שהשלו׳ שקול כנגד הכל וכן הוא אומר עושה שלום ובורא את הכל׃ וחרב לא תעבור בארצכם · אין צריך לומר שלא יבואו למלחמה אלא אפילו לעבור דרך ארצכם ממדינה למדינה׃ לפניכם לחרב · איש בחרב רעהו׃ ורדפו

בעל הטורים

בחקותי

מ"ע ספורנו

חזקוני

רלבג

פרשת בחקותי

רש"י

ורדפו מכם · מן החלשים שבכם ולא מן הגבורים שבכם : חמשה מאה ומאה רבבה · וכי כך הוא החשבון והלא לא היה צריך לומר אלא מאה מכם שני אלפים ירדופו אלא אינו דומה מועטין העושין את התורה למרובין העושין את התורה : ונפלו איביכם וגו' · שיהיו נופלין לפניכם שלא כדרך הארץ : ופניתי אליכם · אפנה מכל עסקי לשלם שכרכם משל למה הדבר דומה למלך ששכר פועלים וכו' כדאיתא בתורת כהנים : והפריתי אתכם · בפריה ורביה : והרבתי אתכם · בקומה זקופה : והקימותי את בריתי אתכם · ברית חדשה לא כברית הראשונה שהפרתם אותה אלא ברית חדשה שלא תופר שנ' וכרתי את בית ישראל ואת בית יהודה ברית חדשה לא כברית וגו' : ואכלתם ישן נושן · הפירות יהיו משתמרין וטובים להתיישן שיהא ישן הנושן של שלש שנים יפה לאכול משל אשתקד : וישן מפני חדש תוציאו · שיהו הגרנות מלאות חדש והאוצרות מלאות ישן וצריכין אתם לפנות האוצרות למקום אחר לתת החדש לתוכן : ונתתי משכני · זה בית המקדש : ולא תגעל נפשי · אין רוחי קצה בכם כל געילה לשון פליטת דבר הבלוע בדבר כמו כי שם נגעל מגן גבורים לא קבל המשיחה שמושחין מגן של עור מבושל כדי להחליק מעליו מכת חץ או חנית שלא יקוב העור : והתהלכתי בתוככם · אטייל עמכם בגן עדן כאחד מכם ולא תהיו מזדעזעים ממני יכול לא תיראו ממני ת"ל והייתי לכם לאלהים : אני ה' אלהיכם · כדאי אני שתאמינו בי שאני יכול לעשות כל אלה שהרי הוצאתי אתכם מארץ מצרים ועשיתי לכם נסים גדולים : מוטות · כמין יתד בשני ראשי העול המעכבים המוסרה שלא תצא מראש השור ויתיר הקשר כמו עשה לך מוסרות ומוטות קבי"לייא בלע"ז : קוממיות · בקומה זקופה : טו ואם לא תשמעו לי · להיות עמלים בתורה ולדעת מדרש חכמים יכול לקיום המצות כשהוא אומר ולא תעשו וגו' הרי קיום מצות אמור הא מה אני מקיים ואם לא תשמעו לי להיות עמלים בתורה ומה ת"ל לי אין לי אלא זה המכיר את רבונו ומכוין למרוד בו וכן באנשי סדום רעים וחטאים לה' מאד מכירים רבונם ומתכוונים למרוד בו וכן בנמרוד גבור ציד לפני ה' שמכירו ומתכוין למרוד בו : ולא תעשו · משלא תלמדו לא תעשו הרי שתים עבירות : אם בחקותי תמאסו · מואס באחרים העושים : משפטי תגעל נפשכם · שונא החכמים : לבלתי עשות · מונע את האחרים מעשות : את כל מצותי · כופר שלא צויתים לכך נאמר את כל מצותי ולא נאמר את כל המצות : להפרכם את בריתי · כופר בעיקר הרי שבע עבירות הראשונה גוררת השנייה וכן עד השביעית ואלו הן לא למד ולא עשה מואס באחרים העושין שונא את חכמים מונע את האחרים כופר במצות כופר בעיקר : והפקדתי עליכם · וצויתי עליכם : שחפת · חולי שמשחף את הבשר אנפ"ולים בלע"ז דומה לנפוח שהוקלה נפיחתו ומראית פניו זעופה : קדחת · חולי שמקדיח את הגוף ומחממו ומבעירו כמו כי אש קדחה באפי : מכלות עינים ומדיבות נפש · העינים צופות וכלות לראות שיקל וירפא וסוף שלא ירפא וידאבו הנפשות של משפחה במותו כל תאוה שאינה באה ותוחלת ממושכה קרויה כליון עינים : וזרעתם לריק · תזרעו ולא תצמח ואם תצמח ואכלוהו אויביכם : ונתתי פני · פנאי שלי פונה אני מכל עסקי להרע לכם : ורדו בכם שונאיכם · כמשמעו ישלטו בכם : אגדת ת"כ מפרשה זו אף אני אעשה זאת · איני מדבר אלא באף וכן אף אני אלך עמכם בקרי : והפקדתי עליכם · שיהיו המכות פוקדות אתכם מזו לזו עד שהראשונה פקודה אצלכם אביא אחרת ואסמכנה לה : בהלה · מכה המבהלת את הבריות ואי זו זו מכת מותן : את השחפת · יש לך אדם שהוא חולה ומוטל במטה אבל בשרו שמור עליו ת"ל שחפת שהוא נשחף או עתים שהוא נשחף אבל נוח ואינו מקדיח ת"ל ואת הקדחת מלמד שהוא מקדיח או עתים שהוא מקדיח וסבור הוא בעצמו שיחיה ת"ל מכלות עינים או הוא אינו סבור בעצמו שיחיה אבל אחרים סבורים שיחיה ת"ל ומדיבות נפש : וזרעתם לריק זרעכם · זורעה ואינה מצמחת ומעתה מה אויביכם באים ואוכלים ת"ל ואכלוהו אויביכ' הא כיצד זורעה שנה ראשונה ואינה מצמחת שנה שניה מצמחת ואויבים באים ומוצאים תבואה לימי המצור ושבפנים מתים ברעב שלא לקטו תבואה אשתקד · דבר אחר וזרעתם לריק זרעכם כנגד הבנים והבנות הכתוב מדבר שאתה עמל בהם ומגדלן והחטא בא ומכלה אותם וכן הוא אומר אשר טפחתי ורביתי איבי כלם : ונתתי פני בכם · כמו שנ' בטובה ופניתי אליכם כך נאמר ברעה ונתתי פני משלו משל למלך שאמר לעבדיו פונה אני מכל עסקי ועוסק אני עמכם לרעה : ונגפתם לפני אויביכם · שיהא המות הורג אתכם מבפנים ובעלי דבביכון מקיפין אתכם מבחוץ : ורדו בכם שונאיכם · שאיני מעמיד שונאים אלא מכם ובכם שבשעה שאומות העולם עומדים על ישראל אינם מבקשים אלא מה שבגלוי שנ' והיה אם זרע ישראל ועלה מדין ועמלק ובני קדם וגו' ויחנו עליהם וישחיתו את יבול הארץ אבל בשעה שאעמיד עליכם מכם ובכם הם מחפשים אחר מטמוניות שלכם וכן הוא אומר ואשר אכלו שאר עמי ועורם מעליהם הפשיטו וגו' : ונסתם

בחקותי

וְרָדְפוּ מִכֶּם חֲמִשָּׁה מֵאָה וּמֵאָה
מִכֶּם רְבָבָה יִרְדֹּפוּ וְנָפְלוּ אֹיְבֵיכֶם
לִפְנֵיכֶם לֶחָרֶב׃ וּפָנִיתִי
אֲלֵיכֶם וְהִפְרֵיתִי אֶתְכֶם וְהִרְבֵּיתִי
אֶתְכֶם וַהֲקִימֹתִי אֶת־בְּרִיתִי אִתְּכֶם׃
וַאֲכַלְתֶּם יָשָׁן נוֹשָׁן וְיָשָׁן מִפְּנֵי חָדָשׁ
תּוֹצִיאוּ׃ וְנָתַתִּי מִשְׁכָּנִי בְּתוֹכְכֶם
וְלֹא־תִגְעַל נַפְשִׁי אֶתְכֶם׃
וְהִתְהַלַּכְתִּי בְּתוֹכְכֶם וְהָיִיתִי לָכֶם
לֵאלֹהִים וְאַתֶּם תִּהְיוּ־לִי לְעָם׃
אֲנִי יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם אֲשֶׁר הוֹצֵאתִי
אֶתְכֶם מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם מִהְיֹת לָהֶם
עֲבָדִים וָאֶשְׁבֹּר מֹטֹת עֻלְּכֶם וָאוֹלֵךְ
אֶתְכֶם קוֹמְמִיּוּת׃ ס
וְאִם־לֹא תִשְׁמְעוּ לִי וְלֹא תַעֲשׂוּ אֵת
כָּל־הַמִּצְוֺת הָאֵלֶּה׃ וְאִם־בְּחֻקֹּתַי
תִּמְאָסוּ וְאִם אֶת־מִשְׁפָּטַי תִּגְעַל
נַפְשְׁכֶם לְבִלְתִּי עֲשׂוֹת אֶת־כָּל־
מִצְוֺתַי לְהַפְרְכֶם אֶת־בְּרִיתִי׃
אַף־אֲנִי אֶעֱשֶׂה־זֹּאת לָכֶם וְהִפְקַדְתִּי
עֲלֵיכֶם בֶּהָלָה אֶת־הַשַּׁחֶפֶת וְאֶת־
הַקַּדַּחַת מְכַלּוֹת עֵינַיִם וּמְדִיבֹת נָפֶשׁ
וּזְרַעְתֶּם לָרִיק זַרְעֲכֶם וַאֲכָלֻהוּ
אֹיְבֵיכֶם׃ וְנָתַתִּי פָנַי בָּכֶם וְנִגַּפְתֶּם
לִפְנֵי אֹיְבֵיכֶם וְרָדוּ בָכֶם שֹׂנְאֵיכֶם
ונסתם

וְיִרְדְּפוּן מִנְּכוֹן חַמְשָׁא מְאָה וּמְאָה
מִנְּכוֹן לְרִבּוֹתָא יַעְרְקוּן וְיִפְּלוּן בַּעֲלֵי־
דְבָבֵיכוֹן קֳדָמֵיכוֹן לְחַרְבָּא׃ וְאִתְפְּנֵי
בְּמֵימְרִי־לְאֵיטָבָא לְכוֹן וְאַפֵּישׁ יַתְכוֹן
וְאַסְגֵּי יַתְכוֹן וַאֲקִים יַת־קְיָמִי עִמְּכוֹן׃
וְתֵיכְלוּן עַתִּיקָא דְעַתִּיק וְעַתִּיקָא מִן־
קֳדָם חַדְתָּא תְּפַנּוּן׃ וְאֶתֵּן מַשְׁכְּנִי
בֵּינֵיכוֹן וְלָא־יְרַחֵק מֵימְרִי יַתְכוֹן׃
וְאַשְׁרֵי שְׁכִינְתִּי בֵּינֵיכוֹן וָאֱהֵוֵי לְכוֹן
לֶאֱלָהּ וְאַתּוּן תְּהוֹן־קֳדָמַי לְעָם׃ אֲנָא
יְיָ אֱלָהֲכוֹן דִּי אַפֵּקִית יַתְכוֹן מֵאַרְעָא
דְמִצְרַיִם מִלְּמֶהֱוֵי לְהוֹן עַבְדִין
וְתַבְרִית נִיר עַמְמַיָּא מִנְּכוֹן וְדַבְּרִית
יַתְכוֹן בְּחֵירוּתָא׃ וְאִם־לָא תְקַבְּלוּן
לְמֵימְרִי וְלָא תַעְבְּדוּן יַת כָּל־פִּקּוּדַיָּא
הָאִלֵּין׃ וְאִם־בִּקְיָמַי תְּקוּצוּן וְאִם
יַת־דִּינַי תְּרַחֵק נַפְשְׁכוֹן בְּדִיל־דְּלָא
לְמֶעְבַּד יַת־כָּל־פִּקּוּדַי לְאַשְׁנָיוּתְכוֹן
יַת־קְיָמִי׃ אַף־אֲנָא אַעְבֵּיד־דָּא לְכוֹן
וְאַסְעַר עֲלֵיכוֹן בְּהוּלְתָא שַׁחֶפְתָּא
וְקַדַּחְתָּא מְחַשְׁכַן עַיְנִין וּמַפְּחַן נְפַשׁ
וְתִזְרְעוּן לְרֵיקָנוּ זַרְעֲכוֹן וְיֵיכְלוּנֵיהּ
בַּעֲלֵי־דְבָבֵיכוֹן׃ וְאֶתֵּן רוּגְזִי בְכוֹן
וְתִתַּבְּרוּן קֳדָם בַּעֲלֵי־דְבָבֵיכוֹן וְיִרְדּוּן
בְּכוֹן שָׂנְאֵיכוֹן וְתֵעְרְקוּן

רבבה ד' נמסר בסדר חיי שרה · והפריתי ב' מלאים בתורה וסי' ולישמעאל שמעתיך הנה · ופניתי אליכם והפריתי · והקימתי ו' חס' וי"ו וסי' והקימתי את בריתי אתכם · ויבא שמואל אל שאול · והקימתי את זרעך דשמואל · וחניתי בדוד עליך · והקימתי אני את בריתי תנייג' דיחזקאל · והקימתי מלכותך · דד"ה · ושארא הקמתי כתיב · ואולך ד' וסי' ואשבר מטות עלכם ואולך אתכם קוממיות · ואולך אתכם ארבעים · ואולך אתכם במדבר ארבעים שנה · ואולך אותו בכל ארץ כנען · ואכלהו ג' חסרים נמסר בסדר אמר :

אבן עזרא

ונפלו אויביכם · פעם אחרת שיפלו פעם אחר פעם בלי תקומה : ופניתי איפם להרבות עשריכם ולהפרות ולהרבות אתכם בבנים ובנות והגלון בעיני להיות והפרתי הפך עוצר רחם : והקימותי את בריתי אתכם · להיותכם ככוכבי השמים לרוב וכעפר הארץ : ואכלתם ישן נושן · התמה שתהיו רבים ומרוב התבואה יאכל מי שירצה ישן גם נושן יותר מהישן והוא מבנין נפעל ויש מי שיוצא הישן מביתו מפני החדש כי אין לו מקום לשומו שם ותפרש אמר כי טעם תוציאו אל השדה : ונתתי משכני · ולא תפחדו שתבואו לעולם לידי חסרון כי כבודי דר עמכם ואיננו כבן אדם שתגעל נפשו לשבת במקום אחד ועוד כי בלכתכם אל ארץ אויביכם והמקדש איננו עמכם יתהלך כבודי בתוככם והנה אני אהיה לכם לאלהים ואתם עמי כי על כן הוצאתי אתכם מארץ מצרים : מוטות עולכם · משל כפר החורש שיעבוד אדמת בעליו וישראל השתעבדו בבנין האדמ' כי כן כתוב : קוממיות · בקומה זקופה וריקי מוח אמר כי הקללו' רבות מהברכות ולא אמרו אמת רק נאמרו הברכות כלל ונאמרו בקללות פרטים ליראה ולהפחיד השומעי' והמשכיל היטב יתברר לו דברי : את כל המצות · אלה הכתובי' : להפרכם · מלה זרה בדקדו' כי משקלי שמות הפעלי' משתנים : והפקדתי עליכם · כאדם פקיד על אחר יעשה חפצו בו : בהלה את השחפ' ואת הקדחת · חליים ידועים · וטע' את עם וטעם בהלה שתבהלו ולא תדעו מה תעשו וי"א כי בהלה כפתאום ורבים אמרו כי השחפת והקדחת שנים חליים בזרע כמו השדפון והירקון כי כן כתוב בעבור וזרעתם לריק ואין צורך כי פירושו שיבאו להם חליים ואם באו שוללים לכפרי' יאכלו הזרע כי אין מי שיצא אליהם לגרשם · וטעם מכלות עינים · שאלה החליים יחשכו עינים וידאבו הנפש והא"לף חסר מאלת ומדיבות נפש וכן ממלת שקר מזין וי"א כי העינים מן הגוף בעבור ומדיבות נפש ואין צורך · ונתתי פני · קלפי ואפי כמו ופניה לא היו לה והטעם כי הנשארים שאין להם חליים אם יצאו אל האויבים ינגפו לפניהם ופעם ינוסו ואין רודף כטעם מתנה ארס : והם

בעל הטורים

ורדפו מכם חמשה · בגימט' חלשים שבכם : רבבה · ד' אחותינו את היי לאלפי רבב' · רבבה כצמח השדה · ובנים יניקו רבבה · שהתפללו עליה שיהיה זרעה מאותם שנאמר בהם רבבה כצמח ורבבה ירדופו : שלום · אותיות נשמו · ששמו שלום · ופניתי אליכם · שני ת"י שח"י שני' שעמד הבית היו ככי שם · כדכתיב והיו עיני ולבי שם כל הימים · אבל לאחר שגלה אנה פנה דודך : ונתתי משכני · מנין שני' של מש"כני עמד בית שני · וסמיך ליה ואכלתם ישן בבזוזות בית המקדש לא השובע: והתהלכתי שנים והתהלכתי בתוככם · והתהלכתי באמצך · בזכות והתהלכתי באמצך והתהלכתי בתוככם · ואם בחקותי עד קוממיות כל האלפא בית' חוץ מכמך ופא · וכן בויתן לך חסר כמך ופא כי אין בט"ן ולא אף יקנף יכנף ואנף בברכות אלו' קוממיות ב' תגין על הקוף · שעתידין להיות קומתן ק' אמה · ולמ"ד ר' אמה לכך יש בה שני תגין : ואם עד אלה · סופי תיבות מדה · שאמדוד לכם מדה כנגד מדה : ואכלוהו ב' ואכלוהו אויביכ' · ואכלוהו במקום קדוש · ואכלוהו ויכלוהו · פירוש אני אמרתי ואכלוהו במקו' ק"ד שתשמרו מצותי ותשארו בארץ במקום קדוש ואתם לא עשיתם כן עכ"פ ואכלוהו ויכלוהו ואת נוהו השמו ואכלוהו אויביכם : ורדו בכם ב' במסור' ורדו שונאיכם ואידך וירדו בנוגשיהם · עכשו שלא זכיתם ורדו בכם שונאיכם את

מ"ע ספורנו

ופניתי אליכם · אחר אבלין האומ' כאמרו כי אעשה כלה בכל הגוים ואותך לא אעשה כלה : והקימותי את בריתי · אותו הברית שאמרתי להיות לך לאלהים ולזרעך אחריך : אתכם · אקימהו עמכם בזכותכם לא שאזכור לכם ברית אבות בלבד כאמרו וכרתי להם ברית שלום ברית עולם יהיה אותם וכאמרו וברית שלומי לא תמוט : ואכלתם ישן נושן · אחר שימעטו האמות אכריכם וכורמיכם ירבה הדגן שנה לשנים כדי שיספיק המעט משארית האמות לשרתכם לאסוף תבואות זולת זה תתפרנסו שלא כנאמר כענין יהי פסת בר בארץ בראש הרי ירעש כלבנון פריו וכאמרם (פ' כתרא דכתובות) עתיד' ארץ ישראל שתוציא גלוסקאו' וכלי מילת : וישן מפני חדש תוציאו · יהיה לכם מהנושן די צרכיכם אף על פי שמהיה ישן תוציאו מפנג לפליטי האמות לפרנסם כאמרו כי בגוי והממלכ' אשר לא יעבדוך יאבדו והטעם שתוציאו דב' שיש בו חיי נפש מארצכם אל האמו' הוא מפני שכבר בא החדש ולא תדאגו שיחסר לכם כמו שהיה כאמר' (כתובות פ"ב דייני גזרות) אין מוציאין מארץ ישראל דב' שיש בו חיי נפש כגון יינות שמנים וסלתות : ונתתי משכני בתוככם · תשרה שכינתי בתוככם בכל מקו' שתהיו כמו שיעד קודם המקדש באמרו בכל המקו' אשר אזכיר את שמי אבא אליך : ולא תגעל נפשי אתכם · לעולם כאמרו לא יוסיף להגלותך וכאמרו כן נשבעתי מקצוף עליך ומגער בך : והתהלכתי בתוככם · ענין המתה לך הוא ההולך הנה והנה לא אל מקום אחד בלבד · אמר אם כן אתהלך בתוככם כי לא אל מקום אחד בלבד ירד שפע הכבוד כמו שהיה במשכן ובמקדש כאמרו ועשו לי מקדש ושכנתי בתוכם כלומ' בזה האופן ובאותו המקום בלבד אשכון בתוכ' וכאמ' זה באמרו אשר אועד לך שמה ונועדתי שמה לבני ישראל אבל אתהלך בתוככם [illegible] · והייתי לכם לאלהים · [illegible] לאלהים שיחד לכם לא יהיה לכם [illegible] לכם לאלהים כי אתם בעתן תורה [illegible] התמיד של שכן באמרו ושכנתי [illegible] באמת : קוממיות · על הפך אשר אמרו

חזקוני

ורדפו מכם חמשה מאה ומאה מכם רבבה ירדופו : אחד רודף כ' וכששם כאגודה אחת אחד רודף מאה לפי שגדול זכות המרובי' : רבבה · עשרת אלפי' וראוי לדבר ולקונו עשרה למאה ומאה לאלף ואלף לרבבה · והקימותי את בריתי אתכם · שנשבעתי לאבותיכם שתהיו רבים ככוכבי וכעפר הארץ : ואכלתם ישן נושן · ע"י רבוי התבואה שנותר בעת הקציר שערבו אותה עם החדש בכל שנה ומתוך כך ואכלתם ישן נושן : והייתי לכם לאלהים · לדיין ולשופט לנקום נקמתכם : מוטות עולכם · העול שיהיה מוטה לאחוריכם ולאחריכם כלפי ארץ : ואולך אתכם קוממיו' · בקומה זקופה כשם שהשור זוקף ראשו כשמסירין את העול מעל צוארו כדכתיב ובני ישראל יוצאים ביד רמה : את כל המצות האלה · שום מצוה מן המצות האלו דומיא לא תעשו כל מלאכה כל מלאכה ויתום לא תענון : ואם בחקותי תמאסו · כנגד אם בחקותי תלכו : ואם את משפטי תגעל נפשכם · כנגד ואם את משפטי תשמרו : לבלתי עשות · כנגד ועשיתם אותם : להפרכם את בריתי · כנגד והקימותי את בריתי אתכם : אף אני אעשה זאת לכם · מדה כנגד מדה אני אמרתי והיה אם שמוע תשמעו וגו' לא אשים עליך כי אני ה' רופאך · עכשיו אם לא תשמעו לי אין אני רופאך אלא אפקוד עליכם חליים רעים · בהלה · כנגד ויסכתם ואין מחריד : בהלה את השחפ' וגו' · בהלה של שחפת ושל קדחת שמכלות עינים שמצפי' לרפואה ואין · ד"א את השחפת עם השחפת פר"ש ואי זו זו מכת מותן י"מ לשון ל' המתנה תוחלת ממושכה ואינה באה וי"מ מכת מתנים והי' מכה ראשונה : ומדיבות נפש · כנגד מהיות להם עבדי' כלומר הוצאתי אתכם מלאכן העבדות על מנת שתקבלו ותקיימו מצותי ועכשיו שלא קיימתם אפקוד עליכם דאבון נפש והיא מכה שנייה : וזרעתם לריק זרעכם · כנגד והשיג לכם דיש והיא מכה שלישית : ואכלוהו אויביכם · כנגד ואכלת אני אמרתי תאכלו אתם עכשיו יאכלו אויביכם והיא מכה רביעית : ונתתי פני בכם · כנגד ופניתי אליכם והיא מכה חמישית : ונגפתם לפני אויביכם · היינו ורדו בכם שונאיכם כנגד ונפלו אויביכם לפניכם והיא מכה ששית : ונסתם

אמרי נועם

ורדפו מכם חמשה מאה וגו' · פ"רשי אינו דומה וכו' [illegible] מכם רבבה ירדופו ולא החשבון מכוון : [illegible] ואכלתם ישן נושן [illegible]

ונסתם · מפני אימה : ואין רודף אתכם · מבלי כח : ואם עד אלה · ואם בעוד אלה
לא תשמעו · ויספתי עוד · יסורין אחרי׳ : שבע על חטאתיכם · שבע פורעניו׳ על
שבע עבירות האמורו׳ למעלה : ושברתי את גאון עוזכם · זה בית המקדש וכן הוא
אומר הנני מחלל את מקדשי את גאון עוזכם · ונתתי את שמיכם כברזל ואת ארציכ׳

ונסתם ואין רדף אתכם : ואם עד אלה לא תשמעו לי ויספתי ליסרה אתכם שבע על חטאתיכם : ושברתי את גאון עזכם ונתתי את שמיכם כברזל ואת ארצכם כנחשה : כ ותם לריק כחכם ולא תתן ארצכם את יבולה ועץ הארץ לא יתן פריו : ואם תלכו עמי קרי ולא תאבו לשמע לי ויספתי עליכם מכה שבע כחטאתיכם : והשלחתי בכם את חית השדה ושכלה אתכם והכריתה את בהמתכם והמעיטה אתכם ונשמו דרכיכם : ואם באלה לא תוסרו לי והלכתם עמי קרי : והלכתי אף אני עמכם בקרי והכיתי אתכם גם אני שבע על חטאתיכם : כה והבאתי עליכם חרב נקמת נקם ברית ונאספתם אל עריכם ושלחתי דבר בתוככם ונתתם ביד אויב : בשברי לכם מטה לחם ואפו עשר נשים לחמכם בתנור אחד והשיבו לחמכם במשקל ואכלתם ולא תשבעו : ס ואם בזאת לא תשמעו לי והלכתם עמי בקרי : והלכתי עמכם בחמת קרי ויסרתי אתכם אף אני שבע על חטאתיכם : ואכלתם בשר בניכם ובשר בנתיכם תאכלו : ל והשמדתי את במתיכם והכרתי את חמניכם ונתתי את פגריכם על פגרי גלוליכם וגעלה

ותערקון וליה דרדיף יתכון : ואם עד אלין לא תקבלון למימרי ואוסיף למרדי יתכון שבע על חוביכון : ואתבר ית יקר תוקפכון ואתן ית שמיא דעליכון תקיפין כפרזלא כלא אחתא מטרא וארעא דתחותכון חסינא כנחשא מלמעבד פירין : ויסוף לריקנו חילכון ולא תתן ארעכון ית עללתה ואילן ארעא לא יתן אביה : ואם תהכון קדמי בקשיו ולא תיבון לקבלא למימרי ואוסיף לאיתאה עליכון מחא שבע כחוביכון : ואגרי בכון ית חית ברא ותתכיל יתכון ותשיצי ית בעירכון ותזעיר יתכון ויצדיין אורחתכון : ואם באילין לא תתרדון למימרי ותהכון קדמי בקשיו : ואהך אף אנא עמכון בקשיו ואלקי יתכון אף אנא שבע על חוביכון : ואיתי עליכון דקטלין בחרבא ויתפרעון מנכון פורענותא על דעברתון על פתגמי אוריתא ותתכנשון לקירויכון ואיגרי מותנא ביניכון ותתמסרון ביד סנאה : בדאתבר לכון סעיד מיכלא ויפין עשר נשין לחמכון בתנורא חד ויתבן לחמכון במתקלא ותיכלון ולא תשבעון : ואם בדא לא תקבלון למימרי ותהכון קדמי בקשיו : ואיהך עמכון בתקוף רגז ואירדי יתכון אף אנא שבע על חוביכון : ותיכלון בשר בניכון ובשר בנתכון תיכלון : ואשיצי ית במתכון ואקצץ ית חניסניכון ואתן ית פגריכון על פיגרי טעותכון וירחיק

אבן עזרא

ואם עד אלה · המכות · שבע · בעבור היותו חשבון שלם נאמר על לשון רבי׳ וכן כי שבע יפול צדיק וקם עד עקרה ילדה שבעה ואין על חטאותיכם להוסיף שבע׳ רק ויספתי פעם אחרת כמו קול גדול ולא יסף · וטעם על חטאותיכם בעבור חטאותיכ׳ וי״א שהחשבון כמשמעו והראשון נכון כי אם נחשוב ושברתי אחד שמיכם כברזל שני׳ וארץ כנחושה ותם לריק ויבול הארץ ופרי העץ והנה שם ומכת חית השד׳ הנה שבע : גאון עוזכ׳ השובע כטע׳ וישמן ישורון והגאה אם ישבר יפול ויפח : ותם לריק כחכם · שיגעת׳ בעבור האדמ׳ : קרי אמרו רבים שפירושו גבורה כלוח כאיש שיחזק לבו ולא יפח׳ למען שלא יכלוח ואין ריע לו וי״א שהוא מגזרת כל הקורות והטעם שאמר בדברי הפלשתי׳ כי לא ידו נגעה בנו מקרה הוא וכל שני הפירושים יחסר בית כמו כי ששת ימים או יהי כן תלכו עמי הליכת קרי כאשר הראותיך רבים כזה והנה כתוב כחטאתיכם ולא יוסיף עליכם ועל חטאתיכם דבק׳ עם ליסרה אתכם והטע׳ בעבור חטאותיכ׳ : והשלחתי בכם · מגזרת הנני משליח בך : ושכלה אתכם · בהריגת קטני׳ : והמעיט אתכם · בהריגת הגדולי׳ : ונשמו דרכיכ׳ · כי אין דרך בטוח מפחד החיות שאינם ברשו׳ אד׳ כאשר פירשתי : תוסרו · עתיד מבנין נפעל : על חטאותיכ׳ · דבק עם והכתי׳ : נקם ברית · על כן אמרתי כי זאת הברית בשני הכתוב׳ בפרשת אלה המשפטי׳ יום קבלו על נפשם ואמרו נעשה ונשמע או נכרת׳ הברית ואמר להם כל הפרשה הזאת : ונאספתם אל עריכם · מפני החרב ושם אשלח הדבר והרעב עד התרכו להנתן ביד האויב וזה טעם ונתתם ביד אויב והיא אל׳ מבנין נפעל : בשברי · שם הפעל ובא שבור כמו בשכבה ובקומה. וטע׳ השבר בעבור מטה לחם והוא דרך משל ובישעיה משען. לחם כי. הלחם לבב האנוש יסעד : עשר נשי׳ · כי הוא סך חשבון כי מנהג ישראל היה לאפות כל בית תנור לעצמו שיאכלו כל השבוע ומערכת השבת תוכיה : והשיבו לחמכם במשקל · בעבור שהיא מעט : ואכלתם ולא תשבעו · יש רעב וישבע האוכל מעט ועתה מאוכל הרבה לא ישבע : ואם בזאת · המכה הזאת וכן ואם באלה באלה המכות · והאכלתם בשר בניכם ובשר בנותיכם ·

רשי

כנחושה · זו קשה משל משה שהוא אומר והיו שמיך אשר על ראשך נחשת וגו׳ שיהיו השמים מזיעין כדרך שהנחשת מזיע והארץ אינה מזיעה כדרך שאין הברזל מזיע והי׳ משמר׳ פירותי׳ אבל כאן השמי׳ לא יהיו מזיעין כדרך שאין הברזל מזיע ויהא חורב בעולם והארץ תהא מזיע׳ כדרך שהנחש׳ מזיע והיא מאבד׳ פירותיה : ותם לריק כחכם · הרי אדם שלא עמל שלא חרש שלא זרע שלא נכש שלא כסח שלא עדר ובשעת הקציר בא שדפון ומלקה אותו אין בכך כלום אבל אדם שעמל וחרש וזרע ונכש וכסח ועדר ובא שדפון והלקה אותו הרי שניו של זה קהו׳ : ולא תתן ארצכם את יבולה · אף מה שאתה מוביל לה בשעת הזרע : ועץ הארץ · אפילו מן הארץ יהא לקוי שלא יחניט פירותיה בשע׳ החנטה : לא יתן · משמ׳ למעלה ולמטה העץ והפרי : לא יתן פריו · כשהוא מפר׳ משיר פירותיו הרי שתי קללו׳ ויש כאן שב׳ פורעניו׳ : ואם תלכו עמי קרי · רבותינו אמרו עראי במקרה שאינו הולך לפרקים כן תלכו עראי במצות ומנח׳ פירש לשון מניע׳ וכן הוקר רגלך וכן יקר רוח וקרו׳ לשון זה לתרגומו של אנקלום לשון קושי שמקשים לבם לימנע מהתקרב אלי : שבע כחטאתיכם · שבע פורעניות אחרים במספר שבע כחטאותיכם : והשלחתי · לשון גרוי : ושכלה אתכם · אין לי אלא חיה משכלת שדרכה בכך בהמ׳ מנין תלמוד לומר ושן בהמות אשלח בם הרי שתי׳ ומניין שתהא ממית׳ בנשיכתה תלמוד לומ׳ עם חמת זוחלי עפר מה אלו נושכין וממיתין אף אלו נושכין וממיתין שכך היו שני׳ בארץ ישרא׳ חמור נושך וממית ערוד נושך וממית : ושכלה אתכ׳ · מבפני׳ : ונשמו דרכיכם · שבילי׳ גדולים ושבילי׳ קטני׳ הרי שבע פורעני׳ שן בהמ׳ שן חיה חמת זוחלי עפר ושכלה והכרית׳ והמעיט ונשמו :

בעל הטורים

את גאון · בגימט׳ זה המקדש : את גאון עזכם · בגימטרי׳ זה ירושלם : כחטאתיכם · בגימט׳ בין בשוגג בין במזיד : נקם · שנים במסור׳ נקם ברית · נקם אחת משתי עיני גבי שמשון כדאיתא במסכת שעקרו פלשתים על בבושתם וזה הוא נקם ברית דהיינו שבועה · דבשביל השבועה שעברו אנקמה נקם אחת :
והתכם

מ״ע ספורנו

אמרו לנפשך שחי ונעבורה תשימי כארץ גוך : ואם לא תשמעו לי · ללכת בחקותי כשבואר למעלה : ולא תעשו את כל המצות האלה : ואחר שלא תלכו בחקותי לא תעשו

חזקוני

רלב״ג

אמרי נועם

וגעלה נפשי אתכם · זה סילק שכינה: ונתתי את עריכם חרבה · יכול מאדם כשהוא אומר והשימותי אני את הארץ הרי אדם אמור הא מה אני מקיים חרבה מעובר ושב : והשימותי את מקדשיכם · יכול מן הקרבנות כשהוא אומר ולא אריח הרי קרבנות אמורים הא מה אני מקיים והשמותי את מקדשכם מן הגדודיות שיירו של ישראל שהיו מתקדשו' ונועדות לבא שם הרי שבע פורעניו' אכילת בשר בנים וכנו' השמדת במות הרי שתי' כרית' חמני' אין כאן פורעניות אלא על ידי השמדת הבירניות יפלו החמני' שבראשי הגגות ויכרתו : ונתתי את פגריכם וגו' · הרי שלש סלוק שכינה ארבע חרבן ערים שממון מקדש מן הגדודו' ולא אריח קרבנות הרי שבע : והשימותי אני את הארץ · זו מדה טובה לישראל שלא ימצאו אויבים נחת רוח בארצם שתהא שוממה מיושביה : ואתכם אזרה בגוים · זו מדה קשה שבשעה שבני מדינה גולים למקום אחד רואי' זה את זה ומתנחמי' וישרא' נזרו כבמזרה כאדם הזורה שעורים בנפה ואין אחת מהם דבוקה בחברתה : והריקותי · כששולף החרב מתרוקן הנדן ומדרשו חרב הנשמטת אחריכם אינה חוזרת מהר כאדם שמריק את המים ואין סופן לחזור : והיתה ארצכם שממה · שלא תמהרו לשוב לתוכה ומתוך כך עריכם יהיו חרבה נראות לכם חרבות שבשעה שאדם גולה מביתו ומכרמו ומעירו וסופו לחזור כאילו אין כרמו וביתו חרבים כך שנוי' בתור' כהנים : אז תרצה · תפיים את כעס המקום שכעס על שמטותיה : והרצת · למלך את שבתותיה : את אשר לא שבתה · שבעי' שנה של גלות בבל הן היו כנגד שנות השמט' ויובל שהיו בשנים שהכעיסו ישראל בארצם לפני המקום ארבע מאות ושלשי' שנה שלש מאות ותשעי' היו שני עונם משנכנסו לארץ עד שגלו עשרת השבטים ובני יהודה הכעיסו לפניו ארבעי' שנה משגלו עשרת השבטים עד חרבות ירושלי' הוא שנאמר ביחזקאל ואתה שכב על צדך השמאלית וגו' וכלית את אלה וגו' ושכבת על צדך הימנית ארבעי' יום ונשאת את עון בית יהודה ונבואה זו נאמרה ליחזקא' בשנה החמישית לגלות המלך יהויכין ועוד עשו שש שנים עד גלות צדקיהו הרי ארבעים ושש ואם תאמר שנות מנשה חמשים וחמש היו מנשה עשה תשובה שלשים ושלש שנה וכל שנות רשעו עשרים ושנים כמו שאמור באגדת חלק ושל אמון שתים ואחת עשרה ליהויקים וכנגדן לצדקיהו צא וחשוב לארבע מאות שנה ששים וארבע לשלשים ושש שנה חמש שמטות הרי שבעים חסר אחת ועוד שנה יתירה שנכנסה בשמטה המשלמת לשבעים ועליהם נגזר שבעים שנה שלמים וכן הוא אומר בדברי הימים עד רצתה הארץ את שבתותיה למלאות שבעים שנה : והבאתי מרך · פחד ורך לבב מ"ם של מרך יסוד נופל היא כמו מ"ם של מועד ושל מוקש : ונסו מנוסת חרב · כאילו רודפים הורגים אותם : עלה נדף · שהרוח רודפו ומכהו על עלה אחר ומקשקש ומוציא קול וכן תרגומו קל טרפא דשקיף וכן תרגומו של חבורה משקופי : וכשלו איש באחיו · כשירצו לנוס יכשלו זה בזה כי יבהלו לרוץ : כמפני חרב · כאילו בורחים מלפני הורגים שיהא בלבם פחד וכל שעה סבורים שאדם רודפם · ומדרשו וכשלו איש באחיו זה נכשל בעונו של זה שכל ישראל ערבין זה בזה : ואבדתם בגוים · כשתהיו פזורים תהיו אבודים זה מזה : ואכלה אתכם · אלו המתים בגולה : בעון אבותם אתם · כשאוחזין מעשה אבותיהם בידיהם : ימקו · לשון המסה כמו ימסו וכמוהו תמקנה בחוריהן נמקו חבורותי :

וגעלה נפשי אתכם · שתסור השכינה אז תחרבנה עריכם ושמו המקדשי' שלכם והטעם בתחלה היו מקדשי : ולא אריח בריח · והטע' כי כבוד השם מלא שמים והארץ וכתוב על נח וירח יי' את ריח הניחוח והטעם שלא אקבל עולה אחרי כן מכם · ואחר שאמר עריכם ומקדשיכם אמר את הארץ כל ארץ ישרא' : ושממו עליה · כל כך תהיה שממה שגם האויבי' הדרי' ישומו עליה · הפך משוש לכל הארץ : אזרה · מבנין הכבד הדגוש ולא די שתזרו עד אשר אריק אחריכ' חרב · וטעם אריק מנדנה : והית' ארצכם · דבק עם הפסוק הבא אחריו והטעם כאשר תהיה ארצכם שממה אז תרצה הארץ וזאת המלה כמו תשלים וכן עד ירצ' כשכיר יומו כי נרצה עונה: שבתותיה' שמיטות ויובלי' וכן כתוב עד רצתה הארץ את שבתותי' ושם פרשתיו : השמה · שם ומשקלי השמות משתנים וטעם כל ימי השמה ואתם בארץ אויביכם שתהיה שממה מכם אז תשבת ותמצא מנוחה למלאת שבתותיה · וטעם כל ימי השנה תשבו' מכפר השנים שתשבות וביחזקאל מפורש : והנשארים בכם · בעבור שאמר והריקותי אחריכם חרב : מרך · מפעלי הכפל וכן במועל ידיה' מגזרת ורך הלבב ויפחדו עד שירדפם קול עלה נדף והוא שם התאר מבנין נפעל וכ"ון השר' מובלע : איש באחיו · שהיא אוהבו תקומה · מבנין נוסף כבד מנח עי"ן וי"ו בעבו' התי"ו וכן תרומ' : ואכלה אתכם · מנהג כל הגולי' למקום אחר בהשתנות האויר עליהם והמים ימותו רובם : והנשארים · מהנשארים ימקו בעונם על משקל יסבו ושניהם מפעלי הכפל מגזר המק בסרו מק יהיה : ואף בעונות אבותם אתם ימקו · כטעם אבותינו חטאו ובמגלת איכה פירשתיו : והתודו · מבנין התפעל : במעלם אשר מעלו בו אבותם : ואף אשר הלכו עמי · זה בניהם בקרי : אף אני · כן עשיתי עמהם ויסרתם להביאם אל ארץ אויביה' עד שיכנע לבבם הערל ועוד אפרשנו : והם

וְנָגְעֲלָ֥ה נַפְשִׁ֖י אֶתְכֶֽם׃ וְנָתַתִּ֤י אֶת־עָֽרֵיכֶם֙ חָרְבָּ֔ה וַהֲשִׁמּוֹתִ֖י אֶת־מִקְדְּשֵׁיכֶ֑ם וְלֹ֣א אָרִ֔יחַ בְּרֵ֖יחַ נִיחֹֽחֲכֶֽם׃ וַהֲשִׁמֹּתִ֥י אֲנִ֖י אֶת־הָאָ֑רֶץ וְשָֽׁמְמ֤וּ עָלֶ֙יהָ֙ אֹֽיְבֵיכֶ֔ם הַיֹּשְׁבִ֖ים בָּֽהּ׃ וְאֶתְכֶם֙ אֱזָרֶ֣ה בַגּוֹיִ֔ם וַהֲרִיקֹתִ֥י אַחֲרֵיכֶ֖ם חָ֑רֶב וְהָיְתָ֤ה אַרְצְכֶם֙ שְׁמָמָ֔ה וְעָרֵיכֶ֖ם יִהְי֥וּ חָרְבָּֽה׃ אָז֩ תִּרְצֶ֨ה הָאָ֜רֶץ אֶת־שַׁבְּתֹתֶ֗יהָ כֹּ֚ל יְמֵ֣י הֳשַׁמָּ֔ה וְאַתֶּ֖ם בְּאֶ֣רֶץ אֹיְבֵיכֶ֑ם אָ֚ז תִּשְׁבַּ֣ת הָאָ֔רֶץ

לה וְהִרְצָ֖ת אֶת־שַׁבְּתֹתֶֽיהָ׃ כָּל־יְמֵ֥י הָשַּׁמָּ֖ה תִּשְׁבֹּ֑ת אֵ֣ת אֲשֶׁ֧ר לֹֽא־שָׁבְתָ֛ה בְּשַׁבְּתֹתֵיכֶ֖ם בְּשִׁבְתְּכֶ֥ם עָלֶֽיהָ׃ וְהַנִּשְׁאָרִ֣ים בָּכֶ֔ם וְהֵבֵ֤אתִי מֹ֙רֶךְ֙ בִּלְבָבָ֔ם בְּאַרְצֹ֖ת אֹיְבֵיהֶ֑ם וְרָדַ֣ף אֹתָ֗ם ק֚וֹל עָלֶ֣ה נִדָּ֔ף וְנָס֧וּ מְנֻֽסַת־חֶ֛רֶב וְנָפְל֖וּ וְאֵ֥ין רֹדֵֽף׃ וְכָשְׁל֧וּ אִישׁ־בְּאָחִ֛יו כְּמִפְּנֵי־חֶ֖רֶב וְרֹדֵ֣ף אָ֑יִן וְלֹא־תִהְיֶ֤ה לָכֶם֙ תְּקוּמָ֔ה לִפְנֵ֖י אֹיְבֵיכֶֽם׃ וַאֲבַדְתֶּ֖ם בַּגּוֹיִ֑ם וְאָכְלָ֣ה אֶתְכֶ֔ם אֶ֖רֶץ אֹיְבֵיכֶֽם׃ וְהַנִּשְׁאָרִ֣ים בָּכֶ֗ם יִמַּ֙קּוּ֙ בַּעֲוֺנָ֔ם בְּאַרְצֹ֖ת אֹיְבֵיכֶ֑ם וְאַ֛ף בַּעֲוֺנֹ֥ת אֲבֹתָ֖ם אִתָּ֥ם יִמָּֽקּוּ׃

מ וְהִתְוַדּ֤וּ אֶת־עֲוֺנָם֙ וְאֶת־עֲוֺ֣ן אֲבֹתָ֔ם בְּמַעֲלָ֖ם אֲשֶׁ֣ר מָֽעֲלוּ־בִ֑י וְאַ֕ף אֲשֶׁר־הָלְכ֥וּ עִמִּ֖י בְּקֶֽרִי׃ אַף־אֲנִ֗י אֵלֵ֤ךְ עִמָּם֙ בְּקֶ֔רִי והבאתי

וִירַחֵיק מֵימְרִי יַתְכוֹן׃ וְאֶתֵּן יַת קִירְוֵיכוֹן חָרְבָא וְאַצְדֵּי יַת מַקְדְּשֵׁיכוֹן וְלָא אֲקַבֵּיל בְּרַעֲוָא קוּרְבַּן כְּנִישַׁתְכוֹן׃ וְאַצְדֵּי אֲנָא יַת אַרְעָא וְיִצַּדּוֹן עֲלַהּ בַּעֲלֵי דְבָבֵיכוֹן דְיָתְבִין בַּהּ׃ וְיָתְכוֹן אֲבַדַּר בֵּינֵי עַמְמַיָא וְאֶגְרֵי בָתְרֵיכוֹן דְקָטְלִין בְּחַרְבָּא וּתְהֵי אַרְעֲכוֹן צַדְיָא וְקִירְוֵיכוֹן יְהוֹיָין חָרְבָא׃ בְּכֵן תִּרְעֵי אַרְעָא יַת שְׁמִטְּהָא כָּל יוֹמִין דְצַדְיָאַת וְאַתּוּן בְּאֲרַע בַּעֲלֵי דְבָבֵיכוֹן בְּכֵן תִּשְׁמֵט אַרְעָא וְתַרְעֵי יַת שְׁמִטְּהָא׃ כָּל יוֹמִין דְצַדְיָאַת תִּשְׁמֵט יַת דִי לָא שְׁמֵטַת בִּשְׁמִטְּכוֹן כַּד הֲוֵיתוּן יָתְבִין עֲלַהּ׃ וּדְיִשְׁתַּאֲרוּן בְּכוֹן וְאָעֵיל תַּבְרָא בְּלִבְּהוֹן בְּאַרְעֲתָא דְשַׂנְאֵיהוֹן וְיִרְדּוֹף יָתְהוֹן קָל טַרְפָּא דְשָׁקֵיף וְיַעְרְקוּן כְּמֵיעֲרוֹק מִן קֳדָם דְקָטְלִין בְּחַרְבָּא וְיִפְּלוּן וְלֵית דְרָדֵיף׃ וְיִתַּקְלוּן גְּבַר בַּאֲחוּהִי כְּמִקֳּדָם דְקָטְלִין בְּחַרְבָּא וְרָדֵיף לֵית וְלָא תְהֵי לְכוֹן סִיַעְדָּא קֳדָם בַּעֲלֵי דְבָבֵיכוֹן׃ וְתֵיבְדוּן בֵּינֵי עַמְמַיָא וּתְגַמַּר יָתְכוֹן אֲרַע בַּעֲלֵי דְבָבֵיכוֹן׃ וּדְיִשְׁתַּאֲרוּן בְּכוֹן יִתְמְסוּן בְּחוֹבֵיהוֹן בְּאַרְעֲתָא בַּעֲלֵי דְבָבֵיכוֹן וְאַף בְּחוֹבֵי אֲבָהַתְהוֹן בִּישַׁיָּא דַאֲחִידִין בִּידֵיהוֹן יִתְמְסוּן׃ וִיוַדּוֹן יַת חוֹבֵיהוֹן וְיַת חוֹבֵי אֲבָהַתְהוֹן בְּשִׁקְרֵיהוֹן דְשַׁקַּרוּ קֳדָמַי וְאַף דִי הַלִּיכוּ קֳדָמַי בְּקַשְׁיוּ׃ אַף אֲנָא אֵיהָךְ עִמְּהוֹן בְּקַשְׁיוּ ואעיל

והשמותי ג' וסי' והשמותי את מקדשכם · והשמותי אני את · והשמותי עליך עמים רבים · ולא אריח ב' דסמיכי וסי' ולא אריח בריח ניחחכם · ולא אריח בעצרתיכם · בריח ב' וסימ' ולא אריח בריח ניחחכם · בריח ניחח ארצה אתכם · אזרה ג' וסי' ואתכם אזרה בגוים · והשלישית לכל רוח אזרה · וכל אנפיו אזרה · והרקתי ב' וכתיב כן וסי' והריקתי אחריכם חרב · והריקתי לכם ברכה עד · שבתתיה · ד' ג' חסר וא' מלא וסי' אז תרצה הארץ · ב' בו · והארץ תעזב מהם · עד רצתה הארץ את שבתותיה · בתראה מלא · סי' דהדין עניינא קדמתא תלית' ורביעא' שבע על חטאתיכם · תניינא שבע כחטאתיכם · קדמא' תניינא וחמשאה קרי תליתאה רביעא' שתיתאה שביעאה בקרי וכך דינך אן דאית את קרי אן דאית ואת בקרי · בארצות ב' חסרי' ובענין וסי' ימקו בעונם והנשארי' בכם והבאתי מרך · עלה ז' בטרפי ד' כתי' י"וד וג' כתי' ה' וסי' ויתפרו עלה תאנה · והנ' עלה זית טרף · צאו ההר והבאתם עלי ד' בפסוק · נדף ה' קמצין וסי' קול עלה נדף · בקש נדף קשתו · העלה נדף תרעץ · הבל נדף · וכל מזרע יאור · מנסת ה' חסר בליש' וסי' ונסו מנסת חרב · וינסו משנאיך · ויהו בנסם מפני בני ישראל · נסך לפני צריך · מפני גערת חמשה תנסו · וכל וינסו דכוו' במ"ד מלאים · ורדף ג' וחס' וסי' וכשלו איש באחיו . שריד סוררים · אפרים רעה רוח · ואף אשר הלכו עמי בקרי חד מן י"ו זוגין חד זקיף לרומא וחד נחית לתהומא וסימן נמסר בסדר וארא :

בעל הטורים

ואתכם אזרה · הוי"ן עקומה לומר לך שנתתי לכם ארץ שבעה עממין לקיים התורה שנכה עמודיה שבעה · ואתם שבעה · ואתם שבע' תועבות בלבבכם · לכן אתכם אזרה : והריקותי · ב' נמס' הכא והריקותי אחריכם חרב · ואידך והריקותי לכם ברכה עד בלי די · אני אמרתי והריקתי לכם ברכה עד בלי די ואתם לא רציתם לקיים מצותי ע"כ והריקותי אחריכם חרב : ששה פעמים כתוב בפרשה עון ועונם וכנגדם גלו ששה פעמים ג' ע"י סנחריב וג' על ידי נבוכד נצר: ורודף · ג' במסור' וכשלו איש באחיו כמפני חרב ורודף אין ואידך כלו אוהב שוחד ורודף שלמונים · ואידך אפרים רועה רוח ורודף קדים · בשביל שהם רודף שלמונים ורודף קדים על כן וכשלו איש באחיו כמפני חרב ורודף אין: וזכרתי

מ"ע ספורנו

ונתתי את עריכ' חרבה ימל' ידי מלך בבל ושריו והשמותי את מקדשיכ' · על ידי נבוזר אדן : ולא אריח בריח ניחוחכם · אע"פי שהיו בו אז הכהני' בני צדוק שהיו קרבנ' ריח ניחוח בלי ספק ...

אמרי נועם

רלבג

חזקוני

רשי

והבאתי אותם. אני בעצמי אביאם זו מדה טובה לישראל שלא יהיו אומרים הואיל וגלינו בין האומות נעשה כמעשיהם אני איני מניחם אלא מעמיד אני את נביאי ומחזירן לתחת כנפי שנאמר והעולה על רוחכם היו לא תהיה וגומר חי אני אם לא ביד חזקה וגומר: או אז יכנע. כמו או נודע כי שור נגח הוא אם אז יכנע. לשון אחר אולי שמא אז יכנע לבבם וגומר: ואז ירצו את עונם. יכפרו על עונם ביסוריהם: וזכרתי את בריתי יעקוב. בחמשה מקומות נכתב מלא ואליהו חסר בחמשה מקומות יעקב נטל אות משמו של אליהו ערבון שיבא ויבשר גאולת בניו: וזכרתי את בריתי יעקוב. למה נמנו אחורני' כלומר כדאי הוא יעקב הקטן לכך ואם אינו כדאי הרי יצחק עמו ואם אינו כדאי הרי אברהם שהוא כדאי ולמה לא נאמר זכירה ביצחק אלא אפרו של יצחק נראה לפני צבור ומונח על המזבח: יען וביען. גמול ובגמול אשר במשפטי מאסו: ואף גם זאת. ואף אפילו אני עושה עמה' זאת הפורענות אשר אמרתי בהיות' בארץ אויביהם לא אמאסם לכלות' ולהפר בריתי אשר אתם: ברית ראשונים. של שבטים: והתורות. אחת בכתב ואחת על פה מגיד שכלם נתנו למשה בסיני: כי יפליא. יפריש בפיו: בערכך נפשות. ליתן ערך נפשו לומר ערך דבר שנפשו תלויה בו עלי: והיה ערכך וגו'. אין ערך זה לשון דמים אלא בין שהוא יקר בין שהוא זול: כפי שניו. הוא הערך הקצוב עליו בפרשה זו: ערכך. כמו ערך וכפל הכפין לא ידעתי מאיזה לשון הוא: ואם מבן חמש שנים. לא שיהא הנודר קטן שאין בדברי קטן כלום אלא גדול שאמר ערך קטן זה שהוא בן חמש שנים עלי: ואם מבן ששים שנה וגו'. כשמגיע לימי הזקנה האשה קרובה להחשב כאיש דאמרי אינשי סבא בביתא פחא בביתא סבתא בביתא סימא בביתא וסימנא טבא בביתא: ואם

תורה

וְהֵבֵאתִי אֹתָם בְּאֶרֶץ אֹיְבֵיהֶם אוֹ־אָז
יִכָּנַע לְבָבָם הֶעָרֵל וְאָז יִרְצוּ אֶת־
עֲוֺנָם׃ וְזָכַרְתִּי אֶת־בְּרִיתִי יַעֲקוֹב
וְאַף אֶת־בְּרִיתִי יִצְחָק וְאַף אֶת־
בְּרִיתִי אַבְרָהָם אֶזְכֹּר וְהָאָרֶץ אֶזְכֹּר׃
וְהָאָרֶץ תֵּעָזֵב מֵהֶם וְתִרֶץ אֶת־
שַׁבְּתֹתֶיהָ בָּהְשַׁמָּה מֵהֶם וְהֵם יִרְצוּ
אֶת־עֲוֺנָם יַעַן וּבְיַעַן בְּמִשְׁפָּטַי מָאָסוּ
וְאֶת־חֻקֹּתַי גָּעֲלָה נַפְשָׁם׃ וְאַף־גַּם־
זֹאת בִּהְיוֹתָם בְּאֶרֶץ אֹיְבֵיהֶם לֹא־
מְאַסְתִּים וְלֹא־גְעַלְתִּים לְכַלֹּתָם
לְהָפֵר בְּרִיתִי אִתָּם כִּי אֲנִי יְהוָה
אֱלֹהֵיהֶם׃ וְזָכַרְתִּי לָהֶם בְּרִית מה
רִאשֹׁנִים אֲשֶׁר הוֹצֵאתִי־אֹתָם מֵאֶרֶץ
מִצְרַיִם לְעֵינֵי הַגּוֹיִם לִהְיֹת לָהֶם
לֵאלֹהִים אֲנִי יְהוָה׃ אֵלֶּה הַחֻקִּים
וְהַמִּשְׁפָּטִים וְהַתּוֹרֹת אֲשֶׁר נָתַן יְהוָה
בֵּינוֹ וּבֵין בְּנֵי יִשְׂרָאֵל בְּהַר סִינַי בְּיַד־
מֹשֶׁה׃ פ
וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר׃ א
דַּבֵּר אֶל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְאָמַרְתָּ אֲלֵהֶם
אִישׁ כִּי יַפְלִא נֶדֶר בְּעֶרְכְּךָ נְפָשֹׁת
לַיהוָה׃ וְהָיָה עֶרְכְּךָ הַזָּכָר מִבֶּן
עֶשְׂרִים שָׁנָה וְעַד בֶּן־שִׁשִּׁים שָׁנָה
וְהָיָה עֶרְכְּךָ חֲמִשִּׁים שֶׁקֶל כֶּסֶף
בְּשֶׁקֶל הַקֹּדֶשׁ׃ וְאִם־נְקֵבָה הִוא וְהָיָה
עֶרְכְּךָ שְׁלֹשִׁים שָׁקֶל׃ וְאִם מִבֶּן־ ה
חָמֵשׁ שָׁנִים וְעַד בֶּן־עֶשְׂרִים שָׁנָה
וְהָיָה עֶרְכְּךָ הַזָּכָר עֶשְׂרִים שְׁקָלִים
וְלַנְּקֵבָה עֲשֶׂרֶת שְׁקָלִים׃ וְאִם מִבֶּן־
חֹדֶשׁ וְעַד בֶּן־חָמֵשׁ שָׁנִים וְהָיָה
עֶרְכְּךָ הַזָּכָר חֲמִשָּׁה שְׁקָלִים כֶּסֶף
וְלַנְּקֵבָה עֶרְכְּךָ שְׁלֹשֶׁת שְׁקָלִים
כָּסֶף׃ וְאִם מִבֶּן־שִׁשִּׁים שָׁנָה וָמַעְלָה
אִם־זָכָר וְהָיָה עֶרְכְּךָ חֲמִשָּׁה עָשָׂר
שָׁקֶל וְלַנְּקֵבָה עֲשָׂרָה שְׁקָלִים׃
ואם

תרגום

ואעיל יתהון בארע בעלי דבביהון או
בכן יתבר לבהון טפשא ובכן ירעון
ית חוביהון׃ ודכירנא ית קימי דעם
יעקוב ואף ית קימי דעם יצחק ואף
ית קימי דעם אברהם אנא דכיר
וארעא אנא דכיר׃ וארעא תתרטיש
מנהון ותרעי ית שמטהא כד צדיאת
מנהון ואינון ירעון ית חוביהון לוטין
חלף בירכן אייתי עליהון דבדיני קצו
וית קימי רחיקת נפשהון׃ ואף ברם
ברא במהויהון בארע בעלי דבביהון
לא ארטישנון ולא ארחיקנון
לשיצאותהון לאשנאה קימי עמהון
ארי אנא יי אלההון׃ ודכירנא להון
קים קדמאי די אפקית יתהון מארעא
דמצרים לעיני עממיא למהוי להון
לאלהא אנא יי׃ אלין קימיא ודיניא
ואוריתא די יהב יי בין מימריה ובין
בני ישראל בטורא דסיני בידא דמשה׃
ומליל יי עם משה למימר׃ מליל עם
בני ישראל ותימר להון גבר ארי
יפריש נדר בפורסן נפשתא קדם יי׃
ויהי פורסניה דדכרא מבר עשרין
שנין ועד בר שתין שנין ויהי פורסניה
חמשין סלעין דכסף בסלעי קודשא׃
ואם נוקבתא היא ויהי פורסנה תלתין
סלעין׃ ואם מבר חמש שנין ועד בר
עשרין שנין ויהי פורסניה דדכרא
עשרין סלעין ולנוקבתא עשר סלעין׃
ואם מבר ירחא ועד בר חמש שנין
ויהי פורסניה דדכרא חמש סלעין
דכסף ולנוקבתא פורסנה תלת סלעין
דכסף׃ ואם מבר שתין שנין
ולעילא אם דכורא ויהי פורסניה
חמש עשרי סלעין ולנוקבתא עשר
סלעין׃ ואם

אבן עזרא

והם ירצו את עונם. ישלימו ויפרעו: וזכרתי את בריתי. מושך עצמו ואחר עמו וכן הוא וזכרתי את בריתי את ברית יעקב. כמו והנבואה עודד הנביא שהוא כמו והנבואה נבואת עודד הנביא ראשיכם שבטיכם שהוא ראשי שבטיכם ויאמר הגאון כי טעם להזכיר בתחלה יעקב בעבור היות שבטיו כלם בברית: והארץ תעזב מהם. טעמו אזכור גם הארץ שפרעה את השבתות ונעזבה מהם וגם אזכיר שהם הרצו את עונם: יען וביען. הא' כנג' משפטי מאסו והב' ובחקותי געלה נפשם והבי"ת נוסף כב"ית בראשונה: ואף גם זאת. לשון נאות והאחד יספיק וכל המקרא כך. וכן הרק אך במשה המבלי אין קברים: לא מאסתי לכלותם. רק ליסרם עד שיכנע לבם: געלתים. סרתי מהם או בחלה נפשי מהם: להפר בריתי. שנשבעתי להם ואף אם הם הפרו את בריתי כי כן כתוב אני לא אפר בריתי אתכם כי אלהים אני: וזכרתי להם. לעולם: ברית ראשונים. זאת הברית הכרותה בסיני וקרא זה הדור ראשונים כנגד הבנים שיגלו בארץ אויביהם ויש אומרי' על אבות העולם. וטעם אשר הוצאתי אותם שנשבעתי לאבות' להוציא בניה' מעבדות והראשון נכון בעיני: אלה החקים והמשפטים. הם הכתובים בפרשת וישמע ואלה המשפטים ופרשת בהר סיני: אשר נתן יי' בינו ובין בני ישראל. רמז לברית הר סיני כי אחר שנעשה המשכן והיה הכבוד באהל מועד לא עלה משה בהר סיני גם הזכיר הפרשה של הערכים בעבור שנאמרה בהר סיני כי כן כתוב באחרונה כי תחלת ספר וידבר יי' אל משה במדבר סיני באהל מועד בספר ויקרא: יפליא. יפריש ויבאר: בערכך נפשות. הטעם שידור נדר לאמר אם השם יעשה לי כך אפדה נפשי כדי ערכי או ערך בני או ערך בהמה וכ"ף בערכך על דעת כל המדקדקי' מוסף והטעם כערך ויש אומרים כי הכ"ף לנכח הכהן ויפרש כערכך הכהן כערכך אתה והה"א יקרא לו ה"א הקריאה ואמר על הערכך שהיא מלה זרה כמו בתוך האהלי ולפי דעתי שהוא האהל שלי וכן הערכך. וטעם נפשות כלל לאדם ולבהמה: מבן עשרים שנה. החל משהוא נכנס בפקודים: בן ששים זקן ודעת רבים כי זו גזרת מלך כי מבן חדש עד חמש שנים יתן חמשה שקלים אילו עבר יום אחד נוסף על חדש יתן חמשה שקלים ולפי דעת הגאון שיתן בכל שנה שקל עד חמש שנים שלמות כי אמרו רבים שהם ארבע כחלקי השנים ואחר כן תשע עשרה שלמות ואחר כן תשע והמשים לסוף אל המקום שהחל ממנו וחמשה עשר להשלמות חמש [illegible] כנגד הארבע חלקים ולפי האמת שכל אלה שלמות או יום אחד בשנה אחר' שנה ולא נסמוך רק על דברי כי מה צורך להחלוק מבן חדש עד חמש ומחמש עד עשרים אחר שיתן בכל שנה שקל ויש להשיב על דבר החדש והנה מי שהוא פחות מחדש ימים אין לו ערך ואחר ששים שב לאחור ועוד מה יעשה אחר הששים שנה אם יתן כך תמיד. וכל אלה שבושי' והכלל כי הוא גזרת הכתוב כי אילו היה על דרך תוספת הזכר על הנקבה הנה אחר ששים יוסיף השלישית והנה מחמש עד עשרים יוסיף החצי ומחדש ועד חמש ומעשרים ועד ששים יוסיף על החצי עשיריתו: והעריך

בעל הטורים

וזכרתי את בריתי יעקב. ביצחק לא כתיב ביה זכירה לפי שאפרו צבור ומונח לפני הק"בה: האותיות מנויין למפרע. אומר הקב"ה אני זוכר אותן [illegible] שיחסם עד למעלה עד בן יעקב בן יצחק בן אברהם. בכלם כתי' אף חוץ מיעקב שהיה מטתו שלימה ולא יצא ממנו פסולת: וזכרתי. הפסוק מתחיל בזכיר' ומסיים בזכירה' שלעולם יזכיר זכות אבות: אברה' נקרא עבדו כדכתיב זכור לעבדיך וסמיך ליה לאברה'. וכן ביעקב כתיב יעקב עבדי מה שאין כן ביצחק. לפי שאברהם ויעקב קיימו המצות בין בארץ בין בחוצה לארץ מה שאין כן ביצחק: אברהם. ויעקב הוזכרו ראש לאבות ויצחק לא הוזכר בשום מקום בראש לפי שברא לוט' לעשו הוי גביר לאחיך לעשותו ראש ליעק': והארץ תעזב מהם. ז"ין עקומה. שז' שנים נתקיים בארץ ישראל גפרית ומלח: מתחלת התוכחה עד געלה נפשם ש"ן תיבות כנג' ש"ן שני' שחטאו עשרה שבטי' ובכלם לא הוזכר בהם השם לפי שאמרו אין להם חלק באלהי ישראל. ולכך כתיב בדברי הימים ושבועתו ליצחק ובתהלי' כתי' לישחק שנשבע הב"ה כל זמן שלא חטאו בניו יותר מש"ן שני' שלא יגלם: בפרשת ערכים יש נ' שקלים ל' שקלים וכ' שקלים וי' שקלים וה' שקלים וג' שקלי' וט"ו שקלים וי' שקלים בין זכר לנקב' שהוא סך הכל קמ"ג שקלים לכפר על מ"ה קללות שבתורת כהנים וצ"ח שבמשנ' תורה שהם בין הכל קמ"ג ולכך סמך ערכין לקללות:
יתרם

מ"ע ספורנו

והבאתי אות' בארץ אויביה'. כשאמרו בני הגולה לא"י כשנגו' כורש מלך פרס היתה הארץ תחת ממשלת האמות כאמרו והארץ אשר נתת לאבותינו לאכול את פריה ואת טובה הנה אנחנו עבדים עליה ותבואת' מרבה למלכי' אשר נתת עלינו בחטאתינו: וזכרתי את בריתי. בבנין בית שני: והארץ תעזב מהם. באחרונה: וזכרתי להם. בקבוץ גליות: אשר הוצאתי' להיו' להם לאלהי'. שהוצאתי' כדי שאהיה להם לאלהים באמרו ואתם תהיו לי ממלכ' כהני' וגוי קדו' ומה שהשחיתו אז יתקיים אחר קבוץ גליות לימו' המשיח וע"ה: אני ה'. לא שניתי ולא היה הקלקול זולתי מהם ואשלי' כונתי בסור כל קלקולם לעתיד לבא: אלה החקים. כל התנו' שנאמרו קודם שהתחיל פרשת אם בחקותי הם החקי' והמשפטי' והתורות שעליהם נכרת הברית בברכות וקללו' וזה הוא הברית שהזכיר באמרו מלבד הברי' אשר כרת אתם בחורב: בינו ובין בני ישראל. שנדר הוא יתעלה הברכות לכשיזכו וקבלו הם האלות אם לא ישמעו. אבל ערכי אדם ודיני הקדש בית ושדה ובכור וחרמים ומעשר בהמה כלם נאמרו אחר זה הברית אף על פי שנאמרו גם הם בהר סיני כאמרו. אלה המצות אשר צוה ה' את משה אל בני ישראל בהר סיני אבל לא נתנו בינו ובין בני ישראל בברית

נשלם ספר ויקרא

מסרה

ירצו ד' וסימ' או אז יכנע לבבם הערל. והארץ תעזב מהם. ואחריה' בפיהם ירצו סלה. אך משאתו יעצו להדיח. יעקב ה' וסי' מלאים וסי' וזכרתי את בריתי יעקוב. הנני שב שבות אהלי יעקוב. גם זרע יעקב ודוד עבדי. ושב יעקוב ושקט ושאנן תניינא. לא כאלה חלק יעקוב תניינא דספרא. ראשנים ה' וסימ' וזכרתי להם ברית ראשנים. כי שאל נא לימים ראשנים. אל תסג גבול עולם. ובנו ממך חרבות עולם. [illegible] עונות. יפלא ב' חסרים וסימ' איש כי יפלא נדר בערכך נפשות ליי'. איש כי יפלא לנדר נדר נזיר להזיר. נפשות ב' חס' וסימ' [illegible] נפשת. בערכך נפשת ליי'.

חזקוני

או אז יכנע לבבם הערל וגו' וזכרתי. אבל אם אז יכנע לבבם וזכרתי את בריתי כי כן היא המד' כדכתי' ומודה ועוזב ירוחם: וזכרתי את בריתי יעקב. לפי שמטתו היתה שלמה לא נאמר בו אף ולפי שכל שבטיו היו בברית הוזכרו תחלה: והארץ אזכור. לפי שנאמר למעלה והשמותי אני את הארץ ולא תתן ארצכם את יבולה: ותרץ את שבתותיה והם ירצו את עונם. כנגד ע"ט שנים שביובל שבטלו בהן שמטין כנגדן לקו ע"ט פורעניות שכתובים כאן בענין: והם ירצו את עונם. יתפייסו מן העונש הבא עליהם ויודו ויאמרו כל זאת באתנו יען במשפטי מאסו וביען את חקותי געלה נפשם: ד"א והם ישלימו את עונם עונש דוגמא אם יקרך עון בדבר הזה דנבי בעלת אוב: ואף גם זאת בהיותם בארץ אויביהם וגו'. וכי מה נשתייר להם לישראל שלא נמאסו ולא נגעלו והלא כל המתנות טובו' שנתנו להם נתבטלו מהם אלא אלולי ספר תורה שנשתייר להם לא היו משונים מאומות העולם כלום ועל זה יאמר הפייט ואין שיור רק התורה הזאת: וזכרתי להם ברית ראשוני'. מכאן אתה למדין שהברית כרותה לשבטי' [illegible] ברית כדכתיב בספר שבא אלה דברי הברית מלבד הברי' אשר כרת אתם בחורב: איש. אין לי אלא איש שהעריך אשה שהעריכה מנין ת"ל נפשות: יפלא. יפריש מפיו שיש להם שני פני' בפירושם וזה למפרע [illegible] כי יפלא ממך דבר למשפט שהוא לשון העלמ' דוגמא דשן לדשנו [illegible] ואמללה [illegible] אותך מקלמם: נדר בערכך. הקיש ערכים לנדרים מה נדרי' בבל יאחר לשלמו אף ערכים בבל יאחר לשלמו: ואם נקבה היא וגו'. ולנקבה עשרת שקלים. קצב ערך דמי נקבה קרוב לחציו של זכר [illegible] ואין בה רק שני ירכיה: ואם מבן ששים שנה ומעלה. מכין שנת ששים כלמטה היתנה ת"ל ואם מבן ששים שנה ומעלה: אם זכר וגו'. תלמוד שנת ששי' כלמטה היתנה אין לי אלא שנת ששי' שנת חמשי' שנת עשרי' מניין ודין הוא [illegible] שנת ששים וחייב שנת חמשי' ושנת עשרי' מה שנת ששי' כלמטה היתנה אף שנת חמשי' ושנת עשרים כלמטה היתנה מה שכתוב פוחת מערכו של זקן שכמות שהיה כשהיה בחור יותר משל אשה חייבו שמתא לפי שדרכו של איש להיות אומנותו לפי כחו מלאכה גבורה והבחור זקן כמו שם ואינו יכול לעמוד בה אבל אשה דרכה באומנות קל ובשהיא זקנה יכולה לעמוד בו בזקנתה:

רלבג

הקצוב הנה יעמוד הנערך לפני הכהן והעריך הכהן אותו לפי השג יד הנודר ולמדנו מאמרו ואם מך הוא מערכך שאע"פ שיהיה הנודר עשיר אחד לא יוסיף על הערך הקצוב בתורה אמנם אם יהיה עני יחסר מהערך הנזכר לפי עניו אבל יהיה זה בהעמדת הנערך לפני הכהן והיות הכהן מעריך אותו בזה האופן להורות כי מה שיפרש הוא הערך שנדר כדי שלא יזלזלו האנשי' בנדרים ולפי שראוי באלו הנדרים להעמיד הנערך ולהעריכו על פי אשר תשיג יד הנודר באופן שיראה מה יתחייב זה הנודר אם ערך שלם או פחות ממנו למדנו שאם מת הנערך קודם שעמד הנודר בדין אין לו ערך כי אין ערך למתים ומזה המקום נלמד גם כן שהגוסס אין לו ערך לפי שאי אפשר לו ההעמדה לפני הכהן וראוי שתדע שאם נדר ערך אבר שהנשמה תלויה בו נותן הערך לפי הדין הנזכר אבל אם נדר ערך אבר שאין הנשמ' תלויה בו פטור שנאמ' בערכך נפשות ליי' וראוי שתדע שהנודר כשהיה עני לא יפרע פחות משקל כי התורה דקדקה שיהיה הנפרע שקלי' והפחות שבזה הסוג הוא שקל אחד והוא מבואר עוד שלפי השנים שיש לנערך בעת שנדר יעריכנו הכהן לא לפי השני' שיש לנערך בעת ההערכה וכן יתבאר שאם היה עשיר בעת הנדר ועני בעת ההערכה או הפך יתחייב ערך שלם שנאמר ואם מך הוא מערכך ר"ל שהוא מך בעת הנדר וההערכה וזה כי לא אמר ואם היה מך ולזה הוא מבואר שכיון שאינו מך עתה יתחייב ערך שלם וכן אם לא היה מך בעת הנדר והיה מך אחר כן כי כבר יתחייב בערך שלם בעת הנדר לא יפטרנו עניו ממה שנתחייבו בו להקדש וראוי שיתבאר שזה הדין נוהג בערכין אבל מי שאמר דמי פלוני עלי ליי' יתן דמיו לפי מה שהוא נמכר בשוק היה איש או אשה ולזה יתחייב לתת דמי' לפחות מבן חדש ולאחר מע"פ שאין הנשמה תלויה בו ויתחייב ג"כ לתת הדמי' לטומטו' ולאנדרוגינוס אך לגוסס ולמי שנגמר דינו למיתה לא יתחייב לתת דמי' כי אין להם דמים. ואם בהמה אשר יקריבו ממנה קרבן ליי'. ר"ל שאינה בעלת מום והוא מן הבקר או מן הצאן כי ממנה יקריבו. כל אשר יתן ממנה ליי' יהיה קדש. ר"ל שאינו נגאלת כי מפני שהיא ראויה לקרבן כבר חלה קדושה בגוף הבהמה ויתחייב שתהיה קרבה למזבח והנה הוא מדבר בזה המקום בקדשי מזבח ולזה אמ' אשר יקריבו ממנה קרבן ליי' וראוי שתדע שאם הקדיש ממנה אבר למזבח הנה אם לא [illegible] הבהמה תלויה בו
אינו

וְאִם מָךְ הוּא מֵעֶרְכֶּךָ וְהֶעֱמִידוֹ לִפְנֵי
הַכֹּהֵן וְהֶעֱרִיךְ אֹתוֹ הַכֹּהֵן עַל פִּי
אֲשֶׁר תַּשִּׂיג יַד הַנֹּדֵר יַעֲרִיכֶנּוּ הַכֹּהֵן׃
ס וְאִם בְּהֵמָה אֲשֶׁר
יַקְרִיבוּ מִמֶּנָּה קָרְבָּן לַיהוָה כֹּל אֲשֶׁר
יִתֵּן מִמֶּנּוּ לַיהוָה יִהְיֶה קֹּדֶשׁ׃
לֹא יַחֲלִיפֶנּוּ וְלֹא יָמִיר אֹתוֹ טוֹב
בְּרָע אוֹ רַע בְּטוֹב וְאִם הָמֵר יָמִיר
בְּהֵמָה בִּבְהֵמָה וְהָיָה הוּא וּתְמוּרָתוֹ
יִהְיֶה קֹּדֶשׁ׃ וְאִם כָּל בְּהֵמָה טְמֵאָה
אֲשֶׁר לֹא יַקְרִיבוּ מִמֶּנָּה קָרְבָּן לַיהוָה
וְהֶעֱמִיד אֶת הַבְּהֵמָה לִפְנֵי הַכֹּהֵן׃
וְהֶעֱרִיךְ הַכֹּהֵן אֹתָהּ בֵּין טוֹב וּבֵין רָע
כְּעֶרְכְּךָ הַכֹּהֵן כֵּן יִהְיֶה׃ וְאִם גָּאֹל
יִגְאָלֶנָּה וְיָסַף חֲמִישִׁתוֹ עַל עֶרְכֶּךָ׃
וְאִישׁ כִּי יַקְדִּשׁ אֶת בֵּיתוֹ קֹדֶשׁ
לַיהוָה וְהֶעֱרִיכוֹ הַכֹּהֵן בֵּין טוֹב וּבֵין
רָע כַּאֲשֶׁר יַעֲרִיךְ אֹתוֹ הַכֹּהֵן כֵּן יָקוּם׃
וְאִם הַמַּקְדִּישׁ יִגְאַל אֶת בֵּיתוֹ
וְיָסַף חֲמִישִׁית כֶּסֶף עֶרְכְּךָ עָלָיו
וְהָיָה לוֹ׃ וְאִם מִשְּׂדֵה אֲחֻזָּתוֹ יַקְדִּישׁ
אִישׁ לַיהוָה וְהָיָה עֶרְכְּךָ לְפִי זַרְעוֹ
זֶרַע חֹמֶר שְׂעֹרִים בַּחֲמִשִּׁים שֶׁקֶל
כָּסֶף׃ אִם מִשְּׁנַת הַיֹּבֵל יַקְדִּישׁ
שָׂדֵהוּ כְּעֶרְכְּךָ יָקוּם׃ וְאִם אַחַר
הַיֹּבֵל יַקְדִּישׁ שָׂדֵהוּ וְחִשַּׁב לוֹ הַכֹּהֵן
אֶת הַכֶּסֶף עַל פִּי הַשָּׁנִים הַנּוֹתָרֹת
עַד שְׁנַת הַיֹּבֵל וְנִגְרַע מֵעֶרְכֶּךָ׃
וְאִם גָּאֹל יִגְאַל אֶת הַשָּׂדֶה הַמַּקְדִּישׁ
אֹתוֹ וְיָסַף חֲמִשִׁית כֶּסֶף עֶרְכְּךָ עָלָיו
וְקָם לוֹ׃ וְאִם לֹא יִגְאַל אֶת הַשָּׂדֶה
וְאִם מָכַר אֶת הַשָּׂדֶה לְאִישׁ אַחֵר
לֹא יִגָּאֵל עוֹד׃ וְהָיָה הַשָּׂדֶה
בְּצֵאתוֹ בַיֹּבֵל קֹדֶשׁ לַיהוָה כִּשְׂדֵה
הַחֵרֶם לַכֹּהֵן תִּהְיֶה אֲחֻזָּתוֹ׃
וְאִם אֶת שְׂדֵה מִקְנָתוֹ אֲשֶׁר לֹא
משדה

וְאִם מַסְכֵּן הוּא מִפּוּרְסָנֵיהּ וִיקִימִינֵּיהּ
קֳדָם כַּהֲנָא וְיִפְרוֹס יָתֵיהּ כַּהֲנָא עַל
מֵימַר דִּי תַדְבֵּיק יַד נָדְרָא יִפְרְסִינֵּיהּ
כַּהֲנָא׃ וְאִם בְּעִירָא דִּי יְקָרְבוּן מִנַּהּ
קוּרְבָּנָא קֳדָם יְיָ כֹּל דִּי יִתֵּן מִנֵּהּ קֳדָם
יְיָ יְהֵי קוּדְשָׁא׃ לָא יְחַלְּפִינֵּיהּ וְלָא
יְעַבַּר יָתֵיהּ טַב בְּבִישׁ אוֹ בִישׁ בְּטָב
וְאִם חַלָּפָא יְחַלֵּיף בְּעִירָא בִּבְעִירָא
וִיהֵי הוּא וְחִילּוּפֵיהּ יְהֵי קוּדְשָׁא׃ וְאִם
כָּל בְּעִירָא מְסָאֲבָא דִּי לָא יְקָרְבוּן
מִנַּהּ קוּרְבָּנָא קֳדָם יְיָ וִיקִים יָת
בְּעִירָא קֳדָם כַּהֲנָא׃ וְיִפְרוֹס כַּהֲנָא
יָתַהּ בֵּין טַב וּבֵין בִּישׁ כְּפוּרְסַן כַּהֲנָא
כֵּן יְהֵי׃ וְאִם מִפְרַק יִפְרְקִינַּהּ וְיוֹסֵף
חוּמְשֵׁיהּ עַל פּוּרְסָנֵיהּ׃ וּגְבַר אֲרֵי
יַקְדֵּישׁ יָת בֵּיתֵיהּ קוּדְשָׁא קֳדָם יְיָ
וְיִפְרְסִינֵּיהּ כַּהֲנָא בֵּין טַב וּבֵין בִּישׁ
כְּמָא דְיִפְרוֹס יָתֵיהּ כַּהֲנָא כֵּן יְקוּם׃
וְאִם דְּאַקְדֵּישׁ יִפְרוֹק יָת בֵּיתֵיהּ וְיוֹסֵף
חוּמֶשׁ כְּסַף פּוּרְסָנֵיהּ עֲלוֹהִי וִיהֵי
לֵיהּ׃ וְאִם מֵחֲקַל אַחְסַנְתֵּיהּ יַקְדֵּישׁ
גְּבַר קֳדָם יְיָ וִיהֵי פּוּרְסָנֵיהּ לְפוּם
זַרְעֵיהּ בֵּית זְרַע כּוֹר שְׂעוֹרִין בְּחַמְשִׁין
סִלְעִין דִּכְסַף׃ אִם מִשַּׁתָּא דְיוֹבֵלָא
יַקְדֵּישׁ חַקְלֵיהּ כְּפוּרְסָנֵיהּ יְקוּם׃ וְאִם
בָּתַר יוֹבֵלָא יַקְדֵּישׁ חַקְלֵיהּ וִיחַשֵּׁב
לֵיהּ כַּהֲנָא יָת כַּסְפָּא עַל פּוּם שְׁנַיָּא
דְּאִשְׁתְּאָרָא עַד שַׁתָּא דְיוֹבֵלָא
וְיִתְמְנַע מִפּוּרְסָנֵיהּ׃ וְאִם מִפְרַק
יִפְרוֹק יָת חַקְלָא דְּאַקְדֵּישׁ יָתֵיהּ
וְיוֹסֵף חוּמֶשׁ כְּסַף פּוּרְסָנֵיהּ עֲלוֹהִי
וִיקוּם לֵיהּ׃ וְאִם לָא יִפְרוֹק יָת חַקְלָא
וְאִם זַבֵּין יָת חַקְלָא לִגְבַר אוֹחֲרָן לָא
יִתְפְּרֵיק עוֹד׃ וִיהֵי חַקְלָא בְּמִפְּקֵיהּ
בְּיוֹבֵלָא קוּדְשָׁא קֳדָם יְיָ כַּחֲקַל
חֶרְמָא לְכַהֲנָא תְּהֵי אַחְסַנְתֵּיהּ׃
וְאִם יָת חֲקַל זְבִינוֹהִי דְּלָא מֵחֲקַל
אחסנתיה

רש"י

ואם מך הוא. שאין ידו משגת ליתן הערך הזה׃ על פי אשר תשיג. לפי מה שיש לו יסדרנו וישאיר לו כדי חייו מטה כר וכסת וכלי אומנות אם היה חמר משאיר לו חמורו׃ כל אשר יתן ממנו. אמר רגלה של זו עולה לדבריו קיימין ותמכר לצרכי עולה ודמיה חולין חוץ מדמי אותו האבר׃ טוב ברע. תם בבעל מום או רע בטוב וכל שכן טוב בטוב ורע ברע׃ כל בהמה טמאה. בבעלת מום הכתוב מדבר שהיא טמאה להקרבה ולמדך הכתוב שאין קדשים תמימים יוצאין לחולין בפדיון אלא אם כן הוממו׃ כערכך הכהן כן יהיה. לשאר כל אדם הבא לקנותה מיד הקדש׃ ואם גאל יגאלנה. בבעלים החמיר הכתו׳ להוסיף חומש וכן במקדיש בית וכן במקדיש את השדה וכן בפדיון מעש׳שני הבעלי׳ מוסיפין חומש ולא שאר כל אדם׃ והיה ערכך לפי זרעו. לא כפי שוויה אחת שדה טובה ואחת שדה רעה פדיון הקדשן שוה בית כור שעורי׳ בחמשים שקלים כך גזרת הכתו׳ והוא שבא לגאלה בתחלת היובל ואם בא לגאלה באמצעו נותן לפי החשבון סלע ופונדיון לשנה לפי שאינה הקדש אלא למנין שני טו היובל שאם נגאלה הרי טוב ואם לאו הגזבר מוכרה בדמים הללו לאחר ועומדת ביד הלוקח עד היובל כשאר כל השדות המכורות ושהיא יוצאה מידו חוזרת לכהני׳ של אותו משמר שהיובל פוגע בו ומתחלקת ביניהם זהו המשפט האמור במקדיש שדה ועכשו אפרשנו על סדר המקראות׃ אם משנת היובל יקדיש וגו׳. אם משעבר׳שנת היובל מיד הקדיש׳ ובא זה לגאלה׃ כערכך יקום. כערכך הזה האמור יהיה׃ חמשים כסף יתן׃ ואם אחר היובל יקדיש. וכן אם הקדישה משנת היובל ונשתהת ביד גזבר ובא זה לגאל׳ אחר היובל׃ וחשב לו הכהן את הכסף ע"פ השנים הנותרות. כפי החשבון כיצד הרי קצב דמיה של ארבעים ותשע שנה חמשי׳ שקל הרי שקל לכל שנה ושקל יתר על כולן והשקל ארבעים ושמנה פונדיונין הרי סלע ופונדיון לשנה אלא שחסר פונדיון אח׳לכולן ואמרו רבותינו שאותו פונדיון קלבון לפרוטרוט והבא לגאול יתן סלע ופונדיון לכל שנה לשנים הנותרות עד שנת היובל׃ ונגרע מערכך. מנין השנים שמשנת היובל עד שנת הפדיון׃ ואם גאל יגאל. המקדיש אותו יוסיף חומש על הקצבה הזאת׃ ואם לא יגאל את השדה. המקדיש׃ ואם מכר. הגזבר׃ את השדה לאיש אחר לא יגאל עוד. לשוב ביד המקדיש׃ והיה השדה בצאתו ביובל. מיד הלוקחו מן הגזבר כדרך שאר שדות היוצאות מיד לוקחיהם ביובל׃ קדש ליי׳. לא שישוב להקדש בדק הבית ליד הגזבר אלא כשדה החרם הנתון לכהנים שנאמר כל חרם בישראל לך יהיה אף זו תתחלק לכהנים של אותו משמר שיום הכפורים של יובל פוגע בו׃ ואם את שדה מקנתו וגו׳. חלוק יש בין שדה מקנה לשדה אחוזה שהשדה מקנה לא תתחלק לכהנים ביובל לפי שאינו יכול להקדישה אלא עד היובל שהרי ביובל היתה עתידה לצאת מידו ולשוב לבעלים לפיכך אם בא לגאלה יגאל בדמים הללו הקצובים לשדה אחוזה׃ ואם לא יגאל. וימכרנה גזבר לאחר או אם לא יגאל הוא בשנת היובל ישוב השדה לאשר קנהו מאתו אותו שהקדישה וכן תרגמו לאשר קנהו הלוקח הזה מאתו וזהו הגזבר לכך הוצרך לומר לאשר לו אחזת הארץ מירושת אבות וזהו בעלים הראשונים שמכרוה למקדיש׃
וכל

אבן עזרא

והעריך. שיושם הנערך במערכה אחת עם לך ולך וכמוהו אין ערוך אליך ומלת העריך מהבנין הכבד הנוסף וכן יעריכנו הכהן להפריש בינו ובין יערכנו לפני יי׳׃ והעמידו הכהן. כאילו אמר והעמידו הכהן לפני הכהן כאשר פירשתי ויצק על כף הכהן השמאלית ויהיה דרך אחות או יהיה והעמידו שיעמיד הנודר נפשו׃ כן יקום. כמו יעמוד׃ ואם משדה אחוזתו. שירש עם ישראל׃ חומר שעורים. וכתוב כי עשרת הבתים חומר ושם כתוב האיפה והבת והנה זרע איפת שעורים בחמשה שקלים וזו גזרת המלך בדמי העבד׃ ואם משנת היובל. בעצם השנה׃ ונגרע מערכך. מה שהלך אחר היובל וי"ו ואם גאול יגאל כפ"א רפה בלשון ישמעאל והוא דבק בטעם הפסוקים שהם למעלה כי הערך עיקר אם יגאל השדה ואם לא יגאל׃ ואם מכור. טעמו או מכר ולא יוכל בעל שדה אחוזה שיגאלנו בעבור שמכרו קודש ליי׳׃ בצאתו ביובל. הזכיר הכתוב על דרך כל שדה כי ביובל יצא׃ כשדה החרם. שידור נדר להחרימו גם הוא לכהן והערך לכהן כי הוא מעריך ואין צורך להיותו כהן גדול׃ מסכת

מסרה

קרבן ה׳קמצין נמסר בריש סדר ויקרא׃ ממנו ו׳סבירי׳ממנ׳נמס׳ בסד׳צו׃ ימיר ד׳וסי׳לא יחליפנו ולא ימיר ב׳בפסו׳׃ חלק עמי ימיר נשב׳להרע ולא ימר׃ בתרא חס׳׃ רע י"א פתחין בליש׳וסי׳ נמסר בתהלי׳סימן נ"ד׃ וכל אמיר׳ועשיה׳ ויצר ועין ולשון דכוו׳כמ"ט קמץ וסי׳נמסר שם׃ בטוב ד׳רפין וסי׳לא יחלפנו׃ ביום טובה׃ אנסכה בשמחה׃ נפשו בטוב תלין׃ חמישית ג׳ מלאי׳ וסי׳והיה בתבואו׳ונתתם׃ ואם המקדיש יגאל את ביתו׃ וישלח אלי סנבלט כדבר הזה פעם חמישית׃ גאל ג׳חס׳ וסי׳ ואם גאל יגאלנה ויסף חמשתו׃ ואם גאל יגאל את השדה׃ איש ממעשרו׃ שערי׳כלם חס׳בר"ב מלאים וסי׳מלאה שעורי׳דד"ה׃ והוא נלחם׃ ואם לא יגאל את השדה ח׳פסוקים אית בהון ואם ואם ריש ומצעות וסימ׳ ואם בחקתי תמאסו ואם את משפטי׃ ואם בבהמה הטמאה׃ ואם לא יגאל את השדה׃ ואם להעלות עליו׃ ואם נפואי׳הם׃ ואם יחבאו בראש׃ ואם אב אני איה׃ תדרשנו ימצ׳׃ את שדה ב׳ דסמיכי וסימן ואם את שד׳מקנתו אשר׃ וירש׃ הנגב את הר עשו והשפלה

קומץ מנחה
בחקותי

אם בחקותי תלכו. שתקיימו שמיטין ויובלות שחקקתי לכם ולא תחפרו שפה שלא תורעו אז׃ ונתתי גשמיכם בעתם שלא ירדו רוב גשמים כשפירות הגן מבושלות ועופרות ליקצר פדי שלא ירקבו וילכו לאיבוד ושמיטין ויובלות נקראו חוקות כי הם נתנו חוק לארץ׃ ואת מצותי תשמרו מלשון ואביו שמר את הדבר שתשתינו על המצות ולא שתמתין המצוה עליכם רק מצוה שבאה לידך אל תחמיצנה׃ גשמיכם לעת הצורך לכם׃ בעתם בלילי שבתות וכו׳ דליכא לסימר בשעה שהם יפים לפרות רזה נלמד מגשמיכם׃ ונתתי׳ שלו׳ בארץ בין איש ואחיו׃ והשבתי חיה רעה כמו שא"ל שאין הערוד ממית אלא החטא׃ והפרתי אתכם שלא יהי׳ בכם עקר ועקרה׃ והרבתי אתכם שתמלאו ימיכם בשיבה טובה וככה תרבו׃ קוממיו׳ כמו השור שמגביה ראשו בעת הסרת העול׃ בשחפת הוא השקוי וצריך ליובש והקדחת צריך ללחות וזה זיבורא ועקרבא וכן חרב ודב׳ שלחרב צריך לאסוף אל עיר מבצר ולדבר צריך לברוח׃ כנחשה חסר כתי׳ בלומר כנחש שמוליד אחד לז׳ שנים כך הארץ לא תתן פירות יותר בז׳ שנים מה שנתנה בשנה אחת וזה מדה כנגד מדה על שלא שמרו השמיטה וזה שבע על חטותיכ׳ והלכתי אף אני עמכם רמז שכל מקו׳ שנלך שכינה עמהם ו"א כנגד שבעה מינ׳ ע"ז שעברו כמפורש בשופטי׳ בפסוק ויעברו את הבעלי׳ וגו׳׃ והשמותי את מקדשיכם לשון רבים רמז על בית ראשון ושני׃ והתודו וגו׳ בסלם פי׳יתודו ועדין הם מועלי׳ כטובל ושרץ בידו ולכן הוסיף אף אני׃ ברית ראשונים אשר הוצאתי כמו שבמצרים גאלתים לבלי׳ יחלל שמי בגוים כמו שאמר למה יאמרו מצרי׳ וגו׳ זאת הברית עצמה אזכור לכם וכ"ה ביחזקאל לא למענכם אני עושה וגו׳׃ מבן חמש ועד בן עשרי׳ מה שהקל בערך הנקבה לפי שאינה ברשות עצמה מן קטנותה עד נערות רק ברשות אביה׃ ולפעמי׳ היא נמכרת כשהיא קטנה ונשאר ביד הארון שמיועד׳ לו או לבנה בע"כ ולפיכך פיחת ערכה׃ כל חרם אשר יחרם כגון אם נלחמים באויביהם ונודרים נדר אם נתן תתן את העם הזה בידי׳ והחרמתי יסיתו כל הארם הנמצא בהם שאין דעת הנודר לתתו לכהן רק שיהי׳ אסור בהנאה׃ ואיש אשר יקדיש וגו׳ פי׳ רשי מכאן שאין אד׳ אוסר שאינו שלו וה׳דכהן יכול לפגל הקרבן של חבירו היינו כיון שמסר הקרבן ביד כהן הרי הוא שלוחו ושלוחו של אדם כמותו׃ אשר צוה ה׳ את משה אל בני ישראל וגו׳ זכות הקהל והשלים וקדושת המקום נרמז׃

חסלת פרשת בחקותי

רלבג

[illegible]

חזקוני

כל אשר יתן ממנו. הרי לשון זכר גבי נקבה דוגמא והדיש ממנו בקומתו יותן את הארץ מואת ולא כשא אותם הארץ׃ טוב ברע או רע בטוב. שהרי אינך יודע אי זה הטוב ואי זה הרע ואי זה תולי יש לה ואם טרפה היא׃ ואם כל בהמה טמאה. פרש"י בבעלת מום שכתוב מדבר ובמום קבוע שהרי כתיב אשר לא יקריבו ממנה קרבן לי"י יצא מום עובר שהוא כשר ליקרב לאחר׃ ויכף מפיסיתו׃ [illegible]

[illegible]

ולא ערכך יהיה בשקל הקדש · כל ערכך שכתוב בו שקלים יהיה בשקל הקדש : עשרים גרה · עשרים מעות כך היו מתחלה ולאחר מכאן הוסיפו שתות · ואמרו רבותינו שש מעה כסף דינר עשרים וארבע מעות לסלע : לא יקדיש איש אותו · לשם קרבן אחר לפי שאינו שלו : ואם בבהמה הטמאה וגו' · אין המקרא הזה מוסב על הבכור שאין לומר בבכור בהמה טמאה ופדה בערכך וחמור אין זה שהרי אין פדיון פטר חמור אלא טלה והוא מתנה לכהן ואינו להקדש אלא הכתוב מוסב על ההקדש שהכתוב של מעלה דבר בפדיון בהמה טהורה שהוממה וכאן דבר במקדיש בהמה טמאה לבדק הבית : ופדה בערכך · לפי מה שיעריכנה הכהן אם לא יגאל ע"י בעלים : ונמכר בערכך · לאחרים : אך כל חרם וגו' · נחלקו רבותינו בדבר · יש אומרים סתם חרמים להקדש ומה אני מקיים כל חרם בישראל לך יהיה בחרמי כהנים שפירוש ואמר הרי זה לכהן ויש שאמרו סתם חרמים לכהן : לא ימכר ולא יגאל · אלא ינתן לכהן לדברי האומר סתם חרמי' לכהנים מפרש מקרא זה בסתם חרמים והאומר סתם חרמי' לבדק הבית מפרש מקרא זה בחרמי כהנים שהכל מודים חרמי כהנים אין להם פדיון עד שיבואו ליד כהן וחרמי גבוה נפדים : כל חרם קדש קדשים הוא · האומר סתם חרמים לבדק הבית מביא ראיה מכאן והאומ' סתם חרמי לכהנים מפרש כל חרם קדש קדשים הוא ללמד שחרמי כהנים חלים על קדשי קדשים ועל קדשים קלים ונותן לכהן כמו ששנינו במסכת ערכין אם נדר נותן דמיהן ואם נדב' נותן את טובתה : מאדם · כגון שהחרים עבדיו ושפחותיו הכנענים : כל חרם אשר יחרם · היוצא ליהרג ואמר אחד ערכו עלי לא אמר כלום : מות יומת · הרי הולך למות לפיכך לא יפדה אין לו לא דמים ולא ערך : וכל מעשר הארץ · במעשר שני הכתו' מדבר : מזרע הארץ · דגן : מפרי העץ · תירוש ויצהר : ליי' הוא · קנאו השם ומשולחנו צוה לך לעלות ולאכל בירושלם כמו שנאמר ואכלת לפני יי' אלהיך מעש' דגנך תירשך וגו' : ממעשרו · ולא ממעשר חבירו הפודה מעשר של חבירו אין מוסיף חומש ומה היא גאולתו כדי להתירו באכיל' בכל מקום והמעות יעלה ויאכל בירושלם כמו שנאמ' ונתת הכסף וגו' : תחת השבט · כשבא לעשרן מוציאן בפתח זה אחר זה והעשירי מכה בשבט צבועה בסיקרא להיות נכר שהוא מעשר כן עושה לטלאים ועגלים של כל שנה ושנה : יהיה קדש · ליקרב למזב' דמו ואמוריו והבשר נאכל לבעלים שהרי לא נמנה עם שאר מתנות כהונה ולא מצינו שיהא נתן לכהנים : לא יבקר וגו' · לפי שנאמר כל מבחר נדריכם יכול יהא בורר ומוציא את היפה תלמוד לומר לא יבקר בין טוב לרע בין תם בין בעל מום חלה עליו קדושה ולא שיקר' בעל מום אלא יאכל בתורת מעשר ואסור ליגזז וליעבד :

בעל הטורים

יחרם · ג' כל חרם אשר יחרם מן האדם לא יפדה · זובח לאלהים יחרם · יחרם כל רכושו · לומ' מה חייבי מיתות לא נשקול ממונ' ונפטרי' אף חייבי ממון אין לנו לפוטרו עד שישלם · וזהו יחרם כל רכושו דאיירי בחייבי ממון איתקש לזובח לאלהים יחרם דהיינו חייבי מיתות דבשניהם אני אומר לא יפדה : אלה המצו' · מצות במילוי ת"ם נ"די ח"ן תי"ו עולה תרי"ג · והוא צגי' תלמידי חכמים על שם חכם לב יקח מצות :

חסלת ספר ויקרא

אבן עזרא

מכסת · כמו מכסת נפשות : לאשר קנהו מאתו · הוא המוכר והוא מפורש לאשר לו אחזת הארץ : יבוכר ליי' · כודע שהוא לשם וזאת המלה מהבנין שלא נקרא שם פועלו ופירושו האומר אחז הבכור לשם : ואם בבהמה הטמאה ופדה בערכך · הבכור עם התוספות חמישית בעבור שהקדישו גם שה · כי כן כתוב אם לא יקדישנו ונמכר : ופטר חמור · בערך גם השה יתן ורבים אומרים לא כן : מכל אשר לו · שהוא ברשותו מאדם · כמו והחרמתי את עריה' יומת ומלת יחרם מהבנין שלא נקרא שם פועלו כמו יעמד חי : תחת השבט · שבט הרועה והנה הנכחר הוא האחד והעשירי שה כמו זה רק העשירי יגאלנו ואין כן הבכור והנה יתן הבכור והעשירי בבהמה ובזרע הארץ שהיא התבואה הבכורי' והמעש' : יבקר · כמו יבדיל וכבר פירשתי שהמלה מגזרת בקר : בהר סיני · פירשתיו בפרשה הזאת ומי שיש לו לב להבין סוד העול' אז ידע סוד הבכור והעשירי והנה אברהם נתן המעשר גם כן יעקב אבינו עליו השלום ועוד אגלה קצת הסוד בזכרי מעשר שני אם יעזרני אחד ואולו שני :

מסרה

היובל ח' מלאי' נמס' בסדר בהר סיני · בבהמ' ג' רפין וסי' נמסר בסדר נח : בבהמ' ו' דגשי' נמסר בסד' נח' קדש קדשי' הוא ו' נמסר סוף סדר תצוה · יחרם ג' ב' פתח וא' קמץ וסי' נמס' בסד' משפטי' · וצאן ד' קמץ וסי' וכל מעשר בקר וצאן · ויזבח בלק · ובני ישר' ויהוד' · קניתי עבדי' · לרע ז' ג' קמצי' וד' פתחי' וסי' לא יבקר בין טוב לרע · הוי האמרי' לרע טוב · כי רגליהם לרע · וחברו · אלין פתחי' ואילי' קמצין · כל היום דברי יעצבו · כי לא תהי' אחרי' · משכיל צדיק · וכל למרע פתחי' במ"ב קמצין וסימ' ולא דבר אבשלום עם אמנון · ושגיה' המלאכי' לבבם למרע · ג' ר"פ לא ולא לא וסי' לא תעשק את רעך · לא יבקר בין טוב לרע · לא יסכו ליי' יין :

ס"א · ד' דגשי' · ח' מל' · ג' · ד' רפין · ו' דגשי' · ו' חס' דחס' · ג' חס' · ו' · י"ט ר"פ נסיפ' · ב' א' קמץ וא' פתח · ג' · ג' חס' ל' י"ב כ"כ · ד' · ב' נסער · ז' ג' קמצין וד' פתחין · ב' ונפסוק ומל'

משדה אחזתו יקדיש ליהוה : וחשב־לו הכהן את מכסת הערכך עד שנת היבל ונתן את־הערכך ביום ההוא קדש ליהוה : בשנת היובל ישוב השדה לאשר קנהו מאתו לאשר־לו אחזת הארץ : וכל־ערכך יהיה בשקל הקדש עשרים גרה יהיה השקל : אך־בכור אשר יבכר ליהוה בבהמה לא־יקדיש איש אתו אם־שור אם־שה ליהוה הוא : ואם בבהמה הטמאה ופדה בערכך ויסף חמשתו עליו ואם־לא יגאל ונמכר בערכך : אך כל־חרם אשר יחרם איש ליהוה מכל־אשר־לו מאדם ובהמה ומשדה אחזתו לא ימכר ולא יגאל כל־חרם קדש־קדשים הוא ליהוה : כל־חרם אשר יחרם מן־האדם לא יפדה מות יומת : וכל־מעשר הארץ מזרע הארץ מפרי העץ ליהוה הוא קדש ליהוה : ואם־גאל יגאל איש ממעשרו חמשיתו יסף עליו : וכל־מעשר בקר וצאן כל אשר־יעבר תחת השבט העשירי יהיה־קדש ליהוה : לא יבקר בין־טוב לרע ולא ימירנו ואם־המר ימירנו והיה־הוא ותמורתו יהיה־קדש לא יגאל : אלה המצות אשר צוה יהוה את־משה אל־בני ישראל בהר סיני :

חזק ונתחזק

אחסנתיה יקדיש קדם יי' : ויחשב ליה כהנא ית נסיב פורסניה עד שתא דיובלא ויתן ית פורסניה ביומא ההוא קודשא קדם יי' : בשתא דיובלא יתוב חקלא לדזבניה מיניה לדי ליה אחסנת ארעא : וכל פורסניה יהי בסילעי קודשא עשרין מעין יהא סילעא : ברם בוכרא די יתבכר קדם יי' בבעירא לא יקדיש גבר יתיה אם תור אם אמר דיי' הוא : ואם בבעירא מסאבא ויפרוק בפורסניה ויוסף חומשיה עלוהי ואם לא יתפריק ויזדבן בפורסניה : ברם כל חרמא די יחרים גבר קדם יי' מכל די ליה מאנשא ובעירא ומחקל אחסנתיה לא יזדבן ולא יתפרק כל חרמא קודש קודשין הוא קדם יי' : כל חרמא די יתחרם מן אנשא לא יתפריק אתקטלא יתקטיל : וכל מעשר ארעא מזרעא דארעא מפירי אילנא דיי' הוא קודשא קדם יי' : ואם מפרק יפרוק גבר ממעשריה חומשיה יוסף עלוהי : וכל מעשר תורין ועאן כל די יעיבר תחות חוטרא עשיראה יהי קודשא קדם יי' : לא יבקר בין טב לביש ולא יחלפיניה ואם חלפא יחלפיניה ויהי הוא וחילופיה יהי קודשא לא יתפריק : אילין פקודיא די פקיד יי' ית משה לות בני ישראל בטורא דסיני : חזק

סכום הפסוקים של ספר זה שמנה מאות וחמשים ותשעה · וסימן נט"ף וחציו והנוגע בבשר הזב ע"ח עז"א :

חסלת אם בחקותי

חזקוני

לאשר קנהו מאתו · שהקונה אותו אין בידו להקדיש אלא הפירות שיש לו עד היובל : אם שור אם שה ליי' הוא · הוא קרב ואין תמורתו קרבה : אך כל חרם וגו' · פרש"י יש אומרי' סתם חרמי' להקדש לבדק הבית כמו שפר"שי לקמן לאמר מכל חרם קדש קדשי' הוא : לא ימכר ולא יגאל · פר"שי לדברי האומר וכו' מפרש מקרא זה בסתם חרמי' וה"ק קרא אך כל חרם כלומר כל חרם סתם לא ימכר ולא יגאל אלא ינתן לכהני' ולדברי האומר סתם חרמי' לבדק הבית מפרש מקרא זה בחרמי כהני' והכי אמר קרא אך כל חרם כלומר כשהוא אומר ערך בהמה זו יסי' עלי חרם לכהן בהאי אמר קרא לא ימכ' ולא יגאל שהכל מודי' וכו' אבל בסתם חרמי' דהיינו חרמי גבוה נפדין : כל חרם קדש קדשי' · פר"שי ללמד שחרמי כהני' חלים כו' כלומר אם כהן א' אומר על קדשי קדשי' או על קדשי' קלים של עצמו הרי עלי חרם לכהן ערך קדשי' אלו הפרם של חליה' ונותן דמי הערך לכהן אחר כמו שפר"שי אם נדר כו' אבל אם החרי' קדשי' חברו מסבר נותן הדמי' בין הן נדר בין הן נדבה כדמשמע בפרק המקדיש שדהו שאמרי' אדם את קדשיו בין קדשי' קדשי' בין קדשי' קלים אם נדר נותן דמיה' ואם נדבה נותן את טובתה כיצד שור זה עולה אומדין כמה רוצה אדם ליתן בשור זה להעלותו עולה אע"פ שאינו שייך : כל חרם אשר יחרם מן האדם · לפי שנ"ד ממיתין בכמה עניני מיתה כא' כל חרם כלו' כאי זו שכל הארבע מיתו' שיתחייבו ב"ד בה את האדם : מזרע הארץ · לרבות שום ושחלי' ונרגיר : מזרע הארץ · מזרע שזורעין בארץ : העשירי יהיה קדש · העשירי שקדם לפניו ולאחריו כיצד אם קרא לתשיעי עשירי ולאחד עשר עשירי השם שלשתן מקודשין : אלה המצו' · אין נביא רשאי לחדש עוד דבר מעתה : אל בני ישראל · דוגמא וידבר אל בני ישראל :

שליאה סדרא דפרשת בחוקותי :

ספר זה נקרא ת"כ על ידי שכל המצות שייכי בכהן כגון הלכו' קרבנו' ואיסורי מאכלות דשייכא בכהן הוראה שהיא על ידי כהן כדכתי' יורו משפטיך וגו' והלכו' טמאו' וטהרו' ושלא לאכול דבר טמא להיות נבדל שליכם למקדש והלכות זבין ומצורעין ונגעים וכמלי' קריים ויולדת וזבות ויומי' טובים שיש בהם קרבנות הקרבים ע"י כהן והלכות ערכין שהכהנים מעריכין ומחרימין שהם לכהני' נשביעית ויובל שהכהנים מקדשין השנים ותוקעין ביובל כדכתי' ובני אהרן יתקעו וגו' ובל' לעזין נקרא לוי"טיקו על שם הספר שהוא תורת הכהנים בני לוי ל' נופל על הלשון :

נשלם ספר ויקרא · תהלה לאל עליון נורא :

רלבג

שנאמר ותמורתו יהיה קודש ולא תמורת תמורה וזה כי אין הולד תמורת התמורה ראויים בזה הדין כמו שראוי' כזה תמורת ההקדש ותמורה ורצוי שנדע שאם היתה הבהמה שהמיר בה ראויה לקרבן הנה היא תקרב באופן הקרב הבהמה שהמיר אותה רוצה לומר שאם היתה עולה או שלמים תהיה התמורה ג"כ עולה או שלמים שנא' והיה הוא ותמורתו יהיה קדש · ר"ל שהם קדש במדרגה אחת וזה מבואר עוד בנפשו כי הוא הסברא לזה הענין ואמנם יקרה בקצת הקרבנות שלא יהיה אפשר בתמורתו שתהיה קרבה באופן ההוא וזה כי תמורת החטאת והאשם אי אפשר שתקרב כי הם באים לכפרה וכשלא יכופר בהם לא יתכן להקריבם ותמורת הבכור והמעשר לא יתכן הקרבתה באופן ההוא כי אי אפשר בבלתי בכור שיעשה דינו כדין בכור וכן הענין במעשר בהמה כי לא יקרא מעשר רק אשר יעבור תחת השבט הוא עשירי בענין כמו שיתבאר אמ' זה וראוי שתדע כי זה הדין הוא אם ממיר את הבליף אבל אם חלל ההקדש על דבר אחר שחלל בהמה בבהמה אם היו קדשי' מובח והיתה הבהמה הראשונה בעלת מום דבריו קיימים ויצאה הבהמה הראשונה לחולין וכן הענין בקדשי' בדק הבית · ר"ל שאם חללו בדבר אחר הרי יצא לחולין וזה יתבאר ממה שאמרה התורה בפרשת ראשי המטות לא יחל דברו · רוצה לומר שלא תשלימו הכתוב לחלל דבר בנדרי אחר כי אין שם דבר שיחללו בו אבל יהיה חללו בטול הנדר ואולם בנדרי ההקדש יהיה רשאי לחלל כי אין בחללו בטול הנדר וזה יתבאר בביאור יותר שלם בהניעני לשם ונבאר בזה המקום ממש ונאמר כי מפני שזכרה התורה בראשי המטות שהאדם שלים בהפרת נדרי בתו ואשתו ושבועותיהם בנדר אשר נכרה תחלה שאינו שליש בהפרת נדרי עצמו ויתבאר שהשרשים הכוללים שאחרים שליטים בזה והם לפי מה שיתבאר מזה ענין החכמים שיש להם עליו קצת שררה ויתבאר מזה עוד שנדרו הוא שאינו שליט לחלל אבל הוא שליט לחלל הקדשו לסבה שזכרנו · ואם כל בהמה טמאה אשר לא יקריבו ממנה ליי' · למדנו ממה שאמר אשר לא יקריבו ממנה קרבן ליי' שהוא מדבר בשיני הבהמות שיש בהם קרבן ואמנם כמדרש ממש הקרבה מצד היותם בעלי מום וראוי שתדע שבבעל מום קבוע הכתוב מדבר ולזה קרא הבהמה הטמאה כי כמו הבהמה הטמאה לא יתכן בה שתקרב לעולם כן הענין בזאת הבהמה ועוד שנגלה שהיא מום עובר אין אני קורא בה לא יקריבו ממנה אשה ליי' שהרי תבריא לעשר ותהיה ראויה לקרבן · והעמיד את הבהמה לפני הכהן · למדנו מזה שאם מתה אין פודין אותה כי אי אפשר להעמידה · והיה זה כי אין ראוי שנפדה הקדשים להאכילן לכלבים ואמנם נפדה אותם לשחטם ולאכלם · והעריך הכהן אותם בין טוב ובין רע כערכך וגומ' · למדנו מזה שצריך שתהיה הבהמה לפני הכהן כשיעריכנה כדי שידוקדק יותר בהערכה ומזה יתבאר שצריך לדקדק בהערכה ולזה הסכימו רז"ל שאם שהערכה שהיה ע"נ' ואחד מהם כהן כי התור' הקפידה שיהיה המעריך כהן ומה שאמר בין טוב ובין רע ירצה לפי מה שהמשוב שאיך שיעריכנו אם ערך שהיה הוא טוב יותר כי הוא ראוי למסויבי קרבן אם ערך בעל מום שהם' אין ראוי אלא לחולין הנה יהיה ערך הכהן קיים או יהיה הרצון בזה והוא שיאמר באופן שאם יעריכנו ערך טוב להקדש · ר"ל שיהיה בו תועלת להקדש או יעריכנו ערך שיהיה הפסד להקדש הנה יהיה ערך הכהן קיים או ירצה בזה שיעריכנו לפי מה שהוא אם טוב ואם רע ולזה ראוי לו שידקדק לשעריכנו כשווי וכבר יתבאר גם כן במה שקדש שאין אונאה להקדש שאם שוו אותה בפחות משוויה הרי היא יוצאת לחולין אלא שהוא מבואר מזה המקום שהוא ראוי שיעריכו אותה בשוויה · ואם גאול יגאלנה ויסף חמישיתו על ערכך · רוצה לומר שיפדו אותה הבעלי' שיד גוזברי ההקדש יוסיפו חמש על הערך שאמרו לפדות · ר"ל שאם אמרו לתת בה עשרים דינרין וכבר ביארנו החומש במוספת חמש כ"ה דינרין וכבר ביארנו החומש בתוספת חומש בפרשת ויקרא · ואיש כי יקדיש את ביתו קדש ליי' · למדנו שאמרו ואיש כי יקדיש את ביתו שאין יכולת אדם שליט להקדיש אלא מה שהוא ברשותו ושנו במלאכת שלו · רוצה לומר שהוא בעדר ביתו ויהיה ברשותו ולזה אמר ביתו · רוצה לומר שהוא בשלו ולמה בשולביו אחרים

אינם ברשותו אף על פי שהם שלו לא יוכלו להקדיש אותם והנה התועלת בזה הדין מבואר שאם היה האדם שליט להקדיש מה שיש לו דין בו אף על פי שאינו ברשותו הנה כאשר תלדינה הקטטות בין האנשים בטענותיהם זה על זה ולא ישלטו להוציאם מידם יקדישו ולהיות האנשים נבדלים מעניני ההקדש בתכלית מה שאפשר יהיה זה סבה שיתחייבו הכתבע עצמו להקדיש במה שלא היה לחבירו דין עליו · והעריכו הכהן בין טוב ובין רע כאשר יעריך אותו הכהן כן יקום · רוצה לומר שאיך שיעריכנו הכהן אם ערך שיש בו תועלת להקדש אם ערך שיש בו הפסד להקדש הנה יהיה ערך הכהן קיים ויצא בערך ההוא הבית לחולין או ירצה בזה שיעריכנו לפי מה שהוא בין טוב ובין רע וזה יהיה כשיעריכנו כשוויו · ואם המקדיש יגאל את ביתו · למדנו מזה שההקדש אינו נפדה אלא בכסף או במה שידמה לו והם המטלטלים לא בקרקעות ועבדי ושטרות כמו שהתבאר בדומה לזה במקומות רבים במה שקדם ולמדנו מזה שאין הבדל בזה הענין בין בתי ערי חומה ובין בתי החצרים ושהם נגאלים לעולם בין קודם היובל בין אחר היובל בין שעמדו ביד הקדש זמן ארוך או שלא עמדו בידו כי אם זמן מועט ולמדנו מזה ממה שקדם בבהמה הטמאה שהבעלים מוסיפין חומש בהקדש ראשון לבד לא במה שיחללוהו עליו כי אינו ראוי בזה הדין כמו ההקדש הראשון והתורה אמרה ואם המקדיש יגאל את ביתו ושהוא הקדש הראשון ולמדנו מזה שאינו נקנה לו ההקדש אלא אחר שיפרע הכסף או שוויו וזה שהתורה אמרה ויסף חמישית כסף ערכך והיה לו ר"ל שאח"כ יהיה לו לא קודם זה ולמדנו מזה שהקדש אינו נפדה אלא בדבר שהוא כתן לעין לגזברי ההקדש כמו הכסף ומה שידמה לו ולזה אין הקדש נפדה בשכירות כי אולי יביא זה לחשוב שיהיה הקדש יוצא בלא פדיון וראוי שיתבאר מזה גם כן שהמקדי' מטלטלין או בהמה טמאה לבדק הבית ממה שהוא שלו והוא ברשותו יהיה. דינו הדין הזה שנזכר בבית בענין הערכת הכהן אותו ובתוספת הבעלים חומש וביתר הדינים שנתבארו מזה המקום וזה מהשרשי' הכוללים · ואם משדה אחוזתו יקדיש איש להשם · הנה שדה אחוזה הוא השדה שבאה לו בירושה והרצון באמרו יקדיש איש להשם שיקדישה לבדק הבית כי אי אפשר שיהיה מקדשי מזבח ואין שם קדש להשם זולתי קדש המזבח וקדשי בדק הבית · והיה ערכך לפי זרעו · למדנו שאם לא היה ראוי לזרע אינו כדין בזה הדין ר"ל בדין הערך הקצוב בתורה אבל נפדה כשוויו כמו הענין בבית וזרע חומר שעורים בחמשים שקל כסף הנה החומר הוא לפי הוראת הגדר שלשים סאין והנה המקום שיפלו שם שלשים סאין לזרע יהיה ערכו חמשי' שקל כסף היתה השדה משנה או רזה וזה הערך הוא אם הקדישה אחר שנת היובל אבל אם עבר זמן מה משנת היובל לא יהיה ערכו כי אם על פי השנים הנותרות עד היובל כמו שיזכור אחר זה ולפי שאמר על פי השנים הנותרות עד שנת היובל למדנו שנת השמיטה עולה למנין אלו השנים ולזה הוא מבואר שאלו הנ' שקל כסף היה ערך מ"ט שנה ולזה יגיע לכל שנה שקל ואחד ממ"ט בשקל · ואם משנת היובל יקדיש איש שדהו כערכך יקום · ואם אחר היובל וגו' · ר"ל שיקדישה משנת היובל והלך ויתבאר משם שאם הקדישה בשנת היובל איננה מקודשת כי איננה ראויה או בזה הדין כמו שהיא ראויה אם הקדישה זולת בשנת היובל וזה שכבר ימצא לפי זה הפדיון שהיובל מפסיק באופן מה זה ההקדש ומסיר אותו ולזה לא היה הפדיון כי אם על פי השנים הנותרות עד שנת היובל · ואם אחר היובל יקדי' שדהו וגו' · ר"ל שיחשב לו הכהן את הכסף שהוא חמשים שקל למ"ט שנה על פי השנים הנותרות עד היובל ויחשוב לכל שנה שקל ואחד ממ"ט בשקל ומזה המקום יתבאר שאינה נפדית בגרעון כסף אם לא נשארו ב' שנים עד היובל שנאמר על פי השנים הנותרות ונגרע מערכך ואולם אם לא נשארו שתי שנים עד היובל איננה נפדית בגרעון כסף אבל אם ירצה לפדותה נותן נ' שקל כסף בזולת גרעון כלל ולמדנו עוד ממה שאמר על פי השנים הנותרות שאין גורעין מהחמשי' שקל כסף לפדיו' שדה שיפול בו זרע חומר שעורים אם לא עברה שנה שלמה או שנים מאחר היובל ר"ל אם עברו קצת חדשים איננו גורע בעבורם דבר מפדיון השנה ההיא · ואם גאול יגאל את השדה המקדיש אותו ויסף חמישית כסף ערכך עליו וקם לו · למדנו שהמקדיש הוא שמוסיף חומש כשפודה שדהו מיד ההקדש והם הבעלים ולזה הוא מבואר שאם פדה אותו בנו או אשתו מוסיפין חומש כשפודה שדהו מיד ההקד' וזה מבואר עוד מהסבה שכתבנו בתוספת החומ' בפרשת ויקרא · ואם לא יגאל את השדה ואם מכר את השדה לאיש אחר לא יגאל עוד · והיה השדה וגו' · רוצה לומר שאם לא יגאלוהו הבעלים קודם בא היובל ונשאר ביד ההקד' או אם מכר גזבר ההקד' את השדה לאיש אחר שאינו מהקמים תחת המקדיש לגאל את השדה לא יגאל עוד ולא ישוב לבעלים אבל יהיה בצאתו ביובל קדש לה' כשדה החרם שהחרימוהו לה' ר"ל שיהיה הקדש לבדק הבית אלא שאין ראוי שישאר ביד הקדש תמיד כי זה יהיה סבה שימעלו בו האנשים ולזה אמר לכהן תהיה אחוזתו וזה יהיה כשיפדוהו הכהנים מיד ההקדש ובזה האופן יהיה קדש לה' ותהיה אחוזתו לכהן והנה התבאר במה שקדם שהלוים לא ינהג בהם זה הדין אבל הם גואלין לעולם שנאמר גאולת עולם תהיה ללוים · ולזה ראוי שיתבאר שאם הקדישה באי זה עת שיהיה מקודשת אפילו בשנת היובל שכיון שגואלים לעולם מקדשין לעולם · ואם את שדה מקנתו אשר לא משדה אחוזתו יקדיש להשם · הנה שדה מקנה הוא השדה שקנהו מזולתו או שנתן לו במתנה כי הוא איננו משדה אחוזתו ולפי שאמר אשר לא משדה אחוזתו למדנו שיש שם שדה מקנה שהוא משדה אחוזה כגון שלקח שדה ממורישיו ומתו מורישו קודם שישוב השדה להם הנה דינה דין שדה אחוזה אם הקדישה · וחשב לו הכהן את מכסת הערכך אשר עד שנת וגומר · הנה הטעם בזה מבואר כי אין אדם מקדיש דבר שאינו שלו ולפי שאין השדה שלו כי אם עד היובל ישוב השדה לבעליו ביובל · וכל ערכך יהיה בשקל הקדש וגומר · למדנו מזה שאין בערכין פחות משקל ואף על פי שכבר נאמר בערכי אדם ואם מך הוא מערכך והעמידו לפני הכהן הנה אי אפשר לכהן להעריך אותו פחות משקל והוא מבואר שערכי השדה וערכי אדם הכתובין בזאת הפרשה הם קדשי בדק הבית ובזה ביארה התורה אלו הערכין ואולם אם הקדישו למזבח ראוי שיפדה אותם בשויים כי לא נדע אם אלו הערכין נוהגין גם כן בקדשי מזבח לפי שאין גופן קדוש למזבח כמו שאין גופן קדוש לבדק הבית או יהיה הענין בזה בקדשי מזבח בלבד יותר חמור ולזה כלך בזה הענין להחמיר · רוצה לומר שאם היה ערכן יותר מאלו הערכין הקצובין יפדה אותם בשוויין ואם יהיה שויו פחות יפדה אותן באלו הערכין הקצובין · אך בכור אשר יבוכר להשם מן הבהמה לא יקדיש איש אותו אם שור אם שה להשם הוא · ראוי שתדע שאין האזהרה הזאת שלא יקדישהו להיות בכור כי זה הוא מה שצוה עליו שנאמר כל בכור אשר יולד בבקרך ובצאנך הזכר תקדיש להשם אלהיך והנה התועלת בזאת ההקדשה מבואר ואף על פי שהוא קדוש מצד עצמו הוא שזה יזכיר לאנשים קדושת זה הבכור ומפני זה יותר נשמרים יהיו מחטוא בו בגזה ובעבודה ובמה שידמה להם אמנם האזהרה הזאת היא שלא יקדישוהו קדושה אחרת באופן שישנהו מקדושה לקדושה והנה למדנו שאין זאת האזהרה אלא בבכור שגופו קדוש כמו בכור שור ושה כדי שלא ישנו אותו מקדושה לקדושה ואמנם בכור בהמה טמאה או בכור החיה לא ינהג בו זה הדין כי איננו קדוש וראוי שתדע כי קודם שיבוכר והוא קודם שילד אפשר להקדיש אותו שנאמר אשר יבוכר לה' ולזה לא בוכר עדיין ולזה אם אמר שאם תלד מבכרת זו זכר יהיה עולה הרי זו עולה מפני שכבר זכה בו ההקדש קודם שיזכו בו הכהנים כי הכהנים אינם זוכין בו כי אם בעת הלידה כמו שזכרנו בפרשת בא אל פרעה והוא מבואר שאין בידו להקדיש אותו לשלמים אפילו קודם הלידה כי אין בידו לעשוק חקם מהכהנים ולקחת אותו לעצמו כי התורה זכתה לכהנים בבכור מאת הבעלים ואולם כשהקדישה קודם הלידה להשם הנה אין הכהנים זוכים בו מההקדש ולפי שביארה התורה זה הדין בביאור שהוא מהקדשים היותר קלים כמו שיתבאר הנה הוא מבואר מהשרשים הכוללי' שזה הדין ינהג גם כן בשאר קדשי מזבח ר"ל שאסור לשנותם מקדושתם לקדושה ואף על פי שיעתיקו אותם לקדושה יותר חמורה וראוי שיתבאר מזה שהוא ראוי גם כן שלא ישנו קדשי בדק הבית מקדושה לקדושה אבל ראוי שישאר ההקדש על ענינו הראשון · והמשל שמי שהקדיש דבר לכלי מה מהמקדש אינו ראוי שישנה אותו לדבר אחר מהמקד' וראוי שתדע שיש לאדם להקדיש הזכות שיש לו בקדשים ולזה יהיה לו רשות להקדיש הבכור לבדק הבית ויהיה מקודש לבדק הבית הזכות שיש לו בו ליתן אותו לכל כהן שירצה ומי שיתן אדם בזה הנאות כדי שתהיה לו זאת הבחירה הוא יהיה לבדק הבית והבכור יהיה לאי זה כהן שירצה אך גוף הבכור אינו הקדש אם אינו שלו ואין אדם מקדש דבר שאינו שלו ומזה המקום יתבאר שאם הקדיש קדשי בדק הבית למזבח אין הקדש חל עליהם אמנם אם הקדיש קדשי מזבח לבדק הבית מקדשי' שהוא חייב באחריותם הנה הם קדושים כי אין בזה שנוי מקדושה לקדושה כי אי אפשר שיקרבנו למה שהוא ויפלו דמיהן לבדק הבית והנה התורה לא הקפידה אלא שלא ישנה ממה שהיה בו מתחלה מהקדושה לפי שהוא להשם וראוי שלא יוכלו בו להסיר קדושתו ואמנם לא הזהיר שלא יוסיף בו ענין קדושה בזולת הסרת קדושה הראשונה · ואם בבהמה הטמאה ופדה בערכך וגומר · רוצה לומר שאם יקדיש בהמה טמאה לבדק הבית הנה אם יפדו הבעלים מוסיפים חומש וכבר התבאר שאין החומש מעכב בפרשת ויקרא ומזה המקום נלמד שכיון שנתן את הקרן אע"פ שלא נתן את החומש יצא ההקד' לחולין ואפשר שיתבאר מזה המקום גם כן שנאמר ופדה בערכך · ר"ל שכיון שנתן הערך כבר נפדה אלא שכבר יתחייב אחר זה להוסיף חומש שנאמר ויסף חמישיתו עליו · ואם לא יגאל ונמכר בערכך · למדנו מזה המקום שהבעלים קודמים בזה הענין ואם לא רצו לגאל ימכר לאיש אחר והוא לא יוסיף חומש אבל יגרע הערך לבד והנה היו הבעלים קודמים לשתי סבות האחת לפי שאין מוסיפין חומש והשנית שהוא מן הראוי שתהיה להם קדימה בזה הענין מפני שזה הקנין היה להם ונתנוהו להקדש ומן היושר התוריי יתחייב שלא ישולם להם רעה תחת טובה וראוי שתדע שאם שמו זה המקד' ג' מומחים שהוא ראוי שתהיה זאת השומה על פיהם כמו שזכרנו בזאת הפרשה הנה יוסיפו הבעלים חומש על ערכם ואם לא רצו יקחוהו אחרים בערך ההוא בזולת תוספת חומש כי כמו זה מצינו במה שעלינו קצוב בתורה שהבעלים מוסיפין חומש והנכרים לוקחים אותו בערך ההוא בזולת תוספת חומ' ואולם אם הכריזו הגזברים שכל הרוצה לקח יבא ויקח ובאו הבעלים ואמרו דרך משל הרי הוא שלי בשמונה דינרין ובא אחר ואמר הרי הוא שלי בתשעה דנרים או בעשרה דנרים הבעלים קודמים ונותנין העשרה דנרים לבד כי כן אמרו לתת עם תוספת חומש ואם אמר אחר הרי הוא שלי בעשרה דינרים ופרוטה ורצו הבעלים והוסיפו אפילו שוה פרוטה הרי היא שלהם ונותנין יותר על זה חומש הערך שאמרו לתת תחלה אבל אין מוסיפים חומ' על עלויו של זה וזה יתבאר ממה שאומר וזה שכבר אמר במה שאחר זה ואם גאול יגאל איש ממעשרו שאינו גואלו מיד זולתו כי הוא שלו ועל הערך ששם בו יוסיף חומש וכן התבאר במה שקדם שעל הערך הקצוב מיד זולתו יוסיף חומש היה שיהיה זה קצוב מצד התורה או שיעריכנו הכהן ולזה יתבאר שבשני אלו הפנים לבד יוסיפו הבעלים חומש אבל לא יוסיפו חומש על עלויו של זה הרוצה לקנותו מיד ההקד' וראוי היה להיות כן וזה כי הבעלים יוסיפו חומש לאהבתם קניינם כמו שביארנו בפרשת ויקרא וכבר ביארו הבעלים מה שהדבר שוה לפי מחשבתם ועל מה ששוה לפי מחשבתם ראוי שיוסיף חומ' לזאת הסבה ואמנם מה שיעלה אותו השני לא יתנוהו הבעלים מפני היות הדבר שוה לפי מחשבתם הסך ההוא אבל יתנוהו כדי שישאר הקנין ההוא תחת ידם ולא יבא ליד זולתם ולזה די שיתנו הסך ההוא שהסכימו לתת על עלויו של שני לא שיוסיפו עליו חומ' אבל יוסיפו חומ' על הסך הראשון לבד כמו שזכרנו · אך כל חרם אשר יחרים איש להשם הנה זה החרם הוא מה שיקדיש איש בזה הלשון שמורה על השחתה והפסד והרצון בו שלא יגיע ממנו תועלת עוד לבעלים ולפי שביארה התורה דין קדשי אדם ובהמה ושדה אחוזה בזה וקדשי לבדק הבית או למזבח ביארה בזה המקום מין אחר מן ההקד' והוא מה שיקדיש איש לתת לכהנים לכבוד השם יתעלה כי החרמים בסתם הם לכהנים כמו שנא' כל חרם בישראל לך יהיה והנה ילדה התורה בזה בהדרגה כי בראשונה זכרה ההקדשות שהם ליי' ואחר כך זכרה ההקדשות שהם לכהנים ואחר כך זכרה ההקדשות שהם לבעלים כגון מעשר דגן ומעשר בהמה אבל אשר לא מאדם ובהמ' ומשדה אחוזתו לא ימכר ולא יגאל הנה האדם אשר לו הוא עבדו ואמתו הכנעניים שגופם קנוי לו ואמרה התורה מכל אשר להעיר שאין ראוי לאדם שיחרים כל אשר לו ויצטרך אחר זה לבריות ולזאת הסבה אמרה מאדם ובהמה ומשד' אחוזתו להורות שאין ראוי שיחרים כי אם קצת קניינו ולזאת הסבה אמרה מאדם ובהמה לזאת הסבה בעינה התקינו רז"ל בענין הצדקה שהמבזבז אל יבזבז יותר מחומש ואמרו לא ימכר ולא יגאל כדי שישאר לכהנים כי אין להם חלק ונחלה בתוך בני ישראל ולזה ראוי שתתוסף נחלתם בזה האופן כדי שתספיק להם עם התרבותם ולזה הקפידה התורה שתהיה גאלת עולם ללוים ויהיה הרצון באמרו ימכר שלא יקנהו מהם איש אחד ולפי שכבר היה אפשר שיביא זה לחשוב שהבעלים יוכלו לגאל אותו אחר אחריו ולא יגאל · כל חרם קדש קדשים הוא להשם · לפי שאין האנשים יראים מלעכב בידם ממון שלא כדין אולי יחזיקו בזה החרם הבעלים ולא יתנוהו לכהנים ולזה צותה התורה שיהיה קדש קדשים כדי שירחיקוהו האנשים פן ימעלו בו אמנם אשר הגיעו ליד הכהנים הרי הוא כחולין לכל דבריו ועליו נאמר כל חרם בישראל לך יהיה ר"ל שיסתמ' בו לכל צרכו · כל חרם אשר יחרם מן האדם לא יפדה מות יומת · ירצה לפי מה שאחשוב שכבר יצוו מהשם יתעלה להחרים מן האדם מדינה מה או עם מה או ידרו ישראל זה כמו שנזכר מנדר ישראל בפרשת חקת וידר ישראל נדר אם נתון תתן את העם הזה בידי והחרמתי את עריה' וכמו שצוו ישראל על ידי יהושע להחרים את יריחו וכמו שצוו על ידי שמואל להחרי' את עמלק שכבר נזכר שם שנאמר למצוה הזאת להמית כל האדם והבהמה שיש לאנשים ההם אשר חוייבו להחרים הנה יפדה דבר מן החרם ההוא אבל מות יומת כל מה שהחרימו מן האדם והם הב"ח אשר שם והיה זה כן כי כמו זאת המלחמה ראוי שתהיה לכלות הרעים לא לאהבת התועלת ולזה חייבה התורה שלא לחיות כל נשמה יוז' עממין ולמחות זכר עמלק · וכל מעשר הארץ מזרע הארץ מפרי העץ להשם הוא קד' להשם רצה הש' יתעלה שנפרי' מעשר מן הזרע והפירות אחר שהפרשנו ממנו תרומה לכהנים ומעשר ראשון ללוים וזה המעשר נקרא מעשר שני והוא נאכל לבעלים בירושלם כמו שנתבאר בפרשת ראה אנכי ושם התבאר שאפשר לבעלים לשאת אותו שנאמ' וכי ירבה ממך הדרך כי לא תוכל שאתו וגו' · ועניין קדושתו הוא שאינו נאכל אלא בירושלם ואינו נאכל באנינות ובטומאה כשאר הקדשים כמו שיתבאר במה שיבא · ואם גאול יגאל איש ממעשרו חמישיתו יוסף עליו · כבר זכרה התורה בזה ממה שקדם ולפי שאמרה התורה בזה המקום איש מה שלא אמרה כן בשאר הדברים שקדמו שגואלים הבעלים והוא שכבר אמר בבהמ' ואם גאול יגאלנו ובבית אמרה ואם המקדיש יגאל את ביתו ובשדה אמר ואם גאול יגאל את השד' המקדיש אותו למדנו מזה שאין דין תוספת חומש נוהג בפדיון מעשר שני אלא כשהיה הגואל איש ואמנם האשה פטורה מתוספת חומש ולפי שאמרה איש ממעשרו למדנו שפדיון מעשר שני שיוסיפו בו חומש כשיהיה הפודה בעל המעשר כדרך שהיה הפדיון והמעשר שלו והנה התועלת בזה המעשר הוא התועלת אשר בשאר המעשרות ועוד יש בו תועלת להטיב לעניים כמו שהתבאר בפרשת ראה אנכי וזה שכבר ימצאו רבים שיעלה מעשרם לחשבון גדול ולפי שיחוייב להם לאכלו בירושלם הנה לפי שלא יתעכבו שם מאד יתנו ממנו לעניים לאכלו שם · וכל מעשר בקר וצאן כל אשר וגומר · מצד ענינו למדנו שזה מעשר נאכלים לבעלים גם כן בירושלם ולמדנו שאין זה המעשר נוהג אלא בבק' ובצאן והיה זה כן כי הם ראויין לקרבן מבין שאר הבהמו' ולפי שאמר כל אשר יעבור תחת השבט שהוא מורה שיעבור מעצמו · למדנו שמעמידין אמותיהם בחוץ כדי שיבאו הטלאים והעגלים מעצמם לקולם ומונין אותם אחד אחד ומקדשין העשירי והוא מבואר שאין מעשרין אלא הטלאים משנה זו כי התורה הקפידה גם בזרעים שלא יעשרו מזרע השנה על חברתה שנאמר עשר תעשר את כל תבואת זרעך היוצא השדה שנה שנה וכ"ש שתקפיד בזה בבהמה שמשתנה ענינה יותר בשנה שנה ומזה גם כן יתבאר שאין מעשרין מהצאן על הבקר ולא מהבקר על הצאן ולפי שאמר העשירי יהיה קדש לה' · למדנו שאין נוהג במוקדשין כי הם קדש קודם עברם תחת השבט ולמדנו עוד מזה שהעשירי יחוייב שיהיה לו צד אפשרות להיות קדש אבל לא יחוייב שיהיה תמים שכבר אמר אחר זה לא יבקר בין טוב לרע להורות שאף על פי שהוא בעל מום כבר יהיה מעשר ולזה לא יתכן שיהיה מעשר בהמה מי שלא היה לו שעת הכושר להיותו קוד' כמו כלאים ונדמה ויתום ויוצא דופן ומחוסר זמן והטרפה גם כן איננה

מעשר

מעשר שנאמר כל אשר יעבור והטרפה איננה עוברת רוצה לומר שאין מדרכה להיות עוברת שהרי היא הולכת למות · ולזאת שתדע שהעוברים תחת השבט שהוא ראוי שימצא שם עשירי בעת נאתם נפטרו ביד מעשר ואף על פי שלא יהיה שם עשירי בסוף המנין ומה שיעבור מהם שאין ראוי שימצא לו עשירי לא נפטר מיד מעשר ומתעשרים כשימצא לו נולדים אחרים להשלים המנין והוא מבואר שהעשירי הוא מה שהוא עשירי לפי המציאות והוא מעשר בהמה וכבר יהיה גם כן העשירי לפי מאמר המונה והוא אשר אפשר בו הטעות כמו התשיעי והי"א והנה אלו הם קדשים מצד המאמר אבל איננם מעשר בהמה כי איננם עשירי על דרך האמת ולזאת שתדע שזה שהוא ספק אם הוא חייב במעשר אם לא הוא פטור מן המעשר כי אולי הוא פטור מן המעשר ואין אני קורא בו העשירי יהיה קודש ולזה יהיה לפי מה שאחשוב הלקוח והנתן במתנה פטור מן המעשר שמא נתעשר מיד בעליו שלא אם היה לקוח או נתן והוא עדיין מחוסר זמן כי אז ידוע שלא נתעשרו עדיין וכבר יתבאר זה באופן אחר והוא שהתורה לא חייבה במעשר אלא מה שיעבור תחת השבט שנאמר כל אשר יעבור תחת השבט העשירי יהיה קדש ולזה יתבאר שכל מה שמכר או נתן או אכל קודם שיעבור תחת השבט פטור מן המעשר והנה יעבור תחת השבט משעת כניסת לדיר להתעשר והנה הנתינה והלקיחה לא יפטרו מהמעבדה תחת השבט אלא כשיהיה ראוי לזה ביד הבעלים כמו מחוסר זמן לא נפטר מן המעשר בלקיחה ומתנה כי אמרו כל אשר יעבור תחת השבט ייחד בו אשר עבר תחת השבט מן הראוים לעבור וזה מבואר מצד השרשים הכוללים ובכלל הנה התורה ביארה אסור טבל בזרעים והם יותר ראוים בזה הדין מבהמה כי יש בהם חיוב תרומה ומעשר ותרומת מעשר ולזה הוא מבואר שאין אסור טבל בבהמה ולזה לא יאסר לו לאכל ממנה ולמכור ולתת קודם שנתעשר · והנה התורה ביארה במחוסר זמן שהזמן מונעו מלהקריב ולא זכר זולת זה כי מיום השמיני ירצה לקרבן אשה אף על פי שלא נתעשר וזה ממה שיורה שהלקיחה והנתינה פטורים ממעשר בהמה · לא יבקר בין טוב לרע וגומר · רוצה לומר שאפילו אם היה העשירי בעל מום או כחוש אין ראוי להמתין שיעבור תמים או שמן ויקדשנו אלא העשירי בעצמו יהיה קדש היה בעל מום או תמים כחוש או שמן והנה הזהירה התורה שלא לשנות מעשר בהמה מה שלא הזהיר זה במעשר שני לפי שיש במעשר בהמה דבר הוא קדש למזבח ולזה היתה קדושתו יותר חמורה ולזאת הסבה בעינה צוה שלא ימירנו שאם ימירנו יהי' קודש הוא ותמורתו כמו העניין בשאר קדשי מזבח ואמר בו לזאת הסבה גם כן שלא יגאל לבעלים ולזה הוא מבואר שאינו נמכר לאחרי' כי אם היה אפשר שימכר לאחרים היה ראוי שיהיו הבעלים קודמים בזה והוא מבואר שזה האסור הוא כשהיה תמים אמנם היה בעל מום הרי הוא נאכל במומו והרי הוא חולין לכל דבר כמו העניין בבכור בעל מום כמו שיתבאר בפרשת ראה אנכי · ובכאן נשלם הביאור בזאת הפרשה והנה הקדימה התורה לזכור בזה המקום קצת הטובות שיביא השם יתעלה להולכים בחקותיו וקצת הרעות שימשכו לאשר עזבום להעמידנו על כונת השם יתעלה באלו המצות והחקים כי לא דבר רק הוא והנה המשיך לזה דיני הנדרים וההקדשות שהם למזבח או לבדק הבית כדי להשלים המאמר בעניין הקדשים והקרבנות עם שבזה גם כן מה שישלם בו המאמר בעניין היובל אשר היו בו הדברים כמו העניין בשדה אחוזה ובשדה מקנה והנה היה זה המאמר בהדרגה בנכבד הקל והם ערכי אדם ואחר כך זכר בבהמה ודבר תחלה ביותר שלמ' ממנה והיא הבהמה התמימה שהקדישה למזבח ואחר כך דבר בבעלת מום ואחר כך בקרקעות והתחיל ביותר נכבד והוא הבית ואחריו דבר בשדה אחוזה שהוא למטה ממנו ואחר כך דבר בשדה מקנה שהוא למטה משדה אחוזה בעניין ההתקיי' לבעליו ואחר כך זכר מה שאין ראוי להקדיש כמו קדשי מזבח שאין ראוי לשנות קדושתם וזכר זה ביותר קל מהם ואחר כך זכר דין מה שיחשב שאין ראוי להקדישו למזבח או לבדק הבית והוא הבהמה הטמאה ואחר שהשלים המאמר בקדשי השם יתעלה ביאר עניין קדשי הכהנים ואחר כך ביאור דין קדשי ישראל כמו מעשר שני ומעשר בהמה ובזה נשלם המאמר בזה הספר ואולם התועלות המגיעות מזאת הפרשה :

התועלת הראשון הוא בדעת והוא להודיע שההשגחה האלהית שדבק לטובים גם בעניינים הגופיים להביא להם הטובות ההם ושכבר ימשך לעוזב ההשגחה לטובי' שתמשך לזרעם הרעות באופן שכאשר ישימו מדרכי התורה אשר הוא סבת סוף כל שלמות אדם ייסרם השם יתעלה מוסר אחר מוסר באופן שלא ישתקעו בדעות הנפסדות ההם וישובו לקנות השלמות אשר סרו ממנה :

התועלת השני הוא במצות והוא מה שצונו לדון בערכי אדם לפי מה שזכרה התורה והנה התועלת בזאת המצוה מבואר כי הרבה פעמים יעלה בלב האנשים לתת ערך אדם זה להשם יתעלה למען ישמרו השם ויחייהו עד שתמצא שקנתם יתלו משקלם לזאת הסבה ולפי שהאדם נכבד מאד ביחס אל הכסף והזהב היה חושב שלא יהיה בין ערכו והכסף והזהב יחס ולזה הגבילה התורה זה הערך אשר לא יקשה מאד וגם בו הקלה אם לא תשיג יד הנודר והנה למדתנו התורה באלו הערכים סודות מהדברים הטבעיים וזה כי מפני שהיה ערך הנקבה תמיד פחות מערך הזכר למדנו שהאשה חסרת הבריאה ביחס אל האיש כמו שהתבאר זה בטבעיות · ולמדנו עוד מזה כי קודם הגיעם לעשרים שנה הם בזמן הצמיחה ולזה איננם שלמים עדין ואחר ששים שנה הם בזמן מן ההתוך ולזה הם דורכים אל החסרון וההפסד ומפני זה היה הערך יותר גדול מבן כ' ועד בן ס' שנה ועד בהיותו בן חדש לא היה לו ערך כי אולי הוא נפל ומבן חדש ועד בן חמש שנים לחוזק החסרון אשר בבריאתו לא היה ערכו כי אם עשירית הערך השלם לזכר ולנקבה ואולם מבן חמשה ועד בן עשרים שנה שהחל להתחזק ולמאום ברע ובחור בטוב כי הוא דורך אל השלמות היה ערך הזכר יותר ממי שהוא מבן ס' ומעלה כי הוא דורך אל החסרון וההפסד ואמנם ערך הנקבה לא היה מתחלף אל ערכה מבת ששים שנה ומעלה להעיר שהמשגל לזולת פרי הראוי הוא בלתי נבחר ולפי שהנקבה היא היותר תשוקה למשגל בהיותה למטה מבת עשרים הפחיתה התורה ערכה יותר מהיחס הנמשך לערך הנקבה עם ערך הזכר כי המשגל שעושה פרי שלם בה הוא מהיותה מבת עשרים שנה ולמעלה ולהשלים הערה בזה לא הפחיתה התורה ערכה מבת ששים שנה ומעלה לפי היחס הקודם אבל שמה ערכה יותר משלשת חמשיות ערך הזכר באופן שיהיה ערכה בהיותה מבת ס' ומעלה שוה לערכה בהיותה למטה מעשרים שנה עד היותה או בלתי ראוים למשגל כלל שאין המשגל לזולת הפרי הראוי היותר נבחר מהעדרו :

התועלת השלישי הוא במצות והוא מה שצונו לדון בהקדשי הבהמה הטהורה אשר איננה ראויה לקרבן · והנה התועלת בזאת המצוה מבואר והנה הזהירה התורה מהמיר ומהחליף בהמה בבהמה כדי שלא יקלו האנשים בעניין ההקדשות ויביאו תמורתה הפחות מהדברים כי דעתו של אדם קרובה אל ממונו עם חשבו שאין בזה היזק כלל כי כבר יקרב זה הבעל חיים תמורת הבעל חיים ההוא ויחשב גם כן כי מפני שזה הב"ח הקרב הולך לאיבוד טוב שיהיו אותו בפחות ממנו ויביא זה להפחית מעלת הקרבנות ולבזותם ומפני זה קנסה אותו התור' שיהיה הוא ותמורתו קדש :

התועלת הרביעי הוא במצות והוא מה שצונו לדון בהקדשי הבית ושאר הקרקעות היו שדה אחוזה או שדה מקנה ולא רצתה התורה שישוב שדה אחוזה בשנת היובל למקדיש אותו כדי שלא להקל בעניין ההקדש כי אם היה אז שב לבעלים היה דומה לאנשים שיהיה הקדש יוצא בלא פדיון ויקרה מפני זה מן ההקל בעניין הקדשים מה שלא יעלם :

התועלת החמישי הוא במצות והוא מה שצונו שלא לשנות הקדשים מקדושה לקדושה וזה מבואר התועלת לתת מעלה גדולה בנפש לקדשים :

התועלת הששי הוא במצות והוא מה שצונו לדון בחרמי הכהנים ושלא ימכר ושלא יגאל באופן שתתוסף נחלתם תמיד בדרך שתוכל להספיק להם עם התרבותם כי זה יעזור שיתעוררו האנשים לתת מהונם בזה האופן לזאת המשפחה הנכבדת אשר כל מגמת פניהם הוא לעבודת השם יתעלה ·

התועלת השביעי הוא במצות והוא מה שצונו להפריש מעשר שני מן הפירות והזרעים ומעשר בהמה וכבר ביארנו התועלת באלו המצות במה שקדם ואולם שרשי המצות הנזכרות בזאת הפרשה הנה המצוה הראשונה הוא בערכי אדם והנה שרש הראשון הוא :

תם ונשלם ספר ויקרא תהלה לאל גבור ונורא

רש"י

במדבר סיני באחד לחדש · מתוך חיבתן לפניו מונה אותם כל שעה כשיצאו ממצרים מנאן וכשנפלו בעגל מנאן לידע הנותרים כשבא להשרות שכינתו עליהם מנאם באחד בניסן הוקם המשכן ובאחד באייר מנאם : למשפחותם · דע מניין כל שבט ושבט : לבית אבותם · אביו משבט אחד ואמו משבט אחר יקום על שבט אביו : לגלגלותם · על ידי שקלים בקע לגלגלות : כל יוצא צבא · מגיד שאין יוצא בצבא פחות מבן עשרים : ואתכם יהיו · כשתפקדו אותם יהיו עמכם נשיא כל שבט ושבט :

אלה

אבן עזרא

בשם אשר פקודי רוש ותחת חבר · אחל לפרש על הפשט ספר וידבר :

במדבר סיני · להודיע כי לא עלה משה אל הר סיני אחר היות הכבוד באהל מועד : באחד לחדש השני · לתקן הדגלים ואיך יסעו ואיך יחנו בעבור המקדש כי בעשרים לחדש השני נסעו : שאו את ראש · כמו כי תשא ושם מפורש : לבית אבותם · כי משפחת האם איננה קרואה משפחה : לגולגלותם · פירשתיו : בישראל · להוציא ערב רב : איש ראש · דרך קצר' והראוי להיות איש איש : לראובן · החל מהבכור כטעם ולא להתיחס לבכורה :

לבני

וידבר

א יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה בְּמִדְבַּר סִינַי בְּאֹהֶל מוֹעֵד בְּאֶחָד לַחֹדֶשׁ הַשֵּׁנִי בַּשָּׁנָה הַשֵּׁנִית לְצֵאתָם מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם לֵאמֹר׃ שְׂאוּ אֶת־רֹאשׁ כָּל־עֲדַת בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל לְמִשְׁפְּחֹתָם לְבֵית אֲבֹתָם בְּמִסְפַּר שֵׁמוֹת כָּל־זָכָר לְגֻלְגְּלֹתָם׃ מִבֶּן עֶשְׂרִים שָׁנָה וָמַעְלָה כָּל־יֹצֵא צָבָא בְּיִשְׂרָאֵל תִּפְקְדוּ אֹתָם לְצִבְאֹתָם אַתָּה וְאַהֲרֹן׃ וְאִתְּכֶם יִהְיוּ אִישׁ אִישׁ לַמַּטֶּה
ה אִישׁ רֹאשׁ לְבֵית־אֲבֹתָיו הוּא׃ וְאֵלֶּה שְׁמוֹת הָאֲנָשִׁים אֲשֶׁר יַעַמְדוּ אִתְּכֶם לִרְאוּבֵן אֱלִיצוּר בֶּן־שְׁדֵיאוּר׃

לשמעון

(בגליון: י' חס' לאמר · ג' · י"ב ר"פ · כל אורייתא הס' במ"ה · פ' מלי · ג' · ג' · ז' תס' כלים')

וּמַלֵּיל יְיָ עִם מֹשֶׁה בְּמַדְבְּרָא דְסִינַי בְּמַשְׁכַּן זִמְנָא בְּחַד לְיַרְחָא תִנְיָנָא בְּשַׁתָּא תִנְיֵתָא לְמִפַּקְהוֹן מֵאַרְעָא דְמִצְרַיִם לְמֵימָר׃ קַבִּילוּ יָת חוּשְׁבַּן כָּל כְּנִשְׁתָּא דִבְנֵי יִשְׂרָאֵל לְזַרְעֲיָתְהוֹן לְבֵית אֲבָהָתְהוֹן בְּמִנְיַן שְׁמָהָן כָּל דְּכוּרָא לְגוּלְגְּלָתְהוֹן׃ מִבַּר עַשְׂרִין שְׁנִין וּלְעֵילָא כָּל נָפֵיק חֵילָא בְּיִשְׂרָאֵל תִּמְנוֹן יָתְהוֹן לְחֵילֵיהוֹן אַתְּ וְאַהֲרֹן׃ וְעִמְּכוֹן יְהוֹן גַּבְרָא גַּבְרָא לְשִׁבְטָא גְּבַר רֵישׁ לְבֵית אֲבָהָתוֹהִי הוּא׃ וְאִלֵּין שְׁמָהַת גּוּבְרַיָּא דִי יְקוּמוּן עִמְּכוֹן לִרְאוּבֵן אֱלִיצוּר בַּר שְׁדֵיאוּר׃

לשמעון

רלב"ג

וידבר יי' אל משה במדבר סיני לאמר · דע כי כבר נמנו ישראל קודם זה והיה מספרם זה המספר בעינו שהיה בזה המספר הנזכר בזה המקום וזה כי בשנה השנית באחד לחדש הוקם המשכן כמו שנזכר בפרשת פקודי וקודם זה נמנו ישראל והביאו בקע לגלגולת כמו שנזכר שם לעשו' האדני' ווי העמודים ושאר הדברי' שנזכרים והנה היו אז ו' מאות אלף וג' אלפים ות"ק וחמשים וכן היה מספרם בזה המקום כמו שתמצא וזה ממה שיראה ממנו כי האנשים הקרובים לעשרים שנה היו שוי המספר לאנשים הקרובים לששים שנה עד שהיה מספר מה שנוסף בהם מבני עשרים כמספר מה שחסר מהם מבני ששים שנה וזה מורה על עוצם השגחת השם יתעלה בהם להחיותם המין האפשרי וזה שאתה תמצא לפי הנהוג כי האנשים הקרובים לעשרים שנה הם רבי המספר מאד מאנשים הקרובים לששים שנה כי מה שיגיעו מזה המספר הם מעטי המספר · ואחשוב כי במספר הראשון לא נמנו הלוים ולא נתנו בקע לגלגלת למלאכת המשכן כי הוא רחוק שיסכי' במקרה המספר הראשון עם הלויים למספר השני בזולת הלויים ואולם כשהיה הראשון בזולת הלויים גם כן היה אפשר לפי מה שזכרנו וכבר יורה שישראל היו מושגחים בזה האופן גם בהיותם במצרים מהרבוי העצום שנתרבו שם במעט מהזמן : שאו את ראש כל עדת בני ישראל וגומר · אחשוב כי הרצון באמרו במספר שמות שהם מנו השמות לכל זכר ולא מנו האנשים בעצמם כדי שלא יהיה בהם נגף בפקוד אותם כמו שהתבאר מדברינו בפרשת כי תשא וזה אמנם היה באמצעות נשיאי השבטים שלקחו שמות כל שבט לגלגלותם ומנו כל השמות הנכתבים כדי שלא ימנו האנשים בעצמם ונמנו כל יוצא צבא כי הכונה היתה שילחמו עם שבע עממין ויכבשו הארץ ורצה השם ית' שיפקוד אותם כדי שיתברר להם הפלגת השגחת השם יתעלה כשיפקדו אחר המלחמה ולא יפקד מהם איש כמו שנמצא זה הענין במלחמת מדין אלא שגרם החטא ונתאחרו במדבר עד תום ארבעים שנה וכלל תועלת שני והוא שכבר בתיחסו כלם על משפחותם לבית אבותם על ידי משה ואהרן שהיו נביאים ונמנו בזה האופן והיה אפשר מפני זה שיעזרו אנשי המשפחה קצתם בקצת לכל מה שיצטרך מפני היותם חונים זה אצל זה עם שבזה גם כן כלל מהתועלת שהיה כל ענייניהם מוגבל באופן שלא תהיה קטטה בעניין חנייתם והנה הגבילה התורה כשיעמוד היותר נכבד שבשבטים במקום היותר נכבד ולזה היו הלויים עומדים סביב למשכן העדות לגודל מעלתם בעבודת השם יתעלה והנה היותר נכבדים מהם היו חונים לפאת מזרח והם משה אהרן ובניו כמו שנזכר בזאת הפרשה והנה היתה הפאה ההיא יותר נכבדת לפי ששם פני הקדש וקדשי הקדשים ר"ל שפתחיהם היו לפאת מזרח והנה אחר הפאה המזרחית היתה הפאה הדרומית היותר נכבדת וזה מבואר מאד לפי מה שקדם בעניין הקרבנות ולזה היו תוכים שם בני קהת שהיתה עבודתם יותר נכבדת כמו שהתבאר מזאת הפרשה וכמו שהפאה המזרחית יותר נכבדת מהדרומית כן המערבית המקבלת לה יותר נכבדת מהצפונית שהיא המקבלת לפאה הדרומית ולזה היו שוכים בני גרשון לפאת המערבית ובני מררי בפאה הצפונית כי עבודת בני גרשון יותר נכבדת באופן מה מעבודת בני מררי כמו שיתבאר בזאת הפרשה ובזה האופן גם כן היו חונים השבטים סביב למחנה לויה ולזה היה שבט יהודה חונה לפאת מזרח להיותו היותר נכבד כי ממנו הוגבלה להיות המלוכה והיו חונים עמו השבטים שנולדו אחריו מלאה על מדרגותיהם והם יששכר וזבולון ולהיותו ראובן היותר נכבד אחריו כי הוא הבכור ליעקב וללאה היה חונה לפאת דרום והיה חונה עמו שם השבט שנולד אחריו והוא שמעון והיה שם עמהם גד שהוא הראשון שנולד משפחות לאה ואחריו היו בני רחל היותר נכבדים ונתנה הגדולה לאפרים כמו שהתבאר מברכת יעקב לו והיו חונים לפאת מערב והיו חונים אצלו מנשה ובנימין כי הם מבני רחל ונשארו השבטים הנשארים בני השפחות והם היותר נכבד מהם דן כי הוא הראשון שנולד מבני השפחות וממנו עתיד להיות שופט מושיע ישראל כמו שהתבאר מברכת
יעקב ולזה היה זה הדגל בשמו והיה אלו מטה אשר שהיה בן שפחת לאה לכבוד לאה ואחריו הי [illegible]
ולעבור עבודתו להוסיף מעלה למשכן בנפש כי זה השבט הנבחר נתייחד לבד לזאת העבודה וכבר נת [illegible]
בנפש כי מדרך הבתים הגדולים שיהיו בו שומרים ושוטרים · והנה להראות מעלת הלוים שכבר נתי [illegible]
בנפש לעבודה הנכבדת אשר במקדש נתיחדו העובדים מזולתם מהאנשים והנה הזר הקרב במיתה [illegible]
בפרשת בא אל פרעה שבכור אדם נוהג בחוצה לארץ ואמנם בכור בהמה איננו נוהג אלא בארץ והנה פט [illegible]
ולבניו והם חמשת סלעים של כסף צרוף שהם כמו ארבע אונקיות שלנו ואולם בבכורות הבהמה לפי שא [illegible]
ובגורות בהמותיהם מזולת מניין בבכורו' הבהמו' ואמנם הוצרך להזכיר בכורו' הבהמה ואם אינם כוהנים [illegible]
בהם כבוד באופן מה ואם לא היה אפשר שיהיו קדושים בעצמם ולזה אמר בכללות שכבר נלקח לשם ית [illegible]
מעלה בזה המקום במשמרת בני גרשון שהוא למטה ממשמרת בני קהת כי משמרת בני קהת היתה נכב [illegible]

חזקוני

במדבר סיני · ובאי זה מקום בו באהל מועד אבל קודם שהוקם המשכן היה הדבור מהר סיני שהרי מיום שנתנו עשרת הדברות לא נסתלקה שכינה ממנו עד לאחר שהוקם המשכן כדאית' במסכ' ביצה: בשנה השנית לצאתם · אבל לשאר עניני' תחלת השנה מתשרי תניכן : שאו את ראש לפי שבאו' עשרי' יום יסעו ללכת לארץ ישראל כדאית' בפרשת בהעלותך ויהי בשנה השנית בחדש השני בעשרי' לחדש ונומר ושם כתיב נוסעי' אנחנו אל המקום ונומ' : מבן עשרים שנה ומעלה · לפי שבאותו זמן ראויי' לצאת ולצבא בצבא המלחמ' ומכאן אמרו רבותינו בן עשרי' לרדוף: כל יוצא צבא בישראל · להוציא ערב רב : לראובן אליצור בן שדיאור · הזכירו הכתוב תחלה על ידי שהוא בכור : שלומיאל

מסרה

י"ו זוגין מן ב"ב קמצין וסי' בחרבות · בשועלים בחרבות · בחרבות · ולא צמאו בחרבות · קח · ויאמר הכהן הרב גלית · קח · ויקח מזרע הארץ ויתנהו · מים · כי יי' אלהיך מביאך אל ארץ · מים · גם בהמות שדה תערג · וישתחו · ויאמר לו כי אני שר צבא · וישתחו · והיה לאדם לבער ויקח · עמר · וידם השמש וירח עמד · עמר · אשרי האיש אשר לא · אהל · היום הזה אחל תת פחדך · אהל · ויאמר יי' אל יהושע היום הזה · טרף · ותבא אליו היונה לעת ערב · טרף · לכו ונשובה אל יי' כי הוא · ישמע · השמן לב העם הזה · ישמע · ובדברי אתך אפתח את · צעקו · הן אראלם צעקו חוצה · צעקו · ויי' שמע · לקח · ויאמר הקשית לשאול · לקח · מעצר וממשפט לקח · לקח · ויאמר הכי קרא שמו קדמ' · לקח · מעני השיב ידו נשך ותרבית · תקח · ולקחת חמשת חמשת שקלים · תקח ומהם עוד תקח · עדת · ומתכנשין אחשדרפניא · ערת · עוד מילתא בפום מלכא קל · על ישובו לא על היו · על · ואלה דברי דוד האחרנים · תזרע ובשנה השביעית שבת · תזרע · לא תזרע כרמך תנינ' דפסיק · שפך · ואל פתח אהל מועד לא הביאו · שפך · וגם דם הנקי אשר שפך וימלא את ירושלם דם נקי · וסי' בלשון ארמי תעליא צחו · ולקח זרעא · נחליא יבישין · יהושע מצלי · שמשא יתיב · ורגז יהושע · מסי פומיהון · אדניה ממללין · מבכיה דשמעין · שאלת דינא · ליעקב דיינא · מתקלא אפיק · שליטא דמלכא · למפלא גברא · בהקלא דכרמא · גבר זכאי : וביאורם סימנים דלעיל : י"ח מלין תיקון סופרים וסי' ואברהם עודנו עומד לפני יי' · ואל אראה ברעתי · ויאכל חצי בשרו · בעון אשר ידעת כי מקללים להם בניו · אולי יראה יי' בעניי · איש לאהליו ישראל · והנם שולחים את הזמורה אל אפם · אלהי קדשי ולא נמות · ואמרתם הנה מתלאה והפחתם אותו · כי הנוגע בהם כנוגע בבבת עינו · ועמי המיר כבודו · ואהיה עלי למשא · כבודם בקלון אמיר · ירשיעו את איוב · ותשוח עלי נפשי · וימירו את כבודם בתבנית שור · אלו י"ח דברים תיקון סופרים ודקדוקיהן משובחים : ומארה תבא על כל מי שעלידהם שטנה כותבים: וידבר יי' אל משה י' חסרים לאמר וסי' נמסר בסדר כי תשא : למשפחת' כל אוריתא חס' במ"ח וסי' ופקודי בני גרשון · ויהי גבול בני ראובן · ויתן משה לחצי · וחצי הגלעד ועשתרות · שמעון קדמאה · זבולון בתראה · יששכר אשר קדמ' וכל כתובי' דכו' מ"ל : ואתכם ג' וסי' ואתכם יהיו איש · ואתכם בני אדניכם · ואתכ' הרכב והסוסים ב' בפסו' : אבתיו לאבתיו ז' חס' בתורה וסימ' ואתכם יהיו איש איש · אלה הפקדים אשר פקדו ויעשו בני ישראל ככל אשר · שלך לך אנשים · האנכי הריתי את · ויצא מעמך הוא · ולא תסב נחלה ממטה · כי אביאנו אל האדמה : ואלה שמות י' בתורה וסימ' בני ישמעאל · אלופי עשו · בני ישראל דויגש וחברו ריש ספרא · שמו' האנשי' אשר יעמדו · בני לוי לתלדות' · בני אהרן הבכר נדב · בני גרשון למשפחתם · שמו' בנותיו · האנשי' למטה יהודה : שמות ט' מלאי' בתור' וסי' נמסר בסדר בראשי' גבי פסו' ויקרא האדם שמות :

בעל הטורים

ספר במדבר

במדבר סיני לעיל מיניה כתי' אלה המצו' וסמיך ליה במדבר לומר אם אין אדם משים עצמו כמדבר אינו יכול לידע התור' ומצות : למעלה כתיב וכל מעשר בקר ובאן · וסמיך לו שאו את ראש · על שם מה שנ' עוד תעבורנה הצאן ע"י מונה : במספר שמות כתיב כאן ובפנחס לא כתיב באותו מנין במספר שמות אלא כתבו כאן להודיע שלא שינו שמותם במצרי' לכך כתיב לבית אבותם · לומר לך שנקראו בשמות אבותם : אתה ואהרן למעלה נכי הטא לא הייע אהרן באותו מנין לפי שעל ידו נעשה העגל · שבשבילו הוצרכו למנין · לכך לא מנאם הוא : הנשיאים · מתחיל באליצור ומסיים בעינן ע"ש יצרנו כאישון עינו · ופ"ז הע ן : קריאי

מ"ע ספורנו

וידבר ה' אל משה שאו את ראש · לסדרם שיכנסו לארץ מיד : איש על דגלו · בלתי מלחמה אלא שיפנו האמות מפני'כמו שעשו קצתם כמו שהעיד באמרו כעזוב החורש והאמיר אשר עזבו מפני בני ישראל אולי היו משפחות הגרגשי שעליו אמרו ז"ל שעמ' ופנה מאליו ובקלקול המרגלים הוסיפו הז' אמות להרעי' שנה והוצרך להחרימם :

במספר

אמרי נועם

וידבר יי' וגו' סופי תבות של חומשי תור' מים לו שכל מיסודם עקר התור' שלו ומים נקראת התורה דבר אחר התורה נקראת אור שנאמר כי נר מצוה ותורה אור אמר הקדוש ברוך הוא אם תשמור נרי גם אני אשמור נרך כי הנשמה תלויה בתורה כינד הנשמה לה ה' שמות כנגד חמשה חומשי תורה והתחלה עולה שמות הנשמה מכין סי"ח רוח נשמה נפש יחידה חיה וכן אם תקח שנתחלת תיבה שניה של חומשי תורה עולין סי"ח : אלה שמות האנשים מנאן בסדר תולדות' ובמנין פקודם ובסדר דגלים מנה גד אחר שמעון ויש לתת טעם כדבר שבסדר הדגלים מנה ראובן

אבן עזרא

לבני יוסף · אמר בני לאה בעבור כבוד רחל על השפחות והחל מאפרים על דרך יעקב אבינו והקדים אפרים ומנשה על בנימין כי הם מקום יוסף ואחר כן החל מדן שהוא בכור השפחות ואחריו אשר כי השם ידע שהוא יהיה ראש החונים על דגל דן ואחר כן גד כי הוא בכור שפחת לאה : קרואי עדה · הטעם שהעדה לא יעשו דבר עד שיקראום : מטות אבותם · הטעם על השבטים והנה כל אחד נשיא שבטו : ראשי אלפי ישראל · כל אחד ראש על כל אלפי השבט כי יש שר לאלף : ויקח משה ואהרן · עמם : האנשים אשר נקבו · שהם מפורשים כמו אשר פי יי' יקבנו : ויתילדו · בקשו מתי נולדו בעבור חשבון עשרים שנה אז נכתבו תולדותם : ויפקדם · משה שהוא העיקר והחל מראובן כי הוא הבכור ואחריו שמעון הנולד אחריו ואחריו גד בכור שפחת לאה והנה דגל ראובן ואחר כן דגל יהודה ואחר כך דגל אפרים ואחר כך דגל דן והחונים על כל דגל ודגל כאשר הם בחנוכת המזבח ודע כי אחר שהיו כל השבטים שנים עשר שיצא לוי והיו ליוסף בנים שני' ורוחות העולם ארבע הנה לכל רוח שלשה והנה יש ללאה חמשה בנים יחסר האחד ויהיו לה שני דגלים השלימו הדגל עם בכור שפחתה ושמוהו עם דגל ראובן שהוא גם בכור והדגל השני ליהודה והחונים עליו אחיו הקטנים ממנו ולרחל דגל בפני עצמה ואפרים מקום יוסף הוא קודם מנשה כדברי יעקב והדגל הרביעי לשפחות רחל שהוא הבכור שלה ואחריו אשר ואם הוא קטן בשנים מנפתלי בעבור היות הדגל לבן שפחת רחל גם זאת המעלה לבן שפחת לאה ואם תסתכל היטב אז תדע כי הראש הוא הדרום והזנב הוא הצפון ולא אוכל לפרש על כן ראובן בדרום כי הוא הראש ודן בצפון ודע כי לא היו גבורים בשבטים כשבט יהודה הנמשל לגור אריה וכשבט דן הנמשל כן בדברי משה על כן היו הם בראשונה ובאחרונה · והזכיר לגולגלותם בראובן גם בשמעון להורות על האחרים כי הכתוב אחז דרך קצרה : ופירוש

בעל הטורים

קריאי העדה וי"ו קטיעא נקרי קרואי · בשביל שלומיאל בן צורי שדי שהו' זמרי בן סלוא · וכן בעדת קרח קראי כתיב חסר · ולפס חסר הוו לגמרי לפי שהיו כלם רשעים · אבל בכאן היו האחרי' צדיקי' · לבני שמעון לגלגלותי' יהלמ"ד עקומה למטה לפי שהלמ"ד אלו זמרי בן סלוא חטאו ונפלו משבטו · והלמ"ד הוא גבוהה מכל האותיו' כך חבר תמצאנו שלא העמיד לא מלך ולא שופט :

לבני

תורה ותרגום

לְשִׁמְעוֹן שְׁלֻמִיאֵל בֶּן־צוּרִישַׁדָּי׃ לִיהוּדָה נַחְשׁוֹן בֶּן־עַמִּינָדָב׃ לְיִשָּׂשכָר נְתַנְאֵל בֶּן־צוּעָר׃ לִזְבוּלֻן אֱלִיאָב בֶּן־חֵלֹן׃ לִבְנֵי יוֹסֵף לְאֶפְרַיִם אֱלִישָׁמָע בֶּן־עַמִּיהוּד לִמְנַשֶּׁה גַּמְלִיאֵל בֶּן־פְּדָהצוּר׃ לְבִנְיָמִן אֲבִידָן בֶּן־גִּדְעֹנִי׃ לְדָן אֲחִיעֶזֶר בֶּן־עַמִּישַׁדָּי׃ לְאָשֵׁר פַּגְעִיאֵל בֶּן־עָכְרָן׃ לְגָד אֶלְיָסָף בֶּן־דְּעוּאֵל׃ טו לְנַפְתָּלִי אֲחִירַע בֶּן־עֵינָן׃ אֵלֶּה קְרִיאֵי הָעֵדָה נְשִׂיאֵי מַטּוֹת אֲבוֹתָם רָאשֵׁי אַלְפֵי יִשְׂרָאֵל הֵם׃ וַיִּקַּח מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן אֵת הָאֲנָשִׁים הָאֵלֶּה אֲשֶׁר נִקְּבוּ בְּשֵׁמוֹת׃ וְאֵת כָּל־הָעֵדָה הִקְהִילוּ בְּאֶחָד לַחֹדֶשׁ הַשֵּׁנִי וַיִּתְיַלְדוּ עַל־מִשְׁפְּחֹתָם לְבֵית אֲבֹתָם בְּמִסְפַּר שֵׁמוֹת מִבֶּן עֶשְׂרִים שָׁנָה וָמַעְלָה לְגֻלְגְּלֹתָם׃ כַּאֲשֶׁר צִוָּה יְהֹוָה אֶת־מֹשֶׁה וַיִּפְקְדֵם בְּמִדְבַּר סִינָי׃ ס כ וַיִּהְיוּ בְנֵי־רְאוּבֵן בְּכֹר יִשְׂרָאֵל תּוֹלְדֹתָם לְמִשְׁפְּחֹתָם לְבֵית אֲבֹתָם בְּמִסְפַּר שֵׁמוֹת לְגֻלְגְּלֹתָם כָּל־זָכָר מִבֶּן עֶשְׂרִים שָׁנָה וָמַעְלָה כֹּל יֹצֵא צָבָא׃ פְּקֻדֵיהֶם לְמַטֵּה רְאוּבֵן שִׁשָּׁה וְאַרְבָּעִים אֶלֶף וַחֲמֵשׁ מֵאוֹת׃ פ לִבְנֵי שִׁמְעוֹן תּוֹלְדֹתָם לְמִשְׁפְּחֹתָם לְבֵית אֲבֹתָם פְּקֻדָיו בְּמִסְפַּר שֵׁמוֹת לְגֻלְגְּלֹתָם כָּל־זָכָר מִבֶּן עֶשְׂרִים שָׁנָה וָמַעְלָה כֹּל יֹצֵא צָבָא׃ פְּקֻדֵיהֶם לְמַטֵּה שִׁמְעוֹן תִּשְׁעָה וַחֲמִשִּׁים אֶלֶף וּשְׁלֹשׁ מֵאוֹת׃ פ לִבְנֵי גָד תּוֹלְדֹתָם לְמִשְׁפְּחֹתָם לְבֵית אֲבֹתָם בְּמִסְפַּר שֵׁמוֹת מִבֶּן עֶשְׂרִים שָׁנָה וָמַעְלָה כֹּל יֹצֵא צָבָא׃ כה פְּקֻדֵיהֶם לְמַטֵּה גָד חֲמִשָּׁה וְאַרְבָּעִים אֶלֶף וְשֵׁשׁ מֵאוֹת וַחֲמִשִּׁים׃ פ לִבְנֵי	לְשִׁמְעוֹן שְׁלֻמִיאֵל בַּר־צוּרִישַׁדָּי׃ לִיהוּדָה נַחְשׁוֹן בַּר־עַמִּינָדָב׃ לְיִשָּׂשכָר נְתַנְאֵל בַּר־צוּעָר׃ לִזְבוּלֻן אֱלִיאָב בַּר־חֵילֹן׃ לִבְנֵי יוֹסֵף לְאֶפְרַיִם אֱלִישָׁמָע בַּר־עַמִּיהוּד לִמְנַשֶּׁה גַּמְלִיאֵל בַּר־פְּדָהצוּר׃ לְבִנְיָמִן אֲבִידָן בַּר־גִּדְעוֹנִי׃ לְדָן אֲחִיעֶזֶר בַּר־עַמִּישַׁדָּי׃ לְאָשֵׁר פַּגְעִיאֵל בַּר־עָכְרָן׃ לְגָד אֶלְיָסָף בַּר־דְּעוּאֵל׃ לְנַפְתָּלִי אֲחִירַע בַּר־עֵינָן׃ אִילֵין מְעַרְעֵי כְנִשְׁתָּא רַבְרְבֵי שִׁבְטֵי אֲבָהַתְהוֹן רֵישֵׁי אַלְפַיָּא דְיִשְׂרָאֵל אִנּוּן׃ וּנְסֵיב מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן יָת גֻּבְרַיָּא הָאִילֵין דִּי אִתְפָּרַשׁוּ בִּשְׁמָהָן׃ וְיָת כָּל־כְּנִשְׁתָּא כְּנַשׁוּ בְּחַד לְיַרְחָא תִנְיָנָא וְאִתְיַחֲסוּ עַל־זַרְעֲיַתְהוֹן לְבֵית אֲבָהַתְהוֹן בְּמִנְיַן שְׁמָהָן מִבַּר עַשְׂרִין שְׁנִין וּלְעֵילָא לְגֻלְגְּלָתְהוֹן׃ כְּמָא דִי פַקֵּיד יְיָ יָת־מֹשֶׁה וּמְנָנוּן בְּמַדְבְּרָא דְסִינָי׃ וַהֲווֹ בְנֵי־רְאוּבֵן בּוּכְרָא דְיִשְׂרָאֵל תּוֹלְדָתְהוֹן לְזַרְעֲיַתְהוֹן לְבֵית אֲבָהַתְהוֹן בְּמִנְיַן שְׁמָהָן לְגֻלְגְּלָתְהוֹן כָּל־דְּכוּרָא מִבַּר עַשְׂרִין שְׁנִין וּלְעֵילָא כָּל נָפֵיק חֵילָא׃ מִנְיָנֵיהוֹן לְשִׁבְטָא דִרְאוּבֵן אַרְבְּעִין וְשִׁיתָּא אַלְפִין וַחֲמֵשׁ מְאָה׃ לִבְנֵי שִׁמְעוֹן תּוֹלְדָתְהוֹן לְזַרְעֲיַתְהוֹן לְבֵית אֲבָהַתְהוֹן מִנְיָנוֹהִי בְּמִנְיַן שְׁמָהָן לְגֻלְגְּלָתְהוֹן כָּל־דְּכוּרָא מִבַּר עַשְׂרִין שְׁנִין וּלְעֵילָא כָּל נָפֵיק חֵילָא. מִנְיָנֵיהוֹן לְשִׁבְטָא דְשִׁמְעוֹן חַמְשִׁין וְתִשְׁעָה אַלְפִין וּתְלָת מְאָה׃ לִבְנֵי גָד תּוֹלְדָתְהוֹן לְזַרְעֲיַתְהוֹן לְבֵית אֲבָהַתְהוֹן בְּמִנְיַן שְׁמָהָן מִבַּר עַשְׂרִין שְׁנִין וּלְעֵילָא כָּל נָפֵיק חֵילָא׃ מִנְיָנֵיהוֹן לְשִׁבְטָא דְגָד אַרְבְּעִין וַחֲמִשָּׁא אַלְפִין וְשִׁית מְאָה וְחַמְשִׁין׃ לִבְנֵי

כל שמות דשבטים חד קריין · ל' ושאר לבני יוסף לבני אפרים · קרואי ק' · ב' חס' · י"ב ס"פ · ג' ומל' וחד הקהילו · ס' מל' בתור' · ד' · כל ספר במדבר במ"ב בהר סיני · ז' בטע' בענין ר"ם סימן · כל אורייתא כ"כ · כל מל' במ"ג תמ' · ל' בענין לפי ושחסר מבקטו · ל"ו אלפי ומאו' במעשה זמרי · כול' בטעם בענין · כ' בטע' בענין גד דפקודים והדגלים וכו' · ג"ן גד זקף

רשי

אלה קרואי העדה · הנקראים לכל דבר חשיבות שבעדה : את האנשים האלה · את שנים עשר נשיאים הללו : אשר נקבו · לו כאן בשמות : ויתילדו על משפחותם · הביאו ספרי יחוסיה' ועדי חזקת לידתם כל אחד ואחד להתייחס על השבט :

אך

מסרה

אבותם ב' מלאים בתורה וסי' אלה קריאי העדה נשיאי מטות · ואת שם אהרן תכתוב · וכל נביאים וכתוב דכוו' מלאי' במ"ה חס' וסי' ואמרו על אשר עזבו דמלכים · דשלמ' · ויעש יהוד' הרע דרחבעם דמלכים · ויהיו הגוים האלה ויעשו כן בני הגולה · ואה העלים מתל מלח כתר' · הם י"ב סופי פסוקים וסי' נמס' בסדר וישמע יתרו · וכל ריש פסוקי' דכוו' במ"ט וחס' וסי' נמס' במשלי סי' א' · ויפקד י"ד וסי' במדב' סיני' ויפקדם בבזק' ויפקדם בטלאי' ויפקדם למבן עשרי' ד"ה · בכר ו' חסרים וסימ' נמס' בסדר ויגש : סי' שבטי' ראובן שמעון גד יהודה זבולן יוסף מנשה דן אשר נפתלי · וסי' ר"שג ה"בו ס"מן דא"ת : מאות כלם מלאי' במ"ג חס' וסי' ויהיו ימי אדם · ויחי למך · וישקל אברהם לעפרן : חלוף השבטים ראובן קדמא' ששה וארבעי' אלף וחמש מאות · ראובן תניינא שלשה וארבעים אלף ושבע מאו' ושלשים · יהודה קדמאה ארבעה ושבעים אלף ושש מאות · תניינא ששה ושבעי' אלף וחמש מאות · אפרים קדמא' ארבעים אלף וחמש מאו' · תניינא שני' ושלשי' אלף וחמש מאות · דן קדמאה שנים וששים אלף ושבע מאות · דן תניינא ארבעה וששים אלף וארבע מאות · שמעון קדמאה תשעה וחמשי' אלף ושלש מאות · תניינ' שני' ועשרי' אלף ומאתי' :

רלבג

לו עם מזבח הזהב לפי שזכרנו במה שקדם עם שמכנו ילקח האש אשר יקטירו בו קטרת הסמים במזבח

ולזה נענשו בני אהרן כשהקטירו קטרת הסמים במזבח הזהב באש זרה שלא לוקחה ממזבח הנחשת ואולם משמרת בני גרשון היתה בדברים היותר נכבדים שבדברים החיצוניים והפנימיים מהם כי קלעי החצר הם יותר נכבדים מהקרשים כי הם פנימיים מהם ולזאת הסבה התחיל שהאהל ומכסהו יותר נכבדים מהקרשים והבריחים והעמודים והאדנים ולזה התאחר משמרת בני גרשון יותר נכבדת ממשמרת בני מררי כי משמרת בני גרשון היתה המשכן והאהל מכסהו ומסך פתח אהל מועד וקלעי החצר ומסך פתח החצר ואת מיתריו משמרת בני מררי היתה קרשי המשכן ובריחיו ועמודיו ואדניו וכל כליו וכל עבודתו ועמודי החצר ואדניהם ויתדותם ומיתריהם

ויספר התורה שיהיה הול הקרב במיתה כדי שישלם בסדור אלו הדברים הנכבדים אשר במקדש באופן שיהיה איש על עבודתו ועל משאו ושיסדרו זה אהרן ובניו וישימו איש על עבודתו ועל משאו להסיר מהם המחלוקת ולסבב שישלם הסדור באלו הדברים והנה למעלת הדברים היו משמרת בני קהת מכסים אותם אהרן ובניו תחלה קודם שיגעו בהם בני קהת כדי שלא יגעו אל הקדש זולתי הכהני' שהיו מיוחדים לעבודות הנכבדות ואולם שמן המאור וקטרת הסמים ומנחת התמיד והוא מנחת חביתין של כהן גדול ושמן המשחה לא היו נושאים אותם בני קהת לסבת המוכרת והיו זה נשא על ידי הכהנים והנה היו הלוים פסולין לזאת העבודה בהיותם יותר מבני חמשים שנה להיותם אז אלושי כח מלשאת הדברים הכבדים ובהיותם בפחות משלשים שנה ג"כ היו פסולין כי לא היו שלמי ההויה והמוסר ולזה לא היו עובדים אז באלו העבודות וכבר יתבאר זה ביאור יותר ארוך במה שיבא בג"ה ולאור שנחקור בכאן מספק אחד יפול במה שנזכר בזאת הפרשה והוא מה שנמצא מהאריכות והכפל במה שנזכר בכאן מזה המספר ומעבודת בני קהת ובני מררי ולאמר שכבר יראה שיהיה זה לשתי סבות האחת כי מפני שקצרה התורה בקצת מקומות האריכה במקומות אחרים הנה זה יעירנו לדעת על מה שקצרה בו אינו מצד שמהגב לשון זה הכפיה הוא בקצור כי כבר נמצא שהאריך לשונו בדברים המבוארים ולזה יהיה סבה להעירנו על כונת המקומות שקצרה התורה בהם ויתבאר לנו מפני זה שזה הוא לעומק הדברים ההם ולזה כפלינ בחקירה בהם וכאלו יהיה זה סבה להעירנו על סודם והסבה השנית כי מפני שחלוף עבודת משפחות הלוים היתה מכוונת לזאת הסבה שזכרנו התחיל תחלה לסדר זכרון משפחות הלוי לפי תולדותם ולזה זכר עבודת בני גרשון קודם עבודת בני קהת וזכר אחריהם עבודת בני מררי כי תולדותם היו בזה הסדור ואחר זה שב לזכור אותם לפי מעלתם ולזה זכר עבודת בני קהת ראשונה להורות על חוזק ההבדל שיש בין עבודת בני קהת ועבודת בני גרשון הפסיק עוד מפסיק הפרשיות בין עבודת בני קהת ובין עבודת בני גרשון · והנה שם שזכרנו בזאת הפרשה מספיק שלידת התועלות המגיעות ממנה :

חזקוני

שלומיאל בן צורי שדי · כך שמו והוא זמרי בן סלוא והו' שאול בן הכנעני' : לבני יוסף · שהזכירה אחר בני לאה בשביל כבוד רחל והתחיל מאפרים כמנין יעקב אבינו והקדים אפרים ומנשה לבנימין ע"י שהם במקום יוסף שהיה בכור לאה · לדן · הזכירו תחלה לבני השפחות לפי שהוא בכור השפחו' ואחריו אשר ע"י שהוא ראש החונים על דגלו ואחריו גד שהוא בכור שפחת לאה : קריאי · כתיב קרואי קרי : ראשי אלפי · כל אחד ראש על כל אלפי שבטו : ויתילדו : ויתיחסו : ר"ל בקשו מתי נולדו בשביל חשבון העשרי' שנה : כאשר צוה יי' את משה · לעיל קאי ואת כל העדה הקהילו כאשר צוה יי' את משה : ויפקדם במדב' סיני · לפי שהמשכן שנפילם היה בערבו' מואב כתב כך כאן כי המשכן זה היה במדבר סיני : ויהיו בני ראובן · הפסוקי' כתבו כאן זה אחר זה בסדר הדגלים ומתחיל מראובן הבכו' ואחריו יהודה שראש ואחריו אפרי' ודן : ראובן בכור ישראל · לפי שבמסע דגלים היה יהודה ראשון כותן טעם שעכשיו מע"י שהוא היה בכור סובבו ראשון : לבני גד · שכתו' סובבו שליש' לראובן ולפי שהוא בכור לשפחות אמו : ואת

מ"ע ספורנו

במספר שמות · כי היה אז כל אחד מאותו הדור נחשב בשמו המורה על צורתו האישית למעלתם על דרך ואדעך בשם ולא כן קרה לדור באי הארץ ולכן לא נמנו במספר שמות ולא נזכרו זולתי ראשי המשפחות ומספר האישים · וגם זה הודיע שהיתה הכונה שאותם האישים בעצמם יעברו ויירשו הארץ ולא יפקד מהם איש · איש ראש לבית אבותיו · והטעם שיהיו אתכם הוא שכל אחד מהם ראש לבית אבותיו ולא יכחד ממנו יחס כל אחד ואחד : ויתילדו על משפחותם · מפני שהיה מהנם זה כדי שיגאו בו לגבת המלחמ' היתה הכונה לספור יחסם וזכות אבותם מסייעתם וכבר אמרו (בפרק י' יוחסין) אין בודקין אחר מי שנכתב באסטרטיא של מלך (פי' בחיילת בית דוד) וזה כאמרם (שם) שאין השכינה שורה אלא על משפחות מיוחסות בישראל : בכור ישראל · שלא נפל ממעלתו בדיני שמים מפני תשובתו כענין ויהיו בני יעקב שנים עשר בני לאה בכור יעקב ראובן · אף על פי שנפל ממנה בדיני אדם :

אלה

אמרי נועם

ואפרים ולמה מנשה כן לפי שהאי שבט של מנשה קבלו חלקם תחלה בפרס שנכבשו לארץ לכך הקדים מנשה : למנשה גמליאל בן פדה צור · מה שכר גמל לו הקדוש ברוך הוא שקדם עצמו פדאו צור מדינה של גוים שנפשם שתכבשו אדונתו פתחה פתאל פיה כנגדו ושם ראה צורו נגד עיניו ורחק ממנו : לבנימין אבידן בן גדעוני בשמם שנולד בנימין מתה אמו וקראו בן אוני כלומר יתאונן והולך ואביו קראו בנימין כלומר לא ימות אלא יהיה חוק ביד ימין לכך נקרא אבידן ועוד דן בן גדעונים פירוש בן אמו שקראתו בן אוני הוא אוני : פגעיאל לפי שלאשר היו בנות ומי שהיה עבור והיה מחויב לשלכות והיתה בתו מבקשת רחמים למלך ומוחל לו : לגד אליאסף לפי שקיימו מצות מה שהוסיף הקדוש ב"ה אות על שמותם שקיימו דבריו של הקדוש ברוך הוא שעזרו לאחיהם לכך נקראו רעואל לנפתלי אחירע בן עינן אין אחי אלא לשון ארץ שמנה לתבואה כדכתיב ותרעבה כאחו ואומר והלא בן אחי יפריא רע לשון רכון כתרגום ורואו וזה היה שבט נפתלי שארצו מוציאה פירות ברצון בעליה בן עינן שהיו עלגים משקין ארצו ממיינות רבים היו בארצו ועל זה אמר מבורכת יי' ארצו : ראובן בכורי אמר כתיב בני למה נאמר בפסוק לבני לבני באחד היחדי ויש לומר שיוסף ראוי למנות בדגלים וליפה דגל כשאר שבטים אלא שלא טען בפיטת אביו עמפני שביה שלכך לא היה לו דגל בפני עצמו ובכלם כתיב בן וביוסף ובנפתלי כתיב בני לפי שבנותיו היו מרובים מבנים לכך רמז יעקב בתיבו אשה נפתלי אילה שלוחה הנותן בראשי תיבות אשה ותדע שכן הוא שברי בשמת שנים רבאה דוקא אנשים ולא נשים ונשארו נשים יותר מאנשים לכך כתיב בפרשם בני בני ולא לבני להראות לנו שבנות היו יותר מבנים הבא נמי לכך כתיב בני :

אלה

ישששכר קדמאה ארבעה וחמשים אלף וארבע מאות · תניינ׳ ארבעה וששים אלף ושלש מאות · זבולן קדמאה שבעה וחמשי׳ אלף וארבע מאו׳ · תניינא ששים אלף וחמש מאות · מנשה קדמאה שנים ושלשים אלף ומאתים · תניינא שנים וחמשים אלף ושבע מאות · אשר קדמאה אחד וארבעים אלף וחמש מאות · אשר תנייא שלשה וחמשים אלף וארבע מאות · גד קדמאה חמשה וארבעים אלף ושש מאות וחמשים ·

לבני יהודה תולדתם למשפחתם
לבית אבתם במספר שמת מבן
עשרים שנה ומעלה כל יצא צבא:
פקדיהם למטה יהודה ארבעה
ושבעים אלף ושש מאות: פ
לבני יששכר תולדתם למשפחתם
לבית אבתם במספר שמת מבן
עשרים שנה ומעלה כל יצא צבא:
פקדיהם למטה יששכר ארבעה
וחמשים אלף וארבע מאות: פ
ל לבני זבולן תולדתם למשפחתם
לבית אבתם במספר שמת מבן
עשרים שנה ומעלה כל יצא צבא:
פקדיהם למטה זבולן שבעה
וחמשים אלף וארבע מאות: פ
לבני יוסף לבני אפרים תולדתם
למשפחתם לבית אבתם במספר
שמת מבן עשרים שנה ומעלה כל
יצא צבא: פקדיהם למטה אפרים
ארבעים אלף וחמש מאות: פ
לבני מנשה תולדתם למשפחתם
לבית אבתם במספר שמות מבן
עשרים שנה ומעלה כל יצא צבא:
לה פקדיהם למטה מנשה שנים
ושלשים אלף ומאתים: פ
לבני בנימן תולדתם למשפחתם
לבית אבתם במספר שמת מבן
עשרים שנה ומעלה כל יצא צבא:
פקדיהם למטה בנימן חמשה
ושלשים אלף וארבע מאות: פ
לבני דן תולדתם למשפחתם לבית
אבתם במספר שמת מבן עשרים
שנה ומעלה כל יצא צבא: פקדיהם
למטה דן שנים וששים אלף ושבע
מאות: פ
מ לבני אשר תולדתם למשפחתם
לבית אבתם במספר שמת מבן
עשרים שנה ומעלה כל יצא צבא:
פקדיהם למטה אשר אחד וארבעים
אלף וחמש מאות: פ
בני נפתלי תולדתם למשפחתם
לבית אבתם במספר שמת מבן
עשרים שנה ומעלה כל יצא צבא:
פקדיהם למטה נפתלי שלשה
וחמשים אלף וארבע מאות: פ

אלה

כל אורייתא חס׳ · כל דשבטים חסרים במ״ד · ר״ם ג״ס סימן · כל דשבטי׳ חס׳ במ״ד ראובן שמעון גד מנשה ר״ם ג״ס סימן · כול׳ חס׳ במ״ד מל׳ · כול׳ חס׳ במ״ד ר״ם ג״ס סימן · ד׳ מל׳ כענין · כל אוריי׳ חס׳ במ״ג · כול׳ חס׳ במ״ו מל׳ · כן כול׳ במ״ג כל יצא צבא בישראל · כל אוריי׳ חס׳ במ״ב מל׳ · כן כולם במ״ג יצא צבא בישראל · ל׳ בענין ופחר לבני דבנים הוו ליה ובנת לא הוו ליה ופחרא בכין תכן הוו להון

לבני יהודה תולדתהון לזרעיתהון לבית אבהתהון במניין שמהן מבר עשרין שנין ולעילא כל נפיק חילא: מנייניהון לשבטא דיהודה שבעין וארבעא אלפין ושית מאה: לבני יששכר תולדתהון לזרעיתהון לבית אבהתהון במניין שמהן מבר עשרין שנין ולעילא כל נפיק חילא: מנייניהון לשבטא דיששכר חמשין וארבעא אלפין וארבע מאה: לבני זבולן תולדתהון לזרעיתהון לבית אבהתהון במניין שמהן מבר עשרין שנין ולעילא כל נפיק חילא: מנייניהון לשבטא דזבולן חמשין ושבעא אלפין וארבע מאה: לבני יוסף לבני אפרים תולדתהון לזרעיתהון לבית אבהתהון במניין שמהן מבר עשרין שנין ולעילא כל נפיק חילא: מנייניהון לשבטא דאפרים ארבעין אלפין וחמש מאה: לבני מנשה תולדתהון לזרעיתהון לבית אבהתהון במניין שמהן מבר עשרין שנין ולעילא כל נפיק חילא: מנייניהון לשבטא דמנשה תלתין ותרין אלפין ומאתן: לבני בנימן תולדתהון לזרעיתהון לבית אבהתהון במניין שמהן מבר עשרין שנין ולעילא כל נפיק חילא: מנייניהון לשבטא דבנימן תלתין וחמשא אלפין וארבע מאה: לבני דן תולדתהון לזרעיתהון לבית אבהתהון במניין שמהן מבר עשרין שנין ולעילא כל נפיק חילא: מנייניהון לשבטא דדן שיתין ותרין אלפין ושבע מאה: לבני אשר תולדתהון לזרעיתהון לבית אבהתהון במניין שמהן מבר עשרין שנין ולעילא כל נפיק חילא: מנייניהון לשבטא דאשר ארבעין וחד אלפין וחמש מאה: בני נפתלי תולדתהון לזרעיתהון לבית אבהתהון במניין שמהן מבר עשרין שנין ולעילא כל נפיק חילא: מנייניהון לשבטא דנפתלי חמשין ותלתא אלפין וארבע מאה:

אילין

בעל הטורים

לבני יוסף לבני אפרים ולא אמ׳ לבני יוסף לאפרים · לפי שיוסף לא נשא במטה אביו משום כבוד מלכו׳ לא רצה למנותו בדגלי׳ · וקרא הדגל על שם בניו · לכך אמר לבני אפרים כדרך שאומר בכלן: בני נפתלי · בכולן אומר לבני לבד מנפתלי שאומר בני · לפי שבשבט נפתלי היו בנות יותר מבני׳ · ולכך רמז בברכת נפתלי אשה · אילה שלוח׳ הכותן · רחשי תיבות אש״ה · ולפיכך בפרטם כתיב בכולן בני · לפי שמתו האנשי׳ ונתרבו הנשי׳ ולכך לא אמר לבני: במדבר סיני · שנים דסמיכי בסוף פסוק ויפקדם במדבר סיני · ביום צוות את בני ישראל להקריב את קרבניהם במדבר סיני · לפי שכשהיו נמנין היו מקריבים עליהם קרבנות כדי שלא ישליט בהם דבר · כדכתיב כי תשא את ראש ב״י לפקודיהם ונתנו איש כופר נפשו:

הפקד

תניינא ארבעים אלף וחמש מאות · בנימן קדמ׳ חמשה ושלשי׳ אלף וארבע מאות · תניינא חמשה וארבעי׳ אלף ושש מאות · נפתלי קדמא׳ שלש׳ וחמשים אלף וארבע מאות · נפתלי תניינא חמשה וארבעים אלף וארבע מאות: יצא כל אורייתא חס׳ במ״ג וסימ׳ הנה יוצא המיימה · תניינא והעתרת · בחצות · ושש בנביאים וסימ׳ ביהושע ריש סימן ו׳ וכל כתובים דכו׳ מ״ל ב׳ מא וסימ׳ והוא כחתן יצא:

אלה הפקדים אשר פקד משה ואהרן ונשיאי ישראל שנים עשר איש איש־אחד לבית־אבתיו היו: ויהיו כל־פקודי בני־ישראל לבית אבתם מבן עשרים שנה ומעלה כל־יצא צבא בישראל: ויהיו כל־הפקדים שש־מאות אלף ושלשת אלפים וחמש מאות וחמשים: והלוים למטה אבתם לא התפקדו בתוכם: פ

וידבר יהוה אל־משה לאמר: אך את־מטה לוי לא תפקד ואת־ראשם לא תשא בתוך בני ישראל: ואתה הפקד את־הלוים על־משכן העדת ועל כל־כליו ועל כל־אשר לו המה ישאו את־המשכן ואת־כל־כליו והם ישרתהו וסביב למשכן יחנו: ובנסע המשכן יורידו אתו הלוים ובחנת המשכן יקימו אתו הלוים והזר הקרב יומת: וחנו בני ישראל איש על־מחנהו ואיש על־דגלו לצבאתם: והלוים יחנו סביב למשכן העדת ולא־יהיה קצף על־עדת בני ישראל ושמרו הלוים את־משמרת משכן העדות: ויעשו בני ישראל ככל אשר צוה יהוה את־משה כן עשו: פ

ב

א וידבר יהוה אל־משה ואל־אהרן לאמר: איש על־דגלו באתת לבית אבתם יחנו בני ישראל מנגד סביב לאהל־מועד יחנו: והחנים קדמה מזרחה דגל מחנה יהודה לצבאתם ונשיא לבני יהודה נחשון בן־עמינדב: וצבאו ופקדיהם ארבעה ושבעים אלף ושש מאות: והחנים עליו מטה יששכר ונשיא לבני יששכר נתנאל בן־צוער: וצבאו ופקדיו ארבעה וחמשים אלף וארבע מאות: מטה זבולן ונשיא לבני זבולן אליאב בן־חלן:

וצבאו

[תרגום אונקלוס]

אילין מניניא די מנא משה ואהרן ורברבי ישראל תרי עשר גברין גברא־חד לבית־אבהתוהי הוו: והוו כל־מיניני בני־ישראל לבית אבהתהון מבר עשרין שנין ולעילא כל־נפיק חילא בישראל: והוו כל־מניניא שית מאה ותלתא אלפין וחמש מאה וחמשין: וליואי לשבטא דאבהתהון לא אתמניאו ביניהון: ומליל יי עם־משה למימר: ברם ית־שבטא דלוי לא תמני וית־חושבנהון לא תקביל בגו בני ישראל: ואת מני ית־ליואי על־משכנא דסהדותא ועל כל־מנוהי ועל כל־דיליה אינון יטלון ית־משכנא וית־כל־מנוהי ואינון ישמשוניה וסחור־סחור למשכנא ישרון: ובמיטל משכנא יפרקון יתיה ליואי ובמישרי משכנא יקימון יתיה ליואי וחילוני דיקרב יתקטיל: וישרון בני ישראל גבר על־משריתיה וגבר על־טיקסיה לחיליהון: וליואי ישרון סחור־סחור למשכנא דסהדותא ולא־יהי רוגזא על־כנישתא דבני ישראל ויטרון ליואי ית־מטרת משכנא דסהדותא: ועבדו בני ישראל ככל די פקיד יי ית־משה כן עבדו:

ומליל יי עם־משה ועם־אהרן למימר: גבר על־טקסיה באתון לבית אבהתהון ישרון בני ישראל מלקביל סחור־סחור למשכן־זימנא ישרון: ודישרון קידומא מדינחא טיקס משרית יהודה לחיליהון ורבא לבני יהודה נחשון בר־עמינדב: וחיליה ומניניהון שבעין וארבעה אלפין ושית מאה: ודישרן סמיכין עלוהי שבטא דיששכר ורבא לבני יששכר נתנאל בר־צוער: וחיליה ומנינוהי חמשין וארבעה אלפין וארבע מאה: שבטא דזבולן ורבא לבני זבולן אליאב בר־חילון:

וחיליה

[הערות המסורה בשולי הטקסט]

כלס חס' נו"ן במ"א · ז' חס' וי"ו בסידר' · כול מל' במ"א חס' ויגו יהוידע דמלכים · ג' · ד' · ג' · י"ד · ב' · ו' בסידר' · ו' בכיס · ל' וחס' ב' יא' גידון · ב' ב' א' מל' וא' חס' · ז' · ב' · ח' מל' בתורה · י"ח בתורה · י"כ · ח' כל' חס' וי"ו במ"ב והחונים · דשמעון חס' · י"וד החונים · בגדרות מל' דמל' · ג' ר"פ ס"ו ר"ס סימן · ב' ר"פ

אבן עזרא

ופירוש ויהיו כל פקודי בני ישראל שלא נפקדו רק מי שהוא מבן עשרים שנה ואחר כך ויהיו כל הפקודים בכללם: התפקדו · משני בניינים כי הוא בנין התפעל ועם בנין שלא נקרא שם פועלו: אך את מטה לוי · פי' לא התפקדו · כי השם לוה כן: ואת ראשם לא תשא · כללם כאשר פירשתי: ואתה הפקד את הלוים · באר למה לא התפקדו כי פקדת המשכן עליהם על כן לא יבאו בכלל: משכן העדות · הוא אהל מועד · והמשכן לארון ששם העדות: ועל כל כליו · המנורה והשלחן והמזבחות: ועל כל אשר לו · הם כלי הכלים: המה ישאו · הם הם הנושאים בנסוע המחנה והם המשרתים בחנותם וסביב המשכן יחנו: ובנסוע המשכן יורידו אותו · להסיר הבריחים והעמודים ובחנותו הם יקימוהו: והזר · מבני לוי ואם הוא ישראל יומת ובית דין ימיתוהו: וטעם וחנו בני ישראל כשיחנו בני ישראל: איש על מחנהו · הטעם כל שבט וטעם איש על דגלו שלא יתערב שבט דגל עם שבט דגל: והלוי' יחנו סביב · פי' הכתוב למעלה למה יחנו סביב שלא יקרב אל המשכן אחד מעדת בני ישראל וימות וזה טעם ולא יהיה קצף כעוזא שנגע בארון ושם כתוב ויחר אף יי' בעוזא · וטעם על עדת בני ישר' אחד מעדתם וכן ויקב' בערי גלעד עיר בן אתוכו' ורבים כמו הם: ושמרו הלוים · מצוה עליהם לשמור המשכן: ויעשו בני ישראל · שלא נגעו במשכן לעולם · וטעם אל משה ואל אהרן בעבור כי אהרן ובניו ישימו משא הקהתים בכתף: באותות · סימנים היו בכל דגל ודגל · וקדמונינו אמרו שהיה בדגל ראובן צורת אדם מכח דרש דודאים ובדגל יהודה צורת ארי' כי בו המשילו יעקב ובדגל אפרים צורת השור מטעם בכור שורו ובדגל דן צורת נשר עד שידמו לכרובים שראה יחזקאל הלבית: מנגד · רחוק: קדמה מזרחה · תחלת מזרחה: ופקודיהם או ופקודיו אין הפרש ביניהם: והחונים עליו · כמו עמו והם אחריו וקודם השלישי:

ראשונה

רש"י

אך את מטה לוי לא תפקוד · כדאי הוא לגיון של מלך להיות נמנה לבדו · ויש אומרים צפה הקב"ה שעתידה לעמוד גזירה על כל הנמנין מבן עשרים שנה ומעלה שימותו במדבר אמר אל יהיו בכלל לפי שהם שלי שלא טעו בעגל: ואתה הפקד את הלוים · כתרגומו מני לשון מנוי שררה על דבר שהוא ממונה עליו כמו ויפקד המלך פקידים: יורידו אותו · כתרגומו יפרקון כשבאין ליסע במדבר ממסע למסעיהו מפרקים אותו מהקמתו ונושאין אותו עד מקום אשר ישכון שם הענן ויחנו שם ומקימים אותו: והזר הקרב · לעבודתם זו: יומת · בידי שמים: איש על דגלו · כמו שהדגלים סדורים בספר זה שלשה שבטים לכל דגל: ולא יהיה קצף · אם תעשו כמצותי לא יהיה קצף ואם לאו שיכנסו זרים בעבודתם זו יהיה קצף כמו שמצינו במעשה קרח כי יצא הקצף וגו': באותות · כל דגל יהיה לו אות מפה צבועה תלויה בו צבעו של זה לא כצבעו של זה צבע כל אחד כגוון אבנו הקבוע בחושן ומתוך כך יכיר כל אחד את דגלו · דבר אחר באותות לבית אבותם באות שמסר להם יעקב אביהם כשנשאוהו ממצרי' שנאמר ויעשו בניו לו כן כאשר צוס · יהודה ויששכר וזבולן ישאוהו מן המזר' וראובן ושמעון וגד מן הדרום כו' כדאי' בתנחומ' בפרשה זו: מנגד · מרחוק מיל כמו שנאמר ביהושע אך רחוק יהיה ביניכם וביניו כאלפים אמה שיוכלו לבא בשבת משה ואהרן ובניו והלוי' חונים בסמוך לו: קדמה · לפנים הקרוי קדם ואיזו זו רוח מזרחית והמערב קרוי אחור:

ראשונה

בעל הטורים

הפקד · ב' במ' הפקד את הלוים · ואידך הפקד עליו רשע · וזה הוא שאמרו אין אדם נעשה שוטר מלמטה אלא אם כן נעשה רשע מלמעלה ונהו הוא הפקד את הלוים שנעשו שוטרי' · הפקד עליו רשע: איש על דגלו באותו' שיעקב רמז להם מי יהיה ראש דגל · מגל וד' שדבר עמו לנכת היה ראש דגל · כמו ראובן בכורי אתה · יהודה אתה יודוך · יוסף מאל אביך ויעזרך · דן לישועתך קויתי יי': מנגד סביב לאהל יבגימ' לאלפים אמה: סביב לאהל מועד יחנו · והחונים נומר בשם שראייתו למעל' ד דגלי' סביב לכסא הכבוד כך היה למטה ד' דגלי' סביב למשכן וזה הוא חיותה כנדגלות · וזה ודגלו עלי אהבה שישראל ראו בשעת מתן תורה הדגלים של מעלה ונתאוו לאותם הדגלי' וזה הוא ונשם אלהינו נדגול: מטה זבולן · ולא אמ' ומטה כדרך שנאמר באחרים לפי שזבולון היה מפרנס יששכר: דאיתי בתנחומ' הטעם שלא אמר ומטה בזבולן כמו שאמר בכולן ללמדך שהיה זבולן עוסק בפרקמטיא ונותן לתוך כיו של יששכר לפי' לא רצה הכתוב לעשותו טפילה לו · לומר ששכרו גדול כמותו · וכן הוא אומ' עץ חיים היא למחזיקי' בה ותומכיה מאושר' · ונתי' כי בצל החכמה בצל הכסף לכן חשיב הכל כמטה אחד וכאלו אמר יששכר מטה וזבולן: דגל

מסרה

א התפקדו ד' וסימ' והלוים לא התפקדו בתוך בני ישרא' · והלוים למטה אבותם · כי לא התפקדו בתוך בני ישראל · ובני ישראל התפקדו וכלכלו: מטה לוי ג' וסימ' וגם את אחיך מטה לוי · ואת שם אהרן תכתוב · אך את מטה לוי לא תפקד: הפקד ב' וסימ' ואתה הפקד את הלוים · הפקד עליו רשע: ראשם י"ד וסימ' ואת ראשם לא תשא · ופדויי יי' ישובון · וחברו · והפו ראשם · וחברו הפו ראשם · ויכנע מדין לפני ישראל דגדעון · ויקרע יהושע שמלתיו · ויהי קול מעל לרקיע אשר · וממעל לרקיע אשר על · פארי פשתים יהיו על ראשם · העלו עפר על ראשם קדם · דפסו' שרקו ויניעו ראשם · שמע אלהינו כי היינו בוזה · יראני יניעון ראשם · וחד

לארץ ראשון: על כל ועל כלו' בספרא וסי' ואתה הפקד את הלוים ב' בו: והעבירו תער על כל בשרם · וכפר הכהן על כל עדת בני ישראל · האיש אחד יחטא ועל כל העדה תקצף · והיה על אהל ועל: הורידו ב' א' מלא וא' חס' וסימ' ובנסע המשכן יורידו אתו הלוים · עברי ז' נמסר בסדר קרח גבי כל הקרב הקרב אל משכן יי': העדות ח' מלאים נמסר בסדר אחרי מות · לאהל מועד ה' נמסר בסדר אחרי מות · מטה זבולן ונשיא חד מן י"ב זוגין מן ב"ב ראשי פסוקים לא נסבין וי"ו בריש תיבותא וכל קריאה נסבין וי"ו וסי' במסורא רבתא:

חזקוני

ואת ראשם לא תשא בתוך בני ישראל · שהרי אין מכניסם פיה שאלו נמנין מבן עשרים שנה ומעלה והלויים מבן חדש ומבן שלשים שנה כמו שמפרש בפרשה זו ובפרשת נשא ד"א לפי שאין מקן יוצא בבא אלא השומרים וחונים סביב למשכן כדרך שיושב על הכלים: המה ישאו · כנסוע המחנה והמה ישרתוהו כהקמתו: וסביב למשכן יחנו · סד' רופותיו בחנות להזהר ולשמור שלא יקרב זר אליו: יורידו אותו הלוים · יקימו אותו ע"י כשילת ונפינת הבריחים וכל זה מהשירות: והזר הקרב יומת · אפי' הם בני לוי שאין להם ליקרב רק להורידו ולהקימו ולשכותו לו סביב: והלוים יחנו סביב · בין משכנותיהם של ישראל ובין המשכן לא יכיפום לגשת אליו: והלוים יחנו סביב למעלה בסמו' דכתיב וסביב למשכן יחנו הייגו בנסוע הארון ובשאת אותו וכאן בחנית המשכן: ולא יהיה קצף · ממה שאמר למעלה והזר הקרב יומת כמו שמצינו בעוזא: על עדת בני ישראל · על אחת משפחות בני ישראל דוגמא אם שלש אלה לא יעשה לה ויקבר בערי הגלעד ועל עיר בן אתוכו: ויעשו בני ישראל ככל אשר צוה וגו' · ואהרן היכן היה רבי יהושע בן נחמיה בשם רבי חייא אומר לימדם אמרו עד שאתה בא ליקחנו יקח את פנחס בן אלעזר בנו לוי היה נשוי אלשו' לא לבתו של פוטיאל לדכתי' ואלעזר לקח לו מבנות פוטיאל וגו' כיון שראה הב"ה שהיו מולזלין אותו בא ויקנו פנחס בן אלעזר בן אהרן הכהן כהן בן כהן קנאי בן קנאי · ד"א לפי פשוטו · ויעשו בני ישראל שלא נגעו במשכן לעולם: על דגלו באותות · בדגלי' היה כתו' אותיות על שמות האבות וכיצד היו כתובו' בדגל ראובן היה כתו' א' וי"ו בשני גל"ע בנ' רפ"ק בד' מק"ב ראשונו' שבתיבו' הם אברם השני' יצחק השלישי' יעקב והענן היה מסכך על ישראל כמין ה"א דאברהם · ד"א באותות לבית אבותם צורת אדם בדגל ראובן נבוע בצבע אודם הקבוע בחשן לשמו כי' לדודאי שמצא שהם כצורת אדם צורת אריה בדגל יהודה שנקר' אריה נבוע כצבע נפך צורת שור בדגל אפרי' שאביו נקר' שור נבוע כצבע שוהם צורת נשר בדגל דן נבוע כצבע לשם והמצן בכתי' רמז לחיו' הקד' המרובעו' לכסא הכבו' ומהם למדה המלכו' להיו' להם מפות מצויירו' במיני צבעים: והחונים קדמה מזרחה · הייגו לפני פתח אהל מועד כמ"ש בסוף פ' תרומה: דגל מחנה יהודה · לפי שהוא גדול כבודו של מלך הוא שיהא חונה לפני שער המלך וכן מצינו במשה ואהרן לפי שהיו גדולים לפני אהל מועד משה אהרן ובניו: והחונים עליו · ב' בנים היו ללאה בדגלי' והיו לה ב' דגלי' עם שנים נד שהיה בכור ולפי שנשתתף על דגל ראובן שהיה בכור ודגל א' ליהוד' והחוני' עליו אחיו הקטנים עמכו:

מ"ע ספורנו

אלה הפקודים יבל אחד מאלו נמנה על ידי משה ואהרן וכו': ויהיו כל פקודי · כל יוצא צבא בישראל · ולא יותר על בן ששים שלא היה יוצא בצבא כמו שהוכירו ז"ל על יאיר בן מנשה וזולתו ובלעדיהם אלה השכוס אל מה שכתב אחר כך: לא התפקדו · לא הופקדו על ידי הפקודים ולא התפקדו מעצמם שלא הכינו עצמם כאשר השם לקבל ולהמיתם וזה היה קודם שיאמר האל ית' למשה אך את מטה לוי לא תפקוד כי אמנם המתינו לראות מה יצוה ה' להם מאחר שלא הוכיר שבט לוי עם שאר השבטים כאמרו ואתכם יהיו איש איש למטה: אך את מטה לוי · אף על פי שאמרתי שאו את ראש כל עדת בני ישראל והלוים מכללם להיות נמנים גם הם עבל מקום הם נבדלים משאר עם ישראל ראשונה בענין המנין שלא יהיה מספר אישיהם ולא שכום כלם עם בשאר: לא תפקוד לא יהיה מספר אישיהם מבן כ' ולמעלה כמו שהיה מספר שאר העם: ואת ראשם לא תשא · כשתעשה שכום כל פקודי השבטים לא יכנס בו שכום שבט לוי: ואתה הפקד שנית יהיו נבדלים משאר העם בענין הפקידות כי להם בלבד תהיה פקודת הקדש: והלוים יחנו סביב · שלישית יהיו נבדלים מ[illegible] ונטע [illegible]

אמרי נועם

ואלה קריאי העדה ו' קטיעא וקרינן קרואי לפי שאלומיאל בן צורי שדי הוא זמרי בן סלוא במסכת סנהדרין וכי תימא שהיה עמהם יפסידו ו' שלהם לכך השלים להם ו' במקום של אחריו: ויתילדו על משפחותם לבית אבותם · שתים אלאות הכא וכן בויקם קרח וכו' וי"ו שמסר להם נקריאי אלא להם באבותם ובויקם קרח קריאי מועד קריאי כתיב חסר יו"ד לגמרי בשביל קרח ועדתו ובשעת סדבור כבר היו רשעים לכך חסר יו"ד לגמרי אבל שלומיאל היה יחידי ועוד שבאותו מנין היה עדין צדיק לכך קיטע הו"ו ולפי שהוזכרו שאר לויים באותו פסוק יחסר קהת לוי ונכאי להם שנחסר להם יו"ד ממשפחותם לכך הוסיף להם וי"ו באותה פרשה: איש

ראשונה

רשי

ראשונה יסעו · כשרואים הענן מסתלק תוקעין הכהנים בחצוצרות ונוסע מחנה יהודה תחלה וכשהולכין הולכים כדרך חנייתם הלויים והעגלות באמצע דגל יהודה במזרח ושל ראובן בדרום ושל אפרים במערב ושל דן בצפון : ונסע אהל מועד · לאחר שני דגלים הללו : כאשר יחנו כן יסעו · כמו שפירשתי הליכתן כחנייתן כל דגל מהלך לרוח הקבוע לו : על ידו · על מקומו ואין לשון יד זז ממשמעו רוח של צדו קרוי על ידו הסמוכה לו לכל הושטת ידו אי"כשון אי"ש א בלע"ז : ועליו · כתרגומו דסמיכין עלוהי : ואלה

אבן עזרא

ראשונה יסעו · הם יסעו בתחלה : תימנה · מגזרת ימין : ושניים · אחר השם : ונסע אהל מועד בתוך המחנות · הנזכרות כי הגרשונים והמררים נוסעים בין דגל יהודה ובין דגל ראובן והקהתים נוסעים ועמהם אהרן ובניו בין דגל ראובן ובין דגל אפרים : כאשר יחנו כן יסעו · סב אל המחנות שהם ישראל לא אל מחנה הלוים כי יחנה דגל יהודה למזרח כי הגרשוני שהוא למערב המקדש ומררי בצפון יחדיו יסעו : על ידו · פאה ומקום וכן יד הירדן ויד תהיה לך : אלה

וצבאו ופקדיו שבעה וחמשים אלף וארבע מאות : כל הפקדים למחנה יהודה מאת אלף ושמנים אלף וששת אלפים וארבע מאות לצבאתם ראשנה יסעו : ס

י דגל מחנה ראובן תימנה לצבאתם ונשיא לבני ראובן אליצור בן שדיאור : וצבאו ופקדיו ששה וארבעים אלף וחמש מאות : והחונם עליו מטה שמעון ונשיא לבני שמעון שלמיאל בן צורי שדי : וצבאו ופקדיהם תשעה וחמשים אלף ושלש מאות : ומטה גד ונשיא

טו לבני גד אליסף בן רעואל : וצבאו ופקדיהם חמשה וארבעים אלף ושש מאות וחמשים : כל הפקדים למחנה ראובן מאת אלף ואחד וחמשים אלף וארבע מאות וחמשים לצבאתם ושנים יסעו : ס

ונסע אהל מועד מחנה הלוים בתוך המחנת כאשר יחנו כן יסעו איש על ידו לדגליהם : ס דגל מחנה אפרים לצבאתם ימה ונשיא לבני אפרים אלישמע בן עמיהוד : וצבאו ופקדיהם ארבעים אלף וחמש

כ מאות : ועליו מטה מנשה ונשיא לבני מנשה גמליאל בן פדהצור : וצבאו ופקדיהם שנים ושלשים אלף ומאתים : ומטה בנימן ונשיא לבני בנימן אבידן בן גדעני : וצבאו ופקדיהם חמשה ושלשים אלף וארבע מאות : כל הפקדים למחנה אפרים מאת אלף ושמנת אלפים ומאה לצבאתם ושלשים יסעו :

כה ס דגל מחנה דן צפנה לצבאתם ונשיא לבני דן אחיעזר בן עמי שדי : וצבאו ופקדיהם שנים וששים אלף ושבע מאות : והחנים עליו מטה אשר ונשיא לבני אשר פגעיאל בן עכרן : וצבאו ופקדיהם אחד וארבעים אלף וחמש מאות : ומטה נפתלי ונשיא לבני נפתלי אחירע בן עינן :

וצבאו

וחיליה ומנינוהי חמשין ושבעא אלפין וארבע מאה : כל מניניא למשרית יהודה מאה ותמנן ושיתא אלפין וארבע מאה לחיליהון בקדמיתא נטלין : טיקס משרית ראובן דרומא לחיליהון ורבא לבני ראובן אליצור בר שדיאור : וחיליה ומניינוהי ארבעין ושיתא אלפין וחמש מאה : ודישרן סמיכין עלוהי שבטא דשמעון ורבא לבני שמעון שלמיאל בר צורי שדי : וחיליה ומניניהון חמשין ותשע אלפין ותלת מאה : ושבטא דגד ורבא לבני גד אליסף בר רעואל : וחיליה ומניניהון ארבעין וחמשא אלפין ושית מאה וחמשין : כל מניניא למשרית ראובן מאה וחמשין וחד אלפין וארבע מאה וחמשין לחיליהון בתנייתא נטלין : ונטיל משכן זימנא משרית ליואי בגו משריתא כמא דישרן כן נטלין גבר על אתריה לטיקסיהון : טיקס משרית אפרים לחיליהון מערבא ורבא לבני אפרים אלישמע בר עמיהוד : וחיליה ומניניהון ארבעין אלפין וחמש מאה : ודסמיכין עלוהי שבטא דמנשה ורבא לבני מנשה גמליאל בר פדהצור : וחיליה ומניניהון תלתין ותרין אלפין ומאתן : ושבטא דבנימן ורבא לבני בנימן אבידן בר גדעוני : וחיליה ומניניהון תלתין וחמשא אלפין וארבע מאה : כל מניניא למשרית אפרים מאה ותמני אלפין ומאה לחיליהון ותליתיתא נטלין : טיקס משרית דן ציפונא לחיליהון ורבא לבני דן אחיעזר בר עמי שדי : וחיליה ומניניהון שיתין ותרין אלפין ושבע מאה : ודישרן סמיכין עלוהי שבטא דאשר ורבא לבני אשר פגעיאל בר עכרן : וחיליה ומניניהון ארבעין וחד אלפין וחמש מאה : ושבטא דנפתלי ורבא לבני נפתלי אחירע בר עינן :

וחיליה

ראשונה י' וסימ' במלכי' א' סימן י"ח : והחונם ב' כתיב כן מלאים וי"ו וחס' יו"ד וסי' והחונם עליו מטה שמעון · והחונם כגדרו' : כל הפקדי' ג' בטעמא וסימ' ירא יהוד' ראובן אפרים : ושנים ל' וחד שנים והוא חד מן ו' זוגין חד ש' וחד וש' וסימ' במסרא רבת' : המחנת ג' חס' וסימ' ונסע אהל מועד מחנה · כל פקדי המחנת · מאסף לכל המחנת : ועליו ז' וסי' מטה מנשה · ועליו חגור חרב מצמדת · ועליו כמבנה עיר · תשתחוו ועליו תקטירו · עדינא בן שיזא ראש לראובני · ויראו צדיקים ויראו · ועליו יציץ נזרו : ושלשים כ' וסימ' תחתים שנים ושלשים · ושלשים יסעו : צפנה וצפנה ח' בתורה וחס' וסי' בריש סדר ויצא :

מ"ע ספורנו

ונסע אהל מועד בתוך המחנות · בין שני הדגלים הנזכרי : כאשר יחנו · שכשיניחו מחני' כל הדגלי' יהיה המשכן מוקם לגמרי באמצע כלם כי תכף אחר דגל ראובן נסעו הקהתי' נושאי המקדש שהוא עקר המועד כאמרו ונועדתי לך שם ודברתי אתך מעל הכפרת : כאשר יחנו · וכן היה אז כלו באמצע כל המחנות גם בעת המסע : והלוים

אמרי נועם

איש על דגלו אים נגמטרי' שכם : לבית אבותיו ולא האשה לבית אבותי' כי האשה עם האיש מתגברת : בכל השבטי' לא נאמר לגולגלתם חוץ מראובן ושמעון לפי שהיו צריכין כפרה ראובן שבלבל יצועי אביו שמעון על שנשא דינה אחותו · ולע"ד בפ' ארבע מיתות דאחותו מן האם מותרת לבני נח י"ל ששמעון צריך כפרה על שנשא עם לוי במעשה יוסף ובשכם וכבר נתכפר אותו עון ללוי במעשה העגל שנ' ויאספו אליו כל בני לוי : פקודי' תימה איך לא היה בכל המספרי' איזה פרטי' רק כולם נשלמו במנין אלפי' ומאו' וי"ל שאין הכתוב מקפיד על דבר מועט : בני נפתלי כתיב בני לפי שלא הי' לו כי אם זכרי' : ואתה הפקד את הלוים · פי' רש"י כתרגומו לשון מנוי ושררה לא הבנתי איך התרגו' מוכיח כן שהרי אינו מחלק בתרגום שלשון פקידה בין אותו שהוא לשון מנוי ושבכון · ואם נאמר שכ"ף כתרגומו שעות סופר וראוי ליכתב תרגומו מני בלא כף ניחא · ד"א יש הפרש גדול כי כשאומר רש"י כתרגומו ר"ל שאל מני כה"ן דגושה והיא שלשון פקידות ושררה וכשהוא לשון מנין התרגום הוא מני בלא דגש והשתא ניחא לשון רש"י : ואלה

חזקוני

אליסף בן רעואל · לית כתיב בדי"ש בכל השבטים בר מן דין : ונסע אהל מועד · ומה שכתב וארון ברית יי' נוסע לפניה' הוא ארון שעשה משה ע"פ שבו שברי לוחות מיכאי' והוא היוצ' עמהם למלחמה : דגל מחנה אפרים · לרגל דגל בשני עגעה אפרים מנשה ובנימן דגל מחנה דן' דגל רביעי לכן שפטם רגל ראש דגל כתן מעלה אחרת לאמר כן שפחת לאה להיותו במנה קודם בפתלי את"ם שנולד אחריו : לאחרונה

בעל הטורים

דגל מחנה אפרים · הפסוק מתחיל בדלי"ת ומסיי' בדלי"ת לפי שיעקב הקדים בארבע מקומות אפרים לפני מנשה · וכנגדו קדם בארבע מקומו' אפרי' למנשה · בדגלים ובנשיאי' ובקרבנו' ובברכתי': לאחרונה

קומץ מנחה במדבר

וידבר באוהל מועד לפי שהפסיק בענין שמטה ויובל שאמר שהי' בהר סיני חזר ואמר שהדבור הזה היה באוהל מועד ככל הדברות שהיו מתחלת ס' ויקרא וכן לא מצינו שמיום שהוק' המשכן שעלה משה עוד בהר סיני במדבר סיני הא בהא תליא שהשפעת אהל מועד בא מצד סיני והיא התורה : שאו את ראש כל דמשתמע להרי אפי לאותן שמתו במדבר הי' פירושו כמו ישא פרעה את ראשך · ולאותן שנכנסו לארץ היה נשיאת ראש: לגלגלתם לפי שהראש הגלגל דומה לגלגל: ויתילדו בקשו לדעת עת לידתם כדי לידע אם הם בני כ' שנה : בכר חסר לפי שניטלה ממנו ונתנה ליוסף : דגל מחנה יהודה יעקב רמז בברכותיו מי יהי' ראש דגל שכל מי שהי' מדבר עמו לנוכח היה ראש דגל · ראובן בכורי אתה יהודה אתה מאל אביך ויעזרך לישועתך קויתי ה' ומת נדב ואביהו מה שלא אמר ומותו לפי ששניהם מתו ברגע אחד : הנה לקחתי הבדיל שבט לוי מכל ישראל שיהיו חפשי' מכל עול דרך ארץ כדי שיעסקו בתורה ויורו לישראל דרך ילכו בה : שנים ועשרים אלף וקשה הרי בפרטן נמצאו יותר וי"ל דבפרטן מונה גם בני לויה נקיבה שנשא' לישראל וג"מ לפוטרו מפדיון הבן ולכן בפרטיהם לא אמר מקצתם לבית אבותם דהנהו לויים מצד האם היו :

חסלת פרשת במדבר

ל וּצְבָאוֹ וּפְקֻדֵיהֶם שְׁלשָׁה וַחֲמִשִּׁים אֶלֶף וְאַרְבַּע מֵאוֹת: כָּל־הַפְּקֻדִים לְמַחֲנֵה דָן מְאַת אֶלֶף וְשִׁבְעָה וַחֲמִשִּׁים אֶלֶף וְשֵׁשׁ מֵאוֹת לָאַחֲרֹנָה יִסְעוּ לְדִגְלֵיהֶם: פ

אֵלֶּה פְּקוּדֵי בְנֵי־יִשְׂרָאֵל לְבֵית אֲבֹתָם כָּל־פְּקוּדֵי הַמַּחֲנֹת לְצִבְאֹתָם שֵׁשׁ־מֵאוֹת אֶלֶף וּשְׁלֹשֶׁת אֲלָפִים וַחֲמֵשׁ מֵאוֹת וַחֲמִשִּׁים: וְהַלְוִיִּם לֹא הָתְפָּקְדוּ בְּתוֹךְ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל כַּאֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה אֶת־מֹשֶׁה: וַיַּעֲשׂוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל כְּכֹל אֲשֶׁר־צִוָּה יְהוָה אֶת־מֹשֶׁה כֵּן־חָנוּ לְדִגְלֵיהֶם וְכֵן נָסָעוּ אִישׁ לְמִשְׁפְּחֹתָיו עַל־בֵּית אֲבֹתָיו: פ

א וְאֵלֶּה תּוֹלְדֹת אַהֲרֹן וּמֹשֶׁה בְּיוֹם דִּבֶּר יְהוָה אֶת־מֹשֶׁה בְּהַר סִינָי: וְאֵלֶּה שְׁמוֹת בְּנֵי־אַהֲרֹן הַבְּכֹר נָדָב וַאֲבִיהוּא אֶלְעָזָר וְאִיתָמָר: אֵלֶּה שְׁמוֹת בְּנֵי אַהֲרֹן הַכֹּהֲנִים הַמְּשֻׁחִים אֲשֶׁר־מִלֵּא יָדָם לְכַהֵן: וַיָּמָת נָדָב וַאֲבִיהוּא לִפְנֵי יְהוָה בְּהַקְרִבָם אֵשׁ זָרָה לִפְנֵי יְהוָה בְּמִדְבַּר סִינַי וּבָנִים לֹא־הָיוּ לָהֶם וַיְכַהֵן אֶלְעָזָר וְאִיתָמָר עַל־פְּנֵי אַהֲרֹן אֲבִיהֶם: פ

ה וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר: הַקְרֵב אֶת־מַטֵּה לֵוִי וְהַעֲמַדְתָּ אֹתוֹ לִפְנֵי אַהֲרֹן הַכֹּהֵן וְשֵׁרְתוּ אֹתוֹ: וְשָׁמְרוּ אֶת־מִשְׁמַרְתּוֹ וְאֶת־מִשְׁמֶרֶת כָּל־הָעֵדָה לִפְנֵי אֹהֶל מוֹעֵד לַעֲבֹד אֶת־עֲבֹדַת הַמִּשְׁכָּן: וְשָׁמְרוּ אֶת־כָּל־כְּלֵי אֹהֶל מוֹעֵד וְאֶת־מִשְׁמֶרֶת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לַעֲבֹד אֶת־עֲבֹדַת הַמִּשְׁכָּן: וְנָתַתָּה אֶת־הַלְוִיִּם לְאַהֲרֹן וּלְבָנָיו נְתוּנִם נְתוּנִם הֵמָּה לוֹ מֵאֵת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל: וְאֶת־אַהֲרֹן וְאֶת־בָּנָיו תִּפְקֹד וְשָׁמְרוּ אֶת־כְּהֻנָּתָם וְהַזָּר הַקָּרֵב יוּמָת: פ

י וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר:

ואני

וְחֵילֵיהּ וּמִנְיָנֵיהוֹן חַמְשִׁין וּתְלָתָא אַלְפִין וְאַרְבַּע מְאָה: כָּל־מִנְיָנַיָּא לְמַשְׁרִית דָּן מְאָה וְחַמְשִׁין וְשַׁבְעָא אַלְפִין וְשִׁית מְאָה בְּבַתְרֵיתָא נָטְלִין לְטִיקְסֵיהוֹן: אִלֵּין מִנְיָנֵי בְנֵי־יִשְׂרָאֵל לְבֵית אֲבָהַתְהוֹן כָּל־מִנְיָנֵי מַשְׁרִיתָא לְחֵילֵיהוֹן שִׁית־מְאָה וּתְלָתָא אַלְפִין וַחֲמֵשׁ מְאָה וְחַמְשִׁין: וְלֵיוָאֵי לָא אִתְמְנִיאוּ בְּגוֹ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל כְּמָא דִי־פַקִּיד יְיָ יָת־מֹשֶׁה: וַעֲבַדוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל כְּכֹל דִּי־פַקִּיד יְיָ יָת־מֹשֶׁה כֵּן־שָׁרַן לְטִיקְסֵיהוֹן וְכֵן נָטְלִין גְּבַר לְזַרְעֲיָתֵהוֹן עַל־בֵּית אֲבָהָתוֹהִי: וְאִלֵּין תּוֹלְדָת אַהֲרֹן וּמֹשֶׁה בְּיוֹמָא דְמַלִּיל יְיָ עִם־מֹשֶׁה בְּטוּרָא דְסִינָי: וְאִלֵּין שְׁמָהָת בְּנֵי־אַהֲרֹן בּוּכְרָא נָדָב וַאֲבִיהוּא אֶלְעָזָר וְאִיתָמָר: אִלֵּין שְׁמָהָת בְּנֵי אַהֲרֹן כָּהֲנַיָּא דְאִתְרַבִּיאוּ דִּי־אִתְקְרַב קֻורְבַּנְהוֹן לְשַׁמָּשָׁא: וּמִית נָדָב וַאֲבִיהוּא קֳדָם יְיָ בְּקָרוֹבֵהוֹן אִישָׁתָא נוּכְרֵיתָא קֳדָם יְיָ בְּמַדְבְּרָא דְסִינַי וּבְנִין לָא־הֲווֹ לְהוֹן וְשַׁמֵּשׁ אֶלְעָזָר וְאִיתָמָר עַל־אַפֵּי אַהֲרֹן אֲבוּהוֹן: וּמַלִּיל יְיָ עִם־מֹשֶׁה לְמֵימַר: קָרֵיב יָת־שִׁבְטָא דְלֵוִי וּתְקִים יָתֵיהּ קֳדָם אַהֲרֹן כַּהֲנָא וִישַׁמְּשׁוּן יָתֵיהּ: וְיִטְּרוּן יָת־מַטַּרְתֵּיהּ וְיָת־מַטְּרַת כָּל־כְּנִשְׁתָּא קֳדָם מַשְׁכַּן זִמְנָא לְמִפְלַח יָת־פּוּלְחַן מַשְׁכְּנָא: וְיִטְּרוּן יָת־כָּל־מָנֵי מַשְׁכַּן זִמְנָא וְיָת־מַטְּרַת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לְמִפְלַח יָת־פּוּלְחַן מַשְׁכְּנָא: וְתִתֵּן יָת־לֵיוָאֵי לְאַהֲרֹן וְלִבְנוֹהִי מְסִירִין יְהִיבִין אִנּוּן לֵיהּ מִן בְּנֵי יִשְׂרָאֵל: וְיָת־אַהֲרֹן וְיָת־בְּנוֹהִי תְּמַנֵּי וְיִטְּרוּן יָת־כְּהֻנַּתְהוֹן וְחִילוֹנַי דְיִקְרַב יִתְקְטִיל: וּמַלִּיל יְיָ עִם־מֹשֶׁה לְמֵימַר:

ואנא

רש"י

ואלה תולדות אהרן ומשה · ואינו מזכיר אלא בני אהרן ונקראו תולדות משה לפי שלמדן תורה · מלמד שכל המלמד את בן חבירו תורה מעלה עליו הכתוב כאלו ילדו : ביום דבר ה' אל משה · נעשו אלו תולדות שלו שלמדן מה שלמד מפי הגבורה : ושרתו אותו · ומהו השירות ושמרו את משמרתו לפי שמירות המקדש עליו שלא יקרב זר כמו שנאמ' אתה ובניך ובית אביך תשאו את עון המקדש והלוים הללו מסייעין אותם זו היא השירות : ושמרו את משמרתו · כל מנוי שהאדם ממונה עליו ומוטל עליו קרוי משמרת בכל המקרא ובלשון משנה כמו שאמור בבגתן ותרש והלא אין משמרתי ומשמרתך שוה וכן משמרות כהונה ולויה : ואת משמרת בני ישראל · שכלן היו זקוקים לצרכי המקדש אלא שהלוים באים תחתיהם בשליחותם לפיכך לוקחים מהם המעשרות בשכרן שנאמר כי שכר הוא לכם חלף עבודתכם : נתונים המה לו · לעזרה : מאת בני ישראל · כמו מתוך בני ישראל כלומ' מאחר כל העדה נבדלו לכך בגזרת המקום והוא נתנם לו שנאמר ואתנה את הלוים נתונים וגו' : את אהרן ובניו תפקוד · לשון פקידות ואינו לשון מנין : ושמרו את כהונתם · קבלה דמים וזריקה והקטרה ועבודות המסורות לכהני' : ואני

אבן עזרא

אלה פקודי בני ישראל · וכן נסעו · כאשר היו ביום שהתפקדו והנה בעשרים יום לא מת אחד מהם וזה דבר פלא : והלוים לא התפקדו · לאחר שלא נחשב אחד מהם עם הפקודים בכסעם : ויעשו כן בני ישראל · כל ימי המדבר : ואלה תולדות אהרן ומשה · הטעם שלא הולידו בניהם ולא הוסיפו בקרוב מעשרה חדשים כאשר דבר ה' עם משה בהר סיני בעלותו להתפלל על מעשה העגל אז נבחר שבט לוי ואמר השם למשה הקרב את מטה לוי גם פרשת ואני הנה לקחתי וכאשר הוקם המשכן אמר השם פקוד את בני לוי והשכינה במשכן על כן כתב במדבר סיני · והנה היו תולדות אהרן ומשה במדבר סיני כאשר היו בהר סיני רק חסרו שני בני אהרן על כן אמרתי כי הלוים לא נתנו כופר נפשם כי כן כתוב לכל העובר על הפקודים ויש אומרים כי לא פקדם משה טרם עשות המשכן רק ידע פקודיהם בדרך נבואה והכתוב יכחישם והוא כי תשא : המשוחים · בשמן המשחה שהיו כהנים גדולים ולא הניחו בנים גדולים או קטנים על כן חסר ממספר הלוים כי הגדולים יתכן שיולידו : על פני · פירשתי : לפני אהרן הכהן · שהוא נגיד השבט · ופירוש והעמדת הוא ושמרו וכן חי ה' אשר עמדתי לפניו : ואת משמרת כל העדה · בקרבנות : ואת משמרת בני ישראל · שישמרו שלא יגע ישראלי אל המשכן : נתונים · לעולם או הם ובניהם העומדי' תחתם : לאהרן ולבניו · הנמצאים ועומדים תחתיהם : מאת בני ישראל · להיותם מובדלים : ואת אהרן ואת בניו · ובכלל בניו בני בניו תפקדם לתת פקודה לכל אחד והם ישמרו את כהנתם שלא יבואו לידי פסלות : והזר הקרב · לכהן להיות עם כהנתם ישראלי או לוי יומת ופרשת ואני הנה לקחתי גם היא דבקה כי יש בתורה פרשיות דבקות בטעם ואם הם מפורשות כמו ויהי כאשר תמו כל אנשי המלחמה וכן ויהי ביום דבר ה' אל משה : לקחתי

בעל הטורים

לאחרונה · ב' במסו' לאחרונה יסעו · לא יהיה להם זכרון עם שיהיו לאחרונה · שעמלק היה מפרם שבט דן בעון פסל מיכה שעמהם : יהיה להם זכרון כופו תיבות המן · שגם הוא בקש לאבד זכרם : לא התפקדו בתוך בני ישראל יש [illegible] על הגא · לומר שבתמשה תקומות שכמנו · ישראל לא התפקדו בתוכם : אהרן הבכו' נדב · פסק בין הבכור לנדב · לומר שאינו חוזר על נדב · כי נדב מת בלא בנים · ואין נפקותא בבכורת שלו אלא חוזר על אהרן שהוא הבכור למשה : והתונים

חזקוני

לאחרונ' יסעו · הל"מד נקוד בפתח : ויעשו בני ישראל וגו' · כל הימים אשר היו במדבר כן חנו קודם כשיתן תקן להם הק"בה לדגלי' וסדר. משעות פילד יקנו וכילד יכעו ע"י הכוכרות : ביום דבר ה' אל משה בהר סיני · כל זמן שהק"בה מדבר עם משה בהר סיני היו נדב ואביהו קיימי' אבל משו במדבר באהל מועד שהיה במדבר סיני : ובני' לא היו להם ר' יעקב בר אבין בשם ר' אחא אמר אילו היה להם בני' היו קודמין לאלעז' ולאיתמר שכל הקוד' בנחלה קודם לכבוד ובלבד שיהא נוהג כמנהג אבותיו : על פני אהרן אביה' · במקו' אביהם כמו על פני בן השנואה הבכו' לא יהי' לך אלהים אחרים על פני : הקרב את מטה לוי למעלה כנא' ואתה הפקד את הלוים משתעי באוהבי' הלוי' על המשכן וכאן כשנתנו הלוי' לכהנים : והעמדת אותו · כילד ופרתן אותו דוגמא חי ה' אשר עמדתי לפניו : ושמרו את משמרתו · כמש' יגוע אות' : ואת משמרת כל העדה · מה שמוטל על העדה לעשות לפני אהל מועד יעשו הם : לעבוד את עבודת המשכן : כמפורש לעיל ואתה הפקד את הלויים על המשכן העדות וגו' : נה כי נתוני' המה לו מאת בני ישראל · לפי שישראל טרודי' בפרים ובקציר ובשא' מלאכו' ואינן פנויים לעבו' את המשכן ואת הכהנים לפי' נתנו הלוי' במקומן : ושמרו את כהונתם · שלא יבאו לידי טומאה : והזר ישראל או לוי הקרב לשמ' בעבודם :

פקח

לאחרנה ב' וסי' לאחרנה יסעו · עם שיהיו לאחרנה : התפקדו ד' וסי' נמס' לעיל בהאי סידרא : למשפחתיו ד' וסי' איש למשפחתיו על בית אבותיו את הע' בכה למשפחתיו · ויקרב את שבט בנימן ואחיו למשפחתיו : על בית ועל בית י"ג וסימ' אשר על בית יוסף · איש למשפחתיו על בית · קמתם על בית אבי · ויספדו ויבכו ויצומו · ויבאו אנשי יהודה · ויהי מספר הימים ותאמר האשה התקועית לא עליתם בפרצות · ולא אסתיר עוד פני · ותקטן עוד זאת בעיניך ה' ה' · ויהי עזיהו המלך דד"ה · וישם יהוידע פקדות · ותשם אסתר את מרדכי · וכל מלכים וישעיה וירמיה ותרי עשר דכוו' במ"יא אל בית ואל בית : בקרבם ב' חד חס' וחד מלא וסימ' וימת נדב ואביהוא · דין חסר · וחברו מלא · וי' חס' בלישניהון וסימ' נמסר בסדר ויקרא : ואת משמר' ג' וסימ' ושמרו את משמרתו : ושמרו את כל כלי · וחברו ושמרו את משמרת דד"ה הקרב ד' וסימ' נמסר בסדר תצוה : הקרב ז' נמסר בסדר קרח · נתונם ב' חס' י"וד וסימ' נתונם נתונם המה לו מאת בני ישרא' ב' בו · וא' מלא דמלא וסימ' ואחיהם הלוים נתונים לכל עבודת דד"ה · ושארא נתונים כתיב :

מ"ע ספורנו

והלוים לא התפקדו · גם בכסוס כל שאר השבטים : כאשר צוה ה' את משה · כאמרו ואת ראשם לא תשא בתוך בני ישראל : ואלה תולדות אהרן ומשה ביום דבר ה' אל משה · בעת שהבדיל את שבט הלוי · קנתם לשאת וקנתם לשרתו ולברך בשמו בכללם היו אז נדב ואביהוא : ואלה שמות בני אהרן · כל אחד מהם היה נחשב בשמו לא מצד מה שהוא בן אהרן בלבד : הכהנים המשוחים · ולא יקרא כן לדורות כי אמנם לא במשח אחריהם שום כהן הדיוט בחיי הכהן הגדול והטעם היה אשר מלא את ידם לכהן שהגברכה אז המשיחה כי זולתה לא היו כהנים כלל בהיות שנולדו קודם שנבחר אהרן לכהן כמו שקרה לפנחס קוד' שהרג את זמרי : בהקריבם אש זרה · שזו לבדה היתה בהם ובנים לא היו להם · שאם היו להם בנים שלמים מקומם היו יורשים המעלה הראויה לאביהם : ויכהן אלעזר ואיתמר · נתן להם ענוי ושררה במשכן במצות האל ית' : על פני אהרן אביהם · בחיי אהרן היתה משיחת הבנים ומיתת קנתם ושררת קנתם שלא על פיו אף על פי שהיה כהן גדול וכל זה לא יתמיד לדורות כי לא תהיה משיחה לכהן הדיוט ולא יהיה לו ענוי אלא ע"פ כהן גדול בחייו : ושרתו אותו · כי עליו תוספת משמרת הכל כאמרו אתה ובניך ובית אביך אתך תשאו את עון המקדש ואתה ובניך אתך תשאו את עון כהנתכם וכבן היתה עבודת הלויים שרות לכהן גדול כחלק המוטל עליו משמירת המשכן וכליו ובשמירת הכהנה שלא יקרב זר המוטלת על אהרן ובניו בלבד : משמרת כל העדה לפני אהל מועד · לעבוד את עבוד' המשכן · לשרת בצרכי העבודה שזה היה ראוי לעשות הסנהדרין לולא עון העגל : משמרת בני ישראל · לעבוד את עבודת המשכן · לשאת ולשורר שזה היה ראוי לכל ישראל : נתונים נתונים המה לו · שתהיה כל עבודתם ע"פ אהרן ובניו לא זולתם : מאת בני ישראל שיתחייבו לתת להם מעשר ראשון חלף עבודתם : ושמרו את כהנתם · לכל דבר המזבח ולמבית לפרכת שלא יקרבו הלויים : והזר הקרב · לעבודת לויה או כהנה :

אמרי נועם

ואלה שמות בני אהרן הבכור נדב י"ש מאי כ"ת שבכורתו של נדב והרי לא היו נוטל פי שנים כי לא היה לכהנים חלק בארץ ופירש מהר"מ כי י"ש פסיק בין הבכור לנדב כי הבכור קאי על אהרן שהיה זקן ממשה שלא תתמה למה הזכיר אהרן קודם משה וכשמנה הכתוב התולדו' מונה לפי שנים ולא לפי החכמה וכן במעל' כמ' ותלד לו את אהרן ואת משה וכ"כ הוא אהרן ומשה ואח"כ כתיב הם המדברים אל פרעה הוא משה ואהרן כלומר לענין להתייצב לפני המלך להוציא את ישראל ממצרים היה משה קודם לאהרן :

ויפקוד

רש״י

ואני הנה לקחתי · ואני מהיכן זכיתי בהן מתוך בני ישראל שיהיו ישראל שוכרין אותן לשירות שלי · על ידי הבכורות זכיתי בהם ולקחתים תמורתן לפי שהיתה העבודה בבכורות וכשחטאו בעגל נפסלו והלוים שלא עבדו ע״א נבחרו תחתיהם : מבן חדש ומעלה · משיצא מכלל נפלים הוא נמנה לקרות שומר משמרת הקדש אמר רבי יהודה בר שלום למוד הוא אותו השבט להיות נמנה מן הבטן שנאמר אשר ילדה אותה ללוי במצרים עם כניסתה בפתח מצרים ילדה אותה ונמנית בשבעים נפשות שכשתחשוב מונה חשבונם לא תמצאם אלא שבעים חסר אחת והיא השלימה את המנין : על פי יי׳ · אמר משה לפני הקב״ה היאך אני נכנס לתוך האהלים לדעת מנין יונקיהם אמר לו הקב״ה עשה אתה שלך ואני אעשה שלי הולך משה ועומ׳ על פתח האהל והשכינה מקדמת לפניו ובת קול יוצאה מן האהל ואומר כך וכך תינוקות יש באהל זה לכך נאמר על פי יי׳ : לגרשון משפחת הלבני · כלומר לגרשון היו הפקודים משפחת הלבני ומשפחת השמעי פקודיהם כך וכך : המשכן · יריעות התחתונות : והאהל · יריעות עזים העשויות לגג : מכסהו · עורות אלים ותחשים : ומסך פתח · הוא הוילון : את מיתריו · של משכן והאהל ולא של חצר : משפחות בני קהת יחנו תימנה · וסמוכין להם דגל ראובן החונים תימנה אוי לרשע אוי לשכנו לכך לקו מהם דתן ואבירם ומאתים וחמשים איש עם קרח ועדתו שנמשכו עמהם במחלוקתם : והמסך

אבן עזרא

לקחתי · מעלה גדולה ללוים · בכור דבק אל פטר : והיו לי הלוים · מקודשים לי : כי לי כל בכור · והטעם כי גם הבכורים לי הם ביום הכותי טעמו זמן וכן רבים : לי יהיו · טעמו לי הם ולי יהיו כי כל בכור מאדם יפדה וכן כל בכור הבהמה הטמאה : מבן חדש ומעלה · על שוב המחברת או על קרוב מהמקום הראשון זה אל זה והמשכיל יבין : גרשון · כי הוא הבכור ובדברי הימים נמצא שם מ״ם תחת נו״ן : לגרשון משפחת הלבני פירושו אלה שתי המשפחות מספרם כך : אחרי המשכן · כמו אחורי וכן אחורי וקדם : וימה · בעבור שהוא הים הגדול הספרדי בארץ ישראל לפאת מערב : המשכן · הם עשר יריעות : והאהל · עשתי עשרה יריעות : מכסהו · ומכסה · מכסהו בכלל : אשר על המשכן · שהוא בפנים החצר : ועל המזבח · שהוא חוץ למשכן · וטעם סביב שאין שם מקום אשר כפרץ שאין שם מסך : לכל עבודתו · עוד אפרשנו : משמרת הקדש · הוא הארון ונקרא קדש כנגד המשכן כאשר פירשתי : על ירך המשכן תימנה · ובעבור שבני קהת נכבדים מכל בני לוי הושם קהת בימין כי הוא נכבד מהשמאל ומהאחור ואין אחר מזרח נכבד ממנו ובעבור שהיה גרשון בכור לוי יש לו מעלה גדולה על מררי כי הוא נושא את הקדש כנגד משא מררי על כן חנה גרשון במערב כמו דגל אפרים ומררי בצפון כדגל דן שהוא בכור השפחה והנה הקהתים אצל דגל ראובן על כן התחבר קרח עם דתן ואבירם · ועוד למשכן קרח דתן ואבירם ועוד אפרשנו : והמזבחות

מקרא

וַאֲנִ֞י הִנֵּ֧ה לָקַ֣חְתִּי אֶת־הַלְוִיִּ֗ם מִתּוֹךְ֙
בְּנֵ֣י יִשְׂרָאֵ֔ל תַּ֧חַת כָּל־בְּכ֛וֹר פֶּ֥טֶר רֶ֖חֶם
מִבְּנֵ֣י יִשְׂרָאֵ֑ל וְהָ֥יוּ לִ֖י הַלְוִיִּֽם׃
כִּ֣י לִי֮ כָּל־בְּכוֹר֒ בְּיוֹם֩ הַכֹּתִ֨י כָל־בְּכ֜וֹר
בְּאֶ֣רֶץ מִצְרַ֗יִם הִקְדַּ֨שְׁתִּי לִ֤י כָל־בְּכוֹר֙
בְּיִשְׂרָאֵ֔ל מֵאָדָ֖ם עַד־בְּהֵמָ֑ה לִ֥י יִהְי֖וּ
אֲנִ֥י יְהוָֽה׃ פ
וַיְדַבֵּ֤ר יְהוָה֙ אֶל־מֹשֶׁ֔ה בְּמִדְבַּ֥ר סִינַ֖י
טו לֵאמֹֽר׃ פְּקֹד֙ אֶת־בְּנֵ֣י לֵוִ֔י לְבֵ֥ית
אֲבֹתָ֖ם לְמִשְׁפְּחֹתָ֑ם כָּל־זָכָ֛ר מִבֶּן־
חֹ֥דֶשׁ וָמַ֖עְלָה תִּפְקְדֵֽם׃ וַיִּפְקֹ֥ד אֹתָ֛ם
מֹשֶׁ֖ה עַל־פִּ֣י יְהוָ֑ה כַּאֲשֶׁ֖ר צֻוָּֽה׃ וַיִּֽהְיוּ־
אֵ֥לֶּה בְנֵֽי־לֵוִ֖י בִּשְׁמֹתָ֑ם גֵּֽרְשׁ֕וֹן וּקְהָ֖ת
וּמְרָרִֽי׃ וְאֵ֛לֶּה שְׁמ֥וֹת בְּנֵֽי־גֵרְשׁ֖וֹן
לְמִשְׁפְּחֹתָ֑ם לִבְנִ֖י וְשִׁמְעִֽי׃
וּבְנֵ֥י קְהָ֖ת לְמִשְׁפְּחֹתָ֑ם עַמְרָ֣ם וְיִצְהָ֔ר
כ חֶבְר֖וֹן וְעֻזִּיאֵֽל׃ וּבְנֵ֧י מְרָרִ֛י
לְמִשְׁפְּחֹתָ֖ם מַחְלִ֣י וּמוּשִׁ֑י אֵ֥לֶּה הֵ֛ם
מִשְׁפְּחֹ֥ת הַלֵּוִ֖י לְבֵ֥ית אֲבֹתָֽם׃
לְגֵ֣רְשׁ֔וֹן מִשְׁפַּ֙חַת֙ הַלִּבְנִ֔י וּמִשְׁפַּ֖חַת
הַשִּׁמְעִ֑י אֵ֣לֶּה הֵ֔ם מִשְׁפְּחֹ֖ת הַגֵּרְשֻׁנִּֽי׃
פְּקֻדֵיהֶם֙ בְּמִסְפַּ֣ר כָּל־זָכָ֔ר מִבֶּן־חֹ֖דֶשׁ
וָמָ֑עְלָה פְּקֻ֣דֵיהֶ֔ם שִׁבְעַ֥ת אֲלָפִ֖ים
וַחֲמֵ֥שׁ מֵאֽוֹת׃ מִשְׁפְּחֹ֖ת הַגֵּרְשֻׁנִּ֑י
אַחֲרֵ֧י הַמִּשְׁכָּ֛ן יַחֲנ֖וּ יָֽמָּה׃ וּנְשִׂ֥יא
בֵית־אָ֖ב לַגֵּרְשֻׁנִּ֑י אֶלְיָסָ֖ף בֶּן־לָאֵֽל׃
כה וּמִשְׁמֶ֤רֶת בְּנֵֽי־גֵרְשׁוֹן֙ בְּאֹ֣הֶל מוֹעֵ֔ד
הַמִּשְׁכָּ֖ן וְהָאֹ֑הֶל מִכְסֵ֕הוּ וּמָסַ֕ךְ פֶּ֖תַח
אֹ֥הֶל מוֹעֵֽד׃ וְקַלְעֵ֣י הֶחָצֵ֗ר וְאֶת־
מָסַךְ֙ פֶּ֣תַח הֶֽחָצֵ֔ר אֲשֶׁ֧ר עַל־הַמִּשְׁכָּ֛ן
וְעַל־הַמִּזְבֵּ֖חַ סָבִ֑יב וְאֵת֙ מֵֽיתָרָ֔יו לְכֹ֖ל
עֲבֹדָתֽוֹ׃ וְלִקְהָ֗ת מִשְׁפַּ֙חַת֙
הָֽעַמְרָמִ֗י וּמִשְׁפַּ֙חַת֙ הַיִּצְהָרִ֔י וּמִשְׁפַּ֙חַת֙
הַֽחֶבְרֹנִ֔י וּמִשְׁפַּ֖חַת הָעָזִּיאֵלִ֑י אֵ֥לֶּה הֵ֖ם
מִשְׁפְּחֹ֥ת הַקְּהָתִֽי׃ בְּמִסְפַּר֙ כָּל־
זָכָ֔ר מִבֶּן־חֹ֖דֶשׁ וָמָ֑עְלָה שְׁמֹנַ֤ת אֲלָפִים֙
וְשֵׁ֣שׁ מֵא֔וֹת שֹׁמְרֵ֖י מִשְׁמֶ֥רֶת הַקֹּֽדֶשׁ׃
מִשְׁפְּחֹ֥ת בְּנֵֽי־קְהָ֖ת יַחֲנ֑וּ עַ֛ל יֶ֥רֶךְ
ל הַמִּשְׁכָּ֖ן תֵּימָֽנָה׃ וּנְשִׂ֥יא בֵית־אָ֖ב
לְמִשְׁפְּחֹ֣ת הַקְּהָתִ֑י אֱלִיצָפָ֖ן בֶּן־עֻזִּיאֵֽל׃
וּמִשְׁמַרְתָּ֗ם הָאָרֹ֤ן וְהַשֻּׁלְחָן֙ וְהַמְּנֹרָ֔ה
והמזבחת

תרגום

וַאֲנָא הָא קָרֵיבִית יַת־לֵיוָאֵי מִגּוֹ בְּנֵי
יִשְׂרָאֵל חֲלָף כָּל־בּוּכְרָא פְּתַח וַלְדָא
מִבְּנֵי יִשְׂרָאֵל וִיהוֹן מְשַׁמְּשִׁין־קֳדָמַי
לֵיוָאֵי׃ אֲרֵי דִילִי כָּל־בּוּכְרָא בְּיוֹמָא
דִּקְטָלִית כָּל בּוּכְרָא בְּאַרְעָא דְמִצְרַיִם
אַקְדֵּישִׁית קֳדָמַי כָּל־בּוּכְרָא בְּיִשְׂרָאֵל
מֵאֱנָשָׁא עַד־בְּעִירָא דִּי־לִי יְהוֹן אֲנָא
יְיָ׃ וּמַלֵּיל יְיָ עִם־מֹשֶׁה בְּמַדְבְּרָא
דְסִינַי לְמֵימָר׃ מְנִי יַת־בְּנֵי לֵוִי לְבֵית
אֲבָהַתְהוֹן לְזַרְעֲיָתְהוֹן כָּל־דְּכוּרָא
מִבַּר־יַרְחָא וּלְעֵילָא תִּמְנִינוּן׃ וּמְנָא
יָתְהוֹן מֹשֶׁה עַל־מֵימְרָא דַיְיָ כְּמָא דִי־
אִתְפְּקֵד׃ וַהֲווֹ־אִלֵּין בְּנֵי־לֵוִי
בִּשְׁמָהַתְהוֹן גֵּרְשׁוֹן וּקְהָת וּמְרָרִי׃
וְאִלֵּין שְׁמָהַת בְּנֵי־גֵרְשׁוֹן לְזַרְעֲיָתְהוֹן
לִבְנִי וְשִׁמְעִי׃ וּבְנֵי קְהָת לְזַרְעֲיָתְהוֹן
עַמְרָם וְיִצְהָר חֶבְרוֹן וְעֻזִּיאֵל׃ וּבְנֵי
מְרָרִי לְזַרְעֲיָתְהוֹן מַחְלִי וּמוּשִׁי אִלֵּין
אִינוּן זַרְעֲיָת לֵיוָאֵי לְבֵית אֲבָהַתְהוֹן׃
לְגֵרְשׁוֹן זַרְעִית לִבְנִי וְזַרְעִית שִׁמְעִי
אִלֵּין אִינוּן זַרְעֲיָת גֵּרְשׁוֹן׃ מִנְיָנֵיהוֹן
בְּמִנְיַן כָּל־דְּכוּרָא מִבַּר־יַרְחָא וּלְעֵילָא
מִנְיָנֵיהוֹן שַׁבְעָא אַלְפִין וַחֲמֵשׁ מְאָה׃
זַרְעֲיָת גֵּרְשׁוֹן אֲחוֹרֵי מַשְׁכְּנָא יִשְׁרוֹן
מַעַרְבָא׃ וְרַב בֵּית־אַבָּא לְבֵית גֵּרְשׁוֹן
אֶלְיָסָף בַּר־לָאֵל׃ וּמַטְּרַת בְּנֵי־גֵרְשׁוֹן
בְּמַשְׁכַּן זִמְנָא מַשְׁכְּנָא וּפְרָסָא חוּפָאֵהּ
וּפְרָסָא דִּתְרַע מַשְׁכַּן זִמְנָא׃ וּסְרָדֵי
דְּדַרְתָּא וְיַת־פְּרָסָא דִּתְרַע דַּרְתָּא דִּי
עַל־מַשְׁכְּנָא וְעַל־מַדְבְּחָא סְחוֹר־
סְחוֹר וְיַת אֲטוּנוֹהִי לְכֹל פּוּלְחָנֵיהּ׃
וְלִקְהָת זַרְעִית עַמְרָם וְזַרְעִית יִצְהָר
וְזַרְעִית חֶבְרוֹן וְזַרְעִית עֻזִּיאֵל אִלֵּין
אִינוּן זַרְעֲיָת קְהָת׃ בְּמִנְיַן כָּל־דְּכוּרָא
מִבַּר־יַרְחָא וּלְעֵילָא תְּמַנְיָא אַלְפִין
וְשִׁית מְאָה נָטְרֵי מַטְּרַתָּא דְקוּדְשָׁא׃
זַרְעֲיָת בְּנֵי־קְהָת יִשְׁרוֹן עַל־שִׁידָּא
דְמַשְׁכְּנָא דָּרוֹמָא׃ וְרַב בֵּית־
אַבָּא לְזַרְעֲיָת קְהָת אֱלִיצָפָן בַּר־
עֻזִּיאֵל׃ וּמַטְּרַתְהוֹן אֲרוֹנָא וּפָתוֹרָא
וּמְנָרְתָא ומדבחיא

חזקוני

תחת כל בכורי לא היו הבכורות ראויי׳ לגאולה שלא יהא להם עסק רק בעבודת הק׳ בה ויהיו ידיעים ומלומדי׳ בה ומשנלקחו הלוים במקומן צוה הקב״ה שלא תנתן ללוים נחלה אך המעשרות יתנו להם ולפי׳ נוטל הבכור פי שנים שלקח הראוי לו ושל הראוי ללוי : מבן חדש ומעלה תפקדם · שהרי אינן נמנין לצאת למלחמה רק לפטור בהם את בכורות ישראל ודין בכור פדוי מבן חדש : אשר על המשכן ועל המזבח · על בסמוך : המשכן · אלו יריעות שש משזר : והאהל · אלו יריעות עזים : מכסהו · אלו עורות אילים מאדמים ועורות תחשים : אשר על המשכן ועל המזבח · על בסמוך : למשכן הוא חצר : המזב׳ · הוא הכיור : ולקהת משפחת העמרמי · הרי לך תולדת משה ואין אהרן עמו בכלל וזה שנא׳ ויבדל את אהרן להבדיל בין קדש קדשים ומשה ובניו יקראו על שבט לוי : וכלי הקדש · הם המפורשים למעלה בענין : אשר

מ״ע ספורנו

כה תחת כל בכור · לפדיון : כי לי כל בכור · מקדש היה׳ העבודה בבכורות · ביום הכותי כל בכור בארץ מצרים הקדשתי לי כל בכור בישראל · אמנם במכת בכורות שהיו הבכורות ראויי׳ לענש בעון הדור מפני היותם היותר נכבדי׳ ובהיותם בלתי ראוים להנצל ממכת עדיפה כענין פן תספה בעון העיר · ואני הצלתים בעת שהקדשתים לי בענין שיהיו אסורים להתעסק בעבודת הדיוט כמשפט כל הקדש שהוא אסור בגזה ועבודה ולמען יהיו מותרים בזה הצרכתי׳ פדיון כמשפט כל הקדש היוצ׳ לחולין כאמרו וכל בכור בניך תפדה
ל ולא בשביל זה הפדיון היו פטורים מן העבודה ועכשו שחטאו מאסתים ולקחתי הלוים תחתיהם לפדיון :

אמרי נועם

ויפקוד אותם משה ע״פ ה׳ באשר גוה כ׳ במסורו׳ הכא ואידך בפרשת מסעי ואלדי גוה בה׳ וגו׳ לפי שמשה רבינו הנחיל במ״כ לבנות צלפחד וגוהוק״בה להנחיל והעבירו על דעתו בזה וכן היה קשה בעיניו לפקד שבט לוי לבדו כי היה ירא שיטעה במניינם וגוהו הק״בה שימנ׳ לבדו וזהו שפירשו בספרי הקרא אשר פקד משה ואהרן א״ל הק״בה לכבודו תכתוב אהרן כאילו היה עמך במנין אמנ׳ תנקודו לבודים שלא הי׳ עמך בפועל : סתולק

מסורה

הקדשתי ח׳ וסי׳ כי לי כל בכו׳ · וחברו כי לי כל בכו׳ · הקדשתי את הבי׳ הזה וחברו · ואת הבית אשר הקדשתי לשמי וחברו · ואת הבית הזה אשר הקדשתי לשמי דד״ה וחד בחרתי והקדשתי · דד״ה : מאדם עד בהמה ד׳ וסימ׳ וימח את כל היקום אשר · אמחה את האדם · כי לי כל בכור · שהכה בכורי מצרי׳ : משפחת י״א בליש׳ וסי׳ ואת נפצו ל׳ מ״ל בתורה · זאת עבדת משפחת הגרשני לעבד ולמשא · הגרשני ראחרי המשכן · ונשיא בית אב דקהתי · וחברו דמררי · אל תכריתו את שבט · ותקרבנה בנות צלפחד · והעולה על רוחכם · והיה אשר לא יעלה · הבו ליי׳ משפחת עמים · הבו ליי׳ דהתלות · כל כל אלה וכל אלה בני ובני דכוו׳ משפחת ב״מב למשפחת וסי׳ ויקרבו ראשי האבות למשפחת · וילך אבימלך בן ירבעל · וכל סדרא תליתאה דדברי הימים מן ואהרן ובניו עד בני אולם דכוו׳ משפחת ב״מב משפחו׳ וסימ׳ ממשפחו׳ בני קהת · ואחיה׳ לכל משפחו׳ יששכר · וכל תורת כהגים ויהושע דכוו׳ משפחות ב״מד משפחת וסימ׳ וכי תשיג יד גר · ויקרב את משפח׳ יהודה ג׳ בפסו׳ : לאל י״א וסימ׳ באיוב סימן י״ג :

והמזבחות · שניהם : וכלי הקדש אשר ישרתו בהם · הם כלי המנורה והשלחן והמזבחות ורבים השתבשו בפירוש והמסך וכל עבודתו והאמת ברורה שהוא מסך פתח אהל מועד : וכל עבודתו · מיתריו : ונשיא נשיאי הלוי · שהם שלשה גם הלא נשיאי הלוי מושכת עצמה ואחרת עמה כמו לא רבים יחכמו וכן הוא נשיאי פקודת שומרי משמרת הקדש והטעם כי אלה שלשה פקידים על השומרים שהם הלוים ויתכן היות לפונה מגזרת לפנת לירידך ולפון לצדיק כי אין בנגב שום דבר : קדמה מזרחה · הוא מזרחה שתשמש במקום התחברות העגלות והנה במזרח אהל משה ואהל אהרן ואהל בניו ובני בניו וכל ביתם : והזר הקרב · אל מקום מקדש והנה כל הלוים סביבות המשכן לשמור אותו שנים ועשרים אלף בכלל וכשאתה מחבר הפרטים תמצא שיותירו שלש מאות וי"א כי הכתוב אחז דרך קצרה להזכיר האלפים ועזב המאות וזה לא יתכן בעבור מספר העודפים שהם פחותים משלש מאות והאמת דברי הקבלה אין בכור מפקיע בכור ויהיה פי' הפסוק כל פקודי הלוים חוץ מהבכורים ויהודה הפרסי דקדק להביא ראיה מהמספר כי בכורי הלוים הם חלק משלשה ושבעים מהלוים וכשאתה לוקח במספר הזה מפקודי ישראל ואחר כן תקח כמספר פקודי הלוים הבאים לצבא כנגד פקודי הלוי מבן חדש יהיו קרובים ולא אמר כלום כי ישראל נפקדו מבן עשרים שנה ואין קצב אחרת והלוים נפקדו מבן שלשים ועד בן חמשים ויש ביניהם הפרש גדול רק נסמוך על דברי הקבלה : פקוד כל בכור זכר · הנה זכר שם התאר : ואת בהמת הלוים · שלא יפסידו הלוים ובכור כל בהמה גם הוא לשם : קח

ומדבחיא ומני קודשא די ישמשון
בהון ופרסא וכל פולחניה: ואמרכלא
דממנא על רברבי ליואי אלעזר בר
אהרן כהנא דמתחות ידוהי ממנן
נטרי מטרת קודשא : למררי זרעית
(כולהון מלא' במ"א) מחלי וזרעית מושי אילין אינון
(ל' ר"פ) זרעית מררי : ומנייניהון במניין כל
דכורא מבר ירחא ולעילא שיתא
אלפין ומאתן : ורב בית אבא
(ד') לזרעית מררי צוריאל בר אביחיל
על שידא דמשכנא ישרון ציפונא :
ודמסיר למיטר בני מררי דפי משכנא
ועברוהי ועמודוהי וסמכוהי וכל
(ג' חס') מנוהי וכל פולחניה : ועמודי דדרתא
(כולם כ"כ במ"ב) סחור סחור וסמכיהון וסכיהון
ואטוניהון : ודישרן קדם משכנא
(ג') קידומא קדם משכן זמנא מדינחא
משה ואהרן ובנוהי נטרין מטרת
מקדשא למטרת בני ישראל וחילוני
(י' נקודות בתורה) דיקרב יתקטל : כל מנייני ליואי
די מנא משה ואהרן על מימרא דיי
לזרעיתהון כל דכורא מבר ירחא
ולעילא עשרין ותרין אלפין : ואמר
(ט' בטעם בקיפ' י' ו' חס') יי למשה מני כל בוכרא דכריא לבני
ישראל מבר ירחא ולעילא וקביל
(ג') ית מניין שמהתהון : ותקריב ית
ליואי קדמי אנא יי חלף כל בוכרא
(ב') בבני ישראל וית בעירא דליואי חלף
(ג') כל בוכרא בבעירא דבני ישראל :
ומנא משה כמא די פקיד יי יתיה ית
כל בוכרא בבני ישראל : והוו כל
בוכריא דכריא במניין שמהן מבר
(כלם חסרים במ"א) ירחא ולעילא למנייניהון עשרין
ותרין אלפין מאתן ושבעין ותלתא :
ומליל

והמזבחת וכלי הקדש אשר ישרתו
בהם והמסך וכל עבדתו: ונשיא
נשיאי הלוי אלעזר בן אהרן הכהן
פקדת שמרי משמרת הקדש:
למררי משפחת המחלי ומשפחת
המושי אלה הם משפחת מררי :
ופקדיהם במספר כל זכר מבן חדש
ומעלה ששת אלפים ומאתים:
לה ונשיא בית אב למשפחת מררי
צוריאל בן אביחיל על ירך המשכן
יחנו צפנה: ופקדת משמרת בני
מררי קרשי המשכן ובריחיו ועמדיו
ואדניו וכל כליו וכל עבדתו:
ועמדי החצר סביב ואדניהם
ויתדתם ומיתריהם: והחנים
לפני המשכן קדמה לפני אהל מועד
מזרחה משה ואהרן ובניו שמרים
משמרת המקדש למשמרת בני
ישראל והזר הקרב יומת: כל
פקודי הלוים אשר פקד משה ואהרן
על פי יהוה למשפחתם כל זכר
מבן חדש ומעלה שנים ועשרים
אלף: פ
מ ויאמר יהוה אל משה פקד כל בכר
זכר לבני ישראל מבן חדש ומעלה
ושא את מספר שמתם: ולקחת את
הלוים לי אני יהוה תחת כל בכר
בבני ישראל ואת בהמת הלוים תחת
כל בכור בבהמת בני ישראל: ויפקד
משה כאשר צוה יהוה אתו את כל
בכור בבני ישראל: ויהי כל בכור
זכר במספר שמת מבן חדש ומעלה
לפקדיהם שנים ועשרים אלף שלשה
ושבעים ומאתים: פ
וידבר

והמסך · היא הפרכת שאף היא קרויה פרכת המסך : ונשיא נשיאי הלוי · ממונה על כלם · ועל מה היא נשיאתו פקודת שומרי משמרת על ידו היא פקודת כלם : משה ואהרן ובניו · וסמוכין להם דגל מחנה יהודה והחונים עליו יששכר וזבולן טוב לצדיק טוב לשכנו לפי שהיו שכנו של משה שהיה עוסק בתורה נעשו גדולים בתורה שנאמר יהודה מחוקקי ומבני יששכר יודעי בינה וגומר מאתים ראשי סנהדראות ומזבולן מושכים בשבט סופר : אשר פקד משה ואהרן · נקוד על אהרן לומר שלא היה במנין הלוים : שנים ועשרים אלף · ובפרטן אתה מוצא שלש מאות יתירים בני גרשון שבעת אלפים וחמש מאות בני קהת שמונת אלפים ושש מאות בני מררי ששת אלפים ומאתים ולמה לא כללן עם הכלל ויפדו את הבכורות ולא יהיו זקוקים השלשה ושבעים ומאתים בכורות העודפים על המנין לפדיון אמרו רבותינו במסכ' בכורות לוים שלש מאות לוים בכורות היו ודיים שיפקיעו עצמן מן הפדיון : פקד כל בכור זכר מבן חודש ומעלה · משיצא מכלל ספק נפלים : ואת

בעל הטורים

והחונים לפני אהל מועד מזרחה משה ואהרן · יש פסיק בין משה לאהרן לומר משה במקו' אח' לבד ואהרן ובניו במקום אחר לבד : ושא · ג' ושא את מספר שמותם · ושא עיניך ימה וצפונה · ואיזך ראה עניי ועמלי ושא לכל חטאתי · שהיה דוד מתפלל על שנשא מספר בני ישראל וזהו ישא את מספר שמותם · והמתפלל צריך שיתן עיניו למט' וזהו ושא עינך ימה שיתן עיניו למט' ולא ירים עיניו למעלה :
בזרון

חזקוני

אשר פקד משה ואהרן · נקוד על ואהרן:
קח

למררי משפחת המחלי חד מן י"א פסוקין בתורה רישיהון וסופיהון חד וסימן ואברהם בן תשעים שנה ותשע · כל רמש אשר הוא חי · והלוחות מעשה אלהים המה · והבשר אשר יגע בכל טמא לא יאכל · בסכת תשבו שבעת ימים · למררי משפחת המחלי · והלוים יסמכו את ידיהם · ונפש אדם ששה עשר אלף · ומקנה רב היה · ויאיר בן מנש' הלך · יי' אלהיך הוא עבר לפניך · ונמסר גם בסדר צו · ואהרן י' נקדות בתורה וסימן ובינ"יך · ותאמר שרי אל אברם חמסי עליך · ובקומ"ה · ותשקין את אביהן קדמא · אלי"ו · איה שרה אשתך · וישקה"ו · וירץ עשו לקראתו · א"ת וילכו אחיו לרעות · ואה"רן כל פקודי הלוים · רחק"ה או בדרך רחק"ה לכם · אש"ר · ונירם אבד חשבון · ועש"רון · ועשר"ן לכבש דחגא · לנ"ו ולבני"נו ע"ד · הנסתרות ליי' בר מן ד' · וד' בנביאים · וסימן יצ"א · ויאמר אל המלך אל יחשב · ההי"כל · מהארץ עד מעל הפתח · ה"מה · יצרי פסל כלם תהו · מהקצ"עות · בארבע מקצעות החצר · וחד בכתובי' לולא האמנת לראות בטוב הוי"ו נקודה מלרע · ויאמ' יי' ט' בטעמ' בספרא וסימן פקד כל בכר זכר · אספה לי שבעים איש · פתאם · ירק ירק בפניה · השב את מטה אהרן · בארצם לא תנחל · והוקע אותם · עשה לך · קח לך · בכר ו' חס' וסי' נמסר בסדר ויגש :

וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר׃ קַח אֶת־הַלְוִיִּם תַּחַת כָּל־בְּכוֹר בִּבְנֵי יִשְׂרָאֵל וְאֶת־בֶּהֱמַת הַלְוִיִּם תַּחַת בְּהֶמְתָּם וְהָיוּ־לִי הַלְוִיִּם אֲנִי יְהוָה׃ וְאֵת פְּדוּיֵי הַשְּׁלֹשָׁה וְהַשִּׁבְעִים וְהַמָּאתָיִם הָעֹדְפִים עַל־הַלְוִיִּם מִבְּכוֹר בְּנֵי יִשְׂרָאֵל׃ וְלָקַחְתָּ חֲמֵשֶׁת חֲמֵשֶׁת שְׁקָלִים לַגֻּלְגֹּלֶת בְּשֶׁקֶל הַקֹּדֶשׁ תִּקָּח עֶשְׂרִים גֵּרָה הַשָּׁקֶל׃ וְנָתַתָּה הַכֶּסֶף לְאַהֲרֹן וּלְבָנָיו פְּדוּיֵי הָעֹדְפִים בָּהֶם׃ וַיִּקַּח מֹשֶׁה אֵת כֶּסֶף הַפִּדְיוֹם מֵאֵת הָעֹדְפִים עַל

ג פְּדוּיֵי הַלְוִיִּם׃ מֵאֵת בְּכוֹר בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לָקַח אֶת־הַכָּסֶף חֲמִשָּׁה וְשִׁשִּׁים וּשְׁלֹשׁ מֵאוֹת וָאֶלֶף בְּשֶׁקֶל הַקֹּדֶשׁ׃ וַיִּתֵּן מֹשֶׁה אֶת־כֶּסֶף הַפְּדֻיִם לְאַהֲרֹן וּלְבָנָיו עַל־פִּי יְהוָה כַּאֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה אֶת־מֹשֶׁה׃ פ

א וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה וְאֶל־אַהֲרֹן לֵאמֹר׃ נָשֹׂא אֶת־רֹאשׁ בְּנֵי קְהָת מִתּוֹךְ בְּנֵי לֵוִי לְמִשְׁפְּחֹתָם לְבֵית אֲבֹתָם׃ מִבֶּן שְׁלֹשִׁים שָׁנָה וָמַעְלָה וְעַד בֶּן־חֲמִשִּׁים שָׁנָה כָּל־בָּא לַצָּבָא לַעֲשׂוֹת מְלָאכָה בְּאֹהֶל

ה מוֹעֵד׃ זֹאת עֲבֹדַת בְּנֵי־קְהָת בְּאֹהֶל מוֹעֵד קֹדֶשׁ הַקֳּדָשִׁים׃ וּבָא אַהֲרֹן וּבָנָיו בִּנְסֹעַ הַמַּחֲנֶה וְהוֹרִדוּ אֵת פָּרֹכֶת הַמָּסָךְ וְכִסּוּ־בָהּ אֵת אֲרֹן הָעֵדֻת׃ וְנָתְנוּ עָלָיו כְּסוּי עוֹר תַּחַשׁ וּפָרְשׂוּ בֶגֶד־כְּלִיל תְּכֵלֶת מִלְמָעְלָה וְשָׂמוּ בַּדָּיו׃ וְעַל שֻׁלְחַן הַפָּנִים יִפְרְשׂוּ בֶּגֶד תְּכֵלֶת וְנָתְנוּ עָלָיו אֶת־הַקְּעָרֹת וְאֶת־הַכַּפֹּת וְאֶת־הַמְּנַקִּיֹּת וְאֵת קְשׂוֹת הַנָּסֶךְ וְלֶחֶם הַתָּמִיד עָלָיו יִהְיֶה׃ וּפָרְשׂוּ עֲלֵיהֶם בֶּגֶד תּוֹלַעַת שָׁנִי וְכִסּוּ אֹתוֹ בְּמִכְסֵה עוֹר תָּחַשׁ וְשָׂמוּ אֶת־בַּדָּיו׃ וְלָקְחוּ בֶּגֶד תְּכֵלֶת וְכִסּוּ אֶת־מְנֹרַת הַמָּאוֹר וְאֶת־נֵרֹתֶיהָ וְאֶת־מַלְקָחֶיהָ וְאֶת־מַחְתֹּתֶיהָ וְאֵת כָּל־כְּלֵי שַׁמְנָהּ אֲשֶׁר יְשָׁרְתוּ־לָהּ בָּהֶם׃ ונתנו

וּמַלִּיל יְיָ עִם־מֹשֶׁה לְמֵימָר׃ קָרֵיב יָת־לֵיוָאֵי חֲלַף כָּל־בּוּכְרָא בִּבְנֵי יִשְׂרָאֵל וְיָת־בְּעִירָא דְלֵיוָאֵי חֲלַף בְּעִירְהוֹן וִיהוֹן מְשַׁמְּשִׁין קֳדָמַי לֵיוָאֵי אֲנָא יְיָ׃ וְיָת פּוּרְקַן מָאתַן שַׁבְעִין וּתְלָתָא דְיַתִּירִין עַל־לֵיוָאֵי מִבּוּכְרַיָּא דִבְנֵי יִשְׂרָאֵל׃ וְתִסַּב חֲמֵשׁ חֲמֵשׁ סִלְעִין לְגוּלְגַּלְתָּא בְּסִלְעֵי קוּדְשָׁא תִּסַּב עֶשְׂרִין מָעִין סִלְעָא׃ וְתִתֵּן כַּסְפָּא לְאַהֲרֹן וְלִבְנוֹהִי פּוּרְקַן דְיַתִּירִין בְּהוֹן׃ וּנְסֵיב מֹשֶׁה יָת כְּסַף פּוּרְקַנְהוֹן מִן דְיַתִּירִין עַל פְּרִיקֵי לֵיוָאֵי׃ מִן בּוּכְרַיָּא דִבְנֵי יִשְׂרָאֵל נְסֵיב יָת־כַּסְפָּא אֲלַף וּתְלָת מְאָה וְשִׁתִּין וְחָמֵשׁ סִלְעִין בְּסִלְעֵי קוּדְשָׁא׃ וִיהַב מֹשֶׁה יָת־כְּסַף פְּרִיקַיָּא לְאַהֲרֹן וְלִבְנוֹהִי עַל־מֵימְרָא דַיְיָ כְּמָא דִי־פַקִּיד יְיָ יָת־מֹשֶׁה׃ וּמַלִּיל יְיָ עִם־מֹשֶׁה וּלְאַהֲרֹן לְמֵימָר׃ קַבִּילוּ יָת־חוּשְׁבַּן בְּנֵי קְהָת מִגּוֹ בְּנֵי לֵוִי לְזַרְעִיָּתְהוֹן לְבֵית אֲבָהָתְהוֹן׃ מִבַּר תְּלָתִין שְׁנִין וּלְעֵילָא וְעַד בַּר־חַמְשִׁין שְׁנִין כָּל־דְאָתֵי לְחֵילָא לְמֶעְבַּד עֲבִידְתָּא בְּמַשְׁכַּן זִמְנָא׃ דֵּין פּוּלְחַן בְּנֵי־קְהָת בְּמַשְׁכַּן זִמְנָא קוֹדֶשׁ קוּדְשַׁיָּא׃ וְיֵיעוּל אַהֲרֹן וּבְנוֹהִי בְּמִיטַּל מַשְׁרִיתָא וִיפָרְקוּן יָת פָּרוּכְתָּא דִפְרָסָא וִיכַסּוּן בַּהּ יָת אֲרוֹנָא דְסַהֲדוּתָא׃ וְיִתְּנוּן עֲלוֹהִי חוֹפָאָה דִמְשַׁךְ סַסְגוֹנָא וְיִפְרְסוּן לְבוּשׁ גְּמִיר תִּכְלָא מִלְעֵילָא וִישַׁוּוֹן אֲרִיחוֹהִי׃ וְעַל פָּתוֹרָא דִלְחֵם אַפַּיָּא יִפְרְסוּן לְבוּשׁ תִּכְלָא וְיִתְּנוּן עֲלוֹהִי יָת־מַגִּיסַיָּא וְיָת־בָּזִיכַיָּא וְיָת־מְכִילָתָא וְיָת קַסְוָת נִיסוּכָא וּלְחֵם תְּדִירָא עֲלוֹהִי יְהֵי׃ וְיִפְרְסוּן עֲלֵיהוֹן לְבוּשׁ צְבַע זְהוֹרִי וִיכַסּוּן יָתֵיהּ בְּחוֹפָאָה דִמְשַׁךְ סַסְגוֹנָא וִישַׁוּוֹן יָת־אֲרִיחוֹהִי׃ וְיִסְּבוּן לְבוּשׁ תִּכְלָא וִיכַסּוּן יָת־מְנָרְתָּא דְאַנְהוֹרֵי וְיָת־בּוֹצִינַהָא וְיָת־צִיבְתַהָא וְיָת־מַחְתְּיָתַהָא וְיָת כָּל־מָנֵי מִשְׁחָא דִי יְשַׁמְּשׁוּן לַהּ בְּהוֹן׃ ויתנון

רשי

ואת בהמת הלוים וגו׳ · לא פדו בהמת הלוים את בכורי בהמה טהורה של ישראל אלא את פטרי חמוריהם ושה אחד של בן לוי פטר כמה פטרי חמורים של ישראל תדע שהרי מנה העודפים באדם ולא מנה העודפים בבהמה: ואת פדויי השלש׳ וגו׳ · ואת הבכורות הצריכין לפדות בהם אלו שלשה ושבעים ומאתים העודפים בהם יתרים על הלוים · מהם תקח חמשת שקלים לגלגלת כך היא מכירתו של יוסף עשרים כסף שהי׳ בכורה של רחל: העודפים · מה על פדויי הלויים · על אותן שפדו הלוים בגופן: חמשה וששים ושלש מאות ואלף · כך סכום החשבון: חמשת שקלים לגלגלת · למאתים בכורות אלף שקל לשבעי׳ בכורות שלש מאות וחמשים שקל לשלש בכורות חמשה עשר שקל אמ׳ כיצד אעשה בכור שאומ׳ לו תן חמשת שקלים יאמר לי אני מפדויי הלוים מה עשה הביא שנים ועשרים אלף פתקין וכתב עליהם בן לוי ומאתים ושבעים ושלשה פתקין כתב עליהן חמשת שקלים בללן ונתנן בקלפי אמ׳ להם באו וטלו פתקיכם לפי הגורל: נשא את ראש · מנה מהם את הראויין לעבודת משא והם מבן שלשים ועד בן חמשים שנה והפחות משלשים לא נתמלא כחו מכאן אמרו בן שלשים לכח והיותר על בן חמשים כחו מכחיש מעתה: קדש הקדשים · המקודש שבכולן הארון והשלחן והמנורה והמזבחות והפרכת וכלי שרת: ובא אהרן ובניו וגו׳ · יכניסו כל כלי וכלי לנרתקו המפורש לו בפרשה זו ולא יצטרכו הלוים בני קהת אלא לשאת: בנסוע המחנה · כשהענן מסתלק הן יודעין שיסעו: קערות וכפות וקשות ומנקיות · כבר פירשתים במלאכת המשכן: הנסך · הכסוי לשון מסך אשר יוסך בהם: מלקחיה · כמין צבת שמושך בה את הפתילה לכל צד שירצה: מחתותיה · כמין כף קטנה ושוליה פשוטין ולא סגלגלים ואין לה מחילה לפניה אלא מצדיה וחותה בה את דשן הנרות כשמטיבן: נרותיה · לונ״ש בלע״ז שכותני׳ בהן השמן והפתילות: אל

אבן עזרא

קח את הלוים · פעם אחרת כאילו אמר כאשר תקח את הלוים יהיו העודפים פדויים ונסמכה מלת פדויי אל המספר וכמוהו רבים יש מכחישים אמרו מזה נלמוד כי פדיון כל בכור חמשת שקלים ואינה ראיה כי זאת מצוה בפני עצמה והאמת דברי קבלה: פדיום · במ״ס תחת נון כמו גרשום: נשוא את ראש בני קהת · בתחלה בעבור משה ואהרן: מבן שלשים שנה · קרוב מארבעה שבועות בן חמשים שבעה שבועות כי אז יחסר כח הגוף: מלאכה באהל מועד · מלאכת המשא: קדש הקדשים · הוא הארון: פרכת המסך · שתסוך על הארון: ונתנו עליו · על המסך וי״א כי ישוב עליו אל מלת את שהוא את פרכת וכמוהו והלפנו: ופרשו בגד כליל תכלת · כלו תכלת: מלמעלה · וי״א על כסוי עור תחש והנכון בעיני שפירושו וכבר פירשו בגד כליל תכלת מלמעלה לפרכת המסך ואם לדרך כבוד יתכן גם הראשון ועור תחש מפני הגשם והאבק: ושמו בדיו · הנה ישירום עד שיכסו הארון וי״א שמו בדיו על כתפות הנושאים ועל שולחן הפנים להורות כי יש שולחנות אחרות לצורך הבשר ולחם הפנים שיש בו לא יוסר: בגד תולעת שני · והנה על השולחן שני בגדים והמכסה וכן על הארון מסך ובגד תכלת ומכסה ועל המנורה בגד ומכסה: ונתנו

חזקוני

קח את הלוים תחת כל בכור בבני ישראל · מה שאין הלוים של עכשו פודין את הבכורות הנולדים בישראל מכאן ולהבא הייני טעמא שהרי הלוים של עכשו נולדו מאבותיהם הלוים שכבר פדו בכורי ישראל ואין הדין נותן שיהיה להם כח לפדו׳ אותו יותר מפע׳ אחת וכל הבכורות של עכשו אינם מבכורו׳ שנפדו כבר בלוים במדב׳ אלא נולדים הם מפשוטי ישראל שלא נפד׳ מעולם והבכורות שנפדו בלוים במדב׳ אינן ידועין לפטור את הבאים מהם: חמשת חמשת שקלים לגלגלת שהרי בכך דין פדיון בכור: ונתת הכסף לאהרן ולבניו כמו שהלויים שהיו פדיון הבכורות נתונין ללוים כך הדין להיות כסף: פדיום הבכורות עודפים נתן לכהנים: מאת בכור בני ישראל · למי׳ קאי מאת בכור בני ישראל העודפים על פדויי הלוים: ולקחת הכסף אל משה ואל אהרן · לפי שאהרן ובניו ישימו את משא הקדשים בכתף: נשא את ראש בני קהת · אף על פי שגרשון בכור היה הקדים קהת תחלה לפי שהיה הוא נושא את הארון: וכסו בה מתוך דוגמא והנותר בבשר ובלחם ביום עשו אותם וכן אשר ישרתו לה בהם: ושמו בדיו · ומה שנאמר לא יסורו ממנו ארבעה בדים היו שנים תקועים בו ועליהם נאמר לא יסורו ממנו ועל השנים האחרים הוא אומר ושמו את בדיו · ד״א לא היו שם רק שני בדים אך שני קרינים היו בבדים ונותנין הטבעות בקרינים שלא יפול הארון על ההולך ראשון ברדתו ועל ההולך האחרון בעלותו: ד״א ושמו בדיו על כתפות הנושאים: ועל שולחן הפנים · מתוך כך יש ללמוד שהיו שם שולחנות אחרי׳ לצורך בשר הקדש׳ · ולחם התמיד עליו יהיה · פו״ק היאך היה עומד הלחם בשעת המסעות שלא יפול: את

מסרה

קח י״ב ראשי פסוקים וסימן קח נא את ברכתי אשר הובאת · קח את אהרן · קח את הלוים תחת כל בכור · קח מאתם והיו לעבד · קח את הלוים מתוך בני ישראל · קח את המטה · קח את אלעזר · קח את האזור בידך · קח בידך אבנים גדלות · קח לך מגלת ספר · קח נא מפיו תורה · קח בגדו כי ערב זר · בתרא דמשלי · תקח ב׳ זקפין קמצין וסימ׳ ולקחת חמשת · ומהם עוד תקח · ואינון חד מן י״ו זוגין מן ב״ב קמצין וסימ׳ נמסר בריש ספר במדבר סיני · העדפים ג׳ וחס׳ וי״ו וסימ׳ ואת פדויי השלשה · ונתת הכסף לאהרן ושלאחריו ויקח משה את כסף הפדוים · ואלף ב׳ וסימ׳ ושלש מאות ואלף בשקל הקדש · זהב דרכמונים שש מאות ואלף · וידבר יי׳ אל משה ואל אהרן י״ב נמסר בריש סדר חקת התורה · קדש הקדשים ו׳ בליש׳ וסימ׳ בקדש הקדשים תאכלנו · ונתת את הכפרת · ואת עבדת בני קהת · וזאת עשו קחו לכם · בקדש הקדשים ס״פ · וזה יהיה לך מקדש הקדשים · והורדו ב׳ כתיב כן וסימן ובא אהרן ובניו · והורדו זקני העיר ההיא · ארן ג׳ חסרים וסימן נמסר בסדר תצוה · יפרשו כל ליש׳ כתיב שי״ן במ״ב כתי׳ בסמ״ך וסימן הלא פרוס לרעב לחמך · לא יפרסו להם על אבל · ועל שלחן ב׳ וסימן ועל שלחן הפנים · ועל שלחן אחד יאכלהו וכו׳ · תולעת שני ב׳ וסימן ופרשו עליהם בגד · ויעשו את האפוד זהב · ולקחו בגד תכלת חד מן י״ח פסוקין אית בהון את ואת ואת ואת ואת וסי׳ במסרא רבתא:

אמרי נועם

ולקחת חמשת שקלים וכן לדורות ומ״מ אין עכשו הלוים שנולדים פודין את הבכורות הנולדים מכאן ולהבא וי״ל הלוים נולדו מאלו הלוים שפדאו הבכורים אבל הבכורים אינם נולדי׳ מן הבכורות שנפדו אלא מכל ישראל שלא נפדו ואותם הנולדי׳ מן הבכורות אינם ידועים לפיכך גזה שק״בה לפדו׳ את הבכורים שנולדו מכאן ולהבא:

מ׳ע ספורנו

והיו לי הלוים · לעבודה: אלהם ועד בהמה לי יהיו · מכאן ולהבא האדם לפדיון והבהמ׳ לזבח: אני ה׳ · לא שניתי כשהחלפתי הבכורות כי זה ההשתנות קרה לא מצדי אבל מצדם שחטאו וכן כשרציתי שיפדו הלויים את הבכורות בדור הזה ולא כן להבא כי אמנם בדור הזה הם ראויי׳ לכך ולא כן להבא: בנסוע המחנ׳ · אחר שנסתלק הענן כי קודם לכן היה אסור להם ליכנס: ונתנו

תורה

ונתנו אתה ואת־כל־כליה אל־מכסה י
עור תחש ונתנו על־המוט: ועל
מזבח הזהב יפרשו בגד תכלת וכסו
אתו במכסה עור תחש ושמו את־
בדיו: ולקחו את־כל־כלי השרת
אשר ישרתו־בם בקדש ונתנו אל־
בגד תכלת וכסו אותם במכסה עור
תחש ונתנו על־המוט: ודשנו
את־המזבח ופרשו עליו בגד ארגמן:
ונתנו עליו את־כל־כליו אשר
ישרתו עליו בהם את־המחתת את־
המזלגת ואת־היעים ואת־המזרקת
כל כלי המזבח ופרשו עליו כסוי
עור תחש ושמו בדיו: וכלה טו
אהרן־ובניו לכסת את־הקדש ואת־
כל־כלי הקדש בנסע המחנה ואחרי־
כן יבאו בני־קהת לשאת ולא־יגעו
אל־הקדש ומתו אלה משא בני־
קהת באהל מועד: ופקדת אלעזר
בן־אהרן הכהן שמן המאור וקטרת
הסמים ומנחת התמיד ושמן
המשחה פקדת כל־המשכן וכל־
אשר־בו בקדש ובכליו: פ
וידבר יהוה אל־משה ואל־אהרן
לאמר: אל־תכריתו את־שבט
משפחת הקהתי מתוך הלוים:
וזאת עשו להם וחיו ולא ימתו
בגשתם את־קדש הקדשים אהרן
ובניו יבאו ושמו אותם איש איש
על־עבדתו ואל־משאו: ולא־יבאו כ
לראות כבלע את־הקדש ומתו:

קנ"ט חלקי"הו סימן

פרשה

וידבר יהוה אל־משה
לאמר: נשא את־
ראש בני גרשון גם־
הם לבית אבתם למשפחתם:

מבן

תרגום אונקלוס

ויתנון יתה וית־כל־מנהא לחופאה
דמשך ססגונא ויתנון על־אריחא:
ועל מדבחא דדהבא יפרשון לבוש
תכלא ויכסון יתיה בחופאה דמשך
ססגונא וישוון ית־אריחוהי: ויסבון
ית־כל־מני שמושא די ישמשון־בהון
בקודשא ויתנון ללבוש תכלא ויכסון
יתהון בחופאה דמשך ססגונא ויתנון
על־אריחא: ויספון ית־קיטמא
דמדבחא ויפרסון עלוהי לבוש ארגון:
ויתנון עלוהי ית־כל־מנוהי די
ישמשון עלוהי בהון ית־מחתיתא
וית־צינוריתא וית־מגרופיתא וית־
מזרקיא כל מני מדבחא ויפרסון
עלוהי חופאה דמשך ססגונא וישוון
אריחוהי: וישיצי אהרן ובנוהי
לכסאה ית־קודשא וית־כל־מני
קודשא במיטל משריתא ובתר־כן
יעלון בני־קהת למיטל ולא־יקרבון
לקודשא ולא־ימותון אילין מטול בני־
קהת במשכן זמנא: ודמסיר לאלעזר
בר־אהרן כהנא משחא דאנהרותא
וקטורת בוסמיא ומנחתא תדירא
ומשחא דרבותא מטרת כל־משכנא
וכל־די־ביה בקודשא ובמנוהי:
ומליל יי עם־משה ולאהרן למימר:
לא־תשיצון ית־שבטא זרעית קהת
מגו ליואי: ודא עיבידו להון וייחון
ולא ימותון במיקרבהון לקודש
קודשיא אהרן ובנוהי יעלון וימנון
יתהון גבר גבר על־פולחניה
ולמטוליה: ולא־ייעלון למחזי כד־
מכסן ית־מני קודשא ולא ימותון:

פרשה

ומליל יי עם־משה למימר:
קביל ית־חושבן בני
גרשון אף־אינון
לבית אבהתהון לזרעיתהון:

מבר

מסורה

ו' דסמיכי · ב' · ב' · ג' · ב' · ב' · ב' בתורה וחס' וירס · ב' כל אורי' חס' · ג' · סימן · ו' · ל' וחס' · כ"ד · ח' · ל' · ג' רפין · י"ב · י"ח בליש' · י"ז ר"פ · ל' דמטעי' · ס"ל מל' בתור' · ל' · ל' וח' בבלע רסע ומשמש · ח"ל · כול' חס' בת"ו · כשוה יכשתני · ב' פקד את בני לוי ·

וכלה ו' וסימן נמסר בסדר אחרי מות · לשאת כ"ד וסימן נמס' בדברי הימים א' ריש סימן ט"ו · ופקדת אלעזר פקדת י"ב פסוקים דאית בהון ב' מלין קדמאה ריש פסוק נסיב ו' ותניינא אמצע פסיק ולא נסיב ו' וסימן ואשר לא צדה · והמלאכה היתה דים לכל המלאכה · ופקדת אלעזר פקדת · ואיש את קדשיו · וכן יעשה שנה בשנה · ואולם הכסא · והרצפה אל כתף השערים · ואני יי' אהיה להם · ומשא יי' לא תזכרו · והערים המבדלות לבני אפרים · והערבה עד ים כנרות מזרחה · ודין לשע מלאת · וזאת י"ז ר"פ וסימן נמסר בריש סדר תרומה · כבלע א"ב מן חד ותר חד כ' וחד ב' וסימן במסרא רבתא · ומתו ח' וסימן נמסר בסדר וישלח · נשא כלם חסרים במ"א וסימן נשוא ינשאוני:

רש"י

אל מכסה עור תחש · כמין מרלוף: את כל כלי השרת אשר ישרתו בם בקדש · בתוך המשכן שהוא קדש והן כלי הקטורת שמשרתים בהן במזבח הפנימי: ודשנו את המזבח · מזבח הנחשת: ודשנו · יטלו את הדשן מעליו: ופרשו עליו בגד ארגמן ואש שירדה מן השמים רבוצה תחת הבגד כארי בשעת המסעות ואינו שורפן שהיו כופין עליה פסכתר של נחשת: מחתות · שבהן חותים גחלים לתרומת הדשן עשוי' כמין מחבת שאין לה אלא שלש מחיצות ומלפני' שוחבת את הגחלים: מזלגות · צנוריות של נחשת שבהן מכין בחלבים שעל המזב' להפכן כדי שיתעכלו יפה ומהר: יעים · הם מגרפות ובלע"ז וד"יל והן של נחשת ובהן מכבדין את הדשן מעל המזבח: לכסות את הקדש · הארון והמזבח: ואת כל כלי הקדש · המנורה וכלי שרת: ומתו · שאם יגעו חייבים מיתה בידי שמים: ופקודת אלעזר · שהוא ממונה עליה' לשאת הותם · שמן וקטרת ושמן המשחה ומנחת התמיד עליו מוטל לצות ולזרז ולהקריב בעת חנייתן: פקודת כל המשכן · ועוד היה ממונה על משא בני קהת לצוות איש על עבודתו ועל משאו והוא המשכן וכל אשר בו כל הסדורין למעלה בפרשה זו אבל משא בני גרשון ומררי שאינ' מקדש הקדשים על פי איתמר היה כמו שכתוב בפרשת נשא: אל תכריתו · אל תגרמו להם שימותו: ולא יבאו לראות כבלע את הקדש · לתוך נרתק שלו כמו שפירשתי למעלה בפרשה זו ופרשו עליו בגד פלוני וכסו אותו במכסה פלוני ובלוע שלו זהו כסויו:

בסלקת במדבר סיני

נשא את ראש בני גרשון גם הם · כמו שצויתך על בני קהת לראות כמה יש שהגיעו לכלל עבודה:

אבן עזרא

ונתנו על המוט · כי אין לה בדים והוא כמו וישאוהו במוט: ועל מזבח הזהב בגד אחר ומכסה לכסות את הקדש שהוא הארון והשולחן והמנורה והמזבחות וכל כלי השרת כמו סכינים וכפות וקערות: ודשנו · הסרת הדשן מעל המזבח: משא בני קהת באהל מועד · כי האהל והמשכן הם לא ישאוהו: ופקודת · מגזרת פקיד: שמן המאור · י"א כי הוא היה נושא שמן המאור לילה אחד וכן את מנחת התמיד והנכון בעיני שהוא פקיד עליהם לתת שמן המאור והטעם הכלי וכן כלי שמן המשחה וכלי הקטורת לבני הקהתים · וטעם ופקודת כל המשכן כי יש לו גם פקידות במשכן ובכל כליו · עם אחיו איתמר רק לגודל מעלת אלעזר היה הוא פקיד על השמן והקטרת ומנחה לבדו · וטעם אל משה ואל אהרן כי מצוה על אהרן ובניו להשמר שלא יבאו הקהתים לידי כרת · ומלת אל תכריתו למשה אהרן ובניו: וחיו · יוסיפו חיים: ולא ימותו · בכרת והטעם כי אם ישמרו יקבלו שכר ואם לא יענשו כי יתכן שלא יענשו על כן ולא ימותו: ושמו אותם · הארון והשולחן והמנורה והמזבחות: על עבודתו · בכלי הקדש: ואל משאו · לשאת בכתף: ולא יבאו · הקהתים אל אהל מועד לראות כבלע את הקדש והטעם כאשר יוסר בניני יוסר מסך הכפרת ונגלה הארון וי"א כי כבלע כמו ככסות והטעם כאש' יכסו הארון לשאת אותו וזה טעם קרוב מהראשון והנה שתים אזהרות שלא יגעו בקדש כי אם בבדים ישאוהו ולא יראו הקדש:

נשא גם הם · בעבור שנשא את ראש הקהתים: נשא · הם הפעל כמו זכר את יום השבת וטע' לעבור

בעל הטורים

בארון ובמזבח הנחשת כתיב בדיו ובשלחן ובמזבח הזהב כתיב לבתים לבדים כתיב את לרבות הבתים · וחיו · ב' וחיו ולא תמותו · וחיו את בניהם ושבו בתרי עשר בענין הגאולה מלמד שמלאך המות בטל לעתיד לבוא · זהו וחיו את בניהם ושבו וחיו ולא ימותו: פרשת

מ"ע ספורנו

ונתנו על המוט · ואז יוכו הלויים לשא' · ופקדת אלעזר · לצוות מי ומי ישא ומה ישא כל אחד ואח': פקדת כל המשכן · ובעת נסיעתם וחנייתם היתה פקודתו לצוות הקמתם והורדתם והנחתם במקום הראוי להם: אל תכריתו · אל תניחו את המשאות באופן שיזכה בהם כל הקודם כי בזה האופן יקר' שידחפו זה את זה וימללו את הקדש וזה יהיה סבה להכרית' כמו שספרו ז"ל (פרק ב' דיומא) שקרה בתרומת הדשן: ושמו אותם איש איש על עבודתו ועל משאו · ולא שיהיה כל הקודם זוכה אבל ימתין כל אחד להיות מצווה ועושה: ולא יבאו לראות · באופן זה לא יבאו לראות כשהכהן מכסה את כלי הקדש כדי להקדים איש את חברו ולא ינהגו קלות ראש באופן שיתחייבו מיתה:

קומץ מנחה

נשא לבית אבותם מה ששינה אצל בני גרשון להקדים בית אבותם למשפחותם ואצל יתר הלוייב הוא בהפך לפי שלא היו רק ב' משפחות לבני ושמעי:

מבן

חזקוני

את כל כלי השרת · סכינים קערות כוסות: ונתנו על המוט · כמכהג כל משאוי שנושאין במוט ולא תמה המוט פן יהא המשאוי נגרר על הארץ: ונתנו עליו את כל כליו · לא הוכיר הכירות כי אם הפסכתר ושלשה עניינים היה הפסכתר משמש בו היו מביאין אש על המזבח בשעת המסעות לקיים מה שנא' אש תמיד תוקד על המזבח וכו מוציאין את הדשן אל מחוץ למחנה ובשעת העבודה היו משליכים אותו מן הכבש על הרצפה וכל כהן ולוי שהיה שומע קולו היה רץ ובא: ופקודת אלעזר שמן המאור ושמן המשחה · אחד בימין ואחד בשמאל והקטרת בחיקו והמנחה בכתף: בקדש ובכליו כי"ת דבקדש נקוד' בש"בא: כבלע את הקדש · לשון בלע יי' ולא חמל פירש כשמפרק' את המשכן והארון נגלה אם יזונו עיניהם ממנו ימותו כמו שעניינו באנשי בית שמש בספר שמואל וכן משמע שמתרגמין בשע' שהכהני' באין לפרקו שהרי כתי' ובא אהרן ובניו וכל השכין וכלה אהרן ובניו לכסו' וגו' ואחרי כן יבואו בני קהת: בגשת אל קדש הקדשים לפרק קרשיו או יבאו אהרן ובניו ושמו אותם איש איש על עבודתו ועל משאו כדכתי' לעיל ובא אהרן ובניו בנסוע המחנה וגו' היינו דכתיב לאלתר ולא יבאו לראות וגו':

סליקא סדרא דפרשת במדבר

נשא את ראש בני גרשון גם הם · אף ע"פ שצויתיך למנות בני קהת תחלה לפי שעקר העבוד' כגון הארון והשולחן והמנורה והמזבחות מוטלות עליהן כדכתיב כי עבוד' הקדש עליהם וגו' אל תמנע למנות אחריהם בני גרשון אע"פ שאין נושאין כלו' ועבודת' בעגלות שהלוי הוא היה גדול בבני לוי ודינו להיו' במנה שני: לעבור

רלב"ג

נשא את ראש בני גרשון גם הם לבית אבותם למשפחות' · כבר זכרנו הסבה בהיות עבודת הלויים על פי אהרן ובניו ולהיות עבודת בני קהת יותר נכבדת היתה משמרתם ביד אלעזר להיותו יותר נכבד מאיתמר ועבודת בני גרשון ובני מררי היתה משמרתם ביד איתמר · צו את בני ישראל וישלחו מן המחנה כל צרוע וכל זב וכל טמא לנפש · אחר שסדר עניין המחנה במה שיישיר אל השלמות והטוב וכל מה שיסיר ממנו הרע והפסד הסדר וכבר ביארנו בספר ויקרא התועלת המגיע מעניין הטמאות על מדרגותיהם וזכר תחלה שלוחם מן המחנה על מדרגותיהם והתחיל המאמור וסיים בקל וזה כי הצרוע ישולח חוץ למחנה ישראל כמו שקדם להיות עניין טומאתו יותר רב ההפסד · ולזה אמר בדד ישב מחוץ למחנה מושבו ואולם הטמא מת אין שלוחו כי אם חוץ למחנה שכינה לבד · ולזה אמר בדד ישב מחוץ למחנה מושבו ... אם חוץ למחנה שכינה להיות · עניינו מעטי ההפסד ואמנם היה זה להעיר על מה שזכרנו בספר ויקרא מענייני הטומאות ולזה מאמנו שגם המת אפשר שיכנס במחנה לויה שנאמר ויקח משה את עצמות יוסף עמו ולפי שממחנה אחד בזה לשלח אלו הטמאים בכללם ואין שם מחנה יחייבנו כולם לצאת חוץ זולת מחנה שכינה · הנה הוא מבואר שהמחנה הנזכר בזה המקום הוא מחנה שכינה וזה גם כן דבר למד מענייננו כי הדברים היו קודם זה בעניין זה המחנ' בעבודת בני קהת ובני גרשון ובני מררי והנה זה השולח ממחנה שכינה הוא מצות עשה ולא הבדיל באלו הטמאות בין זכר לנקבה ובין קטן לגדול וזה אמרו מזכר עד נקבה תשלחו מחוץ למחנ' והוא מבואר שהאנדרוגינוס הוא בכלל בזה וכל שכן הטומטום וזה מבואר מעצם אלו הטמאות ומהלשון המוכל בזה המקום וזה כי האנדרוגינוס אם היה כמו ממוצע בין הזכר והנקבה הנה הוא בכלל במה שאמ' מזכר ועד נקבה תשלחו כי הזכר והנקב' הם הקצוות והוא מה שביניהם והנה מההדרגה הנזכרת בזה המקו' בעניין אלו הטמאות למדנו שהזב ישולח חוץ למחנה לויה וזה כי המצורע שזכר ראשונה יחוייב שישולח חוץ לג' מחנות והטמא מת שזכר באחרונה לא ישולח כי אם חוץ למחנה שכינה הנה יחוייב שיהיה האמצעי ביניהם מלך טומאתו שהיא יותר קלה מטומאת צרעת ויותר חמורה מטומאת טמא מת ואמרו לא יטמאו את מחניה' אשר אני שוכן בתוכם הוא אזהרה לגדולי' שהם טמאים שלא יטמאו המחנה ששולחו ממנו אלו הטמאים בכללם והוא המקדש · איש או אשה כי יעשו מכל חטאות האדם למעול מעל ביי' וגו' · ר"ל בחטאות האדם מה שיחטא האדם לחבירו כמו שגזל ממנו או שכחש בעמיתו פקדון או בתשומת יד ואמר למעול מעל בה' שכחש בעמיתו ונשבע על שקר וכבר נתבאר בסוף פרשת ויקרא דין זה העניין בכללות ולא נשאר זולת הפרשה בזה המקום כי אם מפני מה שנתחדש בה והוא שאם מת הנגזל ואין לאיש גואל להשיב האשם אליו הנה ישיב האשם עם החומש לכהן ואחר יביא אשמו לכפר עליו כי לא תשלם לו הכפר' בעוד שהוא מוחזק הגזל ומה שאמר והתודו את חטאתם אשר עשו למדנו שחייב החוטא להתודות על חטאו ואף על פי שכבר נענש עליו הלא תראה שזה הגזל שהוא משיב הגזלה ומוסיף חומש ומביא קרבן חייב להתודות ולזה יתבאר שכל חייבי מיתה חייבי' להתודות כדי שתהיה להם כפרה כי העונש לא יכפר עליהם זולת הווידוי וכבר יתבאר זה גם כן בכללות לפי מה שמלאכו שעל הקרבנות היו בבעלים מתודים וזה מבואר בהלכה מהם והנה החומש אינו מעכב הכפרה שנא' האשם המושב ליי' לכהן והנה האשם הוא קרבן שנאמר והשיב את אשמו בראשו ודומה שזכר בזה המקום בזאת הפרשה

רשי

את יריעות המשכן · עשר תחתונות : ואת אהל מועד · יריעות עזים העשויות לאהל עליו : מכסהו · עורות אלים מאדמים : מסך פתח · וילון המזרחי : אשר על המשכן · כלומר הקלעים והמסך של חצר הסוככים ומגינים על המשכן ועל מזבח הנחשת סביב : ואת כל אשר יעשה להם · כתרגומו ית כל דיתמסר להון לבני גרשון : על פי אהרן ובניו · ואי זה מהבנים ממונה עליה' ביד איתמר בן אהרן הכהן : ויתדותם ומיתרי' · של עמודים שהרי יתידות ומיתרי הקלעים במשא בני גרשון היו ויתדות ומיתרים היו ליריעות ולקלעים מלמטה שלא תגביהם הרוח ויתדות ומיתרים היו לעמודים סביב לתלות בהם הקלעים בשפתם העליונה בכלונסות וקונדיסין כמו ששנויה במלאכת המשכן : עבודת

אבן עזרא

לעבוד · להקים המשכן ולעשות הלחם ולשחוט ולשמור : ולמשא · שם הפועל וכמוהו ולמסע את המחנות כי מסקלי שמות הפעלים משתנים : ומכסה התחש אשר עליו · אחז הכתוב דרך קצרה שלא הזכיר מכסה עורות אלים ויש אומרים ששני המכסים היו דבקים : ואת כל כלי עבודתם · כשולחנות ויחידות ומיתרות : ואת כל אשר יעשה להם · לכלי העבודה או למשכן ולמזבח : בני מררי · לא הזכיר לשאת שמותם כי הפרשה דבקה : עבודת

מבן שלשים שנה ומעלה עד בן
חמשים שנה תפקד אותם כל הבא
לצבא צבא לעבד עבדה באהל
מועד: זאת עבדת משפחת
כה הגרשני לעבד ולמשא: ונשאו
את יריעת המשכן ואת אהל מועד
מכסהו ומכסה התחש אשר עליו
מלמעלה ואת מסך פתח אהל מועד:
ואת קלעי החצר ואת מסך פתח
שער החצר אשר על המשכן ועל
המזבח סביב ואת מיתריהם ואת כל
כלי עבדתם ואת כל אשר יעשה
להם ועבדו: על פי אהרן ובניו
תהיה כל עבדת בני הגרשני לכל
משאם ולכל עבדתם ופקדתם
עלהם במשמרת את כל משאם:
זאת עבדת משפחת בני הגרשני
באהל מועד ומשמרתם ביד איתמר
בן אהרן הכהן: ס
בני מררי למשפחתם לבית אבתם
ל תפקד אתם: מבן שלשים שנה
ומעלה ועד בן חמשים שנה תפקדם
כל הבא לצבא לעבד את עבדת
אהל מועד: וזאת משמרת משאם
לכל עבדתם באהל מועד קרשי
המשכן ובריחיו ועמודיו ואדניו:
ועמודי החצר סביב ואדניהם
ויתדתם ומיתריהם לכל כליהם
ולכל עבדתם ובשמת תפקדו את
כלי משמרת משאם: זאת עבדת
משפחת בני מררי לכל עבדתם
באהל מועד ביד איתמר בן אהרן
הכהן: ויפקד משה ואהרן ונשיאי
העדה את בני הקהתי למשפחתם
לה ולבית אבתם: מבן שלשים שנה
ומעלה ועד בן חמשים שנה כל
הבא לצבא לעבדה באהל מועד:
ויהיו פקדיהם למשפחתם אלפים
שבע מאות וחמשים: אלה
פקודי משפחת הקהתי כל העבד
באהל מועד אשר פקד משה ואהרן
על פי יהוה ביד משה: ס
ופקודי בני גרשון למשפחתם ולבית
אבתם

מבר תלתין שנין ולעילא עד בר חמשין שנין תמני יתהון כל דאתי לחיילא חילא למפלח פולחנא במשכן זימנא: דין פולחן זרעית גרשון למיפלח ולמטול: ויטלון ית יריעת משכנא וית משכן זימנא חופאיה וחופאה דססגונא די עלוהי מלעילא וית פרסא דתרע משכן זימנא: וית סרדי דרתא וית פרסא דמעלנא דתרע דרתא די על משכנא ועל מדבחא סחור סחור וית אטוניהון וית כל מני פולחנהון וית כל דיתמסר להון ויפלחון: על מימר אהרן ובנוהי יהי כל פולחן בני גרשון לכל מטולהון ולכל פולחנהון ותמנון עליהון במטרא ית כל מטולהון: דין פולחן זרעית בני גרשון במשכן זמנא ומטרתהון בידא דאיתמר בר אהרן כהנא: בני מררי לזרעיתהון לבית אבהתהון תמני יתהון: מבר תלתין שנין ולעילא ועד בר חמשין שנין תמנינון כל דאתי לחילא למיפלח ית פולחן משכן זימנא: ודא מטרת מטולהון לכל פולחנהון במשכן זימנא דפי משכנא ועברוהי ועמודוהי וסמכוהי: ועמודי דדרתא סחור סחור וסמכיהון וסכיהון ואטוניהון לכל מניהון ולכל פולחנהון ובשמהן תמנון ית מני מטרת מטולהון: דין פולחן זרעית בני מררי לכל פולחנהון במשכן זימנא בידא דאיתמר בר אהרן כהנא: ומנא משה ואהרן ורברבי כנשתא ית בני קהת לזרעיתהון ולבית אבהתהון: מבר תלתין שנין ולעילא ועד בר חמשין שנין כל דאתי לחילא לפולחנא במשכן זימנא: והוו מנייניהון לזרעיתהון תרין אלפין שבע מאה וחמשין: אילין מנייני זרעית קהת כל דפלח במשכן זימנא די מנא משה ואהרן על מימרא דיי בידא דמשה: ומנייני בני גרשון לזרעיתהון ולבית אבהתהון

רלב"ג

הפרשה להסיר הרע מהמחנה אשר יגיע למריבה וקטטה והוא שיהיה האדם נזהר מלהחזיק בממון חבירו שלא כדין ולא ישתקע על חולשת שכנגדו שאין לו גואלים כי התורה שמה גואלו היותר נכבדים שבישראל להשיב האשם עליה' כדי שלא יהנו לו מעשיו המגונים :

וראוי שתדע שהכהן המכפר עליו באיל האשם זוכה בכסף הגזל אם מת הנגזל ואין לו גואל שנאמר והיה האשם המושב ליי' לכהן מלבד איל הכפורים אשר יכפר בו עליו · למדנו מזה שהכהן הזוכה באיל האשם זוכה עוד בכסף האשם ולזה אמר מלבד וזהו סבת זכותו בו מפני שהו' יכפר בו עליו ולפי שבארנו בפרשת צו באשם שאשר יכפר בו לו יהיה ביאר בכאן שגם הכסף אשר עליו בא האשם יזכה בו הכהן המכפר בו והם אנשי המשמרת המשמשים אז כי כבר נקרא מכפר הראוי לכפר אז כמו שנתבאר במה שקדם · וכל תרומה לכל קדשי בני ישראל אשר יקריבו לכהן לו יהיה · לפי שזכר שכסף האשם מחויב לתת לכהנים העובדים אז זכר בזה המקו' הדברים שהם בבחירת הבעלי' לתתם לכל כהן שירצו והם הדברי' שלא יהיו מצורפים לקרבן כמו תרומה גדולה וחלה ומה שידמה לה מהמתנות שלא יצורפו לקרבן ואולם התרומה לכל קדשי בני ישראל אשר יקריבו לכהן קדש הקדשים שהם להקריב קרבן כמו העניין בחלות תודה הנה תהיה תרומות החלות ההם לכהן המקריב התודה כמו שנזכר בפרשת צו ולזה סמך זה העניין לכסף האשם שזוכה בו הכהן המקריב האשם כי כמו כן יזכה בתרומת חלות התודה הכהן המקריב התודה ואול' קדשי' שאין כמשכין לקרבן הם לבעלים לתתם לאי שירצו מן הכהנים ולזה אמר איש את קדשיו לו יהיו איש אשר יתן לכהן לו יהיה :

איש איש כי תשטה אשתו ומעלה בו מעל ·

הנה סמך זאת הפרשה לפרשה הקודמת שהיתה תכליתה להסיר מחלוקת וקטטה מישראל בכללם כי זאת הפרשה הוא להסיר הקטטה מהבית והנה שלום הבית קודם לשלום העם לפי מה שנתבאר בפילוסופיא המדיני' ואולם התחילה התורה מהשלום היותר נכבד המאוחר בסדר וסיימה בקודם בסדר כמו שנבאר וזה ממנהג התורה במקומות רבים ולפי שבסוף העניין ביאר שהעניין הוא בספק אם נטמאה אם לא נטמאה ולבדר האמת ישקוה מי המרים המאררים הוא מבואר שצריך שיפורש זה המאמר באופן ישכי' אל שיהיה העניין בספק אם נטמאת אם לא נטמאת והנה השטייה והמעילה היא לפי הנרא' מזאת הפרשה שעברה על נזלתו וכסתרה עם מי שקנא לה ואמר שלא תסתר עמו לחשדו אותה שתזנה עמו וזה מבואר מצד הוראת הגדר כי הרצון בקנוי הנזכר בזאת הפרשה הוא מה שזכרנו והנה הקנוי צריך שיהיה ידוע על פי עדים שנאמר וקנא את אשתו ואולם בסתירה יספיק עד אחד שנאמר ועד אין בה והנה התנה בזה בזאת הפרשה תנאי' רבים כי לא תשלם השקאתה מי המרים אם נפל אחד מהם · התנאי הראשון הוא שיהיה עניין מעילתה במה שמביא לחשוב שישכב איש אותה אבל אם עברה על נזלתו בדברים אחרים אין להם רושם בזה לא ישקנה מי סוטה · והשני הוא שיהיה איש מי שקנא לה בעלה ממנו יתכן בו שישכב איש אותה שכבת זרע ולזה אם היה קטן או סרים או שקנא לה שלא תסתר עם בהמה לא ישקנה מי סוטה · הג' הוא שיהיה נעלם מעיני אישה אם שכב איש אותה אם לא שאם היה יודע בודאי שהיא טמאה או שהיא טהורה לא ישקנה מי סוטה · הרביעי הוא שתסתר עם מי שקנא לה זמן יתכן בו שנטמאה שנאמר ונסתרה והיא נטמאה ואין הרצון בו שנטמאה ודאי שהרי יתחייב שיהיה הדבר בספק כמו שזכרנו אבל ירצה בזה שתסתר עמו שיעור טומאה · החמישי הוא שלא יהיה עד בה שנטמאה שאם העידו עדים שנטמאה בודאי איננה שותה והוא אמר ועד אין בה ואפשר שירצה בזה שאע"פ שאין שם עד שלם על הסתירה ר"ל שאין שם שני עדים אבל יש שם עד אחד הנה יביאה בעד ההוא לשתות מי סוטה וזה כי עד האחד מביא לשבועה שנאמר לא יקום עד אחד באיש לכל עון ולכל חטאת הוא דאינו קם אבל קם הוא לשבועה כ"ש בזה המקום שרגלים לדבר שהרי קנא לה ונסתרה · הו' הוא שלא תהיה אנוסה וזה שאם נטמאה באונס אין צריך לומר שאינה שותה אפי' נטמאה ברצון איננה שותה כיון שנטמאה בודאי אבל איננה אסורה לבעלה מפני זה כיון שהיא אנוסה · ואולם אשת כהן אסורה לו אם נבעלה אפי' באונס כיון שנבעלה בעילה אסורה כמו שנתבאר בפרשת אמור אל הכהנים · השביעי הוא שעבר עליו רוח קנאה וקנא את אשתו קודם זה באופן שנתבא' ונודע שכבר קנא לה וזה יהיה בשני דרכים האחד שיהיה קנויו לו בסבת חשד טומאה שיש לבעלה עליה · והב' הוא שיקנא לה מזולת שראה בה דבר יביאהו לחשוד אותה ולזה אמר ועבר עליו רוח קנאה וקנא את אשתו והיא נטמאה או עבר עליו רוח קנאה וקנא את אשתו והיא לא נטמאה ונסתרה אחר זה ונסתפק אם נטמאה אם לא נטמאה · וכבר ידעת שהקנוי הוא קודם לסתירה והוא סבה שתשתה האשה מי סוטה מצד הסתירה כי כבר קרא המנחה מנחת קנאות לאמרו שהקנוי הוא' הסבה להיותה שותה מפני הסתיר' ואילו היה הקנוי מאוחר לא יהיה הקנוי סבה לזה כיון שלא תשתה אחר הקנוי אך תהיה הסתירה סבתו ולזאת הסבה גם כן אמר בסוף זאת תורת הקנאות לאמרו שהקנוי הוא הסבה להיות בכל זה' ויתבאר זה ביאור שלם ממה שאמר או עבר עליו רוח קנאה וקנא את אשתו שבזולת סבה אחרת קנא לה · ואם לא עשתה אחר הקנוי דבר לאמה תשתה ואין שם מה שיביא לחשוב בה שנטמאת והנה כשהיה העניין כן יביא האיש את אשתו אל הכהן לברר העניין וכדי שישמע ה' יתעלה לקולו להראות ברור העניין כן יביא את קרבנה עשירית האיפה והנה יהיה קרבנה קמח שעורים ולא סלת מצד גנות הפועל הזה לכתה מנחתה באה מן השעורים וזמן הקמח שלהם לא מן הסלת והזהירה התורה שיוסר היופי מזאת המנחה ר"ל שלא תהיה בלולה בשמן ולא יתן עליה לבונה כי היא איננה רק להזכיר עונה אם חטאה · ולזאת הסבה לא תהיה התורה שיתנו המים הקדושים אל כלי חרס להסיר

חזקוני

לעבו' · להקים את המשכן ולפרקו כדכתיב יורידו אותו הלוים יקימו אותו הלוים : ועל המזבח סביב ואת מיתריהם · פו"ק אמאי לא הזכיר הכתוב כאן היתדות וקלעי החצר : ואת כל אשר יעשה להם ועבדו · כתרגומו ודוגמ' ואת כל אש' היו עושים שם הוא היה עושה : ופקדתם עליהם במשמרת · מה שלא כתב כן בבני קהת לפי שלא היה שום דבר נראה במשאם כדכתיב וכלה אהרן ובניו לכסות את הקדש ואחרי כן ישאו בני קהת וגו' : ובשמות תפקדו את כלי משמרת משאם הייני דוגמא ופקדתם עליהם במשמרת : לעבוד

מסרה

מבן שלשי' שנה ומעלה ב' בטעם תלישא קטנה בעניי' וסימן מבן שלשים קדמא דבני גרשון וחברו דבני מררי · בני קהת כל בא לעשות מלאכה · בני גרשון כל הבא לצבא צבא לעבד · ושארא כל הבא לצבא לעבדה · משפחת ט' וסי' נמסר בסדר במדבר סיני · ואת אהל מועד ה' נמסר בסדר אחרי מות · ועל המזבח ב' וסימן ואת קלעי החצר ואת · וקלעי החצר ואת מסך · עלהם י"ג חסר נמסר בסדר ויגש · משאם ה' בתורה וסימן על פי אהרן ובניו תהיה ב' בו · וזאת משמרת משאם · את כלי משמרת משאם · ועמודיו ד' מלאים נמסר בסדר ויקהל · על פי יי' ביד משה ו' וסימן משפחת הקהתי · משפחת בני מררי · ויסעו בראשונה · את משמרת יי' שמרו · אשר נחא בה · על פי יי' נתנו לו את · ולבית י' וסי' ויפקד משה ואהרן · ופקודי בני גרשון · כל הפקדים אשר פקד · ולבית שאול עבד · ויעש המלך את עצי האלמגים · וחברו · ולבית מלך יהודה · ולבית הרכבים · והיה לאב ליושב ירושלם · קרא בגרון אל תחשוך · למשפחתם ולבית אבותם ג' וסימן הקהתי · גרשון · הלוים · ושארא לבית למשפחות · ח' מלאים וסימן נמסר בסדר מדבר סיני :

מ"ע ספורנו

נשא את ראש

וידבר יי' אל משה · לעבוד ולמשא · לעבוד בחנות' ולמשא בעת המסע לפי שלמעלה כשאמר ומשמרת בני גרשון באהל מועד דבר על משמרתם בעת חנייתם · אמר כאן שכל מה שהיה תחת עבודתם במשמרת החניה היה גם כן במשמרת המשא בעת המסע : ועבדו · בעת החניה תהיה משמרתם על כל הכלים האלה ועל כל הכלי' אשר יעשה להם ובשבילם כדי לעבוד כגון נבת ומקבות לנטוע ולעקור היתדות : לכל משאם · בעת המסע : ולכל עבודת' · בעת החניה : איש

אמרי נועם

בני מררי ובני קהת כתיב ע"פ ה' ביד משה ובבני גרשון לא כתיב כי אם ע"פ ה' וגו' לפי שנראה הפרשה כתיב וידבר ה' אל משה ואל אהרן פירש בסופה שמשה היה העיקר ולכן כתי' ע"פ ה' ביד משה ובבני מררי כתיב למשפחותם ולא כתיב בהו וידבר כ' פירש בסופה ע"פ ה' לומר שאפי' בגבורה נאמר למשה אבל בבני גרשון כתיב וידבר כ' אל משה ולא נזכר אהרן לכך הוצרך לומר ביד משה :

קומץ מנחה

מבן שלשים שנה לווי' כשרים במומין ופסולים בשנים : מכל חטא' האדם מכל מה שיחטא איש לאיש והושוה השולח יד בפקדון לאדם הראשון שנשלח לג"ע לעבדה ולשמרה ושלח ידו בעץ הדעת לכך נאמר האדם : המושב לה' בשביל ירא' ה' : איש

בכבוד

אֲבֹתָם׃ מִבֶּן שְׁלֹשִׁים שָׁנָה וָמַעְלָה
וְעַד בֶּן־חֲמִשִּׁים שָׁנָה כָּל־הַבָּא
לַצָּבָא לַעֲבֹדָה בְּאֹהֶל מוֹעֵד׃ וַיִּהְיוּ מ
פְקֻדֵיהֶם לְמִשְׁפְּחֹתָם לְבֵית אֲבֹתָם כל׳אס׳במ״ס
אַלְפַּיִם וְשֵׁשׁ מֵאוֹת וּשְׁלֹשִׁים׃
אֵלֶּה פְקוּדֵי מִשְׁפְּחֹת בְּנֵי גֵרְשׁוֹן כָּל־
הָעֹבֵד בְּאֹהֶל מוֹעֵד אֲשֶׁר פָּקַד מֹשֶׁה
וְאַהֲרֹן עַל־פִּי יְהוָה׃ וּפְקוּדֵי
מִשְׁפְּחֹת בְּנֵי מְרָרִי לְמִשְׁפְּחֹתָם לְבֵית
אֲבֹתָם׃ מִבֶּן שְׁלֹשִׁים שָׁנָה וָמַעְלָה כל אורייתא חס׳ ו״ו
וְעַד בֶּן־חֲמִשִּׁים שָׁנָה כָּל־הַבָּא לַצָּבָא
לַעֲבֹדָה בְּאֹהֶל מוֹעֵד׃ וַיִּהְיוּ
פְקֻדֵיהֶם לְמִשְׁפְּחֹתָם שְׁלֹשֶׁת אֲלָפִים סימן
וּמָאתָיִם׃ אֵלֶּה פְקוּדֵי מִשְׁפְּחֹת מה
בְּנֵי מְרָרִי אֲשֶׁר פָּקַד מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן עַל־
פִּי יְהוָה בְּיַד־מֹשֶׁה׃ כָּל־הַפְּקֻדִים
אֲשֶׁר פָּקַד מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן וּנְשִׂיאֵי
יִשְׂרָאֵל אֶת־הַלְוִיִּם לְמִשְׁפְּחֹתָם
וּלְבֵית אֲבֹתָם׃ מִבֶּן שְׁלֹשִׁים שָׁנָה
וָמַעְלָה וְעַד בֶּן־חֲמִשִּׁים שָׁנָה כָּל־
הַבָּא לַעֲבֹד עֲבֹדַת עֲבֹדָה וַעֲבֹדַת
מַשָּׂא בְּאֹהֶל מוֹעֵד׃ וַיִּהְיוּ פְּקֻדֵיהֶם
שְׁמֹנַת אֲלָפִים וַחֲמֵשׁ מֵאוֹת וּשְׁמֹנִים׃
עַל־פִּי יְהוָה פָּקַד אוֹתָם בְּיַד־מֹשֶׁה
אִישׁ אִישׁ עַל־עֲבֹדָתוֹ וְעַל־מַשָּׂאוֹ ל׳ וח׳ וחל משאו
וּפְקֻדָיו אֲשֶׁר־צִוָּה יְהוָה אֶת־מֹשֶׁה׃ ה׳ דמטעי׳ דסבירין כאשר
פ וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־ א
מֹשֶׁה לֵּאמֹר׃ צַו אֶת־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל
וִישַׁלְּחוּ מִן־הַמַּחֲנֶה כָּל־צָרוּעַ וְכָל־ ל׳ יט׳ פסוקי׳ כל וכל וכל
זָב וְכֹל טָמֵא לָנָפֶשׁ׃ מִזָּכָר עַד־ ל׳
נְקֵבָה תְּשַׁלֵּחוּ אֶל־מִחוּץ לַמַּחֲנֶה ל׳
תְּשַׁלְּחוּם וְלֹא יְטַמְּאוּ אֶת־מַחֲנֵיהֶם ל׳ יב׳ את מקו׳ כבאי
אֲשֶׁר אֲנִי שֹׁכֵן בְּתוֹכָם׃ וַיַּעֲשׂוּ־כֵן
בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וַיְשַׁלְּחוּ אוֹתָם אֶל־מִחוּץ ט״ל מל׳ בתו׳
לַמַּחֲנֶה כַּאֲשֶׁר דִּבֶּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה ד׳
כֵּן עָשׂוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל׃ פ

וידבר

אֲבָהַתְהוֹן׃ מִבַּר תְּלָתִין שְׁנִין וּלְעֵילָא
וְעַד בַּר־חַמְשִׁין שְׁנִין כָּל־דְּאָתֵי
לְחֵילָא לְפוּלְחָנָא בְּמַשְׁכַּן זִמְנָא׃ וַהֲווֹ
מִנְיָנֵיהוֹן לְזַרְעֲיָתְהוֹן לְבֵית אֲבָהַתְהוֹן
תְּרֵין אַלְפִין וְשִׁית מְאָה וּתְלָתִין׃ אִלֵּין
מִנְיָנֵי זַרְעֲיַת בְּנֵי גֵרְשׁוֹן כָּל־דְּפָלַח
בְּמַשְׁכַּן זִמְנָא דִּי מְנָא מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן
עַל־מֵימְרָא דַּיְיָ׃ וּמִנְיָנֵי זַרְעֲיַת בְּנֵי
מְרָרִי לְזַרְעֲיָתְהוֹן לְבֵית אֲבָהַתְהוֹן׃
מִבַּר תְּלָתִין שְׁנִין וּלְעֵילָא וְעַד
בַּר־חַמְשִׁין שְׁנִין כָּל דְּאָתֵי לְחֵילָא
לְפוּלְחָנָא בְּמַשְׁכַּן זִמְנָא׃ וַהֲווֹ מִנְיָנֵיהוֹן
לְזַרְעֲיָתְהוֹן תְּלָתָא אַלְפִין וּמָאתָן׃
אִלֵּין מִנְיָנֵי זַרְעֲיַת בְּנֵי מְרָרִי דִּי מְנָא
מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן עַל־מֵימְרָא דַּיְיָ בִּידָא
דְמֹשֶׁה׃ כָּל־מִנְיָנַיָּא דִּי מְנָא מֹשֶׁה
וְאַהֲרֹן וְרַבְרְבֵי יִשְׂרָאֵל יָת־לֵיוָאֵי
לְזַרְעֲיָתְהוֹן וּלְבֵית אֲבָהַתְהוֹן׃ מִבַּר
תְּלָתִין שְׁנִין וּלְעֵילָא וְעַד בַּר־חַמְשִׁין
שְׁנִין כָּל־דְּאָתֵי לְמִפְלַח פּוּלְחַן
פּוּלְחָנָא וּפוּלְחַן מַטּוּל בְּמַשְׁכַּן זִמְנָא׃
וַהֲווֹ מִנְיָנֵיהוֹן תְּמָנְיָא אַלְפִין וַחֲמֵשׁ
מְאָה וְתַמְנָן׃ עַל־מֵימְרָא דַּיְיָ מְנָא
יָתְהוֹן בִּידָא דְמֹשֶׁה גְּבַר גְּבַר עַל־
פּוּלְחָנֵיהּ וְעַל־מַטּוּלֵיהּ וּמִנְיָנוֹהִי דִּי־
פַקֵּיד יְיָ יָת־מֹשֶׁה׃ וּמַלֵּיל יְיָ עִם־
מֹשֶׁה לְמֵימַר׃ פַּקֵּיד יָת־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל
וִישַׁלְּחוּן מִן־מַשְׁרִיתָא כָּל־דִּסְגִיר וְכָל
דְּדָאִיב וְכֹל דִּמְסָאַב לִטְמֵי־נַפְשָׁא
דֶּאֱנָשָׁא׃ מִדְּכַר עַד־נוּקְבָּא
תְּשַׁלְּחוּן לְמִבָּרָא לְמַשְׁרִיתָא
תְּשַׁלְּחוּנוּן וְלָא יְסָאֲבוּן יָת־מַשְׁרְיָתְהוֹן
דִּי־שְׁכִינְתִּי שַׁרְיָא בֵּינֵיהוֹן׃ וַעֲבָדוּ־
כֵן בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְשַׁלַּחוּ יָתְהוֹן לְמִבָּרָא
לְמַשְׁרִיתָא כְּמָא דִּי־מַלֵּיל יְיָ עִם־מֹשֶׁה
כֵּן עֲבָדוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל׃ ומליל

רש״י

עבודת עבודה · הוא השיר במצלתים וכנורות שהיא עבודה לעבודה אחרת : ועבדת משא · כמשמעו : ופקודיו אשר צוה יי׳ את משה · ואותן הפקודים היו כמצוה מבן שלשים שנה ועד בן חמשים : צו את בני ישראל וגומר · פרשה זו נאמרה ביום שהוקם המשכן ושמונה פרשיות נאמרו בו ביום כדאיתא במסכת גיטין בפרק הניזקין : וישלחו מן המחנה · שלש מחנות היו שם בשעת חנייתן תוך הקלעים היא מחנה שכינה חניית הלוים סביב כמו שמפורש בפרשת במדבר סיני היא מחנה לויה ומשם ועד סוף מחנה הדגלים לכל ארבע הרוחות היא מחנה ישראל הצרוע נשתלח חוץ לכולם הזב מותר במחנה ישראל ומשולח מן השתים וטמא לנפש מותר אף בשל לויה ואינו משולח אלא משל שכינה וכל זה דרשו רבותי׳ מן המקראו׳ במסכת פסחים : טמא לנפש · לטמא בנפש דאינשא הומר אני שהוא לשון עצמות אדם בלשון ארמי והרבה יש בבראשית רבה אדריינוס שחיק טמיא שחיק עצמות :

אבן עזרא

עבודת עבודה · כבר פרשתי והנה טעם כל הפקודים שהיו מבן שלשים שנה : איש איש · על גרשון קהת ומררי : על עבודתו ועל משאו · על כן ופקודיו ונסמכה פרשת וישלחו מן המחנה בעבור היות השכינה בתוך המחנה בנסעם ובחנותם : כל צרוע וכל זב וכל טמא לנפש · אלה הם טמאות שבעה והם מטמאים אחרים על כן לא יצא בעל קרי מחוץ למחנה ואין יד במחנ׳ לצאת חוץ רק כל אחד חופר באהלו כמנהג כל המחנות כלן כי תינוקים יש ביניהם · ופרשת כי תצא מחנה על מחנה קטן ידבר שאין שם משה והארון ביניהם ואין סובבי׳ כי במחנה ישראל השכינה באמצע ועוד אפרשנו במקומו : נקבה · זבה או נדה או מצורע׳ או טמאת מת : ויעשו כן · מיד קודם שנסעו והטמאים בנסעם יסעו בין דגל אפרים לדגל דן על דרך סברא כי לא פורש · ונסמכה פרשת איש או אשה כי הצרעת והזוב יבואו בעבור מעל :

וטעם

בעל הטורים

פרשת נשא

ולא יטמאו ב׳ · ולא יטמאו את מחניהם · ולא יטמאו את שם קדשי שאם יטמאו את מחניהם מטמאין את שם קדשי כדכתיב למען טמא את מקדשי ולחלל את שם קדשי · מכל חטאת האד׳ · סמך לשלוח הטמאי׳ שע״י טעות האדם שחטא אדם הראשון שאכל מן העץ והנחש הטעה האשה והוציאה שם רע באדם והוכו שלשת׳ הנחש בצרעת והאשה בזיבה והאדם במות וכנגד קללתן מוצא אותן כאן · צרוע דהיינו נחש · וזב דהיינו האשה · וטמא לנפש דהיינו האדם שנענש במות המות : מזכר עד נקבה תשלחו כשם שנתגרשו אדם וחוה וגרשם מגן עדן : וסמך פרשת סוטה לפי שהנחש בא על חוה · ונפלו ירכיה דכתיב על גחונך תלך · וסמך פרשת נזיר על שם הפרי שאכל אדם הראשון ענבים ענבי רוש :

למעול

חזקוני

לעבוד עבודת עבוד׳ · שורדת והקמת המשכן המוטלת בשוה על כל הלוים : ועבוד׳ משא · הארון והשולחן והמנורה והמזבחות שבני קהת נושאים : וישלחו מן המחנ׳ · אזהרה שמענו עונש מניין ת״ל ואיש אשר יטמא ולא יתחטא וגו׳ : כל צרו׳ וכל זב וכל טמא לנפש · שלש׳ טמאים הם וכנגדם כתובי׳ שלשה שלוחים וכל אלו טמאים טומא׳ שבעה וזקוקים שלוח מה שאין כן בבע׳ קרי . מזכר עד נקבה תשלחו · מאי׳ עד אשה לא כתי׳ לומר לך שלענין טומאה שוין גדולים וקטנים : ולא יטמאו את מחניהם מאח׳ שהשכינה ביניהם והם חונים סביב למשכן צריכין לשמר מחניהם מן הטומאה ולנקו׳ עצמן הגונ׳ ומספק וזה כגון סוט׳ ולהזהיר נזירות בטהרה : ויעשו כן בני ישראל וישלחו׳ למדנו שהלוי מיד : כן עשו בני ישרא׳ · שלמד שאף הטמאים לא עכבו :

כי

מ״ע ספורנו

איש איש על עבודתו ועל משאו ופקודיו · מנה כל א׳ מהם על העבוד׳ שיעשה בעת החניה . ועל משאו בעת הנסע׳ שידע כמה משקל משאו וידע גם כן פקודיו והוא שידע שמות הכלים שישא הנקובים בשם כאמרו ובשמו׳ תפקדו את כלי משמר׳ משאם :

למעול

אמרי נועם

וישלחו מן המחנה וגו׳ פי׳ רש״י ח׳ פרשיות נאמרו בו ביום פרשת טמאים איש איש כי יהי׳ טמא לנפש וגו׳ ופרשת כהנים ופרשת לויים ופרשת נזר ופרשת שתויי יין ופרשת נרות ופרשת אחרי מות ופרשת פרה אדומה תימה הא אמרי׳ שואלין ודורשין בהלכות פסח קודם לפסח שלשים יום שהרי משה עומד בפסח ראשון ומזהיר על פסח שני ור״ת פירש פרשת טומאת מקדש וקדשיו ותרומ׳ כל יאכלו בטומאה ולא כר״ש ואכתי תימה דאחרי מות ביו׳ שהוקם המשכן היינו ביו׳ שמתו בני אהר׳ אמרי׳ מופלג וכבר תיר׳ לעיל בפרשת לך לך : וכל טמא לנפש ותרגו׳ לטמא נפשא דאינשא אמר אני שהוא לשון עצמות וכו׳ · לכך אמר רש״י זה לפי שאם היה לשון טומאה לא היה לו לתרגם וכל דמסאב לטמא נפשא דאינשא דמה לו לתרגם וכל דמסאב נפשא דאינשא כדרך כל לשון טומאה שבמקרא ועו׳ אם תפרשהו לשון טומאה יהי׳ משמע שהכתוב מדבר באדם הנטמא בטמא מת שהרי תרגומו וכל דמסאב לטמא נפשא דאנשא · מוד״י ע״ע דלא מצי למימר כל דמסאב לטמא נפשא דאינשא שהוא שמש נפש עמם דאותו המקבל טומאה מטומא׳ נפש הטמא מת אינו אלא ראשון ואינו משולח מן המחנה ולכפי׳ טימי׳ עצמות דטמאי׳ טומאת מת להיות אבי אבות הטומאה דמסאב הוי אב וצריך שלוח :

קומץ מנחה

איש איש פיר״שי טעם הסמיכו׳ שכל הרואה סוטה וכו׳ וקשה הא אח״זל מאיזה חטא על הנפש על שציער עצמו מן היין וי״ל שלא יזיר עצמו מן היין כלל אלא שלא ירבה בשתי׳ שלא יבא לכלל שכרות כי היא גרם לה כמ״שול הרבה שכרות עושה :

מאשר

מסרה

על פי יי׳ פקד אותם ט׳ זוגין חד ואל וחד ועל וסימן ואל אדם אל נא אשא פני איש · ועל אדם והוא ישקים ומי · ואל המקדש ושלשים יום ושלשת · ועל המקדש ויביאו פרים שבעה · וט איתמר וידבר משה אל אהרן · ועל איתמר ואת שעיר החטאת דרש דרש · ואל משאו וזאת עשו להם וחיו · ועל משאו ועל פי יי׳ פקד אתם · ואל שדה ויהי מקצה שבע שנים · ועל שדה ויהי הוא מספר · ואל ישביה אך ידע תדעו כי אם · ועל ישביה הנני שלח ולקחתי · ואל אלהיה ותאמר הנה שבת יבמתך · ועל אלהיה הנני פקוד על אמנין מנו · ואל ההרים אנשי רכיל היו בך · ועל ההרים ואקרא חרב על הארץ · ואל עמים כה אמר יי׳ הנני אשא · ועל עמים ונשפטתי אותו בדבר · כל צרוע וכל זב ט׳ פסוקים אית בהון כל וכל וכל וסימן כל צרוע וכל · ויקם העם כל היום · כל עדי המישור · ויתקבצו אליו כל איש מצוק · ויסקל באבנים את דוד · ויתר כל דברי אסא וכל גבורתו · ויצוה המלך אחז · לכן כל אכליך יאכלו · ויענהו את ירמיהו כל האנשים :

רלב״ג

הככוד מזה הענין הנעשה בסוטה כדי ליסרה ומזה המקום למדנו כי כל הנעשה בזה הענין ראוי שיעשה בכלי היותר מגונה שאפש׳ והנה יקח המים קדושים בשיכיוס תחלה בכלי חרש · ומן העפר אשר יהיה בקרקע המשכן יקח הכהן · רוצה השם ית׳ שילקחו העפר מהמקום ההוא הקדוש להוסיף מעלה למי המרים כדי שתירא האשה מהקל בענין אלו המים · ולזאת הסבה צוה נהם השם הנכתב בקדושה עם שמצד הקדושה יהיה הענין בשתיית אלו המים יותר כאות להעשות בו זה המופת הנפלא כמו שראינו בענין הארון מצד קדושתו אמר ולא יבואו לראות כבלע את הקדש ומתו וראינו שמתו מאנשי בית שמש כי ראו את ארון יי׳ ולפי שסמך העפר שיהיה בקרקע המשכן אל המים הקדושים וידענו שהמים יתקדשו לפי מעט כשישימו׳ בכלי שרת כן העפר אם הושם לפי מעט בקרקע המשכן יספיק לענין מי סוטה ואמר ונתן הכהן אל המים להורות שצריך שיהיו המים תחלה בכלי חרש קודם שישים בהם העפר ולפי שאמר אל המים למדנו שיהיה בו מן העפר שיעור מתוקם לפי המי׳ ולזה הוא מבואר שצריך שיהיה העפר נראה במים בדרך שישאר שם אמו׳ על המים השם כי כבר נקראו מים אחר נתינת העפר בהם אמר ומחה אל מי המרים ולפי שנקרא מי המרים קודם שימחו בהן האלות ידמה שיהיה משום בה׳ דבר מר נקראו בעבירו מרי׳ וכל זה יהיה להוסיף זרות וקושי בזה הענין כדי שיוסרו הנשים מעשות כזאת ולזאת הסבה ג״כ היה מגוולה כשהי׳ פורע את ראשה ולזי אפשר שנקראו מרים על שם סופם כי אולי לא נטמאה ולא ישיגה מרירות מזה ועוד כי אין באלו המים עדין מה שישיגה מרירות בשתם כל זמן שלא מחו בהן האלות · והעמיד הכהן את האשה לפני יי׳ · ר״ל שהיה מעמיד פניה לפאת מערב שהיה בו קדש קדשים והיא היתה בפאת מזרח · ופרע את ראש האשה · כדי לגוולה ולאוי שתדע שאם היתה כדה איכה שותה שכאמ׳ ונתן על כפיה את מנחת הזכרון ואם היתה טמאה לא יתכן שתושם המנחה על כפיה · והנה צוה לתת על כפיה את מנחת הזכרון כדי ליגעה להוסיף בזה הענין קושי וזרות והנה היה בזה תועלת עוד כי אולי תחרד מפני הקושי המגיע לה בכל אלו הדברים מהבושת והצער ואולי יביאה זה אל שתודה האמת ולא ימחה השם הנכתב בקדושה על המים ומזה למדו רז״ל שהיו מתחכמים בכל עוז שתודה האמת כדי שלא ימחה השם הנכתב בקדושה על המים אם לא לאשר היא טהורה להראות שלא נטמאה · והשביע הכהן את האשה לא שתשבע מעצמה כי למעלת הכהן יהיה רושם כשתחול עליה הקללה הזאת אם נטמאת יותר מהרושם המגיע אם תקלל את עצמה ואמר אל האשה אם לא שכב איש אותך ואם לא שטית שטייה של טומאה בהיותך תחת אישך עם אי זה שיהיה הנה תהיה נקייה ממי המרים המאררים שלא יזיקו אותך האלות הנמחות בהם והנה הקדים המאמר בהיותה נקייה לפי שזה הוא הראוי לה עם שצריך שתהיה הפתיחה בטוב ואחר זה ביאר איך יהיה הענין אם נטמאה ואמר ואת כי שטית מעת היותך תחת אישך וכי נטמאת בזאת השטייה עם איזה שיהי׳ ונתן איש בך את שכבתו מבלעדי אישך יתן יי׳ אותך לאלה ולשבועה למדנו מזה המקום שהקללה עם הזכרת השם הנכבד תקרא שבועה האלה והנה זאת ההשבעה הוא שתאמר אמן אמן ותקבל עליה אלו הקללות אם נטמאה · ר״ל שתהיה ירכה נופלת ובטנה צבה ולזה תאמר אמן אמן על שתי הקללות ולמדנו מזה המקום בגלגול שבועה כי הוא לא השביע אותה אם נטמאת מאיש זה אבל נטמאת מאיש שבעולם שכאמ׳ ונתן איש בך את שכבתו והנה הזכיר הירך תחלה כי היא התחיל בעבירה תחלה בפסקה רגלים לזה הזנוף ולזאת העבירה היה בבטן ואמר זה הפך הסדר להיו׳ עיקר העבירה בבטן ושם ג״כ יבואו המים תחלה · וכתב את האלות הוא מאמר הכהן אם לא שכב אותך וגו׳ עד סוף דברי הכהן · ואמרם אחר האלות האלה כי הכתוב קרא שבועה אמרו אם לא שכב ג״כ קרא שבועה אמרו וכי שטית · למדנו מזה שהוא ראוי שיהיה זה הכתב ראוי להמחות שנ׳ וכתב ומחה ולפי שנ׳ אחר זה והשקה את האשה · למדנו שהוא ראוי כשיכתוב האלות האלה למחותם אל מי המרים שיהיה מבואר לו שהיא תשתה את מי המרים שנ׳ וכתב ומחה והשקה ולזה הוא מבואר שראוי שנחקור תחלה אם היא טמאה בכל הפנים שאפשר להביאה שתודה זה הענין אם היה אמת כדי שלא יביא הענין בסוף אל שימחה השם הנכתב בקדושה ולא תשתה · והניף את המנחה לפני יי׳ כמשפט שאר המנחות שטעונות תנופה · והקריב אותה את המנחה · למדנו שטעונה הגשה כשאר מנחות · וקמץ הכהן את המנחה את אזכרתה הוא שיקח מהקמח מלא קמצו והוא הנקרא אזכרתה מצד היותו למזבח כי אין שם לבונה והקטיר במזבח הקומץ ההוא ואחר ישקה את האשה רוצה לומר כי מה שאמרנו שישקה את האשה את המים לא יהי׳ אלא אחר השבעת הכהן אותה באופן הנזכר והנפת המנח׳ והקטרת הקומץ כמשפט והנה ענין זאת המנחה הוא כאלו יבקש הכהן מהשם יתעלה להזכיר את עונה בשיתן את ירכה נופלת ובטנה צבה בשתותה אלו המים · והשקה את המים לא היה צריך לומר שכבר אמר ואחר ישקה את האשה את המים ולזה יתחייב שלא יהיה הרצון בו לצוות הכהן שישקנה אך יהיה ענינו שאם היה שהשקה אותה הכהן הנה יתברר בהם אם נטמאת אם לא נטמאת והנה למדנו מזה המקום שאם אמרה איני שותה אחר כל זה הרשות בידה כיון שתודה שנטמאה ועוד כי כל עצמם לא באו המי׳ אלא לברר אם נטמאת אם לא נטמאת וכיון שנתברר זה על פיה לא נצטרך להשקותה [illegible]

ה וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר׃ דַּבֵּר אֶל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אִישׁ אוֹ־אִשָּׁה כִּי יַעֲשׂוּ מִכָּל־חַטֹּאת הָאָדָם לִמְעֹל מַעַל בַּיהוָה וְאָשְׁמָה הַנֶּפֶשׁ הַהִוא׃ וְהִתְוַדּוּ אֶת־חַטָּאתָם אֲשֶׁר עָשׂוּ וְהֵשִׁיב אֶת־אֲשָׁמוֹ בְּרֹאשׁוֹ וַחֲמִישִׁתוֹ יֹסֵף עָלָיו וְנָתַן לַאֲשֶׁר אָשַׁם לוֹ׃ וְאִם־אֵין לָאִישׁ גֹּאֵל לְהָשִׁיב הָאָשָׁם אֵלָיו הָאָשָׁם הַמּוּשָׁב לַיהוָה לַכֹּהֵן מִלְּבַד אֵיל הַכִּפֻּרִים אֲשֶׁר יְכַפֶּר־בּוֹ עָלָיו׃ וְכָל־תְּרוּמָה לְכָל־קָדְשֵׁי בְנֵי־יִשְׂרָאֵל
י אֲשֶׁר־יַקְרִיבוּ לַכֹּהֵן לוֹ יִהְיֶה׃ וְאִישׁ אֶת־קֳדָשָׁיו לוֹ יִהְיוּ אִישׁ אֲשֶׁר־יִתֵּן לַכֹּהֵן לוֹ יִהְיֶה׃ פ

וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר׃ דַּבֵּר אֶל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְאָמַרְתָּ אֲלֵהֶם אִישׁ אִישׁ כִּי־תִשְׂטֶה אִשְׁתּוֹ וּמָעֲלָה בוֹ מָעַל׃ וְשָׁכַב אִישׁ אֹתָהּ שִׁכְבַת־זֶרַע וְנֶעְלַם מֵעֵינֵי אִישָׁהּ וְנִסְתְּרָה וְהִיא נִטְמָאָה וְעֵד אֵין בָּהּ וְהִוא לֹא נִתְפָּשָׂה׃ וְעָבַר עָלָיו רוּחַ־קִנְאָה וְקִנֵּא אֶת־אִשְׁתּוֹ וְהִוא נִטְמָאָה אוֹ־עָבַר עָלָיו רוּחַ־קִנְאָה וְקִנֵּא אֶת־
טו אִשְׁתּוֹ וְהִיא לֹא נִטְמָאָה׃ וְהֵבִיא הָאִישׁ אֶת־אִשְׁתּוֹ אֶל־הַכֹּהֵן וְהֵבִיא אֶת־קָרְבָּנָהּ עָלֶיהָ עֲשִׂירִת הָאֵיפָה קֶמַח שְׂעֹרִים לֹא־יִצֹק עָלָיו שֶׁמֶן וְלֹא־יִתֵּן עָלָיו לְבֹנָה כִּי־מִנְחַת קְנָאֹת הוּא מִנְחַת זִכָּרוֹן מַזְכֶּרֶת עָוֹן׃ וְהִקְרִיב אֹתָהּ הַכֹּהֵן וְהֶעֱמִדָהּ לִפְנֵי יְהוָה׃

ולקח

(ו' חס' · ח' פסו' אית בהון חטייה ועשייה וי"ד · ב' פתחין · ל"ב · ב' ואת הכסף · ט' ר"פ בסיפ' · י"ג · ב' · כ"ס יל' · י"א כתי' יו"ד בתורה · י"א כתיב יו"ד בתורה · כול' חסר' במ"ב מל' · ל')

וּמַלֵּיל יְיָ עִם־מֹשֶׁה לְמֵימָר׃ מַלֵּיל עִם־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל גְּבַר אוֹ־אִתְּתָא אֲרֵי יַעְבְּדוּן מִכָּל־חוֹבֵי אֱנָשָׁא לְשַׁקָּרָא שְׁקַר קֳדָם יְיָ וִיחוּב אֱנָשָׁא הַהוּא׃ וְיוֹדוּן יָת־חוֹבֵיהוֹן דִּי עֲבָדוּ וְיָתֵיב יָת־חוֹבְתֵיהּ בְּרֵישֵׁיהּ וְחוּמְשֵׁיהּ יוֹסֵף עֲלוֹהִי וְיִתֵּן לִדְחָב לֵיהּ׃ וְאִם־לֵית לִגְבַר פָּרִיק לַאֲתָבָא חוֹבְתָא לֵיהּ חוֹבְתָא דְּאִיתוֹתַב קֳדָם־יְיָ לְכַהֲנָא בַּר מִדְּכַר כִּפּוּרַיָּא דִּי יְכַפַּר־בֵּיהּ עֲלוֹהִי׃ וְכָל־אַפְרָשׁוּתָא לְכָל־קוּדְשַׁיָּא דִבְנֵי־יִשְׂרָאֵל דִּי־יְקָרְבוּן לְכַהֲנָא דִּי־לֵיהּ יְהֵי׃ וּגְבַר יָת־מַעֲשַׂר קוּדְשֵׁיהּ דִּי־לֵיהּ יְהוֹן גְּבַר דִּי־יִתֵּן לְכַהֲנָא דִּי־לֵיהּ יְהֵי׃ וּמַלֵּיל יְיָ עִם־מֹשֶׁה לְמֵימָר׃ מַלֵּיל עִם־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְתֵימַר לְהוֹן גְּבַר גְּבַר אֲרֵי־תִסְטֵי אִתְּתֵיהּ וּתְשַׁקַּר בֵּיהּ שְׁקָר׃ וְיִשְׁכּוּב גְּבַר יָתַהּ שִׁכְבַת־זַרְעָא וִיהֵי מְכַסָּא מֵעֵינֵי בַעְלַהּ וּמִטַּמְּרָא וְהִיא מִסָּאֲבָא וְסָהִיד לֵית בַּהּ וְהִיא לָא אִתַּחְדַת׃ וְיִעְבַּר עֲלוֹהִי רוּחַ־קִנְאָה וִיקַנֵּי יָת־אִתְּתֵיהּ וְהִיא אִסְתָּאֲבַת אוֹ־עֲבַר עֲלוֹהִי רוּחַ־קִנְאָה וִיקַנֵּי יָת־אִתְּתֵיהּ וְהִיא לָא מִסָּאֲבָא׃ וְיַיְתֵי גַּבְרָא יָת־אִתְּתֵיהּ לְוָת־כַּהֲנָא וְיַיְתֵי יָת־קוּרְבָּנַהּ עֲלַהּ חַד מִן־עַסְרָא בִּתְלַת־סְאִין קִמְחָא דְּסַעֲרִין לָא־יְרִיק עֲלוֹהִי מִשְׁחָא וְלָא־יִתֵּן עֲלוֹהִי לְבוֹנְתָא אֲרֵי־מִנְחַת קִנְאָתָא הוּא מִנְחַת דָּכְרָנָא מַדְכְּרַת חוֹבִין׃ וִיקָרֵיב יָתַהּ כַּהֲנָא וִיקִימִנַּהּ קֳדָם יְיָ׃

ויסב

רשי

למעול מעל · הרי חזר וכתב כאן פרשת גוזל ונשבע על שקר היא האמורה בפרשת ויקרא ומעלה מעל ביי' וכחש בעמיתו וגומר · ונשנית כאן בשביל שני דברים שנתחדשו בה האחד שכתוב והתודו לימד שאינו חייב חומש ואשם על פי עדים עד שיודה בדבר והשני על גזל הגר שהוא נתן לכהנים : את אשמו בראשו · הוא הקרן שנשבע עליו : לאשר אשם לו · למי שנתחייב לו : ואם אין לאיש גואל · שמת התובע שהשביעו ואין לו יורשים : להשיב האשם אליו · כשנמלך זה להתודות על עונו · ואמרו רבותינו וכי יש לך אדם בישראל שאין לו גואלים או אח או בן או שאר בשר הקרוב ממשפחת אביו למעלה עד יעקב אלא זה הגר שמת ואין לו יורשים : האשם המושב · זה הקרן והחומש : ליי' לכהן · קנאו השם ונתנו לכהן שבאותו משמר : מלבד איל הכיפורים · האמור בויקרא שהוא צריך להביא : וכל תרומה וגומר · אמר רבי ישמעאל וכי תרומה מקריבין לכהן והלא הוא המחזר אחריה לבית הגרנות ומה תלמוד לומר אשר יקריבו לכהן אלו הבכורים שנאמר בהם תביא בית יי' אלהיך ואיני יודע מה יעשה בהם תלמוד לומ' לכהן לו יהיה בא הכתוב ולמד על הבכורים שיהיו נתנים לכהן : ואיש את קדשיו לו יהיו · לפי שנאמרו מתנות כהונה ולוי' יכול יבואו ויטלום בזרוע תלמו' לומר ואיש את קדשיו לו יהיה מגיד שטובת הנאתן לבעלים ועוד מדרשים הרבה דרשו בו בספרי ומדרש אגדה ואיש את קדשיו לו יהיו מי שמעכב מעשרות ואינן נותנן לו יהיו המעשרות סוף שאין שדהו עושה אלא אחד מעשר' שהיתה למודה לעשות : ואיש אשר יתן לכהן · מתנות הראויו' לו : לו יהיה · ממון הרבה : איש איש כי תשטה אשתו · מה כתוב למעל' מן הענין ואיש את קדשיו לו יהיו אם אתה מעכב מתנות הכהן חייך תצטרך לבא אצלו להביא לו את הסוטה : איש איש · ללמדך שמועלת בשתים באיש מלחמה של מעלה ובאישה מלמטה : כי תשטה אשתו · שנו רבותי' אין המנאפי' נואפים עד שתכנס בהם רוח שטות דכתיב כי תשטה וכתוב בו נואף אשה חסר לב · ופשוטו של מקרא כי תשטה · תט מדרכי צניעות ותחשד בעיניו כמו שטה מעליו ועבור אל ישט אל דרכיה לבך : ומעלה בו · ומהו המעל ושכב איש אותה · איש פרט לקטן זמי שאינו איש : איש אותה שכבת זרע · שכיבתה פוסלת אותה ואין שכבת אחרת פוסלת אותה כמעשה בשתי אחיות שהיו דומות זו לזו : ונעלם מעיני אישה · פרט לסומא הא אם היה רואה ומעמעם אין המים בודקין אותה : ונסתרה · שיעור שתראה לטומאת ביאה : ועד אין בהם · הא אם יש בה אפילו עד אחד שאמר נטמאת לא היתה סותה : ועד אין בה · בטומאה אבל יש עדים לסתירה : נתפשה · נאנסה כמו ותפשה ושכב עמה : ועבר עליו · קודם לסתירה : רוח קנאה וקנא · פרשו רבותינו לשון התראה שמתרה בה אל תסתרי עם איש פלוני : והיא נטמאה או עבר עליו וגומר · כלומר הוא התרה בה ועברה על התראתו ואין ידוע אם נטמאה אם לאו : קמח · שלא יהא מסלת : שעורים · ולא חטים היא עשתה מעשה בהמה וקרבנה מאכל בהמה : לא יצוק עליו שמן · שלא יהא קרבנה מהודר שהשמן קרוי אור והיא עשתה בחשך : ולא יתן עליו לבונה · שהאמהות נקראו לבונה שנאמר אל גבעת הלבונה והיא פרשה מדרכיהן : כי מנחת קנאות הוא · מעוררת עליה שתי קנאות קנאת המקום וקנאת הבעל :

אבן עזרא

וטעם להזכיר זאת הפרשה פעם אחרת להזכיר ואם אין לאיש גואל : והתודו · אי זה מהם שיהיה איש או אשה : בראשו · כאשר הוא לא פחות ממנו : וחמישיתו יוסף עליו · אם הוא מתודה מעצמו ואם יש עדים עליו יוסיף שני חמישיות ומעתיקי הדת אמרו חומש החומש ודעתם רחבה מדעתינו : המושב ליי' · בעבור יראת השם השיבו : ואיש את קדשיו לו יהיו · טעמו ברשות המקדיש הם שיתנו לאי זה כהן שירצה והזכיר זה בעבו' מתנות כהונה · וטעם הסוטה בעבו' ומעלה בו מעל : תשטה · תסור מהדרך ישרה ופן שטה מעליו ועבור : שכבת זרע · השכיבה הידוע כי עקרה לזרע : ונסתרה · שלא גלתה היא הדבר ואפילו עד אחד אין בה שתהיה חשודה בעבורו : והיא לא נתפשה · בעדים אנסים או על ידי נשים עד שתהי' חשודה : ועבר עליו · לשון זכר וכן רוח גדולה וחזק מאד · וטעם עבר שעלה במחשבתו : והביא · בעל כרחו : עליה · עמה או בעבורה : קמח שעורים · אמרו רבותינו היא עשתה מעשה בהמה תביא מאכל בהמה ומנחת הנדבה היא סולת חטים לזכרון טוב וזאת המנחה מזכרת עון אם היה שם על כן היא גרועה להיותה שעורים בלא שמן ובלא לבונה : והקריב אותה · המנחה : והעמידה לפני יי' · לפני המזבח : מים

מסרה

חטאת ו' חסרים וסימן איש או אשה כי יעשו · חטאת ירבעם · אך לא סרו מחטאת ירבעם דיהישפט · בחטאת מנשה דמלכים · יבקש עון ישראל · והנה הוליד בן · את חטאתם אשר עשו חד מן ח' פסוקים דמיין אית בהון חטייה ועשייה ופי' והתודו את חטאתם אשר עשו · ואת חטאתכם אשר עשיתם · על חטאתו אשר חטא דזמרי · וילך בכל חטאת אביו אשר דאביה · וילכו בני ישראל בכל חטאת ירבעם · והוליד בן פריץ · כי אשם ליי' · לאשר אשם לו · [illegible] · אשם ב' פתחין וסימן אשם · המושב · בתרא קמיץ · קדשיו ג' וסימן [illegible] · ויבא את קדשיו לו יהיו · [illegible] · תשטה ב' וסימן כי תשטה אשתו · זאת תורת הקנאות · והיא י"א כתיב יו"ד בתו' וסימן נמסר בסדר וישב · ולא יתן ג' נמסר בסדר בא · והעמידה לפני יי' [illegible] זוגין מיחדין חד מיעוט וחד ריבוי וסימן והעמדה לפני יי' · והעמדה על נחליה · ושברה בשבר נבל · רפה שבריה כי מטה · [illegible] מפתח פתוחה · ועתה פתוחיה יחד וכבד עליה פשעה · כי יי' הוגה על רב פשעיה · תסוב על צירה · כי נהפכו עליה [illegible] · ויגידה על מה אבדה · ויגידה ויערבה לנו · וגדרתי את גדרה · למה פרצת גדריה :

בעל הטורים

למעול ביי' · לומר שכל המעלה דינו של גר כאלו מטה דינו של דעלה : הנפש ההיא והתודו · רמז שכל המומתי' מתודי' בעת יציאת הנפש : ואיש את קדשיו לו יהיו וסמי' ליה פרשת סוטה · לומר למי שמשהה קיני הנשים ואינו מקריב' כדרך שעשו בני עלי הוי כאלו שכנוס : בקרקע המשכן · עי"ן מידלי' מפני כי עין נואף שמרה נשף לאמר לא תשורני עין : וכל הדומ' לכל קדשי בני ישראל אשר יקריבו לכהן לו יהיה · מוקי ליה בם פרי בכורים : יקריבו בגימטריא הבכורים : בקרקע

מ"ע ספורנו

למעול מעל ביי' · כבר באר הקבלה שזה נאמר על גזל הגר כי אמנם כגוזל אותו מחלל שם אלהיו בעיני הגר אשר בא לחסות תחת כנפיו ולכן יקרא מועל בקדש וחייב אשם כמשפט כל מועל בו : המושב ליי' · כי כשאין הבעלים קיימים ראוי להשיב הגזל לבעלי בעליו והוא האל ית' כענין שאמרו רבותינו ז"ל (מציעא פרק המפקיד) מת העבד יחזיר לרבו : וכל תרומה · כבר באה הקבלה שהתרומה האמורה בזה המקו' היא הבכורים הנקרבים לאל ית' כמו שמנהג להקריב בכורים לבעל הקרקע כאמרו הגדתי היום ליי' אלהיך כי באתי אל הארץ אשר נשבע יי' ואמר כאן שכמו שגזל הגר המושב ליי' הוא נותנו לכהן של משמר כמו כן הבכורים הנקרבים לאל ית' הוא נותנם לכהן של משמר · ואיש את [illegible]

רלבג

יצטרך לגלגל עליה שבועה אם שטית טומאה מעת היותה תחת אישה ולזה הוצרכה התורה להזכי' כי הדין אחד בשני אלו הדברים : ונקה האיש מעון · ר"ל שהאיש ההוא ינקה מעון אל האשה שהי' חושד אשתו כי זה הדבר יסיר החשד ההוא מלבו · והאשה ההיא תשא את עונה אם נטמאת · ומזה המקום נלמד שיש קצת עון בחשד שיחשד אדם זולתו בדבר שקר או ירצה בזה שהאיש ההוא ינקה מעונש בזאת ההשקאה וזה שאם לא יקפיד האדם באשתו כשתמעול בו מעל ותשטה טומאה תחתיו הנה באמת ישיגהו עונש על זה מהשם יתעלה כי היא אסורה לו ויהיה עמה באיסור ועל ידי ההשקאה הזאת תשא היא לבדה העונש הראוי ונקה בעלה ממנו וכבר באר רז"ל שאם נקה האיש ההוא מעון בזה המים בודקין את אשתו לא בזולת זה כענין לא אפקוד על בנותיכם כי תזנינה ועל כלותיכם כי תנאפנה וגו' · וזה דבר אמתי בלי ספק כלמד אותו מדברי הנביאים [illegible]

חזקוני

[illegible]

קומץ מנחה

[illegible]

[illegible]

מים קדושים · שקדשו בכיור לפי שנעשה מנחשת מראות הצובאות וזו פירשה מדרכיהן שהיו נבעלות לבעליהן במצרים תחת התפוח וזו קלקלה לאחר תדבק בו: בכלי חרש · היא השקת את הנואף יין משובח בכוסות משובחים לפיכך תשתה מים המרים במקדה בזויה של חרש: והעמיד הכהן וגומר · והלא כבר נאמר והעמידה לפני יי' אלא מסיעין היו אותה ממקום למקום כדי ליגעה ותטרף דעתה ותודה: ופרע · סותר את קליעת שערה כדי לבזותה מכאן לבנות ישראל שגלוי הראש גנאי להם: לפני יי' · בשער ניקנור הוא שער העזרה המזרחי דרך כל הנכנסים: ונתן על כפיה · ליגעה אולי תטרף דעתה ותודה ולא ימחה שם המיוחד על המים: המרי' · על שם סופן שהם מרים לה:

וְלָקַח הַכֹּהֵן מַיִם קְדֹשִׁים בִּכְלִי־חָרֶשׂ וּמִן־הֶעָפָר אֲשֶׁר יִהְיֶה בְּקַרְקַע הַמִּשְׁכָּן יִקַּח הַכֹּהֵן וְנָתַן אֶל־הַמָּיִם׃ וְהֶעֱמִיד הַכֹּהֵן אֶת־הָאִשָּׁה לִפְנֵי יְהוָה וּפָרַע אֶת־רֹאשׁ הָאִשָּׁה וְנָתַן עַל־כַּפֶּיהָ אֵת מִנְחַת הַזִּכָּרוֹן מִנְחַת קְנָאֹת הִוא וּבְיַד הַכֹּהֵן יִהְיוּ מֵי הַמָּרִים הַמְאָרְרִים׃ וְהִשְׁבִּיעַ אֹתָהּ הַכֹּהֵן וְאָמַר אֶל־הָאִשָּׁה אִם־לֹא שָׁכַב אִישׁ אֹתָךְ וְאִם־לֹא שָׂטִית טֻמְאָה תַּחַת אִישֵׁךְ הִנָּקִי מִמֵּי הַמָּרִים הַמְאָרְרִים הָאֵלֶּה׃ וְאַתְּ כִּי שָׂטִית תַּחַת אִישֵׁךְ וְכִי נִטְמֵאת וַיִּתֵּן אִישׁ בָּךְ אֶת־שְׁכָבְתּוֹ מִבַּלְעֲדֵי אִישֵׁךְ׃ וְהִשְׁבִּיעַ הַכֹּהֵן אֶת־הָאִשָּׁה בִּשְׁבֻעַת הָאָלָה וְאָמַר הַכֹּהֵן לָאִשָּׁה יִתֵּן יְהוָה אוֹתָךְ לְאָלָה וְלִשְׁבֻעָה בְּתוֹךְ עַמֵּךְ בְּתֵת יְהוָה אֶת־יְרֵכֵךְ נֹפֶלֶת וְאֶת־בִּטְנֵךְ צָבָה׃ וּבָאוּ הַמַּיִם הַמְאָרְרִים הָאֵלֶּה בְּמֵעַיִךְ לַצְבּוֹת בֶּטֶן וְלַנְפִּל יָרֵךְ וְאָמְרָה הָאִשָּׁה אָמֵן אָמֵן׃ וְכָתַב אֶת־הָאָלֹת הָאֵלֶּה הַכֹּהֵן בַּסֵּפֶר וּמָחָה אֶל־מֵי הַמָּרִים׃ וְהִשְׁקָה אֶת־הָאִשָּׁה אֶת־מֵי הַמָּרִים הַמְאָרְרִים וּבָאוּ בָהּ הַמַּיִם הַמְאָרְרִים לְמָרִים׃ וְלָקַח הַכֹּהֵן מִיַּד הָאִשָּׁה אֵת מִנְחַת הַקְּנָאֹת וְהֵנִיף אֶת־הַמִּנְחָה לִפְנֵי יְהוָה וְהִקְרִיב אֹתָהּ אֶל־הַמִּזְבֵּחַ׃ וְקָמַץ הַכֹּהֵן מִן־הַמִּנְחָה אֶת־אַזְכָּרָתָהּ וְהִקְטִיר הַמִּזְבֵּחָה וְאַחַר יַשְׁקֶה אֶת־הָאִשָּׁה אֶת־הַמָּיִם׃ וְהִשְׁקָהּ אֶת־הַמַּיִם וְהָיְתָה אִם־נִטְמְאָה וַתִּמְעֹל מַעַל בְּאִישָׁהּ וּבָאוּ בָהּ הַמַּיִם הַמְאָרְרִים לְמָרִים וְצָבְתָה בִטְנָהּ וְנָפְלָה יְרֵכָהּ וְהָיְתָה הָאִשָּׁה לְאָלָה בְּקֶרֶב עַמָּהּ׃
ואם

וְיִסַּב כַּהֲנָא מֵי כִיּוֹר בְּמָן דַּחֲסַף וּמִן עַפְרָא דִּי יְהֵי בִּיסוֹדֵי מַשְׁכְּנָא יִסַּב כַּהֲנָא וְיִתֵּן לְמַיָּא׃ וִיקִים כַּהֲנָא יָת אִתְּתָא קֳדָם יְיָ וְיִפְרַע יָת רֵישָׁא דְּאִתְּתָא וְיִתֵּן עַל יְדַהָא יָת מִנְחַת דָּכְרָנָא מִנְחַת קִנְאֲתָא הִיא וּבִידָא דְּכַהֲנָא יְהוֹן מֵי מְרִירַיָּא מְלַטְטַיָּא׃ וְיוֹמֵי יָתַהּ כַּהֲנָא וְיֵימַר לְאִתְּתָא אִם לָא שְׁכַב גְּבַר יָתִיךְ וְאִם לָא סְטֵית לְאִסְתָּאָבָא בַּר מִבַּעְלִיךְ הֲוַי זַכָּאָה מִמַּיָּא מְרִירַיָּא מְלַטְטַיָּא הָאִלֵּין׃ וְאַתְּ אֲרֵי סְטֵית בַּר מִבַּעְלִיךְ וַאֲרֵי אִסְתָּאַבְתְּ וִיהַב גְּבַר בִּיךְ יָת שְׁכֻבְתֵּיהּ בַּר מִבַּעְלִיךְ׃ וְיוֹמֵי כַּהֲנָא יָת אִתְּתָא בְּמוֹמָתָא דִלְוָטָא וְיֵימַר כַּהֲנָא לְאִתְּתָא יִתֵּן יְיָ יָתִיךְ לִלְוָט וּלְמוֹמֵי בְּגוֹ עַמִּיךְ בִּדְיִתֵּן יְיָ יָת יַרְכִּיךְ מַסְיָא וְיָת מְעַיְכִי נְפִיחִין׃ וְיֵעֲלוּן מַיָּא מְלַטְטַיָּא הָאִלֵּין בִּמְעַיְכִי לְאַפָּחָא מְעִין וּלְאַמְסָאָה יַרְכִּין וְתֵימַר אִתְּתָא אָמֵן אָמֵן׃ וְיִכְתּוֹב יָת לְוָטַיָּא הָאִלֵּין כַּהֲנָא בְּסִפְרָא וְיִמְחוֹק לְמֵי מְרִירַיָּא׃ וְיַשְׁקֵי יָת אִתְּתָא יָת מַיָּא מְרִירַיָּא מְלַטְטַיָּא וְיֵעֲלוּן בַּהּ מַיָּא מְלַטְטַיָּא לִמְרָר׃ וְיִסַּב כַּהֲנָא מִידָא דְאִתְּתָא יָת מִנְחַת קִנְאֲתָא וִירִים יָת מִנְחָתָא קֳדָם יְיָ וִיקָרֵיב יָתַהּ לְמַדְבְּחָא׃ וְיִקְמוֹץ כַּהֲנָא מִן מִנְחָתָא יָת אַדְכַּרְתַּהּ וְיַסֵּיק לְמַדְבְּחָא וּבָתַר כֵּן יַשְׁקֵי יָת אִתְּתָא יָת מַיָּא׃ וְיַשְׁקִנַּהּ יָת מַיָּא וּתְהֵי אִם אִסְתָּאָבַת וְשַׁקְּרַת שְׁקַר בְּבַעְלַהּ וְיֵעֲלוּן בַּהּ מַיָּא מְלַטְטַיָּא לִמְרָר וְיִפְּחוּן מְעַהָא וְתִתְמְסֵי יַרְכַּהּ וּתְהֵי אִתְּתָא לִלְוָטָא בְּגוֹ עַמַּהּ׃
ואם

אבן עזרא

מים קדושים · מהכיור כי כבר נקדשו: בקרקע · ידוע תחת הקרקע: ופרע את ראש האשה · יגלה ולפי דעתי יוציא פרע ראשה שהיה מכוסה: מי המרים · לפי דעתי שמלת מי סמוך ומלת המרים תאר השם אם כן סודו ידוע גם יתכן שנקרא על שם סופה כמו ובגדי ערומים תפשיט והעד ובאו בה המים המאררים למרים להורות כי האלות הנקראות המאררים ישימו המים מרים אחר היותם מתוקים · ומלת המאררים מהבנין הכבד כמו אשר אררה יי' · וטעם והשביע שתענה האשה אמן אמן · ואם לא שכב איש אותך הטעם איש אחר בחזקה: ואם לא שטית · ברצונך ולקדוק שטית שטית פותח כמו לא תבנה אתהן גזית: הנקי · תהיי נקייה כמו ומות בהר ויתכן להיות והשביע הראשון בשם והשני באלה כאשר הוא מפורש: ירך ובטן שכנים: צבה · כמו נפוחה ואין רע לו חוץ מהפרשה הזאת: ולנפיל · נפתח הלמ"ד להורות על חסרון ה"א הבנין וכן לשמיד: אמן · פעמים חזוק וטע' בספר שהיה להם ספר ידוע באלות: אזכרתה · מה שיהיה לה לזכרון לטוב או לרע כפי מעשיה: ותמעל מעל · כאשר פירשתי דבר מכוסה:
ונזרעה

מסרה

בקרקע ב' וסי' בקרקע המשכן · בקרקע הים · לאשה ה' נמסר בסדר בראשית · עמך ה' וסי' והשביע הכהן את האשה · בפרסו' סוסיו ירמוס את כל חצותיך · הנה עמך האנשים בקרבך · שמעי בת וראי והטי · עמך עמי · וחד ועמך כולם · ולנפל ו' חסרים בליש' וסימן ולנפל ירך · רק הפלה ליש' בנחלה · והיה תפלו אתם בנחלה · ויפלו גורלות · באש יפלם במהמרות · והפל פור הוא הגורל · ומחה ד' וסי' ומחה אל מי המרים · ומחה אל כתף ים כנרת · ומחה יי' את שמו · ומחה יי' אלהים דמעה · וא' מחה והפך על פניה · והשקה ג' ורפין וא' מפיק וסי' נמס' בסד' בראשית · ל' המזבח ט' וסי' נמסר בספ' ויקרא:

רשי

המאררים · המאבדים אותה מן העולם לשון סלון ממאיר ולא יתכן לפרש מים ארורים שהרי קדושים הן ולא ארורים כתב הכתוב אלא מאררים את אחרים ואף אנקלוס לא תרגם ליטייא אלא מלטטיא מראות קללה בגופה של זו: והשביע אותה וגו' · ומה היא השבועה אם לא שכב הנקי הא אם שכב תנקי שמכלל לאו אתה שומע הן אלא שמצוה לפתוח בדיני נפשות תחלה לזכות: ואת כי שטית · כי משמש לשון אם: בשבועת האלה · שבועה של קללה: יתן יי' אותך לאלה וגו' · יהיו הכל מקללין ביך יבואך כדרך שבא לפלונית: ולשבועה · שיהיו הכל נשבעין ביך לא יארע לי כדרך שאירע לפלונית וכן הוא אומ' והנחתם שמכם לשבוע' לבחירי שהצדיקים נשבעים בפורענותן של רשעים וכן לענין הברכה ונברכו וגומר בך יברך ישראל לאמר: את ירכך · בקללה הקדים ירך לבטן לפי שהתחילה בעבירה תחילה: צבה · כתרגומו נפוחה: לצבות בטן · כמו להצבות בטן זהו שמוש פתח שהלמ"ד נקודה בו וכן לנחותם הדרך לראותכם את הדרך אשר תלכו בה וכן לנפיל ירך להנפיל ירך שהמים מצבים את הבטן ומפילים את הירך: לצבות בטן ולנפיל ירך · בטנו וירכו של בועל או אינו אלא של נבעלת כשהוא אומר את ירכך נופלת ואת בטנך צבה הרי של נבעלת אמור: אמן אמן · קבלת שבועה אמן אם מאיש זה אמן אם מאיש אחר אמן על האלה אמן על השבועה: והשקה את האשה · אין זה סדר המעשה שהרי בתחילה מקריב מנחתה אלא הכתוב מבשרך שכשישקנה יבואו בה למרים לפי שנאמר בטן וירך מניין לשאר כל הגוף תלמוד לומר ובאו בה בכולה אם כן מה תלמוד לומ' בטן וירך לפי שהן התחילו בעבירה תחילה לפיכ' התחיל מהם הפורענות: למרים · להיו' לה רעים ומרים:

והניף · מוליך ומביא מעלה ומוריד ואף היא מניפה עמו שידה למעלה מידו של כהן: והקריב אותה · זו היא הגשתה בקרן דרומית מערבי' של מזבח קודם קמיצה כשאר מנחות: אזכרתה · הוא הקומץ שעל ידי הקטרתו המנחה באה לזכרון לגבוה: והשקה את המים · לרבות שאם אמרה איני שותה לאחר שנמחקה מגלה מערערין אותה ומשקין אותה בעל כרחה אלא אם כן אמרה טמאה אני: וצבתה בטנה וגו' · אף על פי שבקללה ירך תחילה המים אין בודקין אלא כדרך כניסתן בה: והיתה האשה לאלה · כמו שפירשתי שיהיו הכל אלין בה: בקרב עמה · הפרש בין אדם המתגנה במקום שנכר לאדם המתגנה במקום שאינו נכר:
ואם

חזקוני

ומן העפר אשר יהיה בקרקע המשכן · שנן התם בפ' המקנ' היה נכנס להיכל ופנה לימינו ומקום היה שם אמה על אמה וטבלא של שיש וטבעת היתה קבועה בה מגביה ונוטל עפר מתחתיה · ונותן בכלי וכו': מי המרים · אמרו רבותי' נותן לתוכן דבר מר כלענה: ואת כי שטית לא נאמ' אם שטית אלא כי שטית פירש פירוש גדול היה כך וראוי' את לכלון וביזיון זה שהרי שטי' שקנא לך אישך ועל כל זאת נסתרת: זכי כשאת · ואם כשאת תהי לנוקה ואם לאו לא תהיי נוקה: מבלעדי אישך · שהרי קדמה שכיבת בעל לבועל ולא שקדמ' שכיב' בועל לבעל לפיכך אין משקין את הארוסות: והשביע הכהן את האשה שתענה היא אמן אחר קללותיו: ירכך · היא בית הרחם דוגמת תחת ירכי יוצאי ירך יעקב אין אשה מתקלקלת אלא בירך מבפנים: נופלת · ל' חסרון כמו לא נופל אנכי מכם פי' לא תהיי עוד ראויה לבעל שהמי' יקלקלו את רחמה: ואמר' האשה אמן · שתענה בפנה אמן שתפול ירכה אם נבעלה מאיש אחר ובתרגום ירושלמי אמן אם נטמאתי אמן אם אני עתידה ליטמא ורבותי' דרשו אמן מהאיש זה אמן מאיש אחר ועוד דרשו הואיל ואמרו שבועות בתורה סתם ופרש לך באחת מהן שמגלגלין עליה את הישן והלא דברים ק"ו ומה סוטה שלא נתנעה מקודם לכן מגלגלין עליה את הישן גלוים שנתבעו מקודם לכן אינו דין שיגלגלו עליהן את הישן: וכתב · ככתב שיכול למחות כדכתיב ומחה: את האלות האלה · הכתובות כאן בענין: והשק' את האשה · אינו מפיק ה"א: והשק' את המים · מפיק ה"א: ונפלה ירכה · בית הרחם שלה מתקלקל ולא תהא עוד ראויה לביאה מדה כנגד מדה:
ונקת'

רלבג

יסתיר השם יתעלה פניו ממנו ולא יוכיחנו על עונו להשיבו לטוב כמו שאמ' מועד רע ואנכי הסתר אסתיר פני מהם:

איש או אשה כי יפליא לנדור נדר נזיר להזיר ליי' · ר"ל שיבאר שהוא נודר נדר נזירות ותהיה כונתו לשמים והנה סמך זאת הפרשה לפרשת סוטה שעניינה להסיר הקטטה וההפסד מהבית ולפי שזאת הפרשה הוא להשקיט הריב וההפסד מהאדם בעצמו מצד תשוקתו הגופית אשר יביאהו לחטא והשקטת זה הריב הוא ממה שיקדם בסדר בענין שלום הבית ושלום המדינה ולזה שמתהו התורה אחרון בסדר ועניין זאת הפרשה הוא לרפואת מי שיגרו נובר עליו כי הוא צריך שיזיר עצמו מן היין כי היין הוא סבת חזקה להגביר היצר הרע ולהמשך ממנו ההפסד והגנות במדות ובעיון ולזה יהיה תועלת עוד בסמיכות זאת הפרשה לפרשת סוטה אמרו ז"ל כל הרואה סוטה בקלקולה יזיר עצמו מן היין והיה זה כן כי היין הוא סבה חזקה להמשך אל המשגל והנה אמר כי יפליא לפי שאמר איש או אשה היה חושב שיחשב שלא יתכן זה הדין אלא בגדולים ולזה אמר אחר כן כי יפליא ר"ל שמעת אשר מדלכו שיפליא יכנס בחק זאת המצו' וכן הענין במה שאמר ואיש כי תתן ממנו שכבת זרע · ואשה כי ישכב איש אותה שכבת זרע · ואשה כי תהיה זבה מבשרה שהרצון בכל אלו אפילו קטן או קטנה כשתגיעו לזמן שיתכן שימצא זה בהם וכן בזה המקום אף על פי שאמר איש או אשה כיון שאמר אחריהם כי יפליא ולא אמר כי ידור נדר לאלהינו שמעת שיתכן בו שיפליא הוא נכנס בגדר זאת המצוה והנה שעלו חכמים שזה יפלא בכמו שנה אחת קודם היותו גדול וזה יהיה כשיאמר הקטן מעצמו אמנם האב מזיר את בנו בנזיר קודם זה הזמן אם ירצה שיצטרך לו והראיה שהאב מזיר את בנו בנזיר מה שהליכו בשמשון ושמואל שנהגו בנזירות מזולת שנדרו בנזיר · אבל השכימו אבותיהם בזה ואם תאמר שגם האם תזיר את בנה בנזיר כמו שהליכו בחנה ואשת מנוח אמרתו לך שמלאכו שנדרי הבת · תלתה התורה קיומם והפרתם באב ולא באם ומזה המקום · נתבאר שאין רושם לאם בעניין נדרי זולתה ואיך יהיה זה והנה איננה מושלת גם על נדרי עצמה כי הבעל יופר נדריה אם ירצה כמו שיתבאר והנה באר התורה שאם נדר בנזיר סתם כל דיני נזירות חלים עליו והסבה בזה כי עניין הנזירות לא ישלם התועלת בו בזולת כל אלו הדברים המכלים בו כמו שנבאר בע"ה · אחר באורינו דברי זאת הפרשה · וזהו המקום לחדמו שמי שנדר לקיים קצת דיני נזירות יתחייב לו שינהג בהם כי התורה חייבה זה · מיין ושכר יזיר ר"ל מכל יין חדש או ישן ונקרא היין ישן שכר להיותו יותר חזק ויותר משכר וכן היין או השכר שנשתנה ונעשה חומץ אסור לנזיר לשתות מהחומץ שנאמר וחומץ שכר לא ישתה ואין צריך לומר החומץ שהוא מן היין בעצמו אבל אפילו נשרו ענבים במים או במשקה אחר אסור לו לשתותו שנא' וכל משרת ענבים לא ישתה ואין צריך לומר זה שהוא באופן מה מסוג היין אבל גם הענבים אסור
לו

בעל הטורים

בקרקע · ב' במ' ומן העפר אשר יהיה בקרקע המשכן · ואידך ואם יסתרו מנגד עיני בקרקע הים · פי' ואם יסתרו מנגד עיני שנסתרה ונעלם מעיני אישה בקרקע הים ונבדק אותה ע"י קרקע ויס דהיינו מים ועפר · המאררים · מולה שני פעמי' רמז · לומר שבודקין רמ"ח איברים של איש ושל אשה · לכך כתיב מנחת קנאות הוא וקריבן היא: והעפר אשר יהיה בקרקע המשכן · בירושלמי למה מים ועפר מים ממקום שבאת · עפר למקו' שהולכת · בתב' שהיא עתידה ליתן דין וחשבון: אמן אמן · פסק בין שני אמנים · לומר אמן מאיש זה אמן מאיש אחר: ומחה · ד' ומחה אל מי המרי' · ומחה אל כתף ים כנרת · ומחה יי' אלהי' דמעה מעל כל פני' · ומחה יי' את שמו · ומחה את מי המרים זיינו מי' חיים שנ' מקדם לעין · ומחה אל כתף ים כנרת · מה התם מים חיים דכתיב מקדם לעין · אף הכא מים חיים · ואם נטמאת ומחה יי' את שמו · ואם כנאמת עקור' ומחה יי' אלהים דמעה · ואם היתה עקרה נפקדת · ואם היתה יולדת בצער יולדת בריוח: והשקה ג' במסורת והשקה את האשה · והשקה את נחל השטים יוציא יעלה מן ההר' והשק' · והשקה הכהן נותן עפר במים ומשקה אות' וזהו ואיד יעלה מן ההר' והשקה למה בשביל שעשת' מעשה שטים שזנתה וזהו והשקה את נחל השטים:
ונזרעה

מ"ע ספורנו

והשביע · שאמר לה שתקבל עליה שבועת האלה בתנאי זה: אם לא שכב · עתה ואם לא סטית טומאה ...

אמרי נועם

קומץ מנחה

כלי חרס שאם חטאה תשבר ככלי חרס: מים קדושים · ...

ואם לא נטמאה האשה וטהרה הוא
ונקתה ונזרעה זרע: זאת תורת
הקנאת אשר תשטה אשה תחת
ל אישה ונטמאה: או איש אשר תעבר
עליו רוח קנאה וקנא את אשתו
והעמיד את האשה לפני יהוה ועשה
לה הכהן את כל התורה הזאת:
ונקה האיש מעון והאשה ההוא
תשא את עונה: פ
א וידבר יהוה אל משה לאמר:
דבר אל בני ישראל ואמרת אלהם
איש או אשה כי יפלא לנדר נדר
נזיר להזיר ליהוה: מיין ושכר יזיר
חמץ יין וחמץ שכר לא ישתה וכל
משרת ענבים לא ישתה וענבים
לחים ויבשים לא יאכל: כל ימי
נזרו מכל אשר יעשה מגפן היין
ה מחרצנים ועד זג לא יאכל: כל
ימי נדר נזרו תער לא יעבר על
ראשו עד מלאת הימם אשר יזיר
ליהוה קדש יהיה גדל פרע שער
ראשו: כל ימי הזירו ליהוה על
נפש מת לא יבא: לאביו ולאמו
לאחיו ולאחתו לא יטמא להם
במתם כי נזר אלהיו על ראשו: כל
ימי נזרו קדש הוא ליהוה: וכי
ימות מת עליו בפתע פתאם וטמא
ראש נזרו וגלח ראשו ביום טהרתו
ט ביום השביעי יגלחנו: וביום
השמיני יבא שתי תרים או שני
בני יונה אל הכהן אל פתח אהל
מועד: ועשה הכהן אחד לחטאת
ואחד לעלה וכפר עליו מאשר חטא
על הנפש וקדש את ראשו ביום
ההוא: והזיר ליהוה את
ימי נזרו והביא כבש בן שנתו
לאשם והימים הראשנים יפלו כי
טמא נזרו: וזאת תורת הנזיר
ביום

ואם לא אסתאבת אתתא ודכיא היא ותפוק זכאה ותעדי עדוי: דא אוריתא דקנאתא די תסטי אתתא בר מבעלה ותסתאב: או גבר די תעיבר עלוהי רוח קנאה ויקני ית אתתיה ויקים ית אתתא קדם יי ויעביד לה כהנא ית כל אוריתא הדא: ויהי זכאה גברא מחובין ואתתא ההיא תקביל ית חובה: ומליל יי עם משה למימר: מליל עם בני ישראל ותימר להון גבר או אתתא ארי יפריש למידר נדר נזירא למיזר קדם יי: מחמר חדת ועתיק יזיר חל דחמר חדת וחל דחמר עתיק לא ישתי וכל מתרות ענבין לא ישתי וענבין רטיבין ויבישין לא ייכול: כל יומי נזיריה מכל דמתעביד מגופנא דחמרא מפורצנין ועד עיצורין לא ייכול: כל יומי נדר נזריה מספר לא יעיבר על רישיה עד משלם יומיא דיזר קדם יי קדיש יהי מרבי פרוע שער רישיה: כל יומין דיזר קדם יי על נפשא דמיתא לא ייעול: לאבוהי ולאמיה לאחוהי ולאחתיה לא יסתאב להון במותהון ארי כליל אלהיה על רישיה: כל יומי נזריה קדיש הוא קדם יי: וארי ימות מיתא עלוהי בתכף שלו ויסאיב ריש נזריה ויגלח רישיה ביומא דדכותיה ביומא שביעאה יגלחניה: וביומא תמינאה ייתי תרתין שפנינין או תרין בני יונה לות כהנא לתרע משכן זמנא: ויעביד כהנא חד לחטאתא וחד לעלתא ויכפר עלוהי מדחב על מיתא ויקדיש ית רישיה ביומא ההוא: ויזיר קדם יי ית יומי נזריה וייתי אימר בר שתיה לאשמא ויומיא קדמאי יבטלון ארי אסתאב נזריה: ודא אוריתא דנזירא
ביום

ונקה ג' וסימן בסדר משפטים · והאשה ה' וסימן ונקה האיש מעון · השכב עם האשה · והאשה טובת שכל · והאשה טובת מראה · אני והאשה הזאת · יפלא ד' חסרים בליש' וסימן איש כי יפלא · איש או אשה כי יפלא · ומפלא לעשות · הפלא עצה · קדש י"ג חסרים וסימן ובשלת את · והנותרת ממנה יאכלו · הכהן המחטא · כל אשר יגע בבשרה · וקדשתו כי קדמאה דפסוק · אשה זנה · והיתה לאהרן · כל ימי נדר נזרו · כל ימי נזרו קדש · ולתתך עליון · לשכות הצפון · לשכות הדרום · ויאמר נחמיה · והלוים מחשים · ונמסר גם בסדר צו · וכי ימות ב' וסימן וכי ימות מת עליו · וכי ימות מן הבהמה · וזאת י"ז ראשי פסוקים וסימן נמסר בריש סדר תרומה:

רשי

לא נטמאה האשה · בסתירה זו: וטהורה היא · ממקום אחר: ונקתה · מן המאררים ולא עוד אלא וזרעה זרע אם היתה יולדת בצער תלד בריוח אם היתה יולדת שחורים יולדת לבנים: או איש · כמו או נודע כלומר אם איש קנא לכך והעמיד את האשה: ונקה האיש מעון · אם בדקוה המים אל [תאמר] לומר חבתי במיתתה נקי הוא מן העונש · דבר אחר [...] נקה תהא אלו בהיתר [...] מעון שהסוטה אסורה [לבע]לה: כי יפליא · יפריש · למה נסמכה פרשת נזיר לפרשת סוטה לומר לך שכל הרואה סוטה בקלקולה יזיר עצמו מן היין שהוא מביא לידי ניאוף: נדר נזיר · אין נזירה בכל מקום אלא [פרישה] אף כאן שפירש מן היין: להזיר ליי' · להבדיל עצמו מן היין לשם שמים: מיין ושכר · [כתרגו]מו מחמר חדת ועתיק [ו]שכר כשהוא ישן: וכל משרת · לשון שריה במים וכל [...] ובלשון משנה יש הרבה [...] אין דיין ושמאים נזיר ששרה [...]: חרצנים · הם [הגרעינים]: זג · הם קלפות [...] שהחרצנים בתוכן כענבל [בזוג]: קדוש יהיה · השער [...] לגדל הפרע של שער ראשו: פרע · נקוד פתח קטן לפי שהוא דבוק [...] לשער ראשו פרע של שערי [...] של פרע גדול של שער [...] את ראשו לא יפרע ואין קרוי פרע פחות משלשים יום: כל [ימי] נזרו קדוש הוא · זו קדושת הגוף מליטמא למתים: פתע · זה אונס: פתאום · זה שוגג [ויש או]מרים פתע פתאום · דבר אחד הוא מקרה של פתאום: וכי ימות מת עליו · באהל שהוא בו: ביום טהרתו · ביום [הזאתו] או אינו אלא בשמיני שהוא [טהור] לגמרי ת"ל ביום השביעי [א]י שביעי יכול אפילו לא הזה [תלמו]ד לומר ביום טהרתו: [וביום ה]שמיני יביא שתי תורים · [להוציא] את השביעי או אינו אלא [להוציא] את התשיעי קבע זמן [לקריב]ין וקבע זמן למקריבין מה [קריבין] הכשיר שמיני ומשמיני [והלאה] אף מקריבין שמיני [ומשמינ]י והלאה: מאשר חטא [על הנ]פש · שלא נזהר מטומאת [המת] רבי אלעזר הקפר אומר [שציער] עצמו מן היין: וקדש [את ראשו] · לחזור להתחיל מנין [נזירות]ו: והזיר ליי' את ימי [נזרו] · יחזור וימנה נזירותו [בתחל]ה: והימים הראשונים [יפלו] · לא יעלו מן המנין:
יביא

אבן עזרא

ונזרעה זרע · שיתן לה השם זרע בשכר הקלון שהגיע לה: תשא את עונה · אם נטמאה · וטעם ונקה האיש מעון כי אם עבר עליו רוח קנאה הנה היא אסורה לו שישכב עמה והשוכב יש לו עון יש אומרים שטעם הסמך פרשת נזיר לפרשת סוטה שיהיה לה בן נזיר אם לא נטמאה ולפי דעתי כי נסמכה בעבור נזירות האשה שהיא הפך המעולת כי רובי העבירות סבתה היין והפה שלא תתקן שער ראשה איננה מבקשת להבעל: יפליא · יפריש או יעשה דבר פלא כי רוב העולם הולכים אחר תאותם: נדר נזיר · פי' נדר להיות נזיר כי נזיר הוא תאר השם · וינזרו מגזרתו שירחק מהתאוות ועשה זה לעבודת השם כי היין משחית הדעת ועבודת השם ובפרשת כי תצא מחנה ארמוז לך סוד · וטעם מיין ושכר אם נדר להיותו נזיר וקדוש מיין ושכר יזיר על דעת המעתיקים ששכר גדול מהתירוש והאחרים אמרו שכר ממש כל דבר שישתכר האדם ממנו · וטעם חומץ יין והמשרה והענבים לשום גדר שירחיק מן היין כלל ובאמת מנוח פירוש כל טומאה כל אשר יצא מגפן היין: ומשרת · אין לו חבר והתי"ו לסמיכות לשון נקבה וטעמו כל דבר שישים עם ענבים · ויש אומרים משקה מבושל: מחרצנים · אין לו ריע וכן זג והמפרשי' אמרו חרצנים חיצוני' וזג פנימים והאחרים הפכו הפי' ויהיה פירוש מחרצנים דבק עם מכל אשר יעשה כל מה שיעשה מאלה שניהם: גדל פרע · שם הפעל מהכבד והטעם גדל יגדל: הזירו · שם הפעל מהכבד: על נפש מת · תאר לנפש או יחסר גוף · לאביו ולאמו · ואף כי לאשתו ולבתו ולאחרים ויש אומרים כי מלת נזיר מגזרת נזר והעד כי נזר אלהיו על ראשו ואיננו רחוק ודע כי כל בני אדם עבדי תאות העולם והמלך באמת שיש לו נזר ועטרת מלכות בראשו כל מי שהוא חפשי מן התאוות: בפתע פתאום · שניהם קרובים בטעם וכן אדמת עפר: וטמא · המת יטמאנו: ביום טהרתו · במי נדה כי הוא טמא מת: אחד לחטאת ואחד לעולה · והסוד הוא שאחז"ל ושכר עבירה עבירה: על הנפש · הוא על נפש מת כמו ושרט לנפש ואילו היה שחטא על נפשו לא היה השם מצוה אותו שיחזור לחטאתו: והזיר ליי' את ימי נזרו · כל הימים שנדר להיות נזיר ועתה יחל לספור אותם: כי טמא נזרו · כי הוא לא נדר רק שיהיו שלמים זה אחר זה ולא יכרית שום דבר ויפסיק ביניהם:
מלאת

בעל הטורים

ונזרעה · ושמין'. זאת תורת הקנאות לומר שאם טהורה היא יהיו לה בנים צדיקים בעלי תורה: תשא את עונה · ג' נמסו' ואידך בנדרי' ונשא את עונה · ד' ואידך בסוטה שלא יהא הבעל לומר גרמתי לה מיתה אלא היא תשא את עונה · ודוקא הכא אבל בנדרים שהיה יכול להפר ולא הפר לה בעלה הוא ישא את עונה: ונקה האיש מעון · ונקה · ג' תגין על ה"א לומ' לך שנקה מחמשה עונות ואלו הן · עון אשת איש · עון פנויה · עון שלא בא עליה · עון בניו · עון בנותיו: יפלא · ג' במס' חסרים · הכא כי יפלא נדר נזיר ואידך בערכי' דילפי' נדרים מערכין · מה התם כערכך הכה' כן יהיה · אף בנדרי' הכל תלוי בחכם אם נראה לו יתיר ואם לאו לא יתיר: על נפש מת לא יבא · לומ' לך · שאם השיג עליו שכינה מחמת נזרו שלא יאמרו שהו' דורש אל המתי' · שלשים פעמים כתיב נדר ונזירו' בפרשה דסתם נזירות שלשי' יום · וכן ג"כ יהיה עולה שלשים: זאת תורת הנזיר וסמיך ליה על הורת נזרו · לומר מי ששתה יין אל יורה: וסמך ברכת כהני' לפרשת נזיר · לומר שחויי יין פסול לברכת כהני' שנקרא' עבוד' [...]
כה

מ"ע ספורנו

ונקתה · מעונש השבועה שגרמה אף ע"פ שנאמ' כי לא ינקה הנה בזה הענין רצה האל ית' שתנקה האשה כי הוא ידע יצרנו: זאת תורת הקנאות · הקנאה הנעשת בדין והקנאה הנעשת שלא כדין וזה באמרו אשר תשט' אשה תחת אישה ונטמאה וזו היא קנאה בדין והוסיף ואמר או איש אשר תעבור עליו רוח קנאה וזה בלי שנה ראויה לכן: וקנא את אשתו · יתר' בה שלא תסתתר מכל מקום: ועשה לה הכהן את כל התורה הזאת · ולא יחוש למחיקת המגלה · ונקה האיש מעון · אף על פי שחשד בכשרה כי היא גרמה לא שעברה על התראתו וגרמה תלים לדבר כאמרם ז"ל (שבת פרק במה האשה) לא קבל דוד לשון הרע דברים הנכרי' חזא ביה במפיבושת: והאשה ההיא תשא את עונה · שאם נטמאת תמות ואם לא נטמאת תתגנה למען כל על שהעיזה פניה לעבור על התראת בעלה ונסתרה: כי יפליא · יפריש עצמו מן הבלי ותענוגות בני האדם: לנדור נדר נזיר · להיות נזור ופרוש מן התענוגים המורגלים: להזיר ליי' · להפריש עצמו מכל אלה למען יהיה כלו ליי' להתעסק בתורתו וללכת בדרכיו ולדבקה בו: מיין ושכר יזיר · לא יספק עצמו בכוס שממעט במנוחת שמים כדבריהם ז"ל ולא יגער נגשו במכו' פרוטים כמנהג נבועים אבל יפריש עצמו מן היין שבזה הוא ממעט את שתיפל' אחד ומכניע יצרו ולא יתיש כחו בזה כלל: תער לא יעבור על ראשו · ובזה יסלק אחרי עוו כל מחשבת יופי ותקון שער: קדוש יהיה · נבדל מן התאוות המתריות: על נפש מת לא יבא · לא יחלל עסקי קדשתו להתעסק בכבוד מתים כמו הענין בכהן גדול וכאמרם ז"ל המבלי אין קברים בטבריא שלא תיבד בנליבין (במרדכי דמועד קטן בדיני אבלו' הביא המאמ' הזה בשם הירושלמי): קדוש הוא ליי' · יזכה לאור באור החיים ולהיות מוכן להבין ולהורות כראוי לקדושי הדור ולזה נרא' שכיון אלקנה באמרו אך יקם יי' את דברו כלומ' אני מסכים להדרו בנזיר ואיני מבקש מהאל ית' דבר אחר בעד הילד זולתי שיקום אשר נדרו שיהיה קדוש ליי':
יביא

רלבג

[...]לם לא אלחים לבד אלא אפי' היבשים של' ענבים לחים ויבשים לא יאכל · כל ימי נזרו · הם [...]מר שיהיה בהם בנזיר ואפי' הם אלף יום או יותר אלא שלא יהיו פחותים משלשים יום [...]יתבאר בזאת הפרשה והוזהר עוד שלא יאכל גם החרצני' או הזגי' מהענבים של' מחרצנים ועד [...] יאכל והנה החרצנים הם הגרעינים אשר בתוך גרגיר הענבים והזג הוא הקליפה אשר מחוץ [...] להבדילו מגפן היין מכלי ההבדל והנה אמר כל ימי נזרו מכל אשר יעשה מגפן היין ר"ל כל [...] שהוא נפרש מכל אשר יעשה מגפן היין לפי מה שקל' הוא מוזהר שלא יאכל גם הפסולת כמו [...]ים והזגים · כל ימי נדר נזרו תער לא יעבור על ראשו אין ראוי שתבין שיהי' מותר לו להשיר [...] בדבר אבל זולת התער שהרי ביאר אחר זה שהוא מחוייב לגדל שערו כל ימי נדר נזרו ואמ' [...]כתו בהוה ואחד תער ואחד שאר הדברים המסירי' השער כלם באסור' ולפי שאמר לא יעבור [...]ו ולא אמר לא יעביר על ראשו למדנו שמעבי' תער על ראש הנזי' עובר בלאו אחד המגל' וא' [...] עד מלאת הימי' אשר יזיר להשם קדוש יהי' למדנו שאם היה נזיר כל ימיו כמו שמשון אסו' [...]כל זמנו וזאת הקדוש הוא שיגדל פרע שער ראשו והנה הרצון בפרע הוא גדול השע' כמו שאמ'
במקורע

חזקוני

ונקת' מגביית בטן: ונזרעה זרע · שלא יתקלקל · בית הרחם: ד"א ונזרעה זרע בעלה ישכב אותה שכבת זרע מכאן ואילך בהתר: ונקה האיש מעון · שלא הביא אשתו מוכה תחתיו: את עונה · עונש עונה שכתוב כאן כמו אם יקרך עון בדבר הזה דגבי בעלת אוב אבל משרבו המנאפים הפסיקו' הם את המים המאררי' שב' לא אפקו' על בנותיכם כי תזנינה ומתורגם לא אבדוק לפי שאין המים באין אלא על הספק כך נדרש במסכת סוטה: כי יפליא · מקיבות שיש להם שני פנים בפירושם לכתירה ולשון בנין ספרי מליכו כי יפלא ממך דבר למשפט ובמסכת פרשת נזיר לפרש' סוטה ללמד שרבוי עבירות סבת יין ואשה שלא תתקן את שער ראשה איננה מבקשת להבעל: נדר נזיר להזיר כנגד שלשה עניני' שבנזי' יין תגלחת טומאה: גדל פרע · כפל מלה כמו אדמת עפר: על נפש מת · אבל נפש מת כמו וסכום על הארון והוא עומד על הנגלים: לא יטמא להם · אבל מטמא הוא למת מצוה: במותם · אבל מטמא הוא לזובם ולנגע': וכי ימות מת עליו · אגלו' בפתע פתאום · כפל מלה הוא כמו גדל פרע: וטמא ראש נזרו · משבון ימי נזירותו שהיו צריכין להיות כולן בטהרה: שתי תורים · כנגד בן שכנו · כנגד שלשה ענינים יין תגלחת טומאה: מאשר חטא על הנפש · כתרגומו שלא נזהר מליכנס באהל נפש מת והכתוב הזכירו על נפש מת לא יבא: וזאת תורת הנזיר · למעלה כתב לך מה שעליו להביא על טומאה שאירעה לו וכאן מדבר במה שמביא כשהשלים ימי נזרו:
כנס

אמרי נועם

ונקה האיש מעון ג' במסורת הכא ואידך על משמרתו ונקה המכה והג' מי שלא ידו בפשיה ה' ונקה לפי שג' שותפין [illegible]
[illegible]

קומץ מנחה

ונקתה ונזרעה זרע הסבה שלא ילדה עד הנה לפי שג' שותפין באדם [illegible]
יברכך

תורה

13 וזאת תורת הנזיר ביום מלאת ימי נזרו יביא אתו אל פתח אהל מועד:
14 והקריב את קרבנו ליהוה כבש בן שנתו תמים אחד לעלה וכבשה אחת בת שנתה תמימה לחטאת ואיל אחד תמים לשלמים:
15 וסל מצות סלת חלת בלולת בשמן ורקיקי מצות משחים בשמן ומנחתם ונסכיהם:
16 והקריב הכהן לפני יהוה ועשה את חטאתו ואת עלתו:
17 ואת האיל יעשה זבח שלמים ליהוה על סל המצות ועשה הכהן את מנחתו ואת נסכו:
18 וגלח הנזיר פתח אהל מועד את ראש נזרו ולקח את שער ראש נזרו ונתן על האש אשר תחת זבח השלמים:
19 ולקח הכהן את הזרע בשלה מן האיל וחלת מצה אחת מן הסל ורקיק מצה אחד ונתן על כפי הנזיר אחר התגלחו את נזרו:
20 והניף אותם הכהן תנופה לפני יהוה קדש הוא לכהן על חזה התנופה ועל שוק התרומה ואחר ישתה הנזיר יין:
21 זאת תורת הנזיר אשר ידר קרבנו ליהוה על נזרו מלבד אשר תשיג ידו כפי נדרו אשר ידר כן יעשה על תורת נזרו: פ
22 וידבר יהוה אל משה לאמר:
23 דבר אל אהרן ואל בניו לאמר כה תברכו את בני ישראל אמור להם: ס
24 יברכך יהוה וישמרך: ס
25 יאר יהוה פניו אליך ויחנך: ס
26 ישא יהוה פניו אליך וישם לך שלום: ס
27 ושמו את שמי על בני ישראל ואני אברכם: ס

תרגום אונקלוס

ביום משלם יומי נזריה ייתי יתיה לתרע משכן זימנא: ויקריב ית קורבניה קדם יי אימר בר שתיה שלים חד לעלתא ואימרתא חדא בת שתהא שלמתא לחטאתא ודכר חד שלים לנכסת קודשיא: וסל פטיר סולתא גריצן דפילן במשח ואספוגין פטירין דמשיחין במשח ומנחתהון ונסכיהון: ויקריב כהנא קדם יי ויעביד ית חטאתיה וית עלתיה: וית דיכרא יעביד נכסת קודשיא קדם יי על סלא דפטיריא ויעבד כהנא ית מנחתיה וית נסכיה: ויגלח נזירא בתרע משכן זימנא ית ריש נזריה ויסב ית שער ריש נזריה ויתן על אשתא די תחות דורא דנכסת קודשיא: ויסב כהנא ית דרעא בשילא מן דיכרא וגריצתא פטירתא חדא מן סלא ואספוג פטיר חד ויתן על ידי נזירא בתר דיגלח ית נזריה: וירים יתהון כהנא ארמא קדם יי קודשא הוא לכהנא על חדיא דארמותא ועל שקא דאפרשותא ובתר כן ישתי נזירא חמרא: דא אוריתא דנזירא די ידר קורבניה קדם יי על נזריה בר מדתדביק ידיה כפום נדריה די ידר כן יעביד על אוריתא דנזריה: ומליל יי עם משה למימר: מליל עם אהרן ועם בנוהי למימר כדין תברכון ית בני ישראל כד יימרון להון: יברכינך יי ויטרינך: ינהר יי שכינתיה לותך ויתרחם עלך: יסב יי אפיה לותך וישוי לך שלם: וישוון ית ברכת שמי על בני ישראל ואנא איברכינון:

רשי

יביא אותו · את עצמו וזה אחד משלשה אתים שהיה רבי ישמעאל דורש כן כיוצא בו והשיאו אותם עון אשמה את עצמם. כיוצא בו ויקבור אותו בגיא הוא קבר את עצמו: ומנחתם ונסכיהם · של עולה ושלמים לפי שהיו בכלל ויצאו לידון בדבר חדש שישעינו לחם החזירן לכללן שיטעני נסכים כדין עולה ושלמים: חלות מצות ורקיקי מצות · עשר מכל מין: זבח שלמים ליי' על סל המצות · ישחט את השלמים על מנת לקדש את הלחם: את מנחתו ואת נסכו · של איל: וגלח הנזיר פתח אהל מועד · יכול יגלח בעזרה הרי זה דרך בזיון אלא וגלח הנזיר לאחר שחיטת השלמים שכתוב בהן ושחטו פתח אהל מועד: אשר תחת זבח השלמים · תחת הדוד שהוא מבשלן בו לפי ששלמי נזיר היו מתבשלין בעזרה שצריך ליטול הכהן הזרוע אחר שנתבשל: הזרוע בשלה · לאחר שנתבשלה: קודש הוא לכהן · החלה והרקיק והזרוע תרומה הן לכהן: על חזה התנופה · מלבד חזה ושוק הראויים לו מכל שלמים מוסף על שלמי נזיר הזרוע הזה לפי שהיו שלמי נזיר בכלל ויצאו לידון בדבר החדש להפרש' זרוע הוצרך להחזירן לכללן לידון אף בחזה ושוק: מלבד אשר תשיג ידו · שאם אמר הריני נזיר על מנת לגלח על מאה עולות ועל מאה שלמי' כפי נדרו אשר ידור: כן יעשה · מוסף על תורת נזרו · על תורת הנזיר מוסיף ולא יחסר שאם אמר הריני נזיר חמש נזירות על מנת לגלח על שלשה בהמות הללו אין אני קורא בו כאשר ידור כן יעשה: אמור להם · כמו זכור ושמור בלע"ז די"שנט: אמור להם · שיהיו כלם שומעים · אמור · מלא לא תברכם בחפזון ובהלות אלא בכוונה ובלב שלם: יברכך · שיתברכו נכסיך: וישמרך · שלא יבאו עליך שודדים ליטול ממונך שהנותן מתנה לעבדו אינו יכול לשמרו מכל אדם וכיון שבאים לסטים עליו ונוטלין אותה ממנו מה הנאה יש לו במתנה זו אבל הקב"ה הוא הנותן הוא השומר והרבה דרשים דרשו בו בספרי: יאר יי' פניו אליך · יראה לך פנים שוחקות פנים צהובות: ויחנך · יתן לך חן: ישא יי' פניו אליך · יכבוש כעסו: ושמו את שמי · יברכום בשם המפורש: ואני אברכם · לישראל ואסכים עם הכהנים · דבר אחר ואני אברכם לכהנים: ויהי

אבן עזרא

מלאות · שם הפועל מבעלי הא"לף על מנהג בעלי הה"א באחרונה וכמוהו לבלתי קראת לנו: יביא אותו · יביא נפשו כמו וידעו הרועים אותם או יביא הכהן אותו בלווי בעל כרחו להקריב את קרבנו: כבש · זכר כמשפט כל עולה: וכבשה נקבה כמשפט כל חטאת: ואיל לשלמים · שמחה שהשלים מה שנדר: את חטאתו · בעבור שהזכירה באחרונה כי כן מנהג הלשון: שער · על שני משקלים: בשלה · פירוש והיא בשלה: התגלחו את נזרו · הנה אות כי קודש הוא שב אל הזרוע כי הוא עיקור או ישוב הוא על המונף כלו · וטעם מלבד אשר תשיג ידו חיוב שיתן כפי ממונו גם כפי ימי שנדר אם רבים אם מעטים ונסמכה פרשת ברכת כהנים לפרשת נזיר כאשר השלים תורת הנזיר שהוא קדוש הזכיר תורת כהנים שהם קדושים והמכחישים אמרו כי זאת הברכה היא כהן מברך לכל מביא מנחה ונסמכה בעבור על פי אשר תשיג יד הנודר והאמת כרוב שהעתיקו חז"ל והעד וישא אהרן את ידיו אל העם ויברכם ביום השמיני ונכתבה זאת הפרשה שהשם לוה בהקמת המשכן שיברך אהרן את העם וגם כתוב נשיאות כפים כי הכפים בידים רק ידים כללים: יברכך · תוספת חיים ועושר · וטעם וישמרך שישמור התוספת שלא יגזל אחר מה שהוסיף: יאר יי' פניו אליך · כטעם באור פני מלך חיים והטעם וכל אשר תבקש ממנו ובשעה שתדרשנו יאר פניו והטעם יקבל אותך וירצה למלאות שאלתך מיד ואם בקשת אותו בעת צרה הוא יחנך גם יתכן היות ויחנך ויתן לך בקשתך כטעם חנוני אתם אשר חנן אלהים מגזרת חנן: ישא יי' פניו אליך · הפך אעלים עיני מכם והטע' כאשר פירשתי כי בכל מקום שתפנה יהיו פניו נשואות אליך: וישם לך שלום · כטעם לא יגע בך רע לא מאבן ולא מחיה רעה ולא מאויב: ושמו את שמי · כטעם לשום שמו שם שיהיו מוקדשים בשם או טעמו כאשר יזכירו שמי עליהם כי בכל אחד מהשלשה פסוקים השם הנכבד והנורא: ואני אברכם · ויתכן היות המ"ם אברכם סימן הכהנים המברכים והטעם הם יברכו ישראל ואני אברך המברכים והיה סימן לישראל והטעם אם הם יברכום אני אברכם והטעם שאקיים ברכתם ולפי דעתי שמ"ם אברכם סימן לכלם כהנים וישראל · וטעם

בעל הטורים

מ"ע ספורנו

אמרי נועם

חזקוני

רלבג

קומץ מנחה

א ויהי ביום כלות משה להקים את־
המשכן וימשח אתו ויקדש אתו
ואת־כל־כליו ואת־המזבח ואת־כל־
כליו וימשחם ויקדש אתם: ויקריבו
נשיאי ישראל ראשי בית אבתם הם
נשיאי המטת הם העמדים על־
הפקדים: ויביאו את־קרבנם לפני
יהוה שש־עגלת צב ושני עשר
בקר עגלה על־שני הנשאים ושור
לאחד ויקריבו אותם לפני המשכן:
ויאמר יהוה אל־משה לאמר:
ה קח מאתם והיו לעבד את־עבדת
אהל מועד ונתתה אותם אל־הלוים
איש כפי עבדתו: ויקח משה את־
העגלת ואת־הבקר ויתן אותם אל־
הלוים: את ׀ שתי העגלות ואת
ארבעת הבקר נתן לבני גרשון כפי
עבדתם: ואת ׀ ארבע העגלת ואת
שמנת הבקר נתן לבני מררי כפי
עבדתם ביד איתמר בן־אהרן הכהן:
ולבני קהת לא נתן כי־עבדת הקדש
עלהם בכתף ישאו: ויקריבו
הנשאים את חנכת המזבח ביום
המשח אתו ויקריבו הנשיאם את־
י קרבנם לפני המזבח: ויאמר יהוה
אל־משה נשיא אחד ליום נשיא
אחד ליום יקריבו את־קרבנם
לחנכת המזבח: ס ויהי
המקריב ביום הראשון את־קרבנו
נחשון בן־עמינדב למטה יהודה:
וקרבנו קערת־כסף אחת שלשים
ומאה משקלה מזרק אחד כסף
שבעים שקל בשקל הקדש שניהם ׀
מלאים סלת בלולה בשמן למנחה:
כף אחת עשרה זהב מלאה קטרת:
פר

והוה ביומא דשציאו משה לאקמא ית־
משכנא ורבי יתיה וקדיש יתיה וית־
כל־מנוהי וית־מדבחא וית־כל־מנוהי
ורבינון וקדיש יתהון: וקריבו רברבי
ישראל רישי בית אבהתהון אינון
רברבי שבטיא אינון דקיימין על־
מניניא: ואיתיאו ית־קורבניהון קדם
יי שית־עגלן כיד־מחפין ותרי־עשר
תורין עיגלתא על־תרין רברביא
ותור לחד וקריבו יתהון לקדם
משכנא: ואמר יי למשה למימר:
סב מנהון ויהון למפלח ית־פולחן
משכן זמנא ותתן יתהון לליואי גבר
כמיסת פולחניה: ונסיב משה ית־
עגלתא וית־תורי ויהב יתהון לליואי:
ית תרתין עגלן וית ארבעא תורי יהב
לבני גרשון כמיסת פולחנהון: וית ׀
ארבע עגלן וית תמניא תורין יהב
לבני מררי כמיסת פולחנהון בידא
דאיתמר בר־אהרן כהנא: ולבני קהת
לא יהב ארי־פולחן קודשא עליהון
בכתפא נטלין: וקריבו רברביא ית
חנוכת מדבחא ביומא דרביו יתיה
וקריבו רברביא ית־קורבנהון לקדם
מדבחא: ואמר יי למשה רבא חד
ליומא רבא חד ליומא יקרבון ית־
קורבנהון לחנוכת מדבחא: והוה
דמקרב ביומא קדמאה ית־קורבניה
נחשון בר־עמינדב לשבטא דיהודה:
וקורבניה מגיסתא דכסף חדא מאה
ותלתין סלעין הוי מתקלה מזרקא
חד כספא מתקליה שבעין סלעין
בסלעי קודשא תרויהון מלן סולתא
דפילא במשח למנחתא: בזיכא חדא
מתקל עשר סלעין היא דדהב
מליא קטורת בוסמיא: תור

וסימ׳ נמסר בסדר תצוה׳ עתודים ב׳ מלאים בתורה וסימ׳ עתודים חמשה דנחשון׳ חמאת בקר וחלב צאן׳ ושארא עתדים כתיב

רשי

ויהי ביום כלות משה׳ כלת כתיב יום הקמת המשכן היו ישראל ככלה הנכנסת לחופה: כלות משה׳ בצלאל וכל חכם לב עשו את המשכן ותלאו הכתוב במשה לפי שמסר נפשו עליו לראות תבנית כל דבר ודבר כמו שהראוהו בהר להורות לעושי המלאכה ולא טעה בתבנית אחת וכן מצינו בדוד לפי שמסר נפשו על בנין בית המקדש שנא׳ זכור יי׳ לדוד את כל ענותו אשר נשבע ליי׳ וגומר לפיכך נקרא על שמו שנא׳ ראה ביתך דוד: כלות משה להקים׳ ולא נאמ׳ ביום הקים מלמד שכל שבעת ימי המלואים היה משה מעמידו ומפרקו ובאותו היום העמידו ולא פרקו לכך נאמר כלות משה להקים אותו היום כלו הקמותיו וראש חדש ניסן היה בשני נשרפה הפרה בשלישי הזו הזיה ראשונה ובשביעי גלחו: הם נשיאי המטות׳ שהיו שוטרי׳ עליהם במצרים והיו מוכים עליהם שנאמר ויכו שוטרי ישרא׳ הם העומדים על הפקודים שעמדו עם משה ואהרן כשמנו את ישראל שנאמר ואתכם יהיו וגומר: שש עגלות צב׳ אין צב אלא מחופין וכן בצבים ובפרדים עגלות מכוסין קרוייה צבים: ויקריבו אותם לפני המשכן׳ שלא קבל משה מידם עד שנאמ׳ לו מפי המקום׳ אמר רבי נתן מה ראו הנשיאים להתנדב כאן בתחלה ובמלאכת המשכן לא התנדבו תחלה אלא כך אמרו הנשיאים יתנדבו צבור מה שיתנדבו ומה שמחסרין אנו משלימין כיון שראו שהשלימו צבור את הכל שנאמר והמלאכה היתה דים אמ׳ מעתה מה עלינו לעשות הביאו אבני השוהם והמלואים לאפוד ולחשן לכך התנדבו כאן תחלה: כפי עבודתם׳ שהיה משא מבני גרשון קל משל מררי שהיו נושאי׳ הקרשים והעמודים והאדנים: כי עבודת הקדש עליהם׳ משא דבר הקדושה הארון והשלחן וגו׳ לפיכך בכתף ישאו: ויקריבו הנשיאים את חנכת המזבח׳ לאחר שהתנדבו העגלות והבקר לשא׳ המשכן נשאו לבם להתנדב קרבנות המזבח לחנכו: ויקריבו הנשיאים את קרבנם לפני המזבח׳ כי לא קבל משה מידם עד שנאמר לו מפי הגבורה: יקריבו את קרבנ׳ לחנכת המזב׳׳ ועדיין לא היה יודע משה היאך יקריבו אם כסדר תולדותם אם כסדר המסעות עד שנאמר לו מפי הקב״ה יקריבו למסעות איש יומו: ביום הראשון׳ אותו היום נטל עשר עטרות ראשון למעשה בראשית ראשון לנשיאים וכו׳ כדאיתא בסדר עולם: למטה יהודה׳ יחסו הכתוב על שבטו ולא שגבה משבטו והקריב או אינו אומר למטה יהודה אלא שגבה משבטו והביא תלמו׳ לומר זה קרבן נחשון משלו הביא: שניהם מלאים סלת׳ למנחת נדבה: עשרה זהב׳ כתרגומו משקל עשר שקלי הקדש היה בה: מלאה קטרת׳ לא מצינו קטרת ליחיד ולא על מזב׳ החיצון אלא זו בלבד והוראת שעה היתה:
פר

אבן עזרא

וטעם ויהי ביום כלות משה אחר ברכת הכהנים כי כן היה כי ביום שנשא אהרן את ידיו אל העם ויברכם החלה חנוכת המזבח ופסוק ויהי ביום כלות משה להקים את המשכן לעד על דברי המעתיקים כי היה סותרו ומקימו וחוזר לסותרו ולהקימו כל ז׳ ימי המילואים להרגילם כי טעם ויקדש אותם בהזאת הדם בשבעת ימי המלואי׳:

ואת המזבח ואת כל כליו׳ דבק עם ביום כלות משה להקים את המשכן והטעם שהקים המזבח במקומו: ואת כל כליו וימשחם׳ בשמן המשחה: ויקדש אותם׳ בדם והזכיר המזבח בעבור החנכה: ויקרבו נשיאי ישראל׳ שם כלל והטעם שעשו קרבן ליי׳ אל פתח אהל מועד: צב׳ כמו בצבים בפרדים מין ממיני השוורים המושכים את העגלות ויש אומרים שהוא כטעם מלאות יות׳ מלאי מגזר׳ ואת בטנך צבה בדרך רחוקה׳ כבר באורתי בספר מאזנים שמ״ם שנים עשר דבק ומוכרת והטעם שנים ועשר ונסמך אל עשר לקצר כמו שלש עשרה וכן שלש אלה ובאת מלת שתי עשר בחסרון מ״ם דרך קצרה: על שני הנשיאים׳ כמו לשני אמר הכתוב וקרבנו כי כבר הזכיר המקריב והו״ו יש לו טע׳ כאומר וזה קרבנו ואמר בשני הקריב את קרבנו כי כן דרך המקרא כמו ויאמר יצחק אל אברהם אביו ויאמר אבי בעבור שארכו לו הדברים וכן ויאמר המלך אחשורוש ויאמר לאסתר המלכה ולא הזכי׳ ביתר הנשיאים הקריב כי אחז דרך קצרה וכן לגולגלתם במספר ראובן ושמעון לבדם וכן רבים: ביום

מסרה

המטת ג׳ חסרים בתורה וסי׳הם נשיאי המטת העמדים׳ וינח משה׳ ויצא משה׳ עגלת ג׳ חס׳ בליש׳ וסי׳ שש עגלת צב׳ ויקח משה את העגלת׳ ואת ארבע העגלת׳ ופלוגת׳ עליה׳ הנשיאים ד׳ כתיב כן וסימ׳ ולישמעאל שמעתיך׳ אלה הם בני ישמעאל׳ ואלה שמותם׳ ויקרבו הנשיאים תניינא דפסו׳׳ ותעמדנה לפני משה׳ ונמסר גם בסדר לך לך בסוף׳ ליום ב׳ דגשים וסימ׳ נמסר ביחזקאל סימן ל׳ פסו׳ ב׳׳ אלים כל אוריית׳ אילם האילם חס׳ יוד בתר׳ בר מן ד׳ האילים מל׳ דמל׳

בעל הטורים

ויהי ביום כלת׳ סמך חנוכת המזבח לברכת כהנים ורמז לחשמונאים שעשו חנוכ׳ ועוד כדי שלא תשלוט עין הרע במלאכת׳ לכך ברכם תחלה׳ וסמך למשכן שבזכו׳ המשכן יהיה שלום׳ וכן דוד סמך יי׳ יברך את עמו בשלו׳ וסמיך ליה מזמור שיר חנכת הבית׳ ושמו את שמי ואני אברכם וסמיך ליה ויהי ביו׳ כלת׳ זהו בכל מקו׳ אשר אזכיר את שמי אבוא אליך וברכתיך׳ הם נשיאי המטות הם׳ סופי תיבות להפך מתים׳ וכן הפקדים ויביאו את קרבנם סופי תיבות מתים על שם ותבער בם אש יי׳ ותאכל בקצ׳ המחנ׳ בקציני׳ שבהם׳ שש עגלות׳ כנגד ששה מזלות אשר עולים בגלגל וששה יורדים וכנגד ששה עתי׳ קור וחום וקיץ וחורף וזרע וקציר: וי״ב בקר׳ כנגד י״ב שבטים וי״ב מזלו׳: וקרבנו׳ וי״ו יתיר׳ על שם ו׳ בני שיצאו ממנו כלם בו׳ ברכות׳ ששה בנים יצאו מנחשון בעלי שש ברכות ואלו הן דוד משיח דניאל חנניה מישאל ועזריה דוד דכתי׳ ביה יודע נגן וגבור חיל איש מלחמה ונבון דבר ואיש תואר ויי׳ עמו׳ יודע נגן שיודע לשאול׳ וגבור חיל יודע להשיב׳ איש מלחמ׳ יודע לישא וליתן במלחמתה של תורה׳ ונבון דבר מבין דבר מתוך דבר׳ ואיש תאר שמראה פנים בהלכה׳ ויי׳ עמו שהלכ׳ כמותו בכל מקום: משיח דכתיב ביה ונחה עליו רוח יי׳ רוח חכמה ובינה רוח עצה וגבורה רוח דעת ויראת יי׳: דניאל חנניה מישאל ועזריה׳ דכתיב בהו ילדים אשר אין בהם כל מום וטובי מראה ומשכילי׳ בכל חכמה ויודעי דעת ומביני מדע ואשר כח בהם לעמוד בהיכל המלך׳ ד״א למה וקרבנו עם וי״ו יתירה כנגד ששה דברים שנתחדשו באותו היו׳ בעולם׳ ראשון לשכינה ששרתה בישראל׳ ראשון לנשיאים׳ ראשון לברכת כהני׳׳ ראשון למתיצת מחנה שכינ׳׳ ראשון לאיסור במה׳ ראשון לירידת האש׳ יצא בן נחשון בשש מדו׳ ויבנה יחוד בית המקדש׳ ולמה נקרא שמו נחשו׳ על שירד תחלה לנחשול שבים בכלן כתי׳ נשיא חוץ מיהוד׳ שלמוד הו׳ אותו השבט להקטין את עצמו ישב נא עבדך תחת הנער׳ וכן בדוד הוא אומר הוא הקטן׳ בכל אחד יש ששה פסוקים כנגד שבת

מ״ע ספורנו

ואת המזבח ואת כל כליו׳ ולהקים את המזבח ואת כל כליו כל אחד במקומו: וימשחם ויקדש אותם׳ אחר שהקים כל אח׳ מהם כתקונו: הם נשיאי המטו׳ הם העומדי׳ על הפקודים: ומלבד מה שהיו כן הקריב כל אחד מהם בעד שבטו ואנשיו כי מלבד מה שעמדו על הפקודים הביאו [illegible]

רלבג

הוא ליי׳׳ הורה בזה שהוא קדוש ליי׳ ואף על פי שאין לו שער אבל מגדל עצמו׳ וכי ימות מת עליו בפתע פתאום׳ ר״ל שימות מת אצלו בפתע פתאום בדרך שלא היה יכול להמלט מלהטמא כי מגדל מהירות בא המות למת ההוא והיה הנזיר במקום שנטמא בו בהכרח אם מגדל המגע והמשא ואם מגדל האהל וכאלו בזה שאע״פ שהוא אנוס הוא חייב בתגלחת ובקרבן והוא הדין בשוגג כי השגגה הוא אונס מה והוא מבואר׳ וטמא את ראשו נזרו׳ הורה שבהתחלת נזירתו היה טהור מזאת הטומאה ולפי שטמא ראש נזרו חייב בתגלחת ובקרבן להוציא מי שבאה לו נזירתו כשהוא טמא כיון שמגדל נזירות בקבר שאינו מגלח ומביא קרבן על טמאתו׳ וגלח ראשו ביום טהרתו ביום השביעי יגלחנו׳ ר״ל אחר שהזה עליו מי חטאת בשלישי ובשביעי כדי שיהיה טהור בעת התגלח׳ שנאמר ביום טהרתו לפיכך אם לא הזה עליו ביום השביעי אינו מגלח עד שיהיה טהור׳ וביום השמיני יביא שתי תורים׳ למדנו שהתגלחת קודם להבאת הקרבן כי הוא בא לקדש את ראשו׳ שנטמא׳ ולא יתכן שיקדש ראשו אם לא יוסר תחילה השער שנטמא׳ שתי תורים או שני בני יונה׳ ולא תור ובן יונה׳ אל הכהן אל פתח אהל מועד׳ למדנו שהבעלים מיטפלין בהבאתם עד שיביאם אל הכהן אל פתח אהל מועד׳ ועשה הכהן אחד לחטאת ואחד לעולה׳ למדנו מזה שחטאת קודם לעולה וכבר בארנו סבת זה בפרשת ויקרא׳ וכפר עליו מאשר חטא על הנפש׳ רוצה לומר שנטמא למת׳ והזיר ליי׳ את ימי נזרו׳ ר״ל מכאן ואילך ולמדנו מזה שאין הבאת האשם מעכב נזירותו׳ והביא כבש בן שנתו לאשם להשלים כפרתו׳ והימים הראשונים יפלו כי טמא נזרו׳ ר״ל הימים שנהג בהם נזירות לפי שכבר טמא נזרו וישוב להתחיל ימי מניין נזירותו ואין מתנאי הימים הראשונים שיאחרו ימים אחרונים מנזירותו כי כבר יקראו ימים ראשונים אף ע״פ שלא נשאר אלא יום אחד או קצתו׳ וזאת תורת הנזיר ביום מלאת ימי נזרו יביא אותו אל פתח אהל מועד׳ ר״ל יביא את עצמו או אפשר שהרצון בזה שאם לא רצה לבא שם להביא קרבנותיו יכריחוהו על זה כדי שיביא קרבנותיו שהוא מחוייב בהם וכבר התבאר סדר מעשה הקרבנות במה שקדם [illegible]

חזקוני

ויהי ביום כלות משה׳ למעלה פירש עבודת בני קהת הנישאת בכתף עכשיו מפרש לך עבודת בני גרשון ומררי שאי אפשר להיות נשאת בכתף רק בעגלות ונסמכה פרשת חנוכת מזבח לפרש׳ כהנים ללמד שביום שנשא אהרן את ידיו לברך את העם אחר כך בו ביום התחיל חנוכת המזבח: וימשח אותו׳ וע״י כך ויקדש אותו וכן אמרו רבותינו כל הכלים שעשה משה משיחתן מקדשתן מכאן ואילך עבודתן מחנכתן: ויקריבו נשיאי ישראל הוא שאומר לאחר ויביאו את קרבנם וגו׳: והעומדי׳׳ על הפקודי׳׳ פר״ש שעמדו עם משה ואהרן כשמנו את ישראל שנא׳ ואתכ׳ יהיו וגומר לפיכך ויביאו את קרבנם לכפרה לפי שמנו את ישראל וכן מצינו בפרשת מדין עבדך נשאו ראש אנשי המלחמה אשר בידנו וגומ׳ ונקרב את קרבן יי׳ לכפ׳ על נפשותינו: שש עגלו׳ צב׳ לשון צבא כמו וכל צוביה ומנודתם דיסעי׳ שתי׳ וכל עפרייתהון וסיליקון וכי׳ מתיבות שברות א״לף דונמה משטו לי ויכל שהשכנו׳ ולא נשיתי ולא כמו בי ושלמי את נשייך ונפליכו אבי ומעך והפלתי בי׳ הבו׳ ולמה לא שנתי מן בעיניך אף כאן מלאו׳ צבא והאלף חסרה הם העגלות ההולכות כצבא למלאכת המשכן: ונתת אותם אל הלוים איש כפי עבודתו׳ אם הוצרך להוסיף יוסיפו כל הנזר׳ שהרי שני׳ עשר בקר לא יוכלו למשו׳ ארבעי׳ ושמנה קרשים ואדנים והבריחים והעמודים והיריעות והקלעים ומסכים והמיתרים והיתדות: את שתי העגלו׳׳ שעבודתם קלה היריעות והמסכים והקלעים ויתדו׳ ומיתרי הקלעים: ואת ארבע העגלות׳ לפי שעבודתם כבדה הקרשים והבריחים והאדנים והעמודים ויתדות ומיתרי עמודי הקלעים: נשיא אחד ליום׳ כדי לחלוק כבוד לנשיאים לפי שנחשון היה מהלך ראשון וכו׳ הקרי׳ ראשון לא יאמר הואי׳ וקרבנתי תחלה יקריב עם כל א׳ וא׳ ביומו לכך נאמר נשיא אחד ליום נשיא אחד ליום להאריך מסך שמסתכם: נחשון בן עמינדב לא נקר׳ כאן נשיא כדי שלא יתגאה על שהקריב ראשון וכל האחרים נקראו נשיאים לפי שהשפילו עצמן והקריבו אחריו: וקרבנו ע״י שכבר כתב ויהי המקריב סור וכתבו קרבנו כלומר וזה קרבנו׳ ד״א לכך נכתב בוי״ו שלא יתגאה לומר אני ראשון למקריבים שהרי הוי״ו מוכיח על שנין ראשון כאילו לא היה ראשון: קערת כסף׳ מה בין קער׳ למזרק קערה גדלה עבה

רש"י

פר אחד · מיוחד שבעדרו: שעיר עזים אחד לחטאת · לכפר על קבר התהום טומאת ספק: הקריב נתנאל בן צוער · הקריב את קרבנו · מה ת"ל הקריב בשבטו של יששכר מה שלא נאמ' בכל השבטים לפי שבא ראובן וערער ואמר דיי שקדמני יהוד' אחי אקריב אני אחריו אמר לו משה מפי הגבורה נאמ' לי שיקריבו כסדר מסען לדגליהם לכך אמר הקרב את קרבנו והו' חסר יו"ד שהוא משמע הקרב לשון צווי שמפי הגבורה נצטוה הקרב ומהו הקריב הקריב שני פעמים שבשביל שני דברים זכה להקריב שני לשבטים אחת שהיו יודעים בתורה שנ' ומבני יששכר יודעי בינה לעתים ואחת שהם נתנו עצה לנשיאים להתנדב קרבנות הללו ויסודו של רבי משה הדרשן מצאתי אמר רבי רבי פנחס בן יאיר · נתנאל בן צוער השיאן עצה זו: קערת כסף · מנין אותיותיו בגימטריא תשע מאות ושלשים כנגד שנותיו של אדם הראשון: שלשים ומאה משקלה · על שם שכשהעמיד תולדות לקיום העולם בן מאה ושלשים היה שנאמר ויחי אדם שלשים ומאת שנה ויולד שת וגו': מזרק אחד כסף · בגימטריא חמש מאות ועשרים על שם נח שהעמיד תולדות בן חמש מאות שנה ועל שם עשרי' שנה שנגזרה גזרת המבול קודם תולדותיו כמו שפירשתי אצל והיה ימיו מאה ועשרים שנה לפיכך נאמר מזרק אחד כסף ולא נאמר מזרק כסף אחד כמו שנאמר בקערה לומר שאף אותיות של אחד מצטרפות למנין: שבעים שקל · כנגד שבעי' אומות שיצאו מבניו: כף אחת · כנגד התורה שנתנה מידו של הקב"ה: עשרה זהב · כנגד עשרות הדברות: מלאה קטרת · גימטריא של קטרת שש מאות ושלש עשרה מצות ובלבד שתחלף ק"וף בד"לת על ידי א"ת ב"ש ג"ר ד"ק: פר אחד · כנגד אברהם שנאמ' בו ויקח בן בקר: איל אחד · כנגד יצחק ויקח את האיל וגו': כבש אחד · כנגד יעקב והכבשים הפריד יעקב: שעיר עזים · לכפר על מכירת יוסף שנאמר וישחטו שעיר עזים: ולזבח השלמים בקר שנים · כנגד משה ואהרן שנתנו שלום בין ישראל לאביהם שבשמים: אילים כבשים ועתודים · שלשה מינים כנגד כהנים ולוים וישרא' וכנגד תורה ונביאים וכתובים שלש חמשיות כנגד חמשה חומשין וחמש הדברות הכתובין על לוח אחד וחמש הכתובים על השני עד כאן מיסודו של רבי משה הדרשן: ביום השלישי נשיא וגומר · ביום השלישי היה הנשיא המקריב לבני זבולן וכן כלם אבל בנתנאל שנאמר בו הקריב נתנאל נופל אחריו הלשון לומר נשיא לפי שכבר הזכיר שמו והקרבתו ובשאר שלא נאמר בהן הקריב נופל עליהן לשון זה נשיא לבני פלוני אותו היום היה הנשיא המקריב לשבט פלוני: ביום

תרגום אונקלוס	מקרא
תור חד בר תורי דכר חד אימר חד בר שתיה לעלתא: צפיר בר עזין חד לחטאתא: ולנכסת קודשיא תורין תרין דכרין חמשא גדייא חמשא אמרין בני שנה חמשא דין קורבנא דנחשון בר עמינדב:	פר אחד בן־בקר איל אחד כבש־אחד בן־שנתו לעלה: שעיר־עזים אחד לחטאת: ולזבח השלמים בקר שנים אילם חמשה עתודים חמשה כבשים בני־שנה חמשה זה קרבן נחשון בן־עמינדב: פ
ביומא תנינא קריב נתנאל בר צוער רבא שבטא דיששכר: קריב ית קורבניה מגיסתא דכסף חדא מאה ותלתין סלעין הוה מתקלה מזרקא חד דכסף מתקליה שבעין סלעין בסלעי קודשא תרויהון מלן סולתא דפילא במשח למנחתא: בזיכא חדא מתקל עשר סלעין היא דדהב מליא קטורת בוסמין: תור חד בר תורי דכר חד אימר חד בר שתיה לעלתא: צפיר בר עזין חד לחטאתא: ולנכסת קודשיא תורין תרין דיכרין חמשא גדייא חמשא אימרין בני שנה חמשא דין קורבן נתנאל בר צוער:	ביום השני הקריב נתנאל בן־צוער נשיא יששכר: הקרב את־קרבנו קערת־כסף אחת שלשים ומאה משקלה מזרק אחד כסף שבעים שקל בשקל הקדש שניהם מלאים סלת בלולה בשמן למנחה: כף אחת עשרה זהב מלאה קטרת: פר אחד בן־בקר איל אחד כבש־אחד בן־שנתו לעלה: שעיר־עזים אחד לחטאת: ולזבח השלמים בקר שנים אילם חמשה עתדים חמשה כבשים בני־שנה חמשה זה קרבן נתנאל בן־צוער: פ
ביומא תליתאה רבא לבני זבולן אליאב בר חילון: קורבניה מגיסתא דכסף חדא מאה ותלתין סלעין הוה מתקלה מזרקא חד דכסף מתקליה שבעין סלעין בסלעי קודשא תרויהון מלן סולתא דפילא במשח למנחתא: בזיכא חדא מתקל עשר סלעין היא דדהב מליא קטורת בוסמין: תור חד בר תורי דכר חד אימר חד בר שתיה לעלתא: צפיר בר עזין חד לחטאתא: ולנכסת קודשיא תורין תרין דכרין חמשא גדייא חמשא אמרין בני שנה חמשא דין קורבן אליאב בר חילון:	ביום השלישי נשיא לבני זבולן אליאב בן־חלן: קרבנו קערת־כסף אחת שלשים ומאה משקלה מזרק אחד כסף שבעים שקל בשקל הקדש שניהם מלאים סלת בלולה בשמן למנחה: כף אחת עשרה זהב מלאה קטרת: פר אחד בן־בקר איל אחד כבש־אחד בן־שנתו לעלה: שעיר־עזים אחד לחטאת: ולזבח השלמים בקר שנים אילם חמשה עתדים חמשה כבשים בני־שנה חמשה זה קרבן אליאב בן־חלן: פ
ביומא רביעאה רבא לבני ראובן אליצור בר שדיאור: קורבניה מגיסתא דכסף חדא מאה ותלתין סלעין הוה מתקלה מזרקא חד דכסף מתקליה שבעין סלעין בסלעי קודשא תרויהון מלן סולתא דפילא במשח למנחתא: בזיכא חדא מתקל עשר סלעין היא דדהב מליא קטורת בוסמין: תור חד בר תורי דכר חד אימר חד בר שתיה לעלתא: צפיר בר עזין חד לחטאתא:	ששי ביום הרביעי נשיא לבני ראובן אליצור בן־שדיאור: קרבנו קערת־כסף אחת שלשים ומאה משקלה מזרק אחד כסף שבעים שקל בשקל הקדש שניהם מלאים סלת בלולה בשמן למנחה: כף אחת עשרה זהב מלאה קטרת: פר אחד בן־בקר איל אחד כבש־אחד בן־שנתו לעלה: שעיר־עזים אחד לחטאת:
ולנכסת	ולזבח

מסרה

נשיא ו' רפין וכל יחזקאל דכוו' במ"ר גמס' בסדר' חיי שרה: הקר' י' חס' בליש' גמס' בסדר' ויקרא: למנח' כלהון רפין ב"מב דגשים וסי' זאת התורה לעלה למנחה · ויאמר ארנן אל דוד · כף אחת כ"ב פסוקים לית בהון לא אריך ולא זעיר פי' לא יוד ולא וי"ו וסי' בלשון ארמי לא תקטל עבדא דשם יהב להון המיסר בתריסר ותלת מלכים בארעא דכנענא · וסי' לא תרצח לא תנאף דואלה שמות · לאמר לך אתן את ארץ כנען · והבירו דר"ה · כף אחת דשנים עשר נשיאים · תתן להם מגנת לב · מלך דבר אחד וגו' מלך חרמה וגו' · מלך לבנ' אחד מלך עדלם · שם ארפכשד למך · גם עבדך נזהר בהם בשמר' עקב רב · לבלגה המשה עשר · כל ראשון מל' בליש' במ"ב חס' וסי' מיום הראשון עד יום השביעי · בראשון בארבעה עשר · וכל שני חס' וכל שלישי מל' ב"מג חס' וסי' והיו נכני' תנינא דפסו' · והשלשי שמה · והשלישי אבשלום · וכל ד"ה דכוו' ב"מז וסי' ואחרח חזיא' לחר' · יחזיא' · ולמשלמיהו שר הצבא כ' בו' · וכל רביעי מלא ב"מג חס' וסימ' לשערים הרבעי · חלקיהו השני תבליהו · ביום הרבעי נקהלו לעמק:

חזקוני

עבה מזרק נלוז דק: כף אחת עשרה · היא של זהב משקלה של כסף: פר א' בן בקר קטן דונמ' בן יונה · זה קרבן' זה מביא קטרת נדבה ואין היחיד מביא קטר' נדבה זה מביא חטאת שלא על חטא ואין

רלבג

נזרו · אי אפשר לומר שיגלח הנזיר בפתח אהל מועד ראש נזרו שנאמר ולקח את שער ראש נזרו ונתן על האש אשר תחת זבח השלמי' וזה מורה שאצל מקום האש שתחת זבח השלמים יהיה התגלחת והוא מבואר שאין הבעלים מבשלים השלמים במקדש ועוד שזה יהיה בזיון לאהל מועד שיגלח הנזיר את ראשו שם וכבר דקדקה התורה שלא לעלות במעלות על המזבח וכ"ש שראוי להשמר שם מהתגלחת · ולקח הכהן את זרוע בשלה מן האיל · רוצה לומר אחר שהוסר ממנו חזה ושוק שהוא לכהן יבשלו האיל בכללו ועמו יתבשל הזרוע שהוא לכהן ואף על פי שכבר נתבשל הזרוע שהוא לכהנים עם השאר שהוא לבעלים ולא נאסר מה שהוא לבעלים למדנו שבכמו זה השיעור לא יאסר הקדש מה שנתבשל עמו אבל בפחות מזה השיעור הנה יאסר השאר לבעלים והנה שערו חכמי' שהזרוע אחד מששים הוא מהשאר · ולזה למדנו מזה שמין במינו שנתבשלו יחד היה שיעורו בששים · ואלה מצה אחת · למדנו מזה שאם היתה פרוסה פסולה לפי שאינה אחת וכן העניין אם היתה חסרה וכן העניין ברקיק המצה · ונתן על כפי הנזיר אחר התגלחו את נזרו · לא היה צריך לומר אחר התגלחו את נזרו כי הזרוע הוא בשלה וכבר הושם באש שנתבשלה בו שער ראש הנזיר כמו שקד' ואולם בא ללמדנו כי זה לבד יעשה מענין קרבנותיו קודם תגלחתו לא הבאת קרבנותיו והסבה כשהיה זאת התגלחת אחר הבאת הקרבנות כי השיער הוא קדוש שכבר גדלו ליי' ולזה ראוי שיהיה עמו עם שלמות הבאת הקרבנות והסבה בגדול זה השער ליי' להעיר שגם במותרות החומר נשתדל שנשתמש בהם לעבודת השם יתע' וזה יהיה כשילכוד תאות החומר כפי היכולת וישתמש בהכרחי לבד לעבודת השם יתעלה ולזה התבשל באש שנשרף בו השיער איל הנזיר עם הזרוע שהוא לכהן · והניף אותם הכהן תנופה לפני יי' · כבר התבאר במה שקדם בספר ויקרא שהתנופה הוא כשהיה מוליך ומביא מעלה ומוריד ושם התבאר הסבה בזה · ואחר ישתה הנזיר יין · למדנו מזה שקודם זה הוא אסור בשתיית היין כי כל אלו דברים יש להם מבוא בדפותיו על תגברת יצרו כמו שביארנו ולא ישוב לשתיית היין כי אם אחר השלם אלו הדברים · זאת תורת הנזיר אשר ידור ליי' · רוצה לומר שהוא צריך שינהג איסור בכל הדברים שהנזיר מוזהר מהם כאלו תאמר שיהיה נזהר מכל אשר יעשה מגפן היין ומהטומאה למתי' ומגלחת ראשו · קרבנו ליי' על נזרו · רוצה לומר שזאת קרבנו ליי' על נזרו שאי אפשר לו לשנות דבר בנדר הקרבנות לא לתוספ' ולא לגרעון · מלבד אשר תשיג ידו · ר"ל שאם רצה להקריב לו בנדר ונדבה אפשר לו אבל לא יהיה קרבנו ליי' על נזרו זולת מה שנזכר והם הכבש והכבשה והאיל כפי נדרו אשר ידור כן יעשה על תורת נזרו ר"ל שאם נדר נזירות הרבה צריך שיביא בכל אחד מהם כמו זה המנהג ואחר שזכר מה שיביא להסיר מלחמת האדם עם נפשו ויסיר הריב והקטטה וההפסד מהבית והעם בכללו זכר זאת הפרשה והוא ברכת כהנים שהיא מעירה העדה כפלאה על עניין השלמות והשלום האמתי · דבר אל אהרן ואל בניו · למדנו שזאת המצוה היא לאהרן ולבניו לבד והוא לברך את ישראל בכל יום בזה האופן הנזכר בזה המקום והנה לעומק זאת הערה לא תרגם בה אנקלוס דבר · כה תברכו את בני ישראל · רוצה לומר בזה הלשון שהו' לשון הקדש והיה זה כן כי אם יעתיקו זה המאמר ללשון אחר אולי תפסד הכונה ותבלבל ובשם המפורש שנאמר ושמו את שמי על בני ישראל ואני אברכם וכבר התבאר שזאת הברכה היא בעמידה ממה שנאמר בפרשת כי תבא אלה יעמדו לברך וגומ' ואם בברכה היא דקדקה התורה שתהיה בעמידה כ"ש בזאת הברכה למעלתה וכבר התבאר במה שקדם שאהרן ברך בנשיאות כפים שנאמר וישא אהרן את ידיו אל העם ויברכם ולפי שזה הדבור נאמר יחד לאהרן ולבניו למדנו שבתאר אחד יהיה זאת הברכה מהם ולזה יחוייב שתהיה ברכת כהנים בנשיאות כפים אלא שהכהן גדול לא היה מגביה ידו למעלה מהציץ כי בציץ היה כתוב קדש ליי' ואם היה מגביה ידו למעלה יביא לחשוב שיהיה שם גבוה על השם יתעלה וזה בתכלית מהכפירה בו יתעלה ולזה היו ידיו למטה מהציץ והנה ההערה בנשיאות כפים הוא להעיר שאם נשא לבבנו אל השם להשכיל ולדעת אותו כפי היכולת נתיישר לזאת הברכה והנה זאת הברכה צריך שתהיה פנים כנגד פנים שנאמר אמור להם ומדרך המספר עם חברו שיהיו פניו כנגד פניו והיה זה כן כדי שיתבוננו ישראל בענין זאת הברכה ובנשיאות כפי הכהנים · יברכך יי' וישמרך · הנה עניין הברכה היא תוספת בטוב והשמירה הוא התמדת הטוב והנה הרצון בו לפי מה שאחשוב שבעת החיים תבא לנו הברכה השם יתע' מהשלמת הנפש המשכלת אשר נבראת בזולת שום שלמות ומכמה כמו שנתבאר בטבעיות ומהשפע השופע להם מה' יתעלה תשיג המושכלו' ובזה יתמיד להוסיף לה שלמות מה שהתמידו החיים האנושית ואחר המות יתמיד לה בזה השלמות ותשאר נצחיית בקיום השגותיה שהשיגה בחיים ולא תשיג זולת מה שהשיגה בחיים וזהו על דרך מה שאמר שלמה בשכבך תשמור עליך וגו' · או יהיה הרצון בזה יברכך יי' מברכות הכתובות בתורה והוא מה שאמר ברוך אתה בעיר וברוך אתה בשדה ושאר הברכות הנמשכות לזה וישמרך מכל רע והביאור הראשון נראה לנו יותר: יאר יי' פניו אליך ויחנך · ר"ל

שזאת

בעל הטורים

בשש ימי המעשה: ובכל אחד הוכפל שמו הרי כ"ד כנגד כ"ד שעות שביום ובלילה: שלשי' ומאה משקלה · כנגד שנות אדם עד שנולד שת: שבעים שקל · כנגד שבעים שהניח לבניו ולהצילן משבעים אומות שבעים שקל בגימ' שבעים נפש · בשביל שבעי' שירדו למצרים: כף אחת · כנגד התור' שניתנה מכף ידו של הקב"ה · עשרה זהב · כנגד עשרת הדברות: מלאה קטרת תחליף הק' בד' ב"את ב"ש עולה למנין תרי"ג · פר אח' כנגד אברה' ואל הבקר רץ אברהם · איל כנגד יצחק · כבש כנגד יעקב והכבשי' הפריד יעק': פר איל כבש · בגי' אברהם ויצחק ויעק' · ולזבח השלמים בקר שנים · כנגד משה ואהרן שעשו שלום בין ישר' ובין אביה' שבשמים; אלים כבשי' עתודים · ג' מינים כנגד כהנים לוים וישראלי' וכנגד תורה נביאים וכתובים · וכן עתודים מלא' וי"ו שדוד שעמד ממנו נברך בשש ברכות · ואין עתודים אלא לשון עתיד' כמא דאת אמר אשר התעתדו לגלים · ואות' ועתד' בשדה לך · פירוש יבוא בן נחשון בשש מדות ויבנה ייחוד בית המקדש: ד"א וקרבנו למה מלא וי"ו יתירה · כנגד ששה דברים שניטלו מאדם הראשון · שעתידי' לחזו' כשיבא בן נחשו' הוא המשיח · ואלו הן הששה דברי' שניטלו מאדם הראשון · זיון דכתי' משנה פניו ותשלחהו · חייו דכתי' כי עפר אתה ואל עפר תשוב · קומתו דכתיב ויתחבא האד' · מלמד שנגרעה קומתו · ונעשית של מאה אמה · פירות הארץ והאילן · דכתיב ארורה האדמה בעבורך בעצבון תאכלנה · מאורות דכתי' וחפרה הלבנה ובושה החמה · ומנין שנגנזו שנאמר וימנע מרשעי' אורם · ומנין שעתידי' לחזור בימי המשיח שנ' ואוהביו כצאת השמש בגבורתו · חיין דכתי' כי כימי העץ ימי עמי ת"ק שנה כשן של שקמה ת"ק שנה · קומתו דכתי' ואולך אתכם קוממיות · בקומה זקופה · פירו' הארץ והאילן דכתיב הגפן תתן פרי' והארץ תתן יבולה · מאורות דכתי' והיה אור הלבנה כאור החמה ואור החמה יהיה שבעתים: ביום השני הקריב בגי' נתן להם עצה:

תבין

אמרי נועם

הקריב נתנאל בן צוער הא' הקריב דריש בתנחומא את"ב שלא היה כדאי וגדול להקריב אחר יהוד' דבק עצמו למצוה' · מקשין העולם למה נקרא נשיא דן אחיעזר בן עמי שדי וכן נפתלי ופתרג' לפי ששבטו של דן יש בהם פסולת של מיכה ופלטם הענן ובקש דן לנפתלי אחיו שבקש עליו רחמים שלא יהי' הענן פולטו ואמר לו שיהי' לו אחיעזר בן עמי שדי פי' שיהי' לו אח לעזרה שיהי' בו עם אל שדי · ונפתלי השיבו אחי רע בן עינן כלומר אחי שיש בו עבודה זרה יהי' בתוך הענן · עתודים חמשה עתודים דבחשון מלא ובמסורה דלית דכוותא וחד להיות היהודים עתודים כתיב ועתידים קרי' לפי שמרדכי היה מגד אחד מיהודה והו"ין של עתודים יש לה קרניים ומשונה משאר וי"ו לומר שהיהודי' יש להם להיות כעתודים בפורי' לשמוח ולקפוץ:

רלבג

הנהגה שזכרנו הוא מהשם יתעלה ואף על פי שכבר נשיג המושכלות באמצעות הרגש כאשר יכפל בדבר כמו שנתבאר בחכמת הטבע הנה לא יספיק זה לקנות המושכלו אם לא נעזר בזה בשפע השם יתע׳ באמצעות השכל הפועל כמו שבארנו בראשון מספר מלחמו׳ השם וזה השפע ככה אותו בזה המקום בהאר השם יתעלה פנים אלינו והנה פניו הם השכלים הנפרדים כי הם המנהיגות אשר השגחת השם יתעלה ופניו ראוי שתהיה בהם והארת פניו הוא השפע השופע באמצעותם שיכין לנו הדרך להשיג המושכלות על אמתתם ואמר שזה אינכו מהשם יתע׳ על צד החיוב ר״ל כשנכפל לנו ההרגש בדבר מה שיגיע לנו המושכל תכף אבל יספיק זה מהשם יתעלה על צד החסד והחנינה שכ׳ ויחנך וזאת היא סבה גדולה שפנות התוריות וזה שאם אמדנו שיהיה מה השם יתע׳ שופע בחויב היה שפע ממנו זה המציאות אם כן העולם קדום אבל ...מה שישפע מהשם יתע׳ החנינה והחסד לא על ...זה יתכן שישפע ממנו ...מיד בעת מה ולא ישפע ...ואפשר שאמר יברכך על ...לנו מהחכמה אשר אצלנו ...ן החום כי כמו זה יקרא ...שיג השגתינו החלושה ...יה ואמר יאר על מה ...שאין אצלנו ההתחלות ...בנבואה וקרא זה הענין ...ל צד החנינה יגיע זה ...שבארנו בשני מספר ...ס׳ · ישא יי׳ פניו אליך ...ס׳ · ר״ל כי כשתהיה ...ככה והטעות בעיון שמה ...השם יתעלה שיביא אליך ...י באמצעות פניו והם ...ויסם לך שלום · בדעות ...מים לך שלום בעניינים ...ל דבקות ההשגחה ...י · ושמו את שמי על בני ... ר״ל שהכהנים יסדרו ...על בני ישראל באופן ...לם ואז אברכם מצד ...אתי בהם · ויהי ביום ...הקי׳ וגו׳ · הנה זה היה ... ימי המלואים שזכרו ...הנה נזכר בפרשה אלה ...נה השנית באחת לחדש ...המשכן ר״ל שנשלמה אז ...ה שזאת ההקמה היתה ...משה את המשכן וקדשו ...המזבח וכל כליו כשמשח ... המשחה ביום ראשון ...המלואים וקדשם בדרך ...ז׳ ימי המלואים כי אז ...מו על ענייכו לדורות ע״י ...כי כהונת משה רבינו ע״ה ...שעה וכבר פירשו בספרי ...ימי המלואים היה משה ...כן אחר שהעמידו ומשחו ...ויכי הוצרך להקימו לזאת ...ר שיתוק זה הפירוש מה ...פרשת צו כאשר עשה ...צוה השם לעשות לכפר ...יורה כי כמו שעשה משה ...עשה בכל ימי המלואים ...הראשון הוקם המשכן ...עם כל כליו הנה יראה ...ו בכל אחד מהימים ההם ...יראה לפי הפשט שלא שב ...בשאר ימי המלואים כי ...יה לכפר עליהם והם ...ן ובניו ולי במשיחת פעם ...ן וכליו והמזבח וכליו ...מה שיראה מהגמת ...מים במקדש והנה אפשר ...משחו לכל שבעת ימי ...תו שנבאר אחר זה והנה ...ויקדש להורות כי לא ...ושה עד שמשחו כלם ...כי כל אלו הדברים הם ...נכלי׳ אחת כמו שביארת ...אפשר שיתקדשו לחלאין ...השלחן בעצמו אי אפשר ...תוספ השלחן שהוא שלם ...קדש אם לא בשילוה לשא׳ ...שם והנה יתבאר ממה

...שכפר׳ ביום כלות משה ביום הראשון משבעת ימי המילואי׳ וזה שקרבנות הנשיאים נעשו תכף וכשבעת ימי המלואים לא כפר משה רק על אהרן ובניו ואח״כ כפר אהרן ובניו על כל ...ייב שיהיה הענין ביום השמיני והנה הראשון שהתחילה ממנו עבודת אהרן ובניו היה בראש חדש ניסן והוא היה ראש השנה לענין עבודת אהל מועד ולזה היו השקלים נגבים אז והנה ...קרבנם לפני ה׳ שש עגלות צב לנדבה וי״ב בקר והתנדבו אותם בעבור הלוים שישאו בהם המקדש וכליו ולא רצה משה לקבל מהן זה לולי שצוהו השם יתעלה על זה והנה הרצון בעגלות צב ...לכבוד הדברים שהיו משימים בהם · ביד איתמר בן אהרן הכהן · שנ לבני גרשון ולבני מררי ולבני קהת לא נתן דבר כי עבודת הקדש עליהם בכתף ישאו באה המצוה להם בזה המקום ...בכתף מצד קדושת הארון ויתר הדברים שהיו נושאים וכבר נתבאר שזה המאמר מצוה ממה שאמר בספר דברי הימים ויקרא דוד לצדוק ולאביתר הכהן וגו׳ · ויעלו את ארון השם ואלה... כאשר צוה השם אלהי ישראל ולא מצאנו מקום שצוה בו השם יתעלה שישאו משאם בכתף לולי זה המקום וכאן שגג דוד בהביאו אליו ארון האלהים שהרכיבוהו על העגלה חדשה והיה ...רן השם פרץ בעזא ולזה שב בסוף להביאו בכתף ע״י הלוים ולזה אמר כי למבראשונה לא אתם פרץ יי׳ וגו׳ · ויקרבו הנשיאים את חנוכת המזבח וגו׳ · הנה יתבאר מזה שכבר נמשח... המלואים וביום השמיני כמו שאמרו ז״ל או ירצה ביום המשח א״ו ביום שנשלם ענין משיחתו בכל שיתכן שיקריבו בו קרבנו׳ לכפר על ישר׳ כמו שקד׳ כי בימי המלואים לא ספר משה רק ...הנה הקריבו הנשיאים קרבנם אבל המזבח בדרך שזה ר״ל שהסכימו כלם בכל אחד מהמינים שהביאו כאשר הביא זה וכן הענין בעגלות והבקר כי כן היה ראוי בדרך שלא יהיה ...על חברו ועל פי הגבורה הסכים משה שיקריבו קרבנם כל אחד ביומו והנה הביאו אלה הקרבנות בסדור כדרך שהיו נוסעים ולזה היתה התחלה משבט יהודה ואחריו הקריבו שני הנשיאים

לה ולזבח השלמים בקר שנים אילם
חמשה עתדים חמשה כבשים בני־
שנה חמשה זה קרבן אליצור בן־
שדיאור: פ
ביום החמישי נשיא לבני שמעון
שלמיאל בן־צורישדי: קרבנו
קערת־כסף אחת שלשים ומאה
משקלה מזרק אחד כסף שבעים
שקל בשקל הקדש שניהם מלאים
סלת בלולה בשמן למנחה: כף
אחת עשרה זהב מלאה קטרת:
פר אחד בן־בקר איל אחד כבש־
מ אחד בן־שנתו לעלה: שעיר־עזים
אחד לחטאת: ולזבח השלמים
בקר שנים אילם חמשה עתדים
חמשה כבשים בני־שנה חמשה זה
קרבן שלמיאל בן־צורישדי:
פ ביום הששי נשיא
לבני גד אליסף בן־דעואל:
קרבנו קערת־כסף אחת שלשים
ומאה משקלה מזרק אחד כסף
שבעים שקל בשקל הקדש שניהם
מלאים סלת בלולה בשמן למנחה:
כף אחת עשרה זהב מלאה קטרת:
מה פר אחד בן־בקר איל אחד כבש־
אחד בן־שנתו לעלה: שעיר־
עזים אחד לחטאת: ולזבח השלמים
בקר שנים אילם חמשה עתדים
חמשה כבשים בני־שנה חמשה זה
קרבן אליסף בן־דעואל: פ
ביום השביעי נשיא לבני אפרים
אלישמע בן־עמיהוד: קרבנו
קערת־כסף אחת שלשים ומאה
משקלה מזרק אחד כסף שבעים
שקל בשקל הקדש שניהם מלאים
נ סלת בלולה בשמן למנחה: כף
אחת עשרה זהב מלאה קטרת:
פר אחד בן־בקר איל אחד כבש־
אחד בן־שנתו לעלה: שעיר־
עזים אחד לחטאת: ולזבח השלמים
בקר שנים אילם חמשה עתדים
חמשה כבשים בני־שנה חמשה זה
קרבן אלישמע בן־עמיהוד:
פ ביום השמיני נשיא
לבני מנשה גמליאל בן־פדהצור:
נה קרבנו קערת־כסף אחת שלשים
ומאה משקלה מזרק אחד כסף
שבעים שקל בשקל הקדש שניהם:
מלאים סלת בלולה בשמן למנחה:
כף

ולנכסת קודשיא תורין תרין דכרין חמשא גדיי חמשא אמרין בני שנה חמשא דין קורבן אליצור בר־שדיאור: ביומא חמישאה רבא לבני שמעון שלמיאל בר־צורישדי: קורבניה מגיסתא דכסף חדא מאה ותלתין סלעין הוה מתקלה מזרקא חד דכסף מתקליה שבעין סלעין בסלעי קודשא תרויהון מלן סולתא דפילא במשח למנחתא: בזכא חדא מתקל עשר סלעין היא דדהב מליא קטורת בוסמין: תור חד בר תור דכר חד אמר חד בר שתיה לעלתא: צפיר בר עזין חד לחטאתא: ולנכסת קודשיא תורין תרין דכרין חמשא גדיי חמשא אמרין בני שנה חמשא דין קורבן שלמיאל בר־צורישדי: ביומא שתיתאה רבא לבני גד אליסף בר־דעואל: קורבניה מגיסתא דכסף חדא מאה ותלתין סלעין הוה מתקלה מזרקא חד דכסף מתקליה שבעין סלעין בסלעי קודשא תרויהון מלן סולתא דפילא במשח למנחתא: בזיכא חדא מתקל עשר סלעין היא דדהב מליא קטורת בוסמין: תור חד בר תורי דכר חד אמר חד בר שתיה לעלתא: צפיר בר עזין חד לחטאתא: ולנכסת קודשיא תורין תרין דכרין חמשא גדיי חמשא אמרין בני שנה חמשא דין קורבן אליסף בר־דעואל: ביומא שביעאה רבא לבני אפרים אלישמע בר־עמיהוד: קורבניה מגיסתא דכסף חדא מאה ותלתין סלעין הוה מתקלה מזרקא חד דכסף מתקלה שבעין סלעין בסלעי קודשא תרויהון מלן סולתא דפילא במשח למנחתא: בזכא חדא מתקל עשר סלעין היא דדהב מליא קטורת בוסמין: תור חד בר תורי דכר חד אמר חד בר שתיה לעלתא: צפיר בר עזין חד לחטאתא: ולנכסת קודשיא תורין תרין דכרין חמשא גדיי חמשא אמרין בני שנה חמשא דין קורבן אלישמע בר־עמיהוד: ביומא תמינאה רבא לבני מנשה גמליאל בר־פדהצור: קורבניה מגיסתא דכסף חדא מאה ותלתין סלעין הוה מתקלה מזרקא חד דכסף מתקליה שבעין סלעין בסלעי קודשא תרויהון מלן סולתא דפילא במשח למנחתא: בזכא

אבן עזרא

ביום השביעי · יש אומרים כי בשבת הקריבו והיא הוראת שעה ויש אומרים כי היום הוא שביעי לחנכת המזבח והמכחישי׳ אמרו כי לא היה תחלת החנוכה יום ראשון לשבוע וזה לא יועיל כי לא יתכן שלא יהיה שבת בין שנים עשר יום והנכון בעיני כי הוא כפירוש השני בעבור זבח השלמים וכן ביום השביעי בהקפת יריחו וכן שבעת הימים בחנכת הבית בעבור יום ענוי נפש : פר אחד בן בקר · קטן כמו בן יונה : בקר שנים · גם הם פרים זכרים וטעמו מן הבקר והעד וכל בקר זבח השלמים עשרים וארבע׳פרים : ביום.

מסרה

וכל חמישי מלא במ״ג חס׳וסי׳ ובאו אנשים · הנזיר כאשר עשיתי · ירמיה החמישי · כל ששי חס׳ודגש · וכל שביעי מלא במ״ה חס׳וסי׳נמסר בסדר בא : וכל שמיני מל׳ · וכל תשיעי מלא במ״ג חס׳וסימ׳ ויהי בשנה התשעי׳ליהויקי׳ · בשנת ארבע לדריוש · לישוע התשעי׳ שלשי׳ ומאה כל שלשי חסר ו״יו בר מן ד׳וסימ וירדו שלשה מהשלושי׳ · מן השלושי׳דריש פסוק · ויחלה אסא בשנת שלושים דד״ה · ואני לא נקראתי · כל אורית׳עלה לעלה חס׳במ״א מלה עולה דבכורי׳ · יהושע כלהון חס׳ב״מג מלאים ונאמר נעשה נא · והיה כי יאמרו אלינו · לבנות לנו מזבח · וא׳מלא בשפטים וסי׳ והעלי׳עולה · וג׳מלאים בשמוא׳ וסי׳שלה חלב · ויהי שאול מעלה העולה · ויכל מהעלות העולה · וכל מלכי חס׳וב׳מלאים בישעיה וסי׳אין די בער · שנא גזל בעולה וא׳חס׳ בירמיה וסי׳כי יצמו · וכל תהלות ואיוב מלאים · וכל יחזקאל מלא במ״ו נמס׳שם וכל ד״ה חס׳ב״מט מלאי׳נמסר שם · בשמן כלם דגשים בר מן ו׳רפין וסי׳ נמסר בסדר תצוה · ביום השמיני ג׳ר״פ וסימ׳ביו׳השמיני נשיא לבני מנשה · ביום השמיני עצרת · ביום השמיני שלח את העם וכל אמצעו׳פסו׳דכו׳ביום השמיני ב״מב וביום השמיני וסי׳ אך בחמשה עשר יום · ויקרא בספר תורת אלהים

חזקוני

ואין היקיד מביא שעיר אלא על פסח זה דוחה את השבת ואת הטומאה ואין יקיד את׳ דוחה את השב׳ואת הטומא׳ : ביום השביעי שבת היה והוראת שעה היתה שהקריבו בו ביום : ובנא

הנשיאים אשר בדגלו לסדרן וכן בזה הדרך היה סדר אלו הקרבנות · והנה האריך בזכירת זה הקרבן בכל נשיא ונשיא להורות שכלם היו שוים בזה לא היה יתרון לאחד על חבירו שכל אחד מהן השתדל
משתדלו לזאת הכונה והנה היה בזה הענין חדוש שהתנדבו קטרת ואין היחיד מתנדב קטרת ופירוש זה הקרבן דוחה את השבת ואין קרבן יחיד דוחה את השבת כ"ש בשהיה נדבה שאין נדבה דוחה את
השבת אלא שבכבר היה זה על פי הגבורה · והנה החטאת לא נצטרך לכפר עליהם לפי שכבר כפר אהרן בעדו ובעד ביתו ובעד העם כמו שנזכר בפרשת שמיני · ולזה אמרו ז"ל שהיה בא לכפר על קבר
התהום כי השעירים יוגאלו בהם שכן באי' לכפר על הטמאות ועל מדרגותיהם כמו שביארנו במה שקדם ונמשך מן ההלכה בזה הספור תועלת כבר זכרנוהו במה שקדם · ובבא משה אל אהל מועד

אבן עזרא

ביום עשתי עשר יום · כבר בארתי בספר מאזנים למה השתנה זה המספ' וטע' עשתי כמו עשתינותיו מה שיולידו מחשבותיו כאילו העשר הוליד והוא סוד גדול ואמר רבי יונה הספרדי כי פירושו על שתי עשר והטע' החשבון שהוא קודם ממנו והנה טעה שתי טעיות גדולות האחד כי חשבון שנים עשר הוא על אחד עשר הפך דבריו והעד הנאמן מבן עשרי' שנה ומעלה והטעות השנית כי אילו היה על שתי היה ראוי שיאמר עשתי עשר ולא עשתי עשר כי עשתי לשון נקבה רק עשתי מלה אחת וטעם

מסרה

העשירי כלהון מלאי' ב"מד חס' וסי' בשנה התשיעית לצדקיהו · לשכינהו העשירי · בשנ' העשירי' בעשרי' דפרעה · בעשירי בחמש' לחדש לגלותינו בא אלי הפליט · וכל רבוי מניין מלאי' ב"מא חס' וסי' והמה כשלשי' איש : ביום עשתי ב' רפין ר"פ ובענין וסימ' ביום עשתי עשר יום · ביום שנים עשר יום נשיא : זהב ד' וסימ' נמסר בסדר פקודי : לעלה ח' מלעיל וסימ' זאת התורה לעלה למנחה לחטאת ולאשם · כל הבקר לעלה שנים עשר פרים · וארבעה שלחנות לעלה · וגם צלה לרוב בחלבי השלמים : ויאמר ארונה אל המלך :

בזיכא חדא מתקל עשר סלעין היא דדהב מליא קטורת בוסמין : תור חד בר תורי דכר חד אימר חד בר שתיה לעלתא : צפיר בר עזין חד לחטאתא : ולנכסת קודשיא תורין תרין דיכרין חמשא גדיי חמשא אימרין בני שנה חמשא דין קורבן גמליאל בר פדהצור : ביומא תשיעאה רבא לבני בנימן אבידן בר גדעוני : קורבניה מגיסתא דכסף חדא מאה ותלתין סלעין הוה מתקלה מזרקא חד דכסף מתקליה שבעין סלעין בסלעי קודשא תרויהון מלן סולתא דפילא במשח למנחתא : בזיכא חדא מתקל עשר סלעין היא דדהב מליא קטורת בוסמין : תור חד בר תורי דכר חד אימר חד בר שתיה לעלתא : צפיר בר עזין חד לחטאתא : ולנכסת קודשיא תורין תרין דכרין חמשא גדיי חמשא אמרין בני שנה חמשא דין קורבן אבידן בר גדעוני : ביומא עשיראה רבא לבני דן אחיעזר בר עמישדי : קורבניה מגיסתא דכסף חדא מאה ותלתין סלעין הוה מתקלה מזרקא חד דכסף מתקליה שבעין סלעין בסלעי קודשא תרויהון מלן סולתא דפילא במשח למנחתא : בזיכא חדא מתקל עשר סלעין היא דדהב מליא קטורת בוסמין : תור חד בר תורי דכר חד אימר חד בר שתיה לעלתא : צפיר בר עזין חד לחטאתא : ולנכסת קודשיא תורין תרין דכרין חמשא גדיי חמשא אמרין בני שנה חמשא דין קורבן אחיעזר בר עמישדי : ביומא חד עשר יומין רבא לבני אשר פגעיאל בר עכרן : קורבניה מגיסתא דכסף חדא מאה ותלתין סלעין הוה מתקלה מזרקא חד דכסף מתקליה שבעין סלעין בסלעי קודשא תרויהון מלן סולתא דפילא במשח למנחתא : בזכא חדא מתקל עשר סלעין היא דדהב מליא קטורת בוסמין : תור חד בר תורי דכר חד אמר חד בר שתיה לעלתא : צפיר בר עזין חד לחטאתא : ולנכסת קודשיא תורין תרין דיכרין חמשא גדיי חמשא אמרין בני שנה חמשא דין קורבן פגעיאל בר עכרן : ביומא

כַּ֥ף אַחַ֛ת עֲשָׂרָ֥ה זָהָ֖ב מְלֵאָ֥ה קְטֹֽרֶת׃ פַּ֣ר אֶחָ֞ד בֶּן־בָּקָ֗ר אַ֧יִל אֶחָ֛ד כֶּֽבֶשׂ־אֶחָ֥ד בֶּן־שְׁנָת֖וֹ לְעֹלָֽה׃ שְׂעִיר־עִזִּ֥ים אֶחָ֖ד לְחַטָּֽאת׃ וּלְזֶ֣בַח הַשְּׁלָמִים֮ בָּקָ֣ר שְׁנַ֒יִם֒ אֵילִ֤ם חֲמִשָּׁה֙ עַתֻּדִ֣ים חֲמִשָּׁ֔ה כְּבָשִׂ֥ים בְּנֵי־שָׁנָ֖ה חֲמִשָּׁ֑ה זֶ֛ה קָרְבַּ֥ן גַּמְלִיאֵ֖ל בֶּן־פְּדָהצֽוּר׃ פ

ס בַּיּוֹם֙ הַתְּשִׁיעִ֔י נָשִׂ֖יא לִבְנֵ֣י בִנְיָמִ֑ן אֲבִידָ֖ן בֶּן־גִּדְעֹנִֽי׃ קָ֠רְבָּנ֞וֹ קַעֲרַת־כֶּ֣סֶף אַחַ֗ת שְׁלֹשִׁ֣ים וּמֵאָה֮ מִשְׁקָלָהּ֒ מִזְרָ֤ק אֶחָד֙ כֶּ֔סֶף שִׁבְעִ֥ים שֶׁ֖קֶל בְּשֶׁ֣קֶל הַקֹּ֑דֶשׁ שְׁנֵיהֶ֣ם ׀ מְלֵאִ֗ים סֹ֛לֶת בְּלוּלָ֥ה בַשֶּׁ֖מֶן לְמִנְחָֽה׃ כַּ֥ף אַחַ֛ת עֲשָׂרָ֥ה זָהָ֖ב מְלֵאָ֥ה קְטֹֽרֶת׃ פַּ֣ר אֶחָ֞ד בֶּן־בָּקָ֗ר אַ֧יִל אֶחָ֛ד כֶּֽבֶשׂ־אֶחָ֥ד בֶּן־שְׁנָת֖וֹ לְעֹלָֽה׃ שְׂעִיר־עִזִּ֥ים אֶחָ֖ד לְחַטָּֽאת׃ סה וּלְזֶ֣בַח הַשְּׁלָמִים֮ בָּקָ֣ר שְׁנַ֒יִם֒ אֵילִ֤ם חֲמִשָּׁה֙ עַתֻּדִ֣ים חֲמִשָּׁ֔ה כְּבָשִׂ֥ים בְּנֵי־שָׁנָ֖ה חֲמִשָּׁ֑ה זֶ֛ה קָרְבַּ֥ן אֲבִידָ֖ן בֶּן־גִּדְעֹנִֽי׃ פ

בַּיּוֹם֙ הָעֲשִׂירִ֔י נָשִׂ֖יא לִבְנֵ֣י דָ֑ן אֲחִיעֶ֖זֶר בֶּן־עַמִּישַׁדָּֽי׃ קָרְבָּנ֞וֹ קַעֲרַת־כֶּ֣סֶף אַחַ֗ת שְׁלֹשִׁ֣ים וּמֵאָה֮ מִשְׁקָלָהּ֒ מִזְרָ֤ק אֶחָד֙ כֶּ֔סֶף שִׁבְעִ֥ים שֶׁ֖קֶל בְּשֶׁ֣קֶל הַקֹּ֑דֶשׁ שְׁנֵיהֶ֣ם ׀ מְלֵאִ֗ים סֹ֛לֶת בְּלוּלָ֥ה בַשֶּׁ֖מֶן לְמִנְחָֽה׃ כַּ֥ף אַחַ֛ת עֲשָׂרָ֥ה זָהָ֖ב מְלֵאָ֥ה קְטֹֽרֶת׃ פַּ֣ר אֶחָ֞ד בֶּן־בָּקָ֗ר אַ֧יִל אֶחָ֛ד כֶּֽבֶשׂ־אֶחָ֥ד בֶּן־שְׁנָת֖וֹ לְעֹלָֽה׃ ע שְׂעִיר־עִזִּ֥ים אֶחָ֖ד לְחַטָּֽאת׃ וּלְזֶ֣בַח הַשְּׁלָמִים֮ בָּקָ֣ר שְׁנַ֒יִם֒ אֵילִ֤ם חֲמִשָּׁה֙ עַתֻּדִ֣ים חֲמִשָּׁ֔ה כְּבָשִׂ֥ים בְּנֵי־שָׁנָ֖ה חֲמִשָּׁ֑ה זֶ֛ה קָרְבַּ֥ן אֲחִיעֶ֖זֶר בֶּן־עַמִּישַׁדָּֽי׃ פ

בְּי֗וֹם עַשְׁתֵּ֤י עָשָׂר֙ י֔וֹם נָשִׂ֖יא לִבְנֵ֣י אָשֵׁ֑ר פַּגְעִיאֵ֖ל בֶּן־עָכְרָֽן׃ קָרְבָּנ֞וֹ קַעֲרַת־כֶּ֣סֶף אַחַ֗ת שְׁלֹשִׁ֣ים וּמֵאָה֮ מִשְׁקָלָהּ֒ מִזְרָ֤ק אֶחָד֙ כֶּ֔סֶף שִׁבְעִ֥ים שֶׁ֖קֶל בְּשֶׁ֣קֶל הַקֹּ֑דֶשׁ שְׁנֵיהֶ֣ם ׀ מְלֵאִ֗ים סֹ֛לֶת בְּלוּלָ֥ה בַשֶּׁ֖מֶן לְמִנְחָֽה׃ כַּ֥ף אַחַ֛ת עֲשָׂרָ֥ה זָהָ֖ב מְלֵאָ֥ה קְטֹֽרֶת׃ עה פַּ֣ר אֶחָ֞ד בֶּן־בָּקָ֗ר אַ֧יִל אֶחָ֛ד כֶּֽבֶשׂ־אֶחָ֥ד בֶּן־שְׁנָת֖וֹ לְעֹלָֽה׃ שְׂעִיר־עִזִּ֥ים אֶחָ֖ד לְחַטָּֽאת׃ וּלְזֶ֣בַח הַשְּׁלָמִים֮ בָּקָ֣ר שְׁנַ֒יִם֒ אֵילִ֤ם חֲמִשָּׁה֙ עַתֻּדִ֣ים חֲמִשָּׁ֔ה כְּבָשִׂ֥ים בְּנֵי־שָׁנָ֖ה חֲמִשָּׁ֑ה זֶ֛ה קָרְבַּ֥ן פַּגְעִיאֵ֖ל בֶּן־עָכְרָֽן׃ פ

ביום

וגו' · הרצון בזה שבכל עת שהיה רוצה משה שתבא לו הנבוא' היה בא אל אהל מועד והיה שומע את הקול מדבר אליו מעל הכפרת מבין שני הכרובי' לפרס' לישראל ענין הנבואה ולזה אמר בפרשת שמיני כי היום יי' נראה אליכם והיה נראה כבוד השם לכל ישראל בדרך שיהיו מרגישים שמשם היתה הנבואה באה למשה והנה ענין הכרובים היה מעיר גם כן לחכמים על אפשרו' הגעת הנבוא' ואיך תגיע כמו שביארנו במה שקדם ואמנם היו צריכים ההמון לזה הפרסום כדי שיתאמת יותר בלבבם ענין הנבואה ואולם התועלות המגיעות מזאת הפרשה הם תשעה :

התועלת הראשון הוא במדות והוא שלא שהמקדש השמאים על ידתרותיהם ולהוהירם שלא יכנסו שם והנה התועלת בשו השלו' שבואר ממה שנזכר בספר ויקרא :

התועלת השני הוא במדות והוא מה שנתחדש בזה המקום בענין גזל הגר כדי להרחיק התמסי מישראל והמרידה והקטטה כי אולי יקל בעיניהם לגזל בידם ממון הגר כדי שיזכו בדין במותו כשלא היה לו יורש ויתחדש מזה ההפסד והמחלוקת הרבה :

התועלת השלישי הוא במצו' והוא מה שנזכר בדיני סוטה וכבר זכרנו תועלתה ותועלת כל האזהרות אשר באו בה בפרשת זאת הפרשה :

התועלת הרביעי הוא במצו' והוא מה שנזכר בפרש' נזיר וכבר זכרנו תועלת ותועלת כל האזהרו' אשר באו בה בביאורנו דברי זאת הפרשה :

התועלת החמישי הוא במצו' והוא מה שצוה הכהנים לברך את ישראל בזאת הברכה הנפלא' וכבר ביארנו התועל' המגיע ממנה במה שקדם :

התועלת הששי הוא במדות והוא שאין ראוי לאדם שישבח ויתכבד חבירו כשהסכימו לעשות פעולה טובה מפורסמ' כדי שיוכל להתפאר עליהם או לביישם כשיאמר פלוני עשה כך וכך ופלוני לא עשה אלא כך ולזה ספר בנדבות הנשיאים שהיו שוות לא שנה אחד מהן מנדבת חבירו ולזאת הסב' הסכימה דעת' לדעת השם ית' בזה :

התועלת השביעי הוא במדות והוא מה שצוה בני קהת שישאו הארון בכתף ולא על העגלות לכבוד הארון ולקדושתו :

התועלת השמיני הוא במדו' והוא להודיע שבדברים אשר יהיה בהם כבוד לאחר שיהיה קודם אין ראוי לדקדק רק בראשון שיהיה היותר נכבד אך אחריו לא כדקדק אלא לפי מנהג ולזה התחיל נחשון בן עמינדב שהיה נשיא השבט היותר נכבד להקריב קרבנו ואחריו נמשך הענין לפי המנהג בדי שלא תפול קנאה בניהם בזה ולולי זה היה ראוי שיקריב נשיא שבט ראובן אחר נשי' שבט יהוד' כי ראובן היה הבכו' והיה נופלת קטטה ביניה' מי הוא היותר נכבד שבשבטים ההם ואולם כשנמשך הענין לפי מנהגם סר המחלוקת והקנא' כי לא יתבאר בזה שתהיה הקדימה מפני המעלה אבל מפני המנהג :

התועלת התשיעי הו' לפרסם הכבו' שהיה בענין הגעת הנבואה שהיה מודגם לישראל שכבוד ה' היה על הכפרת ומשם היתה מגעת הנבואה למשה מבין שני הכרובים וכבר זכרנו התועלת שהיה מגיע מזה :

פרשת בהעלותך

בהעלותך את הנרות וגומר · לפ"ש שלא דבר אל אהרן ויעש כן אהרן אין ראוי שתחשוב שדקדקה התורה להיות זאת העבודה בכהן גדול שכבר התבאר בפרשת ואתה תצוה שאין העלאת הנרות בכהן גדול לבדו שנאמר יערוך אותו אהרן ובניו מערב ועד בקר ובכן ראוי שתבין הענין בקטרת שנאמר בפרשת תרומה והקטיר עליו אהרן קטרת סמים בבקר בבקר בהטיבו הנרות וגומר · למדנו שהראוי להדלקת המנורה ראוי להקטרת הקטרת למדנו מזה המקום שהוא ראוי שיהיו הנרות דולקות תמיד ואולם מה שנאמר בפרשת ואתה תצוה מערב ועד בקר אינו אלא לשעור השמן שישימו בו מה שיספיק מערב עד בקר ושיערו חכמים חצי לוג · אל מול פני המנורה · הוא לאחורי פני המנורה כדי שיהיו הנרות דולקות כנגד הארון וזה כי פני המנורה היה לפני הכהן ואחוריה לצד הארון וזה אמנם היה כשהיו פתילותיה פונים לצד הנר האמצעי והנר האמצעי לצד הארון · וזה מעשה המנורה מקשה זהב וגומר · מקשה היא · למדנו שאין תכלה שתהיה זהב אלא שתהיה מקשה ולזה יחוייב שתהיה של מתכת והתבאר עוד שלא יחוייב שיהיו בה הפרחים והכפתור להם אלא כשהיתה של זהב שנאמר מקשה זהב עד ירכה עד פרחה מקשה הוא למדנו כי כשהיתה של זהב יתערך בה פרח וכשלא היתה של זהב לא תצטרך בה ואת הנוספה ר"ל גביעיה כפתוריה ופרחיה והסבה לפי שזאת המנורה הנכבדת אשר בזה הציור לא תשלם אלא כשהיתה המנורה של זהב כי הזהב לחשיבותו יביא להעיר על שהיה משל לדבר הנכבד אשר בעבורו נעשה זה הציור ידמה שכבר באה זאת הפרשה בזה המקום לפי שכבר זכר היות הקול מדבר עם משה מעל הכפרת מבין שני הכרובים להעיר איך יתכן שתגיע הנבואה לנביא ולפי שענין המנורה מעיר בזה כמו שביארנו במה שקדם בענין המנורה סמך לזאת הפרשה ענין המנורה :

ביום המשח אותו · בו ביום שנמשח הקריב ומה אני מקיים אחרי המשח שנמשח תחלה ואחר כך הקריב או אחרי המשח לאחר זמן ולא בא ללמד ביום המשח אלא לומר שנמשח ביום כשהוא אומר ביום משחו אותו למדנו שנמשח ביום ומה ת"ל ביום המשח אותו ביום שנמשח הקריב : קערות כסף שתי עשרה · הם הם שהתנדבו ולא אירע בהם פסול : שלשים ומאה הקערה האחת וגומר · מה ת"ל לפי שנאמר שלשים ומאה משקלה ולא פירש באי זו שקל לכך חזר ושנאה כאן וכלל בכולן כל כסף הכלים בשקל הקדש : כל כסף הכלים וגומר · למדך שהיו כלי המקדש מכוונים במשקלן שוקלן אחד אחד ושוקלן כלן כאחד לא רבה ולא מעט : כפות זהב שתים עשרה · למה נאמר לפי שנ' כף אחת עשרה זהב היא של זהב ומשקל' עשרה שקלים של כסף או אינו אלא כף אחת של כסף ומשקלה עשרה שקלי זהב ושקלי זהב אין משקלם שוה לשל כסף ת"ל כפות זהב של זהב היו : ובבא משה · ב' כתובי' המכחישי' זה את זה שלישי בא והכריע ביניה' כתיב אחד אומר וידבר יי' אליו מאהל מועד והוא חוץ לפרכ' וכתיב אחד אומר ודברתי אתך מעל הכפר' בא זה והכריע ביניהם משה בא אל אהל מועד ושם שומע את הקול הבא מעל הכפרת מבין שני הכרובי' הקול יוצא מן השמי' לבין שני הכרובי' ומשם יוצא לאהל מועד: מדבר· כמו מתדבר כבודו של מעלה לומר כן מדבר בינו לבין עצמו ומשה שומע מאליו : וידבר אליו · למעט את אהרן מן הדברו' : וישמע את הקול · יכול קול נמוך ת"ל את הקול הוא הקול שנדבר עמו בסיני וכשמגיע לפתח היה נפסק ולא היה יוצא חוץ לאהל :

חסלת נשא

בהעלותך · על שם שהלהב עולה כתי' בהדלקתן לשון עלייה שצרי' להדליק עד שתהא שלהב' עולה מאליה ועו' דרשו רבותי' מכאן שמעל' היתה לפני המנורה שעליה הכהן עומד ומטיב : אל מול פני המנור' · נר האמצעי שאינו בקני' אלא בגוף של מנור' : יאירו שבע' הנרות · ששה שכל ששת הקני' שלשה המזרחיי' פוני' למול האמצעי הפתילו' שבהן וכן גם המערביי' ראשי הפתילות למול האמצעי ולמה כדי שלא יאמרו לאורה הו' צריך : ויעש

רלבג

קח את הלוי' מתוך בני ישר' · הנה מפני שראה להכנים הלוים בזאת הקדושה שהיו מיוחדים לעבוד עבודתם במקדש צוה הש"י לטהרם ראשונה ולכפר עליהם כדי שתתיישב בלב ישראל יותר ענין קדושתם והנה הנו עליהם מי חטאת לטהרם כאלו

ביום שנים עשר יום נשיא לבני נפתלי אחירע בן־עינן׃ קרבנו קערת־כסף אחת שלשים ומאה משקלה מזרק אחד כסף שבעים שקל בשקל הקדש שניהם׀ מלאים סלת בלולה בשמן למנחה׃ כף אחת עשרה זהב מלאה קטרת׃ פר אחד בן־בקר איל אחד כבש־אחד בן־שנתו לעלה׃ שעיר־עזים אחד לחטאת׃ ולזבח השלמים בקר שנים אילם חמשה עתדים חמשה כבשים בני־שנה חמשה זה קרבן אחירע בן־עינן׃ פ

זאת׀ חנכת המזבח ביום המשח אתו מאת נשיאי ישראל קערת כסף שתים עשרה מזרקי־כסף שנים עשר כפות זהב שתים עשרה׃ שלשים ומאה הקערה האחת כסף ושבעים המזרק האחד כל כסף הכלים אלפים וארבע־מאות בשקל הקדש׃ כפות זהב שתים־עשרה מלאת קטרת עשרה עשרה הכף בשקל הקדש כל־זהב הכפות עשרים ומאה׃ כל־הבקר לעלה שנים עשר פרים אילם שנים־עשר כבשים בני־שנה שנים עשר ומנחתם ושעירי עזים שנים עשר לחטאת׃ וכל בקר׀ זבח השלמים עשרים וארבעה פרים אילם ששים עתדים ששים כבשים בני־שנה ששים זאת חנכת המזבח אחרי המשח אתו׃ ובבא משה אל־אהל מועד לדבר אתו וישמע את־הקול מדבר אליו מעל הכפרת אשר על־ארן העדת מבין שני הכרבים וידבר אליו׃

קע"ו · עמו"ס · סימן · עמי"נדב

ביומא תרי־עשר יומין רבא לבני נפתלי אחירע בר־עינן׃ קורבניה מגסתא דכסף חדא מאה ותלתין סלעין הוה מתקלה מזרקא חד דכסף מתקליה שבעין סלעין בסלעי קודשא תרויהון מלן סולתא דפילא במשח למנחתא׃ בזכא חדא משקל עשר סלעין היא דדהב מליא קטורת בוסמין׃ תור חד בר תורי דכר חד אמר חד בר שתיה לעלתא׃ צפיר בר עזין חד לחטאתא׃ ולנכסת קודשיא תורין תרין דכרין חמשא גדיי חמשא אמרין בני שנה חמשא דין קורבן אחירע בר־עינן׃ דא חנוכת מדבחא ביומא דרביאו יתיה מן רברבי ישראל מגיסי כספא תרתא עשרי מזרקי כספא תרין עשר בזיכי דדהבא תרתא עשרי׃ מאה ותלתין סלעין הוו מתקלא דמגיסתא חדא דכספא ושבעין דמזרקא חד כל כסף מניא תרין אלפין וארבע־מאה בסלעי קודשא׃ בזיכי דדהבא תרתא־עשרי מליין קטורת־בוסמיא מתקל עשר־סלעין הוי־מתקלא דבזיכא בסלעי קודשא כל־דהב בזכיא מאה ועשרין׃ כל־תורי לעלתא תרי־עשר תורין דכרין תרי־עשר אמרין בני־שנא תרי עשר ומנחתהון וצפירי בר־עזי תרי עשר לחטאתא׃ וכל תורי לנכסת קודשיא עשרין וארבעה תורין דיכרין שיתין גדרין שיתין אימרין בני־שנא שיתין דא חנוכת מדבחא בתר דרביאו יתיה׃ וכד־עליל משה למשכן זמנא למללא עמיה ושמע ית־קלא דמתמליל עמיה מעילוי כפורתא די על־ארונא דסהדותא מבין תרין כרוביא ומתמליל עמיה׃

פרשה

א וידבר יהוה אל־משה לאמר׃ דבר אל־אהרן ואמרת אליו בהעלתך את־הנרת אל־מול פני המנורה יאירו שבעת הנרות׃

ויעש

פרשה

ומליל יי׳ עם־משה למימר׃ מליל עם־אהרן ותימר ליה באדלקותך ית־בוציניא לקביל אפי מנרתא יהון מנהרין שבעא בוציניא׃

ועבד

ובבא ד׳ ב׳חס׳ וב׳מלאי׳ וסימ׳ נמסר בסוף סדר ויצא: מרבר ח׳וסימ׳ נמסר בסוף סדר כי תשא: ארון ג׳חס׳ נמסר בסדר תצוה: ארון העדות י"ב וסימ׳ ונועדתי לך · ונתת את הכפרת · ונתת את הפרכת · ונתת אתו · ומשחת בו את אהל מועד · את ארון העדו׳ ואת ר"פ׳ ושמ׳ שם את ארון · ונתה את מזבח · ויבא את הארון · ובא אהרן ובניו · ובבא מש׳ אל אהל מועד לדבר · צוה את הכהני׳ נשיא דיהושע · ונמסר גם בסדר פקודי׃

אבן עזרא

וטעם ובבא משה יתכן שתחלת הדבור שהוא ויקר׳ אל משה היה כאשר נשלמה החנוכה וכל המלקדקים אמרו כי מדבר אין מבנין התפעל והתי"ו מבולע ולפי דעתי שהיא שם הפועל כמו הנה ולא ידעתי דבר והמ"ם תחת מן כמשפט הלשון · וטעם וישמע שהוא לבדו היה שומע הקול לא ישמעהו מי שהוא באהל מועד מחוץ לפרוכת גם זה נכון כי השם הוסיף בהרגשת אזניו כאשר הוסיף באור עיני נער אלישע וכן ויגל יי׳ את עיני בלעם : וידבר אליו · כן היה משפט הדבור תמיד :

חסלת נשא

דבר אל אהרן · כי הוא חייב במלות הדלק׳ הנר : אל מול פני המנורה · פי׳ והאיר אל עבר פניה והנה מלת האיר יוצאה כמו תאיר נרי ואין כן יאירו והארץ האיר׳ · ונסמכ׳ זאת הפרשה להורות כי הדבור יהיה גם בלילה כי שם יהיה הנר דלוק ולא יכבה :

וזה

חזקוני

ובבא משה · לפי שדבר הכתוב בחנכת המזבח למדנו כאן שהשכינה שורה בו ומש׳ יצא הקול י"מ שתחלת הספר של ויקר׳ אל משה היה כשנשלמה החנוכה :

סליקא סדרא דפרשת נשא

דבר אל אהרן נסמכה פרש׳ זו אם חנוכת הנשיאים לפי שאת׳ שבט לוי ועשר שבטי׳ שהקריבו קרבנם לחנוכת המזבח ושבט לוי לא הקריב כלו׳ והיו מצטערים ואומרי׳ למה רשקנו מהקריב להק"בה לחנכ׳ המזב׳ כיון שעברה חנכת המזב׳ אמר לו הב"ה לאהרן ולבניו כל השבטים עשו חנכה ואת׳ לחנכ׳ תעשו חנכה לכך נא׳ דבר אל אהרן בהעלותך וגו׳ ואחר כך קח את הלוים : בהעלותך את הנרות · ביום שהוקם המשכן כאמרם לפי שבאותו יום התחילו להדליק לאחר שכלה לחק׳ את המשכן הוזקק להכנסו׳ בהדלקה שסבורים שאף בלילה היה הדבור כי שם הנר תמיד דולק וכן מצינו בשמואל ונר אלהים טרם יכבה וגו׳ ויקרא יי׳ אל שמואל : בהעלותך את הנרו׳ אל מול פני המנור׳

ויעש כן אהרן אל מול פני המנורה
העלה נרתיה כאשר צוה יהוה את
משה: וזה מעשה המנרה מקשה
זהב עד ירכה עד פרחה מקשה הוא
כמראה אשר הראה יהוה את משה
כן עשה את המנרה: פ
ה וידבר יהוה אל משה לאמר: קח
את הלוים מתוך בני ישראל וטהרת
אתם: וכה תעשה להם לטהרם הזה
עליהם מי חטאת והעבירו תער
על כל בשרם וכבסו בגדיהם
והטהרו: ולקחו פר בן בקר ומנחתו
סלת בלולה בשמן ופר שני בן
בקר תקח לחטאת: והקרבת את
הלוים לפני אהל מועד והקהלת את
כל עדת בני ישראל: והקרבת את
הלוים לפני יהוה וסמכו בני ישראל
את ידיהם על הלוים:
י והניף אהרן את הלוים תנופה לפני
יהוה מאת בני ישראל והיו לעבד
את עבדת יהוה: והלוים יסמכו את
ידיהם על ראש הפרים ועשה את
האחד חטאת ואת האחד עלה
ליהוה לכפר על הלוים: והעמדת
את הלוים לפני אהרן ולפני בניו
והנפת אתם תנופה ליהוה: והבדלת
את הלוים מתוך בני ישראל והיו לי
הלוים: ואחרי כן יבאו הלוים
לעבד את אהל מועד וטהרת אתם
והנפת אתם תנופה:
טו כי נתנים
נתנים המה לי מתוך בני ישראל
תחת פטרת כל רחם בכור כל
מבני ישראל לקחתי אתם לי:
כי לי כל בכור בבני ישראל באדם
ובבהמה ביום הכתי כל בכור
בארץ מצרים הקדשתי אתם לי:
ואקח

ועבד כן אהרן לקביל אפי מנרתא אדליק בוציניהא כמא די פקיד יי ית משה: ודין עובד מנרתא נגידא דהב עד שידה עד שושנהא נגידא היא כחיזו די אחזי יי ית משה כן עבד ית מנרתא: ומליל יי עם משה למימר: קריב ית ליואי מגו בני ישראל ותדכי יתהון: וכדין תעביד להון לדכואיהון אדי עליהון מיא דחטאתא ויעברון מספר על כל בשרהון ויחוורון לבושיהון וידכון: ויסבון תור בר תורי ומנחתיה סולתא דפילא במשח ותור תניין בר תורי תסב לחטאתא: ותקריב ית ליואי לקדם משכן זמנא ותכנוש ית כל כנשתא דבני ישראל: ותקריב ית ליואי קדם יי ויסמכון בני ישראל ית ידיהון על ליואי: וירים אהרן ית ליואי ארמא קדם יי מן בני ישראל ויהון למפלח ית פולחנא דיי: וליואי יסמכון ית ידיהון על ריש תוריא ויעביד ית חד חטאתא וית חד עלתא קדם יי לכפרא על ליואי: ותקים ית ליואי קדם אהרן וקדם בנוהי ותרים יתהון ארמא קדם יי: ותפריש ית ליואי מגו בני ישראל ויהון משמשין קדמי ליואי: ובתר כן יעלון ליואי למפלח ית משכן זמנא ותדכי יתהון ותרים יתהון ארמא: ארי אפרשא מפרשין אינון לי מגו בני ישראל חלף פתח כל ולדא בוכרא כולא מבני ישראל קריבית יתהון קדמי: ארי דילי כל בוכרא בבני ישראל באנשא ובבעירא ביומא דקטלית כל בוכרא בארעא דמצרים אקדישית יתהון קדמי:
וקריבית

המנורה ג' מלאי' וסימ' מקשה תיעשה המנורה · ויעש בן אהרן · בהעלתך את הנרת · ונמסר גם בסדר כי תשא · כמרא'ה'דגשי' וסי' איש הראה יי' את משה · אשר ראיתי בבאי ב' בפסו' · והנה שם כבו' אהי ישר' · ופני הקד' המראה כמראה · קח י"ב ר"פ וסי' נמס' בסד' מדבר סיני · וכה תעשה להם ב' ר"פ וסי' וכה תעש' להם לטהרם · וכה אמר שמעי בלכתו · לטהרם ב' וסי' הזה עליהם מי חטאת · ויכפר עליהם אהרן · על כל ועל כל ו' וסי' נמס' בסד' מדבר סיני · לפני אהל מועד ז' וסי' בסדר תצוה · עבדת יי' ג' וסי' והניף את הלוים · כי עד הוא בינינו וביניכם · ותכל כל מלאכ' עבדת יי' · ואת האח'ד' וסימ' נמסר בסדר מצורע · והעמדת כל העמד' כתי' כן בה"א העמדת להררי עוז · נתני' כל אוריית' חס' וי"ו ב' מג וסי' נמס' בסדר במדב' סיני · המה לי חד מן ז' זוגין מתחלפין קדמא וי"ו תניינ י"וד וסי' מחייאל ויולד לחנוך · ומחויאל כ' בו · נתינים המה לו · נתנים המה לי מנחת קנאות הוא · מנחת קנאות היא · כי אתה תבוא · כי אתה תביא · אם לא תגידו את דברינו · ואם תגידי את דברינו · באש קנאתו · באש קנאתי · יליזו מעיניך · ילוזו מעיניך · הקדשתי ו' וסימ' בסדר מדבר סיני

רשי

ויעש כן אהרן · להגיד שבחו של אהרן שלא שינה : וזה מעשה המנורה · שהראהו הקב"ה באצבע לפי שנתקשה בה לכך נאמ' וזה : מקשה · בטדי"ן בלע"ז לשון דא לדא נקשן עשת של ככר זהב היתה ומקיש בקורנס וחותך בכשיל לפשט איבריה כתקנן ולא נעשית איברי' על ידי חיבור : עד ירכה עד פרחה · ירכה היא השידה שעל הרגלי' חלול כדרך מנורות כסף שלפני השרי' : עד ירכה עד פרחה · כלומר גופה של מנורה כולה וכל התלוי בה : עד ירכה · שהוא אבר גדול : ועד פרחה · שהוא מעשה דק שבה הכל מקשה ודרך עד לשמש בלשון זה כמו מגדיש ועד קמה ועד כרם זית : כמראה אשר הראה וגו' · כתבנית אשר הראהו בהר כמו שנ' וראה ועשה כתבניתם וגו' : כן עשה את המנורה · מי שעשאה ומדרש אגד' על ידי הקב"ה נעשת מאליה' : קח את הלוים · קחם בדברים אשריכם שתזכו להיו' שמשים למקום : הזה עליהם מי חטאת · של אפר הפרה מפני טמאי מתי' שבה' : והעבירו תער · מצאתי בדברי רבי משה הדרשן לפי שנתנו כפרה על הבכורו' שעבדו ע"א והיא קרוי' זבחי מתי' והמצורע קרוי מת הזקיקם תגלחת כמצורעים : ולקחו פר בן בקר · והוא עולה כמו שכתוב ועשה את האחד עולה והוא קרבן צבור בע"א : ופר שני · מה ת"ל שני לומר לך מה עולה לא נאכלת אף חטאת לא נאכלת ובזו יש סמך לדבריו בתורת כהני' ואומר אני שהורא' שעה היתה שעיר היה להם להביא לחטאת ע"א עם פר העולה : והקהלת את כל עדת · לפי שהלוים נתנים קרבן כפר' תחתיה' יבאו ויעמדו על קרבנ' ויסמכו ידיהם עליהם : והניף אהרן את הלוים תנופה · כדרך שאשם מצורע טעון תנופה חי שלש תנופות נאמרו בפרשה זו הראשונה לבני קהת לכך נאמ' בה והיו לעבוד את עבוד יי' לפי שעבודת קדש הקדשי' עליהם הארון והשלחן וגומ' השנייה לבני גרשון לכך נאמ' בה תנופ' ליי' שאף עליהם היתה עבודת הקדש יריעו' וקרסים הנראו' בבית קדש הקדשים · והשלישי לבני מררי : נתונים נתונים · נתונים למשא נתונים לשיר : פטרת · פתיחת : כי לי כל בכור · שלי היו הבכורות בקו הדין שהגנתי עליהם בין בכורי מצרים ולקחתי אותם לי עד שטעו בעגל ועכשו ואקח את הלוים : ואתנה וגו' · חמש פעמי' נאמרו בני ישר' במקרא זה להודיע חבתן שנכפל אזכרותיה' במקרא אחד כמנין חמשה חומשי תורה וכך ראיתי בבראשית רבה :
ולא

אבן עזרא

וזה מעשה המנור' · הזכיר שלא נראה כמוהו : מקשה · פירשתיו : ירכה · הוא על הקנה שתעמוד עליו כי כן כתוב ירכה וקנה : פרחה · ידוע ולא היה כח בחרש חכם לעשותה כן לולי שהשם הראה אותה למשה במראה הנבואה : כן עשה · שב אל משה והטעם בלווי וכן ועשית מנורת זהב · וטעם הסמך פרשת הלוים להורות כי אהרן יתעסק בהדלקת הנר ובשאר העבודות. יעזרוהו הלוים ויעמדו לפניו לעשות מה שילום : קח את הלוים מתוך בני ישראל · כי מעורבים היו וכן כל השבטים קודם שיסעו אל הדרך מהר סיני : מי חטאת · כמו תתחטאני או טעמו כחטאת הקרבן : הזה עליהם · אמר ר' משה שפ"א הפועל נו"ן כמו הכ' תלה ונכון הוא : והעבירו תער על כל בשרם · ולכך העבירו תער אמרו המעתיקי' אפי' הזקן ולא הפאה : וכבסו בגדיה' · ואמר כן יהיו טהורים בטהרם במי חטאת : והטהרו · מבנין התפעל והתי"ו מבולע וכן המתקדשים והמטהרים : פר בן בקר · קטן : סולת · שלשה עשרונים כמשפט : תקח לחטא' · בלווי כי הם יקחו והטעם יתנו כמו ויקחו לי תרומה או ויקחו עמה כמו ויקחו להם איש שה לבית אבות : לפני יי' · והטע' כאשר תקריבם לפני האהל יסמכו בני הלוים את ידם על ראש כל אחד מהפרים ורבים כן : ועשה · בלווי כי אהרן הי' המקריב והעד הנאמן שאמר כי החטאת גם העולה הם לכפר על הלוים וכתוב ויכפר עליהם אהרן · וטעם והעמדת את הלוים אחר שיכפר אהרן עליה' תעמידם לפניו ולפניהם : והנפת · בלווי כמו יעשה להם : והיו לי הלוים · זו מעלה גדולה : ואחרי כן יבואו הלוים · אחרי שתטהר אותם : והנפתם · בלווי : כי נתונים נתונים · הם ובניהם ישר' נתנום לי ואני לקחתי אות' לי והטעם קבלתים ולא נתנום בעבוד פדיון פטרת כל רחם ופטרת ופטר שתי לשונות כמו צדקה וצדק או על משקל אחד : ביום הכותי · זמן כמו אתה עובר היום :
וטעם

בעל הטורים

וזה מעשה המנורה · וזה עולה שמונ' עשר שגובהה של מנורה י"ח טפחים : במראה בגימ' כגבריאל · מלמד שגבריאל הראה לו צורת המנורה : כן עשה · כן נרות עשה שלמה בי' המנורות · עשה בגי' שלמה : ד' פעמי' הזכיר · מנורה · שהיא · בשדה מארבע · מיניך כדאיתא במנחות · ורמז לד' מנורות בשמחת בית השואבה : נתוני' נתוני' המה לי · בגימ' שזהו לא עשו עגל של זהב :
ואתנה

מ"ע ספורנו

וזה מעשה המנורה מקשה : וזה התכלית בעצמו המכוון בהדלקת הנרות אל מול פני המנורה הוא בעצמו מכוון בענין חיוב היות המנורה מקשה להורו' באחדות המכוון לתכלית אחד בעצמו : והבדל' את הלויים · תבדיל בתכלית' את הלויים אשר הם חיים מדנם : והיו לי הלויים · הם וזרעם יהיו נכונים לעבודת' · ואחרי כן יבאו הלויים · ההוים עתה : נתונים נתונים המה לי · נתונים מעצמם שנתנו את עצמם לעבודתו כמו שהעיד באמרו מי ליי' אלי ויאספו אליו כל בני לוי · ונתונים גם כן מתוך בני ישראל שיתנו מאית הלוים במעשר ראשון · אלף עבודת' למען תהיה עבודתי נעשית בין כלם : תחת פטרת כל רחם · שהית' העבודה מוטלת עליהם : כי לי כל בכור · שהיתה עקר העבוד' בבכורות מפני היותם הנכבדי' בביתם ולהם משפט העבודה ביום הכתי כל בכור הקדשתי · אכל מה שהגדלתי אותם לפדיון היה הטעם בשביל שביום הכותי הקדשתים לי שלא יתעסקו בעבודת הדיוט כלל · כמו שאסרתי גזה ועבודה בבכור בהמה וזה עשיתי כדי להגיעם בתורת הקדש שלא היו ראויים להגיע ממשלת מלאכי' דעים בהיות הם הנכבדים נפש וקול' כלם תלוי בהם ואמרתי שיפדו כדי שיצאו לחולין בזה שיהיו מותרי' בעבוד' הדיוט :
ואקח

קומץ מנחה

מתוך בני ישראל חז"ל אמרו שנזכרו ה' פעמים ישראל בפסוק כנגד חמשה חומשי תורה וכולם רמוזי' בפסוק נתני' לאהרן ובנוב בנגד ספר בראשי' כמש"ל בענין קרח יכולו' אתם להפוך בקר לערב וכו' דבשניהם כתיב ויבדל :
לעבד

חזקוני

וזה מעשה המנורה · וסו א' · משלשה דברים שנתקשה בהן משה ונפקא לן הא מדכתיב בהו זה והא ב"ה אלא מכי זה יתנו כל העובר וגו' · שלא נתקשה בשיעור המטבע אלא משה נתקשה איך יתברכה הקב"ה בדבר קל כזו והוא שיבדל ... [illegible] ... בן עשה · משה את המנורה : קח את הלוים · ביום שהוקם המשכן כדאמרה לפי שבה כתובות הלכות ... [illegible] ... והבכור ויקלקלו השיר : לעבוד את עבודת בני ישראל · עבודה שהיתה מוטלת על בני ישראל נעשות :
וגם

רלבג

את קרבן השם במועדו ולא היה מסופק זה למשה עד שיצטרך לומר עמדו ואשמעה מה יצוה ה' לכם ולזה הוא מבואר שכבר חל שביעי שלהם בערב הפסח והיו ראויי' לאכול את הפסח בזמן אכילתו ועם כל זה נדחו לפסח שני לפי שלא היו ראוים בעת שחיטת הפסח ולפי שאמר אשר היו טמאים

רשי

ולא יהיה בבני ישראל נגף · שלא יצטרכו לגשת אל הקדש שאם יגשו יהיה נגף : ויעש משה ואהרן וכל עדת וגו׳ · משה העמידן ואהרן הניף ישראל סמכו את ידיהם : כאשר צוה יי׳ כן עשו · להגיד שבח העושין והנעשה בהן שאחד מהן לא עכב : מבן חמש ועשרים · ובמקום אחר אומר מבן שלשים שנה הא כיצד מבן עשרים וחמש בא ללמוד הלכות עבודת ולומד חמש שנים ובן שלשים עובד מכאן לתלמיד שלא ראה סימן יפה במשנתו בחמש שנים שוב אינו רואה : ולא יעבוד עוד · עבודת משא בכתף אבל חוזר הוא לנעילת שערי׳ ולשיר ולטעון עגלות וזהו ושרת את אחיו עם אחוהי׳ כתרגומו : לשמור משמרת · לחנו׳ סביב לאהל ולהקים ולהוריד בשע׳ המסעו׳ : בחדש הראשון · פרשה שבראש הספר לא נאמרה עד אייר למד׳ שאין סדר מוקדם ומאוח׳ בתור׳ ולמה לא פתח בזו מפני שהיא גנותן של ישראל שכל ארבעים שנה שהיו ישראל במדבר לא הקריבו אלא פסח זו בלבד : במועדו · אף בשבת אף בטומא׳ : ככל חקתיו · אלו מצות שבגופו שה תמים זכר בן שנה : וככל משפטיו · אלו מצות שעל גופו ממקום אחר כגון שבעת ימים למצה ולביעור חמץ : וידבר משה וגו׳ · מה תלמוד לומר והלא נאמר וידבר משה את מועדי יי׳ אלא כששמע פרשת מועדות מסיני אמר להם וחזר והזהירם בשעת מעשה : לפני משה ולפני אהרן · כששניהם יושבין בבית המדרש באו ושאלו׳ ואל יתכן לומר זה אחר זה שאם משה לא הי׳ יודע אהרן מניין לו : למה

אבן עזרא

וטעם ואקח את הלוים וכבר אמר לקחתי אותם לי כי כן דרך המקרא והוא דבק עם הפסוק הבא אחריו וכאשר לקחתי לי הלוי׳ נתתים אני לאהרן ולבניו: ולכפר· להיות׳ כפר כפשם כאשר פירשתי : ויעש משה ואהרן · משה בצווי ואהרן שהניפם וישראל שסמכו עליהם · וטעם ויתחטאו כי גם הם עשו : ויכפר עליהם · וכבר כפר עליהם ויש אומרים כי בתחלה התחטאו ואחר כן סמכו ידיהם על הפרי׳ ואיננו רחוק ואם כן יהיה פירוש והעמדת את הלוים וכבר העמדתם בתחלה : כן עשו · להם תמיד בני אהרן לבניהם : זאת אשר ללוים · והטעם זאת הקצבה ואין מבן שלשים שנה מכחיש זה הפסוק כי מבן שלשי׳ שנה הוא לעבודת משא ומבן חמש ועשרים לעבודת האהל · וטעם לצבוא להמנות עם צבא העובדים : במשמרותם · על הזקנים ונדבקה פרשת הפסח כי החנוכה היתה בחדש הראשון ואז נבדלו הלוים ובאה זאת הפרשה בעבו׳ שהוא כתוב בפסח והיה כי תבאו אל הארץ והיה כי יביאך יי׳ לוה שהם חייבים גם במדבר : ויהי אנשי׳ · לא יתכן שיהיה מחנה ישראל גדול ושלא ימותו שם מתי׳ בכל יום : למה

בעל הטורים

ואתנה את הלוים · ה״פ בני ישר׳ בפסוק כנגד כהנים לוים ישראלים גרים ועבדי׳ משוחררי׳ · והו קדש ישראל ליי׳ ראשי׳ תבואתה · תבואת ה׳ : וידבר יי׳ אל משה · סמך פרשת פסח לטהרת לוים · רמז שהלוים מפשיטים : ולכפר · שלשה ולכפר על בני ישראל · ואהרן ובניו מקטירי׳ וכו׳ ולכפר על בני ישראל בדברי הימי׳ · ושבועים שבעי׳ נחתך על עמך ולהתם חטאי׳ ולכפר עון בענין הקץ של דניאל · מלמד שגלו׳ מכפר׳ כמו קרבן : ומבן · שנים ומבן חמשים שנה ישוב מצ׳ א העבודה · ומבן אדם הציר נתן · שכיון שהגיע לכלל חמשים שנה אין בו כח לעבוד עבודה וכחציר יכתן: במועדו · מלא וי״ו לאחר ששה בעו׳ זמן שחיטה · כי ועדו ב׳ את ב״ש שיפוקף · במועדו פיס״וקף · בגי׳ בשבת · לעשות הפסח · לעשות חסר וי״ו · לומר לך שלא עשו במדבר אלא אותו פסח בלבד · אנשים אשר היו טמאים לנפש אדם · בגי׳ אלו נושאי ארונו של יוסף : אשר היו טמאים · בגימטריא זה לוית מנוה : או

מ״ע ספורנו

ואקח את הלוי׳ תח׳ כל בכו׳ · באותו הדור בלבד כמבואר למעלה : ואתנה את הלויים · ואמר שהם נתונים מעצמם לעבודתו נתתים לעבודתי לאהרן ולבניו : לעבוד את [illegible]

חזקוני

ולא יהיה בבני ישראל נגף · בא׳ מבני [illegible]

ואקח את־הלוים תחת כל־בכור בבני ישראל: ואתנה את־הלוים נתנים לאהרן ולבניו מתוך בני ישראל לעבד את־עבדת בני־ישראל באהל מועד ולכפר על־בני ישראל ולא יהיה בבני ישראל נגף בגשת בני־ישראל אל־הקדש: ויעש משה ואהרן וכל־עדת בני־ישראל ללוים ככל אשר־צוה יהוה את־משה ללוים כן־עשו להם בני ישראל: ויתחטאו הלוים ויכבסו בגדיהם וינף אהרן אתם תנופה לפני יהוה ויכפר עליהם אהרן לטהרם: ואחרי־כן באו הלוים לעבד את־עבדתם באהל מועד לפני אהרן ולפני בניו כאשר צוה יהוה את־משה על־הלוים כן עשו להם: ס

וידבר יהוה אל־משה לאמר: זאת אשר ללוים מבן חמש ועשרים שנה ומעלה יבוא לצבא צבא בעבדת אהל מועד: ומבן חמשים שנה ישוב מצבא העבדה ולא יעבד עוד:

כה ושרת את־אחיו באהל מועד לשמר משמרת ועבדה לא יעבד ככה תעשה ללוים במשמרתם: פ

א וידבר יהוה אל־משה במדבר־סיני בשנה השנית לצאתם מארץ מצרים בחדש הראשון לאמר: ויעשו בני־ישראל את־הפסח במועדו: בארבעה עשר־יום בחדש הזה בין הערבים תעשו אתו במעדו ככל־חקתיו וככל־משפטיו תעשו אתו: וידבר משה אל־בני ישראל לעשת הפסח:

ה ויעשו את־הפסח בראשון בארבעה עשר יום לחדש בין הערבים במדבר סיני ככל אשר צוה יהוה את־משה כן עשו בני ישראל: ויהי אנשים אשר היו טמאים לנפש אדם ולא־יכלו לעשת־הפסח ביום ההוא ויקרבו לפני משה ולפני אהרן ביום ההוא: ויאמרו

וקריבית ית־ליואי חלף כל־בוכרא בבני ישראל: ויהבית ית־ליואי מסירין לאהרן ולבנוהי מגו בני ישראל למפלח ית־פולחן בני־ישראל במשכן זמנא ולכפרא על־בני ישראל ולא יהי בבני ישראל מותא במיקרב בני־ישראל לקודשא: ועבד משה ואהרן וכל־כנשתא דבני־ישראל לליואי ככל די־פקיד יי ית־משה לליואי כן־עבדו להון בני ישראל: ואדכיאו ליואי וחוורו לבושיהון וארים אהרן יתהון ארמא קדם יי וכפר עליהון אהרן לדכואיהון: ובתר־כן עלו ליואי למפלח ית־פולחנהון במשכן זמנא קדם אהרן וקדם בנוהי כמא די־פקיד יי ית־משה על־ליואי כן עבדו להון: ומליל יי עם־משה למימר: דא די לליואי מבר חמש ועשרין שנין ולעילא ייתי לחיילא חילא בפולחן משכן זמנא: ומבר חמשין שנין יתוב מחיל פולחנא ולא יפלח עוד: וישמש עם־אחוהי במשכן זמנא למיטר מטרא ופולחנא לא יפלח כדין תעביד לליואי במטרתהון: ומליל יי עם־משה במדברא דסיני בשתא תניתא למיפקהון מארעא דמצרים בירחא קדמאה למימר: ויעבדון בני־ישראל ית־פסחא בזימניה: בארבעת עשרא יומא בירחא הדין בין שמשיא תעבדון יתיה בזמניה בכל־גזרתיה ובכל־דחזי־ליה תעבדון יתיה: ומליל משה עם־בני ישראל למעבד פסחא: ועבדו ית־פיסחא בניסן בארבעת עשרא יומא לירחא בין שמשיא במדברא דסיני ככל די פקיד יי ית־משה כן עבדו בני ישראל: והוו גבריא די הוו מסאבין לטמי נפשא דאנשא ולא־יכילו למעבד־פסחא ביומא ההוא וקריבו קדם משה וקדם אהרן ביומא ההוא: ואמרו

ואתנה כל שפטים ושמואל ויחזקאל ואתנה מלעיל בר מן חד מלרע ויאמר הפלשתי אל דוד וכל שאר נביאים ואורית׳ דכוו׳ מלרע בר מן א׳ מלעיל וסי׳ ואתנה את הלוים נתנים לאהרן ולבניו · וכל כתובי׳ דכוו׳ מלעיל בר מן חד מלרע · שב ממני ואתנה גוים נחלתך · ולכפר ג׳ וסי׳ ואתנה את הלוים · ואהרן ובניו מקטירי׳ · שבועים שבעים נחתך · על בני ישראל ז׳ וסי׳ נמס׳ בסדר נשא · וכל עדת ג׳ וסימ׳ ויעש משה ואהרן · והמלך שלמ׳ וכל דמלכים וחבירו׳ דד״ה : יבא כל אוריית׳ יבא חס׳ במ״ז מלאים וסי׳ נמסר בסדר אחרי מות · וב׳ מלאי׳ ביהושע ושפטים וסימ׳ אוצר יי יבוא · יבוא נא אלינו ויורנו · וכל שאר נביאי׳ כוו׳ במ״ז חס׳ וסי׳ וזה לך האות אשר יבא · יבא בך עוד ערל וטמא · לא ראו כי יבא חום · פתאו׳ יבא השודד · ואיה נביאכם · ואיש לא יבא בו · כי בא יבא ולא יאח׳ · וכל מלכי׳ חס׳ וכל תהלו׳ ומשלי ואיוב דכוו׳ חס׳ במ״ה מל׳ וסי׳ לכל יבוא גבורתך · ולא תירא משוד כי יבוא · כי לא לפניו חנף יבוא · המיראתך יוכיחך · בכפל רסנך מי יבוא · וכל שיר השירים דכוו׳ מל במ״א חס׳ וסי׳ יב׳ דודי לגנו · וכל קהלת כוו׳ חס׳ ב״מא שיבא אחרי המלך · וכל כתובי׳ דכוו׳ מלאים ב״מג חס׳ כי יבא צר ואויב · לעתים מזמני׳ · של היכל יי׳ · ואית דאמרי פתאום יבא אידו ל׳ מלא במשלי : ושרת ב׳ וסי׳ את אחיו · בשם יי׳ : וככל ח׳ וסי׳ ככל חקתיו וככל משפטו · וככל החזיון הזה דד״ה · כי התעיתם בנפשתיכ׳ · ובכל החזון הזה · וככל כחי הכינותי לבית אלהי · לעשת י״ג חס׳ נמסר בריש סדר ויקהל :

רלבג

א טמאים לנפש אדם ולא אמר טמאים בחוקלט לאדכו שלא יכהג זה הדין בשאר הטמאו׳ כמו זבים וזבות ובועלי נדות ושאר הטמאו׳ וזה שכיון שיכולים לאכול מהפסח בערב בשעת אכילתו הנה ישחט עליהם הפסח ואע״פ שעדיין לא טהרו והנה נלמד ממה שאמר ויהי אנשים אשר היו טמאים וממה שאמר אחר זה איש איש כי יהיה טמא וגו׳ כי לא יכהג זה הדין

ה שידחו הטמאי׳ לנפש לפסח שני אלא כשהיו יחידים ואמנם אם היו רוב הקהל טמאי׳ מת אינם נדחים לפסח שני אבל שוחטים את הפסח עליהם בטמאה ואוכלים אותו אפי׳ בטומאה ר״ל אע״פ שאי אפשר שיטהרו בערב והנה לא יותר לשחוט את הפסח על הטמאים ולאכול אותו בטמאה אלא כשיהיו הטמאים טמאים מטמאת מת והראיה על שנדחית הטמאה בצבור מה שאמר בספר דברי הימים על הפסח שעשה חזקיה בחדש השני כי רבה הקהל אשר לא נתקדשו והלוים על שחיטת הפסחים לכל לא טהור כי מרבית העם מאפרים וממנשה ויששכר וזבולון לא הטהרו ונאמר כי אכלו את הפסח בערב בלא ככתוב לפי שחזקיה וסיעתו דחו את הפסח לפסח שני שנאמ׳ ויועץ המלך ושריו לכל הקהל בירושלים לעשות הפסח בחד׳ השני כי לא יכלו לעשותו בעת ההיא כי הכהנים לא התקדשו למדנו מזה שמנגתם היתה על שדחו את

[illegible]

אבן עזרא

למה נגרע · מבנין נפעל: עמדו · פתח אהל מועד: או בדרך רחוקה · אין לחפש כי כבר העתיקו חז"ל כמה היא הרחוקה: לכם לטמא נפש או לדורותיכם בטמא נפש ודרך רחוקה: ובדרך לא היה · או בדרך וכן ומכה אביו ואמו: חטאו ישא · הוא בעצמו: וכי יגור אתכם גר · גם הוא יעשה פסח שני כמשפ' ויש אומרים כי הטעם על פסח ראשון: וביום הקי' את המשכן · החל לספור מסעי ישר' והולך להזכי' הענן שחנה על המשכן כי בחנותו יחנו ובנסעם יסעו. לאהל העדו' · על אהל ורבים כן: על פי יי' יסעו · הטעם ידוע כי הענן שם יניחנו ויסענו: ובהאריך · ואם היה מאריך והנה לדרך כלל ואחר כן אמר ימים מספר יסעו או יחנו על פי יי': או

רשי

למה נגרע · אמר להם אין קדשים קרבים בטומאה אמרו לו יזרק הדם עלינו בכהנים טהורים ויאכל הבשר לטמאים אמר להם עמדו ואשמעה כתלמיד המובטח לשמוע מפי רבו אשרי ילוד אשה שכך מובטח שכל זמן שהיה רוצה היה מדבר עם השכינה וראויה היתה פרשה זו ליאמר ע"י משה כשאר כל התורה כולה אלא שזכו אלו שתאמר על ידיהן שמגלגלין זכות על ידי זכאי: או בדרך רחוקה · נקוד עליו לומר לא שרחוקה ודאי אלא שהיה חוץ לאסקופת העזרה כל זמן שחיט' פסח: פסח שני מצה וחמץ עמו בבית ואין שם יום טוב ואין איסור חמץ אלא עמו באכילתו: וכי יגור אתכם גר ועשה פסח · יכול כל המתגייר יעשה פסח מיד ת"ל חקה אחת וגומר אלא כך משמעו וכי יגור אתכם גר ובא עת לעשות פסח עם חבריו כחקה וכמשפט יעשה: המשכן לאהל העדו' · המשכן העשוי להיו' אהל ללוחות העדו': יהיה על המשכן · כמו הוה על המשכן וכן כל לשו' הפרשה: העלות הענן · כתרגומו אסתלקות וכן ונעלה הענן ולא יתכן לכתוב ולפי עלו' הענן ונעלה הענן שאין זה לשון סלוק אלא צמוח ועלייה כמו עב קטנה ככף איש עולה מים: על פי יי' יסעו · שנינו במלאכת המשכן כיון שהיו ישראל נוסעי' היה עמוד הענן מתקפל ונמשך על גבי בני יהודה כמין קורה · תקעו והריעו ותקעו · ולא היה מהלך עד שמשה אומר קומה יי' זו בספרי: ונסע דגל מחנה יהודה · על פי ה' יחנו · כיון שהיו ישראל חונים עמוד הענן מתמר ועולה ונמשך על גבי בני יהוד' כמין סוכה ולא היה נפרש עד שמשה אומר שובה יי' רבבות אלפי ישראל הוי אומר על פי יי' וביד משה: ויש · כלומר ופעמי': ימים מספר · ימים מועטים: או

וַאֲמַרוּ גֻּבְרַיָּא הָאִנּוּן לֵיהּ אֲנַחְנָא
מְסָאֲבִין לִטְמֵי נַפְשָׁא דֶאֱנָשָׁא לְמָה
נִתְמְנַע בְּדִיל דְּלָא לְקָרָבָא יָת
קוּרְבָּנָא דַיְיָ בִּזְמְנֵיהּ בְּגוֹ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל׃
וַאֲמַר לְהוֹן מֹשֶׁה אוֹרִיכוּ עַד דְּאֶשְׁמַע
מַה דְּאִתְפַּקַּד מִן קֳדָם יְיָ עַל דִּילְכוֹן׃
וּמַלֵּיל יְיָ עִם מֹשֶׁה לְמֵימַר׃ מַלֵּיל עִם
בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לְמֵימַר גְּבַר גְּבַר אֲרֵי יְהֵי
מְסָאָב ׀ לִטְמֵי נַפְשָׁא דֶאֱנָשָׁא אוֹ
בְּאוֹרַח רְחִיקָא לְכוֹן אוֹ לְדָרֵיכוֹן
וְיַעְבֵּיד פִּסְחָא קֳדָם יְיָ׃ בְּיַרְחָא תִנְיָנָא
בְּאַרְבְּעַת עַשְׂרָא יוֹמָא בֵּין שִׁמְשַׁיָּא
יַעְבְּדוּן יָתֵיהּ עַל פַּטִּיר וּמְרָרִין
יֵיכְלוּנֵיהּ׃ לָא יַשְׁאֲרוּן מִנֵּיהּ עַד
צַפְרָא וְגַרְמָא לָא יִתְבְּרוּן בֵּיהּ כְּכָל
גְּזֵירַת פִּסְחָא יַעְבְּדוּן יָתֵיהּ׃ וְגַבְרָא
דְּהוּא דְכֵי וּבְאוֹרַח לָא הֲוָה וְיִתְמְנַע
לְמֶעְבַּד פִּסְחָא וְיִשְׁתֵּיצֵי אֱנָשָׁא הַהוּא
מֵעַמֵּיהּ אֲרֵי ׀ קוּרְבָּנָא דַיְיָ לָא קָרֵיב
בִּזְמְנֵיהּ חוֹבֵיהּ יְקַבֵּיל גַּבְרָא הַהוּא׃
וַאֲרֵי יִתְגַּיַּר עִמְּכוֹן גִּיּוֹרָא וְיַעְבֵּיד
פִּסְחָא קֳדָם יְיָ כִּגְזֵירַת פִּסְחָא וּכְדַחֲזֵי
לֵיהּ כֵּן יַעְבֵּיד קְיָמָא חַד יְהֵא לְכוֹן
וּלְגִיּוֹרַיָּא וּלְיַצִּיבַיָּא דְאַרְעָא׃ וּבְיוֹמָא
דְּאִתָּקַם יָת מַשְׁכְּנָא חֲפָא עֲנָנָא יָת
מַשְׁכְּנָא לְמַשְׁכְּנָא דְסַהֲדוּתָא
וּבְרַמְשָׁא הֲוֵי עַל מַשְׁכְּנָא כְּחֵיזוּ
אֶשָּׁתָא עַד צַפְרָא׃ כֵּן הֲוֵי תְדִירָא
עֲנָנָא חָפֵי לֵיהּ וְחֵיזוּ אֶשָּׁתָא בְּלֵילְיָא׃
וּלְפוּם אִסְתַּלָּקוּת עֲנָנָא מֵעִלָּוֵי
מַשְׁכְּנָא וּבָתַר כֵּן נָטְלִין בְּנֵי יִשְׂרָאֵל
וּבְאַתְרָא דְּשָׁרֵי תַמָּן עֲנָנָא תַּמָּן שָׁרַן
בְּנֵי יִשְׂרָאֵל׃ עַל מֵימְרָא דַיְיָ נָטְלִין
בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְעַל מֵימְרָא דַיְיָ שָׁרַן כָּל
יוֹמִין דְּשָׁרֵי עֲנָנָא עַל מַשְׁכְּנָא שָׁרַן׃
וּבְאוֹרָכוּת עֲנָנָא עַל מַשְׁכְּנָא יוֹמִין
סַגִּיאִין וְיִטְּרוּן בְּנֵי יִשְׂרָאֵל יָת מַטְּרַת
מֵימְרָא דַיְיָ וְלָא נָטְלִין׃ וְאִית דַּהֲוֵי
עֲנָנָא יוֹמִין דְּמִנְיָן עַל מַשְׁכְּנָא עַל
מֵימְרָא דַיְיָ שָׁרַן וְעַל מֵימְרָא דַיְיָ
נָטְלִין׃ וְאִית דַּהֲוֵי עֲנָנָא
מֵרַמְשָׁא וְעַד צַפְרָא וּמִסְתַּלַּק עֲנָנָא
בְּצַפְרָא וְנָטְלִין   או

וַיֹּאמְרוּ הָאֲנָשִׁים הָהֵמָּה אֵלָיו אֲנַחְנוּ
טְמֵאִים לְנֶפֶשׁ אָדָם לָמָּה נִגָּרַע
לְבִלְתִּי הַקְרִיב אֶת־קָרְבַּן יְהוָה
בְּמֹעֲדוֹ בְּתוֹךְ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל׃ וַיֹּאמֶר
אֲלֵהֶם מֹשֶׁה עִמְדוּ וְאֶשְׁמְעָה מַה־
יְצַוֶּה יְהוָה לָכֶם׃ פ
וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר׃
דַּבֵּר אֶל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לֵאמֹר אִישׁ י
אִישׁ כִּי־יִהְיֶה טָמֵא ׀ לָנֶפֶשׁ אוֹ בְדֶרֶךְ
רְחֹקָה לָכֶם אוֹ לְדֹרֹתֵיכֶם וְעָשָׂה פֶסַח
לַיהוָה׃ בַּחֹדֶשׁ הַשֵּׁנִי בְּאַרְבָּעָה
עָשָׂר יוֹם בֵּין הָעַרְבַּיִם יַעֲשׂוּ אֹתוֹ עַל־
מַצּוֹת וּמְרֹרִים יֹאכְלֻהוּ׃ לֹא־
יַשְׁאִירוּ מִמֶּנּוּ עַד־בֹּקֶר וְעֶצֶם לֹא
יִשְׁבְּרוּ־בוֹ כְּכָל־חֻקַּת הַפֶּסַח יַעֲשׂוּ
אֹתוֹ׃ וְהָאִישׁ אֲשֶׁר־הוּא טָהוֹר
וּבְדֶרֶךְ לֹא־הָיָה וְחָדַל לַעֲשׂוֹת הַפֶּסַח
וְנִכְרְתָה הַנֶּפֶשׁ הַהִוא מֵעַמֶּיהָ כִּי ׀
קָרְבַּן יְהוָה לֹא הִקְרִיב בְּמֹעֲדוֹ חֶטְאוֹ
יִשָּׂא הָאִישׁ הַהוּא׃ וְכִי־יָגוּר אִתְּכֶם
גֵּר וְעָשָׂה פֶסַח לַיהוָה כְּחֻקַּת הַפֶּסַח
וּכְמִשְׁפָּטוֹ כֵּן יַעֲשֶׂה חֻקָּה אַחַת יִהְיֶה
לָכֶם וְלַגֵּר וּלְאֶזְרַח הָאָרֶץ׃ ס
וּבְיוֹם הָקִים אֶת־הַמִּשְׁכָּן כִּסָּה הֶעָנָן טו
אֶת־הַמִּשְׁכָּן לְאֹהֶל הָעֵדֻת וּבָעֶרֶב
יִהְיֶה עַל־הַמִּשְׁכָּן כְּמַרְאֵה־אֵשׁ עַד־
בֹּקֶר׃ כֵּן יִהְיֶה תָמִיד הֶעָנָן יְכַסֶּנּוּ
וּמַרְאֵה־אֵשׁ לָיְלָה׃ וּלְפִי הֵעָלֹת
הֶעָנָן מֵעַל הָאֹהֶל וְאַחֲרֵי־כֵן יִסְעוּ בְּנֵי
יִשְׂרָאֵל וּבִמְקוֹם אֲשֶׁר יִשְׁכָּן־שָׁם
הֶעָנָן שָׁם יַחֲנוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל׃ עַל־
פִּי יְהוָה יִסְעוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְעַל־פִּי
יְהוָה יַחֲנוּ כָּל־יְמֵי אֲשֶׁר יִשְׁכֹּן הֶעָנָן
עַל־הַמִּשְׁכָּן יַחֲנוּ׃ וּבְהַאֲרִיךְ
הֶעָנָן עַל־הַמִּשְׁכָּן יָמִים רַבִּים וְשָׁמְרוּ
בְנֵי־יִשְׂרָאֵל אֶת־מִשְׁמֶרֶת יְהוָה וְלֹא
כ יִסָּעוּ׃ וְיֵשׁ אֲשֶׁר יִהְיֶה הֶעָנָן
יָמִים מִסְפָּר עַל־הַמִּשְׁכָּן עַל־פִּי יְהוָה
יַחֲנוּ וְעַל־פִּי יְהוָה יִסָּעוּ׃
וְיֵשׁ אֲשֶׁר־יִהְיֶה הֶעָנָן מֵעֶרֶב
עַד־בֹּקֶר וְנַעֲלָה הֶעָנָן בַּבֹּקֶר וְנָסָעוּ
או

בעל הטורים

או בדרך רחוקה · רחוקה בגימט' זהו מאסקופה · שעל ה"א נקוד כאלו לא נכתב: ועשה פסח ליי' בחדש השני · לפי כשמעברי' השנה או אייר במקום ניסן · ולפי שבחמשה עשר בו ירד המן · לכך עושים בו פסח יום אח': טמא לנפש · יש פסק בין טמא לנפש לומר לך שיש חילוק בין הטמאי' איש נדחה ואין ליבור נדחה: ובדרך · ד' במ' הכא והאיש אשר הוא טהור ובדרך לא היה · ואידך וילך בדרך אביו ובדרך אמו · ובדרך ירבעם בן נבט' ואידך ובדרך חטאים לא עמד · וזה הוא ובדרך לא היה וחדל לעשות הפסח שעושה כדרך שעשה ירבעם שהלך בדרך חטאי' שבטל הקרבנו' והחטיא את ישראל · גם זה שאינו בדרך ומבטל מלעשות הפסח · ונכרתה הנפש הה"א · סופי תיבות אשה לומר לך אחד האיש ואחד האשה בכלל עונשין: וחדל · ב' במ' הכא וחדל לעשות הפסח · ואידך וחדל לעולם · דפסח בכרת וזה הוא וחדל לעולם לעולמו של יובל דהיינו חמשים שנה כדין חייבי כריתות דלא מפקי חמשים: וביום הקים את המשכן · ז' פעמים כתיב בפרשה כנגד ז' אשכלות · ובערב · ד' במס' ובערב יהי' על המשכן כמראה אש עד בקר · ובערב תאמר מי יתן בקר · מקטירים ליי' בבקר ובערב · ובערב חתרתי לי בקיר ביחזקאל · שהיה מתנבא על הגלות וזהו ובערב חתרתי לי בקיר · כשיצאו בגולה יאמר מי יתן בקר כההיא ערב שני בו מקטירים ליי' בבקר ובערב · וכמראה אש עד בקר: העלות · ב' העלו' הענן עד העלות הגולה · זהו שאמרו ראויין היו שיעש' להם נס בימי עזרא כדרך שנעשה להם בימי משה אלא שגרם החטא: ובמקום · ב' במ' ובמקום אשר ישכן שם הענן · ובמקום גדולים אל תעמוד · שלא היו נפנין לא לפניהם ולא לצדדיהם אלא לאחוריהם · זהו במקו' אשר ישכן שם הענן דהיינו לפניהם או לצדדי' אל תעמוד לנעם את בם גדולים:

חזקוני

למה נגרע · למה אין אנו רשאין לאכול קדשים בטומאה הרי אפתקד אכלנו הפסח במצרים אפי' בטומאה והטעם שעדיין לא הוזהרו: או בדרך רחוקה · נקוד על ה"א לדרוש דרחוקה לא קאי אבדרך שהרי נקודה הה"א דכאילו ליתא היא אלא קאי אאיש כלומר אם רחוק הוא: או לדורותיכם · פי' או בדרך רחוקה לכם עכשו או כשיירש דבר זה לכם לדורותיכ': בחדש השני · לפי שפסח מצרי' לא היה רק יום אחד לא נכנסו עליו שכשו כשנכנס' הפסח כנסו שיעשוהו כשפסח עקר מצותיו: ובדרך לא היה · או בדר' לא היה דונג' מכה אביו ואמו: וחדל לעשו' הפסח · מעשו' הפסח שיוליא הרי יש לו תשלומין דונג' ויחדלו לבנות העיר אשר ברא אלהים לעשות שפי' כי בו שבת מעשות מכל מלאכתו אש' ברא: וכי יגור אתכם גר · אהדריה קרא לפסח שני: וביום הקים את המשכן · לפי שרוצה לדבר במסע הדגלים מגיד לך מנהג הענן ש"ל המשכן מיום שהוקם: כסה הענן את המשכן · על המשכן לבדו היה ענן מיוחד ומעולה יות' מאותן שהיו בשביל ישראל כדאיתא בתנחומא וענן השכינה שהיה מהלך על גבי המשכן היה מהלך על גבי מחנה הלוים וכו': ונעלה הענן בבקר · ללמדך שלא הטריחם הקב"ה ליסע מחנות ואילך: או

מסרה

ההמה י"ב וסימ' האנשים ההמה אליו · הוא הסיר הבמו' כי תרבו ופרית' בארץ · ילכו בית יהוד' · וגם בימים ההמה · ובעת ההיא על הנביאים וגם על העברי' · כי הנה בימים ההמה · וכן תהיה מגפת הסוס · דרכים גאות בשבת · אשר יחזיקו: במעדו ד' חסרים בליש' וסימ' תעשו אתו במעדו · והאיש אשר הוא טהור ובדרך · במעד שנת השמטה · למה נגרע לבלתי · יאכלהו ד' וחס' וסי' נמסר בסדר בא: ובדרך ד' וסימ' והאיש אשר הוא טהור ובדרך לא היה · וילך בדרך אביו ובדרך דאחזיהו בן אחאב כ' בו · ובדרך חטאים לא עמד: חקה ב' בתורה וסימ' חקה אחת יהיה לכם · הקהל חקה אחת: לאהל ת' וסימ' נמסר בסדר תרומ': ובערב ד' וסימ' יהיה על המשכן כמראה אש · בבקר תאמר מי יתן ערב ובערב חתרתי לי בקי' ומקטירים ליי' עולות: ומראה ז' קמצין נמס' בסוף סדר משפטי': העלו' ב' וסי' ולפי העלו' הענן · העלו' הגולה מבבל: ויש ו' ר"פ וסי' ויש אשר יהי' ימים ויש אשר יהיה הענן מערב · ויש תקוה לאחריתך · ויש אשר אמרים בנינו · ויש אשר אמרי' שרותינו · ויש אשר אמרים לוינו כסף:

מ"ע ספורנו

אנחנו טמאי' לנפש אדם למה נגרע · אחר שהיתה טומאתנו לדב' מצוה למה תהיה גוררת עבירה: במועדו: שזו מצוה עוברת: חקה אחת יהיה לכם · פה במדבר ולגר ולאזרח הארץ, בארץ ישראל: ואחרי כן יסעו · אחרי העלותו היו נוסעים אל אותו הצד שהיה הענן פונה: ובמקום אשר ישכן שם הענן שם יחנו · ספר זכותן של ישראל על לכתם אחריו במדבר · ראשונה שהיו חונים במקום אשר ישכן שם הענן אף על פי שהיה מקום תהו ילל ישימון: ושמרו בני ישראל את משמרת ה' · שנית שהיו ממתיני' את המתנתו · זמן ארוך אף על פי שהיה המקום רע מאד ולא יסעו · לתור להם מקום לחנותם טוב ממנו: ויש אשר יהיה הענן ימים מספר · ספר שלישית שלפעמים היתה חנייתם במקום נאות להם ולבהמתיהם ושם היה שוכן הענן ימים מספר · מכל מקום: על פי ה' יחנו לא מאהבת אותו המקום: ועל פי ה' יסעו · אף על פי שהיו נוסעי' מאותו המקום הטוב: ויש אשר יהיה הענן מערב עד בקר · ספר רביעית שהיתה חנית הענן לפעמים זמן בלתי ממוער באופן שהיה לילה בלבד שהו' זמן בלתי מוכן ומספיק לצרכי חנים ולצרכי המסע אתנם עם זה ספר שלא היתה תחלת שום מסע בלילה: או

רלב"ג

את הפסח מפני הטומאה והראיה שלא תדחה הטומאה מפני הפסח כשהיו רוב הצבור טמאים אלא בטמאת מת לפי שכבר אמר איש איש כי יהיה טמא לנפש ולא נצטרך לזה התנאי בזה המקום לבאר שאר הטמאים אינם נדחים לפסח שני שכבר נתבאר במה שאמר אחר זה והאיש אשר הוא טהור ובדרך לא היה וחדל מעשות הפסח אבל מי שאינו טהור בפסח ראשון יחדל מעשיית הפסח וכיון שלא עשה הפסח במועדו ידחה לפסח שני שאפי' הגר שהתגייר בין פסח ראשון לפסח שני עושה פסח שני כמו שיתבאר כי פסח שני הוא רגל בפני עצמו. ואין תשלומי לראשון ולזה יתחייב בו מי שלא היה חייב בפסח ראשון ואולם נצטרך לזה התנאי שיהיה טמא מת להודיע שמה שיתחייב מזה הוא שהאיש נדחה לפסח שני מפני טומאת מת ואין הצבור נדחין לפסח שני מפני טומאת מת ולא נלמד מזה שאר הטמאות כי בטומאת מת הקלה התורה לצד כוח עם שטומאתו יותר קלה כמו שזכרנו בפרשת וישלחו מן המחנה כל צרוע וכל זב וכל טמא לנפש איש איש כי יהיה טמא לנפש · הוא הדין לשאר הטמאות שידחה עליהם לפסח שני כמו שביארנו ממה שאמר בסוף והאיש אשר הוא טהור ואולם אמר טמא לנפש כי עליו היתה השאלה ובעבור מה שזכרנו שיתבאר מזה שדחויה טומאת מת בצבור או בדרך רחוקה לפי שהשאלה היתה למשה ביום י"ד כמו שאמר ויקרבו לפני משה ולפני אהרן ביום ההוא למדנו שדרך רחוקה תוגבל לפי היום ההוא שהוא בתכלית מה שאפשר מעת הזריחה עד חצו' שבכלם זמן חיוב שחיטת הפסח ולזה שיערו חכמים שזה השעור הוא ט"ו מיל כי כן מהלך אדם בינוני מעת הזריחה עד חצות ואם היה רחוק מירושלם בעת הזריחה ביום י"ד יותר מט"ו מיל הנה הוא נדחה לפסח שני: בכל חקת הפסח יעשו אלו המצות שבגופו כמו שביארנו ולא תנהג בו מצות שאינה בגופו אלא אכילתו על מצות ומרורים: והאיש אשר הוא טהור ובדרך לא היה · ר"ל בפסח ראשון · וחדל מעשות הפסח ר"ל במוחלט שלא עשה לא פסח ראשון ולא פסח שני הנה הוא בכרת אם עשה זה במזיד באי זה שיהי' מהם שהרי חדל מעשות הפסח אבל אם לא היה מזיד באחד מהן פטור מן הכרת ואולם בטמא או שהיה בדרך רחוקה בפסח ראשון ולא נזכר כרת אפי' הזיד בשני וזה מבואר מלשון התורה · כי קרבן השם לא הקריב במועדו · לפי שזה נאמר גם כן בפסח שני כמו שזכרנו למדנו שפסח שני דוחה שבת כמו שנאמר בו במועדו · וכי יגור אתכם גר ועשה פסח ליי' · ר"ל פסח שני כיון שלא נתחייב בראשון שהרי לא היה גר בראשון ולא נתחייבו בו · כחוקת הפסח וכמשפטו · חקת הפסח אלו המצות שבגופו כמו שזכרנו וכמשפטו הוא מצות על מצות ומרורי' ולזה לא נאמר וככל משפטיו כי לא היה נוהג בפסח שני ממשפט הפסח כי אם אכילתו על מצות ומרורים · מכאן למדנו שהקטן שלא נתחייב בראשון והגדיל כשבא שני חייב בפסח שני · וראוי שתדע שאמר אירע בו פסול אחר שנשחט עליו הפסח פטור מפסח שני שהרי הקריב קרבן השם במועדו · יש לשואל שישאל איך עשו

בני

אמרי נועם

צמדם כראשון פי' רש"י שתא בזוגמום נגותן ותי' בפרשת בא אל פרעה תלה הכתוב עבודה זו בביאתן לארץ וא"כ מה נגות [illegible]

קומץ מנחה

[illegible]

רשי

או ימים · שנה כמו ימים תהיה גאלתו : למקרא העדה · כשתרצה לדבר עם סנהדרין ושאר העם ותקראם לאסוף אליך תקראם על ידי חצוצרות : ולמסע את המחנות · בשעת סלוק מסעות תתקעו בהם לסימן נמצאת אתה אומר על פי שלשה היו נוסעי' על פי הקב"ה וע"פ משה ועל פי חצוצרות : מקשה · מן העשת מעש' מן הקשת הקורנס : תקעו בהן · בשתיהן והוא סימן למקרא העדה שנ' ונועדו אליך פתח אהל מועד : ואם באחת יתקעו · הוא סימן למקרא הנשיאי' שנאמר ונועדו אליך הנשיאים ואף הן יעידתן אל אהל מועד ומגזרה שוה הוא בא בספרי : ותקעתם תרועה · סימן מסע המחנות תקיעה תרועה ותקיעה כך הוא נדרש בספרי מן המקראות היתרים :
א
ובהקהיל את הקהל וגו' · לפי שהוא אומר והיו לך למקרא העדה ולמסע את המחנות מה מקרא העד' תוקע בשני כהנים ובשתיהן שנאמר ותקעו בהן וגו' אף מסע המחנות בשתיהם יכול מה מסע המחנות תוקע ומריע ותוקע אף מקרא העדה
ה
תוקע ומריע ותוקע ומעתה אין חלוק בין מקרא העד' למסע את המחנות ת"ל ובהקהיל את הקהל וגו' לומר שאין תרועה למקרא העד' והוא הדין לנשיאי' הרי סימן לשלשתם מקר' העדה בשתים ושל נשיאים באחת וזו וזו אין בהן תרועה ומסע המחנו' בשתים על ידי תרועה ותקיעה: ובני אהרן · תקעו במקראות ובמסעו' הללו : על עולותיכם · בקרבן צבור הכתו' מדב' : אני יי'
י
אהיכ' · מכאן למדנו מלכיות עם זכרונות ושופרות שנא' ותקעתם לזכרון אני יי' אלהיכם זו מלכו' וכו' : בחדש השני · נמצאת אתה אומר שנים עשר חדש חסר עשרה ימים עשו בחורב שהרי בראש חדש סיון חנו שם ולא נסעו עד עשרים באייר לשנה הבאה :
למסעיהם

אבן עזרא

או יומם ולילה · הנה פעמים יסעו בלילה ויש אומרים כי פירושו יומם ולילה כמשמעו והוא הנכון בעיני והעד או יומים : או ימים · שנה תמימה : על פי יי' יחנו · באחרונה כל ימי שבתם במדבר : חצצרות · שם הפועל במחברת הלד"י בקריאה ואם הוא כתוב : למקרא · שם הפועל וכן ולמסע או הוא שם והטעם לעת מקרא ולעת מסע והראשו' נכון בעיני : ותקעו בהם · התוקעי' כמו ויאמרו ליוסף אשר ילדה אותה ללוי והנ' הטעם אם יתקעו בשתיהן יתחברו הנשיאי' והעדה : ואם באחת יתקעו · פי' בחצוצרת אחת יבואו הנשיאי' לבדם ואם היתה תרוע' יסע דגל מחנה יהודה אע"פ שהענן על המשכן ולפי דעת רבים שענן אחר הוא הנוסע לפניהם : ונסעו המחנות : כי הם שלשה : תרועה שנית · שיסע דגל ראובן ולא יתקעו עו' כי הקהתים ועמם הכהנים התוקעים נוסעים קודם דגל אפרים : תרועה יתקעו הכהני' למסעיהם כי אחר דגל ראובן נוסעים : והיו לכם לחקת עול' · כי המחנות נוסעים להלחם הלא תראה דברי משה בנסוע הארון . והנה פי' זאת החוקה שתעשו כן שיריעו הכהנים בחצוצרות בלכתם למלחמה להלחם אל ארץ אויביהם וכן כי יבא אויב בארצכם ותבואו למלחמה עמו : ונזכרתם · כי עשיתם מה שצוה לכם השם הנכבד גם התרועה זכר לנפשו' לצעוק לשם : וביום שמחתכם ובמועדיכם · ששבתם בארץ אויב או נצחת' האויב הבא עליכ' וקבעת' יום שמחה כימי פורים ושבעת ימי חזקיה שמחה רק המעתיקים פירשו וביו' שמחתכ' שבת והתקיעה שישמעו ישראל וידעו כי העולות יקריבו ויכונו לבם לשם : בעשרים בחדש · זה היוספיה תחלת נסוע הדגלי' והנה עמדו בסיני קרוב משנה :
למסעיהם

או יומם ולילה ונעלה הענן ונסעו :
או־ימים או־חדש או־ימים בהאריך הענן על־המשכן לשכן עליו יחנו בני־ישראל ולא יסעו ובהעלתו יסעו : על־פי יהוה יחנו ועל־פי יהוה יסעו את־משמרת יהוה שמרו על־פי יהוה ביד־משה : פ
וידבר יהוה אל־משה לאמר : עשה לך שתי חצוצרת כסף מקשה תעשה אתם והיו לך למקרא העדה ולמסע את־המחנות : ותקעו בהן ונועדו אליך כל־העדה אל־פתח אהל מועד : ואם־באחת יתקעו ונועדו אליך הנשיאים ראשי אלפי ישראל : ותקעתם תרועה ונסעו המחנות החנים קדמה : ותקעתם תרועה שנית ונסעו המחנות החנים תימנה תרועה יתקעו למסעיהם : ובהקהיל את־הקהל תתקעו ולא תריעו : ובני אהרן הכהנים יתקעו בחצצרות והיו לכם לחקת עולם לדרתיכם : וכי־תבאו מלחמה בארצכם על־הצר הצרר אתכם והרעתם בחצצרת ונזכרתם לפני יהוה אלהיכם ונושעתם מאיביכם : וביום שמחתכם ובמועדיכם ובראשי חדשכם ותקעתם בחצצרת על עלתיכם ועל זבחי שלמיכם והיו לכם לזכרון לפני אלהיכם אני יהוה אלהיכם : פ
ויהי בשנה השנית בחדש השני בעשרים בחדש נעלה הענן מעל משכן העדת : ויסעו בני־ישראל למסעיהם

או יומם ולילי ומסתלק עננא ונטלין :
או־תרין יומין או־ירחא או־עידן בעידן באורכות עננא על־משכנא למשרי עלוהי שרן בני ישראל ולא נטלין ובאסתלקותיה נטלין : על־מימרא דיי שרן ועל־מימרא דיי נטלין ית־מטרת מימרא דיי נטרין על־מימרא דיי בידא דמשה : ומליל יי עם־משה למימר : עביד לך תרתין חצוצרן דכסף נגיד תעביד יתהין ויהויין לך לארעא כנשתא ולאטלא ית־משריתא : ויתקעון בהין ויזדמנון לותך כל־כנישתא לתרע משכן זמנא : ואם־בחדא יתקעון ויזדמנון לותך רברביא רישי אלפיא דישראל : ותתקעון יבבתא ויטלון משריתא דשרן קדומא : ותתקעון יבבתא תנינות ויטלון משריתא דשרן דרומא יבבא יתקעון למטלניהון : ובמכנש ית־קהלא תתקעון ולא תיבבון : ובני אהרן כהניא יתקעון בחצוצרתא ויהויין לכון לקים עלם לדריכון : וארי־תיעלון לאגחא־קרבא בארעכון על־מעיקי דמעיקין לכון ותיבבון בחצוצרתא וייעול־דוכרניכון לטבא קדם יי אלהכון ותתפרקון מסנאיכון : וביום חדותכון ובמועדיכון ובריש ירחיכון ותתקעון בחצוצרתא על עלותכון ועל נכסת קודשיכון ויהויין לכון לדכרנא קדם אלהכון אנא יי אלהכון : והוה בשתא תניתא בירחא תנינא בעשרין לירחא אסתלק עננא מעילוי משכנא דסהדותא : ונטלו בני־ישראל למטלניהון

יומים ה' ג' מלאים וב' חס' וסי' לחם יומים · אך אם יום או יומי' · לא יום אחד תאכלו ולא · או ימי' או חדשי' יחינו מימים ב' בתרא חס' : שמרו ה' קמצין וסי' את משמרת יי' שמרו · על מאסם את תורת יי' · ואת תורתי לא שמרו ועדותיו לא שמרו · ראיתי בוגדי' ואתקוטטה · וא' אכל בערי' ושמרו : עשה לך ז' וסי' תבת עצי גפר · חצוצרות כסף · שרף · חרבות צורים · כלי גולה · אשר תמצא ידך · חצוצרת ג' חסרים דחס' וסי' וכי תבאו · ודבתריה · תקעו שופר · עשה לך חצוצרת כתיב ח"ס ו' בתרא ושארא חצוצרת כתיב חס' וי"ו קדמא : הצר ג' ב' קמצין וא' פתח וסי' וכי תבאו מלחמה · אחרי שרוף המלך · וליוצא ולבא אין שלום · כי אין הצר שוה · אנ"ך · קדמא פתח : חלופי דספר במדבר · כי נתונם נתונם המה לו · בהעלתך כי נתני' נתני' המה לי · וסי' וי"ו לוי"ו ויו"ד ליו"ד · דגל ראובן תימנה לצבאותם · אפרים לצבאותם ימה · דן צפנה לצבאות' · וצבאו ופקדיו · יששכר זבולן ראובן · הגרשני יחנו ימה · הקהתים יחנו תימנה · מררי יחנו צפנה · ונתנו עליו ר"פ · ושמו בדיו ופרשו · ועל מזבח הזהב · ושמו את בדיו · בני קהת כל הבא לצבא לעשות מלאכה באהל מועד · בני מררי כל הבא לצבא לעבד את עבדת אהל מועד · בני גרשון כל הבא לצבוא צבא לעבד באהל מועד · מבן שלשים בתר' ר"פ כל הבא לעבד עבדת עבדה ועבדת משא באהל מועד · ושארא · כל לצבא לעבדה באהל מועד · ויפקד משה בני הקהתי אלפים שבע מאות וחמשים · בני גרשון אלפים ושש מאות ושלשים · בני מררי שלשת אלפים ומאתים · ויפקד · ופקודי בני גרשון · כל הפקודים · ולבית אבותם · והעמיד הכהן את האשה את מנחת הזכרון · מיד האשה את מנחת הקנאו' · קדמא מנחת קנאו' הוא · תניינ' מנחת קנאו' היא · וסי' הלוא הוא אמר לי אחתי היא · ויביאו את קרבנ' לפני המשכן · ויקריבו רנשיאי' לפני המזבח · וסי' אשר על המשכן ועל המזבח · והעמדת את אהרן תנופה ליי' · ושאר' תנופה לפני יי' · ויעש משה ואהרן וכל עדת בני ישר' ללוים ותניינא דפס' ללוים · ואחרי כן באו הלוים לעבד · על הלוים · וידבר · את הפסח בראשון בארבעה עשר · יהושע ויעשו את הפסח בארבעה עשר · ונסע אהל מועד דגל מחנה ראובן · ושארא דגל מחנה בני פלוני · אספה לי שבעים איש מזקני ישראל · ויאסף שבעים איש מזקני העם · ויהי כנוח עליהם הרוח ויתנבאו במחנה · ותנח עליהם הרוח ויתנבאו ולא יספו · ואביה ירק ירק בפניה · ואחר תאסף · נקם נקמת בני · אחר תאסף אל עמך :

בעל הטורים

ביד משה · וסמיך עשה לך שתי חצוצרות כסף שלא היו אלא בידו שבחייו נגנזו · לך שתי אותיות שלך שמשו עשאם : שתי חצוצרות · כנגד אברהם ויעקב שעשו מלחמה באומות ונצחום : כסף · ולא זהב שלא להזכיר קול העם ברעה : לדורותכם וכי תבאו מלחמה · רמז למלחמת גוג העתידה שתבוא לימות המשיח: תבאו מלחמה · בגי' מלחמה גוג : תבאו · אותיות אבות שזכות האבות עומד במלחמה: והרעותם בחצצרות · על שם רוע התרועעה הארץ · תרועם בשבט ברזל: שמחתכם · כדאמר גם ביום השבת · ובמועדיכם מלא וי"ו כנגד פסח · עצרת : ראש השנה · י"כ · סכות : שמיני עצרת:
ויסע

מ"ע ספורנו

או יומי' או חדש או ימים · תמשית ספר שנקנת אלה הזמנים לא היה להם פנאי לסדר עניגם ומניני מקניהם ונקנתם כבר שבינו וסדרו וכמו רגע היו מסתלקין תכף והורסים כל הכנותיהם : על פי ה' יחנו · גם בזמן הקצר בלתי השגת סדור עניניהם : ועל פי' ה' יסעו · בהעלות הענן גם אחר הזמן הארוך שכבר סדרו שם כל עניניה' : עשה לך שתי חצוצרו' כסף : בהיות הכונה שתה לנסוע להכניסם לארץ מיד נוה בחצוצרות לתרועת עלן גם בנסוע המשכן ובנסוע המקדש ובנאתם להלחם כאמרו וכי תבאו מלחמה בארצכם על הצר הצורר אתכ' והרעותם בחצוצרות : והיו לך למקרא העדה · מפני שהיה מקרא העדה והנשיאים אל פתח אהל מועד לפני ה' רצה שתהיה קריאתם בחצוצרות לכבוד המלך : ותקעתם תרועה ונסעו המחנות החונים קדמה · כי עמהם היו נוסעים נושאי המשכן · ותקעתם תרועה שנית ונסעו המחנות החונים תימנה · כי עמהם היו נוסעים נושאי המקדש : תרועה יתקעו למסעיהם · שיה במסע' תקיעה ותרועה · וזה כי התרועה בשביל נסיע' המקדש והתקיע' עמה בשביל מסעיהם · שיקבצו יחד כמו שהיה מקר' העדה והנשיאים בתקיע' בלתי תרועה

חזקוני

קומץ מנחה

רלבג

בני ישראל את הפסח בשנה השנית והנה לא מלו בניהם הילודים במדבר כמו שנזכר בספר יהושע והנה מילת בניהם היתה מעכבת אותם מעשיית הפסח כמו שבארנו בפרשת בא אל פרעה · ואי אפשר שלא נולדו רבים בשנה הראשונה והנה היתר זה הספק הוא לפי דעתי כי בשנה הראשונה לא נסעו ממדבר סיני אך עמדו שם ימים רבים כמו שזכר בזאת הפרשה כי בשנה השנית בחודש השני בעשרים לחדש נסעו ממדבר סיני · ולפי שעמדו שם ימים רבים יתכן שמלו שם הילודים במדבר או ולזה היה אפשר להם לעשות · ואמנם מן או והנה לא היה אפשר למול כי לא נודע להם שיתעכבו שם במקום אחד שלשה ימים ולזה לא מלו עד בא יהושע · וביום הקים את המשכן כסה הענן · אחשוב שהרצון בזה שתכף שהוקם המשכן בשלמות על יד משה כסה הענן את המשכן וזה אמר' היה אחר שבעת ימי המלואים ביום השמיני כ"ש שם כי היום יי' נראה אליכם · וזה המופת אמנם התמיד אחר זה בזה האופן שזכר הענן יכסנו יומם ...

אבן עזרא

למסעיהם · כראוי שיסעו : וישכן הענן במדבר פארן · עוד אפרשנו וכן ויסעו בראשונה : והורד · הלוים יורידוהו : נושאי המקדש · הוא הארון : והקימו · הגרשונים והמררים את המשכן עד בא הקהתים ויכניסו הכהנים מיד הארון אל מקומו : מאסף · לפי הדגלים כי נפתלי הוא באחרונה : אלה מסעי בני ישראל · הטעם כך נסעו תמיד כל ימי המדבר · מצאנו שצפורה היא בת רעואל כי כן כתוב ויתן את צפורה בתו ועוד להשקות צאן אביהן אל רעואל אביהן והנ' חובב הוא בן רעואל והנה הוא אחי צפורה ולפי שקל הדעת שהוא יתרו בעבור חנותו במדב' ואמר על דבר יתרו כאשר שם ואם יטעון טוען כי הכתוב אמר על יתרו חותן משה יש להשיב כי דרך המקרא לקרוא אבי הנערה ואחיה חותן והעד לחבב בן רעואל המדיני חותן משה וכבר נתברר שחובב אחי צפור' וקראו חותן משה ואם אמר אין חותן משה דבק עם חובב רק עם רעואל התשובה מבני חובב חותן משה ורבים אמרו שחובב הוא יתרו והוא אבי צפורה ורעואל היה זקנה ואמר הכתוב אל רעואל אביהן כאשר אמר יעקב אלהי אבי אברהם ואמר הכתו' בתו כאשר אמ' על בלשצר שהוא בן נבוכד נצר והוא בן בנו וחכמינו אמרו שבעה שמו' היו לו ליתרו ושבעי' פנים לתורה : אל ארצי · שאדור שם היום ושם נולדתי : אל נא · כמו עתה וכן כל נא שבמקרא והוא הפוך בלשון ישמעאל : כי על כן ידעת · כמו כי על כן לא נתתיה לשלה והטעם הואיל וידעת חנותנו שידעת המקום שחניכו שם : לכה אתנו · והיית לנו לעינים · להראות הדרך ורבים אומרים כי והיי' לשון עבר רמז על פעל' שנתן למשה שהראה לו מה שלא ידע וזה טעם לעינים · וטעם ויאמר אל נא וכבר אמר לו כך ולא הועיל · ולפי דעתי שהמסע הראשון לבדו לא היה כשאר המסעות והפסוק שאמר ונסעו הקהתים אחר נסוע שני הדגלי' בכל המסעים חוץ מזה כי הארון היה נוסע לפניהם וזה היה שלשה ימים בלבד וזה טע' דרך שלשה ימים וכמוהו וילכו שלשת ימים במדבר איתם אין פירושו שהלכו ביום אחד מהלך שלשה ימים ויש אומרים שהלכו מהלך שלשה ביו' אחד ויש אומרים שהלכו מהלך שלשה ימים כנגד המסעי' שנסעו בלאתם ממצרי' והארון היה רחוק מהם דרך שלשת ימים וזה טעם וישכן הענן במדבר פארן ויפרשו ויסעו בראשונה כי על פי משה נסעו כי הענן נסע מיד וזה לא יתכן כי משה לא יסור מהארון והעד ויהי בנסוע הארון ויאמר משה ובנחה יאמר . והנכון בעיני אשר אמרתי וטעם וישכן הענן במדבר פארן שם כלל לתבערה שהוא קברות התאוה ולחצרות ורתמה ומסעי' רבים והעד שלא הזכיר הכתוב בפרשת אלה מסעי במדבר פארן ועוד אפרשנו וטעם על פי יי' בהריע בחצוצרות : קומה

רשי

למסעיהם · כמשפט המפורש למסע דגליהם מי ראשון ומי אחרון : במדבר פארן · קברות התאוה במדבר פארן היה ושם חנו ממסע זה : והורד המשכן · כיון שנוסע דגל יהודה נכנסו אהרן ובניו ופרקו את הפרכת וכסו בה את הארון שנאמ' ובא אהרן ובניו בנסוע המחנה ובני גרשון ובני מררי פורקין המשכן וטוענים אותו בעגלות והארון וכלי הקדש של משא בני קהת עומדים מכוסין ונתונין על המוטות עד שנסע דגל מחנה ראובן ואח' כך ונסעו הקהתי' : נושאי המקדש · נושאי דברים המקודשים : והקימו את המשכן · בני גרשון ובני מררי שהיו קודמים להם מסע שני דגלים היו מקימין את המשכן כשהיה הענן שוכן וסימן החנייה נראה בדגל מחנה יהוד' והם חונים ועדיין בני קהת באי' מאחריהם עם שני דגלים האחרונים היו בני גרשון ובני מררי מקימין את המקדש וכשבאים בני קהת מוצאי' אותו על תכונו ומכניסין בו הארון והשלחן והמנורה והמזבחו' וזהו משמע המקרא : והקימו · מקימי המשכן אותו עד טרם בואם של בני קהת : מאסף לכל המחנות · תלמוד ירושלמי לפי שהיה שבטו של דן מרובה באוכלוסין היה נוסע באחרונה וכל מי שהיה מאבד דבר היה מחזירו לו . אתיא כמאן דאמר כתיבה היו מהלכין ומפיק לה מן כאשר יחנו כן יסעו ואית דאמרי כקורה היו מהלכים ומפיק לה מן מאסף לכל המחנו' : אלה מסעי · זה סדר מסעיהם : ויסעו · ביום ההוא נסעו : חובב · הוא יתרו של' ומבני חוב' חתן משה ומה תלמוד לומר ותבאנה אל רעואל אביהן מלמד שהתינוקות קורין לאבי אביהן אבא ושמות הרבה היו לו יתרו על שם שייתר פרש' אחת בתור' חובב על שחבב את התור' כו' : נוסעי' אנחנו אל המקו' · מיד עד שלשה ימי' אנו נכנסין לארץ שבמסע זה הראשון נסעו על מנת ליכנס לארץ ישראל אלא שחטאו במתאוננים ומפני מה שתף משה עצמו עמהן עדין לא נגזרה גזרה עליו וכסבור שהוא נכנס : אל ארצי ואל מולדתי · אם בשביל נכסי אם בשביל משפחתי : אל נא תעזוב · אין נא אלא לשון בקשה שלא יאמרו לא נתגייר יתרו מחבה סבור היה שיש לגרי' חלק בארץ עכשו שראה שאין להם חלק הניחם והלך לו : כי על כן ידעת חנותנו במדבר · כי נאה לך לעשות זאת על אשר ידעת חנותנו במדבר וראית נסים וגבורות שנעשו לנו : כי על כן ידעת · כמו על אשר ידעת · כמו כי על כן לא נתתיה לשלה בני כי על כן באו כי על ראיתי פניך : והיית לנו לעינים · לשון עבר כתרגומו · דבר אחר לשון עתיד כל דבר ודבר שיתעלם מעינינו תהיה מאיר עינינו · דבר אחר שתהא חביב עלינו כגלגל עינינו שנאמר ואהבתם את הגר : והיה

ספר במדבר י

12 לְמַסְעֵיהֶם מִמִּדְבַּר סִינָי וַיִּשְׁכֹּן הֶעָנָן
בְּמִדְבַּר פָּארָן: וַיִּסְעוּ בָּרִאשֹׁנָה
עַל־פִּי יְהוָה בְּיַד־מֹשֶׁה: וַיִּסַּע
דֶּגֶל מַחֲנֵה בְנֵי־יְהוּדָה בָּרִאשֹׁנָה
לְצִבְאֹתָם וְעַל־צְבָאוֹ נַחְשׁוֹן בֶּן־
עַמִּינָדָב: וְעַל־צְבָא מַטֵּה בְּנֵי 15
יִשָּׂשכָר נְתַנְאֵל בֶּן־צוּעָר: וְעַל־
צְבָא מַטֵּה בְּנֵי זְבוּלֻן אֱלִיאָב בֶּן־חֵלֹן:
וְהוּרַד הַמִּשְׁכָּן וְנָסְעוּ בְנֵי־גֵרְשׁוֹן
וּבְנֵי מְרָרִי נֹשְׂאֵי הַמִּשְׁכָּן: וְנָסַע
דֶּגֶל מַחֲנֵה רְאוּבֵן לְצִבְאֹתָם וְעַל־
צְבָאוֹ אֱלִיצוּר בֶּן־שְׁדֵיאוּר: וְעַל־
צְבָא מַטֵּה בְּנֵי שִׁמְעוֹן שְׁלֻמִיאֵל בֶּן־
צוּרִישַׁדָּי: וְעַל־צְבָא מַטֵּה בְנֵי־ 20
גָד אֶלְיָסָף בֶּן־דְּעוּאֵל: וְנָסְעוּ
הַקְּהָתִים נֹשְׂאֵי הַמִּקְדָּשׁ וְהֵקִימוּ אֶת־
הַמִּשְׁכָּן עַד־בֹּאָם: וְנָסַע דֶּגֶל
מַחֲנֵה בְנֵי־אֶפְרַיִם לְצִבְאֹתָם וְעַל־
צְבָאוֹ אֱלִישָׁמָע בֶּן־עַמִּיהוּד: וְעַל־
צְבָא מַטֵּה בְּנֵי מְנַשֶּׁה גַּמְלִיאֵל בֶּן־
פְּדָהצוּר: וְעַל־צְבָא מַטֵּה בְּנֵי
בִנְיָמִן אֲבִידָן בֶּן־גִּדְעוֹנִי: וְנָסַע 25
דֶּגֶל מַחֲנֵה בְנֵי־דָן מְאַסֵּף לְכָל־
הַמַּחֲנֹת לְצִבְאֹתָם וְעַל־צְבָאוֹ אֲחִיעֶזֶר
בֶּן־עַמִּישַׁדָּי: וְעַל־צְבָא מַטֵּה בְּנֵי
אָשֵׁר פַּגְעִיאֵל בֶּן־עָכְרָן: וְעַל־צְבָא
מַטֵּה בְּנֵי נַפְתָּלִי אֲחִירַע בֶּן־עֵינָן:
אֵלֶּה מַסְעֵי בְנֵי־יִשְׂרָאֵל לְצִבְאֹתָם
וַיִּסָּעוּ: ס וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה
לְחֹבָב בֶּן־רְעוּאֵל הַמִּדְיָנִי חֹתֵן מֹשֶׁה
נֹסְעִים אֲנַחְנוּ אֶל־הַמָּקוֹם אֲשֶׁר
אָמַר יְהוָה אֹתוֹ אֶתֵּן לָכֶם לְכָה אִתָּנוּ
וְהֵטַבְנוּ לָךְ כִּי־יְהוָה דִּבֶּר־טוֹב עַל־
יִשְׂרָאֵל: וַיֹּאמֶר אֵלָיו לֹא אֵלֵךְ כִּי אִם־ 30
אֶל־אַרְצִי וְאֶל־מוֹלַדְתִּי אֵלֵךְ: וַיֹּאמֶר
אַל־נָא תַּעֲזֹב אֹתָנוּ כִּי עַל־כֵּן יָדַעְתָּ
חֲנֹתֵנוּ בַּמִּדְבָּר וְהָיִיתָ לָּנוּ לְעֵינָיִם:
וְהָיָה

תרגום אונקלוס

לְמַטְלָנֵיהוֹן מִמַּדְבְּרָא דְסִינַי וּשְׁרָא
עֲנָנָא בְּמַדְבְּרָא דְפָארָן: וּנְטַלוּ
בְּקַדְמֵיתָא עַל־מֵימְרָא דַייָ בִּידָא
דְמֹשֶׁה: וּנְטַל טֵיקַס מַשְׁרִית בְּנֵי־
יְהוּדָה בְּקַדְמֵיתָא לְחֵילֵיהוֹן וְעַל־
חֵילֵיהּ נַחְשׁוֹן בַּר־עַמִּינָדָב: וְעַל־
חֵילָא שִׁבְטָא דִבְנֵי יִשָּׂשכָר נְתַנְאֵל
בַּר־צוּעָר: וְעַל־חֵילָא שִׁבְטָא דִבְנֵי
זְבוּלֻן אֱלִיאָב בַּר־חֵילוֹן: וּמִתְפָּרַק
מַשְׁכְּנָא וְנָטְלִין בְּנֵי־גֵרְשׁוֹן וּבְנֵי מְרָרִי
נָטְלֵי מַשְׁכְּנָא: וּנְטַל טֵיקַס מַשְׁרִית
רְאוּבֵן לְחֵילֵיהוֹן וְעַל־חֵילֵיהּ אֱלִיצוּר
בַּר־שְׁדֵיאוּר: וְעַל־חֵילָא שִׁבְטָא דִבְנֵי
שִׁמְעוֹן שְׁלֻמִיאֵל בַּר־צוּרִישַׁדָּי:
וְעַל־חֵילָא שִׁבְטָא דִבְנֵי־גָד אֶלְיָסָף
בַּר־דְּעוּאֵל: וְנָטְלִין בְּנֵי קְהָת נָטְלֵי
מַקְדְּשָׁא וּמְקִימִין יַת־מַשְׁכְּנָא עַד־
מֵיתֵיהוֹן: וּנְטַל טֵיקַס מַשְׁרִית
בְּנֵי־אֶפְרַיִם לְחֵילֵיהוֹן וְעַל־חֵילֵיהּ
אֱלִישָׁמָע בַּר־עַמִּיהוּד: וְעַל־חֵילָא
שִׁבְטָא דִבְנֵי מְנַשֶּׁה גַּמְלִיאֵל בַּר־
פְּדָהצוּר: וְעַל־חֵילָא שִׁבְטָא דִבְנֵי
בִנְיָמִן אֲבִידָן בַּר־גִּדְעוֹנִי: וּנְטַל
טֵיקַס מַשְׁרִית בְּנֵי־דָן מְכַנֵּישׁ לְכָל־
מַשְׁרְיָתָא לְחֵילֵיהוֹן וְעַל־חֵילֵיהּ
אֲחִיעֶזֶר בַּר־עַמִּישַׁדָּי: וְעַל־חֵילָא
שִׁבְטָא דִבְנֵי אָשֵׁר פַּגְעִיאֵל בַּר־עָכְרָן:
וְעַל־חֵילָא שִׁבְטָא דִבְנֵי נַפְתָּלִי אֲחִירַע
בַּר־עֵינָן: אִלֵּין מַטְּלָנֵי בְנֵי־יִשְׂרָאֵל
לְחֵילֵיהוֹן וּנְטַלוּ: וַאֲמַר מֹשֶׁה לְחוֹבָב
בַּר־רְעוּאֵל מִדְיָנָאָה חֲמוּהִי דְמֹשֶׁה
נָטְלִין אֲנַחְנָא לְאַתְרָא דִּי אֲמַר יְיָ יָתֵיהּ
אֶתֵּן לְכוֹן אִיתָא עִמַּנָא וְנוֹטֵיב לָךְ אֲרֵי
יְיָ מַלֵּיל לְאַיְתָאָה טָבָא עַל־יִשְׂרָאֵל:
וַאֲמַר לֵיהּ לָא אֵיזֵיל אֱלָהֵן לְאַרְעִי
וּלְיַלָּדוּתִי אֵיזֵיל: וַאֲמַר לָא כְעַן תִּשְׁבּוֹק
יָתַנָא אֲרֵי עַל־כֵּן יָדַעְתָּ כַּד־הֲוֵינָא
שָׁרַן בְּמַדְבְּרָא וּגְבוּרָן דְּאִתְעֲבִידָא
לָנָא חֲזֵיתָא בְעֵינָךְ: וִיהֵי

דבר טוב על ב' וסי' על ישראל · על המלך · לעיני' א"כ מן חד חד מלרע למד' בריש תיבות וסי' במס' רבת'

בעל הטורים

ויסע דגל מחנה יהודה · בכלם כתיב ונסע וביהודה כתיב ויסע חסר מ' שכל מ' שנה שהיו במדב' היו עננותיו באין כאלו לא נסע : מאסף · ד' במסו' מאסף לכל המחנות ואין איש מאסף אותו הביתה בפלגם בגבעה · ואידך ובעמיר מאחרי הקוצר ואין מאסף · שבט דן על שהיה עמהם פסל על כן אין איש מאסף שהענן היה פולט אות' ועמלק הרג בהם ונפלו כעמיר מאחרי הקוצר ואין מאסף : ויסעו · ב' במסורת ויסעו ויהי חתת אלהים לנצחותם ויסעו · לומר מה שם היה חתת אלהי' ע' כל סביבותיהם אף כאן : ד"א ויסעו דהתם ראש פסוק ויסעו דהכא סוף פסוק · דהתם לפי שיעקב ביער ע"א מתוכם לפיכך נסעו ביד רמה ושכינ' לפניהם· אבל בני דן שהיה ביניה' ע"א נסעו לאחור ולא לפני' שהיה הענן פולט אותם ועמלק היה הורג בהם : והיה הטוב ההוא · ה' פעמים טובה כתיב כאן כנגד חמש מאות חמה דושנה של יריחו שנתנו לבניו : והטבנו · טוב הטוב יטיב והטבנו בגימ' ביריחו : בנוסעם · ב' במסו' בנוסעם מן המחנה · בנוסעם מקדש · מה להלן מרדו אף כאן נמי מרדו : עשה נוכין הפוכין · שרצה להעביר שבעים שאותיותיהן חמשים את הירדן שהוא רחב חמשים אלא שהחטא גרם : טעם אחר לנונין הפוכין כלאו' בשב' פרק כל כתבי שאין זה מקומה וכתבה כאן להפסיק בין פורענות ראשונה לפורענות שניה ועשה נוכין הפוכין לומר שמקומה לפני כ' פרשיו' לפניה' ואילו לא היו הנוכין הפוכין לא הייתי יודע אם לאחר כ' פרשיות לפניה אם לפני כ' לאחריה · לכך עשאם הפוכי' לומר לפני כ' לפניה · והוא אחר ונסע אהל מועד מחנה הלוים בפרשת במדבר סיני שיש עד הנה כ' פרשיות : ויהי בנסוע · וי' היה לאומו' בנסוע ויהי עולה ל"ו שנלחם עם ל"א מלכים : בנסוע · מלמד שהיה מתנענע ולא היה נוסע ממקומו עד שמשה היה אומר קומה יי' : בנסוע הארון · כשנוסע הארון מסיע עמו המרכבה וחיות הקדש · בנסע בא כח תמאל : בנסע בא"ת ב"ש שטמ"ז שהוא בגי' בכבוד המרכבה · בנסע בגימ' יעקב שדמות יעקב אשר הוא חקוק בכס' הכבו' נוסע עמה : ונחה

מ"ע ספורנו

כי אל ארצי ואל מולדתי אלך · שלא תסבול זקנתי אויר ארץ אחרת ומזונותיה : אל נא תעזוב אותנו · ילכו בניך לפחות עמנו : כי על כן ידע' שנותנו במדבר · ואם יעזבונו גם בניך תחללו את ה' בעיני האמות שיאמרו אלו ראה יתרו בהם ענין אלהי באמת לא היה עוזב אותם הוא ובניו וכזה השבי' משה ויתרו ובניו כי אמנם יתרו חזר אל ארצו כאמרו וישלח משה את חותנו וילך לו אל ארצו ובניו הלכו עם ישראל בלי ספק כמו שהעיד בספר שופטי' באמרו ובני קני חותן משה עלו מעי' התמרים את בני יהודה : ודן

אמרי נועם

דגל מחנה יהודה בד' דגלים היו תיבות האבו' בדגל ראשון א' מאברהם י' מיצחק יעל מיעקב · דגל שני אותיות שניות מאבות בנ"ע · דגל שלישי אותיו' שלישי' מאבות רח"ק · דגל רביעי' אותיות רביעי' הק"ב · ונשאר ה' מאברהם הוסיף הק"בה את שמו והיה חקוק באויר על הדגלים :

קומץ מנחה

כי על כן ידעת וגו' ר"ל עד עכשו היינו בארץ ציה לא היינו יכולין לכבד כי אנחנו בעצמנו היינו מתפרנסי' בנסים אבל עתה נוסעי' אנחנו וגו' והטבנו לך ; להיות לנו לעיניים שתהי' לנו עוזר נגד האומו' להגיד הנס' שראית בעיניך : ויהי

חזקוני

וישכן הענן במדבר פארן · כולל תבער' שהיא קברות התאוה וחצרות ורתמה וקדש וראי' לדבר שלא הזכיר מדבר פארן בפ' מסעי : ע"פ יי' · בתקיעת החצוצרות · ד"א כשעלה הענן מעל המשכן שהורד המשכן ע"י הלוי' והקימו את המשכן פר"שי בני גרשון ובני מררי כאן פוסק ומה שפי' שפי' קודמים להם מסע שני דגלים לאו אבני גרשון ובני מררי קאי אלא ענין אחר הוא להורות סדר מנהגם וכן הפי' אמאי קאמר קרא והקימו בני גרשון ובני מררי את המשכן שהוא לדבר שהיו קודמין להם מסע שני דגלים כלומר שני דגלי' זה אחר זה היו נוסעי' קוד' בני קהת שיינו מסע שני דגלים כמו שמציכו מפורש בענין ובני גרשון . ובני מררי שנסעו עם דגל ראשון כשהיו רואין הענן שוכן היו מקימין את המשכן בתוך כדי ביאת בני קהת כמו שפר"שי כאן היה דיכו של ויהי בנסוע הארון לביות נכתב : מאסף לכל המחנות · פרש"י לפי שהיה שבטו של דן מרובה באוכלוסין היה נוסע באחרונה וכל מי שהיה אובד דבר היה מחזירו לו אתיא כמאן דאמר כתיבה היו מהלכין כלומר הוא הולך לרוח צפון שהיה קבוע לו ומתוך שהי' מרובה באוכלוסין היו אוכלוסיו מפוזרין אף על פני כל רוח מערב ומתוך כך היה מאסף וא"ת הרי דגל מחנה יהוד' מרובה מדגלו אלא י"ל שהיה מרובה באוכלוסין מאותו שהיה נוס' באחרונ' : מאסף לכל המחנות · כל אדם אפי' משאר דגלים כשלא היה יכול ליסע בדגל שלו היה מתאסף עם דגל מחנה דן שהיה אחרי' אבל יותר לא היה יכו' לעמוד פן ישאר יחידי ולכך קורא אותו מאסף ל' ואין מאסף אותם הביתה : נוסעים אנחנו · פרש"י שיתף משה את עצמו עמהם עדין לא נגזרה גזרה וכסבור שהוא יכנס הו"ק שסברי פרש' שמות פר"שי שלא בא כיד שלא אין שופי להכניסם לארץ ולפי הפשט שתף משה עצמו עמהם אחר עכשו יאמר ישראל אם מי שעשה נסים והוציאנו ממצרים ועשה לנו ניסן וגבורו' איכו נכנסים איך אנו נכנסין · ד"א מפני יתרו שלא יאמר אם משה איכו נכנס איך אכנס אני : והטבנו לך · מן הכלל אבל לתת לו חלק בארץ לא היה הרשות בידם · כי אם אל ארצי ואל מולדתי אלך · לא אכים הודאי בשביל הספ' : אל נא תעזוב אותנו · אם לא הטבנו לך עד עתה : כי על כן ידעת חנותנו · שהרי בשביל כן שדעתך היה לבא עמנו ידעת חנותנו : והיית לנו לעינים ; כמו אסכלא מצאתי חן בעיניך שהוא כמו לפניך אף כאן מכאן ואילך תהיה לפנינו ולעינינו עמנו : ד"א גרים אחרים יסתכלו בך ויקנו לב להתגייר · אשר

רלבג

תריעו · והנה התקיעו' הוא קול נמשך ומתדבק והתרועה הוא קול בלתי מתדבק כשבר · ואם באחת יתקעו · ר"ל לבדה לא הוא סימן שמשה ע"ה היה קורא הנשיאים לבדם והנה זה התקיעה בלא תרועה · ותקעתם תרועה ונסעו המחנות וגומר · ר"ל כשיתקעו בחצוצרות והריעו אחר התקיע' ויתבאר שכבר היו תוקעים עוד אחר התרועה ממה שאמר תרועה יתקעו למסעיהם · למדנו שפשוטה לפניה ופשוטה לאחריה . ואין לאומר שיאמר שהרצון באמרו ותקעתם תרועה שיתקעו בחצוצרות באופן שיעשו תרועה אך לא יעשו זולת תרועה וכן הענין באמרו תרועה יתקעו לפי שכבר אמר אחר זה ובהקהילו את הקהל תתקעו ולא תריעו ביאר שההבדל היה בין ענין המסע ובין מקרא העדה שבמקרא העדה תהיה שם תקיעה לבד בזולת תרועה אחריה ואמנם בעניין המסע היתה תרועה אחריה ואלו היה הרצון שתהיה התרועה לבד הנה היה ההבדל מבואר בין ב' הענייני' ולזה לא היה צריך לומר ובהקהיל את העדה תתקעו ולא תריעו : ואין לאומר שיאמר שהתקיעה הראשונה שהיתה למסע המחנות היתה תקיעה ותרועה לאחריה והאחרונה היתה תרוע' ותקיעה לאחריה שהרי כבר כאמר ותקעתם תרועה שנית וגו' · ולמדנו מזה שכלם היו בסגנון אחד ר"ל התקיעות אשר היו למסע המחנות · ובני אהרן הכהנים יתקעו בחצוצרות והיו לכם לחקת עולם לדורותיכם · ר"ל כי בזה שימשו החצוצרות שיהיה לחקת עולם לדורות והם הדברים הנזכרים אחר זה צריך לדקדק שיהיו התוקעים בני אהרן הכהנים ר"ל הראויים לשמש בכהונה פרט לבעלי מומין ואולם בדברים הקודמים שהם למקרא ולמסע לא דקדקה התורה מי יהיה התוקע ומזה המקום דקדקו שיהיה מותר להקהיל את הקהל בפרשת הקהל לתקוע בחצוצרות כהן בעל מום · וכי תבאו מלחמה בארצכם על הצר וגו' · ר"ל אם תבאו למלחמה בארצכם שהיא א"י והוא ידוע כי המלחמה

המלחמה תהיה עם האויב לא עם האוהב ולזה לא היה צ"ל על הצר הצורר אתכם אלא להודיע שבאי זה צד שיצור ישראל יעשו כן להריע בחצוצרות ע"י הכהנים כמו שזכרנו ויזכרו בזה הפעל לפני השם יתעלה · ר"ל במקדש וזה שבזה הפעל יהיה לבם נשבר ונדכה וישובו אל השם יתעלה וירחמם בהתפללם אליו כי שתפלה עם זאת התרועה היא סבת היותם נזכרים לסבה שזכרנו כי הקול המלהטי יחריד לב האנשים כמו שאמר אם יתקע שופר בעיר ואם לא יחרדו ובזה האופן תהיה תשובתם ותפלתם שלמה וכבר יתבאר שהתפלה היתה שם עם זה ושכבר היה זה על כל צרה כדי שלא תבא עליהם כמו שבארנו שכבר זכר שלמה בהנגף עמך ישראל לפני אויב אשר יחטאו לך ושבו אליך והודו את שמך והתפללו והתחננו אליך בבית הזה וגו' · בהעצר שמים וגו' · רעב כי יהיה בארץ וגו' · דבר כי יהיה שדפון ירקון ארבה חסיל כי יהיה וגו' · והנה שתקה התורה בזה המקום מהתשובה והתפלה לפי שכבר אמרה על צד התנאי ונזכרתם ר"ל עשו בדרך שתהיו נזכרים וזה אמנם יהיה בתשובה ותפלה כי הם סבת ההשגחה האלהית בהם ולפי שאמר לפני ה' אלהיכם למדנו שענין החצוצרות לא היה נעשה כי אם במקדש כי היא עבודה מן העבודות כי התור' דקדק שתהיה ע"י בני אהרן הכהני' ואולם התשובה והתפלה אין מקום מוגבל כמו שאמר שלמה והתפללו אליך דרך ארצם וגו' · ונתבאר עוד שזאת התרועה לא היתה נוהגת אלא במקדש ממה שאמר דוד עליו השלום בחצוצרות וקול שופר הריעו לפני המלך השם · ואמר שכאשר יעשו זה יהיו נושעים מאויביהם · וראוי שתדע שענין המצוה הזאת יכלול גם כן התענות וזה שכבר ראוי ממכו' התורה שהתשובה והכפרה השלמה תהיה אחר הענוי והתרועה ולזה כאשר רצה השם יתעלה שתהי' הכפר' בעשור לחדש השביעי הקדים התרועה מראש החדש כדי שיכנע לבם מחטאיהם וישובו להם תשוב' שלמה ובסוף הענין יענו נפשותיהם ביום העשירי ולזה תכלול ג"כ זאת התרועה התענות · וראוי שתדע שאחר שהגיע ההיזק מהצרה ההוא לא יתריעו שנא' על הצר הצורר אתכם ולא שכבר נצל ולזה ג"כ הוא מבואר שאין ראוי להתפלל על הצרה שכבר עברה כי מה שהיה אין להשיב · וראוי שתדע שכבר היה שם ג"כ שופר בזאת התרועה ובתרועת ראש השנה היו ג"כ חצוצרות שנ' בחצוצרו' וקול שופר הריעו לפני המלך השם · למדנו מזה שהיו שם יחד חצוצרות וקול שופר ואמנם זכרו בכאן חצוצרות להורות שהמצוה בחצוצרות ונזכר בר"ה שופר להורות שהמצוה בשופר · וביום שמחתכם ומועדיכם וגו' · ראוי שתדע שכל אלו הדברים שזכרנו שיתקעו עליהם בחצוצרות במקדש הם כשהיו כוללים כמו ימי השמחה והמועדים וראשי חדשים שהם כוללים ולזה ימשיך שיהיו אלו העולות עולות צבור והשלמים זבחי שלמי צבור ואולם על עולת יחיד ושלמי יחיד לא יהיה זה וכן ראוי שנבין הענין בענין התרועה על הצרות שלא יבאו על הצבור · והיו לכם לזכרון לפני יי' אלהיכ' · מגיד שזאת התקיעה איננה מעכבת ענין הקרבנות האלו שכבר נרצו בזולת זה אבל תהיה זאת ההערה להיות לכם לזכרון ר"ל לישראל כי זה ישימם מושגחים מהשם יתעלה וידוע כי בעת הזאת היו הלוים משוררים שירו ליי' לזאת הכונה בעינה כי הכונה באלו הקרבנות כבר נשלמה בזולת זה אמר בספר עזרא השיר משורר וחצוצרות מחצצרים למדנו שבעת התקיעה בחצוצרות היא זה השיר והלוים היו משוררים שנאמ' ושרת בשם ה' אלהיו והנה השירות הוא בשם יתעלה הוא השיר אשר בפה · והקימו את המשכן עד באם · זכר שלזאת הסבה היו קודמים ליסע בני גרשון ובני מררי כדי שיקימו המשכן קודם שיבאו בני קהת כדי שימצאו בני קהת המשכן מוקם ולא יתעכב בידם ארון העדות אך יושם תכף במקומו · ויאמר משה לחובב בן רעואל · חובב הוא יתרו · ולמדנו מזה שכבר נתעכב שם יתרו עד העת שנסעו ממדבר סיני · ומה שאמר נוסעים אנחנו אל המקום אשר אמ' ה' אותו אתן לכם והם לא נכנסו לארץ כי אם בימי יהושע כך עלה במחשבה שיירשו ישראל את הארץ אחר שקבלו התורה בשנה השנית לצאתם מארץ מצרים אלא שנגרם החטא ע"י המרגלים ונתאחרו ישראל במדבר עד שלמות מ' שנה מעת יציאת מצרים כמו שנזכר בפרשת שלח לך · לכה אתנו והטבנו לך וגו' · אמר זה להודיע יתרו שעתידין ישראל לירש הארץ והודיעו שכבר ייטיבו לו מהטוב ההוא וענה יתרו שלא ילך עמהם בעבור ירושת הארץ אבל ילך אל ארצו ואל מולדתו וידמה שיתרו נפרד מע"ז ולזה מצאנו בניו שהיו יושבים בא"י כמו שנזכר בספר שופטים ובני קיני חותן משה עלו מעיר התמרים את בני יהודה מדבר יהודה אשר בנגב ערד וילך וישב את העם ונזכר שם עוד וחבר הקיני נפרד מקין מבני חובב חותן משה ויט אהלו עד אילון בצעננים אשר את קדש וזה מורה שהם היו נלוים לישראל ונאמר בספר ירמיה הלוך אל בית הרכבים והשקית אותם יין למדנו משם שהם היו מישראל וידענו שהרכבים היו מבני יתרו שנאמ' וממשפחת סופרים יושבי יעבץ תרעתים שמעתים סוכתים הם הקינים הבאים מחמת אבי בית רכב ולזה הוא מבואר שכב' נתגייר יתרו ולזה היה אמרו כי אם אל ארצי ואל מולדתי אלך למשוך לב כל בני ארצו אל השם יתעלה אם יוכל ואם לא יוכל על זה ימשוך לב אנשי משפחתו · אל נא תעזוב אותנו · הראה משה מדבריו באלו ישראל צריכין ליתרו להעיר על מעלתו · על כן ידעת חנותנו במדבר והיית לנו לעינים · ר"ל שאם לא תעזוב אותנו תדע עניני חנייתנו במדבר ותהיה לנו לעינים לתת העצה הנכונה במצטרך כמו שעשית בענין מנוי השופטים והנה אמר משה זה על צד הענוה כי לא נצטרך ליתרו בזה · ויסעו מהר יי' דרך ג' ימים · הר יי' הוא סיני והנה זכר שהמסע הראשון שנסע הארון נסע לפניהם דרך ג' ימים לתור להם מנוחה והנה חנו אז בקברות התאוה לפי מה שנזכר בפרשת מסעי והנה הודיע שגם בעת שהיו נוסעים והולכים בדרך היה ענן יי' עליהם יומם :

ויהי בנסוע הארון · הנה נזכר בכאן כי ממנהג משה היה שבעת שהיה נוסע הארון היה מתפלל משה שיקום השם יתעלה ויפוצו הנה והנה מפחדו אויבי ישראל בראותם הפלא העצום שהשם יתעלה עושה לישראל ולזה ינוסו משנאי ישראל מפני השם יתעלה והנה קרא אויבי השם יתעלה ומשנאי השם יתעלה כי אויבי ישראל ושונאיו הם אויבי השם יתעלה ושונאיו ואמ' זה משה כי לולי יד השם יתעלה לא הגיע העת עדין שינצחו ישראל את אויביהם כי לא הגיע הקץ עדיין כמו שביארנו בספר ואלה שמות והנה חשב משה שינחלו ישראל את הארץ תכף כמו שאמר ליתרו אלא שנגרם החטא ונתעכבו במדבר עד תום מ' שנה · ובנחה יאמר · ובנוח הארון היה אומר אנא השם שובה רבבות אלפי ישראל אל הארץ אשר נשבעת לאבותיה' והנה אמר שוב בעבו' האבות הקדושים שישבו בא"י או יהיה הרצון בזה שישיב השם יתעלה אלפי ישרא' לרבבות כשיוסיף עליהם ככם י' פעמים והנה היה בשני אלו הפסוקי' נקוד מלמעלה ומלמטה להעיר שלא על ענין זה המסע והחניה הפרטית היתה התפילה הזאת למשה אבל היתה על התכלית שהיה מכוון מעת צאתם ממצרים והוא כדי שיירשו ישראל את הארץ וזה כי מפני שכבר קבלו ישרא' את התורה ונהיו לשם יתעלה לעם קדוש הנה נתיישרו לירש הארץ אז · ויהי העם כמתאוננים · כמוצאים תואנה רעה על השם יתעלה כשהיו אומרים אינו שומע את הדברים אשר בכאן ואינו יודע אותם וזהו אמרו שהיו מתאוננים רע באזני השם והנה חרה אף השם יתעלה בזה והראה להם כי הוא שומע הדברים האלה וידעם וזה היה כשהביא עליהם אש גדולה ואכלה בקצה המחנה והם היות' רחוקי' ממחנה שכינה וידמה שבפחותים שבהם אכלה אש והם היו אומרים הרע בעיני ה' או יהיה אמרו כמתאוננים רע באזני השם שהיו חושבים מחשבות רעות בינן לבין עצמן ולא היה שומע כי אם השם יתעלה לבדו ולא נתברר מה היו אלו הרעות וידמה מהענוש שהביא עליהם השם שיהיו אלו התואנות בעניני האמונה ונראה זה ג"כ ממה שאמר בספר ואלה הדברי' ובתבערה ובמסה וגו' · ממרים הייתם עם ה' ויזעק העם אל משה שיתפלל בעבורם אל השם יתעלה ותשקע האש ולפרסם ענין זה המופת קרא שם המקום ההוא תבערה כי בערה בם אש ה' · והאספסוף אשר בקרבו זה ערב רב שעלה עמם ממצרים · התאוו תאוה · מגיד שלא התאוו על דבר הכרחי להם אם לא לרדיפת התאוה כי המן היה מספיק להם והנה אלו הפחותים הם סבה שלמדו מהם ישראל ובכו ואמרו שהם מתאוו' מאד לאכל בשר ואע"פ שכבר היה להם מקנה רב הנה רצו למצא תואנה אם יוכל השם יתעלה לתת להם בשר · זכרנו את הדגה אשר נאכל במצרים חנם יתכן לפי הפשט שלרבוי הדגים שם יהיו בזול גדול ולזה אמר חנם ואמר להורות על פתיותם שכבר נתן להם השם יתע' מזון ערב מאד במראהו ובטעמו ובתכלית הנקיות כי היה יורד הטל תחלה ואח' ירד המן עליו והנה נתרעם משה על שמם השם יתע' משא כל העם עליו ועל שאלתם ממנו שהיה בתכלית הקושי ר"ל במה ששאלו לתת להם בשר ואכלו ועל הדבר הראשון ענהו השם יתע' שיאסוף לו שבעים איש מזקני ישראל הראוין למעלה ויעדו השם ית' שעל דרך המופת ישפיעו השם ית' שפע נבואה בדרך שישתתפו עם משה בהנהגת העם · ועל דבר השני ענהו השם שיאמר אל העם שיהיו מוכנים למחר כי אז ימלא ה' יתע' תאותם עד שימאסו במה שהתאוו בו וזהו הגמול שהי' ראוי להם כי הם התאוו תאוה שלא לצורך למאסם עבודת השם יתע' ונענשו בשימאסו במה שהתאוו בו · וענה משה ואמר הנה העם הזה רב מאד ואיך תמצא להם בשר לאכל חדש ימים האם צאן ובקר ישחט להם או אם כל דגי הים יאסף להם היספיק להם והנה אמר בצאן ובקר שחיטה ובדגי הים אסיפה להורות שהבהמה תהיה השחיטה מתרת אותה ואולם הדגים הנה אסיפתם היא המתרת אותם כי תכף שיצאו מהמים ימותו ולפי שהעוף הוא כמו ממוצע בין הדגים והבהמה הנה ענייננו ממוצע בזה ביניהם ולזה למדנו רבותינו ז"ל שהעוף הוא נתר בשחיטת סימן אחד יש למספק שיספיק איך לא גנה השם יתע' משה על זה המאמר שידמה בלתי מאמין במה שייעד לו הש"י ולא מצאנו שנחשב זה לעון למשה ומצאנו שנחשב לעון לו ענין · מי מריבה עם היותו לפי מה שאחשוב למטה מזה הענין ונאמר שכבר אמרו בהיתר זה הספק כי ענין מי מריבה היה בפרהסיא וזה המאמר היה בין הקב"ה ובין משה אלא שזה ג"כ לא יספיק כי איך ידעו העם שחטא משה כאשר הכה במטהו על הסלע הלא יחשבו כי כן צוה מהשם יתעלה וכבר התירו זה הספק באופן אחר ואמרו שלא ר"ל משה שלא יהיה כח בשם יתעלה לתת להם רבוי הבשר הצריך לזה אבל רצה כי מפני רוע תכונתם לא יתפייסו בזה וזה אמרו ומצא להם אלא שלפי הפשט לא יקשר לפי זאת הכונה מה שאמר תחלה ו' מאות אלף רגלי העם אשר אנכי בקרבו והנראה לנו בהיתר זה הספק שיש מיעודי הנבואה הטובים אשר בנחם תנאי ואם לא נזכר ולזה מצאנו שלא כעס השם יתע' על אברהם כשאמר במה אדע כי אירשנה כי בזאת הירושה היה תנאי כמו שביארנו והוא שיהיו זרעו באופן מהשלמות שתדבק בהם ההשגחה האלהית בזה האופן הנפלא הצריך להם בענין ירושת הארץ ולזה הרהר אברהם בזה ולא נחשב לו לעון וכן מצאנו שהרהר משה במה שאמר לו השם יתעלה שיהיה עם פיו ולא נענש על זה לפי שזה הייעוד לא יחוייב שלא יהיה בו תנאי כמו שביארנו בפרשת ואלה שמות וכן אפשר שנאמ' בזה הייעוד שהיה שיש בו תנאי והוא שהיה הנביא מוכן אל שיעשה על ידו מופת כזה כי נראה כי כל מה שהיתה מעלת הנביא יותר גבוהה אפש' שיעשו על ידו מופתים יות' גבוהי' ולזה אמר ולא קם נביא עוד בישראל כמשה וגו' · ולכל האותות והמופתים וגו' · ומזה הצד היה אפשר שהרהר משה בזה המופת עם ראותו שמצד ההשגחה על ישראל לא יתכן שיעשה זה המופת כי זאת השאלה היתה מהם בסבת מרי כמו שזכרנו ועוד כי המופת יעשה לתועלת מה וזה המופת לא היה תכליתו להועיל לישראל אבל היה הענין בהפך באופן מה ולאלו הסבות כלם היה חושב משה שהוא רחוק שיעשה על ידו כמו זה המופת הנפלא וענהו השם יתעלה כי ידו לא תקצר מעשו' זה ואע"פ שאין המקבלים ראויים · ויאסוף ע' איש וגו' · ידמה ממה שמצאנו מספורי התורה שלא הטילה קנאה בין השבטים שעלו ו' לכל שבט ועלה חשבון ע"ב זקנים כדי שלא תהיה שם קנא' ולזה חוייב שיפילו הגורל מי הם השנים שנשאר מזה המנין ולזה היו הכתובים ע"ב ונשתיירו מהם ב' והם אלדד ומידד כן אמר בספרי ולפי הפשט נראה שאלדד ומידד היו מהשבעי' זקנים ונשארו במחנה על צד הענוה שהיו בורחים מן השררה · ויתנבאו ולא יספו · ר"ל שלא יספו עוד להתנבא רק הפעם ההיא וכן ידמה שיהיה אמרו אלדד ומידד מתנבאים במחנה שאז היו מתנבאי' לפי שעה · אדני משה כלאם · אמר זה יהושע לחשבו שיהיה זה הענין מהם אפקרותא כנגד משה וענה לו שזה ישר בעיניו שיהיו אלו נביאים כדי שישאו עמו במשא העם וידמה שבהם נעזר משה עזר מעט בזה המופת ולזה אמר ויאסף משה אל המחנה הוא וזקני ישראל · ורוח נסע מאת ה' וגו' · והנה היה תועלת לישראל בענין נבואתם שיכנעו במה שעתיד לשמוע דבריה' אשר יצוום להמשיך למה שירצה משה מענין הנהגתם ובזה האופן היה זה השפע הנבואיי שהגיע להם או מיישיר אותם אל שישאו עם משה במשא העם · וכאמתים על פני הארץ · זה מורה על רבוי העופות ההם על שמחוזק דחיית הרוח אותם היה מהם' אחת על אחת כאמתים ואפשר שירצה בזה שיהיו פורחים בשפל לא גבוה על הארץ יותר מב' אמות וכן פירשו בספרי והוא נאות מאד אלא שמה שאמר אח"כ שהממעיט אסף י' חמרים מורה שהיו העופות ההם אחת אחת על הארץ באופן שהיו בגובה זה על זה תתחיים שניים ושלישי' וכן בזה הדרך עד ב' אמות · הבשר עודנו בין שניהם טרם יכרת · ר"ל שלא נשלם עכולו בפה ומזה המקום למדנו שהוא נקרא בשר עד שישלם עכולו בפה · ותדבר מרים ואהרן במשה וגו' · ממה שאמר אחר זה הענין והוא שכבר פי' משה מן האשה ואמרו מרים ואהרן אם בשביל הנבואה פי' וכי לו לבדו דבר הקב"ה הלא גם בנו דבר ואין אנו פורשים מפריה ורביה והנה קראה כושית מצד יפיה וכמו זה נקרא שאול כוש בן ימיני מצד יפיו כי המנהג לתאר הדבר בהפכו ולזה נקרא העור סגי נהור · והאיש משה ענו מאד וגו' · אמר זה להורות שלא היו' מתרעמים על משה מפני גאוה והתגבר מפני דבור השם יתעלה עמו ולא היה ראוי שיקנאו בו מזה הצד · צאו שלשתכם · לכל אחד ואחד בפני עצמו נאמר בנבואה שיצא אל אהל מועד או אמר למשה והוא אמר הענין לאהרן ומרים כי לא יתכן שהיתה הנבואה אחת במספר יחד לרבים · ויקרא אהרן ומרים · לכל אחת ואחד קרא בדרך הנבואה או היתה הנבואה בדרך מופת בקול מורגש ואמר להם השם יתעלה מה אתם מתפארים בנבואה כמשה אם יהיה נביאים השם הנה אתודע אליו בעת השינה במראה הנבואה או אדבר בו בחלום בזולת השתמש החושים על מנהגיה' ולזה תגיע להם הנבואה על המעט ואולם עבדי משה אינו כן כי הוא עם השתמשו בחושיו תגיע לו הנבואה כשירצה ובמה שירצה כמו שאמר עמדו ואשמעה וגו' · ולזה הוא נאמן וקיים בכל ביתי והנה זה הבדל אחד בין נבואת משה לנבואת שאר הנביאים והבדל השני הוא שאני מדבר בו פה אל פה בזולת אמצעי שאמר בסוף וזאת הברכה אשר ידעו יי' פני' אל פנים · ר"ל שלא היה אמצעי ביניהם ואמנם אמר זה לפי שכל הנביאים ימצא למדמה בהם רושם בהגעת הנבואה מצד היות מושגיהם דברים פרטיים אשר אין שם כח יתכן בו ציורים זולת הדמיון כמו שביארנו בב' מספר מלחמות ה' ואולם השגות משה הנבואות אשר נתיחד בהם מבין שאר הנביאים היו השגות כוללות ונימוסים כוללים כמו הענין במצות התורה ובמה שבו' במעשה בראשית ולזה לא היה שם נביא תור' זולת משה · וההבדל הג' הוא מה שהיה רואה מהדברים הפרטיים היה מגיע לו בלשון מבואר לא בחידות וזה יורה על שלמות השגתו בנבואה ואולם שאר הנביאים היה מגיע להם בחידות וכל מה שהיתה נבואתו יותר חלושה היו החידות יותר עמוקה עמוקות ויותר סתומות כי כל מה שהית' החידה יותר עמוקה היתה הידיעה המגעת ממנה בענין הנרצה יותר חסרה וכבר ביארנו זה בב' מספר מלחמות ה' וההבדל הד' הוא מה שאמר ותמונת ה' יביט והנה ההבדל בזה הוא לפי מה שאחשוב שאר הנביאים מפני דבקותם לאחר יקרה להם שלא ישיגו מנימוס הנמצאות וסדרם אשר אצל השם יתעלה כי אם החלק שתטה אליו מחשבתם ואולם משה היה משיג יחד מה שאפשר שישג לאדם מזה הנימוס המושכל ובזאת ההשגה הנפלאה היה דבק בשם יתעלה ומשיג תמונתו הנפלאה באופן מה והיה זה כן לקלות התבודדות שכלו מבין שאר הכחות הנפשיות עד שכבר היה תמיד עם הש"י ולא היה יכול להפריד הדבקו ההוא כי אם בקושי נפלא כמו שביארנו בראש ספר ואלה שמות אשרי ילוד אשה שזכה לזאת המעלה הנפלאה והנה במה שזכרנו בזה המקום מזה הענין יש עומק נפלא יתבאר למי שראה דברינו בב' ובה' ממ"י ולו באנו להרחיב הביאור בזה יצריך יותר מן הראוי עם שכבר יצטרך להקדמות רבות לא יכילם זה הספר · ומדוע לא יראתם לדבר בעבדי במשה · ר"ל שהיה לכם לירא מהשוות נבואתכם לנבואת משה וזה כי משה להיותו תמיד עם השם יתעל' חוייב לו שיהיה פורש מן האשה והוא מה שדברו עליו מרים ואהרן והנה זכר שחרה אף השם יתעלה בם ונסתלקה הנבואה מהם ואז סר הענן מעל האהל ונגלה שכבר נשארה מרים מצורעת כשלג וזה לאות כי מרים לבדה דברה כנגד משה זה המאמר הנזכר ואולם אהרן נתגנה על שלא הוכיח אחותו על זה וחזק את דבריה ועל זה הקדים מרים לאהרן במה שאמ' ותדבר מרים ואהרן במשה והנה בקש אהרן מחילה ממשה על מה שהשיאו לדברים כנגדו הוא ואחותו ואמר לו שלא ישית עליהם חטאת · מה שנואלו בו וחטאו והנה התפלל משה לשם יתעלה בעבור אחותו במלות קצרות מאד לפי שלא נצטרך יותר מזה בזאת התפלה כי השם יתעלה עשה זה לכבוד משה וכבר מחל להם משה על מה שחטאו לו כמו שבקש ממנו אהרן והנה הרא' שמחל להם

לג וַיִּסְעוּ מֵהַר יְהוָה דֶּרֶךְ שְׁלֹשֶׁת יָמִים וַאֲרוֹן בְּרִית־יְהוָה נֹסֵעַ לִפְנֵיהֶם דֶּרֶךְ שְׁלֹשֶׁת יָמִים לָתוּר לָהֶם מְנוּחָה: וַעֲנַן יְהוָה עֲלֵיהֶם יוֹמָם בְּנָסְעָם מִן־הַמַּחֲנֶה: ס

לה וַיְהִי בִּנְסֹעַ הָאָרֹן וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה קוּמָה יְהוָה וְיָפֻצוּ אֹיְבֶיךָ וְיָנֻסוּ מְשַׂנְאֶיךָ מִפָּנֶיךָ: וּבְנֻחֹה יֹאמַר שׁוּבָה יְהוָה רִבְבוֹת אַלְפֵי יִשְׂרָאֵל: פ

א וַיְהִי הָעָם כְּמִתְאֹנְנִים רַע בְּאָזְנֵי יְהוָה וַיִּשְׁמַע יְהוָה וַיִּחַר אַפּוֹ וַתִּבְעַר־בָּם אֵשׁ יְהוָה וַתֹּאכַל בִּקְצֵה הַמַּחֲנֶה: וַיִּצְעַק הָעָם אֶל־מֹשֶׁה וַיִּתְפַּלֵּל מֹשֶׁה אֶל־יְהוָה וַתִּשְׁקַע הָאֵשׁ: וַיִּקְרָא שֵׁם־הַמָּקוֹם הַהוּא תַּבְעֵרָה כִּי־בָעֲרָה בָם אֵשׁ יְהוָה: וְהָאסַפְסֻף אֲשֶׁר בְּקִרְבּוֹ הִתְאַוּוּ תַּאֲוָה וַיָּשֻׁבוּ וַיִּבְכּוּ גַּם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וַיֹּאמְרוּ מִי יַאֲכִלֵנוּ בָּשָׂר:

ה זָכַרְנוּ אֶת־הַדָּגָה אֲשֶׁר־נֹאכַל בְּמִצְרַיִם חִנָּם אֵת הַקִּשֻּׁאִים וְאֵת הָאֲבַטִּחִים וְאֶת־הֶחָצִיר וְאֶת־הַבְּצָלִים וְאֶת־הַשּׁוּמִים: וְעַתָּה נַפְשֵׁנוּ יְבֵשָׁה אֵין כֹּל בִּלְתִּי אֶל־הַמָּן עֵינֵינוּ: וְהַמָּן כִּזְרַע־גַּד הוּא וְעֵינוֹ כְּעֵין הַבְּדֹלַח:

שטו

ששי

ויהי ארי תיזיל עמנא ויהי טבא ההוא דייוטיב יי עמנא ונוטיב לך: ונטלו מטורא דאתגלי עלוהי יקרא דיי מהלך תלתא יומין וארון קימא דיי נטל קדמיהון מהלך תלתא יומין לאתקנא להון אתר בית מישרי: ועננא דיי עליהון ביממא במיטלהון מן משריתא: והוה במיטל ארונא ואמר משה אתגלי יי ויתבדרון סנאך ויערקון בעלי דבבך מן קדמך: ובמשרוהי אמר תוב יי שרי ביקרך בגו רבות אלפיא דישראל: והוה עמא כד מסתקפין ביש קדם יי ושמיע קדם יי ותקיף רוגזיה ודליקת בהון אשתא מן קדם יי ושיציאת בסיפי משריתא: וצוח עמא על משה וצלי משה קדם יי ואשתקעת אשתא: וקרא שמא דאתרא ההוא דליקתא ארי דליקת בהון אשתא מן קדם יי: וערברבין די ביניהון שאילו שאילתא ותבו ובכו אף בני ישראל ואמרו מן ייכלינגא בשרא: דכירין אנחנא ית נוניא דהוינא אכלין במצרים מגן ית בוציניא וית אבטיחיא וכרתי ובוצלי ותומי: וכען נפשנא תאיבא לית כל מדעם אלהן למנא עיננא: ומנא כבר זרע גידא הוא וחזויה כחיזו בדולחא:

שיטין

וארון ברית יי' ב' וסי' נסע לפניהם · לא מישו מקרב · ט' פסוקי' אית בהון הדין סי' נ"ון הפוכה וסי' ויהי בנסע הארן · ויהי העם כמתאננים · יורדי הים באניו' · המה ראו מעשי יי' · ויאמ' ויעמד רוח · יעלו שמי' ירדו' יחגו וינעו כשכור · ויצעקו אל יי' בצר' · שופך בוז על נדיבים · ומקרין אכין ורקין שבתורה: קומה ב' בטעם מלרע וסי' קום יי' ויפוצו · קומה יי' אהי' לנוחך · וכל תהילו' דכוו' ב"מ א מלעיל וסי' החזק מגן וצנ' · שובה ה' בטעם מלרע וסי' ובנחה יאמר שובה · מחיתי כעב פשעיך · שובה יי' חלצה נפשי · והנחם על עבדיך · כאפיקים בנגב · ואתה ועתה י"ח בטע' תברין וסי' ואתה תבוא אל אבתיך בשלום · ועתה ישבו נא עבדיך בארץ גשן · ועתה נפשנו יבשה אין כל · אם רע בעיניך אשובה לי · צודה את נפשי · ברח מן הארץ מעל אבשלום · ארוני המלך · יושב ירושלם · תבקש לך גדלות · את נבלותה · יאכלם חדש את חלקיהם · נאספו עליה עמים · ועתה חלו נא · ועתה מה נאמר אלהינו דעזרא · ועתה יש תקוה לישראל · בחליים רבים · ואתה תעלה אותם ירושלם · קח נא ברכה

רשי

והיה הטוב ההוא · מה טובה הטיבו לו אמרו כשהיו ישראל מחלקין את הארץ היה דושנה של יריחו חמש מאות אמה על חמש מאות אמה והניחוהו · מלחלוק אמרו מי שיבנה בית המקדש בחלקו הוא יטלנו ובין כך ובין כך נתנוהו לבני יתרו ליונדב בן רכב: דרך שלשת ימים · מהלך שלשת ימים הלכו ביום אחד שהיה הקב"ה חפץ להכניסם לארץ מיד: וארון ברית יי' נוסע לפניהם דרך שלשת ימים · זה הארון היוצא עמהם למלחמה ובו שברי לוחות מונחי' ומקדים לפניהם דרך שלשת ימים לתקן להם חנייה: וענן יי' עליהם יומם · שבעה ענני' כתובים במסעיהם · ארבעה מארבע רוחות ואחד למעלה ואחד למטה ואחד לפניהם ממי' את הגבוה ומגביה את הנמוך והורג נחשי' ועקרבים: ויהי בנסוע הארון · עשה לו סימניו' מלפניו ומאחריו לומר שאין זה מקומו ולמה נכתב כאן כדי להפסיק בין פורענות לפורענו' וכו' כדאיתא בכל כתבי הקדש: קומה יי' · לפי שהיה מקדים לפניהם מהלך שלשה ימים היה משה אומר עמוד והמתן לנו ואל תתרחק יותר תנחומ' בויקהל: ויפוצו אויביך · המכונסין: וינסו משנאיך · אלו הרודפי': משנאיך · אלו שונאי ישראל שכל השונא את ישראל שונא את מי שאמר והיה העולם שנא' ומשנאיך נשאו ראש ומי הם על עמך יערימו סוד: שובה יי' · מנחם תרגמו לשון מרגוע וכן בשובה ונחת תושעו': רבבות אלפי ישרא' · מגיד שאין השכינה שורה בישר' פחותי' משני אלפים ושני רבבות: ויהי העם כמתאוננים · אין העם אלא רשעים וכן הוא אומר מה אעשה לעם הזה ואומר העם הרע הזה וכשהן כשרים קרואים עמי שנאמר שלח עמי עמי מה עשיתי לך: כמתאוננים · אין מתאוננים אלא לשון עלילה מבקשים עלילה היאך לפרוש מאחרי המקום וכן הוא אומר בשמשון כי תואנה הוא מבקש: רע באזני יי' · תואנה שהיא רעה באזני יי' שמתכוונים שתבא באזניו ויקניט אוי לנו כמה ליבטנו בדרך הזה שלשה ימים שלא נחנו מענוי הדרך: ויחר אפו · אני הייתי מתכוין לטובתכם שתכנסו לארץ מיד: בקצה המחנה · במוקצין שבהם לשפלות אלו ערב רב ר' שמעון בן מנסיא או' בקצינים שבהן ובגדולים: ויצעק העם אל משה · משל מלך בשר ודם שכעס על בנו והלך הבן אצל אוהבו של אביו ואמ' לו צא ובקש עלי מאבא: ותשקע האש · שקעה במקומ' שאילו חזרה לאחת הרוחות היתה מקפלת והולכת כל אותו הרוח: והאספסף · אלו ערב רב שנאספו עליהם בצאתם ממצרים: וישובו · גם בני ישראל ויבכו עמהם: מי יאכילנו בשר · וכי לא היה להם בשר והלא כבר נאמר וגם ערב רב עלה אתם וצאן ובקר וגומר ואם תאמר אכלום והלא בכניסתן לארץ נאמר ומקנה רב היה לבני ראובן וגומר אלא שמבקשים עלילה: אשר נאכל במצרים חנם · ואם תאמר שמצרים נותנין להם דגים חנם והלא כבר נאמר ותבן לא ינתן להם אם תבן לא היו נותנין להם חנם דגים היו נותנין להם חנם ומהו אומר חנם חנם מן המצות: את הקישואים · אמר ר' שמעון מפני מה המן משתנה לכל דבר חוץ מאלו מפני שהן קשים למניקות אומרים לאשה אל תאכלי שום ובצל מפני התינוק משל למלך כו' כדאיתא בספרי: אבטיחי' · בורי"קש: החציר · כרישין פור"יש בלע"ז: אל המן עינינו · מן בשחר מן בערב: והמן כזרע גד · מי שאמר זו לא אמר זו ישראל אומרים בלתי אל המן עינינו והקב"ה הכתיב בתורה והמן כזרע גד וגו' כלומר ראו באי עולם על מה מתלוננים בני והמן כך וכך הוא חשוב: כזרע גד · עגול כגידה זרע קולייאנדר"ו: בדולח · שם אבן טובה קרי"סטל:

שטו

אבן עזרא

קומה יי' · כדרך בני אדם לעמוד להלחם וטעם ויפוצו כאשר יראו שקמת לעשות מלחמה מיד יפוצו אויביך · מלת משנאיך מהבנין הכבד הנוסף והנון קל להקל על הלשון: ויפוצו וינוסו · כדרך כל הנבואו' לכפול במלות משונות כאשר אפרש בפרשת בלעם: ובנחה · בנוח הארון ונכתב בהא כמו הא אהלה כי אותיות אהו"י מתחלפים: שובה יי' · אמר רבי יהודה המדקדק הראשון כי כל שב שטעמו מגזרת תשובה הוא פועל עומד ולא יצא בבנין הקל רק אשיביה טעמו בשלוה והשקט כמו בשוב' ונחת תושעון וכן שובה יי' רבבות אלפי ישראל שינוחו ולא ירגזו מאויב · ודע כי רבבה מגזרת רב והטע' כמו רבבה כצמח השדה נתתיך ויתכן שנקרא עשרת אלפים כן בעבור היותה מספר רב על כן נסמכה מלת רבבות לאלפי' ומש' התפלל שינוח וישקוט השם כל ישראל ואם הם רבים: ויהי העם · נסמכה זו הפרשה כי אחר שנסע הארון מהר סיני חנו בקברות התאוה והנה ספר מה שארע שם: כמתאוננים · מגזרת און וכן מחשבו' אונך · וטעם וישמע יי' שדברו דברי און: ותאכל · מלעיל כמו ויאמר ובמוכרת מלרע הפך הלשון רק בן מלאכו: ויצעק העם אל משה · בפיוס: ותשקע האש · כטעם ותכבה ואין לו אחר: תבערה · עוד אפרשנו: והאספסוף · שנאספו אל ישראל ואינם מהם והם ערב רב והמלה כפולה כמו סחרחר אמרמרו: וישבו ויבכו · אחר התאוה: גם בני ישראל · עמם: הדגה · שם המין: חנם · בזול כאילו היא חנם: הקשואים · באלף תחת ה"א המקשה כמו ועמי תלואים ורבי' כן · אבטיחים ידוע מלשון קדר ואין לו ריע במקרא · חציר · הירקות שהם עשב השדה וכן המצמיח הרים חציר והנה הוא שם כלל והמתרגם ארמית אמר שהוא שם פרט גם הוא נכון: והבצלים והשומים · ידועים והם קרובים בלשון קדר: נפשנו יבשה · היא הנפש המתאוה הנטוע' בכבד: אין כל · חסרנו כל דבר: עינינו · כי מן השמים ירד: והמן · ספר הכתוב חסרון דעת המתאוים כי המן היה כזרע גד והוא קל ללקוט והיה נראה כי הוא לבן ועוד כי יוכלו לאכלו כאשר היה גם לטחנו ברחים ולעשות עוגות או לדכותו ולבשלו בפרור ויש לו טעם ככבד כמו לשד השמן ועוד היה יורד על מקום נקי אחר שירחץ הטל את המקום: כזרע גד · גד יש אומרים כסברתא ויש אומרים חרדל מגזרת גדין ואנכי לא ידעתי:

שטו

בעל הטורים

מחנה · כתיב בה"א כנגד ד' דגלי' ומחנה לויה: בפסוק ויהי בנסע י"ב תיבות כמו ב"ש בפסוק ולכל היד החזקה שהוא סוף התור' · ובפסוק ובנחה יש בו שבע' תיבות כמו שיש בפסוק בראשי' שהו' תחלת התורה לומר שהו' חשוב כ"ת בפני עצמו · ומתחיל בו"ין ומסיי' בלמד על שם הליכות עולם לו: כל פרש' שיש בה כדי ללקט פ"ה אותיו' כמו ויהי בנסוע מגלת א.תו מפני הדליקה לכך סמוך לו ותבער בם אש יי' לומר לך שמצילין הפרש' שיש בה פ"ה אותיות מן האש · ועל כן המילה שעולה פ"ה מצלת מדינה של גיהנם · בקצה המחנה · בגי' הקצינים: מי יאכילנו בשר אף ע"פ שהיה להם בשר הרבה הם היו סבורין לעבור הירדן מהרה ואמרו אנו צריכין להלחם בכנעני ולא נוכל להעביר מקננו עמנו ולכך אמרו מי יאכילנו בשר: טעמו ד' והיה טעמו כטע' לשד השמן · שאכן מואב מנעוריו ושקט הוא על שמריו ע"כ עמד טעמו בו · וישנו את טעמו בשנותו את טעמו גבי דוד · אוא' שהי' שקט עמד טעמו אבל דוד שגלה ממקו' למקו' בשנותו את טעמו · ודור המדבר אף ע"פ שגלו ממקום למקום לא שינו את טעמם בשביל המן שנא' בו וטעמו . שלא ניתנה תורה אלא לאוכלי המן: ולמה לא מצאתי חן · ב' חסר א"לף ואידך גבי איוב ערו' יצאתי חסר אל"ף · לומר אם לא מצאתי חן בעיניך למה יצאתי מבטן אמי · האומן · תגין על הה"א שבחמש' דברי' האב זוכה לבניו ואלו הן · בנוי · בכח · בעושר · בחכמה · בשני' · בנוי' שנ' יראה אל עבדיך פעליך והדרך על בניהם · בכח · שנ' גבור בארץ יהיה זרעו דור ישרי' יבורך · בעושר · שנא' נער הייתי גם זקנתי ולא ראיתי צדיק נעזב וזרעו מבקש לחם · כל היום חונן ומלוה וזרעו לברכה · בחכמה · שנא' תחת אבותיך יהיו בניך · תשיתמו לשרים בכל הארץ · וכתי' לא ימושו מפיך ומפי זרעך · ומפי זרע זרעך · בשנים · דכתי' למען ירבו ימיכם וימי בניכם על האדמה וכשם שהוא זוכה להם כך מחייב אות' בחמשה דברים חילופם דכתי' יחולו על ראש יואב ואל כל בית אביו ואל יכרת מבית יואב זב ומצורע ומחזיק בפלך ונופל בחרב וחסר לחם · זב תחת הכח · שהזיבות מתשם הכח · ומצורע תחת הנוי · כי הצרעת מגינה על הבריות · ומחזיק

מ"ע ספורנו

דרך שלשת ימים · עד ארץ ישראל כי אמנם בג' מסעות באו עד נכא קדש ברנע במדבר פארן משם שלחו המרגלים כמו שבאר משה רבינו באמרו ותקרבון אלי כלכם ותאמרו נשלחה אנשים והוא מקום חנייתם במדבר פארן שהזכיר כאן באמרו ואחר נסעו העם מחצרות וגו' ששם באו המרגלים בשובם כאמרו וישובו ויבאו אל מדבר פארן קדשה והוא המקום קראו רתמה כאמרו ויסעו מחצרות ויחנו ברתמ' ושם הזכיר ג' מסעות ממדבר סיני עד שם והם קברות התאוה וחצרות ורתמה כי שנין תבערה היה בדרך לא בעת חנייתם: וארון ברית ה' נוסע לפניהם דרך שלשת ימים · באותם הג' ימים שהלכו באותן ג' מסעות דרך המדבר הגדול והנור' היה הארון נוסע לפניהם להכשיר הדרך מן הנחשים והעקרבים וזולתם אבל בשאר המסעות היה הארון נוסע בתוך המחנ' כשאר משא בני קהת לתור להם מנוח' חניה בשוחה במדבר הנורא: וענן ה' עליהם יומם · לא היה הולך לפניה' כמו בשאר המסעות כי היה אז הארון מספיק לנחותם הדרך בהיותו נוסע לפניהם אבל היה עומד עליהם ביום בעת נסעם: ויהי בנסוע הארון · ללכת ולהכנס לארץ ישראל: קומה ה' ויפוצו אויביך · כי אמנם זולת שלחו מרגלים היו נכנסים בזולת מלחמה שהיו האמות [illegible]

חזקוני

[illegible] נבולך: והטבנו לך מאותו הטוב וי"מ שנדרו לו ארץ הקיני הוא שכתוב באברהם אבינו את הקיני ואת הקנזי לכך נקר' שמו קיני [illegible] [illegible] דרך שלשת ימים · אינו אומר שלשת ימים אלא דרך ג' ימים כלומר [illegible]

[illegible]

שָׁטוּ הָעָם וְלָקְטוּ וְטָחֲנוּ בָרֵחַיִם אוֹ דָכוּ בַּמְּדֹכָה וּבִשְּׁלוּ בַּפָּרוּר וְעָשׂוּ אֹתוֹ עֻגוֹת וְהָיָה טַעְמוֹ כְּטַעַם לְשַׁד הַשָּׁמֶן: וּבְרֶדֶת הַטַּל עַל־הַמַּחֲנֶה לָיְלָה יֵרֵד הַמָּן עָלָיו: וַיִּשְׁמַע מֹשֶׁה אֶת־הָעָם בֹּכֶה לְמִשְׁפְּחֹתָיו אִישׁ לְפֶתַח אָהֳלוֹ וַיִּחַר־אַף יְהוָה מְאֹד וּבְעֵינֵי מֹשֶׁה רָע: וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה אֶל־יְהוָה לָמָה הֲרֵעֹתָ לְעַבְדֶּךָ וְלָמָּה לֹא־מָצָתִי חֵן בְּעֵינֶיךָ לָשׂוּם אֶת־מַשָּׂא כָּל־הָעָם הַזֶּה עָלָי: הֶאָנֹכִי הָרִיתִי אֵת כָּל־הָעָם הַזֶּה אִם־אָנֹכִי יְלִדְתִּיהוּ כִּי־תֹאמַר אֵלַי שָׂאֵהוּ בְחֵיקֶךָ כַּאֲשֶׁר יִשָּׂא הָאֹמֵן אֶת־הַיֹּנֵק עַל הָאֲדָמָה אֲשֶׁר נִשְׁבַּעְתָּ לַאֲבֹתָיו: מֵאַיִן לִי בָּשָׂר לָתֵת לְכָל־הָעָם הַזֶּה כִּי־יִבְכּוּ עָלַי לֵאמֹר תְּנָה־לָּנוּ בָשָׂר וְנֹאכֵלָה: לֹא־אוּכַל אָנֹכִי לְבַדִּי לָשֵׂאת אֶת־כָּל־הָעָם הַזֶּה כִּי כָבֵד

טו מִמֶּנִּי: וְאִם־כָּכָה אַתְּ־עֹשֶׂה לִּי הָרְגֵנִי נָא הָרֹג אִם־מָצָאתִי חֵן בְּעֵינֶיךָ וְאַל־אֶרְאֶה בְּרָעָתִי: פ וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה אֶסְפָה־לִּי שִׁבְעִים אִישׁ מִזִּקְנֵי יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר יָדַעְתָּ כִּי־הֵם זִקְנֵי הָעָם וְשֹׁטְרָיו וְלָקַחְתָּ אֹתָם אֶל־אֹהֶל מוֹעֵד וְהִתְיַצְּבוּ שָׁם עִמָּךְ: וְיָרַדְתִּי וְדִבַּרְתִּי עִמְּךָ שָׁם וְאָצַלְתִּי מִן־הָרוּחַ אֲשֶׁר עָלֶיךָ וְשַׂמְתִּי עֲלֵיהֶם וְנָשְׂאוּ אִתְּךָ בְּמַשָּׂא הָעָם וְלֹא־תִשָּׂא אַתָּה לְבַדֶּךָ: וְאֶל־הָעָם תֹּאמַר הִתְקַדְּשׁוּ לְמָחָר וַאֲכַלְתֶּם בָּשָׂר כִּי בְּכִיתֶם בְּאָזְנֵי יְהוָה לֵאמֹר מִי יַאֲכִלֵנוּ בָּשָׂר כִּי־טוֹב לָנוּ בְּמִצְרָיִם וְנָתַן יְהוָה לָכֶם בָּשָׂר וַאֲכַלְתֶּם: לא

שַׁיְטִין עַמָּא וְלָקְטִין דְּצָבֵי טָחֵין בְּרֵיחַיָּא אוֹ דְצָבֵי דָאֵיךְ בְּמַרוֹכְתָּא וּמְבַשְּׁלִין לֵיהּ בְּקִידְרָא וְעָבְדִין יָתֵיהּ גְּרִיצָן וַהֲוָה טַעְמֵיהּ כִּטְעֵים דְּלִישׁ בְּמִשְׁחָא: וְכַד נָחִית טַלָּא עַל־מַשְׁרִיתָא לֵילְיָא נָחִית מַנָּא עֲלוֹהִי: וּשְׁמַע מֹשֶׁה יָת־עַמָּא בָּכַן לְזַרְעֲיָתְהוֹן גְּבַר בִּתְרַע מַשְׁכְּנֵיהּ וּתְקֵיף רוּגְזָא דַיְיָ לַחְדָא וּבְעֵינֵי מֹשֶׁה בִּישׁ: וַאֲמַר מֹשֶׁה קֳדָם יְיָ לְמָה אַבְאֵישְׁתָּא לְעַבְדָּךְ וּלְמָה לָא־אַשְׁכָּחִית רַחֲמִין קֳדָמָךְ לְשַׁוָּאָה יָת־מָטוּל כָּל־עַמָּא הָדֵין עֲלָי: הַאַב אֲנָא לְכָל־עַמָּא הָדֵין וְאִם־בְּנַי אִנּוּן דְּאָמַרְתְּ לִי סוֹבַרְהִי בְּתוּקְפָךְ כְּמָא דִמְסוֹבַר תּוּרְבְּיָנָא יָת־יַנְקָא עַל אַרְעָא דְּקַיֶּמְתָּא לַאֲבָהָתוֹהִי: מְנָן לִי בִּשְׂרָא לְמִתַּן לְכָל־עַמָּא הָדֵין אֲרֵי־בָכַן עֲלַי לְמֵימַר הַב־לָנָא בִּשְׂרָא וְנֵיכוּל: לֵית־אֲנָא יָכִיל בִּלְחוֹדִי לְסוֹבָרָא יָת־כָּל־עַמָּא הָדֵין אֲרֵי יַקִּיר מִנִּי: וְאִם־כְּדֵין אַתְּ־עָבֵיד לִי קְטוֹלְנִי כְעַן קְטוֹל אִם־אַשְׁכָּחִית רַחֲמִין קֳדָמָךְ וְלָא אֶחֱזֵי בְּבִישְׁתִּי: וַאֲמַר יְיָ לְמֹשֶׁה כְּנוֹשׁ־קֳדָמַי שַׁבְעִין גַּבְרָא מִסָּבֵי יִשְׂרָאֵל דִּי־יְדַעְתְּ אֲרֵי אִנּוּן סָבֵי עַמָּא וְסַרְכוֹהִי וּתְדַבַּר יָתְהוֹן לְמַשְׁכַּן זִמְנָא וְיִתְעַתְּדוּן תַּמָּן עִמָּךְ: וְאִתְגְּלֵי וַאֲמַלֵּיל עִמָּךְ תַּמָּן וַאֲרַבֵּי מִן־רוּחָא דִּי עֲלָךְ וַאֲשַׁוֵּי עֲלֵיהוֹן וִיסוֹבְרוּן עִמָּךְ בְּמָטוּל עַמָּא וְלָא־תְסוֹבַר אַתְּ בִּלְחוֹדָךְ: וּלְעַמָּא תֵּימַר אִזְדַּמְּנוּ לִמְחַר וְתֵיכְלוּן בִּסְרָא אֲרֵי בְכֵיתוּן קֳדָם יְיָ לְמֵימַר מַאן יֵיכְלִנַּנָא בִּסְרָא אֲרֵי־טָב לָנָא בְּמִצְרָיִם וְיִתֵּן יְיָ לְכוֹן בִּסְרָא וְתֵיכְלוּן: לא

רש"י

שטו · אין שייט אלא לשון טיול איסבניי"ר בלא עמל: וטחנו ברחים וגו' ומרי' לא ירד ברחים ולא בקדרה ולא במדוכה אלא משתנה היה טעמו לנטחני' ולנדוכים ולמבושלי': בפרור · קדר': לשד השמן · לחלוח של שמן כך פרשו דונש ודומה לו נהפך לשדי בחרבוני קיץ והלמ"ד יסוד כהפך לתלותי בחרבוני קיץ ורבותי' פי' לשון שדים אך אין ענין שדים אצל שמן ואי אפשר לומר לשד השמן לשון וישמן ישורון שאם כן היה המ"ם נקוד קמץ וטעמו למטה תחת המ"ם עכשיו שהמ"ם נקוד פתח קטן והטעם תחת הש"ין לשון שמן הוא והש"ין הנקודה בקמץ גדול ואינה נקודה בפתח קטן מפני שהוא סוף פסוק · דבר אחר לשד לשון נוטריקון ליש שמן דבש כעיסה הנלושה בשמן וקטופ' בדבש ותרגום של אנקלוס דמתרגם דליש במשחה נוטה לפתרונו של דונש שהעיסה הנלושה בשמן לחלוחית שמן יש בה: בוכה למשפחותיו · משפחות משפחות נאספי' ובוכי' לפרסם תרעומתן בגלוי ורבותי' אמרו למשפחותיו על עסקי משפחות על עריות הנאסרות להם: כי תאמר אלי · שאתה אומר אלי שאהו בחיקך והיכן אמר לו כן לך נחה את העם ואומ' ויצום אל בני ישר' על מנת שיהיו סוקלי' אתכם ומחרפים אתכם: על האדמה אשר נשבעת לאבותיו · אתה אומר לי לשאת בחקי: ואם ככה את עושה לי · תשש כחו של משה כנקבה כשהראהו הקב"ה הפורענות שהוא עתיד להביא עליהם על זאת אמר לפניו אם כן הרגני תחלה: ואל אראה ברעתי · ברעתם היה לו לכתוב אלא שכינה הכתוב וזה אחד מתקוני סופרים בתור' לכינוי ולתקון לשון: אספה לי · הרי תשובה לתלונתך שאמרת לא אוכל אנכי לבדי והזקנים הראשונים היכן היו והלא אף במצרים ישבו עמהם שנאמר לך ואספת את זקני ישראל אלא באש תבערה מתו' וראויים היו לכך מסיני דכתיב ויחזו את האלהים שנהגו קלות ראש כנושך פתו ומדבר בפני המלך וזהו ויאכלו וישתו ולא רצה הקב"ה ליתן אבלות במתן תורה ופרע להם כאן: אשר ידעת כי הם וגו' · אותם שאתה מכיר שנתמנו עליהם שוטרים במצרים בעבודת פרך והיו רחמים עליהם ומכים על ידם שנאמר ויכו שוטרי בני ישראל עתה יתמנו בגדולתן כדרך שנצטערו בצרתן: ולקחת אותם · קחם בדברים אשריכם שנתמניתם פרנסים על בניו של מקום: והתיצבו שם עמך · כדי שיראו ישראל וינהגו בהם גדולה וכבוד ויאמרו חביבין אלו שנכנסו עם משה לשמוע דבור מפי הקב"ה: וירדתי · זו אחת מעשר ירידות הכתובות בתורה: ודברתי עמך · ולא עמהם: ואצלתי · כתרגו' ואַרבי כמו ואל אצילי בני ישראל: ושמתי עליהם · למה משה דומה באותה שעה לנר שמונח על גבי מנורה והכל מדליקין הימנו ואין אורו חסר כלום: ונשאו אתך · התנה עמהם על מנת שיקבלו עליהם טורח בני שהם טרחני' וסרבנין: ולא תשא אתה לבדך · הרי תשובה למה שאמרת לא אוכל אני לבדי: התקדשו · הזמינו עצמכם לפורענות וכן הוא אומר הקדישם ליום הריגה: עד

אבן עזרא

שטו העם · מגזרת משוט בארץ וזה יורה כי לא היה נופל זה עם זה רק מפוזר ומפורד ברחים של היד ולא יתכן להפריד זה הסם כי משנים יהיו הרחים: במדוכה עץ או אבן שידוכו בה גם יתכן שיעשו עוגות מאשר ידוכו: עוגות · כמו ועשי עוגות: לשד · יש אומרים כי הלמד נוסף כלמד שלאנן ושלו והיה ראוי להיות השמן מלרע בעבור שהוא תאר השם והנכון בעיני שלמד לשד שורש כמו נהפך לשדי והוא הפך בחרבוני קיץ והוא הלחה הנכבד' העולה למעלה מכל שמן ויהיה השמן מלעיל כמשמעו: בוכה למשפחותיו · שהתחברו המשפחו' לבכות כאשר יעשו בבכותם על מת: איש לפתח אהלו בפרהסי': ובעיני משה רע · פעל עבר או תחסר מלת היה: למה הרעות לעבדך · הכתוב דבר על הבא במהרה: ולמה לא מצאתי חן בעיניך · כאשר אמרתי שלח נא ביד תשלח ולמה מלתי חסרת א"לף ורבים כמוה כי אין תימה לחסרות המלך יהו"א: הריתי · האני אמם: ילדתיהו · או אני אביהם כמו ילד את שלח: שאהו · עד בואו אל האדמה: מאין · במ"ם שם מקום ובלא מ"ם כמו לא וכמלא מלת הן את' מאין: כי כבד · פעל עבר כמו כי זקן יצחק או יחסר הוא: את · לשון זכר ונקבה כמו לך גם בך ועמך ואתך ואת' לשון זכר לבדו: הרגני · כמו המיתני זה עשה לי בנלקחך ובעבו' פיוסי וזה טעם ואם מצאתי חן בעיניך: ואל אראה · עוד ברעה שאני בה ואין צורך לתקון הסופרים: אספה לי · מלה זרה ויתכן שהית' כן בעבור אות הגרון וכן ערבה לפני התיבה: ושוטריו · כי יש זקנים שבאו בימים ואינם ראוים להיותם שוטרים גם יש שוטרים ואינם זקנים: וירדתי · הכבוד ירד באש בתוך הענן: ודברתי אתך שם · וכאשר תשמ' את הקול ישמיעו גם הם: ואצלתי · כטעם אקח מאשר אצלך ודע כי הרוח כמו החכמה ואם תנתן מחכמת ראובן לשמעון לא תחסר חכמת ראובן רק כשהרה כאשר היא והמשל בנר: התקדשו · נמצא לשבח ולגנאי לשון התקדש וכן היקדש שהוא לשון טומאה: ולא

מסורה

בכה ובכה ז' וסי' נמסר בסדר שמות · למשפחותיו ד' וסימ' נמסר בסדר במדבר סיני · ובעיני י' וסי' ובעיני שכם בן · בעיני פרעה ובעיני · וקול נשמע בית · ירא יי' עליכם · גם האיש משה · ובעיני משה רע · ובעיני הסרני' · וירב' גם אבנר · ויש' הדבר בעיני דמלכים · וחברו דד"ה · עבדך לעבדך ז' פתחי' וסי' למה הרעת לעבדך · הסגרוני בעלי קעילה · ועשית חסד על עבדך · ולי אני עבדך ולצדוק · ויאמר המלך שלום דאבשלום · כי אתה הבדלתם לך · גם מזדים חשוך עבדך וכל אתנחתא וסוף פסוקים דכו' ב"מא טוב עשי' עם עבדך · האנכי ב' וסי' הריתי · לאר' שחי · לשא' כ"ד נמסר בד"ה א' ריש סי' ט' : את ג' בליש' זכר וסי' ואת תדב' אלינו · ואם ככ' את עש' לי · ממש' הסוכך : הרג ג' וחס' וסי' ואם ככה את עשה לי · כי הרג תהרגנו · ידך תהי' בו · והג' ששון ושמח' הרג · וחד והרג בשנאיה' : ואל אראה ברעתי חד מן י"ח מלין תיקון סופרי' וסי' נמס' בריש סיפרא דמדבר סיני : ויאמ' יי' אל משה ט' בטעמ' נמסר בסדר במדב' סיני · ולא תשא ג' וסי' ולא תשא למקו' בעבורם · ולא תשא עליו חטא · ולא תשא אתה לבדך · ונמס' גם בסד' וארא :

בעל הטורים

הבריות · ומחזיק בפלך בור שאין בו חכמה · ונופל בחרב קצר ימי' · והפר להם זה עוני תחת העום' כמו' שהצדיק זוכה לבכיו בחמש' דברי' · והחייב מחייב לבכיו בחמש' דברי' חילופם · אספה לי שבעי' איש כנגד ע' נפש שירדו למצרים וכנגד ע' אומו' וכנגד ע' שמות שיש להקב"ה ואלו הן אל אלים · יה · אחד · אדון · אדיר · אהיה · אמיץ · אמת · ארך אפים · אחרון · שאין מוכר מלכותו לאחרי' אמונה · אשכול הכפר · ברוך · בורא · גדול · גאה · גואל · גבור · דגול · היודע · ועד · זוכר חי חסיד · חנון · חוקר · חסין · חכם · טוב · טהור עינים · יושב · יושב כתר · כבוד מכתתר · כורא · כשגב · כלהי · נוצר חסדי · נושא עון · נושא פשע · נושא חטא · נוקם · נוטר · סלה · יושב קדם סלה · סלח · עליון · עופר · עזוז פודה · צור · צבי · צבאות · קדוש · קנא · קרוב · רחום · רם · ראשון · שלא קבל מלכותו מאחר · רב חסד · שומר · שוכן בלטון · ישר · שוכן עד · תמי' · תקיף : ושבעי' שמות של ישראל · ואלו הן · אחת · נעורים · אבי הצדק · אלופי · אח · אוהבים · אוס · אישים · אפרים · אדירים · אילים · אגוז · איומ' · אגודה · בנים · בני אל חי · בכור ·

רלבג

זה נתפללו לה' ית' שירפא מרים אחותו ובאר המעכב על זה שאלו היתה מרים כוזפה מאבי' היה ראוי שתכלם ז' ימים ולזאת הסבה רצה השם ית' שתסגר ז' ימים מחוץ למחנה כמשפט המצורע ביו' טהרתו והנה לכבוד מרים לא נסע העם עד האספה וזה אמנם היה שסבב ה' ית' שלא נסע עמוד הענן מעל המשכן באותם ז' ימים ואחר זה נעלה הענן מעל המשכן ונסעו ישראל מחצרות וחנו במדבר פארן ואולם התועלות המגיעות מזאת הפרשה הם י"ם :

התועלת הראשון הוא ליסד ענין קדושת הלוים והכפרה עליהם בזה האופן הנפלא קודם שיקרבו לעבודת אהל מועד כי זה ממה שייסד יותר בלבנו יראת המקדש והיה זה ג"כ מעיר הלוים לכהת בעיניהו אהל מועד בתכלית הקדוש' והנה דנה בלוים שיהיו השני' פוסלין בהם מה שאין כן בכהנים לב' סבות האחת כי עבודת הנפסלים לה בהיותה למעלה מכ' שנה היא עבודת משא ולמעלה מכ' שנה איכם ראויין לזאת העבודה וכן לזאת הסבה ג"כ אינן ראויין לה עד שלשים שנה כי אין האדם שלם בכח עד היותו בן ל' שנה וזה מפורסם אמרו רז"ל בן ל' לכח ועוד שאם לא היו שנים פוסלין בהם לא יתכו מעלה גדולה לנפש לזאת העבודה הנכבדת שהיו עובדים באופן שיתכן לה מהמעלה בראותן שאין לוי ראוי עד היותו בן ל' שנה ואולם הכהנים מצד ראותם

שהם

חזקוני

שטו · כמו שקרו כמו משוט בארץ כמלא ככנדה שטו העם ולקטו אלו הצדיקים שהיו אוכלים אותו כמו שהיה יורד: וטחנו ברחים או דכו במדוכה · אלו הבינונים: ובשלו בפרור · אלו הרשעים שהיו מבשלים אותו וזהו שנאמר וימאסו אותו · מקושש עצים למה היה לו לקושש אלא מפני שהיה רשע ורוצה לבשל את המן: ולמה לא מצאתי חן · מן התיבו' שסרו או"ק באחרית יסוד שלהם : האנכי הריתי · אם אני אמם שהריתי אות' ואם אנכי ילדתיהו אם אני אביהם ל' ילד את שלח : על האדמה · אל האדמה כמו על נוזי לאנו כנטף ירדן על המים : לא אוכל אני לבדי לאשר שעברה האש נקל ביס שנתקנה אמר משה כך בהיותם קיים היו נושאים עמו במשא העם : ואם ככה את עושה לי · פרש"י תשש כמו על משה כנקבה פי' שרוי בכעס היה ולא היה יכול לגמור הדבר ולומר אתה ואמר את כאדם המתאכס שבתקלת אכסתו אינו יכול לגמור כשיעתו וי"א סיבת את לך בך אתך ל' זכר ול' נקבה : ואל אראה ברעתי · אל תראה עוד ברעה שאני בה : אספה לי שבעים איש · כנגד שבעים נפש ירדו אבותיך מצרימה ושבעים זקנים במתן תורה ושבעים משפחות המנויות בסד' פנחס ומשם ואילך היתה סנהדרי גדולה שבעים : ואצלתי מן הרוח אשר עליך · וכי לא היה להקב"ה רוח אחר' לשבעי' זקנים אם לא לקחה ממשה אלא כך אמר לו הקב"ה אני אומר לך אתה תדין את עמי ונתתי לך חכמה לדוב' ואת רוחי בקרבך ואתה אמרת לא אוכל אנכי לבדי שייך יכתן להם מרוחך: התקדשו למחר כ"ג באייר · עד חדש ימים · עד ולא עד בכלל כלומר כ"ט ימים והוו להו תמרין ושרין בביון כדאית' במסכת תענית: וכיה

אמרי נועם

בוכה למשפחותיו פיר"ש ז"ל על עסקי משפחותיו על העריות שנאסרו להם וקשה היה להם לבכות במתן תורה כשנכנסו על העריות וי"ל שלא דנו לערב השמחה : ואצלתי וגו' מקשין העולם למה נתן הקב"ה מרוחו של משה ותרגומו דהק"ק ואצלתי מן הרוח אשר נתתי לך כשיותן שכלן שיהיו שלנים כמותך אבל הרוח מקב"ה היה :

קומץ מנחה

ויהי בנסוע גון הפוכה בס"ת ע"ד מפני מה און נ"ון באשרו : כמתאוננים לשון אנינות שהתאבלו על שהקב"ה רצה להכניסם לארץ מיד ודאגו ממלחמות כי קטנו אמנה היו : ותשקע האש לא הוזכר ירידה באש ...

כי אם עלילה כי אם נתן להם בשר הם יאמרו בלשון אחרון רגי' שאלנו ואם נתן להם רגי' הם יאמרו לשון ראשון עיקר בשר שאלנו ...

רש"י

עד חדש ימים · זו בכשרים שמתמצין על מטותיהן ואחר כך נשמתן יוצאה וברשעי' הוא אומר הבשר עודנו בין שיניהם כך היא שנויה בספרי אבל במכילתא שנויה חילוף הרשעים אוכלין ומצטערין שלשים יום והכשרים הבשר עודנו בין שיניהם : עד אשר יצא מאפכם · כתרגומו לתקולן ביה יהא דומה לכם כאילו אכלתם ממנו יותר מדאי עד שיוצא ונגעל לחוץ דרך האף : והיה לכם לזרא · שתהיו מרחקין אותו יותר ממה שקרבתם ובדברי רבי משה הדרשן ראיתי שיש לשון שקורין לחרב זרא : את יי' אשר בקרבכם · אם לא שנטעתי שכינתי ביניכ' לא גבה לבבכם ליכנס לכל הדברים הללו : שש מאות אלף רגלי · לא חש למנות את הפרט שלשת אלפי' היתרים רבי משה הדרשן פירש שלא בכו אלא אותן שיצאו ממצרים : הצאן ובקר ישחט · זה אחד מארבעה דברים שהיה רבי עקיבא דורש ואין רבי שמעון דורש כמותו ר"ע אומר שש מאו' אלף רגלי ואתה אמרת בשר אתן להם ואכלו חדש ימים : הצאן ובקר · הכל כמשמעו מי מספיק להם כענין שנאמר ומצא כדי גאולתו ואיזו קשה זו או שמעו נא המורים אלא לפי שלא אמר ברבים חיסך לו הכתוב ולא נפרע ממנו וזו של מריבה היתה בגלוי לפיכך לא חיסך לו הכתוב רבי שמעון אומר חס ושלום לא עלתה על דעתו של אותו צדיק כך מי שכתוב בו בכל ביתי נאמן הוא ואמר אין המקום מספיק לנו אלא כך אמר שש מאות אלף רגלי וגומר ואתה אמרת בשר אתן לחדש ימי' ואחר כך תהרוג אומה גדולה כזו : הצאן ובקר ישחט להם · כדי שיהרגו ותהי' אכילה זו מספקתן עד עולם וכי שבחך הוא זה אומרים לו לחמור טול כור שעורים ונחתוך ראשך השיבו הקב"ה ואם לא אתן יאמרו שקצרה ידי הטוב בעיניך שיד יי' תקצר בעיניהם יאבדו הם ומאה כיוצא בהם ואל תהי ידי קצרה לפניהם אפי' שעה אחת : עתה תראה היקרך דברי · רבן גמליאל בנו של רבי יהודה הנשיא אומר אי אפשר לעמוד על הטפל מאחר שאינם מבקשים אלא עלילה לא תספיק להם סופן לדון אחריך אם אתה נותן להם בשר בהמה גסה יאמרו דקה בקשנו ואם אתה נותנ' דקה יאמרו גסה בקשנו חיה ועוף בקשנו דגים וחגבי' בקשנו אמר לו אם כן יאמרו שקצרה ידי אמר לפניו הריני הולך ומפייסן אמ' לו עתה תראה היקרך דברי שלא ישמעו לך הלך משה לפייסן אמר להם היד יי' תקצר הן הכה צור ויזובו מים וגומר הגם לחם יוכל תת אמרו פשרה היא זו אין בו כח למלאת שאלתנו וזהו שנאמר ויצא משה וידבר אל העם כיון שלא שמעו לו ויקח שבעים איש וגו' : ולא יספו · לא נתנבאו אלא אותו היום לבדו כך מפורש בספרי ואנקלוס תרגמו ולא פסקין שלא פסקה נבואה מהם : וישארו שני אנשים · מאותן שנבחרו אמרו אין אנו כדאי' לגדולה זו : והמה בכתובים · במבוררי' שבהם לסנהדרין ונכתבו כלם נקובים בשמות ועל ידי גורל לפי שהחשבון עולה לשנים עשר שבטים ששה ששה לכל שבט חוץ משני שבטים שאין מגיע אליהם אלא חמשה חמשה אמר משה אין שבט שומע לי לפחות משבטו זקן אחד מה עשה נטל ע"ב פתקין וכתב על שבעים זקן ועל שנים חלק וברר מכל שבט ושבט ששה והיו ע"ב אמר להם טלו פתקיכם מתוך קלפי מי שעלה בידו זקן נתקדש מי שעלה בידו חלק אמר לו לא המקום חפץ בך : וירץ הנער · יש אומרים גרשום בן משה היה : כלאם · הטל עליהם צרכי צבור והם כלים מאליהם · דבר אחר תנם אל בית הכלא לפי שהיו מתנבאים משה מת ויהושע מכניס את ישראל לארץ : המקנא

אבן עזרא

ולא יומים · כפל : חמשה ימים · כנגד אצבעות היד האוכלים : עשרים כפל בשתי ידיו גם עשרים כמשל האומרים יאכל כל מה שיאכל באצבעות ידיו ורגליו : חדש ימים · פירשתיו שישוב ערך הלבנה באורה כאשר היתה וכן שנתים ימים וטעם מאפכם כי הרוח באף ויצא הריח ממנו ולא ימצא : לזרא · בא"לף תחת ה"א כמו קראן לי מרא כי אותיות אה"וי מתחלפין וטעם לזרא הוא דבר זר נתעב לתולדת שלא הרגיל אדם בו : שש מאות אלף רגלי · ואין צורך להזכיר הפחותים ורבים פירשו זאת הפרשה לטעמים רבים יש אומרים כי משה אמר מה שיאמרו לו ישראל בעת שישאלו מה הוא הבשר והתשובה שיאמר להם אין לכם צורך לשאול : היד יי' תקצר · ולא אדע למה הגרה הזאת רק הדבר כמשמעו כי משה לא ידע כי השם יחדש אות או מופת כי אם להצדיק נביאו כאש' הפרש. ומצא להם · כדברי המתרגם ארמית ומה נכב' דרש קדמונינו במלת ישחט על בהמה ויאסף על הדג : היקרך · כמו ויקר מקרה : ויצא משה · מאהל מועד : ויאצל · על דעתי מהבנין מכבד הנוסף : וי"ו ויתנבאו כפ"א רפה בלשון ישמעאל : ולא יספו · פעם שנית וכן קול גדול ולא יסף ולא יסף עוד לדעתה ואין מדקדוק הלשון להיותו מגזרה פן תספו בכל חטאתם אמרו חכמים ז"ל שלקח משה מכל שבט ששה והנה שנים ושבעים ובעבור שאמר לו השם שבעים איש הניח השנים וזה נכון : והמה בכתובים · בתחלה : ולא יצאו · ממחנה ישראל אל אהל מועד : וירץ הנער · בה"א הוא הנודע לשרת משה חוץ מיהושע כי שרות יהושע איננו כשרות כל נער : מבחוריו · יש אומרים שפירושו מנערותו והטעם שלא אמר כדברי זקן ויש מדביקים מבחוריו עם משרת משה והטעם ששרת אותו מיום שהיה בחור וזה איננו נכון כי זה המעשה היה בשנה השני' והנכון בעיני שהוא מבחוריו הוא מהמובחרים לשרת משה כי אחרים יש עמו ודע כי מל' בחור בלשון רבים פעם תשתנה ופעם לא תשתנה וכן מלת סרים אולי הם שני משקלים : כלאם · נפתח הלמד בעבור אות הגרון הבא אחריו : ונפתחה

תורה

לא יום אחד תאכלון ולא יומים ולא חמשה ימים ולא עשרה ימים ולא עשרים יום :

כ עד חדש ימים עד אשר יצא מאפכם והיה לכם לזרא יען כי מאסתם את יהוה אשר בקרבכם ותבכו לפניו לאמר למה זה יצאנו ממצרים : ויאמר משה שש מאות אלף רגלי העם אשר אנכי בקרבו ואתה אמרת בשר אתן להם ואכלו חדש ימים : הצאן ובקר ישחט להם ומצא להם אם את כל דגי הים יאסף להם ומצא להם : פ

ויאמר יהוה אל משה היד יהוה תקצר עתה תראה היקרך דברי אם לא : ויצא משה וידבר אל העם את דברי יהוה ויאסף שבעים איש מזקני העם ויעמד אתם סביבת האהל :

כה וירד יהוה בענן וידבר אליו ויאצל מן הרוח אשר עליו ויתן על שבעים איש הזקנים ויהי כנוח עליהם הרוח ויתנבאו ולא יספו : וישארו שני אנשים במחנה שם האחד אלדד ושם השני מידד ותנח עליהם הרוח והמה בכתבים ולא יצאו האהלה ויתנבאו במחנה : וירץ הנער ויגד למשה ויאמר אלדד ומידד מתנבאים במחנה : ויען יהושע בן נון משרת משה מבחריו ויאמר אדני משה כלאם : ויאמר

תרגום אונקלוס

לא יומא חד תיכלון ולא תרין יומין ולא חמשא יומין ולא עשרא יומין ולא עשרין יומין : עד ירח יומין עד די תקוצון ביה ויהי לכון לתקלא חלף דקצתון ית מימרא דיי' דשכינתיה שריא ביניכון ובכיתון קדמוהי למימר למה דנן נפקנא ממצרים : ואמר משה שית מאה אלפין גברא ריגלאה עמא די אנא ביניהון ואת אמרת בשרא אתן להון וייכלון ירח יומין : העאן ותורין יתנכסון להון היספקון להון אם ית כל נוני ימא יתכנשון להון היספקון להון : ואמר יי' למשה המימרא דיי' יתעכב כען תחזי הירעינך פתגמי אם לא : ונפק משה ומליל עם עמא ית פתגמיא דיי' וכנש שבעין גברא מסבי עמא ואקים יתהון סחרנות משכנא : ואתגלי יי' בעננא ומליל עמיה ורבי מן רוחא די עלוהי ויהב על שבעין גברא סביא והוה כד שרת עליהון רוח נבואה ומתנבאין ולא פסקין : ואשתארו תרין גברין במשריתא שום חד אלדד ושום תנינא מידד ושרת עליהון רוח נבואה ואינון בכתיביא ולא נפקו למשכנא ומתנבאין במשריתא : ורהט עולימא וחוי למשה ואמר אלדד ומידד מתנבאין במשריתא : ואתיב יהושע בר נון משומשניה דמשה מעולמוהי ואמר רבוני משה אסרינון : ואמר

מסורה

לא יום אחד תאכלון חד מן ג' פסו' דמיין אית בהון לא ולא ולא ולא וסי' לא יום אחד תאכלון ולא · לא תאבה לא ולא תשמע אליו · והיה כי תרבו ופריתם : ויאמר משה ב' בטע' זרקא וסי' שש מאות אלף רגלי · בזאת תדעון כי יי' שלחני : להם ה' דסבירין לכם ומטעין בהו ספרי וסימ' בשר אתן להם · ומדתם מחוץ לעיר · יניח יי' לאחיכם דאוריתא וחברו דיהושע · ועתה הניח יי' : היד ב' וסימ' היד יי' תקצר · היד יואב היה : דברי י"ג וסימ' היד יי' תקצר · ומדוע הקליתני · ויען איש ישראל את איש · הבית הזה אשר אתה בונה · ויאמר אליהו התשבי · כן יהיה דברי אשר יצא מפי · ואת כל אלה ידי עשתה · ויאמר יי' אלי היטבת · הלא כה דברי כאש נאם יי' · הנביא אשר אתו חלום יספר חלום ואשר של אחריו בפסוק שני · כי כה אמר יי' לפי מלאת לבבל · ויתפלל אל יי' ויאמר אנא יי' דיונה · אחרי דברי לא ישנו : אם לא ז' ס"פ וסימ' נמס' בסדר חיי שרה : כנות ב' וסימ' כנות עליהם הרוח · כפות רגלי הכהנים עליהם י"ג חס' נמסר בסדר ויגש · האהלה ח' וסימ' נמסר בשפטים סימן ד' גבי יעל וסיסרא :

בעל הטורים

[illegible]

מ"ע ספורנו

והיה לכם לזרא · שתאכלו ממנו עד שיולידבכם מותר מאליא כמו שהעיד באמרו ובחורי ישראל הכריע : למה זה יצאנו ממצרים · שהיו לנו שם מיני מאכל רבים לא מן בלבד : שש מאות אלף רגלי · ויצטרך רב בשר להשביעם : ואתה אמרת בשר אתן להם ואכלו חדש ימים · ואם כן יהיה הבשר שתתן להם רב מאד באמרו וימטר עליהם כעפר שאר וכחול ימים עוף כנף מכל מקום : הצאן ובקר ישחט להם ומצא להם · אין יספיק זה להסיר תלונותם [illegible]

אמרי נועם

הצאן ובקר ישחט להם [illegible]

קומץ מנחה

[illegible]

חזקוני

והיה לכם לזרא · א"לף במקום ה"א דוגמא קראן לי מרה ופי' לזרא לגסיג · כמו נזורו אחור זרה פלאה כלומר תאכלו אותו בשר וסופו יהיה לכם רע ונתעב עד שתשנאוהו ותריקוהו מכם : לאמר למה זה יצאנו ממצרים ושאמרתם זכרנו את הדגה וגו' : ויאמר שש מאות אלף רגלי וגו' · רבנ"ם אמרם לי אספה לי שבעים איש ונשאו אתך ואל העם תאמר כתן יי' לכם בשר ע"י שבעים איש אלו [illegible]

רלבג

שהם בלתי יכולי' לעבוד עבודתם אם לא בלבשם בגדי כהונה יתנו מעלה גדולה בנפש לעבוד' הואת ולא נצטרך בהם שיהיו השנים פוסלין בהם והשנה השנית כי הלוים היו משוררי' שיר כמו שהתבא' בעזרא ואין ראוי לכהו זה השיר מי שאינו שלם בדעותיו ולזה נבחר להם . הזמן שיאות להם בו [illegible]

התועלת

[illegible]

וַיֹּאמֶר לוֹ מֹשֶׁה הַמְקַנֵּא אַתָּה לִי וּמִי
יִתֵּן כָּל־עַם יְהוָה נְבִיאִים כִּי־יִתֵּן
יְהוָה אֶת־רוּחוֹ עֲלֵיהֶם׃ וַיֵּאָסֵף
מֹשֶׁה אֶל־הַמַּחֲנֶה הוּא וְזִקְנֵי יִשְׂרָאֵל׃
וְרוּחַ נָסַע מֵאֵת יְהוָה וַיָּגָז שַׂלְוִים מִן־
הַיָּם וַיִּטֹּשׁ עַל־הַמַּחֲנֶה כְּדֶרֶךְ יוֹם
כֹּה וּכְדֶרֶךְ יוֹם כֹּה סְבִיבוֹת הַמַּחֲנֶה
וּכְאַמָּתַיִם עַל־פְּנֵי הָאָרֶץ׃ וַיָּקָם
הָעָם כָּל־הַיּוֹם הַהוּא וְכָל־הַלַּיְלָה
וְכֹל יוֹם הַמָּחֳרָת וַיַּאַסְפוּ אֶת־הַשְּׂלָו
הַמַּמְעִיט אָסַף עֲשָׂרָה חֳמָרִים
וַיִּשְׁטְחוּ לָהֶם שָׁטוֹחַ סְבִיבוֹת הַמַּחֲנֶה׃
הַבָּשָׂר עוֹדֶנּוּ בֵּין שִׁנֵּיהֶם טֶרֶם יִכָּרֵת
וְאַף יְהוָה חָרָה בָעָם וַיַּךְ יְהוָה בָּעָם
מַכָּה רַבָּה מְאֹד׃ וַיִּקְרָא אֶת־שֵׁם־
הַמָּקוֹם הַהוּא קִבְרוֹת הַתַּאֲוָה כִּי־שָׁם
לה קָבְרוּ אֶת־הָעָם הַמִּתְאַוִּים׃ מִקִּבְרוֹת
הַתַּאֲוָה נָסְעוּ הָעָם חֲצֵרוֹת וַיִּהְיוּ
בַּחֲצֵרוֹת׃ פ
א וַתְּדַבֵּר מִרְיָם וְאַהֲרֹן בְּמֹשֶׁה עַל־
אֹדוֹת הָאִשָּׁה הַכֻּשִׁית אֲשֶׁר לָקָח כִּי־
אִשָּׁה כֻשִׁית לָקָח׃ וַיֹּאמְרוּ הֲרַק
אַךְ־בְּמֹשֶׁה דִּבֶּר יְהוָה הֲלֹא גַּם־בָּנוּ
דִבֵּר וַיִּשְׁמַע יְהוָה׃ וְהָאִישׁ מֹשֶׁה
עָנָו מְאֹד מִכֹּל הָאָדָם אֲשֶׁר עַל־פְּנֵי
הָאֲדָמָה׃ ס
וַיֹּאמֶר יְהוָה פִּתְאֹם אֶל־מֹשֶׁה וְאֶל־
אַהֲרֹן וְאֶל־מִרְיָם צְאוּ שְׁלָשְׁתְּכֶם
אֶל־אֹהֶל מוֹעֵד וַיֵּצְאוּ שְׁלָשְׁתָּם׃
ה וַיֵּרֶד יְהוָה בְּעַמּוּד עָנָן וַיַּעֲמֹד
פֶּתַח הָאֹהֶל וַיִּקְרָא אַהֲרֹן וּמִרְיָם
וַיֵּצְאוּ

וַאֲמַר לֵיהּ מֹשֶׁה הַקְנָאַתְּ יָאַתְּ מְקַנֵּי לִי
רְעֵינָא פוֹן דִּיהוֹן כָּל־עַמָּא דַיְיָ נְבִיאִין
אֲרֵי יִתֵּן יְיָ יָת־רוּחַ נְבִיאוּתֵיהּ עֲלֵיהוֹן׃
וְאִתְכְּנֵישׁ מֹשֶׁה לְמַשְׁרִיתָא הוּא וְסָבֵי
יִשְׂרָאֵל׃ וְרוּחָא נְטַל מִן־קֳדָם יְיָ וְאַפְרַח
שְׂלָיו מִן־יַמָּא וּרְמָא עַל־מַשְׁרִיתָא
כְּמַהֲלַךְ יוֹמָא לְכָא וּכְמַהֲלַךְ יוֹמָא
לְכָא סְחוֹר־סְחוֹר לְמַשְׁרִיתָא וּכְרוּם־
תַּרְתֵּין אַמִּין עַל־אַפֵּי אַרְעָא׃ וְקָם
עַמָּא כָּל־יוֹמָא הַהוּא וְכָל־לֵילְיָא וְכָל
יוֹמָא דְּבַתְרוֹהִי וּכְנַשׁוּ יָת־שְׂלָיו
דְּאַזְעַר כְּנַשׁ עַסְרָא דְּגוֹרִין וּשְׁטַחוּ
לְהוֹן מַשְׁטִיחִין סְחוֹר־סְחוֹר
לְמַשְׁרִיתָא׃ בִּסְרָא עַד־כְּעַן בֵּין
שִׁנֵּיהוֹן עַד לָא פְסַק וְרוּגְזָא דַיְיָ תְּקֵיף
בְּעַמָּא וּקְטַל יְיָ בְּעַמָּא קְטוֹל סַגִּי
לַחֲדָא׃ וּקְרָא יָת־שְׁמָא דְּאַתְרָא
הַהוּא קִבְרֵי דְּמִשְׁאֲלֵי אֲרֵי־תַמָּן קְבַרוּ
יָת־עַמָּא דְּשָׁאִילוּ׃ מִקִּבְרֵי דְּמִשְׁאֲלֵי
נְטַלוּ עַמָּא לַחֲצֵרוֹת וַהֲווֹ בַּחֲצֵרוֹת׃
וּמַלֵּילַת מִרְיָם וְאַהֲרֹן בְּמֹשֶׁה עַל־
עֵיסַק אִתְּתָא שַׁפִּירְתָּא דִּנְסֵיב אֲרֵי־
אִתְּתָא שַׁפִּרְתָּא דִּנְסֵיב רַחִיק׃ וַאֲמַרוּ
הֲלְחוֹד בְּרַם עִם־מֹשֶׁה מַלֵּיל יְיָ הֲלָא
אַף־עִמַּנָא מַלֵּיל וּשְׁמִיעַ קֳדָם־יְיָ׃
וְגַבְרָא מֹשֶׁה עִנְוְתָן לַחֲדָא מִכָּל
אֱנָשָׁא דִּי עַל־אַפֵּי אַרְעָא׃ וַאֲמַר יְיָ
בִּתְכֵיף לְמֹשֶׁה וּלְאַהֲרֹן וּלְמִרְיָם פּוּקוּ
תְּלָתֵיכוֹן לְמַשְׁכַּן זִמְנָא וּנְפַקוּ
תְּלָתֵיהוֹן׃ וְאִתְגְּלִי יְיָ בְּעַמּוּדָא
דַּעֲנָנָא וְקָם בִּתְרַע מַשְׁכְּנָא וּקְרָא
אַהֲרֹן וּמִרְיָם וּנְפַקוּ

בעל הטורים

מ"ע ספורנו

קומץ מנחה

רלבג

חזקוני

ונפקו תרויהון : ויאמר שמעו נא דברי אם יהיה נביאכם יהוה במראה אליו אתודע בחלום אדבר בו :

ואמר שמעו כען פתגמי אם יהון לכון נביאין אנא יי בחיזון אנא מתגלי ליה בחלמין אנא ממליל עמהון :

לא כן עבדי משה בכל ביתי נאמן הוא : פה אל פה אדבר בו ומראה ולא בחידת ותמנת יהוה יביט ומדוע לא יראתם לדבר בעבדי במשה : ויחר אף יהוה בם וילך :

לא כן עבדי משה בכל ביתי מהימן הוא : ממלל עם ממלל מלילנא עמיה בחיזו ולא בחדוין ובדמות יקרא דיי מסתכל ומא דין לא דחילתון למללא בעבדי במשה : ותקיף רוגזא דיי בהון ואסתלק :

י והענן סר מעל האהל והנה מרים מצרעת כשלג ויפן אהרן אל מרים והנה מצרעת : ויאמר אהרן אל משה בי אדני אל נא תשת עלינו חטאת אשר נואלנו ואשר חטאנו : אל נא תהי כמת אשר בצאתו מרחם אמו ויאכל חצי בשרו : ויצעק משה אל יהוה לאמר אל נא רפא נא לה : פ

ועננא אסתלק מעילוי משכנא והא מרים חורא כתלגא ואתפני אהרן למרים והא סגירא : ואמר אהרן למשה בבעו רבוני לא כען תשוי עלנא חובא דאיטפשנא ודיסרחנא : לא כען תתרחק דא מביננא ארי אחתנא היא צלי כען על בשרא מיתא הדין דבה ויתסי : וצלי משה קדם יי למימר אלהא בבעו אסי כען יתה :

ויאמר יהוה אל משה ואביה ירק ירק בפניה הלא תכלם שבעת ימים תסגר שבעת ימים מחוץ למחנה ואחר תאסף :

ואמר יי למשה ואילו אבוהא מנזף נזף בה הלא תתכלם שבעא יומין תסתגר שבעא יומין מברא למשריתא ובתר כן תתכניש :

טו ותסגר מרים מחוץ למחנה שבעת ימים והעם לא נסע עד האסף מרים : ואחר נסעו העם מחצרות ויחנו במדבר פארן :

ואסתגרת מרים מברא למשריתא שבעא יומין ועמא לא נטל עד דאתכנשת מרים : ובתר כן נטלו עמא מחצרות ושרו במדברא דפארן :

קל״ו · מהלל״אל · סימן :

פרשה שלח

א וידבר יהוה אל משה לאמר : שלח לך אנשים ויתרו את ארץ כנען אשר אני נתן לבני ישראל איש אחד איש אחד למטה אבתיו תשלחו כל נשיא בהם : וישלח

ומליל יי עם משה למימר : שלח לך גוברין ויאללון ית ארעא דכנען די אנא יהיב לבני ישראל גברא חד גברא חד לשבטא דאבהתוהי תשלחון כל רבא דבהון : ושלח

יראתם ג׳ וסי׳ ומדוע לא יראתם · אנכי עמ׳ בין יי׳ חרב יראתם · וסי׳ בלשון ארמי חרבא דמשה אישתא׳ וא׳ יראתם · יראתם את יי׳ דיהושע : וילך ז׳ פתחין וסי׳ נמסר בסוף חיי שרה : ירק ג׳ ב׳ חס׳ וא׳ מלא וסי׳ נמסר בסדר מצורע : אבתיו לאבתיו ז׳ חס׳ בסיפרא נמסר בסדר במדבר :

אבן עזרא

שמעו נא · כמו עתה : נביאכם · מי שיהיה מכם נביא יי : במראה · פרושו אם היה נביאכם שהוא נביא יי כמו והנבואה עודד הנביא האהלה שרה אמו כסאך אלהים עולם : במראה · במראות הלילה : בחלום אדבר בו · כפול כדרך הנבואות : בכל ביתי נאמן הוא · טעמו כבן בית שיכנס בלא רשות ואם יצטרך ידבר צרכיו ואתם כאשר אתודע לכם בחלו׳ תדעו ואם לא אין לכם רשות לשאול : פה אל פה אדבר בו · הטעם בלא אמצעי : במראה ולא בחידות · הטעם שמראה לו הדבור כאשר הוא כצורת המשכן : ולא בחידות · כמו הנשר הגדול : ותמונת יי׳ יביט · כטעם הראני נא את כבודך או שהוא בהקיץ : וילך · הכבוד והעד והענן סר : מעל האהל · מעל פתח האהל : והנ׳ מצורע׳ · תחסר מל׳ היא כמו כאש׳ קמה : בי אדני · פרשתיו : אל נא · אל עתה : נואלנו · מבנין נפע׳ ואין לו ריע כי אם נואלו שרי צען ויש אומרים שהוא הפוך נאולת קשור׳ וטעמו ידוע : אל נא תהי כמת · אל עתה תהיה אחותנו כנפל המת כאש׳ יצא מבטן אמו נאכל חצי בשרו וכן בשר המצורע ואין צורך לתיקון סופרים : ויצעק משה · זה יורה שיהיה בצער על אחותו : אל · אתה שיש הגבורה בידך עתה רפא עתה לה על כן השי׳ השם ואביה ואילו אביה כעס עליה וירק בפניה הלא תכלם לראו׳ פניו שבעת ימים : תסגר · כמו המצורעים שלא יזיקו אחרים : ואחר תאסף · תחשב מהישוב וכן ואספתו מצרעתו ואחר שבאה אל המחנה נסעו העם מחצרות : ויחנו במדבר פארן · על דעת רבים שהענן היה שם בעבור שמצאו וישכן הענן במדב׳ פארן ויפרשו הענן סר מעל האהל כמשמעו לפי דעתי אין זה הפי׳ נכון :

חסלת פרשת בהעלותך

שלח לך · כתוב שהשם אמר לישראל עלה רש והם אמרו נשלחה אנשים אז אמר השם שלח לך אנשים · וטעם אנשים שהם ידועים גבורים וכן כלם אנשים וחזקת והיית לאיש כי איש היה : ויתורו · ויחפשו וכן לא תתורו : כל נשיא בהם · כל אחד הוא נשיא בהם או תהיה מלת אחד מושכת עצמה ואחרת עמה וכן שנים אנשים שרי גדודים היו בין שאול ורבים כן : וטעם

רש״י

ויצאו שניהם · ומפני מה משכן והפרישן ממשה לפי שאומרים מקצת שבחו של אדם בפניו וכלו שלא בפניו וכן מצינו בנח שלא בפניו נאמר איש צדיק תמים ובפניו נאמ׳ כי אותך ראיתי צדיק לפני · דבר אחר שלא ישמע בנזיפתו של אהרן : שמעו נא דברי · אין נא אלא לשון בקשה : אם יהיה נביאכם · אם יהיו לכם נביאים : יי׳ במראה אליו אתודע · שכינת שמי אין נגלי׳ עליו באספקלריא המאיר׳ אלא בחלום וחזיון : פה אל פה · אמרתי לו לפרוש מן האש׳ והיכן אמרתי לו בסיני לך אמור להם שובו לכם לאהליכם ואתה פה עמוד עמדי : ומראה ולא בחידות · ומראה זה מראה דבור שאני מפרש לו דבורי במראית פנים שבו ואיני סותמו לו בחידות כענין שנא׳ ליחזקאל חוד חידה וגו׳ · יכול מראה שכינה ת״ל לא תוכל לראות את פני : ותמונת יי׳ יביט · זה מראה אחורי׳ כענין שנא׳ וראי׳ את אחורי : בעבדי במש׳ · אינו אומ׳ בעבדי מש׳ אלא בעבדי במשה בעבדי אע״פ שאין משה במשה אפי׳ אינו עבדי כדאי הייתם לירוא מפניו וכל שכן שהו׳ עבדי ועבד מלך מלך היה לכם לומר אין המלך אוהבו חנם ואם תאמרו איני מכיר במעשיו זו קשה מן הראשונה : ויחר אף יי׳ בם וילך · מאח׳ שהודיע סרחונ׳ גזר עליהם נדוי קל וחומר לבש׳ ודם שלא יכעוס על חבירו עד שיודיענו סרחונו : והענן סר · ואחר כך מרים מצורעת כשלג משל למלך שאמר לפידגוג רדה את בני אבל לא תרדנו עד שאלך מאצלך שרחמי עליו : נואלנו · כתרגומו לשון אויל : אל נא תהי · אחותנו זו : כמת · שהמצורע חשוב כמת מה מת מטמאה בביא׳ אף מצורע מטמא׳ בביאה : אשר בצאתו מרחם אמו · אמנו היה לו לומר אלא שכנה הכתוב וכן חצי בשרו חצי בשרנו היה לו לומר אלא שכנה הכתוב אשר מאחר שיצאת מרח׳ אמנו היא לנו כאילו נאכל חצי בשרנו כענין שנ׳ כי אחינו בשרנו הוא ולפי משמעו אף הוא נראה כן אין ראוי לאח להני׳ את אחותו להיות כמת : אשר בצאתו · מאחר שיצא זה מרחם אמו של זה שיש כח בידו לעזור ואינו עוזרו הרי נאכל חצי בשרו שאחיו בשרו הוא׳ דב׳ אחר אל נא תהי כמת · אם איבך רואה בתפלה מי מסגיר׳ או מי מטהר׳ אני אי אפש׳ לראות׳ שאני קרוב ואין קרוב רואה את הנגעים וכהן אחר אין בעולם וזהו אשר בצאתו מרחם אמו : אל נא רפא נא לה · בא הכתוב ללמדך דרך ארץ שהשואל דבר מחברו צריך לומר שנים או שלשה דברי תחנונים ואחר כך יבקש שאלותיו : לאמר · מה ת״ל אמר לו השיבני אם אתה מרפא אותה אם לאו עד שהשיבו ואביה ירוק ירק וגו׳ ר׳ אלעזר בן עזריה אומר בארבעה מקומות בקש משה מלפני הקב״ה להשיבו אם יעשה שאלתיו אם לאו כיוצא בו וידבר משה לפני ה׳ לאמר הן בני ישראל וגו׳ מה ת״ל לאמר השיבני אם גואלם אתה אם לאו עד שהשיבו עתה תראה וגו׳ כיוצא בו ויאמר משה לפני יי׳ לאמר יפקוד יי׳ אלהי הרוחות לכל בשר כיוצא בו ואתחנן אל יי׳ בעת ההיא לאמר השיבו רב לך : רפא נא לה · מפני מה לא האריך משה בתפלה שלא יהו ישראל אומרים אחותו עומדת בצרה והוא עומד ומרבה בתפלה : ואביה ירק ירק בפניה · ואם אביה הראה לה פנים זועפות הלא תכלם שבעת ימים קל וחומר לשכינה ארבעה עשר יום אלא דיו לבא מן הדין להיות כנדון לפיכך אף בנזיפתו תסגר שבעת ימים : ואחר תאסף · אומר אני כל האסיפות האמורות במצורעים על שם שהוא משולח מחוץ למחנה וכשהוא נרפא נאסף אל המחנה כתובה בו אסיפה לשון הכנסה : והעם לא נסע · זה כבוד חלק לה המקום בשביל שעה אחת שנתעכבה למשה כשהושלך ליאור שנאמר ותתצב אחותו מרחוק וגו׳ : חסלת בהעלותך

שלח לך אנשים · למה נסמכה פרשת מרגלים לפרשת מרים לפי שלקתה על עסקי דבה שדברה באחיה ורשעים הללו ראו ולא לקחו מוסר : שלח לך · לדעתך אני איני מצוה לך אם תרצה שלח לפי שבאו ישראל ואמרו נשלחה אנשים לפנינו כמה שנאמר ותקרבון אלי כלכם וגו׳ ומשה נמלך בשכינה אמר אני אמרתי להם שהיא טובה שנאמר אעלה אתכם מעוני מצרים וגו׳ חייהם שאני נותן להם מקום לטעות בדברי מרגלים למען לא ירשוה : על

תשלחו כל נשיא בהם · כל נשיא ישלח איש א׳ משבטו : כלם

חזקוני

במראה אליו אתודע · ל׳ נבואה כמו ודבר מה יראני והגדתי לך : בכל ביתי נאמן הוא · ידוע לעולם שראה הוא מכבוד שכינה מה שלא ראו שאר נביאים שהרי הוא אב לנביאים היה ולא מצינו שאמר כך וכך ראיתי כמו שעשו כמה נביאים ועליו אמר שלמה בחכמתו נאמן רוח מכסה דבר ובתרגום ירושלמי מתורגם בכל ביתי נאמן בכל עמי נאמן הוא ל׳ בית יעקב ובית יוסף פי׳ כל אנשי ביתי מפויסין אותו לנאמן : ותמונת יי׳ יביט · מראה אחורים כדכתיב וראית את אחורי : ויחר אף יי׳ בם · איכא מ״ד שלמד שאף אהרן נצטרע ואיכא מ״ד שהוא בנזיפה בעלמא פרק הזורק : והענן סר והנה מרים מצורעת · אין דרך ארץ שתעמוד הקדושה במקום טומאה : אל נא תהי כמת · מצורע חשוב כמת פי׳ אל נא תהי אחותנו בעלנות תעלתך כאותו שיצא מצורע ממעי אמו והוא מיד כאילו נאכל חצי בשרו כדאמר קטן היוצא מצורע ממעי אמו אין לו טהרה עולמים ומתוך שנגע זה בא ע״י חטא יש פתחון פה לומר שע״י חטא יסתלק כמו שמצינו בפרעה ובשא׳ מקומות לפי׳ יש לך להתפלל עליה כאן פר״שי וזהו אשר בצאתו מרחם אמו פי׳ יצאתה מרחם אמנו ואין אני יכול לטהרה שהרי היא קרובתי : אל נא רפא נא · הראשון ל׳ בקשה השני ל׳ עכשו וכך השיבו הקב״ה אם היא תרפא מיד לא תהיה כגוף אפילו יום א׳ : הלא תכלם שבעה ימים · מלראות פניו כמו שמצינו באבשלום וזו שיש בה שתי סרחונות לי ולך כמו שכתוב בעבדי במשה ומן הדין יש לה להסגר י״ד יום אלא שלמת לה הסרחין שלך : מחוץ למחנה שבעת ימים · לא שבעת ימים שלמים דוקא אלא מקצת יום שביעי ככולו כשאר הסגרות : ואחר יאמר שסבה אל המחנה בכ״ט בסיון : ויחנו במדבר פארן · הוא קדש ברנע והכי הוה מעשה בכ׳ באייר באו מקורב לקברות התאוה ולא נאמר הסתלקו לממר עד כ״ב באייר ועל זה נאמר ויסעו מהר יי׳ דרך שלשת ימים כי היכי דקיפי לך קושב׳ שכש׳ באב כנגד על אבותינו שלא יכנסו לארץ עד קדש ימי׳ עד ולא עד בכלל והוו להו כ״ב בסיון ואכלו בשלו שבעת ימים מאייר וכ״ב בסיון וכאותו יום עצמו כ״ב בסיון באו לפארן למחר ביום כ״ג בסיון שאמן ליסע משם כמו שפיר׳ ונשתהו שם עד האסף מרים ביום השביעי דהיינו כ״ט בסיון ובאותו יום עצמו באו לקדש ברנע ושלחו המרגלים כדאיתא במסכת תענית : סליקא סדרא דפרשת בהעלותך :

רלב״ג

הקולות החזקים שישמעום הרחוקים והקרובים בקריאה אחת במספר ואם היה לו לקרא פעם קצתם ופעם קצת אחר יבדיל בין שני הקריאות בדרך שירגישו הנקראים בזה הקול כי הם נקראים כי בזה מטוב הסדור מה שלא יעלם ולזה זכר שהיו תוקעים בחצוצרות אחת כשהיו קוראי׳ הנשיאים ולא היתה שם תרועה ואולם בקראו כל העם היו תוקעי׳ בשתי חצוצרות ומריעים :

התועלת הה׳ הוא להודיע שראוי למנהיג העם והגדול שתהיינה פעולותיו מסודרו׳ באופן שלא תפול קטטה בין המונהגים ממנו ולזה ראוי שיסדר ענין כסעם וחנות׳ ומי יסע תחלה ומי יסע שני ומי יסע שלישי כי בזה מטוב הסדור וההרחקה מהקטטה מה שלא יעלם :

התועלת הו׳ הוא במצות והוא לקרא השם יתעלה בעת הצרות להכלל מהרעות הנכונות לבא כי קרוב השם יתע׳ לקוראיו אשר יקראוהו ולהעיר לבם לשוב לשם ית׳ בכל לבם

בעל הטורים

במראה · ב׳ במראה אליו אתודע · במראה נהפכו צירי עלי · לומר שאפי׳ במראה שאני נראה לנביאי׳ נתהפך צירים עליהם · אבל משה יושב כתלמיד לפני רבו : ומראה · תגין על הה״א לומר שמצינו בה׳ נוגה שנ׳ ביחזקאל וכה׳ אור שנאמר בבראשית והענן סר שלא יראה במפלת׳ · וזהו שאמרו חז״ל אל תסתכל בראות בשעת קלקלתו : רפא׳ ב׳ במסו׳ רפא נא לה · רפא שבריה כי מטה שמשה התפלל לאל שירפא שבריה כי מטה · ואם לא כן אין מי שיהרגני : רפא · תגין על הר״ש אמר הספרת עטרת ראשה רפא שבריה כי מטה · והעם לא נסע · בפסוק ותתצב אחותו יש שבעה תיבות · לכך המתינו׳ לה שכינ׳ שבע ימים :

פרשת שלח

שלח לך אנשים · סמך מרגלים למרים בשביל לשון הרע שספרו · שלח לך אנשים · ס״ת חכם שיהו אנשים חכמים וצדיקים · שלח לך · רמז למנין של״ח שני׳ ישתלחו ויגלו בגלו׳ · שבג׳ אלפים ושל״ח שני׳ חרב הבית וכן שלח מעל פני ויצאו : וישלח

מ״ע ספורנו

אם יהיה נביאכם · אם היה משה נביא כאותה המדרגה שמשבתם באמרכם הלא גם בנו דבר ה׳ : במראה אליו אתודע · לא הייתי נודע לו ונגלה עליו בזה השם אלא במראה לשון נקבה לא בהקיץ כמו שהיה הענין בישעיהו באמרו ואראה את ה׳ יושב על כסא רם ונשא · וכן במיכ׳ ראיתי את ה׳ יושב על כסאו וכל זה במראה הנבואה בלי ספק לא בהקיץ וגם בלעם אף על פי שהיה שכבו אליו בהקיץ לא היה לו בשם המיוחד כאש׳ אמנם היה באמרו אולי יקרה ה׳ לקראתי כי זה אמנם לא עלה בידו אבל נאמר בו ויקר אלהי׳ אל בלעם : לא כן עבדי משה · שהדבור עמו בשם המיוחד היה בהקיץ וזה באמרו פה אל פה אדב׳ בו · שהנבואה אליו היה בלתי תרדמת חושיו : ומראה · לשון זכר הנקרא אספקלריאה המאירה אצל רז״ל (סנהדרין פר׳ חלק) ולא בחידות · דבור מבואר בלי חידה לא כענין בזכריה וזולתו שראה חידות ומשלי׳ ואמר לו המלאך הלא ידעת מה המה אלה ואומר לא אדוני והמלאך פירש לו את המשל ומהם היו שראו את המשלי׳ והבינו אותם כענין היטבת לראות וכענין בלעם באמרו וישא משלו כי התחל׳ הגיד המשל שראה ואחר כך באר אותו : ותמונת ה׳ יביט · וכל זה הוא משיג עם הנגלו׳ אליו בש׳ המיוחד לא כבלע׳ שעם זה שלא השיג אלא דרך משל היתה השגתו בשם אלהים בלבד לא בשם המיוחד : ומדוע לא יראתם · לא ימלט שאין זה כי אם רוע לב שאם חשבת׳ שאני מכיר במעשיו · אם כן חשבתם שאני חפץ ברשעי׳ הפך מה שהיה לכם לחשוב שלא הייתי עושה אותו לזאת המעלה אלא

אמרי נועם

ואביה ירק פ״ה ק״ו לשכינה י״ד יום ותימה היה נ״ל ק״ו לשכינה אלף רבואות פעמי׳ ותירץ ר״ת שיש כאדם ג׳ שותפין ויש לשכינה בו ששה דברי׳ כפל אביו משום הכי אמר י״ד קשה לרבינו כבור דלעולם צריך ק״ו ללמוד בכל אחור מן הקל׳ ומעתי אומרי׳ די״ד היינו לעולם דסוף הסגר ב׳ אם לא נתרפא ביה מוחלט וא״ל הקב״ה דנשני הסגרות די בי״ב ימים ליום שביעי מיו׳ לכאן ולכאן :

קומץ מנחה

והענן סר ועם כל אלה העם לא נסע לכבודה של מרים : מאחר שלא יאמרו משה חי׳ קובל לחק״בה :

חסלת פרשה בהעלותך

לכם וזה שבעת תפלתם על זה והתעוררתם יתקעו בחצוצרו' להעיר לב הנרדמים באופן שיכוונו לבם וישובו לה' ית' כי זה ממה שיישירם אל שתהיה תפלתם נשמעת ויהיו נזכרים לפני יי':

התועלת הז' הוא במצות והוא שיתקעו בחצוצרות על הקרבנות כדי שיתנו הכהנים לבם בדבר הקרבן ויבינו מה שהו' מעיר עליו ולזאת הסבה בעינה היו הלויי' משוררי' או כפה את שיר יי' כמו שנתבאר בעזרא וכמנא בתורה כמה שאמר ושרת בשם אלהיו כי השירות בכמו זה השיר השלם הוא שירות בשם יתעלה כמו שאמרו רז"ל וידמה שיהיה זה הענין מצו' אחרת זולת ההדעה בחצוצרת על הכר הצורך ואומם מה שהיו משתמשי' בחצוצרות למקרא העדה ולמסע המחנות היה לפי שעה ושתי אלו המצות האחרונות היו לדורות והנה הפלא מהר"ם ז"ל שמנה כל זה מצוה אחת והנה יתבאר מהעיקרים שזכר בזה שהם שתי מצות ואין זה מקום החקירה בזה אבל החקירה תהיה בנ"ה בספר המצות אשר לנו:

התועלת הח' הוא שראוי לכל שלם להיטיב האנשי' אל הטוב כפי היכולת ולזה מצאנו שלא היה מספיק למשה מה שידע מטוב לב חותנו והאמינו ביי' כי היה ירא שאם ישוב לארצו ישאירו בניו באמונת' הנפסד' ולזה בקש משה שישאר יתרו חותנו עמהם כדי שיבואו אליו בנו ויתנהגו כלם לפי משפטי התורה וכדי שיתפייס בזה יותר הבטיחו שיטיבו לו מהטוב אשר ייטיב ה' ית' לישראל ולא שמע יתרו לעצתו כי היה נשען שיעתיק בניו אל האמונה האמתית כמו שנגלה מענייניהם לפי מה שספרנו:

התועלת הט' הוא לפרסם שהשם יתעל' יודע מחשבות האנשים ושופט אותם על כל נעלם לתת לאיש כדרכיו ולזה ספר שתקף שהיו העם מוצאים תואנה רעה להסיר מעליהם עבודת השם יתעלה במה שהיו חושבים כי השם יתעלה לא יראה ולא ישמע אלו הדברי' אשר בכאן שמע יי' והגיע להם מאתו עונש כפלא על זה ולפרסם זה הענין נקרא שם המקום ההוא תבערה:

התועלת הי' הוא להודיע שראוי להשמר מחבר רע וזה כי בהתחבר ישראל אל האספסוף אשר עלה עמהם נכשלו כשנמשכו לתאותם והתאוו לאכילת הבשר עמה' עם היות להם הערב שבמזונות בזולת עמל וטורח וזהו אמרו והאספסוף אשר בקרבו התאוו תאוה וישובו ויבכו גם בני ישראל:

התועלת הי"א הוא להודיע שאין ראוי לאדם שיהיה רודף אחר התאוות הלא תראה מה שקרה לאלו בעבור רדפם אחר התאוות שמתו מהם רבים ואמנם רצה ה' יתע' לנלאת שאתם להראות לעם כי יד יי' לא תקצר כדי שיתחזק אמונתם בש' ית' ונגלה להם שהביא להם בשר לרוב לחדש ימים כי הממעיט אסף עשרה חמרים וקנה לא עגבם הש' יתע' כששאלו בשר ולחם במדבר סין כי אז לא היה להם מן והיה ראוי שיבקשו להם מזון ואולם עתה שיהיה להם המן הורה זה על רדיפת התאוות או שהיתה כוונתם לנסות השם יתעלה אם יוכל לתת להם בשר בכמו זה הרבוי:

התועלת הי"ב הוא להודיע שכאשר יביא ההכרח לעשו' מופת השתדל השם יתעלה שיהיה בו היותר מעט מן הזרות שאפשר ולזה אמר השם יתעלה למשה שיאסוף מזקני העדה שהם החכמים להגיע להם הנבואה ולזה גם כן רצה שיהיו שוטריו שיהיה להם כח להנהיג העם במנהגים המדיניים להיות עיני אלו הדברים מתנאי הנביא כי האנשים שזה דרכם יתכן יותר בהם שתגיע להם הנבואה ולזה לא היה מהזרות בהגעת הנבואה להם מה שהיה מהזרות בהגעת הנבואה לאשר אינם חכמים ואם הוא מבואר שלא היו אלו ראויים לנבואה מצד עצמם לפי מה שנתבאר מזה הספור:

התועלת הי"ג הוא להודיע זה המופת הנפלא שהיה בהגעת הנבואה לשבעים זקנים ובנתינת השליו לישראל בזה הרבוי הנפלא כי זה כלו ממה שיישיר לקיום הפנות התוריות:

התועלת הי"ד הוא להודיע שהאיש השלם מאד לא יהיה תשוקתיו רק לעבודת השם יתע' ויניח כל העניינים הגופיי' לפי מה שאפשר וכ"ש המשגל שאינו לאדם במה שהוא אדם ולזה ביאר שמשה פירש מן האשה מצד מה שנגוהו על זה מרים ואהרן ואמרו כי מצד הנבואה לא יצטרך לפרוש ממנה כי גם בהם דבר יי' עם התעסקם בצרכי החומר בעת הראוי:

התועלת הט"ו הוא להודיע שראוי לאדם שיתנהג במדת הענוה והשפלות בתכלית מה שאפשר הלא תראה כי משה עם שלמותו הנפלא והיותו הלך ונביא העיד עליו הכתוב שהיה עניו מכל האדם:

התועלת הי"ו הוא להודיע שאין ראוי לאדם שיתן אל לבו הדברים אשר ישמע שיאמרו כנגדו ואף על פי שיהיה אדון לאשר יאמרו הדברי' כנגדו הלא תראה כי משה לא התפעל כלל ממה שאמרו כנגדו מרים ואהרן אבל שתק ולזה סמך לזה הענין אמרו והאיש משה עניו מאד ויתבאר עוד שכבר ידע זה משה ממה שאמר לו אהרן אל נא תשת עלינו חטאת אשר נואלנו ואשר חטאנו: **התועלת** השבע עשרה הוא להודיע עוצם מעלת משה בנבואה מצד ההבדלים הנפלאים שזכר השם יתעלה שיש בנבואת משה רבינו:

התועלת השמנה עשר' הוא להודיע שאין ראוי לשלם לנקום ולנטור על אשר יעליבהו ולא די לו בזה אבל ראוי שיעזור לאשר דבר כנגדו הלא תראה כי משה רבי' עליו השלום לא די שלא התפעל ממה שהטיחה מרים אחותו מהדברים כנגדו אבל עזר אותה בתפלה כפי היכולת: **התועלת** התשע עשרה הוא להודיע מה שהשיגת השם יתעלה לכבוד משה שלא רצה שיסעו ישראל מחצרות עד האסף מרים כדי שלא תלך יחידה מחוץ למחנה במסע המחנות וישיגנה גנות רב על זה:

פרשת שלח לך

שלח לך אנשים ויתרו את ארץ כנען אשר אני נותן לבני ישראל וגו' יתבאר ממה שנזכר בפרשת ואלה הדברים שישראל שאלו למשה לשלוח איהם מרגלים שנאמר ותקרבון אלי כלכם ותאמרו נשלחה אנשים לפנינו ובמלך משה בגבורה ובא הצווי שישלח ראשי העם והם נשיאי המטות כי לשלמותם יתכן בהם יותר שלא יאמרו דבר יניאו בו לב העם ולזה אמר כלם אנשים ראשי אלפי ישראל המה להורות שהיו אנשים חשובים וכאלו השתדל השם יתעלה לברוח במה שנפלה בו עם שכבר היה ראוי שיבטחו בהש' יתעלה שכבר יורישם את הארץ מצד ראותם עוצם נפלאותיו במצרים ועל הים ובכל המקומות אשר באו שם עם שבחצרות ראו מופתים רבים מה' כמו שנזכר בזה הספור ולזה לא היה ראוי שיהיה תורם את הארץ כי אם לראות טובה ויופיה ואי זה צד יתכן להם יותר לכבשה עם יד השם הטובה עליהם אך לא היה ראוי שיראו שתקצר יד השם יתעלה מלתתה אליהם ואם היה שיחקרו מאי זה צד יקל יותר לכבשה כי השם יתעלה כשיביא הצורך לעשיית המופתי' יתבר להם הסבות אשר יהיה בהם יותר מעט מהזרות במופתי' ההם כמו שביארנו בששי מספר מלחמות יי'· ויקרא משה להושע בן נון יהושע· ידמה שהוסיף אות על שמו לסבה כמו שמצאנו כשרצה ה' ית' לשנות דבר אברהם ושרה אל שיהיה להם זרע ששינה שמם וידמה שכבר נגלה למשה סוף דבר המרגלים יהיה להביא לכם ולזה שנה שם הושע בן נון כדי שיעמוד כנגדם ויכלאם וזה יהיה סבה אל שינצלו בני ישראל מהכאת לבם על יד המרגלים וכל זה לא הועיל והנה הביא ישרא' אל כל זה הרע מיעוט אמונתם בשם ית' עד שבקשו לשלוח שם מרגלים לחקור אם יתכן להם לכבוש את הארץ· אולי יספק מספק ויאמ' שלא חטאו ישראל בזאת השאלה לפי שמצאנו מצאנו ביהושע בן נון ששלח מרגלים לירחו ולעי אלא שהיתר זה הספק לא יקשה עם מה שנבאר מזה כי זה ריגול יריחו לא היה כי אם לחקור אם כמוגו יושבי הארץ מפניהם כמו שביארנו שם וריגול העי היה לחקור מאי זה מקום יתכן להם לכבשם בקלות ואיך· לא שתהיה כונתם שאם יהיו חזקים ישמרו מלהלחם בהם· וראיתם את הארץ מה היא· ר"ל אם היא ארץ הרים ובקעים או היא ארץ מישור· ואת העם היושב עליה· ר"ל שיחקרו אם הם גבורי' או חלושים ואם הם רבי המספר או מיעוטי המספר· ומה הארץ אשר הוא יושב בה הטוב' היא אם רעה· ר"ל אם אוירה טוב שיעמדו האנשים שם בריאי' או הענין בהפך· הבמחנים· הם המקומות הבלתי מוקפים חומה· אם במבצרי'· הם המקומו' המוקפי' חומה· וחברון שבע שנים נבנתה לפני צען מצרים· אחשוב שיהיה זה המאמר להורות על חשיבות המקום הזה כי צוען היה מקום חשוב מאד בארץ מצרים ועם כל זה היה יותר חשוב חברון כי כשנפוצו על פני כל הארץ בוני המגדל ופרו ורבו מעט עד שמלאו הארץ הנה בלי ספק כשהיו בונים במקום אחד היו בנום במקו' היותר חשוב אשר בו וכאשר היה צר להם המקום היו בונים במקו' אחר שם ואם הוא למטה מהראשון בחשיבות ולזה הוא מבואר שלא נבנתה חברון קודם צוען מצרים אלא מפני היותה חשובה ממנה· וישאוהו במוט בשנים· הנה לפי הפשט ידאה ששנים נשאו המוט שהיה בו אשכול האחד מן הראש האחד והאחד מן הראש השני או ירצה בזה שהמוט היה בשנים מוטות והיו נושאים אותו ד' והביאור הראשון נראה יותר לפי הפשט ואולם לרבותי' ז"ל על צד ההפלגה והגוזמא שהיו טורטני וטורטני דטורטני· ויבאו אל משה ואל אהרן ואל כל עדת בני ישראל וגו'· הנה אחר זה כי אלו היו מספרי' זה תחלה למשה ולאהרן כמו שהיה ראוי לא היה מתחדש מפני דבתם מה שאירע מן הרע כי כבר היה נקל למשה ולאהרן לישב לבם שיסמכו בשם יתעלה עם שיהושע וכלב היו מחזיקי' את ידיהם אבל הם השיבו אותם ואת כל העדה ובזה הניאו את לב העם בדרך שלא יוכלו לתקן עותתם והנה אמרו למשה בפני כל העם שהארץ ההיא היה זבת חלב· חלב מרב דשנה· ורעננותה לטוב המרעה אשר שם לצאן ולדבורים או יהיה הדבש דבש תמרים כמו שאמרו רז"ל ואמנם העם אשר שם הם נבורים מאד ויש להם עוז ותוקף גדול והנה באמרו· כי עז העם העידו גבורתם והיותם רבי המספר כי העז יהיה לעם משני אלו הצדדים· והורו עוד על רבוי העם במספר מה שספרו בערים שהם גדולות מאד כי הערים תצטרכנה גדולות כשהיו העם אשר בה רבי המספר ובאמרם שהערים בצורות הורו שהם חזקות ומוקפות חומה וספרו עוד להגדיל העם שכבר ראו שם ילידי הענק והנפילים עוד במה שספרו להם שעמלק היה יושב בארץ הנגב כי כבר ראו מלחמת עמלק והכירו שעמלק היו מנצחים אותם כאשר משה מניח ידו וזה ממה שהוא ראוי שיפול אימה עליהם כשיראו שיצטרכו ללכת להלחם עם עם עמלק בארצם שהם בה יותר חזקים מאד מחוקם חוץ לארצ' כשנלחם בהם יהושע וספרו להם עם זה רבוי האומות שהיו בהר שהיה קשה מאד ללכת להלחם עמהם שם· והכנעני ג"כ היה במקום חזק כי היה יושב אל הים ואל יד הירדן ויקשה ללכת שם להלחם עמו ועדין לא ספרו מאויר הארץ אם הוא טוב לבריות אם אין וזכרו זה אח' זה במה שאמרו ארץ אוכלת יושביה ר"ל שהיא משחתת יושביה ומכלה אותם מצד רוע אוירה· ויהס כלב את העם אל משה· ידמה שתכף ששמעו העם זה הענין מפי מרגלים היו מתלוננים ואומרים שלא יעלו שם כמו שנגלה אחר זה והנה שתק כלב את העם בעבור משה ואמר עלה נעלה וירשנו אותה כי יכול נוכל לה ר"ל לפי מה שנתפרסם לנו מנפלאות השם יתעלה ע"י משה· אנשי מדות· ר"ל רבי הקומה· ויבכו העם בלילה ההוא· ר"ל שלא סרו מלבכות ולהתאונן על זה הענין עד עבור הלילה שאחר היום ההוא ואמרו איש אל אחיו נתנה ראש ונשובה מצרים בכאן נגלית הסבה אשר בעבורה סבב ה' ית' שיראו מלשוב למצרים וזה טעם כל מה שסבב השם ית' למנעם מלשוב למצרי' היו נכשלים בזה ראה מה היו עושים לולי הסבות ההם ואולם הסבות שסבב השם ית' למנעם מזה הנה הראשונה התנצלם את מצרים· ר"ל שלקחו משכיניהם שם כלי כסף וכלי זהב ושמלות כי זה ממה שהיה ראוי בעבורו שייראו מלשוב למצרים· והשנית היתה טביעת פרעה וחילו בים סוף כי מפני זה ראוי שייראו מלשוב בידם פן יקחו מהם נקמתם· והסבה השלישית הוא מה שהנחה הש' יתע' את ישראל דרך המדבר ולא רצה לנחותם דרך ארץ פלשתים כי קרוב הוא ויקל לעם לשוב למצרים· קהל עדת בני ישראל· ר"ל קבוץ העדות כי כל שבט ושבט היה עדה אחת מיוחדת· כי לחמנו הם· ר"ל בידנו הם לאכלם כמו הלחם אשר הוא בידנו· סר צלם מעליהם· לפי שאמרו המרגלים ארץ אוכלת יושביה היא להורות על שהארץ היתה בלתי טובה לעמוד בה בבריאות ואמרו זה לפי שראו שמתו רבים שם ושהיו שם חולים רבי' הנה אמרו יהושע וכלב שזה הדבר ורבוי החולאים לא היה בהם מפני היותו אויר הארץ ההיא בלתי זך אך היה לפי שבא קץ האומות ההם למות כי סר מהם המגן והמחסה שהיה מגין עליהם ולרוע מזל האומות ההם היה זה לא לרוע הארץ ולזה יתבאר שזה הענין איננו מה שראוי שיפיל מורך בלב ישראל מהלחם עם הגוים ההם אבל הוא מה שראוי שיחזק לבם בראותם רוע מזל האומות ההם והיות השם יתע' עם ישראל והנה הגיע מרוע ישראל שאמרו כל העדה לרגום יהושע וכלב באבנים והוא אפשר שגם כנגד משה ואהרן אמרו כי הם היו רוצים לבחור ראש אחד במה שאמרו נתנה ראש ונשובה מצרים ולמנעם מזה נראה תכף כבוד יי' באהל מועד אל כל בני ישראל באופן שהיו מרגישי' בבא דבר ה' יתעלה למשה· אכנו בדבר ואורישנו· ר"ל אין לחוש מפני כלותי את העם הזה שתופר בריתי עם האבות במה שנשבעתי להם מעניין ירושת הארץ כי כבר אעשה אותך לגוי גדול ועצום ממנו ובזרעך יתקיים הברית ההוא והוא מבואר שאין כלותו אותם תנאי במה שייעד לו שיעשה אותו לגוי גדול ועצום ולזה נתקיים למשה זה הייעוד אף על פי שלא כלה השם יתע' את ישראל כמו שדקדקו רז"ל ממה שאמר ובני רחביה רבו למעלה· ויאמר משה אל יי'· שאין ראוי שיעשה זה פן יביא זה אל שיחשבו הגוים שמפני שלא היה להשם ית' כח לנצח האומות האלו באופן שיירשו ישראל ארצם קם והרגם במדבר והנה בעניין העגל אמר משה למה יאמרו מצרים לאמר ברעה הוציאם ובזאת התפלה אמר כי כל הגוים אשר שמעו את שמע השם ית' יאמרו זה ולהשלים ביאור בזה אמר משה ושמעו מצרים את הדבר הזה אשר תעשה לישראל עתה מהכליון החרוץ ושתק מלספר מה שיאמרו על זה עד סוף העניין שאמר בכלל שכל שומעי שמע השם יתע' יאמרו שמבלי יכולת השם יתעלה להורישם הארץ כלה אותם במדבר וזה שכבר סאלת בכחך את ישרא' מקרבו ויספרו המצריים אל יושבי הארץ הזאת להורות על חוזק השגחתך בישראל ויושבי הארץ הזאת שמעו ונתפרסם להם כי עין בעין נראה אתה לישראל במעמד הר סיני ובזולתו שהיו רואים ישראל בבא ה' לדבר עם משה וענניך עומד אצלם בעת הגעת הנבואה למשה ובעמוד ענן הולך לפניהם יומם ובעמוד אש לילה וזה כלו מורה על יתרון השגחתך בהם בחוזקת היד ואחר שכן הוא הנה יאמרו כלם אלו היה יכול השם יתע' להורישם הארץ לא היה נמנע מזה שהרי הוא מראה שהוא אוהב אות' אהבה יתרה אך מפני שלא יכול על זה קם והרגם במדבר ועתה יתגאל לכל גודל כחך שדברת כי למען ספר שמך בכל הארץ עשית נפלאות בארץ מצרים ולזה ראוי שתשמר מלעשות מה שיביא לחשוב האנשי' שידך תקצר מעשות אשר יעדת מהטוב לעמך· אתה השם שהוא ארך אפים· ר"ל האף שהוא מצד ההשגחה הכללית במקרה והאף שהוא מצד ההשגחה הפרטית על דרך התוכחת והוא מצד מה שהוא טוב כי השם יתע' לא יעשה רע כי אם מהצד שהוא טוב והנה הש' יתע' מאריך כל אחד משל האף המגיע במקרה מצד ההשגחה הכללית מה שיגיע מהרעות באמצעות הנרמים השמימיים אשר שמם השם יתע' להשגיח במין האנושי בכללות כמו שביארנו במאמר הב' והה' מספר מ"י והנה השתדל השם יתע' להרחיק הרעות ההם בחוזקת היד מצד השכל אשר נתן לאדם אשר הוא כלי להנצלו מהם ואמנם הרע אשר הוא על דרך התוכחת יאריכהו ג"כ השם יתעלה כשיוכיח תחלה בתוכחת קל ואחר כך בקשה ממנו או בשישלח השם לחוטאים ההם ע"י נביאיו שאם לא ישובו אליו יחול עליהם הרע ולזה ראוי שלא תמהר להביא עליהם זה הרע הנפלא· ורב חסד· ר"ל אתה השם אשר מדרכך להשפיע רבוי הטוב לא זולת זה וזה מבוא' ונגלה ממה שהפלגת להשגיח ביציר' הבעלי חיים וזולתם בזאת ההשגחה הנפלאה אשר ילאו השכלים האנושיים להשיג ממנה כי אם שיעור מעט ביחס אל מה שבהם בכללות מיתרון ההשגחה ולזה ג"כ ראוי שלא יגיע ממך זה הרע הנפלא· נושא עון ופשע· ר"ל אתה השם אשר מדרכך לשאת עון ופשע כששובו החוטאים אליך או כאשר יגיע צער נפלא למושגחים ממך ברעה אשר תמצא אותם כמו שביארנו בפרשת כי תשא ולזה ראוי שלא תגיע לישראל זה הרע הנפלא בעבור אהבתך אותי שאצטער מאד בזה· ונקה לא ינקה· ר"ל שאין מדרכו להגיע מהרע על צד התוכחת שיכרית בהם הנוכח מכל וכל שאם יהיה הענין כן לא יהיה התוכחת ההיא לטוב והמשל שמי שירצה להוכיח בנו לא יהרגנו כדי שיקבל תוכחת אבל יכנו או יסרנו אבד וכן העניין במי שירצ' להוכיח עם אחד כאחד הנה יתכן להוכיח העם שימותו קצתם ונוסרו הנשארים אך לא ימיתם כלם להוכיח את העם ולזה ג"כ ראוי שלא תכלה זה העם בזה האופן· פוקד עון אבות על בנים· ר"ל אתה ה' ית' שרצית שתשלם התוכחת פוקד עון אבו'

מ"ע ספורנו

אלא מפני שהוא ראוי לכך וכבן היה לכם לירא מלדבר באיש כזה ואם אולי חשבתם שאיני מכיר במעשיו ושאתם מכירי' בו יותר מפני שחשבתי שהוא ראוי לכך ואינו כן הנכם יותר חוטאים אל ה' תועה כאמרם ז"ל אז קשה מן הראשונה: ויחר אף ה' גם שלא נכנעו תכף כמו שעשה דוד באמרם אל נתן חטאתי: וילך והענן סר· כמרחיק המצורעת כדי שישלחוה אל מחוץ למחנה לביישה: אל נא תהי כמת אשר בצאתו מרחם אמו ויאכל חצי בשרו· הנה העובר שהוא מת באופן זה שבצאתו מרח' אמו נאכל ונתקלקל חצי בשרו אף על פי שנראה שהוא מוסיף שלמות בלידה על מה שהיה לו בבטן אמו בצאתו משם אל מקום החיים השלמות הוא אמנם מוסיף גרעון בהיות נאכל חצי בשרו באותה הלידה· כן אתה היוצא מן המדבר ונכנס לארץ הנבחרת ובזה תיטיב מכון לשבתך אל נא תהי כאותו המת שתניח חצי בשרך במדבר: אל נא רפא נא לה· בנגעה אני שואל שתרפא עתה לה ולא נצטרך לכנסה להוציאה חוץ למחנה: הלא תכלם· ראויה היא לזאת הבושה: והעם לא נסע· אף על פי שהענן סר מעל האהל· וכתיב ובהעלות הענן מעל האהל יסעו בני ישראל בכל מסעיהם מכל מקום לא נסעו שהכירו שלא נעלה אז אלא להרחיק המצורעת: ויחנו במדבר פארן· במקום מן המדבר שלא היה לו שם כלל אבל היה אצל קדש ברנע וקרא לם כדי לסדר עיניני' ולהכנס שם שהיא העיר הראשונה מארץ ישראל שפגעו באותו הדרך כמו שהעיד באמרו ונבא עד קדש ברנע ואומר אליכם באתם עד הר האמורי אשר ה' אלהינו נותן לנו עלה רש וכו' וקרא אותו המקום רתמה כמבאר באלה מסעי:

שלח לך

וידבר ה' אל משה· שלח לך אנשי'· אל תניח שישלחו הם כמו שאמרו לעשות באמרם נשלחה אנשי' לפנינו שמא ישלחו הדיוטות בלתי מכירים שבח הארץ ויספרו בגנותה באופן שיחשבו ישראל עלה' תועה ולא ישובו בתשובה כמו שעשו אחר כן באמרם חטאנו לה' וזה כי המרגלים ששלח משה אף על פי שהרשיעו להניא לב העם מחסרון אמונתם באל שדי מכל מקום הכירו וספרו טובת הארץ באמרם וגם זבת חלב ודבש היא וכן העיד באמרו ויקחו בידם מפרי הארץ ויאמרו טובה הארץ אלא שאמרו שהיה נמנע לכבשה וכאשר סשירו ישראל מטעותם על שלא בטחו בישועת האל יתעלה ונכחונו אחר שעשה עמהם להפליא שבו בתשובה ואמרו חטאנו לה' אנחנו נעלה ונלחמנו והתפללו כאמרו ותשובו ותבכו לפני ה' אלא שלא קבל האל יתי' תפלתם מפני חלול ה' שעשו שאינו מתכפר אלא במיתה וכמו שהעיד בהם באמרו וביום פקדי ופקדתי כו': כל נשיא בהם· כל מי שהוא המעולה שבכל שבטו להכיר ענין הארץ: כלם

אבן עזרא

ומעם אלה שמות האנשים אחר שאמר ואלה שמותם להודיע כי כן היה שמותם לעול' ולא השתנו כמו הושע : עלו זה בנגב · וידוע כי מצרים היא נגב ארץ ישראל כאשר פירשתי בספר דניאל והראיה כי רוח'מצרים פחות משלשים מעלות ורוחב ירושלם שלשים ושלש ומדבר פארן בנגב ארץ מצרים והנה פי'בנגב איכו נגב המחנה רק פירושו כנג'של ארץ כנען והע' בחברון שהוא ליהודה והכתוב אמר יהודה יעמוד על גבולו מנגב : וראיתם את הארץ מה היא · ומה העם : החזק · למלחמה ואחר כן פיר'מה הארץ הטובה היא שהאויר שלה והמים שלה טובים : הבמחני' · כמו הקדריי' שחוני'באהלים : השמנ' היא · לתת תבה אמרו הז"ל כי טעם ויבא על כלב בן יפונה כי כל אחד הלך לבד אחד : לפני מצרים · שם מדינה סמוכה של מצרים וכן · מבית לחם יהוד' ויש אומרים שפירושו מגזרת אהל בל יצען בדרך רחוקה · וטעם להזכיר חברון להודיע שהיא קדמונית : עד נחל אשכול · דברי משה ויתכן להיות כמו וירדוף עד דן להיות שם אחר :

קרא

ספר במדבר יד

רשי

על פי יי' ברשותו שלא עכב על ידו : כלם אנשים · כל אנשים שבמקרא לשון חשיבות ואותה שעה כשרי' היו : ויקר' משה ליהושע וגו' · נתפלל עליו יה יושיעך מעצת מרגלי' : עלו זה בנגב · הוא היה הפסולת של ארץ ישר' שכן דרך התגרי' מראין את הפסולת תחלה ואחר כך מראים את השבח : את הארץ מה היא · יש ארץ מגדלת גבורים ויש ארץ מגדלת חלשי'ים מגדלת אוכלוסין ויש ממעט אוכלוסין : החזק הוא הרפה · סימן מסר לה' אם בפרזים יושבי' חזקין הם שסומכין על גבורת' ואם בערי' בצורי' הם יושבין חלשים הם : הבמחנים · תרגום הבפצחין כרכין פצוחין ופתוחין מאין חומה : הטובה היא · במעיינו' ותהומו' טובים ובריאי' : היש בה עץ · אם יש בהם אדם כשר שיגין עליהם בזכותו : בכורי ענבים · ימים שהענבים מתבשלים בבכור : ממדב' צין עד רחוב לבא חמת · הלכו בגבוליה באורך וברוחב כמין גם הלכו · רוח גבול דרומית ממקצוע מזרח עד מקצוע מער' כמו שצוה משה עלו זה בנגב דרך גבול דרומית מזרחית עד הים שהים הוא גבול מערבי ומש' חזרו והלכו כל גבול מערבי על שפת הים עד לבא חמת שהו' אצל הר ההר במקצוע מערבית צפונית כמו שמפורש בגבולות הארץ בפרשת אלה מסעי : ויבא עד חברו' · כלב לבדו הלך שם ונשתטח על קברי אבות שלא יהא ניסת לחביריו להיו' בעצת' וכן הוא אומר ולו אתן את הארץ אשר דרך בה וכתיב ויתנו לכלב את חברון : שבע שנים נבנתה · אפשר שבנ'חם את חברון לכנען בנו הקטן קודם שיבנ' את צוען למצרים בנו הגדול אלא שהיתה מבונה בכל טוב על אחד משבע' בצוען ובא להודיעך שבחה של ארץ ישראל שאין לך טרשין בארץ יותר מחברון לפיכך הקצוה לקברות מתים ואין לך מעולה בכל הארצות כמצרים שנ' כגן יי' כארץ מצרים וצוען היא המעולה שבארץ מצרי' שם מושב המלכים שנ' כי היו בצוען שריו והיתה חברון טוב' ממנ' שבעה חלקים :

זמורה

תורה

ה וַיִּשְׁלַח אֹתָם מֹשֶׁה מִמִּדְבַּר פָּארָן עַל־
פִּי יְהוָה כֻּלָּם אֲנָשִׁים רָאשֵׁי בְנֵי־
יִשְׂרָאֵל הֵמָּה: וְאֵלֶּה שְׁמוֹתָם לְמַטֵּה
ה רְאוּבֵן שַׁמּוּעַ בֶּן־זַכּוּר: לְמַטֵּה
שִׁמְעוֹן שָׁפָט בֶּן־חוֹרִי: לְמַטֵּה יְהוּדָה
כָּלֵב בֶּן־יְפֻנֶּה: לְמַטֵּה יִשָּׂשכָר יִגְאָל
בֶּן־יוֹסֵף: לְמַטֵּה אֶפְרָיִם הוֹשֵׁעַ בִּן־
י נוּן: לְמַטֵּה בִנְיָמִן פַּלְטִי בֶּן־רָפוּא:
לְמַטֵּה זְבוּלֻן גַּדִּיאֵל בֶּן־סוֹדִי: לְמַטֵּה
יוֹסֵף לְמַטֵּה מְנַשֶּׁה גַּדִּי בֶּן־סוּסִי:
לְמַטֵּה דָן עַמִּיאֵל בֶּן־גְּמַלִּי: לְמַטֵּה
אָשֵׁר סְתוּר בֶּן־מִיכָאֵל: לְמַטֵּה
טו נַפְתָּלִי נַחְבִּי בֶּן־וָפְסִי: לְמַטֵּה גָד
גְּאוּאֵל בֶּן־מָכִי: אֵלֶּה שְׁמוֹת הָאֲנָשִׁים
אֲשֶׁר־שָׁלַח מֹשֶׁה לָתוּר אֶת־הָאָרֶץ
וַיִּקְרָא מֹשֶׁה לְהוֹשֵׁעַ בִּן־נוּן יְהוֹשֻׁעַ:
וַיִּשְׁלַח אֹתָם מֹשֶׁה לָתוּר אֶת־אֶרֶץ
כְּנָעַן וַיֹּאמֶר אֲלֵהֶם עֲלוּ זֶה בַּנֶּגֶב
וַעֲלִיתֶם אֶת־הָהָר: וּרְאִיתֶם
אֶת־הָאָרֶץ מַה־הִוא וְאֶת־הָעָם הַיֹּשֵׁב
עָלֶיהָ הֶחָזָק הוּא הֲרָפֶה הַמְעַט הוּא
אִם־רָב: וּמָה הָאָרֶץ אֲשֶׁר־
הוּא יֹשֵׁב בָּהּ הֲטוֹבָה הִוא אִם־רָעָה
וּמָה הֶעָרִים אֲשֶׁר־הוּא יוֹשֵׁב בָּהֵנָּה
הַבְּמַחֲנִים אִם בְּמִבְצָרִים:
כ וּמָה הָאָרֶץ הַשְּׁמֵנָה
הִוא אִם־רָזָה הֲיֵשׁ־בָּהּ עֵץ אִם־אַיִן
וְהִתְחַזַּקְתֶּם וּלְקַחְתֶּם מִפְּרִי הָאָרֶץ
וְהַיָּמִים יְמֵי בִּכּוּרֵי עֲנָבִים: וַיַּעֲלוּ
וַיָּתֻרוּ אֶת־הָאָרֶץ מִמִּדְבַּר־צִן עַד־
רְחֹב לְבֹא חֲמָת: וַיַּעֲלוּ בַנֶּגֶב וַיָּבֹא
עַד־חֶבְרוֹן וְשָׁם אֲחִימַן שֵׁשַׁי וְתַלְמַי
יְלִידֵי הָעֲנָק וְחֶבְרוֹן שֶׁבַע שָׁנִים
נִבְנְתָה לִפְנֵי צֹעַן מִצְרָיִם:
וַיָּבֹאוּ עַד־נַחַל אֶשְׁכֹּל וַיִּכְרְתוּ מִשָּׁם

זמורה

תרגום

וּשְׁלַח יָתְהוֹן מֹשֶׁה מִמַּדְבְּרָא דְפָארָן עַל־מֵימְרָא דַייָ כּוּלְּהוֹן גּוּבְרִין רֵישֵׁי בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל אִינּוּן: וְאִלֵּין שְׁמָהַתְהוֹן לְשִׁבְטָא דִרְאוּבֵן שַׁמּוּעַ בַּר־זַכּוּר: לְשִׁבְטָא דְשִׁמְעוֹן שָׁפָט בַּר־חוֹרִי: לְשִׁבְטָא דִיהוּדָה כָּלֵב בַּר־יְפֻנֶּה: לְשִׁבְטָא דְיִשָּׂשכָר יִגְאָל בַּר־יוֹסֵף: לְשִׁבְטָא דְאֶפְרַיִם הוֹשֵׁעַ בַּר־נוּן: לְשִׁבְטָא דְבִנְיָמִן פַּלְטִי בַּר־רָפוּא: לְשִׁבְטָא דִזְבוּלֻן גַּדִּיאֵל בַּר־סוֹדִי: לְשִׁבְטָא דְיוֹסֵף לְשִׁבְטָא דִמְנַשֶּׁה גַּדִּי בַּר־סוּסִי: לְשִׁבְטָא דְדָן עַמִּיאֵל בַּר־גְּמַלִּי: לְשִׁבְטָא דְאָשֵׁר סְתוּר בַּר־מִיכָאֵל: לְשִׁבְטָא דְנַפְתָּלִי נַחְבִּי בַּר־וָפְסִי: לְשִׁבְטָא דְגָד גְּאוּאֵל בַּר־מָכִי: אִלֵּין שְׁמָהַת גּוּבְרַיָּא דִּי־שְׁלַח מֹשֶׁה לְאַלָּלָא יַת־אַרְעָא וּקְרָא מֹשֶׁה לְהוֹשֵׁעַ בַּר־נוּן יְהוֹשֻׁעַ: וּשְׁלַח יָתְהוֹן מֹשֶׁה לְאַלָּלָא יַת־אַרְעָא דִכְנָעַן וַאֲמַר לְהוֹן סַקוּ דָא בְּדָרוֹמָא וְתִסְּקוּן לְטוּרָא: וְתֶחֱזוּן יַת־אַרְעָא מָה הִיא וְיַת־עַמָּא דְּיָתֵיב עֲלַהּ הַתַּקִּיף הוּא אִם־חַלָּשׁ הַזְּעֵיר הוּא אִם־סַגִּי: וּמָה אַרְעָא דִּי־הוּא יָתֵיב בַּהּ הֲטָבָא הִיא אִם־בִּישָׁא וּמָה קִרְוַיָּא דִּי־הוּא יָתֵיב בְּהֵין הַבִּפְצִחִין אִם־בִּכְרַכִּין: וּמָה אַרְעָא הַעֲתִירָא הִיא אִם־מִסְכֵּינָא הַאִית בַּהּ אִילָנִין אִם־לָא וְתִתַּקְפוּן וְתִסְּבוּן מֵאִבָּא דְאַרְעָא וְיוֹמַיָּא יוֹמֵי בִּכּוּרֵי עִנְבִין: וּסְלִיקוּ וְאַלִּילוּ יַת־אַרְעָא מִמַּדְבְּרָא־דְצִין עַד־רְחוֹב לְמֵיעַל חֲמָת: וּסְלִיקוּ בְדָרוֹמָא וַאֲתָא עַד־חֶבְרוֹן וְתַמָּן אֲחִימַן שֵׁשַׁי וְתַלְמַי בְּנֵי גִּבָּרַיָּא וְחֶבְרוֹן שְׁבַע שְׁנִין אִתְבְּנִיאַת קֳדָם טָנֵס דְּמִצְרָיִם: וַאֲתוֹ עַד־נַחֲלָא דְאַתְכָּלָא וּקְצוֹ מִתַּמָּן

עוברתא

מסורה

אפרי' ד' קמצין וסימ' למטה אפרי' הושע בן נון · ויהי איש אח' מהר אפרים · חבור עצבים אפרים הנח לו · צרור עון אפרי' צפונ' חטאתו וסי' בלשון תרגו' חוטר' דגבר' צריר ומתקן : רפוא חד מן י"ב מלין כתי' אל"ף בסוף ולא קרינ' וסי' רפוא · למטה בנימן פלטי בן · ההלכוא ויהי בהוציאם את המלכים · הקליא · ויאמר ישי לדוד בנו · אבוא זאת המנוחה · רצוא' והחיות רצוא ושוב · ואת יקיהא · ומדד ארך הבנין · נקיא ול' תתן עלינו דיונה · נקניא מצרי' לשמה תהיה · נגוא · ומני שים טעם די כל · ושיציא בית' דנא עד יום · יפוא · ויתנו כסף לחצבים · ארעא · ובתרך תקום מלכו : מה היא ד' וסי' נמסר בסדר חיי שרה : ואת העם י"ב וסי' וישב את כל הרכוש · ואת העם העביר · וראיתם את הארץ · ואת העם צו לאמר · ואת העם צוה יהושע · ואבימלך נלחם בעיר · לבשר בית עצביהם ואת העם · וחבירו דד"ה · ואחרי כן נאם יי' אתן את צדקיהו · ואת העם אשר כה · וחבירו דד"ה · ויתן אל חי אל לבי : השמנה ב' וסימ' ומה הארץ השמנה היא אם · האברת אבקש · וא' והשמנה וסימ' והם במלכותם : בהנה ג' וסימ' לחטא אשר הוא יושב · אשר אתה בוטח : אם אין ד' וסי' נמסר בסדר בשלח : ויבא ח' סבירי' לשון רבי' וסי' ויעלו בנגב ויבא · ויבא אלי אנשי' · ויבא אלה כבא אל · ויבא אל הגוים אשר · והנה עבדי דוד ויואב בא · יבוא וברותי מכם המורדי' · אך ביי' לי אמר · יבואו ירגנו על בכל : אשכל כל ליש' מלאים במ"ה הס' וסימ' בלערי רק אשר אכלו הנערים · ויבא הפליט ויגד לאברם העברי · ויבאו עד נחל אשכל · ויפנו ויעלו ההרה · אשכל הכופר דודי לי :

חזקוני

כלם אנשי' · פרש"י אותה שעה כשרי' היו כלו' כשעה שנבחרו אבל מכאן ואילך הסמיכו כמו שפר"שי גבי וילכו ויבאו : ראשי בני ישראל המה · שרי אלפים : כלב בן יפונה · הוא כלב בן חצרון ונקר' שמו יפונה על שפנה מעצת המרגלי' : למטה יוסף למטה מנשה · אע"פ שבמקומות אחרים נקר' יוסף ע"ש אפרים כאן כללו על שבט מנשה לפי שמניהם הוציאו דבה יוסף על אחיו וכשיא מנשה על הארץ ומשאי טעם' כפ' מסעי ובספר יהושע נקר' עוד יוסף על שבט מנשה משום דשם משתעי בחלוקת הארץ ועל הארץ שית' הדבה ולפי שנשיא אפרים לא הוציא דבה הפרידם כאן זה מזה : אלה שמות האנשים · משבט לוי לא נשתלחו מרגל לפי שלא היה לו חלק בארץ : ויקרא משה להושע בן נון יהושע · לא שקראו משה יהושע אלא כך הפירוש הוא שקראו משה יהושע כבר כשנעשה משרתו ומנ' אן בעיניו שכך הוא המנהג שכן מצינו בחברה' ושר' ויעקב דניאל חנניה מישאל ועזרי' צדקיה מכבר שיו משנים נשמיה שנקראו הפרשתא וי"א שינה שמו על שהוצרך להיות מן המרגלים ולעבור דרך עמלק בשם הושע : עלו זה בנגב · של ארץ כנען : ועליתם את ההר · וכיון שתדעו איך תכבשו את ההר בעמק יהיה נוח לכבוש : אם רעה · אם שכלת יושביה כמו שמצינו והמים רעים והארץ משכלת יושביה ועל זה הסיבו ארץ אוכלת יושביה הי' : והתחזקתם · היו צריכים חזוק לפי שהימים ימי בכורי ענבים והשומרים מצויין שם : ממדבר צין עד רחב לבא חמת · גבולות דרומית מזרחית עד קרן מערבית צפונית והמקראות שבפרש' מסעי מוכיחים : ויבא עד חברון · כלב לבדו הלך שם ונשטח על קברי האבות שלא יהא ניסת לחבריו וכו' כך פרש"י : והטעם לפי שלא בקש משה עליו רחמים כמו שבקש על יהושע · ד"א ויבא עד חברון דרך הפסוק לקרא לכמה מרגלים ואורבים לשון יחיד כדכתי' והאורב קם ממקומו : ושם אחימן · לפי שעתידין לומר וגם ילידי הענק ראינו שם עפרש לך הכתוב היכן ראום : וחברון שבע שנים נבנתה לפני צען מצרים · ועדיין לא מתו הנפילים שבו שם מימים קדמונים והכתוב בא להכחיש המרגלים שעתידים לומר ארץ אוכלת יושביה היא : לפני צוען מצרים · פי' לך הכתוב חסיבות א"י על חסיבות ארץ מצרים לפי שאלו משנה והיו בקיאים בה ומכירין בשובחה וחשיבותה : ויכרתו משם

זמורה

בעל הטורים

וישלח אותם משה · ס"ת המה · שאמר להם הכנסו תחי' לעיר שלעולם יכנס אדם בכי טוב ויצא בכי טוב : ראשי בני ישראל המה · המה עולה נ' מלמד שהיו שרי נ' : סודי · ב' גדיאל בן סודי · ותעבוני כל מתי סודי · המרגלי' שהיו מתי סודי ששלחו אותם לתור הארץ ולגלות על סודותיה ותעבוני שהוציאו דבה וגרמו שנקבע לי בכיה לדורות : אלה שמות האנשים · בגימטרי' שמותיה' מכוערים : את ההר · בגי' תורה שתעמוד להם זכות התורה : השמנה ב' · השמנה היא אם רזה · את השמנ' ואת החזקה אשמיד ביחזקאל בפרש' הנבי' על הרועים · אילו לא הוציאו דבה היו זוכי' לכל מה שאמור בענין במרעה טוב ארעה אותם · ומרעה שמן תרעינה אל הרי ישראל · ועכשו שהוציאו דבה גרמו למה שנאמר ובניכם יהיו רועים במדבר מ' שנה וגו' : חמת ויעלו בנגב ויבא · ב"ת בהפך אבות שנשתטח על קברי אבות · למקום

מ"ע ספורנו

כלם אנשי' · אנשי חיל כענין כלא איש אתה וכן וחזקת והיית לאיש · ואלה שמות' · כלם חשובי' איש על שמו מצד עצמם והזכירם לפי זקנת' מפני שהיו אז שוים במעלה בפרט בענין השליחות לא כסדר השבטו' ולא כסדר הדגלים : ויקרא משה להושע בין נון יהושע · אמר שהיה נודע בשבטו לאיש חיל בשם הושע וזה שנקרא למעלה יהושע מפני שמשה רבינו קרא לו כן לכבוד ולהתפלל עליו שיהיה נושע ומושיע אחרי' : עלו זה בנגב · כוס הצד שאנחנו שם שתמצאהו טוב לכבוש ולא נצטרך לסבוב אל מקום אחר : וראיתם את הארץ מה היא · אם היא ארץ נושבת ברוב ערים ופרזות : ואת העם היושב עליה · לדעת אם מושב הארץ טוב כמו שהורו חכמי הרופאים בבחירת המשכנים שנכיטו אל יושבי הארץ אם הם חזקי' ושלמי הגוף או הפך זה וכן בכים אם הם רבי' או מעטי' כי אמנם רבוי העם וחוזקם יורה על היות אויר הארץ והמזונות טובים וההפך יורה על הפכם : הטובה היא · במים רבים וטובים כאמרו כי ה' אלהיך מביאך אל ארץ טוב' ארץ נחלי מים : הבמחנים · אם הם יושבי' בפרזות לבטח בלי שום יראת מלחמה : אם במבצרים · אם יושבי' בערי' המבצר מפני יראת מלחמה בענין חדלו פרזון בישראל חדלו : השמנה היא · בעושר ונכסים כאמרו אשר לא במסכנו' תאכל בה לחם : היש בה עץ · גפן ותאנה ורמון זית שמן ודבש שנשתבחה בהם : והתחזקתם ולקחתם מפרי הארץ · להחזיק בה ואל תיראו שיתנו עיניהם בכם למרגלים : והימים ימי בכורי ענבים · ולא היו הפירות שנשתבחה בהם בשלמותם פדין מכל מקום בשם מש' רבינו שגודל הפירו' ושעמ' בם באותו הזמן יספיק לבעי' על טבת הארץ וטובה :

רלבג

וזה שכאשר כשתכך האדם בחטא הסתבכות רב יצטרך לתוכחת רב להוסר מהחטא ההוא כי כשהיה החטא ההוא לאדם תקין חזק יצטרך להסירו ממנו לתוכחת רב יותר ולזאת הסבה אם היה האב חוטא בזה החטא שחטא הבן יצטרך הבן לתוכחת יותר רב מאשר חטא האב כי זאת התכונה שבה להם כמו קנין חזק ובהיות הענין כן שה' ית' לא יעשה רע בעצמות כי אם בסבה תוכחת והוא מבואר מענין התוכחת שאין ראוי שיכריתנו כי אשר להם התוכחת

רשי

זמורה · שוכת גפן ואשכול של ענבים תלוי בה ממשמע שנ' במוט איני יודע שהוא בשנים מה תלמוד לומר בשנים בשני מוטות הא כיצד שמנה נטלו אשכול אחד נטל תאנה ואחד רמון יהושע וכלב לא נטלו כלום לפי שכל עצמן להוציא דבה נתכוונו כשם שפריה משונה כך עמו משונה ואם חפץ אתה לידע כמה משאוי אחד מהם צא ולמד מאבני שהקימו בגלגל הרימו להם איש אבן אחד מן הירדן על שכמו והקימו בגלגל ושקלום רבותינו משקל כל אחת ארבעים סאה וגמירי טונא דמידלי איניש על כתפיה אינו אלא שליש משאוי במשאו שמסייעין אותו להרים: וישובו מתור הארץ מקץ ארבעים יום · והלא ד' מאות פרסה על ד' מאות פרסה היא והולך אדם בינוני י' פרסאות ליום הרי מהלך מ' יום מן המזרח למערב והם הלכו ארכו ורחבה אלא שגלוי לפני הקב"ה שיגזור עליהם יום לשנה קצר לפניהם את הדרך: וילכו ויבאו · מה וילכו להקיש הליכתן לביאתן מה ביאתן בעצה רעה אף הליכתן בעצה רעה: וישיבו אותם דבר · את משה ואת אהרן: זבת חלב ודבש היא · כל דבר שקר שאין אומרים בו קצת אמת בתחלתו אין מתקיים בסופו: בצורות · לשון חוזק ותרגומו כריכן לשון בירניות עגולות ובלשון ארמי כריך עגול: עמלק יושב וגו' · לפי שנכוו בעמלק כבר הזכירוהו מרגלים כדי ליירא: על יד הירדן · יד כמשמעו אצל הירדן ולא תוכלו לעבור: ויהס כלב · השתיק את כלם: אל משה · לשמוע מה שידבר במשה צווח ואמר וכי זו בלבד עשה לנו בן עמרם השומע היה סבור שבא לספר בגנותו ומתוך שהיה בלב' על משה בשביל דברי המרגלים שתקו כלם לשמוע גנותו אמר והלא קרע לנו את הים והוריד לנו את המן והגיז לנו את השליו: עלה נעלה · אפי' בשמים והוא אומר עשו סולמות ועלו שם נצליח בכל דבריו: ויהס · לשון שתיקה וכן הס כי לא להזכיר בן דרך בני אדם הרוצה לשתק אגודת אנשים אומר שיט: חזק הוא ממנו · כביכול כלפי מעלה אמרו: אוכלת יושביה · בכל מקום שעברנו מצאנום קוברי מתים והקב"ה עשה לטובה כדי לטרדם באבלם ולא יתנו לב לאלו: אנשי מדות · גדולים וגבוהים וצריך לתת להם מדה כגון גלית גבהו שש אמות וזרת כן איש מדון אי' מדה: הנפילי' · ענקי' מבני שמחזאי ועזאל שנפלו מן השמים בימי דור אנוש: וכן היינו בעיניהם · שמענו אומרי' זה לזה נמלים יש בכרמים כאנשים: ענק · שמעניקים חמה בקומתן: לו מתנו · הלואי ומתנו:

שלח

זְמוֹרָה וְאֶשְׁכּוֹל עֲנָבִים אֶחָד וַיִּשָּׂאֻהוּ בַמּוֹט בִּשְׁנָיִם וּמִן־הָרִמֹּנִים וּמִן־הַתְּאֵנִים: לַמָּקוֹם הַהוּא קָרָא נַחַל אֶשְׁכּוֹל עַל אֹדוֹת הָאֶשְׁכּוֹל אֲשֶׁר־

כה כָּרְתוּ מִשָּׁם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל: וַיָּשֻׁבוּ

מִתּוּר הָאָרֶץ מִקֵּץ אַרְבָּעִים יוֹם: וַיֵּלְכוּ וַיָּבֹאוּ אֶל־מֹשֶׁה וְאֶל־אַהֲרֹן וְאֶל־כָּל־עֲדַת בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל אֶל־מִדְבַּר פָּארָן קָדֵשָׁה וַיָּשִׁיבוּ אֹתָם דָּבָר וְאֶת־כָּל־הָעֵדָה וַיַּרְאוּם אֶת־פְּרִי הָאָרֶץ: וַיְסַפְּרוּ־לוֹ וַיֹּאמְרוּ בָּאנוּ אֶל־הָאָרֶץ אֲשֶׁר שְׁלַחְתָּנוּ וְגַם זָבַת חָלָב וּדְבַשׁ הִוא וְזֶה־פִּרְיָהּ: אֶפֶס כִּי־עַז הָעָם הַיֹּשֵׁב בָּאָרֶץ וְהֶעָרִים בְּצֻרוֹת גְּדֹלֹת מְאֹד וְגַם־יְלִדֵי הָעֲנָק רָאִינוּ שָׁם: עֲמָלֵק יוֹשֵׁב בְּאֶרֶץ הַנֶּגֶב וְהַחִתִּי וְהַיְבוּסִי וְהָאֱמֹרִי יוֹשֵׁב בָּהָר וְהַכְּנַעֲנִי יוֹשֵׁב עַל־הַיָּם וְעַל יַד הַיַּרְדֵּן:

ל וַיַּהַס כָּלֵב אֶת־הָעָם אֶל־מֹשֶׁה וַיֹּאמֶר

עָלֹה נַעֲלֶה וְיָרַשְׁנוּ אֹתָהּ כִּי־יָכוֹל נוּכַל לָהּ: וְהָאֲנָשִׁים אֲשֶׁר־עָלוּ עִמּוֹ אָמְרוּ לֹא נוּכַל לַעֲלוֹת אֶל־הָעָם כִּי־חָזָק הוּא מִמֶּנּוּ: וַיֹּצִיאוּ דִּבַּת הָאָרֶץ אֲשֶׁר תָּרוּ אֹתָהּ אֶל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לֵאמֹר הָאָרֶץ אֲשֶׁר עָבַרְנוּ בָהּ לָתוּר אֹתָהּ אֶרֶץ אֹכֶלֶת יוֹשְׁבֶיהָ הִוא וְכָל־הָעָם אֲשֶׁר־רָאִינוּ בְתוֹכָהּ אַנְשֵׁי מִדּוֹת: וְשָׁם רָאִינוּ אֶת־הַנְּפִילִים בְּנֵי עֲנָק מִן־הַנְּפִלִים וַנְּהִי בְעֵינֵינוּ

א כַּחֲגָבִים וְכֵן הָיִינוּ בְּעֵינֵיהֶם: וַתִּשָּׂא

כָּל־הָעֵדָה וַיִּתְּנוּ אֶת־קוֹלָם וַיִּבְכּוּ הָעָם בַּלַּיְלָה הַהוּא: וַיִּלֹּנוּ עַל־מֹשֶׁה וְעַל־אַהֲרֹן כֹּל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וַיֹּאמְרוּ אֲלֵהֶם כָּל־הָעֵדָה לוּ־מַתְנוּ בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם אוֹ בַּמִּדְבָּר הַזֶּה לוּ־מָתְנוּ:

ולמה

[תרגום]

עוֹבַרְתָּא וְאַתְכַּל עִנְּבִין חַד וּנְטָלוּהִי בַּאֲרִיחָא בִתְרֵין וּמִן־רִימּוֹנַיָּא וּמִן־תְּאֵנַיָּא: לְאַתְרָא הַהוּא קְרָא נַחְלָא דְאַתְכָּלָא עַל עֵיסַק אַתְכְּלָא דִי־קָצוּ מִתַּמָּן בְּנֵי יִשְׂרָאֵל: וְתָבוּ מִלְּאַלָּלָא יַת־אַרְעָא מִסּוֹף אַרְבְּעִין יוֹמִין: וַאֲזַלוּ וַאֲתוֹ לְוָת־מֹשֶׁה וּלְוָת־אַהֲרֹן וּלְוָת־כָּל־כְּנִישְׁתָּא דִבְנֵי־יִשְׂרָאֵל לְמַדְבְּרָא דְפָארָן לְרְקָם וַאֲתִיבוּ יַתְהוֹן פִּתְגָמָא וְיַת־כָּל־כְּנִשְׁתָּא וְאַחֲזִיאוּנוּן יַת־אִבָּא דְאַרְעָא: וְאִשְׁתָּעִיאוּ־לֵיהּ וַאֲמַרוּ אֲתֵינָא לְאַרְעָא דִּי שְׁלַחְתַּנָא וְאַף עָבְדָא חֲלַב וּדְבַשׁ הִיא וְדֵין־אִבַּהּ: לְחוֹד אֲרֵי־תַקִּיף עַמָּא דְיָתֵיב בְּאַרְעָא וְקִירְוַיָּא כְּרִיכַן רַבְרְבַן לַחֲדָא וְאַף בְּנֵי־גִבָּרָא חֲזֵינָא תַמָּן: עֲמַלְקָאָה יָתֵיב בְּאַרַע דָּרוֹמָא וְחִתָּאָה וִיבוּסָאָה וֶאֱמוֹרָאָה יָתֵיב בְּטוּרָא וּכְנַעֲנָאָה יָתֵיב עַל־יַמָּא וְעַל כֵּיף יַרְדְּנָא: וְאַצֵּית כָּלֵב יַת־עַמָּא לְמֹשֶׁה וַאֲמַר מִיסַּק נִיסַּק וְנֵירַת יָתַהּ אֲרֵי־מִיכַל נִיכּוֹל לַהּ: וְגֻבְרַיָּא דִּי־סְלִיקוּ עִמֵּיהּ אֲמַרוּ לָא נִיכּוֹל לְמִיסַּק לְוָת־עַמָּא אֲרֵי־תַקִּיף הוּא מִינַּנָא: וְאַפִּיקוּ שׁוּם־בִּישׁ עַל־אַרְעָא דִּי־אַלִּילוּ יָתַהּ לְוָת־בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל לְמֵימַר אַרְעָא דִּי עֲבַרְנָא בַהּ לְאַלָּלָא יָתַהּ אַרְעָא מְקַטְּלָא יָתְבַהָא הִיא וְכָל־עַמָּא דִּי־חֲזֵינָא בְגַוַּהּ אֱנָשִׁין דְּמִשְׁחָן: וְתַמָּן חֲזֵינָא יַת־גִּבָּרַיָּא בְּנֵי עֲנָק מִן־גִּבָּרַיָּא וַהֲוֵינָא בְעֵינֵי־נַפְשָׁנָא כְּקַמְצִין וְכֵן הֲוֵינָא בְעֵינֵיהוֹן: וַאֲרִימַת כָּל־כְּנִשְׁתָּא וִיהַבוּ יַת־קָלְהוֹן וּבְכוֹ עַמָּא בְּלֵילְיָא הַהוּא: וְאִתְרַעַמוּ עַל־מֹשֶׁה וְעַל־אַהֲרֹן כֹּל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וַאֲמַרוּ לְהוֹן כָּל־כְּנִשְׁתָּא לְוֵי דְּמִיתְנָא בְּאַרְעָא דְמִצְרַיִם אוֹ בְּמַדְבְּרָא הָדֵין לְוֵי דְמִיתְנָא: ולמה

אבן עזרא

קרא יקורא כמו אשר ילדה אותה ללוי · יש מקץ שהוא תחלה ויש מקץ שהוא מסוף ויתכן להיות ראש הארבעים: וילכו · להודיע שלא באו לאהליהם אל המחנה רק מיד הלכו: וישיבו אותם דבר · אל משה ואהרן: ויספרו לו · למשה שהוא העיקר: ויהס כלב · אמר ר' יונה המדקדק שטעמו שאמר הסו: ויוציאו דבת הארץ · דבר שלא היה ואין כן ויבא יוסף כי ויבא הפך ויוציאו: דבה · מפעלי הכפל מגזר' דובב שפתי ישנים ובמקומו פירשתיו: אוכל' יושביה · שהאויר שלה רע: אנשי מדות · כל איש הוא איש מדה רק טעמו מדו' גדולו יותר מהכל וכן אנשי לבב ורבים כמו הם: הנפילים · פרשתיו: מן הנפילים · טעמו וגם אחרי כן אשר יבואו ושם מפורש: את קולם · פועל למלת ותשא גם ויתנו: וילונו · מבנין נפעל מהפעלים השניים הנראים לנפעל שלם: סוב

מסרה

וישאהו ד' וסימ' במוט בשנים · מבית אבינדב אשר בגבעה · וחברו · וישאהו על הסוסי' דד"ה דאמצי': וישבו ז' חס' וג' מלאים וסימ' וישבו אתם דבר · וירא כל ישראל כי לא שמע · הנה אוסיפך אל דד"ה · הלין קרמאי מלאים ויקחו בידים מפרי · וישב פנחס בן אלעזר · ויקחו את דגון וישיבו · וישלח מלאכים אחרי · כי לא שמע המלך דד"ת · הנני אוסיפך דמלכים · וישיבו את העבדים: יושב י"ו מלאים בתורה וסימ' נמסר בסדר ויחי: עלה ג' וכתיב ה' וסי' אעלך גם עלה · עלה נעלה וירשנו · עלה ובכה ונמסר גם בויגש · יכול ה' מלאים כלישׁ' וסימ' ויהס כלב: ועיניו קמה ולא יכול לראות דעלי · אתה ידעת את דוד אבי · היכול יכלו ויי' הארצות דד"ה · ושל אחריו אשר יכול להציל את עמו מידי: והאנשי' ח' ר"פ וסימ' בסדר ויגש: ויצאו · י"ב נמסר בסוף סדר אמר: ושם ה' ר"פ בריש נמסר סדר מקץ: הנפילי' ג' א' מלא וב' חס' וסי' הנפילי' היו באר' · ושם ראינו את הנפילי' ב' בו · קדמ' מלא דמלא וגם נמסר בבראשי': לו כ"ב וסימ' כלשון ארמי ישמע' מיתא לבן שטימא יסיפון בארעא ובמדברא בלעם חכימא יהושע קטליה אתתיה בזונה אתקלי אבשלום בזכותי' לא שלטא בגוה חיתא בישתא גברא דשמע לא מתכעסא נפשיה ובאורם בלשו' קדש נמסר במסרא רבת' · וג' ולו וסי' וירב העם עם משה ויאמרו ולו · ויאמר יהושע אתה יי' · ויאמר האיש אל יואב בתר' ולא:

בעל הטורים

למקום ההוא קרא נחל אשכול · הפסוק מתחיל בל' ומסיי' בל' דשתם נזירות ל' יום והיין אם זכה נשתותו ברחוי אז תמרה. ורמזי פקחין ואכה ללמוד וללמד · והאמורי יושב מלא וי"ו שהקול הוא כששה עממים שנאמ' בו כגובה ארזי' גבהו: עלה נעלה · בה"א לומר שאפי' אם יאמ' לנו עשו סולמו' ועלו לרקיע שהוא מהלך ת"ק שנה נעלה · כי חזק הוא ממנו · איתא בגמ' אל תקרי ממנו אלא ממנו שאפי' בע"ה אינו יכול להוצי' כליו משם יש מפרשי' אלא ממנו לשון מנה פי' כלי · וי"ת לפי שכל אותיות של ממנו כפולי' · כגון מ"ם ב"נן וי"ו לכך כולל שנים דברים פשטו והדרש שלו: ועלינו · ב' הנגנו ועלינו · ואם כה יאמרו לנו עלו ועלינו · זה שאומ' כי אין ל"י מעצור להושיע ברב או במעט · אלו היו ס' רבוא ונפלו · ויהונתן לא היו אלא הוא ונערו ונלחמו: ונהי · ב' במס' הכא ונהי בעינינו כחגבי' · ונהי כטמא כלנו · וכן היינו בעיניהם · בגימטרי' והם נמלים קוצין · וכן גם כן נוטריקון וכמו נמלי · ובזה יתיישב מה שפירש רש"י שמענו אומ' נמלים בכרם' כי אין דבר שמם של נמלים · והלא הפסוק אומר ונהי בעינינו כחגבי' וכן היינו בעיניהם ומשמע כחגבים ולא כנמלים · אלא כמו שאמ' כרח' שמדקדק רש"י ע"כ: ונהי כטמ' כלנו · לפי שאז נגזר עליהם סורו טמא: כחגבים · ב' במסו' הכא ואידך ויושביה כחגבים · כדאיתא במדרש שענק א' אכל רמון וזרק הקליפ' וכל שני עשר מרגלים נכנסו לישב בתוכה מפני הגל' וזהו ויושביה כחגבי' שישבו בה כחגבי': לנפול

מ"ע ספורנו

על אודות האשכול אשר כרתו משם בני ישראל · תמהו הכנעניים על שאותו האשכול אצל בני ישראל שכרתו אותו היה דבר חדוש ונפלא כי רבים היו בארץ אשכולות גדולים כמוהו או יותר ממנו ולא היה זה נפלא אצל הכנעניים יושבי הארץ כלל ועל תמיהתם זו קראו המקום נחל אשכול: אל מדבר פארן קדשה · אל אותו החלק מהמדבר שהיה מול קדש ברנע: וגם זבת חלב ודבש היא · לא בלבד היא טובה אבל היא גם כן זבת חלב ודבש נותנת בלי טרח רב מקנה מרבה חלב ורב דבש ומעדני מלך: אפס כי עז העם · אבל אי איפשר לנו לכבשה מפני שהעם עז והערים בצורות ושוכני הארץ הם שונאינו והם בני עמלק שילחמו בשם בנו כדי שלא נקרב אל גבולם: ויהס כלב את העם · השתיק את העם שהיו מתחילי' אז לתת קולם כמו שעשו אח"כ כאמרו ותשא כל העד' ויתנו את קולם · אל משה · שישמעו מה ישיב משה ואולי אז אמר משה מה שהעיד אח' כן באומרו ואומר אליכ' לא תערצון ולא תיראון מהם וכלב חזק דבריו באמרו: עלה נעלה ראוי לנו לעלות כי לא יתקוממו נגדנו לעמוד עלייתנו: וירשנו אותה כי יכול נוכל לה כי אחר שנעלה שם ינוסו מפנינו כי כבר נמוגו כל יושבי כנען: לא נוכל לעלות · שיתקוממו נגדנו ולא יניחונו לעלות כמו שקרה אחר החטא כאמרו וירד העמלקי והכנעני: ארץ אוכלת יושביה · אף על פי שהעם היושבים בה חזקי' אין זה בשביל טבת הארץ אבל הוא מפני שלא ישארו בה זולתי החזקי' שהם חזקי המזג והטחה מתי' בה מפני רוע האויר: בני ענק · מגד האם: מן הנפילים · מגד האם וכן היינו בעיניהם · כחגבי' או פחות מזה ובשביל זה לא קמו עלינו כי לא החשיבו אותנו ויבזו בעיניהם להרע לנו: וילונו על משה ועל אהרן שהיו שלוחי האל להוציאם ממצרים ולהצילם מכל מיתת מות במדבר ואמרו שכל זה נעשה כדי לתתם ביד האמורי: ולמה

חזקוני

זמור' ואשכול סדכתיב ואשכול ש"מ פרטי כינהו ומן הזמור' עשו מוט · וישאהו במוט בשנים נשאוהו במוט הזמור' על שני מוטו' אחרי': מקץ ארבעי' יום שהתחילו בכ"ט בסיון שכשהלכו המרגלי' וכלו בט' באב לערב דתמוז דההו' שתא מלוי מלייהו: אל מדבר פארן קדשה · מדבר פארן ומדבר צין וקדש ברנע ורתמה כמוכים זה לזה דהא כתיב הכא גבעו העם מחצרות ויחנו במדבר פארן והוא רתמה כמפורש בפ' מסעי ושם כתיב ויחנו במדבר צין היא קדש וכאן כתי' אל מדבר פארן קדשה ובפ' מטות כתי' בשלחי אותם מקדש ברנע אפס כי עז העם היוש' בארץ והערים גדולות בצורות · תרגו' לריעותא: וגם ילידי הענק ראינו שם · שכ' עליהם מי יתיצב לפני בני ענק: עמלק יושב בארץ הנגב · עד שאתם עולים משבע אומ' שאלו מן העם היושב על הגבול הוא עמלק שכודוון להם בצאתם ממצרים: והאמורי יושב בהר והכנעני יושב על הים ועל יד הירדן ואין לנו מקום פנוי ליכנס לארץ: ויהס כלב את העם אל משה וגו' · מתוך כך תפון את דברי משה את אשר דבר כנגד המרגלים ואינן כתובין כאן אבל בפר' דברים כתפרשו ואומר אליכם לא תערצון ולא תיראון מהם: ושם ראינו את הנפילים י"מ נפילים גבוהים כמו יבול הר נופל דאיוב שפי' גבוה לשון נפילים: בני ענק · פרש"י שמעניקין את החמה בקומתן מרוב גובה קומתן דומין כאלו נוצרו כוקב ומוכך בנקב שחמה יוצאה בו כך פר"ט בפר' אלו נאמרין: כחגבים · ולאו דוקא כחגבים אלא קטנים ביותר וכן דרך המקרא לדבר ויושביה כחגבים: סלה

רלב"ג

זמן ולא יהיו בהם מנחות לזה בא ללמדנו שהמנחות גם כן מותר לעשות או ומזה המקום למדנו שהמנחות אינם מעכבות ממה שנזכר במעשה העולה והשלמים בפרש' ויקרא ולזה אמרו שאם לא קרבו המנחות היום יקרבו למחר · והקריב המקריב קרבנו · למד של כבש אחד היה שיהי' עולה או זבח · תהיה המנחה עשרון אחת סלת · שהיה בלול ברביעית ההין שהם ג' לוגים ויהיה שם יין לנסך רביעית ההין ג"כ ויתבאר במה שיבא איך יהיה ענין הניסוך הזה וכן אם היו הקרבים כבשים רבים תהיה מנחת כל אחת מהן ככה כמו שאמר אחר זה כמספר אשר תעשה ככה תעשו לאחד כמספרם או לאיל תעשה מנחה לפי שכבר הקדימה התורה זכירת מנחת הכבש למדנו שתכלי' מה שיהיה מזה המין שיספיק לו זה השיעור המעט מהמנחה הוא הכבש ולזה יתבאר שמ' שהיא למעלה מהכבש יתחייב בנסכי איל וזכר האיל והוא הדין לפלגס ואלו היה מתחיל להזכיר נסכי האיל היה מתבאר שמה שהוא קטן מאיל יפטר בנסכי כבש והתבונן זה המקום כי הו' נפלא עם שכבר ידמה שכבר ישולח על הפלג' שם איל · וכי תעש' בן בקר עולה או זבח · למדנו שלא חלק הכתוב בבקר בין קטני' לגדולים בעניין הנסכים והמנחה והנה היתה מנחתו ג' עשרונים סלת בלול בשמן חצי ההין שהוא ו' לוגין · ויין תקריב לנסך חצי ההין אשה ריח ניחוח ליי' · למדנו שהיין בכללו היה אשה ריח ניחוח ליי' והנה אם כן איננו לבלילת הסלת אבל היה שופך אותו על המזבח שהיו מקריבין עם הקרבנות ולפי שאי אפשר לשפכו על האש אשר על המזבח כי התורה הזהירה מלכבותו כמו שנתבאר בפרש' צו הנה הוא מבואר שהיו במזבח כמין חוטמין שמשם יורד היין למטה במקום שלא יתלכלך המקדש לכבוד השם ית' וכן ראוי שנבין מהדמיים הנשפכים אל יסוד המזבח שם המזבח שכבר היה מחוייב שיהיה שם מקום יכנסו בו כדי שלא יתלכלך המקדש ולא יהיה שם עפוש · ככה יעשה לשור האחד · למדנו שלא הבדיל הכתוב בשור בין קטן לגדול והנה שור בן יומו קרוי שור שנאמר שור או כבש או עז כי יולד או לשה כשבים או בעזים לעי שלא זכר עזים כי אם אבל שה למדנו שלא הבדיל הכתוב בעזים בין קטן לגדול · כמספר אשר תעשו ככה תעשו לאחד במספרם · לפי שהמספר לא יהיה אלא באחדים המסכימים למדנו מזה שאין מערבין נסכי כבש בנסכי איל ר"ל נסכי מין אחד בנסכי מין אחר ואול' אשר ממין אחד יתערבו כי התורה לא דקדק' אלא שיהיו כמספרם ולפי שהמנחה היותה קטנה הוא עשרון למדנו שהמתנדב מנחה איננו פחות מעשרון ולפי שהמעט שמצאנו בנסכי' הוא לוג [illegible]

[illegible]

אמרי נועם

[illegible]

ג ולמה יהוה מביא אתנו אל־הארץ הזאת לנפל בחרב נשינו וטפנו יהיו לבז הלוא טוב לנו שוב מצרימה: ויאמרו איש אל־אחיו נתנה ראש ונשובה מצרימה: ה ויפל משה ואהרן על־פניהם לפני כל־קהל עדת בני ישראל: ויהושע בן־נון וכלב בן־יפנה מן־התרים את־הארץ קרעו בגדיהם: ויאמרו אל־כל־עדת בני־ישראל לאמר הארץ אשר עברנו בה לתור אתה טובה הארץ מאד מאד: אם־חפץ בנו יהוה והביא אתנו אל־הארץ הזאת ונתנה לנו ארץ אשר־הוא זבת חלב ודבש: אך ביהוה אל־תמרדו ואתם אל־תיראו את־עם הארץ כי לחמנו הם סר צלם מעליהם ויהוה אתנו אל־תיראם: י ויאמרו כל־העדה לרגום אתם באבנים וכבוד יהוה נראה באהל מועד אל־כל־בני ישראל:

פ ויאמר יהוה אל־משה עד־אנה ינאצני העם הזה ועד־אנה לא־יאמינו בי בכל האתות אשר עשיתי בקרבו: אכנו בדבר ואורשנו ואעשה אתך לגוי־גדול ועצום ממנו: ויאמר משה אל־יהוה ושמעו מצרים כי־העלית בכחך את־העם הזה מקרבו: ואמרו אל־יושב הארץ הזאת שמעו כי־אתה יהוה בקרב העם הזה אשר־עין בעין נראה אתה יהוה ועננך עמד עלהם ובעמד ענן אתה הלך לפניהם יומם ובעמוד אש לילה: טו והמתה את־העם הזה כאיש אחד ואמרו הגוים אשר־שמעו את־שמעך לאמר: מבלתי יכלת יהוה להביא את־העם הזה אל־הארץ אשר־נשבע להם וישחטם במדבר: ועתה יגדל־נא כח אדני כאשר דברת לאמר: יהוה ארך אפים ורב־חסד נשא עון ופשע ונקה לא ינקה פקד עון אבות על־בנים על־שלשים ועל־רבעים: סלח

ולמה יי' מעיל יתנא לארעא הדא למיפל בחרבא נשנא וטפלנא יהון לביזא הלא טב לנא דנתוב למצרים: ואמרו גבר לאחוהי נמני רישא ונתוב למצרים: ונפל משה ואהרן על־אפיהון קדם כל־קהל כנשתא דבני ישראל: ויהושע בר־נון וכלב בר־יפנה מן־מאללי ית־ארעא בזעו לבושיהון: ואמרו לכל־כנישתא דבני־ישראל למימר ארעא די עברנא בה לאללא יתה טבא ארעא לחדא לחדא: אם־רעוא בנא קדם־יי' ויעיל יתנא לארעא הדא ויתננה לנא ארעא די היא עבדא חלב ודבש: ברם במימרא־דיי' לא־תמרדון ואתון לא־תדחלון מן־ית־עמא דארעא ארי בידנא מסירין אנון עדא תוקפהון מנהון ומימרא־דיי' בסעדנא לא־תדחלון מנהון: ואמרו כל־כנישתא למרגם יתהון באבניא ויקרא דיי' אתגלי במשכן זמנא לכל־בני ישראל: ואמר יי' למשה עד־אימתי יהון מרגזין קדמי עמא הדין ועד־אימתי לא־יהימנון במימרי בכל אתיא די עבדית ביניהון: אמחינון כמותא ואשיצינון ואעביד יתך לעם־רב ותקיף מנהון: ואמר משה קדם־יי' וישמעון מצראי ארי־אסיקתא בחילך ית־עמא הדין מביניהון: ויימרון ליתיב ארעא הדא דשמעו ארי־את יי' דשכינתך שריא בגו־עמא הדין די בעיניהון חזן שכינת יקרא דיי' ועננך מטיל עליהון ובעמודא דעננא את מדבר קדמיהון בימ‍מא ובעמודא דאשתא בליליא: ותקטיל ית־עמא הדין כגברא חד ויימרון עממיא די־שמעו ית־שמע גבורתך למימר: מדלית יוכלא קדם־יי' לאעלא ית־עמא הדין לארעא דקיים להון וקטילינון במדברא: וכען סגי כען חילא מן־קדם־יי' כמא די־מלילתא למימר: יי' מרחיק רגז ומסגי למעבד־טבון וקשוט שביק לעוין ולמרוד ולחובין סלח לדתייבין לאוריתיה ודלא־תייבין לא מזכי מסער חובי אבהן על־בנין מרדין על־דר תליתאי ועל־דר רביעאי: שבוק

רשי

נתנה ראש · כתרגומו נמני רישא נשים עלינו מלך ורבותינו פירשו לשון ע"א : אל תמרודו · ושוב ואתם אל תיראו : כי לחמנו הם · נאכלם כלחם : סר צלם · מגינם וחזקם כשרים שבהם מתו איוב שהיה מגין עליהם · דבר אחר צלו של המקום סר מעליהם : לרגום אותם · את יהושע וכלב : וכבוד יי' · הענן ירד שם : עד אנה ינאצוני · ירגיזוני : בכל האותות · בשביל כל הנסים שעשיתי להם היה להם להאמין שהיכולת בידי לקיים הבטחתי : ואורישנו · כתרגומו תרוכין ואם תאמר מה אעשה לשבועת אבות ואעשה אותך לגוי גדול שאתה מזרעם : ושמעו מצרים · ושמעו את אשר תהרגם : כי העלית · כי משמש בלשון אשר והם ראו אשר העלית בכחך הגדול אותם מקרבם וכשישמעו שאתה הורגם לא יאמרו שחטאו לך אלא יאמרו שכנגדם יכולת להלחם אבל כנגד יושבי הארץ לא יכול להלחם וזו היא ואמרו אל יושבי הארץ הזאת כמו על יושב הארץ הזאת מה יאמרו עליהם מה שאמור בסוף הענין : מבלתי יכול יי' · בשביל ששמעו כי אתה יי' שוכן בקרבם ועין בעין אתה נראה להם והכל בדרך חבה ולא הכירו בך שנתקה אהבתך מהם עד הנה : והמתה את העם הזה כאיש אחד · פתאום ומתוך כך יאמרו הגוים אשר שמעו שמעך וגו' · מבלתי יכולת וגו' · לפי שיושבי הארץ חזקים וגבורים ואינו דומה פרעה לשלשים ואחד מלכים · זאת יאמרו על יושבי הארץ הזאת מבלתי יכולת מתוך שלא היה יכולת בידו להביאם שחטם : יכולת · שם דבר הוא : כאשר דברת לאמר · ומהו הדבור יי' ארך אפים לצדיקים ולרשעים כשעלה משה למרום מצאו משה להקדוש ברוך הוא שהיה יושב וכותב יי' ארך אפים אמר לו לצדיקים אמר לו הקדוש ברוך הוא אף לרשעים אמר לו רשעים יאבדו אמר לו חייך שאתה צריך לדבר כשחטאו ישראל בעגל ובמרגלים התפלל משה לפניו בארך אפים אמר לו הקדוש ברוך הוא והלא אמרת לי לצדיקים אמר לו והלא אמרת לי אף לרשעים : יגדל נא כח יי' · לעשות דבורך : ונקה · לשבים : לא ינקה · לשאינן שבים :

כרבק

אבן עזרא

שוב מצרים · שם הפועל כמו לא אוכל קום ותלך לקום עמו : ויפל משה · ברצונו : ויהושע בן נון · הזכירו משה בתחלה לגודל מעלתו : כי לחמנו הם · נאכלם כלחם וכן אוכלי עמי אכלו לחם : סר צלם · כי הגבורים אם אינלו מגן שיגן עליו ויהיה צל לו לבו ירא : לרגום אותם · יהושע וכלב : ינאצוני · כמו יכעסוני ורבים אמירין · וטעם בקרבו לשון יחיד שהיו בתחלה לב אחד לטוב : ושמעו מצרי' כי העלי' · טעמו ואשר העלית והאחר שאמר ושמעו ואמרו אל יושב הארץ הזא' היא ארץ כנען פירש מה שמעו על כן פעם אחר' שמעו כי אתה יי' כבודך בקרב העם הזה : אש' עין בעין · על הכבוד שראו הזקנים או על מראה כבוד יי' לעיני בני ישראל והוא הנכון : נראה · פעל עבר וטעמו נראית אתה יי' וכן וכשאר אני וכן כי אומלל אני בעבור היות הלמ"ד בפתח גדול : עומד עליהם · בסבתם : ואמרו הגוי' אשר שמעו את שמעך · מצרים גם כנעני' גם אחרים : יכולת · שם כמו עד יבושת המים ואיננו לשון מלה כדרך הדרש : וישחטם במדבר · הטעם ויהרגם והמר וישחטם בעבור המדבר כי שם ירעו הצאן : יגדל נא · קרוב מאריכות אפים כי כל מי שהוא ארך אפים יש לו כח גדול לסבור כעסו והעד כאשר דבר' שאתה ארך אפים ואלה המדות פירשתים בפרשת כי תשא ; סלח

מסרה

ולמה ח' ר"פ ג' רפין וה' דגשי' וסי' ולמה יי' מביא אותנו · הבאתם · העליתנו ממצרים · אילין קדמאי רפין · תציין · ולמה תכבדו את לבבכם · ולמה לא שמעתם בקול יי' · ולמה מרחם הוצאתני · ולמה תשגה בני בורה · לנפל ד' וחס' וסי' לנפל בחרב · גם בבל לנפל חלל · ישראל · דחה דחיתני לנפל · אשר החילות לנפל לפניו · הלוא י"ג מלאים בתור' וסי' הלוא אם תטיב שאת · הלוא נכריות נחשבנו · אחיך רעים בשכם · מקניהם וקנינם · אמרתי אליכם · הלוא זה אשר ישתה · הלוא ידעתם כי נחש · הלוא טוב לנו שוב · הלוא לאלהים פתרונים · הלוא בלכתך עמנו · הלוא אנכי אתנך אשר · הלוא הוא אביך קנך · וחד פלוגתא עלה הלוא הוא כמוס עמדי · וכל יהושע דכוו' מלאים במ"א חסר הלא היא כתובה על' · וכל שפטים דכוו' הס' שמואל כולהון מלאים · ונשובה ז' נמסר בירמיה סימ' מ"ו גבי הפטר' בא · אם ה' ר"פ בספר' סי' אם חפץ בנו יי' · אם כמות כל האדם · אם אתם תבאו אל הארץ · אם יראו את הארץ · אם יתן לי בלק · לחמנו ד' וסימ' כי לחמנו הם · זה לחמנו חם הצטיידנו · לחמנו נאכל ושמלתנו נלבש · בנפשנו נביא לחמנו · העלית ג' וסי' נמסר בסדר כי תשא · עין בעין ג' וסי' לא תחוס עינך · אשר עין בעין נראה · כי עין בעין יראו · כאיש ג' וסי' במסרא רבתא :

בעל הטורים

[illegible]

מ"ע ספורנו

[illegible]

חזקוני

[illegible]

רלבג

[illegible]

אמרי נועם

[illegible]

כדבריך · בשביל מה שאמרת פן יאמרו מבלי יכולת יי' : ואולם · כמו אבל זאת אעשה להם : חי אני · לשון שבועה כשם שאני חי וכבודי ימלא את כל הארץ כך אקיים להם כי כל האנשים הרואים וגו' : אם יראו את הארץ · הרי זה מקרא מסורס חי אני כי כל האנשים אם יראו את הארץ וכבודי ימלא את כל הארץ שלא יתחלל שמי במגפה הזאת לאמר מבלי יכולת יי' להביאם שלא אמיתם פתאום כאיש אחד אלא באיחור ארבעי' שנה מעט מעט : וינסו · כמשמעו : זה עשר פעמי' · שנים בים ושני' במן ושני' בשלו כו' כדאיתא במסכת ערכין : אם יראו · לא יראו : רוח אחרת · שתי רוחות אחת בפה ואחת בלב למרגלי' אמר אני עמכם בעצה ובלבו היה לומר האמת ועל ידי כן היה בו כח להשתיקם כמו שנא' ויהס כלב שהיו סבורי' שיאמר כמותם וזהו שנאמר בספר יהושע ואשיב אותו דבר כאשר עם לבבי ולא כאשר עם פי : וימלא · את לבו אחרי · וזה מקרא קצר : אשר בא שמה · חברון תנתן לו : יורישנה · כתרגומו יתרכינה יורישו את הענקי' ואת העם אשר בה ואין לתרגמו ירתינה אלא במקום ירשנה : והעמלקי וגו' · אם תלכו שם יהרגו אתכם מאחר שאיני עמכם : מחר פנו · לאחוריכם וסעו לכם וגו' : לעדה הרעה וגו' · אלו המרגלי' מכאן לעדה שהיא עשרה : אשר המה מלינים · את ישראל עלי : את תלונות בני ישראל אשר המה מלינים · המרגלי' מלינים אותם עלי שמעתי : חי אני · לשון שבועה : אם לא כן אעשה כביכול איני חי : כאשר דברתם · שבקשתם ממני או במדבר הזה לו מתנו : וכל פקודיכם לכל מספרכם · כל הנמנה לכל מספר שאתם נמנין בו כגון לצאת וצבא לצבא ולתת שקלים כל המנויים לכל אותן מספרות ימותו ואלו הן מבן עשרים שנה וגו' להוציא שבטו של לוי שאין פקודיה' מבן עשרים : ופגריכם אתם · כתרגו' לפי שדבר על הבנים להכניסם לארץ ובקש לומר ואת' תמותו נופל לשון זה כאן לומר אתם : ארבעים שנה · לא מת א' מהם פחות מבן ס' לכך נגזר ארבעי' כדי שיהיו אותם של בני עשרים מגיעין לכלל ס' ושנה ראשונה היתה בכלל ואע"פ שקדמה לשלוח המרגלים לפי משעשו את העגל עלתה גזרה זו במחשבה אלא שהמתין להם עד שתתמלא סאתם וזהו שנא' וביום פקדי במרגלים ופקדתי עליהם חטאת זו ואף כאן נאמר תשאו את עונותיכם שתי עונות של עגל ושל תלונה וחשב להם במנין חייהם מקצת שנה ככולה וכשנכנסו לשנת ששים מתו אותם של בני עשרים : ונשאו את זנותיכם · כתרגומו ויסבלון את חטאתכם : את תנואתי

אבן עזרא

סלח נא · אחר שמלאכו שאמר אם יראו את הארץ אמר סלחתי כדברך ידענו כי מלת סלח נא אריכות אף וכן ונסלח לו עד שיעשה תשובה שלימה : כגודל חסדך · בעבור חסדך הגדול : וכאשר נשאת · כטעם נושא עון : ועד הנה · עד המקום הזה או מיום שיצאו ממצרים ועד זה היום כי יש הנה שם המקום כמו באו הנה הלילה גם סימן זמן כמו ולא ראיתיו עד הנה וכבר פירשתיו : חי אני · טעמו כאשר אני חי כן יהיה דברי קיים : וימלא · וכאשר מלא כבודי את כל האר' והקרוב שהוא לעתיד וטעמו זה אעשה כדי שיודע כבודי בעולם : זה עשר פעמים · הטעם רבים והזכיר עשר בעבור היותו סך חשבון כי הוא סוף האחדי' וראש העשרות שהם במחבר השנית : וכל מנאצי · מבניהם : ועבדי כלב · הזכירו לבדו בעבור ויהם והלוים והכהנים אינם בכלל השבועה כי לא הלך מהם נשיא מרגל ועוד לכל פקודיכם לכל מספרכם אף על פי שלא היו הכהנים גם הלוים הם רבים : רוח אחרת · כנגד התרים : וימלא אחרי · רדף אחרי דברי ומלא אותו שהארץ טובה מאד ואין דבה : והעמלקי והכנעני · הוא האמורי כי כל אמורי הוא כנעני ולא חשש הכתוב להפרישו בעבור העמלקי שהוא מבני שם וכנען שהוא אבי האמורי מבני חם וכן וירד העמלקי והכנעני ההוא ויצא האמורי ולא הזכיר העמלקי כי האמורי הוא הענק' : יושב בעמק · מארוב לכם ויש אומרים אף על פי שהעמלקי והכנעני יושבי' בעמק פנו דרך ים סוף ולא תפחדו והנה ישרא' לא עשו תשוב' על כן דבר השם : פגריכם · הגופות : הלינותם · מגזרת וילונו על משה : נשאתי את ידי · כלשון בני אדם כי השמים למעלה · הקדי' כלב כי הוא הקדים ויהם : ופגריכם · שהם אתם : יהיו רועים · כי מנהג הרועה שלא יעמוד וינוח במקו' והע' כאהל רעי : זנותיכ' · שזנו מאחרי ואמרו נתנה ראש : אשר תרתם · בלוי : את

סלח נא לעון העם הזה כגדל חסדך

סלח נא לעון העם הזה כגדל חסדך
וכאשר נשאתה לעם הזה ממצרים
כ ועד הנה: ויאמר יהוה סלחתי
כדברך: ואולם חי אני וימלא
כבוד יהוה את כל הארץ: כי כל
האנשים הראים את כבדי ואת
אתתי אשר עשיתי במצרים
ובמדבר וינסו אתי זה עשר פעמים
ולא שמעו בקולי: אם יראו את
הארץ אשר נשבעתי לאבתם וכל
מנאצי לא יראוה: ועבדי כלב עקב
היתה רוח אחרת עמו וימלא אחרי
והביאתיו אל הארץ אשר בא שמה
כה וזרעו יורשנה: והעמלקי והכנעני
יושב בעמק מחר פנו וסעו לכם
המדבר דרך ים סוף: פ
וידבר יהוה אל משה ואל אהרן
לאמר: עד מתי לעדה הרעה הזאת
אשר המה מלינים עלי את תלנות
בני ישראל אשר המה מלינים עלי
שמעתי: אמר אלהם חי אני נאם
יהוה אם לא כאשר דברתם באזני
כן אעשה לכם: במדבר הזה יפלו
פגריכם וכל פקדיכם לכל מספרכם
מבן עשרים שנה ומעלה אשר
ל הלינתם עלי: אם אתם תבאו אל
הארץ אשר נשאתי את ידי לשכן
אתכם בה כי אם כלב בן יפנה
ויהושע בן נון: וטפכם אשר
אמרתם לבז יהיה והביאתי אתם
וידעו את הארץ אשר מאסתם בה:
ופגריכם אתם יפלו במדבר הזה:
ובניכם יהיו רעים במדבר ארבעים
שנה ונשאו את זנותיכם עד תם
פגריכם במדבר: במספר הימים
אשר תרתם את הארץ ארבעים
יום יום לשנה יום לשנה תשאו את
עונתיכם ארבעים שנה וידעתם
את

שבוק כען לחובי עמא הדין כסגיאות טבותך וכמא די שבקת לעמא הדין ממצרים ועד כען: ואמר יי שבקית כפתגמך: וברם קיים אנא ומליא יקרא די יי ית כל ארעא: ארי כל גובריא דחזו ית יקרי וית אתותי די עבדית במצרים ובמדברא ונסיאו קדמי דנן עסר זמנין ולא קבילו למימרי: אם יחזון ית ארעא די קיימית לאבהתהון וכל דארגיזו קדמי לא יחזונה: ועבדי כלב חלף דהות רוח אוחרי עמיה ואשלים בתר דחלתי ואעיליניה לארעא די על לתמן ובנוהי יתרכונה: ועמלקאה וכנענאה יתיב במישרא מחר אתפנו וטולו לכון למדברא אורח ימא דסוף: ומליל יי עם משה ולאהרן למימר: עד אימתי לכנישתא בישתא הדא די אינון מתרעמין עלי ית תורעמת בני ישראל די אינון מתרעמין עלי שמיע קדמי: אימר להון קיים אנא אמר יי אם לא כמא די מלילתון קדמי כן אעביד לכון: במדברא הדין יפלון פגריכון וכל מניניכון לכל חושבנכון מבר עשרים שנין ולעילא די אתרעמתון עלי: אם אתון תיעלון לארעא די קיימית במימרי לאשראה יתכון בה אלהן כלב בר יפנה ויהושע בר נון: וטפלכון די אמרתון לביזא יהי ואעיל יתהון וידעון ית ארעא די קצתון בה: ופגריכון דלכון יפלון במדברא הדין: ובניכון יהון מאחרין במדברא ארבעין שנין ויקבלון ית חוביכון עד דיסופון פגריכון במדברא: במניין יומיא די אלילתון ית ארעא ארבעין יומין יומא לשתא יומא לשתא תקבלון ית חוביכון ארבעין שנין ותדעון ית

ואולם ה' ר"פ וסי' נמסר בסדר וארא : וימלא ט' דגשים וסי' ויעש יעקב כן · וימלא אותו רוח · ויקרב את המנח' · את יד אחד מבניו · ועבדי כלב עקב · וימל' מיכה את יד הלוי · וימלא את ירושל' דם נקי · וימלא טרף חוריו · וא' וימלא מקומם עצמות · וימלא קדים בטנו : וזרעו ז' וסי' נמסר בוירא בלק : וידבר יי' אל משה ואל אהרן י"ב דסמי' וסי' נמסר בריש סדר חקת התורה : באזני ח' קמצין וסי' מצוין במסרה רבתא : אם לא ח' בתורה ז' מנהון ס"פ וסימ' בסדר חיי שרה וגם במסרה רבתא ודין מצעות פסו' · אם לא כאשר דברתם באזני · וטפכם אשר אמרתם והביאתי כתי' · והבאתיו אל הארץ והביאתיו כתיב ושארא והבאתי כתיב : תם ד' וחס' וסימ' נמסר בסדר בהר סיני :

בעל הטורים

כגדל · ב' במס' כגודל חסדך כגדל זרועך הותר בני התמותה · זה שאמרו שני פרנסי' טובים עמדו לישראל משה ודוד שידעו להתפלל עליהם : יורישנה · ב' וזרעו יורישנה · הנה יי' יורישנה שלא היה יכול הורישם אלמלא שיי' הורישם מפניו : והביאתי · י"וד יתיר' באות' אותי' אל הארץ שנתקדשה בעשרה קדושות · ופגריכם אתם · פירוש כאשר אתם בבריאותכם כן תשכיבו עצמכם ותמותו :
חיו

מ"ע ספורנו

סלחתי כדבריך · כשאמרתי אכנו בדבר כבר סלחתי באופן שאתה אומר כי לא היתה הכונה שאמית את [illegible]

אמרי נועם

[illegible]

רלבג

[illegible]

הזקוני

ס"ח נא לעון העם הזה · של מרגלים : וכאשר נשאת [illegible]

את תנואתי · אניא לדברי או מי יניאני והטעם שישבור את שבועתי כמו ואם הניא : הנועדים עלי · שאמרו לרגוש באבנים עבדי השם בעבור שאמרו ככוד השם : במדבר הזה · יתמו קץ כל אחד שהם קץ כל אחד : ושם ימותו : כלם קרוב מהקץ : וילינו עליו · פועל יוצא לשנים פעולים : וימותו · כמו מתו במגפה כלם יחד :

את תנואתי : שהניאותם את לבבכם מאחרי : תנואה׳ לשון הסרה כמו כי הניא אביה אותה : וישובו וילינו עליו · וכששבו מתור הארץ הרעימו עליו כל העדה בהוצאת דבה אותן האנשים וימותו כל הוצאת דבה לשון מיכוך דברים שמלקיחין לשונם לאמ׳ לדבר בו כמו דובב שפתי ישנים ויכנה לטובה ויכנה לרעה לכך נאמר כאן מוציאי

יַת־דְּאִתְרַעַמְתּוּן עֲלָי׃ אֲנָא יְיָ גְּזָרִית בְּמֵימְרִי אִם־לָא דָּא אֶעֱבֵיד לְכָל־כְּנִשְׁתָּא בִישְׁתָּא הָדָא דְּאִזְדַּמַּנוּ עֲלָי בְּמַדְבְּרָא הָדֵין יְסוּפוּן וְתַמָּן יְמוּתוּן׃ וְגֻבְרַיָּא דִּי־שְׁלַח מֹשֶׁה לְאַלָּלָא יַת־אַרְעָא וְתָבוּ וְאַרְעִימוּ עֲלוֹהִי יַת־כָּל־כְּנִשְׁתָּא לְאַפָּקָא שׁוּם־בִּישׁ עַל־אַרְעָא׃ וּמִיתוּ גֻּבְרַיָּא דְּאַפִּיקוּ שׁוּם־בִּישׁ עַל־אַרְעָא בְּמוֹתָנָא קֳדָם יְיָ׃ וִיהוֹשֻׁעַ בַּר־נוּן וְכָלֵב בַּר־יְפֻנֶּה אִתְקַיָּמוּ מִן־גֻּבְרַיָּא הָאִנּוּן דַּאֲזַלוּ לְאַלָּלָא יַת־אַרְעָא׃ וּמַלֵּיל מֹשֶׁה יַת־פִּתְגָּמַיָּא הָאִלֵּין לְכָל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְאִתְאַבַּלוּ עַמָּא לַחֲדָא׃ וְאַקְדִּימוּ בְצַפְרָא וּסְלִיקוּ לְרֵישׁ־טוּרָא לְמֵימַר הָא אֲנַחְנָא סָלְקִין לְאַתְרָא דִּי־אֲמַר יְיָ אֲרֵי חַבְנָא׃ וַאֲמַר מֹשֶׁה לְמָה דְּנַן אַתּוּן עָבְרִין עַל־גְּזֵירַת מֵימְרָא דַּיְיָ וְהִיא לָא תַצְלַח׃ לָא תִסְּקוּן אֲרֵי לֵית־שְׁכִינְתָּא דַּיְיָ בֵּינֵיכוֹן וְלָא תִתַּבְרוּן קֳדָם בַּעֲלֵי־דְבָבֵיכוֹן׃ אֲרֵי עֲמַלְקָאָה וּכְנַעֲנָאָה תַּמָּן קֳדָמֵיכוֹן וְתִפְּלוּן בְּחַרְבָּא אֲרֵי־עַל־כֵּן תַּבְתּוּן מִבָּתַר פֻּלְחָנָא דַּיְיָ וְלָא־יְהֵי מֵימְרָא דַּיְיָ בְּסַעְדְּכוֹן׃ וְאַרְשַׁעוּ לְמִסַּק לְרֵישׁ טוּרָא וַאֲרוֹן קְיָמָא דַּיְיָ וּמֹשֶׁה לָא עֲדוֹ מִגּוֹ מַשְׁרִיתָא׃ וּנְחַת עֲמַלְקָאָה וּכְנַעֲנָאָה דְּיָתֵיב בְּטוּרָא הַהוּא וּמְחוֹנוּן וּטְרָדִינוּן עַד־חָרְמָה׃

וּמַלֵּיל יְיָ עִם־מֹשֶׁה לְמֵימַר׃ מַלֵּיל עִם־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְתֵימַר לְהוֹן אֲרֵי תֵיעֲלוּן לַאֲרַע מוֹתְבָנֵיכוֹן דִּי אֲנָא יָהֵיב לְכוֹן׃ וְתַעְבְּדוּן קוּרְבָּנָא קֳדָם־יְיָ עֲלָתָא אוֹ־נִכְסַת־קוּדְשַׁיָּא לְאַפְרָשָׁא־נִדְרָא אוֹ בִנְדַבְתָּא אוֹ בְמוֹעֲדֵיכוֹן לְמֶעְבַּד לְאִתְקַבָּלָא בְרַעֲוָא קֳדָם־יְיָ מִן־תּוֹרֵי אוֹ מִן־עָנָא׃ וִיקָרֵיב דִּמְקָרֵיב קוּרְבָּנֵיהּ קֳדָם־יְיָ מִנְחָתָא סוּלְתָּא עֶשְׂרוֹנָא דְּפִילָא בִּרְבַעוּת הִינָא מִשְׁחָא׃ וְחַמְרָא לְנִסְכָּא רַבְעוּת הִינָא תַּעְבֵּיד עַל־עֲלָתָא אוֹ לְנִכְסַת־קוּדְשַׁיָּא לְאִמְּרָא חַד׃ אוֹ לְדִיכְרָא תַּעְבֵּיד מִנְחָתָא סוּלְתָּא תְּרֵין עֶשְׂרוֹנִין דְּפִילָא בִמְשַׁח תלתות

לה אֶת־תְּנוּאָתִֽי׃ אֲנִ֤י יְהוָה֙ דִּבַּ֔רְתִּי אִם־לֹ֣א ׀ זֹ֣את אֶֽעֱשֶׂ֗ה לְכָל־הָעֵדָ֤ה הָֽרָעָה֙ הַזֹּ֔את הַנּוֹעָדִ֖ים עָלָ֑י בַּמִּדְבָּ֥ר הַזֶּ֛ה יִתַּ֖מּוּ וְשָׁ֥ם יָמֻֽתוּ׃ וְהָ֣אֲנָשִׁ֔ים אֲשֶׁר־שָׁלַ֥ח מֹשֶׁ֖ה לָת֣וּר אֶת־הָאָ֑רֶץ וַיָּשֻׁ֗בוּ וַיַּלִּ֤ינוּ עָלָיו֙ אֶת־כָּל־הָ֣עֵדָ֔ה לְהוֹצִ֥יא דִבָּ֖ה עַל־הָאָֽרֶץ׃ וַיָּמֻ֙תוּ֙ הָֽאֲנָשִׁ֔ים מוֹצִאֵ֥י דִבַּֽת־הָאָ֖רֶץ רָעָ֑ה בַּמַּגֵּפָ֖ה לִפְנֵ֥י יְהוָֽה׃ וִיהוֹשֻׁ֣עַ בִּן־נ֔וּן וְכָלֵ֖ב בֶּן־יְפֻנֶּ֑ה חָיוּ֙ מִן־הָאֲנָשִׁ֣ים הָהֵ֔ם הַהֹלְכִ֖ים לָת֥וּר אֶת־הָאָֽרֶץ׃ וַיְדַבֵּ֤ר מֹשֶׁה֙ אֶת־הַדְּבָרִ֣ים הָאֵ֔לֶּה אֶל־כָּל־בְּנֵ֖י יִשְׂרָאֵ֑ל וַיִּֽתְאַבְּל֥וּ הָעָ֖ם מְאֹֽד׃
מ וַיַּשְׁכִּ֣מוּ בַבֹּ֔קֶר וַיַּעֲל֥וּ אֶל־רֹאשׁ־הָהָ֖ר לֵאמֹ֑ר הִנֶּ֗נּוּ וְעָלִ֛ינוּ אֶל־הַמָּק֛וֹם אֲשֶׁר־אָמַ֥ר יְהוָ֖ה כִּ֥י חָטָֽאנוּ׃ וַיֹּ֣אמֶר מֹשֶׁ֔ה לָ֥מָּה זֶּ֛ה אַתֶּ֥ם עֹבְרִ֖ים אֶת־פִּ֣י יְהוָ֑ה וְהִ֖וא לֹ֥א תִצְלָֽח׃ אַֽל־תַּעֲל֔וּ כִּ֛י אֵ֥ין יְהוָ֖ה בְּקִרְבְּכֶ֑ם וְלֹא֙ תִּנָּ֣גְפ֔וּ לִפְנֵ֖י אֹיְבֵיכֶֽם׃ כִּי֩ הָעֲמָלֵקִ֨י וְהַכְּנַעֲנִ֥י שָׁם֙ לִפְנֵיכֶ֔ם וּנְפַלְתֶּ֖ם בֶּחָ֑רֶב כִּֽי־עַל־כֵּ֤ן שַׁבְתֶּם֙ מֵאַחֲרֵ֣י יְהוָ֔ה וְלֹא־יִהְיֶ֥ה יְהוָ֖ה עִמָּכֶֽם׃ וַיַּעְפִּ֕לוּ לַעֲל֖וֹת אֶל־רֹ֣אשׁ הָהָ֑ר וַאֲר֤וֹן בְּרִית־יְהוָה֙ וּמֹשֶׁ֔ה לֹא־מָ֖שׁוּ מִקֶּ֥רֶב הַֽמַּחֲנֶֽה׃ וַיֵּ֤רֶד הָֽעֲמָלֵקִי֙ וְהַֽכְּנַעֲנִ֔י הַיֹּשֵׁ֖ב בָּהָ֣ר הַה֑וּא וַיַּכּ֥וּם וַֽיַּכְּת֖וּם עַד־הַֽחָרְמָֽה׃ פ

א וַיְדַבֵּ֥ר יְהוָ֖ה אֶל־מֹשֶׁ֥ה לֵּאמֹֽר׃ דַּבֵּר֙ אֶל־בְּנֵ֣י יִשְׂרָאֵ֔ל וְאָמַרְתָּ֖ אֲלֵהֶ֑ם כִּ֣י תָבֹ֗אוּ אֶל־אֶ֙רֶץ֙ מוֹשְׁבֹ֣תֵיכֶ֔ם אֲשֶׁ֥ר אֲנִ֖י נֹתֵ֥ן לָכֶֽם׃ וַעֲשִׂיתֶ֨ם אִשֶּׁ֤ה לַֽיהוָה֙ עֹלָ֣ה אוֹ־זֶ֔בַח לְפַלֵּא־נֶ֙דֶר֙ א֣וֹ בִנְדָבָ֔ה א֖וֹ בְּמֹֽעֲדֵיכֶ֑ם לַעֲשׂ֞וֹת רֵ֤יחַ נִיחֹ֙חַ֙ לַֽיהוָ֔ה מִן־הַבָּקָ֖ר א֥וֹ מִן־הַצֹּֽאן׃ וְהִקְרִ֛יב הַמַּקְרִ֥יב קָרְבָּנ֖וֹ לַֽיהוָ֑ה מִנְחָה֙ סֹ֣לֶת עִשָּׂר֔וֹן בָּל֕וּל בִּרְבִעִ֥ית הַהִ֖ין שָֽׁמֶן׃
ה וְיַ֤יִן לַנֶּ֙סֶךְ֙ רְבִיעִ֣ית הַהִ֔ין תַּעֲשֶׂ֥ה עַל־הָעֹלָ֖ה א֣וֹ לַזָּ֑בַח לַכֶּ֖בֶשׂ הָאֶחָֽד׃ א֤וֹ לָאַ֙יִל֙ תַּעֲשֶׂ֣ה מִנְחָ֔ה סֹ֖לֶת שְׁנֵ֣י עֶשְׂרֹנִ֑ים בְּלוּלָ֥ה בַשֶּׁ֖מֶן שְׁלִשִׁ֥ית

רשי

דבת הארץ רעה שיש דבה שהי׳ טובה · דבה פרלרי״ש בלע״ז : במגפה לפני יי׳ · באותה מית׳ ההגונ׳ להם מדה כנג׳ מדה הם חטאו בלשון ונשתרבב לשונ׳ עד טבורם ותולעים יוצאין מלשונם ובאין לתוך טבורם לכך נאמר במגפה ולא במגפ׳ : לפני יי׳ · באותה הראויה להם על פי מדותיו של הב״ה שהוא מוד׳ מדה כנגד מדה : ויהושע וכלב חיו · מה תלמוד לומר חיו מן האנשים ההם אלא מלמד שנטלו חלקם של מרגלים בארץ וקמו תחתיה׳ לחיים : אל ראש ההר · היא הדרך העולה לארץ ישראל : והיא לא תצלח · זו שאת׳ עושים לא תצלח : כי על כן שבתם · כלומ׳ כי זאת תבא לכם על אש׳ שבתם וגו׳ : ויעפילו · לשון חוזק וכן הנה עפלה היגרי״ש בלע״ז לשון עזות וכן עופל בת ציון עופל ובחון · ומדר׳ תנחומא מפרשו לשון עופל הלכו חשכים שלא ברשות : ויכתום · כמו ואכות אותו טחון מכ׳ אח׳ מכה : עד החרמה · שם המקום נקרא על שם המאורע : ועשיתם אשה · אין זה צווי אלא כשתבאו שם ותעלה על לבבכם לעשות אשה ליי׳ : לריח ניחח · נחת רוח לפני : לפלא נדר או נדבה · או שתעשו האשה בשביל חובת מה מועדיכ׳ שחייבתי אתכם לעשות במועד : והקריב המקריב · תקריבו נסכים ומנח׳ לכל בהמ׳ המנח׳ כליל והשמן נבלל בתוכה והיין לספלים כמו ששנינו במס׳ סוטה : לכבש האחד · על כל האומר למעלה הוא מוסב על המנחה ועל השמן ועל היין : או לאיל · ואם איל הוא ורבותינו דרשו לרבות את הפלגס לנסכי איל : השה

אבן עזרא

את תנואתי · אניא לדברי או מי יניאני והטעם שישבור את שבועתי : הנועדים עלי · שאמרו לרגום באבנים : במדבר הזה · יתמו קץ כל אחד שהם קץ : וילינו עליו · פועל יוצא לשנים פעולים : ויהושע בן נון · דברי משה קודם כלב : והיא · העליה אל ראש ההר לא תצלח או העברת פי השם אין בה הצלחה : כי על כן שבתם · הואיל ושבתם כמו כי על כן לא נתתיה : ויעפילו · מגזרת עפל ובחן והטעם שעלו אל העפל : ויכתום · אמר רבי משה הכהן הספרדי ז״ל כי היה ראוי להיותו ויכיתום וכן וידבקו גם המה והנכון בעיני שהוא מפעלי הכפל והיא מלה זרה : עד החרמה · שם מקום ויש אומ׳ עד שהחרימום : כי תבא אל ארץ מושבותיכם · נסמכה זאת הפרשה בעבור שנתאשו ויתאבלו לנחם הבנים להודיע כי יבאו אל הארץ והנכון בעבור שנשאו קול כל העדה וחטאו ונסלח להם בעבור תפל׳ משה אמ׳ וכי תשגו והעד ונסלח להם והוצרך להזכיר משפט מנחות כל עולה וזבח · ובסוף והנפש אשר תעשה ביד רמה רמז למעשיהם · והזכיר דבר המקושש כי עשה ביד רמה ומרוב חמלת השם על ישרא׳ שם הגלילית לזכר שלא יעשה האדם ביד רמה או שלא ישכח : לפלא

בעל הטורים

מיו ב״את ב״ם סמ״ך שהוא צבית׳ בחלקם ש זיו בחלקם : עין בעין · ג׳ במסו׳ אשר עין בעין נר׳ אתה יי׳ · כי עין בעין יראו בשוב יי׳ ציון ואידך עין בעין פן כנן · בעולם הזה אי איפשר לראות בשכינה כדכתיב כי לא יראני האדם וחי · וזה הוא שכתוב כאן כי עין בעין נר׳ · וסמיך ליה והמת׳ · אבל לעתיד לבא יראו ועתידין לומר זה יי׳ קוינו לו · וכן רמז למה שדרשו עין בעין ממון כדכתי׳ הכא עין בעין וסמיך ליה והמתה פי׳ אם יהיה עין בעין ממש שלא ימית · על כן פירושו ממון : ויעפילו · בגי׳ באפחד דאיכא למ״ד מן המעפילים היה : ועשיתם אשה ליי׳ · סמך פרשת נסכים למלחמה · וכן בפנחס אשר יצא לפניהם · סמך מיד פרשת קרבנות : תלה

מ״ע ספורנו

תנואתי · תכירו מה רע בסוף המכוון שלי בסורכם ממנו כאמרו ונפלתם בחרב כי על כן שבתם מאחרי יי׳ : ונשאו

מסרה

והאנשים ח׳ ראשי פסוקים וסי׳ נמסר בויגש · מוציאי ל׳ חס׳ וש׳ין מיחדים חס׳ יו״ד בלשון יציאה מוציאי דבת הארץ · והוצא עליה׳ שם רע · בידם יצאו · ותעלה ותצא מרכבה דמלכים · ויצאו דמצבות · הוצא דלקרוא דרור · להוצאהו אל הבית דירמידה · ואוצא איש מתוכך דיחזקאל · ותעלומה יוצא אור · ומלבם יוצאו מלין · ומוצא דבה הוא כסיל · ויהשע בן נון חד מן י״א זוגין מתחלפין בטעם קדמא רביע תגיין זקף וסימ׳ נמסר בסדר צו · וישכמו ג׳ חסרים וסימן וישכמו בבקר ויעלו · בעלות יהושע · וחברו · הננו ג׳ דגשים וסימ׳ הננו עבדים · לך לעבדים · הננו ועלינו · ונמסר גם בסדר מקץ · וארון ברית יי׳ב׳ וסי׳ ונסע לפניהם · וארון ברית יי׳ ומשה לא משו · ויכום י״א וסימן וירד העמלקי והכנעני · ויכו מהם אנשי העי · ואת מלכה ואת כלי ויתנם יי׳ ביד ישראל ויכום ב׳ כו׳ בתרא דפסו׳ חס׳ · ויעל יהוד׳ ויתן יי׳ את ואבימלך והראשים אשר · ויתן יי׳ אלהי ישראל את סיחן · ויאש ישראל שבו אל בני בנימין · ויצאו אנשי ישראל מן העיר · ויהי ככלותו לעשות העלה · בלול ד׳ וסימן בסדר תצוה ·

אמרי נועם

רלבג

כל העשה אלה כמו שלא יהיה כל הכלי תלומה וכבר אמר כתרומת

חזקוני

רשי

אשה ריח · אינו מוסב אלא על המנחה והשמן אבל היין אינו אשה שאינו ניתן על האש : או לשה · בין שהוא בכבשי' בין שהוא בעזי' כבש ושה קרויים בתוך שנתם : איל · בין שלשה עשר חדש ויום אחד : כמספר אשר תעשו · כמספר הבהמות אשר תקריבו לקרבן ככה תעשו נסכים לכל אחד מהם : כמספרם · של בהמות מספרם של נסכים : ככם כגר · כמותכם כן גר וכן דרך לשון עברית כגן יי' כארץ מצרי' כן ארץ מצרי' כמוני כמוך כעמי כעמך : בבואכם אל הארץ · משונ' ביאה זו מכל ביאו' שבתור' שבכולן נאמר כי תבא כי תבאו לפי' כלן למדו' זו מזו וכיון שפרש לך באחד מהן שאינ' אלא לאחר ירושה וישיבה אף כולן כן אבל זו נאמר בה בבואכם משנכנסו בה ואכלו מלחמ' נתחייבו בחלה : ראשית עריסותיכ' · כשתלושו כדי עסיתכ' שאתם רגילין ללוש במדבר וכמה היא ויעדו בעומר עומ' לגולגלת תרימו מראשיתה כלומר קודם שתאכלו ממנו ראשית חלקו חלה אחת תרימו תרומה לשם יי' : חלה טורטי"ל בלע"ז : כתרומ' גורן שלא נאמ' בה שיעור ולא כתרומת מעשר שנא' בה שיעור אבל חכמים נתנו שיעור לבעל הבית אחד מכ"ד ולנחתום אחד ממ"ח : מראשית עריסותיכם · למה נאמר לפי שנ' ראשית עריסותיכם שומע אני ראשו' שבעיסו' ת"ל מראשי' מקצתה ולא כולה : תתנו ליי' תרומה · לפי שלא שמענו שיעור חלה נאמ' תתנו שיהא בה כדי נתינ' : וכי תשגו ולא תעשו · ע"א היה' בכלל כל המצו' שהצבור מביאין עליה פר והרי הכתו' מוציאה כאן מכללה לידון בפר לעולה ושעי' לחטאת : וכי תשגו וגו' · בע"א הכתוב מדבר או אינו אלא באח' מכל המצות ת"ל את כל המצו' האלה מצוה אחת שהיא ככל המצו' מה העובר על כל המצות פורק עול ומפר ברית ומגלה פני' אף מצו' זו פורק בה עול ומפר ברית ומגלה פנים ואי' זו זו ע"א : אשר דבר יי' אל משה · אנכי ולא יהיה לך מפי הגבורה שמענום אחת דבר אלהים שתים זו שמענו : את כל אשר צוה וגו' · מגיד שכל המודה בע"ז ככופר בכל התורה כולה ובכל מה שנתנבאו הנביאים שנאמר למן היום אשר צוה יי' והלאה : אם מעיני הע' נעשת' לשגגה · אם מעיני העדה נעשתה עביר' זו על ידי שוגג ששגגו והורו על א' מן העבודות שהיא מותרת לעבוד ע"א בכך : לחטת · חסר אל"ף שאינו כשאר חטאות שבתורה הבאות עם עולה החטאות קודמות לעולות שנאמר ואת השני יעשה עולה וזו עולה קודמת לחטאת : הביאו

שלשית · רביעית · חמישית · ששי

תורה

שְׁלִשִׁ֥ית הַהִֽין׃ וְיַ֛יִן לַנֶּ֖סֶךְ שְׁלִשִׁ֣ית
הַהִ֑ין תַּקְרִ֥יב רֵֽיחַ־נִיחֹ֖חַ לַיהוָֽה׃ וְכִֽי־
תַעֲשֶׂ֥ה בֶן־בָּקָ֖ר עֹלָ֣ה אוֹ־זָ֑בַח לְפַלֵּא־
נֶ֥דֶר אֽוֹ־שְׁלָמִ֖ים לַיהוָֽה׃ וְהִקְרִ֣יב עַל־
בֶּן־הַבָּקָ֗ר מִנְחָ֕ה סֹ֖לֶת שְׁלֹשָׁ֣ה עֶשְׂרֹנִ֑ים
בָּל֥וּל בַּשֶּׁ֖מֶן חֲצִ֥י הַהִֽין׃ וְיַ֛יִן תַּקְרִ֥יב
לַנֶּ֖סֶךְ חֲצִ֣י הַהִ֑ין אִשֵּׁ֥ה רֵֽיחַ־נִיחֹ֖חַ
לַיהוָֽה׃ כָּ֣כָה יֵעָשֶׂ֗ה לַשּׁוֹר֙ הָֽאֶחָ֔ד א֖וֹ
לָאַ֣יִל הָאֶחָ֑ד אֽוֹ־לַשֶּׂ֥ה בַכְּבָשִׂ֖ים א֥וֹ
בָעִזִּֽים׃ כַּמִּסְפָּ֖ר אֲשֶׁ֣ר תַּעֲשׂ֑וּ כָּ֛כָה
תַּעֲשׂ֥וּ לָאֶחָ֖ד כְּמִסְפָּרָֽם׃ כָּל־הָאֶזְרָ֥ח
יַעֲשֶׂה־כָּ֖כָה אֶת־אֵ֑לֶּה לְהַקְרִ֛יב אִשֵּׁ֥ה
רֵֽיחַ־נִיחֹ֖חַ לַיהוָֽה׃ וְכִֽי־יָגוּר֩ אִתְּכֶ֨ם
גֵּ֜ר א֤וֹ אֲשֶֽׁר־בְּתֽוֹכְכֶם֙ לְדֹרֹ֣תֵיכֶ֔ם
וְעָשָׂ֛ה אִשֵּׁ֥ה רֵֽיחַ־נִיחֹ֖חַ לַיהוָ֑ה כַּאֲשֶׁ֥ר
טו תַּעֲשׂ֖וּ כֵּ֥ן יַעֲשֶֽׂה׃ הַקָּהָ֕ל חֻקָּ֥ה אַחַ֛ת
לָכֶ֖ם וְלַגֵּ֣ר הַגָּ֑ר חֻקַּ֤ת עוֹלָם֙ לְדֹרֹ֣תֵיכֶ֔ם
כָּכֶ֛ם כַּגֵּ֥ר יִהְיֶ֖ה לִפְנֵ֥י יְהוָֽה׃ תּוֹרָ֥ה
אַחַ֛ת וּמִשְׁפָּ֥ט אֶחָ֖ד יִהְיֶ֣ה לָכֶ֑ם וְלַגֵּ֖ר
הַגָּ֥ר אִתְּכֶֽם׃ פ
וַיְדַבֵּ֥ר יְהוָ֖ה אֶל־מֹשֶׁ֥ה לֵּאמֹֽר׃ דַּבֵּר֙
אֶל־בְּנֵ֣י יִשְׂרָאֵ֔ל וְאָמַרְתָּ֖ אֲלֵהֶ֑ם
בְּבֹֽאֲכֶם֙ אֶל־הָאָ֔רֶץ אֲשֶׁ֥ר אֲנִ֛י מֵבִ֥יא
אֶתְכֶ֖ם שָֽׁמָּה׃ וְהָיָ֕ה בַּאֲכָלְכֶ֖ם מִלֶּ֣חֶם
כ הָאָ֑רֶץ תָּרִ֥ימוּ תְרוּמָ֖ה לַיהוָֽה׃ רֵאשִׁית֙
עֲרִסֹ֣תֵכֶ֔ם חַלָּ֖ה תָּרִ֣ימוּ תְרוּמָ֑ה
כִּתְרוּמַ֣ת גֹּ֔רֶן כֵּ֖ן תָּרִ֥ימוּ אֹתָֽהּ׃
מֵרֵאשִׁית֙ עֲרִסֹ֣תֵיכֶ֔ם תִּתְּנ֥וּ לַיהוָ֖ה
תְּרוּמָ֑ה לְדֹרֹ֖תֵיכֶֽם׃ ס
וְכִ֣י תִשְׁגּ֔וּ וְלֹ֣א
תַעֲשׂ֔וּ אֵ֥ת כָּל־הַמִּצְוֺ֖ת הָאֵ֑לֶּה
אֲשֶׁר־דִּבֶּ֥ר יְהוָ֖ה אֶל־מֹשֶֽׁה׃ אֵת֩ כָּל־
אֲשֶׁ֨ר צִוָּ֤ה יְהוָה֙ אֲלֵיכֶ֔ם בְּיַד־מֹשֶׁ֑ה מִן־
הַיּ֞וֹם אֲשֶׁ֨ר צִוָּ֧ה יְהוָ֛ה וָהָ֖לְאָה
לְדֹרֹֽתֵיכֶֽם׃ וְהָיָ֗ה אִ֣ם מֵעֵינֵ֣י הָֽעֵדָה֮
נֶֽעֶשְׂתָ֣ה לִשְׁגָגָה֒ וְעָשׂ֣וּ כָל־הָ֠עֵדָ֠ה פַּ֣ר
בֶּן־בָּקָ֨ר אֶחָ֜ד לְעֹלָ֗ה לְרֵ֤יחַ נִיחֹ֙חַ֙ לַֽיהוָ֔ה
וּמִנְחָת֥וֹ וְנִסְכּ֖וֹ כַּמִּשְׁפָּ֑ט וּשְׂעִיר־עִזִּ֥ים
כה אֶחָ֖ד לְחַטָּֽת׃ וְכִפֶּ֣ר הַכֹּהֵ֗ן עַל־כָּל־עֲדַ֛ת
בְּנֵ֥י יִשְׂרָאֵ֖ל וְנִסְלַ֣ח לָהֶ֑ם כִּֽי־שְׁגָגָ֣ה הִ֔וא
וְהֵם

תרגום

תַּלְתוּת הִינָא׃ וַחֲמַרָא לְנִסְכָּא
תַּלְתוּת הִינָא תְּקָרֵיב לְאִתְקַבָּלָא
בְרַעֲוָא קֳדָם יְיָ׃ וַאֲרֵי תַעְבֵּיד בַּר תּוֹרֵי
עֲלָתָא אוֹ נִכְסַת קוּדְשַׁיָּא לְאַפְרָשָׁא
נִדְרָא אוֹ נִכְסַת קוּדְשַׁיָּא קֳדָם יְיָ׃
וִיקָרֵיב עַל בַּר תּוֹרֵי מִנְחָתָא סוּלְתָּא
תְּלָתָא עֶשְׂרוֹנִין דְּפִיל בִּמְשַׁח פַּלְגוּת
הִינָא׃ וַחֲמַרָא תְּקָרֵיב לְנִסְכָּא פַּלְגוּת
הִינָא קוּרְבַּן דְּמִתְקַבַּל בְּרַעֲוָא קֳדָם
יְיָ׃ כְּדֵין יִתְעֲבֵיד לְתוֹרָא חַד אוֹ
לְדִיכְרָא חַד אוֹ לְאִמַּר בְּאִמְּרַיָּא אוֹ
בְעִזַּיָּא׃ כְּמִנְיַן דְּתַעְבְּדוּן כְּדֵין תַּעְבְּדוּן
לְחַד כְּמִנְיָנְהוֹן׃ כָּל יַצִּיבָא יַעְבֵּיד
כְּדֵין יַת אִלֵּין לְקָרָבָא קוּרְבַּן
דְּמִתְקַבַּל בְּרַעֲוָא קֳדָם יְיָ׃ וַאֲרֵי
יִתְגַּיַּר עִמְּכוֹן גִּיּוֹרָא אוֹ דִּי בֵינֵיכוֹן
לְדָרֵיכוֹן וְיַעְבֵּיד קוּרְבַּן דְּמִתְקַבַּל
בְּרַעֲוָא קֳדָם יְיָ כְּמָא דִּי תַעְבְּדוּן כֵּן
יַעְבֵּיד׃ קְהָלָא קְיָמָא חַד לְכוֹן
וּלְגִיּוֹרַיָּא דְּיִתְגַּיְּרוּן קְיָם עָלַם
לְדָרֵיכוֹן כְּוָתְכוֹן כְּגִיּוֹרָא יְהֵי קֳדָם יְיָ׃
אוֹרַיְתָא חֲדָא וְדִינָא חַד יְהֵי לְכוֹן
וּלְגִיּוֹרַיָּא דְּיִתְגַּיְּרוּן עִמְּכוֹן׃ וּמַלֵּיל
יְיָ עִם מֹשֶׁה לְמֵימַר׃ מַלֵּיל עִם בְּנֵי
יִשְׂרָאֵל וְתֵימַר לְהוֹן בְּמֵיעַלְכוֹן לְאַרְעָא
דִּי אֲנָא מָעֵיל יָתְכוֹן לְתַמָּן׃ וִיהֵי
בְּמֵיכַלְכוֹן מִלַּחְמָא דְאַרְעָא תַּפְרְשׁוּן
אַפְרָשׁוּתָא קֳדָם יְיָ׃ רֵישׁ אַצְוָתְכוֹן
חַלְּתָא תַּפְרְשׁוּן אַפְרָשׁוּתָא כְּמָא
דְמַפְרְשִׁין מִן אִדְּרָא כֵּן תַּפְרְשׁוּן יָתַהּ׃
מֵרֵישׁ אַצְוָתְכוֹן תִּתְּנוּן קֳדָם יְיָ
אַפְרָשׁוּתָא לְדָרֵיכוֹן׃ וַאֲרֵי תִשְׁתְּלוּן
וְלָא תַעְבְּדוּן יַת כָּל פִּקּוֹדַיָּא הָאִלֵּין
דִּי מַלֵּיל יְיָ עִם מֹשֶׁה׃ יַת כָּל דִּי פַקֵּיד
יְיָ לְוָתְכוֹן בִּידָא דְמֹשֶׁה מִן יוֹמָא דִּי
פַקֵּיד יְיָ וּלְהַלָּא לְדָרֵיכוֹן׃ וִיהֵי אִם
מֵעֵינֵי כְנִשְׁתָּא אִתְעֲבִידַת לְשָׁלוּ
וְיַעְבְּדוּן כָּל כְּנִשְׁתָּא תּוֹר בַּר תּוֹרֵי
חַד לַעֲלָתָא לְאִתְקַבָּלָא בְרַעֲוָא קֳדָם
יְיָ וּמִנְחָתֵיהּ וְנִסְכֵּיהּ כִּדְחָזֵי וּצְפִיר בַּר
עִזֵּי חַד לְחַטָּאתָא׃ וִיכַפַּר כַּהֲנָא עַל
כָּל כְּנִשְׁתָּא דִּבְנֵי יִשְׂרָאֵל וְיִשְׁתְּבֵיק לְהוֹן אֲרֵי שָׁלוּתָא הִיא
וְאִנּוּן

אבן עזרא

לפלא · לפרש וכן והפלה יי' ואם הוא בה"א כי אותיות אהו"י מתחלפות : מנח' סלת · עשרון לאחד מן הצאן : שה כשבים · או עזים וכן פירש בסוף לכבש האח' או אם הקריב איל תהא מנחתו כפלים כי הכבש הוא קטן ולא הזכיר עם בן הבקר נדבה והזכיר שלמים בעבור שלא הזכירו בתחיל' ומשפט הכל אחד · וטעם כמספרם על המנחה והשמן והיין : או אשר בתוככם · היום : הקהל · יש או' כי זה הה"א הוא לקריאה ולפי דעתי שאין סימן קריאה בלשון הקדש והעד הארבעה והאחד מהם משה משה רק זה הה"א הוא ה"א הדעת וסימן הקריאה איננו : ככם כגר · כבר ביארתי משפט הכפי"ן בהתחברם · וטעם תורה אחת לבד מהעולות כי העולת הם בחיוב חקה ועוד אמ' השם כאשר תביאו מנחה על העולה מהסל' כן תתנו גם מעריסותיכם ואין צור' להזכי' מה שקבלו קדמונינו ז"ל כי הם שתים חלה ותרומה ושיעורן לפי שכל דבריהם אמת וזולתם הכל הגה שעיר נוסף בין שעשו בשגגה מה שלוו שלא לעשות ובין שלא עשו בשגגה מה שלוו לעשות :

וחטאתם

מסרה

שלשי' כל אורית' כתי' כן חס' יו"ד קדמא בר מן ב' דכתיב שלישית וסי' ונסכיהם חצי ההין יהיה לפר · כי תכלה לעשר · וט' מלאי' וסי' והיציע התחתונה · ויהי מימים רבים · ויהי בשנה השלישית · וזה לך האות אכול דמלכים · וחכרו דישעיה · והשלישית לכל רוח אזרה · ושמן שלישית לרס את הסלת · ושם השלישית קרן הפוך · והעמדנו עלינו מצות · וג' כתיבן שלישת חס' יו"ד תני' וסי' ונסכיהם חצי ההין · ויסף יי' קרא שמואל · ותכפל חרב שלישתה · וב' כתבן שלשת חס' דחס' · והשלשת ביד אתי · שלשתך בדבר : ריח ניחח ח' מיחדים בתורה וסימ' נמסר בסדר צו : ויין ה' ר"פ וסי' ויין לנסך רביעית · ויין לנסך שלישית · ויין תקריב לנסך · ויין לא ישתו כל כהן · ויין ישמח לבב : במספר א"ב מן חד חד כ"פ בריש תיבותא וסימן נמסר במסרא רבתא : לאחד ב' וסימ' שני העמר לאחד · ככה תעשו לאחר : בבאכם ג' וחסרים וסימ' יין ושכר אל תשת · בבאכם אל הארץ דחלה · כן תתך חמתי עליכם : מראשית ה' וסימ' ערסתיכם · מרשית השנה כן כתו' חס' אל"ף · מראשית כל פרי האדמה · מגיד מראשית אחרית · להבריאכם מראשית · וא' ומראשית כל תבואתך : ערסתכם ל' חס' דחס' · מראשית עריסתיכם חס' ומל' · וראשית עריסותיכם דיחזקאל מל' דמל' :

לחטת ל' חסר אל"ף · והוא חד מן נ"ח מלין חסרי' אל"ף וסי' במסרא רבתא :

בעל הטורים

חלה · תגין על ה"א חמשה דברים חייבין בחלה · חמש רבעים קמח חייבי' : מראשית עריסותיכם · הפסוק מתחיל במ"ם ומסיי' במ"ם · לומר לך שעין יפה אחד מארבעים · הכרת

מ"ע ספורנו

חלה תרימו תרומה · אחר חטא המרגלים הצריך גם החלה למען יהיו ראויים שתחול ברכה בבתיהם כאמרו וראשית עריסותיכם תתנו לכהן להניח ברכה אל ביתך · וכן אליהו והנותן לי משם עגה קטנה כי כה אמר יי' כד הקמח לא תכלה : וכי תשגו · כבר התבאר בקבלה שבשגגת עבודה זרה הכתוב מדבר וזה כי מאחר שנגזר עליה' לאפיל ורעם בנוים לא היה נמנע שישגו בעבודה זרה בשובם לארצם : ולא תעשו את כל המצות האלה אשר דבר יי' אל משה · מכיון שתשגו בעבוד' זרה · הנה אף על פי שתעשו כל פעולות המצות לא תעשו אותן המצות אשר דבר יי' אל משה כי הוא ית' הקדים לכלן ידיעת אלהותו כאמרו אנכי יי' אלהיך וכן אמרו ז"ל המוד' בעבודה זרה ככופר בכל התורה כלה :

את

קומץ מנחה

פרשת שלח לך

אני נותן אם לדור הזה או לבניה' אחריה' ועי"כ לא אמר להם : למטה יוסף למטה מנשה הזכיר יוסף ע"ש שנש' לפי שיוסף נקבר בח"ל אע"פ שהעלו את עצמותיו כך מנשה חצי שבטו לקחו נחלתם בעבר לירדן אע"פ שעברו חלוצי' לפני אחיהם : ויהס כלב ולא יהושע כדי של' יאמרו שהוא עושה כדי לעזור לרבו : ונהי בעיניהם כחגבים וא"ת מדוע הגיחו אותנו לקחת הפירות הככת שהיינו בעיניהם כחגבים ואין גבור מתקנא אלא בגבו' כמותו וכן לא נתקנאו בנו על ו"ב אנשים נכרים הולכים לארכה ורחבה בחשבם אותנו כנבלים ואונקלס תרגם כקומצנא וזה שא"ל אין הקומץ משביע הארי: סקן מ' יום פי' רשי שקפצ' להם הארץ וקשה א"כ ליחשביה בהדי הנך שקפצה להם הארץ וי"ל דרשעים לא קחשיב: ילדי הענק כתיב חסר יוד שיהיה בלשון נקבה ילדה מפני שאמרו המרגלים בת אחת ילדה היתה לו והיינו אנחנו יושבים בקליפה של רמון אחת והגביה' הקליפ' עמנו והשלכתנו חוץ לפרדס : ארץ אוכלת יושבי' היא פי' מרוב הריב ונגעו' משתברים העם מטורח עליה וירידה כראי' בעירובין עיר שיש בה מעלו' ויורד' אנשיה מזקני' בחצי ימיה' : סר צלכה הק"בה שהוא צל עולם כדכתיב ה' צלי : ארך אפים חיסר כאן אל שהוא לשון חוזק והם אמרו כי חזק הוא ממנו וכינו כלפי מעלה : פקד עון אבות והכף השיבו הק"בה סלחתי כדברך לפקוד העון על הבנים ולכן הוקבע הבכיה לדורות : אם יראו בחייהם אבל לאחר מיתתם יש להם חלק לעולם הבא וכן כתיב יפלו פגריכם ולא הנפשות : תרימו תרומה תימה למה לא מחייבין להפריש ב' תרומות כמו בחלה חלת האור וחלת כהן וי"ל דמכיון שמפרישין תרומה מיד מחייב במעשר ואם היה חורש שנית היה המעשר מקולקל שמפקיעו וממעט בו כדאמרי' הסרבה במעשרו' פירותיו מתוקנים ומעשרותיו מקולקלין שמפקיע ממעשר שני :

חסלת פרשת שלח לך

חזקוני

[illegible] או לשה · ללמדך שלא תחלוק בין נסכי כשבה לנסכי רחל : ככבשים או בעזי' למה נאמר הוא[illegible] ומניכו שחלקה התורה בין נסכי כבשים לנסכי איל כן תחלוק בין [illegible] בשוים שקים גדול שבשוים לקטן שבכבשים שם זה נ' לונין אף זה נ' [illegible] בקמץ · כל האזרח יעשה ככה · למה נאמר לפי שהוא אומר ומתוך [illegible] אתה מקבל מהן קמיעים אחרי שוכיתי שבשכו"ם מביא עולה יכול [illegible] מביא נסכים ת"ל כל האזרח יעשה ככה ישראל מביא נסכים ואין [illegible] ששלח עולותיו ממדינת הים ולא שלח נסכי' עמהם יקרבו משל [illegible] בתוככם · עכשו או כי יגור נאמר לדורותיכם שכאן ולהבא פרשה [illegible] דברים שנפקדתו בה מגוים וגרים : וזהו באלכל' שבי"ם בפתח והאלף בקטף פתח : כתבואת גורן · שהיא ראשי' דגנך אף זו מראשי' עריסותיכ' להבי' לקש שבש' ופאה שחייבין כחלה : לדורותיכ' להביא עסת שביעית שחייבת בחלה :

ואם

רלבג

העדה נעשתה בשגגה · כבר ביארנו התנאים הנכללים בזאת הפרשה ויקרא ילקח משם והנה הרצון בעיני העדה בית דין הגדול · ועשו כל העדה · רוצה לומר כל עדה ועדה והרצון בו כל שבט ושבט כי השבט יקרא קהל או עדה להיות כל אחד מהם מיוחד ונפרד מהאחר כי ישראל היה שוכן לשבטיו וכבר מצאנו בביאור שהשבט יקרא קהל שנאמר ויעמוד יהושפט בקהל יהודה והנה היה בזאת העבירה פר ושעיר לכל שבט ושבט מה שאין כן בשאר העבירות שחייבין על זדונן כרת כמו שנתבאר בפרשת ויקרא והנה יתבאר ממה שזכרנו ששבט יהודה נקרא קהל שכל שבט שנשתלשל אחד ממנו יעקב נקרא קהל ואמנם מנשה ואפרים שנשתלשלו שניהם מיוסף לא יהיו שניהם כי אם שבט אחד · וכפר הכהן על כל עדת בני ישראל · הנה יאמר במשפטי התוריים כל על הרוב והנה מלד התאחד בני ישראל יהיה רב המספר ומלד כללות העדות ומספרם יהיה רוב השבטים הנה אי אפשר שנאמר שיהיה הרצון במה שאמר ועשו כל העדה שיהיו העושים זה הקרבן ב"ד הגדול שהרי אמר בפרשת ויקרא וסמכו זקני העדה ואם היה רומז אל בית דין הגדול לא הי' אומר זקני העדה כי כלם היו זקנים ולזה הוא מבואר שהם זקני ישראל ולפי שאמר זקני העדה ולא אמר זקני ישראל למדנו שכל עדה ועדה מביאה קרבן ולזה התבאר שכל שבט ושבט מביא קרבן כיון שעשו בשגגה רוב ישראל על פי בית דין הגדול · ונסלח להם כי שגגה היא · הנה העם בשגגה · ראוי שתדע שכבר יתבאר מזה שאם לא היה שגג' לעוש' העובר כגון שידע בודאי שכבר טעו ב"ד בהוראתם הנה אם עשה זה במזיד את יי' הוא מגדף ולא תהיה לו כפרה מפני זה הקרבן ואם שגג כשחשב שאף על פי שטעו ב"ד הגדול מצוה לשמוע להוראתם הנה לא נצטרף שגגתו לשגגת הקהל שסמכו על הוראת ב"ד כשחשבו שכל הוראה מפיהם יוסכי' לכונת התורה כי אין שגגתו ממין שגגתם והכתוב אומר כי לכל העם בשגגה שמורה שתהיה השגגה אחת לכל העם ולזה יתחייב חטאת יחיד על שגגתו · ולגר הגר בתוכם · הנה הצרך לומר ולגר הגר בתוכם לפי שכל שבט ושבט הוא מביא קרבן ולזה היה לחושב שיחשוב שלא יהיו בכלליה הגרים כאלו הקרבנו' ולמדה התורה כי הגרים נמנים עם השבט שהם אצלו · ואם נפש אחת תחטא בשגגה · לא הבדיל בזה המקום בין כהן משיח או נשיא להדיוט וכבר הבדיל בזה בפרשת ויקרא ואחשוב שהסבה בזה כי בעבודה זרה יהיה דין הכהן משיח והנשיא שעבר עליה כדין ההדיוט כי ההעברה הזאת תסיר מהמשיח ומהנשיא יתרונו על ההדיוט והכבוד הראוי לתת לו ולזה רלה שיהיה קרבנו המשיח והנשיא שוה לקרבן ההדיוט בשגגת ע"ז · הכרת הנפש ההיא · הכרת הוא אבדון הנפש ושפסק ממנה שלמותה · וימצאו איש מקושש עצים ביום השבת · ידמה שסמך חלול שבת לענין עבודה זרה להדמות מה אשר ביניהם וזה כי המחלל את השבת כופר בפנים מה מהתורה בכללה כי שהם

רשי

הביאו את קרבנ' לפני יי' · זה האמור בפרשה הוא פר העולה שנאמר אשה ליי' · וחטאתם · זה השעיר : חטאה בשגגה · כע"א : עז בת שנתה · אשר עבירות יחיד מביא כשבה או שעיר ובזו קבע לה שעירה : ביד רמה · במזיד : מגדף · מחרף כמו והיתה חרפה וגדופ' אשר גדפו נערי מלך אשור ועוד דרשו רבותינו מכאן למברך את השם שהוא בכרת : דבר יי' · אזהרת ע"א מפי הגבורה והשאר מפי משה : עונה בה · בזמן שעונה בה שלא עשה תשובה : ויהיו במדב' וימצאו · בגנותן של ישראל דבר הכתוב שלא שמרו אלא שבת ראשונה ובשנייה בא זה וחללה : המוצאי' אותו מקושש · שהתרו בו ולא הניח מלקושש אף משמצאוהו והתרו בו : כי לא פורש מה יעשה לו · באי זו מיתה ימות אבל יודעים היו שהמחלל שבת במיתה : ויוציאו אותו · מכאן שבי' הסקילה חוץ ורחוק מבית דין : רגום · פסג"ט בלע"ז וכן הלוך אלכ"ט וכן זכור ושמור : ועשו להם ציצית · על שם הפתילים התלויי' בה כמו ויקחני בציצית ראשי · דבר אחר ציצית על שם וראיתם אותו · כמו מציץ מן החרכים : תכלת · צבע ירוק של חלזון : וזכרתם את כל מצות יי' · שמנין גימטריא של ציצית שש מאות ושמנה חוטין וחמשה קשרים הרי תרי"ג : ולא

אבן עזרא

וחטאתם · הוא השעיר ובעבור שהוא סמוך אל עזי' הוא קטן והעתיד הפך : עז בת שנתה פירוש שעירת עזים וזה החטא הוא שלא עשו מה שצוה לעשות והוא שוגג והנה הוא כמשפט העושה בשגגה מה שצוה שלא לעשות · תורה אחת · כזאת תורת החטאת : ביד רמה · להראות הכל שאיננו ירא מהשם · מגדף · כדרך לשון בני אדם : כי דבר יי' בזה · זה הוא ביד רמה : ואת מצותו הפר · שצוהו שלא לעשות ביד רמה ויש אומרי' או אם יפר מצותו בסתר : הנפש ההיא · איננה המשכלת כדברי תועי רוח רק הוא קבור נפש עם הגוף

והם הביאו את קרבנם אשה ליהוה וחטאתם לפני יהוה על שגגתם : ונסלח לכל עדת בני ישראל ולגר הגר בתוכם כי לכל העם בשגגה : ס ואם נפש אחת תחטא בשגגה והקריבה עז בת שנתה לחטאת : וכפר הכהן על הנפש השגגת בחטאה בשגגה לפני יהוה לכפר עליו ונסלח לו : האזרח בבני ישראל ולגר הגר בתוכם תורה אחת יהיה לכם לעשה בשגגה : והנפש אשר תעשה ביד רמה מן האזרח ומן הגר את יהוה הוא מגדף ונכרתה הנפש ההוא מקרב עמה : כי דבר יהוה בזה ואת מצותו הפר הכרת תכרת הנפש ההוא עונה בה : פ ויהיו בני ישראל במדבר וימצאו איש מקשש עצים ביום השבת : ויקריבו אתו המצאים אתו מקשש עצים אל משה ואל אהרן ואל כל העדה : ויניחו אתו במשמר כי לא פרש מה יעשה לו : ס ויאמר יהוה אל משה מות יומת האיש רגם אתו באבנים כל העדה מחוץ למחנה : ויציאו אתו כל העדה אל מחוץ למחנה וירגמו אתו באבנים וימת כאשר צוה יהוה את משה : פ ויאמר יהוה אל משה לאמר : דבר אל בני ישראל ואמרת אלהם ועשו להם ציצת על כנפי בגדיהם לדרתם ונתנו על ציצת הכנף פתיל תכלת : והיה לכם לציצת וראיתם אתו וזכרתם את כל מצות יהוה ועשיתם אתם ולא

ואינון איתיאו ית קורבנהון קורבנא קדם יי וחובתהון קדם יי על שלותהון : וישתבק לכל כנישתא דבני ישראל ולגיוריא דיתגיירון ביניהון ארי לכל עמא בשלותא : ואם אנש חד ייחוב בשלו ויקריב עיזא בת שתה לחטאתא : ויכפר כהנא על אנש דאשתלי במחביה בשלו קדם יי לכפרא עלוהי וישתבק ליה : יציבא בבני ישראל ולגיוריא דיתגיירון ביניהון אוריתא חדא תהי לכון לדיעבד בשלו : ואנש דיעביד בריש גלי מן יציביא ומן גיוריא קדם יי הוא מרגיז וישתיצי אנשא ההוא מגו עמיה : ארי פתגמא דיי בסר וית פיקודוהי אשני אשתיצאה ישתיצי אנשא ההוא חוביה ביה : והוו בני ישראל במדברא ואשכחו גברא כד מגבב אעין ביומא דשבתא : וקריבו יתיה דאשכחו יתיה כד מגביב אעין לות משה ולות אהרן ולות כל כנישתא : ואסרו יתיה בבית מטרא ארי לא אתפרש להון מה דיעבדון ליה : ואמר יהוה למשה אתקטלא יתקטיל גברא רגומו יתיה באבניא כל כנשתא מברא למשריתא : ואפיקו יתיה כל כנשתא למברא למשריתא ורגמו יתיה באבניא ומית כמא דפקיד יי ית משה : ואמר יי למשה למימר : מליל עם בני ישראל ותימר להון ויעבדון להון כרוספדין על כנפי כסותהון לדריהון ויתנון על כרוספדא דכנפא חוטא דתכלתא : ויהון לכון לכרוספדין ותחזון יתיה ותדכרון ית כל פקודיא דיי ותעבדון יתהון ולא

בעל הטורים

מ"ע ספורנו

אמרי נועם

חזקוני

רלבג

תורה

וְלֹא־תָתֻ֜רוּ אַחֲרֵ֤י לְבַבְכֶם֙ וְאַחֲרֵ֣י עֵֽינֵיכֶ֔ם אֲשֶׁר־אַתֶּ֥ם זֹנִ֖ים אַחֲרֵיהֶֽם׃ לְמַ֣עַן תִּזְכְּר֔וּ וַעֲשִׂיתֶ֖ם אֶת־כָּל־מִצְוֺתָ֑י וִהְיִיתֶ֥ם קְדֹשִׁ֖ים לֵאלֹהֵיכֶֽם׃ אֲנִ֞י יְהוָ֣ה אֱלֹהֵיכֶ֗ם אֲשֶׁ֨ר הוֹצֵ֤אתִי אֶתְכֶם֙ מֵאֶ֣רֶץ מִצְרַ֔יִם לִהְי֥וֹת לָכֶ֖ם לֵאלֹהִ֑ים אֲנִ֖י יְהוָ֥ה אֱלֹהֵיכֶֽם׃

קי"ט פל"ט סימן

פרשה

א וַיִּקַּ֣ח קֹ֔רַח בֶּן־יִצְהָ֥ר בֶּן־קְהָ֖ת בֶּן־לֵוִ֑י וְדָתָ֨ן וַאֲבִירָ֜ם
בְּנֵ֧י אֱלִיאָ֛ב וְא֥וֹן בֶּן־
פֶּ֖לֶת בְּנֵ֥י רְאוּבֵֽן׃ וַיָּקֻ֙מוּ֙ לִפְנֵ֣י מֹשֶׁ֔ה
וַאֲנָשִׁ֥ים מִבְּנֵֽי־יִשְׂרָאֵ֖ל חֲמִשִּׁ֣ים
וּמָאתָ֑יִם נְשִׂיאֵ֥י עֵדָ֛ה קְרִאֵ֥י מוֹעֵ֖ד
אַנְשֵׁי־שֵֽׁם׃ וַיִּקָּהֲל֞וּ עַל־מֹשֶׁ֣ה וְעַֽל־
אַהֲרֹ֗ן וַיֹּאמְר֣וּ אֲלֵהֶם֮ רַב־לָכֶם֒ כִּ֤י כָל־
הָֽעֵדָה֙ כֻּלָּ֣ם קְדֹשִׁ֔ים וּבְתוֹכָ֖ם יְהוָ֑ה
וּמַדּ֥וּעַ תִּֽתְנַשְּׂא֖וּ עַל־קְהַ֥ל יְהוָֽה׃
ה וַיִּשְׁמַ֣ע מֹשֶׁ֔ה וַיִּפֹּ֖ל עַל־פָּנָֽיו׃ וַיְדַבֵּ֨ר אֶל־
קֹ֜רַח וְאֶֽל־כָּל־עֲדָתוֹ֮ לֵאמֹר֒ בֹּ֠קֶר וְיֹדַ֨ע
יְהוָ֧ה אֶת־אֲשֶׁר־ל֛וֹ וְאֶת

תרגום

וְלָא תִטְעוֹן בָּתַר הִרְהוּר לִבְּכוֹן וּבָתַר חֵיזוּ עֵינֵיכוֹן דִּי אַתּוּן טָעַן בָּתְרֵיהוֹן: בְּדִיל דְּתִדְכְּרוּן וְתַעְבְּדוּן יָת כָּל פִּקּוֹדָי וּתְהוֹן קַדִּישִׁין קֳדָם אֱלָהֲכוֹן: אֲנָא יְיָ אֱלָהֲכוֹן דִּי אַפֵּיקִית יָתְכוֹן מֵאַרְעָא דְמִצְרַיִם לְמֶהֱוֵי לְכוֹן לֶאֱלָהּ אֲנָא יְיָ אֱלָהֲכוֹן:

פרשה

וְאִתְפְּלִיג קֹרַח בַּר יִצְהָר בַּר קְהָת בַּר לֵוִי וְדָתָן וַאֲבִירָם בְּנֵי אֱלִיאָב וְאוֹן בַּר פֶּלֶת בְּנֵי רְאוּבֵן: וְקָמוּ לְאַפֵּי מֹשֶׁה וְגֻבְרַיָּא מִבְּנֵי יִשְׂרָאֵל מָאתַן וְחַמְשִׁין רַבְרְבֵי כְנִשְׁתָּא מְעַרְעֵי זְמַן אֱנָשִׁין דִּשְׁמָא: וְאִתְכְּנָשׁוּ עַל מֹשֶׁה וְעַל אַהֲרֹן וַאֲמַרוּ לְהוֹן סַגִּי לְכוֹן אֲרֵי כָל כְּנִשְׁתָּא כּוּלְּהוֹן קַדִּישִׁין וּבֵינֵיהוֹן שַׁרְיָא שְׁכִינְתָּא דַיְיָ וּמָא דֵין אַתּוּן מִתְרַבְרְבִין עַל קְהָלָא דַיְיָ: וּשְׁמַע מֹשֶׁה וּנְפַל עַל אַפּוֹהִי: וּמַלֵּיל עִם קֹרַח וְעִם כָּל כְּנִשְׁתֵּיהּ לְמֵימַר בְּצַפְרָא וִיהוֹדַע יְיָ יָת דְּכָשַׁר לֵיהּ וְיָת

מסורה

אני יי' ב' בטעמ' ר"פ וסי' ואולך אתכם קוממיו' · אשר הוצאתי אתכם מארץ מצרים · ודתן ואבירם ג' וסי' ויקח קרח בן יצהר בן קהת · ויעלו מעל משכן קרח תנינא דפסוק ובני אליאב קדמ' דפסו' · ויקומו כלם הס' במ"ט וסי' ויאכלו וישתו · ויקומו שרי מואב קדמ' · וינוסו בנשף · ויקומו בני ישראל בבקר · ויקומו וילכו זיפה · ויקומו כל איש חיל · וחברו דד"ה וישאו גופת · ויקומו ראשי האבות · ויקומו על עמדם · ומדוע י' וסימ' ומדוע לא יראתם לדבר · ומדוע תתנשאו על קהל יי' · ומדוע נעבדנו אנחנו · ומדוע באתם אלי עתה · ומדוע לא הצלתם · ומדוע לא הכיתו שם · ומדוע יסתיר אבי ממני · ומדוע הקילתני · ומדוע מלך אדוניה · ומדוע לא שמרת את שבועת יי' · ושארא מדוע · וא' חס' מדע · לא נשא האב :

רשי

ולא תתורו אחרי לבבכם · כמו מתור הארץ הלב והעינים הם מרגלים לגוף ומסרסרי' לו את העבירות העין רואה והלב חומד והגוף עושה את העבירה: אני יי' · נאמן לשלם שכר: אלהיכם · נאמן ליפרע: אשר הוצאתי אתכם · על מנת כן פדיתי אתכם שתקבלו עליכם גזירותי: אני יי' אלהיכם · עוד למה נאמר כדי שלא יאמרו ישראל מפני מה אמ' המקום לא שנעש' ונטול שכר לא עושין ולא נוטלין שכר על כרחכם אני מלככם וכן הוא אומר אם לא ביד חזקה אמלוך עליכם · דבר אחר למה נאמר יציאת מצרים אני הוא שהבחנתי במצרים בין טפה של בכור לשאינה של בכור אני הו' עתיד להבחין וליפרע מן התולה קלא אילן בבגדו ואומר תכלת היא · ומיסודו של ר' משה הדרשן העתקתי למה נסמכה פרשת מקושש לפרשת ע"א לומר שהמחלל את השבת כעובד ע"א שאף היא שקולה ככל המצות וכן הוא אומר בעזרא ועל הר סיני ירדת ותתן לעמך תורה ומצות ואת שבת קדשך הודע' להם ואף פרשת ציצית לכך נסמכה לאלו לפי שאף היא שקולה כנגד כל המצות שנ' ועשיתם את כל מצותי: על כנפי בגדיהם · כנג' ואשא אתכ' על כנפי נשרי': על ארבע כנפו' ולא בעלת שלש ולא בעלת חמש כנגד ארבעה לשונו' של גאולה שנאמר במצרים והוצאתי והצלתי וגאלתי ולקחתי: פתיל תכלת · על שם שכול בכורות תרגומו של שכול תכלא ומכתם היתה בלילה וכן צבע התכלת דומה לרקיע המשחיר לעת ערב ושמונה חוטין שבה כנגד שמנה ימים ששהו ישראל משיצאו ממצרי' עד שאמרו שירה על הים :

חסלת שלח לך

ויקח קרח · פרשה זו יפה נדרשת במדרש רבי תנחומא : ויקח קרח · לקח את עצמו לצד אחד להיות נחלק מתוך העדה לעורר על הכהונה וזהו שתרגם אנקלוס ואתפליג נחלק משאר העדה להחזיק במחלוקת וכן מה יקחך לבך לוקח אותך להפליגך משאר בני אדם · ד"א ויקח קרח משך ראשי סנהדראות שבהם בדברים כמו שנאמר קח את אהרן קחו עמכם דברים : בן יצהר בן קהת בן לוי · ולא הזכיר בן יעקב שבקש רחמים על עצמו שלא יזכר שמו על מחלוקת שנ' ובקהלם אל תחד כבודי והיכן נזכר שמו על קרח בהתיחסם על הדוכן בדברי הימים שנאמר בן אביאסף בן קרח בן יצהר בן קהת בן לוי בן ישראל : ודתן ואבירם · בשביל שהיה שבט ראובן שרוי בחנייתם תימנה שכן לקהת ובניו החונים תימנה נשתתפו עם קרח במחלוקתו אוי לרשע אוי לשכנו ומה ראה קרח לחלוק עם משה נתקנא על נשיאותו של אליצפן בן עוזיאל שמינהו משה נשיא על בני קהת על פי הדבר אמר קרח אחי אבא ארבעה היו שנאמר ובני קהת וגו' עמרם הבכור נטלו שני בניו גדולה אחד מלך ואחד כהן גדול מי ראוי ליטול את השנייה לא אני שאני בן יצהר שהוא שני לעמרם והוא מנה נשיא את בן אחיו הקטן מכלם הריני חולק עליו ומבטל את דבריו מה עשה עמד וכנס מאתים וחמשים ראשי סנהדראות רובן משבט ראובן שכיניו והם אליצור בן שדיאור וחביריו וכיוצא בו שנאמר נשיאי עדה קריאי מועד ולהלן הוא אומר אלה קריאי העדה והלבישן טליתות שכולן תכלת באו ועמדו לפני משה אמרו לו טלית שכולה של תכלת חייבת בציצית או פטורה אמר להם חייבת התחילו לשחק עליו אפשר טלית של מין אחר חוט אחד של תכלת פוטרה זו שכולה תכלת לא תפטור את עצמה : בני ראובן · דתן ואבירם ואון בן פלת : רב לכם · הרבה יותר מדאי לקחתם לעצמכם גדולה : כלם קדושים · כלם שמעו דברים בסיני מפי הגבורה : ומדוע תתנשאו · אם לקחת אתה מלכות לא היה לך לברר לאחיך כהונה לא אתם לבדכם שמעתם בסיני אנכי יי' אלהיך כל העדה שמעו : ויפל על פניו · מפני המחלוקת שכבר זה בידם סרחון רביעי חטאו בעגל ויחל משה במתאוננים ויתפלל משה במרגלים ויאמר ושמעו מצרים במחלקתו של קרח נתרשלו ידיו משל לבן מלך שסרח על אביו ופייס עליו אוהבו פעם ושתים ושלש כשסרח רביעית נתרשלו ידי האוהב ההוא אמר עד מתי אטריח על המלך שמא לא יקבל עוד ממני : בקר ויודע וגו' · עתה עת שכרות הוא לנו ולא נכון להראות לפניו והוא היה מתכוון לדחות שמא יחזרו בהן : ויודע יי' את אשר לו · לעבודת לויה : ואת

אבן עזרא

אחרי לבבכם · המחשבה והעין רואה והלב חומד והנה יהיה הציצית לאות ולסימן שלא ירדוף אדם אחר הרהור לבו וכל אשר שאלו עיניו : אשר אתם זונים · כי מי שילך אחרי תאותו הוא זונה מתחת עבודת אלהיו · וטעם למען תזכרו וכבר אמר וזכרתם את כל מצות יי' שאם תזכרו תהיו קדושים ולא תתגאלו בתאות הלב המטנפת הרוח המשכלת : אני יי' אלהיכם · אני הוא שהוצאתי אתכם להיו' לכם לאלהים על כן אמרתי לכם אני יי' אלהיכם :

ויקח קרח · זה הדבר היה במדבר סיני כאשר נתחלפו הבכורים ונבדלו הלוים כי חשבו ישראל שמשה אדונינו עשה זה מדעתו לתת גדולה לאחיו גם לבני קהת שהם קרובי' אליו ולכל בני לוי שהם ממשפחתו והלוים קשרו עליו בעבו' היותם נתונים לאהרן ולבניו וקשר דתן ואבירם בעבור שהסיר הבכורה מראובן אביהם ונתנה ליוסף אולי חשדוהו בעבור יהושע משרתו גם קרח בכור היה כי כן כתוב ודגל ראובן חונה בנגב וקרח בנגב המשכן כי הוא מבני קהת ואלה נשיאי העדה היו בכורים והם היו מקריבים את העולות על כן לקחו מחתות והראיה על זה הפירוש מופת המטה שראו כל ישראל כי השם בחר שבט לוי תחת הבכורים על כן כתו' ותכל תלונת' כי התלונה על זה היתה גם אמר משה כי לא מלבי בעבור שחשדוהו כי מלבו עשה ועוד לא יי' שלחני בשליחות הזה כי כבר האמינו בו כל ישראל ועוד ראיה גמורה כי כל העדה כלם קדושים וזה רמז לבכורים שהם קדושים כי כן כתוב קדש לי כל בכור והם היו הכהנים הנגשים אל יי' והם עיקר כל העדה : ויקח קרח · אנשים · לדרך קצרה כמו אמור להם ורבים ככה · ויאמר ר' יונה כי פירוש לקח לקום על משה : לפני משה · שלא קמו בסתר ויש הפרש בין לפניו בין מפני : קריאי מועד · שהיו נקראים אל אהל מועד : אנשי שם · קודש לאתם ממצרים ומדקדק אמר כי נשיאי עדה הם הנשיאים העומדים על הפקודים והם פעולים למלת לקח כאילו כתוב ויקח קרח ודתן ואבירם ואון נשיאי העדה לדבר אליהם וזה מעט רחוק : רב לכם · כמו די לכם והטעם שתפשתם החלק הרב : כי כל העדה כלם קדושים · כי כל העדה מיום מעמד הר סיני היו קדושים : ובתוכם יי' · כי הלוים נבחרו אחרי היות הכבוד בתוך בני ישראל ואם ידע משה כאשר היה בהר סיני כי נבחר שבט לוי לא ידעו ישראל : תתנשאו · להיות אהרן הכהן הגדול ומשה למעלה ממנו כי הוא למדו : ויפל על פניו · ברצונו ויש אומרים כדרך הנבואות : את אשר לו · השבט הנבחר וזאת תשובה לדתן ולאבירם ולנשיאי העדה שהיו הבכורים : ואת

בעל הטורים

ויקח קרח

ויקח קרח סמך מחלוקת קרח לפרשת ציצית שבעל מכין ציצי' חלק על משה : ויקח קרח · בגימ' זה במקח רע · עושר שמור לבעליו לרעתו בגימ' לעשרו של קרח לרעתו היה : ויקומו · בגי' לחלק : חמשים ומאתים · ג"ר רשעים ידעך · קראי · חס' י"וד בעברו על י' הדברו' : אנשי שם · בחכמה ובעושר ונתחייבו · כדור המבול אנשי מעולם · אנשי השם : וישמע משה · בגימ' מכאן שחשדוהו באשה : ויקחתם

מ"ע ספורנו

ואחרי עיניכם · להשיג תאות' שנתתם עיניכם בהן : אשר אתם זונים אחריהם · שמס' נפשכם השכלית בכן מדרכי חיי עולם לדרכי אבדון ומו' : למען תזכרו · למען תהיו פנוים ממחשבות הבליכם ובזה תזכרו גודל האל וחסדיו : ועשיתם את כל מצותי · ובזה תעשו כל מצותי מאהב' ומיראה : והייתם קדושים לאלהיכם · ובזה תהיו קדושי' לפניו לחיי עולם כאשר כיון הוא באמרו ואתם תהיו לי ממלכת כהנים וגוי קדוש : אני יי' אלהיכם אשר הוצאתי אתכם וכו' · אני יי' שאמר שאני אלהיכם שאתם מכירים שאני הוא הקדמון הראוי שתשתעבדוהו ואלי תתפללו : הוצאתי אתכם מארץ מצרים : כדי שתזכו שאהיה לכם לאלהים שתהיה השגחתי מציאותכם מאתי בלתי אמצעי שמציאות כזה לא ישתנה ולא יפסד כשום אופן כמו שהוא הענין במציאות שאר הנצחיים : אני יי' אלהיכם · אני עתה לזה התכלית בעצמו צויתי לכם זאת המצוה כדי שתזכו לזה המכוון כמו שאמר והייתם קדושים לאלהיכם :

פרשת קרח

ויקח קרח

שעור הכתו' וסדרו כאלו אמר ויקח קרח ודתן ואבירם ואון בן פלת חמשים ומאתים נשיאי עדה ויקומו לפני משה ואנשים מבני ישראל · ואח"כ ויקהלו על משה ועל אהרן · קרח דתן ואבירם נקהלו להתרעם על משה ועל אהרן במעמד חמשים ומאתים נשיאי העדה שהלכו שם בעצת אלה המתרעמים בעת שהיו לפני משה אנשים מבני ישראל הבאים לדין ואותם החמשים ומאתים נועדו שם כמו הולכים לתומם אל משה להתיצב עמו שם כדי שכשיקהלו קרח דתן ואבירם אמר כן על משה ואהרן יהיו הם כלם כא' מסכימים לדברי הנקהלים לפני אותם אנשי' מבני ישראל שנמצאו שם ובחרו שעה שיהיה שם המון עם כדי לפרסם ולהעביר קול במחנ' למען ירבו מתקוממי' עמהם : כי כל העדה · כל אחד מהם : כלם קדושים · מכף רגל ועד ראש כמו שאמ' והייתם קדושים לאלהיכם : ומדוע תתנשאו · בענין הקדושה שאמרתם העבודה לבכורות ומשה בכר כהן כל ז' ימי המלואים ואהרן ובניו כהנים לעולם : וידבר אל קרח ואל כל עדתו · שהיו שסרבים בתחבולותם ובקשר עדתם : את אשר לו · מי הוא שמדבר לכבודו ית' : ואת

אמרי נועם

ויקח קרח בעצת קרח לפי שכל הלויים נשאו בעגלות והוא בכתף · מקשו' מה ראה קרח לומר כל העדה קדושים ראוים להיות כהנים ונ"ק למה אמר משה ואם בריאה וגו' שיבלעו באדמה ולא מיתה אחרת ולמה אמרו למשה ואהרן אתם העיתם עם ה' · ולמה צוה הק"בה ליקח מטות מכל הנשיאים · לבראו' שכהונה שייך לאהרן והרי כבר ראו עם שאירע לקרח ועדתו ·

רלבג

השמימיים שמראיהם אל החוש כמראה תכלת ויורה שכל אחד מהם ישתעפו ממנו פעולות רבות ולזה היו הציציות בכל אחד מארבע כנפות ולפי שזה בלתי אפשר בהם אלא מצד רבוי היחסים המתחלפים אשר להם עם אלו הנמצאות השפלות וזה אמנם יהיה ברבוי התנועות אשר לאח' אחד מהם ומה שזה דרכו יתחייב שיהיה עלול לא עלה ראשונה כמו שהתבאר במקומותיו הנה זה יורה כי גבוה עליה' ויורה שהוא אחד מצד הקשר כל הפעולות הנמצאות מהם לתכלית אחד כי כולם פועלי' בעבייני זה העולם השפל לפי מה שנתן להם מהכח ביום הבראם וישלמו אלו הפעולו' במה שישפע מכלם ואם לא היתה שם עלה אחת תישירם אל זה איך יתכן שהיו כלם משתתפים בפעלה אחת מצד מה שהיא אחת ובכלל הנה זה מה שיישיר באופן שלם אל שנמצאן שבה אחת עליונה יסודרו ממנה כל אלו הדברים הוא השם יתעלה וכבר בארנו זה מזה המקום בשלמות בה' מספר מלחמות ה' ולזה נהגנו לעשות בציציות מהקשרים והחליות מה שיעיד על השם שנקרא בו השם יתע' או לעשותם במספר הנרמזים השמימיים להורות שכלם משתתפים בפעלה אחת כי זה ממה שיביא

חזקוני

ולא תתורו אחרי לבבכם ואחרי עיניכם כשתראו יגוני תזכרו שאתם עבדי ולא תרגילו אחרי הלב והעין לעבור על מצותי : למען תזכרו ועשיתם את כל מצותי · נסמכ' פרשת ציצית לפרשת מקושש לפי שכשנדון המקושש על שחלל שבת אמרו ישראל היאך נוכל לעמוד על שמירת שבת היום או למחר נתחייב מיתה כזה שהרי נשול הכר סימן כשמירתן מה שאין כן בשבת לפי' נתן להם מצות ציצית להתעסק בה בשבת כמו שאמרו רבותינו כל הולך בשבת בלא ציצי' כאילו מקושש עצים בשבת · והייתם קדושים לאלהיכם · ומי הוא אלהיכם אני יי' אשר הוצאתי אתכם מארץ מצרים ומיסודו של ר' משה הדרשן פר"שי ושמונה חוטים שבה כנג' שמונה ימים ששהו ישראל משיצאו ממצרים עד שאמרו שירה על הים וא"ת הרי כפר' בשלח פר"שי ל"ל שביעי ירדו לים בשחרית אמרו שירה אלא י"ל הכא דשבי' שמנה ימים מני מיום שיצאו מגשן ונתקבצו ברעמס' והתם כפ' בשלח מני מי"ן שנסעו מרעמסס לסוכות :

סליקא סדרא דפרשת שלח

ויקח קרח · נ' לקיחת אנשים ומי לקח דתן ואבירם בני אליאב ואון בן פלת בני ראובן ד"ו דותן יפר' ה"א וכמו' יש הדנה בני ראובן אליאב ופלת פלת הוא פלוא ואליאב בנו כדכתי' ובני פלוא אליאב ולפי שאמר למעל' במדבר הוה יפוהו יפה יפתו מקושש לספ' היאך יש מהם שמתו על דבר קרח ויש מהם במגפה ויש מהם נשפים עד שלא כותר מהם איש : ויקומו לפני משה · קרח נחלק על שהיה בכור בבני אביו ונדולם נתנה לאהרן ודתן ואבירם לפי שנפלה הבכורה מראובן אביה' ונתנה ליום לבכורי' שבשביל יהושע שהיה משרתו שהי' משבטו של יוסף עשה כך ונשיאי העד' על שהיו בכורי' וראיה לדבר שנפרישם הס... שסה לוי במקום הבכורי' ומו' דכתי' כי כל העדה כולם קדושים רמז לבכורים דכתי' בהם קדש לי כל בכור · ואנשים מבני ישראל חמשים ומאתים · לקח לו מ... סהדמומות כדי שיהא לכל שבט סנהדרי קטנה בין כולם עם און ודתן ואבירם מאתים וחמשים וג' כאן פר"שי שלבישם טליתות שכולם תכלת י"ח לפי שצוה הקב"ה לתעלה בסמוך כתמת ציצת בא לו קרח על משה נענוש וו : קריאי עדה · שהיו נקראין אל אהל מועד : כי כל העדה כולם קדושים · הם הבכורים שנתקדשו כדכתי' קדש לי כל בכור ועליהם העבודה מוטלת לעשות : וישמע משה · שחשדוהו שנתכוון לשום השררה על אחיו : ויפול על פניו · כתבי' ונכנס פניו לקרקע לתפלה ופס כאמ' לו מה שאמר לקרח :

אמרי נועם

ליתב כך אמר לפני קרח הק"בה אמר ואתם תהיו לי ממלכת כהנים א"כ כולם קדושים וראוי' להיות כהנים ומלכים אמר משה לקרוא לדתן ואבירם לבוא לדין לפני המקו' ויאמרו לא נעלה לדין דמגינו עליה גבי דין דכתיב וקמת ועלית וגו' · אמר משה הק"בה כפה הר כגיגית וגזרה לבלעם אם לא יקבלו התורה ומאחר שהם נמנעים מן התורה יבא הק"בה ויברא פה לאדמה לבלוע אותם כמו שעשה ביום מ"ת ולפי שאמרו אתם המיתם עם ה' לפי שאת' לא מסרתם להם מתנות קדשים כמו מתנות שלכם א"ל הק"בה שיקחו מטות שאינם קדושים ויראו שמטה אהרן יפרח ושלהם לא יפרח: ואנשים מבני ישראל חמשים ומאתים בחר קרח מכל שבט ושבט כ"ג אנשים שהם סנהדרי קטנה מלבד משבט לוי לא בחר לפי שעליהם תלונתו וי"א פעמים כ"ג הרי רנ"ג ושלשה היתרים הם דתן ואבירם ואון בן פלת שעלתו לקשר הרשעים · אמנם רש"י פירש דרובם היו משבט ראובן :

ויאמר

שיביא להורות אל שיש בכאן עליהם סבה תישירם אל זה והוא האלוה יתעלה · על כנפי בגדיהם · בכבר נתבאר במשנה תורה שלא ינהג זה כי אם בבגד שיש לו ארבע כנפות שנאמר על ארבע כנפות כסותך אשר תכסה בה והסבה מבוארת ממה שזכרנו ואם היו לטלית ארבע כנפות או יותר יתחייב לעשות ציצית על ארבע כנפות לבד מהבגד ההוא אבל אם לא היו לו ארבע כנפות איננו מחוייב בציצית ומשם יתבאר שזה הציצית הוא עשוי במעשה גדילים להורות על מה שיקשור רבוי הפעולות וישימם כלם בענין אחד · והנה התכלת הוא לפי הוראת הגדר למר צבוע כדם חלזון ואמר ועשו להם ציצית להורות על שבעת העשייה ראוי שיהיה נעש' לשם ציצית כמו שבארנו קדום לזה במעשה הפסח והחטאת · על כנפי בגדיהם · ר"ל אצל כנף בגדיהם והנה לא נתנה התור' שעור לאורך הציצית ולמספר חוטיו ואמנם מדברי חכמי' יש להם שיעור לכתחלה אמנם שיריו וגרדומיו בכל שהוא והנה הוגבל מספר החוטי' להיותם שמנה במספר · רוצה לומר ששם ארבעה חוטים יכנסו בכנף הבגד ולזה יהיו שמנה כשהיה קצתם מעבר זה וקצתם מהצד השני וזה נמשך לכוונת התורה שמה מספר הכנפות ארבעה לסבה שזכרנו ובפתיל התכלת יתחברו כלם בחליות הנעשות ממנו על החוטין להעיר על ענין הגרם החמישי שישפיע השם יתעלה באמצעיתו אלו הפעלות · והיה לכם לציצית ביאר · בזה עוד שהעשייה בתכלת יתחייב שתהיה · לשם ציצית וזה כלו הוא כדי שיעמיקו יותר בכוונת זאת המצוה · וראיתם אותו · למדנו מזה שלא תנהג זאת המצוה אלא ביום שהוא עת ראיית הדברים לפי הנהוג ועוד למדנו ממה שאמר וראיתם אותו ולא אותו וחברו · רוצה לומר אין ראוי לאדם שישא יחד שני טליתות מצוייצים וכן למדנו זה ממה שאמר אשר תכסה בה והנה מפני שהית' הצואה הזאת לבני ישראל למדנו שאין הנשי' חייבות בציצית וראוי היה להיות כן כי הענין אשר העיר עליו זאת המצוה הוא רב העומק ולא יתכן שיגיע אליו שכל הנשים לקלות דעתן · וזכרתם את כל מצות יי' · לפי שזאת המצוה מורה על מציאות השם יתעלה כמו שביארנו · ולא תתורו אחרי לבבכם · ר"ל שזה ישמרכם מלתור אחרי לבבכם אם ישנם אלוה אם לא ומלתור אחרי עיניכם אי זה מהדברים הנראים הוא יותר ראוי שיהיה אלוה כי העינים לא ישיגו אלא הגופות כי זה יישירכם להשיג שיש שם אלוה הוא המנהיג עולם הגלגלים והעולם השפל והנה ידמה שאין לאו זה אזהרה תמה מכלל המצות כמו שאין אמרו וזכרתם את כל מצות יי' מצות עשה אבל הגידה התורה התועלת הנמשך ממצות ציצית והתועלת המגיע מהמצוה לא ימנה מצוה · והייתם קדושים לאלהיכם רוצה לומר בעשותכם מצות התורה תהיו קדושים לש' ית' כי כוונתם בכללם להישיר לעבודת השם ית' ולהתקדש מטומאת התאוות הגופיות · אשר הוצאתי אתכם מארץ מצרים וגו' ר"ל שכבר הוציאם מארץ מצרים באופן שיהיה להם לאלהים מצד עוצם הנפלאות שראו אז ישרא' והנה רמז עם זה בזה המאמר אל מה שביארנו בעניין ברית בין הבתרים והוא כי אברהם כששאל אות על ירושת הארץ לפי שזה הייעוד יתחייב שיהיה בו תנאי והוא שיהיה זרעו באופן מהשלמות שיתכן שידבק בו זאת ההשגחה הנפלאה מה' ית' ובאהו המענה כי השם ית' יישירם אל השלמות כשישימם גרים בארץ לא להם ובעבדות נפלא ואחר זה יהיה דן את הגוי ההוא אשר יעבודו ויוציאם ברכוש גדול ובאלו הדינין · והמכות אשר דן הגוי ההוא הישיר ישראל אל השלמות באופן שהיו ראויים לקבל התורה שיהיה בהם השם ית' להם לאלהים והם לו לעם · ואולם התועלות המגיעות מזאת הפרשה הם י"א ·

התועלת הראשון הוא לפרסם שכבר היה ידוע אצל ה' ית' פרי שלוח המרגלים ותכליתו לרע ולזה התחכם השם יתעלה לפי מה שאפשר להציל ישראל מהרע ההוא ומפני זה בחר הנכבדים שבעם להיות מרגלים וזה אמרו כלם אנשי' ראשי בני ישראל המה כמו שביארנו כי השם יתעלה לא יקצר מעשיית הטוב לפי מה שאפשר ולזאת הסבה גם כן קרא משה ליהושע בן נון יהושע כמו שביארנו במה שקדם ·

התועלת השני הוא להודיע שראוי לאד' שישים בה' מבטחו כ"ש כשנתבארו לו כי הוא עמו במה שהוא רוצה לעשות הלא תראה מה שקרה לישראל מהרע מפני שלא רצו להשען על יעוד השם ית' בירושת הארץ ובחרו לשלוח שם מרגלים עם עוצם הנפלאות שעשה להם השם יתע' אשר היה ראוי שישיגו מהם כי יד ה' ית' לא תקצר מעשות כל אשר יחפוץ ·

התועלת השלישי הוא לפרסם שהשם ית' רואה כל אלו הדברי' ולזה גמל טוב לכלב וליהושע בן נון יען היות כוונתם טובה וחיו מן האנשים ההם ובאו ירושת הארץ והיתה חברון לכלב כמו שיעד לו לפי מה שנזכר בספר יהושע ולזה גם כן מתו תכף מוציאי דבת הארץ וכל העם שהיה רוצה ה' ית' להביאם שם מתו כלם במדבר מפני שלא בטחו בשם ית' ·

התועלת הרביעי הוא לפרסם רוע לב הדור ההוא שעם מה שהמציא השם יתעלה מהסבו' ימנעום מלהתנחם בראותם מלחמה מלשוב מצרימה עם כל זה אמרו נתנה ראש ונשובה מצרימה ·

התועלת החמישי הוא להודיע שהוא ראוי למנהיג העם שיהיה לו כח לסבול המונהגים ממנו פשעיהם כדי שיובילם אל הטוב הלא תראה כי משה לא די שלא כעס עליהם על מרדם בו ברצותם לתת ראש לשוב למצרים בעוצם הטובות שהשפיע להם השם יתעלה על ידו אבל התחנן להם ונפל על פניו לפניהם לבקש מהם בחוזקת היד שלא ישבו הם בעצמם השחיתם על מרדן בשם ית' ולא הספיק לו זה אבל הרבה תחנונים לפני הש' יתע' שישא על פשעיהם עד שנעתר לו השם ית' ונחם על הרעה אשר דבר לעשות לעמו · ר"ל שלא כלה אותם בכללם אבל נשארו בניהם לירש האר' וגם הם לא מתו יחד :

התועלת הששי הוא במצו' והוא להודיע שכבר יתחייב שתבא עם העולה והשלמים מנחה ונסכים וכבר זכרנו התועלת המגיע מזה בספר ויקרא ·

התועלת השביעי הוא להודיע שהגר בהתגיירו ראוי שיקריב ליי' עולה כמו שביאר' · וכבר נתבאר במה שקדם התועלת המגיע מזה והוא כי לא יעלה בדמיון האדם שיתהפך עניינו מלא קדושה לקדושה מזולת דבר גדול נרשם בנפש ולזה הוצרך לגר עניין הטבילה והרצאת הקרבן ·

התועלת השמיני הוא במצות והוא להודיע עניין מצות החלה והתועלת המגיע ממנה הו' תחלה להעיר שכל הטובות באות לנו מש' יתע' ולזה לתת תרומה השם מראשית עריסותנו בארץ ישראל להורות על כי ה' ית' נתן לנו את הארץ ההיא וממנו גם כן ישפע נתינתה פריה · והתועלת השני המגיע ממנו והוא כולל כל מתנות כהונה והוא כי השם יתע' רצה שיהיה לכהנים פנאי לעסוק בתורה ולעמוד על סודותיה כדי שיורו משפטיו ליעקב ותורתו לישראל ולזה רצה שיהא לחמם נתן ומימיהם נאמנים ·

התועלת התשיעי הוא להודיע דין הוראת שגגת בית דין הגדול בע"ז אשר בהודאה בה יהיה ההתרחק מכל המצות והנה היה בקרבן הכפרת בא פר ושעיר ולא היה בשאר המצות כי אם פר כמו שהתבאר בפרשת ויקרא לפי מה שאחשוב שכבר נסתבכו ישראל בדעות המצרים אשר גדלו עליה · שהיו כותבים האלהות למזל טלה כמו שנתבאר בתורה ואמר ג"כ ולא יזבחו עוד את זבחיהם לשעירים וגו' ; וזה מורה שבזה הטעות היו מוכנים לטעות בו וביא' עם זה עוצם הטועה בע"ז במזיד ·

התועלת העשירי הוא להודיע ענש המחלל את השבת שהוא נדון בחמורה שבמיתות ובא' מפני זה הסמיכו' לע"ז שיש בחלול שבת רושם לעבוד על כל מצות התורה כמו שביארנו במה שקדם ולהודיע שחלול שבת בכרת אם לא היה שם עדים והתראה ·

התועלת האחד עשר הוא במצות והוא מה שצוה לעשות ציצית על ארבע כנפות בגדינו וכבר ביארנו התועלת המגיע מזאת המצוה בביאורינו לזאת הפרשה ·

פרשת קרח

ויקח קרח הרצון בו עניי' לקיחת הנפשות באופן שימשך לב רבים מישראל אליו לקנאתו על גדולת משה ואהרן והנה לא ספרה התורה הפתויים אשר פתה בהן לב הר"ן אים אשר היו מגדולי העם ומהנכבדים שבהם וכבר זכרו מזה רז"ל קצת ספורים במדרשיהן והוא מבואר שכבר משכו לבם כשאמרו שכל הגדולה נטל משה לעצמו ואחיו אהרן כי הוא היה מלך ואהרן כ"ג והיתה הכהונה לו ולזרעו אחריו ולא עבר זר בתוכם וידמה מזה הספור שלא היו מתרעמים על מלכות משה רק על כהונת אהרן ולזה אמר ובקשתם גם כהונה · בקר ויודע ה' את אשר לו · ר"ל שהגדולה הזאת לא נתתי לאהרן מעצמי רק ה' יתע' בחרו וזה יתבאר בבקר היום הבא אחר זה והנה הודיעם בזה המאמר כי ה' יתע' לא יבחר כי אם באחד לבדו ולזה היה לירא מהקריב הקטרת כי לא יבחר בכלן רק באחד לבד · ותנו בהן אש ושימו בהם קטר' · אחשוב שהאש לקחו מהמזבח הנחשת שאם היה שם אש זרה לא יהיה שם אות מפני מיתתם שאינן ראויים לכהונ' כי גם בני אהרן עם היותם כהנים מתו בהקריבם אש זרה לפני יי' ולזאת הסבה בעיני אחשוב גם כן שלקחו מהקטרת שהיו מקטירים ממנה במזבח הפנימי לא קטרת זרה שאם היו מקטירים שם קטרת זרה לא תהיה מיתתם על זה מורה שלא בחר השם ית' בהם להיותם כהני' כי אפילו זרע אהרן היו מתים אם היו עושים כן · רב לכם בני לוי · אמר זה להצילם שלא יבקשו גדולות כי די להם במה שנתן השם ית' מהגדולה כי הוא היה חומל עליהם אף על פי שהיו מעליבים אותו וכאשר ראה שלא נתפייסו בזה אך היו מחזיקין בבקשתם אמר להן משה שמעו נא בני לוי המעט מכם מה שנתן לכם הש' ית' מהגדולה שהבדיל אתכם מעדת ישראל להקריב אתכם אליו יתע' יותר משאר העם וששם אתכם עובדים עבודת משכן השם ית' באופן שקדם בראש זה הספר רוצה לומר לעבוד ולמשא ולשמור משמרת המשכן והבדיל אתכם לעמוד לפני העדה לשרתם ידמ' שזה השרות הוא השיר שהיו הלוים אומרים בפה כמו שנתבאר בעזרא ולמדנו מזה שהשרות הוא בעמידה עם שזה דבר מבואר בעצמו כי הישיבה מורה אדנות ושררה לא שירות · ויקרב אותך ואת כל אחיך בני לוי אתך · שהם ממשפחת קהת יותר משאר משפחות הלויים בשמם עבודתכם בקדש הקדשים ולא די לכם זה אלא שאתם מבקשים עוד כהונה ואחר שכן הוא שזה העניין היה כלו מה' יתע' הנה אתה וכל עדתך נועדים לעשות כנגד השם יתעלה לא כנגד אהרן כי לא היה זה מלדו אך השם ית' בחר אותו להיות לו לכהן · ותתן לנו נחלת שדה וכרם · רוצה לומר שלא די שלא הביאותנו אל ארץ זבת חלב ודבש כמו שיעדת לנו אפילו שדה וכרם לא נתת לנו ועם זה התחשב לעשותנו כעורים שלא נראה כי הבטחתנו בדברי שקר · אל תפן אל מנחתם · אחשוב שאין זה בקשה ממשה כי זה בלי ספק לא היה צריך לזאת הבקשה כי הם היו עושים כנגד ה' ית' ואין ספק שהוא לא יפנה אל מנחתם ולזה ידמה שיהיה עניינו כמו זכור מלחמה אל תוסף שאינו בקשה אך הוא ספור העניין ובזה אמ' משה הנה אין ספק שאתה אל תפן אל מנחתם כי לא עשיתי להם שום דבר שיהיה להם בעבורו מקום להתרעם על שררותי · ויקהל עליהם קרח את כל העדה אל פתח אהל מועד · ידמה שמשך קרח בדבריו החמשים ומאתים איש לעשות זה כי אולי הם יראים ממה שאמר משה שאשר יבחר בו השם ית' הוא הקדוש כי זה מורה שכלם ימותו זולת אחד מהם או יהיה אמרו כל העדה שב אל ישרא' כשהיה מוסף את לבבם להתרעם על משה על דבר זאת השררה · אל אלהי הרוחות לכל בשר הרצון באמרו לכל בשר לכל אישי האדם כטעם אמרו יבא כל בשר להשתחות לפני והנה הרצון בזה אל שהוא שופט הרוחות אשר לכל בשר בשיודע לאיש ואיש מהם צדקו ורשעתו היהיה נכון שתקצוף על העדה בעבור חטא איש אחד חלילה לך מעשו' זאת · בזאת תדעון כי השם שלחני וגו' · נתן להם משה אות אשר יכירו בו כי זה פעל אלהי והוא שאלו לא ימותו כמות כל האנשים אך שהשם יתעלה יברא בריאה בעבורן תתחדש ממנו פתיחת הארץ את פיה ותבלע אותם ואת כל אשר להם באופן שירדו חיי' בעומק הארץ והוא שקרא שאל והנה היתה זאת הבריאה מהשם יתעלה או על דרך מופת כבטן הארץ אשר תחתיהם מה שנתחדש ממנו בקיעת הארץ והנה היה ענין זה המופת ממה שיעשה על דרך הטבע בזמן ארוך אורך כפלא עשה השם יתעלה על דרך המופת בזמן רגע וכן דרך שאר המופתים הנעשים על ידי נביא כמו שביארנו בספר מספר מ"י וכן אמרו זה רז"ל אם בריאה פה לגיהנם מוטב ואם לא יברא יי' ובסוף העניין אמרו שהמופת היה לקרובי פתחה אולי יספק מספק ויאמר כי עדיין היה אפשר שיהרהרו שמא היה משה יודע על דרך הנבואה כי המקו' ההוא שהיה בו הגיע עתו להבקע שם הארץ ולא יהיה מזה אם כן מופת על שום הענש הגיע להם מפני מרדם אלא שהיתר זה הספק הוא ממה שיקל וזה כי לא יתכן שאמר שזה היה במקר' ושכיש זה למקום שהיו בו אלו האנשים לבד כי מה שבמקרה בזה האופן הוא מעטי אבל שיסכי' לרבוי מה ויבחרם מבין השאר הנה זה בלתי אפשר שיוחס אל המקרה עם שכבר נגלה להם שימותו האנשים החמשי' ומאתים איש מקריבי הקטרת וזה ממה שיורה שכל זה היה להם על צד העונש מהש"י כי החוטאי' לבד מתו לא זולתם והיותר נפלא מכל זה שבמקום בעינו שנבקע הארץ עשה השם יתע' שהשאיר ממנה המקום שהיו בני קרח כי הם לא מתו כמו שיבא בפרשת פינחס והנה היה זה כן מפני שלא היו נמשכים לעצת אביהם והנה אמרו רבותינו ז"ל שמקו' נתבצר להם בגהנם והנה מה שאמר ואת כל האדם אשר לקרח · רוצה לומר בני ביתו הנמשכים לעצתו · ואת האש זרה הלאה כי קדשו · ידמה מזה המקום שכלי שרת מתקדשי' אפילו בזולת משיחה כשישימו בהם מה שהם משמשים בו תדע שאלו הכלים קדשו כי הקריבום לפני השם כששמו בהם הקטרה אך עבודתם לא קדשה אותם כי היא לא היתה עבודה והנה רצה השם יתעלה שירקעום צפוי למזבח לפרסם זה העניין באופן שיירא מי שאינו מזרע אהרן להקטיר קטרת לפני יי' פן יקרה לו כמו מה שקרה לקרח ועדתו על עשותם כן כאשר דבר השם ביד משה · רוצה לומר אל אלעזר כי השם יתעלה דבר לו ביד משה · שיקח את המחתות ויעשה אותם רקועי פחים צפוי למזבח · קח את המחתה ותן עליה אש מעל המזבח · ר"ל מעל מזבח החיצון כי כן הי' משפט בהקטרת הקטרת על מזבח הזהב שהיו לוקחים אש מעל מזבח החיצון כמו שהתבאר במה שקדם וזה לאות שזה הקטרת היה קטורת הסמים שהיו מקטירי' על מזבח הזהב · ויעתר לו השם יתע' עד שכבר נעצרה המגפה תכף שהקטיר הקטרת · וקח מאתם מטה מטה לבית אב וגו' · הנה עשה זה המופת הנפלא שהוציא מטה אהרן פרח וצץ ציץ ויגמל שקדים בזמן קצר מאד כדי שיתפרסם לישראל כלם כי השם ית' בחר באהרן לבדו להיות לו לכהן השב את מטה אהרן לפני העדות למשמרת כן מצאנו גם כן בצנצנת המן ששמהו אהרן לפני העדות למשמרת ולפי שהארון נקרא ארון העדות מצד הלוחות שהיו בתוכו שהן עדות לעניין התורה ואמר לפני העדות ולא אמר לפני הארון למדנו מזה שבתוך הארון היו שאם היו חוץ ממנה היה ראוי שיאמר לפני הארון ולא לפני העדות עם שכבר יתכן יותר שהוא למשמרת כשהיה תוך הארון · אתה ובניך ובית אביך אתך תשאו את עון המקדש הרצון בזה שאין לירוא לישראל שימותו על דבר משכן ה' כמו שאמר כל הקרב אל משכן ה' ימות האם תמנו לגוע וזה כי אתה ובניך והם הכהני' ובית אביך אתך והם הלוים תשאו עליכם עון המקדש אם יקרב אחד מכם במקום שאין לו רשות להכנס כאלו תאמר אם יכנס כהן גדול לפני לפנים בזולת יום הכפורים או אם יבאו אל אהל מועד או אם יגשו אל המזבח הבלתי ראויים לזה וכן תעשה בלויים אם יקרבו במה שאין להם רשות בו מהמשכן אבל איש על עבודתו ועל משאו · ואתה ובניך אתך תשאו את עון כהונתכם · ר"ל מה שיהיה מהשגגה בעניין העבודות שיעשו הכהנים במקדש יהיה משא העון על אהרן ועל בניו · וילוו עליך וישרתוך · ר"ל בעניין הכהונה וזה השרות הוא בעניין השיר שהיו משוררים הלוי' בשעה שהיו הכהני' עובדים עבודתם לא שהלוי' לא יהיו לפני אהל העדות לעבוד עבודת הכהנה אבל יהיו הכהנים מבפנים לפני אהל העדות והלוים מבחוץ ולמדנו גם כן מזה המאמר שאמר ואתה ובניך אתך לפני אהל העדות שהוא ראוי שישמרו הכהני' בית המקדש תמיד ובזאת השמירה ילוו עליהם הלויים כמו שאמר ושמרו את משמרתך ומשמרת כל האהל אבל יהיו בזאת השמירה הכהנים לפני אהל העדות והלוים מבחוץ וכבר למדנו שזה שהלוו הלוים לכהנים הוא עניין העבודה בשיר מאשר אמר אך אל כל כלי הקדש ואל המזבח לא יקרבו והנה כלי הקדש הם החצוצרות שהכהנים היו תוקעים בהם בשעת העבודה · והמזבח היא העבודה הנעשית כעניין הקרבנות ויתר הדברים הבאים באחת מהמזבחות ומאשר לא הוציאם כי אם אלו הענינים למדנו שהם משתתפים להם בעניין איכו בכל הקדש ואיכו קרב למזבח וכבר נתפרסם עוד עניין שרות הלוי' בשיר בספר עזרא · ושמרו את משמרתך ומשמרת כל האהל הוא משמרת כל העבודה המיוחדת להן ומה שימנום עליהם הכהנים בשמירתם כשיעשו להן גוברים ואמרכלים

רשי

ואת הקדוש · לכהונה: והקריב · אותם אליו תנחומ' והתרגו' מוכיח ויקרב לקדמוהי יקריב לשימושיה · ומדר' בקר אמ'לו משה גבולו' חלק הקב"ה בעולמו יכולי' אתם להפוך בקר לערב כן תוכלו לבטל את זו שנ' ויהי ערב ויהי בקר ויבדל כך ויבדל אהרן להקדישו וגו': זאת עשו קחו לכם מחתות · מה ראה לומ' להם כך א"ל בדרכי הגוים יש נימוסי' הרבה וכומרי' הרב' וכולם מתקבצי' בבית אחד אנו אין לנו אלא יי' אח' ארון אחד ותורה אח' ומזבח אח' וכהן גדול אחד ואתם מאתי' ומאתי' איש מבקשי' כהונה גדולה אף אני רוצה בכך הא לכ' תשמיש חביב מכל היא הקטרת החביב' מכל הקרבנו' וסם המות נתן בתוכו שבו נשרפו נדב ואביהו לפיכך התרה בהם והיה האיש אשר יבחר הוא הקדוש כבר הוא בקדושתו וכי אין אנו יודעים שמי שיבחר הוא הקדוש אלא א"ל משה הריני אומר לכם שלא תתחייבו מי שיבחר בו יצא חי וכלכ' אובדין: רב לכם בני לוי · דבר גדו' אמרתי לכם ולא טפשי' היו שכך התרה בה' וקבלו עליה' לקרב הם חטאו על נפשותם שנא' את מחתות החטאים האלה בנפשותם וקרח שפקח היה מה ראה לשטו' זה עינו הטעתו ראה שלשלת גדולה יוצא' ממנו שמואל ששקול כנגד משה ואהרן אמר בשבילו אני נמל' ועשרי' וארבעי' משמרות עומדו' לבני בניו כלם מתנבאים ברוח הקדש שנאמר כל אלה בנים להימן אמר אפשר כל הגדולה הזאת עתיד' לעמוד ממני ואני אדום לכך נשתתף לבא לאותה חזקה ששמע מפי מש' שכולם אובדי' ואחד נמלט: אשר יבחר הוא הקדו' טעה ותל' בעצמו ולא ראה יפה לפי שבניו עשו תשובה ומשה היה רואה תנחומא: מחתות · כלי' שחותין בהם גחלים ויש להם בית יד: רב לכם · דבר גדול נטלתם בעצמכם לחלוק על הקב"ה: ויאמר משה אל קרח שמעו נא בני לוי · התחיל לדבר עמו דברים רכים כיון שראהו קשה עורף אמר עד שלא ישתתפו שאר השבטים ויאבדו עמו אדבר גם אל כלם התחיל לרצות בהם שמעו נא בני לוי: ולעמו' לפני העדה · לשיר על הדוכן: ויקרב אותך · לאותו שירות שהרחיק ממנו שאר עדת ישראל: לכן · בשביל כך אתה וכל עדתך הנועדים אתך על יי' כי בשליחותו עשיתי לתת כהונה לאהרן ולא לנו הוא המחלוקת הזה: וישלח משה וגו' · מכאן שאין מחזיקין במחלוקת שהיה משה מחזר אחריהם להשלימם בדברי שלום: לא נעלה · פיהם הכשילם אין להם אלא ירידה: ותתן לנו · הדבר מוסב על לשון האמור למעלה כלומר לא הביאותנו ולא נתת לנו נחלת שדה וכרם ואמרת לנו אעלה אתכם מעוני מצרים אל ארץ טובה וגומר משם הוצאתנו ולא אל ארץ זבת חלב ודבש הביאותנו אלא גזרת עלינו להמיתנו במדבר שאמרת לנו במדבר הזה יפלו פגריכם העיני האנשים ההם תנקר וגו' אפילו אתה שולח לנקר את עיניהם אם לא נעלה אליך לא נעלה: האנשים ההם · כאדם התולה קללתו בחבירו: אל תפן אל מנחתם · לפי פשוטו הקטורת שהם מקריבין לפניך מחר אל תפן אליהם והמדרש אומר יודע אני שיש להם חלק בתמידי צבור אף חלקם לא יקובל לפניך לרצון תניחנו האש ולא תאכלנו: לא חמור אחד מהם נשאתי · לא חמור של אחד מהם נטלתי אפילו כשהלכתי ממדין למצרים והרכבתי את אשתי ואת בני על החמור והיה לי ליטול אותו החמור משלהם לא נטלתי אלא משלי שחרית לשון ארמי כך נקראת אנגריא של מלך שחור: והם · עדתך: והקרבתם

קרח

וְאֶת־הַקָּדוֹשׁ וְהִקְרִיב אֵלָיו וְאֵת
אֲשֶׁר יִבְחַר־בּוֹ יַקְרִיב אֵלָיו: זֹאת
עֲשׂוּ קְחוּ־לָכֶם מַחְתּוֹת קֹרַח וְכָל־
עֲדָתוֹ: וּתְנוּ בָהֵן ׀ אֵשׁ וְשִׂימוּ עֲלֵיהֶן
קְטֹרֶת לִפְנֵי יְהוָה מָחָר וְהָיָה הָאִישׁ
אֲשֶׁר־יִבְחַר יְהוָה הוּא הַקָּדוֹשׁ רַב־
לָכֶם בְּנֵי לֵוִי: וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה אֶל־
קֹרַח שִׁמְעוּ־נָא בְּנֵי לֵוִי: הַמְעַט
מִכֶּם כִּי־הִבְדִּיל אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל אֶתְכֶם
מֵעֲדַת יִשְׂרָאֵל לְהַקְרִיב אֶתְכֶם אֵלָיו
לַעֲבֹד אֶת־עֲבֹדַת מִשְׁכַּן יְהוָה וְלַעֲמֹד
לִפְנֵי הָעֵדָה לְשָׁרְתָם: וַיַּקְרֵב
אֹתְךָ וְאֶת־כָּל־אַחֶיךָ בְנֵי־לֵוִי אִתָּךְ
וּבִקַּשְׁתֶּם גַּם־כְּהֻנָּה: לָכֵן אַתָּה וְכָל־
עֲדָתְךָ הַנֹּעָדִים עַל־יְהוָה וְאַהֲרֹן מַה־
הוּא כִּי תלונו עָלָיו: וַיִּשְׁלַח מֹשֶׁה
לִקְרֹא לְדָתָן וְלַאֲבִירָם בְּנֵי אֱלִיאָב
וַיֹּאמְרוּ לֹא נַעֲלֶה: הַמְעַט כִּי
הֶעֱלִיתָנוּ מֵאֶרֶץ זָבַת חָלָב וּדְבַשׁ
לַהֲמִיתֵנוּ בַּמִּדְבָּר כִּי־תִשְׂתָּרֵר עָלֵינוּ
גַּם־הִשְׂתָּרֵר: אַף לֹא אֶל־אֶרֶץ זָבַת
חָלָב וּדְבַשׁ הֲבִיאֹתָנוּ וַתִּתֶּן־לָנוּ
נַחֲלַת שָׂדֶה וָכָרֶם הַעֵינֵי הָאֲנָשִׁים
טו הָהֵם תְּנַקֵּר לֹא נַעֲלֶה: וַיִּחַר לְמֹשֶׁה
מְאֹד וַיֹּאמֶר אֶל־יְהוָה אַל־תֵּפֶן אֶל־
מִנְחָתָם לֹא חֲמוֹר אֶחָד מֵהֶם נָשָׂאתִי
וְלֹא הֲרֵעֹתִי אֶת־אַחַד מֵהֶם: וַיֹּאמֶר
מֹשֶׁה אֶל־קֹרַח אַתָּה וְכָל־עֲדָתְךָ הֱיוּ
לִפְנֵי יְהוָה אַתָּה וָהֵם וְאַהֲרֹן מָחָר:
וקחו

וְיָת דְּקַדִּישׁ וִיקָרֵיב לִקְדָמוֹהִי וְיָת דִּי
יִתְרְעֵי בֵּיהּ יְקָרֵיב לְשִׁמּוּשֵׁיהּ: דָּא
עֲבִידוּ סָבוּ־לְכוֹן מַחְתְּיָן קֹרַח וְכָל־
כְּנִשְׁתֵּיהּ: וְהַבוּ בְהוֹן ׀ אֶשָּׁתָא וְשַׁווּ
עֲלֵיהוֹן קְטֹרֶת בּוּסְמִין קֳדָם יְיָ מְחַר
וִיהֵי גַּבְרָא דְּיִתְרְעֵי יְיָ הוּא קַדִּישׁ סַגִּי־
לְכוֹן בְּנֵי לֵוִי: וַאֲמַר מֹשֶׁה לְקֹרַח
שְׁמַעוּ־כְעַן בְּנֵי לֵוִי: הַזְעֵיר לְכוֹן אֲרֵי־
אַפְרֵישׁ אֱלָהָא דְיִשְׂרָאֵל יַתְכוֹן
מִכְּנִשְׁתָּא דְיִשְׂרָאֵל לְקָרָבָא יַתְכוֹן
לִקְדָמוֹהִי לְמִפְלַח יָת פּוּלְחַן מַשְׁכְּנָא
דַּייָ וּלְמֵיקַם קֳדָם כְּנִשְׁתָּא
לְשַׁמָּשׁוּתְהוֹן: וְקָרֵיב יָתָךְ וְיָת כָּל־
אַחָךְ בְּנֵי־לֵוִי עִמָּךְ וּכְעַן אַתּוּן בָּעַן אַף
כְּהוּנְתָּא רַבְּתָא: בְּכֵן אַתְּ וְכָל־כְּנִשְׁתָּךְ
דְּאִזְדַּמַּנְתּוּן עַל־יְיָ וְאַהֲרֹן מָה־הוּא
אֲרֵי אִתְרַעַמְתּוּן עֲלוֹהִי: וּשְׁלַח מֹשֶׁה
לְמִקְרֵי לְדָתָן וְלַאֲבִירָם בְּנֵי אֱלִיאָב
וַאֲמַרוּ לָא נִסַּק: הַזְעֵיר אֲרֵי אַסֶּקְתָּנָא
מֵאַרְעָא עָבְדָא חֲלָב וּדְבַשׁ
לְקַטָּלוּתָנָא בְּמַדְבְּרָא אֲרֵי־
אִתְרַבְרַבְתְּ עֲלָנָא אַף־אִתְרַבְרְבָא:
בְּרַם לָא לְאַרְעָא עָבְדָא חֲלַב וּדְבַשׁ
אַעֵלְתָּנָא וִיהַבְתָּא־לָנָא אַחְסָנַת
חַקְלִין וְכַרְמִין הַעֵינֵי גַבְרַיָּא הָאִנּוּן
תְּשַׁלַּח לְעַוָּרָא לָא נִסַּק: וּתְקֵיף
לְמֹשֶׁה לַחְדָא וַאֲמַר קֳדָם יְיָ לָא־
תְקַבֵּיל בְּרַעֲוָא קוּרְבַּנְהוֹן לָא חֲמָרָא
דְחַד מִנְּהוֹן שַׁחְרִית וְלָא אַבְאֵשִׁית
יָת־חַד מִנְּהוֹן: וַאֲמַר מֹשֶׁה לְקֹרַח אַתְּ
וְכָל־כְּנִשְׁתָּךְ הֱווֹ זְמִינִין לִקְדָם יְיָ אַתְּ וְאִנּוּן וְאַהֲרֹן מְחַר:
וסבו

הקדוש ד' מלאים וסימ' וידבר אל קרח ואל כל · ותנו בהן אש ושימו · ויאמרו אנשי בית שמש דשמואל ויגבה יי' צבאות · מחתות ג' מלאי' וסי' קחו לכם מחתות · את מחתות החטאי' · ויקח אלעזר הכהן · כהן י"ת ט"ו קמצין וג' פתחין וסי' נמסר בסדר והיה כי תבא · ולעמד ג' וחס' וסי' המעט מכם כי הבדיל אלהי ישראל אתכם · ולעמד בבקר בבקר · להקהל ולעמד על נפשם · ובקשתם ג' וסי' גם כהנה · את יי' · אתי ומצאתם בי · וא' בקשתם וסי' הנחלות לא חזקתם · על יי' ל"א וסי' במסר' רבת' · אל תפן ג' וסי' אל תפן אל קשי העם · אל תפן אל מנחתם · אל תפן אל און:

אבן עזרא

ואת הקדוש · בשבטו להיותו כהן גדול: זאת · הבחינה: רב לכם בני לוי · וזה פירושו שאמר להם המעט ואמר הכתוב ויאמר משה אל קרח כי הדבור הראשון עם קרח ועם כל עדתו וזה עם הלוים: המעט · הדבר מעט הוא אצלכם: לפני העדה לשרתם · בהביאם את עולותיהם ואת זבחיהם: ויקרב אותך · וכאשר הקריב אותך ואחיך בקשתם גם כהונה: לכן · על כן קשרת' אתה וכל עדתך שאתם נועדים על השם והטעם כמו ורוזנים נוסדו יחד על יי' ועל משיחו שעשו ועד להריב עם השם וכן בהלונם על יי' ויש אומרים כי ה"א הנועדים נוסף: ואהרן מה הוא · מה פשעו מה הו' עושה: לא נעלה · יתכן שהיה אהל מועד בתוך המחנה במקום גבו' על כן מלת העלו מסביב או מי שילך לעבודת השם או אל המקום הנבחר יקרא עולה: המעט · הדבר קל כי העליתנו מארץ זבת חלב ודבש כי מצרים בנגב ארץ ישראל והבא ממצרים לארץ כנען באמת הוא עולה · כי תשתרר עלינו · העליתנו ממצרים כדי שתשתרר עלינו: גם השתרר · גם שררות רבות אתה ואחיך: אף לא אל ארץ זבת חלב ודבש · והטעם שהוצאתנו ממקום טוב ואילו הביאותנו למקום טוב כמוהו ונתת לנו שדה וכרם כאשר היה לנו במצרי' ותבקש שררה היינו סובלים רק הסירותנו ממקום טוב משדותינו וכרמנו ולא הביאותנו אל מקום כמוהו ולמה תבקש שררה: העיני האנשים ההם · טעמו תרצה לנקר עיני האנשים ההם ירמוז ליוצאים ממצרי' כאילו אמר תרצה לנקר העינים שלא תראנה כי זה שטעית לנו נראה הוא לעינים ודרך משל לומ' סגורות הן עיני פלוני על כן לא יראה על כן לא נעלה ויש אומרים התרצה להחשיך העיני' שלא תראינה כלומר אחיזת עינים אתה עושה לנו לא נעלה ויש אומרים אילו היית מנקר עינינו לא נעלה ואמר האנשים ההם על דרך בני אדם חסרי דעת שלא ירצו לדב' על נפשם בגנאי והנכון בעיני שמלת האנשי' ההם רמז לזקנים שהיו עם משה כי כן כתוב וילכו אחריו זקני ישראל: ויחר · זה הדבור כבר פירשתיו כי העולה והמנחה אחרכת האף על הרשעים דתן ואבירם היו אנשים גדולים והקריבו מנחה קודם זה המעשה וזה טעם אל תפן אל מנחתם ופנה אלי כי לא נשאתי חמור אחד מהם ופי' נשאתי שמתי משא עליו: ולא הרעותי · בשום דבר: ויאמר משה אל קרח · וכבר אמר כן רק הטעם כאשר אמר משה לקרח היו לפני יי' לקחו איש מחתתו: מחר · והוא היום שקרא משה לדתן ואבירם ויתכן שקראם קודם והוא הנכון בעבור מלת בקר: ומשה

בעל הטורים

ובקשתם · שלשה ובקשתם גם כהונה · ובקשתם משם את יי' אלהיך · ובקשתם אותי משם בירמיה על הגלו' · כשתבקשו אותי בגלו' בתשובה ותגאלו · אז ובקשתם גם כהונה שהיא בטלה מכם כל זמן שאתם בגלות: הלינו עליו · הלונו כתיב ווי להם שהרהרו על רבם: אל תפן · ג' במסו' אל תפן אל מנחתם · ואל תפן אל קשי העם הזה · אל תפן אל און · פי' הם קשי עם ובדבריהם דבר און לפיכך אל תפן אל מנחתם: אחד מהם · ד' ולא הרעותי את אחד מהם · ואידך כי ישבו אחים יחדו ומת אחד מהם · יהי דברך כדבר אחד מהם לטובה · אם לא כעת מחר אשים את נפשך כנפש אחד מהם באליהו · פי' שמשה פייסו לקרח שידבר טובה ויחזור בו · וכיון שלא רצה רמז לו שימות כעת מחר: העיני · ב' במס' העיני האנשים ההם · ואידך העיני בשר לך · מלמד שדתן ואבירם העיזו דברי' כלפי מעלה אלא שכינה הכתוב עליהם · ולפי הפשט העיני האנשים ההם תנקר · שאתה רוצה לעשות אותנו עורים ועיורים לנו שכבר אמרת להביא אותנו אל ארץ זבת חלב ודבש · ועתה אתה אומר להמיתנו במדבר: ויקהל

מ"ע ספורנו

ואת הקדוש והקריב אליו · ויודיע מי הוא הקדוש שראוי שיקריב לפניו קרבנות · ואת אשר יבחר בו יקריב אליו ·

רלב"ג

ר בבית ומשמרת כל האהל כשיהיו מהם שועלים ביום לשמור
י שתשלם לו השמירה תמיד ולא ימותו גם הם גם אתם · ולמדנו
הכהנים חייבי' מיתה ולזה אמר גם הם ואמר גם אתם להורות שאם
ם לעבוד עבודתם המיוחד' להם אבל עבדו הכהנים את' העבודו'
ה המקום למדנו שכל מי שנכנס בעבוד' חברו כאלו תאמר שעבדו
הפך · ונלוו עליך ושמרו וגומר · אחשוב שהרצון בעבודת האהל
פן הקלם ר"ל שהכהנים היו משימין הלוים איש על עבודתם ועל
ו אזהרה כוללת לכל העבודות המיוחסות לכהנים וכבר ביאר בסוף
והזר הקרב יומת ואמ' המית' היא חנק לפי מה שהתבאר מהשרש'
קדש ואת משמר' המזבח וגו' · הוא האזהרה שלא להתעצל בשמירתן
' המקדש ובעניני העבוד' שתעש' במזבח ובזה האופן יהיו ישראל
ם כל הקרב הקרב אל משכן ה' ימות כי הכהנים והלוים ישמרום
ן המוכר אחר זה · ואני הנה לקחתי את אחיכם הלוים מתוך בני
חלתי בהם לעבודתי ולזאת הסבה לא היה ללוי חלק ונחלה בתוך
בני

חזקוני

קחו לכם מחתו' · לא עלה בדעתו של משה שימכיחו בדבר שהרי ידוע שכל מקריבי קטרת זרה במיתה כמו שמצינו בנדב ואביהו אלא כנגד שבאו הם על משה בדברי ריבות בא גם הוא בדברי ריבות · ויאמר משה אל קרח · הדבור הראשון היה עם קרח וכל עדתו וזה עם הלוים: ויקר' אותך · אתה ואחיך את כל בני לוי אתך שהרי קרח בן בנו של קהת שהיו נושאין את הארון בכתף משא בכתפ' לוים שלא היו נושאי' קדוש' כזאת ועוד שהיה ראש המשוררים כמו שמפור' בדברי הימים: ובקשתם גם כהונה · מתוך תשובתו של משה אתה למד שהיה מערע' על כהונה: לכן · שבקשתם גם כהונה: הנועדים על יי' ליום נועד לאמר לראות הכהונה: כי תלונו כפי' תלינו קרי: לא נעלה נבי דין כוכל ל' עליה כמו ועלתה יבמתו השער' ויעלה אליה למשפט ובועז עלה השער: כי תשתרר עלינו גם השתרר · יש בתורה כמין הפוכין והוא כמו כי גם תשתרר עלינו השתרר דוגמא וברכתם גם אותי כי גם אותך הרגתי ד"א כי תשתרר עלינו אתה גם שתשתרר אהרן אחיך: העיני האנשים ההם תנקר כתמיהה וכי סבור אתה לנקר עיניהם של קרח וכל עדתו וכי אין להם עינים לראות ולהבין שמכשול הוא שהארץ מצרי' שהיא טובה העליתנו ולא שלמת לנו מה שהבטחת להביאנו אל ארץ זבת חלב ודבש אף אמרת במדבר הזה יתמו ושם ימותו ועוד שטעית עלינו את הדין ולכך לא נעלה אליך שאין אנו מאמינים אותך בשום סברא על זאת: אל תפן אל מנחתם · מה שקלל משה לדתן ולאבירם היינו טעמא שכששלח משה לקרא להם אמרו לא נעלה לא היתה כוונתם לסרב כנס שאפילו יאמר הקב"ה בארעי כאהרן עדין היו מערערים על הכהונה אבל קרח וחמשים ומאתים איש שקבלו עליהם לקחת איש מחתתו כסבורים היו שלא שלחו הקב"ה לאהרן אחיו אלא מדעתו משה לא רצה לקלל:
לא

אמרי נועם

אבן עזרא

ומשה ואהרן · עמם : הבדלו · כי היו עמם פתח אהל מועד : ויפלו על פניהם · להתפלל · וטעם אל מורה שיש לו כח לכלותם כרגע והוא אלהי הרוחות והטעם פי' אל כי יוכל לכלותם כי הרוחות בידו הם : האיש אחד יחטא · הוא קרח שהקהיל על משה ואהרן כל העדה וי"א כי טעם אל אלהי הרוחות כי בידו כח לחפש הרוחות כי הוא אלהיהם והוא ידע כי האחד שהוא קרח חטא לבדו וגם אם החטיא אחרים והנכון בעיני כי טעם הבדלו מתוך העדה הזאת הם קרח וכל עדתו ואם יצאה ואכלתם וכלתם כרגע : למשכן קרח · הנכון בעיני שהיה לקרח אהל לאדם שלו ולרכושו רחוק ממחנה הלוים והיה עם אהלו אהלי דתן ואבירם כי לא יחנו סביב המשכן כי אם הלוים לבדם ומזה הכתוב נלמוד כי בעל הדגל היה חונה קרוב ממחנה הלוים : זקני ישראל · הנכון בעיני שהם השבעי' הזקני' הנבחרים : ואל תגעו בכל אשר להם · שאם באו להציל ממונם ירדו חיים שאול כמו הם : בכל חטאתם · בעבור רב חטאתם : ובניהם · הגדולים : וטפם · קטנים וקטנות : לעשות את כל המעשים · להחליף הבכורים בלוים ודע כי דבר גדול היה ומכעים לאשר איננו מאמין להסיר הבכורים מכהונתם ולהשיב המעלה למשפחת משה לבדו וכל זה היה בעבור מעשה העגל כי ויעלו עולו' ויגשו שלמי' הבכורי' העלום כי הם היו לבד' הכהנים ובני לוי הרגו עובדי העגל ויש בכאן שאלה ותשובתה בפרשת וילך משה : בריאה · יש אומרי' שהיא חורה על המלא מה שלא היה וכבר פירשתי שאין המלה רק מגזרת וברא אתהן וכבר נבקעו מדינו' רבות וירדו הדרים בהן שאולה והנה פירושה כטעם גזרה : ופצתה האדמה את פיה · כמו ופתחה וכן יפצה פיהו וכבר רמזתי בעבור היות נשמת האדם העליונה תיבונה תדבר על הגבוהים ממנה כדרך הרמונה שהוא הגוף וכן על השפלים ממנה והטעם להבין השומעי' : ואת בתיהם · שם כלל לנשיהם ובניהם וטפם : ואת כל הרכוש · שהיה לכלם : וירדו הם · הטעם כאשר ירדו נפתחה הארץ ולא נראו : ותכס

רשי

והקרבתם איש מחתתו : החמשים ומאתים איש שבכם : ויקהל עליהם קרח · בדברי ליצנות כל הלילה ההוא הלך אצל השבטים ופתה אותן סבורים אתם שעלי לבדי אני מקפיד איני מקפיד אלא בשביל כלכם אלו באין ונוטלין כל הגדולות לו המלכות ולאחיו הכהונה עד שנתפתו כלם : וירא כבוד יי' · בא בעמוד ענן : אל אלהי הרוחות · יודע מחשבות אין מדתך כמד' בשר ודם מלך בשר ודם שסרחה מקצת מדינה אינו יודע מי החוטא לפיכך כשהוא כועס נפרע מכלם אבל אתה לפניך גלויות כל מחשבות ויודע אתה מי החוטא : האיש אחד · הוא החוטא ואתה על כל העדה תקצוף · אמר הקב"ה יפה אמרתם אני יודע ומודיע מי חטא ומי לא חטא : העלו · הסתלקו מסביבות משכן קרח : ויקם משה · עבור שיסא לו פנים ולא עשו : יצאו נצבים · בקומ' זקופה לחרף ולגדף כמו ויתיצב ארבעים יום דגלית : ונשיהם ובניהם וטפם · בא וראה כמה קשה המחלוקת שהרי בית דין של מטה אין עונשין עד שיביא שתי שערות ובית דין של מעלה עד עשרים שנה וכאן אבדו אף יונקי שדים : לעשות את כל המעשים האלה · שעשיתי על פי הדבר לתת לאהרן כהונה גדול' ובניו סגני כהונה ואליצפן נשיא הקהתי : לא יי' שלחני · אלא אני עשיתי הכל מדעתי ובדין הוא חולק עלי : ואם בריאה חדשה יברא יי' · להמית אותם במיתה שלא מת בה אדם עד הנה ומה היא הבריאה ופצתה האדמה את פיה ותבלעם אז וידעתם כי נאצו הם השם ואני מפי הגבורה אמרתי ורבותינו פירשו אם בריאה פה לארץ מששת ימי בראשית מוטב ואם לאו יברא יי' : נסו

וְקְחוּ ׀ אִישׁ מַחְתָּתוֹ וּנְתַתֶּם עֲלֵיהֶם קְטֹרֶת וְהִקְרַבְתֶּם לִפְנֵי יְהוָה אִישׁ מַחְתָּתוֹ חֲמִשִּׁים וּמָאתַיִם מַחְתֹּת וְאַתָּה וְאַהֲרֹן אִישׁ מַחְתָּתוֹ׃ וַיִּקְחוּ אִישׁ מַחְתָּתוֹ וַיִּתְּנוּ עֲלֵיהֶם אֵשׁ וַיָּשִׂימוּ עֲלֵיהֶם קְטֹרֶת וַיַּעַמְדוּ פֶּתַח אֹהֶל מוֹעֵד וּמֹשֶׁה וְאַהֲרֹן׃ וַיַּקְהֵל עֲלֵיהֶם קֹרַח אֶת־כָּל־הָעֵדָה אֶל־פֶּתַח אֹהֶל מוֹעֵד וַיֵּרָא כְבוֹד־יְהוָה אֶל־כָּל־הָעֵדָה׃ ס

כ וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה וְאֶל־אַהֲרֹן לֵאמֹר׃ הִבָּדְלוּ מִתּוֹךְ הָעֵדָה הַזֹּאת וַאֲכַלֶּה אֹתָם כְּרָגַע׃ וַיִּפְּלוּ עַל־פְּנֵיהֶם וַיֹּאמְרוּ אֵל אֱלֹהֵי הָרוּחֹת לְכָל־בָּשָׂר הָאִישׁ אֶחָד יֶחֱטָא וְעַל כָּל־הָעֵדָה תִּקְצֹף׃ ס וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר׃ דַּבֵּר אֶל־הָעֵדָה לֵאמֹר הֵעָלוּ מִסָּבִיב לְמִשְׁכַּן־קֹרַח דָּתָן וַאֲבִירָם׃

כה וַיָּקָם מֹשֶׁה וַיֵּלֶךְ אֶל־דָּתָן וַאֲבִירָם וַיֵּלְכוּ אַחֲרָיו זִקְנֵי יִשְׂרָאֵל׃ וַיְדַבֵּר אֶל־הָעֵדָה לֵאמֹר סוּרוּ נָא מֵעַל אָהֳלֵי הָאֲנָשִׁים הָרְשָׁעִים הָאֵלֶּה וְאַל־תִּגְּעוּ בְּכָל־אֲשֶׁר לָהֶם פֶּן־תִּסָּפוּ בְּכָל־חַטֹּאתָם׃ וַיֵּעָלוּ מֵעַל מִשְׁכַּן־קֹרַח דָּתָן וַאֲבִירָם מִסָּבִיב וְדָתָן וַאֲבִירָם יָצְאוּ נִצָּבִים פֶּתַח אָהֳלֵיהֶם וּנְשֵׁיהֶם וּבְנֵיהֶם וְטַפָּם׃ וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה בְּזֹאת תֵּדְעוּן כִּי־יְהוָה שְׁלָחַנִי לַעֲשׂוֹת אֵת כָּל־הַמַּעֲשִׂים הָאֵלֶּה כִּי־לֹא מִלִּבִּי׃ אִם־כְּמוֹת כָּל־הָאָדָם יְמֻתוּן אֵלֶּה וּפְקֻדַּת כָּל־הָאָדָם יִפָּקֵד עֲלֵיהֶם לֹא יְהוָה שְׁלָחָנִי׃

ל וְאִם־בְּרִיאָה יִבְרָא יְהוָה וּפָצְתָה הָאֲדָמָה אֶת־פִּיהָ וּבָלְעָה אֹתָם וְאֶת־כָּל־אֲשֶׁר לָהֶם וְיָרְדוּ חַיִּים שְׁאֹלָה וִידַעְתֶּם כִּי נִאֲצוּ הָאֲנָשִׁים הָאֵלֶּה אֶת־יְהוָה׃ וַיְהִי כְּכַלֹּתוֹ לְדַבֵּר אֵת כָּל־הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה וַתִּבָּקַע הָאֲדָמָה אֲשֶׁר תַּחְתֵּיהֶם׃ וַתִּפְתַּח הָאָרֶץ אֶת־פִּיהָ וַתִּבְלַע אֹתָם וְאֶת־בָּתֵּיהֶם וְאֵת כָּל־הָאָדָם אֲשֶׁר לְקֹרַח וְאֵת כָּל־הָרְכוּשׁ׃ וַיֵּרְדוּ הֵם וְכָל־אֲשֶׁר לָהֶם חַיִּים שְׁאֹלָה ותכס

אונקלוס

וְסַבוּ גְּבַר מַחְתִּיתֵיהּ וְתִתְּנוּן עֲלֵיהוֹן קְטוֹרֶת בּוּסְמִין וּתְקָרְבוּן קֳדָם יְיָ גְּבַר מַחְתִּיתֵיהּ מָאתַן וְחַמְשִׁין מַחְתִּיָין וְאַתְּ וְאַהֲרֹן גְּבַר מַחְתִּיתֵיהּ׃ וּנְסִיבוּ גְּבַר מַחְתִּיתֵיהּ וִיהַבוּ עֲלֵיהוֹן אֶשָּׁתָא וְשַׁוִּיאוּ עֲלֵיהוֹן קְטוֹרֶת בּוּסְמִין וְקָמוּ בִּתְרַע מַשְׁכַּן זִמְנָא וּמֹשֶׁה וְאַהֲרֹן׃ וְאַכְנֵשׁ עֲלֵיהוֹן קֹרַח יָת כָּל כְּנִישְׁתָּא לִתְרַע מַשְׁכַּן זִמְנָא וְאִתְגְּלִי יְקָרָא דַיְיָ לְכָל כְּנִשְׁתָּא׃ וּמַלִּיל יְיָ עִם מֹשֶׁה וּלְאַהֲרֹן לְמֵימַר׃ אִתְפָּרָשׁוּ מִגּוֹ כְּנִשְׁתָּא הָדָא וַאֲשֵׁיצֵי יָתְהוֹן כְּשָׁעָה׃ וּנְפַלוּ עַל אַפֵּיהוֹן וַאֲמַרוּ אֵל אֱלָהּ רוּחַיָּא לְכָל בִּשְׂרָא גַּבְרָא חַד יְחוֹב וְעַל כָּל כְּנִשְׁתָּא יְהֵי רוּגְזָא׃ וּמַלִּיל יְיָ עִם מֹשֶׁה לְמֵימַר׃ מַלֵּיל עִם כְּנִשְׁתָּא לְמֵימַר אִסְתַּלַּקוּ מִסְּחוֹר סְחוֹר לְמַשְׁכְּנָא דְקֹרַח דָּתָן וַאֲבִירָם׃ וְקָם מֹשֶׁה וַאֲזַל לְוָת דָּתָן וַאֲבִירָם וַאֲזַלוּ בָּתְרוֹהִי סָבֵי יִשְׂרָאֵל׃ וּמַלִּיל עִם כְּנִשְׁתָּא לְמֵימַר זוּרוּ כְּעַן מֵעִלָּוֵי מַשְׁכְּנֵי גֻּבְרַיָּא חַיָּבַיָּא הָאִלֵּין וְלָא תִקְרְבוּן בְּכָל דִּי לְהוֹן דִּילְמָא תִלְקוּן בְּכָל חוֹבֵיהוֹן׃ וְאִסְתַּלַּקוּ מֵעִלָּוֵי מַשְׁכְּנָא דְקֹרַח דָּתָן וַאֲבִירָם מִסְּחוֹר סְחוֹר וְדָתָן וַאֲבִירָם נְפַקוּ קַיְמִין בִּתְרַע מַשְׁכְּנֵיהוֹן וּנְשֵׁיהוֹן וּבְנֵיהוֹן וְטַפְלְהוֹן׃ וַאֲמַר מֹשֶׁה בְּדָא תִדְּעוּן אֲרֵי יְיָ שַׁלְחַנִי לְמֶעְבַּד יָת כָּל עוֹבָדַיָּא הָאִלֵּין אֲרֵי לָא מֵרְעוּתִי׃ אִם כְּמוֹתָא דְכָל אֱנָשָׁא יְמוּתוּן אִלֵּין וְסַעֲרָא דְכָל אֱנָשָׁא יִסְתְּעַר עֲלֵיהוֹן לָא יְיָ שַׁלְחַנִי׃ וְאִם בִּרְיָה יִבְרֵי יְיָ וּפָתְחַת אַרְעָא יָת פּוּמַהּ וְתִבְלַע יָתְהוֹן וְיָת כָּל דִּי לְהוֹן וְיֵחֲתוּן כַּד חַיִּין לִשְׁאוֹל וְתִדְּעוּן אֲרֵי אַרְגִּיזוּ גֻּבְרַיָּא הָאִלֵּין קֳדָם יְיָ׃ וַהֲוָה כַּד שֵׁיצֵי לְמַלָּלָא יָת כָּל פִּתְגָמַיָּא הָאִלֵּין וְאִתְבְּזַעַת אַרְעָא דִּי תְחוֹתֵיהוֹן׃ וּפְתַחַת אַרְעָא יָת פּוּמַהּ וּבְלַעַת יָתְהוֹן וְיָת אֱנָשׁ בָּתֵּיהוֹן וְיָת כָּל אֱנָשָׁא דִּי לְקֹרַח וְיָת כָּל קִנְיָנָא׃ וּנְחַתוּ אִנּוּן וְכָל דִּי לְהוֹן כַּד חַיִּין לִשְׁאוֹל וחפת

מסורה

וישימו כלהון מלאים במ"ד חס' וסי' נמסר בסדר מקץ · אל ב' בטעמ' זקף גדול וסי' ויפלו על פניה' ויאמרו' אל נא רפא נא לה · הרוחת ב' כתיב כן חס' וי"ו בתר' וסי' ויפלו על פניהם יפקד יי' אלהי הרוחות · תספו ב' וסי' פן תספו בכל חטאתם · גם אתם גם מלככם · חטאתם ג' וסי' וידבר אל העדה לאמר · קרא בגרון אל תחשך · ישוב ירחמנו יכבש עונותינו · וכל יזכר יפקד וכל פרשת אחרי מות דכוו' חטאתם · תדעון ד' וסי' ויאמר משה בזאת תדעון · ולכל בני ישראל לא יחרץ · ויאמר יהושע בזאת · גורו לכם מפני חרב ...

רלבג

בני ישראל והיו כתוכים להם המעשרות כדי שיהיו בהם בזולת עמל ויהיה להם פנאי בחכמה ובתורה לעבודת ...

מ״ע ספורנו

אמרי נועם

חזקוני

רש"י

נסו לקולם · בשביל קול היוצא על בליעתן: ואת האש · שבתוך המחתות: זרה הלאה · לארץ מעל המחתות: כי קדשו · המחתות ואסורין בהנאה שהרי עשאום כלי שרת: החטאים האלה בנפשותם · שנעשו פושעים בנפשותם שנחלקו על הקב"ה: רקועי · רדודים: פחים · טסין מרודדין פינב"ש בלע"ז: צפוי למזבח · למזבח הנחשת: ויהיו לאות · לזכרון שיאמרו אלו היו מאותן שנחלקו על הכהונה ונשרפו: וירקעו · אינכטינדירס אותה בלע"ז: ולא יהיה כקרח · כדי שלא יהיה כקרח: כאשר דבר יי' ביד משה לו · כמו עליו על אהרן דבר אל משה שיהיו הוא ובניו כהנים לפיכך לא יקרב איש זר אשר לא מזרע אהרן וגומ' וכן כל לי ולו ולהם הסמוכים אצל דבור פתרונם כמו על ותדרשו על קרח ומהו ביד משה ולא כתב אל משה רמז לחולקים על הכהונה שלוקין בצרעת כמו שלקה משה בידו שנאמ' ויוציאה והנה מצורעת כשלג ועל כן לקה עוזיהו בצרעת: וכפר עליהם · רז זה מסר לו מלאך המות כשעלה לרקיע שהקטרת עוצר המגפה כדאיתא במסכת שבת:

ויעמוד

תורה

ותכס עליהם הארץ ויאבדו מתוך הקהל: וכל ישראל אשר סביבתיהם נסו לקלם כי אמרו פן
מה תבלענו הארץ: ואש יצאה מאת יהוה ותאכל את החמשים ומאתים איש מקריבי הקטרת: ס
א וידבר יהוה אל משה לאמר:
יז
אמר אל אלעזר בן אהרן הכהן וירם את המחתת מבין השרפה ואת האש זרה הלאה כי קדשו: את מחתות החטאים האלה בנפשתם ועשו אתם רקעי פחים צפוי למזבח כי הקריבם לפני יהוה ויקדשו ויהיו לאות לבני ישראל: ויקח אלעזר הכהן את מחתות הנחשת אשר הקריבו השרפים וירקעום צפוי
ה למזבח: זכרון לבני ישראל למען אשר לא יקרב איש זר אשר לא מזרע אהרן הוא להקטיר קטרת לפני יהוה ולא יהיה כקרח וכעדתו כאשר דבר יהוה ביד משה לו: פ וילנו כל עדת בני ישראל ממחרת על משה ועל אהרן לאמר אתם המתם את עם יהוה: ויהי בהקהל העדה על משה ועל אהרן ויפנו אל אהל מועד והנה כסהו הענן וירא כבוד יהוה: ויבא משה ואהרן אל פני אהל מועד: ס וידבר יהוה
י אל משה לאמר: הרמו מתוך העדה הזאת ואכלה אתם כרגע ויפלו על פניהם: ויאמר משה אל אהרן קח את המחתה ותן עליה אש מעל המזבח ושים קטרת והולך מהרה אל העדה וכפר עליהם כי יצא הקצף מלפני יהוה החל הנגף: ויקח אהרן כאשר דבר משה וירץ אל תוך הקהל והנה החל הנגף בעם ויתן את הקטרת ויכפר על העם:

ויעמד

תרגום

וחפת עליהון ארעא ואבדו מגו קהלא: וכל ישראל די בסחרניהון ערקו לקלהון ארי אמרו דילמא תבלעיננא ארעא: ואשתא נפקת מן קדם יי ואכלת ית מאתן וחמשין גברא מקרבי קטורת בוסמיא: ומליל יי עם משה למימר: אימר לאלעזר בר אהרן כהנא ויפריש ית מחתיתא מבין יקידיא וית אשתא ירחיק להלא ארי אתקדשא: ית מחתית חיביא האלין דאתחיבו בנפשתיהון ויעבדון יתהין רדידין טסין חופאה למדבחא ארי קריבונין קדם יי ואתקדשא ויהוין לאת לבני ישראל: ונסיב אלעזר כהנא ית מחתית נחשא די קריבו יוקדיא ורדידונין חופאה למדבחא: דכרנא לבני ישראל בדיל דלא יקרב גבר חילוני די לא מזרעא דאהרן הוא לאסקא קטורת בוסמין קדם יי ולא יהי כקרח וככנשתיה כמא די מליל יי בידא דמשה ליה: ואתרעמו כל כנשתא דבני ישראל מיומא דבתרוהי על משה ועל אהרן למימר אתון גרמתון דמית עמא דיי: והוה באתכנשות כנשתא על משה ועל אהרן ואתפניאו למשכן זמנא והא חפהי ענגא ואתגלי יקרא דיי: ועאל משה ואהרן לקדם משכן זמנא: ומליל יי עם משה למימר: אתפרשו מגו כנשתא הדא ואשיצי יתהון כשעא ונפלו על אפיהון: ואמר משה לאהרן סב ית מחתיתא והב עלה אשתא מעילוי מדבחא ושוי קטורת בוסמיא ואוביל בפריע לכנשתא וכפר עליהון ארי נפק רוגזא מן קדם יי שרי מותנא: ונסיב אהרן כמא די מליל משה ורהט לגו קהלא והא שרי מותנא בעמא ויהב ית קטורת בוסמיא וכפר על עמא: וקם

אבן עזרא

ותכס עליהם · הארץ בעצמה: ויאבדו · בעבור מות בניהם העומדים תחתם: לקולם · בעבור קולם ה"א החמשים מושכ' עצמה ואחר' עמה י"א כי קרח מהנבלעים היה והראיה ותבלע אותם ואת קרח ויש אומרים כי נשרף היה והעד ואת קרח במות העדה באכול האש וחז"ל אמרו כי נשרף ונבלע ולפי דעתי שלא נקבע רק מקום דתן ואבירם כי לא נזכר וקרח היה עומד עם מחתתו עם אהרן ועם נשיאי העד' מקריבי הקטרת ופי' הפסוק ואת קרח איננ' דבק עם ותבלע אותם רק עם במות העד' ואם יטעון טוען ויאמר למה לא הזכי' קרח עם השרופים התשובה כי אחר שהזכיר הכתוב שנשרפה עדתו שבאה לעזרה אין צורך להזכיר קרח כי מקל וחומר יודע הדבר וכמוהו מרכבות פרעה וחילו ולא הזכיר בשירה פרעה שטבע ובאמת טבע כי כן כתוב ונער פרע' וחילו והעד הנאמן כי קרח היה מהשרופים ולא היה כקרח וכעדתו: זרה הלאה · מהמזבח: כי קדשו · כי אחר שהקריבום לשם הנם קדושים: את מחתות החטאים · פי' המחתות: ועשו אותם · האומנים: רקועי פחים · כמו וירקעו את פחי הזהב · ופי' כי קדשו כי הקריבום לפני יי': ויהיו לאות · לזכר ולסימן: וירקעום · המרקעים: כאשר דבר יי' ביד משה לו · לאהרן ויש אומרים כי לו שב אל קרח והוא רחוק בעיני: ממחרת · זה היום כי לעולם הוא סמוך: אתם המיתם · הטעם מה ראיה הית' זאת ששבט לוי הוא הנבחר ונבחר אהרן לכהן גדול ויתכן שבתפלתכם או בחכמה שידעת שרפתם הקריבים: בהקהל העדה · כל קהלה ואחריה על היא למריב': ויבא משה ואהרן · בעבור שראו שנראה הכבוד: הרומו · שישבו במקום המרומם במחנה הלוי' והוא האהל כאשר פירשתי במלת העלו: ויפלו על פניהם · להתפלל: את המחתה · הידועה: ושים קטרת · ולא אמר הקטורת והמשכיל יבין: והולך · לשון צווי כמו הושב את אביך ושרשו כמו הוליכי וטעמו הובילי כמו ילך עמך:

וטעם

חזקוני

נסו לקולם · של נבלעים דוגמא לקול מפלתן רעשה כל הארץ · אמור אל אלעזר · לא רצה לטמא את אהרן הואיל והיה מן המקריבים · החטאים האלה בנפשותם · דמם בראשם משה הרב בהם וכיה האיש אשר יבחר בו הוא לבדו יצא חי וכולם אובדים והם נכנסו לאותה סכנה: ועשו אותם · האומנים מקרא זה מסר דוגמא ויאמר ליוסף [illegible]

[illegible]

בעל הטורים

את מחתות החטאים האלה בנפשותם · שנתחייבו על עסקי נפשות' כדרים לקיש דאמר ריש לקיש מאי דכתיב בחנפי לעגי מעוג חרוק עליו שינימו · בשביל חנופ' שהחניפ' קרח על עסקי לגיהה חרק עליה' שר של גיהנם שינימו · חרק אותיו' קרח: ותבקע · ד' במס' ותבקע האדמ' ואידך ותבקע הארץ בקולם · ותבקע העיר דירמיה ודמלכי' על ירושלם · ותבקע האר' לקולם והיינו דכתיב וכל ישר' אשר סביבותיה' נסו לקולם ורמז להא דאית' בעירובי' שפתחה של גיהנם בירושלם · ותבקע העיר פי' בירושלם · שם ותבקע האדמה וירדו שאולה · ויאבדו · ב' במסור' הכא ואידך ויאבדו כלי מלחמה · כיון שנאבדו · נאבד כלי מלחמה: כי קדשו · קדשו' האלה · ראשי תיבות הכהן · על שבקשו כהונה: האדם אשר לקרח · סופי תיבות חרם · ללמד שעשאן חרם על שנתחברו לקרח: החטאים האלה · ב' במס' החטאי' האלה בנפשותם · החטאי' את עמלק · לומר לך כמו שאלו חטאו בנפשותם כך חטא עמלק בנפשו שראה כל הנסים שנעשו לישראל ונזדווג להם כדאית' במדרש משל לאי' שראה אמבטי רותח וקפץ בתוכה: ויפלו על פניהם · ולא התפלל' כמו לעיל שלא היתה תפלה שגור' בפיהם · ועל כן אמר כי יצא הקצף כדאמר רבי חנינא בן דוסא כשהיה מתפלל על החולים אם אין תפלתי שגורה בפי אני יודע שהוא מטורף: וירץ · באת בש' אותיות מגפ' שרץ להעצר המגפ':

יפרח

מ"ע ספורנו

ותכס עליהם הארץ · הגיד שלא קרה כאותה הפתיחה כמו שיקר' בפתיחת הרעש שהיא לא תסגר תכף אמנם זאת נסגר' תכף כפותח פיו לבלוע דבר ויסגירנו אחר שבליעה: ואת האש זרה הלאה · לא אל ספך הדשן מפני שהיתה קטרת זרה: כי קדשו · ואין ראוי להניחם בבזיון: כי הקריבום לפני ה' ויקדשו · שהקדישום להיות כלי שרת גם כאשר עבודות מלבד עבודתם פסולה וכוב הם ראויות לעשות לפני בקדש: אתם המת' · שאמרת' להם שיכנסו בקטרת שאין ראוי שיקטירו' אלא המקריב עולת התמיד והיה לכם לנסות בזבחים שראוים לכהנים רצים יחד ·

ויעמוד

רלב"ג

הקדשים או קדשים קלים ואין הענין בן בנות כי לא יאכלו מקדשי הקדשים · לך נתתים למשחה ר"ל לגדולה ולזה ראוי שלא יקל כהם לאכלם כמנהג מאכל הפחותים אבל ראוי שינהגו באכילתם בכבוד לכבוד השם יתעלה · ולבניך לחק עולם : ידמה שרמז בה לקדשי הקדשים שאינם נאכלים כי אם לזכרי כהונה שמהם הורם להשם כמו שביארנו והנותר הוא לאהרן ולבניו ואמר תרומותי לפי מה שירימו בהם בזה מתחלף למה שירימו להשם' והמשל כי המורם מהמנחה היא זולת מה שמורם מהחטאת ואם הוכן זה לפי הכונ' השנית שזכר יהיה יותר מבואר ההבדל באלו התרומות בין קראתם קדש וקראתם קדש קדשים ואין ראוי לספק עליכו איך יקרא הכתוב קדשי בני ישראל מה שהוא קדש הקדשים וזה כי כל קדשי הקדשים קודש ואין כל קדש קדש קדשים ועוד על כל פנים צריך להורות שכבר נכלל בזה המאמר קדש קדשי' אחר שזכרה התורה בפרט זה הכלל: והיה לך בקדש הקדשים [illegible]

[illegible]

ויעמד בין המתים ובין החיים ותעצר המגפה: ויהיו המתים במגפה ארבעה עשר אלף ושבע מאות מלבד המתים על דבר קרח:
טו וישב אהרן אל משה אל פתח אהל מועד והמגפה נעצרה: פ
וידבר יהוה אל משה לאמר: דבר אל בני ישראל וקח מאתם מטה מטה לבית אב מאת כל נשיאהם לבית אבתם שנים עשר מטות איש את שמו תכתב על מטהו: ואת שם אהרן תכתב על מטה לוי כי מטה אחד לראש בית אבותם: והנחתם באהל מועד לפני העדות אשר אועד לכם שמה:
כ והיה האיש אשר אבחר בו מטהו יפרח והשכתי מעלי את תלנות בני ישראל אשר הם מלינם עליכם: וידבר משה אל בני ישראל ויתנו אליו כל נשיאיהם מטה לנשיא אחד מטה לנשיא אחד לבית אבתם שנים עשר מטות ומטה אהרן בתוך מטותם: וינח משה את המטת לפני יהוה באהל העדת: ויהי ממחרת ויבא משה אל אהל העדות והנה פרח מטה אהרן לבית לוי ויצא פרח ויצץ ציץ ויגמל שקדים: ויצא משה את כל המטת מלפני יהוה אל כל בני ישראל ויראו ויקחו איש מטהו: פ
כה ויאמר יהוה אל משה השב את מטה אהרן לפני העדות למשמרת לאות לבני מרי ותכל תלונתם מעלי ולא ימתו: ויעש משה כאשר צוה יהוה אתו כן עשה: פ ויאמרו בני ישראל אל משה לאמר הן גוענו אבדנו כלנו אבדנו:
כל

וקם בין מיתיא ובין חייא ואתכליאת מותנא: והוו דמיתו במותנא ארבעת עשר אלפין ושבע מאה בר מדמיתו על פלגתא דקרח: ותב אהרן למשה לתרע משכן זמנא ומותנא אתכליאת: ומליל יי עם משה למימר: מליל עם בני ישראל וסב מנהון חוטרא חוטרא לבית אבא מן כל רברבניהון לבית אבהתהון תרי עשר חוטרין גבר ית שמיה תכתוב על חוטריה: וית שמא דאהרן תכתוב על חוטרא דלוי ארי חוטרא חד לריש בית אבהתהון: ותצנעינון במשכן זמנא קדם סהדותא דאזמין מימרי לכון תמן: ויהי גברא די אתרעי ביה חוטריה ינעי ואניח מן קדמי ית תורעמת בני ישראל די אינון מתרעמין עליכון: ומליל משה עם בני ישראל ויהבו ליה כל רברבניהון חוטרא לרבא חד חוטרא לרבא חד לבית אבהתהון תרי עשר חוטרין וחוטרא דאהרן בגו חוטריהון: ואצנע משה ית חוטריא קדם יי במשכנא דסהדותא: והוה ביומא דבתרוהי ועל משה למשכנא דסהדותא והא נעא חוטרא דאהרן לבית לוי ואפיק לבלבין ואניץ נץ וכפית שיגדין: ואפיק משה ית כל חוטריא מן קדם יי לות כל בני ישראל ואשתמודעו ונסיבו גבר חוטריה: ואמר יי למשה אתיב ית חוטרא דאהרן לקדם סהדותא למטרא לאת לעמא סרבנא ויסופן תורעמתהון מן קדמי ולא ימותון: ועבד משה כמא די פקיד יי יתיה כן עבד: ואמרו בני ישראל למשה למימר הא כיננא קטלת חרבא הא מיננא בלעת ארעא והא מיננא מיתו במותנא:
כל

רשי

ויעמד בין המתים וגו׳ · אחז את המלאך והעמידו על כרחו אמר לו הנח לי לעשות שליחותי אמר לו משה צוני לעכב על ידך אמר לו אני שלוחו של מקום ואתה שלוחו של משה אמר לו אין משה אומר כלום מלבו אלא מפי הגבורה אם אין אתה מאמין הרי הק״בה ומשה אל פתח אהל מועד בא עמי ושאל וזהו שנאמר וישב אהרן אל משה · דבר אחר למה בקטרת לפי שהיו ישראל מליזים ומרננים אחר הקטרת לומר סם המות הוא על ידו מתו נדב ואביהוא על ידו נשרפו חמשים ומאתים איש אמר הק״בה תראו שעוצר מגפ׳ הוא והחטא הוא הממית: כי מטה אחד · אע״פ שחלקתי׳ לשתי משפחות משפחת כהונה לבד ולויה לבד מכל מקום שבט אחד הוא: והשכותי · כמו וישכו המים וחמת המלך שככה: בתוך מטותם · הניחו באמצע שלא יאמרו מפני שהניחו בצד שכינה פרח: ויוצא פרח · כמשמעו: ציץ הוא חנטת הפרי כשהפרח נופל: ויגמל שקדים · כשהוכר הפרי הוכר שהן שקדים לשון ויגדל הילד ויגמל ולשון זה מצוי בפרי האילן כמו ובוסר גומל יהיה נצה ולמה שקדים הוא הפרי הממהר להפריח מכל הפירו׳ אף המעורר על הכהונה פורענותו ממהרת לבא כמו שמצינו בעוזיה והצרע׳ זרחה במצחו תרגומו וכפית שגדין כמין אשכול שקדים יחד כפותי׳ זה על זה: ותכל תלונותם · כמו ותכלה תלונתם לשון זה שם מפעל יחיד לשון נקבה כמו תלונתם מרמור״ריש בלע״ז ויש חלוק בין תלונתם לתלונותם תלונתם תלונה אחת תלונות׳ שם דבר בלשון יחיד ואפי׳ הם תלונו׳ הרבה: למשמרת לאות · לזכרון שבחרתי באהרן הכהן ולא ילונו עוד על הכהונה:
כל

אבן עזרא

וטעם וישב אהרן דבק עם הפרשה הבאה ואם נפסקה וכבר הראיתיך רבות כהנה וכהנה וכאשר שב אהרן ונעצרה המגפה דבר השם: מטה · יש אומרים כי מטה לוי איננו מטה האלהים כי כבר היה ניכר ומה צורך לכתוב עליו שם אהרן ויש אומרים כי המטה היה כשאר המטות אין הפרש ביניהם וזה הישר בעיני · וטעם לבית אב שבטי ישראל כמו ראובן ושמעון · וטעם כי מטה אחד בעבור שנחלק השבט לכהנים וללוים: אשר אועד לכם · תמיד: והשכותי · מפעלי הכפל כמו והחמותי מגזרת וחמת המלך שככה וטעם והשכותי כדרך בני אדם למלאת מנוחה ומטה לוי בתוך השנים עשר והנה יוסף במטה אחד: לבית לוי · מטה משרת עצמו והאחר עמו מטה אהרן מטה לבית לוי: ויגמול · מגזרת ויגדל הילד ויגמל ורבי׳ אמרו בעבור שקדים כי המטה היה ממין האילן והנה ראיה ודרך דרש כי שקדים כמו כי שוקד אני: ויראו · מכתוב יד כל אחד: ויאמרו בני ישראל · די לנו שגוענו ואבדנו והנה עוד כל הקרב אל משכן יי׳ ימות כמות השרופים ומי יתן ותמנו לגוע אז אמר השם לאהרן שהוא הנגיד על שבט לוי להזהירו שלא יכשילו הלוים את ישראל · וטע׳ לאהרן על יד משה או כאשר הוא כי גם אהרן נביא היה גם זאת הפרש׳ לאות כי במדבר סיני היתה כאשר הוקם המשכן ונבחרו הלוי׳ ונפסלו הבכורים:
את

בעל הטורים

יפרח · ל׳ במס׳ והיה האיש אשר אבחר בו מטהו יפרח · ואידך צדיק כתמר יפרח · יפרח כשושנה · יפרח בימיו צדיק · מטהו יפרח · זהו צדיק כתמר יפרח שכיון שמטהו יפרח יצא צדיק בדינו · וזהו יפרח כשושנה ויהי כזית הודו · וזהו כשמן הטוב על הראש יורד על הזקן זקן אהרן · וכן יפרח בימיו צדיק שנא׳ על המלך המשיח שבימיו תחזור הכהונ׳ ויפרח מטה אהרן: פרח ציץ שקדים · כנגד שלשה שערערו על הכהונ׳ קרח וירבעם ועזיהו: שקדים · בגי׳ חשמונים · רמז לחשמונאי׳ שהם מזרע אהרן יתקיימו הכהונ׳ בידם: ויצא משה כל המטות · חסר ו״ו שהיו יבשים כמו שהכניסם: לבני מרי · מכאן למד משה שקראם ממרים:
וגלוו

מ״ע ספורנו

ויעמוד בין המתי׳ ובין החיי׳ · אחר שכבר התיצב שם והתעכב להגין על החולי׳ שלא ימותו אל שסף שכלו מתוך העדה: ותעצר המגפה שלא חלה עוד שום אחד מהם בחולי מגפה: והמגפה נעצרה · שנרפאו החולים במגפה: ויראו ויקחו איש מטהו · לבחון סימנם בכתיבת שמם שלא הוחלף: ותכל תלונות׳. וזאת הסבה׳ והאות תכלה את תלונות׳ שלא יוסיפו להתלונן:
אתה

אמרי נועם

ואת שם אהרן תכתוב על מטה לוי תימה כדין יש תרעומת לומר אלו היה כתב על מטה אהרן שם לוי ג״כ היה פורח ועוד למה לא נזה השם זה קודם מחלוקת קורח ולא היה באים לידי מחלוקו׳ · וי״ל אם אפשר לומר אם לא היה אהרן דוקא הכהן לא עביד הק״בה ניסא לשקר בעבו׳ מנגד אחרים ראוי׳ לכך והוא כותב שם אהרן · ועל השנית י״ל דהק״בה נתן הבחירה לאדם במעשיו ואם היה נותן על כל דבר אות ומופת היה הוא המכריע האדם לטוב וא״כ נטלה הבחירה · ועיי׳ בפנים רוא תי׳ אחר:
אם

מסרה

וקח י״ג וסי׳ לך נא אל הצאן וקח לי משם · קום לך פדנה ארם ביתה בתואל · עם אשר תמצא את אלהיך · ויאמר יי׳ אל משה עבר · דבר אל בני ישראל וקח מאתם · ויאמר אליו האיש קטר · וקח אתו אלי כי בן מות · ויאמר לו אבנר נטה לך · ויאמר לגחזי חגור מתניך · ואלישע הנביא קרא · ויהי מקץ ימים רבים · קחו עמכם דברים · שמע בני וקח אמרי · ונמסר גם במשלי סימן ד׳: נשיאהם ב׳ ובענינא קדמ׳ חס׳ י״וד תנינא תניגא מ״ל דמ״ל: ואת שם ד׳ וסימ׳ ואת שם השני קרא · ואת שם אהרן תכתב · ואת שם קדשי לא תחללו עוד · העדות ח׳ מ״ל וסימ׳ נמסר בסדר אחרי מות: יפרח ד׳ וסימ׳ והיה האיש אשר אבחר בו · יפרח כשושנה · יפרח בימיו צדיק · צדיק כתמר יפרח: מטותם ב׳ מ״ל וסימ׳ ויבלע מטה אהרן את מטותם · ומטה אהרן בתוך: וינח ז׳ דגש וסי׳ משה את המטה · וינח יי׳ את הגוים · ויכתב בספר וינח · וינח שלמה את כל הכלים · וינח את נבלתו · וינח ארת נערו שם · ויעש שלחנות: ויצא י״ג חס׳ וסי׳ ויהי ממחרת ויבא משה אל אהל מועד · ויצא משה את כל המטה · ולא אבו האנשים דפלגש בגבעה · וישלח הדרעזר דשמואל · ועליה כתנת פסים · ויצא למרחב אתי · ויצא מנחם את הכסף · ויצא את האשרה · ויאמר לאשר על המלתחה · ויהי ממחרת ויצא פשחור · אויל מרדך ויהי בשלשים ושבע · ויצא אסא כסף דדברי הימים · מגלה עמקות מני חשך · וחד וירמיהו בא ויצא: המטת ג׳ חס׳ וסי׳ נמסר בסדר נשא: מרי ד׳ וסי׳ השב את מטה אהרן לפני העדות · כי חטאת קסם מרי · אל תהי מרי כבית המרי · ואמרת אל מרי אל בית ישראל:

קומץ מנחה
פרשת קרח

ויקח קרח שלקח את שנזכר לעיל שהלביש אנשים תכלת כדאי׳ במדרש: ודתן ואבירם תימה בשלמא קרח ערער על הכהונה שהיה משבט לוי אבל אלו למה ערערו ואין לומר שהיו בכורים ומקדם היה עבודה בבכורים שהרי כתיב ובני אליאב נמואל ודתן ואביר׳ ש״מ שלא היו בכורים וי״ל מפני שראובן היה בכור ע״כ ערערו ואין לומר שנדחו מפני חטא העגל שהרי אף אהרן חטא בו: ויקומו לפני יש הבדל בין מפני או לפני כי לפני ר״ל הקרבה ומפני ר״ל הרחקה כמו ויברח משה מפני פרע׳ ועוד יש הבדל שלישי והוא מלפני עיין אבן עזרא בספר יונה: חמשים ומאתים סימן לדבר נ״ר רשעים ידעך: אנשי שם בקיאים בשם המפורש וביחד שמות הקדש והכל היה בחבול׳ בדי שהרואי׳ בל יחשבו שהיתה כוונתם לשררה לקח נשיאים הנקראים לכל דבר: אך לא אל ארץ זבת וגו׳ כלומר כנבואת אלדד ומידד שלא הביאנו אתה לארץ ומה לנו לחוש לציוויך: ותתן לנו כלומר אף אם תכניסנו אתה לארץ לא תחלוק אותנו לנו כי היה מסופק כנבואת אלדד ומידד אם לכיבוש אם לחלוקה: העיני האנשים ההם תנקר כלומר אף עיור בצהרים ימשש ויבין שאין בך ובציווייך ממש לכן לא עלה ד״א אף אם תנקר עיני הכנענים לא נוכל
לעלות

חזקוני

קח מאתם מטה מטה · מאחר שמתלוננים עוד על מטה לוי שהרי אות המשקוף לא היה אות רק לאהרן לבדו וצריך אות אחר בין שבטו לשאר שבטים: כי מטה אחד · אע״פי שהשבט אחד נחלק לכהני׳ וללוים · והשיכותי מעלי את תלונות בני ישראל · שאומרים שמדעתכם הכנסת׳ הלוים במקום הבכורות: וינח משה · הכון כדנם: ויוצא פרח · סימן לפרח כהונה שעתידין לצאת ממנו: ויצא ציץ · סי׳ שיצאו ממנו כהני׳ שמוקדים על עבודתם כדאמרי׳ כהנים זריזים הם · מו״ק הא דאמרי בשם׳ אבות ואף משהו של אהרן שקדיו ופרחיו שכן מן הדברי׳ שנבראו בע״ש בין השמשות: ותכל תלונתם · ותכלה אתה תלונתם של ישראל דונמא וכו את יהושע מן וכוס וסכם בנטיף מן ותכסם: הן גוענו אבדנו · יש מהם שמתו מיתת עצמן ויש מהם שנאבדו ומן הדין די לנו בכך ולא עוד אלא שכולנו אבדנו כיצד כל הקרב אל משכן יי׳ ימות כשכורין שעדיין לא נאמר והזר הקרב יומת רק בבעלי מומין:
ויאמר

רלבג

דגן תירוש ויצהר כמו הענין בתרומה ולא עוד אלא אפילו קרא להם שם במחובר לקרקע קדושה אלא עליהם וזה מבואר ממה שהישרנו אליו ורז״ל למדו זה מזה הפסו׳ ר״ל שאע״פ שפי׳ בארצם נקרא בכורי׳ והראוי שלא יתן׳ ממנו כי הכוב בוא המצו׳ לתת בכורי׳ מהפירות ששבח בהן א״י במה שספר׳ התורה ארץ חטה ושעורה וגפן ותאנ׳ ורמון ארץ זית שמן ודבש והוא דבש תמרים כי דבש הדבורים אינו מיוחס לארץ אך הדבורים יחדשוהו ולזה ראוי באמרו כל אשר בארצם ר״ל כי מהפי׳ המיוחדים לארצם על צד השבח יביאו בכורים לא מזולתם וזה יתבאר יותר ממה שנזכר מזה בפרש׳ והיה כי תב׳ שהיה אומר מביא בכורים כמו שנב׳ שם בנ״ה · כל טהור בביתך יאכלנו מגיד שאין התרומה והחלה והבכורי׳ נאכלים בטומאה ולא הוצרך להזכיר זה בקדש הקדשים כי הדברים ק״ו וראוי שיספק מספק איך כפל התור׳ זה התנאי לזכר אות׳ במורם מקדשי׳ קלים ואחר זה שבה לזכרו בתרומ׳ וחלה ובכורי׳ וכבר יספיק שתזכור אותו פעם אחת לבד לכל אלו הדברי׳ אם שאין הבדל ביניהם בזה התנאי ונאמ׳ כי אלמנו לא נסכים שלא יהיה הבדל בין טהור הנזכר בחלה ותרומה ובכורים ובין טהור הנזכר במורם מקדשי׳ קלים אבל הוא מבואר מהמדרג׳ אשר זכרה בה התור׳ ענין אלו הקדשים בגדול החלה ובקטן כלה שהענין בתנאי אכילתם הוא גם כן בזאת ההדרגה ולזה החמיר׳ יותר באכילת קדשי הקדשי׳ שלא יאכלו מהם כי אם הזכרי׳ ובקדש ולא הוצרך להזכיר שלא יאכלוהו בטומאה כי בקדש אי אפשר שיכנסו טמאים שם עם שהדברים ק״ו כמו שזכרנו ואח״כ התנה במורם מקדשים קלים שלא יאכל מהם כי אם טהור היה זכר או נקבה וכן התנית באכילת תרומה חלה ובכורים ולזה הוא מבואר שהטהרה הנזכרת באכילת המורם מהקדשי׳ היא למעלה מטהרה הנזכרת באכילת תרומה וחלה ובכורי׳ ולפי שמצאנו בתורה ב׳ מינים מהטהרה לאכילת קדשים הטהרה האחת היא למעלה מהטהרה האחרת ידענו שהטהרה היותר שלמה היא אשר תצטרך לאכילת המורם מהקדשים ושל מטה ממנו תצטרך לאכילה תרומה וחלה ובכורי׳ והנה הטהרה היותר שלמה שנזכרה לאכילת הקדשים היא הערב השמש כאמרו ובא השמש וטהר ואחר יאכל מן הקדשים והיא תהיה לאכילת תרומה וחלה ובכורי׳ ולזה גם כן אמר כי לחמו הוא והטהרה היותר שלמה תהיה אחר הערב שמש בהבאת הכפרה כמו שמצאנו ביולדת שגם אחר שטבלה והעריבה שמשה היתה מנגעת קדשים עד מלאת ימי טהרה ולא תצא מזאת הטומאה לאלו הקדשים עד שתביא כפרתה כאמרו וכפר עליה הכהן וטהרה ולזה הוא מבואר שזאת הטהרה תצטרך לאכילת המורם מהקדשים קלים ובכאן הותר זה הספק · כל פטר רחם ר״ל הראשון שפתח הרחם בלידתו והוא הבכור ולמדנו מזה שאם היה הראשון יוצא דופן הנה הבא אחריו דרך הרחם הוא הבכור לזה הענין לכל בשר אשר יקריבו להשם הוא בכור שור וכבש ועז כי בהם לבד נוהג זה הענין ר״ל ענין הבכור וענין ההקרבה כי מזולתם מהבהמות לא יקריבו כמו שהתבאר בראש ספר ויקרא · באדם ובבהמה לך יהיה · ר״ל כל פטר רחם באדם ובבהמה והרצון בבהמה בהמה טמאה והוא החמור לבדו כמו שהתבאר בפרשת בא אל פרעה ולזה לא הקפידה התורה לבאר זה בזה המקום · אך פדה תפדה את בכור וגו׳ · ביאר שאין קדושת אלו כקדושת בהמה אשר יקריבו ממנה קרבן לה׳ היא קדושה קדושת הגוף ואלו קדשים קדושת דמים וזה כי בכור האדם יפדה ה׳ שקלים כמו שנתבאר במה שקדם והנה השקל הוא כ׳ גרה והוא מעה משקל היה אז מפורסם וזה המשקל היה נותן בפדיונו בכסף צרוף כי אין יקרא כסף על האמת מה שיהיה בו סיגים התכת אחר ובכור הבהמה הטמאה היה נפדה בשה כאמרו ופטר חמור תפדה בשה והנה הקלה התורה בוכירת מה שיפדה

כל הקרב יקרב אל משכן יהוה ימות האם תמנו לגוע: ס

א ויאמר יהוה אל אהרן אתה ובניך ובית אביך אתך תשאו את עון המקדש ואתה ובניך אתך תשאו את עון כהנתכם: וגם את אחיך מטה לוי שבט אביך הקרב אתך וילוו עליך וישרתוך ואתה ובניך אתך לפני אהל העדת: ושמרו משמרתך ומשמרת כל האהל אך אל כלי הקדש ואל המזבח לא יקרבו ולא ימתו גם הם גם אתם: ונלוו עליך ושמרו את משמרת אהל מועד לכל עבדת האהל וזר לא יקרב אליכם:
ה ושמרתם את משמרת הקדש ואת משמרת המזבח ולא יהיה עוד קצף על בני ישראל: ואני הנה לקחתי את אחיכם הלוים מתוך בני ישראל לכם מתנה נתנים ליהוה לעבד את עבדת אהל מועד: ואתה ובניך אתך תשמרו את כהנתכם לכל דבר המזבח ולמבית לפרכת ועבדתם עבדת מתנה אתן את כהנתכם והזר הקרב יומת: פ

וידבר יהוה אל אהרן ואני הנה נתתי לך את משמרת תרומתי לכל קדשי בני ישראל לך נתתים למשחה ולבניך לחק עולם: זה יהיה לך מקדש הקדשים מן האש כל קרבנם לכל מנחתם ולכל חטאתם ולכל אשמם אשר ישיבו לי קדש קדשים לך הוא ולבניך:
י בקדש הקדשים תאכלנו כל זכר יאכל אתו קדש יהיה לך: וזה לך תרומת מתנם לכל תנופת בני ישראל לך נתתים ולבניך ולבנתיך אתך לחק עולם כל טהור בביתך יאכל אתו:

כל

תרגום אונקלוס

כל דקרב מקרב למשכנא דיי מאית הא אנחנא סיפין לממת: ואמר יי לאהרן את ובנך ובית אבוך עמך תסלחון על חובי מקדשא ואת ובנך עמך תסלחון על חובי כהונתכון: ואף ית אחך שבטא דלוי שבטא דאבוך קריב לותך ויתוספון עלך וישמשונך ואת ובנך עמך קדם משכנא דסהדותא: ויטרון מטרתך ומטרת כל משכנא ברם למני קודשא ולמדבחא לא יקרבון ולא ימותון אף אינון אף אתון: ויתוספון עלך ויטרון ית מטרת משכן זמנא לכל פולחן משכנא וחילוני לא יקרב לותכון: ויטרון ית מטרת קודשא וית מטרת מדבחא ולא יהי עוד רוגזא על בני ישראל: ואנא הא קריבית ית אחיכון ליואי מגו בני ישראל לכון מתנא יהיבין קדם יי למפלח ית פולחן משכן זמנא: ואת ובנך עמך תטרון ית כהונתכון לכל פתגם מדבחא ולמגו לפרוכתא ותפלחון פולחן מתנא אתן ית כהונתכון וחילוני דיקרב יתקטיל: ומליל יי לאהרן ואנא הא יהבית לך ית מטרת אפרשותי לכל קודשיא דבני ישראל לך יהבתינון לרבו ולבנך לקים עלם: דין יהי לך מקודש קודשיא מותר מן אשתא כל קורבנהון לכל מנחתהון ולכל חטוותהון ולכל אשמיהון די יתיבון קדמי קודש קודשין דילך הוא ולבנך: בקודש קודשין תיכלוניה כל דכורא ייכול יתיה קודשא יהי לך: ודין לך אפרשות מתנתהון לכל ארמות בני ישראל לך יהבתינון ולבנך ולבנתך עמך לקים עלם כל דדכי בביתך ייכול יתיה: כל

מסורה

ג' וחד וסקרב · ג' בליש' · כ' אין מורחי · בי' ד' · כל ספר אתך במ"ג · ג' · ד' · ל' · ל' · ג' · ל' · ג' · ד' · ל' וסחר' עבדת הקדש · ד' · ז' · ג' · י"ו בתורה · ל' · ל' אחכת בפתח · ז' · כ' יין ושכר אל · י"ד בוקף בתורה · ל' · ג' · י"א · ל' · ל' · ג' רפין · כ"ג רפי ל' · ל' י"ג בענין · ד' · י"א · בליש'

רש"י

כל הקרב הקרב וגו' · אין אנו יכולין להיות זהירין בכך כולנו רשאין להכנס לחצר אהל מועד ואחד שיקריב עצמו יותר מחביריו ויכנס לתוך אהל מועד ימות: האם תמנו לגוע · שמא הופקרנו למיתה: ויאמר יי' אל אהרן למשה אמר שיאמר לאהרן להזהירו על תקנת ישראל שלא יכנסו למקדש: אתה ובניך ובית אביך · הם בני קהת אבי עמרם: תשאו את עון המקדש · עליכם אני מטיל עונש הזרים שיחטאו בעסקי הדברים המקודשים המסורים לכם הוא האהל והארון והשלחן וכלי הקדש אתם תשבו ותזהירו על כל זר הבא ליגע: ואתה ובניך · הכהנים תשאו את עון כהונתכם שאינה מסורה ללוים ותזהירו הלוים השוגגים שלא יגעו אליכם בעבודתכם. וגם את אחי' · בני גרשון בני מררי: וילוו · ויתחברו עליכם להזהיר גם את הזרים מליקרב אליהם: וישרתוך · בשמירת השערים ולמנות מהם גזברי' ואמרכלין: וזר לא יקרב אליכ' · אתכם אני מזהיר על כך: ולא יהיה עוד קצף · כמו שהיה כבר שנ' כי יצא הקצף: לכם מתנה נתונים · יכול לעבודתכם של הדיוט ת"ל ליי' כמו שמפורש למעלה: לשמור משמרת · גזברין ואמרכלין: עבודת מתנה · במתנה נתתיה לכם · ואני הנה נתתי לך · בשמחה לשון שמחה הוא זה כמו הנה הו' יוצא לקראתך וראך ושמח בלבו: משל למלך שנתן שדה לאוהבו ולא כתב ולא חתם ולא העלה בערכאין בא אחר וערער עליו ועל השדה אמ' לו המלך כל מי שירצה יבא ויערע' לנגדך הריני כות' ומות' לך ומעלה בערכאין אף כאן לפי שבא קרח וערער כנגד אהרן על הכהונה בא הכתו' ונתן לו עשרי' וארב' מתנו' כהונ' בברית מלח עולם ולכך נסמכה פרשה זו לכאן: משמרת תרומותי · שאתה צריך לשמרן בטהרה: למשחה · לגדולה: מן האש · לאחר הקטרת האישים: לכל קרבנם · כגון זבחי שלמי צבור: מנחתם חטאת' ואשמם במשמעו: אשר ישיבו לי · זה גזל הגר: בקדש הקדשי' תאכלנו וגו' · למד על קדשי קדשים שאין נאכלין אלא בעזרה ולזכרי כהונה: תרומת מתנם · המורם מן התודה ומהשלמים ומאיל נזיר: לכל תנופת · שהרי אלו טעונין תנופה: כל טהור · ולא טמאים · ד"א כל טהור לרבות אשתו:

ראשיתם

אבן עזרא

את עון המקדש · שהיא מבית לפרכת והטעם אם לא תשמרוהו העון עליכם · וטעם ובית אביך כי הם נושאי המקדש: את עון כהונתכם · אם לא תשמרו הכהונ' העון עליכם: שבט אביך · הוא לוי וחז"ל פירשוהו כמשמעו ולפי דעתי מה שפירשתיו כאילו אמר מטה לוי שהוא שבט אביך: וילוו · כמו ונספחו וכן ילוה אישי והנה הלוים נלוים בשם: ואתה ובניך אתך תשבו לפני אהל מועד · לברכם ולא הלוים: גם הם גם אתם · דרך המקרא כן כמו משל בנו גם אתה גם בנך והטעם כי זה כמו זה · וטעם ונלוו עליך שלא תצטרכו לזר שהוא ישראל: עבודת מתנה · והזר מהכהני' אפילו לוי ועולת שמואל שהוא לוי איננה טענה כי היא היתה הוראת שעה כמעשה גדעון: למשחה · פירשתיו: מקדש הקדשים · כי יש קדשים קלים: מן האש · כל מה שיקדישו ממנו כי אשה כמו אש והה"א נוסף: לכל מנחתם · אחר אשר יקדיש האזכרה ממנה ואמורי החטאת והאשם: אשר ישיבו לי · פי' כי תמעול מעל והנה המנחה והחטאת והאשם קדש קדשים כנגד השלמים: בקדש הקדשי' תאכלנה · אפילו בקדש הקדשי' שהוא אהל מועד ונקרא קדש קדשים כנגד חצר המשכן: מתנם · בחסרון תי"ו כמו הולך בשוק אצל פנה שהוא פנתה או הם שני משקלים:

חלב

בעל הטורים

ונלוו · ל' במסו' ונלוו עליך וישרתוך · ואידך ונלוו עליה' רבים בחלקלקות · ונלוו גוים רבים אל יי' ביום ההוא והיו לי לעם · ציון שאלו דרך פניהם ונלוו וגו' · פי' ונלוו עליהם רבים בחלקלקות להצר לישרא' כדכתיב ומן המשכילי' יכשלו עד עת קץ · אבל בשיבא הקץ ונלוו גוים אל יי' וגו' ונקיימו ונלוו עליך וישרתוך כדכתיב והיו בני נכר אכריכם וכורמיכם: האם · ב' במסו' האם תמנו לגוע · ואידך באיוב האם אין עזרתי בי · פי' שאין לו אשה כדכתיב אעשה לו עזר כנגדו וכן מי שאינו לומד תורה כדכתיב ותושיה נדחה ממני חשיב כמת כדכתיב האם תמנו לגוע: ואני הנה נתתי · בדרך שנותני' בספר מתנה בדעת שלימ' ובנפש חפצה: מקדש הקדשים מן · סופי תיבות שמן · כמו שדרשו רז"ל לרבות לוג שמן של מצורע: וזה לך תרומת מתנם וכן למעלה זה יהיה לך · שני פעמים זה עולה כ"ד · רמז לכ"ד מתנות כהונה:

פדה

מ"ע ספורנו

אתה ובניך ובית אביך אתך תשאו את עון המקדש · שלא יקרב טמא ולא זר לפנים ממקומותו שזה מוטל על כלכם ואם יקרב מחסרון השתדלותכם תשאו את עונו: ואתה ובניך אתך תשאו את עון כהנתכם · עליכם בלבד לשמור שלא יקרב זר לעבודת כהנה: וישרתוך · במה שהוא משמרתך ומשמרת בניך בלבד: ואתה ובניך אתך לפני אהל העדות · והסדר יהיה כן שאתה ובניך תשמרו לפני קדש הקדשים שהוא אהל הארון אשר בו לוחות העדות: ושמרו את משמרתך ואת משמר' כל האהל · והלוי' ישמרו משמרתך שהוא בית קדש הקדשי' ומשמרת כל יתר

חזקוני

ויאמר יי' אל אהרן · פרש"י למשה אמר שיאמר לאהרן מי הצריך לרש"י

רלב"ג

מסורה

הקרב ז' וסי' כל הקרב הקרב ב' בן · ובנסוע המשכן יורידו · ואת אהרן ואת בניו תפקד · והחני' לפני המשכן · אתן את כהנתכם · וכלכלו הנצבים האלה : האם ב' וסי' האם תמנו לגוע · האם אין עזרתי בי : ואתה ובניך אתך · ג' דסמיכי וסי' תשמרו את כהנתכם · תשאו את עון כהנתכם · לפני אהל העדות · ונלוו ד' וסי' עליך ושמרו את משמרת · באו ונלוו אל יי' · ונלוו גוים רבים · ונלוו עליהם רבים בחלקלקות : וידבר יי' אל אהרן ב' בטעמ' זרקא וסי' וידבר יי' דעל יין ושכר אל תשת אתה · ודעלם ואני הנה נתתי לך את משמרת תרומתי : לך י"ד זקפין וסי' נמסר בסדר בראשית : לך נתתיך ג' וסי' למשחה · וזה לך תרומת מתנם : כל חלב יצהר כל חלב : סימ' קדמ' כל זכר יאכל אתו : תניין כל טהור בביתך יאכל אתו · תליתא' כל טהור בביתך יאכלנו : בקדש ג' רפין וסי' ונתת את הכפרת על · ופקדת אלעזר בן אהרן הכהן · בקדש הקדשים תאכלנו כל זכר :

כל חלב יצהר וכל חלב תירוש ודגן ראשיתם אשר יתנו ליהוה לך נתתים: בכורי כל אשר בארצם אשר יביאו ליהוה לך יהיה כל טהור בביתך יאכלנו: כל חרם בישראל לך יהיה:
טו כל פטר רחם לכל בשר אשר יקריבו ליהוה באדם ובבהמה יהיה לך אך פדה תפדה את בכור האדם ואת בכור הבהמה הטמאה תפדה: ופדויו מבן חדש תפדה בערכך כסף חמשת שקלים בשקל הקדש עשרים גרה הוא: אך בכור שור או בכור כשב או בכור עז לא תפדה קדש הם את דמם תזרק על המזבח ואת חלבם תקטיר אשה לריח ניחח ליהוה: ובשרם יהיה לך כחזה התנופה וכשוק הימין לך יהיה: כל תרומת הקדשים אשר ירימו בני ישראל ליהוה נתתי לך ולבניך ולבנתיך אתך לחק עולם ברית מלח עולם הוא לפני יהוה לך ולזרעך אתך:
כ ויאמר יהוה אל אהרן בארצם לא תנחל וחלק לא יהיה לך בתוכם אני חלקך ונחלתך בתוך בני ישראל: ס
ולבני לוי הנה נתתי כל מעשר בישראל לנחלה חלף עבדתם אשר הם עבדים את עבדת אהל מועד: ולא יקרבו עוד בני ישראל אל אהל מועד לשאת חטא למות: ועבד הלוי הוא את עבדת אהל מועד והם ישאו עונם חקת עולם לדרתיכם ובתוך בני ישראל לא ינחלו נחלה: כי את מעשר בני ישראל אשר ירימו ליהוה תרומה נתתי ללוים לנחלה על כן אמרתי להם בתוך בני ישראל לא ינחלו נחלה: פ
כה וידבר יהוה אל משה לאמר: ואל הלוים תדבר ואמרת אלהם כי תקחו מאת בני ישראל את

מעשר

כל טוב משח וכל טוב חמר ועבור ראשיתהון די יתנון קדם יי לך יהביתינון: בכורי כל די בארעהון די ייתון קדם יי דילך יהי כל דדכי בביתך ייכלוניה: כל חרמא בישראל דילך יהי: כל פתח ולדא לכל בשרא די יקרבון קדם יי באנשא ובבעירא יהי לך ברם מפרק תפרוק ית בוכרא דאנשא וית בוכרא דבעירא מסאבא תפרוק: ופורקניה מבר ירחא תפרוק בפורסניה כסף חמשא סלעין בסלעי קודשא עשרין מעין הוא: ברם בוכרא דתורא או בוכרא דאימרא או בוכרא דעיזא לא תפרוק קודשא אינון ית דמהון תזרוק על מדבחא וית תרביהון תסיק קורבן דמתקבל ברעוא קדם יי: ובשרהון יהי לך כחדיא דארמותא וכשקא דימינא דילך יהי: כל אפרשות קודשיא די יפרשון בני ישראל קדם יי יהבית לך ולבנך ולבנתך עמך לקיים עלם קים מלח עלם היא קדם יי לך ולבנך עמך: ואמר יי לאהרן בארעהון לא תחסין וחולק לא יהי לך ביניהון מתנן די יהבית לך אינון חולקך ואחסנתך בגו בני ישראל: ולבני לוי הא יהבית כל מעשרא בישראל לאחסנא חלף פולחנהון די אינון פלחין ית פולחן משכן זמנא: ולא יקרבון עוד בני ישראל למשכן זמנא לקבלא חובא לממת: ויפלחון ליואי אינון ית פולחן משכן זמנא ואינון יקבלון חוביהון קים עלם לדריכון ובגו בני ישראל לא יחסנון אחסנא: ארי ית מעשרא דבני ישראל די יפרשון קדם יי אפרשותא יהבית לליואי לאחסנא על כן אמרית להון בגו בני ישראל לא יחסנון אחסנא: ומליל יי עם משה למימר: ולליואי תמליל ותימר להון ארי תסבון מן בני ישראל ית

מעשרא

רשי

ראשיתם · היא תרומה גדולה: כחזה התנופה וכשוק הימין · של שלמים שנאכלין לכהנים ולנשיהם לבניהם ולעבדיהם לשני ימים ולילה אחד אף הבכור נאכל לשני ימים ולילה אחד: לך יהיה · בא רבי עקיבא ולמד הוסיף לך הכתוב הוויה אחרת שלא תאמר כחזה ושוק של תודה שאינה נאכלת אלא ליום ולילה: כל תרומת הקדשים · מחיבתה של פרשה זו כללה בתחילה וכללה בסוף ופרט באמצע: ברית מלח עולם · כרת ברית עם אהרן בדבר הבריא ומתקיים ומבריא את אחרים · ברית מלח כברית הכרותה למלח שאינה מסרית לעולם: וחלק לא יהיה לך בתוכם · אף בביזה: והם · הלוים ישאו עונם של ישראל שעליהם להזהיר הזרים מגשת אליהם: אשר ירימו ליי' תרומה · הכתוב קראו תרומ' עד שיפריש ממנו תרומות מעשר: ונחשב

אבן עזרא

חלב יצהר · הנכבד והמוטב שהוא כקלף כי יצהר מענין כהור ושרשו צהר והוא חלב שמן זית: בכורי כל אשר בארצם · בכורי כל פרי האדמה · וטעם כל טהור בביתך יאכלנו להזהיר על אלה החלבים כי כל טהור בביתך יאכל אותו על חזה התנופה ועל שוק התרומה ומה שיאכלו הישראלים שלא יאכלנו כי הוא לשם ואתה תאכלנו: אך פדה תפדה · פי' תקח פדיונו וכן בכור הבהמה הטמאה תפדה: ופדויו · שב אל בכור האדם לבדו: לא תפדה כי קדש הם · לא תקח פדיונם ורבים פירשו תפד' לישרא' והפך זה כל הבכור שאמר תאכלנו והסימן לכהן מי שהוא חייב לאכלו: ברית מלח · ברית כרותה מגזר ארץ פרי למלחה ומקום המלח כמו נכרתת שלא יעלה בו צמח כלל וכן גפרית ומלח: חלף · כמו תמורה: ולא יקרבו עוד · בעבור עדת קרח: ועבד הלוי הוא · בעצמו ויש אומרים כי הוא פועל ואיננו נכון כי את עבודת אהל מועד הוא הפעול: והם ישאו את עונם · אם לא ישמרו והנה המעש' נחלתם על כן אמרתי: וידבר יי' אל משה · ולא אל אהרן בעבור תתם מעשר מן המעשר לאהרן:

וכמלאה

בעל הטורים

פדה · ב' במס' · אך פדה תפדה ואידך את לא פדה פדה · היינו דאמר ר' יהושע רחל שלא בכרה וילדה שני זכרים שניהם לכהן · אין האחד פוטר את חבירו והיינו את לא פדה יפדה: תרומות · שלשה כל תרומות הקדשים · הרי בגלבוע אל טל ואל מטר ושדה תרומות · ואיש תרומו' יהרסנה · זהו שדרשו רז"ל אם דומה הדיין למלך שאינו צריך כלום יעמיד ארץ · והיינו ושדה תרומות שנא' גבי שאול · ואם דומה לכהן שמחזר על הגרנות · והיינו כל תרומות הקדשים יהרסנה:

והרמותם

מ"ע ספורנו

כל תרומות הקדשים · כגון שמורם מלחמי תודה ושתי הלחם ושחלה:

ונחשב

קומץ מנחה

לעלות עליהם לגודל רוב חוזקם וגבורתם: לא נעלה גבי דין שייך עליה כמו ויעלה אליה למשפט: אל תפן אל מנחתם פי' קרבנות הנשיאים בחנוכת הבית נקראו מנחת כדכתיב בלול' בשמן למנחה: את כל המעשים להחליף הבכורים בלויים אשר היא היתה תלונות בני ראובן: אם כמות ענשם היה מן השמים והארץ לפי שבקשו לבטל התורה דכתי' בה אם לא בריתי וגו' ופקדת כל האד' שמניחים בניהם אחריהם: את החמשים את לרבות קרח: ואת האש זרה הלאה כי קדשו פי' שאין לכבות הגחלים שמעל המזבח וכן במחתה והכנורה ותימה למה איצטרך ג"ש למילף מיתת נדב ואביהו מעדת קרח שהגוף קיים פשיטא דא"לכ לא נשמאו נושאיהם הא אין אפר מטמא אלא מדרבנן וי"ל דיש עצם ששמן לוד שאינו נשרף: ושים קטרת רצת הק"בה שיוכר ההבדל בין האיש הנבחר ממנו להיות כהן ובין האנשים שקרבו מעצמם להיות כהנים כי אלו המיתו עצמם בקטרת ואהרן הציל כל ישראל בקטרת: ולא תמותו פיר"שי הא אם תחללו תמותו וקשה אליבא דר' מאיר דאמ' במסכת קידושין דלית ליה מכלל לאו אתה שומע הן מאי איכא למימר וי"ל תני מילי לענין ממונא אבל לענין איסו' אית ליה:

חסלת פרשת קרח:

חזקוני

כל פטר רחם לכל בשר · פרשה זו נשתלשה בשביל ערך פדיון בכור בהמ' טמאה: אשר יקריבו ליי' להוציא את הקיים שאינה קרבה שאין בה דין בכור: קדש הם · להביא את המעשר שטעון שלבים שלא נמצא בכל התור' כולה: ובשרם יהיה לך · להביא את הבכור בעל מום שמותר לכהן שלא מצאנו כן בכל התורה כולה · ברית מלח עולם היא · כעיקר למזון נקבה וכן בדוד הוא אומר כי המלוכה לדוד ולזרעו ברית מלח: אני חלקך · כתרגומו מתנן דיהבית לך וע"י כך תהיה פנוי לשמור משמרתי שלא תצטרך לשום פרקמטיא ולא לשום עבודה אחרת: ולבני לוי וגו' · בספרי דרשו וי"ו מוסיף על ראשון לומר שנם ללוים ולזרעם נכרתה ברי' מלח עולם: ולא יקרבו עוד בני ישרא' · אין תלמוד לומר עוד שלא שכבר קרבו: כי את מעשר בני ישראל · על ידי שהוא דבוק שפירושו מעשר של בני ישראל נקוד הוא בפת"ח:

בנחלתכם

מסרה

תירוש ג' מלאים וסי' כל חלב יצהר. וכל חלב תירוש ודגן' ואכל פרי בהמתך ופרי אדמתך · אל ארץ דגן ותירוש · יביא ט' וסי' נמסר בסדר שמיני: לכל בשר ז' וסי' אל אלהי הרוחות · כל פטר רחם · יפקד יי' · והיו דראון · נותן לחם · אין שלום לכל בשר: בא שאון עד קצה: כשב ד' בתורה וסי' בסדר ויקרא: לריח י"ו וסי' נמסר בסדר ויקרא: תרומת ג' ב' מלאים וא' חס' וסי' כל תרומת הקדשים · הריבגלבע אל · מלך במשפט יעמיד קדמא' חס' וחד לאוצרות לתרומת: אתך ט"ו בתורה וסי' נמסר בסדר שמיני: ויאמר יי' אל אהרן ג' בטעמא וסי' דעלם לך לקראת משה המדברה · ודעלם אתה ובניך ובית אביך אתך · ודעלם בארצם לא תנחל · ונמסר גם בסדר שמות: מעשר ג' רפין וסי' ויתן לו מעשר מכל · מעשר מן המעשר · ולבני לוי הנה נתתי · וכל המעש' דכוו': לנחלה ט"ו וסי' ולבני לוי הנה נתתי כל מעשר בישראל לנחלה · אשר ירימו בני ישראל · ונקח את ארצם · ונתנה לנחלה · וישבע משה ביום ההוא · על כן היתה חברו' לכלב · ויברכהו יהושע ויתן את חברון לכלב · ואת עצמת יוסף אשר העלו בני ישראל · ויקח יהושע את כל הארץ · כי תורם את הדרך הטובה דמלכים · וחברו דר"ה כי תורם אל הדרך הטוב · כי אתה הבדלתם לך · והלכתי עליכם אדם והיתה להם לנחלה · אשרי הגוי שיי' אלהיו · ונתן ארצם לנחלה:

רלבג

הפסח אלהיך וגומ' · וכבר אמר תחלה רק קדשיך אשר יהיו לך וגו' · וזה יכלול בלי ספק הפסח והמעשר · רוצה לומר מעשר בהמה ועליהם גם כן יתכן יותר שיאמר והבשר תאכל כי הבשר כלו הוא לבעלים ולזה למדנו מזה שהפסח והמעשר טעונין שפיכה אחת · ולזה גם כן דקדקה התורה בפרשת ראה בזביחת הפסח שתהיה במקום אשר יבחר יי' שיהיה הדם למזבח וכבר נלמד מזה המקום שפסח והמעשר הם גם כן טעונין הקטר חלבי' כמו הענין בבכור כי לזאת הסבה היו קודש לש' מצד החלק שאוכל מהם המזבח והדברים גם כן קל וחומר אם הכהנים שזכו בבכור והוא מומם הוכרחו מפני היותו קדש שיהיה המזבח אוכל חלק ממנו כ"ש בקדשי ישראל שיתחייב להם שיהיה המזבח אוכל ממנו אם לא יהיה בכאן לא יהיה בו קדש והמשל כי השלמים היו קדש כי חלק מהם נאכל למזבח וחלק אחר נאכל לכהנים אבל הפסח והמעשר למה זה יהיו קדש כי הם כלם לבעלים ולא יהיה מהם חלק למזבח ולא לכהנים ואם אמ' אומר שמעשר שני נקרא קדש אף על פי שאין בו חלק לשם יתע' ולא לכהנים אמרנו שההבדל מבואר בין קדושת מעשר בהמה ובין קדושת מעשר שני כי מעש' שני יש רשות לבעלים לגאול אותו ואין הענין כן במעשר בהמה כי היא בעצמה קדש כמו שהתבאר בסוף פרשת אם בחקותי ולזה אי אפשר במעשר בהמה שינאל כי בו חלק לגבוה וכבר נלמד זה גם כן ממה שאמר בפרשת ראה אנכי שכלל בו אלו הקדשים כמו שזכרנו כי תמצא שפתח שם מזכירת העולה בעולה ואמר ועשית עולותיך הבשר והדם על מזבח ה' אלהיך והנה היה החלב גם כן קרב למזבח ואח"כ אמר ודם זבחיך ישפך על מזבח יי' אלהיך והבשר תאכל למדנו שאין הבעלי' זוכין אלא בבשר ונשען בשלא זכר החלב להשענו שזה ידוע שחלבי הזבחים הם כולם למזבח ולזה לא מצא ההבדל בין העולה והזבחים כי אם בנגזר שבשר העולה הוא למזבח ובשר הזבחים הוא לבעלים · ובשרם יהיה לך כחזה התנופה וגומ' · למדנו מזה שהבכור נאכל לב' ימים ולילה אחד כמו הענין בחזה ושוק של שלמים ואין לאומר שיאמר שיהי' דמיון התורה בזה בחזה ושוק של תודה שאינם נאכלים כי אם ליום ולילה אחד וזה כי מאלו בשפיכת הדם שהשלמים הם למעלה מהבכור · כי הם טעונין שתי מתנות שהם ארבע והבכור אינו טעון כי אם מתנה אחת ולזה לא ... שנתפש בזמנו זמן השלמים לא זמן התודה ולזאת הסבה גם כן יתבאר שזמן אכילת מעשר בהמה הוא ב' ימים ולילה אחד כשלמים כי הוא זמן הנתן לאכילה היותר קל שבקדשי' · כל תרומות הקדשי' אשר ירימו בני ישראל לה' לך נתתים ולבניך ולבנותיך אתך לחוק עולם · ר"ל שהמורם משלמים ותודה ואיל נזיר אחר שזכה המזבח בחלקו כי אלו נאכלי' לזכרים ולנקבות ושב להזכיר בזה המקום זה הענין דרך כלל · ברית מלח עולם הוא לפני ה' · הנה המלח יוחד שאינו נפסד גם שומר מההפסד הדברים שימולחו בו ולזה אמר להורות על הקיום לזה הברית שהוא ברית מלח ולזה סמך לו לעולם להורות על הנצחיות ואמר לפני יי' להעיד שזה הברית יתקיים מה שיתמיד הש' יתעלה להיות קיו' כטעם לו ישמעאל יחיה לפניך לפי מה שביארנו שם וככה כונת יהי שמו לעולם לפני שמש ולפני ירח דור דורים · בארצם לא תנחל וגו' · זה אמנם היה מיושר התורה כי די להם באלו המתנות למה שיצטרך להם למחיתם וכן הענין בלויים רוצה לומר שדי להם במעשר שנותנים להם ישראל מכל תבואותיהם למחיתם · והיתה כונת התורה בזה שלא יהיו אלו טרודי' במזונותיהם ויהיה להם פנאי לעסוק בתורה ולהזכיר את בוראם ואמנם היו להם ערים לשבת כי בזולת זה אי אפשר להן ועם שבענין נתינת המעשר הערה להשיג השם יתעלה והנה היה בעניינו מהיושר בנתינת זה המעשר ישראל ללוים כי הוא חלק קרוב למה שהיה ראוי להם מנחלת הארץ לפי מספר השבטים ומזה יתבאר שחובה לישראל לתת המעשר מפירותיהם ללוים שלא תאמר שאי זה מישראל שיפרים מעשר הוא ללוי' ואם לא רצה לא יפריש ... כאמרו כל חרם בישרא' לך יהיה שאם רצה מחרים ואם לא רצה אינו מחרים וזה שאם היה הדבר כן אולי לא יהיה שם מי שיפריש מעש' ויעדר מזון הלוי ולא יהיה זה גמולים הראוי להם על עבודת' ה' ית' · ולבני לוי הנה נתתי את כל מעשר בישראל לנחלה חלף עבודתם · מגיד שאם עבד יטול ואם לא עבד לא יטול מכאן אמר בן לוי שקבל עליו עבודת הלוי' חוץ מדבר אחד שאין לו חלק בלויה וכבר התבארו אופני עבודת הלוים במה שקדם · ולא יקרבו עוד בני ישרא' אל אהל מועד · ר"ל לעבוד עבודה וזו היא אזהרה שלא יקרב זר · לשאת חטא למות · מגיד שזר שעבד חייב מיתה בידי שמים ובזה יהיו ישראל נצולים ממה שפחדו ממנו באמרם כל הקרב הקרב אל משכן השם ימות וגומר · וזה כי כבר בחר השם ית' באהרן ובזרעו בזאת העבודה ובלויי' בעבודה המיוחדת להם · ועבד הלוי הוא עבוד' אהל מועד · זו היא מצות עשה שיעבדו הלוים העבודה המיוחדת להם · והם ישאו את עונם · ר"ל במה שיחטאו בזאת העבודה וישראל יהיו נקיים מזה החטא · ובתוך בני ישראל לא ינחלו נחלה · רוצה לומר שלא יהיה להם חלק בארץ לפי שיש להן מעשר פירות בכל תבואות שאר השבטים כמו

שזכר

רשי

ונחשב לכם תרומתכם כדגן מן הגורן · תרומת מעשר שלכם אסורה לזרים ולטמאים וחייבין עליה מיתה וחומש כתרומה גדולה שנקראת ראשית : כדגן מן הגורן וכמלא' מן היקב · תרומת תירוש ויצהר הניטלת מן היקבים: מלאה · לשון בישול תבואה שנתמלאת : יקב · הוא הבור שלפני הגת שהיין יורד לתוכו וכל לשון יקב חפירות קרקע הוא וכן יקבי המלך הוא ים אוקינוס חפירה שחפר מלכו של עולם : כן תרימו גם אתם · כמו שישראל מרימים מגרנם ומיקביהם תרימו אתם ממעשר שלכם כי הוא נחלתכם : מכל מתנותיכ' תרימו את כל תרומת יי' · בתרומה גדולה הכתוב מדבר שאם הקדים לוי את כהן בכרי וקבל מעשרותיו קודם שיטול כהן תרומה גדולה מן הכרי צריך להפריש הלוי מן המעשר תחילה אחד מחמשים לתרומה גדולה ויחזור ויפריש תרומת מעשר : בהרימכם את חלבו ממנו · לאח' שתרימו תרומ' מעשר ממנו : ונחשב · המותר ללוים חולין גמורין : כתבואת גרן · לישרא' שלא תאמר הואיל וקראו הכתוב תרומה שנ' כי את מעשר בני ישרא' אשר ירימו לה' תרומה יכול יהא כולו אסור ת"ל ונחשב ללוים כתבואת גרן מה של ישרא' חולין אף של לוי חולין : בכל מקום · אפי' בבית הקברו' : ולא תשאו עליו חט' וגו' · הא אם לא תרימו תשאו חטא : ולא תמותו · הא אם תחללו תמותו :

חסלת ויקח קרח

זאת חקת התורה · לפי שהשטן ואומות העולם מונין את ישראל לומר מה המצו' הזאת ומה טעם יש בה לפיכך כתב בה חקה גזירה היא מלפני אין לך רשות להרהר אחריה : ויקחו אליך · לעולם היא נקרא' על שמך פרה שעש' מש' במדבר : אדמה תמימה · שתהא תמימה באדמות שאם היו בה ב' שערות שחורות פסולה: אלעזר · מצותה בסגן : אל מחוץ למחנה · חוץ לשלש מחנו': ושחט אותה לפניו · זר שוחט ואלעזר רואה : אל נכח פני אהל מועד · עומד במזרחו של ירושלים ומתכוין ורואה פתחו של היכל בשעת הזאת הדם : אל המחנה · למחנה שכינה שאין טמא משולח חוץ לשתי מחנות אלא זב ובעל קרי ומצורע :

וטמא

קרח

המעשר אשר נתתי לכם מאתם בנחלתכם והרמתם ממנו תרומת יהוה מעשר מן המעשר: ונחשב לכם תרומתכם כדגן מן הגרן וכמלאה מן היקב: כן תרימו גם אתם תרומת יהוה מכל מעשרתיכם אשר תקחו מאת בני ישראל ונתתם ממנו את תרומת יהוה לאהרן הכהן: מכל מתנתיכם תרימו את כל תרומת יהוה מכל חלבו את מקדשו ממנו: ואמרת אלהם בהרימכם את חלבו ממנו ונחשב ללוים כתבואת גרן וכתבואת יקב: ואכלתם אתו בכל מקום אתם וביתכם כי שכר הוא לכם חלף עבדתכם באהל מועד: ולא תשאו עליו חטא בהרימכם את חלבו ממנו ואת קדשי בני ישראל לא תחללו ולא תמותו:

צ"ה · דניאל · ותיבות אלף תס"ב

[Masorah (right margin): ל' וחס' · ה' / ב' ללוים / ג' / ל' / כל ליס' חס' במ"א / ה' / ד' ב' חס' וב' מל' / ל' וחד וכל תרומ' כל מכל / ב' ומל' ב' לכם / ל' · ל' / ד' / ל' / ו' פסוקים ולא לא ולא / ב' / ל' / ג' מל']

פרשה

א **וידבר** יהוה אל משה ואל אהרן לאמר: זאת חקת התורה אשר צוה יהוה לאמר דבר אל בני ישראל ויקחו אליך פרה אדמה תמימה אשר אין בה מום אשר לא עלה עליה על: ונתתם אתה אל אלעזר הכהן והוציא אתה אל מחוץ למחנה ושחט אתה לפניו: ולקח אלעזר הכהן מדמה באצבעו והזה אל נכח פני אהל מועד מדמה שבע פעמים: ושרף את הפרה לעיניו את ערה ואת בשרה ואת דמה על פרשה ישרף: ולקח הכהן עץ ארז ואזוב ושני תולעת והשליך אל תוך שרפת הפרה: וכבס בגדיו הכהן ורחץ בשרו במים ואחר יבא אל המחנה

וטמא

[Masorah (margin): י"ב / ב' / ב' נסע' בספ' קת מחטס מטה מטה ודין חס' סי' חוטרא לתורתא / ז' ג' בליש' / ז' / ה' / ל' / ג' מל' בהורה / ד' חס' את]

[תרגום]

מעשרא די יהבית לכון מנהון באחסנתכון ותפרשון מניה אפרשותא קדם יי מעשרא מן מעשרא: ותתחשב לכון אפרשותכון כעבורא מן אדרא וכמליאתא מן מעצרתא: כן תפרשון אף אתון אפרשותא קדם יי מכל מעשרתיכון די תסבון מן בני ישראל ותתנון מניה ית אפרשותא קדם יי לאהרן כהנא: מכל מתנתיכון תפרשון ית כל אפרשותא דיי מכל שופריה ית מקדשיה מניה: ותימר להון באפרשותכון ית שופריה מניה ויתחשיב לליואי כעללת אידרא וכעללת מעצרתא: ותיכלון יתיה בכל אתר אתון ואנש בתיכון ארי אגרא הוא לכון חלף פולחנכון במשכן זמנא: ולא תקבלון עלוהי חובא באפרשותכון ית שופריה מניה וית קודשיא דבני ישראל לא תחללון ולא תמותון:

פרשה

ומליל יי עם משה ולאהרן למימר: דא גזירת אוריתא די פקיד יי למימר מליל עם בני ישראל ויסבון לך תורתא סמוקתא שלמתא די לית בה מומא די לא סליק עלה נירא: ותתנון יתה לאלעזר כהנא ויפיק יתה למברא למשריתא ויכוס יתה קדמוהי: ויסב אלעזר כהנא מדמה באצבעיה וידי לקביל אפי משכן זמנא מדמה שבע זמנין: ויוקיד ית תורתא לעינוהי ית משכה וית בשרה וית דמה על אוכלה יוקיד: ויסב כהנא אעא דארזא ואיזובא וצבע זהורי וירמי לגו יקידת תורתא: ויצבע לבושוהי כהנא ויסחי בשריה במיא ובתר כן ייעול למשריתא

ויהי

[Masorah:] מתנתיכ' ד' ב' חס' וב' מלאי' וסי' נמסר בסדר אמור · קדמא' תרומ' יי' תנינא את התרומת יי' תליתא' את כל תרומת יי': מקדשו ל' ומשמש א"ב מן א"א כתובין וי"ו בסוף תיבותא · וסי' במסרא רבתא : ו' פסוקי' ולא לא ולא וסי' ולא תשא עליו חטא דסוף סדר קרח · והיה כעץ שתול על מים · ולא תסורו כי אחרי התהו · ולא אמרו איה יי' · ולא יהיו כאבותם דור · ואיש שכב ולא יקום : תמותו ז' מלאי' וסי' נמסר בסדר מקץ : וידבר יי' אל משה ואל אהרן י"ב וסי' ויצום אל בני ישרא' · דברו אל כל דשרצים · אדם כי יהיה בעור · כי תבאו אל ארץ · איש איש כי יהיה זב · איש על דגלו באתת · נשא את ראש דקהת · אל תכריתו את · עד מתי לעדה הרעה · הבדלו מתוך העדה · זאת חקת התורה : דבר אל בני ישרא' ו' חס' לאמר וסי' נמס' בסדר בשלח : מדמה ז' וסי' נמסר בסדר ויקרא : לעיניו ה' וסי' ושרף את הפרה לעיניו · ותלך תמר בית אמנון · ואת בני צדקיהו שחטו דמלכים · וישחט מלך בבל דירמיה וחברו :

אבן עזרא

וכמלאה · פירשתיו : מכל חלבו · מהטוב שבו וכן ואכלו את כל חלב הארץ : את מקדשו · כי המעשר הוא הקדש · וטעם בהרימכם את חלבו וכבר הזכיר הכתוב זה לדבק אחריו ואכלתם אותו והטעם שהוא אסור לכם לאכול ממנו עד שתרימו חלבו ממנו ואחר שיחשב לכם אז תאכלוהו בכל מקום טהור : ולא תשאו עליו חטא · טעמו כאש' תרימו חלבו לא תשאו חטא ובתחב' מקדשו ממנו יהיו קדשי בני ישרא' שמורים ואם לא תעשו כן תשאו חטא שעברת' על המצו' וחללתם קדשי בני ישרא' בעבור שאכלתם אתם מקדשו :

חסלת ויקח קרח

זאת חקת · גם זאת הפר' במדבר שיני כאמרה כאש' צוה השם וישלחו מן המחנה ובפסח היו טמאי מת וכסמכה זאת הפרשה בעבור שהיא לכהן: פרה אדומה תמימה · שלא תהיה קטנה · אמר הגאון כי מי נדה כמו הדבש שיזיק לבעל המרה האדומה ויועיל לבעל הלח' ואין צורך : והוציא אותה · המוצי' או בלווי וכן ושח' כי הוא לא ישחט' והעד לפניו : ושרף את הפרה · השורף והעד לעיניו : עץ ארז · כמו למצורע ושם רמזתי סוד : וכבס בגדיו · הכהן השורף טמא

חזקוני

בנחלתכם · במקום נחלתכם ולפיכך צריכין אתם לעשר כאילו בא לכם מן הנחלה : וכמלאה מן היקב · לשון [illegible]

[illegible]

בעל הטורים

והרמותם ממנו · קרי ביה ממינו · אין תורמין ממין על שאינו מינו · ולא מחדש על הישן :

זאת חקת

זאת חקת התורה · סמך חק' התור' לבהרימכם את חלבו ממנו · רמז שלא ניתנ' הלא לאוכלי המן · שניה לא לאוכלי תרומה · ועוד רמז המחזיקי' בתורת יי' יש להם מנת שאין נותנין תרומה לכהן עם הארץ · לא תחללו וסמיך ליה חקת התורה · שתלמיד חכם שחוטא הוא חילול השם · ולא תמותו וסמיך ליה חוקת התור' דכתי' עץ חיים הוא למחזיקים בה : פרה אדמה · רגי' זה על עון עגל : לא עלה עליה עול · על כתיב חסר שאפילו לא משכה בעול אלא עלה עליה לבד פסולה : ושרף את הפר' לעיניו · הפסוק מתחיל ומסיי' בשריפה לומר שמרביה עניים בשריפתה : והכה

מ"ע ספורנו

ונחשב לכם תרומתכם · להביא ברכ' אל ביתכם אע"פ שנפדד ואמרו (ברכו' פ' הרואה) עדד ואחר כך בירך הרי זו תפלת שוא מכל מקום תרומ' מעשר תתן ברכת טוב באחר שמעשר שהוא חולין ביד הלוי :

חקת התורה

זאת חקת התורה אשר צוה ה' · באמרו הזה עליהם מי חטאת והכא בבר אמרו ז"ל לכך כתב בה חקה גזרה היא מלפני ואין לך רשות להרהר [illegible]

[illegible]

רלבג

שזכר בפסוק אחר זה · אשר ירימו ליי' תרומה · ר"ל מעשר פירות אשר תרימו מהם תרומה גדולה כתתי ללוי' לנחלה · לפי שזאת הנחלה היא מסורת אלך כנחלתם בארץ ונחלת הארץ נוהגת בין בפני הבית בין שלא בפני הבית כן לקיחת הלוי' מעשר ראשון מישראל מפירות הארץ נוהגת בין בפני הבית בין שלא בפני הבית וזה מבואר מיוכו' · והרמותם ממנו תרומת יי' · הנה יתבאר' ממה שאמ' ממנו שלא יתרום ממין על שאינו מינו ולפי שבמעשר ראשון דקדקה התורה שלא יעשרו מן החדש על הישן ולא מן הישן על החדש שכאמר עשר תעשר את כל תבואת זרעך היוצא השדה שנה שנה הוא מבואר [illegible]

[illegible]

טמאי מתים ממעלוקתו של קרח: אשר צוה יי' : לא מצינו שיכן כתפרש' מנוה זו במקום אשר כמו שפירש למעלה בפר' כא: ויקחו אליך · לפי שכאמר אתה ובניך אתך תשאו את עון כהונתכם מגיד הכתוב שנגלגל שיא באה משלשם וכן כתיב ונפשם אותה אל אלעזר הכהן שעכש היא לו משל נכור [illegible]

בידיכם ותתנו התרומה לאהרן הכהן ולפי שהתרומות הם בכללם לאהרן ולבניו כמו שנתבאר במה שקדם הנה אין ראוי שנבין מזה המקום שלא יתנו הלוים זאת התרומה כי אם לכהן גדול אבל נבין מזה המקום שהוא קודש לבניו כמו שבארנו במה שקדם וככר למדו רבותי' ז"ל מזה שאין ראוי לתת כי אם לכהן חבר כמו הענין באהרן לא לכהן עם הארץ וזה באמ' דבר ראוי לכל המתנו' כאמרו לתת מנת לכהנים למען יחזקו בתורת ה' ויתבאר מזה שהמחזיקים בתורת השם הם אשר יש להם כמו שאמרו ז"ל · מכל מתנותיכם תרימו תרומה וגו' · אחר שביאר שאם הקדים הלוי לקחת המעשר קודם שנגמרה מלאכת הפירות והם שהוא חייב לתת לכהן תרומה גדולה מלבד תרומת מעשר ביאר שם שאם היה שיתנו להם ישראל מפירותיהם קודם שנגמרה מלאכתם מלבד המעשר הנה גם מאמתנות ההם יתחייב ללוים לתת כל תרומה ה' הראויה להם אחר שנגמר מלאכתם כי אין הכתוב' ללוים פוטר שפירות ההם מתרומה גדולה והנה הוצרך לבאר זה כי אולי יחשוב חושב כי מה שנתחייבו בו בתרומת מעשר יתחייבו גם כן בתרומה גדולה אחר שהעשירים הלוי והקדים לקח' המעשר בשבולים אבל מה שנתן ללוים שאינו מעשר יפטר מתרומה גדולה כי התורה לא צותה זה כי אם לישראל ולזה באר שגם בזה חייב הלוי לתת תרומה גדולה וזהו' הביאור שנראה לנו בזה והוא נאות מאד לפי מה שנתשוב להמלט שלא יהיה בזאת הפרשה כפל דברים ללא תועלת · מכל חלבו את מקדשו · הנה קרא חלבו הפרי שנגמרה מלאכתו שהוא נקי מהפסולת והוא מקדשי הקדש שיש בו שאוסרו ומקדש אותו והכונה בזה מבוארת ממה שקדם · ואמרת אליהם בהרימכם את חלבו וגו' · זה שב אל המעשר ראשון שזכר תחלה וזהו אמרו אחר זה כי שכר הוא לכם חלף עבודתכם והרצון בזה שכאשר תרימו ממנו מעשר כשנגמר' מלאכתו אז יחשב הנשאר ללוים כתבואת גורן וכתבואת יקב לישראל שאין בו שום קדוש' אך קודם זה לא יותר להם לאכל ממנו כי הוא בלתי מתוקן ומקדשו הוא בתוכו וזהו אמרו ואכלתם אותו בכל מקום ר"ל אפילו חוץ לירושלם ואפילו במקום טמא כי אין בו שום קדושה · ולא תשאו עליו חטא וגו' · מזה התבאר שאם לא ירימו ממנו תרומת מעשר ישאו עליו חטא באכלם אותו בטבלו ויהיו חייבים מיתה בידי שמים כי הם מחללים קדשי בני ישראל בנהגם בהם מנהג חולין ולזה הוא מבואר שאף על פי שלקחו המעשר הם חייבים להפריש ממנו תרומת מעשר כדי שלא ישאו עליו חטא · ובכאן נשלם הביאור בזאת הפרשה ואולם התועלות המגיעות ממנה הנה הם כ"א :

התועלת הראשון הוא בדעות והוא שאין ראוי לחלוק עם הגדולים ממנו הלא תראה מה שקרה לקרח מפני מחלקתו עם משה רבינו אדון הנביאים :

התועלת השני הוא במדות והוא שאין ראוי שיקנא האדם בכבוד ומעלה שיש לזולתו יותר ממנו אבל ראוי שיספיק לו מה שחננו השם יתעלה מזה וזה כי קרח מפני קנאתו במעלה והכבוד שנתן השם יתעלה לאהרן היה סבה אל שפתה אנשים רבים מישראל ומשכם אליו בזה המחלוקת ונגרם זה האבוד לו ולהם :

התועלת השלישי הוא במדות והוא להודיע שהוא ראוי להנהיג כי כשיראה שהמונהגים ממנו מתנהגים על דרך לא טוב שישתדל בחכמתו להשיבם לטוב ולא יכעס עליהם וגם אם הם בועטים בו הלא תראה איך השתדל משה לפיים קרח בדברים נכוחים בישוב ובזולת כעס במה שהראה לו מדבריו שחננו השם יתעלה מהכבוד והמעלה בעבור אשר נתנה ללוים עבודת אהל מועד ולשבח השם יתע' בשיריהם עם שכבר נתעלה משפחתו בזאת העבודה על שאר משפחות הלוים עלו רב להיות עבודת בני קהת בקדש הקדשים ואין הענין כן בבני גרשון ובני מררי וכבר הראה לו עם זה ג"כ כי זה לא היה בבחירת אהרן כי מהשם יתעלה נתנה לו הכהונה ולזה היה ראוי שלא יחזיקו עוד בזה המחלוק' ולזאת הסב' בעינה תמצא שקרא משה לדתן ולאביר' לפייסם מפני ידיעתו כי הם היו סבת חוזקה לזה המחלוקת ואולי אם יתפייסו הם יהיו זה סבה שיתפייס קרח ויגצלו כלם מהעונש :

התועלת הרביעי הוא במדות והוא להודיע שראוי לאדם כשיראה רצון האנשים ברע שיעתיק' מהרע ההוא מעט כי אם רצה להעתיקם יחד ממנו הנה הם לא ישמעו לו למוזק הסתבכם ברצון ההוא ולזה תמצא שכאשר רצה משה להעתיק קרח ועדתו מהרע שבחרו בו הקדים להם מה שהיה אפשר אצלם שישיגו מבוקשם בו והוא אמרו שהשם יתע' יבחר מי הוא הקדוש הראוי לכהנה עם מה שהיתה מהחכמה בזה המאמר כי הוא הראה להם שמהשם יתעלה נהיה הדבר הזה ולזה יהיה לשוא תלקם עליו וזה היה מיתרון מעלת משה וחכמתו שכבר כלל זה המאמר מה שיתפייסו בו תחלה לפי שלא התיאשו ממבוקשם ואח"כ יתבאר להם מהדברי' ההם בעצמם עם מה שהמשיך להם מהמאמרים שיהיה בהם מהפיוס מאד מה שהיה ראוי שיעתיקם בשלמות מהרצון הרע שנשקעו בו ולזאת הסבה נפל משה על פניו לפני קרח לבקש ממנו שלא יחזיק בזה הענין :

התועלת החמישי הוא בדעות והוא להודיע שלא תועיל התפלה והקרבת המנחה ליי' להשיג מה שאין ראוי שיושג לפי היושר כי כל דרכיו משפט ולזה תמצא שספט משה שהשם יתעלה לא יפנה אל מנחת האנשים האלה כי הם מתרעמים ממשה על מה שאין ראוי להתרעם בו כי הוא לא הרע להם בכלל מהגדלים ולזה לא היה להם לבעוט בו כ"ש שכבר הסי' להן מאד השם יתעלה על ידו :

התועלת הששי הוא בדעות והוא להודיע ענין נפלא בדבר ההשגחה · האלהית והוא שהש' המתאחד והיו לאגדה אחת שדבקה בהן ההשגחה הפרטית מהשם יקרה להם כשיחטא איש אחד מהם או אנשים מעטי המספר שיוזקו כלם כשתסור ההשגחה מהם וזה ככר ראוי והמשל שאם היה מלך אחד אוהב שר אחד והיה השר ההוא נלחם עם אדון מה והבטיחו המלך לעזרו במלחמתו ונקשר עם השר ההוא איש את שונאו לזה המלך הנה יסור עזר המלך ההו' מזה השר בעבור האיש ההוא שהוא שונאו ולזאת הסבה תמצא שעכן לבדו מעל בחרם ועל כל עדה היה קצף ולזאת הסבה תמצא בזה המקום שבעבור חטא קרח היה השם יתעלה רוצה לכלות ישראל לולא תפלת משה ואהרן :

התועלת השביעי הוא בדעות והוא להודיע כי תפלת הנביא הדבק בשם יתעלה תסיר הרע מזולתו כשיקשה בעיניו זה כי בעבור השגחת השם יתעלה בו ישמרהו מזה הצער שיצטער אם ישיג הרע לאיש ההוא או לאנשים ההם ולזה תמצא שתכף שהתפללו משה ואהרן על ישראל שב חרון אף השם יתעלה מהם :

התועלת השמיני הוא בדעות והוא להודיע שהשם יתעלה משגיח ומנהיג נפשות כל אחד מהאנשים ואין השגחתו נתלית בכללות המין לבד כמו שחשב הפילוסוף וזה הוא שאמר אל אלהי הרוחות לכל בשר ויהיה הרצון בזה הנה אתה השם יתע' אשר השגחתך באיש איש בפרט מצד רוחו ושכלו היתכן שבעבור הכללות והשתתפו' ישיג רע לכל העדה בעבור חטא איש אחד ולפי שהיה בלתי אפשר זולת זה כמו שקד' אם לא יסור ההשתתפות וההתאחדות משו החוטאי' עם ישראל לקח השם יתעלה עצה בזה בשיסתלקו ישראל מסביב משכן אלו האנשים ויסור מפני זה השתתפותם והתאחדותם עמהם עם שזה יהיה סבה שלא יפותו להמשך לעצתם הרעה :

התועלת התשיעי הוא לפרסם ענין זה המופת הנפלא שיהיה בפתיחת הארץ את פיה לבלוע אלו החטאים תכף שהשלים משה אלו הדברים שיתאמת בהם כי מהשם היתה זאת כי בהאמנת המופתים קיום אמונת התורה בכללה ויותר נפלא מזה שוב הארץ תכף למכונה הראשון ר"ל שנכסת עליהם הארץ כי פתיחת הארץ פיה כשהי' על דרך הטבע ישאר הפתח ההוא זמן ארוך מאד אך בכאן היו שני מופתים האחד בהמצאת הפתיחה ברגע מה שלא ישלם על דרך הטבע כי אם בזמן ארוך מאד והשני בסלוק זה המציאות וזה דומה לשאר מופתים כהנו זה המתהפך כמו שוב המטה נחש ואחר זה שב הנחש מטה ושוב היד מצורעת ואחר זה שבה תכף כבשרו והנה זה התועלת בעינו הוא במה שזכר מהמופת ביציאת אש מאת ה' לאכול את חמשים ומאתים איש מקריבי הקטרת ובמטה אהרן שהוציא פרח ויצץ ציץ ויגמול שקדים :

התועלת העשירי הוא להודיע שמי שירצה לחלוק על ענין המעלה והכבוד שגזר השם יתעלה לאיש מהאנשים כל מה שישתדל לחלוק ענין המעלה עליו יוסף לו שלמות וקיום הלא תראה כי הערעור שערער קרח על הכהונה היה סבה אל שתהיה הכהונה ביותר שלם ממה שהיתה לאהרן ולבניו כי זה הי' סבה לבאר לכל ישראל שהזר הקרב יומת בידי שמי' שהכהונה היא לאהרן מהשם יתעלה לא מבחיר' משה באופן שאי אפשר שיפול ספק לאיש מהאנשים ולזה היתה המצוה מהשם יתעלה לעשות המחתות מהאנשים החטאים ההם רקועי פחים צפוי למזבח להשאיר זכר זה הענין לדורות למען אשר לא יקרב איש זר אשר לא מזרע אהרן הוא להקטיר קטרת לפני השם פן יקרה לו דמיון מה שקרה לאלו החטאים ולזה הושם גם כן מטה אהרן שהוצי' פרח וציץ ויגמל שקדים לפני העדות למשמרת לדורות להשאיר זכר זה הענין :

התועלת הי"א הוא במדות והוא להודיע כי ראוי למנהיג הטל' להשתדל בשמיר המונהגי' ממנו בתכלית מה שאפשר ואף על פי שהם בועטים בו לא יתרשל מהצלתם הלא תראה כי היה מרוע תכונת ישראל להתרעם על משה ועל אהרן מהרע שקרה לחטאים שקמו כנגדם שהיו הם בעצת' סבה להגעתו ועם זה גם כן השתדל משה להצילם ממנו ולהעתיקם מהרצון הרע ההוא לפי היכלות וזה ממה שהיה ראוי שימנעם מהתרעם על משה מזה הענין ועם כל זה כשראה משה שבעיניתם בו היתה סבה אל שיצא הקצף מלפני השם לכלותם מהר להשתדל בהצלת' ולזה צוה אהרן להקטיר קטרת מהרה להסיר הנגף מהעם :

התועלת הי"ב הוא להסיר החשד שאפשר לישראל שיחשדו שיהיה טבע הקטרת להמית המקטירים אותו עד שאולי היו תולים בזה מיתת החמשים ומאתים איש מקריבי הקטרת ולא יודו שיהיה על דרך המופת מהשם יתעלה ולזה שם הכלי בהצלתם הקטר' כדי שיתאמ' להם שלא היה זה הענין מטבע הקטרת אך מהשם יתעלה היתה הסבה בעבור חטאם ההקרבה :

התועלת הי"ג הוא לבאר לישראל עוצם ההבדל שיהיה בין האיש הנבחר שנבחר בו השם יתעלה להיות כהן ובין האנשים האלו שהתקרבו מעצמם לדבר כהונה כי אלו המיתו עצמם בהקטרת הקטרת ואהרן הציל מהמות כל ישראל והקטרתו הקטורת וזה היה סבה להוסיף אמות בלב ישראל כי מהשם היתה הכהונה לאהרן ולבניו :

התועלת הי"ד הוא במצות והוא המצוה בשמירת המקדש והתועלת בזאת המצוה מבואר להוסיף מעלה וחשיבות לבית המקדש בלב ישראל וזה היה סבה אל שלא יקלו בו וייראו ממנו וזה יהיה סבה להעמידם על אופן החכמה שהיה בענייני זה הבית הנכבד אשר יכהנו בו בזה הכבוד והקדושה עם שזה יהיה כלי לשמירת ישראל שייראו מהכשל בענין המקדש והעבודות הנעשית בו :

התועלת הט"ו הוא במצות והוא מה שהזהיר התורה שלא יקרבו זרים לעבודת בית המקד' ושאם יקרב לא ישיגהו עונש המות והנה היה התועלת בזאת המצו' כי העבודו' האלו היו מעידות על ענינים עמוקים מאד והוא המכוון כמו שביארנו בספר ויקרא וכאש' תורת לאלו העבודות משפחה מיוחדת לזאת העבודה והיה לחם נתן ומימיהם נאמנים בדרך שיהי' להן פנאי בעיון ותהיה מגמת פניהם להשתדל בענין השלמות האנושי כמו הענין במשפחת בני אהרן היה בזה הישרה אל שיעמדו על סודות זאת העבודה הנכבדת עם מה שהישילו בזה קנאתם את קנת כ"ש כשהיה הראשון מהם באופן מהשלמות שהיה בו והיו אבותיו כלם אנשים גדולים מאד כי זה יהיה סבה ליתרון ההכנה אל השלמות בזרע אהרן כי טבע המקור הוא נמצא במה שנתגבב ממנו ואלו היה קרב לזאת העבודה כל מי שירצה היה סבה להחטיא כוונת התורה בענין זאת העבודה הנכבדת עד שכבר יעשו אותה ולא יעמדו על סודה ויהיה זה גם כן סבה אל שיקלו בה ויקרה בזה מההפסד בה מה שלא יעלם :

התועלת הי"ו הוא במצות והוא מה שצותה התורה שיעבדו הלוים במקדש העבודה המיוחדת להם לא זולתם והנה התועלת בזאת המצוה הוא מסוג התועלת המצוה אשר לפניה :

התועלת הי"ז הוא במצות והוא האזהרה שלא להתעצל משמירת המקדש ותועלת זאת המצוה מבואר ממה שקדם עם שבו תועלת לשמור ישראל מהכשל בעניני המקדש כמו שהתבאר מזה המקום :

התועלת הי"ח הוא להודיע מה שסדרה התור' מהמתנו' לכהנים וללוים כדי שיהיה להם פנאי לעסוק בתורה ולעמוד על סודות המציאות לפי מה שאפשר ולזאת הסבה בעינה גם כן לא רצתה התורה שיהיה להם חלק ונחל' בארץ כדי שלא יהיו טרודים בעבודת האדמ' ויהיה זה סבה להעדר השלמות מהם ובזה היה תועלת בענין העבודות שהיו עובדים כמו שזכרנו ועוד בו תועלת להשאיר השלמות בזה העם הנבחר עד שלא ימצא בזה החלק ממנו כאמרו לא תאבד תורה מכהן ואמר יורו משפטיך ליעקב ותורתך לישראל · ואמר כי שפתי כהן ישמרו דעת ותורה יבקשו מפיהו :

התועלת הי"ט הוא במצות והוא מה שהזהירה התורה שלא יקרבו הלוים לעבודת הכהנים ולא זה לעבודת זה והנה התועלת בזאת המצוה במעט עיון ממה שזכרנו בתועלת הט"ו מאלו התועלות :

התועלת הכ' היא במצות והוא האזהרה שהוזהרנו מלפדות בכור בהמה טהורה והנה התועלת בזאת המצוה הוא כי התורה רצתה שיהיה קדוש קדושת הגוף להשאיר זכר המופת הנפלא שעשה השם יתעלה בענין מכת בכורות ולו היה אפשר שיפדה היה הנא לכהן איכנו בכור ויחלם מפני זה זה הזכרון עם שזה יהיה סבה אל שיקלו בכתיבתו לכהן ויעכבוה לעצמם לחשבם שזה הענין הוא לדמים לבד וישענו שבעת מה יפרעוהו לכהנים כאשר תמצא ידם כי הרבה יקלו האנשים בענין הממון שנתחייבו בו כ"ש כשלא היו לו תובעין כמו הענין במתנות כהונה ואולם בבכור פטר חמור לא היה אפשר בו זולת זה כי לא יתכן שיהיה קדושתו קדושת הגוף עם שהתורה התחכמה שעכ"פ יפדוהו הבעלים לפי שאסור להן ליהנו' בפטר חמור אם לא יפדוהו אבל יתחייב להם לערפו אם יש בעניינו מהזרות מה שיביאו הבעלים לפדותו ואולם בבכור אדם לא היה אפשר בו יותר כי אי אפשר שיהיה קדוש קדושת הגוף ואיכנו ככון שתצוה התורה בהמתו כמו שצותה בהמתה בפטר חמור :

התועלת הכ"א הוא במצות והוא מה שנצטוו הלוים להפריש תרומה מעשר והיא מעשר מן המעשר והנה התועלת בזאת המצוה מבואר בכללות ממה שזכרנו במתנות כהונה ובה עוד תועלת להעי' על מה שיעיר עליו ענין המעשר וכב' ביארנו זה התועל' במ' שקד' :

פרשת זאת חקת

זאת חקת התורה וגו' עד ויבואו בני ישראל כל העדה מדבר צין :

דבר אל בני ישראל ויקחו אליך פרה אדומה תמימה לאמר מזה שמשל נכור היתה נאה והנה הרצון באמרו אדמ' תמימה הוא שתהי' תמימה ושלמה באודם ומפני זה למדנו שאם היה בה שער לבן או שחור שהיא פסולה וכבר התבאר מהשרשים הכוללים שלא יפסול בה פחות משתי שערות כי החלק הראשון בשער הוא שתי שערות ואי אפשר שנא' שיהיה הרצון באמרו תמימה שלא יהיה בה מום שהרי אמר אחר זה אשר אין בה מום ויהיה אם כן אמרו תמים לבטלה ולזה הוא מבואר שאמרו תמימה שב אל האדמימות והנה כתבאר מצד הוראת הגדר כי פרה תקרא כשהיא בת ג' שנים וראוי שתהיה פרה כשיקנו אותה שנאמר ויקחו אליך פרה · אשר לא עלה עליה עול · ביאר בזה שאף על פי שלא משכה בעול כיון שעלה עול עליה נפסלה מה שאין כן בעגלה ערופה שנאמר בה אשר לא עבד בה ולא משכה בעול ולזה היתה פרה אדומה בזה יותר חמור' מעגלה ערופה וראוי שתדע שהמלאכה פוסלת בה גם כן כמו הענין בעגלה ערופה אך שתקה התורה מזה כי כבר הגידה שאף על פי שעלה עליה עול בזולת שמשכה בו היא נפסלת כ"ש אם נעשה בה מלאכה ועוד שהמום פוסל בה שאין כן בעגלה ערופה ולזה ראוי שינהג בה זה הדין הנוהג בעגלה ערופה והוא מבואר שלא יפסול בה כי אם מה שהוא להנאת הבעלים כמו הענין

כמשיכת

מ"ע ספורנו

וכבר אמרו ז"ל (פרק קמא דיומא) שנענש שאול על שלא הקפיד על כבודו כאמרו ויבזוהו ולא הביאו לו מנחה ויהי כמחריש וכן תמה עליו הנביא באמרו הלא אם קטן אתה בעיניך ראש שבטי ישראל אתה · נאמר אם כן שטעם היות המצות חקה ואין להרהר אחריה ולא להיות משופק אם היא הגונה ואם לאו כי כל אמרת אלוה צרופ' ולא שטעם נעלם בלי ספק נודע למלך שצוה אותה ואולי גם למשה רבינו ודומים לו · הנה יש בה מיוה רמז לדרך התשובה הצריכה לכל חוטא שהיא אמנם שישה אל קנה שפך מעשיו המטמאים' כל לב טהור למען ישיג דרך המצוע ויסהר וזה הדרך עם היותו טוב ומטה' לחוטא הוא מטמ' מגונה ורע ומטמא כל לב טהור כאמרם וכי מאחר זה נעשה חטא זה אלא שצער עצמו מן היין : אמנם עי' מטמאת המתלכלכים מעשר שרפה לעפר שהם שני קצוות אשר בהם יתחדש מצוע יורה שמצוע תהיה תקנת החוטא הנקראת טהרה כאמרו מכל חטאתיכם לפני ה' תטהרו · ותהיה טרחי להתבונן מה שגזר אותו שהנוגע במת שטמא את משכן ה' והנה אל שיזהל שטמא את מקדש ה' וזה כי אמנם כל הקרב הקרב אל הכלי הנפסדות אין ספק שהוא מטמא לב טהור שהוא משכנו של מקדש ה' שהוא הנקרא צלם אלהים ותהיה שמחתו בטמאות המעדני' · והנה אל אהל המת כענין שוכנין בתי חומר אשר אין לפניהם בלתי אם גוייתם לחיי שעה רעועה רגליה יורדות מות הוא בלי ספק מטמא את מקדש ה' הנזכר אשר בו יהיה העם והאיש קדוש לאלהיו כאמרו ולהיותך עם קדוש לה' אלהיך ואז מטמא בטמאות קניני הסכי למכוון ולזה אין ראוי שיטמא באהל זולתי המת הישראלי כי אמנם מאורו בלבד הוא הנבחר ומוכן מכל זולתו לעבודת האל ית' הוא לבדו החוטא בנכבד אמנם המכמי' המורים חטאים בדרך שהם כמו התוהה והמקדש לא תחול עליהם בזה טומאה כלל · וכבן יהיה בפרטי שתירת התצוה הזאת בכתבם וכמו שנה בקבלה רמז לכל אלה טעם מכוונו' התורה בלי ספק :

ויבא

וטמא הכהן עד הערב: והשרף
אתה יכבס בגדיו במים ורחץ בשרו
במים וטמא עד הערב: ואסף איש
טהור את אפר הפרה והניח מחוץ
למחנה במקום טהור והיתה לעדת
בני ישראל למשמרת למי נדה
י חטאת הוא: וכבס האסף את אפר
הפרה את בגדיו וטמא עד הערב
והיתה לבני ישראל ולגר הגר
בתוכם לחקת עולם: הנגע במת
לכל נפש אדם וטמא שבעת ימים:
הוא יתחטא בו ביום השלישי
וביום השביעי יטהר ואם לא
יתחטא ביום השלישי וביום
השביעי לא יטהר: כל הנגע במת
בנפש האדם אשר ימות ולא
יתחטא את משכן יהוה טמא
ונכרתה הנפש ההוא מישראל כי
מי נדה לא זרק עליו טמא יהיה עוד
טמאתו בו: זאת התורה אדם כי
ימות באהל כל הבא אל האהל וכל
אשר באהל יטמא שבעת ימים:
טו וכל כלי פתוח אשר אין צמיד
פתיל עליו טמא הוא: וכל אשר
יגע על פני השדה בחלל חרב או
במת או בעצם אדם או
בקבר יטמא שבעת ימים: ולקחו
לטמא מעפר שרפת החטאת ונתן
עליו מים חיים אל כלי: ולקח
אזוב וטבל במים איש טהור והזה
על האהל ועל כל הכלים ועל
הנפשות אשר היו שם ועל הנגע
בעצם או בחלל או במת או בקבר:
והזה הטהר על הטמא ביום
השלישי וביום השביעי וחטאו
ביום השביעי וכבס בגדיו ורחץ
כ במים וטהר בערב: ואיש אשר
יטמא ולא יתחטא ונכרתה הנפש
ההוא מתוך הקהל כי את מקדש
יהוה טמא מי נדה לא זרק עליו טמא
הוא: והיתה להם לחקת עולם
ומזה מי הנדה יכבס בגדיו והנגע
במי הנדה יטמא עד הערב:
וכל

ויהי מסאב כהנא עד רמשא: ודמוקיד יתה יצבע לבושוהי במיא ויסחי בשריה במיא ויהי מסאב עד רמשא: ויכנוש גבר דכי ית קטמא דתורתא ויצנע מברא למשריתא באתר דכי ותהי לכנישתא דבני ישראל למטרא למי אדיותא חטאתא היא: ויצבע דכניש ית קטמא דתורתא ית לבושוהי ויהי מסאב עד רמשא ותהי לבני ישראל ולגיוריא דיתגיירון ביניכון לקיים עלם: דיקרב במיתא לכל נפשא דאנשא ויהי מסאב שבעא יומין: הוא ידי עלוהי ביומא תליתאה וביומא שביעאה ידכי ואם לא ידי עלוהי ביומא תליתאה וביומא שביעאה לא ידכי: כל דיקרב במיתא בנפשא דאנשא די ימות ולא ידי עלוהי ית משכנא דיי סאיב וישתצי אנשא ההוא מישראל ארי מי אדיותא לא אזדריקו עלוהי מסאב יהי עוד סאובתיה ביה: דא אוריתא אנש ארי ימות במשכנא כל דעליל למשכנא וכל די במשכנא יהי מסאב שבעא יומין: וכל מן דחסף פתיח דלית מגופת שיע מקף עלוהי מסאב הוא: וכל די יקרב על אפי חקלא בקטיל חרבא או במיתא או בגרמא דאנשא או בקיברא יהי מסאב שבעא יומין: ויסבון לדימסאב מעפר יקידת חטאתא ויתן עלוהי מי מבוע למן: ויסב אזובא ויטבול במיא גבר דכי וידי על משכנא ועל כל מניא ועל נפשתא דיהוו תמן ועל דיקרב בגרמא או בקטילא או במיתא או בקברא: וידי דכיא על מסאבא ביומא תליתאה וביומא שביעאה וידכיניה ביומא שביעאה ויצבע לבושוהי ויסחי במיא וידכי ברמשא: וגבר די יסתאב ולא ידי עלוהי וישתיצי אנשא ההוא מגו קהלא ארי ית מקדשא דיי סאיב מי אדיותא לא אזדריקו עלוהי מסאב הוא: ותהי להון לקיים עלם ודידי מי אדיותא יצבע לבושוהי ודיקרב במי אדיותא יהי מסאב עד רמשא: וכל

רשי

וטמא הכהן עד הערב · סרסהו ודרשהו וטמא עד הערב ואחר יבא אל המחנה: והניח מחוץ למחנה · לשלשה חלקים מתחלקה אחד נתן בהר המשחה ואחד מתחלק לכל המשמרות ואחד נתן בחיל זה של משמרות היה · חוץ לעזרה ליטול ממנו בני העיירות וכל הצריכין ליטהר וזה שבהר המשחה כהני' גדולים לפרות אחרו' מקדשין הימנה וזה שבחיל נתון למשמרת מגזרת הכתוב שנ' והיתה לעדת בני ישראל למשמרת: למי נדה: למי הזייה כמו וידו אבן בי וידו את קרנות הגוים לשון זריקה: חטאת היא · לשון חטוי כפשוטו ולפי הלכותיו קראה הכתוב חטאת לומר שהיא כקדשים ליאסר בהנאה: הוא יתחטא בו · באפר הזה: במת בנפש: ואי זה מת של נפש האדם להוציא נפש בהמה שאין טומאתה צריכה הזאה · ד"א בנפש זו רביעית דם: את משכן יי' טמא · אם נכנס לעזרה אפילו בטבילה בלא הזאת שלישי ושביעי: עוד טומאתו בו · אף על פי שטבל: כל הבא אל האהל · בעוד שהמת בתוכו: וכל כלי פתוח · בכלי חרס הכתוב מדבר שאין מקבל טומאה מגבו אלא מתוכו לפיכך אם אין מגופ' צמידתו פתולה עליו יפה בחבור טמא הוא הא אם יש צמיד פתיל עליו טהור · פתיל לשון מחובר בלשון עברי וכן נפתולי אלהים נפתלתי נתחברתי עם אחותי: על פני השדה · רבותינו דרשו לרבות גולל ודופק ופשוטו על פני השדה שאין שם אהל מטמ' המת שם בנגיעה: וחטאו ביום הז' · הוא גמר טהרתו: ואיש אשר יטמא וגומר · אם נאמר מקדש למה נאמר משכן כו' כדאיתא בשבועות: ומזה מי הנדה · רבותינו אמרו שהמזה טהור וזה בא ללמד שהנושא מי חטא' טמא טומאה חמורה לטמא בגדים שעליו מה שאין כן בנוגע וזה שהוציאו בלשון מזה לומר לך שאינן מטמאין עד שיהא בהן שיעור הזאה: והנוגע יטמא · ואין טעון כבוס בגדיו: וכל

אבן עזרא

וטמא הכהן וכב' ישב טמא ויש אומ' שיהיה טמא עד הערב שלא יאכל מן הקדשים: איש טהור · איננו הכהן השורף: למי נדה · פירושו רחוק כמו מנדיכם: וטמא עד הערב · ואחר שאמר שיכבס את בגדיו אין צורך להזכיר שירחץ במים: ולגר הגר בתוכם · בעבור היות ארץ ישראל קדושה כי הכבוד שם: לכל נפש אדם יהודי או גוי: אדם · ולא בהמה: וטמא יהיה טמא והוא פועל עתיד כי הוי"ו השיבו ועל דעתי שהוא פועל עבר: יתחטא בו · יסור חטאו בו או כמו תחטאני באזוב ואטהר וידוע כי בסוד החשבון השלישי כמו הז': כי מי נדה · יש מפרשים כמו אך במי נדה יתחטא: לא זורק עליו · על המים: עוד · תמיד כמו עוד כל ימי הארץ: באהל · והבית כאהל רק הזכיר הכתוב האהל בעבור היות ישראל באהלים וכן אשר ישחט שור או כשב ועז במחנה: וכל אשר באהל מנגד: צמיד פתיל · שנים פתילים או בקבר · של אדם: ולקחו לטמא · הנה פירוש איך יתחטא: איש טהור · והקרוב להיותו כהן: ואיש אשר יטמא · וכבר הזכיר כל הנוגע במת בנפש ונכרתה ועתה הזהיר על העלם ועל הקבר: יטמא עד הערב · ולא יטהר עד אשר ירחץ: וכל

בעל הטורים

ואסף · ג' הכא ואידך ואסף המצורע · ואסף נדחי ישראל · המצורע איתקש למת · וכבס שספר הפרה מטהר' כך תפלת הצדיקים גם כן מטהרת · ואסף נדחי ישראל · נעתיד אז ואסף המצורע · דכתיב מי ידלג כאיל פסח · וכן לא יצטרכו לאפר פרה דכתיב בלע המות לנצח: במי ה' במים' ובמי הנדה · אך במי הנדה יתחטא · במי מריבת קדש · במי הירדן · אם התרחצתי במי שלג · זהו מה שדרשו ויאמ' אלעזר אל אנשי הצבא שכיון שבא משה לכלל כעס בא לכלל טעות ששכח להורות להם הלכות גיעול · זהו במי מריבה שכיון שבא לכלל מריבה טעה במי נדה · במי הירדן · לומ' במי הירדן במי נדה · ונריכי' מ' ס ה · והיינו כשמואל דאמר בשב' לטבול בנהרו' שמא ירבו הנוטפין על הזוחלין ואינן מטהרין דרך זחילה · במי שלג · לומר שיכולין לעשו' מקוה משלג כדאיתא בפ' ו דמכ' מקוא' העידו אנשי מידבא על ר' ישמעאל שהיה אומר להם צאו והביאו שלג ועשו מקוה בתחלה: אל כלי · ב' במס' ונתן עליו מים חיים אל כלי ואידך ונא הרק מכלי אל כלי · שצר' שתהא היותן בכלי ולא שיריקים מכלי אל כלי: פתוח · ל' במ' וכל כלי פתוח · שרשי פתוח אלי מים · קבר פתוח גרונם · אשפתו כקבר פתוח היינו דאמרי' אדרבא אדרבא בכלי חרס נוקב בכונס משקה נפסל מלקדש בו מי חטאת והיינו כלי פתוח האמור כאן אבל מי חטאת אינו חשוב כלי ועדיין כלי הוא לענין זרעים · נוקב בשורש קטן קלוף · פירוש הוא מאכל ענבים דהיינו מין קטנית טהור הוא לענין זרעים שאם היו זרעים זרועים בעציץ נקוב אינו מקבל טומאה והיינו ש"ש פתיח אלי מים ועדיין כלי הוא לענין זתים · נוקב כמוציא זית טהור מכתם כלי חרס העומד לזתים והיינו פתוח גרונם דכתם אכילה בכוזי' ועדין כלי הוא לרמונים · נ קב כמוציא רמון טהור מכלו' והיינו אשפתו כקבר פתוח כלומר כשניקב כרמון ופתוח כמוציא רמון זורקין אותו לאשפה ואין שם כלי עליו עוד:

חזקוני

השורף אותה יכבס בגדיו · לפי פשטש אין טעונן כבוס בגדים כל שעוסקין בה קודם שרפה שעדין אין טיבה ניכר מאחר ונעים ששרי כמו כן כולם שעוסקין משיטה והזיה והקדים שכתוב טהרתו של משליך לטהרתו של שורף לפי שנגמר עבודתו של משליך קודם נגמר עבודתו של שורף: ואסף איש טהור · לפי הפשט שר"א לפי שכבר נפסל השורף הוא עכשיו יאסוף את אפר הפר' ולמה נביא כהן אחר לאסוף ויהיה גם הוא טמא לכך נאמר ואסף איש טהור שצריך לחזור אחר איש טהור לאסוף: והניח מחוץ למחנה · פרש"י וזה שבהר המשחה כהנים גדולים משמרים ממנו לפרות אחרות כלומר לאותן המטמאין בשרפת פרות אחרות: וכבס האוסף · לפי הפשט האוסף טעון כבוס בגדים אבל המניח האפר מחוץ למחנה אינו טעון כבוס בגדים לפי שקודם לו נגמרה מלאכת האפר ולפי שאי אפשר לאסוף שלא יפרש ממנו על הבגד של האוסף והאפר קדוש ומשום שהוא יוליכנו במקום שהוא צריך כבוס בגדים כדכתיב בניסמא' ואשר יזה מדמה על הבגד תכבס וגו' · וכן גבי פר ושעיר הנשרפין וכן המשליך ושורף שהוא טמא וכן כונס וכושא ומזה צריכים כבוס שמא הזה מן המים עליו או על בגדיו: וכבס האוסף · למה נאמר אם המשליך את האזוב מטמא בגדים האוסף את האפר לא כל שכן אלא אם אמרת כן ענשת מן הדין לכך נאמר וכבס האוסף ללמדך שאין עונשין מן הדין: ד"א בא ולמד על האוסף שמטמא בהיסט ואע"פ שנאמר קדשי משנעשו אפר אין בהן קדושה היינו שמטמא לפי שאין תועלת בטפר אבל כאן כל העקר בטפר הוא ומטמא לעולם כדי שיתרחקו ממנו: וכבס האוסף את בגדיו · וכ"ש בשרו והכתוב מזכיר דכתיב וטמא עד הערב משמע שרחץ כבר שאם לא רחץ לעולם טומאתו בו ודוגמא זו שלינו וכוס בטהור על הטמא וכבס בגדיו ורחץ במים וטהר בערב הנוגע במת למה נאמר אם מטמ' באהל אינו דין שמטמא בנגע אלא אם אמרת כן ענשת מן

אמרי נועם

פרשת חקת

זאת התורה אדם כי ימות באהל · פיר"שי ז"ל בפרשת מסות דקאי אישראל אבל גוי אינו מטמא באוהל אלא במגע ומשא ויקשה הא כתי' וכל אשר יגע וגו' או בעצם אדם נימא אדם זה ישראל ולא גוי דלא יטמא במגע ובמשא · וי"ל דכיון דמיעט גוי מאהל ונם ממגע מדכתי' הדי אדם הוי ליה מיעוט אחר מיעוט ולרבות גוי ומסתברא למעט גוי מאהל ולא ממגע ומשא ואע"ג דשני מעוטי לאו בחד עיניינא כתיבא חשיב כחד שהרי מדמעט לאגע כל שכן לאוהל אלא לדרשא אי"ח: מים חיים וגו' נתן התורה שנקראות מים חיים אל כלי נטוריקון ככנים לזוים ישראלים:

מסרה

ורחץ בשרו ד' חס' את בליש' וסי' נמסר בסדר מצורע · ואסף ג' וסי' ואסף איש טהור · ואסף דמצורע · ואסף נדחי ישר': באהל ח' חטפי' וסי' ויבא לבן באהל ב' בו · אד' כי ימות באהל' ואהידה מתהלך באהל · והוכן בחסד כסא וימאס באהל יוסף · אם אבא באהל ביתי · באהל בת ציון: באהל ו' קמצין וסי' ויאמרו אליו איה שרה אשתך · כל הבא אל האהל וכל אשר באהל · וירא יי' באהל בעמו' ענן · תבורך מנשי' יעל · ויעלו את ארון יי' · ויעלו את הארון דד"ה · פתוח ד' וסי' וכל כלי פתוח אש' אי' צמיד פתיל · שרשי פתוח אלי מים · אשפתו כקב' פתוח · קבר פתוח גרונם · וסי' בלשון ארמי מתי' בקבריהון משתעין: אזוב ג' מל' בתורה וסי' ולקח הכהן עץ ארז ואזוב · ולקח אזוב וטבל במי' איש טהו' · ולקחת' אגדת אזוב · ונמסר גם בסדר בא: אל כלי ב' וסימ' מים חיים · לא הורק: בקבר ג' דגשים וסי' ולקח אזוב וטבל במי' · בקבר אשר איש האלהים · היסופר בקבר חסדך · קדמ' קמץ: הטהר ה' חס' בתורה וסי' נמס' בסוף שמיני: וכבס ט' וסי' נמסר בסדר תזריע: מקדש יי' ג' וסי' מקדש יי' טמא · והיה מקד' יי' בתוכו · ועתה תנו לבבכם · וב' במקדש ופי' במקד' יי' כהן ונביא · אשר במקדש יי': במי' ה' וסימ' והנגע במי הנדה · כל דבר אשר יבא באש · במי מריבת קדש · נטבלו במי הירדן · אם התרחצתי במי שלג · במו כתיב:

[illegible]

אבן עזרא

וכל אשר יגע בו הטמא יטמא · שהוא טמא מת או עצם או קבר : תטמא עד הערב ותרחץ : בחדש הראשון · בשנת הארבעים והנה אין בתורה כלל שום מעשה לא כבואה רק בשנה הראשונה ובשנת הארבעים · וטעם ויבאו בני ישראל כל העדה בעבור שמתו דור המדבר ועתה באו הבאים אל ארץ כנען : וישב העם בקדש · בעבור שישבו שם ימים רבים כי כן כתוב:

ולא היה מים לעדה · ספר הכתוב שנים מאורעי' האח' מות מרים והשני מות אהרן ומשה ולא יכנסו לארץ והחל לספר הסב': וירב · מבנין הפעיל: בגוע אחינו · שם הפעל כמו כשכב אדני המלך: אחינו · הם דור המדבר שמתו והם עבדי השם : ולמה הבאתם · ידבר למשה ולאהרן כי כתוב ויקהלו על משה ועל אהרן · וטעם וירב העם עם משה שהמריבה היתה עם משה חזקה : העליתנו · מלה זרה : ויבא משה ואהרן מפני הקהל · כדמות בורחים : ויפלו על פניהם · להתפלל וי"א לדרו' את השם בנבואה : קח את המטה · יש בכאן פירושים רבי' יש בדברי יחיד בעבור שאמר לישראל שמעו נא המורים והם בני אברהם יצחק ויעקב ואילו היה כן למה אמ' להם עוד ממרי' הייתם ואחרים אמרו כי מלת ודברתם כמו והכיתם וכמוהו ותדבר את כל זרע המלוכה ואין זה נכון כי המלה מגזרת דבר או מן ידבר עמים תחתנו והנה פי' ותדבר כמו ותאבד וכן בספ' השני והנה פי' ודברתם אל הסלע ואבדתם ועוד אם כן הפי' למה נענש משה גם הם השיבו בעבו' שהכה פעמים אם כן למה נענש אהרן ויאמר רבי משה הכהן ז"ל הספרדי יש אותות נעשו בדבור ויש בפועל ודבו' כמו מלא אלישע והשם צוה שיקח המטה להכות בסלע כמשפט הצור והוסיף מלת ודברתם להוציא המים במכה ובדבור ובעבור שהכעיסו ישרא' ...

תורה

וְכֹל אֲשֶׁר־יִגַּע־בּוֹ הַטָּמֵא יִטְמָא וְהַנֶּפֶשׁ הַנֹּגַעַת תִּטְמָא עַד־הָעָֽרֶב׃ פ

א וַיָּבֹאוּ בְנֵי־יִשְׂרָאֵל כָּל־הָעֵדָה מִדְבַּר־צִן בַּחֹדֶשׁ הָרִאשׁוֹן וַיֵּשֶׁב הָעָם בְּקָדֵשׁ וַתָּמָת שָׁם מִרְיָם וַתִּקָּבֵר שָֽׁם׃ וְלֹא־הָיָה מַיִם לָעֵדָה וַיִּקָּהֲלוּ עַל־מֹשֶׁה וְעַל־אַהֲרֹֽן׃ וַיָּרֶב הָעָם עִם־מֹשֶׁה וַיֹּאמְרוּ לֵאמֹר וְלוּ גָוַעְנוּ בִּגְוַע אַחֵינוּ לִפְנֵי יְהוָֽה׃ וְלָמָה הֲבֵאתֶם אֶת־קְהַל יְהוָה אֶל־הַמִּדְבָּר הַזֶּה לָמוּת שָׁם אֲנַחְנוּ וּבְעִירֵֽנוּ׃

ה וְלָמָה הֶעֱלִיתֻנוּ מִמִּצְרַיִם לְהָבִיא אֹתָנוּ אֶל־הַמָּקוֹם הָרָע הַזֶּה לֹא ׀ מְקוֹם זֶרַע וּתְאֵנָה וְגֶפֶן וְרִמּוֹן וּמַיִם אַיִן לִשְׁתּֽוֹת׃ וַיָּבֹא מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן מִפְּנֵי הַקָּהָל אֶל־פֶּתַח אֹהֶל מוֹעֵד וַיִּפְּלוּ עַל־פְּנֵיהֶם וַיֵּרָא כְבוֹד־יְהוָה אֲלֵיהֶֽם׃ פ

וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹֽר׃ קַח אֶת־הַמַּטֶּה וְהַקְהֵל אֶת־הָעֵדָה אַתָּה וְאַהֲרֹן אָחִיךָ וְדִבַּרְתֶּם אֶל־הַסֶּלַע לְעֵינֵיהֶם וְנָתַן מֵימָיו וְהוֹצֵאתָ לָהֶם מַיִם מִן־הַסֶּלַע וְהִשְׁקִיתָ אֶת־הָעֵדָה וְאֶת־בְּעִירָֽם׃ וַיִּקַּח מֹשֶׁה אֶת־הַמַּטֶּה מִלִּפְנֵי יְהוָה כַּאֲשֶׁר צִוָּֽהוּ׃

י וַיַּקְהִלוּ מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן אֶת־הַקָּהָל אֶל־פְּנֵי הַסָּלַע וַיֹּאמֶר לָהֶם שִׁמְעוּ־נָא הַמֹּרִים הֲמִן

תרגום אונקלוס

וְכֹל דִּי יִקְרַב בֵּיהּ מְסָאֲבָא יְהֵי מְסָאַב וֶאֱנָשׁ דְּיִקְרַב יְהֵי מְסָאַב עַד רַמְשָׁא׃ וַאֲתוֹ בְנֵי יִשְׂרָאֵל כָּל כְּנִשְׁתָּא לְמַדְבְּרָא דְצִן בְּיַרְחָא קַדְמָאָה וִיתֵיב עַמָּא בִּרְקַם וּמִיתַת תַּמָּן מִרְיָם וְאִתְקְבַרַת תַּמָּן׃ וְלָא הֲוָה מַיָּא לִכְנִשְׁתָּא וְאִתְכְּנִשׁוּ עַל מֹשֶׁה וְעַל אַהֲרֹן׃ וּנְצָא עַמָּא עִם מֹשֶׁה וַאֲמַרוּ לְמֵימַר וּלְוַי דְּמִתְנָא בְּמוֹתָא דַאֲחָנָא קֳדָם יְיָ׃ וּלְמָה אַעֵילְתּוּן יָת קְהָלָא דַייָ לְמַדְבְּרָא הָדֵין לִמְמַת תַּמָּן אֲנַחְנָא וּבְעִירָנָא׃ וּלְמָא אַסֵּקְתּוּנָא מִמִּצְרַיִם לְאֵיתָאָה יָתָנָא לְאַתְרָא בִישָׁא הָדֵין לָא אֲתַר כְּשַׁר לְבֵית זְרַע וְאַף לָא תְאֵינִין וְגוּפְנִין וְרִמּוֹנִין וּמֵיָא לֵית לְמִשְׁתֵּי׃ וְעַל מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן מִן קֳדָם קְהָלָא לִתְרַע מַשְׁכַּן זִמְנָא וּנְפַלוּ עַל אַפֵּיהוֹן וְאִתְגְּלִי יְקָרָא דַייָ לְהוֹן׃ וּמַלֵּיל יְיָ עִם מֹשֶׁה לְמֵימַר׃ טוֹל יָת חוּטְרָא וְאַכְנֵישׁ יָת כְּנִשְׁתָּא אַתְּ וְאַהֲרֹן אֲחוּךְ וּתְמַלְּלוּן עִם כֵּיפָא לְעֵינֵיהוֹן וְיִתֵּן מַמּוֹהִי וְתַפֵּיק לְהוֹן מַיָּא מִן כֵּיפָא וְתַשְׁקֵי יָת כְּנִשְׁתָּא וְיָת בְּעִירְהוֹן׃ וּנְסֵיב מֹשֶׁה יָת חוּטְרָא מִן קֳדָם יְיָ כְּמָא דִי פַקְדֵיהּ׃ וְאַכְנִישׁוּ מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן יָת קְהָלָא לִקֳדָם כֵּיפָא וַאֲמַר לְהוֹן שְׁמַעוּ כְעַן סָרְבָנַיָּא הֲמִן

רש"י

וכל אשר יגע בו · הטמא הזה שנטמא במת יטמא : והנפש הנוגעת בו · בטמא מת : תטמא עד הערב · כאן למדנו שהמת אבי אבות הטומאה והנוגע בו אב הטומאה ומטמא אדם וזהו פירושה לפי משמעה והלכותיה ומדרש אגדה העתקתי מיסודו של רבי משה הדרשן וזהו : ויקחו אליך · משלהם כשם שהם פרקו נזמי הזהב לעגל כך יביאו זו לכפרה משלהם : פרה אדומה · משל לבן שפחה שטינף פלטין של מלך אמרו תבא אמו ותקנח הצואה כך תבא פרה ותכפר על העגל : אדומה · על שם אם יאדימו כתולע שהחטא קרוי אדום : תמימה · על שם ישראל שהיו תמימים ונעשו בו בעלי מומין תבא זו ותכפר עליהם ויחזירו לתמותם : לא עלה עלי' עול · כשם שפרקו מעליהן עול שמים : אל אלעזר · כשם שנקהלו על אהרן שהוא כהן לעשות העגל ולפי שאהרן עשה את העגל לא נתנה לו עבודה זו על ידו שאין קטיגור נעשה סניגור : ושרף את הפרה · כשם שנשרף העגל : עץ ארז ואזוב ושני תולעת · שלשה מינין הללו כנגד שלשת אלפי איש שנפלו בעגל וארז הוא הגבוה מכל האילנות ואזוב נמוך מכלם סימן שהגבוה שנתגאה וחטא ישפיל את עצמו כאזוב ותולעת ויתכפר לו : למשמרת · כמו שפשע העגל ...

חזקוני

רשי

המן הסלע הזה נוציא · לפי שלא היו מכירין אותו לפי שהלך הסלע וישב לו בין הסלעים כשנסתלק הבאר והיו ישראל אומרין מה לכם מאי זה סלע תוציאו לנו מים לכך אמר להם : המורי' · סרבנים לשון יוני שוטי' מורים את מוריהם : המן הסלע הזה · שלא נצטוינו עליו נוציא לכם מים : פעמים · לפי שבראשונה לא הוציא אלא טיפין לפי שלא צוה המקום להכותו אלא ודברתם אל הסלע והם דברו לסלע אחר ולא הוציא אמרו שמא צריך להכות כבראשונה שנ' והכית בצור ונזדמן להם אותו סלע והכהו : יען לא האמנתם בי · גלה הכתוב שאלולי חטא זה בלבד היו נכנסין לארץ כדי שלא יאמרו עליהם בעון דור המדבר שנגזר עליהם שלא יכנסו כך היה עון משה ואהרן והלא הכאן ובקר ישחט קשה מזו אלא לפי שבסתר חסך עליו הכתו' וכאן שבמעמ' כל ישראל לא חסך עליו הכתוב מפני קדוש השם : להקדישני · שאילו דברתם אל הסלע והוציא הייתי מקודש לעיני העד' ואומרי' מה סלע זה שאינו מדבר ואינו שומע ואינו צריך לפרנסה מקיים דברו של מקום ק"ו אנו : לכן לא תביאו · בשבועה כמו לכן נשבעתי לבית עלי נשבע בקפיצה שלא ירבו בתפיל' כ"כ : המה מי מריבה · הם הנזכרים במקו' אחר את אלו ראו אצטגניני פרעה שמושיען של ישראל לוקה במים לכך גזרו כל הבן הילוד היאורה תשליכוהו : ויקדש בם · שמתו משה ואהרן על ידם שכשהקב"ה עושה דין במקודשיו הוא ירואי ומתקדש על הבריות וכן הוא אות' נורא אלהי' ממקדשיך וכן הוא אומר בקרובי אקדש : אחיך ישראל · מה ראה להזכיר כאן אחוה אלא אמר לו אחי' אנחנו בני אברהם שנ' לו כי גר יהיה זרעך ועל שנינו היה החוב לפרעו · אתה ידעת את כל התלאה · לפיכך פירש אביכם מעל אבינו וילך אל ארץ מפני יעקב אחיו מפני השטר חוב המוטל עליה' והטילו על יעקב : וירעו לנו · סבלנו צרות רבות : ולאבותינו · מכאן שהאבות מצטערים בקב' כשפרענו' באה על ישראל : וישמע קולינו · בברכה שברכנו אבינו הקול קול יעקב שאנו צועקים ונענים : מלאך · זה משה מכאן שהנביאים קרואין מלאכים ואומר ויהיו מלעיבים במלאכי אלהי' : נעברה נא בארצך · אין לך לעורר על הירוש' של ארץ ישראל כשם שלא פרעת החוב עשה לנו עזר מעט לעבור דרך ארצך : לא נשתה מי באר · מי בורות היה צריך לומר אלא כך אמר משה אף על פי שיש בידינו מן לאכול ובאר לשתו' לא נשתה ממנו אלא נקח מכם אוכל ומי' להנאתכם מכאן לאכסנאי שיש בידו לאכול יקנה מן החנוני כדי ליהנות את אושפיזו : דרך המלך נלך · אנו חוסמי' את בהמתנו ולא יטו לכאן ולכאן לאכול : פן בחרב אצא לקראתך · אתם מתגאי' בקול שהורישכם אביכם ואומרים ונצעק וישמע קולנו ואני אצא עליכם במה שהורישני אבי על חרבך תחיה : רק אין דבר · אין שום דבר מזיקך : וביד חזקה · בהבטחת זקננו והידים ידי עשו : כל העדה · כלם שלמים ועומדים ליכנס לארץ שלא היה בהן אחד מאותן שנגזרה גזירה עליהם שכבר כלו מתי מדב' ואלו מאותן שכתוב בהן חיים כלכם היום : היום

רביעי

חמישי

המן־הסלע הזה נוציא לכם מים:
וירם משה את־ידו ויך את־הסלע
במטהו פעמים ויצאו מים רבים
ותשת העדה ובעירם: ס
ויאמר יהוה אל־משה
ואל־אהרן יען לא־האמנתם בי
להקדישני לעיני בני ישראל לכן
לא תביאו את־הקהל הזה אל־הארץ
אשר־נתתי להם: המה מי מריבה
אשר־רבו בני־ישראל את־יהוה
ויקדש בם: ס
וישלח משה מלאכים מקדש
אל־מלך אדום כה אמר אחיך
ישראל אתה ידעת את כל־התלאה
טו אשר מצאתנו: וירדו אבתינו
מצרימה ונשב במצרים ימים רבים
וירעו לנו מצרים ולאבתינו:
ונצעק אל־יהוה וישמע קלנו וישלח
מלאך ויצאנו ממצרים והנה
אנחנו בקדש עיר קצה גבולך:
נעברה־נא בארצך לא נעבר בשדה
ובכרם ולא נשתה מי באר דרך
המלך נלך לא נטה ימין ושמאול עד
אשר־נעבר גבלך: ויאמר אליו
אדום לא תעבר בי פן־בחרב אצא
לקראתך: ויאמרו אליו בני־
ישראל במסלה נעלה ואם־מימיך
נשתה אני ומקני ונתתי מכרם רק
כ אין־דבר ברגלי אעברה: ויאמר לא
תעבר ויצא אדום לקראתו בעם
כבד וביד חזקה: וימאן אדום
נתן את־ישראל עבר בגבלו
ויט ישראל מעליו: פ
ויסעו מקדש ויבאו בני־
ישראל כל־העדה הר ההר:
ויאמר

המן כיפא הדין נפיק לכון מיא:
וארים משה ית ידיה ומחא ית כיפא
בחוטריה תרין זמנין ונפקו מיא
סגיאי ושתיאת כנשתא ובעירהון:
ואמר יי למשה ולאהרן חלף דלא
הימנתון במימרי לקדשותי לעיני בני
ישראל בכן לא תעלון ית קהלא
הדין לארעא די יהבית להון: אינון
מי מצותא דינצו בני ישראל קדם
יי ואתקדש בהון:
ושלח משה איזגדין מרקם לות
מלכא דאדום כדנן אמר אחוך
ישראל את ידעת ית כל עקתא די
אשכחתנא: ונחתו אבהתנא למצרים
ויתיבנא במצרים יומין סגיאין
ואבאישו לנא מצראי ולאבהתנא:
וצלינא קדם יי וקביל צלותנא
ואפקנא ממצרים והא אנחנא ברקם
קרתא דבסטר תחומך: נעיבר כען
בארעך לא נעיבר בחקל ובכרם ולא
נשתי מי גוב אורח מלכא ניזיל לא
נסטי לימינא ולשמאלא עד דנעיבר
תחומך: ואמר ליה אדומאה לא
תעיבר בתחומי דילמא בדקטלין
בחרבא אפוק לקדמותך: ואמרו
ליה בני ישראל באורח כבישא ניסק
ואם מימך נשתי אנא ובעירי ואתן
דמיהון לחוד לית פתגם דביש
ברגלי איעבר: ואמר לא תעיבר
ונפק אדומאה לקדמותיה בחיל רב
ובידא תקיפא: וסריב אדומאה
שבק ית ישראל למיעבר בתחומיה
וסטא ישראל מלותיה:
ונטלו מרקם ואתו בני
ישראל כל כנישתא להור טורא:
ואמר

ג' ומשניין בכותבהון וסי' וישלח מלאך ויצאנו חס' דחס' · ואמרת דבנך עבדים ויציאנו כתיב חסר וי"ו · ארמי אבד אבי ויוציאני כתיב מל' וי"ו וחס' יו"ד : בשד' ה' רפין וסי' נעברה נא בארצך · אעברה בארצך · הוי מגיעי בית בבית · ותאמר נעמי אל רות · ויאמר בועז אל רות לקראתך ד' וסי' וגם הנה הוא יוצא לקראתך · פן בחרב אצא לקראתך · כאשר הפך איש · על כן יצאתי · ונמסר גם בסדר שמות : מימיך ג' ומלאי' וסי' ועבדת' את יי' אלהיכם וברך את לחמך ואת מימיך · ויאמרו אליו בני ישראל במסלה נעלה · טפכם נשיכם וגרך אשר בשעריך · וחד ומימיך · בן אדם לחמך ברעש · ונמסר גם בסדר משפטי' : מכרם ג' וסי' ונתתי מכרם · על מכרם בכסף צדיק · ביום מכרם ציד · אנ"ך :

אבן עזרא

המן הסלע · יש לנו כח להוציא לכם מי' ממנו : יען לא האמנתם בי · הוא הסוד שרמזתי שלא נקדש השם על ידם : ויקדש בם · במש' ואהרן כטעם בקרובי אקדש : מקדש · שם מקום עיר ואיננו קדש ברנע כי אותו הוא מדבר וכן הכתוב אומר יחיל יי' מדבר קדש : התלאה · פרשתיו : לנו מצרים ולאבותינו · שמתו והטעם שארך זמן רעתם : וישלח מלאך · כמשמעו וכן הכתו' אומר ומלאך פניו הושיעם ורבי' פירשוהו על משה כי מלאו ויאמר חגי מלאך יי' ואין זאת דעתי : בשדה וכרם · שלא ישחיתו ואפילו מי הבארות שלכ' לא נשתה : דרך המלך נלך · אם הדרך שהמלך הולך בה או פירושו הדרך שיצוה המלך שהוא מלך אדום נלך : במסלה נעלה · מה יזיקכם שנעלה במסלה ואם הוצרכנו למים תמכרום לנו וזה טעם מכרם כמו דמיה' · וטעם בני ישראל כל העדה בעבור שילא אדום להלחם בם הגיד הכתוב שלא נפקד איש מבני ישראל בבואם מעיר אדו' אל הר ההר : יוסף

מסרה

המן ג' וסי' המן העץ · המן הסלע הזה · המן הגרן או מן היקב : ויר' ח' וסי' ויע' כן משה ואהרן · וירם משה את ידו ויך את הסלע · וירם הטבח את השוק · וירבעם בן נבט אפרתי · וירם את אדרת אליהו · וירם קרן לעמו תהלה · וירם ימינו ושמאלו · וירם יאשיהו · ונמסר גם בתהלים סי' קמ"ח והמה י"ט ראשי פסו' וסי' נמס' בתהלים סימן מ"ח: התלאה ג' נמסר בסדר וישמע יתרו : קולנו בקולנו ד' ג' מלאים וא' חס' וסי' ונצעק אל יי' וישמע קלנו · בגננו זה סורר וירא את עניינו · דברנו אליו ולא שמע בקולנו · רשמוא' · קרמ' חס' · ויצאני

בעל הטורים

המן · ג' במסו' המן הסלע · המן העץ · כמו שלשם הכר הגוי גם כאן נמי הכר האוי · ואידך המן הגורן או מן היקב כמו שהי שם רעב גם כאן ארץ ציה בלא מים ושם לא ד' עץ שאכל ממנו אדם הראשון חטה היה · והו המן העץ המן הגורן · ולמאן דאמר אשכול היה דכתי' או מן היקב : ויך הסלע · הוא הכה לסלע אחד ונבקעו כל הצורי' שנ' דבר שנאמ' יבקע צורים במדבר : לכן בגי' מדה במדה : נעברה נא בארצך לגביתון אחר אעברה נא דלא רמז זכור מה שאמ' עשו נסעה ונלכה · ולכך אמר אחיך · ישראל : ויצאנו · חסר יו"ד ע"ש י' מכות הוציאנו משם · פן בחרב אצא לקראתך · והיינו דכתיב אני שלום וכי אדבר המה למלחמה . מכרם · ג' ואם מימיך נשתה ונתתי מכרם · ואעיד ביום מכרם ציד · על מכרם בכסף צדיק · בגבי' שמכרו בכסף צדיק ולדו את אביהם ביום מכרם בפיהם ואמרו לו חיה רעה אכלתהו ע"כ ונתתי מכרם והוצרכו לשתות איתיהם בכסף : והעל

מ"ע ספורנו

בענין זאת המריבה היה מן הנכרח להעביר את רעת תלונות ישראל שיביאו הנס הנעשה תבאר מעלת המלך השלם ודרכי טובו ומבאר גם כן מעלת השלים וטובו: ושהוא מוכן אל מייטיב המלך על ידו לעמו · ותתבאר מעלת השלם במין הנ' מן הנכסי' אשר לא יוכל הטבע בלל עליו בשום אופן ובשום זמן ותתבאר מעלת השלים במין הב' מן הנכסי' הנעשה בתנועות השלים הראוי לזה : ובכן נזה אל יה' שיהפך הסלע לגים כאמרו ונתן עימיו כלומ' שיהיו המים מן הסלע לא נמשכים ממקום אחר אליו וזה היה נמנע זולתי בהיותו נהפך מגורת סלע אל גורת מים כאשר העיד אחר כך באמרו המוציא לך מים מצור החלמיש כי אם היו המים מובאים ממקו' אחר שם בנס לא יהיה הבדל בין צור חלמיש לזולתו · וזה המין מן הנסים לא יוכל עשותו הטבע בשום אופן ולא בשום זמן ובזה שזה יהיה על ידי דבור עבדיו באמרו ודברתם אל הסלע למען יכירו ישראל שהיה זה הנס מן המין הב' כאמור לא שיהיו מים נגרים שם ממקו' אחר ובזה ידעו גודל וטוב השלם וישובו אל לבם שאף על פי שהוציאם ממצרים אל המדבר אין בזה רעה כלל בהיותו עמהם אשר שם בידו לשים מדבר לאגם מים וזולת זה עמה שלא יוכל הטבע עליו ושם הוא כאן הכל כאן כאמרו המדב' הייתי לישראל ובזה עם זה שאמר שיהפך הסלע לגים ויגיע עשה אות' הפיו להם כשהם לשבטיהם כאמרו בחקוקה במשענותם · ולזה המין מן הנסים אמר קח את המטה והוצאת להם מים מן הסלע וכו' והנה משה ואהרן הסכימו לעשות המין הב' מן הנסים ולהגיר המים אל הסלע ממקום אחר כמו שעשו כרפידים באמרו והכית בצור

אמרי נועם

יען לא האמנתם וא"ת מ"ש נענש אהרן והלא הוא לא הכה הצור וי"ל שהי' לו למחו' במשה שולחי אמר משה לאהרן שהשם צוה לדבר אל הסלע ומתוך שלא מיחה מע"ם כאילו הכהו · ור"י פי' שטעיהם הכהו קשה שהרי כתיב וירם משה את ידו וגו': לא תעבור בי ואח"כ אמר לא תעבור ולא כתי' בי · לפי שבתחלה שאלו לעבור דרך עיירות דרך המלך כלומ' בשררותם כמו מלכים והוא אמר לא תעבור בי לפי שקשה לאומות שררותיהן של ישראל כחרבות ובנופהן לכך אמר ב' ממש בלבי הדבר נוגע · ואח"כ אמרו ברגליו במסלה נעלה ולא בעיירות ובשררה אמר לא תעבור כלל בשום פנים : ויאמר

רלב"ג

במשיכת העול ויתר העבודות אשר יעשו בו דומות לזה שהם שלא לצרכה וכרצון הבעלים אבל מה שהוא לצרכה לבד כשרה ולזה אם עלה עליה זכר פסולה שתכלית זה הפועל הוא שלא לצרכה והיא היותה מתעברת · ונתתם אותה אל אלעזר הכהן · לפי שלא היה אלעזר כהן גדול כי כבר היה אהרן קיים למדנו מזה שהפרה הנעשית בין בכהן גדול בין בכהן הדיוט ולזה אמר אחר זה ולקח הכהן וכבס בגדיו ולא אמר אהרן להורות כי לא הקפידה התורה אלא שיהיה כהן ולא דקדקה שיהיה כהן גדול או סגן אך לפי שעה נעשית זאת ע"י אלעזר והנה הקדים לומר ונתתם אותה אל אלעזר הכהן להורות שכל מעשיה בכהן · והוציא אותה אל מחוץ למחנה · למדנו מזה שאין מוציאין אותה ותבירת' יחד מכאן אמרו ז"ל לא היה פרה רוצה לצאת אין מוציאין עמה שחורה שמא יאמרו שחורה שחטו ולא אדומה שמא יאמרו אדומה שחטו ובכלל הנה כמו שהעבודה פוסלת בה כדי שיהי' זה לאות שלא כבראת זאת הפרה כי אם לזה התכלית כן דקדק' התורה בהוצאתה ובשחיטת' ובשריפתה שלא תהיה בהם כוונה אחרת ולזה אמרה התורה והוציא אותה ושחט אותה ושרף את הפרה שכל מעשיה צריך שיהיו מכוונים לזה לבד וגם במי הנדה דקדקה שלא תהיה נעשית בהם מלאכה שנאמר מים חיים אל כלי וזה ממה שיגלה ממנו שהמלאכה פוסלת בפרה ובכל מעשיה והנה היה מוציא אותה במקום שריפת פרים הנשרפים · ושחט אותה לפניו · מגיד שאין שוחטין שנים יחד ושבת זה כי הוא יהיה מתעסק במלאכה אחרת עמה ולמדנו מזה שצריך שישחט אותה לשמה כדי שתהיה מחשבתו בה כי לא יתכן שיאמר בו שהוא שוחט אותה ולמדנו מאמרו ושחט אות' לפניו שיהיה השוחט שוחט אותה לפני שעור אשר לו תכנה הספ' כדי שיהיה אלעזר רואה כשהאחר שוחט והטעם בזה שיתן אל לבו לכוין דעתו בעניין הפרה שהוא עסוק וכפלא מאד ולפי שאמר ושחט הוא מבואר שאם נתקבלה בידו היא פסולה שהרי איננה שחוטה · ולקח אלעזר הכהן מדמה באצבעו · למדנו מזה שצריך שיהי' בכהונו ר"ל שילבש בגדי כהונה והם בגדי לבן כי הוא היה כהן הדיוט ואולם מפני זה דקדק בזה המקום שתהיה נעשית ע"י אלעזר להעיר שאפילו כהן גדול אם יעשה אותה יעשנה בבגדי לבן לא בבגדי זהב וזה יתבאר עוד משלשה מדין האחד שלא מצאנו שישמש כהן גדול בבגדי לבן רק כשהיה משמש לפני לפנים ביום הכפורים והיה זה כן כדי שיכון לבו

חזקוני

המן הסלע הזה נוציא לכם מים · ישראל סברו כמשמעו כלומר איך יוכל להיות שסלע זה יוציא לכם מים ומשה ר"ל ההייתם כבורים שמן הסלע הזה נוציא לכם מים כמו שנעשה ולכך הקפיד הקב"ה שהיה לו לפרש דבריו שידעו הכל כפירוש שהק"בה נותן להם מים והוא לא דקדק בלשונו · ויך את הסלע במטהו פעמים · המליצה שפר"שי קגרה היא והכי קאמר לפי שבמכה ראשונה לא הוציא אלא טפין לפי שלא צוה הקב"ה להכותו אלא ודברתם אל הסלע כשראו שלא הוציא אלא טפין כסבורים שאין שלא היה אותו שנגטוו עליו והרגישו בטעם שלא היה להם להכות אלא לדבר והלכו ודברו אל סלע אחר וקשו עליו שהוא אותו שנגטוו ולא הוציא מימיו אמרו שמא צריך להכותו כבראשונה כשיצאו ישראל ממצרים שנאמר והכית בצור ונזדמן להם אותו סלע שנגטוו עליו והכוהו פעם שניים : לכן לא תביאו · אין לכן אלא לשון שבועה כענין שנאמ' לכן נשבעתי לבית עלי וראיה לדבר וישבע לבלתי עבריו את"ם הרי בפרשת שמות פרש"י לפיכך עתה תראה את אשר אעשה לפרעה אבל לא כשאכניסם לארץ א"כ משמע שבעון שאמר למה הרעות נגזרה גזרה אלא י"ל הא והא גרמא ליה : ויקדש בם · במים שהוציא מן הסלע וע"כ נקרא שם המקום ההוא קדש : וישלח משה מלאכים · פירש כאן השליחות שמסר בספר דברים ויש כאן כמה דברים עניים שהם עשירי' בס' דברים : בקדש עיר קצה גבולך · בקרן דרומית מזרחית : ולא נשתה מי באר · שטרחתם לחפור רק מי באר שלא היה פורץ בהם והם של הפקר נשתה : דרך המלך נלך · שנוה לנו מלך אדום · לא תעבור בי · לפי שרצו ישראל לעבור דרך המלך הוא דרך העיירות כדי לקנות משכם ולהכנס בענין מקח אע"פ כן שלא הוא להם לא תעבור בי פי' בתוך עיירותי ירא היה פן יכבשו את עיירותיו : ויאמרו אליו במסלה נעלה · במסלה ההולכת חוץ לעיירות ועוד אמרו ואם מימיך נשתה אני ומקני אפילו מי בארות : ויאמר לא תעבור · אפי' במסלה כלל כיון שראה ישראל שאפי' דריסת רגל מכנו שהם בקשו לעבור על כרחם עד שהוזהרו כדכתי' בספ' דברים ואת העם צו לאמר וגו' מיד ויט ישראל מעליו : כל העדה שר ששר · אע"כ שמלך אדום יצא לקראתם בחרבו לא נפקד מהם איש : ואהרן

בגור ויבאו שמנו מים כי לא בטחו שיקים האל ית' את דברו לעשות לישראל המין הב' מן הנסי' כהנהגתם את ישראל או ממריס עאד עד שיהיו בלתי ראוים אליו שינחס ה' על הטובה· וכבן עשו את דרך מין הב' מן הנסי' במעשה אשר בו הודיעו מעלת השלים ולא עשו את דרך המין הב' אשר בו יודיעו לישראל מעלת השלם וטובו ולזה לכתב עליהם לא האמנתם כי שהרצון בו לא בטחתם בי שאמש' מה שאמרתי ומעלתם בי שחללתם כבודי ולא הראיתם למריבים אתם בלותם ומריתם פי' בשלא שמרתם עצותי: ויקדש בם· באותם המים עשאם מקדש אמר כך במעין השל ארגון שהראה או לישראל שאותם המים היו בלתי שנבעוי כמו שהורו או בשירת' באמרם ומנחל·יחל במות שהיו המים עולים יותר מעמקים מקורם על הספק הראוי למים הטבעיים: דרך המלך באות' שדרך שיגוהו המלך שהלך בה כמנהג כל מלך הנותן מעבר לנבא אנשי שלומו לשלום עמהם עודה בדרך למען לא יזיקו אנשי הנבא או קנתם נענרם ליושבי הארץ: פן בחרב אצא לקראתך· כי המון עם אדום אנשי דמים ובסבה מועטת מעריבה או זולתה שתפול בין אנשי הארץ והעם העובר יתעוררו אנשי הארץ בחרב נגד העוברי': במסלה נעלה· הנה זה שלי יקרה אם נעבור בשרים אבל אנחנו נעבור במסלה בלבד ולא תקרה שם סבה שתעורר את עמך בחרב לקראתנו: רק אין דב' ברגליי אין אותנו שום דבר מוכן לסרחר ריב: אעבורה· עאמ' שאינך מאמן להניחנו לעבור אלא בשביל זה שאמרת הנה נוכל לעבור שאין לחוש לזה כלל: ויצא אדום לקראתו· על הגבול:

ופשט

לכן יותר בעבודתו כי מה שהיה כתוב על החושן ועל האפוד היה מביא אותו להרהר תמיד וגם קול הפעמונים אשר על שולי המעיל כי זה כלו היה כלי לכוין בעניני ישראל תמיד כדי שימצא עצמו מוכן להשיב כראוי כשישאלוהו באורים ותומים ולפי שבעניין הפרה צריך שתהיה כונתו בה לא בדברים אחרים הוא ראוי שאם יעשה אותה כהן גדול שיעשה אותה בבגדי לבן והנה השני הוא שכבר הראת התורה כוונתה להסיר היופי מעניין הפרה ולזה היו כל מעשיה בחוץ והיתה נשרפת עורה ובשרה ואת דמה על פרשה ובהיות העניין כן הוא מבואר שאין ראוי שיעשנה כהן גדול בבגדי זהב כדי שלא ינהג בכבוד וביופי במה שכוונה בו התורה להסיר הכבוד והיופי והנה השלישי הוא כי כמו שעבודת יום הכיפורים שהיתה הכוונה בה הטהרה והכפרה היתה בבגדי לבן כן ראוי בעניין הפרה שהיא מכוונת לטהרת טומאה חמור' שתהיה בבגדי לבן: מדמה באצבעו ראוי שנבין מזה שיקח מדם הפרה בעצמה באצבעו הימנית שאם קבל אותו בכלי ואחר טבל שם אצבעו איננו מדמה אבל יחובר לו שם אחר ר"ל שהוא מדם הכלי אלא שאם התחילו שיקח מדמה באצבעו שבע פעמים מעצם הפרה בעצמה הנה אפשר שיצא כל דם הפרה קודם שישלים הזאותיו ולזה נלמד זה מענין לוג שמן של מצורע שהטהרה ההיא מתיחסת לזאת הטהרה ונתבאר שם שהוא היה לוקח השמן על כפו השמאלית ובה היה טובל אצבעו הימנית ומזה שבע פעמים וכן ראוי שנאמין שהיה העניין בזה המקום שהכהן מקבל מדם הפרה בכפו השמאלית וטובל בה אצבעו הימנית ומזה· והזה אל נכח פני אהל מועד· ראוי מזה שנבין שצריך שיכון להזות אל נכח פני אהל מועד ושיראה פני אהל מועד כדי שיתבאר לו מזה שהוא מזה נוכח פני אהל מועד· מדמה שבע פעמים· למדנו מזה שצריך שיקח באצבעו מדמה שבע פעמים בכל הזאה טבילה ולזה צריך לו שיקנח אצבעו בעור הפרה אח' כל הזאה והזאה כדי שלא יזה כי אם ממה שלוקח עתה מהדם באצבעו ולפי שצריך לשרוף כל דמה לבד המוזה ממנו שנ' ואת דמה על פרשה ישרוף למדנו מזה שצריך לקנח אצבעו בפרה בעצמה כדי שישרוף דם הקנוח עמה ואחר זה יקנח גם כן כפו השמאלית בפרה בעצמה לזאת הסבה בעינה· ושרף את הפרה לעיניו· אחר שהגיע הכהן את האור בעצי המערכ' דקדקה התורה שיהיה עיניו בשריפת הפרה כדי שלא יתעסק במלאכה האחרת כי המלאכה פוסלת בה כמו שביארנו והוא מבואר מזה הלשון שראוי שישרוף הפרה לא אותה וחבירתה כדי שלא יתעסק במלאכה אחרת וראוי שישרוף אותה כלה במקום אחד לא בשתי מערכות וזה לשתי סבות האחת שאינו שורף את הפרה באם שהגיע שם אבל קצתה לבד והשנית שאי אפשר שיהיו עיניו יחד בשתי המערכות והנה לא דקדקה התורה בעצים אשר תשרף הפרה בהם אפילו בקש או בגבבה או בעצים שילכה· את עורה ואת בשרה ואת דמה על פרשה ישרוף· לפי שדקדקה התורה בשעה שיהיה אדום והוא מחובר לעורה למדנו שכוונת התורה שישרף יחד עם עורה והנה בבשרה נכלל החלב והקרב· ולפי שכבר אמר תחלה ושרף את הפרה ובשם הפרה נכלל כל הנלוה לה כמו הקרנים והטלפים למדנו שראוי שישרוף הכל יחד אלא שאם פקע מעורה או מהשער הנלוה לו כזית או מבשרה או מדמה חייב להחזיר כי התורה דקדקה שישרפו אלו בכלל ואולם אם פקע מהקרנים והטלפים איננו חייב להחזיר כי לא זכרה אותם התורה בפרטים שזכרה והנה אמרו על פרשה ישרוף· ר"ל אצל פרשה כדי שישרוף פרשה עמה והנה נכלל בזה גם הפרש שפירש ממנה על מערכתה כמו העניין בדמה שכולל גם הדם שפירש ממנה על מערכתה בעת שחיטתה והנה הפרש הזה הוא במקום המערכה בהכרח ולזה יתחייב שתהיה שריפת עורה ובשרה ודמה במקום מערכתה ואם פקע מהם חוץ למערכתה צריך לשרפו במקומו· ולקח הכהן עץ ארז ואזוב ושני תולעת· שני תולעת הוא צמר צבוע בתולעת הוא שקורין גרא"נה בלע"ז וכבר בארנו עניין אלו המינים בפרשת מצורע· והשליך אל תוך שריפת הפרה· לפי שהוא אומר שריפת הפרה למדנו שלא סר שם הפרה ממנה מכל וכל ר"ל שלא נשלמה שריפתה ולזה יתחייב שיצית האש ברובה ואחר כן ישליך אל תוך שריפתה אלו הג' מינים כדי שישרפו יחד עמה· וכבס בגדיו הכהן ורחץ בשרו במים וגו'· למדנו מזה שהמשליך עץ הארז והאזוב ושני התולעת אל תוך שריפת הפרה טעון כבוס בגדים ואחר זה שב לבאר שהשורף את הפרה טעון גם כן כבוס בגדים והאוסף את אפר הפרה גם כן טעון כבוס בגדים והנושא את מי הנדה גם כן וזה ממה שיורה שכל העוסקים בפרה טעונין כבוס בגדים עם שהוא אפשר שיהיה אמרו וכבס בגדיו הכהן שב אל המוציא אותה והשוחט אותה והמזה מדמה ויהיה אמרו והשורף אותה שב אל השורף הפרה והמשליך אל תוך שרפתה אלו הג' מינים שזכר וזה דבר אפשר שיתבאר גם כן משעיר המשתלח שמטמא המשלח אותו אף על פי שהוא חי כי אלו הטמאות הם מתיחסות וידמה היותם לכונה אחת· ואסף איש טהור את אפר הפרה· הנה קרא הכתוב כל הנשרף עמה אפר הפרה כי הם דברים נטפלים לה ולזה הוא מבואר שאחר שנשרפה הפרה אין ראוי להוסיף בעצים כלל כי אפרם לא יהיה אפר הפרה והנה לא הקפיד הכתוב באסיפת האפר שתהיה בכהן אבל הקפיד שיהיה טהור ושיהיה גדול ושיהיה בן דעת להניח האפר מחוץ למחנה במקום טהור שנ' והניח מחוץ למחנה במקום טהור ולזה זכר איש להוציא את הקטן לא להוציא את האשה אחר שיש לה דעת להניח ולפי שאסיפ' אפר הפרה שהקלה בו התורה להעשות שלא על ידי כהן הקפידה בו שיהיה טהור הנה נלמד מזה שכל העסוקים בפרה ראוי שיהיו טהורים ולפי שהטהור הוא נאמר בפנים שונים בתורה וזה כי ממנו שהוא טהור לקדשים וממנו טהור לתרומה לא לקדשים וממנו טהור למעשר שני ולא לתרומ' ולא לקדשים הנה יתבאר שראוי שנבין מלת טהור הפחות שיפול עליו שם טהור· ר"ל שכיון שהו' טהור למעשר די בו באסיפת אפר הפרה וזה כי כמו שנקח במלת איש הפחות שיפול עלי' שם איש בתורה והוא הישראלי ולא נדקדק בו שיהיה כהן ואף על פי שנקרא כהן איש בתורה כאומרו איש מזרעך לדורותם אשר יהיה בו מום כן נקח במלת טהור הפחות שיפול עליו שם טהור ולזה הסכימו רז"ל שכל מעשה פרה אפשר היותם בטבול יום וכ"ש אם היו טהורים לתרומה לא לקדשים ולפי שהקלה התורה בזה הפעל להעשות שלא על ידי כהן הנה איננו כמו עבודה ולזה יהיה נעשה אפי' בלילה· והניח מחוץ למחנה במקום טהור· ר"ל שלא יהיה המקום ההוא טמא ולזה יתבאר שאם היה האפר תוך כלי חרס מוקף צמיד פתיל באהל המת הרי הוא טמא שהרי איננו במקום טהור והתורה דקדקה על מקומו שיהיה טהור· והיתה לעדת בני ישראל למשמרת למי נדה חטאת היא· ר"ל שמכניסין אותו במקום השמור כדי שיהיה לעדת בני ישראל שמור בעבור מי נדה לטהרו מטומאת מת כמו שיתבאר אחר זה ואמר חטאת היא להעיר שמעשיה הם כעין עבודה אלא שאינה נפסלת בלינה שהרי אפרה נשמר למי נדה ימים ושנים עד שלא עשו כי אם אחת בימי משה ולזה הוא מבואר שאם שחטה והזה מדמה היום ושרפה למחרת אינה נפסלת· והיתה לבני ישראל ולגר הגר בתוכם לחקת עולם· כבר דקדקה התורה שיהיו מעשיה בזה האופן ואם שנה בדבר הרי היא פסולה כי כל הנזכר בה הוא מעכב· הנוגע במת לכל נפש אדם· כבר ביאר אחר זה שעניין זה המת שהיה מטמא הוא שהיא בלתי מפרכס אבל הטרפה איננו מטמא אף על פי שסופו למות ולזה יהיה הרצון במלת מת בזה המקום שיהיה מת בפעל לא אשר דרכו שימות והנה אמר לכל נפש אדם לכלול בזה הזכרים והנקבות הגדולים והקטנים ואפילו הנפלים שהרי הם נכללים במה שאמר לכל נפש אדם· וטמא שבעת ימים· ביאר שהמת מטמא במגע שבעה· הוא יתחטא בו ביום השלישי וביום השביעי יטהר· ר"ל שביום השלישי לטומאתו יזו עליו ממי הנדה ואחר ישובו להזות ממנו עליו ממי הנדה ביום השביעי ויטהר לערב אחר שטבל וזה דבר כולל לאדם וכלים שנגעו בו מת כי כבר נתבאר בפרשת ביום השמיני שהכלים מקבלים טומאה ממה שיקבלם האדם· ואם לא יתחטא ביום השלישי ביאר שלא יתכן שתשלם הטהרה לו אם לא יזו עליו ביום השביעי וביום הג' והנה היום הזה הוא מעלות השחר כאמרו ואנחנו עושים במלאכה· ר"ל מעלות השחר ועד צאת הכוכבים ואומר והיה לנו הלילה משמר והיום מלאכה ואין ספק שאם שהה ימים רבים מעת טומאתו שכבר יזו עליו לאלתר שהרי היה ראוי לזאת ההזאה קודם זה וכ"ש שהוא ראוי לה עתה ועושה היום ההוא כמו יום שלישי וימנה אחריו ארבעה ימים ויזו עליו ויטבול ויטהר לערב וכן אם שהה ימים רבים אחר ההזאה הראשונה מזין עליו לאלתר וטובל ויטהר לערב· כל הנוגע במת בנפש האדם אשר ימות· אמר אשר ימות להעיר שהרצון בזה שיהיה מת בפעל ולולי זה היה אומרו אשר ימות לבטלה וכבר יתבאר מגדר הזאת האדר כי המגע לא יהיה אלא אם נגע במקומי

הגוף ולזה יתבאר שמגע בית הסתרים איננו מטמא כאלו תאמר שתהיה הטומאה בכוס ושנים בגרונו וכבר יתבאר זה גם כן ממה שאמר בסוף פרשת ויהי ביום השמיני הנוגע בנבלתה יטמא עד הערב והאוכל מנבלתה יכבס בגדיו והוא מבואר שאי אפשר באוכל שלא יגע בדבר הנאכל מגע בית הסתרים אלא שזה איננו מגע ולזה שם דינו כדין המשא ולפי שאמר בנפש האדם והיה הדם נקרא נפש כמו שאמר כי הדם הוא הנפש למדנו שהדם היוצא מהמת שאפשר שתחלה בו הנפש הוא מטמא כמת ושערו חכמים שהוא רביעית דם· ולא יתחטא את משכן יי' וגו'· ר"ל שאף על פי שטבל כיון שלא הזו עליו ממי הנדה באופן הנזכר אם נכנס למקדש הרי הוא בכרת כי עדין הוא בטמאתו כיון שלא זורק עליו מי נדה באופן הנזכר· זאת התורה אדם כי ימות באהל· למדנו מזה שהמת מטמא באהל· כל הבא אל האהל וכל אשר באהל יטמא שבעת ימים· לפי שלא גזר בזה המקום טמאה על האהל אבל על מה שבתוכו ואמר במה שאחר זה והזה על האהל למדנו שיש מן האהלים שאינו מטמא ומן האהלים שמטמא וכולם משתתפים בהבאת הטומאה לכל מה שתחתיהם· והנה האהל שאינו מטמא הוא מציל מה שעליו והאהל המטמא איננו חוצץ כי הטומאה תעבירהו ולזה יטמא כל מה שהוא על הטומאה לפי שהוא מאהיל עליה עד שיגיע העניין לאהל בלתי מקבל טומאה והנה האהל המקבל טומאה הוא נעשה מארוג או עור כמו העניין באהל המשכן והוא יטמא משום אהל והאהל שאינו מתטמא משום אהל כמו הבית ומה שידמה לו וראוי שתדע שלא יקרא אהל לפי הוראת הגדר אם לא יהיה בו חלל טפח על טפח ברום טפח ולזה לא יהיה חוצץ בפני הטמאה אם לא היה בזה התואר וראוי שתדע כי מה שנתבאר בזה המקום באהל הטהור שהוא חוצץ בפני הטומאה שלא תצא ותעבור חוצה לו יתחייב גם כן שלא תכנס בו הטומאה אם היתה חוצה לו ר"ל למעלה או למטה וראוי שתדע שמגדר האהל שיהיה מתקיים וקיים במקום אחד ולזה אם היה מתנועע כמו הספינה או שלא היה לו קיום כמו עלי היאק ומה שידמה להם לא יכנס בגדר האהל להביא הטומאה למת שתחתיו או לחוץ בפני הטומאה: כל הבא אל האהל ראוי שתדע שכיון שבא שם מקצת האדם או הכלי נטמא כלו כמו העניין בנגיעת שאינו מתנאה שיגע הטומאה בכל הכלי אבל כיון שנגע אותה בחלק ממנו נטמא כלו וזה בלתי צריך אל ביאור ולפי שאמר כל הבא אל האהל ולא אמר הנוגע באהל כמו שאמר בקבר למדנו שאהל פתוח אינו מטמא אלא דרך פתחו ואם לא היה פתוח היה מטמא בכל הצדדין בדמיון הקבר· וכל אשר באהל למדנו מזה כי כל מה שתחת האהל מטמא במת עד התהום אלא שאם היה שם אהל אחד יציל על מה שתחתיו כמו העניין במה שיזכור בכאן בצמיד פתיל לפי מה שנבאר אחר זה ולפי שהתורה תדבר דבריה בעצמות ולדך מה הוא למדנו שבכל אחר לא יטמא המת מה שסביביו אלא על ידי אהל או קבר שהוא בדמיון אהל כמו שנתבאר אחר זה· וראוי שתדע שאף על פי שאמר כל אשר באהל יטמא הנה לא יהיה הרצון בזה שיטמא בזאת הטומאה כי אם מה שדרכו לקבל זאת הטמא' ושם אדם וכלים כי אוכלין ומשקין לא יטמאו טמאת שבעה ולזה אמר אחר זה והזה על האהל ועל כל הכלים ועל הנפשות אשר היו שם ללמד שלא תתפשט זאת הטמאה בזולת אדם וכלים· וכל כלי פתוח אשר אין צמיד פתיל עליו טמא הוא· לפי שלא מצאנו רושם בצמיד כי אם בכלי חרס כמו שנתבאר בפרשת ויהי ביום השמיני והיתה הסבה בזה להיותו בלתי מטמא אלא מאוירו למדנו כי בכלי חרס דבר הכתוב כי שאר הכלים לא יועיל להם צמיד כי הם מטמאין מגבן ואולם כלי חרס כיון שאינו מקבל טמאה אלא מאוירו הרי הוא טהור כיון שיש צמיד פתיל עליו ולזה הוא מבואר שאם היו כלים בתוכו שהם גם כן טהורים שאם היו מטמאין מפני האהל היו הם מטמאים הכלי חרש כי הם מאוירו והתורה הגידה מכח דבריה שאם יש שם צמיד פתיל עליו הרי הוא טהור ולא הבדיל' בזה בין שיהיו בתוכו כלי' ובין שלא יהיו בתוכו כלים ולזה הוא מבואר שהוא מציל על כלים שבתוכו ולפי שאמר תחלה כל אשר באהל יטמא שהיה כולל אפילו הכלים הבלועים ואחר כך הוציא מזה הבלועים שבצמיד פתיל למדנו מזה שאין הבלועים בכלים נצלים אלא בצמיד פתיל· וכל אשר יגע על פני השדה· ר"ל במקום שאין דבר מאהיל עליו הנה אם נגע באחד מאלו המינים שיזכור מן המת יטמא שבעת ימים· בחלל חרב או במת או בעצם אדם או בקבר לפי· שהתורה לא תדבר דבריה לבטלה ראוי שנבין זה המאמר בדרך שלא יהיה בדברי תורה דבר ללא ענין ונשלים הסבה עם זה למה לא היה הסדור אחר זה בזכירה לו המינים כמו הסדור שבזה המקום אחר וכל הנוגע בעצם או בחלל או במת או בקבר והוא ידוע שאם החלל יפול על האב' האחד אחר לבי חלל בקרני ולפי שהנהוג על הרוב ממיתת האבר האחד הוא שיהיה זה באמצעות החרב קרא האבר ההוא חלל חרב ואמר אחר כן או במת להמשיל האבר למת ואף על פי שהוא לקוח מן החי ולולי זה היה אומרו בחלל חרב לבטלה כי מת יקרא המת מעצמו על יד זולתו אמר יומת המת והנה זה ע"י בית דין ועוד כי אין זה הבדל יהיה בזה העניין בין המת בחרב ובין המת באבן או באגרוף או בזולת זה ואיך יעלה על הדעת שיהיה הבדל בזה שתצטרך בעבורו התורה לזכור זה ולזה הסכמנו שיהיה הביאור בזה שב אל האבר שפלטתו החרב ומזה המקום יתבאר שאבר מן המת יטמא גם כן במגע טמאת שבעה והנה באיברים אשר מדרך החרב לפלטן כיש בהם בשר גידים ועצמו' ולזה לא יהיה באבר דין המת אם לא היה בו בשר גידים ועצמות· או בעצם אדם· ביאר שאפילו העצם בזולת בשר מטמא כשיוכר בו שהוא עצם אדם או כשאפשר בו שיקרא עצם אדם וזה אמנם יהיה בעצם הגולגלת השלמה כי הוא יוכר בו בין גולגולת אדם וזולתו וכן העניין בשדרה השלמה והנה רוב בנינו של אדם יקרא עצם אדם והמשל שבנינו הוא על אלו העצמות השוקים והיריכים והצלעות והשדרה ורבם יקרא עצם אדם וכן רב עצמותיו בכללם וזה שכל עצמות האדם יקראו יחד עצם אדם ולזה יקראו רובם עצם אדם וראוי שלא יעלם ממנו שחלק מבשר המת יטמא טומאת מת וזה יתבאר מעניין נבלה ושרצי' שנאמר בהם מנבלתם ואשר יפול עליו מהם וקל וחומ' בטמאת מת החמור ועוד שאם העצמות מטמאין טומאת מת שאין בהם חיות ולא הרגש כ"ש שיטמא הבשר שהחיו' והרגש הוא בו בעצמות ובאשוה ולזה יתבאר שחלק מהבשר יטמא טומאת מת וזה החלק ראוי שיהיה החלק הראשון שיהיה בו החיות והוא כזית כי שערו חכמים כי האדם בתחלת בריאתו הוא כזית· או בקבר למדנו מעניין הקבר שהוא מטמא אם נגעו בו מסביביו לפי שהוא סתום ואולם אם הוא פתוח איננו מטמא כי אם דרך פתחו כמו העניין באהל וראוי שיתבאר מזה שאם היה בקבר אהל והיה המאהיל בלתי מקבל טומאה כמו כסוי' הנה הוא חוצץ בפני הטומאה ויהיה מה שעליו טהור· ולפי שהקבר יקרא קבר גם אחר שהרקיב המת למדנו מזה שאין הבדל בטמאת מת בין לח בין יבש וראוי שיתבאר מזה שכל אלו מטמאין באהל שהרי אמר תחלה וכל אשר יגע על פני השדה ביאר בזה שאם היו באהל הנה הם מטמאים באהל וראוי שתדע שהמת כמו שמטמא במגע כן מטמא במשא ואמנם שתקה התורה לפי שהיא בארה בפרשת ויהי ביום השמיני בטמאת נבלה שטומאת משא חמורה מטומאת מגע כי היא טעונה כבוס בגדים מה שאין כן בטמאת מגע והסבה בזה כי הנוגע איננו כי אם בשטח הגוף הטמא ואמנם הנושא נושא עצם הגוף הטמ' והיו' העניין כן והיה בלתי אפשר בטומאת מת להחמיר יותר בטמאת משא מטמאה מגע כי טמאת מגע טעונה כבוס בגדים כאמרו וחטאו ביום השביעי וכבס בגדיו ורחץ במים וטהר בערב הנה שתקה התורה מהמשא לפי שהוא מבואר שאי אפשר בטמאתה שתהיה למטה מטומאת מגע ולזה הוא מבואר שהמת מטמא במשא מן התורה· ולקחו לטמא מעפר שריפת החטאת ונתן עליו מים חיים אל כלי'· לפי שדקדקה התורה שיהיו המים בהיותם נתנים אל כלי למדנו שלא יעשה במי' מלאכה למדנו ג"כ שהוא חוייב שלא יתעסק במלאכה אחרת בנתינתו המים אל הכלי כדי שתהיה כוונתו לתת המים אל כלי בעבור עפר שריפת החטאת כי אמרו ונתן עליו אי אפשר שיהיה הרצון בו שיתן העפר בכלי ואחר יתן אל העפר מים חיים וזה כי מפני שהעקר הגדול בזה הוא עפר שריפת החטאת הנה ראוי שיתן האפר על המים כדי שיוכר ויתערב במים כמו העניין במי סוטה שבארה התורה בפרשת נשא· שמעפר הוא שנתן על המים כי בזולת זה ישאר למטה לכבדותו ולא יוכר העפר במים ההם ולזה יהיה הרצון באמרו ונתן עליו ונתן בעבורו בטעם על שאול ועל בית הדמי' ומזה יתחייב שתהיה נתינתו המים החיים אל הכלי בעבור תכלית שינתן בהם עפר שריפת החטא' ולזה הוא מבואר שאם נתעסק במלאכה אחרת עם מלוי הכלי הנה אותם המים פסולין למי חטאת כי אי אפשר שיכוין אדם לבו בשני מלאכות מתחלפות יחד וצריך שיהיה כלי מה שינתן בו המים

חיים

רשי

הר ההר · הר על גבי הר כתפוח קטן על גבי תפוח גדול ואף על פי שהענן הולך לפניהם ומשוה את ההרים שלשה נשארו בהן הר סיני לתורה והר נבו לקבורת משה והר ההר לקבורת אהרן: על גבול ארץ אדום · מגיד שמפני שנתחברו כאן להתקרב לעשו הרשע נפרצו מעשיה' וחסרו הצדיק הזה וכן הנביא אומר ליהושפט בהתחבר' לרשע פרץ ה' את מעשיך: קח את אהרן · בדברי' של נחומים אמ' לו אשריך שתראה כתרך נתון לבנך מה שאין אני זכאי לכך: את בגדיו · את בגדי כהונה הלבישהו והפשיט' מעליו לתתם על בנו בפניו אמר לו הכנס למערה ונכנס ראה מטה מוצע' ונר דולק אמר לו עלה למטה ועלה פשוט ידיך ופשט קמוץ פיך וקמץ עצום עיניך ועצם מיד חמד משה לאותה מיתה והו' שנ' לו כאשר מת אהרן אחיך מיתה שנתאויתה לה: ויעש משה · אף על פי שהדבר קשה לו לא עכב: ויראו כל העדה · כשראו משה ואלעזר יורדים ואהרן לא ירד אמרו היכן הוא אהרן אמר להם מת אמרו אפשר מי שעמד כנגד המלאך ועצר את המגפה ישלוט בו מלאך המות מיד בקש משה רחמים והראוהו מלאכי השרת להם מוטל במטה ראו והאמינו: כל בית ישראל · האנשים והנשי' לפי שהיה אהרן רודף שלו' ומטיל אהבה בין בעלי מריבה ובין איש לאשתו: כי גוע · אומר אני שהמתרגם דהא מית טועה הוא אלא אם כן מתרג' ויראו ואתחזיאו שלא אמרו רבותנו כי זה משמש בלשון דהא אלא על מדרש שנסתלקו ענני כבוד וכדאמר ר' אבהו דאמר רבי אבהו אל תקרי ויראו אלא ויראו ועל לשון זה נופל לשון דהא לפי שהיא נתינת טעם למה שלמעלה הימנו למה ויראו לפי שהרי מת אהרן אבל על תרגום וחזו על כנשתא אין לשון דהא נופל אלא לשון אשר שהוא מגזרת שמוש אי שמניכו אם משמש בלשון אשר כמו אם מדוע לא תקצר רוחי והרבה מפורשים מזה אם חרולים ימיו: וישמע הכנעני · שמע שמת אהרן ונסתלקו ענני כבוד כו' כדאיתא בראש השנה ועמלק מעולם רצועת מרדות לישראל מזומן בכל עת לפורענות: יושב הנגב · זה עמלק שנאמר עמלק יושב בארץ הנגב ושנה את לשונו לדבר בלשון כנען כדי שיהיו ישראל מתפללים להקדוש ברוך הוא לתת כנענים בידם והם אינם כנענים ראו ישראל לבושיהם כלבושי עמלקים ולשונם לשון כנען אמרו נתפלל סתם שנאמר אם נתון תתן את העם הזה בידי: דרך האתרים · דרך הנגב שהלכו בה מרגלים שנאמר ויעלו בנגב · דבר אחר דרך האתרים דרך התייר הגדול הנוסע לפניהם שנאמר דרך שלשת ימים לתור להם מנוחה: וישב ממנו שבי · אינה אלא שפחה אחת: והחרמתי · אקדיש שללם לגבוה: ויחרם אתהם · בהריגה: ואת עריהם · חרמי גבוה: דרך ים סוף · כיון שמת אהרן ובאת עליהם מלחמה זו חזרו לאחוריהם דרך ים סוף הוא הדרך שחזרו להם כשנגזר עליהם גזירת מרגלים שנא' ונסעו המדברה דרך ים סוף וכאן חזרו לאחוריהם שבע מסעות שנאמר ובני ישראל נסעו מבארות בני יעקן מוסרה שם מת אהרן וכי במוסרה מת והלא בהר ההר מת אלא שם חזרו והתאבלו עליו והספידוהו כאילו הוא בפניהם ולא ובדוק במסעות ותמצאם שבע מסעות מן מוסרה עד הר ההר: לסבוב את ארץ אדום · שלא נתנם לעבור בארצו: ותקצר נפש העם בדרך · בטורח הדרך שהוקשה להם אמרו עכשיו היינו קרובים ליכנס לארץ ואנו חוזרים לאחורינו כך חזרו אבותינו ונשתהו ל"ח שנה עד היום לפיכך קצרה נפשם בענוי הדרך ובלשון לע"ז אנקרו"טלוד ולא יתכן לומר ותקצר נפש העם בדרך בהיותם בדרך ולא פי' בו במה קצרה שכל מקו' שתמצא קצור נפש במקרא מפורש שם במה קצרה כגון ותקצר נפשי בהם וכגון ותקצר נפשו בעמל ישראל וכל דבר קשה על אדם נופל בו לשון קצור נפש כאדם שהטורח בא עליו ואין דעתו רחבה לקבל אותו הדבר ואין לו מקום בתוך לבו לגור שם אותו הצער ובדבר המטריח נופל לשון גודל שגדול הוא וכבד על האדם כגון וגם נפשם בחלה בי גדלה עלי ויגאה כשחל תגודני כללו של פי' כל לשון קיצור נפש בדבר לשון שאין יכול לסבלו הוא שאין הדעת סובלתו:

אבן עזרא

יאסף אהרן · כמו ונוות בהר שיתקן עצמו למות ויעלה אל ההר: מריתם · פירשתיו: למי מריבה · כמו במי מריבה שם המקום או בעבור מי מריבה: והפשט · והלבשתם · יוצאים לשנים פעולים · וטעם ואהרן יאסף כי בעת שתפשוט בגדיו מיד ימות: ויאסף אהרן אל עמיו · פירשתיו: ויראו כל העדה · כאשר ראו זה המאורע שארע בכו שלשים יום' מלת גויעה פירשתיו: וישמ' הכנעני מלך ערד · אמרו הקדמונים שהוא סיחון ונקרא הכנעני כי כל אמורי כנעני ורבי' אמרו כי זאת הפרש' יהושע כתבה והראיה מלך ערד אחד ומצאו שבני יהודה קראו שם המקום חרמה ולא אמרו כלום כי אותו המקום יקרא בתחלה צפת וזה מלך ערד והאמת שני מקומו' ורבים במקרא כמו הם ומלך ערד על פשוטו הוא מעבר לירדן מזרחה ונסמכה זאת הפרשה למות אהרן כי הכתוב ספר מה שארע בהר ההר קודם נסעם משם והעד וישמע הכנעני מלך ערד ואחריו ויסעו מהר ההר ואם תבקש מה שמע הנה מפור': כי בא ישראל דרך האתרים · האתרים יש אומ' כי הא"לף נוסף והטע' התרי' את הארץ וכן א"לף אזרועך: לסבוב את ארץ אדום · כלמונה ופונן כי כן כתוב: הקלוקל

מסרה

ויאמר יי' אל משה ואל אהרן ו' בטעם דרגא תביר וסימ' בסדר וארא: על גבול ח' וסימ' ויאמר יי' אל משה ואל אהרן · וישמע בלק כי בא בלעם · ושב משריד קדמה · בחרב תפלו על גבול ישרא' · והנותר לנשיא תנינא דפסוק: והעל ב' וסימ' ויאמר יי' אל משה דצפרדעים · והעל אתם הר ההר: יאסף ט' וסימ' שלח העז את מקנך הצאן ובקר ישחטו · יאסף אהרן אל עמיו · ואהרן יאסף ומת שם · האסף יאסף · ואם אל עיר יאסף · וישראל לא יאסף · לא יבא עוד שמשך' עשיר ישכב ולא: בית ישראל כ' וסימ' ויקראו · כי ענן יי' על · יבכו את השרפה · ויבכו את אהרן · לא נפל דבר מכל · ויהי מיום שבת ארון · ויאמר שמואל אל כל · משחקים · מעלים את הארץ · ויספדו ויבכו · ואתנה לך · ויבא ירבעם דמלכים · נשימא נא שקים · כי כרם יי' · העמסים · ולקחום עמים · יי' זכרנו · בית ישרא' ברכו · יתן יי' את האשה · וכל ירמיה ויחזקאל דכוו' במ"יז ובני ישר' וסי' שם: וידר ג' וסי' יעקב · ישר' · יפתח · אתהם ה' וסי' נמסר בסדר ויצא: ותקצר ד' וסי' נפש העם · ותקצר נפשו בעמל ישראל · ויהי כי הציקה לו ותחלצהו · וגם נפשם בחלה:

חקת

ויאמר יהוה אל משה ואל אהרן
בהר ההר על גבול ארץ אדום
לאמר: יאסף אהרן אל עמיו כי לא
יבא אל הארץ אשר נתתי לבני
ישראל על אשר מריתם את פי למי
כה מריבה: קח את אהרן ואת אלעזר
בנו והעל אתם הר ההר: והפשט
את אהרן את בגדיו והלבשתם
את אלעזר בנו ואהרן יאסף ומת
שם: ויעש משה כאשר צוה יהוה
ויעלו אל הר ההר לעיני כל העדה:
ויפשט משה את אהרן את בגדיו
וילבש אתם את אלעזר בנו וימת
אהרן שם בראש ההר וירד משה
א ואלעזר מן ההר: ויראו כל העדה
כי גוע אהרן ויבכו את אהרן שלשים
יום כל בית ישראל: ס
וישמע הכנעני מלך ערד ישב הנגב
כי בא ישראל דרך האתרים וילחם
בישראל וישב ממנו שבי: וידר
ישראל נדר ליהוה ויאמר אם נתן
תתן את העם הזה בידי והחרמתי
את עריהם: וישמע יהוה בקול ישראל
ויתן את הכנעני ויחרם אתהם
ואת עריהם ויקרא שם המקום
חרמה: פ ויסעו מהר
ההר דרך ים סוף לסבב את ארץ
אדום ותקצר נפש העם בדרך:

וידבר

ואמר יי למשה ולאהרן בהור טורא
על תחום ארעא דאדום למימר:
יתכניש אהרן לעמיה ארי לא יעול
לארעא די יהבית לבני ישראל על
די סריבתון על מימרי למי מצותא:
דבר ית אהרן וית אלעזר בריה
ואסיק יתהון להור טורא: ואשלח
ית אהרן ית לבושוהי ותלבשינון
ית אלעזר בריה ואהרן יתכניש וימות
תמן: ועבד משה כמא די פקיד יי
וסליקו להור טורא לעיני כל
כנשתא: ואשלח משה ית אהרן
ית לבושוהי ואלביש יתהון ית
אלעזר בריה ומית אהרן תמן בריש
טורא ונחת משה ואלעזר מן טורא:
וחזו כל כנישתא ארי מית אהרן ובכו
ית אהרן תלתין יומין כל בית ישראל:
ושמע כנענאה מלכא דערד יתיב
דרומא ארי אתא ישראל אורח
מאללייא ואגיח קרבא בישראל ושבא
מיניה שביא: וקיים ישראל קיים
קדם יי ואמר אם מימסר תמסר ית
עמא הדין בידי ואגמר ית קרויהון:
וקביל יי צלותיה דישראל ומסר ית
כנענאה וגמר יתהון וית קירויהון
וקרא שמא דאתרא חרמה:
ונטלו מהור טורא אורח ימא
דסוף לאקפא ית ארעא דאדום
ועקת נפשא דעמא באורחא:

ואתרעם

בעל הטורים

והעל ב' במסו' הכא ובפרש' ואר': והלבשת · ב' במסו' והלבשת אותם את אלעזר · והלבשת אותם כתנות · דאיכ' מאן דאמ' כהן גדול בן כהן גדול טעון משיחה · כשם שהלבשת אותם בכתנות דההם היתה במשיחה אף והלבשת דהכא היה במשיחה: ויראו שם אהרן · גימטרי' מלמד כי ראו במטה: ויראו בגוי' בענני': ותקצר נפש העם · מלמד שראו כל הצרות שיבאו עליהם בגלות אדום · ואיך ימשך גלות אדום: ותקצר · ד' ותקצר נפש העם ותקצר נפשו בעמל ישראל ותקצר נפשו למות ותקצר נפשי בהם · כיון שבאו לגבול אדום ותקצר נפש העם ודברו ביי' ונמשכה וקצרה נפשו בעמל ישראל בחטאו ותקצר נפשו למות שמת אהרן בגבול אדום וכן ותקצר נפשי בהם דרשינה דקרו ג' כתיב שלש' הרועים בירח אחד שדרשו אותו על אהרן ומרי' ומשה שמתו שלשתן בחדש אחד:

מ"ע ספורנו

והפשט את אהרן את בגדיו · אותם בגדים הראוים לכ"ג יותר על כהן הדיוט: והלבשתם את אלעזר · שהיה לבוש ד' בגדי כהן הדיוט ובכן נשאר אהרן בד' בגדי כהן הדיוט לבוש הבגדים כמו שהיה עניננו בהכנס לפני ולפנים ובענין כראות מלאכי אלהים לעבדיו: וישב ממנו · ולא המית איש: ויחרם אתהם ואת עריהם · נדרו או לעשותם חרם בהכנסם לארץ וכן עשו כמבואר בתחלת ספר שופטים:

אמרי נועם

ויתן את הכנעני ויחר' אתהם תיפוק למה לא כתיב בידם וי"ל שסק"כה שלא מריבה בין כנעניים ועמלקים והרגו זה את זה ועי"כ כנשו ישראל הכרכים:

רלבג

חיים ואם לא ידבק בו גדל הכלי אם' יתכן שישתמשו בו בנתינת המים הנה אותם המים הם פסולי' והנה קראה התורה זה האפר עפר להורות שאם נשתנה האפר לעפר מפני רוב הזמן שעמד הנה הוא כשר למי נדה ולפי שלא דקדקה התורה בנותן המים חיים אל כלי שיהיה כהן למדנו מזה שכל בן דעת כשר למלא ולפי שאין זה הענין עבודה יהיה המלוא כשר אפי' בלילה ולפי שלא באר התורה שיהיה עפר שריפת החטאת נתן על הכלי הראשון שמלא אותו מים חיים בעבורו למדנו מזה שמותר לערות המים מהכלי ההו' אל כלי אחר לשום בו עפר שריפת החטאת אלא שהוא ראוי גם כן שיתנו המים האלו בכלי השני בעבור עפר שרפת החטאת כי מן הסקל שתדקדק התורה בזאת הכונה במלוא הכלי הראשון ולא תדקדק בכונה הזאת בכלי השני אשר בו יתנו האפר שהוא השרש והעיקר בזאת הטהרה ובכלל הנה יתבאר ממה שזכרנו שראוי שלא יתעסק במלאכה אחרת עד נתינתו האפר על המים שאם היה עושה כן לא יתאמת שנתן בעבור האפר מים חיים אל כלי כי הוא מנית המים ועוסק במלאכה אחרת קוד' נתינתו העפר והתורה דקדקה שיהיה זה הענין מלאכה אחת יכוון מראשיתה זה התכלית וראוי שלא יעלם ממנו כי עם זה לא ימנע שתהיה זאת המלאכה נעשית על יד שנים זה אחר זה כי המלאכה האחת כבר יקרה בה זה ולזה אפשר אחר שנתן המים אל כלי שיתום המים אל יד שומר ויוכל הוא לעשות מלאכה כיון שהשומר אינו עושה מלאכה ולא תקרא מלאכה אחרת מה שהוא מהכרח הולכת דמים לקדשן בעפר בעבור שריפת החטאת וצריך המקדש שיכוין ויתן האפר בידו על המים לטהר הטמא שנאמר ולקחו לטמא ולזה צריך שיכוון לקדש המים ולהזות מהם על הטמא אלא שלא יתחייב שתהיה הכונה לטהר זה הטמא שהרי לא הקפיד הכתוב אלא שיזרקו על הטמא מי נדה מכל מקום וכבר מצאנו גם כן שהתורה ביארה שהמים אשר קדשם זה מהם על דברי' רבים וזה ממה שיורה שלא יתחייב שיכוין בקדשו המים באפר לכל הטמאי' אשר יטהרו באלו המים ולזה גם כן ביאר שההזאה אפשר שתהיה על יד אחר

חזקוני

ואהרן יאסף · לעיל אמר יאסף אהרן אל עמיו לא ידענו היכן עד שבא פסוק זה ואמר ואהרן יאסף ומת שם: ויראו כל העדה · בתרגום ירושלמי מפרש שראוהו למשה יורד מן ההר ובגדיו קרועים ואפר על ראשו בוכה ואומר אוי עליך אהרן אחי: ד"א שכינו לשון וידמה קריאה ראיה וירא שר האופים וירא יעקב כי יש שבר ולבי ראה הרבה חכמה ודעת וראיתי אני בלבי: יושב הנגב · הוא עמלק כדכתיב עמלק יושב בארץ הנגב ואם עמלק למה נקרא שמו כנעני אלא כשראה הקב"ה שחזר ונלחם עם ישראל פעם שניה אמר הקב"ה אינו אסור לכם בבני עמון שאמרתי לכם אל תתגרו בם אלא הרי הוא לכם ככנענים שנאמר בהם כי החרם תחרימם ולכך נקרא כנעני כאן פרש"י ראו ישרא' לבושיהם כלבושי עמלקים לא נקיט ליה אליבא דרבי אלעזר הקליר דאמר בפרשת זכור בכות ולשון שנה היה מלך ערד · ויש מפרשים שפסוק זה מן הפסוקים אסרי תיבה וכן פירש וישמע הכנעני מלך ערד ועמלק יושב בארץ הנגב וגו' ושניהם במקום אחד ששניהם כשכונה אחת והשכינה אחת כדכתיב והעמלקי והכנעני יושב בעמק כי העמלקי והכנעני שם בעמק וירד העמלקי והכנעני: דרך האתרים · מתיבות הפוכות כמו כבשים כשבים שמלה שלמה אף כאן האתרים כמו התארים לשון כבוד כמו ותאר הגבול כששמע שבא ישראל דרך שסובבים של ארץ אדום מצפון לדרו' כדכתיב ויסעו מהר ההר דרך ים סוף לסבוב את ארץ אדום כסבור עליו הם באים שהרי בדרו' של אדום הוא כדכתיב יושב הנגב לפיכך וילחם בישראל: ויקרא שם המקום חרמה · על שם החרם ואינו אותו שנאמר עליו ויכום ויכתום עד החרמה: ויסעו מהר ההר · חוזר לשכינו הראשון איך נסו ישראל מעל מלך אדום אלא שהפסיק בכתי' במיתת אהרן ובמלחמת עמלק שבאת להם ע"י מיתת אהרן: מהר ההר דרך ים סוף · מצפון לדרום לסבוב את אדום שבוב זה אינו של הר שעיר האמור בפ' דברים ונסב את הר שעיר ימים רבים שהרי הוא היה בשנת ב"א נצאת ממצרים לאחר הי"ט שבה שישבו בקדש ברנע משנשתלחו המרגלים וסבבו הר שעיר מקדם ברנע עד קדש מדבר צין וסבוב זה היה בשנה המ' לצאתם ממצרים כשבאו לקדש מדבר צין שבקצהו גבול ארץ אדום ע"י שלא נתנה לילך מלך אדום לעבור ועוד מהר ההר מצפון לדרו' ויצאו להם מארץ אדום מה שנכנסו בה וזהו שנ' לסבוב את ארץ אדום וסובבו משם את כל דרומה לארץ מואב שהרי גם הם לא נתנום לעבור כדכתי' וגם אל מלך מואב שלח ולא אבה ובשבניעו לאותות שבמקצוע דרומי' מזרחי' של ארץ מואב הסבו פניהם לצפון והלכו לשמאלם כל מזרחה עד נחל ארנון כדכתיב וילך במדבר ויסב את ארץ אדום ואת ארץ מואב ובאו מזרחה שמש לארץ מואב: ויסבו

וידבר העם באלהים ובמשה למה
העליתנו ממצרים למות במדבר כי
אין לחם ואין מים ונפשנו קצה
בלחם הקלקל: וישלח יהוה בעם י
את־הנחשים השרפים וינשכו את־
העם וימת עם־רב מישראל: ויבא
העם אל־משה ויאמרו חטאנו כי־
דברנו ביהוה ובך התפלל אל־יהוה
ויסר מעלינו את־הנחש ויתפלל
משה בעד העם: ויאמר יהוה אל־
משה עשה לך שרף ושים אתו על־
נס והיה כל־הנשוך וראה אתו וחי:
ויעש משה נחש נחשת וישמהו על־
הנס והיה אם־נשך הנחש את־איש
והביט אל־נחש הנחשת וחי: ויסעו
בני ישראל ויחנו באבת: ויסעו טו
מאבת ויחנו בעיי העברים במדבר
אשר על־פני מואב ממזרח השמש:
משם נסעו ויחנו בנחל זרד: משם
נסעו ויחנו מעבר ארנון אשר
במדבר היצא מגבל האמרי כי ארנון
גבול מואב בין מואב ובין האמרי:
על־כן יאמר בספר מלחמת יהוה את־
והב בסופה ואת־הנחלים ארנון:
ואשד הנחלים אשר נטה לשבת ער
ונשען לגבול מואב: ומשם בארה הוא כ
הבאר אשר אמר יהוה למשה אסף
את־העם ואתנה להם מים: ס
אז

ואתרעם עמא במימרא דיי ועם־
משה נצו למה אסיקתונא ממצרים
לממת במדברא ארי לית לחמא
ולית מיא ונפשנא עקת במנא הדין
דמיכליה קליל: וגרי יי בעמא ית
חיון קלן ונכיתו ית־עמא ומית עם־
סגי מישראל: ואתא עמא למשה
ואמרו חבנא ארי־אתרעמנא קדם־יי
ועמך נצינא צלי קדם־יי ויעדי מיננא
ית־חויא וצלי משה על־עמא: ואמר
יי למשה עביד לך קליא ושוי יתיה
על־את ויהי כל־דיתנכית ויחזי יתיה
ויתקיים: ועבד משה חויא דנחשא
ושויה על־את והוי כד־נכית חויא
ית־גברא ומסתכל לחויא דנחשא
ומתקיים: ונטלו בני ישראל ושרו
באבות: ונטלו מאבות ושרו במגיזת
עבראי במדברא די־על־אפי מואב
ממדנח שמשא: מתמן נטלו ושרו
בנחלא דזרד: מתמן נטלו ושרו
מעיברא דארנון די במדברא דנפיק
מתחום אמוראה ארי ארנון תחום
מואב בין מואב ובין אמוראה: על־
כן יתאמר בספרא קרבין דעבד־יי
על־ימא דסוף וגבורן דעל־נחלי
ארנון: ושפוך נחליא דמדברין
לקבל לחיית ומסתמיך לתחום
מואב: ומתמן אתיהיבת להון בירא
היא בירא די אמר יי למשה כנוש
ית־עמא ואתן להון מיא: בכן

בלחם ו'דגשי' וסימ' קנה אותנו ואת · וינהלם בלחם · ונפשינו קצה בלחם : על דבר אשר לא קדמו · שבעים בלחם נשכרו · כי לא קדמו את בני : וישלח כ"ב נמסר בסדר נח : ויסר ג' רפין וסימ' נמסר בסדר וארא : ארנון ג' מלאים ובעניינא וסימ' מעבר ארנן · כי ארנון גבול מואב בין מואב · ואת הנחלי' ארנון : מגבל ט' חס' בליש' וסי' היצא מגבל האמרי · מהר ההר התאו לבא חמת וירד הגבל משפם ב'כו · ויצא הגבל זפרנה וקדמא דולראובני ולגדי · והערבה והירדן וגבל ובעמק בית הרם · נשמדני מהתיצב בכל גבל : יאמר ג' וסימ' כנמרד גבור ציד לפני יי' · על כן יאמר בספר מלחמות יי' · ולציון · יאמר איש ואיש · והד ויאמר למלך יריחו לאמר · ונמסר גם בסדר נח : לשבת ב' אברם בארץ · ודין : ומשם ט' וסימ' ומשם יפרד והיה לארבעה ראשים · ומשם הפיצם יי' · ומשם בארה היא הבאר · ומשם יקחך · ומשם עבר את בני עמון · ומשם עבר קדמה מזרחה · ומשם שב שמרון · ומשם לא תאכל · וחברו : בארה ג' מלעיל וסימ' ויסע ישראל בארה שבע · ומשם בארה היא הבאר · וינס אתם וילך בארה · וב' מלרע בארה בנו אשר הגלה : ויתרן ובארא בתרא כתיב אל"ף · ונמסר גם בסדר ויגש :

רשי

באלהים ובמשה · השוו עבד לקונו : למה העליתנו · שניהם שוים : ונפשנו קצה · אף זה לשון קלוט כפש ומאוס : בלחם הקלוקל · לפי שהמן נבלע באיברים קראוהו קלוקל אמרו עתיד המן הזה שיתפח במעינו כלום יש ילוד אשה שמכניס ואינו מוציא: את הנחשים השרפים · ששורפים את האדם בארס שניהם : וינשכו את העם · יבא נחש שלקה על הוצאת דבה ויפרע ממוציאי דבה יבא נחש שכל המינין נטעמין לו טעם אחד ויפרע מכפויי טובה שדבר אחד משתנה להם לכמה מטעמים · ויתפלל משה · מכאן למי שמבקשים ממנו מחילה שלא יהא אכזרי מלמחול : על נס · על כלונס שקורין פר"קא וכן כנס על הגבעה ואשי נס שאו נס ולפי שהוא גבוה לאות ולראיה קורהו נס : כל הנשוך · אפילו כלב או חמור נושכו היה נזוק ומתנונה והולך אלא שנשיכת הנחש ממהר' להמית לכך נאמר וראה אותו ראיה בעלמא ובנשיכת הנחש נאמר והביט והיה אם נשך הנחש אל איש והביט וגומר שלא היה ממהר להתרפאות אלא אם כן מביט בו בכונה ואמרו רבותינו וכי נחש ממית או מחיה אלא בזמן שהיו ישראל מסתכלי' כלפי מעל' ומשעבדין את לבם לאביהם שבשמים היו מתרפאי' ואם לאו היו נמוקים : נחש נחשת · לא נאמר לו לעשותו של נחשת אלא אמר משה הקב"ה קוראו נחש ואני אעשנו של נחשת לשון נופל על לשון : בעיי העברים · לא ידעתי למה נקרא שמם עיים ועי לשון חורבה הוא דבר הטאוט במטאטא והעי"ן בו יסוד לבדה והוא מלשון יעי' ויעה ברד : העברים · דרך מעבר העוברים שם את הר נבו לארץ כנען שהוא מפסיק בין ארץ מואב לארץ אמוריים : על פני מואב ממזרח השמש · במזרחה של ארץ מואב : גבול האמורי · תחום סוף מצר שלהם וכן גבול מואב לשון קצה וסוף : מעבר ארנון · הקיפו ארץ מואב כל דרומה ומזרחה עד שבאו מעבר השני וארנון בתוך ארץ האמורי בצפונה של ארץ מואב : היוצא מגבול האמורי · רצועה יוצאה מגבול האמורי והיא של אמוריים ונכנסת לגבול מואב עד ארנון שהוא גבול מוא' ושם חנו ישראל ולא באו לגבול מואב כמו שאמר יפתח וגם אל מלך מואב שלח ולא אבה ומשה רמזה כאשר עשו לי בני עשו היושבים בשעיר והמואבים היושבים בער מה אלו לא נתנום לעבור בתוך ארצם אלא הקיפום סביב אף מואב כן : על כן יאמר · על חניה זו ונסים שנעשו בה יאמר בספר מלחמות יי' כשמספרים נסים שנעשו לאבותינו יספרו : את והב · כמו את יהב כמו שיאמר מן יעד ועד כך יאמר מן יהב והב והוי"ו יסוד הוא כלו' את אשר יהב להם והרבה נסים בים סוף : ואת הנחלי' ארנון · כשם שמספרים בנסי' ים סוף כך יש לספר בנסי נחלי ארנון שאף כאן נעשו נסים גדולים ומה הם הנסים : ואשד הנחלים · תרגום של שפך אשד שפך הנחלים שנשפך שם דם אמוריים שהיו נחבאי' שם לפי שהיו ההרים גבוהים והנחל עמוק וקצר וההרים סמוכים זה לזה אדם עומד על ההר מזה ומדבר עם חבירו בהר הזה והדרך עובר בתוך הנחל אמרו אמוריים כשיכנסו ישראל לארץ לתוך הנחל לעבור נצא מן המערו' בהרים שלמעלה מהם ונהרגם בחצי' ואבני בלסטראו' והיו אותן הנקעים בהר של צד מואב ובהר של צד אמוריים היו כנגד אותן נקעים כמין קרנות ושדים בולטין לחוץ כיון שבאו ישראל לעבור נזדעזע ההר של ארץ ישראל כשפחה היוצאת להקביל פני גבירתה ונתקרב לצד הר של מואב ונכנסו אותן השדים לתוך אותן נקעים והרגום וזהו אשר נטה לשבת ער שההר נטה ממקומו ונתקרב לצד מואב ונדבק בו וזהו ונשען לגבול מואב : ומשם בארה · משם בא האשד אל הבאר כיצד אמר הקב"ה מי מודיע לבני הנסים הללו המשל אומר נתת פת לתינוק הודיע לאמו לאחר שעברו חזרו ההרים למקומם והבאר ירדה לתוך הנחל והעלת משם דם ההרוגים וזרועות ואיברים ומוליכתן סביב המחנה וישראל ראו ואמרו שירה : עלי

אבן עזרא

הקלוקל · כמו קל הקל והמלה כפולה ורבים כמו הם : וישלח השרפים · פה תאר הנחשים ודרך דרש אם ישך הנחש בלא לחש ואין יתרון לבעל הלשון והם שלחו לנשוך כן שולח בהם : עשה לך · כדמות נחש שרף מנחשת כי כן כתוב על נס שיהיה גבוה ויראו אותו הכל ורבים השתבשו ואמרו כי זאת הצורה לקבל כח עליונים וחלילה חלילה כי הדבר נעשה בצווי השם ואין לנו לחפש למה צורת נחש ואם לא כן יראהו היש עץ שימתי' המים המרים אפילו הדבש לא ימתיקם ומה טעם לשום דבלת תאנים על השחין ואין בתולדת הדבלה להסיר השחין והאמת כי נשגבה ממנו דעת עליון: ויסעו בני ישראל · מארץ אדום כי כן כתוב לסבוב ואחרית גבול פינון ומפינון נסעו אל אובות כי כן כתוב יחנו בנחל זרד במקו' אחר יקרא דיבון גד כי ארנון גבול מואב היה בתחלה : בספר מלחמות יי' · ספר היה בפני עצמו ושם כתוב מלחמות יי' בעבור יראיו ויתכן שהיה מימו' אברהם כי ספרים רבים אבדו ואינם נמצאי' אצלנו כדברי נתן ועדו ודברי הימים למלכי ישראל שירות שלמה ומשליו : את והב בסופה · מלחמות היו בימים הקדמונים במקומות הנזכרים ושם והב איננו לשון הקדש וכן ופסי ושתי ויזתא גם ושני או פי' ושני הו"ו לחבור וכל זה למה שלא נמצ' וי"ו שרש בראש המלה רק מלת ווי העמודים רק תמלא תחת יו"ד כמו ולד ופירוש המתרגם ארמי ידוע : ואשד הנחלים · יש אומרים שהו' בלשון ארמית ושיף דבר כל אלה שמות מקומות : אשר נטה · הטעם על ישראל כי על ער עברו : ונשען לגבול מואב · זהו והוא יום' ממולי' ומשם נסעו ישראל אל המקום הנקרא באר כי ה"א בארה תחת אל בה"א מגרימה וזאת הבא' גם היא היתה פלא ואיננה הבאר הנקרא באר מרים לפי דעתי רק היה המקום שאיה משה וחפרוהו שרי ישראל במשענותם מיד נבקעו מים : עלי

בעל הטורים

קלקל · בגי' זה רוו"ח שנבלע ברמ"ח איברים : הנחשי' · לפי שעשו מעש' נחש שסופרו לשון הרע על המן : את הנחשי' · לרבות כלבי' וחיות רעות : וישימהו על הנס · כדרך המייסר את בנו שמש' השוט שמכהו בו במקום גבוה כדי שיראהו אותו בכל פעם ויזכור : משם נסעו · ולא אמ' ויסעו מנחל זרד כדרך הכתוב בכל המסעות · לפי שנחל זרד היו מקומו' רבים דיבון וגד ועלמון דבלתימ' ונסעו הכל של הנחל ממקום למקום : את והב בסופה · כמו יהב וכן הוי גב"ר כמו היה גדול · פירו' אשר נתן לנו בסופה כלומר במהירו' כמו בעבו' ש פה שבמהרה לקחנו הון רב וזהו שכתוב במלחמו' יי' דכתיב רק הבהמה ושלל הערים בזזנו לנו : בסופה · ב' את זהב בסופ' · ובסופה ובשערה דרכו · זהו שתרגם אונקלוס בסיפה כשיזכירו נסים של ים סוף כדכתיב יי' בסופה וגומ' וסיפיה דקרא גוער בים סוף ויבשהו · הכא נמי איירי ביבושת ים סוף : ואשד הנחלי' · ואשד הנחלי' ס"ת דם שהדם היה יורד מן ההרוגים שנהרגו בנחל · לשבת · ב' במסו' לשבת אברם · לשבת ער · שבזכות אברהם זכה לזה · ד"א ה"נ דאמרי אינשי כשא אשה ושהה עמה עשר שני' ולא ילדה שהוא יכול להוציאה · וילפינן ליה מדכתי' מקץ עש' שני' לשבת אברם בארץ כנען שלקח הגר והיינו לשבת ער שישב עריר יכול ליקח אחר' וכמה מקץ עשר שנים : ונשען · ב' במסורת ונשען לגבול מואב · ונשען על קדוש ישראל באמת כיון שבאו לגבול מואב וראו הנסים שנעשו להם ונשען על קדוש ישראל באמת : עלי

מ"ע ספורנו

עשה לך שרף · שיהיה הנחש מתואר תורה שרפה כדי שיכוונו על שרפת בהבל פיו אשר כמוהו היה מוכם ופורענותו ויודו בתשובה · נחש נחשת . אחר שהבין כונת קונו השכים לעשותו של נחשת ולא של זהב כדי שיזכור להם עונם מגד מראה התאר ושמו ותבניתו ששמו מעזה הנחש כהבל פיהם בדברים נגד ה' ונגד פעלו ונגד עבדו : בעבר ארנון היוצא . באותו חלק ארנון ומדבר שיוצא : כי ארנון גבול מואב · כי לא היה גבול מואב אלא באותו החלק אשר בינו ובין האמורי ובחלק שנכנסו לא היה למואב נגדו שם גבול : בספר מלחמות ה' את והב בסופה · סופר לה' לדור עם אשר מלחמותיו. את והב בסופה ואת הנחלים ארנון · הנה אותו החלק מארנון אשר עברו בו ישראל בשלו' ולא התקוממו סיחון או את והב נתן להם בסופה ואת הנחלי' שהעמיד האל ית' או רוח סערה ומשפך נחלים רבים שמנעו את סיחון מלבא להתקומ' : ואשד הנחלים · נאמר כמו כן באותו הספר ענין משפך אותם הנחלים אשר נטה לשבת ער ונשען לגבול מואב · הגיע עד העיר הנקרא' ער שהיו ישראל נגדה · מכל מקו' לא התפשט אל המקום אשר עמדו שם ישראל אבל נשען ונדחק אל גבול מואב · ומשם בארה · ומשם היה נוטה אותו המשפך של נחלים אל מקום הבאר אשר אמר ה' אל משה אסוף את העם ונמצא שמקום אותו הבאר שהיה שם לבאר עמוק בלתי עולה היה שפל הרבה יותר מן אותו המקום שהיו שם ישראל בעת השירה ובהיות שאותו הבאר עלה משם אל עבר ארנון הגבוה אשר משם היו הנחלים נשפכי' למטה ראו שהאל ית' נתן כח באותם המים לעלות ובכן התחילו שירתם ואמרו עלי באר · אמנם מה שספרו ז"ל (ברכות פרק הרואה) ממלחמת האמורים אז נראה שנרמז באמרו ספר מלחמות ה' ולא באר הכתוב פרטי הנסי' מפני כבודם של משה ושל אהרן כי אמנם לא הוזכרו כי אם להראות לישראל מה שהיה ראוי שיודיעו משה ואהרן אם היתה פעולתם במצות האל ית' בשלמות וזה שידעו שאותם המים שהוציא מן הסלע לא היו מים שנבעים נמשכים בפלא מאיזה מעין או נהר אבל היו בלתי טבעיים שנהפך הסלע לאגם מים ברצון בוראו באופן שלא היה בהם טבע שאר המים שתנועתם נוטה אל המרכז ולכן עלו עמם אל מקום גבוה מעקו' מקורם וכל שכן בהעלותם איברי המתים בתנועתם כמו שספרו ז"ל ולזה לא התערב משה לבי' בזאת השירה שהיה ענינה לבאר מה שחטא בפעלתו ערנון בולאו אשר העלינו הוא ית' באמרו ויקדש בם שהרא' ענין אותם המים שהיה בהם כח הפכי לטבע שאר המים כמו שהתבאר : באר

חזקוני

ויחנו בעבר ארנון · כאן לא פרש"י את מה שהזהיר הק"בה לישראל על מואב ועמון ופי' בפ' דברים גם כאן לא פירש כמה חניות שכנו מכאן ואילך ובפ' מסעי נכתבו הר ההר וצלמון פינון אובות : ותקצר נפש העם בדרך · דוגמא תקצר היא כלומר נתקצרה רוחם ונשמתם בשביל טורח סבוב דרך ארץ אדום כמו שפרש"י שהיו קרובים ליכנס אדרים לצפון דרך ארץ אדום והוצרכו לחזור מכאן לדרו' את מה שנכנסו בה · ד"א ותקצר נפש העם בדרך שהיתה השמש קודרת עליהם שהרי כשנסתלקו ענני כבוד עם מיתת אהרן : כי אין לחם · עד עתה היינו סבורי' ליכנס לארץ ומתאוים לאכול מתבואתה : ונפשנו קצה · ל' קצת נפשי : בלחם · הב' בפתח : הקלקל · לוייויט בלעז כמו קלקל נקנים נפשם קלל כמו של ונינו כעין הגדולים : ד"א ל' קיקיול כמו והנבנות תקלקלו איננו נותן כח באדם : את הנחשים · נחשי' לא נא' אלא הנחשי' ר' יודן אומר הם הנחשים שהיה הענן מורק שהיו בזכותו של אהרן עכשיו שנסתלקו במיתתו היו מזיקין : את הנחש · פעמים קורא ל'רבים בל' יחיד כמו ותעלה הצפרדע : נחש נחשת · לפי שבכנסם' מבהיק ומבריק כעין נחשת וכוכבים כעין נחשת קלל ואת"פ שמחנה ישראל היה ג' פרסאות על ג' פרסאות מי שהי' נשוך רואהו מרחוק : והביט אל נחש הנחשת ע"י שהיה נתון כתורן על הנס הנשוך תולה עיניו למעלה ומכוין לבו לאביו שבשמים כדפרש"י ודוקא נחש ולא בריה אחרת להודיע שבחו של הק"בה שבכך מדותיו שהוא מכ' באיזמיל ורפ' באיזמיל : ויסעו בני ישראל ויחנו באובות · באובות באו להם מפונון לאובות כמו שמפורש במסעות : ויסעו מאובות · כאן הפכו פניהם לצפון והמקרא מוכיח שהרי בקניים וכתיב אשר על פני מואב ממזרח השמש : ויחנו בעיי העברי' · פרש"י דרך מעבר העוברים שם דרך הר נבו אל ארץ כנען : מו"ק לפי הנראה אין הר נבו מכוון שם עד א' ג' חניות כמו שמפורש בפר' מסעי ומה שפרש"י עו' שהר נבו מפסיק בין מואב ובין אמוריי' שאם כך היה קודם שנלכד סיחון במלך מואב הראשון אבל כשנלכד עמו לקח את כל ארצו מידו שהר נבו עד ארנון : בעיי העבריי' · כמו באיי אלף מתפלפת בעי"ן : משם נסעו · מעיי העברים ויחנו בנחל זרד ובפ' מסעי כתיב שמעיי' באו לה לדיבון גד אלא ששם מונה המקומות וכאן מונה שם הנהרות ע"ש שרוצה לירד ולספר במעשה הבאר : ויחנו מעבר ארנון · אי היה כתוב בעבר ארנון משמע שחנו באיזה מקום שחפצו בכל העבר עכשיו דכתיב מעבר ארנון מגיד לך שלא היתה חנייתן אלא בעקמת העבר שבחלק היוצא מגבול האמורי כמו שפרש"י : מעבר ארנון · ובאי זה עבר באותו עבר אשר במדבר היוצא מגבול האמורי היינו בדרומו של נחל ארנון והוא הנקרא בפר' מסעי עלמון דבלתימה שהוא יוצא מכלל גבול סיחון האמורי ונכנס בגבול מואב שנחל ארנון מפסיק ביניהם : כי ארנון גבול מואב בין מואב ובין האמורי · מתחלה היתה ארץ מואב מתפשטת לצד מערב עד הירדן ולצפון עד הר נבו ששם היה מתחיל גבול סיחון וע"י מלחמ' לקח סיחון מצד ארנו' כל ארץ מואב עד נחל ארנון ועליונה' והוא נלחם במלך מואב הראשון ויקח את כל ארצו מידו עד ארנון שייבו כי ארנון גבול מואב ובין האמורי : על כן · בשביל כן הגבולים שהוזהרו עליהם ישראל : יאמר בספר מלחמות יי' · כמה ספרים אבודי' ממנו ואינן מצויין אצלנו כגון דברי הימים למלכי ישראל ושירי שלמה ומשליו וכמו כן היה להם ספר מלחמות יי' שהיו כותבין בו שמות הגבולים שהלכו שנאסרו להתגרות בהם וקרי להו מלחמות יי' דוגמא שאמרה אביגיל לדוד כי מלחמות יי' אתה נלחם וגומר : יאמרי' הב"ס בפתח : את והב בסופה · כמו בסופה : והב שם מקום בסוף גבולה של ארץ מואב שהלכו בו ישראל · בסוף · מלא פום מתפלק בשורק דוגמא מול סוף מול הגלגל ותקע כפורה גר הביתו אל כור שיכנסם כיום אתמול כי ערוך מאתמול : ואשד הנחלים · וגם אשד הנחלים אסור להלחם בו על ידי אשר נטה לשבת ער לישובה מקום ששמו ער ונשען לגבול מואב ששם הגיע ישראל ושם כתיב בפרשת בלק והוא יושב ממולי : ומשם · מגבול מואב פושטות אורחת האיסור שהלכה עד בארה שהוא קדש של אדום ששם ניתן להם הבאר : או

עלי באר · מתוך הנחל והעלי מה שאת מעלה ומנין שהבאר הודיעה להם שנ' ומשם בארה ולי משם היתה והלא מתחלת ארבעים שנה היתה עמהם אלא שירדה לפרסם את הנסים וכן אז ישיר השירה הזאת נאמרה בסוף ארבעים והבאר נתנה להם מתחלת ארבעים מה ראה ליכתב כאן אלא הענין הזה כדרש למעלה הימנו זאת היא הבאר אשר חפרוה שרים · משה ואהרן : במשענותם · במטה : וממדבר מתנה · להם : וממתנה נחליאל · כתרגומו ומבמות הגיא אשר בשדה מואב כי שם מת משה ושם בטלה הבאר · דבר אחר כרוה נדיבי העם כל נשיא ונשיא כשהיו חונים נוטל מקלו ומושך אצל דגלו ומחנהו ומי הבאר נמשכין דרך אותו סימן ובאים לפני חנייתן כל שבט ושבט : במחוקק · על פי משה שנקרא מחוקק שנא' כי שם חלקת מחוקק ספון ולמה לא נזכר משה בשירה זו לפי שלקה על ידי הבאר וכיון שלא נזכר שמו של משה לא נזכר שמו של הקב"ה משל למלך שהיו מזמנין אותו לסעוד' אמר אם אוהבי שם אני שם ואם לאו איני הולך : ראש הפסגה · כתרגומו ריש רמתא : פסגה · לשון גובה וכן פסגו ארמנותיה הגביהו ארמנותיה : ונשקפה · אותה הפסגה על פני מקום ששמו ישימון והוא לשון מדבר שהוא שמם · דבר אחר ונשקפה הבאר על פני הישימון שנגנזה בימה של טבריא והעומ' על הישימון מביט ורואה כמין כברה בים והיא הבאר כך דרש רבי תנחומא : וישלח ישראל מלאכים · ובמקום אחר תולה השליחות במשה שנאמר ואשלח מלאכים ממדבר קדמות וכן וישלח משה מלאכים אל מלך אדום וביפתח הוא אומר וישלח ישראל מלאכים אל מלך אדום וגו' הכתובים הללו צריכים זה לזה זה נועל וזה פותח שמשה הוא ישראל וישר' הם משה לומר לך שנשיא הדור הוא ככל הדור כי הנשיא הוא הכל : אעברה בארצך · אע"פ שלא נצטוו לפתוח להם בשלום בקשו שלום: ולא נתן סיחון · לפי שכל מלכי כנען היו מעלין לו מס שהיה שומרם שלא יעברו עליהם גייסות כיון שאמרו לו ישראל נעברה נא בארצך אמר להם כל עצמי איני יושב כאן אלא לשמרה מפניכם ואתם אומרים כך : ויצא לקראת ישראל · אילו היתה חשבון מלאה יתושין אין כל בריה יכולה לכבשם ואם היה סיחון בכפר חלש אין כל אדם יכול לכבשו וכל שכן אילו היה בחשבון · אמר הקב"ה מה אני מטריח על בני כל זאת לצור על כל עיר ועיר נתן בלב כל אנשי המלחמה לצאת מן העיירות ונתקבצו כולם למקום אחד ושם נפלו ומשם הלכו ישראל אל העירים ואין עומד לנגדם כי אין שם אלא נשים וטף : כי עז · ומהו חזקו התראתו של הקב"ה שאמר להם אל תצורם וגו' : בנותיה · כפרים הסמוכים לה : והוא נלחם · למה הוצרך ליכתב לפי שנא' אל תצר את מואב וחשבון משל מואב היתה כתב לנו שסיחון לקחה מהם ועל ידו טהרה לישראל : מידו · מרשותו : על כן · ועל אותה מלחמה שנלחם סיחון במואב : יאמרו המושלים · בלעם שנ' בו וישא משלו המושלים בלעם ובעור והם אמרו באו חשבון שלא היה סיחון יכול לכבשה והלך ושכר את בלעם לקללו וזהו שאמר לו בלק כי ידעתי את אשר תברך מבורך וגו' : תבנה ותכונן · חשבון בשם סיחון להיות עירו : כי אש יצאה מחשבון · משכבשה סיחון : ואכלה ער מואב · שם אותה המדינה קרוי ער בלשון עברי ולחיית בלשון ארמי : ער מואב · ער של מואב : אוי לך מואב · שקללו את מואב שימסרו בידו : כמוש · שם אלהי מואב : נתן · הנותן את בניו של מואב : פלטי' · נסים ופלטי' מחרב ואת בנותיו בשבית וגו' : ונירס

עלי באר · תחלת השירה ולא נכתבה כלה · ענו לה · לשון צווי והנה פי' איך עלתה : כרוה נדיבי העם · כפול במשפט : במחוקק · על ידי מחוקקים כמו לבי לחוקקי ישראל וזו הבאר היתה במדבר רחוק מהיישוב ומזה המדבר נסעו אל מתנה ומשם אל נחליאל ודע כי אשד הנחלים והמדבר הנקרא באר ומתנה ונחליאל כולם מקומות ויש להם שם כלל והוא עלמון דבלתימה כי כן כתוב בפרשת אלה מסעי או אלה שמו' מקומות עברו עליהם במסע אחר והרי העברים לפני נבו הוא הבמות והגיא אשר בשדה מואב והעד שאמר הכתו' כי מהגיא נסעו אל ערבות מואב מעבר לירדן ירחו וכתוב כי מהר העברי' נסעו אל ערבו' מואב על ירדן ירחו ועוד וכתב בגיא מול בית פעור עת שהתחננתי ובמקום אחר עלה אל הר העברי' הר נבו גם ויקבור אותו בגיא ושם כתוב ויעל משה מערבות מואב אל הר נבו והנה הגיא הוא ראש הפסגה ושם מת משה ואין צורך להוליכו אחר מותו : ונשקפה · לשון נקבה על הגיא : הישימון · מקום שממה והעד ובתהו יליל ישימון וכנתעו במדבר בישימון דרך : יהצה · אל יהץ : מארנון · שלקח ממואב : ועד בני עמון · כי כתוב כי חצי ארץ בני עמון היתה לישראל כי לקחוהו מיד האמורי שלקחו בתחלה מיד בני עמון והכתוב אמר על מואב ועמון שלא יתן השם מארצם לישראל עד מדרך כף רגל והטעם הארץ שהיתה בידם בעת ההיא על כן הוצרך הכתוב לאמר דברי המושלים בעבור חשבון שישבו שם ישראל כי כן כתוב וישב ישראל בכל ערי האמורי בחשבון : ובכל בנותיה · חשבון כאם והכפרים כבנות : כי חשבון עיר סיחון · שבה כי הוא נלחם במלך מואב הראשון והוא דבר ידוע : המושלים · שבודאים משלים מלבם · וטעם בואו חשבון לאמורי' יאמרו : ותבנה · יותר ממה שהיא ותכונן להיותה עיר סיחון : כי אש יצאה מחשבון · רמז לאנשים שקשרו בחשבון על מלכה : להבה · הטעם כפול כמשפט : מקרית סיחון · מקרית שהוא היום לסיחון : ער מואב · שם מקום סמוך כמו מבית לחם יהודה : במות · מקומות גבוהים : כמוש · שם אלהי מואב : פלטים · פליטי חרב בורחים · ונירס

אז ישיר ישראל את השירה הזאת עלי באר ענו לה: באר חפרוה שרים כרוה נדיבי העם במחקק במשענתם וממדבר מתנה: וממתנה נחליאל ומנחליאל במות: ומבמות הגיא אשר בשדה מואב ראש הפסגה ונשקפה על פני הישימן: פ

כה וישלח ישראל מלאכים אל סיחן מלך האמרי לאמר: אעברה בארצך לא נטה בשדה ובכרם לא נשתה מי באר בדרך המלך נלך עד אשר נעבר גבלך: ולא נתן סיחן את ישראל עבר בגבלו ויאסף סיחן את כל עמו ויצא לקראת ישראל המדברה ויבא יהצה וילחם בישראל: ויכהו ישראל לפי חרב ויירש את ארצו מארנן עד יבק עד בני עמון כי עז גבול בני עמון: ויקח ישראל את כל הערים האלה וישב ישראל בכל ערי האמרי
ל בחשבון ובכל בנתיה: כי חשבון עיר סיחן מלך האמרי הוא והוא נלחם במלך מואב הראשון ויקח את כל ארצו מידו עד ארנן: על כן יאמרו המשלים באו חשבון תבנה ותכונן עיר סיחון: כי אש יצאה מחשבון להבה מקרית סיחן אכלה ער מואב בעלי במות ארנן: אוי לך מואב אבדת עם כמוש נתן בניו פליטם ובנתיו בשבית למלך אמרי סיחון: ונירם

בכן שבח ישראל ית תושבחתא הדא סקי בירא שבחו לה: בירא דחפרוה רברביא כרוה רישי עמא ספריא בחוטריהון וממדברא אתיהיבת להון: ומדאתיהיבת להון נחתא עמהון לנחליא ומנחליא סלקא עמהון לרמתא: ומרמתא לחיליא דבחקלי מואב ריש רמתא ומסתכיא על אפי בית ישימון:
ושלח ישראל אזגדין לות סיחון מלכא דאמוראה למימר: איעבר בארעך לא נסטי בחקל ובכרם לא נשתי מי גוב באורח מלכא נזיל עד די נעיבר תחומך: ולא שבק סיחון ית ישראל למעבר בתחומיה וכנש סיחון ית כל עמיה ונפק לקדמות ישראל למדברא ואתא ליהץ ואגיח קרבא בישראל: ומחהי ישראל לפתגם דחרב ויריתו ית ארעיה מארנונא עד יובקא עד בני עמון ארי תקיף תחום דבני עמון: וכבש ישראל ית כל קירויא האילין ויתיב ישראל בכל קירוי אמוראה בחשבון ובכל כפרנהא: ארי חשבון קרתא דסיחון מלכא דאמוראה היא והוא אגח קרבא במלכא דמואב קדמאה ונסיב ית כל ארעיה מידיה עד ארנון: על כן יימרון מתליא עולו לחשבון תתבני ותשתכלל קרתא דסיחון: ארי קידום תקיף כאשא נפק מחשבון עבדי קרבא כשלהוביתא מקרתא דסיחון קטילו עמא דשרו בלחיית מואב כומריא דפלחין בית דחלא רמתא דארנון: וי לכון מואבאי אבדתון עמא דפלחין לכמוש מסר בנוהי צירין ובנתיה בשביא למלכא דאמוראה סיחון: ומלכו

שביעי

ולא נתן ד' וסי' סיחון את ישראל עבר בגבלו · ולא נתן יי' לכם לב לדעת · ולא נתן למוט רגלינו · ולא נתן תפלה לאלהים : בגבלו ה' חס' בליש' וסימ' נמס' בסדר חיי שרה : סיחון ד' מלאים בתורה וסי' על כן יאמרו המשלים · אוי לך מואב אבדת · ממדבר קדמות · ועשה יי' להם כאשר עשה :

בעל הטורים

עלי באר ענו לה · כשחזרו מן המלחמה תנו על הבאר ואמרו שירה במקום שהרה דכתיב בין משאבי' שם יתנו צדקות יי' : ענו · ב' במסור' עלי באר ענו לה · ענו ליי' בתודה · שעל הבאר ענו ליי' בתודה ואמרו שירה: ומבמות הגיא · קרי בה מ"ת בגיא דכתי' ויקבור אותו בגיא · אעברה בארצך · ולא אמר נא כדרך שאמר באדום שלא רצה לפייסו כל כך ולא בלא לו אלא כדי לפתוח לו בשלום · ועל כן לא השיב לו תשובה כמו שעשה מלך אדום אלא מיד יצא לקראתו למלחמ' · על כן יאמרו המושלים בגימ' אלה המה המושלים בילעם : אשר

מ"ע ספורנו

באר חפרוה שרים · שלא היה' הבאר עלא' כמשפט נובע ממקום גבוה · וממדבר מתנה · ובזה התבאר שנתן מניעותו מאותו כשלא במדבר : וממתנה נחליאל · ועם זה לא הוסיף ולא חסר בעלותו וגרדתו כמו שהיה ראוי כפי טבע המים אם היה נובע ממקום אחר : בכל ערי האמורי בחשבון ובכל בנותיה · שכל הערי' שכבש סיחון עם כל אשר ערי מלכותו היו בנות לחשבון שהיתה עיר מלכותו מקדם על דרך ונתתי אותם לך לבנות : כי חשבון עיר סיחון מלך האמורי היא · והטעם שאמרנו שכל ערי האמורי הן בנו' לחשבון הוא מפני שחשבון היתה עיר מלכות לסיחון מלך האמורי קודם שכבש ערי מואב : על כן יאמרו המושלים · המספרים באור משלים שראו בחלום חזיון כמו שעשה בלעם כאמרו וישא משלו · באו חשבון · אתם יושבי ערי מואב באו חשבון והכנעו לסיחון כי הוא ינגם וימלוך עליכם :
ונירס

אמרי נועם

אבדת עם כמוש בשביל כמוש הוא דמות אשה שחורה והיתה אבן משמשת ימי בראשית עומדת במדבר מואב ונקרא שמו כמוש והלכו רבים תאומות לטעות ואין חוזרין אחד מאלף ולבסוף בימי סיחון לא נדבקו בו אלא מואב : ונירס

חזקוני

או' · כשנתן להם לישראל את הבאר שרו ושירה זו לא הוזכר בשעת מעשה · לפי שעליה כשנכנסו משה ואהרן וכשבא להזכיר את הבאר הזכיר גם את השירה · ד"א בספר מלחמות יי' כמו ספר דברי הימים שהיו כותבים בו המלחמות והנפלאות שבין אומה לאומה : את והב · תיבה אחת והוא כמו אתיהב שהוי"ו מתחלפת בי"וד כמו בהקודע יוסף שהוא מן ידע הוה נביר כמו היה וזהו לשון נתינה וכמוכי לא נתן להם נפלה למתרגמינן הרי לא אתיהב להון אחסנא וכן היה כתיב בספר את והב בסופה כלומר נתן מלך מואב בסופה ובסערה שהיה נבוס : ואת הנחלים ארנון · ועם הנחלים היה נבוס שלקח סיחון את כל ארצו עד נחל ארנון : ומשם בארה · מאותו אשד הנחלים ומיעתן היתה הבאר נובעת ויוצאה מן הסלע : חפרוה שרים · משה ואהרן כדכתיב ודברתם אל הסלע : במחוקק במשענותם · כשהכה במטה משה רושם בסלע ונקע ג' מחוקק על הקיר : וממדבר מתנה מוסב למעלה ויחנו בעבר ארנון אשר במדבר וגו' ומאותו עבר שבמדבר שהוא עלמון דבלתימ' באו להם למתנה שנקרא הר העברים בפ' מסעי הוא שנאמר להלן ויסעו מעלמון דבלתימה ויחנו בהרי העברים לפני נבו שם מקום כשפוכו של נחל ארנון בתחלת ארץ סיחון ונקרא מתנה ע"ש שבו התחילה לישראל מתנת הארץ ומה שלא כתב כאן ויסעו ויחנו לפי שעדיין היו עומדין בעבר ארנון שבמדבר כדכתיב בפ' דברים ואשלח מלאכים ממדבר קדמו' אל סיחון פי' ממדבר שבמזרח ולא ממדבר שבדרום ובאותו פר' היה כבוש ארץ סיחון ועוג והואיל והתחיל לכתוב המסעות שמקדם ע"כ הולך וגו' ומזכיר כול' עד האחרונ' : וממתנה באו להם לנחליאל נ' נחל ונקעה הוא שנא' בפרשת מסעי ויסעו מהרי העברים ויחנו בערבו' מואב שהיא חנייה אחרונה ומנחליאל נתפשטו לבמו' הוא הנקרא בית הישימו' בפר' מסעי ג' משפה כמו ששנו רבותי' היו קורין אותם בית נגיא קורין אותם בית כריא פני מלך פני כלב עין כל עין קוץ ומבמות נתפשטו אל הגיא הנקרא בפ' מסעי אבל השטי' גיא ואבל ג' בקעה וערבה : אשר בשדה מואב ראש הפסגה · לפיבת ומבמות קאי כלומר אותם במה שבשדה מואב היא ראש הפסגה הנשקפת על פני הישימון הוא המדבר הגדול : אשר בשדה מואב · לפי שמתחלה היה שלו קורא אותו על שמו וכן ערבות מואב · ד"א וממדבר מתנה סגולות גדולה יש באותה באר כי ממדבר מקום שאין מים נתנה להם במתנה : וממתנה נחליאל · לא היתה כשאר בארו' שנובעי' במקומן אלא משכתן להם כתנב' ויהיה לנחל גדול והי"וד יתרה בו כמו היושבי בשמים המגביהי המשפילי ואיל ג' חוזק כמו ואת אילי הארץ לקח וכן כתיב ויזובו מים רבים ומנחליאל במות · ומשנעשה נחל מרוב מים היה הנחל נמשך ומתפשט אחר הבמות ומסביבות שבשדה מואב שהוא ראש הפסגה הנשקפה על פני הישימון שיש נחל הבאר יורד אל הגיא: וישלח ישראל מלאכים · וכתוב אחד אומר בפרשת דברים ואשלח מלאכים רבותינו אמרו שנים אגרות כתבו אחת של משה לשלו' ואחת של ישרא' למלחמה : לקראת ישראל המדברה · שהיו שם חונים כדכתיב למעל ויחנו מעבר ארנון אשר במדבר מארנון ועד יבוק ארץ מואב וארץ בני עמון במזרחה של ארץ כנען וארץ סיחון בין שתיהן וכמו שלקח סיחון את ארץ מואב מצד דרום מן הירדן עד נחל ארנון כך לקח הוא מצד צפון את ארץ בני עמון עד יבוק וע"י כך הותרה לישראל הוא שאמרו רבותינו עמון ומואב טהרו בסיחון : כי עז גבול בני עמון · אבל מיבוק ואיל' לא כבש כי עז וחזק היה נהר יבוק שהוא גבול בני עמון והיה מפסיק בין סיחון ובין בני עמון : על כן יאמרו המושלים · בלעם ובעור אביו שנשכרו לסיחון לקלל את מואב תבנותא : באו חשבון · בואו לדור בתוך חשבון כי עתה שכונן אחר שהיה שכנו משל סיחון שנוזן שכיבה ביד מלך מואב היו יראים לדור בתוכה לפי שהי' מלך אלם : תבנה ותכונן · יותר משהיתה כבר : עיר סיחון · עיר' שהי' עתה משל סיחון : כי אש יצאה מחשבון · פי' אנשי חשבון מרדו במלך מואב מלכם : להבה מקרית סיחון · מן הקרי' שהיא עתה לסיחון : בעלי במות ארנון · לשון מישור כמו שבעלי יהודה כלומר כל סביבות אותן במות היו מישור : אוי לך מואב · כל זה שמשל : אבדת עם כמוש · שברי אבדת ונטרדת מן העול' אתה מואב עמו של כמוש בגלות סיחון ואל תתמה על תיבת אבדת כי פירושו נפעלת כמו אבד חסיד מן הארץ שפירושו נפעל : נתן בניו פלטים · הניח כמו ולא נתן סיחון שירם שאר בניו הקטנים כל מואב שהיו פליטי חרבו של סיחון ובנותיו שאין דרכם להלחם בשבית למלך האמורי סיחון שלא יכול להצילם מידו : ונירס

ונירם אבד · מלכו' שלהם : אבד חשבון עד דיבון · מלכות ועול שהיה למואב בחשבון אבד משם וכן עד דיבון תרגום של סר עד כלום' סר ניר מדיבון ניר לשון מלכות ועול וממשלת איש כמו למען היות ניר לדוד עבדי : ונשי' · שי"ן דגושה לשון שממה כך יאמרו המושלים ונשי' אותם : עד נפח · השימנו עד נפח : וישלח משה לרגל את יעזר · המרגלים לכדוה אמרו לא נעשה כראשונים בטוחים אנו בכח תפלתו של משה להלחם : אל תירא אותו · שהיה משה ירא להלחם שמא תעמוד לו זכותו של אברהם שנ' ויבא הפליט הוא עוג שפלט מן הרפאים שהכו כדר לעומר וחביריו בעשתרות קרנים שנ' רק עוג מלך הבשן נשאר מיתר הרפאים : ויכו אותו · משה הרגו כדאיתא בברכות בהרואה עקר טורא בר תלתא פרסי וכו' :

חסלת זאת חקת

וירא בלק את כל אשר עשה ישראל לאמורי · אמר אלו שני מלכים שהיינו בטוחי' עליה' לא עמדו בפניה' אנו על אחת כמה וכמה לפיכך ויגר מואב לשון מורא כמו גורו לכם : ויקץ מואב · קצו בחייה' · אל זקני מדין · והלא מעולם היו שונאים זה את זה שנ' המכ' את מדין בשדה מואב שבאו מדין על מואב למלחמה אלא מיראתן של ישראל עשו שלום ביניהם · מה ראו מואב ליטול עצה ממדין כיון שראו את ישראל נוצחים שלא כמנהג העול' אמרו מנהגי' של אלו במדין נתגדל נשאל מה' מה מדתו אמרו לו אין כחו אלא בפיו אמרו אף אנו נבוא עליהם באדם שכחו בפיו : כלחוך השור · כל מה שהשור מלחך אין בו ברכה : בעת ההיא · לא היה ראוי למלכות מנסיכי מדין היה וכיון שמת סיחון מנוהו עליה' לצורך שעה : פתורה · כשלחני הזה שהכל מריצין לו מעות כך כל המלכי' מריצים לו אגרותיה' ולפי פשוטו של מקר' כך שם המקום : ארץ בני עמו · של בלק משם היה וזה היה מתנבא ואומר לו עתיד אתה למלוך ואם תאמר מפני מה השרה הקב"ה שכינתו על גוי רשע כדי שלא יהא פתחון פה לאומות לומר אלו היו לנו נביאים חזרנו למוטב העמיד להם נביאים והם פרצו גדר העולם שבתחלה היו גדורי' בעריות וזה נתן להם עצה להפקיר עצמן לזנות : לקרוא לו · הקריאה שלו היתה ולהנאתו שהיה פוסק לו ממון הרבה : עם יצא ממצרים · והם תאמר מה מזיקך הנה כסה את עין הארץ · סיחון ועוג שהיו שומרים אותנו עמדו עליהם והרגום : והוא יושב ממלי · חסר כתיב קרובים הם להכריתנו כמו כי אמילם : ככה

ונירם אבד חשבון עד דיבן ונשים עד נפח אשר עד מידבא : וישב ישראל בארץ האמרי : וישלח משה לרגל את יעזר וילכדו בנתיה ויירש את האמרי אשר שם : ויפנו ויעלו דרך הבשן ויצא עוג מלך הבשן לקראתם הוא וכל עמו למלחמה אדרעי : ויאמר יהוה אל משה אל תירא אתו כי בידך נתתי אתו ואת כל עמו ואת ארצו ועשית לו כאשר עשית לסיחן מלך האמרי אשר יושב בחשבון : ויכו אתו ואת בניו ואת כל עמו עד בלתי השאיר לו שריד ויירשו את ארצו : ויסעו בני ישראל ויחנו בערבות מואב מעבר לירדן ירחו :

פ"ז · למידבא סימן · ימואל סימן · עזי סימן · ותיבות אלף תנ"ד :

ומלכו פסקת מחשבון עדא שולטן מדיבון וצדיאו עד נופח דסמיך עד מידבא : ויתיב ישראל בארע אמוראה : ושלח משה לאללא ית יעזר וכבשו כפרנהא והריך ית אמוראה די תמן : ואתפניאו וסליקו לאורח מתנן ונפק עוג מלכא דמתנן לקדמותהון הוא וכל עמיה לאגחא קרבא לאדרעי : ואמר יי למשה לא תדחל מיניה ארי בידך מסרית יתיה וית כל עמיה וית ארעיה ותעביד ליה כמא די עבדת לסיחון מלכא דאמוראה דיתיב בחשבון : ומחו יתיה וית בנוהי וית כל עמיה עד דלא אשתאר ליה משיזיב ויריתו ית ארעיה : ונטלו בני ישראל ושרו במישרא דמואב מעיברא לירדנא דיריחו :

ל"י ל'וחסר ודגש · י' נקודות בתורה · ויורש · ל' ק' · סימן ושמתי בהם אות · ל · ה' · י"ז מלאים בתורה · ל'מל' בתורה וכל נביאים וכתובי' דכו' מל' במ"א חס' ויסיגו את צדקיהו דירמיה

ס ס ס

ס ס ס

וירא בלק בן צפור את כל אשר עשה ישראל לאמרי : ויגר מואב מפני העם מאד כי רב הוא ויקץ מואב מפני בני ישראל : ויאמר מואב אל זקני מדין עתה ילחכו הקהל את כל סביבתינו כלחך השור את ירק השדה ובלק בן צפור מלך למואב בעת ההוא : וישלח מלאכים אל בלעם בן בער פתורה אשר על הנהר ארץ בני עמו לקרא לו לאמר הנה עם יצא ממצרים הנה כסה את עין הארץ והוא ישב ממלי : ועתה

וחזא בלק בר צפור ית כל די עבד ישראל לאמוראי : ודחיל מואבאה מן קדם עמא לחדא ארי סגי הוא ועקת למואבאי מן קדם בני ישראל : ואמר מואב לסבי מדין כען ישיצון קהלא ית כל סחרננא כמא דמלחיך תורא ית ירוקא דחקלא ובלק בר צפור מלכא למואב בעידנא ההיא : ושלח אזגדין לות בלעם בר בעור לפתור ארם דעל פרת ארע בני עמיה למקרי ליה למימר הא עמא נפק ממצרים הא חפא ית עין שמשא דארעא והוא שרי מלקבלי : וכען

ג' בליש' דחילה · ג' בישראל · ג' עפר כנחם · כל' חס' וי"ו במ"ב · ל · י"ט זוגין ל' י"ד זוגין · ה' חס' ל' ו' · ל' · ה' דמטעי' בתורה · ל' וחסר

אשר עד מרבא חד מן י' נקידו' בתורה וסי' נמסר בסדר מדבר סיני : בנתיה ה' חס' וי"ו וסי' כל אורית' תענך · עקרון דיהושע · יבלעם דשפטים · באש תצתנה · וכל כתובים דכוו' מלאים במ"ו וסי' מגדו · דאר' ביתאל · שוכו · תמנה' : ואת ארצו ה' וסי' ויאמר יי' אל משה אל תירא · ויאמר יי' אלי אל · קומו וסעו ועברו · ויאמר יי' אלי ראה · ויאמר יי' אל יהושע : ויגר ב' בליש' דחילה וסי' מואב · ויגר מפניו ס"פ : הנה ד' סבירין והנה וסי' נמסר בסדר כי תשא :

אבן עזרא

ונירם · דברי משה והמם סימן מלך אמורי וגדוליו ולו שני פירושי' האחד מגזרת ניר ותהיה מלת ונירם מושכת עצמ' ואחרת עמה כמו והנבואה עודד הנביא וכן הוא ונירם אבד ניר חשבון ותהיה מלת ונירם כמו בתוך תהלי הערכך וכן היא והניר שלהם אבד שהוא ניר חשבון והפירוש השני שתהיה מלת ונירם מגזרת ירה ויוד אם יריתי והטעם כאשר ירינו אותם אבד חשבון : ונשים · מפעלי הכפל והחרק תחת קמץ קטן כמו ויסב אלהים את העם ויאמר ר' משה הכהן כי הדגשות לחסרון הא"לף בא"לף מלפנו מבהמות ארץ מגזר' תאשם שומרון ויש אומרי' כי חשבון היתה עיר סיחון לעול' וטעם בואו חשבון דברי המושלי' למואבים הבאים בשבי אל חשבון כי אם יצאה מחשבון משל למחנ' סיחון וכאשר ירינום דברי המושלים על לשון המואבים חשבנו כי תאבד חשבון ונעשה שממ' כל הארץ עד נופח או הם דברי משה : ויפנו · פירשתיו : אדרעי · אל אדרעי דרך קצר' : השאיר לו · אחד מישראל :

לאמורי בקמצות הלמד והטעם לידוע שהוא סיחון ועוג ולא היה במלכי כנען גדולים כשנים והעד אשר כגובה ארזים גבהו : ויגר מואב · כמו ויירא וכן גורו לכם : ויקץ · כמו הפוך וכמוהו נעלה ביהודה ונקיצנה : אל זקני מדין · יתכן שהיו החמשה מלכי' זקנים : ילחכו כלחוך · שנים בנינים : פתורה · כמו מצרימה אל פתור : ארץ בני עמו · והם ארמים וכן מפתור ארם נהרים ובדרש שבלעם הוא בלע כי זה ארמי ואם בעבור בעור אביו הנה בן אחשורוש אחשורוש קודם רק הם שנים : אשר על הנהר · פי' ארם נהרים : עין הארץ · פירשתיו : ארה

בעל הטורים

אשר עד מידבא · רי"ש נקודה וכאשר א"ש כי שרפה באש וכ' של ראש שלה : ויורש כתיב ויירש קרי שלא הורישו לגוריסם אלא ברחו מעצמם :

פרשת בלק

וירא בלק בא לגוק דמן של ישראל : בן צפור · שפף עליהם כצפור לקללם וזהו כצפור נודדת מן קנה כן קללת חנם לא תבא : וירא · שיראים נמל' לו חמה למשה : וירא · שנתק' רה חמה · מצינו ראייה לשון הבנה כמו כי שומע יוסף וכן לשון שמיעה כמו וכל העם רואים : ויגר · ב' במסו' ויגר שאול אשר הוא משכיל מאד ויגר מפניו · אף כאן בשביל שראו' שישר' מצלית ומשכיל' בכל ירא מפניהם : ילחכו · ב' במסורת ילחכו הקהל · ילחכו עפר כנחש בתרי עשר בפרשת רעה עמך בשבטך במדבר מענין הגאולה' והיינו דכתי' כשמע למצרי' יחילו לשמע צור לומ' כאשר נפל פחדם על כל האומו' כן יהיה לעתיד : ויגר מואב · והיינו דכתיב אלי מואב יאחזמו רעד : יושב ממלי · שיושב בנגדי ורואה אותי ואני איני יכול לראותו מפני הענניס שמקיפין אותו : אל בלעם בן בעור פתורה · בגימ' זהו פותר חלומות : הנה עם יצא · הנה עולה ס' לומר ס' רבואות יצא :

לכה

מ"ע ספורנו

ונירם אבד · וניר ומלכות סיחון ואשו ולהבתו ששם שרי בנאותי יאבד כי אחר שספרו בגאונו של סיחון ספרו כמו כן אבדן מלכותו על ידי ישראל : וישב ישראל בארץ האמורי · ומכל זה שספר התבאר שישראל או לא ישבו בארץ מואב אבל ישבו בארץ האמורי כמו שבאר יפתח באמרו לא לקח ישראל את ארץ מואב ואת ארץ בני עמון : וילכדו בנותיה · המרגלים שגלח משה לכדו את בנות יעזר ויורש · משה אחר כן הוריש את האמורי אשר ביעזר :

פרשת בלק

וירא אדם מפורסם למלומד מלחמ' באמרו הטוב טוב אתה מבלק בן צפור וכו' ראה שבקש ישראל לעבור בארץ סיחון ובשלא נתן לעבור החרימוהו נרא' שבנאו לא בדרך תחבולת מלחמה : ויגר מואב · אלי מואב שלא נתנו ישראל לעבור כמו שהעיד יפתח באמרו וגם אל ארץ מואב שלח ולא אבה : כי רב הוא · לא מפני תחבולת מלחמתם : ויקץ מואב · קצו מואב קצו בחייהם מפני בני ישראל בגוללים אותם : עתה · שנכנסו ארץ סיחון ועוג : ילחכו הקהל את כל סביבותינו · להחריב גבולם ולהכניעו : ובלק בן צפור · שהיה נודע לגבור ואיש מלחמה : מלך למואב בעת ההיא · ומכל מקום לא מלאו לבו להלחם בישראל כאמרו הרוב רב עם ישראל אם גלחום נלחם נס · ומזה שאמר יהושע ויקם בלק בן צפור מלך מואב וילחם בישראל אמר זה על ששכר את בלעם לקלל כמו שבאר באמרו ויושלח ויקרא לבלעם :

אולי

חזקוני

ונירם אבד חשבון עד דיבון · עיר חשבון אבדה יורם שלה משל כל הארץ עד דיבון שלא יירשנה עוד יורם משל מואב · ניר ל' יורם כמו למען היות ניר לדוד עבדי · ד"א ונירם ל' הפלגה כמו ירה בים ופי' ונשליכה מאדנים ואם באו לפרשו כתרגומו היה לו לינקד ונירם ני"ן בשטף : ד"א ונירם ל' ניר ותרישה כמו נירו לכם ניר ורעו יניד עליו : ונשים לשון שממה כלומר חרשנו והשימונו את עריהם : ונירם · על נקודת יבדילנו נהוציאנו וברכנו וכן הרבה : ונשים עד נופח אשר עד מידבא · נקוד עליו ללמד שאף להלן היה כן : ויירש את האמורי כתיב ויורש קרי : ויפנו ויעלו · נגד צפון ע"ש שכל ההולך מדרום לצפון הוא עולה דרך הבשן שבין ארץ בני עמון והירדן : ויפנו ויעלו · שאו שכל ארצו מארץ כנען לא קראו לשלום לו משום שנאמר גם לא תהיה כל נשמ' אבל סיחון שקנת ארצו משל מואב ועמון היתה קראו לו לשלום : ויצא עוג וגו' · כבר פירש בפרשת לך לך מפני מה זכה שהאריך ימים כל כך מנח ועד משה : אל תירא אותו · פרש"י שהיה משה ירא להלחם שמא תעמוד לו זכותו וכו' וא"ת אמאי היה משה רבינו ירא והרי בפרשת לך לך פרש"י שמתו היה מתכוין עוג שיהרג אברהם וישא את שרה אשתו שא י"ל ואפ"ה זכות הוא לו דהכי אמרי במסכת הוריות פרק כהן משיח אמר רב יהודה אמר רב לעולם יעסוק אדם בתורה ובמצות אפילו שלא לשמה שהרי בזכות מ"ב קרבנות שהקריב בלק מלך מואב זכה ויצתה ממנו רות בתו של עגלון בן בנו של בלק מלך מואב היתה ולכך כמו כן היתה ירא משה רבינו שמא תעמוד לו הזכות שהגיד לאברהם העברי כשנשבה אחיו עד שאמ' לו הק"בה אל תירא אותו : ויסעו בני ישראל · לאחר כבשון הגלעה שורו הגברים והביאו נשיהם וטפם שהיו שוכנים מעבר ארנון שבמדבר וישכו בערבות מואב שארנון ושד יבק :

סליקא סדרא דפרשת חקת

וירא בלק · וישמע בלק כמו וכל העם רואים את הקולות : ויגר מואב · כשראה שלא השוירו ישראל למואב את מה שכבש סיחון מהם אמר בלבו יש להם כח לישראל ורעו' לפשוט ידם עליהם והם לא ידעו כי קבלו ישראל ע"י סיחון : ויגר מואב · ולא עמון כמו שפרש"י בספר דברים נבי אל תתגר בם מלחמה : ויאמר מואב אל זקני מדין · שהיו שכניהם ובני בריתם כדכתיב המכה את מדין בשדה מואב שבאו בני מדין לעזור את מואב והכם בן בדד : עתה ילחכו · עתה שכבשו סיחון ובנותיה עיירות שהלכם מואב מעתה ילחכו ויעשו כליה בכל הנותר : כלחוך השור · בלשונו שהוא כסכין לפי שאין לו שינים למעלה כמו בבהמות טהורות : ארץ בני עמו · כתרגומו בני עמו של בלעם :

אולי

רלב"ג

אחר וזה כלו ממה שיורה שלא יתחייב שתהיה כונתו אלא לטהר המים אשר יקדש אי זה טמא אשר הזדמן וזה יתבאר ביאור יותר שלם כשנתן הסבות בכל אלו הענינים שזכרה התורה בזה · ולקח אזוב וטבל במים איש טהור · לפי שלא התנה באזוב שלא יהיה בו מלאכה כמו שהתנה במים למדנו שאחר זה לא תהי' המלאכ' שיעשו הבעלי' פוסלת מי נדה אפי' בגוף האזוב לא תהיה המלאכה פוסלת וג"כ לפי שהבדיל זאת המלאכה מהאחרת למדנו שאחר שנתקדשו המים באפר אין המלאכ' שיעשו הבעלים קודם ההזאת פוסלת המים ההם אלא שהוא מבואר שהוא צריך שלא יעשה מלאכה בגוף המים ההם כי הכתוב קראם מי נדה שלא ישתמש בהם אלא לזה התכלית כדי שלא יסור שם נדה מהם וצריך ג"כ שיהיו מי נדה נשמרים שנאמר למשמרת למי נדה וזה שאם היה האפר צריך שמור בעבור תכלית שיהיו ממנו מי נדה כ"ש שמי נדה צריכין שימור ועוד שהרי יש בהם אפר שהוא צריך שימור ומזה המקום יתבאר שאם לא הוכחו מי נדה במקום טהור הרי הן פסולין ואע"פ שהיו בתוך כלי חרס מוקף צמיד פתיל כמו הענין באפר והנה האזוב הוא הנקרא אזוב בלי שום לווי לא אזוב יון ולא אזוב מדברי והדומה להם ומה שהתנה שיהיה הטובל האזוב במי' איש טהור הנה אמר זה להוציא את האשה שנכללה במעשי' הקודמים ולפי שלא בא להוציא את הקטן שב לתאר אותו שנית בזולת מלת איש ואמר והזה הטהור על הטמא ולזה צריך בקטן שיהיה בן דעת כי ההזאה צריכה כונה שיהיה בעבור הטמא וזאת לא תשלם בקטן שאינו בן דעת וכבר באר' שמלת טהור תאמר בענייני הפרה במי שהוא טהור למעשר שני אע"פ שהוא טמא לתרומה והנה הוצרכ' התורה להזכיר בזה המקום זה התנאי כי אולי יחשב חושב שלא יצטרך זה לפי שמי חטאת אין מטמאין כמו שיזכור אחר זה ועוד שלולי זה התנאי הייני אומרים שהטהור שהזה הוא טמא ולזה למדנו התורה שהנוגע במי חטאת לצורך הזאת אינו טמא שנאמר ולקח אזוב וטבל במים איש טהו' ואומר והזה הטהור על הטמא ללמדנו שמפני הזאתו על הטמא לא נטמא ודאוי שתדע שלא יתחייב בזה המקום שיהיה הוא המזה כי התורה שמה זה הענין מלאכה אחרת ולזה אמר' ולקח אזוב וטבל במים איש טהור והזה על האהל ועל כל הכלי' ועל הנפשות אשר היו שם למדנו מזה שאף על פי שיטמא האהל הנה הוא מביא הטומאה בכל מה שתחתיו ואף על פי שאינו אוכל בפני הטומאה ולמדנו מזה שאינו צריך על כל הזאה טבילה אבל בטבילה אחת יזה על דברים רבים זה אחר זה מה שהתמיד האזוב להיות בו מים להזות ולמדנו מזה גם כן שבהזאה אחת יוכל להזות על דברים רבים אך שיזה על כל אחד מהם שנאמר ועל כל הכלים ועל כל הנפשות · וצריך שתהיה ההזאה בקצת הנגלה משטח הטמא לא מבית הסתרים שנאמר על האהל ועל כל הנפשות לא בתוך' ולמדנו מאמרו ועל הנפשות אשר היו שם כי גם הקטנים יטמאו בזאת הטומאה ולמדנו גם כן שצריך

אמרי נועם

ניר פיר"שי לשון מלכו' וקשה דה"ל ונירם בשוא ולא בפתח לכן נ"ל שהוא לשון השלכה כמו ירה בים : ויאמר ה' אל משה אל תירא אמרו רז"ל שהיה ירא שיהי' זכות לעוג וקשה והרי לא נתכוון אלא לרעה שיהרג אברהם וישא שרה וי"ל ביון שבאת הגלה ע"י יש לו זכות אע"פי שכיון לרעה כדמצינו גבי בלק שהקריב מ"ב קרבנות ואע"פי שהיתה כוונתו לרעה זכה ויצא ממנו רות כיון שהקריבו לכבוד הקב"ה :

שצריך שיכוין להזות על הטמאים שהוא מזה עליהם כי לא אמרה והזה על הטמאים אבל אמרה והזה על האהל לבאר שצריך שיכוין להזות על האהל ועל כל דבר שיזה עליו ומזה יתבאר שצריך שתהיה ההזאה במי שמזה עליו מכח המזה לא מכח כחו ולזה אם הזה על האחד וכטפו המים על השני הזאתו פסולה וצריך גם כן שתהיה ההזאה מהאזוב לא מיד המזה ולא ממוט הנאגד בו · ועל הנגע בעצם או בחלל או במת או בקבר · הנה הקדים העצם לחלל כי העצם אינו אבר והחלל הוא אבר שלם שיש בו בשר גידין ועצמות ואחר כן זכר המת שהוא כלל הגוף והלך עלה בזה בהדרגה מהקטן אל הגדו' ולפי שענין הנגיעה בקבר הוא בלתי מתיחסת לנגיעה בעצם או בחלל או במת כי היא איננה נגיעה במת ולא בחלק ממנו אבל נגיעה באהל סתום אשר בו כלל המת הנה לזאת הסבה לא זכר אותו קודם המת :

והזה הטהור על הטמא ביו' השלישי · למדנו מזה שההזאה לא תהיה אלא ביום וקטאו ביו' השביעי וכבס בגדיו ורחץ במים · למדנו מזה שההזאה קודם לטביל' לא טבילה להזאה כשהיתה ההזאה ביום השביעי אבל אם לא הזו עליו ביום השביעי הנה יזו עליו אחר זה אם קודם טבילה או אחריה. אך צריך שתהיה ההזאה ביום איך שתהיה כי התורה הקפידה בזה : ואיש אשר יטמא ולא יתחטא ונכרתה וגומר · רוצה לומר אם נכנס למקדש כמו שביאר ואמר כי את מקדש ה' טמא ומזה מי הנדה יכבס בגדיו · אי אפשר שנבין מזה שיהיה המזה טמא שהרי באלה התורה שטהור כי התנית בהזאה שתהיה על ידי טהור ואמרה שהוא יזה על האהל ועל כל הכלים ועל הנפשות ואם היה המזה טמא הנה אחר שהזה על האהל לא יוכל להזות על השאר ולזה יהיה הרצון בו שאם היה אפשר בו להזות במי הנדה שהוא נוגע רוצה לומר שהיה בהן כדי הזאה הנה הוא טעון כבוס בגדים אם לא היה בהן כדי הזאה ונגע בהם יטמא עד הערב וטעון כבוס בגדים · וכל אשר יגע בו הטמא יטמא וגומר רוצה לומר שמי שנטמא במת ונגע באחר הנה זה שנגע בו הוא גם כן טמא ולזה הוא מבואר שהטמא מת הוא אב הטומאה לטמא אדם וכלים · והנפש הנוגעת תטמא עד הערב · למדנו מזה שהנוגע בטמא מת איננו טמא בטומאת שבעה אבל טומאת ערב ·

זה ביאור דברי זאת הפרשה

מצד עצם הדברים שנזכרו בה ועוד יתבאר זה ביאור יותר שלם בזה המקום אם זכידתנו הסבות בכל מה שנכלל בזאת הפרש' והנה להעמיד על סבות כל אלו הדברים ר"ל למה היו מעשי הפרה ומי הנדה בזה האופן ולמה היתה טומאת מת בזה האופן מהטומא' למעלה מאשר הטומאו' אמנם מקדימים תחלה מה שביארנו בפרשת ויהי ביום השמיני שכל מה שהיה הב"ח יותר נכבד היתה טומאתו יותר חמורה להורות על מציאות הצורה ושהיא בו נכבדת כי מה שנפקד ממנו דבר יותר נכבד הו' ראוי שנחשבהו ביותר חסר מצד ההשקפה אל מה שנעדר ממנו ובהיות הענין כן והיה צורת האדם יותר נכבדת לאין שעור מצורת שאר הב"ה הנה מן הראוי היה שתהיה טומאת המת ממנו יותר חמורה כמו שביארנו בפרשת שמיני ולפי שבמות האדם נפקדה מקומר הצורה האנושית ונפקדה גם כן מהצורה האנושית מלאכתה המיוחדת בה מאשר היא כח בגוף והוא קנין השגת המושכלות חדשות אשר מדרכם שיושגו באמצעו' החוש והדמיון והכח הזוכ' כי אחר הפרדה מהחומ' אי אפשר שתשמש בזאת המלאכה כי אין לה כלים שיעמידוהו על זה אבל תשאר לו על מה שהשיגה מהמושכלות בעת דבקותה בחמר הנה להעיר על זה השרש הנפלא אשר הטעות בו מרחיק האדם מן השלמות האנושי התחכמה התורה להרחיק ענין המלאכ' מהפר' כאלו העירה בזה שנפסק מזה הב"ח תכליתו מצד מה כי הב"ח נבראו לעבודת האדם כמו שהתבאר' במקומותיו וכמו זה הענין נכפל זה הענין בעגלה ערופה שהיתה באה גם כן על מיתת האדם ונוה שם גם כן לזאת הכונה שהמקום שתערף בו לא יעבד בו ולא יזרע ולא רצה שתשמש אבל שתערף כדי להרחיק שלא ישתמשו בה כלל לתועלת האדם אשר הוא בלבד מה מהתכלית המכוון בו' ולזה נתבאר מזאת הכונה שהעגלה ערופה אסורה בהנאה ולזאת הכונה בעינה היתה המלאכה פוסלת בכל מעשי הפרה וגם במים שיושם בהם האפר דקדקה התורה בזה כדי להעמידנו על זאת הכונ' הנפלאה מצד האותינו ההכפל בהקפדת התורה בזה בכל מעשי הפרה כי זה מה שיפקח עינינו בזה בהכרח והנה היתה היא עגלה וזאת פרה להעיר על שאשר המיתו היתה סבה אל שמת בלא עתו ר"ל החלל שנמצא באדמה ולא נודע מי הכהו כי כבר יטעו בזה רבים שיחשבו שאי אפשר זה · וזה ממה שימשך ממנו הפסד גדול בדעות התוריות ובעיון ובעניינים המדיניים ויבטל טבע האפשר אין זה מקום החקירה בזה והנה היתה נקבה זאת הבאה על טומאת מת כי היא חטאת כמו שזכר באמרו והיה לך למשמרת למי נדה חטאת היא ומשפט החטאת שהיתה נקבה ולזאת הסבה התנה שלא יהיה בה מום כמו הענין בשאר החטאות ולזאת הסבה גם כן היתה באה נקבה בעניין החלל שנמצא באדמה כי הוא כמו חטאת ולפי שסבת המות לא תהיה מצד הצורה כי אם מצד החמר והכחות המתפעלות שיתגברו על הפועלת והי' הדם הוא הנושא הראשון לשו ההפסדי' שהם סבת המות אם בסבת היותו בלתי שלם ההויה אם מצד עפוש יתערב בו היתה כונת התורה שתהיה זאת הפרה שלמה באדם והיה זה גם כן נבע האמר הבא מן הארז והאזוב אדום לזאת הסבה והנה היתה נעשית חוץ למחנה המתכות להעיר על הטומא' החזקה שהיא מסירה מעל טמא מת וכאלו היא נושא הטומאה ההיא ולזה הוסיפה בתכלית מהטומאה עד שכל המתעסקין בה בתחלה ועד סוף הם טעונין כבוס בגדים ולזאת הסבה גם כן היו מי הנדה מטמאין הטהורים כשלא ישתמשו בהם לצורך הזאת כי או אי אפש' זה כי מן הסקל שיהיה הדבר האחד בעצמו מטמ' ומטמאו יחד בעת אחד וכבר יתבאר בגזרת האור הסבה בזה באופן יותר שלם בנמשך לזה מדברינו והנה היתה שחיטתה והזאתה מדמה במקום שיהיה נכח פני אהל מועד להעיר שהצורות כלם הם שופעו' מה' יתע' ועולות אליו בהדרג' ולזה היו שם ז' הזאות על כל הזאת טבילה להורות על שמיני הצורות הם ז' והם נבדלות אחד זו מזו עד שלא יפול יחס בין הגבוהה לשפלה ממנו והנה היותר שפלה והיא הצורה האחרונה היא צורת היסודות ואחריה תהיה השנית צורת המדמי החלקים המורכב מהיסודות והם צורת הדומם ואחריה תהיה הג' צורת הצומח ואחריה תהיה הרביעית צורת המרגיש ואחריה תהיה החמשית צורת האנושית רוצה לומר המדברת ואחריה תהיה הו' צורת המלאכים שהיא שכל משכיל בפעל תמיד והיא העלולה מהשם יתעלה ואחריה תהיה השביעית יתעלה והיא הצורה הראשונה והוא מבואר שאלו הצורות הה' הראשונות הם יחד באדם ומצורות האדם נעמוד על מציאות הצורות הנבדלות ומהם נעמוד על מציאות השם יתע' וזה מבואר למי שעיין בפילוסופיא ואין זה מקום זאת החקירה ולפי שענין הטמאה היה לתכלית שנעמוד על מציאות הצורה כמו שהראנו הביאור בזה בספר ויקרא הנה ראוי שתסור זאת הטומא' כשימצא לנו דבר אחר יעמידנו על מציאותה כמו שיעמידנו על זה ענין הטומאה ולזה הנה ענין מעשה הפרה מכוון לזה התכלית ולזה תמצא שכיון שיעדרו מהפרה כל צורותיה כשתשחט תחלה ואחר היתה נשרפת ואחר הגיע האש בגופה היה משליך בתוכה עץ ארז ואזוב ושני תולעת להורות שהמרגשת תעדר תחלה מהחי ואחר תפסד הצומחת וזה יורה על התחלפות מדרגו' אלו הצורות זו מזו כי אשר היא במדרגת הצורה והשלמות לא תמצא נפרדה מאשר תהיה ממנה במדרגת ההיולי ובזאת ההישרה נתישר אל הצורות האדם היא למעלה מאלו הצורות ושהיא תעדר תחלה בעת המות ולהעיר על זה רצה שיפקד מהפרה בחייה מה שהוא משל ודמיון · מה לשכל האנושי והיא המלאכה הלא תראה שקצת בעלי חיים יעשו מלאכות נפלאות כמו עשיית הדבורים ואריגת העכבים עד שידמו לדמיון מה למה שיסודר מהשכל מהמלאכה ולהורות על מלאכ' הפסד השכל בקניין מושכלות חדשות אחר המות רצתה התורה שבמעשה הפרה לא יהיה עמהם התעסקות במלאכה זה דבר יעמידנו על שתי פנות גדולות מהעיון האחד כי היא בזה נתיישר אל שהשכל האנושי איננו נפסד בהפרדו מהחמר אבל יפקד ממנו קנין המושכלות שלא השכיל אותם בחייו והנה זאת הפנה הגדולה טעו בה כל הפילוסופי' שהגיעו אלינו דבריהם · והשנית הו' שאחר המות לא יקנה השכל מושכל חדש לא השכילו בהיותו עם החמר וזו היא ג"כ פנה גדולה נבוכו בה רבי' מהקודמי' בהשארות וזה מבואר למי שעיין בדברנו בספר הנפש ובא' מספר מלחמות השם

ולאור שתדע שהצורות הנפשיות כלם סרו מהחי במותו ואף על פי שנשארו תמונת האברים בעצמ' כי אין בהם כח לפעול פעולה מהפעולות אשר להם מאשר הם חלק מבעל נפש וזה דבר יעיר על מציאות הצורה כי לא תמצא במת שנפקד ממנו דבר זולת הצורה והנה להעיר על זה היתה הפרה נשרפת בכללותה על מערכתה ולהעיר על הבדל הנפש הצומחת מהמרגשת כי היא תמצא נבדלת בצמחים הושם בה עץ ארז ואזוב שהם הגדול והקטן מהצמחים להעיר שבכולן תמצא נפרדת וגם בחי תמצא נפרדת בצמר ובשער ולזה הושם שם שני התולעת שהוא צמר צבוע בתולעת שהוא ג"כ מהצמחים והנה השתדלה התורה להעמידנו על מציאות הצורה לפי שהוא דבר נעלם מהקודמים לפי מה שנתבאר מדברי הפילוסוף מדעותיהם במה שאחר הטבע ומי שלא יודה במציאותה יסור ממנו כל שלמות אנושי ולא יודה במציאות ה' ית' ולהסירנו אמנו הנמשכי' לתורתו מהכשל במומי הדעות הנפסדות ההם התחכמה בזה האופן להמציא לנו אלו התחבולות הנפלאות אשר ישרו בהכרח זה העורון ממנו תמיד וכדי שיתבוננו בכלל' בזאת המצוה צותה התורה שיסתכלו בשחיטת' ובשריפתה וישימה עיניהם ולבם בה ישתכח יתעלה יוצר הכל שתכן אותנו זאת התור' השלמה אשר תחכימנו עכ"פ ותישירנו אל השלמות האנושי ותמשכנו אליהם בעבותות התחבולות הנפלאות תפקחנו בהם עיני עורי' כל שכן עם מה שהישירה אל קנין השלמות זאת המשפחה המתעסקת בענייניםם אלו ר"ל העבודה בקרבנות והסיר הטומאות החמורות והוא משפחת הכהנים וכדי שלא יחשוב אדם כי טומאת המת הוא מפני העפוש שהוא מזיק לקרובים אליו ביארה התורה שאפילו עצם אדם הוא מטמא וזאת הטומאה החמורה אף על פי שאין בו עפוש והנה היתה יותר חמורה טומאת המים שיש בהם כדי הזאת מטומאת המים שאין בהם כדי הזאה לפי שהמים שיש בהם כדי הזאה הנה בכחם להסיר טומאת מת וכדי שיתבאר זה מהם רצתה התורה שיטמאו אדם לטמא בגדים שעליו להעיר שהם נושאים הטומאה ומושכין אותה אליהם ואמנם המים שאין בהם כדי הזאה איך זה בכחם אם לא יחובר להם עוד מהמים ולזה לא היתה עוד טומאתם חמורה כטומאת האחרים ובכאן נשלם מה שכוננו ביאורו בזה המקום מטעם אלו המצות יתברך היכול אשר חננו למצא האמת בזה ויתרומם על כל ברכה ותהלה :

התועלת הראשון הוא במצות והוא להודיע דין מצות פרה אדומה ואיך מעשיה ואולם התועלת המגיע ממנה היא הטהרה מטומאה מת החמור' ליסב בלב הטמאים שזאת הטמאה הוסרה מהם כי לא ידמו שיסור זה הרושם ממנה בזולת מעשים נפלאים ועם זה כבר יגיעו ממנו תועלות נפלאות בעיון כמו שביארנו בטעמי' זאת המצוה :

התועלת השני הוא בדעות והוא מה שסמכה התורה ענין פרה אדומה לענין זכירת הקרבנות ומתנות כהונה כי זה ממה שהישירנו לעמוד על הכונה אשר בעבודה היתה זאת המצוה בזה התואר כי ענין הקרבנות והטומאו' והטהרות הם לכונה אחת בעינה כמו שיתבאר מדברינו בביאור ספר ויקרא ולזה זכר שם ענין הטומאות והטהרות אחר זכירתו ענין הקרבנות כמו שביארנו שם :

התועלת הג' הוא במצות והוא להודיע ענין טומאת מת ומשפטה והנה התועלת בזאת המצוה מבואר ממה שזכרנו בזה המקום ובפרשת ויהי ביום השמיני :

התועלת הד' הוא במצות והוא להודיע דין טומאת מי נדה וטהרתן והנה התועלת בזאת המצוה מבואר ממה שזכרנו והוא גם כן ממה שיפול מבוכה חזקה איך יהיה זה שהמטהר יטמא ויביא זה בהכרח להעמידנו על הכונה אשר בעבודה היו אלו המצות בזה התואר :

ויבאו בני ישראל כל העדה. עד סוף הפרשה · ולא היה מים לעדה הנה סמך זה למית' מרים להעיר שמיתת הצדיקי' עושה רושם ואחשוב שגם מרים היה מושכת לב ישרא' בחכמת' לעבוד השם יתעלה וכאלו אמר שאם היתה מרים בחיים לא הרסו ישראל בזה האופן לשאל המים ממשה בדברי קנטורין כאלה או יהיה הרצון בזה להעיר שאלו היתה מרים בחיים היו נמלכים בה משה ואהרן במה שצוה השם יתעלה אותן ודברתם אל הסלע והיתה היא סבה לשמרם מהכשל בזאת המצוה כי היא היתה נביאה גם כן והיתה גדולת השני' מהם וידמה שהיו חולקים כבוד לה לקחת עצה ממנה או יהיה הסמיכות בזה להעיר שיחד נגזרה מיתתם על שלשתם כי בעת מיתתה בא זה המקרה אשר נמשך ממנו גזרת המות על משה ועל אהרן ובמעט זמן מתו כלם כאמרו ואכחיד את שלשה הרועים בירח אחד ואיננו רחוק מה שאמר רז"ל על צד הדרש שהמים היו באים להם בזכות מרים כי המופתי' יתכן שיתחדשו ע"י אי זה שיהיה נביא והנה הראו העם בדבריהם כי יותר נבחר היה להם המות מאלו החיים שהם חיי צער עם שימשך להם המות בסבת הצמא והתרעמו על משה בהוציאו אותם מארץ מצרי' למות במדבר וזכר כי משה ואהרן להתרחק משמוע אלו הדברי' הקשים מהעם נתרחקו מהם ובאו אל פתח אהל מועד ונפלו על פניהם לשם ית' לתת לישראל בקשתן כי המופתים יתחדשו ע"י הנביא באמצעות תפילתו לש"י או אפשר שנפלו על פניהם לקהל לבקש מהם על דרך תחנוני' שלא יכשלו בכמו אלו הדברים לירא' פן יחרה אף הש"י בהם וכבר היה תועלת עוד בהתקרבם אל פתח אהל מועד כי השם יתע' אמר למשה שכבר ידבר עמו מעל הכפרת מבין שני הכרובי' את כל אשר יצוה אותו אל בני ישר' והיו בזה שתי תועלו' האחד להישיר וליישב בלבם דבר הקדושה הנפלא אשר במקום ההוא והב' כי מזה יתישרו גם כן לעמוד על הכונה אשר בעבודה צותה התורה לשום על ארון העדות הכפרת ושני הכרובים · קח את המטה · ידוע שאין הכונה בלקיחת המטה ראיה שירצה הש' יתע' שיכה במטה הלא תראה אמרו ואת המטה הזה תקח בידך וגומר · וכבר היו בו אותות רבים בזולת הכאה ועוד כי במכת הברד זכר בביאור שלקח משה המטה בידו ולא הכה בו ולזה הוא מבואר שלא היה מחוייב מזה המאמר שיהיה רצון ה' ית' שיכה משה במטהו על הסלע · ודברתם אל הסלע וגומר · הנה זה המאמר יסבול שתי כונות מפני שתוף מלת אל האחד הוא שידברו לסלע ויאמרו לו שיוציאו מימיו מזולת שיכו בו והשני הוא שידברו בעבור הסלע כטעם אמרי לי אחי הוא ובזאת הכונה השנית הבינו משה ואהרן זה המאמר ומפני שצוה ה' ית' לקחת המטה הבינו שיהיה הרצון בזה שיכה בו משה את הסלע כי הוא נזה בלקיחת המטה ומשה ואהרן נזו בדבור אל הסלע ואמנם רצון ה' ית' היתה בזה הכונה הראשונה שזכר בו כדי להישיר ישראל יותר להאמין בו בדרך שיהיו ראוים לירושת הארץ בשלם שנפני' כי בהכאת המטה היה אפשר שיפול בלבם קצת ספק ויחשבו כי אולי היה מטבע זה המטה שיבקע הסלע בהכותו בו כמו שאמרו רז"ל ולזה אמר יען לא האמנתם בי להקדישני ולפי שחסרון אמונת ישראל בש' ית' היתה סבה אל שצוה ה' ית' לדבר אל הסלע כדי שיתפרסם להם עוצם גבורת ה' ית' הנה אם כן יתאמת שהן היו סבה לכעוס ה' ית' במשה ואהרן ולזה ספר משה בפרשת ואלה הדברים גם בי התאנף ה' בגללכם לאמר גם אתה וגומר ואמ' בפרש' ואתחנן · ויו' התאנף בי על דבריכם וישבע לבלתי עברי וגו' : ואפשר עוד שתהיה הכונה בזה כי הם היו סבה לכעוס משה עליהם והכעס היה סבה אל שנעלמה ממשה כונת השם יתע' במ' שצוה ואמר ודברתם אל הסלע ונתן מימיו ואפשר שכבר נתחברה לזה סבה אחרת והוא כי מפני שישרא' לא היו באופן מהמעלה והחשיבות שהיו ראוים שתנתן להם הארץ על ידי משה רבינו היה רצון ה' ית' שלא יביא אותם משה אל הארץ וזהו אמרו בפרשת ואתחנן ויתעבר יי' בי למענכם וגומר ואולם היה זה על צד העונש לישראל כי לו היה זה על יד משה היה מכלה אותם האומות כרגע לעוצם דבקותו בש"י ולחריצותו להיטיב לישר' ולזה תראה שכבר כלה במעט זמן אנשי הארץ אשר נתנה לנחלה לראובני ולגדי ולחצי שבט המנשי · ואמנם יהושע בן נון לא היה כחו יפה כל כך ונתעצל במלחמות ההם כמו שנתבאר בספר יהושע ולזה נשארו מהאומות ההם מה שהיה סבה למכשול ישר' בתועבותיהן ולהביא עליהם מכות גדולות כמו שנתבאר בספר שופטים כי השם ית' השאירם לנסות בם את ישראל · המן הסלע הזה נוציא לכם מים · ר"ל שלא יתכן זה אם לא מצד שלא יחדשהו השם ית' ויך את הסלע במטהו פעמים · ידמה שפעם ראשונה שלא יצא ממנו מים לפי שכבר עבר על מצות השם ית' ואחר זה התפלל משה לה' ית' והכה שנית ויצאו ממנו מים רבי' כדי שלא יתביים משה ולא יתחלל השם הנכבד שלולא זה אולי היו אומר בו מבלתי יכולת השם ית' לתת להם מים קרה זה לא בסבת עבור משה על דברי ה' ית' ולזה שמע ה' ית' לקולו ואע"פ שלא היה זה הנרצ' ממנו וכמו זה אמר מקים דבר עבדו ועצת מלאכיו ישלים · וכזה תמצא שאמר משה לפרעה התפאר עלי

קומץ מנחה

פרשת חוקת

ויקחו אליך פי' עפה אחר המגפה שנטמאו בפתיב הוצרכה לטהרה : פיר"שי לעולם היא נקראת על שמך וכו' כי ע"י שמשה התפלל על ישראל וביטל הגזרה מחטא העגל וע"י"כ באה הפרה ארומה לכפר וא"כ הוא הגורם ולעולם היא נקרא' על שמו וגם ע"י שכל פרות שנעשה לדורות היה צריך להשים בה מאפר פרה של משה ע"כ תמיד היא נקראת על שמו : ארומה תמימה שאם היה לה שתי שערות שחורות פסולה כפי' רש"י ונ"ל כלפי דאי' במדרש שהי' לה שתי שערות על גבה וכיון שנעשה בה מלאכה היו אלו שתי שערו' נושרות ומעשה בגוי אחד שעשה עמה מלאכה ואח"כ ביקש לרמות לישראל למכור אותה בחזקת שלא נעשה עמה מלאכה מיד ברקו חכמים אחר אלו שתי שערות ומצאו שנשרו מיד ידעו שנעשה בה מלאכה והיא פסול לפרה ארומה · וסד"א כיון שאלו שתי שערות לא צריכין לגופה דפרה אלא לסימנא בעלמא וה"א אפי' אם הם שחורות תהי' הפרה כשירהקמ"ל אם היה בה שתי שערות שחורות פי' אפי' אלו שערות האמורות פסולה : אלעזר הכהן למדנו שצריך שיהא בכהונו מלובש בבגדי כהונה והסבגדי לבן ואפי' אם כה"ג עושה אותה יעשנה בבגדי לבן : חטאת הוא לכך היתה באה פרה כי משפט החטאת להיות נקיבה ורשי פירש לומר שאסודה בהנאה כקרשים ותיסה בלי קרא אסורה בהנאה דהא באה מתרומת הלישכה והוא קודש גמור וצ"ע: מקרש ה' ולמטה נאמר משכן אולי רמז למקרש מעלה ומטה ודברי חז"ל ירועים : ולא היה מים נסמכה מיתת מרים לזה· לפי מפני שלא הורירו דמעות מים על מיתתה ניטל מהם המים ומכאן ג"כ פסק שכשמת בשכונה שופכי' המים ועוד רמז מרכתי' כי מות נמות וכמים הנגרים ארצה : ולו נוענו ולא הוליך אהרן המחתה להצילנו ולכן בנחשים לא התפלל עליהם מעצמו עד שבאו ואמרו התפלל אל ה': אנחנו ובעירנו אם אר'חטא בהמות מה חטאו שחמות בצמא : המטה הוא מטה אהרן שנ' בו לאות לבני מרי : חטא משה היה במה שנ' ויבא משה ואהרן מפני הקהל אל פתח אוהל מועד. שהי' לה'להוכיח ישראל ולעמוד בפרץ באמור להם מרוע תריבו את ה'הירו הקצר ובאלה רבות והמה לא עשו כן אלא נסתרו אל פתח אוהל מועד כמו בורחים ולכן נענש ג"כ אהרן : לכן לא תביאו וזה היה ג"כ לעונש לישראל כי אלו הביאום משה לא"י לא הי' גולים ממנה וכמה דברים שהפסידו כדאי' בדברי ח"זל : וישלח מלאכי' וגו' זה נעשה כדי להקשות לב סיחון כשיראה שישראל בקשו בתחנוני' גדולי' לארום ומואב ולא הניחום לעלות יאמר לא נופל אני מהם בכח וגבורה וע"כ נלחם בם ונפל בידם : ויאמר אליו אדום נכנסו כל העם בעצת המלך : כל העדה אע"פי שמלך אדום יצא לקראתם לא נפקד מהם אפילו הנחשלים: דרך האחרים פי' ר"י חסיר זה אהרן שהוא התייר הגדול שפי' רש"י: כי אין לחם לאסוף לשנה או שנתיים ואין מים אע"פי שהיה להם תבאר אין סומכין על הנס אז

קומץ מנחה

או אולי נתרעמו לפי שראו שבמתת מרים נסתלקו המים ובמית' אהרן נסתלקו העננים אע"פי שחזרו בזכות משה רבנו היום או מחר ימות גם משה ויסתלק הכל כמו שהי' באמת : והביט אל נחש וחי וזה נס בתוך נס כי בהטבע הנשך מכלב לא ישתה מים מכלי שלא יראה צורת הכלב בבואו דמיא כדאי' ב"פ יה"כ וכאן והביט אל הנחש וחי :

הסלה פרשת חוקת

למתי אעתיר לך להשענו שהשם ית' יקים את דבריו · אשר רבו בני ישראל את יי' ויקדש בם · ר"ל שנקדש בם לגזור מיתה על משה ואהרן כטע' בקרובי אקדש או יהיה שב אמרו בם אל משה ואהרן שזכר בפסוק הקודם עם היות ריב ישראל ומעוט אמונה בשם ית' סבה לזה כי נענשו מפני זה שיפקדו מהם משה ואהרן כדי שלא תהיה להם ירושת הארץ באופן שלם שלא היו רואים לזה מלאך מרים כמו שזכרנו · וישלח מלאך ויוציאנו ממצרים · רמז בזה למשה כי הנביא יקרא מלאך וכבר אמר אחיך ישראל כי את עשו ליעקב ועשו הוא אבי אדום · לא נעבור בשדה ובכרם להשחית הפירות ולא נשתה מי באר שלא יחסרו המים הראוים לשתיה לאנשי הארץ אך נשתה ממי הנהרות והאגמים הם ומקניהם כי בזה לא יגיע נזק באנשי הארץ כאשר ראו ישראל שלא נתרצה בזה אמרו כי אולי ירצה שיגיע להם תועלת מהמים שישתו עם ישראל ומקניהם ולזה שאלו להם שאם ישתו מימיו ישראל ומקניהם יתנו מכרם וספר שאחר זה כשנסעו מקדש באו הר ההר ושם רצה השם יתע' שימות אהרן וכתקדש שעזר להיות כהן גדול בלבישת בגדי אהרן ומזה המקום אפש' ללמדנו שבזולת משיחה יתקדש כהן גדול בלבישת בגדי כהונה לבד וכבר נתבאר זה ג"כ במה שקדם והנה היה זה לפי הנראה בזולת חלי קדם לאהרן אך שרצה ה' ית' שיאסף אל עמיו אהרן בעבור מי מריבה וזאת המיתה היתה כשנפקד ממנו אך הוא עלה במדרגה גבוה מהחיים האמיתיי' בהפרד נפשו מהחמר · ויראו כל העדה כי גוע אהרן · אפשר שירצה בזה כי מפני שהיה מותו בראש ההר שהיה מקום נראה מרחוק ראו זה כל העדה או ירצה בזה והוא היותר נכון · כי כלם הבינו וראו מה שנפקד מהם במותו כי הוא היה משתדל בחריצות בהנהגת ישראל והיה מישיר אותם אל הטוב ומרחיק מהרע בתכלית מה שאפשר ולזה בכו אותו כל בית ישראל ל' יום · וישמע הכנעני מלך ערד יושב הנגב · סמך ספור זה המקרה לספור מיתת אהרן ללמדנו שני דברים האחד שמיתת צדיק עושה רושם ולזה הגיעם תכף מהנזק שנלחם הכנעני בישראל ושבו ממנו שבי והשני שנתן ה' ית' שכרם לישר' על ספדם אהרן בזה האופן הנפלא ולזה נלחו הכנעני ההוא והחרימו אותו ואת עריו כאלו הזהירתנו התורה בזה שלא נתרשל בהספדו של צדיק · כי בא ישראל דרך האתרים · ר"ל דרך התרים הארץ ומרגלים אותה מהיכן היתה נוחה ליכבש ולזה חשב שירצו להלחם עמו והכין עצמו להלחם עם ישראל · והחרמתי את עריהם · הנה זה החרם הוא להשם כמו הענין בחרם עכן ועניינו לכלות ולהחרים הערים ההם · וידבר העם באלהים ובמשה · הנה אלו נתרעמו בזולת סבה כי לא היו צמאים למים ולזה לא תמצא שישתדל משה לתת להם מים והם גם כן לא שאלו אלא להסיר מעליהם הנחשים השרפים ולזה יהיה הרצון באמרו אין לחם ואין מים כי אין מדרך המדבר להמצא בו לחם ולא מים כי היא ארץ ציה וכאלו שהיה אמרו אין לחם בלתי מחוייב שיהיו חסרים לחם כי כבר היה להם לחם והוא המן כאמרם ונפשנו קצה בלחם הקלוקל כן אמרם ואין מים לא יחויב שיהיו חסרים מים ולפי שהיו מתרעמים על הש"י ועל משה בזולת סבה הביאם על זה שלא השם יתעלה כהן הנחשים השרפים הנושכים ומזיקים בזולת שיצטרכו אל זה למחיתם וזה כי הב"ח הטורפים ממיתים זולתם בעבור השגת טרפם אבל הנחש לא יזון ממה שימיתהו ולזה תהיה השחתתו זולתו מפני רוע טבעו כי אין שם סבה תביאהו אל זה · עשה לך שרף ושים אותו על נס וגו' · אחשוב שכבר רצה הש"י שישאר רושם מזה הענין לישראל להיותם להם לזכרון לשמרם שלא יספרו לשון הרע הלא תראה כי נחש הנחשת היה נשאר עד ימי חזקיהו והוא כתת אותם כמו שנזכר בספר דברי הימים ועל זה הפלא רצה הש"י שכאשר יביט אל נחש הנחשת כל מי שהוא נשוך ימלט מהמות וכדי שיוכלו להביט בו כלם הושם על נס והנה היה בקיו' מציאות נחש הנחשת תועלת ליסר ישר' מלשון הרע ולישב בלבם ענין המופתי' אשר האמונה בהם הוא הגדולה שבפנות התוריות · כי ארנון גבול מואב · ר"ל שהעיר ההיא הוא גבול מואב בין מואב ובין האמורי וזה שהעיר ההיא היתה ממואב ומשם והלאה היתה מהאמורי ולזה נקרא גבול מוא' ואמר ג"כ שהוא יוצא מגבול האמורי · בספר מלחמות ה' · אחשוב שהיה זה הספר נכתבו בו כל ספורי מלחמות יי' · את והב בסופה ואת הנחלים ארנון · ר"ל שעיר את והב היתה בסופה והוא הסוף שיגדל סמוך לנהרות וארנון היה את הנחלים וכלן היו מגבול מואב והודרכו ישראל לסבוב גבול מואב שלא יכנסו בארץ מואב כי לא רצה הש"י שיסבבו להתגרות בה מלחמה כמו שאמר אל תצר את מואב ואל תתגר בם מלחמה וכן היה מגבול מואב מה שהיה מתקבץ מהנחלי' שהיו נשפכים יחד למקום אחד והיה המקובץ נחל גדול והיה נקרא אשד הנחלים וזה הנחל היה נוטה בתנועתו לשבת ער ר"ל לשבת ער ויהיה שבת שם מקום וכן ער והנה אשד הנחלים הי' סמוך לגבול מואב ולזה נתבאר מזה שאלו המקומות כלם הם בגבול מואב וזהו אמרו על כן יאמר בספר מלחמות השם וגו' · להביא עדות שארנון היה גבול מואב ומזה המקום יתבאר שישראל היו הולכי' סביב ארץ מואב ולא רצו עבור בגבולו ולזה אמר בלק והוא יושב ממולי · ומשם בארה · ר"ל כי מעבר ארנון נסעו ובאו אל מקום הבאר והוא במדבר כמו שאמר אחר זה וממדבר מתנה והוא המקום שצוה השם יתע' שיחפרו בו באר ויתן להם מים ואפשר כי לזאת הסבה נקרא המקום שבאו בו באר ולפי שהיה המקום ההוא בלתי ראוי שימצאו ממנו מים שרו ישראל על הפלא שעשה להם השם יתעלה בנתינתו להם מים מהבאר ההוא והנה דבר השירה הזאת עלי באר ענו לה · ר"ל כאלו היה אומר זה לזה שורלו בעבור הבאר זה השיר והוא אמר באר חפרוה שרים כרוה נדיבי העם במחוקק במשענותם ואמ' תחלה עלי באר ענו לה כאלו דברו עם הבאר שיעלה ר"ל מי הבאר להעיד על עליית המים בגבורה מהמקום ההוא שלא היה ראוי לזה · באר חפרוה שרים וגומר · ר"ל כי להיות העפר ההוא עפר תיחוח לא הוצרך למי שיתעמל בחפירתו אבל השרים ונדיבי העם כרוהו וחפרוהו במשענותם והוא המטה אשר בידם כמו המחוקק שיכתוב בעט הסופר בזולת עמל כן חפרוה וכרוה בקלות במשענותם ומעפר כזה לא היה ראוי שיצאו להם מים ועם זה היו עולים מים רבים ממנו שהספיק לכל העדה · וממדבר נסעו ובאו אל מתנה וממתנה לנחליאל ומנחליאל לבמות ומבמות לגיא אשר בשדה מואב בראש מקום גבוה וחזק שם היה מביט אל פני הישימון והו' ארץ שממה והנה אלו כלם הם שמות מקומות והנה לכל אלו המקומות שמות אחרים בפרשת אלה מסעי · וישלח ישראל מלאכים אל סיחון מלך האמורי וגומר · וירש את ארצו מארנון ועד יבוק ועד בני עמון כי עז גבול בני עמון · אחשוב שארנון היה למואב או כמו שספר בפרשה הקודמת ויהיה הרצון באמרו מארנון כי משם יתחיל גבול האמורי מהצד הזה וכאלו אמר שלא נשאר לסיחון דבר מהצד הזה שלא ירשוהו ישראל וירשו ממנו עד יבוק ועד בני עמון והוא הארץ שירש סיחון מבני עמון במלחמ' וספר כי לא ירשו הארץ ההיא כי עז גבול בני עמון וחזק מאד וכמו זה אמר בספר יהושע כי לא להוריש את יושבי העמק כי רכב ברזל להם ויש לספק בזה מדוע לא לקחו ג"כ ישראל או מידו ארץ בני עמון והנה יד השם לא תקצר והנה אע"פ שהיה חזק היה יכולת ביד הש"י לסבב שינצחוהו ישראל והנה היותר זה הספק הוא כי הש"י אע"פ שיש בידו לעשות כל אשר חפץ הנה לא יעשה הש"י המופתים רק בעת הצורך ולראויים להם ויחבר אליהם עם זה כל הסבות הנאותות לפי מה שאפשר כמו שזכרנו פעמים רבות ולולי זה לא היו צריכים ישראל למלחמה אבל היה אפשר שישלח השם מלאכו וימיתם כמו הענין בחיל סנחריב ולזה היה רצון הש"י שיהיה זה דרך מלחמה ולזה נחלצו מהם המקומות החזקים מאד כמו שנזכר בזה המקום ובספר יהושע עם שישראל לא היו ראויים כמו זאת ההשגחה הנפלאה כמו שזכרנו בזאת הפרשה ולפי שהתורה הודיעתנו שלא נקרב לארץ עמון ולארץ מואב כי לא יתן לנו מארצם נחלה שום דבר הוצרך להזכי' בכאן שהמקומו' שישבו בהם ישראל שהיה מפורסם היותה ממואב מקדם כבר לקחום מסיחון לא ממואב ומזה לא הזכירה התורה את ישר' כי אחר שירש את האמורי הארץ ההיא לא היתה הארץ ההיא ארץ מואב ולזאת הסבה ג"כ הותרה להן ארץ בני עמון אשר כבש סיחון ולא נמנעו מלקיחתה אלא מפני שהי' פר גבול בני עמון · ויקח את כל ארצו מידו עד ארנון · ר"ל שלא לקח ארצו אך לקח ארצו עד המקום ההוא כטעם עד בני עמון הנזכר למעלה שמבואר שם שלא לקחוהו כי עז גבול בני עמון וזה יתבאר גם כן ממה שנזכר בפרשת ואלה הדברים על זה הענין שכבר כבשו מערוער אשר על שפת נחל ארנון וזאת ראיה שלא כבשו ארנון אך כבשו ערוער שהיא על שפת נחל ארנון כי ארנון היה את הנחלים ומשם היה מתחיל גבול האמורי · על כן יאמרו המושלים · ממשלי המשלים בדברי מעם סיחון כמו שיתבאר והם עשו אלו המשלים בימי מלחמת סיחון עם מלך מואב הראשון :

באו חשבון תבנה ותכונן עיר סיחון · ר"ל באו להלחם בחשבון כי משללה תבנה ותכונן עיר סיחון כי אש יצאה מחשבון וגו' · יתכן שקשרו אנשים מחשבון על מלכם כמו שכתב החכם אבן עזרא והם שלחו לסיחון ולעמו באו חשבון כי בתחבולותיהם הכניסום שם והנה הלהבה שיצאת מקרית סיחון הוא סיחון וחילו והם השחיתו עד שהוא למואב והשחיתו האנשים שהיו שרי הבמות הבצורות שבארנון וזה הוראה שלא כבשו ארנון אך המיתו שדיה הנלחמים בהם לעזור למלך מואב ואפשר ג"כ שלא לקחו ער ולזה קראו ער מואב אך המיתו אנשי העיר במלחמה בבואם להלחם לשמור חשבון שלא יקחוהו סיחון וכן דעת אונקלוס · עם כמוש · כמוש היה שם אלהי מואב ר"ל העם שלהם כאמרו אשר יורישך כמוש אלהיך אותו תירש ולזה קרא מואב עם כמוש כי הם עובדים את האליל · נתן בניו פלטים · הם הבורחים מהחרב והנשארים לא נהרגו והרצון בו פליטי חרב בשבית · ר"ל בשבי · ונירם אבד חשבון עד דיבון · ר"ל שאף על פי שבניו היו פליטי חרב ובנותיו למלך אמורי ובנותיו היו בשבי בידו הנה לא החיה אותם אך ידינו אותם והשליכנו לאבדם כדרך שאבד עם חשבון בכללו עד דיבון · ונשים עד נופח אשר עד מידבא · הנה השמונו אותם ואבדנום ר"ל המואבים עד נופח שהוא סמוך למידבא או יהיה הרצון בזה השימונו גם כן כל המואבים אשר עד מידבא והוא יותר נכון והנה זכרו הגבולים עד אי זה מהמקומות השמיתום מכל הצדדים והנה אלו הדברים לאות כי אלו המושלים היו מחיל סיחון והנה הנמשך לזה עד סוף הפרשה מבואר ואולם התועלות המגיעות מזה הספור הם כ"א :

התועלת הראשון הוא במדות והוא להודיע שאין ראוי לגנות האדם מאד במה שיטיח דברים שלא כהוגן בעת הצער והחסרון ההוא · הלא תראה כי ישראל כשהיו בצער גדול מהצמא והיו יראים שימותו מחוזק הצמא הטיחו דברים קשים כנגד משה ולא מצאנו שנענשו על זה אך רצה השם יתע' שיתן להם מים בזה האופן שזכר :

התועלת הב' הוא להודיע כי מי שיצטרך לעשות פעל מה לתכלית מה אין ראוי שיקצר משיגיע מהפעל ההוא כל התועלות האפשריו' ולזה תמצא שכאשר הביא ההכרח שיתן השם יתע' מים לעם היה משתדל שיגיע לכן עוד מנתינתו המים להם תועלת עצום להביא אותם אל האמונה בהשם יתעלה ובחוזק כחו לעשות מה שירצה ולזאת הסבה גם כן תמצא שלא הסכים השם ית' להסיר הנחש מהעם אבל רצה שירפאו הנשוכים בהביטם אל נחש הנחשת כדי שימשך מזה לישראל התועלת מתמיד יביאם להאמין בעולם נפלאות השם יתעלה כמו שביארנו בביאור זאת הפרשה :

התועלת השלישי הוא להודיע שאם מת מן החבורה שמת ראוי שתדאג כל החבורה · הלא תראה כי כשמתה מרים תכף נגזר המות על אחיה עם עוצם מעלתם עד שכלם מתו בשנה אחד וזה יתבאר ממה שספרנו בזאת הפרשה וכבר התבאר מדברי התורה עם מה שנזכר בספר יהושע כי לא חיה משה אחר אהרן כי אם חדש אחד כי אהרן מת באחד לחדש בשנת הארבעים לפי מה שהתבאר בפרשת ואלה מסעי ומשה מת באחד לחדש אדר לפי מה שהתבאר מדברי התורה עם מה שנזכר בסוף ספר יהושע כמו שביארו רז"ל וכבר הראינו בזה בביאורנו לספר יהושע :

התועלת הד' הוא להודיע שראוי להתאונן על מיתת הצדיקים כי מיתתם עושה רושם כמו שראינו הענין במיתת מרים ואהרן ואע"פ שהיה נשאר אז משה רבינו אדון הנביאים אע"פ כן הגיע ממיתתם רושם מבואר :

התועלת החמישי הוא להודיע שראוי להרחיק מדת הכעס הלא תראה כי הכעס היה סבה אל שלא עמד משה רבינו ע"ה עם עוצ' מעלתו והשגת מדותיו בשלמיות על כוונת השם יתע' במה שצוהו · ואמר ודברתם אל הסלע ונתן מימיו ונמשך מזה מהרע לישראל עם שהגיע ממנו גם היזק לנביא מה שכבר זכרנו בביאור זאת הפרשה :

התועלת הו' והוא במדות והוא להודיע שראוי לאדם שיתיישב מאד בכונ' הדברים אשר צוה עליה' בעשיית' מאת מי שהוא מחוייב לעשות את מצותו כי כשלא יתיישב בכונת' אולי יעשה מהם מה שלא יגיע בו תועלת המכוון בפעל ההוא הלא תראה כי משה רבי' ע"ה עם עוצ' מעלתו הנ' כשלא נתיישב על כונת המאמר שהגיע לו מה' יתע' קרה לו שהחטיא כונתו :

התועלת הז' הו' להודיע כי חטא העם היתה סבה שלא יביא אותם משה אל הארץ כמו שביארנו בביאור דברי זאת הפרשה ולזה לא ירשו הארץ באופן השלמות שהיו יורשי' אותה אם היה הפעל נעשה ע"י משה הלא תרא' עוצ' ההבדל בין מלחמות משה ובין מלחמות יהושע כי משה כבש מהזמן שמת אהרן כבש כל הארץ שהי' לב' שבטי' וחצי ויהושע עשה מלחמותיו ימים רבים ולא כבש הארץ אך חלקה קודם שנכבשה :

התועלת השמיני הוא להודיע עוצם מעלת משה שאף על פי שלא עשה הדבר כמו שצוה השם ית' שמע השם יתעלה לקולו להוציא מים רבים מהסלע :

התועלת התשיעי הוא להודיע שהחטא הקטן לגדול הוא נחשב לגדול הלא תרא' איך נענשו משה ואהרן על יד החטא הקטן אשר לא היה למרות פי השם ית' אבל להמשך למצותו לפי מה שהבינו מדברי השם יתעלה ולזה אמר שכבר נתקדש הש' יתע' בם על דרך אמרו בקרובי אקדש :

התועלת העשירי הוא להודיע שראוי למי שיבקש דבר מאחר שימציא כל הסבות המועילות לו להשיג מבוקשו ממנו · הלא תראה כי משה שלח בעבור ישראל למלך אדום אלו הדברים שהיה בהם מה שאפשר מהפיוס והבאת לב מלך אדום לתתם לעבור בארצו ·

התועלת הי"א הוא שראוי לאדם לפחד תמיד ולזה ספרה התורה כי כשראו ישראל שאין רצונו לתתם לעבור בגבולו ויצא לקראתם בעם כבד וביד חזקה נטו מעליו ולא רצו להלחם עמו כי פחדו פן יכולהו ואף על פי שידעו שיד השם לא תקצר עמם לטובה בכל מלחמותיהם ולא האשי' השם יתעלה מלך אדום על זה כי הי' מפחד ויראה מישראל פן ישחיתוהו בהיותם בארצו אבל לזה שלא יתגרו בו מלחמה כמו שנזכר בפרשת ואלה הדברים :

התועלת הי"ב הוא להודיע מה שהיה מהעדר הצער במיתת אהרן עד שכבר מת בזולת חולי אך הפשיט בגדי כהונה גדולה ולבשם אלעזר בנו ותכף גוע אהרן ולזה אמרו ז"ל כי משה ואהרן ומרים מתו בנשיקה והנה לפרסם זה הענין הנפלא רצה השם ית' שיהיה זה הענין לעיני כל העדה :

התועלת הי"ג הוא להודיע שהממשלה והשררה ראוי שתינתן מהמושל לבנו כשהוא ראוי לה ואף על פי שאין מדרך השררה שתבא מאב לבן כמו הענין בכהונה גדולה אלא כשהיה בנו ראוי שיהיה קודם לכל אדם כמו שביארנו בספר ויקרא ובבאר עוד בזה המקום ממה שאמר ולבש אותם את אלעזר בנו ללמדנו כי תכלי' שהוא בנו היה ראוי שיגיע לזאת השררה והממשל' עם שכב' העירנו בו ללמדנו שאלעז' בנו היה דורך בדרכי אהרן ומחזיק בהנהגותיו הישרו' :

התועלת הי"ד הוא ללמדנו שאין ראוי להתעצל בהספדו של חכם אבל ראוי שיזדרז בו כי בזה מהתועלת להזדרז להשיג זה השלמות בהכירם מה שנפקד מהם בהפקד זה החכם ולזה ספרה התורה שבכו כל ישראל את אהרן שלשים יום וסמך לזה נלחם הכנעני מלך ערד להודיע שהעושים כך יתן השם יתעלה שכרם :

התועלת הט"ו הוא להודיע שאין ראוי לאדם שיכחד מה שעשו לו מהטובו' אבל ראוי שיכיר הטוב למי שעשהו לו כ"ש אם היה עושה הטוב השם יתע' הלא תראה כי ישראל בעבור שהתכחשו מן הטובות שהגיעו להם מה' ית' ע"י משה שולחו בם הנחשים השרפים והמיתו מהם רבים וזה כי הם לא התרעמו מלחם ומים בעבור צרכם אליהם אבל רוע תכונתם משכה אות' אל שיתרעמו מהשם ית' וממשה על לא דבר יביאם להתרעם מהם אבל היה מהראוי להם לתת תודה לשם יתע' כעל כל אשר גמלם ולמשה נביאו :

התועלת הי"ו הוא להודיע שכאשר יחטא איש לאיש ויתנחם מזה ויכיר חטאו ראוי שיקבלהו האח' תכף וימחול לו חטאו הלא תראה כי תכף שהכירו ישר' חטאם והתנחמו ממנו קבלם משה והתפלל עליהם על דבר הנחש :

התועלת הי"ז זכרון הפלא שהיה בענין הבאר שחפרוהו במקום חול ועפר תיחוח במחוקק במשענותם ורצה ה' ית' שיהיה ממנו מים לכל העדה ולהעיר על עוצם המופת הזה ספר השירה ששרו ישראל על דבר הבאר הזה :

התועלת

רשי

נכה בו · אני ועמי נכה בהם · דבר אחר לשון משנה הוא מכנה לו מן הדמים לחסר מהם מעט: כי ידעתי וגו' · על ידי מלחמת סיחון שעזרתו להכות את מואב: וקסמים בידם · כל מיני קסמים שלא יאמר אין כלי תשמישי עמי · דבר אחר קסם זה נטלו בידם זקני מדין אמרו אם יבא עמנו בפעם הזאת יש בו ממש ואם ידחנו אין בו תועלת לפי כשאמר להם לינו פה הלילה אמרו אין בו תקוה הניחוהו והלכו להם שנא' וישבו שרי מואב עם בלע' אבל זקני מדין הלכו להם: לינו פה הלילה · אין רוח הקדש שורה עליו אלא בלילה וכן לכל נביאי אומות העולם שכ' ויאמר יי' אל לבן הארמי בחלום הלילה כאדם ההולך אצל פילגשו בהחבא: כאשר ידבר יי' אלי · אם ימליכני ללכת עם בני אדם כמותכ' אלך שמא אין כבודו לתתי להלוך אלא עם שרים גדולים: וישבו · לשון עכבה: מי האנשים האלה עמך · להטעותו בא אמ' פעמי' שאין הכל גלוי לפניו אין דעתו שוה עליו אף אני אראה עת שאוכ' לקלל ולא יבין: בלק בן צפור · אע"פ שאיני חשוב בעיניך חשוב אני בעיני המלכים: קבה לי · זו קשה מאר' לי שהוא נוקב ומפרש: וגרשתיו · מן העולם ובלק לא אמר אלא ואגרשנו מן הארץ איני מבק' אלא להסיע' מעלי ובלעם היה שונאם יותר מבלק: לא תלך עמהם · אמר לו אם כן אקללם במקומי אמר לו לא תאור את העם אמר לו אם כן אברכם אמר לו אינם צריכים לברכתך כי ברוך הוא משל אומרים לצרע' לא מדבשיך ולא מעוקציך: להלוך עמכם · אלא עם שרי' גדולי' מכם למדנו שרוחו גבוהה ולא רצה לגלות שהוא ברשותו של מקום אלא בלשון גסות לפיכך ויוסף עוד בלק: כי כבד אכבדך מאד · יותר ממה שהיית נוטל לשעבר אני נותן לך: מלא ביתו כסף וזהב · למדנו שנפשו רחבה ומחמד ממון אחרים אמר ראוי לו ליתן לי כל כסף וזהב שלו שהרי צריך לשכור חיילות רבות ספק נוצח ספק אינו נוצח ואני ודאי נוצח: לא אוכל לעבור · על כרחו גלה שהוא ברשות אחרים ונתנב' כאן שאינו יכול לבטל הברכות שנתברכו האבות מפי השכינה: גם

אבן עזרא

ארה לי · לשון צווי מפעלי הכפל בחסרון אות הכפל וכן קבה לי והנה שוב על משקל שמו' וקבה לי בחסרון הה"א על דרך משקל שכב רכב צלח: נכה בו · שם הפועל ואין טענה בעבור היותו בה"א כי הנה כמוהו לכלה הפשע: יואר · הוי"ו הנח הנעלם תחת הדגש שהוא תחת אות הכפל כמו על משון יסב ולא היה כמוהו מאותו בנין בעבור אות הגרון כמשפט: וזקני · מושב חכמים: וקסמים בידם · אמר רבי שמואל הנגיד הספרדי ז"ל שטעמו ודמי הקסמי' וראיתו מבידם ולא אמר כלום רק הוא כמשמעו וספר דכתוב ששלח אל קוסם קוסמי' כמוהו ועוד שלא יוכל להתעכב לאמר לא אתנה יום נבחר ושעה נבחרת ללכת ולקוב כי הם אנשי אומנתו והעד שפירושו כאשר הוא שאמ' הכתו' בימינו היה הקסם: והשיבותי אתכם דבר · אחר שתלינו: ויבא אלהים · לכבוד ישראל כי השם ידע דבר בעל פעור ואילו היה בלע' מקלל אותם היו כל העולם אומרים כי בעבור קללת בלעם באה המגפה: מי האנשים האלה · פתחון ותחלת דבור כמו אי הבל אחיך והג' הוא כחש והשם אמ' לו קול דמי אחיך: כי ברוך הוא · הטעם כי לא תוכל לקלל אותו כי אני ברכתיו: שרי בלק · ולא הזכיר זקני מדין כי בלק הוא העיקר והוא השולח אליו אמר ר'משה הכהן הספרדי ז"ל כי אף ע"פ שסימן הפעול ביו"ד לא יתכן להיותו כי אם בנו"ן כמו הלהרגני לא יאמר הלהרגי והנה שכח לתתי להלוך עמכ' לא אבה יבמי ור' יונה המדקדק אמר כי היו"ד נוסף ואיננו נכון: וטעם הלוך עמנו ממקומו: רבים · כמשמעו או גדולים כמו על כל רב ביתו קרית מלך רב והו' דוד כי כן תקרא קרית חנה דוד: כי כבד אכבדך · בממון: וכל אשר תאמר · שים צורך כדי שתקללם והעד כי כבד אכבדך כן שאמר בלע' אם יתן לי בלק מלא ביתו כסף וזהב: מלא ביתו · ביתו מלא וכן מלא כל הארץ כבודו כי רבים טעו שחשבו כי כבוד השם הוא מלא העול' כטעם ליי' הארץ ומלואה: קטנה או גדולה · תאר השם ויחס' מקום השם וכן ועשיר יענה עזות ומאכלו בריאה: בזה

בעל הטורים

לכה נא · בה"א כי ה' דגלים הם וערב רב יוצא אחריהם כזנב: ארה לי · פיו הבשילו שלבסוף קלל אותו: מבורך · שלש' אשר תברך מבורך · יהי שם יי' מבורך · ואיליך בחיוב · מלמד שהיה יודע לכיון השעה שהקב"ה כועס בה · והיה מקלל ומברך ביו' וזהו יהי שם יי' מבורך: תאור · ב' ואשר תאר · לא תאור את העם · ונשיא בעמך לא תאור · ודרשינן מיניה בסנהדרין הוא הדין לכל אדם ע"כ · לא תאור ימאסור לקלל כל אדם: מאן · ג' מאן יי' לתתי · מאן בלעם הלוך עמנו · אשר מאן לתתי לך בכסף · מלמד שבוכתו להרבו' לו שכרו · וזהו נותן כלי לתתי בככף פדיום להרבו' שכרו: ורשר תאר יואר · בגימ' שקללת את מואב: לא תאור את העם · בלעם אמר קבה לי והקב"ה השיבו לא תאור אפילו חסרון כל דהוא: ואך

מ"ע ספורנו

אולי אוכל · אחר שתקללהו: נכה בו · אני במלחמה ואתה בקללה: אשר תברך מבורך · הנה כחו לא היה לברך אבל היה לקלל כמזכיר עון או נביון שעה כדברי רבותינו ז"ל ולכן לא שאל ממנו שיברכהו לנצח או שיוכל להתיצב מנגד אבל אמר ידעתי אשר תברך מבורך לכבודו של בלעם לסורות שלא חשב אותו למזיק בלבד: וקסמים בידם · כלי הקסם כי קוסם היה בלעם לכיון השעה באמרו ואת בלעם בן בעור הקוסם הרגו בני ישראל בחרב על חלליהם: כאשר ידבר יי' אלי · כי אכין עצמי לנבואה: מי האנשים האלה עמך · מיהם אצלך שהכינות עצמך לנבואה בעדם לדעת מה תעשה להם · האמנם הם אצלך כשואלי עתידות ותרצה לדעת העתיד למען תגיד להם או הם אצלך כמבקשים להשיג איזה מכוון בקללתך ודעתך עתה לשאול רשות אם תעשה חפצם: לא תלך עמהם · אף על פי שלא תקלל' לא תלך כדי שלא תתן עיניך בהם לרע כענין אמרם (סנהדרין פרק חלק ובתרא פרק המוכר את הספינה) נתן עיניו בו ונעשה גל של עצמות: אם

אמרי נועם

ויגר מואב וגו' תימה למה היה ירא והלא לא עליהם היו הולכים כמו שפי"רשי בפרשת בשלח גבי אולי מואב יאחזמו רעד · וי"ל שלא היו יראים אלא מבלק שלב' שהיה ממדין: וקסמים בידם וגו' פיר"שי וכו' ויש מפרשים קסמים שלשון לא יתכון קיסמא פי' פמוז ומם: ויען בלעם ויאמר אל עבדי בלק תימה אלו היה שרי גדולי' מראשוני' ולעיל קראן שרים וכאן קורא אותן עבדי' · וי"ל שע"י אלו פסק לו שוחד וע"כ השיב בלעם אם יתן לי בלק וגו' וזה לא נילה בלק כ"א לעבדיו הנאמנים אתו ע"כ קראן עבדי בלק:

חזקוני

אולי אוכל נכה בו · לשון הכאה ואל תתמה אם הוא לשון רבים שהרי מצינו דוגמת ששכני אחריך נרוצה: ד"א נכה בו אני ואתה אני במלחמה ואתה בקללה ומצינו קללה לשון הכאה בירמיה נכנו בלשון: ואגרשנו מן הארץ שלקחו מיד סיחון שהיתה מתחלה שלי כשלקח סיחון מיד מלך מואב הראשון: וקסמים בידם · ספרי קוסמים כמו שפרש"י וכן תרגום ירושל' ואגרין פתיחין בידיהון אגרות פתיחות מאת שלך ודוגמא ... ככנד: ד"א שכר הקוסמי' בידם כמו לא ינבון ... לא היו שם מכירים במדין ... נתאכבנו עם בלעם ... ם: לא תאור את העם · גלוי וידוע לפני ... עול' אומרים בשביל קללת בלעם באה המגפ': ... ה העקר השולח אליו שרים רבים: גדולים ... ך בכל: ואדעה

תורה ותרגום

6 וְעַתָּה לְכָה־נָּא אָרָה־לִּי אֶת־הָעָם הַזֶּה כִּי־עָצוּם הוּא מִמֶּנִּי אוּלַי אוּכַל נַכֶּה־בּוֹ וַאֲגָרְשֶׁנּוּ מִן־הָאָרֶץ כִּי יָדַעְתִּי אֵת אֲשֶׁר־תְּבָרֵךְ מְבֹרָךְ וַאֲשֶׁר תָּאֹר יוּאָר׃ 7 וַיֵּלְכוּ זִקְנֵי מוֹאָב וְזִקְנֵי מִדְיָן וּקְסָמִים בְּיָדָם וַיָּבֹאוּ אֶל־בִּלְעָם וַיְדַבְּרוּ אֵלָיו דִּבְרֵי בָלָק׃ 8 וַיֹּאמֶר אֲלֵיהֶם לִינוּ פֹה הַלַּיְלָה וַהֲשִׁבֹתִי אֶתְכֶם דָּבָר כַּאֲשֶׁר יְדַבֵּר יְהוָה אֵלָי וַיֵּשְׁבוּ שָׂרֵי־מוֹאָב עִם־בִּלְעָם׃ 9 וַיָּבֹא אֱלֹהִים אֶל־בִּלְעָם וַיֹּאמֶר מִי הָאֲנָשִׁים הָאֵלֶּה עִמָּךְ׃ 10 וַיֹּאמֶר בִּלְעָם אֶל־הָאֱלֹהִים בָּלָק בֶּן־צִפֹּר מֶלֶךְ מוֹאָב שָׁלַח אֵלָי׃ 11 הִנֵּה הָעָם הַיֹּצֵא מִמִּצְרַיִם וַיְכַס אֶת־עֵין הָאָרֶץ עַתָּה לְכָה קָבָה־לִּי אֹתוֹ אוּלַי אוּכַל לְהִלָּחֶם בּוֹ וְגֵרַשְׁתִּיו׃ 12 וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים אֶל־בִּלְעָם לֹא תֵלֵךְ עִמָּהֶם לֹא תָאֹר אֶת־הָעָם כִּי בָרוּךְ הוּא׃ 13 וַיָּקָם בִּלְעָם בַּבֹּקֶר וַיֹּאמֶר אֶל־שָׂרֵי בָלָק לְכוּ אֶל־אַרְצְכֶם כִּי מֵאֵן יְהוָה לְתִתִּי לַהֲלֹךְ עִמָּכֶם׃ 14 וַיָּקוּמוּ שָׂרֵי מוֹאָב וַיָּבֹאוּ אֶל־בָּלָק וַיֹּאמְרוּ
טו מֵאֵן בִּלְעָם הֲלֹךְ עִמָּנוּ׃ 15 וַיֹּסֶף עוֹד בָּלָק שְׁלֹחַ שָׂרִים רַבִּים וְנִכְבָּדִים מֵאֵלֶּה׃ 16 וַיָּבֹאוּ אֶל־בִּלְעָם וַיֹּאמְרוּ לוֹ כֹּה אָמַר בָּלָק בֶּן־צִפּוֹר אַל־נָא תִמָּנַע מֵהֲלֹךְ אֵלָי׃ 17 כִּי־כַבֵּד אֲכַבֶּדְךָ מְאֹד וְכֹל אֲשֶׁר־תֹּאמַר אֵלַי אֶעֱשֶׂה וּלְכָה־נָּא קָבָה־לִּי אֵת הָעָם הַזֶּה׃ 18 וַיַּעַן בִּלְעָם וַיֹּאמֶר אֶל־עַבְדֵי בָלָק אִם־יִתֶּן־לִי בָלָק מְלֹא בֵיתוֹ כֶּסֶף וְזָהָב לֹא אוּכַל לַעֲבֹר אֶת־פִּי יְהוָה אֱלֹהָי לַעֲשׂוֹת קְטַנָּה אוֹ גְדוֹלָה׃ ועתה

וּכְעַן אִיתָא כְּעַן לוּט לִי יָת עַמָּא הָדֵין אֲרֵי תַקִּיף הוּא מִינִּי מָאִים אֵכּוּל לַאֲגָחָא בֵיהּ קְרָב וְאֶתָרֵיכִנֵּיהּ מִן אַרְעָא אֲרֵי יְדַעְנָא יָת דִּי תְבָרֵיךְ מְבָרַךְ וְדִי תְלוּט לִיט׃ וַאֲזַלוּ סָבֵי מוֹאָב וְסָבֵי מִדְיָן וְקִסְמַיָּא בִּידֵיהוֹן וַאֲתוֹ לְוָת בִּלְעָם וּמַלִּילוּ עִמֵּיהּ פִּתְגָמֵי בָלָק׃ וַאֲמַר לְהוֹן בִּיתוּ הָכָא בְּלֵילְיָא וְאָתֵיב יָתְכוֹן פִּתְגָמָא כְּמָא דִי מַלֵּיל יְיָ עִמִּי וְאוֹרִיכוּ רַבְרְבֵי מוֹאָב עִם בִּלְעָם׃ וַאֲתָא מֵימַר מִן קֳדָם יְיָ לְוָת בִּלְעָם וַאֲמַר מַן גֻּבְרַיָּא הָאִלֵּין דְּעִמָּךְ׃ וַאֲמַר בִּלְעָם קֳדָם יְיָ בָּלָק בַּר צִפּוֹר מַלְכָּא דְמוֹאָב שְׁלַח לְוָתִי׃ הָא עַמָּא דִּנְפַק מִמִּצְרַיִם וַחֲפָא יָת עֵין שִׁמְשָׁא דְאַרְעָא כְּעַן אִיתָא לוּט לִי יָתֵיהּ מָאִים אֵיכּוּל לַאֲגָחָא בֵיהּ קְרָב וְאֶתָרֵיכִנֵּיהּ׃ וַאֲמַר יְיָ לְבִלְעָם לָא תֵיזֵיל עִמְּהוֹן לָא תְלוּט יָת עַמָּא אֲרֵי בְרִיךְ הוּא׃ וְקָם בִּלְעָם בְּצַפְרָא וַאֲמַר לְרַבְרְבֵי בָלָק אִיזִילוּ לְאַרְעֲכוֹן אֲרֵי לֵית רַעֲוָא קֳדָם יְיָ לְמִשְׁבְּקִי לְמֵיזַל עִמְּכוֹן׃ וְקָמוּ רַבְרְבֵי מוֹאָב וַאֲתוֹ לְוָת בָּלָק וַאֲמַרוּ סָרֵיב בִּלְעָם לְמֵיתֵי עִמַּנָא׃ וְאוֹסֵיף עוֹד בָּלָק לְמִשְׁלַח רַבְרְבִין סַגִּיאִין וְיַקִּירִין מֵאִלֵּין׃ וַאֲתוֹ לְוָת בִּלְעָם וַאֲמַרוּ לֵיהּ כִּדְנַן אֲמַר בָּלָק בַּר צִפּוֹר לָא כְעַן תִּתְמְנַע מִלְּמֵיתֵי לְוָתִי׃ אֲרֵי יְקָרָא אֲיַקְּרִינָךְ לַחְדָּא וְכֹל דִּי תֵימַר לִי אַעְבֵּיד וְאִיתָא כְעַן לוּט לִי יָת עַמָּא הָדֵין׃ וַאֲתֵיב בִּלְעָם וַאֲמַר לְעַבְדֵי בָלָק אִם יִתֵּן לִי בָלָק מְלֵי בֵיתֵיהּ כְּסַף וּדְהַב לֵית לִי רְשׁוּ לְמֶעְבַּר עַל גְּזֵירַת מֵימְרָא דַּייָ אֱלָהִי לְמֶעְבַּד זְעֵירְתָא אוֹ רַבְּתָא׃ וכען

מסורה

לכה ו' מלאי' בעני' וסי' ועתה לכה נא ארה לי את העם הזה · כי כבד אכבדך מאד · מן ארם ינחני בלק מלך מואב ב' בו · לכה נא אקחך · לכה נא איעצך: ממני י' בתורה וסימ' ויאמר אליו אל תשלח ידך אל הנער · וידבר אל עפרון · ויאמר צדקה ממני · איננה גדול בבית הזה ממני · ויקרא פרעה למשה · לא אוכל אנכי לבדי · ועתה לכה נא ארה לי · הרף ממני ואשמידם · כי אמר לבלבך רבים · מברך ג' וחס' וסימ' ועתה לכה נא ארה לי את העם הזה · יהי שם יי מברך מעתה ועד עולם · ערום יצתי מבטן אמי: תאר ג' וחס' וסי' כי ידעתי את אשר תברך מברך · לא תאר את העם · ונשיא בעמך לא תאר · ונמסר גם בסדר משפטים: להלך ד' חס' וסימ' נמסר בסדר שמות · ויקומו ט' מלאים וסימ' נמסר בריש קרח: אלהי ח' קמצין וסי' ויען בלע' ויאמר אל עבדי בלק · ככל אשר שאלת מעם יי' אלהיך בחורב · לא אכלתי באני ממנו · ועתה יי' אלהי אתה המלכת · ויקרא אל יי' ויאמר יי' אלהי הגם · ויתמודד על הילד שלש פעמי' · הנה אני בנה בית לשם · שפטני כצדקך יי' אלהי · וכל אס' דכוו' במ"ב פתחי וסי' בחרתי הסתופף · שמרה נפשי כי: גדולה ד' מלאים בתורה וסימ' לעשות קטנה או גדולה · את אשר הגדולה · לא יהיה לך בכיסך בביתך:

רלבג

התועלת הי"א הוא להודיע יד השם יתעלה הטובה על ישראל על ידי נביאו עד שנלחמו שני מלכי האמורי שהיו בתכלי' הגבורה לפי מה שיתבאר ממה שזכר ממלחמת סיחון עם מלך מואב הראשון שלקח את כל ארצו מידו עד ארנון וממה שזכר מגודל עוג מלך הבשן שהיה כגובה ארזים גובהו:

התועלת התשע עשרה הוא להודיע כי ... על זה הענין מכוון מהם ... מיחשבו אנשים ומזה ילקח מופת על השגחת ... ולזה תמצא כי סיחון השתית המואבים אשר בעיי... וכן שלם לו אלהים על ידי ישראל וכן אמר שמואל ... אמך ואמר אדני בזק שבעים מלכים מקוצצי בו... כאשר עשיתי כן שלם לי אלהים:

התועלת ... היתה לסיחון בעת שלקחו ולזה הגידה התורה ... בלבנו אמתת כל אלו הדברים הנפלאים שבא...

פרשת וירא בלק

וירא בלק בן צפור את כל עד סוף הפרשה · ויקץ מואב מפני בני ישראל · ר"ל שהיה במצוקה גדולה ובירא' פן ישחיתוהו ישראל כמו שהשחיתו את האמורי · כלחוך השור את ירק השדה · אמר זה לפי שהשור הוא רב המזון וכאשר יבא אל עשב השדה יכלנו ויאכלנו בשלמות מזולת שישאיר בו דבר והוצרך להזכיר שבלק בן צפור היה מלך למואב בעת ההיא בעבור מה שרצה להזכיר מדברי בלעם ובלק · והנה כסה את עין הארץ · ר"ל כי לרבויים יכסו את מראה הארץ שלא יוכל איש לראות את הארץ כי היא כלה מכוסה בהם · והוא יושב ממולי · אמר זה לפי שהם היו אז בערבות מואב ושם חנו אצל הירדן מבית הישימות עד אבל השטים כמו שנזכר בפרשת ואלה מסעי · לכה נא ארה לי את העם וגו' · אחשוב כי מפני שהיה בלעם קוסם כאמרו ואת בלעם בן בעור הקוסם הרגו לפי חרב ולזאת הסבה גם כן הביאו לו קסמים הנה היה יודע בקסם העתיד לבא על איש ואיש ביותר שלם שאפשר שתגיע זאת הידיעה לקוסם ולזה כתיחד בזה העניין מבין שאר הקוסמים שמדברים רבים נתקיימו ומלל תחבולותו כאשר היה יודע אצל הקסם שיגיע רע לאיש מה היה מקלל אותו וכאשר היה יודע העת הראוי שיגיע בו לאיש מהטוב היה מברך אותו והיה מביא זה האנשים להאמין כי מבורכיו הם מבורכים ומקולליו הם מקוללי' ואפש' עוד שהיה עושה מעשים ממין הנחש והכשוף להזיק למי שירצה ולהועיל למי שירצה כמו שנבאר עם זכירתנו תועלות זאת הפרשה · וקסמים בידם · הם כלים מה יעורר בהם הקוסם כח הדמיון להגיע אליו הקסם ויראה שקדע כי אלו הדברי' הנזכרים מזאת הפרשה מבלעם הם נבואות לא קסמי'

ועתה שבו נא בזה גם אתם הלילה ואדעה מה יסף יהוה דבר עמי:
כ ויבא אלהים אל בלעם לילה ויאמר לו אם לקרא לך באו האנשים קום לך אתם ואך את הדבר אשר אדבר אליך אתו תעשה: ויקם בלעם בבקר ויחבש את אתנו וילך עם שרי מואב: ויחר אף אלהים כי הולך הוא ויתיצב מלאך יהוה בדרך לשטן לו והוא רכב על אתנו ושני נעריו עמו: ותרא האתון את מלאך יהוה נצב בדרך וחרבו שלופה בידו ותט האתון מן הדרך ותלך בשדה ויך בלעם את האתון להטתה הדרך: ויעמד מלאך יהוה במשעול הכרמים גדר מזה וגדר מזה:
כה ותרא האתון את מלאך יהוה ותלחץ אל הקיר ותלחץ את רגל בלעם אל הקיר ויסף להכתה: ויוסף מלאך יהוה עבור ויעמד במקום צר אשר אין דרך לנטות ימין ושמאול: ותרא האתון את מלאך יהוה ותרבץ תחת בלעם ויחר אף בלעם ויך את האתון במקל: ויפתח יהוה את פי האתון ותאמר לבלעם מה עשיתי לך כי הכיתני זה שלש רגלים: ויאמר בלעם לאתון כי התעללת בי לו יש חרב בידי כי עתה הרגתיך:
ל ותאמר האתון אל בלעם הלוא אנכי אתנך אשר רכבת עלי מעודך עד היום הזה ההסכן הסכנתי לעשות לך כה ויאמר לא: ויגל יהוה את עיני בלעם וירא את מלאך יהוה נצב בדרך וחרבו

וכען אוריכו כען הכא אף אתון בליליא ואדע מה יוסף יי למללא עמי: ואתא מימר מן קדם יי לבלעם בליליא ואמר ליה אם למיקרי לך אתו גבריא קום איזיל עמהון וברם ית פתגמא דאמליל עמך יתיה תעביד: וקם בלעם בצפרא וזריז ית אתניה ואזל עם רברבי מואב: ותקיף רוגזא דיי ארי אזיל הוא ואתעתד מלאכא דיי באורחא לסטן ליה והוא רכיב על אתניה ותרין עולימוהי עמיה: וחזת אתנא ית מלאכא דיי מעתד באורחא וחרביה שליפא בידיה וסטת אתנא מן אורחא ואזלת בחקלא ומחא בלעם ית אתנא לאסטיותה לאורחא: וקם מלאכא דיי בשביל כרמיא אתרא דגדירא מכא וגדירא מכא: וחזת אתנא ית מלאכא דיי ודחיקת לכתלא ודחיקת ית ריגלא דבלעם לכתלא ואוסיף לממחה: ואוסיף מלאכא דיי למעבר וקם באתר עק די לית אורח למיסטי לימינא ולסמלא: וחזת אתנא ית מלאכא דיי ורבעת תחות בלעם ותקיף רוגזא דבלעם ומחא ית אתנא בחוטרא: ופתח יי ית פומא דאתנא ואמרת לבלעם מה עבדית לך ארי מחיתני דנן תלת זמנין: ואמר בלעם לאתנא ארי חייכת בי אילו פון אית חרבא בידי ארי כען קטלתיך: ואמרת אתנא לבלעם הלא אנא אתנך דרכבת עלי מדאיתך עד יומא הדין המילף אליפנא למעבד לך כדין ואמר לא: וגלא יי ית עיני בלעם וחזא ית מלאכא דיי מעתד באורחא וחרביה

ואדעה ו' וסימ' נמסר בסדר מקץ: יוסף ה' חס' בליש' תוספת וסימ' בסדר שמות: ואך ג' וסימ' ואך את דמכם לנפשותיכם אדרש · ואך אם טמאה ארץ אחזתכם · ואך את הדבר אשר ארבר אליך אתו · ב' קדמ' ריש פסו' ונמסר גם בסדר נח: הולך ט' מלאים בתורה וסימ' נמסר בסדר תולדות · דבלע' נעריו עמו דאברהם נעריו אתו וסימ' אתיהון: ויוסף ז' מלאים וסימ' ויוסף מלאך יי' עבור · ויוסף עוד יפתח · ויוסף יהונתן להשביע · רד קעילה · ויוסף אתאב · דבר לי אחז קדמא · ויוסף יי' דבר · ויוסף למעול ביי' · ויוסף שאול לירא · ויאסף כתיב שארא ויסף כתיב: עבור י' מלאים בליש' וסי' ויוסף מלאך יי' עבור · וגם עבור תעבור · לא אוסיף עוד עבור לו · וחברו · כי תעבור במים בעבור סופה ואין · סכותה בענן לך מעבור · וגם לא תעבורי מזה · בדתי מדי ופרס ולא יעבו' · וד' לעביר וסי' עד אשר תמו כל הגוי · ותנינ' ויהי כאשר תם כל העם · לעביר בך בליעל כלו נכרת · וג' אעבור וסי' ותאמרי לא אעבור · יחד אנכי עד אעבור · ולא אעבור : הלוא י"ג מלאי' בתור' וסי' גמס' בסד' שלח לך :

רשי

גם אתם · פיו הכשילו גם אתם סופכם לילך בפחי נפש כראשונים: מה יוסף · לא ישנה דברו מברכה לקללה הלואי שלא יוסיף לברך כאן נתנבא שעתיד להוסיף להם ברכות על ידו: אם לקרוא לך · אם הקריאה שלך וסבור אתה ליטול עליה שכר: קום לך אתם ואך · על כרחך את הדבר אשר אדבר אליך אותו תעשה ואף על פי כן וילך בלעם אמר שמא אפתנו ויתרצ': ויחבוש את אתונו · מכאן שהשנאה מקלקלת את השורה שחבש הוא בעצמו · אמר הקב"ה רשע כבר קדמך אברהם אביהם שנ' וישכם אברה' בבקר ויחבוש את חמורו: עם שרי מואב · לבו כלבם שוה: כי הולך הוא · ראה שהדבר רע בעיני המקום ונתאוה לילך: לשטן לו · מלאך של רחמים היה והיה רוצה למנעו מלחטוא שלא יחטא ויאבד: ושני נעריו עמו · מכאן לאדם חשוב היוצא לדרך יוליך עמו שני אנשים לשמשו וחוזרים ומשמשים זה את זה: ותרא האתון · והוא לא ראה שהקב"ה נתן רשות לבהמ' לראו' יותר מן האדם שמתוך שיש בו דעת תטרף דעתו כשיראה מזיקין: וחרבו שלופה בידו · אמר רשע זה הניח כלי אומנתו שכלי זיינו של אומות העולם בחרב והוא בא עליהם בפיו שהוא אומנות שלהם' אף אני אתפוש את שלו ואבא עליו באומנתו וכן סופו ואת בלעם בן בעור הרגו בחרב: במשעול · כתרגומו בשביל וכן אם ישפוק עפר שומרו' לשועלי עפר הנדבק בכפות הרגלים בהלוכן וכן מי מדד בשעלו מים ברגליו ובהלוכו: גדר מזה וגדר מזה · סת' גדר של אבנים הוא: ותלחץ · היא עצמה: ותלחץ יאת · אחרים את רגל בלעם: ויוסף מלאך יי' עבור · לעבור עוד לפניו להלן להיות לפניו במקום אחר כמו והוא עבר לפניהם ומדרש אגדה יש בתנחומא מה ראה לעמוד בשלש' מקומו' סימני אבות הראהו: זה שלש רגלים · רמז לו אתה מבקש לעקור אומה החוגגת שלש רגלים בשנה: התעללת · כתרגומו לשון גנאי ובזיון: לו יש חרב בידי · גנות גדולה היה לו דבר זה בעיני השרים זה הולך להרוג אומה שלימה בפיו ולאתון זו צרי' לכלי זין: ההסכן הסכנתי · כתרגומו וכן הלאל יסכן גבר ורבותינו דרשו מקרא זה בתלמוד אמרו ליה מאי טעמא לא רכב' אסוסי' אמר להון ברטיבא שדאי ליה כו' כדאיתא במסכת ע"א: כי

אבן עזרא

כזה · במקום הזה אמר הגאון ז"ל אם יטיען טוען ויאמר אחר שאמר השם לא תלך עמהם איך אמר קום לך אתם יש להשיב כי השם לא רצה שילך עם האנשי' הראשוני' עד שיבאו שרים נכבדים מהם ולפי לעתי אין צורך רק טעמו כטעם שלח לך אנשים כי השם אמר לישר' עלה רש והם לא האמינו רק אמרו נשלחה אנשים לפנינו הנ שאל משה את השם ואמר לו שלח לך אנשים ואח' שאמר השם לבלעם לא תאור את העם מה צורך הי' לו לומר ואדעה מה יוסף יי' דבר רק חשב בלבו מחשבה רעה והשם אמר לו לך עם האנשים רק השמר לך שלא תדבר רק מה שאומר לך והעד על פירושי ויחר אף אלהים כי הולך הוא: לשטן לו · כבר פירשתיו בספר איוב כי השטן היה המלאך ודברי הגאון שהוא בן אדם לא מעלין ולא מורידין: ויחבוש · בלווי: מן הדרך · הדרוך והלכה בשדה שאין שם דרך: להטות הדרך · לדרך קרה והטעם אל הדרך: במשעול הכרמים · פירו' כפי מקומו כדברי המתרג' ארמית כי אין ריע לו: ותלחץ אל הקיר · הוא לחצה עצמה. אל הקיר · הוא הגדר: ויוסף להכותה · כי כבר הכה אותה בנטותה אל השדה: ויפתח יי' · אמרו חז"ל שעשרה דברי' נבראו בערב שבת בין השמשות ולפי דעתי שהטעם שגזר השם לחדש באותות האלה שהם חוץ לתולדת ויאמר הגאון כי לא דבר האתון ורב שמואל בן חפני חפסו ורבי שמואל הספרדי בעל השירים חשב להגיל הנתפ' ודע כי אנשי שקול הדעת הוצרכו להוציא הדברי' ממשמעם כי אמרו שהשם לא יחדש אות בעולם לשנות המנהג שברא רק להצדיק נביאו ולא אמרו אמת כי הנה חנניה מישאל ועזריה נעשה להם אות ולא היו נביאים ויש מהם אומר' כי בלעם נביא היה והאמת כי נבואתו היתה בעבור כבוד ישר' כי קוסם היה וכן קראו הכתוב ויש אומרים כי היה יודע דעת עליונים לקבל כחם למט' בצורות וזה טעם ואשר תאור יואר והנכון בעיני כי היה יודע מזלו' ובעת ראותו במזל של שום אדם שהגי' עת רעתו היה מקלל אותו ובבא אל הרעה המקולל יחשבו הרואים והשומעים הנמצאי' כי בעבור קללתו באה הרעה והטע' שדבר במרמה עם שרי בלק וזה טעם לא אוכל לעבור את פי יי' אלהי כי אין יכולת בכוכ' לשנות מעשה היוצר או גזרתו והסוד כי החלק לא ישנה החלק רק גזירת הכל תשנה גזירת החלק ולא אוכל לגלות זה הסוד כי עמוק הוא והישר כי האתון דברה ואם תבין סוד מלאכי אברה' גם יעק' אז תבין האמת · וטעם במקל כי בתחלה ובשנית הכה אותה בעץ קטן או בעור: רגלים · פירשתיו: התעללת · פירשתיו: מעודך · הטעם מיום שרכבת: ההסכן הסכנתי · הפרג' הרגלתי והטע' הכך היה מקי' הסכנה עמו ושל': ויגל יי' · כנער אלישע שהוסיף במאו' עינו או הכהן תחלה בסנורי': וישתחו

בעל הטורים

את הדבר · יכול אם ירצ' לקלל האומות יקלל ישראל עמהם או אם ירצה לברך ישראל יברך האומות · ת"ל אך חלק: ויחש · במס' בהאי פרקייא תרי · וחד ויחש אחורנו מני ארחך: למה ויחש האתון בשביל ויחש אחורך שבלע' נטה מני הדרך שהי' חפץ לקללם והק"בה רצה לברכם · ויך את האתון ולא קלל אותה לפי שהיה דעתו לק"ל את ישר' ואין ב' קללות ביום א' דכתיב לא אוסיף לקלל · אי נמי מפני שלא הגיע הרגע של הזעם · בדרך לשטן · מכאן שכל הדרכים בחזקת סכנה: הלא אנכי אתונך · מלא וי"ו ששה דברים אמרת לו לפעינה בעלמא אקראי בעלמא כדאית' בפ"ק דע"א: רכבת עלי · בגימטרי' רבעתני: אותכה יכתי' בהא זה' דברי' תשאתה ואותה החייתי · מלא וי"ו שהשיבה אותו ו' דברי' ונבראת ביום ו' בין השמשות · הנה אנכי יצאתי לשטן · יצאתי ממדתי ממדת רחמי' שמלאך רחמים היה · מלא' יי' בדרך · בגימטרי' גבריאל המלאך. ז' פרים וז' אלים · וכן עשה איוב כי כן מנהג בני נח להקריב ז' וז' כנגד ז' מצות שלהם · על עלתך · חסר וי"ו כי לא חפץ בה הק"בה שאמר לו טובה פת חרבה ושלוה בה · מבית מלא זבחי ריב · ר"ת ממזר · פי' מז' פרים וז' אלים שהקריבו מואבין שבאו ממזרות: ירתני

מ"ע ספורנו

אם לקרוא לך באו האנשים · אם להועץ עמך בלבד כענין קריאי העדה וכענין ואקראה לך להודיעני מה אעשה: קום לך אתם · להזהירם שלא יחטאו: כי הולך הוא · שלא היה ענינו כדרך כמי שהוליכוהו אחרי' כענין ויקם וילך אחריה אבל היה הולך הוא בכונת הדבר ובמשתדל נגד רצונו הא-ל ית' כי לא בא לקרא לו לעצה כלל: לשטן לו · ענין השטנה הוא התנגד לפעולת איזה פועל כמו וירינו גם עליה ויקר' שמה שטנ' והנה המלאך יצא להתנגד לבלעם שיהיה דרכו בלתי נכון לפניו אולי ינחם במנהגו ולא ידחוק את השעה וזה לתעו לא יחטא ויאבד: והוא רוכב על אתונו ושני נעריו עמו · ולפיכך לא ראה את המלאך כאמרם ז"ל (ברכות פרק קמא) שלשה אינם רואים ואינם נזוקים: ותלך בשדה ואז עוד ב' נעריו ושרי מואב ובכן לא הרגישו ענינו בעסקי האתון: ויפתח יי' את פי האתון · נתן בה כח לדבר כענין יי' שפתי תפתח וכל זה היה כדי שיתעורר בלעם לשוב בתשובה בזכרו כי מיי' מענה לשון גם לבלתי מוכן כל שכן שיוכל להסירו מן המוכן כרצונו וכל זה כדי שלא יאבד איש כמוהו: ההסכן הסכנתי . והיה ראוי לך לחשוב מאמר שאין זה מנהגי שלא קרה לך כל זה כזה הדרך אלא להורו' שלא ינצא שחף על פי שאין כחו יש סימן: על

אמרי נועם

אם לקרא לך אם אתה סבור להשתכר ע"כ קום לך אתם ואל תאמר אני הפסדתי את שכרך ד"א אם לקרוא לך טעם בלעם שהיה סבור שיתרצה הקב"ה לקללם ע"י שהקריב בלק קרבן ולקרוא לשון וביאה כדכתי' בשמואל כי זבח לעם היום בבמ' וגו' כראת הקרואי' וגו ולכן נתעסק תמיד בזביחה בשבא אצל בלק: א"כ דה"ק אם לקרוא לך לשאול עצה ממך קום לך אתם ומצינו לשון קריאה גבי עצה דכתי' ויקרא יעקב לרחל ולאה השדה וזה הי' לשאול עצה כדאי' בגמ' דלמידין מיני' שאין יועצין אלא בשדה: ויחר אף אלהי' כי הולך הוא אע"פ שנתן לו רשות מחשבתו הרעה נכרת מתוך מעשיו שאם לא היה דעתו לקללם לא היה לו לילך · אדרבה הי' לו להתקוטט עם בלעם על שביקש תחנו כך · אלא כך היה סבור

חזקוני

אדעה מה יוסף יי' דבר עמי · אע"פ שכבר אמר לו הק"בה לא תלך עמהם היה דוחק עצמו ללכת לקלל ככבור שתשול קללתו אמר בלבו אם איכה עמיה לשול מפני מה איכו שניח לי ללכת: אם לקרא לך · להוציאך לאכול עמהם לזבח השלמים לך עמם וא"ת מה נשתנה המעשה שעכשיו אמר לו לך אתם ובתפילה אמר לו לא תלך עמהם אלא י"ל שתפילה לא אמר אלא לא תלך עמהם לקללם · ד"א אינו זה שנוי אחרי שהוסיף לשלוח שרים אחרים רבים ונכבדים מן הראשונים · ד"א אם לקרוא לך אם כל כך הם פוסים שבאו לקרוא לך פעם שנייה אחרי שאמרתי לך לא תלך עמהם קום לך אתם וידאו שלא יועיל להם: וילך עם שרי מואב · לא עשה שום אלא אחריהם: ויחר אף יי' כי הולך הוא · שהרי לא נתן לו רשות בפנים מאירות כדכתיב אם לקרוא לך וגו' והיה לו להבין שעם ראשונה שלא היה כדעתו של הקב"ה שילך הוא ולובנה זו מכיכו במרגלים שלח לך אנשים ונלוי וידוע לפניו שלא היה כדעתו של

קסמי' וזה יתבאר במה שבארנו משגולות הקסם והנבואה ומה שיוכר בו אחד מהם בכ' מספר מ"י ואחשוב כי ה' ית' השיבו נביא בזה הזמן בעבור עולם השגחתו על ישראל כי היה ראוי שתשמרהו זאת המעלה מהתיכת העצה להכשיל ישראל בדברים מגונים כמו הזמה וע"ז ועם כל זה לא נשמר מזה כי הוא נתן עצה למואבים להפקיר בנותיהם לזנות עם ישר' כדי שיפתו אותם לעבוד ע"ז כמו שנתבאר בפרשת ראשי המטות אמר הן היו לבני ישראל למסור מעל ביי' על דבר פעור · מי האנשים האלה עמך · אע"פ שהשם ית' יודע הכל הנה יבואו ממנו השאלות לדבר כלשון בני אדם

רש"י

כי ירט הדרך לנגדי · רבותינו חכמי משנה דרשוהו נוטריקון יראה ראתה נטתה בשביל שהדרך לנגדי כלומר לקנאתי ולהקניטני ולפי משמעו כי חרד הדרך לנגדי לשון רטט כי ראיתי בעל הדרך שחרד ומהר הדרך שהוא לכעסי ולהמרותי ותקרא קנר הוא כמו ותכל דוד · ל"א ירט לשון רצון וכן על ידי רשעי' ירטני מפיים ומנחם אותו על ידי רשעים שאינן אלא מקניטי': אולי נטתה · כמו לולי פעמי' שאולי משמש בלשון לולא: גם אותכה הרגתי · הרי זה מקר' מסורס והו' כמו גם הרגתי אותך כלומר לא העכבה בלבד קראתך על ידי כי גם הרגתי': ואותה החייתי · ועתה מפני שדברה והוכיחתך ולא יכולת לעמוד בתוכחתה כמו שכתוב ויאמר לא הרגתיה שלא יאמרו זו היא שסלקה את בלעם בתוכחתה ולא יכול להשיב שחס המקום על כבוד הבריות וכן והרגת את האשה ואת הבהמה וכן ואת הבהמה תהרגו: כי לא ידעתי · גם זה גנותו ועל כרחו לה הודה קוא היה משתבח שיודע דעת עליון ופיו העי' לא ידעתי: אם רע בעיניך אשובה לי · להתריס כנגד המקו' היא תשובה זו אמר לו הוא בעצמו צוני ללכת ואתה מלאך מבטל את דבריו למוד הו' בכך שאומ' דבר ומלאך מחזירו אמר לאברה' קח נא את בנך וגומ' ועל ידי מלאך בטל את דברו אף אני אם רע בעיניך צריך אני לשוב: לך עם האנשי' · בדרך שאדם רוצה לילך מוליכין אותו: ואפס · על כרחך את הדב' אשר אדבר וגומ': לך עם האנשים. כי חלקך עמהם וסופך לאבד מן העולם: עם שרי בלק · שמח לקללם כמותן: וישמע בלק · שלח שלוחים לבשרו: האמנם לא אוכל כבדך · נתנבא שסופו לצאת מעמו בקלון: אל עיר מואב · אל מטרופולין שלו · עיר החשוב' שלו לומר ראה מה אלו מבקשים לעקור: קרית חוצות · עיר מלאה שוקים אנשי' וטף בחוצותיה לומר ראה ורחם שלא יעקרו אלו: בקר וצאן · דבר מועט: במות בעל · כתרגומו לרמת דחלתי' שם ע"א: אולי

תורה ותרגום

22:27 וְחָרֵ֨ה אַ֤ף בִּלְעָם֙ וַיַּ֥ךְ אֶת־הָאָת֖וֹן בַּמַּקֵּֽל
23 ... וְחַרְבּ֥וֹ שְׁלֻפָ֖ה בְּיָד֑וֹ וַיִּקֹּ֥ד וַיִּשְׁתַּ֖חוּ לְאַפָּֽיו׃ ג׳ב׳מל׳ו׳א׳חס׳
32 וַיֹּ֤אמֶר אֵלָיו֙ מַלְאַ֣ךְ יְהוָ֔ה עַל־מָ֗ה הִכִּ֙יתָ֙ אֶת־אֲתֹ֣נְךָ֔ זֶ֖ה שָׁל֣וֹשׁ רְגָלִ֑ים הִנֵּ֤ה אָנֹכִי֙ יָצָ֣אתִי לְשָׂטָ֔ן כִּֽי־יָרַ֥ט הַדֶּ֖רֶךְ לְנֶגְדִּֽי׃ ה׳ מל׳ בתו׳
33 וַתִּרְאַ֙נִי֙ הָֽאָת֔וֹן וַתֵּ֣ט לְפָנַ֔י זֶ֖ה שָׁלֹ֣שׁ רְגָלִ֑ים אוּלַי֙ נָֽטְתָ֣ה מִפָּנַ֔י כִּ֥י עַתָּ֛ה גַּם־אֹתְכָ֥ה הָרַ֖גְתִּי וְאוֹתָ֥הּ הֶחֱיֵֽיתִי׃ ג׳ ב׳ בתורה · ל׳ וכ״כ
34 וַיֹּ֨אמֶר בִּלְעָ֜ם אֶל־מַלְאַ֤ךְ יְהוָה֙ חָטָ֔אתִי כִּ֚י לֹ֣א יָדַ֔עְתִּי כִּ֥י אַתָּ֛ה נִצָּ֥ב לִקְרָאתִ֖י בַּדָּ֑רֶךְ וְעַתָּ֛ה אִם־רַ֥ע בְּעֵינֶ֖יךָ אָשׁ֥וּבָה לִּֽי׃ י״ב מל׳ · י׳ בתורה · י״ח בטעם תברין
35 וַיֹּ֩אמֶר֩ מַלְאַ֨ךְ יְהוָ֜ה אֶל־בִּלְעָ֗ם לֵ֚ךְ עִם־הָ֣אֲנָשִׁ֔ים וְאֶ֗פֶס אֶת־הַדָּבָ֛ר אֲשֶׁר־אֲדַבֵּ֥ר אֵלֶ֖יךָ אֹת֣וֹ תְדַבֵּ֑ר וַיֵּ֥לֶךְ בִּלְעָ֖ם עִם־שָׂרֵ֥י בָלָֽק׃
36 וַיִּשְׁמַ֥ע בָּלָ֖ק כִּ֣י בָ֣א בִלְעָ֑ם וַיֵּצֵ֨א לִקְרָאת֜וֹ אֶל־עִ֣יר מוֹאָ֗ב אֲשֶׁר֙ עַל־גְּב֣וּל אַרְנֹ֔ן אֲשֶׁ֖ר בִּקְצֵ֥ה הַגְּבֽוּל׃ ג׳ · ה׳
37 וַיֹּ֨אמֶר בָּלָ֜ק אֶל־בִּלְעָ֗ם הֲלֹא֩ שָׁלֹ֨חַ שָׁלַ֤חְתִּי אֵלֶ֙יךָ֙ לִקְרֹא־לָ֔ךְ לָ֥מָּה לֹא־הָלַ֖כְתָּ אֵלָ֑י הַֽאֻמְנָ֔ם לֹ֥א אוּכַ֖ל כַּבְּדֶֽךָ׃ א
38 וַיֹּ֨אמֶר בִּלְעָ֜ם אֶל־בָּלָ֗ק הִֽנֵּה־בָ֙אתִי֙ אֵלֶ֔יךָ עַתָּ֕ה הֲיָכֹ֥ל אוּכַ֖ל דַּבֵּ֣ר מְא֑וּמָה הַדָּבָ֗ר אֲשֶׁ֨ר יָשִׂ֧ים אֱלֹהִ֛ים בְּפִ֖י אֹת֥וֹ אֲדַבֵּֽר׃ ד׳ · ג׳ · ב׳ חד י״ל דין חס׳ · ב׳ הנה הנגבר
39 וַיֵּ֥לֶךְ בִּלְעָ֖ם עִם־בָּלָ֑ק וַיָּבֹ֖אוּ קִרְיַ֥ת חֻצֽוֹת׃
40 וַיִּזְבַּ֥ח בָּלָ֖ק בָּקָ֣ר וָצֹ֑אן וַיְשַׁלַּ֣ח לְבִלְעָ֔ם וְלַשָּׂרִ֖ים אֲשֶׁ֥ר אִתּֽוֹ׃ ד׳ כ״כ · ל׳
41 וַיְהִ֣י בַבֹּ֔קֶר וַיִּקַּ֤ח בָּלָק֙ אֶת־בִּלְעָ֔ם וַֽיַּעֲלֵ֖הוּ בָּמ֣וֹת בָּ֑עַל וַיַּ֥רְא מִשָּׁ֖ם קְצֵ֥ה הָעָֽם׃ ה

כג
1 וַיֹּ֤אמֶר בִּלְעָם֙ אֶל־בָּלָ֔ק בְּנֵה־לִ֥י בָזֶ֖ה שִׁבְעָ֣ה מִזְבְּחֹ֑ת וְהָכֵ֥ן לִי֙ בָּזֶ֔ה שִׁבְעָ֥ה פָרִ֖ים וְשִׁבְעָ֥ה אֵילִֽים׃ כל אורייתא חס׳ · ד׳ מל׳ בתורה
2 וַיַּ֣עַשׂ בָּלָ֔ק כַּאֲשֶׁ֖ר דִּבֶּ֣ר בִּלְעָ֑ם וַיַּ֨עַל בָּלָ֧ק וּבִלְעָ֛ם פַּ֥ר וָאַ֖יִל בַּמִּזְבֵּֽחַ׃
3 וַיֹּ֨אמֶר בִּלְעָ֜ם לְבָלָ֗ק הִתְיַצֵּב֮ עַל־עֹלָתֶ֒ךָ֒ וְאֵֽלְכָ֗ה ג׳ בטע׳ בעניין · ר״פ · ג׳
אולי

וְחַרְבֵּיהּ שְׁלִיפָא בִּידֵיהּ וּכְרַע וּסְגִיד לְאַפּוֹהִי׃ וַאֲמַר לֵיהּ מַלְאֲכָא דַּיְיָ עַל מָה מְחֵיתָא יָת אֲתָנָךְ דְּנַן תְּלַת זִמְנִין הָא אֲנָא נְפַקִית לְמִסְטַן אֲרֵי גְּלֵי קֳדָמַי דְּאַתְּ רָעֵי לְמֵיזַל בְּאוֹרְחָא לָקֳבְלִי׃ וַחֲזַתְנִי אֲתָנָא וּסְטַת מִן קֳדָמַי דְּנַן תְּלַת זִמְנִין אִילוּפוֹן לָא סְטַת מִן קֳדָמַי אֲרֵי כְעַן אַף יָתָךְ קְטָלִית וְיָתַהּ קַיֵּימִית׃ וַאֲמַר בִּלְעָם לְמַלְאֲכָא דַּיְיָ חָבִית אֲרֵי לָא יְדַעִית דְּאַתְּ מְעַתַּד לְקַדָּמוּתִי בְּאוֹרְחָא וּכְעַן אִם בִּישׁ בְּעֵינָךְ אֵיתוּב לִי׃ וַאֲמַר מַלְאֲכָא דַּיְיָ לְבִלְעָם אֵיזִיל עִם גֻּבְרַיָּא וּלְחוֹד יָת פִּתְגָמָא דִּי אֲמַלֵּיל עִמָּךְ יָתֵיהּ תְּמַלֵּיל וַאֲזַל בִּלְעָם עִם רַבְרְבֵי בָלָק׃ וּשְׁמַע בָּלָק אֲרֵי אֲתָא בִלְעָם וּנְפַק לְקַדָּמוּתֵיהּ לְקַרְתָּא דְמוֹאָב דִּי עַל תְּחוּם אַרְנוֹן דִּי בִּסְטַר תְּחוּמָא׃ וַאֲמַר בָּלָק לְבִלְעָם הֲלָא מִשְׁלַח שְׁלָחִית לְוָתָךְ לְמִקְרֵי לָךְ לְמָה לָא אֲתֵיתָא לְוָתִי הַבְקוּשְׁטָא הֲוֵיתָא אָמַר לֵית אֲנָא יָכֵיל לִיקָרוּתָךְ׃ וַאֲמַר בִּלְעָם לְבָלָק הָא אֲתֵיתִי לְוָתָךְ כְּעַן הֲמֵיכַל יָכֵילְנָא לְמַלָּלָא מִדָּעַם פִּתְגָמָא דִּישַׁוֵּי יְיָ בְּפוּמִי יָתֵיהּ אֲמַלֵּיל׃ וַאֲזַל בִּלְעָם עִם בָּלָק וְאָתוֹ לְקִרְיַת מָחוֹזְוָהִי׃ וּנְכַס בָּלָק תּוֹרִין וְעָאן וְשַׁלַּח לְבִלְעָם וּלְרַבְרְבַיָּא דִּי עִמֵּיהּ׃ וַהֲוָה בְצַפְרָא וּדְבַר בָּלָק יָת בִּלְעָם וְאַסְּקֵיהּ לְרָמַת דַּחַלְתֵּיהּ וַחֲזָא מִתַּמָּן קְצָת מִן עַמָּא׃ וַאֲמַר בִּלְעָם לְבָלָק בְּנֵה לִי הָכָא שִׁבְעָא מַדְבְּחִין וְאַתְקֵין לִי הָכָא שִׁבְעָא תוֹרִין וְשִׁבְעָא דִּכְרִין׃ וַעֲבַד בָּלָק כְּמָא דִּי מַלֵּיל בִּלְעָם וְאַסֵּיק בָּלָק וּבִלְעָם תּוֹר וּדְכַר עַל כָּל מַדְבְּחָא׃ וַאֲמַר בִּלְעָם לְבָלָק אִתְעַתַּד עַל עֲלָתָךְ וְאֵיהָךְ

מאים

מסורה

שלפה ג'ב'מלאים וא'חס'וסימ'ותרא האתון · מפני חרב שלופה · נטויה על ירושלים : שלוש ה'מלאים בתורה וסימ'על מה הכית את אתנך · שלוש ערים תבדיל לך קדמ'דמשנה תורה · שלוש פעמים בשנה דראה · והצלעות צלע צלע · המזבח עץ שלוש אמות · וכל כתובי'דכוו'מלאים : ותט ג'וסי'האתון מן הדרך · ותראני האתון · אשורנו מני ארחך : ואותה י"ב מלאים כלי'וסי'ואותה החיתי · ביום שמע אישה יניא אותה · ויטבל אותה ביערת · ויוצא אותה משרתו · נשים באות מאירות · יוצר אותה להבינה · הלא שמעת למרחוק · צרר רוח אותה · אחת שאלתי מאת יי' · למן היום אשר בנו אותה · אשר יראה הרואה · הארצה אות'מירכם וכל יהושע ושופטים ויחזקאל דכוו'כמ"ג חס'וסימ'להרג את כל יושבי העי · והתחלקו אותה · למורשה ולתפש בכף : ועתה ואתה י"ח בטעם תברין וסימ'נמסר בסדר בהעלותך : האמנם ד'וחס' וסימ' לא אוכל כבדך · ישב אלהים את · וחברו רד"ה · האמנם אלם צדק · וא'אמנם האף אמנם : חצות ב'כתו'כן חס' וי"ו קדמ'וסימ'ויבאו קרית חצות · וחצות תשים לך בדמשק · וכל ירמיה דכוו'חצות · וא'בחוצת כתיב חסר וי"ו תניין וסימ' ואל תבשרו בחוצת · ושארהון חוצות מלאים דמלאים : וישלח כ"ב וסימ'נמסר בסדר נח :

אבן עזרא

וישתחו לאפיו · פירשתיו : כי ירט · הטעם עוות וכן על ידי רשעים ירטני שהוא מן רטה שאילו היה מן ירט היה ראוי להיות כמו יעטני ואם הם שני שרשים וכמוהו מעיל צדקה יעטני שהוא על משקל אשר יעלני כמו עוטה אור : ותראני האתון · בקמץ גדול תחת קמץ קטן שהיה ראוי להיו' ותראני ורבים כן אולי יתחלק לטעמים רבים ופה הוא כמו לולי ומלת גם לעי' שמתה האתון אחר שדברה : ואותה החייתי · דרך קצר' וכן הטעם כאשר הרגתיה הרגתיך או הרגתיך לבד' ואות'החייתי · וטעם ואותה החייתי כי בן אדם בראותו המלא'ימות והעד ותנצל נפשי ודבר מכוא לעד ואף כי הבהמה שאין לה שום שותפות עם רוח המלאך כבן אדם : עם האנשים · האלה : ואפס · כמו רק וכן ואפס כי לא יהיה בך אביון אפס כי עז העם : למה לא הלכת · כמו באת בעבור מלת אלי וכן מלת ויסר כאשר פירשתיו : קרית חוצות · שם מדינה : במות בעל · הוא בעלי במות ארנון : וירא משם קצה העם · כי הם חונים לארבע רוחות השמים : שבעה מזבחו' · יש סודות עמוקים לא יבינים כי אם מתי מספר ושביעי בימי' ובחדשים ובשנים ושבעה כבשי העול' ושבע הזאות גם אמר הש' לאיוב קחו לכם שבעה פרים ושבעה אילים ובתת שלם לשל' או תתחדש רוח בינה והמשכיל יבין : פר ואיל במזבח · בכל מזבח ומזבח והיא דרך קצרה כאילו אמר במזבח האחד מכל המזבחות : יקרה

חזקוני

כי ירט הדרך לנגדי · כי ל' אפי' כמו כי עגמה הבכור רפא נפשי כי קמאתי לך: ירט · ל' כגיר', כמו ישגירני אל עול וע"י רשעי' ירטני כן הפי' הנה אנכי יצאתי לשטן לך ואפי' היה הדרך כגור לנגדי: ותראני האתון ותט לפני · כלומר כל שעה היתה לפני אלא שנטתה לימין או לשמאל: אולי נטתה מפני · אבל אם נטתה מפני מכל וכל שהיתה חוזרת לאחוריה מפני הדוחק שהייתה מכה אותה או אותך הרגתי מפני שהיית דוחק אותה: מפני · קוץ מפני: ואותה החייתי · שהיתה אנוסה וכן הוא שים אלוק בין לפני לאפני שסרי מפני פירושו קוץ ממראית פני כנען וכנל הנוים האלה מפניך מורישם מפניך: גם אותך הרגתי · פירש רש"י הרי זה מקרא מסורס וכו' · כלומר אם הייתי מפרשו כמו שהוא כתוב כמנא וגם סמוך לאותך היה ערבה מעין אותכה כלומ' איש פעך אבל עכשו כשמפרשנו אחר שפירוש גם הדנתי אותך לרבות מעין ההריגה והיא העכבה כמו שפר"שי ד"א גם לרבות ההריגה עם הלקיית וי"מ דברים ככתבן גם אותך הרגתי לרבות את הנערים שהלכו עמי שלא נטו מן הדרך ולכך לא סוכיר שכתוב שכאן ואילך גם אותכה בכף: חטאתי כי לא ידעתי · כי במקום אשר חטאתי על אשר לא ידעתי ולא נתתי לב להביא מדוע לא הכליתה דרכי:

הכנ"סה ס"א גם אותך הרגתי פר"שי הרי זה מקרא מסורס וכו' כלומר אם הייתי מפרשו כמו שהוא כתו' כמנא

רלב"ג

אדם גלהיתיר השופטים שנתייסנו בידיעת אמתת הדבר קודם שישפטו בו · כי מאן יי' לתתי להלוך עמכם · לפי שהיה רצון בלעם ללכת שם לא רצה להגיד למלאכי בלק מה שאמר השם ית' לו לא תאור את העם כי ברוך הוא כי חשב שאם היה בלק יודע זה לא היה מוסיף לשלוח לו אך אמר להם כי מאן יי' לתתי להלוך עמכם באלו אמר כי לא היה רצון ה' למנוע ממנו ההליכה שם אבל מנע ממנו ההליכה עמהם והנה היה חושב בלעם כי אולי בעת אחר יאות השם ית' להניחו ללכת שם לקוב את העם ולפי שהרגיש בלק בזה רצוני שזה המאמר לא הי' מחייב שלא יתרצה ללכת לבלק אבל היה מחייב שלא יתרצה ...

בעל הטורים

...

מ"ע ספורנו

...

אולי יקרה יהוה לקראתי ודבר מה
יראני והגדתי לך וילך שפי:
ויקר אלהים אל בלעם ויאמר אליו
את שבעת המזבחת ערכתי ואעל
פר ואיל במזבח: וישם יהוה דבר
בפי בלעם ויאמר שוב אל בלק
וכה תדבר: וישב אליו והנה נצב
על עלתו הוא וכל שרי מואב:
וישא משלו ויאמר מן ארם ינחני
בלק מלך מואב מהררי קדם לכה
ארה לי יעקב ולכה זעמה ישראל:
מה אקב לא קבה אל ומה אזעם לא
זעם יהוה: כי מראש צרים אראנו
ומגבעות אשורנו הן עם לבדד
ישכן ובגוים לא יתחשב: מי
מנה עפר יעקב ומספר את רבע
ישראל תמת נפשי מות ישרים
ותהי אחריתי כמהו: ויאמר בלק
אל בלעם מה עשית לי לקב איבי
לקחתיך והנה ברכת ברך: ויען
ויאמר הלא את אשר ישים יהוה בפי
אתו אשמר לדבר: ויאמר אליו
בלק לך נא אתי אל מקום אחר
אשר תראנו משם אפס קצהו
תראה וכלו לא תראה וקבנו לי
משם: ויקחהו שדה צפים אל
ראש הפסגה ויבן שבעה מזבחת
ויעל פר ואיל במזבח: ויאמר
אל בלק התיצב כה על עלתך
ואנכי

מאים יערע מימרא מן קדם יי
לקדמותי ופתגמא דיחזינני ואחוי
לך ואזל יחידי: וערע מימר מן קדם
יי לות בלעם ואמר ליה ית שבעא
מדבחין סדרית ואסיקית תור ודכר
על כל מדבחא: ושוי יי פתגמא
בפומא דבלעם ואמר תוב לות בלק
וכדין תמליל: ותב לותיה והא מעתד
על עלתיה הוא וכל רברבי מואב:
ונטל מתליה ואמר מן ארם דברני
בלק מלכא דמואב מטורי מדינחא
איתא לוט לי יעקב ואיתא תריך לי
ישראל: מה אלוטיה דלא לטיה אל
ומה אתרכיה דלא תרכיה יי:
ארי מריש טוריא חזיתיה ומרמתא
סכיתיה הא עמא בלחודיהון עתידין
דיחסנון עלמא ובעממיא לא יתדנון
גמירא: מן ייכול למימני דעדקיא
דבית יעקב דאמיר עליהון יסגון
כעפרא דארעא או חד מארבע
משריתא דישראל תמות נפשי
מותא דקשיטוהי ותהי סופי כותהון:
ואמר בלק לבלעם מה עבדת לי
למילט סנאי דברתיך והא ברכא
מברכת להון: ואתיב ואמר הלא ית
די ישוי יי בפומי יתיה אטר למללא:
ואמר ליה בלק איתא כען עמי
לאתר אוחרן דתיחזיניה מתמן
לחוד קצתיה תחזי וכוליה לא תחזי
ותלוטיה לי מתמן: ודבריה לחקל
סכותא לריש רמתא ובנא שבעא מדבחין ואסיק תור ודכר על כל מדבחא:
ואמר לבלק אתעתד הכא על עלתך ואנא

ערכתי ג' וסימ' את שבעת המזבחת ערכתי · ערכתי נר למשיחי · הנה נא ערכתי משפט: הן ה' פתחין וסי' הן עם לבדד ישכן · הן עם כלביא יקום וכארי יתנשא · הן הוא משוש דרכו · הן זאת לא צדק' אענך · הן תוי שדי · וכל כל אלה ב' דכוו': לבדד ג' וסימ' כי מראש צורי' אראנו · רעה עמך בשבטך צאן · בשלו' יחדו אשכבה ואישן · תנ"ך ומספר ה' ד' פתחין וא' קמץ וסימ' מי מנה עפר יעקב ומספר · ומספ' חצורת ירושלם · ומספר חדשיו חצצו · ימיך רבים · ומספר שנים נצפנו לעריץ · קדמ' קמץ: תמת ג' חס' וסימ' תמ' נפשי מות ישרים · תמת נפשי עם פלישתים · תמת בנער נפשם · וא' ותמת בצמא: לך ג' חס' בליש' הליכה וסי' לך נא אתי אל מקום אחר · ויאמר לנעריו לך ונקרבה · לך נתראה פנים דדברי הימים: וכלו ב' וסימן אפס קצהו תראה וכלו לא תראה · חכו ממתקים:

רשי

אולי יקרה יי' לקראתי · אינו רגיל לדבר עמי ביום: וילך שפי · כתרגומו יחידי לשון שופי ושקט שאין עמו אלא שתיקה: ויקר · לשון עראי לשון גנאי לשון טומאת קרי כלומר בקושי ובזיון היה נגלה עליו ביום ולא בשביל להראות חבתן של ישר': את ז' המזבחות ערכתי · אין כתיב כאן אלא את שבעת המזבחו' אמ' לפניו אבותיהם של אלו בנו לפניך שבע' מזבחות ואני ערכתי כנגד כולן אברה' בנה ארבעה ויבן שם מזבח ליי' הנראה אליו ויעתק משם ההרה ונומר ויאהל אברהם וגו' ואחד בהר המוריה · ויצחק בנה אחד ויבן שם מזבח וגו' ויכרו שם עבדי יצחק באר · ויעקב בנה שתי' אחד בשכם ואחד בבית אל: ואעל פר ואיל במזבח · ואברה' לא העלה אלא איל אחד: ארה לי יעקב ולכה זועמה ישרא' · בשני שמותיהם אמר לו לקללם שמא אחד מהם מובהק: מה אקב לא קבה אל · כשהיו ראויים להתקלל לא נתקללו כשהזכיר אביה' את עונם באפם הרגו איש לא קלל אלא אפם שנאמר ארור אפם · כשנכנס אביהם במרמה אצל אביו היה ראוי להתקלל מה נאמר שם גם ברוך יהיה · במברכים נאמ' אלה יעמדו לברך את העם במקללי' לא נאמר אלה יעמדו לקלל את העם אלא על הקללה לא רצה להזכיר עליהם שם קללה: לא זעם יי' · אני אין כחי אלא שאני יודע לכוין השע' שהקב"ה כועס בה והוא לא כועס כל הימים הללו שבאתי אליך וזהו שנאמר עמי זכר נא מה יעץ וגו' ומה ענה אותו בלעם וגו' למען דעת צדקות יי': כי מראש צורים אראנו · אני מסתכל בראשיתם ובתחל' שרשיהם ואני רואה אותם מיוסדי' וחזקים כצורים וגבעות הללו על ידי אבו' ואמהות: הן עם · הוא אשר זכו לו אבותיו לשכון בדד כתרגומו: ובגוים לא יתחשב · כתרגומו לא יהיו נעשין כלה עם שאר האומו' שנ' כי אעשה כלה בכל הגוי' וגומר אינן נמנין עם השאר · דבר אחר כשהן שמחין אין אומה שמחה עמהם שנ' יי' בדד ינחנו וכשהאומו' בטוב' הן אוכלי' עם כל אחד ואין עולה להם מן החשבון וזהו ובגוי' לא יתחשב: מי מנה עפר יעקב · כתרגומו מארבע משרייתא ארבע דגלי' · דבר אחר עפר יעקב אין חשבון במצו' שהן מקיימין בעפר לא תחרוש בשור ובחמור לא תזרע כלאים אפר פרה ועפר סוטה וכיוצא בהם: ומספר את רובע ישרא' · רביעותיהן זרע היוצא מן התשמיש שלה': תמות נפשי מות ישרים · שבהם: וקבנו לי · לשון צווי קללהו לי: שדה צופים · מקום גבוה היה ששם הצופה עומד לשמור אם יבא חיל על העיר: ראש הפסגה · בלעם לא היה קוסם כבלק ראה בלק שעתידה פרצה להפרץ בישראל משם שמת משה כסבור שמשם תחול עליהם הקללה · וזהו היא הפרצה שאני רואה: אקרה

אבן עזרא

יקרה · מגזרת לקראתי: ודבר · סמוך אל מה: וילך שפי · דברי המתרג' ארמית ידועי' שהוא לבדו והנה שפי לבדו גם הוא בלי את והאחרים אמרו כי הוא כמו נכאה לב מגזרת ושופו עצמותיו והנכון בעיני שהוא מגזרת קול על שפיי' וימלא ביו"ד גם באל"ף כמלת פתאים והטעם שהלך אל שפי ותחסר מלת אל כמו ויבא ירושלם וכן נסעו העם חצרות ורבים כן והנה הוא מנחש בלכתו כי כן כתוב ולא הלך כפעם בפעם לקראת נחשים · והנה גם פה רמזתי לך סוד אתום: ואעל פר ואיל במזבח · כלווי: וישא משלו ויאמר · המשל הוא כי מראש צורים אראנו: ומהררי קדם · מזרח: לכה ארה לי יעקב · תחסר מלת ואמר ובשיר השירי' כמוהו רבי' והוא דרך קצרה: וזועמה ישראל · הטעם כפול כמשפט שהוא דרך לדבר טעם אחד במלות משונו' וישנוהו לחזו' והיתה ראויה מלת זועמה להיו' על משקל זכרה לי אלהי רק כאש' כפתח העי"ן · בעבור היותו מן הגרון היה ביגו ובין הזי"ן חולם תחת קמץ חטף: מה אקוב לא קבה אל · כטעם קללה והה"א תחת וי"ו כה"א אהלל וכן הי"א כי פרעה אהרן והמלה מפעלי הכפל והשלמה קבנו כמו סבבו אם היא מלה זרה: ומה אזעום לא זעם יי' · מגזר' זעם והטע' כפול · כי מראש צורי' אראנו · כי על הספי היה והוא גבוה והעד על הספי שהוא כפירושי ולא הלך כפעם בפעם לקראת נחשים וישת אל המדבר פניו ולא אל ספי גם יתכן להיות מראש צורים משל לגזרות היורדות מהעליונים כי ראה בחכמתו שתעמוד זאת האומ' לבדה ולא תתערב עם אחרת מתגברת עליה לעזוב תורתה כאשר עשו כל האומות: ובגוי' לא יתחש' · הפרשנו בפסוק יצב גבולות עמים: מי מנה · והתימה שלא יתחשב עם הגוים והם עם רב כחול שיתכן שלא יתחש' המעט: עפר יעקב · הטעם שהוא רב כעפר הארץ: ומספר את רוב' ישראל · דגל אחד כטעם אפס קצהו תראה וכלו לא תראה · ויפה פירש המתרגם ארמית מלת ישרים והטעם לפי דעתי שאתאוה למות ותהיה אחריתי כאחרית ישראל שהם חלק השם ולא חלק כוכבים כי הוא היה קוסם ויש אומרים שמלת ותהי אחריתי כפולה בטעם והוא היה מתאוה שימות מות ישרים כמו הישרי' של ישראל בעבור דעתו כי בחרב ימות והגאון אמר כי מנה הוא השם והטעם אתה שתוכל למנות עפר יעקב תמת נפשי מות ישרי' אם כן מה טעם ומספר את רובע ישראל ולפי דעת רבים שפירושו כמו ארחי ורבעי זרית שהו' כענין רבצי ויפרשו עפר יעקב על עת נסעו ומשפט הלשון להקדים שם הפועל בלשון עבר ועתיד ובלווי הדב' הפוך ויש מלו' זרות כמו ברכת ברך ובא בא: אפס קצהו · רק קצהו: וקבנו · מלה זרה ולפי הדקדוק כי הלווי כעתיד ואין ביניהם רק הסימן ירדפהו ירדפנו ירדפוהו אויב ירדפו וכאו זו המלה מורכבת עם נו"ן ופתחים ולפי דעת רבי יהודה המדקדק הראשון שהוא מן שורש קבן אם כן לא יתכן להיותה לווי כי לא ימצא כן מהבנין הקל אולי תהי שם הפועל על משקל ומשמרו את השבועה:
ויקח

בעל הטורים

אם כן באי זה שם אקללם · והק"בה לא רצה לייחד שמו על קללתם · שבקללות כתיב ובאו עליך כל הקללות · ובברכות כתי' יצו יי' אתך את הברכה באסמיך ובכל משלח ידיך והאך אקללם · כי מראש צורים אראנו · אני רואה שנבראו קודם שנברא העולם והגורי': כי מראש בגי' על הר המוריה: מראש צורים · בגי' מזכות האבות: מגבעו' · בגימ' הן האמהות: לבדד · ג' במסו' הן עם לבדד ישכן · שכני לבדד בתרי עשר בפרשת רעה עמך בשבטך בענין הגאולה · שבלעם היה מתנבא על הגאולה: כי אתה יי' לבדד לבטח תושיבני · שלא נעם כל אותם הימים על כן לבטח תושיבני · לבדד ישכון · שבעה תגין על שין דישכון לומר לך שישכון בא"י שבעה עממי': לבדד עולה חשבון מ' ל"ל שישכון בא"י ישראל שהיה מהלך ארבעים יום · לבדד ישכן עולה לחשבון ת"כ שרמז לימי בית שני · לבדד ישכן · בגימ' לימי משיח: מי מנה עפר יעקב · כמו עופר האילים על שם כי נער ישראל ואהבהו וגומ' וכן תרגם אנקלוס מי מנה עפר יעקב מן יכול למימני דעדקיא דבית יעקב: עפר · בגימ' ערלה בחול רמז למה שנותנין הערלה בחול: תמות · ג' במסורת תמות נפשי מות ישרי' · ואידך תמות נפשי עם פלשתים · ואידך תמות בנוער נפשם · הוא בקש שתמו' נפשו עם הישרים ולא היה כן · אלא אדרבה מתה מות פלשתים · כלומר מות רשעים ובנוער כדאיתא אנשי דמים ומרמ' לא יחצו ימיהם · שבן ל"ד שנים היה כשהרגו פנחס · ישרים · בגימ' אבות העולם: ס"ת של שמות האבות בגי' בלעם והיינו ותהי אחריתי כמהו: וכלו · ב' ואידך וכלו מחמדי' והיינו דאמ' במסכ' נדה על דבר זה נסמית עינו של בלעם שאמר הקב"ה שהו' קדוש ומשרתיו קדושים יסתכל בדבר זה · והיינו וכלו לא תראה · בשביל שדבר כנגד הב"ה שכלו מחמדים נסמית עינו וכלו לא תראה
לא

מ"ע ספורנו

ויצא לקראתו לכבודו שידע שהיה גם רוח כמו שהעידו רבותינו ז"ל: הנה באתי אליך · אף על פי שהייתי בא אליך אז כדברך מה הייתי מועיל לך וגם כן עתה היכול אוכל דבר מאומה כלום כי יכול לדבר במנהג כל מדבר רצוני: הדבר אשר ישים אלהים בפי אותו אדבר · כענין רוח אלהים דבר בי ובאופן זה לא אהיה אני המדבר: וישלח לבלע' · למנחת כבוד מלבד ארוחתו להשביע עין גאותו: וירא משם קצה העם · כדי לשית עיניו בם כענין ויפן אחריו ויראם ויקללם והפך ויראהו יי' את כל הארץ · כדי שיברך לפני מותו: בנה לי בזה · שהוא מקום שראינו משם: [illegible]

חזקוני

[illegible]

רלב"ג

ואם אמרנו שהש"י עשה זה על דרך המופת הנה ישאל שואל איזה תועלת היה בזה המופת והנה לא היה המכוון מזה אלא שיאמר המלאך לבלעם כי הוא יצא לשטן לו אם תהיה כונתו לקוב את העם ובהיות הענין כן למה לא נראה לו המלאך ראשונה וחרבו שלופה בידו ויגיע מזה התכלית המכוון מהשם ית' בזה לא נצטרך לחדוש זה המופת הנפלא · ר"ל שתראה האתון אל מלאך יי' ואם אמרנו שזה המלאך היה בנבואה · הנה ישאל הספק עדיין לאי זה תועלת הוצרך להתחדש זה [illegible]

כ וְאָנֹכִי אֶקָּרֶה כֹּה׃ וַיִּקָּר יְהוָה אֶל־בִּלְעָם וַיָּשֶׂם דָּבָר בְּפִיו וַיֹּאמֶר שׁוּב אֶל־בָּלָק וְכֹה תְדַבֵּר׃ וַיָּבֹא אֵלָיו וְהִנּוֹ נִצָּב עַל־עֹלָתוֹ וְשָׂרֵי מוֹאָב אִתּוֹ וַיֹּאמֶר לוֹ בָּלָק מַה־דִּבֶּר יְהוָה׃ וַיִּשָּׂא מְשָׁלוֹ וַיֹּאמַר קוּם בָּלָק וּשְׁמָע הַאֲזִינָה עָדַי בְּנוֹ צִפֹּר׃ לֹא אִישׁ אֵל וִיכַזֵּב וּבֶן־אָדָם וְיִתְנֶחָם הַהוּא אָמַר וְלֹא יַעֲשֶׂה וְדִבֶּר וְלֹא יְקִימֶנָּה׃ הִנֵּה בָרֵךְ לָקָחְתִּי וּבֵרֵךְ וְלֹא אֲשִׁיבֶנָּה׃

כה לֹא־הִבִּיט אָוֶן בְּיַעֲקֹב וְלֹא־רָאָה עָמָל בְּיִשְׂרָאֵל יְהוָה אֱלֹהָיו עִמּוֹ וּתְרוּעַת מֶלֶךְ בּוֹ׃ אֵל מוֹצִיאָם מִמִּצְרָיִם כְּתוֹעֲפֹת רְאֵם לוֹ׃ כִּי לֹא־נַחַשׁ בְּיַעֲקֹב וְלֹא־קֶסֶם בְּיִשְׂרָאֵל כָּעֵת יֵאָמֵר לְיַעֲקֹב וּלְיִשְׂרָאֵל מַה־פָּעַל אֵל׃ הֶן־עָם כְּלָבִיא יָקוּם וְכַאֲרִי יִתְנַשָּׂא לֹא יִשְׁכַּב עַד־יֹאכַל טֶרֶף וְדַם־חֲלָלִים יִשְׁתֶּה׃ וַיֹּאמֶר בָּלָק אֶל־בִּלְעָם גַּם־קֹב לֹא תִקֳּבֶנּוּ גַּם־בָּרֵךְ לֹא תְבָרְכֶנּוּ׃ וַיַּעַן בִּלְעָם וַיֹּאמֶר אֶל־בָּלָק הֲלֹא דִּבַּרְתִּי אֵלֶיךָ לֵאמֹר כֹּל אֲשֶׁר־יְדַבֵּר

ל יְהוָה אֹתוֹ אֶעֱשֶׂה׃ וַיֹּאמֶר בָּלָק אֶל־בִּלְעָם לְכָה־נָּא אֶקָּחֲךָ אֶל־מָקוֹם אַחֵר אוּלַי יִישַׁר בְּעֵינֵי הָאֱלֹהִים וְקַבֹּתוֹ

(Masoretic notes beside the verses: ל׳ · סימן · ל׳ וב׳ סגו · ה׳ י״ח וי״ח דגברי · ל׳ · ה׳ · ל׳ · ב׳ והכה הוליד בן · ל׳ · ג׳ נעניין ל׳ · ז׳ ר״פ בספ׳ · ל׳ · ה׳ · ל׳ · ל׳ · י״ב׳ נ״כ · ל׳ מלעיל ופתח · ו׳ · ב׳ צדיק · ה׳ · ר״ן · ל׳ ד · ב׳ אחר התנחתא · ד׳ מל׳ בכרסה · ג׳ מל׳ בתורה ב׳)

תרגום אונקלוס

וַאֲנָא אִתְמְטֵי עַד־כָּא׃ וְעָרַע מֵימַר מִן־קֳדָם־יְיָ לְבִלְעָם וְשַׁוִּי פִתְגָמָא בְּפוּמֵיהּ וַאֲמַר תּוּב לְוָת־בָּלָק וּכְדֵין תְּמַלֵּיל׃ וַאֲתָא לְוָתֵיהּ וְהוּא מְעַתַּד עַל־עֲלָתֵיהּ וְרַבְרְבֵי מוֹאָב עִמֵּיהּ וַאֲמַר לֵיהּ בָּלָק מָה־מַלֵּיל יְיָ׃ וּנְטַל מַתְלֵיהּ וַאֲמַר קוּם בָּלָק וּשְׁמַע אֲצֵית לְמֵימְרִי בַּר־צִפּוֹר׃ לָא כְמִלֵּי בְנֵי־אֱנָשָׁא מֵימַר אֱלָהָא בְּנֵי אֱנָשָׁא אָמְרִין וּמְכַדְּבִין וְאַף לָא כְעוֹבָדֵי בְּנֵי־בִשְׂרָא דְּאִנּוּן גָּזְרִין לְמֶעְבַּד וְתַיְבִין וּמִתְמַלְּכִין דְּהוּא אָמַר וְעָבֵיד וְכָל־מֵימְרֵיהּ מִתְקַיַּים׃ הָא בִרְכָן קַבֵּילִית וַאֲבָרְכִנֵּיהּ לְיִשְׂרָאֵל וְלָא־אֲתֵיב בִּרְכְתִי מִנֵּיהּ׃ אִסְתַּכָּלִית לֵית פָּלְחֵי גִלּוּלִין בִּדְבֵית יַעֲקֹב וְאַף לָא־עָבְדֵי לֵיאוּת־שְׁקַר בְּיִשְׂרָאֵל מֵימְרָא־דַיְיָ אֱלָהָהוֹן בְּסַעְדְּהוֹן וּשְׁכִינַת מַלְכְּהוֹן בֵּינֵיהוֹן׃ אֱלָהָא דְאַפֵּיקִנּוּן מִמִּצְרַיִם תּוּקְפָא וְרוּמָא דִילֵיהּ׃ אֲרֵי לָא־נַחֲשַׁיָּא צָבַן דְּיֵיטַב לִדְבֵית יַעֲקֹב וְאַף־לָא־קָסְמַיָּא רָעַן בִּרְבוּת בֵּית־יִשְׂרָאֵל כְּעִדָּן יִתְאֲמַר לְיַעֲקֹב וּלְיִשְׂרָאֵל מָה עֲבַד אֱלָהָא׃ הָא־עַמָּא כְלֵיתָא שָׁרֵי וּכְאַרְיָא יִתְנַטַּל לָא יִשְׁרֵי בְאַרְעֵיהּ עַד־דְּיִקְטוֹל קְטוֹל וְנִכְסֵי עַמְמַיָּא יֵירַת׃ וַאֲמַר בָּלָק לְבִלְעָם אַף־מִילְטַ לָא תְלוּטִינּוּן אַף־בָּרָכָא לָא תְבָרְכִינּוּן׃ וַאֲתֵיב בִּלְעָם וַאֲמַר לְבָלָק הֲלָא מַלֵּילִית עִמָּךְ לְמֵימַר כָּל־דִּי־מַלֵּיל יְיָ יָתֵיהּ אַעְבֵּיד׃ וַאֲמַר בָּלָק לְבִלְעָם אִיתָא־כְעַן אֲדַבְּרִינָּךְ לַאֲתַר אוֹחֳרָן אִם יְהֵי־רַעֲוָא מִן־קֳדָם־יְיָ וּתְלוּטֵיהּ

מסורה

ויקר יי׳ ה׳ זוגין מן ב״ב בעניינא חד אלהים וחד יי׳ וסי׳ נמסר בסדר שמות׃ והנו ל׳ וב׳ הנו וסי׳ מן השלשי׳ הנו נכבד דד״ה׳ ויאמר יי׳ אל השטן הנו בידך׃ ושמע ה׳ קמצין וסימ׳ קום בלק ושמע · קרב אתה ושמע · הטה יי׳ אזנך פקח · וחכרו דישעיה׃ הטה אלהי אזנך דדניאל׃ ובן אדם ה׳ וסימ׳ לא איש אל ויכזב ובן אד׳ ויתנחם · אשרי אנוש יעשה זאת · אף כי אנוש רמה׃ כי תזכרנו · ויוכח לגבר עם אלוה׃ אלהיו עמו ה׳ וסימ׳ ולא ראה עמל בישר׳ יי׳ אלהיו עמו · ויתחזק שלמה באלהיו · בראותם כי יי׳ אלהיו עמו · מי בכם מכל עמו · וחברו׃ ולישראל ז׳ וסימ׳ נמסר בריש סדר וישמע יתרו׃ מה פעל ב׳ וסי׳ ולישראל · צדיק מה פעל׃ הן ה׳ פתחין נמסר לעיל בהאי סידרא׃ לכה ד׳ מלאים בסידרא נמסר בריש סידרא׃ יישר ג׳ מלאי׳ וסימ׳ אולי יישר בעיני האלהים · ויישר הדבר דאבשלום · ויישר הדבר בעיני כל דחזקיהו׃

רשי

אקרה כה · מאת הקב״ה · אקרה · לשון אתפעל׃ וישם יי׳ דבר בפיו · מה היא השימה הזאת מה חסר המקרא באמרו שוב אל בלק וכה תדבר אלא כשהוא שומע שאינו נרשה לקלל אמר מה אני חוזר אצל בלק לצערו ונתן לו הקב״ה רסן וחכה בפיו כאדם הפוקס בהמה בחכה להוליכה אל אשר ירצה אמר לו על כרחך תשוב אל בלק׃ ושרי מואב אתו · ולמעלה הוא אומר וכל שרי מוא׳ כיון שראו שאין בו תקוה הלכו להם מקצתם ולא נשארו אלא מקצתם׃ מה דבר יי׳ · לשון צחוק הוא זה כלומר אינך ברשותך׃ קום בלק · כיון שראהו מצחק בו נתכוון לצערו עמוד על רגליך אינך רשאי לישב ואני שלוח אליך בשליחותו של מקום׃ בנו צפור · לשון מקרא הו׳ זה כמו חיתו יער וחיתו ארץ למעינו מי׳׃ לא איש וגו׳ · כבר נשבע להם להביאם ולהורישם ארץ שבע׳ אומות ואת׳ סבור להמיתם במדבר׃ ההוא אמ׳ וגו׳ · בלשון תימה ותרגומו תיבין ומתמלכין חוזרין ונמלכין לחזור בהם׃ הנה ברך לקחתי · אתה שואלני מה דבר יי׳ קבלתי ממנו לברך אותם׃ וברך ולא אשיבנה · הוא ברך אותם ואני לא אשיב את ברכתו׃ וברך · כמו וברך וכן היא גזרת רי״ש אויב חרף כמו חרף וכן ובוצע ברך המהלל ומברך את הגוזל ואומר אל תירא כי לא תענש שלו׳ יהי׳ לך מרגיז הו׳ להקב״ה ואין לומ׳ ברך שם לדבר שאם כן היה נקוד בפתח קטן וטעמו למעל׳ אבל לפי שהו׳ לשון פעל הוא נקוד קמץ קטן וטעמו למטה׃ לא הביט און ביעקב וגומר · כתרגומו · דבר אחר אחרי פשוטו הוא כדרש מדרש נאה׃ לא הבים · הקב״ה און שביעק׳ כשהן עוברין על דבריו אינו מדקדין אחריהם להתבונן באוניות שלהם ובעמלן שהן עוברין על דתו׃ עמל · לשון עביר׳ כמו הרה עמל כי אתה עמל וכעס תביט לפי שהעביר׳ היא עמל לפני המקום׃ יי׳ אלהיו עמו · אפי׳ מכעיסין וממרי׳ לפניו אינו זז מתוכן׃ ותרועת מלך בו · לשון חבה וריעו׳ כמו רעה דוד אוהב דוד ויתנה למרעהו וכן תרגם אונקלוס ושכינת מלכהון ביניהון׃ אל מוציאם ממצרים · אתה אמרת הנה עם יצא ממצרים לא יצא מעצמו אלא האלהים הוציאם׃ כתועפות ראם לו · כתוקף רום וגובה שלו וכן וכסף תועפות לשון מעוז המה ואומר אני שהוא לשון עוף יעופף המעופף ברום וגובה ותוקף רב הוא זה׃ ותועפות ראם · עפיפת גובה׃ דבר אחר תועפות ראם תוקף ראמים ואמרו רבותינו אלו השדים׃ כי לא נחש ביעקב · כי ראויי׳ הם לברכה שאין בהם מנחשים וקוסמים׃ כעת יאמר ליעקב וגו׳ · עוד עתיד להיות עת כעת הזאת אשר תגלה חבתן לעין כל שהן יושבין לפניו ולמדים תורה מפיו ומחיצתן לפני׳ ממלאכי השרת והם ישאלו להם מה פעל אל וזהו שנ׳ והיו עיניך רואות את מוריך · דבר אחר יאמר ליעקב אינו לשון עתיד אלא לשון הווה אינן צריכין למנחש וקוסם כי בכל עת שצריך להאמר ליעקב ולישראל מה פעל הקב״ה ומה גזרותיו במרום אינן מנחשים וקוסמי׳ אלא נאמר על פי נביאיהם מה היא גזרת המקום או אורים ותומי׳ מגידי׳ להם ואונקלוס לא תרגם כן׃ הן עם כלביא יקום וגו׳ · כשהן עומדין משנתן שחרית הן מתגברים כלביא וכארי לחטוף את המצות ללבוש טלית לקרא את שמע ולהניח תפלין׃ לא ישכב בלילה על מטתו עד שהוא אוכל ומחבל כל מזיק הבא לטרפו כיצד קורא את שמע על מטתו ומפקיד רוחו ביד המקום בא מחנה וגיים להזיקם הק״בה שומרם ונלחם מלחמותם ומפילם חללים דבר אחר הן עם כלביא יקום וגו׳ כתרגומו׃ ודם חללים ישתה · נתנבא שאין משה מת עד שיפיל מלכי מדין חללים ויהרג הוא עמהם שנ׳ ואת בלעם בן בעור הקוסם הרגו בני ישראל בחרב על חלליהם׃ גם קב לא תקבנו · גם ראשון מוסף על גם השני וגם שני על גם ראשון וכן גם לי גם לך לא יהיה וכן גם בחור גם בתולה׃

אבן עזרא

וישא משלו · הוא כתועפות ראם כלביא יקום׃ האזינה עדי · מגזרת עד וכן לא שבתם עדי והטעם כפול · וי״ו במו בעור נוסף כמו למעינו מים · וטעם לא איש אל בעבור שאמר וקבנו לי משם וכבר אמר לא קבה אל׃ אמר ולא יעשה · אמרו׃ ודבר · דברה׃ הנה ברך לקחתי · שם הפועל כמו שם׃ וברך פועל עבר והטעם והשם ברך ברכ ולא אשיבנה׃ לא הביט און · לפי דעתי כי מזאת המלה למד בלק לשלוח פשי מואב במחנה ישראל והטעם כי אין השם כבן אדם שיתנחם כי לא ראה און בישראל והנה אם יהיה בהם און לא יקום דבר השם כי כל דבריו הם על תנאי רק במקום שבועה וכן הנביא אומר רגע אדבר וזה טעם בדב׳ בלעם׃ ולא ראה עמל · הטעם כפול והוא אחי האון והטעם מה יביא האדם לעמל בסוף אונו והכ׳ כל עת שלא הביט און ביעקב השם עמו׃ ותרועת מלך בו · במחנה ישראל וזה ותקעתם תרועה׃ אל מוציאם ממצרים · וזה השם שהוא עמו הוא תקיף והראה אותות במצרים׃ כתועפו׳ כמו קרני ראם ופירוש תועפות תוקף וכן ותועפות הרים לו גם יתכן היות פירושו וקרני הרים וכסף תועפות לך פירושו וכסף תועפות הרים ואמר לו כמו ותרועת מלך בו והטע׳ שזה האל שם תוקף לישראל וכל זה בעבור שהוא דבק בשם ולא יבקש כי אם מאתו כי אין להם צור׳ למנחש וקוסם׃ כעת יאמר ליעקב · כעת הזאת והטע׳ בכל עת יאמ׳ להם בלי דעת נחוש׃ מה פעל אל · מה יפעל אל ומלת עבר בעבור היות כל דבר נגזר ואם הוא לעתיד כבר נגזר בתחלה וזה יאמר לישראל בדרך נבוא׳ שהוא האמת׃ ליעקב ולישראל · דבר כפול בנבואות וכן מראש שניר וחרמון׃ הן עם כלביא יקום · רמז כי ינצח ומלכי כנען והקרוב אל הדעת הדבר הקרוב כמו מלחמ׳ מדין שלא נשמע מלחמה כמוה שלא נפקד מזרע ישראל א׳ ומתו חמשה מלכים ונפש אדם אשר לא ידעו משכב זכר היו שלשים ושתים אלף׃ ודם חללים · המלקוח ואת כל חילם ועל דרך הדרש לא ישכב משה עד יאכל טרף וכן כתוב אחר תאסף אל עמך׃ וקבותו

בעל הטורים

לא הביט און ביעקב · שאין אותיות חטופות בשמותיהן של שבטים׃ הן עם הפסוק מתחיל בהא ומסיים בהא · שלא יחזרו משה עד שיהרג להי׳ מלכי מדין׃ כאם בגבר · כמה ואת. אמר קרא גבר שדומה בלעם לתרנגול · כמו שהתרנגול הוא אוחז [illegible] בלעם רגע אהוגו · וכמו שהתרנגול יודע העתים כן בלעם י. ע לכוין השעה שהקב״ה כועס · וכמו שהתרנגול דרכו לעמוד על רגל אחד כן בלעם חגר באחת מרגליו׃ כופי · בשביל הפרלה שהו׳ מה שם לפני הקב״ה · יחזה נופל וגלוי עינים · ס״ת מ לה׃ מה טובו אהליך · נפי ביעקב הוא באהל של משה · ובאהל שלמעלה בכנסת הכנסת׃ משה תיבות. בפסוק נגל׳ משה אהלים · טוב ובגבעון גלגל שילה ובית העולמי׳ שנים · כאהלים נטע יי׳ · עינך של נטע עקומה · כי בזה העולם אין לישר׳ נטיעה קיימת רק לעתיד לבוא׃ יזל מים · בגוים יגדל מלך · שאין מושחין המלכים אלא על הנהר׃ על

מ״ע ספורנו

וברך · והוא כב׳ ברך׃ ותרוע׳ מלך בו · בנסוע במתנות הם תוקעים תרועה בנסוע המשכן לשמחה [illegible]

קומץ מנחה

פרשת בלק

[illegible]

חזקוני

[illegible]

רלבג

[illegible]

וקבתו לי משם: ויקח בלק את
בלעם ראש הפעור הנשקף על פני
הישימן: ויאמר בלעם אל בלק
בנה לי בזה שבעה מזבחת והכן לי
בזה שבעה פרים ושבעה אילם:
ויעש בלק כאשר אמר בלעם ויעל
פר ואיל במזבח: וירא בלעם כי א
טוב בעיני יהוה לברך את ישראל
ולא הלך כפעם בפעם לקראת
נחשים וישת אל המדבר פניו:
וישא בלעם את עיניו וירא את
ישראל שכן לשבטיו ותהי עליו
רוח אלהים: וישא משלו ויאמר
נאם בלעם בנו בער ונאם הגבר
שתם העין: נאם שמע אמרי אל
אשר מחזה שדי יחזה נפל וגלוי
עינים: מה טבו אהליך יעקב ה
משכנתיך ישראל: כנחלים נטיו
כגנת עלי נהר כאהלים נטע יהוה
כארזים עלי מים: יזל מים מדליו
וזרעו במים רבים וירם מאגג מלכו
ותנשא מלכתו: אל מוציאו
ממצרים כתועפת ראם לו יאכל
גוים צריו ועצמתיהם יגרם וחציו
ימחץ: כרע שכב כארי וכלביא מי
יקימנו מברכיך ברוך וארריך ארור:
ויחר אף בלק אל בלעם י
ויספק

ותלוטיה לי מתמן: ודבר בלק ית
בלעם ריש רמתא דמסתכיא על
אפי בית ישימון: ואמר בלעם
לבלק בני לי הכא שבעא מדבחין
ואתקין לי הכא שבעא תורין ושבעא
דיכרין: ועבד בלק כמא די אמר
בלעם ואסיק תור ודכר על כל
מדבח: וחזא בלעם ארי תקין קדם
יי לברכא ית ישראל ולא הליך כזמן
בזמן אלהין לקדמות נחשיא ושוי
לקביל עיגלא דעבדו ישראל
במדברא אפוהי: וזקף בלעם ית
עינוהי וחזא ית ישראל שרן לשבטוהי
ושרת עלוהי רוח נבואה מן קדם
יי: ונטל מתליה ואמר אמר בלעם
בריה בעור ואמר גברא דשפיר חזי:
אמר דשמע מימר מן קדם אל וחזו
מן קדם שדי חזי שכיב ומתגלי
ליה: מה טבא ארעך יעקב בית
מישרך ישראל: כנחלין דמדברין
כגינת שקיא דעל פרת כבוסמיא
דנציב יי כארזין דנציבין על מיא:
יסגי מלכא דיתרבא מבנוהי וישלוט
בעממין סגיאין ויתקוף מאגג מלכיה
ותתנטל מלכותיה: אלהא דאפיקינון
ממצרים תוקפא ורומא דיליה
ייכלון בני ישראל נכסי עממיא
שנאיהון ובביזת מלכיהון יתפנקון
וארעהון יחסנון: ינוח ישרי בתקוף כאריא וכליתא דלית מלכו דיזעזעיניה
בריכך יהון בריכין וליטך יהון ליטין: ותקיף רוגזא דבלק בבלעם ושקפינון

רש"י

וקבותו לי · אין זה לשון ציווי כמו וקבנו אלא לשון עתיד אולי יישר בעיניו ותקבנו לי משם מל'די"רש בלעו : ראש הפעור · קוסם היה בלק וראה שהן עתידין ללקות על ידי פעור ולא היה יודע במה אמר שמה הקללה תחול עליהם משם וכן כל החוזי' בכוכבי' רואים ואין יודעין מה רואים : וירא בלעם כי טוב וגו' · אמר איני צריך לבדו' כהקב"ה כי לא יחפוץ לקלל : ולא הלך כפעם בפעם · כאשר עשה שני פעמים : לקרא' נחשי' · לנחש : אולי יקרא יי' לקראתי · כרצונו אמר רוצה ולא רוצה לקלל' אזכיר עונותיהם והקללה על הזכרת עונותיהם תחול: וישת אל המדב' פניו · כתרגומו: וישא את עיניו · בקש להכני' בהם עין רעה והרי יש לך שלש מדותיו עין רעה ורוח גבוה ונפש רחבה האמורים למעלה : שוכן לשבטיו · ראה כל שבט ושבט שוכן לעצמו ואינן מעורבין ראה שאין פתחיה' מכוונין זה כנגד זה שלא יציץ לתוך אהל חבירו: ותהי עליו רוח אלהי' · עלה בלבו שלא יקללם: בנו בעור · כמו למעינו מים ומדרש אגדה שניהם גדולים מאבותיהם: בלק בנו צפור · אביו בנו הוא במלכות ובלעם גדול מאביו בנביאו' מנה בן פרס היה : שתום העין · עינו נקורה ומוצאת לחוץ וחור שלה נראה פתוח ולשון משנה הוא כדי שישתום ויסתור ויגוב ורבותינו אמרו לפי שאמ' ומספר את רובע ישראל שהקב"ה יושב ומונה רביעותיהם של ישרא' מתי תבא טפה שנולד הצדיק ממנה אמר בלבו מי שהוא קדוש ומשרתיו קדושים יסתכל בדברים הללו ועל דבר זה נסמ' עינו של בלעם ויש מפרשים שתו' העין פתוח העין כמו שתרגם אונקלס ועל שאמר שתום העין ולא אמר שתום העינים למדנו שסומא באחת מעיניו היה : נופל וגלוי עינים · פשוטו כתרגומו שאין נראה עליו אלא בלילה כשהוא שוכב ומדרשו כשהיה נגלה עליו לא היה בו כח לעמוד על רגליו ונופל על פניו לפי שהיה ערל ומאוס להיות נגלה עליו בקומה זקופה לפניו : מה טובו אהליך · על שראה פתחיה' שאינן מכווני' זה מול זה : משכנותיך · חניותיך כתרגומו · דבר אחר מה טובו אהליך מה טובו אהל שילה ובית עולמי' בייסובין שמקריבין בהם קורבנו' לכפר עליה': משכנותיך · אף כשהן חרבין לפי שהן משכון עליכם וחורבנן כפרה על הנפשות שנאמר כלה יי' את חמתו ובמה כלה ויצת אש בציון : כנחלים נטיו · שנארכו ונמשכו לנטות למרחוק אמרו רבותינו מברכותיו של אותו רשע אנו למדין מה היה בלבו לקלל כשאמר להשית אל המדבר פניו וכשהפך המקום את פיו ברכם מעין אותן קללות שבקש לומר כו' כדאיתא בחלק : כאהלים · כתרגומו לשון מור ואהלות : נטע יי' · בגן עדן · לשון אחר כאהלי' נטע יי' כשמים המתוחין כאהל : נטע יי' · נטיעה מינו באהלים שנאמר ויטע אהלי אפדנו : מדליו · מבארותיו ופירושו כתרגומו : וזרעו במים רבים · לשון הצלחה הוא זה כזרע הזרוע על פני מים : וירם מאגג מלכו · מלך ראשון שלהם יכבוש את אגג מלך עמלק : ותנשא מלכותו · של יעקב יותר ויותר שיבא אחריו דוד ושלמה : אל מוציאם ממצרים · מי גורם להם הגדולה הזאת אל המוציאם ממצרים בתוקף ורום שלו יאכל את הגוי' שהם צריו : ועצמותיהם · של צרים : יגרם · מנחם פתר בו לשון שבירה וכן לא גרמו לבקר וכן את חרשיה תגרמי ואני אומר לשון עצם הוא שמגרר הבשר בשניו מסביב והמוח שבפנים ומעמיד העצם על ערמימותו : וחציו ימחץ · אנקלוס תרגם חציו של צרים חלוקה שלהם כמו בעלי חצי' מרי פלגותא : ימחץ · לשון ומחצה וחלפה רקתו שימחצו את ארצם ויש לפתור לשון חצי ממש חציו של הקב"ה ימחץ בדמם של צרים יטבול ויצטבע בדמם כמו למען תמחץ רגלך ואינו זז מלשון מכה כמו מחצתי שהצבוע בדם נראה כאלו מחוץ ונגוע : כרע שכב כארי · כתרגומו יתישבו בארצם בכח ובגבורה :
ויספוק

אבן עזרא

קבותו לי · מפעלי הכפל כמו וסבותי אני : ראש הפעו' ולא הלך לקראת נחשים · על כן היתה עליו רוח אלהים וזה עשה בעבור שראה כי לא נחש ביעקב : וישת אל המדבר פניו · ששם ישראל בערבות מואב : שוכן לשבטיו · ראה כל הדגלים יש אומרים כי בלעם היה רע עין הנקרא מרע וברעת עינו היה עושה רעות וכבר הודעתיך דעתי: וישא משלו · הטעם שנשא קול במשלו והמשל כנחלים נטיו : נאום · דבר כמו וינאמו נאם' יש אומרים כי טעם שומע גם יחזה דבר הנבואה והקרוב אל הדעת שהוא דרך הנבואה בחלו' כדברי אליפז תמונה לנגד עיני דממה וקול אשמע : שתום העין · אין לו אח רק פירושו כפי מקומו הפך סתום ויש אומרי' כי עין אחד היה לבלעם וזה דרך דרש : נופל · כמו תרדמה נפלה על אברם : וגלוי עינים · אע"פי שהוא ישן והוא רואה בעיניו כטע' ולבי ער : מה טובו · פעל עבר כמו כי אורו עיני: נטיו · דגשות הטי"ת להתבלע נון נטה כי יש נחלים שינטו כה וכה ועליהם אילנים : כאהלים · כמו מר ואהלות והנ'דמה האהלי' כנחלים נטיו : כארזים · כפול בטעם והזכיר הארזים כארז בלבנון ישגה : יזל מים · הנה אים לשון יחיד כמו מי נדה לא זורק עליו: מדליו · כמו מדלותיו : וזרעו במים רבים · כזרע שרוה במים והטעם שכל יום יצמח ויגדל : וירום מאגג מלכו · נבואה על שאול שהוא המלך הראשון כי קודם שאול היו שופטים ולא מלכים : אל מוציאם · והטעם כי האל המוציאו ממצרים שם כח לו כתועפות ראם ואל יטעון טוען בעבור מ"ם אל מוציאם ויחשוב כי מלת לו סימן לשם כי כן משפט הלשון כמו תכו לרגלי' ישא מדברותיך עד אנה ינאצוני העם הזה ורבים כן : יאכל גוים צריו · מלכי כנען : ועצמותיהם יגרם · ישבר הגרם שהו' העצם וכן מלת עצמו ונכה מסעף פארה לא תפאר . וחציו ימחץ · כל אחד מחציו ימחץ · וכן וצדיקים ככפיר יבטח בנות צעדה וכן מברכך ברוך כל אחד ממברכיך יהיה ברוך וכן אורריך : כרע שכב · הטעם שיירש ישראל ארץ כנען ואחר כך תשקוט הארץ : יקימנו · פירשתיו :
ויספק

בעל הטורים

אל מוציאו' ממצרים אמר זה ב' פעמים · לומר כשם שהוציאם ממצרים כן יוציאם לעתיד לבוא · מבין : האומו' : עצמותיהם · עין תלויה לומר לך כי יעקור שבעה עממים · ולעתיד לבא ס"ג אומות · וזה הו' הכל ס"ג יתחברו כאלחו · כרע שכב כארי וכלביא מי יקימנו · ולמעלה אמר הן עם כלביא יקום כארי יתנשא · למעלה הקדים לביא כי כן דרך מתחלה יתגבר מעט כלביא ואח' כן יתנשא והולך כמו הארי שהו' מתגבר והולך · וכאן הקדי' ארי ללביא שרמז גם כן שכב כארי בימי משה · וכלביא בימי יהושע · שפני משה כפני חמה ופני יהושע כפני לבנה : מברכיך ברוך ואורריך ארור : בלעם שהיה בלבו לקללם לכך סיים הקללה ויצחק סיים בברכותיו · של ויתן לך בברוך מברכך ברוך : ואורריך ארו' · על כן לא אמר לו בלק לקללם יותר אלא אמר לו ברח לך :
מנעך

מ"ע ספורנו

לקראת נחשי' · אל לכוין שעה מוכנת לזה שתחול עליהם קללה מפני שראה כי טוב בעיני יי' לברכם ואין לקוות שיוכל הוא לקללם · וישת אל המדב' פניו · לברכם ברכות מוגבלות עם הזק בתוכן כאמרם ז"ל (פרק קמא דתעניות) יפה קללה שקלל אחיה השלוני את ישראל מברכה שברכם בלעם: מה טובו אהליך יעקב · בתי מדרשות כענין יושב אהלים וכענ' וישכון באהלי שם וכן והיה כל מבקש יי' יצא אל אהל מועד : משכנותיך · בתי כנסיות ומקדשי אל המיוחדי' לזכן שמו שם ולקבל תפלת המתפללים : ואמר מה טובו כי לא בלבד הם מטיבים לעוסקי' בם אבל מטיבים לכל האומה כמו שיורה שם יעקב שיאמר בעקב ובאחרית בכל ולא יסוף וכמו שיורה שם ישראל לשרר עם אלהים ועם אנשים : כנחלים נטיו · כי אמנם בתי כנסיות ובתי מדרשות להמון ישראל הם כמו הנחלים שנטיו אל השדו' להשקותם וכן יושבי אהלים ותופשי התורה דולים ומשקי' מתורתם להמון וכמו כן המתפללי' הם כגנות עלי נהר אשר לא ימישו מעשו' פרי כאמרם ז"ל (פרק קמא דר"ה) ברית כרותה לי"ג מדות שאינן חוזרות ריקם : יאכל גוים צריו · לעתיד לבא כאמרו ונקם ישיב לצריו: וחציו ימחץ · כאמרו אשכיר חצי מדם : מברכיך ברוך · כמו שהיה הענין באברהם כי אמנם שרידי ישראל יהיו במדרגת אברה' אבינו כאמרו כי ישוב ה' לשוש עליך לטוב כאשר שש על אבותיך:
ויספוק

אמרי נועם

וירם מאגג מלכו ישראל ירום מאגג כל מלכי עמלק נקראים אגג כל מלכי מצרי' נקראי' פרעה וכל פלשתים אבימלך :
והוקש

לברך ט'וסי' ויהי כאש' כלה יצחק לברך את יעק' · וירא בלע' כי טוב בעיני יי' · ואלה יעמדו לברך את העם · וכל ישרא' וזקיניו · וישב דוד לברך את ביתו · ועת' הוצ'את לברך דד"ה · ולאביגיל אשת נבל הגיד · וגם באו עבדי המלך לברך · וילכו כל העם איש לביתו ד"ה : ולא הלך ג'וסי' וירא בלע' כי טוב בעיני יי' · יהושפט עשה אניות · ויעזב את יי' דאמון · וישת ז'וסי' נמסר בסדר ויצא · רוח אלהים ח'וסי' נמסר בסדר ויקהל' · משכנתך ג'חס' בליש' וסי' מה טובו אהליך יעקב · מה ידידות משכנותיך · שלח אורך ואמתך : וזרעו ז'וסימ' וזר עו יהיה מלא הגוים · וזרעו במים רבים · ועבדי כלב עקב היתה רוח אחרת · העצב נבזה נפוץ · כל היום חונן ומלוה · נפשו בטוב תלין · נער הייתי : במים ז'וסי' נמסר בסדר מצורע : מלכתו ג'חס' וסי' וירם מאגג מלכו · ותכן מלכתו מאד דשלמה · בשנת מלכתו דירמיה : כארי ב'וסי' כרע שכב כארי · כארי ידי ורגלי : קדמא לקחתיך תניין קראתיך · קדמא אשר מחזה · תניין מחזה שדי יחזה :

חזקוני

ולא הלך כפעם בפעם · לא הלך לקראת נחשים ונביאות ממקום למקום כפעם וכמו שעשה בפעם אחרת כי ידע שלא יועיל לו כי לא ראה נחש ביעקב ונתכוון לברכם והקב"ה הסכים על ידו כדכתיב ותהי עליו רוח אלהים : וישת אל המדבר פניו · הוא ערבות מואב ששם היו ישראל : אשר מחזה שדי יחזה · לשון נבואה כמו ודבר מה יראני והגדתי לך : מה טובו אהליך יעקב · ברכן בלשון זה לפי שיעקב נקרא איש תם יושב אהלים : יזל מים מדליו · מעינו מים בלשון יחיד כמו מי נדה לא זורק עליו : מדליו · ורבו דליותיו המים יזלו משענפי' על הפרשים : וזרעו במים רבים · ומתוך כך שנראים הענפים על הפרשים : יהיה תדיר במים רבים ולא ידאג ולא ימיש מעשות פרי וזהו המשל והמליצה · וירום מאגג מלכו וגו' : ותנשא מלכתו · וחציו ימחץ גוים צריו כמה תיבות חסירות ני"ת כמו שבי אלמנה בית אביך כי ששת ימים עשה יי' את השמים : מברכך ברוך ואורריך ארור · שוטה הוא שבא לקללך שהרי הוא מקלל עצמו שנאמר ואברכך מברכך ומקללך אאור וכתיב אורריך ארור ומברכיך ברוך :
ופעם

רלב"ג

מזה המקום ומה שאמר אחר זה אפס קצהו תראה וכלו לא תראה ומה שאמר וישא בלעם את עיניו וירא את ישראל שוכן לשבטיו שכבר היה מדקדק בלעם שיראה את ישראל כדי שיהיה זה כלי לקוב את ישראל · והנה יפול בזה ספק חזק אי זה רושם היה בראותו ישראל להגיע להם קללה ועונש ואם אמרנו כי אולי בעין הרע היה מגיע היזק למי שיביט בהם מצד איד ארסיי נתך ממנו הנה ידמה כי ממקום רחוק כ"כ לא היה אפשר שיגיע הפעלות למוכנים מפני האיד הנתך מעין בלעם כי הוא לא יפעל באי זה מרחק הזדמן ועוד איך לא היו נזוקים העומדי' לפניו ועוד אי זה רושם היה בזה אל שיהיו מבורכים אשר יברכם והנה מצאנו שאמר לו בלק גם קוב לא תקבנו גם ברוך לא תברכנו והנראה בעיני שהוא היה רוצה לראותם כדי שתתבודד מחשבתו בהם ויהיה זה סבה אל שיודע לו מה שראוי שיקרה לחלק חלק מהם מרע או מטוב כי זה מתנאי הנבואה והקסם כמו שבארנו בב' מספר מ"י והנה היה במות בעל מקום גבוה אצל גבול מואב היה יכול בלעם לראות משם קצה העם · ואמר החכם אבן עזרא כי הוא בעל במות ארנון ונכון הוא · בנה לי בזה ז' מזבחות והכן לי בזה שבעה פרים ושבעה אילי' · כבר ביארנו בפרשת נח כי העלאת העולה מיישרת להגעת הנבואה וכ"ש כאשר נכפל ענינה זה ההכפל הנפלא והנה ספר שבלעם ובלק העלו עולות אך כשהעלו אותן אמר בלעם לבלק שיתיצב על עולתו לשמירה לכבוד השם יתעל' והוא יראה אם תקרה לו נבואה מצד זאת ההישרה שהישיר עצמו אליה · וילך שפי · רוצה לומר שהלך אל מקום גבוה לראות משם ישראל · את שבעת המזבחות ערכתי · ידמה שנוהו השם יתעלה לעשות כן קודם זה כדי להמשיך אליו הנבואה ולזה אמר את שבעת המזבחות ערכתי ולא אמר שבעת מזבחות ערכתי · מהררי קדם · רוצה לומר מהרים מזרחיים · לכה ארה לי יעקב · רצה לומר שסלח לו שיקלל יעקב והרצון בו בני ישראל כי כבר נקראו יעקב כמו שנקראו ישראל · ולכה זועמה ישראל · רוצה לומר הביא הזעם והקללה על ישראל · מה אקוב · הנה השם יתעלה לא קללהו ומה מועיל קללתי אותו · כי מראש צורים אראנו וגומר · אמר זה לפי שהוא היה רואה אותם למקום גבוה מאד כמו שאמר וילך שפי והרצון בו כאשר אראנו מראש צורים ומגבעות רמות הנה מצאתי שזה העם ישכן לבדד להיות נבדל משאר האומות וקדוש מהם ולזה לא יתחשב בגוים שיהיה נמנה עם שאר הגוים והיה זה כן כי הקמתם ישוב הדברים מצד מה שאם מסכימים והמשל שלא ימנה המונה סוס והשחרות שנים
ולא

ולא הסוס וחמור מהגל שהם בו בלתי מסכימים אבל ימנה הסוס והסוס וימנה הסוס והחמור מצד מה שהם בעלי חיים שהם מסכימים בו והמשל שאם ישאל אדם כמה בעלי חיים שם ויש שם סוס וחמור יאמר שנים והנה אמר זה על צד ההפלגה להורות שאין יחס בין ישראל ובין שאר האומות · מי מנה עפר יעקב · ר"ל כי למעלתם והצלחתם ירבו מאד כעפר כאמרו והיה זרעך כעפר הארץ ולזה לא יוכל למנות אותם וגם לא יוכל לספור מספר רובע ישראל · ר"ל הדגל שבכל רוח שהיה בו ג' שבטים · תמות נפשי מות ישרים ותהי אחריתי כמוהו · אמר מורה על טוב הצלחת ישראל לקנות החיים הנצחיים מצד מה שהישירה אותם התורה אל זה מי יתן שתמות נפשי מות ישרים בישראל ותהי אחריתי כמוהו אחרית ישראל לקנות העולם הבא · ויאמר לו בלק מה דבר יי' · אמר לו זה לפי שכבר אמר לו בלעם כי אשר ישים יי' בפי אותו אשמור לדבר · קום בלק ושמע · ר"ל קום ממקומך ובא אלי לשמוע דברי וכן הרצון באמרו האזינה עדי בשמעך אליו האזין קולו · לא איש אל ויכזב · הרצון בו למה תחשוב שיסכים עתה השם יתעלה לקלל וכבר גלה דעתו קודם זה שאין רצונו לקלל כאמרו מה אקוב לא קבה אל הנה השם יתעל' אינו במדרגה שיכזב בדבריו כי אין אצלו כי אם אמת ואינו מתחרט ג"כ ממה שגמר בלבו לעשות כי אינו כבן אדם שיתנחם האם הוא יתע' אמר לעשות דבר ולא יעשהו או דבר דבר ולא יקימנו והנה לקחתי מהשם יתעלה לברך אותם והנה ברך אות' השם יתעלה ולא אשוב אחור · הברכה ההיא כי לא אוכל · לא הביט און ביעקב ולא ראה עמל בישראל · ר"ל כאשר לא הביט השם יתעלה עול ועמל בישראל והוא בלכתם בדרכי התורה או השם אלהיו עמו להשגיח בו ולהפיל לפניו אויביו בנפלאות חזקה ובמקרים מרעידי' והנה זה האלוה שהוא עמם הוא האל המוציא אות' מארץ מצרים באותות ובמופתים לא באמצעות מערכת הכוכבים אך בגבורה חזקה והמעלה לתוקף הרא' לדבר כלשון בני אדם והנה העיר בזה על שהצלחות ישראל הם למעלה מהצלחו' שאר האומות כי בכל עת שילכו בדרכי השם יתעלה בדרך שלא יראה בהם און ועמל הם מושגחים ממנו בגד שלא תועיל לאויביהם ההצלחה שתהי' להם מפאת הכוכבי' כי האל המשגיח בם הוא שליט על הכל ועוש' כרצונו ומזה הוא ג"כ ממה שימנע מהקוסם ידיעת מה שיתכן שיקרה לישרא' מטוב או רע וזה כי הקוסם יודע מה שיקרה זה מצד שפע הכוכבי' כמו שבארנו בספר מלחמות הש' יתע' וישרא' אינם תחת ממשלת הכוכבי' בעת שהם טובי' ולזה אמר כי לא נחש ביעקב ולא קסם בישרא' ר"ל שאין כח בנחש ובקסם לעמוד על אמתת מה שיתחדש להם לסבה שזכרנו ולזאת הסבה הנה כאשר יאמר ליעקב ולישר' מה פעל אל ר"ל מה גזר לפעול במה שעתיד לא יבאו לידיעת זה מצד הנחש והקסם אבל יודע להם זה מצד הנבואה · הן עם כלביא יקום וכארי יתנשא · ר"ל מצד עוצם השגחת הש' ית' בהם יקומו בגבורה נפלאה לכלו' אויביהם במהירות כמו הלביא והאריה שלגבורתם יטרפו תמיד ובזריזות גדול כן זה לא ישכב עד יאכל טרף ודם חללים ישתה כי השם יתע' המשגיח בם לא תקצר ידו מעשות כל אשר חפץ והנה בזה המאמר הישיר בלעם את בלק לדעת מאי זה מקום יבא הטוב לישרא' ובסבב אי זה הדבר לא יהיה להם כשישמרו מחטא ליי' בדרך שלא יראה בהם עון ועמל ומזה המקום נתיבה לבלק לקחת עצה להחטיא ישראל או אפשר שבלעם נתן לו בביאור העצה ההיא ר"ל להפקיר בנות מואב לישראל כדי שיסיתום לטעות אחר ע"ז · אולי ייטב בעיני האלהים וקבותו לי משם · ראוי לספק בזה איך אמר זה בלק לבלעם וכבר אמר לו בלעם לא איש אל ויכזב וכן אדם ויתנחם ואיך אמר בלעם בנה לי בזה ז' מזבחות והנה היה ראוי שישיב לו כי לשוא הוא טורח בזה כי אין הש' יתעלה בן אדם ויתנחם שלא שיתיר זה הספק אינו ממה שיקשה כי אולי חטא ישרא' אחר זה וייטב בעיני השם שהוא אפשר ששער בלק על צד הקסם כי מהמקום ההו' נכון לבא רע על ישרא' והסכי' לו בלעם בזה ואם לא כוכר ולפי שכבר ראה בלעם כי טוב בעיני ה' לברך את ישראל לפי שהשגחתו דבקה בהם הנה הלך כפעם בפעם לקראת נחשי' ר"ל להשתדל לדעת על צד הנחש מה שיתכן שיקרה לישרא' לפי שאין כח בנחש להודיע זה כמו שהקדי' ואמר כי לא נחש ביעקב אך יהיה כח בנחש ובקס' להודיע זה בעת סור ההשגחה מהם ולפי שראה בלעם שהשגחת השם יתע' דבקה בהם עזב עניין הנחשים ושת אל המדבר פניו לראות ישראל כדי שיעמוד בנבואה על מה שיתכן שיקרה להם מטוב או רע :

ביאור מלות דברי זאת הנבואה

שתום העין ר"ל פתוח העין · נופל וגלוי עינים · זאת ראיה שאף על פי שהיתה הנבואה מגעת לו בהקיץ היה נופל מרוב ההתבודדות ולא היה בו כח לעמוד על רגליו · כנחלים נטיו · ר"ל נמשכו ממקורותיהם המשך רב עד שמטו במקומות רבים שכל מה שירוצו מימיהם יעמדו אחרים תחתיהם והוא מעניין נוטה שמים כיריעה · כאהלים נטע יי' מצאנו נטיעת באהלים כאמרו ויטע אהלי אפדנו והנה רמז בזה אל השמים כאמרו וימתחם כאהל לשבת · יזלו מים מדליו · אמר זה על צד הפלגה וההפלגה לפי שהדולה מים נובעים הנה המי' שבדלי אינם נובעים ולזה יזלו מהדלי ולזה אמר שגם מדליו יזלו מים והרצון בו שבכל אחד מהם תמצא הברכה עד שזרעו יהיה תמיד במים רבים להפרות ולהרבות או יהיה הרצון כאמרו מדליו מדליותיו · ר"ל מסעפים וזה יהיה מרוב המים אשר הוא גדל בהם · ועצמותיהם יגרם יפרק וישבר העצמות והנה הגרם הוא עצם כמו גרמיו כמטיל ברזל · חציו ימחץ · ר"ל שכל אחד מחצי השם יתעלה ימחץ אויבי ישראל :

ביאור דברי זאת הנבואה

אמר נאם בלעם בנו בעור ונאם הגבר פותח העין נאם שומע אמרי אל אשר יחזה מחזה מאת השם יתעלה והוא גלוי עינים בעת הנבואה ואף על פי שהוא נופל מרוב התבודדות · או ירצה בגלוי עינים עיני לבו והביאור הראשון נראה לנו יותר כי ידמה שבהקיץ היתה מגעת לו הנבואה ולזה אמר אולי יקרה יי' לקראתי בדרך · ואנכי אקרה כה כי האדם לא יישן כשירצה ותכף שיישן לא יחוייב שתגיע לו הנבואה עם שהישנת הקרבנות להגיע אליו הנבואה תצטרך להגיעה בהקיץ לא בעת השינה כי או ימצא התבודדות בזולת השתדלות כמו שבארנו בב' מספר מלחמות השם · מה טובו אהליך יעקב · ר"ל שגם בקבוץ אשר באהל אהל לא ימצא רק טוב כ"ש בקבוץ כלל ישראל ואמר זה לפי שאם ימצא רע באהל אחד מהם יענשו כלם כמו שבארנו בפרשת קרח והיה זה כן מצד היותם כולם מתאחדים ומזה ג"כ אפשר שמיתשר בלק לכוין להחטיא קנתם כי בחטא אחד מהם יענשו כלם הנה הנה עניין ישראל · והסתעפות זרעו דומה לנחלים שנטיו ונתפשטו במקומות רבים שלא יכזבו מימיהם כי בסורם יעמדו אחרים תחתיהם דומים לראשונים וכן הענין בישראל כי במות האבות יקומו אחריהם בניהם וילכו בדרכי אבותיהם לעבוד השם יתעלה וכדי שלא יחשוב חושב שיתחייב מזה שלא ירבו ישראל יותר ממה שהיו או אמר שהם כגנות אשר יטע השם ישלחו זרועיהם ויפרו וירבו תמיד והנה עשה שנית משל אחר דומה לזה ואמר שהם כאהלים נטע יי' והם השמים הנטוים ומקיפים בכל הארץ להורות על הנצחיות והקיום לישראל ומשל השמים פרים ורבים שב להמשילם עוד לארזים שהם אצל מים שהם אילנות גדולות ופרים ורבים תמיד מצד רוב המצא המזון להם וכל כך ימצא להם המזון שצמחו בו עד שמדליותיו יזלו מים זרע אחר שיפול אחד אחד מהדליות יהיה · גם כן בנים רבים וזה לאות שהאבות והבנים ובני הבנים והנמשך להם כלם יהיו בזאת ההצלחה עד שהמלך שהמליכו ישראל והוא שאול ירום מאגג מלכו כי הוא יגלה אותו במלחמה ותנשא מלכותו מאד וזה מבואר מעניין מלכות שאול לפי מה שנזכר בספר שמואל והנה כל זאת ההצלחה תהיה לישראל מצד ההשגחה הפרטית אשר תדבק בהם האל שהוציא אותם מארץ מצרים לא באמצעות שפע הכוכבים אבל מצד תקפו וגבורתו בעשות מה שירצה ולזה הוציאם משם באותות ובמופתים גדולים והוא יאכל הגוים שהם אויבי ישראל וישבר עצמותיהם ויפרקם וכל אחד מחציו יכה בהם ר"ל שמינים רבים מהרעות יביא על אויביהם לפי מה שירצה בעת ההיא ולזה אין דרך להשמר ממנו כי אין שדרכו להביא רע מיוחד שאם היה זה כן היה זה דרך להשמר ממנו והמשל כי מי שיודע שאויבו איננו מזיק כי אם באש הנה יוכל לקחת עצה · מזה לשמירה אבל הדברים המכבים האש אבל אם לא ידע באי זה מין יזיקוהו לא יוכל לקחת עצה על זה · גם בעת שישכון ישראל בטח ולא ילחם הנה מי שילך אליו להלחם בו ימצאהו כארי וכלביא שלא יוכל אחד להסירו ממקומו · ואמנם אמר זה כי היושבים בטח ושלום להם מכל עבריהם אינם מורגלים בענייני המלחמה ולזה אינם בקיאים בה במדרגת בקיאות מי שדרכו להלחם תמיד · ברח לך אל מקומך · לך לך במהירות אל מקומך · לכה איעצך אשר יעשה העם הזה לעמך באחרית הימים · הנה קרא הודעת העתידות עצה לפי שהתועלת בזאת ההודעה הוא היסדה ללקיחת עצה בדברים טרם בואם וכן הכונה במה שאמר עצות מרחוק · ונדיב נדיבות יעץ · פלא יועץ · כמו שפירשנו בספר ישעיה או יהיה חסר ותהיה הכונה בו איעצך מה תעשה ואודיעך את אשר יעשה העם הזה לעמך באחרית הימי' והנה הביאו' הראשון הוא היותר נכון לפי מה שאכתוב · אראנו ולא עתה · ר"ל שאחר זמן רב יהיה זה לפי מה שזכר תחלה ממואב לא היה כי אם אחר זה כמו ארבע מאות שנה כי כשנכנסה הבי' היו ארבע מאות ושמונים שנה מעת צאת בני ישראל מארץ מצרים · אשורנו ולא קרוב · כפל העניין במלות שונות או הוא שב למה שזכר ממלך המשיח שיהיה אחר כן זמן ארוך אורך כפלא והוא היותר נכון ולזה שנה לשונו ממה שאמר תחלה ולא עתה כי כבר יצדק על מה שיהיה אחר זמן קרוב שהוא לא עתה ולא יצדק עליו שהוא לא קרוב ולזה הורה אמרו ולא קרוב על מרחק יותר עצום · דרך כוכב · רמז למלך המשיח שיגלו ויראו פעולותיו בקצות הארץ ולזה המשילו לכוכב שהוא נגלה ונראה לכל להורות גם כן על עליונותיו ורוממותו ועוד שכמו שמהכוכב יושפעו פעולות רבות בזה העולם מזולת שיפגש במתפעלים ממנו כן יושפעו מהמשיח פעולות רבות בזולת פגישה כאמרו והכה ארץ בשבט פיו וברוח שפתיו ימית רשע · ולזה אמר דרך להתפשט פעולותיו בקצה הארץ · וקם שבט מישראל · רמז לדוד והנה קראו שבט שיכה בפגישה וכן העניין במלחמת דוד ואמר עליו וקם להורות שפעולותיו במלחמותיו לא יתפשטו בקצות הארץ אבל יעמוד במקומו וילחם בסביבותיו ולפי שאמר לו שיודיעהו מה יעשה העם הזה לעמו באחרית הימים הקדים לזכור תחלה מלחמת דוד על מואב שמדדם בחבל שני חבלים להמית וחבל אחד להחיות וידמה שהחבל שהיה להחיות היה באמצע ולזה אמר שהוא הכה פאות מואב ואחר זה זכר במלחמת המשיח על כל הגוים כי הם בני שת כי לו לבדו נתקיים המציאות וכה היה מזרעו · וטעם וקרקר כל בני שת שיהרום אותם וירמסם כטעם מקרקר קיר · והיה אדום ירשה · ר"ל ע"י דוד כי הוא הכרית כל זכר באדום · והיה ירשה שעיר אויביו · ר"ל אויבי ישראל והוא אדום שזכר תחלה כי הר שעיר היה לבני אדום כמו שזכר בפרשת ואלה הדברים · וישראל עושה חיל · רוצה לומר כי בימי דוד ינצחו ישראל כל מי שילחם עמו כמו שנתבאר זה בספר שמואל · וירד מיעקב והאביד שריד מעיר · רוצה לומר מכל עיר מארץ אדום וכן היה בימי דוד שנאמר כי ששת חדשים ישב שם יואב עד הכרית כל זכר באדום והיו אמרו וירד מיעקב רמז לדוד ואפשר עוד שיהיה הרצון באמרו וישראל עושה חיל כי קודם המשח דוד היה ישראל עושה חיל על יד שאול כאומרו ויעש חיל ויצל את ישראל מיד שוסיהו אך כאשר ימשול דוד הוא יכלה זאת האומה באופן שיאביד שריד מכל עיר ממנה · וירא את עמלק ראשית גוים עמלק · ר"ל שהוא הראשון שנלחם בישראל · ואחריתו עדי אובד · ע"י שאול · וירא את הקיני · הוא היה ממשפחת יתרו והנה היה מושבו סמוך לישראל כמו שנתבאר בספר שופטים ובין ישראל היה יושב והגלהו מלך אשור ונהג אותו בשבי ולאורך ימי שביו אמר זה המאמר הנה מושביך חזק וקנך שמת בסלע שהוא מקום תקיף וכל זה לא יועיל כי יהיה לכליון קין ועד מה אשור תשבך מחנה אשור הנה מאורך השבי ידמה שיהיה בתכלית היות קין לכליון או ירצה בזה אם יהיה קין לכליון יותר טוב להם מהיות בזה השבי כל זה הזמן הארוך · וישא משלו ויאמר אוי מי יחיה משומו אלה הדברים על לבו ממלך אשור כי הוא יעשה רעות רבות לגוים רבים · וצים מיד כתים · ידוע כי כתים היו מבני יון כי כן כתוב ובני יון אלישע ותרשיש כתים ודודנים ואמר שממקום כתים יצאו אנשים דומים לחיות מדבריות מצד רוב אכזריותם והם יענו אשור · ויענו העברים אשר שבה מלך אשור · וגם הוא עדי עובד כמו עמלק ר"ל אשור כי בו היו דבריו · וישב ישראל בשטי' · שם היה מושבם כי הוא היה בערבות מואב עמו שזכרנו והתחילו תחלה להתפרץ בערות ומשם נתפתו לאכל בזבח ע"ז והשתחוו לאלהי מואב · ויצמד ישראל לבעל פעור · רוצה לומר נתחבר לעובדי בעל פעור כטעם אמרו ובעל בת אל נכר · והוקע אות' ליי' נגד השמש · הוא בענין אמרו והוקעום ליי' והרצון בזה קח את כל ראשי העם והם השופטי' שהיו שרי אלפים ושרי מאות שרי חמשים ושרי עשרות שיעשו אלו המשפטי' מהעובדים והוקע את החוטאים ליי' לעיני הקהל כדי שיוסרו משאר וזכר ההוקעה הוא ההריגה וההמתה אם בתלייה אם בזולת זה · הרגו איש אנשיו הנצמדים לבעל פעור · ר"ל העובדים אשר תחת הנהגתו · הנה איש מבני ישרא' בא · הוא היה נשיא שבט שמעון כמו שזכר · ויקרב אל אחיו המדינית · ר"ל שהביאה במחנה ישראל בפרהסיא שהיו רואי' זה משה וכל העדה והביאה לאהלו לשכב עמה והיה עושה זה בעת שהיו ישר' מתים במגפה והיו מומתים על יד השופטים ולזה היו בוכים פתח אהל מועד וכבר הוא מה שאמרו ז"ל שזמרי היה מריב עם משה בעבור שלקח בת יתרו והוא מכו' עתה להרוג המזקק לבת אל נכר ולזה הביא אותה לעיני משה במחנה ישראל · וירא פינחס בן אלעזר למדנו מזה שהבועל ארמית קנאין פוגעים בו אך נתבאר שיעשה זה בעת מעשה כמו שמצינו בפנחס שדיקר את שניהם בעת מעשה באופן שהיה עדות שהוא היה שוכב עמה אז ולזה ספר שדקרו את איש ישראל דקר עמו האשה בדרך שנכנס הרומח במעיה והנה בזה הפועל נעצרה המגפה מעל בני ישראל וידמה שהמתים בזאת המגפה היו כלם משבט שמעון כי תמצא במספרם בפרשת פינחס שהוא יותר חסר מאד ממה שהיה בפרשת במדב' סיני מאי זה שיהיה משאר השבטים ולזה הסכימו רבותינו ז"ל כי אלו היו כלם משבטו של שמעון · ובכאן נשלם הביאור בזאת הפרשה · וקודם שנזכור התועלות המגיעות ממנה נזכיר ספק אחד בעניין זאת הפרשה והוא איך נזכרה נבואת בלע' וספו' דברי בלק עמו בתורה · כ"ש שיתחזק זה הספק מצד מה שמצאנו שכבר היה בלעם קוסם ונאמר שכבר נזכר זאת הפרשה בזה המקום מצד התועלות המגיעות ממנה כי כבר יתבאר ממנה עוצם השגחת השם יתעלה על ישרא' כמו שביארנו ולזה אמר הנביא עמי זכר נא מה יעץ בלק מלך מואב ומה ענה אותו בלעם בן בעור מן השטים ועד הגלגל ובזה גם כן תועלת להודיע מה היתה הסבה בזכות ישר' אחר העליות ואחר עבודה זרה ולמה נצטוו ישראל להרוג את המדינים · וראוי שתדע שאלו הספורים מבלק ומבלעם ידעם כלם משה רבינו ע"ה מפי הגבורה ולא נודעו לו אחר הפרסו' כי בזולת זה לא היה ראוי שיכתבו בתורה · הנה כמו שהגיד משה מפי הגבורה דבר הספורים שבאו בספר בראשית כן הגיד זה הספור אשר בזה המקום מפי הגבורה ומזה האופן נתאחדו הספורי' עם המצות בתורה לפי שהם כלם מכוני' להביא אל השלמות האנושי המשכים לדברי התורה ואל זה כוונו ז"ל באמר' שמשה כתב פרש' בלעם ואולם התועלו' שמגיעו' מזא' הפרש' הם י"ו:

התועלת הראשון הוא להודיע שלא יתוכח מי שיפחד לנפשו מאחר אם יבקש סבות בהצלתו באי זה אופן שיוכל ולזה תמצא שלא נענשו המואבים במה שהשתדלו להחטיא ישראל לפי שיראתם ופחדתם פן ישחיתום ישראל היתה הסבה בזה כי כבר היו יראים מאד מישרא' כמו שאמר ויגר מואב מפני העם מאד כי רב הוא ולזה נחשב למואב החטיאם ישראל · אחד מכלי המלחמה ואמנם המדינים שלא היו יראים מהם וכונו בדבר בלעם למסר מעל ביי' רצה השם יתעלה שיקחו ישראל נקמתם מהם :

התועלת השני הוא להודיע עוצם ההבדל שיש בין נביאי ישראל ובין נביאי אומות העולם וזה שכבר תכיר מזה הספור מתכונות בלעם שהוא היה רודף אחר הכבוד ומבקש אותו והפך זה תמצא בנביאי ישראל עד שמשה עם היותו מלך ונבי' ספרה התורה שהוא עניו מאד מכל האדם ותמצא גם כן מתכונות בלעם שהיה הומה לאסיפת הקנינים וזה יתבאר ממה שאמר אם יתן לי בלק מלא ביתו כסף וזהב כי לולי זה העניין נכסף לו לא אמר זה המאמר והפך זה תמצ' בנביאי ישראל וזה יתבאר לך מדבר אלישע לנעמן ואמר אברהם אם מחוט ועד שרוך נעל ואם אקח

קומץ מנחה

חשסע חלום. לפתור אותו שהיה פותר חלופות או ר"ל פתורה כר"א העורכים לגד שלחן כי היה עורך שלחן לרוח הטומאה עם הלחם כמו שהיו עושין במקדש להבדיל: הנ"ה עם יצא ונו' כמספר הנה יצא והיינו ששים רבוא: ארץ בני עמו תמוהני מעשה המדרש שלא הביא זה הפסוק עם הפסוקי' שאין להם הכרע: הנה עם יצא ממצרי' מקום שאין עבד יוכל לברוח ועתה לכה נא אמר ועתה שראה הזמן מוכן על דבר פעור ואמר לכה ולא אמר לך אלא אל תיקרי לכה אלא לכ"ה שיקלל · ברכת כה יהי' זרעך: ה' אלי הרשע היה משבח עצמו במה שלא היה בן דהרי לא כתיב אלא ויבא אלקי' אל בלעם ולא בשם של רחמים: ויחבוש את אתונו לפי שהיה לו נפש רחבה ורוח גבוהה רצה להתכסו בכסו' האפיקורס' בד"א · עני ורוכב על החמור: לשטן לו לפי שהו' היה שטן ומראה עצמו לבריות כמלאך נראה לו המלאך כשטן: במקל ולא אמר בשבט' נרמז שבא לקלל בני האבות שס"ת הוא במקל ב' מיעקב מ' מאברהם ק' מיצחק ל' מישראל: שלש רגלים הכה אותה בשני רגליו וגם במשענתו שהוא רגל השלישי כדאי' סוף במסכת שבת סבא חרי מתלה: ויפתח ה' קשה מ"ש דכתי' בכאן ויפתח ה' ובקרח כתיב ותפתח הארץ ולא כתי' ויפתח ה' את פי הארץ אלא התם היה מגזרת משה ע"פ עצמו והקב"ה השלים על ידו כדכתי' עצת עבדיו ישלים אבל הכא היה בגזרת ה': וחרבו שלפה חסר כתיב קרי ביה של פה ר"ל אתה תפסת אומנתן של ישראל שהוא הפה ואני תופס במקומו אומנתך שהוא החרב: גם אותך הרגתי ר"ל כמו שני נעריך שאותם הרג המלאך שה"ה שמכאן והלאה לא נזכרו עוד: כי לא ידעתי וקשה א"כ לא היה לו חטא וי"ל דבן נח נהרג על שהיה לו ללמוד ולא למד: וקבנו לי וקשה שהרי זעמו של הקב"ה ברגע מה היה יכול לקלל ברגע וי"ל כיון שהתחיל בשעת זעם יכול לקלל אח"כ יותר ותדע שהרי אסרו מברכותיו של אותו רשע אתה יודע מה היה בלבו א"כ היה בדעתו לקלל הרבה מה שאי אפשר ברגע אחד: ותרועת מלך בו שנעשה מן כל"ם שהי' רוצה לקללם בו מלך בהפוך אתוון וזה ויהפך ה' את הקללה לברכה: כי לא נחש ביעקב שאינם צריכין לידע העתידות ע"י ניחוש וכישוף ה' אלהיו עמו שיש להם נביאי' שהשכינה שור' עליהם ועל ידיה' הם יודעי' כל דבר: אל מוציאם ממצרים אע"פ · שאני הייתי עמהם באותה עצה ובקסם קשרתי אותם שלא יוכלו לצאת ממצרים עם כל זאת אל מוציאם: נאם הגב' קרא עצמו גבר שיודע לכוין השעות כמו התרנגול שנקרא גבר שיודע כעס ה' והתרנגול נואף מכל העופו' וכן היה בלעם כמו שדרשו על ההסכן הסכנתי: מברכיך ברוך הכל · הולך אחר החתום כדי שיסיח דעתו עוד מקללם: ויספוק את כפיו שראה שאין לו עוד תקנה כי ברכם שלש פעמי' ותלתא זימני הוי חזקה:

ויקם

ושקפינון לידוהי ואמר בלק לבלעם ויספק את־כפיו ויאמר בלק אל־ י
למילט שנאי קריתך והא ברכא בלעם לקב איבי קראתיך והנה
מברכת להון דנן תלת זמנין: ברכת ברך זה שלש פעמים:
וכען איזיל לך לאתרך אמרית יקרא ועתה ברח־לך אל־מקומך אמרתי
איקרינך והא מנעך יי מן יקר: ואמר כבד אכבדך והנה מנעך יהוה
בלעם לבלק הלא אף לאזגדך די מכבוד: ויאמר בלעם אל־בלק
שלחת לותי מלילית למימר: אם הלא גם אל־מלאכיך אשר־שלחת
יתן לי בלק מלי ביתיה כסף ודהב אלי דברתי לאמר: אם־יתן־לי
לית לי רשו למיעבר על גזירת בלק מלא ביתו כסף וזהב לא אוכל
מימרא דיי למעבד טבתא או בשתא לעבר את־פי יהוה לעשות טובה
מרעותי די ימליל יי יתיה אמליל: או רעה מלבי אשר־ידבר יהוה אתו
וכען הא אנא אזיל לעמי איתא אדבר: ועתה הנני הולך לעמי
אמלכינך מה דתעביד ואחוי לך לכה איעצך אשר יעשה העם הזה
מה די יעביד עמא הדין לעמך בסוף לעמך באחרית הימים: וישא טו
יומיא: ונטל מתליה ואמר אמר משלו ויאמר נאם בלעם בנו בער
בלעם בריה בעור ואמר גברא ונאם הגבר שתם העין: נאם שמע
דשפיר חזי: אמר דשמע מימר אמרי־אל וידע דעת עליון מחזה
מן קדם אל וידע מדע מן קדם שדי יחזה נפל וגלוי עינים:
עילאה חיזו מן קדם שדי חזי שכיב אראנו ולא עתה אשורנו ולא
ומתגלי ליה: חזיתיה ולא כען קרוב דרך כוכב מיעקב וקם שבט
סכיתיה ולא איתוהי קריב כד יקום מישראל ומחץ פאתי מואב וקרקר
מלכא מיעקב ויתרבא משיחא כל־בני־שת: והיה אדום ירשה והיה
מישראל ויקטול רברבי מואב וישלוט ירשה שעיר איביו וישראל עשה
בכל בני אנשא: ויהי אדום ירותא חיל: וירד מיעקב והאביד שריד
ויהי ירותא שעיר לבעלי דבבוהי מעיר: וירא את־עמלק וישא משלו כ
וישראל יצלח בנכסין: ויחות חד ויאמר ראשית גוים עמלק ואחריתו
מדבית יעקב ויובד משיזיב מקרית עדי אבד: וירא את־הקיני וישא
עממיא: וחזא ית עמלקאה ונטל משלו ויאמר איתן מושבך ושים
מתליה ואמר ריש קרביא דישראל בסלע קנך: כי אם־יהיה לבער
הוה עמלק וסופיה לעלמא ייבד: קין עד־מה אשור תשבך:
וחזא ית שלמאה ונטל מתליה ואמר וישא
תקיף בית מותבך ושוי בכרך תקיף מדורך: ארי אם יהי לשיצאה שלמאה
עד מה אתוראה ישבינך: ונטל

ויספק ד׳ חס׳ בליש׳ וסימ׳ ויספק את פיו · אם ישפק את עפר שמרון · יספק עלימו כפימו · אם יוסיף על חטאתו פשע בינינו ישפק · וכל ליש׳ כתיב סמ"ך במ"ג כתיב שי"ן וסימ׳ ואם ישפק עפר שמרון · ובילדי נכרים ישפיקו · בינינו ישפק · וכל איוב דכו׳ ב"שין במ"ב בס"מך וסי׳ פן יסיתך בספק · תחת רשעי׳ ספקם: מנעך ב׳ וסי׳ מכבוד · מבא ברמי׳: איעצך ויהי אלהי׳ עמך · ועתה הנני הולך לעמי · וכי איעצך לא תשמע אלי · וגם נמס׳ בוישמע יתרו: וידע ג׳ חס׳ וסי׳ וידע דעת עליון · טוב יי׳ למעוז ביום צרה · ועת׳ שלח לי איש חכם וידע נגן: אשורנו ב׳ וסימ׳ אשורנו ולא קרוב · ומגבעות אשורנו: איתן ג׳ וסי׳ איתן מושבך · נחל איתן · ורוב עצמיו אתן כן כתי׳ חס׳: מושבך ג׳ וסי׳ משמני הארץ יהי׳ מושבך · איתן מושבך · כי יפקד מושבך: עד מה ד׳ וסי׳ אשור תשבך · יי׳ תנאף לנצח · יי׳ תסתר פניך ולא אתנו יודע עד מה:

רשי

ויספק · מכה זו על זו: לעבור את פי יי׳ · כאן לא נאמ׳ אלהי כמו שאמ׳ בראשונ׳ לפי שידע שנכאש בהקב"ה ונטרד: הולך לעמי · מעתה הריני כשאר עמי שנסתלק הקב"ה מעליו: לכה איעצך · מה לך לעשות ומה היא העצה אלהיהם של אלו שונא זמה הוא כו׳ כדאי׳ בחלק תדע שבלעם השיא עצה זו להכשילם בזמה שהרי נאמר הן הנה היו לבני ישראל בדבר בלעם: אשר יעשה העם הזה לעמך · מקרא קצר הוא זה איעצך להכשיל׳ ואומר לך מה שהן עתידין להרע למואב באחרית הימים · ומחץ פאתי מואב: התרגו׳ מפר׳ קוצר העברי ויקטול וכו׳: ויודע דעת עליון · לכוין שעה שכועס בה: אראנו · רוא׳ אני שבחו של יעקב וגדולתו אך לא עתה היא אלא לאחר זמן: דרך כוכב · כתרגומו לשון דרך קשתו שהכוכב עובר כחץ ובלעז דישטינטי · כלומר יקום מזל: וקם שבט · מלך רודה ומושל: ומחץ פאתי מואב · זה דוד שנאמ׳ בו השכב אותם ארצה וימד שני חבלים להמית וגו׳: וקרקר · לשון קורה כמו אני קרתי מקבת בור נוקרת׳ יקרוה עורבי נחל פור"ייר בלע"ז: כל בני שת · כל האומות שכולם יצאו מן שת בנו של אד׳ הראשון: והיה ירשה שעיר · לאויביו ישראל · וירד מיעקב · ועוד יהיה מושל אחר מיעקב: והאביד שריד מעיר · על מלך המשיח אומר כן שנאמר בו וירד מים עד ים: וירא את עמלק · נסתכל בפורענותו של עמלק: ראשית גוים · הוא קדם את כלם להלח׳ בישראל וכך תרגם אונקלוס ואחריתו ליאבד בידם שנ׳ תמחה את זכר עמלק: וירא את הקיני · לפי שהיה קיני תקוע אצל עמלק כענין שנאמר ויאמר שאול אל הקיני וגו׳ הזכירו אחר עמלק נסתכל בגדולתם של בני יתרו שנאמר בהם תרעתים שמעתים סוכתי׳: איתן מושבך · תמה אני מהיכן זכית לכך הלא אתה עמי היית בעצת הבה נתחכמה לו ועתה נתישבת באיתן ומעוז של ישראל: כי אם יהיה לבער קין וגו׳ · אשריך שנתקעת לתוקף זה שאיך נטרד עוד מן העולם כי אף אם אתה עתיד לגלות עם עשרת השבטים ותהיה לבער ממקום שנתישבת שם מה בכך: עד מה אשור תשבך · עד היכן מגלה אותך שמא לחלח וחבור אין זה טרוד מן העולם אלא טלטול ממקום למקום ותשובו עם שאר הגליות: ויש"א

אבן עזרא

ויספק את כפיו · כמו ספקו עליך כפים: לכה איעצך · יש אומרים הטעם על בנות מואב וזה דבר רחוק בעבור שאמר באחרית הימים והנכון בעיני שהוא כמשמעו אתן לך עצה שתדע מה תעשה כי זה העם כן יעשה לעמך: ויודע דעת עליון · בדרך נבואה לא בקסם: אראנו ולא עתה · הקרב אלי כי זאת הנבואה על דוד ואמר ולא עתה כי אחרי ארבע מאות שנה היתה · אשורנו ולא קרוב · הטעם כפול והמשל הוא כוכב ושבט: דרך כוכב · יש דמות כוכבים דורכים ברקיע שלא היו בתולדות ולא נודעו: וקם שבט · מלכו והנכון בעיני כי מלת דרך שירתה בדרכו כטעם הכוכבי׳ ממסילות׳ ורבים פירשוהו על המשיח והקדמונים אמרו שנחרב בלבל הגוים והנה מואב ועמלק ואשור ועוד למה השלים ועכו עבר רק היה ראוי להיות דרך כוכב בסוף משלו ואסירי דעת יחשבו כי המפרש דרך כוכב על דוד הוא מכחש ביאת המשיח חלילה חלילה כי המשיח מבואר הטב בנבואת דניאל כאשר פירשתי שהזכיר עמידת מלכי יון וקום קול החשתונים ועמידת בית שני ושני המצור והגלות והישוע׳ זה אחר זה ואין זה צורך לנביא בעולם עם דברי משה שהוא העיקר אם יהיה נדחך בקצה השמים ושב יי׳ אלהיך את שבותך: ומחץ פאתי מואב · כן עשה דוד: וקרקר · כמו מקרקר קיר והטע׳ הורס הקיר כמו מסעף: בני שת · כמו בני אדם כי הוא העיקר כי נח מבני בניו היה ויאמ׳ היצחקי כי פירושו על בני עמון גם מוא׳ והטעם כפול גם אמר שהוא מגזרת ושתופי שת רמז לבנות לוט והוא רחוק בעיני כי השת הוא האחור שהוא כמו היסוד כמו כי השתות יהרסון ורבים פירשו כל בני שת מגזרת כי השתו׳ והטעם כי יהרו׳ המדינות ואיכנו רחוק: והיה אדום ירשה · מגזרת ואם לא תורישו והוא שם במשקל קח לך לבנה והוא תחת תאר השם כמו והיתה הארץ שממה וידוע כי גברה יד דוד על אדום והר שעיר: וירד מיעקב · יקום רודה מיעקב: והאביד שריד מעיר · מכל עיר והטעם מאדום וזה היה יואב כי כ"כ עד הכרית כל זכר באדו׳: וירא את עמלק · בדרך נבואה והמשל ראשי׳ גוי׳ ופירושו כי הוא הגוי הנלחם עם ישראל בראשונה ואחריתו עד שיהיה אובד וכן היה בימי שאול שהמית מאיש ועד אשה מעולל ועד יונק וזקן ורבים פירשו ראשית גוים כי הם יחשבו בראש הגוים ולא היה כן: וירא את הקיני · משפחת יתרו ופתוב המה הקינים וחבר הקיני והמשל ושים בסלע קנך והטעם כפול כי אילו היה מושבך גבוה כקן העוף לא ילך: לבער קין · כמו ושבה והיתה לבער וכן כאשר יבער הגלל ובערת הרע וקין הוא הקיני וטעם עד מה אשור תשבך כאומר עד מתי תשבך אשור לא יעזבך כי אם היתה לבער ואשור לשון נקבה והטעם מחנה וכן ותפול שבא ותקחם ותערוך ישראל: ויש"א

בעל הטורים

מנעך ב׳ במס׳ והנה מנעך יי׳ מכבוד · אשר מנעך הי"ם מבוא בדמים בשביל שמנעך מבוא בדמי׳ שלא לקללם על כן מנעך מכבוד: בנו בעור · בפר כתיב חסר וי"ו כי כנער מדעת שאמו לא דברה עמו שכינה: ויודע דעת עליון · אתר כאן ויודע דעת עליון לפי שרצה לגלות ימות המשיח: וירד מיעקב · שני במ׳ הכא׳ ואידך וירד מים עד ים דהיינו מלך המשי׳ שהתנב׳ על מלך המשיח: מושבך · ג׳ במס׳ איתן מושבך ומשמני הארץ מושבך · ונפקדת כי יפקד מושבך · אמ"פ שאיתן ומשמנה הארץ מושבך יפקד מושבך · כי יבא אשור וישבך: עד מה · ד׳ במס׳ עד מה יי׳ תשכחני נצח · עד מה יי׳ תסתיר פניך · ולא אתנו יודע עד מה · ס"ה גלו׳ אשור · עד מה יי׳ תשכחני נצח ותסתיר את פניך ממני · כי אין אתנו יודע עד מה שיהא׳ כי מה ישובו גלות אשור · כי אף כשחזרו גלות יהוד׳ ובנימן לא חזרו עשרה השבטים: ומחץ פאתי מואב וקרקר כל בני שת · קרקר באות בש דג דג בגימטר׳ דוד: וירא את עמלק וישא משלו ויאמר ראשית גוים עמלק ואחריתו עדי אובד ראשית גוים · בגי׳ שנלחם בישראל: ויש"ב

מ"ע ספורנו

ויספוק את כפיו · שנתיאש שהטיב עוד משנו מאחר שקלל את המקללים: ברח לך · שנין שבריחה בכל מקום אינה שנישה מן הרודף אבל היא סור מן מקום מיראת נזק עתיד: הלא גם אל מלאכיך · אין ראוי שתתמה על שלא עשיתי רצונך בתקות הכבוד שהכבדתני שגם למלאכיך שאמרו מנדך כי כבד אכבדך מאד אמרתי שאין זה בידי: לכה איעצך · עצת שליאות הנשים כמו שהתבאר באמרו הן הנה היו לבני ישראל בדבר בלעם: אשר יעשה העם הזה לעמך באחרית הימים · כי אמנם הרע אשר יעשה העם הזה לעמך לא יהיה בימיך ואין לך לירא אבל יהיה באחרית הימי׳ בלבד כאמרו ומחץ פאתי מואב וכאמרו אדום ומואב משלוח ידם: אראנו · אשר יעשה העם הזה לעמך: דרך כוכב · בשמי וכנמי כאמרו ומצדיקי הרבים ככוכבים לעולם ועד: ומחץ פאתי מואב · אף על פי שכל האמו׳ שנשמת אלוק יאבדו כאמרו כי אעשה כלה בכל הגוים · הנה באדום ומואב תהיה נקמתו ביד ישראל בהיות שתי אלה האמות אויבין מעולם ושכני ביתי (סנהדרין פרק חלק): והיה אדום ירשה · לחיות ולעופות המדבר כאמרו וירשוה קאת וקפוד: והיה ירשה שעיר · לישראל שהוא מכלל קני קניזי וקדמוני: אויביו · והטעם שתהיה הנקמה במואב ובאדום יותר ממה שתהיה בשאר אמות הוא כי הם היו מעול׳ אויביו של ישראל: וישראל עושה חיל · ואז יוכל ישראל לעשות חיל כאמרו ולאום מלאום יאמץ: וירד מיעקב · כל אחד מזרעו ישלוט באמו׳ כאמרו והיה הנכשל בהם ביום ההוא כדוד · וכאמרו והיה שארית יעקב בגוים בקרב עמים רבים כאריה בבהמות יער ככפיר בעדרי צאן: והאביד שריד מעיר · כאמרו ורמס וטרף ואין מציל תרום ידך על צריך וכל אויביך יכרתו: עדי אובד · אף על פי שמלכות כל האמות תכלה לעתיד כאמרו ושאר אומיא וליטניא שעדיין שולטנהון מכל מקום לא תכלינה האמות לגמרי חוץ מאלה שתי האמו׳ ושם עמלק שהתחיל להלחם בישראל · וכתים שהשליטו הרבנם של ישראל כאמרו וגם הוא עדי אובד: איתן מושבך · אתה שתישבת עם ישראל בארץ איתן המדבר בארץ לא זרועה: ושים בסלע קנך · ובשביל זה באת שיהיו גבוהים וחזקי׳ יהיה קנך עמהם כאמרם ז"ל פי גר אתך בשביתך עליך יפול בעשירותך: אוי

חזקוני

ועתה ברח לך אל מקומך · ל׳ קלו׳ ומהירות כמו ברח דודי · ס"א ועתה ברח לך כלך לא אמר לו עכשו לכה נא אתי אל מקום אחר כמו שאמר בלעם לפי שהיה יודע שלא יקללם לפ׳ שאמר בלעם ואורריך ארור וא"כ אם יקללם יהיה בארור ולפיכך אמר לו ברח לך: לכה איעצך · משה רבינו פיתם את העצה לפי שבלעם אמר לבלק בפשטי אך בפר׳ חלק גלוי היא שב׳ שפייתם כל נקבה וגו׳ שן הנה היו לבני ישראל בדבר בלעם וגו׳: אשר יעשה העם הזה לעמך · הוא יהיה באחרית הימים כמו שפי׳ והולך: אראנו ולא עתה וגו׳ · אם תודונו להם עכשו בענין עצה זו ואין לך ליר׳ משם כלו׳: ויודע דעת עליון · שאין דעת לקלל את ישראל בעוד שהם זכאים: מחזה שדי יחזה · כשהוא שוכב ונופל על מטתו בלילה וגם כשעה שהוא גלוי עינים כלומר גם ביום גם בלילה רואה מראות: אראנו ולא עתה · על דוד מתנבא: אשורנו ולא קרוב · כפל מלה הוא: דרך כוכב מיעקב · ל׳ הליכה כמו הארץ אשר דרך בה פי׳ כבר הסויקו בדרכם הכוכבים לבא לעזור להם לישראל: וקם · כבר השבי והממשלה מישראל: ומחץ פאתי מואב ונומר · דוגמא · הכוכבים ממסלות׳ נלחמו עם סיסרא: ומחץ פאתי מואב הולך ומתנבא שלעתיד יירשו עוד ישראל אדום מואב ועמון כמו שהבטי׳ הק"בה לאברהם בברית בין הבתרי׳ את הקיני ואת הקדמוני שהם עמון ומואב ואדום: וקרקר כל בני שת · יש מפרשים הם בני מואב שהם בני ערוה ובנות מגזרת שתופי שת: וירד מיעקב · רודה יקום מיעקב והאביד שריד מכל עיר אדום וזהו יואב שנאמר כי ששת ימים ישב שם יואב עד הכרית כל זכר באדום ונומר: וירד מיעקב ונומר · עליו כאמר ולא יהיה שריד לבית עשו ונומר: וירא את עמלק · הוא מבניו של אדום היה אלא לפי שהיה לבדו מודיע להם לישראל שמלה ביבא לו בלעם את משלתו לעצמו: וירא את הקיני · הוא עמון הוא הקני האמור בפר׳ ברית בין הבתרים את הקני ואת הקניזי ואת הקדמוני שהן עמון ומואב ואדום וכבר נבא על מואב ואדום בשל שעיד ועכשו מתנבא על עמון: איתן מושבך ונומר · אתה מתנבא על שאמר הק"בה לישראל אל תצורם ונומר שייך זה לא יועיל לך לעתיד: ושים · שם דבר הוא שימת בסלע קנך שרשהו שימת קנך בסלע הוא: כי אם יהיה לבער קין · אלא קין יהיה לבער ולשירוד מן העולם: עד מה אשור תשבך · אשור לא יניחך עד שתהיה לבער כי אם ל׳ אלא בכמה מקומות · קין כך שם המקום ועל שמו נקרא עמון קני: ויקם

רלב"ג

מכל אשר לך ואף על פי שזכה בו בדין ותמצא גם כן מתכונות בלעם שלא היה נכנע לאת שלוה השם יתעלה בנבואה ולזה הולך השם יתעלה להפחידו על ידי המלאך שכבר יהרגהו אם יעבור על דברו לומר כי אם הדבר אשר השם יתעלה ישים בפיו ותמצא גם כן מתכונותיו שהיה כוסף לתאו׳ חום המישום אשר הוא חרפה לנו כי היות הדבר ההוא בלתי מרוחק אצלו לא נתן עצה להפקיר הנשים בכלל לישראל ובכלל הנה כשיאי ישראל ישתדלו להישיר האנשים לעבודת השם יתע׳ ולשמרם מהחטא והמרי ובלעם היה מישיר אותם בעצתו אל החטא והמרי עם היות כחו יפה מאד בנבואה בזה העת עד שהיתה מגעת לו הנבואה בהקיץ כמו שביאר׳ ומזה הצד אמרו רבותינו ז"ל על אמרו ולא קם נביא עוד בישראל כמשה אבל באומו׳ העולם קם ומאי ניהו בלעם ואמרו זה על צד ההפלג׳ עם טוב הכנתו בנבואה עד שנתקרבה מדרגתו למדרגת משה רבינו בדרך שהית׳ מגעת לו בהקיץ בדבר שרצה להגיע לו הנה תשמש בהכנתו בפחיתיות לא להישיר האנשים אל הטוב וגם לא קנה לעצמו המדות הראויות לשלם ולאור שתדע שכבר כתחייב מלשון התורה במה שאמרה ולא קם נביא עוד בישר׳ כמשה שנאמר אבל באומות העולם קם ואם לא הנה יהיה אמרו בישראל לבטלה אבל לא יתחייב שיהיה זה הקם באומות העולם בלעם כי לא היה כמשה באחד מהדברים שזכרה התור׳ בזה המקום שלא קם בהם נביא כמוהו כי לא ידע ה׳ ית׳ בלעם פנים בפנים ולא חדש אותות ומופתים כלל כל שכן שלא חדשם במדרגת והאתות והמופתים שנעשו את השם י׳ ע"י משה רבינו ולמכם האמת יהיה המתחייב מהפסוק הזה שלא קם נביא עוד כמשה שהיה נביא בישראל לבד אבל יהיה שיהיה עם זה נביא באומות העולם ג"כ והוא מלך המשיח כמו שאמרו במדרש הנה ישכיל עבדי שכבר יהיה יותר גדול ממשה ויתבאר שנפלאותיו ג"כ תהיינה למעלה מנפלאות משה כי משה משך ישראל לבד לעבודת השם ית׳ בנפלאות שחדש והוא ימשוך כל האומות לעבודת השם ית׳ באמרו אז אהפוך אל עמים שפה ברורה לקרוא כלם בשם יי׳ וזה אמנם יהיה באמצעות מופת נפלא יראה בקצות הארץ לכל האומות והוא תחיית המתים:

התועלת

השלישי הוא להודיע עוצם השגחת השם יתע׳ על ישראל במה שהשתדל לסתור בלעם שלא יקללם בזה האופן הנפלא מספרה התורה עד שם תשוקת בלעם לקלל אותם הזכרת להשמר מזה מגד ה׳ ית׳ ופחדו שהפיל עליו בדבר המלאך שהראה לו בדרך והרגו שלופה בידו וכבר ישוסף על זה לחה השתדל הש"י כל זה השתדלות

רשי

וישא משלו וגו' · כיון שהזכיר את שביית אשור אמר או מי יחיה משומו אל · מי יוכל להחיות את עצמו משומו את אלה שלא ישים עליו הגוזר את אלה שיעמוד סנחריב ויבלבל את כל האומות ועוד יבאו ציים מיד כתים ויעברו כתים שהן אדומי' בבירכוי' גדולו' על אשור : וענו אשור · וענו אותם שבעבר הנהר : וגם הוא עדי אובד · וכן פירש דניאל עד דקטיל' חיותא והובד גשמה : ציי' · ספינו' גדולו' כדכתיב וצי אדיר ובורני רבתא : בשטים · כך שמה : לזנות את בנו' מואב · על ידי עצת בלע' כדאיתא בחלק : וישתחוו לאלהיהן · כשתקף יצרו עליה ואומר לה השמיעי לי והוא מוציאה לו דמו' פעו' מחיקה ואומר לו השתחוה לזה : פעור · על שם שפוערין לפניו פי הטבעת ומוציאים רעי זו היא עבודתו : ויחר אף יי' בישראל · שלח בם מגפ' : קח את כל ראשי העם · לשפוט את העובדים לפעו' : והוקע אותם · את העובדים : והוקע · היא תלייה כמו שמצינו בבני שאול והוקענום ליי' ושם תלייה מפורשת ע"א בסקילה וכל הנסקלי' נתלין : נגד השמש · לעין כל ומדרש אגדה השמש מודיע את החוטאים הענן נקפל מכנגדו והחמה זורחת עליו : והנה איש מבני ישראל בא · נתקבצו שבטו של שמעו' אצל זמרי שהיה נשיא שלהם אמרו לו אנו נידונין במיתה ואתה יושב כו' כדאיתא באלו הן הנשרפין בסנהדרין : את המדינית · כזבי בת צור : לעיני משה · אמרו לו משה זו אסור' או מותר' אם תאמ' אסור' בת יתרו מי התירה לך כו' כדאיתא התם · והמה בוכי' · נתעלמה ממנו הלכ' געו כולם בבכיה בעגל עמד משה כנגד ששים רבוא שנ' ויטחן עד אשר דק וגו' וכאן רפו ידיו אלא כדי שיבא פנחס ויטול את הראוי לו : ויר' פנחס · ראה מעשה ונזכר הלכה אמר לו למשה מקובלני ממך הבועל ארמית קנאין פוגעין בו אמר לו קריינא דאגרתא להוי פרונקא מיד ויקח רומח בידו וגו' : אל הקבה · אל האהל : אל קובתה · כמו שלאיים והקיבה כיון בתוך זכרות של זמרי ונקבות שלה וראו כולם שלא לחנם הרגם והרבה נסים נעשו לו כו' כדאיתא התם :

חסלת וירא בלק

פינחס בן אלעזר בן אהרן הכהן · לפי שהיו השבטים מבזים אותו הראית' בן פוטי זה שפיטם אבי אמו עגלים לע"א והרג נשיא שבט מישראל לפיכך בא הכתוב ויחסו אחר אהרן : בקנאו את קנאתי · בנקמו את נקמתי בקצפו את הקצף שהיה לי לקצוף כל לשון קנאה הוא המתחרה לנקום נקמת דבר אנפריכמ"נט בלע"ז : את

אבן עזרא

וישא משלו ויאמ' · הוא וכיס מיד כאשר הזכיר שאשור ישבה הקיני אמר גם יבא עת שיענה אשור ועבר עמו והטעם העברים שישבה אשור כי הקני' היו דרים עם ישראל ופי' המתרגם ארמית ידוע רק אין מנהג הכתו' להזכיר עבר בלא נהר · ים מפרשים וכיס לשון רבים מגזרת וצי אדיר ויש אומרי' ספי' כמו ופגשו ציים את איים כי דמם לציים שישוט אל' מראותם · וטעם אוי מי יחיה משומו אל הטעם על מלך אשור ששם נפשו כמו אל וכן כתיב בספר ישעיה או טעמו מי יחיה מהגזרות ששם אל בעולם על ידי אשור כי מלך אשור גלה את כל הגוים כי כן כתוב : וכתים · מבני יון כי כן כתוב ויתכן להיות רמז למלכות יון הרשע' וכבר ביארתי בספר דניאל כי מלכות יון וכתי' אחת היא והיא החיה השלישית בראיות : מיד כתים · ממקו' כמו על הירדן ויד תהיה לך : וגם הוא · כתים שהוא שם יחיד ואם הוא על משפט לשון רבים והעד ובני יון אלישה ותרשים כתים : ויקם · בלעם כי שוכב היה ותרדמה נפלה עליו וכן אמר נופל וגלוי עינים : בשטי' · כי כן כתו' ויחנו על הירדן מבי' הישמון עד אבל השטים והכל בערבות מואב כי לא זזו משם גם יהושע משם שלח מרגלים ולפי דעתי כי ויחל מהבנין הככד הנוסף : וישתחוו · ישראל ובנות מואב : ויצמד ישראל · מגזרת צמד בקר והטעם הנשי' והנה נצמדו עמם לדת פעור : והוקע אותם · הטעם על הנצמדים והעד שהוא כתוב ויאמר משה אל שופטי ישראל : והוקע אותם · כמו ויוקיעום בהם כדברי המתרגם ארמית והעד נגד השמש והטעם בפרהסיא כמו לעיני השמש הזאת : הרגו איש את אנשיו · הטע' אחי זה שבט יהיו וידוע כי הרגו ואם לא הזכיר הכתוב : ויקרב אל אחיו · כתנה למשפחתו : והמה בוכים · מתפללי' לשם : וירא פנחס · כאשר ראה פינחס כן קם מתוך העדה שהיתה בחצר אהל מועד ויש בכאן שלה ויתכן להשיב שככר נצמד זמרי בעדים : אל הקבה · כמו אל האהל וכן קרוב בלשון קדר ואם יש מעט הפרש בין צורת האהל והקבה : וידקור · כמו ודקרני בה : אל קבתה · בקובה שהיתה שם עם אחי זמרי ויש אומרי' כי קבתה מגזרת הזרוע והלחיים והקיבה וגם יש דרך דרש שנעשו י' נסים לפנחס רק הכתוב לא הזכירם :

בקנאו קל הנ"ון להקל על הלשון והטע' כי הוא קנא כקונו וכתוב על השם כי הוא אל קנא בע"א ולולי הוא שקנא הייתי מכלה כל ישראל בדבר בקנאתי : את

בלק

וַיִּשָּׂא מְשָׁלוֹ וַיֹּאמַ֑ר א֕וֹי מִ֥י יִחְיֶ֖ה מִשֻּׂמ֥וֹ אֵֽל׃ וְצִים֙ מִיַּ֣ד כִּתִּ֔ים וְעִנּ֥וּ אַשּׁ֖וּר וְעִנּוּ־עֵ֑בֶר וְגַם־ה֖וּא עֲדֵ֥י אֹבֵֽד׃

כ וַיָּ֣קָם בִּלְעָ֔ם וַיֵּ֖לֶךְ וַיָּ֣שָׁב לִמְקֹמ֑וֹ וְגַם־בָּלָ֖ק הָלַ֥ךְ לְדַרְכּֽוֹ׃ פ

א וַיֵּ֤שֶׁב יִשְׂרָאֵל֙ בַּשִּׁטִּ֔ים וַיָּ֣חֶל הָעָ֔ם לִזְנ֖וֹת אֶל־בְּנ֥וֹת מוֹאָֽב׃ וַתִּקְרֶ֣אןָ לָעָ֔ם לְזִבְחֵ֖י אֱלֹהֵיהֶ֑ן וַיֹּ֣אכַל הָעָ֔ם וַיִּֽשְׁתַּחֲו֖וּ לֵאלֹהֵיהֶֽן׃ וַיִּצָּ֥מֶד יִשְׂרָאֵ֖ל לְבַ֣עַל פְּע֑וֹר וַיִּֽחַר־אַ֥ף יְהוָ֖ה בְּיִשְׂרָאֵֽל׃ וַיֹּ֨אמֶר יְהוָ֜ה אֶל־מֹשֶׁ֗ה קַ֚ח אֶת־כָּל־רָאשֵׁ֣י הָעָ֔ם וְהוֹקַ֥ע אוֹתָ֛ם לַֽיהוָ֖ה נֶ֣גֶד הַשָּׁ֑מֶשׁ וְיָשֹׁ֛ב חֲר֥וֹן אַף־יְהוָ֖ה מִיִּשְׂרָאֵֽל׃

ה וַיֹּ֤אמֶר מֹשֶׁה֙ אֶל־שֹׁפְטֵ֣י יִשְׂרָאֵ֔ל הִרְגוּ֙ אִ֣ישׁ אֲנָשָׁ֔יו הַנִּצְמָדִ֖ים לְבַ֥עַל פְּעֽוֹר׃ וְהִנֵּ֨ה אִ֜ישׁ מִבְּנֵ֣י יִשְׂרָאֵ֗ל בָּ֚א וַיַּקְרֵ֤ב אֶל־אֶחָיו֙ אֶת־הַמִּדְיָנִ֔ית לְעֵינֵ֣י מֹשֶׁ֔ה וּלְעֵינֵ֖י כָּל־עֲדַ֣ת בְּנֵֽי־יִשְׂרָאֵ֑ל וְהֵ֣מָּה בֹכִ֔ים פֶּ֖תַח אֹ֥הֶל מוֹעֵֽד׃ וַיַּ֗רְא פִּֽינְחָס֙ בֶּן־אֶלְעָזָ֔ר בֶּן־אַהֲרֹ֖ן הַכֹּהֵ֑ן וַיָּ֙קָם֙ מִתּ֣וֹךְ הָֽעֵדָ֔ה וַיִּקַּ֥ח רֹ֖מַח בְּיָדֽוֹ׃ וַיָּבֹ֨א אַחַ֥ר אִֽישׁ־יִשְׂרָאֵ֜ל אֶל־הַקֻּבָּ֗ה וַיִּדְקֹר֙ אֶת־שְׁנֵיהֶ֔ם אֵ֚ת אִ֣ישׁ יִשְׂרָאֵ֔ל וְאֶת־הָאִשָּׁ֖ה אֶל־קֳבָתָ֑הּ וַתֵּֽעָצַר֙ הַמַּגֵּפָ֔ה מֵעַ֖ל בְּנֵ֥י יִשְׂרָאֵֽל׃ וַיִּהְי֕וּ הַמֵּתִ֖ים בַּמַּגֵּפָ֑ה אַרְבָּעָ֥ה וְעֶשְׂרִ֖ים אָֽלֶף׃

ד"ק · מנ"ו סימן · ותיבות אלף ת"נ :

תרגום

וּנְטַל מַתְלֵיהּ וַאֲמַר וַוי לְחַיָּבַיָּא דְּיֵיחוֹן כַּד יַעֲבֵיד אֱלָהָא יָת אִלֵּין : וְסִיעָן יִצְטָרְחָן מִכִּתָּאֵי וִיעַנּוּן לְאָתוּר וִישַׁעְבְּדוּן לְעֵבַר פְּרָת וְאַף אִנּוּן לְעָלְמָא יֵיבְדוּן : וְקָם בִּלְעָם וַאֲזַל וְתָב לְאַתְרֵיהּ וְאַף בָּלָק אֲזַל לְאוֹרְחֵיהּ : וִיתֵיב יִשְׂרָאֵל בְּשִׁטִּין וְשָׁרִי עַמָּא לְמִטְעֵי בָּתַר בְּנַת מוֹאָב : וּקְרָאָה לְעַמָּא לְדִבְחֵי טַעֲוָתְהוֹן וַאֲכַל עַמָּא וּסְגִידוּ לְטַעֲוָתְהוֹן : וְאִתְחַבַּר יִשְׂרָאֵל לְבַעֲלָא פְעוֹר וּתְקֵיף רוּגְזָא דַייָ בְּיִשְׂרָאֵל : וַאֲמַר יְיָ לְמֹשֶׁה דְּבַר יָת כָּל רֵישֵׁי עַמָּא וְדוּן וּקְטוֹל דְּחַיָּב קְטוֹל קֳדָם יְיָ לְקָבֵיל שִׁמְשָׁא וִיתוּב תְּקוֹף רוּגְזָא דַייָ מִיִּשְׂרָאֵל : וַאֲמַר מֹשֶׁה לְדַיָּנֵי יִשְׂרָאֵל קְטוּלוּ גְּבַר גֻּבְרוֹהִי דְּאִתְחַבַּרוּ לְבַעֲלָא פְעוֹר : וְהָא גַּבְרָא מִבְּנֵי יִשְׂרָאֵל אֲתָא וְקָרֵיב לְוָת אֲחוֹהִי יָת מִדְיָנֵיתָא לְעֵינֵי מֹשֶׁה וּלְעֵינֵי כָּל כְּנִשְׁתָּא דִּבְנֵי יִשְׂרָאֵל וְאִנּוּן בָּכַן בִּתְרַע מַשְׁכַּן זִמְנָא : וַחֲזָא פִּינְחָס בַּר אֶלְעָזָר בַּר אַהֲרֹן כַּהֲנָא וְקָם מִגּוֹ כְּנִשְׁתָּא וּנְסֵיב רוּמְחָא בִּידֵיהּ : וְעַל בָּתַר גַּבְרָא בַּר יִשְׂרָאֵל לְקֻבְּתָא וּבְזַע יָת תַּרְוֵיהוֹן יָת גַּבְרָא בַּר יִשְׂרָאֵל וְיָת אִתְּתָא לִמְעַהָא וְאִתְכְּלִי מוֹתָנָא מֵעַל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל : וַהֲווֹ דְּמִיתוּ בְּמוֹתָנָא עֶשְׂרִין וְאַרְבְּעָא אַלְפִין :

פרשה

וידבר יְהוָ֖ה אֶל־מֹשֶׁ֥ה לֵּאמֹֽר׃ פִּ֠ינְחָס בֶּן־אֶלְעָזָ֨ר בֶּן־אַהֲרֹ֜ן הַכֹּהֵ֗ן הֵשִׁ֤יב אֶת־חֲמָתִי֙ מֵעַ֣ל בְּנֵֽי־יִשְׂרָאֵ֔ל בְּקַנְא֥וֹ אֶת־קִנְאָתִ֖י בְּתוֹכָ֑ם וְלֹא־כִלִּ֥יתִי אֶת־בְּנֵֽי־יִשְׂרָאֵ֖ל בְּקִנְאָתִֽי׃ לכן

פרשה

ומליל יְיָ עִם מֹשֶׁה לְמֵימַר : פִּינְחָס בַּר אֶלְעָזָר בַּר אַהֲרֹן כַּהֲנָא אָתֵיב יָת חֵימְתִי מֵעַל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל בְּדְקַנֵּי יָת קִנְאָתִי בֵּינֵיהוֹן וְלָא שֵׁיצֵיתִי יָת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל בְּקִנְאָתִי : בכן

מסורה

וגם הוא ז' וסימ' וגם הוא עדי אבד · ילד להרפה · וגם הוא יגדל · נולד להרפ' · טוב תאר מאד · חכם ויבא רע · נרדף לצאת כי נגעו : ויחל ט' וסי' נמסר בסדר נח : ותקראנה ד' וסי' נמסר בסדר שמיני : אלהיהן ה' וסי' ותקראן לעם לזבחי אלהיהן ב' בו · ולקחת מבנותיו לבניך ב' בו · וכן עשה לכל נשיו הנכריות · ונמסר גם בסדר כי תשא : וישב ט"ו רפין וסי' והוקע אותם ליי' נגד השמש · ודברו השטרים אל העם · ומי האיש אש' נטע כרם : אשר ארש אשה · ויספו השטרי' לדבר · שלחו את ארון · ויקצפו עליו שרי פלשתי' · וישלח אליו אלישע מלאך · יעזב רשע דרכו · עתה עם לבבי לכרות ברית · עתה אל תקשו ערפכם · וילכו הרצים באגרות · וישב העפר על הארץ · יתגרה ובניו יתגרו ואספו · וישב ארצו ברכוש גדול : ויקרב י"א וסי' ויקרב משה את אהרן · את האיל השני · את איל העולה · את בני אהרן · את המנחה · את קרבן העם · אל אחיו את המדינית · את יש' לשבטים · את משפחת יהודה ב' בו · ויקרב את ביתו לגברי' · את המנחה לעגלון מלך מואב : בכים כלם חס' במ"ב מ"ל וסימ' וכל הארץ בוכים קול גדול · כי בוכים כל העם : ויהיו המתים חד מן י"א זוגין מן ב' בענין קדמ' רביע ותניין זקף וסימ' נמסר בסדר צו :

בעל הטורים

וישב למקומו ולא אחר הלך לדרכו · שנפרד מדרכו וירד לגיהנם : בשטים לכון כי השטה אשתו : ויחל העם · מלמד שנתחללו מקדושתם רבים חללים בגי' זה פעור' : בעל פעור · בעל בגימ' צואה · ובגי' הככב ויהבלו : ויקח רמח · אותיות חרם שעשאן חרם :

פרשת פנחס

פנחס בן אלעזר השיב את חמתי מעל · בגימט' זהו והוא המלאך של אף ושל חמה · בקנאו את קנאתי · הניו על הקוץ לומר שעטרו על שקנא ליי' : ג' פעמי' קנאה · כנגד בלע' עבירות שעשו · לזנות · וישתחו · ויצמד : לכן

מ"ע ספורנו

אוי מי יחיה · בעניין לימי המשיח ולא אחמיניה (סנהדרין פרק חלק) : ויחל העם לזנות · תחלת ענינים לא היה לעבוד ע"ז כלל אבל היה לזנות בלבד · אמנם קרב להם כמו שהגיד בתור' כשאסרה להתחתן באמרו וקרא לך ואכלת מזבחו ולקחת מבנותיו וזנו בנותיו והזנו את בניך אחרי אלהיהן : ויאכל העם וישתחוו לאלהיהן · שכך דעתו של יצר הרע לנאת מרעה אל רעה כמו שהגידו רבותינו ז"ל (בשבת) : נגד השמש · שיראו העם את הריגת עובדי ע"ז ולא יעשו וגם יכופר להם על שלא מיחו בפושעים : ותעצר המגפה · שכבר גזר האל יתעלה באמרו וכל עכאלי לא יראוה :

פרשת פנחס

וידבר יי' אל משה · בקנאו את קנאתי כתוב · שעשה נקמתי לעיני כלם כדי שיראו וגם ולא יאמו יכופר על אשר לא מיחו בפושעי' וזוה השיב את חמתי מעליהם : את

אמרי נועם

והוקע אותם תימה מ"מ עובדי העגל שדנם בסייף ואלו בתלייה וכ"ל התם היו רבים ודינם בסייף והכא [illegible]

קומץ מנחה

[illegible]

חסלת פרשת בלק

רלבג

ההשתדלות שלא יאור בלעם העם אמר שהש"י אמר שהוא ברוך מה תועיל להם קללת בלעם ואם [illegible]

חזקוני

ויקם בלעם · שהיה נופל וגלוי עינים : וישב למקומו · אל ארם נהרים : נגד השמש · פר"שי מדרש אגדה השמש מודיע את החוטאים הענן נקפל והחמה זורחת עליו · [illegible]

לכן אמר הנני נתן לו את־בריתי שלום: והיתה לו ולזרעו אחריו ברית כהנת עולם תחת אשר קנא לאלהיו ויכפר על־בני ישראל: ושם איש ישראל המכה אשר הכה את־המדינית זמרי בן־סלוא נשיא בית־אב לשמעני:
טו ושם האשה המכה המדינית כזבי בת־צור ראש אמות בית־אב במדין הוא: פ
וידבר יהוה אל־משה לאמר: צרור את־המדינים והכיתם אותם: כי צררים הם לכם בנכליהם אשר נכלו לכם על־דבר־פעור ועל־דבר כזבי בת־נשיא מדין אחתם המכה ביום־המגפה על־דבר פעור: ויהי אחרי המגפה פ
כו
א ויאמר יהוה אל־משה ואל אלעזר בן־אהרן הכהן לאמר: שאו את־ראש ׀ כל־עדת בני־ישראל מבן עשרים שנה ומעלה לבית אבתם כל־יצא צבא בישראל: וידבר משה ואלעזר הכהן אתם בערבת מואב על־ירדן ירחו לאמר: מבן עשרים שנה ומעלה כאשר צוה יהוה את־משה ובני ישראל היצאים מארץ מצרים:
ה ראובן בכור ישראל בני ראובן חנוך משפחת החנכי לפלוא משפחת הפלאי: לחצרן משפחת החצרוני לכרמי משפחת הכרמי: אלה משפחת הראובני ויהיו פקדיהם שלשה וארבעים אלף ושבע מאות ושלשים:

וכני

בכן אמר הא־אנא גזר ליה ית־קיימי שלם: ותהי ליה ולבנוהי בתרוהי קיים כהונת עלם חלף די קני קדם־אלהיה וכפר על־בני ישראל: ושום גברא בר־ישראל קטילא די אתקטיל עם־מדיניתא זמרי בר־סלוא רב בית־אבא לבית שמעון: ושום אתתא דאתקטילת מדיניתא כזבי בת־צור רישׁ אומי בית־אבא במדין הוא: ומליל יי עם־משה למימר: אעיק ית־מדינאי ותקטיל יתהון: ארי־מעיקין אינון לכון בניכליהון די נכילו לכון על־עיסק פעור ועל־עיסק כזבי בת־רבא דמדין אחתהון דאתקטילת ביומא דמותנא על־עיסק פעור: והוה בתר מותנא ואמר יי למשה ולאלעזר בר־אהרן כהנא למימר: קבילו ית־חושבן כל־כנישתא דבני־ישראל מבר עשרין שנין ולעילא לבית אבהתהון כל־נפיק חילא בישראל: ומליל משה ואלעזר כהנא ואמרו למימני יתהון במישריא דמואב על־ירדנא דיריחו למימר: מבר עשרין שנין ולעילא כמא די־פקיד יי ית־משה ובני ישראל די־נפקו מארעא דמצרים: ראובן בוכרא דישראל בני ראובן חנוך זרעית חנוך לפלוא זרעית פלוא: לחצרון זרעית חצרון לכרמי זרעית כרמי: אילין זרעית ראובן והוו מניניהון ארבעין ותלתא אלפין ושבע מאה ותלתין:

ובני

רשי

את בריתי שלום: שתהא לו לברית שלום כאדם המחזיק טובה וחנות למי שעושה עמו טובה אף כאן פירש לו הקב"ה שלומותיו: והית לו · בריתי זאת ברית כהונת עולם שאף על פי שכבר נתנה כהונה לזרעו של אהרן לא נתנה אלא לאהרן ולבניו שנמשחו עמו ולתולדותיהם שיולידו אחר המשחתן אבל פינחס שנולד קודם לכן ולא נמשח לא בא לכלל כהונה עד כאן וכן שנינו בזבחים לא נתכהן פינחס עד שהרגו לזמרי: לאלהיו · בשביל אלהיו כמו המקנא אתה לי וקנאתי לציון בשביל ציון: ושם איש ישראל וגו' · במקום שייחס את הצדיק לשבח ייחס את הרשע לגנאי: נשיא בית אב לשמעוני · לאחד מחמשה בתי אבות שהיו לשבט שמעון · ד"א להודיע שבחו של פינחס שאע"פ שזה היה נשיא לא מנע את עצמו מלקנא לחילול השם לכך הודיעך הכתוב מי הוא המוכה: ושם האשה המוכ' וגו' · להודיעך שנאתן של מדינים שהפקירו בת מלך לזנות כדי להחטיא את ישראל: ראש אומות · אחד מחמשת מלכי מדין את אוי ואת רקם ואת צור וגו' והוא היה חשוב מכולם שנאמר ראש אומות ולפי שנהג בזיון בעצמו להפקיר בתו מנאו שלישי: בית אב · חמשת בתי אבות היו למדין עיפ' ועפר וחנוך ואבידע ואלדעה וזה היה מלך לאחד מהם: צרור · כמו זכור שמור לשון הווה עליכם לאייב אותם: כי צוררים הם לכם · על דבר פעור שהפקירו בנותיהן לזנות כדי להטעותכ' אחר פעור ואת מואב לא צוה להשמיד מפני רות שהיתה עתידה לצאת מהם כדאמרינן בבבא קמא: ויהי אחרי המגפה וגו' · משל לרועה שנכנסו זאבי' לתוך עדרו והרגו בהן והוא מוכה אותן לידע מנין הנותרות: דבר אחר כשיצאו ממצרים ונמסרו למשה נמסרו לו במנין עכשו שקרב למות ולהחזיר צאנו מחזירן במנין: לבית אבותם · על שבט האב יתיחסו ולא אחר האם: וידבר משה ואלעזר הכהן אתם · דברו עמם על זאת שצוה המקום למנותם: לאמר · אמרו להם צריכין אתם לימנות: מבן עשרים שנה ומעלה כאשר צוה וגו' · שיהא מונים מבן עשרים שנה ומעלה שנ' כל העובר על הפקודי' וגו': משפחת החנוכי · לפי שהיו האומות מבזין אותם מה אלו מתייחסין על שבטיהן סבורין הם שלא שלטו המצריים באמותיהן אם בגופם היו מושלים ק"ו בנשותיהם לפיכך היטיל הקב"ה שמו עליהם ה"א מצד זה ויו"ד מצד זה לומר מעיד אני עליהם שהן בני אבותיה' וזה הוא שמפורש על ידי דוד שבטי יה עדות לישראל השם הזה העיד עליהם לשבטיהם לפיכך בכולם כתב החנוכי הפלואי אבל בימנ' לא הוצרך לומר משפחת הימני לפי שהשם קבוע בו יו"ד בראש וה"א בסוף:

אסר

אבן עזרא

את בריתי שלום · טעמו את בריתי ברית שלום כמו כסאך אלהים · ורבים כן והטעם שלא יגור מאחי זמרי כי הוא נשיא בית אב וסכרו שתהיה לו ולזרעו אחריו ברית כהונת עולם ונכח כי הכהני' הגדולים היו מבני פנחס ויתכן שהיו בניו אחרי' לאלעזר · ומלת אחריו לאות שמת ואיננו אליהו כלל וככר פירשתיו כי נגיד היה עליהם וגם שהיה בימי פילגש בגבעה: אשר קנא לאלהיו · מאהבתו את השם גם עשה טובה לישראל ודרך דרש האב כפר ובפיו יכפרו: אשר הכה את המדינית · עם ורבים כן: נשיא בית אב · אחד מחמשה אבות בני שמעון וראש לבית אבותיו גדול ממנו: צור · אחד ממלכי מדין והנה גם מלכי מדין חמשה אבות: צרור · שם הפועל כמו זכור את יום השבת: כי צוררים הם לכם · כי הצרו לכם: בנכליה' · במחשבתם הרעה מגזרת ויתנכלו אותו: ועל דבר כזבי · ועוד כי יחשבו לעשות לכם רע בעבור כזבי אחותם: ויהי אחרי המגפה · אמר השם אל משה ואל אלעזר על יד משה וכן ויצו משה וזקני ישראל אז ישיר משה ובני ישראל · וטעם אחרי המגפה בעבור שאמר השם לאלה תחלק הארץ: וידבר משה ואלעזר הכהן · במקום אביו ויתכן שהוא היה פה למשה כמו אהרן: אותם · כמו דברו לשלום: מבן עשרים שנה · והטע' שנשאו את חשבונם: כאשר צוה יי' את משה · וטעם ובני ישראל היוצאי' מארץ מצרי' כי היו בספורים רבים מיוצאי מצרים וקרוב להיותם חצים והחל מראובן בספורי הראשוני' במדבר סיני:

אמר

בעל הטורים

לכן · שני פסוקים מתחילין לכן הכא ואידך לכן אמור לבני ישראל · וזה אמר הקב"ה במצרים גם נגאל אחותי כלה: ועתה · אתם קרובי' לארץ ואתם פרוצים בעריות · לכן · בגי' מדה במדה: את בריתי שלום · שלים כתיב והוא וי"ו קטיעא · בפרק ג' דקדושין כשהוא שלם: דבר אחר מתנה שלימה אני נותן לו · עשרים מתנות · במקדש · פניה במדינה: ד"א וי"ו קטיעה כי פנחס הוא אליהו · וכן אליה כתיב חסר וי"ו · ויעקוב מלא וי"ו שנטל וי"ו מאליה למשכון עד שיבא עם המשיח ויגאל את בניו וזהו יגל יעקב ישמח ישראל · ישמח אותיו' משיח שישמח לימות המשיח ויחזיר הוי"ו ויהא אליהו שלם: שלום · בגימ' זהו משיח: אלומיאל · בגימטרי' זה זמרי בן סלוא: ויכפר · לכפר לא נאמר אלא ויכפר שעומד ומכפר על ישראל עד סוף כל הדורות: המכה · ג' במס' אשר הוכה את המדינית · הוכה כעשב וייבש לבי · הוכה אפרי' על ידי המדינית · וג' שהית' בשם המגפ' · ושיפיה דקרא בי שכחתי מאכל לחמי · שע"י אכילת לחמי טעיתי ונצמדתי לבעל פעור כדאיתא במדרש שהושיבו להם פונדקאות שהיו מוכרין להם מיני מאכל ומשקה: וכן הוכה אפרי' על ידי פעור · כדאיתא בתחלת הפרשה: ואידך · האתה בהו בעל פעור ויגזרו לבשת וכו': צרור את המדינים לשון יחיד · והכיתם לשון רבי' · צרור כי על ידך היה שאמר לה אביה אל תבעלו אלא לגדול שבהם וזהו משה · והכיתם לשון רבים ולא משה כי נתגדל במדין: ויהי אחרי המגפ' · פרשה זו פתוחה · בטעם הפסק בין המגפה למנין שלא תשלוט המגפה בפקוד אותם: לבית אבותם · ולא אמר למשפחותם כמו למעלה · לפי שאומר בכל אחת משפחת החנוכי משפחת הפלואי וכן בכלם: לכרמי · ב' לכרמי משפחת הכרמי · ואידך ומה לעשות עוד לכרמי · מי הוא כרמי זה שנאמר בו לכרמי משפחת הכרמי כדכתיב כי כרם יי' צבאות בית ישראל:

הפונים

מסרה

ושם י"ג ר"פ וסי' נמסר בסדר בראשית: הכה ג'ב' הס' וא' מלא וסי' אשר הכה את המדינית · הכה אפרי' שרשם יבש · הוכה כעשב וייבש דין מלא · וא' והוכה ומת: המכה ב' קמצין ובטעם תביר ובעניינא וסי' ושם האש' המכה · כי צררים הם לכם: שאו י"ב ריש פסו' וסי' שאו את ראש עדת בני ישרא' · וחברו שאו את ראש כל עדת · שאו מרום עיניכם · שאו לשמים עיניכם · שאו עיניכ' וראו והתמהו · שאו נס ציונה · הבאים מצפון · שאו שערים ראשיכם · וחברו שאו שערים ראשיכם · שאו זמרה ותנו תף · שאו ידיכם קדש וברכו את יי' · שאו נס בארץ: כל דסמיך לדבור אתו אתך אתם דגש במ"ט אותו אותך אותם רפי' וסי' נמס' בסדר וירא: ובני ישרא' ט"ו מצעות פסו' וסי' ויחזק יי' את לב פרעה · אז ישיר מש' ובני ישרא' · כי בא סוס פרעה · מבן עשרים שנה ומעלה תניינא דפנחס · ויוציאו את המקלל · בעבר הירדן בגיא · ואלה מלכי הארץ אשר הכה יהושע · ויהי ככלות יהושע · משה עבד יי' ובני ישראל הכום · ויאמרו בני ישרא' נגפים הם · ויאמר שאול לאחיה הגישה ארון · ויקרא המלך לגבעונים · ונקבצו בני יהודה ובני ישראל · ויגע החדש השביעי · וכל ר"פ דכוו': אלה ד' בטעם טפחא בעניין וסי' משפחות הראובני · אלה משפחו' השמעוני · אלה משפחו' מנשה · ואלה בני שותלח לערן משפחות:

מ"ע ספורנו

את בריתי שלום · ממלאך המות כענין פושה שלום במרומיו · כי אמנם ההפסד לא יקרה אלא בסבת התנגדות ההפכים וזה אמנם נתקיים בפנחס שהאריך ימי' הרבה מאד · שכל שאר אנשי דורו עד שהיה הוא משמש במשכן שילה בזמן פלגש בגבעה שהיה בלי ספק אחרי מות יהושע ושאר הזקנים אשר האריכו ימי' אחרי יהושע וכל שכן אם היה בזמן יפתח שכת' לעלך בני עמון בשבת ישראל בחשבון ובבנותיה כו' שלש מאות שנה וכבר ספרו ז"ל שפנחס לא רצה ללכת או אל יפתח להתיר נדרו וכל שכן לדברי האומר אליהו זה פנחס והוא עדין חי וקיים: תחת אשר קנא לאלהיו · ומאחר שהוא רב את ריבי אלהיו מריב כל התנגדות ויהיה לו השלום: ויכפר על בני ישראל · בעשותו הנקמה לעיני כלם כדי שיכופר להם על שלא מיחו בפושעים ולכן הוא ראוי לכהנת עולם אשר בה יכפר בעדם: ושם איש ישראל המוכה · וזה כי אמנם בספרו בזה האופן מסר עצמו לסכנה במה שהרג לעין כל נשיא ובת מלך: לאמר מבן עשרים שנה ומעלה: משה ואלעזר אמרו לישראל שיאמרו ויגידו כל פרטיהם שהם בני עשרים: כאשר צוה יי' את משה ובני ישראל היוצאי' מארץ מצרים · ...

אמרי נועם

[illegible]

חזקוני

את בריתי שלום · עקר' שסר והרי כאילו כתב את בריתי ברית שלום דוגמ' כסאך אלהי' שהוא כמו כסאך כסא אלהים וכן הארון הברית שהוא כמו הארון ארון הברית ועוד הרבה · ד"א בריתי שלום דואג היה פן יפסיק כאנשיו דאמרי' כהן שהרג את הנפש לא ישא את כפיו עד שהבטיחו הקב"ה הואיל והרגיעה לשם שמים היתה כמו שמפרש והולך: ברית כהונ' עולם · כל כהנים גדולים שהיו במקדש אפי' במקדש בית שני היו מפינחס כדכתיב בדברי הימים ואלעזר הוליד את פנחס וגו': אשר הכה את המדינית · עם המדינית אבל אם פיר' משנה לא היה נהרג כמו שאמרו ז"ל: צרור את המדינים · אין זה צווי לאלתר שהרי כפר' שנות נשעת המעשה נכשו אלא ליישב דעתן מענין המגפה שהיתה ע"י מדין נכתב כאן: צרור את המדינים · ולא את המואבים שדאגה עמו פן יבאו ישראל ועוד ישראל לקנו ארצם מיד סיחון: כי צוררים הם לכם · מכאן אמרו אם בא להרגך השכם להרגו: בנכליהם אשר נכלו לכם על דבר פעור · שהעריתו להטעותכם ומהם יש לכם לנקום ולא ממואב · על דבר כזבי בת נשיא מדין אחותם וכי בת אומתם היתה וכלא היתה בת אומתם אלא לפי שנתנה נפשה על אומתה נקראת אומתה על שמה: ויהי אחרי המגפה · כשכלו מתי מדבר · יש כאן פרשה אע"פ שהיא באמצע הפסוק ע"י שכאן נפסק גזרת מתי מדבר ומכאן ואילך בא למנות הבנים מבן עשרים שנה ומעלה שנכנסו לארץ: שאו את ראש כל עדת בני ישראל · כדי לחלוק להם את הארץ כדכתיב לאלה תחלק הארץ וגו' לרב תרבו נחלתו והם יכנסו לארץ: וידבר משה ואלעזר הכהן אותם · את דברי הקב"ה שאמר למנות את ישראל: ד"א אותם עמם דוגמ' ווכרתי את בריתי אותך בימי נעוריך · כאשר צוה יי' את משה ובני ישראל היוצאים מארץ מצרים · שהיו נמנין מבן עשרים שנה ומעלה כמו כן נמנו מבן עשרים שנה ומעלה: משפחת הפלואי · משפחתו לא נתקיימה רק בנמואל בן בנו שהרי אליו נבלעו: אלה משפחות הראובני · הפלא יו"ד ה"א על שם אין כאן בשום שבט רק בראובן ושמעון וזבולן בראובן ושמעון כדי לפיים דעת' ולקרבם אחרי שהיו בוזים בראובן בבלבול יצועי אביו ושמעון במעשה זמרי וזבולן ע"י שהלך כמה פעמים נסקו' סכנה כדכתיב וזבולן עם חרף נפשו למות בכנותם:

רלבג

כמו שידמו הסכלים שכבר נודע על דרך נסיון שעשיית תמונת כך מדבר כך בעת כך בתנאים כך מהככבים תזיק לאבר כך או לדבר כך והיה זה חלק גדול מחכמי מצרי' וחכמי בבל והנה היה נעזר בזה בלעם מההודעה שתגיע לו בקסם לדעת באי זה מהדברים יתכן שיוזק האיש ההוא או העם ההוא לפי מה שיתבאר לו בקסם שימשך לאיש ההוא או לעם ההוא משפע הככבים ולפי שהיה אפשר שימלא באלו הענינים או במה שהוא מסוגם זה שאפשר שיתחדש בו היזק לישראל רצה השם יתעלה להצילם מזה ואף על פי שמהענינים האלו לא יוזק מי שתדבק בו השגחת השם יתע' כי גם במה שנתחייב בעצמות והאשוכה מצד מערכת הככבי' ישמרהו השם כמו שביארנו בו' מספר מ"י הנה מפני שישראל לא היו אז באופן מהשלמות שתדבק בהם כמו זאת ההשגחה ויורה על זה התפתותם בקלות לעריות ולע"ז הצטרך השם יתעלה לשמרם מזאת הקללה:

התועלת הד' הוא להודיע שהעלאת העולות הוא ממה שיעיר להגעת הנבואה הלא תרא' שבזולת זה היה נריך בלעם כשירצה להגיע לו השפע האלהי להודיע לו הדבר שירצה שיתחין שיהיה לילה ואז יהיה לו זאת ההודעה בעת השינה בעת אחד מן הלילה לא בעת מוגבל ממנו ולזה אמר לינו פה הלילה וגומר שבו לא בזה גם אתם הלילה ואמנם עם הקרבת העולות כתחדשה לו ההודעה בהקיץ וכאשר רצה ולזה צוהו השם יתע' על הקרבתם כמו שביארנו:

התועלת הה' בדעות והוא להודיע שכבר יצטרך לנביא שתתבודד מחשבתו במי שירצה שתגיע לו בנבואה ההודעה מעניניו ולזה ספר בזה המקום שהקפיד בלעם כפע' בפעם שירצה העם אשר רצה שתגיע לו בנבואה ההודעה בעניניהם:

התועלת הו' הוא בדעות והוא להודיע שמי שתדבק בו ההשגחה האלהית לא יוזק בכשוף ובמה שיוכהג מנחשו ולזה אמר בלעם כשרצה לבאר שקללתו לא תזיק לישראל שהשם יתעלה לא הסכים לקלל את העם כי זה העם בתייחד מכין שאר האומות כשהוא דבק בשם יתעלה ודורך אל החיים הנצחיים וזהו אמרו הן עם לבדד ישכון ובגוים לא יתחשב להעיר על התכלית שישראל פונה אליו לאור באור החיים תמות נפשי מות ישרים ותהי אחריתי כמהו:

התועלת הז' הוא בדעות והוא להודיע שמי שתדבק בו ההשגחה האלהית הנה תסור ממנו בפנותו אל הדברים המגונים כמו האון והעמל וזהו מה שאמרו באמרו לא הביט און ביעקב ולא ראה עמל בישראל:

התועלת הח' הוא בדעות והוא להודיע שאין כח בנחש ובקסם להודיע הדברים העתידים למי שתדבק בו ההשגחה לפי שמעניניהם בלתי מסודרים משפע הככבים וזהו אמרו כי לא נחש ביעקב ולא קסם בישראל ולזה גם כן לא הלך בפעם כפעם לקראת נחשים · אך הנבואה תודיע זה כי היא מסודרת מהשכל ושופעת ממנו כמו שביארנו בשני מספר מ"י ולזה תמצא שהודיע השם יתעלה לאברהם האותות והמופתים שיתחדשו על דרך ההשגחה הפלטית בעת יציאת ישראל ממצרי' לאשכם לעבודתו

אשר הצו · את ישראל על משה : בהצותם · את העם אל ה' : הצו · השיאו את ישראל לריב על משה לשון הפעילו : ויהיו לנס · לאות ולזכרון למען אשר לא יקרב איש זר לחלוק על הכהונה : ובני קרח לא מתו · הם היו בעצה תחלה ובשעת המחלוקת הרהרו תשובה בלבם לפיכך נתבצר להם מקום גבוה בגיהנם וישבו שם : לזרח · הוא צוחר לשון נוהר אבל משפחת אהד בטלה וכן חמש משבט בנימין שהרי בעשרה בנים ירד למצרים וכאן לא מנה אלא חמשה וכן אצבון לגד הרי שבע משפחות ומצאתי בתלמוד ירושלמי שבשמת אהרן נסתלקו ענני כבוד וכאו הכנענים להלחם בישראל ונתנו לב לחזור למצרים וחזרו לאחוריהם שמנה מסעות מהר ההר למוסרה שנאמר ובני ישראל נסעו מבארות בני יעקן מוסרה שם מת אהרן והלא בהר ההר מת ומתמוסרה עד הר ההר שמנה מסעות יש למפרע אלא שחזרו לאחוריהם ורדפו בני לוי אחריהם להחזירם והרגו מהם שבע משפחות ומבני לוי נפלו ארבע משפחות משפחת שמעי ועזיאלי ומבני יצהר לא נמנו כאן אלא משפחת הקרחי והרביעית לא ידעתי מה היא ור' תנחומא דרש שמתו במגפה בדבר בלעם אבל לפי החסרון שחסר משבט שמעון במנין זה ממנין הראשון שבמדבר סיני נראה שכל עשרים וארבעה אלף נפלו משבטו של שמעון : לאזני · אומר אני שזו משפחת אצבון ואיני יודע למה לא נקראת משפחתו על שמו : לישוב · הוא יוב האמור ביורדי מצרים כי כל המשפחות נקראו על שם יורדי מצרי' והנולדים משם והלאה לא נקראו המשפחו' על שמם חוץ ממשפחות אפרים ומנשה שנולדו כולם במצרים וארד ונעמן בני בלע בן בנימין ומצאתי ביסודו של רבי משה הדרשן שירדה אמן למצרים כשהית' מעוברת מהם לכך נחלקו למשפחות כחצרון וחמול שהיו בני בנים ליהודה וחבר ומלכיאל שהיו בני בני' של אשר ואם אגדה היא הרי טוב ואם לאו אומר אני שהיו לבלע בני בנים הרבה ומשנים הללו ארד ונעמן יצאה מכל אחד משפחה רבה ונקראו תולדות שאר הבני' על שם בלע ותולדות השנים הללו נקראו על שמם וכן אני אומר בבני מכיר שנחלקו לשתי משפחות אחת נקראת על שמו ואחת נקרא' על שם גלעד בנו חמשה משפחות חסרו מבניו של בנימין כאן נתקיימה מקצת נבואת אמו שקראתו בן אוני בן אניות ובפלגש בגבעה נתקיימ' כולה זו מצאתי ביסודו של רבי משה הדרשן : ואלה

ובני פלוא אליאב : ובני אליאב
נמואל ודתן ואבירם הוא דתן
ואבירם קרואי העדה אשר הצו על
משה ועל אהרן בעדת קרח בהצתם
על יהוה : ותפתח הארץ את פיה
ותבלע אתם ואת קרח במות העדה
באכל האש את חמשים ומאתים
איש ויהיו לנס : ובני קרח לא מתו :
ס בני שמעון למשפחתם
לנמואל משפחת הנמואלי לימין
משפחת הימיני ליכין משפחת
היכיני : לזרח משפחת הזרחי
לשאול משפחת השאולי : אלה
משפחת השמעני שנים ועשרים
אלף ומאתים : ס
טו בני גד למשפחתם לצפון משפחת
הצפוני לחגי משפחת החגי לשוני
משפחת השוני : לאזני משפחת
האזני לערי משפחת הערי : לארוד
משפחת הארודי לאראלי משפחת
האראלי : אלה משפחת בני גד
לפקדיהם ארבעים אלף וחמש
מאות : ס בני יהודה ער ואונן
כ וימת ער ואונן בארץ כנען : ויהיו
בני יהודה למשפחתם לשלה
משפחת השלני לפרץ משפחת
הפרצי לזרח משפחת הזרחי : ויהיו
בני פרץ לחצרן משפחת החצרני
לחמול משפחת החמולי : אלה
משפחת יהודה לפקדיהם ששה
ושבעים אלף וחמש מאות :
ס בני יששכר למשפחתם
תולע משפחת התולעי לפוה
משפחת הפוני : לישוב משפחת
הישבי לשמרן משפחת השמרני :
כה אלה משפחת יששכר לפקדיהם
ארבעה וששים אלף ושלש מאות :
ס בני זבולן למשפחתם לסרד משפחת הסרדי לאלון משפחת האלני
ליחלאל משפחת היחלאלי : אלה

ובני פלוא אליאב : ובני אליאב נמואל ודתן ואבירם הוא דתן ואבירם מערעי כנשתא דאתכנשו על משה ועל אהרן בכנישתא דקרח באתכנושיהון על יי : ופתחת ארעא ית פומה ובלעת יתהון וית קרח במותא דכנשתא כד אכלת אשתא ית מאתן וחמשין גברא והוו לאת : ובני קרח לא מיתו : בני שמעון לזרעיתהון לנמואל זרעית נמואל לימין זרעית ימין ליכין זרעית יכין : לזרח זרעית זרח לשאול זרעית שאול : אילין זרעית שמעון עשרין ותרין אלפין ומאתן : בני גד לזרעיתהון לצפון זרעית צפון לחגי זרעית חגי לשוני זרעית שוני : לאזני זרעית אזני לערי זרעית ערי : לארוד זרעית ארודי לאראלי זרעית אראלי : אילין זרעית בני גד למניניהון ארבעין אלפין וחמש מאה : בני יהודה ער ואונן ומית ער ואונן בארעא דכנען : והוו בני יהודה לזרעיתהון לשלה זרעית שלה לפרץ זרעית פרץ לזרח זרעית זרח : והוו בני פרץ לחצרון זרעית חצרון לחמול זרעית חמול : אילין זרעית יהודה למניניהון שבעין ושיתא אלפין וחמש מאה : בני יששכר לזרעיתהון תולע זרעית תולע לפוה זרעית פוני : לישוב זרעית ישוב לשמרון זרעית שמרון : אילין זרעית יששכר למניניהון שיתין וארבעא אלפין ותלת מאה : בני זבולון לזרעיתהון לסרד זרעית סרד לאלון זרעית אלון ליחלאל זרעית יחלאלי : אילין

אשר הצו · כטעם כי ינצו אנשים · ואת קרח · פירשתיו : ויהיו לנס · כמו ויהיו לאות לבני ישראל : ובני קרח לא מתו · והעד שמואל ובניו ובני בניו שהם המשוררים והם הנקראים הקרחים לבני קרח מזמור גם בתורה כתוב משפחת הקרחי והזכיר הכתוב ובני קרח עם בני ראובן בעבור כי בני דתן ואבירם גדולים וקטנים מתו והנה רעת דתן ואבירם קשה מרעת קרח : הימיני · יש תבקש דקדוק בשמות וכן מן פוה פוני ומן לשפופם השופמי לימנה משפחת הימנה ואיננו הימני כמו מן בריעה בריעי וחגי ושוני חסר יו"ד היחס או זה יו"ד היחס ושל השם חסר והוא הנכון ואחר ראובן שמעון וגד המוני' עליו רק מנשה קודם אפרים ובמדבר סיני הפוך והנכון שזה בעבור מספרם כי בני אפרי' יוסיפו על בני מנשה במדבר סיני שמונת אלפים ושלש מאות ובערבו' מואב יוסיפו בני מנשה על בני אפרים עשרי' אלף ומאתים ואין זכר למשפחות חמשה בנים לבנימין והם בכר וגרה ונעמן וראש וארד ·

אחרים

מסרה

ובני פלוא אליאב חד מן י"ד פסוקי' מן ג' ג' מלין וסי' נמסר בסר' תצוה : בני פלו' ז' בטעמ' זרק' וסי' בני שמעון למשפחת' · בני גד למשפחתם · ויהיו בני יהודה · בני זבולן למשפחתם · אפרים למשפחתם · בנימן · אשר · וסי' זא"ב ישא"ג זרוק : הצפוני ב' בתרי לישני מלאי' וסי' לצפון משפחת הצפוני · ואת הצפוני ארחיק : בני יהודה ג' בטעם וסימ' ראובן בכור ישראל · ובני יהודה למשפחתם · בני יוסף למשפחתם : אלה ו' ר"פ בטעם תביר בענין וסי' גד יהודה יששכר זבולן אשר נפתלי · וחד מצעות פסו' אלה משפחת דן · וסי' כל היכא דאיכא בעניין אלה משפחת פלוני משפחת בני פלוני דסמיך לפקודיהם או למשפחתם אלה בתביר והם ו' וסימ' יש"ג אזנ"י ואפרים יוצא מן הכלל : ג' בטעם שופר ופשט בעיינא וסי' יששכ' דן נפתלי · שד"ן וסי' ; ו' פסוקי' דכל תיבותהון אית בהון שי"ן וסי' לישוב משפח' הישובי · לשמרון משפחת השמרני · ואשריאל משפחת האשריאלי · ושכם משפחת השכמי · שם ארפכשד שלח · שיר השירי' אשר לשלמה :

בעל הטורים

הצפוני · ב' במסורת לצפון משפחת הצפוני · ואידך ואת הצפוני ארחיק מעליכם זהו מבני גד שבדברי הימים מייחס אותו עם בני גד או והצפוני ארחיק מעליכם שיתבטל יצר הרע : ויהיו לנס · שמחתותם היו לאות ולזכרון : לנס ג' במסו' ויהיו לנס · כי שורש ישי אשר עומד לנס עמים · שש ברקמה היו מפרבך להיות לך לנס · זהו כאמרו מקום נתבצר להם כשנפתחה הארץ נשאר מקום באמצע כמו הנס שהו' בראש התורן · כך נשאר מקום תורן · ומכאן רמז למ"ד שהיא אבידה המתבקשת שיעמדו לתחיית המתי' ליתות המשיח והיינו שורש ישי אשר עומד לנס : לצפון · הוא צפון וכתיב צפיון על שם שמשה שקבל עטרת הדברו' צפון בחלקו : לפוה · משפחת הפוני · היה לו לומ' הפוה וכתוב פוני לומר שכל ישראל פונים אליו ללמוד מתורתו : ישוב הוא יושב וקור' אותו ישוב בשביל שבעלי ישיבה היו : מנשה נתרבה בזה המנין עשרים אלפים ותמש מאות וזהו שאמרו בני יוסף עד כה ברכני יי' : אלה

אמרי נועם

וכי קרבן הקריב אלא מלמד שכל השופך דמן של רשעים כאלו הקריב קרבן : את בריתי שלום שיפסק שלו' בין כתלמידי' שיתרץ כל תי"קו ותרגום ירושלמי אנא אסכינה מלאכא · ויהי אחרי המגפה יש פסיק בפסוק להודיען דפרשת צרור נאמר לאחר מכאן בפרשת מטות ונכתב כאן את הק"בה בני נפלו · ובני המקטיפי' לא יפולו כבר כתבתי ואת הכספם תהרוגו הואיל וכאת תקלה על ידם לכך נאמר כאן צרור בשביל המגפה שהיתה בישראל על ידם לכך לא נאמ' בלשון נוה עכשיו אלא צרור בלשון מקור כלומר עתידין ישראל לצרור אותם : ויהי אחרי המגפה שכלו מתי מדבר רצה הק"בה למנות אותן שנאמרו שילחמו עם הכנענים ושני טעמים נמנו ישראל במדבר כמו שפרשתי בפרשת במדבר סיני וכזה הענין מונה והזכיר שם המשפחות . אבל במדבר סיני לא הזכיר שם המשפחה ולפי הפשט לא כל בני השבטים עלו למשפחה כי יש מהם שלא היה להם בנים רבים ונקראו עם שאר אחיהם שהיו משפחה מרובה ונטמנו בהם ולא היה להם שם למנין כגון בני שמעון שאינו מונה משפחת אוהד ויכין ונחר וגם בבני אשר לא מנה משפחת ישוה ונתמנו בני ישוי ופעמים שאין המשפחה נקראות אלא עם שאר בניהם כגון לזרח משפחת הזרחי ולא מצינו זרח בבני שמעון אלא מבני בניו היה והיה גדול ונחלו בו המשפחות וכן אצבון יש אומרי' זה אזני וכן ארד ונעמן שהם מבני בלע מדאמר לבלע משפחות הבלעי מכלל שהיה לבלע בנים אחרים וכן עבירם לו בנים אחרים ונקראו שמו כמו שאמר לבכיר משפחת הבכרי וכן שבה לא נלעד למשפחות בנו ושמתו מהם שנמנעו מעותם קרח כמו כמול חוטם שותם סם אחרים חוסים שכסם :

רלבג

לעבודתו ולזה אמר לו וגם את הגוי אשר יעבודו דן אנכי ולזה קרא בספר ישעיה שם השם יתעלה פלא יועץ ר"ל שהו' מודיע הפלאי' טרם בואו' זמן ארוך והכ' בזה עיון חזק לא יכיל ביאורו זה הספר :

התועלת הט' הוא במצות והוא שנבאר למדנו מזה שהדם נקרא משקה אשר ישתה למה שאמר ודם חללים ישתה וזה שאין ראוי שנבין אומרו כל משקה אשר ישתה אשר ראוי שישתה לפי משפטי התורה שאין הטומאה בדברים יותר מפני היותם ראוים למאכל ולמשתה לפי משפטי התורה אבל הענין הוא בהפך שהבהמ' הטהורה שנשחטה טהורה מלטמא ואין הענין כן בבהמה הטמאה ולזה הוא מבואר שאמרו אשר ישתה הרצון בו שיהיה מצד עצמותו ראוי לשתות ולזה יתבאר שהדם מקבל טומאה כי הוא ראוי לשתות מצד עצמות שנאמר ודם חללים ישתה :

התועלת הי' הוא להודיע אמתת הנבואה כי בלעם נתנבא בכמה דברים כבר נתחדשו ויצאו אל הפעל כמו שיתבאר מדברי ביאורינו זאת הפרשה :

התועלת הי"א הוא להודיע ענין ביאת מלך המשיח אשר אנחנו מקוים תמיד בו כמו שאמר דרך ככב מיעקב וגו' · כי לא היה מיעקב מי שהדם ורמס כל האומות עדיין ולזה יתחייב שכודה שעליו אמר זה :

התועלת הי"ב הוא להודיע שעברה גוררת עברה הלא תראה כי מזנות העם אל בנות מואב נמשך להם שאכלו מזבחי ע"ז והשתחוו לע"ז ולזה ראוי לכל אדם להשמר מעבירה קלה כמו השמרו מהחמורה כי הקלה תביא אליה :

התועלת הי"ג הוא להודיע כי כאשר התחיל לצמוח רע מה ראוי להשתדל להסירו תכף בלי שום עצלה כדי שלא יצמח יותר ולזה צוה השם יתעלה למשה שירבה השופטי' לישראל להרוג תכף כל הנצמדים לבעל פעור כדי שישיב אפו מישראל וצוה לעשות זה לעיני השמש כדי שיוסרו כל ישראל ויסורו זה הרע מהם לגמרי :

התועלת הי"ד הוא במדות והוא להודיע רוע תכונת זמרי שעם ראותו הרג כל הנצמדים לבעל פעור והיה המגפה בעם ה' על זאת העבירה לא נמנע מלהחזיק בה עד שפרסמה הביא המדינית בתוך ישראל והביאה לאהלו להזקק לה תכף אם לרוב רתיחת טבעו והתגבר יצרו הרע עליו אם שכיון להכעיס ולמרות דבר השם יתעלה :

התועלת הט"ו הוא להודיע שהבועל בת אל נכר מותר להרגו בשעת מעשה ולזה ספר שפנחס דקר את שניה' בשע' מעש' באופן שנתבאר לכל שהם היו מזקקין אז זה לזו' :

התועלת הי"ו הוא שבכל מקום שיש בו חלול השם יתעלה אין חולקין כבוד לרב אבל כל הקודם להסיר המכשול זכה ולזה תמצא שעם היות משה רבינו בזאת המדרגה הנפלא' שהיה שם

חזקוני

בהצותם על יי' אמר רב חסדא כל החולק על רבו כאלו חולק על הק"בה : ובני קרח לא מתו · אמ"פ שלוים היו הזכיר הכתוב עם בני ראובן ע"י שרעתם של דתן ואבירם שהיו מבני ראובן קשה היתה מרעת קרח : לנמואל · הוא ימואל : לזרח · פרש"י אבל משפחת אהד נפלה וכו' לפי הפשט לפי שלא השמיד משפחות לא הוזכר ועוד פרש"י וכן אצבון לגד · סו"ק ספרי בשמות פרש"י לאזני אומר אני שזו משפחת אצבון וא"ת אם אזני הוא אצבון לא נדע אי זו משפחה שביעית נפלה וי"ל משפחת' משפחת ישוה נאמר ועוד פרש"י ומבני לוי נפלו ארבע משפחות משפחת שמעי ועזיאלי ומבני יצהר לא נמנו כאן וכו' כלומר גם משפחת היצהרי נפלה שהרי מנבה לא נמנה כאן אלא משפחת הקרחי ואין זה ענין הואיל ואינם אלא שלש המשפחות כדכתיב בפ' וארא ובני יצהר קרח ונפג וזכרי ועוד פרש"י והרביעית לא ידעתי מה היא כלומר לא ידעתי אי זו משפחה רביעי מבני לוי שנפלה לפי שבפ' במדבר מונה שמנה משפחות משפחת הלבני והשמעי העמרמי והיצהרי החברוני והעזיאלי המחלי והמושי וכאן בפר' פינחס מונה חמש משפחות משפחת הלבני והחברוני המחלי והמושי והקרחי : וקהת הוליד את עמרם · היינו משפחת העמרמי ומשפחת הקרחי איכה שכום משפחה כדאמרי' לעיל הרי שאין לך חסר כאן מכפ' במדבר רק שלש משפחות היינו מה שפרש"י והרביעית לא ידעתי מה היא וא"ת מאחר שלא נמנו כאן אלא משפחת הקרחי נמצא שחסרו ד' משפחות משבט לוי נפג וזכרי שמעי ועוזיאלי אלא י"ל לא נמנו לראשי משפחות למטה מבני בנים רק במנשה ואפרים שנולדו על ברכי יוסף וע"ז נאמר ומולדתך אשר הולדת אחריהם מה שאפרים ומנשה הולידו ככר לך והיו נקרותם בתי אבות כמו בני יהודה ואשר ולכך נקראו הם ראשי משפחה כמו שפרש"י גבי לישוב · ד"א הואיל ונפג וזכרי היו מאב אחד לא חשיב להו אלא ממשפחה אחת · ועוד פרש"י נראה שכל כ"ד אלף נפלו משבטו של שמעון ראיה לדבריו יש שבט אשר כאן מטה שהוא בפרש' במדבר והפסוקים איכא פסוקים קומה אבל שבט שמעון חסר כאן מן המנין שבפרשת במדבר ל"ז אלף ותמש ומכאן אתה למד אותם כ"ד אלפי' שמתו במגפה היו משבטו : לצפון · הוא צפיון · לאזני · פרש"י הוא אצבון כבר פירשתיו : לפרץ · בני פרץ נחלקו לג' משפחות האחת נקראת על שמו והשתים על חצרון וחמול : לישוב · הוא יוב שנתוספ' לו שי"ן א' שב' שיבין שבשם אביו ולכך איכה נקראת בשם אביו : בני

מהמעלה

פנחס במלואו עולה יצחק שמרה אתת להם עיין פ׳ נח רזא: בן אלעזר בן אהרן ת״ח ובן ת״ח ואינו מלומד במלחמה ועם כל זה לקח רומח בידו לקנאת ה׳ או רצה להורות שאע״פ שהכהונה באה לו מן הקנא׳ מ״מ גם מן הזרע ומן המשפחה ראוי להיות כהן: בקנאו את קנאתי שהוא לא היה רק המקנא כי האל ית׳ גמר על ידו שאר המעשי׳ כמו שא״ז ל״ו נסים נעשו לו: לכן אמור ולא פי׳ למי יאמר אלא רצונו שיכתוב בס״ת לזכרון לישראל שהוא כ״ג: את בריתי שלו׳ לפי ששמעון ולוי אחים היו ותמיד היו אגודים יחד ועתה בא פנחס והפר ברית האחוה א״כ מכאן ואילך תהיה מלחמה ביניהם לזה אמר שלו׳ שיהיה שלו׳ ביניהם כמקדם ולפי פשוטו שיהי׳ לו שלו׳ מקרובי זמרי: נשיא בית אב וקשה דבפרק אלו הן הנשרפין אמרו ה׳ שמות היו לו וסני בנייהו שלומיאל בן צורי שרי א״כ היה נשיא שבט ונשיא בית אב אינו נשיא שבט: ראש אומ׳ פיר״שי ולפי שהפקי׳ בתו לזנות סנאו שלישי קשה היה לו למנותו אחרון וי״ל משום שיש כ״פ מלכי בפסוק בראש ובסוף וכל הסמוך למלכי הוא החשוב וכן בהפך א״כ צור שהוא באמצע הוא המרוחק מכלם דוגמא דפירות שנשתבח בהנא״י דכל הסמוך לארץ הוא משובח: אך בגורל תחלק הארץ זהו לענין השבטים שהיו חולקי בשו׳ ביניהם אבל לבתי אבות ולגברי׳ שבכל שבט עליהם כתיב לרב תרבו נחלתו: אשר ילדה אותה במדרש יש אשתו של לוי אותה שמה: כי בחטאו מת פי׳ חטאו גרם לו דבנים לא היה לו: את קרבני את לרבות המלח: תמימי׳ יהיו לכם נאמר במועדים ולא בר״ח דבמועד ושבת אם והיו בעלי מומין יחללו שבת וי״ט מש״אכ בר״ח וזהו מה שאמר הנביא קדשי בזית ואת שבתותי חללת: ביום הבכורי׳ וגו׳ לא כתיב שעיר לחטאת לפי שיום מ״ת הוא והיו ישראל כקטן שנולד בלא חטא וללמד שהתורה מכפר בקרבן שכל העוסק בתורה עולה כאלו הקריב עולה:

חסלת פרשת פנחס

מהמעלה והשלמות הנה לא לקח פינחס רשות ממנו על זה המעשה אבל התעור׳ מעצמו לבאר הרע בזריזות רב ושם נפשו להרוג נשיא שבט ישראל לקנאתו לאלהיו וכבר היה לו מזה גמול טוב מהשם יתעל׳ שנתן בריתו אתו החיים והשלו׳ וזכה להיות מזרעו כהנים גדול׳ רבים והנה מצאנו לו מאורך חיים שכבר היה חי בימי פלגש בגבעה אחר מות בן אהרן הכהן עומד לפניו בימים ההם גם היה חי בימי דוד אחר ופנחס בן אלעזר בן אהרן נגיד היה עליהם לפני יי׳ ואמרו רז״ל שעדיין הוא חי ויחיה עד תחית המתים ולזה הסכימו שפנחס הוא אליהו כי כמאל׳ לו אורך חיי׳ נפלא כמו שאמר מלאכי הנה אנכי שולח לכם את אליה הנביא וגומר: והנראה בעינינו שהענין הוא כמו שנזכר הטעם בביאור מלכים בג״ה:

פרשת פינחס

פינחס בן אלעזר בן אהרן הכהן וגו׳ עד צו את בני ישראל ואמרת אליהם את קרבני לחמי לאשי

את בריתי שלום · ר״ל שכמו ששם שלום בין ישראל ובין הש״י כן יהיה לו ברית שלום · והיתה לו ולזרעו אחריו ברית כהונת עולם · ר״ל שלא תפסוק הכהונה ממנו ומזרעו לעולם וזאת הברכה היא להשאר זרעו תמיד שבזולת זה לא תהיה בכאן ברכה כי כל הבאים מזרע אהרן הם כהנים ואפשר שרמז זה לכהונה גדולה והוא היותר נכון ואמר שתהיה לו להבטיחו שלא ימות קודם אלעזר אביו ויהיה הוא כהן גדול אחרי אביו וזרעו אחריו יהיו כהנים גדולים לא תפסק זאת הכהונה מהם והנה ידענו כי פנחס היה כהן גדול ומזרעו היו כהנים גדולים רבים כמו שנכתב בספר דברי הימים ואין לספק על זה ממה שמצאנו שהיו כהנים גדולים מבני איתמר וזה כי אלו היעודים הכוללים ומקיפין בכל הזמן יש בהן תנאי בהכרח ולזה אפשר שסר זה היעוד עת מה בסו׳ התנאי כמו שסרה קצת המלכות מזרע שלמה בן דוד בסור התנאי · תחת אשר קנא לאלהיו ויכפר על בני ישראל · ר״ל כי תחת אשר קנא לאלהיו ושמר ישראל שהכליון יהיה לו ברית שלום ותחת אשר כפר על בני ישראל נתן לו ולזרעו שיהיה מכפר על בני ישראל ולזה נתן לו כהנה גדולה כי הכהן הגדול יכפר על בני ישראל פעם אחת בשנה כמו שהתבאר בפרשת אחרי מות והנה זכר שהאיש המוכה הוא נשיא שבט שמעון והאשה המוכה היתה בת מלך ממלכי מדין כי צור היה שם אחד מה׳ מלכים כאמרו את אוי ואת רקם ואת צור להורות על חוזק קנאת פנחס לשם יתעלה עד ששם נפשו בכפו להרוג נשיא שבט אחד ובת מלך · צרור את המדינים וגו׳ · כי צוררים הם לכם · לזה השם יתעלה שיכאו ישראל את המדיינים ויכו אותם לפי שהם היו שונאים את ישראל במחשבתם הרעה שהשתדלו להכשיל את ישראל בבנותיהן ובע״ז כדי שיכלם השם יתעלה וזה היה בעצת בלעם עד שכבר נמשכו לזה כלם וגם המלכים אשר שם הפקירו בנותיהם לישראל להכשילם כמו שנתבאר בדברי כזבי ועתה נוספה שנאתם בעבור כזבי שנהרגה שהיתה בת מלך א׳ ממלכי מדין · ולזה הוא מבואר שאם לא תמהרו להכותם ישתדלו בדרכים אחרים להזיק לישראל ועוד שזאת המלחמ׳ תשלם ע״י משה באופן יותר שלם לכלות את המדיינים ממה שיעשה ע״י יהושע לחוזק ההבדל שבין משה ליהושע ולזה תמצא בזאת המלחמה מהפלא מה שלא ימצא כמוהו במלחמה אחת ממלחמות יהושע כי בעם מעט נלחו תכף עם גדול ורב לא החיו כל נשמה מהזכרים והיו באופן מהרבוי שהיה מספר הנקבות מהטף אשר לא ידעו משכב זכר ל״ב אלף ועם כל זה לא נפקד איש מאנשי המלחמה אשר באו שם ולזה רצה הש׳ יתע׳ שתעשה זאת המלחמה קודם שיאסף משה אל עמיו וזה ממה שיורה על עוצם העונש שנענשו ישראל כשלא היתה להם הארץ ע״י משה רבינו כמו שזכרנו במה שקדם · ויהי אחרי המגפה וגומר · רצה השם יתעלה שימנו ישראל אחר המגפה מבן עשרים שנה ומעלה לפי שרצה לצוות ע״י משה רבינו איך תחלק הארץ באופן שלא יתחלפו אחריו מחלוקת בזה ולזה מנאם והגביל שאלה הנמנים תחלק הארץ והם הראויים לצאת לצבא והנה נבאר איך יהיה זה במה שיבא בג״ה · ויאמר ה׳ אל משה ואל אלעזר וגומר אמר השם יתעלה זה למשה שיאמר אותו לאלעזר והנה היה אלעזר לפה משה במקום אהרן אביו וידבר משה ואלעזר הכהן אותם · הוא כמו עמם וכמוהו דברו לשלום כמו שזכר החכם א״ע · מבן עשרים שנה ומעלה כאשר צוה ה׳ את משה · ר״ל שאמרו להם למנותם מבן עשרים שנה ומעלה וכן עשו כאשר צוה יי׳ את משה והכתוב אחז דרך קצרה להיות זה הענין מובן בעצמו · ובני ישראל היוצאים מארץ מצרים · לפי שלא נגזרה מיתה במדבר על יוצאי מצרים כי אם על אשר היו מבן עשרים שנה ומעלה בשנה השנית לצאתם מארץ מצרים וכבר היו אז שם רבים למט׳ מעשרים שנה בא להגיד בזה המקום שלא מתו אלה במדבר ולזה היו בספורים בזה המקום רבים שהיו מיוצאי מצרי׳ ולזה אמר שימנום עתה ואין לאומ׳ שיאמר שלא ימנו עתה כי אם הנשארים מיוצאי מצרים שלא היו בני עשרים שנה במספר האחר כי כבר אמר שאו את ראש כל עדת בני ישראל וגו׳ · ולזה יתחייב שימנום כלם רוצה לומר מה שהיה מהם מבן עשרים שנה ומעלה ואין צורך · עוד להאריך בזה · הוא דתן ואבירם קריאי העדה אשר הצו על משה ועל אהרן וגו׳ · למדנו בזה שהם היו בזאת המריבה והמחלקת כמו התחלה ושרם יותר מקרח ולזה אמר ותבלע אותם ואת קרח להעיד שהם היו הסבה הראשונה והם סבבו שתחת החמשים ומאתים איש ואולם הקדים קרח בפרשת קרח למעלתו ולזה תמצא שדתן ואבירם מתו הם וכל אשר להן ואין הענין כן בקרח כי בניו לא מתו כמו שספר בזאת הפרשה והעד שמהם היו משוררים רבים בימי דוד ונדמה שהם היו במקום בעינינו שהיה קרח כשפתחה הארץ את פיה ונתבקע ונתחזק המקום אשר תחת כפות רגליהם בדרך שלא בלעה אותם הארץ ולזה הוצרך לומר ובני קרח לא מתו כי היו במקום שהיו ראויים למות ולזה אמרו רז״ל מקום נתבצר להם בגיהנם כי המקומות הנפתחים בזה האופן שנפתחה הארץ בעת היותה פתוחה יקראו גיהנם או גיא בן הנום · ויהיו לנס · רוצה לומר שהיו לאות ולזכרון לבני ישראל להזהירם שלא יקרב איש אשר לא מזרע אהרן הוא לעבודת המקדש · והנה הגיע מהתועלת בזה המספר להודיע שיותר חסר שבטו של שמעון מכל שאר השבטים שחסר מספרן וזה כי שבט שמעון חסר ל״ז אלף ומאה ושלשים על שאר השבטים שחסר מספרן והם ראובן וגד ואפרים ונפתלי לא חסר ממנו כי אם כ״ב אלף ותשע מאות ועשרים וזה הורה שרוב התלונות אשר היו במדבר היו מהאנשי׳ אשר משבטו של שמעון ולו׳ נסקדה ברכתו בפרש׳ וזאת הברכה ולזה גם כן אמר יעקב בסודם אל תבא נפשי ובקהלם אל תחד כבודי להתבאר לו שהם היו קטטנים והגיע עוד מהתועלת בזה המספר השני להודיע שכבר נתקיימה הברכה שבירך יעקב את יוסף לתת לו שכם אחד על אחיו כי ראובן היה בכור ויוסף בכו׳ וכבר היה נחלת יוסף יותר מנחלת ראובן כמו נחלת שמעון ויותר מזה כמו שאמר אפרים ומנשה כראובן ושמעון יהיו לי וזה כי אלו שנתלקה להם הארץ תמנה במספרם שכבר היה מספר מנשה ואפרים יותר ממספר ראובן ושמעון וזה כי מספר ראובן ושמעון לא היה כי אם שנים וחמשה אלף ותשע מאות ושלשים ומספר מנשה ואפרים היו חמשה ושמונים אלף ומאתים ולא היה כן הענין במספר הראשון שנזכר בפרשת מדבר סיני וזה שמספ׳ לראובן ושמעון היה או מאה אלף וחמשי׳ אלף ושמונ׳ מאו׳ ומספר מנשה ואפרים לא היה או כי אם ע״ב אלף ות״ש והנה זכר שם בנות צלפחד בעבור מה שספר מענינם אחר זה בענין דיני הנחלות והנה הסכים בקרוב זה המספר השני למספר הראשון לא חסר כי אם אלף ושמונה מאות ועשרים · לאלה תחלק הארץ · ר״ל לאלו הנמנים והנה לא זכר פקודי לוי כי אם אחר המאמר הזה כי כבר ביאר במה שקדם כי שבט לוי לא ינחל נחלה בתוך בני ישראל ולזה אמר לאלה להוציא שבט לוי ולהוציא הגרים והעבדים כי אלו לא נמנים כי לא היו מתיחסים לאחד מהשבטים והנמנים היו מתיחסים בכללם לשבטים כמו שנתבאר מהדברי׳ אשר בזה המספר · במספר שמות לא רצתה התורה שימנו הם בעצמם אבל ימנו שמותיהם כמו שנזכר בפרשת במדבר סיני וכבר נתבארה הסבה בפרשת כי תשא ובזה האופן גם כן מנאום בזה המקום ואם לא נזכר · לרב תרבה נחלתו ולמעט תמעיט נחלתו וגומר · ידמה לפי מה שאחשוב שכאשר יחלקו בני השבט ביניהם נחלת שבט יותן ממנו לאיש ולאיש לפי פקודיו · ואין הרצון שלא יחלקו עמהם הקטנים מב׳ שב׳ שלא נמנו עמהם כי זה דבר בלתי ראוי אך תהיה הנחלה מחולקת לאיש מחלק השבט לפי יחסם · פקודי ביתו לפקודי כל השבט ואחר זה תהיה זאת הנחלה מתחלקת בין כל בני הבית הקטני׳ מב׳ שנה ואש׳ מעשרי׳ שנה ומעלה כאלו היתה להם זאת הנחל׳ מאבותי׳ ולזה אמרו רז״ל שמצאתי׳ היו יורשים החיים בזאת הנחלה · ולפי שאמר איש לפי פקודיו למדנו שהנקבות אינם נוחלות אבל ינחל האיש ולזה באו בנות צלפחד להתרעם על זה הענין לפני משה · אך בגורל יחלק הארץ וגו׳ · למדנו מזה כי החלוקה שנתחלקה הארץ תחלה לשבטים היתה ע״פ הגורל וכן מצאנו בספר יהושע ויש לשאול איך יתכן שתהיה זאת החלוקה ע״פ הגורל והנה אין החלקים שוים ואם אמרנו שחלקוה תחלה לחלקים שוין ע״פ הגורל לדעת באי זה מקום שתהי׳ נחלת השבט וכאשר ידעו באיזה מקום תהיה נחלת השבט הוסיפו עליהם אם היה רב מספרו או מעטו ממנה אם היה מעט הנה יתחייב מזה שיהי׳ אפשר שתסור מהשבט כל הנחלה לו בגורל והאפש׳ שאם היה בא הגורל מיששכר ויהודה ודן וזבולון זה אצל זה הנה יכנס כל הגורל האמיתי בנחלתן לפי שמספרן היה יותר משלים מספר כל ישראל יותר משני׳ שמיני׳ שהוא חלק שבט אחד ולזה ידמה שהיה זה כשחקרו על פי הגורל בחלק מה מהארץ לאי זה שבט יהיה והמשיכו לו שם מהארץ לפי הראוי לו לפי פקודי השבט לנדדים אשר ידעו ע״פ הגורל ואחר זה הפילו גורל השני במה שנמשך לנחלת אותו השבט לדעת אי זה שבט ינחילו והמשיכו לו ג״כ שם ע״פ הגורל הראוי לו לפי פקודי השבט ההוא ולזה אמר בספר יהושע ויהי הגורל הראשון ומה שאמר שם שיחלקו הארץ לשבעה חלקי׳ לא היה שיפילו הגורל בין השבטים הנשארי׳ בחלקי׳ ההם כי זה יהיה בלתי אפשר אם לא ידעו בתחלה למי יהיה כל חלק וחלק מהם בדרך שיחלקו זה לפי פקודי כל שבט אבל היה הענין להודיע כל חלקי הארץ ההיא כדי שיוכלו להשות החלוקה לפי פקודיהם על פי הגורל ולזה הביאו עמהם זכרון הערי׳ אשר בכל חלק וחלק ושמהו על יחסם דיחס קצת אל קצת ואחר כך חלקו בגורלות זה אם זה באופן שזכרנו ולזה כתוב גם כן ויהי הגורל בך · על פי הגורל תחלק נחלתו בין רב למעט ר״ל שנחלת המטה גם כן תחלק בין בני המטה בגורל ולזה גם כן אמר אחר אמרו איש לפי פקודיו יותן נחלתו אך בגורל יחלק הארץ · להורות שהחלוקה ההיא גם כן תהיה ע״פ הגורל ואין שנהנ׳ מנחלת כלב ויהושע שלא היו בגורל לפי שהם היו ע״פ יי׳ כמו שנזכר שם וענין הגורל אינו כי אם לבאר שזה המוגבל מהשם יתעלה כמו שאמר בחיק יוטל את הגורל ומיי׳ כל משפטו · אשר ילדה אותה ללוי במצרים · זה איננו מחויב׳ שלא יתהיה הורתה גם כן במצרים כמו שלא יתחייב אמרו ויולד ליוסף בארץ מצרים · ויהיו פקודיהם שלשה ועשרים אלף כל זכר מבן חדש ומעלה · מזה המקום יש קצת ראיה כי המתים במדבר לא מתו בזולת עתם ולזה הגביל השם יתע׳ זמן כלותם עד מ׳ שנה ולו היה רוצה להמיתם בלא עתם היה ממית אותם במעט זמן אלא שלא היה עונשם דבר המות כי סופם היה למות גם כן אבל היה עונשם מותם במדבר שנתעכבו שם ישראל בעבור זה עד מ׳ שנה ולזאת הסבה תמצא שפקודי בני לוי לא הוסיפו על פקודיהם במספר הראשון כי אם שבע מאות ואף על פי שלא נגזר עליהם מיתתו פקודיהם במדבר ובני ישראל גם מות פקודיהם במדבר היה המספר השני מסכים בקרוב למספר הראשון ואין טענה על זה מיהושע וכלב שהיו מן האנשים ההם אשר אפשר שיורה שהשאר מתו על צד העונש וזה כי הם היו מהמרגלים אשר נגזר עליהם מיתתו תכף במגפה לפני יי׳ וכמו שנגזר על אלו מיתתו בלא עתם על צד העונש מצד הדבה שהוציאו על הארץ כי נתן השם יתעלה ליהושע וכלב אורך חיים בעבור שלא הסכימו עם המרגלי׳ ונפרדו מעצתם ואפשר שנאמר שקצת מתי מדבר מתו בלא עתם אלא שמעטי המספר היו ולזה הצריך השם יתעלה זמן עמידתם במדבר מ׳ שנה כדי שיהיו על המעט אשר מתו בסוף זה הזמן כמו בנים בקרוב · אבינו מת במדבר והוא לא היה וגו׳ · חשבו שאם היה ראוי שיענש שלא יהיה מזרעו חלק ונחלה בארץ · כי בחטאו מת ובנים לא היו לו · ר״ל שחטאו היה סבה שמת בלא בנים כי כל עונש ראוי שיותם אל החטא · למה יגרע שם אבינו מתוך משפחתו כי אין לו בן וגו׳ · לפי שהמתים היו יורשים החיים בזאת הירושה כמו שזכרנו [illegible] כן כי לא היו בזרע צלפחד פקודים וזה יהיה סבה אל שיגרע שמו מתוך משפחתו בזאת הנחלה אם לא תשוב הירושה לאבי אביהן ולזה שאלו להם שתשוב הירושה לאבי אביהן בדרך שתהיינה יורשות אביהן · כן בנות צלפחד דוברות · דבר ראוי ונודק הן אומרות · נתון תתן להם אחוזת נחלה בתוך אחי אביהן · כאלו אחי אביהן יורשים אבי אביהן והוא אפשר אלא שזאת הירושה תהיה לאחי אביהן ואביהם לפי הפקודים אשר היו בזה המספר אשר נמנו בערבו׳ מואב וזאת כי יחלקו הנחלה ביניהן כראוי לפי מה שזכרנו · ואל בני ישרא׳ תדבר לאמר איש כי ימות ובן אין לו וגומר לפי שהתחיל על דבר בנות צלפחד לבא׳ קצת דיני הנחל׳ רצה להשלים ביאורם וביאור בזה שאם יש בן קודם לבת ולזה לא תהיה הבת יורשת בין האחים אך אם אין שם בן הנה תהיה הבת יורשת נחלת אביהן ואם אין לו בת חוזר הנחלה לאביו ולזה מחלקין אותה אחיו מאביו ביניהם וכבר יתבאר שלא תבא הירוש׳ לאחיו מאמו מאמרו אחר זה לאחי אביו מורה שכבר דקדק שיהיה מהאב · ואמר גם כן שאם אין אחים לאביו תנתן נחלתו ליותר קרוב אליו מאביו ממשפחתו ולזה לא יאמ׳ כי אם על משפחת האב כי משפחת האב קרויה לבדה משפחה · אמ׳ למשפחותם לבית אבותם ולזה תמצ׳ כי בכל המשפחות שזכר׳ התורה זכר לבד המשפחות המשתמשו׳ מהאב ואל האב ייחס תמיד שם המשפחה · ואם אין לו אחי׳ ונתת׳ את נחלתו לאחי אביו · וזה כי הירושה תשוב לאבי האב וממנו תהיה לבניו הראויים לירשו · ואם אין אחים לאביו ונתתם את נחלתו וגו׳ · הנה הירושה תשוב לאביו אבי האב וירשו זאת הירושה אל הראויים לירשו וכן בזה הדרך יעלה ממדרג׳ אחר מדרגה בדרך שתהיה הירושה ליות׳ קרוב לו ממשפחתו ומזה יתבא׳ שכמו שהבן יורש האב כן האב יורש את הבן ואם אי אפשר שתשוב הירושה לאב כי אין לו יורש וכבר מת הנה תשוב הירושה לאבי האב וירשו זאת הירושה כל הראויים לירשו כן ימשך בזה הדרך ענין הנחלה לשוב לאבי אבי האב או למעלה ממנו עד שתגיע לקרוב אליו ממשפחתו וראוי שיתבאר מזה שאם שבה הירושה דרך משל לבן בן הבנות ומת בלא יורש חוזרת הירושה לאביו וממנו תשוב לבנותיו שהן אחיות המת כי אין לו בן אך אם נשאר לו את הבת תהיה הירושה לאם כמו שנזכר בזה המקו׳ ואול׳ אם תירש האם את הבן אם לא הנה יתבאר מזה המקום שאין האם יורשת הבן שאם היתה האם יורשת את הבן הנה ראוי שתשוב הנחלה לאחיו מאמו אם אין לו אחים מאביו והתורה דקדקה בהפך זה ר״ל שלא תבא הנחלה ממשפחת אביו ולזה אמר שאם אין לו אחים תשוב הנחלה לאחי אביו ואולם אם ירש הבן את אמו אם לא הנה יתב׳ מזה שיתבאר בג״ה בסוף פרשת ׳מטות׳ והבעל לא נתבאר מן התורה אם הבעל יורש את אשתו אם לא אבל החכמים תקנו שיהיה הבעל יורש את אשתו · כאשר מריתם פי וגו׳ · הנה המרי היה שלא הקדישו השם יתעלה במים לעיני העדה לפי שהם הביאו המים ממה שאמר להם השם יתעלה ודברתם אל הסלע בזולת כונה שביין בו השם יתעל׳ והי׳ זה סבה אל שלא יקדישוהו במי׳ ההם · באופן שהיה רצון השם יתעלה בו · יפקוד יי׳ אלהי הרוחות לכל בשר וגו׳ · לפי שהיה שואל ממנו דבר הוא מיוחס אל ההשגחה הפרטית והיא תהיה מצד השכל קראו אלהי הרוחות לכל בשר ר״ל מנהיג הנפשות אשר לכל אחד מהאנשים והנה שאל ממנו שיתן לישראל מנהיג ורועה יצא לפניהם במלחמה ויבא לפניהם ויוציאם מסדרה ויביאם בדרך שתהיה הכנעתם שלמה ויהיו כלם בהסכמה אחת ולא תהיה עדת השם יתעלה כצאן אשר אין להן רועה והנה צוה לו השם יתעלה שיקח את יהושע · בן נון וישימהו רועה אל העם · איש אשר רוח בו · ר״ל רוח אלהים כי הוא היה ראוי לנבואה · וסמכת את ידך עליו · להעיר שאליו תתן הגדולה והשררה שיש לך כמו שיסמוך האדם על קרבן להעיד שעליו נתן את חטאיו · והעמדת אותו לפני אלעזר הכהן ולפני כל העדה כדי שיתפרסם להם שאתה מקים אותו להיות במקומך ולזה גם כן צוהו השם יתעלה שיצוה את יהושע לעיניהם איך יתנהג בכהנה הזאת · ונתת מהודך וגומר · ר״ל מיופי תכונותיך ועניניך בהכהנה והודם להגיע בם הטוב לנוהגים ביותר שלם שאפשר · למען ישמעו כל עדת בני ישראל · ר״ל הנה תצוה אותו לעיניהם ויתן מהודך עליו גם כן לעיני העדה למען ישמעו כל עדת בני ישראל אל דבריו מפני ידיעתם שאתה הקמת אותו תחתיך והנה לפני אלעזר יעמוד ר״ל על דב׳ הגדת העתידות · ושאל לו במשפט האורים לפני יי׳ הנ׳ הוצרך לזה יהושע לפי שלא היה כמו בנבוא׳ כמה משה רבינו ע״ה שתגיע לו הנבואה בהקיץ בכל מה שירצה ולזה היה צריך אל שיעזר בשאלתיו באורים ותומים על ידי אלעזר שהיה כהן גדול · היה נושא החשן והאפוד לפני יי׳ ר״ל שאל בית קדשי

רשי

ואלה בני שותלח וגו' · שאר בני שותלח נקראו תולדותיהן על שם שותלח ומערן יצאת משפחה רבה ונקראת על שמו ונחשבו בני שותלח לשתי משפחות לא וחשוב ותמצא בפרשה זו חמשים ושבע משפחות ומבני לוי שמנה הרי ששים וחמש וזהו שנא' כי אתם המעט וגו' ה"א מעט חמשה אתם חסרים ממשפחות כל העמים שהן שבעים אף זו הבנתי מיסודו של ר' משה הדרשן אך הוצרכתי לפחות ולהוסיף בדבריו: לאחירם · הוא אחי שירד למצרים ולפי שנקרא על שם יוסף שהיה אחיו וראש ממנו נקרא אחירם: שפופ' · הוא מופי' על שם שהיה יוסף שפוף בין האומות: לשוחם · הוא חושים:

ושם

אבן עזרא

אחירם · הוא אחי שפופם · הוא מופים חופים הוא חופם ואלה ארד ונעמן הם בני בלע ויש אומרים כי נעמן וארד מיורדי מצרים הם והם בני בלע בן בנימין: שוחם · הוא חושים: אלה משפחות דן למשפחותם · כי חושים נחלק למשפחות רבות:

יחלק

אֵ֛לֶּה מִשְׁפְּחֹ֥ת הַזְּבוּלֹנִ֖י לִפְקֻדֵיהֶ֑ם שִׁשִּׁ֥ים אֶ֖לֶף וַחֲמֵ֥שׁ מֵאֽוֹת׃ ס בְּנֵ֥י יוֹסֵ֖ף לְמִשְׁפְּחֹתָ֑ם מְנַשֶּׁ֖ה וְאֶפְרָֽיִם׃ בְּנֵ֣י מְנַשֶּׁ֗ה לְמָכִיר֙ מִשְׁפַּ֣חַת הַמָּכִירִ֔י וּמָכִ֖יר הוֹלִ֣יד אֶת־גִּלְעָ֑ד לְגִלְעָ֕ד מִשְׁפַּ֖חַת הַגִּלְעָדִֽי׃ אֵ֚לֶּה בְּנֵ֣י גִלְעָ֔ד אִיעֶ֕זֶר מִשְׁפַּ֖חַת הָאִיעֶזְרִ֑י לְחֵ֕לֶק מִשְׁפַּ֖חַת הַֽחֶלְקִֽי׃ וְאַ֨שְׂרִיאֵ֔ל מִשְׁפַּ֖חַת הָֽאַשְׂרְאֵלִ֑י וְשֶׁ֕כֶם מִשְׁפַּ֖חַת הַשִּׁכְמִֽי׃ וּשְׁמִידָ֕ע מִשְׁפַּ֖חַת הַשְּׁמִידָעִ֑י וְחֵ֕פֶר מִשְׁפַּ֖חַת הַֽחֶפְרִֽי׃ וּצְלָפְחָ֣ד בֶּן־חֵ֗פֶר לֹא־הָ֥יוּ ל֛וֹ בָּנִ֖ים כִּ֣י אִם־בָּנ֑וֹת וְשֵׁם֙ בְּנ֣וֹת צְלָפְחָ֔ד מַחְלָ֣ה וְנֹעָ֔ה חָגְלָ֥ה מִלְכָּ֖ה וְתִרְצָֽה׃ אֵ֖לֶּה מִשְׁפְּחֹ֣ת מְנַשֶּׁ֑ה וּפְקֻדֵיהֶ֕ם שְׁנַ֧יִם וַחֲמִשִּׁ֛ים אֶ֖לֶף וּשְׁבַ֥ע מֵאֽוֹת׃ ס אֵ֣לֶּה בְנֵֽי־אֶפְרַ֘יִם֮ לְמִשְׁפְּחֹתָם֒ לְשׁ֣וּתֶ֗לַח מִשְׁפַּ֙חַת֙ הַשֻּׁ֣תַלְחִ֔י לְבֶ֕כֶר מִשְׁפַּ֖חַת הַבַּכְרִ֑י לְתַ֕חַן מִשְׁפַּ֖חַת הַֽתַּחֲנִֽי׃ וְאֵ֖לֶּה בְּנֵ֣י שׁוּתָ֑לַח לְעֵרָ֕ן מִשְׁפַּ֖חַת הָעֵרָנִֽי׃ אֵ֣לֶּה מִשְׁפְּחֹ֤ת בְּנֵֽי־אֶפְרַ֙יִם֙ לִפְקֻ֣דֵיהֶ֔ם שְׁנַ֧יִם וּשְׁלֹשִׁ֛ים אֶ֖לֶף וַחֲמֵ֣שׁ מֵא֑וֹת אֵ֥לֶּה בְנֵֽי־יוֹסֵ֖ף לְמִשְׁפְּחֹתָֽם׃ ס בְּנֵ֣י בִנְיָמִן֮ לְמִשְׁפְּחֹתָם֒ לְבֶ֗לַע מִשְׁפַּ֙חַת֙ הַבַּלְעִ֔י לְאַשְׁבֵּ֕ל מִשְׁפַּ֖חַת הָאַשְׁבֵּלִ֑י לַאֲחִירָ֕ם מִשְׁפַּ֖חַת הָאֲחִירָמִֽי׃ לִשְׁפוּפָ֕ם מִשְׁפַּ֖חַת הַשּׁוּפָמִ֑י לְחוּפָ֕ם מִשְׁפַּ֖חַת הַחוּפָמִֽי׃ וַיִּהְי֥וּ בְנֵי־בֶ֖לַע אַ֣רְדְּ וְנַעֲמָ֑ן מִשְׁפַּ֙חַת֙ הָֽאַרְדִּ֔י לְנַעֲמָ֕ן מִשְׁפַּ֖חַת הַנַּעֲמִֽי׃ אֵ֥לֶּה בְנֵֽי־בִנְיָמִ֖ן לְמִשְׁפְּחֹתָ֑ם וּפְקֻדֵיהֶ֕ם חֲמִשָּׁ֥ה וְאַרְבָּעִ֛ים אֶ֖לֶף וְשֵׁ֥שׁ מֵאֽוֹת׃ ס אֵ֣לֶּה בְנֵי־דָן֮ לְמִשְׁפְּחֹתָם֒ לְשׁוּחָ֕ם מִשְׁפַּ֖חַת הַשּׁוּחָמִ֑י אֵ֛לֶּה מִשְׁפְּחֹ֥ת דָּ֖ן לְמִשְׁפְּחֹתָֽם׃ כָּל־מִשְׁפְּחֹ֥ת הַשּׁוּחָמִ֖י לִפְקֻדֵיהֶ֑ם אַרְבָּעָ֧ה וְשִׁשִּׁ֛ים אֶ֖לֶף וְאַרְבַּ֥ע מֵאֽוֹת׃ ס בְּנֵ֣י אָשֵׁר֮ לְמִשְׁפְּחֹתָם֒ לְיִמְנָ֗ה מִשְׁפַּ֙חַת֙ הַיִּמְנָ֔ה לְיִשְׁוִ֕י מִשְׁפַּ֖חַת הַיִּשְׁוִ֑י לִבְרִיעָ֕ה מִשְׁפַּ֖חַת הַבְּרִיעִֽי׃

לבני

אִלֵּין זַרְעֲיַת זְבוּלֻן לְמִנְיָנֵיהוֹן שִׁתִּין אַלְפִין וַחֲמֵשׁ מְאָה׃ בְּנֵי יוֹסֵף לְזַרְעֲיָתְהוֹן מְנַשֶּׁה וְאֶפְרָיִם׃ בְּנֵי מְנַשֶּׁה לְמָכִיר זַרְעִית מָכִיר וּמָכִיר אוֹלֵיד יַת־גִּלְעָד לְגִלְעָד זַרְעִית גִּלְעָד׃ אִלֵּין בְּנֵי גִלְעָד אִיעֶזֶר זַרְעִית אִיעֶזֶר לְחֵלֶק זַרְעִית חֵלֶק׃ וְאַשְׂרִיאֵל זַרְעִית אַשְׂרִיאֵלִי וְשֶׁכֶם זַרְעִית שֶׁכֶם׃ וּשְׁמִידָע זַרְעִית שְׁמִידָע וְחֵפֶר זַרְעִית חֵפֶר׃ וּצְלָפְחָד בַּר־חֵפֶר לָא־הֲווֹ לֵיהּ בְּנִין אֱלָהֵין בְּנָן וְשׁוּם בְּנַת צְלָפְחָד מַחְלָה וְנוֹעָה חָגְלָה מִלְכָּה וְתִרְצָה׃ אִלֵּין זַרְעֲיַת מְנַשֶּׁה וּמִנְיָנֵיהוֹן חַמְשִׁין וּתְרֵין אַלְפִין וּשְׁבַע מְאָה׃ אִלֵּין בְּנֵי־אֶפְרַיִם לְזַרְעֲיָתְהוֹן לְשׁוּתֶלַח זַרְעִית שׁוּתֶלַח לְבֶכֶר זַרְעִית בֶּכֶר לְתַחַן זַרְעִית תַּחַן׃ וְאִלֵּין בְּנֵי שׁוּתָלַח לְעֵרָן זַרְעִית עֵרָן׃ אִלֵּין זַרְעֲיַת בְּנֵי־אֶפְרַיִם לְמִנְיָנֵיהוֹן תְּלָתִין וּתְרֵין אַלְפִין וַחֲמֵשׁ מְאָה אִלֵּין בְּנֵי־יוֹסֵף לְזַרְעֲיָתְהוֹן׃ בְּנֵי בִנְיָמִן לְזַרְעֲיָתְהוֹן לְבֶלַע זַרְעִית בַּלַע לְאַשְׁבֵּל זַרְעִית אַשְׁבֵּל לַאֲחִירָם זַרְעִית אֲחִירָם׃ לִשְׁפוּפָם זַרְעִית שְׁפוּפָם לְחוּפָם זַרְעִית חוּפָם׃ וַהֲווֹ בְּנֵי־בֶלַע אַרְדְּ וְנַעֲמָן זַרְעִית הָאַרְדִּי לְנַעֲמָן זַרְעִית נַעֲמָן׃ אִלֵּין בְּנֵי־בִנְיָמִן לְזַרְעֲיָתְהוֹן וּמִנְיָנֵיהוֹן אַרְבְּעִין וַחֲמִשָּׁא אַלְפִין וְשִׁית מְאָה׃ אִלֵּין בְּנֵי־דָן לְזַרְעֲיָתְהוֹן לְשׁוּחָם זַרְעִית שׁוּחָם אִלֵּין זַרְעֲיַת דָּן לְזַרְעֲיָתְהוֹן׃ כָּל־זַרְעֲיַת שׁוּחָם לְמִנְיָנֵיהוֹן שִׁתִּין וְאַרְבַּע אַלְפִין וְאַרְבַּע מְאָה׃ בְּנֵי אָשֵׁר לְזַרְעֲיָתְהוֹן לְיִמְנָה זַרְעִית יִמְנָה לְיִשְׁוִי זַרְעִית יִשְׁוִי לִבְרִיעָה זַרְעִית בְּרִיעָה׃

לבני

בעל הטורים

אלה בני אפרים · בבני אפרים כתיב אלה על שם אלה אלהיך ישראל · שיצא ממנו ירבעם שעשה שני עגלים · ולכן כתיב ג"כ אלה בבני דן על שם ויתן את האחד בדן: לשפופם משפחת השופמי · היה לו לומר השפופמי רמז בגימ' שמת בעטיו של נחש שנא' בו הוא ישופך ראש · ויש פ"א בכל תיבה ותיבה לומר שהיה לו פה ולא גלה על אחיו במכירת יוסף:

מות

אמרי נועם

לחופם וגו' בזה הפסוק יש בכל תיבה פ' ויש בזה הפסוק ששה תיבות ו' פעמים פ' עולה ת"פ ופ' באת בשם הוא וי"ו ו' פעמים ו' עולה ל"ו והוא כמנין תיקו לומר שאליהו בא שבנימין יתרץ כל תיקו זה לפי המדרש שאמר אני מבני בניה של רחל וא"ת הא אמרינן לעיל שהוא כהן וי"ל שאמו היתה מבנימין: לשפופם כו"ה כתיב מלא דאמרי' שמת בעטיו של נחש ושפיפום הוא נחש:

ושם

מסרה

ואפרים ה'וסי'ואפרים לא הוריש את ישבי · בבכי יבאו ובתחנו' · כאש'דאיתי לצור תגיינ'דפסו' · עגלה מלומדה · וענה גאון ישרא' · וכל מנש'ואפרי'דכוו' : ו'פסוקין דאית בהון מלין דרמיין בשמהן ומתחלפין באתיהון וסי' וצלפחד דפנחס מחלה ונועה חגלה מלכה ותרצה · מוח"מו סי' וכן צלפחד דיהושע : ותקרבנה בנות צלפחד מנ"וו סי' מחלה נעה וחגל'ומלכ'ותרצ' · ותהיינ' בנות צלפחד מת"וו סי'מחלה תרצה · וכן הוא דפנחס ודיהושע מוח"מו סי' · ודותקרבנ'מנ"וו סימן · דותהיינה מת"וו סי' : אלה בני אפרים סימן ראובן אפרים דן אלה בני ריש פסוקים ושארא בני : לשותלח ל' : השותלחי ל' :

חזקוני

בני מנשה למכיר · כל השבטים נמנו כאן אחר הסדר שנמנו בספ' במדבר חוץ ממנשה ואפרי' שבכאן הקדי' מנשה לאפרים לפי שמספר משפחותיו עדפו על משפחת אפרים ובמדבר עדפו משפחותיו של אפרים על משפחות מנשה לכך הקדים להלן אפרים למנש' ועוד שאפרים ראש דגל ובאותו פרק הפסילו סדר דגלים ולכך הקדימו אבל כאן שנמנו בשביל חלוקת הארץ הקדי' מנש' לאפרי' לפי שחצי שב' לקחו נחלת' תחלה בעבר הירדן: למכי' בני מכיר נחלקו לח' משפחות אחת נקראת על שמו והאחר' על שם גלעד ושש על שמה שבניו של גלעד: ואלה בני שותלח · פרש"י נא וחשוב כולם ותמצא בפרשה זו חמשים ושבע משפחות ומבני לוי שמנה וכו' · קו"ק הרי אין בפרשה זו משפחות לוי רק ס' משפחות ומחצה: לשותלח · בני שותלח נחלקו לשתי משפחות · אחת נקראת על שמו ואחת על עירן · לבלע בני בלע נחלקו לשלש משפחות אחת נקראת על שמו והשתים על ארד ונעמן: לאחירם הוא אחי · לשפופם · הוא מופים · לחופם · הוא חופים ומתו מבניו של בנימין חמשה בכר גרא ונעמן ראש ארד הוא שפיר"ש לעיל וחמש משפחו' משבט בנימין נטלו ונשתיירו לו שבע משפחות החמשה מקום בניו והשתים משני בני בניו: בני בלע ארד ונעמן בלע קרא לשני בניו לזכרון לשנים מאחיו שמתו · בני אשר שבר כאן ישוה ולכך פרש"י נבי לאוני אומר אני שזו משפחות אבנון דאי ס"ד שמשפחות אבנון נפלה הרי נפלו ח' משפחות ששה לבנימין ואוהד ואבנון וישוה: לבריעה · בני בריעה נחלקו לשלש משפחות אחת נקרא' על שמו ושתים על חבר שלכיאל:

ושם

רלבג

קדשי הקדשים · על פיו יצאו ועל פיו יבאו · ר"ל על פי יהושע יצאו ויבאו אע"פ שהוא שואל העתידות לאלעזר במשפט האורים והוא מה ששאל מש' אשר יוציאם ואשר יביאם · הוא וכל בני ישראל אתו הוא מה ששא' משה אשר יצא לפניהם וגו' כי הוא יצא או יבא וכל בני ישראל יהיו אתו בדרך שיצא לפניהם ויבא לפניהם ובצאתו ובבאו יהיו כל בני ישראל אותו וכל העדה יצאו ויבאו על פיו אף על פי שלא יצא ויבא לפניהם או יהיה הרצון באמרו וכל העדה סנהדרי גדולה כי הם נקראו עד' כמו שביארנו באמרו ואם כל עדת ישראל ישגו או יהיה הרצון באמרו הוא וכל בני ישרא' אתו שאלעז' הכהן יצא גם כן על פי יהושע ויבא וכל בני ישראל אתו וכל העדה שהם הסנהדרין כולם יצאו ויבאו ע"פ יהושע פי לו נתנה ההנהגה בזה ואף על פי שהוא שואל במשפט האורים לאלעזר או יהיה אמרו וכל העדה שב לעדה מיוחדת שבישראל שאם יצוה לה' לצא' ולבא יתחייב לה' לשמוע בקולו ואף על פי שלא יצוה זה לכל ישראל והמשל שאם רצה לשלח במלחמה אלף או אלפים או כמה שירצה יתחייבו הם לשמוע בקולו והנה עשה משה כאשר צוהו השם יתע' ולא היתה עינו צרה בתתו שררתו ליהושע בן נון · זה ביאו' דברי זאת הפרשה הצריכים אל ביאו' ואולם התועלות המגיעות מזאת הפרשה הם ח' :

התועלת הראשון הוא להודיע כי ה' יתעלה ישלם לעושה הטוב כטובתו ולזה היה ברית שלום לפינחס תחת שומו בין ישראל ובין השם יתע' והיתה לו הכהונה הגדולה לו לזרעו לכפר על בני ישרא' תחת אשר כפר על ישרא' בזה המעש':

התועלת השני הוא להודיע שמי שיתאמת לו מאחר שהוא מבקש לכלותו ראוי שיקדי' הוא לכלותו האחר להציל עצמו ולזה תמצא שצוה השם יתע' להכות המדינים מפני ידיעתו שבאתם אל ישראל ובקשם רעתם עם מה שנוספה הסבה בהריגת כזבי בת צור:

התועלת הג' הוא מה שלמדנו מזה המספר שנמנו ישראל בערבות מואב שכבר נתקיימה ברכת יעקב במה שאמר אפרים ומנשה כראובן ושמעון יהיו לי כמו שביארנו בביאור דברי זאת הפרשה:

התועלת הד' הוא להודיע שראוי להרחיק המחלוקת תכלית ההרחקה ולזה התחכמה התורה לסדר איך תהי' חלוקת הארץ באופן לא יהיה עמה ערעור ומחלוקת · ועשתה זה טרם היות לכן הארץ כי אולי אחד זה יאמרו קטן שטרחו יותר במלחמה או הצליחו יותר בו ויבקשו מפני זה שיהיה להם חלק יותר גדול ויהיה זה סבה לחדוש הקטטה והנבילה ג"כ זה בתכלית מה שאפשר מהיושר ר"ל שיקח כל אחד מהנחלה לפי פקודיו אשר יתכן בהם שיצאו לצבא כי הם אנשי המלחמה וראוי שיהיה חלקם חלק כחלק ואחר כך ישוו הנחל' ביניה' באופן שזכרנו כדי שלא יהיו הקטנים אשר לא יצאו לצבא בזולת נחלה:

התועלת החמישי הוא להודיע שכבר נתקיים יעוד ה' ית' שימותו כל אנשי המלחמה במדבר זולתי כלב בן יפונה ויהושע בן נון:

התועלת הו' הוא להודיע שאין ראוי שימנע האדם מפני הבושת מהביא משפטו לפני הגדולים אבל ראוי שישתדל בזה בתחבולות ובזריזות · כדי שיגיע לו הראוי הלא תראה כי בנות צלפחד לא בשו מהביא משפטן לפני משה ולפני אלעזר הכהן ולפני הנשיאים וכל העדה עד שהשיגו מבוקשן במה שהיו מבקשות מדב' נחלה לפי שכבר שאו כהוגן כמו שביארנו:

התועלת הז' הוא במצות והוא מה שצונו לדון בדיני נחלות לפי מה שזכר' התורה והנה לא היתה הבת יורשת כי מדרכה שתהיה נקנית לא קנה אלא אם יהיה זה בזה המקום שאין שם בן כי אז ראוי שתהיה הבת יורשת אביה כדי שלא יעזוב לאחרים · אילו והנה לא תסוב הנחלה לאחים מן האם כדי שלא תסוב נחלה ממשפחה למשפחה ולזה הוא ראוי שתשאר לבני המשפחה היותר קרובים וכבר נעמוד על היותר קרובים כשנעלה העניין אל האב ואחר אל אבי האב ואחר אל אבי אבי האב כמו שביארנו:

התועלת הח' הוא להודיע שהוא ראוי למנהיג השלם שישתדל בשלום המונהגים ממנו גם בעת העדרו מהם לפי מה שאפשר ולזה תמצאנו שכאשר הגיע ההכרח שיאסף משה אל עמיו השתדל עם השם יתעלה שיפקוד איש על העדה אשר יוציאם ואשר יביאם ויסדר ענין קבוציהן כדי שלא יהיו כצאן אשר אין להם רועה כי זה יהיה סבה לבלבול עניניהם ושמע השם יתעלה לקולו ונתן על העדה יהושע בן נון אשר למדו משה והכינו ושמהו בגבול מהשלמות שהיה ראוי לנבואה וצוהו משה והישירהו על מה שיעשה ואיך תהיה הנהגתו באופן שלא יחסר בה דבר ממה שיהיה בו תועלת לעם:

צו את בני ישראל ואמרת אליהם את קרבני לחמי וגו' · לפי שלא הקריבו במדבר עולות כמו שאמר עולת תמיד העשויה בהר סיני הוצרך להזכיר עתה שנית דבר אלו הקרבנות ועוד כי מפני שהיו הקרבנות מוכנים ומכוונים להגיע הנבואה בגד שיהיה הכהן יותר ראוי אל שיגיד העתידות כשישאלוהו במשפט האורים כמו שביארנו במה שקדם והיו עתה ישראל מאד צריכים אל זה לפי שנבואת משה עומדת לפסק ונבואת יהושע לא תספיק לפי שנבואת יהושע לא תספיק אם לא יעזור לשאלות במשפט האורי' לאלעזר הכהן הנה הוצרך להזכיר את דבר הקרבנות ואמר לו את בני ישראל ואמרת אליהם וגו' · להעיר שעליהם המצוה הזאת אע"פ שהיתה נעשית על יד הכהנים וזה עדות שאלו הקרבנות אשר זכר בזה המקום הם באים משל צבור ואמר את קרבני לחמי כי הלחם הוא הנבחר היה כלו קרב לשם יתעלה כי שיתה העולה כלה כליל ואמר לאשי ר"ל לקרבני ואמר זה בלשון רבים לפי ששני התמידין אשר היו קרבים ביום אחד הם יחד מעידים בדבר נפלא לא יעיר בה אחד מהן ביחוד כמו שביארנו בפרשת אתה תצוה ולזה יצטרך בכל יום לפי שהיו זריזים על זה בשניהם ואמרו במועדו הוא להזהיר שיקרבום בכל יום בזמנו המקצוב לכל אחד מהן והוא ג"כ ראיה שאפילו בשבת יקריבוהו אלא שכבר נתבאר זה בביאור במה שאמר וביום השבת שני כבשים וגו' · על עולת התמיד ונסכה והנה ביארנו זאת המצוה בפרשת ואתה תצוה · עולת תמיד העשויה בהר סיני אמר זה לפי שלא הקריבו עולה במדבר זולתי בהר סיני כמו שכתב הכת' א"ע · בקדש הסך נסך שכר לה' · למדנו מזה המקום שנסוך היין לא יהיה מן היין החדש ולזה אמר שכר שהוא יין ישן ושיערו חכמים כי עד ארבעים יום הוא פסול לענין זה · ואמנם אמר זה נקרא שכר כי כבר נתבררו שמריו וזה הביאור הוא מצד הוראת הגדר והנה אמר שיהיה זה הנסוך בקדש להורות שלא יהיה הנסוך הזה במזבח על המערכ' אשר יערכו עליה אברי התמיד · עם שהוא מבואר גם כן בצד אחר כי התורה הזהירה שלא לכבות את המערכה ולזה היה הנסוך בזה המקום כמו שביארנו בפרשת תצוה ובפרשת שלך לך כי התורה ידמה שכונה בזה להסיר העפוש והלכלוך מהבית הקדוש ההוא · וביום השבת שני כבשים בני שנה תמימים · הנה דין הקרבתם כדין התמידין בשוה אין הבדל ביניהם אלא שלא יבאו עמהם שני גורי עזים כי זה לא חייבה התורה אלא בתמיד של שחר ושל בין הערבים כמו שנכתב' בפרשת ויקרא ובפרשת נו

ולא

מה לבני בריעה לחבר משפחת החברי
למלכיאל משפחת המלכיאלי׃
ושם בת אשר שרח׃ אלה משפחת
בני אשר לפקדיהם שלשה וחמשים
אלף וארבע מאות׃ ס
בני נפתלי למשפחתם
ליחצאל משפחת היחצאלי לגוני
משפחת הגוני׃ ליצר משפחת
היצרי לשלם משפחת השלמי׃
נ אלה משפחת נפתלי למשפחתם
ופקדיהם חמשה וארבעים אלף
וארבע מאות׃ אלה פקודי בני
ישראל שש מאות אלף ואלף שבע
מאות ושלשים׃ פ
וידבר יהוה אל משה לאמר׃ לאלה
תחלק הארץ בנחלה במספר שמות׃
לרב תרבה נחלתו ולמעט תמעיט
נחלתו איש לפי פקדיו יתן נחלתו׃
נה אך בגורל יחלק את הארץ לשמות
מטות אבתם ינחלו׃ על פי הגורל
תחלק נחלתו בין רב למעט׃ ס
ואלה פקודי הלוי
למשפחתם לגרשון משפחת
הגרשני לקהת משפחת הקהתי
למררי משפחת המררי׃ אלה ׀
משפחת לוי משפחת הלבני
משפחת החברני משפחת המחלי
משפחת המושי משפחת הקרחי
וקהת הולד את עמרם׃ ושם ׀ אשת
עמרם יוכבד בת לוי אשר ילדה
אתה ללוי במצרים ותלד לעמרם
את אהרן ואת משה ואת מרים
ס אחתם׃ ויולד לאהרן את נדב ואת
אביהוא את אלעזר ואת איתמר׃
וימת נדב ואביהוא בהקריבם אש
זרה לפני יהוה׃ ויהיו פקדיהם
שלשה ועשרים אלף כל זכר מבן
חדש ומעלה כי ׀ לא התפקדו בתוך
בני ישראל כי לא נתן להם נחלה
בתוך בני ישראל׃ אלה

לבני בריעה לחבר זרעית חבר
למלכיאל זרעית מלכיאל׃ ושום
בת אשר סרח׃ אילין זרעית
בני אשר למניניהון חמשין ותלתא
אלפין וארבע מאה׃ בני נפתלי
לזרעיתהון ליחצאל זרעית יחצאל
לגוני זרעית גוני׃ ליצר זרעית יצר
לשלם זרעית שלם׃ אילין זרעית
נפתלי לזרעיתהון ומניניהון ארבעין
וחמשא אלפין וארבע מאה׃
אילין מניני בני ישראל שית מאה
וחד אלפין שבע מאה ותלתין׃
ומליל יי עם משה למימר׃
לאילין תתפליג ארעא באחסנא
במניין שמהן׃ לסגיאי תסגון
אחסנתהון ולזעירי תזערון אחסנתהון
גבר לפום מנינוהי תתיהב אחסנתיה׃
ברם בעדבא תתפליג ית ארעא
לשמהן שבטי אבהתהון יחסנון׃
על פום עדבא תתפליג אחסנתהון
בין סגיאי לזעירי׃ ואילין מניני
ליואי לזרעיתהון לגרשון זרעית
גרשון לקהת זרעית קהת למררי
זרעית מררי׃ אילין זרעית לוי
זרעית לבני זרעית חברון זרעית
מחלי זרעית מושי זרעית קרח וקהת
אוליד ית עמרם׃ ושום אתת
עמרם יוכבד בת לוי דילידת יתה
ללוי במצרים וילידת לעמרם ית
אהרן וית משה וית מרים אחתהון׃
ואיתיליד לאהרן ית נדב וית
אביהוא ית אלעזר וית איתמר׃
ומית נדב ואביהוא בקרוביהון
אשתא נוכריתא קדם יי׃ והוו
מניניהון עשרין ותלתא אלפין כל
דכורא מבר ירחא ולעילא ארי
לא איתמניאו בגו בני ישראל ארי
לא איתיהבת להון אחסנא בגו בני
ישראל׃ אילין

רשי

ושם בת אשר סרח · לפי שהיתה קיימת בחיים מנאה כאן: לאלה תחלק הארץ · ולא לפחותים מבן עשרים אע"פ שבאו לכלל עשרים בטרם חלוק הארץ שהרי שבע שנים כבשו ושבע חלקו ולא נטלו חלק בארץ אלא אלו שש מאות אלף ואף ואם היו לאחד מהם ששה בנים לא נטלו אלא חלק אביהם לבדו: לרב תרבה נחלתו · לשבט שהיה מרובה באוכלוסין נתנו חלק רב ואע"פ שלא היו החלקים שוין שהרי הכל לפי רבוי השבט חלקו החלקים לא עשו אלא על ידי גורל והגורל היה על פי רוח הקדש כמו שמפורש בבבא בתרא · אלעזר הכהן היה מלובש באורים ותומים ואומר ברוח הקדש אם שבט פלוני עול' תחום פלוני עולה עמו והשבטי' כתובים בשנים עשר פתקין וי"ב גבולים בשנים עשר פתקין ובללו' בקלפי והנשיא מכניס ידו לתוכה ונוטל שנים פתקין עולה בידו פתק של שם שבטו ופתק של גבול המפורש לו והגורל עצמו היה צוח ואומר אני הגורל עליתי לגבול פלוני לשבט פלוני שנאמ' על פי הגורל ולא נתחלקה הארץ במדה לפי שיש גבול משובח מחברו אלא בשומא בית כור רע כנגד בית סאה טוב הכל לפי הדמים: לשמות מטות אבותם · אלו יוצאי מצרים שנה הכתוב נחלה זו מכל הנחלות שבתורה שכל הנחלות החיי' יורשים את המתים וכאן מתים יורשים את החיים כיצד שני אחים מיוצאי מצרים שהיו להם בנים בבאי הארץ לזה אחד ולזה שלשה האח' נטל חלק אחד והשלשה נטלו ג' שנאמר לאלה תחלק הארץ חזרה נחלתן אצל אביהן וחלקו הכל בשוה וזהו שנאמר למטות אבותם ינחלו שאחר שנטלו הבני' חלקוה לפי האבות שיצא ממצרי' ואילו מתחל' חלקוהו למנין יוצאי מצרים לא היו נוטלין אלו הד' אלא ב' חלקים עכשו נטלו ד' חלקים: על פי הגורל · הגורל היה מדבר מגיד שנתחלקה ברוח' הקדש וכן הוא אומר ויתנו לכלב את חברון על פי יי' לכך נאמר על פי יי' אך בגורל יצאו יהושע וכלב ואומר על פי יי' נתנו לו את העיר אשר שאל: מטו' אבות' · יצאו גרים ועבדים: אלה משפחו' הלוי · חסר כאן משפחו' השמעי והעזיאלי וקצת מן היצהרי: אשר ילדה אותה ללוי · אשתו ילדתה במצרים ואין הורתה במצרים כשנכנסו לתוך החומה ילדתה והיא השלימה מנין שבעים שהרי בפרטן אי אתה מוצא אלא ששים ותשע: כי לא התפקדו בתוך בני ישראל · להיות נמנין בני עשרי' שנה מה טעם כי לא נתן להם נחלה והנמנין מבן עשרים שנה היו בני נחלה שנאמר איש לפי פקודיו יותן נחלתו: ובאלה

אבן עזרא

יחלק את הארץ · הטעם כי בגורל יחלק הארץ למטות על פי הגורל שחלק נחלתו בין רב למעט לפקודים: לגרשון · החל מהבכור והזכיר כמו שהוא לבני ולא הזכיר שמעי ויתכן שלא היו לו בני' או היה לו ומתו בלא בני' ואחר כן הזכיר החברוני שהוא בן קהת ולא הזכיר עוזיאל ואחר כן בני מררי ושב להזכיר בני יצהר ואחר כן בני עמרם ואחר הזכיר אות' בעבור שיבאר מה שארע לבני בן עמר': הקרחי · הם בני קרח · והזכיר שם יוכבד בעבור כבוד בני' ולא הזכיר שם יולדתה דרך קצר' וכן אשריאל אשר ילד': ויהיו פקודיה' · פקודי הלוי' במספר הזה נוספו שבע מאות והתימה כי לא נוסף בהם רק שבע מאות והנה ישרא' שמתו מי שהיה מבן עשרים שנה ומעלה היה מספרם בפעם האחרונה קרוב מהמספ' הראשון כי הלוים לא נכנסו עם פקודי ישראל והעד אלעזר הכהן: ובאלה

מ"ע ספורנו

לרב תרבה נחלתו · בכמות בקרקע כי אמנם נתחלקה הארץ לשני' עשר חלקים שוים בערך הדמים בלתי שוים בכמות אלא כור רע כנגד בית סאה טוב ונטל השבט המרובה באוכלוסי' החלק רב הכמות והשבט שהיה מועט נטל החלק הקטן בכמו' טוב בערך הדמים אל שחלק רב הכמות כאמרו לרב תרבה נחלתו ובזה האופן נטלו מנשה ואפרי' שני חלקים בשביל בכורת יוסף באמרו נתתי לך שכם אחד על אחיך וכן באר באמרו ובחללו יצועי אביו נתנ' בכורתו לבני יוסף בן ישראל ולשמעון שהתמעט באוכלוסין יותר מכל שאר השבטים בעת כניסתו לארץ נתן חלק מועט בכמות יקר הערכה בדמים ובהיות שלא נמצא חלק קרקע יחדו שוה כל כן מספיק לשמעון כיררע אותו החלק בכמה מקומות בתוך ארץ יהודה כאמרו ומחבל בני יהוד' נחלת בני שמעון ובזה נתקיים בשבטו של שמעון אחלקם ביעקב: אך בגורל · אף על פי שעשו חלקים גדולים וקטנים כפי ערך השבטים וכמותם לא נתנו לכל שבט חלקו אלא על פי יי': על פי הגורל תחלק נחלתו · וכן כשיהיה השבט מחלק את חלקו לגולגלותיו יתן לכל אחד חלקו ע"פ הגורל: והוא

אמרי נועם

ושם בת אשר שרח כפי' רשי וקשה היה לו לכתוב ובת אשר וי"ל לפי שהיתה בת אשתו והוא גדלה ונקראת על שמו לכך כתיב ושם כלומר שלא היה לו אלא השם ולכך כתיב בפרשת ויגש ושרח אחותם ומזה יצא לתרגם לפי גרסת הרמ"בן ושום ברת איתתיה דאשר שרח וי"מ לפי שהיתה מופלגת בחסידות והיה לה שם מפורסם לכך אמר ושם: פי' רשי חסר כאן שמעי וכו' וא"ת היאך לא ידע שרי' נפג' וזכרי בני יצהר בשלו והם היו משפחות וי"ל לא נקרא משפחה אלא בני לוי ובניהם אבל נפג וזכרי שהם בני בנים לא נקראו אלא ע"ש יצהר ובכא לא קרי משפחה אלא מה שקרא הכתוב למעלה בפרשת וארא משפחת בני לוי ובניהם אבל בני בניהם לא קרא למעלה משפחה חוץ עקרם דכתי' לעיל אלה משפחות הקרחי · אבל נפג וזכרי לא נקראו למעלה בשני עלמן אלא הם משפחות היצהרי והיא חסר' כאן כמו מישאל ואלצפן וסתרי דהם בכלל משפחות עוזיאל: הא דפי' רשי חזרה נחלתן אצל אבי אביהן ולא קאמר אצל אביהן היינו אם פעמים צריכין ובאין מכח אבי אביהן כגון יעקב היה מיוצאי מצרים ובניו ראובן ושמעון היו עמו ג"כ מיוצאי מצרים אך היו אותה שעה טפלים כלומר שלא היו בני כ' ומתו קודם שבאו לארץ ואביהן זקן וקיים ואע"ג שגם הוא מת קודם שבא לארץ מ"מ למעלה מכ' היה ביציאת מצרים ויש להם עתה בנים גדולים בני כ' בבאי הארץ אז אלו צריכין להחזיר לאבי אביהן דהא אביהן אין לו בה דלאלה תחלק וגו' אבל אם היו אביהן אז בני כ' ביציאת מצרים אז אין הבנים צריכין להחזיר כי אם לאביהם ולא לאבי אביהן והא דפי' רשי אלא מתחילה חלקוה ליוצאי מצרים לא היו נוטלין כ"א ב' חלקים פי' מד' חלקים והשני חלקים יטלו שאר ישראל יוצאי מצרים שאינן אחיהם אבל אלו אם נתחלקה דוקא ליוצאי מצרים:

מסרה

ושם י"ג ריש פסו' וסי' נמס' בספר בראשית: לאלה ה' קמצין וסי' ויען בלק ויאמר ויעקב הבנות בנתי והבני' בני לאלה תחלק הארץ בנחלה למספר שמות · ויאמר ראיתי את כל ישראל · וחברו ויאמר ראיתי את כל ישרא' אל תטיפו יטופון מיכ' · יתן · ז' וסי' וכי יתן מים על זרע · לרב תרבה נחלתו ולמעט · ויאמרו אם מצאנו חן בעיניך יתן את הארץ הזאת · ינתן לנו שבעה אנשים ל' כתיב כן · ויאמ' יתן את אבישג · ויאמ' נעמן ולא' לא יתן סגור תחתיה · ונמסר גם בסדר שמיני: וקהת הולד את עמרם ל' תס' יו"ד וי"ב חס' וי"ו סי' עתי הולד את נתן · ועובד הוליד את יהוא ב' בו · ועזריה הוליד את חלץ ב' בו · ואלעשה הליד את סממי ב' בו · ויקמיה הליד את אלישמע · וחרן הליד את גזז · וראיה בן שובל ב' בו · פנחס הליד את אבישוע · ושאר' הוליד כתיב: ללוי ג' וסי' אשר ילדה אתה ללוי · על כן לא היה ללוי · חשביה בן קמואל · וחד וללוי אמר תמיך: ויולד ג' ר"פ וסי' לחנוך · ליוסף · לאהרן · נתן ונתן כ"א ד' מנהון קמצין וסימן במסרא רבתא:

חזקוני

ושם בת אשר סרח · היה לו לומר ובת אשר סרח אלא נראה דה"ק סרח היה לה שם שהיתה בת אשר לפי שגדלה בתוך ביתו והיתה נקראת על שמו אבל לא היתה בתו אלא בת אשתו והתרגום מוכי' ושום בת אתת אשר סרח ומ"ק מי ילדה אם אחד מן השבטים ילדה אמאי לא הוכיר שמו עליה ואם איניש מעלמא ילדה למה כתיבוה על יעקב אביהו אלא י"ל לפי שאמה ידוע היה ביותר במעשים טובים ובחסידות כתיב בה ושם כלומר ושם הידועה והחשובה ברדתם למצרים מנה שרח תחלה לפי שהיא היתה על אחיה גדולה בשנים וכאן שכמנו בשביל חלוקת הארץ שכא' אחריכה לפי שלא נטלה חלק בה ודינה שכבר מתה לא מנה: אלה משפחות נפתלי וגו' · שכום כולם חוץ משבט לוי חמשים ושבע משפחות כיצד בדגל תימנה ארבעה לראובן חמש לשמעון שבע לגד דגל מזרחה חמש ליהודה ארבע ליששכר שלש לזבולן דגל ימה שמונה למנשה ארבע לאפרים שבע לבנימין דגל צפונה אחת לדן חמש' לאשר ארבע לנפתלי: אלה פקודי בני ישראל וגו' · מנין זה מועט ממנין שבמדבר סיני אלף ושמנה מאות ועשרים שאילו היה כאן יותר היו אומרים שבשו שאכשכו מדובין בכבוש הארץ אבל אם היו מועטין היו אומרין לא נוכל לכבשה ולפי' לא רבה הקב"ה שירבו מנין זה על אותו שבמדבר סיני שאע"פ כן כבשוה כי אין מעצור ליי' להושיע ברב בין במעט: לאלה · לחמשים ושבע משפחות המנוין כאן תחלק הארץ בנחלה במספר שמות חמשים ושבעה חלקים כנגד חמשים ושבעה ראשי משפחות: לרב תרבה וגו' · לא שיהיו כל החלקים שוים אלא לפי הזכרים שיש לכל ראש משפחה במשפחות היינו איש לפי פקודיו וגו': איש · יצאו נשים שמשום ואנדרוגינוס: אך יצאו יהושע וכל' שלא נטלו בגור' אלא ע"פ יי': אך בגורל יחלק את הארץ · אך קודם שתחלק את הארץ לחמשים ושבע חלקים חלקו' בגורל לשמות מטות אבותיו של כל ראש משפחה כיצד יחלקו' בשנים עשר תחומים כנגד י"ב שבטי' וכותב שמות הי"ב תחומין כנגד י"ב שבטי' וכותב שמות הי"ב תחומין בי"ב פתקין וכותב בקלפי אח' ושמות י"ב שבטי' בי"ב פתקין בקלפי א' והמעוכה טורף בקלפי של תחומין ובקלפי של שבטים ומעל' בידו אחת פתק שבט פלוני ובידו אחרת פתק תחו' פלו' ונמצא כל שבט בתחום העולה לו וכן כולם ולפי רוב שבט ומיעוט שבט יקרבו וירחיקו מצר תחו' שבט פלו' מחברו לתת לכל אח' כפי הראוי לו כדכתי' לעיל לרב תרבו נחלתו וגו' ואם יחלקו את הארץ מתחלק בגורל כ"ו חלקי' לכ"ו ראשי משפחות ואח"כ בי"ב חלקי' לי"ב שבטים זה יוצא חלקו בשבט שאינו שלו וזה חלקו בשבט שאינו שלו וכתי' ויורה את ישרא' סובב לשבטיו וכתי' איש בנחלת מטה אבותיו ידבקו בני ישרא': לשמות מטות אבותם · יצאו גרים ועבדים: ע"פ הגורל · לאחר שחלקוה לי"ב תחומים מחלק נחלתו של כל שבט ושבט ע"פ הגורל לפי שכום ראשי משפחות שבו כגון ד' לראובן ה' לשמעון וכן כולם: בין רב למעט · כיצד ד' משפחות לראובן השתים מרובות והשתים מועטות באחת מהמרובות ארבו מחלק לג' חלקים ע"י גורלות ומחזין שני חלקים לשתי משפחות מרובי' ומלק שלישי יחזור ויחלו' לשנים לשתי משפחות מועטות וכן כל שאר השבטים עד שיתחלקו כל החלקים ע"פ הגורל כל הכ"ו חלקים לכ"ו משפחות: בין רב למעט · הלמ"ד בקודש בפירקן: ואלה פקודי הלוי · לחלוק להם כשאר המ"ח עיר כמו שמפורש בפר' מסעי: כ' ועשרים אלף · מנין זה מוכיח שהארון היה מכלה בהם שהרי כשנמנין מבן חדש ולא נוסף במנין ל"ח שנה רק אלף וישרא' שמתו שהיו מעשרים שנה ומעלה היה מספר' שכבו קרוב למנין שבמדבר סיני: ושקרבנה

דלבג

ולא חייבה זה בקרבנות שביניהם כמו שביארנו והנה המוספין היו קרבים בין תמיד של שחר ושל בין הערבים כי לא היה שם קרבן קרב קודם תמיד של שחר ולא אחר תמיד של בין הערבים כמו שביארנו שם בעול' שבת בשבתו למדנו מזה שאם שכחו או נאנסו ולא הקריב עולת שבת זו אי אפשר להם שיקריבוה ביום אחר או בשבת אחר אך בשבתו לבד · על עולת התמיד ונסכה · זה מורה שעולת התמיד קרבה ראשונה קודם המוספין והנה דבר הנסכין התבאר בפרשת שלח לך · ובראשי חדשי' תקריבו עולה לה' פרים בני בקר שנים וגומר · אלו העשר עולות היה מוסיף בראש חדש עם נסכיהם הראוי להם לפי מה שנתבאר בפרשת שלח לך ומעשיהם כמעשה התמידין אלא שהם קרבים בין שני התמידין כמו שזכרנו במוסף של שבת · זאת עולת חדש בחדשו לחדשי השנה · מגיד שבכל ר"ח יקריבו כך מן העולות יותר על התמידין ומגיד גם כן שאם לא הקריבם ביום ההוא אין להם תשלומין לא בר"ח ולא יום אחר · ושעיר עזים אחת לחטאת לה' על עולת התמיד יעשה ונסכו · מגיד שאחר עולת התמיד היה מקריב החטאת לפי שהחטאת קודם לעולה כמו שביארנו במה שקדם ואחר כך היה מקריב עולות המוסף והנה מצאנו כי השעיר היה בא בגבור לכפר על טומאת מקדש וקדשיו כשעיר הנעשה של יום הכפורים שהיה חטאת · ומצאנו גם כן בשעירי הרגלים שנאמר בהם ושעיר עזים אחד חטאת לכפר עליהם ולזה למדנו שכלם באים לכפר על הטמאה ומהם נלמד ששעיר של ר"ח בא גם כן לכפר על הטמאה והנ' מבואר שיהוויב מזה ששעירי הרגלי' מכפרים מהטומאה מה שלא יוכל שעיר ר"ח לכפר ולזה יצטרך ג"כ להקריב שניה' בר"ה

רשי

ובאלה לא היה איש · אבל על הנשים לא נגזרה גזרת המרגלים לפי שהן היו מחבבו' את הארץ האנשים אומרים נתנה ראש ונשובה מצרים והנשים אומרות תנה לנו אחוזה לכך נסמכה פרשת בנות צלפחד לכאן: למשפחות מנשה בן יוסף · למה נאמר והלא כבר נאמר בן מנשה אלא לומר לך יוסף חבב את הארץ שנאמר והעלית' את עצמותי וגו' ובנותיו חבבו את הארץ שנ' תנה לנו אחוזה' וללמדך שהיו כלם צדיקים שכל מי שמעשיו ומעשה אבותיו סתומים ופרט לך הכתו' באחד מהם ליחסו לשבח הרי זה צדיק בן צדיק אם יחסו לגנאי כגון בן ישמעאל בן נתניה בן אלישמע בידוע שכל הנזכרים עמו רשעים היו: מחלה ונועה וגו' · ולהלן הוא אומר ותהיינה מחלה ותרצה מגיד שכולן שקולו' זו כזו לפיכך שנה את סדרן: לפני משה ולפני אלעזר · מגיד שלא עמדו לפניהם אלא בשנת הארבעי' אחר שמת אהרן: לפני משה · ואחר כך לפני אלעזר אפשר אם משה לא ידע אלעזר יודע אלא סרס המקר' ודרשו דברי רבי יאשיה אבא חנן משום רבי אלעזר אומר בבית המדרש היו יושבין ועמדו לפני כולם: והוא לא היה · לפי שהיו באות לומ' בחטאו מת נזקקו לומר לא בחטא מתלוננים ולא בעדת קרח שהצו על הקב"ה אלא בחטאו לבדו מת ולא החטיא את אחרים עמו ר' עקיב' אומר מקושש עצים היה ור"ש אומר מן המעפילים היה: למה יגרע שם אבינו · אנו במקום בן עומדות ואם אין הנקבות חשובות זרע תתיבם אמנו ליבם: כי אין לו בן · הא אם היה לו בן לא היו תובעות כלום מגיד שחכמניות היו: ויקר' משה את משפטן נתעלמה הלכ' ממנו וכאן נפרע על שנטל עטרה לומר והדבר אשר יקשה מכם תקריבון אלי · דבר אחר ראויה היתה פרשה זו להכת' על ידי משה אלא שזכו בנות צלפחד ונכתבה על ידן: כן בנו' צלפחד דוברות · כתרגומו יאות כך כתובה פרשה זו לפני במרום מגיד שראתה עינם מה שלא ראתה עינו של משה: כן בנות צלפחד דוברו' · יפה תבעו אשרי אדם שהקב"ה מודה לדבריו: נתן תתן · שני חלקי' חלק אביהן שהיה מיוצאי מצרים וחלקו עם אחיו בנכסי חפר: והעברת · לשון העברה הוא במי שאינו מניח בן ליורשו דבר אחר על שם שהבו' מעברת נחלה משבט לשבט שבנה ובעלה יורשין אות' שלא תסוב נחלה לא נצטווה אלא לאותו הדור בלבד וכן והעברתם את נחלתו לבתו · בכולן הוא אומר ונתתם ובבת הוא אומר והעברתם: לשארו הקרוב אליו ממשפחתו · ואין משפחה קרויה אלא מצד האב: עלה אל הר העברים · למה נסמכה לכאן כיון שאמר הקב"ה נתן תתן להם אמר אותי צוה המקום להנחיל שמא הותרה הגזרה ואכנס לארץ אמר לו הקב"ה גזרתי במקומה עומדת · דבר אחר כיון שנכנס משה לנחלת בני גד ובני ראובן שמח ואמר כמדומה שהות' לי נדרי משל למלך שגזר על בנו שלא יכנס לפתח פלטין שלו נכנס לשער והוא אחריו לחצר והוא אחריו לטרקלין והוא אחריו כיון שבא ליכנס לקיטון אמר לו בני מכאן ואילך אתה אסור ליכנס · כאשר

תורה

אֵ֣לֶּה פְּקוּדֵ֣י מֹשֶׁ֔ה וְאֶלְעָזָ֖ר הַכֹּהֵ֑ן אֲשֶׁ֨ר פָּֽקְד֜וּ אֶת־בְּנֵ֤י יִשְׂרָאֵל֙ בְּעַֽרְבֹ֣ת מוֹאָ֔ב עַ֖ל יַרְדֵּ֥ן יְרֵחֽוֹ׃ וּבְאֵ֙לֶּה֙ לֹא־הָ֣יָה אִ֔ישׁ מִפְּקוּדֵ֖י מֹשֶׁ֣ה וְאַהֲרֹ֣ן הַכֹּהֵ֑ן אֲשֶׁ֥ר פָּֽקְד֛וּ אֶת־בְּנֵ֥י יִשְׂרָאֵ֖ל בְּמִדְבַּ֥ר סִינָֽי׃ כִּֽי־אָמַ֤ר יְהוָה֙ לָהֶ֔ם מ֥וֹת יָמֻ֖תוּ בַּמִּדְבָּ֑ר וְלֹֽא־נוֹתַ֤ר מֵהֶם֙ אִ֔ישׁ כִּ֚י אִם־כָּלֵ֣ב בֶּן־יְפֻנֶּ֔ה וִיהוֹשֻׁ֖עַ בִּן־נֽוּן׃ ס

א וַתִּקְרַ֜בְנָה בְּנ֣וֹת צְלָפְחָ֗ד בֶּן־חֵ֤פֶר בֶּן־גִּלְעָד֙ בֶּן־מָכִ֣יר בֶּן־מְנַשֶּׁ֔ה לְמִשְׁפְּחֹ֖ת מְנַשֶּׁ֣ה בֶן־יוֹסֵ֑ף וְאֵ֙לֶּה֙ שְׁמ֣וֹת בְּנֹתָ֔יו מַחְלָ֣ה נֹעָ֔ה וְחָגְלָ֥ה וּמִלְכָּ֖ה וְתִרְצָֽה׃ וַֽתַּעֲמֹ֜דְנָה לִפְנֵ֣י מֹשֶׁ֗ה וְלִפְנֵי֙ אֶלְעָזָ֣ר הַכֹּהֵ֔ן וְלִפְנֵ֥י הַנְּשִׂיאִ֖ם וְכָל־הָעֵדָ֑ה פֶּ֥תַח אֹֽהֶל־מוֹעֵ֖ד לֵאמֹֽר׃ אָבִ֘ינוּ֮ מֵ֣ת בַּמִּדְבָּר֒ וְה֨וּא לֹא־הָיָ֜ה בְּת֣וֹךְ הָעֵדָ֗ה הַנּוֹעָדִ֛ים עַל־יְהוָ֖ה בַּעֲדַת־קֹ֑רַח כִּֽי־בְחֶטְא֣וֹ מֵ֔ת וּבָנִ֖ים לֹא־הָ֥יוּ לֽוֹ׃ לָ֣מָּה יִגָּרַ֤ע שֵׁם־אָבִ֙ינוּ֙ מִתּ֣וֹךְ מִשְׁפַּחְתּ֔וֹ כִּ֛י אֵ֥ין ל֖וֹ בֵּ֑ן תְּנָה־לָּ֣נוּ אֲחֻזָּ֔ה בְּת֖וֹךְ אֲחֵ֥י אָבִֽינוּ׃ וַיַּקְרֵ֥ב מֹשֶׁ֛ה אֶת־מִשְׁפָּטָ֖ן לִפְנֵ֥י יְהוָֽה׃ פ

ה וַיֹּ֥אמֶר יְהוָ֖ה אֶל־מֹשֶׁ֥ה לֵּאמֹֽר׃ כֵּ֗ן בְּנ֣וֹת צְלָפְחָד֮ דֹּבְרֹת֒ נָתֹ֨ן תִּתֵּ֤ן לָהֶם֙ אֲחֻזַּ֣ת נַחֲלָ֔ה בְּת֖וֹךְ אֲחֵ֣י אֲבִיהֶ֑ם וְהַֽעֲבַרְתָּ֛ אֶת־נַחֲלַ֥ת אֲבִיהֶ֖ן לָהֶֽן׃ וְאֶל־בְּנֵ֥י יִשְׂרָאֵ֖ל תְּדַבֵּ֣ר לֵאמֹ֑ר אִ֣ישׁ כִּֽי־יָמ֗וּת וּבֵן֙ אֵ֣ין ל֔וֹ וְהַֽעֲבַרְתֶּ֥ם אֶת־נַחֲלָת֖וֹ לְבִתּֽוֹ׃ וְאִם־אֵ֥ין ל֖וֹ בַּ֑ת וּנְתַתֶּ֥ם אֶת־נַחֲלָת֖וֹ לְאֶחָֽיו׃ וְאִם־אֵ֥ין

י ל֖וֹ אַחִ֑ים וּנְתַתֶּ֥ם אֶת־נַחֲלָת֖וֹ לַאֲחֵ֥י אָבִֽיו׃ וְאִם־אֵ֣ין אַחִים֮ לְאָבִיו֒ וּנְתַתֶּ֣ם אֶת־נַחֲלָת֗וֹ לִשְׁאֵר֞וֹ הַקָּרֹ֥ב אֵלָ֛יו מִמִּשְׁפַּחְתּ֖וֹ וְיָרַ֣שׁ אֹתָ֑הּ וְֽהָיְתָה֩ לִבְנֵ֨י יִשְׂרָאֵ֜ל לְחֻקַּ֣ת מִשְׁפָּ֗ט כַּאֲשֶׁ֛ר צִוָּ֥ה יְהוָ֖ה אֶת־מֹשֶֽׁה׃ פ

וַיֹּ֤אמֶר יְהוָה֙ אֶל־מֹשֶׁ֔ה עֲלֵ֛ה אֶל־הַ֥ר הָעֲבָרִ֖ים הַזֶּ֑ה וּרְאֵה֙ אֶת־הָאָ֔רֶץ אֲשֶׁ֥ר נָתַ֖תִּי לִבְנֵ֥י יִשְׂרָאֵֽל׃

וראיתה

תרגום

אִלֵּין מִנְיָנֵי מֹשֶׁה וְאֶלְעָזָר כַּהֲנָא דִּי מְנוֹ יָת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל בְּמֵישְׁרַיָּא דְּמוֹאָב עַל יַרְדְּנָא דִּירֵחוֹ׃ וּבְאִלֵּין לָא הֲוָה גְּבַר מִמִּנְיָנֵי מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן כַּהֲנָא דִּי מְנוֹ יָת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל בְּמַדְבְּרָא דְסִינָי׃ אֲרֵי אֲמַר יְיָ לְהוֹן מֵימַת יְמוּתוּן בְּמַדְבְּרָא וְלָא אִשְׁתְּאַר מִנְּהוֹן אֱנָשׁ אֱלָהֵן כָּלֵב בַּר יְפֻנֶּה וִיהוֹשֻׁעַ בַּר נוּן׃ וּקְרִיבָא בְּנָת צְלָפְחָד בַּר חֵפֶר בַּר גִּלְעָד בַּר מָכִיר בַּר מְנַשֶּׁה לְזַרְעִית מְנַשֶּׁה בַּר יוֹסֵף וְאִלֵּין שְׁמָהָת בְּנָתֵיהּ מַחְלָה נוֹעָה וְחָגְלָה וּמִלְכָּה וְתִרְצָה׃ וְקָמָא קֳדָם מֹשֶׁה וּקְדָם אֶלְעָזָר כַּהֲנָא וּקְדָם רַבְרְבַיָּא וְכָל כְּנִשְׁתָּא בִּתְרַע מַשְׁכַּן זִמְנָא לְמֵימָר׃ אֲבוּנָא מִית בְּמַדְבְּרָא וְהוּא לָא הֲוָה בְּגוֹ כְּנִשְׁתָּא דְּאִזְדַּמָּנוּ עַל יְיָ בִּכְנִשְׁתָּא דְקֹרַח אֲרֵי בְּחוֹבֵיהּ מִית וּבְנִין לָא הֲווֹ לֵיהּ׃ לְמָא יִתְמְנַע שְׁמָא דַאֲבוּנָא מִגּוֹ זַרְעִיתֵיהּ אֲרֵי לֵית לֵיהּ בַּר הַב לָנָא אַחְסָנָא בְּגוֹ אֲחֵי אֲבוּנָא׃ וְקָרֵב מֹשֶׁה יָת דִּינֵיהֶן קֳדָם יְיָ׃ וַאֲמַר יְיָ לְמֹשֶׁה לְמֵימָר׃ יָאוּת בְּנָת צְלָפְחָד מְמַלְּלָן מִתַּן תִּתֵּן לְהוֹן אֲחִידַת אַחְסָנָא בְּגוֹ אֲחֵי אֲבוּהֶן וְתַעְבַּר יָת אַחְסָנַת אֲבוּהֶן לְהֶן׃ וְעִם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל תְּמַלֵּיל לְמֵימָר גְּבַר אֲרֵי יְמוּת וּבַר לֵית לֵיהּ וְתַעְבְּרוּן יָת אַחְסַנְתֵּיהּ לִבְרַתֵּיהּ׃ וְאִם לֵית לֵיהּ בְּרַתָּא וְתִתְּנוּן יָת אַחְסַנְתֵּיהּ לַאֲחוֹהִי׃ וְאִם לֵית לֵיהּ אַחִין וְתִתְּנוּן יָת אַחְסַנְתֵּיהּ לַאֲחֵי אֲבוּהִי׃ וְאִם לֵית אַחִין לַאֲבוּהִי וְתִתְּנוּן יָת אַחְסַנְתֵּיהּ לְקָרִיבֵיהּ דְּקָרִיב לֵיהּ מִזַּרְעִיתֵיהּ וְיֵירַת יָתַהּ וּתְהֵי לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל לִגְזֵירַת דִּין כְּמָא דִּי פַקִּיד יְיָ יָת מֹשֶׁה׃ וַאֲמַר יְיָ לְמֹשֶׁה סַק לְטוּרָא דַעֲבָרָאֵי הָדֵין וַחֲזֵי יָת אַרְעָא דִּי יְהָבִית לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל׃

ותחזי

אבן עזרא

ובאלה לא היה איש · זה הפסוק שב אל פקודי ישראל: כי אם כלב בן יפונה · קודם יהושע כאשר אמר השם: והוא לא היה · חשבו הבנות כי לא יירשו בני הנועדים על יי': כי בחטאו מת · אמר רבי יהודה הלוי הספרדי כי פי' כי בחטאו מת דבק עם ובנים לא היו לו כאשר יאמר היום בעונותיו אירע לפלוני כך וכך ואיננו רחוק: כי אין לו בן · בעבור שאין לו בן: כן · אמת או הדבר כן: והעבר' מה שהי' ראוי שיקח הוא תקחני' הן: ובן אין לו · הנה אות כי הבן יירש את אביו: לאחיו · מאב או מאם: לשארו הקרוב אליו · מכל המשפחה: וירש אותה הנחלה וכבר פירשתי דרך חז"ל בפסוק לעם נכרי · ולדעת הנחלות אם יירש האב או האם את הבן ומה שתירש אשתו נצריכים אנחנו לקבלה · אמרו חז"ל כי נסמכה פרשת עלה אל הר העברים לדבר הנחלות כי בקש משה לדע' מי ינחל מעלתו: להקדישני

בעל הטורים

מות ימותו · כתיב חסר קרי ביה יומתו מיתות הרב' · מתלוננים · ועדת קרח: דוברו' ב' במס' כן בנות צלפחד דוברו' · ורבי אשימם דוברי' נים · שהיו אלהות רוח אלהים וחכמות כים שהוא מלא כמו שדרשו חכמות היו · דרשנו' היו: נחלתו לשארו · אותיות נחלת שארו לו · ואין שארו אלא אשתו · והיינו מה שאמרו חכמים ז"ל גורעין מוסיפין דורשין · פי' גורעין הו"או מנחלתו ומוסיפין אות' על הל"מד של לשארו ונהאר לו · הרי נחלת שארו לו · ודורשין נחלת שארו שהיא אשתו לו · והיינו מה שאמרו חכמ ס ז"ל שהבעל יורש את אשתו: וראיתה

מ"ע ספורנו

והוא לא היה · בעדת קרח שהיה דינם שיאבד ממונם בחרם שהחרימם משה רבינו באמרו סורו נא מעל אהלי האנשים הרשעים האלה ואל תגעו בכל אש' להם פן תספו וכן נדונו בדיני שמי' כאמ' ואת כל הרכוש: כי בחטאו מת · לא היה עונש חטאו אלא מיתות לא שיאבד ממונו מן היורשים:

אשר

מסרה

ולא נות' ה' וסי' כל ירק בעץ ובכ' עשב השדה · ולא נותר מהם איש · ולא נותר מהם אחד · ולא נותר בו ובכל האנשים · ולא נותר בה פרץ: למשפחת י"א בליש' וסי' נמסר בסד' במדבר סיני: נתן ה' ג' מלאי' וב' חסרים וסי' וידר ישראל נדר ליי' · נתון אתן לו ולא ירע · ויאמרו נתון תתן · וידר יפתח נדר: כן בנות צלפחד דוברות · יש צלפחד חס': אביהם ג' בליש' נקב' וסי' כן בנות צלפחד דוברות קדמה דפסוק · לטוב בעיניהם תהיינה לנשים · ויתן להם אביהם דאיוב · חד ויצל אלהים את מקנת אביכם: אביהן ז' וסי' נמסר בסדר ויראו: להן י"ד וסי' רנ' נא לי שתי בנות · וישב יצחק ויחפר כ' בו · ויאמר להן ראה אנכי את פני אביכן · ויקרא מלך מצרים למילדת · כן בנות צלפחד תניינא דפסוק · המה באו בקצה העיר והמה · והוא הפיל להן גורל וידו · ויאמ' לי כן אדם התשפט · והקמתי עליהם רעה אחד · כי משלשות הנה ואין · ויאמר ראיתי את ישראל דדברי הימים · אך לא בעי ישלח יד · יתן יי' לכם ומצאן מנוחה · אל הר י"ו וסי' נמסר בישעיה סימן נ"ו גבי פסוק והביאותי' אל הר קדשי ושמחתי':

רלב"ג

בר"ה ושעיר של יום הכפורים מכפר מהטומאה מה שלא יוכלו שעירי הרגלים לכפר והנ' הודרכה התורה אל זה לפי שכבר סדרה התורה לסוג מה משגגת טומאת מקדש וקדשיו קרבן עולה ויורד כמו שביארנו בפרשת ויקרא ולפי שבארו שם סוגים אחרים לא יכפר עליהם זה הקרבן הנה סדר' התורה אלו החטאות של צבור לכפר על הטומאות ההם בהדרגה והנה אחשוב שאמר בשעיר של ר"ח לחטאת ליי' ובשעירי הרגלים כאמר ושעיר חטאת אחד לכפר עליכם לפי שהוא בא לכפר על הטומאה שלא היתה בה ידיעה כלל לבעלים והוא ידועה לשם לבדו ולזה אמרו שהוא בא לכפר על קנר התהום שאין בו ידיעה לא בתחלה ולא בסוף ובשעירי הרגלים אמר לכפר עליכם כי הוא מכפר על שגגת מקדש וקדשיו שהיתה בה ידיעה מה ושעיר של יום הכיפורים מכפר אפילו על הזדון · ובחדש הראשון · כבר התבאר אופן מעשה הפסח בארבעה עשר לחדש ניסן במה שקדם והתבארו גם כן דיני החגיגה ודין אכילת המצות בזה הרגל והמלאכות האסורות בראשון ושביעי של פסח והמותרות והם המלאכות שהם לצורך אוכל נפש ואולם המוסף הנעשה בכל יום מימי הרגל הזה לא נתבאר במה שקדם אך אמר בכללות בפרשת אמור אל הכהנים על דבר המוסף הזה והקרבתם אשה ליי' שבעת ימים ובמקום הזה ביאר ענין זה האשה והוא שהוא כמוסף ר"ח וזה ממה שיחזק שיהיו אלו השעירים באים על דברים מתיחסים כמו שזכרנו והנה יתבאר ממה שאמר בזה המקום שבעת ימים מצות יאכל שאכילת המצה שבעת ימים רשות אך הרצון בו שמה שיאכל מלחם יהיה מצה ואין שם חיוב באכילת מצה כי אם בלילה הראשונה כמו שביארנו בפרשת בא אל פרעה ולאוי שתדע שמה שהקפידה התורה במנין אלו העולות במוספי' אינו לעכב אך על צד היותר טוב כמו שנבאר בג"ה בזכרון תועלת אלו המוספין · ולזה אם לא מצאו אלא פרים יקריבו פרים לא מצאו אלא איל יקריבו איל. לא מצאו אלא כבשים יקריבו שבעה כבשים לא מצאו שבעה יקריבו מה שמצאו שכאמר בפרשת אמור אל הכהנים והקרבתם אשה ליי' שבעת ימים לא הקפידה התורה אלא שיקרבו אשה ואמר בזה המקום שבעת ימים לחם אשה ואמר על עולת התמיד יעשה ונסכו מגיד שאם לא מצאו אלא אחד מאלו העשרה יקריבוהו וכן אמר במוסף ר"ח ובמוסף השבת כאמר על עולת התמיד ונסכה מגיד אם לא מצאו אלא כבש אחד מקריבים אותו · וביום הבכורים בהקריבכם מנחה חדשה ליי' · למדנו שהיא הראשונה לכל המנחות הבאות מן החדש ואף על פי שהעומר מתיר את החדש להדיוט לא הותר לגבוה לכתחלה עד הקרבת זאת המנחה אלא שאם הביא לא פסל כיון שקרב העומר שהרי קר' הכתוב מנחת העומר מנחת בכורים בפרשת ויקרא אלא שהוא ראוי שיתיכו למנחות הבאות מהחטים עם שתי לחם של עצרת ולזה קראה הכתוב מנחה חדשה · תמימים יהיו לכם ונסכיהם · למדנו מזה שהנסכי' צריך שיהיו תמימים · ולאוי שתדע שזה המוסף הנזכר בזה המקום הוא זולת הנזכר בפרשת אמור אל הכהנים כי הוא היה קרב על הלחם כמו שנזכר שם והעד כי שם צוה להקריב פר אחד ואילים שנים ושבעה כבשים בני שנה לעולה ושעיר עזים אחד לחטאת · ובזה המקום צוה שני פרים ואיל אחד ושבעה כבשים לעולה ולזה יהיו קרבים ביום הזה לעולה ארבעה עשר כבשים ושלשה פרים ושלשה אילים ושני שעירי עזים לחטאת ולפי שהיו בכאן שני מוספין אחד ובשביהם וכן הענין במוסף ראש השנה · ובחדש השביעי באחד לחדש וגו' · כבר התבארו דיני היום הזה במה שקדם לא נתחדש בו בזה המקום

אלא

חזקוני

ותקרבנה בנות צלפחד בן חפר · ע"י שראו שנמנו הזכרים שנמשפחות חפר ולא נמנה עמהם צלפחד שהיה בנות: והוא לא היה בתו' העדה · ולא היה בן עשרים באותו הפרק להיות הנזרם שנה עליו אלא בחטאו מת ודינו לירש: ויקרב משה את משפטן · יודע היה משה שהבנות נוטלות על מה שנחלקו אם יירש בראוי כבמוחזק אם לאו: נתון תתן להם נחלה · זו נחלת אביהן: בתוך אחי אביהם · זו נחלת אחיו' אביהם: להם אחוו' נחלה בתוך אחי אביהם · תרווייהו במ"ם ל' זכר אע"פ שהן היו נקבו': עלה אל הר העברים · אמר כאן מה שהתפלל משה לעבור בארץ ופירשו במקום אחר כדכתיב ואתחנן אל יי' וגו':

כאשר

וְרָאִיתָה אֹתָהּ וְנֶאֱסַפְתָּ אֶל־עַמֶּיךָ גַּם־אָתָּה כַּאֲשֶׁר נֶאֱסַף אַהֲרֹן אָחִיךָ׃ כַּאֲשֶׁר מְרִיתֶם פִּי בְּמִדְבַּר־צִן בִּמְרִיבַת הָעֵדָה לְהַקְדִּישֵׁנִי בַמַּיִם לְעֵינֵיהֶם הֵם מֵי־מְרִיבַת קָדֵשׁ מִדְבַּר־צִן׃ ס
טו וַיְדַבֵּר מֹשֶׁה אֶל־יְהוָה לֵאמֹר׃ יִפְקֹד יְהוָה אֱלֹהֵי הָרוּחֹת לְכָל־בָּשָׂר אִישׁ עַל־הָעֵדָה׃ אֲשֶׁר־יֵצֵא לִפְנֵיהֶם וַאֲשֶׁר יָבֹא לִפְנֵיהֶם וַאֲשֶׁר יוֹצִיאֵם וַאֲשֶׁר יְבִיאֵם וְלֹא תִהְיֶה עֲדַת יְהוָה כַּצֹּאן אֲשֶׁר אֵין־לָהֶם רֹעֶה׃ וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה קַח־לְךָ אֶת־יְהוֹשֻׁעַ בִּן־נוּן אִישׁ אֲשֶׁר־רוּחַ בּוֹ וְסָמַכְתָּ אֶת־יָדְךָ עָלָיו׃ וְהַעֲמַדְתָּ אֹתוֹ לִפְנֵי אֶלְעָזָר הַכֹּהֵן וְלִפְנֵי כָּל־הָעֵדָה וְצִוִּיתָה אֹתוֹ לְעֵינֵיהֶם׃
כ וְנָתַתָּה מֵהוֹדְךָ עָלָיו לְמַעַן יִשְׁמְעוּ כָּל־עֲדַת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל׃ וְלִפְנֵי אֶלְעָזָר הַכֹּהֵן יַעֲמֹד וְשָׁאַל לוֹ בְּמִשְׁפַּט הָאוּרִים לִפְנֵי יְהוָה עַל־פִּיו יֵצְאוּ וְעַל־פִּיו יָבֹאוּ הוּא וְכָל־בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל אִתּוֹ וְכָל־הָעֵדָה׃ וַיַּעַשׂ מֹשֶׁה כַּאֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה אֹתוֹ וַיִּקַּח אֶת־יְהוֹשֻׁעַ וַיַּעֲמִדֵהוּ לִפְנֵי אֶלְעָזָר הַכֹּהֵן וְלִפְנֵי כָּל־הָעֵדָה׃ וַיִּסְמֹךְ אֶת־יָדָיו עָלָיו וַיְצַוֵּהוּ כַּאֲשֶׁר דִּבֶּר יְהוָה בְּיַד־מֹשֶׁה׃ פ
כה וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר׃ צַו אֶת־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְאָמַרְתָּ אֲלֵהֶם אֶת־קָרְבָּנִי לַחְמִי לְאִשַּׁי רֵיחַ נִיחֹחִי תִּשְׁמְרוּ לְהַקְרִיב לִי בְּמוֹעֲדוֹ׃ וְאָמַרְתָּ לָהֶם זֶה הָאִשֶּׁה אֲשֶׁר תַּקְרִיבוּ לַיהוָה כְּבָשִׂים בְּנֵי־שָׁנָה תְמִימִם שְׁנַיִם לַיּוֹם עֹלָה תָמִיד׃
את

וְתֶחֱזֵי יָתַהּ וְתִתְכְּנֵישׁ לְעַמָּךְ אַף־אַתְּ כְּמָא דְאִתְכְּנֵישׁ אַהֲרֹן אֲחוּךְ׃ כְּמָא דְסָרֵבְתּוּן עַל־מֵימְרִי בְּמַדְבְּרָא דְצִין בְּמַצּוּת כְּנִישְׁתָּא לְקַדָּשׁוּתִי בְמַיָּא לְעֵינֵיהוֹן אִנּוּן מֵי־מַצּוּת רְקָם מַדְבְּרָא דְצִין׃ וּמַלִּיל מֹשֶׁה קֳדָם־יְיָ לְמֵימָר׃ יְמַנֵּי יְיָ אֱלָהּ רוּחַיָּא לְכָל־בִּשְׂרָא גַּבְרָא עַל־כְּנִישְׁתָּא׃ דִּי־יִפּוֹק קֳדָמֵיהוֹן וְדִי יֵיעוֹל קֳדָמֵיהוֹן וְדִי יַפֵּיקִנּוּן וְדִי יָעֵילִנּוּן וְלָא תְהֵי כְּנִישְׁתָּא דַיְיָ כְּעָנָא דְלֵית לְהוֹן רָעֵי׃ וַאֲמַר יְיָ לְמֹשֶׁה דְּבַר־לָךְ יָת־יְהוֹשֻׁעַ בַּר־נוּן גְּבַר דִּי־רוּחַ נְבוּאָה בֵּיהּ וְתִסְמוֹךְ יָת־יְדָךְ עֲלוֹהִי׃ וּתְקִים יָתֵיהּ קֳדָם אֶלְעָזָר כַּהֲנָא וְלִקֳדָם כָּל־כְּנִישְׁתָּא וּתְפַקֵּיד יָתֵיהּ לְעֵינֵיהוֹן׃ וְתִתֵּן מִזִּיוָךְ עֲלוֹהִי בְּדִיל דִּי יְקַבְּלוּן מִנֵּיהּ כָּל־כְּנִישְׁתָּא דִבְנֵי יִשְׂרָאֵל׃ וְלִקֳדָם אֶלְעָזָר כַּהֲנָא יְקוּם וְיִשְׁאַל לֵיהּ בְּדִין אוּרַיָּא קֳדָם יְיָ עַל־מֵימְרֵיהּ יְהוֹן־נָפְקִין וְעַל־מֵימְרֵיהּ יְהוֹן־עָלִין הוּא וְכָל־בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל עִמֵּיהּ וְכָל־כְּנִישְׁתָּא׃ וַעֲבַד מֹשֶׁה כְּמָא דִי־פַקֵּיד יְיָ יָתֵיהּ וּדְבַר יָת־יְהוֹשֻׁעַ וַאֲקִימֵיהּ קֳדָם אֶלְעָזָר כַּהֲנָא וְקֳדָם כָּל־כְּנִישְׁתָּא׃ וּסְמַךְ יָת־יְדוֹהִי עֲלוֹהִי וּפַקְּדֵיהּ כְּמָא דִי־מַלִּיל יְיָ בִּידָא דְמֹשֶׁה׃ וּמַלִּיל יְיָ עִם־מֹשֶׁה לְמֵימָר׃ פַּקֵּיד יָת־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְתֵימַר לְהוֹן יָת־קוּרְבָּנִי לְחֵים־סִדּוּר לְקוּרְבָּנַי לְאִתְקַבָּלָא בְּרַעֲוָא תִּטְּרוּן לְקָרָבָא קֳדָמַי בְּזִמְנֵיהּ׃ וְתֵימַר לְהוֹן דֵּין קוּרְבָּנָא דִּי תְקָרְבוּן קֳדָם־יְיָ אִמְּרִין בְּנֵי־שְׁנָא שַׁלְמִין תְּרֵין לְיוֹמָא עֲלָתָא תְדִירָא׃
ית

אבן עזרא

להקדישני · דבק עם מריתם והטעם כי מריתם להקדישני וזה הוא על אשר לא קדשתם כאשר פיר' : אל אלהי הרוחות · שהוא יודע הרוחות אי זה רוח ראוי · וטעם יפקוד מגזרת פקיד : אשר יצא לפניהם · במלחמה : ואשר יוציאם · על ידי אחר : אשר רוח בו וכל איש חי יש רוח רק הטעם כמו וחזקת והיית לאיש : וסמכת את ידך · להראות את ישראל שהו' במקומו ועליו סמך : ונתת מהודך לחלוק לו כבו' לפני ישרא' למען ישמעו כי הם כבר האמינו בך וכאשר יראו שאתה כבדתו כן יכבדוהו כי ילכו אחרי מעשיך : על פיו יצאו · על פי אלעזר במשפט האורים וי"א על פי משפט האורים והראשון ישר בעיני : הוא וכל בני ישראל · בדבר שהיה כלל לכל : וכל העדה · בדבר שהיה פרט לעדה הם הנועדים באהל מועד · וטעם הדבק פרשת הקרבנות שהשם צוה אז למשה שיצוה את בני ישראל הקרבנות שהם חייבים לעשות כי הוא לא יכנס לארץ עמה' והחל להזכיר עולת תמיד ואם הזכירה בתחלה יתכן שהנזכרת היא על הר סיני או שהיה מערכת הקרבנות סדורה : לחמי · פירשתיו : לאשי · פירשתי' והטעם לחם לאשי לריח ניחוחי : במועדו · שלא יקדמו קודם הבקר ושלא יאחר אחר הערב : את

מסרה

וצויתה ד'מל'בליש'וסימ'וצויתה אותה לעיניהם את כל אשר צויתה לעשות להם ולא עשו · אתה צויתה פקודך · אשר צויתה לא יבאו · וא'ואתה צויתה : וצויתה ב'א'מל וא'חס'וסי'וצוית' אתו לעיניהם · אתם ל' ארניהם · קרמ'מל : עמיך ה'מלאים בתורה וסי' גמסר בסד'קדישים : ולא תהיה ח'וסימ' נמסר בסדר קדשים : ולפני י"ו יחידאין וסי' ולפני הכפרת יזה · והזה אתו על הכפרת · ולפני עור לא תתן מכשול · לפני אלעזר הכהן ולפני · ולפני הדביר עשרי'אמה · ולפני יום ולא שמעתם · ולפני ירח דור דורים · ולפני כבוד ענוה · תפלה לעני כי יעטוף · ולפני התגל'חריב נטוש · ולפני גדולי' ינחנו ולפני כל חציר יבש · ולפני הלשכות מהלך עשר · הראשון אדם תולד · אשר נתתי לפניכם ולפני · ולפני מז'וכל לפני ולפני דכוו': יצאו יד'וסימ'במסרה רבתא : וכל בני ו'וסי'נמסר בסדר כי תשא :

בעל הטורים

וראיתה · כתיב בה"א מלמד שהראהו כל הארץ המעורות והמתחילות והנזרות כסף וזהב שבה : נאסף אהרן אחיך · בגימ' זהו בנשיקה : וידבר משה אל יי' לאמר · אין פסיק אחר כזה בתורה · אמר לו לא תזכור כמה וידבר שדברת אני : יפקוד יי' אלהי הרוחות לכל בשר איש על העדה · אשר יצא לפניהם ואשר יבא לפניהם ואשר יוציאם ואשר יביאם ולא תהיה עדת יי' כצאן אשר אין להם רועה · באלו השני פסוקים יש עשרים ושמונה תיבות · ולכך פרנס יהושע את ישראל עשרים ושמונה שנים · זה הוא שנא' וזכרת את יי' אלהיך כי הוא הנותן לך כ"ח לעשות חיל : ואשר יבוא ב' במסו' הכא ואשר יבוא לפניה' · ואידך ואשר יבא אל רעהו ביער לחטוב עצים · לומר לך בין ביטור בין ביער בכל פעם צריך לבא לפניהם : וצויתה · כתוב בה"א לומר לך שלמדנו חמשה חומשי תורה : מהודך · בגי' הסוד · לומר לך שמסר לו סוד המרכב' ומעשה בראשית : ויצוהו כאשר דבר יי' ביד משה · צוהו שלא לבטל תורה ותמיד מפני המלחמה · ולכך סמך כאן פרשת תמידין : זה האשה · שלשה תגין על ה"א אחרונה של האשה · לומר לך חמשה מיני קרבנות נתתי לכם והעולה חביב' מכלם · ועסקו בחמשה חומשי תורה ומעלה אני עליכם כאלו הקרבת'חמשה מיני קרבנות : משה לאמר צו את · סופי תיבות תורה לומר שהעוסק בתור' כאלו הקריב קרבן : תמידין שנים ליום · ראשי תיבות תשל · לומר לך שחשבון תש"ל תמידין קרבין לשנה : ליום עולת תמיד קרי ביה עולה · לומר לך ששוחטין אותו במקום שהיום עולה :
כל

מ"ע ספורנו

אשר יצא לפניהם · בענין המלחמה : ואשר יוציאם · בעניני הנהגת המדינה : איש אשר רוח בו · מוכן לקבל אור פני מלך חיים כענין ובלב כל חכם לב נתתי חכמ' : וצוית אותו לעיניהם · תצוה אותו לנגיד עליהם לעיניהם כדי שיקבלוהו וישמעו בקולו : כי יאמר גזור על העבור כמו זכוך לנגיד ולמן היום אש'צויתי שופטי' : ונתת מהודך עליו · הוד מלכות תן לו איזו שררה בחייך שיתחילו לנהוג בו כבו' : למען ישמעו · וטעם שמנוי לעיניה' ונתינת ההוד בחייך כו' למען ישמעו בקולו כל העדה שהם הסנהדרים וזקני העם :
עולת

רש"י

כאשר נאסף אהרן אחיך · מכאן שנתאוה משה למיתתו של אהרן · דבר אחר אין אתה טוב ממנו : על אשר לא קדשתם · הא אם קדשתם עדין לא הגיע זמנכם להפטר בכל מקום שכתב מיתתם כתב סורחנם לפי שנגזרה גזרה על דור המדבר למות במדבר בעון שלא האמינו לכך בקש משה שיכתב סרחונו שלא יאמרו אף הוא מן המתרים היה משל לשתי נשים שלוקות בבית דין אחת קלקלה ואחת אכלה פגי שביעית וכו אף כאן בכל מקום שמזכיר מיתתן הזכיר סורחנן להודי' שלא היתה בהם אלא זו בלבד : הם מי מריב' קדש · הם לבדם אין בהם עון אחר · דבר אחר הם שהמרו במרה הם היו שהמרו בים סוף הם עצמם שהמרו במדבר צין : וידבר משה אל יי' וגו' · להודיע שבחן של צדיקים כשנפטרים מן העולם מניחין צרכן ועוסקין בצרכי צבור : לאמר · אמר לו השיבני אם אתה ממנה להם פרנס או לאו : יפקוד יי' · כיון ששמע משה שאמר לו המקום תן נחלת צלפחד לבנותיו אמ' הגיעה שעה שאתבע צרכי שיירשו בני את גדולתי אמר לו הב"ה לא כך עלת'במחשבה לפני כדאי הוא יהוש'ליטול שכר שמושו שלא מש מתוך האהל וזהו שאמר שלמה נוצר תאנה יאכל פריה : אלהי הרוחות · למה נאמר אמר לפניו רבונו של עול' גלוי לפניך דעתו של כל אחד ואחד ואינן דומין זה לזה מנה עליהם מנהיג שיהא סובל כל אחד ואחד לפי דעתו : אשר יצא לפניהם · לא כדרך מלכי האומות שיושבים בבתיה' ומשלח'חיילותי'למלחמה אלא כמו שעשיתי אני שנלחמתי בסיחון ועוג שנאמר וילך יהושע אליו ויאמר לו הלנו אתה וגו' וכן בדוד הוא אומר כי הוא יוצא ובא לפניהם יוצא בראש ונכנס בראש: ואשר יוציא' · בזכיותיו: ואשר יביאם · בזכיותיו · דבר אחר שלא תעשה לו כדרך שאת' עושה לי שאיני מכניס לארץ : קח לך · קחנו בדברים אשריך שזכית להנהיג בניו של מקום : לך · את שבדוק לך את זה את' מכיר : אשר רוח בו · כאשר שאלת שיוכל להולך כנגד רוחו של כל אחד ואחד : וסמכת את ידך עליו · תן לו תורגמן שידרו' בחייך שלא יאמרו עליו לא היה לו להרים ראש בימי משה : וצויתה אותו · על ישראל דע שטרחנין הם סרבנים הם על מנת שתקבלם עליך : ונתתה מהוד'עליו · זה קירון עור פני' · מהודך ולא כל הודך ומצינו למדין פני משה כחמה פני יהושע כלבנה : למען ישמעו כל עדת בני ישראל · שיהו נוהגין בו כבוד ויראה כדרך שנוהגין בך : ולפני אלעזר הכהן יעמד · הרי שאלה שאלת שאין הכבוד הזה מוטל מבית אביך שאף יהושע יהא צריך לאלעזר : ושאל לו · כשיצטרך לצאת למלחמה : על פיו · של אלעזר : וכל העדה · סנהדרין : ויקח את יהושע · לקחו בדברים והודיעו מתן שכר פרנסי ישראל לעולם הבא : ויסמוך את ידיו · בעין יפה יותר ויותר ממה שנצטוה שהקדוש ברוך הוא אמר לו וסמכת את ידך והוא עשה בשתי ידיו ועשאו ככלי מלא וגדוש ומלאו חכמתו בעין יפה : כאשר דבר יי' · אף לענין ההוד נתן מהודו עליו : צו את בני ישראל · מה אמור למעלה יפקד יי' אמר לו הקדוש ברוך הוא עד שאתה מצוני על בני צוה את בני עלי משל לבת מלך שהיתה נפטרת מן העולם והיתה מפקדת לבעלה על בניה כו' כדאיתא בספרי : קרבני · זה הדם : לחמי · אלו אמורין וכן הוא אומר והקטירם הכהן המזבחה לחם אשה לאשי הנתכין לאשי מזבחי : תשמרו · שיהיו כהנים ולוים וישראל עומדין על גביו מכאן למדו ותקנו מעמדות : במועדו · בכל יום מועד התמידים : ואמרת להם · אזהרה לב"ד ושנים ליום · כפשוטו ועקרו בא ללמד שיהיו נשחטין כנגד היום תמיד של שחר במערב ושל בין הערבים במזרחן של טבעות .
את הכבש

חזקוני

כאשר נאסף אהרן אחיך וגו' · על אשר לא קדשתם כך כתיב בפרש"י : סו"ק דפסוק זה איכו כאן אך הוא בפר' האזינו וכאן כתיב כאשר מריתם פי' וגו' אבל לפי הל' שבספרי כיון כאשר מריתם פי במדבר צין ר' שמעון בן אלעזר אומר אף משה ואהרן בהכרת מתו שנא' על אשר לא קדשתם אותי הא אם קדשתם אותי עדיין לא הגיע זמנכם ליפטר ושמא מפני כבודן של משה ואהרן לא נקט לי' בפרש"י למילתיה דרבי שמעון בן אלעזר אלא למסקנא דמלתא : יי' אלהי הרוחות · טלג"ט בלע"ז כמו אל אשר יהיה שמה הרוח ללכת ילכו : ונתת מהודך עליו · דוגמא ולא נתנו עליו הוד מלכות כלומר תכבדהו : בפניהם כדי שיכבדוהו הם וישמעו אליו · ולפני אלעזר הכהן יעמוד · שלא יתגאה בעצמו : ויסמוך את ידיו · כמו סמיכת קרבן להודיע כי מרצונו נתמנה ומזה למדו למנות פרנסים בענין זה כמו שלמדו לעשות דגלים מסכנה אותו דגלי השבטים : תשמרו להקריב לי · מה שמירה האמורה גבי פסח בקור אף שמירה האמורה כאן בקור : להקריב לי במועדו אף בשבת אף בטומאה אם לא ימצא טהור לא יבים הקרבנו ואפי' בשעת מלחמה וכן מצינו ביהושע שבזכינו המלאך על שבטלו התמיד בעברו על הירדן · ד"א במועדו שלא יקדמו קודם הבקר ולא יאחרו אחר הערב :
את

רלבג

אלא המוספין וכבר נתבאר ענין מוסף ראש חדש וכמוהו הוא זה המוסף אלא שבזה המוסף לא יהיה כי אם פר אחד ובמוסף ראש חדש יהיו שני פרים · מלבד עולת החדש · למדנו מזה שמוסף ראש חדש קרב קודם מוסף ראש השנה ומזה המקום יש ללמוד כי תדיר ושאינו תדיר תדיר קודם והנה אמר בו בפרשת אמור אל הכהנים והקרבתם אשה ליי' וכן ביום הכפורים ובחג הסכות אמר שם שבעת ימים תקריבו אשה ליי' להגיד שאין זה המספר הנזכר בזה המקום לעכב אלא למצוה ולזה גם כן כתב אלו המוספין בזה המקום ולא זכר אותו במקום אשר זכר הדברים העצמיים באלו הימים להורות שאין זה לעכב אלא למצוה ואולם המעכב הוא מה שנזכר במקומו והוא שיקריבו אשה להשם · ובעשור לחדש השביעי הזה · כבר נתבארו דיני הכעשה בזה במה שקדם לא נתחדש בו בזה המקום אלא המוסף והוא שוה למוסף ר"ה הנזכר בזה המקום · מלבד חטאת הכפורים · למדנו שחטאת הכפורים קודם לזה ולפי שאמר מלבד חטאת הכפורי' ונזכר בפרשת אחרי מות שכבר היה בא עם חטאת הכפורים שהיה בא מן הצבור איל אחד לעולה והוא הנקרא שם איל העם למדנו שהאיל ההוא הוא איל הנזכר בזה המקום כי אם איל אחד לעולה ולזה לא יקריבו בזה המקום כי אם איל אחד לעולה לא שני אילי' ובחמשה עשר יום לחדש השביעי וגומר · מצאנו בו בזה חדוש במספר העולות בפרים ובאילי' לא בכבשים כי בר"ה ובחג השבועות יעלו גם כן י"ד כבשים אלא שגם היו מהפרים ג' בחג השבועות ובר"ה ב' ובזה המקום מצאנו מהפרים ביום הראשון י"ג ואחר כך מתמעטים והולכים כאופן שהיו הפרים ביום השביעי שבע פרים ואולם בשמיני עצרת היה המוסף בשוה כמוספי ר"ה ויום הכפורים המוזכרים בזה המקום והנה נתחדש בכל מוספי חג הסכות שתמלא בהם כמשפטם או כמשפט קודם זכירת החטאת ולזה למדנו מזה שמעשה העולות קודם למעשה החטאת כי לא הקפידה התורה בזה בכל אלו הימים לבד ללא עניין ועוד למדנו מזה שמעשה הפרים קודם למעשה האילים ומעשה האילים קודם למעשה הכבשים אף על פי שאינם מעכבים זה את זה כמו שביארנו הנה כשיעשו יעשו כסדר הנזכר בזה המקום · לבד מנדריכם · זה ביאור מה שצריך בזאת הפרשה · ואולם התועלות המגיעות ממנה הם י' : **התועלת** הראשון הוא להודיע שיש בהקרבת העולות תועלת בהגעת הנבואה ולזה סמך דבר הקרבת העולה למה שזכר מצורך הכהן לשאל במשפט האורים לכהן גדול כמו שזכרנו : **התועלת** השני הוא במצות והוא לזרז ישראל על מצות התמידים לפי שלא הקריבום במדבר זולתי בהר סיני וכבר זכרנו התועלת המיוחד המגיע מהקרבת התמידי' [illegible] : **התועלת** השלישי הוא במצות והוא מה שצותה התורה להוסיף על התמידין [illegible] :

התועלת

את־הכבש אחד תעשה בבקר ואת הכבש השני תעשה בין הערבים:
ה ועשירית האיפה סלת למנחה בלולה בשמן כתית רביעת ההין: עלת תמיד העשיה בהר סיני לריח ניחח אשה ליהוה: ונסכו רביעת ההין לכבש האחד בקדש הסך נסך שכר ליהוה: ואת הכבש השני תעשה בין הערבים כמנחת הבקר וכנסכו תעשה אשה ריח ניחח ליהוה: פ וביום השבת שני־כבשים בני־שנה תמימם ושני עשרנים סלת מנחה
י בלולה בשמן ונסכו: עלת שבת בשבתו על־עלת התמיד ונסכה: פ ובראשי חדשיכם תקריבו עלה ליהוה פרים בני־בקר שנים ואיל אחד כבשים בני־שנה שבעה תמימם: ושלשה עשרנים סלת מנחה בלולה בשמן לפר האחד ושני עשרנים סלת מנחה בלולה בשמן לאיל האחד: ועשרן עשרון סלת מנחה בלולה בשמן לכבש האחד עלה ריח ניחח אשה ליהוה: ונסכיהם חצי ההין יהיה לפר ושלישת ההין לאיל ורביעת ההין לכבש יין זאת עלת חדש בחדשו
טו לחדשי השנה: ושעיר עזים אחד לחטאת ליהוה על־עלת התמיד יעשה ונסכו: ס ובחדש הראשון בארבעה עשר יום לחדש פסח ליהוה: ובחמשה עשר יום לחדש הזה חג שבעת ימים מצות יאכל: ביום הראשון מקרא־קדש כל־מלאכת עבדה לא תעשו: והקרבתם אשה עלה ליהוה פרים בני־בקר שנים ואיל אחד ושבעה כבשים בני
כ שנה תמימם יהיו לכם: ומנחתם סלת בלולה בשמן שלשה עשרנים לפר ושני עשרנים לאיל תעשו:

תרגום

ית־אימרא חד תעביד בצפרא וית אמרא תנינא תעביד בין שמשיא: וחד מן־עשרא בתלת־סאין סולתא למנחתא דפילא במשח כתישא רבעות הינא: עלתא תדירא דאתעבידא בטורא דסיני לאתקבלא ברעוא קורבנא קדם־יי: ונסכיה רבעות הינא לאימרא חד בקודשא יתנסך נסוך דחמר־עתיק קדם־יי: וית אמרא תנינא תעביד בין שמשיא כמנחת צפרא וכנסכיה תעביד קורבן דמתקבל ברעוא קדם־יי: וביומא דשבתא תרין־אמרין בני־שנא שלמין ותרין עשרונין סולתא דמנחתא דפילא במשח ונסכיה: עלת שבתא דתתעביד בשבתא על־עלתא תדירא ונסכה: ובריש ירחיכון תקרבון עלתא קדם־יי תורין בני־תורי תרין ודכר חד אימרין בני־שנא שבעא שלמין: ותלתא עשרונין סולתא מנחתא דפילא במשח לתורא חד ותרין עשרונין סולתא מנחתא דפילא במשח לדיכרא חד: ועשרונא עשרונא סולתא מנחתא דפילא במשח לאמרא חד עלתא לאתקבלא ברעוא קורבנא קדם־יי: ונסכיהון פלגות הינא יהי לתורא ותלתות הינא לדיכרא ורבעות הינא לאמרא חמרא דא עלת ריש־ירחא באתחדתותיה כן לכל־רישי ירחי שתא: וצפיר בר־עיזי חד לחטאתא קדם־יי על־עלתא תדירא יתעביד ונסכיה: ובירחא קדמאה בארבעת עשרא יומא לירחא פסחא קדם־יי: ובחמישת עשרא יומא לירחא הדין חגא שבעא יומין פטיר יתאכיל: ביומא קדמאה מערע קדיש כל־עיבידת פולחן לא תעבדון: ותקרבון קורבנא עלתא קדם־יי תורין בני־תורי תרין ודכר חד ושבעא אמרין בני שנא שלמין יהון לכון: ומנחתהון סולתא דפילא במשח תלתא עשרונין לתורא ותרין עשרונין לדיכרא תעבדון:

רש״י

את הכבש אחד · אף על פי שכבר נאמר בפרשת ואתה תצוה וזה אשר תעשה וגומר היא היתה אזהרה לימי המלואים וכאן צווה לדורות: סלת למנחה · מנחת נסכים: העשויה בהר סיני · כאותן שנעשו בימי המלואים · דבר אחר העשויה בהר סיני היקש עולת תמיד לעולת הר סיני אותה שנתקרבה לפני מתן תורה שכתוב בה ויגש באגנות תלמד שטעונה כלי: ונסכו · יין: בקדש הסך · על המזבח יתנסכו: נסך שכר · יין המשכר פרט ליין מגתו: ריח ניחוח · נחת רוח לפני שאמרתי ונעשה רצוני: ה עולת שבת בשבתו · ולא עולת שבת בשבת אחרת הרי שלא הקריב בשבת זו שומע אני יקריב שתים לשבת הבאה ת״ל בשבתו מגיד שאם עבר יומו בטל קרבנו: על עולת התמיד · אלו מוספין לבד אותן שני כבשי׳ של עולת התמיד ומגיד שאין קרבין אלא בין שני התמידין וכן בכל מוספין נאמר על עולת התמיד לתלמוד זה: ושלשה עשרונים · כמשפט נסכי פר שכן הן קצובין בפרש׳ נסכי׳: זאת עולת חדש בחדשו · שאם עבר יומו בטל קרבנו ושוב אין לו תשלומין: ושעיר עזים וגו׳ · כל שעירי המוספין באין לכפר על טומאת מקדש וקדשיו הכל כמו שמפורש במסכת שבועו׳ ונשתנ׳ שעיר ראש חדש שנאמר בו ליי׳ תלמודו ללמדך שמכפר על שאין בו ידיעה לא בתחלה ולא בסוף שאין מכיר בחטא אלא הקדוש ב״ה בלבד ושאר השעירי׳ למדין ממנו ומדרשו באגד׳ אמר הקב״ה הביאו כפרה עלי על שמעטתי את הירח: על עולת התמיד · יעשה כל הקרבן הזה: ונסכו · אין ונסכו מוסב על השעיר שאין נסכים לחטאת: כל מלאכת עבודה · אפי׳ מלאכה הצריכה לכם כגון דבר האבד המותר בחולו של מועד אסור ביום טוב: פרים · כנגד אברהם · אלים · כנגד יצחק: כבשים · כנגד יעקב והכבשים הפריד יעקב ביסודו של ר׳ משה ראיתי זאת: כאלה

אבן עזרא

את הכבש אחד · א״ר משה הכהן הספרדי כי הוא דרך קלה והטעם את הכבש כבש אחד ועל דעתי שאות ה״א מוסף עצמו ואחר עמו וכבר הראיתיך רבים כן: העשויה בהר סיני · הטעם כאשר עשיתם בהר סיני גם זה אות שלא העלו עולות במדב׳ אחר נסעם מסיני כאשר פירשתי בראיות גמורות: הסך נסך שכר · כו״ן השורש מובלע בש״מך ומן הפי׳ נסמוך על דברי הקדמונים ז״ל: בשבתו · שב א׳ יו׳ השבת אף על פי שנמצא כל שומר שבת מחללו והטעם כל שבת ושבת כמו יום ביומו: על עולת התמיד · הטעם אחרי התמיד שישים עליה עול׳ שבת: ובראשי חדשיכם · אמר ר׳ משה הכהן הספרדי ג״ע שפירושו חדש ניסן כי כן כתוב ראשון הוא לכם ואחר כן אמר זאת עולת חדש בחדשו שיעשו כן בכל חדש על כן הוסיף לחדשי השנה ופירושו נכון הוא ואע״פ שיש לטעון על יו״ד ובראשי חדשיכם רק בעבור שמלאכו הנה חדש מחר ישר דבורו: בחדשו · במו שבת בשבתו ולא יתכן בו על דרך הפשט פי׳ אחר כי אין בפסו׳ זכר לירח ועוד כי לא מלאכו זאת המלה כי אם מהבנין הכבד הדגוש והנה הד״לת רפה: ושעי׳ עזים אחד לחטאת ליי׳ · כמו אשר עלה עליו הגורל ליי׳ ועשהו חטאת ודע כי הטאת עם למ״ד בלשון הקדש אין החטאת דבק כי אם בחוטא הלא תרא וחטאתי לאבי והנה זה הפך הדרש רק יש לו סוד: בארבעה עשר יו׳ לחדש · ולא הזכיר בין הערבים גם זה חזוק למעתיקי׳ אע״פ שאין להם צורך: ושעיר

בעל הטורים

כל עולה הכתוב במועדו כלם חסרים · חוץ מעולת העצרת שהוא מלא · ומה שנשפט בכיון ניתנ׳ בו תורה: בכל המועדות נאמר חג חוץ משבועות · כי פעמי׳ נדחה אם הוא בשבת · לבית כאחר יום שבות למחר · אבל בפסח וסכות יבוא בתוכו של מועד · אבל שבועות הטל מזן שלא אינו בחג: בכולם נאמר לחטאת חוץ מעצרת · בשביל שנתנה בו תורה שמכפרת על לומדיה: בי״ה כתי׳ ושעיר עזים א׳ חטאת ולא נאמר לכפר לפי שי״ה דבפר ברא השנה כתי׳ ועשיתם עולה לריח ניחוח ליי׳ וכו׳ · לומר יעשו תשובה ואני מעלה עליכ׳ כאלו הקרבתם כל הקרבנות · ובפסיקתא דורש כאלו נעשו בריה חדשה: פרשת

מ״ע ספורנו

עולת תמיד העשויה בהר סיני · קודם העגל שלא היתה צריכה נסכי׳: כמנח׳ הבקר וכנסכו תעש׳ אשה ריח ניחוח · אף על פי שכבר עשית בו ביום עולת הבקר כמו זאת השנית לגמרי בכל מקום תהיה גם השנית ריח ניחוח: ובראשי חדשיכם · הנה יום ראש חדש היה מנהג לישראל שיהיה יום קדש בכל מה כמו שהעיד באמרו אשר נסתרת שם ביום המעשה וזה יורה שלא היה יום ראש חדש אצלם יום מעשה ולכן ייחס אותו לישראל באמרו ראשי חדשיכם ולא כן כתב במועדים שלא כתב בשבת שבתכם ולא ביום בכוריכם ולא ביום שבועותיכם וטעם מנהגם זה היה כי אמנם הגלות ישראל בעולם הזה היא כנגד מה דומה לענין הירח אשר אין לה בעצמה אור כלל זולתי מה שתקבל מזולתה וזה שאף על פי שקודם לעגל היה חרות על הלוחות [illegible]

חזקוני

את הכבש אחד · פרש״י אע״פ שכבר נאמר בפרשת ואתה תצוה היא היתה אזהרה לימי המלואים וכאן צווה לדורות וא״ת הרי התם בפ׳ תצוה כתיב כבדיא לדורותיכם אלא י״ל דמיעוט דורות שנים ולא יותר ולכך צריך האי קרא דכתיב ביה בו דמשמע ויהיו מיד מכאן ולדורות: ועשירית האיפה סלת · מה סלת האמורה במלואי׳ של קטין אף כל סלת האמורה בתורה של קטין: בשמן כתית · הוא כתוש במדוכה ושומטין אותו בידים ואין טוחנין אותו כדי שלא יטמנו בו השמרים: רביעית ההין · ג׳ לוגין: עולת תמיד העשויה בהר סיני · מאחר שהקרבתם אותו בסיני כדכתיב וישלח את נערי בני ישרא׳ ויעלו עולות אינני רוצה שתבטל לעולם: ונסכו · קאי אנסכי יין ואנסכי מנחה דתמיד הבקר: וביום השבת · בכל הקרבנות כתיב ביה הקרבה או עשייה ובשבת קאי׳ וכאסרה בה מלאכה מפני כבוד׳ לא נאמר בקרבנותי׳ הקרבה ועשייה באילו אין מלאכה נעשית בהם: שני כבשים · לא הטריח הקב״ה במוסף של שבת יותר מדאי · אלא המוסף [illegible]

רלב״ג

התועלת הראשון הוא במצות והוא מה שצותה [illegible]

[illegible]

את הכבש אחד ל׳ וחד את הכבש האחד דוגמה שמות: עולת תמיד ד׳ וסימ׳ נמסר בסדר תצוה: לריח י״ו וסי׳ נמסר בסדר ויקרא: ואת הכבש ד׳ וסי׳ ואת הכבש האחד תעשה ב׳ בפסוק · את הכבש האחד תעשה בבקר · ואת הכבש השני תעש׳ בין הערבים: שבעת ד׳ פתחין וסי׳ נמסר בסדר בהר סיני: ושני עשרונים ג׳ וסי׳ החדש · פסח · הבכורים · ושארא שני עשרני׳: שבת בשבתו ב׳ וסי׳ עולת שבת: והיה מדי חדש: ובראשי ב׳ וסי׳ וביום שמחתכם ובמועדיכם · ובראשי חדשיכם: ועשרון עשרון ב׳ סלת מנחה · לכבש האחד: ועשרון ה׳ ג׳ חס׳ וב׳ מלאי׳ וסי׳ נמסר בסדר תצוה: ושלישת ההין ד׳ כתיב כן חס׳ [illegible]

[illegible]

אבן עזרא

ושעיר חטאת · כמו שעיר עזים והוא דרך קצרה והנה לא הזכיר עולה בשבעת ימי הפסח כאשר לא הזכיר עולת התנופה ואנו צריכין לקבלה כי פסוק שבת בשבתו אמר על עולת התמיד: בהקריבכם מנחה חדשה · לחם התנופה הוא העקר ועמו שבעה כבשים ופר בן בקר ואילים שנים ושני כבשי שלמים והעולה הנזכרת בפרשה הזאת היא חובת היום והעד על דבריהם כי לא באר בשבת ובמועד דבר כלל רק הזכיר בחג המצות וסכות ויום העשור והקרבתם אשה ליי׳ ולא אמר כמה המספר וכן ביום תרועה ולא הזכי׳ עולת חדש ועולת התמיד ומנחתה היא העולה הראשונה: יום תרועה · מצוה להריע כי אילו היה זה הדבור על עול׳ היום למה לא הזכיר בשאר המועדים ועוד כי על העולות צוה לתקוע ולא להריע · פר בן בקר אחד · של צבור וכן איל אח׳ ואינם פר כהן גדול והאיל שלו ולפי דעתי כי האיל הנזכ׳ בפרש׳ אחרי מות שלקח מן העם איננו זה כי על אילו ואיל העם נאמר ועשה את עולתו ואת עול׳ העם והעד שיש תוספת שבע׳ כבשים זה שעיר עזים אחד לחטא׳ איננו משעיר הגורלות על כן כתוב מלבד חטאת הכפורי׳ הנכתבת בפרשת אחרי מות: עצרת

מ״ע ספורנו

בשבועותיכם · בשביל שבועו׳ חקות קציר ששמרתי לכם הטעם הבית נתינת בשבועותיכם כטעם כנפש יכפר · בדם שהאל · כלאם נשברו: עצרת

אמרי נועם

ועשיתם בכולם נאמר והקרבתם ובראש השנה ועשיתם רמז שבתשרי נברא העולם בשבועות אין כתיב זמן כו׳ בסיון שמו שבועות כמו שכתב בשאר המועדים לפי שנברו על מה שדבר להם ביום מתן תורה וזכו למצות יה״כ שבו נתנו לוחות שניות וי״כ נגד שבועות ולא בטל חג השבועות לפי שמעלין בקודש ולא מורידין:

עשרון עשרון תעשה לכבש האחד
לשבעת הכבשים: ושעיר חטאת
אחד לכפר עליכם: מלבד עלת
הבקר אשר לעלת התמיד תעשו
את־אלה: כאלה תעשו ליום שבעת
ימים לחם אשה ריח־ניחח ליהוה על־
עולת התמיד יעשה ונסכו: וביום כה
השביעי מקרא־קדש יהיה לכם כל־
מלאכת עבדה לא תעשו: ס
וביום הבכורים בהקריבכם מנחה
חדשה ליהוה בשבעתיכם מקרא־
קדש יהיה לכם כל־מלאכת עבדה
לא תעשו: והקרבתם עולה לריח
ניחח ליהוה פרים בני־בקר שנים
איל אחד שבעה כבשים בני שנה:
ס ומנחתם סלת בלולה
בשמן שלשה עשרנים לפר האחד
שני עשרנים לאיל האחד: עשרון
עשרון לכבש האחד לשבעת
הכבשים: שעיר עזים אחד לכפר ל
עליכם: מלבד עלת התמיד ומנחתו
תעשו תמימם יהיו־לכם ונסכיהם:
פ ובחדש השביעי באחד א
לחדש מקרא־קדש יהיה לכם כל־
מלאכת עבדה לא תעשו יום תרועה
יהיה לכם: ועשיתם עלה לריח ניחח
ליהוה פר בן־בקר אחד איל אחד
כבשים בני־שנה שבעה תמימם:
ומנחתם סלת בלולה בשמן שלשה
עשרנים לפר שני עשרנים לאיל:
ועשרון אחד לכבש האחד לשבעת
הכבשים: ושעיר־עזים אחד חטאת ה
לכפר עליכם: מלבד עלת החדש
ומנחתה ועלת התמיד ומנחתה
ונסכיהם כמשפטם לריח ניחח אשה
ליהוה: ס
ובעשור לחדש השביעי הזה מקרא־
קדש יהיה לכם ועניתם את־
נפשתיכם כל־מלאכה לא תעשו:
והקרבתם

עשרונא עשרונא תעביד לאמרא
חד כן לשבעא אמרין: וצפירא
דחטאתא חד לכפרא עליכון: בר
מעלת צפרא דהיא עלת תדירא
תעבדון ית־אילין: כאילין תעבדון
ליומא שבעא יומין לחים קורבן
דמתקבל ברעוא קדם יי על־עלתא
תדירא יתעביד ונסכיה: וביומא
שביעאה מערע קדיש יהי לכון כל־
עיבידת פולחן לא תעבדון: וביומא
דבכוריא בקרוביכון מנחתא חדתא
קדם יי בעצרתיכון מערע קדיש יהי
לכון כל־עיבידת פולחן לא תעבדון:
ותקרבון עלתא לאתקבלא ברעוא
קדם יי תורין בני־תורי תרין ודכר
חד שבעא אמרין בני־שנא:
ומנחתהון סולתא דפילא במשח
תלתא עשרונין לתורא חד תרין
עשרונין לדיכרא חד: עשרונא
עשרונא לאמרא חד לשבעא אמרין:
צפיר בר־עיזין חד לכפרא עליכון:
בר מעלת תדירא ומנחתיה תעבדון
שלמין יהון לכון ונסכיהון: ובירחא
שביעאה בחד לירחא מערע קדיש
יהא לכון כל־עיבידת פולחן לא
תעבדון יום יבבא יהא לכון: ותעבדון
עלתא לאתקבלא ברעוא קדם יי תור
בר־תורי חד דכר חד אמרין בני־שנא
שבעא שלמין: ומנחתהון סולתא
דפילא במשח תלתא עשרונין
לתורא תרין עשרונין לדיכרא:
ועשרונא חד לאמרא חד לשבעא
אמרין: וצפיר בר־עיזי חד חטאתא
לכפרא עליכון: בר מעלת ירחא
ומנחתה ועלת תדירא ומנחתה
ונסכיהון כדחזי להון לאתקבלא
ברעוא קורבנא קדם יי: ובעשרא
לירחא שביעאה הדין מערע קדיש
יהי לכון ותענון ית־נפשתיכון כל־
עיבידתא לא תעבדון: ותקרבון

בשבעתיכם י״א מלין בטעמא פי׳ האתנחתא לא ישרתנה כי אם מונח במי״א מקומות ישישתר׳ מאיילא ומי׳ ויצ׳נח · בשבעתיכ׳ דפנחס דוביום הבכורים · ובאת שמה · קפדה בא · אם ארץ מאפליה: ובאו שמה · ותאמרנה לה · וישבו בה ויבנו לה מקדש ומזון לכלא בה · וחברו · לא פנים להם קרא הגלגל: החדש לחטאת ליי׳ ושארא חטאת · בכורי׳ וכפורי׳ שעי׳ וכלם ושעיר הפסח ושעי׳ הטא׳ אחד · בכורים שעיר עזים אחד׳ תרועה וכפורי׳ שעיר עזים אחד הטאת · תרועה וכפורי׳ ומנחתה ונסכיהם · פסח ובכורי׳ ותרועה לכפר וכלם מלבד: עול׳ ל׳ מלא כתור׳ והוא דין דבכורי׳ · יהושע כלם הס׳ וסי׳ נמסר בסדר נשא ושם נמס׳ כל המלאי׳ דעולו׳ דכל קריי׳ ב״מ יחזקאל וד״ה: פסח מלבד עלת הבקר · תרועה מלב׳ עולת החדש · מלבד חטאת הכפרים · וכלם מלבד עלרת התמיד: החדש והפסח ואיל אח׳ ושני עשרני׳ וכלם איל אחד שני עשרנים · החדש ובכורי׳ ויום טוב הראשון של חג לפר האחד לאיל האחד · פסח לפר לאיל תעשו · כפורים לפר לאי׳ האח׳ תרועה לפר לאיל · תרועה ועשיתם עלה וכלם והקרבת׳ עלה · פסח אשה ליי׳ עלה:

רשי

כאלה תעשו · שלא יהו פוחתין והולכין כפרי החג: וביו׳ הבכורי׳ חג השבועות קרוי בכורי קציר חטים על שם שתי הלחם שהם ראשונים למנחת חטים הבא׳ מן החדש: תמימים יהיו לכם ונסכיהם · אף הנסכים יהיו תמימים למדו רבותינו מכאן שהיין שהעלה קמחין פסול לנסכים: מלבד עולת החדש · מוספי ראש חדש שהוא ביו״ר ה׳: מלבד

חזקוני

באלה תעשו ליום שבעת ימים · למעלה בפורש כהנים בפרשת אמור דמשתעי בעניני השנה כמו שפירש׳ לכך מזכיר הרגלים והשבועות הרגילות לבא כאן לפיכך הוזכיר הקרבנות הבאים בגלל העומר ושתי הלחם אבל כאן לא הזכיר רק הקרבנות הבאים של היום: ונסכו · קאי אלחם אשר דסליק מיניה והוא נסכי יין ונסכי מנחה: וביום הבכורים · על שם שמשם והלאה מביאין בכורי אדמה קורהו יום הבכורים לא פי׳ הכתו׳ באיזה חדש וכמה בו וכבר פי׳ הטעם בפר׳ אמור: בשבועותיכם · מתורגם בעצרתיכון מכאן אנו קורין לחג שבועות עצרת: שעיר עזים א׳ · אבן הזה בסוף מסכ׳ ר״ה דבני מערבא ר׳ משרשיא אומר בשם ר׳ אחא בכל הקרבנות כתיב חטאת ובעצרת אין כתיב חטאת אמר להן הקב״ה לישראל כיון שקבלתם עליכם עול תורתי מעל׳ אני עליכם כאילו לא חטאת׳ מימיכם: מלבד עולת התמיד · וא״ת ואמאי לא כתי׳ מלב׳ שתי הלחם ושבעה כבשים ופר ושני אלים ושעיר ושבעה כבשים הבאים עמהם כמו שכתוב מלבד עולת הקדש ומנחתה וגו׳ מלבד חטאת הכפורים ועולת התמיד אלא יש לומר דכתיב בהקריבכם מנחה חדשה הרי כבר הזכירה ושל המנחה הם באים ואולא צריך: ונסכיהם · קאי אנסכי יין דיום הבכורים ואנסכי יין ואנסכי מנחה דעולת התמיד: כבשי׳ בני שנה · וא״ת למ״ד בתר מנין עולם אזלינן כיצד יתקרבו כבשים · בר״ה אם נולדו קודם ר״ה כשיבא ר״ה נמשכו לבני שתי שנים דיום א׳ בשנה חשוב שנה ואבן כבש א׳ בן שנתו דוקא בעינן בדתנן במסכת פרה כבשים בני שנה ואילים בני שתים וכולם מיום ליום אלא י״ל דלדידיה אשכחן ליה כגון שסמיכי שלה׳ אל כר״ה ואע״פ שנולדו קודם ר״ה אינן נחשבין באותו פרק לבני שנה שעדיין לא נראו להתקרב ר״ה כדכתיב ומיום השמיני והלאה ירצה לקרבן: מלבד עולת החדש · וא״ת אמאי לא אמר ומלבד חטאת החדש אלא י״ל כל העולות כפרתן על עשה ועל לא תעשה שניתק לעשה ולכך הוכירם זו על זו אבל חטא׳ ר״ח וחטאת ר״ה אין כפרתן שוה כיצד של ר״ח מכפר על שאין בו ידיעה לא בתחלה ולא בסוף כמו שפירשו רבותי׳ מדכתיב ביה ליי׳ אבל של ר״ה מכפר על שאין בה ידיע׳ בתחלה ויש בה ידיע׳ בסוף ולכך לא הוכירם זו על זו: ונסכיהם · קאי אנסכי יין דר״ה ואנסכי יין ואנסכי מנח׳ דעולת החדש ודעול׳ התמיד: ובעשור לחדש השביעי הזה · לאותו חדש שקורין לו עכשו שביעי דהיינו תשרי ולא לאותו כבר שביעי דהיינו ניסן כדכתיב במלכים בירח האיתנים בחג ומתרגם יונתן ירחא דעתיקיא קרי ליה ירחא קדמאה וכען הוא ירחא שביעאה: שעיר

רלבג

וכן הענין במועדי׳ אלא שהם יעידו על מציאות הצור׳ הראשונה כמו שביארנו במה שקדם ונאמר כי הוא מבוא׳ כי בצד מה תהי׳ הצור׳ השביעי במדרג׳ הוא ה׳ ית׳ והם צורו׳ היסודו׳ ואחריה צורת הדומם ואחריה צורת הצומח ואחרי׳ צורת המרגיש ואחרי׳ צורת המדבר ואחריה צורת השכלים הנפרדי׳ העלולי׳ והשביעית הו׳ האלוה ית׳ ובצד אחר יותר נורר ההדרגות כאלו תהיה הצורה השמיני היא ה׳ ית׳ וזה שכבר תהיה הצורה הששית מניעי הגלגלי׳ שכל אחד מהם ישיג באופן מה חלק מנימוס הנמצאות וסדרי׳ ויושרם כמו שביארנו בה׳ ממ״י והצור׳ השביעי׳ השכל הנאצ׳ מהנבדלי׳ השמימיי׳ והוא בצד מה משיג כללות נימוס הנמצאו׳ השפלות ויש לו השג׳ מה בעליונות כמו שביארנו בה׳ ממ״י ובצד אחר יותר נורר המדרגות האלו תהיה הצורה התשיעי׳ הוא ה׳ ית׳ וזה שכבר תהיה הצורה הששית מניעי גלגלי כוכבי לכת והצורה השביעית הו׳ המניע׳ לערבות כי הוא עליון ומאחד על אלו המניעי׳ ובאופן מה תקיף השגתו בהשגות כלם כמו שביארנו בחמישי ממ״י אלא שהשגת השכל הפועל בנימוס מה שיתחייב מכל אלו המניעים היא יותר שלמה מהשגת זה המניע כמו שביארנו שם והכל מצד אחר ימשכו בו אלו המניעי׳ הנבדלים והוא יותר מיוחד מהקודם שיהיה ה׳ ית׳ הוא העשירי ויהיו ז׳ מניעים לז׳ כוכבי לכ׳ והשמיני מניע׳ גלגל הכוכבי׳ הקיימי׳ והתשיעי הוא השכל הפועל והעשירי הוא השם ית׳ ובצד אחר יותר נורר מזה הקודם יהיה השם ית׳ הוא התשיעי כשימנו כל מניעי הגלגלים הראשיי׳ והמסדרי׳ להם וכבר ביארנו שהענין הוא כן במופת שאין ספק באמתתו בה׳ ממ״י ושם התבא׳ כי לכל אחד מכוכבי לכת גלגל אחד יניעהו התנועה היומית וגלגל אחר מיוחד יניעהו התנועה המתאחרת וזה ממה שזכרנו אותו על דרך ההצע׳ לבא׳ ממנו סבת כל הנוכל באלו המוספין ונאמר שהנראה לנו במוסף שב׳ שנכפלו בו העולו׳ הקרבו׳ בכל יום הוא מפני מה שיעור ענין קדושת היום השביעי על מציאות הש״י והשגה בו מצד מה שנעמוד על זאת המדרגה השביעית מהצורות שהיא הש״י ככלל לעבודת הש״י להעמידנו על זאת הפנה ולפי שמזה הצד נכפלה ההכנה להגעת הנבואה לכהן הוכנו בו עוד מהעולות שנים להעיר על מה שראוי שתכפל ההשגה וההכנה ביום זה להתיחדו לעבודת הש״י ולזה ראוי שישלם בו יותר התבודדות השכל מבין שאר הכוחות הנפשיות ולהתמיד יותר זה ההתבודדות כדי שישלם ביום הזה וזה שכיון בו וכפלו אלו העולות ואולם מוסף ראש חדש היה ביום ההוא אשר בו חדוש ראיית הלבנה כי חדושו יורה על תנועת הגרמים השמימיים בעצמם כי זה מורה שאין השמים קיימים והארץ מתנועעת התנועה היומית כמו שחשבו אנשי׳ וזה שאם היה הדבר כן היה הירח מתמיד במרחק אחד מהשמש ואנחנו רואים הפך זה כי בכל חדש תמצא הירח השמש פעם אחת ואחר תרחק ממנו מעט מעט עוד תשוב להתקרב אליו מעט מעט וכן הענין באור הירח שהוא מוסיף תחלה מעט מעט עוד יחסר אורה מעט מעט עד שיעדר ואחר ישוב להראות ולזו הוא חדוש הלבנה וזה ממה שיחייב בהכרח שיהיו השמי׳ מתנועעי׳ ולפי שהוא מבואר שיחוייב בכל מתנועע שיהיה לו מניע הנה יתחייב שיהיה לגרמי׳ השמימיים מניע ולזה נעמוד על מציאות הצורות הנבדלות ולפי שכאשר יעוין בהם בזה האופן ימצאו בהכרח שבעה מניעים לכוכבי לכת ומניע אחד לגלגל ערבות ושכל אחד כמו משותף ושופע מכלם והוא השכל הפועל והשכל אשר הוא ההתחלה הראשונה לכל הנמצאות הנה שם מספר העולות עשר להעמיד על מציאות ההתחלה הראשונה שלא יטעה אחד כשיחשב כי המניע לגלגל ערבות הוא הש״י כמו שחשבו זה קצת גדולי הפילוסופים כי אין הענין כן כמו שביארנו במה שאין ספק בו באמתתו בה׳ ממ״י ולזה היו שם שבעה כבשים להעיר על מניעי גלגלי שבעה כוכבי לכת ואיל אחד שהוא יותר שלם מהכבש להעיר על מניע גלגל ערבות שהוא יותר נכבד מאד ממניעי׳ שבעה כוכבי לכת והיו שם שני פרים להעיר על מציאות השכל הפועל ומציאות הש״י ואע״פ שהם מתחלפי המדרגה מאד לאין שיעור הנה מפני קצת שיתוף שיתדמה ביניהם שתפם והנה השתוף ההוא הוא כי אצל השכל הפועל ימצא הנימוס המושכל לכל הנמצאות השפלות וכן הענין בשם ית׳ אלא שאצלו ימצא הנימוס המושכל לכל הנמצאות במוחלט כמו שביארנו בה׳ ממ״י ומצד השתוף הזה טעה אלישע אחר וחשב שיהיה השכל הפועל הוא השם ית׳ וזהו אמרם ז״ל מטטרון חזא ששמו כשם רבו ולהסיר זאת הטעות סדרה התורה בזה המוסף ב׳ פרים להעמידו על מציאות הסבה הראשונה והנה לבאר ההבדל בין השם ית׳ ובין השכל הפועל תמצא בקצת המקומות שלא שם בו כי אם פר אחד להעיר על מציאות הש״י ושם בו ב׳ אלים להעיר על מניע ערבות ועל השכל הפועל מצד שתוף מה ביניהם כי מניע ערבות אצלו ציור כולל הרבה מציורי מניעי כוכבי לכת כמו שביארנו בה׳ ממ״י ולזה היה אצלו מציור נימוס הנמצאות השפלות וסדר׳ ויושר׳ קרוב למה שימצא מזה לשכל הפועל ולפי שהמכוון בשומא׳ את הוא להעמיד על מציאות הצורה הנה מן הראוי היה שיהיה נכלל בזה

זה

מלבד חטאת הכפורים · שעיר הנעשה בפנים האמור באחרי מות שגם הוא חטאת : ועולת התמיד · ומלבד עולת התמיד תעשו עולות הללו : ונסכיהם · מוסב על המוספין הכתובים ועל תעשו והוא לשון צווי · מלבד עולת התמיד ומנחתה תעשו את אלה ונסכיהם וכן כל נסכיהם האמורי' בכל המועדות חוץ משל קרבנות החג שכל ונסכ' ונסכיהם ונסכיה שבהם מוסבים על התמיד ואינן לשון צווי שהרי נסכיהם של מוספים כתובין לעצמן בכל יום ויום · ומנחתם ונסכיהם לפרים · פרי החג שבעים הם כנגד שבעים אומות ומתמעטים והולכים סימן כלייה להם ובימי המקדש היו מגינין עליהן מן היסורין : ולכבשים · כנגד ישראל שנקראו שה פזורה והם קבועים ומניינם תשעים ושמונה לכלו' מהם תשעים ושמונ' קללות שבמשנה תורה בשני נאמר ונסכיהם על שני תמידי היום ולא שנה הלשון אלא לידרש כמו שאמרו רז"ל בשני ונסכיה' בששי ונסכיה בשביעי כמשפטם מ"ם יו"ד מ"ם הרי כאן מים רמז לנסוך המים מן התורה בחג :

עלרת

והקרבתם עלה ליהוה ריח ניחח פר
בן בקר אחד איל אחד כבשים בני
שנה שבעה תמימם יהיו לכם:
ומנחתם סלת בלולה בשמן שלשה
עשרנים לפר שני עשרנים לאיל
האחד: עשרון עשרון לכבש האחד
לשבעת הכבשים: שעיר עזים
אחד חטאת מלבד חטאת הכפרים
ועלת התמיד ומנחתה ונסכיהם:
ס ובחמשה עשר יום
לחדש השביעי מקרא קדש יהיה
לכם כל מלאכת עבדה לא תעשו
וחגתם חג ליהוה שבעת ימים:
והקרבתם עלה אשה ריח ניחח
ליהוה פרים בני בקר שלשה עשר
אילם שנים כבשים בני שנה
ארבעה עשר תמימם יהיו: ומנחתם
סלת בלולה בשמן שלשה עשרנים
לפר האחד לשלשה עשר פרים שני
עשרנים לאיל האחד לשני האילם:
טו. ועשרון עשרון לכבש האחד
לארבעה עשר כבשים: ושעיר
עזים אחד חטאת מלבד עלת התמיד
מנחתה ונסכה: ס
וביום השני פרים בני בקר שנים
עשר אילם שנים כבשים בני
שנה ארבעה עשר תמימם: ומנחתם
ונסכיהם לפרים לאילם ולכבשים
במספרם כמשפט: ושעיר עזים
אחד חטאת מלבד עלת התמיד
ומנחתה ונסכיהם: ס
כ וביום השלישי פרים עשתי עשר
אילם שנים כבשים בני שנה
ארבעה עשר תמימם: ומנחתם
ונסכיהם לפרים לאילם ולכבשים
במספרם כמשפט: ושעיר חטאת
אחד מלבד עלת התמיד ומנחתה
ונסכה: ס וביום
הרביעי פרים עשרה אילם שנים
כבשים בני שנה ארבעה עשר
תמימם: מנחתם ונסכיהם לפרים
לאילם ולכבשים במספרם כמשפט:
ושעיר

ותקרבון עלתא קדם יי לאתקבלא ברעוא תור בר תורי חד דכר חד אמרין בני שנא שבעא שלמין יהון לכון: ומנחתהון סולתא דפילא במשח תלתא עשרונין לתורא תרין עשרונין לדיכרא חד: עשרונא עשרונא לאימרא חד כן לשבעא אמרין: צפיר בר עיזין חד חטאתא בר מחטאת דכפוריא ועלת תדירא ומנחתה ונסכיהון: ובחמשת עשרא יומא לירחא שביעאה מערע קדיש יהי לכון כל עיבידת פולחן לא תעבדון ותחגון חגא קדם יי שבעא יומין: ותקרבון עלתא קורבן דמתקבל ברעוא קדם יי תורין בני תורי תלת עשר דכרין תרין אמרין בני שנא ארבעה עשר שלמין יהון: ומנחתהון סולתא דפילא במשח תלתא עשרונין לתורא חד לתלתא עשר תורין תרין עשרונין לדיכרא חד לתרין דכרין: ועשרונא עשרונא לאמרא חד לארבעה עשר אמרין: וצפיר בר עיזין חד חטאתא בר מעלת תדירא מנחתה ונסכה: וביומא תנינא תורין בני תורי תרי עשר דיכרין תרין אמרין בני שנא ארבעא עשר שלמין: ומנחתהון ונסכיהון לתורין לדכרין ולאמרין במנינהון כדחזי: וצפיר בר עיזין חד חטאתא בר מעלת תדירא ומנחתה ונסכיהון: וביומא תליתאה תורין חד עשר דכרין תרין אמרין בני שנא ארבעא עשר שלמין: ומנחתהון ונסכיהון לתורין לדיכרין ולאימרין במניניהון כד חזי: וצפירא דחטאתא חד בר מעלת תדירא ומנחתה ונסכה: וביומא רביעאה תורין עשרא דיכרין תרין אמרין בני שנא ארבעא עשר שלמין: מנחתהון ונסכיהון לתורין לדיכרין ולאמרין במניניהון כד חזי: וצפיר

מסרה

חטאת ז' פתחין וסי' נמסר בסוף סדר תצוה · וכל תרי עשר דכור' פתחין במ"א קמץ רתם המרכב' לרכש: ובחמש עשר יום ג' ר"פ חג המצות · וחברו · וחגתם אתו: בכורים ותרועה עלה לריח ניחח ליי' · בפרים עלה ליי' ריח ניחח · יום טוב ראשון של חג עלה אשה ריח ניחח ליי' · החד' ופס' ובכורי' פרי' בני בקר שני' · תרועה וכפורים פר בן בקר אחד · יום טוב הראשון של חג פרים בני בקר שלשה עשר · ויו' טוב האחרון של חג פר אחד · פסח ובכורים ושבעה כבשים · ולא דק · וכלם כבשים שבעה · פסח וכפורים תמימם יהיו לכם · יום טוב הראשון של חג תמימם יהיו ס"פ · תרועה ויום טוב של חג האחרון תמימם · בכורים בני שנה · החדש ותרועה · ויום טוב הראשון של הג ועשרון וכלם עשרון · תרועה ועשרון אחד וכלם משנים · פס' עשרון עשרון תעשה · יום טוב הראשון של חג לארבעה עשר וכלם לשבעת · ראשון רביעי ששי שביעי מנחת' וסימ אדו"ז מנחתה · רביעי שמיני מנחתם וסי' ד"ח מנחת' · ראשון שני רביעי ושעיר עזים וסימ' אב"ד עזים · שני ונסכיה' · ששי ונסכיה שביעי כמשפטם וסי' בו"ז מים : מכאן סמכו חכמים במסכת תענית רמז לנים' המים מן התורה :

חזקוני

שעיר עזים א' חטאת לא הוצרך לכתו' לכפר עליכם שהרי היום יום נמר כפרה: מלבד חטאת הכיפורים · פר"שי שעיר הנעשה בפני' האמור בפרשת אחרי מות שגם הוא חטאת וא"ל לא נקט ליה הכא בפרשת קרבנות הבאים משל צבור ופר הנעשה בפנים והוא פרו של אהרן אינו בא משל צבור אלא משל אהרן: ונסכיהם · קאי אנסכי יין דיום הכפורים ואנסכי יין ואנסכי מנחה דעולת התמיד: פרים בני בקר שלשה עשר כבשים בני שנה ארבעה עשר · ימי בסוכות תוספת שמחה לפי שכבר אספו כל פירותיהם ותוספת מצות סוכה וד' מינין שבלולב לפיכך יש בה תוספ' מוסף: ועשרון עשרון · נקוד על ועשרון: ונסכה · קאי אנסכי יין דקב' ואנסכי מנחה דעולת התמיד: וביום השני פרים שנים עשר · פרי החג הולכים ומתמעטים לפי שכל ישראל שוהין בירושלם כל הח' ימים מה שאין כן בשאר רגלים ואם יראו שיקריבו בשוה כל השמנה ימים יהי' להם לטורח מפני היגיעה שתהיה מרובה: ונסכיהם · כל לשון נסך דשאר ימות החג קאי אנסכי יין ואנסכי מנח' ולפי שקרבנו' החג פלוקים הוכירום דבר יום ביומו מה שאין כן בפסח: וביום

רלבג

מה שיכפ' על הטומא' ולזה היו בכאן שעירי עזים לחטא' לכפר על הטומא' והוא כולל לשעירי הרגלים ג"כ ובזה ג"כ תשל' הסבה במה שנזכר במוסף הפסח כי הוא מסכים · למה שנזכר במוסף ראש חדש בשוה והנה הוא נעשה בט"ו לחדש כי אז תהיה הלבנ' בתכלית המרחק מהשמש ויהיה אור' שלם ויורה עליו' מפני זה על תנועת השמי' כמו שהורה עליו חדושה וסור אורה ולזאת הסבה ג"כ היה חג הסכות בט"ו יום לחדש והנה היו מספר ימי החג שבעה להורות מצד הימים על מציאות ה' ית' כשנעמוד מהנורה על שבע מדרגותיהם אשר השביעית הוא ה' ית' ולפי שבבחינת עצמם תהיה הראשונה ה' ית' הנה היום הראשון קדש לפי שבבחינת עמידתינו עליהם תהיה האחרונה השם ית' היה היום השביעי שבתון ואולם במוסף חג השבועות כבפלה הטעה הזאת במה שקרב על הלחם ובמוסף היום והיום בעצמו מעיד על המניע הקדומים שהוא ה' ית' ולזה היה היו' החמשי' קדש ולפי שלא יניע מספר המניעי' לזה המספר אם כניח שלא יהיה לתנועה היומית כי אם גלגל אחד ושאין לתנועה המתאחרת ג"כ כי אם גלגל את' כמו שחשבו אנשים הנה הישירתנו התורה בזה ההכפל שיש שם שבע מניעי' מסכימי' בכוכבי לכת בכל אחד מאלו התנועות ולזה היו בכאן שבעה כבשים שני פעמים וכבר בארנו בתוספת אמיתי שהענין הוא כן בה' מו"י ולפי שהי' זה להעיר על החמישי' שהוא קדש לא היה החג כי אם יום אחד ואמנם החדש השביעי הנה קדושו מורה על המדרגה השביעית שהוא קדש לפי שהוא שביעי לחדשי' ולפי שהוא ידריך בקדושת היום להעיר על שהעשירי קדש ולזה היה היום העשירי מזה החדש קדש גם כן הנה במוסף היום לא העיר במדרגת הצורו' כי אם על תשע והי' הפר מור' על השכל הפועל והאיל מורה על מניע ערבו' והכבשי' השבעה על מניעי הגרמי' השמימיי' והנ' היה היום הראשון קדש לפי שה' ית' הוא הצורה הראשונה בבחינת עצמו הצורות והיה היום העשירי קדש לפי שהשם ית' הוא הצורה המושגת לנו באחרונה והנה קדושת היו' הראשון מורה על שהעשירי קדש וט' העולות מורות על ט' הצורות הנשארות וכן הענין בקדושת היום העשירי ולזה לא היו בו כי אם ט' עולות והנה לא שם הצורה העשירית במספר העולות להורות על רוממות ה' ית' על אלו הצורות ולזאת הסבה ג"כ לא היתה שם קדושה נוספת בימי' שבין הראשון והעשירי להורות על עולם ההבדל שיש בין ה' ית' ובין אלו השכלי' העלולים ממנו ואפשר ג"כ שבאת שהתשע עולות מורות על תשע מדרגות מהצורות והתשיעי קדש באופן שזכרנו בהצעה ויהי' הפר להעיר על ה' ית' אלא שהדרך הראשון הוא היותר נכון מצד הסכמת שבעת כבשים זה לזה במשל והוא מבואר לפי מה שזכרנו מהתועלת במועדים אשר התחלתם הוא חג המצות ומעיד על התחלת התישר האדם לדעות האמיתיות ולזה ג"כ היה לחמו מצה וחג הביכורים מורה על התישרות יותר ולזה היו בו מתן תורה והיו שתי הלחם בו חמץ והחדש השביעי מעיד על תכלית ההתישרות והוא מבואר כי בהתחלת ההשגחה לא ישיג האדם מצד ההבדל בין הש' ית' ובין השכל הפועל ולזה הושמו העולות עשר בחג המצות ובחג השבועות ג"כ ואולם אחר התכלית ההשגחה יושג מצד ההבדל בזה ולזה לא הושמו העולות בראש השנה וביום הכיפורי' כי אם תשע להפלג' ההבדל הנפלא או ביןהמדרג' אשר לשם יתעלה ובין מדרגת השכלי' העלולים ממנו ולזה הושם המעיד על השם יתעלה יום קדוש והמעיד על שאר השכלים תשע עולות ולפי זאת הסבה תתוסף תמיד לא היה ההבדל חוק בין אחד לחדש השביעי ובין שאר הימים שיש בינו ובין העשירי כחוק ההבדל בין היום העשירי לחדש השביעי ובין שאר הימי' האלו וזה כי היום העשירי אסור בעשיית כל מלאכ' וכו פרישות מכל התענוגים הגופיים וזה כי כל מה שיתקדש האדם יותר יכיר יותר עוצם ההבדל בין השם יתעלה ובין שאר הצורות ולזאת הסבה היה תמצא שבחג הסכות שהיו שבעת ימים להורות על שהצורה הראשונה מאלו המדרגות השבעה מהצורות הוא קדוש הוא הש"י הושם היום הראשון קדש כי הוא הצורה הראשונה מצד עוצם מדרגת הצורות ולא השמה התורה להשים היום השביעי קדש מפני היותו מאוחר בידיעה לפי שאחר שלמות האדם באלו ההשגות יצוייר בעצם ליורו שהש"י הוא הראשון והנה היה יום אחד לחדש השביעי יום תרועה להעיר האנשים שיקיצו משנת התרדמות ויעיינו בזה עד שיעמדו על אמתת מה שכוונה התור' בזה וכן היה ביום הכפורים בשנת היובל לזאת הסבה כי קדוש היובל יעמוד על קדוש המדרגה החמשי' ועשירי' לחדש על קידוש העשירי והנה היו ארבעה עשר כבשים במוספי חג הסכות לסבה שזכרנו בעולות חג השבועות והיו שם שני אילים להורות על שנערכות ג"כ שני מניעי' האחד מניע התנועה היומית והאחד מניע התנועה המתאחרת ושהם זול' המניעי' אשר באלו התנועות לא אחד מכוכבי לכת והם יותר שלמי' מהם לסבות האחד מצד שהם משרתים בכוכבי לכת ואולם בערכות האחד מהם לאשר והשני מצד רוממת הנימוס המסוד' מערכות על הנימוס המסוד' מאח' את' מכוכבי לכת וזה כלו ממה שהתבאר באור שלם בה' מו"י ואולם הפרי' שחוברו באלו הימים היו תמיד י"ד והנה היו שם תמיד שבעה פרים והם מעידים על המניעים הראשיים והם מניעי הגלגל אשר בו כוכב כוכב מכוכבי לכת ולהעיר שהיה יותר לכבדות מהשאר היו פרי' העולות המעידים עליהן והכלל בפרי' הנשארים והימים שהיו תמיד שבעה מורים על מניעי' אחרים נעמוד עליהם מצד תנועת החלוף הנמצאת לכל אחד מהם כי זה דבר משותף לכל כוכבי לכת ר"ל שימצא להם תנועת האורך מיוחדת ותנועת חלוף תמימה בלתי מזה והנה כשנתבונן באלו החלופים בכללם נעמוד על מספר המניעים כמו שיתבאר לך מדברינו בה' מו"י והנה לחלוף עניניהם הושמו המעידים עליהם ימים ופרים ואפשר עוד שנאמר כי הפרים שנוספו בכל יום על שבעה העידו על דברים יעמידונו בצד יותר מיוחד על מספר המניעי' אשר לכוכבי לכת והנה יהיו מה שהורו עליו הששה פרים הנוספים לפי זאת ההנח' זולת מה שהורו עליו החמשה פרים הנוספי' ביום השני וזולת מה שהורו עליו הארבעה פרים הנוספים ביום השלישי וזולת מה שהורה עליו השלשה פרים הנוספי' ביום הרביעי וזולת מה שהורה עליו השני פרים הנוספים ביום החמישי וזולת מה שהורה עליו הפר הנוסף ביום הששי ר"ל מה שעיר עליו הנעשה ביום אחד מהם היה

בעל הטורים

פרשת וידבר

וידבר משה אל ראשי המטות · כמו ראשי המטות לנדרים ונדבות דכתיב לעיל לבד מנדריכם ונדבותיכם · לומר לך שראשי המטות כופין להבא הנדרי' והנדבות כדאמרינן אזהרה לבית דין שיעשוך · וכן רגלים על פי ראשי המטו' נקבעים · ועוד כשישראל בצרה ראשיהן נודרין כמו ביפתח · וכן בשרי האלפים ונקרב את קרבן יי': נדרים · בגי' רוצה · שהנודר חשוב כרוצה אם אינו משלם דנטון כדרי' הבנים מתים והחרים

מ"ע ספורנו

עצרת תהיה לכם · כמו שהתבאר בפרשת אמור:

פרשת מטות

וידבר משה אל ראשי המטות · זה הדבר אשר צוה ה' כשאמר בהר סיני ולא תשבעו בשמי לשקר וחללת · היתה הכונה האיש הנודר או נשבע לא יחל דברו כי בחללו דברו הוא מחלל את ה' אבל האשה אינה ברשו' ענתה לא תהיה מחללת אם יפר המפר: וכו'

אמרי נועם

פרשת מטות

למה נסמכה פרשת מטות לרגלים שהרגלים נעשים ע"פ ראשי המטו' · קשה למה לא התחיל בדבורו של מקום וידבר ה' אל משה וגו' איש כי ידר נדר וי"ל כבר אמר אלה תעשו לה' לבד מנדריכם וגו' כלומר במועדים הכתובים יש להם דין אחר משתם נדרים ועתה הלך משה וידבר אל ראשי המטות ל"ל דיחיד מומחה וג' הדיוט' מתירין הנדר: זה הדבר פה"ק ל"ל אכם בלשון התורה וכו' וא"ת מנא ליה הא וי"ל דכתי' ולא יחל דברו אבל אחרים מוחלין לו ומוסין דבריו מוחלין למפרע מעיקרו ואם עבר על הנדר קודם התרה אינו חייב קרבן וכאילו לא חל הנדר הואיל ועכשיו מתירין לו אבל בעל בלשון הפרה מיום ההוא שמע ומעלה ואם עברה עליו קודם לכן חייבת גם התרה משמע שמתיר הקשר והרי הוא כבראשונה שהותר והדר לתחילתו אבל הפרה משמע שהותר רק מעכשיו דבעל מיגז גייז לנדר:

ספר במדבר ל

רשי

עצרת תהיה לכם · עצורים בעשיית מלאכה · דבר אחר עצרת עכרו מללכת מלמד שטעון לינה ומדרשו באגדה לפי שכל ימות הרגל הקריבו כנגד שבעים אומות ובאין ללכת אמר להם המקום בבקשה מכם עשו לי סעודה קטנה כדי שאהנה מכם : פר אחד איל אחד · אלו כנגד ישר' התעכבו לי מעט עוד ולשון חבה הוא זה כבנים הנפטרים מאביהם והוא אומר להם קשה עלי פרידתכם עכבו עוד יום אחד משל למלך שעשה סעודה כו' כדאיתא במסכת סוטה ובמדרש ר' תנחומ' למדה תורה דרך ארץ שמי שיש לו אכסנאי יום ראשון יאכילנו פטומות למחר יאכילנו דגים למחר בשר בהמה למחר מאכילו קטנית למחר מאכילו ירק פוחת והולך כפרי החג : אלה תעשו ליי' במועדיכם · דבר הקצוב לחוב: לבד מנדריכם · אם באת לידור קרבנות ברגל מצוה היא בידכם או נדרים הן נדבות שנדרתם כל השנה הקריבום ברגל שמא יקשה לו לחזור ולעלות לירושלם ולהקרי' נדריו ונמצא עובר בבל תאחר · ויאמר משה אל בני ישראל · להפסיק הענין דברי רבי ישמעאל לפי שעד כאן דבריו של מקום ופרשת נדרי' מתחל' בדבור של משה הוצרך להפסיק תחלה ולומ' שחזר משה ואמרה פרשה זו לישראל שאם לא כן יש במשמע שלא אמר להם זו אלא בפרשת נדרי' התחיל דבריו:

חסלת פנחס בן אלעזר

ראשי המטות · חלק כבוד לנשיאים ללמדם תחלה ואחר כך לכל בני ישראל ומנין שכל הדברות כן תלמוד לומר וישובו אליו אהרן וכל הנשיאים בעדה וידב' משה אליהם ואחרי כן נגשו כל בית ישראל ומה ראה לאומרה כאן למד שהפרת נדרי' ביחיד מומחה ואם אין יחיד מומחה מפר בשלשה הדיוטות או יכול שלא אמר משה פרשה זו אלא לנשיאי' בלבד נאמר כאן זה הדבר ונאמר בשחוטי חוץ זה הדבר מה להלן נאמרה לאהרן ולבניו ולכל בני ישראל שנאמר דבר אל אהרן וגו' אף זו נאמרה לכולן : זה הדברים · משה נתנבא בכה אמר יי' כחצות הלילה והנביאים נתנבאו בכה אמר יי' מוסף עליהם · משה שנתנבא בלשון זה הדבר · דבר אחר זה הדבר מעוט הוא שהחכם בלשון התרה ובעל בלשון הפרה כלשון הכתוב כאן ואם חלפו אין מותר ואין מופר נדר

דלבג

זולת מה שיעיד עליו המעשה ביום אחד והוא מבואר כי אחר התנועות שהיו מהמכיעים הראשיים לכוכבי לכת ימצאו שם תנועות משותפות לששה לבד מכוכבי לכת והוא תנועת החלוף כי היא לכלם זולת השמש ותנועות משותפות לחמשה מהם והוא היות תנועת הרוחב בהם בלתי קיימת ברוחב אחד והכוורות והישר והעמידה כי היא לכלם זולת השמש והירח ותנועות משותפות לד' מאלו הה' הכפופי' והוא תנועת הארך המיוחדת שתהיה בגובה בסובב האחד פעם אחת ותנועות משותפות

ושעיר עזים אחד חטאת מלבד עלת כח
התמיד מנחתה ונסכה: ס
וביום החמישי פרים תשעה
אילם שנים כבשים בני שנה
ארבעה עשר תמימם: ומנחתם
ונסכיהם לפרים לאילם ולכבשים
במספרם כמשפט: ושעיר חטאת
אחד מלבד עלת התמיד ומנחתה
ונסכה: ס וביום
הששי פרים שמנה אילם שנים
כבשים בני שנה ארבעה עשר
תמימם: ומנחתם ונסכיהם לפרים ל
לאילם ולכבשים במספרם כמשפט:
ושעיר חטאת אחד מלבד עלת
התמיד מנחתה ונסכיה: ס
וביום השביעי פרים שבעה אילם
שנים כבשים בני שנה ארבעה
עשר תמימם: ומנחתם ונסכהם
לפרים לאילם ולכבשים כמספרם
כמשפטם: ושעיר חטאת אחד
מלבד עלת התמיד מנחתה ונסכה:
ס ביום השמיני לה
עצרת תהיה לכם כל מלאכת עבדה
לא תעשו: והקרבתם עלה
אשה ריח ניחח ליהוה פר אחד איל
אחד כבשים בני שנה שבעה
תמימם: מנחתם ונסכיהם לפר
לאיל ולכבשים במספרם כמשפט:
ושעיר חטאת אחד מלבד עלת
התמיד ומנחתה ונסכה: אלה תעשו
ליהוה במועדיכם לבד מנדריכם
ונדבתיכם לעלתיכם ולמנחתיכם
ולנסכיכם ולשלמיכם: ויאמר משה א
אל בני ישראל ככל אשר צוה יהוה
את משה:

קס"ח · לחלק · סימן ואליפלהו :

פרשה

וידבר משה אל ראשי
המטות לבני ישראל
לאמר זה הדבר
אשר צוה יהוה: איש

וצפיר בר עיזין חד חטאתא בר
מעלת תדירא מנחתה ונסכה:
וביומא חמישאה תורין תשעה דכרין
תרין אמרין בני שנא ארבעה עשר
שלמין: ומנחתהון ונסכיהון לתורי
לדכרי ולאמרי במניניהון כד חזי:
וצפירא דחטאתא חד בר מעלת
תדירא ומנחתה ונסכה: וביומא
שתיתאה תורין תמניא דיכרין תרין
אמרין בני שנא ארבעה עשר שלמין:
ומנחתהון ונסכיהון לתורי לדיכרי
ולאימרי במניניהון כד חזי: וצפירא
דחטאתא חד בר מעלת תדירא
מנחתא ונסכהא: וביומא שביעאה
תורין שבעא דיכרין תרין אמרין בני
שנא ארבעה עשר שלמין:
ומנחתהון ונסכיהון לתורי לדיכרי
ולאימרי במניניהון כד חזי להון:
וצפירא דחטאתא חד בר מעלת
תדירא מנחתא ונסכא: ביומא
תמינאה כנישין תהי לכון כל עיבידת
פולחן לא תעבדון: ותקרבון עלתא
קורבן דמתקבל ברעוא קדם יי תור
חד דכר חד אמרין בני שנא שבעא
שלמין: מנחתהון ונסכיהון לתורא
לדיכרא ולאמרין במניניהון כד חזי:
וצפירא דחטאתא חד בר מעלת
תדירא ומנחתה ונסכה:
אילין תעבדון קדם יי במועדיכון
בר מנדריכון ונדבותיכון לעלותכון
ולמנחותיכון ולנסכיכון ולנכסת
קודשיכון: ואמר משה לבני ישראל
בכל די פקיד יי ית משה:

פרשה

ומליל משה עם רישי
שבטיא לבני
ישראל למימר דין
פתגמא די פקיד יי: גבר

ב' פסו' בתורה כל סוף מליהון מ"ם וסי' עזים מאתים ותישים עשרים · ומנחתם ונסכיה של וביום השביעי :
כל הדרין ענינא וביום ריש פסוק בר מן שמיני לפי שהוא רגל בפני עצמו : במועדיכם ג' בליש' ב' מלאים
וא' חס' וסי' ועשיתם עלה אשה עלה ליי' לפלא נדר דין חס' · אלה תעשו ליי' במעדיכם · וחד וביום
שמחתכם ומועדיכם :

אבן עזרא

עצרת · פירשתיו · למנחותיכ' ולנסכיכם · לכל עולה ועולה כמשפטה :

ראשי המטות · לפי דעתי שזאת הפרש' היתה אחר מלחמת מדין על כן היא אחריה כמו ותדבר מרים ואהרן במש' אחר ויהיו במכרות כאשר פירשתי והכתוב אמר שבאו בני גד אל משה ואל אלעזר נשיאי העדה ודברו דבריהם ואחרי כן כתוב ויצו להם משה את אלעזר הכהן ואת יהושע בן נון ואת ראשי אבות המטות הם נשיאי העדה הנזכרים ובעבור שאמר משה לבני גד ולבני ראובן והיוצא מפיכם תעשו על כן כתוב וידבר משה אל ראשי המטות ושם כתוב ככל היוצא מפיו יעשה : לבני ישראל · שיאמרו כן לבני ישראל : ליי'

חזקוני

וביום השביעי פרים שבעה · פרים של שבעת ימי החג עולי' לשבעי' כנגד כ"ב שבתות ושבעה ימי פסח ויום א' של עצרת ויום א' של ר"ה ויום א' של י"ה ושמנה ימי החג שנעשה עולים לשבעי' פר"שי שהם כנגד ע' אומות וביומי המקדש מגינין עליה' מן הייסורין ולכך הענישם הכתוב בספר זכריה על חג הסכות יותר משאר מגום לפי ששרי חג הסכו' מגינין עליהם : ושעיר חטאת א' · בכל ימי החג לא כתיב לכפר עליכם לפי שיש בחג פרי' שבאי' לכפר על האומות ולפי' לא אלם הכתוב לכפר' בישראל : ד"א מה שאין כתיב בהן לכפר עליכ' היינו לפי שאין צריכין עדיין כפרה כמו שפירשתי בפר' אמור וי"ס שכפר ודאי לדבר שאינו בפורי' ואילך לא כתוב לכפר עליכם : ביום השמיני · וביום לא בא' ללמדך שהוא י"ט לעצמו : עצרת תהיה לכם · לכך נקרא שמיני חג עצרת ומטעם זה כמו כן נקרא שבועות עצרת דכתיב ביום בשבועותיכם ומתרגמינן בעצרתיכון אבל שביעי של פסח שלא נאמרו בו עצרת לכם אלא לה' אלהיך לא נקרא עצרת : ביום השמיני עצרת תהיה לכם · אם כן למה התירו סכויים לפטור מן הסוכה בי"ט האחרון אלא כל שבעת ימי החג היו מתפללים לעללי' ויום האחרון היו מתפללים לגשמים ולכך נפטרין מן הסוכה כדי שיתפללו בלב שלם על הגשמים : פר א' איל א' · קשל בקרבן שמיני עצרת לראות שלא עצרם לישרא' אלא מתוך חבתם : לעלתיכם · כגון בכור שבא הבאים תדיר בפסח ובסוכות:

שליפא סדרא דפרשת פנחס

פרשת ראשי המטות

וידבר משה אל ראשי המטות לבני ישראל לאמר עד מקום · נקמת בני ישראל מאת המדיני' ·
זה המשפט לבני ישראל כי למעמים היה קורא משה הנשיאים לבדם כאמרו בפרשת ...
שהיה מדבר משה לבני ישראל כי לא היה ראוי שידבר דבריו לכל העדה גם לא יוכלו כלם לשמוע ...
המטות שהיו אנשים חכמים וידועים לפי זה שנזכר בפרשת יתרו · איש כי ידור נדר ליי' ...
יהיה כך אעשה כך כמו שמצאנו ביעקב שנדר נדר שאם יהיה מה שאל מהש"י תהיה האבן ...
שנדר ישראל אם נתון תתן את העם הזה בידי והחרמתי את עריהם והנה שהרם הוא דבר שנדור כמו ...
מה שאפשר שידור אותו האדם והנה כבר נתבארו דיני אלו הנדרים במה שקדם ויש עוד מין ...
כי תדור נדר ליי' ואסרה אסר וזה הנדר אינו נדר שיהיה טעם הדבר נדור מנד עצמותו אבל הוא נדור ...

רשי

נדר · האומר הרי עלי קונם שלא אוכל או שלא אעשה דבר פלוני יכול אפי' נשבע שיאכל נבלות אני קורא עליו ככל היוצא מפיו יעשה ת"ל לאסר אסר לאסור את המותר ולא להתיר את האסור : לא יחל דברו · כמו לא יחלל דברו לא יעשה דברו חולין : בית אביה · ברשות אביה ואפי' אינ' בביתו : בנעוריה · ולא קטנ' ולא בוגרת שהקטנה אין נדרה נדר והבוגר' אינה ברשותו של אביה להפר נדריה ואי זו היא קטנה אמרו רבותינו בת אחת עשרה שנה ויו' אחד נדרי' נבדקין אם ידעה לשם מי נדר' ולשם מי הקדיש' נדרה נדר בת שתי' עשרה שנה ויום אחד אינ' צריכה ליבדק : ואם הניא אבי' אותה · אם מנע אותה מן הנדר כלומ' שהפר לה הנאה זו אינני יודע מה היא כשהוא אומר ואם ביו' שמוע אישה יניא אותה והפר הוי אומר הנאה זו הפרה ופשוטו לשון מניעה והסרה וכן למה תניאון וכן שמן ראש אל יניא ראשי וכן וידעתם את תנואתי את אשר סרת' מעלי : ויי' יסלח לה · במה הכתוב מדבר באשה שנדר' בנזיר ושמע בעלה והפר לה והיא לא ידעה ועוברת על נדרה ושותה יין ומטמאה למתי' זו היא שצריכה סליחה ואע"פ שהוא מופ' ואם המופרין צריכי' סליחה קל וחומר לשאינן מופרי' : ואם היו תהיה לאיש · זו ארוסה או אינו אלא נשואה כשהוא אומר ואם בית אישה נדרה הרי נשואה אמור ופאן בארוסה וכא לחלוק בה שאביה ובעלה מפירין נדריה הפר האב ולא הפר הבעל או הפר הבעל ולא הפר האב הרי זה אינו מופר וא"צ לומר אם קיים אחד מהם : ונדרי' עליה · שנדרה בבי' אביה ולא שמע בהן אביה ולא הופרו ולא הוקמו : ושמע אישה וגו' · הרי לך שאם קיים הבעל שהוא קיים : ואם הפר יפר אותם יכול אפי' לא הפר האב ת"ל בנעוריה בית אביה כל שבנעוריה ברשות אביה הוא : כל אשר אסרה על נפשה יקום עליה · לפי שאינ' לא ברשו' אב ולא ברשו' בעל ובאלמ' מן הנשואים הכתוב מדבר אבל אלמנה מן האירוסין מת הבעל נתרוקנה וחזר' רשות לאב : ואם בית אישה נדרה · בנשואה הכתו' מדבר : כל נדר וכל שבוע' איסר וגו' · לפי שאמר שהבעל מפר יכול כל נדרים במשמע תלמוד לומר לענות נפש אינו מפר אלא נדרי ענוי נפש בלבד והם מפורשים במסכת נדרים : מיום אל יום · שלא תאמר מעת לעת לכך נאמר מיום אל יום ללמדך שאין מפר אלא עד שתחשך : אחרי שמעו · אחרי ששמע וקיי' שאמר אפשי בו וחזר והפר לה אפי' בו ביום : ונשא את עונה · הוא נכנס תחתיה. למדנו מכאן שהגורם תקלה לחבירו הוא נכנס תחתיו לכל עונשין : מאת

אבן עזרא

ליי' שהזכיר השם · והנדר אם יהיה כן אתן לשם כך וכך או אתענה : השבע · שם הפועל ובא עם שם וכמוהו רבים : לא יחל דברו · כמו לא יחלל ואיננו לשון מחילה והנה אנחנו צריכין לקבלה כי הכתוב אמר איש ואשה ולא פי' מתי יהי' איש או מתי תהיה אשה : ואסרה אסר · או אסרה אסר · ואסרה ממשקל אחר ואיננו כמו אסר : הניא · כמו שבר והפ' כמו את תנואתי : ביו' שמעו · לא ביום אחר : ונדריה עליה · בבית אביה ולא הניא אות' אביה בעלה יניא אותה : ביום שמעו · הדבר מפיה : מבטא שפתיה · השבועה : ואם בית איש' נדרה · האלמנה בימים הקדמוני' והניא אותה לא תקיים נדרה בימי אלמנותה וזה של דבר העתיד שנדרה ומת הבעל קודם נגעת הזמן · מלת סליחה מפורשת : לענות נפש · אפילו לענות נפש שהוא הנו' כאשר פירשתי : והקים כבר הקים ואחר כן פירש איך הקים אותה בעבור שהחריש ביו' שמעו : ונשא את עונה · כי היא ברשותו : בין איש לאשתו והיא בוגרת : בין אב לבתו אם איננה בוגרת על כן כאמר בנעוריה : החלנו

במדבר ל

ג איש כי־ידר נדר ליהוה או־השבע שבעה לאסר אסר על־נפשו לא יחל דברו ככל־היצא מפיו יעשה: ד ואשה כי־תדר נדר ליהוה ואסרה אסר בבית אביה בנעריה: ה ושמע אביה את־נדרה ואסרה אשר אסרה על־נפשה והחריש לה אביה וקמו כל־נדריה וכל־אסר אשר־אסרה על־נפשה יקום: ו ואם־הניא אביה אתה ביום שמעו כל־נדריה ואסריה אשר־אסרה על־נפשה לא יקום ויהוה יסלח־לה כי־הניא אביה אתה: ז ואם־היו תהיה לאיש ונדריה עליה או מבטא שפתיה אשר אסרה על־נפשה: ח ושמע אישה ביום שמעו והחריש לה וקמו נדריה ואסרה אשר־אסרה על־נפשה יקמו: ט ואם ביום שמע אישה יניא אותה והפר את־נדרה אשר עליה ואת מבטא שפתיה אשר אסרה על־נפשה ויהוה יסלח־לה: י ונדר אלמנה וגרושה כל אשר־אסרה על־נפשה יקום עליה: יא ואם־בית אישה נדרה או־אסרה אסר על־נפשה בשבעה: יב ושמע אישה והחרש לה לא הניא אתה וקמו כל־נדריה וכל־אסר אשר־אסרה על־נפשה יקום: יג ואם־הפר יפר אתם אישה ביום שמעו כל־מוצא שפתיה לנדריה ולאסר נפשה לא יקום אישה הפרם ויהוה יסלח־לה: יד כל־נדר וכל־שבעת אסר לענת נפש אישה יקימנו ואישה יפרנו: טו ואם־החרש יחריש לה אישה מיום אל־יום והקים את־כל־נדריה או את־כל־אסריה אשר עליה הקים אתם כי־החרש לה ביום שמעו: טז ואם־הפר יפר אתם אחרי שמעו ונשא את־עונה: יז אלה החקים אשר צוה יהוה את־משה בין איש לאשתו בין־אב לבתו בנעריה בית אביה: פ

וידבר

תרגום אונקלוס

גבר ארי־ידר נדר קדם־יי או־יקיים קיים למיסר איסר על־נפשיה לא יבטיל פתגמיה ככל־די־יפוק מפומיה יעביד: ואתתא ארי־תדר נדר קדם־יי ותיסר איסר בבית אבוהא ברביותהא: וישמע אבוהא ית־נדרה ואסרה די אסרת על־נפשה וישתוק לה אבוהא ויקומון כל־נדרהא וכל־איסרי די אסרת על־נפשה יקומון: ואם־אעדי אבוהא יתהון ביומא דשמע כל־נדרהא ואסרהא די־אסרת על־נפשה לא יקומון ומן־קדם־יי ישתביק־לה ארי־אעדי אבוהא יתהון: ואם מהוה תהוי לגבר ונדרהא עלה או פירוש ספותהא די אסרת על־נפשה: וישמע בעלה ביומא דישמע וישתוק לה ויקומון נדרהא ואסרהא די־אסרת על־נפשה יקומון: ואם ביומא די־שמע בעלה אעדי יתהון ויבטל ית־נדרהא די עלה וית פירוש ספותהא די אסרת על־נפשה ומן־קדם־יי ישתבק־לה: ונדר ארמלא ומתרכא כל די־אסרת על־נפשה יקום עלה: ואם־בית בעלה נדרת או־אסרת איסר על־נפשה בקיום: וישמע בעלה וישתוק לה לא אעדי יתהון ויקומון כל־נדרהא וכל־איסר די־אסרת על־נפשה יקום: ואם־בטלא יבטל יתהון בעלה ביומא דשמע כל־אפקות סיפותהא לנדרהא ולאיסר נפשה לא יקומון בעלה בטלינון ומן־קדם יי ישתביק־לה: כל־נדר וכל קיומת איסר לסגפא נפש בעלה יקימינון ובעלה יבטלינון: ואם־משתק ישתוק לה בעלה מיום ליום ויקיים ית־כל־נדרהא או ית־כל־איסרהא די עלה קיים יתהון ארי־שתיק לה ביומא דשמע: ואם־בטלא יבטיל יתהון בתר דשמע ויקביל ית־חובה: אילין קימיא די פקיד יי ית־משה בין גברא לאתתיה בין־אבא לברתיה ברביותהא בית אבוהא: ומליל

מסרה

יחלה' ג' פתחין וב' קמצין וסי' לא יחל את דברו · יחל ישראל אל יי' · וחברו · מי האיש אשר יחל יהוא יחל להושיע ב' בתראי קמצין : בבית י"א מיהרין וסי' ואסרה אסר בבית · בבית שאן · ויאמרו בני יוסף · בבית שאול · ויהי כהיות המלך בבית ירבעם · וספדו לו כל · בבית ישרא' ראיתי שערוריה · ויעש בבית קדש' · בבית יער · ושלש מאת מגנים דד"ה · בבית הארזים דד"ה · בבי' מלך יהוד' · בבית גנזיא · עומד בבית המן · בבית אלהא ואת מאני בית : יקמו ז' חס' וסי' ושמע אישה ביום שמעו · ויאמר יואב יקמו הנערים · רפאים בל יקמו · כל יקמו וירשו ארץ · לא יקמו אשרים וחמנים · לא יקמו רשעי' במשפט · יקמו ויספרו לבניהם : שמע י"א ד' מנהון מ"ל וסי' נמסר בסדר שפטים ושטרי' : נדר ה' קמצין וסימ' נמסר בסדר אמור · וסימ' בלשון ארמי נדר דארמלת' שלים עבדא ולא אתקבל : שבע' ה' ד' חס' וא' מלא וסימ' כל נדר וכל שבעת אסר לענת נפש · שבעת יי' תהיה בין שניהם · ויחמל המלך על מפיבשת מדוע לא שמרת את שבעת יי' · ועל דברת שבועת אלהים · בתרא מ"ל וחד · ושבועת שקר אל תאהבו ונמס' גם בסד' משפטי' : ואישה ד' וסי' אישה יקימנו ואישה · וכלתו אשת פנחס הרה · ויקר' לנער אי כבוד · אבל בן אין לה ואישה זקן : חרישה ז' חס' בליש' וסימ' נמסר בסדר וישלח :

בעל הטורים

והחריש לה · ב' במ' והחריש לה אביה וקמו כל נדריה · ואידך בפרש' עלמה ושמע אשה דינה שבעו והחריש לה וקמו כל נדריה · פירוש דאיהא בנדרי' ושמע אישה · פרש אם חרש שכו' מדבר ואיננו שומע שאינו מפיר · וילפינן אב מבעל : לענות · ב' במסו' לענות נפש · על מחלה לענו' והוא ענין כלי שיר · לומר שאם נדרה שלא לשמוע כלי שיר שבעלה מפר לה שהוא כנדר ענוי נפש · כדאיתא במועד קטן שאף הזקנות נהנות מבלי שיר · בת שתין כבת שית לקל טבלא ריהטא · כך הוא הלשון לשם בנעוריה · אותיות נערה י"ב · לומר לך בת י"ב שנים ויום אח' נדריה נבדקין : נקם

מ"ע ספורנו

וה' יסלח לה · על שנדרה מה שאין בידה לקיים · כי הניא אביה אותה · והיא לא ידעה את דעת אביה כשנדרה והיה נדרה על דעת לקיים : ואם החרש יחריש · שבשתיקה בפני איש בידו לשמות היא כמו הודאה שבשתיקה הוא כמסכי' במה שנעשה : ואם הפר יפר אותם אחרי שמעו · אחרי יום שמעו שאינו יכול אז להתחרט ולהפר : ונשא את עונה · כמשפט בל מכרית את חבירו לעבור עבירה או מורה שקר ומתעה : וימסרו

אמרי נועם

ואסרה איסר על נפשה ואסריה אותיות ארוסה לאחר מכאן אסורה : נקים

קומץ מנחה

פרשת מטות

נדר לה' רמז שאין מתירין נדרים אלא כשיהיו הנדר וההתר' לשם שמים · ואח"ז מה בין נדר לשבועה נדר נודר לחיי המלך שבועה נשבע במלך עצמו ואולי לכן חמיר אחר השבועה בי"ת כמו ואשביעך בה' ואחר הנדר למ"ד כי ידור נדר לה' · וסמיך נדר לרגלים שלא יאחר נדרו יותר משלש רגלים : ושמע אביה מפיה או מפי אחרים כמו הנה נא שמעתי כי יש שבר במצרים : אותם ואת פנחס והנשיאי' לא שלח עמהם כדי שלא לבייש את שמעון שלא היה להם נשיא : הרגו

חזקוני

אל ראשי המטות · כדי לכבדם את העם י"מ פרש' זו נאמר אחר מלחמ' מדין כי כשראו' שקנברו עד הנקמת מפיכם תמתו לפיכך נסמכ' פס פרשת מטות דכתיב בה ככל היוצא מפיו יעשה פרש"י ומכין שאף שאר הדברות כן דכתיב וישובו אליו אהרן וגו' ופסוק זה משמעי בררת משה מן סבר ביום הכפורים ובידו כל המצות שנתנו בסיני עוד פי' ומה ראה לאמרה כאן כלומר מה ראה משה רבינו לומר כאן לשון זה של אל ראשי המטו' לבני ישראל כאן בפרשת נדרים ללמוד משכה שאר דברות משפיה למימר וידבר משה לבני ישראל איש כי ידור נדר וגו' ולימ' לשון זה של אל ראשי המטו' לבני ישראל גבי מנוה אחרת וכלמוד שאר דברות וגם פרשת נדרים (עמנה אלא ללמד שהפרת נדרי') ביחיד מומחה שראשי המטות ובשלשה הדיוטות הואל בני ישראל כדסכי התם אהרן ובני' וכל ישראל בפרשת נדרים למאי הלכתא אמר רב אחא בר יעקב להכשיר שלשה הדיוטות ושם ראשי המטות בחיב אמר רב חסדא א"ר יוחנן ביחיד מומחה : זה הדבר אשר צוה יי' דבר זה לא נאמר היכן נאמר למשה וכן כמה נבואות כגון כה אמר יי' דמכת מרבה וכגון כה אמר יי' כחצות הלילה וכגון שימו איש חרבו על ירכו גבי עגל ועוד הרבה כיוצא בהם נתנבאו ככה אמר יי' ולא מצינו היכן נאמר עד וזה נאמר מקים דבר עבדו : או השבע שבועה לאסור אסר · מה בין נדר לשבוע' נדר נודר בחיי המלך שבועה נשבע במלך עצמו ואע"פ שאין ראייה לדבר זכר לדבר חי יי' וחי נפשך אם אעזבך : ולא יחל דברו · כמו יחל ישראל אל יי' כלומר לא יתעכב דברו אלא יעשה ככל היוצא מפיו : ד"א לא יחל דברו הוא לא יחל דברו לעצמו כלומר לא יתיר הוא את נדרו לעצמו אבל אחרים יתירו לו : ושמע אביה · אין לי אלא ששמע אביה השמיעוהו אחרים מכין ת"ל וקמו כל נדריה · או מבטא שפתיה · אין נשוי אלא שבועה כענין שנאמר כי תשבע לבטא בשפתים : ושמע אישה כאן פרש"י ואם הפר יפר אינו לשון הפסוק אלא לשון פרש"י : נשא את עונה · שהיא אנוסה שסבורה היא שיכול הוא להפר ולא היה לה ללמוד אבל הוא היה לו ללמוד ולא למד לפי ישא הוא את עונה : נקום

רלב"ג

שיהיו נדריה קיימים לפי שאין זה הנדר בעצם הדבר ולזה אמר לאסור אסר על נפשו והוא מבואר שזה שנדר לא יהיה אלא בדבר שיהיה בו נדר בעצמו' הדבר כי זה הוא מנדרים והמשל שכמו שאפשר לו לידור שתהיה בהמה זו עולה ותהיה אסורה לו ולכל אדם כן אפשר לו לומר שהוא עליו כעולה ולזה תהיה אסורה לו לבד וזה ג"כ יהיה בשני פנים כמו הענין בנדרים האמתיים אם של' יעלה נדרו בדבר אבל יאמר שהדבר ההוא יהיה עליו כעולה או כחרם ומה שידמה לזה אם שיאמר אם אעשה כך או יהיה כך הרי הדבר הפלו' אסור עלי כעולה או כחרם ומה שידמה לזה אם שיאמר אם אעשה או יהיה כך הרי הדבר הפלונית אסורה עלי ומה שידמה לה שיהיה נאסר בנדר וכמו שאי אפשר לאד' שידור שיהיה בהמ' זו חולין כי זה בלתי אפשר כן א"א שיאסרה על נפשו כשיאמר הרי הוא עלי כחולין וזה מבואר מאד כי זה הנדר הוא מאותו מהנדר אשר יהיה בעצם הדבר והנה אמר ליי' כי הנדרים אשר יאסר בשם הדבר הם ליי' כמו הענין בקרבנות ובחרמות ובהקדשות · או השבע שבועה · הנה תהיה השבועה גם כן לאסור על נפשו הדבר בשבועה באחד משני מינים המספרים האחד הוא שיאמר הנני נשבע ביי' שלא אעשה כך או אעשה כך כי השבועה שחייבה לקיים זה המאמר והשני הוא שיתלה השבועה בדבר אם אעשה כך או יהיה כך אם עשיתי כך או היה כך הרי אני נשבע ביי' שלא אעשה כך או שאעשה כך · לאסור אסר על נפשו · ר"ל שלא יאסור הדבר כי אם על נפשו וזה יהיה בכל שספרנו · ולפי שאמר לאסור אסר למדנו שאין הנדר הוה והשבועה חולת להתיר לעצמו האסור אבל הוא לאסור המותר ולזה הוא מבואר שאם נשבע שלא לקיים את המצוה אין השבועה חלה כי אין זה אסר ונדר אבל הוא פרצת הגדר כאלו נשבע שלא

רשי

מאת המדינים · ולא מאת המואבים שהמואבים נכנסו לדבר מחמת יראה שהיו יראים מהם שיהו שוללים אותם שלא נאמר אלא אל תצר בם מלחמה אבל מדינים נתעברו
על ריב לא להם · דבר אחר מפני שתי פרידות טובות שיש לי להוציא מהם רות המואביה ונעמה העמונית · וידבר משה וגו' · אף על פי ששמע שמיתתו תולה בדבר עשה
בשמחה ולא איחר : החלצו · כתרגומו לשון חליצי צבא מזויינים : אנשים · צדיקים וכן בחר לנו אנשים וכן אנשים חכמים וידועים : נקמת יי' · שהעומד כנגד ישראל
כאילו עומד כנגד הקב"ה : לכל מטות ישראל · לרבות שבט לוי : וימסרו · להודיעך שבחן של רועי ישראל כמה הם חביבים על ישראל עד שלא שמעו במיתתו מה הוא אומר עוד
מעט וסקלוני ומששמעו שמיתת
משה תלויה בנקמת מדין לא
רצו ללכת עד שנמסרו על כרחן :
אותם ואת פנחס · מגיד שהיה
פנחס שקול כנגד כולם ומפני
מה הלך פנחס ולא הלך אלעזר
אמר הקב"ה מי שהתחיל במצוה
שהרג כזבי בת צור יגמור ·
דבר אחר שהלך לנקום נקמת
יוסף אבי אמו שנא' והמדנים
מכרו אותו ומניין שהיתה אמו
של פנחס משל יוסף שנאמר
מבנות פוטיאל מזרע יתרו שפיטם
עגלים לע"ז ומזרע יוסף שפטפט
ביצרו · דבר אחר שהיה משוח
מלחמה : וכלי הקדש · זה הארון
והציץ שהיה בלעם עמהם ומפריח
מלכי מדין בכשפים והוא עצמו
פורח עמהם הראה להם את
הציץ שהשם חקוק בו והם נופלים
לכך נאמר על חלליהם במלכי
מדין שנופלים על החללים מן
האויר וכן בבלעם כתיב על
חלליהם בספר יהושע : בידו ·
ברשותו וכן ויקח את כל ארצו
מידו : חמשת מלכי מדין · וכי
איני רואה שחמשה מנה הכתוב
למה הוזקקה לומר חמשת אלא
ללמדך שסוו כולם בעצה
והסוו כלם בפורענות בלעם הלך
שם ליטול שכר עשרים וארבעה
אלף שהפיל מישראל בעצתו
ויצא ממדין לקראת ישראל ומשיאן
עצה רעה אמר להם אם כשהייתם
ששים רבוא לא יכולתם להם
ועכשיו בשנים עשר אלף אתם
באים להלחם נתנו לו שכרו
משלם ולא קפחוהו : בחרב ·
הוא בא על ישראל והחליף אומנתו
באומנותם שאין נושעים אלא
בפיהם וע"י תפילה ובקשה ובא
הוא ותפש אומנתם וקללם בפיו
אף הם באו עליו והחליפו אומנתו
באומנותם ה"ומו שבאין בחרב שנ'
ועל חרבך תחיה : טירותם · מקום
פלטרים שלהם שהם לשון מושב
כומרים יודעי חוקיהם · דבר
אחר לשון מושב שריהם כמו
שמתורגם סרני · פלטתים טורני
פלשתאי : ויקחו את כל השלל ·
מגיד שהיו כשרים וצדיקים ולא
נחשדו על הגזל לשלוח יד בבזה שלא ברשות שנאמר את כל השלל וגו' ועליהם מפורש בקבלה שניך כעדר הרחלים וגו' אף אנשי המלחמה שניך כלם צדיקים : שלל · הן מטלטלין של
מלבוש ותכשיטין : בז הוא בזת מטלטלין שאינן תכשיט : מלקוח · אדם ובהמה ובמקום שכתוב שבי אצל מלקוח שבי באדם ומלקוח בבהמה : ויצאו משה ואלעזר הכהן · לפי
שראו את נערי ישראל יוצאים לחטוף מן הבזה : ויקצוף משה על פקודי החיל · ממונים על החיל ללמדך שכל סרחון הדור תלוי בגדולים שיש כח בידם למחות : בדבר

אבן עזרא

החלצו · חגרו חלוציכם : נקמת
יי' · היא נקמת בני ישראל
בעבור ע"א : וימסרו · כמו
וינתנו וקרוב ממנו למסור מעל
ביי' : וכלי הקדש · הארון :
ויהרגו כל זכר · גדול בשנים :
ואת צור · אבי כזבי : ובלעם
בן בעור · יש אומרים אחר ששב
אל מקומו בא אל מדין כאשר
שמע המגפה שהיתה בישראל
בעצתו שב לקחת ממון מזקני
מדין : חילם · שם כלל והוא
זהב וכסף ונחשת וברזל ובגדים:
ואת כל עריהם במושבותם ·
כלל ופרט : טירותם · ארמוני
המלכים : ויקחו את כל השלל
ואת כל המלקוח · שם כלל לאדם
ולבהמה : השבי · פרט לאדם :
השלל · הם הבגדים : על
פקודי החיל · מגזרת יפקוד יי'
כמו פקידי החיל וכן מלת קרואי
כמו קריאי : שרי האלפים ושרי
המאות · הם מאה ושלשים
ושנים : החייתם כל נקבה ·
הטעם אפי' אחת וכן אין כל
ויתכן להיות כמשמעו כי כל
נקבה החיו ודבים כן :
טף

מסרה

עמיך ה' מ"ל בליש' וסי' נמסר
בסדר קדשי' : ויהיו י"א מלרע
וסי' נמסר בסדר תרומה : ואת
ב' וסי' בן בעור הרגו · הקוסם :
וישבו ט' וסי' את נשיא מדין ·
וישבו מארץ ישר' נערה קטנה ·
וישבו את הנשים אשר בה
רציקלג · וישבו מקניהם גמליהם
דד"ה · וישבו צאן לרוב · וישבו
בני ישראל מאחיהם · את כל
הרכוש לבית המלך · ועוד אדומי'
באו ויכו כל זכר ביהודה · וישבו
ממנו שביה גדולה : מקנהם ד'
חס' וסימ' נמסר בסדר וישלח :
המלקוח ד' ומלאי' וסי' ויקחו את
כל השלל · את כל השבי · וחצית
את המלקוח · ויהי המלקוח :

תורה ותרגום

א וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר׃
נְקֹם נִקְמַת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מֵאֵת
הַמִּדְיָנִים אַחַר תֵּאָסֵף אֶל־עַמֶּיךָ׃
וַיְדַבֵּר מֹשֶׁה אֶל־הָעָם לֵאמֹר הֵחָלְצוּ
מֵאִתְּכֶם אֲנָשִׁים לַצָּבָא וְיִהְיוּ עַל־
מִדְיָן לָתֵת נִקְמַת־יְהוָה בְּמִדְיָן׃
אֶלֶף לַמַּטֶּה אֶלֶף לַמַּטֶּה לְכֹל מַטּוֹת
יִשְׂרָאֵל תִּשְׁלְחוּ לַצָּבָא׃ וַיִּמָּסְרוּ ה
מֵאַלְפֵי יִשְׂרָאֵל אֶלֶף לַמַּטֶּה שְׁנֵים־
עָשָׂר אֶלֶף חֲלוּצֵי צָבָא׃ וַיִּשְׁלַח
אֹתָם מֹשֶׁה אֶלֶף לַמַּטֶּה לַצָּבָא אֹתָם
וְאֶת־פִּינְחָס בֶּן־אֶלְעָזָר הַכֹּהֵן לַצָּבָא
וּכְלֵי הַקֹּדֶשׁ וַחֲצֹצְרוֹת הַתְּרוּעָה בְּיָדוֹ׃
וַיִּצְבְּאוּ עַל־מִדְיָן כַּאֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה
אֶת־מֹשֶׁה וַיַּהַרְגוּ כָּל־זָכָר׃ וְאֶת
מַלְכֵי מִדְיָן הָרְגוּ עַל־חַלְלֵיהֶם אֶת־
אֱוִי וְאֶת־רֶקֶם וְאֶת־צוּר וְאֶת־חוּר
וְאֶת־רֶבַע חֲמֵשֶׁת מַלְכֵי מִדְיָן וְאֵת
בִּלְעָם בֶּן־בְּעוֹר הָרְגוּ בֶּחָרֶב׃
ט וַיִּשְׁבּוּ בְנֵי־יִשְׂרָאֵל אֶת־נְשֵׁי מִדְיָן
וְאֶת־טַפָּם וְאֵת כָּל־בְּהֶמְתָּם וְאֶת־
כָּל־מִקְנֵהֶם וְאֶת־כָּל־חֵילָם בָּזָזוּ׃
וְאֵת כָּל־עָרֵיהֶם בְּמוֹשְׁבֹתָם וְאֵת י
כָּל־טִירֹתָם שָׂרְפוּ בָּאֵשׁ׃ וַיִּקְחוּ
אֶת־כָּל־הַשָּׁלָל וְאֵת כָּל־הַמַּלְקוֹחַ
בָּאָדָם וּבַבְּהֵמָה׃ וַיָּבִאוּ אֶל־מֹשֶׁה
וְאֶל־אֶלְעָזָר הַכֹּהֵן וְאֶל־עֲדַת בְּנֵי־
יִשְׂרָאֵל אֶת־הַשְּׁבִי וְאֶת־הַמַּלְקוֹחַ
וְאֶת־הַשָּׁלָל אֶל־הַמַּחֲנֶה אֶל־עַרְבֹת
מוֹאָב אֲשֶׁר עַל־יַרְדֵּן יְרֵחוֹ׃ ס
וַיֵּצְאוּ מֹשֶׁה וְאֶלְעָזָר הַכֹּהֵן וְכָל־
נְשִׂיאֵי הָעֵדָה לִקְרָאתָם אֶל־מִחוּץ
לַמַּחֲנֶה׃ וַיִּקְצֹף מֹשֶׁה עַל פְּקוּדֵי
הֶחָיִל שָׂרֵי הָאֲלָפִים וְשָׂרֵי הַמֵּאוֹת
הַבָּאִים מִצְּבָא הַמִּלְחָמָה׃ וַיֹּאמֶר טו
אֲלֵהֶם מֹשֶׁה הַחִיִּיתֶם כָּל־נְקֵבָה׃
הן

(הערות מסורה בין העמודים: ה' מל' בליש' · י"א רפין · כול' מל' במ' א' חס' · ב' בטע' בתור' ממדב' פארן · ב' בטע' בתור' אשר ישרתו · ל' יתיר א' חללים · ד' חס' · ד' ומל' · ב' חס' בתורה · ד' ומל' · כל קריי' ירחו ב"מ · יהושע ומלכים · י"ו מל' בתורה)

וּמַלִּיל יְיָ עִם־מֹשֶׁה לְמֵימָר׃ אִתְפְּרַע
פּוּרְעָנוּת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מִן־מִדְיָנָאֵי בָּתַר
כֵּן תִּתְכְּנֵישׁ לְעַמָּךְ׃ וּמַלִּיל מֹשֶׁה עִם־
עַמָּא לְמֵימַר זָרִיזוּ מִנְּכוֹן גֻּבְרִין לְחֵילָא
וִיהוֹן עַל־מִדְיָן לְמִתַּן פּוּרְעָנוּת־דִּין
עַמָּא־דַיְיָ בְּמִדְיָן׃ אַלְפָּא לְשִׁבְטָא
אַלְפָּא לְשִׁבְטָא לְכֹל שִׁבְטַיָּא
דְיִשְׂרָאֵל תִּשְׁלְחוּן לְחֵילָא׃ וְאִתְבְּחַרוּ
מֵאַלְפַיָּא דְיִשְׂרָאֵל אַלְפָּא לְשִׁבְטָא
תְּרֵי־עֲשַׂר אַלְפִין מְזָרְזֵי חֵילָא׃ וּשְׁלַח
יָתְהוֹן מֹשֶׁה אַלְפָּא לְשִׁבְטָא לְחֵילָא
יָתְהוֹן וְיָת־פִּינְחָס בַּר־אֶלְעָזָר כַּהֲנָא
לְחֵילָא וּמָנֵי קוּדְשָׁא וַחֲצוֹצְרַת
יַבָּבְתָא בִּידֵיהּ׃ וְאִתְחַיָּלוּ עַל־מִדְיָן
כְּמָא דְפַקֵּיד יְיָ יָת־מֹשֶׁה וְקַטָּלוּ כָּל־
דְּכוּרָא׃ וְיָת מַלְכֵי מִדְיָן קְטָלוּ עַל־
קְטִילֵיהוֹן יָת־אֱוִי וְיָת־רֶקֶם וְיָת־צוּר
וְיָת־חוּר וְיָת־רֶבַע חַמְשָׁא מַלְכֵי
מִדְיָן וְיָת בִּלְעָם בַּר־בְּעוֹר קְטָלוּ
בְּחַרְבָּא׃ וּשְׁבוֹ בְנֵי־יִשְׂרָאֵל יָת־נְשֵׁי
מִדְיָן וְיָת־טַפְלְהוֹן וְיָת כָּל־בְּעִירְהוֹן
וְיָת־כָּל־גֵּיתֵיהוֹן וְיָת־כָּל־נִכְסֵיהוֹן
בָּזוּ׃ וְיָת כָּל־קִרְוֵיהוֹן בְּמוֹתְבָנֵיהוֹן
וְיָת כָּל־בֵּית סִגְדַּתְהוֹן אוֹקִידוּ בְּנוּרָא׃
וּשְׁבוֹ יָת־כָּל־עֲדָאָה וְיָת כָּל־דִּבַרְתָּא
בֶּאֱנָשָׁא וּבִבְעִירָא׃ וְאַיְתִיאוּ לְוָת־
מֹשֶׁה וּלְוָת־אֶלְעָזָר כַּהֲנָא וּלְוָת־
כְּנִשְׁתָּא דִּבְנֵי־יִשְׂרָאֵל יָת־שִׁבְיָא
וְיָת־דִּבַרְתָּא וְיָת־עֲדָאָה לְמַשְׁרִיתָא
לְמֵישְׁרַיָּא דְמוֹאָב דִּי עַל־יַרְדְּנָא
דִירֵחוֹ׃ וּנְפַקוּ מֹשֶׁה וְאֶלְעָזָר כַּהֲנָא
וְכָל־רַבְרְבֵי כְנִשְׁתָּא לְקַדָּמוּתְהוֹן
לְמִבָּרָא לְמַשְׁרִיתָא׃ וּרְגֵיז מֹשֶׁה עַל
דִּמְמַנַּן עַל־חֵילָא רַבָּנֵי אַלְפִין וְרַבָּנֵי
מָאוָתָא דַּאֲתוֹ מֵחֵיל קְרָבָא׃ וַאֲמַר
לְהוֹן מֹשֶׁה הֲקַיֵּימְתּוּן כָּל־נוּקְבָא׃
הא

חזקוני

נקום נקמת · כמאמר אתה משמע ועי"י שנתגדל במדין חדל לו ושלא אחרים כדכתיב וישלח אותם
משה : את נקמת יי' במדין · הקב"ה אומר נקמת בני ישראל ומשה אומר נקמת יי' אמר משה
רבש"ע הנקמה שלך היא שאין האומות שונאין אותנו אלא בשבילך ולכך הלכו ישראל על המדינים ולא
על המואבים לפי שמדין לא נתמלאת סאתם ולא בא קנס כמו שנתנבא עליהם בלעם ארחנו ולא עתה
וגו' וגו' המואבי' עשו מלאכה אמרו שמא ישראל ישבו כי ארצנו ארץ רפאים ויבאו עלינו ועוד שלקחו
ישראל את ארצם מיד סיחון : לכל מטות ישראל · אפילו משבטו של לוי שבזכותם נרעה היתה תלויה
לכל ישראל : וימסרו מאלפי ישראל · בעל כרחם כמו שפרש"י שאמר לו הקב"ה הטל עליהם גורלות :
על חלליהם · עם חלליהם דוגמא על שדה הארץ ישכב על עולת התמיד האנשים על הנשים על כרעיו
ועל קרבו ועל פרשו על כל קרבנך : ואת בלעם · לאחר ששב למקומו לארם נהרים שוב בא למדין
לקחת ממון מזקני מדין כששמע דבר המגפה שהיתה בישראל בעצתו : ד"א לפי שאמר להם לא הביט
און וגו' כלומר לא חטאו למה יחזור מלברכם עמדו הם והחטיאום ושלחו לו עכשיו תוכל לקללם שהרי
חטאו ובא ונהרג · ויצאו משה ואלעזר הכהן · לפי שהללו היו שמחים מתים מהמדינים שהרגו : כל

רלבג

שלא ישב בסכה כי כמו זה אינו לאסור אסר על נפשו אבל הוא לסלק מנפשו חיובה ואולם בנדרים
יקרה שיחולו על דבר מצוה והמשל שנדר יתכן שיאסור אדם על עצמו הנאה מצות סוכה עליו
כקרבן והנה יחול זה הנדר לפי שאין מתנאי המצוה שיהנה האדם בהם כי כבר ידומה שיקיים
המצוה ולא יהיה לו הנאה גופיית ממנה ולזה יחולו הנדרים על דבר מצוה מה שאין כן בשבועת
והיה זה ג"כ בנדרים כשהיו על דבר מצוה לא יהיה מקיומם עקירת המצוה כי אם במקרה ואמנ'
השבועות יהיה מקיומם עקירת המצוה בעצם וכמו שהוא מבואר שאם נשבע אדם שיעשה כך ואח"כ
נשבע שלא יעשהו שאין השבועה השנית חלה עליו כן אי אפשר שתחול השבועה שתהיה לעבור על
שבועת סיני · לא יחל דברו · ר"ל שלא ישיב דברו חולין והרצון בזה שאף על פי שאנחנו רואים
בהרבה מהדברים שהאדם עושה אותן קדש בעצמותן שהוא בעצמו יכול להשיבם חולין בפדותו
אותם כמו שהתבאר בסוף פרשת בחקותי מערכין ומעשר שני וההקדשות והיה זה ממה שיביא לחשו'
שכל שכן שיוכל להשיב חולין דבריו בנדרים שאין הדבר בעצמותם קדש אבל הם אסורים לו לבד
ולזה הוצרך לבאר שהוא מוזהר מלהשיב דברו חולין אבל יקיים ככל היוצא מפיו ועוד הוצרך לזה מצד אח' והוא שכבר ביאר שיש לבעל להפר נדרי אשתו שהם לענות נפש מצד שענוי נפשה נוגע לו
ויביא זה לחשוב שכ"ש שיוכל להפר נדרי עצמו ולזה אמרה תורה לא יחל דברו ונתחייב מזה שדברו אינו מחולל אבל דברים אחרים יוכל להשיב חולין כמו שראינו באב שמפר נדרי בתו והבעל נדרי
אשתו ובכלל הנה ידמה שלזאת הסבה מסר משה זה המשפט לראשי המטות להורות שהראשים והם החכמים מחללים דברי זולתם ר"ל שהם יוכלו להשיבם חולין כשראה זה הנודר כי התורה מנע
ממנו שכאש' רצה לא יוכל להשיב דברו חולין כמו שהיה לו לעשות זה בקנין ההקדשות ומזה יתחייב' שכאשר ירצה יוכלו אחרים להשיב דברו חולין אך האב והבעל לא יצטרך להם רצון האשה ההיא כי
היא כמו קנין מקנייניה' ויש להם להכריחה לעשות מה שירצו מה שאין כן באים הם לראשי המטו' כי הם אינם מושלי' בו עד שיהיה כמו קנין מקנייניהם ולזה יצטרך להם בחללם דברו שיהיה זה
ברצונו ר"ל שיתחרט מהנדר ההוא או מהשבועה ההיא ולזה אמרו רז"ל שהחכם מתיר את הנדר כי הוא משיב את הדבר חולין ולזה יתבאר שהו' עוקר הנדר מעיקרו ולזה ככלל באמרו לא יחל את
דברו שהוא מוזהר שלא יעבור על דבריו ויחללנו אבל יעשה ככל היוצא מפיו ויקיים אותו והו' אמרו ככל היוצא מפיו יעש' והנה אמר איש כי ידור נדר ליי' להוציא את הקטן שאינו איש ואינו בא להוצי'
את האשה שהרי ביאור שנדריה קיימי' מה שלא הפרו אותם אביה או בעלה או נדר · אלמנה או גרושה הוא קיים אע"פ שיש לה אב ולזה הוא מבואר שמי שהגיע לכלל איש ומי שהגיע לכלל אשה
נדריהם קיימים · ככל היוצא מפיו יעשה · למדנו מזה שאע"פ שגמר בלבו צריך להוציא בשפתיו אבל דברים שבלב אינם דברי' ומזה יתבאר עוד שאם הוציא בפיו מה שאינו בלבו כלום כי מגדר הדבור
אמר הנדר אחד ממיניו שיוציא בו בפה מה שמכוין בלב ולפי שהדבור הוא מורה לפי ההסכמה הוא מבואר שאם היתה ההסכמה אצל ההמון מלות שיורו מהדבר אינם מורות עליו לפי טבע הלשון והוא
הנודר אלו המלות בפיו להורות על מה שיורו עליו אצל ההמון הנה יהיה הנדר קיים כאלו אמר זה בלשון מורה בעצמותו לפי טבע הלשון על זה הענין כשו תאמר שמצד פלגות ההמון יאמרו תמורת מלת
שבועה שבואה או שבותה אין שהביאוהו כדומה לזה ואמר הנשבע אלו המלות להורות בהם ענין שבועה הנה הוא נקשר בזה כאלו יאמר שבועה כי זה יקרא יוצא מפיו מצד הסכמת ההמון על זה ומצד
כוונת הנשבע שחשב להוציא בפיו מה שכוין בלבו בכמו אלו המלות : ואשה כי תדור נדר ליי' : להוציא את הקטנה וכבר ביארנו ענין זה הנדר והאסר בפסוק הקודם בבית אביה בנעוריה : הנה הרצון
באמרו

בעל הטורים

נקם נקמת בני ישר' · סמך
זה לפרשת נדרים לומר לך
שנודרין בעת צרה ומלחמה ·
ועוד אמר האחרים לבתו
ולאשתו ולא הפר לכן הוא
נכנס תחתיהן · מדינים
בהחטיאו את ישראל לא כל
כבן שיענשו : אחר תאסף ·
לפי שראה מעשה מדיני' ולא
קנא לשם לכך נתלו חייו
בנקמת מדינים : אל עמיך ·
מל"א יוד · לומר לך שבעשרה
מקומות החכרה מיתתו
בתורה. אלף למטה אלף
למטה · לכל מטה שנים אלפי'
הרי עשרים וארבעה אלפים
הלכו עליהם למלחמה · כנגד
כ"ד אלפים שהפילו מישראל : ·
הפסוק מתחיל באלף ומסיים
באלף לומ' לך שכולם היה
להם לב אחד לאביהם
שבשמים : וימסרו מאלפי
ישראל · שמסרו עצמם על
קדושת השם להצלת ישראל :
וישלח אותם משה אלף למטה
לצבא ואת פנחס · והנשיאים
לא שלח עמהם כדי שלא
יתביישו שנשיא שמעון שנהרג
בשביל חטאו · ואת בלעם בן
בעור הרגו בחרב · ביהוש'
אומר ואת בלעם בן בעור
הקוסם · מלמד שהביאוהו
לפני משה ודנוהו כדין מכשפ'
לא תחיה : יש דרך ישר לפני
איש ואחריתה דרכי מות · יש
דרך ישר · ר"ת עולה כ"ד ·
וס"ת שכר · כ"ד אלף שהפיל
מישראל בעצתו :
יודעת

מ"ע ספורנו

וימסרו · למשה מאת כל שבט
ושבט : וישלח אותם משה
אלף למטה לצבא · שלא אלף
לכל מטה שיתקבצו יחדו
לצבא : אותם ואת פנחס ·
ואחר שנתקבצו שלח אותם
כלם יחד ובמצאם שלחאת
פנחס : לצבא וכלי הקדש
וחצוצרות התרועה בידו · שלא
אותו לצבא לראש ומשוח
מלחמה ושיהיו כלי הקדש
וחצוצרות התרועה ברשותו ·
החייתם כל נקבה · אף על
פי שבמלחמת כל אומה חוץ
מז' אומות כתוב רק הנשי'
והטף והבהמה וכל אשר יהיה
בעיר כל שללה תבוז לך · לא
היה לכם להחיות לפחו'
אותן הנשי' שהכרתם שהיו
לכם למקלה בדבר בלעם :
הרגו

אמרי נועם

נקום נקמת למה נסמכה
פרשת נדרים למלחמה לומר
שמותר לנדור במקום הסכנה :
מאת המדיני' אחר תאסף
לפי שלא הרגת המדינית
שנתעלמה הלכה ממך יתלו
חייך בנקמת מדין : מאת
המדינים ולא מאת המואבים
כי מה שעשו מלאכה עשו לפי
שהיו חוששין ישראל שארצם
ארץ רפאים היא והיו יראים
שמא יבואו עליה' ועוד שלקחו
את ארצם מיד סיחון : אלף
למטה וגו' וא"ת כיון דמשבט
לוי הלכו אלף א"כ לא אמר
י"ג אלף וי"ל דמשבט לוי לא
הלכו אלף איש אלא אנשי' כל
דהו והאי אלף למטה קאי
אמאי שבטי ישראל א"נ שבט
אפרי' ומנשה לא נמנו אלא
בשבט אחד : יודעת איש פ"ה
וכ"ה בפרק הבא על יבמתו
שהעבירום לפני הציץ וא"ת
אמאי לא העבירום לפני
הארון כמו בני רצפה וי"ל
דלאו אורח ארעא מאחר
דיכול לבדוק באופן אחר ועיין
עוד בפרק הנ"ל : ויקצוף משה
על פקודי החיל החייתם כל
נקיבה תימה למה לא כעס
על פנחס שהוא הי' העיקר
וי"ל שמשה אמר לישראל שני
דברי' אמר לי הק"בה נקמת
ה' ונקמת ישראל נקמת ה'
מן הנשים שהפקירו עצמן
לזנות ונקמת ישראל מן
האנשים : תימה למה נאסרו
בנשים והלא יפת תואר מות'
במלחמה וי"ל שמא יקלקלו
בביאה שניה א"נ לא הותר
עדין יפ"ת עד כניסת לא"י
דכתי' ונתנו בידיך או ודאית
בשבי' וה"לם פי' לאותו מעש'
היה על דבר הזנות לפיכך לא
הותר להם יפ"ת לזנות :
ואתם

קומץ מנחה

הרגו בחרב בב"ר דנוהו
שהיה קוסם ואיכא למ"ד
שבן נח מוזהר על הכשפי' :

בדבר בלעם · אמר להם אפילו אתם מכניסים כל המונות שבעולם אין אתם יכולין להם שמא מרובים אתם מן המצריים שהיו שש מאות רכב בחור בהו והשיאכם עצה שהיה' של אלו סוגה זמה הוא וכו' כדאי' בחלק ובספרי: הן הנה · מגיד שהיו מכירין אותן זו היא שנכשל פלו' בה: וכל אשה יודעת איש · ראויה ליבעל אע"פ שלא נבעלה ולפני הציץ העבירום והראויה ליבעל פניה מוריקות: הרוגו · למה חזר ואמר להפסיק הענין דברי רבי ישמעאל שאם אני קורא הרגו כל זכר בטף וכל אשה יודעת איש וכל הטף בנשים וגומר איני יודע אם להרוג עם הזכרים או להחיות עם הטף לכך נאמר הרוגו: מחוץ למחנה · שלא יכנסו לעזרה: כל הורג נפש · רבי מאיר

הן הנה היו לבני ישראל בדבר בלעם למסר מעל ביהוה על דבר פעור ותהי המגפה בעדת יהוה:
ועתה הרגו כל זכר בטף וכל אשה ידעת איש למשכב זכר הרגו:
וכל הטף בנשים אשר לא ידעו משכב זכר החיו לכם:
ואתם חנו מחוץ למחנה שבעת ימים כל הרג נפש וכל נגע בחלל תתחטאו ביום השלישי וביום השביעי אתם ושביכם:
וכל בגד וכל כלי עור וכל מעשה עזים וכל כלי עץ תתחטאו: ס
ויאמר אלעזר הכהן אל אנשי הצבא הבאים למלחמה זאת חקת התורה אשר צוה יהוה את משה:
אך את הזהב ואת הכסף את הנחשת את הברזל את הבדיל ואת העפרת:
כל דבר אשר יבא באש תעבירו באש וטהר אך במי נדה יתחטא וכל אשר לא יבא באש תעבירו במים:
וכבסתם בגדיכם ביום השביעי וטהרתם ואחר תבאו אל המחנה: ס
ויאמר יהוה אל משה לאמר:
שא את ראש מלקוח השבי באדם ובבהמה אתה ואלעזר הכהן וראשי אבות העדה:
וחצית את המלקוח בין תפשי המלחמה היצאים לצבא ובין כל העדה:
והרמת מכס ליהוה מאת אנשי המלחמה היצאים לצבא אחד נפש מחמש המאות מן האדם ומן הבקר ומן החמרים ומן הצאן:
ממחציתם תקחו ונתתה לאלעזר הכהן תרומת יהוה:
וממחצת בני ישראל תקח אחד אחז מן החמשים מן האדם מן הבקר מן החמרים ומן הצאן

מכל

הא אינון הואה לבני ישראל בעצת בלעם לשקרא שקר קדם יי על עיסק פעור והוה מותנא בכנישתא דיי:
וכען קטולו כל דכורא בטפלא וכל אתתא דידעת גבר למשכב דכורא קטולו:
וכל טפלא בנשיא די לא ידעא משכבי דכורא קיימו לכון:
ואתון שרו מברא למשריתא שבעא יומין כל דיקטל נפשא וכל דיקרב בקטילא תדון עלוהי ביומא תליתאה וביומא שביעאה אתון ושביכון:
וכל לבוש וכל מאן דמשך וכל עובד מעזי וכל מאן דאע תדון עלוהי:
ואמר אלעזר כהנא לגברי חילא דאתו לקרבא דא גזירת אוריתא די פקיד יי ית משה:
ברם ית דהבא וית כספא ית נחשא וית ברזלא ית אבצא וית אברא:
כל מדעם דמיתעל בנורא תעברוניה בנורא וידכי ברם במי אדיותא יתדי וכל די לא מיתעל בנורא תעברוניה במיא:
ותחוורון לבושיכון ביומא שביעאה ותדכון ובתר כן תיעלון למשריתא:
ואמר יי למשה למימר:
קביל ית חושבן דברת שביא באנשא ובבעירא את ואלעזר כהנא ורישי אבהת כנישתא:
ותפליג ית דברתא בין גברי מגיחי קרבא דנפקו לחילא ובין כל כנישתא:
ותפריש נסיבא קדם יי מן גברי מגיחי קרבא דנפקו לחילא חד נפשא מחמש מאה מן אנשא ומן תורי ומן חמרי ומן ענא:
מפלגותהון תסבון ותתן לאלעזר כהנא אפרשותא קדם יי:
ומפלגות בני ישראל תסב חד דאיתאחד מן חמשין מן אנשא מן תורי מן חמרי ומן ענא

מכל

או' בהורג בדבר המקבל טומאה הכתו' מדבר ולמדך הכתו' שהכלי מטמא אדם בחבורי המת כאילו נוגע במת עצמו או אפי' זרק בו חץ והרגו ת"ל וכל נוגע בחלל היקש הורג לנוגע מה נוגע ע"י חבורו אף הורג על ידי חבורו: תתחטאו · במי נדה כדין שאר טמאי מתים שאף לדברי האומר קברי כותי' אין מטמאין באהל שנא' ואתנה צאני צאן מרעיתי אדם אתם אתם קרויים אדם מודה שהכותי' מטמאין במגע ובמשא שלא נאמר אדם אלא אצל טומאת אהלות שנאמר אדם כי ימות באהל: את' ושביכ' · לא שהכותי' מקבלין טומאה וצריכין הזאה אלא מה אתם בני ברית אף שביכם כשיבואו לברי' ויטמאו צריכין הזאה: וכל מעשה עזים · להביא כלי הקרני' והטלפי' והעצמות: ויאמר אלעזר הכהן וגו' · לפי שבא משה לכלל כעס בא לכלל טעו' שנתעלמה ממנו הלכות גיעולי כותים וכן אתה מוצא בשמיני למלואים שנאמר ויקצוף על אלעזר ועל איתמר בא לכלל כעס בא לכלל טעות וכן בשמעו נא המורים ויך את הסלע על ידי הכעס טעה: אשר צוה יי' וגו' · תלה ההוראה ברבו: אך את הזהב וגו' · אע"פי שלא הזהי' להם משה אלא על הכלו' כה טומא' עוד יש להזהי' לכם על הכלו' גיעול ואך לשון מעוט כלומר ממועטין אתם מלהשתמ' בכלים אפי' לאחר טהרתן מטומאת המת עד שיטהרו מבליעת איסור נבלות ורבותינו אמרו אך את הזהב לומר שצריך להעביר חולדה שלו קודם שיגעילנו וזהו לשון אך שלא יהא שם חולדה אף המתכת יהי' כמו' שהוא: כל דבר אשר יבא באש · לבשל בו כלום: תעבירו באש · כדרך תשמישו הגעלתו · מה שתשמישו על ידי חמין יגעילנו בחמין ומה שתשמישו על ידי צלי כגון השפוד והאסכלה ילבננו באור: אך במי נדה יתחטא · לפי פשוטו חטוי זה לטהרו מטומאת מת אמר להם צריכין הכלי' געול לטהרן מן האיסור וחטוי לטהרן מן הטומאה ורבותינו דרשו מכאן שאף להכשירן מן האיסור הטעון טבילה לכלי מתכות ומי · נדה הכתובין כאן דרשו מים הראויין לטבול בהם נדה וכמה הם ארבעים סאה: וכל אשר לא יבא באש · כל דבר שאין תשמישו על ידי האור כגון כוסות וצלוחיות שתשמישן בצונן ולא בלעו איסור: תעבירו במים · מטבילן ודיו ודוקא כלי מתכות: אל המחנה · למחנה שכינה שאין טמא מת טעון שילוח ממחנה לויה וממחנה ישראל: שא את ראש · קח את החשבון: וחצית את המלקוח בין תופשי המלחמה וגו' · חציו לאלו וחציו לאלו:

ויהי

אבן עזרא

טף · שם כלל לקטן זכר או נקבה: אתם ושביכם · בעבור הכבוד השוכן בתוכ': וכל מעשה עזים · כאשר פירשתי והנה הבגד בעבור שנגע בחלל הוא טמא הטעם ואמכם כל בגד עד שתתחטאו או תהיה מלת תתחטאו יוצאה וכן והתאויתם לכם כי הגבול הוא הפעול: ויאמר אלעזר הכהן · כי חקת תורת הפרה לאלעזר נתנ' ומשה אמר להם תתחטאו דרך כלל ואלעזר פיר' להם: הבדיל · ידוע: אך במי נדה יתחטא · היה נראה לנו כי הוא מי אפר הפרה כמו מי נד' לא זורק עליו וחז"ל אמרו כי טעמו בשיעור המים שתרחץ בהם האשה הנדה ודעת' רחבה מדעתינו: שא את ראש · פירשתיו: מלקוח · הבהמה: השבי · האדם ותחסר מלת וי"ו כמו שמש ירח: וראשי אבות העד' · הם הנשיאי': וחצית את המלקוח · שם כלל: אחד נפש · כמו נפש אחד: אחד אחוז · כמו והאחוז אחוז ושניהם דבקים כאשר פירשתי:

ומכל

מסרה

וכל אשה ג' וסי' נמסר בסדר ויקהל: ידעת ג' חס' וסי' וכל אשה ידעת איש · וזה הדב' אשר תעשו · ונפשי ידעת מאד: חנו ב' וסי' ואתם חנו מחוץ למחנה · חנו עליה סביב: וכל מעשה ג' וסי' וכל מעשה עזים · וישתמר חקות עמרי · וכל מעש' תקפו: את הזהב ו' וסי' בסד' תצוה: ואת הכסף ר' וסי' נמסר בסדר מקץ: העפרת ד' חס' בליש' וסימ' צללו כעפרת במים · אך את הזה' ואת · נחר מפוח מאשתם עפרת · בעט ברזל ועפרת: במי ד' וסי' נמסר בסדר חקת התורה: ויאמר יי' אל משה לאמר ו' ר"פ וסי' אך את שבתתי תשמרו · מי שם פה לאדם · קח מאתם והיו לעבד · ועשו לה' ציצת · כן בנו' צלפחד' · שאו את ראש מלקוח: וממחצת ב' חס' וסי' תקח אחד · ויק' מש': החמשים ה' וסימ' נמסר בסדר קרח:

בעל הטורים

יודעת איש · בגימ' אין בתולים חוזרין: יודעת · ג' במס' הכא ואידך דינם גלפני' נפלאים מעשיך ונפשי יודעת מאד · והיינו דאית' ביבמו' שהעבירום לפני ציץ כל שפני' מוריקו' בידוע שנבעלה והיינו נפלאים מעשיך · שע"י נפלאו' מעשיך נדע אם היא יודעת איש: וכל אשה יודעת איש למשכב · בגי' והוא אם היא בת ג' שני' ויום א': ולא נפקד ממנו איש · בגי' לעבירות: חנו · ג' במס' חנו חוץ למחנה · חנו עליה סביב יפי' אף על פי שאמ' חנו חוץ למחנה · חנו סביב דהיינו במחנה לויה כדכתי' והלוים יחנו סביב למשכן אהל מועד · דטמא מת מותר ליכנס במחנ' לויה: ויאמר אלעזר הכהן · דבר לראשי האנשים פרשת טהרה · והם לא היו בידם כלי מתכות אלא בגדים חשובים · אבל אלעזר הכהן דבר לאנשי הצבא והוא בידם כלי של השמים הנמצאים גנחים לכך הורה להם דיני גיעול ג' מי לפי שהיתה הזאה על ידו לכך הורה להם גם כן דיני גיעול · וטהרתם · ב' וכבסת' בגדיכם ביום השביעי וטהרתם · וזרקתי עליכם מים טהורים וטהרתם · שטעם הלכות גיעול הורה והם גם כן טהרת הכלי' שהיא הזאה: מלקוח · שנים בה את ראש מלקוח · היוקח מגבו' מלקוח · פי' הייקח מגבור מלקוח והאי' לקחתם מגבור מלקוח לכן שא את ראש מלקוח ותתן ממנו מכס לוי': אחוז · ד' אחד אחוז מן החמשים ואידך אחוז לאיתמ' בדברי הימים בענין המשמרות · אור כרפס ותכלת אחוז · בשביל שנעשו משירות לעמוד על השיר · נטלו אחד אחוז מן החמשים · כרפס ותכלת אחוז · מלמד אף ע"פ שלא נעשו ליתן מכם אלא מן האדם והבהמה · מעלין כתנו תוכו' המטלטלין ידילפינן אחוז דהכא מאחוז דהתם:

ומקנה

מ"ע ספורנו

הרגו כל זכר בטף · אע"פ שאין ראויי' למשכב וזה לנקמה שלא ישאר למדין נין ונכד: זאת חקת התור': מה שאמ' לכ' משה שתתחטאו ג' וז' הוא דין חקת התור' של פרה אדומה לטהר מטמא' מת: אך את הזהב · אבל כלי מתכות מלבד אותה הטהרה צריך שתגעילו אותם: וטהר' · מגעולי גוים: אך במי נדה יתחטא · שלא יצא מטמאת מת בלבון אף על פי שנראה כמו חדש · וחצית את המלקוח · מפני שהית' המלחמה מלחמ' נקמה על מה שנעשה נגד כלם הנה שיתקיי' בכלם ואכלת את שלל אויביך כענין דוד בשלל עמלק כאמרו הנה לכם ברכה משלל אויבי ה':

יתר

אמרי נועם

ואתם חנו מחוץ למחנה תימה שלא הזהיר על הטומא' ונגעול במלחמת סיחון ועוג וי"ל דבמלחמות סיחון ועוג היה כל ישראל והותר להם אפילו כותלי דחזירי כדאי' בפ"ק דחולין וטומאה הותר בצבור וי"מ דכותלי דחזירי היה מותר בכבוש הארץ כמו סיחון ועוג אבל ארץ מדין לא כבשו אלא שהלכו לשלו' שלל ולבוז בז ולא נבירא דגם ארץ סיחון ועוג לא היתה נחשבת מכיבוש הארץ שגם ביכורי' לא היו מביאין ממנו ואין קרוי כבוש אלא מה שכבש יהושע לכך נ"ל הטעם דלא נאסר געולי גוי' גבי סיחון ועוג לפי שהיתה כחרם כדכתי' ונחרם כל עיר וא"כ הכלים אסורי' בהנאה: וא"ת למה לא מנה כאן גמלים שהרי הרבה גמלי' היו במדין כדכתי' בכרי מדין וי"ל שהגמלי' קלים לרוץ וברחו מהם על הגמלי' להציל נפש:

ענין

קומץ מנחה

זכר זכ' בטף כדי שלא יגדלו ויהיו נוטרי איבה: ויהי המלקוח מה שכפלה התור' כל אלו המנינים להגדיל הנס ולהודיע שנצחון המלחמה הזאת היתה כנגד טבעו של עולם:

רלבג

באמרו בבית אביה שהוא ברשות אביה שאם היתה ברשות בעל אין לאביה רשות. בה כמו שאמר ...ה והוא מבואר מהעניין בעצמו שאין הכוונה באמרו בבית אבי' כשתה' ...ך לבית בזה הענין אבל מה שיש לו רושם בו הוא השולטנות והממשלה

שים

חזקוני

כל נקבה · שום נקבה דוגמא לא תעשה כל מלאכה כל מלאכה ולרש אין כל: בדבר בלעם למסור מעל · שהרי מתוך דבריו של בלעם שאמר לא הביט און ביעקב לחדו להחטיאם: וכל אשה יודעת איש למשכב זכר הרוגו · פרש"י למה חזר ואמר הרוגו כו' וא"ת אי"ם ד שהורשו להחיות כל אשה יודע' איש א"כ מיותר וכל הטף בנשים אשר לא ידעו וגו' מק"ו השתא כל אשה יודעת איש הורשו להחיות טף בנשים מיבעיא אלא י"ל דאי לא כתיב וכל הטף בנשים ונומר ה"א כילף טף בנשים מטף בזכר מה להלן להרוג אף כאן להרוג · ד"א הרוגו למה נאמר אם שיכולה לבעול אמר ליהרג בעולה על אחת כמה ...ס' מן הדין לכך אמר הרוגו שאין עונשים מן הדין וא"ם ליפתוק קרא מהרוגו קמא וליכתוב הכי ומתהל' וכר וכל אשה יודע' איש וגו' אלא אי כתב הכי הו"א ליפהיכהו לכל זכר בטף ...הו לנשי' לפני הציץ וליקטליכהו בהדי הדדי קמ"ל ועתה הרגו כל זכר בטף כלומר עכשו מיד הרגו כל זכר בטף וכל אשה יודעת איש לאחר שתדבק בציץ הרוגו: וכל הטף בנשים ...מכאן היה ר' שמעון בן יוחאי אומר גיורת שנתגיירה פחותה מבת שלש שנים ויום א' כשרה לכהונה: ואתם חנו מחוץ למחנה · אע"פ שטמא מת מותר אפי' במחנה לויה לא היו ...א יטמאו הם אחרים שהרי רבי' היו ואין יכולים להזהר מהם וגם היו אבות הטומאה לטמא אדם וכלים: תתחטאו · פרש"י במי נדה כדין שאר טמאי מתים וכו' עד מודה הוא ...ש הרי בנוגע במת כתיב אדם דכתיב וכל אשר יגע על פני השדה בחלל חרב או במת או בעצם אדם א"כ היו לנו לומר גוים מלטמא בנגיעה דאתם קרויין אדם כדכתיב ביחזקאל ...דם אתם ולא הגוים אלא י"ל הואיל ועיקר הכתוב שכם בנגיעה נבי' אוהל כלאו אדם כדכתיב והזה על האהל ועל הנוגע בעצ' או בחלל או בקבר מרבינן דאפי' גוי מטמא בנגיעה: ... · הוסיף הקב"ה הזאת שלישי ושביעי במלחמת מדין מה שלא עשה כן במלחמות ז' עממים לפי שמלחמת שבעה עממים היו כל ישראל וטומאה הותרה בצבור ואף געולי גוים לא נאסר ...מתרו דכתיב ובתים מלאים כל טוב אפילו כתלי דחזירי אבל הכא במדין שאינו משבעה עממין ולא היו שם מישראל אלא אלף למטה נאסר להם געולי גוים וגם הוצרכו הזאת שלישי ...כשהרגו את המדיני' ועוד שנטמאו בהם מישראל כדכתיב ויצמד ישראל לבעל פעור ועוד דילמא איקטיל חד מישראל מהי"ב אלף א"ל ומה שכתוב ולא נפקד ממנו איש הייגו לדבר ...הוצרכו הזאה: וכל בגד · לפי שנגע בחלל: ויאמר אלעזר הכהן · בשביל שנקרית פרה אדומה נתנה לאלעזר פירשה הוא לישראל והואיל והורה הלכה לפני משה רבו אע"פי ...ם שהרי כתיב ולפני אלעזר הכהן יעמוד וגו' הלא מצינו שנצטרך לו יהושע: זאת חוקת התורה · כלומר מה שאמר לכם משה כל הורג נפש וגו' כן המנות האמורות בפר' פרה ...יתחטא · אמר רבה בר אבוה אפי' כלים חדשים במשמע ובירושלמי דסוף ע"א אחת עובדא קומי ר' ירמיה אמר צריך להטביל למה מפני שיצאו מטומאת הגוים ונכנסו לקדוש' ישרא' אמר ...ה לא שנו אלא בלקוחין שנפלו ביד ישראל ובמעש' שהיה במדין שהיו שאולין להם לישראל הכלים אבל שאולים לא ...נקט מן הגוים ...מתכות הוו ובעי טבילה ... ולא ידענא אי משום ...איה אי משום דסוי לי לגוי דדעתיה לשקועיה שלא לפדותו ועוד הכי מתניה והכי פרש"י בסוף מסכת ע"א: וכבסתם בגדיכם ... ...את בגדיו: ואת מכסי המלחמה · א' נפש מחמש מאות לפי שטרחו במלחמה הקל עליהם אחד נפש מחמש מאות: ונתתה לאלעזר הכהן · א' אחוז מן החמשים ... ...הכים נטלו בו אחד כנגד שלא היו הם אלא אחת מאלף י' ידות שבמשמרות לוי ... ...פחת העמרמי היתה סניה כהנים וחציה לוים הרי לך הכהנים אחת מאלף י' ידות שבמשמרות לוי: מן הבקר ומן החמורים ומן הצאן · וא"ת ומפני מה לא צוה הקב"ה ליטול מהם ...ים שם כדכתיב במלחמות גדעון ולגמליהם אין מספר אלא י"ל לא הוזכר הכתוב אלא אותם שנטלו מהם עכשיו והם לא נטלו מהם ... ...אך פו"ק דכתיב וכל בהמה ... כגון גמלים:

מכל הבהמה ונתתה אתם ללוים שמרי משמרת משכן יהוה: ויעש משה ואלעזר הכהן כאשר צוה יהוה את משה: ויהי המלקוח יתר הבז אשר בזזו עם הצבא צאן שש מאות אלף ושבעים אלף וחמשת אלפים: ובקר שנים ושבעים אלף: וחמרים אחד וששים אלף: ונפש אדם

לה מן הנשים אשר לא ידעו משכב זכר כל נפש שנים ושלשים אלף: ותהי המחצה חלק היצאים בצבא מספר הצאן שלש מאות אלף ושלשים אלף ושבעת אלפים וחמש מאות: ויהי המכס ליהוה מן הצאן שש מאות חמש ושבעים: והבקר ששה ושלשים אלף ומכסם ליהוה שנים ושבעים: וחמרים שלשים אלף וחמש מאות ומכסם ליהוה אחד וששים: ונפש

מ אדם ששה עשר אלף ומכסם ליהוה שנים ושלשים נפש: ויתן משה את מכס תרומת יהוה לאלעזר הכהן כאשר צוה יהוה את משה: וממחצית בני ישראל אשר חצה משה מן האנשים הצבאים: ותהי מחצת העדה מן הצאן שלש מאות אלף ושלשים אלף שבעת אלפים וחמש מאות: ובקר ששה

מה ושלשים אלף: וחמרים שלשים אלף וחמש מאות: ונפש אדם ששה עשר אלף: ויקח משה ממחצת בני ישראל את האחז אחד מן החמשים מן האדם ומן הבהמה ויתן אתם ללוים שמרי משמרת משכן יהוה כאשר צוה יהוה את משה: ויקרבו אל משה הפקדים אשר לאלפי הצבא שרי האלפים ושרי המאות: ויאמרו אל משה עבדיך נשאו את ראש אנשי המלחמה אשר בידנו ולא נפקד ממנו איש:

נ ונקרב את קרבן יהוה איש אשר מצא כלי זהב אצעדה וצמיד טבעת עגיל וכומז לכפר על נפשתינו לפני יהוה: ויקח

מכל בעירא ותתן יתהון לליואי נטרי מטרת משכנא דיי: ועבד משה ואלעזר כהנא כמא די פקיד יי ית משה: והות דברתא שאר ביזתא די בזו עמא די נפקו לחילא ענא שית מאה ושבעין וחמשא אלפין: ותורי שבעין ותרין אלפין: וחמרי שתין וחד אלפין: ונפשא דאנשא מן נשיא די לא ידעא משכבי דכורא כל נפשא תלתין ותרין אלפין: והות פלגותא חולק גובריא די נפקו לחילא מנין ענא תלת מאה ותלתין ושבעא אלפין וחמש מאה: והות נסיבא קדם יי מן ענא שית מאה שבעין וחמש: ותורי תלתין ושתא אלפין ונסיבהון קדם יי שבעין ותרין: וחמרי תלתין אלפין וחמש מאה ונסיבהון קדם יי שתין וחד: ונפשא דאנשא שתא עשר אלפין ונסיבהון קדם יי תלתין ותרין נפשן: ויהב משה ית נסיב אפרשותא קדם יי לאלעזר כהנא כמא די פקיד יי ית משה: ומפלגות בני ישראל די פלג משה מן גבריא די נפקו לחילא: והות פלגות כנישתא מן ענא תלת מאה ותלתין ושבעא אלפין וחמש מאה: ותורי תלתין ושתא אלפין: וחמרי תלתין אלפין וחמש מאה: ונפשא דאנשא שתא עשר אלפין: ונסיב משה מפלגות בני ישראל ית דאתחד חד מן חמשין מן אנשא ומן בעירא ויהב יתהון לליואי נטרי מטרת משכנא דיי כמא די פקיד יי ית משה: וקריבו לות משה די ממנן על אלפי חילא רבני אלפין ורבני מאותא: ואמרו למשה עבדך קבילו ית חושבן גברי מגיחי קרבא די עמנא ולא שגא מננא אנש: וקריבנא ית קורבנא קדם יי גבר די אשכח מאן דדהב שירין ושבבין עזקן קדשין ומחוך לכפרא על נפשתנא קדם יי: ונסיב

רש"י

ויהי המלקוח יתר הבז · לפי שלא נצטוו להרים מכס מן המטלטלין אלא מן המלקוח כתב את הלשון הזה ויהי המלקוח שבא לכלל חלוקה ולכלל מכס שהי' עודף על בז המטלטלין אשר בזזו עם הצבא איש לו ולא בא לכלל חלוק' מספר הצאן וגו': וממחצית בני ישראל אשר חצה משה · לעדה והוציאה להם מן האנשים הצובאים: ותהי מחצת העדה · כך וכך: ויקח משה וגו' הפקדים · הממונים: לא נפקד · לא נחסר · ותרגום לא שגא אף היא לשון ארמי חסרון כמו אנכי אחטנה תרגומו דהות שגיא מתני' כ' וכן כי יפקד מושבך יחסר מקום מושבך איש הרגיל לישב שם וכן ויפקד מקום דוד נחסר מקומו ואין יושב שם: עגיל · נזמי אזן: וכומז · דפוס של בית הרחם לכפר על הרהור הלב של בנות מדין: עטרת

אבן עזרא

מכל הבהמה · כמו גמלים והנה לא לקח אלעזר מהם חלק אולי היו מעטים ועל כן לא נזכר המספר שהביאו ולא המספר שלקחו הלוים. יתר הבז · חוץ מאשר אכלו על כן אמר יתר והזכיר מספרם כי היה מספר רב ולא שמענו שלל כמוהו ג"כ הזכיר המכס כי גם הוא רב ואלת מכס מפועלי הכפל על משקל ואמר ליולדתו והוי' מגזרת תכסו על השה והטע' חלק ואמר מן האדם ומן הבהמה שם כלל: הפקודים · פירשתיו: אש' בידינו · בעבור היותם ברשותם וכן ולקחת בידך עשרה אנשים: ונקרב · במחשבה או בפה: אצעדה · היא על הזרוע כי כן כתוב: וצמיד · ליד: טבעת · באצבע: עגיל · באזנים כי כן כתוב אולי נקרא כן בעבו' היותו עגול: וכומז · כחביריו: כל

מ"ע ספורנו

יתר הבז אשר בזזו · כי נכסי שבתים בזזו אנשי הצבא להם: לכפר על נפשותנו · ע"ד פעור שלא מחינו בחוטאים: ויקח משה · קבל מהם ושקל: כל כלי מעשה · כל מין כלי שהיה תכשיט של נשים במעשה פעור: ויקח

אמרי נועם

עגיל וכומז תימה האיך קבל משה לקרבן כומז שהיה עומד באותו מקום והלא לא קיבל המראות הצובאות עד שנאמר לו מפי הדבור ואומר הר"ם פקוני כי עגיל וכומז אינו ממש אצל הרחם אלא מעל בגדים כנגד הדד או נגד הרחם וע"ל הכיור נעשה מן הצובאות לבד אבל כאן הכומז מעורב עם זהב אחר · פי"ל כי המראות שנכן היו קבועות בכיור וזהו שאמר ויעש את הכיור וגו' במראות הצובאות ולא אמר ממראות הצובאות לכן היה מאום אבל שכומז היה נתך ולא נראה בעין לא הי' מקפיד: והנה

מסרה

בצבא ד' דגשים וסימ' ותהי המחצה חלק היצאים בצבא · אשה חדשה לא יצא בצבא · והתיחשם בצבא · ויהיו שרים בצבא: ויהי כ"א ר"פ בטעם תברין וסי' במס' רבתא: ונפ' אד' ששה עש' אלף י' פסוקי' באוריתא דרישהו' וסופיהן חד וסי' נמסר בסדר צו ובסדר במדבר סיני: שלשי' כלם חס' בר מן ד' וסי' וירדו שלשה מן השלושים · ויחלא אסא בשנת שלושים דד"ה · מן השלושים הנו נכבד · ואני לא נקראתי לבא אל המלך · ונמסר גם בסדר נשא: הצבאים ג' וחס' וסי' ממחצי' בני ישרא' · הצבאים על ארי' · הצבאי' על הר ציון: ויקח משה ממחצית בני ישרא' ד' פסוקים מן מן ומן וסי' ויעש יי' כדבר משה · אדם כי יקריב מכם קרבן ליי' · ויקח משה ממחצית בני ישראל · ואחרי כן נאם יי' · ונמס' גם בסדר וארא: סימן אך את הזהב את ואת ואת את ואת ואפ"ס ויהי כשמע כל המלכי' דיהושע וסי' בלשון ארמי דהבא למלכיא סי': וסי' והרמו' מכם מן ומן ומן: וממחצית בני ישרא' מן מן מן ומן · ויקח משה ממחצית בני ישראל מן מן ומן: אחז ד' חס' וא' מל' וסי' תקח אחד מן החמשי' · את האחז אחד מן החמשים: ויכתבם שמעיה בן נתנאל ב' בו דד"ה · אחוז בחבלי בוץ וארגמן · בתר' מלא וא' ואחז את לאיתמ': נשאו י' בקריאה וסימ' ויאמרו אל משה עבדי' נשאו את רא' אנשי · אשר נשאו את ידם · קול צופיך נשאו קול · הנה אויביך יהמיון ומשנאיך נשאו · נשאו נהרות יי' ב' בו · ערום הלכו מבלי לבוש · נשאו את רדידי · נשאו מבנותיהם · נשאו נשי' נכריות: כל זהב ג' דסמי' וסימ' חח ונזם וטבעת וכומז · איש אשר מצא כלי זהב · אך לא יעשה בית יי' ספות:

קומץ מנחה

ותהי המחצה הזכיר ג"כ אלו המספרים והשכם להודיע לנו גם סגנים הנסתרים שעד שמנו וחצו השלל אשר לפחות הוצרך לימים עשרה ויותר לא מת אדם או בהמה מהשלל: וחמורי' הא דלא חשיב שארי בהמות טמאו' משום שאין ראוי' מהם לכהן חוץ מפטר חמור: עטרות

חזקוני

יתר הבז · חוץ ממה שאכלו: ולא נפקד ממנו איש · אע"פ שהכניס טולם בסכין ורבותי' אמרו לא נפקד' ממנו לדבר עבירה: ונקרב את קרבן יי' · לכפר על נפשותינו שנדרנו מלפני הסכנון שסכינו כדי שלא ישלוט בנו נגף ולכך הביאוהו אל אהל מועד וכן מצינו לקחת את כסף הכפורים ונתת' אותו על עבודת אהל מועד: ונקרב את קרבן יי' וגו' · פרש"י אם מידי עביר' יצאנו מידי הרהור לא יצאנו וא"ת הרי עליכו יפת תואר שהיא מותר' במלחמה ואין זו עבירה ואין זה הרהור עבירה יש כדכ' אבל אמרינן בירושלמי לא הותר' להם יפת תואר אלא לאחר כבוש: כל

רלב"ג

שים לאבי' עליה כי זה ראוי שימנעה מלעשות כל מה שתרצה וכן הענין בשילטנות הבעל עליה בהיותה תחתיו והנה התנה שתהיה בנעוריה לפי שאחר עבור נעוריה יצאת מרשות אב והוא הזמן הנקרא בגרות והנה למדנו זה מזה המקום והנה ימי נעורי' הם לפי הוראת הגדר מהיותה בת שתים עשרה שנה ויום אחד עד ששה חדשים אחר זה וקודם זה היא קטנה ואח' זה היא בוגרת לפי מה שהתבאר בשרשי' הכוללים ותכף שתהיה נערה תקרא אשה כי אז יצאתה מגדר הקטנות · ושמע אביה את נדרה ואסרה אשר אסרה על נפשה · הנה שמיעת האב את נדרה יהיה באחד משני פנים אם שישמע זה מפיה אם שיודיעוהו אחרים כמו שאמר יעקב לבניו הנה שמעתי כי יש שבר במצרי' ולמדנו מאמרו את נדרה שצריך לשמוע נדרה או אסרה קודם שיפר · והחריש לה אביה · למדנו שאם שתק ולא הפר הנדר או האסר הנה הנדר או האסר קיים אך בתנאי שיהיה שתיקתו לה ר"ל שידע שבתו נדרה או אסרה אסר על נפשה והחריש לה ולא הפר נדרה ואסרה אך אם לא היה שתיקתו לה ר"ל שמע ענין הנדר אבל לא ידע שבתו נדרה זה הנדר אע"פ שהחריש הנה הוא יכול להפר אחר זה כשידע שבתו היא שנדרה זה הנדר כי בתחלה לא החריש לה · ואם הניא אביה אותה ביום שמעו · הרצון בהנאה הפרה כמו שיתבאר מאמרו אחר זה ויניא אותה והפר את נדרה ועדיין ההפרה הוא בטול הנדר והאסר מאז ולהבא מאמרו אח' זה יניא אות' ותופר וידעו כן ענייי הלשון השומרי' את דברי · ובכלל הנה הוא מבואר מגדר הוראת הנדר מלת ההפרה והנה למדנו מזה שביו' שמעו לבד יוכל להפר לא אח' זה ואע"פ שלא שמע הנדר של אחר כמה ימים יוכל להפר ביום שמעו והכונה באמרו ביום שמעו מעת לעת כמו שאמר אחר זה מיום אל יום אם הפר אע"פ שאין בתו יודעת הנה אין נדריה ואסריה קיימים · ויי' יסלח לה · כי הניא אביה אותה · לפי שאין הסליחה אלא במקום חטא · וידענו שאין חטא לבת אם עברה על דברי נדריה ואסריה אחר שהפר אותה האב לפי שהם מבוטלי' וכאלו אינם הנה יתחייב שהרצון יהיה בזה שאם היה שלא תדע הבת בזו ההפרה ועשה כנגד נדרה ואסרה ונתכוונה לעבור על נדרה ואסרה הנה יי' יסלח לה על זאת המחשבה אחר שכבר הופר נדרה ואסרה וראוי שתדע שההקם יהיה באחד משני פנים אם שיחריש ביו' שמעו ואח' זה הוקם מעצמו והנ' זה ההקם אין לו היתר כי כבר בא מעצמו והמין השני הוא שיאמר שהוא מקיים את הנדר או את האסר תוך הזמן שהיה לו להפר אותו ולפי שזה הענין שהוציא מפיו הוא כמו נדר הנה נשאל עליו לחכם ויתירהו מההקם ואחר זה יוכל להפר נדרי בתו כיון שהוא עדין ביום שמעו ואולם אם הפר איננו נשאל על ההפר כי אין זה נדר ולא מתיחס לנדר אבל הוא בטול נדר והנה ההפרה יתכן שתהיה ע"י שליח כי שלוחו של אדם כמותו בכמו אלו הדברי' אשר יסבלו שליחות וזה מבואר מגדר הוראת הנדר · ואם היו תהיה לאיש ונדריה עליה · הנ' מבואר מגדר הוראת הנדר שהאשה תהיה לאיש מעת שנתארסה והיא גם כן אז בבית אביה כמו שנתבאר בפרש' כי תצא למלחמה שאביה זוכה בקנס שנותן הבעל בהוציא שם רע עליה למדנו מזה שלא יצאת מרשות אב עד שנשאת ולזה הוא מבואר שאי זה שיהיה מהם יוכל להפר או את נדרה בעודה נערה ואולם אחר זה לא יוכל להפר נדרה זולת הבעל והנה הרצון באמרו ונדריה עליה שלא נתחד' בהם דבר מצד האב ר"ל שלא נתקיימו ולא הופרו כי אז הם נדריה ואסריה אשר אסרה על נפשה לא אחר שהוקמו כי או אסרוהו אחרים על נפשה וכ"ש שלא יהיה זה אחר שהופרו כי אז אינ' עליה והנה למדנו מזה שאפי' הדברים שנדרה קודם שנתארסה מפר הבעל ביום שמעו כיון שהחריש לה אביה מיום אל יום באופן שיהיו מקויימים כ"ש בנדרים שנדרה אחר שנתארסה: מבטא שפתיה · ר"ל שבועה כמו שאמר בשבועה לבטא בשפתים בפרשת ויקרא ולזה אמר אחר זה כל נדר וכל שבועת אסר להורות שמה שאמ' ואסרה אשר אסרה על נפשה ומבטא שפתיה אשר אסרה על נפשה הנה הרצון בו שבועה והוצרך לבאר זה כי אולי יחשוב חושב כי בנדר לבד נתנה התורה זה הכח לאב ולבעל לא בשבועה כי היא יותר חמורה והנה הנמשך לזה מבואר ממה שקדם עד אמרו וכל אלמנה וגרושה וראוי שתדע שהרצון בזה באלמנה וגרושה שנתאלמנה או שנתגרשה מן הנישואין ועדיין היא נערה ולזה הוצרך לומר כל אשר אסרה על נפשה יקום עליה כי היה לחושב שיחשב שכיון שהיא נערה עדין תשוב לרשות האב אע"פ שנתאלמנה או נתגרשה עדיין אני קורא בה בנעוריה בית אביה ולזה הוצרכה התורה לבאר זה ולמדתנו בזה שכיון שיצאת מרשות אב הנה אינ' שבה תחת רשותו במיתת הבעל או בגט אבל היא קונה את עצמה באלו הדרכי' מהבעל ואולם אם נתאלמנה או נתגרשה מן האירוסין והיא נערה הנה הוא מבואר שעדיין לא יצאתה מרשות האב כי גם בהיותה תחת רשות ארוסה היא עדיין תחת רשות האב להפר נדריה ולקיימם כמו שביארנו אף כי בצאת' מרשות ארוסה וזה ממה שאינו צריך ביאור למעיין בזה הספר וראוי שתדע שהפרת הנדר או השבועה לא יתכן היותו קודם היותם חלים כי אין זה הפר וזה מבואר בעצמו וכן הענין בהיתר החכם הנדר או השבועה כי לא יתכן לחלל הדבר שלא נתקדש · ואם בית אישה נדרה · ר"ל אחר שנשאת כי אז היא בבית אישה ושאר מה שנמשך לזה מבואר ממה שקדם עד אמרו כל נדר וכל שבועת אסר לענות נפש והנה הסבה בזה

כל כלי מעשה · הגיד הכתוב שלא היה בהם כלי שבור : אנשי הצבא בזזו איש לו · הזכיר הכתוב זה להודיע כי זהב רב וכלי מעשה בזזו כל אחד : לבני ראובן · כי הוא בן הגבירה : מקום מקנה · כי שם מרעה טוב : ויבאו בני גד · הם היו בעלי העצה בתחלה על כן הקדימם הכתוב : ויאמרו יותן · אמר ויאמרו פעם אחרת בעבור שארכו הדברים יש אומרים כי את הוא פעול יותן ולא אדע למה זה כי הנה כתוב פעתם ארץ יחלק הארץ ולא נשא אותם הארץ אשר הוא בא שמה בקרבו : תניאון · כמו תשברון : כי העולים · מצפון הלכו לנגב : לא מלאו · קל הלמ"ד והוא מהבנין הכבד מלא קרנך לא השלימו מה שהתחילו : כלב בן יפונה · בתחלה כאשר דבר השם ומלת מלאו כמו בקשו נפשי שלאו באש מקדשך : ויניעס

רשי

עטרות ודיבון וגו׳ · מארץ סיחון ועוג היו : האחיכם · לשון תמיה הוא : ולמה תניאון · תסירו ותמניעו לבם מעבור שיהיו סבורין שאתם יראים לעבור מפני המלחמה וחוזק הערים והעם : מקדש ברנע · כך שמה ושתי קדש היו : הקנזי · חורגו של קנז היה וילדה לו אמו של כלב את עתניאל : ויניעם

דלבג

זה לפי שהנדרי׳ שיש בהם עינוי נפש הנה הבעל נוגע בדבר מפני היותה קנין מקניניו והיא פוחתת בזה קנין הבעל וטוב לבעל שתהיה אשתו בזולת עינוי נפש כי בנדרתה לו צר ומזה יתבאר שכ"ש שיש לבעל להפר נדרים שבינו לבינ׳ כי היא יותר נוגעת בדבר ההוא ממה שהוא נוגע בדברים שיש בהם עינוי נפש כאלו תאמר שנדרה שלא תרחץ מיטותיה או שאסרה על נפשה הנאת משכב בעלה וזה מבואר מאד · ואם הפר יפר אותם אחרי שמעו ונשא את עונה · ר"ל אחר יום שמעו יכריח אותה לבטל נדרה או שיאמר לה שהוא מיפר נדריה ויבא אותה לחשב שנדריה מופרין הנה החטא ההוא הוא עליו · אלה החקים אשר צוה יי׳ את משה · שב עתה לזכור בכללות מה שכללה אותו זאת הפרשה ואולם התועלות המגיעות מזאת הפרשה הם שנים :

התועלת הא׳ הוא במצות והוא שלא יעבור הנודר נדרי אסר או הנשבע שבועת אסר על דברו אבל יקיים ככל היוצא מפיו ויש בזה שתי מצות האחת מצות לא תעשה והשנית מצות עשה והנה התועלת באלו המצות מבואר כי אם היה מותר לאדם לחלל דברו היה זה מביא להקל באמונת הש׳ יתעלה כמו שזכרנו בענין טעם אזהרה שבועת שוא עם שבזה תועלת מהדברים המדיניים לקיים כל דבר בכמו אלו האסרים וגו עוד תועלת כי בהם יורגל האדם את עצמו בהרבה מהפעולות הטובות ולזה היה לאדם להתיר נדרי עצמו יסור התועלת מאלו הדברים :

התועלת הב׳ הוא במצות והוא לדון בדיני הפרת נדרים בין איש לאשתו בין אב לבתו בנעוריה בית אביה והנה התוע׳ בזאת המצוה מבואר כי לולי זה תסור המושלה מהאב על בתו במה שיקוה או מהאיש על אשתו עם שיהיה זה סבה להיות קטטה בימיהם תמיד כי הנשים מאד היות דעתן קלה עליהם מוכנות מאד לאלו הנדרים והשבועות והנה נתנה התורה פנאי לזה ההפרה מעת לעת כדי שיתישב בזה יותר האב או הבעל ואם יקרה שנכסבת כעס לא יפר תכף הנה יסור כעסו ויתישב דעתו תוך יום שלם לפי הנהוג מהאנשים על הרוב :

נקום נקמת בני ישראל את המדיינים בעבור שע"י משה תשלם זאת הנקמה באופן יותר שלם רצה הש׳ ית׳ שתעשה ע"י עם שכבר היה לאוי למהר זאת הנקמה בעבור הסבה שזכרה בפרשת פנחס והנה רצה הש"י להראות עוצם השגחתו בישראל שלא ישלחו לצבא כי אם י"ב אלף אלף לכל מטה מהמטות זולת שבט לוי שלא היו יוצאים לצבא כי לא היה להם חלק בארץ · אותם ואת פנחס · ר"ל שכבר שלח אותם משה ואת פינחס · וכלי הקדש וחצוצרות התרועה בידו · אחשוב שר"ו תיבת וחצוצרות היא כפה רפה בלשון ישמעאל שיקרה בה שתהיה ללא ענין כמו ואיה וענה ורכב וסום · והנ׳ הרצון בו שכלי הקדש שהם חצוצרות התרועה היו ברשותו כי בה׳ יתקעו במלחמו׳ כמו שזכר בפרשת בהעלותך והנה זכר שהם הרגו כל זכר במדי׳ והרגו עם זה חמשה מלכי מדין ובלעם עמהם להורות שכבר היה שקול ענין הריגתו לדבר הריגת המלכים וזכר שכבר היו כל נקבה והטף כלו ושבו אותם ובזזו להם הבהמה והמקנה וכל חילם · ואת כל טירותם · הם העדים הבנויות החוקפות חומה ויקחו כל השלל ואת כל המלקו׳ וגומר העיד הכתוב שלא כנס אחד מה׳ דבר מהשלל ומהמלקוח לעצמו אבל הביאו הכל למשה ולאלעזר הכהן ואל כל עדת בני ישראל · ויקצוף משה על פקודי החיל לא כעס אלא על הגדולים המנהיגים כי אין לאחרים אשם לפי שלא יוכלו לעשות כי אם מה שיצוום מנהיגיהם והנה צוה משה שיהרגו כל זכר בטף כדי שלא ישאר בהם זכרון ושיהרגו הנקבות היודעות משכב זכר והנה ידעו מי הנקבות שלא ידוע משכב זכר מפני הגבול׳ או היה להם סימן בזה להושיבם על חבית יין והבעולה היה ריחה נודף כמו שאמרו רבותינו זכרונם לברכה והנה אחשוב שהיודעות איש למשכב זכר הן הבעולות כדרכן כי דרך משכב זכר · או יהיה הרצון באמרו כל אשה יודעת איש למשכב זכר כל הראויה ליבעל אף על פי שלא נבעלה כמו שאמרו רבותינו זכרונם לברכה בסיפרי · ואתם חנו מחוץ למחנ׳ שבעת ימים וגו׳ · למד הכתו׳ על הרוגי מדין שמטמאין כמתי ישראל · אתם ושביכם · לפי שהשבי נכנס בכלל ישראל עשה דינו להטמא בהרוגי מדין כדין ישראל · וכל בגד וכל כלי וגומר רוצה לומר במי נדה להיות עליה׳ שלישי ושביעי מפני התטמאם באהל ולא יטמאו באהל אלא כלים או אדם לא קש ותבן כמו שביארנו בפרשת פרה והנה מעשה עזים הוא בהכלת דבר אינו בגד ולא כלי עור ולזה הוא מבואר שאינו דבר כעשה מגוזה של עזים ולא מהשער ואימו גם כן כאשר נעשה מהשער כי הוא כלי · עוד אף הוא כלי נעשה מקרן העזים והוא אם כלי שיש בו בית קבול כמו שיתכו הצירים אלא מהקרן ובבית קבול שבו ישימו הנבע או יעשו ממנו כלים פשוטים כמו המסרק ולוחות העששית · וזהו המקום למדנו שכן הדין בכלים הנעשים מהטלפים ומעצמות העזים ומה שידמה להם : אך את הזהב · למד על כל כלי מתכת שמטמאין במת והוא מבוא׳ שבכלים הכתוב מדבר שהרי זכר אחר כן כל תשמישן ולמד עוד עליהם שצריכין הכשר מפני מה שבלעו מהמזונות האסורים לנו וביאר שכבר יפלטו מה שבלעו בדמיון שבלעוהו וכשאל שהשפוד אשר יבא באש כאשר ילבו בו הנה יעבירוהו באש לפלוט מה שבלע ואם יבא במים כמו הענין ביורות יעבירוהו במים רוצה לומר במים הרותחין כמו שאמ׳ בחטאת ואם בכלי נחשת בושלה ומורק ושוטף במים וזהו שזכר אך במי נדה יתחטא ר"ל אחר שטבל הכלים וכבסתם בגדיהם ביום השביעי וטהרתם : ילמד בזה שטעונים כבוס בגדי׳ושהבגדי׳ גם כן שמאים טומאת שבעה מפני שנטמא יחד באהל או מפני היותם מחוברים למחובר למת· שא את ראש מלקוח השבי · כמו שבמעשר ראשון יקחו הכהנים כמו עשירית חלק הלויים כן היה זה הענין בכמו זה היחס בקירוב כי עשירית חלק אחד מן החמשים הוא חלק אחד מחמש מאות ולזה לקחו הלויים חלק אחד מן החמשים מחצי המלקוח ולאלעזר לקח חלק אחד מחמש מאות בו והנה היה כחלק היורד אל המלחמה כחלק היושב על הכלים במלקות ובבזה ולא חלקו הכל בין כל ישראל לפי שהוא אפשר שזכות הבאים לצבא שהיו כלם אנשים

וַיִּקַּח מֹשֶׁה וְאֶלְעָזָר הַכֹּהֵן אֶת־הַזָּהָב מֵאִתָּם כֹּל כְּלִי מַעֲשֶׂה: וַיְהִי כָּל־זְהַב הַתְּרוּמָה אֲשֶׁר הֵרִימוּ לַיהוָה שִׁשָּׁה עָשָׂר אֶלֶף שְׁבַע־מֵאוֹת וַחֲמִשִּׁים שָׁקֶל מֵאֵת שָׂרֵי הָאֲלָפִים וּמֵאֵת שָׂרֵי הַמֵּאוֹת: אַנְשֵׁי הַצָּבָא בָּזְזוּ אִישׁ לוֹ: וַיִּקַּח מֹשֶׁה וְאֶלְעָזָר הַכֹּהֵן אֶת־הַזָּהָב מֵאֵת שָׂרֵי הָאֲלָפִים וְהַמֵּאוֹת וַיָּבִאוּ אֹתוֹ אֶל־אֹהֶל מוֹעֵד זִכָּרוֹן לִבְנֵי־יִשְׂרָאֵל לִפְנֵי יְהוָה: פ

א וּמִקְנֶה רַב הָיָה לִבְנֵי רְאוּבֵן וְלִבְנֵי־גָד עָצוּם מְאֹד וַיִּרְאוּ אֶת־אֶרֶץ יַעְזֵר וְאֶת־אֶרֶץ גִּלְעָד וְהִנֵּה הַמָּקוֹם מְקוֹם מִקְנֶה: וַיָּבֹאוּ בְנֵי־גָד וּבְנֵי רְאוּבֵן וַיֹּאמְרוּ אֶל־מֹשֶׁה וְאֶל־אֶלְעָזָר הַכֹּהֵן וְאֶל־נְשִׂיאֵי הָעֵדָה לֵאמֹר: עֲטָרוֹת וְדִיבֹן וְיַעְזֵר וְנִמְרָה וְחֶשְׁבּוֹן וְאֶלְעָלֵה וּשְׂבָם וּנְבוֹ וּבְעֹן: הָאָרֶץ אֲשֶׁר הִכָּה יְהוָה לִפְנֵי עֲדַת יִשְׂרָאֵל אֶרֶץ מִקְנֶה הִוא וְלַעֲבָדֶיךָ מִקְנֶה: ס

ה וַיֹּאמְרוּ אִם־מָצָאנוּ חֵן בְּעֵינֶיךָ יֻתַּן אֶת־הָאָרֶץ הַזֹּאת לַעֲבָדֶיךָ לַאֲחֻזָּה אַל־תַּעֲבִרֵנוּ אֶת־הַיַּרְדֵּן: וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה לִבְנֵי־גָד וְלִבְנֵי רְאוּבֵן הַאַחֵיכֶם יָבֹאוּ לַמִּלְחָמָה וְאַתֶּם תֵּשְׁבוּ פֹה: וְלָמָּה תנואון אֶת־לֵב בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מֵעֲבֹר אֶל־הָאָרֶץ אֲשֶׁר־נָתַן לָהֶם יְהוָה: כֹּה עָשׂוּ אֲבֹתֵיכֶם בְּשָׁלְחִי אֹתָם מִקָּדֵשׁ בַּרְנֵעַ לִרְאוֹת אֶת־הָאָרֶץ: וַיַּעֲלוּ עַד־נַחַל אֶשְׁכּוֹל וַיִּרְאוּ אֶת־הָאָרֶץ וַיָּנִיאוּ אֶת־לֵב בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לְבִלְתִּי־בֹא אֶל־הָאָרֶץ אֲשֶׁר־נָתַן לָהֶם יְהוָה: וַיִּחַר־אַף יְהוָה בַּיּוֹם הַהוּא וַיִּשָּׁבַע לֵאמֹר: אִם־יִרְאוּ הָאֲנָשִׁים הָעֹלִים מִמִּצְרַיִם מִבֶּן עֶשְׂרִים שָׁנָה וָמַעְלָה אֵת הָאֲדָמָה אֲשֶׁר נִשְׁבַּעְתִּי לְאַבְרָהָם לְיִצְחָק וּלְיַעֲקֹב כִּי לֹא־מִלְאוּ אַחֲרָי: בִּלְתִּי כָּלֵב בֶּן־יְפֻנֶּה הַקְּנִזִּי וִיהוֹשֻׁעַ בִּן־נוּן כִּי מִלְאוּ אַחֲרֵי יְהוָה: ויחר

וּנְסֵיב מֹשֶׁה וְאֶלְעָזָר כַּהֲנָא יָת דַּהֲבָא מִנְּהוֹן כֹּל מָאן דְּעוֹבָדָא: וַהֲוָה כָּל־דְּהַב אַפְרָשׁוּתָא דִּי אַפְרִישׁוּ קֳדָם יְיָ שִׁתַּת עֲשַׂר אַלְפִין שְׁבַע מְאָה וְחַמְשִׁין סִלְעִין מִן רַבָּנֵי אַלְפִין וּמִן רַבָּנֵי מָאוָתָא: גֻּבְרֵי דְחֵילָא בְּזוֹ גְּבַר לְנַפְשֵׁיהּ: וּנְסֵיב מֹשֶׁה וְאֶלְעָזָר כַּהֲנָא יָת דַּהֲבָא מִן רַבָּנֵי אַלְפִין וּמָאוָתָא וְאַיְתִיאוּ יָתֵיהּ לְמַשְׁכַּן זִמְנָא דָּכְרָנָא לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל קֳדָם יְיָ: וּבְעִיר סַגִּי הֲוָה לִבְנֵי רְאוּבֵן וְלִבְנֵי גָד תַּקִּיף לַחֲדָא וַחֲזוֹ יָת אֲרַע יַעְזֵר וְיָת אֲרַע גִּלְעָד וְהָא אַתְרָא אֲתַר כְּשַׁר לְבֵית בְּעִיר: וַאֲתוֹ בְנֵי גָד וּבְנֵי רְאוּבֵן וַאֲמַרוּ לְמֹשֶׁה וּלְאֶלְעָזָר כַּהֲנָא וּלְרַבְרְבֵי כְנִשְׁתָּא לְמֵימָר: מַכְלַלְתָּא וּמַלְבַּשְׁתָּא וְכוּמְרִין דְּבֵית נִמְרִין וּבֵית חֻשְׁבָּנֵי וּבְעֵל דְּבָבוֹן וְסִימָא וּקְבוּרְתָּא דְמֹשֶׁה וּבְעוֹן: אַרְעָא דִּי מְחָא יְיָ קֳדָם כְּנִשְׁתָּא דְיִשְׂרָאֵל אֲרַע כְּשַׁרָא לְבֵית בְּעִיר הִיא וּלְעַבְדָּךְ אִית בְּעִיר: וַאֲמַרוּ אִם אַשְׁכַּחְנָא רַחֲמִין בְּעֵינָךְ תִּתְיְהֵיב יָת אַרְעָא הָדָא לְעַבְדָּךְ לְאַחְסָנָא לָא תַעְבְּרִנָּנָא יָת יַרְדְּנָא: וַאֲמַר מֹשֶׁה לִבְנֵי גָד וְלִבְנֵי רְאוּבֵן הַאֲחֵיכוֹן יֵיעֲלוּן לְאַגָּחָא קְרָבָא וְאַתּוּן תִּתְּבוּן הָכָא: וּלְמָה תוֹנוּן יָת לִבָּא דִּבְנֵי יִשְׂרָאֵל מִלְּמֶעְבַּר לְאַרְעָא דִּי יְהַב לְהוֹן יְיָ: כְּדֵין עֲבַדוּ אֲבָהָתְכוֹן כַּד שְׁלָחִית יָתְהוֹן מֵרְקַם גֵּיאָה לְמֶחֱזֵי יָת אַרְעָא: וּסְלִיקוּ עַד נַחֲלָא דְאַתְכָּלָא וַחֲזוֹ יָת אַרְעָא וְאוֹנִיאוּ יָת לִבָּא דִּבְנֵי יִשְׂרָאֵל בְּדִיל דְּלָא לְמֵיעַל לְאַרְעָא דִּי יְהַב לְהוֹן יְיָ: וּתְקֵיף רוּגְזָא דַיְיָ בְּיוֹמָא הַהוּא וְקַיֵּים לְמֵימָר: אִם יֶחֱזוֹן גֻּבְרַיָּא דִּסְלִיקוּ מִמִּצְרַיִם מִבַּר עֶשְׂרִין שְׁנִין וּלְעֵילָא יָת אַרְעָא דִּי קַיֵּימִית לְאַבְרָהָם לְיִצְחָק וּלְיַעֲקֹב אֲרֵי לָא אַשְׁלִימוּ בָּתַר דַּחַלְתִּי: אֱלָהֵן כָּלֵב בַּר יְפֻנֶּה קְנִזָּאָה וִיהוֹשֻׁעַ בַּר נוּן אֲרֵי אַשְׁלִימוּ בָּתַר דַּחַלְתָּא דַיְיָ: ותקיף

בעל הטורים

ומקנ׳ רב היה לבני ראובן ולבני גד · הקדים ראובן · ויאמרו בני גד ובני ראובן הקדים גד · אלא תחלה הקדים ראובן שהיה הגדול ואחר כך הקדים גד שהיו גבורים והרגיהם ניכרים דכתיב וטרף זרוע אף קדקד : ח׳ פעמים הוזכרו בני גד ובני ראובן בפרשה זו · וזהו נחלה מבוהלה בראשונה ואחריתה לא תבורך · מבוחלת כתיב בח"ית בשביל ח׳ פעמים שהוזכרו על נחלתן ליקח בראשונה אחריתה לא תבורך שגלו ח׳ שנים קודם לשאר השבטים : חומש

מ"ע ספורנו

ויקח משה · אחר ששקל כביא אותו אל אהל מועד : זכרון לבני ישראל · לכפרת עון פעור : עטרות ודיבון · כל אחת מהן לבדה היא ארץ מקנה : האחיכם יבאו למלחמה · האתם תקשנו שאחיכם ידנו לבא להלחם כדי לכנוס : ואתם תשבו פה · כמה שכבר נכנס אין ספק שאינכם חושבין שיפלה זה בידכם ואין זה אלא להניא את לב אחיכם : ולמה תניאון · הלא ידעתם כמה לקו המניאים בדור שקדם : סה

קומץ מנחה

עטרות ודיבון את"ל לעולם ישלים אדם פרשיותיו עם הצבור שנים מקרא ואחד תרגום אפילו עטרות ודיבון רצונם לפי שיש בהם שמות של עכו"ם שלא תאמר שלא לזכור פירוש הפסוק בע"ז ק"מל : בי

מסרה

כלי ובלי י"ח וסימ׳ נמסר בסדר ויקרא : מעשה י׳ פתחין וסי׳ ויקח משה ואלעזר · והיה תחת בשם · ולא יהיה למצרים · הפככם אם כחמר · ויקברהו בקברתו דאסא דר"ה · להסיר ארם מעשה · את כל זה ראיתי ונתון · כל אש׳ תמצא ידך · ובכל מעשה אשר החל · כי את כל מעשה האלהים : ומקנה ו׳ נ׳ פתחין וג׳ קמצין וסי׳ נמסר בסדר בראשי׳ : עטרות ל׳ מלא בתור׳ : עדת ישר׳ י"א וסי׳ נמסר בסדר ויקרא : ולעבדיך ג׳ וסי׳ התפאר עלי למתי · ולעבדיך מקנה · מה חטאתי לך ולעבדיך · ונמסר גם בסדר וארא : יתן ז׳ וסימ׳ נמסר בסדר שמיני ובסדר פנחס : ולמה ה׳ ר"פ דגשים וסי׳ ולמה תניאון את לב בני ישראל · ולמה תכבדו את לבבכם · ולמה לא שמעת בקול יי׳ · ולמה מרח׳ הוצאתני · ולמ׳ תשגה בני בזר׳ : אם ז׳ ר"פ בס׳ וסי׳ אם חפץ בנו יי׳ והביא אתנו · אם יראו את הארץ · אם אתם תבאו אל הארץ · אם כמות כל האדם · אם יתן לי בלק · אם יראו האנשים · אם יראה איש באנשים האלה :

חזקוני

כל כלי מעשה · מגיד הכתוב שלא הביאו כלי שבור : ויבואו בני גד · שהקדימם הכתוב לפי שהיו הם בעלי העצה תחלה : ולמה תנואון כתיב תניאון קרי · בלתי כלב בן יפנה ואת"ת אף יאיר בן מנשה נכנס לארץ וכבר׳ לפני שעי כדאמרי׳ בתם שלשים ושש איש וזו יאיר בן מנשה שהיה שקול כנגד רובה של סנהדרין ואף בפרשת וו כאמ׳ ויאיר בן מנשה הלך וילכוד את חוותיהם אלא י"ל לא כגזרה נגזרה על פחות מעשרים ועל יותר מששים דפחות מעשרים ויתר מששים אינו יוצא בצבא ושמא יאיר בן מנשה היה בשעת הגזרה יותר על ששים : אמ"פ בב"ב דף קכ"א איתא שלא בגזרה נגזרה על יתר מבן ששים ואולי טעות בופר הוא : לכניסג

וַיִּחַר־אַף יְהוָה בְּיִשְׂרָאֵל וַיְנִעֵם
בַּמִּדְבָּר אַרְבָּעִים שָׁנָה עַד־תֹּם כָּל־
הַדּוֹר הָעֹשֶׂה הָרַע בְּעֵינֵי יְהוָה׃
וְהִנֵּה קַמְתֶּם תַּחַת אֲבֹתֵיכֶם תַּרְבּוּת
אֲנָשִׁים חַטָּאִים לִסְפּוֹת עוֹד עַל חֲרוֹן
אַף־יְהוָה אֶל־יִשְׂרָאֵל׃ כִּי תְשׁוּבֻן טו
מֵאַחֲרָיו וְיָסַף עוֹד לְהַנִּיחוֹ בַּמִּדְבָּר
וְשִׁחַתֶּם לְכָל־הָעָם הַזֶּה׃ ס
וַיִּגְּשׁוּ אֵלָיו וַיֹּאמְרוּ גִּדְרֹת צֹאן
נִבְנֶה לְמִקְנֵנוּ פֹּה וְעָרִים לְטַפֵּנוּ׃
וַאֲנַחְנוּ נֵחָלֵץ חֻשִׁים לִפְנֵי בְּנֵי
יִשְׂרָאֵל עַד אֲשֶׁר אִם־הֲבִיאֹנֻם אֶל־
מְקוֹמָם וְיָשַׁב טַפֵּנוּ בְּעָרֵי הַמִּבְצָר
מִפְּנֵי יֹשְׁבֵי הָאָרֶץ׃ לֹא נָשׁוּב אֶל־
בָּתֵּינוּ עַד הִתְנַחֵל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אִישׁ
נַחֲלָתוֹ׃ כִּי לֹא נִנְחַל אִתָּם מֵעֵבֶר
לַיַּרְדֵּן וָהָלְאָה כִּי בָאָה נַחֲלָתֵנוּ
אֵלֵינוּ מֵעֵבֶר הַיַּרְדֵּן מִזְרָחָה׃ פ
כ וַיֹּאמֶר אֲלֵיהֶם מֹשֶׁה אִם־
תַּעֲשׂוּן אֶת־הַדָּבָר הַזֶּה אִם־תֵּחָלְצוּ
לִפְנֵי יְהוָה לַמִּלְחָמָה׃ וְעָבַר לָכֶם
כָּל־חָלוּץ אֶת־הַיַּרְדֵּן לִפְנֵי יְהוָה עַד
הוֹרִישׁוֹ אֶת־אֹיְבָיו מִפָּנָיו׃ וְנִכְבְּשָׁה
הָאָרֶץ לִפְנֵי יְהוָה וְאַחַר תָּשֻׁבוּ
וִהְיִיתֶם נְקִיִּם מֵיְהוָה וּמִיִּשְׂרָאֵל
וְהָיְתָה הָאָרֶץ הַזֹּאת לָכֶם לַאֲחֻזָּה
לִפְנֵי יְהוָה׃ וְאִם־לֹא תַעֲשׂוּן כֵּן
הִנֵּה חֲטָאתֶם לַיהוָה וּדְעוּ חַטַּאתְכֶם
אֲשֶׁר תִּמְצָא אֶתְכֶם׃ בְּנוּ־לָכֶם עָרִים
לְטַפְּכֶם וּגְדֵרֹת לְצֹנַאֲכֶם וְהַיֹּצֵא
מִפִּיכֶם תַּעֲשׂוּ׃ וַיֹּאמֶר בְּנֵי־גָד וּבְנֵי כה
רְאוּבֵן אֶל־מֹשֶׁה לֵאמֹר עֲבָדֶיךָ יַעֲשׂוּ
כַּאֲשֶׁר אֲדֹנִי מְצַוֶּה׃ טַפֵּנוּ נָשֵׁינוּ
מִקְנֵנוּ וְכָל־בְּהֶמְתֵּנוּ יִהְיוּ־שָׁם בְּעָרֵי
הַגִּלְעָד׃ וַעֲבָדֶיךָ יַעַבְרוּ כָּל־חֲלוּץ
צָבָא לִפְנֵי יְהוָה לַמִּלְחָמָה כַּאֲשֶׁר
אֲדֹנִי דֹּבֵר׃ וַיְצַו לָהֶם מֹשֶׁה אֵת
אֶלְעָזָר הַכֹּהֵן וְאֵת יְהוֹשֻׁעַ בִּן־נוּן וְאֶת־
רָאשֵׁי אֲבוֹת הַמַּטּוֹת לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל׃
ויאמר

ותקיף רוגזא דיי בישראל ואחרינון במדברא ארבעין שנין עד דסף כל דרא דעביד דביש קדם יי׃ והא קמתון בתר אבהתכון תלמידי גבריא חיביא לאוספא עוד על תקוף רוגזא דיי לישראל׃ ארי תתובון מבתר דחלתיה ויוסיף עוד לאוחרותהון במדברא ותחבלון לכל עמא הדין׃ וקריבו לותיה ואמרו חטרין דען נבני לבעירנא הכא וקירוין לטפלנא׃ ואנחנא נזדרז מבעין קדם בני ישראל עד די נעילינון לאתרהון ויתבון טפלנא בקירוין כריכן מן קדם יתבי ארעא׃ לא נתוב לביתנא עד דיחסנון בני ישראל גבר אחסנתיה׃ ארי לא נחסין עמהון מעיברא לירדנא ולהלא ארי קבילנא אחסנתנא לנא מעברא לירדנא מדינחא׃ ואמר להון משה אם תעבדון ית פתגמא הדין אם תזרזון קדם עמא דיי לקרבא׃ ויעבר לכון כל דמזריז ית ירדנא קדם עמא דיי עד דיתריך ית בעלי דבבוהי מן קדמוהי׃ ותתכביש ארעא קדם עמא דיי ובתר כן תתובון ותהון זכאין קדם יי ומישראל ותהי ארעא הדא לכון לאחסנא קדם יי׃ ואם לא תעבדון כן הא חבתון קדם יי ודעו חובתכון די תשכח יתכון׃ בנו לכון קירוין לטפלכון וחטרין לענכון ודיפוק מפומכון תעבדון׃ ואמר שבטא דבני גד ובני ראובן למשה למימר עבדך יעבדון כמא די רבוני מפקיד׃ טפלנא נשנא גיתנא וכל בעירנא יהון תמן בקירוי גלעד׃ ועבדך יעברון כל מזריזי חילא קדם עמא דיי לקרבא כמא די רבוני ממליל׃ ופקיד להון משה ית אלעזר כהנא וית יהושע בר נון וית רישי אבהת שבטיא לבני ישראל׃
ואמר

רש"י

ויניעם · ויטלטלם מן נע ונד : לספות · כמו ספו שנה על שנה עולותיכם ספו וגו' לשון תוספות : נבנה למקננו פה · חסים היו על ממונם יותר מבניהם ובנותיהם שהקדימו מקניהם לטפם אמר להם משה לא כן עשו העיקר עיקר והטפל טפל בנו לכם תחילה ערים לטפכם ואחר כך גדרות לצאנכם : ואנחנו נחלץ חושים · נזדיין מהירים כמו מהר שלל חש בז ימהר יחישה : לפני בני ישראל · בראשי גייסות מתוך שגבורים היו שכן נאמר בגד וטרף זרוע אף קדקד ואף משה חזר ופירש להם באלה הדברים ואצו אתכ' בעת ההיא וגו' חלוצים תעברו לפני אחיכם בני ישראל כל בני חיל וביריחו כתיב והחלוץ עובר לפניהם זה ראובן וגד שקיימו תנאם : וישב טפנו · בעודנו אצל אחינו : בערי המבצר · שנבנה עכשיו : מעבר הירדן והלאה · בעבר המערבי : כי באה נחלתינו · כבר קבלנוה בעבר המזרחי : לצאנכם · תיבה זו מגזרת צנה ואלפים כלם שאין בו אל"ף מפסי' בין נו"ן לצד"י ואל"ף שבא כאן אחר הנו"ן במקום ה"א של צנה הוא מיסודו של רבי משה הדרשן למדתי כן : והיוצא מפיכם תעשו · לגבוה שקבלתם עליכם לעבור למלחמה עד כבוש וחלוק שמשה לא בקש מהם אלא ונכבשה ואח' תשובו והם קבלו עליהם עד התנחל הרי הוסיפו להתעכב שבע שחלקו וכן עשו : ויאמר בני גד · כלם כאיש אחד : ויצו להם · כמו עליהם ועל תנאם מנה אלעזר ויהושע כמו יי' ילחם לכם :
והתנו

אבן עזרא

ויניעם · מגזרת נע וכל בעבור שלא נחו: תרבות · מגזרת אשר טפחתי ורביתי והאל"ף קרוב מגזרת על כל רב ביתו והטעם גדול השנים : לספות · כמו להוסיף רק הוא משרש אחר וכמוהו ספו על זבחיכם כי לא מצאנו בבעלי הי"ד מזה השרש בבנין הקל חסר יו"ד : וערים · בתחלה לטפנו : חושים · על משקל תולים היו כמו מהירים מגזרת מהרה חושה אל תעמוד: והלאה · נמצא על מקו' ועל זמן והטעם ולמעלה : עד הורישו · השם: לפני יי' · כי שם הארון ולפני יי' כאשר פירשתי כי לעולם הו' לשבת · אל"ף לצנאכם נוסף כמו והאזניחו נהרות : כל חלוץ צבא · כמו הארון הברית והטעם כל חלוץ חלוץ צבא : ופתרם

בעל הטורים

חושים ב' במס' מתרי ליפני ואנחנו נחלץ חושים · ואידך ובני דן חושים · והינו דאיתא בפ' מי שמת · ודילמא כחשים של קנה · פירוש הרנה קנים יונאי' משורש אחד ולמעלה כפרדי' זה מזה · כך פירוש נחלץ כמו כחשים של קנה שבאחור' זה בזה · כך נחלץ למלחמה כי כן דרך הנלחמים להתקרב זה אל זה כדי שלא יפרידום האויבים : חלוץ · ב' במס' ועבר לכם כל חלוץ · חלוץ הנעל · והינו דאמרי' כל היוצא למלחמת בית דוד גט כריתו' כותב לאשתו שלא תזקק ליבם ולא תצטרך לחלוץ כל היכם · ושמעינן מכאן שגם משה עשה כן · ואתנו למד דוד · וזהו ועבר לכם כל חלוץ יחלוץ הנעל : לפני יי' · בפרשה ז' פעמים כנגד ז' גוים של כנעם : ויאמר בני גד · היה לו לומר ויאמרו אלא הגדול שבה' דבר בשביל כלם :
כתנו

מ"ע ספורנו

עד אשר אם הביאונום כמוד שלא הביאונום · כמו עד לא עשה ארץ וחוצות · עד אם בלו : הנה חטאתם לה' · בזה תודיעו אז שחטאתם עתה שתודיעו שהיתה כונתכם להרע : עבדיך יעשו · בזה החלק אשר אמרת שנעבור חלוצים : ויצו משה · בזה שלא יתנו להם את ארץ סיחון ועוג אלא אחר שישובו מכבוש הארץ כאמרו ונכבשה הארץ ואחר תשובו והיתה הארץ הזאת לכם ולא קודם לכן והם לא קבלו זה ואמרו לאנו נעבור חלוצי' ואתנו אחזת נחלתנו שתהיה ברשותנו בעת שנעבור את הירדן :
ויתן

אמרי נועם

והנה קמתם וגו' במדרש יש כשאמר משה כך א"ל הק"בה וכי אם אלו חטאו למה אתה מזכיר שוכני עפר וכוה לשאול אזילה · ומכאן נוהגין שאם חטא אין לו לילך על הקבר לשאול מחילה :
ולמני

קומץ מנחה

כי לא מלאו אחרי ואצל יהושע וכלב הוא אומר כי מלאו אחרי ה' מכאן שאין מיחד הק"בה שמו על הרעה : בנו לכם ערים ולא אמר מבצר כאשר היו הם אומרי' ערי מבצר נבנה כי משה אמר להם לבטוח בה' ולא בערי מבצר :
בוסבה

מסרה

וינעם ג' חס' בליש' וסי' וינעם במדבר · והנעתי בכל הגוים · שרקו וינעו ראשם : על ישראל ג' וסי' נמסר בסדר ויחי : תשובון ז' בג' כת' וסי' כי תשובון מאחריו חס' ו' בתרא · ואם שוב תשובון חס' ו' קדמא · אם תשובון אתם מלא דמל' : נבנה ז' וסי' הבה נבנה לנו עיר : ויאמרו גדרות צאן נבנה · וגזי' נבנה · ויאמ' ליהודה ולירושלם · אם חומה היא כי אנחנו עמכם יחד נבנה לה' · כי ככם נדרש לאלהיכם דעזרא · וא' ונבנה את החומה : לא ז' ר"פ בספ' וסי' לא ישאירו ממנו עד בקר · ולא יום אחד תאכלון · לא אוכל אני לבדי · לא כן עבדי משה · לא איש אל ויכזב · לא הביט און ביעקב · לא נשוב אל בתינו עד התנחל : תעשון ט"ו וסי' וירדת אלי ושמת את הדברים · לא תעשון אתי אלהי כסף ואלהי זהב · ויאמר אליהם משה אם תעשון · ואם לא תעשון כן ליי' אלהיכם · ואצוה אתכם בעת ההיא · לא תעשון ככל אש' אנחנו · ושמרת' את דברי הברית · ויאמר אליהם ממני ב' בו · וי"א תנינא · ויאמ' להם שמשון ויאמר להם למה תעשון כדברים · ויצום לאמר זה הדבר דמלכים · וכל ריב אש' יבא ד"ה · ויצו עליה' לאמ' ד"ה : הנה ז' סבירי' והנה וסימ' נמסר בסדר כי תשא : וגדרת ב' וחס' וסי' וגדרת לצנאכם · וגדרת בית דגון : ויאמר דסבירין ויאמרו י"ב וסימ' ויאמר מצרים אנושה · ויאמר בני גד ובני ראובן נעבר קדמא · ויאמר שרי סכות · ויאמ' בה אמר יפתח · ויאמר הנה בנויות ברמה · כי לא מצאתם בידי מאומה · שלום בואך · כה אמר בן הדד · ויהוא יצא אל עבדי אדניו · ויאמר אפרי' אך עשרתי · והאמצים יצאו ויבקשו · ונמסר גם בשפטים סימן י"ג : ואת ז' בטע' טפחא וסי' ויצו להם משה את אלעזר הכהן · ויהפכו נערי דוד · את רב שקה · תחזקנה ידיכם · המגלה הזאת · פצה פיך ויחר לי מאד :

חזקוני

לבניפו · לבניינו פי"ם מסאלסום בפי"ן ורא"ם לדבר ספרי ויביאם ולהביאו תרגום שלהם פוה וי"א שפוא לשון כשיפה כמו אל תניפני לעושקי : ואנחנו נחלץ חושים · לאחר שבנינו וטפינו מקננו ורכושנו במבר הירדן נוכל לרוץ מהירים ראשוני' שלא יהיה לנו שום כובד ומשא כמו כשאר השבטים שיוליכו עמהם הכבודה שלהם שקורין הרביי"ש · לפני בני ישראל · שלקחנו ראשונים כן נכסיה ראשונים במלחמה :
כל

רלבג

כשרים כמו שהעיד אמרו ויקחו את כל השלל היה שכה אל שיהיו נעורים יותר בשב יתעלה ממה שיהיו נעורים בו אם היו בא' שלם לצבא כי בחטא אחד מהם יכשלו כלם כמו שזכרנו בפרשת קרח שלא היה השלל כלו לאנשי הצבא לפי שמצד ההשגחה הדבקה לכלל ישראל נעזרו גם כן בזה הפעל ולזה רצה הש' יתעלה שיהיה כחלק היורד אל המלחמה כחלק היושב על הכלים ואפשר שמזה המקום נתיישר דוד לשום זה הענין לחק כמו שזכרנו בספר שמואל : והנה הוצרך לספר מספר כל זה המלקוח ושכבר נתנו ממנו החלק הראוי לכהנים וללויים כמשפט התורה להאריך בכמו אלו הדברים כמו שבארנו השבה בפרש' נשא עם שמזה המספר תועלת רב לדעת עוצם ההצלחה בזאת המלחמה עד שנמצא מעט נכחו עם רב כזה היו בטירותם ובעריהם עד שכבר היה מספר הטף הנשים אשר לא ידעו משכב זכר שנים ושלשים אלף · ולא נפקד איש מאנשי הצבא · והנה ספר שראשי אנשי הצבא בראותם עוצם השגח' הש' יתעלה בהם הסכימו לתת כבוד לשם יתעלה מהוכם אשר הציל את נפשותם מהמות ולזה נתנו מכלי הזהב השלמים לש"י שרי האלפים ושרי המאות זה השיעור שזכרה אותו התורה והורה עליו שהכלי' ההם היו שלמים מה שאמר בהם כל כלי מעשה ר"ל שהיו ראויים לשמש למה שנעשו לו והנה הושמו הכלים ההם באהל מועד לזכרון לפני יי' למען ידעו הדורות הבאים עוצם ההצלחה שהגיע בזאת מלחמה שלא היה כמוה בשום מלחמה שסופרה בכתוב ואחר זה ספר כי מפני שהיה מקנה לבני גד ולבני ראובן התעוררו לשאול ממשה הארץ אשר הכה הש"י לפני עדת בני ישראל כי היא ארץ מקנה לזה בחרו שתהיה הארץ ההיא לנחלתם ולא יעבירום את הירדן ולפי שידע שכונת' היתה שלא יעברו את הירדן להלחם עם הגוים אשר שם כעס עליהם משה ואמר להם שמאלתם זאת תניא לב העם מעבור הירדן וכבר היה ראוי להם להשמר מזה כי מפני תנואת המרגלים נתאחרו במדבר עד תום כל הדור ההוא ואם עתה יניאו לב העם יתאחרו עוד במדבר וישחיתו כי כמ' מקרי' קשים קרו להם במדבר בקש הש' יתעלה לכלותם עליהם עם היות משה קיים ואף כי אחרי מותו עם שלא היה שם נביא זולת משה יהיה ראוי להעשות על ידו כמו זה המופת הנפלא לכלכל כל העם הזה במדבר והנ' עמו בני גד ובני ראובן כי הם יקחו עצה שלא יניאו בזה לב העם וזה שהם יבנו במהירות גדרות צאן למקניהם וערים לטפיהם וישב טפם בערי המבצר מפני יושבי הארץ ובעבור שלא יניאו לב העם יחלצו לצבא בלי שום עכבה לבאר שהן בוטחים בהש' יתעלה שיכניעו הגוים אשר שם ולא ישובו אל בתיהם עד התנחל בני ישראל איש נחלתו והסכים משה לדבריהם אם יעשו הדבר הזה והודיעם שולם אשמם אם לא יקיימו היוצא מפיהם עד הורישו את אויביו מפניו ונכבשה הארץ לפני יי' הנה התנה משה אלו ב' התנאים כי אפשר שיוריש הש' יתעלה את אויביו מפניו והם באים להלחם עם ישראל ועדין לא תהיה הארץ נכבשת לפני השם עד שלכדו בני ישראל הערים ההם כמו שמצאנו במלחמו' יהושע שהוצרכו אחר זה ללכת אל הערים שהיו מהמלכי' שהמיתו במלחמה ללכדן והנה היתה כונת משה שתהיה הארץ נכבשת לפני יי' קודם שישובו בני גד ובני ראובן לנחלתם כי לא יהיה מהיושר שיקחו בני גד ובני ראובן לנחלה הארץ הנכבשת לישראל ויניחו לישראל הארץ הבלתי נכבשת להם ואמר משה לאלעזר הכהן וליהושע בן נון ולראשי המטות שאם יקיימו בני גד ובני ראובן התנאי הנזכר תהיה להם הארץ ששאלו לאחוזה ר"ל שהם יתנו להם חלקם הראוי מכלל ארץ ישראל ואם לא יקיימו זה התנאי לא תהיה להם הארץ הזאת לאחוזה אבל יאחזו בתוך בני ישראל בארץ כנען על פי הגורל ומזה המקום למדנו רוב דיני התנאי השלם איך יהיה המאמ' בו שיועיל התנאי והנה את' זה מפני שהתבאר למשה מפי הגבורה שאין ראוי שתגיע כל הארץ אשר מעבר הירדן מזרחה לבני גד ולבני ראובן שם בזאת הנחלה ג"כ חצי שבט מנשה וזכר אחר זה שכבר בנו בני גד ובני ראובן ערי מבצר וגדרות צאן כמו שהתנה למשה מסבות שם ידמה שלכו השמות שהיו לכן תחלה כטעם ויסב את שמו לצדקיה ותהיה על דרך משל העיר שקראו חשבון היתה העיר שנקראת כך תחלה · ואפשר שהרצון בו שהסבו להם השמות הראשונים שהיו להם · וילכו בני מכיר בן מנשה גלעדה וילכדוה · רוצה לומר שלכדו קנת עיר הגלעד וידמה שזה היה בעת מלחמות עוג כי כבר כתוב שם ויירשו את ארגו וכן היה אז כבישת יאיר את חוותיהם וכבישת נובח קנת ובנותיה ולזה הסכים משה מפי הגבורה שתהיינה אלו לאשר כבשום בחלק נחלתם · והנה זכר זה הכתוב במכיר בן מנשה קודם מפני זה הבאור בנכח כי סמך על באור מה שמכר מזה למכיר בן מנשה ולולי היות אלו לנחלה ללוכדיהם לא קרא יאיר לאלו המקומות חוות יאיר ולא קרא נבח המקום נבח בשמו והוא אפשר גם כן אחר שהגיעה להן נחלתן בהר הגלעד מעבר לירדן מזרחה כבשו אלו המקומות סביב נחלתם כמו שמצאנו בספר יהושע שאמר יהושע לבני יוסף אם עם רב אתה עלה לך היערה ובראת לך שם בארץ הפרזי והרפאים כי אץ לך הר אפרים למדנו מזה שמה שיכבשו סביב נחלתם הוא שלהם וכל שכן בזה המקום שכבר הגיע בכללו' מה שמעבר הירדן מזרחה לשני השבטים וחצי השבט והנה בכאן נשלם מה שצריך לבאר בזאת הפרשה ואולם התועלות המגיעו' ממנה הם י"ב :

התועלת

רשי

ואתנו אחזת נחלתנו · כלומר בידינו וברשותינו תהי נחלתנו מעבר הזה: ערי מבצר וגדרות צאן · סוף פסוק מוסב על תחילת המלה ויבנו בני גד את הערים הללו להיות ערי מבצר וגדרות צאן: ואת נבו ואת בעל מעון מוסבות שם · שמות ע"ז הם והיו האמוריים קורים עריהם על שם עבודת אליל שלהם ובני ראובן הסבו שמם לשמות אחרים וזהו מוסבות שם נבו ובעל מעון מוסבות לשם אחר: ואת שבמה · בנו שבמה והיא שבם האמורה למעלה: ויורש · כתרגומו ותריך שתיבת ירש משמשת שתי מחלוקות לשון ירושה ולשון הורשה שהוא טירוד ותירוך: חותיה' · כפרניהון: ויקרא אתהן חות יאיר · לפי שלא היו לו בנים קראם בשמו לזכרון: ויקרא לה נבח · לה אינו מפיק ה"א וראיתי ביסודו של רבי משה הדרשן לפי שלא נתקיים לה שם זה לפיכך הוא רפה שמשמע מדרשו כמו לא ותמהני מה ידרוש בשתי תיבות הדומות לה ויאמ' לה בועז לבנות לה בית:

חסלת רשי המטות

אבן עזרא

ונתתם · תתנו להם והוי"ו כפ"א רפה בלשון ישמעאל כי כן משפט הלשון: ונאחזו בתוככם · חלק להם כבוד כי הטעם אם לא יעברו חלוצים תוליכום עמכ' בעל כרחם ונאחזו או אם יתנחמו ונאחזו בתוככם ונאחת זו המלה כמשפט בעלי הי"וד כי אותיות אה"וי מתחלפים: ויענו בני גד · שנית חזוק: נחנו · הוא העיקר וא"לף אנחנו נוסף':

רמא

ולא הזכיר עד עתה חצי שבט מנשה בעבור היותו חצי השבט: ואת נבו · יתכן שהוא הר נבו ששם נקבר משה כאשר אפרש: מוסבות · אלה הערים הוסבו שמותם וכן שבמה: ויורש · יש אומרים כי מכיר חי היה ולפי דעתי שמלת ויורש שבה על הנבו' שהיה במשפחה · וטעם למכי' בן מנשה לבני מכיר כמו ויאמר יהודה לשמעון אחיו: ויאיר בן מנשה · הוא ממשפחת יהודה כי כן כתוב כי חצרון לקח בת מכי' בן מנשה והוליד ממנה שגוב ושגוב הוליד את יאיר שהיו לו הערים בערי הגלעד ונקרא על שם משפחת אמו גם יש כהנים שנקרא על שם בני ברזלי הגלעדי כי כן כתיב ואין פה מקום לשאול איך לקח יאיר נחלה עם שבט אחר כי ארץ כנען היא הנחלקת ולא ארץ האמורי שהיא מעבר לירדן מזרחה כי יש אמורי בארץ כנען והוא היה המקיף מכל שבעה גוים: חותיהם · פירושו לפי מקומו כמו קריות:

בעל הטורים

נחנו נעבור חלוצים · הכתוב מתחיל וסיים בנון כלומר נעבור הירדן שהוא רחב נ' אמה · ויש בו י"ב חיבות לומר שכל י"ב שבטים עברו: נחנו · ג' נחנו נעבור · בני איש אחד נחנו · נחנו פשענו ומרינו · נחנו נעבור · למה כי כלנו בני איש אחד נהגו · ואם לא נחנו פשענו כדכתיב תדעו חטאתכם אשר תמצ' אתכם: ויקרא לה נובח · לה שלשה לא מפיק ה"א · ויקרא לה נובח בשמו שלא נתקיים לה זה השם · ויאמר לבנו' לה בית בארץ שנער שבקש לבנות ולא בנה · ויאמר לה בועז שלא דבר עמה הוא בעצמו אלא ע"י שליח לה · כמו לא: ואלה

מ"ע ספורנו

ויתן להם משה · כדי שלא להכנס במחלוקת השבטים משה לכבודם:

אמרי נועם

ולחצי שבט מנשה וא"ת וכלא לא שאלו הארץ אלא ראובן וגד ולמה נתן גם לחצי שבט מנשה וי"ל דראה משה שהארץ היתה חשובה וגדולה יותר מדאי לאלו ב' שבטי' לכך נתן ג"כ לחצי שבט מנשה וכ"ת מ"ט נתן למנשה ולא לשבט אחר · וי"ל לפי שגרם אביו של מנשה לקרוע שמלותם של שבטים והוא היה התליץ בנתי' לכן נקרעה נחלתו · לקח טוב:

קומץ מנחה

מוסבת שם פי' תחלה נקראו על שם עמון ומואב ואח"כ על שם סיחון ואח"כ על שם ישראל:

חסלת פרשת מטות

ויאמר משה אלהם אם יעברו בני גד ובני ראובן אתכם את הירדן כל חלוץ למלחמה לפני יהוה ונכבשה הארץ לפניכם ונתתם להם את ארץ הגלעד לאחזה:
30 ואם לא יעברו חלוצים אתכם ונאחזו בתככם בארץ כנען: ויענו בני גד ובני ראובן לאמר את אשר דבר יהוה אל עבדיך כן נעשה: נחנו נעבר חלוצים לפני יהוה ארץ כנען ואתנו אחזת נחלתנו מעבר לירדן: ויתן להם משה לבני גד ולבני ראובן ולחצי שבט מנשה בן יוסף את ממלכת סיחן מלך האמרי ואת ממלכת עוג מלך הבשן הארץ לעריה בגבלת ערי הארץ סביב: ויבנו בני גד את דיבן ואת עטרת
35 ואת ערער: ואת עטרת שופן ואת יעזר ויגבהה: ואת בית נמרה ואת בית הרן ערי מבצר וגדרת צאן: ובני ראובן בנו את חשבון ואת אלעלא ואת קריתים: ואת נבו ואת בעל מעון מוסבת שם ואת שבמה ויקראו בשמת את שמות הערים אשר בנו: וילכו בני מכיר בן מנשה גלעדה וילכדה ויורש את
40 האמרי אשר בה: ויתן משה את הגלעד למכיר בן מנשה וישב בה: ויאיר בן מנשה הלך וילכד את חותיהם ויקרא אתהן חות יאיר: ונבח הלך וילכד את קנת ואת בנתיה ויקרא לה נבח בשמו:

קי"ב · נק"י יק"ב עיב"ל סימן:

ואמר משה להון אם יעברון בני גד ובני ראובן עמכון ית ירדנא כל דמזרז לקרבא קדם עמא דיי ותתכביש ארעא קדמיכון ותתנון להון ית ארעא דגלעד לאחסנא: ואם לא יעברון מזרזין עמכון ויחסנון ביניכון בארעא דכנען: ואתיבו בני גד ובני ראובן למימר ית די מליל יי לעבדך כן נעביד: נחנא נעיבר מזרזין קדם עמא דיי לארעא דכנען ועמנא אחידת אחסנתנא מעיברא לירדנא: ויהב להון משה לבני גד ולבני ראובן ולפלגות שבטא דמנשה בר יוסף ית מלכות סיחון מלכא דאימוראה וית מלכוות עוג מלכא דמתנן ארעא לקרוהא בתחומין קירוי ארעא סחור סחור: ובנו בני גד ית דיבון וית עטרות וית ערוער: וית עטרות שופן וית יעזר ויגבהה: וית בית נמרה וית בית הרן קירוין כריכן וחוטרין דען: ובני ראובן בנו ית חשבון וית אלעלא וית קריתים: וית נבו וית בעל מעון מקפן שמהן וית שבמה וקרוא בשמהן ית שמהת קרויא די בנו: ואזלו בני מכיר בר מנשה לגלעד וכבשוה ותריך ית אימוראה די בה: ויהב משה ית גלעד למכיר בר מנשה ויתיב בה: ויאיר בר מנשה אזל וכבש ית כפרניהון וקרא יתהין כפרני יאיר: ונבח אזל וכבש ית קנת וית כפרנהא וקרא לה נבח בשמיה:

פרשה

פרשה

ונכבשה הארץ ג' וסי' לפני יי' ואחר תשבו · ונכבשה הארץ לפניכם: הלא יי' אלהיכם עמכם · וא' והארץ נכבשה: חלוצים כל ליש' מל' במ"א חלצי צבא: נחנו ג' ב' פתחי' וא' קמץ וסימ' בני איש אחד נחנו · נעבר חלוצים · נחנו פשענו ומרינו · ונמסר גם בסדר מקץ: נחנו חד מן י"א פסו' רישהון נו"ן וסופיהון נו"ן וסי' נמסר בסדר תזריע: את ממלכ' י"א פסוקי' מן ב' בחד פסוק דמין קדמא את ותנינא ואת וסימ' נמסר בסדר ויקהל: לעריה בגבלת עמי' חס' דחס' · יצב גבלת עמים · אתה הצבת כל גבולות מלא דמל' · וב' גבלות כתי' חסר וי"ו קדמא וסי' ואסיר גבלות עמים גבלות ישיגו עדר · ושארא גבולת כתיב חסר וי"ו תניין: עטרת ג' בליש' וסי' ויבנו בני גד את דיבון · ואת עטרת שופן · והעטרת תהיה לחלם דזכריה: מוסבת ב' כ"כ וסי' משבצת זהב שם: וילכדה ה' ג' מלאים וב' חסרי' וסי' וילכו בני מכיר בן מנשה גלעדה · והאורב קם מהרה ממקומו · ויעב' יהושע וכל יש' עמו מלכיש · ויעבר יהושע וכל יש' עמו מעגלונה חברונה · וילכדה מקצה שלש שנים · קדמא ובתר' חס': כל חותיה' חס' וכל הוות מל' במ"ג הם וסי' הות לאביו בן כסיל · שקר מזין · לא יבין הות · בתר' פליג': ויקרא לה נבח י"ד פסוק בטעמא תרין חוטרין פי' הטפחא כך דינו לעולם לא ישרתנה כי אם מרכא אך בי"ד מקומות ישרתגה דרגא עם ב' מרכות הנקרא' תרין חוטרין ופי' ויבא לו יין וישם · למה תעשה כה · אשר לא צוה אותם · ויקרא לה נבח · הלא טוב לנו שוב מצרימה · נעלם מן המלך אשר לא הגיד לה דמלכים · וחברו דד"ה · ויחנו אלה נכח אלה · נעניתי לו בה · וינח לו אלהיו מסביב · הלא זה אוד מוצל מאש · ודי לא ידע תהודעו · ויהי לב לעם לעשות · ויהי ריב ומדון ישא: לה ג' דלא מפקי ה"א וסי' ונבח הלך וילכד את קנת · ויאמר אלי לבנות לה בית · ויאמר לה בעז:

חזקוני

כל חלוץ צבא · פירש כל חלוץ שהוא חלוץ צבא כמו הארון הברית שפירש הארון שהוא ארון הברית וכן את בריתי שלום כמו את בריתי ברית שלו': ולחצי שבט מנשה · בני מנשה לא שאלו להם נחלה בארץ סיחון ועוג רק בני ראובן וגד שאלו אלא ע"י שאביהם גרם להם לשבטים שקרעו בגדיה' במעשה הגביע נתנה נחלתו בשני חלקים בשני עברי הירדן: מוסבות שם · בתחיל' נקראו בשם עמון ומואב ואחר כך בשם סיחון ועוג ואחר כך בשם ישראל: ויתן משה את הגלעד למכיר · לפי שהיה בכור בכני מנשה נתן לו משה תחלה ולפי שהוא היה זקן ולא יכא נכנה נתן לו עיר מבצר וישב שם בכבוד שהלכו בניו עם ישראל וחזרו: ויאיר בן מנשה · נקר' על שם אמו אע"פ שהוא ממשפחת יהודה כי כן כתיב כי חצרון לקח בת מכיר והוליד ממנה שגוב ושגוב הוליד את יאיר שהיו לו עריס בערי הגלעד דוגמא זו מצינו בעזר' כהנים נקראים ע"ש ברזלי הגלעדי אין שמקון שם לבעל הדין לחלוק איך לקח יאיר נחלה עם שבט אחר שהרי ארץ כנען היא שמתחלקת לשבטי' ולא ארץ האמורי היא ארץ סיחון ועוג שהו' מעבר לירדן מזרחה: ויקרא אתהן חוות יאיר · לפי שנהרג בתלחמת עי כנתבו כאן מעשה כך לפני כבוש הארץ וקראן על שמו להזכיר עליהם שם בגבורתו: ונבח · מבני מנשה: ויקרא לה · לקנת נבחי · לה · רפה ע"י שלא קרא לה נבח אלא לפי שעה עד שובו מעבר הירדן להודיע שהיא היתה שלו כאן פרש"י ותמהני מה ידרוש בשתי תיבות הדומות לה ויאמר לה בועז לבנות לה בית ויש נוסחין בהם טעם הא דכתיב ויאמר לה בועז מוסב הוא על מה שאמרה אנכי לא אהיה כאחת שפחותיך אמ' לה בועז שם ושלום אלא כאמהות הקדושות ולא כשפחות והו שאמרו הזקנים לבועז יתן יי' את האשה הבאה אל ביתך כרחל וכלאה שהיו גבירות ומה שכתוב לבנות לה בית נקט לבנות ולא בנה זו שניות תורה שירד' לבבל ואיסתרבובי איסתרבב לפילם שוכו ללמוד ולא ללמד והוא שאמרו רבותי' לבנו' ולא בנה ולפיכך שלשתם רפה שהם במקום לא:

סליקא בדרא דפרשת מטות

רלבג

התועלת הראשון הוא להודיע עוצם זריזות משה לעשות מצות השם יתעלה שאף על פי שידע שאחר זאת המלחמה יאסף אל עמיו לא נתעצל בה אך מהר לנקום ואת הנקמה לפי מה שאפשר ·

התועלת השני הוא להודיע שהשלמים אינם חרדים מהמות כי אינם בוחרים מאד באלו החיים הגופיי' כי היותר טוב להם אחר שקנו מן המושכלות שימותו כדי שיתענגו תמיד בהשגת כל המושכלות אשר קנו אותן יחד כי אז לא ימנע האחד זאת ההשגה כמו שנתבאר זה במקומותיו · ולזה לא תמצא שחרד משה מהמות בזה המקום ולא במקום אחר אך בקש משה מהשם ית' שיפקוד איש על העדה אשר ישתדל בהנהגתם כי כוונתו כלה היתה אל שימשך מהטוב בשכנתו מה שאפשר:

התועלת הג' הוא להודיע מה שהיה מעוצם ההשגח' בזאת המלחמ' כי במתי מעט באו על עם רב מאד היו בחצריהן ובטירות' והרגו אותם בכללם ולא נפקד איש מבני הצבא והיו ההורגים באופן מהרבוי עד שהיה הטף בנשים אשר לא ידעו משכב זכר שלשים ושני' אלף והיה עוד מעוצם ההצלחה בזאת המלחמה שכבר המיתו בה בלעם בן בעור כי אם היה נשאר אולי ישתדל להזיק להם:

התועלת הד' הוא לפרסם הפלגת אהבת ה' ית' לישראל כי בהתפרסם לפניו שעם מדין ידעו ישראל בתכלית מה שאפשר להם שישתדל בסבות הנאותות לכלותם בעת היות ישראל נעזרים בהשגחה אלהית הלא תראה איך היה מנהג הנשארים בהן עם ישראל בספ' שופטי' עם שכבר הרעו לישראל יותר מאשר המות אשר משלו עליה' ולזאת הסבה היתה המצו' להרוג בהם כל זכר עם שהשארת הזכרים בטף אולי יהיה להם למכשול בענין ירושת הארץ כי בהתאחדם עם כלל ישראל ויזוקו ישראל בחטא אלו אשר היו מוכנים לו מצד טבע הכור אשר חוצבו ממנו ומצד המנהג שגדלו בו והנה לזאת הסבה ג"כ צוה הש"י למחות את זכר עמלק הלא תראה כי המעט שנשאר בהם יצא לפעם דמה לכלות עם ה' והוא המן בן המדתא האגגי ולזאת הסבה צוה להרוג נקבות מדין אשר ידעו משכב זכר פן יכשלו ישראל ויסירום מאחרי השם יתעלה:

התועלת הה' הוא לפרסם יושר אנשי הצבא שלא היה בהם איש שהחביא דבר מהשלל אך הביאו כלו לפני משה והנשיאים וכל העדה כאלו העירנו בזה כי יושר לבבם היה כלי אל שהגיע להם זאת ההצלחה העצומה בזאת המלחמה:

התועלת הששי הוא במדות והוא להודיע כי המתחיל במעשה אמ' טוב לאדם שיכנה בהשלמ' המעשה ההוא עד תכליתו ולזה ספר כי פינחס היה הראש בזאת המלחמה כי הוא התחיל לתת נקמת השם במדין במה שהרג כזבי בת צור אשר באה להכשיל ישראל בזנותה והיה בזה גם כן שבה אל שנעצרה המגפה מעם · השם ולזה רצה הש"י שיזכה להיות הוא הראש בזאת המלחמה אשר כוון לתת נקמ' יי' במדין ולהציל ישראל מהיזק' במה שעתיד לפי מה שאפשר:

התועלת הז' הוא לפרסם כי אין כח בקסם שיגיע ההודעה במה שיתחייב מההשגחה האלהית במה שעתיד לאשר תדבק בהן ולזה זכר שכבר הרגו בלעם בן בעור עם היותו קוסם לא קדם לו הידיע' בו לקח' עצה להציל עצמו בשיג' מהמקומו' ההם שהשתיתו ישרא':

התועלת הח' הוא לפרסם שכבר השיב הש' ית' גמולו לבלעם על זדון לבו במה שנתן עצה להכשיל ישראל בעריות ובע"ז כדי שיחר אף השם יתעלה בהם ויכלם:

התועלת הט' הוא להודיע שמי שהגיע לו טוב מהשם יתעלה ראוי שיכירהו ויודה עליו לשם יתעלה כי בזה התועלת מה · שלא יעלם ולזה ספר שרי האלפים והמאות התנדבו לשם יתעלה כלי זהב רבים על כל הטובות אשר גמלם שלא נפקד איש מאנשי המלחמה ולזאת הסבה בעינה הביאם משה אל אהל מועד להשאיר זכר זה המופת הנפלא ולזה ג"כ צוה הש"י

התועלת הי' הוא להודיע שראוי לכל אדם להרחיק מעשות מה שאולי שיקחו תרומת השם מהשלל לתת לכהנים וללוים להעיר שזה הטוב הנפלא הגיע להם מהש"י לא מצד כחם ועוצם ידם' יהיה סבה להחטי' זולתו ולזה כעס משה על בני גד ובני ראובן כששאלו להם לנחלה הארץ אשר בעבר הירדן מופחד מצד מה ששאלתם זו אולי תהיה להניא לב ישראל מעבור הירדן כי אולי יחשבו

אבן עזרא

אלה מסעי · כאשר חנו בני ישראל בערבות מואב וישבו שם חדשים עד שבנו הערים הנזכרים · ולא זזו משם כי אם אחרי מות אהרן כתב משה כל המסעים : את מוצאיהם · אך יצאו ממקום למקום על כן אחריו למסעיהם : על פי יי' · דבק עם למסעיהם : ממחרת הפסח · פירשתיו ופן ביד רמה : ובאלהיהם עשה יי' שפטים · כמו ראש דגון כי כן אמר השם למשה : וישב · רמז לענן או לישראל : פני החירות · ופי החירות מקום אחד הוא והפ"א בפנים : דרך שלשת ימים · פירשתיו : קברות התאוה · הוא בקדש ברנע כאשר פירשתי : ויסעו

רש"י

אלה מסעי · למה נכתבו המסעות הללו להודיע חסדיו של מקום שאע"פ שגזר עליהם לטלטלם ולהניעם במדב' לא תאמר שהיו נעים ומטולטלים ממסע למסע כל ארבעים שנה ולא היתה להם מנוחה שהרי אין כאן אלא ארבעים ושתים מסעות · צא מהן י"ד שכלם היו בשנה ראשונה קודם גזירה משנסעו מרעמסס עד שבאו לרתמה שמשם נשתלחו מרגלים שנאמר ואחר נסעו העם מחצרות וגו' וכאן הוא אומר ויסעו מחצרות ויחנו ברתמה למדת שהי' במדב' פארן ועוד הוצא משם שמנה מסעות שהיו לאחר מיתת אהרן מהר ההר עד ערבות מואב בשנת הארבעי' נמצא שכל שלשי' ושמנה שנה לא נסעו אלא עשרי' מסעות זה מיסודו של רבי משה ורבי תנחומא דרש בו דרשה אחרת משל למלך שהיה בנו חול' והוליכו למקום רחוק לרפאותו כיון שהיו חוזרין התחיל אביו מונה כל המסעות אמר לו כאן ישננו כאן הוקרנו כאן חששת את ראשך וכו': ומצרים מקברי' · טרודים באבלם : ויחנו ברתמ' · על שם לשון הרע של מרגלים שנאמר מה יתן לך ומה יוסף לך לשון רמיה חצי גבור שנונים עם גחלי רתמים :

על

1 **אלה** מסעי בני ישראל אשר יצאו מארץ מצרים לצבאתם ביד משה ואהרן: ויכתב משה את מוצאיהם למסעיהם על פי יהוה ואלה מסעיהם למוצאיהם: ויסעו מרעמסס בחדש הראשון בחמשה עשר יום לחדש הראשון ממחרת הפסח יצאו בני ישראל ביד רמה לעיני כל מצרים: ומצרים מקברים את אשר הכה יהוה בהם כל בכור ובאלהיהם עשה יהוה שפטים:
5 ויסעו בני ישראל מרעמסס ויחנו בסכת: ויסעו מסכת ויחנו באתם אשר בקצה המדבר: ויסעו מאתם וישב על פי החירת אשר על פני בעל צפון ויחנו לפני מגדל: ויסעו מפני החירת ויעברו בתוך הים המדברה וילכו דרך שלשת ימים במדבר אתם ויחנו במרה: ויסעו ממרה ויבאו אילמה ובאילם שתים עשרה עינת מים ושבעים תמרים ויחנו שם: ויסעו מאילם ויחנו על ים סוף: ויסעו מים סוף ויחנו במדבר סין: ויסעו ממדבר סין ויחנו בדפקה: ויסעו מדפקה ויחנו באלוש: ויסעו מאלוש ויחנו ברפידם ולא היה שם מים לעם לשתות: ויסעו מרפידם ויחנו במדבר סיני: ויסעו ממדבר סיני ויחנו בקברת התאוה: ויסעו מקברת התאוה ויחנו בחצרת: ויסעו מחצרת ויחנו ברתמה: ויסעו מרתמה ויחנו ברמן פרץ: ויסעו מרמן פרץ ויחנו בלבנה: ויסעו מלבנה ויחנו ברסה: ויסעו מרסה ויחנו בקהלתה: ויסעו מקהלתה ויחנו בהר שפר: ויסעו מהר שפר ויחנו בחרדה:
25 ויסעו מחרדה ויחנו במקהלת: ויסעו ממקהלת ויחנו בתחת: ויסעו מתחת ויחנו בתרח: ויסעו מתרח ויחנו במתקה: ויסעו ממתקה ויחנו

תרגום אונקלוס

אילין מטלני בני ישראל די נפקו מארעא דמצרים לחיליהון בידא דמשה ואהרן: וכתב משה ית מפקניהון למטלניהון על מימרא דיי ואילין מטלניהון למפקניהון: ונטלו מרעמסס בירחא קדמאה בחמשא עשרא יומא לירחא קדמאה מבתר פסחא נפקו בני ישראל בריש גלי לעיני כל מצראי: ומצראי מקברין ית די קטל יי בהון כל בוכרא ובטעותהון עבד יי דינין: ונטלו בני ישראל מרעמסס ושרו בסכות: ונטלו מסכות ושרו באיתם די בסטר מדברא: ונטלו מאיתם ותב על פום חירתא די קדם בעל צפון ושרו קדם מגדול: ונטלו מן פום חירתא ועברו בגו ימא למדברא ואזלו מהלך תלתא יומין במדברא דאיתם ושרו במרה: ונטלו ממרה ואתו לאילים ובאילים תרי עשר מבועין דמיין ושבעין דקלין ושרו תמן: ונטלו מאילים ושרו על ימא דסוף: ונטלו מימא דסוף ושרו במדברא דסין: ונטלו ממדברא דסין ושרו בדפקה: ונטלו מדפקה ושרו באלוש: ונטלו מאלוש ושרו ברפידים ולא הוו תמן מיא לעמא למשתי: ונטלו מרפידים ושרו במדברא דסיני: ונטלו ממדברא דסיני ושרו בקברי דמשאלי: ונטלו מקברי דמשאלי ושרו בחצרות: ונטלו מחצרות ושרו ברתמה: ונטלו מרתמה ושרו ברמון פרץ: ונטלו מרמון פרץ ושרו בלבנה: ונטלו מלבנה ושרו ברסה: ונטלו מרסה ושרו בקהלתא: ונטלו מקהלתא ושרו בהר שפר: ונטלו מהר שפר ושרו בחרדה: ונטלו מחרדה ושרו במקהלות: ונטלו ממקהלות ושרו בתחת: ונטלו מתחת ושרו בתרח: ונטלו מתרח ושרו במתקה: ונטלו ממתקה ושרו

בעל הטורים

פרשת מסעי

אלה מסעי מוצאיהם למסעיה' · ובתר הכי הפך וכתב ואלה מסעיהם למוצאיהם · לומ' שהכל היה על פי יי' בין מסע בין מוצא : ויסעו מרעמסס ובתר הכי כתי' ויסעו בני ישר' מרעמסס · מתחלה נסעו בערבובי' ערב רב ביניהם · ואחר כשנספר המסעות כלם הזכיר בני ישראל כי הפרידו ערב רב מביניהם : יצאו בני ישראל ביד רמה לעיני כל מצרי' · לומ' שגם ערב רב שהם מצרים יצאו ביד רמה לעיני שאר מצרי' : ומצרים · ב' ראשי פסוקי' ומצרי' מקברי' ומצרים ילד את לודים · לומר שאפי' אותם שכבר מתו רוצם נתעסו · מקברים · ב' ומצרי' מקברים · מקברים את העוברי' בפרשת גוג ...

מסרה

ביד רמה ג' וסי' נמסר בסדר בשלח וישלח לך: מקברים ב' וסי' ...

חזקוני

רלב"ג

מ"ע ספורנו

פרשת מסעי

קומץ מנחה

פרשת מסעי

רשי

על פי יי׳ · מלמד שמת בנשיקה : וישמע הכנעני · כאן למדך שמיתת אהרן היא השמועה שנסתלקו ענני כבוד וכסבור שנתנה רשו׳ להלחם בישרא׳ לפי׳ חזר וכתבה: בעיי העברים · לשון חרבות וגלים כמו לעי השדה שמו את ירושלם לעיים : מבית הישימות עד אבל השטים · כאן למדך שעור מחנה ישראל שנים עשר מיל דאמ׳ רבה בר בר חנה לדידי חזי לי ההוא אתרא כו׳ : אבל השיטים · מישור של שטים אבל שמו : כי אתם עוברים את הירדן וגו׳ והורשתם וגו׳ · והלא כמה פעמי׳ הוזהרו על כך אלא כך אמר להם משה כשאתם עוברים בירדן ביבש׳ על מנת כן תעברו ואם לאו מי׳ באין ושוטפין אתכם וכן מצינו שאמר להם יהושע בעודם בירדן : והורשתם · וגרשתם : משכיתם כתרגומו בית סגדתהון על שם שהיו מסככין את הקרק׳ ברצפת אבני׳ של שיש להשתחות עליהם בפישוט ידים ורגלים כדכתיב ואבן משכית לא תתנו בארצכם להשתחוות עליה : מסכותם · כתרגומו מתכתהון : והורשתם את הארץ · והורשתם אותה מיושביה ואז וישבתם בה תוכלו להתקיים בה ואם לאו לא תוכלו להתקיים בה : אל

אבן עזרא

ויסעו מקדש · שם עיר · ופעם וישמע הכנעני כי נלחם עם ישראל בהיותם בהר ההר : צלמונה ופונן פירשתים : ועלמון דבלתימה · שם כלל למסעים רבים כאשר פירשתי בפרשת זאת חקת התורה : מבית הישימות · הוא הגיא הנשקף על פני הישימון אז צוה השם להזהיר ישראל כי הם קרובים לעבוד : משכיותם · כמו אבן משכית : במות · מקומות גבוהים כמו במותי ארץ : והתנחלתם

ל וַיַּחֲנ֖וּ בְּחַשְׁמֹנָֽה׃ וַיִּסְע֖וּ מֵחַשְׁמֹנָ֑ה
וַֽיַּחֲנ֖וּ בְּמֹסֵרֽוֹת׃ וַיִּסְע֖וּ מִמֹּסֵר֑וֹת
וַֽיַּחֲנ֖וּ בִּבְנֵ֥י יַעֲקָֽן׃ וַיִּסְע֖וּ מִבְּנֵ֣י
יַעֲקָ֑ן וַֽיַּחֲנ֖וּ בְּחֹ֥ר הַגִּדְגָּֽד׃ וַיִּסְע֖וּ
מֵחֹ֣ר הַגִּדְגָּ֑ד וַֽיַּחֲנ֖וּ בְּיָטְבָֽתָה׃ וַיִּסְע֖וּ
לה מִיָּטְבָ֑תָה וַֽיַּחֲנ֖וּ בְּעַבְרֹנָֽה׃ וַיִּסְע֖וּ
מֵעַבְרֹנָ֑ה וַֽיַּחֲנ֖וּ בְּעֶצְיֹ֥ן גָּֽבֶר׃ וַיִּסְע֖וּ
מֵעֶצְיֹ֣ן גָּ֑בֶר וַיַּחֲנ֥וּ בְמִדְבַּר־צִ֖ן הִ֥וא
קָדֵֽשׁ׃ וַיִּסְע֖וּ מִקָּדֵ֑שׁ וַֽיַּחֲנוּ֙ בְּהֹ֣ר
הָהָ֔ר בִּקְצֵ֖ה אֶ֥רֶץ אֱדֽוֹם׃ וַיַּ֡עַל
אַהֲרֹ֣ן הַכֹּהֵ֩ן אֶל־הֹ֨ר הָהָ֧ר עַל־פִּ֛י יְהוָ֖ה
וַיָּ֣מָת שָׁ֑ם בִּשְׁנַ֣ת הָֽאַרְבָּעִ֗ים לְצֵ֤את
בְּנֵֽי־יִשְׂרָאֵל֙ מֵאֶ֣רֶץ מִצְרַ֔יִם בַּחֹ֥דֶשׁ
הַחֲמִישִׁ֖י בְּאֶחָ֥ד לַחֹֽדֶשׁ׃ וְאַהֲרֹ֕ן
בֶּן־שָׁלֹ֧שׁ וְעֶשְׂרִ֛ים וּמְאַ֖ת שָׁנָ֑ה בְּמֹת֖וֹ
בְּהֹ֥ר הָהָֽר׃ ס
מ וַיִּשְׁמַ֗ע הַֽכְּנַעֲנִי֙ מֶ֣לֶךְ עֲרָ֔ד וְהֽוּא־
יֹשֵׁ֥ב בַּנֶּ֖גֶב בְּאֶ֣רֶץ כְּנָ֑עַן בְּבֹ֖א בְּנֵ֥י
יִשְׂרָאֵֽל׃ וַיִּסְע֖וּ מֵהֹ֣ר הָהָ֑ר וַֽיַּחֲנ֖וּ
בְּצַלְמֹנָֽה׃ וַיִּסְע֖וּ מִצַּלְמֹנָ֑ה וַֽיַּחֲנ֖וּ
בְּפוּנֹֽן׃ וַיִּסְע֖וּ מִפּוּנֹ֑ן וַֽיַּחֲנ֖וּ בְּאֹבֹֽת׃
וַיִּסְע֖וּ מֵאֹבֹ֑ת וַֽיַּחֲנ֛וּ בְּעִיֵּ֥י הָעֲבָרִ֖ים
בִּגְב֥וּל מוֹאָֽב׃ וַיִּסְע֖וּ מֵעִיִּ֑ים וַֽיַּחֲנ֖וּ
מה בְּדִיבֹ֥ן גָּֽד׃ וַיִּסְע֖וּ מִדִּיבֹ֣ן גָּ֑ד וַֽיַּחֲנ֖וּ
בְּעַלְמֹ֥ן דִּבְלָתָֽיְמָה׃ וַיִּסְע֖וּ מֵעַלְמֹ֣ן
דִּבְלָתָ֑יְמָה וַֽיַּחֲנ֛וּ בְּהָרֵ֥י הָעֲבָרִ֖ים
לִפְנֵ֥י נְבֽוֹ׃ וַיִּסְע֖וּ מֵהָרֵ֣י הָעֲבָרִ֑ים
וַֽיַּחֲנוּ֙ בְּעַֽרְבֹ֣ת מוֹאָ֔ב עַ֖ל יַרְדֵּ֥ן יְרֵחֽוֹ׃
וַיַּחֲנ֤וּ עַל־הַיַּרְדֵּן֙ מִבֵּ֣ית הַיְשִׁמֹ֔ת עַ֖ד
אָבֵ֣ל הַשִּׁטִּ֑ים בְּעַֽרְבֹ֖ת מוֹאָֽב׃ ס
וַיְדַבֵּ֥ר יְהוָ֛ה אֶל־
מֹשֶׁ֖ה בְּעַֽרְבֹ֣ת מוֹאָ֑ב עַל־יַרְדֵּ֥ן יְרֵח֖וֹ
לֵאמֹֽר׃ דַּבֵּר֙ אֶל־בְּנֵ֣י יִשְׂרָאֵ֔ל נ
וְאָמַרְתָּ֖ אֲלֵהֶ֑ם כִּ֥י אַתֶּ֛ם עֹבְרִ֥ים אֶת־
הַיַּרְדֵּ֖ן אֶל־אֶ֥רֶץ כְּנָֽעַן׃ וְה֨וֹרַשְׁתֶּ֜ם
אֶת־כָּל־יֹשְׁבֵ֣י הָאָ֗רֶץ מִפְּנֵיכֶ֔ם
וְאִ֨בַּדְתֶּ֔ם אֵ֖ת כָּל־מַשְׂכִּיֹּתָ֑ם וְאֵ֨ת
כָּל־צַלְמֵ֤י מַסֵּכֹתָם֙ תְּאַבֵּ֔דוּ וְאֵ֥ת כָּל־
בָּמוֹתָ֖ם תַּשְׁמִֽידוּ׃ וְהֽוֹרַשְׁתֶּ֥ם
אֶת־הָאָ֖רֶץ וִֽישַׁבְתֶּם־בָּ֑הּ כִּ֥י לָכֶ֛ם
נָתַ֥תִּי אֶת־הָאָ֖רֶץ לָרֶ֥שֶׁת אֹתָֽהּ׃

והתנחלתם

וּשְׁרוֹ בְּחַשְׁמוֹנָה׃ וּנְטַלוּ מֵחַשְׁמוֹנָה
וּשְׁרוֹ בְּמוֹסֵרוֹת׃ וּנְטַלוּ מִמּוֹסֵרוֹת
וּשְׁרוֹ בִּבְנֵי יַעֲקָן׃ וּנְטַלוּ מִבְּנֵי יַעֲקָן
וּשְׁרוֹ בְּחֹר הַגִּדְגָּד׃ וּנְטַלוּ מֵחֹר
הַגִּדְגָּד וּשְׁרוֹ בְּיָטְבָתָא׃ וּנְטַלוּ
מִיָּטְבָתָא וּשְׁרוֹ בְּעַבְרוֹנָה׃ וּנְטַלוּ
מֵעַבְרוֹנָא וּשְׁרוֹ בְּעֶצְיוֹן גָּבֶר׃ וּנְטַלוּ
מֵעֶצְיוֹן גָּבֶר וּשְׁרוֹ בְּמַדְבְּרָא־דְצִן הִיא
רְקָם׃ וּנְטַלוּ מֵרְקָם וּשְׁרוֹ בְּהוֹר
טוּרָא בִּסְיָפֵי אַרְעָא דֶאֱדוֹם׃ וּסְלֵיק
אַהֲרֹן כַּהֲנָא לְהוֹר טוּרָא עַל־מֵימְרָא
דַיְיָ וּמִית תַּמָּן בִּשְׁנַת אַרְבְּעִין לְמִפַּק
בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל מֵאַרְעָא דְמִצְרַיִם בְּיַרְחָא
חֲמִישָׁאָה בְּחַד לְיַרְחָא׃ וְאַהֲרֹן בַּר־
מְאָה וְעֶשְׂרִין וּתְלַת שְׁנִין כַּד־מִית
בְּהוֹר טוּרָא׃ וּשְׁמַע כְּנַעֲנָאָה מַלְכָּא
דַעֲרָד וְהוּא־יָתֵיב בְּדָרוֹמָא בְּאַרְעָא
דִכְנַעַן בְּמֵיתֵי בְּנֵי יִשְׂרָאֵל׃ וּנְטַלוּ
מֵהוֹר טוּרָא וּשְׁרוֹ בְּצַלְמוֹנָה׃ וּנְטַלוּ
מִצַּלְמוֹנָה וּשְׁרוֹ בְּפוּנוֹן׃ וּנְטַלוּ מִפּוּנוֹן
וּשְׁרוֹ בְּאֹבוֹרֶת׃ וּנְטַלוּ מֵאֹבוֹרֶת
וּשְׁרוֹ בְּמַגִּיזַת עֲבָרָאֵי בִּתְחוּם מוֹאָב׃
וּנְטַלוּ מִמַּגִּיזָתָא וּשְׁרוֹ בְּדִיבוֹן גָּד׃
וּנְטַלוּ מִדִּיבוֹן גָּד וּשְׁרוֹ בְּעַלְמוֹן
דִּבְלָתָיְמָה׃ וּנְטַלוּ מֵעַלְמוֹן
דִּבְלָתָיְמָה וּשְׁרוֹ בְּטוּרֵי דַעֲבָרָאֵי
דִּקְדָם נְבוֹ׃ וּנְטַלוּ מִטּוּרֵי דַעֲבָרָאֵי
וּשְׁרוֹ בְּמֵישְׁרַיָּא דְמוֹאָב עַל יַרְדְּנָא
דִירֵחוֹ׃ וּשְׁרוֹ עַל־יַרְדְּנָא מִבֵּית
יְשִׁימוֹת עַד מֵישַׁר שִׁטִּין בְּמֵישְׁרַיָּא
דְמוֹאָב׃ וּמַלֵּיל יְיָ עִם־מֹשֶׁה
בְּמֵישְׁרַיָּא דְמוֹאָב עַל־יַרְדְּנָא דִירֵיחוֹ
לְמֵימָר׃ מַלֵּיל עִם־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל
וְתֵימַר לְהוֹן אֲרֵי־אַתּוּן עָבְרִין יָת־
יַרְדְּנָא לְאַרְעָא דִכְנָעַן׃ וּתְתָרְכוּן
יָת־כָּל־יָתְבֵי אַרְעָא מִן־קֳדָמֵיכוֹן
וּתְאַבְּדוּן יָת כָּל־בֵּית סִגְדַּתְהוֹן וְיָת
כָּל צַלְמֵי מַתְּכַתְהוֹן תְּאַבְּדוּן וְיָת
כָּל־בָּמָתְהוֹן תְּשֵׁיצוּן׃ וּתְתָרְכוּן יָת־
יָתְבֵי־אַרְעָא וְתִתְּבוּן בַּהּ אֲרֵי לְכוֹן
יְהָבִית יָת־אַרְעָא לְמֵירַת יָתַהּ׃

ותחסנון

מסרה

הארבעים ג׳ וסימ׳ לא אעשה בעבור הארבעים · ויעל אהרן הכהן׳ בשנת הארבעים למלכות דוד · ונמסר גם בסדר וירא : לצאת ג׳ וסימ׳ כחדש · ויעל אהרן הכהן · ויהי בשמנים שנה · ונמסר גם בסדר וישמע יתרו : במתו ג׳ חס׳ וסימ׳ ואהרן בן שלש ועשרים · ומשה בן מאה ועשרים · מצורע עד יום מתו דמלכים · אבת מאבת ו׳ חס׳ וסימ׳ אל תפנו אל האב׳ · והנפ׳ אשר תפנה אל האבת · ויחנו ויסעו דזאת חקת · ויחנו ויסעו דאל׳ מסעי · בעלמן ל׳ : מעלמן ל׳ · בערב׳ כל אורית׳ חס׳ בר מן חד דמלא וירא בלק : הישמת ג׳ חלוקים אורית׳ הישמת ד׳ כתיב כן · יהושע הישמות כתיב · יחזקאל הישימות כתיב · וידבר יי׳ ו׳ בטעמ׳ תביר וסימ׳ אני יי׳ דבר אל פרעה · זאת החיה אשר תאכלו · וידבר יי׳ אליכם מתוך האש · צו את בני ישראל כי אתם עברים · אל מנש׳ ואל עמו · ביד עבדיו הנביאי׳ · ונמסר גם בסדר וארא : והורשתם ב׳ ומלאי׳ וסימ׳ את כל יושבי הארץ · את הארץ וישבתם בה :

חזקוני

בעציון גבר · תרגום ירושלמי בכרך תרנגולא : הר ההר · מפורש בפר׳ חוקת : ויחנו בצלמונה ויחנו בפונן · שתי חניות הללו לא באו בפרשת חוק׳ לכלל וכרון עד אובו׳ לפי שהוא היה בקרן דרומי מזרחי ששם הפכו פניה׳ לצפון : ויסעו מעיים ויחנו בדיבון גד · הוא שנא׳ בפרשת חוקת משם נסעו ויחנו בנחל זרד : ויסעו מדיבון גד ויחנו בעלמון דבלתימה · הוא שנאמר בפרשת חוקת משם נסעו ויחנו מעבר ארנון אשר במדבר : ויסעו מעלמון דבלתימה ויחנו בהרי העברי׳ · הוא שנאמר בפרשת חוקת וממדבר מתנה : ויסעו מהרי העברים ויחנו בערבות מואב · הוא שנא׳ בפרשת חוקת וממתנה נחליאל : ויחנו בערבו׳ מואב מבית הישימון עד אבל השטים · הוא שנא׳ בפרשת חוקת ומנחליאל במות ומבמות הגיא כלומר כשבאו לנחליאל משם נתפשטו לבמות ומבמו׳ נתפשטו עד הגיא : לשכים

בעל הטורים

ואבדתם ב׳ ואבדתם את משכיותם · ואבדתם את שמם · משכיותם היינו בית ע״א שלהם · והאבד ע״א צריך לשרש אחריה · דכתיב ואבדתם את שמם : והתנחלתם

מ״ע ספורנו

וישמע הכנעני · נח זה זכות להם כי לא אמרו כאבותם נתנה ראש גם ברחותם מלחמה אבל נדרו נדר לה׳ ושלמו : והורשתם את הארץ · כאשר תבעירו יושבי הארץ אז תוכו להוריש את הארץ לבניכם שאם לא תבערו אותם אף על פי שאתם תכבשו את הארץ לא תוכו להורישה לבניכם : והיה

קוצין מנחה

בניסן כלומר למחרתו של י״ט הראשון וה״ק קרא ויסעו מרעמסס וגו׳ בחמש׳ עשר וגו׳ דב״ט יצאו מרעמסס סוכתה ואח״כ אמר קרא ממחרת הפסח יצאו בני ישראל ביד רמה וגו׳ כלום׳ ואח״כ כשנתקבצו כולם לסוכו׳ יצאו בי״ו וגו׳ : מנגב לקדש ברנע תי׳ לרבי׳ ב״ש דעהה בא ליתן תחומי וגבולי ארץ כנען וא״כ משמע דקדש ברנע הוא בארץ כנען וזה אי אפשר דמשם שלח משה את המרגלים והרי הוא לא עבר את הירדן ובפירוש כתיב בכלב בשלוח אותי משה מקדש ברנע ועוד הרי בהר ההר מת אהרן כדכתי׳ לעיל וגם הוא לא עבר את הירדן וכאן כתי׳ וזה יהי׳ לכם גבול צפון מן הים הגדול תתאו לכם הר ההר וגו׳ ושמא י״ל דהרי קדש ברנע הוו שהרי בספר יהושע מונה בעיירות שמעבר לירדן וכאז״ל דתרי קרש הוו כמו כן צ״ל בקדש ברנע וגם פר״שי דתרי הר ההר היו ואותו של עבר הירדן הוא טורי אמנון המפורש בגיטין ובודאי מדוחק הכתובי׳ פי׳ כן · וע״יל בשע׳ ששלח משה מרגלי׳ היו קרובי׳ לקדש ברנע ולא היו צריכין לירדן כלל ליכנס לא״י וכן אילו נתנם אדום או מואב לכנס דרך ארצם לא היו צריכין לירדן אלא אח״כ כשצריכן לסבב כל המדינות שהיו בדרומה של א״י עד שבאו לארץ סיחון ועוג וזה היה במזרחי׳ דרומי׳ ומצד המזרח נכנסו לא״י נגד יריחו ואז היו צריכין לעבור הירדן ובזה ניחא ודו״ק:

הא

רלבג

ואחר יחלקו המגיע למשפחה הכוללת למשפחות המיוחדות עד שיגיע בסוף אל היותר מיוחדת · והיה כאשר דמיתי לעשות להם כן אעשה לכם · אין הרצון בזה שיכלה ישראל בכללות שידמ׳ לכלות הגוים ההם כי כבר זכר בפרש׳ אם בחקותי שכבר יזכור להם השם יתעלה ברית האבות ולזה לא יכלם אך הרצון בזה שכבר יגלם מעל אדמתם כמו שדמה לעשות באלו הגוים כי אם היו רוצי׳ לברוח ולהניח להם ארצם לא היו הורגי׳ אותם כמו שיתבאר במה שיבא · צו את בני ישראל ואמרת אליהם כי אתם באים וגומר · הנה הגביל יי׳ על יד משה באופן שלם הארץ אשר השתדלו בכבישתה כדי שלא יניחו דבר ממנה שלא ישתדלו בכבישתו ולא יפנו לכבוש זולתה כי אולי לא יהיו נעזרי׳ מהש״י ולז׳ הגביל להם הש׳ יתעלה את הארץ ההיא מפאת דרום ומפאת מערב ומפאת צפון ומפאת מזר׳ כדי שיכירו בשלמו׳ הארץ אשר רצה הש׳ יתעלה שישתדלו בכבישת׳ · תתאו · תגבילו · והתאוית׳ והגבלת׳ · ומחה · ויגיע והנה הגביל לתת זאת הארץ הנגבלת לגבולותיה סביב לשבעת המטות וחצי המטה והגביל האנשים אשר ינחילו לישראל את הארץ ונקבם בשמות והם אלעזר הכהן ויהושע בן נון ונשיאי תשעה המטות וחצי המטה כדי שיהיה הכל מוגבל ומסודר ולא יפול בזה מחלוק׳

שלישי חמישי כשהן מחוברין

אחר משה עם שכבר הורה זה על אמות הגבול שלא מת אחד מאלו האנשים הנקובים בשמות קוד׳ הנחלת הארץ הואת לישראל ואחר זה צוה לישראל לתת ללוים מנחלת אחוזתם ערים לשבת לפי שלא נחלו הלויים בארץ אבל על כל פנים אי אפשר להם בזולת ערים ישבו בהם אך לא נצטרכו לשדות וכרמים כי היה להם מעשר ראשון מכל תבואות ישראל ולפי ששם עיר יאמר בשתם על עיר בינוני כי הכפ׳ יקרא עיר קטנה והכרך היא עיר גדולה למדנו מזה שאלו העירות היו בינוניות לא גדולות ולא קטנות ונתן להם סביב הערים למגרש אלף אמה סביב והיה מוגבל להם להיות למרעה לבהמתם ולרכושם ולעשות שם כל צרכיהם ואמר לכל פיאתם אולה שלצורך חיותם לבד נתן להם המגרש ולזה יתבאר שאין קוברין שם מתיהם כי אין זה הענין לצורך חיותם והגביל לתת להם סביב העיר לרבועו של עולם אלפים אמה לרוח והנה היה מהם אלף אמה מגרש והם הסמוכים לעיר והשאר היה להם לשדות וכרמים והנה הגביל התורה שיהיה זה הריוח סביב העיר להם לגנות ולטיול ואחריו היו שדות וכרמים שעור מעט והנה היה זה כלו כדי להרחקת העפושים מן העיר מהם ומבהמתם כי במקומות מן המגרשים יוכלו לקבץ הזבל ויזבלו ממנו השדות והכרמים והנה לא רצתה התורה שיהיו הענין בהפך רוצה לומר שיהיו השדות והכרמים סביב העיר ואחריהם המגרש כי היה טורח להפכות שם ולהוליך שם בהמותם עם שכבר יזוקו בזה השדות והכרמים ויהיה כן שיעור השדות והכרמים מעט מזער ולזה הוא מבואר שאין עושין שדה מגרש ולא מגרש שדה ואין להם לשנות דבר מזה כי התורה דקדקה בהגבלתו בזה האופן וכבר העיר בזה באמרו ושדה מגרש עריהם לא ימכר כמו שביארנו בפרשת בהר סיני והנה זכר ששם ערי המקלט אשר יתנו לנוס שמה הרצח היו ללוים ואמר שעליהם יתנו ללויים מ״ב עיר מגיד שכל ערי הלוים היו קולטין ולזה גם כן כלל אותם אחר זה עם השש ערי המקלט ואמר כל הערים אשר תתנו ללויים ארבעים ושמונה עיר להגיד שהם כלם ללוים בדרך אחד וזכר שהשבטים יתנו הערים האלה כשווי הרב ירבה והממעיט ימעיט ולפי היותם יתנו כל אחד מהם בדרך שיהיו כל ערי הלוים ארבעים ושמונה עיר · כי אתם עוברים את הירדן ארצה כנען · וזה הענין למדו שהוא אחר ירושה וישיבה כי קודם זה לא יתכן שיהיה להם למקלט הערים אשר הגביל להבדיל מעבר הירדן ימה · וכן מצאנו ביהושע שכבר הובדלו אחר ירושה וישיבה ועוד שכבר הקישם לשלשה הערים אשר הבדיל מעבר הירדן מזרחה שהובדלו אחר ירושה וישיבה · לבני ישראל ולגר בתוככם · למדנו שהגר והתושב גולה אם הרג ישראל בשגגה והנה התושב הוא העומד בארץ ישראל שכבר קבל שלא לעבוד עבודה זרה כי העובד עבודה זרה לא הותר לנו לשבת בארצנו שנאמר לא ישבו בארצך פן יחטיאו אותך לי · ואם בכלי ברזל הכהו רוצה לומר שכיון להכותו והכהו בכלי ברזל באופן שמת מהמכה ההיא רוצח הוא מות יומת הרוצח · והנה לא התנה בכלי ברזל שיהיה בו כדי להמית כי דרך כלי ברזל בשתם שיש בו כדי להמי׳ ואם באבן יד · התנה באבן שיהיה בה מלא יד כי בזולת זה אין בה כדי להמית ועם כל זה התנה אשר ימות בה שאם אין בה כדי להמית ומת אינו חייב מיתה וראוי ג״כ שיתבאר מזה כי מתנאי זה הענין הוא שיהיה המקום אשר נתכוון בו להכותו בו ראוי שימות בו האדם כשיוכה בו בזה האבן כי כל זה נכלל באמרו אשר ימות בה · או בכלי עץ יד ונו׳ · למדנו מזה שאע״פ שאין מדרך העץ להמית כמו הברזל והאבן הנה אם יש בהם כדי להמית במקום שהכהו בו ומת הנה הרוצח חייב מיתה והנה אין מתנאי התחייב הרוצח מיתה שיהיה כלי הברזל או העץ שהכה בו כי הכוונה הוא שיהיה בו כדי להמית היה שיהיה כלי או שלא יהיה כלי אך דברה התורה בהוה ויור׳ על זה עלם זה הענין עם שכבר אמר אחר זה או השליך עליו בצדיה וימות ולא התנה שיהיה כלי מה שהשליך עליו אפילו היה התכת ברזל או התכת עץ ובכלל הנה הוא מבואר מהענין בעצמו כי התורה לא דקדקה אלא שיהיה בו כדי להמית איזה דבר שיהיה שהמיתו בו הוא חייב מיתה · גואל הדם הוא ימית את הרוצח · מגיד שמצוה ביד הגואל הדם להמיתו אחר שנתברר זה ונגמר הדין שהוא חייב מיתה כמו שאמר אחר זה ושפטו העדה בין המכה ובין גואל הדם על המשפטים האלה · ואמר גם כן קודם זה ולא ימות הרוצח עד עמדו לפני העדה למשפט והוא מבואר שזאת העדה הוא עדת הדיינים · ואם בשנאה יהדפנו · מגיד שאע״פ שלא הכהו אבל דחפו מדאגם הנה בדרך שמיתה בנפילתו מהמקום ההוא עד המקום שיפול כדי להמית או השליך עליו אי זה דבר בכונה להכותו ולהמיתו ומת והיה בו כדי להמית אע״פ שאין הרוצח מחזיק בידו מה שהוכה בו הנה הוא חייב מיתה ומצוה ביד גואל הדם להמיתו אחר עמדו לפני העדה למשפט · והאוי שיתבאר מזה שאם בפתע לפני אויב או הכהו בידו באופן שאינו חייב מיתה בידי אדם כי כל המשל׳ שזכרה התורה כלם מסכימים שהמית׳ הוא בעצמות מהרוצח · ואם בפתע בלא

איבה

נד וְהִתְנַחַלְתֶּם אֶת־הָאָרֶץ בְּגוֹרָל לְמִשְׁפְּחֹתֵיכֶם לָרַב תַּרְבּוּ אֶת־נַחֲלָתוֹ וְלַמְעַט תַּמְעִיט אֶת־נַחֲלָתוֹ אֶל אֲשֶׁר־יֵצֵא לוֹ שָׁמָּה הַגּוֹרָל לוֹ יִהְיֶה לְמַטּוֹת אֲבֹתֵיכֶם תִּתְנֶחָלוּ׃
נה וְאִם־לֹא תוֹרִישׁוּ אֶת־יֹשְׁבֵי הָאָרֶץ מִפְּנֵיכֶם וְהָיָה אֲשֶׁר תּוֹתִירוּ מֵהֶם לְשִׂכִּים בְּעֵינֵיכֶם וְלִצְנִינִם בְּצִדֵּיכֶם וְצָרְרוּ אֶתְכֶם עַל־הָאָרֶץ אֲשֶׁר אַתֶּם יֹשְׁבִים בָּהּ׃
נו וְהָיָה כַּאֲשֶׁר דִּמִּיתִי לַעֲשׂוֹת לָהֶם אֶעֱשֶׂה לָכֶם׃ פ

צו א וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר׃
ב צַו אֶת־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְאָמַרְתָּ אֲלֵהֶם כִּי־אַתֶּם בָּאִים אֶל־הָאָרֶץ כְּנָעַן זֹאת הָאָרֶץ אֲשֶׁר תִּפֹּל לָכֶם בְּנַחֲלָה אֶרֶץ כְּנַעַן לִגְבֻלֹתֶיהָ׃
ג וְהָיָה לָכֶם פְּאַת־נֶגֶב מִמִּדְבַּר־צִן עַל־יְדֵי אֱדוֹם וְהָיָה לָכֶם גְּבוּל נֶגֶב מִקְצֵה יָם־הַמֶּלַח קֵדְמָה׃
ד וְנָסַב לָכֶם הַגְּבוּל מִנֶּגֶב לְמַעֲלֵה עַקְרַבִּים וְעָבַר צִנָה וְהָיָה [וְהָיוּ] תּוֹצְאֹתָיו מִנֶּגֶב לְקָדֵשׁ בַּרְנֵעַ וְיָצָא חֲצַר־אַדָּר וְעָבַר עַצְמֹנָה׃
ה וְנָסַב הַגְּבוּל מֵעַצְמוֹן נַחְלָה מִצְרָיִם וְהָיוּ תוֹצְאֹתָיו הַיָּמָּה׃
ו וּגְבוּל יָם וְהָיָה לָכֶם הַיָּם הַגָּדוֹל וּגְבוּל זֶה־יִהְיֶה לָכֶם גְּבוּל יָם׃
ז וְזֶה־יִהְיֶה לָכֶם גְּבוּל צָפוֹן מִן־הַיָּם הַגָּדֹל תְּתָאוּ לָכֶם הֹר הָהָר׃
ח מֵהֹר הָהָר תְּתָאוּ לְבֹא חֲמָת וְהָיוּ תּוֹצְאֹת הַגְּבֻל צְדָדָה׃
ט וְיָצָא הַגְּבֻל זִפְרֹנָה וְהָיוּ תוֹצְאֹתָיו חֲצַר עֵינָן זֶה־יִהְיֶה לָכֶם גְּבוּל צָפוֹן׃

וְתַחְסְנוּן יָת אַרְעָא בְּעַדְבָא לְזַרְעֲיַתְכוֹן לְסַגִּיאֵי תַּסְגּוֹן יָת אַחְסַנְתְּהוֹן וְלִזְעִירֵי תַּזְעֲרוּן יָת אַחְסַנְתֵּיהּ לִדְיִפּוֹק לֵיהּ תַּמָּן עַדְבָא דִּילֵיהּ יְהֵי לְשִׁבְטֵי אֲבָהַתְכוֹן תַּחְסְנוּן׃ וְאִם לָא תְתָרְכוּן יָת יָתְבֵי אַרְעָא מִן קֳדָמֵיכוֹן וִיהֵי דְּתַשְׁאֲרוּן מִנְּהוֹן לְסִיעַן נָטְלָן זְיָן לְקִבְלֵיכוֹן וּלְמַשִּׁירְיָן מַקְפָן לְכוֹן וִיעִיקוּן לְכוֹן עַל אַרְעָא דִּי אַתּוּן יָתְבִין בַּהּ׃ וִיהֵי כְּמָא דִּי חֲשֵׁיבִית לְמֶעְבַּד לְהוֹן אַעְבֵּיד לְכוֹן׃ וּמַלֵּיל יְיָ עִם מֹשֶׁה לְמֵימַר׃ פַּקֵּיד יָת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְתֵימַר לְהוֹן אֲרֵי אַתּוּן עָלִין לְאַרְעָא דִּכְנָעַן דָּא אַרְעָא דִּי תִתְפְּלֵג לְכוֹן בְּאַחְסָנָא אַרְעָא דִּכְנַעַן לִתְחוּמָהָא׃ וִיהֵי לְכוֹן רוּחַ דָּרוֹמָא מִמַּדְבְּרָא דְצִן עַל תְּחוּמֵי אֱדוֹם וִיהֵי לְכוֹן תְּחוּם דָּרוֹמָא מִסְּיָפֵי יַמָּא דְמִלְחָא קִידוּמָא׃ וְיַסְחַר לְכוֹן תְּחוּמָא מִדָּרוֹמָא לְמַסְקָנָא דְעַקְרַבִּים וְיִעְבַּר לְצִין וִיהוֹן מַפְקָנוֹהִי מִדָּרוֹמָא לִרְקַם גֵּיאָה וְיִפּוֹק לַחֲצַר אַדָּר וְיִעְבַּר לְעַצְמוֹן׃ וְיַסְחַר תְּחוּמָא מֵעַצְמוֹן לְנַחְלָא דְמִצְרָיִם וִיהוֹן מַפְקָנוֹהִי לְמַעְרְבָא׃ וּתְחוּם מַעַרְבָא וִיהֵי לְכוֹן יַמָּא רַבָּא וּתְחוּמָא דֵּין יְהֵי לְכוֹן תְּחוּם מַעַרְבָא׃ וְדֵין יְהֵי לְכוֹן תְּחוּם צִפּוּנָא מִן יַמָּא רַבָּא תְּכַוְּנוּן לְכוֹן הוֹר טוּרָא׃ מֵהוֹר טוּרָא תְּכַוְּנוּן לְמֵיעַל חֲמָת וִיהוֹן מַפְקָנוֹהִי דִתְחוּמָא לִצְדָד׃ וְיִפּוֹק תְּחוּמָא לִזְפְרוֹן וִיהוֹן מַפְקָנוֹהִי לַחֲצַר עֵינָן דֵּין יְהֵי לְכוֹן תְּחוּם צִפּוּנָא׃

והתאויתם ותכוונון

רשי

אל אשר יצא לו שמה · מקרא קצר הוא זה אל מקום אשר יצא לו שמה הגורל לו יהיה: למטות אבותיכם · לפי חשבון יוצאי מצרים · דבר אחר בשנים עשר גבולין כמנין השבטים: והיה אשר תותירו מהם · והיו לכם לרעה: לשכים בעיניכם · ליתדות המנקרות עיניכם תרגום של יתדות סיכיא: ולצנינים · פותרים בו הפותרים לשון מסוכת קוצים הסוככת אתכם לסגור ולכלוא אתכם מאין יוצא ובא: וצררו אתכם · כתרגומו: זאת הארץ אשר תפל לכם וגו׳ · לפי שהרבה מצות נוהגות בארץ ואין נוהגות בחוצה לארץ הוצרך לכתוב מצרני גבולי רוחותיה סביב לומר לך מן הגבולים ולפנים המצות נוהגות: תפל לכם · על שם שנתחלקה בגורל נקראת חלוקה לשון נפילה ומדרש אגדה אומר על ידי שהפיל הקב״ה שריהם של שבעה אומות מן השמים וכפתן לפני משה אמר לו ראה אין בהם עוד כח: והיה לכם פאת נגב · רוח דרומית אשר מן המזרח למערב: ממדבר צין אשר אצל אדום מתחיל מקצוע דרומית מזרחית של ארץ השבעה אומות כיצד שלש ארצות יושבות בדרומה של ארץ ישראל זו אצל זו קצת ארץ מצרים וארץ אדום כולה וארץ מואב כולה ארץ מצרים במקצוע דרומית מערבית שנאמר בפרשה זו מעצמון נחלה מצרים והיו תוצאותיו הימה ונחל מצרים היה מהלך על פני כל ארץ מצרים שנאמר מן השיחור אשר על פני מצרים ומפסיק בין ארץ מצרים לארץ ישראל וארץ אדו׳ אצלה לצד המזרח וארץ מואב אצל ארץ אדו׳ בסוף הדרום למזרח וכשיצאו ישראל ממצרים אם רצה המקום לקרב את כניסתם לארץ היה מעבירם את הנילוס לצד צפון באין לארץ ישראל ולא עשה כן וזהו שנאמר ולא נחם אלהים דרך ארץ פלשתים שהם יושבים על הים במערבה של ארץ כנען כענין שנאמר בפלשתים יושבי חבל הים גוי כרתים ולא נחם אותם הדרך אלא הסיבן והוציאם דרך דרומה אל המדבר והוא שקראו יחזקאל מדבר העמים לפי שהיו כמה אומות יושבי בו והולכין אצל דרומה מן המערב כלפי מזרח תמיד עד שבאו לדרומה של ארץ אדום ובקשו ממלך אדו׳ שיניחם לעבור דרך ארצם ולהכנס לארץ דרך רחבה ולא רצה והוצרכו לסובב את כל דרומה של אדום עד בואם לדרומה של ארץ מואב שנ׳ וגם אל מלך מואב שלח ולא אבה והלכו כל דרומה של מואב עד סופו ומשם הפכו פניהם לצפון עד שסבבו כל מצר מזרחי שלה לרחבה וכשכלו את מזרחה מצאו את ארץ סיחון ועוג שהיו יושבין במזרחה של ארץ כנען והירדן מפסיק ביניהם שנ׳ ביפתח וילך במדבר ויסב את ארץ אדום ואת ארץ מואב ויבא ממזרח שמש לארץ מואב וכבשו את ארץ סיחון ועוג שהיה בצפונה של ארץ מואב וקרבו עד הירדן והוא כנגד מקצוע צפונה מערבה של ארץ מואב נמצא שארץ כנען שבעבר הירדן למערב היה מקצוע דרומית מזרחית שלה אצל אדו׳: ונסב לכם הגבול מנגב למעלה עקרבי׳ · כל מקום שנא׳ ונסב או ויצא מלמד שלא היה המצר שוה אלא הולך ויוצא לחוץ יוצא המצר ועוקם לצד צפונו של עולם באלכסון למערב ועובר המצר בדרומה של מעלה עקרבים נמצא מעלה עקרבים לפנים מן המצר: ועבר צנה · אל צין כמו מצרימה: והיו תוצאתיו · קצותיו בדרומה של קדש ברנע: ויצא חצר אדר · מתפשט המצר ומרחיב לצד צפון ונמשך עוד באלכסון למערב ובא לו לחצר אדר ומשם לעצמון ומשם לנחל מצרים ולשון ונסב האמור כאן לפי שכתב ויצא חצר אדר שהתחיל להרחיב מעבר את קדש ברנע ורוחב אותה רצועה שבלטה לצד צפון היתה מקדש עד עצמון ומשם והלאה נתקצר המצר ונסב לצד הדרום ובא לו לנחל מצרים ומשם לצד המערב אל הים ההוא מצר מערבה של כל ארץ ישראל נמצא שנחל מצרים במקצוע מערבית דרומית: והיו תוצאותיו הימה · אל מצר המערב שאי׳ עוד גבול נגב מאריך לצד המערב משם והלאה: וגבול ים · ומצר מערבי מהו והיה לכם הים הגדול למצר וגבול שנסין שבתוך הים אף הם מן הגבול והם איים שקורין איסו״לש · גבול צפון · מצר צפון: מן הים הגדול תתאו לכם להר ההר · שהוא במקצוע צפונית מערבית וראשו משפיע ונכנס לתוך הים ויש מרוחב הים לפנים הימנו וחוצה הימנו: תתאו · תשפעו לכם לנטות ממערב לצפון אל הר ההר · תתאו · לשון סיבה כמו אל תא הרצים ותאי השער היגי״ע שקורין אפנד״ין שהוא מוסב ומשופע: מהר ההר · תסבו ותלכו אל מצר הצפון לצד המזרח ותפגעו בלבא חמת זו אנטוכיא: תוצאות הגבול · סופי הגבול כל מקום שנאמר תוצאות הגבול או המצר כלה שם לגמרי ואינו עובר להלן כלל או משם מתפשט ומרחיב ויוצא לאחוריו להמשך להלן באלכסון יותר מן הרוחב הראשון ולענין רוחב המדה הראשון קראו תוצאות שמשם כלה אותה מדה: והיו תוצאותיו חצר עינן · הוא היה סוף המצר הצפוני ונמצאת חצר עינן במקצוע צפונית מזרחית ומשם והתאויתם לכם אל מצר המזרחי: והתאויתם

אבן עזרא

והתנחלתם · כמו והתאויתם והפעול הארץ · וטעם להזכיר לרב תרבו לדבק אחריו ואם לא תורישו: לשכים · קוצים חדים מגזרת הסר משוכתו הגני סך את דרכך בסירים: ולצנינים · פירושו לפי מקומו כמו ולשוטט בצדכם שהם מכות בשוט או קוצים חדים כמו צנים פחי׳ והנה עוד פי׳ להם גבול נחלתם שהם חייבים להוריש משם יושב הארץ: אל הארץ כנען · כמו והנבואה עודד נבואת עודד הנביא והטעם של הארץ ארץ כנען: על ידי אדום · מקו׳ כמו על יד הירדן: נחלה מצרים · אל נחל מצרים ואיננו היאור: הים הגדול · הספרדי הטעם גבול מערב נחלתכם והיה הים הגדול והוא הגבול בעצמו: ואלף

בעל הטורים

והתנחלתם · שנים והתנחלתם הארץ · ואיך גבי עבד דעבד איתקש לקרקעות: ולצנינים · לשון צנה · שיבאו עליהם תגן וצנה: אלה

מ״ע ספורנו

והיה כאשר דמיתי לעשות להם אעשה לכם כי תזנו אחרי אלהיהם בלי ספק: זאת הארץ אשר תפול לכם בנחלה · תפול לכם בגורל קודם שתכבשו כלה כי בגורל יבאות לשון נפילה כמו ועל לבושי יפילו גורל וכן הפיל פורהוא הגורל · ואמר זאת כי מה שכבשו א״י לא הוצרך לחלק בגורל ובכן חלק משה את ארץ סיחון ועוג בלתי גורל כפי הנראה בספ׳ יהושע וזה כי ארץ סיחון ועוג אין בה קדושת א״י כאמרו ואך אם טמאה ארצכם ולא היתה ראויה לגורל אשר עניינו ברוח הקדש: לגבולותם

מסרה

והתנחלתם ב׳ אותם לבניכם · את הארץ בגורל: אל אשר ה׳ וסימ׳ ועתה לך נחה את העם · והתנחלתם את הארץ בגורל למשפחתיכ׳ · ואיש אל עבר פניו קדמא׳ · בבאם הכהנים · ותאמר רות אל תפגעי בי · ונמסר גם בסדר כי תשא: את ישבי ב׳ בתורה וסימ׳ וגרשתמו · ואם לא תורישו: אבתיכם כל אוריתא כתיב כן במ״ב ואמרתי לה׳ אלהי אבות כם כתיב מל׳ דמל׳ · יי׳ אלהי אבותיכם יוסף עליכם כן כתיב ושארא אבתיכם כתיב: תפל כלם חס׳ בקרי׳ במ״ח מלי׳ וסי׳ במסר׳ רבת׳: לגבלותיה ד׳ וסי׳ זאת הארץ אשר תפל · וירד הגבול הירדנה · והירדן יגבל אתו · ויפלו לנחל את הארץ · אוריתא לגבלתיה כתיב חס׳ וי״ו קדמא ותניי׳ · יהושע לגבולתיה חס׳ וי״ו דבתר למ״ד · ו׳ כתיב והיה וקרינן והיו וסימן עקרבים דוידבר · נחל מצרים דיהודה · דועבר עצמונה · בית און · בית חורון · בית חגלה · תצאתיו כל אוריתא תוצאתיו כתיב · אל גבול היפלט תצאתו כתיב · אל כתף בי׳ חגלה תצאותיו כתיב · ושארא תצאתיו כתיב ולעניין תוצאות כתיב תצאות · תוצאת ג׳ כתיב כן וסי׳ מהר מהר תתאו · ואלה תוצאת העיר · וירד הגבול · תוצאות חיים ל׳ מל׳ רמל׳ · ושארא כלהון תצאות כתיב · הגבול ט׳ חס׳ בליש׳ וסימ׳ נמסר בסדר חקת התורה:

חזקוני

לשכים בעיניכם · ל׳ קוצים כמו כמשוכ׳ חדק: ולצנינים · ל׳ צנים פחים: אל הארץ · מקרא חסר והוא כאילו כתיב אל הארץ ארץ כנען דוגמא את בריתי שלום: ועבר צנה והיה תוצאותיו והיה כתיב והיו קרי: מנגב לקדש ברנע · שני קדש ברנע הם זה שבארץ כנען והוא אותו הנזכר בספר יהושע בעיירות שבארץ כנען וקדש ברנע ששם נשתלחו המרגלי׳ כדכתיב בספר׳ משות בשלחי אותם מקדש ברנע ואין לומר שנשתלחו מקדש ברנע שבארץ כנען דהא קים לן לא נכנס משה רבינו לארץ וקדש נרידא נקנה בגבול ארץ אדום: ויצא חצר אדר · כאן משמע מאחד אחר הוא וכתיב ביהושע כן ויצא חצרה ועבר אדרה: ים

רלבג

איבה הדפו וגומר · כיון שלא נתכוון להרע לו אע״פ שהמיתו בשוגג והעיד הענין שלא נתכוון לזה כי הוא לא היה לאויב לו ומבקש רעתו הנה יצילוהו עדת הדיינים מגואל הדם והשיבוהו אל עיר מקלטו אשר נס שמה תחלה להמלט מיד גואל הדם אשר שפטם על פי המשפטים האלה ובררם אם הרג שוגג או מזיד · וראוי שיתבאר מזה המקום שאם היה שונא לו אע״פי שהרגו בלא צדיה אינו גולה ואינו גם כן נהרג כי מתנאי הנהרג שיהרג בצדיה וראוי גם כן שיתבאר שאם היה השופט שונא אותו אינו כשר לדין זה כי האויב מבקש רעת שכנגדו כמו שאמר והוא לא אויב לו ולא מבקש רעתו ועוד כי הוא אמר ושפטו והצילו · ולזה מחוייב שיהיה הדיין הראוי לשפוט ולהציל והשונא אינכו ראוי שיציל כי לבקשו רעת השונא לא יוכל לראות לו זכות · ואפשר שלזה הענין גם כן סמך אמרו והוא לא אויב לו ולא מבקש רעתו אצל אמרו ושפטו העדה והצילו העדה וכבר יתבאר זה ממה שנזכ׳ בגדל הדיינין בפרשת יתרו ולפי שאמ׳ ושפטו העדה והצילו העדה למדנו שהוא מחויי׳ שיהיה מספר הדיינים באופן שיוכל להיות שם עדה מצלת ועדה שופטת ולפי שאין מכריעי׳ בדיני נפשות אם לא היו המתחייבים יותר על המזכים שנים כאמרו לא תהיה אחרי רבים לרעות הנה יתחייב שיהיה מספר המחייבים י״ב כשהיה מספר המזכין י׳ ולזה יהיו הדיינים בזה האופן לפחות כ״ב ולפי שהבית דין אינו ראוי שיהיה שקול כי בהרבה ממחלוקותיהם דנין על פי הרוב כמו שאמרה התורה אחרי רבים להטות הנה יתחייב שיהיה לכל הפחות כ״ג וזו היא הנקראת סנהדרי קטנה · אמנם סנהדרי גדולה היה מספרים שבעים איש כמו שמצאנו במשה שאמר לו הש׳ יתעלה אספה לי שבעים איש מזקני ישראל אשר ידעת וגומר · והוא היה מופלא שבבית דין והיו שבעים ואחד · והשיבו אותו העדה אל עיר מקלטו אשר נס שמה הנה דקדקה התורה להשיבו שם להוציא ממנו שם רע במה שנס שם תחילה כי אולי יחשבו בני העיר ההוא שכבר הרג מזיד ואחרי שובו שם יתבאר להם שכבר הרג שוגג · וישב בה עד מות הכהן הגדול וגומ׳ · אין התנאי שיהיה משוח שהרי אמר אחר זה כי בעיר מקלטו ישב עד מות הכהן הגדול · ואם יצא יצא הרוצח את גבול עיר מקלטו וגומר · מגיד שאם יצא חוץ לתחום העיר והוא אלפים אמה מוכר ומצאו שם גואל הדם והרגו אין לו דמי׳ כי התורה התחכמה להשקיט חמיית לב גואל הדם שישב שם עד מות הכהן הגדול כי אז יתנחם גואל הדם על מיתת המת בראותו כי שר וגדול כמו הכהן הגדול מת · ישוב הרוצח אל ארץ אחוזתו למדו מזה רז״ל שאל ארץ אחוזתו הוא שב ואינו שב לשררה שהיה בה והיה זה כן כי התורה אקרה במקומות אחרים ושבתם איש אל אחוזתו ואיש אל משפחתו תשובו אך בזה המקום לא אמר אלא שישוב אל ארץ אחוזתו מגיד שאינו שב לשררת משפחתו: בכל ארץ מושבותיכם · ר״ל בין בארץ בין

רש"י

התאויתם · לשון סיבה ונטיה כמו תתאו : שפמה · במגר המזרחי ומשם הרבלה : מקדם לעין · שם מקום והמגר הולך במזרחו ונמצא העין לפני' מן המגר ואמר ישראל הוא : וירד הגבול · כל שהגבול הולך מצפון לדרום הוא יורד והולך : ומחה על כתף ים כנרת קדמה · שהיה ים כנרת תוך לגבול במערב והגבול במזרח ים כנרת ומשם ירד אל הירדן והירדן מושך ובא מן הצפון לדרום באלכסון נוטה לצד מזרח ומתקרב לצד ארץ כנען כנגד ים כנרת ומושך לצד מזרחה של ארץ ישראל כנגד כנרת עד שנופל בים המלח ומשם כלה הגבול בתוצאותיו אל ים המלח שממנו התחלת מגר מקצוע דרומית מזרחית הרי סובבת אותה לארבע רוחותיה : קדמ' מזרחה · אל פני העולם שהם במזר' שרוח מזרחית קרוי' פני' ומערבית קרויה אחור לפיכ' דרום לימין וצפון לשמאל : אשר ינחלו לכם · בשבילכם כל נשיא ונשיא אפטרופוס לשבטו ומחלק נחלת השבט למשפחות ולגברים ובורר לכל אחד ואחד חלק הגון ומה שהם עושי' יהיה עשוי כאילו עשאום שלוחים ולא יתכן לפרש לכם זה ככל לכם שבמקר' שאם כן היה לו לכתוב ינחילו לכם ינחלו משמע שהם נוחלים לכם בשבילכם ומקומכ' כמו יי' ילחם לכם : לנחל את הארץ · שיהא נוחל וחולק אותה במקומכ' : לנחל את בני ישר' · שהם ינחילו אותה לכם למחלקותיה : ומגרש · ריוח מקו' חלק חוץ לעיר סביב להיו' לנוי לעיר ואין רשאין לבנו' שם בית ולא לנטוע כרם ולא לזרוע זריעה : ולכל

תורה

י וְהִתְאַוִּיתֶם לָכֶם לִגְבוּל קֵדְמָה מֵחֲצַר
עֵינָן שְׁפָמָה: וְיָרַד הַגְּבֻל מִשְּׁפָם
הָרִבְלָה מִקֶּדֶם לָעָיִן וְיָרַד הַגְּבֻל
וּמָחָה עַל־כֶּתֶף יָם־כִּנֶּרֶת קֵדְמָה:
וְיָרַד הַגְּבוּל הַיַּרְדֵּנָה וְהָיוּ תוֹצְאֹתָיו
יָם הַמֶּלַח זֹאת תִּהְיֶה לָכֶם הָאָרֶץ
לִגְבֻלֹתֶיהָ סָבִיב: וַיְצַו מֹשֶׁה אֶת־בְּנֵי
יִשְׂרָאֵל לֵאמֹר זֹאת הָאָרֶץ אֲשֶׁר
תִּתְנַחֲלוּ אֹתָהּ בְּגוֹרָל אֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה
לָתֵת לְתִשְׁעַת הַמַּטּוֹת וַחֲצִי הַמַּטֶּה:
כִּי לָקְחוּ מַטֵּה בְנֵי הָראוּבֵנִי לְבֵית
אֲבֹתָם וּמַטֵּה בְנֵי־הַגָּדִי לְבֵית אֲבֹתָם
טו וַחֲצִי מַטֵּה מְנַשֶּׁה לָקְחוּ נַחֲלָתָם: שְׁנֵי
הַמַּטּוֹת וַחֲצִי הַמַּטֶּה לָקְחוּ נַחֲלָתָם
מֵעֵבֶר לְיַרְדֵּן יְרֵחוֹ קֵדְמָה מִזְרָחָה:
פ וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר:
אֵלֶּה שְׁמוֹת הָאֲנָשִׁים אֲשֶׁר־יִנְחֲלוּ
לָכֶם אֶת־הָאָרֶץ אֶלְעָזָר הַכֹּהֵן וִיהוֹשֻׁעַ
בִּן־נוּן: וְנָשִׂיא אֶחָד נָשִׂיא אֶחָד
מִמַּטֶּה תִּקְחוּ לִנְחֹל אֶת־הָאָרֶץ: וְאֵלֶּה
שְׁמוֹת הָאֲנָשִׁים לְמַטֵּה יְהוּדָה כָּלֵב
כ בֶּן־יְפֻנֶּה: וּלְמַטֵּה בְּנֵי שִׁמְעוֹן שְׁמוּאֵל
בֶּן־עַמִּיהוּד: לְמַטֵּה בִנְיָמִן אֱלִידָד
בֶּן־כִּסְלוֹן: וּלְמַטֵּה בְנֵי־דָן נָשִׂיא
בֻּקִּי בֶּן־יָגְלִי: לִבְנֵי יוֹסֵף לְמַטֵּה בְנֵי־
מְנַשֶּׁה נָשִׂיא חַנִּיאֵל בֶּן־אֵפֹד:
כה וּלְמַטֵּה בְנֵי־אֶפְרַיִם נָשִׂיא קְמוּאֵל
בֶּן־שִׁפְטָן: וּלְמַטֵּה בְנֵי־זְבוּלֻן נָשִׂיא
אֱלִיצָפָן בֶּן־פַּרְנָךְ: וּלְמַטֵּה בְנֵי־
יִשָּׂשכָר נָשִׂיא פַּלְטִיאֵל בֶּן־עַזָּן:
וּלְמַטֵּה בְנֵי־אָשֵׁר נָשִׂיא אֲחִיהוּד בֶּן־
שְׁלֹמִי: וּלְמַטֵּה בְנֵי־נַפְתָּלִי נָשִׂיא
פְּדַהְאֵל בֶּן־עַמִּיהוּד: אֵלֶּה אֲשֶׁר צִוָּה
יְהוָה לְנַחֵל אֶת־בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל בְּאֶרֶץ
א כְּנָעַן: פ וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־
מֹשֶׁה בְּעַרְבֹת מוֹאָב עַל־יַרְדֵּן יְרֵחוֹ
לֵאמֹר: צַו אֶת־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְנָתְנוּ
לַלְוִיִּם מִנַּחֲלַת אֲחֻזָּתָם עָרִים לָשָׁבֶת
וּמִגְרָשׁ לֶעָרִים סְבִיבֹתֵיהֶם תִּתְּנוּ
לַלְוִיִּם: וְהָיוּ הֶעָרִים לָהֶם לָשָׁבֶת
וּמִגְרְשֵׁיהֶם יִהְיוּ לִבְהֶמְתָּם וְלִרְכֻשָׁם
ולכל

תרגום אונקלוס

וְתִתְכַּוְּנוּן לְכוֹן לִתְחוּם קִידוּמָא מֵחֲצַר
עֵינָן לִשְׁפָם: וְיֵחוֹת תְּחוּמָא מִשְּׁפָם
לְרִבְלָה מִמַּדְנַח לְעָיִן וְיֵחוֹת תְּחוּמָא
וְיִמְטֵי עַל־כֵּיף יַם־גִּינֵּסַר קִידוּמָא:
וְיֵחוֹת תְּחוּמָא לְיַרְדְּנָא וִיהוֹן מַפְּקָנוֹהִי
יַמָּא דְמִלְחָא דָּא תְּהֵי לְכוֹן אַרְעָא
לִתְחוּמַהָא סְחוֹר־סְחוֹר. וּפַקֵּיד מֹשֶׁה
יַת־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לְמֵימַר דָּא אַרְעָא דִּי
תַּחְסְנוּן יָתַהּ בְּעַדְבָא דִּי פַקֵּיד יְיָ לְמִתַּן
לְתִשְׁעַת שִׁבְטִין וּפַלְגוּת שִׁבְטָא:
אֲרֵי קַבִּילוּ שִׁבְטָא דִבְנֵי־רְאוּבֵן לְבֵית
אֲבָהָתְהוֹן וְשִׁבְטָא דִבְנֵי־גָד לְבֵית
אֲבָהָתְהוֹן וּפַלְגוּת שִׁבְטָא דִמְנַשֶּׁה
קַבִּילוּ אַחְסַנְתְּהוֹן: תְּרֵין שִׁבְטִין
וּפַלְגוּת שִׁבְטָא קַבִּילוּ אַחְסַנְתְּהוֹן
מֵעִיבְרָא לְיַרְדְּנָא דִירֵחוֹ קִידוּמָא
מַדִּינְחָא: וּמַלִּיל יְיָ עִם־מֹשֶׁה לְמֵימַר:
אִלֵּין שְׁמָהַת גֻּבְרַיָּא דִּי־יַחְסְנוּן לְכוֹן
יַת־אַרְעָא אֶלְעָזָר כַּהֲנָא וִיהוֹשֻׁעַ בַּר־
נוּן: וְרַבָּא חַד רַבָּא חַד מִשִּׁבְטָא
תִּסְּבוּן לְאַחְסָנָא יַת־אַרְעָא: וְאִלֵּין
שְׁמָהַת גֻּבְרַיָּא לְשִׁבְטָא דִיהוּדָה כָּלֵב
בַּר־יְפֻנֶּה: וּלְשִׁבְטָא דִבְנֵי שִׁמְעוֹן
שְׁמוּאֵל בַּר־עַמִּיהוּד: לְשִׁבְטָא דְבִנְיָמִן
אֱלִידָד בַּר־כִּסְלוֹן: וּלְשִׁבְטָא דִבְנֵי־
דָן רַבָּא בֻּקִּי בַּר־יָגְלִי: לִבְנֵי יוֹסֵף
לְשִׁבְטָא דִבְנֵי־מְנַשֶּׁה רַבָּא חַנִּיאֵל בַּר
אֵפוֹד: וּלְשִׁבְטָא דִבְנֵי־אֶפְרַיִם רַבָּא
קְמוּאֵל בַּר־שִׁפְטָן: וּלְשִׁבְטָא דִבְנֵי־
זְבוּלֻן רַבָּא אֱלִיצָפָן בַּר־פַּרְנָךְ:
וּלְשִׁבְטָא דִבְנֵי יִשָּׂשכָר רַבָּא פַּלְטִיאֵל
בַּר־עַזָּן: וּלְשִׁבְטָא דִבְנֵי־אָשֵׁר רַבָּא
אֲחִיהוּד בַּר־שְׁלוֹמִי: וּלְשִׁבְטָא דִבְנֵי־
נַפְתָּלִי רַבָּא פְּדַהְאֵל בַּר־עַמִּיהוּד:
אִלֵּין דִּי פַקֵּיד יְיָ לְאַחְסָנָא יַת־בְּנֵי־
יִשְׂרָאֵל בְּאַרְעָא דִכְנָעַן: וּמַלִּיל יְיָ עִם־
מֹשֶׁה בְּמֵישְׁרַיָּא דְמוֹאָב עַל־יַרְדְּנָא
דִירֵחוֹ לְמֵימַר: פַּקֵּיד יַת־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל
וְיִתְּנוּן לְלֵיוָאֵי מֵאַחְסָנַת אֲחוּדַּתְהוֹן
קִירְוִין לְמִתַּב וְרֻוַח לְקִרְוַיָּא סַחְרָנֵיהוֹן
תִּתְּנוּן לְלֵיוָאֵי: וִיהוֹן קִירְוַיָּא לְהוֹן
לְמִתַּב וְרֻוחֵיהוֹן יְהוֹן לִבְעִירְהוֹן
וּלְקִנְיָנֵיהוֹן ולכל

אבן עזרא

ואל"ף והתאויתם תחת וי"ו והתוי'תיו ואם הם שני בניני' : והתאויתם · כמו עד תאו' גבעות עולם : ומחה · כאשר אמרו קדמונינו טבריא מגזר' ימחאו כף : שני המטות · פעם שנית לבאר מקום נחלתם · ינחלו · פעל יוצא לשנים פעולי' וכן ונחלתנו על דע' המדקדקי' : אלעזר · ראשונה כי על פיו יצא יהושע גם הוא בן אהרן · ולא הזכיר נשיא לבני ראובן וגד כי כבר לקחו חלקם והמפרשים אמרו כי החל מיהוד' כאשר יצא הגורל בתחילה רק יש טענה גדולה עליה' אף על פי שהפירו' נכון יהיה נראה לפי דעתינו : פדהאל · אם נעלם הה"א הם שתי מלו'שות בטעם כי הה"א היננה מהאותיות המשך : ומגרש · ידוע : ארצה

מסרה

ומחה ד' וסי' נמסר בסדר נשא : על כתף ה' וסי' וירד הגבל משפם · ויתן את המכונות ב'כו : משא בהמו' נגב · ויביאני במבוא אשר על צפונה : הירדנה ד' וסי' וירד הגבול · ויבא גדעון · ויאמר אליהו אל אלישע · וילך אתם ויבאו הירדנה : כי לקחו ה' ר"פ בטעמא מונח לפני גריש כתו' וסימ' נמסר בסדר משפטים : לבית אבתם כל אורית' אבתם חס' במ"ב מל' וסימ' אלה קראי העדה · ואת שם אהרן תכתב על מטה · וכל נביאים וכתובים דכוו' מל' ב"מה חס' וסימ' נמסר בסדר במדבר : אלה שמות ה' ר"פ וסימ' נמסר בריש סדר שמו' בריש סיפרא : כל ענינא ולמטה ב"מג למטה וסימ' יהודה בנימן מנשה יב"ם סימן : למטה יהודה ב' בעני' בטעמ' יהודה · בנימן : כל ענינא ולמטה בני במ"ב חס' בני וסימ' י"ב יהודה · בנימן : וידבר יי' אל משה דלא נסיב לאמר ט' וסימן נמסר בסדר כי תשא :

חזקוני

ים כנרת · איננו כמשך למוס ים בעולם שכריייםוב ארץ ישראל כניכו כל רוס דונמא מקום מים שקורין לאימוזנס : למטה יהודה התחיל למנות המנחילים מיהודה לפי שיצא תחלה בגורל : למט' בנימן · כאן נמנה בנימן שלישי בשבטים לפי ששלשת שבטים אלו עתידין לתת נחלה בנת אחת ללוים כדכתיב בספר יהושע ויהי לבני אהרן הכהן מן הלוים למטה יהודה ולמטה שמעון ולמטה בנימן בגורל ערים שלשה עשר ולכך סמך שלשתן יחד : למטה בני דן נשיא · מה שלא כתיב נשיא ליהודה ולשמעון ולבנימן הוא הטעם לפי שכלב נקרא עבדו של הקב"ה בענין מרגלים ועמד בצדקו כל ימי חייו ולפיכך לא הוצרך לקרותו נשיא בבנימן כתי כתיב אלידד הוא אלדד חבירו של מידד שהיה נביא וחשוב כמו נשיא : ד"א משום שעתיד לעשות מעשה פילגש בגבעה לא נקרא נשיא ובשמעון משום שנתקלקלו במעשה זמרי כמו שפרש"י בפרשת בלק ונראו תקלה לישראל : לבני ראובן ולבני גד · לא [illegible]

בעל הטורים

אלה שמות האנשים · ולמטה פעם אחרת ואלה שמות האנשי' · לומ' שנאים בשמות' ונאים במעשיהם : אלידד בן כסלון · הוא אלדד והוסיף לו יו"ד ע"ש הנבואת שנקראת בי' לשונו' : והתנחלתם · ארבע פעמי' נחלה בפסוק שכל א' היה לו בד' מקומות · בהר · ובמישור · ובשפלה · ובחוף הים · והפסוק מתחיל ומסיים בנחלה לומ' שבמקו' שיצא הגורל אפילו רחוק זה מזה אין לשנות : בפרשה מגרש כתי' ה' פעמים למקלט · שיקלט ולא יהרג הנפש שיש לו ה' שמות : ומדותם

מ"ע ספורנו

לבהמתם · למרכב ולמשא : ולרכושם · בקר וצאן : ולכל

אמרי נועם

כתב רבינו נסים נאתן טעם בדבר שלא הזכיר נשיא ביהודה ושמעון ובנימן · ביהודה אין צריך כי ידוע שכלב בן יפונה נשיא היה בשמעון לא זכו שמשעת ששטא בשטים אין שבטו ראוי עוד לנשיא · ובבנימן לא נכתוב לפי שאלידד זה אלדד שנתנבא וא"כ הוא חשוב יותר מנשיא וא"כ הורדה היא לו לקרותו נשיא ומעלין בקודש ולא מורידין :

חסלת ספר במדבר

קומץ מנחה

הא דלא אמר נשיא ביהוד' מפני שכלב חי' כבר נודע שהוא נשיא ובשמעון לא נאמר נשיא דהנשיאי' הוצרכו לחלוק הארץ ואין צורך נשיא לשמעון לכך דנחלתם היתה בתוך נחלת בני יהודה ובבנימן מפני שעתידין לחטוא בפלגש בגבעה : ולכל חיתם ולא לקבורת מתים :
עד

רלב"ג

בין בחוצה לארץ יגהנו דיני הרוצח בזה האופן : כל מכה נפש לפי עדים ירצח את הרוצח · למדנו מזה שאין הרוצח נהרג אלא ע"פ עדים ולפי שצריך גם כן שיהרוג בצדיה הוא מבואר שצריך התרא' כדי שיוכלו העדים להבחין אם הוא שוגג או מזיד וזה כי אע"פ שיראוה פועל פעל הרציחה הנה לא ידעו עדין אם הוא מתכוון להרגו אם לא : ועד אחד לא יענה בנפש למות · הרצון בו לפי מה שאחשוב הוא שאין הרוצח נהרג ע"פ עד אח' ולפי שהוצרך לומר אחד עם אמרו עד למדו מזה שכל מקום שאמרה התורה עד סתם רוצה בו עדות שלם והוא שני עדים כי העדות לא יהיה בפחו' משני' ואם היה הרצון בזה מה שאמרנו הנה לא יהי' בכאן אזהרה לעד : והנראה יותר שיהיה זה המאמ' אזהרה לעד שלא יענה בנפש למות וזה אמנם יהיה בלמדו חובה לפני הדייני' על הרוצח כי עדותו כשלא יאמר יותר מהשעור ההוא לא יהיה למות אך הגדת מה שקרה אמנם דבר הדייכין בהתכם הדין כנגד הרוצח הוא למות או בטענם עליו טענת חובה ללמד שהדין נותן שכנגדר דינו למיתה ומזה המקו' למדנו שים לעדים ללמוד זכות על הרוצח כי התורה לא מנעה להם אלא שלא ילמדו עליו חובה ואל זה [illegible]

[illegible]

רשי

לכל חיתם · לכל צרכיהם : אלף אמה סביב · ואחריו הוא אומר אלפים אמה הא כיצד אלפים הוא נותן להם סביב ומהם אלף הפנימים למגרש והחיצונים לשדות וכרמי׳ : והקריתם · אין הקרייה אלא לשון הזמנה וכן הוא אומר כי הקרה יי׳ אלהיך לפני : מגואל · מפני גואל הדם קרוב לנרצח : שש ערי מקלט · מגיד שאף על פי שהבדיל משה בחייו שלש ערי׳ בעבר הירדן לא היו קולטות עד שנבחרו שלש שנתן יהושע בארץ כנען : את שלש ערים וגו׳ · אף על פי שבארץ כנען תשעה שבטים וכאן אינן אלא שנים וחצי השוה מנין ערי מקלט שלהם משום דבגלעד נפישי רוצחים דכתיב גלעד קרית פועלי און עקובה מדם : ואם בכלי ברזל הכהו · אין זה מדבר בהורג בשוגג אלא בהור׳ במזיד ובא ללמד שההורג בכל דבר צריך שיהא בו שיעו כדי להמית שנאמר בכולם אשר ימות בו דמתרגמינן דהיא כמים׳ דימות ביה חוץ מן הברזל שגלוי וידוע לפני הקדו ב״ה שהברזל ממית בכל שהוא אפי׳ מחט לפיכך לא נתנה בו תורה שיעור לכתו׳ בו אם ימות בו וא״ת בהורג בשוגג הכתוב מדבר הרי הוא אומר למטה או בכל אבן אשר ימות בה בלא ראות וגו׳ למד על האמורים למעלה שבהורג במזיד הכתוב מדבר : באבן יד · שיש בה מלא יד : אשר ימות בה · שיש בה שיעור להמית כתרגומו לפי שנ׳ והכה איש את רעהו באבן ולא נתן בה שיעור יכול כל שהו׳ לכך נאמר אשר ימות בה : או בכלי עץ יד · לפי שנ׳ וכי יכה איש את עבדו או את אמתו בשבט יכול כל שהוא לכך נא׳ בעץ אם ימו׳ בו שיהא בו כדי להמי׳ : בפגעו בו · אפילו בתוך ערי מקלט : בנדיה

5 ולכל חיתם : ומגרשי הערים אשר תתנו ללוים מקיר העיר וחוצה אלף אמה סביב : ומדתם מחוץ לעיר את־ ה
פאת־קדמה אלפים באמה ואת־פאת־
נגב אלפים באמה ואת־פאת־ים
אלפים באמה ואת פאת צפון אלפים
באמה והעיר בתוך זה יהיה להם
מגרשי הערים : ואת הערים אשר
תתנו ללוים את שש־ערי המקלט
אשר תתנו לנס שמה הרצח ועליהם
תתנו ארבעים ושתים עיר : כל־
הערים אשר תתנו ללוים ארבעים
ושמנה עיר אתהן ואת־מגרשיהן :
והערים אשר תתנו מאחזת בני־
ישראל מאת הרב תרבו ומאת המעט
תמעיטו איש כפי נחלתו אשר ינחלו
יתן מעריו ללוים : פ
וידבר יהוה אל־משה לאמר :
דבר אל־בני ישראל ואמרת אלהם י
כי אתם עברים את־הירדן ארצה
כנען : והקריתם לכם ערים ערי
מקלט תהיינה לכם ונס שמה רצח
מכה־נפש בשגגה : והיו לכם הערים
למקלט מגאל ולא ימות הרצח עד־
עמדו לפני העדה למשפט : והערים
אשר תתנו שש־ערי מקלט תהיינה
לכם : את שלש הערים תתנו מעבר
לירדן ואת שלש הערים תתנו בארץ
כנען ערי מקלט תהיינה :
לבני ישראל ולגר ולתושב בתוכם טו
תהיינה שש־הערים האלה למקלט
לנוס שמה כל־מכה־נפש בשגגה :
ואם־בכלי ברזל הכהו וימת רצח
הוא מות יומת הרצח : ואם באבן יד
אשר־ימות בה הכהו וימת רצח הוא
מות יומת הרצח : או בכלי עץ־יד
אשר־ימות בו הכהו וימת רצח הוא
מות יומת הרצח : גאל הדם הוא ימית
את־הרצח בפגעו־בו הוא ימתנו :
ואם בשנאה יהדפנו או־השליך עליו כ
בצדיה

ולכל חיותהון : ורוחי קרויא דיתתנון לליואי מכותל קרתא ולברא אלף אמין סחור־סחור : ותמשחון מברא לקרתא ית־רוח־קידומא תרין־אלפין אמין וית־רוח־דרומא תרין־אלפין אמין וית־רוח־מערבא · תרין־אלפין אמין וית רוח ציפונא תרין־אלפין אמין וקרתא במציעא דין יהי להון רווחי קירויא : וית קירויא דיתתנון לליואי ית שית־קירוי שיזבותא די תתנון למיערק תמן קטולא ועליהון תתנון ארבעין ותרתין קירוין : כל־קירויא די תתנון לליואי ארבעין ותמני קירוין יתהן וית־רוחיהן : וקירויא די תתנון מאחודת בני־ישראל מן סגיאי תסגון ומן זעירי תזערון גבר כפום אחסנתיה די יחסנון יתן מקירוהי לליואי : ומליל יי עם־משה למימר : מליל עם־בני ישראל ותימר להון ארי אתון עברין ית־ירדנא לארעא דכנען : ותזמנון לכון קירוין קרוי שיזבותא יהויין לכון ויערוק תמן קטולא דיקטול נפשא בשלו : ויהוין לכון קירויא לשיזבא מגאיל־דמא ולא ימות קטולא עד־דיקום קדם כנישתא לדינא : וקירויא די תתנון שית־קירוי שיזבותא יהויין לכון : ית תלת קירויא תתנון מעיברא לירדנא וית תלת קירויא תתנון בארעא דכנען קירוי שיזבותא יהויין : לבני ישראל ולגיוריא ולתותביא ביניכון יהויין שית־קירויא האילין לשיזבא למערוק לתמן כל־דיקטול נפשא בשלו : ואם־במנא דפרזלא · מחהי וקטליה קטולא הוא אתקטלא יתקטיל קטולא : ואם באבנא דמיתנסבא בידא דהיא־כמיסת די־ימות בה מחהי וקטליה קטולא הוא אתקטלא יתקטיל קטולא : או במאן דאע דמתנסיב־בידא דהיא־כמיסת די־ימות בו מחהי וקטליה קטולה הוא אתקטלא יתקטיל קטולא : גאיל דמא הוא יקטול ית־קטולא כד־אתחייב־ליה מן־דינא הוא יקטליניה : ואם־בדבבו דחהי או רמא עלוהי בכמנא

(ציונים שבין הטורים: ל׳ · ל׳ ומל׳ · ב׳ חס׳ בליש׳ · י״ו פסו׳ בטע׳ פזר גדול וגלגל · יה׳ מטעים · ד׳ · ב׳ חס׳ א׳ יבדיל ודין · ל׳ כ״כ וכל יהושע דכוות׳ במ׳ א׳ ומגרשי׳ · בכי יוסף שני מטות · ג׳ · י״ב · ח׳ · ל׳ י׳ ד׳ · י׳ כ״כ בתורה · ד׳ ט״ו דגשי · ד׳ · ל׳ · ג׳ · כל ענינא וימת · ד׳ ומל׳ · ה׳ חס׳ בליש׳)

אבן עזרא

ארצה כנען · ידוע גם זאת הפרשה דבקה : והקריתם · מגזרת קריה : לבני ישראל · איננו דבק עם הפסוק הראשון כי בפסוק הראשון אמר כי אלה הערים תהיינה ערי מקלט ולא אמ׳ מקלט למי אחר כן באר כי לבני ישראל ולגר הגר בתוכם תהיינו שש הערים האלה מקלט : בפגעו בו · בשבר הפ״ה כמו בשברי לכם כי שמות הפועלים ישתנו : יהדפנו · ממקו׳ גבוה : או השליך עליו · כמו קיר נטוי או כלי שימות בו :
בנדיה

מסרה

ומדתם י״ו פסוקי׳ בטעם פזר גדול וגלגל וסי׳ נמס׳ במ׳ רבתא : ומדת׳ ב׳ חס׳ בליש׳ וסי׳ ומדת׳ מחוץ לעיר · ומדתי את פעלתם : בתוך ה׳ וסי׳ נמסר בסדר לך לך : ערי המקלט׳ ד׳ וסי׳ ואת הערים אשר תתנו ללוים · דבר אל בני ישראל דיהושע · ויתנו להם את ערי המקלט דד״ה : ולבני אהרן נתנו את ערי דד״ה · דשאר אורית׳ ערי מקלט · ושאר יהושע עיר מלקט : ארצה כנען ח׳ וסי׳ במסרה רבתא : תהיינה י׳ כתובין כן בתו׳ וסי׳ נמסר בסדר אמור : עמדו ד׳ וסי׳ עד עמדו לפני העד׳ למשפט · וישב בעיר ההיא · ערי המועדה · ויעמד המלך על עמדו : למשפט ט״ו דגשי׳ וסי׳ במס׳ רבת׳ : באבן ג׳ וסי׳ באבן או באגרוף · ואם באבן יד אשר ימות בה · ובגלחו את ראשו · וחד ובאבן וסי׳ ולאלוה מעזים על כנו · ימות ח׳ וסי׳ במס׳ רבתא :

חזקוני

ולכל חיתם · לחיים נתנו ולא לקברות רק לרוצח כמו שאו״ל : עלים׳ שתנו מ״ב עיר שאפשם קולטות אף שהשם קולטו׳ בין מדעת בין שלא מדעת ואו שם״ב אין קולטות אלא מדעת כשנתכוון להגלל שם : למקלט מגואל · מפחד שהוא של גואל קרובו של הרוג : ולא ימות הרוצח · לפי שנא׳ ורצח גואל הדם את הרוצח שומע אני ביכו לבין עצמו יהרגנו ת״ל ולא ימות הרוצח עד עמדו לפני העדה למשפט : את ג׳ הערים · שסר כאן מעשה ועיין בפרש׳ ואשכן כאן פרש״י אף על פי שבארץ כנען ט׳ שבטים וכאן אינן אלא ב׳ וחצי השוה מנין ערי מקלט שלהם משום דבגלעד נפישי רוצחים כדכתיב גלעד קרית פועלי און עקובה מדם כלומר אף הסורנים במזיד גולים לערי מקלט ולפיכך צריכין היו אות׳ שבגלעד לערי מקלט בשוה לאות׳ שבארץ כנען כדתנן במסכת מכות בראשונה אחד שוגג ואחד מזיד גולה לשם בראשו׳ פרש״י בתחל׳ דינו והיינו דכתיב כאן ולא ימו׳ הרוצח עד עמדו לפני העדה למשפט והכי איתא׳ בספרי הכל מקדימין לערי מקלט ב״ד שולחין ומביאין אותו משם שמי שנתחייב מית׳ הרגוהו ומי שלא נתחייב מיתה פטרוהו : ואם

בעל הטורים

ומדותם מחוץ לעיר אלפים באמה · שאלפים אמה יהיו חוץ מעי׳ אמה ושיריים · וזהו ומבונתם מחוץ לע ר : ינחלו · ג׳ במסו׳ כפי נחלתם אשר ינחלו · לשמות מטות ינחלו · כבוד חכמים ינחלו · אשר ינחלו לשמות מטות ינחלו · לכל יוצאי מצרים נתחלקה הארץ · וכן לשמות מטות אבותם ינחלו חכמים · דבה׳ דברי׳ האב זוכה לבנו וקמכי בחכמה : באבן · ב׳ ואם באבן יד אשר ימות בה · והכה איש את רעהו באבן · באבן המלך · והכה איש את רעהו אם הוא באבן יד צריך אומד שיהא בו כדי להמית שנא׳ אשר ימות בה אבל אם הוא גדול כאבן המלך אין צריך אומד ממילא יש בו כדי להמית :
הדפי

מ״ע ספורנו

ולכל חיתם · כמו דבורים של בורת ויוני שובך וזולתם : מאת הרב תרבו · מפני שהעלו אותה בדמי׳ והיה במעט של אותו שבט שהיה לו חלק מועט טוב בדמים אל החלק הרב שהי׳ נותן ללוים אותו השבט אשר חלקו רב בכמות : פד

רלבג

האלה ובכאן נשלם הביאור שיצטרך אל ביאור בזאת הפרשה ואולם התועלות המגיעות ממנה הם ט״ו :

התועלת הראשון הוא להוסיף אמונה על מה שספרה התורה מעמידת אבותינו במדבר מ׳ שנה ולזה זכרם מסעיהם שם אחד הוא פרט בפרט כי הרבה תמלא בספורים האמתיים שכבר יוסיפו לאמת אותם בכמו אלו הפרטים :

התועלת השני הוא להודיע עוצם נפלאות השם יתע׳ וקיימו הבטחתו וזה שעם היותו בכל אחד מבתי מצרים מת והיו יודעים שזה הרע בא להם מצד ישראל הנה עם כל זה נתן השם יתע׳ את חן העם בעיני מצרים שהשאילום כל חפציהם היותר חשובים באופן שנצלו את מצרים ועם כל זה היו יוצאים ישראל ביד רמה בעת היות המצרים מקברים את בכוריהם :

התועלת השלישי הוא להודיע כי השם יתעלה ברצותו לקרב ישראל לעבודתו והביאם בקלות להאמין בו הביא אותם תחלה אל מקום שלא ימצאו מים כדי שיכירו חסד השם יתעלה להם בתתו להם מים וא״חכ הביאם למקום מי מרים והמתיקם השם יתע׳ והם מי מרה ואח״כ הביאם למקום שמצאו להם שם מי׳ לרוב להעיר כי הטובות מסודרות ממנו לא הרעות לבד כמו שחשבו קצת חכמי פרעה ולזה אמר פרעה ראו כי רעה נגד פניכם כמו שביארנו בפרשת וארא :

התועלת הרביעי הו׳ מה שלמדנו בשמיעות מלך הכנעני למיתת אהרן שמיתת צדיק עושה רושם ולזה ראוי שידאגו האנשים בהפקד הצדיקים :

התועלת החמישי הוא במצות והוא מה שציונו לאבד עבודה זרה ובמיניה מארצנו ולאבד אתם גם כן עובדי ע״ז כי אם יותירו מהם יהיו לשכים בעיניהם ולצנינים בצדיה׳ בהתעותם את ישראל ופתותם אותם לעבוד ע״ז :

התועלת הששי הוא מה שזכר מהגבלת הארץ כנען לכל צדדיה כדי שלא יקצרו ישראל מהשתדלות לכבשה כלה :

התועלת הז׳ הוא להודיע כי משה אע״פ שנענש שלא לעבור את הירדן הנה מפיו היתה הגבלת כל הנעשה בירושת הארץ ולזה הגביל פה השם יתעלה על פיו מי ינחיל את הארץ לישראל ומה הארץ אשר יכחילוה להם ומה הערים אשר יתנו ללוים והוא גם כן הישיר יהושע אל מה שעשהו בענין ירושת הארץ וכבשתה כמו שיתב׳ במעט עיון בספר יהושע׳ :

התועלת השמיני הוא במצות הוא הגבלתו מספ׳ ערי מקלט וערי הלוים ושיעור מגרשיה׳ ומה שסביבו והנה התועלת בערי המקלט מבואר הוא לנוס שמה רוצח ולזה היה מחויב שיהיה מוכן באופן שיתכן שיהיה מקלט לכל בעת הצורך ולזה היה ראוי שיקיימו בדרכים בדרך שיכיר כל עובר אי זה דרך ילך בה אל המקלט והנה היה יושבו שם עד מות הכהן הגדול כי אז יסור חום לב גואל הדם בראותו מיתת הכהן והתועלת בהיות אלו הערים ללוים וזאת הגזרה הוא כי כבר הוכח להם מהמתנות כדי שיהיו פנויים לעבודת הש׳ יתעלה ולעמוד על סודו׳ התורה והמציאות ולזה היה ראוי גם כן שיהיה מכונס באה ובלתי מעופש כי זה ממה שיישיר אל ההשגות העיוניות :

התועלת התשיעי הוא להודיע שיעור יושר התורה שרצתה שגם התושב אם הרג ישראל בשגגה יהיה פטור ממיתה אך יהיה גולה אל עיר מקלט כמו הענין בישראל :

התועלת העשירי הוא במצות והוא מה שצונו להרוג את הרוצח על פי עדים ועל פי עדת ישראל והוא הכ״ד ולא יהרג בזולת זה והסבה בזה היא מבואר׳ במה שקדם :

התועלת הי״א הוא במצות והוא מה שהוזהר העד מלטעון כנגד הרוצח לחובה וכב׳ זכרנו סבת זה בביאורנו לזאת הפרשה ואולם לזכות שומעין לו כי לא תהיה טענתו במ׳ שהוא עד בו אבל הוא דבר כנגד עדותו ועוד כי מפני שהוא ראוי שנשמר מהטיל עונש המות בזול׳ מקומו הראוי לו ראוי שנשמע טענות כל המוכין כדי שישמרנו מחטא שהריגת אדם לא במשפט ומזה יתבאר שאם הרוצח עצמו אמר שיש לו לטעון זכות לעצמו שומעין לו ואם יראו הדיינים כי יש ממש בדבריו יזכוהו :

התועלת הי״ב הוא במצות הוא מה שצונו לחייב גלות על ההורג נפש בשגגה כי בזה תועלת כפלה להביא האנשים אל שיהיו זהירים מאד שלא לעשות דבר יהיה אפשר שיתאדם ממנו הריגת נפש בשגגה שמא יפלו בחובת זה הגלות הארוך שהוא עד מות הכהן הגדול :

התועלת

רשי

בצדיה · כתרגומו בכמנא במארב: בפתע · באונס ותרגו' בתכיף שהיה סמוך לו ולא היה לו שהות להזהר עליו: או בכל אבן אשר ימות בה · הכה · בלא ראו שלא ראהו: ויפל עליו · מכאן אמרו ההורג דרך ירידה גולה דרך עליה אינו גולה: עד מות הכהן הגדול · שהוא בא להשרות שכינה בישראל ולהאריך ימיהם והרוצח בא לסלק את השכינה מישראל ומקצר את ימי החיים אינו כדאי שיהא לפני כהן גדול · דבר אחר לפי שהיה לכהן גדול להתפלל שלא תארע תקלה זו לישראל: אשר משח אותו בשמן הקדש · לפי פשוטו מן המקראות קצרים הוא שלא פירש מי משחו אלא אשר משחו המושח אותו בשמן הקדש ורבותנו דרשוהו במסכות מכות לראיית דבר ללמוד שאם עד שלא נגמר דינו מת כ"ג ומנו אחר תחתיו ולאחר מכאן נגמר דינו חוזר במיתתו של שני שנ' אשר משח אותו: וכי הוא מושחו לכהן או הכהן משח אותו אלא להביא את הנמש' בימיו שמחזירו במיתתו: אין לו דם · הרי הוא כהורג את המת שאין לו דם: בכל מושבותיכם · למד שתהא סנהדרים נוהגת בחוצה לארץ כל זמן שנוהגת בארץ ישראל: כל מכה נפש · הבא להרגו על שהכה את הנפש: לפי עדים ירצח · שיעידו שבמזיד ובהתראה הרגו: ולא תקחו כפר · לא יפטר בממון: ולא תקחו כפר לנוס אל עיר מקלטו · למי שנס אל עיר מקלט שהרג בשוגג אינו נפטר מגלות בממון ליתן כפר לשוב לשבת בארץ טרם ימות הכהן: לנוס · כמו לנס כמו שובי מלחמה כוגי ממועד ששבו מן המלחמה כי מולים היו כאשר תאמר שוב על שסב כבר ומול על שמל כבר כן תאמר לנוס על מי שנס וקורהו נוס כלומר מוברח ואם תאמר לנוס לברוח ותפרשהו לא תקחו כפר למי שיש לו לברוח לפטרו מן הגלות לא ידעתי היאך יאמר לשוב לשבת בארץ הרי עדיין לא נס ומהיכן ישוב: ולא תחניפו · ולא תרשיעו לא תחייבון כתרגו': אשר אני שוכן בתוכ' · שלא תשכינו אותי בטומאתה: כי אני יי' שוכן בתוך בני ישר' · אף בזמן שהם טמאים שכינה ביניהם: ונוסף

מסעי

בִּצְדִיָּה וַיָּמֹת: אוֹ בְאֵיבָה הִכָּהוּ בְיָדוֹ וַיָּמֹת מוֹת־יוּמַת הַמַּכֶּה רֹצֵחַ הוּא גֹּאֵל הַדָּם יָמִית אֶת־הָרֹצֵחַ בְּפִגְעוֹ־בוֹ: וְאִם־בְּפֶתַע בְּלֹא־אֵיבָה הֲדָפוֹ אוֹ־הִשְׁלִיךְ עָלָיו כָּל־כְּלִי בְּלֹא צְדִיָּה: אוֹ בְכָל־אֶבֶן אֲשֶׁר־יָמוּת בָּהּ בְּלֹא רְאוֹת וַיַּפֵּל עָלָיו וַיָּמֹת וְהוּא לֹא־אוֹיֵב לוֹ וְלֹא מְבַקֵּשׁ רָעָתוֹ: וְשָׁפְטוּ הָעֵדָה בֵּין הַמַּכֶּה וּבֵין גֹּאֵל הַדָּם עַל הַמִּשְׁפָּטִים

כה הָאֵלֶּה: וְהִצִּילוּ הָעֵדָה אֶת־הָרֹצֵחַ מִיַּד גֹּאֵל הַדָּם וְהֵשִׁיבוּ אֹתוֹ הָעֵדָה אֶל־עִיר מִקְלָטוֹ אֲשֶׁר־נָס שָׁמָּה וְיָשַׁב בָּהּ עַד־מוֹת הַכֹּהֵן הַגָּדֹל אֲשֶׁר־מָשַׁח אֹתוֹ בְּשֶׁמֶן הַקֹּדֶשׁ: וְאִם־יָצֹא יֵצֵא הָרֹצֵחַ אֶת־גְּבוּל עִיר מִקְלָטוֹ אֲשֶׁר יָנוּס שָׁמָּה: וּמָצָא אֹתוֹ גֹּאֵל הַדָּם מִחוּץ לִגְבוּל עִיר מִקְלָטוֹ וְרָצַח גֹּאֵל הַדָּם אֶת־הָרֹצֵחַ אֵין לוֹ דָּם: כִּי בְעִיר מִקְלָטוֹ יֵשֵׁב עַד־מוֹת הַכֹּהֵן הַגָּדֹל וְאַחֲרֵי מוֹת הַכֹּהֵן הַגָּדֹל יָשׁוּב הָרֹצֵחַ אֶל־אֶרֶץ אֲחֻזָּתוֹ: וְהָיוּ אֵלֶּה לָכֶם לְחֻקַּת מִשְׁפָּט לְדֹרֹתֵיכֶם בְּכֹל

ל מוֹשְׁבֹתֵיכֶם: כָּל־מַכֵּה־נֶפֶשׁ לְפִי עֵדִים יִרְצַח אֶת־הָרֹצֵחַ וְעֵד אֶחָד לֹא־יַעֲנֶה בְנֶפֶשׁ לָמוּת: וְלֹא־תִקְחוּ כֹפֶר לְנֶפֶשׁ רֹצֵחַ אֲשֶׁר־הוּא רָשָׁע לָמוּת כִּי־מוֹת יוּמָת: וְלֹא־תִקְחוּ כֹפֶר לָנוּס אֶל־עִיר מִקְלָטוֹ לָשׁוּב לָשֶׁבֶת בָּאָרֶץ עַד־מוֹת הַכֹּהֵן: וְלֹא־תַחֲנִיפוּ אֶת־הָאָרֶץ אֲשֶׁר אַתֶּם בָּהּ כִּי הַדָּם הוּא יַחֲנִיף אֶת־הָאָרֶץ וְלָאָרֶץ לֹא־יְכֻפַּר לַדָּם אֲשֶׁר שֻׁפַּךְ־בָּהּ כִּי־אִם בְּדַם שֹׁפְכוֹ: וְלֹא תְטַמֵּא אֶת־הָאָרֶץ אֲשֶׁר אַתֶּם יֹשְׁבִים בָּהּ אֲשֶׁר אֲנִי שֹׁכֵן בְּתוֹכָהּ כִּי אֲנִי יְהוָה שֹׁכֵן בְּתוֹךְ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל: פ

א וַיִּקְרְבוּ רָאשֵׁי הָאָבוֹת לְמִשְׁפַּחַת בְּנֵי־גִלְעָד בֶּן־מָכִיר בֶּן־מְנַשֶּׁה מִמִּשְׁפְּחֹת בְּנֵי יוֹסֵף וַיְדַבְּרוּ לִפְנֵי מֹשֶׁה וְלִפְנֵי הַנְּשִׂאִים רָאשֵׁי אָבוֹת לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל: ויאמרו

בִּכְמָנָא וְקַטְלֵיהּ: אוֹ בִדְבָבוּ מְחָהִי בִּידֵיהּ וְקַטְלֵיהּ אִתְקְטָלָא יִתְקְטִיל מַחְיָא קָטוֹלָא הוּא גָּאֵיל דְּמָא יִקְטוֹל יָת־קָטוֹלָא כַּד־אִתְחַיַּב־לֵיהּ מִן־דִּינָא: וְאִם בִּתְכֵּיף בְּלָא־דְבָבוּ דְּחָהִי אוֹ־רְמָא עֲלוֹהִי כָּל־מָאן בְּלָא־כְמַן לֵיהּ: אוֹ בְכָל־אַבְנָא דְהִיא־כְמִיסַת דִּי־מוּת בַּהּ בְּלָא חֲזֵי וּרְמָא עֲלוֹהִי וְקַטְלֵיהּ וְהוּא לָא־סָנֵי לֵיהּ וְלָא תָבַע בִּישְׁתֵיהּ: וִידוּנוּן כְּנִשְׁתָּא בֵּין מַחְיָא וּבֵין גָּאֵיל דְּמָא עַל־דִּינַיָּא הָאִילֵין: וִישֵׁיזְבוּן כְּנִשְׁתָּא יָת־קָטוֹלָא מִיַּד גָּאֵיל דְּמָא וִיתִיבוּן יָתֵיהּ כְּנִשְׁתָּא לְקִרְיַת שֵׁיזָבוּתֵיהּ דִּי־עֲרַק לְתַמָּן וְיִתֵּיב בַּהּ עַד־דִּי־מוּת כַּהֲנָא רַבָּא דִּי־רַבִּי יָתֵיהּ בִּמְשַׁח קוּדְשָׁא: וְאִם־מִפַּק יִפּוֹק קָטוֹלָא יָת־תְּחוּם קִרְיַת שֵׁיזָבוּתֵיהּ דִּי עֲרַק לְתַמָּן: וְיַשְׁכַּח יָתֵיהּ גָּאֵיל דְּמָא מִבָּרָא לִתְחוּם קִרְיַת שֵׁיזָבוּתֵיהּ וְיִקְטוֹל גָּאֵיל דְּמָא יָת־קָטוֹלָא לֵית לֵיהּ דָּם: אֲרֵי בְקִרְיַת שֵׁיזָבוּתֵיהּ יְתֵיב עַד־דִּי־מוּת כַּהֲנָא רַבָּא וּבָתַר דִּי־מוּת כַּהֲנָא רַבָּא יְתוּב קָטוֹלָא לַאֲרַע אַחְסַנְתֵּיהּ: וִיהוֹן אִילֵין לְכוֹן לִגְזֵירַת דִּין לְדָרֵיכוֹן בְּכֹל מוֹתְבָנֵיכוֹן: כָּל־דְּיִקְטוֹל נַפְשָׁא לְפוּם סָהֲדִין יִקְטוֹל יָת־קָטוֹלָא וְסָהִיד חַד לָא־יַסְהֵיד בַּאֲנָשָׁא לְמִקְטַל: וְלָא־תְקַבְּלוּן מָמוֹן עַל־אֱנָשׁ קָטוֹל דִּי־הוּא חַיָּיב לְמִקְטַל אֲרֵי אִתְקְטָלָא יִתְקְטֵיל: וְלָא־תְקַבְּלוּן מָמוֹן לְמֵיעֲרוֹק לְקִרְיַת שֵׁיזָבוּתֵיהּ לִמְתוּב לְמִיתַּב בְּאַרְעָא עַד־דִּי־מוּת כַּהֲנָא: וְלָא־תְחַיְּבוּן יָת־אַרְעָא דִּי אַתּוּן בַּהּ אֲרֵי דְמָא הוּא מְחַיֵּיב יָת־אַרְעָא וּלְאַרְעָא לָא־מִתְכַּפַּר עַל־דַּם זַכַּאי דְּאִתְּשַׁד בַּהּ אֵילָהֵין בְּדַם אַשְׁדֵיהּ: וְלָא תְסָאֲבוּן יָת־אַרְעָא דִּי אַתּוּן יָתְבִין בַּהּ דִּי שְׁכִינְתִּי שַׁרְיָא בְגַוַּהּ אֲרֵי אֲנָא יְיָ שְׁכִינְתִּי שַׁרְיָא בְּגוֹ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל: וּקְרִיבוּ רֵישֵׁי אַבְהָתָא לְזַרְעִית בְּנֵי־גִלְעָד בַּר־מָכִיר בַּר־מְנַשֶּׁה מִזַּרְעִית בְּנֵי יוֹסֵף וּמַלִּילוּ קֳדָם מֹשֶׁה וְקֳדָם רַבְרְבַיָּא רֵישֵׁי אַבְהָתָא לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל: ואמרו

אבן עזרא

בצדיה · פירשתיו: בפתע · כמו פתאום: בלא ראות שם הפועל: ולא אויב לו · ולא מתכון לבקש רעתו: עד מות · יש אומרי' עד מות עד חפוש וכמוהו תמות הכמה ולא אמרו כלום כי עמהם תמות חכמה הוא כמשמעו וגם כן עד מות הכהן הגדול כי הוא יכפר בעד ישר' וזה המאורע אירע בימיו · את גבול · מן גבול כמו כלאתי את העיר: דם פירשתיו: יחניף · עשות רע בסתר: שופכו · פועל כמו ובא גואלו: ולא תטמא · התנופה את הארץ או הוא נוי בעבור כי אני שוכן בתוכ' ולא לכבוד הארץ רק לכבו' בני ישראל על כן אמ' שוכן בתוך בני ישראל: ויקרבו · גם זאת הפרשה דבקה עם כאשר צוה משה לתת מנחלת ישראל ערים ללוי': ראשי אבו' · הם הנשיאי': ואם

מסרה

הרפו ב' וסי' ואם בפתע בלא איבה הדפו · לא עמד כי יי' הדפו: ויפל ג' וסי' ויפל יי' אלהי' תרדמה על האדם ויישן ויפל עליו וימת והוא לא ויפל בקרב מחנהו · וסי' בלשו' תרגו' אדם מית במשריתיה: בשמן ו' רפין וסימ' נמסר בסדר תצוה · יצוא ז' ד' חס' וג' מל' וסימ' וישלח את העורב מל' · ויהי כאשר כלה יצחק לברך את יעקב · ואם יצא יצא הרצח · ובא המלך דוד עד מל' · ויאמר המלך אל העם · ויקצף נעמן וילך מל' · ויאמר ירמיה אל צדקיהו · דעורב ושמעי ונעמן מל' · וא"פם והבית ימלא עשן · ונמס' גם בסדר נח: אש' ינוס שמת כל סופי פסוקי' דקר' שם במ"ית שמה וסי' במס' רבת': יכפר ד' וסי' ולארץ לא יכפר · אם יכפר העון הזה · בזאת יכפר עון יעקב · בחסד ואמת יכפר עון: כי אם כל קריא' כי אם הטעם תחת כי ואם במקף במ"ג אשר המקף בכי והטעם באם וסי' כי אם אשר יצא ממעיך · כי אם בדם שפכו · אין זה כי אם רע לבב · וסי' בלשון תרגום נפק דמא בישא:

בעל הטורים

הדפו · ב' במסו' בלא איבה הדפו והיינו דאמרי והאלהי' אנה לידו · משל לשני בני אדם אחד הרג שוגג ואחד הרג מזיד · הקב"ה מזמנן לפונדק זה שהרג שוגג עולה בסולם ונופל על זה שהרג מזיד · ונמצא הורגו בשוגג ונתחייב גלות · וזהו בלא איבה הדפו ורוצה להתחזק ולעמוד ולא יוכל כי יי' הדפו: ויפל · ג' ויפל עליו וימת · ויפל בקרב מחנהו · ויפל יי' אלהים תרדמה כלאותה במדרש יותר ממה שהרג בהם שלו ע"י אכילה הרג בהם ע"י ירידה שירד ונפל על ראשם והו ויפל עליו וימת · ויפל יי' אלהים תרדמה כדאיתא צדיקים אוכלים ומתים מיד · רשעים יורדים למשכן ומתכוני' והולכים עד ל' יום · וזהו ויפל יי' אלהים תרדמה שתרדמה נפלה עליהם וישנו שנת עולם: עד מות הכהן הגדול · ג"פ כהן גדול בפרשה · לומר אחד כהן גדול שנמשח ואחד מרובה בגדים וא' כהן גדול שעבר כלם משיבים הרוצח במיתתן: יכופר · ארבע' הכא ואידך אם יכופר העון · לכן יכופר עון יעקב · בחסד ואמת יכופ' עון · שהתשוב' ויו"ה תולין ומית' ממרקת שנ' אם יכופר העון עד תמותון · לכן יכופר עון יעקב · במה בחסד שנאמ' בחסד ואמת יכופר עון כדאמ' רבה דעסיק בגמילות חסדים חיי שתין שנין: ונוסף

קומץ מנחה

עד מות הכ"ג לפי שמיתת הצדיקים מכפרת על הדור ובחבורתו ירפא לשוגג ההוא: ויקרבו ראשי האבות לפי כשראו ישראל שהכנעניות היו וגם עשירות בחלק א"י רבו עליהם קופצים לכך באו ראשי בני יוסף לתקן הדבר:

תם מסעי וסליקא ספר במדבר

רלבג

התועלת הי"ג הוא במצות והוא מה שהוזהרנו מלקחת כפר לפטור הרוצח מהריגה מהגלות אפילו כי הטילה התורה כפר במי שיהרג שורו אחד מהאנשי' והנה התועלת בזאת האזהרה מבואר מא' ממה שזכר' אותו התור' בו' כמו שביארנו בביאורנו לזאת הפרש':

התועלת הי"ד הוא בדעות והוא להודיע כי החטאים הם מסירין השגחת השם יתעלה מהאנשי' אשר החוטאי' ההם מתאחדי' עמה וכב' ביארנו הסבה בו' בפרשת קרח:

התועלת

מ"ע ספורנו

עד מות הכהן הגדול · כבר באר שהגלות היא על השוגג והיות עיני השגגות בלתי שוות כי מהם קרובות לאונס ומהן קרובות אל המזיד נתן לגלות זמן בלתי שוה בכל השוגגים כי מהם שתהיה שגגתו מעט קודם מיתת הכהן ומהן שימות הרוצח בגלות קודם שימות הכהן וזה במשפט האל ית' היודע ועד · שיסגרם את השוגג כפי מדרגת שגגתו כאמרו והאלהים אנה לידו: בנחלה בגורל · והיות לאיזה שבט חלק בתחום אחרו לא יתאחז בגורל לשבט האחר כשיפול על כל גבול השבט וכן לנוסף לא יתאחת אם לא יוסיף על גבולו אותו החלק אשר לו בתחום חברו: ואם

חזקוני

ואם בכלי ברזל הכהו · למה נאמר אם כשהכהו באבן או בעץ חייב בברזל לא כ"ש אלא לכך נאמר ואם בכלי ברזל הכהו להמיתו אפילו מעט ללמדך שאין שוכשין מן הדין כאן פרש"י שהברזל ממית בכל שהוא ואפילו מעט לפיכך לא נתנה בו תורה שיעור לכתוב אשר ימות בו וה"ה דברויה סברה שספכו בו דבעינן זה ראוי להמיתו אפילו מעט אבל אם הכהו בו צריך שיעור הכי שיתכוין והכי פרש"י בפרק אלו הן הנשרפין: ואם בשנאה יהדפנו · ממקו' גבוה: ויפול עליו · מכאן אמרו רבותי' שהורג דרך ירידה גולה לפי שדרכו של אדם להסתכל לפניו והיה לו ליזהר שלא תבא תקלה ע"י מלאכתו אבל ההורג דרך עליה אינו גולה שאין אדם עשוי להסתכל לאחריו לפי' אינו גולה:

וי"ו בה עד מות הכהן הגדול · שלא יהיו העול' מרננין על הכהן הגדול כשיראו הרוצח יוצא חוץ לערי מקלטו ואומרים ראיתם זה שהרג את הנפש שהם יוצא ונכנס עם בני אדם ואין הכהן עושה בו נקמה והדבר מוטל עליו לעשות כדכתי' והאיש אשר יעשה בזדון לבלתי שמוע אל הכהן וגו' אבל הכהן הקם אחריו אין לרנן עליו שהם שלא נעשה בימיו: את גבול עיר מקלטו · מן גבול עיר מקלטו: ואחרי מות הכהן הגדול · ישו' הרוצח וגו' · שהרי ערי מקלט של לוים תחת ידו של כהן גדול הם וזה נכנס תחת ידו [illegible] לא פתח ביתה: ועד אחד לא יענה בנפש · סד"א הואיל ועוכש דין נפשות חמור עד אחד כאמן בו קמ"ל: ולא תקחו כופר לנפש רוצח · הרי זה דבר שהיה בכלל כל העונשים ולמה יצא ללמדך לרוצח אין לוקחים כופר אבל לשן ושין ורגל ויד וכויה פצע וחבורה [illegible] לוקחין כופר כדכתי' אם כופר יושת עליו: ולא תחניפו את הארץ · כמשמעו לשון חנופה לא תחניפו את הרוצחים יושבי הארץ לפטרם מן הדין הראוי להם: כי הדם הוא יחניף וגו' · לכך אני מזהירכם על כן שהרי הרוצחים שהם אנשי דמים מכניסם להחניף את יושבי הארץ כדי שיחניפו עליהם: ולארץ לא יכופר · אלה

רש״י

ונוסף על נחלת המטה · שהרי בנה יורשה והבן מתיחס על שבט אביו : ואם יהיה היובל · מכאן היה רבי יהודה אומר עתיד היובל שיפסוק : ואם יהיה היובל כלומר אין זו מכירה שחוזרת ביובל שהירושה אינו חוזרת ואפילו יהיה היובל לא תחזור הנחלה לשבטו ונמצא שנוספה על נחלת המטה אשר תהיינה להם : וכל בת יורשת נחלה · שלא הי׳ בן לאבי׳ : מחלה תרצה · כאן מנאן לפי גדולתן זו מזו בשני׳ ובשאר כסד׳ תולדותן ובכל המקרא מנאן לפי חכמתן ומגי׳ ששקולו׳ זו כזו :

חסלת אלה מסעי

במדבר לו

ויאמרו את־אדני צוה יהוה לתת את־הארץ בנחלה בגורל לבני ישראל ואדני צוה ביהוה לתת את־נחלת צלפחד אחינו לבנתיו: והיו לאחד מבני שבטי בני־ישראל לנשים ונגרעה נחלתן מנחלת אבתינו ונוסף על נחלת המטה אשר תהיינה להם ומגרל נחלתנו יגרע: ואם־יהיה היבל לבני ישראל ונוספה נחלתן על נחלת המטה אשר תהיינה להם ומנחלת מטה אבתינו יגרע נחלתן:

ה ויצו משה את־בני ישראל על־פי יהוה לאמר כן מטה בני־יוסף דברים: זה הדבר אשר־צוה יהוה לבנות צלפחד לאמר לטוב בעיניהם תהיינה לנשים אך למשפחת מטה אביהם תהיינה לנשים: ולא־תסב נחלה לבני ישראל ממטה אל־מטה כי איש בנחלת מטה אבתיו ידבקו בני ישראל: וכל־בת ירשת נחלה ממטות בני ישראל לאחד ממשפחת מטה אביה תהיה לאשה למען יירשו בני ישראל איש נחלת אבתיו: ולא־תסב נחלה ממטה למטה אחר כי־איש בנחלתו ידבקו מטות בני ישראל: כאשר צוה יהוה את־משה כן עשו בנות צלפחד: ותהיינה מחלה תרצה וחגלה ומלכה ונעה בנות צלפחד לבני דדיהן לנשים: ממשפחת בני־מנשה בן־יוסף היו לנשים ותהי נחלתן על־מטה משפחת אביהן: אלה המצות והמשפטים אשר צוה יהוה ביד־משה אל־בני ישראל בערבת מואב על ירדן ירחו:

חזק

קל״ב · מחל״ה · חולה · סימן :

תרגום

ואמרו ית־ריבוני פקיד יי למתן ית־ארעא באחסנא בעדבא לבני ישראל ורבוני אתפקד במימרא־דיי למתן ית־אחסנת צלפחד אחונא לבנתיה: ויהוין לחד מבני שבטיא בני־ישראל לנשין ותתמנע אחסנתהין מאחסנת אבהתנא ותתוסף על אחסנת שבטיא די יהוין להון ומעדב אחסנתנא יתמנע: ואם־יהי יובלא לבני ישראל ותתוסף אחסנתהין על אחסנת שבטא די תהוין להון ומאחסנת שבטא דאבהתנא יתמנע אחסנתהן: ופקד משה ית־בני ישראל על־מימרא דיי למימר יאות שבטא דבני־יוסף ממללין: דין פתגמא די־פקיד יי לבנת צלפחד למימר לדתקין בעיניהין תהוין לנשין ברם לזרעית שבטא דאבוהן תהוין לנשין: ולא־תסחר אחסנא לבני ישראל משבטא לשבטא ארי־גבר באחסנת שבטא דאבהתוהי ידבקון בני ישראל: וכל־ברתא ירתת אחסנא משבטיא דבני ישראל לחד מזרעית שבטא דאבוהא תהי לאינתו בדיל דירתון בני ישראל גבר אחסנת אבהתוהי: ולא־תסחר אחסנא משיבטא לשיבטא אוחרנא ארי־גבר באחסנתיה ידבקון שבטיא דבני ישראל: כמא די־פקיד יי ית־משה כן עבדו בנת צלפחד: והואה מחלה תרצה וחגלה ומלכה ונועה בנת צלפחד לבני אחי אבוהן לנשין: מזרעית בני־מנשה בר־יוסף הואה לנשין והות אחסנתהן על־שבטא זרעית אבוהן: אילין פיקודיא ודיניא די פקיד יי בידא־דמשה לות בני־ישראל במישריא דמואב על ירדנא דירחו:

סכום פסוקי דספר במדבר סיני אלף ומאתים ושמנים ושמנה וסימן אר״פח וחציו והיה האיש אשר אבחר בו מטהו יפרח · וסדריו ל״ב · פ״א וסדריו כ״ח · ופרשיותיו עשרה :

אבן עזרא

ואם יהיה היובל · ואפילו שיהיה היובל לא נקוה לשוב הנחלה אלינו רק תהיה תמיד נוספת על נחלת המטה : כן מטה בני יוסף · כי ראשי האבו׳ דברו בעבו׳ כל המט׳ · ופעם תסו׳ שפעם תסוב מפה ומפה בין הם בין אחרים · וטעם ולא תסוב נחלה מהיום קודם נחלת הארץ : וכל בת יורשת נחלה · אחר נחול הארץ על כן אמר הלכו ולא תסוב נחלה פעם שנית : מחלה תרצה הזכירה הכתוב בתחילה כאשר נולדו ועתה הזכירם כאשר נשאו לנשים בתחילה : ממשפחות · להיות כי בני דודיה׳ לא היו כולם אחים : אלה המצות · של הנחלה והנדר וכל בת יורשת נחלה ומשפטי הדם על ירדן ירחו מזרחה :

חסלת אלה מסעי

מסרה

שבטי יש׳ חד מן י״ח דסלקי׳ ונחתי פי׳ חד מן י״ח מאיילי׳ מאריכין בין אזלא לזרקא וסי׳ נמס׳ בסד׳ ויצא : ומגרל ד׳ חס׳ בליש׳ ופתחין וסי׳ ומגרל נחלתינו · בגרל נחלתם דיהושע בשבט לוי · ועל גרל מטה בנימן ·על גרל הצדיקים וד׳ חס׳ בליש׳ נמס׳ בסד׳ אחרי מות : נחלתן ד׳ וסי׳ והיו לאח׳ מבני׳ · ואם יהיה היובל ב׳ בו ·ממשפח׳ בני מנשה : לטוב ב׳ דנשים וסי׳ זה הדב׳ אשר צוה יי׳ לבנו׳ צלפח׳ לאמר · הכל כאשר לכל · וחד ולטוב · הוי האמרים לרע טוב : בעיניהם י׳ וסי׳ במסרא רבתא · לנשי׳ י״ד וסי׳ נמסר בסוף שפטי׳ · אביהם ג׳ בנקבות וסי׳ כן בנות צלפחד קדמ׳ דפסו׳ לשו׳ בעיניה׳ · ויתן להם אביהם דאיוב · ונמסר גם בסדר פנחס : ו׳ פסוקים אית בהון ה׳ מלין דמיין ומשניין כתיבתן וסי׳ וצלפחד דפנחס לא היו לו ולצלפחד דיהושע מחלה ונעה חגלה מלכ׳ ותרצה · מוח״מו סימן ·ותקרבנה בנות צלפחד מחלה נעה וחגלה ומלכ׳ ותרצה מ״נוו סי׳ ·ותהיינה מחלה תרצה וחגלה ומלכ׳ ונעה מ״תווו סימן · ונמס׳ גם בסדר פנחס : אביהן ז׳ וסי׳ נמסר בסדר וירא : ערבת כל אורית׳ חס׳ במ״א דמלא וירא בלק בן צפור :

חזקוני

אלה המצות · פרשיות של קרבנות נדרים וסגולה והמשפטים של פרשת רוצח ונחלות :

סליקא כדרא דפרשת מסעי

בעל הטורים

ונוסף · ב׳ במסו׳ וזה הדבר בגימט׳ בדור הזה שלא נוהג אלא בדורו · הדור · תסוב נחלה · בגימ׳ זו היא בהסבת הבן לומר שהבן יורש את אביו ולא תסוב נחלה · בגימ׳ זו היא הסבת בעל · לבני דודיהן בגימ׳ להגון אליהם :

חסלת ספר במדבר

מ״ע ספורנו

ואם יהיה היובל ונגרעה נחלתן · וגם בהיות שלא נכבוש עתה כל הארץ כאמרו מעט מעט אגרשנו מפניך ויצטרך כל שבט ושבט לכבוש חלקו בנה את״ה שיודמן שאיזה יחיד ימכור חלקו לחברו משבט אחר לא ימנע המוכר בשביל זה מהשתדל עם שבטו לכבוש כי כיוצא ישוב אליו ·אמנם חלק הבנות שלא תחזור ביובל לא ישתדלו אנשי השבט לכבשה או יניחו אם יושבי הארץ בהיותו של שבט אח׳ ובכן יגרע כבוש נחלתן מגורל מטה אבותינו : כן מטה בני יוסף · כיונו באמו׳ רצון קונם כאשר נוה את מטה לא מפני שהתאוו לחלק אשר נשאו להם : ממשפחות בני מנשה · מאמר שראו היות כוונת האל יתעלה שלא תסוב הנחלה אף על פי שנתן לכן רשות לבחור ברצונן מכל השבטים כן בחרו את בני דודיהן מכל המשפחות מפני שהיו יותר קרובים : ותהי נחלתן על מטה משפחת אביהן · ובכן לא היתה שום הסבת נחלה אפילו ממשפחה למשפחה :

נשלם ספר במדבר

ולא תסוב

ב׳ דמטעי׳ קדמאה ולא תסב נחל׳ לבני יש׳ תסב בטע׳ מהפך נחל׳ בפסט׳ · תני׳ ולא תסב נחל׳ ממט׳ תסב נחלה בטע׳ דרגא תביר ס׳ בשברי׳ לכם מטה להם ·

רלבג

התועלת הט״ו הוא במדות והוא להודיע כי כאשר יביא ההכרח אל שיגרע מה מחקו בעבור אחר הנה ראוי שכל מה שנוכל לעשות ביושר שישוב הדבר ההוא לאשר נגרע ממנו בדרך שלא יהיה נגרע ממנו לעולם נעשה אותו כאשר יכולנו על זה בזולת היזק לאשר תגיע אליו זה החק והמשל כי מפני שנגרעה נחלת צלפחד מנחלת בני חפר בכללם והי׳ אפש׳ לסבב שלא תהיה נגרעת מהן זאת הנחלה לעולם בזולת היזק לבנות צלפחד והיה כשינשאו לבני דודיהם הנה רצת התורה שינשאו לבני דודיהן אחר שאין להם היזק בזה:

ובכאן נשלם זה הביאור מזה הספר והשלמנוהו בזמן קצר מאד ובזולת ספרים ולזה יצטרך בג״ה לעבור עליו שנית והיתה השלמתו בכ״ג לחדש טבת של שנת צ״ח לאלף הששי והתהלה לא׳ ית׳ אשר עזרנו יתברך ויתרומם על כל ברכה ותהילה אמן אמן :

ונשלם ספר הפקודים ודגלי הצבאות · ולאלהים

צבאות שבח והודאות : והוא ברחמיו ינקנו מכל נסתרות ומכל שגיאות : ויראנו מתורתו נפלאות : וכן יהי רצון אמן :

רשי

אלה הדברים · לפי שהן דברי תוכחות ומנה כאן כל המקומות שהכעיסו לפני המקום בהן לפיכך סתם את הדברי' והזכירן ברמז מפני כבודן של ישראל: אל כל ישראל · אלו הוכיח מקצתן היו אלו שבשוק אומרים אתם הייתם שומעין מבן עמרם ולא השבותי' דבר מכך וכך אלו הייתם שם הייתם משיבי' אותו לכך כנסם כולם ואמר להם הרי כולכ' כאן כל מי שיש לו תשוב' ישיבו: במדבר · לא במדבר היו אלא בערבו' מואב ומהו במדבר אלא בשביל מה שהכעיסוהו במדבר שאמרו מי יתן מותנו וגו' ומר: בערבה · בשביל הערבה שחטאו בבעל פעור בשיטי' בערבות מואב: מול סוף · על מה שהמרו בים סוף בבואם לים סוף שאמרו המבלי אין קברים במצרים וכן בנסעם מתוך הים שנ' וימרו על ים בים סוף כדאית' בערכין: בין פארן ובין תפל ולבן · א"ר יוחנן חזרנו על כל המקרא ולא מצינו מקום ששמו תופל ולבן אלא הוכיחן על הדברים שתפלו על המן שהו' לבן שאמרו ונפשנו קצה בלחם הקלוקל ועל מה שעשו במדבר פארן על ידי המרגלים: וחצרות · במחלוקתו של קרח · דבר אחר אמר להם היה לכם ללמוד ממה שעשיתי למרי' בחצרות בשביל לשון הרע ואת' נדברתם במקו': ודי זהב · הוכיחן על העג' שעשו בשביל רוב זהב שהיה להם שנ' וכסף הרביתי לה וזהב עשו לבעל: אחד עשר יום מחורב · אמר להם משה ראו מה גרמתם אין לכם דרך קצרה מחורב לקדש ברנע כדרך הר שעיר ואף היא מהלך אחד עשר יום ואת' הלכתם אות' בג' ימי' שהרי בעשרי' באייר נסעו מחורב שנא' ויהי בשנה השני' בעשרי' בחד' וגו' ובעשרי' ותשע בסיון שלחו את המרגלים מקדש ברנע צא מהם שלשי' שעשו שלשים יום בקברות התאוה שאכלו הבשר חדש ימים ושבעה ימים שעשו בחצרות להסגר שם מרים נמצ' בג' ימים הלכו כל אותו הדרך וכל כך היתה שכינה מתלבטת בשביל למהר ביאתכם לארץ ובשביל שקילקלתם הסב אתכם סביבות הר שעיר מ' שנה: ויהי

אבן עזרא

בשם דובר צדק ומגיד מישרים אפרש ספר אלה הדברים

יש אומרים כי טעם אחד עשר יום מחורב דרך הר שעיר והנה הם הלכו במדבר ארבעים שנה וזה פי' ויהי בארבעים שנה והלא טעו כי עד קדש ברנע באו בשנה השנית רק ויהי בארבעים שנה דבק עם דבר משה ויפה בעיני פירושו אלה הדברים שהם דברי המצות הכתובים בפרשת ראה אנכי ושופטים וכי תצא והיה כי תבא כבר אמר אותם כאשר היו במדבר ויהיה דבר משה מוסף עלמו ואח' עמו וכן הוא דבר משה במדבר בערבה מול סוף מיום שנסעו מסיני: בין פארן ובין תפל ולבן וחצרות ודי זהב · מקומות לא נזכרו בפרשת אלה מסעי או נזכרו בשמות אחרים כי הנה שעיר יש לו ג' שמו' ורבים כן: אחד עשר יום · הטעם שדבר אלה הדברים באותם י"א יום: מחורב · שהלכו מחורב על קדש ברנע וכבר הגדתי לך כי מקדש ברנע הלכו המרגלים ואחר שנשבע השם שלא יכנסו בארץ לא התחדשה מצוה רק בשנת הארבעים כי כן מצאנו והעד שאמר באר את התורה הזאת הנה באר התורה שאמר בין פארן ובין תפל כי רוב המצות הם בספר הזה וכן פי' ככל אשר צוה יי' אותו אליהם בעבר הירדן במדבר בערבה ואם תבין סוד השנים עשר גם ויכתוב משה והכנעני אז בארץ · בהר יי' יראה גם והנה ערשו ערש ברזל תכיר האמת · יש אומרים כי באחד באדר מת משה ואמר כי התאבלו שלשים יום וישבו שם שתי שבתות והראיה שלהם ויהי בעצם היום הזה כי ביום אחד קרא זה

אלה

אֵלֶּה הַדְּבָרִים אֲשֶׁר דִּבֶּר מֹשֶׁה אֶל־כָּל־יִשְׂרָאֵל בְּעֵבֶר הַיַּרְדֵּן בַּמִּדְבָּר בָּעֲרָבָה מוֹל סוּף בֵּין־פָּארָן וּבֵין־תֹּפֶל וְלָבָן וַחֲצֵרֹת וְדִי זָהָב׃ אַחַד עָשָׂר יוֹם מֵחֹרֵב דֶּרֶךְ הַר־שֵׂעִיר עַד קָדֵשׁ בַּרְנֵעַ׃ ויהי

(ה' וחד ואלה הדברים · ב' א' מל' וא' חס' · ל' ותם' יג' · ד' חס' בליש' · ב"ה)

אִלֵּין פִּתְגָּמַיָּא דִּי מַלֵּיל מֹשֶׁה עִם־כָּל־יִשְׂרָאֵל בְּעִיבְרָא דְיַרְדְּנָא אוֹכַח־יַתְהוֹן עַל־דְּחָבוּ בְמַדְבְּרָא וְעַל־דְּאַרְגִּיזוּ בְּמֵישְׁרָא לָקֳבֵיל יַם־סוּף בְּפָארָן אִתַּפַּלוּ עַל־מַנָּא וּבַחֲצֵרוֹת דְּאַרְגִּיזוּ עַל־בִּישְׂרָא וְעַל־דַּעֲבָדוּ עֵיגַל דִּדְהַב׃ מַהֲלַךְ חַד־עֲשַׂר יוֹמִין מֵחוֹרֵב אוֹרַח טוּרָא דְשֵׂעִיר עַד רְקַם גֵּיאָה׃ והוה

חד מן י"ח פסוקים חד ריש פסוק וחד סוף פסוק וסימ' ויסעו ויהי חתת אלהים על' ויסעו אלה מסעי בני ישראל לצבאתם · וקדשתו כי את לחם אלהיך הוא · וקדשתו ויאמר משה אל יי' לא יוכל · ובהר כי יי' אלהיך מביאך אל ארץ · וכהן כי יקנה נפש קניין וכהן ויחמס כגן סכו · ותשליכני מצולה בלבב ימים · ותשליכני מפני ועמך וקצפך · בהשפטו יצא רשע · בהשפטו יי' לא יעזבנו בידו ולא · ושנאה האיש האחרון · ושנאה כי יקח איש אשה ובא אליה · וישנאה אמנון שנאה גדולה · וישנאה ואמר אבי הנערה אל הזקני' · ויוכח לגבר עם אלוה · ויוכח ויצא דוד לפניהם דד"ה · ומקטירי' ליי' עלות בבקר בבקר · ומקטירי' בני עתה אל תשלו · ולרבקה אח ושמו לבן ולרבקה ותהיי' מרת רוח · נדמה שמרון מלכ' בקצף · ונדמה למי תדמיוני ותשוו' השב אל תערה במקום · השב והוא עם בזוי ושסוי · אים · איפוא חכמיך ויגידו: אים מנזריך בארבה · ותבאנה לכה שתי אלה רגע · ותבאנה כה אמר יי' צבאות התבוננו · ומקלל אביו ואמו מות יומת · ומקלל ובא המלך דוד עד' סלה כל אבירי' י' בקרבו' סלה ויקמו כל עבדיו ויקשרו' סמר מפחדך בשרי' סמר שאו נס באר' תקעו' יקניאהו בזרים בתועבות יקניאהו ויכעיסהו בבמותם · י' מלין דקריין ולא כתבן וסי' בני ועתה תנו את האנשים תניג' דפסוק · פרת ויך דוד את הדד עוד דשמואל · איש ועצת אחיתפל אשר יעץ · בן ויאמר לו יואב לא איש · בניו ויהי הוא משתחוה דמלכי' · צבאות כי מירושלם תצא דישעיה · באים הנה ימים באים נאם יי' ממגדל · לה השמיעו אל בבל רבים · אלי ותאמר אליה כל אשר תאמר · אלי ותאמר שש השערים: אלה הדברים ה' דסמיכי וסי' אלה הדברים אשר צוה יי' · אלה הדברים ריש סיפרא · אלה הדברים עשיתי' ולא עזבתים · אלה הדברים אשר תעשו · וחד ואלה הדברים אשר דבר · ונמסר גם בריש ויקהל · מול ב' בתרי ליש' חד חס' וחד מל' וסי' מול סוף · מל את בני ישראל שנית · ולבן ג' וסי' בסדר ויצא · וחצרות ד' חס' בליש' וסי' גמסר בסדר מסעי · אחד עשר ב' בתורה וסי' ילדיו · יום מחרב:

רלבג

אלה הדברים אשר דבר משה אל כל ישראל וגומר עד וכסב את הר שעיר · במדבר בערבה מול סוף · ראוי שלא יעלם ממנו שאי אפשר שתהיה הכוונ' בזה שדבר משה אל כל ישראל אלו הדברים באלו המקומות שזכר בהם הפסוק וזה כי כבר זכר אחר זה שאל' הדברים דבר משה בשנת הארבעי' בעשתי עשר חדש באח' לחדש · אחרי הכותו את סיחון ועוג · והנה היו אז ישראל בערבות מואב כמו שנזכר באלה שקדם ולזה הוא מחוייב שיהיה הרצון שכבר דבר משה אל כל ישראל אלה הדברים והמקרי' שארעו להם באלו המקומות כדי שיקבלו תוכחת וזה מבואר מהספורים שספר משה בזה הספר ולזה יהיה הרצון בזה אלה הדברים אשר דבר משה אל כל ישראל שקרו לה' בעבר הירדן במדבר בערבה והוא מדבר שמרו פי יי' יתע' עצבו את רוח קדשו בכמה מקומו' אלא שכפל העניין במלות שונו' · מול סוף · שם מרו ועצבו את רוח קדשו כאמרו וימרו על ים בים סוף · בין פארן · ידוע כי במדב' פארן היו כשהיה דבר המרגלי' אשר בו מרי עצום · ובין תופל · אחשוב שרמז בזה למה שעשו ישראל בשטים שזנו ונצמדו לבעל פעור שהוא דבר בלי טעם רצוני לומר זאת הע"ז כי השכל מעיד בקלות על מומה והנה התפל הוא דבר שאין לו טעם · ואפשר שיהיה תופל שם כלל למשכן היה רחב השטים חלק ממנו · ולבן הוא לבנה ואחשוב ששם היה מחלוקת קרח ושאר מה שחטאו ישראל אז אשר לא זכרו בפרשת קרח ולזה המשיך אליו זכרון החטא שחטאו בחצרות אהרן ומרים מצד דברם במשה ולזה אמרו בזה הספר זכור את אשר עשה יי' למרים בדרך בצאתכם ממצרי' · ודי זהב · כנה אותם על הספקתם הזהב במעשה העגל עם מה שהשתדל אהרן למנוע זה כמו שבארנו בפרשת כי תשא ולזה שאל שיתפרקו הנזמים אשר באזני נשיהם בניהם ובנותיהם אשר היה בו מהקושי העצום ועם כל זה מהרו להתפרק הנזמים אשר באזני נשיהם ובנותיהם ולזה גנה אותם משה על זה כי כבר נתבאר ממנו עוצם תשוקתם לע"ז · ואפשר שנאמר כי באומרו לבן הורה על תלונותיהם על המן שהי' כזרע גד לבן · והביאור הראשון נראה לנו יותר וכן אפשר שנאמר כי באמרו ודי זהב הורה על שכבר נתרעמו מזולת סבה תביאם אל זה כי היה להם ספקת מזהב לקנות בו כל הקניינים שירצו כי כבר היה יי' יתעלה עמהם והוא ספק צרכם במדבר כל ימי עמדם שם · אחד עשר יום מחורב דרך הר שעיר עד קדש ברנע · ר"ל כי במהלך אחד עשר יום שהי' מחורב עד קדש ברנע כשילכו דרך הר שעיר קרו להם כל אלו המקרי' הרעים שזכר משה · ויהי בארבעים שנה בעשתי עשר חדש באחד לחדש · אין הרצון בזה שיהיה אלו דברי משה אלה הדברים אל כל ישראל כי אז מת אהרן כמו שנזכ' בפרשת מסעי · ואחר מיתתו היתה מלחמת מדין ואחריה מלחמת סיחון ואחריה מלחמת עוג · ולא יתכן שיהיה זה כלו ביום שמת אהרן ולזה הוא מבואר שהרצון בזה שבארבעים שנה לצאת בני ישראל בעשתי עשר חדש באח' לחדש הגיעו לצאת מקדש ובאו אז להר ההר ושם מת אהרן ביום ההוא כמו שנזכר בפרשת מסעי הנה מפני חטאיהם נתארך להם הזמן באלה המסעות עד שלא הלכו כי אם מהלך אחד עשר יום בכל זה הזמן · דבר משה אל כל ישר' ככל אשר צוה יי' אותו אליהם · אמר זה שלא יחשוב חושב שאלה הדברים אשר דבר משה לישראל הנזכרים באלה הדברים אמרם משה מפי עצמו לפי שלא נאמר בהם וידבר יי' אל משה ויאמר יי' אל משה כי כל אלו הדברים אמרם משה מפי הגבורה

להוכיח

חזקוני

אלה הדברים · כל מקום שנא' בו אלה פסל את הראשונים שהרי הראשונים מצות ומשפטים ואלו רובם דברי תוכחה ומוסר ואין לפרש שאלה המצות והחוקים והמשפטים דלעיל מיניה וכיוצא בו משום דהא תמן כליק ענינא: אל כל ישראל · מלמד ששים קולו של משה הולך כשיעור מחנה ישראל: בעבר הירדן · ובאי זה עבר באותו שבארץ מואב ולא באותו עבר שבארץ כנען: במדבר בערבה · כלומר דברים אלו שדבר משה בעבר הירדן כבר דבר עמה אותם אליהם במקומות שמפרש ודוגמא זו מצינו בפרש' ואתחנן גבי בעבר הירדן בגיא מול בית פעור וגו': במדבר · שכנגד הר סיני שנקרא מדבר סיני: בערבה · במקום אחר באותו מדבר שנקרא ערבה וכן הוא אומר בפרשה זו ונעבור מאת אחינו בני עשו היושבים בשעיר מדר' הערבה מאילת ומעציון גבר ונפן ונעבור דר' מדבר מואב ובאי זה מקום בו באותו שהוא מול סוף הוא מדבר פארן הגדול והנורא שמתחיל מאילת כדכתיב ויחנו באילת בקצה המדבר ובא ומגי' עד ארץ מואב כדכתיב ונעבור דרך מדבר מואב וכן כתיב בפרשת עקב אשר הוליכך יי' אלהיך זה מ' שנה במדבר ובמדבר זה הוא שעליו פרש"י בספר' מסעי שקראו יחזקאל מדבר העמים לפי שבכמה מקומות יושבות בגדו והוא מדבר שור הוא מדבר איתם הוא מדבר סין הוא מדבר פארן הוא מדבר סיני הוא מדבר קדש הוא מדבר צין הוא מדבר קדמות הוא מדבר מואב שעל שם המקומות שבגדו קוראין לו מדבר פלוני ומדבר פלוני: בין פארן · לפי שהוא מדבר גדול נותן לך סימ' היכן הוא: ובין תופל ולבן · יש לנו לומר מכח שיקול סברת הפשט כי מקומות הם וכן ודי זהב אבל אינן נזכר בפר' מסעי או נזכרים בפרשת מסעי בשמות אחרים כמו רתמה ודיבון גד ועלמון דבלתימה ושכיר שנקר' בארבע שמות: וחצרות פרש"י במחלקתו של קרח וא"ת לפי סדר המקרא מחלקתו של קרח היה במדבר פארן אחר שלוח המרגלים ועוד היאך תרגם אונקלוס ובחצרות דארגיזו על בשרא הלא בקברות התאוה הרגיזו וכפי' מקברות התאוה נסעו העם חצרות אלא י"ל אילו נקט ליה פרש"י דמחלקתו של קרח הי' במדבר פארן אמטו להכי לא ידעינן היה היכן שהרי מדבר גדול הוא מהלך כמה ימים כמו שאמרנו למעלה ונקט ליה חצרות דסמיך ליה מקום ככר וידוע להם: אחד עשר יום מחורב · מקנ' מדברי' שנ' במהלך אחד עשר יום שעשו מחורב עד שלוח המרגלים מקדש ברנע שהרי מיום שנשבע הקב"ה שלא יכנסו לארץ לא נתחדשה מצוה רק בשנת הארבעים: אחד עשר יום · אמר בי"ת כאילו כתיב באחד עשר יום דוגמא כי ששת ימים עשה יי' את השמים וגו' אם הגד הגידו אותה לי שבעת ימי המשתה דשופטי' הזעק לי את איש יהודה שלשת ימים דשמואל ועוד הרבה: אחד עשר יום · פרש"י אמר להם משה וכו' עד נמצא בג' ימים הלכו כל הדרך מה שפרש"י כך לאו לאשמועינן השלש חניות על פי הימים שהרי אין מעשרים באייר עד כ"ט בסיון רק ל"ט ימים אלא אתא לאשמועינן שלא הלכו מעשרים באייר עד כ"ט בסיון אלא שלש חניות שנייה ראשונה היא קברות התאוה שעשו בה שלשים יום שלמים תשעה מאייר וכ"א מסיון ועוד לא עשו שנייה שנית היא חצרות שעשו בה שמנה ימים שלמים ומקצת כ"ט בסיון ושלישית היא קדש ברנע שהיתה בכ"ט בסיון שלחו המרגלים כמו שפירשתי בפ' בהעלותך: ויהי

בעל הטורים

אלה הדברים

אלה הדברים · רמז ג"פ כאמרו בסיני · ונשנו באהל מועד ונשלשו בערבות מואב · ועל כל מצוה ומצוה נכרתו י"ו בריתות בסיני · וי"ו באהל מועד וי"ו בערבות מואב שהן מ"ח וכנגדן הזהי' מ"ח פעמים בתורה על ע"א והזהיר מ"ח פעמים בתורה על הגר שנא' לידבק' בתור' שנכרתו עלי' מ"ח בריתות: בראשי' ואלה ויקרא וידבר אלה · ס"ת בגימטרי' יראת וזהו ראשית חכמה יראת יי' ובגימ' התורה · ר"ת של ה' חומשים ב' ו' ו' ו' א' בגי' אהיה · וס"ת האותיות של ה' חומשים ת' ה' י' ר' ל' בגי' הוא אלהינו זה · וזהו ואת אחרונים אני הוא: מול · ב' ואידך מול את בני וגו' · ה' דברי' נאמרו בקנה · אין מוהלין בו ואין חותכין בו בשר ואין מקנחין בו ואין שוחטין בו כדאיתא במס' חולין · וזהו שאמר לו הב"ה ליהושע עשה לך חרבות צורים ואל תמול בקנה הגדל בסוף פי' באחבם וזהו מול סוף · מול את בני ישראל: בארבעים

מ"ע ספורנו

אלה הדברים אש' דבר מש' אל כל ישראל וכו' · אמר שבכל אחד מהמקומות שהזכיר פה והם מקומות אשר עותו שם ארחו' דרכם בגזרת האל יתעלה להניעם במדבר בעון המרגלים · אמר משה לכל ישראל אלה הדברים שיזכיר והם: אחד עשר יום מחורב כו' · וזה כי כל מ' שנה שהניעם במדבר אנה ואנה לא הלכו בדרך ישר מכוון אל מקום נודע ובשהיו מגיעים אל מקום אשר משם היו נעים ומוזרי' לאחוריהם או לצדדין ולא בדרך ישר היה משה אומר להם ראו מה גרמתם שהרי מהלך י"א יום יש מחורב עד קדש ברנע דרך הר שעיר שהוא הדרך היותר קצר אצל עוברי דרכים · והאל ית' הוליך אתכם לקדש ברנע בג' ימים דרך המדבר הגדול והנורא ומפני עונכם אתם נעים כל זה הזמן וכל זה היה אומר למען יזכרו וישובו אל ה': ויהי

אמרי נועם

אלה הדברים כלומר אלה הם הדברי' המיוחדי' מלמד שסדר להם גם התלמוד דא"לה מסכתות הן שיש עליהם גמרא שנ' הליכות עולם ל"ת א"ת הליכות אלא הלכות ד"א כשתקקם ס"ת של חמשי חומשי תורה יעלו למנין תורה ולכן נקרא ספר תורה ולא ספר ברית · ד"א ל"ו פעמים בלוחות: פי' רשי · וי"ל לפי שהם דברי תוכחה הזכירם ברמז וא"ש דחזר ופירש הדברים וי"ל כשישראל לא הרגישו ברמז אז חזר ופירש: וחצרות תרגום אונקלוס דארגיזו על בשרא קשה דהא בקברו' התאוה ארגיזו כדאי' בפרשת בהעלותך אם לא שנ' כי לכל המקום היה נקרא חצרות וא"כ נקרא קברות התאוה ע"ש המעשה פי' רש"י שאין מוכחין אלא סמוך למיתה כדי שלא יהא מוכיחו וחוזר ומוכיחו קשה והא תני' בכ"מ הוכיח תוכיח אפילו ק' פעמי' והוכחה הוא עד נזיפה או קללה כדאי' בערכין · וי"ל שאם רואה אדם רוצה לעשו' עבירה הוכח תוכיח אפילו מאה פעמי' שלא יעשה אבל להוכיח על עבירה שכבר נעשה הוא סמוך למיתה כדי שלא יתביישו ממנו: ואל

קומץ מנחה

אלה הדברים אי' במדרש אל תקרי הדברי' אלא הדבורי' מה הדבורה זו כיון שהיא עוקצת היא מתה כך משה רבינו ע"ה כיון שהוכיח את ישראל נסתלק מן העולם: אלה הדברי' מלמד שחזר ושנת

ג ויהי בארבעים שנה בעשתי־עשר
חדש באחד לחדש דבר משה אל־
בני ישראל ככל אשר צוה יהוה אתו
ה אלהם: אחרי הכתו את סיחן מלך
האמרי אשר יושב בחשבון ואת עוג
מלך הבשן אשר־יושב בעשתרת
באדרעי: בעבר הירדן
בארץ מואב הואיל משה באר את־
התורה הזאת לאמר: יהוה אלהינו
דבר אלינו בחרב לאמר רב־לכם
שבת בהר הזה: פנו וסעו לכם
ובאו הר האמרי ואל־כל־שכניו
בערבה בהר ובשפלה ובנגב ובחוף
הים ארץ הכנעני והלבנון עד־הנהר
הגדל נהר פרת: ראה נתתי
לפניכם את־הארץ באו ורשו את־
הארץ אשר נשבע יהוה לאבתיכם
לאברהם ליצחק וליעקב לתת להם
י ולזרעם אחריהם: ואמר אלכם
בעת ההוא לאמר לא־אוכל לבדי
שאת אתכם: יהוה אלהיכם הרבה
אתכם והנכם היום ככוכבי השמים
לרב: יהוה אלהי אבותכם יסף
עליכם ככם אלף פעמים ויברך
אתכם כאשר דבר לכם: איכה אשא
לבדי טרחכם ומשאכם וריבכם: הבו
לכם אנשים חכמים ונבנים וידעים
לשבטיכם ואשימם בראשיכם:
ותענו

והוה בארבעין שנין בחד־עשר ירחין
בחד לירחא מליל משה עם־בני
ישראל ככל דפקיד יי יתיה להון:
בתר דמחא ית סיחון מלכא
דאמוראה דיתיב בחשבון וית עוג
מלכא דמתנן דיתיב בעשתרות
באדרעי: בעברא דירדנא בארעא
דמואב שרי משה פריש ית־אולפן
אוריתא הדא למימר: יי אלהנא
מליל עמנא בחורב למימר סגי־לכון
דיתיבתון בטורא הדין: אתפנו
וטולו לכון ועולו לטורא דאמוראה
ולכל־מגירוהי במישרא בטורא
ובשפלתא ובדרומא ובספר ימא
ארע כנענאה ולבנן עד־נהרא רבא
נהרא פרת: חזו דיהבית קדמיכון
ית־ארעא עולו ואחסינו ית־ארעא
די קיים יי לאבהתכון לאברהם
ליצחק וליעקב למתן להון ולבניהון
בתריהון: ואמרית לכון בעידנא
ההיא למימר לית־אנא יכיל בלחודי
לסוברא יתכון: יי אלהכון אסגי
יתכון והא איתיכון יומא דין ככוכבי
שמיא לסגי: יי אלהא דאבהתכון
יוסף עליכון כותכון אלף זמנין ויברך
יתכון כמא די מליל לכון: איכדין
איסובר בלחודי טורחכון ועסקיכון
ודינכון: הבו לכון גברין חכימין
וסוכלתנין ומדען לשבטיכון ואמנינון
רישין עליכון: ואתיבתון

רשי

ויהי בארבעים שנה בעשתי עשר חדש באחד לחדש · מלמד שלא הוכיחן אלא סמוך למיתה ממי למד מיעקב שלא הוכיח את בניו אלא סמוך למיתה אמ' ראובן בני אני אומר לך מפני מה לא הוכחתיך כל השנים הללו כדי שלא תניחני ותלך ותדבק בעשו אחי ומפני ארבעה דברי' אין מוכיחין את האדם אלא סמוך למיתה כדי שלא יהא מוכיחו וחוזר ומוכיחו ושלא יהא חבירו רואהו ומתבייש ממנו כו' כדאיתא בספרי וכן יהושע לא הוכיח את ישראל אלא סמוך למיתה וכן שמואל שנ' הנני ענו בי וכן דוד את שלמה בנו: אחרי הכותו · אמר משה אם אני מוכיחן קודם שיכנסו לקצת הארץ יאמרו מה לזה עלינו מה היטיב לנו אינו בא אלא לקנתר ולמצוא עילה שאין בו כח להכניסנו לארץ לפיכך המתין עד שהפיל סיחון ועוג לפניהם והורישם את ארצם ואח"כ הוכיחן: סיחון אשר יושב בחשבון · אילו לא היה סיחון קשה והיה שרוי בחשבון היה קשה שהמדינה קשה ואילו היתה עיר אחרת וסיחון שרוי בתוכה היתה קשה שהמלך קשה על אחת כמה וכמה שהמלך קשה והמדינה קשה: אשר יושב בעשתרות · המלך קשה והמדינה קשה: עשתרות · הוא לשון צוקין וקשי כמו עשתרות קרני' ועשתרות זה הוא עשתרות קרנים שהיו שם רפאים שהכה אמרפל שנ' ויכו את רפאים בעשתרות קרנים ועוג נמלט מהם והוא שנ' ויבא הפליט ואומ' כי רק עוג מלך הבשן נשאר מיתר הרפאים: באדרעי · שם המלכות: הואיל · התחיל כמו הנה נא הואלתי: באר את התור' · בשבעים לשון פירשה להם: רב לכם שבת · כפשוטו ויש מדרשי אגדה הרבה גדולה לכם ושכר על ישיבתכם בהר הזה עשית' משכן מנורה וכלי' קבלת' תורה מנית' לכם סנהדרין שרי אלפי' ושרי מאות: פנו וסעו לכם · דרך ערד וחרמה: ובאו הר האמורי · כמשמעו: ואל כל שכניו · עמון ומואב והר שעיר: בערבה · מישור של יער: בהר · זה הר המלך: ובשפלה · זו שפלת דרום: ובנגב ובחוף הים · אשקלון ועזה וקסרי וכו' כדאיתא בספרי: עד הנהר הגדול · מפני שנזכר עם ארץ ישראל קורהו גדול משל הדיוט אומר עבד מלך מלך הדבק לשחוור וישתחוו לך קרב לגבי דיהנא ואידהן: ראה נתתי · בעיניכם אתם רואים איני אומר לכם מאומד ומשמועה: באו ורשו · אין מערער בדבר ואינכם צריכי' למלחמה אילו לא שלחו מרגלי' לא היו צריכין לכלי זין: לאבותיכם · למה הזכיר שוב לאברהם ליצחק וליעקב אלא אברהם כדי לעצמו יצחק כדי לעצמו יעקב כדי לעצמו: ואומר אליכם בעת ההיא לאמר · מהו לאמר אמר להם משה לא מעצמי אני אומר לכם אלא מפי הקב"ה: לא אוכל לבדי וגו' · אפשר שלא היה משה יכול לדון את ישראל אדם שהוציאם ממצרים וקרע להם את הים והוריד את המן והגיז את השלו לא היה יכול לדונם אלא כך אמר להם ה' אלהיכם הרבה אתכם הגדיל והרים אתכם על דייניכם נטל את העונש מכם ונתנו על הדייני' וכן אמר שלמה כי מי יוכל לשפוט את עמך הכבד הזה אפשר מי שכתוב בו ויחכם מכל האדם אומר מי יוכל לשפוט אלא כך אמר שלמה אין דייני אומה זו כדייני שאר האומות ע"א שאם דן והורג ומכה וחונק ומטה את דינו וגוזל אין בכך כלום אני אם חייבתי ממון שלא כדין נפשות אני נתבע שנ' וקבע את קובעיהם נפש: והנכם היום ככוכבי השמים · וכי ככוכבי השמים היו באותו היום והלא לא היו אלא ס' ריבוא מהו והנכם היום הנכם משולים כיום קיימים לעולם כחמה וכלבנה וככוכבים: יוסף יי' עליכם ככם אלף פעמים · מהו שוב ויברך אתכ' כאשר דבר לכם אלא אמרו לו משה אתה נותן קצבה לברכותינו כבר הבטיח הקב"ה את אברהם אשר אם יוכל למנות וגומר אמר להם זו משלי היא אבל הוא יברך אתכם כאשר דבר לכם: איכה אשא לבדי · אם אומר לקבל שכר לא אוכל זו היא שאמרתי לכם לא מעצמי אני אומר לכם אלא מפי הקב"ה: טרחכם · מלמד שהיו ישראל טרחנין היה אחד מהם רואה את בעל דינו נוצח בדין אומר יש לי עדים להביא יש לי ראיות להביא מוסיף אני עליכם דיינין: ומשאכם · מלמד שהיו אפיקורוסין הקדים משה לצאת אמרו מה ראה בן עמרם לצאת שמא אינו שפוי בתוך ביתו איחר לצאת אמרו מה ראה בן עמרם שלא לצאת מה אתם סבורים יושב ויועץ עליכם עצות רעות וחושב עליכם מחשבות: וריבכם · מלמד שהיו רוגני': הבו לכם · הזמינו עצמכם לדבר: אנשים · וכי תעלה על דעתך נשים מה ת"ל אנשים צדיקים: חכמים · כסופים: נבונים · מבינים דבר מתוך דבר זו היא ששאל אריוס את רבי יוסי מה בין חכמים לנבונים חכם דומה לשולחני עשיר כשמביאין לו דנרין לראות רואה וכשאין מביאין לו יושב ותוהה: נבון · דומה לשולחני תגר כשמביאין לו מעות לראות רואה וכשאין מביאין לו הוא מחזר ומביא משלו: וידועים לשבטיכם · שהם ניכרים לכם שאם בא לפני מעוטף בטליתו איני יודע מי הוא ומאי זה שבט הוא ואם הגון הוא אבל אתם מכירי' בו שאתם גדלתם אותו לכך נאמר וידועים לשבטיכם: בראשיכם · ראשים ומכובדים עליכם שתהיו נוהגים בהם כבוד ויראה: ואשמם · חסר יו"ד למד שאשמותיהם של ישראל תלויות בראשי דייניהם שהיה להם למחות ולכוון אותם לדרך הישרה: ותענו

אבן עזרא

זה הספר אל כל ישראל וכן מת וזאת איננה ראיה כי בעצם היום הזה הוא על השיר' והנה כתו' אתה עובר היום את הירדן: בעשתי · פירשתיו בפרש' נשא: הואיל משה באר · שניהם פעלים עוברי' דבקים · בלא וי"ו וכן · מהר עבר והנה משה החל לפרש לבני' שנולדו במדבר מה שאירע לאבותיהם ואמר להם כל המצות גם עשרת הדברי' שמעו אבותיהם מפי השם ישמעו גם הם מפי ציר נאמן: בחור' · הוא סיני כאש' אמרתי: פנו · עזבו זה המקום: וסעו לכם · דרך הלשון כמו לך לך: לא אוכל לבדי · כטעם לא תוכל עשוהו לבדך: הרבה אתכם · במצרים ונתקיימה הברכה שברך אביכם · וטעם ככוכבי השמי' דרך משל פעמים עם אלף · וכן מתה הפך לשון קדר: טרחכם · מגזרת עלי לטורח ופירוש טרחכם להבין חכמים פתאים המצות: ומשאכם · שבקשו לחם ומים ובשר כמו ולשום את משא כל העם הזה: וריבכם · זה עם זה: הבו · מלה זרה והה"א ראוי להתנועע בשוא ופתח: וידועים · שהם היו ידועים שיכירום הכל: שרי

מסרה

בעשתי עשר ג' וסי' בארבעים שנה · ויהי בעשתי עשרה שנה לצדקיה · בעשתי עשרה שנה לצור דיחזקאל: אחרי הכתו את סיחון י"א בטעם לאחור פי' אחר יתיב לא יבא פשטא לעולם רק בי"א מקומות וסי' נמסר בסדר ויקרא: הואיל ג' ומל' וסי' הואיל משה באר · כי הואיל יי' לעשו' · כי הואיל הלך אחרי צו: והלבנון ה' וא' מנהון חס' וסי' ארץ הכנעני והלבנון · אעברה נא ואראה · כל המקום אש' תדרך כף רגליכם דמשנה תורה · מהמדב' והלבנון · והלבנון באדיר יפל · תנינ' חס' · לאבתיכם חס' וסי' במס' רבתא: יסף י"א בלשון איסופי ג' מלאים וח' חס' נמסר בסדר ויצא:

בעל הטורים

בארבעים · ב' במס' וזהו בא רבעים · בארבעים אלף בישראל · לומר אם יהיה ת"ח אחד בין מ' אלף אין צריכי' לא רומח ולא מגן כי ת"ח מגן עליהם מאויביהם דאיירי התם בת"ח שנא' לבי לחוקקי ישראל · והכא נמי כתיב בתריה ענין התורה שנא' הואיל משה באר את התורה: הואיל · ג' במס' הכא ואידך כי הואיל יי' לעשות · הואיל הלך אחרי צו · היינו דאמר בין כך ובין כך קרויין בניו של מקום בין עושין רצונו של מקום שמקיימי' את התורה דהיינו הואיל משה ובין עובדים ע"א דהיינו הלך אחרי צו הואיל יי לעשות אתכם לו לעם: את התורה הזאת לאמ' וסמיך ליה יי אלהינו · כלומר הזה"ר על יחוד השם: בחורב לאמר · כתיב חסר שאם לא תקיימו את התורה והבאתי עליכם חרב: פנו · פ"א כפולה · יש לכם לפנות מכל מעשים רעים · א"נ כמו בכל מקום שאתם פונים הענינים עמכם · והנכם היום ואידך והנכם הולכים איש אחרי שרירות לבו · פי' אף ע"פ שהלכתם אחרי שרירות לבכם הנכם היום ככוכבי השמי' לרוב: ויברך · ב' במ' ואידך ויברך כל בשר שם קדשו · כיון שיברך אתכם יברך כל בשר שם קדשו שיאמרו ברוך שקיים הבטחתו: תשמעון ב' במ' כקטן כגדול תשמעון · נביא אקים לך · וגו' אליו תשמעון · אע"פ שאני מצוה כקטן כגדול תשמעון אם בא לפניך דין של נביא ת"ח אליו תשמעון תחלה: ראה נתתי לפניכם · הקב"ה אמ' כך למשה לימ' ישראל · א"י נמי ראה חוזר על כל א' ואחד: ואומ' אלכם · חסר יו"ד כי י' פעמי' הוכיחם יו' פעמים כתיב מיתת משה בתורה: ואשימם בראשיכם · ואשמם כתי' חסר יוד: לומר לך כי עשרה פעמי' הוזהרו · על הדינין בתורה יד"א ואשמם רפה · לומר לך כי האשם הוא בראשים בשביל שיש בידם למחות ואינם מוחין · ואתן אותם ראשים · אותם מלא וי"ו לומר לך שהיה בהם ו' מדות שמנו בפרק הבונקין אי זה הוא בן העולם הבא · כל מי שהוא שפל בדרך ענותן שייף ועייל שייף ונפיק גרים באוריתא ולא מחזיק טיבותא לנפשיה: שרי

מ"ע ספורנו

ויהי בארבעי' שנה: אחר שכלו מתי מדבר דבר משה אל בני ישראל לבאי הארץ: ככל אשר צוה ה' אותו אליהם · באחיר להם כל התורה כלה עד הנה בכלל: אחרי הכותו · וזה עשה אחר שהשיגו איזו הנחה בארץ נושבת: בעבר הירדן בארץ מואב הואיל משה באר · ואף שלא היו עוד נעים ונדים כי בערבות מואב היתה חנית המסע האחרון ועם זה אחר שכבר התחנן ונואש מהשיג לעבור · הואיל לבאר מה שסבב שיפול בו ספק אחרי מותו והתחיל הבאור באמרו אחר כך ה' אלהינו כרת עמנו ברית בחורב: לאמר וקודם שהתחיל בבאור אשר בו הרבה להזהיר על קנית שמנות אמר לישראל שבנת הגורך אל זה הבאור והאזהרו' מתה היה מפני שהם עוברי' לארץ בלעדיו ולא יוכל להזהירם בשעת מעשה ולא לבאר כל ספק שיפול וספר איך כשלו בזה שלא יעבור הוא עמהם ברוע בחירתם ופשעיהם למען ישמרו עוד מכאן ולהבא לבלתי השחית ענינם: ראה נתתי לפניכם את הארץ · יושבי הארץ כי נתונו מפניכם ולא יתקוממו: באו ורשו את הארץ · את גבולי הגוים כי הם מפחד' יפנו ויברחו או ימותו בלתי מלחמה: טרחכם · בקטטות הקורות בלתי מניעת ממון · ומשאכם · בצרכי רבים: וריבכם בעניני הדין ותביעת ממון · וזה ספר להזכירם את פשעם שאף על פי שנשאר אותם שיכנסו לארץ בלתי שום מלחמ' שהיה ענינה

חזקוני

ויהי בא' שנה · פי' לך הכתוב שדבר עמהם בעבר הירדן בא' בשנת הא' שדיבר עמהם תחלה במדבר סיני בעשתי עשר חדש באחד לחדש דהיינו ל"ו ימי' קוד' מיתתו: ככל אשר צוה יי' אותו ולא אתיכביא אחר: אחרי הכותו וגו' · לפי שכת' לקמן ולא אבה סיחון מלך חשבון וגו' וסמיכ' בשנת הארבעים קדם הכתו' ולמדך כאן שלאחר שנלחם סיחון קדמה למשנה תורה: הואיל משה באר · כל המצות גם עשרת הדברי' שמשמעו מפי הגבורה רצה הקב"ה שישמעום גם הנולדים במדבר מפי ציר נאמן: דבר אלינו בחרב · פתח להן הכא כדי לקרובי דעתייהו בשילי דכדיפותא: סבו ובאו לכם וגו' ראה נתתי לפניכם וגו' הוא שנאמר בפ' משפטים הנה אנכי שולח מלאך וגו' עד ושתי את גבולך וגו': בערבה · היא הערבה שאמר למעלה ואומר אליכם בעת ההיא וגו' על כל הדברים אשר תעשון הוא שנא' בפ' יתרו נבל תבול וגו' ויבחר משה אנשי חיל וגו': וריבכם · של זה עם זה: ואשמם · חסר יו"ד כ"ב בפרש' יו"ד והסופרים שנאו בפסוק בפרשת יו"ד וי"ו ונקודה אחת על הוי"ו כדי להשלים התיבה כענין זה י"ו ושין סבורין שהיה אנ"ש והרבה לו שהיום הוא לכתוב ספר אנ"ש: אנשים:

הלבוש

להוכיח ישראל ולהוסיף ביאור על דברי התורה ולהשלים המצות בה כמו שאמר אחר זה · בעבר הירדן בארץ מואב הואיל משה באר את התורה הזאת והנה זכר שאלה הדברים כלם אמרם משה אחרי מלחמת סיחון ועוג · להעיר להם כי עונותיהם הטו עד שלא נכנסו לארץ תכף באתם ממצרים כי מעט שנתבלבלו מהחטאים נכחו אלו המלכים החזקים עם היותם יושבים בערים בצורות וזכר כי יי' יתעלה אמר להם בחורב שלא יתעכבו עוד בהר חורב אך ישעו להם לבא לרשת ארץ ישראל בכללה כאשר נשבע לאבות ולהיפיר עוד לזה השתדל משה שיהיו שופטים רבים על העם כמו שיעץ לו יתרו והסכים לו השם יתעלה כדי שיהיו כלם כלל ישראל בהנהגה הראויה לפי משפטי התורה כי בזה יהיו ראויים לירושת הארץ והנה מנה אותם קצתם בשררה גדולה עד שיהיו ר' אלפים לשנה שזכרנו בפרשת יתרו וקצתם שם שרי מאות וקצתם שרי חמשים וקצתם שרי עשרות והנה צוה אותם משה להתנהג בדרכי התורה בענין המשפט לא יטו ממנה: ונוה גם כן ישראל כל הדברים אשר ראוי להם לעשות כדי שתדבק בהם ההשגחה האלהית ויהיו יותר מוכנים לירושת הארץ · ואחר זה בשרלה הש' יתעלה להתחיל הארץ סבבו ישראל לשלח שם מרגלים ושלחם שם משה

אמרי נועם

ואל כל שכניו פיר"שי עמון ומואב והר שעיר ותימה הרי הוזהרו שלא יקחו מארצם (ואפשר לומר אחר שלקחו סיחון כדא"ז עמון ומואב טיהרו בסיחון): לא אוכל לבדי פיר"שי מי שכתוב בו ויחכם מכל האדם וכו' וקשה שהרי בשעה שאמר שלמה כך לא ניתן לו החכמה שהרי אח"כ ביקש מהקב"ה ליתן לו החכמ' והשפטו ויחכם מכל האדם נאמר עליו לאחר שניתן לו החכמ' ותירץ ר"ת שהחכמה שנתן לו הקב"ה חכמה יתירה היא מכם גדול קודם לכן כדכתיב ויהב חבמה לחכימין: כאשר

קומץ מנחה

ושנה לפניהם גם התלמוד שנית וחמשה מסכתות מתחילין בא"לף פיאה פסחים ר"ה בב"ק כלים לרמוז על לימוד של ה' חלקי תורה שבכתב כי א"לף לשון לימוד והתכלית שנאוו לחייב בתורים בשתי תורות שקשורים זו בזו ונצריכות זו לזו והכל מאל אחד נתנו מרועה אחד בפיני אל"ה רמז על ל"ו מסכתות ל"ו בריתות ל"ו שפחים בלוחות ל"ו ברכות של תפלה ביום דהיינו שחרית ומנחה דאילו ערבית אין לה קבע ל"ו צדיקים שבכל דור: אל כל ישראל זה אחד מהנסים נפלאים שבתורה שהיה קולו נשמע בכל המחנה: ודי זהב חטא של עגל היה יותר ודי מכל מה שחטאו: דבר משה וגו' מכאן היה ר"ת אומר רמז לשני מקרא ואחד תרגום כי אלה הדברי' וגו' זה אחד חוזר ואמר דבר משה אל בני ישראל הרי שני' ואח"כ הואיל משה באר שביארה הטיב זה תרגום והיה זה מפי הגבורה שנ' ככל אשר צוה ה' וגו': וח"ז אמרו שביא' דקדוקי מצוה ובאולי כיוונו ל"ג מדות שהתורה נדרשת בהם: בעשתרות ג' דברים נקראו עשתרות הרים עז וצאן · לתת להם דרשו ח"ז לתת להם אילו יוצאי מצרים ולזרעם אלו עולי בבל אחריהם ליסות חמשית: ככוכבי השמים רצונו בהשכלה כדכתי' והמשכילי' יזהירו כזוהר הרקיע וגו':
לא

רשי

ותענו אותי וגומר: חלטתם את הדבר להנאתכ' היה לכם להשיב רבינו משה ממי נאה ללמוד ממך או מתלמיד לא ממך שנצטערת עליה אלא ידעתי מחשבותיכם הייתם אומרים עכשיו יתמנו עלינו דיינין הרבה אם אין מכירנו אנו מביאין לו דורון והוא נושא לנו פני': לעשו' · אם הייתי מתעצל אתם אומרים עשה מהרה: ואקח את ראשי שבטיכ' · משכתי' בדברי' אשריכ' על מי באתם להתמנו' על בני אברה' יצחק ויעקב על בני אדם שנקראו אחי' ורעי' חלק ונחלה וכל לשון חבה: אנשי' חכמי' וידועים · אבל נבונים לא מצאתי זו אחת משבע מדות שאמר יתרו למשה ולא מצא אלא שלש אנשי' צדיקי' חכמים וידועים: ראשים עליכם · שתתנהגו בהם כבוד ראשית במקח ראשי' בממכר ראשי' במש' ומתן נכנס אחרון יוצא ראשון: שרי אלפים · אחד ממונה על אלף: שרי מאות · אחד ממונה על מאה: ושוטרים · מניתי עליכם לשבטיכם אלו הכופתין והמכין ברצועה על פי הדיינין: ואצוה את שופטיכם · אמרתי להם הוו מתוני' בדין אם בא דין לפניך פע' אחת שתי' ושלש אל תאמר כבר בא דין זה לפני פעמים הרבה אלא היו נושאים ונותני': בעת ההיא · משמניתי' אמרתי לה' אין עכשיו כלשעבר לשעבר הייתם ברשו' עצמכם עכשו הרי אתם משועבדים לציבור: שמוע · לשון הווה אוד"נט בלע"ז כמו זכור ושמור: ובין גרו · זה בעל דינו שאוגר עליו דברים · דבר אחר ובין גרו אף על עסקי דירה בין חלוקת אחי' אפי' בין תנור לכירים: לא תכירו פנים במשפט · זה הממונה להושיב הדיינין שלא יאמר איש פלוני נאה או גבור אושיבנו דיין איש פלוני קרובי אושיבנו דיין בעיר והו' אינו בקי בדינין נמצ' מחייב את הזכאי ומזכה את החייב מעלה אני על מי שמנהו כאילו הכיר פנים בדין: כקטון כגדול תשמעו · שיהא חביב עליך דין של פרוטה כדין של מאה מנה שאם קדם הוא לפניך לא תסלקנו לאחרון · דבר אחר כקטון כגדול תשמעון כתרגומו שלא תאמר זה עני הו' וחבירו עשיר ומצוה לפרנסו אזכה את העני ונמצא מתפרנס בנקיות · דבר אחר שלא תאמר היאך אני פוגם כבודו של עשיר זה בשביל דינר אזכנו עכשו וכשיצא לחוץ אומ' לו תן לו שאת' חייב לו: לא תגורו מפני איש · לא תיראו · ד"א לא תגורו לא תכניס דבריך מפני איש לשון אוגר בקיץ: כי המשפט לאלהים הו' · מה שאת' נוטל מזה שלא כדין אתה מזקיקני להחזי' לו נמצא שהטית עלי המשפט: תקריבון אלי · על דבר זה נסתלק ממנו משפט בנו' צלפחד וכן שמואל אמ' לשאול אנכי הרוא' אמר לו הקב"ה חייך שאני מודיעך שאי' אתה רואה ואימתי הודיעו כשבא למשוח את דוד וירא את אליאב ויאמר אך נגד יי' משיחו אמר לו הקב"ה ולא אמרת אנכי הרואה: את כל הדברים אשר תעשון · אלו עשרה דברים שבין דיני ממונות לדיני נפשו': המדב' הגדול והנורא · שהיו בו נחשי' כקורו' עקרבי' כקשתו': ותקרבון אלי כלכם · בערבוביא ולהלן הוא אומר ותקרבון אלי כל ראשי שבטיכם וזקניכם ותאמרו הן הראנו וגומר אותה קריבה היתה הוגנת ילדים מכבדים את הזקנים ושלחום לפניהם וזקנים מכבדים את הראשי' ללכת לפניהם אבל כאן ותקרבון כלכם בערבוביא ילדי' דוחפין את הזקנים וזקנים דוחפין את הראשי': וישיבו אותנו דבר · באי זה לשון הם מדברים: את הדרך אשר נעלה בה · אין דרך שאין בה עקמימות: ואת הערי' אשר נבא אליהן · תחלה לכבוש: וייטב בעיני הדב' · בעיני ולא בעיני המקו' ואם בעיני משה היה טוב למה אמרה בתוכחת משל לאדם שאומ' לחבירו מכור לי חמורך זה אמ' לו הן נותנו אתה לי לנסיון אמר לו הן בהרי' וגבעות אמר לו הן כיון שראה שאין מעכבו כלום אמ' הלוקח בלבו בטוח הוא זה שלא אמצא בו מום אמר לו טול מעותיך איני מנסהו מעתה אף אני הודיתי לדבריכ' שמא תחזרו בכם כשתראו שאיני מעכב ואתם לא חזרתם בכם: ואקח מכם · מן הברורים שבכם מן המסולתים שבכם: שנים עשר אנשים איש אחד לשבט · מגיד שלא היה שבט לוי עמהם: עד נחל אשכול · מגיד שנקר' על שם סופו: וירגלו אות' · מלמד שהלכו בה ארבעה אומנין שתי וערב: ויורידו אלינו · מגיד שארץ ישר' גבוהה מכל הארצות: ויאמרו

דברים

וַתַּעֲנוּ אֹתִי וַתֹּאמְרוּ טוֹב הַדָּבָר
טו אֲשֶׁר דִּבַּרְתָּ לַעֲשׂוֹת: וָאֶקַּח אֶת
רָאשֵׁי שִׁבְטֵיכֶם אֲנָשִׁים חֲכָמִים
וִידֻעִים וָאֶתֵּן אֹתָם רָאשִׁים עֲלֵיכֶם
שָׂרֵי אֲלָפִים וְשָׂרֵי מֵאוֹת וְשָׂרֵי
חֲמִשִּׁים וְשָׂרֵי עֲשָׂרֹת וְשֹׁטְרִים
לְשִׁבְטֵיכֶם: וָאֲצַוֶּה אֶת־שֹׁפְטֵיכֶם
בָּעֵת הַהִוא לֵאמֹר שָׁמֹעַ בֵּין־אֲחֵיכֶם
וּשְׁפַטְתֶּם צֶדֶק בֵּין־אִישׁ וּבֵין־אָחִיו
וּבֵין גֵּרוֹ: לֹא־תַכִּירוּ פָנִים בַּמִּשְׁפָּט
כַּקָּטֹן כַּגָּדֹל תִּשְׁמָעוּן לֹא תָגוּרוּ
מִפְּנֵי־אִישׁ כִּי הַמִּשְׁפָּט לֵאלֹהִים הוּא
וְהַדָּבָר אֲשֶׁר יִקְשֶׁה מִכֶּם תַּקְרִבוּן
אֵלַי וּשְׁמַעְתִּיו: וָאֲצַוֶּה אֶתְכֶם
בָּעֵת הַהִוא אֵת כָּל־הַדְּבָרִים אֲשֶׁר
כ תַּעֲשׂוּן: וַנִּסַּע מֵחֹרֵב וַנֵּלֶךְ אֵת
כָּל־הַמִּדְבָּר הַגָּדוֹל וְהַנּוֹרָא הַהוּא
אֲשֶׁר רְאִיתֶם דֶּרֶךְ הַר הָאֱמֹרִי כַּאֲשֶׁר
צִוָּה יְהוָה אֱלֹהֵינוּ אֹתָנוּ וַנָּבֹא עַד
קָדֵשׁ בַּרְנֵעַ: וָאֹמַר אֲלֵכֶם בָּאתֶם
עַד־הַר הָאֱמֹרִי אֲשֶׁר־יְהוָה אֱלֹהֵינוּ
נֹתֵן לָנוּ: רְאֵה נָתַן יְהוָה אֱלֹהֶיךָ
לְפָנֶיךָ אֶת־הָאָרֶץ עֲלֵה רֵשׁ כַּאֲשֶׁר
דִּבֶּר יְהוָה אֱלֹהֵי אֲבֹתֶיךָ לָךְ אַל־
תִּירָא וְאַל־תֵּחָת: וַתִּקְרְבוּן אֵלַי
כֻּלְּכֶם וַתֹּאמְרוּ נִשְׁלְחָה אֲנָשִׁים
לְפָנֵינוּ וְיַחְפְּרוּ־לָנוּ אֶת־הָאָרֶץ
וְיָשִׁבוּ אֹתָנוּ דָּבָר אֶת־הַדֶּרֶךְ אֲשֶׁר
נַעֲלֶה־בָּהּ וְאֵת הֶעָרִים אֲשֶׁר נָבֹא
אֲלֵיהֶן: וַיִּיטַב בְּעֵינַי הַדָּבָר וָאֶקַּח
מִכֶּם שְׁנֵים עָשָׂר אֲנָשִׁים אִישׁ
כה אֶחָד לַשָּׁבֶט: וַיִּפְנוּ וַיַּעֲלוּ הָהָרָה
וַיָּבֹאוּ עַד־נַחַל אֶשְׁכֹּל וַיְרַגְּלוּ אֹתָהּ:
וַיִּקְחוּ בְיָדָם מִפְּרִי הָאָרֶץ
וַיּוֹרִדוּ אֵלֵינוּ וַיָּשִׁבוּ אֹתָנוּ דָבָר
ויאמרו

וַאֲתֵיבְתּוּן יָתִי וַאֲמַרְתּוּן תַּקִּין פִּתְגָּמָא דִּי מַלֵּילְתָּא לְמֶעְבַּד: וּדְבָרִית יָת רֵישֵׁי שִׁבְטֵיכוֹן גֻּבְרִין חַכִּימִין וּמָרֵי מַדַּע וּמַנֵּיתִי יָתְהוֹן רֵישִׁין עֲלֵיכוֹן רַבָּנֵי אַלְפִין וְרַבָּנֵי מָאוָתָא וְרַבָּנֵי חַמְשִׁין וְרַבָּנֵי עֲשׂוֹרְיָתָא וְסָרְכִין לְשִׁבְטֵיכוֹן: וּפַקֵּידִית יָת דַּיָּנֵיכוֹן בְּעִדָּנָא הַהִיא לְמֵימַר שְׁמַעוּ בֵּין אֲחֵיכוֹן וּתְדוּנוּן קוּשְׁטָא בֵּין גַּבְרָא וּבֵין אֲחוּהִי וּבֵין גִּיּוֹרֵיהּ: לָא תִשְׁתְּמוֹדְעוּן אַפִּין בְּדִינָא מִלֵּי זְעֵירָא כְּרַבָּא תִּשְׁמְעוּן לָא תִדְחֲלוּן מִן קֳדָם גְּבַר אֲרֵי דִינָא דַּייָ הוּא וּפִתְגָּמָא דְּיִקְשֵׁי מִנְּכוֹן תְּקָרְבוּן לְוָתִי וְאֶשְׁמְעִנֵּיהּ: וּפַקֵּידִית יָתְכוֹן בְּעִדָּנָא הַהִיא יָת כָּל פִּתְגָּמַיָּא דִּי תַעְבְּדוּן: וּנְטַלְנָא מֵחוֹרֵב וְהַלֵּיכְנָא יָת כָּל מַדְבְּרָא רַבָּא וּדְחִילָא הַהוּא דִּי חֲזֵיתוּן אֹרַח טוּרָא דֶּאֱמוֹרָאָה כְּמָא דִּי פַקֵּיד יְיָ אֱלָהַנָא יָתַנָא וַאֲתֵינָא עַד רְקַם גֵּיאָה: וַאֲמָרִית לְכוֹן אֲתֵיתוּן עַד טוּרָא דֶּאֱמוֹרָאָה דַּייָ אֱלָהַנָא יָהֵיב לָנָא: חֲזִי דִּיהַב יְיָ אֱלָהָךְ קֳדָמָךְ יָת אַרְעָא סַק אַחְסֵין כְּמָא דִּי מַלֵּיל יְיָ אֱלָהָא דַּאֲבָהָתָךְ לָךְ לָא תִדְחַל וְלָא תִתָּבַר: וּקְרֵיבְתּוּן לְוָתִי כֻּלְּכוֹן וַאֲמַרְתּוּן נִשְׁלַח גֻּבְרִין קֳדָמָנָא וִיאַלְּלוּן לָנָא יָת אַרְעָא וִיתִיבוּן יָתַנָא פִּתְגָּמָא יָת אוֹרְחָא דִּי נִסַּק בַּהּ וְיָת קִרְוַיָּא דִּי נֵיעוֹל לְוָתְהֵן: וּשְׁפַר בְּעֵינַי פִּתְגָּמָא וּדְבָרִית מִנְּכוֹן תְּרֵין עֲשַׂר גֻּבְרִין גַּבְרָא חַד לְשִׁבְטָא: וְאִתְפְּנִיאוּ וּסְלִיקוּ לְטוּרָא וַאֲתוֹ עַד נַחְלָא דְּאִתְכַּלָא וְאַלִּילוּ יָתַהּ: וּנְסִיבוּ בִידֵיהוֹן מֵאִבָּא דְאַרְעָא וַאֲחִיתוּ לָנָא וַאֲתִיבוּ יָתַנָא פִּתְגָּמָא ואמרו

אבן עזרא

שרי אלפי' · פירשתיו: שמוע · שם הפועל כמו זכור את יום השבת והוא שמוע שמעו או שמעו שמוע: גרו · כבר פירשתיו: תכירו · להכרית הדין למי שיכיר: אשר תעשון · הם החוקים והמשפטים שהורם: את כל הנודבר · זהו אחד עשר יום · וטעם הר האמורי כי כן כתוב: בשעיר עד חרמה · והטעם שנלך להר האמורי: רש' · במשקל שב מגזר' ירושה: תח' · כמו ידל כבוד יעקב מפעלי הכפל: ויחפרו · כמו לחפור את כל הארץ כי החופר יחפש מה שיש בסתר: אשר נבוא אליהן · בתחלה: וייטב בעיני הדבר · בעבור שכלכם הסכמתם על זה: ויורידו · בעבו' גובה העץ והאמת בעבו' היותם בנגב: ותרגנו

מסרה

שמע ח' חסר וסימן נמסר בסדר משפטים: במשפט ה' דגשי וסי' נמסר בסדר קדשים: כגדל ג' חסרי' בליש' וסי' לא תכירו פנים · ובמרא גדל ובאתות ובמופתים · כי גדל מעל שמים: תקרבון י' חס' בליש' וסי' נמס' בסד' ויקרא: את כל הדברים י"ג חס' הא' וסי' במסרא רבתא: נבא ונבא ג' חס' וסי' נמסר בסדר וישב: אלכם ו' חס' בתורה וסי' נמס' בסד' מקץ: רש ג' ב' חס' וא' מלא וסי' עלה רש כאשר דבר יי' קום רש את כרם נבות · ראש מלין אמר · בתר' מל' וכל לשון מסכנ' דכוו' · וישבו ג' רפין חד חס' וב' מל' וסי' תקרבון אלי כלכ' · וארא ואין ראש מאה: כי בקשו אכל למו · קדמ' חס' וסי' בלשון ארמי גבריא שאילו למיכל: אליהן ה' ד' מלאים וא' חס' וסי' נמסר בסדר שמות: לשבט ג' קמצין וסי' ואקח מכם שנים עשר אנשים · ועתה קחו לכם · הבו לכם שלשה אנשים לשבט: אשכל ח' חס' וסי' נמסר בסדר לך לך: וישיבו י' ז' חס' וג' מל' וסי' נמסר בסדר לך לך:

בעל הטורים

שרי אלפים שרי מאות שרי חמשים ושרי עשרות · ד' פעמים שרי כנגד' דגלים: ושוטרים לשבטיכם ואצוה · רמז למקל ורצועה שצוה אותם שיסבלו מן השוטרי' שירדו אותם במקל ורצועה: ואצוה את שופטיכם בעת ההיא יכל דיין ודיין בדורו כמשה בדורו וזה הוא את ש פעיל' בעת ההיא שיהיה בו: והדבר ג' במס' הכא והדבר אשר יקשה מכם תקריבו אלי ושמעתיו · ואידך והדב' הזה לא תוכל לעשות · והדבר אשר דברנו אני ואתה בשביל שאמר והדבר אשר יקשה מכם זה לידי כן · שלא ידע מה שידעו בנות צלפחד · וזה הוא והדבר הזה לא תוכל לעשו' · שלא יכול לעשותו · ומי עשאו והדבר אשר דברנו אני ואתה · ושמיך ליה וי' יהיה ביני וביניך וגו' · כדכתי' ויקרב משה את משפטן לפני יי': ואצוה את שפטיכם בעת · ראשי תיבות ואשב · לומר לך שאינך שב הדיין: ואצוה את שופטיכם בעת ההיא לאמר · סופי תיבות נביא' תמתין בכל דיניך · שצריך שיהיו מהונין בדין: לא תכירו פנים במשפט · תגין על פ"א לומר פתח פיך לאלם: כקטן כגדול תשמעון · פי' כקטן יהא בעיניך · כבוד שעומדי' לפניך יהיו בעיניך כאילו ברשעי' · וכשנפטרין מלפניך יהיו בעיניך שניהם כגדולים פי' כצדיקים: כי המשפט · תגין על הפ"א · כאלו גיהנם פתוחה מתחתיו: כי המשפט לאלהים הוא וסמיך ליה והדבר אשר יקשה מכם · לומר כל המקשה ערפו כנגד הדיין כאילו מקשה כנגד השכינה: ושמעתיו ואצוה אתכם · אומר' לצבור שהא אימת הדיין עליהם: המדבר הגדול מלא זו"ו · נחש שרף עקרב צמאון ליה גלמות: ונבא חסר וי"ו לומר חסרתם ו' אלף רגלי · ואומר אלכם חסר יו"ד נתחסרתם על ידי י' מרגלים: ההפו

מ"ע ספורנו

ונלך את כל המדבר הגדול והנורא · דרך לא עבר בו איש מפני רוב הנחשים והעקרבים וגדלם כאמרו נחש שרף ועקרב וכבר ספרו ז"ל שהיו שם נחשים כקורות ועקרבים כקשתות וכל זה עשה האל ית' כדי לקצר להם הדרך שיכנסו לארץ מיד בטרם יכינו סירותיה אטד וירכו לעשות וכל זה לא הספיק כי בין כך חטאו במתאוננים ובתאוה ולבסוף במרגלים: עלה רש · כי לא יתיצב איש בפניכם: ותקרבון אלי כלכם · אף על פי שהיו לכם ראשים ממוני' עליכם לצרכי רבים באתם כלכם: נשלחה אנשים · נבחר אנחנו אנשים ונשלח ולזה לא הסכים האל ית' ואמר למשה שלח לך שיבחר הוא האנשים ולא הם פן יבחרו הדיוטו' שיוסיפו להרע ובכן בחר משה כלם אנשים ובתוכם יהושע וכלב וגם הרשעי' מהם אף על פי שהרשיעו לומר שאי אפשר לכבשה לא השיאו פניהם לומר שהארץ רעה אבל ספרו בשבחה באופן שאמר כן שבנו בתשובה כאמרו ותענו ותאמרו אלי חטאנו לה' ותשובו ותבכו לפני ה': וייטב בעיני הדבר · כי חשבתי שלא היה ספק אצלכם בדבר האל ית' שתכבשו הארץ ושהיא טובה אבל שהייתם רוצים לבחור את החלק שמנה היותר טוב לכם עתה באמרכם את הערי' אשר נבא אליהן וזה כי ידעתם שלא תכבשו בשנה אחת את כלה כאמרו לא אגרשנו מפניך בשנה אחת: ויבאו עד נחל אשכול · כמו שאמר עלו זה בנגב שהיה באותו הצד שהיו שם ישראל אצל קדש ברנע והיא בדרומה של ארץ ישראל כמבואר בגבולי הארץ: ויאמרו

רלבג

משה לבקשת ישראל אחר שנמלך בזה בשם יתעלה כי הוא צוהו לשלח שם מרגלים כמו שנזכר בפרשת שלח לך ובחירת ישראל הרעה סבבה שנתאחרו אחר זה במדבר כל זה הזמן הארוך כי לא בטחו בשם יתעלה עם רוב הנפלאות שהראה להם במצרים ועל הים ובמדבר הנה זהו כלל הדברי' האלה בקצרה · שמוע בין אחיכם · ר"ל שישמעו הריב בין אחיהם והן הטוען והנטען הישראלים כדי שיעמדו על אמתת הדבר קודם שפטם ומזה המקום יתבאר שאין ראוי שישמעו דברי הריב שלא בין אחיהם אך לא ישמעו אחד מהם קודם בא חבירו כי זה אולי יביאם לשפוט שלא כדין כי לדיק הראשון בריבו ולא יצא הדיין בהאמנת מה שספר אליו הראשון כי אם בקושי עצום · ושפטתם צדק בין איש ובין אחיו ובין גרו הוא מבואר שהוא הדין לאשה אך לפי שאין הנשים באות לדין כי אם על המעט לא זכר האשה ואולם הקטן לא ישפטו' אותו שאין לו דעת לסדר טענותיו והתורה אמר' שמוע בין אחיכם · ובין גירו · ביאר שהוא הדין לגר צדק שנתגייר וקבל עליו לקיים כל התורה כי הוא כמו אחינו · לא תכירו פנים במשפט · למדנו מזה שאין ראוי לדיין לכבד אחד מהבעלי דינין בענין שמיעת הדין יות' מחבירו כי זה אולי יביא לעות הדין ולזה אמר כקטון כגדול תשמעון · לא תגורו מפני איש · הזהיר הדיין שלא יטה משפטו מפני יראתם מהבעל דין שמא יזיקהו · והדבר וגו' הנה יקריבו הדבר הקשה למשה שלא נתבאר דינו בתורה והוא יבאר להם דינו מפי הגבורה לפרוש להם על פי יי': ונסע מחרב ונלך את כל המדבר הגדול והנורא · באר בזה מה שהיה להם לבטוח בעבורו בשם יתעלה בירושת הארץ כי הוא הוליכם בכל המדבר הגדול והנורא ההוא ולא חסרו בו דבר כי הוא הוציאם

חזקוני

אנשים חכמים וידועים · פרש"י אבל נבונים לא מצאתי זו אחת משבע מדות שאמר יתרו למשה ולא מצא אלא שלש וא"ת היכן הם שבע מדות שאמר יתרו למשה הרי אינן אלא ארבע אנשי חיל יראי אלהי' אנשי אמת שונאי בצע אלא הכי הוא פי' וזו א' משבע מדות שאמר יתרו למשה שהם הארבע וכאן השלש הרי שבע בין כאן ולהלן והכי אית' באלה הדברים רב' א"ר ברכיה בשם ר' סימון ג"ר מנינא צריכין הדיינין שתהיינה בהן שבע מדות ואלו הם חכמים ונבונים וידועים ועם שכתב להלן ואתה תחזה מכל העם אנשי חיל יראי אלהים אנשי אמת שונאי בצע הרי שבע ולמה לא נכתבו שבעתן כאחת ללמד שאם לא מצאו משבע מביאים מארבע לא מצאו מארבע מביאים משלש חכמים ונבוני' וידועים לא מצאו מביאים משנים לא מצא משנים מביאים מאחד שכן כתיב אשת חיל מי ימצא: לא תגורו מפני איש · אין לו לדיין לגור מפני איש כי אין לבעל הדין לשנוא הדיין אם הו' מעניש שיש לו לדיין להשיב לבעל הדין הרי הקב"ה שיינך כי המשפט לאלהים הוא: ואצוה אתכם בעת ההיא וגו' · לא בשביל ללמוד תורה נתעכבתם ארבעי' שנה שהרי בשעה קלה למדתי את כל התורה לכם רק בעונותיכם נתעכבת': ונסע מחורב הוא שנאמר בפרשת בהעלותך ויסעו מהר יי' וגו': כאשר צוה יי' אלהינו אותנו · כמו שפירש למעלה נבי שנו ושעו לכם וגו': ונבא עד קדש ברנע · בכ"ט בסיון כמו שפרשתי: ואומר אליכם באתם עד הר האמורי · היינו דכתיב בפרשת שלח עלו זה בנגב ועליתם אל ההר וכתי' וישכימו בבקר ויעלו אל ראש ההר: ויחפרו לנו · ל' חפוש שהחופר מחפש מה שיש בסתר: שנים עשר אנשים · פרש"י מגיד שלא היה שבט לוי עמהם ע"י שלא היה לו חלק בארץ כמו שפרש"י בפרשת שלח: עד נחל אשכול · פרש"י ילמד שהלכו בה ארבעה אומנים שתי וערב פי' שורות כדאיתא בהשוכר את הפועלים פועלים בהליכתן אוכלין מן השורות ממלא באומן וכשורתן מן הגת פירש משור' לשורה: הוציאנו

קומץ מנחה

לא תכירו פנים אזהרה לדיין שלא יאמר על ארם הכרת פניו ענתה בו שזה הוא רמאי שהוריקו פניו · שנים עשר אנשי' לא קרא להם נשיאי' בשביל שחטאו אי נפי כל אנשים שבקרא חשובים המה והכוונה שבחרתי חשובים וכשרים וסבור הייתי שודאי לא יחטאו: וע"כ לקח שנים עשר מספר רב ולא א' או שני' כאשר עשה יהושע כי פן ואולי יהי' איזה מהם שיחטאו לא יסכימו השאר וגם זה לא הועיל רק רובא דרובא תחמיצו:

ויאמרו טובה הארץ אשר יהוה
אלהינו נתן לנו: ולא אביתם
לעלת ותמרו את פי יהוה אלהיכם:
ותרגנו באהליכם ותאמרו בשנאת
יהוה אתנו הוציאנו מארץ מצרים
לתת אתנו ביד האמרי להשמידנו:
אנה אנחנו עלים אחינו המסו את
לבבנו לאמר עם גדול ורם ממנו
ערים גדלת ובצורת בשמים וגם
בני ענקים ראינו שם: ואמר ל
אלכם לא תערצון ולא תיראון
מהם: יהוה אלהיכם ההלך לפניכם
הוא ילחם לכם ככל אשר עשה
אתכם במצרים לעיניכם: ובמדבר
אשר ראית אשר נשאך יהוה
אלהיך כאשר ישא איש את בנו
בכל הדרך אשר הלכתם עד באכם
עד המקום הזה: ובדבר הזה אינכם
מאמינם ביהוה אלהיכם: ההלך
לפניכם בדרך לתור לכם מקום
לחנתכם באש לילה לראתכם
בדרך אשר תלכו בה ובענן יומם:
וישמע יהוה את קול דבריכם לה
ויקצף וישבע לאמר: אם
יראה איש באנשים האלה הדור
הרע הזה את הארץ הטובה אשר
נשבעתי לתת לאבתיכם: זולתי
כלב בן יפנה הוא יראנה ולו אתן
את הארץ אשר דרך בה ולבניו יען
אשר מלא אחרי יהוה: גם בי התאנף
יהוה בגללכם לאמר גם אתה לא
תבא שם: יהושע בן נון העמד
לפניך הוא יבא שמה אתו חזק כי
הוא ינחלנה את ישראל: וטפכם מ
אשר אמרתם לבז יהיה ובניכם
אשר לא ידעו היום טוב ורע המה
יבאו שמה ולהם אתננה והם
ירשוה: ואתם פנו לכם וסעו
המדברה דרך ים סוף: ותענו
ותאמרו אלי חטאנו ליהוה אנחנו
נעלה ונלחמנו ככל אשר צונו יהוה
אלהינו ותחגרו איש את כלי
מלחמתו ותהינו לעלת ההרה:
ויאמר

ואמרו טבא ארעא דיי אלהנא יהיב
לנא: ולא אביתון למיסק וסריבתון
על מימרא דיי אלהכון: ואתרעמתון
במשכניכון ואמרתון כדסני יי יתנא
אפקנא מארעא דמצרים למימסר
יתנא בידא דאמוראה לשיצותנא:
לאן אנחנא סלקין אחנא תברו ית
לבנא למימר עם רב ותקיף מיננא
קרוין רברבן וכריכן עד צית שמיא
ואף בני גיבריא חזינא תמן: ואמרית
לכון לא תתברון ולא תדחלון
מנהון: יי אלהכון דמדבר קדמיכון
מימריה יגיח לכון ככל די עבד עמכון
במצרים לעיניכון: ובמדברא די
חזיתא די סוברך יי אלהך כמא די
מסובר גברא ית בריה בכל אורחא
די הליכתון עד מיתיכון עד אתרא
הדין: ובפתגמא הדין ליתיכון
מהימנין במימרא דיי אלהכון:
דמדבר קדמיכון באורחא לאתקנא
לכון אתר בית מישרי לאשריותכון
בעמודא דאשתא בליליא
לאחזיותכון באורחא די תהכון בה
ובעמודא דעננא ביממא: ושמיע
קדם יי ית קל פתגמיכון ורגיז וקיים
למימר: אם יחזי גבר בגבריא האילין
דרא בישא הדין ית ארעא טבתא
די קיימית למיתן לאבהתכון: אלהן
כלב בר יפנה הוא יחזינה וליה אתן
ית ארעא די דרך בה ולבנוהי חלף
די אשלים בתר דחלתא דיי: אף
עלי הוה רגז מן קדם יי בדילכון
למימר אף את לא תיעול תמן:
יהושע בר נון דקאים קדמך הוא
ייעול תמן יתיה תקיף ארי הוא
יחסנינה לישראל: וטפלכון די
אמרתון לביזא יהי ובניכון די לא
ידעו יומא דין טב וביש אינון יעלון
לתמן ולהון אתנינה ואינון ירתונה:
ואתון איתפנו לכון וטולו למדברא
אורח ימא דסוף: ואתיבתון ואמרתון
לי חבנא קדם יי אנחנא ניסק ונגיח
קרב ככל דפקדנא יי אלהנא
ואסרתון גבר ית מני קרביה ושריתון
למיסק לטורא: ואמר

רשי

ויאמרו טובה הארץ · מי הם שאמרו טובתה יהוש' וכלב : ותמרו · לשון התרסה התרסתם כנגד מאמרו : ותרגנו · לשון הרע וכן דברי נרגן אדם המוציא דבה : בשנאת יי' אותנו · והוא היה אוהב אתכם אבל אתם שונאים אותו משל הדיוט אומר מה דבלבך על רחמך מה דבלביה עלך : הוציאנו מארץ מצרים · הוצאתו לשנאה היתה משל למלך בשר ודם שהיו לו שני בנים ויש לו שתי שדות אחת של שקיא ואחת של בעל למי שהוא אוהב נותן של שקיא ולמי שהו' שונא נותן לו של בעל ארץ מצרי' של שקיא הוא שנילום עולה ומשקה אותה וארץ כנען של בעל והוציאנו ממצרים לתת לנו את ארץ כנען : ערים גדולו' ובצורות בשמי' · דברו הכתובי' לשון הבאי : לא תערצון · לשון שביר' כתרגומו ודומ' לו בערוץ נחלי' לשכון לשבור נחלי' : ילחם לכם · בשבילכם : ובמדבר אשר ראית · מוסב על מקרא של מעלה הימנו : ככל אשר עשה אתכם במצרים · ועשה אף במדבר אשר ראית כי נשאך וגומר : כאשר ישא איש את בנו · כמו שפירשתי אצל ויסע מלאך אלהים ההולך לפני מחנ' ישרא' וגומר משל למהלך בדרך ובנו לפניו באו לסטים לשבותו וכו' : ובדב' הזה · שהוא מבטיחכם להביאכם אל הארץ אינכם מאמינים בו : לראותכם · כמו להראותכם וכן לנחותם הדרך וכן לשמיע בקול תודה וכן ללכת לגיד ביזרעאל : אשר דרך בה · חברון שנאמר ויבא עד חברון : התאנף · נתמלא רוגז : פנו לכם · אמרתי להעביר אתכם דרך רוח ארץ אדום לצד צפון ליכנס לאר' קלקלתם וגרמתם לכם עכוב : פנו לכם · לאחוריכ' ותלכו במדבר לצד ים סוף שהמדב' שהיו הולכי' בו לדרומ' של הר שעיר היה מפסיק בין ים סוף להר שעיר עתה המשכו לצד הים ותסבבו את הר שעיר כל דרומו מן המערב למזרח : ותהינו · לשון הננו ועלינו אל המקום זה הלשון שאמרתם לשון הין כלומר נזדמנת' : לא

אבן עזרא

ותרגנו · כמו ורגני' ילמדו לקח והוא מבנין נפעל כמו אל תעצבו : לא תערצון · כמו לא תפחדון והוא מגזרת והוא מעריצכם והטעם שבר הלב בפחד : ילחם לכם · בשבילכם : לחנותכם · איננו פעל יוצא כי לא מצאנו מזה הבנין כן : לראותכם נפתח הלמד ללמד על האות שהוא ה"א הדעת הנעדרת : זולתי · הי"וד נוסף כי נמצא בלא י"וד : ולו אתן את הארץ אשר דרך בה · היא חברון · כבר ביארתי כי אפו הנ"ון מובלע בפא והוא בלשון ארמית נראת גם הוא מגזרת כי אנפת בי גם בי התאנף יי' · הזכיר כלב בתחל' כאשר פירשתי ואחר כן יהושע · העומד לפניך · הוא משרתו : אשר לא ידעו היום · באותו הינ' : טוב ורע · על רובם דבר הכתוב : ותהינו · ותאמרו הן ואל תתמ' איך יבא פעל נגזר ממלה מדבקת כי כן מלת על גם פן שמצאנו אפוכה כאשר פירשתיו ויש אומרי' שהוא מגזרת הין והטעם מדה והוא רחוק : ויאמר

מסרה

אנה ב'מלר'וסי'אנ'אנחנו עלי' · אנה אלך מרוחך : לבבנו ד'וחס' וסי'אחינו המסו את לבבנו ונשמ' וימס לבבנו · להטו'לבבנו אליו · נשא לבבנו אל כפים : כדבר הז' ב'וסי'בדבר הזה אינכ'מאמיני' · תאריכו ימים על : אם יראה ד' אם ראשי פסו'בספרא וסימ'אם יראה איש באנשים הא'ה · אם לא תשמר לעשות · אם יהיה נדחך בקצה · אם שנתי ברק חרבי : באנשים ג'ב'קמצין וא'פתח וסי' אם יראה איש באנשים האלה · ויחלו באנשים הזקנים · זקן בא באנשים בתרא פתח : יען ג' בטעמא זקף וסימ'זולתי כלב בן יפונה · יען אשר גבהת בקומה דיחזקאל · יען אשר לא שמעת' דירמיה : כל ריש פסוקים דאורי' ויהושע ושפטים וגם במ"ה גם וסי'גם מעו'השמים · גם צאנכם גם בקרכם · גם בי התאנף יי' · גם כל חלי וכל' · גם אני לא אוסיף להוריש : חזק ד'וסי'אותו חזק כי הוא · לבלתי חזק את בדק · צפנה דרך חזק מתנים · ועתה חזק את ידי : ולהם ח'וסי' נמס'בסדר'נח : צונו ה'וסי'ותענו ותאמרו אלי · וצדקה תהיה לנו · ונשמע בקול יהונדב · ונשמע ונעש · ויאמר להם זרובבל : ההרה י"ג וסי' במס' רבת' :

הזקוני

הוציאנו ממצרים · פרש"י הוציאתו לשנאה היתה וכו' כלומר שדה כבעל פקוחה משל שקיא משום דשל בעל איכה שוענת פירות רק בשני גשמים וכשאין לה גשמים פוסקת אבל של שקיא איכה פוסקת שהרי משקים אותה תמיד : מלא אחרי יי' · מלא דברי משה שהיה מדבר בשמו : גם בי התאנף יי' · הפסי' בין יהושע לכלב לומר כשלא רשות חזקי וכתנה ליהושע וכל זה בגללכם שנפרשם לי כעס ולא דקדקתי בלשוני ובמעשי ונענשתי : ואת' פנו לכם וסעו וגומר הוא שנאמ' בפרשת שלח פנו וסעו לכם וגומר : ותענו ותאמרו וגו' · עד ולא האזין אליכם מפורש בפרשת שלח כאשר

בעל הטורים

המסו · וביהושע אומר המסיו · ע"ז י' מרגלים : לבבנו · ד' המסו את לבבנו · ונשמע וימס לבבנו · להטות לבבנו · נשא לבבנו אל כפים · אחרים נמס לבבם מפניכם דכתיב ונשמע וימס לבבנו ע"כ היה לכם להטות לבבכם אליו ולא עשיתם כן · אלא אמרתם המסו את לבבנו · ע"כ נשא לבבנו אל כפים · ואמתיך ליה בפות באף · ותרדפנו כדכתיב וירדפו אתכ' כאש'תעשינ' הדבורים · ובמדבר אשר ראית לשון יחיד · בכל הדרך אשר הלכתם לשון רבים · שלא היה הדרך בכלם בשוה אלא לכל אחד לפי מה שהיה צריך היה הענן נושא אותו יש בגבוה יש בנמוך : אינכם מאמיני' חסר יוד לומר כי י' פעמי' נסיתם אותו : באנשי' · ד' אם יראה איש באנשים · ויחלו באנשים הזקנים · זקן בא באנשים · מלמד שהית' הגזירה אף על משה ואהרן כתיב באנשי' הזקני' וכתיב זקן בא בימי' היינו משה ואהרן שהיו באים באוכלוס' ויוצאין באוכלוסא : ירשוה · ב' במס' הכא ואידך והם ירשוה עד עולם · ירושה שניתנה להם הארץ ירושת עולם ולעולם לא היו גולים ממנה אם לא שחטאו : וימים

מ"ע ספורנו

ויאמרו טובה הארץ · אפילו הרשעי' הודו בטובתה באמרם וגם זבת חלב ודבש היא : ולא אביתם לעלות · שגליתם דעתכם שלא היה השליחות כדי לבחור מן הארץ איזה צד יותר טוב לכם כאשר חשבתי וכאשר אמרתם לעשות אבל היתה כוונתכם בשליחות לראות אם תוכלו לכבשה וזה שלא הייתם מאמינים בה' שיתננה לכם ולכן כשהגידו המרגלים שהעם חזק לא אביתם לעלות : בשנאת ה' אותנו · על מה שעבדנו ע"ז במצרים : לתת אותנו ביד האמורי · שאף על פי שיש לאל ידו לכבוש את האמוריים ולהשמיד יתן אותנו בידם להנקם : אשר נשאך ה' אלהיך · במדבר הגדול והנורא ואם היה רוצה להנקם שכם היה מניח אתכם ביד הנחשים והעקרבים במדבר : לתור לכם מקום לחנותכם · כאותו שבמדבר באמרו לתור לכם מנוחה וכל זה הורא' אהבתו ומשלתו עליכם : את קול דבריכם · קול בכיה של חנם : גם בי התאנף ה' בגללכם · וזה כדי שתתקיים בכם בכיה לדורות

רלב"ג

קומץ מנחה

חמישי ב

וַיֹּאמֶר יְהוָה אֵלַי אֱמֹר לָהֶם לֹא תַעֲלוּ וְלֹא תִלָּחֲמוּ כִּי אֵינֶנִּי בְּקִרְבְּכֶם וְלֹא תִּנָּגְפוּ לִפְנֵי אֹיְבֵיכֶם: וָאֲדַבֵּר אֲלֵיכֶם וְלֹא שְׁמַעְתֶּם וַתַּמְרוּ אֶת־פִּי
מה יְהוָה וַתָּזִדוּ וַתַּעֲלוּ הָהָרָה: וַיֵּצֵא הָאֱמֹרִי הַיֹּשֵׁב בָּהָר הַהוּא לִקְרַאתְכֶם וַיִּרְדְּפוּ אֶתְכֶם כַּאֲשֶׁר תַּעֲשֶׂינָה הַדְּבֹרִים וַיַּכְּתוּ אֶתְכֶם בְּשֵׂעִיר עַד־חָרְמָה: וַתָּשֻׁבוּ וַתִּבְכּוּ לִפְנֵי יְהוָה וְלֹא־שָׁמַע יְהוָה בְּקֹלְכֶם וְלֹא הֶאֱזִין אֲלֵיכֶם: וַתֵּשְׁבוּ בְקָדֵשׁ יָמִים רַבִּים כַּיָּמִים אֲשֶׁר יְשַׁבְתֶּם: וַנֵּפֶן וַנִּסַּע הַמִּדְבָּרָה דֶּרֶךְ יַם־סוּף כַּאֲשֶׁר דִּבֶּר יְהוָה אֵלָי וַנָּסָב אֶת־הַר־שֵׂעִיר יָמִים רַבִּים: פ
א וַיֹּאמֶר יְהוָה אֵלַי לֵאמֹר: רַב־לָכֶם סֹב אֶת־הָהָר הַזֶּה פְּנוּ לָכֶם צָפֹנָה: וְאֶת־הָעָם צַו לֵאמֹר אַתֶּם עֹבְרִים בִּגְבוּל אֲחֵיכֶם בְּנֵי־עֵשָׂו הַיֹּשְׁבִים בְּשֵׂעִיר וְיִירְאוּ מִכֶּם וְנִשְׁמַרְתֶּם מְאֹד: אַל־תִּתְגָּרוּ בָם כִּי לֹא־אֶתֵּן לָכֶם מֵאַרְצָם עַד מִדְרַךְ כַּף־רָגֶל כִּי־יְרֻשָּׁה
ה לְעֵשָׂו נָתַתִּי אֶת־הַר שֵׂעִיר: אֹכֶל תִּשְׁבְּרוּ מֵאִתָּם בַּכֶּסֶף וַאֲכַלְתֶּם וְגַם־מַיִם תִּכְרוּ מֵאִתָּם בַּכֶּסֶף וּשְׁתִיתֶם: כִּי יְהוָה אֱלֹהֶיךָ בֵּרַכְךָ בְּכֹל מַעֲשֵׂה יָדֶךָ יָדַע לֶכְתְּךָ אֶת־הַמִּדְבָּר הַגָּדֹל הַזֶּה זֶה אַרְבָּעִים שָׁנָה יְהוָה אֱלֹהֶיךָ עִמָּךְ לֹא חָסַרְתָּ דָּבָר: וַנַּעֲבֹר מֵאֵת אַחֵינוּ בְנֵי־עֵשָׂו הַיֹּשְׁבִים בְּשֵׂעִיר מִדֶּרֶךְ הָעֲרָבָה מֵאֵילַת וּמֵעֶצְיֹן גָּבֶר ס וַנֵּפֶן וַנַּעֲבֹר דֶּרֶךְ מִדְבַּר מוֹאָב: וַיֹּאמֶר יְהוָה אֵלַי אַל־תָּצַר אֶת־מוֹאָב וְאַל־תִּתְגָּר בָּם מִלְחָמָה כִּי לֹא־אֶתֵּן לְךָ מֵאַרְצוֹ יְרֻשָּׁה כִּי לִבְנֵי־לוֹט נָתַתִּי אֶת־
י עָר יְרֻשָּׁה: הָאֵמִים לְפָנִים יָשְׁבוּ בָהּ עַם גָּדוֹל וְרַב וָרָם כָּעֲנָקִים: רְפָאִים יֵחָשְׁבוּ אַף־הֵם כָּעֲנָקִים וְהַמֹּאָבִים יִקְרְאוּ לָהֶם אֵמִים: ובשעיר

וַאֲמַר יְיָ לִי אֵימַר לְהוֹן לָא תִסְקוּן וְלָא תְגִיחוּן קְרָב אֲרֵי לֵית שְׁכִינְתִּי בֵּינֵיכוֹן וְלָא תִתַּבְּרוּן קֳדָם בַּעֲלֵי דְבָבֵיכוֹן: וּמַלֵּלִית עִמְּכוֹן וְלָא קַבֵּילְתּוּן וְסָרֵיבְתּוּן עַל מֵימְרָא דַיְיָ וְאַרְשַׁעְתּוּן וּסְלֵיקְתּוּן לְטוּרָא: וּנְפַק אֱמוֹרָאָה דְּיָתֵיב בְּטוּרָא הַהוּא לְקַדָּמוּתְכוֹן וּרְדַפוּ יָתְכוֹן כְּמָא דְּנָתְזָן דַּבְרִיתָא וּטְרָדוּ יָתְכוֹן בְּשֵׂעִיר עַד חָרְמָה: וְתַבְתּוּן וּבְכֵיתוּן קֳדָם יְיָ וְלָא קַבֵּיל יְיָ צְלוֹתְכוֹן וְלָא אֲצֵית לְמִלֵּיכוֹן: וִיתֵבְתּוּן בִּרְקַם יוֹמִין סַגִּיאִין כְּיוֹמַיָּא דִּיתֵיבְתּוּן: וְאִתְפְּנֵינָא וּנְטַלְנָא לְמַדְבְּרָא אוֹרַח יַמָּא דְסוּף כְּמָא דִּי מַלֵּיל יְיָ עִמִּי וְאַקֵּיפְנָא יַת טוּרָא דְשֵׂעִיר יוֹמִין סַגִּיאִין: וַאֲמַר יְיָ לִי לְמֵימַר: סַגִּי לְכוֹן דְּאַקֵּיפְתּוּן יַת טוּרָא הָדֵין אִתְפְּנוּ לְכוֹן צִיפּוּנָא: וְיַת עַמָּא פַּקֵּיד לְמֵימַר אַתּוּן עָבְרִין בִּתְחוּם אֲחֵיכוֹן בְּנֵי עֵשָׂו דְּיָתְבִין בְּשֵׂעִיר וְיִדְחֲלוּן מִנְּכוֹן וְתִשְׁתַּמְּרוּן לַחְדָא: לָא תִתְגָּרוּן בְּהוֹן אֲרֵי לָא אֶתֵּן לְכוֹן מֵאַרְעֲהוֹן עַד מִדְרַךְ פַּרְסַת רִגְלָא אֲרֵי יְרוּתָּא לְעֵשָׂו יְהָבִית יַת טוּרָא דְשֵׂעִיר: עִיבוּרָא תִזְבְּנוּן מִנְּהוֹן בְּכַסְפָּא וְתֵיכְלוּן וְאַף מַיָּא תִזְבְּנוּן מִנְּהוֹן בְּכַסְפָּא וְתִשְׁתּוּן: אֲרֵי יְיָ אֱלָהָךְ בָּרְכָךְ בְּכָל עוֹבָדֵי יְדָךְ סַפֵּיק לָךְ צוֹרְכָךְ בְּמַהֲכָךְ בְּמַדְבְּרָא רַבָּא הָדֵין דְּנַן אַרְבְּעִין שְׁנִין מֵימְרָא דַיְיָ אֱלָהָךְ בְּסַעְדָּךְ לָא חֲסַרְתְּ מִדְּעַם: וַעֲבַרְנָא מִלְּוָת אֲחוּנָא בְנֵי עֵשָׂו דְּיָתְבִין בְּשֵׂעִיר מֵאוֹרַח מֵישְׁרָא מֵאֵילַת וּמֵעֶצְיוֹן גָּבֶר וְאִתְפְּנֵינָא וַעֲבַרְנָא אוֹרַח מַדְבְּרָא דְמוֹאָב: וַאֲמַר יְיָ לִי לָא תְצוּר לְמוֹאָבָאֵי וְלָא תִתְגָּרֵי לְמֶעְבַּד עִמְּהוֹן קְרָב אֲרֵי לָא אֶתֵּן לָךְ מֵאַרְעֵיהּ יְרוּתָּא אֲרֵי לִבְנֵי לוֹט יְהָבִית יַת לְחָיַת יְרוּתָּא: אֵימְתָנֵי מִלְּקַדְמִין יְתִיבוּ בַהּ עַם רַב וְסַגִּי וְתַקִּיף כְּגִיבָּרַיָּא: גִּיבָּרִין מִתְחַשְּׁבִין אַף אִנּוּן כְּגִיבָּרַיָּא וּמוֹאֲבָאֵי קָרָן לְהוֹן אֵימְתָנֵי: ובשעיר

רשי

לא תעלו · לא עלייה תהא לכם אלא ירידה: כאשר תעשינה הדבורים · הדבורה הזאת כשהיא מכה את האדם מיד מתה אף הם כשהיו נוגעים בכם מיד מתים: ולא שמע יי' בקולכם · כביכול עשיתם מדת רחמיו כאילו אכזרי: ותשבו בקדש ימים רבים · תשע עשרה שנה שנאמר כימים אשר ישבתם בשאר המסעות והם היו שלשים ושמונ' שנה תשעה עשרה מהם עשו בקדש ותשע עשרה שנה הולכים ומטורפי' וחזרו לקדש כמו שנ' ויניעם במדבר כך מצאתי בסדר עולם: ונסע המדברה · אלו לא חטאו היו עוברים דרך הר שעיר ליכנס לארץ מן דרומו לצפונו ובשביל שקלקלו הפכו לצד המדבר שהוא ים סוף לדרומו של הר שעיר והלכו אצל דרומו מן המערב למזרח דרך ים סוף דרך יציאתן ממצרים שהוא במקולע דרומית מערבית משם היו הולכין לצד המזרח: ונסב את הר שעיר · כל דרומו עד ארץ מואב: לכם צפונה · סובו לכם לרוח מזרחית מן הדרום לצפון פניכם לצפון נמצאו הולכים את רוח מזרחית וזהו שנ' ויבאו ממזרח שמש לארץ מואב: ונשמרתם מאד · ומהו השמירה אל תתגרו בם: עד מדרך כף רגל · אפי' מדרך כף רגל כלומר אפילו דריסת הרגל איני מרשה לכם לעבור בארצם שלא ברשות ומדרש אגדה עד שיבא יום דריסת כף רגל על הר הזתים שנ' ועמדו רגליו וגומר: ירושה לעשו · מאברהם עשר עממי' נתתי לו שבעה לכם קני וקניזי וקדמוני הן עמון ומואב ושעיר אחת מהן לעשו והשתים לבני לוט בשכר שהלך אתו למצרי' ושתק על מה שהיו אומרי' על אשתו אחותי היא עשאו כבנו: תכרו · לשון מכר וכן אשר כריתי לו שכן בכרכי הים קורין למכיר' כירה: כי יי' אלהיך ברכך · לפיכך לא תכפו את טובתי להראות כאילו אתם עניים אלא הראו עצמכם עשירים · ונפן ונעבור · לצד צפון הפכו פנים להלוך רוח מזרחית: ואל תתגר בם · לא אסר להם על מואב אלא מלחמה אבל מיראים היו אותם ונראים להם כשהם מזויינים לפי' כתי' ויגר מואב מפני העם שהיו שוללים ובוזזים אותם אבל בבני עמון נאמר אל תתגר בם שום גרוי בשכר צניעות אמם שלא פרסמה על אביה כמו שעשתה הבכירה שקראה שם בנה מואב: ער · שם המדינה: האמים לפני' וגומר אתה סבור שזו רפאים שנתתי לו לאברהם לפי שהאמי' שהם רפאים ישבו בה לפני' אבל לא זו היא כי אותן רפאי' הורשתי מפני בני לוט והושבתי' תחת': רפאים יחשבו וגו' · רפאים היו נחשבין אותם אימי' כענקים הנקראים רפאים על שם שכל הרואה אותם ידיו מרפות · אימי' על שם שאימתם מוטלת על הבריות וכן ובשעיר ישבו החורי' ונתתים לבני עשו: יירשום

אבן עזרא

ויצא האמורי · הוא הכנעני כאשר פירשתי: כאשר תעשינה הדבורי' כי מי שיגע אל ביתם מיד ירדפו אחריו וינשכוהו: ויכתו · פירשתיו מגזרת וכתותי: עד חרמה · מקום או שם הפעל: ותשבו בקדש · ברגע ימים רבים: כימים אשר ישבתם · ברגול הארץ ואם טען טוען והמרגלים ישבו לבדם הנה כן במספ' הימי' אשר תרתם את הארץ: אל תתגרו בם · כמו יגרה מדון כענין תנועה ושבוש: אוכל תשברו מאתם · אם ירצו למכור וי"א כי המלה בתמי' והטעם כי אין לכם צורך למאכל ולמשתה אלה השנים שעברו והעד על כן כי ה' אלהיך ברכך: נתתי את ער · מואב יתכן שלקחה סיחון וחזרה למואב באחרונ': האמי' · פירשתיו ספר הכתוב כי מואב לקח ער מיד האמים: רפאים פירשתיו: החורים

מסרה

כימים ד' וסי' ותשבו בקדש ימים רבים · ואנכי עמדתי בהר · לא כימים הראשונים · כימים אשר נחו בהם: סב ז' הם' וסי' רב לכם סב · ויאמר המלך לדויג · סב התיצב בה' · וילך רכב הסוס לקראתו · מה לך לשלום · סב דמה לך דודי: צפנה וצפנה ח' בתורה והם' וסי' נמסר בריש סדר ויצא: ואת י"ב וסי' נמסר בסדר שלח לך: וייראו ה' רפין ד' מלאי' וא' חס וסי' ואת העם צו לאמר · וייראו ממערב את שמואל · ילחכו עפר כנחש חס' · יברכנו אלהים וייראו אותו כל אפסי ארץ · וייראו גוים את שם יי': ירשה כלם חס' ודגשים: האמים ב' דין חס' וא' מלא ואת האימי' בשוה קריתים: רפאים ל' ראש פסו': והמאבים ה' חס' בליש' וסימ' והמאבי' יקראו להם אמים · מאדם וממאב דשמואל · וישאו להם נשים מאביות · וגם ארת רות המאביה · וככלות אלה נגשו:

חזקוני

כאשר תעשינה הדבורים · פרש"י מה הדבור' הזאת כשהי' עוקצה את אדם מיד מתה כלומר הי' מתה בטורח שמכה את האדם מרו' קליפות שבה אף הם אע"פ שהם קלשים תמיד כשהיו נוגעי' בכם מיד מתים אעפ"כ הכו אתכם בשעיר עד חרמה: ד"א כאשר תעשינה הדבור' אם אחת יוצאה ממקומה כול' יוצאות אחריה כך וירד העמלקי והכנעני וגו': ויכתו אתכם · שכה ופצוע אבל לא הרגום כדי שלא יתחלל שמו של הקב"ה להנדיב פי אויביהם עליהם תדע שהרי לא שנה הכתוב הנופלים במגפה זו כמו שעשה בשאר מלחמות: ותשובו ותבכו · הוא שנא' בספר' שלא ויאבלו כל העם מאד ודינו להיות ככתבה תכף אחר ופנו המדבר דרך ים סוף: ותשבו בקדש ימים רבים · פי' כאן שעמדו בקדש ברנע וספרו בספ' שלח: כימים אשר ישבתם · כלומר כמו שאתם יודעים: ונפן ונסע המדברה דרך ים סוף כאשר דבר · כמו שמפרש והולך ונסב את הר שעיר: ונסב את הר שעיר ימים רבים י"ט שנה הם המסעות שמרתמה עד מדבר צין היא קדש כמו שפי' בפרשת חוקת: ויאמר יי' אלי · בשנת הארבעים כשבאו לקדש: הסר הוא · הר שעיר: סבו לכם לצפונה · צוי זה לא היה לאלתר עד שנגמרו לגבי' כל ארץ אדום ומואב וה"ק עתידים אתם לפנות דרך צפון ובתוך כך ואת העם צו וגו' והם שבו לפנות מיד ולפיכך שלחו לו ליטול רשות לעבור: ואת העם צו לאמר · פירש כאן שאהרם שסבר בפרשת חוקת וסבר כאן השליחות שפירש בפרשת חוקת: ונעבור מאת אחינו · הפכו פניהם לצפון כמו שנכנסו פנו לכם צפונה והוא כשנכנסו מאותות ולכך יש כאן פרשה אפי' באמצע הפסוק: ויאמר יי' אלי אל תצר את מואב לי הזהיר על כולם לפי שסייפי' עתיד ליקבר בערבות מואב על ג' אומות הללו שעיר עמון ומואב שהזהיר הקב"ה את ישראל שלא יכבשו את ארצם שעיר לפי שמיכנו שנקרא חוי כדכתיב ואת אהליבמה בת ענה בת צבעון החוי ויש לבעל דין פתחון פה לצלוק ולומר שהוא החוי הכנעני בשבעה עממים שנתנו לישראל לכך כתב לך כאן ובשעיר ישבו החורי' לפני' כלומר עיקר שמם חורי ואינו מז' עממים והא דקרי להו חוי משום דמריש' לארעא כי חויא ואומר בי קנה זה יפה לנחשים וזה לעקלים: מואב · לפי שארצו נקראת ארץ רפאים כדכתיב רפאים יחשבו אף הם ויש פתחון פה לומר שנתנה לאברהם כדכתיב בספ' לך לך ואת הרפאים ויש להם לישראל זכות לכבשה לכך כתב לך כאן והמואבים יקראו להם אמי' כלומר כך עיקר שמם ואינן רפאים שנתנו לאברהם ואין להם לישראל דין בארצם כמו כן נקראו רפאים כדכתיב ארץ רפאים תחשב אף היא וכדי שלא יאמרו עליהם הותרו לישראל כמו שאמרנו ואת הרפאים כתב לך כאן והעמוני' יקראו להם ומזומים כלומר כך עקר שמם ואינם הרפאים שנתנו לאברהם · ד"א על שלש אומות הללו הוזהרו ע"י שנתנו לאברהם בברית בין הבתרים כדכתיב את הקיני ואת הקנזי ואת הקדמוני והם עמון ומואב ואדום שלא יאמרו ישראל עליהם הרי הם מותרים לנו שהרי הם מעשרה עממין שנתנו לאברהם לכך כאשר נשמרם אחד ונשאר שעדין לא נתמלאה סאתם ולא הותרו לישראל עד ימות המשיח כמו פרש"י אבל שאר האומות שלא היה להם לישראל שום טענה עליהם לא הוצרכו ישראל להזהיר עליה' אמאי פיסק אדעתייהו לכבשן: כשתי את ער ירושה · סיחון לקחם כדכתיב אכלה ער מואב וחזרו למואב באחרונה: רפאים יחשבו אף הם כענקים · מרוב גבורתם אבל אינו כן שהרי המואבים יקראו להם אימים וכן עיקר שמם:

כאשר

רלבג

אוכל ומים לשתות ולא יקחו דבר בחזקה וכן מצאנו שעשו ישראל כי שלחו למלך אדום שיניחם לעבור בארצו ואמרו לו שאם ישתו מימיו יתנו מכרם וכאשר לא רצה זה מלך אדום כטו מגבולו כמו שנזכ' בפרשת פרה · כי יי' אלהיך ברכך וגומר · ולזה אין לך לחוס אם תפזר מכספך מעט לתת לבני עשו באוכל ומים שתקנה מהם · אל תצר את מואב · הנה הסבה בזה היא הסבה בעינה שזכרנו בדבר בני עשו והנה צוה להם שלא ישימום במצור ולא יתגרו בם מלחמה וכן מנע זה מבני עמון וזכר שהמואבי' ירשו את ארצם מהאימים כי כן רצה יי' יתעלה מפאת ההשגחה הכוללת: ובשעיר ישבו החורים לפנים וירשום בני עשו וישמידום מפניהם בעזר יתעלה מפאת ההשגחה הכוללת: כאשר עשה ישראל לארץ ירושתו · ר"ל ארץ סיחון ועוג ושאר המקומות אשר כבשו או שנתן הארץ ההיא יי' להם מצד ההשגחה הפרטית ולזה אמר בזה המקום אשר נתן יי' להם מה שלא אמר כן בירושת שעיר ומואב וירושת בני עמון והכפתורים להעיר על ההבדל בין ירושת הארץ לישראל ובין ירושת האומות כי הם היו מסודרות מהשם יתעלה מפאת ההשגחה הכוללת וירושת ארץ ישראל מפאת ההשגחה הפרטית בזה המאמר אמר משה אחרי הכותו את סיחון ועוג כמו שנזכר בראש זאת הפרשה · שלשים ושמנה שנה עד תום כל הדור · ידוע כי שלוח המרגלים היה בשנה השנית לצאת בני ישראל ממצרים וכבר עבר מהשנה שנית קצתה כי היו ימי בכורי ענבים בעבור המרגלים בארץ ולזה לא נשארו עד ארבעי' שנה פחות מה שנשאר מעת עבר נחל זרד עד חדש א' אחר מות משה כי אם לא שנה וקצת חדשים וגם יד יי' היתה בם להומם וגומר · הנה זכר שאע"פי שהאריך להם הזמן עד סוף מ' שנה כדי שלא ימותו בלא עתם הנה סביב בא הזמן ההוא מהר יי' יתעלה להמית הנשארי' קודם זה מעט כדי שיתחילו ישראל לרשת את הארץ אשר מעבר לירדן על יד משה גם היו זוכין לרשת את הארץ בכללם על יד משה לולי חטא העם כמו שזכרנו בפרשת פרה · אל תצורם ואל תתגר בם מלחמה · כל זה מבואר ממה שזכרנו בירושת מואב והנה המשיל ירושת בני עמון זאת הארץ אשר בה לירושת בני שעיר ולירושת הכפתורים כי כל אלו ההצלחות הם ממין אחד כי כולם היו

בעל הטורים

כימים · ד' כימים אשר ישבתם · כימי' הראשונים אשר עמדתי · כימי אשר נחו בהם היהודי' · ועתה כי לא כימים הראשונים בזכריה בנבואת בית שני · וזהו שפר"שי שישבו בקדש י"ט שנה כמו שישבו בשאר המסעות · כמו התם כימים הראשונים שהיו ימים אחרונים כראשונים · גם בכאן היו ימים רלו כימים האחרים · והתם כי לא כימים הראשוני' דכתיב בהו ליוצא ולבא אין שלום אלא כימים אשר נחו דכתי' כי זרע השלו' הגפן תתן פריו וכו' עד והיית ברכה: אל תראו יהושע העומד לפניך שגדול ממשה יותר מלמודה: אים באחרי' האלפ · סופי תיבות ושה · שגם היא בכלל השביעה: רב לכם סב: תגין על הסמך · לפי שכבד את אביו שהי' בן ס' בלדתו אותם · ולכך עתיד להחריב הבית שהו' ס' אמות: וייראו מכם · כתוב בספר יוד"ין בשביל י' ברכות שנתברך יעקב: עד מדרך כף רגל · עד דרך כוכב מיעקב · עד שיבא זמן של' פורה דרכתי לבדי: כף רגל · לעת תמוט רגלם · עד שיגיע תרמסנה רגל רגלי עני וגומ': ירשה לעשו · בגימ' בשביל מצות כבוד:

רזא:

מ״ע ספורנו

ולא שמע ה' בקולכם · מפני אלול שהם שמעו שלא תספיק בו כל תשובה אלא מיתה ממרקת וגם היה גזר דין שיש עמו שבוע' אחר שהעידו אותם פעם ויהושע וכלב אל התשובה ולא שבו אפילו אחר כן אלא מיראת ענש ולכן לא הספיקה התשובה להסיר העונש הנגז' כעולם הזה כמו שהיה הענין בקין ובשאול כאמר שמלק ובבני עלי: ולא האזין אליכם · אפילו להאריך ולא לבטל גזרת שנים אפילו אחר מות האבות וכזה הוכיחם שלא היתה תשובתם שלמה ולפיכך לא השיגו דבר אפי' בדמעת' · ידע לכתך · תקן אותו במהלכך ולמען ידע כמו וידע אלהים ידעתיך בשם אשר ידעו ה' פנים אל פנים · מה אדם ותדעהו ורבי' כאלה יאמר על האל יתעל' זה הלשון כי כל פעלתו ית' בידיעת עצמו: לא חסרת דבר · ויכירו שלא תקנו משם לצורך אבל תקנו להנאתם מגד אחוה וכדי שיבאו אליכם ויראו מעשי ה' ונפלאותיו: האימים לפנים · מפני שלא היו בני לוט יורשי אברה' בדין כלל הודיע שגם להם נתן ה' את הארץ כמו לבני עשו והעד על זה כי שניהם כבשו את הארץ שלא כמנהג העולם:

וישמידום

אמרי נועם

כאשר תעשינה הדבורי' כפי' רשי והר"ם פקולי פי' מה הדבורה זו כשאחת יוצאה כולם יוצאת אחריה כן הם כמו שנאמר בפרשת בשלח וירד העמלקי והכנעני היושב בהר וגו':

קומץ מנחה

ותחגרו איש וגו' גם בזה חטאו כי לא בחרבם ירשו ארץ: כאשר תעשינה הדבורים כי מי שיגע אל ביתם מיד ירדפו אחריו וינשכוהו: עד מדרך כף רגל עד בא זמן דרך כוכב מיעקב וכתי' פורה דרכתי לבדי וגו' בב"יא:

חסלת פרשת דברים

תורה

ובשעיר ישבו החרים לפנים ובני עשו יירשום וישמידום מפניהם וישבו תחתם כאשר עשה ישראל לארץ ירשתו אשר נתן יהוה להם: עתה קמו ועברו לכם את נחל זרד ונעבר את נחל זרד: והימים אשר הלכנו מקדש ברנע עד אשר עברנו את נחל זרד שלשים ושמנה שנה עד תם כל הדור אנשי המלחמה מקרב המחנה כאשר נשבע יהוה להם:
טו וגם יד יהוה היתה בם להמם מקרב המחנה עד תמם: ויהי כאשר תמו כל אנשי המלחמה למות מקרב העם: ס
וידבר יהוה אלי לאמר: אתה עבר היום את גבול מואב את ער: וקרבת מול בני עמון אל תצרם ואל תתגר בם כי לא אתן מארץ בני עמון לך ירשה כי לבני לוט נתתיה ירשה:
כ ארץ רפאים תחשב אף הוא רפאים ישבו בה לפנים והעמנים יקראו להם זמזמים: עם גדול ורב ורם כענקים וישמידם יהוה מפניהם ויירשם וישבו תחתם: כאשר עשה לבני עשו הישבים בשעיר אשר השמיד את החרי מפניהם ויירשם וישבו תחתם עד היום הזה: והעוים הישבים בחצרים עד עזה כפתרים היצאים מכפתור השמידם וישבו תחתם: קומו סעו ועברו את נחל ארנן ראה נתתי בידך את סיחן מלך חשבון האמרי ואת ארצו החל רש והתגר בו מלחמה:
כד היום הזה אחל תת פחדך ויראתך על פני העמים תחת כל השמים אשר ישמעון שמעך ורגזו וחלו מפניך: ואשלח מלאכים ממדבר קדמות אל סיחון מלך חשבון דברי שלום לאמר: אעברה בארצך בדרך בדרך אלך לא אסור ימין ושמאול: אכל בכסף תשברני ואכלתי ומים בכסף תתן לי ושתיתי רק אעברה ברגלי:
כאשר

תרגום

ובשעיר יתיבו חוראי מלקדמין ובני עשו תריכונון ושיציאונון מן קדמיהון ויתיבו באתריהון כמא די עבד ישראל לארע ירותתיה די יהב יי להון: כען קומו ועברו לכון ית נחלא דזרד ועברנא ית נחלא דזרד: ויומיא די הליכנא מרקם גיאה עד די עברנא ית נחלא דזרד תלתין ותמני שנין עד דסף כל דרא גברי מגיחי קרבא מגו משריתא כמא די קיים יי להון: ואף מחא מן קדם יי הות בהון לשיצותהון מגו משריתא עד דשלימו: והוה כד שלימו כל גברי מגיחי קרבא לממת מגו עמא: ומליל יי עמי למימר: את עבר יומא דין ית תחום מואב ית לחיית: ותתקריב לקביל בני עמון לא תצור עליהון ולא תתגרי למיעבד עמהון קרב ארי לא אתן מארע בני עמון לך ירותא ארי לבני לוט יהבתה ירותא: ארעא גיבריא מתחשבא אף היא גיברין יתיבו בה מלקדמין ועמונאי קרן להון חשבני: עם רב וסגי ותקיף כגבריא ושיצינון יי קדמיהון ותריכונון ויתיבו באתריהון: כמא דיעבד לבני עשו דיתבין בשעיר די שיצי ית חוראי מן קדמיהון ותריכון ויתיבו באתריהון עד יומא הדין: ועואי דיתבין ברפיח עד עזה קפוטקאי דנפקו מקפוטקיא שיציאונון ויתיבו באתריהון: קומו טולו ועברו ית נחלא דארנון חזי די מסרית בידך ית סיחן מלכא דחשבון אמוראה וית ארעיה שרי לתרכותיה ואתגרי למיעבד עמהון קרב: יומא הדין אשרי למיתן זועתך ודחלתך על אפי עממיא די תחות כל שמיא די ישמעון שמעך ויזועון ויתברון מן קדמך: ושלחית איזגדין ממדבר קדמות לות סיחון מלכא דחשבון פתגמי שלמא למימר: איעבר בארעך באורחא באורחא איזיל לא אסטי לימינא ולשמאלא: עיבורא בכספא תזבין לי ואיכול ומיא בכספא תתין לי ואשתי להוד איעביר ברגלי:
כמא

רש"י

יירשום: לשון הווה כלומר נתתי בהם כח שהיו מורישים אותם והולכי': היתה בם: למהר ולהומם בתוך ארבעים שנה שלא יגרמו לבניהם עוד להתעכב במדב': ויהי כאשר תמו וגומר וידבר יי' אלי וגומר: אבל משילוח המרגלים עד כאן לא נא' בפרשה וידבר אלא ויאמר ללמדך שכל שלשים ושמונה שנה שהיו ישראל נזופים לא נתיחד עמו הדבור בלשון חבה פנים אל פנים ויישוב ללמדך שאין השכינה שורה על הנביאים אלא בשביל ישראל: אנשי המלחמה: מבן עשרים שנה היוצאים בצבא: אתה עובר היום את גבול מואב אל מול בני עמון: מכאן שארץ עמון לצד צפון: ארץ רפאים תחשב: ארץ רפאים נחשבת אף היא לפי שהרפאים ישבו בה לפנים אבל לא זו היא שנתתי לאברהם: והעוים היושבים בחצרי' וגו': עוים מפלשתים הם שעמהם הם נחשבי' בספר יהושע שנא' חמשת סרני פלשתי' העזתי והאשדודי והאשקלוני והגתי והעקרוני והעוים ומפני השבוע' שנשבע אברה' לאבימלך לא יכלו ישראל להוציא ארצם מידם: והבאתי עליהם כפתורי' והשמידום וישבו תחתם ועכשו אתם מותרי' לקחתה מידם: תחת כל השמי': למד שעמדה חמה למשה ביום מלחמת עוג ונודע הדבר תחת כל השמי': ממדבר קדמות: אע"פ שלא צוני המקום לקרא לסיחון לשלו' למדתי ממדבר סיני מן התורה שקדמה לעולם כשבא הק"בה ליתנ' לישרא' חזר אותה על עשו וישמע' וגלוי לפניו שלא יקבלוה ואע"פ כן פתח להם בשלום אף אני קדמתי את סיחן בדברי שלום: ד"א ממדבר קדמו' ממך למדתי שקדמת' לעולם יכול היית לשלוח ברק אחד לשרוף את המצרי' אלא שלחתני מן המדבר אל פרעה לאמר שלח את עמי במתון: כאשר

אבן עזרא

החורים: הם בני שעיר החורי: להמם: מפעלי הכפל מבנין הקל: ויהי כאשר תמו: דבק עם וידבר ה' אלי כמו ויהי ככלות משה לכתוב גם ויהי ביום דבר ה' ורבים כן והטעם ויהי כאשר תמו הם אמר הש' שנעבור את גבול ער: וקרבת מול בני עמון: פי' ובקרבך אליהם: אל תצורם: מפעלי הכפל: ואל תתגר בם: מבנין התפעל מנחי הלמ"ד ה"א: זמזמים: מלה מתוקנת על משפט לשון הקדש כמו האחשדרפנים: וישמידם יי': ספר הכתוב כי השם השמיד אחרים מפני המואבים ונתן לה' הארץ לירושה כהר שעיר לעשו: וטעם עד עזה כי היא היתה לפלשתי' וכבר היתה בין אברה' ובין אבימלך ברית אם תשקור לי ולניני ולנכדי והכתוב ספר כי העוים לקחו עזה: החל רש: מירושה: מדבר קדמות: לפי דעתי הוא הנקרא מדבר מתנ': בדרך: הידוע: אכל בכסף תשבירני והאכלתי: אם הוצרכתי: כאשר

מסרה

עתה כל ראשי פסו' דקריא' ועת' במכ"ה עתה וסי' במס' רבת': תם ה' וחס' וסי' נמסר בסדר בהר סיני: אתה ד' ר"פ בתור' וסי' את' תהיה על ביתי · אתה תדבר אל כל · אתה עבר היום · את' הראת לדעת: ואת ארצו ה' וסי' נמסר בסדר זאת חקת התורה: החל ד' ג' קמ' וא' פתח וסימן החל רש לרשת · החל רש והתגר בו החל וכלה · וגלות החל הזה בתרא פתח: אחל ג' ב' קמצין וא' פתח וסי' תת פחדך · אחל גדלך · ולא אחל את שם קדשי · בתר' פת' · ישמעון ה' וסי' והיה אם לא יאמינו · היו' הזה אחל תת פחד' · ושמרתם ועשיתם כי · ועבדתם שם אלהים מעשה · כי ישמעון את שמעך דמלכים: סיחון ד' מל' בתורה וסי' על כן יאמרו המשלים באו חשבון · אוי לך מואב אבדת עם כמוש · ואשלח מלאכים ממדבר · ועשה יי' לה' · וגמסר גם בסדר חקת:

בעל הטורים

ראה נתתי בידך את סיחון · מלמד שהראהו שרו של סיחון וידו כפותה: החל · ד' תרי כהאי עניינא · החל וכלה · וגלות החל הזה · החל רש · אחל וכלה · פסיו משמע' עממין של בהם · לא תחיה כל נשמה · וגלות החל · מלמד שרמז למשה הגלו' · אי נמי כי היכי דכתי' הכא החל רש · אף התם נמי כתיב ירשו את ערי הנגב · וכדאית' בתנחומ' כל הנסים שעשה הב"ה במדב' עתידין להעשות לישראל בציון · היום הזה · רמז שיעמוד לו שמש שהשמש נקרא יום: הזה. אחל · בגימטרי' בחמה: אחל · ג' אחל גדלך · אחל תת פחדך · ולא אחל את שם קדשי · זהו שדרשו שעמדה חמה למשה כמו שעמדה ליהושע · ותנא לן דאיירי בעמיד' חמה דכתיב ואת שם קדשי אודיע ולא אחל שם קדשי עוד · ובעמיד' החמ' נודע שם קדשו בכל הא':
רק

מ"ע ספורנו

וישמידום · שגו ומואב השמידו והתריכו ישוב יותר [illegible]

אמרי נועם

[illegible]

חזקוני

כאשר עשה ישראל · בני גד ובני ראובן: לארץ ירושתו של מואב שמתחל' היתה של מואב ובכשה סיחון ובפלה לסוף ביד ישראל: והימים אשר הלכנו מקדש ברנע · לאו הליכה דוקא אלא בין עמיד' בין הליכה: אשר הלכנו מקדש ברנע משנה שניים שבאנו לקדש ברנע עד אשר עברנו את נחל זרד הא דנקט את נחל זרד משום שהיה ראשון לכל הנהרות שעברו: ויהי כאשר תמו · מה שלא נכנסו ישראל מיד לאותו פרק לארץ הייתו משמא לפי שנגזר על משה שלא ליכנס לארץ ואין כבודו שיעברו כלם והוא ישאר יחידי: כל אנשי המלחמה אותם שנאמר בהם ויעפילו לעלות ההרה שאמר משה להם ותחגרו איש את כלי מלחמתו: וידבר יי' אלי · פרש"י אבל משילוח המרגלים עד כאן לא נאמר וידבר אלא ויאמר ללמדך שכל ל"ח שנה שהיו ישראל נזופים לא נתיחד עמו הדבור וכו' פירוש דיבר משמע שפיו רבוי דברים והוא ענין שנה כנו [illegible]
משמע מיעוט דברים אמירה גרידא [illegible]

רלבג

[illegible]

[illegible]

רשי

כאשר עשו לי בני עשו · לא לענין לעבור את ארצם אלא לענין מכר אוכל ומים : עד אשר אעבור את הירדן · מוסב על אעברה בארצך : החילותי תת לפניך · כפה שר של אמוריים של מעל' תח' רגליו של משה והדריכו על צוארו : ויצא סיחון · לא שלח בשביל עוג לעזור לו · ללמדך שלא היו צריכים זה לזה : ואת בניו · בנו כתי' שהיה לו בן גבור כמותו : מתים · אנשי' בבזת סיחון נאמ' בזזנו לנו לשון בזה שהית' חביב' עליה' ובוזזי' איש לו וכשבאו לביזת עוג כבר היו שבעים ומלאי' והיתה בזויה בעיניהם ומקרעין ומשליכין בהמ' ובגדי' לכך נא' כי אם כסף וזהב בזונו לנו לשון בזיון כך נדרש בספרי בפרשת וישב ישרא' בשיטי' : כל יד נחל יבוק · כל אצ' נח' יבוק : וכל אשר צוה יי' אלהינו · שלא לכבוש הנחנו : ויפן ונעל · כל צד צפון הוא עלייה : אל תירא אותו · ובסיחון לא הוצרך לומר אל תירא אותו אלא מתייר' היה משה שלא תעמוד לו זכו' ששמש לאברהם שנ' ויבא הפליט והוא עוג : חבל ארגוב · מתרגמין בית פלך תרכונא וראיתי תרגו' ירושלמי במגילת אסתר קור' פלטין תרכונין למדתי חב' ארגו' הפרכיא היכל מלך כלומר שהמלכות נקראת על שמה וכן את הארגוב דמלכי' אצל היכל מלך הרגו פקח למנחם למדתי שכך נקרא' שם הפרכיא : ערי הפרזות · פרוזות ופתוחות בלא חומה וכן פרזות תשב ירושלם : החרם · לשון הווה הלוך וכלות : מיד

דברים

כאשר עשו־לי בני עשו הישבים
בשעיר והמואבים הישבים בער
עד אשר־אעבר את־הירדן אל־
הארץ אשר־יהוה אלהינו נתן לנו :
ל ולא אבה סיחן מלך חשבון העברנו
בו כי־הקשה יהוה אלהיך את־רוחו
ואמץ את־לבבו למען תתו בידך
כיום הזה : ס
ששי ויאמר יהוה אלי ראה החלתי תת
לפניך את־סיחן ואת־ארצו החל
רש לרשת את־ארצו : ויצא סיחן
לקראתנו הוא וכל־עמו למלחמה
יהצה : ויתנהו יהוה אלהינו לפנינו
ונך אתו ואת־בנו ואת־כל־עמו :
ונלכד את־כל־עריו בעת ההוא
ונחרם את־כל־עיר מתם והנשים
לה והטף לא השארנו שריד : רק
הבהמה בזזנו לנו ושלל הערים
אשר לכדנו : מערער אשר על־
שפת־נחל ארנן והעיר אשר בנחל
ועד־הגלעד לא היתה קריה אשר
שגבה ממנו את־הכל נתן יהוה
אלהינו לפנינו : רק אל־ארץ בני־
עמון לא קרבת כל־יד נחל יבק
וערי ההר וכל אשר־צוה יהוה
ג א אלהינו : ונפן ונעל דרך הבשן
ויצא עוג מלך־הבשן לקראתנו הוא
וכל־עמו למלחמה אדרעי : ויאמר
יהוה אלי אל־תירא אתו כי בידך
נתתי אתו ואת־כל־עמו ואת־ארצו
ועשית לו כאשר עשית לסיחן מלך
האמרי אשר יושב בחשבון : ויתן
יהוה אלהינו בידנו גם את־עוג מלך־
הבשן ואת־כל־עמו ונכהו עד־
בלתי השאיר־לו שריד :
ונלכד את־כל־עריו בעת ההוא לא
היתה קריה אשר לא־לקחנו מאתם
ששים עיר כל־חבל ארגב ממלכת
ה עוג בבשן : כל־אלה ערים בצרת
חומה גבהה דלתים ובריח לבד מערי
הפרזי הרבה מאד : ונחרם אותם
כאשר עשינו לסיחן מלך חשבון
החרם כל־עיר מתם הנשים והטף :
וכל

אונקלוס

כמא דעבדו־לי בני עשו דיתבין
בשעיר ומואבאי דיתבין בלחיית עד
דאעיבר ית־ירדנא לארעא דיי
אלהנא יהיב לנא : ולא אבה סיחן
מלכא דחשבון למשבקנא למעבר
בתחומיה ארי־אקשי יי אלהך ית־
רוחיה ואתקיף ית־לביה בדיל
לממסריה בידך כיומא הדין : ואמר
יי לי חזי דשריתי לממסר קדמך ית־
סיחן וית־ארעיה שרי לתרכותיה
למירת ית־ארעיה : ונפק סיחון
לקדמותנא הוא וכל־עמיה לאגחא
קרבא ליהץ : ומסריה יי אלהנא
קדמנא ומחינא יתיה וית־בנוהי וית־
כל־עמיה : וכבשנא ית־כל־קירוהי
בעידנא ההיא וגמרנא ית־כל־קרוי
גבריא ונשיא וטפלא לא אשארנא
משיזיב : לחוד בעירא בזנא לנא
ועדי קרויא די כבשנא : מערער די
על־כיף־נחלא דארנון וקרתא די
בנחלא ועד־גלעד לא הות קרתא די
תקיפת מיננא ית־כולא מסר יי
אלהנא קדמנא : לחוד לארעא בני־
עמון לא קריבתא כל־כיף נחל יובקא
וקירוי טורא וכל די־פקיד יי אלהנא :
ואתפנינא וסליקנא אורח מתנן ונפק
עוג מלכא דמתנן לקדמותנא הוא
וכל־עמיה לאגחא קרבא לאדרעי :
ואמר יי לי לא־תדחל מיניה ארי
בידך מסרית יתיה וית־כל־עמיה וית־
ארעיה ותעביד ליה כמא דעבדתא
לסיחון מלכא דאמוראה די יתיב
בחשבון : ומסר יי אלהנא בידנא אף
ית־עוג מלכא דמתנן וית־כל־עמיה
ומחנהי עד דלא אשתאר־ליה
משיזיב : וכבשנא ית־כל־קירוהי
בעידנא ההיא לא הות קרתא די
לא־נסיבנא מנהון שיתין קירוין כל־
בית־פלך טרכונא מלכותא דעוג
במתנן : כל־אילין קירוין כריכן מקפן
שור דילהן דשין ועברין בר מקרוי
פצחיא דסגיאן לחדא : וגמרנא
יתהון כמא דעבדנא לסיחון מלכא
דחשבון גמרנא ית־כל־קרויא גבריא
נשיא וטפלא :
וכל

אבן עזרא

כאשר עשו לי בני עשו · יש מפרשי' כי פירושו על אוכל בכסף תשבירני אם כן הוא מה יעשו עם יושבי ער שהם מואבי' והכתוב אמר על דבר אשר לא קדמו אתכ' והוצרכו לפרוש זה בעבור שאמר מלך אדום לא תעבור בי ולפי דעתי שפירושו על טעם בדרך בדרך אלך כאשר עשו לי בני עשו שסבבו הר שעי' בדרך וכן כתוב אתם עוברים בגבול אחיכם בני עשו היושבים בשעיר רק המלך שהוא מלך אדום לא עזבם שיעברו דרך מדינתו כי מגם היה מקום ארץ כנען קרוב ולכן עברו ער כי כן כתו' ורבי' אמרו הם לא קדמו רק ישראל קנו מהם : החלותי · בפתחות ה"א הבנין בעבו' אות הגרון וכן העירותיה בלדק : ונך · אשר כ"ון השרש : מתים · בני אדם : שגבה · מגזרת ונשגב יי' לבדו : אל ארץ בני עמון · שהיא היום בידם כאשר פירשתי : לא קרבת כל יד : מקום כמו יד הירדן : השאיר לו · כל אחד מישראל והוא פעל עבר : חבל ארגוב · דברי המתרגם ארמית ידועים ויש אומרים שהוא שם אל' היה בחלקו מירוש' אביו זה החב' ויש אומרים כי הא"לף נוסף והוא מגזרת ורגבים ידובקו בדרך רחוקה : באמת

בעל הטורים

רק הבהמה · רק מיעוט הוא : רק הכתובים · אגל השיטים ראשית החרם הקריבו ליי' : דרך הבשן · על שם שן שגדל לו כדתיהא בהמחה : גבהה דלתים ובריח · סופי תיבות חמה דכתי' ערים בצורות בשמים : בזונו

מ"ע ספורנו

כאשר עשה ישראל בעת כתיבת התורה שכבר כבשו סיחון ועוג שהיו מלכים גדולים ואדירים בזמן מופלא שלא כמנהג העולם : ארץ

מסרה

ולא אבה סיחון כל משנה תורה ראשי פסו' לא ב' ו' ולא וסי' במס' רבת' : החלתי ב' וסימ' ראה החלתי תת לפניך את סיחון · היום החלותי לשאל · החל ד' ג' קמצין וא' פתח וסי' נמסר לעיל בהאי סידרא : בנו ד' כתי' בנו קרי' בניו וסי' ונך אתו ואת בנו · ואת בנו לא ידע · איש על בנו ועל בנתיו · ובנו יתגרו ואספו : מת' כל ליש' חס' במ"ד וסי' ממתי' ידך יי' ב' בו · כדי מתים יחרשו · מעיר מתים ינאקו : ונפן ג' וסי' ונפן ונסע המדברה · ונפן ונעב' · ונפן ונעל דרך הבשן : ואת ארצו ה' וסי' ויאמר יי' אל משה אל תירא אתו · ראה החלתי תת לפניך את סיחון ואת ארצו · קומו סעו ועברו את נחל ארנון · ויאמ' יי' אלי אל תירא אתו כי בידך נתתי אתו · ויאמ' יי' אל יהושע · ונמסר גם בסדר חקה : עוג בבשן ד' וסי' ונלכד את כל עריו בעת ההיא · כל ערי המישור · כל ממלכת עוג בבשן · חצי הגלע' : בצרת ו' ומשנין וסי' במס' רבתא :

חזקוני

כאשר עשו לי בני עשו · פרש"י לא לענין לעבור את ארצם אלא לענין מכר אוכל ומים כלומר כאשר עשו לי בני עשו איכו מוסב אאעברה כא כאלכנך שהרי כתיב ויאמר אדום כתין את ישרא' עבור בגבולו אבל מוסב הוא אאוכל בכסף תשבירני וגו' כלומר כאשר מכרו לי בני עשו אוכל ומים ומסבר' יש לנו לומר שבני עשו מכרו להם אוכל ומים שהרי כתיב לעיל ויאמר יי' אלינו' אוכל תשברו מאתם ופירש כאשר עשו בני עשו היושבים בשעיר והמואבים היושבים בער משמע אלו קדמו כמו אלו ומה שכתב בפרשת תצא על דבר אשר לא קדמו קאי אלא יבא עמוני ואשר שכר קאי אמואבי' איכמי שתם מואבים לא קדמו אבל אותם שבער קדמו כמכין סחורה על ידי שעברו ישראל אצלם כדכתיב אשר נסה לשבת ער ושייכו דכתיב כאשר עשו לי בני עשו היושבים בשעיר והמואבים היושבים בער אין לפרש וזה או"ק הרי כיבמות בפרק הערל משמע כהדיא שנקשו לפסול את דוד מכח מרות המואביה על דבר אשר לא קדמו לפיכך י"ם אוכל בכסף תשבירני וגו' עד אעברה ברגלי דברי השליחות ולא יותר זה הדברים שבפרשת תוקח שוכיסים אבל מכאן ואילך היא דברי משה שהיה מזכיר לישראל דברי' שהיו כבר וצריך לפרש המקראות ולא אבה סיחון מלך חשבון העבירנו בו כאשר עשו לי בני עשו והמואבים שלא נתנו לנו לעבור דוגמא שפרש"י בפרשת וירא נבי ויאמר יי' אם כא מצאתי חן בעיניך : רק אל ארץ בני עמון · שהוא שכבו בידם : ונפן ונעל · מדרום לצפון : דרך הבשן · שבין הירדן וארץ בני עמון שכל ההולך מצפון לדרום עולה הוא : ככה

רלבג

השבטים ואמר לנוכח כי להם היה מדבר והנה הנשאר עד סוף הפרשה הוא מבואר ואולם התועלו' המגיעות מזאת הפרשה הם י"ח :

התועלת הראשון כמדות והוא להודיע שראוי לכל אדם שיוכיח המונהגים ממנו באופן שלא בעת ראותו שהוא כפרד מהם כדי שיודים להם מהטובות לפי מה שאפשר לו שלא תראה כי משה רבינו הוכיח את ישראל זה התוכחת הכולל בזה הספר קודם הפרדו מהם להישירם אל הטוב לפי מה שאפש' בעוד בחיים חייתו ועודנו עמם כי קודם זה לא הוצרך לתוכחה גדולה כזאת כי הוא היה מוכן להוכיחם תמיד בעת הצורך ואולם עתה הוצרך להוכיחם בתוכחת תספיק להם תמיד אחרי מותו :

התועלת השני הוא להודיע אופן החכמה האלהית בזאת ההשגחה שהסכים להשגיח את ישראל להנחיל להם הארץ וזה כי הוא רצה להישירם תחלה לעבודתו במה שהרא' להם מהמופתים במצרים ועל הים ובמעמד הר סיני אשר רבו פלאותיו כאלו נשא אותם על כנפי נשרים להביא אותם אליו ולזה ארך זמנם בהר חורב שהו' הר סיני כדי שירגילו ויסתכלו הסתכלות חזק באמונת השם יתעלה ובתורתו ואחר זה כשנגלה לשם יתעלה שהם בכלל שראוי שתדבק בהם כמו זאת ההשגחה אמר השם יתעלה כי רב לכם שבת בהר ההוא כי כבר נתחכמו שם בשלמות לעבודת השם יתעלה כמו שאמר משה בהוציאך את העם ממצרים תעבדון את האלהים על ההר הזה ולזאת הסבה ארך להם הזמן מעת צאתם ממצרים עד בואם לקדש כמו ט"ו חדש בקרוב והנה לא היה מהר חרב עד קדש כי אם מהלך י"א ימים כמו שזכר בזאת הפרשה וממצרים להר חורב היה מהלך ג' ימים כמו שאמר נלכה נא דרך שלשת ימים במדבר ונזבחה ליי' אלהינו והנה היה עכובם להמתין שיהיו ראויים לזאת ההשגחה ולזאת הסבה בעינה סדרו שם שופטים רבים על הע' ראויים להישירם אל הטוב כדי שיתמדו להיות ראויים לזאת ההשגחה ולזה אמר יי' למשה רב לכם שבת בהר הזה כשנגלה לו שנקרבו שם לעבודתו כמו שזכרנו ולזאת הסבה בעינה אמר להם רב לכם סוב את ההר הזה כאשר תמו למות הפקודים שנאמנו במדבר סיני כי המתנת מיתתם איחלה אותם במדבר זה הזמן הארוך :

התועלת השלישי הוא להודיע שאלו התוכחות לא אמר משה מעצמו כי אם על פי הגבור' ולזה אמר כאשר צוה יי' אותו והנה רצה השם יתעלה שיאמרו לכל ישראל לא לראשיהם לבד כדי שיקבלו בזה כולם מוסר עם שההמון היו יותר צריכים לאלו התוכחות מהראשי' והנה לא רצה השם יתעלה שיאמרו כי אם בעת היותר ראוי ולזה המתין לומר אלו התוכחות אחר הכאת סיחון ועוג כי אם אמרם קודם זה שמא היו אומרי' מבלתי יכולת יי' להביאם שם היה זה לא מחטא דבר המרגלים ואולם עתה שנתבאר להם עוצם גבורת השם יתע' באלו המלחמות אחרי מות הפקודים שנגזר להם למות במדבר נתבאר להם שהחטא היה המונע בזה לא דבר אחר זולתו :

התועלת הרביעי להודיע שהמנהיג מספר רב מהאנשים להועיל בו להמון ראוי שישתדל בביאור סודותיו קודם מותו כדי שיגיע אל התועלת המכוון מהספר ההוא להם ולזה ספר שלפני מותו הואיל משה באר את התורה הזאת האופן הנאו' הזה היה לפי מה שאחשוב קצת דברי' נתחדשו בזה הספר במצות התוריות אשר זכרנו במה שקדם ולא נתבארה בשלמות וסידור הדברים גם כן שהעיר בו על העניינים באופן שלם ומה שהוליד מהמצות שלא נזכרו שיעו' גם כן על כוונת המצות ואולם רז"ל הבינו מזה שבאר משה התורה אז באורים לא נכתבו כמו דקדוקי המצות ופרטיהם וכלליהם והעמידה עליהם באחת מי"ג מדות שהתורה נדרשת בהם וכשיעורין בזה עיון טוב הנה הוא מסכים למה שהעירונו עליו :

התועלת הה' הוא להודיע שהמנהיג מספר רב מהאנשים צריך לו שימנה עליהם אנשים טובים קצתם למעלה מקצת באופן שיוכלו לדקדק בהנהגתם באופן ראוי ובזולת זה לא תשלם ההנהגה

בעל הטורים

בזונו לנו · ת' בזונו לנו · מתחלה היתה הביזה חביבה בעיניהם · ולבסוף היתה כל כך עד שהיתה בזויה בעיניהם · וזהו בזונו לנו : הלה היא · בה"א כתיב יבוא מי שמלך ה"לה שנים והוא דוד מאישי שלמון בועז עובד ישי דוד · ויקח הצרים האלה : ד"א תשע שהיה הא הא אמה ודלג י' אמה · וכלי מלחמתו י' אמה והכה בקרסוליו שהוא י' אמה : ואתחנן

אבן עזרא

באמת איש · באמת כל אדם והנה הוא כפל ולא יתכן להיות באמתו כי מה בא הכתוב ללמד ועוד שלא יהיה בגלם אדם כלל : יאיר בן מנשה : פירשתיו שהוא מבני יהודה : הגשורי והמעכתי · שני גוים : ולמכיר · מפור' : תוך הנח' וגבו' · שלו וכן והירדן וגבול : ואצו אתכם · עם בני ראובן וגד ידבר כטעמו' שהיו בכלל ישראל אמר אתכם ולא אותם והפך זה ויצו משה את הלוים לקוח את ספר התורה כי אנכי ידעתי את מריך. אינכו מדבר עם הלויים רק עם כל ישראל ובעבור היות הלוים בכלל דבר אליהם :

רשי

מיד · מידו : צידונים יקראו לחרמון וגומר · ובמקום אחר הוא אומר עד הר שיאון הוא חרמון הרי לו ארבעה שמות למה הוצרכו ליכתב להגיד שבח ארץ ישראל שהיו ארבעה מלכיו' מתפארו' בכך זו אומרת על שמי יקרא וזו אומרת על שמי יקרא : שניר · הוא שלג בלשון אשכנז ובלשון כנען : מיתר הרפאים · שהרגו אמרפל וחבריו בעשתרו' קרני' והוא פלט מן המלחמה שנאמר ויבא הפליט זהוא עוג : באמת איש · באמת עוג : ההוא יקרא ארץ רפאים · היא אותה שנתתי לאברהם : ואת הארץ הזאת · האמורה למעל' מנחל ארנון ועד הר חרמון : ירשנו בעת ההיא מערוער אשר על נחל ארנון · אינו מחובר לראשו של מקרא אלא לסופו על נתתי לראובני ולגדי אבל לענין ירושה עד הר חרמון היה : תוך הנחל וגבול · כל הנחל ועוד מעבר לשפתו כלומ' עד ועד בכלל ויותר מכאן : כנרת · מעבר הירדן המערבי היא ונחלת בני גד מעבר הירדן מזרחי ונפל בגורלם רוחב הירדן כנגדם ועוד מעבר שפתו עד כנרת וזהו שנאמר והירדן וגבול הירדן ומעבר לו · ואצו אתכם · לבני ראובן וגד היה מדב' : לפני אחיכם · הם היו הולכים לפני ישראל למלחמה לפי שהיו גבורי' ואויבים נופלים לפניהם שנאמר וטרף זרוע אף קדקד :

חסלת ואלה הדברים

ספר דברים ג

וכל הבהמה ושלל הערים בזונו לנו: ונקח בעת ההוא את הארץ מיד שני מלכי האמרי אשר בעבר הירדן מנחל ארנן עד הר חרמון: צידנים יקראו לחרמון שרין והאמרי יקראו לו שניר: כל ערי המישר וכל הגלעד וכל הבשן עד סלכה ואדרעי ערי ממלכת עוג בבשן: כי רק עוג מלך הבשן נשאר מיתר הרפאים הנה ערשו ערש ברזל הלה הוא ברבת בני עמון תשע אמות ארכה וארבע אמות רחבה באמת איש: ואת הארץ הזאת ירשנו בעת ההוא מערער אשר על נחל ארנן וחצי הר הגלעד ועריו נתתי לראובני ולגדי: ויתר הגלעד וכל הבשן ממלכת עוג נתתי לחצי שבט המנשה כל חבל הארגב לכל הבשן ההוא יקרא ארץ רפאים: יאיר בן מנשה לקח את כל חבל ארגב עד גבול הגשורי והמעכתי ויקרא אתם על שמו את הבשן חות יאיר עד היום הזה: ולמכיר נתתי את הגלעד: ולראובני ולגדי נתתי מן הגלעד ועד נחל ארנן תוך הנחל וגבל ועד יבק הנחל גבול בני עמון: והערבה והירדן וגבל מכנרת ועד ים הערבה ים המלח תחת אשדת הפסגה מזרחה: ואצו אתכם בעת ההוא לאמר יהוה אלהיכם נתן לכם את הארץ הזאת לרשתה חלוצים תעברו לפני אחיכם בני ישראל כל בני חיל: רק נשיכם וטפכם ומקנכם ידעתי כי מקנה רב לכם ישבו בעריכם אשר נתתי לכם: עד אשר יניח יהוה לאחיכם ככם וירשו גם הם את הארץ אשר יהוה אלהיכם נתן להם בעבר הירדן ושבתם איש לירשתו אשר נתתי לכם: ואת יהושוע צויתי בעת ההוא לאמר עיניך הראת

את

וכל בעירא ועדי קרויא בזנא לנא: ונסיבנא בעידנא ההיא ית ארעא מיד תרין מלכי אמוראה די בעברא דירדנא מנחלא דארנון עד טורא דחרמון: צידונאי קרן לחרמון שריון ואמוראי קרן ליה טור תלגא: כל קרוי מישרא וכל גלעד וכל מתנן עד סלכה ואדרעי קרוי מלכותיה דעוג במתנן: ארי לחוד עוג מלכא דמתנן אשתאר משאר גבריא הא ערסיה ערסא דפרזלא הלא היא ברבת בני עמון תשע אמין אורכה וארבע אמין פותיה באמת מלך: וית ארעא הדא יריתנא בעידנא ההיא מערער די על נחלא דארנון ופלגות טורא דגלעד וקרוהי יהבית לשבט ראובן ולשבט גד: ושאר גלעד וכל מתנן מלכותא דעוג יהבית לפלגות שבטא דמנשה כל בית פלך טרכונא וכל מתנן ההוא מתקרי ארע גבריא: יאיר בר מנשה נסיב ית כל בית פלך טרכונא עד תחום גשוראה ואפקירוס וקרא יתהון על שמיה ית מתנן כפרני יאיר עד יומא הדין: ולמכיר יהבית ית גלעד: ולשבט ראובן ולשבט גד יהבית מן גלעד ועד נחלא דארנון גו נחלא ותחומא ועד יובקא נחלא תחומא דבני עמון: ומישרא וירדנא ותחומיה מגינוסר ועד ימא דמישרא ימא דמילחא תחות משפך מרמתא מדינחא: ופקידית יתכון בעידנא ההיא למימר יי אלהכון יהיב לכון ית ארעא הדא למירתה מזרזין תעברון קדם אחיכון בני ישראל כל מזרזי חילא: לחוד נשיכון וטפלכון ובעיריכון ידענא ארי בעיר סגי לכון יתבון בקרויכון די יהבית לכון: עד די יניח יי לאחיכון כותכון וירתון אף אינון ית ארעא דיי אלהכון יהיב להון בעיברא דירדנא ותתובון גבר לירותתיה די יהבית לכון: וית יהושע פקידית בעידנא ההיא למימר עינך חזאן

ית

מ"ע ספורנו

ארץ רפאים תחשב אף היא · ואין ספק שלא היו בני עמון כדי לגורשם ועשה האל ית' להם : כאשר עשה לבני עשו · אחר שהיו גרים בארץ שעיר וגרשו את החורים : והעוים היושבים בחצרים עד עזה · אף על פי שהיו מבני עשו או מבני פלשתי' שנשבע להם אברהם לא נתנו ישראל לכבוש את ארצם · והסבה בזה היתה שלא מצאו ישראל את הארץ בידם שהרי כפתורים היוצאים מכפתור תרוב העם בעיר שיצאו לתור להם מנוחה הם השמידו את העוים ומיד אותם כפתורים כבשו ישראל את הארץ :

כי

אמרי נועם

כי רק עוג וגו' ספר שכתו כדי להודיע גבורתו של ישראל וכן גליות בשביל גבורתו של דוד וכדי להודיע שלא ספר עדין אני שכתו עדכתי' ואזן יקרינן ועז להודיע של ספ' אני גבורתו :

מסרה

מנחל ד'וסי'ונקח בעת ההיא את הארץ · ואלה מלכי הארץ אשר הכו בני ישראל · ולא הוסיף עוד מלך מצרים · מנחל בדרך ישת' : כל ערי המישור ט'פסוקי'כל וכל וכל וסי'נמס'בסדר' נשא : המישר כלם חס'במ"י וסי'במסר'רבת' : סלכה ג'וסי'כל ערי המישור וכל הגלעד · והגלעד וגבול הגשורי · ובני גד לנגדם ישבו : הנה ד' סבי'והנה וסי'נמס'בסדר'כי תש' : הלא היא ג'וסי'כי רק עוג · כתובה על ספר הישר · הרעת אתי נאם יי' : ואת הארץ ה'וסי' נמסר בסדר וישלח : שבט המנש' ב'וסי'ממלכת עוג נתתי לחצי שבט המנשה וכל יהושע דכוו' במ"ג וסי'ויתן משה : וישלחו בני ישראל · ויבאו אל בני ראובן ואל : ועד נחל ארנון י"ד פסו' אית בהון ועד ועד וסימ'במסר' רבת' : וגבל ט'חס'וסי'נמסר בסדר חקת : ועד ים ד' יתיראין וסי'נמסר בסדר משפטים : אשר יי'אלהיכם ד'בטעמ'בספר'בליש' וסי' עד אשר יניח יי' · ושמרם את חקיו ואת · שפטים ושטרים · ושמת בטנא : יהושע ב'מלאי' וסי'ואת יהושע צויתי · אשר האריכו ימים : צויתי ה'וסימ' נמסר בסוף סדר צו :

חזקוני

הנה ערשו ערש ברזל · ל' כרך ומנעלומכבר כמו בפאת מטה ובדמשק ערש ובלשון תלמוד מערב נה בכל ספ:זא ערסיים' כלו' מכבר מוקף סומה סוקה כברזל : תשע אמות ארכה נכרת על סומה כביב המכבר וארבע אמות רחבה על סומה : באמ' איש · באמת כל אדם שאינו פינוק : ואת הארץ הזאת ירשנו · מקרא קצר וה"ק ואת הארץ הזאת אשר ירשנו וגו' : ועריו נתתי לראובני וגו' עד נשיכם וטפיכם וגו' · מסורס נפר' מטות : ואצו אתכם עם בני ראובן ובני גד מדבר לפי שהיו בכלל ישראל אמר אתכם ולא כאמר אותם : ואת יהושע כויתי ונוסר · היינו דכתיב בפרשת פינחס ויסמוך ידיו עליו ויצוהו :

סליקא סדרא דפרשת דברים

רלבג

ההסכנה למוכהגים באופן ראוי ולזה ספר כי מפני שהיה מספר בני ישראל רב בקש משה מהם למנות עליהם שרי אלפים שרי מאות שרי חמשים שרי עשרות כדי שתשלם ההנהגה באופן שלם כמו שזכרנו בביאור דברי זאת הפרשה :

התועלת הששי הוא במדות והוא להודיע שהוזהרו הדיינין שלא ייראו מפני איש בדבר המשפט והתועלת בזה' האזהרה מבואר כי בזה ימשך היושר והצדק בעסקות בני אדם קצתם עם קצת אשר בו קיום הישוב :

התועלת השביעי להודיע כי התחלת דבר המרגלים היתה מישראל לא מהשם יתעלה אולי יתשוב חושב כי מפני שהיה גלוי לשם יתעלה מה ישיבו המרגלים שלא אות' למצא תואנה על אשר לא הביאום תכף לארץ אך בזולת זה גם כן לא היו באים שם או ולזה ביאר בזה המקום כי מישראל היתה כסבה לשלח המרגלים :

התועלת השמיני הוא ללמדנו כי הרעו' או מה שיביא אליהם אין ראוי שייחסו לשם יתעל' כי ממנו לא יסודרו כי אם טובות ולזה אמר משה על דבר שלוח המרגלים וייטב הדבר בעיני להרחיק מלייחס לשם יתעלה מה שיביא מהרע ואף על פי שכבר נתבאר במה שקדם שהשם יתע' צוהו על זה לבקשת ישראל הנה לא אמר משה וייטב הדבר בעיניי' ולאוי שלא יעלם ממנו שהשם יתעלה בצוותו על זה לבקשת ישראל התחכם לשלח נכבדים שבעם והם הנשיאים כדי שיהיו יותר נשמרים מיציאת תקלה על ידם ולזה לא היתה הצואה הזאת מהשם יתעלה כי אם על הכונה השנית והוא להסיר הרע מזה הפועל לפי מה שהיה אפשר ולזה אמר איש אחד איש אחד למטה אבותיו תשלחו כל נשיא בהם כי אחר שהיה רצון יי' יתע' שלא יעלו שם אם לא אחר רגול הארץ היה יותר שיעשה זה בזה האופן עם שלא היה ראוי שימשך משלוח המרגלים רע לולי בחירת ישראל הרעה שסבבה זה כמו שזכרנו בביאור דברי זאת הפרשה ולזה לא ספר משה בזה המקום מדברי המרגלים רק אמרם טובה הארץ אשר יי' נותן לישראל כי לא היה ראוי לישראל שיתנו אל לבם שאר הדברים אשר ספרו להם מחוזק הארץ ואנשיה כי היה ראוי שיבטחו בש' יתעלה שלא תקצר ידו מהשלמת מה שיעד' להם מזה כמו שספר להם משה מה שראו בעיניהם מנפלאות יי' יתעלה ועצום גבורתו לעשות כל אשר יחפוץ :

התועלת התשיעי הוא ללמדנו יושר משפטי יי' יתעלה ומדדו המדה כנגד מדה וזה שהם מאסו הארץ הטוב' ההיא ונענשו שלא יראו אותה וברחו מלירשה על יד משה שהיה כחו יפה בדבר המופתים על כל הנביאים ונתגלגל הענין מזה בסיבת חטאיהם שנענשו שלא תהיה לישראל ירושת ארץ כנען על יד משה ולזאת הסבה זכר בזה המקו' אמרו גם בי התאנף יי' בגללכם וגומר וכבר באר נו זה בענין מי מריבה ובאורנו לזאת הפרשה · ואולם אשר באר ו מהמרגלים בארץ הטובה הם ירשו אותה ובאו בארץ כמו שספר מענין כלב שנתן לו הארץ אשר דרך בה ויהושע זכה גם שהנחיל הארץ לישראל ונתן לו גם כן עיר אחת והיא תמנת סרח על פי יי' כמו שנזכר בספר יהושע :

התועלת העשירי הוא להודיע כי ראוי למוכיח שיהי' נקי מהדבר שיוכיח בו וזל' זה יאמ' המוכח ולמה לא יוכח עצמו תחלה ולזה תמצא כי משה מפני שהיה מוכיח ישראל ומראה להם שעונותיהם סבבו אל שנתאחרו במדבר עד מותם כי נשבע ה' ית' שלא יראה איש מהם את הארץ והיה לאומר שיאמ' כי גם על משה נגזר שלא יעבור את הירדן הנה מפני זה ביאר להם משה כי בעונותיהם נגזר עליו זה כמו שהוא האמת ולזה אמר גם כן בפרשת ואתחנן ויתעבר יי' בי למענכם :

התועלת האחת עשרה להודיע ההבדל הנפלא שיש בין מי שתדבק בו ההשגחה האלהית ובין מי שסרה ההשגחה ההיא כי בעת שהיו ישרא' ראויים להדבק בהם ההשגח' האלהית נצחו בקלות שני מלכי האמורי ולא השאירו מהם שריד ובעת סור ההשגחה מהם רדף האמורי אחריהם ויכום ויכתום :

התועלת השתי' עשרה הוא להודיע שראוי לקבל הטוב בעת הרצון שאם לא יתרצה לקבלו אולי כאשר ירצה לא יתכן לו הלא תראה כי ישראל מנעו מהם הטוב על דבר המרגלים וכאשר נתחרטו מזה והיו רוצים לקחת הטוב ההוא לא עלה בידם :

התועלת השלש עשרה הוא להודיע שבענין ירושת הארץ יצטרכו שנים תנאים האחד זכות ישראל והאחד רשע הגוי' התם שיהיו בכל שיהיה שלם עונם כמו שבארנו באמרו כי לא שלם עון האמורי עד הנה וזה אמנם הוא לעת תמוט רגלם כי ה' ית' יבקש מכל הדברים הסיבות הנאותות ואע"פ שהוא שליט לעשות כל אשר יחפוץ כמו שביארנו בספר מלחמות השם ולזה תמצא שהזהיר התורה שלא יתגרו מלחמה את בני עשו ואת בני עמון ומואב כי לא יתן להם מארצם נחלה כי אף על פי שבני אלו האומות היו רשעים הנה לא שלם עונם עדין · ואולם עון האמורי שלם ולזה ירשו את סיחון ועוג · אע"פ שסיחון כבש ארץ מואב לא לקחוה ישרא' מיד מואב כי אם מיד האמורי וזה לא מנע מהם השם יתעלה :

התועלת הארבעה עשרה הוא להודיע מה שהרחיב הביאור בענין ירושת בני עשו ועמון ומואב כדי שיתבאר לישראל אי זה מהארצות הותר להם לכבוש ואי זה לא עם שבזה תועלת להודיע כי לפעמים יבואו טובות מפאת ההשגחה הכוללת מתיחסות לטובות

רשי

ואתחנן אין חנון בכל מקום אלא לשון מתנת חנם · אע"פ שיש להם לצדיקים לתלות במעשיהם הטובים אין מבקשים מאת המקום אלא מתנת חנם לפי שאמר לו וחנותי את אשר אחון אמר לו בלשון ואתחנן · דבר אחר זה אחד מעשר לשונות שנקראת תפלה כדאיתא בספרי: בעת ההיא · לאחר שכבשתי ארץ סיחון ועוג דמיתי שמא הותר הנדר: לאמר · זה אחד משלשה מקומו' שאמר משה לפני המקום איני מניחך עד שתודיעני אם תעש' שאלתי אם לאו: יי' אלהים · רחום בדין: אתה החלות להראות את עבדך · פתח להיות עומד ומתפלל אף על פי שנגזר' גזרה אמר לו ממך למדתי שאמרת לי ועתה הניח' לי וכי תופש הייתי בך אלא לפתוח פתח שבי תלוי להתפלל עליהם כמו כן הייתי לעשות עכשיו: את גדלך · זו מדת טובך וכן הוא אומר ועתה יגדל נא כח יי': ואת ידך · זו ימינך שהי' פשוט' לכל באי עול': החזק' · שאת' כובש ברחמי' את מדת הדין בחזקה: אשר מי אל וגו' · אינך דומ' למל' בשר ודם שיש לו יועצין וסנקתדרין הממחי' בידו כשרוצה לעשות חסד ולעבור על מדותיו אתה אין מי ימחה בידך אם תמחול לי ותבט' גזרתך ולפי פשוטו אתה החלות להראו' את עבדך מלחמ' סיחון ועוג כדכתיב ראה החלותי תת לפניך הראני מלחמת שלשי' ואחד מלכי': אעברה נא · אין נא אלא לשון בקשה: ההר הטוב הזה · זו ירושלים: והלבנון · זה בית המקדש: ויתעבר יי' · נתמלא חימה: למענכם · אתם גרמתם לי וכן הוא אומר ויקציפו על מי מריב' ויר' למש' בעבור': רב לך · שלא יאמרו הרב כמה קש' והתלמי' כמ' סרבן מפצי' · דבר אחר רב לך הרב' מזה שמור לך רב טוב הצפון לך: וראה בעיניך · בקש' ממני ואראה את הארץ הטובה אני מראה לך את כלה שנ' ויראהו יי' את כל הארץ: וצו את יהושע · על הטרחו' ועל המשאות ועל המריבות: וחזקהו ואמצהו · בדבריך שלא ירך לבו לומר כש'שנענש רבי עליהם כך סופי ליענש עליהם מבטיחו אני כי הוא יעבור והוא ינחי': כי הוא יעבור · אם יעבור לפניהם ינחלו ואם לאו לא ינחלו וכן את' מוצא כששלח מן העם אל העי והוא ישב ויכו מהם אנשי העי וגו' וכיון שנפל על פניו אמר לו קום לך קום לך כתיב אתה הוא העומד במקומך ומשלח את בני למלחמה למה זה אתה נופל על פניך לא כך אמרתי למשה רבך אם הוא עובר עוברין ואם לאו אין עוברין: ונשב בגיא וגו' · ונצמדתם לע"א ואע"פ כן ועתה ישראל שמע אל החוקים והכל מחול לך ואני לא זכיתי לימחל לי: לא תוסיפו · כגון חמש פרשיות בתפילין חמשת מינין בלולב וחמש ציציות וכן לא תגרעו:

ואתחנן

אֵת כָּל־אֲשֶׁר עָשָׂה יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם לִשְׁנֵי הַמְּלָכִים הָאֵלֶּה כֵּן־יַעֲשֶׂה יְהוָה לְכָל־הַמַּמְלָכוֹת אֲשֶׁר אַתָּה עֹבֵר שָׁמָּה: לֹא תִּירָאוּם כִּי יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם הוּא הַנִּלְחָם לָכֶם: [ל' מל' וח' חס']

ק"ה · מלכי"ה · סימן:

יַת כָּל־דִּי עֲבַד יְיָ אֱלָהֲכוֹן לִתְרֵין מַלְכַיָּא הָאִלֵּין כֵּן יַעֲבֵיד יְיָ לְכָל־מַלְכְוָתָא דִּי־אַתְּ עָבַר לְתַמָּן: לָא תִדְחֲלוּן מִנְּהוֹן אֲרֵי יְיָ אֱלָהֲכוֹן מֵימְרֵיהּ יְגִיחַ לְכוֹן:

ס ס ס

ס ס ס

23 וָאֶתְחַנַּן אֶל־יְהוָה בָּעֵת הַהִוא לֵאמֹר:
24 אֲדֹנָי יֱהוִה [ד' כתיב כן בתורה] אַתָּה הַחִלּוֹתָ לְהַרְאוֹת אֶת־עַבְדְּךָ [כ' ג' ומ' ל'] אֶת־גָּדְלְךָ וְאֶת־יָדְךָ הַחֲזָקָה אֲשֶׁר מִי־אֵל בַּשָּׁמַיִם וּבָאָרֶץ אֲשֶׁר־יַעֲשֶׂה כְמַעֲשֶׂיךָ וְכִגְבוּרֹתֶךָ: [ל' ת' חס' בליש' ה']
25 אֶעְבְּרָה־נָּא וְאֶרְאֶה אֶת־הָאָרֶץ הַטּוֹבָה אֲשֶׁר בְּעֵבֶר הַיַּרְדֵּן הָהָר הַטּוֹב הַזֶּה
כה וְהַלְּבָנֹן: [ה' ד' מל' וד"ן חס']
26 וַיִּתְעַבֵּר יְהוָה בִּי לְמַעַנְכֶם וְלֹא שָׁמַע אֵלָי וַיֹּאמֶר יְהוָה אֵלַי רַב־לָךְ אַל־תּוֹסֶף דַּבֵּר אֵלַי עוֹד בַּדָּבָר הַזֶּה: [כ' מל' בליש' ה']
27 עֲלֵה רֹאשׁ הַפִּסְגָּה וְשָׂא עֵינֶיךָ יָמָּה וְצָפֹנָה וְתֵימָנָה וּמִזְרָחָה וּרְאֵה בְעֵינֶיךָ כִּי־לֹא תַעֲבֹר אֶת־הַיַּרְדֵּן הַזֶּה: [ג' ה' ב' מל' וב' חס' ז']
28 וְצַו אֶת־יְהוֹשֻׁעַ וְחַזְּקֵהוּ וְאַמְּצֵהוּ כִּי־הוּא יַעֲבֹר לִפְנֵי הָעָם הַזֶּה וְהוּא יַנְחִיל אוֹתָם אֶת־הָאָרֶץ אֲשֶׁר תִּרְאֶה: [ל' · ב' והרכה וחזקהו ב] [ט"ל מל' נתו']
29 וַנֵּשֶׁב בַּגָּיְא מוּל בֵּית
א פְּעוֹר: פ
א וְעַתָּה יִשְׂרָאֵל שְׁמַע אֶל־הַחֻקִּים וְאֶל־הַמִּשְׁפָּטִים אֲשֶׁר אָנֹכִי מְלַמֵּד אֶתְכֶם לַעֲשׂוֹת לְמַעַן תִּחְיוּ וּבָאתֶם וִירִשְׁתֶּם אֶת־הָאָרֶץ אֲשֶׁר יְהוָה אֱלֹהֵי אֲבֹתֵיכֶם נֹתֵן לָכֶם:
ב לֹא תֹסִפוּ עַל־הַדָּבָר [ב' חס' ה'] אֲשֶׁר אָנֹכִי מְצַוֶּה אֶתְכֶם וְלֹא תִגְרְעוּ מִמֶּנּוּ לִשְׁמֹר אֶת־מִצְוֹת יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם אֲשֶׁר אָנֹכִי מְצַוֶּה אֶתְכֶם:

עיניכם

וְצַלֵּיתִי קֳדָם יְיָ בְּעִדָּנָא הַהוּא לְמֵימָר: יְיָ אֱלֹהִים אַתְּ שָׁרֵיתָא לְאַחֲזָאָה יַת־עַבְדָּךְ יַת־רְבוּתָךְ וְיַת־יְדָךְ תַּקִּיפְתָּא דִּי־אַתְּ הוּא־אֱלָהָא דִּשְׁכִינְתָּךְ בִּשְׁמַיָּא מִלְּעֵילָא וְשַׁלִּיט בְּאַרְעָא וְלֵית־דְּיַעְבֵּיד כְּעוֹבָדָךְ וּכְגִבַּרְוָתָךְ: אֶעְבַּר כְּעַן וְאֶחֱזֵי יַת־אַרְעָא טָבְתָא דִּי בְּעִבְרָא דְיַרְדְּנָא טוּרָא טָבָא הָדֵין וּבֵית מַקְדְּשָׁא: וַהֲוָה רְגַז מִן־קֳדָם־יְיָ עֲלַי בְּדִילְכוֹן וְלָא קַבֵּיל מִנִּי וַאֲמַר יְיָ לִי סַגִּי־לָךְ לָא־תוֹסֵיף לְמַלָּלָא קֳדָמַי עוֹד בְּפִתְגָּמָא הָדֵין: סַק לְרֵישׁ רָמָתָא וּזְקוֹף עֵינָךְ לְמַעְרְבָא וּלְצִיפּוּנָא וּלְדָרוֹמָא וּלְמַדִּינְחָא וַחֲזֵי בְּעֵינָךְ אֲרֵי לָא־תְעִיבַּר יַת־יַרְדְּנָא הָדֵין: וּפַקֵּיד יַת־יְהוֹשֻׁעַ וְתַקְּפֵהִי וְאַלִּימֵהִי אֲרֵי־הוּא יְעִיבַּר קֳדָם עַמָּא הָדֵין וְהוּא יַחְסֵין יָתְהוֹן יַת־אַרְעָא דִּי תֶחֱזֵי: וִיתֵיבְנָא בְּחֵילְתָא לָקֳבֵיל בֵּית פְּעוֹר: וּכְעַן יִשְׂרָאֵל שְׁמַע לִקְיָמַיָּא וּלְדִינַיָּא דִּי אֲנָא מַלֵּיף יָתְכוֹן לְמֶעְבַּד בְּדִיל דְּתֵיחוֹן וְתֵיעֲלוּן וְתֵירְתוּן יַת־אַרְעָא דִּי יְיָ אֱלָהָא דַּאֲבָהָתְכוֹן יָהֵיב לְכוֹן: לָא תוֹסְפוּן עַל־פִּתְגָּמָא דִּי אֲנָא מְפַקֵּיד יָתְכוֹן וְלָא תִמְנְעוּן מִנֵּיהּ לְמִטַּר יַת־פִּקּוֹדַיָּא דַּייָ אֱלָהֲכוֹן דִּי אֲנָא מְפַקֵּיד יָתְכוֹן:

עיניכון

אבן עזרא

ואתחנן הטעם וכבר התחננתי כי כאשר הזכיר יהושע ואמר צויתיו בעבור כי אינני עובר עמכם כי התחננתי לשם לעבור עמכם בעבור כי לגדולת השם אין חקר וחדשים לבקרים רבה אמונתך · אמר חכם מהחכמים אתה החלות להראות גדלך בשמים ובארץ במעשים שנוהג העולם בה: ואת ידך החזק' · באותו' שנעשו על ידו עד שנודע בעולם כי אין אל כי אם הוא לבדו והטעם תקיף בשמי' שהם המלאכים והצבא ובארץ שהם החיות ובני אדם: כמעשיך · שהם כולם בחכמ': וכגבורות' · ביכולת וטעם זו הפרשה לחבב את ארץ ישראל ואם האר' תהיה חביבה ישמרו מצות השם שלא יגלו ממנה: עלה ראש הפסג' · הוא הגיא אשר בשד' מואב ראש הפסגה: ונשב בגיא · טעמו וכבר ישבנו בגי' הזה שהוא ראש הפסגה כי משם נסעו אל ערבו' מואב והגיא הוא בהר העברים כי כן מפורש ועתה החל לדבר על המצות ובעבור שהיו מו' בית פעור החל לדבר בע"א: מלמד אתכם לעשות · כי עקר הלמוד לעשות המצות: למען תחיון · כי עובדי פעו' נשמדו: וירשת' · בעבור שנח ונעלם הי"ד נשבי' הו"ו כשבר עין הפעל ואפס על משקלו: לא תוסיפו · מדעתכ' ותחשבו כי היא עבודה לשם גם כן לא תגרעו ואשר אמרתי למען תחיו אין צורך לעדים כי עיניכ' הרואו': בבעל

מסרה

תיראו'ב'דין מל'וא'חס'ויי'אתנו אל תיראם: הנלחם ג'וסי'לא תיראום דמשנה תורה · אתם ראיתם · אחד מכם ירדף אף: ארני יי'כל אורית'וכתיביא יי' אלהים ברמן ח'אדני יי'וסי' במסר'דבת': להראו'ג'ומלאי' וסי'אתה החלות · להראו'העמים והשרים · להראות את אסתר: וכגבורותיך ל'כתיב בן ונ'בליש' וסי'אש'יעש'כמעשיך וכגבורת'' ואי'קנאתך וגבורתיך · וגבורתיך יגידו · ב'קדמאי גבורתך כת': ואראה ח'וסי'נמסר בשמות: והלבנון ה'ד' מלאי'ודין חס'נמס' בסדר ואלה הדברים: תוסף ב' מלאי'בליש'וסי'אל תוסף דבר אלי · את כל הדבר אשר: בדבר הזה ח'וסי'במסר'רבת' · צפונה ה'ג'מלאים וב'חס'וסימן והידה זרעך כעפר חס' · עלה ראש הפסגה: וצפנה פנה ט הגלגל חס' · נגבה לאפרים וצפונה · ראיתי את האיל מנגח:

ושמרתם

בעל הטורים

פרשת ואתחנן

לעיל כתי' לא תראו' · וסמיך ליה ואתחנן · לומר יראה מה ירחם עלי: ואתחנן · בגי' שירה · שאמר לפניו שירה כדי שישמע תפלתו: סמך יי' אלהיכם לואתחנן לומ' שויתי יי' לנגדי תמיד: החלות · בגי' במספר' אתה החלות · אשר החלות לנפול לפניו אתה החלו' להראו' · במה שכבשת לפני סיחון ועוג · וזהו החלות לנפול לפניו במה שהתחלת לנפול: תחנונים ידבר רש ועשיר יענה עזות · רמז משה · ומתחיל הפסו' בת"ין ומסיים בת"ין · לפי שלא זכה ליכנס בארץ בכיא תרבע מאות פרכה על ת' פרסה: להראות · הב על הר'ים הראיתני אף גם שלא בקשתיך: להראות · שלשה במ' להראות..ה עבדך · ואידך להראו' העמי' והשרים את יפיה · אשר נתן בשושן להשמידם נתן לו להראות את אסתר · וזהו שדרשו שהראה לו הב"ה למשה כל מה שאירע לישראל היאך ישבו בבלותן וכל המציקין שעתיד להציק להן · וזה שו' להראות העמים והשרים את יפיה היאך הם ביופין ושלותן להשמידם נתן להם להראות שהראהו המציקים להם: את עבדך · שאמרת לא כן עבדי משה: הפסו' מתח'ל ב"אלף ומסיים בכ"ף ויש בו כ"ח תיבות כנגד אך טוב לישראל וכנגד אהיה: אעבר' נא · הירדן · כ' אמה ל' אעבור אלא אמה אחת: הלבנון · חסר וי"ו על שם שם דברי'שבזאת התור' · לעולה לרגל' לחפאת לאשם למלואי' ולזבח השלמי' · אף ואתחנן עד והלבנון מ'תיבו' · לומ' זכור לי מ' יום שעמדתי לפניך בהר · לעולם יסדר אדם שבחו של מקו' ואחר כך יתפלל · מנא לן ממשה · את גדלך זה האל הגדול · ואת ידך החזקה זה אתה גבור · אשר מי אל בשמים כנגד את' קדוש · אעברה נא אל ישאל אדם צרכיו בשלש ראשונות · רב לך · פירוש אתה התחלת לספר בשבחי ירב הוא אלך וגדול ממך מלספר בו: דבר אח' הרב שלך וגדול ממך והוא אדם הראשון על ידו נקנסה מיתה לכל · ואי אפשר לך ליכנס ממנה · דבר אח'רב לך · הרבה פעמים עשית כנגדי · אמרת שלח נא ביד תשלח · ולמה הרעות · הגאון · ונקר

מ'ע ספורנו

כי מקשה'ה' אלהיקאת רוחו · למען מהכיח את ישראל לעבור גבולו: ואמץ את לבבו · להלחם: ערי ממלכת עוג בבשן · כי רק עוג מלך הבשן נשאר · והטעם שמלך עוג באותו הגליל היה כי הוא לבדו נשאר מית'הרפאי' כי ממלחמת אמרפל וחבריו שהכו את רפאי' בעשתרת' קרנים נשארו רפאים רבים ואותם הנשארים הכו אותם בני עמון כמו שנאמר למעלה ונמלחמת השמונים נשאר הוא לבדו ובהיותו נבול בגבור' מאר הרפאי' לכן מלך: באמת איש · באמת כל אחד מאותם הרפאי' ומלת איש תורה כל אחד ואחד כמו איש לנגעו מקרהו' ויבא איש אישו וזולתם · אמר אף על פי שאותה הערש היתה תשע אמות ארכה באמת כל אחד מהם והיתה בלי ספק אמות בינוניות הרבה מאד יותר מתשע אמות אולי על אחת כמה וכמה · ובזה יובן גדול אותם הענקים וחוזקם · ועכ"ז השמידו אותם בני עמון בגזרת האל' ית' כמו שנאמר למעלה:

פרשת ואתחנן

ואתחנן אל יי' · ואת ידך החזקה · לשנות טבע הנבראים הבלתי נפסדים שלא יוכל זה זולתך · וכל אלה עשית כדי להביא את ישראל לארץ ולכן ראוי להשתדל בקיום שנתם בה: אעברה נא · להכרית כל יושבי כנען כדי שלא יגלו ישראל מעכם: ואראה את הארץ הטובה · אתן עיני בה לטובה בברכתי שתהיה טובה לישראל לעולם: ויתעבר יי' בי למענכם · מפני שסיותי משאוב לקיים אתכם בה שלא תגלו

רלבג

לטובו' אשר מפלת הסבנחה הפרטית ולזה זכר כי עמון ומואב ירשו ארצם מעם גדול ורב כענקים כ"כ יתנ' לא קבל השפעה הטובות לפי מה שאפשר ולו היה אפשר שלא יגיעו בכאן רעות לא היה מקבל הם' ית' מזה אך הכלים אשר הוכנו להגיע הטובות ולשמלם הם לפעמים סבות במקרה לי הגעת הרעות כמו שביארנו בה' מזמ"י ומזה המקום יסורו מבוכות רבות במה שנמצא מהגעת הטובות וההצלחות לרשעים כמו שביארנו שם:

התועלת החמש עשרה להודיע שראוי לאדם לרדוף אחר השלום ולהרחיק המחלוקת והמלחמה ואע"פ שמתבאר לו שהוא יצא הלא תראה כי ה' ית' רצה שיקדימו דברי שלום לסיחון קדם שיתגרו בו מלחמה ואע"פ שהוא הקשה רוחו ואמץ את לבבו וכן עשה לכל הגוים אשר כבש יהושע כי השם ית' הקשה רוחם ואמץ לבבם למען תתם ביד ישראל כמו שנתבאר אם כדי שתתישב בלבבנו שראוי לאדם בכל המקומות לרדוף אחר השלום לפי מה שאפשר כי אין השם יתעלה חפץ במיתתן של רשעים:

התועלת הששה עשרה הוא להודיע כי לב מלך ביד השם את כל אשר יחפוץ יטנו להביא עליו ועל עמו העונש הראוי להם מצד רשעים והנה הטותו לב המלך למה שירצה ישיגהו השם יתעלה כלי להגע' העונש הראוי למלך ההוא ולעמו ולזאת הסיבה הכביד השם יתעל' לב פרע' וסיחון וכל המלכי' שכב' יהושע ואין בזה עול בחק השם יתעלה כמו שביארנו בפרש' וארא':

התועלת השבע עשרה להודיע מה שהרחיב בזה המקום וזכרון מלחמת סיחון עם רוב גבורתם וחוזק הערים היו יושבים בהם לפרסם עוצם הנפלא שעשה השם יתעלה להם בזה עם שזכירת כל אלה הפרטים בהם יהיו בו תועלת להוסיף אמונת בזה הספור כמו שזכרנו פעמים רבות והנה המשיך לזה זכירת נתינת הארץ אשר מעבר לירדן לראובני ולגדי ולחצי שבט המנשי שהוא להזכיר זה הדבר הנפלא שהיה עוד במלחמות ההם והוא שיאיר בן מנשה אשר לא היו בניו עם רב לקחו את כל חבל ארגוב עד שסדר הדברים היה נותן זה כי הוצרך להזהיר כל ישראל שלא ייראו הגוים ההם אשר ילכו להלחם עמם מפני שראו מה שעשה השם יתעלה לשני מלכי האמורי · ולזה היה הסדר נותן שיבא תחלה כי הראובני והגדי וחצי שבט המנשי כקשרו עם ישראל:

התועלת השמנה עשרה הוא להודיע שראוי לאדם שלא יקצר משיגיע מהפועל האחד כל התועלות האפשריות להגיע ממנו ולזה תמצא שעניין מלחמות שני מלכי האמורי מה שהגיע בזה מהתועלת אל שירשו ישראל ארצם אבל השתדלה התורה להגיע מזה תועלת להוכיח ישראל ולהורות להם כי לולי מרים כבר ירשו או בשנה הארץ הנבחרת כי עיניהם הראות עוצם גבורת השם יתעלה להכות המלכים האלה במעט זמן עד בלתי השאי' להם שריד ולזה היו דברי התוכחות האלו אחרי הכותו את סיחון מלך חשבון ואת עוג מלך הבשן · המשיכה התורה עוד מזה תועלת אחר לחזק לב יהושע ולב ישראל שלא ייראו מהממלכות אשר יעברו שמה ולזה אמר ואת יהושע צויתי בעת ההי' לאמ' עיניך הרואו' את כל אשר עשה יי' לשני המלכים האלה וגומר:

חזקוני

ואתחנן ואתפלה תחנונים וכן בהתחננו אליו בהתפללו אליו · נ' פנים נראה שהב"ן אחרונה במקום פ"ס · יי' אלהים לגמרי לך: אתה החלות להראות · לכבוש את ארץ סיחון ועוג כך אעברה נא ואראה כיבוש ארץ חמשה עממים · כמעשיך שכלם בשכמה: וכגבורותך · ביכולת: אעברה נא ואראה את הארץ הטובה · וכי לאכול מפריה או לשבוע מטובה משה היה צריך אלא ה"ק הרבה מצות נצטוו ישראל ואינן נוהגות אלא בארץ לפיכך אעברה נא לקיים את המצות: והלבנון · בית המקדש שבמשה מעצי הלבנון: ויתעבר יי' בי למענכם · אמר הקב"ה למשה אם אתה עולה בארץ יאמרו מה שנגזר על דור המדבר שלא יכנסו לארץ הייתה לפי שאין להם חלק לעולם הבא ואם תכנס לארץ כשלהן יאמרו לא מת משה אלא על עצמו אלא תקבר אצלם ותביאם עמך לעתיד הייתו ויבא ראשי עם: רב לך · כמה שהראיתיך כבוש ארץ סיחון ועוג על שאמרת אעברה · אל תוסף דבר אלי עוד בדבר הזה · ועל שאמר ואראה את הארץ הטובה השיבו שומע לך: עלה ראש הפסגה וגו' · וא"ת מי יעבור לפני העם הזה צו את יהושע וגו': עלה ראש הפסגה וגו' · הוא שנאמר בפינחס עלה אל הר העברים וגו': ונשב בגיא · כדכתיב וישב ישראל בשטים ויחל העם לזנות וגו' ויפלו מהם כ"ד אלפים ועוד אנחנו יושבים בו: ועתה ישראל וגו' · לרש"י דביקא קאי זכור והסתכל כי אחרי שעשה לך הקב"ה ממתן תורה ועד עכשיו כל הטובות הללו אתה הכעסת לפניו כמה פעמים ובשבילכם נטרדתי שלהכנס לארץ ועכשיו ואילך שמע אל החוקים וקבל מהם מוסר והשכל משוב: למען תחיו · כי עובדי פעור נשמדו: ובאתם וירשתם · שלא תאמרו כבר נאמ' לאלה תחלק הארץ לכן נכבש הארץ בין זכאין בין חייבין אל תאמרו כך שהרי אין נכנסים בארץ תלויה אלא בזכות שתשמעו אל החוקים ואל המשפטים כמו שמפרש והולך: לא תוסיפו על הדבר · פע"י שהוספת על דברי שהזהרתי:

ראה

אבן עזרא

בבעל פעור · בעבו' בעל פעור ורבי' כן ומי שלא עבד בעל פעור הנו חי · וטעם למדתי אתכם אחר שאמ' אשר אנכי מלמד אתכם להוסיף כאשר צוני יי' כי המצו' הם מצותיו שתעשו בארץ שיתן לכם השם לירושה ועוד כי יש לכם תפארת במצוותיו על כל הגוי' והטעם כי עיקר כל המצו' יבינם המשכיל וידע למה כתבו : כימי גוי גדול · שיש לו אלהי' שיהיה קרוב אליו שיענהו תמיד בכל אשר יבקש ממנו בחכמה גם אין גוי גדול אשר לו חקים ומשפטי' צדיקי' בשקול הדעות כמו ישראל · וטעם גוי גדול בעבור חכמי לב יראי השם : רק השמר לך · הטעם אם תשכח כל דבר אל תשכח יום אשר עמדת בסיני : אשר ראו עיניך · זהו וכל העם רואים את הקולות · וטעם כל הימים אשר הם חיי' על האדמה כי השם ידע שלא יוכלו לעשות מצותיו כראוי והם בארצות המושלים בהם : לב השמים · באמצע כנגד הרואים וכן בלב ים : זולתי קול · ששמעתם כי הקול איננו נראה בעין וכבר פירשתי וכל העם רואים את הקולות · וטעם ואותי צוה יי' כי בסיני צוה השם למשה את כל החקים והמשפטים רק הגידם לישראל בשנה השנית ופעם אחרת בשנת הארבעים ואחר שלא ראיתם כל תמונה השמרו לכם פן תשחיתון מה שראיתם והטע' האמת הו דרכיכם :

פסל

רשי

ושמרתם · זו משנה : ועשיתם · כמשמעו : כי היא חכמתכם ובינתכם וגו' · בזאת תחשבו חכמי' ונבוני' לעיני העמי' : חקים ומשפטים · צדיקים הגונים ומקובלים : רק השמר לך פן תשכח את הדברים · אז כשלא תשכחו אותם ותעשום על אמתתם תחשבו חכמים ונבונים ואם תעוותו אותם מתוך שכחה תחשבו שוטי' : יום אשר עמדת · מוסב על מקרא של מעלה ממנו אשר ראו עיניך יום אשר עמדת בחורב אשר ראיתם את הקולות ואת הלפידים : ילמדו' · ילפון לעצמם : ואותי צוה יי' ללמד אתכם · תורה שבעל פה:

סתם

מסרה

הראות ד'ב'מלאים וב'חסרים וסימן וארת יהושע צויתי · כי עיניכם הראת · עיניכם הראות ·

ספר דברים ד

3 עיניכם הראת את אשר עשה יהוה בבעל פעור כי כל האיש אשר הלך אחרי בעל פעור השמידו יהוה אלהיך מקרבך :

4 ואתם הדבקים ביהוה אלהיכם חיים כלכם היום :

5 ראה למדתי אתכם חקים ומשפטים כאשר צוני יהוה אלהי לעשות כן בקרב הארץ אשר אתם באים שמה לרשתה :

6 ושמרתם ועשיתם כי הוא חכמתכם ובינתכם לעיני העמים אשר ישמעון את כל החקים האלה ואמרו רק עם חכם ונבון הגוי הגדול הזה :

7 כי מי גוי גדול אשר לו אלהים קרבים אליו כיהוה אלהינו בכל קראנו אליו :

8 ומי גוי גדול אשר לו חקים ומשפטים צדיקם ככל התורה הזאת אשר אנכי נתן לפניכם היום :

9 רק השמר לך ושמר נפשך מאד פן תשכח את הדברים אשר ראו עיניך ופן יסורו מלבבך כל ימי חייך והודעתם לבניך ולבני בניך :

10 יום אשר עמדת לפני יהוה אלהיך בחרב באמר יהוה אלי הקהל לי את העם ואשמעם את דברי אשר ילמדון ליראה אתי כל הימים אשר הם חיים על האדמה ואת בניהם ילמדון :

11 ותקרבון ותעמדון תחת ההר וההר בער באש עד לב השמים חשך ענן וערפל :

12 וידבר יהוה אליכם מתוך האש קול דברים אתם שמעים ותמונה אינכם ראים זולתי קול :

13 ויגד לכם את בריתו אשר צוה אתכם לעשות עשרת הדברים ויכתבם על שני לחות אבנים :

14 ואתי צוה יהוה בעת ההוא ללמד אתכם חקים ומשפטים לעשתכם אתם בארץ אשר אתם עברים שמה לרשתה :

15 ונשמרתם מאד לנפשתיכם כי לא ראיתם כל תמונה ביום דבר יהוה אליכם בחרב מתוך האש :

16 פן תשחתון ועשיתם לכם פסל

תרגום

עיניכון חזאן ית די עבד יי בבעלא פעור ארי כל גברא דהליך בתר בעלא פעור שיציה יי אלהך מבינך : ואתון דאדבקתון בדחלתא דיי אלהכון קימין כולכון יומא דין : חזו דאליפית יתכון קימין ודינין כמא די פקדני יי אלהי למעבד כן בגו ארעא די אתון עלין לתמן למירתה : ותטרון ותעבדון ארי היא חוכמתכון וסוכלתנותכון לעיני עממיא די ישמעון ית כל קימיא האלין ויימרון לחוד עם חכים וסוכלתן עמא רבא הדין : ארי מן עם רב די ליה אלהא קריב ליה לקבלא צלותיה בעידן עקתיה כיי אלהנא בכל עידן דאנחנא מצלן קדמוהי : ומן עם רב די ליה קימין ודינין קשיטין ככל אוריתא הדא די אנא יהיב קדמיכון יומא דין : לחוד אסתמר לך וטר נפשך לחדא דילמא תתנשי ית פתגמיא די חזאה עינך ודילמא יעדון מלבך כל יומי חייך ותהודענון לבנך ולבני בנך : יומא דקמתא קדם יי אלהך בחורב כד אמר יי לי כנוש קדמי ית עמא ואשמעינון ית פתגמי די ילפון למדחל קדמי כל יומיא די אינון קימין על ארעא וית בניהון יאלפון : וקריבתון וקמתון בשיפולי טורא וטורא בער באשתא עד צית שמיא חשוכא עננא ואמיטתא : ומליל יי עמכון מגו אשתא קל פתגמין אתון שמעין ודמות ליתכון חזן אלהן קלא : וחוי לכון ית קימיה די פקיד יתכון למעבד עשרא פתגמין וכתבינון על תרין לוחי אבניא : ויתי פקיד יי בעידנא ההוא לאלפא יתכון קימין ודינין למעבדכון יתהון בארעא דאתון עברין תמן למירתה : ותסתמרון לחדא לנפשתיכון ארי לא חזיתון כל דמו ביומא די מליל יי עמכון בחורב מגו אשתא : דילמא תחבלון ותעבדון לכון צלמא

רלבג

פרשת ואתחנן

מ"ע ספורנו

חזקוני

אמרי נועם ואתחנן

רשי

סמל · צורה : ופן תשא עיניך · להסתכל בדבר ולתת לב לטעות אחריהם : אשר חלק להם · להאיר להם · דבר אחר לאלוהות לא מנען מלטעות אחריהם אלא החליקם בדברי הבליהם לטרדם מן העולם וכן הוא אומר כי החליק אלי' בעיניו למצוא עונו לשנוא : כור · הוא כלי שמזקקים בו את הזהב : התאנף · נתמלא רוגז : על דבריכ' · על אודותיכ' על עסקיכם : כי אנכי מת וגו' · אינני עובר מאחר שמת מהיכן יעבר אלא אף עצמותי אינם עוברים : תמונת כל · תמונת כל דבר : אשר צוך יי' · אשר צוך שלא לעשות : אל קנא · מקנא לנקום אנפרדמ"נט בלע"ז מתחר' על רוגזו להפרע מעובדי ע"א : ונושנתם · רמז להם שיגלו ממנה לסוף שמונה מאו' וחמשים ושתים שנה כמנין ונושנתם והוא הקדי' והגלם לסוף שמנה מאות וחמשי' והקדי' שתי שנים לונושנת' כדי שלא יתקיים בהם כי אבד תאבדון וזהו שנאמר וישקוד יי' על הרעה ויביאה עלינו כי צדיק יי' אלהינו צדקה עשה עמנו שמהר להביאה שתי שנים לפני זמנ' : העידותי בכם · הנני מזמינם להיו' עדי' שהתריתי בכם : ועבדתם שם אלהים · כתרגומו משאתם עבדים לעובדיה כאלו אתם עובדים להם : לא

פֶּסֶל תְּמוּנַת כָּל־סָמֶל תַּבְנִית זָכָר אוֹ
נְקֵבָה׃ תַּבְנִית כָּל־בְּהֵמָה אֲשֶׁר בָּאָרֶץ
תַּבְנִית כָּל־צִפּוֹר כָּנָף אֲשֶׁר תָּעוּף
בַּשָּׁמָיִם׃ תַּבְנִית כָּל־רֹמֵשׂ בָּאֲדָמָה
תַּבְנִית כָּל־דָּגָה אֲשֶׁר־בַּמַּיִם מִתַּחַת
לָאָרֶץ׃ וּפֶן־תִּשָּׂא עֵינֶיךָ הַשָּׁמַיְמָה
וְרָאִיתָ אֶת־הַשֶּׁמֶשׁ וְאֶת־הַיָּרֵחַ וְאֶת־
הַכּוֹכָבִים כֹּל צְבָא הַשָּׁמַיִם וְנִדַּחְתָּ
וְהִשְׁתַּחֲוִיתָ לָהֶם וַעֲבַדְתָּם אֲשֶׁר חָלַק
יְהוָה אֱלֹהֶיךָ אֹתָם לְכֹל הָעַמִּים
כ תַּחַת כָּל־הַשָּׁמָיִם׃ וְאֶתְכֶם לָקַח יְהוָה
וַיּוֹצִא אֶתְכֶם מִכּוּר הַבַּרְזֶל מִמִּצְרָיִם
לִהְיוֹת לוֹ לְעַם נַחֲלָה כַּיּוֹם הַזֶּה׃
וַיהוָה הִתְאַנַּף־בִּי עַל־דִּבְרֵיכֶם וַיִּשָּׁבַע
לְבִלְתִּי עָבְרִי אֶת־הַיַּרְדֵּן וּלְבִלְתִּי־
בֹא אֶל־הָאָרֶץ הַטּוֹבָה אֲשֶׁר יְהוָה
אֱלֹהֶיךָ נֹתֵן לְךָ נַחֲלָה׃ כִּי אָנֹכִי מֵת
בָּאָרֶץ הַזֹּאת אֵינֶנִּי עֹבֵר אֶת־הַיַּרְדֵּן
וְאַתֶּם עֹבְרִים וִירִשְׁתֶּם אֶת־הָאָרֶץ
הַטּוֹבָה הַזֹּאת׃ הִשָּׁמְרוּ לָכֶם פֶּן־
תִּשְׁכְּחוּ אֶת־בְּרִית יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם
אֲשֶׁר כָּרַת עִמָּכֶם וַעֲשִׂיתֶם לָכֶם פֶּסֶל
תְּמוּנַת כֹּל אֲשֶׁר צִוְּךָ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ׃
כִּי יְהוָה אֱלֹהֶיךָ אֵשׁ אֹכְלָה הוּא אֵל
קַנָּא׃ פ
כה כִּי־תוֹלִיד בָּנִים וּבְנֵי בָנִים וְנוֹשַׁנְתֶּם
בָּאָרֶץ וְהִשְׁחַתֶּם וַעֲשִׂיתֶם פֶּסֶל תְּמוּנַת
כֹּל וַעֲשִׂיתֶם הָרַע בְּעֵינֵי יְהוָה־אֱלֹהֶיךָ
לְהַכְעִיסוֹ׃ הַעִידֹתִי בָכֶם הַיּוֹם אֶת־
הַשָּׁמַיִם וְאֶת־הָאָרֶץ כִּי־אָבֹד תֹּאבֵדוּן
מַהֵר מֵעַל הָאָרֶץ אֲשֶׁר אַתֶּם עֹבְרִים
אֶת־הַיַּרְדֵּן שָׁמָּה לְרִשְׁתָּהּ לֹא־
תַאֲרִיכֻן יָמִים עָלֶיהָ כִּי הִשָּׁמֵד
תִּשָּׁמֵדוּן׃ וְהֵפִיץ יְהוָה אֶתְכֶם בָּעַמִּים
וְנִשְׁאַרְתֶּם מְתֵי מִסְפָּר בַּגּוֹיִם אֲשֶׁר
יְנַהֵג יְהוָה אֶתְכֶם שָׁמָּה׃ וַעֲבַדְתֶּם
שָׁם אֱלֹהִים מַעֲשֵׂה יְדֵי אָדָם
עֵץ וָאֶבֶן אֲשֶׁר לֹא־יִרְאוּן וְלֹא
יִשְׁמְעוּן וְלֹא יֹאכְלוּן וְלֹא יְרִיחֻן׃
ובקשתם

צִילְמָא דְּמוּת כָּל־צוּרָא דְּמוּת דְּכַר
אוֹ נוּקְבָא׃ דְּמוּת כָּל־בְּעִירָא דִּי
בְאַרְעָא דְּמוּת כָּל־צִיפַּר גַּדְפָּא דִּי
פָרַח בַּאֲוִיר רְקִיעַ־שְׁמַיָּא׃ דְּמוּת
כָּל־רִיחֲשָׁא דִּי־בְאַרְעָא דְּמוּת כָּל־נוּנֵי
דִּי־בְמַיָּא מִלְּרַע לְאַרְעָא׃ וְדִילְמָא־
תִזְקוֹף עֵינָךְ לִשְׁמַיָּא וְתֶחֱזֵי יָת־
שִׁמְשָׁא וְיָת־סִיהֲרָא וְיָת־כּוֹכְבַיָּא כָּל
חֵילֵי שְׁמַיָּא וְתִטְעֵי וְתִסְגּוֹד לְהוֹן
וְתִפְלְחִנּוּן דִּי זַמִּין יְיָ אֱלָהָךְ יָתְהוֹן
לְכֹל עַמְמַיָּא דִּי תְחוֹת כָּל־שְׁמַיָּא׃
וְיָתְכוֹן קָרִיב־יְיָ לְדַחְלְתֵיהּ וְאַפֵּיק
יָתְכוֹן מִכּוּרָא דְפַרְזְלָא מִמִּצְרָיִם
לְמֶהֱוֵי לֵיהּ לְעַם אַחְסָנָא כְּיוֹמָא הָדֵין׃
וּמִן־קֳדָם־יְיָ הֲוָה־רְגַז־עֲלַי עַל־
פִּתְגָּמֵיכוֹן וְקַיֵּים בְּדִיל דְּלָא לְמֶעְבַּר
יָת־יַרְדְּנָא וּבְדִיל־דְּלָא־לְמֵיעַל
לְאַרְעָא טָבְתָא דַּייָ אֱלָהָךְ יָהֵיב לָךְ
אַחְסָנָא׃ אֲרֵי אֲנָא מָאֵית בְּאַרְעָא
הָדָא לֵית־אֲנָא עָבַר יָת־יַרְדְּנָא וְאַתּוּן
עָבְרִין וְתֵירְתוּן יָת־אַרְעָא טָבְתָא
הָדָא׃ אִסְתַּמַּרוּ לְכוֹן דִּילְמָא־תִתְנְשׁוּן
יָת־קְיָמָא דַּייָ אֱלָהֲכוֹן דִּי־גְזַר עִמְּכוֹן
וְתַעְבְּדוּן לְכוֹן צְלַם דְּמוּת כּוֹלָא דִּי
פַקְּדָךְ יְיָ אֱלָהָךְ׃ אֲרֵי יְיָ אֱלָהָךְ מֵימְרֵיהּ־
אֵשָׁא אָכְלָא הוּא אֵל קַנָּא׃ אֲרֵי־
תְלִידוּן בְּנִין וּבְנֵי בְנִין וְתִתְעַתְּקוּן
בְּאַרְעָא וּתְחַבְּלוּן וְתַעְבְּדוּן צְלַם
דְּמוּת כּוֹלָא וְתַעְבְּדוּן דְּבִישׁ קֳדָם־יְיָ
אֱלָהָךְ לְאַרְגָּזָא קֳדָמוֹהִי׃ אַסְהֵדִית
בְּכוֹן יוֹמָא־דֵין יָת־שְׁמַיָּא וְיָת־אַרְעָא
אֲרֵי־מֵיבַד תֵּיבְדוּן בִּפְרִיעַ מֵעַל אַרְעָא
דִּי אַתּוּן עָבְרִין יָת־יַרְדְּנָא תַּמָּן
לְמֵירְתַהּ לָא־תוֹרְכוּן יוֹמִין עֲלַהּ אֲרֵי
אִשְׁתֵּיצָאָה תִשְׁתֵּיצוּן׃ וִיבַדַּר יְיָ יָתְכוֹן
בֵּינֵי עַמְמַיָּא וְתִשְׁתַּאֲרוּן עַם דְּמִנְיָן
בְּעַמְמַיָּא דִּי יְדַבַּר יְיָ יָתְכוֹן לְתַמָּן׃
וְתִפְלְחוּן תַּמָּן לְעַמְמַיָּא פָּלְחֵי טַעֲוָתָא
עוֹבַד יְדֵי־אֱנָשָׁא אָעָא וְאַבְנָא דְּלָא חָזַן
וְלָא שָׁמְעִין וְלָא אָכְלִין וְלָא מְרִיחִין׃
ותתבעון

אבן עזרא

פסל · דבר נקצב כמו ויפסלו : זכר או נקבה · בכותים ידועים : גם יש כותי' סוגדים ועובדי' כל בהמה שיפגעו בתחלת יומו ויש אומרים להוריד כח עליונים כצורת עקרב לנשוך והצורות הארבעים ושבעה הנשארות : השמש והירח · שהם המאורים הגדולים ואחר שאמר ואת הככבים באר בשם כלל כל צבא השמים ככבי לכת שהם ככבי אור וכל המזלו' והצורות : ונדחת · כהד' שידחה ויפול : אשר חלק · דבר מנוס' הוא כי יש לכל עם ועם ככב ידו' ומזל וכן יש מזל לכל עיר ועיר והשם שם לישראל מעלה גדולה להיו' השם יועצם ולא ככב להם והנה ישראל נחלת השם · וטעם ויי' התאנפי בעבו' שאמ' ויוצי' אתכם להיותכם לו לעם נחלה בארץ שתעבדוהו רק אני לא אראה בטובה הזאת : על דבריכם · אתם סבבתם שלא אכנס לארץ כאשר פירשתי : השמרו לכם ועשיתם פסל · וכבר אמר כזה והטעם להוסיף אם אוכלה על כן אנכי מצוך : תמונת כל · כל דבר : אשר צוך · כאש' צוך או מלת צוך של' לעשו' כמו ועל העבים אצוה ויש אומ' על צורת הככבים וזה רחוק בעיני : אש אוכלה הוא · בלי כ"ף הדמות והטעם כאש אוכלה הוא : אל קנא · לע"א וקנאתו תאכל כאש שלא תעזוב שורש וענף : כי תוליד בנים · אמר אל קנא ואחר כן באר מה יקרא להם אם יעשו פסל : ועשיתם הרע · בשאר המצו' כמו לרצוח ולנאוף : העידותי בכם היו' · יש אומרים כי טעם עדו' שמים והארץ המלאכי' ובני אדם ואחרי' אמרו על הגש' כטע' את שמיכ' כברז' ואת ארצכ' כנחוש' והנכון בעיני להיותם עדים שיראו' תמיד הם ובניה' כי הם עומדי' כטעם כימי השמים על הארץ וכן שמעו הרים את ריב יי' וכן האבן הזאת תהיה בנו לעדה ושמא יטעון טוען כי שמי' כעשן נמלחו וחביריו הטוען ער ולבו ישן : תאבדון · כמו תלמדון בעבו' שהיכנו סמוך : מתי מספר · פירשתיו : יראון וישמעון · הזכיר הארבעה הרגשות ואין צורך להזכיר החמישית כי היא עבה מכולם ועוד כי היא שורש חיי הגוף ואל תתמה על מלת ובקשתם ומצאת כי ידבר לרבים ולגוי אחד או לאדם אחד : בכל

בעל הטורים

ויוצא · ד' במ' ויוצא אתכם מכור הברזל : ויוצא עמו בששון · ויוצא נוזלים מסלע · ויוצא את בן המלך · ויוצא אתכם מכור הברזל · ויוצא עמו בששון שנ' ובני יש' יוצאים ביד רמה · והוציא להם נוזלים מסלע והעמידו מלך שנאמ' ויהי בישורון מלך · כי יי' אלהיך אש אוכלה הו' אל קנא כי תוליד · רמז לאח' כ"ו שנה אחרי מותו יעבדו ע"א פסל מיכ' : העידותי מלא יו"ד · אייתי נוה ו' לפרסומי למילתא · בעמים · בגימט' בין הבבליים · בגוי' בגי' ובמדי : ינהג בגימ' ביון שמה בגימ' מרומים הרי רמוזים גאון דגליו' : ועבדת' שם אלהים והיכן אומ' אלהי' אחרי' כמו בכל מקום · רמז ישראל שבחוצ' לארץ עובדי ע"א בטהר' הם : או

מ"ע ספורנו

תמונת כל סמל · כמעשה החושבים שלכל נמצא נפסד יש איזו התחלה קדמונית והיו עושי' צורת אותו הנפסד להורות על מה שחשבו היות קדמון והתחל' לאותו הנפסד המצוייר והיו עובדי' לאותה הצור' להשפיע עליהם פעלת מה מאותו הנמצא שחשבו קדמון : חלק יי' אלהיך אותם לכל העמים · סדר אותם על סדר נאות לצורך כל אחד מחלקי הארץ כפי השתנותם והשתנו' העם אשר בם וזה הסדר הפותח יורה על הפך דעות הכתובים כי אמנם יורה בהכרח שיש איזו' נמצא משדר לתכלית מכוון שאתו אשר המציאם לסדרם למען יושג תכליות מציאות' וסדרם כי לא יהיה כל זה במקרה בלי ספק : ואתכם לקח ללכת בדרכיו ולדבקה בו ולזה לא יהיו עיניכם בהנהגת צבא השמים וסדר כשאר העמים : כי אנכי מת · צריך אני להזהירכם אחר מאחר שאיני עובר עמכם כענין אמרו כי ידעתי אחרי מותי כי השחת תשחיתון : אש אוכלה הוא · אש אוכלת אש וכזה יכלה את הנפש עם הבשר : אל קנא · כי מבלי אין מציאות שום נמצא זולתו דומה למציאותו כלל הנה כל מי שיעבוד לזולתו יעשה אמנם לזולתו מה שראוי לו לבדו כענין אש' איש שתתן לזולתו מה שראוי לאישה לבדו ובזה יהיה מקנא : להכעיסו · לסלק השכינה מישראל כדי להיות כגויי הארץ בלתי משועבדים לתורת האל ית' ומצוותיו · ועבדתם שם אלהים · ישראל שבחוצה לארץ עובדי עבודה זרה בטהרה הם (פרק קמא דעבודה זרה) אשר לא יראון · שאין בהם כח רצוניי כמו שחשבו עובדיהם שעושי' צורות עם כלי כפעלות הרצוניות להורות שאות' ההתחלה הקדמונית שחשו היא פועלת כל אותן הפעול' ברצונו ועובדים אותה ומתפללי' לה להטיב מתרנה לתת את שאלת עובדיה והכ' אין לשום נמצא זולתי לאל ית' ולאדם בחיים שום כח רצוניי אבל כל פעולות זולת' הם בטבע מסודר להם מאת האל ית' :
ומצאת

אמרי נועם

העידותי בכם את השמים וא"ת הל' הם נוגעי' בעדותן וי"ל העדותי לשון התראה שהתרה בהם לפני שמים וארץ · וי"ל עוד דלא קשיא דודאי נוגעין בעדות להטיב לישראל ולהרע לאומות כדאיירי בפס' ע"ז אבל להעיד על ישראל דעוברין על דת ובברית דזהו רע להן דהא כתיב אם לא בריתי וגו' לאו נוגעין בעדותן ע"כ :
או

חזקוני

אשר תעוף בשמים · בהרבה מקומות נקרא האויר שמים כמו שפירש בפרש' בראשית : לכל העמים · להאיר להם אפי' להדיוטו' ועלוב הוא מי שמשמשו' לדבר שנברא לשמשו : ד"א אשר חלק אותם לכל העמי' להיות' יראת' כי אינו חושש בהם אבל אתכם לקח להיות לו לעם נחלה ואיך תשתחוו להם לפיכך אין לך לעבוד יראה אחרת אלא הוא : ויוצא אתכם מכור הברזל · ר' עקיבה אומר שהיו צורפין בניהם של ישראל בכור של אש : התאנף בי על דבריכם · אע"פי כן אני מזהיר אתכם השמרו לכם כי אנכי מת בארץ הזאת לפיכך תשמרו לכם פן תשכחו וכו' אבל אם הייתי עובר עמכם הייתי מוכיח בידכם : אינני עובר את הירדן ויש לכם להתבונן כי לא לצרכי אני אומר לכם לשמור את מצות · אשר צוך יי' אלהיך · אריסא דקרא קאי פן תשכחו את ברית יי' אלהיכם אשר צוך · דבר אשר אשר צוך כאשר צוך : אש אוכל' הוא · כאש אוכל' הוא : כי תוליד בנים ובני בנים · אין אני מדבר מן האבות שראו מעשה הקב"ה וגבורותיו אבל מבני בניהם שלא ראו אני מדבר' · ונושנת' בארץ · ותהיו נואשים ותאמרו כבר נתיישבנו בה ולא נפסידנה עוד : את השמים ואת הארץ · נצח השמים ונצח הארץ : ועבדתם שם ונושר · דוגמא שנאמר בדברי הימי' וימים רבים לישרא' ללא אלהים אמת וללא כהן וללא מורה וללא תורה : כי

השמים י"א וסימ' במסר' רבת' : ועבדת' ד' קמצין וסימן ופן תשא עיניך · והיה אם שכח תשכח · ואם יפנה לבבך וידברו אליו דמלכים גבי רחבעם : ויוצא ד' וחסר יו"ד וסימן ואתכם לקח יי' ויוצא אתכם · ויוצא את בן המלך דמלכים · ויוצא נוזלים מסלע · ויוצא עמו בששון · וסימן בלשון תרגום נסב ברא דמלכא אבנא בחדוא : אנכי מת ד' וסימן נמסר בסדר ויחי : אכלה ח' וסימן כי יי' אלהיך אש אכלה אש הוא · יי' אלהיך הוא העבר לפניך · ואמרת אכלה בשר. כי תאוה נפשך · על כל שפאים במדבר · בקול מרכבות · וחד ואכלה מציד : בנים ובני בנים ג' פסוקים אית בהון תרין מל"ן בתרי טעמי וסימן כי תוליד בנים ובני בנים · עורי עורי דברה · כפרי זהב שלשים : את השמים ואת הארץ י"ג וסי' במסרה רבתא · תאבדון ד' וסי' העדתי בכם · וחברו · כגוים אשר אני מאביד · הגדתי לכם היום :

רלבג

אים ואים יולד בה והוא יכוננה עליון · ויתעבר יי' בי למענכם · כבר ביארנו בפרשת פרה איך היתה הגזרה הזאת על משה בעון ישראל · ויאמר יי' אלי רב לך · ר"ל רב לך חכמה ושפע נבואה באופן שהשגת עד שלא יהיה נביא אחר כמוך ולזה אין צורך לך לבא בארץ לזאת הסבה כי כבר זכית באלה המעלות למה שלא זכה אחר · עלה ראש הפסגה · כי מה שתשתוקק לראות את הארץ מצד ידיעתך פריה וטובה הנה תוכל לראותה מראש הפסגה כשתעיין שם לפאת מערב ולפאת צפונה ולפאת מזרח · וצו את יהושע וחזקהו ואמצהו ונגו' · הצואות הם איך יתנהג יהושע במה שיעשהו בהנחילו הארץ לישראל והחזוק והאמוץ ההוא הוא שלא יירא מהמולכיו' ההם ושיתחזק ללכת בדרכי התורה · ונשב בגאי מול בית פעור · ר"ל שאז ישבנו בגאי מול בית פעור כשהיה זה והנה זכר זה בעבור מה שיספר אחר זה מענין לכת ישראל אחרי בעל פעור · ועתה ישראל שמע אל החקים ואל המשפטים · הנה החקים מה שאין טעמם מבואר והמשפטים מה שהדין נותן והשכל ישפטהו · למען תחיון ובאתם וירשתם · מגיד שהתועלת בשמיעת אל החקים ואל המשפטים שצוה השם יתעלה הוא השגת החיים האמתיים ראשונה ובעצמות ואולם בשנית ימשך מהתועלת שירשו הארץ · לא תוסיפו על הדבר אשר אנכי מצוה אתכם · הזהיר בזה המקום שלא להוסיף דבר על מצו' התור' ושלא למנוע מהם כדי שישמרו מצות התורה בכללם ולזה הוא מבואר שההוספה במצות שיהיה תכלית לשמור מצות התורה לא במנעה והתוספת שתכליתה אין לשמור מצות התורה במנעת וכן הענין בגרעון משל ההוספה שאינה לשמור מצות התורה אך להפך כי התורה התירה בעילת אשת יפת תואר אשר ישבנה במלחמה בתנאים שנזכרו בפרשת כי תצא ואם יוסיפו על זאת המצוה ויעשו זה הדין ביפת תואר שלא ישבנה במלחמה הנה זאת ההוספ' הוא כנגד כונת התורה וכן אם לוקחו על ארבעה מינים שבלולב מין או מינין אחרים כי אז תפסד כונת התורה · וכן אם יחדשו מצוה יש בה קצת הריסת כונת התורה משל ההוספה שהיא לשמור כונת התורה הגדרים שהוסיפו חכמים כמו אמירה לגוי בשבת שהוא שבות ושלא להכין בי"ט להאכיל את הגוי ומה שידמה לזה ויש ג"כ שם קצת מצות מדרבנן כמו נר חנוכה וקריאת מגלה והכונה בזה ההמשך לכונת התורה שהשתדל' במקומות רבים לפרסם הניסים להוסיף אמונה בשם יתעלה משל הגרעון שאינו לשמור כונת התורה כאלו תאמ' שגרעו ממצות יבום וחליצה ויתקנו שאם לא יחפוץ ליבם תהיה אשת המת מותרת לאח' בלא חליצה או שיגרעו כל זאת המצוה בכללה והנה ירדו המשלים על זה משל הגרעון שהוא לשמור כונת התורה שאם יתקנו שתהיה מצות חליצה קודמת למצות יבום מפני ראותם שכונת היבום אינ' לשם שמים במייבמים או אם יתקנו שיהיה אסור לבא על יפת תואר קודם שתתגייר והוא מבואר שלא יוכלו לגרוע מצוה בכללה לשמור כונת התורה ולפי שהוא אפשר שיחשוב חושב שככל תשלם כונת התורה בזולת המצוה התלויה בארץ אחר שאין נוהגות בכל מושבות והתורה ראוי שתהיה השלמת התועלת למקיימי' אות' באי זה מקום שיהיה הוסיף להזהיר על דבר המצות ההם כאמרו ראה למדתי אתכם חקים ומשפטים כאשר צוני יי' אלהי לעשות כן בקרב הארץ אשר אתם באים שמה לרשתה והם הקרבנות והטומאות והטהרות · ומתנות כהונה ולויה · עיניכם הרואות את כל אשר עשה יי' בבעל פעור · ירצה לפי מה שאחשוב שראוי לכם להיות זהירים מאד שלא לפרוץ ולגא' מכוונת התורה כי אתם ראיתם כי אשר היו מכם רודפים אחר הזנות עם בנות מואב שהיו עובדות בבעל פעור השמידו השם יתעלה מקרבך עד שכבר מתו כלם ואתם שהייתם דבקים ביי' ולא רדפתם אחר הזנות חיים כלכם היום לא נפקד איש מאשר לא נמשכו לזה הפועל המגונה וזה ממה שיורה שזה הענין לא היה במקרה כי לא יתכן מה שנקרי שיסכים בכמו זה הרבוי כי מה שנקרי הוא מעטי · ראה למדתי אתכם חקים ומשפטי' · כבר זכרנו הסבה למה שהוצרך לשנות זה המאמר
אשר

קומץ מנחה
פרשת ואתחנן

ואתחנן מה שלא התפלל אהרן על כניסת א"י כדי שלא יאמרו שרוצה לתכנס לארץ לקבל כ"ד מתנות : בעת ההיא לאחר שמניתי יהושע ונתקיימה שבועת לכן לא תביאו והקב"ה לא רצה שיכנוס ויהושע יהיה רב לו וגדול ממנו : לאמר לדורות שאל ימנעו עצמם מן הרחמים ומן התפלה ואע"פ שכולה לא יעשה מחצה עושה : ה' אלקים משה טען שכניסתו לארץ ראויה כי אם היא נמנע יהי' המניעה או מצד המקבל או מצד הנותן מצד המקבל אינו נמנע שהרי אתה החילות וגו' שאם לא הייתי מוכן לאלה ושלם לא היה לך להתחיל להראות הגדולות ואת ידך החזקה · ואם מצד הנותן אמר אשר מי אל וגו' כי אין דבר נמנע בחקו ית' : אח גדלך טען אם חיוב המות נמשך אליו לעונש עוונו יראה ה' את גדלו למחול פשעיו · ואם מפאת מערכת השמים יראה ידו החזקה וכי יוכל לשדדם · ואם מפאת הטבע שהמזג יחויב הפסדו אמר אש'יעש' וגו' שיוכל לחדש בנשר נעוריו : וראה בעיניך קשה הרי יותר צער לאדם כשרואה דבר ואינו משיגו כמו שאמר אלישע בעיניך תראה וממנו לא תאכל · אלא כדי שלא יאמרו שאף הוא היה בגזרת וכל מנאצי לא יראוהו לכך אמר לו וראה בעיניך : מלמד אתכם לעשות מכאן שהתלמוד גדול שמביא לידי מעשה : לא תוסיפו כי אני בשביל חט' קטן שהוספתי נשארתי עם מתי מדבר : ואתם הדבקים וגו' ר"ל אם יש לאיזה עכו"ם דבקות בה' יתברך הוא לאחר המות כשא"ל על חסידי אה"ע אבל אתם יש לכם דבקות בחיים · ואם יש איזה דבקו' בעכו"ם הוא אחד מעיר ושנים ממשפחה אבל אתם כולכם · וגם אל האיש ההוא מהאומה יגיע השפע לעתים רחוקים אבל אתם הדבקים היום בכל זמן שאתם רוצים : עם חכם וגדול והוא נסי' כי על הרוב החכמה לא תמצא כי אם באיזה יחידים לא באומה שלמה : מכור הברזל ר"ל מ'ש'ר של מצרים להיות לו ית' לא ביד שר אחר כי חלק ה' עמו : כי תוליד בנים והם לא ראו את מעשה ה' וע"כ הזהיר : כי אבד תאבדון בבית ראשון ואם השובו בבית שני לא האריכו ימי' עליה : מתי מספר במקום אחר כי יפזרו לכל רוח אבל בין כולם יהיו רבים : ובקשתם משם אע"פ שאין השכינ' שורה בח"ל מ"מ תמצאנו בעשותך תשובה שלימה : וידעת היום · ראה היום והיא השמש פועלת שני הפכיים מלבין הבגדים ומשחיר פני הכובס : ואם לא הספיק לך זה והשבות אל לבבך שהיום לבך אוהב איש ומחר שונאו ומ"מ הוא שמש אחד ולב אחד כן ה' הוא אלהי' פועל טוב ורע וההשתנות בא מצד המקבל : כאשר צוך בפרה קשה דאמרי' בשבת אלמלא שמרו ישראל שבת ראשונה ואי בפרה איפקוד אין זה שבת ראשונה : וי"ל דא' לפן קאמר : וחי ועתה למתבונות שתתכלי' המקוו' לכל איש היא אשר תדבק נפשו בה' אחרי מותו ואם אנחנו זכינו אל זה השלמו' בחיים כי ראינו כי ידבר אלהי' את האדם וחי א"כ מעתה למה נמות · אם יוספי' אנחנו וגו' אם יוכלי' אנחנו להוסיף שלימות בשמוע קול ה' אלקינו או זמתנו ברצון טוב ובנפש חפצה : ליראה אותי ולא מיראת העונש · ה' אלקינו ה' ה' קורא שנברא העול' אלהינו

ואתחנן

אשר נכללו בו המצות התלויות בארץ · ושמרתם ועשיתם כי היא חכמתכם ובינתכם · כבר ביארנו אופן החכמה אשר נשיג בעניין הטומאות והטהרות והקרבנות ומתנות כהונה ולויה מצד היותם כשעור שהוגבלו בו ולזה אמר כי הוא חכמתכם ובינתכם לעיני העמים כי אלו הדברים נעמוד על חכמת המצות כמו שביארנו · אשר ישמעון את כל החקים האלה · ר"ל אשר יבינו את דבר כל החקים האלה או ירצה בזה כי מי שישמור כל החקים האלה יכיר תכף אופן החכמ' בהם מצד מה שהוגבל הדבר בהם בקצת הדברים מקצת וכאלו תאמר שהיתה טמאת השרץ למטה מטומאת נבלת הבהמה וטמאת נבלת הבהמה למטה מטומאת נבלת האדם כי זה ממה שיביא להכיר כי בחכמה נפלאה סודר זה הנימוס התוריי · כי מי גוי גדול אשר לו אלהים קרובים אליו · הרצון בזה כי הגוים מצד היותם תחת ההשגחה הכוללת לבד לא יהיו נעזרים מהשם יתעלה רק בטובות המסודרות מצד ההשגחה ההיא אבל ישראל שהם תחת ההשגחה הפרטית הם נעזרים בכל מה שיבקשו מהשם יתעלה וזהו אמרו בכל קראנו אליו רוצה לומר בכל מה שנשאל ממנו · ומי גוי גדול אשר לו חקים ומשפטים וגומר · אמנם אמר זה לפי שתורתנו השלמה היא מסודרת על צד היושר והחכמה ולזה לא תכב' על מקיימ' כי עלם דבריה גוזר על ההמשך אחריהם ואין העניין כן בתורות שאר האומות ונימוסיהם שאינם מסודרים מהיושר והחכמה · ויעמיסו עם זה על בני הנימוס דברי' יכבדו מאד כאמרו כי גם את בניהם ואת בנותיה' ישרפו באש לאלהיה' · רק השמר לך ושמור נפשך מאד וגו' · הרצון בזה שישמרו נפשם שלא ישכחו מעמד הר סיני הנפלא אשר העיד על היות התורה מסודרת מהשם יתעלה כי כל העם ראו את הקולות ואת הלפידים ושאר המופתים שנעשו שם ולזה צוה אותם שיודיעו זה לבניהם דור אחר דור כי זאת היא פנה גדולה בעניין התורה · קול דברים אתם שומעים ותמונה אינכם רואים זולתי קול · הנה אמר זה להרחיק התמונה מהשם יתעלה כי אינו בעל גוף שתהיה לו תמונה · ואותי צוה יי' בעת ההיא ללמד אתכם וגומר · הנה רמז בזה מה שנאמר שם למשה ואלה המשפטים אשר תשים לפניהם ויתר המצות שנאמרו שם למשה אשר קנתם אינם נוהגות אלא בארץ · ונשמרתם מאד לנפשותיכם · רוצה לומר שתשמרו מזה בעבור נפשותיכם שיאבדו בזה החטא רצוני לומר אם תתנו תמונה לשם יתעלה פן תשחיתון ועשיתם וגו' תמונת כל סמל הוא כמו צלם תבנית זכר או נקבה ירצה לפי מה שאחשוב תבנית איש או אשה ואחר זה ירד מהדרגה וזכ' תחלה הב"ח ההולך ואח' זכר תבנית המעוף ואחריו תבנית הדגה וגם רמש האדמה בין המעוף והדג לפי שהוא יותר פחות במציאותו מהמעופף ולזה תמצא ברבים מהם שהם מולידים ביצה בלתי שלמה כמו העניין בדגים : ופן תשא עיניך השמימה וראית את השמש וגומר רוצה לומר כי כשתראה ותתבונן בעניין הכוכבים אשר ישפיע השם יתעלה באמצעותם הרבה מהנמצאות השפלות וסודרו מה' הרבה מהמקרים והמשיגים אשר יקרו לאומה אומה אולי תטעה ותתן להם אלהות או לאחד מהם והשתחוית להם ועבדתם כמו שעשו הרבה מהקודמים והזכיר השמש תחלה כי פעולותיו יותר גלויות בעניינים הקודמים והטבעים ואחריו הי' הירח בזה העניין ואחריהם כוכבי לכת ושאר הכוכבים אחריהם והנה אמר כי זה עם שהוא טעות לכל האנשים אשר יתנו להם אלהות הוא טעות יותר נפלא לישראל וזה כי שאר האומות חלק להם השם יתעלה אלו הכוכבים ולזה אפשר להם לטעות לעשות אלוה מהכוכב המושל עליהם כאלו תאמ' שעם כך תחת ממשלת כוכב פלוני ולפי הוראתו לטוב או לרע יהיה עניין האומה ההיא על הרוב ואין העניין כן בישראל כי הם אינם תחת ממשלת הכוכבים כי השם יתעלה לקחם והוציאם מכור הברזל ממצרים להיות לו לעם נחלה כמ' שמשך אות' לאמונתו ועבודתו בעניין הנפלאות והמופתי' שחדש בהוציא אותם מארץ ובתורתו השלמה שנתן להם ומפני זה אין ישראל תחת ממשלת הכוכבי' כי השגחת השם יתעלה דבקה בהם מזה הצד · ויי' התאנף בי בגללכם · כבר בארנו למה הוצרך משה לומר להם בכל פעם שזה העונש השיגהו מצדם והנה הוצרך להזכיר זה בזה המקום להודיע להם שהוא משתדל שאחר מותו לא יעשו זה העון הנפלא רוצ' לומר לעבוד עבודה זרה ולזה הודיע' בזה המקום שהוא מת בארץ ההיא אך הם יעברו את הירדן והוכיחם והזהירם שלא ישכחו את יי' מרוב הטובה שתהיה להם שם ויעבדו עבודה זרה אשר צוה הש' יתעלה שלא יעבדו' כי השם יתעל' יעניש עובדי עבודה זרה עונש נפלא כמו האש שתשחית כל מה שתלקח בו כן ישחיתם :

כי תוליד בנים ובני בנים ונושנתם בארץ וגומר · ראה איך ראתה התורה עובד ישראל עבודה זרה אחר שארכו להם הימי' בארץ והתחכם השם יתעלה לפי מה שאפש' להצילם מזה · העידותי בכם היום את השמים ואת הארץ לפי שהשמים והארץ עומדים לעולם וקיימים נתנם עדים על זה הייעוד הרע להעיד שכבר נתקיים להם זה הייעוד · והפיץ יי' אתכם בעמים וגו' · הנה עונותיהם הטו שכבר נתקיים זה הייעוד הרע בגלות עשרת השבטים שלא נשאר מהם כי אם מתי מספ' כמו שנזכר בספר מלכים ובגלות ראשון שגלו לבבל והוכרחו שם להשתחוות לצלם כמו שנזכר בספר דניאל ואליהם ידמה שרמז בזה המקום וכבר נתקיים קצת בימי השופטים ומלאכו כי תכף שהיו מבקשי' את יי' בכל לבם ובכל נפשם היה השם יתע' שולח להם מושיע כמו שנזכר בספר שופטים · בצר לך ומצאוך כל הדברים האלה באחרית הימים · בזה המקום רמז אל הגלות הזה הארוך אשר אנחנו בו היום נפוצים בעמים בחטאינו ובעונות אבותינו ולזה אמר באחרית הימים להעיד על שזה יהיה אחר זמן ארוך אורך נפלא · ושבת עד יי' אלהיך ושמעת בקולו · רוצה לומר שאז תשוב אל השם יתעלה ותקיים מצותיו והנה השם יתעלה אל רחום לא יסור השגחתו ממך מכל וכל · ולא ישחיתך השחתה כוללת על עונותיך ולא ישכח את ברית אבותיך אשר נשבע להם לתת לזרעם אחריהם ארץ כנען ומבריתו את האבות יתחייב שלא יכלה אתכם כי תופר בריתו בזה העניין והראיה לך על שומרי בריתו את האבות הנפלאות אשר עשה לך בצאתך ממצרים שלא היו מצד זכותך שתדבק כך כמו זאת ההשגחה הנפלאה אבל יהיו מצד ברית השם יתעלה עם האבות כמו שנתבאר בפרשת ואלה שמות · כי שאל נא ימים ראשונים · אם קרה כך מעת בריאת העולם באחד ממקומות הארץ שישמע עם קול אלהים מדבר מתוך האש כמו ששמעת אתה במעמד הר סיני כי זה הדבר לא נהיה כלל והיה גם כן מן הפלא שחיית אחר דבר אלהיך עמך וכבר היה מפורסם אז כי מי שיראה אלו המראות הנפלאות ימות תכף ולזה אמ' יעקב כי ראיתי אלהים פנים אל פנים ותנצל נפשי · ואם נסה השם יתעלה לקחת לו גוי מקרב גוי על ידי נפלאות רבות המספר כמו שעשה לך השם יתעלה בהוציאו אותך ממצרים ועיניך ראות והנה עשה זה השם יתעלה מצד בריתו עם האבות כמו שזכרנו להביא אותך למדרגה שתאמין בשם יתעלה אתה הראית אלו הנפלאות לתכלית שתדע כי יי' הוא האלהים והוא שליט בארץ כמו שהוא שליט בשמים וכבר עמדת על זה מצד הפלאות שחדש לך בארץ כי זה מופת כי ליי' הארץ · אין עוד מלבדו · שלא יחשוב חושב כי יש אלהים בשמים מנהיג השמים ויש אל אחר בארץ מנהיג הארץ כי זה הוא שקר אך השם יתעלה הוא המנהיג השמים והארץ אין עוד מלבדו וכבר יעיר על זה כי השם יתעלה שנה הסדורים אשר בארץ מפאת הכוחות השופעות שם מהגלגלים וזה דבר לא יכול עליו אם לא היה שליט בשמים ובארץ וזה ממה שצריך אל ביאור יותר רחב אך במה שזכרנו בו די לזאת הכונה בזה הביאור כי לא יסבול האריכות הצריך בזה ובמה שידמה לו · מן השמים השמיעך את קולו ליסרך · רוצה לומר כי במעמד הר סיני השמיעך השם יתעלה את קולו מן השמים לתת לך הנימוס התוריי בדעות ובמדות אשר נכלל כלו בעשרת הדברים ההם כמו שביארנו בפרשת יתרו · ועל הארץ הראך את אשו הגדולה שנראה לך שם ושמעת את דברו מתוך האש וזה לך גם כן לאות כי הוא בשמים ובארץ · ותחת כי אהב את אבותיך וגומר · הנה לאהבת השם יתעלה את אבותיך ובחר בזרע האבות במיוחס להם והוא זרע יעקב הנה הוציאך ממצרים בפניו רוצה לומר בהשגחתו הפרטית שהוא מיוחסת את פניו כי המביט מביט בפניו וזהו כמו גדול כי מפאת זאת ההשגחה יתחדשו הנפלאות : להוריש גוים גדולים ועצומים · הנה נעשה זה לתכלית שתירשו תכף את הארץ מיד הגוים הגדולים העצומים ההם כמו שראית בעיניך היום הזה שירשת ארץ שני מלכי האמורי : וידעת היום והשבות אל לבבך כי יי' הוא האלהים · רוצה לומר אחר שהראך השם יתעלה את כל זה להודיעך כי הוא אלהי השמים ואלהי הארץ אין עוד זולתו באלהות הנה צריך שתדע זה ותשיב אל לבבך כי יי' הוא האלהים בשמים ממעל ועל הארץ מתחת אין עוד כמו שיחשבו המאמינים בשניות שיהיו שנים אלהי השמים זולת אלהי הארץ וכבר ביאר הפילוסוף מוס

זאת האמונה ובאר שאי אפשר הוא כן כמו שהגיד בספרו מה שאחר הטבע ואין הנה מקום זאת החקירה ובהיות העניין כן הנה ראוי לך לשמור מצותיו וחוקיו לטוב לך ולזרעך והנה זאת הטובה הוא בעצמות מה שהוא טוב אנושי והוא הצלחת הנפש ויומשך לו ג"כ טוב גופני בעבור דבקות ההשגח' האלהית והוא שמירת חקיו ומצותיו יסבב שתאריכו ימים על האדמה בדרך שתהיה לכם ולזרעכם כל הימים והוא מבואר כי לולי עבור אבותינו על דברי התורה היינו אנחנו מחזיקין בארץ ישראל ולא גלינו ממנו והוא מבואר מספורי דברי הנביאים · הנה זה ביאור זאת הפרשה והתועלות המגיעים ממנה הם תשע עשרה :

התועלת הראשון הוא להודיע שהמתפלל צריך שישתדל תחלה לסדר שבחי השם יתעלה ולהשיג אותו כפי היכולת ואחר זה בהיותו דבק בשם יתעלה יאות לו להתפלל ולבקש ממנו מה שירצ' הלא תראה כי משה רבינו עליו השלום אף על פי שהיה באופן מהשלמות שהיה תמיד עם השם יתעלה עד שכבר היה מתנבא בכל עת שירצה כאמרו עמדו ואשמעה מה יצוה יי' לכם הנה עם כל זה כשרצה להתפלל לשם יתעלה לבקש ממנו שיעבור את הירדן ויראה את הארץ ספר תחלה שבחי הש' יתעלה במה שהורה על השגחתו יתעלה בעבור האפשרי ואחר זה בקש בקשתו ולזה תקנו רבותינו זכרונם לברכה שיסמוך אדם גאולה לתפלה כדי שתהיה ענין התפילה אחר סידור השבחים הנפלאים הנכללים בברכות ק"ש ובק"ש ולזה אמר והתענג על יי' ויתן לך משאלות לבך כי מי שישיג השם יתעלה ההשגה האפשרי' לו הוא יתענג עליו תענוג נפלא ולזה תהיה אז תפילתו נשמעת לדבקות ההשגחה האלהית בו וזה גם כן מה שאמר איוב אם על שדי יתענג יקרא אלוה בכל עת :

התועלת השני הוא להודיע כי גדול השם יתעלה וידו החזקה הוא בלתי אפשר שיושג ממנו כי אם שעור מעט ביחס אל מה שהוא בעצמותו הלא תראה כי משה רבי' עליו השלום עם עלותו לזאת המעלה הנפלאה שזכר בה מן החכמה והנבואה אמר שלא השיג מזה כי אם שעור מעט ולזה אמר שהשם יתעלה התחיל להראותו זה :

התועלת השלישי הוא להודיע כי השלמים אינם בוחרי' אלו החיים הגופיים כי אם לתכלית שיוסיפו בשלמות הנפש ולזה נתן משה הסבה במה שבקש מהשם יתעלה שיתנהו לעבור את הירדן ולראות את הארץ שכבר התחיל השם יתעלה להראותו גדלו וידו החזקה ולזה בחר שיכנס לארץ שהיא נבחרת אל שישפע האלהי כדי שיוסיף שלמות על שלמותו ויראהו השם יתעלה שם מגדלו וידו החזקה יותר ממה שהראהו לו מזה עד עתה ליתרון הכנת הארץ ההיא ולא בחר זה כדי לאכול מפירות הארץ כמו שחשבו הסכלים · **התועלת** הרביעי הוא להודיע שראוי לאדם שלא יתפאר בחכמתו והשגתו לומר שכבר השיג מזה שעור רב אך ראוי שיחשוב עצמו חסר מאד כי בזה יוסיף זריזות לבקש השלמות הלא תראה כי משה רבינו עם חוזק השגתו חשב עצמו חסר מאד עד שאמר כי בתחלת דרך השגת השלמו' לשערו שכבר יתכן שיוסיף שלמות על שלמותו ולזה אמר יי' אלהים אתה החלות להראות את עבדך וגומר :

התועלת החמישי הוא להודיע שמה שבחר השם יתע' לתת לבני ישראל את הארץ היה מצד יתרון הכנתה אל השגת השלמות האנושי ולזה סמך משה לזכירתו טוב ארץ ישראל על שאר הארצות וטוב הר הבית המקדש על כל ארץ ישראל ענין אשר התחילו להשיג גודל השם יתעלה וידו החזקה להעיד שטוב הארץ ההיא יהיה כלי לו להוסיף על זה השלמות :

התועלת הששי הוא בדעות הוא להודיע עוצם ההבדל שיש בין השם יתעלה ובין שאר הנבדלים כי אין בהם מי שיהיה מנהיג בכללות בשמים ובארץ זולתו וזה כי הם ואם יש לאחד מהם הנהגה מה בשמי' ובארץ הנה היא חלקית והיא עלולה מהשם יתעלה ואין בהם גם כן מי שיעשה כמעשה השם יתעלה וכגבורתו כי מעשיהם חסרים מאד כמו שביארנו בחמישי מספר מלחמות יי' כי אין התכלית מגיע מהם אלא כמעשי' רבים יצטרפו אל מעשיהם ואולם מעשה השם יתעלה הם שלמים בעצמם בתכלית מה שאפשר וכן אין יחס בין הגבורות המתחדשות מהם ובין גבורת השם יתעלה וזה שהגבורות הנפלאות ואם יקרה שיתחדשו מהם על צד ההשגחה הכוללת להביא אל שתנצח אומה אומה אחרת חזקה ממנה כמו שנזכר בבני עמון ומואב הנה זה לא יהיה רק בעת מוגבל לפי הסדור השופע מהשגחת זאת האומה בעת ההי' וזה גם כן שזכרנו מצד מעשיהם וגבורותיהם לא שיעשו באמצעות מה שיושפע להם מהשם יתעלה כי מאתו הכל והוא עשאם ומאתו שופע תמיד מה שיסודר מהם ואולם השם יתעלה יעשה הגבורות בכל עת שימצא ראוי להם לא בעת זולת עת ולזה גם כן אמר כי מי גוי גדול אשר לו אלהים קרובים אליו כיי' אלהינו בכל קראנו אליו כי הגוים שהם תחת ממשלת הכוכבים לא ישיגו עזר מהם כי אם בעתי' מיוחדי' לפי מה שהוגבל להם או אמנם השם יתעלה יגיעו ממנו עזר לנו בכל עת שנקרא אליו באופן ראוי רוצה לומר כשנישיר עצמנו אל שנהיה ראויים שתדבק השגחתו הפרטית בנו ולזאת הסבה גם כן אמר ופן תשא עיניך השמימה וראית את השמש ואת הירח וגומר אשר חלק יי' אלהיך לכל העמים וגומר · ואתכם לקח יי' וגו' · ביאר שענין שאר האומות הוא מסדו' מהמערכה אשר לכוכבים ואמנם ישראל הם תחת השגחת השם יתעלה הפרטית :

התועלת השביעי הוא במדות והוא להודיע שהוא ראוי למי שישיגהו עונש מהשם יתעלה על מריו שיראה שהוא מרגיש שעור מה שאבד ממנו כי בזה תועלת ללקיחת המוסר כי מי שלא ירגיש שהוכה על מריו לא יקבל מוסר כמו שאמר הנביא על מה תוכו עוד תוסיפו סרה וגומר ולזה תמצא שמשה הראה שהוא מרגיש בשעור מה שאבד ממנו כשלא הסכים השם יתעלה שיעבור את הירדן כדי להקנותו זאת המדה החשובה :

התועלת השמיני הוא בדעות והוא להודיע שלא זכה משה לזאת המעלה העליונ' מהנבוא' מצד יתרון הכנתו הטבעית לקבל שפע הנבואה שאם היה זה כן לא היה ראוי שישיב השם יתעלה למשה על בקשתו זאת רב לך כי בודאי היה מוסיף שלמות בנבואה לפי זאת ההכנה אם היה בא לארץ ישראל מפני יתרון הכנתה לנבואה ולזה הוא מבואר שלא השיג משה רבינו זאת המעלה הנפלא מהנבואה מצד יתרון הכנתו על האנשים כולם כי כמו זאת ההכנה יתכן שימצא לזולתו כי זה דרך האפשר במין כמו שהתבאר בטבעיות וכבר יתבאר במה שיבא מדברי התורה הקדושה שלא יהיה שם נביא תורה זולת משה עליו השלום ולזה הוא מבואר כי עוצם מעלות נבואת משה להכנן זאת התורה האלהית על ידו היה מהשם יתעלה על צד המופת והפלא כמו שהיה ענין מעמד הר סיני על דרך הנפלאות ומפני זה ענה השם יתעלה למשה על שאלתו זאת רב לך רוצה לומר שיתרון הכנת הארץ לא יוכל להוסיף על שלמותך בנבואה כי לא היה זה השלמות לך מצד הכנתך כי אני שמתיו לך עודף על שלמות כל בעל הכנה ולזה ראוי שתדע כי מה שאמרנו בפרשת בלק שכבר יקום נביא בישראל ובשאר האומות כמשה והוא מלך המשיח אשר אנחנו מקוים אין הרצון בזה שיהיה נביא תורה כי זה בלתי אפשר ואינו מדרך הנבואה במה שהיא נבואה שתודיע נימוס תוריי אלהי אם לא על דרך המופת כמו שהיה הענין בנבואת משה אך הרצון בזה שיהיה כמוהו או למעלה ממנו בעניינ' ההם הנזכרי' שם רוצה לומר חדוש האותו' ויתר העניינים שהמשיך למה שאמר ולא קם נביא עוד בישראל כמשה :

התועלת התשיעי הוא במדות והוא לזרז האנשים שישתדלו לראות כל הדברים שיוכלו לראות כדי שיכירו בזה חכמת השם ית' שברא אלו הענינים ולזה תמצא כי משה בקש שאם לא ירצה השם יתעלה שיעבור הירדן ישכים שיראה הארץ בכללה כדי שיעמוד על שנות מעלות הארץ ההיא מצד מצבה ומצד מקומה מהיישוב ולזה יהיה רצון באמרו אעברה נא ואראה את הארץ אעברה נא או אראה וכבר יעיד שהכוונה היא כן שכבר אמר השם יתעלה למשה עלה ראש הפסגה ושא עיניך וגומר והנה מצאנו שזאת התכונה היתה חזקה במשה ולזה אמר אסורה נא ואראה את המראה הגדול הזה מדוע לא יבער הסנה כמו שביארנו בפרשת ואלה שמות :

התועלת העשירי הוא במדות והוא להודיע שהוא ראוי למנהיג שישתדל בהגעת הטוב האפשרי למונהגי' ממנו ולזה תמצא לפי מה שיראה מתשובת השם יתעלה למשה על זאת הבקשה שבקש שיעבור את הירדן כדי שינחיל הארץ לישראל ביותר שלם שבפנים כי במעט זמן היה מנחילה להם אם היה עובר שם לפי מה שידמה מהמלחמו' שעשה משה במעט זמן ולזה

רשי

לא ירפך · מלהחזיק בך בידיו ולשון לא ירפך לשון לא יפעיל הוא לא יתן לך רפיון לא יפריש אותך מאצלו וכן אחזתיו ולא ארפנו שלא נקוד ארפנו כל לשון רפיון מוסב על לשון מפעיל ומתפעל כמו הרפה לה תן לה רפיון הרף ממני התרפה אתה : לימים ראשונים · על ימים ראשונים : ולמקצה השמים · וגם שאל לכל הברואים אשר מקצה ע' קצה זהו פשוטו ומדרשו מלמד על קומתו של אדם שהי' מן הארץ עד השמי' והו' השיעו' עצמו אשר מקצה אל קצה : הנהיה כדבר הגדול הזה · ומהו הדבר הגדול השמע עם וגו' הנסה אלהי' הכי עשה נסים שום אלוה לבא לקחת גוי וגו' כל הה"ן הללו תמיהות הן לכך נקודו' הן בחטף פתח הנהיה השמע הנסה השמע : במסו' · על ידי נסיונות הודיעם גבורותיו כגון התפאר עלי אם אוכל לעשות כן הרי זה נסיון : באותות · בסימנין להאמין שהו' שלוחו של מקום כגון מה זה בידך : מופתי' · הם כפלאו' שהביא עליה' מכות מופלאו' : במלחמה · ביד שנאמר כי יי' נלחם להם : הראת · כתרגומו איתחזיתא כשנתן הקב"ה את התורה פתח להם שבעה רקיעי' וכשם שקרע את העליוני' כך קרע את התחתוני' וראו שהו' יחידי לכך נאמר אתה הראית לדעת : ותחת כי אהב · וכל זה תחת אשר אהב : ויוציאך בפניו · כאדם המנהיג בנו לפניו שנאמר ויסע מלאך האלהי' ההולך וגו' וילך מאחריה' · דבר אחר ויוציאך בפניו בפני אבותיו כמה שנאמר נגד אבותם עשה פלא ואל תתמה על שהזכירם בלשון יחיד שהרי כתבם בלשון יחיד ויבחר בזרעו אחריו : ממך מפניך · פרשהו ודרשהו להוריש מפניך גוים גדולים ועצומים ממך : כיום הזה · כאשר אתה רואה היום :

או

ואתחנן

ובקשתם משם את יהוה אלהיך
ומצאת כי תדרשנו בכל לבבך
ובכל נפשך: בצר לך ומצאוך
כל הדברים האלה באחרית הימים
ושבת עד יהוה אלהיך ושמעת
בקלו: כי אל רחום יהוה אלהיך
לא ירפך ולא ישחיתך ולא ישכח
את ברית אבתיך אשר נשבע להם:
כי שאל נא לימים ראשנים אשר
היו לפניך למן היום אשר ברא
אלהים אדם על הארץ ולמקצה
השמים ועד קצה השמים הנהיה
כדבר הגדול הזה או הנשמע כמהו:
השמע עם קול אלהים מדבר מתוך
האש כאשר שמעת אתה ויחי:
או הנסה אלהים לבוא לקחת לו גוי
מקרב גוי במסת באתת ובמופתים
ובמלחמה וביד חזקה ובזרוע נטויה
ובמוראים גדלים ככל אשר עשה
לכם יהוה אלהיכם במצרים לעיניך:
אתה הראת לדעת כי יהוה הוא
האלהים אין עוד מלבדו: מן
השמים השמיעך את קלו ליסרך
ועל הארץ הראך את אשו הגדולה
ודבריו שמעת מתוך האש: ותחת
כי אהב את אבתיך ויבחר בזרעו
אחריו ויוצאך בפניו בכחו הגדל
ממצרים: להוריש גוים גדלים
ועצמים ממך מפניך להביאך לתת
לך את ארצם נחלה כיום הזה:
וידעת היום והשבת אל לבבך כי
יהוה הוא האלהים בשמים ממעל
ועל הארץ מתחת אין עוד: ושמרת
את חקיו ואת מצותיו אשר אנכי
מצוך היום אשר ייטב לך ולבניך
אחריך ולמען תאריך ימים על
האדמה אשר יהוה אלהיך נתן לך
כל הימים: פ

אז

ותתבעון מתמן ית דחלתא דיי
אלהך ותשכח ארי תתבעיני מן
קדמוהי בכל לבך ובכל נפשך: כד
יעיקון לך וישכחונך כל פתגמיא
האלין בסוף יומיא ותתוב לדחלתא
דיי אלהך ותקביל למימריה: ארי
אלהא רחמנא יי אלהך לא ישבקינך
ולא יחבלינך ולא ינשי ית קימא
דאבהתך דקיים להון: ארי שאל
כען ליומיא קדמאי די הוו קדמך
למן יומא די ברא יי אדם על ארעא
ולמסיפי שמיא ועד סיפי שמיא
ההוה כפתגמא רבא הדין או
האשתמע כותיה: השמע עמא
קל מימרא דיי ממליל מגו אשתא
כמא די שמעת את ואתקיים: או
ניסין עבד יי לאתגלאה למפרק ליה
עם מגו עם בניסין באתין ובמופתין
ובקרבא וביד תקיפא ובדרעא
מרממא ובחזונין רברבין ככל די
עבד לכון יי אלהכון במצרים
לעיניכון: את אתחזיתא למדע ארי
יי הוא אלהים לית עוד בר מניה:
מן שמיא אשמעך ית קל מימריה
לאלפותך ועל ארעא אחזיך ית
אשתיה רבתא ופתגמוהי שמעתא
מגו אשתא: וחלף ארי רחים ית
אבהתך ואתרעי בבניהון בתריהון
ואפקך במימריה בחילה רבא
ממצרים: לתרכא עממין רברבין
ותקיפין מנך מן קדמך לאעלותך
למתן לך ית ארעהון אחסנא כיומא
הדין: ותידע יומא דין ותתיב ללבך
ארי יי הוא אלהים דשכינתיה
בשמיא מלעילא ושליט על ארעא
מלרע לית עוד: ותיטר ית
קימוהי וית פקודוהי די אנא
מפקיד לך יומא דין דייטב לך
ולבנך בתרך ובדיל דתוריך יומין
על ארעא די יי אלהך יהיב לך כל
יומיא: בכן

אבן עזרא

בכל לבבך · עוד אפרשנו : ירפך · הפך יחזקך : כי שאל נא לימי' · שב עתה : למן היום · הלמ"ד נוסף וכן לרבים או היא דלך נאות : ולמקצה השמים · רמז לאויר כאשר פירשתי שיש לו קצוות : הנהיה · בימיו : או הנשמע כמוהו · ומה הוא ששמע עם : או הנסה אלקים · יש אומרי' שהוא לשון חול וחלילה חלילה רק לשון קדושה : הנסה · כדרך בן אדם כדי שיבינו השומעים : במסות · שם כלל או טעמו במסות שהיו באותו' כמו ויעש האותות לעיני העם' : ובמופתי' · עשר מכות וכתוב ומטה אהרן עשו : ובמלחמה · יתכן על הריגת הבכורים ושפטי' באלהי' מצרים : וביד חזקה · שיצאו ישראל ביד רמה ובזרוע נטויה על טעם בעמוד אש וענן : ובמוראים גדולים · טביעת פרעה וחילו עם בקיעת הים לישראל : במצרים · בארצי מצרים : הראית · מבנין שלא נקרא שם פועלו והטעם כי כל אלה הראך האלהים עד אשר תדע כי הוא האלהים לבדו · וטעם אין עוד כאשר רמזתי בפירוש קהלת בפסוק וגבוהים עליהם על כן מלת אין עוד ומל' אלהים פירשתיה בפרש' וישמע יתרו כתו' וידבר אלהי' והאלהי' יעננו בקול בא האלהי' אשר שם האלהים כי המדבר הוא אלהים כי יש מי שלא יבין דרך קצרה והוא סוד עמוק : ליסרך · על כן השמיע' את קולו שתיר' ממנו כאש' אמרו ואל ידב' עמנו אלהי' פן נמות והנה פחדת בעבור העיני' והאזני' ועוד לדבר אחר השמיעך את קולו בעבו' כי אהב את אבותיך הם השלשה : ויבחר בזרעו · רמז ליעקב כי אם אמר בזרעם יכנסו עמנו שמנה גוי' : ויוציאך בפניו · בכעס שכעס על מצרי' ויש אומרי' כמו ומלאך פניו הושיעם ולפי דעתי שהוא כמו ופניך הולכי' בקרב : כיום הזה · קרוב מהיום הזה והאמת שהוא רמז על אשר נחלו ארץ שני מלכי האמורי כי ראובן וגד וחצי שבט מנשה ישראל יקראו וכן כתוב כאשר עשה ישראל לארץ ירושתו והיכו דבר עתיד כאשר פירשוהו רבי' והעד למכ' מלכי' גדולים במזמור הודו ליי' כי טוב ולא הזכיר רק סיחון ועוג ואמר נחלה לישראל עבדו ואחר שאמר כי ה' הוא האלהי' אין עוד מלבדו אמר טעם נכבד כי הראשון הראיה ומראה העין ובשקול הדעת ובחכמת הלב תדע כי השם הוא לבדו אלהים בשמים ממעל שהם ממעל בן אדם ועל הארץ שהיא תחתיו והעד כי כן פי' והיו שמיך אשר על ראשך נחשת ואחר שראית הנוראות והשבות אל לבבך אתה חייב לשמור מצותיו גם הוא טוב לך ולבניך אחריך : או

בעל הטורים

או הנס' · בזה הפסו' יש האלפא ביתא · שרצה הקב"ה ליתן להם התורה במצרי' אלא שאמר מדת הדין נסה אותם תחלה · לכך הנס' ב' במ' הכא ואידך והנסה דבר אליך תלאה שאמרה מדת הדי' נסה אותם קוד' שתשמיע' דברי' · והפסוק מתחיל בא"לף ומסיים בכ"ף הך טוב לישר' · והוא עולה כשם אהיה אש' נגלה בו למשה להוציאם ממצרים ונ"א מכה לאותות : ואך אותך · ז' דברים מוזכרי' כאן במסות באותות במופתים במלחמה ביד חזקה ובזרוע נטויה ובמוראים גדולים כנגד ז' ימים ששמש כל מכה ומכה וכנגד ז' ימים של פסח : במצרי' לעיניך וסמי' ליה אתה הראית · כשעשית שפטים במצרים ובאלהיהם ידעתם כי אני יי' : הראך את אשו הגדולה וסמיך ליה ותחת כי אהב את אבותיך · לומר כל מה שהראה למשה הראהו בזכו' האבות : ותחת · ב' ותחת כי אהב את אבותיך · ותחת רגליו · וזהו שאמרו האבות' הן הן המרכבה וזהו ג"כ מתוך האש : ותחת כי אהב · לומ' שהם תוך האש של שכינה : הראית · ב' אתה הראית לדעת · כאשר הראי' בהר · בהרא' להם שמים ושמי השמי' וראו שאין אלא דבר אחד · ושמרת' את חקיו ואת מצותיו לא יבדיל · לומ' שתורה ומצות קולטות : אין עוד · ולעיל כתיב ואין עוד וי"ו יתירה · וכן ו' פעמים כתיב ואין עוד בקרייה · ששה פעמי' אמון כל האר' · כנגד ו' קצוות מעלה ומטה וארבע' הרוחות :

ר.נא

מ"ע ספורנו

ומצאת · אף על פי שאין שם מקדש ולא כלי קדש : כי תדרשנו בכל לבבך ובכל נפשך בצר לך · והטעם שתמצאנו הוא כי אמנם תדרשנו בכל לבבך מרב הצרות : באחרית הימים · לקץ הימין כמו שהעיד באמרו והיה כי יבאו עליך כל הדברים האלה ושבת עד יי' אלהיך ושמעת בקולו : כי שאל נא · והראיה על זה שאמרתי שלא ישכח ברית אבו' היא כי אמנם מה שעשה עם כל ישראל במתן תורה שתהיו כלכם זוכים לאותה המדרגה מן הנבואה לא היה זולתי לקחת את כלכם לו לעם בשביל ברית אבות שלא כל אחד מכם היה ראוי לה שאף על פי שקרה באיזה זמן לאיזה יחיד שיתנבא הנה לא קרה זה לשום עם : או הנסה אלדי' · אף על פי שקר' לאיזה יחיד או יחידים שיצלום מבין רשעי' מכל מקום לא קרה זה לשום גוי בכלל : במסות באותות · מורות שלא היה זה במקרה אבל בכוונת פועל רצוניי : ובזרוע נטויה · מוכנת לבכות עוד להורות שאם לא ישוב החופש שתשוב לבכות : אתה הראית · את כל אלה הראך האל ית' : לדעת · כדי שתתבונן ותדע בלי ספק כי יי' הוא האלדים · הוא אותו הקדמון הנמצא בהכרח : ליסרך · להביאך למדרגת הנבואה בקבל' התורה כענין באליה

אמרי נועם

או הנסה אלקי' וגו' עד לעיניך הי' לו לומר לעיניכם כי הפסוק מדבר בלשון רבים אלא לעיניך מסיים בכף לפי שהתחיל בא"לף וזהו א"ך אחד משמותיו של הקב"ה שבו לקו המצרים וכו כשם שעתידין ללקות ואף דוד קראו שם וקבע י"א מזמורים בתלים שמתחילין בא"ך:

פניס

רלבג

ולזה ענינו השם יתעלה שיצוה את יהושע איך יתנהג בפועל הנחלת הארץ לישראל ויחזקו ויאמצהו כי הוא ינחיל הארץ לישראל למדנו מזה כי היה מבקש שהוא ינחיל הארץ לישראל אלא מצד ספרו שעל ידו יהיה נעשה באופן שלם וכדי שיהיה יהושע בזה תחולת משה לפי מה שאפשר ויתקיים בזה משה לספרו שהוא ישתדל בזה האופן השלם רצה השם יתעלה שיישיר משה את יהושע בכל מה שיעשהו באופן שתשלם לו הנחלת הארץ לישראל באופן שלם :

התועלת · האחת עשרה הוא בדעות והוא להודיע שהתורה השלמה שנתנה השם יתעלה למו על יד משה היא מיושרת אל השגת החיים הנצחיים והם חיי הנפש ויאמר מזה עוד תועלת בהצלחות הגופיות מצד מה שהם הישר' ומביא להצלחת הנפש ולזה אמר ועתה ישראל שמע אל החקים ואל המשפטים אשר אנכי מלמד אתכם לעשות למען תחיון ובאתם וירשתם את וגו' והוא מבואר שאמרו למען תחיון [illegible] לומר אלא למען תבואו ותרשו את הארץ כי ידענו שלא [illegible] באמרו למען תחיון החיים האמתיים הנצחיים פוסקים והם [illegible] לירושת הארץ ההיא שהיא הצלחה גופיית והיא מיושרת [illegible] באלו התועלות ולזה גם כן כוון באמרו בפרשת אחרי מות [illegible] יעשה אותם האדם וחי בהם רוצה לומר חיי הנפש כי הם [illegible] בתועלות המצות כי התורה היא המיושרת בתכלית מה [illegible]

התועלת [illegible]

התועלת [illegible]

ובקשתם, ג' וסימניהון ובקשתם גם כהנה · ובקשתם משם את יי' אלהיך ומצאת · ובקשתם אתי ומצאתם · ונמסר גם בסדר קרח : עד יי' ה' וסימניהון בצר לך ומצאוך כל הדברים האלה · ונגף יי' את מצרים שובה ישראל עד יי' אלהיך · נחפשה דרכינו ונחקרה ונשובה · ושבת עד יי' : ראשנים ה' וסי' נמסר בסדר בחקתי : למן היום ז' וסי' במס' רבת' : ועד קצה ה' וסי' כי שאל נא לימי' · והפיצך יי' בכל העמי' · מקצה העמים · על כל שפאי' במדבר · והיו חללי יי' ביום ההוא : הנסה ב' וסי' או הנסה אלהים · הנסה דבר אליך תלאה : גדלה הגדלה כל אורי' חס' במ"ה מל' וסי' במס' רב' : ודבריו ה' וסי' ודבריו שמע' מתו' האש' ודבריו הראשני' והאחרוני' דיאשיהו ויתר דברי אביה דד"ה איוב לא בדע' ידבר · חכמת המסכן בזויה : ויוצאך ב' חד כתיב כן חס' יו"ד וא' חס' דחס' וסי' ותחת כי אהב · ויצאך יי' אלהיך משם · בתר' חס' דחס' : ולמען ט' מיחדין וסי' במסר רבתא :

חזקוני

כי שאל נא · כלומר שאל נא לדורות הראשונים אם נעשה כן לשום אומה ולפיכך מקפיד הקב"ה עליכו בזמן שאתם חוטאי' יותר מעל שאר אומה אחרת : או הנסה · כל זה תשאל : לקחת גוי מקרב גוי · שאף אתם הייתם גוים כמוהם כדכתיב ואמר אליכם איש שקוצי עיניו השליכו : ובמלחמה · כי יי' נלחם להם במצרים : ובמוראים · לשון ראיה כתרגומו : ויבחר בזרעו אחריו · רמז ליעקב ואילו אמר בזרעם אחריה' היה פתחון פה לטמאה גוים שיצאו מאברה' ומיצחק וזולתינו שיאמרו אנו מבכרי' כמותכם : ויוציאך בפניו · בפני מצרים כמו שאמרם והולך וכתיב יצאו כל צבאות יי' לעיני מצרים ומצינו שמצרי' נקראים גל' יחיד והנה מצרים נוסע אחריהם : כיום הזה · פירשו ישראל ארץ סיחון ועוג :

או

קומץ מנחה

אלהינו בעולם ה' אחד כלות העולם: אחד רומז לג' עולמות א' רומז לעולם העליון שכולו רוחני ובאחרות גמור · ח' רומז לעולם הגלגלים עם הא' שהם ט' ז' כוכבי לכת גלגל המזלות וגלגל היומי ד' רמוז עולם השפל המחובר מד' יסודות: בכל נפשך כי היסורי' נקראו חצי נפש ובהריגה כל הנפש וזה שדרשו אפי' נוטל את נפשך: בשכבך ובקומך טרם שכבך ואחר קומך: וזתים אשר לא נטעת אפי' הם ערלה: לא תכרות להם ברית וקשה איך כרת שלמ' ברית עם חירם ושמא כריתת ברית לע"ז דוקא אסר הכתוב · או שמא חירם גר תושב היה א"ג לא אסר אלא לז' עממין א"ג בריות שלום קאמר:

סליקא ואתחנן

מ"ע ספורנו

באליהו והנה רוח גדולה וחזק · וכן על הארץ הראך את אשו · כענין שם כאמרו ואחר הרעש אש: ותחת כי אהב את אבותיך · ומאחר שעשה כל אלה הנה תחת שאהב את אבותיך: ויבחר בזרעו · של אחד מהם בלבד והוא זרעו של יעקב: ויוציאך בפניו · בפעלו' באות מפניו למעלה מן הטבע לא מאחוריו כפעלות טבעיות: ממצרים להורים · שהתכון להוציאך מעבדות אשר בו לא היית יכול להתבונן: לתת לך את ארצם · שהיא ארץ יי' מוכנת לקנות השלמות המכוון: וידעת היום · אם כן ראוי בלי ספק שתתבונן ותדע כל חלקי השותר: והשבות אל לבבך · ואחר ההתבוננות תשיב אל לבבך החלק האמתי מהם והוא כי יי' הוא האלהים · המסדר הנגלי המפורסם: בשמי' ממעל ועל הארץ מתחת · כי אמנם על זה יורה סדרם וקשר' ותכלית התועלת מהם אשר לא יושג זולתם ובהם נודע שיש כונה מכוון שהמציא כל זה לתכלית מכוון מאתו: אין עוד · ומזה יודע שאין עוד כי הנה מן ההכרח שלא יהיה כל זה זולתי בכח איזה נמצ' נבדל מחומר אחד נעלה בתכלית האפשר והוא כמנע שיהיה יותר מאחד כזאת במדרגה מהעלוי אשר אין כמוה כי בנבדלים לא יפול מספר זולתי בהיותם בלתי שוים במדרגה: ושמרת את חקיו · וכשתדעהו תשמור את חקיו בלי ספק · כאמרו מי לא ייראך מלך הגוים: ואת מצותיו אשר אנכי מצוך היום כל הימים · כי לא תחודש דת לעולם:

אז

שאין בהם תועלת והם המצות אשר בקרבנות ובטומאות ובטהרות ומתנות כהונה ולויה ולזה אמר ראה למדתי אתכם חקים ומשפטים כאשר צוני יי' אלהי לעשות כן בקרב הארץ וגומר כי היא חכמתכם ובינתכם לעיני הגוים וכבר ביארנו אנחנו במה שקדם אופן החכמה והבינה אשר ייחסו אלו המצות ובכלל הנה תורתנו תיוחד משאר התורות והנימוסים שהיו לשאר האומות כי תורתנו אין בה דבר לא יגזרהו היושר והבינה ולזה היה זה הנימוס האלהי מושך האנשים מצד עצמותו אל שיתנהגו בו ואמנם נימוסי שאר האומות אינם כן כי הם מסודרים לפי יושר וחכמה והם נימוסים זרים מטבעי האנשים ויתנהגו בהם האנשים על צד ההכרח מצד אימת המלכות ואימת המלת העונש לא מצד עצמותם:

התועלת החמש עשרה הוא מה שצונו לזכור ענין מעמד הר סיני והדברים ששמענו שם מפי הגבורה הם עשרת הדברים אשר יקיפו באופן מה שבכל המצות התוריות וענין זה הזכרון הוא שנודיע זה לבנינו ולבני בנינו דור אחר דור למען יתפרסם זה לכולם וישמרו מצות התורה וילמדו ליראה את השם הנכבד והנור' וידענו כי לא ראו שם כל תמונה ולזה ירחיקו התמונה מהשם יתעלה ויהיו נשמרים מעשות פסל ותמונה ומכתיבת אלהות לזולת השם יתעלה כמו שביאר האזהרה בזה הדבור השני מעשרת הדברות:

ההועלת השש עשרה הוא במצות · והוא להודיע שכמו שהאדם חייב ללמוד את בנו כמו שכתוב ושננתם לבניך כן הוא חייב ללמוד את בן בנו כמו שאמר והודעתם לבניך ולבני בניך:

התועלת השבע עשרה הוא להודיע שהתורה השתדלה לפי מה שאפשר לשמור את ישראל שלא יפלו ברע אשר נפלו בו מפני עבדם עבודה זרה ולזה הודיעם השם יתעלה ענין הגליות אשר יפלו בהם בהמשכ' לעבוד' זרה ולזה לא נמנעו ישראל עם כל זה מהמשך לעבוד' זרה ונפלו ברע אשר יעדה התורה על זה לא נפל דבר:

התועלת השמונה עשרה הוא להודיע שכבר ימשך מההשגחה הפרטית ענין דומה למה שנמשך מההשגחה הכוללת רוצה לומר שכמו שימשך לאדם מההצלחה מההשגח' הכוללת שיושגחו בה הוא וזרעו זמן ארוך מאד ג"כ יקרה זה מצד ההשגחה הפרטית כאשר היתה שלמה ולזה תמצא שספר כי מפני השגחת השם יתעלה על האבות יושגחו זרעם אחריהם תמיד בדרך שלא יכלו ומפני זאת ההשגחה השניה השם יתעלה על ישראל בהיותם במצרים והוציא' משם באותות ומופתים נפלאים לקרבם לעבודתו כדי שיהיו ראויים לירושת הארץ ולזאת הסבה נתן להם התורה התמימה · ונתנה להם בזה האופן הנפלא שהיה במעמד הר סיני להביאם על כל פנים אל שימשכו אחר תורה השלמה כדי שיזכו שתנתן להם הארץ שנשבע השם יתע' לאבותינו לתתה לזרעם:

התועלת התשע עשרה הוא בדעות · והוא להודיע כי מי שהוא אלהי השמים הוא אלהי הארץ אין שם שני אלוהות יהיה האחד אלהי השמים והאחד אלהי הארץ כמו שהאמינו המאמינים בשניות וזאת הידיעה קנו ישראל מענייני המופתים הנפלאים שעשה השם יתעלה שלא ימשך ענינם מצד הטבע אשר באו באלו הדברים השפלים כמו שאמר אתה הראית לדעת כי יי' הוא האלהים אין עוד מלבדו כמו שביארנו ואם אמר אומר הנה זה לא יתן האמת בזה על כל פנים כי אולי יאמר אומר כי אלהי הארץ ינהיג הארץ לפי הטבע וכשיצטרך ישנה הוא מנהג הטבע אמרנו לו כי משה לא היה מדבר לסכלים כי כבר היו זקני ישראל והוא מבואר שלא יוכלו להכיר שאלהי השמים היה נבדל מאלהי הארץ בדרך שיהיו שנים כי הם רואים הרבה מהנהגת ענייני הארץ מסודרת מצד השמים ולזה יתחייב שיהיה מי שיוכל לשנות זה הסידור אשר בארץ עליון על כל השמים ואין צריך לומר שהוא עליון על הארץ ומזה התבאר כי מעניין המופתי' נעמוד על שבאן מנהיג אחד הגלגלים בכללם:

אז יבדיל משה שלש ערים וגומר עד שמע ישראל יי' אלהינו יי' אחד

ספר שכבר הבדיל משה אז השלשה ערים שצוה השם יתעלה להבדיל מעבר הירדן מזרחה לנוס שם כל מכה נפש בשגגה בלא כוונה אשר איננו שונא לו מתמול שלשום שאם היה שונא לו אולי שבב הרוצח השגגה בכוונה שאם יקרה שיעבור שם השונא לו יזיקנו ובזה התבאר ימלט הרוצח בעיר מקלטו מיד גואל הדם אמנם אם הרג מזיד אף על פי שנכנס אל עיר מקלטו ישפטוה הסנהדרין ויתנוהו ביד גואל הדם להמיתו כמו שהתבאר בפרשת מסעי והם בצר ורמות וגולן כמו שצוה השם יתעלה וזאת התורה שסדר משה לפני בני ישראל והם העדות והחקים והמשפטים אשר דבר משה אל בני ישראל בצאתם ממצרים כי אז נתנה התורה בכללות ואולם סדר משה לפני בני ישראל אות' הדברים שבאמרו אז בעבר הירדן בגאי מול בית פעור והנה תאר המקום ההוא בתארים רבים מודיעים אותו להוסיף אמות בזה הספור ובזה המקום יתבאר כי כל מה שנזכר בזה הספר נתן למשה בהר סיני אף בקצתו הוסיף ביאור בזה המקום במה שאמ' בעבר לירדן בארץ מואב הואיל משה באר את התורה הזאת לאמר וראוי היה להיות כן כי התורה מצד היותה נימוס אחד כולל לתכלית אחד מוגבל הנה יתחייב שיהיה סדורו יחד לא פעמים בפעמים כמו שנזכר בפרשת בראשי' שמע ישראל את החקים ואת המשפטים אשר אנכי דובר באזניכם היום ולמדתם אותם · למדנו מזה שחייב אדם ללמד תורה לא ללמוד לבד עם שבאות הלמוד לאחרים בכללה מצות הלמידה כי מי שלא למד לעצמו לא יוכל ללמוד לאחרים · לא את אבותינו כרת את הברית וגומר · הרצון בזה כי לא נתנה התורה לאבות לבד אך להם ולזרעם אחריהם לאין תכלית ולזה ראוי שיחשוב כל דור ודור כאלו לו נתנה התור' · אנכי עומד בין יי' וביניכם · בעת ההיא וגומר · הנה זה היה בעת שאמרו לו ישראל דבר אתה עמנו ונשמעה כי יראתם מפני האש הגה מפני זה נתבאר בפרשת יתרו שיראו העם ועמדו מרחוק אחרי שמעם מפי הגבורה זה הקול הנפלא עשרת הדברים באמרו את הדברים דבר יי' אל כל קהלכם בהר מתוך האש הענן והערפל · ולא עליתם בהר · רוצה לומר כי אף על פי שלא עליתם בהר לא היה לכם רשות לעלות בו אף על פי כן יראתם והנה אמר זה להעיר שאם היו מסכימים לשמוע כל דברי התורה מפי השם יתעלה היו שומעים אותם כמו ששמעו עשר' הדברים כי לא עשה זה השם יתעלה לירדם ולבהלם לכוונה שיברחו מלשמוע והראיה כי משה היה בהר וישראל לא עלו בהר ולזה לא היה להם לירוא כל כך ולזה הוא מבואר שכבר היה לישראל להאמין שאר מצות התורה כמו האמינם עשרת הדברים ששמעו אותם מפי הגבורה:

אנכי יי' אלהיך וגומר עד לא תתאוה בית רעיך:

הנה כבר ביארנו כל זה ותועלותיו בפרשת יתרו ומשם ילקח הביאור בו זולתי מעט שבא בזה המקום והוא שכבר אמר פה שמור תמורת אמרו זכור בפרשת יתרו ולזה יהיה הרצון באמרו לקדשו שתקדשהו בדברים כדי שתשמור את השבת ולזה יתחייב שיהיה זה הקדוש סמוך לכניסתו כדי שיזכיר כי שבת הוא וישמור מעשות מלאכה בו ומזה המקום למדו רבותי' זכרונם לברכה שהנשים מחוייבות בקדוש היום כי הן מחוייבות בתכלית אשר בעבורו צותה התורה לקדשו בדברים והיא השמירה מעשות בו מלאכה ועוד נתחדש בו גם כן בפרשת יתרו נתן הסבה בענין מצות השבת להזכיר לנו כי השם יתעלה חדש העולם בששת ימים וביום השביעי שבת וינפש כי זאת פנה גדולה מפנות התורה רוצה לומר אמונת החדוש ואולם בזה המקום נתן הסבה במצו' שבת לזכור המופתים שעשה לנו השם יתעלה בהוציאו אותנו מארץ מצרים כי אז היינו עבדים ולא היה לנו רשות לנוח מהעבודה הקשה אשר היה מעביד אותנו פרעה ועמו והנה אין זה סתירה באחד התורה וזה כי התורה תצוה מה שתצוה לתועלות רבים כאשר היה אפשר לה זה כמו העניין בטבע שישתמש לפעמים באחד שיעשהו לתועלת יותר מאחר כמו שנזכר בספר בעלי חיים · ולא תתאוה · הנה תתאוה היא בלב לבד ולפי מה שביאר' בפרשת יתרו מההדרגה באלה הדברות ראוי שתתבאר שההתאוה מביאה לידי חמוד והנה ההבדל שיש בין החמוד ובין התאוה הוא כי התאוה הוא בלב לבד והחמוד הוא לקיחת דרך שיגיע לו הדבר שהיתה בו התאוה ויוציא זה לפועל כאלו תאמר שישתדל עם האיש ההוא בעל הבית שיוכרח למכור לו ביתו או שדהו או מה שהתאוה וזה יהיה אם בהביאו לו אנשים יבקשו ממנו זה לא יוכל להשיב פניה' או במה שידמה לזה והראיה בזה שדבר החמוד דבר שיש בו מעשה מה שיאמר ולא יחמוד איש את ארצך בעלותך לראות את

פני יי' אלהיך ואמר לא תחמוד כסף וזהב עליהם ולקחת לך · קול גדול ולא יסף · רוצה לומר שלא יסף להתחדש שם קול אחר קול אך הקול ההוא הי' נמשך ומתדבק בזולת הפסקים וגם כן לא פסק הקול ההוא אחר דברו עשרת הדברים אך היה נמשך אל ישראל להתרחקו מעל המקום ההוא שלא ישמעוהו והנה אמר זה להוסיף אמות לישראל שכל התורה היה אפשר להם לשמוע בזה האופן לולי יראתם מפני האש והקולות הנפלאים ההם כמו שקדם או יהיה הרצון באמרו ולא יסף שלא יסף עוד להתחדש כמו זה הקול הנפלא מהשם יתעלה באופן שישמעו דבריו כלל עם אחר והביאור הראשון ידמה שיהיה נאות יותר ואם שניהם כאחד טובים · כשמעכם את הקול מתוך החשך · הוא הערפל שזכר תחלה כאמרו מתוך האש הענן והערפל ויכתבם על שני לוחות אבנים ביאר בזה כי המכתב אשר בלוחות לא היה מעשה במלאכה אך · השם יתעלה חדש המכתב ההוא בהם על דרך המופת וזה גם כן עוד לאות על שכתנו שו הדברי' מהשם יתעלה ובזה אמר במה שקדם והלוחו' מעשה אלהים המה והמכתב מכתב אלהים הוא חרות על הלוחות · ותאמרו הן הראנו יי' אלהינו את גדלו ואת כבודו וגומר · ואת תדבר אלינו את כל אשר ידבר יי' אלהינו אליך ושמענו ועשינו הנה בתחלה אמרו כל אשר ידבר יי' נעשה להעיר שלא יאמינו רק מה אשר יתברר להם אם דברו יי' ולזה הוצרכו להתחדש אלו הקולות הנפלאים כדי שישמע העם אלו הדברים מהשם יתע' אך אחר שראו זה הפלא ויראו מלשמוע השאר בזה האופן פן ימותו והאמינו במשה ואמרו לו שישמע הוא הדברים מהשם יתעלה ויביאם אליהם והם ישמעו דברי משה ויעשו אותם והנה ספר שייטב בעיני יי' מה שאמרו למשה מי יתן והיה לבבם זה ליראה אותי ולמדנו מזה שהדברי' המיוחסים אל הבחיר' אין השם יתעלה מכריע אחד מחלקי האפשר על דרך החיוב שאם היה הענין כן לא היה אומר השם' יתעלה מי יתן והיה לבבם זה להם שכבר היה זה ביד השם · יתעלה לפי זאת ההכנה רוצה לומר לחייב שתהיה בחירתם תמיד אל ההמשך בדרכי התורה ואף על פי שמצאנו שהשם יתעלה יטה הבחירה בעת מה למי שירצה כמו שמצינו בהקשותו לב פרעה וסיחון ומה שידמה לזה הנה זה הו' על דרך המופת ומה שזה דרכו לא יהיה תמיד כמו שביארנו בששי מספר מלחמות יי' · ולשמור את כל מצותי כל הימים · למדנו מזה שאלו המצות בכללם רצה השם יתעלה שיעמדו כל הימים כי עליהם אמר זה המאמר ולזה הוא מבואר שלא ימיר השם יתעלה את התורה ולא מצוה ממצותיה ולבניהם לעולם רוצה לומר כל הימים וזה מבואר מהפסוק בעצמו · לך אמור להם שובו לכם לאהליכם · אמר זה שכבר הוזהרו מלגשת אל אשה קודם זה כדי שיהיו נכונים לשמוע דברי השם יתעלה כאמרו היו נכונים לשלשת ימים אל תגשו אל אשה ואחר שנפרדו מאלו הדברים הקדושים הותרו לגשת אל נשותיהם · ואתה פה עמוד עמדי · ביאר בזה שהם לבדם הותרו לשוב לאהליהם לא למשה כי תמיד היה עם השם יתעלה ומדבר עמו ולזה היה ראוי שיהיה מקודש לנבואה תמיד ולזה פרש משה מן האשה כמו שיראה ממה שדברו אהרן ומרים במשה על אודות האשה הכושית אשר לקח שפרש ממנה כמו שנזכר בסוף פרשת בהעלותך · ואדברה אליך את המצוה ואת החוקים והמשפטים אשר תלמדם ועשו בארץ ידוע כי במצוה האחת חקים ומשפטים כמו שמצאנו במצות קרבן שנאמר בה ככל חקותיו וככל משפטיו תעשו אותו כחקת הפסח וכמשפטו כן יעשה והנה אמר אשר תלמדם ולא אמר אשר תדבר אליהם להעיר שמשה היה מלמד לישראל המצוה ופרושיה ודקדוקיה ולזה אמר הואיל משה באר את התורה הזאת וזהו · אמרו גם כן וזאת המצוה והחקים והמשפטים אשר צוה יי' אלהיכם ללמד אתכם ולא אמר להגיד לכם ולזה רמז לפי מה שאחשוב אמ' הואיל משה באר את התורה וגומר · כי או למדה וביארה וגלה סתומיה ועמוקותיה · לא תסורו ימין ושמאל · רמז בימין אל ההוספה ובשמאל אל הגרעון כי המוסיף יחשוב לעשות טוב כי הוא עושה מצות השם יתעלה ויותר מזה והוא יפסיד מזה כוונת התורה כמו שזכרנו במה שקדם · למען תחיון וטוב לכם והארכתם ימים בארץ · ידמה כי רמז באמרו למען תחיון בחיי הנפש והם הטוב האמתי באדם במה שהוא אדם והארכת הימים בארץ רמז אל הטוב הגופיי המישיר אל הטוב הנפשיי · אתה ובנך ובן בנך כל ימי חייך · רוצה לומר כל הדורות הנמשכים ממך זה אחר זה ולזה אמר אתה ובנך ובן בנך והנה הוא כאלו אמר כל הימים אשר יתקיים לך זה אחר זה הנה זה באור מה שיצטרך אל ביאור לזאת הפרשה והנה התועלות המגיעות ממנה הם י"א:

התועלת הראשון להודיע שכל מצות התורה נתנו במעמד הר סיני בזמן הר סיני אך לא נתחדש אחר זה בתורה דבר שלא נכלל במה שנזכר שם ואולם אלו הדברים שמא' אז סדר משה לבני ישראל בעבר הירדן בגאי מול בית פעור ולזה אמר וזאת התורה אשר שם משה לפני בני ישרא' · אשר דבר משה אל בני ישראל בצאתם ממצרים:

ההתועלת השני הוא להעיר שפנת התורה הוא להאמין בשם יתעלה ולהרחיק עבודה זרה ולזה הזהיר משה על שתי אלו המצות ממה שקדם מזאת הפרשה שנכלל בה הצווי על האמונה שהשם יתעלה הוא אלהי השמים ואלהי הארץ והאזהרה מעשיית פסל ומסכה ומעבוד זולתו יתעלה וביאר העונש הנפלא שימשך בזה מענין ירוש' הארץ ואחר הפסיק הענין ושב להתחיל זכרון עשרה הדברים בכללם והרבה ממצות התורה שנתנו במעמד הר סיני ואם לא נזכרו קצתם כ"א בזה המקום:

התועלת השלישי הוא במצות והו' להודיע שכל אדם מחויב ללמד תורה ואף על פי שיוכל לעשות מצותיה בזולת למידת התורה בשישאל זה ליודעי התורה וזה למדנו מאמרו ולמדתם אותם ושמרתם לעשותם ולא אמר ולמדתם אותם למען תעשו אותם אך הלמידה מצוה והמעשה מצוה והיה זה כן כי הלמידה מביאה לעמוד על כוונות התורה יותר מהמעשה עם שהלמידה ימצא בה תועלת להביא אל המעשה ולזה הוא מבואר שגדול שכר תלמוד תורה משכר עשיית מצוה מהמצות:

התועלת הרביעי הוא להודיע שלא נתנה התור' לדור ההוא לבד אך לכל הדורות הנמשכי' אליהם · ולזה אמר לא את אבותינו כרת את הברית הזאת וגומר · ואמר מי יתן והיה לבבם זה להם ליראה אותי ולשמור את כל מצותי כל הימים ואמר אשר אנכי מצוך אתה ובנך ובן בנך כל ימי חייך כי זה כולו יורה שהתורה נתנה לדורות הנמשכים לאין תכלית וזאת היא מפנות הגדולות שבפנות התורה והיא מחוייבת עוד מצד העיון כי לא יתכן שיוחס לשם יתעלה שנוי רצון כמו שיתבאר במקומותיו וכבר אמר הנביא גם כן אני יי' לא שניתי:

התועלת החמישי הוא במצות והוא להודיע שהנשים מחוייבות לקדוש היום וזה למדנו מאמרו שמור את יום השבת לקדשו כמו שביארנו בבאורנו בזה הפסוק:

התועלת הששי הוא להודיע שהתורה כבר תצוה במצוה אחת לתועלת יותר מאחד וזה ממה שיפתח לנו השער לעמוד על הרבה מכוונות מצות התורה כמו שיתבאר מדברינו בזה הספר וזה למדנו ממה שנתן בזה המקום הסבה במצות שבת לזכור ענין יציאת מצרים ובפרשת יתרו נתן הסבה בה לזכור דבר חדוש העולם:

התועלת השביעי הוא להודיע שלולי יראת ישראל מהדברים הנפלאים שבמעמד הר סיני כבר היו ישראל שומעים כל התורה מפי הגבורה כי הקול הנפלא ההוא לא פסק בעת שעמדו העם מרחוק ובקשו ממש' שישמע הוא הדברים ויביאם אליהם ואל ידבר עמם אלהים פן ימותו וזה ממה שיוסיף אמות להם על שהתורה בכללה הוא מה' יתעלה אף על פי שהיה משה באופן מהמעלה שהיה ראוי שיאמינו בו ישראל הנה רצה השם יתעלה בזה לפי שזאת התורה כוון בה שתהי' נצחית ושלא יאמן נביא שיאמ' דבר בסתירה ממנה ואלו לא היתה לישראל אמונה בה אם לא מפי משה לא יתכן זה כי יאמרו למה נאמין יותר במשה ממה שנאמין בזה הנביא אשר נתן לנו אותות ומופתים ואולם עתה יתכן זה כי יאמרו לא נוכל להאמין מי שיאמר דבר מכחיש מה שראינו בעינינו ולזאת הסבה גם כן רצה השם יתע' שיהיה מכתב הלוחות מעשה השם יתעלה לא במלאכה:

התועלת השמיני הוא באזהרות והוא מה שהזהרנו שלא נתאוה:

חסר כאן ובכל העתקות שהיו לפנינו

התועלת התשיעי הוא בדעות והוא להודיע כי השם יתעלה לא יגזור בענינים האפשריים דבר על דרך החיוב אבל יניחהו אפשרים אלא אם היה זה על דרך המופת וזה יהיה בפרט מה ובעת מה לא תמיד וכבר למדנו זה ממה שאמר מי יתן והיה לבבם זה להם ליראה אותי כמו שביארנו בביאור דברי זאת הפרשה:

התועלת

אָז יַבְדִּיל מֹשֶׁה שָׁלֹשׁ עָרִים בְּעֵבֶר הַיַּרְדֵּן מִזְרְחָה שָׁמֶשׁ: לָנֻס שָׁמָּה רוֹצֵחַ אֲשֶׁר יִרְצַח אֶת־רֵעֵהוּ בִּבְלִי־דַעַת וְהוּא לֹא־שֹׂנֵא לוֹ מִתְּמֹל שִׁלְשֹׁם וְנָס אֶל־אַחַת מִן־הֶעָרִים הָאֵל וָחָי: אֶת־בֶּצֶר בַּמִּדְבָּר בְּאֶרֶץ הַמִּישֹׁר לָראוּבֵנִי וְאֶת־רָאמֹת בַּגִּלְעָד לַגָּדִי וְאֶת־גּוֹלָן בַּבָּשָׁן לַמְנַשִּׁי: וְזֹאת הַתּוֹרָה אֲשֶׁר־שָׂם מֹשֶׁה לִפְנֵי בְּנֵי יִשְׂרָאֵל: אֵלֶּה הָעֵדֹת וְהַחֻקִּים וְהַמִּשְׁפָּטִים אֲשֶׁר דִּבֶּר מֹשֶׁה אֶל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל בְּצֵאתָם מִמִּצְרָיִם: בְּעֵבֶר הַיַּרְדֵּן בַּגַּיְא מוּל בֵּית פְּעוֹר בְּאֶרֶץ סִיחֹן מֶלֶךְ הָאֱמֹרִי אֲשֶׁר יוֹשֵׁב בְּחֶשְׁבּוֹן אֲשֶׁר הִכָּה מֹשֶׁה וּבְנֵי יִשְׂרָאֵל בְּצֵאתָם מִמִּצְרָיִם: וַיִּירְשׁוּ אֶת־אַרְצוֹ וְאֶת־אֶרֶץ עוֹג מֶלֶךְ־הַבָּשָׁן שְׁנֵי מַלְכֵי הָאֱמֹרִי אֲשֶׁר בְּעֵבֶר הַיַּרְדֵּן מִזְרַח שָׁמֶשׁ: מֵעֲרֹעֵר אֲשֶׁר עַל־שְׂפַת־נַחַל אַרְנֹן וְעַד־הַר שִׂיאֹן הוּא חֶרְמוֹן: וְכָל־הָעֲרָבָה עֵבֶר הַיַּרְדֵּן מִזְרָחָה וְעַד יָם הָעֲרָבָה תַּחַת אַשְׁדֹּת הַפִּסְגָּה: פ

א וַיִּקְרָא מֹשֶׁה אֶל־כָּל־יִשְׂרָאֵל וַיֹּאמֶר אֲלֵהֶם שְׁמַע יִשְׂרָאֵל אֶת־הַחֻקִּים וְאֶת־הַמִּשְׁפָּטִים אֲשֶׁר אָנֹכִי דֹּבֵר בְּאָזְנֵיכֶם הַיּוֹם וּלְמַדְתֶּם אֹתָם וּשְׁמַרְתֶּם לַעֲשֹׂתָם: יְהוָה אֱלֹהֵינוּ כָּרַת עִמָּנוּ בְּרִית בְּחֹרֵב: לֹא אֶת־אֲבֹתֵינוּ כָּרַת יְהוָה אֶת־הַבְּרִית הַזֹּאת כִּי אִתָּנוּ אֲנַחְנוּ אֵלֶּה פֹה הַיּוֹם כֻּלָּנוּ חַיִּים: פָּנִים בְּפָנִים דִּבֶּר יְהוָה עִמָּכֶם בָּהָר מִתּוֹךְ הָאֵשׁ: ה אָנֹכִי עֹמֵד בֵּין־יְהוָה וּבֵינֵיכֶם בָּעֵת הַהִוא לְהַגִּיד לָכֶם אֶת־דְּבַר יְהוָה כִּי יְרֵאתֶם מִפְּנֵי הָאֵשׁ וְלֹא־עֲלִיתֶם בָּהָר לֵאמֹר: ס אָנֹכִי יְהוָה אֱלֹהֶיךָ אֲשֶׁר הוֹצֵאתִיךָ מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם מִבֵּית עֲבָדִים: לֹא־יִהְיֶה לְךָ אֱלֹהִים אֲחֵרִים עַל־פָּנָי: לֹא־תַעֲשֶׂה לְךָ פֶסֶל כָּל־תְּמוּנָה אֲשֶׁר בַּשָּׁמַיִם מִמַּעַל וַאֲשֶׁר בָּאָרֶץ מִתָּחַת וַאֲשֶׁר בַּמַּיִם מִתַּחַת לָאָרֶץ: לא

בְּכֵן אַפְרֵישׁ מֹשֶׁה תְּלָת קִרְוִין בְּעִבְרָא דְיַרְדְּנָא מַדְנַח שִׁמְשָׁא: לְמֵעֲרוֹק לְתַמָּן קָטוֹלָא דִּי יִקְטוֹל יָת חַבְרֵיהּ בְּלָא מַדְּעֵיהּ וְהוּא לָא סָנֵי לֵיהּ מֵאִתְּמָלֵי וּמִדְּקַמּוֹהִי וְיֵעֲרוֹק לַחֲדָא מִן קִרְוַיָּא הָאִלֵּין וְיִתְקַיַּם: יָת בֶּצֶר בְּמַדְבְּרָא בְּאֶרַע מֵישְׁרָא לְשִׁבְטָא רְאוּבֵן וְיָת רָאמוֹת בְּגִלְעָד לְשִׁבְטָא גָד וְיָת גּוֹלָן בְּמַתְנָן לְשִׁבְטָא דִמְנַשֶּׁה: וְדָא אוֹרַיְתָא דִּי סַדַּר מֹשֶׁה קֳדָם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל: אִלֵּין סָהֲדְוָתָא וּקְיָמַיָּא וְדִינַיָּא דִּי מַלֵּיל מֹשֶׁה עִם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל בְּמִפַּקְהוֹן מִמִּצְרָיִם: בְּעִבְרָא דְיַרְדְּנָא בְּחֵילְתָא לָקֳבֵיל בֵּית פְּעוֹר בְּאֶרַע סִיחוֹן מַלְכָּא אֱמוֹרָאָה דִּי יָתֵיב בְּחֶשְׁבּוֹן דִּי מְחָא מֹשֶׁה וּבְנֵי יִשְׂרָאֵל בְּמִפַּקְהוֹן מִמִּצְרָיִם: וִירִיתוּ יָת אַרְעֵיהּ וְיָת אֶרַע עוֹג מַלְכָּא דְמַתְנָן תְּרֵין מַלְכֵי אֱמוֹרָאָה דִּי בְּעִבְרָא דְיַרְדְּנָא מַדְנַח שִׁמְשָׁא: מֵעֲרוֹעֵר דִּי עַל כֵּיף נַחְלָא דְאַרְנוֹן וְעַד טוּרָא דְשִׂיאֹן הוּא חֶרְמוֹן: וְכָל מֵישְׁרָא עִבְרָא דְיַרְדְּנָא מַדִינְחָא וְעַד יַמָּא דְמֵישְׁרָא תְּחוֹת מַשְׁפַּךְ מְרָמָתָא: וּקְרָא מֹשֶׁה לְכָל יִשְׂרָאֵל וַאֲמַר לְהוֹן שְׁמַע יִשְׂרָאֵל יָת קְיָמַיָּא וְיָת דִּינַיָּא דִּי אֲנָא מְמַלֵּיל קֳדָמֵיכוֹן יוֹמָא דֵין וְתִלְּפוּן יָתְהוֹן וְתִטְּרוּן לְמֶעְבַּדְהוֹן: יְיָ אֱלָהַנָא גְּזַר עִמָּנָא קְיָם בְּחוֹרֵב: לָא עִם אֲבָהָתַנָא גְּזַר יְיָ יָת קְיָמָא הָדֵין אֱלָהֵין עִמָּנָא אֲנַחְנָא אִלֵּין הָכָא יוֹמָא דֵין כּוּלַּנָא קַיָּמִין: מַמְלַל עִם מַמְלַל מַלֵּיל יְיָ עִמְּכוֹן בְּטוּרָא מִגּוֹ אִישָׁתָא: אֲנָא הֲוֵיתִי קָאֵים בֵּין מֵימְרָא דַיְיָ וּבֵינֵיכוֹן בְּעִדָּנָא הַהִיא לְחַוָּאָה לְכוֹן יָת פִּתְגָמָא דַיְיָ אֲרֵי דְחֵילְתּוּן מִן קֳדָם אִשָּׁתָא וְלָא סְלֵיקְתּוּן בְּטוּרָא לְמֵימַר: אֲנָא יְיָ אֱלָהָךְ דִּי אַפֵּיקְתָּךְ מֵאַרְעָא דְמִצְרַיִם מִבֵּית עַבְדוּתָא: לָא יְהֵי לָךְ אֱלָהּ אָחֳרָן בַּר מִנִּי: לָא תַעְבֵּיד לָךְ צֵלֶם כָּל דְּמוּת דִּי בִשְׁמַיָּא מִלְּעֵלָּא וְדִי בְאַרְעָא מִלְּרַע וְדִי בְמַיָּא מִלְּרַע לְאַרְעָא: לא

רשי

אז יבדיל · נתן לב להיות חרד לדבר שיבדילם ואף על פי שאינן קולטות עד שיבדלו אותן שבארץ כנען אמר משה מצוה שאפשר לקיימה אקיימנה : בעבר הירדן מזרחה שמש · באותו עבר שבמזרחו של ירדן : מזרחה שמש · לפי שהוא דבוק נקודה רי"ש בחטף מזרח של שמש מקום זריחת השמש : וזאת התורה · זו שהוא עתיד לסדר אחר פרשה זו : אלה העדות אשר דבר · הם הם אשר דבר בצאתם ממצרים דבר לה' בערבות מואב אם' בעבר הירדן שהוא במזרח שהעבר השני היה במערב לחזור ושנאה להם : לא את אבותינו בלבד כרת יי' וגו' · כי אתנו פנים בפנים · אמר ר' ברכיה כך אמר משה אל תאמרו אני מטעה אתכם על לא דבר כדרך שהסרסור עושה בין המוכר ללוקח הרי הלוקח עצמו מדבר עמכם : לאמר · מוסב על דבר יי' עמכם בהר מתוך האש לאמר אנכי עומד בין יי' וביניכם : על פני · בכל מקום אשר אני שם וזהו כל העולם · דבר אחר כל זמן שאני קיים · עשר הדברות כבר פירשתים :

שמור

אבן עזרא

אז יבדיל משה · הטעם ביום שיבדיל משה אלה הערים אז אמר לדברי הברית : בעבר הירדן בגיא · הוא הר העברים קודם נסעם אל ערבות מואב אע"פ שהר העברים הוא בארץ מואב : ויקרא משה אל כל ישראל · כאשר פירשתי להשמיע דברי הברית את הבנים : בחורב · הוא סיני : לא את אבותינו · לבדם : כי אתנו · אנחנו והטעם כי גם אתנו כמו לא יקרא שמך עוד יעקב או טעמו לא כרת עם אבותינו שהיו במצרים רק אתנו כרת הברית כי רבים יש במחנה ששמעו הברית מפי השם על כן אמר אנחנו אלה שהם פה והם חיים והעד על יושר זה הפירוש שאמר עמכם וביניכ' : פני' בפנים · בלא אמצעי והטע' כאם ישמיע המשמיע קולו לאחר ופניו אל פניו ואם לא ידאנו : אנכי עומד בין יי' וביניכם פירשתיו : כי יראת' מפני האש · ואם לא עליתם בהר · ומלת לאמר דבקה עם דבר יי' עמכם בהר מתוך האש לאמר ויתכן להיות פירוש אנכי עומד בין יי' אחר מעמד הר סיני והטעם שהוא דבר עמכם פנים בפני' ומאותו היום הייתי אני עומד בין יי' וביניכם כי יראתם כאשר יפרש : ולא עליתם בהר · כאשר עליתי אני ומשה נגש אל הערפל ואל תשים אל לבך בעבור היות מלת לאמר רחוקה כי כן רבים והמדבר לא הפסיק הפסוקים ולא הפרשיות גם אל תשיב לב אל המלות כי הם כגופות והטעמי' כרוחות והכור' בשני כלים זה כמו זה במעשה מעשה אחד הוא על כן

רלבג

ההועלת העשירי הו' ללמדנו שכבר היה מהשם יתע' שיהיה משה פורש מן האשה מצד שקדו עם השם יתעל' תמיד ודב' זה למדנו מאמרו לך אמור להם שובו לכם לאהליכם ואתה פה עמוד עמדי:

התועלת האחת עשרה הוא להודיע כי השם יתעלה מסר המצוה וחוקיה ומשפטי' למשה ופירושיה ודקדוקיה ובזה שילמדה בזה האופן לישראל וזה לאו' כי הוא ילמד לישראל דבר לא נכתב בתורה כמו שביארנו שאם לא היה אומר לישראל זולת הכתוב בתורה לא היה אומר אשר תלמדם אבל יאמר אשר תגיד להם או תאמר להם ואולם אומר אשר תלמדם כי הוא יבאר להם לשון דברי התורה באופן שיעמדו על כוונותיה :

שמע ישראל יי' אלהינו יי' אחד עד סוף הפרשה · שמע ישראל הכוונה בו ההאמנה והשמיע' וכבר יובן ממנו גם כן ענין ההבנה כאלו נכלל בזה שהיחידים יבינו בו על צד ההבנה וההמון יאמינו בו על דרך צד השמיעה והקבלה מהיחידי' יי' אלהינו · צוה בזה להאמין כי מי שנקרא שמו יי' הוא אלהינו רוצ' לומר שהוא מנהיג אותנו ומשגיח בנו ואף על פי שאנחנו פחותים ביחס מאד של מעלתו יתעלה וכבר נתאמתה זאת הפנה והותרו הספקות הנופלות בה ברביעי מספר מלחמות יי' וכבר באארנו בפרשת ואלה שמות שזה השם רוצה לומר יו"ד ה"א וא"ו ה"א הוא היותר מורה של מהות השם יתעלה מכל השמות שיפלו וכן הענין בשם האחד כמו שביארנו שם ובביאורנו למה שאחר הטבע · יי' אחד צוה בזה להאמין שהנמצא הקדום הזה שנקרא בזה השם הקדוש הוא אחד וראוי שלא יעלם ממנו שכבר יתבאר מזה שכמו שלא ישתתף זולתו יתעלה בשם יו"ד ה"א וא"ו ה"א כן לא ישתתף זולתו שם האחד כי שני אלו השמות יאמרו בו יתעלה באמתות ובקדימה ויאמרו על זולתם באחור בצד מצדדי שתוף השם יתעל' וזה כי כל הנמצאו' קנו האחדו' והמציאות ממנו ולזה יהיה הוא יתעלה היותר אמתי באלו השמות ואם אמר אומר כי גם המניעים הנבדלים הם אמתיים בשם האחד כי אין בהם שום הרכבה כמו שאין הרכבה בשם יתעלה אמרנו לו כי אלו מצד מה שהם עלולים ממנו יתחייב להם בהשיגם עצמם שישיגו היותם עלולים ומזה הצד תהיה להם השגה מה בהכרח בעלה הראשו' כמו שביארנו בחמישי מספר מלחמות יי' ולזה יהיו מרכבים משני עניני' עניין בו ישכילו עצמם ועניין בו ישכילו זולתם ואולם השם יתעלה לא ישיג כי אם עצמו כי אין לו עלה קודמת ולזה הוא יותר ראוי אמתי בשם האחדות עם שהאחדות אשר לאלו הוא חסר מאד ביחס אל האחדות הנכבד אשר לשם יתעלה כמו שביארנו כל זה בראשון ובחמישי מספר מלחמות יי' ואם אמר אומר שבשם יתעלה הרכבה מזה הצד מצד השגתו בעלולים ממנו אמרנו לו שאין לו בהשגת העלה הזאת שהיא שכל העלולים ממנו שום הרכבה כי מצד השיג' עצמה תשיג העלולים ממנו מצד היותר נכבד ממציאותם כמו שביארנו שם ואין הנה מקום זאת החקירה · ואהבת את יי' אלהיך צונו בזה המאמר לאהוב השם יתעלה ולפי שהאהבה מבואר מעניינה שלא תהיה לדבר שאין בו שום השגה כל שכן כשלא תהיה בזה האופן השלם אשר זכר פה הנה יאוייב זה הציווי שנעשה בדרך שתהיה לנו השגה מה בזה השם הנכבד והנורא כדי שנתעורר מפני זה לאהבו וכל מה כשנוסף האהבה בו יתעלה נוסיף לאהבה אותו והנה זה יושג לנו מצד שקדנו על מצות התורה כי הם יישירונו אל השגתו יתעלה כמו שביארנו בזה הספר ומצד החקירה על פעולות השם יתעלה הנפלאות המושגות לנו מענין אלו הנמצאות אשר אצלנו והוא מבואר כי בשיעור האדם. על זה

תהיה

חזקוני

אז יבדיל משה · אחרי הכותו את סיחון ועוג וכבר פי' הגורן בספר' מסעי וכאן הזכיר המעשה להזכיר טובה זו עם שאר הטובות שעשה להם ועל שכמו אומר משה כך והו' כאילו כתיב או הבדלתי דוגמ' אדם כי יקריב מכם קרבן ליי' וזה הדבר אשר צוה יי' וכן הרבה : ואת ראמות בגלעד · כאן משמע שלא היה למנשה חלק בארץ גלעד ובפרשת מסעות כתיב ויתן משה את הגלעד למכיר בן מנשה ונראה לפרש שים לכולם חלק בארץ גלעד וכן פיר' להלן וכתי' בפרשת דברים וחצי הר הגלעד ועריו נתתי לראובני ולגדי ויתר הגלעד נתתי לחצי שבט המנשה : אלה העדות והחוקים · כל מקום שנאמר אלה פסל את הראשונים דוקא אלה נאמרו בצאתם ממצרים אבל הראשונים כגון הבדלת ערי מקלט לא היה בצאת ממצרי' רק בשנת הארבעי' : העדות · התראות כמו רד העד בעם : אל כל ישראל · להשמיעם עשרת הדברות לנולדים אחר מתן תורה : לא את אבותינו לבדם כרת את הברית כי אתנו אנחנו · דוגמ' לא יקר' שמך עוד יעקב לבד כי אם ישראל עמו כדאית' במדרש תלי' נבי מפי עוללים ויונקים יסדת עוז שאפילו העוברים במעי אמן קבלו את התורה וערבו את אביהן שיקבלו את התורה ובעט' כריסן של אמן שהיו עוברות מאירה כזכוכית והיו כראין ורואים פני שכינה ובשהקב"ה אומר אנכי יי' הן עונין אחריו הן לא יהיה לך והם עונין אחריו לאו וכן על כל הן הן ועל כל לאו לאו : כי אתנו אנחנו · אע"פ שיש שכתו בנו כמה בני אד' שנולדו אחר מכן ולא היו במעמד אותו כרים מ"מ חלה עליהם הברית הכתוב כדכתי' פוקד עון אבו' על בנים ועל בני בנים על שלשים ועל רבעי' ועוש' חסד לאלפים וגו' דוגמ' זו כתיב בפרשת נצבים ולא אתכם לבדכם אנכי כורת את הברית הזאת וגו' · פנים בפנים דבר יי' עמכם אנכי ולא יהיה לך: אנכי עומד בין יי' וביניכם · להגיד לכם שאר הדברות: ולא עליתם בהר לאמר · כשנא' לאמר לכם עשר הדברות: ולשמרי מצותיו · מצותו כתיב מצותי קרי :

שמור

בעל הטורים

רוצח מלא וי"ו שרצח האדם שנבראו בששי · ועבר על לא תרצח שהוא דבור ששי · ואת גולן בבשן וסמיך ליה וזאת התורה ירמז הגי גולה למקום תורה · גולן חסר וי"ו · ששה אינן גולין : כגון אב המכ' לבנו · והרב להלמיד כדאיתא במסכת מכות · אלה העדות · בגימ' התלמוד · פנים בפנים · פ"א כפולה לומר בפנים מאירות בפנים מסבירות · פסל כל תמונה · ובדברות הראשונות כתיב וכל תמונה וי"ו יתירה כנגד ו' דברי' תבנית זכר או נקבה תבנית כל בהמה · תבנית כל צפור תבנית כל רמש תבנית כל דגה ·

סמך

מ"ע ספורנו

אז יבדיל משה שלש ערים · אחר שסיים ההקדמה לבאור התורה הבדיל הערים להראות לישראל מה נכבד ענין שמירת המצוה שהקפיד לקיים קצת מצות עשה : וזאת התורה · החלק העיוני : אלה העדות · החלק שבא עליהם עדות המופת : ויירשו את ארצו · אחר שכבשו ארץ נושבת שיכלו לקיים בה המצות ואין מחריד הואיל לבאר את התורה והמצוה ולהזהיר עליכם : היום כלנו חיים · לפיכך אתם כורתי הברית הנכנסים לארץ סדרו את עניניכם באופן שהדורות הבאי' שלא היו בעת הברית הזאת יקיימו מה שאתם מקבלי' עליכ' : פנים בפנים · בלתי חלום ומראות הלילה אבל בעודכם משתמשי' בחושים : לאמר פנים בפנים דבר יי' אליכם לאמר אנכי כמו שבאר למעלה וידבר אלהים את כל הדברים האלה לאמר אנכי וכו' · אמנם עמידתי בין יי' וביניכם היתה להגיד לכם את דבר יי' כי יראתם :

לקדשו

אמרי נועם

פנים בפנים דבר ה' וגו' וכתי' אנכי עומד בין ה' וביניכם וי"ל דה"פ פנים בפנים דבר ה' ומיהו אנכי עומד ולא דבר עמכם ממש אלא שמעתם מפיו כשהיה מדבר עמ' הנה אנכי בא אליך וגו' :

קול

רוצח ד' מל' וסי' לנוס שמה רוצח דאז יבדיל · לנס שמה דתנו לכם ערים דיהושע · אז ישוב · לאור יקום רוצח : המישר כלם חס' במ"י מלאים בליש' וסימ' נמסר בסדר הדברים : ראמת ג' כתיב כן וסי' ארת בצר במדבר בארץ המישר · וחברו דיהושע אדם סחרחך · ו' כתיב רמות ונמסר במשלי גבי עיני' רמו' לשון שקר · ואת ראמות ג' וסי' את בצר במדבר ר"פ : ומעבר לירדן יריחו · ואת ראמות ואת מגרשיה : ובני ישראל ט"ו מצעות פסו' וסי' נמסר בסדר פנחס : ועד יס ד' דיהודאין וסימ' נמסר בסדר משפטים : לעשות ד' ב' חס' וב' מל' וסי' ולמדתם אתם ושמרת' לעשות' · והיתה עמו וקרא בו כל ימי חייו חס' · ושמרת את המצוה ואת החקים · לשמרי בריתי ולזכרי פקדיו ב' בתראי מל' : פנים בפנים ב' וסי' דבר יי' עמכם : נראה אתה · דבר יי' עמכם דבור בלשון עם ז' בתורה וסימ' בעבו' ישמע העם בדברי עמך · דבר אתה עמנו ונשמעה ב' בו · מן השמים דברתי עמכם · וירדתי ודברתי עמך שם · פנים בפנים דבר יי' עמכם : יראתם ג' וסימ' חרבא וימשח אשתא סימן · וסי' חרב יראתם וחרב · לא יראתם לדבר בעבדי במשה · כי יראתם מפני האש · ובסדר בהעלתך גם נמסר : אנכי יי' י"ב וסי' נמסר בסדר וישמע יתרו : הוצאתיך ג' מלאים וסימנ' נמסר בסדר וישמע יתרו :

רשי

שמור · ובראשונות הוא אומר זכור שניהם בדיבור אחד וכתיב אחת נאמרו ובשמיעה אחת נשמעו : כאשר צוך · קודם מתן תורה במרה : וזכרת כי עבד היית וגו' · על מנת כן פדאך שתהיה לו עבד ותשמור מצותיו : כאשר צוך · אף על כבוד אב והם נצטוו במרה שנאמר שם שם לו חק ומשפט : לא תנאף · אין לשון ניאוף אלא באשת איש : לא תתאוה · לא תירוג אף הוא לשון חמדה כמו נחמד למראה דמתרגמינן דמרגג למחזי : ולא יסף · מתרגמינן ולא פסק כי קולו חזק וקיים לעולם · דבר אחר לא יסף לא הוסיף להראות באותו פומבי : ואת

אבן עזרא

על כן שוא ושקר כי הם אחים וכל שקר שוא וכבר פירשתי זכור שהוא כמו שמור · והוסיף כאשר צוך יי' אלהיך והטעם במעמד הר סיני : ושורך וחמורך וכל בהמתך · פרט ואחר כך כלל ובתחלה כלל זה וזה שוה : למען ינוח · הוסיף לבאר טעם עבדך ואמתך וזכרת כי עבד היית והנית עבדך על כן צוך יי' אלהיך לעשות כן ביום השבת והטעם למנוחת העבד ויש אומרים כי העבד לא ינוח והנה הש' הוליאך מעבדו' וצוך שתנוח למען תזכור כי היי' עבד ובצווי כבד כאשר צוך כאשר פירשתי: ולמען ייטב לך· יש אומרי' רמז לעולם הבא וסוד העולם הבא ארמזנו בפסוק אני אמי' ואחיה : ימיך · באר שיהיו טובים · דע כי דעת כל הקדמונים כי הדבו' הראשון הוא אנכי ואם יש לשאול למה הפסיק המפסיק לא יהיה לך וכבר פירש עשרת הדברים כי סמכתי על דעתם רק היסר בעיני שמלת אנכי איננ' מהעשר' כי דבור אנכי הוא המצו' ועקר המצות כאשר פירשתי כבר · ומל' חמד בלשון הקדש מתפרש' לשני טעמים האחד גזל ועושק וקחת של אחרים בחזקה ובאונ' וכך ולא יחמוד איש את ארצך כי אם אין פירושו כן הנה תהי' האר' רעה ולא בא הכתוב אלא לשבח הטעם השני לשון תאוה בלב ולא תבא לפועל והנה לא תחמוד בית רעך הדבור התשיעי ולא תחמו' אשת רעך הדבור העשירי ויהיה בית רעך ואשת רעך כדבקים זה עם זה או בית רעך כלל והעד שאמר משה בספר הזה שבאר את התורה תחת לא תחמוד אמר לא תתאוה ורבי' אמרו כי אין עון במחשבת הלב ואין עליה' שכר ועונש ויש ראיות רבות להשיב עליהן ולא אאריך רק אראה להם לב חורש מחשבו' און הטיבות כי היה עם לבבך ולישרים בלבותם ומשה אמר בפיך ובלבבך לעשותו ועיקר כל המצות לייסר הלב ורובם זכר והמזיד והשיגג יוכיחו : את הדברים האלה · הטעם עשרת הדברים ולא הדבורים : קול גדול · שלא שמעו כמוהו : ולא יסף · כי זה היה פעם אחת והנה ביאר למה לא יסף והוא ויהי כשמעכם : את כבודו · מראה האש : ואת גדלו · קולות וברקים וקול שופר : ואת

ספר דברים ה

לֹא־תִשְׁתַּחְוֶה לָהֶם וְלֹא תָעָבְדֵם כִּי אָנֹכִי יְהוָה אֱלֹהֶיךָ אֵל קַנָּא פֹּקֵד עֲוֺן אָבוֹת עַל־בָּנִים וְעַל־שִׁלֵּשִׁים וְעַל־רִבֵּעִים לְשֹׂנְאָי׃ וְעֹשֶׂה חֶסֶד לַאֲלָפִים לְאֹהֲבַי וּלְשֹׁמְרֵי מִצְוֺתָו׃ ס

לֹא תִשָּׂא אֶת־שֵׁם־יְהוָה אֱלֹהֶיךָ לַשָּׁוְא כִּי לֹא יְנַקֶּה יְהוָה אֵת אֲשֶׁר־יִשָּׂא אֶת־שְׁמוֹ לַשָּׁוְא׃ ס

שָׁמוֹר אֶת־יוֹם הַשַּׁבָּת לְקַדְּשׁוֹ כַּאֲשֶׁר צִוְּךָ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ׃ שֵׁשֶׁת יָמִים תַּעֲבֹד וְעָשִׂיתָ כָּל־מְלַאכְתֶּךָ׃ וְיוֹם הַשְּׁבִיעִי שַׁבָּת לַיהוָה אֱלֹהֶיךָ לֹא תַעֲשֶׂה כָל־מְלָאכָה אַתָּה וּבִנְךָ־וּבִתֶּךָ וְעַבְדְּךָ־וַאֲמָתֶךָ וְשׁוֹרְךָ וַחֲמֹרְךָ וְכָל־בְּהֶמְתֶּךָ וְגֵרְךָ אֲשֶׁר בִּשְׁעָרֶיךָ לְמַעַן יָנוּחַ עַבְדְּךָ וַאֲמָתְךָ כָּמוֹךָ׃

טו וְזָכַרְתָּ כִּי־עֶבֶד הָיִיתָ בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם וַיֹּצִאֲךָ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ מִשָּׁם בְּיָד חֲזָקָה וּבִזְרֹעַ נְטוּיָה עַל־כֵּן צִוְּךָ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ לַעֲשׂוֹת אֶת־יוֹם הַשַּׁבָּת׃ ס

כַּבֵּד אֶת־אָבִיךָ וְאֶת־אִמֶּךָ כַּאֲשֶׁר צִוְּךָ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ לְמַעַן יַאֲרִיכֻן יָמֶיךָ וּלְמַעַן יִיטַב לָךְ עַל הָאֲדָמָה אֲשֶׁר־יְהוָה אֱלֹהֶיךָ נֹתֵן לָךְ׃ ס

לֹא תִרְצָח׃ ס

וְלֹא תִנְאָף׃ ס

וְלֹא תִגְנֹב׃ ס

כ וְלֹא־תַעֲנֶה בְרֵעֲךָ עֵד שָׁוְא׃ ס

וְלֹא תַחְמֹד אֵשֶׁת רֵעֶךָ ס וְלֹא תִתְאַוֶּה בֵּית רֵעֶךָ שָׂדֵהוּ וְעַבְדּוֹ וַאֲמָתוֹ שׁוֹרוֹ וַחֲמֹרוֹ וְכֹל אֲשֶׁר לְרֵעֶךָ׃ ס

אֶת־הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה דִּבֶּר יְהוָה אֶל־כָּל־קְהַלְכֶם בָּהָר מִתּוֹךְ הָאֵשׁ הֶעָנָן וְהָעֲרָפֶל קוֹל גָּדוֹל וְלֹא יָסָף וַיִּכְתְּבֵם עַל־שְׁנֵי לֻחֹת אֲבָנִים וַיִּתְּנֵם אֵלָי׃ וַיְהִי כְּשָׁמְעֲכֶם אֶת־הַקּוֹל מִתּוֹךְ הַחֹשֶׁךְ וְהָהָר בֹּעֵר בָּאֵשׁ וַתִּקְרְבוּן אֵלַי כָּל־רָאשֵׁי שִׁבְטֵיכֶם וְזִקְנֵיכֶם׃ וַתֹּאמְרוּ הֵן הֶרְאָנוּ יְהוָה אֱלֹהֵינוּ אֶת־כְּבֹדוֹ וְאֶת־גָּדְלוֹ וְאֵת

תרגום אונקלוס

לָא־תִסְגוֹד לְהוֹן וְלָא תִפְלְחִנּוּן אֲרֵי אֲנָא יְיָ אֱלָהָךְ אֵל קַנָּא מַסְעַר חוֹבֵי אֲבָהָן עַל בְּנִין מָרָדִין עַל־דָּר תְּלִיתַאי וְעַל־דָּר רְבִיעַאי לְסָנְאַי כַּד מַשְׁלְמִין בְּנַיָּא לְמֶיחֱטֵי בָּתַר־אֲבָהָתְהוֹן׃ וְעָבֵיד טֵיבוּ לְאַלְפֵי־דָּרִין לְרָחֲמַי וּלְנָטְרֵי פִּקּוֹדָי׃ לָא־תֵימֵי בִשְׁמָא דַּייָ אֱלָהָךְ לְמַגָּנָא אֲרֵי לָא יְזַכֵּי יְיָ יָת דְּיֵימֵי בִשְׁמֵיהּ לְשִׁקְרָא׃ טַר־יָת יוֹמָא דְּשַׁבְּתָא לְקַדָּשׁוּתֵיהּ כְּמָא דִּי־פַקְדָךְ יְיָ אֱלָהָךְ׃ שִׁתָּא יוֹמִין תִּפְלַח וְתַעֲבֵיד כָּל־עֲבִידְתָּךְ׃ וְיוֹמָא שְׁבִיעָאָה שַׁבְּתָא קֳדָם־יְיָ אֱלָהָךְ לָא־תַעֲבֵיד כָּל־עֲבִידָא אַתְּ וּבְרָךְ וּבְרַתָּךְ וְעַבְדָּךְ וְאַמְתָךְ וְתוֹרָךְ וַחֲמָרָךְ וְכָל־בְּעִירָךְ וְגִיּוֹרָךְ דִּי בְקִרְוָךְ בְּדִיל דִּיְנוּחַ עַבְדָּךְ וְאַמְתָךְ כְּוָתָךְ׃ וְתִדְכַּר אֲרֵי־עַבְדָּא הֲוֵיתָא בְּאַרְעָא דְּמִצְרַיִם וְאַפְּקָךְ יְיָ אֱלָהָךְ מִתַּמָּן בִּידָא תַקִּיפָא וּבִדְרָעָא מְרָמְמָא עַל־כֵּן פַּקְדָךְ יְיָ אֱלָהָךְ לְמֶעְבַּד יָת־יוֹמָא דְּשַׁבְּתָא׃ יַקַּר יָת־אֲבוּךְ וְיָת־אִמָּךְ כְּמָא דְּפַקְדָךְ יְיָ אֱלָהָךְ בְּדִיל דְּיוֹרְכוּן יוֹמָךְ וּבְדִיל דְּיֵיטַב לָךְ עַל אַרְעָא דַּייָ אֱלָהָךְ יָהֵיב לָךְ׃ לָא־תִקְטוֹל נְפַשׁ׃ וְלָא תְגוּף׃ וְלָא תִגְנוֹב׃ וְלָא־תַסְהֵיד בְּחַבְרָךְ סַהֲדוּתָא דְשִׁקְרָא׃ וְלָא תַחְמֵיד אִתַּת חַבְרָךְ וְלָא תֵירוֹג בֵּית חַבְרָךְ חַקְלֵיהּ וְעַבְדֵּיהּ וְאַמְתֵיהּ תּוֹרֵיהּ וַחֲמָרֵיהּ וְכָל דִּי לְחַבְרָךְ׃ יָת־פִּתְגָּמַיָּא הָאִלֵּין מַלֵּיל יְיָ עִם־כָּל־קְהַלְכוֹן בְּטוּרָא מִגּוֹ אִישָּׁתָא עֲנָנָא וַאֲמִיטְתָא קָל רַב וְלָא פְסַק וּכְתַבִנּוּן עַל־תְּרֵין לוּחֵי אַבְנַיָּא וִיהַבִנּוּן לִי׃ וַהֲוָה כְּמִשְׁמַעְכוֹן יָת־קָלָא מִגּוֹ חֲשׁוֹכָא וְטוּרָא בָּעֵיר בְּאִישָּׁתָא וּקְרֵיבְתּוּן לְוָתִי כָּל־רֵישֵׁי שִׁבְטֵיכוֹן וְסָבֵיכוֹן׃ וַאֲמַרְתּוּן הָא אַחְזְיָנָא יְיָ אֱלָהָנָא יָת־יְקָרֵיהּ וְיָת־רְבוּתֵיהּ וְיָת

מסורה

שמור ג' מלאים בתורה וסי' שמור את יום דמשנה תורה · שמור תשמרו ר"פ מצות · שמור את חדש האביב · וב' חס' וסימ' כי אם שמר תשמרון את · ויצו משה וזקני : ט' פסוקים לא ולא ולא ולא וסי' במסורה רבתא : ול' יסף ו' וסי' נמסר בסדר וישב : כשמעכם ג' וסי' כשמעכם את הקול · והיה במשך בקרן היובל : וישלח אבשלום מרגלים : כבד ג' חס' וסי' ותאמר הן הראנו יי' אלוהינו את כבדו ואת גדלו · ותה' כבדו יקר יקיד · והארץ האירה מכבדו ·

רלבג

תהיה אהבתו יתעלה יותר חזק' מכל האהבות אשר אצלו כי סבות האהבה הם השלמו' והמעל' והערבו' והתועל' כמו שנזכר בספר המדו' · ולפי שהש' יתעלה הוא בתכלי' השלמות והמעל' עד שהשלמות כל כמלא זולתו חסרון בייחסו אל שלמותו יתעלה הנה יהיה היות' נאהב לאין שעור מזה הצד ולפי שהערבות אשר תהיה בהשגתו יתעל' למעלה מכל הערביות לאין שיעו' כמו שביארנו במאמרי' מספר מלחמו' השם ובביאורינו למה שאחר הטבע הנה יהיה היותר נאהב לאין שעור מזה הצד ולפי שהתועלת שיושג מהשגתו יתע' למעלה מכל התועלת כי הוא השגת החיים הנצחיים הנה יהיה היותר נאהב לאין שעור מזה הצד עם שהוא המשפיע לאדם כל הערביות והתועלת שיושגו לו והוא הממציא אותו והשומר מציאותו הזמן האפשרי לו · בכל לבבך · ידוע כי הלב יאמר על הרצון, והנה באדם שני מינים מהרצון והחפץ האחד הוא הכח המתעורר שהוא נמשך לציור הדמיון והשני הוא הכח המתעורר שהוא נמשך לציור השכל ולכבר יראה האדם לפעמים בעצמו שני אלו הכחות יתקד ויחלוק זה עם זה ובדעים יגבר היצר הרע ובטובים יגבר היצר הטוב וכשו הזהיר בזה ובזה שיכניע האדם כל מיני רצונו לאהבת השם יתעל' וימשך מהאהבה הזאת שישמור מצותיו כי האוהב ישתדל לעשות רצון אוהבו כפי היכולת · ובכל נפשך ובכל מאודך · לפי שהרצון באמרו ובכל מאודך שלא יחוש אם יפזר כל מאודו או יפסידה לאהבת השם יתעלה הנה יתבאר מז' שהרצון באמרו בכל נפשך שהוא אפי' יטלו את נפשו וימיתוהו לא יחוש לאהבת השם הנכבד ולשמור מצותיו ויהיה אמרו בכל נפשך מענין אמרו כי בנפשו דבר אדוניהו וכבר ביארנו התנאים אשר בהם יתיר האדם עצמו למיתה לאהבת הש' יתעלה בפרשת אמור אל הכהנים והוא מבואר שאין הרצון באמרו בכל נפשך מענין רצון על דרך מה שאמר אם יש את נפשכם שהוא כמו רצונכם שאם היה זה כן יהיה אמרו בכל נפשך לבטלה כי כב' אמר תחלה בכל לבבך · והיו הדברים האלה אשר אנכי מצוך היום על לבבך

[illegible] לבבו ומחשבתו כדי שלא נשכח אותם · [illegible] לדבר בם ולכתבם בתפילין ובמזוזות והתנה

זוהו שיהיו אלו הדברים אשר צוה בזה המקום תמיד אצל לבבו ומחשבתו כדי שלא נשכח אותם כי הם מהגדולות שבפנות התורה ולפי שאמר אחר זה לדבר בם ולכתבם בתפילין ובמזוזות והתנה בזה המקום ואמר והיו הדברים האלה למדנו מזה שאין ראוי להמיר בהם סדר אלו הדברים ולא להמיר הלשון בלשון אחר כי כל זה הוא בכלל באמרו והיו הדברים האלה · ושננתם לבניך · הוא מענין למוד וקראו שנון מצד השנות הדברי' הצריכים בלמוד כי אם לא ידע בפעם אחת ישנו לו או ישלש עד שילמוד מה שצריך ללמדו ומזה המקום יתבאר שצריך גם כן שילמדם וידעם האדם כי מי שלא ידע לעצמו לא יוכל ללמד לאחרים עם שהוא מן השקר שתקרא התורה קוראים אלו הפנות הגדולות ולא תצוה שידעו הגדולים ולפי שהבנים כאשר על התלמידים כמו שמצאנו שנקראו תלמידי

בעל הטורים

ומך אל קנא ללא תשא · שכל הנשבע לשקר כאלו עובד ע"א : ולשומרי מצותי ללא תשא · שאפי' בשמירת מצוה יש חשש לא תשא · שהעושה מצוה שלא לשם שמים כאלו נושא שם שמים לבטלה · אי נמי שהזהיר שלא לעבור על לא תשא בענין שמירת מצוה · שהרי נשבעי' לקיים המצוה · ומך שנת ללא תשא · שבשביל' אתי חלול · לא תשבעו בשמי לשקר וחללת · מחלליה מות יומת : שמור את יום השבת · ראשי תיבות שאיה וסופי תיבות רתם · לומר לך הגדונין בשאיה וגחלי רתם נוחין בשבת : ומך כבד את אביך לשבת · שגם בשבת מחיב וכבדתו · וצריך לכבדו במאכל וכסו' · ולמען ייטב לך · תגין על הטי"ת שעברתו אמו תשעה חדשים · ואביו ואמו כזהרו מתשעה מדות האמורות בנדרים · וזה סימנם א"ס נת משגע"ת · בנוטריקון בני אנוסה בני שנואה בני נדה בני תמורה בני מריבה בני שכרות בני גרושת הלב בני ערבוביא בני חצופה · פירוש בני אנוסה אין צריך לומר שאם אנס אשה והוליד ממנה בן אלא אפילו היא אשתו לתשמיש · וכן שנינו במסכת כלה מפני מה הויין ליה לאדם בני בעלי מומי' מפני שתובע' ואשתו אינה נתבעת לו · פירו' אינה מתרצה לו · ור' יהודה אומר מפני שאומרת לו בשעת תשמיש אנוסה אני · ואיכא ביניהו רוצה ואינה רוצה · וכן איתא בנדרים כל הכופה אשתו לדבר מצוה נקרא חוטא [illegible] בחרת : בני מורדת דאמרה ליה לא בעינא לך ואף על פי כן הוא משמש עמה · והרי היא אצלו כזונה · ואפילו אם הי' מדעתה : ולנו נוסח' אחרינא בני מריבה שהם מתקוטטי' ביח' בכל פעם בהויא ביאה זו כמו זנות כיון שאינו מתוך אהבה : בני שכורה · שהוא או היא שכורי' בני גרושה הלב שנלבו לגרש': אפילו

מ"ע ספורנו

לקדשו כאשר צוך · באותו האופן שצוך במרה כי אמנם כשצוך שם על השבת הודיע שלא יספיק לו שתקדשהו במה שתשבות בו ממלאכה אבל שתעסוק בו בתורה ובמצוות כאמרו והישר בעיניו תעשה והאזנת למצותיו למען ינוח עבדך ואמתך כמוך · וזכרת כי עבד היית · הנה מצות שביתת הבהמה היא כדי שינוח העבד · ומצות מנוחת העבד היא זכר ליציאת מצרי' שהשבית בה הקדוש ברוך הוא את העבוד' מן העובדי' : ולמען ייטב לך · אפילו בעולם הזה כאמרם ז"ל (פרק קמא דפאה) דברים שאדם אוכל פירותיהם בעולם הזה והקרן קיימת לו לעולם הבא כבוד אב ואם וכו' : ואת

חזקוני

שמור את יום השבת · בדברות הראשונות שבא להזכיר להם את השב' שנתן להם במר' נופל בו בלשון זכר אבל כאן בדברות שניות שנאמרו בשנת הארבעים בשביל אותם שלא שמעו הראשונות נופל בו ל' שמירה לפי ששעכין לא היה קדש להם · ד"א שמור את יום ששנת ל' ואביו שמר את הדבר הסמן שבעוד יום עמי שבא שבת לקדשו כדרך ר' ינאי שהיה מתעטף ואו' בואי כלה בואי כלה · ד"א וזכור אמר ליורדי הים ושמור ליושבי יבשה : כאשר צוך · פרש"י במרה בדברות הראשונות לא אמר כם וזכור דקאי הוא אשב' שנתן במרה לא הוזקק לכתוב שם כאשר צוך אבל בדברות הללו שלא נאמר בם נכור אלא שמור צריך לכתוב שם כאשר צוך כדי לפרש בו במרה לפי שמכאן ולהלן הזהירם על מצות שבת שבתן במרה ששם היה עקר המצות וראיה לדבר שאנדם פסח אלו נתן לנו את השבת ולא קרבנו לפני הר סיני וכו' ולפי הפשט כאשר צוך כלומר כמו שפי' לך הטעם בדברות הראשונות כי ששת ימים עשה יי' ונופש · ד"א בדברות שמור ובדברת כבד שייך לכתוב בהו כאשר צוך לפי ששניהם מצות עשה : וזכרת כי עבד היית · פי' הכתוב כאן הטעם שפני מה שובתים עבד ואמה שע"י כך שאתה והם עובדים כל ששת ימי המעשה ובשביעי נוחים שוכור כי היית עבד כמוהו במצרים ויפדך יי' אבל בדברות הראשונות לא פי' הטעם שלא רצה להזכיר את גנותם בשמשם ואע"ג דכתיב נמי בראשונות אשר הוצאתיך מארץ מצרים מ"מ דרך כבוד הזכירו: ד"א וזכרת כי עבד היית במצרים ויפדך הקב"ה משם למנוחה לכך ינוח עבדך ואמתך כמוך : כי עבד היית במצרים · ובדברות ראשונות כתיב כי ששת ימים עשה יי' את השמים ונראה לכך תקנו חכמים בקדוש שבת של שבוע וכר למעשה בראשית כמו שכתב בדברות שניות אבל זכי' שלא נקבעו לוכר כראשית אין אומרים בהן אלא [illegible]

אמרי נועם

קול גדול ולא יסף הקש' הר"ר אליקים לפי' רש"י שפירוש כאן מבא דאמרי' בפ"ק דסנהדרין כל הנביאי' נתנבאו ופסקו חוץ אלדד ומידד מדכתי' ולא יספו ובקשם הנבאר' אלא משמע דכתי' קול גדול ולא יסף ה"נ דלא הוסיף וכו' ולדברי רש"י מאי פריך ליפא [illegible]

ואת קולו · עשרת הדברות ויש בדברי יחיד שדבור אנכי לבדו אמר השם : קול אלהים חיים · לשון רבים כאשר פירשתי · וטעם חיים על דעתי להפריש בין אלהים ובין הנבא כי לא יתנועע הוא מעצמו : ואת תדבר אלינו · כמו אם ככה את עושה לי ושם מפורש : היטיבו · פעל עבר מהשניים הנראים : מי יתן · אין הכתוב אומר מי יתן לי רק מי יתן להם על כן נכתב להם אחר והיה לבבם זה ודע כי שורש כל המעשים והתנועות גזרות השם וכל הנמצאים תחת השמים כחם ותולדותם כפי המערכת העליונה עם השרשים למטה וכן עם המורכבים וכן כפי תנועתם יום יום ועת ועת כי לעולם יהיה שנוי כאשר פירש בעל ספר יצירה והחלקים יקבלו מהכללים כפי תולדת' ובעבור כח הכללים יוכלו לשנות מעט בתולדת וזה טעם ויחזק יי' את לב פרעה ובמקום אחר ויכב' לבו הוא ועבדיו והכל אמת על כן אומר ידעתי יי' כי לא לאדם דרכו ואומר למה תתענו יי' מדרכך ומשה אמר ובחרת בחיים ואחר שהשם לא ימנע טוב הנה הוא אוהב להטי' ואמר הכתוב כלשון בני אדם מי יתן : לך אמור להם · הטעם שירד : ואתה פה עמוד עמדי · הטעם שישוב וכן כתוב ואדברה אליך את כל המצות החקים והמשפטים והנה רוב התורה מסיני נאמרה למשה רק משה אמרם במדבר סיני ובאות אחד עשר יום שנסעו מסיני כפי דעתי : ושמרתם לעשות · להוסיף ולא תסורו ימין ושמא' : בכל הדרך · פי' ימין ושמאל וזו המצוה והחקים והמשפטי' עקרם למען תירא אתה ובנך ובן בנך והנה עקר כל המצות אמונ' הלב וכאשר תירא השם זה כל האדם ובעבור זה נברא האדם כדברי קהלת ועוד יאריכון ימים עם הכל על האדמה ועם היחיד בעולם הבא : ושמרת לעשות · והנה אמור שתשמור אשר ייטב לך : ארץ

רשי

ואת תדבר אלינו · התשת' את כחי כנקבה שנצטערתי עליכ' ורפית' את ידי כי ראיתי שאינכ' חרדים להתקרב אליו מאהבה וכי לא היה יפה לכם ללמו' מפי הגבורה ולא ללמד ממני : יי'

וְאֶת־קֹלוֹ שָׁמַעְנוּ מִתּוֹךְ הָאֵשׁ הַיּוֹם הַזֶּה רָאִינוּ כִּי־יְדַבֵּר אֱלֹהִים אֶת־
כה הָאָדָם וָחָי׃ וְעַתָּה לָמָּה נָמוּת כִּי
תֹאכְלֵנוּ הָאֵשׁ הַגְּדֹלָה הַזֹּאת אִם־
יֹסְפִים אֲנַחְנוּ לִשְׁמֹעַ אֶת־קוֹל יְהוָה
אֱלֹהֵינוּ עוֹד וָמָתְנוּ׃ כִּי מִי כָל־
בָּשָׂר אֲשֶׁר שָׁמַע קוֹל אֱלֹהִים חַיִּים
מְדַבֵּר מִתּוֹךְ־הָאֵשׁ כָּמֹנוּ וַיֶּחִי׃
קְרַב אַתָּה וּשְׁמָע אֵת כָּל־אֲשֶׁר יֹאמַר
יְהוָה אֱלֹהֵינוּ וְאַתְּ תְּדַבֵּר אֵלֵינוּ אֵת
כָּל־אֲשֶׁר יְדַבֵּר יְהוָה אֱלֹהֵינוּ אֵלֶיךָ
וְשָׁמַעְנוּ וְעָשִׂינוּ׃ וַיִּשְׁמַע יְהוָה
אֶת־קוֹל דִּבְרֵיכֶם בְּדַבֶּרְכֶם אֵלָי
וַיֹּאמֶר יְהוָה אֵלַי שָׁמַעְתִּי אֶת־קוֹל
דִּבְרֵי הָעָם הַזֶּה אֲשֶׁר דִּבְּרוּ אֵלֶיךָ
הֵיטִיבוּ כָּל־אֲשֶׁר דִּבֵּרוּ׃ מִי־יִתֵּן
וְהָיָה לְבָבָם זֶה לָהֶם לְיִרְאָה אֹתִי
וְלִשְׁמֹר אֶת־כָּל־מִצְוֹתַי כָּל־הַיָּמִים
לְמַעַן יִיטַב לָהֶם וְלִבְנֵיהֶם לְעֹלָם׃
ל לֵךְ אֱמֹר לָהֶם שׁוּבוּ לָכֶם לְאָהֳלֵיכֶם׃
וְאַתָּה פֹּה עֲמֹד עִמָּדִי וַאֲדַבְּרָה אֵלֶיךָ
אֵת כָּל־הַמִּצְוָה וְהַחֻקִּים וְהַמִּשְׁפָּטִים
אֲשֶׁר תְּלַמְּדֵם וְעָשׂוּ בָאָרֶץ אֲשֶׁר
אָנֹכִי נֹתֵן לָהֶם לְרִשְׁתָּהּ׃ וּשְׁמַרְתֶּם
לַעֲשׂוֹת כַּאֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם
אֶתְכֶם לֹא תָסֻרוּ יָמִין וּשְׂמֹאל׃ בְּכָל־
הַדֶּרֶךְ אֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם אֶתְכֶם
תֵּלֵכוּ לְמַעַן תִּחְיוּן וְטוֹב לָכֶם
וְהַאֲרַכְתֶּם יָמִים בָּאָרֶץ אֲשֶׁר תִּירָשׁוּן׃
ו
א וְזֹאת הַמִּצְוָה הַחֻקִּים וְהַמִּשְׁפָּטִים
אֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם לְלַמֵּד
אֶתְכֶם לַעֲשׂוֹת בָּאָרֶץ אֲשֶׁר אַתֶּם
עֹבְרִים שָׁמָּה לְרִשְׁתָּהּ׃ לְמַעַן תִּירָא
אֶת־יְהוָה אֱלֹהֶיךָ לִשְׁמֹר אֶת־כָּל־
חֻקֹּתָיו וּמִצְוֹתָיו אֲשֶׁר אָנֹכִי מְצַוֶּךָ
אַתָּה וּבִנְךָ וּבֶן־בִּנְךָ כֹּל יְמֵי חַיֶּיךָ
וּלְמַעַן יַאֲרִכֻן יָמֶיךָ׃ וְשָׁמַעְתָּ יִשְׂרָאֵל
וְשָׁמַרְתָּ לַעֲשׂוֹת אֲשֶׁר יִיטַב לְךָ
ואשר

וְיָת קָל מֵימְרֵיהּ שְׁמַעְנָא מִגּוֹ אִישָׁתָא
יוֹמָא הָדֵין חֲזֵינָא אֲרֵי יְמַלֵּיל יְיָ עִם
אֱינָשָׁא וּמִתְקַיָּים׃ וּכְעַן לְמָה נְמוּת
אֲרֵי תֵיכְלִינָנָא אִישָׁתָא רַבְּתָא הָדָא
אִם מוֹסְפִין אֲנַחְנָא לְמִשְׁמַע יָת קָל
מֵימְרָא דַייָ אֱלָהַנָא עוֹד מָיְתִין
אֲנַחְנָא׃ אֲרֵי מַן כָּל בִּשְׂרָא דִּי שְׁמַע
קָל מֵימְרָא דַייָ קַיָּימָא דִּמְמַלֵּיל מִגּוֹ
אִישָׁתָא כְּוָתָנָא וְאִתְקַיָּים׃ קְרַב אַתְּ
וּשְׁמַע יָת כָּל דִּי יֵימַר יְיָ אֱלָהַנָא וְאַתְּ
תְּמַלֵּיל עִמָּנָא יָת כָּל דִּי יְמַלֵּיל יְיָ
אֱלָהַנָא עִמָּךְ וּנְקַבֵּיל וְנַעְבֵּיד׃
וּשְׁמִיעַ קֳדָם יְיָ יָת קָל פִּתְגָּמֵיכוֹן
בְּמַלָּלוּתְכוֹן עִמִּי וַאֲמַר יְיָ לִי שְׁמִיעַ
קֳדָמַי יָת קָל פִּתְגָּמֵי עַמָּא הָדֵין דִּי
מַלִּילוּ עִמָּךְ אַתְקִינוּ כָּל דִּי מַלִּילוּ׃
לְוַי דִּי יְהֵי לִבָּא הָדֵין לְהוֹן לְמִדְחַל
קֳדָמַי וּלְמִטַּר יָת כָּל פִּקּוֹדַי כָּל
יוֹמַיָּא בְּדִיל דְּיֵיטַב לְהוֹן וְלִבְנֵיהוֹן
לְעָלָם׃ אֵיזֵיל וְתֵימַר לְהוֹן תּוּבוּ לְכוֹן
לְמַשְׁכְּנֵיכוֹן׃ וְאַתְּ הָכָא קוּם קֳדָמַי
וַאֲמַלֵּיל עִמָּךְ יָת כָּל תַּפְקֵידְתָּא
וּקְיָמַיָּא וְדִינַיָּא דִּי תַּלְפִינוּן וְיַעְבְּדוּן
בְּאַרְעָא דִּי אֲנָא יָהֵיב לְהוֹן לְמֵירְתַהּ׃
וְתִטְּרוּן לְמֶעְבַּד כְּמָא דְּפַקֵּיד יְיָ
אֱלָהֲכוֹן יָתְכוֹן לָא תִסְטוּן לְיַמִּינָא
וְלִשְׂמָאלָא׃ בְּכָל אוֹרְחָא דִּי פַקֵּיד יְיָ
אֱלָהֲכוֹן יָתְכוֹן תְּהָכוּן בְּדִיל דְּתֵיחוּן
וְיֵיטַב לְכוֹן וְתוֹרְכוּן יוֹמִין בְּאַרְעָא
דְּתֵירְתוּן׃ וְדָא תַּפְקֵידְתָּא קְיָמַיָּא
וְדִינַיָּא דִּי פַקֵּיד יְיָ אֱלָהֲכוֹן לְאַלָּפָא
יָתְכוֹן לְמֶעְבַּד בְּאַרְעָא דִּי אַתּוּן עָבְרִין
תַּמָּן לְמֵירְתַהּ׃ בְּדִיל דְּתִדְחַל קֳדָם
יְיָ אֱלָהָךְ לְמִטַּר יָת כָּל קְיָמוֹהִי
וּפִקּוֹדוֹהִי דִּי אֲנָא מְפַקֵּיד לָךְ אַתְּ
וּבְרָךְ וּבַר בְּרָךְ כֹּל יוֹמֵי חַיָּךְ וּבְדִיל
דְּיוֹרְכוּן יוֹמָךְ׃ וּתְקַבֵּיל יִשְׂרָאֵל
וְתִטַּר לְמֶעְבַּד דִּי יֵיטַב לָךְ
ודי

רלבג

תלמידי הנביאי' בני הנביאים ידענו שכבר כלל זה הצווי גם כן שילמדם לתלמידיהם וזה גם כן ככהם בצווי אהבתו כי האוהב יפרסם לכל מעלת אוהבו ולזה אמרו רבותינו ז"ל ואהב' את יי' אלהיך אהבהו על הבריות · ודברת בם בשבתך בביתך ובלכתך בדרך · למדנו מזה שזאת הפרשה צריך אדם לקרות כפי מה שהיא בזולת שום שנוי בשכבו ובקומו והנה מאמרו ודברת בם למדנו שהו' מחוייב כשיקרא את שמע שיהיה דבורו באלו הדברי' לא בדברי' אחרי' כי התעסקו בדברים אחרים יבלבלו כונתו באופן שלא יהיה כוונתו בם ומזה המקום למדנו שאין ראוי לו לרמוז בעיניו ולקרוץ בשפתותיו והדומה לזה בעת קריאתו את שמע כי זהו כמו דבר בדברים אחרים עם קריאתו את שמע ולפי שאמר בשבתך בביתך ובלכתך בדרך ולא אמר בבית ובדרך למדנו מזה שכאשר היה בשבתו בביתו או לכתו בדרך לצורך עצמו הוא חייב לזאת המצוה ואולם אם לא היה הלכת והשבת לו אבל היה לצורך עשיית מצו' לכבוד השם יתעלה הנה לא תדחה המצוה שהוא עוסק בה בעבור המצו' הזאת אלא אם היה יכול לעשו' שתיה' כמו שהתבאר בשרשים הכוללים · בשכבך ובקומך · ידוע כי האל' יקרא שוכב בכל זמן שהוא שוכב על מטתו ויקרא קם בעת שהוא קם מעל המט' לבד ולפי שאלו הפעולות אין הכוונה בהם המציאות אבל העת שדרכו בו זה כמו שזכרנו בשרשי' הכוללים יהי' הרצון בשכבך בשע' שבני אד' שוכבי' ובקומך בשעה שבני אדם קמים והוא מבואר שזאת השעה הוא על הרוב בזמן שכיבה מעת צאת הכוכבים עד עלות השחר וזמן קימה הוא אחר זמן שכיבה והוא על הרוב אחר עליית השחר ובאלו הזמני' ראוי שתהיה קריאת זאת הפרשה אמנם לא יצא מגדר בשכבך אם היה זמן השעה זמן שכיבה על המעט או זמן קימה על המעט כי עדין הוא נכנס תחת גדר אמרו בשכבך ובקומך והנה זמן שכיבה על המעט יכנס מעת שקיעת החמה כי כבר ימצאו אנשים שוכבים אז לפי המנהג וכן ימשך גם כן לזאת השכיבה עד הנץ החמה וזמן קימה על המעט ימשך עד עבור שתי שעות מן היום כי כבר ימצאו אנשים מעטים ינהגו לישן עד זה הזמן · וקשרתם לאות על ידך · הרצון בזה שיכתבם ואחר כך יקשרם כי הדברים לא יקשרו אך הכתב ולפי שדקדק בכתיבה שתעשה על ידי מי שכככם בגדר אלו המצות באמרו וכתבתם על מזוזות ביתך ובשעריך למדנו מזה שלא יתכן שיכתבם כי אם מי שהוא בן תורה ולפי שהכתיבה הנהוגה היא בעור בהמה טהורה כי היא היותר שלמה בזה ראוי שתהיה הכתיבה באופן זה וראוי שיהיה בדיו כאמרו ואני כותב על הספר בדיו וזהו הנהוג גם כן בענין הכתיבה והנה מצאנו זה הלשון בעינו בפרשת קדש לי כל בכור שנאמר והיה לך לאות על ידך ובפרשת כי יביאך שנאמר והיה אם שמוע שנאמר וקשרתם לאות על ידכם למדנו מזה שבתפלין של יד יכתבו אלו הארבע פרשיות ולפי שהסדור אשר להם בתורה הוא שתהיה ראשונה בפרשת קדש לי כל בכור ושנית פרשת והיה כי יביאך ושלישית פרשת שמע ורביעית פרשת והיה אם שמוע ימצאנו שדקדקה התורה באלו הענייני' שלא יומר בהם דבר מסדורם כמו שביארנו באמרו והיו הדברים האלה ידענו שהוא מחוייב שיהיה סדורם כן וכבר נלמד זה גם כן ממה שאמר בפרשה הראשונה והיה בלשון יחיד ובשמע והיה אם שמוע אמר בלשון רבים רוצה לומר שכבר אמר וקשרתם אותם ועוד כי בתפלין של ראש אמר בפרשת קדש לי ולזכרון לשון יחיד ובפרשת והיה כי יביאך אמר ולטטפות לשון רבים ולפי שהקשירה לאלו הארבעה פרשיות היתה שתהיה לאות על ידו וכבר רצתה התורה שיהיו אלו הדברים על לבו הנה ידענו שהכונה בזה הוא שיהיו נקשרים למעלה מהזרוע שהוא אצל הלב והוא הפרק שעל הזרוע השמאלי והו ענין האו' לקושר התפלין כי הוא לסימן שצריך שיהיו אלו הדברים על לבו תמיד ולפי שאין זה הענין אות כי אם למי שקושר התפלין כי לא יראוהו אחרים במקום ההוא לפי הנהוג מלבוש האדם שיכסה הפרק ההוא והנה יתבאר גם כן שהכונת תפילין של יד הוא גובה הפרק מן היד השמאלי לפי שנאמר וקשרתם לאות על ידיך והנה הקשירה לפי הנהוג תעשה ביד הימיני ולזה יחוייב גם כן שיהיו מקום הנחת תפילין של יד אצל היד השמאלי כי לא יתכן שיקשור האדם ביד הימינית התפלין על היד ההיא בעצמה והנה אמר על ידך רוצה לומר אצל ידך והנה יקרא יד הזרוע עם היד ולזה יהיה זה היד במקום שתארנו אצל היד · והיו לטוטפות בין עיניך · רוצה לומר על המוח כאמרו לא תשימו קרחה בין עיניכם למת שהרצון בו על המוח כי הקרחה לא יתכן שתהיה בין העינים והנה הוא מבואר כי המוח הוא בין העינים על המוח במקום השער תהיה הקרחה ושם לבד יתכן שיהיו אלו התפלין ולזה אמר בפרשת קדש לי ולזכרון בין עיניך כי שם במוח ימצא כח הזוכר והנה הכוונה באמרו ולטוטפות לדבורים כענין אמרו ולא תטיף על בית ישחק ולפי שאמר בתפלין של יד לאות שהוא לשון יחיד ואמנם בתפלין של ראש לטוטפות שהוא לשון רבים למדנו שהארבע פרשיות תהיינה יחד כסדרן בכרך אחד בתפלין של יד ואולם בתפלין של ראש תהיינה בד' בתים כי בפרשה השנית בא בה לשון רבים כמו שזכרנו ולזה הוא מבואר כי לא יהיה מהם בכרך אחד זולתי פרש' אחת ולזה יהיו בתפלין של ראש ד' בתים כדי שיהיו אלו הדבורים כדאים כבדלים זה מזה ולזה הקדים בכל הפרשיות האלו זכרון תפלין של יד קודם תפלין של ראש כי הם במקו' יותר נכבד לפי שהלב יותר נכבד מהמוח והנה היו הד' פרשיות בבית אחד בתפלין של יד שהן כנגד הלב והיו בד' בתים בתפלין של ראש כי בזה הישרה מה להשיג ייחוד השם יתב' עם רבוי הפעולות השופעו' מאתו וזה שהלב הוא התחלה לחיי ומהחום הטבעי המשתלח ממנו במוח יסודרו מינים רבים מההרגש אצל המקבלי' אם שם וכן הענין בשם ית' כי רבוי פעולותיו לא יורו על רבוי בו ולפי שהלב הוא התחלה למה שיושפע מהמוח מהחום והתנועה הנה היה מהראוי שיהיו תפלין של יד קודמין לתפלין של ראש וזה ממה שיוסיף גלוי ושלמות על שהרצון באמרו על ידך הוא כנגד הלב כמו שזכרנו ולפי שאמר בפרשת קדש לי והיה לך לאות על ידכה ובפרשת כי יביאך והיה לאות על ידיך הנה למדנו שכל הוויתם המלאכיות צריך שתכוין לשם תפילין וכן הענין בקשירתם ולזה צריך שיהיה עבודם לשם תפילין וכתיבתן ועשיתן וקשירתן ולפי שאמר במזוזה וכתבתם שהרצון בו הדבר הנהוג בענין הכתיבה למדנו גם כן הענין בתפילין והוא שתהיה הכתיבה באופן שתהיינה האותיות כברות ולא ידמו לאות אחרת ותהיה כל אות נבדלת מהאחרת כי זהו מגדר הכתיבה ותהיינה גם כן הד' פרשיות לפי מה שהם בתורה ר"ל שהפתוחות תהיינה שם פתוחות והסתומות סתומות כי זה נהיה בתורה לענין בהכרח לא דבר רק הוא ובכלל הנה הפרשה פתוחה תורה מצד מה על הנמר הענין באופן מה והפרשה סתומה לא תורה על הגמר הענין באופן ההוא אבל הוא מורכב מן ההגמר והקשר עם מה שאחריו ולזה היתה הפרשה ההיא סתומה והנה להעיר על שאין השלמות כמצא באלו

מסרה

ומתנו ה' וסימ' אם יספי' אנחנו · ואכלנהו ומתנו · אם אמרנו נבא העיר והרעב ג' בפסו' : ואת ג' בליש' זכר וסי' : ואת תדבר אלינו את כל אשר ידבר אלהינו · ואם ככה את עשה לי · את כרוב ממשח · ונמס' גם בסד' בהעלת' : שובו ג' מל בתור' וסי' וקומו שובו אל האיש · עברו ושובו משער לשער במחנה · שובו לכם לאהליכם · וכל נביאים וכתובי' דכוותהון מלאים בר מן ה' חסרי' וסימניהון אם תבעיון בעיו שבו אתיו · ואשלח אליכם את כל עבדי הנביאים דאריך · וגם עתה נאם יי' שבו עדי · ויעד יי' בישראל וביהודה · ושובי עוד צדקי בה כתי' : וטוב י"ז וסימן נמסר בשמואל א' סימן י"ו גבי אדמוני עם יפה עינים וטו' ראי' תחיון ב' וסי' כל המצוה למען תחיון וטוב לכם :

חזקוני

ואת תדבר אלינו בנחת כקול אשה וכוכל לשמעו : מי יתן והיה לבבם · אף על פי שהכל בידו לתת דבר זה מורה כל' בני אדם : ואתה פה עמוד עמדי · ושבו בארץ וגו' · היא שנאמר לשעלם ואותי צוה בעת ההיא ללמד לעשותכם בארץ וגו' : אשר אנכי מצוך · כ"ף רפה : ארץ

בעל הטורים

אפילו אין בלבו שנאה · כגון מאותן שכופין להוציא וגמ' בלבו לגרשה ואחר כך בא עליה · בני ערבוביא שמבתם עם אשתו ונתן דעתו על אחרת אפילו ששתיהן היו נשיו : בני אנוס' שתובעתו בפה והרי היא כזונ' · ואסור לקיימ' אבל מי שאשתו מרצה אותו בדברי' של רצוי ומקשטת עצמ' לפניו כדי שיתן דעתו עלי' על זו אמרו רז"ל שיוצאים ממנה בני' חכמים ונבוני' כלאה שיצא ממנה יששכר · וכל אלו התשע' מדות אסור' לפריה ורביה כגון שאינה מעוברת' ואפילו הכי בכל אלו המדות פוגם הולד ונקרא פושע · וצריך לכבדם בתשע' דברי' ימאכיל ומלבי' וכו' כדאית' בפר"ק דקדושין : וי"ו תיבות יתירו' דברי' אחרונות על הראשונו' כמנין טוב וזהו שכתו' כאן למע' ייטב לך שאינו בראשונות : כאשר צוך יי' אלהיך · בגימ' ב"ת מרה · על האדמ' אשר יי' אלהיך נותן לך וסמיך ליה לא תרצח · משום דכתיב ולארץ לא יכופ' לדם : וסמך לא תנאף לרציחה · כדכתיב רצוח ונאוף · וכן המוציא שכבת זרע לבטלה כאלו שופך דמים : וכאן כתב ולא תנאף וי"ו יתירה כנגד ו' פעמים מהרהרי' וששת פעמים מרים דכתיבי בפרש סוט' : וכאילו ולא תגנוב · משום מים גנובים ימתקו : וכתב בו עוד וי"ו יתיר' כנגד ו' דברי' דכתיב ברי' משלי · כחרבם לדם · נפשה לנקי חנם : וסמך לו ולא תענה ברעך · שהגונב מעיד עדות שקר בעצמו שגורם לו לימכ' כעבד : והוסף בו וי"ו שבעבודתו לוקה העולם שכבר' בו' ימי' · וסמך לו לא תחמוד · שלא יחמוד אשת חבירו ויעיד בו עדות שקר לומר שמת כדי שישאנה : ושזהו הוסיף כאן שכבר הגיעו קרוב לארץ · והיה להם שדות : ואת תדבר · בקול נמוך כאש' בענין שנוכל לסבול : ואת תדבר · בגימט' שמונה דברות : ואתה פה · הבין על פ"א ירמוז לו שיעמוד בפרישות ובטהרה : ד"א ואתה בן פ' שנים והחיה כמנין עמוד שנים · עמ' י · י"וד כפופה שתעמוד באימה לפני כפוף · ד"א בשבילך ירדתי י' ירידות ונתתי לך עשר דברות :

מ"ע ספורנו

ואת תדבר אלינו · אף על פי שיהיה דבורך גרוע בערך אל הדבור האלהי : ושמרתם לעשות · ומאחר שנמשך הדבר כן הנה ראוי לכם שתשמרו · לא תסורו ימין ושמאל · לא להוסיף לטוב כפי מחשבתכם ולא לגרוע כלל : למען תחיון וטוב לכם · כדי שתחיו חיי עד באופן טוב ומאושר : והארכתם ימי' בארץ אשר תירשון · ושתקנו אותו אריכות ימים לעולם שכלו ארוך בהיותכם בארץ בלי צער ובאין מחריד ומונע : וזאת המצוה · אמנם המצות התלויות בארץ ובכניסתכם בה כיון בהם המצוה ית' : למען תירא את ה' אלהיך · שתזכור שהוא בעל הקרקע וכי גרים ותושבי' אתם עמו : אתה ובנך ובן בנך · שגם הדורות שלא ראו את מעשה ה' הגדול ייראוהו כשיקבלו אלה המצות מכם שראיתם : ולמען יאריכון ימיך · וכדי שאלו המצו' יקנו לך חיי עולם שכלו ארוך : ושמעת ישראל · ובהיות זה התכלית המכוון מאת האל ית' ברב חסדו עליך ראוי שתשמע ותבין את כונת האל ית' בכל אלה : ושמרת לעשו' אשר ייטב לך · ותשתדל לעשות מה שיהיה לרצון לפניו מה שייטב לך להקנותך אשר נכחי וכמו כן תשמור לעשות אתה שתרבון מאד וזה בשפיר' צדק ומשפט לכבודו : כאשר

אמרי נועם

ואתה פה עמוד עמדי עיין בשבת ד' פ"ז ובתוס' שם וביבמו' דף ס"ב : כ'

אבן עזרא

ארץ זבת חלב · דבק' עם לרשתה והנה הוא רחוק ממנו או יהיה חסר בי"ת כמו הנמצא בית יי' · ומה שהעתיקו קדמונינו ז"ל על קרית שמע הוא האמת ואין צורך לחפש · דע כי זה השם הנכבד הוא שם העצם ואם כן מה טעם לאמרו פעם שנית והתשובה כי אדם שם עצם ושם מקרה שאיננו כן ואם הוא נקרא מעצם האדמה וכן זה והעד השם שהוא סמוך אל צבאות או העקר הוא אלהינו ונכפל כמו כן לומר אחד והטעם לבדו וראיות על אין חקר יש כי השם אחד והפסוק שאמר ביום ההוא יהיה יי' אחד על מחשבות בני אדם והנכון בעיני שהוא דבק עם מלך כי כן כתוב והיה יי' למלך על כל הארץ ביום ההוא יהיה יי מלך אחד ושמו אחד כטעם כי אז אהפוך אל עמים שפה ברורה והנה כל העולם ידברו שפה אחת על כן יהי' שם יי' אחד: ואהבת · ואחר שאין לנו אלוה אחר רק הוא לבדו חייב אתה שתאהבנו כי אין לנו אלוה אחר: בכל לבבך ובכל נפשך · הלב הוא הדעת והוא כנוי לרוח המשכלת כי היא המרכבה הראשונה וכן חכם לב קוב' לב: נפשך · היא הרוח שבגוף והיא המתאוה וכחה נראה בכבד: מאדך · מטע' מאד מאד והטע' לרוב אהוב אותו בכל מה שתוכ' ותהיה אהבה גמור' בלב: והיו הדברי' האלה · אמרו המכחשים על עשרת הדברות ועליה' כאמ' וכתבתם על מזוזות ביתך והאמ' כל המצות: ושננתם · מגזרת חץ שנון וידוע איך ישונן החץ הנה נראה כי עיקר כל האדם עבודת השם ועבודתו להכי' פעליו והמעתיקי' העתיקו שעת קרית' שמע וכלנו נסמוך עליה': בשבתך · דבק עם ודברת בם: ובשכבך · לישן כי אין מצות על הישן והנה ודבר' בם בפה ובלב: וקשרתם לאות על ידיך · מפורש: לטוטפות · אין למלה הזאת ריע במקרא והמכחשים אמרו שהוא מגזרת והטף אל דרום וזה לא יתכן כי שרש הטף נטף וזה חסר נ"ון וכפול הטי"ת: וכתבתם · גם אמרו שהוא כמו קשרם ואחר שקבלו אבותינו האמת כעזו' לא הכוזבים מלבם: כל טוב · בשורק תחת חול' כי יתחלפו כי איננו סמוך · וטעם מבית עבדים שלא היו לך ערים ובתים מלאים: תירא · שלא תעשו מצו' לא תעש': תעבוד · במצות עשה: ובשמו תשבע · לא בשם אלהי' אחרים להקי' דבר ולכרות ברית וכן תשבע כל לשון רק באמת והטע' שלא יהיה לך רצוה שתשבע בשמו רק שם השם לבדו על כן כתוב אחריו לא תלכון אחרי אלהים אחרים ולא תנסו: במסה · שם מקום הנזכר ויקרא שם המקום מסה ונפתח הבי"ת כמו וזבח ולמוכע בקרקר ויפקדם בטלאי' ושם פירשתיו והטעם שאמרו היש השם בקרבנו ואם הוא כעבדנו רק אין לך צורך לבד שתשמור מצותיו ואם אתה תעשה הטוב בעיני יעשה לך כל טוב ויהדוף את כל אויבך: ה"א

רשי

יי' אלהינו יי' אחד · יי' שהוא אלהינו עתה ולא אלהי האומות הוא עתיד להיות יי' אחד שנ' כי אז אהפוך אל עמים שפה ברורה לקרוא כולם בשם יי' ונאמר ביו' ההוא יהיה יי' אחד ושמו אחד: ואהבת · עשה דבריו מאהבה אינו דומה עושה מאהבה לעושה מיראה העושה אצל רבו מיראה כשהוא מטריח עליו מניחו והולך לו: בכל לבבך · בשני יצריך · דבר אח' בכל לבבך שלא יהיה לבך חלוק על המקו': ובכל נפשך · אפי' הוא נוטל את נפשך: ובכל מאודך · בכל ממונך יש לך אדם שממונו חביב עליו מגופו לכך נאמ' בכל מאודך · ד"א בכל מאודך בכל מדה ומדה שמודד לך בין במדה טובה בין במדת פורענות וכן דוד הוא אומר כוס ישועו' אשא וגו' צרה ויגון אמצא וגו': והיו הדברים · מהו האהב' והיו הדברים האלה שמתוך כך אתה מכיר בהקב"ה ומדבק בדרכיו: אשר אנכי מצוך היום · לא יהיו בעיניך כדיוטגמא ישנה שאין אד' סופנ' אלא כחדשה שהכל רצין לקראתה דיוטגמא מצות המלך הבא במכתב: ושננת' · לשון חדוד הוא שיהיו מחודדים בפיך שאם ישאלך אד' דבר לא תהא צריך לגמגם בו אלא אמור לו מיד: לבניך · אלו התלמידי' מצינו בכל מקום שהתלמידים קרויים בנים שנ' בנים אתם ליי' אלהיכם ואומר בני הנביאי' אשר בבית אל וכן בחזקיהו שלמד תורה לכל ישראל וקראם בנים שנ' ועתה בני אל תשלו וכשם שהתלמידים קרויים בנים שנא' בנים אתם ליי' אלהיכם כך הרב קרוי אב שנ' אבי אבי רכב ישראל וגו': ודברת בם · שלא יהא עקר דבורך אלא בם עשם עקר ואל תעשם טפל: ובשכבך · יכול אפי' שכב בחצי היום ת"ל ובקומך יכול אפילו בחצי הלילה תלמוד לומר ובלכתך בדרך · בשבתך בביתך דרך ארץ דברה תור' זמן שכיבה זמן קימה: וקשרתם לאו' על ידיך · או תפילין שבזרוע: והיו לטוטפת בין עיניך · אלו תפילין שבראש ועל שם מנין פרשיותיה' נקראו טוטפות טט בכתפי שתי פת באפריקי שתים: מזוזות ביתיך · מזוזת כתיב שא"צ אלא אחת: ובשעריך · לרבות שערי חצרות ושערי' מדינות ושערי עיירות: חצובים · לפי שהיו מקום טרשין וסלעים נופל בו לשון חציבה: מבית עבדים · כתרגומו מבית עבדות' ממקום שהייתם שם עבדים: ובשמו תשבע · אם יש בך כל המדו' הללו שאתה ירא את שמו ועובד אותו אז בשמו תשבע שמתוך שאתה ירא את שמו תהא זהי' בשבועתך ואם לאו לא תשבע: מאלהי העמי' אשר סביבותיכם · הוא הדין לרחוקים אלא לפי שאתה רואה את סביבותיך תועים אחריהם הוצרך להזהיר עליהם ביותר: במסה · כשיצאו ממצרים שנסוהו במים שנאמר היש יי' בקרבנו: הישר והטוב · זו פשרה לפנים משורת הדין: כאשר

תורה ותרגום

ל' וַאֲשֶׁר תִּרְבּוּן מְאֹד כַּאֲשֶׁר דִּבֶּר יְהוָה אֱלֹהֵי אֲבֹתֶיךָ לָךְ אֶרֶץ זָבַת חָלָב וּדְבָשׁ: פ

שְׁמַע יִשְׂרָאֵל יְהוָה אֱלֹהֵינוּ יְהוָה ׀ אֶחָד:

ה וְאָהַבְתָּ אֵת יְהוָה אֱלֹהֶיךָ בְּכָל־לְבָבְךָ וּבְכָל־נַפְשְׁךָ וּבְכָל־מְאֹדֶךָ: וְהָיוּ הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה אֲשֶׁר אָנֹכִי מְצַוְּךָ הַיּוֹם עַל־לְבָבֶךָ: וְשִׁנַּנְתָּם לְבָנֶיךָ וְדִבַּרְתָּ בָּם בְּשִׁבְתְּךָ בְּבֵיתֶךָ וּבְלֶכְתְּךָ בַדֶּרֶךְ וּבְשָׁכְבְּךָ וּבְקוּמֶךָ: וּקְשַׁרְתָּם לְאוֹת עַל־יָדֶךָ וְהָיוּ לְטֹטָפֹת בֵּין עֵינֶיךָ: וּכְתַבְתָּם עַל־מְזֻזוֹת בֵּיתֶךָ וּבִשְׁעָרֶיךָ: ס

י וְהָיָה כִּי־יְבִיאֲךָ ׀ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ אֶל־הָאָרֶץ אֲשֶׁר נִשְׁבַּע לַאֲבֹתֶיךָ לְאַבְרָהָם לְיִצְחָק וּלְיַעֲקֹב לָתֶת לָךְ עָרִים גְּדֹלֹת וְטֹבֹת אֲשֶׁר לֹא־בָנִיתָ: וּבָתִּים מְלֵאִים כָּל־טוּב אֲשֶׁר לֹא־מִלֵּאתָ וּבֹרֹת חֲצוּבִים אֲשֶׁר לֹא־חָצַבְתָּ כְּרָמִים וְזֵיתִים אֲשֶׁר לֹא־נָטָעְתָּ וְאָכַלְתָּ וְשָׂבָעְתָּ: הִשָּׁמֶר לְךָ פֶּן־תִּשְׁכַּח אֶת־יְהוָה אֲשֶׁר הוֹצִיאֲךָ מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם מִבֵּית עֲבָדִים: אֶת־יְהוָה אֱלֹהֶיךָ תִּירָא וְאֹתוֹ תַעֲבֹד וּבִשְׁמוֹ תִּשָּׁבֵעַ: לֹא תֵלְכוּן אַחֲרֵי אֱלֹהִים אֲחֵרִים מֵאֱלֹהֵי הָעַמִּים אֲשֶׁר סְבִיבוֹתֵיכֶם:

טו כִּי אֵל קַנָּא יְהוָה אֱלֹהֶיךָ בְּקִרְבֶּךָ פֶּן־יֶחֱרֶה אַף־יְהוָה אֱלֹהֶיךָ בָּךְ וְהִשְׁמִידְךָ מֵעַל פְּנֵי הָאֲדָמָה: ס

לֹא תְנַסּוּ אֶת־יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם כַּאֲשֶׁר נִסִּיתֶם בַּמַּסָּה: שָׁמוֹר תִּשְׁמְרוּן אֶת־מִצְוֺת יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם וְעֵדֹתָיו וְחֻקָּיו אֲשֶׁר צִוָּךְ: וְעָשִׂיתָ הַיָּשָׁר וְהַטּוֹב בְּעֵינֵי יְהוָה לְמַעַן יִיטַב לָךְ וּבָאתָ וְיָרַשְׁתָּ אֶת־הָאָרֶץ הַטֹּבָה אֲשֶׁר־נִשְׁבַּע יְהוָה לַאֲבֹתֶיךָ:

להדף

וְדִי תִסְגּוֹן לַחֲדָא כְּמָא דִי־מַלֵּיל יְיָ אֱלָהָא דַאֲבָהָתָךְ לָךְ אַרְעָא עָבְדָא חֲלַב וּדְבָשׁ: שְׁמַע יִשְׂרָאֵל יְיָ אֱלָהַנָא יְיָ חָד: וְתִרְחַם יָת יְיָ אֱלָהָךְ בְּכָל־לִבָּךְ וּבְכָל־נַפְשָׁךְ וּבְכָל־נִכְסָךְ: וִיהוֹן פִּתְגָמַיָּא הָאִלֵּין דִּי אֲנָא מְפַקֵּיד לָךְ יוֹמָא דֵין עַל־לִבָּךְ: וְתִתְנֵינוּן לִבְנָךְ וּתְמַלֵּיל בְּהוֹן בְּמִתְּבָךְ בְּבֵיתָךְ וּבִמְהָכָךְ בְּאוֹרְחָא וּבְמִשְׁכְּבָךְ וּבְמִקִּימָךְ: וְתִקְטְרִינּוּן לְאָת עַל־יְדָךְ וִיהוֹן לִתְפִלִּין בֵּין עֵינָךְ: וְתִכְתְּבִינּוּן עַל־מְזוּזִין וְתִקְבְּעִינּוּן בְּסִפֵּי־בֵיתָךְ וּבְתַרְעָךְ: וִיהֵי אֲרֵי־יָעֲלִינָךְ יְיָ אֱלָהָךְ לְאַרְעָא דִּי־קַיֵּים לַאֲבָהָתָךְ לְאַבְרָהָם לְיִצְחָק וּלְיַעֲקֹב לְמִתַּן לָךְ קִרְוִין רַבְרְבָן וְטָבָן דִּי־לָא־בְנֵיתָא: וּבָתִּין מְלַן כָּל־טוּב דִּי לָא־מְלֵיתָא וְגוּבִּין פְּסִילָן דִּי־לָא פְסַלְתָּא כַּרְמִין וְזֵיתִין דִּי־לָא נְצַבְתָּא וְתֵיכוֹל וְתִשְׂבַּע: אִסְתַּמַּר לָךְ דִּילְמָא תִתְנְשֵׁי יָת־דַּחַלְתָּא דַייָ דִּי אַפְּקָךְ מֵאַרְעָא דְמִצְרַיִם מִבֵּית עַבְדוּתָא: יָת־יְיָ אֱלָהָךְ תִּדְחַל וְקֳדָמוֹהִי תִפְלַח וּבִשְׁמֵיהּ תְּקַיֵּים: לָא תְהָכוּן בָּתַר טָעֲוַת עַמְמַיָּא מִטָּעֲוַת־עַמְמַיָּא דִּי בְּסַחֲרָנֵיכוֹן: אֲרֵי אֵל קַנָּא יְיָ אֱלָהָךְ שְׁכִינְתֵּיהּ בֵּינָךְ דִּילְמָא־יִתְקֵף רוּגְזָא דַייָ אֱלָהָךְ בָּךְ וִישֵׁיצֵינָךְ מֵעַל אַפֵּי אַרְעָא: לָא תְנַסּוֹן יָת יְיָ אֱלָהֲכוֹן כְּמָא דִי־נַסֵּיתוּן בְּנִסֵּיתָא: מִטַּר תִּטְּרוּן יָת־פִּקּוֹדַיָּא דַייָ אֱלָהֲכוֹן וְסָהֲדְוָתֵיהּ וּקְיָמוֹהִי דִּי פַקְּדָךְ: וְתַעְבֵּיד דְּכָשַׁר וּדְתַקִּין קֳדָם יְיָ בְּדִיל דְּיִיטַב לָךְ וְתֵיעוֹל וְתֵירַת יָת־אַרְעָא טַבְתָּא דִּי־קַיֵּים יְיָ לַאֲבָהָתָךְ:

למיתבר

מסורה

וטבת ד' חס' דחס' בליש' וסימ' ויראו בני האלהים את בנות האדם · שבע פרות הטבת שבע שנים הנה ב' בו · ערים גדלת וטבת · אל תאמן בם כי ידברו אליך · ובקשו למלך טובות בת' מל' דמל' ושארא טבורת כת' · ונמסר גם בסדר מקץ: וברת ה' בליש' וסימ' ושנויין כתיבתהון נמסר בסדר וישב: את יי' אלהיך תיר' חד מן ד' זוגין מן כ"ב בסיפרא קדמא נסיב אות וחס' מלה ותניין חס' אות ונסיב יתיר מלה וסי' במסר' רבת': ועדותיו ה' ד' חס' וא' מל' וסי' שמור תשמרון את מצות יי' אלהיכם · כל ארחות יי' חסר · וינסו וימרו · אשרי נצרי עדתיו · בעמוד ענן ידבר: והטוב ד וסי ועשית הישר בעיני יי': מפי עליון לא תצא · אנא יי' זכר נא את אשר · וחברו אנא י' זכר נא:

בעל הטורים

י"ג פעמים כתי' זבת חלב ודבש בתורה · כנגד לדידי חזאי חלב ודבש דכל ימבר' והוו י"ג פרס' זות: כאשר דבר יי' אלהי אבותיך לך · וסמיך ליה שמע יש' שהזכי' אלו השמות כנגד האבות · יי' כנגד אברהם דכתי' ביה אנכי יי' אלהיך · אלהינו כנגד יצחק דכתיב ביה אנכי אלהי אברה' אביך · יי' אחד · כנגד יעק' שנ' בו אני יי': ע"ין דשמע גדולה · שע' שמות יש לישראל · ונתן להם תור' שיש לה ע' שמות ונדרשת בע' פני' להבדיל בין ע' אומות: ויש פסק בין יי' לאלהינו · לומ' אף על פי שראיתם כמה מיונות · ואף על פי שאני בא עם זה במדת הדין ועם זה במדת רחמי' אף על פי כן הכל אחד: אחד ד"לית גדולה לומר לך שתמליכהו בשמים ובארץ ובארבע רוחו' העולם · וגם שלא תטעה בר"ים · וכן ריש דלא תשתחוה לאל אחר · הר"ים גדולה שלא תטעה בד"לית: ד"א ע"ין וד"לית גדולה · הרי עד והו ואתם עדי נאם יי' · וגם הקב"ה הוא עד ליש' כדכתי' והייתי עד ממהר · שמע · בג"ית ת"י שנה עמד בית ראשו' · הפסוק מתחיל בש"ין ומסיים בד"לית הרי שד · שהשדים בורחים מהקורא שמע כהוג': ואהבת · אותיות האבו' : בכל לבבך · כאברהם שנא' בו ומצאת את לבבו · בכל נפשך כיצחק · שמסר נפשו באהבה: ובכל מאדך · כיעקב · דכתיב ביה וכל אשר תתן לי עשר אעשרנו לך: ובקומך · תגין על הק"וף · לומ' כשיעמוד בבקר יתפלל מאה ברכות ויגצל מצ"ח קללות ועוד שתים גם כל חולי וכל מכה · טוטפת · ט' תגין כנגד ט' איברים שבראש: ידך · בגי' בונה היד: כמך והיה כי יביא' לפרש' שמע · לומר לך שבזכות תור' תפלין ומזוזה יכנסו לארץ:

ונשל

מ"ע ספורנו

כאשר דבר ה' אלהי אב ותיך לך ארץ זבת חלב ודבש · כמו שהוא דבר לך ארץ זבת חלב ודבש מוכנ' לעובדיו לזה התכלית שתתפרנסו בה שלא בצער ויהיה לכם פנאי לעיון ולמעשה לפרו' ולרבות: שמע ישראל · התבונן והבן זה · ה' הנותן מציאות ובורא: אלהינו · הוא נבחר שנבדלים אנחנו אשר ממנו נקוה להשיג אפנינו בלי אמצעי ומצד היותו עליון בכמו הבורא בנה לו לבדו ראוי להשתחות ומצד שממנו תקותנו בלי אמצעי ראוי שאליו לבדו נתפלל ונעבוד: ה' אחד · ובהיותו נותן המציאות אחר שפיסו' מוחלט התבאר שאין נמצא זולתו שמין מציאותו ושהוא נבדל במין שמציאות עולם הנפסדי' ומציאות עולם הגלגלים ומציאו' עולם המלאכי' באופן שהוא יחיד בעולמו הרביעי וזה ראה שנרמז בהיו' אות הדלת של אחד גדולה ובאות העין של שמע הגדולה נרמז שראוי לפקוח עין ולהגדיל העיון בזה ולזה אמרו ז"ל (בריכות פרק היה קורא) ובלבד שיאריך בדלת של אחד למען יכוין לזה: ואהבת · תשמח לעשות דבר' שייטב בעיניו באשר תבין שאין תכלית נכבד כזה: על לבבך · שתזכור תמיד להיישר כל פעלותיך לזה התכלית: ושננתם לבניך · תלמד אותם בשנון וחריפות מופתים שבליי': ודברת בם · כי בזאת ההתמדה תזכרם תמיד: אשר לא בנית ובתים מלאים כל טוב אשר לא מלאת · שתשיג עושר בלי עמל: השמר לך פן תשכח · כי עושר קנוי בזה האופן גורם ברוב השכך אחר התאוות ובכן ישכח האדם את עושהו:

עה

אמרי נועם

ה' אלקינו ה' אחד א"ת בלא שלש הזכרות דאלו אמר ה' אחד היו אה"ע אומרי' על טרפות שלהם כשהוא אומר ה' אלקינו כולם שעל אלקי' ישראל הוא אומ' שהרי שפכם הוא מדבר ואלו אמר ה' אלקינו אחד או היו מפרשים אלהינו אחד מן האלהות וכ"ש אם אמר אלהינו אחד אבל כשמכל האדנות ודאי הקב"ה אדון שלנו: ושננתם לבניך · פי' רש"י שיהיו דברי תורה מחודדין בפיך · ותיבה דאמרי' בפרק אלו מציאות בהני תלת מילי משנו רבנן דבוריהו במסכתא ובפורי' ובפו' רש"י שאם שואלין אותו יודע אתה מסכתא פלונית יאמר לא · וי"ל אם ישאלך דבר ללמוד השב לו ואפילו דברי כסיל כדמוקמינן ענה כסיל כאולתו ואם ישאלך להתגרו' בך אל תשיבו ועשה עצמך כעניו ואמור איני יודע:

תפלת ואתחנן

חזקוני

ארץ זבת חלב ודבש · מקרא קצר וה"ק כאשר דבר יי' אלהי אבותיך לתת לך ארץ זבת וגו': ד"א חסר בי"ת דוגמת הנמצא בית יי' ועוד הרבה וה"ק כאשר תרבון מאד בארץ זבת חלב ודבש: שמע ישראל · מצינו באגד' ע"ין של שמע גדולה לפי שפסק"בה כרא שעשיו בע"ין פי"ן כיצד ישראל אחד מע' שבאומות האומות אחד מע' שבבהמות בהמות אחד מע' שבעופו' עופות אחד מע' שבדגים דגים אחד מע' שבדשים שדים אחד מע' שבמלאכים וקב"ה מלך על כולם ועל זה יסד הפייט באוהרת ראשית ושמו משולה למעלה משבעים: שמע ישראל וגו' · שמע והבן לדבר זה יי' שהיה מאז מאין תחילה הוא יי' של עכשיו והוא יי' שיהא סוף וקיים באין סוף ותכלה ובענין זה הוא אומר כלומר יש בו לבדו אחדות הוה מה שלא היה ולא יהיה כן בשום דבר שבעולם: ד"א אי אפשר כאן אלא בשלם אזכרות מפני קטרוג של עכו"ם שאם אמר שמע ישראל יי' אחד היו כל אומה ואומה אומרים על אלהיהם על שלנו הוא אומר שהוא אחד עכשו שאנו אומרים אלהינו כודע שעל אלהי ישראל הוא מדבר שהוא עמם ואם אמר יי' אלהינו אחד היו אומרים שאלהי ישראל אחד מן האלהים וכ"ש אם אמר שמע ישראל אלהינו אחד: בכל לבבך · פרש"י בשני יצריך פירש לכך לא מצי למקרא אלא מד אבל לבבך מצי למקרי לבבך בשני לבבות · ובכל מאדך · לשון מאד כמאד מאד שיש לבך ובסמך לאהבה אותו: והיו הדברים האלה · לפי שאמר למעלה ואהבת את יי' אלהיך ואיני יודע כיצד ת"ל והיו הדברים האלה על לבבך שמתוך כך תכיר מכירו ותדבק אותו: וקשרתם לאות על ידך · בכרך אחד ובקשר אחד אבל על ראש והיו לטוטפות בין עיניך שמשמע ארבע כמו שפרש"י: על ידכה · בכמה מקומות נקרא שמאל יד: וכתבתם על מזוזת ביתך ובשעריך · כדי שתזכרם בשעת ביאה ויציאה: על מזוזות · שומעני שתי מזוזות ר' יצחק אומר הרי הוא אומר וכתבת על שתי המזוזות ועל המשקוף וכבר אב כל מקום שנא' מזוזות אינו אלא אחת עד שיפרוט לך הכתו' שתי המזוזות: על מזוזות · אמרו רבותינו כנגד כשפות האדם בתפלת שלים העליון ולגד קוץ: על מזוזות ביתך · על מזוזות ביאתך שאותו צד שאתה נכנס בו תחלה דייני דימין דכי עקר איניש כרעיה דימינא עקר ברישא: ובשעריך · דומיא דביתך מה ביתך מקום כבוד אף כל מקום כבוד פרט לבית לולין ורפת ובית התבן וכיוצא בהן: מבית עבדים · פרש"י ממקום שהייתם שם עבדים וא"ת הרי בפרשת יתרו גבי מבית עבדים פרש"י ולא עבדים לעבדים אלא י"ל דה"ק התם או אינו אלא מבית עבדים שהייתם עבדים לעבדים כלומר לא הייתם עבדים לפרעה רק לעבדיו בלבד ת"ל ויפדך מבית עבדים מיד פרעה אמור מעתה עבדים למלך היו ולא עבדים לעבדים ואע"פ כן הוציא אתכם מתחת ידו · ובשמו תשבע · איכו אומר תשבע על מסקנא תשבע אלא תשבע הראה לכל שאתה מושבע בשמו של מעבור על השבועה לפי שהוא אדוניך: כאשר נסיתם במסה · שבי"ת נקודה בפתח שם מקום נזכר שאמרו בו היש יי' בקרבנו אם אין פי' אם הוא בקרבנו נעבדנו: ועדותיו · אזהרותיו מצות לא תעשה: אשר

רשי

כאש' דבר · והיכן דבר והמותי את כל העם וגו': כי ישאלך בנך מחר · יש מחר שהוא אחר זמן: ונשל · לשון השלכה והתזה וכן ונשל הברזל: לא תחנם · לא תתן להם חן אסור לו לאדם לומר כמה נאה כותי זה דב' אחר לא תתן להם חניה בארץ: כי יסיר את בנך מאחריו בנו של כותי כשישא את בתך יסיר את בנך אשר תלד לו בתך מאחרי למדנו שבן בתך הבא מן הכותי' קרוי' בנך אבל בן בנך הבא מן הכותית אינו קרוי בנך אלא בנה שהרי לא נאמ' על בתו לא תקח כי תסיר את בנך מאחרי אלא כי יסיר את בנך: מזבחותיהם · של בנין: מצבותיה' · אבן אחת: ואשריה' · אילנות שעובדין אותן: ופסיליה' · פסילים צלמים: לא מרובכם · כפשוטו ומדרשו לפי שאין את' מגדילי' עצמכם כשאני משפיע לכם טובה לפיכך חשק בכם: כי אתם המעט · הממעטין עצמכ' כגון אברהם שאמ' ואנכי עפר ואפר וכגון משה ואהרן שאמרו ונחנו מה לא כנבוכד נצר שאמ' אדמ' לעליון וסנחריב שאמ' מי בכל אלהי הארצות וחירם שאמ' אני מושב אלהים ישבתי: כי אתם המעט · הרי כי משמש בלשון דהא: כי מאהבת יי' · הרי כי משמש בלשון אלא לא מרובכם חשק יי' בכם · אלא מאהבת יי' אתכם: ומשמרו

[תורה]

להדף את כל איביך מפניך כאשר דבר יהוה: ס

כי ישאלך בנך מחר לאמר מה העדת והחקים והמשפטים אשר

כ צוה יהוה אלהינו אתכם: ואמרת לבנך עבדים היינו לפרעה במצרים ויציאנו יהוה ממצרים ביד חזקה: ויתן יהוה אותת ומפתים גדלים ורעים במצרים בפרעה ובכל ביתו לעינינו: ואותנו הוציא משם למען הביא אתנו לתת לנו את הארץ אשר נשבע לאבתינו: ויצונו יהוה לעשות את כל החקים האלה ליראה את יהוה אלהינו לטוב לנו כל הימים לחיתנו כהיום הזה: וצדקה תהיה לנו כי נשמר לעשות את כל המצוה הזאת לפני יהוה אלהינו כאשר צונו: פ

ז

א כי יביאך יהוה אלהיך אל הארץ אשר אתה בא שמה לרשתה ונשל גוים רבים מפניך החתי והגרגשי והאמרי והכנעני והפרזי והחוי והיבוסי שבעה גוים רבים ועצומים ממך: ונתנם יהוה אלהיך לפניך והכיתם החרם תחרים אתם לא תכרת להם ברית ולא תחנם: ולא תתחתן בם בתך לא תתן לבנו ובתו לא תקח לבנך: כי יסיר את בנך מאחרי ועבדו אלהים אחרים וחרה אף יהוה בכם והשמידך מהר:

ה כי אם כה תעשו להם מזבחתיהם תתצו ומצבתם תשברו ואשירהם תגדעון ופסיליהם תשרפון באש: כי עם קדוש אתה ליהוה אלהיך בך בחר יהוה אלהיך להיות לו לעם סגלה מכל העמים אשר על פני האדמה: לא מרבכם מכל העמים חשק יהוה בכם ויבחר בכם כי אתם המעט מכל העמים: כי מאהבת יהוה אתכם ומשמרו

[תרגום]

למיתבר ית כל בעלי דבבך מן קדמך כמא דמליל: ארי ישאלינך ברך מחר למימר מה סהידותא וקימיא ודיניא די פקיד יי אלהנא יתכון: ותימר לברך עבדין הוינא לפרעה במצרים ואפקנא יי ממצרים בידא תקיפא: ויהב יי אתין ומופתין רברבין ובישין במצרים בפרעה ובכל אנש ביתיה לעיננא: ויתנא אפיק מתמן בדיל לאעלא יתנא למתן לנא ית ארעא די קיים לאבהתנא: ופקדנא יי למעבד ית כל קימיא האילין למדחל קדם יי אלהנא דייטב לנא כל יומיא לקיימותנא כיומא הדין: וזכותא תהי לנא ארי ניטר למעבד ית כל תפקידתא הדא קדם יי אלהנא כמא די פקדנא: ארי יעלנך יי אלהך לארעא די את עליל לתמן למירתה ויתריך עממין סגיאין מן קדמך חיתאי וגרגשאי ואמוראי וכנענאי ופריזאי וחואי ויבוסאי שבעא עממין סגיאין ותקיפין מינך: וימסרינון יי אלהך קדמך ותמחינון גמירא תגמר יתהון לא תגזר להון קיים ולא תרחם עליהון: ולא תתחתן בהון ברתך לא תתן לבריה וברתיה לא תיסב לברך: ארי יטעיין ית ברך מבתר פולחני ויפלחון לטעות עממיא ויתקיף רוגזא דיי בכון וישיצינך בפריע: ארי אם כדין תעבדון להון אגוריהון תתרעון וקמתהון תתברון ואשריהון תקוצצון וצלמיהון תוקדון בנורא: ארי עם קדיש את קדם יי אלהך בך אתרעי יי אלהך למהוי ליה לעם חביב מכל עממיא די על אפי ארעא: לא מדסגיאין אתון מכל עממיא צבי יי בכון ואתרעי בכון ארי אתון זעירין מכל עממיא: ארי מדרחם יי יתכון ומדנטר

אבן עזרא

ה"א להדוף שורש והעד הדפו: מה העדות · הטעם למה זה העול עלינו בינות בני אדם ואמרת כי השם פדנו מבית עבדים והנה עשה לנו זאת הטובה והנה חייבים אנחנו לירא' את שמו כי כבר הכרנו כי הוא הטיב לנו ועוד ייטיב לנו להחיותנו כי מצותיו חיים הם למוצאיהם: וצדקה תהיה לנו · יש אומרים מכאן רמז לשכר המצות לעולם הבא ולפי הפשט כי מדר' הצדקה חייבים אנחנו לשמו' את רצונו כי הוא אדונינו והנכון בעיני כי כל הגוים יראו שאנחנו צדיקים בשמרנו מצותיו וחקיו שהם צדיקים כי כן כתוב: ונשל הנ"ן שורש והוא מגזרת כי ישל זיתך: כי יסיר את בנך · שב אל בנו הנזכר והוא שלא תתן בתך לבנו או לא תקח הבת הנזכרת: כי אם · רק כה עשו להם כטעם כי עם קדוש אתה ולא תתגאל בדברי הכותיו' המצוירו' במצבו' ואשרים: סגולה יפירשתיו והוא דבר נחמד לא ימצא בכל מקום כמוהו וכן וסגולת מלכים · חשק בכם ויבחר בכם ולא באחרים: ומשמרו

מסרה

ויצאנו ג' ומשניי' באתיהו' וסימ' וישלח מלאך ויצאנו ממצרי' חס' דחס' · ואמרת לבנך עבדי' היינו ויציאנו כתי' חסר ומל' · ובמורא גדול ויוציאנו כתיב מל' דמל' · ונמסר גם בסדר חקת: אותנו ואותנו ג' מל' וסימ' ואותנו הוציא משם קרמא דפסו' · אולי יעשה יי' אותנו · כי כולם מיראי' אותנו · כהיום ד' וסימ' נמסר בסדר וישב: צונו ה' וסימ' נמסר בסדר דברים: ונשל ג' וסי' ונשל יי' אלהיך את הגוים האל מפניך · ונשל הברזל מן העץ · ונשל גוים רבי' מפניך את החתי: ועצומי' כל אורית' עצמי' חס' במ"א שבעה גוים רבים ועצומים · וכל נביאי' וכתובים דכוו' מל' במ"ג חס' וסי' כי ידעתי רבים פשעכם · והוכיח לגוים עצומים · כי רבים חללים הפילו: מזבחתיהם ג' ב' מלאים וא' חס' וסי' לא תכרתו ברית לישבי · כי אם כה תעשו להם · וידעתם כי אני יי' בהיות · קדמא חס' וא' מזבחותיהם · חטאת יהוד' כתובה: ואשירהם ג' מל' בליש' וסימ' ואשיריהם תגדעון · ויעשו אשירה וישתחוו לכל צבא · ונתשתי אשיריך:

חזקוני

אשר צוה יי' אלהינו אתכם · בנין אב הכתו' שדבר שמדקדק כל כך בשמות המצות וכמה שאמ' אתכם לא הוציא עצמו מן הכלל דכיון שאמר יי' אלהינו קבל עליו עול מלכות שמים ואתכם דקאמר היינו משום שלא נולד בשעת בניווי אבל האומר מה העבודה הזאת לכם ולא הוכי' שם שמים הוציא עצמו מן הכלל של העבודה דמשמע שאינה עליו: לעינינו · ואנחנו עדים בדבר: לטוב לנו כל הימים לחיותנו כיום הזה · פירש נהיה אותם הנוחלים כל הימים שהם חיי העולם הבא ודבר זה תשובה לשואלין ששואלין לישראל למה לא פי' משה בדבריו לישראל שירשו ג"ע והבאת השפ"ב אם יקיימו התורה תשובה לדבריהם הרי כאן בפי' הזכיר שכר העול' הבא ומה שלא נזכר להם בהרבה מקומות אלא הארץ ושלות העוה' הזה היינו כדי להשמיעם דבר השוה לכל לאנשים ולנשים ולטף לחכמים ולפתאים חכמים כדי להמשיך לבם ליראה וכמו כן מטעם זה לא הזכיר משה רבינו לישראל עונש גיהנם אם לא ישמרו מצות התורה אלא הוזהרו עונש חיי העולם הזה כמו שמפורש בפרשת בחוקותי ובפרשת תבא ובכמה מקומות אחרים: וצדקה תהיה לנו · פרשהו וצדקה תהיה לנו לפני יי' אלהינו כי נשמור וגו' כלומר שכר גדול נקבל על כך: ד"א מוסב אכי ישאלך בנך מחר אמור לו וצדקה תהיה לנו כלומ' שכר גדול נקבל על זאת כדי להמשיך לבו ליראת שמי': ולא תתחתן בם · עליו נאמר מן הגוים אשר אמר יי' וגו': כי יסיר · הפותן: את בנך שתכו מאחרי ויפתנו אחרי אמונתו והוא יתפתה אחריו לפי שאין לבם עול מצות וכל שכן בתך שהיא כנושה תחת בנו: לא מרובכם מכל העמים · שבעה עמים הנזכרים למעלה אתם המעט מכולם אלא כי מאהבת יי' אתכם:

וידעת

בעל הטורים

ונשל ג' ונשל גוים רבים · ונשל הגוים מפניך · ונשל הברזל מן העץ · אלמלא שחטאו ישראל לא היו צריכין לכלי זין וזהו ונשל גוים ונשל הברזל: תירא · בגי' ת"ח · להדף · חסר וי"ו כי גרגשי עמד ופנה · המצוה הזאת לפני יי' אלהינו · מלמד שהמצו' צ"ית ומעידות לפני יי' · ופ"א דלפני כפולה לומר שנכנסות לפני ולפנים: כאשר צונו כי יביאך · בשכר המצו': לא מרבכם · כתיב חסר לומר מרבכו' שבכם שאתם ממעיטים עצמכם: כי אתם המעט · ה' ו עט · כ"ו משפחות בפרשת פנחס וה' צלוים הרי ס"ה · וכשתצרף עמהם ה' בנות צלפחד יהיו שבעים: ויה

מ"ע ספורנו

מה העדות · החלק העיונ' שהוא עדות מופתי: והחקים והמשפטים · החלק המעשי: אשר צוה אלהינו אתכם · ולא הספיקו מצו' בני נח: עבדים היינו ובהיו' שבעבדותינו לא' היינו יכולי' לקנות השלמות המכוון מאתו העליא לעשות להוציאנו ולהביא אותנו אל הארץ שנוכל לקנות בה אותו השלמות: ויצונו ה' אלהינו לעשות את כל החקים האלה להכין אותנו בשמירתם ליראה את ה' אלהינו וזו בהתבונן והכיר את גדלו וכל זה רצה לטוב לנו כל הימים: כי מפז חסד הוא לא לתועלתו: לחיותנו כהיום הזה · וצדקה תהיה לנו · וזה שאמרתי לך לטוב לנו כל הימים רצוני לומר לטוב לנו בעולם הזה ובעולם הבא: לחיותנו כהיום הזה · חיי שעה ולהיות לנו צדקה וזכות לפני יי' אלהינו בעולם הנצחי: כי עם קדוש אתה · ואין ראוי שתחלל קדשתך בבנות אל נכר להוליד זרע פסול כאמרו כי חלל יהודה את קדש ה' אשר אהב ובעל בת אל נכר: בך בחר · ולא בזרע פסול כאמרם ז"ל (קדושין פר' י' יוחסין) אין השכינה שורה אלא על משפחו' מיוחסות שבישראל: לא מרבכם · לא כדי שיתכבד ברב עם · כי מאהבת ה' אתכם · בהיותכם זרע אוהבו וחושבי שמו יותר מכל האמות: בכל

רלבג

באלו הפרשיות אשר בתפלין לבדן ולא בפרשיות אשר במזוזה לבדם ואע"פ שידוע בזה מבין שאר הפרשיות אשר בתורה כי השלמות האמתי' לכלל התורה לבד תקנו רז"ל שיהיה ספר תורה נכתב בעור השלם ותפלין בחלק ממנו הנקרא קלף ומזוזה בחלק ממנו הנקרא דוכסוסטוס להעיר על שאין אלו הפרשיות כי אם חלק מהתורה · וכתבתם על מזוזות ביתך ובשעריך · לפי שזה היה להזכיר דבר אלו הפרשיות אשר צונו לכתבם אצל מזוזות הבית והם פרשת שמע והיה אם שמוע למדנו שאין הרצון שיכתו' אצל כל אחד מזוזת הבית אבל הרצון באמרו אצל מזוזת כל בית ובית ולפי שזה דבר מוכח מחוץ לבית למדנו שבמזוזה הימנית לו בהכנסו לבית יונח זה המכתב כי התורה בחרה הימין לכל העניני' לפי מה שהתבאר מפרשים רבי' בתורה והנה הבית יקרא סתם מה שהוא בית דירה · ובשעריך · ר"ל שערי ביתך שיש בהם מזוזה ולפי שאמר ביתך למדנו שאם היה בית מקדש פטור ממזוזה · והיה כי יביאך יי' הזהירם שרב השבע והשלוה לא יסבב שישכחו הש"ית שהוציאם ממצרים והנה זכר אלו הדברים בהדרגה כי הערים קודמי' לבנין הבתים שבהם ובפרט הערי' אשר להם חומה אשר יתאחדו בהם כל יושבי העיר כי בראשונה יהיה מקום העיר ותהיה מוקפת חומה אחר זה יבנה כל אחד מהמתישבים בעיר ההיא בית לעצמו והנה הבנין קוד' לחציבת הבור וחציבת הבור קודם לנטיעת כרמים כי המי' יותר הכרחיים מהיין ולזה גם כן הקדי' הכרמים לזתים כי היין יותר הכרחי מהשמן · את יי' אלהיך תירא · וצוה בזה לירא' מה' ית' וענין היראה שנירא מלעבור על מצותיו לגודל מעלתו ולרוממותו והוא מבואר שהיראה הזאת תשלם אחר שיושג השם ית' כפי היכולת כי לא ירא האדם ממי שלא ידע מה הוא ולפי שההשגה ההיא תביא אל האהבה כמו שביארנו בפרשת שמע הנה יתחברו בשם יתעלה שתי אלו המדות כי למעלתו ורוממותו ייראו ממנו ירא' עצומה ויאהבוהו אהבה נפלאה כמו שקדם · ואותו תעבוד · ידוע כי העבודה תהיה באחד משלשה פנים האופן האחד הוא שישרת העובד הנעבד במה שהוא לצורך הנעבד וזאת העבודה לא תתכן בש' ית' כי הוא ברוך הוא בלתי צריך לדבר מנבראיו והאופן השני הוא שיראה העובד שהוא עבד לנעבד במה שיעתרך העבד שישאל צרכיו מאדוניו להודות על שאינו שליט בלקיחת דבר מהם ולא יהיו לו כי אם אדוניו שהוא שליט על הקנינים ההם ובזה האופן השני יתכן שיעבוד האדם השם יתעלה רצונו לומר שיראה עצמו שהוא עבד לו ולזה ישאל צרכיו ממנו כמו שישאל העבד מאדוניו ולזה היה המאמר הזה ראוי שנתפלל לפניו לבקשת צרכינו ובזה עוד תועלת להישיר האנשים שידעו כי כל הטובות באות מהשם יתע' והאופן השלישי הוא שיעשה העבד מה שיצוה האדון זולת הכונה שיהיה מה שיצוהו לצורך האדון או לצורך העבד וזה גם כן יתכן לאדם שיעבוד השם יתעלה ולפי זה הענין יהיה הדבון באמרו ואותו תעבוד שכמו שהעבד עושה מצות אדוניו כן תקיים מצות השם יתעלה · ובשמו תשבע · צוה בזה להשבע בשם יתע' כאשר יביא ההכרח אל השבועה כי בזולת זה תהיה שוא כמו שהתבאר בפרשת יתרו הנה כמו שיחטא האדם או ישבע בשם יתעל' לשוא או לשקר כן יחטא אם ישבע לזולתו לעת צרכו אל השבועה כי זה יורה שהוא נותן האלהות והנכחות והקיום זולת השם יתעלה · לא תלכו אחרי אלהים אחרים מאלהי העמים ונומר · אמר זה לפי שכבר היה ידוע לשם יתעלה הכשל ישראל באלהי העמים ההם ולזה השתדל להצילם מזה והודיעם העונש הנפלא שימשך להם מהשם יתעלה אם יעשו זה · לא תנסו את יי' אלהיכם כאשר נסית' במסה · הזהיר בזה שלא לנסות ושלא לשאול מופתי' רבים מהשם יתעלה אחר שנתבאר להם בנביאו שהוא נביא אמת ולזה אמר כאשר נסיתם במסה כי שם רצו לנסות השם ית' לראות היש יי' בקרבנו אם לא לא לצורך גדול כמו שבארנו בפר' בשלח · שמור תשמרון את מצות יי' אלהיכם · בואר בזה כי בשמירת המצות התורה והעדות והחקים יתישרו אל הצלחת הנפש והוא אמרו למען ייטב לך וימשך להם גם כן מזה ירושת הארץ שהיא מישירה אל הטוב הזה כמו שביארנו בראש זאת הפרשה ולזה אמר ובאת וירשת את הארץ הטובה · כי ישאלך בנך מחר לאמר מה העדות והחוקים ונומר · רמז בזה למצות פסח שהיה נאכל על מצות ומרורים ככל החקים והמשפטים שנתבארו בו שהוא בעיניו שנוים רבים שיתעורר בעבורם הקטן לשאול מה הסבה בזה וכן הענין בכל השנויים שחדש לנו השם יתעלה לזכור דבר יציאת מצרים כאלו תאמר שלא נאכל שבעת ימים חמץ ושנשב שבעת ימים בסכות ומה שידמה לזה · ויצונו יי' · לעשות את כל החקים האלה ליראה את יי' אלהינו · ר"ל כי מזה נעמוד על הידיעה בעצם גבורות השם יתעלה ויביא זה אותנו ליראה ממנו · לטוב לנו כל הימים · רמז בזה אל הטוב הנצחי אשר לא יכלה והוא הטוב הנפשי · ולחיותנו כיום הזה · רמז בזה אל החיים הגופיים הכלים והפוסקים

וצדקה

ספר דברים ז

תרגום אונקלוס

וּמִדְּנַטַּר יָת קְיָמָא דִּי קַיֵּים לַאֲבָהָתְכוֹן אַפֵּיק יְיָ יָתְכוֹן בִּידָא תַּקִּיפָא וּפָרְקָךְ מִבֵּית עַבְדוּתָא מִידָא דְּפַרְעֹה מַלְכָּא דְּמִצְרָיִם: וְתִדַּע אֲרֵי יְיָ אֱלָהָךְ הוּא אֱלָהִים אֱלָהָא מְהֵימְנָא נָטַר קְיָמָא וְחִסְדָּא לִרְחֲמוֹהִי וּלְנַטְרֵי פִּקּוֹדוֹהִי לְאַלְפֵי דָּרִין: וּמְשַׁלֵּם לְסָנְאוֹהִי טָבְוָן דְּאִנּוּן עָבְדִין קֳדָמוֹהִי בְּחַיֵּיהוֹן לְאוֹבָדֵיהוֹן לָא מְאַחַר עוֹבַד טָב לְסָנְאוֹהִי טָבְוָן דְּאִנּוּן עָבְדִין קֳדָמוֹהִי בְּחַיֵּיהוֹן מְשַׁלֵּם לְהוֹן: וְתִטַּר יָת תַּפְקֵידְתָּא וְיָת קְיָמַיָּא וְיָת דִּינַיָּא דִּי אֲנָא מְפַקֵּיד לָךְ יוֹמָא דֵין לְמֶעְבְּדְהוֹן:

פרשה

וִיהֵי חֲלַף דִּי תְקַבְּלוּן יָת דִּינַיָּא הָאִלֵּין וְתִטְּרוּן וְתַעְבְּדוּן יָתְהוֹן וְיִטַּר יְיָ אֱלָהָךְ לָךְ יָת קְיָמָא וְיָת חִסְדָּא דִּי קַיֵּים לַאֲבָהָתָךְ: וְיִרְחֲמִנָּךְ וִיבָרְכִנָּךְ וְיַסְגִּינָךְ וִיבָרֵךְ וַלְדָּא דִמְעָךְ וְאִבָּא דְאַרְעָךְ עִיבוּרָךְ וְחַמְרָךְ וּמִשְׁחָךְ בַּקְרֵי תוֹרָךְ וְעֶדְרֵי עָנָךְ עַל אַרְעָא דִּי קַיֵּים לַאֲבָהָתָךְ לְמִתַּן לָךְ: בְּרִיךְ תְּהֵי מִכָּל עַמְמַיָּא לָא יְהֵי בָךְ עֲקַר וְעַקְרָא וּבִבְעִירָךְ: וְיַעְדֵּי יְיָ מִנָּךְ כָּל מַרְעִין וְכָל מַכְתָּשֵׁי מִצְרָאֵי בִּישַׁיָּא דִּי יְדַעְתְּ לָא יְשַׁוִּינוּן בָּךְ וְיִתְּנִינּוּן בְּכָל סָנְאָךְ: וּתְגַמַּר יָת כָּל עַמְמַיָּא דִּי יְיָ אֱלָהָךְ יָהֵיב לָךְ לָא תְחוּס עֵינָךְ עֲלֵיהוֹן וְלָא תִפְלַח יָת טַעֲוָתְהוֹן אֲרֵי לְתַקְלָא יְהוֹן לָךְ: אֲרֵי תֵימַר בְּלִבָּךְ סַגִּיאִין עַמְמַיָּא הָאִלֵּין מִנִּי אֵכְדֵּין אִיכּוּל לְתָרָכוּתְהוֹן: לָא תִדְחַל מִנְּהוֹן

מדכר

תורה

וּמִשָּׁמְרוֹ אֶת הַשְּׁבֻעָה אֲשֶׁר נִשְׁבַּע לַאֲבֹתֵיכֶם הוֹצִיא יְהוָה אֶתְכֶם בְּיָד חֲזָקָה וַיִּפְדְּךָ מִבֵּית עֲבָדִים מִיַּד פַּרְעֹה מֶלֶךְ מִצְרָיִם:
ט וְיָדַעְתָּ כִּי יְהוָה אֱלֹהֶיךָ הוּא הָאֱלֹהִים הָאֵל הַנֶּאֱמָן שֹׁמֵר הַבְּרִית וְהַחֶסֶד לְאֹהֲבָיו וּלְשֹׁמְרֵי מִצְוֹתָו לְאֶלֶף דּוֹר:
י וּמְשַׁלֵּם לְשֹׂנְאָיו אֶל פָּנָיו לְהַאֲבִידוֹ לֹא יְאַחֵר לְשֹׂנְאוֹ אֶל פָּנָיו יְשַׁלֶּם לוֹ:
יא וְשָׁמַרְתָּ אֶת הַמִּצְוָה וְאֶת הַחֻקִּים וְאֶת הַמִּשְׁפָּטִים אֲשֶׁר אָנֹכִי מְצַוְּךָ הַיּוֹם לַעֲשׂוֹתָם:

קו"ח עזי"אל סימן · ותיבות אלף תת"ע

פרשה

יב וְהָיָה עֵקֶב תִּשְׁמְעוּן אֵת הַמִּשְׁפָּטִים הָאֵלֶּה וּשְׁמַרְתֶּם וַעֲשִׂיתֶם אֹתָם וְשָׁמַר יְהוָה אֱלֹהֶיךָ לְךָ אֶת הַבְּרִית וְאֶת הַחֶסֶד אֲשֶׁר נִשְׁבַּע לַאֲבֹתֶיךָ:
יג וַאֲהֵבְךָ וּבֵרַכְךָ וְהִרְבֶּךָ וּבֵרַךְ פְּרִי בִטְנְךָ וּפְרִי אַדְמָתֶךָ דְּגָנְךָ וְתִירֹשְׁךָ וְיִצְהָרֶךָ שְׁגַר אֲלָפֶיךָ וְעַשְׁתְּרֹת צֹאנֶךָ עַל הָאֲדָמָה אֲשֶׁר נִשְׁבַּע לַאֲבֹתֶיךָ לָתֶת לָךְ:
יד בָּרוּךְ תִּהְיֶה מִכָּל הָעַמִּים לֹא יִהְיֶה בְךָ עָקָר וַעֲקָרָה וּבִבְהֶמְתֶּךָ:
טו וְהֵסִיר יְהוָה מִמְּךָ כָּל חֹלִי וְכָל מַדְוֵי מִצְרַיִם הָרָעִים אֲשֶׁר יָדַעְתָּ לֹא יְשִׂימָם בָּךְ וּנְתָנָם בְּכָל שֹׂנְאֶיךָ:
טז וְאָכַלְתָּ אֶת כָּל הָעַמִּים אֲשֶׁר יְהוָה אֱלֹהֶיךָ נֹתֵן לָךְ לֹא תָחוֹס עֵינְךָ עֲלֵיהֶם וְלֹא תַעֲבֹד אֶת אֱלֹהֵיהֶם כִּי מוֹקֵשׁ הוּא לָךְ: ס
יז כִּי תֹאמַר בִּלְבָבְךָ רַבִּים הַגּוֹיִם הָאֵלֶּה מִמֶּנִּי אֵיכָה אוּכַל לְהוֹרִישָׁם:
יח לֹא תִירָא מֵהֶם

זכר

מסורה

מצותו ג' חס יו"ד וסימ' האל הנאמן · כי תשמר מצותו · ועשית את מצותו : לאלף דור ג' וסי' שמר הברית והחסד לאהביו · זכר לעולם בריתו דבר צוה לאלף דור : זכרו לעולם בריתו : ומשלם ג' וסימ' לשנאיו אל פניו להאבידו · עון אבות אל חיק · על יתר · אנ"ך : אל פניו ו' וסימ' במסר' רבת' : לעשותם ד' ב' מלאי' וב' חס' וסי' נמס' לעיל בהאי סידרא : תשמעון ו' וסי' נמסר במסרה רבת' : ושמר יי חד מן מ' מלין יחידאין דנסבין וי"ו אריש תיובתא ואינון קריבין לשם ולית להון זוגא וסי' נמסר במסרה רבת' : וברך ג' וסימ' וברך את לחמך ואת מימיך · ברוך פרי בטנך ופרי אדמתך · וברך עלי את אלקנה : ועקרה ב' וסי' לא תהיה משכלה ועקרה בבהמתך · ארור תהיה מכל העמים : מדוי ב' א' כתיב ה"א וא' כתיב יו"ד והוא חד מן ה' זוגין מן כ' ב' חד ה"א וחד יו"ד קמצין וסי' במסרה רבת' : נתן לך ג' וסי' ואכלת את כל העמים · אשימה עלי מלך · ושמת בטנא · וסי' בלשון ארמי אכל מלכא בסלא : לא תירא ח' וסי' במסרה רבתא :

רשי

ומשמרו את השבועה · מאשר שמרו את השבועה לאלף דור ולהלן הוא אומר לאלפים כאן שהוא סמוך אצל לשומרי מצותיו הוא אומ' לאלף ולהלן שהוא סמוך אצל לאוהבין הוא אומר לאלפים : לאהביו · אלו העושין מאהבה : שומרי מצותיו · העושין מיראה . ומשלם לשונאיו אל פניו · בחייו משלם לו גמולו הטוב כדי להאבידו מן העולם הבא: היום לעשות' · ולמחר לעולם הבא ליטול שכרם :

חסלת ואתחנן

והיה עקב תשמעון · אם המצות קלות שאדם דש בעקביו תשמעון : ושמר יי' וגו' · ישמור לך הבטחתו : שגר אלפיך · ולדי בקרך שהנקבה משגרת ממעיה : עשתרות צאנך · מנחם פירש אבירי בשן מבחר הצאן כמו עשתרות קרני' לשון חוזק ואנקלוס תרג' ועדרי ענך ורבותינו אמרו למה נקרא שמם עשתרות שמעשרות את בעליהן : עקר · שאינו מוליד : כי תאמר בלבבך · על כרחך לשון דילמא הוא שמא תאמר בלבבך מפני שהם רבים לא אוכל להורישם אל תאמר כן לא תירא מהם ולא יתכן לפרשו כאחת משא' לשונות של כי שיפול עליו שוב לא תירא מהם :

המסות

אבן עזרא

ומשמרו · שם הפועל : הוא האלהים · הטעם זה הוא האלהים באמת שיש לו כח והוא נאמן והטעם בעבור השבועה כי יש נאמן ואין בו כח לשלם שבועתו ויש בעל כח שאיננו נאמן : שומר הברית והחסד לאוהביו · אין למעלה מהם: ולשמרי מצותיו · אחריהם או פירושו אוהבין בלב הם שומרי מצותיו בפה ובפעל : לאלף דור · טעה האומר כי בשלשי' אלף ושפת אלפים ישוב גלגל המזלות כי הנה נמצאה המעלה בשבעים שנה וטעם אלף עד אין קץ : ומשלם לשונאיו · לכל אחד משונאיו כמו וצדיקים ככפיר יבטח: אל פניו · הטעם לעצמו ויש אומרים כמו בפניו בכעסו והטעם כי ישלם לשונאיו בעבו' שסנאו האמ': להאבידו ולא יאח' לשונאיו · י"א כי הטעם ישלם לרשע גמול טוב שעש' בע"הז ולא יאחר לתת לו בע"הב והנכון בעיני שהוא כנגד אוהביו שהם עומדי' לאלף דור ושונאיו יאבדו והוסיף לא יאחר שימשו' שיעמוד בנו או בן בנו כטעם על שלשי' ועל רבעים : ושמרת · הטעם כאשר השם שומר הברי' שומר אתה מצותיו :

עקב כמו לעולם עקב שכר באחרונה וטע' הפסוק הראשון שומר הברית שמר ברית אברהם ואתם אם תהיו מאוהביו ישמו' עוד הברית ואם היית מאוהביו ואהבך וברכך והרבך זה פירוש הברית והחסד : פרי בטנך · הבנים ובטן רמז : ופרי אדמתך · הזכיר דגן תירוש ויצהר שהם עקר : שגר · פירשתיו : אלפיך · כמו אלופינו מסובלי' : ועשתר' · כמו עדרי' ומפרש גדול היה בספרד והוציא טעם למה קראו העברים הבקר בשם אלף והצאן בעשתרות וכן היה מפרש הבעלים ועשתרות בעל המזל הצומח והעשירי ועוד לא די שיברך פרי בטנך כי לא יהיה בך עקר שאין זרעו מוליד וכן בבהמתך ועוד תהי' בריא מכל מין חולי ידו' להיות כמנה העול' וכל מדוי שהיו אוץ המכהב.והכל: מנוה הוא לכלותם כאוכל לחם והעד לא תחוו' עיניך : כי מוקש הוא לך · כל אחד מאלהיהם :

הנרעה

בעל הטורים

והיה עקב

לעיל מיניה כתיב היום לעשות' וסמיך ליה עקב · כלומר היום לעשותם · אבל שכרם בעקב · פי' בסוף : עקב תיבות יש בעשר דברי' וזהו בשמים עקב רב · אם תשמר עקב תזכה למה רב טובך אשר צפנת : עקב · עשה תורתך קבע : עקב ענוה · למוד מן העקב הזה שהולך אחר הרגל דרך ענוה ולפי' אינו נינף כמו אצבעו' הרגלי' · המשפטי' · פי' א כשולה שיש לפשפש ולחקור אחרי עומק הדין : תשמעון ושמרתם ועשיתם · ג' כנגד מקרא משנה תלמוד : ושמר יי' אלהיך לך · אם עקב תשמעון ישמור לך הברית שנא' באברהם עקב אשר שמע אברהם בקולו וישמר : ישמר · בגי' לעתיד לבא · ואהבך · בזכות אברהם שנ' בו זרע אברהם אוהבי · וברכך · בזכות יצחק שנ' בו ויברך אלהים את יצחק : והרבך · בזכות יעקב שנ' בו פרה ורבה : וברך · ג' הבא חד ותרי בפ' משפטים : הפסוק מתחיל בו"ו ומסיים בכ"ף · וכן ויתן לך האלהים מטל השמים יהבי כות שבירך יצחק ליעק' מתחילין בו"ו ותם תין בכף שהיו לך כל אותן הברכו' : ברוך תהי' מכל העמי' יהפסוק מתחיל בב"ית ומסיי' בכ"ף לומר בזכות התורה שיש בה כ"ב אותיו' · לא יהיה בך עקר ועקרה · בגי' בדברי התורה : כל חלי · עולה צ"ח · שיסיר מתוך תשעים ושמנה קללות :

והמס ·

מ"ע ספורנו

האל הנאמן · קיים על ענין אחד לא ישתנה : שומר הברי' ומשלם לשונאיו · וטעם רשע וטוב לו הוא לשתי סבות האחד היא זכות אבות כענין כי שתשאל כי זרעך הוא · והשנית איזה זכות נמצא לרשע עצמו בלתי מגיע אל שיזכה בו לחיי עולם ומשלם לו בעולם הזה שאין הקב"ה מקפח שכר כל בריה : ושמר' היום לעשותם · ולא תטריד עמשבתך אם לא תקבל שכר מהם בעולם הזה :

פרשת עקב

והיה עקב תשמעון הכ' שמלך זה את כל אלה כדי שתזכו שישמור לכם הברית והחס' וזה שאתם תשפרו היום לעשו' מאהבה שלא על מנת לקבל פרס והוא בשביל זה ישמור לכם הברית והחסד : את המשפטים · כי במשפט יעמיד ארץ · ושמרתם · זו משנה : ועשיתם אותם · וכזה האופן תעשו אותם אל נכון : ושמר יי' אלהיך לך את

רלבג

וצדקה תהיה לנו · ידוע כי צדקה הוא עשיית העושה מה שמחוקו לעשות והראוי לו כמו שיאמרו באמרו והאמין ביי' ויחשבה לו צדקה והנה הרצון בזה כי זה הדב' הוא חוק עלינו וראוי לנו לפי היושר והצדק ובגמול טוב לנפשנו בשמרנו לעשות את כל זאת · לפני יי' אלהינו · ר"ל במקום אשר יבחר לשכן שמו שם כי שם יעשו הפסח והמועדים האחרים והמקום ההוא יתבאר בזה התואר כמו שזוכר בפרשת ראה אלפי במקומות רבים · וכשל · והשליך · לא תכרות להם ברית ולא תחנם · הזהיר בזה מחמול עליה' והסבה בזה פן יחטיאו אותנו ולזה הזהירתנו במה שיבא שלא נחיה כל נשמה מאלו השבעה גוים ואף על פי שכבר רצה השם יתעלה שיקראו להם לשלום תחלה כמו שנתבאר בפרשת שופטים הנה הקשה את רוחם ואמץ את לבבם למען החרימם להשגח' על ישר' כמו שזוכר בספר שופטים ולזא' הסבה אמר בפרשת ואלה המשפטים שלא ישבו בארצנו פן יחטיאו אותנו לו ולא תתחתן בם בתך לא תתן לבנו ובתו לא תקח לבנך · כי יסיר את בנך מאחרי ונומר · ידוע כי התחתנות לא יתכן לאלו וזה מבואר ממה שזוכר בשפחה כנענית בפרשת משפטים שבניהם אינם למי שהוליד אותן והוא העבד העברי אבל הם בניה והם עבדים כאמרו האשה וילדיה תהיה לאדוניה ולהורות שלא יהיה עמה חתנות לישראל אמר לא יומתו כי לא

חזקוני

וידעת כי יי' אלהיך וגו' · אוה' לאמע' מתו' שאתה רואה שהק"בה שומ' הבטחתו לאבותיכ' יכול אתה להבין ולדע' כי הוא הנאמן שומר הברית והחסד וגו': לאלף דור · למה נאמר שלא תאמ' כיון שלא פרובכ' חשק יי' אתכם כי אם מאהבתו ומשמרו את השבועה מה לנו לעשו' לקיים מצותיו הוא וקוק לקיי' שבועתו לכך נא' לאלף דור כלומר ימתין אלף דור קודם שלא ישל' דור כשר לקבל הברית והשכר עבור האבות שנשבע להם : שומר הברית · לי המתנה כמו ואביו שמר את הדבר : ומשלם לשונאיו אל פניו · בחייו נפרע ממנו בעונותיו : אל פניו ישלם לו · ואינו נפרע מבניו כשאינם אוחזין מעשי' אבותיהם בידם כדכתיב ביחזקאל הוא לא ימות בעון אביו וגומר : ושמרת את המצוה · כנגד שאו' שומר הברית והחסד :

שליאה דסדרא דפרשת ואתחנן

והיה עקב תשמעון · והיה בשביל שתשמעון את המשפטים וגומר ושמר יי' לך את הברית ואת החסד וגומר · של דור כשר הוא שומר הבטחת שכר האבות כמו שפירש למעלה ואם לא תשמור מצותיו לא ישמור לך השכר אלא לדור אחר כשר ישתדכו :

הנרעה

ובזה יתבאר כי לפטיב לישראל היה כשאמתין להם השם יתעלה הברית והחסד לדורי' רבים · ושמרת את המצוה ואת החקים ואת המשפטים וגו' · ר"ל כי הוא ראוי שישמור את המצוה ואת החקים ואת המשפטים אשר אנכי מצוך היום לעשותם · כי זה יהיה סבה להביא הטוב ולהתמידו לך הנה זה מה שצריך לבאר בזאת הפרשה והתועלות הם י"ט :

התועלת הראשון הוא במצות והוא מה שצונו להאמין שהשם יתע' הוא משגיח בנו עדת ההולכים בתורתו ותועלת זאת המצות הוא רב בדעות והוא עם זה מהגדולות שבפנות התור' וכבר ביארנו אמות זה השרש מצד העיון והתרנו כל הספקות הנופלות בו ברביעי מספר מלחמות ה' ובביאורינו לספר איוב :

התועלת השני במצות והוא מה שצונו להאמין כי יי' אחד אחדות אמתי לא ישתתף לו בו זולתו וכבר ביארנו אמות זה השרש ושהוא ראוי שיתואר השם יתעלה בשני אלו השמות שזכרה בה התורה בחמישי ממ"י ובביאורנו למה שאחר הטבע :

התועלת השלישי הוא במצות והוא מה שצונו לאהבה השם יתעלה בזה האופן הנפלא שיקל לנו כבוד המות לכבודו יתעלה והתועלות בזאת המצוה מבואר כי זה ממה שיביא בתכלית מה שאפשר לקנין השלמות האנושי וההצלחה הנפשיית אשר אין הצלחה זולתה כמו שביארנו בבאור זאת הפרשה :

התועלת הרביעי הוא במצות והוא מה שצונו ללמד אלו הדברים שהם פנות התורה כדי שיתישבו אלו הפנות והאמונות האמתיות בלבם ויגדלו עליהם וכן צוה זה בעשר' הדברים כאמרו והודעתם לבניך ולבני בניך ואמר בכללות למען ילמדון ליראה וגו' · ואת בניהם ילמדון וזה מקיף בכל מצות התורה כי כבר היו שומעין אותם כולם מפי השם יתעלה לולי יראתם מהאש ולזה כשלמדו' ממשה חוייבו ללמדם לבניהם דור אחר דור :

התועלת החמישי הוא במצות והוא מה שצונו לקרא פרשת שמע שתי פעמים ביום · ר"ל בשכבנו ובקומנו כי בה זכירת אלו המצות שזכרנו שהם פנות התורה ואמנם היתה הקריאה באלו העתים כי אלו העתים יורו על שיש לגלגלי' תנועה כשיעוין או בכוכבי לכת ובכוכבים הקיימ' שיראו בו כוכבי לכת מתרחקים מהכוכבים הקיימי' שהם קרובי' אליהם או הפך או יעויין בשמש עם הכן החמה כי יראה שמקום זריחתו ביום האחד זולת מקום זריחתו ביום האחר וזה יורה על שהשמש מתנועע לא הארץ כמו שחשבו קצת הקודמים ולזה הוא מבואר שאלו העתים יורו שיש לגלגלים תנועות מתחלפות ויצטרכו מפני זה ש' מניע קודם להם וזה יביא בהכרח להאמין שיש שם אלוה אחד שיסודרו ממנו כל אלו התנועות אשר ישלם בכללם זה המציאות השפל :

התועלת הששי במצות והוא מה שצונו להניח תפילין על הפרק שאחר הזרוע כנגד הלב והנה נכללו בהם ד' פרשיות והם קדש לי כל בכור והיה כי יביאך שהם מזכירות ענין הנפלאות שהיו ביציאת מצרים אשר יישירו לאמונת ההשגחה וייחוד השם יתעלה ולאהבתו הנכללים בפרשת שמע ואחריהם היתה פרשת והיה אם שמוע להעיר על שכבר יגמול השם יתעלה גמול טוב לאוהבי השם יתעלה ויעמום עונש נפלא לעובדי ע"ז ולזה היו אלו הפרשיות בזה הסדור והנה התועלות בזאת המצות מבואר והוא שיהיה זה לנו לאות שיהיו הדברים האלו על לבנו תמיד לא נשכחם :

התועלת השביעי הוא במצו' והוא מה שצונו לכתוב אלו הד' פרשיות הנזכרות בסדר הנזכר בתפילין של ראש בד' בתים והתועלת בזאת המצוה הוא שיהיו אלו הדברים לנו לזכרון ולזה הושמו על המוח ששם כח הזוכר והנה היו אלו הפרשיות בתפילין של ראש בד' בתים ובתפילין של יד בבית אחד לסבה שזכרנו בביאורינו לזאת הפרשה והוא כי מזה הצד נתישר אל היות השם יתעלה אחד עם הסתעף ממנו פעולות רבות :

התועלת השמיני הוא במצות והוא מה שצונו לכתוב פרש' שמע והיה אם שמוע אל מזוזת ביתנו כדי להעיר אותנו כי שם ה' נקרא שם ולא יתן המשחית לבא אל בתינו עם שזה יהיה סבה לזכירת אלה הפנות הגדולות אשר נצריך שיתכם האדם אל לבו תמיד :

התועלת התשיעי הוא במצות והוא מה שצונו ליראה מהשם יתעלה ותועלת זאת המצוה מבואר ממה שזכרנו בביאורנו לזאת המצוה ובכלל הנה היא מישרת להגעת אל השלמות האנושי בתכלית מה שאפשר כמו שבארנו :

התועלת העשירי הוא במצות והוא מה שצונו לעבוד השם יתעלה והוא שנבקש ממנו הצרכי ותועלת זאת המצוה מבואר כי זה יהיה סבה שנשיג משאלות לבנו כי בכל קראנו אליו יענה אם נקרא לו באופן ראוי ויישירנו זה גם כן אל האמונה שכל הטובות הם שופעות מאתו יתע' שהיא מהגדולות שבפנות התוריות והעיוניות :

התועלת האחד עשרה הוא במצות והוא מה שצונו להשבע בשמו יתעלה לעת הצורך והנה תועלת זאת המצוה להישיר אל שהשם יתע' הוא אמתי המציאות וקיים ונצחי ולזה תהיה השבועה בו להורות על אמתת מציאות מה שעליו וקיומו :

התועלת השתים עשרה הוא במצות והוא מה שהזהירנו מלנסות את יי' כי זה אולי יביא למעוט אמונה בו כשתקצר יד הנביא מעשות כמו זה המופת :

התועלת השלש עשרה הוא במצות והוא מה שצונו להודיע לבנינו ענין עבודתנו במצרים ושהוציאנו משם הש' יתעלה באותות ובמופתים גדולים כשישאלו מה הסבה לאלו העדות והחקים והמשפטים אשר צוה השם יתע' לעשות בפסח או בדבר הבכורות או בשאר מה שצונו השם יתע' שהוא זכר ליציאת מצרים והנה התועלת בה מבואר כי בזה יתפרסמו לנו אלו הנפלאות ויתחנך בעבודת השם יתעלה :

התועלת הארבע עשרה הוא בדעו' והוא מה שהודיענו כי בשמירת מצות התורה נזכה להצלחה נצחית והיא הצלחת הנפש וימשך לה גם כן הצלחה גופיית והיא הצלחת הגוף וכבר העיר על זה באמרו לטוב לנו כל הימים ולחיותנו כיום הזה :

התועלת החמש עשרה הוא במצות והוא מה שהזהירנו מחמול על אחד מז' עממין באמרו לא תכרות להם ברית ולא תחנם והתועלת בזאת האזהרה מבואר שהיא כדי שלא יחטיאו ישראל ויביאום לעבוד ע"ז :

התועלת הששה עשרה הוא במצות והוא מה שהזהירנו מהתחתן בעובדי ע"ז ותועלת זאת האזהרה כי זה יהיה סבה אל שיהיה הזרע עובד ע"ז כמו שזכרה התורה :

התועלת השבע עשר' הוא במצות והוא מה שצונו לעקור ע"ז מארצינו ולזה אמר מזבחותי' תתוצון ומצבותיהם תשברון ואשיריהם תגדעון ופסיליהם תשרפון באש :

התועלת השמונה עשרה הוא להודיע כי לא ברבם ירשו ארץ ישראל כי הם המעט מכל העמים אך יהיה להם זה מצד אהבת השם יתעלה אותם שתדבק השגחתו בהם ומפני בריתו עם האבות שהיתה סבה אל שהביא השם יתע' ישראל לעבודתו והיתה זה סבה אל שיהיו ישראל יותר ראוים לירושת הארץ :

התועלת התשע עשרה הוא להודיע שהטובות אשר ייעד השם יתעלה לטובים ימתין להם העת אשר תהיינה בו יותר טובות ולזה יתכן שימתינם לאלף דור כדי שישים אותם הטובות באופן שלא יסורו או באופן שתהיינה בתכלית מה שאפשר מהשלמות ואין הענין כן בטובות אשר יביא על הרשעים הראויות לבא להם כי לא יאחרם אך יביאם להם תכף בא העת כדי שיאבדו ברע כבא להם אחר הגעת הטובות ההם להם והנה אחר זה לאת סבה שלהטיב ישראל המתין להם השם יתעלה הגעת הטוב שייעד לאברהם זמן ארוך עד שעדין לא הגיע אל תכליתו כאלו היה זה סבה שלא יכלו ישראל ברעות שהיו ראויות לבא עליהם בעבדם ע"ז כדי שלא תופר בריתו עם האבות ושמר השם יתעלה הגעת הטוב ההוא אל תכליתו אל העת שלא יתכן שיקרה לישראל רע אחריו כי כל האמונות ישובו או אל האמונה האמתית כמו שאמר הנביא כי אז אהפוך אל עמים שפה ברורה לקרא כלם בשם יי' ולעבדו שכם אחד וכבר התבאר שעדין לא הגיע הטוב ההוא אל תכליתו כי כבר נשבע השם יתע' לאברהם לתת לזרעו ארץ עשר אומות ולא השתדלה התורה עתה לתת לישראל כי אם ארץ ז' אומות ועוד שכבר באמר בתורה שכאשר ירחיב השם יתעלה את גבולנו כוסיף עוד שלש ערים על שש ערי המקלט וזה דבר לא נהיה עדין לפי מה שהועתק לנו מאלו הקורות בדברי הכתובים וזה לאות כי הרחבת הגבול ההוא יהיה בימי מלך המשיח שאנחנו מקוים יהי רצון שיבא במהרה בימינו והנה הוהירה התורה במקומות רבי' מעבוד ע"ז וצותה לשמור מצות התורה למען ירשו ישראל את הארץ ולא יגלו ממנה כי כבר היה נגלה לשם יתעלה שהם ישחיתו אחרי היותם בארץ ויעבדו עבודה זרה ויהיה זה סבה להביא עליהם רעות גדולות נפלאות ולזה כפלה להם אלו האזהרות והצווים פעמים רבות כדי להצילם מאלה הרעות לפי מה שאפשר :

פרשת והיה עקב

והיה עקב תשמעון וגו' עד סוף הפרשה · והיה עקב · רוצה לומר בשכר שתשמעו משפטי התורה וקיימם אותם ימתין לכם הש' יתעלה הברית והחסד אשר נשבע לאבותיכם כדי שיהיה שמור לכם אל העת היותר נאות כמו שקדם בסוף פרשת ואתחנן ואולם עת' יתן לכם ארץ שבעה עממים כמו שזכר אחר זה וכמו שקדם פעמים רבות · ואהבך והרבך וגומר · ר"ל שבשכר זה יאהבך הש' ית' ותדבק השגחתו בך ויברכך · רוצה לומר שילדיך וירבך כי ירבה זרעך וזה כי השם יתעלה יברך פרי בטנך ויישיר דבר ההוייה שלא יקרה בה הפסד · וברך פרי אדמתך בדרך שיהיה לך רב דגן ותירוש ויצהר ויברך הפירות והצאן בדרך שיפרה וירבה מקנך וזה יהיה על האדמה אשר נשבע לאבותיך לתת לך והנה ביא' בזה כי בשכר קיומו משפטי השם יתעל' יירש הארץ ויצליח בה בברכות הבני' וברכות הקנינים · ברוך תהי' מכל העמים וגומר · הנה מיתרון השגחת השם יתעלה בך תהיה ברוך מכל העמים באופן שלא יהיה בך עקר ועקרה ולא בבהמתך וזה ענין נפלא מאד בעם גדול כזה · והסיר יי' ממך כל חולי וכל מדוה מצרים הרעים · אמנם אמ' זה לפי שהיו ישראל חושבים בתחלת הענין שיהיה ממנהג השם יתעלה להמציא הרעות ולא הטובות כמו שזכרנו במה שקדם ולזה אמר שלא די שלא יביא השם יתעלה עליהם רעות אבל יסיר מהם כל חולי ולא יחשבו גם כן שיהיה דרך השם יתעלה לחדש בטובות ולא יוכל לחדש רעות כמו שהיו חושבים קצת הקודמים כי שם שני אלוהות הא' עושה הטובות והאחד עושה הרעות כי כבר יחדש רעות נפלאות כמו מכות מצרים בכל שונאי ישראל · ואכלת את כל העמים וגומר · אמר שבשכר זה גם כן תשחית כל העמים אשר יי' אלהיך נותן לך ולא תחוס עינך עליהם · הזהיר בזה שלא לרחם עליהם כדי שלא יחטיאו את ישראל · ולא תעבוד את אלהיהם · ביאר בזה שאם תרחם עליהם לבלתי השמיתם הנה יהיה זה סבה אל שתעבוד את אלהיהם כי החמלה עליהם הוא מוקש לך עוד הזהירם שלא ייראו שלא יוכלו להוריש הגוים הרבים ההם כי יש להם לבטוח שיד השם לא תקצר להוריש' בעבור מה שראו מנפלאותיו שעשה ביציאת מצרים : וגם את הצרעה ישלח יי' אלהיך בם ידמה שהצרעה היה ממיתה אותם או ידמה בזה שהשם יתעלה ימציא להם מה שימיתם בדרך שלא יהיו הנשארים והנסתרים מפני בני ישראל כאמרו ויי' השליך עליהם אבנים גדולות מן השמים · ונשל יי' את הגוים האלה · אמר שמעט מעט ישליכם השם יתעלה מפני בני ישראל כי לא יוכלו לכלותם מהר פן תרבה עליהם חית השדה והנה אחר זה על צד המשל לגוים אשר סביבותיהם שהם חוץ מן הארץ הזאת אשר הוגבלה להיות לישראל כי בראותם זה יעוזרם לפחדם שיעשו להם ישראל נכח כמו שעושים לאלו· אך בלכדם עיר אחר עיר לא ירגישו בזה כל כך גם הגוים אשר נונו להשמידם ולא תהיה במלחמה עם עם רב מאד ואף על פי שיד השם יתע' לא תקצר הנה יבקש על הרוב במה שיעשוהו הסבות הנאותות כשיתכן זה כמו שזכרנו במקומות רבי' במ' שקר' למו בו' הספר · לא יתיצב איש בפניך עד השמידך אות' שלא יוכלו איש מהם להתיצ' לפניך להלחם עמך ויתמיד להם השפלו' והדלו' הזה עד שכבר תשמיד אות' לגמרי · פסילי אלהיה' תשרפון רוצה לומר שלא תהנו ממנו כי מזה הצד זכר זה בזה המקום כמו שנתבאר במה שאמ' אחר זה לא תחמוד כסף וזהב עליהם ולקחת לך והנה הזהיר בו מלהנות בצפוי הפסלים כל שכן בפסילים עצמם · פן תנקש בו · רצה לומר פן יהיה לך למוקש ויביאך לעבוד עבודה זרה וזה כי לפעמים יתכן במי שלקח זה שיאהב כספו ויחשוב שמה שבא מן העבודה זרה בידו סבב זה ויביאהו זה לעבוד עבודה זרה · כי תועבת יי' אלהיך הוא רוצה לומר שזה הדבר הוא נתעב ומרוחק אצל השם יתעלה · ולא תביא תועבה אל ביתך וגומ' · רוצה לומר לא תביא זה הדבר המרוחק בביתך כי זה יסבב שתהיה חרם כמוהו ותשמד · שקץ תשקצנו ותעב תתעבנו כי חרם הוא · בדרך שלא תקרבהו לך ליהנות בו בצד מהצדדים כי חרם הוא ולזה תתחייב להחרימו ולכלותו בדרך שלא ישאר שום מציאות · למען ענותך לנסותך לדעת את אשר בלבבך · הרצון בזה שהשם יתעלה הסכים לענות אותם זה הזמן הארוך אשר הוליכם במדבר והנה היתה תוחלתם בירושת הארץ תוחלת ממושכה כדי לנסותם וליסרם בכל זה הזמן אם הם עדין חזקים בשמירת מצות השם יתעלה אם לא ולזה יסרם שם על מרדם פיו תכף שהיו עושין המרי כדי שיהיו חזקים בשמירת מצות השם יתעלה לטוב להם ולהורישם את הארץ אשר נשבע לאבות וכבר ענה אותם השם יתעלה שם באופן אחד מהענוי' והוא שכבר הרעיבם וענה אותם במה שחסר להם שם מים בקצת המקומות ולא היה להם בשר לאכול ולא ירקות ומיני קטנית ולא שומים ולא בצלים ושאר מה שידמה לזה גם לא היה להם לאכול זולתי אל המן עיניהם כדי להודיע להם עוצם נפלאות השם יתע' עד שכבר החיה עם רב כזה במדבר בזולת לחם במן שהוריד להם בדרך פלא והיה עוד מהפלא בזה שלא בלתה שמלתם מעליהם באותם ארבעים שנה ולא בלו מנעליהם מעל רגליהם והיה זה כולו להתמיד להם בזה הזמן הארוך ראיית אלו הנפלאות העצומו' כדי שיורגלו בהאמנת השם יתעלה · וידעת עם לבבך כי כאשר ייסר איש את בנו · רוצה לומר כי כבר ידעת כי השם יתעלה ייסר אותך על מרותך פיו בהיותך במדבר כאשר ייסר איש את בנו וזה שהאיש שייסר את בנו תכף מרותו כדי שיכיר שמריו היה סבה שהכהו אביו ויקח בזה מוסר · ואולם השם יתעלה לא כסה לענוש הרשעים תכף מרותם כי הוא ארך אפים אך לאהבתו ישראל ייסרם במדבר תכף מרותם כדי שיכירו כי מריים היה סבה אל הרע שקרה להם ויקחו בזה מוסר ויכנעו לעבודת ה' ית' · ארץ חטה ושעורה · הנה שבח ארץ ישראל באילו המינים מהפירות והם חטה ושעורה שהם המינים היותר נבחרים שבמיני התבואה והקדי' החטה שהיא היותר נבחרת מהשעורה ושעורה היא נכבדת מגפן כי הוא מזון ואולם היין אינו הכרחי כל כך כי יוכלו לשתות מים והגפן יותר נכבד מהתאנה והתאנה יותר נכבד מהרמון וזה מבואר בנפשו · ארץ זית שמן ודבש · הנה כמו שהשמן מתואר לארץ ישראל מצד שהיא ארץ זיתים נכונים לעשות מהם שמן כן הדבש מתואר לארץ ישראל מצד שהיא נכונה להצמית פירות נכונים יהיה מהם הדבש והם התמרים אך לא כוון בזה בדבש הדבורים כי הדבורים יחדשוהו לא הארץ ולפי שהשמן הוא יותר הכרחי מהדבש הקדימו ואין ראוי לבאר מזה שיהיה הרמון יותר נכבד מהזיתים והתמרי' כי כבר התחילו לומר ארץ פעם אחרת ולא המשיך זה אל מה שאמר ארץ חטה ושעורה ולזאת הסבה גם כן אין ראוי לבאר מזה שיהיה כל אחד מאלו המינים יותר נכבד מהלחם לפי שהזכירו באחרונה כי כבר אמר בו ארץ פעם שלישית ולא המשיכו לא המינים האחרים · ארץ אש' לא במסכנות תאכל בה לחם · ר"ל שלא תאכל הלחם בדרך עוני וחסרון כי הארץ נותנת פירות הרבה ולזה ימצא בה תמיד רבוי הלחם · לא תחסר כל בה · ר"ל כי כל הדברי' אשר יצטרכו לאדם ימצאו שם · ארץ אשר אבניה ברזל וגומ' · לפי שהברזל והנחש' והוא הברזל הקשה מאד יצטרכו לאנשי' מאד במלאכותיה' זכר שהם נמצאים בארץ ישרא' הרבה · ואכלת ושבעת וגו' · ר"ל בעבו' שאכילה והשביעה לא יהיה לפי הנהוג כי אם מהלחם הנה הרצון בזה שמי שאכל לחם כדי שישבע חייב לברך השם יתעלה והראיה עוד כי מהלח' ידבר כי ממנו דב' קוד' בסמוך וכן לבדו זכר אכיל' באמרו תאכל בה לחם והנה זאת הברכה היא לשם ית' להודו' לו על המזון שחנן אותנו כי אם תהי' הכונ' בזה שנודה לו לבד על הארץ הטוב'

אשר

מ"ע ספורנו

אלהיכם כי אם תחום ימשיאון בלי ספק : כי מוקש הוא לך · כי אמנם היותך חס עליהם יהיה לך למוקש שיפתוך לעבוד את אלהיהם : כי תאמר איכה אוכל להורישם · לא תירא מהם · כשתאמר איכה אוכל להורישם בהיות' רבים ממני לא תאמר זה ע"כ שתירא מהם אלא ע"כ שתכיר שזה היה נמנע לולי ה' שהיה לך :

וזא

רשי

המסות · נסיונות : האותות · כגון ויהי לנחש והיו לדם ביבשת : המופתים · המכות המופלאות : היד החזקה · זו הדבר : והזרוע הנטויה · זו החרב של מכת בכורות : הצרעה · מין שרץ העוף שהיתה זורקת בהם מרה ומסרסתן ומסמאה את עיניהם בכל מקום שהיו נסתרין שם : פן תרבה עליך חית השדה · והלא אם עושין רצונו אין מתיראין מן החיה שנ' וחית השדה השלמה לך אלא גלוי היה לפניו שעתידין לחטא : והמם · נקוד קמץ כולו לפי שאין מ"ם אחרונה מן היסוד והרי הוא כמו והם אותם אבל והמם גלגל עגלתו כולו יסוד לפיכך חציו קמץ וחציו פתח כשאר פעל של שלש אותיות : כל המצוה · כפשוטו ומדרש אגדה אם התחלת במצוה גמור אותה שאינה נקראת המצוה אלא על שם הגומרה שנ' ואת עצמות יוסף אשר העלו בני ישראל ממצרים קברו בשכם והלא משה לבדו נתעסק בהם להעלותם אלא לפי שלא הספיק לגומרה וגומרה ישראל נקראת על שמם : התשמור מצותיו · שלא תנסהו ולא תהרהר אחריו : שמלתך לא בלתה · ענני כבוד היו שפים בכסות' ומגהצי' אותם כמין כלים מגוהצין ואף קטניהם כמו שהיו גדלים היה גדל לבושן עמהם כלבוש הזה של חומט שגדל עמו : לא בצקה · לא נפחה כבצק כדרך הולכי יחף שרגליהם נפוחות : זית

אבן עזרא

הצרעה · אולי בגוף מגזרת צרעת : לא תערוץ מפניהם · רק תערוץ מהשם שהוא אל גדול ונורא · אמר הגאון כי פן תרבה עליך סימן לזמן שיכלום ואין צורך וכבר פירשתיו : השמידך · שם הפעל ואם הוא בחרק ויתכן היות כמוהו השאיר לו שריד והעד אותם שהוא הפעול כסף וזהב שעליהם או ממון תקח לעזבם : תוקש · הוי"ו תחת יו"ד יקושתי לך : כל המצוה · הטעם אם רציתם לשמור המצות למען תחיו זכרו את הדרך : למען ענותך לנסותך לדעת פירשתיו : ויענך · בדרך : וירעיבך · קודם בוא המן או במן בעצמו בעבור שהיה קל על לבם וזה לא יתכן ויתכן מתאוות אחרות : ידעון · בנו"ן וכן לקון לחם גם ויתכן בעבר ארכין : הודיעך · שם הפעל : הלחם · שאדם תדיר בו : מוצא פי יי' · כמו מה שגזר כמו הדבר יצא מפי המלך והטעם כי על הלחם לבדו לא יחיה האד' רק הכח או עם הכח הבא מהעליונים במצות השם וזה פי' מוצא פי יי' והעד שלא אכלתם לחם וחייתם : שמלתך · יש אומרים דרך אות ואחרים אומרים כי הוציאו מלבושי רבים ממצרים ויתכן שאין בתולדות המן להוליד זיעה : לא בצקה · מגזר' ויאפו את הבצק כי מנהג רגל ההולך שהלך רגלי דרדרב שיתפחו רגליו ויתכן שנתן להם השם כח או הוליכם אם : וידעת עם לבבך · שידע באמונת לבו שהוא העיקר ובעבור שתשמע אל המצוה המיסר אותך ואם להרעיב ליסרך ועשרך בכמה שבכך שיביאך אל הארץ הטובה : ארץ

תרגום אונקלוס

מדכר תדכר ית די־עבד יי אלהך לפרעה ולכל־מצרים : ניסין רברבין די־חזאה עינך ואתיא ומופתיא וידא תקיפא ודרעא מרממא דאפקך יי אלהך כן יעביד יי אלהך לכל־עממיא די־את דחיל מן־קדמיהון : ואף ית־ערעיתא יגרי יי אלהך בהון עד־דיבדון דאשתארו ודאטמרו מן־קדמך : לא תתבר מן־קדמיהון ארי־יי אלהך שכינתיה בינך אלהא רבא ודחילא : ויתריך יי אלהך ית־עממיא האילין מן־קדמך זעיר זעיר לא תיכול לשיציותהון בפריע דילמא־תסגי עלך חית ברא : וימסרינון יי אלהך קדמך וישגשינון שיגוש רב עד דישתיצון : וימסר מלכיהון בידך ותוביד ית־שמהן מתחות שמיא לא־יתעתד אנש קדמך עד דתשיצי יתהון : צלמי טעותהון תוקדון בנורא לא־תחמיד כספא ודהבא עליהון ותיסב לך דילמא תתקל ביה ארי מרחק קדם יי אלהך הוא : ולא־תעיל דמרחק לביתך ותהי חרמא כותיה שקצא · תשקציניה ורחקא תרחקיניה ארי־חרמא הוא : כל־תפקידתא די אנא מפקיד־לך יומא דין תטרון למיעבד בדיל דתיחון ותיסגון ותיעלון ותירתון ית־ארעא די־קיים יי לאבהתכון : ותידכר ית־כל־אורחא די דברך יי אלהך דנן ארבעין שנין במדברא בדיל לעניותך לנסיותך למידע ית־די בלבך התטר פיקודוהי אם־לא : ועניך ואכפינך ואוכלך ית־מנא דילא־ידעתא ולא ידעו אבהתך בדיל להודעותך ארי לא על־לחמא בלחודוהי מתקיים אנשא ארי על־כל־אפקות מימרא־מן־קדם־יי חיי אינשא : כסותך לא בליאת מינך ומסנך לא יחיפו דנן ארבעין שנין : ותידע עם־לבך ארי כמא די מליף גברא לבריה יי אלהך מליף לך :

ותיטר

תורה

זכר תזכר את אשר־עשה יהוה
אלהיך לפרעה ולכל־מצרים :
המסת הגדלת אשר־ראו עיניך
והאתת והמפתים והיד החזקה
והזרע הנטויה אשר הוציאך יהוה
אלהיך כן־יעשה יהוה אלהיך לכל־
העמים אשר־אתה ירא מפניהם :
וגם את־הצרעה ישלח יהוה אלהיך כ
בם עד־אבד הנשארים והנסתרים
מפניך : לא תערץ מפניהם כי־
יהוה אלהיך בקרבך אל גדול ונורא :
ונשל יהוה אלהיך את־הגוים
האל מפניך מעט מעט לא תוכל
כלתם מהר פן־תרבה עליך חית
השדה : ונתנם יהוה אלהיך לפניך
והמם מהומה גדלה עד השמדם :
ונתן מלכיהם בידך והאבדת את־
שמם מתחת השמים לא־יתיצב
איש בפניך עד השמדך אתם :
פסילי אלהיהם תשרפון באש לא־ כה
תחמד כסף וזהב עליהם ולקחת לך
פן תוקש בו כי תועבת יהוה אלהיך
הוא : ולא־תביא תועבה אל־ביתך
והיית חרם כמהו שקץ · תשקצנו
ותעב · תתעבנו כי־חרם הוא : פ
כל־המצוה אשר אנכי מצוך היום א
תשמרון לעשות למען תחיון
ורביתם ובאתם וירשתם את־הארץ
אשר־נשבע יהוה לאבתיכם :
וזכרת את־כל־הדרך אשר הוליכך
יהוה אלהיך זה ארבעים שנה
במדבר למען ענתך לנסתך לדעת
את־אשר בלבבך התשמר מצותו
אם־לא : ויענך וירעבך ויאכלך
את־המן אשר לא־ידעת ולא ידעון
אבתיך למען הודיעך כי לא על־
הלחם לבדו יחיה האדם כי על־
כל־מוצא פי־יהוה יחיה האדם :
שמלתך לא בלתה מעליך ורגלך
לא בצקה זה ארבעים שנה :
וידעת עם־לבבך כי כאשר ייסר איש ה
את־בנו יהוה אלהיך מיסרך :

ושמרת

רלבג

אשר נתן לנו כמו שאיפשר שיחשב זה מז' הפסוק הכ' לא תהיה ההודא' שלמה כי מהארץ לא יצא לחם בזולת חכירת השם יתע' ולזה יתן הסדר שהי' הברכה לשם יתעלה תחלה על אשר נתן לנו ואת הלחם ואחר נודה על שנתן לנו הארץ הטובה שהיא מוכנת מאד לצאת ממנה לחם תמיד ולפי שלא תלה זאת המצות בארץ לחדנו מזה שהיא נוהגת בכל מקום עם שטעם הענין מחייב זה כי בכל מקום שאנחנו בו השם יתעלה נותן לנו לחם אשר נאכל ואולם בעונותינו עתה שאין אנו מחזיקים בארץ ראוי שנתן לשם יתעלה תודה על שכתב' לאבותינו ולנו לפי מה שאנחנו מקוים ולנו' ראוי שנבקש ממנו שישיבנו שם ולזה תקנו בזה אנשי כנסת הגדולה אלו שלש ברכות ולפי שאמר על הארץ הטובה אשר נתן לך והנשים לא היו יורשות הארץ אלא על צד הזרות שקרה להן לבנות צלפחד הנה הענין בספק אם מפני שאינן בכלל כתיבת הודאה על הארץ הטובה אשר נתן להם תפטרו מברכת המזון או נאמר כי מפני שישנן בכלל כתיבה הודא' על הלחם שאכלו השם יתעלה יתחייבו בברכת המזון עם שהנשי' גם כן שמחו בכללן

מסרה

חזקוני

מ"ע ספורנו

אמרי נועם

מים ב׳זקפי׳קמצין וסימ׳נחלי מים · יבשו אפיקי מי׳ וסי׳ בלשון ארמי נחלי׳יבשין · וכל אתנחתא וס״פ דכוו׳במ״ג פתחין וסי ישם מדבר לאגם מים · באנו באש ובמים · וסי׳בלשון ארמי מדברא ונורא גיהנ׳: ארץ י״ג ריש׳פסוק׳וסימ׳במסר׳רבת׳: תחסר ג׳ ב׳קמצין וא׳פתח וסי׳ לא תחסר כל בה · וצפחת השמן לא תחסר דמלכי׳ · ובטן רשעי׳ תחסר · קדמא פתח: טבים הטבים ה׳ חס׳ וסי׳ לך נא ט׳ הצאן ·

ושמרת את־מצות יהוה אלהיך
ללכת בדרכיו וליראה אתו:
כי יהוה אלהיך מביאך אל־ארץ
טובה ארץ נחלי מים עינת ותהמת
יצאים בבקעה ובהר: ארץ חטה
ושערה וגפן ותאנה ורמון ארץ־זית
שמן ודבש: ארץ אשר לא במסכנת
תאכל־בה לחם לא־תחסר כל בה
ארץ אשר אבניה ברזל ומהרריה
י תחצב נחשת: ואכלת ושבעת
וברכת את־יהוה אלהיך על־הארץ
הטבה אשר נתן־לך: השמר לך
פן־תשכח את־יהוה אלהיך לבלתי
שמר מצותיו ומשפטיו וחקתיו
אשר אנכי מצוך היום: פן־תאכל
ושבעת ובתים טבים תבנה וישבת:
ובקרך וצאנך ירבין וכסף וזהב
ירבה־לך וכל אשר־לך ירבה:
ורם לבבך ושכחת את־יהוה אלהיך
המוציאך מארץ מצרים מבית
טו עבדים: המוליכך במדבר הגדל
והנורא נחש שרף ועקרב וצמאון
אשר אין־מים המוציא לך מים
מצור החלמיש: המאכלך מן
במדבר אשר לא־ידעון אבתיך
למען ענתך ולמען נסתך להיטבך
באחריתך: ואמרת בלבבך כחי
ועצם ידי עשה לי את־החיל הזה:
וזכרת את־יהוה אלהיך כי הוא
הנתן לך כח לעשות חיל למען
הקים את־בריתו אשר־נשבע
לאבתיך כיום הזה: פ
והיה אם־שכח תשכח את־יהוה
אלהיך והלכת אחרי אלהים אחרים
ועבדתם והשתחוית להם העדתי
כ בכם היום כי אבד תאבדון: כגוים
אשר יהוה מאביד מפניכם כן
תאבדון עקב לא תשמעון בקול
יהוה אלהיכם: פ
א שמע ישראל אתה עבר היום את־
הירדן לבא לרשת גוים גדלים
ועצמים ממך ערים גדלת ובצורת
בשמים: עם־גדול ורם בני ענקים
אשר

ותיטר ית־פיקודיא דיי אלהך למהך
באורחן דתקנן קדמוהי ולמדחל
יתיה: ארי יי אלהך מעלך לארעא
טבתא ארעא נגדא נחלין דמיין
מבועי עינון ותהומין נפקין בבקען
ובטורין: ארעא חיטין ושערין וגופנין
ותאינין ורמונין ארעא דזיתהא
עבדין משחא והיא עבדא דבש:
ארעא די לא במסכינו תיכול בה
לחמא לא תחסר כל מדעם בה
ארעא די אבנהא ברזלא ומטורהא
תפסול נחשא: ותיכול ותשבע
ותברך ית יי אלהך על ארעא טבתא
די יהיב לך: אסתמר לך דילמא
תתנשי ית דחלתא דיי אלהך בדיל
דלא למיטר פקודוהי ודינוהי
וקימוהי דיאנא מפקיד לך יומא דין:
דילמא תיכול ותשבע ובתין שפירין
תבני ותתיב: ותורך ועאנך יסגון לך
וכספא ודהבא יסגי לך וכל די לך
יסגי: וירים לבך ותתנשי ית
דחלתא דיי אלהך די אפקך מארעא
דמצרים מבית עבדותא: דדברך
במדברא רבא ודחילא אתר דחיון
קלן ועקרבין ובית צחוונא אתר
דלית מיא דאפיק לך מיא מטינרא
תקיפא: דאוכלך מנא במדברא
דלא ידעו אבהתך בדיל לענויותך
ובדיל לנסיותך לאוטבא לך בסופך:
ותימר בלבך חילי ותקוף ידי כנש לי
ית נכסיא האילין: ותדכר ית יי
אלהך ארי הוא יהיב לך עיצה למקני
ניכסין בדיל לקימא ית קימיה די
קיים לאבהתך כיומא הדין: ויהי
אם אתנשאה תתנשי ית דחלתא
דיי אלהך ותהך בתר טעות עממיא
ותפלחינון ותסגוד להון אסהידית
בכון יומא דין ארי מיבד תיבדון:
כעממיא די יי מוביד מן קדמיכון כן
תיבדון חלף דלא קבילתון במימרא
דיי אלהכון: שמע ישראל את עבר
יומא דין ית ירדנא למיעל למירת
עממין רברבין ותקיפין מינך קירוין
רברבן וכריכן עד צית שמיא: עם
רב ותקיף בני גבריא די

רשי

זית שמן · זתים העושים שמן: גדולים ועצומים ממך · אתה עצום והם עצומים ממך: אל

רלבג

כשיורך אותם מצד עצמך אך השם יתעלה הוא המשמיד אותם מפניך · אל תאמר בלבבך בהדוף יי׳ אלהיך וגומר · ביאר לך כי לא בצדקתך ירשו הארץ אך ברשעת הגוים ההם כי לולי רשעתם לא עכנס השם יתעלה בזה הטובה כי מעשה ידיו כלם ולזה אמר לאברהם כי לא שלם עון האמורי עד הנה ולפי שלא תספיק זאת הסבה לבד בהורשת הארץ לישראל ביאר שזה הטוב היה לישראל מצד ברית השם יתעלה עם האבות לא בצדקת ישראל לבדה כי לא היה עדין באופן שתספי׳ בכמו זאת ההשגחה הנפלאה והנה היה התועלת בזה אולי אם יחשבו ישראל כי צדקתם היתה סבה בירושת הארץ עם רשעת הגוים ההם הנה בראותם כי כל הגוים עובדי ע״ז לא ייראו אם יעשו כמעשיהם שיורשו מן הארץ כי אינם צדיקים מהם בדרך שיתן להם הש׳ יתע׳ הארץ בצדקתם אך עתה שידעו כי לרשעת הגוים היתה הסבה בזה ולא היתה הארץ לישראל כי אם מצד ההשגחה הפרטית אשר היה דבוקה באבות יש לירוא שברשעתם תאבד הארץ מהם ע״י שאר הגוים כשתהיה להם מצד ההשגחה הכללית וידעת כי לא בצדקתך וגומר · ביאור להם כי לא בצדקתם יתן להם השם יתעלה הארץ לפי שהם עם קשה ההעתק מהפחיתיו׳ אשר גדלו עליה׳ במצרים ויורה זה כי מעת צאתם ממצרים עד בואם לערבות מואב היו תמיד ממרים עם השם יתעלה וזה כי בהיות משה בהר חורב לקבל התורה סרו ישראל מהר מאמונת השם יתעלה עם מה ששמעו באזניהם עשרת הדברים מהש׳ יתעל׳ באמצעות הקול הנפלא ועשו להם עגל מסכה · והנה ספר או לישראל היותו יושב אז בהר מ׳ יום ומ׳ לילה בזולת אכילה ושתיה והלוחות שנתן לו השם יתע׳ היו כתובים באצבע אלהי׳ והיו בהם עשרת הדברי׳ ששמעו כלם בזה האופן הנפלא במעמד הר סיני לפרסם לכל ישראל אלו הנפלאות וספ׳ שכב׳ רצה השם יתעלה להשמיד

אבן עזרא

ארץ חטה · הזכיר המולידים הדם: ודבש ׳פירשתיו: במסכנות · בדלות ועניות וכן ילד מסכן וחכם: ירבין · היו״ד תחת ה״א ואין זה דעת רבי משה הכהן הספרדי: ורם לבבך · ותשכח כי עבד היית בשפלו׳לב ותשכח הענוי והרעב והצמא שהיה לך במדבר ואף ע״פ כן השם כלכל אותך: במדבר · מוסף עצמו ואחר עמו וכן הוא במדב׳הגדול שהוא ארוך ורחב והנורא שהוא מדבר שרף: החלמיש · הצור התקיף: החיל הזה · הממון וכן ועזבו לאחרים חילם והטעם יגיעם וכחם: וזכרת · הטעם אם עלה על לבבך לאמר כחי ועוצם ידי זכור הנותן לך כח: עקב · הכר באחרית לטוב או לרע: אתה עובר היום · בזמן הזה או טעמו חשוב כי את׳ עובר היום: אם

מסרה

ובתים טבים תבנה וישבת · אשר פגע בשני · והאנשים טובים לנו · אשר כספי וזהבי לקחתם ומחמדי · ונמסר גם בתולדות: נחש שרף ו׳מלין בטע׳שני שמו׳ נטף ושחלת · נחש שרף · אריות בקר · חימר חרתה · ענן יומם · תורין דכרין: להיטבך ט׳חס׳ בליש׳הטבה וסי׳במסר רבת׳: ועבדת׳ד׳קמצין וסי׳נמס׳לעיל בסרא אחריתי: העדתי ה׳וחס׳ וסי׳העדתי בכם היום · והיה אם שכח תשכח · אל תבאו מצרים: ידע תדעו כי העדתי בכם · העד העדתי באבתיכם: תשמעון ו׳ וסי׳נמסר בריש האי סידרא: לבא ט׳חס׳וסי׳נמס׳בסר׳ויחי:

חזקוני

כי יי׳ אלקיך מביאך וגו׳ · ושמעת משמעות רוב שפע טובה שבה משטא: יוצאים בבקעה ובהר · ובכך אין בני ההר צריכין לירד לבקעה ואין בני הבקעה צריכין לעלות להר למים: לא תחסר כל בה · כל הגדל בה אינו גדל בחסרון אלא בשפע: ואכלת ושבעת וגומר · מכאן אנו אומרין שלש ברכות בברכת המזון ואכלת ושבעת וברכת שמברכין על האכיל׳ זו היא ברכת הזן: וברכת את יי׳ אלהיך · לרבות בעל הבית: על הארץ · זו היא ברכת הארץ בונה לך יי׳ אלהיכו: הטובה אשר נתן לך ·

בעל הטורים

מ״ע ספורנו

אכלה ה' וסימן נמסר לעיל בסידרא אחריתי : מלפניך י' וסי' נמסר בסדר משפטים : הביאני ד' וסי' בצדקתי הביאני יי' · במראות אלהים הביאני · הביאני אל בית היין · הביאני המלך חדריו : ההרה י"ג וסי' נמס' בסד' אלה הדברים וגם בספר שופטים סוף סימן א' : לוחת האבנים ד וסימן בעלתי ההרה לקחת לוחת האבנים · ויתן יי' אלי את שני לוחת האבנים · ויהי מקץ ארבעים יום וארבעים לילה ·

אֲשֶׁר אַתָּה יָדַעְתָּ וְאַתָּה שָׁמַעְתָּ מִי
ג יִתְיַצֵּב לִפְנֵי בְּנֵי עֲנָק׃ וְיָדַעְתָּ הַיּוֹם
כִּי יְהוָה אֱלֹהֶיךָ הוּא־הָעֹבֵר לְפָנֶיךָ
אֵשׁ אֹכְלָה הוּא יַשְׁמִידֵם וְהוּא יַכְנִיעֵם
לְפָנֶיךָ וְהוֹרַשְׁתָּם וְהַאֲבַדְתָּם מַהֵר
ד כַּאֲשֶׁר דִּבֶּר יְהוָה לָךְ׃ אַל־תֹּאמַר
בִּלְבָבְךָ בַּהֲדֹף יְהוָה אֱלֹהֶיךָ אֹתָם ׀
מִלְּפָנֶיךָ לֵאמֹר בְּצִדְקָתִי הֱבִיאַנִי
יְהוָה לָרֶשֶׁת אֶת־הָאָרֶץ הַזֹּאת
וּבְרִשְׁעַת הַגּוֹיִם הָאֵלֶּה יְהוָה מוֹרִישָׁם
ה מִפָּנֶיךָ׃ לֹא בְצִדְקָתְךָ וּבְיֹשֶׁר לְבָבְךָ
אַתָּה בָא לָרֶשֶׁת אֶת־אַרְצָם כִּי
בְּרִשְׁעַת ׀ הַגּוֹיִם הָאֵלֶּה יְהוָה אֱלֹהֶיךָ
מוֹרִישָׁם מִפָּנֶיךָ וּלְמַעַן הָקִים אֶת־
הַדָּבָר אֲשֶׁר נִשְׁבַּע יְהוָה לַאֲבֹתֶיךָ
ו לְאַבְרָהָם לְיִצְחָק וּלְיַעֲקֹב׃ וְיָדַעְתָּ
כִּי לֹא בְצִדְקָתְךָ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ נֹתֵן
לְךָ אֶת־הָאָרֶץ הַטּוֹבָה הַזֹּאת
לְרִשְׁתָּהּ כִּי עַם־קְשֵׁה־עֹרֶף אָתָּה׃
ז זְכֹר אַל־תִּשְׁכַּח אֵת אֲשֶׁר־הִקְצַפְתָּ
אֶת־יְהוָה אֱלֹהֶיךָ בַּמִּדְבָּר לְמִן־הַיּוֹם
אֲשֶׁר־יָצָאתָ ׀ מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם עַד־
בֹּאֲכֶם עַד־הַמָּקוֹם הַזֶּה מַמְרִים
ח הֱיִיתֶם עִם־יְהוָה׃ וּבְחֹרֵב הִקְצַפְתֶּם
אֶת־יְהוָה וַיִּתְאַנַּף יְהוָה בָּכֶם
ט לְהַשְׁמִיד אֶתְכֶם׃ בַּעֲלֹתִי הָהָרָה
לָקַחַת לוּחֹת הָאֲבָנִים לוּחֹת הַבְּרִית
אֲשֶׁר־כָּרַת יְהוָה עִמָּכֶם וָאֵשֵׁב בָּהָר
אַרְבָּעִים יוֹם וְאַרְבָּעִים לַיְלָה לֶחֶם
י לֹא אָכַלְתִּי וּמַיִם לֹא שָׁתִיתִי׃ וַיִּתֵּן
יְהוָה אֵלַי אֶת־שְׁנֵי לוּחֹת הָאֲבָנִים
כְּתֻבִים בְּאֶצְבַּע אֱלֹהִים וַעֲלֵיהֶם
כְּכָל־הַדְּבָרִים אֲשֶׁר דִּבֶּר יְהוָה
עִמָּכֶם בָּהָר מִתּוֹךְ הָאֵשׁ בְּיוֹם הַקָּהָל׃
יא וַיְהִי מִקֵּץ אַרְבָּעִים יוֹם וְאַרְבָּעִים
לַיְלָה נָתַן יְהוָה אֵלַי אֶת־שְׁנֵי לֻחֹת
יב הָאֲבָנִים לֻחוֹת הַבְּרִית׃ וַיֹּאמֶר
יְהוָה אֵלַי קוּם רֵד מַהֵר מִזֶּה כִּי שִׁחֵת
עַמְּךָ אֲשֶׁר הוֹצֵאתָ מִמִּצְרָיִם סָרוּ
מַהֵר מִן־הַדֶּרֶךְ אֲשֶׁר צִוִּיתִם עָשׂוּ
יג לָהֶם מַסֵּכָה׃ וַיֹּאמֶר יְהוָה אֵלַי לֵאמֹר
רָאִיתִי אֶת־הָעָם הַזֶּה וְהִנֵּה עַם־קְשֵׁה־
יד עֹרֶף הוּא׃ הֶרֶף מִמֶּנִּי וְאַשְׁמִידֵם
וְאֶמְחֶה אֶת־שְׁמָם מִתַּחַת הַשָּׁמָיִם
וְאֶעֱשֶׂה אוֹתְךָ לְגוֹי־ עָצוּם

די את ידעת ואת שמעת מן יכול
למיקם קדם בני גבריא: ותידע יומא
דין ארי יי אלהך הוא דעבר קדמך
מימריה אישא אכלא הוא ישיצינון
והוא יתברינון קדמך ותתריכינון
ותובדינון בפריע כמא די מליל יי
לך: לא תימר בלבך כד יתבר
יי אלהך יתהון מן קדמך למימר
בזכותי אעלני יי למירת ית ארעא
הדא ובחובי עממיא האלין יי
מתריכהון מן קדמך: לא בזכותך
ובקשיטות לבך את עליל למירת
ית ארעהון ארי בחובי עממיא
האלין יי אלהך מתריכהון מן קדמך
ובדיל לקימא ית פתגמא די קיים יי
לאבהתך לאברהם ליצחק וליעקב:
ותידע ארי לא בזכותך יי אלהך יהיב
לך ית ארעא טבתא הדא למירתה
ארי עם קשי קדל את: הוי דכיר
לא תנשי ית דארגזתא קדם יי אלהך
במדברא למן יומא די נפקתא
מארעא דמצרים עד מיתיכון עד
אתרא הדין מסרבין הויתון קדם
יי: ובחורב ארגזתון קדם יי והוה
רוגזא דיי בכון לשיצאה יתכון:
במסקי לטורא למסב לוחי אבניא
לוחי קימא דגזר יי עמכון ויתיבית
בטורא ארבעין יממין וארבעין לילון
לחמא לא אכלית ומיא לא אשתיתי:
ויהב יי לי ית תרין לוחי אבניא
כתיבין באצבעא דיי ועליהון ככל
פתגמיא די מליל יי עמכון בטורא
מגו אשתא ביומא דקהלא: והוה
מסוף ארבעין יממין וארבעין לילון
יהב יי לי ית תרין לוחי אבניא לוחי
קימא: ואמר יי לי קום חות בפריע
מכא ארי חביל עמך די אפיקתא
ממצרים סטו בפריע מן אורחא
דפקידתינון עבדו להון מתכא:
ואמר יי לי למימר גלי קדמי ית עמא
הדין והא עם קשי קדל הוא: אנח
בעותך מן קדמי ואשיצינון ואמחי
ית שמהון מתחות שמיא ואעביד
יתך לעם תקיף

אבן עזרא

אש אוכלה · במהירות ע"כ אמר מהר · למ"ד למן היום נוסף וכן רבים : במדבר · אחר שנסעו מחורב : בהקבע · מפורש : מקץ · סוף או תחלת הארבעים והנה הראה כי ביום שנתנו הלוחות למשה נעשה העגל :
ואתנפל

מסרה

אין בארון רק : לוחת ב' כתיב כן וסימן ויהי מקץ ארבעים יום הניינא דפסו' · ויכתבם על שני לוחת האבנים : סימן לוחת ה' כתיב כן וסי' נמסר בסדר ואתחנן וכל נביאים וכתובי' לחות כתיב חס' וי"ו קדמא במ"א חס' דחס' ויפתח על הלחת ידותיה : ואשב ה' וסימ' בעלתי ההרה : ויקם יי' את דברו · וחברו דד"ה · ואבא אל הגולה תל ב' בפסוק · קדמ' דפסוק התיב ואשר : הרף ו' וסי' במסרה רבתא :

חזקוני

אשר הקצפת במדבר : אשר שנסעו מחורב : בעלותי ההרה · ביום אחד בשבת שבעה בסיון : ואשב בהר ארבעים יום וארבעים לילה · משלום המספר של יום אחד בשבת שבעה בסיון עד עלות המספר של יום ששי בשבת שבעה עשר בתמוז : ויהי מקץ ארבעי' יום וארבעים לילה · שכלו בעלות המספר של יום ששי בשבת י"ז בתמוז :
ואפן

קומץ מנחה

עקב תשמעון ר"ת עירוב תבשילין שזהו מה שנ' באברהם עקב אשר שמע אברהם בקולי אמז"ל אפי' עירוב תבשילין קיים : ברוך תהי' מכל העמים בירושלמי אמר מכאן כשהגוי מברך לישראל צריך לענות אחריו אמן : יחיה האר' שמלתך לא בלתה מכאן שהצדיקים עתיד יעמדו בלבושיהן ולא יהיו בלוים כ"ש גופן וזהו יחי' האדם כלומר לעת התחייה לכך אייתר לכותבו שנית : נחש שרף ועקרב וצמאון אשר אין מים וגו' מה ענין זה לזה אלא אם הנחש נושך לאדם אם יקדם הנחש למים ימות האדם ואם האדם יקדם לבוא למים ימות הנחש וכאן היה נס מופלג שכל הנשוך מצא מיד מים : וזכרת את כל הדרך רצונו אם יאמר האדם האיך אוכל לעסוק בתור' ויש לו טורח ועול בבקשת פרנסתי לכך אמר וזכרת וגו' שהרבה שלוחים למקום כמו שזן אותך בדרך : והנה עם קשי עורף הוא כלומר שהעורף הוא כאילו אין בו פרקים וחוליות רק קשה שאינם יכולים לכוף אותו לקבל עול : וכסף וזהב ירביון לך רבוי העושר מזיק לנפש כמו רבוי הדם לגוף וכמו שההקזה רפואה לדם כן למעט הממון בצדקה היא רפואתו : ואעש ארון משה עשה הפוך ממה שנצטווה לו לעשות תחילה פסילת הלוחו' וכו' וקשה למה לא חשיב בהדי הנך ג' שעשה משה מדעתו וכו' וי"ל דקהשי לי' בשבירת הלוחות שהסכי' הקב"ה על ידו כל מה שעשה בזה: ואתה שמעת מפי המרגלים : אש אוכלה שבמהירות יעשה הנצחון כמו האש השורף :
ואתפוש בשני הלוחות רצונו שכאשר אמר לו הקב"ה לך רד היה בדעתו להניח הלוחות למעלה אכן למען ידעו גודל אשמה אמר שתפס שתי הלוחות בידיו רק לתכלית כדי לשברם לעיניהם וידעו מה שהפסידו ע"י עתם : ואשברם לעיניהם ולא בהר כדפירשנו : מה ה' שואל וגו' דרשו מ"ה מאה ברכות וזהו ג"כ שאמר הפסוק על מ"ה ארגיה הוטבעו על ק' ארנים שבמשכן העולם עומד כנגדן תיקנו ק' ברכות בכל יום וכל המקיימם זוכה לבנין הבית : מראשית השנה עד אחרית השנה לא כבעל הבית המתגלגל עם האורח יום ראשון נותן בשר ודגים ואח"כ פוחת והולך אבל ה' יתברך אינו כן כי יום האחרון כמו יום הראשון : שמור תשמורון אם שמור את התורה תשמרון מכל אויב ומזיק : ויראו ממך שיהי' לך יתרון על כל האומות כמו שיש יתרון לאדם על הב"ח דכתיב ומוראכם וחיתכם וגו' כך יהי' היתרון לכם על האומות כדכתי' ויראו ממך :
חסלת פרשת עקב :

בעל הטורים

הביאני · ד' במס' הביאני יי' אל הארץ במראות אלהים : הב אני · יי' ארץ יש' · הביאני אל בית היין · הביאני המלך חדריו וזהו שדרשו רז"ל ראת' שפחה על הים מה שלא ראה יחזקאל · וזהו במראות אלהי' הביאני · שכולם היו נביאים וזכו למרא' · וכן במתן תורה הביאני אל בית היין פי' לפני הר סיני ונתן לי התורה שנדרשת בשבעים פני' · הביאני חדריו והראנו בשמי' ושמי השמים : את אשר הקצפת · פ"א כפולה לומר קצף אח' קצף : ואשב בהר · בגימ' לתלמידו : ועליהם ככל הדברים · בגי' זה תלמוד : העלית ממצרים : פירוש מהעיר צוען · ובכל מקום אומר מארץ מצרים פירוש מכל הארץ :
ואשברם

מ"ע ספורנו

אל תאמר בלבבך בהדוף · כשתראה שתנצח שלא כמנהג העולם ותכיר שהוא פעל אלהי · אל תטעה לומר בצדקתי הביאני לרשת וכדי שתירש הארץ מהרה בזכותי הדף אותם מהר : וברשעת הגוים האלה ה' מורישם מפניך · והנה הסבה שהוא לכם היא ברשעת' לא כדי שתירש אתה מהרה : לא בצדקתך אתה בא לרשת · כי אמנם מה שאתה יורש הארץ אינו בזכותך באופן שאין ראוי שילחם ה' לכם למען תירשו מהרה · כי ברשעת הגוים האלה ה' אלהיך מורים אותם מפניך · שרצה שתהיה נקמתו בם על ידך שתחריבם כענין כאמרו ויאמר השמר על הפך ובייד אדם אל אפוליס : ולמען הקים · וכדי שבקיום מצותו תזכה לרשת אל דרך ככל אשר בלתי עשית לכי' אמאב בנים רבעים ישבו לך על כסא ישראל · וכל זה עשה למען הקים מה שנשבע לאבות : כי עם קשה עורף אתה · שאי אפשר שיהיה צדיק ויושר לבב עם קשי העורף כי אמנם קשה העורף הוא ההולך אחרי שרירות לבו ומחשבותיו אף על פי שיודיעהו איזה מורה צדק בראיה ברורה שמחשבתו היא בלתי טובה ומביאה אל ההפסד וזה כי לא יפנה אל המורה כאלו ערפו קשה וגיד ברזל באופן שלא יוכל לפנות אנה ואנה אבל ילך אחרי שרירות לבו כמאז : זכור אל תשכח · ויעיד על היותך עם קשה עורף כי הנה חורתם להקציף פעם אחר פעם כלב שב על קיאו אף על פי שבכל פעם ראיתם את מוסר ה' אלהיכם ואת גדלו : ובחורב הקצפתם · ויעיד על רוע מדת קושי העורף כי אמנם בשהקצפת את ה' בחורב לא היה אומר להשמידכם אלא בשביל שאתם עם קשי עורף כאמרו ית' ראיתי את העם הזה והנה עם קשה ערף הוא הרף ממני ואשמידם וזה כי אמנם קושי העורף מסיר את תקות התשוב' :
והסר

רש"י

אל תאמר בלבבך · צדקתי ורשעת הגוים גרמו : לא בצדקתך אתה בא לרש' כי ברשעת הגוים · הרי כי משמש בלשון אלא : ואשב בהר · אין ישיבה אלא לשון עכבה : לוחו' לוחת כתיב ששתיהן שוות :
ואתנפל

רלב"ג

רביעי

בבני יעקן כמו שנזכר בפרשת מסעי ולזה היה הרצון בזה כי שם באלו המסעות שנמשכו זה לזה מת אהרן ונקבר שם על דבר מי מריבה וכאלו היה זה הספור לספר מרי ישראל ולזה הזכיר בארות בני יעקן כאלו באר בזה כי בכל המקומו' שעברו אז עד היותם בקדש היה להם מים לשתות ולזה כתרעמו ישראל על מי מריבה בזולת סבה גדולה תביאם אל זה ולזה ספר כי משם נסעו הגדגוד' יטבתה כמו שנזכר בפרשת מסעי והנה זכר ביטבתה שהוא ארץ נחלי מים להעיר עוד כי בסבת מי מריבה מת אהרן כמו שנזכר בפרשת פרה ולהעיר שבכל המקומות שבאו באלו המסעות היה להם מים עד בואם בקדש כמו שקדם · בעת ההיא הבדיל ה' את שבט לוי · רוצ' לומר בעת מתן תורה לשאת ארון ברית ה' לא זכר נשיאת שאר הכלים לפי שזה לא יהיה אחר בא ישראל אל המנוחה ואל הנחלה אך נשיאת הארון יהיה במלחמה אחר בא ישראל אל המנוח' ואל הנחלה כמו שנתבאר מהמלחמה שהי' בימי עלי · לעמוד לפני יי' לשרתו מגיד שהשרו' הלוי' הוא מעומד · ולברך בשמו הנה מזה התבאר הכונה באמרו ושרת בשם ה' אלהיו וזה כי השרות הוא להודות לשם יתעלה ולברכו בפה בעת עשיית הקרבנות אך הכהנים היו מריעים בחצוצרות והלוים היו משוררים בפה וזה נתבא' ביאור קצת מזה המקום והנה נשלם הביאור בזה בספר עזרא · ואנכי עמדתי בהר מ' יום כימים הראשוני' וגומר · הרצון בזה כי בעלותו בה' על דבר הלוחות השניות עמד שם מ' יום ומ' לילה ואז התחנה לשם יתעלה שילך בקרב ישראל ותדבק השגחתו בהם כמו שנזכר בפרשת כי תשא כי כבר אמר השם יתעלה על דבר העגל שילך מלאכו לפניהם אך השגחתו יתע' לא תדבק בהם וזה באמת היה דבר רע לישראל מאד ולזה השתדל משה בעת ההיא אל שירצה השם יתעלה ללכת בקרב' כי בזה יתכן להם שירשו את הארץ ואף על פי שלא הגיע העת עדין וכאשר נעתר לו השם יתעלה על זה אמר לו שילך למסע לפניה' ויבאו ויירשו את הארץ כי לא היו צריכים להמתין הקץ אחר שהשגחת השם יתע' תדבק בהם והב' אז עורכב הענין מרי ישראל על דבר המרגלים ונתאחרו מפני זה במדבר מ' שנה כמו שקדם והנה זכר בזה המקום להזכיר לישראל כי הם היו ממרים עם השם יתעלה תמיד כמו שקדם · ועתה ישראל מה ה' אלהיך וגומר · רוצה לומר שהוא אינו מעמיס עליך דבר שיהיה ראוי שיכבד עליך כי מה שישאל מעמך לקיים מצותיו אינו כי אם לטוב לך ולעבוד את ה' אלהיך וגומר הכונה בו ענין התפלה כמו שביארנו באמרו ואותו תעבוד · ועבדת את ה' אלהיך בכל לבבך ובכל נפשך · כטעם אמרו ומצאת כי תדרשנו בכל לבבך ובכל נפשך והרצון בו שתהיה תפלתך לו בכוונה שלמה יתאחדו כוחותיך המתעוררים והם הנכללים באמרו בכל לבבך וכחותיך המשיגים והמציירים שהם הדמיון והשכל והנלוים אליהם והם הנכללים באמרו ובכל נפשך · ומלתם את ערלת לבבכם · רוצה לומר שתסירו אוטם לבבכם באופן שתשמעו אל מצות השם יתעלה בכללם · ולא תקשו עוד ערפכם · שלסור מהתכונות הרעות שנשקעתם בהם כי הרבה מדיתם עד עתה ודעו כי השם יתעלה שהוא מנהיג אתכם הוא אלוה המנהיגים הנבדלים כי הם עלולים ממנו ומהשפע שיושפע ממנו יעשו מה שיעשו והוא המושל על כל מי שיש לו שום ממשלה והוא עושה גדולות וגבורות ונוראות ולזה יעניש אתכם אם תחטיאו ואף על פי שלא ישודר לכם אז רע מצד ההשגחה הכוללת ולא תוכלו להמלט ממנו שלא יגיע לכם ענשו כי הוא בלתי נושא פנים לגדולים כי לפניו יהיה הגדול כקטון בהשפטו ולא יקבל שוחד שתבטח לפייסו בו כי הוא בלתי צריך לדבר מנבראיו ולזה לא ירא מלפניו רק יושר ומפני זה הוא עושה משפט השפלים האלומים כשיהיו עשוקים והם היתום והאלמנה · ואוהב גר לתת לו לחם ושמלה · ר"ל שהוא משגיח על הנרדפים כמו הענין בגר שאין לו עוזר מפני שאין לו קרובים הנה השם יתעלה ישגיח בו לתת לו לחם לאכול ובגד ללבוש וזה אמנם סודר ממנו יתעלה בו לפי מה שאחשוב מצד ההשגחה הכוללת שהנה נותן לחם לכל בשר ואף על פי שאינו באופן שיתכן שתדבק בו ההשגחה כמו שפרשנו · ואהבתם את הגר · צוה לאהוב את הגר כי אין בשער עוזרתו ולזה צוה עליו במקומות רבים מהתורה · את ה' אלהיך תירא · כבר פרשנו אלו המצות הכוללת בזה הפסוק בפרשת ואתחנן מלבד שאמרו ובו תדבק והנה הרצון בו שישתדל בו כפי כחו וזה יהיה כשילמד התור' והחכמה אשר יתישר מהם להשגתו יתעלה ולפי מה שאפשר מזה הדבקות ולפי שזה לא יתכן לאדם אם לא בהמצאות החכמי' שילמדוהו זה כמו שביארנו בביאורנו לשיר השירים הנה כללה זאת המצוה שידבק בחכמים כי הם המישירי' אותו לקיים זאת המצוה והם יעמידו איש ואיש על מה שאפשר לו מזה · הוא תהלתך · רוצה לומר אין ראוי שתהלל זולתו כי הוא עשה אתך כל הנפלאות העצומות אשר ראו עיניך במצרים ועל הים ובמדבר · בשבעים נפש ירדו אבותיך הנה זה אחד מהפלאים העצומים כי בארץ מצרים שדמו לכלות אתכם ועם אתכם תכלית העכוי כדי למעט אתכם השגיח ה' יתע' בכם באופן שפש אתכם בזה הרבוי הנפלא בזמן לא ארוך מאד כי לא עמדו שם כי אם מאתים ועשר שנה כמו שביארנו בספר שאלה שמוש · ואהבת את השם אלהיך וגומר · למדנו מזה שהתורה הזאת הוא כנתינ' כאמרו כבר שנשמור את משמרתו וחקתיו ומשפטיו כל הימים · וידעתם היום כי לא את בניכם · רוצה לומר אתם יודעים
כל

רש"י

ואתנפל כראשונה ארבעים יום · שנאמר ועתה אעלה אל יי' אולי אכפרה באותה עלייה עכבתי ארבעים יום כמנאו כלים בעשרי' ותשעה באב שהוא עלה בשמונ' עשר בתמוז בו ביום נתרצה לישראל ואמר לו למשה פסל לך שני לוחות עשה עוד ארבעים יום כמנאו כלים ביום הכפורים בו ביום נתרצה הקב"ה לישראל בשמחה ואמר לו למשה סלחתי כדברי' לכך הוקב' למחילה ולסליחה ומנין שנתרצ' ברצון שלם שנאמר בארבעים של לוחות אחרונו' ואנכי עמדתי בהר כימים הראשונים מה הראשונים ברצון אף אחרונים ברצון אמו' מעתה אמצעיי' היו בכעס: ובאהרן התאנף יי' · לפי ששמע לכם: להשמידו · זה כלוי בני' וכן הוא אומ' ואשמי' פריו ממעל: ואתפלל גם בעד אהרן · והועילה תפלתי לכפר מחצה ומתו שני' ונשארו השני': טחון · לשון הווה כמו הלוך וכלו' מולא"נ"ט בלע"ז: ואתנפל וגו' · אלו הן עצמן האמורים למעלה וכפלן כאן לפי שכתוב כאן סדר תפלתו שנאמר יי' אלהים אל תשחת עמך וגו': בעת

אבן עזרא

ואתנפל · זהו שאמר ועתה אעלה אל יי' · וטעם ואתנפל נופל על פניו הרבה: גם בפעם ההיא · כי כבר התפלל בעדם בהיותם על הים והעד מה תצעק אלי ועוד ויצעק אל יי' ויורהו יי' עץ: ואת חטאתכם · נקרא העגל חטאת על כן הוסיף לבאר ואמר את העגל: ואכת לעפר · דק כעפר הארץ: ובתבערה · יתכן להיותו שם מקום ולא חנו שם כי אם יום אחד ע"כ לא הזכירו באלה מסעי והוא א' משלשים מסעים שנסעו מהר סיני עד קברות התאוה כאשר פירשתי · וטעם לחבר תבערה עם מסה כי היו העם מתאוננים כמו מנסים לשם והזכי' תבערה קודם מסה כי במסה לא אירע להם כלום וי"א כי בא עמלק בעבור שנסו השם ועל כן הזכיר בעיר' אם השם בהם וזנוב עמלק ומכת המתאוים הזכיר בתחלה הקשה וי"א כי תבערה היא מסה כמו מראש שניר וחרמון והנכון מה שפירשתי: לא האמנתם · בלב ולא שמעתם במעשה ושב לבאר התפלה שהתפלל: עמך

עקב

טו עצום ורב ממנו: ואפן וארד מן־ההר
והההר בער באש ושני לוחת הברית
על שתי ידי: וארא והנה חטאתם
ליהוה אלהיכם עשיתם לכם עגל
מסכה סרתם מהר מן־הדרך אשר־
צוה יהוה אתכם: ואתפש
בשני הלחת ואשלכם מעל שתי ידי
ואשברם לעיניכם: ואתנפל לפני
יהוה כראשנה ארבעים יום
וארבעים לילה לחם לא אכלתי
ומים לא שתיתי על כל־חטאתכם
אשר חטאתם לעשות הרע בעיני
יהוה להכעיסו: כי יגרתי מפני
האף והחמה אשר קצף יהוה עליכם
להשמיד אתכם וישמע יהוה אלי
כ גם בפעם ההוא: ובאהרן התאנף
יהוה מאד להשמידו ואתפלל גם־
בעד אהרן בעת ההוא: ואת־
חטאתכם אשר־עשיתם את־העגל
לקחתי ואשרף אתו באש ואכת אתו
טחון היטב עד אשר־דק לעפר
ואשלך את־עפרו אל־הנחל הירד
מן־ההר: ובתבערה ובמסה
ובקברת התאוה מקצפים הייתם
את־יהוה: ובשלח יהוה אתכם
מקדש ברנע לאמר עלו ורשו את־
הארץ אשר נתתי לכם ותמרו את־
פי יהוה אלהיכם ולא האמנתם לו
ולא שמעתם בקלו: ממרים הייתם
עם־יהוה מיום דעתי אתכם:
כה ואתנפל לפני יהוה את־ארבעים
היום ואת־ארבעים הלילה אשר
התנפלתי כי־אמר יהוה להשמיד
אתכם: ואתפלל אל־יהוה
ואמר אדני יהוה אל־תשחת עמך
ונחלתך אשר פדית בגדלך אשר־
הוצאת ממצרים ביד חזקה:
זכר לעבדיך לאברהם ליצחק
וליעקב אל־תפן אל־קשי העם הזה
ואל־רשעו ואל־חטאתו: פן־יאמרו
הארץ אשר הוצאתנו משם מבלי
יכלת יהוה להביאם אל־הארץ
אשר־דבר להם ומשנאתו
אותם הוציאם להמתם במדבר:
והם

תרגום אונקלוס

תקיף וסגי מנהון: ואתפניתי ונחתית מן־טורא וטורא בער באשתא ותרין לוחי קימא על תרין ידי: וחזית והא חבתון קדם־יי אלהכון עבדתון לכון עגל מתכא סטיתון בפריע מן־אורחא די־פקיד יי יתכון: ואחדית בתרין לוחיא ורמיתינון מעל תרתין ידי ותברתינון לעיניכון: ואשתטחית קדם יי כדבקדמיתא ארבעין יממין וארבעין לילון לחמא לא אכלית ומיא לא שתיתי על כל־חובתכון די חבתון למיעבד דביש קדם יי לארגזא קדמוהי: ארי דחילית מן־קדם רוגזא וחימתא די־רגז יי עליכון לשיצאה יתכון וקביל יי צלותי אף בזימנא ההוא: ועל־אהרן הוה רגז מן־קדם־יי לחדא לשיציותיה וצליתי אף על־אהרן בעדנא ההוא: וית־חובתכון די־עבדתון ית־עגלא נסיבית ואוקידית יתיה בנורא ושפית יתיה בשופינא יאות עד די־הוה דקיק לעפרא ורמית ית־עפריה לנחלא דנחית מן־טורא: ובדליקתא ובניסיתא ובקברי דמשאלי מרגזין הויתון קדם־יי: וכד־שלח יי יתכון מרקם גיאה למימר סקו ואחסינו ית־ארעא די יהבית לכון וסרבתון על־גזירת מימרא דיי אלהכון ולא הימנתון ליה ולא קבילתון למימריה: מסרבין הויתון קדם־יי מיומא דידעית יתכון: ואשתטחית קדם יי ית־ארבעין יממין וית־ארבעין לילון די אשתטחית ארי־אמר יי לשיצאה יתכון: וצליתי קדם־יי ואמרית יי אלהים לא־תחביל עמך ואחסנתך די פרקתא בתוקפך די־אפקתא ממצרים בידא תקיפא: אידכר לעבדך לאברהם ליצחק וליעקב לא־תתפני לקשיות עמא הדין לחוביהון ולחטאיהון: דילמא־ייمرון דיירי־ארעא די אפקתנא מתמן מדלית יוכלא קדם־יי לאעלותהון לארעא די־מליל להון ומדסני יתהון אפיקינון לקטלותהון במדברא: ואינון

מסרה

ורב ה' קמ צין וסי' במסר' רבת': ידי וידי כ"ב וסי' מצויין במסר' רבת': יגרתי ד' וחס' וסימ' כי ...

רלבג

כל זה כי אין דברי את בניכם שלא ידעו ולא ראו כל אלו הנפלאות שזכר תכף כי עיניכם הרואות את כל מעשה השם הגדול אשר עשה ושמרתם את המצוה ר"ל הנה לזאת הסבה ראוי שתשתדלו בשמירת כל מצות השם ית' כדי שתירשו את הארץ ותאריכו ימים עלי' כמו שייעד להם השם יתעלה כי אתם ראיתם שקיים כל מה שהבטיח ועשה אלו הנפלאות העצומות אשר ייעד חדושם קודם התחדשם · לא כארץ מצרים היא וגומר · ידוע שאין מט' יורד במצרי' ולזה יצטרכו להשקו' הארץ הנעבדת והנזרע ברגליהם · כגן הירק · להוליך מן מי היאור אל התעלות אשר בהן ישקו השדה ההוא אבל ארץ ישראל אינו כן כי למטר השמי' תשת' מי' ואם תחשבו שהמטר ירד שם וימעטו מפני זה פרות הארץ ההיא הנה תדעו כי לאומר ירידת המט' שם ידמה שהשגחת השם יתעל' תהיה תמיד בה מראשית השנה ועד אחרית השנה לתת בכל עת מה שיאו' לצמחים כאלו תאמר שינשב שם הרוח בעת הצורך אל הרוחות וירד שם מט' בעת הצורך אל המטר · והיה אם שמוע תשמעו וגומר לאהבה את ה' אלהיכם · הנה ביארנו זאת המצוה בפרשת שמע · ולעבדו בכל לבבכם ובכל נפשכם · רוצה לומר להתפלל לפניו בכוונה שלמה כמו שביארנו בזאת הפרשה והנה הקדים לזכירת זאת המצוה אהבת השם יתעלה כי היא תסבב השגת השם יתעלה כפי מה שאפשר ובזה תהי' התפל' נשמע' ואחר ביאר שאם יעשו זה ימשך להם מההשגחה הפרטית שיתן להם השם יתע' מטר ארצם בעתו בעת הזריעה והוא יורה ובעת כתיבת התבוא' והו' מלקוש באופן שתתן הארץ פריה ותירו' ויצהר לא תמנע מזה בשנים מהשנים ויתן עשב בשדה שתאכל הבהמה הרועה שם ויאכלו וישבעו כי לא יחסר כל טוב · השמרו לכם פן יפתה לבבכם · ביאר להם שאם יעבדו ע"ז יהיה כל זה בהפך כי השמים לא יתנו מטר והאדמה לא תתן את יבולה ולזה יחסר להם המזון ויאבדו מהרה לסבות אחרות זכרם במה שקדם ובמה שיבא כמו החרב והדבר ומה שידמה להם · ושמתם את דברי אלה על לבבכם · רוצה לומר שתתבוננו להם תמיד כדי שתקחו מוסר ותשמרו מצות השם יתעלה ולא תפנו לע"ז והנה סמך עליה ענין תפלין של יד להשימכו אל שהכוונה בזה היא שיהיו כנגד הלב כמו שביארנו בפרשת ואתחנן · וקשרתם אותם לאות על ידכם · והיו לטוטפות בין עיניכם · ולמדתם אותם את בניכם · כל זה ביארנו בפרשת ואתחנן ...

וְהֵם עַמְּךָ וְנַחֲלָתֶךָ אֲשֶׁר הוֹצֵאתָ
בְּכֹחֲךָ הַגָּדֹל וּבִזְרֹעֲךָ הַנְּטוּיָה׃ פ
בָּעֵת הַהִוא אָמַר יְהוָה אֵלַי פְּסָל־
לְךָ שְׁנֵי־לוּחֹת אֲבָנִים כָּרִאשֹׁנִים
וַעֲלֵה אֵלַי הָהָרָה וְעָשִׂיתָ לְּךָ אֲרוֹן
עֵץ׃ וְאֶכְתֹּב עַל־הַלֻּחֹת אֶת־הַדְּבָרִים
אֲשֶׁר הָיוּ עַל־הַלֻּחֹת הָרִאשֹׁנִים אֲשֶׁר
שִׁבַּרְתָּ וְשַׂמְתָּם בָּאָרוֹן׃ וָאַעַשׂ
אֲרוֹן עֲצֵי שִׁטִּים וָאֶפְסֹל שְׁנֵי־לֻחֹת
אֲבָנִים כָּרִאשֹׁנִים וָאַעַל הָהָרָה וּשְׁנֵי
הַלֻּחֹת בְּיָדִי׃ וַיִּכְתֹּב עַל־הַלֻּחֹת
כַּמִּכְתָּב הָרִאשׁוֹן אֵת עֲשֶׂרֶת הַדְּבָרִים
אֲשֶׁר דִּבֶּר יְהוָה אֲלֵיכֶם בָּהָר מִתּוֹךְ
הָאֵשׁ בְּיוֹם הַקָּהָל וַיִּתְּנֵם יְהוָה אֵלָי׃
וָאֵפֶן וָאֵרֵד מִן־הָהָר וָאָשִׂם אֶת־
הַלֻּחֹת בָּאָרוֹן אֲשֶׁר עָשִׂיתִי וַיִּהְיוּ שָׁם
כַּאֲשֶׁר צִוַּנִי יְהוָה׃ וּבְנֵי יִשְׂרָאֵל
נָסְעוּ מִבְּאֵרֹת בְּנֵי־יַעֲקָן מוֹסֵרָה שָׁם
מֵת אַהֲרֹן וַיִּקָּבֵר שָׁם וַיְכַהֵן אֶלְעָזָר
בְּנוֹ תַּחְתָּיו׃ מִשָּׁם נָסְעוּ הַגֻּדְגֹּדָה
וּמִן־הַגֻּדְגֹּדָה יָטְבָתָה אֶרֶץ נַחֲלֵי מָיִם׃
בָּעֵת הַהִוא הִבְדִּיל יְהוָה אֶת־
שֵׁבֶט הַלֵּוִי לָשֵׂאת אֶת־אֲרוֹן בְּרִית־
יְהוָה לַעֲמֹד לִפְנֵי יְהוָה לְשָׁרְתוֹ
וּלְבָרֵךְ בִּשְׁמוֹ עַד הַיּוֹם הַזֶּה׃ עַל־
כֵּן לֹא־הָיָה לְלֵוִי חֵלֶק וְנַחֲלָה עִם־
אֶחָיו יְהוָה הוּא נַחֲלָתוֹ כַּאֲשֶׁר דִּבֶּר
יְהוָה אֱלֹהֶיךָ לוֹ׃ וְאָנֹכִי עָמַדְתִּי
בָהָר כַּיָּמִים הָרִאשֹׁנִים אַרְבָּעִים
יוֹם וְאַרְבָּעִים לָיְלָה וַיִּשְׁמַע יְהוָה
אֵלַי גַּם בַּפַּעַם הַהִוא לֹא־אָבָה
יְהוָה הַשְׁחִיתֶךָ׃ וַיֹּאמֶר יְהוָה
אֵלַי קוּם לֵךְ לְמַסַּע לִפְנֵי הָעָם
ויבאו

וְאִינוּן עַמָּךְ וְאַחְסַנְתָּךְ דִּי אַפֶּקְתָּא
בְּחֵילָךְ רַבָּא וּבִדְרָעָךְ מְרָמְמָא׃
בְּעִידָּנָא הַהוּא אֲמַר יְיָ לִי פְּסָל־לָךְ
תְּרֵין־לוּחֵי אַבְנַיָּא כְּקַדְמָאֵי וְסַק
לְקָדָמַי לְטוּרָא וְתַעְבֵּיד לָךְ אֲרוֹנָא
דְאָעָא׃ וְאֶכְתּוֹב עַל־לוּחַיָּא יָת
פִּתְגָּמַיָּא דִּי הֲווֹ עַל־לוּחַיָּא קַדְמָאֵי
דִּי תַבַּרְתָּא וּתְשַׁוֵּינוּן בַּאֲרוֹנָא׃
וַעֲבַדִית אֲרוֹנָא דְאָעֵי שִׁטִּין וּפְסָלִית
תְּרֵין־לוּחֵי אַבְנַיָּא כְּקַדְמָאֵי וּסְלֵיקִית
לְטוּרָא וּתְרֵין לוּחַיָּא בִּידִי׃ וּכְתַב
עַל־לוּחַיָּא כִּכְתָבָא קַדְמָאָה יָת־
עַשְׂרָא פִּתְגָּמִין דִּי מַלֵּיל יְיָ עִמְּכוֹן
בְּטוּרָא מִגּוֹ אֶשָּׁתָא בְּיוֹמָא דִקְהָלָא
וִיהָבִינוּן יְיָ לִי׃ וְאִתְפְּנֵיתִי וּנְחָתִית מִן־
טוּרָא וְשַׁוֵּיתִי יָת־לוּחַיָּא בַּאֲרוֹנָא דִּי
עֲבָדִית וַהֲווֹ תַמָּן כְּמָא דְפַקְדַנִי יְיָ׃
וּבְנֵי יִשְׂרָאֵל נְטַלוּ מִבְּאֵרוֹת בְּנֵי־יַעֲקָן
לְמוֹסֵרָה תַּמָּן מִית אַהֲרֹן וְאִתְקְבַר
תַּמָּן וְשַׁמֵּישׁ אֶלְעָזָר בְּרֵיהּ תְּחוֹתוֹהִי׃
מִתַּמָּן נְטַלוּ לְגֻדְגֹּד וּמִן־גֻּדְגֹּד
לְיָטְבָת אַרְעָא נַגְדָא נַחֲלִין־דְּמַיִן׃
בְּעִידָּנָא הַהִיא אַפְרֵישׁ יְיָ יָת־שִׁבְטָא
דְלֵוִי לְמִיטַּל יָת־אֲרוֹן קְיָמָא־דַיְיָ
לְמֵיקַם קֳדָם יְיָ לְשַׁמָּשׁוּתֵיהּ וּלְבָרָכָא
בִּשְׁמֵיהּ עַד יוֹמָא הָדֵין׃ עַל־כֵּן לָא־
הֲוָה לְלֵוִי חוּלָק וְאַחְסָנָא עִם־אֲחוֹהִי
מַתְּנָן דִּי־יְהַב־לֵיהּ־יְיָ אִינּוּן אַחְסַנְתֵּיהּ
כְּמָא דִּי מַלֵּיל יְיָ אֱלָהָךְ לֵיהּ׃ וַאֲנָא
הֲוֵיתִי קָאֵים בְּטוּרָא כְּיוֹמַיָּא קַדְמָאֵי
אַרְבְּעִין יְמָמִין וְאַרְבְּעִין לֵילָוָן וְקַבֵּיל
יְיָ צְלוֹתִי אַף בְּזִמְנָא הַהִיא לָא־אֲבָא
יְיָ לְחַבָּלוּתָךְ׃ וַאֲמַר יְיָ לִי קוּם אִיזֵיל
לְמִטּוֹל קֳדָם עַמָּא ויעלון

והם ט' ר"פ במסר בריש משלי נבי פ"ג והם לדמם יארבו : ובזרעך ה' חס' וסימן והם עמך ונחלתך · וגדעתי את זרעך כי ישמעון את שמעך דמלכים · ואמרה אהה אדני יי' הנה · וזרעך חשופה : כראשנים ד' וסי' וכתבתי על הלחת את הדברים אשר היו על · ויפסל שני לחת אבנים כראשנים · בעת ההיא אמר יי' · ואעש ארון · ונמסר גם בסדר כי תשא : שברת כל ליש' פתח : ושמתם ב' וסימן ושמתם שרי מקנה על אשר לי · בארון · ואשם הח'ס' וסימן ואשם הנז' על אפה והצמדים · ואשם את הלחת בארן אשר עשיתי · ואשם שם מקום לארון דמלכים · ואשם השק על מתני · ואשם דברי בפיך · ונמסר גם בסדר חיי : ולברך ד' וסימן בעת ההיא הבדיל יי' את שבט הלוי · ונגשו הכהנים בני לוי · יפתח יי' לך את אוצרו הטוב · ובני עמרם אהרן ומשה · ואנכי ט' ר"פ וסים' במסר' רבת' · לא אבה ג' וסי' לא אבה יי' השחיתך · לא אבה יבמי · וישראל לא אבה לי : כימים ד' דגשים וסי' נמסר בסדר דברים :

רשי

בעת ההיא · לסוף ארבעים יום נתרצה לי ואמר לי פסל לך ואחר כך ועשית ארון ואני עשיתי ארון תחלה שכשאבוא והלוחות בידי היכן אתנם ולא זה הוא ארון שעשה בצלאל שהרי משכן לא נתעסקו בו עד לאחר יום הכפורים כי ברדתו מן ההר צוה להם על מלאכת המשכן ובצלאל עשה משכן תחלה ואחר כך ארון וכלים נמצא זה ארון אחר היה וזהו שהיה יוצא עמהם למלחמה ואותו שעשה בצלאל לא יצא למלחמה אלא בימי עלי ונענשו עליו ונשבה : ובני
חמישי
א ישראל נסעו מבארות בני יעקן מוסרה · מה ענין זה לכאן ועוד וכי מבארות בני יעקן נסעו למוסר' והלא ממוסרות באו לבני יעקן שנ' ויסעו ממוסרות וגומר ועוד שם מת אהרן והלא בהר ההר מת צא וחשו' ותמצא שמנ' מסעו' ממוסרות להר ההר אלא אף זו מן התוכחה ועוד עשיתם זאת כשמת אהרן בהר ההר לסוף מ' שנה ונסתלקו ענני כבו' יראתי' לכם ממלחמת מלך ערד ונתתם ראש לחזור למצרים וחזרתם לאחוריכם שמנה מסעו' עד בני יעקן ומשם למוסרה שם נלחמו לכם בני לוי והרגו מכם ואתם
ה מהם עד שהחזירו אתכם בדרך חזרתכם ומשם חזרתם הגדגד' הוא חור הגדגד : ומן הגדגדה וגו' ובמוסרה עשיתם אבל כבד על מיתתו של אהרן שגרמה לכם זאת ונדמה לכם כאילו מת שם וסמך משה תוכחה זו לשבירת' הלוחות לומר שקשה מיתתן של צדיקים לפני הקב"ה כיום שנשתברו בו הלוחות ולהודיעך שהוקשה לו מה שנתנו ראש לפרו' ממנו כיום שעשו בו את העגל : בעת ההיא הבדיל יי' וגו' מוסב לענין הראשון : בעת ההיא · בשנה הראשונה לצאתכ' ממצרי' וטעיתם בעגל ובני לוי לא טעו הבדילם המקום מכם וסמך
י מקרא זה לחזרת בני יעקן לומר שאף בזו לא תעו בה בני לוי אלא עמדו באמונתם : ואנכי עמדתי בהר · לקבל לוחות האחרונות ולפי שלא פירש למעלה כמה עמד בהר בעלייה האחרונה זו חזר והתחיל בה : לשאת ארון · הלוים : לעמוד לשרתו ולברך בשמו · הכהנים והוא נשיאות כפים : על כן לא היה ללוי חלק · לפי שהובדלו לעבודת מזבח ואינן פנויין לחרוש ולזרוע : יי' הוא נחלתו · נוטל פרס מזומן מבית המלך : כימים הראשונים · של לוחות הראשונות מה הם ברצון אף אלו ברצון אבל האמצעיי' שעמדתי שם להתפלל עליכם היו בכעס : ויאמר יי' אלי וגו' · אף על פי שסרתם מאחריו ותעיתם בעגל אמר לי לך נחה את העם וגומר : עתה

אבן עזרא

עמך ונחלתך · בעבור אבות' וטעם הם עמך ילוע כי הם עמך בעבור שהוצאת' בכחך הגדול שהראית בעולם : בעת ההיא · בארבעים היום הנזכרים : ארון עץ · אמרו המעתיקי' ז"ל כי ארון אחר עשה משה בתחלה והעד והטעם ארון ואחר כך אמר ואפסול ואמר ואשים את הלוחות בארון אשר עשיתי ודעתם רחבה מדעתנו כי היה נראה לנו כי וישכון כבוד יי' דב' עם הכבוד שראו הזקני' ולא נדע מתי עלה משה כי היה נראה בדרך הפשט כי משה לא נתעכ' כי אם שמונים יום כי פירוש ואנכי עמדתי בהר כימים הראשונים הוא שנוי והטעם כאשר עמדתי בהר אותם הארבעי' יום שמע יי' אלי ואמר לך למסע וזהו לך נחה את העם והנה יהיה ארון עץ בלווי והוא הארון שעשה בצלאל : והטעם ארון · בלווי ויהיה פי' ויקהל מש' וכבר הקהיל משה וכבר הראיתי' רבים כן וכל זה בעבור שאמר ויהי שם כאשר צוני יי' וזהו ונתת אל הארון את העדות גם יתכן להיו' פירושו על ועשית לך ארון עץ והקבלה תנאי : ובני ישרא' נסעו מבארות בני יעקן מוסרה · נכנס זה הפסוק במקום הזה בעבור שאמר ואתפלל גם בעד אהרן בעת ההיא ואמר כי לא מת אהרן רק בשנת הארבעים והעד שכן פירושו שאמר בעת ההיא הבדיל יי' את שבט לוי וזה היה בהר סיני כאשר פירשתי בפרשת וידבר וקדמונינו אמרו שנסעו לאחור ומה נעש' במלת שם מת אהרן ויקבר שם ורב יצחק אבן גיאת ז"ל הספרדי פי' שם כמו אז וכמוהו משם רוע' ואין צריך רק לפי דעתו כי מבארות בני יעקן איננו בני יעקן גם מוסרה איננו מוסרות רק קדש יקרא בארות בני יעקן ושם מלב' הר ההר מסור' ורבים כן הלא תראה הכתוב את' מדבר שור ובפסוק אחר מדבר איתן משם נסעו הגדגד' איננו חור הגדגד רק הוא שם כלל לצלמונה גם פונן ואובות ויטבתה הוא המקום הנקרא באר כי כן כתוב ומשם בארה וזה טעם ארץ נחלי מים כי במשענות' כרו הנדיבים ויצאו המים וזה הפסוק שהוא ומשם נסעו הגדגדה דבק עם ויכהן אלעזר והנה פירשתי לך כי ישראל לא הקריבו זבחי' אחר נסע' מהר סיני ויתכן שהקריבו' בבואם אל צלמונה ופונן והיתה תחלת כהונת אלעזר בכהונה גדולה באותם המקומות בראש השנה ושמש במקום הנקרא בהר ביום הכפורים והנה הפי' כן ויכהן אלעזר כאשר נסעו אל מקום פלוני ולמה כהן אלעזר כי השם הבדיל בעת עבודת העגל את שבט הלוי לשאת את הארון לעמוד לפני השם : לשרתו · בני לוי עם בני אהרן : ולברך בשמו · כי אלעזר היה נושא את כפיו : יי' הוא נחלתו · כטעם יי' מנת חלקי וכוסי וזו היא עבודת השם כלמוד דרכיו : ואנכי עמדתי בהר · פירשתיו : למסע · שם הפועל ; ויבחר

בעל הטורים

ובני ישראל נסעו מבארות בני יעקן מוסרה שם מת אהרן · סמך מיתת אהרן לשבירת הלוחות · לומר לך קשה מיתת הצדיקים כשבירת הלוחו' · וגם תלמיד חכ' שמת הכל נעשין קרוביו · ומריבים לקרוע עליו כמו על ספר תורה שנשרף : ועוד סמך ואשים הלוחות בארון אצל מיתת אהרן לומר ספר תורה שבלה קוברין אותו אצל תלמיד חכם · ועוד לומר קיים זה מה שכתו' בזה · ויקבר ויכהן · מיתת צדיקי' מכפר' כבגדי כהונ' : משם נסעו הגדגד' · הפסוק מתחיל ומסיים במ"ם לומ' שכל ארבעים שנה הבאר עמהם : בעת ההיא הבדיל ה' את שבט לוי · סמך כאן לומר שהלויי' חזרו את ישראל · סמך תיבת לשא' את ארון ולברך · לומר שטעון ליטול ידיו כדי לישא כפיו · לא אבה · ג' לא אבה ה' השחיתך · לא אבה לי · ולא אבה יבמי · קרי ביה לא אבה אלא יבמי · דכתיב כי לא אלמן ישראל מאלהיו : קום לך למסע · שלשה תגין על ק"וף · שאזכו' להם זכו' אברה' שאמרתי לו קום התהלך בארץ לארכה ולרחבה כי לך אתננה
אשר

מ"ע ספורנו

ולנקרות התאוה · בשאלת הבשר : בעת ההיא אמר ה' אלי פסל לך · והנה עם כל תפלתי היה התקון בלתי שלם כי תפארת הלוחות מעשה אלהים אמר אלי פסל לך : ובני ישראל נסעו · אף על פי שראו שתפלת הצדיק מגינה על דורו ושראוי להתאונן על מיתתו הנה קנתם או רובם שהיו רועים במדבר נסעו למוסרה לתאות מים ומרעה לצאן ובעודם שם מת אהרן ויקבר ויכהן אלעז' ולא באו להתאונן על המיתה ולא להתאבל על הקבורה ולא חששו לכב' אלעז' שכהן תחתיו אבל : משם נסעו הגדגודה · לרעות צאן : ומן הגדגדה יטבתה ארץ נחלי מים · שכל אותם המקומות הנזכרי' עתה היו ארץ נחלי נכונים למרעה הצאן ולא שתו לב' להזק שקרה במות הצדיק ולא לכבודו ולכבוד בנו : בעת ההיא הבדיל · ומאחר שכבר הבדיל האל ית' שבט מיוחד לעבודת המקדש ואין אתה רחוק להשתדל בה ועם זה לא השגתי בתפלתי רק שלא ישמית ואמ' לי קום לך למסע למסיע בעו ולמסע את המחנו' :
ויבאו

חזקוני

בעת ההיא · הוא כ"ט באב הוא שנא' בפרשת תשא ויאמר יי' אל משה פסל לך וגו' : ארון עץ · פלוגת' בירושלמי חד אמר ארון אחד וחד אמר שנים היו : ושמתם בארון ולא תהיה לנו נושא' עוד על ידך ולא יהיו מצויות לך לשברם כמו האחרות : ואעל ההרה · בעלות השחר של יום ששי בשבת כ"ט אב והוא שנ' בפ' תשא וישכם משה בבקר ויעל אל הר סיני וגו' · ויתנם יי' אלי ביום ב' בשבת עשר' בתשרי : ואפן וארד מן ההר באותו יום עצמו ביום ב' בשבת י' בתשרי והו' שנא' בפ' תשא ויהי ברדת משה מן ההר וגו' ואע"פ שכתוב במקרא יום עשרה בתשרי ירד מן ההר והביא את הלוחו' איכו ממכין (?) שמ' יום שלישיים שהרי כבר נשלמו הם בעלות השחר של עשרה בתשרי נמצא תחלת פרישתו ביום שני בשבת שהוא ר"ח סיון של מתן תורה שבו התחיל משה להתענות כדי לשרק (?) אכילתו להיות כמלאכי השרת לקבל התורה בטהרה ונמליה אחרונה ביום ה' בשבת כ"ט באב וסוף תעניותיו ביום שני בשבת בי' בתשרי לכך נהגו העולם להתענות שני וחמישי ושני סדר זה מר"ח סיון עד י' בתשרי כך מצאתי : בני ישראל נסעו מבארות · כלומר אל תאמרו בתחלת הארבעים שנה במעשה העגל מת אהרן ולא הועילה לו תפלתו שהרי בסוף הארבעים מת הוא בהר ההר באותו זמן כשנסעו בני ישראל מבארות בני יעקן שבאו שם ממוסר' כדכתיב בפרשת מסעי ויסעו ממוסרות ויחנו בבני יעקן והלכו משם עד הר ההר שם מת אהרן ולא במעשה העגל : שם מת אהרן · או מת אהרן כמו משם רועה אבן ישראל שפירש שאז · ד"א נמצא במדרש שמתוך שהיה קברו בראש ההר היו רואים את קברו כל השבט' משעות מסורו עד שבאו למוסר' שבגלם משם ועשו שם אבל גדול לאבלו ונדמה להם שמת שם והיינו דכתיב שם מת אהרן ונס דבר זה גרם להם לחזור : בעת ההיא הבדיל יי' את שבט הלוי · הגזרה היתה בהר סיני אבל משה לא הבדילם עד הקמת המשכן : גם בפעם ההיא · בכנים אחרונות כדי שלא יתפלל משה כן המתפללין פן יאמרו יושבי הארץ אשר הוצאתנו משם מבלתי יכולת יי' להביאם וגו' אבל לאחר שעברו את הירדן ויגרש לפניכם שלשים ואחד מלכים ויורישכם את הארץ אם תחטאו לו לא יוסי' לכם תפילה לפי שלא יהא שם פלול לומר מבלתי יכולת יי' להביאם וגו' אלא יאמרו כל הגוים על מה עשה יי' ככה ואמרו על אשר עזבו ויתשם יי' מעל אדמתם : כימי' הראשונים · מ' יום ומ' לילה מעלות השחר של כ"ט באב עד עלות השחר של עשרה בתשרי ; קום לך למסע · הוא שנאמר לך נחה את העם וגומר ;
ויבחר

רלבג

ההם אשר הם באים להלחם עמהם ואם הם יותר חזקים מעם ישראל כי יד השם יתעלה לא תקצר להפיל אותם לפניהם :

התועלת הרביעי הוא להודיע כי אף על פי שהשם יתעלה שליט לעשות כל מה שירצה וכל אשר יחפוץ הנה יבקש הסבות היותר נאותות שאפשר ולא יחדש מופת אלא אם יביא הצורך אל זה כי הוא איננו שוכח הטבע כי הוא סדר אותו ולזה לא יחלוק עליו אלא בעת הצורך וביותר מעט שאפשר לו לא לחלוק עליו ולזה אחר ונשל את הגוים האלה מפניך מעט מעט לא תוכל כלותם מהר פן תרבה עליך חית השדה ואף על פי שהיה השם יתעלה יכול לכלותם מהר ולשמור ישראל שלא תרבה עליהם חית השדה הנה לא הסכים לעשותו זה אחר שאפשר הגעת התכלית לישראל בזולת זה :

התועלת החמישי הוא במדות והוא מה שהזהירנו מלהנות בצפוי ע"ז וכ"ש בע"ז עצמה שנאמר לא תחמוד כסף וזהב עליהם ולקחת לך והנה התועלת בזאת האזהרה מבואר ממה שזכרנו לבאור זה הפסוק :

התועלת הששי הוא במדות והוא מה שהזהירנו מלהביא תועבה אל ביתנו והוא ממון אנשי עיר הנדחת אע"פ שלא היה לנו עבודה זרה ולא עבודה זרה כי הוא ממון אנשי שנכלל בפרשת עיר הנדחת ונאמר הנה ולא ידבק בידך מאומה מן החרם והנה המקום הזהיר שלא להביא תועבה אל ביתנו שהוא ממון עיר הנדחת או חרם כמו שנכלל בפרשה ההיא למדנו מזה שלא נהיה מזהירים שלא להנות בו :

התועלת השביעי הוא להודיע שעונש חטאת השם היות ישראל מתאחרים בזולתי מ' שנה בזה התועלת ...

רשי

ועתה ישראל · אע"פ שעשיתם כל זאת עודנו רחמיו וחבתו עליכם ומכל מה שחטאתם לפניו אינו שואל מכם : כי אם ליראה וגו' · רבותינו דרשו מכאן הכל בידי שמים חוץ מיראת שמים : לשמור את מצות ה' · ואף היא לא לחנם אלא לטוב לך שתקבלו שכר : הן לה' אלהיך · הכל ואף על פי כן רק באבותיך חשק ה' מן הכל : בכם · כמו שאתם חשוקים מכל העמים היום הזה : ערלת לבבכם · אוטם לבבכם וכסויו : ואדוני האדונים · לא יוכל שום אדון להציל אתכם מידו : לא ישא פנים · אם תפרקו עולו : ולא יקח שוחד · לפייסו בממון : עושה משפט יתום ואלמנה · הרי גבורה והלל גבורתו אתה מוצא ענותנותו · ואוהב גר לתת לחם ושמלה ודבר חשוב הוא זה שכל עצמו של יעקב אבינו על זה נתפלל ונתן לי לחם לאכול ובגד ללבוש : כי גרים הייתם · מום שבך אל תאמר לחברך : את ה' אלהיך תירא · ותעבוד לו ותדבק בו ולאחר שיהיו בך כל המדות הללו אז בשמו תשבע : וידעתם היום · תנו לב לדעת ולהבין ולקבל תוכחתי : כי לא את בניכם · אני מדבר עכשיו שיוכלו לומר אנו לא ידענו ולא ראינו בכל זה : בקרב

אבן עזרא

ויבחר בזרעם · והם אתם וזה טעם בכם : ומלתם את ערלת לבבכם · להתרחק מהתאוות העבות והכבדות כערלה גם יתכן להיות פירושו לטהר הלב עד שיבין האמת : וערפכם · פירשתיו ועוד בעבור שאמר כי עם קשה עורף אתה : אלהי האלהי' פירשתיו : ואדוני האדונים · כי מעלות גבוהות הם כטעם וגבוהים עליהם ומי שיכיר אלה המדות הוא מול לב: עושה משפט · אע"פ שהוא נשגב הוא עושה משפט יתום ואלמנה שאין להם עוזר כטעם אבי יתומים וכן הגר ויכלכלהו בהשענו עליו ואחר שהשם אוהב הגר אתם חייבים שתאהבוהו : את יי' אלהיך תירא · שלא תעברון על מצות לא תעשה : ואותו תעבודו · במצות עשה : ובו תדבק · בלב : ובשמו תשבע בפה כאש' הוא מפורש : הוא תהלתך · הטעם כי יש לך להתהלל בו כי עם' עמך נוראו' : בשבעים נפש · פירשתיו ואחר שהוא הרבה אתכם חייבי' אתם לאוהב אותו והוסיף כל הימים: כי לא את בניכם · התשובה היא כי עיניכם הרואות והטעם כי אלה הנוראו' אינם לעתי' שיראום בניכם רק אתם ראיתם אותם : את גדלו ואת ידו החזקה וזרועו הנטויה · להציל אתכם ממצרי' והאותות והמופתים לפרע' שהוא עקר : אשר הציף · מגזרת צפו מים על ראשי : ויאבדם · הטעם כי לא קמו עוד בניהם תחתיהם להיות כמוהם : ואשר עשה לכם במדבר · דבר המן : ואת

ויבאו וירשו את הארץ אשר נשבעתי לאבתם לתת להם:

פ ועתה ישראל מה יהוה אלהיך שאל מעמך כי אם ליראה את יהוה אלהיך ללכת בכל דרכיו ולאהבה אתו ולעבד את יהוה אלהיך בכל לבבך ובכל נפשך: לשמר את מצות יהוה ואת חקתיו אשר אנכי מצוך היום לטוב לך: הן ליהוה אלהיך השמים ושמי השמים הארץ וכל אשר בה:
טו רק באבתיך חשק יהוה לאהבה אותם ויבחר בזרעם אחריהם בכם מכל העמים כיום הזה: ומלתם את ערלת לבבכם וערפכם לא תקשו עוד: כי יהוה אלהיכם הוא אלהי האלהים ואדני האדנים האל הגדל הגבר והנורא אשר לא ישא פנים ולא יקח שחד: עשה משפט יתום ואלמנה ואהב גר לתת לו לחם ושמלה: ואהבתם את הגר כי
כ גרים הייתם בארץ מצרים: את יהוה אלהיך תירא אתו תעבד ובו תדבק ובשמו תשבע: הוא תהלתך והוא אלהיך אשר עשה אתך את הגדלת ואת הנוראת האלה אשר ראו עיניך: בשבעים נפש ירדו אבתיך מצרימה ועתה שמך יהוה אלהיך ככוכבי השמים לרב:
א ואהבת את יהוה אלהיך ושמרת משמרתו וחקתיו ומשפטיו ומצותיו כל הימים: וידעתם היום כי לא את בניכם אשר לא ידעו ואשר לא ראו את מוסר יהוה אלהיכם את גדלו את ידו החזקה וזרעו הנטויה: ואת אתתיו ואת מעשיו אשר עשה בתוך מצרים לפרעה מלך מצרים ולכל ארצו: ואשר עשה לחיל מצרים לסוסיו ולרכבו אשר הציף את מי ים סוף על פניהם ברדפם אחריכם ויאבדם יהוה עד היום הזה: ואשר עשה לכם במדבר עד באכם עד המקום הזה:

ואשר

ויעלון ויירתון ית ארעא די קיימית לאבהתהון למתן להון: וכען ישראל מה יי אלהך תבע מנך אלהין למדחל קדם יי אלהך למהך בכל אורחן דתקנן קדמוהי ולמרחם יתיה ולמפלח קדם יי אלהך בכל לבך ובכל נפשך: למטר ית פקודיא דיי וית קימוהי דאנא מפקיד לך יומא דין דיטב לך: הא דיי אלהך שמיא ושמי שמיא ארעא וכל דיבה: לחוד באבהתך צבי יי למרחם יתהון ואתרעי בבניהון בתריהון בכון מכל עממיא כיומא הדין: ותעדון ית טפשות לבכון וקדלכון לא תקשון עוד: ארי יי אלהכון הוא אלה דיינין ומרי מלכין אלהא רבא גברא ודחילא דלית קדמוהי למסב אפין ואף לא לקבלא שוחדא: עביד דין יתם וארמלא ורחים גיורא למתן ליה מזון וכסו: ותרחמון ית גיורא ארי דיירין הויתון בארעא דמצרים: ית יי אלהך תדחל וקדמוהי תפלח ולדחלתיה תתקריב ובשמיה תקיים: הוא תושבחתך והוא אלהך די עבד עמך ית רברבתא וית חסינתא האילין די חזאה עינך: בשבעין נפשן נחתו אבהתך למצרים וכען שויך יי אלהך ככוכבי שמיא למסגי: ותרחם ית יי אלהך ותיטר מטרת מימריה וקימוהי ודינוהי ופקודוהי כל יומיא: ותדעון יומא דין ארי לא ית בניכון דילא ידעו ודילא חזו ית אולפנא דיי אלהכון ית רבותיה ית ידיה תקיפתא ודרעיה מרממא: וית אתותהי וית עובדוהי דעבד בגו מצרים לפרעה מלכא דמצרים ולכל ארעיה: ודי עבד למשרית מצראי לסוסותהון ולרתיכהון די אטיף ית מי ימא דסוף על אפיהון במרדפהון בתריכון ואובדינון יי עד יומא הדין: ודי עבד לכון במדברא עד מיתיכון עד אתרא הדין: ודי

מסרה

ויבאו ז' רפין וסימ' במסר' רבת' : השמים ושמי השמים ג' וסימ' הן ליי' אלהיך השמים ושמי השמי' · הנה השמים דמלכים · ומי יעצר ד"ה : וערפכם ג' וסימ' לא תקשו עוד · ומלתם את ערלת לבבכ' · וחברו : עשה כל עשה דאמ"ת דתק"ע כולם קמצים ב"מ כ"ב פתחין וסימ' במלכים ב' סימ' ז' גבי פרשת וארבעה אנשים היו מצורעים : ושמלה כל אוריתא כתיב כן במ"ד שלמה וסימ' על כל דבר פשע על שור על חמור · ואם חבל תחבל שלמת רעך · השב תשיב לו את העבוט כבא · ואולך אתכם ארבעים שנה · וכל שאר קריאה דכוו' בר מן ו' שמלה וסימ' ויקרא יהושע · ויפרשו את השמלה · הנ' היא לוטה בשמלה · וירחץ ויסך · מי עלה שמי' וירד · ורחצת וסכת דישעיהו · וסימ' כל למ"ד דקדי' למ"ם מלא מ"ם דקדי' ללמ' חס' במ"ג דאינון למ"ד דקדים למ"ם והס' וסי' ואול' אתכם ארבעים · וריח שלמתיך שלמתיהם לא בלו דעזרא : הוא תהלתך והוא י"ב פסוקים דמיין מן ב' מלין דמיין מסורת' מכא ומסירתה מכא קדמא לא נסיב ויו ותניין נסיב ויו וחד מל' ביניהו וסימ' נמסר במס' רבתא :

חזקוני

ויבחר בזרעם אחריהם בכם · בני"ת שמה ספרש"י כמו שאתם רואים אתכם חשוקים וכו' לאו אבכם קאי אלא אכיום הזה וכן הפי' ויבחר בזרעם והוא אתם היינו דכתיב בכם : את יי' אלהיך תירא · שלא לעבור על מצות לא תעשה : ואותו תעבד · במצות עשה : ובו תדבק · בלב : ד"א לפי שכתוב למעלה בסמוך קנית דרכיו של הקב"ה לכך כתב כאן ובו תדבק כלומר תדבק בדרכיו ועשה כמוהו אבל בפרשת ואתחנן לא כתב שם כלל מדרכיו של הקב"ה לפי' לא כתב שם אלא אותו תעבוד ובשמו תשב' : ובשמו תשבע · כפש"י וא"ת הרי כתיב לא תשא את שם וגו' אלא כשילכך מתנבר עליך לעבור עביר' או אתה מותר לשבע בשמו שלא תעבור העבירה כמו ששנה בועז : פי' תהלתך · יש לך להתפאר בו כמו שמפרש והולך : ואשר לא ראו את מוסר · מה שהוא אומר בסמוך ואשר עשה לחיל מצרים ואשר עשה לדתן ולאבירם וגו' : אשר הציף את מי ים סוף על פניהם ברדפם אחריהם · ברדף המים אחרי המצרים והיינו דכתיב נערמו מים שתרגם אנקלוס חכימו מיא שכמו והסריחו לעשות רצון בוראם לרדוף אחרי המצריים : ואשר עשה לכם במדבר · עדבר המן : ואת

רלבג

מצות השם יתעלה אם לא כדי לעמוד על העת שיהיו ראויי' בו לירושת הארץ ולזאת הסבה גם כן יסדם שם תכף מרות' מה שאינו ממנהג השם יתעל' כי הוא ארך אפים אבל להשגחת כל ישראל עשה זה כדי שישמרו מחטיא לה' ולזה גם ענם והרעבים במדבר ארבעים שנה להראות לישרא' כפלאו' השם ית' כדי שיחזקו לשמו' מצותיו :

התועלת השמיני הו' להודי' שהפירות המיוחסים אל ארץ ישראל הם שבעה מינים לבד והם חטה ושעורה וגפן ותאנה ורמון וזתים ותמרים ומזה יתבאר אי זה מהמינים יוחסו לארץ ישראל :

התועלת התשיעי הוא במצו' והו' מה שצונו לברך השם יתע' אחר אכלנו לחם לשבוע ולתת לו תודה על הארץ הטוב' אשר נתן לנו אשר ממנה יצא לחם לא מעט ועל המזון שתקן אותנו ולפי שנאת ההנאה היותר שלמה מהנאת שביעת אכילת הפירות המיוחסים לארץ ישרא' הנה נלמוד מזה שיהיה הדין באכיל' הפירות ההם אך חכמים תקנו להם ברכה מעין שלש ברכו' להמשך לכוונת התורה כי בזה תועלת להישיר אל האמונה שכל הטובות הם שופעות מאתו יתע' ומזה גם כן נתישרו לתקן שעל כל הנאה שתגיע לנו באכילה דב' או בשתייתו או בריחו נודה ונברך השם ית' הממצי' לנו כל אלו הטובו' ·

התועלת העשירי הו' להודי' שהוא מחייב שייחס האדם כל הטובות המגיעות אליו אל השם יתעלה כי מאתו הכל וכל שכן בדברים אשר לו יתכן הגעתם אם לא מצד העזר האלהי כמו הענין בנצוח ישראל שו הגוים הגדולים והעצומים מהם שהיו בהם מבני הענק והיו בערים גדולות ובצורות בשמים ולזה אמר שאין ראוי שיאמר ישראל כחי ועוצם ידי עשה לי את החיל הזה אך יזכר כי יי' אלהיו הוא הנותן לו כח לעשו' חיל וידע כי הוא אשר ישמידם ויאבדם לא עוצם ישראל וכחו :

התועלת האחת עשרה הוא מה שהודיע לישראל כי לא בצדקתם ירשו ארץ אך ברשעת הגוים ההם מצורף עם ברית השם יתעלה תמיד עם האבות ונתן להם ראייה כי לא בצדקתם היה זה לפי שכבר היו ממרים עם השם יתעלה תמיד כמו שספר להם והיה ראוי שיעזבם השם יתעלה ולא ישתדל בהשלמתם לולי ברית השם יתעלה עם האבות ולזה הוא מבואר שלא היה זה הטוב לישראל כי אם בסבת האבות כי לא היו ראויים בתחלה אל שישגיח השם יתעלה בהשלמתם בזה האופן הנפלא אך עכ"פ תצטרך לירושת הארץ בזה האופן צדקת ישראל כמו שזכר במקומות רבים שאם ישמרו מצות התורה יבואו וירשו את הארץ ולזאת הסבה גם כן זכר שנתאחרו במדבר בסבת מרים : והנה התועלת בזה כדי לזרז ישראל שישמרו מצות השם יתעלה כמו שיאלכנו אבל ביאורינו אלו הדברים בזאת הפרשה :

התועלת השתים עשרה הוא להודיע עוצם השתדלות משה להציל ישראל מהרע הנפלא שיעד לו השם יתעלה על דבר העגל עד שכבר התנפל לפני השם ית' ארבעים יום וארבעים לילה בזולת אכילה ושתייה עד שנעתר לו השם יתעלה ומחל להם כל חטאתם אשר חטאו בדבר העגל והנה הוצרך להתנפל לפני השם יתעלה כל זה הזמן הארוך לפי מה שאחשוב כי אולי בעבור כעס משה על הפלגות מרים ישרא' בזה הוסר המעט מהדבקות שהיה לו עם השם יתעלה ולזה הוצרך להתמיד כל זה הזמן להשים עצמו באופן מהדבקות שהי' עם השם יתעלה עד שמפני גערו על אבדן ישר' ימלט העם בהשגיח השם יתעלה על משה להצילו מזה הצער הנפלא שהיה מצטער עליהם עם שרוב שקדו על זאת התפילה ועמדו מלאכול : ולמתות הרבה גערו והיה זה סבה להשמע תפלתו :

התועלת השלש עשרה הוא להודיע שצריך שמי שישתדל בהסרת הרע מה שישתדל בזה בהדרגה קצת אחר קצת כי אולי אם יכוון להסירו לגמרי תכף

בעל הטורים

אשר נשבעתי לאבתם לתת להם סמיך ליה ועתה ישראל מה ה' אלהיך שאל מעמך כי אם ליראה · לומר לך שהאבו' היו יראי ה' : מה ה' אלהיך שואל מעמך · זה באת ב"ש י"ז שפואל ממך ק' ברכות בכל יום · ויש בפסוק ק' אותיות · וכן ממך עילה מאה : ועתה ישראל · ב' דסמוכי הכא ואידך ועתה ישראל שמע אל החקים כנגד ב' תורו' תורה שבכת' ותורה שבעל פה · הן לה' אלהיך · הפסוק מתחיל בה"א לומר שנה"א נברא העולם · וכנגד ה' חומשי תורה · ועשרה' תיבות בפסוק לומר לא ירדה שכינה למטה מעשרה : הארץ וכל אשר בה וסמיך ליה רק באבותיך · לומר שהארץ וכל אשר בה לא נבראת אלא בזכות האבו' ירק באבותיך מיעוט הוא שגם עליהם יש דין אברם במה אדע יצחק אהב את עשו · יעקב אמר נסתרה דרכי מיי' · כמך לרק באבותיך ומלתם · לומר שתחילו ערלת הלב כמו שעשו האבות : ואוהב · ב' ואוהב גר' · ורבע ואוהב חמס שנאה נפשו אוהב את הגר אבל האוהב חמס שנאה נפשו : את ה' אלהיך תירא · בגי' תורה : בשבעים נפש · הפסוק מתחיל ומסיים בב"ית לומר שיעקב הזהירם שידבקו איש בביתו ולא יתערבו במצרי' ולכך נקראו בית יעקב : ויאבדם · ב' ויאבדם מתוך הקהל משגיא לגוי' ויאבד' · זה שיש במדרש שנדמה לפרע' לכסיא נקבה כדי למשכו בים לאבדו זהו משגיא לגוים ויאבדם : ארבית

מ"ע ספורנו

ויבאו וירשו את הארץ אשר נשבעתי · כי לולא השבועה לא הייתם זוכי' לה לרוב מריכם : ועתה ישראל · אם כן אתה ישראל השתדל עתה לתקן מעוותך מכאן ולהבא והתבונן מה ה' אלהיך שואל מעמך שאינו שואל דבר לצרכו : כי אם ליראה · וזה תעשה בהתבוננך באופן שתדע גדלו : ולאהבה אותו · וזה תשיג בהתבוננך אל דרכי טובו וכל זה הוא שואל לטוב לך כדי שתזכה לחיי עולם : הן לה' אלהיך השמים · ויעיד על זה שהוא מבקש לטוב לך כי אמנם השמים והארץ הם שלו ועם היותם נכבדים בלתי נפסדים · רק באבותיך חשק · שהנה את טבע אותם הנכבדים בגלגל' בזכות אבות ואין זה בלי ספק אלא כדי להטיב דבר יותר נכבד מן השמים והארץ והוא האדם השלם בהיותו דומה לבוראו כפי האפשר כאמרו בצלמנו כדמותנו : ומלתם את ערלת לבבכם · אם כן ראוי שתסירו את ערלת שבלבכם והוא שתתבוננו להסי' כל טעות תולי' דעות כוזבו' : וערפכם לא תקשו עוד · ובסור קושי העורף הפונה שלפנו אל הראוי תפנו להכי' את בוראכ' ותראו כי רע ומר לעזבו וזה שתתבוננו : כי ה' אלהיך הוא אלהי האלהים · בנבחרים על כל הנבחרים הנבדלי' מחומר וזה שנבחריות כלם שווה מנבחריותו : ואדוני האדונים · מנהיג המנהיגים והם הגלגלים ומניעיהם שהנהגת כלם מכוונת להשיג תכלית כוונת וכענין המלאכו' הפרסיות ביחס אל הראשיות : האל הגדול · שאין נמצא שוה לו במדרגת מין מציאותו : הגבור · המקיים כל המציאו' במציאותו כאמרו ואתה מחיה את כלם : והנורא · שמגיע לשלם ולענוש באופן שראוי לירא מפניו : אשר לא ישא פנים · לבן פריץ מפני האב הצדיק אף על פי שהוא מצרי' בזכותו של אב : ולא יקח שוחד · לא יסיר בשכל מצוה העבירה בשביל זכות מצוה שעשה החוטא כאמרם ז"ל שאין מצוה מכבה עבירה · וכל זה יורה שלא תבטחו אם תחטאו להנצל בשום זכות מן העונש בלא זולתי בתשובה השלמה : הוא תהלתך · תתהלל שתהיה עבד למי שמולך על כל הנמצאות . כי

לא את בניכם · לפיכך אתם שראיתם שמו אותות מעידים לדורות בכניסתכם : וזרועו הנטויה · מוכנת להכות את השב למקומו : ויאבדם ה' עד היום הזה · כי אז טבעו שלישי מצרים ופילם באופן שגם מ' שנה אחרי כן היו מרגישים באבדת אותם הגבורים שלא קמו עדין מעלאים מקומם : כי

אמרי נועם מה ה' אלהיך שואל מעמך דרשו ז"ל א"ת מה אלא מאה ונסקא להו מא"ת בש עם שוא מאה : פיר"שי הכל בידי שמים חוץ מיראת שמים עיין במס' נדה דף י"ו ובתוספו' שם :

וַאֲשֶׁר עָשָׂה לְדָתָן וְלַאֲבִירָם בְּנֵי אֱלִיאָב בֶּן רְאוּבֵן אֲשֶׁר פָּצְתָה הָאָרֶץ אֶת פִּיהָ וַתִּבְלָעֵם וְאֶת בָּתֵּיהֶם וְאֶת אָהֳלֵיהֶם וְאֵת כָּל הַיְקוּם אֲשֶׁר בְּרַגְלֵיהֶם בְּקֶרֶב כָּל יִשְׂרָאֵל: כִּי עֵינֵיכֶם הָרֹאֹת אֶת כָּל מַעֲשֵׂה יְהוָה הַגָּדֹל אֲשֶׁר עָשָׂה: וּשְׁמַרְתֶּם אֶת כָּל הַמִּצְוָה אֲשֶׁר אָנֹכִי מְצַוְּךָ הַיּוֹם לְמַעַן תֶּחֶזְקוּ וּבָאתֶם וִירִשְׁתֶּם אֶת הָאָרֶץ אֲשֶׁר אַתֶּם עֹבְרִים שָׁמָּה לְרִשְׁתָּהּ: וּלְמַעַן תַּאֲרִיכוּ יָמִים עַל הָאֲדָמָה אֲשֶׁר נִשְׁבַּע יְהוָה לַאֲבֹתֵיכֶם לָתֵת לָהֶם וּלְזַרְעָם אֶרֶץ זָבַת חָלָב וּדְבָשׁ: ס

י כִּי הָאָרֶץ אֲשֶׁר אַתָּה בָא שָׁמָּה לְרִשְׁתָּהּ לֹא כְאֶרֶץ מִצְרַיִם הִוא אֲשֶׁר יְצָאתֶם מִשָּׁם אֲשֶׁר תִּזְרַע אֶת זַרְעֲךָ וְהִשְׁקִיתָ בְרַגְלְךָ כְּגַן הַיָּרָק: וְהָאָרֶץ אֲשֶׁר אַתֶּם עֹבְרִים שָׁמָּה לְרִשְׁתָּהּ אֶרֶץ הָרִים וּבְקָעֹת לִמְטַר הַשָּׁמַיִם תִּשְׁתֶּה מָּיִם: אֶרֶץ אֲשֶׁר יְהוָה אֱלֹהֶיךָ דֹּרֵשׁ אֹתָהּ תָּמִיד עֵינֵי יְהוָה אֱלֹהֶיךָ בָּהּ מֵרֵשִׁית הַשָּׁנָה וְעַד אַחֲרִית שָׁנָה: פ וְהָיָה אִם שָׁמֹעַ תִּשְׁמְעוּ אֶל מִצְוֹתַי אֲשֶׁר אָנֹכִי מְצַוֶּה אֶתְכֶם הַיּוֹם לְאַהֲבָה אֶת יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם וּלְעָבְדוֹ בְּכָל לְבַבְכֶם וּבְכָל נַפְשְׁכֶם: וְנָתַתִּי מְטַר אַרְצְכֶם בְּעִתּוֹ יוֹרֶה וּמַלְקוֹשׁ וְאָסַפְתָּ דְגָנֶךָ וְתִירֹשְׁךָ וְיִצְהָרֶךָ:

טו וְנָתַתִּי עֵשֶׂב בְּשָׂדְךָ לִבְהֶמְתֶּךָ וְאָכַלְתָּ וְשָׂבָעְתָּ: הִשָּׁמְרוּ לָכֶם פֶּן יִפְתֶּה לְבַבְכֶם

וסרתם

ודי עבד לדתן ולאבירם בני אליאב בר ראובן די פתחת ארעא ית פומה ובלעתנון וית אנש בתיהון וית משכניהון וית כל יקומא די עמהון בגו כל ישראל: ארי עיניכון חזאן ית כל עובדא דיי רבא די עבד: ותטרון ית כל תפקידתא די אנא מפקיד לך יומא דין בדיל דתתקפון ותעלון ותירתון ית ארעא די אתון עברין תמן למירתה: ובדיל דתורכון יומין על ארעא די קיים יי לאבהתכון למתן להון ולבניהון ארעא עבדא חלב ודבש: ארי ארעא די את עליל לתמן למירתה לא כארעא דמצרים היא די נפקתון מתמן די תזרע ית זרעך ומשקת ליה בריגלך כגינת ירקא: וארעא די אתון עברין תמן למירתה ארע טורין ובקען למטר שמיא שתיא מיא: ארעא די יי אלהך תבע יתה תדירא עיני יי אלהך בה מרישא דשתא ועד סופא דשתא: ויהי אם קבלא תקבלון לפקודי די אנא מפקיד יתכון יומא דין למרחם ית יי אלהכון ולמפלח קדמוהי בכל לבכון ובכל נפשכון: ואתן מטר ארעכון בעידניה בכיר ולקיש ותכנוש עיבורך וחמרך ומשחך: ואתן עשבא בחקלך לבעירך ותיכול ותשבע: איסתמרו לכון דילמא יטעי לבכון

ותסטון

רשי

בקרב כל ישראל · כל מקום שהיה אחד מהם בורח הארץ נבקעת מתחתיו ובולעתו אלו דברי רבי יהודה אמר לו רבי נחמיה והלא כבר נאמר ותפתח הארץ את פיה ולא פיותיה אמר לו ומה אני מקיים בקרב כל ישראל אמר לו שנעשית הארץ מדרון כמשפך וכל מקום שהיה אחד מהם היה מתגלגל ובא עד מקום הבקיעה : ואת כל היקום אשר ברגליהם · זה ממונו של אדם שמעמידו על רגליו : כי עיניכם הרואות · מוסב על מקרא האמור למעלה כי לא את בניכם אשר לא ידעו וגו' כי אם עמכם אשר עיניכם הרואות וגו' : לא כארץ מצרים היא · אלא טובה הימנה ונאמרה הבטחה זו לישראל ביציאתם ממצרים שהיו אומרי' שמא לא נבא אל ארץ טובה ויפה כזו יכול בגנותה הכתוב מדבר וכך אמר להם לא כארץ מצרים היא אלא רעה הימנה ת"ל וחברון שבע שנים נבנתה וגו' אדם אחד בנאן וחם בנה צוען למצרים בנו וחברון לכנען דרך ארץ אדם בונה את הנאה ואחר כך בונה את הכעור שפסולתו של ראשון הוא' נותן בשני ובכ"מ החביב קודם הא למדת שחברון יפה מצוען ומצרי' משובחת מכל הארצות שנ' כגן יי' כארץ מצרי' וצוען שבח מצרי' היא שהיה מקום מלכות שכן הוא אומר כי היו בצוען שריו וחברון פסולת של ארץ ישרא' לכך הוקצה לקבורת מתים ואע"פ כן היא יפה מצוען ובכתובות דרשי' בענין אחר אפשר אדם בונה בה לבנו הקטון ואח' כך לבנו הגדול אלא שמבונה על אחד משבעה בצוען : אשר יצאתם משם · אפי' ארץ רעמסס אשר ישבת בה והיא במיטב ארץ מצרים שנאמר במיטב הארץ וגו' אף היא אינה כארץ ישראל : והשקי' ברגלך · ארץ מצרים היתה צריכ' להביא מים מנילוס ברגלך ולהשקותה צריך אתה לנדד משנתך ולעמול והנמוך שות' ולא הגבוה ואתה מעלה המים מן הנמוך לגבוה אבל זו למטר השמים תשתה מים אתה ישן על מטתך והקדוש ברוך הוא משקה נמוך וגבוה גלוי ושאינו גלוי כאחת : כגן הירק · שאין די לו בגשמים משקים אותו ברגל ובכתף : ארץ הרי' ובקעות · משובח ההר מן המישור שהמישור בבית כור אתה זורע כור אבל ההר בית כור ממנו חמשת כורין ארבע משפועיו ואחד בראשו : ובקעות · הן מישור : אשר יי' אלהיך דור' אותה · והלא כל הארצות הוא דורש שנא' להמטיר על ארץ לא איש אלא כביכול אינו דורש אלא אותה ועל ידי אותה דרישה שדורשה דורש את כל הארצות עמה: תמיד עיני יי' אלהיך בה · לראות מה היא צריכה ולחדש בה גזיר' עתים לטובה עתים לרעה כו' כדאיתא בראש השנה : מראשית השנה · מר"ה נידון מה יהא בסופה : והיה אם שמוע · והיה מוסב על האמור למעלה למטר השמים תשתה מים : והיה אם שמע תשמעו · אם תשמע בישן תשמע בחדש וכן אם שכוח תשכח אם התחלת לשכוח סופך שתשכח כולה כתיב במגלה אם תעזבני יום יומים אעזבך : מצוה אתכם היום · שיהיו עליכם חדשים כאילו שמעתם בו ביום : לאהבה את יי' · שלא תאמר הרי אני למד בשביל שאהיה עשיר בשביל שאקרא רב בשביל שאקבל שכר אלא כל מה שתעשו עשו מאהבה וסוף הכבוד לבוא : ולעבדו בכל לבבכם · עבודה שהיא בלב וזו היא תפילה שהתפלה קרויה עבודה שנ' אלהך די אנת פלח ליה בתדירא וכי יש פולחן בבבל אלא על שהיה מתפלל שנאמר וכוין פתיחן ליה וגו' וכן בדוד הוא אומר תכון תפלתי קטרת לפניך : בכל לבבכ' ובכל נפשכם : והלא כבר הזהיר בכל לבבך ובכל נפשך אלא אזהרה ליחיד אזהרה לצבור : ונתתי מטר ארצכם · עשיתם מה שעליכם אני אעשה מה שעלי : בעתו · בלילות שלא יטריחו אתכם דבר אחר בעתו בלילי שבתות שהכל מצויין בבתיהם : יורה · היא רביעה הנופלת לאחר הזריעה שמרוה את הארץ ואת הזרעים : מלקוש רביעה היורדת סמוך לקציר למלאת התבואה בקשיה ולשון מלקוש דבר המאוחר כדמתרגמינן והיה העקושים ללבן לקישיא · ד"א לכך נקראת מלקוש שיורדת על המלילות ועל הקשין : ואספת דגנך · אתה תאספנו אל הבית ולא אויבך כענין שנאמר אם אתן דגנך וגו' כי מאספיו יאכלוהו ולא כענין שנאמר והיה אם זרע ישראל וגו' : ונתתי עשב בשדך · שלא תצטרך להוליכה למדברות · דבר אחר שתהיה גוזז תבואתך כל ימות הגשמים ומשליך לפני בהמתך ואתה מונע ידך ממנה שלשים יום קודם לקציר ואינה פוחתת מדגנה : ואכלת ושבעת · הרי זו ברכה אחרת שתהא ברכה מצויה בפת בתוך המעים ואכלת ושבעת : השמרו לכם · כיון שתהיו אוכלים ושבעים השמרו לכם שלא תבעטו שאין אדם מורד בהקב"ה אלא מתוך שביעה שנאמר פן תאכל ושבעת ובקרך וצאנך ירביון · מה הוא אומר אחריו ורם לבבך ושכחת : וסרתם

שביעי

אבן עזרא

ואת בתיהם · הם נשיהם ובניה': ואת כל היקום · הם כלל : אשר ברגליה · בעבורם או כמשמעם ואחר שעיניכ' ראו כל זה השמרו שתשמרו מצות השם : וירשתם · שבור הרי"ם בעבור שבר הוי"ו כי הארץ הנה טעם אחר שאתם חייבים לשמור מצותיו כי הארץ אינכה כארץ מצרים רק יש לה צורך כל השנה לשום השם עינו עליה והטעם כדרך משל באדם שירא' כל מה שהיא צריכ' ויתן הכל בעתו : מרשית · בלא א"ף ורבים כן על כן כתוב והיה אם שמע תשמע ונתתי מטר ארצכם וזהו עיני יי' אלהיך בה : יורה · גשם שיורה על שנה טובה והוא בתחלת השנה : ומלקוש · ידוע : ואכלת ושבעת · שב אל דגנך ותירושך · לא אל הקרוב שהוא עשב בשדך : יבולה

מסרה

ואשר עשה ח'וסי' במסר' רבת' · ולמען ב'ראשי פסוקים וסי' ולמען תספר באזני בנך · ולמען תאריכון ימי' על האדמה · כארץ ה'וסי' נמסר בסדר לך לך : כגן ז'וסי' במסרה רבת' : מטר ד' וסי' ונתתי מטר ארצכם · יתן יי' מטר ארצך · ולתת מטר ארצך בעתו · מטר זרעך :

בעל הטורים

מרשית השנ' · אותיו' מתשרי : סמך עיני יי' אלהיך בה לוהיה · לומ' אם שמוע תשמע · עיני יי' אלהיך בה · כי כמים הפני' לפני' : עד אח' י'השנ' : והיה אם שמוע · לומ' אם תשמעו עד אחרית השנה · יתן הגשמי' בזמנ' ובמקום שצריך להם · ואם היו צדיקים בתחלת השנה והק"בה גזר עליהם גשמי' וסרתו · מורידן במדברות ובימו' : בכל לבבכ' ובכל נפשכם ונתתי מטר · לומר שאין נענין על המטר אלא אם כן יכוונו להתפלל בכל לב : בעתו · בגי' בלילות : לבבכם וסרתם ועבדתם אלהי' אחרים והשתחויתם להם · ז' ממ"ין בס"ת · וכנגדן פתחי לי אחותי רעיתי יונתי תמתי שראשי ז' יוד"ין בס"ת ילומר כל המודה בע"א ככופר בי' הדברות שנתנו למ' יום · וכן ז' ממ"ין כי ז' מומין כתיבי בע"א פה להם ולא ידברו וכו' : ונתנתם

מ'ע ספורנו

כי עיניכם הרואות את כל מעשה ה' · שהגדיל לעשות נגד המורדי' בו : לפרעה ולמצרים · במצרים ועל הים ולמורדים במדבר ולדתן ולאבירם ועליכם להזהיר את הבני' שלא ראו כל אלה לפיכ': ושמרתם את כל המצוה אשר אנכי מצוך היום · מצות האבני' שתקימו בירדן ושתקחו מתוך הירדן ושתכתבו עליה' את התורה להיות לדורות לעדות מעיכם שראיתם : ולמען תאריכו ימים על האדמ' שאם בניכם לא ישמרו את המצו' ינלה ממנה מהרה קודם לנושנתם בארץ כמו שהעיד באמרו ועצר השמים ואבדתם מהרה : כי הארץ אשר אתה בא שמה לרשתה לא כארץ מצרים היא · שאין שם נהרות מספיקים להשקות את הקרקעות אבל צריך שישתו מי גשמים : דורש אותה · להשגיח על מעשי יושביה אם הם ראוי' למטר ואם לא לפיכ' דעו זה כי אמנ': אם שמוע תשמעו ונתתי מט' ארצכם בעתו · באופן שתתפרנסו שלא בצער ותוכלו לעבדו ואם לאו לא יתן מטר כלל ולא יהיה לכם מזון לחיי'נה : ואבדתם

חזקוני

ואת בתיהם · נשיהם ובניהם וטפם : למען תחזקו · איכו אומר עשו המצות למען תחזקו דאין מעמשין את הרב על מנת לקבל פרס אלא ה"ק למען שמור המצות תחזקו ונומר וכן למען תאריכון ימים ונומר : כי הארץ אשר אתה בא שמה וגו' · צריכים אתם לשמור מצותיו: כי הארץ אשר אתה בא שמה · לא כארץ מצרים היא אשר תזרע בה את זרעך וגו' אלא אחי הרי יש לך צורך שישים הק"בה עיניו עליו תמיד לפני' והיה אם שמוע תשמע ונתתי מטר ארצכם וגו' : לא כארץ מצרים היא וגו' · פרש"י שם בנה צוען למצרים בנו וחברון לכנען כו' ומה שפרש"י בפרשת לך לך והכנעני או בארץ שהיה הולך וכובש את ארץ ישראל מזרעו של שם הייגו מגד נפובה של א"י שהיא עלתה לחלקו של שם אבל מקצת דרומה של ארץ ישראל עלתה לחלקו של כנען וכן היתה חברון בכוי' כמו שמפרש בפרשת לך לך : ארץ הרים ובקעות · ואין אדם יכול להשקותם מן הנהרות ולפי שאתם צריכים לי ע"י גשמים בעתם הזהרו במצותי כדי שאתן לכם גשמיכם בעתם : דורש אותה · לפקוד את יושביה ולדקד' את מעשיהם: מרשי' השנה · חסר אל"ף : ועד אחרית שנה · ברשותו לברך את הפירות אף כשהם בבתיהם וכן הוא אומר יצו יי' אתך את הברכה באסמיך : ואספת דגנך · לפי שכא' והנית בו יומם ולילה שומע אני כשמשמעו לכך נאמר ואספת דגנך יש לך רשות להתעסק במלאכתך : פן יפתה לבבכם · לשון פתיות כמו ופותה שמים קנאה כלומר השמרו לכם פן יפתה לבבכם ויעשה פתיות ואילו היה הוא לשון פתוי היה לו לומר פן יפותה כמו פן יפותה בקנין : ואבדתם

רלבג

תכף לא יוכל עליו ולזה צריך שיכוין להסי' ממנו תחל' מה שלא יכבד מאד להסירו ואח' זה יגרשהו מעט מעט בהדרגה ולזה תמצא שספר כי בראות משה אף השם יתע' וחמתו ורצותו לכלות ישראל בקש מהשם יתעלה להמתין הרע ההוא כדי שיוכל במה שהיה לו מהפנאי לכקות ישראל מהרע ההוא כי בזולת זה לא יהיה לו מבא לבקש בעבורם מחילה ואחר זה התנפל לפני השם יתע' זה הזמן הארוך להסיר מישראל האף והחמה על כל חטאתם אך היה צריך עדין לשאול שיגיעו להם טובות מהשם יתעלה על צד ההשגח' הפרטית ואם לא הנה ישיגם הכיליון בהכרח לפי הענין שהיו בו אז שהיו במדבר והוצרכו להלחם עם הגוים הוצרכו עזר מהשם יתעלם על צד ההשגחה הפרטית להיות להם ארץ ישבו בה וזהו מה ששאל משה ממנו יתעלה בארבעים יום השלישיים כמו שנתבא' בפרשת כי תשא ולזה סמך לזה הספור מה שצוה השם יתעלה למשה קום לך למסע לפני העם ויבאו ויירשו את הארץ להעיר שעד עתה לא היו נכונים לזה :

התועלת הארבע עשרה הוא להודיע שראוי שיהי' האד' זריז שלא ישבב בשום צד להחטיא את הרבים ואף על פי שתהיה כוונתו הראשונה לשמרם מהחטא הלא תראה כי אהרן אף על פי שהיה משתדל בחכמתו להציל מן החטא כמו שבארנו בפר' כי תשא הנה מפני שהיו דבריו באופן שנמשך מהם במקר' החט' לישרא' כמעט שהשמידו השם יתעל' לולי תפל' משה

התועלת החמש עשרה הוא מה שהודיע לנו בזה הספור כי בכל מקום שבו או מעט כסעס ממוסרה עד קדש היה שם מים ולזה אמר מבארות בני יעקן ארץ נחלי מים כדי להודיע רוע תכונת ישראל שנתרעמו עמו תכף שהיו במקום שלא היה שם מים:

התועלת הששה עשרה הוא להודיע שאין ראוי למוכיח שיספר דבר יהיה אפשרי להיות סבה אל שלא תקובל תוכחתו ולזה לא רצה משה לבאר בזה המקום שיהיה מוכיח בו ישראל שעל דבר מי מריבה מת אהרן ונגזר מות על משה בעצמו כי החטא ההוא היה נעלם ויוכלו לומר כי לא יועיל ההשמר מהחטא כי אלו מתו בלא חטא עם גודל מעלתם ולזאת הסבה לא רצה לספר דבר קרח מפני שהיה גדול המעלה אצלם כדי שלא יהיה מקום לנטות מתוכחתו :

התועלת השבע עשרה הוא להודיע שאין ענין התורה להעמים עלינו דברי' זרים בלתי נאותים אך תכוה לבד על דברים מועילים מצד עצמותם בהפך הענין בשאר התורות ולזה אמר מה יי' אלהיך שואל מעמך כי אם ליראה וגומר אשר אנכי מצוך היום לטוב לך : **התועלת** השמנה עשרה הוא להודיע כי כל דרכי השם יתעלה משפט לא ישא פנים ולא יקח שחד

וְסַרְתֶּם וַעֲבַדְתֶּם אֱלֹהִים אֲחֵרִים וְהִשְׁתַּחֲוִיתֶם לָהֶם׃ וְחָרָה אַף־יְהוָה בָּכֶם וְעָצַר אֶת־הַשָּׁמַיִם וְלֹא־יִהְיֶה מָטָר וְהָאֲדָמָה לֹא תִתֵּן אֶת־יְבוּלָהּ וַאֲבַדְתֶּם מְהֵרָה מֵעַל הָאָרֶץ הַטֹּבָה אֲשֶׁר יְהוָה נֹתֵן לָכֶם׃ וְשַׂמְתֶּם אֶת־דְּבָרַי אֵלֶּה עַל־לְבַבְכֶם וְעַל־נַפְשְׁכֶם וּקְשַׁרְתֶּם אֹתָם לְאוֹת עַל־יֶדְכֶם וְהָיוּ לְטוֹטָפֹת בֵּין עֵינֵיכֶם׃ וְלִמַּדְתֶּם אֹתָם אֶת־בְּנֵיכֶם לְדַבֵּר בָּם בְּשִׁבְתְּךָ בְּבֵיתֶךָ וּבְלֶכְתְּךָ בַדֶּרֶךְ וּבְשָׁכְבְּךָ וּבְקוּמֶךָ׃ וּכְתַבְתָּם עַל־מְזוּזוֹת בֵּיתֶךָ וּבִשְׁעָרֶיךָ׃ לְמַעַן יִרְבּוּ יְמֵיכֶם וִימֵי בְנֵיכֶם עַל הָאֲדָמָה אֲשֶׁר נִשְׁבַּע יְהוָה לַאֲבֹתֵיכֶם לָתֵת לָהֶם כִּימֵי הַשָּׁמַיִם עַל־הָאָרֶץ׃ ס

כִּי אִם־שָׁמֹר תִּשְׁמְרוּן אֶת־כָּל־הַמִּצְוָה הַזֹּאת אֲשֶׁר אָנֹכִי מְצַוֶּה אֶתְכֶם לַעֲשֹׂתָהּ לְאַהֲבָה אֶת־יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם לָלֶכֶת בְּכָל־דְּרָכָיו וּלְדָבְקָה־בוֹ׃ וְהוֹרִישׁ יְהוָה אֶת־כָּל־הַגּוֹיִם הָאֵלֶּה מִלִּפְנֵיכֶם וִירִשְׁתֶּם גּוֹיִם גְּדֹלִים וַעֲצֻמִים מִכֶּם׃ כָּל־הַמָּקוֹם אֲשֶׁר תִּדְרֹךְ כַּף־רַגְלְכֶם בּוֹ לָכֶם יִהְיֶה מִן־הַמִּדְבָּר וְהַלְּבָנוֹן מִן־הַנָּהָר נְהַר־פְּרָת וְעַד הַיָּם הָאַחֲרוֹן יִהְיֶה גְּבֻלְכֶם׃
כה לֹא־יִתְיַצֵּב אִישׁ בִּפְנֵיכֶם פַּחְדְּכֶם וּמוֹרַאֲכֶם יִתֵּן יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם עַל־פְּנֵי כָל־הָאָרֶץ אֲשֶׁר תִּדְרְכוּ־בָהּ כַּאֲשֶׁר דִּבֶּר לָכֶם׃

קי"א אי"ק יע"ה סימן ותיבות אלף תשמ"ו

וְתִסְטוֹן וְתִפְלְחוּן לְטַעֲוַת עַמְמַיָּא וְתִסְגְּדוּן לְהוֹן׃ וְיִתְקוֹף רוּגְזָא דַיְיָ בְּכוֹן וְיֵיחוֹד יָת שְׁמַיָּא וְלָא יְהֵי מִטְרָא וְאַרְעָא לָא תִתֵּן יָת עֲלַלְתַּהּ וְתֵיבְדוּן בִּפְרִיעַ מֵעַל אַרְעָא טָבְתָא דַייָ יָהֵיב לְכוֹן׃ וּתְשַׁווֹן יָת פִּתְגָּמַי אִלֵּין עַל לִבְּכוֹן וְעַל נַפְשְׁכוֹן וְתִקְטְרוּן יָתְהוֹן לְאָת עַל יֶדְכוֹן וִיהוֹן לִתְפִלִּין בֵּין עֵינֵיכוֹן׃ וּתְאַלְּפוּן יָתְהוֹן יָת בְּנֵיכוֹן לְמַלָּלָא בְּהוֹן בְּמִתְבָּךְ בְּבֵיתָךְ וּבְמֵהָכָךְ בְּאוֹרְחָא וּבְמִשְׁכְּבָךְ וּבְמִקִימָךְ׃ וְתִכְתְּבִנּוּן עַל מְזוּזִין וְתִקְבְּעִנּוּן בְּסִפֵּי בֵיתָךְ וּבְתַרְעָךְ׃ בְּדִיל דְּיִסְגּוֹן יוֹמֵיכוֹן וְיוֹמֵי בְנֵיכוֹן עַל אַרְעָא דִּי קַיֵּים יְיָ לַאֲבָהָתְכוֹן לְמִתַּן לְהוֹן כְּיוֹמֵי שְׁמַיָּא עַל אַרְעָא׃ אֲרֵי אִם מִטַּר תִּטְּרוּן יָת כָּל תַּפְקֵידְתָּא הָדָא דִּי אֲנָא מְפַקֵּיד יָתְכוֹן לְמֶעְבְּדַהּ לְמִרְחַם יָת יְיָ אֱלָהֲכוֹן לִמְהָךְ בְּכָל אוֹרְחָן דְּתַקְנָן קֳדָמוֹהִי וּלְאִתְקָרָבָא לְדַחַלְתֵּיהּ׃ וִיתָרֵיךְ יְיָ יָת כָּל עַמְמַיָּא הָאִלֵּין מִן קֳדָמֵיכוֹן וְתֵירְתוּן עַמְמִין רַבְרְבִין וְתַקִּיפִין מִנְּכוֹן׃ כָּל אַתְרָא דִּי תִדְרוֹךְ פַּרְסַת רִיגְלֵיכוֹן בֵּיהּ דִּילְכוֹן יְהֵי מִן מַדְבְּרָא וְלִיבְנָן מִן נַהְרָא נַהְרָא פְרָת וְעַד יַמָּא בַתְרָאָה יְהֵי תְּחוּמְכוֹן׃ לָא יִתְעַתַּד אֱנַשׁ קֳדָמֵיכוֹן דַּחַלְתְּכוֹן וְאֵימַתְכוֹן יִתֵּן יְיָ אֱלָהֲכוֹן עַל אַפֵּי כָּל אַרְעָא דִּי תִדְרְכוּן בַּהּ כְּמָא דִּי מַלֵּיל לְכוֹן׃

פרשה ראה

רְאֵה אָנֹכִי נֹתֵן לִפְנֵיכֶם הַיּוֹם בְּרָכָה וּקְלָלָה׃ אֶת־הַבְּרָכָה אֲשֶׁר תִּשְׁמְעוּ אֶל־מִצְוֹת יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם אֲשֶׁר אָנֹכִי מְצַוֶּה אֶתְכֶם הַיּוֹם׃ והקללה

פרשה חזו

חֲזוֹ דִּי אֲנָא יָהֵיב קֳדָמֵיכוֹן יוֹמָא דֵין בִּרְכָן וּלְוָטִין׃ יָת בִּרְכָן אִם תְּקַבְּלוּן לְפִקּוֹדַיָּא דַייָ אֱלָהֲכוֹן דִּי אֲנָא מְפַקֵּיד יָתְכוֹן יוֹמָא דֵין׃ ולוטין

אבן עזרא

יבולה · פירשתיו : ואבדתם מהרה · שיגלו ממנה כאובדים ברעב אחר שהיתה הארץ טובה על כן אתם חייבים שתשימו אלה הדברים על לבבכם : לטוטפו' מפורש · ואם תשימון על לב לא תאבדון מעל הארץ רק תאריכו ימים כימי השמים על הארץ : כי אם שמור תשמרון · הטעם זה שאמרתי לכם שתאבדו מהרה מעל הארץ הטובה דעו כי לא תכנסו שם בתחלה ולא תנחלו אם לא תשמרו מצות יי' : לאהבה · בלב : ללכת בכל דרכיו · שלא ישנה ולא יהפוך : ולדבקה בו · בסוף והוא סוד גדול :

ראה לכל אחד ידבר : את הברכה אשר תשמעו · כי בשמעכם הנה אתם מבורכים והברכה תוספת טובה והקללה מגרעת והוא מגזרת קלה :

מסרה

חזקוני

מ"ע ספורנו

פרשת ראה

רלבג

שלימת סדרה דפרשת עקב

ראה אנכי נותן לפניכם · עד כאן הוכיחם על ירדת שמים מכאן ואילך מתחיל לסדר לפניהם את המצות :

והקללה אם לא תשמעו אל מצות יהוה אלהיכם וסרתם מן הדרך אשר אנכי מצוה אתכם היום ללכת אחרי אלהים אחרים אשר לא ידעתם: ס

והיה כי יביאך יהוה אלהיך אל הארץ אשר אתה בא שמה לרשתה ונתתה את הברכה על הר גרזים ואת הקללה על הר עיבל: הלא המה בעבר הירדן אחרי דרך מבוא השמש בארץ הכנעני הישב בערבה מול הגלגל אצל אלוני מרה: כי אתם עברים את הירדן לבא לרשת את הארץ אשר יהוה אלהיכם נתן לכם וירשתם אתה וישבתם בה: ושמרתם לעשות את כל החקים ואת המשפטים אשר אנכי נתן לפניכם היום:

יב

אלה החקים והמשפטים אשר תשמרון לעשות בארץ אשר נתן יהוה אלהי אבתיך לך לרשתה כל הימים אשר אתם חיים על האדמה: אבד תאבדון את כל המקמות אשר עבדו שם הגוים אשר אתם ירשים אתם את אלהיהם על ההרים הרמים ועל הגבעות ותחת כל עץ רענן: ונתצתם את מזבחתם ושברתם את מצבתם ואשריהם תשרפון באש ופסילי אלהיהם תגדעון ואבדתם את שמם מן המקום ההוא: לא תעשון כן ליהוה אלהיכם: כי אם אל המקום אשר יבחר יהוה אלהיכם מכל שבטיכם לשום את שמו שם לשכנו תדרשו ובאת שמה: והבאתם שמה עלתיכם וזבחיכם ואת מעשרתיכם ואת תרומת ידכם ונדריכם ונדבתיכם ובכרת בקרכם וצאנכם: ואכלתם שם לפני יהוה אלהיכם ושמחתם בכל משלח ידכם אתם ובתיכם אשר ברכך יהוה אלהיך: לא

ולוטין אם לא תקבלון לפיקודיא דיי אלהכון ותסטון מן אורחא די אנא מפקיד יתכון יומא דין למהך בתר טעות עממיא די לא ידעתון: ויהי ארי יעילינך יי אלהך לארעא די את עליל תמן למירתה ותתן ית מברכיא על טורא דגרזין וית מלטטיא על טורא דעיבל: הלא אינון בעיברא דירדנא אחורי אורח מעלני שמשא בארע כנענאה דיתיב במישרא לקביל גלגלא בסטר משרי מורה: ארי אתון עברין ית ירדנא למיעל למירת ית ארעא די יי אלהכון יהיב לכון ותירתון יתה ותיתבון בה: ותטרון למעבד ית כל קימיא וית דיניא די אנא יהיב קדמיכון יומא דין: אילין קימיא ודיניא די תטרון למעבד בארעא די יהב יי אלהא דאבהתך לך למירתה כל יומיא די אתון קימין על ארעא: אבדא תאבדון ית כל אתריא די פלחו תמן עממיא די אתון ירתין יתהון ית טעותהון על טוריא רמיא ועל רמתא ותחות כל אילן ענוף: ותתרעון ית איגוריהון ותתברון ית קמתהון ואשיריהון תוקדון בנורא וצילמי טעותהון תקוצצון ותובדון ית שומהן מן אתרא ההוא: לא תעבדון כדין קדם יי אלהכון: אלהן לאתרא די יתרעי יי אלהכון מכל שבטיכון לאשראה שכינתיה תמן לבית שכינתיה תתבעון ותיתון לתמן: ותיתון לתמן עלותכון ונכסת קודשיכון וית מעשרתיכון וית אפרשות ידכון ונדריכון ונדבתיכון ובכורי תוריכון וענכון: ותיכלון תמן קדם יי אלהכון ותחדון בכל אושטות ידכון אתון ואנש בתיכון די ברכך יי אלהך: לא

רשי

מן הדרך אשר אנכי מצוה אתכם היום ללכת וגו'. הא למדת כל העובד ע"א הרי הוא סר מכל הדרך שנצטוו ישראל מכאן אמרו המודה בע"א ככופר בכל התורה כולה: ונתת את הברכה. כתרגו' ית מברכיא את המברכי': על הר גרזים. כלפי הר גרזים הופכין פניהם ופתחו בברכה ברוך האיש אשר לא יעשה פסל ומסכה וגומ' כל הארורין שבפרשה אמרו תחלה בלשון ברוך ואח"כ הפכו פניהם כלפי הר עיבל ופתחו בקללה: הלא המה. נתן בהם סימן: אחרי. אחר העברת הירדן הרבה והלא' למרחוק וזהו לשון אחרי כל מקו' שנאמר אחרי מופלג הוא: דרך מבא השמ'. להלן מן הירדן לצד מערב וטעם המקר' מוכיח שהם שני דברים שנקודו בשני טעמי' אחרי נקוד בפשטא ודרך נקוד במשפל והוא לגש ואם הי' אחרי דרך דבור אחד היה נקוד אחרי במשרת בשופר הפוך ודרך בפשטא: מול הגלגל. רחוק מן הגלגל: אלוני מורה. שכם הוא שנ' עד מקום שכם עד אלון מורה: כי אתם עוברי' את הירדן וגו'. נסים של ירדן יהיו סימן בידכם שתבואו ותירשו את הארץ: אבד תאבדון. אבד ואחר כך תאבדון מכאן לעוק' ע"א שצריך לשרש אחריה: את כל המקומות אשר עבדו שם וגו'. ומה תאבדון מהם את אלהיהם אשר על ההרים: מזבח. של אבנים הרבה. מצבה. של אבן אחת והי' בימוס ששנינו במשנה אבן שחצבה מתחלתה לבימוס: אשרה. אילן הנעבד: ואבדתם את שמם. לכנות להם שם לגנאי בית גליא קורין לה בית כרי' עין כל עין קוץ: לא תעשון כן. להקטיר לשמי' בכל מקום כי אם במקום אשר יבחר: ד"א ונתצת' את מזבחות' ואבדת' את שמם: לא תעשון כן. אזהרה למוחק את השם' ולנותץ אבן מן המזבח או מן העזר' א"ר ישמעא' וכי תעלה על דעתך שישראל נותצין את המזבחות אלא שלא תעשו כמעשיה' ויגרמו עונותיכ' למקדש אבותיכם שיחרב: לשכנו תדרשו. זה משכן שילה: זבחיכם. שלמים של חוב': מעשרותיכם. מעשר בהמה ומעשר שני לאכול לפנים מן החומה: תרומת ידכם. אלו הבכורים שנ' בהם ולקח הכהן הטנא מידך: ובכורות בקרכ'. לתתם לכהן ויקריבום שם: אשר ברכך יי'. לפי הברכה הבא

לא

אבן עזרא

ונתת את הברכה. בפה כמו ונתן אותם על ראש השעיר: בעבר הירדן. כנגד המדבר: אחרי דרך מבא השמש. והטעם שתלכו אחרי דרך מערב ותמצאו': בארץ הכנעני היושב בערבה. כי יש כנעני יושב בהר: מול הגלגל. וההרים ארוכי' והנה לוה כאי זה מקום מההרים. מול הגלגל. כמו וירדוף עד דן או דרך נכוחה או שני שמו': מול. כמו נכח: אלוני מורה. הוא הנזכר בימי אברהם והברכה והקללה עוד יפרש: כי אתם עוברים. הטעם כן תחלו לעשות ותהי' הארץ לעולם לנחלה לכם: אבד תאבדון את כל המקומות. א"ר יונ' המדקדק כי את אלהיהם חסר וי"ו והטעם ואת אלהיהם ולא אמר כלום רק הוא דבק עם מלת אשר עבדו שם: רענן. ושאנן לעולם בשני גוני"ן והטעם כמו רטוב: ואשיריהם. הם עצים: ואבדתם את שמם. שלא יזכרו: לא תעשון ככל אשר אנחנו עושים פה. הטעם שלא תזבחו על הגבהו' וההרים רק אל המקום שישום שמו: לשום את שמו. כמו אזכיר שמי: לשכנו תדרשו. והו' הארץ והטעם מקום משכן כבודו: ואכלתם שם. הכהנים והלוים ואתם

מסרה

אל הארץ י"ח פסוקי' אל על על וסי' נמסר בסדר פקודי: מרה ה' חס' וסי' מול הגלגל אצל. בננו זה סורר ומורה. ראה יי' את עני ישראל מרה מאד. קורץ בעיניו מולל. דור סורר ומורה: תעשון י"ד וסימ' נמסר בספר שופטים סימן ז' גבי כדים רקים דגדעון: שמו שם ו' פסו' שם שמה וסימ' כי אם אל המקום אשר. והיה המקום אשר יבחר יי' אלהיכם. ויהי היום ויעבר אלישע. נעשה נא עליית קיר קטנה. ועל האר' אשר אתם מנשאים. על אשר יהיה שם הרוח: והבאתם י"ר"פ מלה חדא ותנינא שמה וסימ' נמסר בסדר ויצא:

בעל הטורים

הלא המה בעבר הירדן. ס"ת אהרן. לפי שעד עתה היו נכנסים על ידו שהיו מראים להם הדרך ובית' פסקו העננים לכך צריך ליתן להם סימן לידע הדרך הפסו' מתחיל ומסיים בה"א. שמה להם לעשו' ה' דברי' ונתצתם ושברתם תשרפון תגדעון ואבדתם. וכן אמר להם ה' דברי' לסימן. מבא השמש בארץ הכנעני היושב בערב' מול הגלגל אצל אלוני מורה: תשרפון. ג' בתו' בהאי ענייתא. וזה גו דתנן ג' אשרות הן וזהו ואשריהם תשרפון ג': ואבדת' את שמם לא תעשון כן. אזהרה למוחק השם: לא תעשון כן וגימ' אזהרה על כל מוחק שם: אל המקו'. בגימ' בית המק' ד"ל פי בגי' זה ירוש': מקום. בגי' לציון: ובאת שמה. ג' במס' לשכנו תדרשו ובאת שמה. ובאת שמה וראו' שם יהוא בענין אלישע בצוה למשוח יהוא למלך. מה מלך במשיחה אף כל ענין הקרבנות במשיחה. הכלי' אינן מתקדשי' אלא במשיחה וכהן גדול במשיחה: עולותיכם וזבחיכם. ח' דברים מוזכרים כאן כנגד ח' פעמים שני יו' דכתיבו בי"גל:

אכתנו

מ"ע ספורנו

והקללה היא אמרה מחסרת שלא יושג הספיק ושניהם לפניכם להשיג כפי מה שתבחרו: ונתת את הברכה. תברך את שומרי המצו': ואת הקללה. לעוברי' עליהם. כלא בעת בעבר הירדן. בתחלת בואכם בארץ כדי לפרסם בתחלת כניסתכם שלא תהיה ישיבתכם בה על אופן מספיק אבל יפיה על אופן מוגלא או על אופן מקולל: אל החקי' והמשפטי' אשר תשמרון. לרשתה כל הימים. ומכלל המצות הללו שם שצריך שתשמרו אותן אשר בקיומן תירשו הארץ כל הימי' שתאבדו מקומות כל ע"ז ושלא תעשו כמותם לאל יתעלה להקריב לפניו בכל מקום ושיהיה לכם מיוחד להקריב לפניו אותו המקום אשר יבחר ה' אלהיכם מכל שבטיכם: לשכנו. להיות שם משכן שמו והוא שילה או בית עולמים. תדרשו. אל אותו המקום הנבחר תדרשו להשתחוות ולהקריב כענין אליו גוים ידרושו: ובאת שמה. לא שיבא משכן שמו אליכם בכל מקום כמנהג הכותים לאלהיהם:

ושמחתם

אמרי נועם

ואבדתם את שמם מכאן שצריך לכנות שם לגנאי לע"ז וא"ת מאי אינטריך קרא דשם אלהי' אחרים לא תזכירו ע"ז בשמה. וי"ל לעבור עליו בעשה ולא תעשה:

חזקוני

ונתת את הברכה. בפה כמו שפ' בפ' תצא דונמא ונתן אותם על ראש השעיר: על הר גריזי'. יו נסמך וכן וסכות על הארון ונתת על המערכת: אחרי דרך מבוא השמש. אחרי עברת הירדן מדרך מבוא השמש מה שפרש"י הרבה והלא' למרחיק לאו דוקא ביותר אלא ס' מיל מן הירדן ובאותו יום עצמו שעברו את הירדן אחר שעשו את המצות המוטלו' בהר גריזים ובהר עיבל באו לשם ולנו בגלגל כמו שמפו' ביהושע ובמס' סוטה: מול הגלגל. כתב לך באיזה מקום מן ההרים לפי שההרים ארוכים: אלה החקים. כל מקום שנ' בו אלה פסל את הראשונים אף כאן המקומות הראשונים כגון הר גרזים והר עיבל צריכין את' ונתנו' אתם לקיי' אבל המקומות שעבדו שם הגוי' אבד תאבדון: אבד תאבדון את כל המקומות והכלים שנשתמשו בהם לע"א הכתוב מדבר דאילו המקומות אי אפשר לאבדן ועוד דקרקע עולם אינה נאסרת כדמפרש וחזיל: את אלהיהם על ההרים. ודרשו רבותי' ולא ההרים אלהיהם: את אלהיהם חסר וי"ו מוסב הוא לעיל וא"ת אלהיהם על ההרים אשר עבדו שם הגוים את אלהיהם: ונתצתם את מזבחותם. אהדריה קרא בשביל ואבדתם את שמם: ואשריה' תשרפון באש. ובפ' ואתחנן כתיב ואשריהם תגדעון ואמרו רבותינו כשנטעו ואח"כ עבדו שנגדע מה שנוסף אחר שעבדו וכשנטעו אחר העבודה כולו בשרפה: ופסילי אלהיהם תגדעון. ובפרשת ואתחנן כתיב ופסילי אלהיהם תשרפון באש לומר אילן שפסלו כאשר ונדעו בוסל מה שנגדעו הייגו תגדעון אבל פסול שפסל כולו בתלום ישרף: ד"א ליכן באן וכאן גדיעה ושרפה שאם ישרפנו בלא גדיעה שמא לא ישרפנו כולו ואם יגדענו בלא שרפה הרי יעבידנו. ואשריהם תשרפון באש. ע"י שארץ כנען היתה מוחזקת לכם לישראל מאת הב"ה ובשעה שאמרו בעגל אלה אלהיך ישראל אוו לאלוהו' הרבה ונעשו כל ע"א שבארץ כנען משל ישראל וע"א של ישראל אין לה בטול עולמי': ואבדת' את שמם. כמו שמכינו מוסכות שם: לא תעשון כן. לבוא להקב"ה בכל המקומות: כי אם אל המקום אשר יבחר. לא פי' המקום לפי שהשכינה שרתה בכמה מקומות כמו בגלגל שילה נוב וגבעון ובית עולמים וחייב אדם לשכות לתלמידו דרך קצרה: ואבאתם שם. כהנים ולוים: אתם ובתיכם. לא כאמר והלוי לפי שפרשה זו נאמרה לענין קודם שנחלקה הארץ שאין בישראל מוזהר על הלוי לפי שאין לו נחלה יותר מהלוי אבל למטה שנ' בו והניח לכם מכל אויביכם מסביב וישבתם בטח מזהיר על הלוים:

לא

רלבג

פרשת ראה

אנכי נתן לפניכם היום וגו'. עד כי יכרת יי' אלהיך את הגוים:

זכר שכבר נתן השם יתעלה לפני ישראל ברכה וקללה והענין הוא בבחירתם וזה שאם ישמעו אל מצות השם יתעלה תבא להם הברכה והקללה אם לא ישמעו אל מצותיו וסרתם מן הדרך אשר אנכי מצוה אתכם ללכת אחרי אלהים אחרים. ידענו שכבר היו שם קללות כשיעברו על אחת משאר מין המצות ואף על פי שלא יעבדו עבודה זרה וזה כמו שנזכר מענין אלו הקללות בפרשת כי תבא ולזה יהיה הרצון בזה שאם יסורו ממצוה אחת ממצות התורה הנה יהיה זה סבה אל שיעבדו עבודה זרה כי זה יהיה סבה אל שיקלו במצות התורה ויעברו על החמורות אחר עברם על הקלות. והיה כי יביאך וגומ'. כבר נתבאר בפרש' כי תבא שזאת המצוה נתחייבו בה תכף כניסתם לארץ אחר עברם הירדן ולזה תמצא בספר יהושע כי אחר שהכה יהושע את יריחו ואת העי קיים זאת המצוה כמו שנתבאר מענייניה בפרשת כי תבא וזכר שם שכבר עשה יהושע כאשר צוה משה עבד יי' את בני ישראל ולזה הוא מבואר שמה שאמר בזה המקום והיה כי יביאך יי' אלהיך אל הארץ אין הרצון בו שימתינו שיירשו את הארץ אבל תכף שיוכלו לקיים זאת המצוה שם יקיימוהו ולזה לא אמר בזה וירשתם אותה וישבתם בה כמו שאמר במצות הנזכרות אח' זה ואתבי הכונה היתה בזה כדי שיהיו ישראל יותר זריזים בשמירת התורה מפני שמיעתם אלו הברכות והקללות ולפי שזריזותם בשמירת התורה היה לו מבוא עצום בירושתם את הארץ כמו שנזכר בזה הספר פעמים רבות חוייב שיעשו זה תכף היותם שליטים במקום ההוא אשר בו יקיימו זאת המצוה לפי מה שנתבאר מענייניה בפרשת כי תבא וכבר נתבאר זה גם כן שם באופן שלם כמו שיתבאר במה שיבא בנ"ה. ונתת את הברכה על הר גריזים ואת הקללה על הר עיבל. למדנו מזה שבאופן שיתן הברכה על הר גריזים יתן הקללה למול הר עיבל וכבר התבאר בפרשת כי תבא שכתיבת הקללה למול הר עיבל תהיה תחלה בפרט לעובר על מצוה אחת מהמצות הנזכרות שם ואחר כך תהיה בכלל הענין בכתיבת הברכה למול הר גריזים כי כבר תהיה בפרט כשיאמרו ברוך למי שמקיים המצוה על כל ארור שכתב תחילה בפרשת כי תבא למי שיעבור על המצוה ההיא וכבר תהיה הברכה על הפרטי' קודמת על הקללה על הפרטים כמו שמצאנו שם הברכה על הכלל היא קודמת לקללה על הכלל והנה היה הסדר כן שהלוים אמרו תחלה ברוך על מי שמקיים פרט ופרט כנגד הר גריזים ואחר כך אמר ארור על כל מי שיעבור על כל פרט ופרט ואחר זה אמרו כל הברכות הנכתבות בפרשת כי תבא כנגד הר גריזים והם נאמרות בכלל על מי שמקיים ושמור מצות השם יתעלה ואחר זה הפכו פניהם למול הר עיבל ואמרו קללות הנכתבות שם בכלל למי שלא ישמע אל דברי התורה ולזה אמר בספר יהושע כאשר צוה משה עבד ה' לברך ישראל בראשונה ואחר כן קרא את דברי התורה הזאת הברכה והקללה. למדנו מזה שכבר ברכו העם בראשונה בברכות לא נכתבו בתורה ואחר כן קראו כל הכתוב בפרשת והיה כי תבא מהברכות והקללות על

הסדר

לֹא תַעֲשׂוּן כְּכֹל אֲשֶׁר אֲנַחְנוּ עֹשִׂים פֹּה הַיּוֹם אִישׁ כָּל־הַיָּשָׁר בְּעֵינָיו׃
כִּי לֹא־בָאתֶם עַד־עָתָּה אֶל־הַמְּנוּחָה
וְאֶל־הַנַּחֲלָה אֲשֶׁר־יְהוָה אֱלֹהֶיךָ נֹתֵן
לָךְ׃ וַעֲבַרְתֶּם אֶת־הַיַּרְדֵּן וִישַׁבְתֶּם
בָּאָרֶץ אֲשֶׁר־יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם מַנְחִיל
אֶתְכֶם וְהֵנִיחַ לָכֶם מִכָּל־אֹיְבֵיכֶם
מִסָּבִיב וִישַׁבְתֶּם־בֶּטַח׃ וְהָיָה הַמָּקוֹם
אֲשֶׁר־יִבְחַר יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם בּוֹ לְשַׁכֵּן
שְׁמוֹ שָׁם שָׁמָּה תָבִיאוּ אֵת כָּל־אֲשֶׁר
אָנֹכִי מְצַוֶּה אֶתְכֶם עוֹלֹתֵיכֶם וְזִבְחֵיכֶם
מַעְשְׂרֹתֵיכֶם וּתְרֻמַת יֶדְכֶם וְכֹל מִבְחַר
נִדְרֵיכֶם אֲשֶׁר תִּדְּרוּ לַיהוָה׃
וּשְׂמַחְתֶּם לִפְנֵי יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם אַתֶּם
וּבְנֵיכֶם וּבְנֹתֵיכֶם וְעַבְדֵיכֶם
וְאַמְהֹתֵיכֶם וְהַלֵּוִי אֲשֶׁר בְּשַׁעֲרֵיכֶם
כִּי אֵין לוֹ חֵלֶק וְנַחֲלָה אִתְּכֶם׃
הִשָּׁמֶר לְךָ פֶּן־תַּעֲלֶה עֹלֹתֶיךָ בְּכָל־
מָקוֹם אֲשֶׁר תִּרְאֶה׃ כִּי אִם־בַּמָּקוֹם
אֲשֶׁר יִבְחַר יְהוָה בְּאַחַד שְׁבָטֶיךָ שָׁם
תַּעֲלֶה עֹלֹתֶיךָ וְשָׁם תַּעֲשֶׂה כֹּל אֲשֶׁר
טו אָנֹכִי מְצַוֶּךָּ׃ רַק בְּכָל־אַוַּת נַפְשְׁךָ
תִּזְבַּח וְאָכַלְתָּ בָשָׂר כְּבִרְכַּת יְהוָה
אֱלֹהֶיךָ אֲשֶׁר נָתַן־לְךָ בְּכָל־שְׁעָרֶיךָ
הַטָּמֵא וְהַטָּהוֹר יֹאכְלֶנּוּ כַּצְּבִי וְכָאַיָּל׃
רַק הַדָּם לֹא תֹאכֵלוּ עַל־הָאָרֶץ
תִּשְׁפְּכֶנּוּ כַּמָּיִם׃ לֹא־תוּכַל לֶאֱכֹל
בִּשְׁעָרֶיךָ מַעְשַׂר דְּגָנְךָ וְתִירֹשְׁךָ
וְיִצְהָרֶךָ וּבְכֹרֹת בְּקָרְךָ וְצֹאנֶךָ וְכָל־
נְדָרֶיךָ אֲשֶׁר תִּדֹּר וְנִדְבֹתֶיךָ וּתְרוּמַת
יָדֶךָ׃ כִּי אִם־לִפְנֵי יְהוָה אֱלֹהֶיךָ
תֹּאכְלֶנּוּ בַּמָּקוֹם אֲשֶׁר יִבְחַר יְהוָה
אֱלֹהֶיךָ בּוֹ אַתָּה וּבִנְךָ וּבִתֶּךָ וְעַבְדְּךָ
ואמתך

לא תעבדון ככל די אנחנא עבדין הכא יומא דין גבר כל דכשר בעינוהי: ארי לא אתיתון עד כען לבית ניחא ולאחסנא די יי אלהך יהיב לך: ותעברון ית ירדנא ותיתבון בארעא די יי אלהכון מחסין יתכון ויניח לכון מכל בעלי דבביכון מסחור סחור ותיתבון לרוחצן: ויהי אתרא די יתרעי יי אלהכון ביה לאשראה שכינתיה תמן לתמן תייתון ית כל די אנא מפקיד יתכון עלותכון ונכסת קודשיכון מעשריכון ואפרשות ידכון וכל שפר נדריכון די תדרון קדם יי: ותחדון קדם יי אלהכון אתון ובניכון ובנתיכון ועבדיכון ואמהתיכון וליואה די בקירויכון ארי לית ליה חולק ואחסנא עמכון: אסתמר לך דילמא תסיק עלותך בכל אתרא דתחזי: אלהין באתרא דיתרעי יי בחד משבטך תמן תסיק עלותך ותמן תעביד כל די אנא מפקיד לך: לחוד בכל רעות נפשך תכוס ותיכול בשרא כברכתא דיי אלהך דיהיב לך בכל קירוך מסאבא ודכיא ייכלוניה כבשר טביא ואילא: לחוד דמא לא תיכלון על ארעא תישדוניה כמיא: לית לך רשו למיכל בקירוך מעשר עיבורך חמרך ומשחך ובכורי תורך ועאנך וכל נדרך די תדר ונדבתך ואפרשות ידך: אלהין קדם יי אלהך תיכלניה באתרא די יתרעי יי אלהך ביה את וברך וברתך ועבדך
ואמתך

רשי

לא תעשו ככל אשר אנחנו עושים וגו'· מוסב למעלה על כי את' עוברים את הירדן וגו' כשתעברו את הירדן מיד מותרים אתם להקריב בבמה כל י"ד שנה של כיבוש וחילוק ובבמה לא תקריבו כל מה שאתם מקריבים פה היום במשכן שהוא עמכם ונמשח והוא כשר להקריב בו חטאות ואשמות נדרים ונדבות אבל בבמ' אין קרב אלא הנידר והניד' וזהו איש כל הישר בעיניו נדרי' ונדבות שאתם מתנדבי' על ידי שישר בעיניכם להביאם ולא על ידי חובה אותם תקריבו בבמה: כי לא באת' · כל אותן י"ד שנה: עד עתה · כמו עדיין: אל המנוחה · זו שילה: נחלה · זו ירושלים: ועברתם את הירדן · וישבתם בארץ · שתחלקוה ויהא כל אחד מכיר את חלקו ואת שבתו: והניח לכם · לאחר כבוש וחלוק ומכות מן הגוי' אם הניח ליי' לכנסו בה את ישראל ואין זו אלא בימי דוד אז והיה המקום וגו' בנו לכ' בית הבחירה בירושלם וכן הוא או' בדו' ויהי כי ישב המלך בביתו ויי' הניח לו מכל אויביו מסביב ויאמר המלך אל נתן ראה אנכי יושב בבית ארזים וארון יי' יושב בתוך היריע': שמה תביאו וגו' · למעלה אמור לענין שילה וכאן אמור לענין ירושלים ולכך חלקם הכתוב ליתן היתר בין זו לזו משחרב' שילה ובאו לנוב ומרבה נוב ובאו לגבעון היו הבמות מותרות עד שבאו לירושלם: מבחר נדריכם · מלמד שיבי' מן המובחר: השמר לך · ליתן לא תעשה על הדבר: בכל מקו' אשר תראה · אשר יעלה בלבך אבל אתה מקריב ע"פ נביא כגון אליהו בהר הכרמל: באחד שבטיך · בחלקו של בנימין ולמעלה הוא אומר מכל שבטיכם הא כיצד כשקנ' דוד את הגורן מארונה היבוסי גבה הזהב מכל השבטי' ומכל מקום הגורן בחלקו של בנימין היה: רק בכל אות נפשך · במה הכתוב מדבר אם בבשר תאוה להתיר' להם בלא הקרבת אימורים הרי אמור במקום אחר כי ירחיב את גבולך וגומ' ואמרת אוכלה בשר וגומ' במה זה מדבר בקדשים שנפל בהם מום שיפדו ויאכלו בכל מקום יכול יפדו על מום עובר ת"ל רק: תזבח ואכל' · אין לך בהם היתר גיזה וחלב אלא אכילה ע"י זביחה: הטמא והטהור · לפי שבאו מכח קדשי' שנא' בהם והבשר אשר יגע בכל טמא לא יאכל הוצרך להתיר בו שטמא וטהור אוכלין בקערה אחת: כצבי וכאיל · שאין קרבן בא מהם: כצבי וכאיל · לפוטרן מן הזרוע והלחיי' והקיבה: רק הדם לא תאכלו · אע"פ שאמרתי שאין לך בו זריקת דם במזבח לא תאכלנו: תשפכנו כמים · לומר לך שאין צריך כסוי. דבר אחר הרי הוא כמים להכשיר את הזרעי': לא תוכל · בא הכתוב ליתן לא תעשה על הדבר: לא תוכל · רבי יהושע בן קרחה אומר יכול אתה אבל אינך רשאי כיוצא בו ואת היבוסי יושבי ירושלם לא יכלו בני ישראל להוריש' יכולים היו אלא שאינן רשאין לפי שכרת להם אברהם ברית כשלקח מהם מערת המכפלה ולא יבוסי' היו אלא חתיים היו אלא על שם העיר שמה יבוס כך מפורש בפרקי דר"א והוא שנ' כי אם הסירך העורי והפסחים צלמים שכתבו עליהם את השבועה: ובכורות בקרך · אזהרה לכהנים: ותרומת ידך · אלו הבכורים: לפני יי' · לפנים מן החומה:

אבן עזרא

ואתם לא תעשו ככל אשר אנחנו עושים פה · בעבור שהיו נוסעים ממסע אל מסע ויש מי שיקריב עולה במסע שירצה אחר מות אהרן ויש מי שיתן בכור נאכו ויש מי שלא יתן כי המצוה תלוי' בארץ ואין זאת לדעתי רק טעמו שלא היו כול' יראי השם ובעבור שאמר אנחנו הנה שם מצות רבות בעולות תלויות בארץ כי כן כתוב אל המנוחה שלא ישעו הם ובניה' וזה טעם נחלה והאמת שפירוש מנוחה והני' לכם והנחלה וישבתם בטח: מבחר נדריכ' מצות הנדר מן המובחר והנה עוד תוספת ושמחת' והלוי חייבים אתם לשמחו כי אין לו נחלה כאשר יש לך · וטעם לומר פעם שנית בכל מקו' אשר תראה להוציא בשר תאוה בעבור שהשלמים הם קדש ויש כרת על טמא שאכל בשר קודש אמר על בשר תאוה הטמא והטהור: כצבי וכאיל · שאינו קרב על המזבח וחלב הצבי גם חלב האיל מותר והנה חוזק לדברי רק סמכנו על קבלת אבותינו: לאכול בשעריך מעשר דגנך · עם הלוים ידבר גם עם ישראל במעשר שני על דעת רבי' ובכורות בקרך ובאנך עם הכהנים ידבר כי הלוים גם הכהנים הם בכלל ישראל כמו ואלו אתכם שידבר עם שני שבטים וחצי וכן אך פדה תפדה עם ישרא' ידבר והטעם מי שהוא חייב לפדות וכן לאכול בשעריך לפני יי' אלהיך תאכלנו מי שהוא חייב לאכלו והמכחשים אמרו כי הם שנים בכורי' האחד בכו' פטר רחם והשני בכור עדר ואין צורך להשיב על הבליהם גם אחרים אמרו כי הבכור והמעשר יאכלם הישרא' ואם היה במקום הנבחר וזה הפך הכתוב ואמר כי תאוה לאכל בשר פי' אם תאוה נפשך לאכול בשר וכבר הזכי' זה להוסי' כי ירחק ממך המקום וגם זה הכתוב על מקום שאיננו מארץ כנען ומשפטו כמשפט שעריך:
כי

מסרה

עד עתה ד' וסי' ואחר עד עתה · כי לא באתם עד עתה · ועתה קום צא ודבר על לב · ויחן יי' אות' וירחמ' · וכל שאר קריאה ועד עתה · ול' הנחלה כל לשון נחלה על במ"ג אל וסימ' כי לא באתם עד עתה · וישבו אל נחלתם · למנצח אל הנחלות: נדריכם ד' וסימ' מלבד שבתות יי' · והיה המקום אשר יבחר · המקום תקימנה ב' בו: ושמחתם לפני יי' אלהיכם ב' פסוקי' מתחלפין בענינא דין ואכלת' שם לפני יי' אלהיכם וסימ' דאכיל יתיב דחדי מרקד: סימן והיה המקום · והביאותים אל הר קדשי · עולתיכ' כתיב ושארא עולותיכם כתיב מל' דמל': בכל מקו' ד' וסי' ואכלתם אתו · השמר לך פן תעלה · רב הפגר בכל מקום · בכל מקום עיני יי' צופות: במקום במקו' כלם חס' בר מ"א ואת איל המלואי' תקח: מצוך ג' ב' דגשים וא' רפה וסימ' למען תירא את יי אלהיך · כי אם אל המקום שמור ושמעת את כל הדברים האלה: כברכת ב' וסי' רק בכל אות נפשך איש כמתנת ידו: משנה תור' כל מקו' אשר תדרך לכם נתתיו · רק בכל אות נפשך · הטמא והטהור יאכלנו כצבי וכאיל · הטמ' והטהור יחדו כצבי וכאיל · אך כאשר יאכל · הטמא והטהור יחדו יאכלנו סוף פסוק · כי אם אל המקום אשר · לשום את שמו לשכנו תדרשו · כי ירחק · לשום שמו שם: מן ריש סיפרא עד עשר תעש' דגנך ותירשך · ומן עשר תעשר עד סיף סיפרא דגנך תירשך · וכל ליש' חס' וי"ו במ"א אם ישתו בני נכר תירושך: סימן רק הדם לא תאכלו יתיר וי"ו וחס' את · רק את דמו לא תאכלו יתי' את וחסר וי"ו: כל שי"נוי דא"ל הא"רץ ודעל הארץ מ"כל כ"ד ספ"רי תש"כח במס' רה רב"תא דאס"דרנא בס"וף הא"י חיב"ורא באו"רח קש"וט:

בעל הטורים

אנחנו עושים פה היום · ב"ת בגי' הלוי' כי עתה הלוי' נושאי' · וכשתעברו הירדן לא ישאו אותו: לשכן שמו שם שמה · רמז לשני מחיצות אחת לקדשי הקדשי' ואחת לקדשי קלי': עולותי' בכל מקו' אשר תראה ב"ת הכרמל · בכל בגימ' אליהו · רמז לאליהו שיעלה עולו' בהר הכרמל · שבטיך · בגימ' שבט יהודה · שם תעלה עולותיך · ר"ת תשע · ס' דברים אתה עול' על המזבח · עולה חטאת אשם שלמים מנחה שמן לבונה יין מים · כברכת · ב' הזבח ואכלת בשר כברכת יי' · כברכת יי' אלהיך אשר נתן לך · גבי עולת ראייה והיינו דתנן מי שיש לו אוכלי' מרובי' מביא עולות מרובין וזהו תזבח ואכלת בשר יהזבח דהיינו עולות · ואכלת בשר דהיינו שלמים · הכל תרבה לפי ברכת יי' אלהיך אש' נתן לך: תרומת ידיך וכמו' ליה לפני יי' כתרומת ידיך היינו בכורים:
פן

מ"ע ספורנו

ושמחתם לפני ה' אלהיכם · עבדו את ה' בשמחה כראוי לכל עובד מאהבה: בכל משלח ידכם · כי אז תצליחו את דרכיכם ואז תשכילו:
ואמרת

אמרי נועם

ושמחתם פי' שבעה ימים וגם לילות כדאי' פרק לולב וערב' ע"ש הלכך לא איצטרי' לרבות אלא ליל' י"ט האחרון לפי שאינו בכלל שבעת ימי' וצרי' לאיתרבוי וק"ו ליו' טוב' עצמו ולילו י"ט האחרון אתמעט מאך מה שהקשה רבי על רש"י הא דתנן הבלל והשמחה לא קא' מידי דספיקי' תלמודא בפסחים שמשמחין בכסו' נקייה וביין ישן ופי' רשי דאיתמעט י"ט האחרון משלמי' נדבה אי"ה ק"ל ניחא ז' ימים תרי זימני אין מיעוט אחר מיעוט אלא לרבות י"ט האחרון · וי"ל דדעת רש"י למעט פסח קרא ואיד איצטרי' לכדמשכילתן של הרגל השלמין לראשון חי"ם:

רלבג

הסדר הכתוב שם ועוד למדנו מזה שכמו שנתבאר בקללות שהיו על יד הלוים ובקול רם ובעניית אמן וכן הענין בברכות לא היה חלוק ביניהם אלא שהברכה היתה למול הר גריזים והקללה למול הר עיבל · הלא המה בעבר הירדן אחרי דרך מבא השמש · רוצה לומר שההרים האלו ימצאו כשיעברו את הירדן דרך הולך ממזרח למערב כי לפאת מערב מהירדן היה' ארץ כנען והארץ אש' נתן לשני השבטים וחצי היתה מעבר הירדן מזרחה כמו שזכר במה שקדם ואולם למה נתן הברכה אצל הר גריזים והקללה אצל הר עיבל הנה לא אדע בזה טעם אלא של הראות עוצם ההבדל שיש
בין

חזקוני

לא תעשון ככל אשר אנחנו עושים וגו'· תלה הכתוב איסור הבמות בבנין הבית לפי שעדיין לא נכנסו הבית ולא נחו מאויביהם והיו טרודים במלחמה והיו יראים כולם לעשות קרבנותיהם במקו' אחד וכן כתיב בהמוך והניח לכם מכל אויביכם וגו' והיה המקום אשר יבחר וגו' וכן אמר דוד ויהי כי ישב המלך בביתו ויי' הניח לו מכל אויביו מסביב ויאמר המלך אל נתן הנה אנכי יושב בבית ארזים וארון האלהים יושב בתוך היריעה ועתה הניח יי' לי מסביב אין שטן ואין פגע רע ועתה הנני אומר לבנות בית וגו': איש כל הישר בעיניו · כמו שפרש"י ואין לפרש כל הישר בעיניו לומר שהיו עושין כל איש במה בראשו נגנו או בקברו שהרי במדבר נאסרו הבמות כדכתיב ואל פתח אהל מועד לא הביאו וגו': אל המנוחה · כשיניח הב"ה אתכם מכל אויביכם מסביב: ואל הנחלה · משעברו את הירדן ותירשו את הארץ: השמר לך פן תעלה וגו' · מה שהחמיר הכתוב כל כך לאסור הבמות משנבנה בית עולמים היינו שע"י הבמות נדמו להם לישראל שכתבנו לעלות לרגל ומונעים ומקטרים בבמות ומשהפסילו לזבוח ולקטר בבמות עוד הוסיפו למעול מעל לזבוח ולקטר לעגלים שבבית אל ושבדן: תזבח ואכלת בשר · פרש"י אין לך בהם היתר גזה כלומר הגיזה עובר בלא תגזו אבל הנו' הותר' בהנא' כדאמרינן התם שער של בכור שהניחו בחלון ומת מותר ועוד פרש"י אין לך בהן היתר חלב כאן משמע שהחלב אסור בהנאה מן התורה ובמעילה אמרינן חלב מוקדשין וביצת תורין לא נהנין ולא מועלי' ומדלא מועלין אלמ' ליכא איסורא מדאורייתא אלא מדרבנן אלא י"ל אם היתה חולבת בשע' שהקדישה החלב אסור אף דאורייתא · אבל כשאינה חולבת בשעת הקדש אינו אסור אלא מדרבנן: הטמא והטהו' יאכלנו · בין טמא בין טהור רשאין לאכלו מה שאין כן קודש שנפל בו מום שהטמא האוכלו חייב כרת: רק הדם לא תאכלו אע"פ שע"י פדיון אני מתיר לך הבשר שהיתה אסורה מתחלה הדם אין אני מתיר לך וכן הדין בפסו' שאינו מותר אלא נקט ליה דם משום דאית ביה עילוי אחריני שהדם נוהג בבהמה חיה ועוף בין טמאים בין טהורי' ושלא איננו נוהג אלא בבהמה טהורה בלבד פרק כל הבשר: לא תוכל · פרש"י ר' יהושע בן קרחה אומר יוכל אתה אבל אינך רשאי כיוצא בו ואת היבוסי וגו' לפי שכר' להם לאברהם ברית כשלקח מהם מערת המכפלה ולא יבוסים היו אלא חתים היו אלא על שם העיר שמה יבוס כך מפור' בפרקי דר' אליעזר ומה שפרש"י בספר שמואל ואת היבוסי מזרעו של אבימלך היו היינו דלא כרבי יהושע ואף כי כתיב אם תשקור לי ולניני ולנכדי וכבר עברו אותן דורות בימי דוד ע"ת רואין היו השבועה כתובה על הפסחים והעורין שעדיין השבועה קיימת: לאכול בשעריך מעשר דגנך · עם הלוי' מדבר במעשר ראשון ועם ישראל במעשר שני: ובכורות בקרך וצאנך · ושלא הבכור איננו נאכל אלא לכהנים והאי קרא בישראל כתיב אלא מפרשין שיאמצנו שני ולדות הראשון של בהמה שהבכור לכהן והשני להם ודרכן של ישראל לאכול בירוש' אם שלהן כשין מעשר שני: ד"א בנקבות בכורות הכתוב מדבר ודרכן של ישראל לאכלן בירוש' ובירושלמי פלוגתא מסכת תרי ליסני: ד"א בבכור שעם דבר הכתוב ועם הכהני' מדבר כי שכהני' וגם הלוי' בכלל ישראל הם כמו לפני יי' אלהיך תאכלנו שפירושו מי שחייב לאכלו:
כל

אין הענינים האלה רצה להבדיל ביניהם עד שלא תהיה הקללה והנשיאה כנגד שתהיה הברכה והנשי' כי ההבדל בין שומרי התורה ובין העוברים על דבריה עצום מאוד ולזה הוצרך אל שיתן הברכה לצד אחת והקללה לצד אחר ואם היינו יודעים לצדי ההרי' או אולי היינו מוצאים סבה מיוחדת למה תהיה הברכה אצל הר גריזים והקללה אצל הר עיבל והנה ידענו כי השם ית' צוה לבנו' מזבח בהר עיבל ולכתוב שם משנה תורה באבנים שישדו בשיד והנה הושמה הקללה אצל ההר ההוא שיהיה בו המזבח והיה כתוב בו משנה תורה כדי שיתבארו להם הדברים אשר עליה' היתה הקללה אם לא יקיימום כאלו יאמר שאם יעשו כמו זאת העבודה לא לשם יתעלה אם לא יקיימו משנה התורה הכתוב שם הנה תדבק הקללה בהם והנה זאת המצוה לא היתה אלא לפי שעה · כי אתם עוברים את הירדן לבא לרשת את הארץ וגו' ירצה לפי מה שאחשוב שכאשר יעברו את הירדן לבא לרשת את הארץ יקיימו זאת המצוה שזכר ר"ל נתינת הברכה על הר גריזים והקללה על הר עיבל אמנם אחר שירשו את הארץ וישבו בה ישמרו לעשות בה תמיד כל החקי' והמשפטים אשר זכר אחר זה והוא לעקור ע"ז מארצם ושאר המצות הנמשכות לה אשר נוהגות בארץ לבד או בארץ ובחוצה לארץ ולא יכהנו בכניסתם לבד כמו הענין בזאת המצוה אך יכהנו תמיד קצתם בארץ לבד וקצתם בארץ ובחוצה לארץ או ירצה בזה שכבר הודיע להם שכאשר יעברו את הירדן לבא לרשת את הארץ שלא יתעכבו אחר זה בירושת הארץ כמו שנתעכבו במדבר עד שכבר הודיעם בזה שעברם את הירדן ויישרם לבא לרשת את הארץ מצד המופת הנפלא שיעשה להם ה' ית' בעברם את הירדן שנתפרסם זה לכל מלכי האמורי אשר בעבר הירדן ימה והכנעני אשר על הים וימס לבבם ולא היה בהם עוד רוח מפני בני ישר' כמו שנזכר בספר יהושע עם שזה המופת הנפלא נעשה באופן שנתיישרו בו ישראל מאד להאמין בשם יתעלה שהיה מבא גדול לירושתם הארץ · ושמרתם לעשות הנה מפני שלא ישמור לעשות מי שלא ידע מה שצוה הנה יחוייב מזה שילמדו המצות כדי שיעשום והנה השמירה היא בלב כמו הענין בזכירה והכונה בזה שישמרו בלבם אלו המצות כדי שיתיישרו לעשותם בעת הצורך · כי הם נוהגת תמיד · את כל החוקים ואת כל המשפטים וגומר · גם אחר שתירשו את הארץ ותשבו בה כי הם נוהגים תמיד והנה נוהגים קצתם בארץ לבד וקצתם נוהגים בין בארץ בין בחוצה לארץ · אלה החוקים והמשפטים אשר תשמרון לעשות בארץ · זכר עתה החקים והמשפטים שנוהגים בארץ כל הימים תמיד שיהיו ישראל חיים על האדמה ההיא רצוני לומר בארץ ישראל · אבד תאבדון את כל המקומות אשר עבדו שם הגוים אשר אתם יורשים אותם וגומר · הנה זאת המצוה היא לעקור ע"ז מא"י והיא נוהגת תמיד בכל עת שתמצא ע"ז שם והוא מבואר מענינה שאי אפשר בה שתנהג אלא בא"י כי כבר ביארה התורה שזאת המצוה היא לעקו' ע"ז מא"י · את כל המקומות אשר עבדו שם · מגיד שאנחנו חייבים בא"י להרוס הבתים שעבדו בהם ע"ז ולאבדם כשנכנה הבית לע"ז כמו שיתבאר במה שיבא · את אלהיהם על ההרים הרמים ועל הגבעות ותחת כל עץ רענן · למדנו שאנחנו חייבין לאבד הע"ז ששמו באי זה מקום שיהי' בארצנו והנה זכר אלו המקומות כי הם היו נוהגים שישימו שם אלהיהם ולמדנו מזה שאם בטלו אותם הגוים ע"ז ההיא שלא נחויב לאבדה שהיה אלהיהם בעת שמצאנוה והתורה אמרה את אלהיהם על ההרים שיהיו אלהיהם בעת שמצאנום וכן אמר בפרשת ואתחנן פסילי אלהיהם תשרפון ואמר בזה המקום ופסילי אלהיהם תגדעון ולמדנו עוד מזה שאם השתחוו להרים או לגבעות אין אנחנו צריכין לאבדן כי התורה זכרה שאלהיהם על ההרים צונו לאבד ולא ההרים כי לא נקראם המקומ' אשר עבדו שם את אלהיהם ולזה ג"כ אם עשו מהם עבודה זרה לא נחויב לאבדם כי אין בהם תפיסת יד אדם כמו שאם השתחוו לשמש או לירח לא תאס'לנו הנאתם ומזה המקום למדנו שהע"ז שהוא תחת עץ רענן לא נחויב לאבד כי אם הע"ז לא העץ ההוא' אחר שאין בו תפיסת יד אדם כמו הענין בהרים ובגבעות אך אם יש בו תפיסת יד אדם כגון שנטעו לע"ז יחוייב לאבדו וזה היא אשר' שחייבה תורה לשרפה · ונתצתם את מזבחותם · רוצה לומר המזבחות שעבדו בהם ע"ז והנה לא צו' לאבדו אלא לנתצו · וזה יהיה כשלא היה בו תפיסת יד אדם לע"ז וחוייבו לנתצו כדי שלא ישאר בו שם מזבח וכן הענין באבן אשר יעשו ממנה מצבה להשתחוות עליה לע"ז כיון שאין בה תפיסת יד אדם לעבודה זרה ישברוה והיא מותרת בהנאה והנה ישברוה לאבד את שמה שלא תקרא מצבה · ואשיריהם תשרפון באש · כבר בארנו שזה יהיה באילן שנטעו תחלה לע"ז שיש בה תפיסת יד אדם בכולו · ופסילי אלהיהם תגדעון · זה יהיה באילן שלא נטעו תחלה לע"ז ועשה בה מעשה ע"ז כשאו תאמר שגדעו ופסלו לע"ז הנה מה שצמח אחר זה או מה שיהיה בו תפיסת יד אדם לעבודה זרה אסור ולזה מגדע אותו והשאר מותר ואולם בפרשת ואתחנן אמר פסילי אלהיהם תשרפון באש וזה אמנם יהיה בפסל שנפסל כולו לע"ז כמו שחצב אבן לע"ז · ואבדתם את שמם מן המקום ההוא · זה יהיה בבית שעבדו בו ע"ז ולא היה בו תפיסת יד אדם לעבודה זרה שכבר היה בנוי לא לשם ע"ז ולזה חודש בו דבר לעבודה זרה הנה יספיק שיאבד זה השם מהמקום ההוא ר"ל שיסירו משם העבודה כמו שנתבאר בעבודה זרה שהושמה תחת עץ רענן שהעץ ההוא לא נאסר אך יאבד ע"ז שהושמה תחתיו או יהיה הרצון שישתדלו על כ"פ לאבד שם ע"ז מן המקום ההוא שהוא בו אם היה כתוב שם כמו שנהגו בהרבה מאלו · לא תעשון כן ליי' אלהיכם · הוזהרנו בזה שלא לאבד ולנתוץ מה שהוא לשם שמים ולזה יתבאר שהנותץ אבן אחת מהמזבח או מהיכל דרך השחתה עובר בלאו ונכלל בזה גם כן שאם אבד שם מהשמות הקדושים עובר בלאו שנאמ' ואבדתם את שמם וגומר לא תעשון כן ליי' אלהיכם · כי אם אל המקום אשר יבחר יי' אלהיכם מכל שבטיכם וגומר לא תעשון כן ליי' אלהיכם כמו שיהיו עושים הגוים לעבוד אלהיהם במקומות רבים כאמרו אבד תאבדון את כל המקומות אשר עבדו שם הגוים כי אתה לא תעבדוהו כ"א במקום מיוחד והוא המקום אשר יבחר יי' אלהיכם מכל השבטים שם לבד תהיה זאת העבודה לא להעיר על ייחוד הנעבד בה ולזה היה במקום מיוחד ועל יד משפחה מיוחדת והנה אמר מכל שבטיכם לפי שמקום בית המקדש קנוהו כל השבטי' כמו שנתבאר במה שנזכר בסוף שמואל שכבר קנה דוד את גורן הארונה ואת הבקר בכסף חמשים ובמקום אחר אמר שקנהו בשש מאות שקלים להורות שמכל אחד מהשבטים לקח חמשים שקלים ואמנם ירושלם היה מאחד השבטים כמו שנתבאר בספר יהושע · ולזה אמר אחר זה במקום אשר יבחר יי' באחד שבטיך לשום שמו שם ר"ל להשרות שכינתו שם ויהיה הרצון בזה שישים שמו שם לשכנו או ירצה בזה מענין ברכת כהני' שנא' שם ושמו את שמי על בני ישראל ולזה אמר אחר זה לשכנו ר"ל להשרות שכינתו שם ואע"פ שברכת כהני' נאמרת בכל מקום שנאמר בכל מקום אשר אזכיר את שמי אבא אליך וברכתיך הנה נלמד מזה ששם המפורש לא יהיה נזכר על יד הכהני' כי אם בבית המקדש ולזה אמר לשום את שמו שם אך בשאר המקומות יזכרוהו בכינוי ולזה אמר אשר אזכיר את שמי שהוא מענין אזכרה כמו שביאר' שם ר"ל שאזכיר שמי שם אך לא יהיה נזכר שם בכתבו כמו ליה הדבר שאינו הדב' בעל הריח · ובאת שמה · כבר נתבאר במה שקדם שעלה פעמים בשנה יחוייב להם לבא שמה · והבאתם שמה עולותיכם וגו' · לפי שסמך זה אל אמרו ובאת שמה למדנו מזה שברגל הראשון שיבא שם יחויי' להביא שם קרבנותיו ונדריו שנאמר ובאת שמה והבאתם שמה עולותיכם הן של יחיד או של צבור · זבחיכ' · הם זבחי שלמי צבור או זבחי שלמי יחיד · מעשרותיכם · הם של יחיד · והם שני מעשרות שהם נאכלי' שם לבעלים אחד מעשר שני מדגן תירוש ויצהר ואחד מעשר בהמה הנזכרת בסוף פרשת אם בחוקותי · ותרומת ידיכם אלו בכורים שהיו ישר' מחוייבים להביאם שם בידיהם כמו שנזכר בפרשת והיה כי תבא ולקח הכהן הטנא מידך · נדריכם ונדבותיכם · זו עולה הבאה בנדר ונדבה · או שלמים כי אלו באים בנדר ונדבה כמו שנזכר בפר' אמור אל הכהנים · ובכורות בקרכם וצאנכם · זהו פטר רחם שהוא לכהנים והם יקריבו לש"י אימוריהם והשאר נאכל לכהנים והנה לא זכר חטאות ואשמות לפי שכבר נתבאר בהם שמקום שחיטתם הוא מקום שחיטת העולה עם שהדברי' ק"ו שאם לא הותר להקריב קדשים קלים כי אם בזה המקום כל שכן קדשי הקדשים · ואכלתם שם לפני יי' אלהיכם · ר"ל במקום אשר יבח' יי' יאכלו הנאכל מכל אלו שזכר ואולי לזאת הסבה שתק חטאות ואשמות לפי שכבר נתבאר בהם שמקום שחיטתן הוא מקום שחיטת העולה עם הדברים ק"ו לקצר המאמר בזה המקום כי אות' אינם נאכלים כי אם לפני' מן הקלעים ואלו שזכר פה נאכלין לפני' מן העיר · ושמחתם בכל משלח ידכם וגומר · ר"ל בכל מה שתוכלו לשלח ידכם לעשות ממנו שלמי שמחה במועדי' כשתבואו בבית

הבחירה לראות פני הש"י תשמחו שם אתם ונשיכם ואחשוב כי' לכשר' מצות ראיה רמות · אשר ברכך יי' אלהיך · הנה אלו השלמים הם לפי הברכה אשר ברך אותך הש"י כי העשיר מרבה בשלמים · לא תעשו ככל אשר אנחנו עושים פה היום וגומר · אמר זה לפי מה שאחשוב שכבר הותרו הבמות לישראל בזולת עולה ושלמים כמו שנזכר בפר' אחרי מות ולזה היה יכול להקריבם זר כי לא נמנע מזר אלא מלהקריב אל משכן יי' ולא היה אסור הקרבה עולה ושלמי' בבמת יחיד כי אם במדבר לסבה בעינה שנאסרה שם בשר תאוה כמו שבארנו במה שקדם אמנם אחר זה שהותר בשר תאוה הותרו אלו לעשות בבמת יחיד ולזה מצאנו בשאול שהקריב את העולה בבמת יחיד וכן מצאנו בדוד ולא נכון אותם הנביאות שהיו שם על זה ומזה נלמד גם כן כי ליחיד הותר במ' יחיד לא לצבור שכאמר איש כל הישר בעיניו ולזה מצאנו שמקריבים בבמת יחיד היו יחידים · כי לא באתם עד עתה אל המנוחה ואל הנחלה מגיד שכיון שבאו אל המנוחה נאסרו הבמות ואחר כך הותרו עד היותם אל הנחלה כי לא נאסרו כי אם כאשר באו אל המנוחה ואל הנחלה · והנה המנוחה היא משכן שלה והנחלה היא בית המקדש שהיה בירושלם ואחריו נאסרו הבמות מכל וכל : וכל מבחר נדריכם אשר תדרו ליי' · אחשוב שרמז בזה אל הבהמות שאין בהם מום שנדר אותם ליי' והנה כפל זה המאמר וזולתי מעט שקצר בו כאלו העיר שכבר יהיו שם שני מקומות אשר יבחר ה' והם המנוחה והנחלה שזכר תחלה · ושמחתם לפני יי' אלהיכם וגומר · אלו שלמי שמחה · והלוי אשר בשעריך כי אין לו חלק ונחלה עמך · מגיד שאם יש בידו מעשר ראשון שהוא חלק לוי נתנו לו · ואם לא נותן לו מן השלמים או ממעשר עני · השמר לך פן תעלה עולותיך בכל מקום · ה"ה לשאר הקרבנות אך הכתוב קצר ויורה על זה מה שאמר בפסוק אחר זה כי אם במקום אשר יבחר ה' אלהיך באחד שבטיך שם תעלה עולותיך וגומר ושם תעשה כל אשר אנכי מצוך · רוצה לומר שאר הקרבנות שחייב קודם זה להביא במקום ולזה יחוייב שיהיו כלם בלא תעשה · רק בכל אות נפשך תזבח ואכלת בשר · ראוי שתדע שאי אפשר שתהיה הכונה בזה להתיר בשר תאוה שנאסר במדבר שהרי זכר אחר זה ענין התר בשר תאוה בפרשת כי ירחיב יי' אלהיך את גבולך ואי אפשר שיתיר זה בקרבנות שהרי ביאר שאין לו רשות להביאם כי אם במקו' אשר יבחר ה' ובהיות הענין כן הנה לא ישאר שלא שיהיה זה המאמר בפסולי המוקדשין והם אשר יש בהם מום רע כמו שנזכר בבכור בפר' כל הבכור שאם יש בו מום רע והוא מום קבוע לא יזבחנו ליי' ואמר שם בשעריך תאכלנו הטמא והטהור יחדו כצבי וכאיל רק את דמו לא תאכל על הארץ תשפכנו כמים כמו שאמר זה בזה המקום ולזה הוא מבואר שזה המאמר הוא בפסולי המוקדשין כי כבר נתבאר למעלה שלא יחוייב להביאם שם כאמרו וכל מבחר נדריכם מגיד שהבעלי מומין לא יחוייב להבי' שם ובהיות הענין כן כבר יתבאר בפר' בחקותי שגם הבהמה הטמאה יחוייב שתפדה בצאתה לחולין למדנו מזה שהוא יחייב באלו שיפדו ואמר תזבח לפי שלא הותר לגדלם אחרי שנפדו כי הם אסורים בגזה ועבודה כמו שהתבאר בפר' כל הבכור · ואכלת בשר · הבשר הותר לו לאכול אך לא יוכל לגדלם ויאכל החלב ואמר ואכלת שלא יותר לו להאכילן לכלבי' כי עדין יש בו קצת קדוש' כברכת יי' אלהיך אשר נתן לך · למד בזה דרך ארץ שיאכל האד' מהבשר לפי עשרו לא יותר וכאלו באר בזה שלא יאסר אם עבר זמנו שהיה ראוי שיאכלנו אם לא היה בו מום ואף על פי שזכר דינו דין קדש לקצת הדברים · בכל שעריך · מגיד שמותר לשחטו ולאכלו בכל המקומות הטמא והטהור יחדו כצבי וכאיל בעבור שלמדנו ממה שאמר תחלה שיש בו עדין קצת קדושה הוצרך לבאר שלא הוזהר הטמא מלאכלו אך טמא וטהור אוכלין בקערה אחת כמו הענין בצבי ואיל שאינן ראויין לקרבן · רק הדם לא תאכלנו על הארץ תשפכנו כמים הוצרך לומר זה לפי שכבר ביאר שיש בו קצת קדוש' אולי יחשוב חושב שדמה יהיה אסור כדם קדשי' · לזה ביאר שהוא כמים שמותרי' בהנאה ואמר על הארץ תשפכנו לבאר שאינו טעון כסוי כדם צבי ואיל · לא תוכל לאכול בשעריך וגו' · הוזהר בזה שלא לאכול מעשר שני של דגן ותירוש ויצהר חוץ מהמקום אשר יבחר יי' ושלא יאכלו הכהנים הבכורות חוץ מהמקום ההוא ולא השלמים והנה אמר כל נדריך אשר תדור מה שלא אמר כן במה שקדם אך אמר נדריכם וכל מבחר נדריכם לכלול העולה עם השלמים כי היא באה בנדר ונדבה כמו השלמים ואי אפשר שנאמר שיכלול בזה פסולי המוקדשין כי כבר הותרו לאכול בשערים כמו שקדם ולזה יהיה זאת האזהרה שלא יאכל מבשר העולה באי זה מקום שיהיה כי לא הותר אלא למזבח כאמרו ועשית עולותיך הבשר' והדם והנה הדברי' קל וחומר אם הדברים שהתר להם במחיצתו נאסר חוץ ממחיצתו לא כל שכן במה שבכל המקומות הם חוץ למחיצתו לאכיל' אד' ובכלל הנה נלמד מזה הענין שלא יותר דב' לאכול כי אם בגדרים שהתיר' אותם התורה ולפי שלא הותרה העול' כי אם למזבח הנה יהיה מזה אזהרה שלא יאכל אדם מבשר' באי זה מקום שיהיה כי כל מקום יקרא שעריך לזה הענין וכן נלמד מזה שלא יאכל אדם קדשים קודם זריקות הדם כי עדין לא הותרו לאדם ומזה גם כן יתבאר והוא קל וחומר שאסור לאכול קדשים חוץ למחיצתו שהוא לפנים מן הקלעים כי שאר המקומות יקראו שעריך לזה הענין והוא ידוע שהבכורים נאכלים בכל מקום לכהנים ממה שנזכ' בפרשת קרח מאכילת הבכורים שלא הת' שם מקום מיוחד לאכילתם ולזה תהיה הכונה באמרו ותרומת ידך שלא יאכל כהן בכורים בשערים קודם הנחתם בעזרה על האופן שהתבאר בפרשת והיה כי תבא · השמר לך פן תעזוב את הלוי · הנה זאת אזהרה שלא לעזוב את הלוי שיתן לו חלקו הראוי לו מהמעשרות או ממעשר עני או מהשלמי' וממעשר שני שנתחייבו לאכלו בירושלם · כי ירחיב יי' אלהיך את גבולך וגומר · לפי שלא הותר בשר תאוה במדבר הוצרך להזכיר בזה המקו' שבכניסתם לארץ יהיו מותרים בבשר תאו' כי תאוה נפשך לאכול בשר · מגיד שאין ראוי לאכול בשר אלא לתאבון · כי ירחק ממך המקום אשר יבחר יי' · לפי שהתורה היא אחת לכל אנשי התורה כמו שנתבאר במקומות רבים מהתורה הוא מבואר שאין ראוי שיובן מזה שאשר ירחק מהם המקום יהיו מותרים בבשר תאוה לא הקרובי' אל המקום אבל הכונה בזה שלא יהיה המקום קרוב לכל ישראל מפני הרחבת גבולך ולפי שמפני הרוחק התיר זה הוא מבואר שמחיצת בשר תאוה תהיה חוץ מהמקום אך אם יזבחהו במקום יחוייב שיהיה השלמים ויאכל ממנו המזבח חלקו · וזבחת מבקרך ומצאנך כאשר צויתיך · רוצה לומר שבאופן שצויתיך תהיה זביחת הקדשים והוא בשחיטה כך תהיה זאת השחיטה ואולם אמר זה לפי שהזביחה תאמר גם כן על הנחירה אך גדר השחיטה הוא שתהיה בצואר בחתיכת הסמנים וכבר יתבאר לך שהזביחה תאמ' גם כן על הנחירה ממה שאמר ויזבח בלק צאן ובקר וישלח לבלעם ואמר מבקרך להורות שאין ראוי שיאכל אדם בשר אם לא היה לו בקר וצאן ר"ל שיהיו לו די ספוקו לקנותה ואמר מבקרך ולא בקרך שאין ראוי לאדם שיאכל כל אשר לו אך ישער ההוצאה לפי קניינו לפי שימצא לו מזונו תמיד : ואכלת בשעריך בכל אות נפשך · רוצה לומר שזה הנשחט חוץ לעזרה תוכל לאכול בשעריך לא מה שישחט בעזרה כי הוא קדש ומזה המקום למדנו שהנשחט יתכן שתאכל לא מה שלא נשחט · אך כאשר יאכל את הצבי ואת האיל · הזהירנו שלא ינהג בזה מנהג קדש כדי שלא יחשוב שהוא שוחט קדשים בחוץ ולמד בזה שצבי ואיל אינם מותרים כי אם בשחיטה וכן הוא אומר כי יצוד ציד חיה או עוף אשר יאכל ושפך את דמו וכסהו בעפר ולזה יהיה הרצון באמרו ושפך את דמו שחיטה ומזה המקום נלמד שמצות שחיטה נוהגת בבהמה חיה ועוף והכונה בה מה שיתכן שימותו בו בעלי חיים תכף מחתיכת הסמנין וכבר שערו רז"ל שלא יתכן שישלם זה בבהמה וחיה כי אם בחתיכת שני סמנין או רובם אך בעוף ישלם בחתיכת סימן אחד להיות חסר החיות מהבהמה והחיה והוא כמו ממוצע בין הבהמה והדגי' שאינם צריכין שחיטה · רק חזק לבלתי אכול הדם · ביאר בזה שדמה אסור באכילה שלא יחשוב החושב שלא יהיה מוזהר רק על דם הקרבן כדי שיתנו על המזבח · ולא תאכל הנפש עם הבשר · רוצה לומר לא תאכל מה שהנפש בו עדין עם הבשר והוא אבר מן החי רוצה לומר כי עדין יש בנפש כח לשלח באבר ההוא הצריך לו מהמזון לא היה בב"ח · לא תאכלנו · הזהיר עוד על הדם כדי שהיו יותר נזהרי' מאכילתו וכבר זכרנו תועלת זאת האזהרה בפרשת כי על הארץ תשפכנו כמים · למדנו מזה שאין טעון כסוי ואמר כמי' שלא יכוין בשפיכתו על הארץ לדבר מהדברים שהיו מכוונים בו המכשפים ומה שידמה להם אך יהיה לבו בשפכו אותו על הארץ כאלו שופך שם מים · לא תאכלנו למען יטב לך · הודיע בזה שבהיותם נזהרים מזה יגיע להם ולזרעם תועלת עצום : רק קדשיך יהיו לך וגומר · רוצה בזה להביא

והלוי אשר בשעריך · אם אין לך לתת לו מחלקו כגון תעשר ראשון תן לו מעשר עני אין לך מעשר עני הזמינהו על שלמיך : השמר לך · ליתן לא תעשה כל הדבר : על אדמתך · אבל בגולה אינך מוזהר עליו יותר מעניי ישראל : כי ירחיב וגו' · למדה תורה דרך ארץ שלא יתאוה אדם לאכול בשר אלא מתוך רחבת ידים ועושר : בכל אות נפשך וגו' · אבל במדבר נאסר להם בשר חולין אלא אם כן מקדישה ומקריבה שלמים : כי ירחק ממך המקום · ולא תוכל לבא ולעשות שלמי' בכל יום כמו עכשו שהמשכן הולך עמכם : וזבחת כאשר צויתי · למדנו שיש צווי בזביחה היאך ישחוט והן הלכו' שחיטה שנאמרו למשה בסיני : אך כאשר יאכל את הצבי וגו' · אינך מוזהר לאכלן בטהר' אי מה צבי וחיל חלבן מותר אף חולין חלבן מותר ת"ל אך : רק חזק לבלתי אכול הדם · ממה שנ' חזק אתה למד שהיו שטופין בדם לאכלו לפיכך הוצרך לומר חזק דברי רבי יהודה ר' שמעון בן עזאי או' לא בא הכתו' אלא להזהירך ב וללמדך עד כמה אתה צריך להתחזק במצות אם הדם שהו' קל להשמר ממנו שאין אד' מתאו' לו הוצרך לחזקך באזהרתו קל וחומר לשאר מצות : ולא תאכל הנפש עם הבשר · אזהר' לאבר מן החי : לא תאכלנו · אזהר' לדם התמצית : לא תאכלנו · אזהרה לדם האיברי' : למען ייטב לך וגו' · צא ולמד מתן שכרן של מצו' אם הדם שנפשו של אד' קצה ממנה הפור' ממנו זוכה לו ולבניו אחריו קל וחומ' לגזל ועריו' שנפשו של אד' מתאוה להם : רק קדשיך · אע"פ שאתה מותר לשחוט חולין לא התרתי לך לשחוט את הקדשים ולאכלן בשעריך בלא הקרב' אלא הביאם לבית הבחירה : ועשית עולותיך · אם עולות הם תן הבשר והדם על גבי המזבח ואם זבחי שלמים הם דם זבחיך ישפך על המזבח תחילה ואח' כך והבשר תאכל עוד דרשו רבותינו רק קדשיך בא ללמד על הקדשי' שבחוצה לארץ וללמ' על התמורו' ועל ולדות קדשים שיקריבו : שמור · זו משנה שאתה צריך לשמר' בבטנך שלא תשכח כענין שנ' כי נעים כי תשמר' בבטנך ואם שנית אפשר שתשמע ותקיי' הא כל שאינו בכלל משנה אינו בכלל מעשה : את כל הדברים · שתהא חביבה עליך מצוה קלה כמצוה חמורה : הטוב · בעיני השמים : והישר · בעיני אדם : פן תנקש · אונקלוס תרגם לשון מוקש ואני אומר שלא חש לדקד' בלשון שלא מצינו נו"ן בלשון יוקש ואפילו ליסוד הנופל ממנו אבל בלשון טירוף וקשקוש מצינו נ"ון וארכובתיה דא לדא נקשן ואף זה אני אומר פן תנקש אחריהם פן תטרף אחריהם להיות ברוך אחר מעשיה' וכן ינקש נושה לכל אשר לו מקלל את הרשע להיות עליו נושים רבים ויהיו מחזירים ומתנקשים אחר ממונו : אחרי השמדם מפניך · אחר שתראה שאשמידם מפניך יש לך לתת לב מפני מה נשמדו אלו מפני מעשים מקולקלים שבידיהם אף אתה לא תעשה כן שלא יבואו אחרים וישמידוך : איכה יעבדו · לפי שלא ענש על ע"ז אלא זבוח והקטור ונסוך והשתחואה כמו שכתוב בלתי ליי' לבדו דברים הנעשים לגבוה בא ולמדך כאן שאם דרכה של עבודת אליל לעובדה בדבר אחר כגון פעור לפעור וזורק אבן למרקולים זו היא עבודתו וחייב אבל זבוח וקטור ונסוך והשתחואה אפי' שלא כדרכה חייב : כי גם את בניהם · גם לרבות את אבותם ואמותיהם אמר רבי עקיבא אני ראיתי כותי שכפתו לאביו לפני כלבו ואכלו : את כל

וְאָכַלְתָּ֨ וְהַלֵּוִ֖י אֲשֶׁ֣ר בִּשְׁעָרֶ֑יךָ וְשָׂמַחְתָּ֗ לִפְנֵי֙ יְהוָ֣ה אֱלֹהֶ֔יךָ בְּכֹ֖ל מִשְׁלַ֥ח יָדֶֽךָ׃ הִשָּׁ֣מֶר לְךָ֔ פֶּֽן־תַּעֲזֹ֖ב אֶת־הַלֵּוִ֑י כָּל־יָמֶ֖יךָ עַל־אַדְמָתֶֽךָ׃ ס

כִּֽי־יַרְחִיב֩ יְהוָ֨ה אֱלֹהֶ֥יךָ אֶֽת־גְּבֻלְךָ֮ כַּאֲשֶׁ֣ר דִּבֶּר־לָךְ֒ וְאָמַרְתָּ֙ אֹכְלָ֣ה בָשָׂ֔ר כִּֽי־תְאַוֶּ֥ה נַפְשְׁךָ֖ לֶאֱכֹ֣ל בָּשָׂ֑ר בְּכָל־אַוַּ֥ת נַפְשְׁךָ֖ תֹּאכַ֥ל בָּשָֽׂר׃ כִּֽי־יִרְחַ֨ק מִמְּךָ֜ הַמָּק֗וֹם אֲשֶׁ֨ר יִבְחַ֜ר יְהוָ֣ה אֱלֹהֶיךָ֮ לָשׂ֣וּם שְׁמ֣וֹ שָׁם֒ וְזָבַחְתָּ֞ מִבְּקָרְךָ֣ וּמִצֹּֽאנְךָ֗ אֲשֶׁ֨ר נָתַ֤ן יְהוָה֙ לְךָ֔ כַּאֲשֶׁ֖ר צִוִּיתִ֑ךָ וְאָֽכַלְתָּ֙ בִּשְׁעָרֶ֔יךָ בְּכֹ֖ל אַוַּ֥ת נַפְשֶֽׁךָ׃ אַ֗ךְ כַּאֲשֶׁ֨ר יֵאָכֵ֤ל אֶֽת־הַצְּבִי֙ וְאֶת־הָ֣אַיָּ֔ל כֵּ֖ן תֹּאכְלֶ֑נּוּ הַטָּמֵא֙ וְהַטָּה֔וֹר יַחְדָּ֖ו יֹאכֲלֶֽנּוּ׃ רַ֣ק חֲזַ֗ק לְבִלְתִּי֙ אֲכֹ֣ל הַדָּ֔ם כִּ֥י הַדָּ֖ם ה֣וּא הַנָּ֑פֶשׁ וְלֹא־תֹאכַ֥ל הַנֶּ֖פֶשׁ עִם־הַבָּשָֽׂר׃ לֹ֖א תֹּאכְלֶ֑נּוּ עַל־הָאָ֥רֶץ תִּשְׁפְּכֶ֖נּוּ

כה כַּמָּֽיִם׃ לֹ֖א תֹּאכְלֶ֑נּוּ לְמַ֨עַן יִיטַ֤ב לְךָ֙ וּלְבָנֶ֣יךָ אַחֲרֶ֔יךָ כִּֽי־תַעֲשֶׂ֥ה הַיָּשָׁ֖ר בְּעֵינֵ֥י יְהוָֽה׃ רַ֧ק קָֽדָשֶׁ֛יךָ אֲשֶׁר־יִהְי֥וּ לְךָ֖ וּנְדָרֶ֑יךָ תִּשָּׂ֣א וּבָ֔אתָ אֶל־הַמָּק֖וֹם אֲשֶׁר־יִבְחַ֥ר יְהוָֽה׃ וְעָשִׂ֤יתָ עֹלֹתֶ֙יךָ֙ הַבָּשָׂ֣ר וְהַדָּ֔ם עַל־מִזְבַּ֖ח יְהוָ֣ה אֱלֹהֶ֑יךָ וְדַם־זְבָחֶ֗יךָ יִשָּׁפֵךְ֙ עַל־מִזְבַּח֙ יְהוָ֣ה אֱלֹהֶ֔יךָ וְהַבָּשָׂ֖ר תֹּאכֵֽל׃ שְׁמֹ֣ר וְשָׁמַעְתָּ֗ אֵ֚ת כָּל־הַדְּבָרִ֣ים הָאֵ֔לֶּה אֲשֶׁ֖ר אָנֹכִ֣י מְצַוֶּ֑ךָּ לְמַ֩עַן֩ יִיטַ֨ב לְךָ֜ וּלְבָנֶ֤יךָ אַחֲרֶ֙יךָ֙ עַד־עוֹלָ֔ם כִּ֤י תַעֲשֶׂה֙ הַטּ֣וֹב וְהַיָּשָׁ֔ר בְּעֵינֵ֖י יְהוָ֥ה אֱלֹהֶֽיךָ׃ ס

כִּֽי־יַכְרִית֩ יְהוָ֨ה אֱלֹהֶ֜יךָ אֶת־הַגּוֹיִ֗ם אֲשֶׁ֨ר אַתָּ֥ה בָא־שָׁ֛מָּה לָרֶ֥שֶׁת אוֹתָ֖ם מִפָּנֶ֑יךָ וְיָרַשְׁתָּ֣ אֹתָ֔ם

ל וְיָשַׁבְתָּ֖ בְּאַרְצָֽם׃ הִשָּׁ֣מֶר לְךָ֗ פֶּן־תִּנָּקֵשׁ֙ אַחֲרֵיהֶ֔ם אַחֲרֵ֖י הִשָּׁמְדָ֣ם מִפָּנֶ֑יךָ וּפֶּן־תִּדְרֹ֨שׁ לֵאלֹהֵיהֶ֜ם לֵאמֹ֗ר אֵיכָ֨ה יַעַבְד֜וּ הַגּוֹיִ֤ם הָאֵ֙לֶּה֙ אֶת־אֱלֹ֣הֵיהֶ֔ם וְאֶעֱשֶׂה־כֵּ֖ן גַּם־אָֽנִי׃ לֹא־תַעֲשֶׂ֣ה כֵ֔ן לַיהוָ֖ה אֱלֹהֶ֑יךָ כִּי֩ כָל־תּוֹעֲבַ֨ת יְהוָ֜ה אֲשֶׁ֣ר שָׂנֵ֗א עָשׂוּ֙ לֵאלֹ֣הֵיהֶ֔ם כִּ֣י גַ֤ם אֶת־בְּנֵיהֶם֙ וְאֶת־בְּנֹ֣תֵיהֶ֔ם יִשְׂרְפ֥וּ בָאֵ֖שׁ לֵאלֹהֵיהֶֽם׃

את

וְאַמְהָתָךְ וְלֵיוָאָה דִּי בְּקִרְוָךְ וְתֶחְדֵּי קֳדָם יְיָ אֱלָהָךְ בְּכֹל אוֹשָׁטוּת יְדָךְ׃ אִסְתְּמַר לָךְ דִּילְמָא תִשְׁבּוֹק יָת לֵיוָאָה כָּל יוֹמָךְ עַל אַרְעָךְ׃ אֲרֵי יַפְתֵּי יְיָ אֱלָהָךְ יָת תְּחוּמָךְ כְּמָא דִי מַלֵּיל לָךְ וְתֵימַר אֵיכוֹל בִּשְׂרָא אֲרֵי תִתְרְעֵי נַפְשָׁךְ לְמֵיכַל בִּשְׂרָא בְּכָל רְעוּת נַפְשָׁךְ תֵּיכוֹל בִּשְׂרָא׃ אֲרֵי יִתְרַחַק מִנָּךְ אַתְרָא דִי יִתְרְעֵי יְיָ אֱלָהָךְ לְאַשְׁרָאָה שְׁכִנְתֵּיהּ תַּמָּן וְתִכּוֹס מִתּוֹרָךְ וּמֵעָנָךְ דִּי יְהַב יְיָ לָךְ כְּמָא דְפַקֵּדְתָּךְ וְתֵיכוֹל בְּקִרְוָךְ בְּכֹל רְעוּת נַפְשָׁךְ׃ בְּרַם כְּמָא דְמִתְאֲכִיל בְּשַׂר טַבְיָא וְאַיְלָא כֵּן תֵּיכְלִנֵּיהּ מְסָאֲבָא וּדְכֵי כַּחֲדָא יֵיכְלִנֵּיהּ׃ לְחוֹד תְּקַף בְּדִיל דְּלָא לְמֵיכַל דְּמָא אֲרֵי דְמָא הוּא נַפְשָׁא וְלָא תֵיכוֹל נַפְשָׁא עִם בִּשְׂרָא׃ לָא תֵיכְלִנֵּיהּ עַל אַרְעָא תֵּישְׁדִּנֵּיהּ כְּמַיָּא׃ לָא תֵיכְלִנֵּיהּ בְּדִיל דְּיֵיטַב לָךְ וְלִבְנָךְ בָּתְרָךְ אֲרֵי תַעְבֵּיד דְּכָשַׁר קֳדָם יְיָ׃ לְחוֹד מַעְשַׂר קוּדְשָׁךְ דִּיהוֹן לָךְ וְנִדְרָךְ תִּטּוֹל וְתֵיתֵי לְאַתְרָא דִי יִתְרְעֵי יְיָ׃ וְתַעְבֵּיד עֲלָוָתָךְ בִּשְׂרָא וּדְמָא עַל מַדְבְּחָא דַיְיָ אֱלָהָךְ וְדַם נִכְסַת קוּדְשָׁךְ יִשְׁתְּפֵךְ עַל מַדְבְּחָא דַיְיָ אֱלָהָךְ וּבִשְׂרָא תֵּיכוֹל׃ טַר וְתִקַבֵּיל יָת כָּל פִּתְגָּמַיָּא הָאִלֵּין דִּי אֲנָא מְפַקֵּיד לָךְ בְּדִיל דְּיֵיטַב לָךְ וְלִבְנָךְ בָּתְרָךְ עַד עָלְמָא אֲרֵי תַעְבֵּיד דְּתַקִּין וּדְכָשַׁר קֳדָם יְיָ אֱלָהָךְ׃ אֲרֵי יְשֵׁיצֵי יְיָ אֱלָהָךְ יָת עַמְמַיָּא דִּי אַתְּ עָלֵיל לְתַמָּן לְמֵירַת יָתְהוֹן מִן קֳדָמָךְ וְתֵירַת יָתְהוֹן וְתִתֵּיב בְּאַרְעֲהוֹן׃ אִסְתְּמַר לָךְ דִּילְמָא תִתְּקַל בָּתְרֵיהוֹן בָּתַר דְּיִשְׁתֵּיצוֹן מִן קֳדָמָךְ וְדִילְמָא תִתְבַּע לְטַעֲוָתְהוֹן לְמֵימַר אֵכְדֵּין פָּלְחִין עַמְמַיָּא הָאִלֵּין יָת טַעֲוָתְהוֹן וְאַעְבֵּיד כֵּן אַף אֲנָא׃ לָא תַעְבֵּיד כֵּן קֳדָם יְיָ אֱלָהָךְ אֲרֵי כָּל דְּמְרַחַק קֳדָם יְיָ דִּסְנֵי עֲבַדִין לְטַעֲוָתְהוֹן אֲרֵי אַף יָת בְּנֵיהוֹן וְיָת בְּנָתְהוֹן מוֹקְדִין בְּנוּרָא לְטַעֲוָתְהוֹן׃

ית

אבן עזרא

כי הדם הוא הנפש · פירשתיו : למען ייטב לך · שלא יאכל נפש בהמה שתשבש נפשו גם הנפש והגורה בדמו' הלב על כן לבניך אחריך : רק קדשיך · עולו' ושלמי' ונדרים : תשא · והטעם תביאם אל המקום הנבחר : והבש' תאכל · עם הכהן ידבר אם הוא בכור או חטאת או אשם והשוק והחזה ואם שלמים יאכל רבם הישראלי וטעם שמור ושמעת על הדם שישפך על גבי המזב' : כי יכרי' · גם זאת הפרשה דבקה עם כי ירחיב כי אם לא ינצח את הגוים לא ירחיב גבולו · ומלת ופן דרך קלרה שתעשה כמעשיה' · והטע' כן גם אני · לעבודת השם ותחשוב כי תעשה טוב לא תעש' כן כי כל מעשיהם יתעב השם והעד כי גם את בניהם :

את

מסרה

אכלה ה' וסי' נמס' בסד' ואתחנן · הטוב והישר ד' וסימ' כי תעשה הטוב והישר · וראית הטוב והיש' מבני ארניכ' · ויעש אסא · ויע' כזאת יחזקיהו בכל יהוד' דד"ה : ופן ה' וסי' נמסר בסדר ואתחנן : איכה י"ז וסי' נמסר בריש מגלת איכה : בנתיה' ה' חס' וי"ו וסי' כי גם את בניהם · ויהיו דוד ואנשיו · ובנו במות התפת · והאכלתים את בשר · והעם אש' המה · וכל עזרא דכוו' :

חזקוני

כל ימיך · אף בשמטין ויובלות : על אדמתך · הואיל ויש לישראל נחלה בארץ וללוי אין נחלה צריך שיתנו עיניה' עליו בשעה שהם שרויין על אדמתן אבל בגולה לא שכשם שאין ללוי נחלה כך אין לישרא' נחלה : כי ירחיב · פרשה זו נאמרה כבר למעלה ומזור ושנאה לפי שנאמר בה למעלה ועשית עולותיך וגו' · ר"א לפי שכל מה שכתב בה תדיר הוא בכל יום ושנו ושנאן כדי שיהיו רגילין ובקיאין בו : כאשר דבר לך · והיכן דב' ושתי את גבולך : ואמרת אוכלה בשר · מכאן שלא יהא אדם ליקח לישרה בשר אא"כ נמלך תחלה : כי תאוה נפשך · כי במקום אם : כי ירחק ממך המקום · על אותן שאינן מארץ כנען הכתוב מדבר ואע"פ כן דינים כמשפט שעריך : הטמא והטהור יחדיו · אינו אומ' שיאכלוהו בקערה אחת אלא כל אחד יאכל בפני עצמו דומא ויענו כל העם ידיוונו : תשא ובאת אל המקו' · הוא שאנו אומרים בתפלה במועדים והשיאנו את ברכת מועדיך וכו' : ודם זבחיך · שלמיך : והבש' תאכל · הכהן את הראוי לו וישראל את הראוי לו : כי יכרית וגו' · נסמכה פרשה זו כאן שאמרו אם לא יכרית את הגוי לא ירחיב את גבולך : לרשת אותם מפניך · תיבת מפניך קאי אכי יכרית : אשר שנא · אפי' אתה עובד הקב"ה באותה עבודה שהם עובדים את אלהיה' אתה מכעיסו :

לא

בעל הטורים

פן תעזוב הלוי · וסמי' ליה וכי ירחיב לומר מהון אד' ירחיב לו ותאכל בשר וסמי' ל הכי ירחק : לומר שיתרחק האד' לאכול בשר כדאיתא בפרק כסוי הדם : כי ירחק · הפסו' מתחיל ומסיי בכ"ף לו' אע"פ ששחט צריך להגביה בו כף ידו ולבדוק הריאה : כאשר צויתיך · בגי' זה רוב האחד בעוף ורוב השני' בבהמה : כאשר נשריק' רובו של אחד ככולו : אך כאשר יאכל הצבי והאיל · אך מיעוט הוא שאינו חייב במתנו' : עם הבשר · בגי' בבשר מן החי : תשפכנו · בגי' כסוי' מלכסותו : ונדרך · ב' במס' ונדריך תשא ובאת · ונדרי' תשלם · והיינו דתנן דנדרי' אם מתו או נגנבו חייב באחריותן · וזהו ונדריך תשלם היאך ונדריך תשא · ואתי' חייב באחריותן עד בתביא' · כדאמרי' כיון דאמ' עלי כמאן דטעין ליה אכתיפו דמי : והבשר תאכל וסמיך ליה שמור ושמעת · לומר עם הארץ אסור לאכול בשר · כדאיתא בפסחי' שמור ושמע' אין בור ירא חטא ולא עם הארץ חסיד · כי תעש' הטוב והיש' בעיני יי' וסמיך ליה כי יכרית · לומ' שאין יוצאין למלחמה אלא צדיקים בעושי' הטוב והישר : לרש' אותם · ולא למס אותם · ולא שאר אומות : כי

מ"ע ספורנו

ואמרת אוכלה בשר · בלתי שאצטרך לטרוח לעלותו לבית הבחירה : כי תאוה נפשך לאכול בשר · גם כן בשתאוה לאכול אותו בחלק הנתן לכהני' מן הזבח : בכל אות נפשך תאכל בשר · אבל לא חלב ודם אף על פי שהם חולין : אך כאשר יאכל את הצבי · שלא במקום קדוש · רק חזק לבלתי אכול הדם · אף על פי שתקום באכילתו חברת השדים שיגידו לך עתידו' כאמרם ז"ל שומעי' מה שעתיד להיות כמלאכי השר' לא תאכל הדם להתחבר להם : לא תאכלנו על הארץ תשפכנו כמים · עשה באופן שלא יהיה ראוי לאכילה וזה תשפכנו על הארץ כמי' ולא תכניסהו כמו שמכניסים היין והשמן ושאר משקין לאכילה ושתיה : לא תאכלנו כי תעשה הישר בעיני ה' · וכאשר תמנע מלאכול לא יהיה זה כמואס בו אבל כדי שתעש' הישר בעיניו כאמרם ז"ל אל יאמ' אדם קצה נפשי בבשר חזיר אבל יאמ' איפשי ואבי שבשמי' גזר עלי : ואעשה כן גם אני · שאעבוד את האל ית' באותם מיני העבודה שהם עובדים לע"ז : כי כל תועבת ה' אשר שנא עשו לאלהיהם · כי אמנם הם עובדים לע"ז בקצת מיני עבודה כמאמרו' אבל האל ית' :

לא

רלבג

כל הקרבנו' לבית הבחירה ולזה הוא מבואר שהבעלים מטפלים בהבאתם עד שיהיו שם : ועשית עולותיך הבשר והדם · למדנו בזה שאם אין דם לזרוק על המזבח לא זכה המזבח בבשר וכן אם אין בשר לא יזרוק הדם כי זריקת הדם הוא לרצות הקרבת הבשר ולמדנו מזה עוד שאע"פ שמחוייב להקטיר כל העולה למזבח שנא' והקטיר הכהן את הכל המזבחה הנה אם פרשו מהמערכה ופקעו משם הקרנים או הטלפים או העצמות או הגידים אינו זקוק להחזירם שם כי התורה לא דקדק' אלא בבשר : ודם זבחיך ישפך על מזבח ה' אלהיך והבשר תאכל למד על דם כל הזבחים שטעון מתנה אחת ואף על פי שנתבאר בחטאת ועולה שיש בהם יותר ממתנה אחת הנה למדנו מזה שאם לא נתן כי אם מתנה א' לא עכב : והבשר תאכל · למדנו מזה שאינו זוכה באכילת בשר כי אם אחר שזכו המזבח בהם : שמור ושמעת את כל הדברים האלה ר"ל שישמרם בלב וישמע לעשותם וזה יהיה בלמדנו אותם כי הלמידה מיסדת אל המעשה וזכר שמקיים אלו המצות יגיע טוב נפשי ונופיי לו ולבניו עד עולם כדי שיהיו יותר זריזים בענין אלו המצות הנה שיצטרך אל ביאור זאת הפרשה שהונגלה ביאורה פה ואולם התועלת המגיעות ממנה הם י"ג : **התועלת** הראשון הוא במצות והוא מה שצונו אחר עברם את הירדן לתת הברכה והקללה על הר עיבל כדי לזרז ישראל יותר בשמירת המצות שם כי זה עם מה שיועיל לאדם תועלת נפשיי ימשך להם מזה מהתועלת בענין ירושת הארץ כמו שקדם ויתבאר יותר בפרשת כי תבא : **התועלת** השני הוא במצות והוא מה שצונו לעקור ע"ז מארצנו והנה התועלת בזאת המצוה מבואר כדי שלא ישאיר זכר לע"ז ויוסר מהאנשים ההכשל בה והנה מפני שאנחנו מ... בכל המקומות הוא מבואר שלאו שנעשה כן בכל המקום שיהיה לנו ואולם ההבדל בזה בין ארץ ישראל וחוצה לארץ הוא שבארץ ישראל אנחנו מחוייבים לרדוף אחריה ולכלותה כדי שלא ... כמו שצונו שלא ישבו בארצנו עע"ז כאמרו לא ישבו בארצך פן יחטיאו אותך לי אמר' בא"ל אין אנו מצווים שלא ישבו אתנו עע"ז וכמו זה אין אנחנו מצווין לרדוף אחר ע"ז שלהם לכלותה אך ... לנו בא"ל והיתה בו ע"ז הוא מבואר שאנחנו מצווים לכלותה משם : **התועלת** השלישי הוא במצות והוא מה שהוזהרנו מלנתוץ דבר דרך השחתה מהבנין שנעשה לש"י כ"ש שאנחנו מוזה... שנ' ואבדתם את מזבחותם וגו' לא תעשון כן לה' אלהיכם והנה התועלת בזאת המצוה מבואר : **התועלת** הרביעי הוא במצות והוא מה שהוזהרנו מלאבד שם מהשמות הקדוש... יתעלה והוא שנאמר ואבדתם את שמם וגו' לא תעשון כן לה' אלהיכם והנה התועלת בזאת המצו' מבואר : **התועלת** החמישי הוא במצו' והוא להודיע שלא יתכן שנעבוד השם ית... רבים כמו שעשו הגוים ההם לאלהיהם אך נעבדוהו במקום מיוחד לכד והוא המקום אשר יבחר יי' להורות על יחוד השם יתעלה שנעבד בזאת העבוד' הנכבדת עם שמזה ימשך מהתועלת ...

הנכבדת

קומץ מנחה

פרשת ראה

ראה אנכי נותן לפניכם היום וגו׳ כלומר בע״הז הוא כך שניתנו ברכות וקללות אבל בעה״ב כלו ברכות: ברכה וקללה את הברכה שם לקללה ב׳ שומרים ברכה בימין וברכה בשמאל: על האדמה אבד תאבדון מצוה לעקור ע״ז מא״י אבל בח״ל אין אנו מצווין לרדוף אחריה: תרומת ידכם לפי שתרומה אין לה שעור מן התורה רק מה שתורם ירו אפילו חטה אחת פוטר׳ את הכרי: פן תעלה עולתך שמא תאמר מפני שהיא כולה כליל לה׳ אעלנו בכל מקום כי מלא כל הארץ כבודו לכן בא עליו האזהרה: למען ייטב לך מכאן שאם כפה אדם יצרו ולא עשה עבירה נותנים לו שכר כעושה מצוה: ולא ידבק בידך מאומה שלא יאמרו שלא לכבוד שמים כי אם לאהבת ממונם הרגתם וז׳ כליל לה׳ אלהיך שידעו שכל הנעשה נעשה לשם ה׳: ונתן לך רחמים כיון שלא רחמת על מכעיסיו: בנים אתם לה׳ וגו׳ לא תתגודדו כי אפשמת לך אביך הלא יש לנו אב זקן חי וקיי׳ לעולמי עולמים משא״כ בעכו״ם שאין להם אב שאומרי׳ לעץ אבי אתה וכן על שאר הקרובי׳ כי קרוב ה׳ לכל קוראיו: בת היענה אמר בת משום שאינה ראויה לאכילה כי אם בקטנותה דבגדולה בשרה קשה כעץ: למען תלמד ליראה שע״י העלותך לירושלים תראה כהנים בעבודתם לוים בשירם וישראל במעמדן וסנהדרי גדולה יושבי׳ ודנים ומורי׳ הוראות ודאי יכנס בלבו יראת שמים: משה ידו סליקת ופסירה היד שתקע הלוה למלוה לשלם לו: וזכרת כי עבד היית וזה אמר בשבועות כי ע״מ כן פדאך שתקבל התורה ברכתי׳ תעבדון את האלהי׳ על ההר הזה:

חסלת פרשת ראה

העבודה נעשית בבית הנפלא אשר בו היתה הנבוא׳ להעיד על סודות המציאות ועל ידי משפחה מיוחדת נכונה לעמוד על אופן החכמה אשר בזאת העבוד׳ מפני שקדת עליה והיותה בלתי צריכה אל אסיפת הקנינים כי לאמה כתן מימיה כאמונים והנה לא תנהג. זאת המצוה כי אם אחר המנוח שם מקום יבחר יי׳ שנאמר כי לא באתם עד עתה אל המנוחה ואל הנחלה מגיד שאחר שבאו אל המנוחה ואל הנחלה נאסרה בזה עולמית:

התועלת השני הוא במצות והוא מה שלמדנו מאמרו לשום את שמו שם בברכ׳ כהנים לא תהיה בשם המפורש אלא בבית המקדש ואף על פי שהיא תהיה בכל מקום כאמרו בכל המקום אשר אזכיר את שמי אבא אליך וברכתיך והנה התועלת בזאת המצוה מבואר והוא שאין ראוי לגלות ענין זה השם הנכבד רק במקום מיוחד לעבודתו כי מפני זה מצאו שם תמיד משיגים סוד זה השם לפי מה שאפשר וזה ממה שישמר השומעים שלא יבאו מזה להריסה מפני השתבשם בענינו כי שם מי שישמרם מהשבוש הזה:

התועלת השביעי הוא במצות והוא מה שצונו להביא כל הקרבנות שיש לנו איך שיהיו ברגל הראשון שנבא בו לבית הבחירה שנאמר ובאת שם והבאתם שמה עולותיכם וזבחיכם ומעשרו׳ וגו׳. והתועלת בזאת המצות מבואר כדי שישלם חקו אשר צותה לו התורה מהם וישלם נדרם תכף שימצא לו מקום ראוי:

התועלת השמיני הוא במצות והוא מה שהזהירתנו מהקריב קרבנות חוץ מהמקום אשר יבחר יי׳ והנה כתבאר תועלת זאת האזהרה ממה שקדם:

התועלת התשיעי הוא במצות והוא מה שצוה לפדות פסולי המוקדשים שיש בהם מום קבו׳ ויאכל דיניהם אחר שנפדו שישאר בהם דין קצת הקדשים והתועלת בזאת המצוה הוא שלא להפסיד הקדשים אחר שאינם ראויים להקרבה ולזה צוה שיצאו לחולין בזה האופן שזכל כאמרו שם תזבח ואכלת בשר:

התועלת העשירי הוא במצות והוא מה שהזהרנו מאכילת מעשר דגן ומעשר תירוש ומעשר יצהר חוץ ממקום הבחירה ומאכילת בשר חטאת ואשמות חוץ למחיצתן ומאכיל׳ בכורים קודם הנתתן בעזרה ומאכילת בשר עולה או מה שהוא ראוי למזבח או בשר קדשים קדם זריקת דמים כי עדיין לא הותרה אכילתן בשום מקום והנה התועלת בזאת האזהרה הוא שלא כבלבל הסדור שסדרה התורה באלו הענינים הנפלאים כדי שנתיסר ש׳ הכונה שכונה התורה בזה:

התועלת האחת עשרה הוא במצות והוא מה שהזהרנו שלא נעזוב הלוי והתועלת בזאת המצוה מבואר כדי שתהיה זאת המשפחה הנכבדת מיוחדת לעבודת יי׳ יתע׳ ולא יהיה לה טרדה באסיפ׳ מזונותיה ועוד כי המעשר ראשון מפני שאין לו קדושה אולי יקלו ישראל בנתינתו ללוים אבל יפרישוהו וישאירוהו להם ולא יהיה ללוים דבר יאכלו ממנו הפך מה שכונה התורה בהם ולזה הזהיר בזה המקום שלא לעזוב את הלוי:

התועלת השתים עשרה הוא במצות והוא מה שצונו לשחוט בהמה חיה ועוף כשנרצה לאכלם כמו שאמר וזבחת מבקרך ומצאנך וגומר כאשר צויתיך לפי מה שביארנו בביאור דברי זאת הפרשה והנה התועלת בזאת המצוה הוא מגדלין רבים האחד כי בזה האופן יתכן יותר שיצא דם הבעלי חיים בעת שחיטתו ונהיה כשומרים יותר מפני זה מאכילת הדם והשני כי בזה האופן עם שנבר ימותו בו הבעלי חיים בקלות יותר הנה אין בו מה מהקנאה לנפשותינו תכונת האכזריות כדי שיהיה זה כשאר מיני המיתה כאלו תאמר ההכאה בקופיץ על ראש הבעלי חיים ומה שידמה לזה. והשלישי הוא יותר כולל הוא כי כאשר באה המצוה איך תעש׳ זאת המיתה יקרה מזה לשוחט את הבעלי חיים שהוא לא יכוין להרוג את הבעלי חיים בעשותו זה הפעל אבל יהיה לבו איך יעשה זאת המצוה באופן שצוה השם יתעלה וזה ממה שיהיה בו תועלת להמשך אליו הדבקות בשם יתעלה גם בעת עשותו זה להרחיק ממנו תכונת האכזריות לפי שהוא לא יכוין להרוג אך לעשות המצוה באופן שצוהו השם יתעלה:

התועלת השלש עשרה הוא במצות והוא מה שצונו שלא לאכול אבר מן החי והנה התועלת בזאת האזהרה עם שבו ישמרו התועלת הנזכרות בענין השחיטה הוא להרחיק ממנו תכונת הזוללות עד שלא יסבול ההמתנה שתשחט הבהמה אך מרוב הזוללות ימהר לקחת ממנו קודם שתשחט עם שבזה מהקנאת מדת האכזרי׳ מה שלא יעלם:

התועלת הארבע עשרה הוא במצות והוא מה שצונו להטפל בקרבנות אשר לנו עד הבאת׳ שם למקום הנבחר והתועלת בזאת המצוה מבואר כי לולי זה יפסדו הקדשים בדאות מי שהפרים אותם שאינה באחריותו:

התועלת החמש עשרה הוא באזהרות והו׳ מה שלמדנו בזה שאם פקעו מעל המערכ׳ מקרבן העולה הקרנים או הטלפים והעצמות והגידים אינו חייב להחזירם שם כי התור׳ לא דקדקה בעולה כי אם בבשר ובדם כאמרו ועשית עולותיך הבשר והדם:

התועלת הששה עשרה הוא במצות והוא מה שלמדנו שכל הזבחים שנתן מדמה מתנה אחת על המזבח הנה כרצה הבשר למזבח ולאדם ואין שאר המתנות מעכבות וזה למדנו מאמרו ודם זבחיך ישפך על מזבח יי׳ אלהיך והבשר תאכל כמו שביארנו בביאורנו לזה הפסוק והנה היה זה גם כן כשלא נוכל להשיג הטוב והתועלת בשלמות הנה אין ראוי שנקצר מהשתדלות אל שנשיג ממנו מה שאפשר לנו ולזה הוא מבואר שאף על פי שיש תועלת נפלא בהיות אלו המתנ׳ אל התאר שהגבילה אותו התורה כמו שביארנו בפרשת ויקרא הנה יש בקרבנות התועלות אחרות נפלאות כמו שביארנו שם ולא הסכימה התורה שיעדרו ממנו אלו התועלת מפני העדר קצת התועלת אשר ימשכו מזריקת הדם על המזבח:

כי יכרית יי׳ אלהיך את הגוים וגו׳ עד עשר תעשר. השמר לך פן תנקש אחריהם. ר״ל פן תנקש במוקש אשר נוקשו הם וזה יהיה אם תנהג במנהגיהם בעריות וזולת זה כמו שאמר בפרשת קדושים תהיו. ולא תלכו בחקות הגוים אשר אני משלח מפניכם פן תדרוש לאלהיהם. מגיד שאם ילכו במנהגיהם הפחותים סיפם לעבוד ע״ז או ירצה בזה שלא תחקור איך היו עובדי׳ הגו׳ עבודה זרה ותחשוב לעבוד הש׳ יתע׳ בדרך ההוא והזהיר שלא יעשה כן ליי׳ כי מה שיחשבוהו עבודה לו יהיה ההפך כי הם היו עושים לאלהיהם כל הדברים המרוחקים והמתועבים לשם יתעלה כי עד שגם בניהם ובנותיהם היו שורפים באש לאלהיהם ואולם כונת התורה הוא בהפך זה שלא העמיסה עלינו דבר יכבד עלינו אבל הם דברים ישרים וצדיקים מישרים בעצמותם אל כל הטובות. את כל הדבר אשר אנכי מצוה אתכם אותו תשמרו לעשות. רוצה לומר על האופן אשר צויתי בו. לא תוסף עליו ולא תגרע ממנו. כבר ביארנו דיני ההוספה והגרעון שהוזהרנו מהם בראש פרש׳ ואתחנן. כי יקום בקרבך נביא או חולם חלום. ידמה שקרא הנביא למי אשר יתודע אליו השם יתעלה במראה ואשר ידבר בו בחלום קרא חולם חלום. ונתן אליך אות או מופת. ר״ל כדי שיאמינו בדבריו ובא האות והמופת כמו שיעד אותו קודם באו ויאמר נלכה ונעבדה אלהים אחרים אשר לא ידעת ונעבדם ועל זה נתן לך האות והמופת כדי שתאמין לדבריו. לא תשמע אל דברי הנביא ההוא או אל חולם החלום ההוא. הזהיר בכאן שלא לשמוע אל דבריו כשיאמר לעבוד עבודה זרה גם אחד זה לפי שעה ואף על פי שהתנבא בשם השם יתעלה ויאמר שהשם יתעלה צוה לעשות כך כ״ש אם נתנבא בשם עבודה זרה. כי מנסה ה׳ אלהיכם אתכם וגו׳. הרצון בזה שלזה הסבים שיבא זה המטעה לכם כמו שמצאנו בספר יהושע שהשאיר השם יתעלה קצת הגוים ההם לנסות בם את ישראל והנה האות והמופת שיעד בו הנביא שקר ההוא אינו ראיה בבאו שיהיה אמת מה שאמר כי היה זה בלתי ספק על דרך להט וכשוף ומה שידמה להם ונענין ידוע שאין דבריו אמת כי אין שם אלוה זולתי השם יתעלה כמו שנתברר לישראל במעמד הר סיני הנפלא מפי הגבורה ונתברר עוד מצד העיון במה שאין ספק באמתתו ולזה אין דרך לנתינת אות או מופת להביא להאמין ההפך בזה והוא מבואר שמי שישתדל לאהוב השם יתע׳ בכל לבבו ובכל נפשו יגלגל מההאמנה לדבריו והוא מי שישתדל להשיגו כפי כחו כי הוא ישער במה שהשיג ממנו שאין אלוה זולתו. אחרי ה׳ אלהיכם תלכו. צוה שילכו אחרי השם יתעלה ר״ל שילכו בדרכיו בחקרם איך מנהגו במה שישפע ממנו וזה יהיה סבה שיראו ממנו ויראתו ממנו

תאבד שישמרו מצותיו וישמעו בקולו ויעבדוהו לא זולתו וידבקו בעבודתו. והנביא ההוא או חולם חלום ההוא יומת. רוצה לומ׳ על ידי בית דין והוא הקלה שבמיתות בית דין כמו שהתבאר מהשרשים הכוללי׳ ובערת הרע מקרבך. בעד העושה הרעות הגדולות לך פן תכשל ותפול ברע. כי יסיתך אחיך בן אמך. רוצה לומר אחיך או בן אמך שאינו אחיך מן האב והנה דבר הכתוב בהווה שלא יסית איש אחר בזאת ההסתה שיש בה מהסכנה העצומה לו אם יודעו דבריו אם לא יהיה קרובו או רעהו. אשר כנפשו ולא יאמרו כמו אלו הדברי׳ לזאת הסבה ג״כ כי אם בסתר. הקרובים אליך או הרחוקים ממך מקצה השמים ועד קצה השמים. הנה הקדים הקרובים כי הם היותר נכונים שיכשלו בהם ואחר כן זכר הרחוקים באי זה המקום שיהיו ממזרח שמש עד מבואו או מקצה הדרום עד קצה הצפון. לא תאבה לו. אפילו שיהיה אהובך מצד הקורבה והאהבה כמו שזכר תחלה לא תרצה בו ובאהבתו כי בקש להדיחך ולהאבידך וזאת האזהרה שלא יסכים לדבריו. ולא תשמע אליו. מגיד שאם אבה ושמע חייב אף על פי שעדין לא עבד עבודה זרה וזה יהיה כשצוה לעבוד אלהים אחרי׳ מהקרובים אליו או מהרחוקי׳ אבל אם הסית המסית שיעבדוהו לא ינהג בו זה הדין וזה מבואר מהשרשים הכוללים ולפי שזה המאמר היה בסתר וידענו שאין האדם נדון במיתה כי אם על פי עדים למדנו מזה שיש לכסות להכמין לו עדים שיראוהו וישמעו דבריו והוא לא יראם כדי שיוכלו להעיד. לא תחוס עינך עליו. הזהיר בזה של לחוס על דם המסית ולא תחמול הזהיר בזה שלא ילמד עליו זכות. ולא תכסה עליו. הזהיר בזה שלא ישתוק אם ידע לו חובה. כי הרג תהרגנו. צוה בזה להמיתו ושהמוסה תהיה בו ידו בראשונה להמיתו ויד כל העם באחרונה ולפי שזאת המיתה היא בסקילה למדנו שהמוכה חייב להשליך בו אבן שיהיה בו כדי להמית שנאמר להמיתו ואם לא מת ישליכו עליו כל העם אבנים באחרונה והנה כונה התורה בזה לפיים המוסת שיקח נקמתו מזה שהשתדל להאבידו אם שהוא במדרגת העם בזה והתורה אמרה יד העדים תהיה בו בראשונה להמיתו ולא יוסיפו לעשות כדבר הרע הזה בקרבך זו אזהרה למסית. ולפי שאמר כדבר הרע הזה ולא אמר הדבר הרע הזה למדנו שאם הסית שיעבדוהו נהרג כיון שבא לידו מעשה שנאמר ולא יוסיפו לעשות והוא מבואר שאף על פי שלא אמר נלך ונעבוד ואמר המסית אליך ואעבוד או אמר אלך ואשתחוה ומה שידמה לזה הרי הוא נסקל שנאמר כדבר הרע הזה וראוי שתדע שאם הסית יותר מאחד דינו גם כן כך אלא אם הסית רוב אנשי העיר שאז נקרא מדיח וכבר נתבאר דינו במה שנמשך לזה והנה אם הסית לשני׳ או יות׳ הרי הם עדיו וכדי שיכירו אם הוא שוגג או מזיד יראו אם יוכלו להחזירו לטוב ויאמרו לו היאך אתה אומר זה ואיך יתכן שנניח עבודת השם יתע׳ שהוא אלהים חיים ומלך עולם והלכנו לנוע על העצים ועל האבנים ואם לא חזר בו מביאים אותו לבית דין וסוקלין אותו. כי תשמע באחת שעריך אשר יי׳ אלהיך נותן לך לשבת שם. יצא ירושלם שלא נתנה לשבת כי לא נתנה לבית דירה אך היו ישראל עולים שם לרגל ולזה הסכימו קצת רבותינו שירושלם לא נתחלקה לשבטים כי היתה כמו משותפת לכל ישראל וכן הענין לערי המקלט כי לא נתנו לדירה אלא למקלט ולפי שאמר באחד שעריך למדנו שאין עושין בעירות רבות זו בצד זו זה הדין. יצאו אנשים בני בליעל מקרבך וידיחו את כל יושבי עירם. הנה התנאי שיהיו מאותו השבט שנאמר בקרבך ושיהיו מאנשי העיר ההיא שנאמ׳ את יושבי עירם ושיהיו שנים או יותר שנ׳ יצאו אנשים ולזה יתחייב שלא יהיו המדיחים נשים או קטנים שנאמר אנשים והתנאי עוד שיאמרו להם נלך ונעבוד באחד שתהיה ממיני העבודות או נלך ונקבלה באלוה כי זה נכנס תחת גדר העבודה ולפי שנאמר וידיחו את יושבי עירם למדנו שהתנאי בזה שיודחו כל יושבי העיר או רובם והנה יתבאר מצד הוראת הגדר שמי שעמד בעיר שלשים יום יקרא מיושבי העיר. ודרשת ושאלת וחקרת היטב. צוה בזה להרבות בחקירות ובדרישות עם העדים ולשאול היטב כל הדברי׳ אשר יעמידום על הבחינה אם עדותם נכון כדי לעמוד על אמתת הענין. והנה אמת נכון הדבר. רוצה לומ׳ שאחר החקירות והדרישו׳ והבדיקות נתבאר שהענין כן הוא שנעשתה התועבה הזאת בישראל. הכה תכה את כל יושבי העיר ההיא לפי חרב. מפני שאמר העיר סתם הנה הוא מבואר שאינה קטנה שהקטנה תקרא עיר קטנה ולא עיר גדולה כי היא תקרא עיר גדולה וביארו החכמים שלזה הענין תקרא עיר סתם ממאה ועד רובו של שבט אך רובו של שבט אין ראוי לשפוט בזה דין עיר הנדחת כי הוא כמו שבט אחד ואין ראוי שיסכנו שיפקד שבט אחד מישראל וידמה שפחות ממאה לא יתכן שיקרא עיר סתם אך הוא כפר או תקרא עיר קטנה או בת העיר אשר אצלה ואולם הגדולה יתכן שתקרא עיר סתם והנה כמנע המשפט שם כדין עיר שיהיו רובו של שבט לסבה שאמרו כי הוא כמו שבט אחד לפי משפטי התורה ואין ראוי להשמיד שבט אחד ולזה ידונו העובדי׳ בסקילה וישאר הטף והנשי׳ וראוי שתדע שזה המשפט לא יהיה ע״י סנהדרי קטנה כי כבר ביארה התורה כי לא ישפטו כי אם יחידים ע״פ סנהדרי קטנה שנאמר והבאת את האיש ההוא או את האשה ההיא אל שעריך. למדנו מזה שיחידים נהרגים ע״פ ב״ד שבכל שער ושער אך המרובים אינם נהרגי׳ אלא על פי בית דין הגדול ולזה תעשה הדרישה והחקירה על פי בית דין הגדול. ואחר כשידעו האמת שיודחו רב יושבי העיר שולחים שם חכמים להחזירם למוטב ולהזהירם שלא יעשו כן כמו שמצאנו בימי יהושע ששלחו הנשיאים ופנחס בן אלעזר לשני השבטים וחצי כשבנו המזבח מעבר לירדן להחזירם למוטב ולהזהירם כמו שמצינו בנביאים שהיו מוכיחים ישראל כשהיו עובדים עבודה עבודה זרה ואם חזרו בתשובה מוטב כי התורה אמרה את יושבי העיר ההיא והם עתה אחרי׳ כי כבר שבו מדרכם הרעה עם שהו׳ ראוי שתהיה עם התראה בהשפטם למות ואם לא חזר בתשובה מצוים הבית דין הגדול לישראל לבא עליהם לצבא להתפיש העיר בזה האופן וזה שהם מרבים שם בתי דינין לחקור מי שעבר אחר התראה בעדים באופן ראוי ואם כמצאו העובדים רובה של עיר דנין אותם כעיר הנדחת ואם לא הרי הן יחידים ונדונים העובדים בסקילה כדין עובד עבודה זרה והשאר פטורין ואם היה רובה של עיר מעלין אותה לבית דין הגדול כדי שיגמרו הדין בפניהם ואחר זה מכין העובדים וטפם ונשיהם לפי חרב שנאמר הכה תכה כל יושבי העיר ההיא. וזה כולל כל נפש אדם אשר בה ומצילים הצדיקים אשר בה וטפם ונשיהם רוצה לומר אלו שלא עבדו עבודה זרה אחר ההתראה. החרם אותה ונומר. למדנו מזה שכל מה שהו׳ מיושבי העיר ההי׳ מהנכסים והמקנה אבד שנאמר ואת כל שללה ואת כל בהמתה ואפילו נכסי הצדיקים שבה אבל מה שהיה בה מהאנשים שאינם מיושבי העיר או של הקדש אינו אבד שאין אני קורא בו בהמתה ושללה ומזה המקו׳ נלמד שנכסי הרשעים שבהם שהיו חוצה לה אינו מחוייב שישרף לפי שאינו שלל העיר ההיא ואינו בה והתורה אמרה ואת כל אשר בה אך אם נקבצו שם הרי הם נשרפים שהרי הם שללה ולמדנו מזה גם כן שאין מאבדין מהקניינים בשרפה אלא דבר שיתכן שיקרא שללה והוא דבר המטלטל שאינם חסר אלא קבוץ ושרפה ולזה יתבאר שהפירות המחוברי׳ לקרקע אינם נשרפים כי הם חסרין תלישה וקבוץ ושרפה וכן הענין במה שידמה לזה. ואת כל שללה לפי שראוי לבער הרע מקרבנו כשהיה בזה האופן המגונה בתכלית הנה ראוי שלא נשפוט שיהיה אמרו אל תוך רחובה תנאי שאם לא היה לה רחוב לא נשפוט אותה כעיר הנדחת ועוד שהרי אמרה תורה ושרפת באש את העיר ואת כל שללה מכל מקום ולזה הוא מבואר שכונת התורה בקבוץ שללה לתוך רחובה להוסיף פרסום בענין כדי שיוסרו שנאמרי׳ ולזה הוא מבואר שאם לא היה לה רחוב עושין לה רחוב והרי אני קורא בה רחובה ואם יש לה רחוב חוצה לה עושין בדרך שיהיה רחובה רוצה לומר שיבנו בה חומה סביב העיר באופן שיהיה הרחוב תוך החומה ואז יקרא רחובה ויקבצו שם את כל שלל העיר. ושרפת באש את העיר ואת כל שללה כליל ליי׳ אלהיך. זהו מצות עשה ואמר שזה הפעל ראוי שיעשה ליי׳ רוצה לומר שיכוין בעשייתו כריתת האלהות לשם יתעלה במה שיחרים ויאבד עובדי עבודה זרה וכל אשר בה והיתה תל עולם לא תבנה עוד. למדנו מזה שאסור לבנות עיר הנדחת לעולם ולפי שלא הזהיר אלא שלא תבנה למדנו מזה שעושה אותה שדות וכרמים גנות ופרדסי׳. ולא ידבק בידך מאומה מן החרם. הזהיר בזה שלא ליהנות מממון עיר הנדחת ולפי שעבודה זרה ומשמשיה ותקרובת עבודה זרה הכל נקרא חרם כמו שאמר בפרשת ואתחנן למדנו מזה שהנהנה מעבודה זרה ומכל מה שיעשה בשבילה עובר משום לא ידבק בידך מאומה מן החרם

למען

למען ישוב יי' מחרון אפו ונומר · ביאור בזה שהעושה זה הדין בעיר הנדחת משיב חרון אף יי' מישראל ומביא עליהם רחמים · והו דין עיר הנדחת ואולם מדיחיה יתבאר שהם בסקילה ממה שנאמר במסית ולא יוסיפו לעשות כדבר הרע הזה כי זהו דומה לדבר ההוא · ויש בו מעשה שהדי הודחו יושבי עירם בסבתם ועבדו עבודה זרה לא היו שם מדיחים או שלא היה שם אלא מדיח אחד או שהיו המדיחים מעיר אחרת או משבט אחר או שהיו המדיחי' קטנים או נשים או שהיתה העי' עיר מקלט או עיר שאינ' לדירה ולשבת שם או שהיתה כפר קטן או שהיה בה רובה של שבט או שלא הודחה רובה של עיר הרי כל העובדים נדונים כיחידים בסקילה וממונם ליורשיהם · וכבר אמרו רבותינו שאין עושין עיר הנדחת סמוכה לספר כי היא היתה משמרת לשאר ערי ישראל שלא יבואו גוים ויחריבו את ארץ ישראל והנה יתבאר זה לפי מה שאחשוב מצד מה שדקדקה התורה שלא יומתו בה רק יושבי העיר ההיא ובהמתה ושללה ואולם בעיר הסמוכה לספר יומתו שאר העיירות :

בנים אתם ליי' אלהיכם · ולזה הוא משגיח בכם כהשגחת האב על הבנים · לא תתגודדו הוא מענין חתיכה כטעם גודו אילנא והכונה בזה שכומרי ע"ז היו נוהגים לחבול בעצמ' שהיו חותכים בשרם עד שפוך דם עליהם והנה ההתגודדות לא יהיה אלא בכלי חותך הבשר · ומזה הזהירה התורה בזה המקום וזה מבואר מצד הסמיכות · וכאלו אמר שה"י אוהב אתכם ולזה לא יעזוב עליכם דבר יקשה עליכם אבל ישתדל לשמור אתכם מזה ולזה הזהיר אתכם מההתגודדות שלא תחבלו בעצמכם וכבר מצאנו יתגודד מענין אגודות וחבורות אמר זבית זונה יתגודדו · וכבר הביאוהו קצת מרבותינו מזאת הכונה השנית והוציאוהו מזה האזהרה שלא יהו שתי בתי דינין יושבין בעיר אחת וינהג זה ומחבורתו מנהג אחד והאחר ומחבורתו מנהג אחר והנה הנכון לפי הפשט הוא מה שביארנו · ולא תשימו קרחה בין עיניכם למת · ר"ל על הראש שיסיר השער משם כדרך שתהיה שם קרחה על המות · ולמדנו שחייב על שאר הראש כבין העיניים ממה שאמר לא יקרחו קרחה בראשם והנה שיעור הקרחה תהיה אם שימרוט השער בידו או שישים על הראש דבר יסבב שתהיה שם קרחה · והנה ידמה שכן היה דרך עע"ז לעשות זה על מיתיהם ולזה הוצרכה התורה להזהיר על זה ואולם שיעור הקרחה יתבאר מדיני הצרעת כי שם נאמר קרחת וכבר נתבאר שעורו שם והו' מבואר שמריטות שתי שערות לא יקרא קרחה · לא תאכל כל תועבה · ידמה שאין הכונה בזה בענין עבודה זרה אשר נקרא תועבה שהרי מנע ממנו כל ההנאה בכללות שנאמר ולא תביא תועבה אל ביתך ואין הכונ' בו גם כן קדשים בעלי מום שנקראו תועבה בפרשת שופטים אמר לא תזבח לה' אלהיך שור ושה אשר יהיה בו מום ונומר · כי תועבה הוא · וזה שכבר נתבאר במה שקדם שהיו נפדין ונאכלין במומן ולז' אמרו רבותינו שזהו מפסולי המוקדשין שהטילו בהם מום וקנס הוא שקנסה אותו התורה מפני שבזה הקדשים כדי שיאכלם שלא יותר לפדותן ויומתו במומן ואפשר שיהיה הרצון באמרו כל תועבה לא תאכל כל שקץ כי השקץ והתעוב אחים אמר שקץ תשקצנו ותעב תתעבנו כי חרם הוא והנה הזהיר בזה אכילת הבעלי חיים שאמר בהם כי שקץ הם בפרשת ויהי ביום השמיני והם הדגים והעופות שאין להם סימני טהרה · וכל שרץ העוף ההולך על ארבע · וכל שרץ השורץ על הארץ · וזה נראה מאד מצד הלשון ומצד מה שנמשך אליו כאלו יאמר כי מצד אהבת השם יתעלה את ישרא' והיותם בנים לו הזהירם מלאכל המאכלים המשוקצים והמתועבים שהם מזיקים לבריאות האדם ולהכנת שכלו כמו שביארנו בפרשת שמיני · זאת הבהמה אשר תאכלו התבאר מזה שהיה היא בכלל אכילת בהמה והקדי' לזכור מיני הבהמה להיות יותר נכבדי' והנה זכר בסדור כי היותר נכבד הקדים השור שיותר נכבד מהכשב והכשב יותר נכבד מהעז · כל בהמה מפרסת פרסה · וזכר שסימני טהרה הם בבהמה וחיה שתהיה הבהמה מפרסת פרסה ושוסעת שסע שתי פרסות לא שתהיה לה פרסה עגולה · ומעלת גרה בבהמה · רוצה לומר כי בבהמה עצמה הנזכרת שהיא מפרסת פרסה ושוסעת שסע יצטרך עוד סימן אחר והוא שתהיה מעלת גרה וכשיתקבצו אלו הסימנין אותה תאכלו לא זולתה ואף על פי שהיא מעלת גרה או היא מפרסת פרסה שסועה כיון שלא נתקבצו בה אלו הסמנין כמו הגמל והארנבת והשפן והחזיר וק"ו לשאר בהמה טמאה שאין בה שום סימן טהרה · כל צפור טהורה תאכלו · רוצה לומר שכל עוף טהור תאכלו ולא פרט מינו לרבויים וכבר נתבאר מזה שצפור המצורע אשר שולחה על פני השדה אשר היא טהורה כמו שאמר שני צפורין חיות טהורות היא מותרת באכילה וכבר ביארנו סימני טהרה בפרשת ויהי ביום השמיני והנה הוסיף בעופות הטמאים בזה המקום הדיה ואמרו רבותינו שכבר נכלל זה גם כן במה שנזכר בפרשת שמיני ושם נתבאר שהוא ההולך על ארבע רגלים · כל עוף טהור תאכלו · ידמה שרמז בזה אל המינים משרץ העוף ההולך על ארבע והו' אשר לו כרעים ממעל לרגליו לנת' בהם והם הארבה והסלעם והחרגול והחגב למיניהם והכ' בזה הסדור נזכ' זה גם כן בפרשת שמיני · לא תאכלו כל נבלה · היא הבהמ' שמתה · לגר אשר בשעריך תתננה ואכלה · הנה גר שער הוא הגר שקבל עליו שלא לעבוד עבודה זרה כי העובד עבודה זרה לא ישב בארצנו כאמרו בפרשת ואלה המשפטים לא ישבו בארצך פן יחטיאו אותך לי · והתורה צותה במקומות רבים לאהוב את הגר ולזה הקדים היותה לגר בנתינתה למכירתה לנכרי והנה לא רצה השם יתעלה שתתן אותה לנכרי לפי שהוא עובד עבודה זרה ולזה לא רצתה שנהנה אות' מתנת חנם · כי עם קדוש אתה לה' · ולזה ראוי שתקדש עצמך בעניני המאכלים ולא תתגאל במאכלים הרעים והמגונים · לא תבשל גדי בחלב אמו · כבר ביארנו ענין זאת האזהרה והתועלת המגיע ממנו בפ' ואלה המשפטים ושם ביארנו מה שהגיע מהתועל' מפני ההכפל זאת המצוה בשלשה מקומות מהתורה והו ביאור מה שנצטרך אל ביאור במה שהגבלנו לבאר פה מזאת הפרשה ואולם התועלת המגיעים ממנו הם שמונה עשר :

התועלת הראשון הוא להודיע שאין ראוי שנשתדל לעבוד השם יתעלה באופן שהיו עובדי' עובדי עבודה זרה אלהיהם כי בנימוס העבודה זרה ההיא היה כל דבר שהוא מתועב ומרוחק מאד לאנשים מאד כי חשבו השמיתם עצמם עבודה עם שגם בניהם ובנותיהם היו שורפין באש לאלהיהם וזה הדרך דרכו בכל עניניהם · ואולם תורתינו התמימה לא העמיסה עלינו דבר מגונה ובלתי נאות · אך כל מה שסדרה לנו הוא חיי הגוף וחיי הנפש מתוק לנפש ומרפא לעצ' :

התועלת השני הוא במצות והוא מה שהזהירנו שלא נוסיף על דבר שצוה אותנו ולא נגרע ממנו מאשר צוה אותנו כי זה ממה שיביא אל הפסד התורה בכללה רוצה לומר אם היה זה השער פתוח לנו · ולזה סמך לזה דבר הנביא אשר יצוה לעבוד עבודה זרה והמסית והמדיח כאלו רצה בזה להישירנו שמזה המקום ימשך שיעבדו עבודה זרה :

התועלת השלישי הוא להודיע שאין משגיחים באות ובמופת שיתן הנביא או חלום החלום שצוה לעבוד עבודה זרה כי כל כך חזק האמות לנו שהוא עון פלילי ואין ראוי לעשות כן בשום פני' מצד מה שראינו בעינינו במעמד הר סיני ומצד העיון שאין כח באות ובמופ' שיביאנו להאמין הפך זה :

התועלת הרביעי הוא במצות והוא מה שהזהירנו מלשמוע אל דברי הנביא ההוא והתורה בזאת האזהרה מבואר כי בזה תתקיים האמונה האמתית והתורה השלמה :

התועלת החמישי הוא במצות והוא מה שצוה להמית הנבי' ההוא כדי לבער הרע מקרבנו רוצה לומר פן יפתנו בדבריו לסור מאחרי השם יתעלה ·

התועלת הששי הוא במצות והוא מה שהזהיר שלא יסית ולא ידיח איש מישראל לעבוד ע"ז מישראל איש או אנשים מישראל שנאמר והנשארים ישמעו ויראו ונומר והנה התועלת בזאת המצוה מבואר :

התועלת השביעי הוא במצות והוא מה שהזהיר שלא יפותה המוסת להסכים לדברי המסית שנאמר ולא תאבה לו ולא תשמע אליו ומזה למדנו שאם אבה ושמע אף על פי שלא עבד עבודה זרה נסקל המוסת והנה התועלת בזאת האזהרה מבואר :

התועלת השמיני הוא במצות והוא מה שהזהירנו מלחום על דם המסית ומלטעון עליו זכות ושלא נעמוד מלטעון עליו חובה אם ידענוהו לו שנאמר ולא תכסה עליו והתועלת באלו האזהרות מבואר כדי שיוסרו האנשים מעשות כדבר ההוא :

התועלת התשיעי הוא במצו' והוא מה שצונו לסקול המסית שנאמר וסקלתו באבנים ומת והתועלת מבואר :

התועלת העשירי הוא במצות והוא מה שצונו לחקור ולדרוש היטב עדו' העדים וכ"ש בדיני נפשות כדי שנעמוד על בחינת מה שבעדות העדים מן האמת אל הפכו שנ' ודרשת וחקרת ושאלת היטב ונומ' · והנה התועלת בזאת המצוה מבואר להגיע היושר והצדק במשפט :

התועלת האחת עשרה הוא במצות והוא מה שצונו לדון במשפט עיר הנדחת לפי מה שצונו בתורה והנה היה התבאר שיהו מדיחיה מהעיר ומהסבע כי בזולת זה אפש' שבא הרע בזאת התכונ' לעיר ההיא במקרה אך כאשר היה זה מבני העיר ומשפטם מעיד על רוע תכונת אנשי המקו' ההוא ובפרט כשהודחו רוב אנשי העיר · ולפי שמרוע התכונה הזאת להם ימשך הרוע לזרעם בשכבר הוא להם קנין חזק היתה המצוה להרגם כלם טף ונשי' ר"ל העבודי' ע"ז מהם ולזה לשרוף העיר שלא תבנה עוד כי אולי מצד הסדורים אשר מהמערכ' לככבים במקום ההוא ימשך ליושבי המקום ההוא זה הרצון עם שבזה תועלת ליסר הנשארי' ולזאת הסבה צוה לשרוף כל שללה של תוך רחובה ולהרוג כל בהמת' גם מהצדיקי' בה כדי שישתדלו כל אחד שבעי' להוכיח החוטאים לפי כחו פן יאבדו קנייניו כלם לסבת חטאם :

התועלת השתי' עשרה הוא במצו' והוא מה שהזהירנו שלא נהנה בדב' מקניני עיר הנדחת שנאמר לא ידבק בידך מאומה מן החרם והנה התועלת בזאת המצוה מבואר והוא שאם יהנה האדם בו ויצליחו קניניו אח' זה אולי יטעה ויאמר שהע"ז ההיא שהאמינו בה אנשי העיר ההיא הצליחו קנייניו ויהיה זה סבה אל שימשך לעבודה זרה :

התועלת הי"ג הוא להודיע שהאכזריות על הרעים תחלה על הטובים כי העושה דין בעיר הנדחת משיב חרון אף ה' מעל ישראל ומביא עליהם רחמים :

התועלת הארבע עשרה הוא במצו' והוא מה שהזהירנו שלא נחבול בעצמנו כדרך שהיו נוהגין לעשות עובדי עבודה זרה וזהו אמרו לא תתגודדו והנה התועלת בזאת המצוה הוא להרחיק מלכת בחקות עובדי ע"ז עם שזה שומר אותנו מלהשחית עצמנו ומביא אותנו להדבק בדברי התורה ולמאוס הנמוסים המגונים ההם שהיו לעובדי עבודה זרה :

התועלת החמש עשרה הוא במצות והוא מה שהזהירנו מלשים קרחה על הראש למת כמו שהיו עושים הגוים ההם וזהו אמרו ולא תשימו קרחה בין עיניכם למת והתועלת בזאת המצוה היא כמו התועלת אשר במצוה שלפניה והנה המשיך לזה מה שצונו השם יתעלה לבחר בו מהמאכלי' אשר הוא מבואר במעט עיון שהוא לטוב לנו כמו שביארנו בפרש' שמיני להעיר על עוצם ההבדל הנפלא שיש בין זאת התורה האלהית ובין הנמוסים המגונים שהיו לגוים ההם כי זאת התורה תשתדל ליסד לנו הנימוס המועיל לנו לגוף ולנפש בתכלית מה שאפשר ואולם הנמוסים ההם היו להשחית המתנהגים בהם הנפש וגם הבשר :

התועלת הששה עשרה הוא במצות והוא מה שהזהירתנו התורה מאכול הבהמה המתה שהיא בלתי שחוטה שנ' לא תאכלו כל נבלה והנה התועלת בזאת המצוה היא תחלה לפי שכבר יקרה על הרוב במתה שתהיה חולה ויהיה בשרה מזיק לאוכל והשני הוא לקיים מצות שחיטה אשר כבר זכרנו מה שבה מהתועלת :

התועלת השבע עשרה הוא להודיע מה שחמלה התורה על הגר עד שכבר הקדימה נתינת הנבלה לגר על מכירתה לנכרי והתועלת במה שיהיה מזה לגר הוא לחמלה עליו כי אין לו עוזר ולזה ראוי שנחמול עליו אחר שהוא גר בינינו וקבל עליו שלא לעבוד עבוד' זרה והתועלת במה שיהיה מזה לנכרי הוא ליסד בלבנו שאין ראוי שנהנהו לתת לו מתנות חנם לפי שהוא עובד עבודה זרה :

התועלת השמנה עשרה הוא במצות והוא מה שלמדנו בזה המקו' מצד הסמיכות שהסבה באסור בשר בחלב הוא מצד היותו מזון בלתי נאות אל הבריאות כמו שביארנו בפרשת ואלה המשפטים :

עשר תעשר את כל תבואת זרעך עד סוף הפרשה · עשר תעשר את כל תבואת זרעך · ידענו שאין הכונה במעש' הנזכר בזה המקו' מעש' ראשון שיהיה נתן ללוים כי הוא נאכל בכל מקום כמו שנזכר בפרש' קרח וזה המעש' הנזכר בזה המקו' לא היה נאכל כי אם במקום אשר יבחר ה' כמו שזכרנו בזה המקום ולזה הוא מבוא' שזה המעש' הוא מעש' שני והוא שהיו מפרישי' הבעלים לאכלו במקו' אשר יבחר ה' והוא המעש' הנזכר בסוף פרש' אם בחקותי והנה אמ' פה את כל תבואת זרעך ובפרשת אם בחקותי אמר וכל מעשר הארץ מזרע הארץ ומפרי העץ למדנו מזה שזה המעשר נוהג בזרעי' ובפירות האילן והוא מבוא' שאינו נוהג אלא בנאכל מהם שנא' ואכלת לפני ה' אלהיך ואינו נוהג גם כן מן התורה אלא בדבר המתקיים כי לא יתכן בדבר הבלתי מתקיים כמו הירקות שישאנו שם לאכלו והוא מבואר עוד שאינו מחוייב להפרישו עד שתגמר מלאכתו שנאמר ואכלת שאינו מחוסר אלא אכילה ועוד שהרי אמרה בזה המעש' מעשר דגנך תירושך ויצהרך שהם דברים שנגמרה מלאכתם לאכילה ולפי שחייבה התורה לעשות את כל תבואת הזרע למדנו שהגיע לחיוב מעשר אסור לו לאכול מהזרעי' והפירו' עד שיעשר · כל תבואת זרעך היוצא השדה שנה שנה · ר"ל כל מה שתכניס מזרעך שיצא מהשדה ולזה הוא מבואר שיש לו לזרוע ממנו בשדה קודם שיעשר ואינו מעשר אלא מה שמכניס לביתו ולזה לא יהנה המעשר בלקט שכחה ופאה והדומה להם ולא ראשון שאין אני קורא בו תבואת זרעך אלא אחר שהפרים ממנו חלק הכהנים והלוים וראוי שתדע שאין ראוי שנבין מזה שאם לא היה הזורעה שלו בהיותו בשדה וזה יהיה כשלקחו מאחר ונגמרה מלאכתו ביד הלוקח שיהיה פטור מן המעשר וזה שהרי הזרע הוא שלו כיון שקנאו והתורה לא אמר היוצא משדך ועוד שהרי בפרשת בחקותי לא אמר זרעך אבל אמ' מזרע הארץ מפרי העץ לא התנה שתהיה הארץ שלו ולא האילן · היוצא השדה שנה שנה · למדנו שבכל שנה חייב לעשר ואינו מעשר מפירות שנה זו על פירות שנה אחרת ומזה המקום התבאר שכן הענין במעשר ראשון כי המעשר שני בא אחריו כמו שביארנו וכן למדנו מזה שאינו מעשר ממין על שאינו מינו כי לא יאמר עשור כי אם בלקיחת החלק העשירי מהדבר ההוא וכן יתבאר מזה שלא יעשר מן התלוש על המחובר או הפך כי אין זה עשור וכן יתבאר שהעשור לא יהיה באומד כי אם במדידה וזה כולו מבואר ולפי שמעשר בהמה היה דינו כדין המעשר שני ולזה סמכו למעשר שני בפרשת בחקותי ואמר בכל אחת מהם שהוא קדש לה' למדנו מזה גם כן שאין מעשרים בה משנה לחברתה ולא נח להפרים מעשר בהמה כי אם מבקר ומצאן לפי שכוונת התורה היתה שיעשו ממנה שלמים לזה לא יופרש כי אם מהמיני' הראוי לשלמים ולזה גם כן תמצא במעש' שני שהוא אפש' שיעשו ממנו שלמים כשהיה אפשר זה כמו שיתבאר אחר זה בנג"ה · ואכלת לפני ה' אלהיך · מגיד שאין אוכלו שם אלא בשעה שבית הבחירה קיים והעבודה שם כי אז הוא לפני ה' לא בשעה שנחרב הבית ואין העבודה שם · מעשר דגנך תירושך ויצהרך · מגיד שאין מפרישין מעשר שני אלא מדבר שנגמרה מלאכתו לאכילה · ובכורות בקרך וצאנך · זה ממה שיורה עוד שאין זה הענין אלא בפני הבית כי הבכור אינו נאכל כי אם בפני הבית דמו ואמוריו הם למזבח כמו שנתבאר בפרשת קרח · למען תלמד ליראה את ה' אלהיך כל הימים · מגיד שתועלת זאת המצוה הוא שילמד האדם בה ליראה את השם יתעלה וזה כי מפני שלא היה נאכל אלא במקום שיבחר השם יתעלה אשר שם ימצאו החכמים שיורו משפטי ה' ליעקב ותורתו לישראל והם הכהנים והלוים המשרתים לפני ה' הנה ימשך להם זה התועלת מפני באם למקום ההוא הנבח' לאכול שם זה המעשר עם שענין המעשר בעצמו מיסיר אותם ליראת השם יתעל' בהשיגם זה הנמצא העשירי שהוא בעל כל שאר הנמצאות והנה לא יכבד עליהם באם שם ועמדם שם בשלשה רגלים אשר צותה התורה שיבאו שם לפי שיש להם מן המזון מה שלא יותר להם לאכלו אלא במקום בית הבחירה ושם גם כן ירגילו עצמם מפני זה ליראה את השם יתעלה מצד אחד כי כבר ימצא שם מי שיש לו שעור רב מזה המעשר ולא יוכל להתעכב שם עד שיאכלוהו הוא וביתו ולזה ימהר לתת ממנו ללוים ולשאר הצריכים וזה ממה שירגילו לו ויקנה מנהג בעשיית הצדקה ואמר כל הימים להעיר על נצחיות אלו המצות כל זמן שיהיה שם מקום הבחירה ותהיה העבודה שם · וכי ירבה ממך הדרך כי לא תוכל

אבן עזרא

את הדבר את לויתי אתכם אותו תשמורו : כי יקום בקרבך נביא · טעם בקרבך כי אין נביא כי אם מישראל וזאת הפרשה דבקה בעבור ע"א כי פרש' הכנים ע"א כי נביא שיאמר כי בהקין דבר השם או שלוחו עמו או במלו' וי"א כי יהכן להיות הנבי' מתנבאי דבר השם ופי שאמר נביא האמת שיהיה אות כך להצדיקו ושמע השומע והגידו להיו' אות לנפשו ויש אומרים כי אפי' בא האות והמופת אין להאמין בו כי הוא דבר הפך שקול הדע' ולפי דעתי שיש אות גם מופת כמו סימן והע' דברי ישעי' שאמר הנה אנכי והילדים אשר נתן לי יי' לאותות ולמופת ואות הנביא כאשר הלך עבדי ישעיהו ערום ויחף ואותות בכיו שמות על דבר המקר' שיהיה בימיה והם עמנואל מהר שלל חש בז ושא' ישו' ובמכו' והיו לך לאות ולמופת וכן רבי' · וטעם כי מנסה בעבור שעזבו ולא המיתו ונסיון השם להראות צדקת המנוסה : אחרי יי' אלהיכם תלכו · שתעשו על פי יכלתכם כמעשיו ותרדפו אחרי נתיבותיו ואותו תיראו · מלשאול למה זה ; ואת מצותיו תשמורו שה' העיקר : ובקולו תשמעו · מה שהם זכר לעיקר : ואותו תעבודו במעשה : ובו תדבקון · בלב בראש ובסוף : כי דבר סרה · תחסר מלת דבר כמו וברוב יועצים תקום וטעם סרה שהשם צוה לסור מע"א או הוא מגזרת סורר ומורה והוא הנכון והיה הרים ראוי להדגש · המוציא אתכם והפודך כפול בטעם לחזוק : ובער' פירשתיו : כי יסיתך אחיך · הטעם אפילו אחיך · וטעם בן אמך שהייתם בבטן אחת והאם כגוף והאב כגורה והצורה לא יבינוה כי אם מתי מעט : לא תאבה לו · בתאוות הלב : לא תשמע אליו · במעשה : ולא תחוס עיניך להרגו : ולא תכסה · שתניחנו רק תגלה הדבר עד שישמעון העדים מפיו כי כן כתוב ואז תהרגנו : ידך תהיה בו · היה נראה כי הוא משנים עדים לולי הקבלה : וסקלתו · פירש מה תהיה מיתתו : ודרשת

מסרה

מצוה אתכם י"א וסי' נמסר בסד' והיה עקב : ונתן אליך נתינה אליך ה' וסי' ונתת אל הארן · וא' הארץ תתן · ונתן אליך אות · פצה פיך ואכול · בטנך האכול ומעיך תמלא : והנביא נ' ר"פ וסי' והנביא ההוא או חולם · והנביא והכהן והעם · והנביא כי יפתה : יומת ד' קמץ וסי' נמסר בסדר כי תשא : מקצה הארץ ועד קצה הארץ ג' וסי' מאלהי העמי' · והפיצ' יי' בכל העמים · וחיו חללי יי' ביו' ההוא : ולא תשמע ד' דסמיכי וס' לא תאבה לו ולא · הנני מביא עליכ' גוי · עד אנה יי' שועתי · ואם יפנה לבבך : יוספו ד' כ"כ וסי' במסר' רבתא :

יח את כל־פתגמא די אנא מפקיד יתכון יתיה תטרון למעבד לא־תוספון עלוהי ולא תמנעון מיניה : ארי־יקום בינך נביא או חלים חילמא ויתן לך את או מופתא : וייתי אתא ומופתא די־מליל עמך למימר נהך בתר טעות עממיא די־לא־ידעתינין ונפלחינין : לא תקביל לפתגמי נביא ההוא או לחלים חילמא ההוא ארי מנסי יי' אלהכון יתכון למידע האיתיכון רחמין ית־יי' אלהכון בכל־לבכון ובכל־נפשכון : בתר פולחנא דיי' אלהכון תהכון ויתיה תדחלון וית־פיקודוהי תיטרון ולמימריה תקבלון וקדמוהי תפלחון ובדחלתיה תתקרבון : ונביא ההוא או חלים חילמא ההוא יתקטיל ארי מליל סטיא על־יי' אלהכון דאפיק יתכון מארעא דמצרים ודפרקך מבית עבדותא לאטעיותך מן אורחא די פקדך יי' אלהך למהך בה ותפלי עביד־דביש מבינך : ארי ימלכינך אחוך בר־אמך או־ברך או־ברתך או איתת קימך או חברך די כנפשך בסתרא למימר נהך ונפלח לטעות עממיא די לא ידעת את ואבהתך : מטעות עממיא די בסחרניכון דקריבין לך או דרחיקין מינך מסיפי ארעא ועד־סיפי ארעא : לא־תיבי ליה ולא תקביל למימריה ולא־תחוס עינך עלוהי ולא־תרחים ולא־תכסי עלוהי : ארי מיקטל תקטליניה ידך תהי־ביה בקדמיתא למקטליה וידא דכל־עמא בבתריתא : ותרגמיניה באבניא וימות ארי בעא לאטעיותך מדחלתא דיי' אלהך דאפקך מארעא דמצרים מבית עבדותא : וכל־ישראל ישמעו וידחלון ולא־יוספון למעבד כפתגמא בישא הדין בינך : ארי

את כל־הדבר אשר אנכי מצוה אתכם אתו תשמרו לעשות לא־תסף עליו ולא תגרע ממנו : פ

יג
א כי־יקום בקרבך נביא או חלם חלום ונתן אליך אות או מופת : ובא האות והמופת אשר־דבר אליך לאמר נלכה אחרי אלהים אחרים אשר לא־ידעתם ונעבדם : לא תשמע אל־דברי הנביא ההוא או אל־חולם החלום ההוא כי מנסה יהוה אלהיכם אתכם לדעת הישכם אהבים את־יהוה אלהיכם בכל־לבבכם ובכל־נפשכם : אחרי יהוה אלהיכם תלכו ואתו תיראו ואת־מצותיו תשמרו ובקלו תשמעו ואתו תעבדו ובו תדבקון :
ה והנביא ההוא או חלם החלום ההוא יומת כי דבר־סרה על־יהוה אלהיכם המוציא אתכם מארץ מצרים והפדך מבית עבדים להדיחך מן־הדרך אשר צוך יהוה אלהיך ללכת בה ובערת הרע מקרבך : ס
כי יסיתך אחיך בן־אמך או־בנך או־בתך או אשת חיקך או רעך אשר כנפשך בסתר לאמר נלכה ונעבדה אלהים אחרים אשר לא ידעת אתה ואבתיך : מאלהי העמים אשר סביבתיכם הקרבים אליך או הרחקים ממך מקצה הארץ ועד־קצה הארץ : לא־תאבה לו ולא תשמע אליו ולא־תחוס עינך עליו ולא־תחמל ולא־תכסה עליו : כי הרג תהרגנו ידך תהיה־בו בראשונה להמיתו ויד כל־העם באחרנה :
י וסקלתו באבנים ומת כי בקש להדיחך מעל יהוה אלהיך המוציאך מארץ מצרים מבית עבדים : וכל־ישראל ישמעו ויראון ולא־יוספו לעשות כדבר הרע הזה בקרבך : ס
כי

רשי

את כל הדבר · קלה כחמורה : תשמרון לעשות · ליתן לא תעשה על עשה האמורים בפרשה שכל השמר לשון לא תעשה הוא אלא שאין לוקין על השמר של עשה : לא תוסף עליו · חמשה טוטפות חמשה מינין בלולב ארבע ברכות לברכת כהנים : ונתן אליך אות · בשמים כענין שנ' בגדעון ועש' עמדי אות ואומר יהי נא חורב על הגיזה וגו' : אות או מופת · בארץ אע"פ כן לא תשמע לו ואם תאמ' מפני מה נותן לו הקב"ה ממשלה לעשות אות · כי מנסה יי' אלהי' אתכם : ואת מצותיו תשמורו · תורת משה : ובקולו תשמעו · בקול הנביאי' : ואותו תעבדו · במקדשו : ובו תדבקון · הדבק בדרכיו גמול חסדים קבור מתים בקור חולי' כמו שעשה הקב"ה : סרה · דבר המוסר מן העולם שלא היה ולא נברא ולא צויתיו לדבר כן דיסטודו"רא בלע"ז : והפדך מבית עבדים · אפי' אין לו עליך אלא שפדאך דיו : כי יסיתך · אין הסתה אלא גרוי שנא' כי אם יי' הסיתך בי אמיט"רא בלע"ז שמשיאו לעשות כן : אחיך · מאב או בן אמך מאם : חיקך · ששוכב' בחיקך ומחקה בך אפקיי"רא בלע"ז וכן מחיק הארץ מיסוד התקוע בארץ : אשר כנפשך · זה אביך פי' לך הכתוב את החביבין לך קל וחומר לאחרי' : בסתר · דבר הכתוב בהווה שאין דברי מסית אלא בסתר' וכן שלמה הוא אומר בנשף בערב יום באישון לילה ואפלה : אשר לא ידעת אתה ואבותיך · דבר זה גנאי גדול הוא לך שאף האומות אין מניחין מה שמסרו להם אבותיהם וזה אומר לך עזוב מה שמסרו לך אבותיך : הקרבים אליך או הרחוקי' · למה פרט קרובי' ורחוקים אלא כך אמ' הכתו' מטבן של קרובי' אתה למד טבן של רחוקי' כשם שאין ממש בקרובי' כך אין ממש ברחוקים : מקצה הארץ · זו חמה ולבנה וצבא השמים שהן מהלכים מסוף העול' ועד סופו : לא תאבה לו · לא תהא תאב לו לא תאהבנו לפי שנ' ואהב' לרעך כמוך את זה לא תאהב וגם תשמע אליו בהתחננו על נפשו למחול לו לפי שנ' עזוב תעזוב עמו לזה לא תעזוב : ולא תחוס עינך עליו · לפי שנ' לא תעמוד על דם רעך על זה לא תחוס : ולא תחמול · לא תהפוך בזכותו ולא תכסה עליו · אם אתה יודע לו לחובה אינך רשאי לשתוק : כי הרוג תהרגנו · יצא מבית דין חייב אל תחזירהו לזכות : ידך תהיה בו בראשונה · מצוה מיד הנים' להמיתו לא מת בידו ימות ביד אחרי' שנ' ויד כל העם וגו' : לשבת שם · פרט לירושלם שלא ניתנה לדירה : כי

בעל הטורים

כי יקום בקרבך נביא · בקרבך בגי' זו הא' ובער' הרע מקרבך וסמיך ליה כי יסיתך · שאין שוענין למסי' : והפדך · פ"א כפול' פדיה אחר פדיה כי יסיתך אחיך בן אמך וגו' ימי יסיתך ר"ה בגימט' ביחוד · רמז ליחוד מן התור' : כנפשך' בי במ' · אשר כנפשך · כנפשך שנפשך · הי ט דתית' בתולך אין הסתה נדברי' והא כתיב כי יסיתך ההוא נמי באכילי' ושתיה והינו כנפשך שנפשך דהינו אכילה : אשר לא ידעת אתה ואבותיך · כתיב במסית לפי שרעך כנפשך דהינו אביו מסית איתו לומ' לא תלמד לעשו' מאבותיך שהוא אבי אביו ולא תלמד מאביך : ולא תחוס עיניך עליו · בגי' אין טוענין למסית : ולא תכסה ב' ולא תכסה עליו · ולא תכסה על הרוגיה · וזהו שדרשו במסית ש"ס יצא מבית דין חייב אין מחזירין אותו לזכות · וזהו לא תכסה על הרוגי' · פי' על מי שיצא ליהרג : ודרשת

מ"ע ספורנו

לא תוסף עליו · כי אולי תוסיף דבר נמאס אצלו ית' כמו שהיה אם תרבה להוסיף מיני עבודו' לאל ית' שלפעמי' תהיה העבודה הנוספת דבר נמאס אצלו ית' כמו שרפת בנים : ולא תגרע ממנו · אפילו בסור בנת העצום בעיניך כענין שלמה באמרו אני ארבה ולא אסור : אשר ידעתם · שלא בא מופת אפילו על מציאותם כי אמנם הנודעים בחוש או במופת נודע מהם שהם פועלים תפי' בענין אחד באופן שנודע שהם פועלים טבעיים לא רצוניי' ובכן לא יועיל להתפלל אלהי' ולא לעבדם : לא תשמע אל דברי הנביא ההוא · לא תפנה אל דבריו לראות אם יש טעם בקנתם כי אין ספק שכל דבריו שקר שבדא מלבו שבל להרע כאמרו כי דבר סרה והאות או מופת נעשה על ידי כשוף או תחבולה וזולתם לא תכת נבואה שבאה לו : או אל חולם החלום ההוא · לראו' אם יש בקנת חלומו אמת אבל תדע בלי ספק שלא חלם דבר אמת שאמר אבל המניא הכל מלבו כדי להדיח : כי מנסה ה' אלהיכם אתכם · כי בזה שתחשבו לאויב את המדבר נגד אלהיכם תהיו מנוסים לפניו לאוהבי' : לדעת · כדי שעל אהב' תהא המנוסת בפעל תהיה בפעל ידיעתו הפועלת לטוב לעולם כראוי בדב' המוכן בפעל לקבלת שפע טובו : אחרי ה' אלהיכם תלכו · כענין והלכת בדרכיו ולא בדרכי חדשי' שיאמ' נביא או חולם להדיחך מן הדרך : ואותו תיראו · אף על פי שיהיה אותו הנביא אצלך כבר אדם חשב ונורא ומנזם שתה תבטל יראת הנביא מפני יראת האל ית' : ואת מצותיו תשמרו · ולא מצות חדשות שיחדש הנביא בפרט בע"ז שהיא מנגדת לכל מצות האל ית' כי אמנם הוא בוה לעול' בריתו לא יחליפנו ולא ימיר אותו : ובקולו תשמעו · במה שיורה על ידי נביאיו לקיום תורתו ולקדוש שמו כענין אליהו בהר הכרמל לא בקול זה המבטל את כל מצות האל ית' : ואותו תעבודו · לבדו לא אחר עמו כאמרו זובח לאלהים יחרם כמו שהתבאר במקומו : ובו תדבקון · שיהיה תכלית כל פעולתכם לעשות רצונו ולא תהיה תכלית על זה מסובבת מאיבה קודמת : יומת כי דבר סרה על ה' · אף על פי שדבר בשם ה' ולא בשם ע"ז ומזה היה נראה שלא יתחייב מיתה כמו שגזרו זקנים כאמרו על ירמיהו אין לאיש הזה משפט מות כי בשם ה' אלהינו דבר אלינו הנה זה חייב מיתה מפני שדבר סרה בשמו : להדיחך מן הדרך · אף על פי שלא אמר להדיחך מעל ה' כי הוא אומר בשם ה' שתעבדו ע"ז במצותו מכל מקום בקש להדיחך מן הדרך אשר צוך ה' אלהיך : הקרובים

חזקוני

לא תוסיף עליו · הסמך נקודה בצרי : עליו · מן הבקר ומן הצאן התורי' ובני יונה תקריבו את קרבנכם ולא תוסף עליו להקריב בניך ובנותיך : ולא תגרע ממנו · מן המינים שהכשרתי לך לקרבן : כי יקום בקרבך נבי' · נסמכה כאן בשביל ע"א שדבר בה בסמוך : ובא האות והמופת · וי"ו במקום או כלומר או המופת דוגמא מכה אביו ואמו ועוד הרבה תני' א"ר עקיבא ח"ו שהקב"ה שמעמיד חמה לעוברי רצונו אלא בנבי' שמתחלתו היה נביא אמת ולבסוף נבי' שקר כגון חנניה בן עזור דבר הכתוב וה"ק קרא אם יקים בקרבך נביא אמת ובעוד שהוא נביא אמת ונתן לך אות או מופת על דברי שאמר לו הקב"ה ובא האות והמופת שאמר ואמר כך נעש' נביא שקר ואומר לך עבוד ע"א ויכול אתה לסמוך עליו בהרבה אותות שראית על ידו לכך נאמר לא תשמע אל דברי הנביא ההוא וא"ת אחר שסופו לקלקל למה נתן הקב"ה את רוחו עליו להיות נביא אמת פן ישמע' את נביו תשובה לדבר כי מנסה יי' אלהיכם אתכם וגו' וכ"ש אם יעשה האות ע"י מכשפות או ש"י אחיזת עינים או ע"י גנבה כגון ששמע דברי נביא אמת והלך הוא ואמר כן בשם ע"א לא תשמע לו אלא אחרי יי' אלהיכם תלכו : לא תשמע אל דברי הנביא ההוא · ואין הדין נותן להיות האות שלו גדול מן הניוני שלי שהרי מעבשו אני עושה ומנוה אתכם על זאת : כי מנסה · כבר פי' כי אין נסיון בשביל הקב"ה כי הכל גלוי לפניו : הישכם · היו"ד נקודה בחירק : כי דבר סרה · דברים כדי להסיר אתכם מיראתו אוסרה למדים מכאן ש"ל לא ישמע על פיך : אחיך בן אמך · הוא הדין לבן אביך אלא דבר שכתוב בהווה לפי שהוא אוהבו ורגיל אצלו יותר מאחיו בן אביו לפי שאיבו חולק עמו בנחלה : לא תאבה לו · פרש"י לא תהא תאב לו לא תאהבנו לפי שנ' ואהבת לרעך כמוך את זה לא תאהב ולא תשמעו אליו בהתחננו על נפשו למחול לו לפי שנא' עזוב תעזוב עמו לזה לא תעזוב עמו פרש"י נקט ליה לשון הברייתא והתרגם משבק תשבוק מה די בלבך עלוהי ותפרק עמיה פי' בשונא דשלא אתה חייב לעזוב שנאתו אבל לזה הפסים לא תעזוב שנאתו ולא תאבה לו : באבנים ומת · עד שימות שלמד שאם לא מת בראשונה ימות בשנייה והדרה לבדיוק הפסית מכאן שלמוד לומר וכל העם ישמעו ויראו ולא יוסיפו לעשות וגומר : ולא

רלבג

שאתו · מגיד שהוא יכול לפדותו אם מפני רבוי הדרך אם מפני הקושי שיש בנשיאתו אל המקום אשר יבחר ה' · כי ירחק ממך המקום · ביאר שזה הקושי יהיה מפני רוחק המקום הנבחר · ונתת בכסף · כבר ביאר בפרש' בחקתי שזה הפדיון יהי' אם גאול יגאל איש ממעשרו שיוסיף חמישיתו עליו והנה התבאר שזה הכסף ראוי שיהיה ראוי לקנות בו בקר וצאן ויין ושכר וכל אשר תשאל נפשו וזה לא ישלם כי אם במטבע לא בחתיכת כסף כי לא יוכלו להשתמש בו לקנות מה שירצו כמו הענין במטבע ולפי שאלו הענינים שזכר הם הסבה כשיוכל לחלל קדושת המעשר שני על הכסף למדנו מזה שאם נכנס המעשר שני בירושלם אינו יכול לפדותו · וצרת הכסף בידך · למד' התורה שישתדל שלא יאבד כדי שתשלם כונת התורה בזה המעשר · בבקר ובצאן אמר זה לעשות מהם שלמים שנאמר ושמחת אתה וביתך אך עולות לא יתכן שיעשה מהם כי התורה צותה שיאכלנו במקום בית הבחירה והגיד בזה שאין חשש אף על פי שיאכל ממנו המזבח קצת וישארו בידו העורות כי אינם נאכלים ולא יתכן לחללם על כסף כי התורה לא תקנה הפדיון הזה אלא במעשר שני בעצמו כשלא הגיע למקום הבחירה והיה זה כן לפי שקניית הבקר והצאן הם לכונת האכילה לא לעורות וזה למדנו מזה באמרו ביין ובשכר לא תקפיד התורה אם יקנה היין עם הקנקנים · ובכל אשר תשאלך נפשך לפי שמעשר שני היה מזרע הארץ ומפרי העץ והיה הפרט הנזכר בזה המקום דבר שהוא נאכל והוא מגדולי קרקע או ב"ח שהורים למדנו מזה שאין ראוי שיתן הכסף כי אם בדבר שיש בו תועלת לאכילה או לשתייה · והוא עם זה בשר או גדולי קרקע · ושמחת אתה וביתך · מגיד שכבר יתכן לעשות לו מזה השלמים והם הנקראו שלמי שמחה · והלוי אשר בשעריך לא תעזבנו · כבר ביארנו ואת המצוה במה שקדם מזאת הפרשה · מקצה שלש שנים תוציא את כל מעשר תבואתך וגומר · מגיד שכאשר הפרים מעשר שני שתי שנים שחויב לאכלו במקום בית הבחירה כמו שקדם

היה באכלו [illegible] שם אך יביאהו בשעריו רוצה לומר באוצר במקומו ויעשה בו כמו שזכר בסמוך ואמר את כל מעשר להורות

רשי

כי תשמע לאמר · אומר כן יצאו וגו' : בני בליעל · בלי עול שפרקו עולו של מקום : אנשים · ולא נשים : יושבי עירם · ולא יושבי עיר אחרת מכאן אמרו אין נעשית עיר הנדחת עד שידיחוה אנשים ועד שיהיו מדיחיה מתוכה: ודרשת וחקרת ושאלת היטב · מכאן למדו שבע חקירות מרבוי המקרא כאן יש שלש דרישה וחקירה והיטב ושאלת איכו מן המנין וממנו למדו בדיקו' ובמקום אחר הוא אומר ודרשו השופטים היטב ובמקום אחר הוא אומר ודרשת היטב ולמדו היטב היטב לגזרה שוה ליתן האמור של זה בזה : הכה תכה · אם אינך יכול להמיתם במיתה הכתובה בהם המיתם באחר' : לה' אלהיך · לשמו ובשבילו : למען ישוב ה' מחרון אפו · שכל זמן שע"א בעול' חרון אף בעול' : לא תתגודדו · לא תתנו גדידה ושרט בבשרכם על מת כדרך שהאמורים עושין לפי שאתם בניו של מקום ואתם ראויין להיות נאים ולא גדודי' ומקורחים : בין עיניכם · אצל הפדחת ובמקום אחר הוא אומר ולא יקרחו קרחה בראשם לעשות כל הראש כבין העיני' : כי עם קדוש אתה · קדושת עצמך מאבותיך · ועוד ובך בחר יי' : כל תועבה · כל שתעבתי לך · כגון צרם אזן בכור כדי לשחטו במדינה הרי דבר שתעבתי לך : כל מום לא יהיה בו · בא ולמד כאן שלא ישחט ויאכל על אותו המו' · בשל בשר בחלב הרי דבר שתעבתי לך הזהיר כאן על אכילתו : זאת הבהמה · איל וצבי ויחמור · למדנו שהחיה בכלל בהמה ולמדנו שהבהמה וחיה טמאה מרובו' מן הטהורה שבכל מקום פורט את המועט : אקו · מתורגם יעלא יעלי סלע הוא אשטנ"בוק : ותאו · תורבלא תור היער באלא יער בלשון ארמי : מפרסת · סדוקה כתרגומו : פרסה · פלנ"טה : ושוסעת · חלוקה בשתי צפרנים שיש סדוקה ואינה חלוק' בצפרני' והיא טמאה : בבהמה · משמע מה שנמצא בבהמה אכול מכאן אמר' שהשליל מות' בשחיט' אמו : השסועה · בריה היא שיש לה שני גבין ושני שדראות אמרו רבותינו למה נשנו בבהמה מפני השסועה ובעופות מפני הראה שלא נאמרו בתור' כהני' : ובנבלתם לא תגעו · רבותי' פי' ברגל שאדם חייב לטהר את עצמו ברגל יכול יהיו מוזהרים בכל השנה ת"ל אמור אל הכהני' וגו' · ומה טומאת המת חמורה כהנים מוזהרים ואין ישראל מוזהרים טומא' נבל' קלה לכ"ש : כל

ראה

כִּֽי־תִשְׁמַע בְּאַחַת עָרֶיךָ אֲשֶׁר יְהוָה
אֱלֹהֶיךָ נֹתֵן לְךָ לָשֶׁבֶת שָׁם לֵאמֹר׃
יָצְאוּ אֲנָשִׁים בְּנֵֽי־בְלִיַּעַל מִקִּרְבֶּךָ ל' ר"פ
וַיַּדִּיחוּ אֶת־יֹשְׁבֵי עִירָם לֵאמֹר נֵלְכָה
וְנַעַבְדָה אֱלֹהִים אֲחֵרִים אֲשֶׁר לֹֽא־
יְדַעְתֶּֽם׃ וְדָרַשְׁתָּ וְחָקַרְתָּ וְשָׁאַלְתָּ
הֵיטֵב וְהִנֵּה אֱמֶת נָכוֹן הַדָּבָר נֶעֶשְׂתָה ה' · ס'
טו הַתּוֹעֵבָה הַזֹּאת בְּקִרְבֶּֽךָ׃ הַכֵּה ל'
תַכֶּה אֶת־יֹשְׁבֵי הָעִיר הַהִוא לְפִֽי־
חָרֶב הַחֲרֵם אֹתָהּ וְאֶת־כָּל־אֲשֶׁר־בָּהּ
וְאֶת־בְּהֶמְתָּהּ לְפִֽי־חָֽרֶב׃ וְאֶת־כָּל־
שְׁלָלָהּ תִּקְבֹּץ אֶל־תּוֹךְ רְחֹבָהּ וְשָׂרַפְתָּ כול' חס'
בָאֵשׁ אֶת־הָעִיר וְאֶת־כָּל־שְׁלָלָהּ ו' פסו' ואת את ואת
כָּלִיל לַיהוָה אֱלֹהֶיךָ וְהָיְתָה תֵּל
עוֹלָם לֹא תִבָּנֶה עֽוֹד׃ וְלֹֽא־יִדְבַּק י"ו ר"פ בכפ'
בְּיָדְךָ מְאוּמָה מִן־הַחֵרֶם לְמַעַן יָשׁוּב
יְהוָה מֵחֲרוֹן אַפּוֹ וְנָֽתַן־לְךָ רַחֲמִים
וְרִחַמְךָ וְהִרְבֶּךָ כַּאֲשֶׁר נִשְׁבַּע ג'
לַאֲבֹתֶֽיךָ׃ כִּי תִשְׁמַע בְּקוֹל יְהוָה
אֱלֹהֶיךָ לִשְׁמֹר אֶת־כָּל־מִצְוֺתָיו ג'
אֲשֶׁר אָנֹכִי מְצַוְּךָ הַיּוֹם לַעֲשׂוֹת
הַיָּשָׁר בְּעֵינֵי יְהוָה אֱלֹהֶֽיךָ׃ ס
א בָּנִים אַתֶּם לַיהוָה אֱלֹהֵיכֶם
לֹא תִתְגֹּֽדְדוּ וְלֹֽא־תָשִׂימוּ קָרְחָה בֵּין ל' וכ"כ
עֵינֵיכֶם לָמֵֽת׃ כִּי עַם קָדוֹשׁ אַתָּה ל'
לַיהוָה אֱלֹהֶיךָ וּבְךָ בָּחַר יְהוָה לִהְיוֹת ה' זוגין מתחלפין
לוֹ לְעַם סְגֻלָּה מִכֹּל הָעַמִּים אֲשֶׁר
עַל־פְּנֵי הָאֲדָמָֽה׃ ס
לֹא תֹאכַל כָּל־תּוֹעֵבָֽה׃ זֹאת הַבְּהֵמָה
אֲשֶׁר תֹּאכֵלוּ שׁוֹר שֵׂה כְשָׂבִים וְשֵׂה ד' · ד'
עִזִּֽים׃ אַיָּל וּצְבִי וְיַחְמוּר וְאַקּוֹ ג' · ד' · ל'
ה וְדִישֹׁן וּתְאוֹ וָזָֽמֶר׃ וְכָל־בְּהֵמָה ד'כתורה' י'
מַפְרֶסֶת פַּרְסָה וְשֹׁסַעַת שֶׁסַע שְׁתֵּי
פְרָסוֹת מַעֲלַת גֵּרָה בַּבְּהֵמָה אֹתָהּ
תֹּאכֵֽלוּ׃ אַךְ אֶת־זֶה לֹא תֹֽאכְלוּ
מִמַּעֲלֵי הַגֵּרָה וּמִמַּפְרִיסֵי הַפַּרְסָה כ'כתי' יו"ד בתורה
הַשְּׁסוּעָה אֶת־הַגָּמָל וְאֶת־הָאַרְנֶבֶת ל' ומל'
וְאֶת־הַשָּׁפָן כִּֽי־מַעֲלֵה גֵרָה הֵמָּה כולהון קמץ במ"ת פתחין
וּפַרְסָה לֹא הִפְרִיסוּ טְמֵאִים הֵם לָכֶֽם׃
וְאֶת־הַחֲזִיר כִּֽי־מַפְרִיס פַּרְסָה הוּא
וְלֹא גֵרָה טָמֵא הוּא לָכֶם מִבְּשָׂרָם
לֹא תֹאכֵלוּ וּבְנִבְלָתָם לֹא תִגָּֽעוּ׃ ס

את

אֲרֵי תִשְׁמַע בַּחֲדָא מִקִּרְוָךְ דַּייָ אֱלָהָךְ יָהֵיב לָךְ לְמִתַּב תַּמָּן לְמֵימַר׃ נְפָקוּ גֻּבְרִין בְּנֵי־רִשְׁעָא מִבֵּינָךְ וְאַטְעִיוּ יָת־יָתְבֵי קַרְתְּהוֹן לְמֵימַר נְהָךְ וְנִפְלַח לְטַעֲוָת עַמְמַיָּא דִּי לָא־יְדַעְתּוּן׃ וְתִתְבַּע וְתִבְדּוֹק וְתִשְׁאַל יָאוּת וְהָא קוּשְׁטָא כִּיוָן פִּתְגָּמָא אִתְעֲבִידַת תּוֹעֶבְתָּא הָדָא בֵּינָךְ׃ מִמְחָא תִמְחֵי יָת־יָתְבֵי קַרְתָּא הַהִיא לְפִתְגַּם דְּחָרֶב גַּמַּר יָתַהּ וְיָת־כָּל־דִּי־בַהּ וְיָת־בְּעִירַהּ לְפִתְגַּם דְּחָרֶב׃ וְיָת־כָּל־עֲדָאַהּ תִּכְנוֹשׁ לְגוֹ פְתָאַהּ וְתוֹקִיד בְּנוּרָא יָת־קַרְתָּא וְיָת־כָּל עֲדָאַהּ גְּמִיר קֳדָם יְיָ אֱלָהָךְ וּתְהֵי תֵּל חָרוּב־לְעָלַם לָא תִתְבְּנֵי עוֹד׃ וְלָא־יִדְבַּק בִּידָךְ מִדַּעַם מִן־חֶרְמָא בְּדִיל דִּיתוּב יְיָ מִתְּקוֹף רֻגְזֵיהּ וְיִתֵּן־לָךְ רַחֲמִין וִירַחֵם־עֲלָךְ וְיַסְגֵּינָךְ כְּמָא־דִי־קַיֵּים לַאֲבָהָתָךְ׃ אֲרֵי תְקַבֵּל לְמֵימְרָא דַּייָ אֱלָהָךְ לְמִטַּר יָת־כָּל־פִּיקּוֹדוֹהִי דִּי אֲנָא מְפַקֵּיד־לָךְ יוֹמָא דֵין לְמֶעְבַּד דְּכָשַׁר קֳדָם יְיָ אֱלָהָךְ׃ בְּנִין אַתּוּן קֳדָם־יְיָ אֱלָהֲכוֹן לָא תִתְהַמְּמוּן וְלָא־תְשַׁוּוֹן מְרַט בֵּין עֵינֵיכוֹן עַל־מִית׃ אֲרֵי־עַם קַדִּישׁ אַתְּ קֳדָם־יְיָ אֱלָהָךְ וּבָךְ אִתְרְעֵי יְיָ לְמֶהֱוֵי לֵיהּ לְעַם חֲבִיב מִכֹּל עַמְמַיָּא דִּי־עַל־אַפֵּי אַרְעָא׃ לָא־תֵיכוּל כָּל־דִּמְרַחַק׃ דֵּין בְּעִירָא דְּתֵיכְלוּן תּוֹרִין אִמְּרִין דְּרַחֲלִין וְגַדְיָן דְּעִזִּין׃ אַיְלָא וְטַבְיָא וְיַחְמוּרָא וְיַעֲלָא וְרֵימָא וְתוֹרְבָּלָא וְדִיצָא׃ וְכָל־בְּעִירָא דִּסְדִיקָא פַּרְסָתָא וּמְטַלְפָן טִלְפִין תַּרְתֵּין פַּרְסָתָא מַסְּקָא פִּשְׁרָא בִּבְעִירָא יָתַהּ תֵּיכְלוּן׃ בְּרַם יָת־דֵּין לָא תֵיכְלוּן מִמַּסְּקֵי פִשְׁרָא וּמִמַּסְדִּיקֵי פַּרְסָתָא מְטַלְפֵי טִלְפַיָּא יָת־גַּמְלָא וְיָת־אַרְנְבָא וְיָת־טַפְזָא אֲרֵי־מַסְּקֵי פִשְׁרָא אִנּוּן וּפַרְסַתְהוֹן לָא סְדִיקָא מְסָאֲבִין אִנּוּן לְכוֹן׃ וְיָת־חֲזִירָא אֲרֵי־סְדִיק פַּרְסָתָא הוּא וְלָא פָשַׁר מְסָאַב הוּא לְכוֹן מִבִּשְׂרֵיהוֹן לָא תֵיכְלוּן וּבִנְבִלַתְהוֹן לָא תִקְרְבוּן׃

יח

אבן עזרא

ודרשת וחקרת ושאלת · אלה המלות היטב מפורשות בדברי רז"ל : כליל · כלה ליי' אלהיך בעבור כבוד השם תשרפנה באש : תל · מגזרת הר גבוה ותלול : למען ישוב יי' מחרון אפו · ולא ישחיתך בעון העיר · וטעם כי תשמע כן תעשה אם בקש לעשות הישר בעיניו · ונסמכה פרשת בנים אתם ליי' בעבור המסיתים אח או בן או אב או אנשי עיר הנדח' ואסור להתאבל עליהם אף כי להתגודד כי הנה אסר הוא על כל מת : תתגודדו כטעם ושרט לנפש מגזרת על כל ידים גדודות : ולא תשימו קרחה · כמשפט הכותים עד היום הזה · וטעם בנים אחר שתדעו שאתם בנים לשם והוא אוהב אתכם יותר מהאב לבן אל תתגודדו על כל מה שיעשה כי כל אשר יעשה לטוב הוא ואם לא תבינוהו כאשר לא יבינו הבנים הקטני' מעשה אביהם רק ישמכו עליו כן תעשו גם אתם כי עם קדו' אתה ואינך כאחר כל הגוים על כן לא תעשה כמעשיהם · וטעם הסמך פרשת לא תאכל כל תועב כי אתה עם קדוש בלב ובפה ותהיו מובדלים מן העמים וכל רואכם יכירו אתכם כי לא תקרחו על מת ולא תאכלו כל חי ואם אתה עם קדוש אין ראוי שתאכל טמא ותטמא הנפש: כל תועבה · כלל דבר שהוא נתעב לנפש הטהורה כמו שרץ הארץ : שור שה כשבים · חסר וי"ו שה מן כבש או עז : איל וצבי ויחמור ידועי' והחמשה האחרים צריכי' לקבלה: ולא גרה · תחסר מלת יגר דרך קצרה או מלת לו : שנפיר

חזקוני

ולא ידבק בידך מאומה מן החרם · שלא תהא כרואה מתכוין להנאתך לשלול שלל ולבוז בז : ורחמך · שיש בפתק והמ"ס נשכא : והרבך · למלאת חסרון בעיר אחרת : בנים אתם · נסמכה פרש' זו לכאן להזהיר שלא יתגודדו לפי שאיש נמתי עיר הנדחת אב או בן או אח או מום קרוב : בנים אתם ליי' אלהיכם · לפי' לא תתגודדו על מה שיארע לכם אפילו אינכם מבינין יודעים אירע לכך אלא סמוך עליו כי כל מעשיו של הב"ה לטובה כמו הקטנים שאינכם מבינים מעשה אביהם אלא סומכי' הם עליו : ולא תשימו קרחה בין עיניכם למת · אם מת אביכם לא תתגודדו ולא תעשו קרחה ואל תצטערו יותר מדאי כי אינכם יתומים בכך שהרי יש לכם אב גדול וחי וקיים הוא הקב"ה אבל העכו"ם כשמת אביו אין לו אב שיוכל לסייעו בעת הצורך כי אביו הנעשה משל עץ הוא ואמו משל אבן כדכתיב אומרים לעץ אבי אתה ולאבן את ילדתני לפיכך יש להם לבכו' ולהספד ולהתקרח ועוד כי עם קדוש אתה ואינך רשאי לבזות עצמך : לא תאכל כל תועבה · סמכו כאן לפי שכתוב למעלה כי עם קדוש אתה ליי' אלהיך ותהיו מובדלים מן העמים האוכלים טומאות ותועבות רק תאכל טהרות : איל · ציר"ף בלע"ז · צבי · צברי"ל שול"בי"א : יחמור ביב"רא כדאמרינן בבכורות הני ניעי דיחמור' : אקו · אשטנבו"ק : דישון · פב"לא : תאו · שולייר"א תאו הוא תוא ומר לא איפרש : וכל בהמה מפרסת פרסה אע"פ שמניאן בסמן הואיל ואיכן נקי' בשמותיהן נותן לך סימן כאן להבדיל הטהרות מן הטמאות · מפרסת פרסה ושוסעת שסע פרסות מעלה גרה · שלש סימנין הם אין לה פרסה כגון כלב וחתול אסורה ואם היא שסועה ואינה מעלה גרה כגון חזיר אסורה ואפילו יש לה פרסה כיון שאינה שסועה כגון סוס וחמור אסורה ואם היא מעלת גרה ואין לה פרסה כמו גמל ארנבת ושפן אסורה : ולא גרה · חסר הוא והוא כמו ולא יגר גרה או כמו ולא לו גרה : ובנבלתם לא תגעו · כדי לאכול מהם כמו בכל קדש לא תגעו דמפקינן מיניה אזהרה לאוכל וכפל מלה הוא וכראין הדברים דאי ס"ד על הנגיעה נזהר למה הוזהר על האכילה : שמא

בעל הטורים

ודרשת וחקרת היטב · לפי שנא' כי תשמע באחת עריך בשמיעה בעלמא · לכך מזהיר אותך שתדרוש ותחקו' היטב : ורחמך והרבך · שלא תהא לומ' חרבתי עיר ויורבניה לכך רבשר'לומר של הדאג ויפרך וירבך : לעשות הישר בעיני ה' וסמיך ליה בנים אתם · דבזמן שעושי' רצונו של מקו' קרוין בנים : ונתן לך רחמים ורחמך וסמיך ליה בני אתם לומ' לך שכל מי שיש בו רחמים ומרחם על הבריות הקב"ה מרחם עליו ולכך על הבן : סמוך מת לעיר הנדחת לומ' לך שע"א תשובה כמת יוגם שהיו התגודדי' לפני ע"א כדי על מת : בני' אתם · בפסוק הזה יש י"ב תיבות כנגד י"ב שבטים שנקראו בנים לה' : ולכל העמים אשר על פני האדמה · וסמיך לי' לא תאכל כל תועבה לומ' לך שלא יתערבו עם הכותי' והכותים נמשלו לבהמות · בבהמות התיר ז' בהמות ושלשה חיות כנגד עשר' הדברו' : עזים וסמוך ליה איל · רמז להא ואיתא בחולין עיזא דברכות מ"ן היא הוא : טמאי' הם לכם וסמיך ליה ואת החזיר · לומר לך אסור לג"ל חזירי' וכמך חגברם לא תאכלו לאת זה תאכלו וכל אשר במים · כלומר אף על פי שאסרתי לאכול ובברם אשר מהם במים תאכלו דחיר' דימא סרי · ד"א לא תאכלו את זה תאכלו לומר שקרבי דגים אין לוקחין אלא מן המומחה · דקרי ביה לא תאכלו אלא את כן ילמר זה הוא שקחתי מפלוני ליד וכשר הוא · ובנבלת' לא תגעו וסמיך ליה את זה תאכלו · לומ' שיש נבלה שתאכל ממנה כגון נבלי מוסרחת שאינה ראויה לגר : לא תגעו · דגימט' חייב ליטה' ברגל : תאכלו וסמיך וכל אשר אין לו · להתיר דג טהור שנמצא בתוך דג טמא : טמא

מ'ע ספורנו

הקרובים אליך · אף על פי שמצד קורבתם תדע שקרותם ואין לחוש שתטעה בם : או הרחוקים ממך מקצה הארץ · אף על פי שמצד המרחק אין לחוש שתלך שם לעבדם · לא תאבה לו · באמרו שתחקו' לדעת אם בנים דבריו שע"ז פלוני'כך מטיב'וכך מריעה · ולא תשמע אליו · ובזה האופן לא תשמע אליו ולא תקבל תמנו לעבוד שאם יהיה בדבר ספק אצלך אם הוא ראוי קוף שתשמע אליו כי ספק כזה לא יקרה אלא מחסרון התבוננו בגודל האל ית' וסדרו בעולם : כי בקש להדיחך · אע"פ שלא עשה השום כמו שפוטי' מדיחי עיר הנדחת שבכל מקום חייב מיתם בשביל שנקש להדיחך ובהריגתו תשיג שלא ידים עוד אחרי' ואם לא תהרגהו אולי ידיח הוא או זולתו את אחרי' ותעלם לידם : וכל ישראל ישמעו וייראו ולא יוסיפו · לא הוא ולא זולתו · ואת בהמתה לפי חרב · למות ודרם ע"כ נקמת האל ית' כמו הענין בעמל' באמרו תמחה את זכר עמלק וכן באר הכניה באמרו והמת מאיש ועד אשה מעולל ועד יונק משור עד שה תגמל ועד חמור : ולא ידבק בידך מאומ' מן החרם · פן יהיה לפוקש כמו הענין בכויי ע"ז שנאמר כנם לא תחמוד כסף וזהב עליהם ולקחת לך פן תוקש בו כמו שהתבאר בעכו : בנים אתם לה' אלהיכם לא תתגודדו · שאין ראוי להראו' תכלית הדאגה והצער על הקרוב המת בנמצא קרוב נכבד מתנו בתעלה ובתקות טוב לפניך אתם בנים לה' שהוא שאביכם קיי לעד אין ראוי שתדאגו ותתאבלו בתכלית על שום מת : ולא תשימו קרחה בין עיניכם לפ' כי עם קדוש אתה · וגם כן אין להצטער מאד בשביל ק ק תגיע לפת במיתתו כי עם קדוש אתה מזומן לחיי העול' הבא אשר קורת רוח בהם יפה מכל חיי העולם הזה : סגלה מכל העמים · ולכן הוא יקר זה לכם ולא אשר אותו לבני נח שהיכם כ כ סגלה : לא תאכל כל תועבה · הנה קודם מתן תורה נודע הבדל בין טמא לטהור כמבואר בענין

כמ' מכל מקום כשהתיר האל ית' לנח וקנין אכילת כ"ם לא הבדיל בין טמא לטהור · אמנם אתה בהיותך קדוש וסגלה מכל העמים אין ראוי לך להיות ניזון מן הטמא ומתועב להדמות למזונו :

לא

נעשתה ט'וסי'במסר'רבתא : כל משנה תורה רישי פסו'לא ב"ם י"ז ולא וסי'במסר'רבת' : ובך בחר יי'ב' זוגין מתחלפין קדמ'יתיר אות וחס'מלה תנינ'חסר אות ויתיר מלה וסי'בך בחר יי'אלהי'כי עם קדו'את' דואתחנ' · ובך בחר יי'כי עם קדוש אתה דראה : שה ושה ד' קמצין וסי'זאת הבהמה אשר תאכלו ב'בו · לא הבאת לי שה עלתיך · ואמר לה אלה מאניא שא אזל אחת המו בתרא כתיב אל"ף : וצבי ג'סי'איל וצבי · לבד מאיל וצבי · וצבי עדיו לגאון : ודישון ד'וסי'ואצר ואהליבמה · אלוף · ואקו · וכלהון חס'בתורה במ"א מלא ודישון ואצר · וכל דברי הימים דכוו' מל'בר מן חד ואלוף אצר ואלוף דישן ועיין בסוף סדר וישלח : מעלי ג'כתיב יו"ד וסי'דמשנה תורה · דתורת כהנים · ועד מעלי שמשא : מעלה כלם קמצין בר מן ח'פתחי'וסי'במסר'רבתא :

רלבג

להורות שהוא ממתין אל העת שכלו בו המעשרות והוא חג הפסח כי אז הגיעו בכללם התבואות והפירות · ובא הלוי כי אין וגו' · מגיד שאם לא היה לו חלק עמך תן לו מזה המעשר למדנו מזה שזה המעשר הוא נתן לעניים וזה יתבאר גם כן מפני שצוה לתת ממנו לגר מפני שסתמו שהו' עני כמו שאמר במתנות עניים לעני ולגר תעזוב אותם ואמר עוד בזה המקום שיכתן ליתו' ואלמנה לפי שסתמן להיות עניים כי אין סומך ידם : וראוי שתדע שהגר הנז' בזה המקום הוא גר צדק ויעיל על שכבר סמך אותו ללוי שהוא בן ברית וכן הענין ביתום ואלמנה והענין בעצמו יחייב זה כי כמו אלו המתנות נותה התורה המקומות שיכתנו לעניים ולא אמר בכללה לגר אשר בשעריך תתננה ואכלה אלא מפני שאיננה ראויה לעניי ישראל : ואכלו ושבעו למדנו מזה שראוי שתהיה הנתינה לכל אחד מהם כדי שבעו : למען יברכך ה' אלהיך ביאור כי בשכר מה שיתן לעניי' מזה יברכהו הש' יתעלה בכל מעשה ידיו כי הוא תקן אותו כדי שיהון העניים כמו שאמר כי בגלל הדבר הזה יברכך ה' אלהיך : מקץ שבע שנים תעשה שמטה אחר שהזכיר שבשנה השלישית ובשנה השישי' ממעשר יפריש מעשר עני ביאר בזה המקום מה שיעזוב לעני בשנה השביעי' שהיא שנת השמיט' והנה הרצון בשמיטה שישמט האדם ידיו מפרותיו אשר בנחלתו ויהיו הפקר כמו שביארנו בפרשת ואלה המשפטים וכבר ביארנו בזה המקום ג"כ שמה שהלוה אדם לחבירו מהכסף והפירות ישמט ידו ממנו בזאת השנה שהיא שנת השמיטה ולזה אמר שמוט כל בעל משה ידו והוא מבואר שהלוה הוא עני ולזה הוצרך ללוות : לא יגוש את רעהו · למדנו מזה שאם היה נגוש ועומד קודם השמטה אין השמטה משמטת אותו אך אם לא היה כן הוא מוזהר שלא לתבוע בב"ד החוב שעבר עליו שביעית והוא מבואר שלא הוצרך להזהירו שלא יכנשהו בשנת השמטה · את הנכרי תגוש · זו מצות עשה כדי שלא כתן מתנות חנם לעובדי עבודה זרה · ואשר יהיה לך את אחיך תשמט ידך · זו היא מצות עשה רוצה לומר שיפקיר החוב ההוא וישלך ידו ממנו ולזה הוא מבואר שכבר זכה בו הלוה · אולם החוב שיהיה לו אצל הגר תושב איכו מחוייב לכוגשו ולא לעזבו · אפס כי לא יהיה בך אביון · הבטיחם שלא יהיה בך אביון אם ישמרו מצות השם יתעלה ולא יצטרך אחד מכם ללוות מחברו

רש"י

כל צפור טהורה תאכלו · להתיר משולחת שבמצורע : וזה אשר לא תאכלו · לאסור את השחוטה : הראה והאיה · היא ראה היא איה היא דיה ולמה נקראת שמה ראה שרואה ביותר ולמה הזהירך בכל שמותיה שלא ליתן פתחון פה לבעל דין לחלוק שלא יהא האוסרה קורא אותה ראה והבא להתיר אומר זו דאה שמה או איה שמה וזו לא אסר הכתוב ובעופו פרט לך הטמאי' ללמד שהעופות טהורי' מרובים על הטמאים לפיכך פרט את המועט : התנשמת · קלב"א סורי"ץ : שלך · השולה דגים מן הים : דוכיפת · הוא תרנגול הבר ובלע"ז הרופ"א וכרבלתו כפולה : שרץ העוף · הם הנמוכים הרוחשים על הארץ כגון זבובין ופרעוש' וחגבי' טמאים הם קרויי' שרץ : כל עוף טהור תאכלו · ולא את הטמא בא ליתן עשה על לא תעשה וכן בבהמה אותה תאכלו ולא בהמה טמאה לאו הבא מכלל עשה עשה לעבור עליה' בעשה ולא תעשה : לגר אשר בשעריך · גר תושב שקבל עליו שלא לעבוד ע"א ואוכל נבלו' : כי עם קדוש אתה לה' · קדש את עצמך במותר לך דברים המותרים ואחרים נוהגים בהם איסור אל תתירם בפניהם : לא תבשל גדי · שלשה פעמים פרט לחיה ולעופות ולבהמה טמאה · לא תבשל גדי · עשר תעשר · מה ענין זה אצל זה אמר להם הקב"ה לישראל אל תגרמו לי לבשל גדיים של תבואה עד שהן במעי אמותיהן שאם אין אתם מעשרין מעשרות כראוי כשהוא סמוך להתבשל אני מוציא רוח קדים והיא משדפתן שנאמר ושדפה לפני קמה וכן לענין בכורים : שנה שנה · מכאן שאין מעשרין מן החדש על הישן : ואכלת וגו' · זה מעשר שני שכבר למדנו ליתן מעשר אחד ללוים שנאמר כי תקחו מאת בני ישראל וגו' ונתן להם רשות לאכלו בכל מקו' שנאמר ואכלתם אותו בכל מקום על כרחך זה מעשר אחר הוא : כי יברכך · שתהא התבוא' מרובה לשאת : בכל אשר תאוה נפשך · כלל : בבקר ובצאן וביין ובשכר · פרט : ובכל אשר תשאל' נפשך · חזר וכלל מה הפרט מפורש ולד ולדות הארץ וראוי למאכל אדם וכו' : והלוי לא תעזבנו · מליתן לו מעשר ראשון : כי אין לו חלק ונחלה עמך · יצאו לקט שכחה ופאה והפקר שאף הוא יש לו חלק עמך בהן כמוך ואינן חייבין במעשר :

מקצה

אבן עזרא

סנפיר וקשקשת · פירשתיו : כל צפור טהורה תאכלו · הנה צפור שם כלל ותור וגוזל על הספר מיכן שהם תחת צפור וכן דיה ואיה תחת ראה כי עתה הוסיף לבאר : כל עוף טהור · כארבה : לא תאכלו כל נבלה · מהעוף ומהבהמה : לגר אשר בשעריך · ואינו מתיהד כאשר פירשתי או מכור לנכרי שאינו דר בארצך · וטעם הסמך לא תבשל גדי כי הוא בשר וכבר פירשתיו : עשר תעשר · ונסמכה זאת הפרשה כי אסור לאכול כל עוף טמא ובהמה טמאה ונבלה והנה בבשר ובדגן אסור לאכול ההקדש כי אם במקום הנבחר : היוצא השדה שנה שנה · אמר ר' יהודה הלוי הספרדי נ"ע כי הוא דבק עם זרעך והטעם הזרע שהוצאת אל השדה ולפי דעתי שהוא כפשוטו וטעמו על התבואה מה שיוצאת השדה ואם יטעון טוען כי הכתוב אמר היוצא והוא מהפעלי' שאינם יוצאים לאחרי' הראינו לו העיר היוצאת אלף והעד תשקיר מאה וחז"ל אמרו שהוא מעשר שני ודע אם תחל מלמעלה הנה האחד ראש ואם ממטה הנה העשירי וזה סוד הבכור והמעשר ודע כי האחד איננו בחשבון וכן העשיריי כי הוא כנגד האחד כי הוא ראש למחברת השנית וסוף למחברת הראשונה וכל שרש בחשבון סמוך אליו מפניו ומאחריו ובעבור היו' האחד והעשרה עיקריים והאמצעיים חמשה וששה הם הנקראים עגולים על כן אותיות הנה הם אלה הארבעה ומהם אותיות השם הנכבד והנורא : ובכורות בקרך · יאכלם מי שהוא ראוי לאכלם כאשר פירשתי : למען תלמד · הטעם כי כאשר תלך אל מקום הכבוד שם ילמדו וטעם שנית להיות למען תלמד כטעם עגלה מלומדה והטעם רגילות והוא הישר בעיני : ונתתה בכסף · שב אל המעשר : בידך · שהוא מופקד בידך : ובשכר · העשוי מדבש ומתמרי' מחטה ושעורים ; אשר תשאלך · פירוש : אתה וביתך · אתה ובניך חיוב וביתך רשות כי מצות ג' פעמים על הזכרים והאות : ה ההולך למקו' הנבחר כנשי אלקנה יש להן שכר : והלוי אשר בשעריך · והטעם על בית הלוי שאתה מקבל ספר שלא תעזבנו רק תתן לו כפי מתנ' ידך והקרוב כי על המעשר הראשון ידבר בעבור שהזכיר מעשר שני אמר לא תחשוב כי תצא ידי חוב במעשר השני לבדו · וטעם אשר בשעריך כי לאשר הוא בשערו יתן המעשר הראשון ולא יאמר יהיה עמי ואני אוליכנו ללוי אחר או כבר נתתיו :

מקלה

את־זֶה תֹּאכְלוּ מִכֹּל אֲשֶׁר בַּמָּיִם כֹּל
אֲשֶׁר־לוֹ סְנַפִּיר וְקַשְׂקֶשֶׂת תֹּאכֵלוּ׃
וְכֹל אֲשֶׁר אֵין־לוֹ סְנַפִּיר וְקַשְׂקֶשֶׂת
לֹא תֹאכֵלוּ טָמֵא הוּא לָכֶם׃ ס
י כָּל־צִפּוֹר טְהֹרָה תֹּאכֵלוּ׃
וְזֶה אֲשֶׁר לֹא־תֹאכְלוּ מֵהֶם הַנֶּשֶׁר
וְהַפֶּרֶס וְהָעָזְנִיָּה׃ וְהָרָאָה וְאֶת־
הָאַיָּה וְהַדַּיָּה לְמִינָהּ׃ וְאֵת כָּל־עֹרֵב
לְמִינוֹ׃ וְאֵת בַּת הַיַּעֲנָה וְאֶת־
הַתַּחְמָס וְאֶת־הַשָּׁחַף וְאֶת־הַנֵּץ
טו לְמִינֵהוּ׃ אֶת־הַכּוֹס וְאֶת־הַיַּנְשׁוּף
וְהַתִּנְשָׁמֶת׃ וְהַקָּאָת וְאֶת־הָרָחָמָה
וְאֶת־הַשָּׁלָךְ׃ וְהַחֲסִידָה וְהָאֲנָפָה
לְמִינָהּ וְהַדּוּכִיפַת וְהָעֲטַלֵּף׃ וְכֹל
שֶׁרֶץ הָעוֹף טָמֵא הוּא לָכֶם לֹא
יֵאָכֵלוּ׃ כָּל־עוֹף טָהוֹר תֹּאכֵלוּ׃
כ לֹא־תֹאכְלוּ כָל־נְבֵלָה לַגֵּר אֲשֶׁר־
בִּשְׁעָרֶיךָ תִּתְּנֶנָּה וַאֲכָלָהּ אוֹ מָכֹר
לְנָכְרִי כִּי עַם קָדוֹשׁ אַתָּה לַיהוָה
אֱלֹהֶיךָ לֹא־תְבַשֵּׁל גְּדִי בַּחֲלֵב אִמּוֹ׃
פ עַשֵּׂר תְּעַשֵּׂר אֵת
כָּל־תְּבוּאַת זַרְעֶךָ הַיֹּצֵא הַשָּׂדֶה שָׁנָה
שָׁנָה׃ וְאָכַלְתָּ לִפְנֵי יְהוָה אֱלֹהֶיךָ
בַּמָּקוֹם אֲשֶׁר־יִבְחַר לְשַׁכֵּן שְׁמוֹ שָׁם
מַעְשַׂר דְּגָנְךָ תִּירֹשְׁךָ וְיִצְהָרֶךָ וּבְכֹרֹת
בְּקָרְךָ וְצֹאנֶךָ לְמַעַן תִּלְמַד לְיִרְאָה
אֶת־יְהוָה אֱלֹהֶיךָ כָּל־הַיָּמִים׃ וְכִי־
יִרְבֶּה מִמְּךָ הַדֶּרֶךְ כִּי לֹא תוּכַל שְׂאֵתוֹ
כִּי־יִרְחַק מִמְּךָ הַמָּקוֹם אֲשֶׁר יִבְחַר
יְהוָה אֱלֹהֶיךָ לָשׂוּם שְׁמוֹ שָׁם כִּי
יְבָרֶכְךָ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ׃ וְנָתַתָּה בַּכָּסֶף
וְצַרְתָּ הַכֶּסֶף בְּיָדְךָ וְהָלַכְתָּ אֶל־
הַמָּקוֹם אֲשֶׁר יִבְחַר יְהוָה אֱלֹהֶיךָ בּוֹ׃
כה וְנָתַתָּה הַכֶּסֶף בְּכֹל אֲשֶׁר־תְּאַוֶּה
נַפְשְׁךָ בַּבָּקָר וּבַצֹּאן וּבַיַּיִן וּבַשֵּׁכָר
וּבְכֹל אֲשֶׁר תִּשְׁאָלְךָ נַפְשֶׁךָ וְאָכַלְתָּ
שָּׁם לִפְנֵי יְהוָה אֱלֹהֶיךָ וְשָׂמַחְתָּ אַתָּה
וּבֵיתֶךָ׃ וְהַלֵּוִי אֲשֶׁר־בִּשְׁעָרֶיךָ
לֹא תַעַזְבֶנּוּ כִּי אֵין לוֹ חֵלֶק וְנַחֲלָה
עִמָּךְ׃ ס מקצה

יַת־דֵּין תֵּיכְלוּן מִכֹּל דִּי־בְמַיָּא כֹּל דִּי־
לֵיהּ צִיצִין וְקַלְפִּין תֵּיכְלוּן׃ וְכֹל דִּי
לֵית־לֵיהּ צִיצִין וְקַלְפִּין לָא תֵיכְלוּן
מְסָאַב הוּא לְכוֹן׃ כָּל־צִפַּר דְּכֵי
תֵּיכְלוּן׃ וְדֵין דִּי לָא־תֵיכְלוּן מִנְּהוֹן
נִשְׁרָא וְעָר וְעַזְיָא׃ וּבַת־כַּנְפָא
וְטַרְפִּיתָא וְדַיְּתָא לִזְנַהּ׃ וְיָת כָּל־
עוֹרְבָא לִזְנֵיהּ׃ וְיָת בַּת נַעֲמִיתָא
וְצִיצָא וְצִיפַּר שַׁחְפָּא וְנַצָּא לִזְנוֹהִי׃
וְקַדְיָא וְקִיפוֹפָא וּבוּתָא׃ וְקָתְאָ
וִירַקְרֵיקָא וְשָׁלֵינוּנָא׃ וְחַוָּרִיתָא
וְאִבּוֹ לִזְנַהּ וְנַגַּר־טוּרָא וַעֲטַלֵּיפָא׃
וְכֹל רִיחֲשָׁא דְעוֹפָא מְסָאַב הוּא
לְכוֹן לָא יִתְאַכְלוּן׃ כָּל־עוֹפָא דְכֵי
תֵּיכְלוּן׃ לָא־תֵיכְלוּן כָּל־נְבִילָא
לְתוֹתַב־עָרֵל דִּבְקִרְוָךְ תִּתְּנִנַּהּ
וְיֵיכְלִינַּהּ אוֹ תְזַבְּנִינַּהּ לְבַר־עַמְמִין
אֲרֵי עַם קַדִּישׁ אַתְּ קֳדָם יְיָ אֱלָהָךְ לָא־
תֵיכְלוּן בְּשַׂר בַּחֲלָב׃ עַשָּׂרָא תְעַשַּׂר
יָת כָּל־עֲלָלַת זַרְעָךְ דְּיִפּוֹק חַקְלָא שְׁנָא
שְׁנָא׃ וְתֵיכוּל קֳדָם יְיָ אֱלָהָךְ בְּאַתְרָא
דִּי־יִתְרְעֵי לְאַשְׁרָאָה שְׁכִינְתֵּיהּ תַּמָּן
מַעְשַׂר עֲבוּרָךְ חַמְרָךְ וּמִשְׁחָךְ וּבוּכְרֵי
תוֹרָךְ וְעָנָךְ בְּדִיל דְּתֵילַף לְמִדְחַל
קֳדָם־יְיָ אֱלָהָךְ כָּל־יוֹמַיָּא׃ וַאֲרֵי־יִסְגֵּי
מִינָךְ אוֹרְחָא אֲרֵי לָא־תֵיכוּל
לְמִטְלֵיהּ אֲרֵי־יִתְרַחַק מִינָךְ אַתְרָא
דִּי יִתְרְעֵי יְיָ אֱלָהָךְ לְאַשְׁרָאָה
שְׁכִינְתֵּיהּ תַּמָּן אֲרֵי יְבָרְכִינָךְ יְיָ
אֱלָהָךְ׃ וְתִתֵּן בְּכַסְפָּא וּתְצוּר
כַּסְפָּא בִּידָךְ וּתְהָךְ לְאַתְרָא דִּי
יִתְרְעֵי יְיָ אֱלָהָךְ בֵּיהּ׃ וְתִתֵּן כַּסְפָּא
בְּכֹל דְּיִתְרְעֵי נַפְשָׁךְ בְּתוֹרֵי וּבְעָנָא
וּבַחֲמַר־חֲדַת וְעַתִּיק וּבְכֹל דִּי
תִשְׁאֲלִינָּךְ נַפְשָׁךְ וְתֵיכוּל תַּמָּן
קֳדָם יְיָ אֱלָהָךְ וְתִחְדֵּי אַתְּ וֶאֱנַשׁ
בֵּיתָךְ׃ וּלְלֵיוָאָה דִּי־בְקִרְוָךְ
לָא תִשְׁבְּקִנֵּיהּ אֲרֵי לֵית־לֵיהּ חוּלָק
וְאַחְסָנָא עִמָּךְ׃ מסוף

וכל אשר אין לו חד מן ו' זוגין מתחלפי' חד בדרגא וחד במאריך וסי' נמס' כסדר שמיני : טהרה ח' ב' מנהון מל' וסי' נמסר בסדר נח : וזה ב' ג ר"פ וסי' במס' רבתא : ובכל אשר ה' וסי' ובכל אשר תרמש האדמה · ובכל אשר אמרתי אליכם · ובכל אשר תשאלך נפשך · ובכל אשר עגבה · ובכל אשר יפנה ירשיע · ונמסר גם בסדר משפטים :

בעל הטורים

אתה הו' לכם וסמיך ליה כל צפור · לרבו' צפור משולחת של מצורע ; הנשר · התחיל בנשר מפני שהוא מלך בעופו' שנאמר אם על פיך יגביה נשר · אם על פיך ס"ת מלך : יענה שמענה בכיה ואינה מרחמת עליהם · וכן העורב אכזרי על בניו לכך סמכו לה : לא תבשל גדי · בגימ' איסור אכילה ובשול והנאה : עשר תעשר · סמך לו לא תבשל שנה שנה לבשר בחלב · לומר כשם שתערוב' בשר וחלב אסור כן נ"כ אסור התערובת של כלאי' בשדה · ואם תאמור מן התערוב' אז אבשל פירותיך בזמנן והתעשר : וסמיך בחלב אמו לשכל שנה · לומר שתינוק חבירו לא תכנא תוך ג' שנים ויהי הולך בחלב אמו ב' שנים ; צרת · ב' במס' וצרת הכסף בידך · וצרת אותם בכנפיך ורמז דהכן המפקיד מעות אצל חבירו וצררן והפשילן לאחוריו חייב · ומפר' טעמא אתר קרא וצרת הכסף בידך אע"פ שצרורין יהיו בידך ; וזהו אע"פ שצרת אותם בכנפיך יהיו בידך :

וברכך

מ"ע ספורנו

לא תאכלו כל נבלה · אפילו מן המין הטהור : כי עם קדוש אתה לה' אלהיך · אף של פי שהנבלה היא נאותה למזון אנושי כמו לגר או לנכרי אינה נאותה למזון עם קדוש מוכן לשלמות המכוון מאת האל ית' : לא תבשל גדי · כמעשה הזמות שהיו חושבי' להרבות בזה הפועל מקניהם וקנינם וכל בהמתם : עשר תעשר · כי בעבור תבואה ובבהמה תרבה התבואה וירבה המקנה כאמרם ז"ל (גטין) עשר בשביל שתתעשר : למען תלמד ליראה · כי במקום הנבחר למקדש יהיה בית דין הגדול להבין ולהורות :

וזה

אמרי נועם

ואת הראה תימה מ"ש דבפר' ויקרא כתיב דאה בדלית ובמשנה תורה בתי' בריש · ולא כתיב תרוייהו בחד דוכתא ובספר ויקרא כתיב איה במשנה תורה כתיב איה ודיה · וי"ל בשלמא גבי ראה ודאה לא רצה לכתוב שניהם במשנה תורה דאתא לאוסופי ולפרושי וה"א דתרתי נינהו ולאוסופי אתא לכך לא נכתבו שניהם במקום אחד · אבל גבי דיה ואיה אין לטעות דבספר ויקרא כתיב למינהו גבי איה ובמשנה תורה כתי' האיה מ"מ אמת הן : עשר תעשר בתנחומא קאמ' כל לרבו' סחורה : ואכלת וגו' ותימא הא כתיב כל הבכור אשר יולד וגו' עד לפני ה' אלהי' תאכלנו והכא ליכא למימ' דבבעל מום איירי דהא כתיב בתרי' וכי יהיה בו מום מכלל דעד השת' בתם איירי וי"ל שרגילין היו ישראל להפריש ב' בכורות האחד לשמר אמור ואותו נאכל לכהנים והב' מפרישים שיולד ראשון בעדרו והיה כמו באילנות והיינו דכתי' ראשי בכורי אדמתך וגו' ואמר' ולדו' פרי עפר ראש ועליו הוא אומר מעשר דגנך וגו' בקרך וצאנך ואותו נאכל לבעלים : למען תלמד ליראה וגו' וא"ת מאי ליראה שייך גבי אכילת מעשר וי"ל כדקתני כתם לא נתנו המעשרות אלא בשביל שילמדו ישראל תורה שע"י כן היו מעכבי' בירושלי' לאכול המעשר והיו לומדי' תורה :

חזקוני

טמא הוא לכם · אמוס ונכתב לשון ככה יאכלו בני ישראל את לחמם טמא ואין לפרש טומאה ממש שהרי אין טומאה בדגי' : כל צפור טהורה · כל מקום שנ' צפור בטהור הכתוב מדבר א"ר יצחק עוף טהור נקרא עוף ונקרא צפור והטמא אינו נקרא אלא עוף בלבד : וזה אשר לא תאכלו פרש"י לאסור את השחוטה בש"כ מפני שהיא קרבה : ראה דיה איה דאה · ארבעתן אחת הן כיצד הואיל וכתב כאן למינה גבי דיה כמו שכתב בספר שמיני גבי איה ש"מ איה ודיה אחת הן ודאי ש"ד תרי כינהו מכדי משנה תורה קאתי לאוספי א"כ ל"ל למכתב הכא למינה גבי איה וראה ודאי אחת הן דאמרי' לאו לאוספי קא אתי ואי לאו דדאה היא קרא מכדי כלת הוה שכי לא הכא וראה ודיה אחת הן דאמרי' לא נקרא שמה ראה שרואה ביותר עומדת כאן ורואה בא"י את הנבלות ואיה כמו כן רואה ביותר כדכתיב ולא שזפתו עין איה אלמא ארבעתן חדא כינהו וד' שמות יש לה וסימן דלא ליטעי בין דאה לראה רד כשרו בפ' ראה ראה בר"ם : ואת בת היענה · הוא הדין ליענה עצמה אלא דנקט ליה קרא בת לפי שאינה ראויה לאכילה אלא כשהיא קטנה אבל כשהיא גדולה אין בשרה ראוי לאכילה שהיא קשה כעץ : כל עוף טהור תאכלו · לפי פשוטו להביא מבנים שסורים שלא הזכיר כאן : לא תאכלו כל נבלה · אפי' נבלת בהמה חיה ועוף טהור ודגים טמאים ואהדריה קרא שלא ליתן פתחון פה לבעל דין לחלוק לומר לא הזהיר אכילת נבלה רק נבלת בהמה חיה ועופות טהורי' : כל נבלה · שום נבלה דונא לא תאכל כל תועבה לא תעשה כל מלאכה : או מכור לנכרי · הלמ"ד בשבא : לא תבשל גדי · שמכו כאן ע"י שהוא כשר : עשר תעשר · נסמכה פרשה זו כאן לפי שאסר למעלה אכילת הטומאה בא אחריו לאסור לאכול בבשר ובדגן ופירות ויבשר הקדוש רק במקום הנבחר : עשר תעשר · לרבות בשר' תבואות · ד"א עשר תעשר יכול כל דבר שגדולו מן הארץ כגון סטים וקוצה יהו חייבין במעשר ת"ל עשר תעשר ואכלת יכול אפי' דגים ועופ' יהיו חייבין במעשר ת"ל היוצא השדה שנה שנה היוצא שסד' למעט שכין אינו נקוב שאינו יונק מן השדה כבר נאמרה פרשה זו שלש פעמים וכל פעם שבשנית לדבר שנתחדש בה כמו שפרש"י ועכשיו נשנית לענין אלול מעשר שני כדכתיב ונתת בכסף : למען תלמד ליראה · תרה רגיל כמו עגלה מלומדה פרה לומד מדבר שכשתעלי' רגל לאכול מעשר שני שלך ותראה כהנים בעבודתם ולוים בשירם ויסר' במעמדם וסנהדרין יושבין ודנין דינין ישרים ומורים הוראות שמשם הוראה יוצאה לכל ישראל תלמוד ליראה את ה' אלהיך : וצרת הכסף בידך · הדל"ת בשבא : והלוי אשר בשעריך · ולא במקור אשר לוי אחר : לא תעזבנו · כבר הזהיר עליו בעשה ולאו ומזר כאן כלומר לומר לך לא תאמר שכור לצאת בו ידי חובה במעשר לבדו אם אינו מספק לו :

הוא

רלב"ג

מחברו או מגוי כמו שאמר והעבטת גוים רבים ואתה לא תעבוט וראוי שתדע כי כבר יתבאר מאמרו מקץ שבע שני' תעשה שמטה וזה דבר השמטה כי השמטת כספים נוהגת בין בארץ בין בחוצה לארץ בין בפני הבית בין שלא בפניו שאם לא היה הדבר כן לא היה צריך לומר תעשה שמטה וזה דבר השמטה אך היה אומר מקץ שבע שנים בשנת השמטה שהיה משמט בה קרקע כמו שנתבאר בפרשת ואלה המשפטים · ואמנם אמר תעשה שמטה שאף על פי שאינה שמטה מדרך אחרת תעשהו שמטה לזה הענין · כי יהיה בך אביון מאחד אחיך · ידענו שהתורה נוהגת בכללות לחון העניים מישראל איך זה שיהיו אך זכר אלו התנאים להודיע אי זה עני הוא קודם ולזה אמר מאחד אחיך שהם קרובים כי הם קודמים לשאר עניים שאינם ממשפחתו · באחד שעריך · רוצה לומר שיהיה האביון באחד שעריך אף על פי שלא יהיה קרובך כיון שהוא מעירך והוא קודם לשאר העניים שהם מעיר אחרת או ירצה באמרו באחד שעריך שהוא מאחד מעריך שבטיך כי עניי שבטו קודמין לשאר העניים · בארצך רוצה לומר שיהיה האביון בארצך והוא קודם לעניי חוצה לארץ ולזה אמר גם כן בסוף הפרשה זאת המדרגה בעינה והוא באמרו לאחיך לעניך ולאביונך בארצך ביאר שאחיו אם הוא עני קודם לעניי עירו ועניי עירו קודמין לעניי עיר אחר' מארץ ישראל ועניי ארץ ישראל קודמים לעניי חוצה לארץ · לא תאמץ את לבבך · רוצה לומר להמנע מלרחם עליו · ולא תקפוץ את ידך · אך תפתחה לקחת בה דבר לתת לו : פתוח תפתח את ידך לו · רוצה לומר לתת לו על דרך החמלה והצדקה · והעבט תעביטנו · מגיד שאם יש לו משכון תלוהו על המשכון ותנהג במשכון לפי מה שחייבה התורה במשכון העני לפי מה שנזכר בפרשת ואלה המשפטים · די מחסורו אשר יחסר לו · למדנו שמחסורו הוא עליך אף על פי שאין לו משכון ואמנם זכר המשכון להודיע שההלואה קודמת למתנה עם שלא יושג בה בשת לעני והנה לא זכר בכאן שיתן לעני בקש' די מחסרו להודיע שאף על פי שלא ישאל חייב אתה לפרנסו ואין ראוי שנדמה שכל אחד מהאנשים אשר בעיר יתחייב לתת לו די מחסורו או שיהיה החיוב על הראשון שיבוא אליו העני אבל ראוי שנבין שבני העיר ישלים זה לעני ולזה הוא מבואר כי

צריך

רשי

מקצה שלש שנים · בא ולמד שאם השהה מעשרותיו של שנה ראשונה ושנייה לשמיטה שיבערם מן הבית בשלישית : ובא הלוי · ויטול מעשר ראשון : והגר והיתו' · ויטלו מעשר שני שהוא של עני של שנה זו : ולא תאכלנו · אתה בירושלם כדרך שנזקקת לאכול מעשר שני של שתי שנים : ואכלו ושבעו · תן להם כדי שבען מכאן אמרו אין פוחתין לעני בגורן וכו' ואת' הולך לירושלם במעשר של שנה ראשונה ושנייה שהשהי' ומתודה בערתי הקדש מן הבית כמו שמפורש בכי תכלה לעשר: מקץ שבע שנים · יכול שבע שנים לכל מלוה ומלוה תלמוד לומר קרבה שנת השבע ואם אתה אומר שבע שנים לכל מלו' ומלוה להלואת כל אחד ואחד היאך היא קריבה הא למדת שבע שנים למנין השמיטים : שמוט כל בעל משה ידו · שומט את ידו של כל בעל משה : אפס כי לא יהיה בך אביון · ולהלן הוא אומר כי לא יחדל אביון אלא בזמן שאתם עושים רצונו של מקום אביונים באחרים ולא בכם וכשאין אתם עושים רצונו של מקום אביונים בכם: אביון דל מעני ולשון אביון שהוא תאב לכל דבר : רק אם שמוע תשמע · אז לא יהיה בך אביון : שמוע תשמע · שמע קמעא משמיעים אותו הרבה : כאשר דבר לך · והיכן דבר ברוך אתה בעיר : והעבט' · כל לשון הלוואה כשנופל על המלוה נופל בלשון מפעיל כגון והלוי' והעבט' ואם היה אומר ועבטת היה נופל על הלווה כמו ולוית : והעבטת גוים · יכול שתהא לוה מזה ומלו' לזה ת"ל ואתה לא תעבוט : ומשלת בגוים רבים · יכול גוים אחרים מושלים עליך ת"ל ובך לא ימשולו : כי יהיה בך אביון · התאב תאב קודם: מאחד אחיך · אחיך מאביך קוד' לאחיך מאמך: שעריך · עניי עירך קודמים לעניי עיר אחרת : לא תאמץ · יש לך אדם שמצטער אם יתן אם לא יתן לכך נאמר לא תאמץ יש לך אדם שפוש' את ידו וקופצ' לכך נאמר לא תקפוץ : מאחיך האביון · אם לא תתן לו סופך להיות אחיו של אביון : פתוח תפתח · אפילו כמה פעמים : כי פתוח תפתח · הרי כי משמש בלשון אלא: והעבט תעביטנו · אם לא רצה במתנ' תנלו בהלווא': די מחסורו · ואי אתה מצוה לעשרו : אשר יחסר לו · אפילו סוס לרכו' עליו ועבד לרוץ לפניו: לו · זו אשה וכן הוא אומ' אעשה לו עזר כנגדו : וקרא עליך · יכול מצוה ת"ל ולא יקרא : והיה בך חטא · מכל מקום אפילו לא יקרא א"כ למה נאמר וקר' עליך ממהר אני ליפרע ע"י הקורא יותר ממי שאינו קורא : נתון תתן לו · אפילו מאה פעמים : לו · בינו ובינך :

ראה

מקצה שלש שנים תוציא את כל מעשר תבואתך בשנה ההוא והנחת בשעריך : ובא הלוי כי אין לו חלק ונחלה עמך והגר והיתום והאלמנה אשר בשעריך ואכלו ושבעו למען יברכך יהוה אלהיך בכל מעשה ידך אשר תעשה : ס

טו ששי

א מקץ שבע שנים תעשה שמטה : וזה דבר השמטה שמוט כל בעל משה ידו אשר ישה ברעהו לא יגש את רעהו ואת אחיו כי קרא שמטה ליהוה : את הנכרי תגש ואשר יהיה לך את אחיך תשמט ידך : אפס כי לא יהיה בך אביון כי ברך יברכך יהוה בארץ אשר יהוה אלהיך נתן לך

ה נחלה לרשתה : רק אם שמוע תשמע בקול יהוה אלהיך לשמר לעשות את כל המצוה הזאת אשר אנכי מצוך היום : כי יהוה אלהיך ברכך כאשר דבר לך והעבטת גוים רבים ואתה לא תעבט ומשלת בגוים רבים ובך לא ימשלו : ס

כי יהיה בך אביון מאחד אחיך באחד שעריך בארצך אשר יהוה אלהיך נתן לך לא תאמץ את לבבך ולא תקפץ את ידך מאחיך האביון : כי פתח תפתח את ידך לו והעבט תעביטנו די מחסרו אשר יחסר לו : השמר לך פן יהיה דבר עם לבבך בליעל לאמר קרבה שנת השבע שנת השמטה ורעה עינך באחיך האביון ולא תתן לו וקרא עליך אל יהוה והיה בך חטא :

י נתון תתן לו ולא ירע לבבך בתתך לו

[תרגום אונקלוס]

מסוף תלת שנין תפיק ית כל מעשר עללתך בשתא ההיא ותצנע בקרוך : וייתי ליואה ארי לית ליה חולק ואחסנא עמך וגיורא ויתמא וארמלתא די בקרוך וייכלון ויסבעון בדיל די יברכינך יי אלהך בכל עובדי ידך די תעביד : מסוף שבע שנין תעביד שמיטתא : ודין פתגם שמיטתא דישמט כל גבר מרי רשו די ירשי בחבריה לא יתבע מן חבריה ומן אחוהי ארי קרא שמיטתא קדם יי : מן בר עממין תתבע ודי יהי לך את אחוך תשמיט ידך : לחוד ארי לא יהי בך מסכינא ארי ברכא יברכינך יי בארעא דיי אלהך יהיב לך אחסנא למירתה : לחוד אם קבלא תקבל למימרא דיי אלהך למיטר למעבד ית כל תפקידתא הדא די אנא מפקיד לך יומא דין : ארי יי אלהך ברכך כמא די מליל לך ותוזיף לעממין סגיאין ואת לא תזיף ותשלוט בעממין סגיאין ובך לא ישלטון : ארי יהי בך מסכינא מחד מאחך בחדא מקרוך בארעך דיי אלהך יהב לך לא תתקיף ית לבך ולא תקפוץ ית ידך מאחוך מסכינא : ארי מיפתח תפתח ית ידך ליה ואוזפא תוזפיניה כמסת חסרוניה דיתחסיר ליה : אסתמר לך דילמא יהי פתגמא עם לבך ברשע למימר קריבת שתא שביעתא שתא דשמיטתא ותבאש עינך באחוך מסכינא ולא תתן ליה ויקרי עלך קדם יי ויהי בך חובא : מתן תתן ליה ולא יבאש לבך במתנך ליה

ובא י"ז ר"פ וסי' נמסר בישעיה סימן נ"ט גבי פסו' ובא לציון גואל : יברכך יי' ד' יחידאין וסי' וישמרך · אפס כי לא יהיה בך אביון · יברכך יי' נוה צדק · ויאמרו לו יברכך יי' · וכל תהלות דכוו' ונמסר גם בסדר נשא : ישה ב' אשר ישה ברעהו · ודע כי ישה לך אלוה : פתח ג' ב' חס' א' מל' וסי' כי פתח תפתח את ידך לו · כי לא יחדל אביון מקרב הארץ · פתוח נפתחו שערי ארצך · כתר' מל' : די ה' וסי' נמסר בתזריע : ורעה ט"ו בישין וג' טבין וסי' במסר' רבת' : נתון ה' ב' מנהון חס' וסי' נמס' בסד' פנחס ·

אבן עזרא

מקצה שלש שנים · זה מעשר שלישי ולא יוצא בשנה הזאת מעשר שני וי"א כי יוצא שלשתם והמכחישים אמרו כי מלות עשר תעשר הוא המעשר הראשון · וטעם וצרת הכסף בידך עם הלוי ידבר וכן ובכורות בקרך עם הכהן ידבר ואין שם מעשר שני רק זה שהוא לשלש שנים : מקצה · תחלה וזה של שלש שנים יקרא מעשר עני ואנחנו נסמוך על קבלת אבותינו · וטעם מקץ שבע שנים תעשה שמטה בתחלת השנה כאשר פירשתי והעד הקהל את העם וצדקה זאת הפרשה בעבור שאמר כי מעשר עני הוא ללוי ולגר וליתו' ולאלמנה אמר וכן דבר השמיטה והטעם כמו שמשוה והניחוה ותפול : משה · במשקל מטה והוא שם לפי דעתי ולפי דעת רבים הוא פועל ובעל כמו והחכמה תחי' בעליה את נפש בעליו יקח והטע' מי שהדבר ברשותו: ישה · פועל יוצא והלוקח יקרא נוש' בו: יגוש · ילחץ כמו וכל עצביכם תנגושו והנה נראה הנו"ן בפעלי העתיד הבעלי הנ"ון : שמטה ליי' · לכבוד השם שנתן לו הממון וטעם הסמך המלה לשם בעבור שבת היא ליי': את הנכרי תגוש · רשות : אפס · הטעם דע כי זה שצויתיך שלא תגוש את אחיך אין צורך אם היו כל ישראל או רובם שומעים בקול השם אז לא יהיה בך אביון שהוא צריך להיות' מלו' אותו רק כלכם תעבטו גוים רבים והטעם תקחו עבוטו שהו' משכון בעבור ממון שתתן לו שהו' צריך אליו לסחור בו ומשלת והיותכם ישרים תהיו עוד מושלים על הנכרים רק המלוה כי יהיה בך אביון על כן אמר כי לא יחדל אביון כי יודע כי יבא דור שלא יהיה רובו זכאי : ולא תאמץ את לבבך · לדבר על לבו דברים טובים : תקפוץ · תסגור וכן קפצה פיה קפץ באף יקפצו מלכים פיהם והוא פעל קל : האביון י"א שהוא מגזרת ולא אבה כי הוא במשקל עליון ואביון והגיו' שהשרש עלה אבה הנה והטעם שהוא מתאוה לכל דבר בעבור חסרונו: פתח תפתח · שם הפעל וכל מקום שאיננו כתוב הוא דרך קלה גם הדרש יפה. את ידך לו · לאשר אין לו כלום: והעבט תעביטנו · תתן משלך על עבוטו והנה תעביטנו תקח עבוטו : בליעל · שם וי"א שהיא מלה מורכבת כגון תפלה שלא יעל ולא יגדל ולא יחיה : ורעה עינך · כמו ושבה אל בית אביה והמלה מהשניים הנראים :

בעל הטורים

יברכך ה' אלהיך בכל מעשה ידך וסמיך לי' וזה דבר השמיטה שמוט"א שצריך לומר לו משמט אני : ישה · ב' אשר ישה ברעהו · כי ישה לך אלה מעונך · שאם השמט ישה לך מעונך : תשמט ידך אפס יפי' מיעוט' הוא שאם יש משכון בידך אינו משמט : אביון כי ברך אברכך · והיינו דכתיב כי אעמוד לימין אביון : פתח · ס"א כפולה לומ' פתח לו ידך וגם פיך לפתלו בדברים · דבר אח' הרהור לפת תן לו פת · הרהור למעדנים תן לו מעדנים · ותפק לו בכל מיני מתיקה · דבר אח' פתח תפתח שאם הוא מתבייש תביאו לו לפתחו · דבר אח' פתח הפתח כפול הלב' וכן נתן תתן לו יהעניק תעניק · לומר שאין שיעור להענקה אלא התן והחזור ותתן: פתח · חסר וי"ו מגוה ביום ששי ליתן פת לעניים והקנ' עזרא : פתח · ג' במסרה ב' בהאי ענינא יואידך פתח נפתחו לו שערי שמים · לומ' שאם תפתח לו ידך יפתח לך שערי שמים כדי שיקבלו תפלתך ואם לאו לא יפתחו לך שנאמר אוטם אזנו מזעקת דל וגומר · נתתך לו · ב' ואידך נתתך לו לחם וחרב גבי דוד · לומ' שצריך ליתן לכל אחד לפי מה שהוא צריך כמו שנתן לדוד לחם וגם חרב : די מחסורו אשר יחסרו ראשי תיבו' דמאי ישמאל לין העניים דמאי : נתון · מלא ו' שזוכה לששה ברכות כדאיתא בפ"ק דב"ב :

מ"ע ספורנו

וזה דבר השמטה · כדבר האל ית' והשביעית תשמטנה הית' שבונה שתשמט שמטת כספים : שמוט כל בעל משה ידו · כיקרא שמטה · האל ית' באמרו תשמטנה : אפס כי לא יהיה בך אביון . אף על פי שאמרתי שתשמט ידך הנה לא יקרה בכם מי לוה שתצטר' לשמט · וזה בלי ספק נתקיי' בדור באי הארץ כל ימי יהוש' וכל ימי הזקני' אשר האריכו ימים אחרי יהושע :

אמרי נועם

אפס כי לא יהי' בך אביון ואח"כ אמר כי לא יחדל אביון מקרב הארץ ומשנינן כאן כשעושין רצונו של מקו' כאן כשאין עושין רצונו ש"מ וא"ת כשעושין רצונו של מקום למי יתנו מעשר עני וי"ל דאביון הוא יותר נעוני מפני שנפשו תאב לכל ואין לוי · וה"ק אביון לא יהיה אבל עני יהיה :

רלבג

צריך שיהיה בעיר ממונה על הצדקה או ממונים והנה אמרו די מחסורו אשר יחסר לו כולל מה שיחסר לו ממזון וכסות ואפילו עבד לשמשו ואפילו סוס לרכוב עליו ואמר אשר יחסר לו להעיר שלפני מנהגו ועניינו יותן לו המצטרך אליו שאם היה רגיל בפת חטים לא נאכילהו שעורים ואם היה לבוש בגדים חדשים לא נלבישהו שחוקות : השמר לך פן יהיה דבר עם לבבך בליעל · הזהיר בכאן שלא ימנע מלהלוות לעני מפני ראותו שקרבה שנת השמטה ותכה או העני במלוה ההוא · וקרא עליך אל ה' · ר"ל שהעני יצעק אל השם יתע' והוא ישמע צעקתו כמו שאמר ביתום ואלמנה כי אם צעוק יצעק אלי ושמעתי כי חנון אני ויהיה הכונה באמרו והיה בך חטא והיה בך עונש כי חטא ועון יאמרו לפעמים על עונש או קצר הכתוב בזה ואמר והיה בך חטא להודיע שאיך שיהיה הנה יהיה בך חטא מפני שלא נתת לאביון ההוא המצטרך לו ואף על פי שלא יקרא עליך אל ה' נתון תתן לו · זו היא מצות עשה · כי לא יחדל אביון מקרב הארץ · יאמר זה להודיע שגלגל הוא שחוזר בעולם ואם הוא נותן עתה לעני לזמן אחר יעשיר העני ויתן לו או לאחד מזרעו ואולם מה שאמר למעלה אפס כי לא יהיה בך אביון איננו יעוד שלא יהיה בו אביון אך הודיע שאם ישמרו כלם דרכי השם יתעלה ומצותיו לא יהיה בהם אביון וזה שאף על פי שהוא אמת הנה הוא רחוק שיקרה זה שיהיו העם כלם צדיקים בזה האופן ולזה אמר על דרך היעוד המבואר כי לא יחדל אביון מקרב הארץ · כי ימכר לך אחיך העברי או העבריה ועבדך שש שנים · בעבור שזכר עתה דבר השמטת הכספים שהוא בשנת השמטה לכספים ואף על פי שאיננה שמטה לקרקע בא לזכור עתה דבר החירות אשר יהיה בשנה השביעית במכירתו לעבד עברי ולפי שזכר דבר עבד עברי זכר עמו דבר אמה העבריה להדמות אשר ביניהם בענין הענקה אשר נתחדש דינם בזה המקום ואמר כי ימכר לך אחיך העברי להעיר על הנמכר בגנבתו שימכרוהו בית דין וכבר נתבאר דינו בשלמות בפרשת ואלה המשפטים · או העבריה · היא אשר ימכור אותה אביה לאמה בעודה קטנ' כאמרו וכי ימכור איש את בתו לאמה · ועבדך שש שנים · שב לעבד עברי כי האמה העבריה לא תעבד ליותר מהזמן שהיא ברשות אביה כמו שבארנו שם ולזה יתכן שיהיה זה הזמן פחות משש שנים

חזקוני

תוציא את כל מעשר וגומר · בשלש שנים תוציא כל המעשרו' כיצד בשנה ראשונה של שמטה מעשר ראשון ללוי ומעשר שני לאכול לבעל הבית בירושלם וכן בשנה שנייה ובשנה שלישית מעשר ראשון ללוי ומעשר שני לחלק לעניים כדנפקא לן משנה שלישית שנת המעשר שנה שאין בה אלא א' משני מעשרות וזהו מעשר ראשון אבל מכל מקום צריך ליתן מעשר עני במקום מעשר שני הרי לסוף ג' שנים תוציא כל המעשרות שיש לך להוציא מעשר ראשון מעשר שני מעשר עני : והנח' בשעריך · במעשר שני אמרתי לך לעלותו לירושלם אבל במעשר עני והכנסתו בשערי' : מקץ שבע שנים · מסוף אין דין השמטה נוהגת אלא בשנה אחרונה של שבע שנים כשמכה פרשה זו כאן לפי שאמר למעלה מעשר עני נותן ליתום ולאלמנה בא ולמד על השמטה כך : וזה דבר השמטה · אפילו דבור השמטה משמטת אם אדם שיי' למכרו שביעית השביעית משמטת : שמוט כל בעל משה ידו · מלוה היא משמטת ולא גזל ופקדון : לא יגוש · השמטה את רעהו את אחיו כי קרא הלוה שמטה לפדותיו לשם שמים ואין לו במה יפר' ואיננו זורע ואיננו קוצר אבל נשאר שנים אדם זורע וקוצר ואם המלוה דוחקו אומר לו המתן לי עד שאמכור את תבואתי : כי קרא שמטה · כי פגע זמן השמטה ל' מקרא קודש : את הנכרי · שזורע וקוצר ובוצר שיכול למכור ולשלם אותו תגוש : את אחיך תשמט ידיך · ולא המוסר שטרותיו לבית דין שכאן אמרו הלל הזקן תקן פרוסבול מפני תקון העולם שראה את העם שנמנעו מלהלוו' זה את זה ועברו על מה שכתוב בתורה וזהו גופו של פרוסבול מוסרני לכם פלוני ופלוני הדיינין שבמקום פלוני על כל חוב שיש לי שאגבנו כל זמן שארצה והדיינים והעדים חותמים למטה וסיב אין שמטה משמטת הלואתו שהרי כאילו נגבית דין חובו של זה ולא קריאה ביה לא יגוש : אפס כי לא יהיה בך אביון · אם תשמרו שמטין ויובלין כי העניים המוכרין את עצמן ואת נכותיהן חוזרין בשמטה ואם יש עליו חוב משמיטים אותו וביובל חוזרין נחלותיו ומסכריו ונמצא שלא יהיה בך אביון : כי ברך יברכך · אלא ברך יברכך ללוה ולמלוה קאי הלוה כמו שפירש והמלוה אף על פי שהוא משמט הלואותיו : ולא יהיה בך אביון כי ברך יברכך ולא תפסי' בכך כלו' וא"ת א"כ ישובו לי הלואתו שהשביעית משמטתן לכך נאמ' והעבטת גוים רבים שתוכל ליגוש אותם וליפרע מהם וא"ת אינם מסורים בידי ליגוש לכך נאמ' ומשלת בגוים רבים ובך לא ימשולו : וברכך כאשר דבר לך · והיכן דבר ברוך תהיה מכל העמים : ולא תקפוץ · ולא תסגור כמו קפצ' פיה : והעבט תעביטנו · קח את עבוטו ותלוו' לו עליו : קרבה שנת השבע · שנוישך שלך לא שורע וכרשך לא תומור ולפי' ורעה עינך וגו' : ולא ירע לבבך בתתך לו · אל יעלה על לבבך שתפסיד בכך חסר כי בגלל הדבר הזה יברכך וגו' :

כי בגלל הדבר הזה יברכך יהוה אלהיך בכל מעשך ובכל משלח ידך: כי לא יחדל אביון מקרב הארץ על כן אנכי מצוך לאמר פתח תפתח את ידך לאחיך לעניך ולאבינך בארצך: ס

כי ימכר לך אחיך העברי או העבריה ועבדך שש שנים ובשנה השביעת תשלחנו חפשי מעמך: וכי תשלחנו חפשי מעמך לא תשלחנו ריקם: העניק תעניק לו מצאנך ומגרנך ומיקבך אשר ברכך יהוה אלהיך תתן לו:

טו וזכרת כי עבד היית בארץ מצרים ויפדך יהוה אלהיך על כן אנכי מצוך את הדבר הזה היום: והיה כי יאמר אליך לא אצא מעמך כי אהבך ואת ביתך כי טוב לו עמך: ולקחת את המרצע ונתתה באזנו ובדלת והיה לך עבד עולם ואף לאמתך תעשה כן: לא יקשה בעינך בשלחך אתו חפשי מעמך כי משנה שכר שכיר עבדך שש שנים וברכך יהוה אלהיך בכל אשר תעשה: פ

שביעי כל הבכור אשר יולד בבקרך ובצאנך הזכר תקדיש ליהוה אלהיך לא תעבד בבכר שורך ולא תגז בכור צאנך:

כ לפני יהוה אלהיך תאכלנו שנה בשנה במקום אשר יבחר יהוה אתה וביתך: וכי יהיה בו מום פסח או עור כל מום רע לא תזבחנו ליהוה אלהיך: בשעריך תאכלנו הטמא והטהור יחדו כצבי וכאיל:

רק

ארי בדיל פתגמא הדין יברכינך יי אלהך בכל עובדך ובכל אושטות ידך: ארי לא יפסוק מסכנא מגו ארעא על כן אנא מפקדך למימר מפתח תפתח ית ידך לאחוך לעניך ולמסכינך בארעך: ארי יזדבן לך אחוך בר ישראל או בת ישראל ויפלחינך שית שנין ובשתא שביעיתא תפטריניה בר חורין מעמך: וארי תיפטריניה בר חורין מעמך לא תפטריניה ריקן: אפרשא תפריש ליה מענך ומאדרך וממעצרתך די ברכך יי אלהך תתן ליה: ותדכר ארי עבדא הויתא בארעא דמצרים ופרקך יי אלהך על כן אנא מפקיד לך ית פתגמא הדין יומא דין: ויהי ארי יימר לך לא אפוק מעמך ארי רחימך וית אנש ביתך ארי טב ליה עמך: ותיסב ית מרצעא ותתן באודניה ובדשא ויהי לך עבד פלח לעלם ואף לאמתך תעביד כן: לא יקשי בעינך במפטרך יתיה בר חורין מעמך ארי על חד תרין כאגר אגירא פלחך שית שנין ויברכנך יי אלהך בכל די תעבד: כל בוכרא די יתיליד בתורך ובענך דיכרין תקדיש קדם יי אלהך לא תיפלח בבוכרא דתורך ולא תגוז בוכרא דענך: קדם יי אלהך תיכליניה שנא בשנא באתרא די יתרעי יי את ואנש ביתך: וארי יהי ביה מומא חגיר או עויר כל מום ביש לא תכסיניה קדם יי אלהך: בקירוך תיכליניה מסאבא ודכיא כחדא כבשר טביא ואילא:

לחוד

רשי

כי בגלל הדבר · אפי׳ אמרת ליתן אתה נוטל שכר האמירה עם שכר המעשה : על כן · מפני כן : לאמר · עצה כטובתך אני משיאך : לאחיך לעניך · לאי זה אח לעני : לעניך · ביו״ד אחד לשון עני אחד הוא אבל עניך בשני יודין שני עניים : כי ימכר לך · על ידי אחרים במכרוהו ב״ד בגנבתו הכתוב מדבר והרי כבר נאמר כי תקנה עבד עברי ובמכרוהו ב״ד הכת׳ מדבר אלא מפני שני דברים שנתחדשו כאן אחד שכתוב או העבריה אף היא תצא בשש ולא שמכרוה ב״ד שאין האשה נמכר׳ בגנבת׳ שנ׳ בגנבתו ולא בגנבתה אלא בקטנה שמכרה אביה ולמד כאן שאם יצאו שש שנים קודם שתביא סימנין תצא ועוד חדש כאן העניק תעניק : העניק תעניק · לשון עדי בגוב׳ ובמרא׳ העין דבר שיהא ניכר שהטיבות לו ויש מפרשי׳ לשון הטענה על צוארו · מצאנך מגרנך ומיקבך · יכול אין לי אלא אלו בלבד ת״ל אשר ברכך מכל מה שברכך בוראך ולמה נאמרו אלו מה אלו מיוחדים שהם בכלל ברכה אף כל שהו׳ בכלל ברכה יצאו פרדות ולמדו רבותינו במסכת קדושין בג״ש כמה נותנלו מכל מין ומין. וזכרת כי עבד היית · והענקתי ושניתי לך מבזת מצרי׳ ובזת הים אף אתה העניק ושנה לו : עבד עולם · יכול כמשמעו ת״ל ושבתם איש אל אחוזתו ואיש אל משפחתו תשובו הא למדת שאין זה אלא עולמו של יובל : ואף לאמתך תעשה כן · הענק לה יכול אף לרציעה השוה הכתוב אותה ת״ל אם אמר יאמר העבד עבד נרצע ואין אמה נרצעת : כי משנ׳ שכר שכיר · מכאן אמרו עבד עברי עובד בין ביום ובין בלילה וזהו כפלים שבעבודת שכירי׳ ומהו עבודתו בלילה רבו מוסר לו שפחה כנענית והולדו׳ לאדון : כל הבכור תקדיש · ובמקו׳ הא׳ הוא אומר לא תקדיש שנאמר אך בכור אשר יבוכר ליי׳ וגו׳ הא כיצד אינו מקדישו לקרבן אחר וכאן למד שמצוה לומר הרי את קדוש לבכור · ד״א א״א לומר תקדיש שכבר נאמ׳ לא תקדיש וא״א לומר לא תקדיש שהרי כבר נאמר תקדיש הא כיצד מקדיש אתה הקדשו עלוי · ונותן להקדש כפי טובת הנאת שבו : לא תעבוד בבכור שורך ולא תגוז וגו׳ · אף החילוף למדו רבותינו שאסור אלא שדבר הכתוב בהווה : לפני יי׳ אלהיך תאכלנו · לכהן הוא אומר שכבר מצינו שהוא ממתנו׳ כהונה אחד תם ואחד בעל מום שנ׳ ובשרם יהיה לך וגו׳ : שנה בשנה · מכאן שאין משהין אותו יותר על שנתו יכול יהא פסול משעברה שנתו כבר הוקש למעשר שנ׳ ואכלת לפני יי׳ אלהיך מעשר דגנך תירושך ויצהרך ובכורות בקרך ולאכך מה מעשר שני אינו נפסל משנ׳ לחברתה אף בכור אינו נפסל אלא שמצוה תוך שנתו : שנה בשנה · אם שחטו בסוף שנתו אוכלו אותו היום ויום אח׳ משנה אחרת למד שנאכל לשני ימי׳ ולילה אחד : מום כלל · פסח ועור · פרט · כל מום רע חזר וכלל מה הפרט מפורש מום הגלוי ואינו חוזר אף כל מום שבגלוי ואינו חוזר :

רק

אבן עזרא

בגלל · כמו סבה לבעבור סבב כי הכל בחלקים כמו בחלקי הכל שהוא הגוף : ונתן תתן · הטעם כי אם תתן לו יוסיף השם ממונך : כי לא יחדל אביון מקרב הארץ כאשר פירשתי : לאחיך · הקרוב אליך בתחלה : ולעניך · לעניי משפחתך ואביון ארצך קודם לאביון מקום אחר · וטעם הדבק כי ימכר לך אחיך העברי בעבור העניק תעניק לו : אחיך העברי · פירשתיו : או העברייה · והוא כי ימכור איש את בתו לאמה : ריקם · פירשתיו : העניק תעניק לו · הטעם עשה לו תפארת מגזרת וענקים לגרגרותיך או יהיה פי׳ המלה כפי המקום בלא אח : באזנו ובדלת · פירשתיו וטעם להזכיר זה כי אתה חייב לתת לו בצאתו חפשי רק אם לא ירצה לצאת תרצע אזנו : ואף לאמתך תעשה כן · דבק עם העניק תעניק לו ואם הוא רחוק כמו שלם ישלם אם אין לו ואם שלם אלה ורבים כי אין אשה נרצע׳ : לא יקשה בעיניך תמצאנו כתוב שלש שנים כימי שכיר וזו ראיה כי אין רשות לאדם שישכי׳ עצמו יותר משלש שנים גם כן לשוב אותו הנותן שכרו וזה טעם משנה כמו כפל וכן והיה משנה הוא משנה למלך שם משנ׳ למלך אחר השם גם הוא מגזרת שנים כאשר פירשתי והנה זה הכתוב יפרש כי ובשביעית יצא לחפשי חנם בתחלת השנה גם יש ראיה משנה השמטה גם מיום השבת : וברכך · פועל עתיד ולא עבר כי אין הפרש ביניהם רק מטעם המקום : כל הבכור · הזכירו בעבור לא תעבוד בבכור שורך : תאכלנו · מי שהוא ראוי לאכלו כאשר פירשתי והזכיר פעם שני׳ לבאר משפט בעל מום : אתה וביתך · בית הכהן : כל מום רע · הנזכרים : בשעריך תאכלנו · י״א הכהן יאכלנו חוץ למקדש יש אומרים אחר שיש בו מום הוא לישראל וזה רחוק בעיני : הטמא והטהור · שב אל תאכלנו והטעם כמו קריא׳ אתה הטמא או הטהו׳ והטעם בין שיהיה טמא או טהו׳ הוא מות׳ לאכלו בעבור כי בשר קדש אם אכלו טמא הוא בכרת ובעבור שהזכיר שנה בשנ׳ הזכיר שלש פעמים ועוד בעבור הבכו׳ שיאכל במקדש וכן הפסח יאכל במקדש ולא חוץ ממנו :

את חדש

בעל הטורים

העניק · מלא יו״ד כי בי׳ מכות העניקתיך בג׳ דברים כלי כסף וכלי זהב ושמלות · לכן העניקהו מג׳ דברי׳ מצאנך מגרנך ומיקבך והיינו דכתי׳ הבר׳ כי עבד היית תשלחנו · ובי תשלחנו לא תשלחנו · ג׳ פעמי׳ ליוצא בתוך שש ובסוף שש ויוצא ביובל : היום הזה · וסמיך ליה והיה כי יאמר אליך · לומר שרציעה ביום ולא בלילה · סמך כל הבכור לפרשת עבד לומ׳ כשם שאסור לך לעבוד בבכור כך לא תעבוד בעבד עבודת עבד וכשם שהמום פוסל בבכור כך המום פוסל ברציעה :

וזבחת

מ״ע ספורנו

כי לא יחדל אביון · כענין כי ידעתי אחרי מותי כי השחת תשחיתון : וזכרת כי עבד היית · שלא בלבד הוציא׳ משעבודות המצרי׳ אבל העניק לך ממון המשעבדים בך : לא יקשה בעיניך · להעניק עם שלוחו חפשי כי ראוי הוא לזה ואתה לא תחסר : וברכך ה׳ אלהיך · ומשלו תתן : כל הבכור · אחר שבאר תיני חסד בתבואה והוא מעשר שני ובהמה והוא שמטת כספי׳ והצדקה · ובאחר הקניינים בהענקת עבד עברי · באר מצות אשר בהן הודאה לאל יתעלה והם מתן הבכורות בראוי לבעלי המקנה להודות כי מידו המקנה לנו וחג המצו׳ להודות על המירות בזבח הפסח ובמצות ועל האביב בעומר התנופה · וחג השבועות להודות על שבועו׳ חקות קציר ששמר לנו וחג האסיף להודות על האסיף ובכל אחד מהם נביא איזה דורון לאדון כאמרו ולא יראה את פני ה׳ ריקם. ולזה לא הזכיר בהם באיזה חדש ובכמה בחדש יהיו אבל הזכיר האביב והשבועות והאסיף :

שעור

בעיניך ו׳ חס׳ בליש׳ יו״ד בתר׳ וסימ׳ לא יקשה בעיניך · ולא תחס עינך נפש בנפש · וקצותה את כפה לא תחוס עינך · להיות עינך פתוחות קרמ׳ דמלכי׳ · הטה יי׳ דישעיה : אף על זה פקחת עינך : בארץ מצרי׳ ד׳ פסוקי׳ מטע׳ ומתחלפי׳ מן בארץ מצרים במצרי׳ וסי׳ וזכרת כי עבד היית בארץ מצרים דכל הבכור · וזכרת דעלם חג הסכת במצרים · וזכרת דעלם כי תקצר במצרים · וזכרת דעלם כי יהיה ריב בארץ מצרי׳ : הבכור ד׳ מלאים בתורה וסימ׳ כי מנשה הבכור · את שם הבכיר מנשה · כל הבכור אשר יולד בבקרך · והיה הבכור אשר תלד · ונמסר גם בסדר מקץ : וכי יהיה ד׳ ר״פ וסימ׳ וכי יהיה בקרחת או בגבחת : וכי יהיה בו מום פסח · וכי יהיה איש לרעהו · וכי יהיה באיש חטא משפט מות :

חזקוני

כי לא יחדל אביון · ולמעלה שכתב בו אפס כי לא יהיה בך אביון על תנאי הוא אומר כי לא יהיה בך אביון רק אם שמוע תשמע וכאן שהוא אומר כי לא יחדל מכאן לשון שמא הוא בפרשה וו יש ארבע כי משמשין בד׳ לשונות כי יהיה בך אביון לשון אם כי פתוח תפתח לשון אלא כי בגלל הדבר הזה ל׳ דהא כי לא יחדל אביון ל׳ שמא הוא שמא לא תכשירו מעשיכם ככל הצורך : לאחיך · הקרוב קודם . לעניך · משמשפחתך : לאביונך בארצך · שבעירך קודמין : כי ימכר · כשמבה פרשה וו כאן לפי שהשכין למעלה ולמטה מדבר בעני : ועבדך · ולא ליורש : תשלחנו חפשי מעמך · שלא ובפרשה יכול יעויר לו שכר כשלכותו ת״ל ובשביעית יצא לחפשי חנם : מצאנך מגרנך ומיקבך · לפי יין ובשר שהרי כשמכרוהו ב״ד הכתו׳ מדב׳ ואין לו כלום כי ב״ד שלמו דמי מכירתו בגנבתו ובמה יפרנסם אם לא תעניק לו : ובמה באזנו ובדלת · בדלת של עץ ובוא לנקוב בנגדו יותר מכנגד האבן : לא יקשה בעיניך · בשלחך אותו חפשי ובהענקה שעמך : כי משנה שכר שכיר עבדך · שהרי דין זמן שכיר שלש שנים כדכתיב בשלש שנים כשני שכיר ונקלה ככוד מואב וזה עבד שש שנים : ד״א פרשה כי משנה שם שנים עבדך כלו׳ שני פעמים שלש שנים כן שש שנים דהא בנרגע עיששתי קרא והשעבוד אחרון לאו שש שנים דוקא אלא פעמים פחות ופעמים יותר : וברכך יי׳ אלהיך · בכל מקום שאומר להם הק״בה לישראל שיוותרו משלהם לשום מצוה בו מבטיח להם שלא יהיו מפסידים בכך כי יברכם במעשה ידיהם : כל הבכור · שמכו כאן ע״י שדבר למעלה בדין עבד עברי וכאן לא תעבוד בבכור שורך ופרשה וו של בכור בהמה כאן לאדם בה דין בכור בעל מום : אשר יולד · פרט ליוצא דופן : הזכר תקדיש כהוג בו דין קדושה כיצד לא תעבוד בו ולא תגוז אותו שהרי אינך שוגג אלא לאכלו לפני יי׳ לאחר זריקת דמו והקטרת אמוריו ואינו טעון נסכים ולא סמיכה ולא תנופה חזה ושוק : כל מום רע להביא בעל מום מעמי אחו : לא תזבחנו לפני ש׳ להלן לי הוא שוחטני בין תם ובין בעל מום לכך נא׳ לא תזבחנו : בשעריך תאכלנו · לכהן הוא אומר : הטמא והטהור ככר פי׳ למעלה בפרשה וו :

שעור

רלבג

שנים או יותר · לא תשלחנו ריקם · הוא מצות לא תעשה · העניק תעניק לו מצאנך ומגרנך ומיקבך מפני שאמר לא תשלחנו למדנו שכיון שלא ישלחהו ריק׳ יצא ואולם הודיע בזה המקום כי לפי עושר בעל הבית יהיה שעור זאת ההענקה · וזכרת כי עבד היית במצרים ויפדך ה׳ אלהיך · הנה כמו שהוציאך אז השם יתעלה חפשי והעניק אותך שם במה שנשאתם ממצרים כלי כסף וכלי זהב ושמלות כן אתה מצוה להוצי׳ העבד עברי חפשי אחר שש שנים ולהעניק לו מאשר ברכך ה׳ אלהיך · והיה כי יאמר אליך · כבר ביארנו דין זאת הרציעה ותנאיה בפרשת משפטים · ואף לאמתך תעשה כן · רוצה לומר בדבר ההענקה · כי משנה שכר שכיר עבדך שש שנים · אמר זה לפי שהוא עובד ביום ובלילה ולזה היה הרשות ביד רבו למסור לו שפחה כנענית ואפשר שיהיה הרצון בזה כי ימי השכיר הם ג׳ שנים כאמר׳ שלש שנים כימי שכיר ולזה יהיה זה שעבד ו׳ שנים עובד משנה שכר שכיר · וברכך ה׳ אלהיך בכל אשר תעשה · אמר זה שלא יחשוב שום אדם שהש״י יברכהו והוא יושב ובטל ולא ישתדל בהבאת הברכה לו ולזה אמר בכל אשר תעשה כי הש״י יעשה בה שיעשה בסיבות היותר נאותות כשהיה אפשר בה כמו שזכרנו במקומות רבים מזה הספר · כל הבכור אשר יולד · לפי שצריך להיות פטר רחם אמר יולד כי הלידה הוא דרך הרחם · הזכר תקדיש להשם אלהיך לפי שכבר באמר בפרשת בחוקותי אך בכור אשר יבוכר להש׳ בבהמה לא יקדיש איש אותו למדנו מזה הענין ההקדשה הזאת אשר חייב בה בזה המקום לבכור הוא זולת ענין ההקדשה אשר הוזכ׳ עליו שם ולזה יהיה ענין ההקדשה הזאת שיאמר בכור זה לה׳ כדי להוסיף שמירה שלא ינהגו בו מנהג חולין כי כבר הזהיר עליו שלא לעבוד בו ושלא לגוזו וזאת המצות תהיה לבעלים בהולדו ברשותם וידמה שהם מטפלים בו זמן מה לגדלו ולהניקו מעט כדי שיהיה ראוי שיתנוהו לכהן כמו שתאכלנו בתרומה שלא כתבה לכהן אלא אחר גמר מלאכתה ולזה תהיה אזהרת אמרו ולא תעבוד בבכור שורך לבעלים גם כן כמו שהוא לכהן ולזה אמר שורך נאמר ולזה ביאר בזה המקום שהבכור בין תם

ובין

רַק אֶת־דָּמוֹ לֹא תֹאכֵל עַל־הָאָרֶץ תִּשְׁפְּכֶנּוּ כַּמָּיִם׃ פ

טז

א שָׁמוֹר אֶת־חֹדֶשׁ הָאָבִיב וְעָשִׂיתָ פֶּסַח לַיהוָה אֱלֹהֶיךָ כִּי בְּחֹדֶשׁ הָאָבִיב הוֹצִיאֲךָ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ מִמִּצְרַיִם לָיְלָה׃ וְזָבַחְתָּ פֶּסַח לַיהוָה אֱלֹהֶיךָ צֹאן וּבָקָר בַּמָּקוֹם אֲשֶׁר יִבְחַר יְהוָה לְשַׁכֵּן שְׁמוֹ שָׁם׃ לֹא־תֹאכַל עָלָיו חָמֵץ שִׁבְעַת יָמִים תֹּאכַל־עָלָיו מַצּוֹת לֶחֶם עֹנִי כִּי בְחִפָּזוֹן יָצָאתָ מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם לְמַעַן תִּזְכֹּר אֶת־יוֹם צֵאתְךָ מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם כֹּל יְמֵי חַיֶּיךָ׃ וְלֹא־יֵרָאֶה לְךָ שְׂאֹר בְּכָל־גְּבֻלְךָ שִׁבְעַת יָמִים וְלֹא־יָלִין מִן־הַבָּשָׂר אֲשֶׁר תִּזְבַּח בָּעֶרֶב בַּיּוֹם הָרִאשׁוֹן
ה לַבֹּקֶר׃ לֹא תוּכַל לִזְבֹּחַ אֶת־הַפָּסַח בְּאַחַד שְׁעָרֶיךָ אֲשֶׁר־יְהוָה אֱלֹהֶיךָ נֹתֵן לָךְ׃ כִּי אִם־אֶל־הַמָּקוֹם אֲשֶׁר־יִבְחַר יְהוָה אֱלֹהֶיךָ לְשַׁכֵּן שְׁמוֹ שָׁם תִּזְבַּח אֶת־הַפֶּסַח בָּעָרֶב כְּבוֹא הַשֶּׁמֶשׁ מוֹעֵד צֵאתְךָ מִמִּצְרָיִם׃ וּבִשַּׁלְתָּ וְאָכַלְתָּ בַּמָּקוֹם אֲשֶׁר יִבְחַר יְהוָה אֱלֹהֶיךָ בּוֹ וּפָנִיתָ בַבֹּקֶר וְהָלַכְתָּ לְאֹהָלֶיךָ׃ שֵׁשֶׁת יָמִים תֹּאכַל מַצּוֹת וּבַיּוֹם הַשְּׁבִיעִי עֲצֶרֶת לַיהוָה אֱלֹהֶיךָ לֹא תַעֲשֶׂה מְלָאכָה׃ ס
שִׁבְעָה שָׁבֻעֹת תִּסְפָּר־לָךְ מֵהָחֵל חֶרְמֵשׁ בַּקָּמָה תָּחֵל לִסְפֹּר שִׁבְעָה
י שָׁבֻעוֹת׃ וְעָשִׂיתָ חַג שָׁבֻעוֹת לַיהוָה אֱלֹהֶיךָ מִסַּת נִדְבַת יָדְךָ אֲשֶׁר תִּתֵּן כַּאֲשֶׁר יְבָרֶכְךָ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ׃ וְשָׂמַחְתָּ לִפְנֵי יְהוָה אֱלֹהֶיךָ אַתָּה וּבִנְךָ וּבִתֶּךָ וְעַבְדְּךָ וַאֲמָתֶךָ וְהַלֵּוִי אֲשֶׁר בִּשְׁעָרֶיךָ וְהַגֵּר וְהַיָּתוֹם וְהָאַלְמָנָה אֲשֶׁר בְּקִרְבֶּךָ בַּמָּקוֹם אֲשֶׁר יִבְחַר יְהוָה אֱלֹהֶיךָ לְשַׁכֵּן שְׁמוֹ שָׁם׃ וְזָכַרְתָּ כִּי־עֶבֶד הָיִיתָ בְּמִצְרָיִם וְשָׁמַרְתָּ וְעָשִׂיתָ אֶת־הַחֻקִּים הָאֵלֶּה׃ פ

חג

לְחוֹד יָת־דְּמֵיהּ לָא תֵיכוֹל עַל־אַרְעָא תִּשְׁדְּיִנֵּיהּ כְּמַיָּא׃ טַר יָת־יַרְחָא דַּאֲבִיבָא וְתַעְבֵּיד פִּסְחָא קֳדָם יְיָ אֱלָהָךְ אֲרֵי בְּיַרְחָא דַּאֲבִיבָא אַפְּקָךְ יְיָ אֱלָהָךְ מִמִּצְרַיִם וַעֲבַד־לָךְ נִסִּין בְּלֵילְיָא׃ וְתִכּוֹס פִּסְחָא קֳדָם יְיָ אֱלָהָךְ מִן־בְּנֵי עָנָא וְנִכְסַת־קוּדְשַׁיָּא מִן־תּוֹרֵי בְּאַתְרָא דִּי יִתְרְעֵי יְיָ לְאַשְׁרָאָה שְׁכִינְתֵּיהּ תַּמָּן׃ לָא־תֵיכוֹל עֲלוֹהִי חֲמִיעַ שִׁבְעָא יוֹמִין תֵּיכוֹל־עֲלוֹהִי פַּטִּיר לְחֵים עֻנְיָא אֲרֵי בִּבְהִילוּ נְפַקְתָּא מֵאַרְעָא דְּמִצְרַיִם בְּדִיל דְּתִדְכַּר יָת־יוֹם מִפְּקָךְ מֵאַרְעָא דְמִצְרַיִם כֹּל יוֹמֵי חַיָּיךְ׃ וְלָא־יִתְחֲזֵי לָךְ חֲמִיר בְּכָל־תְּחוּמָךְ שִׁבְעָא יוֹמִין וְלָא־יְבִית מִן־בִּשְׂרָא דִּי תִכּוֹס בְּרַמְשָׁא בְּיוֹמָא קַדְמָאָה לְצַפְרָא׃ לֵית־לָךְ רְשׁוּ לְמִכַּס יָת־פִּסְחָא בַּחֲדָא מִקִּרְוָךְ דִּי־יְיָ אֱלָהָךְ יָהֵיב לָךְ׃ אֱלָהֵן לְאַתְרָא דִּי־יִתְרְעֵי יְיָ אֱלָהָךְ לְאַשְׁרָאָה שְׁכִינְתֵּיהּ תַּמָּן תִּכּוֹס יָת־פִּסְחָא בְּרַמְשָׁא כְּמֵיעַל שִׁמְשָׁא זְמַן מִפְּקָךְ מִמִּצְרָיִם׃ וּתְבַשֵּׁל וְתֵיכוֹל בְּאַתְרָא דִּי־יִתְרְעֵי יְיָ אֱלָהָךְ בֵּיהּ וְתִתְפְּנֵי בְצַפְרָא וּתְהָךְ לְמַשְׁכְּנָךְ׃ שִׁתָּא יוֹמִין תֵּיכוֹל פַּטִּירָא וּבְיוֹמָא שְׁבִיעָאָה כְּנִישׁ קֳדָם־יְיָ אֱלָהָךְ לָא תַעְבֵּיד עֲבִידָא׃ שַׁבְעָא שָׁבוּעִין תִּמְנֵי־לָךְ מִשָּׁרֵיוּת מַגְּלָא כַּחֲצַד עוּמְרָא דַּאֲרָמוּתָא תִּשְׁרֵי לְמִמְנֵי שַׁבְעָא שָׁבוּעִין׃ וְתַעְבֵּיד חַגָּא דְשָׁבוּעַיָּא קֳדָם־יְיָ אֱלָהָךְ מִסַּת נִדְבַת יְדָךְ דִּי תִתֵּן כְּמָא דִּי־יְבָרְכִינָּךְ יְיָ אֱלָהָךְ׃ וְתֶחְדֵּי קֳדָם יְיָ אֱלָהָךְ אַתְּ וּבְרָךְ וּבְרַתָּךְ וְעַבְדָּךְ וְאַמְתָךְ וְלֵיוָאָה דִּי בְקִרְוָךְ וְגִיּוֹרָא וְיִתְמָא וְאַרְמַלְתָּא דִּי בֵינָךְ בְּאַתְרָא דִּי יִתְרְעֵי יְיָ אֱלָהָךְ לְאַשְׁרָאָה שְׁכִינְתֵּיהּ תַּמָּן׃ וְתִדְכַּר אֲרֵי־עַבְדָּא הֲוֵיתָא בְמִצְרַיִם וְתִטַּר וְתַעְבֵּיד יָת־קְיָמַיָּא הָאִלֵּין׃

חגא

תאכל י"ז וסי' במסר' רבת' : שמור נ' מלאי' וסי' נמס' בסדר ואתחנן : בחפזו ג' ומל' וסי נמס' כסד' בא : יראו' י"ג וסי' נמסר בסד' בא : ולא יראה חד מן י"ד פסוקי' דאית בהון ולא ולא וסי' במסר' רבת' : שבעת כולהון כתיב כן במ"נ שבעות וסי' תחל לספר שבעה שבעות · ועשית חג שבעות ליי' אלהיך · בחג המצות ובחג השבעות · כולהו' בחד ענינא : סימן איש · שבעה' לא תטה' כי עב' היית במצרי' · ושארא בארץ מצרי' :

רשי

רק את דמו לא תאכל · שלא תאמר הואיל וכולו היתר הבא מכלל איסור הוא שהרי קדש ונשחט בחוץ בלא פדיון ונאכל יכול יהא אף הדם מותר ת"ל רק את דמו לא תאכל : שמור את חדש האביב · מקודם בואו שמו' שיהא ראוי לאבי' להקריב בו את מנחת העומר ואם לאו עבר את השנה : ממצרים לילה · והלא ביום יצאו שנ' ממחרת הפסח יצאו בני ישראל וגו' אלא לפי שבלילה נתן להם פרעה רשות לצאת שנאמ' ויקרא למשה ולאהרן לילה וגו' : וזבחת פסח ליי' אלהיך צאן · שנ' מן הכשבים ומן העזים תקחו : ובקר תזבח · לחגיגה שאם נמנו על הפסח חבורה מרובה מביאי' עמו חגיג' כדי שיהא נאכל על השבע ועוד למדו רבותינו דברים הרבה מפסוק זה : לחם עוני · לחם שמזכיר את העוני שנתענו במצרים : כי בחפזון יצאת · ולא הספיק בצק להחמיץ וזה יהי' לך לזכרון וחפזון לא שלך היה אלא של מצרים שכן הוא אומ' ותחזק מצרים על העם וגו' : למען תזכור · על ידי אכילת הפסח והמצה : יום צאתך · ולא ילין מן הבשר אשר תזבח בערב ביום הראשון לבקר · אזהרה למותיר בפסח דורות לפי שלא נאמר אלא בפסח מצרים ויום ראשון האמור כאן הוא ארבע' עשר בניסן כמה דאת אמר אך ביום הראשון תשביתו שאור מבתיכם ולפי שנסתלק הכתו' מענינו של פסח והתחיל לדבר בחקות שבע' ימים כגון שבעת ימים מצות תאכלו ולא יראה לך שאור בכל גבולך הוצרך לפרש באי זו זביחה הוא מזהיר שאם כתוב ולא ילין מן הבשר אשר תזבח בערב לבקר הייתי או' שלמים הנשחטין כל ז' בכל תותירו ואינן נאכלין אלא ליום ולילה לכך כתב בער' ביום הראשון : דבר אחר בחגיגת י"ד הכתוב מדבר ולמד עלי' שנאכל' לשני ימים והראשון האמור כאן בי"ט הראשון הכתוב מדבר וכן משמעו של מקרא בשר חגיג' אשר תזבח בער' לא ילין בי"ט הראשון עד בקרו של שני אבל נאכל' היא בי"ד ובט"ו וכך היא שנוי' במס' פסחי' : בערב כבא השמש מועד צאתך ממצרים · הרי ג' זמנים חלוקים בערב משש שעות ולמעלה זבחהו וכבא השמש תאכלוהו ומועד צאתך אתה שורפהו כלומר נעשה נות' ויצא לבית השריפה : ובשלת · זהו צלי אש שאף הוא קרוי בשול : ופנית בבקר · לבקרו של שני מלמד שטעון לינה ליל של מוצאי י"ט : ששת ימים תאכל מצות · ובמקום אחר הוא אומר ז' ימים שבעה מן הישן וששה מן החדש· דבר אחר למד על אכילת מצה בשביעי שאינה חובה מכאן אתה למד לששת ימים שהרי שביעי בכלל היה ויצא מן הכלל ללמד שאין אכילת מצה בו אלא רשות ולא ללמד על עצמו יצא אלא ללמד על הכלל כולו יצא מה שביעי רשות אף כולם רשות חוץ מלילה הראשון שהכתוב קבעו חובה שנ' בערב תאכלו מצות : עצרת ליי' אלהיך · עצור עצמך מן המלאכה · דבר אחר כנופיא של מאכל ומשתה לשון נעצרה נא אותך : מהחל חרמש בקמה · משנקצר העומר שהוא ראשית הקציר : מסת ידך · די נדבת ידך הכל לפי הברכה הביא שלמי שמחה וקדש קרואים לאכול : לוי גר יתום והאלמנה · ד' שלי כנגד ד' שלך בנך ובתך ועבדך ואמתך אם אתה משמח את שלי אני משמח את שלך : וזכרת כי עבד היית וגומר : על מנת כן פדיתיך שתשמור ותעשה החקים האלה :

אבן עזרא

את חדש האביב · נקרא כן בעבור שהיה בו אבי' בצאתם ממצרים והמכחישים אמרו כי לא נעשה פסח בלא אביב וכבר השיבותי על הבליה' גם אנחנו נודה כי ב"ד היה מסתכל לאביב ודע כי אין לחדשי' בלשון הקדש שמו' כי ניסן סיון גם כסליו גם טבת גם אדר שהם נזכרים במקרא הם לשון כשדי' ע"כ אמר הוא חדש ניסן רק מלאכו זיו ואיתני' ובול וטעם ראשון כאשר ימצא האביב הנו חדש הראשון כי משם יחל לספור החדשי' אם היתה שנה שעברה שנים עשר חדש או שלשה עשר חדש לא נחוש על זה וזה טעם ראשון רק קדמונינו ז"ל העתיקו עם האבי' דברי' אחרים וכל דבריה' אמת : לילה · הוציאך מתחת רשות פרעה והקרוב עוד אפרשנו : צאן · לחיוב הפסח : ובקר · לשלמים והעד ובקר שלשת אלפי' אח' שאמר הכל לפסחים על כשבי' ובני עזי' וכן נתנו לפסחים חמשת אלפים ובקר חמש מאות והנה זכר הפסח קוד' הבקר וכן אתה וביאך וי"א כי במצרי' אמר כבש או עז ועתה בקר אם יוכל והראשון הוא הנכון : לא תאכל עליו חמץ · שלא ימצא חמץ בעת שחיטת הפסח : לחם עוני · לזכרון : כל ימי חייך בכל שנה : אשר תזבח בערב · שהוא בשר הפסח : בערב כבא השמש · פירשתיו : מועד צאתך ממצרים · שב אל פסח כי מועד חד' האביב יצאו ממצרים ואיננו דבק עם כבא השמש : ובשלת · פירשתיו באש וכן ויבשלו את הפסח באש והזכיר ובשלת שלא יאכלנו חי : ופנית בבקר · אמרו המכחישים כי ילך ביום קדש אל ביתו וארצו ואנחנו לא נסמוך על דעתנו במצו' כי אם על מעתיקי התורה והנה מצאנו ביום השמיני שלח את העם והוא יום קדש וכתוב אחר וביום עשרים ושלשה לחדש השביעי שלח את העם וי"א כי הפי' לאהליהם כאשר הוא וביום החול לארצם והלכת להליך סביב לירושלם ומשם ילך אל ארצו בחול : ששת ימים · אמרו הקדמונים מהחל חרמש ויתכן להיות ביום השביעי דבק עם ששת ימי' והבדילו מפא' אל פאה אחרת להזהי' לא תעש' מלאכ' ולא אמ' כל מלאכת והטע' כל מלאכת עבודה ובמקו' שאמר כל מלאכה שם כתוב אך וכאשר הזכי' הפסח שהוא חייב לבא אל מקום הכבוד הזכי' החג השני גם השלישי ולא הזכיר יום תרועה ויום העשור כי אין הלבור מתחבר במקדש : מסת · דגשות הס"מך להתבלע הנ"ון והמלה מגזרת נס כטעם הרמת יד : נדבת ידך · לעולה ולשלמים : וזכרת כי עבד היית · דבק עם עבדך ואמתך :

בהספך

בעל הטורים

מ"ע ספורנו

אמרי נועם

חזקוני

חַגּ הַסֻּכֹּת תַּעֲשֶׂה לְךָ שִׁבְעַת יָמִים בְּאָסְפְּךָ מִגָּרְנְךָ וּמִיִּקְבֶךָ: וְשָׂמַחְתָּ בְּחַגֶּךָ אַתָּה וּבִנְךָ וּבִתֶּךָ וְעַבְדְּךָ וַאֲמָתֶךָ וְהַלֵּוִי וְהַגֵּר וְהַיָּתוֹם וְהָאַלְמָנָה אֲשֶׁר בִּשְׁעָרֶיךָ: שִׁבְעַת יָמִים תָּחֹג
טו
לַיהוָה אֱלֹהֶיךָ בַּמָּקוֹם אֲשֶׁר־יִבְחַר יְהוָה כִּי יְבָרֶכְךָ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ בְּכָל־תְּבוּאָתְךָ וּבְכֹל מַעֲשֵׂה יָדֶיךָ וְהָיִיתָ אַךְ שָׂמֵחַ: שָׁלוֹשׁ פְּעָמִים ׀ בַּשָּׁנָה יֵרָאֶה כָל־זְכוּרְךָ אֶת־פְּנֵי ׀ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ בַּמָּקוֹם אֲשֶׁר יִבְחָר בְּחַג הַמַּצּוֹת וּבְחַג הַשָּׁבֻעוֹת וּבְחַג הַסֻּכּוֹת וְלֹא יֵרָאֶה אֶת־פְּנֵי יְהוָה רֵיקָם: אִישׁ כְּמַתְּנַת יָדוֹ כְּבִרְכַּת יְהוָה אֱלֹהֶיךָ אֲשֶׁר נָתַן־לָךְ:

חַגָּא דִמְטַלַּיָּא תַּעְבֵּיד לָךְ שִׁבְעָא יוֹמִין בְּמִכְנְשָׁךְ מֵאִדְּרָךְ וּמִמַּעֲצַרְתָּךְ: וְתֶחְדֵּי בְּחַגָּךְ אַתְּ וּבְרָךְ וּבְרַתָּךְ וְעַבְדָּךְ וְאַמְתָךְ וְלֵיוָאָה וְגִיּוֹרָא וְיַתְמָא וְאַרְמַלְתָּא דִּי בְקִרְוָךְ: שִׁבְעָא יוֹמִין תָּחוֹג קֳדָם יְיָ אֱלָהָךְ בְּאַתְרָא דִּי־יִתְרְעֵי יְיָ אֲרֵי יְבָרְכִינָּךְ יְיָ אֱלָהָךְ בְּכָל־עֲלַלְתָּךְ וּבְכָל־עוֹבָדֵי יְדָךְ וּתְהֵי בְּרַם חָדֵי: תְּלָת זִמְנִין ׀ בְּשַׁתָּא יִתְחֲזוֹן כָּל־דְּכוּרָךְ קֳדָם ׀ יְיָ אֱלָהָךְ בְּאַתְרָא דִּי יִתְרְעֵי בְּחַגָּא דְפַטִּירַיָּא וּבְחַגָּא דְשָׁבוּעַיָּא וּבְחַגָּא דִמְטַלַּיָּא וְלָא יִתְחֲזוֹן קֳדָם יְיָ רֵיקָנִין: גְּבַר כְּמַתְּנַת יְדֵיהּ כְּבִרְכְּתָא דַּיְיָ אֱלָהָךְ דִּי יְהַב־לָךְ:

קכ"ו פלאיה סימן

ס ס ס

פרשה

שֹׁפְטִים וְשֹׁטְרִים תִּתֶּן־לְךָ בְּכָל־שְׁעָרֶיךָ אֲשֶׁר יְהוָה אֱלֹהֶיךָ נֹתֵן לְךָ לִשְׁבָטֶיךָ וְשָׁפְטוּ אֶת־הָעָם מִשְׁפַּט־צֶדֶק: לֹא־תַטֶּה מִשְׁפָּט לֹא תַכִּיר פָּנִים וְלֹא־תִקַּח שֹׁחַד כִּי הַשֹּׁחַד יְעַוֵּר עֵינֵי חֲכָמִים וִיסַלֵּף דִּבְרֵי צַדִּיקִם: צֶדֶק צֶדֶק
כ
תִּרְדֹּף לְמַעַן תִּחְיֶה וְיָרַשְׁתָּ אֶת־הָאָרֶץ אֲשֶׁר־יְהוָה אֱלֹהֶיךָ נֹתֵן לָךְ: ס לֹא־תִטַּע לְךָ אֲשֵׁרָה כָּל־עֵץ אֵצֶל מִזְבַּח יְהוָה אֱלֹהֶיךָ אֲשֶׁר תַּעֲשֶׂה־לָּךְ: וְלֹא־תָקִים לְךָ מַצֵּבָה אֲשֶׁר שָׂנֵא יְהוָה אֱלֹהֶיךָ: ס
א
לֹא־תִזְבַּח לַיהוָה אֱלֹהֶיךָ שׁוֹר וָשֶׂה אֲשֶׁר יִהְיֶה בוֹ מוּם כֹּל דָּבָר רָע כִּי תוֹעֲבַת יְהוָה אֱלֹהֶיךָ הוּא: ס
כי

דַּיָּנִין וּפוּרְעָנִין תְּמַנֵּי־לָךְ בְּכָל־קִרְוָךְ דִּי יְיָ אֱלָהָךְ יָהֵיב לָךְ לְשִׁבְטָךְ וִידוּנוּן יָת־עַמָּא דִּין דִּקְשׁוֹט: לָא־תַצְלֵי דִין לָא תִשְׁתְּמוֹדַע אַפִּין וְלָא־תְקַבֵּיל שׁוֹחֲדָא אֲרֵי שׁוֹחֲדָא מְעַוַּר עֵינֵי חַכִּימִין וּמְקַלְקֵל פִּתְגָּמִין תְּרִיצִין: קוּשְׁטָא קוּשְׁטָא הֱוֵי־רָדֵיף בְּדִיל דְּתֵיחֵי וְתֵירַת יָת־אַרְעָא דִּי־יְיָ אֱלָהָךְ יָהֵיב לָךְ: לָא־תִצּוֹב לָךְ אֲשֵׁרַת כָּל־אִילָן בִּסְטַר מַדְבְּחָא דַּיְיָ אֱלָהָךְ דִּי תַעְבֵּיד לָךְ: וְלָא־תְקִים לָךְ קָמָא דִּי רָחֵיק יְיָ אֱלָהָךְ: לָא־תִכּוֹס קֳדָם־יְיָ אֱלָהָךְ תּוֹר וְאִימַּר דִּי יְהֵי בֵיהּ מוּמָא כֹּל מִדַּעַם בִּישׁ אֲרֵי מְרַחַק קֳדָם־יְיָ אֱלָהָךְ הוּא: ארי

חג הסכת כל אוריתא סכת כתיב במ"ב על כן קרא שם המקום סכות · כי בסכות הושבתי · וכל הסכורת דאוריתא דכוו׳מל׳ במ"א חס׳חג הסכת תעשה לך שבעת ימים : ידך י"א מל׳וסימ׳נמסר באיוב סימ׳י"ד סוף מענה אמנם כי אתם עם : לא תכיר פנים ג׳סבירין ולא ומטעי׳ בהון וסימ׳לא ישמע על פיך · לא תשימון עליו נשך · לא תכיר פנים· ונמסר גם בסדר משפטים: צדיקם כלם כתיב כן במ"א ויסלף קדמ׳ : שנא ה׳וסימ׳כי כל תועבת יי׳אשר · ולא תקום לך מצבה · כי שנא אבשלום את אמנון · כי שנא שלח · שש הנה שנא יי׳: ושה ה׳קמץ וסימ׳ כל פטר רחם · ושור ושה שרוע · לא תזבח ליי׳אלהיך שור ושה · ויחרימו את כל אשר בעיר · ואת נוב עיר הכהנים :

רשי

באספך · בזמן האסיף שאתה מכניס לבית פירות הקיץ · דבר אחר באספך מגרנך ומיקבך למד שמסככין את הסכה בפסולי גורן ויקב: והיית אך שמח · לפי פשוטו אין זה לשון ציווי אלא לשון הבטחה ולפי תלמודו למדו מכאן לרבות לילי י"ט האחרון לשמחה: ולא יראה את פני יי׳ ריקם · אלא הבא עולת ראייה ושלמי חגיגה : איש כמתנת ידו · מי שיש לו אוכלין הרבה ונכסים מרובין יבי׳ עולות מרובו׳ ושלמי׳ מרובים :

חסלת ראה אנכי

שופטים ושוטרי׳ · שופטי׳ דיינין הפוסקים את הדין : ושוטרים · הרודין אחר מצותם שמכים וכופתין במקל וברצועה עד שיקבל עליו את דין השופט : בכל שעריך · בכל עיר ועיר : לשבטך · מוסב על תתן לך שופטים ושוטרי תתן לך לשבטך בכל שעריך אשר יי׳ אלהיך נותן לך : לשבטך · מלמד שמושיבין דיינין לכל שבט ושבט ובכל עיר ועיר : ושפטו את העם וגו׳ · מנה דיינין מומחי׳ וצדיקים לשפוט צדק : לא תטה משפט · כמשמעו : ולא תכיר פנים · אף בשעת הטענ׳ אזהרו׳ לדיין שלא יהא רך לזה וקשה לזה אחד עומד ואחד יושב לפי שכשרואה שהדיין מכבד את חברו מסתתמין טענותיו : ולא תקח שחד · אפי׳ לשפוט צדק : כי השחד יעור · משקבל שחד ממנו אי אפשר שלא יטה את לבו אצלו להפך בזכותו: דברי צדיקי׳ · דברים המצודקי׳ משפטי אמת: צדק צדק תרדוף · הלך אחר ב"ד יפה: למען תחיה וירשת · כדי הוא מנוי הדיינין הכשרים להחיות את ישראל ולהושיבן על אדמתן : לא תטע לך אשרה · לחייבו עליה משע׳ נטיעתה ואפי׳ לא עבדה עובר בלא תעשה של נטיעתה : ולא תטע לך כל עץ אצל מזבח יי׳ אלהיך · אזהרה לנוטע אילן ולבונה בית בהר הבית : ולא תקים לך מצבה · מצבה אבן אחת להקריב אליה אפי׳ לשמי׳ : אשר שנא · מזבח אבנים ומזבח אדמה צוה לעשות ואת זו שנא כי חק היתה לכנעניים ואע"פ שהיתה אהובה לו בימי האבות עכשו שנאה מאחר שעשאוה אלו חק לע"א : לא תזבח כל דבר רע · אזהרה למפגל בקדשים על ידי דבור רע ועוד כדרשו בו שאר דרשות בשחיטת קדשים :

לעבוד

אבן עזרא

באספך מגרנך ומיקבך · על כן נקרא חג האסיף : תחוג · תזבח הזבח והטעם על הצבור או טעם תחוג ליחיד לעשות עולות ושלמים והיעד כי יברכך והטעם תעש׳ זה בעבור שברך אותך השם והוסיף בכל תבואתך לבאר על ברכת התבואה שהוציאה הארץ : מעשה ידך · בסוחרה ואומנות : והיית אך שמח · מצוה לשמוח בחג הסוכות וי"א כי יברכך לעתיד ותהיה לעולם שמח · וטעם אך כי לא תהיה כי אם כן : ולא יראה · זהו מסת נדבת ידך : את פני יי׳ · פירשתיו :

אע"פ שכל מצוה ומצוה עומדת בפני עצמה יש כמו׳ דרש להדבק הפרשיות וטעם שופטים אע"פ שאת׳ חייב ללכת ג׳ פעמים למקום הכהנים משרתי המקדש ושם תשאל מהחקים והמשפטים זה לא יספיק לך עד שיהיו לך שופטי׳ בכל שעריך ושוטרי׳ הם המושלים מגזרת שוטר ומושל וכן משטרו בארץ והטעם כי השופט ישפוט והשוטר יכריח המצוות : בכל שעריך · וכן מצאנו שעשה יהושפט : לשבטיך · בכל שער שבט ושבט : ושפטו את העם · שב אל השופטים : לא תטה משפט · עם כל אחד מהשופטי׳ ידבר : תכיר · פירשתיו בפסוק לא תכירו פנים במשפט : צדק צדק · עם בעלי הריב ידבר וטעם שני פעמים לצדק לצדק שירויח בו או יפסיד או פעם אחר פעם כל ימי היותך או לחזוק : למען תחיה · עם הבאים אל הארץ ידבר : וירשתה׳ עם בניהם ידבר והטע׳ שתעזו׳ לך זו הירושה והדבר שיתחיל השופט לדקדק הוא על עבודת אלילי׳ המפורסמת בתחל׳ כמו לא תטע לך אשרה כי כן משפ׳ ע"א אחר אחת בתוך : ולא תקים לך מצבה · לע"א והעד אשר שנא רק מצבה שלא לע"א איננה אסורה והעד הנאמן בפרש׳ וישלח יעק׳: לא תזבח ליי׳ אלהיך · הנה כאשר הזכי׳ האשרה והמצבה הזכיר כי גם הוא אסו׳ לזבוח לשם כל בעל מום : כל דבר רע · פירוש מום: כי תועבת · כטעם הקריבהו נא לפחתך ויש עונש לזובחו ואין עונש לאשר איננו זובח ככל חוץ מהחיוב : כי ימצא

בעל הטורים

בסכות תעשה לך באספך מגרנך · רמז לנויי סוכה · עשרה בשבולי׳ : כל זכורך · בגי׳ גדולים וקטנים : את פני · פי׳ כפולה ילומר פנים בפנים · וכשם שבא לראות כך בא ליראות :

פרשת שפטים

סמך שפטים ושטרי׳ לרגלי׳ לו׳ שהרגלי׳ על פי השופטי׳ ועוד כי הם נעשי׳ להביא הנדבים ברגלים · כדאמרי׳ אזהרה לב"ד שיעשון · ועוד כי השופטים מזהירים העם שלא לחפוא ברגלים כדאמרי׳ סקבא דשתא ריגלא : כברכ׳ ה׳ אלהיך אש׳ נתן לך׳ שפטים שהשופטי׳ פיו מצוין לתת למי שהיה עני : ד"א אשר נתן לך שפטים · כלומר ליתן לשפטים כענין שנא׳ לתת מנת למחזיקים בתורה השם · איש כמתנת ידו שפטים · רמז שמחשבין על הצדקה : שלש פעמי׳ וסמיך שופטי׳ · שבג׳ מקומות סנהדרין יושבין · בהר הבית ובעזרה ובלשכת הגזית · וכן ב׳ שורות של תלמידים יושבין לפני סנהדרי׳ יראה כל זכורך וסמיך ליה שופטי׳ · שחייב אדם להקביל פני רבו ברגל : שפטים · בגימ׳ ע׳ כסנהדרין : שפטים · בגי׳ מכסף שמטמירין בעלי כספי׳

מ"ע ספורנו

חזקוני

רלבג

עובר בו אם היה עובר והוא שלשים יום מעת נפילת המום כי שערו חכמים דבר הבחינה הזאת ואולם תוך שנתו אם נפל בו מום עובר יש לו להמתין יותר משלשים יום תוך שנתו כדי להבחין אם נקבע מומו אם לא · בשעריך תאכלנו הטמא והטהור יחדו · מגיד כי בשנשחט במומו יוכל לאכלו בשעריו ויותר לטמא ולטהור לאכול ממנו בקערה אחת וכבר ביארנו בפרשת בא אל פרעה שבכור בהמה טהורה אינו נוהג אלא באדם ולזה לא תנהג הזכיחה לה' בבכור בהמ' טהור' כי אם בבכורות הבאים מארץ ישראל לא בבכורות הבאי' מחוצה לארץ ולפי שמצאנו בבכור שהוא ממון כהן ולא זכה בו מן המזבח שהרי הוא אוכלו במומו בלא פדיון למדנו מזה שבכורות חוצה לארץ הם לכהן כי אין תלוי ענינם בארץ כי אם לזבוח ולזה יהיו נאכלים במומן ולזאת הסבה יתבאר שהבכורות נוהגין בין בארץ בין בחוצה לארץ בין בפני הבית בין שלא בפני הבית וכבר יתבאר שהכהן זוכה בבכור בהמה בכל מקום ובכל זמן שהרי מצאנו בפטר חמור ובבכור אדם שנוהג בכל מקום ובכל זמן ולפי שאין זוכה בבכור בהמה טהורה מן המזבח למדנו שדינו כדין שאר הבכורות אלא שלא יזבחו ממנו להשם כי אם כשיהיה בארץ ובפני הבית ולזה אמר והיה כי יביאך בבכורות בפרשת בא אל פרעה והנה אמר בפרשת כל פטר רחם לכל בשר הנה כלל שלשת אלו המינין יחד לענין היותם ממון כהן אלא שביאר שההבדל ביניהם הוא שבכור בהמה טהורה אינו נפדה ושאר הבכורות נפדין וכבר נבאר זה בג"ה ביאור רחב ולפי שאמר בבכור שורך בכור צאנך למדנו שאם הי' של הקדש או של גוי אינו חייב בבכורה · וכן הענין אם היה להם חלק בה שאין אני קורא בה שורך צאנך · שמו' את חדש האביב מזה המקום למדנו שצריך לעבר קצת שנים כדי שיבא פסח בזמן האביב וכב' זכרנו זה במה שקדם · הוציאך ה' אלהיך ממצרים לילה · אף על פי שביום יצאו כאמרו היום אתם יוצאים בחדש האביב · הנה התחלת הוצאתם היתה בלילה כי בסבת מכת בכורות מהרו לשלחם · וזבחת פסח לה' אלהיך צאן ובקר הנה הצאן היה לפסח אמנם הבקר היה לחגיגות הפסח והם שלמי חגיגה הבאה עם הפסח כמו שזכרנו במה שקדם · במקום אשר יבחר ה' לשכן שמו שם · נזה בזה המקו' לזבוח את הפסח בבית הבחירה · לא תאכל עליו חמץ שבעת ימים תאכל עליו מצות · כבר ביארנו במה שקדם שאין אכילת מצה חובה אלא בליל הראשון של פסח · ואולם הכונה היא שמה שיאכל מהלחם כל ז' ימים יהי' מצה לא חמץ ושם ביארנו שו הדינין המשככים לזה בשלמו' ולא ילין מן הבשר אשר תזבח בערב ביום הראשון לבקר כבר ביארנו במה שקדם האזהרה מלהותיר בשר הפסח · ומלהלין אמורי חגיגה הפסח עד הבקר שנאמר ולא ילין חלב חגי עד בקר ובזה המקום הזהיר מלהותיר מבשר שלמי חגיגה הפסח עד הבקר לא תוכל לזבוח את הפסח באחד שעריך ביאר בזה המקו' שהפסח אינו נשחט כי אם בבי' הבחירה כשהיה שם מקום הבחירה ר"ל שילה ובית העולמים שנאסרו אחריו הבמות · שם תזבח את הפסח בערב כבא השמש · ר"ל ששחטו לאכלו בערב כבא השמש ולפי שזביחתו היא שם הוא מבואר שזכה המזבח בדמיו ובחלבו · מועד צאתך ממצרים · ר"ל כל הלילה שיצאו בו ממצרים שהיה בו מכת בכורות כי הלילה הוא לבד יוכל לאכלו לא יותר · ובשלת ואכלת במקום אשר יבחר ה' אלהיך בו מגיד שבשולו ואכילתו יתחייב שיהיה במקום הבחירה ולפי שזה לא יתחייב להיות בבית הבחירה הנה המאמר בזה להעיר שיש הבדל בין זה המקום ומקים זביחת הפסח כי מקום זביחת הפסח יכהנ. מנהג שאר הקדשים ולזה יתחייב שיהיה נשחט בעזרה · ופנית בבק' והלכת לאהליך · לפי שהזכי' בכאן מה שיעש' מהפסח במקום הבחיר' אתם האמ' איך יהיה הפרדו משם בשובו לביתו ואמר שיפנה לביתו בבקר ללכת ולמדה תורה דרך ארץ שלא יצא אדם לדרך אלא ביום ולמדה בזה עוד כי הבא לבית הבחירה טעון לינה לכבוד המקום ההוא ובזה יראה שאין בזו שם דומה עליו למשא · ואמר בבקר להעיר על הזריזות והזריזו' עם שבזה הערה שאם עמד שם קצת היום אין ראוי שיצא משם ביום ההו' מפני חובת המקום הנכבד ההוא · ששת ימים תאכל מצות וביום השמיני עצרת · אמר זה כדי שלא נחשוב שנמנה היום השביעי ליום שחיטת הפסח שהוא י"ד ויהיה היום השביעי לו היום העשרים ולזה אמר שאחר שיעברו ששה ימי' לאכילת מצה יהיה היום השביעי עצרת והוא אסור בעשית מלאכת עבודה כמו שקדם ואולם קצר בזה המקום מלבאר אי זו מלאכה הוא שהזהיר עליה בזה המקום להשענו על מה שנתבאר מזה במה שקדם · שבעה שבועות תספור לך מהחל חרמש בקמ' תחל' · כבר ביארנו במה שקדם שהתחל' הקצירה ראוי שתהיה קצירת העומר הבא בי"ו בניסן ולזה הוא מבואר שזאת הקצירה דוחה שבת כמו שביארנו בפרשת אמור ועשית חג שבועות לה' אלהיך : מסת נדבת ידך אשר תתן · חייבתהו התורה להביא שלמי חגיגה בי"ט ההוא לפי שלא תשיג ידו להתנדב בזה ולפי שמעשרותיו שהביא שם אינם בנדבה שהרי הם חובה עליו להביאה שם ולאכלם שם למדנו שצריך להביא מן החולין כאשר יברכך ה' אלהיך לפי שזה הלשון בעינו מצאנו בענין המעשרות בזאת הפרש' באמרו ושמחת' בכל משלח ידכם אתם וביתכם אשר ברכך ה' אלהיך והיה זה כן לפי שהם יהיו בהכרח לפי הברכה מה שאין כן בנדבה למדנו מזה שכבר יביאה גם כן ממעשרותיו ולזה אמרו רבותי' זכרונם לברכה שאכילה ראשונה יביא מן החולין והשאר יביא ממעשר שני כי הוא הוגבל לאכלו שם שלמי חגיג' כמו שקדם ואחר כך יאכל מעש' בהמה שהוגבל גם כן לאכלו שם כמו שקדם · ושמחת לפני ה' אלהיך חייבו גם כן בשלמי שמחה ואמר לתת ממנו ללוי כשאין לו לתת מחלקו · ולגר וליתום ולאלמנה גזה בזה כשיהיו צריכים לזה והיו עניים והנה זכר אלו לפי שסתמן להיותם עניים כמו שזכרנו במה שקדם · וזכרת כי עבד היית במצרים ושמרת ועשית וגומר · בעבור שפסח הוא לזכירה גם כן כי עבד היה ישראל במצרים הנה יתבאר שהחגיגה והשמחה נוהגות בו באופן שנתבאר בחג השבועו' וכבר נתבאר בחג הסכות בזה המקום שחגיג' והשמחה נוהגות בו ויתבאר בזה המקום שהם באו' מן החולין והמעשרות באופן שזכרנו בחג השבועות עם שכבר מצאנו בכלם אחר זה שנאמר איש כמתנת ידו כברכת ה' אלהיך אשר נתן לך וזה יורה על שאו הדברים באין מן החולין ומן המעשרו' · שבעת ימים תחוג לה' אלהיך · מגיד שחגיגת חג הסכות יש לו תשלומין כל שבעה · וכן הענין בחגיג' יום ראשון של פסח שהרי הוא ראוי בזה הדין כמו חג הסכות : וכבר נתבאר במה שקדם בפרשת אמור של הכהנים כי ביום ראשון של פסח תהיה שם חגיגה · שלש פעמים בשנה יראה כל זכורך את פני ה' אלהיך הכונה בזה שירא' האחד את האח' כטעם נתראה פנים ולפי שראיית הדברים הוא היותר שלמה שאפשר שצריך שיהיה שם בבא להתראות פניו באופן שתהיה ראייתו שלמה לפי מה שאפשר כי למען ראות פלאות אשר בבית הבחירה הובא שם ללמוד מהדברים ההם מה שאפשר לו להשיג מהם מהשלמות · ולז' אמרו שסומא באח' מעיניו פטור מן הראיה כן בראותו חסרון ואולי יביא זה לחשוב שבראית השם ית' הדברים יש חסרון ולהורות על שלמות ראיית השם ית' הדברים חוייב שיהיה הבא שם רואה בשתי עיניו ולזה גם כן דקדקה התורה שלא יבאו שם כי אם הזכרים להיותם יותר שלמי ראיית הלב · כל זכורך העיר בו שאפילו הקטנים יתחייב שיביאום שם כשיהיו בגד יאות לחנכם בזה כדי שילמדו ליראה את ה' הנכבד · בחג המצות ובחג השבועו' ובחג הסכות הנה דקדקה לפתוח בכל המקומות בחג המצות כי הוא הראשון לכל המועדים ומזה הענין נתישר לעמוד על הכונה שכונה התורה באלו המועדים כמו שהתבאר מדברינו במה שקדם · ולא יראו פני רקם · בכאן הזהיר שלא ימנעו מלהעלות עולה לשם יתעלה בבואם לראות פניו · והנה אמרנו שהכונה היתה בכאן לצות על העולה כי היא לה' שאם היתה הכונה בכאן לזולת זה מהקרבנות שיאכל המזבח מהם חלקו כמו השלמים הנה לא היה צריך לצות על זה שהרי היו שם שלמי חגיגה ושלמי שמחה ולזה הוא מבואר שכונת התורה הוא לצות על העולה והיא נקראת עולות ראיה · איש כמתנת ידו כברכת ה' אלהיך אשר נתן לך · לפי שהעולה אי אפשר שתהיה באה מהמעשרו' הוצרך לומר איש כמתנת ידו כי לפי אשר תשיג ידו ירב' בעולות או ימעיט וכן הענין במה שהוצרך משלמי חגיגה להביא מהחולין והשאר משלמי חגיגה ושלמי שמחה יהיה שעורו · כברכת השם אלהיך אשר נתן לך · ר"ל שלפי רוב ברכתו ירבה באלו השלמים או ימעיט ולפי שאין הכונה בשלמי שמחה אלא לשמוח באכילת בשר ולאינו שהוא יוצא מהם ידי חובתו במה שיביא שם מהמעשר שני למדנו שאם אין לו מעשר שני יביא מעשר בהמה או בנדרים ונדבות כמו השלמים · הנה זה ביאור מה שצריך לבאר בזה המקום מענין המועדות ואול' שאר דיניה' התבארו במה שקדם ואולם התועלו' המגיעו' מזאת הפרשה שהגבלנו ביאורה בזה המקום הם כ"ה :

התועלת הראשון הוא במצות והוא מה שצוה להפרים מעשר שני מכל התבואות והפירות אשר לנו לעלו' לאכלו במקום הבחירה שנאמר עשר תעשר את כל תבואת זרעך והנה בזה תועלת רבות כמו שזכרנו אבל ביאורנו לזאת הפרשה ובכללם יגיע מהתועלת בה ללמדנו ליראה השם יתעלה כל הימים כמו שזכרה התורה וכבר ביארנו זאת אבל באורינו זאת הפרשה :

התועלת השני הוא במצות והוא מה שצוה להפרים מעשר עני בשנה השלישית והששית מהשמטה רוצה לומר שהמעשר שני יהיה בשנים האלה לעניים והנה התועלת בזאת המצוה מבואר כי בזאת ימצא לעניים בקלות המצטרך להם ולא יכבד מאד לבעלים מה שיתנו להם מזה כי גם בשנים האחרות לא היו משתמשי' הבעלים במעשר שני לתועלת גדול כי הם היו מצווים לאכלו במקום הבחירה בג' רגלים שיבואו שם עם שאר המעשרות שצוו לאכול שם כמו מעשה בהמה ונדרים ונדבות' כי זה יהיה סבה גם בשנים ההם שיתנו העשירים הרבה מן המעש'·

ההועלת השלישי הוא במצות והוא מה שצונו להשמיט כספי' בשנת השמיטה כי בזה תועל' להכיח לעניים מהמוסים בה עם ההער' שיש בכאן בענין השמיטה שנתחזק וזה מבואר ממה שזכרנו מהתועלת בדבר השמיטה בפרשת בהר סיני :

התועלת הרביעי הוא במצות והוא מה שהזהירנו שלא לנגוש המלוה שהוא אצל ישראל שעברה עליו שביעית שנאמר לא יגוש את רעהו :

התועלת החמישי הוא במצות והו', מה שצונו לנגוש הנכרי כדי שלא נתן מתנ' חנם לעובדי ע"ז והוא אמרו את הנכרי תגוש :

התועלת הששי הוא במצות · והוא מה שצונו' לעשות צדקה לעניים על מדרגותיהם ר"ל שהקרו' קרוב קוד' והו' אמרו פתו' תפתח את ידך לאחיך לעניך ולאביונך בארצך :

ההועלת השביעי הוא במצות והוא מה שהזהירנו מלאמץ לבבנו ומלקפץ ידינו מהעני מלהחיותו רוצה לומר מלהמציא לו די מחסורו שנאמר לא תאמץ את לבבך ולא תקפוץ את ידך מאחיך האביון ונומר די מחסורו אשר יחסר לו :

התועלת השמיני הוא במצות והוא מה שהזהירנו שלא נמנע מלהלוות לעני מפני קרבה שנת השמטה שנאמר השמר לך פן יהיה דבר עם לבבך בליעל לאמר קרבה שנת השבע שנת השמיטה ונומר · והתועלת בזאת הצדקה מבואר :

התועלת התשיעי הוא במצות והוא מה שצוה להעניק לעבד עברי ולאמה העברית כפי אשר תשיג יד הבעלים שנאמר העניק תעניק לו מגרנך ומיקבך ואף לאמתך תעשה כן :

התועלת העשירי הוא במדות והוא להודיע שאין ראוי לאדם שיעמוד בטל מפני שמרו מצות התורה ויסמך שהשם יתע' יתן לו צרכיו כי זה ממה שיביאהו אל החסרון ואולי יביא עם זה אל מעוט האמונה בשם יתעלה ולזה אמר וברכך ה' בכל אשר תעשה להעיר על שהוא צריך למתברך בשם יתעלה שלא ישב בטל אבל יעשה מעשים להביא אליו הברכה והשם יתעלה יביאה לו בכל אשר יעשה :

ההועלת האחת עשרה הוא במצות והוא מה שצוה להקדיש הבכור כשנולד ולומר שהוא בכור קדוש להשם והנה התועלת בזה הוא לפרסם מצות הבכורות שיש בה תועלת להזכיר ענין יציאת מצרים הנפלא שהוא מישיר מאד לעבודת השם יתעלה עם שבו תועלת לשמור האנשים מהכשל ליהנות בו :

ההועלת הי"ב והוא מה שהזהירתנו מלעבוד בבכור שור בין תם בין בעל מום ואף על פי שלא חסרנו דבר ממנו זולת העמל שהשיגו מזה שהוא מחוסר המום הטבעי ומלגוז בכור אף על פי שלא עמלנוהו ולא חסרנו ממנו דבר כי אם מה שהוא ממנו במדרג' המותר וכן הענין בשאר הקדשים כל שכן שהוא אסור ליהנות בהם במה שיחוסר בו דבר מגופם כמו שענין ביניקת חלב הקדשים והנה התועלת בזה הוא להעיר על שאלו הקדשים הם לה' ולזה לא הותר לנו ליהנות מהם :

ההועלת השלש עשרה הוא להודיע שהבכור תם לא נאכל כי אם במקום הבחינה · והנה הכונה בזה הוא להעיר שהוא לה' מפני מכת בכורות :

התועלת הארבע עשרה הוא להודיע שהבכור נאכל שנה בשנה לא יגדלהו הכהן משנה לחברתה פן תקרה בזה תקלה שיהנה ממנו אם יגדל מהם הכהן עדרים :

התועלת החמש עשרה הוא במצות והוא להודיע שהבכור הבעל מום אינו נזבח ליי' בבית הבחירה אבל אם היה בעל מום קבוע הוא נשחט במומו ונאכל בכל מקום בזולת קדושה שנאמר כי יהיה בו מום פסח או עור כל מום רע לא תזבחנו לה' אלהיך :

התועלת השש עשרה הוא במצות והוא מה שצונו להביא שלמי חגיגה עם הפסח במקום אשר יבחר יי' לפי שהפסח הוא כלו לבעלים מלבד דמו וחלבו שהוא למזבח ולזה השם יתעלה שיתחברו עמו השלמים שאוכלים מהם השם יתעלה וכהניו וישראל על שלחן אחד :

התועלת השבע עשרה הוא במצות והוא מה שצונו שלא לזבח הפסח כי אם בבית הבחירה כי בזה תשלם יותר הכונה המכוונת בפסח לפי מה שביארנו מעניינו בפרשת בא אל פרעה :

התועלת השמנה עשרה הוא במצות והוא מה שצוונו שלא להותיר מבשר החגיגה עד הבקר כמו הענין בפסח שהיא באה עמו כדי שלא יחשוב חושב שתהיה קדושת הפסח למעלה מקדושת השלמים מפני שמעטה התורה בזמנו :

ההועלת התשע עשרה הוא במצות והוא מה שצונו לבשל ולאכל הפסח במקום אשר יבחר השם שנאמר ובשלת ואכלת במקום אשר יבחר ה' ולמדנו מזה שאם בשלו חוץ מהמקום ההוא הוא כפסל מלאכל וכבר למדנו זה בכללו' ממה שנאמר ובשר בשדה טרפה לא תאכלו כמו שביארנו בפרשת ואלה המשפטים :

התועלת העשרים הוא במדות והוא מה שהודיענו כשנשוב מהמקום אשר יבחר ה' לא נסע כי אם בבקר אחר שנלין שם במקום הנבחר ההוא כאמרו ופנית בבקר והלכת לאהלך וכבר זכרנו התועלת הנמשכים מזה אבל ביאורנו לזה הפסוק :

התועלת העשרים ואחת הוא במצות והוא מה שלמדנו שהתחלת הקצירה ראוי שתהיה קצירת העומר ושהיא לא תהיה עד ליל יו' בניסן כי מאז תתחיל הספירה וכבר ביארנו תועלת זאת המצוה במה שקדם :

התועלת השנים ועשרים הוא במצות והוא מה שצונו לעשות שלמי חגיגה ושלמי שמחה בחג המצות ובחג השבועות ובחג הסכות והנה חוייב שתהיה החגיגה באה מן החולין כי היא העקר ועליה נקראו המועדי' חגים והשני' שתהיה הנדב' ממנה באה ממ"ש ומעש' בהמה ונדרים ונדבו' וכן הענין בשלמי שמחה כדי שלא תכבד ההוצאה לאנשים בבאם שם ויהיה זה סבה למעט שמחתם כי הרבה מה שיכאב לב האדם על רוב ההוצאה ובזה גם כן תשלם יותר כונת התורה שישמחו הבעלי' עם האנשים הדלי' כמו הגר והלוי והיתום והאלמנה ויתר העניים ולא יקשה בעיני הבעלים בתתם להם מזה אחר שאין להם דרך לאכלו חוץ ממקום הבחירה :

התועלת השלש ועשרים הוא במצות והוא מה שצותה התורה להראות כל הזכרים את פני השם יתעלה בג' המועדים שהם פסח שבועות סכות והתועלת בזה מבואר במה שביארנו מזה בזאת הפרשה :

התועלת הארבע ועשרי' הוא במצות והוא מה שהזהרנו לבלתי הראות לפניו ריקם כי זה ממה שישפיל האנשים כי העניים שהם מסודרים בבית הגדול אינם ללא תועלת כי גם ראייתם לא הסכימה התורה שתהיה ריקם עם שהעולה שיקריבו שם על הראיה היא מישר' בעצמותה לדברי' נפלאים כמו שבארנו אבל ביאורנו הקרבנות : **ההועירה** החמש ועשרים הוא במדות והוא להודיע שראוי לכל אדם שיתנדב' לפי אם תשיג ידו כדי שיוכל להתמיד בהוצא' זו כי בזולת זה אולי ישחית קנינו בעת אחת וישאר אחרי כן בחוסר כל ולזה אמרה התורה מסת נדבת ידך אשר תתן כאשר יברכך יי' אלהיך ואמרה איש כמתנת ידו כברכת יי' אלהיך . אשר נתן לך :

מ"ע כספורנו

ובשמחתך לא יתערב שכנון : איש כמתנת ידו · לא שיתן כל אשר לו ויצטרך הוא לבריו' כמחשבות פתאי האמו כאמר' ז"ל כתובו ס'נפר'שנתכתת') המנובו אל יבובו יותר מחומש :

פרשת שופטים

שופטים ושוטרים · אחר הענו' להמון גוי עניני מנהיגיו והם השופטים והמלכים והכהנים והנביאים אשר בתקונם יתוקן ענין ההמון ובקלקולם יקולקל כמו שהעיד הנביא באמרו שריה בקרבה אריות שאגים שופטיה זאבי ערב לא גרמו לבקר · נביאיה פחזים אנשי בגדות כהניה חללו קדש חמסו תורה : תתן לך בשעריך · בשעריך שהו'לך שתחלק לשבטיך לא בשם שתכבוש חוצה לארץ שאינו מתחלק לשבטים כאמרם ז"ל (סנהדרין) בחוצה לארץ אין אתה מושיב דיינים בכל פלך ובכל עיר ועיר וזה כשנו בסוריא וזולתה : משפט צדק · תהי קבלת הטענות באופן שיפסקו הדין בצדק שלא יהא רך לזה וקשה לזה : צדק צדק תרדוף · כשתתן לך שופטים אתה הממנה אותם פטים בחר את היותר שופטי צדק אף על פי שאין נכסם

אמרי נועם

ושמחת בחגך תנ' כלל את העניים עם בעלי בתים לשמוח בחג הסכות ובחג הסוכות מה שלא כלל בחג המצות לפי שבחג המצות אם חלקת לעניים לקצירת שעור' עדין לא חלקת מקציר חטים ואם חלק' מקציר חטים עדין לא חלקת מאסיפת דגן אבל בחג הסוכות שחלקת לו מן הכל או יהי' שמח ולפי שבחג הוא פנוי מלאסוף פירות ולאסוף לבית הזכיר כאן שמחה : והיית אך פה"ק לפי תלמודו למדו לרבות לילי י"ט האחרון לשמחה וקשה דאך משמע מיעוט וכ"ל והיי' משמע מיעוט ואך משמע מיעוט ואין מיעוט אחר מיעוט אלא לרבות וכן מפרש דאך דהכא משמע לשון רבוי וה"ק והיית אך שמח שאספ' הכל לבית ואינך צריך רק לשמחה כי אתה פנוי מכל וכיתן שלא כל טוב : והיית אך שמח פיר"שי ז"ל לרבות לילי י"ט האחרון לשמחה וא"ת אכין ורקין מוטטין וי"ל דלאו מאך מרבה אלא מקרא יתירה דכתיב התם ושמחת בחגך ואך אתא למעוטי לילי י"ט הראשון כיון דבעי למקרביניהו מכבוד יום מערב י"ט דלאו שעת שמחה כדאי' בפרק' לולב וערבה ושם פי"רשי ז"ל בענין אחר כיון דאיתרבי לילי י"ט האחרון שהוא טפל כ"ש וק"ו יום שמיני עצמו שהוא עקר והאי דאיצטריך לרבות לילי י"ט האחרון משום דלא כתיב כי אם שבעת ימים וגו' :

פרשת שופטי'

צדק צדק תרדוף שאם הכפל שתשפוט צדק וגם הבעלי דינין ילכו למקום הצדק אחר ב"ד יפה : ור' אברהם פי' הכפל הוא לחיזוק הדבר שירדוף אחר הצדק הן לרוית לו או להפסד: לא תטע לך אשרה כו'פסטי' דקרא בתרי עיניא קמיירי ואי קאמ' לא תטע לך אשרה הנעבדת בכל מקום וכל עץ כתי' אסור ליטע אצל מזבח ה' אלהי' גזירה שמא יעבדוה · אשר תעשה לך אי' בסיפרי דאתא לרבות בונה במה לעצמו דאסור לו ליטע אילן אצל הבמה גזירה שמא יעבדוהו : לא תטע לרוגו' עיין פיר"שי · וקשה היכי מוכח בונה שלא תטע וי"ל דאשכחן לשון נטיעה בבנין דכתי' ויטע אהלי אפדנו . לנטוע שמים ונשמתים על אדמתם : ונחלה

כי ימצא בקרבך · ואחר שהזכיר האשרה הכל המזבח שהיא בפרהסיא לכל שב הזהיר על היחיד על עבודת אלילים : לעבור בריתו · הפך להעמידו : דקדוק וישתחו בפ' היסוד : אלהים אחרים · פסילים מעשה בני אדם : ולשמש ולירח ולכבא השמים שהם מעשה אלהים : אשר לא צויתי · לעבדם והם הם מעשי : ודרשת היטב · מגד מאד וכן היטב חרה לי והוא מעט רחוק מגזרת טוב : וסקלתם באבנים · זה או זאת כמו כאם ישרפו אותו ואתהן ובעבור שאמר והוגד לך בסתר ושמע הדבר בגלוי הוגר' לפרש אע"פ שהוגד לך ושמעת לא ימותו רק על פי שני עדים : או שלשה עדים · מקבלים עדו' שנים על דעת הגאון והנה לא פורש בתורה אם הקובל עדות השאר והושה ועדות אויב המת ויש אומרים אם היו שני עדים מכחשים שנים עדים השלישי יכריע לזכות או לחובה וי"א ב' עדים מהחכמים וג' מהאחרים וגם אנחנו צריכים בעל כרחנו לדברי הקבלה : יד העדים · יד כל אחד מהעדים וכן וימם לכב העם ורבים כן : ובערת פירשתיו : כי יפלא ממך דבר · עם השופט ידבר בעבור היות עדות שנים להמי' המת וזה פי' בין דם לדם בין דם נקי לדם חייב · ומלת יפלא כמו היפלא מיי' דבר ושם מפורש : בין דין לדין · בממון : בין נגע לנגע · כמו פצע וחבורה והכלל דברי ריבות : וקמת ועלית · פירשתיו : הכהנים הלוים · כאשר פירשתי כי יש כהנים שאינם מייחום לוי : ואל השופט · הוא המלך שכתב משנה התורה מיד הכהנים : ואל השופט · בימים שיהיה : ע"פ התורה אשר יורוך · בדבר המופלא : ומת האיש ההוא · ב"ד ימיתוהו והטע' וכל ישרא' ישמעו וירא‍ו וכאשר הזכיר השופט בהר המשפטים שהוא חייב לשמרם :

סוס

לעבור בריתו · אשר כרת אתכם שלא לעבוד ע"א : אשר לא צויתי · לעבוד : נכון · מכוון העדות : והוצאת אל שעריך את האיש ההוא וגו' · המתרגם אל שערי' לתרע בית דינך טועה שכן שנינו אל שעריך זה שער שעבר בו או אינו אלא שער שנדון בו נאמר שעריך למטה ונאמר שעריך למעלה מה שעריך האומר למעלה שע' שעבר בה אף שעריך האמור' למטה שער שעבר בה ותרגומו לקרוך : שני' או שלש' · אם מתקיימת עדי' בשני' למה פרט לך בשלשה להקיש שלשה לשנים מה שני' עדות אחת אף שלשה עדות אחת ואין נעשים זוממין עד שיזומו כולם : כי יפלא · כל הפלאה לשון הבדלה ופרישה שהדבר נבדל ומכוסה ממך : בין דם לדם · בין דם טמא לדם טהור : בין דין לדין · בין דין זכאי לדין חייב : בין נגע לנגע · בין נגע טמא לנגע טהור : דברי ריבות · שיהיו חכמי העיר חולקי' בדבר זה מטמא וזה מטהר זה מחייב וזה מזכה : וקמת ועלית · מלמד שבית המקדש גבוה מכל המקומות : הכהנים הלוים · הכהנים שיצאו משבט לוי : אל השופט אשר יהיה בימים ההם · ואפילו אינו כשאר שופטים שהיו לפניו אתה צריך לשמוע לו אין לך אלא שופט שבימיך : ימין ושמאל · אפי' אומר לך על ימין שהוא שמאל ועל שמאל שהוא ימין וכל שכן שאומ' לך על ימין ימין ועל שמאל שמאל : וכל העם ישמעו · מכאן שממתינין לו עד הרגל וממיתין אותו ברגל : לא

2 כִּי־יִמָּצֵא בְקִרְבְּךָ בְּאַחַד שְׁעָרֶיךָ אֲשֶׁר־יְהוָה אֱלֹהֶיךָ נֹתֵן לָךְ אִישׁ אוֹ־אִשָּׁה אֲשֶׁר יַעֲשֶׂה אֶת־הָרַע בְּעֵינֵי יְהוָה־אֱלֹהֶיךָ לַעֲבֹר בְּרִיתוֹ׃ 3 וַיֵּלֶךְ וַיַּעֲבֹד אֱלֹהִים אֲחֵרִים וַיִּשְׁתַּחוּ לָהֶם וְלַשֶּׁמֶשׁ ׀ אוֹ לַיָּרֵחַ אוֹ לְכָל־צְבָא הַשָּׁמַיִם אֲשֶׁר לֹא־צִוִּיתִי׃ 4 וְהֻגַּד־לְךָ וְשָׁמָעְתָּ וְדָרַשְׁתָּ הֵיטֵב וְהִנֵּה אֱמֶת נָכוֹן הַדָּבָר נֶעֶשְׂתָה הַתּוֹעֵבָה הַזֹּאת בְּיִשְׂרָאֵל׃ 5 וְהוֹצֵאתָ אֶת־הָאִישׁ הַהוּא אוֹ אֶת־הָאִשָּׁה הַהִוא אֲשֶׁר עָשׂוּ אֶת־הַדָּבָר הָרָע הַזֶּה אֶל־שְׁעָרֶיךָ אֶת־הָאִישׁ אוֹ אֶת־הָאִשָּׁה וּסְקַלְתָּם בָּאֲבָנִים וָמֵתוּ׃ 6 עַל־פִּי ׀ שְׁנַיִם עֵדִים אוֹ שְׁלֹשָׁה עֵדִים יוּמַת הַמֵּת לֹא יוּמַת עַל־פִּי עֵד אֶחָד׃ 7 יַד הָעֵדִים תִּהְיֶה־בּוֹ בָרִאשֹׁנָה לַהֲמִיתוֹ וְיַד כָּל־הָעָם בָּאַחֲרֹנָה וּבִעַרְתָּ הָרָע מִקִּרְבֶּךָ׃ פ

8 כִּי יִפָּלֵא מִמְּךָ דָבָר לַמִּשְׁפָּט בֵּין־דָּם ׀ לְדָם בֵּין־דִּין לְדִין וּבֵין נֶגַע לָנֶגַע דִּבְרֵי רִיבֹת בִּשְׁעָרֶיךָ וְקַמְתָּ וְעָלִיתָ אֶל־הַמָּקוֹם אֲשֶׁר יִבְחַר יְהוָה אֱלֹהֶיךָ בּוֹ׃ 9 וּבָאתָ אֶל־הַכֹּהֲנִים הַלְוִיִּם וְאֶל־הַשֹּׁפֵט אֲשֶׁר יִהְיֶה בַּיָּמִים הָהֵם וְדָרַשְׁתָּ וְהִגִּידוּ לְךָ אֵת דְּבַר הַמִּשְׁפָּט׃ 10 וְעָשִׂיתָ עַל־פִּי הַדָּבָר אֲשֶׁר יַגִּידוּ לְךָ מִן־הַמָּקוֹם הַהוּא אֲשֶׁר יִבְחַר יְהוָה וְשָׁמַרְתָּ לַעֲשׂוֹת כְּכֹל אֲשֶׁר יוֹרוּךָ׃ 11 עַל־פִּי הַתּוֹרָה אֲשֶׁר יוֹרוּךָ וְעַל־הַמִּשְׁפָּט אֲשֶׁר־יֹאמְרוּ לְךָ תַּעֲשֶׂה לֹא תָסוּר מִן־הַדָּבָר אֲשֶׁר־יַגִּידוּ לְךָ יָמִין וּשְׂמֹאל׃ 12 וְהָאִישׁ אֲשֶׁר־יַעֲשֶׂה בְזָדוֹן לְבִלְתִּי שְׁמֹעַ אֶל־הַכֹּהֵן הָעֹמֵד לְשָׁרֶת שָׁם אֶת־יְהוָה אֱלֹהֶיךָ אוֹ אֶל־הַשֹּׁפֵט וּמֵת הָאִישׁ הַהוּא וּבִעַרְתָּ הָרָע מִיִּשְׂרָאֵל׃ 13 וְכָל־הָעָם יִשְׁמְעוּ וְיִרָאוּ וְלֹא יְזִידוּן עוֹד׃ ס

14 כִּי־תָבֹא אֶל־הָאָרֶץ אֲשֶׁר יְהוָה אֱלֹהֶיךָ נֹתֵן לָךְ וִירִשְׁתָּהּ וְיָשַׁבְתָּה בָּהּ וְאָמַרְתָּ אָשִׂימָה עָלַי מֶלֶךְ כְּכָל־הַגּוֹיִם אֲשֶׁר סְבִיבֹתָי׃

ארי ישתכח בינך בחדא מן קירוך די יי אלהך יהיב לך גבר או אתתא די יעביד ית דביש קדם יי אלהך למעבר על קימיה : ואזל ופלח לטעות עממיא וסגיד להון ולשמשא או לסיהרא או לכל חילי שמיא די לא פקידית : ויתחוי לך ותשמע ותתבע יאות והא קושטא כיון פתגמא אתעבידא תועבתא הדא בישראל : ותפיק ית גברא ההוא או ית אתתא ההיא די עבדו ית פתגמא בישא הדין לתרע בית דינך ית גברא או ית אתתא ותרגמינון באבניא וימותון : על מימרי תרין סהדין או תלתא סהדין יתקטיל דחייב קטול לא יתקטיל על מימר סהיד חד : ידא דסהדיא תהי ביה בקדמיתא למקטליה וידא דכל עמא בבתריתא ותפלי עביד דביש מבינך : ארי יתפרש מינך פתגמא לדינא בין דם לדם בין דין לדין ובין מכתש סגירו למכתש סגירו פתגמי פלוגת דינא בקירוך ותקום ותיסק לאתרא די יתרעי יי אלהך ביה : ותיתי לות כהניא ליואי ולות דיינא די יהי ביומיא האינון ותתבע ויחוון לך ית פתגמא דדינא : ותעביד על מימר פתגמא די יחוון לך מן אתרא ההוא די יתרעי יי ותטר למעבד ככל די ילפונך : על מימר אוריתא די ילפונך ועל דינא די יימרון לך תעביד לא תסטי מן פתגמא די יחוון לך ימינא ושמאלא : וגברא די יעביד ברשע בדיל דלא לקבלא מן כהנא דקאים לשמשא תמן קדם יי אלהך או לות דיינא ויתקטיל גברא ההוא ותפלי עביד דביש מישראל : וכל עמא ישמעון וידחלון ולא ירשעון עוד : ארי תיעול לארעא די יי אלהך יהיב לך ותירתה ותתיב בה ותימר אימני עלי מלכא ככל עממיא די בסחרני :

מנאה

שום

יעשה את הרע עשיה את הרע ז' בליש' וסי' במסר' רבתא : ומתו ת' וסי' במסר' רבתא : למשפט ט"ו דגשים וסי' נמסר בסדר מסעי : הכהני' הלוים י"ג וסי' במסר' רבתא : שמוע י"א ז' חס' וד' מלאים וסי' במס' רבת' : וייראו ו' רפין וסי' במסורה רבתא : נתן לך ג' וסי' נמסר בסדר עקב · ובלשון ארמי אבל מלכא בסלא : ככל הגוים ד' וסי' אשימה עלי מלך · מלך לשפטנו ככל הגוים · והיינו גם אנחנו ככל הגוים · יען אמר מואב ושעיר הנה ; סביבתי ב' חס' וסי' אשימה עלי מלך · סביבתי נערי :

בעל הטורים

וילך ויעבוד אלהים אחרי' · לומ' שהדיבור והמחשבה בע"א מצטרפין למעשה : על פי שנים עדים · פ"א כפולה לומר דוקא מפיהם ולא מפי כתבם : יומת המת · הרשעים בחייה' נקרא' מתי' : כי יפלא · פ"א כפולה עקומה לומ' במופלא שבבית דין ואינו חייב כי אם נתורה שבעל פה : ד' פעמי' השופט בפרש' · שהם כנג' בנבעי' סנהדרין · שצריך שימרה על בית דין הגדול : וכל העם ישמעו ויראו וסמיך ליה אשימה עלי מלך · שכן כתי' במלך וכל מי אשר ימרה את פיך : ולא יזידון עוד וסמיך ליה אשימה עלי מלך · שכן אמר דוד להכרית מעיר ה' כל פעלי און : כי תבוא · בגימ' בימי שמואל · וישבתה · מלא האם לאחר ה' דורו' שאלו מלך : ככל הגוים אשר סביבותי · ולכך שאלו מלך בימי שמואל · כי עד עתה לא היו לפלשתי' מלך אלא סרנים : ואחר פרשת ע"א ואשרה כתיב פרשת מלך · לומר שהמ' מצוה להסיר האשירות ולבער ע"א מקרב :

מ"ע ספורנו

לכם כל כך אחר תכשיטים הראוים לדיין כמו שלמות הקנין ושלמות הגוף כענין אל תבט אל מראהו ואל גבה קומתו · למען תחיה וירשת · תצטרך לזה יותר בארץ כי אסרון זה ימנע הירושה כה כאמרו בענין כנעני קנפתי : לא תטע לך אשרה · הביא שלשה דומים מענין דברים שהנאים כפי האמת ונמאסים מפני מומם הרוחני · ראשונה היא האשרה שהיא לנוי שיכלו' לכל מקום היא נתאבת לקדם מפני שהיא תכשים לעבודה זרה וכן נקדים המצבת הבדק הרוחני לשלמות גוף הדיין שהיא הוסיי ונשמי · שנית המצבה שאף על פי שהיתה לכיון קודם מתן תור' כאמרו ושתים עשרה מצבה וזה כי היה מצינה כאלו המקריב צב תמיד לפני הקדש בענין שויתי יי' לנגדי תמיד ונפלו את המדרג' בענין העגל כמא' שם כי לא אעלה בקרבך וכן יקרה במכין זקן שאין פרקו נאה שיצא עליו שם רע בילדותו כשתמצא זקן ופרקו נאה · שלשית הביא ענין המום בבהמה · אף על פי שתהיה הבהמה יפה כפי החום ושמנה שוה אלף זוז ועם כל זה היא נפסלת לקדש מפני מום בלתי מחסר מדמיה ויהיה שור שוה סלע בשביל היותו תמי' כשר לקרבן וכן יהיה בזקן בעל מדה מגונה כשתמצא שלם ממנו במדו' אף על שלא יהיה עשיר ונא' כמוהו :

כי ימצא בקרבך · אחר שצוה למנות דיינים בכל עיר ועיר לשפוט כל בית דין את בני עירו · הזכיר משפט עובד עבודה זרה שאינו נדון בעירו אבל נדון באות השע' שעבר בה ואחריו הזכיר ענין מחלוקת בתי דינים כזה גם כן נשפט בעיר אחרת היינו במקום אשר יבחר יי' וכן ענין זקן ממרא : לעבור בריתו · הברית שכרת על כל המצות ותבטלן : אלהים אחרים · ענפים נבדלים זולת האל ית' : ולשמש או לירח · שהם' גשמיים : אשר לא צויתי · אשר לא מניתי בשום ענו' באמירי' שיוכלו לעשות ברצונ' אבל נתתי להם חק שלא יעבו' על הפך מחשבת עובדי עבודה זרה שחשבו שלכל עיר ועיר יש שר יכול ברצונו להיטיב ולהר' ושהו' מסי' כשיעבדוהו : את האיש ההוא או את האשה ההיא · ולא נאמר שהיה זה פתיות ובל ידעה מה ושאין צריך לדונה בשער שעברה בו להורות הפך דעותיהם : אל שעריך · אל שער שעבר בה להראות שלא יושיעהו האל הנכר הנעבד שם אשר חשב העובד להיות נושע בו : על פי שנים עדים או שלשה · אפילו בעבודה זרה תבטל כל העדות אם נמצא אחד מהם פסול ולא נאמר תתקיי' העדות בשאר : כי יפלא ממך · אף על פי שמניתם

חזקוני

כי ימצא · אחר שהזכיר אזהרת אשרה ואיסור זבח שנה להזכיר שיסיד על ע"א : אל שעריך · לפי הפשט הוא מקום המשפט כדי שלא יהא התונש טורח ומקור אשר הכתבע אלא ישב ויצפה אותו מתי יעבור שם שהרי אינו יכול להשתמט שלעבור ע"י דרך השער וכן מצ' כי ידעו עלה השער וישב שם וסנה סנואל עובר אשר דבר בועו : וסקלתם באבנים · הוא או היא דוגמה באש ישרופו אותו ואתהן : יומת המת · העתיד להיו' מת דוגמא שמכינו על יעקב ויוסף ומשה הנה אנכי מת : ע"פ עד א' · וא"ת מאי אשמעינן הא קים לן דאפי' לגבי ממון אין עד אחד שיימן כ"ש נגי' נפשו' אלא י"ל דעונש דין נפשות חמור וסד"א דעד אחד מהימן קמ"ל : ע"פ שנים עדים וגומר · לפי שנאמר למעלה והוגד לך ושמעת כאב לך כאן אע"פ כן לא יומת רק על פי שנים או שלשה עדים : כי יפלא ממך דבר · יתכסה מתיבות שיש לכם שני פנים בפירושם שהרי מצינו כי יפלא כדר כי יפליא לנדור שפתרונם לשון דונשם דשן לדשנו שלב' ואלב' בררי דיקים וכן ברכה : ממך דבר יעם בדיין מדבר אפילו אם נעלם ממך הדין שבא לפניך בין דם לדם בין נגע לנגעי תרגום ירושלמי למכתש נקקא קטולה היא מאכלת : וכאת אל אם נשנה התורה ככתבה ולא נאכין אשר לם יתמוד יגהה ושאלתי נגליון כי יפלא ממך בין בגנעי בגדים ואמרינן במס' סנהדרין וקשה על זה דנגעים שיכי מסכתא לה סודכו בין נגע לנגע בנגע אדם מסכתא לה שש' כנגעי בגדים שיכי מסכתא לה אליבא' דשיה' שהיא בכרם דאין שומאה בכרם אלא בשמאה אלא מלקו' ויש לומ' דהדבר תלוי על מה בהנאה וכיון דאסור בהנאה אינו שוב פרושה והלכה וקבלה קידושין מאסר ומלוקת יש בין בהנאה ומקודשת לשני וכו' בכרם לרא

רלבג

פרשת שפטים

ושטרים תתן לך בכל שעריך · עד כי אתה בא אל הארץ ·

שופטים · אלו דיינים · ושוטרים · אלו הרודים בעם שיש להם מקל ורצועה להביאם לבית דין ולהכותם על פי המשפטים אשר יאמרו השופטים · תתן לך בכל שעריך · מגיד שבכל עיר ועיר חייבין למנות שפטים ושוטרים · אשר יי' אלהיך נותן לך לשבטיך · מגיד שבארץ ישרא' לבד תנהג המצוה הזאת ואמר לשבטיך להעיר שראוי שימנו אלו השופטים מי שהם על כל השבטים והם ימנו שופטים ושוטרים בכל עיר ועיר וימנו שופטים ושטרים בכל שבט ושבט שיהו על השופטים שבכל שער ושע' אשר תחתיהם ויעיד על אמתת זה כי משה מנה השופטי' כלם והשוטרים לשבטים כמו שנתבאר בפרשת ואלה הדברים · ושפטו את העם משפט צדק למדנו מזה שראוי

טו שׂוֹם תָּשִׂים עָלֶיךָ מֶלֶךְ אֲשֶׁר יִבְחַר
יְהוָה אֱלֹהֶיךָ בּוֹ מִקֶּרֶב אַחֶיךָ תָּשִׂים
עָלֶיךָ מֶלֶךְ לֹא תוּכַל לָתֵת עָלֶיךָ אִישׁ
נָכְרִי אֲשֶׁר לֹא־אָחִיךָ הוּא׃
רַק לֹא־יַרְבֶּה־לּוֹ סוּסִים וְלֹא־יָשִׁיב
אֶת־הָעָם מִצְרַיְמָה לְמַעַן הַרְבּוֹת סוּס
וַיהוָה אָמַר לָכֶם לֹא תֹסִפוּן לָשׁוּב
בַּדֶּרֶךְ הַזֶּה עוֹד׃ וְלֹא יַרְבֶּה־לּוֹ
נָשִׁים וְלֹא יָסוּר לְבָבוֹ וְכֶסֶף וְזָהָב
לֹא יַרְבֶּה־לּוֹ מְאֹד׃ וְהָיָה כְשִׁבְתּוֹ עַל
כִּסֵּא מַמְלַכְתּוֹ וְכָתַב לוֹ אֶת־מִשְׁנֵה
הַתּוֹרָה הַזֹּאת עַל־סֵפֶר מִלִּפְנֵי
הַכֹּהֲנִים הַלְוִיִּם׃ וְהָיְתָה עִמּוֹ וְקָרָא
בוֹ כָּל־יְמֵי חַיָּיו לְמַעַן יִלְמַד לְיִרְאָה
אֶת־יְהוָה אֱלֹהָיו לִשְׁמֹר אֶת־כָּל־
דִּבְרֵי הַתּוֹרָה הַזֹּאת וְאֶת־הַחֻקִּים
כ הָאֵלֶּה לַעֲשֹׂתָם׃ לְבִלְתִּי רוּם־לְבָבוֹ
מֵאֶחָיו וּלְבִלְתִּי סוּר מִן־הַמִּצְוָה יָמִין
וּשְׂמֹאול לְמַעַן יַאֲרִיךְ יָמִים עַל־
מַמְלַכְתּוֹ הוּא וּבָנָיו בְּקֶרֶב יִשְׂרָאֵל׃

ס

יח

א לֹא־יִהְיֶה לַכֹּהֲנִים
הַלְוִיִּם כָּל־שֵׁבֶט לֵוִי חֵלֶק וְנַחֲלָה
עִם־יִשְׂרָאֵל אִשֵּׁי יְהוָה וְנַחֲלָתוֹ
יֹאכֵלוּן׃ וְנַחֲלָה לֹא־יִהְיֶה־לּוֹ בְּקֶרֶב
אֶחָיו יְהוָה הוּא נַחֲלָתוֹ כַּאֲשֶׁר דִּבֶּר־
לוֹ׃

ס

שלישי

וְזֶה יִהְיֶה מִשְׁפַּט הַכֹּהֲנִים מֵאֵת הָעָם
מֵאֵת זֹבְחֵי הַזֶּבַח אִם־שׁוֹר אִם־שֶׂה
וְנָתַן לַכֹּהֵן הַזְּרֹעַ וְהַלְּחָיַיִם וְהַקֵּבָה׃
רֵאשִׁית דְּגָנְךָ תִּירֹשְׁךָ וְיִצְהָרֶךָ
ה וְרֵאשִׁית גֵּז צֹאנְךָ תִּתֶּן־לּוֹ׃ כִּי בוֹ
בָּחַר יְהוָה אֱלֹהֶיךָ מִכָּל־שְׁבָטֶיךָ
לַעֲמֹד לְשָׁרֵת בְּשֵׁם־יְהוָה הוּא וּבָנָיו
כָּל־הַיָּמִים׃

ס

רביעי

וְכִי־יָבֹא הַלֵּוִי מֵאַחַד
שְׁעָרֶיךָ מִכָּל־יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר־הוּא
גָר

מַנָּאָה תְּמַנֵּי עֲלָךְ מַלְכָּא דִּי יִתְרְעֵי יְיָ
אֱלָהָךְ בֵּיהּ מִגּוֹ אֲחָךְ תְּמַנֵּי עֲלָךְ
מַלְכָּא לֵית לָךְ רְשׁוּ לְמַנָּאָה עֲלָךְ גְּבַר
נוּכְרָאָה דִּי לָא אֲחוּךְ הוּא׃ לְחוֹד
לָא יַסְגֵּי לֵיהּ סוּסָוָן וְלָא יְתֵיב יָת עַמָּא
לְמִצְרַיִם בְּדִיל לְאַסְגָּאָה סוּסָוָן וַיְיָ
אֲמַר לְכוֹן לָא תוֹסְפוּן לְמִתּוּב
בְּאוֹרְחָא הָדֵין עוֹד׃ וְלָא יַסְגֵּי לֵיהּ
נְשִׁין וְלָא יִטְעֵי לִבֵּיהּ וְכַסְפָּא וְדַהֲבָא
לָא יַסְגֵּי לֵיהּ לַחֲדָא׃ וִיהֵי כְּמִתְּבֵיהּ
עַל כּוּרְסֵי מַלְכוּתֵיהּ וְיִכְתּוֹב לֵיהּ
יָת פַּתְשֶׁגֶן אוֹרַיְתָא הָדָא עַל סִפְרָא
מִן קֳדָם כָּהֲנַיָּא לֵיוָאֵי׃ וּתְהֵי עִמֵּיהּ
וִיהֵי קָרֵי בֵיהּ כָּל יוֹמֵי חַיּוֹהִי בְּדִיל
דְּיֵלַף לְמִדְחַל קֳדָם יְיָ אֱלָהֵיהּ
לְמִטַּר יָת כָּל פִּתְגָּמֵי אוֹרַיְתָא הָדָא
וְיָת קְיָמַיָּא הָאִלֵּין לְמֶעְבְּדְהוֹן׃
בְּדִיל דְּלָא יְרִים לִבֵּיהּ מֵאֲחוֹהִי
וּבְדִיל דְּלָא יִסְטֵי מִן תַּפְקֵידְתָּא יַמִּינָא
וּשְׂמָאלָא בְּדִיל דְּיוֹרִיךְ יוֹמִין עַל
מַלְכוּתֵיהּ הוּא וּבְנוֹהִי בְּגוֹ יִשְׂרָאֵל׃
לָא יְהֵי לְכָהֲנַיָּא לֵיוָאֵי כָּל שִׁבְטָא
דְּלֵוִי חוּלָק וְאַחְסָנָא עִם יִשְׂרָאֵל
קוּרְבָּנַיָּא דַּייָ וְאַחְסַנְתֵּיהּ יֵיכְלוּן׃
וְאַחְסָנָא לָא יְהֵי לֵיהּ בְּגוֹ אֲחוֹהִי
מַתְּנָן דִּי יְהַב לֵיהּ יְיָ אִנּוּן אַחְסַנְתֵּיהּ
כְּמָא דִּי מַלֵּיל לֵיהּ׃ וְדֵין יְהֵא דַּחֲזֵי
לְכָהֲנַיָּא מִן עַמָּא מִן נָכְסֵי נִכְסְתָא
אִם תּוֹר אִם אִמַּר וְיִתֵּן לְכָהֲנָא
דְּרָעָא וְלוֹעָא וְקֵבָתָא׃ רֵישׁ עֲבוּרָךְ
חַמְרָךְ וּמִשְׁחָךְ וְרֵישׁ גִּזַּת עָנָךְ
תִּתֵּן לֵיהּ׃ אֲרֵי בֵיהּ אִתְרְעֵי יְיָ
אֱלָהָךְ מִכָּל שִׁבְטָךְ לִמְקָם לְשַׁמָּשָׁא
בִּשְׁמָא דַּייָ הוּא וּבְנוֹהִי כָּל יוֹמַיָּא׃
וַאֲרֵי יֵיתֵי לֵיוָאָה מֵחֲדָא מִקִּרְוָךְ
מִכָּל יִשְׂרָאֵל דִּי הוּא דָּר

רשי

לא ירבה לו סוסים · אלא כדי מרכבתו שלא ישיב את העם מצרימה שהסוסים באים משם כמה שנ' בשלמה ותעל ותצא מרכבה ממצרים בשש מאות כסף וסוס בחמשים ומאה: ולא ירבה לו נשים · אלא שמנה עשרה שמצינו שהיו לו לדוד שם נשים ונאמר לו ואם מעט ואוסיפה לך כהנה וכהנה: וכסף וזהב לא ירבה לו מאד · אך כדי ליתן לאכסני': והיה כשבתו · אם עשה כן כדי הוא שתתקיים מלכותו: את משנה התורה · שתי ספרי תורות אחת שהיא מונחת בבית גנזיו ואחת שנכנסת ויוצאת עמו ואונקלוס תרגם פתשגן פתר משנה לשון שנון ודבור: דברי התורה · כמשמעו: לבלתי סור מן המצוה · אפי' מצוה קלה של נביא: למען יאריך ימים · מכלל הן אתה שומע לאו וכן מצינו בשאול שאמר לו שמואל שבעת ימי' תוחיל עד בואי אליך להעלות עולה וכתוב ויוחל שבעת ימים ולא שמר הבטחתו לשמור כל היום ולא הספיק להעלות עולה עד שבא שמואל ואמר לו נסכלת כאשר לא שמעת וגומר ואתה ממלכתך לא תקום הא למדת שבשביל מצו' קלה של נבי' נענש: הוא ובניו · מגיד שאם בנו הגון למלכות הוא קודם לכל אדם: כל שבט לוי · בין תמימין בין בעלי מומין: חלק · בביזה: ונחלה · בארץ: אשי יי' · קדשי המקדש: ונחלתו · אלו קדשי הגבול תרומ' ומעשרות אבל נחלה גמורה לא יהיה לו בקרב אחיו ובספרי דרשו ונחלה לא יהיה לו זו נחלת שאר· בקרב אחיו · זו נחלת חמש' ואיני יודע מה היא ונראה לי שארץ כנען שמעבר הירדן ואילך נקראת ארץ חמשה עממים ושל סיחון ועוג שני עממים אמורי וכנעני ונחלת שאר לרבות קני וקניזי וקדמוני וכן דורש בפרשת מתנות שנאמרו לאהרן על כן לא היה ללוי וגומ' להזהיר על קני וקניזי וקדמוני טוב כמל' בדברי רבי קלונימוס ה"ג בספרי ונחלה לא יהיה לו אלו נחלת חמשה: בקרב אחיו · אלו נחלת שבעה נחלת חמשה שבטים ונחל' שבעה שבטים ומתוך שמשה ויהושע לא חלקו נחלה אלא לה' שבטים לבד שכן משה הנחיל לראובן וגד וחצי שבט מנשה ויהוש' הנחיל ליהודה ואפרי' ולחצי שבט מנשה ושבעה האחרים נטלו מאיליהן אחרי מות יהושע מתוך כך הזכיר חמשה לבד ושבעה לבד: כאשר דבר לו · בארצם לא תנחל אני חלקך: מאת העם · ולא מאת הכהנים: אם שור אם שה · פרט לחיה: הזרוע · מן הפרק של ארכובה עד כף של יד שקורין אשפלדון: הלחיים · עם הלשון דורשי רשומות היו אומרים זרוע תחת יד שנאמ' ויקח רומח בידו: לחיים · תחת תפלה שנאמר ויעמוד פנחס ויפלל: והקיבה · תחת האשה אל קבתה: ראשית דגנך · זו תרומה ולא פירש בה שיעור אבל רבותינו נתנו בה שיעור עין יפה אחד מארבעים עין רעה אחד מששי' בינונית אחד מחמשים וסמכו על המקרא שלא לפחות מאחד מששים שנאמר וששיתם את האיפה מחומר החטים ששית האיפה חצי סאה כשאתה נותן חצי סאה לכור הרי אחת מששים שהכור שלשים סאין: וראשית גז צאנך · כשאתה גוזז צאנך בכל שנה תן ממנה ראשית לכהן ולא פירש שיעו' ורבותינו נתנו בה שיעור אחד מששים וכמה צאן חייבות בראשית הגז חמש רחלות שנאמר וחמש צאן עשויות ר' עקיבא אומר ראשית הגז שתים גז צאנך ארבעה תתן לו הרי חמשה: לעמוד לשרת · מכאן שאין שירות אלא מעומד: וכי יבא הלוי · יכול בבן לוי ודאי הכתוב מדבר תלמוד לומר והרת יצאו לוים שאין ראויין לשירות: ובא

אבן עזרא

שום תשים · רשות: אשר יבחר · על פי נביא או משפטי האורים והטעם לא אשר תבחר אתה: לא תוכל · מדרך האמת לא אחיך שאיננו ממשפחת ישראל ולא אדומי אע"פ שכתוב כי אחיך ובעבור כי הסוסים בימים ההם היו מוציאים ממצרים והעד דברי שלמה ותצא מרכבה ממצרים והנה יצטרך למען הרבות סוסיו שיתשיא העם לשוב אל מצרים וזה דבר ברור כי השם גאלם משם וכשובם יחללו השם והוריה הנביא בשבע הנפש ברח לשם גם ירמיהו בעל כרחו הלך שם: לא תוסיפון · מצוה היתה ולא נכתבה ויש אומרים מטעם לא תוסיפו לראותם עוד עד עולם וזאת דרך אחרת: ולא יסור לבבו · כי ילך אחרי תאותו: וכסף וזהב לא ירבה לו · שלא יעניש את ישראל והנה שלמה שנתן הכסף לאבנים בירושלם מרוב ההבאו לממון התרעמו עליו ישראל ואמרו הכיך הכביד את עולנו וי"א בעבור הבנייניס התרעמו ואין זה אמת כי הגרים בנו הבית כי כן כתוב והנה אדונירם שהיה על המס רגמוהו במותו: והיה כשבתו · בתחלת מלכותו: משנה · נסחה שנית: והיתה עמו · התורה: וקרא בו בספר: ליראה · הוא בעצמו: לשמור את כל דברי · כי הוא יתקן המעותים בכחו: לבלתי רום לבבו · אם היה חפשי מהמצות: ולבלתי סור · כי אם לא ילמד לא ידע מה המצוה ושכרו למען יאריך ימים: לא יהיה לכהנים הלוים · כאשר הזכי' משפטי המלך שהו' השופט הזכיר גם משפט הכהנים שהם מורי התורה ואחר שאמר שאין להם נחלה יקחו מאת הזובח הזרוע והלחיים והקיבה הזרוע מהגוף והלחיים שהלשון ביניהם מהראש והקיבה מהקרב ודרך דרש כי הכהן הוא שוחט השלמי' הזרוע שכר זרועו בשחיטה והלחיים שכר הברכה והקיבה שכר הבדיקה ועל דרך הפשט כי אלה טובים משאר הבשר גם הזכיר דבר לוי כי גם הם יורו התורה בשערים והעד דברי הימים: לבד

בעל הטורים

מקרב אחיך · בגימ' בבא זה: שום תשים עליך · בגימ' שלשים מעלות לומר שהמלכות נקנית בל' מעלות: לבלתי רום לבבו מאחיו · הפסוק מתחיל ומסיים בל' · רמז שיצא מלכות מיהודה ששיו עולה ל' · ול' מעלו' במלכות ודוד בן שלשים שנה במלכו · ולכך אמר שירה שמתחלת בל' והיא למנצח לעבד יי' לדוד: למען יאריך ימים · מלך שמלך בן ל' יאריך ימים ולא שאול ולכך סמך לא יהיה לכהני' ואחריו פרשת אוב · דמשום מעשה דנוב עיר הכהני' ומשו' ששא' באו' נטרד ממלכותו: לא יהיה לכהנים · סמך לפרשת מלך כי על פי הכהן הגדול המלך הוא נמשח · והקדים מלך שגדול הוא ממנו · ועוד רמז שעל הכנסי' יהיה העולה והמנח' והנסך · ועוד מה כהן ולוי נוטלין מעשר אף המלך נוכנס יעש' : אשי יי' ונחלתו וכתי' בתריה וזה יהיה משפט הכהנים · דכהני' משלחן גבוה קא זכו : הלוים · בגמ' הכם באלדי ידוה · וזהו יי' הוא נחלתו : ראשית דגנך · בגימ' משמרת : גז · ב' במס' גז צאנך ומטר על גז והיינו דאמרי' שצריך לתנו לו כשהוא מלובן · וזהו כמטר על גז שיהא מלובן ולא צ'חי · אז ראשית גז צאנך תתן לו : וכי יבא הלוי · בגימטרי' זהו הכהן. כחלק

מ"ע ספורנו

שמניתם השופטים בכל עיר ועיר [illegible]

מסרה

ואת החקים ד' וסי' ושמרת ארת המצוה · והיתה עמו וקרא בו · ואת החקים ואת המשפטי' והתו' והמצוה דמלכים · חבל חבלנו לך: וראשית ו' וסי' ראובן בכרי אתה · וראשית גז צאנך · וראשי' כל בכורי כל ב' בפסו' · השתים במזרקי יין: ואלה ימלטו מידו אדום ומואב וראשית · ונמסר גם ביחזקאל סימן מ"ד:

רלבג

דרך עובדי עבודה זרה לעשות אל עבודה זרה: לא תזבח להשם אלהיך שור ושה אשר יהיה בו מום · הזהיר בזה שלא לזבוח לשם יתע' בעל מום אף על פי שהוא מום עובר כמו גרב לא ומה שידמה לו · כל דבר רע כי תועבת ה' אלהיך הוא · הרצון בזה שאף על פי שלא היה בו מום כיון שיש בו דבר רע הוא תועבת השם יתע' כמו אתנן זונה ומחיר כלב ומוקצה לעבודה זרה ונעבד ורובע ונרבע והוא תועבת אותו לה' עובר בלא תעשה · כי ימצא בקרבך באחד שעריך והוגד לך ושמעת ודרשת היטב · מגיד שצריך לדרוש ולחקור בזה מאד אם הענין אמת אם לא · והנה אמת נכון הדבר רוצה לומר שאחר החקירות והבדיקות נמצא שעדות העדים מכוון · והוצאת את האיש ההוא או את האשה ההיא אל שעריך · רוצה לומר שיביאם להשפט לפני השפטים אשר בשערים כי לא יצטרך להביא זה הענין לפני בית דין הגדול שבמקום הבחירה כי איננו דבר גדול וזה שהדבר גדול ראוי שיבא לפני סנהדרי גדולה כמו שמצאנו בשופטים ששם משה על ישראל שלא נתן להם כח בדבר גדול כי היו מביאי' אותו אל משה והוא היה סנהדרי גדולה עם שבעים איש שהיו עמו שנאמר אספה לי שבעים איש מזקני ישראל ומזה המקום למדנו שהיחידים נדונין בסנהדרי קטנה לא העיר כלה ומזה המקום יתבאר שעיר הנדחת היו דנין אותה סנהדרי גדולה וזה שאיש ואשה אתה מוציא אל שעריך לא כל עיר או רובה · וסקלתם באבנים ומתו · ראוי שתדע שזאת הסקילה תהיה בעיר שנמצאו כמו שמצאנו בנערה המאורשה ובכלל הנה בזה האופן יגיע התועלת לבני העיר שנמצא זה הרע בתוכם ומוסרו הנשארים והנה אמר ומתו כי כבר תקרא סקילה אף על פי שאין שם מיתה כאמרו ויסקל באבנים ועפר בעפר · על פי שנים עדים או שלשה עדים יומת המת הזהיר בזה המקום שלא נענש למות על פי עד אחד כי אם על פי שנים עדים או יותר והנה אמר או שלשה עדים להודיע כי כמו שנרבה בדרישות וחקירות ובבדיקות אם היו שנים עדים כן נרבה בהם אם היו יותר משנים ולא נאמר כיון שהסכימו רבים בזה שעדות הנה הוא אמת ואפילו הן מאה

חזקוני

שום תשים כשהזכיר השופט פירוש המשפט ש שהוא חייב לשמור: אשר יבחר יי' ע"פ נביא או ע"פ אורים ותומים: לא תוכל · יכול אתה אבל איכך רשאי: לתת עליך איש נכרי · פן יביאך לעבוד ירבעם: ויי' אמר לכם לא תוסיפון · מצוה היתה ולא נכתבה: וזהב לא ירבה לו · פר"ש אלא כדי ליתן לאכסניא ש"ז לשון הואה בלשון יוני: מלפני הכהנים · פירש מלפני הכהנים יקחנה ויעתיק משנה: לבלתי רום לבבו מאחיו · הייננו טעמא לכסף וזהב לא ירבה לו · ולבלתי סור מן המצוה הייננו טעמא לנשים עמו וקרא בו: למען יאריך ימים · לפי שהרבנות מקברת את בעליה צריך הוא לדבר שיאריך ימים ומטעם זה אמרינן ימי המלך כשעה שמעמידין מלך: לא יהיה לכהנים חלק · אחר שהזכיר משפטי המלך שהוא שופט הזכיר גם משפט הכהנים שהם מורי התורה · לא יהיה לכהנים הלוים ונומר שאם יהיה להם לא יוכלו לעבודה ולשמרה לפי שהם זקוקים להיות קבועים תמיד אצל המקדש: ונחלה לא יהיה לו בקרב' אחיו · בספרי דורשו ונחלה לא יהיה לו זו נחלת שאר פי' אות' שלא היו ללוי אחי' אלא מצד אביו כגון יוסף דן ונפתלי גד ואשר ובנימין: בקרב אחיו · זו נחלת חמשה אות' שהיו אחיו מצד אביו ומצד אמו כגון ראובן שמעון יהודה יששכר וזבולון ובריכי תרי הכי מיעוטי דאי לא כתיב אלא חד מיעוטא מוקמינ' ליה בנחלת שאר אחיו שהיו אחיו מצד אביו ולא מצד אמו אבל בנחלת אחיו מצד אביו ומצד אמו אימא דינטל עמה' קמ"ל תרי מיעוטי פי' אחר נחלת שאר הוא שאר שבטי' שלא הנחילום משה ויהושע נחלת חמשה הם חמשה שבטים שהנחילום משה ויהושע שהרי כך היא המעשה משה הנחיל לראובני ולגדי ולחצי שב' המנשה ויהושע הנחיל ליהודה ואפרים ולחצי שבט המנשה: וזה יהיה משפט הכהנים · אחר שכת' שאין להם נחלה כתב שיקחו מן הזבח הזרוע כשכר השחיטה והלחיים כשכר הברכה והקיבה כשכר הבדיקה: ראשית דגנך · פ"ש בינונית אחד מחמשים וקרא כתיב אחד אחוו מן החמשים תרומה ראשונה נקראת תרומה גדולה ע"ש שהיא גדולה בעדותה על מדות של מעשר ראשון ושל תרומת מעשר כיצד לאחר שהורמה היא שהיא אחד מן החמשים צריך לבנות את הארבעי' ותשע חלקים הנשארים ולעשות מהם מעשר חלקים כדי לינטל מהם מעשה חלקי' למעש' ראשון: וראשית גז צאנך · אינו נוהג אלא בארץ כרבי אלעאי בפרק ראשית הגז: צאנך · פרט לטרפה: תתן לו · שיהא בו כדי מתנה מכאן אמרו כותן לו כיהוד' משקל ה' סלעים ששם עשר בגליל: וכי יבא הלוי · הזכיר הלוים אחר הכהנים כי גם הם יורו את התורה כמו שמפורש בדברי הימים והו לפי הפשט דברים ככתבן:
שלך

אמרי נועם

ונחלה לא יהי' לו בקרב אחיו [illegible]

רשי

ובא בכל אות נפשו ושרת · לימד על הכהן שבא ומקריב קרבנו' כנדבתו או חובתו ואפילו במשמר שאינו שלו"א עוד למד על הכהני' הבאי' לרגל שמקריבין במשמר ועובדין בקרבנות הבאות מחמת הרגל כגון מוספי הרגל ואף על פי שאין המשמר שלהם : חלק כחלק יאכלו · מלמד שחולקין בעורות ובשר שעירי חטאות יכול אף בדברים הבאים שלא מחמת הרגל כגון תמידין ומוספי שבת ונדרי' ונדבות ת"ל לבד ממכריו על האבות . חוץ ממה שמכרו האבות בימי דוד ושמואל שנקבעו המשמרות ומכרו זה לזה טול אתה שבתך ואני אטול שבתי : לא תלמד לעשות · אבל אתה למד להבין ולהורות כלומ' להבין מעשיהן כמה הם מקולקלים ולהורות לבניך לא תעש' כך וכך שזה הוא חק הגוים : מעביר בנו ובתו באש · היא עבודת המולך עושה מדורות אש מכאן ומכאן ומעבירו בין שתיה': קוסם · אי זהו קוסם האוחז את מקלו ואומר אם אלך אם לא אלך וכן הוא אומ' עמי בעצו ישאל ומקלו יגיד לו : מעונן · רבי עקיבא אומר אלו נותני עונות שאומרי' עונ' פלונית יפה להתחיל וחכמי' אומרים אלו אוחזי העינים : מנחש · פתו נפלה מפיו צבי הפסיקו בדרך מקלו נפל מידו : וחובר חבר · שמכנס נחשי' או עקרבי' או שאר חיות למקום אחד : ושואל אוב · זה מכשפו' ששמו פיתום . ומדב' משחיו ומעלה את המת בבית השחי שלו : וידעוני · מכניס עצם חיה ששמה ידוע לתוך פיו ומדב' העצם על ידי מכשפו' : ודורש אל המתים · כגון מעלה בזכורו והנשאל בגלגלת : כל עושה אלה · עושה כל אלה לא נאמר אלא כל עושה אלה אפילו אחת מהן : תמים תהיה עם יי' אלהיך · התהלך עמו בתמימות ותצפ' לו ולא תחקור אחר העתידות אלא כל מה שיבא עליך קבל בתמימות ואז תהיה עמו ולחלקו : לא כן נותן לך · הקב"ה לשמוע אל מעוננים ואל קוסמי' שהרי השרה שכינה על הנביאי' ואורים ותומים : מקרבך מאחיך כמוני · כמו שאני מקרב' מאחיך יקים לך תחתי וכן מנביא לנביא : אשר לא צויתיו לדבר · אבל צויתי לחבירו : ואשר ידבר בשם אלהים אחרים · אפי' כיון את ההלכה לאסור את האסור ולהתיר את המותר : ומת · בחנק שלשה מיתתן בידי אדם המתנבא' מה שלא שמע ומה שלא נאמר לו ונאמר לחברו והמתנבא בשם ע"א אבל הכובש את נבואתו והעובר על דברי נביא והעובר על דברי עצמו מיתתן בידי שמים שנאמר אנכי אדרוש מעמו : וכי תאמר בלבבך · עתידים אתם לומר כשיבא חנניה בן עזור ומתנבא הנה כלי בית יי' מושבים מבבלה עתה מהרה וירמיהו עומד וצווח על העמודים ועל הים ועל יתר הכלים שלא גלו עם יכניה בבלה יובאו עם גלות צדקיהו : אשר ידבר הנביא · ויאמר דבר זה עתיד לבא עליכם ותראו שלא יבא הוא הדבר אשר לא דברו יי' והרוג אותו ואם ת"ז כמתנבא על העתידות הרי שבא ואמר עשו כך וכך ומפי הקב"ה אני אומר כבר נצטוו שאם בא להדיחך מאחת מכל המצות לא תשמע לו אלא א"כ מומחה הוא לך שהוא צדיק גמור כגון אליהו בהר הכרמל שהקריב בבמה בשעת איסור הבמות כדי לגדור את ישרא' הכל לפי צורך שעה וסייג הפריצה לכך נאמר אליו תשמעון :

לא

ספר דברים יח

גֵּר שָׁם וּבָא בְּכָל־אַוַּת נַפְשׁוֹ אֶל־הַמָּקוֹם אֲשֶׁר־יִבְחַר יְהוָה׃
ז וְשֵׁרֵת בְּשֵׁם יְהוָה אֱלֹהָיו כְּכָל־אֶחָיו הַלְוִיִּם הָעֹמְדִים שָׁם לִפְנֵי יְהוָה׃
ח חֵלֶק כְּחֵלֶק יֹאכֵלוּ לְבַד מִמְכָּרָיו עַל־הָאָבוֹת׃ ס
ט כִּי אַתָּה בָּא אֶל־הָאָרֶץ אֲשֶׁר־יְהוָה אֱלֹהֶיךָ נֹתֵן לָךְ לֹא־תִלְמַד לַעֲשׂוֹת כְּתוֹעֲבֹת הַגּוֹיִם הָהֵם׃
י לֹא־יִמָּצֵא בְךָ מַעֲבִיר בְּנוֹ־וּבִתּוֹ בָּאֵשׁ קֹסֵם קְסָמִים מְעוֹנֵן וּמְנַחֵשׁ וּמְכַשֵּׁף׃
יא וְחֹבֵר חָבֶר וְשֹׁאֵל אוֹב וְיִדְּעֹנִי וְדֹרֵשׁ אֶל־הַמֵּתִים׃
יב כִּי־תוֹעֲבַת יְהוָה כָּל־עֹשֵׂה אֵלֶּה וּבִגְלַל הַתּוֹעֵבֹת הָאֵלֶּה יְהוָה אֱלֹהֶיךָ מוֹרִישׁ אוֹתָם מִפָּנֶיךָ׃
יג תָּמִים תִּהְיֶה עִם יְהוָה אֱלֹהֶיךָ׃
חמישי
יד כִּי הַגּוֹיִם הָאֵלֶּה אֲשֶׁר אַתָּה יוֹרֵשׁ אוֹתָם אֶל־מְעֹנְנִים וְאֶל־קֹסְמִים יִשְׁמָעוּ וְאַתָּה לֹא כֵן נָתַן לְךָ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ׃
טו נָבִיא מִקִּרְבְּךָ מֵאַחֶיךָ כָּמֹנִי יָקִים לְךָ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ אֵלָיו תִּשְׁמָעוּן׃
טז כְּכֹל אֲשֶׁר־שָׁאַלְתָּ מֵעִם יְהוָה אֱלֹהֶיךָ בְּחֹרֵב בְּיוֹם הַקָּהָל לֵאמֹר לֹא אֹסֵף לִשְׁמֹעַ אֶת־קוֹל יְהוָה אֱלֹהָי וְאֶת־הָאֵשׁ הַגְּדֹלָה הַזֹּאת לֹא־אֶרְאֶה עוֹד וְלֹא אָמוּת׃
יז וַיֹּאמֶר יְהוָה אֵלָי הֵיטִיבוּ אֲשֶׁר דִּבֵּרוּ׃
יח נָבִיא אָקִים לָהֶם מִקֶּרֶב אֲחֵיהֶם כָּמוֹךָ וְנָתַתִּי דְבָרַי בְּפִיו וְדִבֶּר אֲלֵיהֶם אֵת כָּל־אֲשֶׁר אֲצַוֶּנּוּ׃
יט וְהָיָה הָאִישׁ אֲשֶׁר לֹא־יִשְׁמַע אֶל־דְּבָרַי אֲשֶׁר יְדַבֵּר בִּשְׁמִי אָנֹכִי אֶדְרֹשׁ מֵעִמּוֹ׃
כ אַךְ הַנָּבִיא אֲשֶׁר יָזִיד לְדַבֵּר דָּבָר בִּשְׁמִי אֵת אֲשֶׁר לֹא־צִוִּיתִיו לְדַבֵּר וַאֲשֶׁר יְדַבֵּר בְּשֵׁם אֱלֹהִים אֲחֵרִים וּמֵת הַנָּבִיא הַהוּא׃
כא וְכִי תֹאמַר בִּלְבָבֶךָ אֵיכָה נֵדַע אֶת־הַדָּבָר אֲשֶׁר לֹא־דִבְּרוֹ יְהוָה׃
כב אֲשֶׁר יְדַבֵּר הַנָּבִיא בְּשֵׁם יְהוָה וְלֹא־יִהְיֶה הַדָּבָר וְלֹא יָבֹא הוּא הַדָּבָר אֲשֶׁר לֹא־דִבְּרוֹ יְהוָה בְּזָדוֹן דִּבְּרוֹ הַנָּבִיא

לא

אונקלוס

דָּר תַּמָּן וְיֵיתֵי בְּכָל־רְעוּת נַפְשֵׁיהּ לְאַתְרָא דִּי־יִתְרְעֵי יְיָ׃
ז וִישַׁמֵּשׁ בִּשְׁמָא דַּייָ אֱלָהֵיהּ כְּכָל־אֲחוֹהִי לֵיוָאֵי דִּמְשַׁמְּשִׁין תַּמָּן קֳדָם יְיָ׃
ח חוּלָק כְּחוּלָק יֵיכְלוּן בַּר מִמַּטַּרְתָּא דְּיֵיתֵי בְּשַׁבְּתָא דְּכֵן אַתְקִינוּ אֲבָהָתָא׃
ט אֲרֵי אַתְּ עָלֵיל לְאַרְעָא דַּייָ אֱלָהָךְ יָהֵיב לָךְ לָא־תֵילַף לְמֶעְבַּד כְּתוֹעֲבַת עַמְמַיָּא הָאִנּוּן׃
י לָא־יִשְׁתְּכַח בָּךְ מַעֲבַר בְּרֵיהּ וּבְרַתֵּיהּ בְּנוּרָא קָסֵם קִסְמִין מְעוֹנֵן וּמְנַחֵשׁ וְחָרָשׁ׃
יא וְרָטֵין רְטַן וְשָׁאֵיל בִּבְדִין וּזְכוּרוּ וְתָבַע מִן־מִיתַיָּא׃
יב אֲרֵי־מְרַחַק קֳדָם יְיָ כָּל־דְּעָבֵד אִלֵּין וּבְדִיל תּוֹעֲבָתָא הָאִלֵּין יְיָ אֱלָהָךְ מְתָרֵיךְ יָתְהוֹן מִן־קֳדָמָךְ׃
יג שְׁלִים תְּהֵי בְּדַחַלְתָּא דַּייָ אֱלָהָךְ׃
יד אֲרֵי עַמְמַיָּא הָאִלֵּין דְּאַתְּ יָרֵית יָתְהוֹן מִן־מְעוֹנְנַיָּא וּמִן־קָסְמַיָּא שָׁמְעִין וְאַתְּ לָא כֵן יְהַב לָךְ יְיָ אֱלָהָךְ׃
טו נְבִיָּא מִבֵּינָךְ מֵאַחָךְ כְּוָתִי יְקִים לָךְ יְיָ אֱלָהָךְ מִנֵּיהּ תְּקַבְּלוּן׃
טז כְּכֹל דִּי־שְׁאֶלְתָּא מִן־קֳדָם יְיָ אֱלָהָךְ בְּחוֹרֵב בְּיוֹמָא דִקְהָלָא לְמֵימַר לָא אוֹסֵיף לְמִשְׁמַע יָת־קָל מֵימְרָא דַּייָ אֱלָהִי וְיָת־אִישָּׁתָא רַבְּתָא הָדָא לָא־אֶחֱזֵי עוֹד וְלָא אֵמוּת׃
יז וַאֲמַר יְיָ לִי אַתְקִינוּ דִּי מַלִּילוּ׃
יח נְבִיָּא אֲקִים לְהוֹן מִגּוֹ אֲחֵיהוֹן כְּוָתָךְ וְאֶתֵּן פִּתְגָמֵי נְבוּאָתִי בְּפוּמֵיהּ וִימַלֵּיל עִמְּהוֹן יָת כָּל־דִּי אֲפַקְּדִינֵּיהּ׃
יט וִיהֵי גַּבְרָא דִּי לָא־יְקַבֵּיל לְפִתְגָמַי דִּי יְמַלֵּיל בִּשְׁמִי מֵימְרִי יִתְבַּע מִנֵּיהּ׃
כ בְּרַם נְבִיָּא דִּי יַרְשַׁע לְמַלָּלָא פִתְגָמָא בִּשְׁמִי יָת דִּי לָא פַקֵּדְתֵּיהּ לְמַלָּלָא וְדִי יְמַלֵּיל בְּשׁוּם טַעֲוַת עַמְמַיָּא וְיִתְקְטֵיל נְבִיָּא הַהוּא׃
כא וַאֲרֵי תֵימַר בְּלִבָּךְ בְּמָא נִדַּע יָת־פִּתְגָמָא דִּי לָא־מַלְּלֵיהּ יְיָ׃
כב דִּי יְמַלֵּיל נְבִיָּא בִּשְׁמָא דַּייָ וְלָא־יְהֵי פִתְגָמָא וְלָא יִתְקַיַּם הוּא פִתְגָמָא דִּי לָא־מַלְּלֵיהּ יְיָ בְּרֶשַׁע מַלְּלֵיהּ נְבִיָּא

לא

אבן עזרא

לבד ממכריו · יש אומרים שהוא כמו מאת מכריה' בדרך רחוקה מעט ולא הבא הדקדוק רק הו' מגזרת וכי תמכרו ממכר והטעם כי אם מכר ביתו שירש מאבותי' כאש' כתו' ויצא ממכר בית ועיר אחוזתו וזה פירוש על האבות לא יאמר לו הנה יש לך לא תאכל עוד אלא חלק כחלק יאכלו וכאשר השלים להזכיר דבר השופט והכהן הזכיר דבר הנביא : ומעביר בנו · עבודת אליל היית' כי יש גם היום בינינו עמים רבי' עובדי האש : קוסם קסמים · יתכן היותו שם כלל ופירושו חותכי משפט האומרי' כי כן יהיה בלא ספק וכן גוזרין וקרו' ממנו קסם על שפתי מלך והפר' מעונן ומנחש ומכשף גם יתכן היותו שם פרט לזוכרי שמים וטעם קסמים שיש במשפטי הככבים הנקראים ראשונים ושניי': מעונן ומנחש · פירשתי : ומכשף · כן : וחובר חבר · אלה האומרים שיחברו השדי' : אוב וידעוני · פירשתי : ודורש אל המתים · שהולכים אל בית הקברות ולוקחים עצם אדם מת ובעבור מחשבתו ושגעונו תרא' לו דמות צורות בחלום גם בהקיץ וכל אלה תועבות השם כי האמת להיות לב האד' תמיד תמי' עם בורא וכאשר ישען על חכמתו לבקש האמת ומה שיהי' חוץ מהשם הנה לבו חסר כי הוא משובש והרוצה לדרוש ידרוש מהשם על פי הנביא על כן כתו' אחריו נביא מקרבך זה יהושע והעד שאמ' אליו תשמעון וכתו' וישמעו אליו בני ישראל ועוד ראיה אחרת כי לא מצאנו נביא שנכנס עם ישראל לארץ כי אם יהושע גם יתכן להיות זה כלל לכל נביא שיקום אחר משה : כמני · שהוא נביא השם לא מנחש : אנכי אדרוש מעמו · והנה מיתתו בידי שמי' והעד האיש אשר לא שמע אל דברי הנביא שאמר הכני נא ושם כתוב בדבר יי' וכבר היה הנביא נודע : אשר ידב' הנבי' · גם כן דברי ירמיהו בבא דבר הנביא בזמן שיאמר ואחר שהשלים לבאר דברי המעוננים שהיו בארץ והוא דרך עבודת אליל' הזהיר שלא ישפך דם נקי בארץ והטעם שתהיה הארץ טהורה מתועבת המעוננים גם לא תהיה טמאה בדם נקי :

תכין

מסרה

גר שם ד' וסימ' נמסר בסדר וישלח : ודרש ג' חס' וסימ' ודרשו אל המתים · שפט ודרש משפט · שחר טוב יבקש רצון : י"א פסו' רישיהון נו"ן וסופיהון נו"ן וסי' נמסר בסד' תזריע : מעם יי' ט' וסי' במסר' רבת' : אסף ג' ב' חס' וא' מלא וסי' ככל אשר שאלתי מעם יי' · ורעב אסף · לא אוסיף אהבתם בתרא מלא :

בעל הטורים

חלק · ב' במס' חלק כחלק יאכלו · כחלק היושב על הכלים · דאמרינן כהן בעל מום חולק בקדשים אע"פ שפסול בעבוד' · והינו לפי שיושב על הכלי' · כי אתה בא · סמך כאן שואל אוב · לומר שהולך שואל באורים ולא באוב : קוסם קסמי' מעונן ומנחש · קסם בגי' אוחז במקלו · מעונן בגימט' אוחזי העינים · מנחש כנגד יקין מפי נפלה חתיכה ש"ו · ד"א מקל נחש חלדה שועל : תמים · תי"ו גדולה שאם תלך בתמימות כאלו קיימת מאלף ועד תי"ו : נביא מקרבך · הפסוק מתחיל ומסיי' בנ"ן · לומר שידע נ' שערי בינה · ויש בו י' תיבות לומ' שהשמיע לו כמו לעשרת הדברות · כמוני · בגי' עמו : תשמעון · ב' במס' אליו תשמעון · כקטן כגדול תשמעון · לימ' את קטן ואת גדול שמע אליו : ככל אשר שאלת · ככל עולה ע' לו' שמיעתי לאלהך ושותי עליהם ע' זקנים : וגם אני כאשר שאלו ישראל יאתן להם נביאים : נביא אקים להם · בגימ' זהו ירמיהו · זה הוכיחן וזה הוכיחן וכו' כדאיתא בפסיקתא :

ושלשת

מ"ע ספורנו

מלבד ממכריו על האבות · אין על האבו' לחלק למשמרו' כהנה אלא ממכריו מה שהיה כל משמר מהם יוכל למכור לחבירו בחליפין והם קרבנות כל ימות השנה שיחליף כל משמר עם חביריו את חלקו בקרבנו' השנה בעד מה שיתנו לו חלקם בשבוע אחת או שתים אבל קרבנות הרגלי' שאין להם חליפי ואינם מכלל ממכריו שיוכלו האבות לחלק למשמרות לפיכך חלק כחלק יאכלו מהם : לא ימצא בך · אפילו מעם נכרי כגון בעלת אוב שנשארה בעין דאר : תמים תהיה · שלם עמו שגם בדרישת העתידות לא תדרו' זולתו אבל תדרוש על ידי נביא או על ידי אורי' ותומי': ואת' לא כן נתן לך · של' יתאמתו בך דברי המעוננ' והקוסמי' כאמרו (שבת) אין מזל לישראל : אליו תשמעון · אם יצוה מצות שעה : איכה נודע את הדבר · בשיצוה לשעה איזו מצוה כגון אליהו בהר הכרמל ויהושע שהקיף יריחו בשבת וצוה את הכהני' לשא' את הארון בירדן ולעמוד שם עד שיעברו כל העם : ולא יהיה הדבר · כי אמנם לא תתחדש מצוה אפילו לשעה להאמין אם לא יהיה עמה איזה אות כמו שהיה ביהושע בבקיע' הירדן ונפיל' חומת יריחו ובאליהו ירידת האש מן השמים אמנם מצות הנביא שאמר אל רעהו הכני לא היתה לרעהו נביא כמהו שידע כי דבר יי' הוא לפיכך נענש כאשר אמן :

שלש

הזקוני

חלק כחלק יאכלו · ומה שכתו' בבני עלי ספחני נא אל אחת הכהונות לאכול לחם דמשמע שלא היו לוקחין חלק היינו ע"י שמלה שכתו' המלוקה בשירות דכתי' ושרת את אחיו בשם יי' מי שמובד חולק וזרעו של עלי לא הגיעו לכלל שנים להיות ראויין לעבודה הם שלשים שנה כדכתיב בבני עלי כל מרבי' ביתך ימותו אנשים פי' בחורים : לבד ממכריו · אם מכר ביתו שירש מאבותיו לא יאמרו לא תטול חלק שהרי יש לך · ד"א לבד ממכריו על האבות ל' מכירה כמו איש מאת מכרו פירש אם יש לו מכירים וקרובים מאבותיו שיתנו לו קרבנם להקריבם הרשות בידו להקרי' אע"פ שאינו מאות' משמר : כי אתה בא אל הארץ · אמר שכתב הכהנים והמלך שאתה חייב לשמוע להם כתב לך אותם שאתה מוזהר משמוע להם : לא ימצא בך מעביר וגו' · אזהרה שמענו עונש מנין ת"ל אשר יתן מזרעו וגו' : קוסם קסמים פרש"י האוחז את מקלו ואומר אם אלך אם לא אלך וי"מ שודד מקלו באצבעו או בידו פעם אחת אומר אלך ופעם אחת אומר לא אלך ואם בסוף המקל יארע לא אלך אינו הולך וזהו אוחזו במקלו : ושואל אוב וידעוני וגו' · ת"ר בעל אוב זה המדבר מבין הפרקי' ומבין אצילי ידיו פרש"י מעלה את המת ויושב לו באחד מבין פרקי העצמו' של המכשף כגון על פרקי אצבעותיו או פרקי ברכיו ת"ר בעל אוב אחד המעלה בזכורו ואחד המעלה בגלגולת בזכורו פרש"י מעלה את המת על זכרותו בגלגול' המוטל' מן המת לארץ ועונה מה ששואלין אותו ע"י מכשפות הכי איתמר והכי פרש"י בפרק ארבע מיתות : ובגלל התועבות האלה מורים אותם מפניך · כמה שאינן מצילין את דורשיהם ולא יושילום ביו' עברה לפיכ' תמים תהיה ולא לחזור אחר מעוננים וקוסמים : תמים תהיה עם יי' אלהיך · ב' שלמות אל תאמר אהיה ירא יראה אחרת עמו כמו שמצינו בגרי אריות שכתו' עליהם את יי' היו יראים ואת אלהיהם היו עובדים ובמלאת שנה קבר כיראה אלא תהיה כללי שלא תם ושלם מענין אחד כלומר שלם תהי עמו בכל מעשיך ובכל משכבותיך ועל זה אמר שלמה בחכמתו בכל דרכיך דעהו וגו' : כי הגוים האלה · הגוים אשר אתה יורש על כרחם צריכי' הם להיות שומעים אל מעוננים ואל קוסמים לפי שאין הק"בה מדבר עמהם ואינו משרה שכינתו עליהם : ואתה לא כן · אינך צריך בעותם לשמוע אל מעוננים ואל קוסמים שהרי נביא מקרבך כמוני יקים לך אחרי שהזכיר לך דברי השופט והכהן הזכיר דברי הנביא : מאחיך כמוני · זה יהושע : אליו תשמעון · כדכתיב וישמעו אליו בני ישראל : לא אוסף · השמיע נכרי : ולא יהיה הדבר ולא יבא וגו' · וכגון שאין שם תשוב' ומעשים טובי' שיכפם הק"בה ויעב' הפורענות כגון שוקיה וניכוה וכיוצ' בהם : ד"א ולא יהיה הדבר ולא יבא וגו' אלמא משמע שלא יבא לעולם ובפ' ראה כתו' ובא האות והמופ' וי"ל דקאי' דקר' ראה דמשמע שבא מיירי בנביא שקר שממשלתו היה אמת כמו שפירש' לבלן ובבא מיירי בנביא שקר ממשלתו :

כי

רלבג

מאה או אלף והנה הקיש שנים לשלשה אם היו שם כתות מכחישות זו את זו הרי השנים כשלשה אפילו הן אלף וכנגד אחד גם כן שכמו ששני עדי' אם ימצ' אחד מהם רשע או קרוב או את' מהדברי' שיפסל העד בעבורו עדותן בטלה כן הענין אם היו שלשה או יותר בעדות אחד ובאו להעיד עליו · יד העדים תהיה בו בראשונה להמיתו · ביאר בזה שכאשר שישליכו בו כל אחד מהעדים ראוי שיהי'

כדי

לא תגור ממנו: ס

א כי יכרית יהוה אלהיך את הגוים אשר יהוה אלהיך נתן לך את ארצם וירשתם וישבת בעריהם ובבתיהם: שלוש ערים תבדיל לך בתוך ארצך אשר יהוה אלהיך נתן לך לרשתה: תכין לך הדרך ושלשת את גבול ארצך אשר ינחילך יהוה אלהיך והיה לנוס שמה כל רצח: וזה דבר הרצח אשר ינוס שמה וחי אשר יכה את רעהו בבלי דעת והוא לא שנא לו מתמל שלשם:
ה ואשר יבא את רעהו ביער לחטב עצים ונדחה ידו בגרזן לכרת העץ ונשל הברזל מן העץ ומצא את רעהו ומת הוא ינוס אל אחת הערים האלה וחי: פן ירדף גאל הדם אחרי הרצח כי יחם לבבו והשיגו כי ירבה הדרך והכהו נפש ולו אין משפט מות כי לא שנא הוא לו מתמול שלשום: על כן אנכי מצוך לאמר שלש ערים תבדיל לך: ואם ירחיב יהוה אלהיך את גבלך כאשר נשבע לאבתיך ונתן לך את כל הארץ אשר דבר לתת לאבתיך: כי תשמר את כל המצוה הזאת לעשתה אשר אנכי מצוך היום לאהבה את יהוה אלהיך וללכת בדרכיו כל הימים ויספת לך עוד שלש ערים על השלש האלה: ולא ישפך דם נקי בקרב ארצך אשר יהוה אלהיך נתן לך נחלה והיה עליך דמים: פ

וכי יהיה איש שנא לרעהו וארב לו וקם עליו והכהו נפש ומת ונס אל אחת הערים האל: ושלחו זקני עירו ולקחו אתו משם ונתנו אתו ביד גאל הדם ומת: לא תחוס עינך עליו ובערת דם הנקי מישראל וטוב לך: ס

ששי לא תסיג גבול רעך אשר גבלו ראשנים בנחלתך אשר תנחל בארץ אשר יהוה אלהיך נתן לך לרשתה: ס

לא תדחל מיניה: ארי ישיצי יי אלהך ית עממיא די יי אלהך יהיב לך ית ארעהון ותירתנון ותיתב בקרויהון ובבתיהון: תלת קרוין תפריש לך בגו ארעך די יי אלהך יהיב לך למירתה: תתקין לך אורחא ותתלת ית תחום ארעך די יחסנינך יי אלהך ויהי למערוק תמן כל קטולא: ודין פתגם קטולא די יערוק לתמן ויתקיים די יקטול ית חבריה בלא מדעיה והוא לא סני ליה מאתמלי ומדקמוהי: ודי ייעול עם חבריה בחורשא למקץ אעין ותתמריג ידיה בברזלא למקץ אעין וישתליף ברזלא מן אעא וישכח ית חבריה וימות הוא יערוק לחדא מן קרויא האלין ויתקיים: דילמא ירדוף גאיל דמא בתר קטולא ארי יחם ליביה וידבקיניה ארי תסגי אורחא ויקטליניה נפש וליה לית חובת דין דקטול ארי לא סני הוא ליה מאתמלי ומדקמוהי: על כן אנא מפקיד לך למימר תלת קרוין תפריש לך: ואם יפתי יי אלהך ית תחומך כמא די קיים לאבהתך ויתן לך ית כל ארעא די מליל למתן לאבהתך: ארי תטר ית כל תפקידתא הדא למעבדה די אנא מפקיד לך יומא דין למרחם ית יי אלהך ולמהך באורחן דתקנן קדמוהי כל יומיא ותוסיף לך עוד תלת קרוין על תלת אלין: ולא ישתפיך דם זכאי בגו ארעך די יי אלהך יהיב לך אחסנא ויהי עלך חובת דין דקטול: וארי יהי גבר סני לחבריה ויכמן ליה ויקום עלוהי ויקטליניה נפש וימות ויערוק לחדא מן קרויא האלין: וישלחון סבי קרתיה וידברון יתיה מתמן וימסרון יתיה ביד גאיל דמא וימות: לא תחוס עינך עלוהי ותפלי אשדי דם זכאי מישראל ויטב לך: לא תשני תחומא דחברך די תחימו קדמאי באחסנתך די תחסין בארעא די יי אלהך יהיב לך למירתה:

רשי

לא תגור ממנו · לא תמנע עצמך מללמד עליו חובה ולא תירא ליענש עליו: תכין לך הדרך · מקלט מקלט היה כתוב על פרשת דרכים: ושלשת את גבול ארצך · שיהא מתחלת הגבול עד העיר הראשונה של עיר מקלט כשיעור מהלך שיש ממנה עד השניה וכן משנייה לשלישית וכן מן השלישית עד הגבול השני של ארץ ישראל: ונדחה ידו · כשבא להפיל הגרזן על העץ ותרגומו ותתמריג ידיה לשון ונשמטה ידו להפיל מכת הגרזן על העץ כי שמטו הבקר תרגם יונתן ארי מרגוהי תוריא: ונשל הברזל מן העץ · יש מרבותינו אומרים נשמט הברזל מקתו ויש מהם אומרים שישל הברזל לחתיכה מן העץ המתבקע והיא נתזה והרג': פן ירדף גואל הדם · לכך אני אומר להכין לך דרך וערי מקלט רבים: ואם ירחיב · כאשר נשבע לתת לך ארץ קיני וקניזי וקדמוני: ויספת לך עוד שלש · הרי תשע שלש שבעבר הירדן שלש שבארץ כנען ושלש לעתיד לבא: וכי יהי' איש שונא לרעהו · על ידי שנאתו הוא בא לידי וארב לו מכאן אמרו עבר אדם על מצוה קלה סופו לעבור על מצוה חמורה לפי שעבר על לא תשנ' סופו לבא לידי שפיכות דמים לכך נאמר כי יהיה איש שונא לרעהו וגו' שהיה לו לכתוב וכי יקום איש וארב לרעהו והכהו נפש: לא תחוס עינך · שלא תאמר הראשון כבר נהרג מה אנו הורגי' את זה ונמצאו שני ישראל הרוגים: לא תסיג גבול · לשון נסוגו אחור כשמחזיר סימן חלוקת הקרקע לאחו' לתו' שדה חברו למען הרחיב את שלו והלא כבר נאמר לא תגזול מה ת"ל לא תסיג למד על העוקר תחום חברו שעובר בשני לאוין יכול אף בחוצה לארץ ת"ל בנחלתך אשר תנחל וגו' בארץ ישראל עוב' בשני לאוין בחוצה לארץ אינו עובר אלא משום לא תגזול: עד

שלשם בל אוריתא חס'כמ"ב מל'

הוא קמ' והוא לא מה לי · הניגא הל' ועם אל את' הערי' תלית' לא שנא הוא ופי' זה היכל נמוג · והוא לפי' נשעת'

לקדש אלה פרסה וחקדש לגבון אלה פרסה נמצא שרי מקלט שבשני הקצוו' לצפון ולדרום רחוקות מן הגבולים ... אלא מהאי ניסי דמרחקי ובאמצעי דמקרבי ומשני דכבל' כתי מכיפי רוצחים · כדכתיב חבר כהנים דרך ירצחו שכמה : כל רוצח · בין מזיד בין שוגג כמו שפירש לפעולה בפרשת משפטי : את רעהו : בבלי דעת · פרט למתכוין להרוג את הבהמה והרג את האדם · ... לפי קייומא אין עושין להם כרכים גדולים שלא תהא רגלו של גואל הדם ... ולא כפרים קטנים שלא יקשכו בשוקה אלא עיירות בינונים ... מנלין ישיבתו שם דתורה שיהיה היא : והכהו נפש : ולו אין משפט מות · ללמד על הרוצח במזיד ... מות ביד גואל הדם : וטוב לך · לא ירבו בך שופכי דמים : לא תסיג · ... גבול באים לידי ריב ומכות ורציחה' ולכך כתיב אחריו ... עליו להביא עדים לכך כתיב לא יקום עד אחד באיש ... גבלו ראשונים מחלקי הארץ : לא

אבן עזרא

תכין לך הדרך · להיות הערים במקום שיהא דרכו מוכנת ומיושבת : שלשת · תחלק הארץ לשלש או חשוב בשלישי הארץ: את רעהו · עם וכן רבים: ונדחה · מבנין נפעל והקל כדחי ישרש יכנס : בגרזן ברזל שיכרתו בו העץ מגזרת כגזרתי : ונשל הברזל · כמו ונשע מגזרת כי ישל זיתך רק זה נשל פעל עומד ונשל גוים רבי' יונא וכן קול גדול ולא יסף עם יסף יי' יגון על דעת מדקדק גדול כי על דעתי שניהם יוצאים : והכהו נפש · דרך קצרה והכהו מכת נפש במקום שתצא נפשו : ואם ירחיב יי אלהיך · אם ישמרו כל התורה על כן כתוב כי תשמור את כל המצוה הזאת והיא שלש עריס. וללכת בדרכיו כל הימים · בלי הפסק ביניהם: לא תסיג גבול רעך · תסיג ידוע וכן אל תסג גבול עולם והוא קרוב מהשחית ראשוני' שחלקו הארץ ונסמכה פרשה זו כי המסג' גבול הביא לידי ריב ומכות ורציחה על כן כתיב אחרי זאת נפש בנפש עין בעין שן לשן והטוען כי חברו הסיג גבולו יביא עדים : על

רלבג

כדי להמית או אם ירה וידה יהי' בהשלכה כדי להמית ואם לא מת ביריה ההיא ישליך עליו העד השני אם יש בה כדי להמית במקום שימות בו בקלות יותר כמו שהתבאר בשרשים הכוללים ואם לא מת בזה תהיה בו יד כל העם באחרונה זה אחר זה עד שימות ואמנם צותה התורה שתהיה בו בראשונה יד העדים כדי שידקדקו יותר בעדותן שיהיה אמתי שאם היה שקר יקשה להם זה יותר מהעדה בשקר כמו שזכרנו במה שקדם · כי יפלא ממך דבר למשפט · למדנו שהוא מדבר בחכם שנעלם ממנו דבר מה למשפט ממשפטי התורה · וזה שמי שאינו יודע דבר לא יאמר עליו שכבר נעלם ממנו אחד מדיני התורה אבל יאמר זה בעצמות במי שיודע השא' וכ"ש בזה המקום שלא אמר שיעלם ממנו המשפט ההו' אבל דבר מה ממנו והכונה בזה המאמר שיהיה מחלוקת בשעריך מאחד מהשופטים אשר יש שם בשעריך דבר למשפט ולא יוכל להתברר שם · בין דם לדם · הנה המחלוקת היה בין דם לדם הוא שיאמרו קצתם שזה הדם טמא באשה מצד מראהו וקצתם יאמרו שהוא טהור כי אין לו מראה הדם הטמא או שיאמר קצת שהוא דם טהור כאלו תאמר שתהיה שופעת מתוך מ' לאחר מ' או מתוך שמנים לאחר שמנים וקצתם יאמרו שהוא דם טמא כי הימים גורמים והתורה טמאהו אחר ימי מלאת או שיאמר קצתם שהוא דם זיבה וקצתם יאמרו שהוא דם נדה או דם לידה כי זמני טומאתה חלוקים · בין דין לדין · כאלו תאמר שנחלקו בשומ' משכון אם יש לו דין שומר חנם או שומר שכר וכן במה שידמה לזה · בין נגע לנגע · שנחלקו בדבר הנגעים שקצתם יאמרו שזה הנגע הוא טמא מפני שעורו או מפני מראהו ויאמרו קצתם שהוא טהור כי אין לו שיעור הנגע הטמא או שאין לו המראה הטמא ויהיה המחלוקת ביניהם בשעור הראוי לנגע הטמא או במראהו וכן מה שידמה לזה והיה מפני זה דברי ריבות בשעריך ומחלוקת שזה אומר כך וזה אומר כך · וקמת ועלית אל המקום אשר יבחר ה' למדנו מזה שבמקום הבחירה היו יושבי' סנהדרי גדולה הכוללת לכל ישראל שהיא על כל הסנהדרין שיש בכל שער ושער · ובאת אל הכהנים והלוים · לפי שנאמר בהם יורו משפטיך ליעקב ותורתך לישראל אמר תחלה הכהנים הלוים כי מהם ראוי לבחור לסנהדרי גדולה אם יש בהם ראוי' לזה · ואל השופט אשר יהיה בימים ההם · רצה לומר או אל השופט שיהיה בימים ההם והרצונו' אף על פי שלא היה כהן ולא לוי ואמר שיהיה בימים ההם שיהיה או ראוי להיות שופט לפי הדור ההוא ואף על פי שלא היה ראוי לפי דורות אחרים · ודרשת והגידו לך את דבר המשפט · תדרוש עמהם ותחקור מהם להודיע להם המחלוקת במה שהוא ובאי זה טעם נתלה כל אחד מהם · והם יגידו לך את דבר המשפט לפי הנראה להם אם מהקבלה אם מהסברא · ועשית על פי הדבר אשר יגידו לך מן המקום ההוא · זה בכאן לעשות בהוראה הזאת לפי מה שהסכימו ב"ד הגדול שבמקו' הבחירה ולפי שלא היה צריך לומר מן המקו' ההוא למדנו מזה שאם יצא מן המקום ההוא והגידו לא חוייב לשמוע לדבריהם ומי שעבר על דבריהם אינו חייב מיתה כי התורה דקדקה שיגידו זה מהמקום ההוא · ושמרת לעשות ככל אשר יורוך מגיד שאנחנו מחוייבי' להמשך בדבריהם כדברי התורה ובכל מה שיתבארו ממנו' ולזה אמר ככל אשר יורוך · לא תסור מן הדבר אשר יגידו לך ימין ושמאל: הזהיר בכאן מעבור על דבריהם וביאורם לדברי התורה אפילו לאסור מה שהתירו או לשמאל

בעל הטורים

ושלשת · ב' במסורה · ושלשת את גבול ארצך · ושלשת תרד מאד · רמז למה שאמ' דרך ירידה בולה · דרך עליה אינו בולה · וזה תרד שהרגו דרך ירידה' או ושלשת שילך אל ערי מקלט · הערי' · לומ' מחוקות היו וערי מבצר שלא יבא עליהם גואל הדם בחיל: סמך לא תסיג גבול רעך לרוצח · שלא תאמר הואיל ומית' להרוג הרוצח אסיג גבולו שלא יהא ממונו חמור מגופו: מישראל: וטוב לך לא תסיג · דכעין השגת גבול נחר' הבית הוי מגיע בית בבית: לא תסי"ג גבול · אזהרה לבי"דין שלא יחליפו א'מערי מקלט בעיר אחר': לרוצח וסמיך ליה לא יקום עד אחד באיש · שאינו יכול להעיד עד כאן גבולי התוחך והיגנ מתנן: לכל

מ"ע ספורנו

שלש ערים תבדיל · אחר שנאמר ענין השופטי' והמלך והכהני' והנביאים ספר המצו' המוטלות על השופטים והם הבדלת ערי מקלט ובגולות הארץ וחקירת העדי' וקבלת' והענות המוטלות על המלכי' והם כי תצא למלחמה כי תקר' אל עיר וכי תצור והמוט' על הכהנים והשופטים יחדו והוא ענייני עגלה ערופה : ובערת דם הנקי מישראל · שונש דם הנקי כאמרו ולארץ לא יכופר לדם אשר שופך בה כי אם בדם שפכו: וטוב לך · שלא יוסיף הרוצח להרוג אחרים והנשארים ישמעו ויראו : והנה

מסרה

שלוש ה'מל' בתורה ובנביאים וסי' נמסר בסדר בלק : ושלש' ב' וסי' את גבול ארצך · ושלשת תרד מאד ובאת : שנא ד' חס' בקריא' וסי' וכי ירדף גאל הדם דיהושע · שנא גזל בעולה · ושנ' תקעים בוטח · שנא בצע יאריך ימים כתיב · וכל אורית' דכוו' חס' : ואשר י"ב ר"פ וסי' נמסר בסר' בהר סיני : את רעהו ביער חד מן י"ח דסלקי' ונחתי' בטעמי' באורית' פי' י"ח מאיילין מאריכי' בין אולא לזרקא באורית' וסימ' במסר' רבת' : כתמל מתמל ז' חס' בליש' וסימ' נמסר בסדר ויצא : שלשום ב' מלאים בתור' וכל נביאי' וכתובי' דכוו' מלאים במ"ג וסי' נמסר בסדר ויצא : הא' ח' בליש' חול וסימן נמסר בסדר תולדת : דם הנקי ג' וסי' לא תחס עינך עליו · וגם דם הנקי שפך : ועל דם הנקי אשר שפך : לא תסיג ד' כתיב סמ"ך בלשון השגה וסי' לא תסיג גבל רעך · היו שרי יהוד' כמסיגי גבל · ארו' מסיג גבל · לא יסג כלימות · וכל נסיגה דכוו' בסמ"ך במ"א כתיב שי"ן ולא נשוג אחור לבנו :

חזקוני

כי יכרית · אחר שסיים לפרש דברי המעוננים הזכיר ספרת הארץ מתועבות המעוננים ומהכרתת הגוים ומטומאת דם נקי : שלש ערים וגו' · כבר נכנסו על כך ולא שבאו אלא כשביל תכין לך הדרך : תכין לך הדרך · שיהיה הדרך גדול וכבוש ומכוון שלא יטעה מלילך אל המקלט : רבי אבין בשם ר' יעקב אומר על כל מיול ומיול היה עומד כורנן ועל כל כורנן וכרנן כלם והיתה ידו של כלם מקומה והיתה מראה להיכן עיר המקלט והיינו על כן יורה סמ"ים בדרך : ושלשת את גבול ארצך · כיצד ארץ ישראל היתה ארבע מאות פרס מדרום לצפון מאה פרסה ומצפון לספס מאה פרסה ומספס

לטמא מה שטהרו וכל שכן להתיר מה שאסרו או לטהר מה שטמאו ולפי שאמר ועשית על פי הדבר שמרת לעשות אשר יאמרו לך תעשה למדנו שאינו מחויב ללמוד לתלמידיו כמו שיאמרו בית דין הגדול אך כשיורה הוראה למעשה יחוייב לו להורות על פי התורה אשר הורו סנהדרי גדולה · והאיש אשר יעשה בזדון לבלתי שמוע אל הכהן · על הוראה למעשה הוא חייב לא על למוד והורא' לתלמידיו לא למעשה ולזה אמר אשר יעשה ועל זדון הוא חייב ואינו חייב אם בשוגג הורה למעשה הוראה זו ולזה אמר בזדון. ועל מה שמע מהסנהדרין ההוא הוא חייב לא אם שמע מפי שומע והנה אמר הכהן או השופט כי המופלא שבבית דין והוא מי שהוא ראש עליהם הוא אשר יאמר לו מה שיסכימו בו סנהדרי גדולה כי אין ראוי שיגמ' הדבר כי אם על פיו · העומד לשרת שם את פני יי' אלהיך · למדנו מזה שמקום סנהדרין היה אצל בית הבחירה אשר ישרתו שם השם יתעלה למדנו מאמרו העומד לשרת שהשירות לא יהיה אלא בעמידה · ומת האיש ההוא זאת המיתה חנק הוא לפי מה שהתבאר מהשרשי' הכוללי' אחר שהתבאר שכבר עשה זה בזדון · ובערת הרע מקרבך אמר זה לפי שזה המחלוקת יהיה גורם להריסת התורה אם ישפוט בה כל איש לפי דעתו וסברתו · ולזה יסדה התורה זה השרש להסיר המחלוקת מענייני התורה בדור ודור ולפי שהאיש ההוא הוא יחיד דנין אותו למיתת בי' דין שבעירו אחר החקיר' והדרישה ולפי שאמר וכל העם ישמעו ויראו רוצה לומר שכלם ישמעו דבר זה הדין הנפלא ויראו מעשות כך ולמדנו מזה שמעלין אותו למקום הבחירה ומשהין אותו עד הרגל שיעלו שם הכל ואז יתכן שישמעו זה כל העם וכן הענין במסית שהרי נאמר בו וכל ישראל ישמעו ויראו ולא יזידון עוד ר"ל שלא יזידו השופטים להורות לעשות כך כנגד הוראת בית דין הגדול והנה מפני שמנאנו בפרטים שזכרה התורה שהיה בהם המחלוקת שבכלם משתתפים בשיש בהם צד אל שיביאם המחלוקת לדבר שחייבים על זדונם כרת ועל שגגתו חטאת והיה מבואר שאין ראוי שנתן זה הדין החמור למה שהוא קל מהם בזה הענין הנה אם לא היה המחלוקת אשר ביניהם מבוא בשום צד לחטאו בדבר שחייבין על זדונם כרת ועל שגגתו חטא' אין זקן ממרא חייב מיתה עליו אם הורה לעשות כהוראתו וזה דבר מבואר מהשרשי' הכוללים והמשל שאם היה המחלוקת בציצית או בכלאי הכרם או בלולב או בשופר או בסכה ומה שידמה לזה שאין לו מבוא בשום פנים להביא אל חטא שחייבין על זדונו כרת ועל שגגתו חטאת לא יהיה חייב מיתה אם הורה לעשות כהוראתו אמנם אם היה המחלוקת בממון או בדבר מביא לידי ממון בדרך שימשך בהוראתו שיהיה הממון לזה בדין או הפך הנה זה יביא לדבר שחייבין על זדונו כרת ועל שגגתו חטאת כאלו תאמר שקדש אשה בזה הממון ולדברי האומר שהוא כדין הרי היא מקודש' ואם קדשה שני איננה מקודשת לפני זה המחלוקת יביא לחטא במה שחייבים על זדונו כרת ועל שגגתו חטאת והוא איסור אשת איש ואולם המחלוקת בין דם לדם בין נגע לנגע יביא תכף למה שחייבים על זדונו כרת ועל שגגתו חטאת כי לדברי האומר טהור יכנס במקדש ואם היה טמא הרי הוא חייב על זדונו כרת ועל שגגתו חטאת ולפי שמנאנו זה העונש החמור בזקן ממרא לפי שלא נמשך להוראת בית דין הגדול והיה מבואר שזה הדין הוא יותר ראוי בו מבאים אחד מפני מעלתו ולפי שכבר יתכן שימשך מזה מההפסד יותר ממה שיקרה באחד לפי שהוא יורה לעשות לרבים ויחטיא בזה רבים אמנם איש אחד לא יחטיא בזה זולתו ולזה הוא מבואר שאיש אחד שעבר על הוראת בית דין הגדול איננו חייב מיתה אך הוא עובר בלא תעשה שנאמר לא תסור וגומר ובטל מצות עשה שנאמר על פי התורה וגו' ולזה רצה שכל ישרא' ישמעו ויראו כדי שלא יעברו על הוראת בית דין הגדול · כי תבא אל הארץ · הנה הודיעה התורה העתיד להיות לישראל והוא שאחר ירושה וישיבה ישתדלו להשיב עליהם מלך ככל הגוי' וגו' שמלכם שופט אותם ולזה סמך משה זאת הפרש' לפרשה סנהדרי גדולה וכן היה העניין שהרי אמרו ישראל לשמואל שימה לנו מלך לשפטנו ככל הגוים · והיינו גם אנחנו וגומר · והוא מבואר שמזה עניין ימשך הפסד התורה בכללה כי התורה התחכמה אל שיהיו שם תמיד ראויה להורא' לבאר משפטי התורה וחקיה ומצותי' בכללם והם יעמידו התורה וישמרוה מהפסד אך כשיהי' זה העניין מסור למלך לא ישאר שם מי שיעמיד התור' ולזה השגיחה התורה בזה האופן שהשגיחה בזקן ממרא והשתדלה שעם היות להם מלך ימשכו לדברי התורה לא לזולתם כמו שיתבאר מדברינו בבאור זאת הפרשה · שום תשים עליך מלך · היא מצות עשה עם התנאים שזכר אחר זה והוא שיהיה זה המלך אשר יבחר ה' בו ר"ל ע"י נביאו כמו העניין בשאול שבחרו ה' יתע' ע"י שמואל כדי שמה שיבחרהו ראוי להתנהג לפי התורה · מקרב אחיך תשים עליך מלך · ר"ל כשהיה שלא יהיה שם נביא ותבחר אתה המלך שימלוך עליך הנה תחוייב למנותו מקרב אחיך כדי שיתנהג בדרכי התורה אשר גדל בה ומנוי המלך יהיה על ידי ב"ד הגדול כי להם הדברים הכוללים לכל ישראל והנה אמר מלך ולא מלכה כי הנשים דעתן קלה ולא תאות להם המלוכה · לא תוכל לתת עליך איש נכרי וגומר · הזהיר מנתינת איש נכרי על ישרא' שלא ידיחם ויביאם לעבור על דברי תורה ואף על פי שהיה גר ממשפחת גרים אלא אם היתה אמו מישראל שאפילו נתעברה מגוי הרי הבן הוא אחינו ר"ל שהוא ישראל כמו שבארנו במה שקדם · רק לא ירבה לו סוסים · ר"ל יותר מהצורך למרכבתו · ולא ישיב את העם מצרימה וגומר · ר"ל שבזה יהיה נשמר שלא ישיב העם מצרימה כי אם הותר לו להרבות סוס ישלח לו אנשים לקנותם משם כי שם נמצאים מאד כאמרו ותעל ותצא מרכב' ממצרים בשש מאות כסף וסוס בחמשים ומאה והנה אם יעברו האנשים האלה למצרים יעברו על מצות השם יתברך כי הוא צוה לישרא' שלא יוסיפו לשוב בדרך הזה עוד רוצה לומ' בזה יהיה נשמר שלא ישיב העם מצרימ' כדי שלא ילמדו ממנהגיה' המגונים מאד כמו שנזכר בפרשת קדושים תהיו · ולא ירבה לו נשים ולא יסור לבבו · מגיד שאם ירבה לו נשים יסור לבבו מהשם יתעלה ומתורתו לרוב נטות מחשבתו על הנשים מאד רבויים הלא תראה כי שלמה שלא קם כמוהו במלכים ושרתה עליו רוח הקודש הטו נשים לבבו והנה המספר המותר למלך לקחת מהנשים ואינו רבוי ביחס' אל המלך ית' שהרי מצאנו בדוד שהיו לו שש נשים ואמר לו השם יתע' ואם מעט ואוסיפה לך כהנה וכהנה לא התיר לעצמו לקחת יותר ממה שנתן לו הש"י עם הפלגשי' שלקח ולזה כאשר הזקין אל אבישג השונמית לחממו לא לקחה לאשה ולא ידעה ולזה היה שואל אותה אדוניה בן חגית להיות לו לאשה כי לא לקחה דוד לו לאשה · וכסף וזהב לא ירבה לו מאד · רוצה לומר להשימו בבית גנזיו לאוצר לו לעצמו והסבה בזה כי בקשתו רבוי הכסף והזהב יביאהו לקחת אותו שלא כדין ויסור מהתורה ויביאהו אל הגאוה שהיא גם כן סבה לסור מדברי התור' ואולם אם ירבה לא לו אך לשם יתעלה כמו שעשה דוד באוצר הרב ההוא אשר הכין לה' לבנות בית המקדש או עשה זה לצרכי הציבור ומלחמותיהם אין בזה חטא לו · והיה כשבתו על כסא ממלכתו וכתב לו את משנה וגומר · הנה נתחייב בזה המלך יותר על הספר שיחוייב כל איש לכתוב לעצמו כמו שיתבא' בנ"ה והנה נצטוה המלך בו' כדי שישקוד על התורה ותהיה כל הנהגתו על פי התורה ואמרו על ספר הוא המגלה לפי הוראת הגדר' · מלפני הכהנים הלוים · אחשוב שאמר זה להעתיקו מהספר שאצל הכהנים הלוים שהוא היותר מדוקדק שאפשר · והיתה עמו · ר"ל התורה תהיה עמו תמיד שהוא פנוי שיוכל להתעסק בה וקרא בו כל ימי חייו ר"ל בספר ההוא יקרא תמיד ואף על פי שקרא התורה פעמים רבות לא יפטר מזה כי הכונה הוא לדבקו בדברי התורה בתכלית מה שאפשר כדי שילמד ליראה את השם יתעלה וישמור את כל דברי התורה והחקי' אשר בה לעשותם · לבלתי רום לבבו מאחיו · מגיד שהגאוה מסירה המלכות ממנו ולזה השתדל הש"י להסיר הגאוה ממנו במה שצוהו לשקוד על דברי התורה ושלא ירבה לו כסף וזהב מאד ובזה גם כן ישמור שלא יסור מהמצות התורה ימין ושמאל כדי שיאריך ימים על ממלכתו הוא ובניו בקרב ישראל וזה כי בשכר קיומו התורה יעמיד המלכות לו ולזרעו זמן ארוך ואמר הוא ובניו להגיד שהמלך כשזוכה במלכות זכה בו לו ולבניו אם לא יגרו' החטא שיסיר הש"י המלכות מהם וראוי שתדע שמאמרו שום תשים עליך יתבאר שהוא ראוי שיהיה באופן שיהיה עליך מלך ר"ל שתשים בלבך שהוא מלך עליך ולזה ראוי שתיראה ממנו ולא תעשה דבר שתסור אימתו מעליך ולא יעשה הו' זה גם כן כי ענין המלך לפי מה שיורה עליו הגדר הוא זה וראוי גם כן שיהיה ענינו ותוארו בכד שלא יעשוק ממנו האימה על האנשים והוא מבו' שכל האומר בפר' מלך בספר שמואל מלך מותר לו ולזה הסכמנו לזכרו פה כדי שיהיו דיני מלך בכללי' בזה המקו' והנה מה שנזכר שם הוא שיש לו רשות לקחת מבני ישר' מעשר מהבהמות והזרעי' והפרות שנא' צאנכם יעשור ויש לו רשו' לקחת

בעל כרחם עבדיה' ושפחותיהם ואמוריה' לעשו' מלאכתו שנאמ' ועשה למלאכתו ויקח בני ישראל לחרוש חרישו ולקצור קצירו ולעשו' כלי מלחמתו וכלי רכבו ובנותיה' יקח לרקחות ולטבחו' ולאופו' ובניה' לשי' במרכבתו ולהיות פרשיו ולהיו' רצים לפני מרכבתו ובחוריהם היפים יש לו לקחת לשמש לפניו ויש לו להטיל על העם מס או מכס שנאמר ואתם תהיו לו לעבדי' ועניין העבדו' הוא נתינת המס שנא' יהיו לך למס ועבדוך · לא יהיה לכהני' הלוי' חלק ונחלה עם ישר' · ר"ל לא יטלו חלק בבזה ונחלה עם ישראל ולא נחלה בארץ והנה יש להם תמורת זה אשי ה' והנה הקרבנות שזכו בהם הכהנים ונחלתו הוא מעשר ראשון הוא ללוים כי הוא להם כמו הנחלה ושאר המתנות שהם לכהנים שהם כמו נחלה כמו שהתבאר בפרשת קרח · ונחלה לא יהיה לו בקרב אחיו · רוצה לומר בארץ לפי שהשם יתעלה הוא נחלתו ודי לו נחלתו בזה והרצון בזה כי מפני שנתיחד זה השבט להשם יתעלה הנה נתישר להשיג השם יתע' מפני שקדו בעיון בתורה ובזאת העבודה הנכבדת שתישר באופן נפלא להשגתו ית' ולזה ידבק בשם יתעלה וישאר נצחי עמו כמו שנתבאר בראשון מספר מלחמות השם והנה באר בזה המקום כי לא היה ללוי חלק ונחלה לב' סבות האחד כי יש להם נחלה יחיו בה בעולם הזה וזאת גם כן סבה על שלא יקחו חלק בבזה והשנית והיא המנעת בתלמעות הראשונה הוא לפי שהש' הוא נחלתם ולזה הובדלו לעבודתו ית' והוסרה מהם הטרדה בעבודת האדמה והזריעה והקצירה · וזה יהיה משפט הכהנים וגו' · לפי שאמר משפט הכהנים מאת העם למדנו שאין הכהנים חייבים במתנות אלו רוצה לומר הזרוע והלחיים והקבה ומזה גם כן יתבאר שהלוים חייבים בהם אלא מפני שהוא אפשר שלא יהיו הלוים נכללים בכלל העם הנה הענין בספק והוא מבואר שאינו נוהגת בקדשים לפי שכבר הוגבל במה שקדם מה שיקחו מן הקדשים והיא נוהגת בין בארץ בין בחוצה לארץ לפי שאינה תלויה בארץ בכד מן הכלדים ואינו חייב באלו מתנות אלא בבהמה טהורה לבד לא בחיה שנאמר אם שור אם שה ואפילו הכלאים הבא מן הצאן והעזים שנאמר ואם שה ולא אמר כשב או עז ומזה המקום יתבאר שאפילו מקצת שה חייב במתנות כי השה איננו נאמר כי אם בשתוף השם לבד על שה הכשבים ועל שה העזים וכל זה מבואר שהכלאים הבא מן הבהמה וחיה חייב בחצי מתנות ולפי שאמר מאת זובחי הזבח למדנו שכיון שנשחט לאיזה תכלית שנשחט הרי הוא חייב מתנות ולמדנו שבהמות השותפין חייב במתנות ממה שנתבאר שאפילו מקצת שה חייב במתנות · ונתן לכהן הזרוע והלחיים והקבה הזרוע הוא מצד הוראת הגדר מן הפרק של ארכובה עד כף של יד והם שני אברים מחוברים זה בזה והוא של ימין כי התורה דקדקה בזה בכל המקומות · והלחיים הוא לחי התחתון עם הלשון וראש הגרגר' עמו כמו שנהגו הטבחים להסירו · והקבה היא כמשמעו והוא מבואר שהקבה תקרא כשהיא לפי שהיא בבהמה וזה יהיה בכלל עמה החלב שעליה וכן העניין בעור ובגמר המחובר ללחיים והזרוע ולפי שאמר ונתן לכהן למדנו שהוא ראוי שיהיה בו שעור מתנה לכל כהן אם חלקם לכהנים רבים והנה אין באלו המתנות שום קדושה כי לא נזכר זה בתורה ואינם נתנות לחלל כי איננו כהן ראשי' דגנך תירשך ויצהרך · היא תרומה גדולה ואמר תתן לו לבאר שראוי שיהיה בה כדי נתינה ואינה נוהגת אלא בדבר שנגמרה מלאכתו שנאמר ראשית דגנך תירושך ויצהרך וכבר התבאר דינו במה שקדם · וראשית גז צאנך תתן לו הנה כלל באמרו תתן לו שתי אלו המתנות לבא' שכאשר יתן זה יתן זה ולפי שראשית דגן תירוש ויצהר איננה נוהגת אלא בארץ כן ראשית הגז איננה נוהגת אלא בארץ וראוי שיתן מהגז מה שיהיה כדי מתנה לכהן והוא השעור מהצמר שיעשה בגד קטן והנה גז הצאן לא יאמר כי אם על רבוי הצאן והמעט שיפול בו זה השם הוא חמש לפי הנסיון מזה וראוי שיהיה בצאן כדי גזיזה לפי הנהוג שנאמר גז צאנך ושערו חכמים שלא יקרא גז מה שאין בצאן האחת משקל שתים עשרה סלע כי לא יורגל לגוז בפחות מזה השעור · כי בו בחר ה' אלהיך לעמוד לשר' בשם יי' רמז בזה לברכת כהנים שהוא שרות השם עם שכל מה שנעשו מהעבודות הוא בשם ה' כי אליו תהיה מחשבתם וכונתם בעת העבודות ובזה נתישרו לעמוד על כונתם כי הם כלם מישירו' בתכלית מה שאפש' להשגתו ית' כמו שבארנו במה שקדם ואמר הוא ובניו כל הימי' להורות על נצחיות העבודה הזאת ועל היותה לו ולזרעו תמיד כל הימים : וכי יבא הלוי מאחד שעריך מכל ישראל אשר הוא גר שם · ידוע שאין זה המאמר בלוי שאינו כהן שנאמר חלק כחלק יאכלו ואין שום חלק ללוי בקדשי' שיהיו נאכלים בבית הבחירה לבד ולזה הוא מבואר שזה הלוי הוא כהן והנה אמ' בו ושרת בשם השם אלהיו כמו שאמר קודם זה לעמוד לשרת לפני ה' · למדנו שהוא מדבר בזה המקום משרות הכהנים ולפי שאמר וכי יבא הלוי יעיד על העת אשר ראוי לבא בו הלוי לפי מה שנתבאר מהשרשים הכוללים וזה אמנם הוא ברגלים למדנו כשיבא שם הכהן ברגל הנה הוא רשאי בכל אות נפשו לבא לבית הבחירה ולשרת שם בשם ה' ככל אחיו הכהנים הלוים העומדים שם לפני ה' ולאכל חלק כחלק עמהם מהקרבנות והמנחה · לבד ממכריו על האבות · ידוע שהאבות חלקו הכהנים למשמרות כדי שיהיה איש על עבודתו באופן שלא יהיה שם מחלוקת ולא תתבלבל מפני זאת העבודה הנכבדת וזהו עניין ממכריהם כאלו מכרו זה לזה חלקם בדרך שיטול זה חלקו בשבת זו וזה חלקו בשבת אחרת וזה יעבוד בשבת זו וזה בשבת אחרת ואמר בזה המקום כי מלבד הקרבנו' והעבודות שהם מהממכר הזה יכלו לעבוד הכהנים בשוה ולחלק ביניהם חלק כחלק והם הקרבנו' והמנחות שהם מפני הרגל ואולם הקרבנות שאינם מפני הרגל המיוחסים לשבת ההוא יהיו לאנשי המשמר לבד העבודה והאכילה לא לזולתם מהכהנים ולפי שהוצרכה התורה להתיר זה לכהנים בעלותם לרגל למדנו שכונת התורה הוא שיהיו הכהני' משמרות כי בזולת זה לא תשלם זאת העבוד' הנכבדת באופן ראוי והנה אמרו וכי יבא הלוי יכלול גם כן באו שם להביא קרבנותיו או נדריו ונדבותיו כי מן הראוי לבא שם ולזה יוכל לעבוד או באלו הקרבנות ולאכל עמהם חלק כחלק ואחשוב שכבר אמר כי יבא הלוי לכלול בזה העניין הלוי שהוא גם כן נחלק למשמרות והנה לעניין השרות שהוא בשם יתעלה והוא השיר שאומרי' הלוים על הקרבנות יהיה הבא מהלוי' יכול לשרת בכל או' נפשו לא בשאר עבודות הלוים כי הם לאנשי המשמר והנה למדנו מזה המקום שהלוים גם כן יחוייב שיהיו נחלקים למשמרות בדרך שיהיה איש על עבודתו ועל משאו כמו שזכרה התור' בפרש' במדבר ופרשת נשא הנה זה ביאור מה שיצטרך אל ביאור מזאת הפרשה שהגבלנו ביאורה פה

ואולם התועלות המגיעות מהנה הם כ"א :

התועלת הראשון הוא במצות והוא שימנה ב"ד הגדול שופטים ושטרים בכל עיר ועיר שבארץ ישראל ושפטים ושטרים לאחד אחד מהשבטים ושימנו אות' ראויים לשפוט משפט צדק והנה התועלת בזאת המצוה מבואר להישיר בתכלית מה שאפשר אל שישמרו כל ישרא' דרכי התורה בכללם ולזה שם להם מוכיחים בכל שער ושער כי הם חייהם ובסבת שמירתם התורה יאריכו ימים על האדמה ולזאת הסבה יחד מצות מנוי השפטים והשטרים בכל שער ושער ש' הארץ כאלו יאמר ששאר המקומות אינם מוכנים כל כך אל שיגיע בהם כונת התורה בכללה אם שנות תועלת עוד בענינים המדיניים שבדברי ריבות האנשים קנתם עם קנת לא יצטרכו ללכת חוץ מעירם לשפוט ביניהם ואולם בית דין הגדול נוהג בין בארץ בין בחוצה לארץ הלא תראה כי בית דינו של משה היה נוהג במדבר ובית דינו של יהושע והבאים אחריו היו נוהגים גם בשני השבטים וחצי שלקחו נחלתם בעבר הירדן מזרחה :

התועלת השני הוא במצות והוא מה שהזהיר ממנות דיינים בלתי ראויים לעשות משפט שנאמר לא תטה משפט ומה שהזהיר מהכיר פנים בעניין זה המנוי שנאמר לא תכיר פנים ומה שהזהיר על לקיחת שוחד על דבר זה המנוי אפילו לבחור הראוי שנא' ולא תקח שחד ומה שצוה לרדוף בו ענין הצדק והיושר כדי שיהיה המנוי יותר שלם שאפשר והנה התועלת באלו המצות כלם הוא שיהיה זה המנוי בשלם שבפנים להישיר ישראל ללכת בדרכיו התורה ולהנהיגם בהנהגתם :

התועלת השלישי הוא במצות והוא מה שהזהירנו מלנטוע שום עץ אצל מזבח ה' אלהיך שלא להתנהג כמנהגי' הפחותים שהיו נוהגים עובדי ע"ז ואפילו שתהיה הכונה בו לעבודת ה' אלהיך והנה סמך זאת האזהרה לדבר אזהרת לקיחת שחד להעיר כי כמו שהשחד יטה האנשים מהדרך הנכונה אע"פ שלא יכונו לקחת אותו כי אם לעשות היושר כן נטיעת האשרה אצל מזבח ה' יביא לתכלי' רע ואע"פ שיחשבו בו העבודה לש"י כי זה יביא ללכת בשאר חקות הגוי'

ההם

עד אחד · זה בנה אב כל עד שבתורה שנים אלא א"כ פרט לך בו אחד: לכל עון ולכל חטאת · להיות מחייבו ונענש על עדותו לא עונש גוף ולא עונש ממון אבל קם הוא לשבועה אמר לחבירו תן לי מנה שהלויתיך אמר לו אין לך בידי כלום ועד אחד מעידו שיש לו חייב להשבע לו: על פי שנים עדים · ולא שיכתבו עדותם באגרת וישלחו לב"ד ולא שיעמוד תורגמן בין העדים ובין הדיינים: לענות בו סרה · דבר שאינו שהוסר העד הזה מכל העדות הזאת כיצד שאמרו להם ולא עמנו הייתם אותו היום במקום פלוני: ועמדו שני האנשים · בעדים הכתוב מדבר ולמד שאין עדות בנשים ולמד שצריכין להעיד עדותן מעומד: אשר להם הריב · אלו בעלי הדין: לפני יי' · יהי דומה להם כאילו עומדים לפני המקום שנ' בקרב אלהים ישפוט: אשר יהיו בימים ההם · יפתח בדורו כשמואל בדורו נרי'אתה לנהוג בו כבוד: והנה עד שקר · כל מקום שנא' עד בשנים הכתוב מדבר: ודרשו השופטים היטב · ע"פ המזימי' אותם ובודקים וחוקרים את הבאי' להזימם בדרים'ובחקירה: כאשר זמם · ולא כאשר עשה מכאן אמרו הרגו אין נהרגין: לעשות לאחיו · מה ת"ל לאחיו למד על זוממי בת כהן נשואה שאינן בשריפה אלא במיתת הבועל שהיא בחנק שנאמ' באש תשרף היא ולא בועלה לכך נאמר כאן לאחיו כאשר זמם לעשות לאחיו ולא כאשר זמם לעשות לאחותו אבל בכל שאר מיתות השוה הכתוב אשה לאיש וזוממי אשה נהרגין כזוממי איש כגון שהעידו' שהרגה את הנפש שחללה את השבת נהרגין במיתתה שלא מיעט כאן אחותו אלא במקום שיש לקיים בכן הומה במיתת הבועל: ישמעו ויראו · מכאן שצריכים הכרזה איש פלו' ופלו' נהרגין על שהוזמו בב"ד: עין בעין · ממון וכן שן בשן וגו': כי תצא למלחמה · סמך הכתוב יציאת מלחמה לכאן לומר לך שאין מחוסר אבר יוצא למלחמה · ד"א לומר לך אם עשית משפט צדק אתה מובטח שאם תצא למלחמה אתה נוצח וכן דוד הוא אומר עשיתי משפט וצדק בל תניחני לעושקי: על אויביך · יהיו בעיניך כאויבים אל תרחם עליהם כי לא ירחמו עליך: סוס ורכב · בעיני כלם כסוס אחד וכן הוא אומר והכית את מדין כאיש אחד וכן הוא או' כי בא סוס פרעה: עם רב ממך · בעיניך הוא רב אבל בעיני אינו רב: כקרבכם אל המלחמה · סמוך לצאתכם מן הספר מגבול ארצכם: ונגש הכהן · המשוח לכך והוא הנקרא משו' מלחמה: ודבר אל העם · בלשון הקדש: שמע ישראל · אפילו אין בכם זכות אלא קרית שמע בלבד כדי אתם שיושיע אתכם: על אויביכם · אין אלו אחיכם שאם תפלו בידם אינם מרחמים עליכם אין זו כמלחמת יהודה עם ישראל שנאמר להלן ויקומו האנשים אשר נקבו בשמות ויחזיקו בשביה וכל מערומיהם הלבישום מן השלל וילבישום וינעילום ויאכילום וישקום ויסוכו' וינהלום בחמורים לכל כושל ויביאום יריחו עיר התמרים אצל אחיהם וישובו שומרון אלא על אויביכם אתם הולכים לפיכך התחזקו למלחמה: אל ירך לבבכם אל תיראו ואל תחפזו ואל תערצו · ארבע אזהרות כנגד ארבעה דברים שמלכי האומו' עושים מגיפין בטריסיהם כדי להקישן זה לזה כדי להשמיע קול שיחפזו אלו שכנגדן וינוסו ורומסין בסוסיהן ומצהילין אותם להשמיע קול שעטת פרסות סוסיהם וצווחין בקולם ותוקעין בשופרות ומיני משמיעי קול: אל ירך לבבכם · מצהלת סוסים: אל תיראו · מהגפת תריסין: ואל תחפזו · מקול הקרנות: ואל תערצו · מקול הצוחה: כי יי' אלהיכם וגו' · הם באים בנצחונו של בשר ודם ואתם באים בנצחונו של מקום פלשתים באו בנצחונו של גליות מה היה סופו נפל ונפלו עמו: ההולך עמכם · זה מחנה הארון: ולא חנכו · לא דר בו · חנוך לשון התחלה: ואיש אחר יחנכנו · ודבר של עגמת נפש הוא זה: ולא חללו · לא פדאו בשנה הרביעית שהפירות טעונין לאכלן בירושלם או לחללן בדמים ולאכול הדמים בירושלם: ויספו

טו לא־יקום עד אחד באיש לכל־
עון ולכל־חטאת בכל־חטא אשר
יחטא על־פי ׀ שני עדים או על־פי
שלשה־עדים יקום דבר: כי־יקום
עד־חמס באיש לענות בו סרה:
ועמדו שני־האנשים אשר־להם
הריב לפני יהוה לפני הכהנים
והשפטים אשר יהיו בימים ההם:
ודרשו השפטים היטב והנה עד־
שקר העד שקר ענה באחיו:
ועשיתם לו כאשר זמם לעשות
לאחיו ובערת הרע מקרבך:
כ והנשארים ישמעו ויראו ולא־יספו
לעשות עוד כדבר הרע הזה בקרבך:
ולא תחוס עינך נפש בנפש עין
בעין שן בשן יד ביד רגל ברגל:

כ

א כי־תצא למלחמה ס
על־איבך וראית סוס ורכב עם רב
ממך לא תירא מהם כי־יהוה אלהיך
עמך המעלך מארץ מצרים: והיה
כקרבכם אל־המלחמה ונגש הכהן
ודבר אל־העם: ואמר אלהם שמע
ישראל אתם קרבים היום למלחמה
על־איביכם אל־ירך לבבכם אל־
תיראו ואל־תחפזו ואל־תערצו
מפניהם: כי יהוה אלהיכם ההלך
עמכם להלחם לכם עם־איביכם
ה להושיע אתכם: ודברו השטרים אל־
העם לאמר מי־האיש אשר בנה
בית־חדש ולא חנכו ילך וישב
לביתו פן־ימות במלחמה ואיש אחר
יחנכנו: ומי־האיש אשר נטע כרם
ולא חללו ילך וישב לביתו פן־ימות
במלחמה ואיש אחר יחללנו: ומי

לא־יקום סהיד חד בגברא לכל־עויין
ולכל־חובין בכל־חט די יחטי על־
מימר ׀ תרין סהדין או על־מימר
תלתא סהדין יתקיים פתגמא: ארי־
יקום סהיד־שקר בגבר לאסהדא
ביה סטיא: ויקומון תרין־גברין
די־להון דינא קדם־יי' קדם כהניא
ודיניא די יהון ביומיא האינון:
ויתבעון דיניא יאות והא סהיד־
שקרא סהדא שקרא אסהיד
באחוהי: ותעבדון ליה כמא די
חשיב למעבד לאחוהי ותפלי עביד־
דביש מבינך: ודישתארון ישמעון
וידחלון ולא־יוספון למעבד עוד
כפתגמא בישא הדין בינך: ולא
תחוס עינך נפשא חלף־נפשא עינא
חלף־עינא שינא חלף־שינא ידא
חלף־ידא ריגלא חלף־ריגלא:
ארי־תפוק לאגחא־קרבא על־בעלי־
דבבך ותחזי סוסון ורתיכין עם סגי
מינך לא תדחל מנהון ארי־יי' אלהך
מימריה בסעדך דאסקך מארעא
דמצרים: ויהי כמקרבכון לאגחא־
קרבא ויתקרב כהנא וימליל עם־
עמא: ויימר להון שמע ישראל אתון
מתקרבין יומא־דין לאגחא־קרבא
על־בעלי־דבביכון לא־יזוע לבכון
לא־תדחלון ולא־תתבהתון ולא
תתברון מן־קדמיהון: ארי יי' אלהכון
דמדבר קדמיכון לאגחא לכון קרב־
עם־בעלי־דבביכון למפרק יתכון:
וימללון סרכיא קדם־עמא למימר
מן־גברא די בנא ביתא־חדתא ולא
חנכיה יהך ויתוב לביתיה דילמא־
יתקטל בקרבא וגבר אוחרן יחנכיניה:
ומן־גברא די נצב כרמא ולא אחליה יהך ויתוב לביתיה דילמא־יתקטל בקרבא
וגבר אוחרן יחליניה: ומן

אבן עזרא

על כן לא יקום עד אחד · בין לרוצח בין למכה בין למסיג בין לכל דבר רק על פי שני עדים דרך קצרה כי במקו' אחר על פי שנים עדים: לענות בו סרה · כמו ע"א: ענה · כמו העי' גם כן במכות ובעונש והטעם לא תחוס עינך על עד שקר: כי תצא למלחמ' · דבקה עם לא תחוס עינך עם מי שהוא חייב רק צאת למלחמה יש לך לחו' על מארס ובונה ונוטע ורך הלבב: ונגש הכהן · משוח מלחמה: אל תיראו · בלב: אל תחפזו · לנוס: אל תערצו · במעשה: חנכו · כמו חנכת המזבח וכן חנוך לנער ומזה למדו רבותינו ז"ל מחנכין את הנערי' והטע' כי לבו וכל תאותו לחנוך ביתו והנה לבו לביתו לא למלחמה על כן ינוס ויניס אחרים: חללו · מגזרת חלילי' כי מנהגם היה לחול בכרמים: ארש

מסרה

על פי שני עדי' חד מן ד' זוגין מן ב' ב' מתחלפי' קדמ' יתיר אות וחסר מלה ותני' חסר אות ויתר מלה וסי' נמס' בסדר ואתחנן: שני האנשי' ד' וסי' ועמדו שני האנשי' אשר להם הריב · ותקח האשה את שני האנשי' · וישבו שני האנשי' וירדו מהה' · ויעדהו אנשי הבליעל: השפטי' ד' וסי' ודרשו השפטי' היטב · כי לא נעשה כפסח · ויאמר ש' השפטי' דיהושע · ויהי בימי שפט השפטים: עין בעין ג' וסי' נמסר בסדר שלח לך: קרבי' ג' בליש' וסי' אתם קרבים היום · הקרבים ליי' · הקרבי' אלי: ירך ג' וסימ' אל ירך לבבכם · ילבבך ש' ירך · ופן ירך לבבכם: ישב ט"ו וסי' נמסר בסו' סדר בלק:

בעל הטורים

לכל עון · בפסו': לכל חטאת · אילו קרבן · לממלא כתיב על פי שנים עדים · דהכא איירי בממון · ואין מחייימין עליהם כל כך כמו בנפשות יהריב · ב' · אשר להם הריב · לפני התגלע הריב נטוש · והו שאמרו' משנא לפניך הדין ואתה יודע להיכן הדין נוטה אי אתה רשאי לבצוע דמשעמדו האנשים אשר להם הריב: ודרשו השופטי' וכו' שישפטו ביניה' אבל לפני התגלע הריב נטוש: הירא · ג' במסרה · הירא ורך הלבב · הירא את דבר יי' · זהו שאמרו הי' מעבירו' שבידו כדכתיב הירא את דבר יי': יד ביד רגל ברגל · וסמיך ליה כי תצא למלחמה · לומר מחוסרי אבר אין יוצאין למלחמה: מלחמה

מ"ע ספורנו

והנה עד שקר העד שקר ענה באחיו · שהיתה עדותו שקר ובכונה ממנו לענות שקר על אחיו לא בטועה או שוגג כענין בטעות שעות יום הטעות או בתכודו של אדם: כי תצא למלחמה · לחוצה לארץ שבמלחמת מצוה לא לא היו שם שנים מעורכי המלחמה אלא אפילו חתן מחדרו וכלה מחפתה (פרק קמא דסוטה) פן ימות במלחמ' ואיש אחר יחנכנו · שמא יש עליו עבירה שבשבילה ימות בזה שעונש המבואר בתוכחו' ויזיק לאחיו שיגרא את לבם וולתו: וסקרו

אמרי נועם

לא יקום עד אחד באיש אבל בעדות אשה עד אחד נאמן כמו שא"ז מתוך חומרא שהחמירו לא בסופה הקילו לא בתחלתה:

רלבג

שהם ולעשות פעולתיה' המגונות וידמה עוד שסמכה לזה להעיד שלא ימנו עם הבית דין הגדול קצת דיינים בלתי הגונו' ולזה המשילו לנטיעת האשרה אצל המזבח כי אצל המזבח היה מקום ב"ד הגדול כמו שנתבאר בפר' זקן ממרא:

התועלת הרביעי הוא במדו' והוא מה שהזהירתנו מלהקים לנו מצבה ואפילו לעבודת הש' ית' וזה כלו להרחיק ההדמות לפעלות הגוים ההם:

התועלת החמישי הוא במצות והוא מה שהזהירתנו מלזבח לה' בהמה שיש בה מום אפילו שהוא מום עובר או שנעבדה בה עבודה וזה שנאמר לא תזבח לה' אלהיך שור ושה אשר יהיה בו מום כל דבר רע והנה התועלת בזאת המצוה מבואר כי אם יקריבו אלה לה' יביא זה לחשוב החסרון לה' יתעלה כי אנחנו רואים כי גם לפחתנו לא נביא משום דבר בלתי נבחר בעצמותו כל שכן לשם יתעלה:

התועלת הששי הוא במצות והו' מה שצונו לסקול עובדי עבודה זרה אחר הדריש' והחקיר' והעדות השלם והתועלת בזאת המצוה מבואר:

התועלת השביעי הוא במצות והוא מה שהזהיר מהמית המת על פי עד אחד והתועלת בזאת האזהרה מבואר כי אולי בזה יהיה נשפך בלא משפט עם שלא יתבאר שיהיה שם דרישה וחקירה:

התועלת השמיני הוא במצות והוא מה שהקים עדות שנים לעדות שלשה לענין הדרישה והחקירה ושאר הענינים והנה בזה התועלת למצוה השקר כשהעידו עליו רבים: בדין שהתבאר בו ולזה שיתפרסם זה לכל ישראל כדי שישמרו כלם התורה לפי מה שיורו בה בית דין הגדול שבבית הבחירה והתועלת בזאת המצוה מבואר כי היא חכמה לשמור גדרי התורה למען לא יבאו שועלים ויפרצום:

התועלת התשיעי הוא במצות והוא מה שצונו לשפוט זקן ממרא על פי ב"ד הגדול

התועלת העשירי הוא במצות והוא מה שצונו לעשות כדברי התורה על פי התורה אשר יגידו בית דין הגדול שבבית הבחירה שנאמר ועשית על פי הדבר אשר

חזקוני

לא יקום עד א' באיש · אין לי אלא לדיני נפשות לדיני ממונות מנין ת"ל לכל עון לקרבנות מנין ת"ל בכל אשר יחטא ולכל עון לסוס עון: ועשיתם לו כאשר זמם · עונש שמענו אזהרה מניין ת"ל לא תשת ידך עם רשע וגו' אי נמי לא תענה ברעך וגו': ולא תחוס עינך · על מי שהוא חייב אין לך לחוס אבל כשאתה למלחמה יש לך לחוס ולחמול על מארס ובונה ונוטע כרם ורך הלבב ולכך נסמך כאן כי תצא למלחמה: עין בעין · למעלה בשור נגחו וכאן בעדים זוממין: כי יי' אלהיך עמך · בליו שמך כגון הארון והכרובים: והיה כקרבכם אל המלחמה · כיון שמגיעי' לספר מתנה עליהם כל הפנאי' שלנו ואין נ"ל אם הקרבי' למלחמה שהרי קרבים כתיב אבתרי' שמע ישראל אתם קריבים היום ונומר: ונגש הכהן ודבר אל העם · תני חדא כהן מדבר וכהן משמיע ותני אידך שוטר מדבר ושוטר משמיע הא' אביי מוכנם עד ודברו כהן מדבר ושוטר משמיע מוכנם ואילך שוטר מדבר ושוטר משמיע: אל תיראו בלב: ואל תחפזו · לנוס: ואל תערצו · במעשה: אשר בנה אשר נטע אשר ארש · שנו רבנן למדה תורה דרך ארץ שיבנה אדם בית ויטע כרם ואח"כ יארס אשה אבל אמרו רבותינו במקום אחר הכן בחוץ מלאכתך זו בית ועתד' בשדה לך זו כרם אחר ובנית בית' זו אשה וכדי לירא' במלחמ' הזכיר משה שלשה אלו ולפי שמשלשה אלו מוכיחם בכי תבא אשה תארס בית תבנ' כרם תט' ויהרהרו בלב' אם יאר' להם תקל' במלחמ' בשביל קללת משה הוא ולתת בלב השוטאים לשוב: ילך וישוב לביתו פן ימות · שהרי כל לבו ותאותו לגמור את מה שהתחיל ואין לבו למלחמה ולכן ינוס ויניס אחרים: יחנכנו · הטית בשנא: ולא חללו · לשון חללים כבר היה מנהגם לחול בכרמי' כמו שמצינו בבנות שילה וכן בשעו כרעים וחללו · יחללנו פיו"ד בשנא ופסו"ת בפתח: מי

כא

ומי־האיש אשר ארש אשה ולא
לקחה ילך וישב לביתו פן־ימות
במלחמה ואיש אחר יקחנה: ויספו
השטרים לדבר אל־העם ואמרו מי־
האיש הירא ורך הלבב ילך וישב
לביתו ולא ימס את־לבב אחיו
כלבבו: והיה ככלת השטרים
לדבר אל־העם ופקדו שרי צבאות
בראש העם: ס
כי־תקרב אל־עיר להלחם עליה
וקראת אליה לשלום: והיה אם־
שלום תענך ופתחה לך והיה כל־
העם הנמצא־בה יהיו לך למס
ועבדוך: ואם־לא תשלים עמך
ועשתה עמך מלחמה וצרת עליה:
ונתנה יהוה אלהיך בידך והכית
את־כל־זכורה לפי־חרב:
רק הנשים והטף והבהמה וכל
אשר יהיה בעיר כל־שללה תבז לך
ואכלת את־שלל איביך אשר נתן
יהוה אלהיך לך: כן תעשה לכל־ טו
הערים הרחקת ממך מאד אשר לא־
מערי הגוים־האלה הנה: רק מערי
העמים האלה אשר יהוה אלהיך
נתן לך נחלה לא תחיה כל־נשמה:
כי־החרם תחרימם החתי והאמרי
הכנעני והפרזי החוי והיבוסי
כאשר צוך יהוה אלהיך: למען
אשר לא־ילמדו אתכם לעשות ככל
תועבתם אשר עשו לאלהיהם
וחטאתם ליהוה אלהיכם: ס
כי־תצור אל־עיר ימים רבים
להלחם עליה לתפשה לא־תשחית
את־עצה לנדח עליו גרזן כי ממנו
תאכל ואתו לא תכרת כי האדם עץ
השדה לבא מפניך במצור: רק עץ כ
אשר־תדע כי לא־עץ מאכל הוא
אתו תשחית וכרת ובנית מצור על־
העיר אשר־הוא עשה עמך מלחמה
עד רדתה: פ
כי־ימצא חלל באדמה אשר יהוה א
אלהיך נתן לך לרשתה נפל בשדה
לא נודע מי הכהו: ויצאו

ומן־גברא די ארס איתתא ולא נסבה
יהך ויתוב לביתיה דילמא יתקטיל
בקרבא וגבר אוחרן יסבינה: ויוספון
סרכיא למללא עם־עמא ויימרון מן־
גברא דדחיל ותביר לבא יהך ויתוב
לביתיה ולא־יתבר ית־לבא דאחוהי
כלביה: ויהי כד־ישיצון סרכיא
למללא עם־עמא וימנון רבני חילא
בריש עמא: ארי־תקרב לקרתא
לאגחא קרבא עלה ותקרי לה מילין
דשלם: ויהי אם־שלם תענינך
ותפתח לך ויהי כל־עמא דישתכח
בה יהון לך למסקי מסין ויפלחונך:
ואם־לא תשלים עמך ותעביד עמך
קרב ותצור עלה: וימסרינה יי
אלהך בידך ותמחי ית־כל־דכורה
לפתגם דחרב: לחוד נשיא וטפלא
ובעירא וכל די יהי בקרתא כל־
עדאה תיבוז לך ותיכול ית־עדאה
דשנאך דיהב יי אלהך לך: כן
תעביד לכל־קירויא די רחיקין מינך
לחדא די לא־מקרוי עממיא־האילין
אינון: לחוד מקירוי עממיא האילין
די יי אלהך יהיב לך אחסנא לא
תקיים כל־נשמא: ארי־גמרא
תגמרינון חתאי ואמוראי כנענאי
ופריזאי חואי ויבוסאי כמא די־פקדך
יי אלהך: בדיל דלא־ילפון יתכון
למעבד ככל תועבתהון די עבדו
לטעותהון ותחובון קדם יי אלהכון:
ארי־תצור לקרתא יומין סגיאין
לאגחא עלה למכבשה לא־תחביל
ית־אילנה לארמא עלוהי ברזלא ארי
מיניה תיכול ויתיה לא תקוץ ארי
לא־כאנשא אילן חקלא למיעל
מן־קדמך בציירא: לחוד אילן
דתדע ארי לא־אילן דמיכל הוא
יתיה תחביל ותקוץ ותבני כרכומין
על־קרתא די־היא עבדא עמך קרב
עד־דתיכבשה: ארי־ישתכח
קטילא בארעא די יי אלהך יהיב לך
למירתה רמי בחקלא לא ידיע מן
קטליה: ויפקון

רשי

ויספו השוטרים · למה נאמר כאן ויספו מוספין זה על דבר הכהן שהכהן מדבר ומשמיע מן שמע ישראל עד להושיע אתכם ומי האיש ושני ושלישי כהן מדבר ושוטר משמיע וזה שוטר מדבר ושוטר משמיע: הירא ורך הלבב · ר"ע אומר כמשמעו שאינו יכול לעמוד בקשרי המלחמה ולראות חרב שלופה רבי יוסי הגלילי אומר הירא מעבירות שבידו ולכך תלתה לו תורה לחזור על בית וכרם ואשה לכסות על החוזרים בשביל עבירות שבידם שלא יבינו שהם בעלי עבירה והרואהו חוזר אומר שמא בנה בית או נטע כרם או ארש אשה: פן ימות במלחמה · ישוב פן ימות שאם לא ישמע לדברי הכהן כדי הוא שימות: שרי צבאות · שמעמידין זקפין מלפניהם ומלאחוריהם וכשילין של ברזל בידיהם וכל מי שירצה לחזור הרשות בידו לקפח את שוקיו זקפין בני אדם עומדים בקצ' המערכ' לזקוף את הנופלי' ולחזקם בדברי' שובו אל המלחמ' ולא תנוסו שתחל' נפיל' ניסה: כי תקרב אל עיר · במלחמ' הרשות הכתו' מדבר כמו שמפור' בענין כן תעשה לכל הערי' הרחוקות וגו': כל העם הנמצא בה · אפילו אתה מוצא בה משבעה אומות שנצטוית להחרימם אתה רשאי לקיימם: למס ועבדוך · עד שיקבלו עליהם מסים ושעבוד ואם לא תשלים עמך ועשת' עמך מלחמה הכתוב מבשרך שאם לא תשלים עמך סופה להלח' בך אם תניחנה ותלך: וצרת עלי' · אף להרעיב' ולהצמיאה ולהמיתה מיתת תחלואים: ונתנה יי' אלהיך בידיך · אם עשית כל האמור בענין סופשהשם נותנה בידיך: והטף · אף טף של זכרים ומה אני מקיים והכית את כל זכור' בגדולים: כאשר צוך · לרבות את הגרגשי: למען לא ילמדו · הא אם עשו תשובה ומתגיירין אתה רשאי לקבלם: ימים · שנים: רבים · שלשה · מכאן אמרו אין צרין על עיירות של גוים פחות משלשה ימים קודם לשבת ולמד שפותח שלום שנים או ג' ימים וכן הוא אומר וישב דוד בצקלג ימים שנים ובמלחמת הרשות הכתוב מדבר: כי האדם עץ השדה · הרי כי משמש בלשון דילמא שמא האדם עץ השדה להכנס בתוך המצור מפניך להתייסר ביסורי רעב וצמא כאנשי העיר למה תשחיתנו: עד רדתה · לשון רדוי שתהא כפופה לך: ויצאו

אבן עזרא

ארש אשה ולא לקחה · בנשואין והנה זה הכתוב לאות כי יש מי שימות בלא יומו רק המת במלחמה מת בלא יומו על כן אמר דוד או במלחמה ירד ונספה: הירא להכות אחר: רך הלבב · לסבול מכת אחר: את לבב · הנה את יראה כיסף רק טעמו כאשר פירשתיו שהוא כעלם הדבר: ופקדו · מגזרת פקיד: וקראת · קרא אליה מכוה יתכן שהוא רשות: תשלים · תעשה שלום: הרחוקות ממך · שאינם משבעה גוי': לא תחיה · אסור שיאכילם או ישקם והכלל חייב להמיתם אם יוכל ולא הזכיר הגרגשי כי הוא המעט והקטן שבהם: כי האדם עץ השדה · כבר פירשתי בם' היסוד כי יתכן בכל לשון לקצר לאחוז לדרך קצרה כמו חמור לחם רק מלת לא לא יתכן להיות נחסרת כי הטעם יהיה להפך ומדקדק גדול ספרדי אמר כי חסר ה"א וכן הוא הכי האדם עץ השדה וזה הטעם איננו נכון בעיני כי מה הטע' לאמ' לא תשחי' עץ פרי כי איננו כבני אדם שיוכל לברו' מפניך ולפי דעתי שאין לנו צורך לכל זה וזה פירושו כי ממנו תאכל ואותו לא תכרות כי האדם עץ השדה והטעם כי חיי בן אדם הוא עץ השדה וכמוהו כי נפש הוא חובל כי חיי נפש הוא חובל ואותו לא תכרות דבק עם לבא מפניך במצור הנה לא תשחית עץ פרי שהוא חיים לבן אדם רק מותר שתאכל ממנו ואסור לך להשחיתו כדי שתבא העיר מפניך במצור והעד על זה הפי' שהוא נכון שאמר וכרת ובנית מצור: עד רדתה · כי לולי שהיתה נשגבה לא אמר הכתוב ימים רבים: כי ימצא חלל · כאשר הזכיר המלחמה על האויב אמר ואם אדם ילחם עם אחד ונמצא חלל בא"י ולא נודע מי הכהו: זקניך

בעל הטורים

מלחמה עד רדתה · בגי' אף שבת: כי ימצא חלל · סמך לפרש' מלחמה · שבשע' מלחמה דרך למצוא חללים: מלחמה בגי' בגלוי: ומדדו · ב' ומדדו את הערים ומדדו את תכנית · שמודדין מראשו שהוא עיקר תכונת האדם · אשר · אותיו' ראש שמודדין מראש: אשר

מ"ע ספורנו

ופקדו שרי צבאות · אחרי שובת החוזרים שמא יפקדו לשר צבא אחד מהחוזרי' ויתמס לבב כל צבאו כאמרו בך בהפתור וירעשו הספים: הרחוקות ממך מאד · הרחוקו' מן המקום אשר בו תחנם ישראל עתה כי גבול ישראל גם רחוק מכל צד: לא תשחי' את עצה לנדוח עליו גרזן · לא תשחית את העץ כדי לנדוח עליו גרזן משחית בכל' לא לצורך אלא להזיק לבני העיר: כי ממנו תאכל · כי אמנם כריתת העצים דרך השחתה בלבד יעשהו הנבא להזיק כאשר לא יהיה נכון לגבא ולשבת בארץ אבל אתה הנכון לכבוש את הארץ ולשב' בה אין לך להשחי' עץ מאכל: כי ממנו תאכל · שתכבוש בארץ בלי ספק ותאכל ממנו בשלא תשחיתהו כי האדם עץ השדה · כי אמנם עץ השדה אדם ראוי לבא מפניך בגללו העיר במצור לעסור את עצמ' בידך מכת מצור וכיון שאיננו כן כי גם שראוי להזיק ליושבי העיר בכלי מלחמה כמו בסוללות וזולתם להביא בעי' במצור · הנה בהיו' שלא תשיג זו בהשחתת האדם יושבי העיר: לבא מפניך במצור · כדי שתבא בשביל זה העיר מפניך במצור באופן שימסרו את עצמם בידך: רק עץ אשר תדע כי לא עץ מאכל הוא · אף על פי שיהיה ממין עצי מאכל כשתדע שהוא זקן או מקולקל באופן שאיננו עושה פרי שיהיה ראוי שישרם האל' בעניננו אותו תשחית: אל

אמרי נועם

ארש אשה וגו' משום דאלו שלשה הם כתובים בתוכחה ובודאי הוא צער גדול ויש לאדם יותר נצטוין עליהם מדברים אחרים:

חזקוני

מי האיש הירא · לסבול מכת אחר: ורך הלבב · להכות אחר: ילך וישוב לביתו ולא ימס ונו' · ילך וישמע לדברי הכהן מערכי המלחמה: וישוב לביתו · ויביא מים ומזון לבני המלחמה אבל בונה ונוטע ומארס אינו מביא מים ומזון כד"א במלחמת הרשות אבל במלחמת מצוה הכל יוצאין אפילו חתן מחדרו וכלה מחופתה: ופקדו · ל' ויפקד המלך פקידים. למס ועבדוך · פר"שי עד שיקבלו עליהם מסים ושעבוד כלומ' ודי לך בכך כלומר דכיון דהערים רחוקי' ממך מאד לא מספיקה אשר ילמדו אתכם אבל של שבעה עממים הקרובות צריך לנייר כמו שפי' רש"י בסמוך. לא תחיה כל נשמה · פן יתערבו הכנענים על ירושת קרוביהם והיינו דוקא כשתכבשו בארצ' לפלחם עליהם אבל אם מארצם הם באים אליך בנפש שפנה להיו' לך למס ועבדו' בארצ' קודם שהלך אתה להלחם עליהם יכול אתה להחיותם ולפי פי' זה לא טעו ישראל כשקבלו את הגבעונים · כי הערים מחריבים. יכול טפה כיותה אמורה לך ת"ל ובתים מלאים כל טוב: כי תצור אל עיר · אין צרין על עיר של גוים פחות משלשה ימים קודם השבת כדי שלא יבואו לידי חילול שבת לפיו' אין השבת מפסקת מלחמת וזה א' משלשה דברים שאומר שמאי הזקן אין מפליגין את הספינה בים הגדול אלא ג' ימים קודם השבת בד"א בדרך רחוקה אבל בדרך קרובה מפליגין אותה וה"מ בשלוחי דמצוה אבל בשלוחי מצוה להם לפרוש איזה יום שירצו: לא תשחית את עצה · את הסמוך לה: כי ממנו תאכל · לאחר שתכבשנה: כי האדם עץ השדה · פרש"י פרי כי משמש בלשון דילמא וכו' ובתמיהה שמא אתה סובר שעץ השדה שהוא נוטע ומבינו להכנס בתוך המצור מפניך כמו האדם ויש לך רשות לכרתו ולהביאם ביסורי רעב ובצמא כמין אנשי העיר שבני העיר מרעיבים אותם במצור ומאחר שאינו כן למה תשחיתנו: כי לא עץ מאכל הוא · אפי' היה עץ מאכל אלא שיבש אתה רשאי לכרתו · ד"א צריך לפרש המקרא כי עץ השדה לבא מפניך האדם במצור וכי במקום אלא וה"ק לא תכרות כל עץ מאכל שבשדה אלא אותו עץ שאדם שבמצור יכול לברוח מפניך ולהכנס בו להיות כנגדך ולמכות אותך לבא עד הסוכה כול' יער הסמוך לעיר המצור אותו תוכל לכרות אפי' הם עץ מאכל: רק עץ אשר תדע כי לא עץ מאכל הוא וגו' · אפי' רחוק הוא מן העיר ולמה נאמר כן אם הרשות בידו לכרות עץ מאכל עץ שאינו מאכל לכ"ש אלא כתב לך רק עץ אשר תדע וגו' ללמדך שאין עוכבין מן הדין · ד"א אלא עץ השדה הרחוקין מן העיר שהאדם יכול לבא מפניך להמלט במצור כלו' עץ שישר שבני אדם מן העיר עושים שהם בניכים סביבות לעיר כדי לבא מפניך להכנס ולהמלט בהם במצור אפי' הם עצי מאכל: רק עץ אשר תדע וגו' · אפי' הוא סמוך לעיר: אותו תשחית וכרת · לרבות כל דבר אם סופנו לרבות כל דבר מה ת"ל כל עץ מאכל נותר לך שאילן סרק קודם לאילן מאכל יכול אפי' מטולה בדמים ת"ל רק: ד"א כמשמעו ואותו לא תכרו' ולמה כי גם האדם עץ השדה שנר על העיר ושייו גם עץ השדה דומה כי נפש היא אוכל שפירושו כי חייו נפש הוא אוכל שע"י שאכל ממנו תוכל לעמוד שם: לבא מפניך במצור · כדי לבא ולהכנים בני העיר מפניך במצור עד רדתה: כי ימצא חלל · אחר שהוכיר במלחמה עם האויבים הזכיר אדם נלחם עם אחר: כי ימצא חלל · ולא טמון בגל: נופל בשדה · לא תלוי באילן דאין דרך רוצח לתלות ולטמון ולהתלות מפני שירא לנפשו: ד"א נופל שוכן דאין לומר שנפל כשראהו שפרי שנאו נהרג: בשדה · ולא הנך על פני המים דאין להבחין שאין הוא בא: ועדדו

רלבג

יגידו לך · והתועלת בזה' המצו' מבוא' מזה שקדם:

התועלת האחת עשרה הוא במצות והוא במה שהזהירה מלסור מן הדרך אשר יגידו בית דין הגדול ימין ושמאל היה שיהי' מביאורו התורה או גזרות ותקנות שנאמר לא תסור מן הדבר:

התועלת השתים עשרה הוא במצות והוא מה שצונו למנות עלינו מלך אשר יבחר ה' באותם התנאי' שזכר והתועלת בזה הוא שיוגא ויביאם ונלחם מלחמותם לעשות התורה ועובדיה:

התועלת השלש עשרה הוא מה שהזהירה מלמנות המלך מקהל נרים שמא יסור לסורו עם שלא יירא ממנו העם מאד להיותו בלתי נכבד מאד בעיניהם ומזה המקום למדנו שאין ראוי למנות מלך פחות הגולה או בעל מום או בעל חסרונות אחרות שיבזוהו העם בעבורם ויביא זה שלא תהיה יראתו על פניהם:

התועלת הארבע עשרה הוא במצות והוא מה שהזהיר המלך מלהרבות לו סוסים יותר מהמצטרך לו למרכבתו ולמרכבת פרשיו ועבדיו כדי שלא ישיב העם מצריימה בעבור הרבות סוס עם שזה יביאו אל הגאוה ויפחית המזונות ללא צורך:

התועלת החמש עשרה הוא במצות והוא מה שהזהיר המלך מלהרבות לו נשים כדי שלא יסור לבו מהשקידה בתורה והחשק אליה:

התועלת

עמך י"ב כתו' וסי' במסר' רבת': והכית ה' בטע' מלרע וסי' והכית את כל זכור' · עתה לך והכית את עמלק · והכית את ארם באפק · והכית את מרין כאיש. והכית את בית אחאב אדניך: כל שללה כך דינו ומטעי' ביה דאמרי וכל שללה כי אינו מנוי עם י' פסו' וכל: וכל תחיה ג' וסי' כל נשמה · מכשפ' · והחכמה תחיה בעליה · ונמסר גם בסדר משפטי': על העיר · י"ז וסי' נמסר בירמיה סי' ל"ב: עשה ו' וסי' רק עץ אשר · אש וברד שלג וקיטר: ולשמחה מה זה עשה · אין אסתר מגדת · קול רינה וישועה · ימין יי' רוממה ימין יי' עשה חיל:

התועלת השש עשרה הוא במצות והוא מה שהזהיר המלך מלהרבות לו מאד כסף וזהב על הצריך לו לפי הוצאותיו כי זה יהיה סבה אל שירום לבבו ולסור מדרכי התורה ומהשקידה עליה בעבור רוב תשוקתו לאסיפת קנינים :

התועלת השבע עשרה הוא במצות והוא מה שצוה המלך לכתוב ספר התורה לעצמו יתר על כל אדם והוא יהי עמו תמיד ויקרא בו כל ימי חייו להמשיכו ליראת השם יתעלה ואל הנמשך למצות התורה :

התועלת השמנה עשרה הוא במצות והו' במה שהזהירתנו מלתת לשבט לוי חלק בבזה ולא בנחלת הארץ והנה התועלת באלו האזהרות הוא כדי שיהיו פנויים לעבודת השם יתע' ולזה לא יכרחו לצאת למלחמה ולא יהיה להם עסק בעבודת האדמה בדרך שיתבלבל בעבורו עיונם בדברי התורה :

התועלת התשע עשרה הוא במצות מה שצונו לתת מבהמות חולין לכהן הזרוע והלחיים והקבה כשנשחט אותה והנה אמרו על דרך דרש כי זה היה להם בזכות פנחס הזרוע מפני שבו לקח הרומח שהכה זמרי וכזבי · והקבה כי מפני שהכה האשה אל קבתה · והלחיים שבם הלשון כי בו התפלל בעבור ישראל שנאמר ויעמוד פנחס ויפלל · ולפי הפשט נראה לי שסמכו אל מה שאמר ה' הוא נחלתו להעיר שזה השבט הוא זרוע ישראל וכחם וכל שכן הכהנים מהם כי הוא מישיר את ישראל בלשונו אל דרכי התורה כאמרו יורו משפטיך ליעקב ותורתך לישרא' והוא המכין מזון לישראל רוצה לומר שבזכותן יוכן מהם המזון מאת השם יתעלה כמו הלחיים והקבה יכינו המזון אל הכבד והלב וזה כי הלחי התחתון הוא המתנועע בעת האכילה ושם יתעכל המזון קצת עכול כמו שנתבאר במקומותיו בקבה יתעכב ויוכן וזה ממה שאינו צריך אל ביאור ולזה אחשוב שנתנו לו אלו שלשה דברים :

התועלת העשרים הוא במצות והיא מה שצונו לתת ראשית הגז לכהן והתועלת בזאת המצו' להעיר שכל הטובות באות מאתו יתע' עם שבאלו המתנות ישלם לכהן השלמות בתורה ובעיון וימשך מהם שלמות לישראל לפי מה שאפשר :

התועלת האחת ועשרים הוא במצות והוא מה שלמדנו שצריך שיהיו הכהנים עובדים משמרות משמרות ואולם ברגלי' יהיה רשות לכהנים הראויים לעבדה לעשו' קרבנו' הרגל רוצה לומר הבאים מחמת הרגל ויחלקום ביניהם חלק כחלק ומזה המקום יתבאר אל שצריך שיהיו הלוים עובדים משמרות משמרות כדי שיושמו כלם איש על עבודתו ועל משאו כמו שהתבאר בפרשת נשא והוא מבואר שבזולת זה האופן לא ישלמו אלו העבודות באופן ראוי בבית הבחירה :

כי אתה בא אל הארץ וגומ' · עד יד ביד רגל ברגל · לא תלמד לעשות כתועבות הגוים ההם · ידוע שאין הכונה בזה שלא תהיה האזהרה הזאת רק בארץ וזה שאין בכאן דבר יהיה לו התלות בארץ בכל מהנזכרים וכבר הזהיר על קצתם גם כן במקומות אחרים ולא התנה בהם שיהיה זה בארץ ואמנם הכונה בזה הוא כי כבר הוצרך להזהירם על זה יותר מפני באם אל הארץ שימצאו שם הגוים ההם עושים אלו הפעולות המגונות ולזה אמר שלא ילמדו לעשות כתועבות הגוים ההם וזהו מצוה לא תעשה ולמדנו מזה שלא הזהיר אלא שלא ילמדו לעשות אבל יוכלו ללמוד להבין ולהורות והנה יתחייב לסנהדרין שידעו אלו הדברים מה הם ואיך הם כדי שיוכלו לשפוט עליהם כפי הראוי · לא ימצא בך מעבי' בנו ובתו באש · והיא העברה למולך ועניינה היה שיעבי' האדם קצת זרעו בין האש וידמה או שכבר כרת ברית עם אלוה ההוא כמו שביארנו באמרו ומזרעך לא תתן להעביר למולך · קוסם קסמים · הוא העושה קצת פעולות כדי שתתבודד מחשבתו ויגיד העתידות מפאת הקסם ובו מינים רבים קצתם יותר מגונים מקצת שכלם בלא תעשה והנה הזהירה התורה מזה מפני מה שימשך מזה מההפסד למה שימצא מהכזב בזה המין מההודעה עם שיש בו מינים יתקרבו מאד לענין עבודה זרה והוא שיעשה תמונות ויקריבו לפניהם קצת קטורים וידמו שהצורת תדבר אז להם ולזה אחשוב שסמכו למעביר בנו ובתו באש · מעונן · אחשוב שמעונן הוא שיאמר שעה פלוני טובה לכך או רעה ויהיה זה המאמר מופשט מכל סבה אחרת מחייבת זה אך אם יאמר שבתשרי או במרחשון ראוי לזרוע זרעי' כך כאמרו תן חלק לשבעה וגם לשמנה ובאלד זרעים כך מפני טבע ההויות מהם או יאמר שאין ראוי להקיז דם בתקופת תמוז מפני תגבורת החום אז או שאין ראוי לחתוך אילן אחר חדוש הירח מפני יתרון הלחות בו או שיפסידהו ויעפשהו וכיוצא בו אינו מכלל העוננות · ומנחש · הנה בענין הנחש הוא שינחש האדם ויאמר אבא במקום כך ואם יקרה לי כך אעשה כך ואם לא לא כמו שעשה אליעזר ויהונתן או יהיה שילך במקום מה וימצא בדרכו שועל וישוב לו מפני זה להיותו מנחש שכבר ידומה בפעולתיו שיהיה מתדל בעשייתם ואולם בדברים שעברו אינו נחש שיהיה אסור כמו שאמ' נחשתי ויברכני ה' בגללך ולזה רצה שישב עוד אצלו וכן הענין במה שידמה לזה · ומכשף · הוא העושה מעשה כשוף לא האוחז את העינים ויביא לדמות שהוא עושה ואינו עושה וכבר נתבאר זה במה שקדם · וחובר חבר · הוא האומר קצת דברים יחשוב שבאו או נחשים ועקרבים או אי זה מין שירצה או יאמר לחש על נשיכת עקרב או נחש ויחשוב שיסיר היזקם · ושואל אוב · הוא השואל דבר מבעל אוב והנה בעל אוב בסקילה והשואל לו הוא בלא תעשה ודבר האוב הוא שיעשה בעל האוב קצת פעולות ויאמר קצת דברים עד שידמה השואל שהמת מדבר עמו מתחת הארץ בקול נמוך מאד בלתי נשמע כי אם לשואל כאמרו ושפל מאוב קולך · וידעוני · הוא הדורש אל בעל הידעוני והוא בלא תעשה ובעל ידעוני עצמו בסקילה כמו שקדם ובעל ידעוני הוא מכניס עצם עוף ששמו ידוע בפיו ויפול כמו נכפה וידבר בפיו לפי מחשבתו דברים שעתידים להיות · ודורש אל המתים · הוא באי זה צד שיהיה ודורש אליהם אם שילין בבית הקברות ויתבודד דמיונו בעניין המתים ויחשוב שהמת ידבר עמו ויודיעהו דברים העתידים או יהיה כשאל בגולגלת המת ויעשה פעולות וידבר דברים עד שידמה שיהיה קול נמוך יוצא מתחת שחיו וידבר לו דברים העתידים · והנה אלו הדברים כלם הם רבי ההפסד והגנות והם תועבת השם יתעלה ובגלל התועבות האלה מוריש השם ית' הגוים האלה מפניך · תמים תהיה עם ה' אלהיך · צוה שיהיה בשלמות עם השם יתע' שלא יהיה לבו נקפו כלל באלו השגעונות ולא יפותה עליהם · כי הגוים האלה אשר אתה יורש אותם אל מעוננ' ואל קוסמי' ישמעו · רוצה לומר כי מפני היותם תחת המזל יקרה להם שיגידו קצת העתידות בזה האופן אך אתה אינך כן כי הנביא לבד הוא אשר יגיד לכם המתחדש כאמרו כי לא נחש ביעקב ולא קסם בישראל כעת יאמר ליעקב כמו שפירשנו בפרשת בלק או ירצה כי אלו הגוים לחסרונם לא השגיח השם יתעלה בהם להודיע להם העתידו' ואין להם מפני זה נביא ולזאת הסבה נתפייסו בשו המהתלות שיודיעו המעוננ' והקוסמי' ואולם אתה הנה נתן לך ה' אלהיך שתגיע לך הודעת עתידות בשלמות על ידי הנביא · נביא מקרבך מאחיך כמני וגומ' · רוצה לומר שאני מקרבך מאחיך אך אין הרצון בזה שיהיה במדרגת משה שהרי זכרה התורה שלא קם נביא עוד בישראל כמשה ולזה אמר אחר זה ונתתי דברי בפיו ולא אמר ואודיענו פנים אל פנים · יקים לך ה' אלהיך · ולזה לא תצטרך לטרוח ללכת בארץ אחרת לדעת העתידות · אליו תשמעון · רוצה לומר בכל מה שיצוה אתכם מעניני הרשות כמו שמואל לשאול שבעת ימים תוחיל עד בואי אליך ולא קיים מצותו ואמר לו שמואל שכבר עבר על דברי השם יתעלה וכבר רבו המשלים בזה בדברי הנביאי' והוא מבואר ממה שבא אחר זה שאפילו במצות התוריות צוה לשמוע אליו וראו שנחקור מזה וכאמר שאם היתה הכונה בזה שיזהיר לשמוע כל דברי התורה הנה לא יהיה זה הענין שמיעה אליו אבל שמיעה לדברי התורה ואם היתה מצותו לסור ממצות אחרות מהתורה הרי נתבאר במה שעבר שאם צוה לעבוד עבוד' זרה לא תשמע לו אפילו לפי שעה ואם היתה מצותו לסור ממצות אחרות מהתורה תמיד הנה זה יהיה גרעון מהתורה והתורה אמרה לא תגרע ממנו וכן הענין בהוספה כי על דרך הנבואה לא תתכן ההוספ' בתורה מצוה לדורות ולזה ידמה שסמך בפרשת ראה אנכי אל אמרו לא תוסף עליו ולא תגרע ממנו פרש' נביא השקר להורות שלא נקבל על דרך נבואה שום הוספה תמידית ושום גרעון תמידי בדברי התורה ולזה יתחייב שנשמע אליו במה שצוה לסור ממצות אחרות ממצות התורה שלא תתלה בענין ההלכות לפי שעה כמו שמצאנו באליהו בהר הכרמל ובגדעון בן יואש לפי מה שפירשנו בספר

שופטים · ככל אשר שאלת וגומ' · רוצה לומר כמו ששאלת בחורב שלא תשמע התורה מפי השם יתעלה אך מנביאו כי יראת מהאש הגדולה ולזה אמרת אלי שאדבר עמכם ותשמעו ולא ידבר עמכם אלהים ויטב בעיני השם יתעלה ונתן לכם תורתו בשלמות על ידי · רוצה לומר מה שינהג ממנה תמיד ולפי שבקצת העתים יצטרך לפי שעה לעבור על קצת המצות שהוא יותר טוב או לסבה מה כמו שספרנו מענין אליהו בהר הכרמל הנה ישמעו זה מפי נביא גם כן שבחרו מלשמוע אלו הדברים מפי וזה שכבר אקים להם נביא מקרב אחיכם כמוך שאתה מקרב אחיהם יהיה אצלם · ודבר אליהם את כל אשר אצונו · הן מדברי תורה הן מדברי רשות · והיה האיש אשר לא ישמע אל דברי אשר ידבר בשמי אנכי אדרוש מעמו · רוצה לומר שיהיה חייב מיתה בידי שמים ואמר זה כי אולי יהרהר אחר הנביא ויאמר איך אעבור על דברי התורה · ואולם זאת המחשבה ממנו היא נפסדת כי הוא אינו עובר על דברי התורה אם ישמע אל דבריו לעבור על קצת דברי התורה לפי שעה אך יעבור על דברי התורה אם לא ישמע אל דבריו כשלא היתה מצותו לעבוד עבודה זרה או כנגד אמונת השם יתעלה והיה נכלל בזאת האזהרה נביא שעבר על דברי עצמו · אך הנביא אשר יזיד לדבר דבר בשמי · מגיד שאם לא עשה זה בזדון אינו חייב מיתה · אשר לא צויתיו לדבר · אבל הוא בודה מלבו אלו הדברים ואומר אותם בשמי ויתחייב זה מיתה מפני שנתנבא בשקר ואחר דברים יביאו להכחיש הנבואה או שיביאו לעבור על קצת דברי התורה אשר אנחנו מחוייבים לשמוע לדברי הנביא בהם והמשל שיאמר בשם השם יתעלה שהמטה אשר בידו יהפך לנחש ביום פלוני או יוציא פרח ויוצץ ציץ ויגמול שקדים ביום פלוני וכשלא יקרה זה יתחדש מזה מההפסד שיאמין קצת המון העם שאין יכולת בהשם יתעלה לעשות אלו הנפלאות או שיאמר שהשם יתעלה צוה שילחמו עם זה פלוני ביום השבת והוא לא צוה על זה ויהיה סבה אל שיעברו בזה על מצות התורה והנה יכלול אמרו אשר לא צויתיו לדבר שיאמר השם יתעלה שלחו לומר דברים שמה שצוה אותם השם יתעלה לנביא אחר והנה ההפסד שיקרה מזה הוא כי אחר זה יאמר דברים אחרים בשם יתעלה וישבחוהו העם כנביא ויהיה זה העניין מן ההפסד מה שכבר זכרנו ובכלל אשר לא צויתים לדבר הוא שיאמר דבר בשם השם יתעלה אשר יתבאר לך מהענם מאמרו שיי' לא צוהו על זה כמו שיוסיף לדורות מצוה או יגרע כי כבר הודיעתנו התורה שזה לא יהיה ונתבאר עוד זה מצד העיון כי לא יתכן שיוחס אל השם יתעלה זה העניין משנוי הרצון · ואשר ידבר בשם אלהים אחרים · רוצה לומר אף על פי שצוה לקיים מצוה התורה · ומת הנביא ההוא · רוצה לומר מיתת חנק · וכי תאמר בלבבך איכה נדע את הדבר אשר לא דברו יי' · לפי שצוה בכאן שהמתנבא בשם יי' מה שלא צוהו לדבר הוא חייב מיתה הנה צריך לבית דין שתהיה להם בחינה ידעו בה הדבר אשר לא דברו יי' · אשר ידבר הנביא בשם השם יתעלה ולא יהיה הדבר ולא יבא · הנה זהו לפי מה שאחשוב אם בעצם הדבור שאמר בשם השם יתעלה · אם באות שישאלו לו אחר זה אמנם בעצם הדבר כמו שיאמר שכבר מת איש ככה ויחקרו עליו אחר כן וימצאו שאין הענין כן או שהשם יתעלה אמר אליו שביום ככה יהפכו מי הנהר פלוני לדם ובא הזמן ההוא ולא בא מה שייעד ואפשר עוד שיהיה בעצ' הדבור באות שיתן עמו באמרו להם המאמר כמו שיאמר שצוהו השם יתעלה שיאמר להם שילכו בעת מה במקום פלוני ואמר עם זה וזה לכם האות שבמקום ככה תמצאו עתה דבר כך ולא היה כן או שיאמר להם כי ביום פלוני יתחדש אות מה ולא נתחדש וכבר יהיה זה כעצם הדבור באופן אחר כשיאמר להם בשם השם דבר ידוע להם שלא יהיה ולא יבא לעולם ממנו זה הדבר לעולם כמו שיאמר להם בשמו להוסיף לדורות מצוה או לגרוע אותה לדורות ואמנם מה שיהיה מפני אות ישאלו ממנו אחר זה ולא יהיה ולא יבא הנה הוא מעיד שהוא אינו נביא ולזה יתבאר שהדבר שדברו הנביא בשם השם לא דברו יי' וראוי שנחקור בכאן מספק עצום יקרה בזה וזה שלא יתאמת אף על פי שלא יהיה הדבר ולא יבוא היות זה המיעד בו נביא שקר וזה שאם היה בזה הייעוד רע הנה השם יתעלה חנון ורחום על הרעה כמו שנתבאר מדברי ירמיהו אל חנניה בן עזור ואם היה הייעוד טוב גם שם לא יבחן אם לא יבוא שהוא נביא שקר כי אולי יעד השם יתעלה הטוב ההוא מפני טוב דרכיהם וכאשר סרו מדרכם הטובה ינחם השם יתעלה מהטוב אשר דבר להביא להם כמו שאמר ירמיהו רגע אדבר על גוי ועל הממלכה והנה התבאר מזה שגם הייעוד הטוב חוזר והיות הענין כן הנה יפול ספק במה מהיעודים יבחן הנביא ונאמר כי לא יבחן הנביא בשום יעוד שיהיה בו תנאי או שיהיה בכח תנאי רוצה לומר שמעצם היעוד תחייב תנאי כמו הענין ביעוד הטוב שלא יקח זמן מוגבל ומקום מוגבל כמו שביארנו בפרשת וישלח יעקב או כמו הענין ביעוד הרע כי יש תנאי בכחו אך שיהיה כמו שביארנו שם ואולם בייעוד הטוב שיהיה מפני דבר יש תנאי ויסור בסורו וכשלא היה עניינו כן הנה יבחן הנביא שאם יאמר בו שקר הנה הוא נביא שקר והנה יבחן הנביא בכל מה שיאמר מהדברים שהם כך בעת ההוא היה טוב או רע שאם לא נמצאו כן נודע באמת שהוא נביא שקר וזהו אמרו ול' יהיה הדבר ויבחן הנביא עוד במה שיודיע מהדברים העתידים שאין בהם טוב ורע לאיש או לאנשים היה שיאמר שיתחדשו על דרך המופת או שלא יהיה בחדושם דבר זר אצל הטבע כי כשיתבאר שלא יבוא מה שיעד בו הנה נתבאר שהוא נביא שקר · בזדון דברו הנביא לא תגורו ממנו · רוצה לומר כיון שדברו הנביא בזדון · לא תגורו ממנו · רוצה לומר אל תיראו מלהמיתו מפני היותו גדול המעלה אצלך ולזה הוא מבואר שאין ראוי לשתוק מללמד עליו חובה ולפי שזה הענין הוא דבר גדול כי הנביא הוא על כל ישראל אם היה נביא אמת הנה לא ישפטוהו כי אם בית דין הגדול שבמקום הבחירה וראוי שלא יעלם ממנו כי בית דין הגדול יש להם כח לעקו' על מצות התורה להוראת שעה ולגדר ולסייג שהרי אנחנו מחוייבים לעשות על פי התורה אשר יורו והוא שיהיה להוראת שעה · כי יכרית ה' אלהיך את הגוים · מגיד שאחר ירושה וישיבה בערים ובבתיהם רוצה לומר שתשלם החלוקה לשבטים וכל בני השבט קצתם עם קצת חוייבו להבדיל אלו השלש ערי מקלט לא קודם זה וכן מצאנו שהיה הענין בספר יהושע · שלש ערים תבדיל לך בתוך ארצך · אמר זה לפי שלא היה ראוי שתהייכה קצתם בקצות הארץ אבל היה ראוי בזה שישלשו גבול הארץ בדרך שיחלקוהו לשלשה חלקים ובאמצע כל חלק מאלו החלקים תהיה עיר מקלט והנה הערים צריך שיהיו בינוניות לא גדולות ולא קטנות · תכין לך הדרך · הנה הכנת הדרך היתה כדי שיוכל לכוון הרוצח עיר מקלט לנוס אליו ולזה היה כתוב מקלט בדרך אשר תביאהו אליו והיתה עוד הכנת הדרך שלא יהיה שם אבן נגף וצור מכשול ולא תל ולא נהר ואם היה שם היו עושים גשר עליו כדי שלא יכשל שם הרוצח ולא יצטרך להתעכב לעבור הנהר והיה עוד מהכנת הדרך שיהיה רחב כדי שלא יכשל שם · והיה לנוס שמה כל רוצח · רוצה לומר היה שהרג שוגג או מזיד הנה ינוס שם עד שיתברר דינו ואם היה למות ישלחו זקני עירו ולקחוהו משם ונתנוהו ביד גואל הדם להמיתו כמו שאמר אחר זה בסוף זאת הפרשה · וזה דבר הרוצח אשר ינוס שמה וחי · רוצה לומר שבאלו התנאים תהיה העיר קולטת אותם באופן שלא ימות ביד גואל הדם · אשר יכה את רעהו בבלי דעת והוא לא שונא מתמול שלשום · מאמרו אשר יכה את רעהו למדנו שישראל גולה אם הרג ישראל בשגגה וגר תושב אם הרג ישראל בשגגה וגר תושב אם הרג גר תושב בשגגה גולה שהרי אמר בפרשת אלה מסעי שערי מקלט הם לישראל ולגר תושב בתוכם · והנה השגג' אף על פי שיעשה בבלי דעת לא יחשב בשוגג כמו שביארנו בפרשת אלה מסעי ואינו גולה · ואשר יבא את רעהו ביער לחטוב עצים וגומר · למדנו מזה שאם היה העניין ביותר מהשגגה הזאת או פחות אינו גולה משל מה שהוא ביותר שהיה סותר את כותלו ברשות הרבים ונפלה אבן על אדם ומת בבלי דעת והנה זה הוא כמו פושע ואינו גולה משל מה שהוא בפחות שסתר את כותלו בלילה במקום שאין דרך אדם לבוא שם כי זה כמו אנוס או שיהיה כמו בוקע עצים במקום שאין אדם רגיל לבוא שם · ונשל הברזל מן העץ והכה את רעהו ומת · ולא ידע שישכנו שם או שיהיה בוקע עצים ונשבר קצת הברזל מן הגרזן והמית כי אין זה מצוי כמו הסרת הברזל מן העץ וכן אם נשל הברזל מן העץ והכה באבן והפילה על ראש אדם ומת אינו גולה כי הוא כח כחו והתורה לא חייבה גלות אלא כשהי' כחו ולמדנו מאמרו ביער שאם היה הרוצח בוקע עצים ברשותו ונשל הברזל מן העץ ומת ברשות

קומץ מנחה

פרשת שופטים

שופטים ושטרים תתן לך · לעצמך תחילה ואח"כ קשוט אחרים : ואז ושפטו את העם משפט צדק שיצדיקו דינך ולא יאמרו טול קורה מבין עיניך : שעריך קרי ביה שעוריך כי לפעמים בא הדבר לפי שיעור הדיין וראות עיניו כמו עניני מסים ושודא דדייני וכדומ' אף בזו תשפוט צדק: משפט צדק כי באלה יעשה צדקה עם שניהם עם הזכאי שהוא נוטל את שלו ועם החייב שמוציאין הגזלה מידו : צדק צדק תרדוף הן לזכות והן לחובה גם רצונו פעם אחר פעם כדי לחזק העניין או רצה בכפל כשיש צדק למטה תרדוף צדק מב"ד של מעלה: למען תחיה בחיים הנצחיים וירשת הארץ למטה: אשרה נקרא כך ע"ש שהוא רואה אותו מרחוק והולך אחריו לעבו' ע"ז מלשון תומך אשורי : התועבה הזאת בישראל עם אשר לו אלהים קרובי' אליו והם עזבו אותו והלכו לעע"ז אין תועבה גדול מזה: או שלשה עדים עצה טובה קמ"ל שיעיד ג' עדים שאם ילך אחד למדינת הים ישאר לו עדות שלמה : ובערת אותיות ערבות שכל ישראל ערבים זה בזה ולכך ובערת שלא' תהא נתפס בערבות : אשימה עלי מלך לא הותרו למנות מלך אלא אחר כיבוש וחילוק כדי שלא יאמרו שמלכם נלחם להם ובזרוע ירם נכבשה הארץ לפניהם: מלך ולא מלכה : אשר יבחר ה' ולא אתה כי האדם יראה לעינים וה' יראה ללבב: לא תוסיפו וגו' לא נאמר לשוב עוד למצרים אלא בדרך הזה כלומר מא"י למצרים אבל משאר ארצות מותר דהרי כמה קהלו ישראל נתיישבו שם : ה' הוא נחלתו רמז לשכר הרוחני: מקרבך שאין נבואה באה על הנביא אלא בא"י : כמוך בתוכחות וזה ירמיה : ונתתי דברי בפיו אבל לא פנים בפנים כמשה: כאשר זמם ולא כאשר עשה כי אם נהרג הנדון יהיו העדי' הרי לגבי חרי לא נהרג יהיו ג' כנגד ב' העדים האחרונים והיוצ' להיות נידון : ולא תחוס עיניך שלא תאמר כיון שלא יצא לפועל עדותם למה יענשו העדים: אל תחפזו ואל תערצו רצונו שאל ימהרו בעניני המלחמה יותר מהרבוי ששתי הקצוות במלחמה הם רעים אם להיות נמהר כי מביא לידי סכנה רבה ואם רכות הלבב והמורא · להלחם לכם אם תזכו : להושיע אתכם אף אם לא תהיו זכאים: כי ממנו תאכל וזאת היא הבטחה רבה שיכבשו את העיר ויאכלו פריה : אל נחל איתן שהוא קשה לרמוז אל דבר קשה כדאיתא בירושלמי שאם לא ימצא ההורג תולעים יוצאים מן הנהרג ונכנסים בגופו של הורג וממיתי' אותו : ובספר שכל טוב או' שמהעגלה תולעי' באים על הרוצח וע"כ אתה תבע' השופך דם הנקי ובזה אתה עושה הישר בעיני ה' :

חסלת פרשת שופטים

רלבג

לאמיך שאין הרוצח גולה כי אינו בעל שיש לשות לנרצח לבא שם · ולמדנו מאמרו ומצא את רעהו ומת שאם המציא רעהו עצמו כשנשל הברזל מן העץ בדרך שהכהו או כשהשליך האבן הרוצח באבן בלא ראות אינו גולה שנאמר ומצא את רעהו לא שימציא הוא את עצמו ואמר בפרשת ואלה משפטי ויפול עליו ולא שיפילה הנרצח על עצמו ולמדנו מזה גם כן שראוי שיהיה זה בדרך מציאה או בדרך נפילה ולזה אם נפלה האבן בעת ההוא מכוון להעלותה כשו תאמר שהיה מושך אות' בחבל להעלותה ונפסק החבל ונפלה הנה אין זאת נפילה או שנשל הברזל מן העץ בעת שהוא מגביה אותו לאחוריו כמנהג הכורת העץ אין זו דרך מציאה ועוד שהתורה אמרה ונדחה ידו בגרזן לכרות העץ בעת שהוא מניע הגרזן לכרות לא בע' שהוא מניעה להגביה ולז' יהיה באלו פטו' מלגלות וכן אם בא הרוצח ברשות להכות הנרצח והרגו בשגגה בעת עשותו המצוה אינו גולה כמו הבא המיסר את בנו והרב תלמידו והנה למדנו זה מאמרו לחטוב עצים שהוא דבר הרשות · וראוי שתדע שאם לא מת הנרצח תכף באופן שיהיה שם דרך לומר שלא מת ממכאת המכה אינו גולה שם שנאמר ומצא את רעהו ומת שימות מהמכה לא מפני דבר אחר · פן ירדוף גואל הדם אחרי הרוצח · מגיד שקדם שהתבאר שהוא גולה ראוי לשמור שלא ירדוף גואל הדם את הרוצ' וישיגנו ולזה צותה התורה שנבדיל עוד שלש ערים כדי שלא ירבה הדרך ויהיה זה סבה שישיגנו ואמנם אח' שהתבאר שהוא גולה ישתדלו יותר בשמירתו שהרי אמר בפרשת אלה מסעי והשיבו אותו העדה אל עיר מקלטו ולזה צריך שיתנו לו חבורה שישמרוהו בדרך מגואל הדם כדרך שיושיבוהו אל מקלטו אשר נס שמה · וראוי שתדע שמי שאינו גולה מפני שלא הגיע ענייני לשגגת הגולה · הנה אם הרגו גואל הדם נהרג עליו אולם מי שאינו גלוי מי שחטאו יותר גדול מחטא הגולה הנה אם הרגו גוא' הדם פטור כמו העניין במחוייב גלו' שאם הרגו גוא' הדם חוץ לעיר מקלטו פטור והנה נבאר בכאן מה שנתחדש מביאור זה הדין בספר יהושע וזה שכבר נאמר שם שהרוצח יעמוד פתח שער עיר המקלט וידבר את דבריו באזני זקני העיר ההיא רוצה לומר שיאמר להם שהוא רוצח והם יתנו לו מקום וישב עמהם למדנו מזה שבעלי המקלט יתחייבו להם לתת מקום לרוצח בזולת שכירות לא בשאר ערי הלוים אף על פי שכלם קולטים כמו שזכרנו במה שקדם ולזה אם ירצה לשבת שם לא יתחייב לתת לו מקום בלא שכירות · ואמר שם וישב בעיר ההיא עד עמדו לפני העדה למשפט עד מות הכהן הגדול מגיד שבעיר מקלטו שנס שמה ראשונה שמה הוא שב בהתברר הדין שהוא גולה עד מות הכהן הגדול · וירחיב ה' אלהיך את גבולך ונתן לך את כל הארץ אשר דבר לתת לאבותיך הוא ארץ הקיני והקנזי והקדמוני שלא נתנו לישראל עד הנה ויעד השם יתעלה נתינתם לאברהם · כי תשמור את כל המצוה הזאת וגומ' · מגיד שאם היו ישראל שומרים כל מצות התורה היו נגאלין · ויספת לך עוד שלש ערים על השלש האלה · זה לאות שזה דבר עתיד כי לא מצאנו שהוסיפו ישראל על שש ערי מקלט ועוד שהרי אמר השם יתעלה בתתו עשרת השבטים ביד ירבעם אענה את זרע דוד אך לא כל הימי' מגיד שעתיד המלכות להיות כלו לזרע דוד וזה דבר לא נהיה עד הנה ולזה הוא דבר עתיד בהכרח אשרי המחכה ויגיע · ולא ישפך דם נקי בקרב ארצך · והיה עליך חטא עלום אם ישפך דם נקי בקרב ארצך · וכי יהיה איש שונא לרעהו · אמר זה לפי שלא יכוון אחד להרוג אחד אם לא היה שונא לו ואורב לו · למדנו מזה שהמכוון להרוג את זה והרג זה אינו נהרג שהרי לא ארב לו · והכהו נפש ומת · לא מי שאפשר לומר שמת מחמת דבר אחר ונס אל אחת הערי' האל' להמלט מיד גואל הדם עד שיתברר דינו למות ואחר שנתברר דינו למות ישלחו זקני עירו ולקחו אותו מעיר מקלט לגמור הדין בפניו ואחר יתנוהו ביד גואל הדם בדרך שימות בידו · לא תחוס עינך עליו · רוצה לומר על הרוצח · אבל השתדל שימות לפי המשפט · ובערתי הדם הנקי מישראל · רוצה לומר שופכי הדם הנקי · לא תסיג גבול רעך אשר גבלו ראשוני' · הזהיר בזה מלשנות הגבול בנחלות לפחות קרקע חבירו ואמר אשר גבלו ראשונים להודיע שאם נשתנה הגבול שגבלו ראשונים לאיזו סבה שתהיה והשיגו זה להשיבו למקומו אינו עובר על זה הלאו · בנחלתך אשר תנחל · מגיד שבארץ עובר זה על שני לאוין על לא תגזול ועל לא תסיג · אם עשה זה בחזקה ובאונס או אל תגנוב ולא תסיג אם עשה זה בסתר ובגנבה אמנם אינו עובר כי אם על לאו אחד · לא יקום עד אחד באיש לכל עון ולכל חטאת · למדנו בזה שעד אחד אינו נאמן שישפטו על פיו לכל עון ולכל חטאת איזה חטא שיחטא האדם בו והנה יתבאר מזה שאף על פי שאינו קם לחתוך על פיו המשפט בשלמות הנה הוא קם לחייב שבועה האיש ההוא כמו שמצאנו בסוטה שאף על פי שאין שם עדים שנטמאה לגמור דינה על פיהם הנה יקום בה העדות ההוא לשבועה · על פי שנים עדים או שלשה עדי' יקום דבר · הקיש בזה עדות שלשה לעדות שנים כמו שביארנו במה שקדם על דבר דיני נפשות · כי יקום עד אחד באיש לענות בו סרה · ראוי שתדע שזה העד הוא שנים כי בזולת זה לא יהיה עדות ולא יתכן בו לומר בו כאשר זמם כי עד אחד לא יאמן להביא עליו עונש והנה אלו העדים העידו דבר שהוא סר מדרך האמת · ועמדו שני האנשים אשר להם הריב לפני יי' · מגיד שאלו העדים המעידים שקר יתחייב שיבואו במקום הבחירה לבחון אם הם עדי שקר לפני סנהדרי גדולה ההם הכהנים או השופטים אשר יהיו בימים ההם ודרשו השופטים היטב והנה עד שקר ראוי שישאל שואל איך יבחן שהם עדי שקר כי אף על פי שיעידו מאה כנגד עדותן לא נתברר שעדותן שקר כי השנים נאמנים כמאה כמו שקדם מאמרו על פי שנים או שלשה עדים ואם מפני הדרישה והחקירה איך יתבאר שהם עדי שקר מפני שאינם מסכימים זה לזה במקום או בזמן ועוד אם היה שלא יסכימו זה לזה אולי האחד הוא מעיד אמת ומי יודע אי זהו מהם המעיד שקר ואיך יתכן לומר באחד כאשר זמם והנה הדין לא יגמר מפני עדות אחד ולזה יתחייב שנאמר שמצד הדרישה יתבאר ששניהם מעידים שקר והמשל שעם הדרישה והחקירה יאמרו שזה היה בירושלם ביום פלוני ויבאו עדים אחרים שיעידו ביום ההוא היו אלו העדים עמהם במקום רחוק מירושלם למרחק עצום שלא יתכן שיהיו ביום ההוא בירושלם כי זה ממה שיתחייב יהיו אלו העדים הראשונים עדי שקר ואפילו היו הראשונים מאה או יותר והשנים שנים לבד ואם יאמר אומר למה יאמינו יותר דברי השני' מדברי הראשוני' שמעידים שכבר היו ביום ההוא בירושלם התשובה הנה הוא ידוע שהאד' אינו נאמן בדברי עצמו כדי שיאמן עליו אח' ולזה תמצ' שאפי' מאה שיאמרו שאינם חייבין לראובן דבר ובאו שנים עדים והעידו שהם חייבים לו מנה הנה השנים עדים יהיו נאמני' כנגד המאה שהם נוגעים בעדות וכן בזה המקום הוא ידוע שמה שהעידו העדים שראובן הרג שמעון ביו' פלוני או במקום פלוני הנה אינם מחייבים אותו מיתה מפני הרגו אותו ביום ההוא או במקום ההוא פי' באיזה יום שהרגהו הו' חייב מיתה ולזה הוא מבואר שאמרם במקום פלוני וביום פלוני אינו מעצ' העדות אבל הוא לבחון עדותם אם יאמרו אמת אם לאו ולזה הוא מבואר שהם נוגעי' בעדותן בזה העניין והשני' שמעידים כנגדם אינ' נוגעים בזה העדות כי אינם מעידי' בעניין אחד יהיה העונש בעבורו זולתי על עדותן במקום ובזמן ולזה יהיו נאמנים השנים כנגד הראשוני' · העד שקר ענה באחיו · מגיד שלא יעשו דבר כנגדו עדיין זולתי שהעיד בו שקר ולזה גם כן אמר כאשר זמם לעשו' לאחיו שזמם לבד ולא עשה ואולי יחשוב חושב כי הדברים ק"ו אם מפני העדות שקר לבד יתחייבו בו אף על פי שלא הגיע ממנו התכלית הרע אשר בעבורו העידו לשקר כל שכן שיתחייבו אם נתנה פריה ומחשבתם הרעה אלא שכאשר יעויין בזה לטעון בזה טענה לומר שאין ראוי שיעשו העדים זוממין את' שהגיעה מחשבתם לפועל על יד בית דין וזה כי השם יתעלה מסכים למה שישפטוהו שופטיו ומאתו משפטיו כאמרו ונקי וצדיק אל תהרוג כי לא אצדיק רשע הגיד בזה כי מי שהצדיקוהו היה מהשם יתעלה להצדיקו כמו שביארנו בפרשת ואלה המשפטים ולזה אמר שלמה פלגי מים לב מלך ביד ה' אל כל אשר יחפוץ יטנו ואמר אליהוא ממלוך אדם חנף ממוקשי עם כי אל אל האמר נשאתי לא אחבול כמו שביארנו לספר איוב והנה היה זה כמו שליח לעשות רצון השם יתעלה באיש ההוא שחטא בדבר אחר ואם לא חטא בזה עם שזה יהיה בושת לבית דין אם יתפרסם שדנו איש להריג' דרך משל על לא חמס בכפיו ויביא זה להרהר אחר משפטי התורה שלא יהיו ישרים ולאלו הסבות יתבאר שאין ראוי שנענשו העדים בזה האופן כאשר יצאה מחשבתם לפועל · ועשיתם לו כאשר זמם לעשות לאחיו · רוצה לומר שאם חשב להפסיד ממון יפסיד ממון להלקותו ילקה להמיתו ימות ואם חשב להזיקו במה שאי אפשר שיוזק בו זה העת כאלו תאמר שהעידו על כהן שהוא בן גרושה או בן חללה או זונה אין העונש להשים אותם חללים כמו שחשבו לעשות לכהן כי זה בלתי אפשר אך היו לוקים בעבור עברם על לא תענה ברעך עד שקר ולפי שאמ' לאחיו למדנו שזוממי עדות בת כהן שזנתה אינם בשרפה אף בחנק כמו שחשבו לעשות לאחיהם והוא האיש שאמרו ששכב עמה עם שהעניין בבת כהן הוא דבר חדוש שהיא בשרפה ובועלה בחנק ולזה לא ימשך זה החדוש כי אם במקום שבארה בו התורה · ובערת הרע מקרבך · בער העושה הרע מקרבך וימשך מזה שיתבער הרע והנשארים ישמעו ויראו ולא יוספו לעשות כדבר הרע הזה בקרבך אמר זה בעדים זוממים לפי שכבר יחשב שהם אינם עושים חטא גדול כמו שיחטא ההורג חבירו או המזיק לו והחובל בו בידו ולזה יקלו האנשים בזה החטא ויהיה זה סבה להפסיד הקבוץ המדיני ולזה היה העניין בתכלית הרע וההפסד ולזאת הסבה רצתה התורה שיתפרסם דינו לכל ישראל וזה יהיה בעלותם שם לרגל כדי שיראו כלם מעשות כדבר הרע הזה · ולא תחוס עינך נפש בנפש · הזהיר בזה מלרחם על עד זומם מלעשות לו כאשר זמם נפש בנפש רוצ' לומר שאם יתחייבו מיתה בעדותן ידונו במיתה ההיא שנאמר כאשר זמם · עין בעין שן בשן יד ביד רגל ברגל · ראוי שתדע שאי אפשר בעדות שיתחייבו בו חסרון אבר כי המחסר אבר יענש בממון כמו שביארנו בפרשת ואלה המשפטים ולזה ירצה בו בזה המקום עונש ממון ולפי שצוה שלא לחמול על עד זומם שלא השלים מחשבתו למדנו שכל שאנחנו מוזהרים מלחמול על החובל בחבירו באי זה צד שיהיה מאותם החמשה דברים שזכרנו ביאורם בפרשה ואלה המשפטים וכבר ביארה זה התורה עוד בביאור בבושת אמר וקצותה את כפה לא תחוס עיניך ואמר עין בעין שן בשן יד ביד רגל ברגל להורות שקנס הממון ישוער לפי האבר שהיה בו הנזק ולמדנו עוד בזה תועלת אחר והוא שכמו שהעין יותר נכבד לאין שיעור יותר מהשן וזה מפורסם מענייננו כן היד היא נכבדת לאין שיעור מהרגל כי היד הוא כלי להשתמש בה בכל המלאכות המעשיות וכמו שהעין יש לו מבוא גדול בעיוניות לראות המוחשים וללמוד ספרים כן העניין ביד כי ביד שיכתוב האדם יתיישר בתכלית מה שאפשר לעמוד על סודות הדברים שתהיה חקירתו בהם והיתה מחכמת המשל הזה כי כמו שהעין הוא למעלה מהשן כן היד למעלה מן הרגל הנה זה ביאור מה שיצטרך אל ביאור במה שהוגבלנו ביאורו מזאת הפרשה · ואולם התועלות המגיעות ממנה הם ששה עשר :

התועלת הראשון הוא במצות והוא מה שהזהירנו מללמד לעשות כתועבות הגוים ההם ומההליכה בחקותיהם כי אם נקח קצת מנהגיהם יהיה זה סבה אל שנקחם כלם וימשך מזה עבודת אלהים אחרים :

התועלת השני הוא במצות והוא מה שהזהירנו מהעביר מזרענו באש למולך והנה התועל' בזאת האזהרה מבואר :

התועלת השלישי הוא במצות והוא מה שהזהירנו מלקסום קסמים ולא לעונן ולנחש ולא שואל אוב וידעוני ודורש אל המתים והנה התועלת באלו האזהרות מבואר כי העניין יביא להאמין בדברי הבל ולהסיר ממנו הפתח היותר גדול שיהיה לנו לבאר שיש שם אלוה פועל כל הנמצאות ומשיג כל מה שבהם כי אנחנו נעמוד על זה בקלות ממה שנמצא משפע אלו ההודעות מהשם יתעלה לאדם בנבואה או בחלום כמו שביארנו בשני מספר מלחמות יי' · ולזה אמר ישעיהו מי פעל ועשה קורא הדורות מראש כמו שביארנו שם ובהאמין שמפאת הנחש או המתים שאין בהם רוח ואלו הפעולות המגונות תתחדשנה אלו ההודעות יסור ממנו זה התועלת הנפלא אשר אין פתח מבלעדיו לקנות שום שלמות אנושי ועוד שכבר ימשך מזה מהפסד לאסיר מהאנשים התועלות המגיעות להם מההשגחה הפרטית או מההשגחה הכוללת כי יאמינו אלו הדברים ויסורו מפני זה מעשות מה שאם יעשוהו יגיעו להם תועלות עצומות או יתקרבו לעשות מה שהיה נמשך להם מאלו ההשגחות שלא לעשות וכדי לשמרם מהזק כפלא :

התועלת הרביעי הוא במצות והוא מה שהזהירנו שלא יהיה בנו מכשף וחובר חבר והנה תועלת זאת המצוה מבואר כי מזה ימשך הפסד בדברים המדיניים עם שזה יביא לבטל ממנו הפתח היותר גדול שנעמוד ממנו על שיש בכאן אלוה פועל כל הנמצאות מפני מה שיחייב שיהיה כח באלו ההבלים להמציא פעולות נפלאות יגיעו מהם במה שידמה למתחדש מהקרי וזה כי הפעולות ההם אין בעצמותם דבר שיתיישר אל התכלית שיגיע מהם וזה ממה שיביא לחשוב שכל הדברים מתחדשים מהקרי ושבו די ספוק להמציא כל הנמצאות כמו שהיה רואה אפיקורוס וסיעתו :

התועלת החמישי הוא מה שהודיע שהשם יתעלה השגיח בישראל בלכתם בדרכיו שיגיעם ההודעות השלמות בדברי' העתידי' באמצעות הנביאים כדי שישמרו מהרע שלא יגיעם וישתדלו בטוב שיגיע באופן היותם שלם · וזהו אמרו ואתה לא כן נתן לך ה' אלהיך נביא בקרבך מאחיך כמוני יקים לך ה' אלהיך וכבר השגיחה התורה עוד בזה שיגיעו לישראל העתידות על יד כהן גדול בשאלם לו למשפט האורי' כמו שביארנו במה שקדם ולולי שגרמו העונות לא נפקדו ממנו אחד משני אלו הדרכים לעמוד בהם על אמתת מה שעתיד להתחדש :

התועלת הששי הוא במצות והוא מה שצונו לשמוע לדברי הנביא ולעשות מצותיו אפילו כנגד מצות התורה אם יצוה בהם לפי שעה זולת עבודה זרה והדומה לה שנאמר אליו תשמעון והנה התועלת בזאת המצוה מבואר כי בזה תמשך ההשגחה הפרטית לישראל תמיד · והנה התועלת בה עוד במה שיצוה לעבור בקצת העתים על קצת המצות כי התורה למה שתעיין באופן כולל בהנהגה השלמה המיושרת האומה אל הטוב הנה אפשר שיקרה בעת מהעתים שיהיה יותר טוב לסור מקצת מצותיה ולפי שרצה השם יתעלה שיגיע הטוב בכללות בכל הזמן לעמו אשר לקח לו לנחלה היטיב לישראל אל מה שצריך שישתנה לפי שעה בעת ועת על יד נביאיו כי אי אפשר שיושם בתורה זה והנה זה העניין דומה לעניין המופתים שיחדש השם יתעלה על יד הנביאים וזה כי הטבע הוא המסודר מהשם יתעלה בשלם שבפנים להגיע אל הטוב בדבר דבר מהדברים הטבעיי' באופן כולל ולפי שבעת מהעתים יהיה יותר טוב שיסור קצת הסדור ההוא השגיח הש"י שיעשה זה על יד נביאו בעת הצורך והנה הודיעה התורה שהעובר על דברי הנביא חייב מיתה בידי שמים כדי שיירא כל העם מעבור על מצותיו :

התועלת השביעי הוא במצות והוא מה שצונו להמית נביא שקר והמתנבא בשם ע"ז ומה שצונו שלא נירא מהמית נביא שקר שנאמר אך הנביא אשר יזיד לדבר דבר בשמי אשר לא צויתיו ואשר ידבר בשם אלהים אחרים וגומר לא תגור ממנו וכבר ביארנו התועלת מזה אגב באורנו לדברי זאת הפרשה :

התועלת השמיני הוא במצות והוא מה שצוה להבדיל שלש ערים למקלט במקומות היותר נאותים מהארץ אל שישלם בהם המקלט מכל המקומות אחר הכנסם לארץ ונשלם להם הירושה והישיבה איש על מקומו לפי הגורל והתועלת בזאת המצוה הוא לנוס שם כל רוצח עד שיתבאר דינו כדי שלא יהרג על לא חמס בכפיו ולעמוד שם כל הורג נפש בשגגה עד מות הכהן הגדול להמלט נפשו מגואלי הדם ולענוש אותו על זאת השגגה שבאה על ידו ונמשך זה העונש כי אם לשגגה שאינה קרובה לאונס כמו שבארנו לפי שהבדלת שלשה ערים האלה היתה לזה התכלית חייב שיבדילו אותם במקומות היותר נאותים לזה התכלית ולזה צוה לשלש גבול הארץ ולקחת גבול באמצע כל שליש מהם עיר למקלט ולזה צוה ג"כ להכין הדרך תמיד אליהם בכל הגדרין אשר תשלם זאת הכונה כמו שביארנו אגב באורינו דברי זאת הפרשה :

התועלת התשיעי הוא במצות והוא מה שצונו להבדיל עוד ג' ערים למקלט אחר שיתן לנו השם יתעל' את כל הארץ אשר נשבע לאבותינו ולפי שלא ראינו במה שעבר שהיו שם נביאים הבדלת אלו הערים ידענו שהדבר הזה עתיד והרצון בו אחר כבישת ארץ השלש אומות הנשארות שנתן השם יתעלה לאברהם בברית בין הבתרים והם קני וקניזי וקדמוני וזה אמנם יהיה בימי מלך המשיח אשר אנחנו מקוים בואו :

התועלת העשירי הוא בפנות התורה והוא מה שהודיענו כי בזכות שמירת כל המצוה שהוא

שהוא מצוה אותנו היום שתכליתה הוא לאהבה השם יתעלה וללכת בדרכיו כל הימים ישלים השם יתעלה לנו כתיבת כל הארץ אשר נתן לאבות ולזה באר כאן שהתורה הזאת תתקיים כל הימים לא תומר בעת מהעתי' אם לא באופן שזכרנו ושאם היינו שומרים אותה בכללות ככר היה השם יתעלה מגיע לנו זה הטוב :

התועלת האחד עשרה הוא במצות והוא מה שצונו שלא לרח' על הרוצח להצילו ממיתה והוא אמרו לא תחוס עינך והתועלת בזה מבואר כדי שיוסרו בזה האנשי' משפיכו' דמי' :

התועלת השנים עשר הוא במצות והוא מה שהזהיר מהשיג גבול בארץ ישראל בגלוי או בסתר שנאמר לא תשיג גבול רעך בנחלתך והנה התועלת בזאת האזהרה מבואר בעניינים המדיניים והיתה בזה בא"י אזהרה נוספת להודיע מעלת א"י על שאר הארצות ולזה היה החטא בה בזה הענין יותר עצום :

התועלת הי"ג הוא במצות והוא לצוות שלא לחתוך הדין לכל עון ולכל חטאת על פי עד אחד כי אם על פי שנים עדים או שלשה עדי' וכבר ביארנו התועלת המגיע מזאת המצוה בביאורינו לזה המאמר :

התועלת הי"ד הוא במצות והוא מה שצונו לדון בעדים זוממין על האופן שהתבא' בזאת הפרשה וכבר ביארנו התועלת המגיע מזאת המצוה בביאורינו לזאת הפרשה :

התועלת החמש עשרה הוא במצות והוא מה שהזהיר מעשות כדבר הרע הזה שנאמר ולא יוסיפו לעשות כדבר הרע הזה והוא לפי מה שאחשוב אזהרה למזימים את העדים שלא יזימום בדברי שקר ויחשוב שאין זה חטא להם כי אינם מעידים בעצם עדותם שעשו אלו העדים שום רע · אבל העידו שהם היו או דרך משל ברומי וזה אינו חטא לעדים שכד עצמותו ולפי שלא ימשך מדבריהם הרע לעדים כי אם במקרה אולי לא יחושו אם יאמרו בזה דברי שקר כמו שלא יחוש אדם לומר שראובן אכל היום פולים ואף על פי שלא אכלם אחר שזה המאמר אינו מעלה לראובן ולא מוריד ולזה הוצרכה התורה להזהיר זאת האזהרה ולזה אמרה כדבר הרע הזה ולא אמרה הדבר הרע הזה ואולם לעדים זוממין · לא הוצרכה בכאן אזהרה שהלי אמרה תורה לא תענה ברעך עד שקר :

התועלת הששה עשרה הוא במצות והוא מה שהזהירנו מלרחם על עדים זוממין מהביא עליהם הדין הראוי להם ומה שהזהירנו מלרח' על כל חובל בחבירו מהביא עליו הדין הראוי שנאמר לא תחוס עינך נפש בנפש עין בעין והנה התועלת באלו האזהרות מבואר :

כי תצא למלחמה על אויביך וגומ' · עד סוף הפרשה כי תצא למלחמה · הזהיר לירוא מהאויבים ואף על פי שהם עם רב מישראל ויש להם סוס ורכב כי ראוי להם לבטוח בשם יתעלה אשר אין מעצור לו להושיע ברב או במעט ויעיד על זה שכבר העלנו מארץ מצרים בכח גדול וביד חזקה עם היות ישראל אז בתכלית החולשה ולא בחרב ולא בחנית הושיעם השם יתעלה והנה הזהיר מלירוא מהם כי עם שזה הוא ממעוט הבטחון בשם יתעלה הנה הוא דרך אל שינוצחו ישראל · והיה כקרבכם אל המלחמה · הנה יתבאר שזה הדבור יהיה בקרב ישראל אל המלחמה והוא ברצותם לערוך מלחמה כי אז הם בתכלית הקורבה למלחמה וכבר יתבאר עוד מהדברים הבאים אחר זה · ונגש הכהן ודבר אל העם ואמר אליהם · מגיד שהכהן המיוחד לזה ידבר או בכללות אל העם אלו הדברים הנזכרים בכאן תחלה לפי שהם נאמרים להמון רב הנה יחוייב שיהיה זה המאמר בקול רם באופן שיהיה זה המאמר אליהם וכן אמר בפרשת כי תבוא וענו הלוים ואמרו אל כל איש ישראל קול רם ואמנם לזה שיהיה זה על ידי אחר כי הכהן המיוחד לזה ראוי שיהיה גדול המעלה בדרך שישמעו אליו כל ישראל ולפי שלא יהיה ראוי לאיש גדול להגביה קולו מאד חוייב שיהיה שם אחר לאמרם קול רם ולפי שביאר אחר זה קצת הדברים ישנו אותם השוטרים להשמיעם אל העם למדנו שזה המאמר שיאמר אלו הדברי' שנזכר ראשונה הוא יותר נכבד מהשוטרים ולזה אמרו שהוא כהן אחר ולפי שצוה לדבר אליהם אלו הדברים למדנו שחייב לאמרם בזה הלשון שנאמרו בתורה · שמע ישראל אתם קרבים היום למלחמה על אויביכם · אמר זה להודיעם שצריך שישתדלו שינצחום על כל פנים שאם יפלו בידם לא יחמלו עליהם לפי שהם אויביהם · אל ירך לבבכם · אמר זה לפי שרכות הלבב והפחד הוא סבה ליראה והיראה הוא סבה אל שלא יתנהג האדם בחכמה ובדרכי הגבורה בענין המלחמה אבל יתנהג בחפזה ובבלי ההתישבות וזה יהיה סבה להשבר לבם רוצה לומר שיערצו ויחתו · כי יי' אלהיכם וגו' · כי יי' שהוא מכהיב אתכם ומשגיח הנה הוא הולך עמכם למלחמה רוצה לומר שהשכינתו דבקה בכם להלחם בעבורכם עם אויביכם או להושיע אתכם מידם כאמרו יי' ילחם לכם והראיה בזה המאמר שאם יהיו ישראל ראויים שינצחו אויביהם מפני שקדם בדרכי התורה והנה השם יתעלה הולך עמם להלחם בעבורם עם אויביהם ואם אין ישראל באופן שתדבק בהם כמו ההשגחה הזאת או שלא שלם עון אויביהם עדיין הנה השם יתע' הולך עמם במחנה להושיע אותם מיד אויביהם · ודברו השטרים אל העם לאמר · ידוע שאלו הדברים ראויים להיות קודם הדבור הראשון שזכרנו הוא מה שאמר אל תירא וגו' כי הדבור ההוא איננו ראוי כי אם להלחם לא להולכים ושבים לביתם ולזה הוא מבואר שאלו הדברים יאמר הכהן תחלה בעת היות לישראל סמוך ליציאת ארצם · והדבור שזכר תחלה יאמר סמוך לערכם המלחמה שנאמר כקרבכם אל המלחמה · מי האיש אשר בנה בית חדש ולא חנכו · לא דקדקה התורה שיבנהו אבל כיון שהוא חדש לו שלא חנכו יכנס בו זה הדין שזכר אך אם יש בחנכו עברה כגון שגזלו הוא מבואר שלא יחזור מפני זה ולזה גם כן אמר אשר בנה כי לפי הנהוג יבנה האדם משלו ולפי שאמר בית למדנו שהוא ראוי שיהיה באופן שידבק בו גדר הבית והנה סתם הבית הוא שיהיה ראוי לדירה · ילך וישוב לביתו · רוצה לומר שילך וישוב לביתו שמא ימות במלחמה ואיש אחר יחנכנו והנה אמר זה כי אם ילך במלחמה ידאג על שלא זכה לחנך הבית ויחשוב שבעבור זה סבב השם יתעלה המלחמה לבעבור מנעו שלא יחנכנו ויחנכנו אחר ויהיה זה סבה אל שירך לבבו ויירא במלחמה ויבא מפני זה רע לאנשי הצבא והנה ענין לכתו ושובו הוא לספק מים ומזון לבני החיל · ומי האיש אשר נטע כרם ולא חללו · הנה לא דקדקה התורה שיהיה הוא הנוטע איך שיהיה שלא חללו עדין רוצה לומר שלא זכה לאכול ממנו עד כי השנה הרביעית לא יזכה לזה כי השלשה שנים הראשונים יהיה כל פריו ערלה ולפי שלא דקדקה התורה כי אם מפני היראה שיש לו שאיש אחר יחללנו למדנו שכן הדין בכל אילני מאכל שיהיה בהם הרבוי כמו הענין בכרם והנה מצאנו באילנות שם כרם אמר מגדיש ועד קמה ועד כרם זית והנה הפחות שיפול עליו זה השם מהאילנות הם חמשה ולזה יתבאר שאם היו לו חמשה אילני מאכל ולא זכה עדיין לחללם ולאכול מהם הוא הולך ושב לביתו לסבה שזכרנו בענין הבית · ומי האיש אשר ארש אשה ולא לקחה · הנה למדנו מאמרו ואיש אחר יקחנה שאין הקפדה בזה אלא מפני זה הפחד שיהיה לו לסבה אשר זכרנו בענין הבית ולזה הוא מבואר שזה הדין נוהג בכל אשה שתהיה קנויה לו קנתי' ולא לקחה · יהיתה בתולה או אלמנה או שומרת יבם ואם היה בלקוחיה עבירה אינו חוזר מפני זה וזה מבואר וכן המחזיר גרושתו שהרי לקחה וראוי שתדע שמי שארש אשה ולקחה אינו יוצא כלל לצבא עם עורכי המלחמה ואינו הולך ושב לספק לאנשי הצבא מזונותיהם שנאמר נקי יהיה לביתו שנה אחת ושמח את אשתו אשר לקח כמו שיתבאר במה שיבא בג"ה בפרשת כי תצא ושם התבאר שכן הדין במי שבנה בית חדש וחנכו וכאשר נטע כרם וחללו · ויספו השטרים לדבר אל העם וגו' · ראוי שתדע שעד זה המקום היו דברי הכהנים לראשונה בצאתם מהארץ והשוטרים היו משמיעים זה לעם אחריו אולם בקרבם למלחמה יאמר הכהן כדברים הראשונים תחלה והוא אמרו שמע ישראל וכהן אחר יאמר הדברים ההם לישראל בקול רם ואחר זה ישוב הכהן לאמר מי האיש אשר בנה וגו' והשוטר משמיע אחריו אלו הדברים לכל ישראל בקול רם והנה אלו השוטרים הם שוטרי של סנהדרי גדולה שהם משותפים לכל ישראל ולזה לא תהיה זאת המלחמה רוצה לומר מלחמת הרשות כי אם על פי בית דין הגדול שהשוטרים הם תחת השופטים ובמצותם יעשו כל מה שיעשו · ויספו השטרים לדבר אל העם וגו' · רוצה לומר שזה שאמר ויספו השוטרים

לדבר אל העם יותר ממה שישמעו מפי הכהן · מי האיש הירא ורך הלבב ילך וישוב לביתו · רוצה לומר שהיה רך הלבב שאין לו כח לשמוע לדברי הכהן שהזהירם מזה מפני טבעו ומנהגו יפרד מאנשי המלחמה וילך וישוב לביתו לספק מזונותיהם לבני הצבא כדי שלא ימס לבב אחיו כלבבו בראותם פחדו והיותו נחפז לנוס כי כן דרך אנשי המלחמה · רוצה לומר שבראותם איש אחד מהם נס ינוסו כלם · והיה ככלות השטרים לדבר אל העם ופקדו שרי צבאות בראש העם · מגיד שכל אלו הדברים הם סמוך לעת רצותם לערוך המלחמה ולזה אמר כי תכף שישלימו אלו הדברים ימנו שרי צבאות בראש העם להנהיגם בסדור הראוי לדבר המלחמה ולפי שהשתדלותם היה שלא יגרום איש מהאנשים אשר שם שימס לבב העם היו ממנים אנשים אחרים גבורי כח ישמרו שלא ינוסו איש מהם כדי שלא ימס לבב העם כלבבו וראוי שתדע שאלו הדיני' ממה שאמר פה מי האיש אשר בנה בית וגומר אינו נוהג אלא במלחמת הרשות אבל במלחמת מצוה כלם יוצאים והראיה כי במלחמת הרשות מדבר מה שאמר אחר זה כי תקרב אל עיר להלחם וגומר שהיא מלחמת הרשות כמו שהתבאר שם והראיה עוד שבמלחמת מצוה כלם יוצאים מה שאמר משה לבני גד ולבני ראובן כי נשיהם וטפם ישארו בעריהם והם יעברו חלוצים עם אחיהם מגיד שלא נשארו שם מהם כי אם נשיה' וטפם ואולם מה שאמר תחלה שיאמר הכהן שמע ישראל הוא נוהג גם במלחמת מצוה שהרי מצאנו בתורה שהזהיר השם יתעלה פעמים רבות שלא ייראו מאותם הגוים ואל יערצו מפניהם אך לא היו אומרים מי האיש הירא כי כלנו חייבים להחרים הגוים ההם · כי תקרב אל עיר להלחם עליה וקראת אליה לשלום · מגיד שקודם שילחמו עליה יחוייב שיקראו לה לשלום ואם יענו שהם רוצים להיות בשלום עם ישראל ויסכימו כל העיר לפתוח לישראל הנה כל העם הנמצא בה יהיו לישראל למס ויעבדו אותם וזה משותף למלחמת הרשות ולמלחמת המצות כמו שנתבאר בספר יהושע שנאמר לא היתה עיר אשר השלימה אל בני ישראל וגומר · כי מאת יי' היתה זאת לחזק את לבם לקראת המלחמה למען החרימם וזה ראיה שאם היו משלימים לא היו הורגים אותם ולפי שאסור לישראל להניח עובד עבודה זרה בארצם שנאמר לא ישבו בארצך פן יחטיאו אותך לי למדנו שהוא מחוייב כשישלימו שיקבלו שלא לעבוד עבודה זרה ויקבלו עם זה כל המצות שנצטוו בני נח בהם כדי שיכנעו למצות שהם מחוייבים בהם והם שפיכות דמים ואבר מן החי ויתר המצות שהתבאר מהתורה שנתחייבו בהם כמו העריות והגזל כי עליהם היה המבול · ואמר אברהם ואמרו אשתו זאת והרגו אותי ואותך יחיו מגיד שכלם היו נשמרים מהעריות לפי דיניהם · ואולם ברכת יי' היא בכלל עבודה זרה ואין לך חטאה גדולה מזו וכן מחוייבים להושיב דיינין במקומותיהם ולהעמיד אלו הדינים שנאמר שופך דם האדם באדם דמו ישפך וזה אי אפשר מזולת שופט וכשיקבלו עליהם זה צריך שיקבלו עליהם עם זה להיות לישראל למס ולעבד' שנאמר והיה כל העם הנמצא בה יהיו לך למס ועבדוך והנה ענין המס יכלול מס הגוף והממון כאמרו וזה דבר המס אשר העלה המלך שלמה לבנות את בית יי' ואת המלוא ואת חומת ירושלם ואת כל ערי המסכנות אשר היו לשלמה כל העם הנותר מן האמורי ויעלם שלמה למס עובד למדנו מזה שיש להכריחם לעשות עבודת המלך ולבנות חומה והבתים ומה שיצוו עליו או שיהיו חוטבי עצים ושואבי מים לבית יי' כמו שגזר יהושע לגבעונים ואולם מס הממון הוא שיתנו שנה בשנה סך מה והנה ימשך מענין העבודות שלא יהיו מושלים על ישראל ויתנהגו כמנהג העבדים להיות שפלים לפני ישראל · ואם לא תשלים עמך וגו' · רוצה לומר אם לא תסכים להשלים עמך אך יצאו לעשות מלחמה לישראל או יעמדו תוך העיר ולא ירצו לפתוח לך ולא יצאו ג"כ למלחמה אז תתן העיר במצור בדרך שלא יכנס בה שום מזון מחוץ וכאשר יתננה יי' בידיך באי זה שיהיה מאלו הדרכי' הנה תכה את כל זכורה לפי חרב רוצה לומר האנשים הגדולים כי הזכרים מהטף והנשי' והבהמה וכל אשר תהיה בעיר וכל שללה תבוז לך · ואכלת את שלל אויבך אשר נתן יי' אלהיך לך · מגיד שגם המאכלות האסורות שימצאו שם יוכל לאכול כאלו תאמר החזירים המלוחי' והנבלות והטרפות אך העבודה זרה והנטפל אליה אסורה כמו שקד' וזה אמנם התירה להם התורה אם ירעבו ולא ימצא להם מה לאכל זולת זה כדי שלא תרפנה ידיה' מן המלחמה · כן תעשה לכל הערים הרחוקות · מגיד שזה אינו נוהג רוצה לומר להחיות הנשי' והטף אלא בערים הרחוקות שאינם משבעה עממין אך אם הם משבעה עממין ולא השלימו אסור להחיות מהם הנשים והטף ולזה הוזהרו שלא להחיות מהם כל נשמה במקום שהיו מחייס קנתם בערי שאר הגוים והטעם כדי שלא ילמדו ישראל לחטא באלו התועבות שגדלו עליהם · כי תצור אל עיר ימים רבים · רוצה לומר אחר שלא הסכימה העיר להשלים עמך ורוצה לעשות עמך מלחמה אם לא תוכל להמלט בדרך אחרת כי קודם זה לא יצורו עליה כמו שקדם לא תשחית את עצה לנדוח עליו גרזן כי ממנו תאכל · מגיד שאסור להשחית אילן מאכל אף על פי שהוא מהאויבים הנלחמים עם ישראל כ"ש אם היה משל ישראל והנה זה לא יהיה אלא כשהי' בזה השחתה אך אם אין בו השחתה רק תועלת יוכל האדם לקצצו ולזאת הסבה ג"כ אסור למנוע מאילן מאכל את המים שהוא שותה ממנו כדי שלא ייבש וישחיתהו · כי האדם עץ השדה לבא מפניך במצור רוצה לומר האם עץ השדה הוא אדם שיוכל להיות נכנס מפני אימתך תוך העיר בסבת המצור שאתה צר עליה והנה ה"א מלת האדם הוא ה"א התמה · רק עץ אשר תדע כי לא עץ מאכל הוא · רוצה לומר כמו שהיה אילן סרק או היה ממין עץ מאכל אך יבש כדרך שלא יעשה פירות אותו תשחית ותכרות לבנות מצור על העיר אשר לא השלימה עמך ומבקשת לעשות עמך מלחמה עד שתכבוש אותה ותנהג או בה לפי הדינים הנזכרים ולפי שאמר עד רדתה למדנו שאפילו בשבת יוכל לבנות המצור ולעסוק במלחמה כיון שהתחילו זה קודם השבת כי אינם מפסיקים דבר המלחמה הזאת מפני שום סבה · ולפי שאמר העושה עמך מלחמה למדנו שאם היו רוצים לברוח אין מוחין בידם אף על פי שלא השלימו · ולזה בבנותם המצור לא יקיפו העיר מכל רוחותיה אך יניחו רוח אחד שאם יסכימו לברוח דרך שם יוכלו לברוח ואין אנחנו מצווים להמיתם אף על פי שלא הסכימו לקבל עליהם המצות שזכרנו כיון שלא ישבו בארצנו ומניחים לנו העיר שלהם · כי ימצא חלל באדמה אשר יי' אלהיך נותן לך לרשתה · הנה זה כולל ארץ ישראל ועבר הירדן כי שתיהם נתנם השם יתעלה לרשת · כי ימצא חלל · רוצה לומר שימצא חלל בעת שימצא אבל אם היה מפרכס עדיין או שהיה נחנק אינו נקרא חלל · באדמה · רוצה לומר על הארץ לא שיהיה טמון בגל · נופל בשדה · לא שיהיה תלוי באילן כי אינו נופל ולא צף על פני המים כי אינו בשדה ולא בתוך העיר כי איננו בשדה · לא נודע מי הכהו · מפני שלא אמר אין עד מי הכהו למדנו שכיון שנודע זה לאחר זולתי המכה לא יכנס בו זה הדין ואפילו היה עבד או אשה שהרי אני קורא בו נודע מי הכהו כיון שנודע לזה · ויצאו זקניך ושופטיך כיון שאמר אחר זה זקני העיר ההוא למדנו שאלו הזקנים והשופטי' הם הכוללי' לכל העירות ולזה יהיו מבית דין הגדול שבירושל' וראוי היה להיות כן כי אין ראוי שימדוד זה רק מי שהוא על העיירות כלם לשפוט מי מהם יתחייב להביא העגלה ולפי שהמעט שיפול בו שם זקניך הוא שנים והמעט שיפול בו שם שופטיך הוא שלשה כדי שיהיה ראוי לבית דין שלא יהיה בית דין שקול בלי מכריע למדנו שחמשה יוצאים מבית דין הגדול · ומדדו את הערים אשר סביבות החלל · ראוי שתדע שזאת המדידה יחוייב שתהיה מהמקום הנראה בו החיות יותר והוא הראש כי מהמקום ההוא ראוי שיקרא חלל ובהוצאם ממנו לפי שבו יוכר תכף אם האדם מת מצד הנשימה והנה אם היו שם חללים רבים מפוזרין מודדין כל אח' בפני עצמו ואם היו זה על זה מודדין מן העליונים כי האחרי' מונחים ולפי שכבר נאמר אחר זה ולקחו זקני העיר ההיא למדנו שעיר שאין בה בית דין לא היו מודדין לה ולמדנו מזה עוד שהעיר שהזקנים שבה אינם זקני העיר ההיא אבל זקניך כמו הענין במקום הבחירה לא היו מודדין לה · והיה העיר הקרובה אל החלל · ידמה ממה שאמר בזה כי העיר ההיא מביאה העגלה מפני שחזקם שמשם הוא הרוצח והוא מבואר שעיר גדולה ועיר קטנה אף על פי שהעיר הקטנה היא יותר קרובה הנה העיר הגדולה היא יותר קרובה אל החלל כי יותר ראוי שימצא שם רוצחים מהמצאם בעיר הקטנה והנה מצאנו בקורה שהלכה אחר הרוב שנאמר אחרי רבים להטות ומצאנו ובזה המקום שהלכה אחר הקרוב ·

קומץ מנחה

פרשת כי תצא

כי תצא ולא להמתן האויב בביתו ; תסמך לכי תעשה הישר לפי שדברה תורה כנגד יצה"ר והוא מסית לטובים ולישרים שבהם כמש"ז"ל : ה' אלהיך לא בחרבך ולא בקשתך : יפת תואר לשון פתוי שמתפתה מתוארה : ירח ימים הכתוב מבשרך שסופו לגרשה שכן בגט כותבין ירח סימן לדבר גרש ירחים : מרה כתי' חסיר שמרה יהיה לו באחרונה כלומר שנידון ע"ש סופו ולפ"ד שבן סורר ומורה לא היה ולא נברא למה נכתב וי"ל ללמדנו שב"ד מכין ועונשין אף שלא מן הדין אם השעה צריכה לכך · על העץ וגו' כי קבור מכאן שהבל נקבר עמו : לא תוכל להתעלם אע"פי שאתה מתעלם מן האדם לא תוכל להתעלם מן הק"בה : לא תלבש שעטנז משום דבגדי כהונה היו מכלאי' ואין להשתמש בשרביטו של מלך ולכן גדילים תעשה לך שכיון שגם הוא למצוה מותר תכלת בסדין : אל פתח בית אביה הטעם לפי שכבר הנערה המאורסה הזאת באת אל בית חמיה ואם יוציאוה משם יהיה דופי ושמצה לבית חמיה לומר שהנבלה נעשית בביתו ע"כ אל פתח בית אביה : וכסית את צאתך וגו אע"פי שהמן היה נבלע באיברי' הי' להם יציאה שמה שתגרי האומו' מוכרי' להם או מה שהיו אוכלי' מהבהמו' שבידם · א"נ שמצוה זו נאמר לעתיד כשיבואו לארץ ויצאו למלחמה במחניהם : לא תאחר פן תמות יום מחר : נושא נפשו שאמר מי יתן ויעבור היום ויגיע הזמן שאקבל שכרי וא"כ הוא מבקש שיעבור זמן מחיי נפשו בשביל שכרו : מכה רבה מנין הלאוין שלוקין עליהם הם ר"ז כמנין רבה : וחלצה נעלו וירקה למה קדמה חליצה לרקיקה משום דמתחילה עושה כנופלת לרגליו להתחנן ולבקש שישאנה ושרוצה להיות כאחת משפחותיו לעמוד ולשרת ולחלוץ מנעליו ומכיון שהוא אומר לא חפצתי לקחתה תרוק לפניו כאומרת גם אני איני חושש לכבודך כיון שבזתני וירקה לפניו לבזותו ע"כ משלכת הנעל להלאה כאומרת לא אנעלך ולא אשרתך : ככה יעשה לאיש התנצלת היבמה על המעשה המגונה הלזה שירקה בפני איש : בדרך שהיינו הולכים רחוק מארצו לילך לארצנו והוא נתעבר על ריב לא לו : בצאתך ממצרים וכל האומו' היו רוגזים וחלים מסבת הנסי' שנעשו לך וזה לא שת לבו לזאת : אח זכר לרבו' שרו של מעשה יפול תחילה ואחה תעלה מעלה מעלה: ונקרא שמו הכל קוראי' לו כך כאילו אומרים מי שנעלו חלוץ ואין לו מי שינעלו מבזין אותו ובזה תתיישב דעתה:

חסלת פרשת כי תצא

זהו אמרם בעיירות שוות · ולקחו זקני העיר ההיא · זהו בית דין שבאותו מקום הקרוב אל החלל · עגלת בקר אשר לא עובד בה אשר לא משכה בעול · והנה העגלה הוא עד שתי שנים לפי מה שיורה עליו הגדר ואמר עגלת בקר שיהיה הוייתה ממנה · אשר לא עובד בה · להגיד שהעבודה פוסלת בה כמו הענין בפרה ויקרא עבודה כל מה שנעשה בה לצורך הבעלים לא לצורך עצמה · אשר לא משכה בעול · הנה אם עלה עליה על איזה נפסלת ואולם אם משכה בעול שאף על פי שלא חרשה נפסלת ולפי שלא אמר בה תמימה למדנו שאין המומין פוסלין בה · והורידו זקני העיר ההוא את העגלה אל נחל וגו' · רוצה לומר אל נחל שירוצו מימיו בכח חוזק · אשר לא יעבד בו ולא יזרע לפי שאין הכונה בזה שלא יהיה נזרע המקום ההוא מכולם ולא נעבד כי זה ממה שאי אפשר לדעת אמתתו הנה הוא מבואר שהכונה שלא יזרע בנחל ההוא אחר זה ולא יעבד לעולם וזאת העבודה שנאסרה שם היא כגופה של קרקע כמו הענין בזריעה · וערפו שם את העגלה בנחל · רוצה לומר שבתוך הנחל יערפו בקופיץ ממול העורף והנה הטרפה היא כמיתה ואיננה עגלה כי אם בשתוף השם ולפי שמצאנו שאסרה התורה ההנאה גם בנחל שתערף בה למדנו שהעגלה אסורה בהנאה ולזה כונה התורה אשר לא עובד בה כדי שתהיה בכללות משולל ההנות ממנה ולזה היתה עריפתה בנחל איתן כי המים ההם חיים שלא נעשה בה' מלאכה עם שזה יורה שלא היתה ההנאה בארץ שתחת הנחל מזמן רב ולזה ידמה שלא יהיה ראוי לעשות מלאכה אחרת עם העריפה והנה העריפה יחוייב שתהיה ביום כמו שהתבאר בשרשים הכוללים · ונגשו הכהנים בני לוי כי בם בחר יי' · זכר בזה המקום שלא יחשוב חושב שתהיה זאת המצוה דבר רק לפי שאין בה הנאה ולא כי אם מעט מהדברים הנוהגים בקדשים ולזה ספר שזה הענין הוא דבר גדול ולזה לא ישלם כי אם על יד הכהנים בני לוי · לשרתו ולברך בשם יי' הוא ברכת כהנים והנה אלו לא יהיו אלא מעומד כי כן דרך השרות ואמר גם כן לעמוד ולשרת · והברכה בשם יתעלה היא גם כן מעומד שהרי גם מה שיברכו הלוים אתיי' הוא מעומד כמו שקדם · ועל פיהם יהיה כל ריב וכל נגע · אמר כל ריב כי הם ראויים שיהיו בסנהדרי גדולה שיתבאר המחלוקת בדינים ובנגעים על פיהם עם שראיית הנגעים איננה כי אם על פי כהן · וכל זקני העיר ההיא הקרובים אל החלל · מגיד שכל הזקנים שם מתקבצים על זה לאמר ידנו לא שפכו ואמר הקרובים אל החלל ולא אמר הקרובה אל החלל להגיד שאף על פי שאין העיר יותר קרובה הנה יתכן שיהיו הם יותר קרובים מפני רוב האנשים הנמצאים בעיר ההיא יותר ממה שימצא מזה בעיר הקרובה ממנה · ורחצו את ידיהם על העגלה הערופ' בנחל · מגיד שכלם רוחצי' ידיהם שם והם בתוך הנחל במקום העריפה · וענו ואמרו ידינו לא שפכו את הדם · ראוי שתדע שזה המאמר לא יאמרו אותו הכהנים כי לא יצטרך לומר להם זה אבל יאמרו זה זקני העיר ההיא אשר ראוי שיהיה הרוצח מעירם ומגיד שאם ראה זה אחד מהם אף על פי שלא ידע מי הכהו איננה נערפת שהרי איננה יכול לומ' ועינינו לא ראו וידוע שיאמרו זה להתנצלות וזה כי החט' הוא עליהם אם לא הישירו העם לשמירת דרכי התורה בדרך שלא תהיה ביניהם רציחת נפש ואם לא השגיחו בזה לשמרו לפי מה שראוי אם בא עליהם וזה המאמ' ראוי לאמרו כן בלשון הקדש כמו שהגביל אותו התורה · כפר לעמך ישראל · הנה זה המאמר יאמרו אותו המכפרים לעם והם הכהנים וזה מבואר ולזה אמרה התורה שיהיו נגשי' הכהנים בני לוי ואומרים אותו בלשון הקדש כמו שהוגבל פה והוא שכבר יאמרו כפר לעמך ישראל אשר פדית יי' ולא תתן דם נקי בקרב ישראל מגיד שהחטא הזה הוא חטא לישראל כלו כי כלם נענשים עליו כמו שקדם והרצון באמרו ולא תתן דם נקי ולא תתן חטאת דם נקי והנה השם יתע' מכפר להם החטא אחר זה שנאמר ונכפ' להם הדם והוא מבואר שהחטא אשר להם בשביל שקרה זה המקרה הרע בגבולם הוא מתכפר להם בזה אמנם הרוצח לא יכופר בזה ולזה אמר ונכפר להם ולזאת הסבה אמר במה שקדם ולארץ לא יכופר הדם אשר שופך בה כי אם בדם שפכו · ואתה תבער הדם הנקי מקרבך מגיד שאם תרצה לעשות הישר בעיני יי' תשתדל לבער הדם הנקי בהרבותך החקירות בזה כדי שיתברר לך מי הכהו · או ירצה בזה שכאשר תעשה הישר בעיני יי' לא יקרה בקרבך כמו זה החטא כי הזקנים יוכיחו העם ויקבלו כלם מוסרם ללכת בדברי התורה הנה זה ביאור מה שיצטרך אל ביאור בזאת הפרשה ואולם התועלות המגיעות ממנה הם ז':

התועלת הראשון הוא במצות והוא מה שהזהיר מליראה מן האויבי' עובדי עבודה זרה כשנבא להלחם עמהם כי ראוי לנו לבטוח בהשם יתעלה שיעזרנו על זה מצד אהבתו אותנו וברשעתם והוא מבואר שלא יהיה זה כי אם בעובדי עבודה זרה לפי שהמקבלים עליהם מצות בני נח ישלימו עמנו כמו שנתבאר עם שאין ראוי שיקראו אויבים לנו כי אם אויבי השם יתעלה:

התועלת השני הוא במצות והוא מה שצוה לומר מהדברים לאנשי חיל על יד כהן והשוטרי' ולפקוד שרי צבאות על העם כדי שיהי' סדור הצבא באופן ראוי שישלם לו הנצוח·

התועלת השלישי הוא במצות והוא מה שצוה לקרא לשלום תחלה לכל עיר שנבא להלחם עמה ואפילו משבע' עממין כדי שאם ישובו מדרכם הרעות אשר בעבורו נתחייבו כלייה לא נמיתם כי השם יתעלה איננו חפץ במות הרשע ולא צוה השם יתעלה להחרים אותם אלא כדי שלא נלמוד מתועבותיהם והנה רצה התורה עם זה שיהיו לנו למס ועבדונו מפני היות לנו תורה יותר שלמה לאין שיעור וראוי שיהיו הבלתי שלמים השלמות האנושי עובדים השלמים כי בזה יתקרבו ללמוד מדרכיהם הלא תראה כי ישראל נותנים מתנות רבות לכהנים ללוים בעבור היותם מוכנים יותר אל השלמות:

התועלת הרביעי הוא במצות והוא מה שצותה התורה שאם לא השלימו מצור על העיר עד רדתה בדרך שאם ירצו לברוח ולהמלט על נפשם יכלו לברוח ואם היה משבעה הגוים יחרימו הכל לא יחיו כל נשמה שאם יחיו מהם ילמדו לעשות כתועבותיהם ויקחו שללם ואם היו משאר אומות יחיו להם הנשים והטף ויקחו את כל אשר להם:

התועלת החמישי הוא במצות והוא מה שהזהירנו מהשחי' כל עץ מאכל באי זה צד שיהיה כאלו ביאור בזה שאלו שצוו ישראל להחרימם לא היה ראוי שיהיה בהם שום תועלת במה שעפיד כי אם היה אפשר זה לא היה מצוה השם יתע' להחרימם כי גם בצמחים השגיח שלא נשחית העושה מהם פרי:

התועלת הששי הוא במצות והוא מה שצונו לעשות מדבר עגלה ערופ' כי ימצא חלל באדמ' והנה היתה הכונה שתהי' משוללת מהתועלת וההנאה מעת הולדה וגם המקום שתערף שם לתועלת בעינו שצוה בכמו זה הענין בפרה אדומה כמו שביארנו שם:

התועלת השביעי הוא ללמדנו שהמעשים המגונים שיעשו במקום מה הנה יש בזה חטא למי שראוי שישתדל בהנהגת בני המקום ולזה הוצרכו כל הזקנים לומר ידנו לא שפכו את הדם הזה ועינינו לא ראו ואמר גם כן שאם יעשו הישר בעיני יי' לדקדק בהנהגת העם יהיה זה סבה שלא יעשו כמו אלו הפעולות המגונות ולזה אמר ואתה תבער הדם הנקי מקרבך כי תעשה הישר בעיני יי':

פרשת כי תצא

כי תצא למלחמה על אויביך וגו' עד כי יקרא קן צפור לפניך:

כי תצא למלחמה על אויביך · למדנו שבמלחמת הרשות הכתוב מדבר שנאמר ושבית שביו והנה מז' עממין לא הותר להם שבי אך חוייבו להחרים כל נפש אדם כמו שקדם · וראית בשביה אשת יפת תואר וחשקת בה · ידוע שאין תנאי התר לבא עליה שתהיה יפת תואר וזה מבואר בעצמו והנה אמרה התורה וחשקת בה מכל מקום כיון שהוא חושק בה עשתה התורה נחת רוח ליצרו · והנה מן התנאי שיראנה בשביה רוצה לומר בעת השביה אך בזולת זה לא הותר לו אם לא כשנתגיירה ואמר אשת אף זו שתהיה בתולה או בעולה ואפילו אשת איש כגון שברח בעלה ולמדנו מזה שאין אישות לגוי לאסרה על ישראל ולמדנו מזה שאין לו רשות לקחת יותר מאחת שנאמר אשת וחשקת בה ולא בה ובחברתה · ולקחת לך לאשה · ידוע שאין זה לנשואין שהרי אמר אחר זה ואם לא חפצת בה ושלחתה לנפשה וגו' · לא תתעמר בה תחת אשר עניתה · מגיד שהוא בא עליה קודם שישאנה ואין הביאה ההיא מה שאמר ואחר כן תבא אליה ובעלתה שהרי אמר אחריו ואם לא חפצת בה מגיד שאם לא רצה לבא עליה להיות לו לאשה לא יוכל להתעמר בה תחת אשר עניתה וזה לאות שכבר בא עליה קודם זה בגיותה שאם נתגיירה לא הוצרכה התורה לומר ומכור לא תמכרנה בכסף · ואמנם הכונה באמרו ולקחת לך לאשה שיותר לבא עליה ורמז בזה שאין ראוי לו שיקחנה לזה הפעל המגונה אם לא לתכלית שישאנה אחר זה והנה סמך לזה אמרו והבאת אל תוך ביתך · להעיר שאין ראוי שינהג בה הפקר אך יכניסנה לביתו או לדומה לו שיבא שם בצנעה ושם יבא אליה ואמר ולקחת לך לאשה להעיר שאין ראוי שיקחה כי אם לו לא לאיש אחר · והבאת אל תוך ביתך · באר התורה שאין ראוי לו שיבא עליה ויעזבנה תכף שעשה רצונו ממנה או שיכשל בה עוד אחר זה אבל יחוייב לו שיביאה אל תוך ביתו והשתדלה התורה שיעשה בה מה שתפקיע רתיחת התאוה אשר לו בה כדי שלא יקחנה אחר זה לאשה ולזה צותה שתגלח ראשה כדי לנוולה ולהסיר יפיה ולגדל צפרניה כי זה גם כן ממה שינוולה ותבכה קרוביה עד ירח ימים · כי הבכי גם כן יסיר יופי האשה והנה לזאת הסבה גם כן צותה שתסיר שמלת שביה מעליה כי הבגדים ההם ישימוה יפה ליפויים ולזה חשק בה בהיותה עם הבגדים הנאים ההם ואמ' שתשב בביתו כדי שיראה אותה בנוולה ויסור חשקו ממנה והוא מבואר שאם רצתה להתגייר מיד לא יצטרך לזה כי היא מותרת לו אחר זה ולזה הוא ממתין לה עד שלשים יום לראות אם תרצה להתגייר · ואחר כן תבא אליה ובעלתה והיתה לך לאשה · מגיד שאיננו בועל אותה אלא להיות לו לאשה וזה יהיה בהכרח אחר שנתגיירה · והיה אם לא חפצת בה · רוצה לומר שמתוך נוולה שראית סר החשק שהיה לך או שנקטה תאותך אחר שבאת אליה · ושלחתה לנפשה · לפי מה שאמר לא תתעמר בו ידענו שאסור להושיב בארצנו עובדי עבוד' זרה ולמדנו שאיננו משלחה עד שתקבל עליה שלא לעבוד עבודה זרה ויתר המצות שנצטוו בני נח ותהיה לנפשה כמו שאר הגרים התושבים · ומכור לא תמכרנה בכסף ונומ' · הזהיר מזה שלא יוכל למכרה כמו שימכרו שאר השבי גם הוא לא יוכל להשתעבד בה במדרגת ההשתעבד בשבי מפני שכבר ענה אותה ולזה יהיה לה זה השכר ממנו וכאלו התחכמה התורה בזה להפקיע תאות החושק בה בשביה מפני ראותו שאחר זה תסור ממנו הממשלה שהיתה לו בה ולפי שאמרה התורה שלא יתעמר בה ולא ימכרנה מפני שענה אותה למדנו שבזה יתחייב שימנע מלתת אותה במתנה שהרי ישעבדה בזה ועוד שהתורה אמרה ושלחתה לנפשה רוצה לומר שבעת שישלחנה תהיה לנפשה · כי תהיין לאיש שתי נשים וגו' · לפי שהכונה בזה הוא שלא יעביר מהבכור חלקו הראוי לו מהנחלה ואף על פי שהוא בן השנואה למדנו שאין דקדוק התורה שתהיינה הנשים שתים לבד ושתהיה האחת אהובה והאחת שנואה אבל רצה התורה להודיע זה הדין במקום אשר יתכן יותר שימצא זה הענין והנה סמך זה לענין יפת תואר לפי שהתורה גלתה שהיא שנואה למקום ולזה השתדל לנוול אותה וכאלו באר בזה שאין לו רשות להעביר חק הנחלה מהבכור שנולד לו ממנה אחר שנתגיירה כי אז היא אשתו והנה באלה זה התורה בכללות · והיה ביום הנחילו את בניו את אשר יהיה לו · רוצה לומר כאשר ינחיל את בניו כל קניניו · לא יוכל לבכר את בן האהובה על פני בן השנואה · הזהיר בזה שלא יתן דין הבכורה לבן האהובה ויסיר מבן השנואה ולפי שלא למדנו מזה עדיין שלא יוכל להסיר מהבכורה בן השנואה ובן האהובה יחד הוצרך לומר אחר זה שיחוייב לו להכיר את הבכור בן השנואה לתת לו פי שנים בכל אשר ימצא לו · רוצה לומר שבכל מה שזוכה בו האב ביום הנחלה והוא ברשותו יהיה לבכור כפל מה שיגיע לכל אחד מבניו הנשארים וזה שאם היו ג' בנים עושים מנכסי האב ד' חלקים השנים לבכור וכן על זה הדרך · ומזה המקום למדנו גם כן שלא יוכל מדרך הנחלה לעשות מנחלת אחד מבניו ולתת לאחר ומזה המקום למדנו שאין בכורה בבנות וראוי שתדע שזה הדין איננו נוהג אלא במה שהאב נותן על דרך הנחלה שנאמר ביום הנחילו אבל אם רצה לתת בתורת מתנה נותן מה שירצה לאיזה שיהיה מבניו ולפי שהתורה לא הזהירה מזה אלא לבניו למדנו שבשאר יורשיו יוכל להנחיל את מי שירצה · כי יהיה לאיש בן סורר ומורה אין הכונה במה שאמר לאיש אבי הבן הזה שאם היה כן היה אומר איננו שומע בקולי ובקול אמו או לא איננו שומע בקול אביו · ולזה יהיה הרצון בזה שיגיע הבן הזה למדרגה שיהיה לאיש וזהו תכף שהגדיל ויצא מכלל קטנות ולפי שבעת ההוא שהוא עת לקיחת מוסר הפליג בזה להיות בלתי שומע לקול אביו ולקול אמו · ונטה אל הזוללות והסכרות הפליגה התורה בענשו להתברר הענין שכל מה שיגדל יוסיף ברוע · סורר ומורה · רוצה לומר שהוא סר ממוס' האב והאם וממר' אותם בדרך שאיננו שומע לקולם וזאת ההסרה וההמראה הוא בענין הזוללות והסכרות כמו שאמר אחר זה בננו זה סורר ומורה איננו שומע בקולנו זולל וסובא · והנה שם הזולל וסובא לא יפול אלא בזוללי בשר וסובאי יין כאמרו אל תהי בסובאי יין בזוללי בשר למו והוא מבואר שלא באי זה שיעור שיאכל אדם מן הבשר וישתה מן היין יקרא זולל וסובא אבל יש לו שיעור לא יפול זה השם על פחו' ממנו ושערו חכמים כי מי שיאכל בשר משקל חמשים דינרין בבת אחת וישתה מן היין חצי לוג בבת אחת יתכן שיתואר בזה השם והוא מבואר מצד הוראת הגדר ולא יקרא מפני זה זולל וסובא גם כן אם לא אכל זה השעור ברעבתנות ושתה היין בגרגרנות כמנהג הזוללים והסובאים וכמנהג שהם אוכלים אותו ושותים אותו וזה שהבשר לא יהיה חי ולא שלם הבשול והיין לא יהיה חי ולא שלם המזוג וזה מבוא' ממנהג ולפי שלא יקרא בזה השם מפני פעם אחת שיקרה לו זה כמו שלא יתואר ברופא מי שרפא פעם א' אם לא יורגל במלאכת הרפואות הנה צריך שיהי' הענין הזה באופן שיוכל זה הבן להרגיל עצמו בו וזה אמנם יהי' כשיגנוב משל אביו ואמו מה שיקנה בו הבשר והיין שאם יגנוב משל אחרים הנה לא ימצא לו לגנוב שם אלא בקושי ויצטרך גם כן שיאכלנו בבית אחרים עם חבורה מהאנשים רעי המנהג באלו הדברי' כי אז ימצא לו בקלו' להמשיך לזה המעשה ואמ' אם יאכל וישתה ברשות אביו הנה לא ישל' לו אלא בקושי ההסתר שם מאביו ומאמו והוא מבואר עוד שהבשר שירגילו לאכלו אלו הנרגנים הוא בשר בהמה ויחויב גם כן שיהיה קונה בזול מה שיקנה מהבשר והיין שאם יצטרך לקנות זה ביוקר לא ימצא לו לגנוב משל אביו מה שיוכל להרגיל בו עצמו בזה המנהג הרע כדרך שיתכן שיתואר כשהוא זולל וסובא · ויסרו אותו · הנה מפני שזה המאמר יסבול שיסרו אותו אביו ואמו כאמרו יסר בנך כי יש תקוה ויסבול גם כן שיסרוהו ב"ד להכותו כאמרו במוציא שם רע ויסרו אותו הנה ראוי שנבין בזה המקום שילקוהו ב"ד לפי שהעונש הנפלא שענשוהו התור' אחר זה הוא יותר ראוי בזה האופן ר"ל כאשר נתברר שאיננו מקבל מוס' לא מאביו ומאמו ולא מבית דין והנה אמרו איננו שומע בקול אביו ובקול אמו ר"ל שלא יקבל מוסרם ואף כי יוכחו ויוכיחו כי בזולת זה לא יתברר שאיננו שומע בקולם ואמרו ויסרו אותו ר"ל מי שיש לו רשות ליסרו אחר האב והאם והם הדיינים · ולא ישמע אליהם · ר"ל שעדיין איננו מקבל מוסר אביו ואמו אף כי לקה ע"י ב"ד ותפשו בו אביו ואמו · מגיד שצריך ששניהם יסכימו בזה · ואמרו אל זקני עירו בננו זה ר"ל בננו זה סורר ומורה שהבאנו בפניכם ולקה והנה עודנו מחזיק ברשעתו · איננו שומע בקולינו זולל וסובא · וצריך שיהיו זקני העיר ההיא ראויים לדון דיני נפשות ר"ל שיהיו עשרים ושלשה וצריך שיהיו שם הדיינים שלקה בפניהם כי בזולת זה לא ישפטוהו בסקילה כי המשפט הראשון לאו הוא אלא למלקות · וכל ישראל ישמעו ויראו · לפי שישראל שבשער מקומו יהיה בסקל חוייב מזה שתהיה הודעת זה לכל ישראל כשיכתבו זקני העיר ההיא לכל ישראל סקלנו פלוני בב"ד פלוני מפני שהיה סורר ומורה ואולם התנאים האחרים אשר בזה הענין הם לפי מה שנזכר פה שלא ינהג זה הדין אלא בבן לא בבת שנאמר כי יהיה לאיש בן ולא ינהג בבן אלא כשהוא גדול כי לא יהיה בן עונשים קודם זה ואחר זה ימשך לו זה הדין עד שישלם היותו לאיש שנאמר כי יהיה לאיש בעת היותו לאיש לא אחר זה ולפי שהוא יתחיל להיות איש כשיתחילו השערות אצל הערוה כמו שהתבאר

ויצאו זקניך · מיוחדי' שבזקניך סנהדרי גדולה : ומדדו · ממקו' שהחלל שוכב : אל הערים אשר סביבות · לכל צד לידע אי זו קרובה : אל נחל איתן · קשה שלא נעבד : וערפו · קוצץ עורפה בקופיץ אמר הקב"ה תבא עגלה בת שנתה שלא עשת' פירות ותערף במקום שאינו עושה פירות לכפר על הריגתו של זה שלא הניחוהו לעשו' פירו' : ידינו לא שפכה · וכי עלתה על לב שזקני בית דין שופכי דמים הם אלא לא ראינוה ופטרנוהו בלא מזונות ובלא לויה הכהני' אומרי' כפר לעמך ישראל ונכפר להם הדם הכתוב מבשרם שמשעשו כן יכופר להם העון : ואתה תבער · מגיד שאם נמצא ההור' אח' שנתערפ' העגלה הרי זה יהרג והו' הישר בעיני יי' :

השלמת שופטים ושוטרים

כי תצא למלחמה · במלחמת הרשות הכתו' מדבר שבמלחמת ארץ ישראל אין לומ' ושבית שביו שהרי כבר נאמר לא תחיה כל נשמה : ושבית שביו · לרבות כנעניי' שבתוכה ואע"פ שהן משבעה אומות : ולקחת לך לאשה · לא דברה תורה אלא כנגד יצר הרע אם אין הקב"ה מתירה ישאנה באיסור אבל אם נשאה סופה להיו' שונאה שנאמ' אחריו כי תהיין לאיש וגומר וסופו להוליד ממנה בן סורר ומורה לכך נסמכו פרשיות הללו : אשת · אפילו אשת איש : ועשתה את צפרני' · תגדלם כדי שתתנוול : והסיר' את שמלת שביה · לפי שהם נאים שהכותי' בנותי' מתקשטות במלחמה בשביל להזנו' אחרים עמה' : וישב' בביתך · בבית שמשתמש בו נכנס ונתקל בה יוצא ונתקל בה רואה בבכיית' רוא' בנוולה שתתגנה עליו : ובכתה את אביה · כל כך למה כדי שתהא בת ישראל שמחה וזו עצבה בת ישראל מתקשטת וזו מתנוולת : והיה אם לא חפצת בה · מבשרך שסופה לשנאתה :
לא

מסרה

ויצאו ז'רפין וסי'בסדר ויהי בשלח : ולברך ד'וסימ'נמסר בסדר עקב : ידינו ו'מלאי'וסי' נמסר בסדר בראשי' · ראשה ז'וסי'נמסר בסדר ויצא : ירח ימים ב'וסי'ובכתה את אביה · וימלך ירח ימים בשמרון :

ויצאו זקניך ושפטיך ומדדו אל־
הערים אשר סביבת החלל: והיה
העיר הקרבה אל־החלל ולקחו זקני
העיר ההוא עגלת בקר אשר לא־
עבד בה אשר לא־משכה בעול:
והורדו זקני העיר ההוא את־העגלה
אל־נחל איתן אשר לא־יעבד בו
ולא יזרע וערפו־שם את־העגלה
ה בנחל: ונגשו הכהנים בני לוי כי
בם בחר יהוה אלהיך לשרתו
ולברך בשם יהוה ועל־פיהם יהיה
כל־ריב וכל־נגע: וכל זקני העיר
ההוא הקרבים אל־החלל ירחצו את־
ידיהם על־העגלה הערופה בנחל:
וענו ואמרו ידינו לא שפכה את־
הדם הזה ועינינו לא ראו: כפר
לעמך ישראל אשר־פדית יהוה
ואל־תתן דם נקי בקרב עמך ישראל
ונכפר להם הדם: ואתה תבער
הדם הנקי מקרבך כי־תעשה הישר
בעיני יהוה:

צ"ו · סלוא · סימן ·

ס ס ס

י כי־תצא למלחמה על־איביך
ונתנו יהוה אלהיך בידך
ושבית שביו: וראית
בשביה אשת יפת־תאר וחשקת בה
ולקחת לך לאשה: והבאתה אל־
תוך ביתך וגלחה את־ראשה
ועשתה את־צפרניה: והסירה את־
שמלת שביה מעליה וישבה בביתך
ובכתה את־אביה ואת־אמה
ירח ימים ואחר כן תבוא אליה
ובעלתה והיתה לך לאשה: והיה
אם־לא חפצת בה ושלחתה לנפשה
ומכר לא־תמכרנה בכסף
לא

ויפקון סבך ודינך וימשחון לקירויא
די בסחרנות קטילא: ותהי קרתא
דקריבא לקטילא ויסבון סבי קרתא
ההיא עגלת תורין די לא־אתפלח
בה די לא־נגדת בניר: ויחתון סבי
קרתא ההיא ית־עגלתא לנחל בייר
די לא־יתפלח ביה ולא יזדרע וינקפון
תמן ית־עגלתא בנחלא: ויתקרבון
כהניא בני ליואי ארי בהון אתרעי יי
אלהך לשמשותיה ולברכא בשמא
דיי ועל־מימריהון יהי כל־דין וכל־
מכתש סגירו: וכל סבי קרתא
ההיא דקריבין לקטילא יסחון ית־
ידיהון על־עגלתא דנקיפא בנחלא:
ויתיבון ויימרון ידנא לא אשדא ית־
דמא הדין ועיננא לא חזאה: כהניא
יימרון כפר לעמך ישראל די־פרקתא
יי ולא־תתן חובת דם־זכאי בגו עמך
ישראל ויתכפר להון על־דמא: ואת
תפלי חובת־דם זכאי מבינך ארי־
תעביד דכשר קדם יי:

ס ס ס

ארי־ תפוק לאגחא־קרבא
על־בעלי־דבבך
וימסרינון יי אלהך בידך
ותשבי שביהון: ותחזי בשביה
אתתא שפירת־חיזו ותתרעי בה
ותיסבה לך לאנתו: ותעלינה לגו
ביתך ותגלח ית־רישה ותרבי ית־
טופרהא: ותעדי ית־כסות שביה
מינה ותיתב בביתך ותבכי ית־
אבוהא וית־אמה ירח יומין ובתר כן
תיעול לותה ותבעלינה ותהי לך
לאנתו: ויהי אם־לא תתרעי בה
ותפטרינה לנפשה וזבנא לא־
תזבנינה בכספא
לא

אבן עזרא

זקניך · זקני העיר' הקרובו' והשופטי' : עגלת בקר אשר לא עובד בה · לחרוש ולא משכה בעול · להביא אבנים כמנהג העגלו' : איתן · תקיף : וערפו שם יסירו עורף העגלה : הכהני' בני לוי · שהם בברור מבני לוי : ועל פיהם יהיה עונש כל ריב וכל נגע : וכל זקני העיר · זהו ויצא זקניך · ה"א שפכה תחת סימן הרבים כמו שפכה אשורי ועל דרך דרש שישיב לאחת כי היד לשון נקבה ברוב : ועינינו לא ראו · ויתכן שהשם צוה לעשות כן : העיר הקרובה · כי לולי שעשו עבירה כדומה לה לא נזמן להם שיהרג אדם קרוב מהם ומחשבות השם עמקו וגבהו לאין קץ אצלנו : וענו ואמרו · כמו ועניתי ואמרת ושם הפרשנו : כפר לעמך · ששגגו ולא שמרו הדרכים המסוכנים : ונכפר · חסר תי"ו כמו ונסרו כל הנשי' והם שנים בניני' בנין התפעל עם בנין נפעל · וטעם זכר אשר פדית כאשר פדיתם ממצרים למען חסדיך כן פדם מזה הדם ועונשו : ואתה תבער הדם הנקי · פירושו עונש הדם הנקי או יהיה הדם דם הנקי ויש אומרי' אתה חייב לבער שפיכו' דמים והנכון בעיני הוא אשר הזכרתי כי לא ישפך דם נקי בארצך אם תעשה הישר בעיני יי' כסוד שכר עבירה עבירה ושכר מצוה מצוה :

כי תצא · זו הפרשה דבקה עם כי תצור אל עיר ונכנסה ביניהם פרשת עגלה ערופה בעבור החלל הנמצא בארץ ישראל ולא כן חוצה לארץ ואף כי במלחמה : אשת · כבר דרשוהו חז"ל : יפת תאר · בעיניו : וחשקת בה · שתחשק' לקחתה לאשה כי אחרי כן יאמ' ובעלתה וכמוהו ואקח אותה לי לאשה : והבאתה אל תוך ביתך וגלחה · יש אומרים שמא בעבו' שערה חשק בה על כן תגלח' : ועשתה · תגדל כדי להיותה מאוסה בעיניו : והסירה את שמלת שביה · שמא בעבור יופי מלבוש' חשק בה : ובכתה · כדי להסיר שמחתו בה : ירח ימים · אולי יקל חשקו ויש אומרים וגלחה בעבור היותה טמאה וכן משפט המצורע : ועשתה · תקון ותקונה לכרות העורף וכן לא עשה שפמו ותחת מעשה מקשה והתקון עיקר כל מעשה במקרא חוץ אם בא אחריו דבר מגונה גם יהיה רע שלם : והסירה שמלת · כי היא מטונפת : וישבה בביתך ובכתה · והטעם השב בביתך ירח ימים לבכות : את אביה ואת אמה · אם קרוב יש אומרים כי זה הבכי על אביה ועל אמה שלא התיהדו ולפי דעתי שחייב כל אדם בשקול הדעת לכבד את אביו ואת אמו בחיים ובמות · וטעם ובכתה שתתאבל עליהם כמשפט ישראלית כי היא מתייהדת אם נהרגו כאשר נשבת ואין צריך להזכיר תרחץ כי היא צריכה למי נדה כי כבר נכתב אתם ושביכם וחז"ל אמרו עד שלשה חדשים ואף על פי שאין צורך לחזוק הנה הטעם ויהי כמשלש חדשים והוא הזמן שיחל לולד להתנועע ואסור לשכב עם אשה בספק אם היא הרה בעבו' הולד כי יש מי שיולד בחסרון שנים חדשים כמנהג ג"כ ביתרון רק הוא המעט : ירח ימים · כמו חדש ימים וכבר פירשתיו ונקרא חדש ירח כי עקרו הירח : ושלחתה לנפשה · תעשה רצונה : ומכור לא תמכרנה בכסף · דבר הכתוב במנהג הרב והטעם בשום דבר :
לא

בעל הטורים

אשר סביבות החלל בגי' ברחבו של הרוג : לא עבד בה ולא משכה בעול · לא יעבד ולא יזרע · הרי ד' אמות לכפר על ד' רוחות העולם · וכן ד' פעמי' חלל ואחרבע פעמים עגלה בפרש' : לא שפכה · כתיב בה"א · שלא נגענו בו בה' אצבעותינו ועו' כי הנפש יש לה ה' שמות ולכן נהן דוד ליואב חמשה קללות כשהרג לאבנר · זב ומצורע וכולי' כפר לעמך ישראל · מכאן שכל ישראל ערבים זה לזה · כפר לעמך ישראל אשר פדית ר"ת נגי' זה הכהנים :

פרשת כי תצא

כי תצא למה כתי' פרשת עגלה ערופה בין ב'מלחמות הקדים לה מלחמה שאם יאמר הנוצא אהרוג כי עת מלחמ' יאמרו האויבים הרגוהו במלחמה · וכתיב מלחמה אחריה לומר תבער דם הנקי להרוג הרוצח · ואח"כ הלך במלחמ' ותנצח · ולא היו מניחין ,לילך שונאים במלחמ' ביחד שמא יהרגו זה לזה במלחמה : כי תעשה הישר · וסמיך ליה כי תצא למלחמ' שאין יוצאין למלחמה אלא צדיקים : יי' · וסמיך ליה כי תצא למלחמה לומר שהשם יוצא עמך כענין שנאמ' ויצא יי' ונלחם בגוים : כי תצא · צא אליהם ואל תניחם לבא עליך פן ישחיתו הארץ : על אויביך · חסר יו"ד שבמלחמ' יחיד הכתוב מדבר : שביו בגי' ואם יהיו כנעניי' : אשת · בגימט' בשר נבילה מאוסה כמו שדרשו חכמים מוטב שיאכלו ישראל בשר תמותות שחוטות ואל יאכלו בשר תמותות נבלות : לך לאשה והבאתה אל תוך ביתך · לומר לאחר שתגייר אותה תהיה לך לאשה ולא בגיות' : וגלחה את ראשה · לפי שהטיבה ראשה לפתותך : ועשת' את צפרניה · לפי שרמזה לך בהם לפתותך : ירח ימים · ולא אמר חדש · לומר לך מה ירח אורו פגו' כנגד אור השמש אף כותי' מאוס' היא כנגד בת ישר' · ושלחת' לנפשה בגי' לנפשה לא בבית ע"א : אשר עניתה כי תהיין · לומ' לך שלא יענה אותה בהויות של ביאה : שתי' נשי' האחת אהוב' והאחת שנואה · מרבה נשים מרבה כשפים לומר לך כיון שיש לו שתי נשים ה'את עושה כשפים כדי שיפנא השנייה : והיה הבן הבכור לשניאה · והיינו בני השנואה שהוא מבני ט' מדות שמנה בנדרים :
ולכך

מ"ע ספורנו

אל נחל איתן · שאין שם רגל מצוייה : וערפו · שהיא מיתה נעלמת מעיני הנהרג מורה על שההריגה היתה בלי ספק במקום נעלם מעיני העם ושנעשתה על ידי רוצח שלא היה נודע לרוצח אצל בית דין · שאם היה נודע אצלם לרוצח היו מבערים אותו : לשרתו ולברך · ועל ידם תהיה כפרה מן הדם הנקי וברכה לארץ : ועל פיהם יהיה כל ריב וכל נגע · באופן שהם בקיאים בדרכי בני האדם ומזהירם כמו שראו הם ואבותיהם ואולי יכירו מי נתלכלך בחטא זה בידיעת דרכיו ומעלליו ויתגלה הדבר : ידינו לא שפכה · שלא הכחנו שום נוד לרוצח בארץ : ועינינו לא ראו · שלא היה זה במקום רואים שאם היו שם רואים היו מתקוממים ומגידים · כפר לעמך · כפר אתה בדם שופכו כאמרם ז"ל (סנהדרין) מי שנתחייב הריגה או נמסר למלכות או לסטים באים עליו · ונכפר לה' הדם · יכופר בדיני שמים כד' שופכו באופן שיהי' נראה כמתכפר מאליו : ואתה תבער · הנה באל ית' יכפר כשלא תדעהו ואתה אם תדעהו תבער קודם שיפעלו בו דיני שמים :

פרשת כי תצא

כי תצא אל חוצה לארץ :
ובכתה את אביה ואת אמה ·

חזקוני

[illegible]

אמרי נועם

[illegible]

לא תתעמר בה תחת אשר עניתה: ס
טו כי תהיין לאיש שתי נשים האחת אהובה והאחת שנואה וילדו לו בנים האהובה והשנואה והיה הבן הבכר לשניאה: והיה ביום הנחילו את בניו את אשר יהיה לו לא יוכל לבכר את בן האהובה על פני בן השנואה הבכר: כי את הבכר בן השנואה יכיר לתת לו פי שנים בכל אשר ימצא לו כי הוא ראשית אנו לו משפט הבכרה: ס
כי יהיה לאיש בן סורר ומורה איננו שמע בקול אביו ובקול אמו ויסרו אתו ולא ישמע אליהם: ותפשו בו אביו ואמו והוציאו אתו אל זקני עירו ואל שער מקמו:
כ ואמרו אל זקני עירו בננו זה סורר ומרה איננו שמע בקלנו זולל וסבא: ורגמהו כל אנשי עירו באבנים ומת ובערת הרע מקרבך וכל ישראל ישמעו ויראו: ס
וכי יהיה באיש חטא משפט מות והומת ותלית אתו על עץ: לא תלין נבלתו על העץ כי קבור תקברנו ביום ההוא כי קללת אלהים תלוי ולא תטמא את אדמתך אשר יהוה אלהיך נתן לך נחלה: ס

כב

א לא תראה את שור אחיך או את שיו נדחים והתעלמת מהם השב תשיבם לאחיך: ואם לא קרוב אחיך אליך ולא ידעתו ואספתו אל תוך ביתך והיה עמך עד דרש אחיך אתו והשבתו לו: וכן תעשה לחמרו וכן תעשה לשמלתו וכן תעשה לכל אבדת אחיך אשר תאבד ממנו ומצאתה לא תוכל להתעלם: ס
לא תראה את חמור אחיך או שורו נפלים בדרך והתעלמת מהם הקם תקים עמו: ס

לא

לא תתגר בה חלף דעניתה: ארי תהוין לגבר תרתין נשין חדא רחומתא וחדא שנואתא וילדן ליה בנין רחומתא ושנואתא ויהי ברא בוכרא לשנואתא: ויהי ביומא דיחסין לבנוהי ית די יהי ליה לית ליה רשו לבכרא ית בר רחומתא על אפי בר שנואתא בוכרא: ארי ית בוכרא בר שנואתא יפריש למתן ליה תרין חולקין בכל די ישתכח ליה ארי הוא ריש תוקפיה ליה חזיא בכרותא: ארי יהי לגבר בר סטי ומרוד ליתוהי מקביל למימר אבוהי ולמימר אמיה ומלפין יתיה ולא מקביל מנהון: ויחדון ביה אבוהי ואמיה ויפקון יתיה לקדם סבי קרתיה ולתרע בית דין אתריה: ויימרון לסבי קרתיה ברנא דין סטי ומרוד ליתוהי מקביל למימרנא זליל בשר וסבי חמר: וירגמוניה כל אנשי קרתיה באבניא וימות ותפלי עביד דביש מבינך וכל ישראל ישמעון וידחלון: וארי יהי בגבר חובת דין דקטול ויתקטיל ותצלוב יתיה על צליבא: לא תבית נבילתיה על צליבא ארי מקבר תקברניה ביומא ההוא ארי על דחב קדם יי אצטליב ולא תסאיב ית ארעך די יי אלהך יהיב לך אחסנא: לא תחזי ית תורא דאחוך או ית אמריה דטען ותתכביש מנהון אתבא תתיבנון לאחוך: ואם לא קריב אחוך לותך ולא ידעתיה ותכנשיניה לגו ביתך ויהי עמך עד דיתבע אחוך יתיה ותתיביניה ליה: וכן תעביד לחמריה וכן תעביד לכסותיה וכן תעביד לכל אבדתא דאחוך די תיבד מניה ותשכחינה לית לך רשו לכסיותה: לא תחזי ית חמרא דאחוך או תוריה רמן באורחא ותתכביש מנהון אקמא תקים עמיה:

לא

רשי

לא תתעמר בה. לא תשתמש בה. בלשון פרסי קורין לעבדו' ושמוש עימראה מיסודו של רבי משה הדרשן למדתי כן: פי שנים. כנגד שני אחים. בכל אשר ימצא לו. מכאן שאין הבכור נוטל פי שני בראוי לבא לאחר מיתת האב כבמוחזק: סורר. סר מן הדרך: ומורה. ממרה בדברי אביו לשון ממרי': ויסרו אותו. מתרין בו בפני שלשה ומלקין אותו: בן סורר ומורה. אינו חייב עד שיגנוב ויאכל תרטימר בשר וישתה חצי לוג יין שנ' זולל וסובא ונאמר אל תהי בסובאי יין בזוללי בשר למו ובן סורר ומורה נהרג על שם סופו הגיעה תורה לסוף דעתו סוף שמכלה ממון אביו ומבקש לימודו ואינו מוצא ועומד בפרש' דרכים ומלסטם הבריו' אומרה תורה ימות זכאי ואל ימות חייב: וכל ישראל ישמעו ויראו. מכאן שצריך הכרזה בבית דין פלוני נסקל על שהיה בן סורר ומורה: וכי יהיה באיש חטא משפ' מו'. סמיכו' הפרשיו' מגיד שאם חסי' עליו אביו ואמו סוף שיצא לתרבות רעה יעבור עבירות ויתחייב מית' בבית דין: ותלי' אותו על עץ. רבותינו אמרו כל הנסקלין נתלין שנאמ' כי קללת אלהים תלוי והמברך יי' בסקיל': כי קללת אלהים תלוי. זלזולו של מלך הוא שאדם עשוי בדמו' דיוקנו וישראל הם בניו משל לשני אחים תאומים שהיו דומין זה לזה אחד נעשה מלך ואחד נתפס ללסטיות ונתלה כל הרואה אותו אומר המלך תלוי כל קללה שבמקרא לשון הקל וזלזול כמו והוא קללני קללה נמרצת: והתעלמת. כובש עין כאילו אינו רואהו: לא תראה והתעלמת. לא תראה אותו שתתעלם ממנו זהו פשוטו ורבותינו אמרו פעמים שאתה מתעלם וכו': עד דרוש אחיך. וכי תעלה בלבך שיתנהו לו קוד' שידרשהו אלא דרשהו שלא יהא רמאי: והשבות לו. שתהא בו השבה שלא יאכל בביתך כדי דמיו ותתבע' ממנו מכאן אמרו כל דבר שעושה ואוכל יעשה ויאכל ושאינו עושה ואוכל ימכר: לא תוכל להתעלם. לכבש עינך כאילו אינך רואה אותו: הקם תקים. זו טעינ' להטעין משאוי שנפל מעליו: עמו. עם בעליו אבל אם הלך וישב לו ואמ' לו הואיל ועליך מצוה אם רצית לטעון טעון פטור: לא

מסרה

והיה ביום ה' וסי' והיה ביום הנחילו. והיה ביום מלחמה ולא נמצא חרב. והיה ביום הניח יי' לך מעצבך. והיה ביום צאתך ועברתי את נחל דשמעי. והיה ביום זבח יי' ופקדתי על השרים דצפניה: את בניו ד' וסי' נמס' בסד' ויחי: אנו ג' חס' וסי' כי הוא ראשי' אנו. יהי רעב אנו. בני לד חדיד ואנו תניפא דעזרא: קללת ג' וסי' כי קלל' אלהים תלוי. קלל' יותם בן ירבעל'. וכן קללת חנם לא תבא. תנ"ך: תלוי ג' וסי' כי קלל' אלהי' את אבשלו' תלוי באלה. שלט המגן תלוי עליו. תנ"ך: עמך י"ב בתורה וסי' נמס' בסד' דלעיל:

אבן עזרא

לא תתעמר בה. כמו והתעמ' בו ומכרו ואין להם עדים ופירושו לפי מקומו בטעם רמאות: אהובה. בעיניו ולא לשם: לשניאה. אחר השם ונסמכה זו הפרשה בעבור וחשקת בה ולא חפצת בה: ביום הנחילו את בניו. בבריאו גופו או ביום מותו והוא שכיב מרע או ב"ד ינחילו: לבכר. בדיבור ובמעלה. וטעם לא יוכל כאחריו: יכיר. יעשה לו הכר' או שיודה לפני אחרים מי שהוא בכור אם היה במקו' שלא יודעו או הוא חייב מבתחלה שיכיר מי שהוא הבכו' מבניו אם היו תאומים: לתת לו פי שנים. שיקח שני חלקי' אם היו שלשה שיחשבו שהם ארבע' ויקח שני חלקי' ואם שני בני' יחשבו שלשה וכן הכל ולפי דעתי שכן פירוש ויהי נא פי שני' ברוחך אלי כאשר פירשתי במקומו: כי הו' ראשי' אונו. הכודע עם היסר ידב' וכל ישראל בחזקת ישרים: סורר ומר'. כנגד השם וכנגד האבו' אם היו יראי השם: סורר. כמו כפרה סוררה שלא ישמור מצו' עשה: ומורה במצו' לא תעשה: ויסרו אותו. בפני עדים מצוה שהם יתפשוהו ויוליאוהו ודברי הקבלה אמת: זולל. מפורש והוא זולל בשר רק הוא שם כלל לנותן בכל מה שיתאוה כל מה שיבוקש ממנו: וסובא. מרבה לשתו' והו' המשתכר והכל זה כמו אפיקורוס כי לא יבקש חיי העולם הזה כי אם להתענג בכל מיני מאכל ומשת'. ונסמכ' זו הפרשה בעבו' אשת יפת תא' והער ושם אמו והרמז שרמזתי בבני אהרן: ותלית אותו. כבר קבלנו מחז"ל ענין הנתלי': כי קללת אלהים תלוי. בעבור שברך השם ועל דרך פשט כי אלהים פועל והקללה תבוא לכל מקום קרוב מהתלוי ויש לו סוד דבק בנפש על כן לא תטמא את אדמתך ונסמכה זו הפרשה בעבור המלחמה כי בתחלה כי תלא והכה גבעון יוכיח כי משפ' לא תלין איננו לכבוד המת רק לכבוד הארץ כי משפט האומו' והישראלי' איננו שוה: לא תרא' את שור. אפילו את' יוצא למלחמ' וזה דרך דרש: ואספת. אם היית שב או בלווי שתפקדנו ביד נאמן: והתעלמת ידבק עם לא תראה והזכי' שור ושה וכבר הזכיר החמור וכן משפט כל בהמ'. לא תוכל כאחיריו: נופלי'. כמו רובן ומלת נופלים כלל: הקם תקים עמו. ולא לברך כמו עזוב תעזוב עמו: לא

בעל הטורים

ולכך סמך לו בן סורר ומורה שיהיה הבן סורר ומורה לשנואה. אותיות לשנואה לזה' שמנואה בשנואה שהם נפסולין. במדרש דורש לאים זה הב"ח יאהובה אלו הכותים שמראה להם פנים. שנואה אלו ישראל שמסתיר והם פנים. ביום הנחילו לעתיד לבא. לא יבכר כי אם בני בכורי ישר'. ביו' הנחילו את בניו. פ"ח מותו. רמז למאי דאמר רב יהודה ג' שכנכנו לבק' החולה כיו' רצו כותבין רצו עושין דין יבלולה כותבין ואין עושין דין וזה הוא שמצוה כשע' מיתה אם הוא ביום יש לו תור' דין: את אשר יהיה לו בג"מש' תלמד שהבן נוטל בראוי בכתובת. את אשר יהיה לו. מ"ת תורה שלא יכחיל לעבו' על דברי תורה אם כתב לאחר בלשון ירושה לא אמר כלום מפני שהתנה על מה שכתוב בתורה וכל התנא' על מה שכתוב בתורה אין בדבריו כלום: לתת לו פי שנים. יש באותיות של בכו' ענין כפולות הב"ית כפולה על האות שלפניה. וכן הכ"ף על הי"וד שלפני' וכן הר"יש והו"יו נכתבת כפולה שכותבין אותה שני ווי"ן: בכל אשר ימצ' לו כי ים"ת ראוי ולמ"ד דבכל ואלף דאשר הוא נא. והיינו לא ראוי שאין הבכו' נוטל פי שני' בראוי: יכיר. בגימ' לאחרי' כדדרשינן יכירנו לאחרי': ראשית אונו. כל ראשי' הוא מובחר ראשי' דגנך קדש ישראל ליי' ראשית תבואתה: לו משפט הבכורה. כי יהיה לאיש. לומר משפט בכורה לאיש ואין משפט בכור לאשה. סורר בגימטרי' זה אבשלום בן דוד. בכנו חסר י"וד. כאלו עבר על י' הדברות. ומרה חסר וי"ו כי מרה יהי' לו באחרונה ובערת הרע מקרבך וכל יש' וסמיך ליה וכי יהיה באיש חטא. לומר לך שכל ישראל ערבים זה לזה לגער ולהוכיח החוטאי': לעיל כתיב ורגמוהו. וסמך לו פרשת נתלין. לומר שכל הנסקלין נתלין: על העץ וסמיך ליה כי קבור תקברנו. לומ' שגם העץ נקבר עמו. ועוד לקבור בארון: לא תראה את שור אחיך. סמך השב' אבדה לקבורה שאם הוא כהן והוא בבית הקברו' על זה נאמ' והתעלמת. כיתן לך וסמיך ליה והתעלמת. לומר כל שבשלו מחזי' אף בשל חבירו מחזיר: ואספתו. ב' במסרה ואספתו מגרעתו: נז"ה

מ"ע ספורנו

כי תהיינה לאיש שתי נשים. אחר נאמן המלחמה דבר בעניני בני המדינ' והם עסקי הנשים והבנים ונתקנה והתכסים וכלי' והבנין ועבוד' האדמה והמלבוש: לא יוכל לבכר את בן האהובה על פני בן השנואה הבכור. לא ימנע הבכורה מן הבן בשביל שנאת זו או אהבת זו אבל אם יעשה זה בשביל רשעת הבן הבכור או ראוי להעביר כאמרם ז"ל (בתרא יש נוחלין) אם לא היה נוהג כשורה זכור למוב וכן נראה שעשה יעקב אבינו באמרו ובחללו יצועי אביו נתנה בכורתו לבני יוסף בן ישראל: סורר ומורה. כי פריו מסיר המקוה שישוב מסוררותו: זולל וסובא. כי סובא וזולל יורש וילסטם לעלא נפשו: כי קללת אלהי' תלוי. הנה כל כנס נגדל [illegible]

חזקוני

דכתיב אשת ת"מ למדרש אשת איש כוה דאתא וא"ת כא אסרי' לית איסור לעכו"ם אלא כד"א כיון שהיא אשת איש שאסר עליך אפי' אחר כל המעשי' המוטלים עליך לעשות לה משום דלכה כמשך אחר בעלה העכו"ם ומכרת ביא בקריבותיו ובדיעותיו ואיכא למימש קמ"ל דאפ"ה מוסרת: ולקחם. לפי פשוטו אם נפרכים. תטול אותם ואין נופל כהם [illegible]

[illegible]

אמרי נועם — כי תצא

[illegible]

שהתבאר בפרשים הכוללים הנה נשלמה היותו לאיש אחד שהקיפו השערות כל הגיד ולפי שזה ישלם לפי הנהוג בשלשה חדשים הנה לא יהיה ימי סורר ומורה כי אם ג' חדשים ואם תתאחר בו יותר צמיחת אלו השערות הנה כלך בזה לפי הנהוג על דרך הטבע ואם תמהר לו נשפט להקל שכיון שנשלמה היותו לאיש הנה איננו נסקל ולא ינהג זה אלא כשיהיו לאביו ולאמו ידים לתפוש ורגלים ללכת ולשון לדבר ועינים לחזות שנאמר ותפשו בו אביו ואמו והוציאו אותו ואמרו בנינו זה ולפי שהם מרגישים שהוא איננו שומע בקולם למדנו שאינם חרשים וראוי שתדע עוד שאם היה באכילתו ושתייתו לד מצוה או לד עברה לא היה נסקל שנאמר איננו שומע בקולנו שאין בענייננו אלא השמיעה בקולינו או לא שמיעה יצאו מצוה ועברה שיש בהם שמיעה בקול השם יתעלה או לא שמיעה ולפי שההלקאה והסקילה לא יהיה אחת להם אלא בעדות צריכים אביו ואמו שיביאו עדים סקילה שהוא זולל וסובא בתנאים המוכרים וילקוהו בית דין על זה ואחר זה יביאו עדים שאינו שומע בקולם ויסקלוהו ׃ וכי יהיה באיש חטא משפט מות והומת ותלית אותו על עץ ׃ כבר באה התורה בזה המקום שהנתלה הוא המקלל שנאמר כי קללת אלהים תלוי ולפי שעובד עבודה זרה נקרא מגדף גם כן כאמרו והנפש אשר תעשה ביד רמה את י"י הוא מגדף למדנו שהעובד עבודה זרה נתלה גם כן ושני אלו הם נסקלים כמו שקדם ומגיד שאחר מיתתם יתלום על עץ ׃ לא תלין נבלתו על העץ ׃ מגיד שאם הלינה עובר בלא תעשה ׃ כי קבור תקברנו ביום ההוא ׃ מגיד שמצות עשה לקברו ׃ כי קללת אלהים תלוי ׃ רוצה לומר מפני שברך השם יתעלה הוא תלוי ויהיה זה גורם לחלול השם כל זמן שיתמיד שם כשיאמרו האנשים על מה נתלה ולפי שכוונת התורה היא זו למדנו שהעץ שיתלוהו עליו ראוי שיהיה נקבר עמו כדי שלא יאמרו זהו העץ שנתלה בו פלוני על שבירך השם יתעלה ויהיה זה גורם לחלול השם ׃ והנה מצאנו כי גם לכבוד הבריות חסה התורה שלא יהיה זכר למה שבאה לאדם תקלה על ידו ולזה אמר ואת הבהמה תהרוגו ולזה הוא מבואר שהעץ הוא נקבר עמו ׃ ולזה גם כן אמר כי קבור תקברנו ולא אמר תקברנה שיהיה שב אל הנבלה ולזה יתחייב שיהיה העץ תלוש שלא יהיה חסר אלא הקבורה ומזה המקום למדנו שלא ישהו אותו שם אבל יתלוהו ותכף יקברוהו עם העץ כי כל מה שישהו אותו שם כמלא שם שמים מתחלל ׃ ולא תטמא את אדמתך אשר י"י אלהיך נותן לך ׃ רוצה לומר כי בזה החלול לשם יתעלה שיהיה גורם דבר הלנת נבלתו על העץ ׃ תטמא את אדמתך ׃ ולזה ראוי שתהיה נזהר לבלתי תלין נבלתו על העץ או אמר ולא תטמא את אדמתך מפני העפוש שיתחדש אז במקום ההוא אם תשאר שם הנבלה ואולם שאר הדינים אשר בזה הוא שאין האשה נתלית שנאמר אותו ולא אותה ושאין תולין כליו עמו אבל תולין אותו ערום שנאמר אותו ואין בית דין תולין שנים ביום אחד שנאמר אותו ולא אותו וחבירו ולמדנו מזה שמצות עשה לקבור כל הרוגי בית דין ביום המיתה שנאמר קבור תקברנו ביום ההוא וכל שכן שראוי לקבור שאר המתים ביום המיתה אלא אם הלינו אותם לכבודם שעל ההלנה שהוא כוול הזהירה התורה לא על ההלנה שהיא לכבוד ׃ לא תראה את שור אחיך או את שיו נדחים ׃ כגון שראה חמור וכליו הפוכים פרה ורצה בין הכרמים שהאבדה מוכחת שהם אובדים וכן כל מה שדומה לזה ואמר לא תראה להגיד שכיון שהוא רואה אותם אפילו מרחוק הוא מתחייב להטפל בהם להשיבם לאחיו ׃ והתעלמת מהם ׃ רוצה לומר שאין לך רשות להתעלם מהם אך תתחייב להשיבם והוא מבואר שאינו מתעלם מהם אלא אם היה דרכו שלא להתעלם מהם אם היו שלו והיו נדחים בזה האופן כי אז הוא מתעלם מהם מפני היותם משל אחיו לא שלו ואולם אם היה זה הרואה אותם גדול המעלה עד שיקל בהם אם היו שלו ולא יטרח לחזור אחריהם הוא בעצמו או שהיתה אבידתו שיאבד בעת היותו טורח בזה יותר מערך האבדה ההיא אף על פי שהיתה שלו יעזבינה לזאת הסיבה או שהתורה תכריחהו שלא ילך שם להשיבה ואפילו היתה שלו כמו שהיה כהן והאבדה בבית הקברות הנה לא יתחייב להשיב זאת האבדה ׃ השב תשיבם לאחיך ׃ כיון שהשבם לאחיו קיים המצות ואף על פי שלא הודיעו זה ׃ ואם לא קרוב אחיך אליך ׃ רוצה לומר כי אף על פי שאתה יודע מי הם הבעלים אינך זקוק לטרוח להשיבה אליהם אם היה רחוק ממך ׃ ולא ידעתו ׃ מגיד שאיך שהיה משתי אלו הסבות הנה תאספהו אל תוך ביתך ולא תוך בית אחר ׃ והיה עמך עד דרוש אחיך אותו והשבותו לו ׃ מגיד שאם ידרוש ולא ידרוש אותו הדבר ׃ ר"ל שלא יתן סימנים בדרך שיתבאר שהוא אותו לא תתחייב להשיבו לו אך אם יתן סימניו אז תשיבנו לו ׃ כן תעשה לחמורו וכן תעשה לשמלתו וכן תעשה לכל אבדת אחיך וגומר ׃ מגיד שאמר נדחים הולך להזכיר שכן יהיה זה הדין בשמלה וכל אבידה שיודה לורת הכתוב שזו היא אבידה לא הונחה שם לדעת כמו שיורה ענין היותם נדחים בשור ושה שהם אובדים ׃ אשר תאבד ממנו ׃ לא שיאבדה לדעת וכן אם היתה במקום שאבודה ממנו ומכל אדם כמו שהיא כאבדת בזוטו של ים בשלילותו של נהר שאין אני קורא בזה אשר תאבד ממנו כי לא ממנו לבד היא אובדת ׃ לא תוכל להתעלם ׃ כבר בארנו מתי לא יתחייב להטפל בה ואינו קרוי התעלם וכבר נתבאר בפרש' אלה המשפטים שזאת המצוה נוהגת גם באבידת רשעי ישראל ולפי שהזהיר על אבידת אחיו למדנו שאם מצא חמור והביאו בביתו עושה מלאכה ואוכל ואינו עומד בטל מפני השבת אבדה לבעלים וכן העניין במה שידמה לזה ׃ לא תראה את חמור אחיך או שורו נופלים בדרך ׃ ראוי שיובן זה שהם נופלים מפני המשא שאם היו נופלים בזולת המשא מפני חולשתם אין שם דרך להקימם ואולם הכוונה הוא בזה שהיו רובצים תחת משאם כמו שנזכר בפרשת ואלה המשפטים וכבר צוה שם לפרוק משאם עם הבעלים ובזה המקום צוה להקים המשא עליהם עם הבעלים ולזה אמר הקם תקים עמו וכבר בארנו קודם זה מתי יקרא זה העניין התעלם ומתי לא והנה אמר בפרשת ואלה המשפטים כי תפגע ובזה המקום אמר לא תראה ולזה לא יתחייב אלא על ראייה שהיא כפגיעה וזה לפי מה ששערו חכמים ריס שהוא אחד משבעה ומחצה במיל ואם היה רחוק ממנו יותר מזה השיעור איננו חייב בזאת המצוה ואמר הקם תקים עמו שאיננו חייב לטעון המשא על הבהמה אם לא יעזרו לו הבעלים ואם היה זקן או חולה טוען הוא לבדו ולפי שאין אדם חייב לעשות מלאכת חבירו ולטרוח בה בחנם הוא מבואר שהטוען יקח שכר על הטעינה אך לא על הפריקה כי איננה מעלם המלאכה ׃ לא יהיה כלי גבר על אשה ׃ הזהיר שלא תלבש אשה בגדי' מיוחדים לאיש ומה שידמה לזה שיביא לחשוב לאנשים שהיא איש כי זה ממה שיביא לזנות כי היא תלך בין האנשים לזנות עמהם ולא יורגש בזה וכן לא ילבש גבר בגדים ותכשיטין מיוחדים לנשי' כי זה יביאהו להתערב עם הנשים ויזנו עמו ולזה אמר כי תועבת י"י אלהיך כל עושה אלה כי יביא אל שתמלא הארץ זמה והנה הרחיקה התורה שלא יהיה אפילו כלי אחד מגבר על אשה ואף על פי שהוא לבדו לא יביא לחשוב בה שהוא איש ושלא ילבש איש אפילו לבוש אחד מיוחד לנשים אף על פי שהוא לבדו לא יביא לחשוב בו שהוא אשה ולזה הוא מבואר שאיש צובע שערו הלבן או שמלקט לבנות מתוך שחורות עובר על זאת האזהרה וכן האשה ששמה כובע איש בראשה או מה שידמה לזה הנה זה ביאור מה שהוצרכנו בביאורו בזאת הפרשה ואולם התועלת המגיעות ממנה הם תשעה ׃

התועלת הראשון הוא במצות והוא להתנהג ביפת תואר המנהג שהגבילה אותה התורה והנה התועלת בזאת המצוה הוא לתת מקום ליצר הרע כשיגבר על האדם שתתקרר רתיחתו ותשקוט כי אם לא היתה התורה מתרת לו זה העניין בזה האופן כבר היה נכשל בה גם כן והשתדלה התורה עם זאת למנעו מזאת התאוה לפי מה שאפשר ולזה צוה לגוולה כדי שלא ימשוך בה עוד והזהיר מלמכרה אחר ענותו אות' ומלהתעמר בה כדי שימנע מלבא עליה כדי שלא יפסיד המחשבה שיש לו בה בהשבותו אותה ׃ והנה סמך אל הפרשה ההיא מה שיביא להתרחק העניין בנושאי יפת תואר כי לא יתכנו לו כל אלו הדינים שיוכל לקיימם באופן שהגבילה אותה התורה יוכל בזה או זה כתוב להתקיים כולם שהוא לבלעה ולזה ימנע להתחיל בלקיחתה וזה כי כבר ביאר אחר זה שסופה להיות שנואה לו מפני שלא חשק בה אלא מפני יפיה ואולם מישגה יהיו מגונים מפני מה שגדלה עליו ולזה סמך לזה דבר בן סורר ומורה להודיע שהוא ממנה סופו להיות בן סורר ומורה וסופו להיות מגדף או עובד ע"ז ולזה סמך אליה פרשת וכי יהיה באיש חטא משפט מות והומת ׃

התועלת השני הוא במצות והוא מה שצוה שלא להעביר נחלה מהאחד מהאחים ולתתה לאחר ואף על פי שהיה אשר העביר הנחלה ממנו בן השנואה ואולם הוצרכה התורה להזהיר זו בשתי נשים האחת אהובה והאחת שנואה כדי שלא יטול דין הבכורה מהבכור בן השנואה ויתנה לבן האהובה לפי שכבר מצאנו ביעקב שעשה זה כי לאה היתה שנואה ורחל אהובה ונטל הבכורה מן ראובן ונתנה ליוסף כמו שהתבאר בספר בראשית אלא שזה היה על פי הגבורה ולא היה זה בקנינים שהיה מחזיק בהם יעקב אך בראוי להיות לזרעו ואין הבכור נוטל בראוי כבמוחזק כמו שהתבאר מדברינו ׃

התועלת השלישי הוא במצות והוא מה שהגבילה התורה שתהיה נחלת הבכור פי שנים על נחלת כל אחד מהאחים לפי שהוא ראשית אונו ולזאת הסבה מצאנו שיזכה בממלכה הבכור כאמרו ואת הממלכה נתן ליהורם כי הוא הבכור והיה זה כי אהבת האדם היה יותר דבקה לראשון מבניו ממה שהוא אוהב לבניו האחרים ׃

התועלת הרביעי הוא במדות והוא מה שצונו לדין בבן סורר ומורה לפי מה שבאר' התור' וכבר בארנו התועלת המגיע מזה כי מי שילבש זה הרוע באלו התכונות ולא יקבל מוסר לא מהוריו ולא מבית דין בעת הילדות שהוא עת המוסר הנה הוא מבואר שהוא יוסף ברוע תמיד עד שישחית עצמו וזולתו ולזה מהרה התורה בהמתתו ׃

התועלת החמישי הוא במצות והוא מה שצותה התורה לתלות המגדף ועובד עבודה זרה אחר סקילתם להוסיף יראה לאנשים מההליכה בדרכיהם ׃

התועלת הששי הוא במצות והוא מה שצוה לקברם ביום ההוא ושלא להלין נבלתם על עץ כדי שלא יזכר פעולותיהם המגונות ויהיה בזה חלול השם ׃

התועלת השביעי הוא במצות והוא מה שהזהיר מהתעלם מאבדת אחיו כאש' ימצאה ומה שצוה להשי' אותה לו והנה התועלת בזאת המצות בתיקון הקבוץ המדיני מבואר עם שיש בזה הקנאת מנהג אל היושר והחנינה ׃

התועלת השמיני הוא במצות והוא מה שהזהיר מהתעלם כשיראה' איש חמור אחיו או שורו נופלי' בדרך תחת משאו ומה שצוה לטעון עמו המשא על הבהמות והנה התועל' באלו המצות מבואר בתיקון הקבוץ המדיני כמו העניין במצות הקודמות ׃

התועלת התשיעי הוא במצות והוא מה שהזהיר מהיות כלי גבר על אשה וכלי אשה על איש והנה התועלת בשו האזהרות מבואר לפי שהדברים ההם אם יעשו הנה הם מסלול ודרך אל שתמלא הארץ זמה כמו שביארנו אבל באורינו דברי זה הפסוק ׃

כי יקרא קן צפור לפניך וגומר עד אשר תכסה בה ׃ כי יקרא קן צפור ׃ רוצה לומר עוף טהור ואמר כי יקרא שאם היה מזומן כמו אווזים ותרנגולים ומה שידמה להם איננו חייב לשלח ולזה אמר גם כן לפניך בדרך ׃ בכל עץ או על הארץ ׃ הוא מבואר שדבר הכתוב בהווה אך באי זה מקום שימצא הקן נוהג בו זה הדין ואפילו היה על המים ׃ אפרוחים או בצים הנה לפי הוראת הגדר יקראו אפרוחים החיים וכן הבצים שתרבץ האם עליהם הם ראוים להיות מהם אפרוח ואם לא לא ידבק בהם גדר הביצה ולא אמר אפרוחים או בצים אלא בהווה שהרי אמ' קן צפור וכבר יקרא קן צפור אפילו אין בו כי אם אפרוח אחד או ביצה אחת ׃ והאם רובצת על האפרוחים או על הבצים ׃ מגיד שאם איננה רובצת עליהם מותר לקחת אותה ואם היא רובצת על דבר מבדיל בינה וביניהם והדבר ההוא נוגע בהם כמו שיהיה עליהם בגד והיא רובצת על הבגד ההוא ומה שידמה לזה הרי הדבר ספק אם תקרא רובצת עליהם אם לא ומגיד שאם היה הזכר רובץ עליהם לא ינהג בו זה הדין כי איננו אם וכן אם נשחטה האם שם בקן שהרי איננה אם ואיננה בת שלוח ׃ לא תקח האם על הבני' ׃ זאת היא כשהיתה האם לך אם לקחת' אותו אבל אם של מוקדשין או שהרגה את הנפש אתה רשאי לקחת אות' ׃ שלח תשלח את האם ׃ מגיד שאם לקח' ושלחה פטור ואיננו פטור אם לא קיים עשה שבה הוא או שלוחו אבל אם שלחה אחר שלא מדעתו הנה לא קיים עשה שבה והתורה אמרה שלח תשלח ולזה ילקה כשהיה הדבר באופן שימשך ממנו חיוב מלקות ׃ למען ייטב לך והארכת ימים ׃ מגיד שאלו המצות ישיגו האדם אל הטובות הגופיות והנפשיות והנה התועלת בזאת המצוה היא להרחיק לקיחת הקן בזה האופן כי הרבה יהיה שלא יקח אדם תועלת באפרוחים או בבצי' ויהיה זה סבה אל שיניח הקן ההוא ותשלם ההויה בו ולא יבלבל הטוב שמשפיע השם יתעל' בהמצאת שו המינים אם לא לתועלת אשר כוון בהם ואם אמר אומ' שבלקיחת הקן בכללו עם האם תשלם זאת ההויה אמרנו לו כי דרך שו העופות המדבריים הוא שיבריחו מיד אדם ואם ישימום במאסר יצטערו ותמנע האם מלרבץ על בניה ויאבד הקן עם. שאין ראוי שיקח מהם האדם כי אם על דרך הצידה לא שישתמש לגודם ולהשחיתם בכלי בעינו אשר שם השם יתעל' בהם לתתמיד הויתם והוא הדמיון שאם באה לרבץ על הבנים כדי שיצאו ממנו אפרוחים והאהבה הדמיונית שיש בה לרבץ על האפרוחים לגדלם ולהשגיח במחייתם ובזה האופן דומה זאת המצוה במה שהזכיר מלבשל גדי בחלב אמו ׃ כי תבנה בית חדש אחד הבונה או שנתן לו במתנה או קנאו או יורשו כי כונת התורה היא שלא ישים דמים בביתו והב' אם לא ידבק במקום ההוא שם בית כמו שלא היה בו שיעור בית איננו חייב במעקה שב' בית וזה איננו בית ועשית מעקה לגגך אפי' היה של שותפין כיון שהוא בית שהוא ראוי לדירה כי התורה דקדקה בזה כדי שלא יפול הנופל ממנו והנה שיעור המעקה הוא בדרך שישמר מהנפילה ושערו חכמים עשרה טפחים ולזה יתחייב גם כן שיהי' חזק שיוכל האדם להסמך בו בבואו שם ולא יפול והנה אמר לגגך למעט הבתים שאינם ראויים לדירה כמו בתי כנסיות ובתי מדרשות והנה ההיקש אחד בכל מה שיהיה בבית שיוכל ליפול הנופל ממנו כמו הבור ומה שידמה לו אמנם אם היה הבית נמוך והיה אפשר שיפול מרשות הרבים איננו חייב לעשות שם מעקה ברשות הרבי' שהרי אין הסכנה ברשותו וכבר אמרה התורה כי יפול הנופ' ממנו לא בתוכו והנה נמשכה זאת המצוה לקודמת לה שלא ישתמש האדם בבנין הבית שהו' מסוד' מהשכל המעשי לשמירת האדם ולהיות לו למחסה ולמסתור אל הפסדתו במה שיהיה בביתו סבה לו הפך מה שכוון בו ׃ לא תזרע כרמך כלאים ׃ רוצה לומר שלא יזרע עם כרמו כלאים ויהיה זה כשיזרע זרעים משני מינים עם חרצן יחד שהוא אז זורע הכרם וזורע עמו כלאים ואז הוא עובר גם כן עם זה משום זורע כלאים שהרי אמרה תורה שדך לא תזרע כלאים והוא מבואר שכבר יקרא זורע הזורע בידו או המחפה הזרעים שם בעפר ׃ פן תקדש המלאה הזרע אשר תזרע ותבואת הכרם ׃ ידוע שאין הרצון באמרו כן תקדש שיהיה קדש כי לא יהיו הדברים קדש בכמו אלו הסבות ואולם הקדושה הזאת היא שתהיה נבדל מהנאתם כי הקדש יאמר על הנבדל ולזה ג"כ יאמר על הטומאה באמרו אל תגע בי כי קדשתיך ולפי שאמר כי זה יהיה סבה שהמלאה רוצה לומר מלאת הכרם תאסור הזרע אשר תזרע ותבואת הכרם למדנו שלא יתחייב על זריעת הכלאים בכרם בזה האופן אם לא היתה שלמות היות הזרעים באה עם התבואות הכרם וזה לא יהיה אלא בזרעים שאינם עושים אלא לשלש שנים כמו החרצן וכן הקנבוס ולוף כמו שזכרו רז"ל ׃ ומזה המקו' למדנו שאף על פי שלא זרע כרמו כלאים אך היו כורעים בו קצת זרעים והשרים זרעם בעת בא תבואת הכרם שהם נאסרים שנאמר הזרע אשר תזרע ותבואת הכרם שבעת שיזריעו זה יעשה זה תבואה ולפי שאמר לא תזרע כרמך וגומר פן תקדש למדנו כי שלו הוא אוסר ולא של חבירו ולפי שאמר כרמך להעיר על היותו כרם אחד למדנו שאם היה הענין בדרך שיהיה נבדל מכרמו כמו שהיתה שם מחיצה או הפסק יביא מהכלל בכרם ההוא איננו מקודש וראוי שתדע שלא תכלול זאת האזהר' מזריעה מיני אילנות בכרם וזה כי האילנות דרכם שינטעו לא שיזרעו שנאמר ונטעתם כל עץ מאכל ולזה לא כללו אלא במה שאמר לא תזרע ׃ ולזאת הסבה היה ראוי גם כן שיתחייב על זריעה מיני זרעי' בכרם ואף על פי שלא יזרע עמהם הרצון כי בכרם ראוי לומר נטיעה אמר מי האיש אשר נטע כרם ׃ כרמים וזתי' אשר לא נטעת ׃ ועוד כי לא יקרא כרם אלא כשיהיו בו גפנים ואין העניין בזה כמו הענין באמרו שדך לא תזרע כלאים וזה כי השדה יקרא שדה ואם אין בו זרעים ואין העניין כן בכרם כי הארץ לא תקרא כרם אם לא בו גפנים אלא כי מפני שאפשר שיפול קצת ספק על זה כי כבר יאמר האומר אני נוטע כרם או אני זורע כרם היה שלא יתחייב מלקות בזולת זה האופן כי לא ילקו על הספק ולפי שאמר לא

אמרי נועם

הארץ: כי יהי' לאיש בן סורר ומורה או"ל שנידון על שם סופו וקשה אפילו יבא שלבסם לא יהי' חייב אלא מיתת סייף והוא נידן בסקילה וג"ע ונשא י"ל דהיינו טעמא שמא ילסטם בשבת ויחלל שבת והוא בסקילה: כי קללת אלקי' תלוי כתרגומו וי"פ דיינים כמו אלקי' לא תקלל כלומר אם תלין נבלתו על עץ אתה מבטל בני אדם שרואין אותו ומקללין הדייני' שלא דקדקו בדינו להפוך בזכותו דכל ב"ד ההורג אחת לשבעי' שנ' נקראת קטלנית ׃

לא־יהיה כלי־גבר על־אשה ולא־ ה
ילבש גבר שמלת אשה כי תועבת
יהוה אלהיך כל־עשה אלה: פ
כי יקרא קן־צפור ׀ לפניך
בדרך בכל־עץ ׀ או על־הארץ
אפרחים או ביצים והאם רבצת על־
האפרחים או על־הביצים לא־תקח
האם על־הבנים: שלח תשלח את־
האם ואת־הבנים תקח־לך למען
ייטב לך והארכת ימים: ס
כי תבנה בית חדש ועשית מעקה
לגגך ולא־תשים דמים בביתך כי־
יפל הנפל ממנו: לא־תזרע כרמך
כלאים פן־תקדש המלאה הזרע
אשר תזרע ותבואת הכרם: ס
י לא־תחרש בשור־ובחמר יחדו:
לא תלבש שעטנז צמר ופשתים
יחדו: ס
גדלים תעשה־לך על־ארבע כנפות
כסותך אשר תכסה־בה: ס
כי־יקח איש אשה ובא אליה ושנאה:
ושם לה עלילת דברים והוצא
עליה שם רע ואמר את־האשה
הזאת לקחתי ואקרב אליה ולא־
טו מצאתי לה בתולים: ולקח אבי
הנער ואמה והוציאו את־בתולי
הנער אל־זקני העיר השערה:
ואמר אבי הנער אל־הזקנים את־
בתי נתתי לאיש הזה לאשה וישנאה:
והנה־הוא שם עלילת דברים
לאמר לא־מצאתי לבתך בתולים
ואלה בתולי בתי ופרשו השמלה
לפני זקני העיר: ולקחו זקני העיר־
ההוא את־האיש ויסרו אתו:
וענשו אתו מאה כסף ונתנו לאבי
הנערה כי הוציא שם רע על
בתולת ישראל ולו־תהיה לאשה
לא

לא־יהי תיקון זין דגבר על־אתתא
ולא־יתקן גבר בתיקוני אתתא ארי
מרחק קדם־יי אלהך כל־עביד
אילין: ארי תערע קינא דצפרא
קדמך באורחא בכל־אילן או על־
ארעא אפרוחין או ביעין ואמא
רביעא על־אפרוחין או על־ביעין
לא־תיסב אמא על־בניא: שלחא
תשלח ית־אמא וית־בניא תסב־לך
בדיל דייטב לך ותוריך יומין: ארי
תבני ביתא חדתא ותעביד תיקא
לאיגרך ולא תשוי חובת דין דקטול
בביתך ארי־יפל דנפיל מניה:
לא־תזרע כרמך עירובין דילמא־
תסתאב דמערת זרעא די תזרע
ועללת כרמא: לא־תרדי בתורא־
ובחמרא כחדא: לא תלבש
שעטניזא עמר וכיתן מחובר כחדא:
כרוספדין תעביד־לך על־ארבע
כנפי כסותך דתתכסי־בה: ארי־
יסב גבר אתתא וייעול לותה
וישנינה: וישוי לה תסקופי מילין
ויפיק עלה שום ביש ויימר ית־אתתא
הדא נסבית ועלית לותה ולא־
אשכחית לה בתולין: ויסב אבוהא
דעולמתא ואימה ויפקון ית־בתולי
עולמתא לקדם־סבי קרתא ולתרע
בית־דין אתרא: ויימר אבוהא
דעולמתא לסביא ית־ברתי יהבית
לגברא הדין לאנתו ושנה: והא־
הוא שוי תסקופי מילין למימר לא־
אשכחית לברתך בתולין ואילין
בתולי ברתי ויפרסון שושיפא קדם־
סבי קרתא: וידברון סבי קרתא־
ההיא ית־גברא וילקון יתיה: ויגבון
מניה מאה סלעין דכסף ויתנון
לאבוהא דעולימתא ארי אפיק שום
ביש על בתולת בת־ישראל וליה־
תהי לאנתו לית

רשי

לא יהיה כלי גבר על אשה · שתהא דומה לאיש כדי שתלך בין האנשים שאין זו אלא לשם ניאוף: ולא ילבש גבר שמלת אשה · לילך לישב בין הנשי'. דבר אחר שלא ישיר שער הערוה ושער של בית השחי: כי תועבת · לא אסרה תורה אלא לבוש המביא לידי תועבה: כי יקרא · פרט למזומן: לא תקח האם · בעודה על בני': למען ייטב לך וגו' · אם מצוה קלה שאין בה חסרון כיס אמרה תורה למען ייטב לך והארכת ימים ק"ו למתן שכר של מצות חמורות: כי תבנה בית חדש · אם קיימת מצות שלוח הקן סופך לבנות בית ותקיים מצות מעקה שמצוה גוררת מצוה ותבא לכרם ושדה ולבגדים נאים לכך נסמכו פרשיו' הללו: מעקה · גדר סביב לגג ואונקלוס תרגם תייקא כגון תיק שמשמר מה שבתוכו: כי יפול הנופל · ראוי זה ליפול ואעפ"כ לא תתגלגל מיתתו על ידיך שמגלגלין זכות על ידי זכאי וחובה ע"י חייב: כלאים · חטה ושעורה וחרצן במפולת יד: פן תקדש · כתרגומו תסתאב כל דבר הנתעב על האדם בין לשבח כגון הקדש בין לגנאי כגון אסו' נופל בו לשון קדוש כמו אל תגש בי כי קדשתיך: לא תחרוש בשור ובחמור · הוא הדין לכל שני מינין שבעולם הוא הדין להנהיג יחד קושרי' זוגין בהלכות שום משא: שעטנז · לשון ערוב' ורבותינו דרשו שוע טווי ונוז: גדילים תעשה לך · אף מן הכלאי' לכך סמכן הכתוב: ובא אליה ושנאה · סופו ושם לה עלילות דברי' עבירה גוררת עביר' עבר על לא תשנא סופו לבא לידי לשון הרע: את האשה הזאת · מכאן שאין אומר דבר אלא בפני בעל דין: אבי הנערה ואמה · מי שגדלו גדולי' הרעים יתבזו עליה: ואמר אבי הנערה · מלמד שאין רשות לאשה לדבר בפני האיש: ופרשו השמלה · הרי זה משל מחוורין הדברי' כשמלה: ויסרו אותו · מלקות: ואם

וטעם

מסרה

יקרא כ"א בקריאה וסי' במסרה רבתא: תשלח ה' וסי' חרונך יאכלמו · שלח תשלח את האם · ויאמר חזאל מדוע אדני בכה · תשלח קציריה עד ים · רוחך יבראון · וחד ותשלח פארות: לא תחרש ב' וסי' בשור ובחמור · על רעך רעה: צמר ופשתים ב' וסי' לא תלבש · דרשה צמר ופשתים: גדלים ב' חס' יו"ד קדמא וסי' תעשה לך · מעשה שבכה: ושנאה ב' א' ראש פסוק וא' סוף פסוק וסי' ושנאה האיש האחרון · כי יקח איש אשה ושנאה: עלילת ד' ב' כתי' עלילת וב' כתיב עלילו וסי' ושם לה עלילת · והנה שם לה עלילת · להתעולל עללות · ולא נתכנו עללות כתיב: והוצא ו' חסרים יו"ד בליש' וסי' מוצאי דבת הארץ והוצאך מבית עבדים דשוחט · והוצא עליה שם רע · ואוצא אש מתוכך · התוצא מזרות · ותעלומה יוצא אור: ולא מצאתי ה' וסי' בתולי' · ואבקש מהם איש גדר · ולמנחמים ולא מצאתי · אשר עוד בקשה נפשי · ויאמרו שרי פלשתים: השערה ג' וסי' ולקח אבי הנערה · ועלתה יבמתו · והפרשים שתו השערה:

אבן עזרא

לא יהיה כלי גבר · נסמכה בעבור צאת למלחמה כי האשה לא נבראת כי אם להקים הזרע ואם היא תצא עם אנשים למלחמה תבא בדרך לידי זנות וכן לא ילבש גבר והטעם זכר שלא נתמלא זקנו יתערב עם הנשים ויכחף הוא והן ולא יודע וזה יורה כי מנהג ישראל היה וכן ברובי המלכיות להיות מלבוש האנשים איננו כמלבוש הנשים רק הפרש ביניהם ויש אומרים על און לדרדואין לורך רק השם יתעב מי שישנה מעשה השם: כי יקרא · נסמכה זאת הפרשה בעבור בדרך: יקרא · כמו נקרא נקראתי והם מגזרת מקרה וקרוב מפגע · אלף אפרוחים נוסף כמו אל"ף ובאזרוע והטעם כי אכזריות הוא בלב להיות האם על בנים רוטשה וכן שור או שה: ייטב לך · שהשם יחמול עליך וייטיב לך: והארכת ימים · כאשר לא הכרת כל הקן שעזב העיקר: כי תבנה בית חדש · נדבקה זאת הפרשה אחר שנלחמו והם בארץ החל במצות הבית: מעקה · טעמו ידוע מהמקום ואין ריע לו ומדקדק הוציאו מגזרת עקת רשע והבי' עצמו בעקת: הנופל · נקר' על שם סופו וכן יום המת וכן ובגדי ערומים תפשיט ויתרוננו הבני' ומלות רבות לאין מספר נקראו על שם סופם ולא נדע א"כ דרך הלשון או הוא דברי נבואה כמו וירדוף עד דן עד נחל אשכול על כן יעזוב איש את אביו ואת אמו והחר מצות הבית מצות הזרע והנטע כי אחר שהוא בארץ ובנה בית וזרע · לא תזרע כלאים · פי' פן תקדש כבר פירשו מנחם בן סרוק הספרדי במחברתו והוא מגזרת קדש בעבור שיתערב זה עם זה: לא תחרוש בשור ובחמור · דבק עם הזריעה והשם חמל על כל מעשיו כי אין כח החמור ככח השור ובעבור הזריעה אמר שעטנז וכבר הזכירו על דרך כלל ובכאן פרט שהוא הצמר והפשתים לא אחרים: גדילים תעשה לך · אמרו המכחשים שהוא מצוה בפני עצמה בלילה כמו הציצית ביום על כן כתוב תכסה והמעתיקי' העתיקו כי זאת מצות הציצית ביום ופירש גדילים כמו בבנייה גדילים מעשה שרשרות והמכחישי' הכירוהו מגזרת גדולה ואנחנו מאמינים בדברי קדמוננו לבד והזכיר זה הכתוב לבאר על ארבע כנפות ונסמך לשעטנז בעבור הציצית שהוא מותר: כי יקח איש אשה · נסמכ' הפרשה לדעת המכחישים בעבור תכסה בה והאמת על דרך דרש שנסמכה בעבור הבי' ואחר כן הבגד ואחר כן בעלת הבית: עלילות · כמו סבות דברים · הן אמת או שקר: בתולי' · לשון רבים ולא יתפרדו וכן בחרות וזקונים ועלומים: אבי הנערה ואמה · אם הם בחיים וממונה בית דין:

ופשתים: גדלים ב' חס' יו"ד קדמא וסי' תעשה לך · מעשה שבכה: ושנאה ב' א' ראש פסוק וא' סוף פסוק וסי' ושנאה האיש האחרון · כי יקח איש אשה ושנאה: עלילת ד' ב' כתי' עלילת וב' כתיב עלילו וסי' ושם לה עלילת · והנה שם לה עלילת · להתעולל עללות · ולא נתכנו עללות כתיב: והוצא ו' חסרים יו"ד בליש' וסי' מוצאי דבת הארץ והוצאך מבית עבדים דשוחט · והוצא עליה שם רע · ואוצא אש מתוכך · התוצא מזרות · ותעלומה יוצא אור: ולא מצאתי ה' וסי' בתולי' · ואבקש מהם איש גדר · ולמנחמים ולא מצאתי · אשר עוד בקשה נפשי · ויאמרו שרי פלשתים: השערה ג' וסי' ולקח אבי הנערה · ועלתה יבמתו · והפרשים שתו השערה:

בעל הטורים

וזהו שדרשו נגעים באים על צרי עין שאינו רוצה להשאיל כליו ואומר אין לי ולמחר נגעים באים על ביתו וצוה הכהן ופנו את הבית · ואז נראים הכלים ורואין הכל שיש לו וזהו ואספתו אל תוך ביתך שאוסף כליו אל ביתו ואינו משאילם · ואספתו מצרעתו · כצרעת באה עליו · ד"א החושד בכשרים לוקה בגופו ומי שאבד לו אבדה חושד בכל אדם בכשרים ולוקה בגופו בצרע' ונמצא כשתאסוף האבדה לביתך יחזירנה לו · אז לא יחשוד עוד באחרים ותאספו אותו מצרעתו · עד דרוש אחיך אותו · פי' שידרוש האות שלו שיתן לו סימן בו וזהו שדרז"ל דרשהו אם הוא רמאי אם לאו מתי לאו בסימנין בעלי': והתעלמת · לומר שפעמים אתה מתעלם כגון זקן ואינו לפי כבודו: כלי גבר על אשה · בגי' כלי תורה · רמז שלא ילמד אדם לבתו תורה · על אשה ב' כלי גבר על אשה · אם נפת' לבי על אשה זהו שאמרו שמיירי באשה שלובשת כלי גבר כדי להתנכר ולזנות כדכתיב אם נפתה לבי על אשה ועל פתח רעי ארבתי: יקרא קן · בגימט' פרט למזומן: אפרוחי' או בגי' בבריכי' לאמן: כי תועבת · וסמי' כי יקרא קן צפור · לומר שלא יפתה כל בעוף ובעופפת כשנזקקין זה לזה · על הבנים · ב' הכא ואידך כה אמר ה' על הבנים והבנות הילודים במקום הזה ממותי תחלואים ימותו · אם תקיי' המצו' יאריכון ימיך · ואם לאו כה אמר ה' ממותי תחלואים ימותו: והארכת ימים · בגי' בעולם שכלו ארוך · והארכת ימים וסמיך ליה כי תבנה בית חדש · לומר אם בנית בית חדש עשה לו מעקה כדי שיאריכו בו ימים ולא יפלו ממנו · ועוד עיקר אריכות ימים הוא בשביל בניין בית חדש שהוא בית המקדש · ועל כן בכבוד אב ואם הקדים והארכת ימים למען ייטב לך כדי להסמי' והארכת ימים לתבנה בית חדש · לעיל כתיב למע' ייטב לך וסמך כאן כי יפול הנופל ממנו · רמז למה שדרשו הרי מעלה באילן כדי לשלח את האם ונפל ומת היכן אריכות ימים של זה כי יפול הנופל · וסמי' ליה לא תזרע · רמז לדר' יאשיה דאמ' עד שיזרע חטה ושעורה וחרצן במפולת יד · המלאה · ב' במס' כמו פן תקדש המלאה כאשר תעיק העגלה המלאה לה עמיר · וזהו שאמרו שצריך להרחיק בכלאים כמלא צמד בקר · ושניה' רמזין שצריך למדוד בארבע אמות שוחקות:

מ"ע ספורנו

למען ייטב לך והארכת ימים · הנה בענין שלוח הקן יש איזה גילוי חסד להמין שלא להשחית זרע עופות השדה שהם הפקר וזה בשלוח האם · אשר מאפילו בזה תוכל פירות בעולם הזה והקרן קיימת לעה"ב: [illegible]

אמרי נועם

לא תחרוש בשור ובחמור יחדיו [illegible]

חזקוני

לא יהיה כלי גבר על אשה · לפי שהוא נבאי ופריצות ולכך לא נטלה יעל חרב או סכין אלא המקבת והיתד למחץ רקת סיסרא ונסמכה פרשה זו כאן לפי שדיבר למעלה בענייני מלחמה אשה לא נבראת אלא להקים זרע ואם תצא למלחמה תרגיל את עצמה לידי זנות וכן אם ילב' גבר שמל' אשה: כי יקרא · נסמכ' פ' זו כאן לפי שכתוב בה בדרך ובדרך קא משתעי: קן צפור · כל מקום שנאמר צפור בטהור הכתוב מדבר' אבל עוף טמא אינו בר שלוח כדאמר ר' יצחק עוף טהור נקרא עוף ונקרא צפור והטמא אינו נקרא אלא עוף בלבד: לא תקח האם על הבנים · לפי שהוא דרך אכזריות ורעבתנות וכן גדי בחלב אמו וכן אותו ואת בנו: על הבנים · עם הבנים דוגמא על פני הארץ יוסב על עולת התמיד על פרסה ישרוף: ואת הבנים תקח לך · לאכילתך למדנו מכאן שהבנים נאכלים אע"פי שהם יוצאים מן הפי': למען · דבר זה ייטב לך: והארכת ימים · השכר מרובה מן ההפסד והארכת ימים מדה כנגד מדה שלא הכרת הקן לגמרי מכל וכל והנחת העקר: כי תבנה · אין לי אלא בונה לוקח מחבירו או נותן לו במתנ' מניין ת"ל בית מכל מקום: ועשית · אם עשהו ונפל עליו לעולם לעשותו ונסמך כאן לומר אחר שילחמו והם בארץ יתחילו במצות הבית ואחר כך במצות הזרע והנטע: ולא תשים דמים בביתך · לרבות כל דבר המזיק כגון כלב רע וסולם רעוע: לא תזרע כרמך · ולמעלה הזכיר שדך: פן תקדש · פן תתערב דוגמת קדש וקדשה שמתערבין עם אחרים: כלאים · כלאי זרעים ע"י שאינם נכרין כל כך ואין הדבר מפורסם החמיר עליהם הכתוב לאסרן בהנאה: לא תחרוש בשור ובחמור · בעלי חיים ד"א לפי שהשור מלך בבהמות ועל דמותו כסא הכבוד והחמור בהמה בזויה אין הזיווג נאה: קשרן ככד אחד ורבותינו אמרו הוא הדין לכל שני מינין דילפינן שור שור משבת [illegible]

רלבג

[illegible]

רש״י

ואם אמת היה הדבר · בעדים והתראה שזינתה לאחר אירוסין : אל פתח בית אביה · ראו גדולים שגדלתם : לזנות בית אביה · כמו בבית אביה : כל אנשי עירה · במעמד כל אנשי עירה : ומצאה איש בעיר · לפי שכב עמה פרצה קוראה לגנב הא אילו ישבה בביתה לא אירע לה : ומתו גם שניהם · להוציא מעשה חדודים שאין האשה נהנה מהם : גם · לרבות הבאים מאחריהם · דבר אחר גם שניהם לרבות את הולד שאם היתה מעוברת אין ממתינין לה עד שתלד : כי כאשר יקום וגו׳ · לפי פשוטו זהו משמעו כי אנוס היא ובחזקה עמד עליה כאדם העומד על חברו להרגו · ורבותינו דרשו בו הרי זה בא ללמד ונמצא למד וכו׳ : לא יקח · אין לו בה לקוחין ואין קדושין תופסין בה : ולא יגלה כנף אביו · שומרת יבם של אביו הראויה לאביו והרי כבר הוזהר עליה משום ערות אחי אביך אלא לעבור על זו בשני לאוין ולסמוך לה : לא יבא ממזר · ללמד שאין ממזר אלא מחייבי כריתות וק״ו מחייבי מיתת ב״ד שאין בעריות מיתת ב״ד שאין בה כרת : פצוע דכא · שנפצעו או נדכאו בצים שלו : וכרות שפכה · שנכרת הגיד ושוב אינו יורה קילוח זרע אלא שופך ושותת ואינו מוליד : לא יבא ממזר בקהל יי׳ · לא ישא ישראלית : לא יבא עמוני · לא ישא ישראלית : על

אבן עזרא

וטעם כל ימיו כי לעולם תהיה ברשותו עד יום מותו : וסקלוה · שיתכן שאחר שארסה שכב איש אותה כי המארש לא ארש אותה רק היא אומרת שהיא בתולה ומעתיקי הדת באחרו הדבר באר היטב ואלה הבתולים ימצאו עד זמן קצוב וכפי תולדו׳ הנערות ובעבור וסקלוה נסמכה פרשת הבעולה והמאורסה גם פירושו זה כמו זה והנה פירש זה עוד : כי יהיה · כאשר יארע זה הדבר : שער · מקום שבת זקני העיר הנה הכתוב קרא המאורסה אשת רעהו ולא נוכל לדעת האריסות כי אם בדברי קבלה כי יתכן שלא הסכימ׳ היא ולא ידעה עד שבא ואנסה ע״כ משל הרוצח : צעקה · יתכן שצעקה : אשר לא אורשה · זאת הנושה לא מפותה : לא יקח איש את אשת אביו · ההנושה על כן נסמכה זאת הפרשה : פצוע דכא · ביצי׳ בלא חבר ואמ׳ המדקדקי׳ כי הטעם בהרס שהוא דכא וזה רחוק : שפכ׳ · זה האבר שממנו ישפך מימיו והזרע : בקהל יי׳ · הטע׳ שלא יחשב כאחד מקהל ה׳ שיקח בת ישראל וכן עמוני ולא עמונית מואבי ולא מואבי׳ והעד הנאמן רות והכתוב שאמר לא תבאו בהם על נשי שבע׳ הגוים גם הכתוב בעזר׳ ויבדילו כל ערב הם הזכרי׳ וכם פירשתיו : ממזר · אחז״ל הבא מן העריות והשנים מת״ין נוספין כמימי״ן נהרסו ממגורות ואחרים אמרו כי הוא שם גוי וישב ממזר באשדוד כי רחוק הוא שיקר׳ שם ישראל ואף כי בעת הישוע׳ בשם גנאי והמתרגם תפש דרך קבל׳ ודרש : ויהפוך

ס לא־יוּכַ֥ל לְשַׁלְּחָ֖הּ כָּל־יָמָֽיו׃ ס
וְאִם־אֱמֶ֣ת הָיָ֔ה הַדָּבָ֖ר הַזֶּ֑ה
לֹא־נִמְצְא֥וּ בְתוּלִ֖ים לַֽנַּעֲרָ׃ וְהוֹצִ֨יאוּ
אֶת־הַֽנַּעֲרָ֜ אֶל־פֶּ֣תַח בֵּית־אָבִ֗יהָ
וּסְקָל֩וּהָ֩ אַנְשֵׁ֨י עִירָ֤הּ בָּֽאֲבָנִים֙ וָמֵ֔תָה
כִּֽי־עָשְׂתָ֤ה נְבָלָה֙ בְּיִשְׂרָאֵ֔ל לִזְנ֖וֹת
בֵּ֣ית אָבִ֑יהָ וּבִֽעַרְתָּ֥ הָרָ֖ע מִקִּרְבֶּֽךָ׃
ס כִּֽי־יִמָּצֵ֨א אִ֜ישׁ שֹׁכֵ֣ב ׀
עִם־אִשָּׁ֣ה בְעֻֽלַת־בַּ֗עַל וּמֵ֙תוּ֙ גַּם־
שְׁנֵיהֶ֔ם הָאִ֛ישׁ הַשֹּׁכֵ֥ב עִם־הָאִשָּׁ֖ה
וְהָאִשָּׁ֑ה וּבִֽעַרְתָּ֥ הָרָ֖ע מִיִּשְׂרָאֵֽל׃
ס כִּ֤י יִהְיֶה֙ נַעֲרָ֣ בְתוּלָ֔ה
מְאֹרָשָׂ֖ה לְאִ֑ישׁ וּמְצָאָ֥הּ אִ֛ישׁ בָּעִ֖יר
וְשָׁכַ֥ב עִמָּֽהּ׃ וְהוֹצֵאתֶ֨ם אֶת־שְׁנֵיהֶ֜ם
אֶל־שַׁ֣עַר ׀ הָעִ֣יר הַהִ֗וא וּסְקַלְתֶּ֨ם אֹתָ֥ם
בָּאֲבָנִים֮ וָמֵתוּ֒ אֶת־הַֽנַּעֲרָ֗ עַל־דְּבַר֙
אֲשֶׁ֣ר לֹא־צָעֲקָ֣ה בָעִ֔יר וְאֶת־הָאִ֔ישׁ
עַל־דְּבַ֥ר אֲשֶׁר־עִנָּ֖ה אֶת־אֵ֣שֶׁת רֵעֵ֑הוּ
וּבִֽעַרְתָּ֥ הָרָ֖ע מִקִּרְבֶּֽךָ׃ ס
כה וְאִם־בַּשָּׂדֶ֞ה יִמְצָ֣א הָאִ֗ישׁ אֶת־הַֽנַּעֲרָ֙
הַמְאֹ֣רָשָׂ֔ה וְהֶחֱזִֽיק־בָּ֥הּ הָאִ֖ישׁ וְשָׁכַ֣ב
עִמָּ֑הּ וּמֵ֗ת הָאִ֛ישׁ אֲשֶׁר־שָׁכַ֥ב עִמָּ֖הּ
לְבַדּֽוֹ׃ וְלַֽנַּעֲרָ֙ לֹא־תַעֲשֶׂ֣ה דָבָ֔ר אֵ֥ין
לַֽנַּעֲרָ֖ חֵ֣טְא מָ֑וֶת כִּ֡י כַּאֲשֶׁר֩ יָק֨וּם אִ֤ישׁ
עַל־רֵעֵ֙הוּ֙ וּרְצָח֣וֹ נֶ֔פֶשׁ כֵּ֖ן הַדָּבָ֥ר הַזֶּֽה׃
כִּ֥י בַשָּׂדֶ֖ה מְצָאָ֑הּ צָעֲקָ֗ה הַֽנַּעֲרָ֙
הַמְאֹ֣רָשָׂ֔ה וְאֵ֥ין מוֹשִׁ֖יעַ לָֽהּ׃
ס כִּֽי־יִמְצָ֣א אִ֗ישׁ נַעֲרָ֤
בְתוּלָה֙ אֲשֶׁ֣ר לֹֽא־אֹרָ֔שָׂה וּתְפָשָׂ֖הּ
וְשָׁכַ֣ב עִמָּ֑הּ וְנִמְצָֽאוּ׃ וְנָתַן֩ הָאִ֨ישׁ
הַשֹּׁכֵ֥ב עִמָּ֛הּ לַאֲבִ֥י הַֽנַּעֲרָ֖ חֲמִשִּׁ֣ים
כָּ֑סֶף וְלֽוֹ־תִהְיֶ֣ה לְאִשָּׁ֗ה תַּ֚חַת אֲשֶׁ֣ר
עִנָּ֔הּ לֹא־יוּכַ֥ל שַׁלְּחָ֖הּ כָּל־יָמָֽיו׃
ס לֹא־יִקַּ֥ח אִ֖ישׁ אֶת־
א אֵ֣שֶׁת אָבִ֑יו וְלֹ֥א יְגַלֶּ֖ה כְּנַ֥ף אָבִֽיו׃
ס לֹֽא־יָבֹ֧א פְצֽוּעַ־דַּכָּ֛א
וּכְר֥וּת שָׁפְכָ֖ה בִּקְהַ֥ל יְהוָֽה׃ ס
לֹא־יָבֹ֥א מַמְזֵ֖ר בִּקְהַ֣ל יְהוָ֑ה גַּ֚ם
דּ֣וֹר עֲשִׂירִ֔י לֹא־יָ֥בֹא ל֖וֹ בִּקְהַ֥ל יְהוָֽה׃
ס לֹֽא־יָבֹ֥א עַמּוֹנִ֛י וּמוֹאָבִ֖י
בִּקְהַ֣ל יְהוָ֑ה גַּ֚ם דּ֣וֹר עֲשִׂירִ֔י לֹא־יָבֹ֥א
לָהֶ֛ם בִּקְהַ֥ל יְהוָ֖ה עַד־עוֹלָֽם׃
על

לֵית־לֵיהּ רְשׁוּ לְמִפְטְרַהּ כָּל־יוֹמוֹהִי׃
וְאִם־קוּשְׁטָא הֲוָה פִּתְגָּמָא הָדֵין לָא־
אִשְׁתְּכַחוּ בְתוּלִין לְעוּלֵימְתָא׃
וְיַפְּקוּן יָת־עוּלֵימְתָא לִתְרַע בֵּית־
אֲבוּהָ וְיִרְגְּמוּנַהּ אֱנָשֵׁי קַרְתַּהּ בְּאַבְנַיָּא
וּתְמוּת אֲרֵי־עֲבַדַת קְלָנָא בְּיִשְׂרָאֵל
לְזַנָּאָה בֵּית אֲבוּהָא וּתְפַלֵּי עָבֵיד־
דְּבִישׁ מִבֵּינָךְ׃ אֲרֵי־יִשְׁתְּכַח גְּבַר
שָׁכֵיב עִם־אִתְּתָא אִתַּת־גְּבַר
וְיִתְקַטְלוּן אַף־תַּרְוֵיהוֹן גַּבְרָא דִּשְׁכֵיב
עִם־אִתְּתָא וְאִתְּתָא וּתְפַלֵּי עָבֵיד־
דְּבִישׁ מִיִּשְׂרָאֵל׃ אֲרֵי תְהֵי עוּלֵימְתָא
בְתוּלְתָּא דִּמְאָרְסָא לִגְבַר וְיַשְׁכְּחִינַּהּ
גַּבְרָא בְּקַרְתָּא וְיִשְׁכּוּב עִמַּהּ׃ וְתַפְּקוּן
יָת־תַּרְוֵיהוֹן לִתְרַע קַרְתָּא הַהִיא
וְתִרְגְּמוּן יָתְהוֹן בְּאַבְנַיָּא וִימוּתוּן יָת־
עוּלֵימְתָא עַל־עֵסַק דְּלָא־צְוַוחַת
בְּקַרְתָּא וְיָת־גַּבְרָא עַל־עֵיסַק דִּי־עַנִּי
יָת־אִתַּת חַבְרֵיהּ וּתְפַלֵּי עָבֵיד־דְּבִישׁ
מִבֵּינָךְ׃ וְאִם־בְּחַקְלָא יַשְׁכַּח גְּבַר
יָת־עוּלֵימְתָא דִּמְאָרְסָא וְיִתְקֵף־בַּהּ
גַּבְרָא וְיִשְׁכּוּב עִמַּהּ וְיִתְקְטֵיל גַּבְרָא
דִּשְׁכֵיב עִמַּהּ בִּלְחוֹדוֹהִי׃
וּלְעוּלֵימְתָא לָא־תַעְבֵּיד מִדַּעַם לֵית
לְעוּלֵימְתָא חוֹבַת־דִּין דִּקְטוֹל אֲרֵי
כְּמָא דִּי־יְקוּם גְּבַר עַל־חַבְרֵיהּ
וְיִקְטְלִינֵּיהּ נְפַשׁ כֵּן פִּתְגָּמָא הָדֵין׃
אֲרֵי בְחַקְלָא אַשְׁכְּחַהּ צְוַחַת
עוּלֵימְתָא דִּמְאָרְסָא וְלֵית דְּפָרֵיק לַהּ׃
אֲרֵי־יַשְׁכַּח גְּבַר עוּלֵימְתָא בְתוּלְתָּא
דִּי לָא־מְאָרְסָא וְיֵיחֲדִינַּהּ וְיִשְׁכּוּב עִמַּהּ
וְיִשְׁתַּכְחוּן׃ וְיִתֵּן גַּבְרָא דִּשְׁכֵב עִמַּהּ
לַאֲבוּהָא דְּעוּלֵימְתָא חַמְשִׁין סִלְעִין
דִּכְסַף וְלֵיהּ תְּהֵי לְאִנְתּוּ חֲלָף דִּי
עַנְּיַהּ לֵית־לֵיהּ רְשׁוּ לְמִפְטְרַהּ כָּל־
יוֹמוֹהִי׃ לָא־יִסַּב גְּבַר יָת־אִתַּת
אֲבוּהִי וְלָא יְגַלֵּי כַּנְפָא דַּאֲבוּהִי׃ לָא־
יִדְכֵּי דִּפְסִיק וּדְמְחַבַּל לְמֵיעַל
בִּקְהָלָא דַייָ׃ לָא־יִדְכֵּי מַמְזֵירָא
לְמֵיעַל בִּקְהָלָא דַייָ אַף דָּרָא
עֲשִׂירָאָה לָא־יִדְכֵּי לֵיהּ לְמֵיעַל־
בִּקְהָלָא דַייָ׃ לָא־יִדְכּוּן עַמּוֹנָאֵי
וּמוֹאֲבָאֵי לְמֵיעַל־בִּקְהָלָא דַייָ אַף
דָּרָא עֲשִׂירָאָה לָא־יִדְכֵּי לְהוֹן לְמֵיעַל־בִּקְהָלָא דַייָ עַד־עָלְמָא׃
על

שלחה מן י״ד זוגי׳ קדמא נסיב ל׳ ותניינא לא נסיב ל׳ ולית דכוו׳ דסמיכי וסי׳ במס׳ רבתא : דכא ג׳ וסי׳ לא יבא פצוע דכא וכרות שפכה · ואת דכא ושפל רוח · תשב אנו׳ עד דכא ותאמ׳ שובו בני אד׳ אנ״ד : ממזר ב׳ וסי׳ לא יבא ממזר בקהל יי׳ · וישב ממזר באשדוד : עמוני ח׳ מלאים בליש׳ וסי׳ לא יבא עמוני · ויעל נחש העמוני · ויאמר להם נחש · צלק העמוני דד״ה · וטוביה העבד העמוני דוילעגו לנו דעזרא :

רלבג

המשתף אותם במלאכה ההיא על זה הלאו והנה לקח החרישה תמורת כל מלאכה שישתתפו בה כי אין בכאן סבה תחייב שדקדקה התורה בשור וחמור ולא בשאר המינים ושכבר דקדקה התורה בחרישה ולא בשאר המלאכות ולפי שאמר בשור ובחמור למדנו בשור ואדם או בחמור ואדם לא יאסר זה ועוד כי האדם מצד הנהגתו הנ״ח במלאכתם הוא משתתף עמהם · ואם היה האדם מוזהר מלחרוש עם השור או עם החמור היה ראוי שתבוא לא תחרוש בשור או לא תחרוש בחמור · לא תלבש שעטנז צמר ופשתים יחדיו · לפי שאמר בפרשת קדושים תהיו ובגד כלאים שעטנז לא יעלה עליך למדנו שהעליה שהיא דרך לבישה נאסרה לבד אבל מציע הוא תחתיו בגדים של כלאים ולפי שאין דרך לבישה בגדי צמר ואיגלי פשתן שאינו בגד למדנו שאין אסור ללבוש אותם יחד והנה בגד כלאים שעטנז הוא לפי מה שיורה עליו הגדר שיעשה בגד צמר ופשתים יחדיו ולפי שהבגד יהיה נעשה מאלו בזולת טויה כמו הלבדים שנקראים בגד הנה אם עשה לבדין מצמר ופשתן הרי הם כלאי בגדים וכן אם ערבם בטויה שהיה קנת בימי הטיווי צמר וקנתם פשתים וכן אם ערב אותם באריגה באופן שישותפו בה עשות הבגד מהם באחד מאלו השלשה אופני׳ הנה הוא נקרא בגד כלאי׳ שעטנז ולפי שאמר צמר ופשתי׳ יחדיו למדנו שאיך שיהיו הנה הבגד ההוא כלאים ולזה אם חבר חוט א׳ עמו רוצה לומר שיתאחד עם הבגד הנה הבגד גדילים תעשה לך שכבר נתבאר שיושם בו פתיל הותר זה אך הוא כלאים לולי המצוה ומזה י ופשתים והנה לא יקרא צמר אלא הבא מן הצאן וזה יתבאר במעט עיון ממה שנכר בזה בפ והנה הם יחדיו כשיתחברו להיות בגד אחד לנ שהבגד ההוא נכלל בו צמר ופשתים יחדיו הנ גמלין והיה בו חוט אחד של צמר רחלים בגד זה כלאי׳ ואפילו השק והקופה מצטרפים את הכל מבגד שק ובגד פשתן לצד השני הנה השק יצ שאמרו בספרי ובתשיעי מכלאים אמרו מצטרפי

בעל הטורים

ואחד יש דגוש כעצמי׳ בבטן המלאה : לא תחרוש בשור ובחמור · טמא וטהור · רמז שלא ישתתף צדיק עם רשע · החרוש ב׳ לא תחרוש בשור ובחמור · ואידך אל תחרוש על רעך רעה · זהו שמפרש טעם שלא לחרוש בשור ובחמור לפי שהשור מעלה גרה והחמור אינו מעלה גרה וכשירא׳ השור מעלה גרה יהיה סבו׳ שהו׳ אוכל ומצטער וזהו לא תחרוש׳ על רעך רעה שגורם לחמו׳ שחורש על רעהו רעה : לא תחרוש · בגימ׳ אסור ליהנות באפילו בגד הרוך ובו כלאי׳ מצד אחד · אסור להתכסו׳ בה מצד הב׳ : גדילי׳ ב׳ גדילים תעשה לך · גדילים מעשה שרשרות וזהו באמ׳ ב״ה גדיל שנים דתרי גדילי׳ כתי׳ ופתיגהו מהוכו כדכתי׳ מעשה שרשרו׳ כדר׳ שעושין שרשרות : אשר תכסה · בגימ׳ להביא בכסות בומה שהו׳ חיי׳ : אשר תכס׳ בה כי יקח · רמז להא דאיתא בנדרים רבי אליעזר מגלה טפח ומכסה טפח בעת ביאה · ד״א רמז אשר תכסה כי יקח רמז לתלמיד חכ׳ שמאפיל בטליתו · ד״א רמז כי יקח אם תכסה · מלמד שמכפי׳ לו על עונותיו :

חזקוני

מ״ע ספורנו

לך · למדנו שבמקום מצוה לבד הותר זה ולזה יתבאר שהכהנים שלבשו בגדי כהונה שלא בשעת עבודה חייבים משום כלאים וכן הנושא שני בגדים שיש בהם ציצית בכל אחד מהם בדרך שיהיה כלאים לולי המצות ההיא לא הותר ללבוש כי אם אחד מהם כי המצוה כבר קיימה בבגד האחד מהם ולפי שסמך זאת המצוה למה שזכר מצמר ופשתים למדנו שאין מצות ציצי' נוהגת אלא בבגדים של צמר או של פשתי' ולפי שאמר תעשה לך וגומר למדנו שצריך לעשות הגדילים על ארב' כנפות הכסות לא שישימם שם מן העשוי ולא שישימם באמצע הבגד אבל אצל ארבעה כנפית ולפי שאמר על ארבע כנפות למדנו שאם לא היו לה ארבע כנפות אין עושים לה גדילים והוא ציצית המוזכר במה שקדם ולפי שאמר כסותך אשר תכסה בה למדנו שאם אינו מתכסה בה איננה חייבת בציצית רוצה לומר אם מונחת בכלי ולמדנו עוד שאם אין בכסות שיעור לכסות בה הקטן שאפשר שתנהג בו זאת המצוה איננו חייב בציצית שאמר אשר תכסה בה רוצה לומר שתוכל לכסות בה ואחשוב שאין ראוי לאדם שילבש יחד שני בגדים שיש בהם ציצית שהרי כאמר אשר תכסה בה ולא בה ובחברתה ולאיתם אותו ולא אותו וחבירו עם שזה יביא להאמנת השניות כש' יתעלה ובתורה כי זאת המצוה מעידה על הפך זה כמו שביארנו במ' שקדם בסוף פרשת שלח לך · ובכלל הנה כמו שיעברו על נשיאת שני תפילין בראש משום בל תוסיף מפני שיש מקום בראש ראוי להניח בו שני תפילין · כן יעברו על נשיאת יותר מבגד ציצית אחד משום בל תוסיף שהרי האדם ראוי לעשות כמה בגדי ציצית כי לא הונח לו מקום מוגבל אם יהיה בבגד העליון או התחתון או האמצעי ואול' שאר הדינין אשר בציצית כבר בארנו בסוף פרשת שלח לך הנה זה ביאור מה שהגבלנו ביאורו בה מזאת הפרשה ואולם התועלת המגיעות ממנה הם ה' :

התועלת הראשון הוא במצות והוא מה שצונו לשלוח אם קן הצפור אם לקחנוה על הבנים ומה שהזהירנו מלקחת אות' על הבנים וכבר בארנו התועלת המגיע מזאת המצו' אצל באורנו בה :

התועלת השני הוא במצות והוא מה שצונו להסיר המכשולות מהבית כדי שלא נשים דמים בביתינו הפך מה שהיתה הכונה בו בבניית הבית :

התועלת השלישי הוא במצות והו' מה שהזהי' מזריעות הכרם כלאי' וכבר בארנו התועלת המגיע ממצות כלאים בפרשת קדושים תהיו ומהמקו' ההוא יתבאר זה ואמנם החמירה התורה יותר בכלאי הכרם משאר כלאי זרעים לפי שהגפן היא חזקת היניקה ויקרה מז' שתמשך אליה המזון שסנה אותו הזרע האחד למשוך אותו אליו ויקדם מזה מה שידמה להרכבת אילן באילן שלוקח האחד טבע מהאחר והפרי הו' מתיחס בצד מה לכל אחד משניהם וכמו מורכב מטבע שניהם ולפי מה שיקרה בו זה תפסק ההולד' בו כמו שהתבאר בטבעיות מנעה אותו התור' שלא נשתמש בשום אשר האכיל השם יתעלה בצמחים שיהיה להם כח לשנות המזון שיזונו ממנו לאשתתפם והנה בענין מצות הכלאים תועלת משותף והוא כי זה ייישירנו אל ההבדל שיש בין המינים וזה יעמידנו על מציאות הצורות שאין דרך מבלעדיו לקנו' שום שלמות אנושי · וכבר תעמו' על זה ממה שחשבו קצת הקודמים שיהיו כל הדברים דבר אחד ואלו חשבו שלא תהיה שם צורה והכחישו מפני זה מציאות האלוה ית' וכל חכמת הכמצאת ובכלל אם לא נעמוד על ההבדל אשר בין הדברים לא נקנה שום חכמה וזה ממה שאינו צריך אל ביאור למעיין בזה הספר · והנה זה התועלת כולל לכל מיני הכלאים הנזכרים פה כמו החרישה בשור וחמור ולבישת בגד כלאים ·

התועלת הרביעי הוא במצות והוא מה שהזהירנו שלא נשתף במלאכה אחת בהמה טהור' וטמא' והנה התועלת בזאת המצו' מבואר ממה שקד' ובה עוד תועלת להעמידנו על שההבדל שהבדילה התורה בין הבהמה הטהורה לטמאה הוא הבדל בעצמות הדבר לא במקרה ובדבר שאין לו רושם במהותם · וכבר בארנו שהענין הוא כן בפרשת ויהי ביום השמיני :

התועלת החמישי הוא במצות והו' מה שהזהירתנו התורה מלבישת בגד שהו' צמר ופשתי' יחדיו וכבר בארנו מה שיש מהתועלת בזאת המצוה בפרשת קדושים תהיו ובזה המקום כמו שקדם והנה סמך אליה מצות ציצית להעיר איך נסתעפו מן האחד דברים מתחלפים בצורה ובמהות כמו שביארנו ממצות ציצית בסוף פרשת שלח לך :

כי יקח איש אשה וגומר' · עד לא תשיך לאחיך וגומר

כי יקח איש אשה רוצה לומר שקנה אותה לו לאשה באחד ממיני הקנייה ואחר כך בא עליה ושנ' אותה ומפני שנאתו אותה העליל אותה שלא מצאה בתולה והוציא עליה שם רע לפי שידענו שאין האשה נסקלת על פי הבעל שנאמר על פי שנים עדים או שלשה עדים יומת המת ועוד שאף על פי שנודה שיאמן הנה לא תתחייב מפני זה מיתה כי אולי נבעלה קודם שתארס הנה מזה המקום יתבאר לנו שהוצאת שם רע הזה הוא שהביא עדים שזנתה בבית אביה אחר שנתארסה לו ועל זה אמר והוציא עליה שם רע רוצה לומר על ידי עדים שהעידו שזנתה אחר שנתארסה · או יהיה הרצון באמרו ושם לה עלילות דברים על יד עדים כי מאמרם יאמן ולזה יושמו לה הדברים ההם והם אמרם שנבעל' אחר שנתארסה והוצאתו עליה שם רע הוא מה שיאמ' מעצמו שלא מצא לה בתולים כי זה איננו כי אם הוצאת דבה ושם רע כי דבריו אינם נאמנים ולזה ישפטו על פיהם הדיינים ויעיד על אמתת זה הפי' מה שאמ' אחר זה והנה הוא שם עלילות דברי' לאמר לא מצאתי לבתך בתולים רוצה לומר כי לאמת שלא מצא לבתו בתולים שם עלילות דברים בפי העדים להעיד שקר ולא אמר שם לה כי לא הושמו לה עלילות ההן אחר שיש לה עדי' שיזימו עדי הבעל ולזה הוצרך לומר והוציא עליה שם רע ואמר את האשה הזאת לקחתי מגיד שאומר כל דבריו לבית דין בפני אשתו שנאמ' הזאת · ואקרב אליה ולא מצאתי לה בתולי' מגיד שהביאה שבא עליה הוא במקום בתולי' לא שלא כדרכה · ולקח אבי הנערה ואמה והוציאו בתולי הנערה וגומר · לפי שהוא מבואר שהוא אפשר להם להביא עדים שכאשר בא עליה בעלה היתה בתולה ואף על פי שיביאו השמלה מגוללה בדמים אין זה עדות שהיתה בתולה כי כבר יתכן שהיו הדמים ההם מן הדמים הבאים מן המקור או מזולתם הוא מבואר שהוצאת הבתולים הוא שיביאו עדים להזים העדים הראשונים והנה מה שאמר אל זקני העיר ידוע שצריך שיהיו ראויים לדון דיני נפשות כי על זה הדבר בא הבעל · ואמר אבי הנערה · למדנו מזה שאין ראוי לאשה שתדבר בפני בית דין אך ידברו קרוביה או אוהביה בעבור' כדי שלא תתבייש · ופרשו השמלה · רוצה לומר שכבר חוקרין באלו העדיות עד שיעמדו על אמתת הדבר · ולקחו זקני העיר ההיא את האיש ויסרו אותו · ר"ל שילקוהו ולזה אמר שיקחו אותו כדי להלקותו · וענשו אותו מאה כסף · הם מאה שקלים של כסף צרוף · ונתנו לאבי הנערה · מגיד שאם היתה נערה זוכה אביה בזה הקנס ואם לא היה לה אב הרי הוא לעצמה כי לא זכתה התורה בו אלא לאב לא ליורשיו והנה האשה בנעוריה ברשות אביה כמו שביארנו בפרשת ראשי המטות ונתבאר גם כן בזאת הפרשה במוציא שם רע ובאונס ומפתה ולפי שכבר דקדק בכל המקומות לזכור בה שם נערה שנאמר ולקח אבי הנערה ואמר אבי הנערה למדנו שאם [לא] היתה נער' בעת הוצאתו שם רע לא ילקה מוציא שם רע ולא יענש בזה הכסף: כי הוציא שם רע על בתולת ישראל · למדנו שאם לא היתה בתולת ישראל הוא שתהיה הורתה ולדתה בקדושה אין זה הדין נוהג במוציא שם רע ר"ל ללקות ולשלם קנס וראוי שתדע שצריך שמעת שקדש אותה באלו הקדושין אשר עליה בא עליה זכתה שנאמר את האשה הזאת לקחתי ואקרב אליה ולא מצאתי לה בתולים רוצה לומר את האשה הזאת קדשתי ושבעת קרבתי אליה ולא מצאתי לה בתולי' כאלו יאמר שבעת שקדשה היו לה בתולים אך אחר זה כשקרב אליה לא היו לה בתולים לפי שכבר נבעלה בנתים ובזה האופן יהיה זה המאמר בעצם ומדרך מה שהו' כמו שהתבאר בשרשי הכוללי' ולזה הוא מבואר שאם הביא עדים שבעת שהיתה מאורסת בקדושים אחרים נבעלה לא ינהג במוציא שם רע זה הדין כשו תאמר שקדשה לו ונגרשה וחזר וקדשה והביא עדים שבהיותה מקודש' לו בקדושין הראשונים נבעלה וכן אם קדשה אחיו והיתה זקוקה לו לא ינהג בה מוציא שם רע זה הדין שאינו יכול לומר את האשה הזאת לקחתי וכן אם לא אמר הבעל אלא שלא מצא לה בתולי' ולא הביא עדים שזנתה תחתיו אינו נוהג בו זה הדין ממוציא שם רע שנאמר ושם לה עלילות דברי'

מגיד שצריך שיביא הוא העדים וכן אם לא אמר שזנתה תחתיו שנאמר והוציא עליה שם רע אף על פי שבאו עדים מעצמ' והעידו שמשנתארסה זנתה והוא מבואר שכאשר יאמר שזנתה תחתיו צריך שיוציא שם רע עליה שזנתה כדרכה כי לולי זה לא יהיה רושם בדבריו לאמת שלא מצאה בתולה ומזה יתבאר שאם לא היתה בחזקת בתולה כשנתקדשה לו לא ינהג בו זה הדין כי לא יתבאר מדברי העדים שהלכו בתולה בביאה ההיא והוא המכוון בדברי הבעל ולזה היה נענש בסקילה כמשפט נערה בתולה מאורסה והנה נדקדק בכל זה במוציא שם רע מפני שענייננו הוא חדוש ואין ראוי שנקח ממנו זולת מה שזכרה אותו התורה · ולו תהיה לאשה לא יוכל לשלחה כל ימיו · עשתה התורה לו כמשפט הראוי לו כי אולי מפני שהיתה כעורה שם לה עלילות דברים לתכלית שלא תשאר עמו כלל ורצתה התורה שתהיה לו לאשה כל ימיו והזהירה אותו שלא ישלחנה בגט לפיכך אם שלחה צריך להחזירה ואם היה כהן שאינו יכול להחזירה הנה כבר עבר על לא תעשה בשלחו אותה וראוי שתדע שאם לא היתה ראויה לו אלא בעברה כמו שזנתה תחתיו או שכבר נתברר שהי' אסורה לו לא יתחייב לו לקיימה כי התורה לא התחכמה בזה אלא כנגד רוע תכונתו שמפני שנאתו אותה היה רוצה שלא תשאר עמו ורצתה התורה להכניע רוע רצונו · ואם אמת היה הדבר הזה וגומר · רוצה לומר שכבר נמצ' דברי הבעל אמתיים ולא נמצאו עדים שיזימו עדי הבעל או שהביא' הבעל עדים להזים את זוממי עדיו · והוציאו נערה אל פתח הבית וסקלוה · עשתה התורה זו לבייש הוריה על שלא הקנוה מן המוסר מה שראוי · והוא מבואר שאם אין לה פתח בית אביה הנה היא נסקלת אל שער העיר ההיא כמו שביאר אחר זה כמשפט הנערה בתולת מאורסה שאם ישכב איש אותה בעיר יהיו נסקלין על שער העיר למדנו מזה שאם לא היו בעיר אך בבית אביה סוקלין אותה על פתח בית אביה וראוי שתדע שאף על פי שלא היתה נערה בעת הוצאת זה השם הרע כיון שהיתה נערה בתולה מאורסה בעת שזנתה הרי היא נסקלת וכבר החמירה התורה על הנערה בתולה מאורסה יותר ממה שהחמירה בשאר המאורסות או בנשואות הבעולות בעל לפי שזה הענין הורה על הפלגת רוע תכונתה שתכף שגדלה והחלה להולד המותר הזרעי בה נטתה אל הזנות עם היותה בלתי יודעת עדיין טעם משכב האנשים ולא חששה לרוב תאותה של הנער הקורה לה בהשחתת בתוליה ואל הבשת שיתכן שיקרה לה מזה כי העדר בתוליה יעידו על זנותה הנה זה ממה שיודה כי אחר שישלם להיות גובר המותר הזרעי בה תגדל תאותה יותר ותמלא הארץ זמה עם מה שהרגישה בהנאת משכב האנשי' והיותה בטוחה או מהנער והיות נקייה או מהבשת שהיה ראוי שיפיגנה על זה בהיותה בתולה · כי ימצא איש · ר"ל בעדים · שוכב עם אשה בעולת בעל · ידענו כי שוכב יקרא אפילו שלא כדרכה שנאמר ואת זכר לא תשכב משכבי אשה והנה אמרו בעול' בעל יכלול אפילו בא עליה ארוסה בבית אביה · ומתו גם שניהם · מגיד שכאשר היה הענין כן ימותו שניהם · אך אם היה הוא איש והיא קטנה או היא אשה והוא קטן לא ימות כי אם הגדול מהם שהיא בן עונשים · כי יהיה נערה בתולה מאורסה לאיש · למדנו מזה שאין קדושי קטן כלום ולזה אמר מאורסה לאיש והנה לא ינהג בה זה הדין אלא בעת היותה נערה ושתהיה בחזקת בתולה כי לא חייבה התורה שיעידו העדים שהיא בתולה או כשנבעלה כי זה לא יתכן · ומצאה איש בעיר ושכב עמה · אפילו שלא כדרכה כי הוא יקרא גם כן משכב כמו שביארנו והנה יעידו עדים על זה המשכב כי בזולת זה לא ימותו כמו שקדם · והוציאו את שניהם אל שער העיר ההיא · הנה דקדקה התורה בכל המקומות שתהיה המיתה בשער שנמצאו בו כדי שיוסרו כל העם אשר נמצאת בהם זאת הרעה כי בודאי היה זה לרוע מנהג בני העיר המוכיחים והנוכחים · את הנערה על דבר אשר לא צעקה בעיר · אמר זה כי זה מעיד שלא היתה אנוסה כ"א לא נתרצת בזה היתה יכולה לצעוק ויושיעוה האנשים ממנו והוא מבואר שהתורה דברה בהוה כי בעיר יהיה על צד הפתוי ובשד' יהיה על צד האונס אך ראוי שנדע שבכל מקום שהתבאר שצעקה ואין מושיע לה הרי היא פטורה כי לא חטאת בזה ובכל מקום שתעשה זה ברצון הלא היא נסקלת · והחזיק בה האיש · ר"ל שלקחה בחזקה ובאונס · ולנערה לא תעשה דבר · למדנו מזה שהאנוס פטור מכלום · כי כאשר יקום איש על רעהו ורצחו נפש כן הדבר הזה · המשיל זה הענין לרצוח לפי שכבר התבאר היותה אנוסה על זה ראוי שנשפוט כי הדבר קשה לה כאלו בא להרגה מרוב הזנות שיש בזה הענין אצל הנערה הבתולה המאורסה לסבות שזכרנו במה שקדם עם שכל הנשים הטובות והראויות זר בעיניהם ענין הזנות עד שיבחרו המות על הזנות · צעקה נערה המאורסה ואין מושיע לה · למדנו מזה שראוי לרואים שיושיעוה מיד האונס והאשה תהיה בשימלטוה מזה הפועל בצד שיוכלו עליו ולזה אם לא יוכל הרואה לאסרו בדרך שלא יוכל על זה הנה יש לו רשות להכותו או לחבול בו בדרך שתשלם לה ההצלה ממנו ואפילו בנפשו של רודף אחריה אם לא יוכל להצילה בצד אחד ולפי שכבר הקיש לזה הקם על רעהו ורצחו נפש למדנו שהרודף אחר חבירו להרגו יש רשות לרואים להושיעו ואפילו בנפשו של רודף ולזה אמרה התורה לא תעמוד על דם רעך ואינו דוקא דבר שיש מן הסכנה המגיע מנרדף ליד דם כי אפילו ממה שיגיע לו מן הפגם והבושת ואפילו אין בו היזק מן הממון כמו זה הענין המגיע באנוסת זאת כי כלנו חייבים בכבוד האחד על חבירו · כי ימצא איש נערה בתולה אשר לא אורשה וגו' · רוצה לומר שאנס אותה והיא נערה בחזקת בתולה · ושכב עמה ונמצאו · רוצה לומר שיהיו שם עדים וכבר יתבאר במה שקד' שהנבעלת בעיר סתמה שהיא מפותה עד שיתברר האונס והנבעלת בשדה סתמה שהיא אנוסה ולא יצטרך התראה באונס ומפתה כמו שהאוכל משל חבירו משלם ואינו צריך התראה ולפי שדקדקה התורה שתהיה בתולה ולזה הסכימ' שיתן לאביה כסף כמוהר הבתולו' כמו שנזכר בפרשת ואלה המשפטים וזכר בזה המקום שזה הכסף הוא חמשים סלעים של כסף למדנו שלא ינהג זה הדין אלא בשבא עליה כדרכה מהמקום שהיא בתולה כי אין בכאן עונש לה שנוכל לומר שבעבורה דקדקה התורה שתהיה בתולה ולזה גם כן הסכימה התורה שיתן זה הכסף מפני מוהר הבתולות הראוי להם מצד בתוליהן · ולו תהיה לאשה · זו היא מצות עשה ולפי שרצה זה האונס לקחת אותה שלא לשם אישות כי אולי לא יתרצה בזה מצד מעלתו או מצד פחיתותה עמדה התורה כנגד מחשבתו והכריחה אותו שתהיה לו לאשה תחת אשר ענה אותה והנה משכיבתה וחשב לקחת זה ממנה בזולת חק שיהיה לו עליה רצתה התור' שיהיה זה שאכל מבשרו ולזה הוא מבואר שאם לא היתה מותרת לו לא יתחייב לו ללקחה ולפי שזה הכסף יתן מפני הנאת בתוליה ונתבאר בחובל בחבירו שהוא משלם ה' דברים כמו שביארנו בפרשת ואלה המשפטים הנה הוא מבואר שהוא ישלם עוד בושת ונזק וצער והוא מבואר גם כן שישלם גם כן שבת ורפוי אם קרה שיצטרך לה זה מפני צער השכיבה ואולם במפותה אינו צער שהרי נתרצתה והוא מבואר שאם אין לנערה האנוסה אב שהקנס הוא לעצמה לא ליורשי האב כי לא זכתה התורה בו אלא לאב · לא יוכל לשלחה כל ימיו ר"ל מפני בחירתו אמנם התורה תכריחהו על זה הנה לא יתחייב לשלח כי התורה לא עמדה בזה אלא כנגד בחירתו כמו שנתבאר מדברינו ואם שלחה יתחייב שיחזירנה או עבר על לא תעשה ולזה אם יכול לקיים העשה אחר זה הנה כבר עבר על לא תעשה והוא מבואר שאם לא רצתה להנשא · לא יקח איש את אשת אביו הנה סמך זה לענין האנוסה להודיע שאשת אביו הוא שאסורה לו לא אנוסת אביו ואף על פי שנתבאר בכאן שזה האונס קושר אותו של שיקחה לו לאשה הנה מפני שאיננה אשתו היא מותרת להנשא לבנו וכאלו העיר בזה שאם לא רצתה בו מפני היותו זקן והיתה מתרצה בבנו היה ראוי לאב להשתדל לפייסה בזה הענין כי בזה תשקוט קנאת תלונתה וזהו אמרה לא יקח איש את אשת אביו כאלו יאמר אשת אביו הוא שלא יוכל לקדש אבל מקדש הוא אנוסת אביו והנה לא תמצא באלו העריות שאמר לא יקח כי אם בזה המקום · ולא יגלה כנף אביו · רוצה לומר סתר אביו והוא כאלו אמר ולא יגלה ערות אביו · לא יבא פצוע וגומר · רוצה לומר פצוע דכא ואמר אחר זה וכרות שפכה למדנו שאלו הפצעים והכרית' והדיכו' הוא בכלי ההולד' ולפי שהפיע' הזרע תהי' מהגיד אם בשבילי הזרע אם בהבצי' למדנו שאלו הכלי' אם היתה הפציעה או הדריכה או הכריתה באי זה שיהיה מהם היה זה הנה יקרא באלו השמות רוצה לומר פצוע שפכה או דכה שפכה או כרות שפכה והוא מבואר שאלו התארים לא יהיו אלא למי שנעשה לו זה לא למי שנבראו בזה החסרון כי לא יתכן שיקרא כרות שפכה אלא למי שנכר' השפכה לא למי שלא כרתוהו לו דבר אלא שנברא בזה חסרון והנה

הזהיר

ה עַל־דְּבַר אֲשֶׁר לֹא־קִדְּמוּ אֶתְכֶם
בַּלֶּחֶם וּבַמַּיִם בַּדֶּרֶךְ בְּצֵאתְכֶם
מִמִּצְרָיִם וַאֲשֶׁר שָׂכַר עָלֶיךָ אֶת־
בִּלְעָם בֶּן־בְּעוֹר מִפְּתוֹר אֲרַם נַהֲרַיִם
לְקַלְלֶךָּ׃ וְלֹא־אָבָה יְהוָה אֱלֹהֶיךָ
לִשְׁמֹעַ אֶל־בִּלְעָם וַיַּהֲפֹךְ יְהוָה
אֱלֹהֶיךָ לְּךָ אֶת־הַקְּלָלָה לִבְרָכָה כִּי
אֲהֵבְךָ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ׃ לֹא־תִדְרֹשׁ
שְׁלֹמָם וְטֹבָתָם כָּל־יָמֶיךָ לְעוֹלָם׃
ס לֹא־תְתַעֵב אֲדֹמִי
י כִּי אָחִיךָ הוּא לֹא־תְתַעֵב מִצְרִי כִּי־
גֵר הָיִיתָ בְאַרְצוֹ׃ בָּנִים אֲשֶׁר־
יִוָּלְדוּ לָהֶם דּוֹר שְׁלִישִׁי יָבֹא לָהֶם
בִּקְהַל יְהוָה׃ ס
כִּי־תֵצֵא מַחֲנֶה עַל־אֹיְבֶיךָ וְנִשְׁמַרְתָּ
מִכֹּל דָּבָר רָע׃ כִּי־יִהְיֶה בְךָ אִישׁ
אֲשֶׁר לֹא־יִהְיֶה טָהוֹר מִקְּרֵה־לָיְלָה
וְיָצָא אֶל־מִחוּץ לַמַּחֲנֶה לֹא יָבֹא אֶל־
תּוֹךְ הַמַּחֲנֶה׃ וְהָיָה לִפְנוֹת־עֶרֶב
יִרְחַץ בַּמָּיִם וּכְבֹא הַשֶּׁמֶשׁ יָבֹא אֶל־
תּוֹךְ הַמַּחֲנֶה׃ וְיָד תִּהְיֶה לְךָ מִחוּץ
לַמַּחֲנֶה וְיָצָאתָ שָׁמָּה חוּץ׃ וְיָתֵד
תִּהְיֶה לְךָ עַל־אֲזֵנֶךָ וְהָיָה בְּשִׁבְתְּךָ
חוּץ וְחָפַרְתָּה בָהּ וְשַׁבְתָּ וְכִסִּיתָ אֶת־
טו צֵאָתֶךָ׃ כִּי יְהוָה אֱלֹהֶיךָ מִתְהַלֵּךְ
בְּקֶרֶב מַחֲנֶךָ לְהַצִּילְךָ וְלָתֵת אֹיְבֶיךָ
לְפָנֶיךָ וְהָיָה מַחֲנֶיךָ קָדוֹשׁ וְלֹא־יִרְאֶה
בְךָ עֶרְוַת דָּבָר וְשָׁב מֵאַחֲרֶיךָ׃
ס לֹא־תַסְגִּיר עֶבֶד
אֶל־אֲדֹנָיו אֲשֶׁר־יִנָּצֵל אֵלֶיךָ מֵעִם
אֲדֹנָיו׃ עִמְּךָ יֵשֵׁב בְּקִרְבְּךָ בַּמָּקוֹם
אֲשֶׁר־יִבְחַר בְּאַחַד שְׁעָרֶיךָ בַּטּוֹב לוֹ
לֹא תּוֹנֶנּוּ׃ ס
לֹא־תִהְיֶה קְדֵשָׁה מִבְּנוֹת
יִשְׂרָאֵל וְלֹא־יִהְיֶה קָדֵשׁ מִבְּנֵי
יִשְׂרָאֵל׃ לֹא־תָבִיא אֶתְנַן זוֹנָה
ומחיר

על עיסק די לא ערעו יתכון בלחמא ובמיא באורחא במפקכון ממצרים ודי אגר עלך ית בלעם בר בעור מפתור ארם די על פרת ללטיותך: ולא אבי יי אלהך לקבלא מן בלעם והפך יי אלהך לך ית לוטין לברכן ארי רחמך יי אלהך: לא תתבע שלמהון וטבתהון כל יומך לעלם: לא תרחיק אדומאה ארי אחוך הוא לא תרחיק מצראה ארי דייר הויתא בארעיה: בנין דיתילדון להון דרא תליתאה ידכי להון למיעל בקהלא דיי: ארי תפוק משריתא על בעלי דבבך ותסתמר מכל מדעם ביש: ארי יהי בך גבר די לא יהי דכי מקרי ליליא יפוק למברא למשריתא לא יעול לגו משריתא: ויהי למפני רמשא יסחי במיא וכמיעל שמשא יעול לגו משריתא: ואתר מתקן יהי לך מברא למשריתא ותפוק תמן לברא: וסכתא תהי לך על זינך ויהי במיתבך לברא ותחפר בה ותתוב ותכסי ית מפקתך: ארי יי אלהך שכינתיה מהלכא בגו משריתך לשזבותך ולממסר סנאך קדמך ותהי משריתך קדישא ולא יתחזי בך עבירת פתגם ויתוב מימריה מלאטבא לך: לא תמסר עבד עממין ליד רבוניה דישתזיב לותך מן קדם רבוניה: עמך יתיב בינך באתרא די יתרעי בחד מן קירוך ברייטב ליה לא תוניניה: לא תהי אתתא מבנת ישראל לגבר עבד ולא יסב גברא מבני ישראל אתתא אמא: לא תעיל אגר זניתא
וחולפן

קרמו ה'וסי' על דבר אשר לא קרמו אתכם · בלחמו קרמו נודד · קדמו עיני אשמורות · קדמו שרים אחר נוגנים · כי לא קדמו בני ישראל את : בלחמו ו'דגשים וסי' נמסר בסדר חקת התורה : ירחץ ה' וסימ' וקרבו וכרעיו ירחץ במים · והקרב והכרעים ירחץ במים ואם לא יכבס · והיה לפנות ערב · ישמח צדיק כי חזה · ונמסר גם בסדר ויקרא : ובבא ג'ב'חס וא'מלא וסי' ובבא השמש יבא אל תוך המחנה · ובבא השמש צוה יהושע ובבוא נשאי הארון · בתרא מלא : ויד ג'קמ' וסי' אל תשלחו בו · ויד תהיה לך · ויד ברא בראש דרך · וגם נמסר בוישב : מחניך ג'ב'מל' וא'חס וס' כי יי אלהיך מתהלך · טפכם נשיכם · והיה מחניך קדוש · קדמ חס' : בטוב ט'דגשים וסי' בישעיה סי'ז' : אתנן ה'פתחין בליש' וסי' לא תבא אתנן זונה · כי מאתנן זונה קבצה · ועד אתנן זונה ב'בפסו' · ויהי בך הפך מן הנשים תנינא דפסוק · ושרפו בתוך באש :

רשי

על דבר · על העצה שיעצו אתכם להחטיאכם : בדרך · כשהייתם בטירוף : לא תדרוש שלומם · מכלל שנאמר עמך ישב בקרבך יכול אף זה כן ת"ל לא תדרוש שלומם : לא תתעב אדומי · לגמרי · ואף על פי שראוי לך לתעבו שיצא בחרב לקראתך : לא תתעב מצרי · מכל וכל אע"פ שזרקו זכוריכם ליאור מה טעם שהיו לכם אכסניא בשעת הדחק לפיכך בני אשר יולד ולהם דור שלישי וגו' ושאר אומות מותרין מיד הא למדת שהמחטיא לאדם קשה לו מן ההורגו שההורגו הורגו בעולם הזה והמחטיאו מוציאו מן העולם הזה ומהעוה"ב לפיכך אדום שקדמה בחרב לא נתעב וכן מצריים שטבעו' ואלו שהחטיאום נתעבו : כי תצא מחנה וגו' ונשמרת · שהשטן מקטרג בשעת הסכנה : מקרה לילה · דבר הכתוב בהווה : ויצא אל מחוץ למחנה · זו מצות עשה: ולא יבא אל תוך המחנה · זו לא תעשה והסור ליכנס למחנה לויה וכ"ש למחנה שכינה : והיה לפנות ערב · סמוך להערב שמשו יטבול שאינו טהור בלא הערב שמש : ויד תהיה לך · כתרגומו כמו איש על ידו: מחוץ למחנה · חוץ לענן: על אזנך · לבד משאר כלי תשמישך : אזניך · כמו כלי זין : ולא יראה בך · הקב"ה ערות דבר : לא תסגיר עבד · כתרגומו דבר אחר אפי' עבד כנעני של ישראל שברח מחוצה לארץ : לא תהיה קדשה · מופקרת מקודשת ומזומנת לזנות : ולא יהיה קדש · מזומן למשכב זכור ואנקלוס תרגם לא תהא אתתא מבנת ישראל לגבר עבד שאף זו מופקרת לבעילת זנות היא מאחר שאין קדושין תופסין לה בה שהרי הוקשו לחמור שנאמר שבו לכם פה עם החמור עם הדומה לחמור ולא יסב גברא מבני ישראל איתא אמה שאף הוא נעשה קדש על ידה שכל בעילותיו בעילו' זנות שאין קדושין תופסין לה בה : אתנן זונה · נתן לה טלה באתננה פסול להקרבה :
ומחיר

רביעי

אבן עזרא

ויהפוך · שהיה בלב בלעם לקלל ולא עזבו השם : כי תצא מחנה · זהו המחנה שיצא על האויב ושם הארון והוא מחנה קטן ואיננו מחנה הגדול כי שם מחילות עשיות ובצאתם אל המלחמ' הם קרובים סביבות הארון וברור כי טמא מקרה משמ' ונסמכה זו הפרשה בעבור מלחמת מדין שהזכיר דבר בלעם כי צוררים הם בעבור אחותם והארון היה עם המחנה שיצ' על מדין : מכל דבר רע · לנפש ולגוף כמו הקרי : מקרה · הת"ס משרת ומשקלו משלה אחוזתו : לפנות ערב · כטעם כי פנה היום גם הוא חזק הוא זה לדברי חז"ל והמכחשים אמרו כי לפנות כמו לפני ולא אמרו כלום וי"א כי טעמו כאשר יחל הער' לפנו' והנה אחר שאמר הכתוב לפנות ערב אמר ובבא השמש הנה קול' הערב וכן לפנות בקר קודם זרוח השמש: ויד · מקום כמו יד הירדן גם זו ראיה כי ממחנה ישראל לא יצא בעל קרי ולא כל אדם בשעת הצורך ואף כי התינוקות והעד שאמר הכתוב וישלחו מן המחנה כל צרוע וכל זב וכל טמא לנפש והטעם כל טמא מטמא ולא טמא יום · אל"ף אזניך נוסף מגזר' והזונות רחצו : וכסית · כי כל דבר נרא' לעינים והוא יוליד דמות גנאי בנפש : ערות דבר · במעשה או דבור: ושב מאחריך · הטע' שלא ילך לפניך כי כן כתוב : לא תסגיר עבד · בלכתם למלחמ' יתכן שיברח למחניהם עבד ואיננו ישראלי : מעם אדניו · גם הוא איננו ישראל כי הוא בא לכבוד השם הנקרא על ישראל ואם העבד יסגירנו ישראל אל אדוניו הנה זה חלול השם על כן תוכנו · ונסמכה פרש' קדשה בעבור העבד ומעתיקי הדת אמרו כי הקד' הוא השכב והעד מבני ישראל ואמר איהו ויתם בקדשים כי נפשם כנגד חיתם והנה קדשים כנגד נוער וכתוב וגם קדש היה בארץ בתי הקדשי' ושם כתוב אשר הנשים אורגות שם ואני לא אבין טעם קדשה וכאם נחפשה היטב טעם המלה אז היא ידועה שהיא מזומנ' לכל עובר ושב והעד איה הקדש א"כ יהיה קדש כמעשה המצרים והמבין יבין ובעבור קדשה נסמכה פרשת אתנן זונה: אתנן כמו מתן והאל"ף נוסף והנו"ן כפול כפ"א נאפופיה וכרי"ש סגריר והטעם מה שלקח הזונה שנתנו הזונים אחריה כי הוא אסור :
ומחיר

בעל הטורים

[illegible]

מ"ע ספורנו

[illegible]

רלבג

הזהיר בזה המקום שלא יבוא אחד מהם בקהל השם רוצה לומר לקחת אשה מישראל · לא יבא ממזר בקהל ה' ידוע כי הולד שיהיה לאיש מאשתו הוא בנו והוא נקרא בן ואמנם מי שיש לו ממי שאין לו אישות בה בשום פנים הוא הנקרא ממזר ולזה הוא מבואר מצד הוראת הגדר והנה הזהיר מלבא ממזר בקהל השם רוצה לומר שלא ישא ממזר בת ישראל ולא תנשא ממזרת לישראל וענין הביאה בקהל הוא בעילה באישות ולזה אם קדש ולא בעל אינם עוברים על זאת האזהרה · גם דור עשירי לא יבא לו בקהל ה' · כבר נתבאר אחר זה שאין הרצון בזה הלשון שמהדור העשירי ואילך יהיה מותר לבא בקהל שהרי אמר כן בעמוני ומואבי וזכר שם שהוא אסור לבא בקהל עד עולם ולזה תהיה הכונה בזה המקום שעד עולם לא יבא ממזר בקהל יי' ואם אמר אומר כי מזה המקום יתבאר שאינו אסור מעשירי ואילך כיון שלא אמר עד עולם אמרנו כי התורה לא תאמר דברים סותרים זה את זה כל שכן שתאמר אותם עם זה לזה ענין ולזה הוא מבואר שאם היתה הכונה באמרה גם דור העשירי שמדור עשירי ואילך יבא בקהל הנה זה יהיה סותר מה שאמר אחריו עד עולם ועוד שלא היה צריך לזכור זה הסותר אבל יספיק כשיאמר לא יבא עמוני ומואבי בקהל השם עד עולם · לא יבא עמוני ומואבי בקהל השם · ר"ל אחר שנתגיירו כי קודם [illegible]

חזקוני

על דבר אשר לא קדמו אתכם · [illegible]

וּמְחִיר כֶּלֶב בֵּית יְהוָה אֱלֹהֶיךָ לְכָל־
נֶדֶר כִּי תוֹעֲבַת יְהוָה אֱלֹהֶיךָ גַּם־
שְׁנֵיהֶם׃ ס
כ לֹא־תַשִּׁיךְ לְאָחִיךָ נֶשֶׁךְ כֶּסֶף נֶשֶׁךְ
ג' אֹכֶל נֶשֶׁךְ כָּל־דָּבָר אֲשֶׁר יִשָּׁךְ׃
ל' וא' לנכרי לַנָּכְרִי תַשִּׁיךְ וּלְאָחִיךָ לֹא תַשִּׁיךְ
לְמַעַן יְבָרֶכְךָ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ בְּכֹל
ס' כפיכר' מִשְׁלַח יָדֶךָ עַל־הָאָרֶץ אֲשֶׁר־אַתָּה
בָא־שָׁמָּה לְרִשְׁתָּהּ׃ ס
כִּי־תִדֹּר נֶדֶר לַיהוָה אֱלֹהֶיךָ לֹא
ד' תְאַחֵר לְשַׁלְּמוֹ כִּי־דָרֹשׁ יִדְרְשֶׁנּוּ
יְהוָה אֱלֹהֶיךָ מֵעִמָּךְ וְהָיָה בְךָ חֵטְא׃
ה' ר"פ בסי' וְכִי תֶחְדַּל לִנְדֹּר לֹא־יִהְיֶה בְךָ חֵטְא׃
מוֹצָא שְׂפָתֶיךָ תִּשְׁמֹר וְעָשִׂיתָ כַּאֲשֶׁר
נָדַרְתָּ לַיהוָה אֱלֹהֶיךָ נְדָבָה אֲשֶׁר
דִּבַּרְתָּ בְּפִיךָ׃ ס
כה י"ו חס' כִּי־תָבֹא בְּכֶרֶם רֵעֶךָ וְאָכַלְתָּ עֲנָבִים
ל' כְּנַפְשְׁךָ שָׂבְעֶךָ וְאֶל־כֶּלְיְךָ לֹא תִתֵּן׃
ס י"ו חס' ל' כִּי תָבֹא בְּקָמַת
ל' י' ל' וא' חרמש רֵעֶךָ וְקָטַפְתָּ מְלִילֹת בְּיָדֶךָ וְחֶרְמֵשׁ
לֹא תָנִיף עַל קָמַת רֵעֶךָ׃ ס
א בלא געי' כִּי־יִקַּח אִישׁ אִשָּׁה וּבְעָלָהּ וְהָיָה אִם־
לֹא תִמְצָא־חֵן בְּעֵינָיו כִּי־מָצָא בָהּ
ג' ב' חס' יא' מל' דחל' עֶרְוַת דָּבָר וְכָתַב לָהּ סֵפֶר כְּרִיתֻת
וְנָתַן בְּיָדָהּ וְשִׁלְּחָהּ מִבֵּיתוֹ׃ וְיָצְאָה
מִבֵּיתוֹ וְהָלְכָה וְהָיְתָה לְאִישׁ־אַחֵר׃
ג' א' ס"פ וּשְׂנֵאָהּ הָאִישׁ הָאַחֲרוֹן וְכָתַב לָהּ
ג' סֵפֶר כְּרִיתֻת וְנָתַן בְּיָדָהּ וְשִׁלְּחָהּ
מִבֵּיתוֹ אוֹ כִי יָמוּת הָאִישׁ הָאַחֲרוֹן
אֲשֶׁר־לְקָחָהּ לוֹ לְאִשָּׁה׃ לֹא־יוּכַל
ס"ג בקריא' בַּעְלָהּ הָרִאשׁוֹן אֲשֶׁר־שִׁלְּחָהּ לָשׁוּב
לְקַחְתָּהּ לִהְיוֹת לוֹ לְאִשָּׁה אַחֲרֵי אֲשֶׁר
ל' וחס' הֻטַּמָּאָה כִּי־תוֹעֵבָה הִוא לִפְנֵי יְהוָה
ל' ומל' וְלֹא תַחֲטִיא אֶת־הָאָרֶץ אֲשֶׁר יְהוָה
אֱלֹהֶיךָ נֹתֵן לְךָ נַחֲלָה׃ ס
ה כִּי־יִקַּח אִישׁ אִשָּׁה חֲדָשָׁה
ד' דגשין לֹא יֵצֵא בַּצָּבָא וְלֹא־יַעֲבֹר עָלָיו לְכָל־
ל' זקף קמץ דָּבָר נָקִי יִהְיֶה לְבֵיתוֹ שָׁנָה אֶחָת
וְשִׂמַּח אֶת־אִשְׁתּוֹ אֲשֶׁר־לָקָח׃
לא

וחולפן כלבא לבית מקדשא דיי אלהך לכל נדרא ארי מרחק קדם יי אלהך אף תרויהון׃ לא תרבי לאחוך רבית כסף רבית עיבור רבית כל מדעם דמתרבי׃ לבר עממין תרבי ולאחוך לא תרבי בדיל די יברכינך יי אלהך בכל אושטות ידך על ארעא די את עליל לתמן למירתה׃ ארי תדור נדר קדם יי אלהך לא תאחר לשלמותיה ארי מיתבע יתבעיניה יי אלהך מנך ויהי בך חובא׃ וארי תתמנע מלמדר לא יהי בך חובא׃ אפקות ספותך תיטר ותעביד כמא די נדרתא קדם יי אלהך נדבתא די מלילתא בפומך׃ ארי תתגר בכרמא דחברך ותיכול עינבין כנפשך שבעך ולמנך לא תתן׃ ארי תתגר בקמתא דחברך ותקטוף מלילן בידך ומגלא לא תרים על קמתא דחברך׃ ארי יסב גבר אתתא ויבעלינה ויהי אם לא תשכח רחמין בעינוהי ארי אשכח בה עבירת פתגם ויכתוב לה גט פטורין ויהב בידה ויפטרינה מביתיה׃ ותפוק מביתיה ותהך ותהי לגבר אוחרן׃ וישנינה גברא בתראה ויכתוב לה גט פטורין ויתן בידה ויפטרינה מביתיה או ארי ימות גברא בתראה דנסבה ליה לאנתו׃ לית ליה רשו לבעלה קדמאה די פטרה למיתב למיסבה למהוי ליה לאנתו בתר די אסתאבת ארי מרחקא היא קדם יי ולא תחייב ית ארעא דיי אלהך יהיב לך אחסנא׃ ארי יסב גבר אתתא חדתא לא יפוק בחילא ולא יעבר עלוהי לכל פתגם פני יהי לביתיה שתא חדא ויחדי ית אתתיה די נסיב׃ לא

יקח איש אשה ובעלה · ושנאה האיש האחרון · איזה זה ספר כריתות אמכם · בתרא מל' דמל' : בצבא ד' דגשי' וסי' ותהי המחצ' חלק היצאי' בצבא : כי יקח איש אשה חדשה לא יצא בצבא · והתיחשים בצבא · ויהיו שרים בצבא · ונמסר גם בסדר מטות :

חמישי

ששי

כד

רשי

וממחיר כלב · החליף שה בכלב: גם שניהם · לרבות שנוייהם כגון חטים ועשאן סלת: לא תשיך · אזהרה ללוה שלא יתן רבית למלוה ואח"כ אזהרה למלוה את כספך לא תתן לו בנשך: לנכרי תשיך · ולא לאחיך לאו הבא מכלל עשה עשה לעבור עליו בשני לאוין ועשה: לא תאחר לשלמו · שלשה רגלים ולמדוהו רבותינו מן המקרא: מוצא שפתיך תשמור · ליתן עשה על לא תעשה: כי תבא בכרם רעך · בפועל הכתוב מדבר: ואל כליך לא תתן · מכאן שלא דברה תורה אלא בשעת הבציר בזמן שאתה נותן לכליו של בעל הבית אבל שכרו אם בא לעדור ולקשקש אינו אוכל: כנפשך · כמה שתרצה: שבעך · ולא אכילה גסה: כי תבא בקמת רעך · אף זו בפועל הכתו' מדבר: כי מצא בה ערות דבר · מצוה עליו לגרשה שלא תמצא חן בעיניו: לאיש אחר · אין זה בן זוגו של ראשון הוא הוציא רשעה מתוך ביתו וזה הכניסה: ושנאה האיש האחרון · הכתוב מבשרו שסופו לשנאת' ואם לאו קוברתו שנ' או כי ימות: אחרי אשר הוטמאה · לרבות סוטה שנסתרה: אשה חדשה · שהיא חדשה לו ואפילו אלמנה פרט למחזיר גרושתו: ולא יעבור עליו · דבר הצבא: לכל דבר · שהוא צורך הצבא לא לספק מים ומזון ולא לתקן דרכים אבל החוזרים מעורכי המלחמה על פי כהן כגון בנה בית ולא חנכו או ארש אשה ולא לקחה מספיקין מים ומזון ומתקנין את הדרכים: יהיה לביתו · אף בשביל ביתו אם בנה בית וחנכו ואם נטע כרם וחללו אינו זז מביתו בשביל צורכי המלחמה: לביתו · זה ביתו: יהיה · לרבות את כרמו: ושמח · ישמח את אשתו ותרגומו ויחדי ית אתתיה והמתרגם ויחדי עם אתתיה טועה הוא שאין זה תרגום של ושמח אלא של ושמח:
רמים

מסרה

ישך ב' כל דבר אשר ישך והוא כנחש ישך · על הארץ כל בראשי' על הארץ במ"ד ט' הארץ וכל ויקרא דכוו' על הארץ במ"נ ט' הארץ וכל שאר אורית' ויהושע ושפטים ושמוא' דכוו' ט' ב"מ י"ב על וסי' דכ"ולהו במ"ס רב"תא בע"רך ע' דאסר"רגא בס"וף הא"י חיב"ורא בא"ורח קש"וט : תאחר ד' וסי' נמסר בסדר משפטי' : תבא י"ז חס' וסי' נמסר באיוב סי"א' : כריתת נ' ב' חסר וי"ו וא' מלא דמל' וסי' כי

אבן עזרא

וממחיר כלב · כי הוא דרך בזיון על כן אמר כי תועבת יי' : לא תשיך לאחיך · בעבור שהזכיר העבד הנכרי אע"פ שכתוב בו לא תוננו יש לך רשות שתשיכנו · לא תשיך לאחיך · יש הפרש בין תשך לתשיך והטעם שלא תקבל מאחיך שיתן לך מרבית גם הוא עובר על מצות רבית והנה המלה יוצאה לשנים פעולים ורבים אמרו כי תשיך כמו תשך אין הפרש ביניה' כמו כן פעולים רבים במקרא : כי תדור נדר · בעבור שהזכיר באתנן זונה לכל נדר : כי דרוש ידרשנו · משל כבני אדם שיבקש מה שנדרת : והיה בך חטא · עונש: מוצא שפתיך · בכל דבר שיש בו זכר לשם : נדבה · כי כל נדר נדבה ואין כל נדב' נדר וזה הדבר ברור : אשר דברת בפיך · אחר שיצא הדבר לא תוכל להשיב : כי תבא בכרם רעך · לבצור מותר שתאכל ונסמכה זאת הפרשה כי תשלם אתה חייב לתת בנד' ושל אחרים לא תקח לך: כליך · כמו עדיך: בקמת רעיך · לקצור : מלילות · ידועות מהמקום : וקטפת · כמו הקוטפים מלוח : חרמש · מלה מרובעת ובעבור תניף אמרו המכחישי' כי כן לעוברי דרכים: כי יקח איש אשה · גם היא חשובה כשרה : חן בעיניו · שהיא הפך תולדתו : מצא בה · ולא יוכל לגלו' כי אין לו עדי' והטעם או מצ' בה כמו ומכה אביו ואמו: ושלחה · שלא תשוב שם ונודע הדבר שיצאה מהיותה בביתו · והיתה · בעולה לאיש : אחר גם אחרון · שמות התאר : כריתות · משנכרתה בעילתם לעולם : הוטמאה · כנגד בעל ראשון והנה טעמו טמאה היא לו בעבו' שידעה איש אחר ודגשו' הטי"ת בחסרון תי"ו התפעל וכן והכבס את הנגע : ולא תחטיא · לווי לישראל : אשה חדשה · יש אומרים בתולה ולדעת רבים חדשה כנגדו כי יוכל להשי' אשה גרושה אם לא נטמאה ועל כן חדשה : נקי יהיה לביתו · שלא יהיה עליו עול מלכות נקי כמו אי נקי · למ"ד לכל דבר נוסף כמו והשלישי לאבשלום :
לא

בעל הטורים

ומחיר · ב' במסרה ומחיר כלב · ומחיר שדה עתודים · זהו שאמ' נתן להם חטין ועשאן סולת והיינו ומחיר שדה עתודים כמו דהיינו החליף טלה בכלב : כי תועב' יי' אלהיך גם שניהם · וסמיך ליה לא תשיך לומר אחד המלוה והלוה והערב נתעבי' : סמך לכל נדר לא תשיך · שלא תאמר אלוה ברבית כדי לשלם נדרי · סמך כי תבא בכרם רעך לנדר · רמז סחור סחור לכרמא לא תקרב · שאם נדר בנזיר לא ישכי' עצמו למלאכת הכרם ולכן הקדים כרם לשדה · מה שאין כן דרך להקדימו · לא תתן וסמיך ליה כי תבא בקמת רעך · רמז שפעמי' לא תתן אפי' לתוך פיך כגון עוסק במין זה שאינו אוכל ממין אחר : ישך · ב' כל דבר אשר ישך · כנחש ישך שהרבית דומ' למי שנשכו נחש שעולה מעט מעט ואינו מרגיש בו עד שעולה לממון כמו נשיכת נחש : כי תאחר ד' לא תאחר מלאתך ודמעך לא תאחר · כאשר תדור נדר לאלהים אל תאח' לשלמו · ישועתי לא תאח' · שאם תשלם נדריך ישועתי לא תאחר אבל הנודר ואינו משלם הוא מרחיק ישועה : בקמ' רעך וסמיך ליה כי יקח איש אשה · לומר מה שדה נקנה בכסף ושטר אף קדושין : כי יקח · בגימט' לא שיקח בה ערות דבר · ר"ת בעד שאין דבר שבערוה אלא בעדים דבר : וכתב שצריך דבו'עם הכת' · וכתב לה לשמה : ספר כריתות · ג' ב' בהאי ענינא ואידך ספר כריתו' אמכ' · ז"ש ספר כורת' ואין דבר אחר כורתה : וכתב תלת זמני ספר כריתות · אע"פ שאשה נקנית בג' דרכי' אין דבר אח' כורתה אלא ספר : מביתו ויצאה · לומר היא יוצאה מרשותו כשהיא גרושה ולא היא : או כי ימות האחרון · ולא אמר השני לומר שהוא אחרון שאם נשאת לשני ומת לא תנשא עוד · דבתרי זימני הוי חזקה אף אם' בתלת זימני הוי חזקה : ולא תחטיא וסמיך ליה כי יקח איש אשה · שהיא מצלת את האדם מן החטא · נחלת וסמיך כי יקח · לומר בית והון נחלת אבו' וגו' אבל כי יקח איש אשה מיי' אשה משכלת ועוד אמר שכתובת אשה מקרקעי · ועוד לו' שהוקשה לנחלה ליקנות בג' דרכים · לכל דבר נקי · לומר שיהיה נקי בדבור שהיא דאמרי' הכל יודעי' כלה למה היא נכנסה לחופה וכולי · ד"א לכל דבר יהיה לביתו · שהכונס אשה מוחלין לו על כל עונותיו · נקי יהיה לביתו שנה · ס"ת שם של ד' אותיות לומ' שהשם מעיד עליהן ומגיד שיתחן היתרה : ושמח · מנין ימי' של ושמח חייב בתשמיש המטה בשנה שהן כל ימות השנה חוץ מיום הכפורים · הפרשה מתחלת בכי יקח ומסיימ' בלקח' לומ' כשלא אשה בבחרותו יקח אשה בזקנותו : אשתו אשר לקח דסמי' ליה לא יחבול · לומר לא יחבול אשתו בתשמיש המטה · ד"א על שם שהאשה היא משכנו של האדם דבעון נדרים אשתו של אדם מתה :
כי

חזקוני

לא תשיך לאחיך · למעלה דבר בעני וגר וכאן באחיך ואפי' לעשיר : נסמכה כאן לפי שהזכיר עבד נכרי לומר לך אע"פ שכתוב בו לא תוננו יש לך רשות שתשיך לו : לנכרי תשיך · כל העכו"ם קרואי' נכרים לגבי ישראל כדכתיב ונכרים באו שעריו גם אתה כאחד מהם ובפלגש בגבעה כתיב לא נסור אל עיר נכרי אשר לא מבני ישרא' המה ובתפלת שלמה וגם אל הנכרי אשר לא מעמך ישראל הוא : כי תדור נדר · נסמכו כאן לפי שהזכיר באתנן זונה לכל נדר : שנדרת שלא לעשות ועשית מה שאסרת לעשות ובלבד שיהיה הדבר לשם יי' אלהיך : כאשר נדרת · נדבה לא כפאתך שום בריה לנדור אלא מדעתך נדרת : כי תבא בכרם רעך · נסמכה כאן לומר לך כי בשלך שייך נדר ובשל אחרים שייך לומר לא תקח : ואכלת ענבים כנפשך · כנפשו של פועל מה כנפשך אם שכמת פטור אף פועל אם שכמת פטור כל מצוה ומצוה בפני עצמה ונסמכו' על פי הדרשה כדאמר רב יוסף אפילו למאן דלא דריש סמוכים בכל התורה כולה במשנה תורה קא דריש הזכיר עני שלא לגזול ענבים וקרמש בקמה ולקחת אשה והיתה לו וגם לאחר ויצאה מרשותו והלוקח אשה שישמח בה ולא יהא עסוק לצאת בצבא ונבילת ריחיים ורכב עושק וגם גונב נפש וכן בנגע צרעת שאם לא ישמרו משפטיה תזיק את הקרובים וכן לא תעשוק את העני בעבוטו והזכיר הבנים הקטנים שמתים בעון אביהם והטיית משפט גר יתום ואלמנה ושוכח עומר בשדה של עני וכן לא תחולל וכן פן תוסיף ונקלה אחיך וחסימת השור עושק שינא ולא יאכל והממאן ליבם דומה לעושק והמחזקת במבושים עושקת אבן ואבן איפה ואיפה עושק ומשם גם עמלק עשה עושק לישראל : והנכה והיתה לאיש אחר · אפילו לא היה לו לאחרון בה אלא הויה בעלמא שנתארסה לו לא יוכל בעלה הראשון לשוב לקחתה שהרי כתיב והיתה אבל אם לאחר שנרשה ונתנה מותרת לבעלה לשוב לקחתה כדמוכח בסוטה פרק היה נוטל ומה אני מקיי' אשר הטמאה לרבות אשה הזונה תחת בעלה שאסורה לו : אחרי אשר הוטמאה : בשכבת זרע של בועל : הטמאה · הפ"ס בקמץ : ולא יעבור עליו · קול כרוז לעכבו ממון : לכל דבר · הלמ"ד דלכל יתירה היא : נקי יהיה לביתו · היא דפרשת שופטים איירי בשאירס אשה ולא לקחה והלך למלחמה שהולך לביתו הואיל והיה עם אחיו במלחמה ואח"כ חזר אליה היא המדה שיהא שפוי בביתו מכל דבר ואחיו יהא נכרת בפרך המלחמה דין הוא שיתקן דרכים להולכי במלחמה ויספיק להם מים ומזון אבל הכא איירי כגון שארס אשה ולקחה נשואין שלא יצא במלחמה ולא יתקן להם דרכים ולא יספיק להם מים ומזון ולהכי איצטריכי קראי לרבות ביתו וכרמו כעין אשתו :
לא

מ"ע ספורנו

לא תשיך לאחיך · אחר שהזהיר להשמר מן הדברים הגופים שתסלק השכינה מישראל · הזהיר על עניני משך הגורמי' להסרת' מישרא' והם ענין הריבית והנדרים אשר מהם הנדקדק שחייב עלי' לאלתר דהא סכיתי ענייים (פרק קמא דר"ה) וענין אכילת פועל . וענין הגט אשר אין ראוי שינתן אלא בשבת ערות דבר להסיר כל מכשול ממזרות לא בזולת זה כאמרו כי ה' העיד בינך ובין אשת נעוריך אשר אתה בגדת בה והחסד לאשה חדשה והוא ושמח את אשתו והחסד לא יחבול רחים ורכב והשמיר מעזיקי הרבים והם גונבי הנפשות המצויים לגנוב קטנים והשמירה בענין הצרעת להוטיב מגורעים בדל שלא תזיק ברמתם בהדבקה והשמר מהרכילות והוכחת דבה והחסד ללוה ולשכיר ולעני במיני החסיד והחמלה על הלוקה ועל הבהמה בדישה ועל המת בלי זרע שלא ימחה שמו : לנכרי תשיך · תתן לו הרבית אם התנית עמו ולא תבגוד : ולאחיך לא תשיך · אף על פי שהתנית עמו ושאתה מתרצה לפורעו אסורו לך לתת לו רבית : למען יברכך · כשלא תבגוד בנכרי ולא תחלל את השם : כי תדור נדר לה' אלהיך · הנה ראוי שיאמן דברך עם הכל מענם מה שתדור לה' אלהיך לא בלבד אתה חייב לשלם אבל עם זה צריך שיהיה התשלום בלי איחור : כי דרוש ידרשנו · אם תאחר לשלם הוא יגבה ממך בעל כרחך : והיה בך חטא · ועם מה שתשלם באונס והיה עליך עונש האיחור · כי תועבה היא · כי זה דרך מבואר לנאוף שיגרש איש את אשתו לבקשת הנואף שיקחנה לאיזמן וישוב בעלה הראשון לקחתה :
משתת

רלבג

לא היתה מכוסה · להצילך ולתת אויבך לפניך · התכלית הראשון הוא להצילך ואם זכית שתדבק בך מן ההשגחה שיתן אויבך לפניך יעשה זה גם כן · ולא יראה בך ערות דבר ושב מאחריך · מגיד שאם יראה השם יתעלה בהם שום חטא ודבר מגונה תסור שכינתו מהם ולמדנו מזה לפי דרכנו שהערוה לא יספיק בה הכסוי אם היה שתראה והיה זה כן כי ענינה יותר מגונה כי ראותה מביא' להרהר בעבירה · לא תסגיר עבד אל אדוניו · הנה זאת האזהרה בעבד כנעני שברחם מחוצה לארץ לארץ להמלט מאדוניו הישראלי והראיה על זה כי העבד האמור סתם בתורה הוא עבד כנעני והוא מה שאמר בהם מהם תקנו עבד ואמה · והתנחלתם אותם לבניכם אחריכם · עמך ישב בקרבך · ר"ל בארץ בקרבך לא שיהיה לו עיר לעצמו · במקום אשר יבחר באחד שעריך · אך לא במקום הבחירה · בטוב לו לא תוננו · ר"ל ביותר נאות לו לצאת ממנו פרנסתו ואף על פי שאיננו יותר טוב אצל עצמו · לא תוננו · זאת אונאת דברי' והנה זה העבד יהיה עתה גר צדק כי העבדי' כנכנסו ברוב המצות לא יחסר בהם אלא שיצאו משעבוד האדון ואז הם גרי צדק כי לולי שעבוד האדון היו מחוייבים בכל המצות אך מפני שעבודו הם פטורים ממצות עשה שהזמן גרמא · לא תהיה קדשה בבנות ישראל · רוצה לומר פנויה מוכנת לתשמיש לכל אדם · ולא יהיה קדש מבני ישראל · רוצה לומר שלא יתפרץ האיש לבעול הפנויות והנה קרא אותו קדש כי העבירה תמשכהו לזה וכאלו הוא קדש לזה הפועל מרוב המשכו לזה הבנות אם נסתבך בו מעט כי לא יחשב בזה לחטא מפני היותו פנוי והיא פנויה · לא תביא אתנן זונה ומחיר כלב בית יי' אלהיך לכל נדר :
מגיד

אמרי נועם

כנפשך וגו' בפרק השוכר את הפועלי' אמרי' בפועל הכתוב מדבר · כנפשו של בעל הבית דאוכל ערלי' ופטור ותימה הא' כנפשך כנפשו מיבעי ליה כלומר כנפשו של בעל הבית · ופירש בעל החוסם כאלו הם של נפשך שאתה כליל עמהם כבעל הבית כאילו כבעל הבית אוכל מהם : ושנאה ב' במסורה חד סוף פסוק וחד ראש פסוק כאותו שכתב סוף פסוק היתה אהובה בנשואיה ואח"כ וגם לא שלמו דברים ואותו שכתב בתחל' פסוק שהיתה שנואה בתחלה שכן אמ"ל זה הוציא רשעה מתוך ביתו וזה הכניסה לתוך ביתו

תורה

לֹא־יַחֲבֹל רֵחַיִם וָרָכֶב כִּי־נֶפֶשׁ הוּא חֹבֵל׃ ס

כִּי־יִמָּצֵא אִישׁ גֹּנֵב נֶפֶשׁ מֵאֶחָיו מִבְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְהִתְעַמֶּר־בּוֹ וּמְכָרוֹ וּמֵת הַגַּנָּב הַהוּא וּבִעַרְתָּ הָרָע מִקִּרְבֶּךָ׃ ס

הִשָּׁמֶר בְּנֶגַע־הַצָּרַעַת לִשְׁמֹר מְאֹד וְלַעֲשׂוֹת כְּכֹל אֲשֶׁר־יוֹרוּ אֶתְכֶם הַכֹּהֲנִים הַלְוִיִּם כַּאֲשֶׁר צִוִּיתִם תִּשְׁמְרוּ לַעֲשׂוֹת׃ זָכוֹר אֵת אֲשֶׁר־עָשָׂה יְהוָה אֱלֹהֶיךָ לְמִרְיָם בַּדֶּרֶךְ בְּצֵאתְכֶם מִמִּצְרָיִם׃ ס

י כִּי־תַשֶּׁה בְרֵעֲךָ מַשַּׁאת מְאוּמָה לֹא־תָבֹא אֶל־בֵּיתוֹ לַעֲבֹט עֲבֹטוֹ׃ בַּחוּץ תַּעֲמֹד וְהָאִישׁ אֲשֶׁר אַתָּה נֹשֶׁה בוֹ יוֹצִיא אֵלֶיךָ אֶת־הַעֲבוֹט הַחוּצָה׃

וְאִם־אִישׁ עָנִי הוּא לֹא תִשְׁכַּב בַּעֲבֹטוֹ׃ הָשֵׁב תָּשִׁיב לוֹ אֶת־הַעֲבוֹט כְּבוֹא הַשֶּׁמֶשׁ וְשָׁכַב בְּשַׂלְמָתוֹ וּבֵרְכֶךָּ וּלְךָ תִּהְיֶה צְדָקָה לִפְנֵי יְהוָה אֱלֹהֶיךָ׃ ס

לֹא־תַעֲשֹׁק שָׂכִיר עָנִי וְאֶבְיוֹן מֵאַחֶיךָ אוֹ מִגֵּרְךָ אֲשֶׁר בְּאַרְצְךָ

טו בִּשְׁעָרֶיךָ׃ בְּיוֹמוֹ תִתֵּן שְׂכָרוֹ וְלֹא־תָבוֹא עָלָיו הַשֶּׁמֶשׁ כִּי עָנִי הוּא וְאֵלָיו הוּא נֹשֵׂא אֶת־נַפְשׁוֹ וְלֹא־יִקְרָא עָלֶיךָ אֶל־יְהוָה וְהָיָה בְךָ חֵטְא׃ ס

לֹא־יוּמְתוּ אָבוֹת עַל־בָּנִים וּבָנִים לֹא־יוּמְתוּ עַל־אָבוֹת אִישׁ בְּחֶטְאוֹ יוּמָתוּ׃ ס

לֹא תַטֶּה מִשְׁפַּט גֵּר יָתוֹם וְלֹא תַחֲבֹל בֶּגֶד אַלְמָנָה׃ וְזָכַרְתָּ כִּי עֶבֶד הָיִיתָ בְּמִצְרַיִם וַיִּפְדְּךָ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ מִשָּׁם עַל־כֵּן אָנֹכִי מְצַוְּךָ לַעֲשׂוֹת אֶת־הַדָּבָר הַזֶּה׃ ס

כִּי תִקְצֹר קְצִירְךָ בְשָׂדֶךָ וְשָׁכַחְתָּ עֹמֶר בַּשָּׂדֶה לֹא תָשׁוּב לְקַחְתּוֹ לַגֵּר לַיָּתוֹם וְלָאַלְמָנָה יִהְיֶה לְמַעַן יְבָרֶכְךָ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ בְּכֹל מַעֲשֵׂה יָדֶיךָ׃ ס

כ כִּי תַחְבֹּט זֵיתְךָ

לא

הכהנים הלוים י"ג וסימ' נמסר לעיל בסידרא אחריתי: בשלמתו ל' וד' בליש' באוריות' וכל שאר קריאה דכוו' בת"ו שלמה וסי' נמסר בסדר והיה עקב · גם עיין בסדר משפטים: ידך י"א מלאים וסימ' נמסר באיוב סימן י"ד סוף מענה אמנם כי אתם עם:

תרגום

לָא־יִסַּב מַשְׁכּוֹנָא רֵיחְיָא וְרִכְבָּא אֲרֵי־בְהוֹן מִתְעֲבֵיד מְזוֹן לְכָל־נְפַשׁ׃ אֲרֵי־יִשְׁתְּכַח גְּבַר גָּנֵיב נַפְשָׁא מֵאֲחוֹהִי מִבְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְיִתַּגַּר בֵּיהּ וִיזַבְּנִינֵּהּ וְיִתְקְטֵיל גַּנָּבָא הַהוּא וּתְפַלֵּי עָבֵיד־דְּבִישׁ מִבֵּינָךְ׃ אִסְתַּמַּר בְּמַכְתַּשׁ־סְגִירוּ לְמִטַּר לַחֲדָא וּלְמֶעְבַּד כְּכֹל דִּי־יַלְּפוּן יַתְכוֹן כָּהֲנַיָּא לֵיוָאֵי כְּמָא דִי־פַקֵּדְתִּינּוּן תִּטְּרוּן לְמֶעְבַּד׃ הֲוֵי־דְכִיר יָת דִּי־עֲבַד יְיָ אֱלָהָךְ לְמִרְיָם בְּאוֹרְחָא בְּמִפַּקְכוֹן מִמִּצְרָיִם׃ אֲרֵי־תַרְשֵׁי בְּחַבְרָךְ רְשׁוּת מִדְּעַם לָא־תֵיעוֹל לְבֵיתֵיהּ לְמִסַּב מַשְׁכּוֹנֵיהּ׃ בְּבָרָא תְּקוּם וְגַבְרָא דִּי אַתְּ רָשֵׁי בֵיהּ יַפֵּק לָךְ יָת־מַשְׁכּוֹנָא לְבָרָא׃ וְאִם־גְּבַר מִסְכֵּן הוּא לָא תִשְׁכּוּב בְּמַשְׁכּוֹנֵיהּ׃ אֲתָבָא תְּתֵיב לֵיהּ יָת־מַשְׁכּוֹנָא בְּמֵיעַל שִׁמְשָׁא וְיִשְׁכּוּב בִּכְסוּתֵיהּ וִיבָרְכִנָּךְ וְלָךְ תְּהֵי זָכוּ קֳדָם יְיָ אֱלָהָךְ׃ לָא תַעֲשׁוֹק אֲגִירָא עַנְיָא וּמִסְכֵּינָא מֵאֲחָךְ אוֹ מִגִּיּוֹרָךְ דִּי בְאַרְעָךְ בְּקִרְוָךְ׃ בְּיוֹמֵיהּ תִּתֵּן אַגְרֵיהּ וְלָא־תֵיעוֹל עֲלוֹהִי שִׁמְשָׁא אֲרֵי עַנְיָא הוּא וְלֵיהּ הוּא מְסַר יָת־נַפְשֵׁיהּ וְלָא־יִקְרֵי עֲלָךְ קֳדָם־יְיָ וִיהֵי בָךְ חוֹבָא׃ לָא־יְמוּתוּן אֲבָהָן עַל־פּוּם בְּנִין וּבְנִין לָא־יְמוּתוּן עַל־פּוּם אֲבָהָן אֱנָשׁ בְּחוֹבֵיהּ יְמוּתוּן׃ לָא תַצְלֵי דִּין גִּיּוֹר יִיתָּם וְלָא־תִסַּב מַשְׁכּוֹנָא לְבוּשׁ אַרְמְלָא׃ וְתִדְכַּר אֲרֵי־עַבְדָּא הֲוֵיתָא בְּמִצְרַיִם וּפַרְקָךְ יְיָ אֱלָהָךְ מִתַּמָּן עַל־כֵּן אֲנָא מְפַקֵּיד־לָךְ לְמֶעְבַּד יָת־פִּתְגָּמָא הָדֵין׃ אֲרֵי־תַחְצוֹד חֲצָדָךְ בְּחַקְלָךְ וְתִתְנְשֵׁי עוּמְרָא בְּחַקְלָא לָא תְתוּב לְמִסְבֵיהּ לְגִיּוֹרָא לְיִתַּמָּא וּלְאַרְמַלְתָּא יְהֵי בְּדִיל דִּיבָרְכִנָּךְ יְיָ אֱלָהָךְ בְּכֹל עוֹבָדֵי יְדָךְ׃

אֲרֵי תַחְבּוֹט זֵיתָךְ

לא

רשי

רחים · היא התחתונה: רכב · היא העליונה: לא יחבל · אם בא למשכנו על חובו בב"ד לא ימשכננו בדברים העושים בהן אוכל נפש: כי ימצא · בעדים והתראה וכן כל ימצא שבתורה: והתעמר בו · אינו חייב עד שישתמש בו: השמר בנגע הצרעת · שלא תתלוש סימני טומאה ולא תקוץ את הבהרת: ככל אשר יורו אתכ' · אם להסגיר אם להחליט אם לטהר: זכור את אשר עשה למרים · אם באת להזהר שלא תלקה בצרעת לא תספר לשון הרע זכור העשוי למרי' שדברה באחיה ולקתה בנגעים: כי תשה ברעך · תחוב בחבריך: משאת מאומה · חוב של כלו': לא תשכב בעבוטו · לא תשכב ועבוטו אצלך: כבא השמש · אם כסות לילה הוא ואם כסות יום החזירהו בבקר וכב' כתב באל' המשפטי' עד בא השמש תשיבנו לו כל היו' תשיבנו ובבא השמש תקחנו: וברכך · ואם אינו מברך מכל מקו' ולך תהיה צדקה: לא תעשוק שכיר · והלא כבר כתוב אלא לעבור על האביון בשני לאוין לא תעשוק שכר שכיר שהוא עני ואביון ועל העשיר כבר הוזהר לא תעשוק את רעך: אביון · התאב לכל דבר: מגרך · זה גר צדק: בשעריך · זה גר תושב האוכל נבלו': אשר בארצך · לרבות שכר בהמה וכלים: ואליו הוא נושא את נפשו · אל השכ' הזה הוא נושא את נפשו למות עלה בכבש ונתלה באילן: והיה בך חטא · מכל מקום אלא שממהרין ליפרע על ידי הקור': לא יומתו אבות על בנים · בעדות בני' ואם תאמר בעון בני' כבר נאמר איש בחטאו יומתו · איש בחטאו יומתו אבל מי שאינו איש מת בעון אביו והקטני' מתים בעון אבותם בידי שמי': לא תטה משפט גר יתום · ועל העשיר כבר הוזהר לא תטה משפט ושנה בעני לעבור עליו בשני לאוין לפי שנקל להטות משפט עני יותר משל עשיר לכך הזהי' ושנה עליו: ולא תחבל · שלא בשעת הלואה: וזכרת · על מנת כן פדיתיך לשמור חקותי אפי' יש חסרון כיס בדבר: ושכחת עומר · ולא גדיש מכאן אמרו עומר שיש בו סאתי' ושכחו אינו שכחה: בשדה · לרבות שכח' קמ' ששכח מקצת' מלקצו': לא תשוב לקחתו · מכאן אמרו של אחריו שכחה שלפניו אינו שכחה שאינו בבל תשוב: למען יברכך · ואע"פ שבאת לידו שלא במתכוין קל וחומר לעושה במתכוין אמור מעתה נפלה סלע מידו ומצאה עני ונתפרנס בה הרי הוא מתברך עליה: לא

שביעי

אבן עזרא

לא יחבול רחים ורכב · אמרו המכחישי' כי נדבקה זאת הפרשה עם ושמח את אשתו כי רמז למשכב כי אסור שימנע מן המשכב וזה הבל וריק והביא ראיה תטחן לאחר אשתי וכבר פירשתיו והאמת שהוא כמשמעו שאסור לאד' שיחבול רחים ותחס' מלת חובל כמו ויאמר ליוסף אשר ילדה אותה ללוי ורבים כן כי טעמי' ויאמר לו האומר ילדה לו היולדת: רחי' · שם שנים ולא יתכן להיות' נפרדי' · ורכב · הוא ההוה במים ויש אומרים העץ שהוא על הרחי' וי"א כי ריחי' התחתונ' ורכב העליונה: כי נפש הוא חובל · כי בו מחית נפשות והסומכים על הסמך הפרשיות איננה טענה כי כל מצוה עומד' בפני עצמה והסמיכות כדרך דרש וזאת הפרשה דבקה כי הזכיר שלא יגזול עניי' להת[illegible] כליו וחרמש בקמה ולקחת אשה והית' לו גם לאחר ויצא מרשותו והלוקח אשה שישמח בה לא יהי' עשוק שיצא בצבא וחבילת הרחי' עושק וגם גונב נפש וכן נגע הצרעת שלא ישמרו משפטיה תזיק הקרובים וכן לא תעשוק העני בעבוטו והשכיר והבנים הקטני' שלא ימותו בעון אביה' והטיית משפט גר יתום וחבול בגד אלמנה ושכחה בשדה כי היא לעני וכן לא תעולל וכן פן יוסיף ונקלה וחסימת השור עשק כי יגע ולא יאכל והמאן ליבם כדמות עשק והמחזקת במבושי' עושקת אבן ואבן איפה ואיפה עשק ממש גם עמלק עשק לישראל: מאחיו · והוסיף מבני ישר' כי אדום נקרא אח: והתעמר · כחברו: הכהנים הלוים · שהם מבני לוי: למרי' · הנה ראיה על דרש אל תקרא מצורע אלא מוציא שם רע: תשה · מגזרת נשה · ה"א מאומ' נוסף כה"א לילה: לעבוט · לקחת משכונו: תהיה צדקה · פי' שתשקול חבירך במאזני צדק: עמך · שישכב בעבוטו ועל דעת המעתיקי' כי יש הפרש במקומ' בין צדק לצדקה וטעם העבוט כבר פירשתיו בפרשת ואלה המשפטים ושם פירשתיו בשלמתו: ביומו תתן שכרו ולא תבא עליו השמש · מצות לא תעשה לחזוק: ואליו · אל שכרו: הוא נושא את נפשו · להתפרנ' ממנו על כן השכיר את עצמו ותועי רוח שאלו איך את' הכתוב לא יומתו אבות ובמקום אחר אומר פוקד עון אבות ושאלתם תהו כי לא יומתו אבות על בני' מצוה על ישראל ופוקד עון אבו' על בנים הוא הפוקד וכבר פירשתיו במקומו: וזכרת כי עבד היית · בעבור כן זכר הגר שלא תטה משפטו ויש מאלה המשפטים שכבר הזכיר' לאבות גם יזכירם שנית לבני': למען יברכך · כי נתת משלך במחשב' והשם יתן לך משלו באמת: כי תחבוט · כמו חובט חטים והוא פעל יחבט קלא בנין נפעל וכן כל אותיות אחע"הר כאשר יבנה מהם בנין נפעל ושה הם לא יאכר ולא יחסן ולא יהרג יעבד בו יראה כל זכורך כי כן המשפט: לא

בעל הטורים

כי נפש הוא חובל כי ימצא איש גונב · לומ' שהגנב נוטל נפשו של אותו שהגנב ממנו כענין שנ' וקבע את קובעיהם נפש: כי ימצא איש גונב נפש מאחיו מבני ישר' אל ר"ת בגיא זהו יוסף: כי תשה ברעך סמך לצרעת · לומר שע"י זה בא הצרעת שאומ' לו חבירו השאילני כלי שלך והוא אומר אין לי · ולאחר בחין נגעים על ביתו · ונוצ' הכהן ופנו את הבית והכל רואים שיש לו: לא תעשוק שכיר סמך לכי תשה · לומר אפי' אם הוא חייב אל תאמ' אעכבנו בחובי אלא פרע לו שכרו מיד ואח"כ גבה חובך יי' אלהיך וסמיך ליה לא תעשוק · לומר אם עשק העני כאלו עשק לשם דכתיב מלוה יי' חונן דל ולא תבא · ג' ולא תבא עליו השמש · ולא תבא דמעתך · ולא תבא עלינו רעה · ולא תבא עליו השמש כדי שלא תבא דמעתך פי' שלא יבכה עליך שאין לו מה לאכול ולא תבא עלינו רעה שאם לא כן יקרא עליך אל יי' ויבא עליך רעה: והיה בך חטא וסמיך ליה לא יומתו אבות על בנים ובנים לא יומתו על אבות · לומר שפעמי' בחטאך ימותו בניך · בחטאו ימותו · לא תטה · לומר לך כל המטה דין חייב מיתה · גר יתום · ולא אמר גר ויתום לומר לך גר שנתגייר' בקטן שנולד דמי · ולא תחבול בגד אלמנה וזכרת כי עבד היית במצרים · הזכיר זה על לא תחבול לומר שהזכו' שהיית עבד ונתתי לך חן בעיני מצרים ושאלו לך כלי כסף וזהב ושמלות על כן אני מנוך לא תחבול: סמך כי תקצור קצירך בשדך ללא תטה משפט · לומר לך שצריך שתדע משפט הקציר · כההי' דתנן שתים לקט ג' אינן לקט: כי יברכך וסמיך ליה: כי

מ"ע ספורנו

משאת מאומה · אפילו שכר כתף וזולתו כשוקפת עליו במלוה כמו שקבלו רבותינו ז"ל: לא יומתו אבות על בנים · אפילו על חטא המרד במלכות (פליעא) שמנהג המלכי' להרוג גם את בניהם שלא יקומו לשונאים למלכות כענין הכינו לבניו מטבח בעון אבותם בל יקומו וירשו ארץ ומלאו פני תבל ערים · פי' שונאים כמו ויהי עריך · מכל מקו' אסרה תור' למלכינו להרוג זה בשביל זה כמאמר ה' על עמו וזה קיי' אמציהו מלך יהודה כאמרו ויהי כאשר חזקה הממלכ' עליו ויהרוג את עבדיו המכים את המלך אביו ואת בניהם לא המית כי ככתוב בתורה בספר משה אשר צוה ה' לאמר לא יומתו אבות על בנים ובנים לא יומתו על אבות: לא תטה משפט גר יתום · בעת הריב הזהר באלו שלא ישתתקו מטענותם מפני שפלותם ופתחון פה לאלם במקום הראוי: ויפדך ה' אלהיך משם · שהשגיח על שפלותכם ונכנס עמכם לפנים משורת הדין לפדותכ' כאמרו וירא את עניינו ואת עמלנו ואת לחצנו: וזכרת כי עבד היית · [illegible]

רלבג

[illegible]

חזקוני

[illegible]

כה

לא תפאר אחריך לגר ליתום
ולאלמנה יהיה: כי תבצר כרמך
לא תעולל אחריך לגר ליתום
ולאלמנה יהיה: וזכרת כי עבד
היית בארץ מצרים על כן אנכי
מצוך לעשות את הדבר הזה: ס
א כי יהיה ריב בין
אנשים ונגשו אל המשפט ושפטום
והצדיקו את הצדיק והרשיעו את
הרשע: והיה אם בן הכות הרשע
והפילו השפט והכהו לפניו כדי
רשעתו במספר: ארבעים יכנו
לא יסיף פן יסיף להכתו על אלה
מכה רבה ונקלה אחיך לעיניך:
לא תחסם שור בדישו: ס
ה כי ישבו אחים יחדו ומת
אחד מהם ובן אין לו לא תהיה
אשת המת החוצה לאיש זר יבמה
יבא עליה ולקחה לו לאשה ויבמה:
והיה הבכור אשר תלד יקום על
שם אחיו המת ולא ימחה שמו
מישראל: ואם לא יחפץ האיש
לקחת את יבמתו ועלתה יבמתו
השערה אל הזקנים ואמרה מאן
יבמי להקים לאחיו שם בישראל
לא אבה יבמי: וקראו לו זקני
עירו ודברו אליו ועמד ואמר לא
חפצתי לקחתה: ונגשה יבמתו
אליו לעיני הזקנים וחלצה נעלו
מעל רגלו וירקה בפניו וענתה
ואמרה ככה יעשה לאיש אשר לא
יבנה את בית אחיו: ונקרא שמו
בישראל בית חלוץ הנעל: ס
כי ינצו אנשים יחדו איש ואחיו
וקרבה אשת האחד להציל את
אישה מיד מכהו ושלחה ידה
והחזיקה

לא תפלי בתרך לגיורא ליתמא
ולארמלתא יהי: ארי תקטוף כרמך
לא תעליל בתרך לגיורא ליתמא
ולארמלתא יהי: ותדכר ארי עבדא
הויתא בארעא דמצרים על כן אנא
מפקיד לך למעבד ית פתגמא
הדין: ארי יהי דין בין גבריא
ויתקרבון לדינא וידונון ויזכון ית
זכאה ויחיבון ית חיבא: ויהי אם
בר חיב לאלקאה חיבא וירמיניה
דיינא וילקיניה קדמוהי כמיסת
חובתיה במניין: ארבעין ילקיניה
לא יוסיף דילמא יוסף לאלקיותיה
על אילין מחא רבא ויקל אחוך
לעינך: לא תיחור פום תורא
בדישיה: ארי יתבון אחין כחדא
וימות חד מנהון ובר לית ליה לא
תהי אתת מיתא לברא לגבר אוחרן
יבמה יעול עלה ויסבה ליה לאנתו
ויבמינה: ויהי בוכרא די תליד יקום
על שמא דאחוהי מיתא ולא יתמחי
שמיה מישראל: ואם לא יצבי גברא
למיסב ית יבמתיה ותיסק יבמתיה
לתרע בית דינא לקדם סביא ותימר
סריב יבמי לאקמא לאחוהי שמא
בישראל לא אבי ליבמותי: ויקרון
ליה סבי קרתיה וימללון עמיה ויקום
ויימר לא רעיתי למסבה: ותתקריב
יבמתיה לותיה לקדם סביא ותשרי
סיניה מעל ריגליה ותרוק באנפוהי
ותתיב ותימר כדין יתעביד לגברא
די לא יבני ית ביתא דאחוהי:
ויתקרי שמיה בישראל בית שרי
סינא: ארי ינצון גברין כחדא גבר
ואחוהי ותתקרב אתת חד לשיזבא
ית בעלה מיד מחוהי ותושיט ידה
ותתקף

תעולל ב' וסי' וכרמך לא תעולל · המשפט ט"ו זוגין מן ג' ג' חד ט' וחד על וסי' נמס' במס' רבת': בן ז' חס' בליש' וסי' במסר' רבת': ארבעי' ב' ר"פ וסי' ארבעי' יכנו ארבעי' שנה אקט: יסיף י"ד כתיב כן וסי' נמס' בשמוא' ב' סוף סי' ג' גבי פרשת' דקינת דוד על אבנר: ונקלה ב' וסי' ונקלה אחיך · ונקלה כבוד מואב · הבכור ד' מלאי' וסי' נמסר בסדר מקץ: השערה ג' נמס' לעיל בריש סידרא: ככה יעשה ד' וסי' ככה יעשה לשור האחד ככה יעשה לאיש אשר לא יבנה והלבישו את האיש אשר המלך חפץ ביקרו · ויקרא לפניו ככה יעשה לאיש · חלוץ ב' בב' ליש' וסי' ועבר לכם כל חלוץ · בית חלוץ הנעל:

רשי

לא תפאר · לא תטול תפארתו ממנו מכאן שמניחין פיאה באילן: אחריך · זו שכחה: לא תעולל · מצאת בו עוללות לא תקחנה ואי זו היא עוללות כל שאין לה לא כתף ולא נטף יש לה אחד מהם הרי היא לבעל הבי' וראיתי בתלמוד ירושלמי אי זו היא כתף פסיגין זה על גב זה נטף אלו התליות בסדר' ויורדת: כי יהיה ריב · סופם להיות נגשים אל המשפט אמור מעתה אין שלום יוצא מתוך מריבה מי גרם ללוט לפרוש מן הצדיק הוי אומר זו מריבה: והרשיעו את הרשע · יכול כל המתחייבין בדין לוקין ת"ל והיה אם בן הכות הרשע פעמים לוקה ופעמים אינו לוק' ומי הלוקה למוד מן הענין: לא תחסום שור בדישו · לאו שלא נתק לעש': והפילו השופט · מלמד שאין מלקין אותו לא עומ' ולא יושב אלא מוטה: לפניו כדי רשעתו · ולאחריו כדי שתים מכאן אמרו מלקין אותו שתי ידו' מלאחריו ושלים מלפניו: במספר · ואינו נקוד במספר למד שהוא דבוק לומר במספר ארבעי' ולא ארבעים שלמים אלא מנין שהוא סוכם ומשלים לארבעים והן ארבעים חסר אחת: לא יוסיף · מכאן אזהרה למכה את חבריו: ונקלה אחיך · כל היום קוראו רשע ומשלקה קראו אחיך. לא תחסום שור · דבר הכתוב בהווה והוא הדין לכל בהמה חיה ועוף ולכל מלאכה שהיא בדבר מאכל א"כ למה נאמר שור להוציא את האדם: בדישו · יכול יחסמנו מבחוץ ת"ל לא תחסום שור מ"מ ולמה נאמר דיש לומר לך מה דיש מיוחד דבר שלא נגמרת מלאכתו וגדולו מן הארץ אף כל כיוצא בו יצא החולב והמגבן והמחבץ שאין גדולו מן הארץ יצא הלש והמקטף שנגמרה מלאכתו לחלה יצא הבודל בתמרים ובגרוגרות שנגמרה מלאכתן למעשר: כי ישבו אחים יחדו · שהיתה להם ישיבה אחת בעולם פרט לאשת אחיו שלא היה בעולמו: יחדיו · המיוחדים בנחלה פרט לאחיו מן האם: ובן אין לו · עיין עליו בן או בת או בן הבן או בת הבן או בת הבת: והיה הבכור · גדול האחים הוא ייבם אותה: אשר תלד · פרט לאילונית שאינה יולדת: יקום על שם אחיו · זה שייב' את אשתו יטול נחלת המת בנכסי אביו: ולא ימחה שמו · פרט לאשת סריס ששמו מחוי: השערה · כתרגומו לתרע בית דינ': ועמד · בעמידה: ואמר · בלשון הקדש ואף היא דבריה בלשון הקדש: וירקה בפניו · ע"ג קרקע: אשר לא יבנה · מכאן למי שחלץ שלא יחזור וייב' דלא כתי' אשר לא בנה את אשר לא יבנה כיון שלא בנה שוב לא יבנה: ונקרא שמו וגו' · מצוה על כל העומדים שם לומר חלוץ הנעל: כי ינצו אנשים · סופן לבא לידי מכות כמו שנאמר מיד מכהו אין שלום יוצא מתוך ידי מצות:

וקצותה

אבן עזרא

לא תפאר · לא תחפש הפארות והם הסעיפי' וכן ותעש בדים ותשלח פארות גם הוא כתוב בא"לף והם נקרא בוי"ו וכן כודות יין: וזכרת · דבק עם לגר: ושפטו' · השופטים כמו לא יחבול ריחים: בן הכות · בהרק כמו בן נון בן יקה והטעם כמו בן בליעל וכן שבן לילה היה והוא חייב להכותו לפי דעתי שהכה חבירו: והפילו השופט · בצווי וכן והכהו והעד לפניו: כדי רשעתו במספר · המכות היה נראה לנו שיש עון שיוכ' עליו עשר גם עשרי' ופחות ויותר והעד כדי רשעתו רק לא יוסיף על ארבעים לולי דברי הקבלה והוא לבדו האמת ויש אומרים כי טעם רשעתו במכות גדולו' או קטנות וכלם במספר ארבעים · וטעם ונקלה אחיך שהוא דבר ידוע וגזירה מהשם להיות ארבעים לשבול הסובל כדין שמים ולא בחפץ השופט: נ"ת בדישו אמרו המכחישים שהוא קודם לישה ואין צורך: כי ישבו אחי' יחדיו · גם הם אמרו כי אינם אחי' ממש כי אם קרובי' והביאו ראיה מבועז ולא אמרו כלום כי אין שם זכר יבום כי אם גאולה ומה טעם להזכיר יחדו ואם היו במדינה אחת או בחצר אחד או שהיו אוהבים זה את זה ואמר כי הנה הכתוב אמר ויבמה וזה אות כי איננה יבמה כי אם בשם כמו שבה יבמתך והנה נואלו ונסכלו כי הנה מפורש בבני יהודה ויב' אותה והוא יבמה גם יבמתך בעבור היותן לשני אחים וכל איש דעת ידע כי המצות שנתנו למשה שהם מצות לא תעשה לא היו אסורות קודם לכן ואילו הי' אדם מונע עצמו מהן קוד' משה לא היה הדבר רע בעיני השם אף כי שכת' כי את כל התועבות האל עשו אנשי הארץ אשר לפניכם ולא מצאנו נבי' שהזהיר' והנה הכתוב אמר על אונן שלא נתן זרע לאחיו וירע בעיני יי' על כן אנחנו נסמוך על הקבלה שהם אחים ממש: ובן אין לו · כי אם יש לו בן אין צורך כי היא אסורה · ופירוש יחדיו כדברי המעתיקים: לאיש זר · פירוש החוצ' אם ירצה היבם: הבכור אשר תלד יקרא בשם אחיו ולא ימחה שמו' על הנחלה ידב' וכבר פירשתי אשר תלד בפסוק לעם נכרי: יבמי · האמת כי היו"ד סימן הפעול: ועמד ואמר · עד שישמעוהו הזקנים: וחלצה · כמו חלצו שד והטעם תסיר: בפניו · מפורש בדברי הקבלה שהוא כמו לפניו ודרך הפשט לפני הנעל כמו והיא כתובה פנים ואחור · כי ינצו · הפך כי ישבו אחי' יחדו ואלה האנשים זרים או אחים: במבושיו

בעל הטורים

פי' התחנוע זימך לא תפאר אחריך · לומר לך שהאזהרה סימן ברכה · וסמך זית לשדה לומר לך כשם שמניחין פיאה בשדה כך צריך להניח פיאה באילן · גבי כרם כת' וזכרת ע"ש זכרו כיין לבנון: כי יהיה ריבי סמך ריב ללקט שע"י לקט שכח' ופיאה מריבי העניים זה עם זה · המשפט ושפטום השופט לומ' שמכות בשלשה: והיה אם בן הכות הרשע · בן הוא לשון בינה · לומ' לך שצריך שיבה בענין האומד שאומדין אותו כמה מכות ראוי לקבל ושימו אותו מכות הראוי' להשתלש' וכן דכ' · אגור בן יקה שאגר הבינה והקיאה · וכן יהושע בן נון שהיה מלא חכמ' ובינה: כדי · ב' במסרה הכה כדי רשעתו במספר · ואידך שהשיגה ידו ומצא כדי גאולתו שנגאל ונפטר: ונקלה ב' במס' הכא ונקלה אחיך לעיניך ואידך ונקלה כבוד מואב · כיון שנקלה כבוד שלא לכוותו יותר: הפילו · בגי' כפולה · שצריך שתהיה הרצועה כפול': אחיך · בגימט' זכל · שאם נתקלקל ברעי פטור · ונקלה אחיך בעיניך וסמיך ליה לא תחסום · רמז שצריך ליתן לפני השמש מכל מין ומין · סמך לא תחסום למלקות · שרצועה שמלקין הוא של עגל משו' ידע שור קונהו וזה לא ידע קונו לפי' ישרש ברצועה של עגל: כי ישבו אחים יחדו סמ' ללא תחסום · לומר לך יבמה שנפלה לפני מוכה שחין אין חוסמין אותה: ובן אין לו יס"ת אוכן עם א'לאין כלו' לא יעשה כאונן שהיה דש מבפנים וזורה מבחוץ ולכך סמך לו בדישו: לאשה ויבמה · בגימ' בעל כרחה: אל הזקנים · ה' זקנים · לומ' לך במצות יבום בחמש': וירק' בפניו · לפי שהרוק דומה לשכבת זרע כלומר שאינו חפץ להקים זרע: כי ינצו אנשים סמך כי ינצו לחלוץ הנעל · שע"י חליצה מריב' באה כדאמרי' כיון שבניס לבניך שלום על ישראל דאפשר' מחליצ' ויבו:

והחזיקה

מ"ע ספורנו

והפילו השופט · ימתח על העמוד: מכה רבה · שלא יוכל לסבלה: ונקלה אחיך · שיתקלקל ברעי או ברעים ברוב הכאב: ויבמה · יסיר אותה משיות עוד יבמתו אבל תהיה כאשתו לכל דבר אפילו לגרשה בגט ולהחזירה: ולא ימחה שמו מישראל · שיהיה הנולד נחשב אצל ה' יתעלה קיום שרש ורביה לא שהנולד על ידי קדושיו של מת ואין היבם צריך לקדשה קדושין אחרים וזה מאם אונן בשנאתו את אחיו ובזאת עליו קצף ככה יעשה: לאיש אשר לא יבנה בית אחיו: ראוי הוא לזה הבזיון שאמר שלא חפץ להשלים בנין הבית שהתחיל לבנו' אחיו בקדושיו באמרם זכרונ' לברכה (כתובו' פרק נער') לא קראתי לאשתי אלא ביתי: ונגשה אשת האחד להציל את אשה · אף על פי שהיבמה מצווה לבזות את אחי בעלה על שלא חס על בעלה לא הותר לאשה לבייש את הנלחם עם בעלה:
לא

חזקוני

לא תפאר · לשון פארות: כי תבצור כרמך · תו"ק אמאי שכחה ולא"ת שנאו בשביל אחריך כא לית דהא קים לן אפילו לפניו מוזהר על עוללות: לא תעולל · פר"שי אי זו היא עוללות כל שאין לה לא כתף ולא נטף כו' כתף פסיגין זה על גב זה פירש כמין אשכולות יוצאות מצדיה וזו יחידה שאין לה כתפות סובבות לה ואין נמצאות רק מעט נטף אלו התלויות בשדרה ויורדו' פירוש שהענבים רצופים ונוספי' למטה ושל זה מפוזרי' ואינם שכופים זה לזה: בן הכות · בן מלקו' כמו בן מות וכן זה כמו יהושע בן נון אגור בן יקה: והכהו לפניו לשופט · קאי וכן אמרו רבותינו כדי רשעתו לפי רשעתו שהרשים יכנו מכות גדולות או קטנות וכולן במספר הקצוב: ארבעים · בשביל שעבר על התורה שנתנה לארבעים יום וילך' ארבעי' ויצא מידי טמאו: יכנו · ולא על כבודו וכיבן הוא לוקה כין כתפיו: לא יוסיף · והלא כבר נאמר לא תוסיפו על הדבר ולא תגרעו ממנו א"כ למה חזר ואמר לא יוסיף לומר לך שאין מכים רשאין להוסיף אבל לגרוע הרשות בידם ולפיכך העמיד הכתוב הענין במכות הראויות להשתלש: לא תחסום שור · פר"שי להוציא את האדם כלומר לפוטרו מן הלאו אם חסמו דאין אם מוזהר עליו וא"ת תיפו' לי מואכלת ענבים כנפשך שבעך דאינו לוקה כדאמרינן מה כפשך אם חסמו פטור וכו' אלא י"ל דתרווייהו צריכי דאי כתב דחסמה כנפשך ולא כתב שור ה"א חסמו משלומין שכרו ככפש' אימא משלומין כדתני' שסוסו פי פרה ודש בה מטלם ד' קבין לפרה כו' אבל סוכם אדם פטור משלומין שאין לו לאיכפתיה אלו האמינו מלקות לא מפסדינן ליה כתב דחסמה שור להוציא את האדם לפוטרו מן הלאו ואי כתב דחסמה שור ולא כתב ככפשך לא פסרינן ליה משלומין אלא מלקות לכך כתיבו תרוייהו ככפשך ושור: בדישו · פר"שי למה נא' דיש וכו' אף כל כיוצ' בו כלו' שאין לך רשות לחסום לא שור ולא אדם כדי' וכיוצ' בו יצא החולב והמגבן כו' כלו' שאין הפועל אוכל בהם · ד"א למה נא' דיש ל' לך מה דיש מיוח' דבר שלא נגמרה מלאכתו וגידולו מן הארץ אף כל כיוצא בו שגדולו מן הארץ ולא נגמרה מלאכתו אינו יכול לחסו' שור בשעת מלאכה וכקים חוסם לנפשכם מה נפשם דהיינו שור מותר לאכול בשעת דישו בדבר שגדולו מן הארץ ולא נגמרה מלאכתו אף דונש' דחוסם דהיינו אדם מותר לאכול בשעת מלאכה בדבר שגדולו מן הארץ ולא נגמרה מלאכתו למעשר יצא החולב והמגבן וכו' שאין הפועל אוכל מהן אפילו בשעת מלאכה: כי ישבו אחים · פרט לאחים מן האם דנמרינן גזרה שוה מאחים מכנים עמר עבדיך אחים אנחנו ומה אחד מהם: האחד בפחת · יבמה יבא עליה · מצוה לפי שהיתה בכלל הפר ונאסרה ונזרה לה הפר' יכולת סבור לבסרה הראשון ס"ל יבמה יבא עליה מצוה כיוצא בו שבות שאכלו ונומר במה שפירשתי בפ' כה: ויבמה · מתיבום שיש בה שני פנים בפירושה זה לשמרע מזה כיון דמן לדמכו וכיוצא בהם פירש יבמה ויכיר היבום ותהיה אשתו: ועלת' יבמתו השערה · היבמ' הולכת אחר היבם: השערה מ.ה כב"ד שיהיה כנגבה של עיר וסיה' בזקנים: להקים לאחיו שם בישראל · ולא בגרים מכאן אמרו שני אחים גרים שהיתה הורתן שלא בקדושה ולידתן בקדושה פטורין מן החליצה ומן היבום: ועמד · דבריו גם ידה כדי שישמעוהו הזקנים: וחלצה נעלו · משל עור כדכתיב ואנעלך תחש וברגל ימין דילפינן רגל רגל ממצורע: וחלצו נעלו לפי פשוטו להקנות לו ירושת אחיו השם כמו שמצינו בבועז לקיים כל דבר שלף איש נעלו וכתן לרעהו ולכך היא חולצת לו כנעלו פירוש אם חפשו לא ינה ויתו הנקים: להקים שמו בתבונת הספוקים ושלצה כנעלו פירוש אם תמסון ליכשי אבהן לו מכסכה לאדוני' וכתו ישי' לה לא חפצתי לקחתה: וירקה בפניו · כדי לבזותו על אשר מאס בה לומר שאמר שאינך חכך כי אינו מוצאת כך אלא כגרוק הזה: וכבקה ואמרה · כדי לבזותו ולישב דעתו: אשת האחד · ולא אשת שניהם ב"ד: וקציקס

רלבג

שלא אחד תכף הרי זה אתנן זונה ואם לא נתנו לה אלא לאחר זמן מה כיון שלא יחד לה השלה שנתן לה באתננה אין בו דין אתנן זונה כי לא היה זה אלא פרעון חוב שהיה חייב לה תכף אחר הבעילה והיו כשתנה האתנן וכן אם הקדים לתת לה האתנן קודם הבעילה והקדישה אותו למזבח והקריבתו קודם בעילה אינו אתנן זונה כי עדיין לא נהיה הזנות · וכבר נתבאר בכלאי הכרם שאין אדם אוסר דבר שאינו שלו ולזה אם נתן לה באתננה מה שאינו שלו אינו נפסל עוף קדשים להיותו מוכן אל העופפות והבעלים מטלין בהבאתו עד העזרה הרי הוא כמו שלו לפסל והנה מחיר

מחיר כלב הוא שיחליף כלב בבהמה או עוף אחד או הרבה והנה נפסלו אלו למזבח כי הם תועבת השם יתעלה כמו שזכר והנה אתנן שאמר זה בכלב לפי שהוא שטוף מאד במשכב זכר ולזה מנע מחירו ואתננו כמו אתנן זונה ומזה המקום נלמד שהאתנן שנתן על המשכב זכר הוא פסול למזבח עם שהוא יותר מתועב מאתנן הזונה וראוי שנלמד מזה שהרובע והנרבע פסולין למזבח כי גם המחיר כלב פסלה התורה מפני היותו רובע ונרבע והנה בזאת האזהרה תועלת אשר כללי אך איננו מיוחד כמו הראשון והוא כי הזונה תהיה על הרוב אשת איש והיא ראויה להיות לבעלה לבד וברית הנשים לבעליהן חזק מאד וגם הכלב להיותו חזק האהבה הדמיונית לבעליו היה ראוי שיהיה לבעליו לבד ובריתו עם בעליו חזק מאד והנה הדברים אשר היו כלי להתבכר דבר ממשלה למי שהוא לו אין ראוי שנשימהו כלי להכיר הממשלה לשם יתעלה הנה זהו ביאור מה שצריך לבאר בזאת הפרשה שהגבלנו ביאורה ואלו התועלת המגיעות ממנה הם י"ג :

התועלת הראשון הוא במצות והוא מה שצוה מענין מוציא שם רע מהעונש לו או לה אם דבריו אמתיים וכבר ביארנו התועלת בזאת המצוה אצל ביאורנו זה :

התועלת השני הוא במצות והוא מה שצוה מהעונש לשוכב עם אשה בעולת בעל ולה והנה התועלת בזאת המצוה מבואר :

התועלת השלישי הוא במצות והוא מה שצוה מדין הבא על נערה מאורסה ברצון או באונס והתועלת בזאת המצוה מבואר ולמדנו ממנה שהאנוס פטור מכלום כשהרדוף אחר נערה מאורסה יש רשות לרואה להושיע לה ואפילו בנפשו של רודף אם לא יוכל להציל באבר אחר וכן הענין ברודף את' שאר העריות או ברודף אחד חבירו להרגו ואולי סמיכות זו הפרשיות הוא להעיר שהמוציא שם רע מפני שהולך אחר עיניו ולזה איננו חפץ באשתו ושונא אות' ומוציא עליה שם רע הנה סופו לפתות אשת איש אשר יקל בה הפתוי יותר והיא בעולה ולא יספי' לו זה אבל יפתה נערה בתולה מאורסה ואף על פי שיקשה בה הפתוי הנה לתגבורת יצרו עליו ישתדל בזה שלא יספיק לו זה אבל יאנוס אותה גם כן :

התועלת הרביעי הוא במצות והוא מה שצו' מדין אונס נערה בתולה והתועלת בזא' המצו' כבר ביארנוהו עם ביאורינו דברי זאת הפרשה :

התועלת החמישי הוא במצות והוא מה שצוה שלא יגלה איש ערות אביו · וביאר עם זה שאשת אביו לא יוכל איש קחת אותה לו לאשה אבל יקח הוא אנוסת אביו ומפות' אביו וזה הוא מבואר ממה שזכרנו למעלה בשרשים הכוללי' וכבר ביארנו תועלת המגיע מזאת האזהרה אצל ביאורנו דבריה ולפי שכבר זכר דבר אונס נערה בתולה המאורסה השלים דיני אונס נערה בתולה ולזה זכר דיני אונס נערה בתולה אשר לא אורשה והמשיך אליה האזהרה שלא יקח איש את אשת אביו לבאר כי הבן יוכל להשקיט תלונת האשה אם תחפוץ בו כמו שביארנו :

התועלת הששי הוא במצות · והוא שהזהיר מלישא בת ישראל מי שנפחת בו אי זה שיהי' מכלי ההולדה והנה התועלת בזאת המצוה הוא משני פנים האחד כי מפני שזה ענינו הוא בלתי מוליד אם הוליד הולדה חסרה הנה היה מן הראוי שלא יקח אשה ישראלית כי בעילת הבלתי מוליד הוא כמו בעילת זנות שלא יכוון בה הולדה רק הנאה לבד והמוליד הולדה חסרה הוא בלתי ראוי גם כן לישראלית כי ידמה שיהיה הזווג ההוא לכונת הבעילה לבד אחר שלא ישגב בה בפריה ורביה כי אם תועלת פחו' והנה התועלת השני הוא היותר שלם הוא שאם יהיה מותר ליקח ישראלית היו האנשים השטופים בזמה כשישחקו באשה משחיתים כלי ההולדה לאיש אחד ויתנוה לו לאשה ואחר זה יתעוללו בה והוא לא יחוש והיא לא תבוש אם תתעבר להסבה שהיו מחזקת שיש לה בעל :

התועלת השביעי הוא במצות · והוא מה שהזהי' שלא יבא ממזר בקהל הש' עד עולם והנ' התועלת בזאת המצוה לפי שאם יולד ממנו זרע יהיה נבדל מהזדוג בישראל לכנא ויהיה זה סבה גם כן אל שיהיה חטאתם בלתי נשכח וזה ממה שיוסיף זירוז על ההשמר מגלוי העריות :

התועלת השמיני הוא במצות והוא מה שהזהיר מבא עמוני ומואבי בקהל ה' אף אם נתגיירו עד עולם והמשיכה זאת האזהר' לאזהרת ביאת הממזר בקהל לפי שעמון ומואב היו ללוט מבנותיו ולזה היו ממזרים והנה הממזר לא ינקה ממום בכל עת · ולפי דרכנו למדנו מזה שהממזר הוא מהעריות אשר לא יתכן שיהיה לאדם אישות בהם ואפילו בעברה כמו הבת שאין לאדם אישות כלל בה ואם קדשה איננה אשת איש וכן הענין בשאר העריות הדמה לה ואולם אשר יהיה לאדם בהם אישות כמו אלמנה לכהן גדול והדומים לה הנה לא יהיה מהם ממזר כי לא יהיה ממזר הנולד לאדם מאשתו והנה זכרה התורה בהרחקת עמוני ומואבי סבה תכלול הזכרים ולזה אין זאת האזהרה נוהגת כי אם בזכרים והוא מה שזכר מדוע לבנם שלא קדמו לישראל בלחם ובמים בצאתם ממצרים ושכבר השתדל לשחית ישראל ולזה הזהיר שאם נלחם עמהם לא נקרא להם בשלום :

התועלת התשיעי הוא במצות והוא מה שהזהיר מלהרחיק אדומי ומצרי לעולם אך הותר להם לבא בקהל הדור שלישי שיולדו להם ולפי שתלה הענין בלידה צריך שתהיה האם שניה בדרך שיהיה הנולד לה שלישי והנה הרחיקה התורה המצרי והאדומי יותר מהאומות הנשארות לרוע מנהגם כמו שנזכר בתורה כמעשה ארץ מצרים ועוד שאדום לא הניח את ישראל עבור בגבולו ולולי שהיה אדום אחינו והיינו גרים בארץ מצרים היינו מרחיקים אותם עד עולם כמו הענין בעמון ומואב :

התועלת העשירי הוא במצות והוא מה שצונו להשמר במחנה מכל דבר רע בדרך שתדבק ההשגחה האלהית בנו ולהרחיק הרואה קרי מהמחנה כדי שישמור כל אדם מההרהורים הרעים המביאים לידי ראיית קרי כי ישיגהו מזה בושת גדולה גם הרחיק הצואה מהמחנה הקדוש בדרך שלא תראה ערות דבר במקום הנכבד ההוא שהשם יתעלה מתהלך בקרבנו ומפני זה צוה לכסות הצואה לנקיות ולכבוד השם יתעלה ולהסיר העפוש משם :

התועלת האחת עשרה הוא במצות והוא להודיע חבת ישוב ארץ ישראל כי גם העבד הכנעני הבורח שם להמלט מאדוניו הישראלי הדר בחוצה לארץ נצטוינו שלא נסגירהו אל אדוניו אך ישלחנו חפשי מעצמו ויהיה גר צדק ורצתה התורה שישב עמנו בקרבנו לא בפני עצמו כדי שנישירהו למצות התורה וממה שרצתה התורה בזה יתבאר שאם רצה העבד לברוח מעם אדוניו ומעם השם יתעלה כאלו תאמר שרצה לשוב לדתו ולארצו הנה נסגירהו אל אדוניו כי התנאי הוא שלא ירצה להנצל כי אם מעם אדוניו וישב עמנו בקרבנו :

התועלת השתים עשרה הוא במצות והוא מה שאסר הקדשה מבנות ישראל לבד והקדש גם כן להרחיק הזמה מהעם הקדוש והנה סמך דבר הקדשה למה שזכר מדבר העבד כי השפחה כנעניות היא כמו קדשה והותרה לעבד עברי או לעבד כנעני שלא באישות והוא מבואר עוד שהקדשה מהגוים לא הזהירה התורה עליהם כי לא אסרה תורה רק דרך חתנות שנאמר לא תתחתן בם :

התועלת השלש עשרה הוא במצות והוא מה שהוסיפה תורה מהביא אתנן זונה ומחיר כלב בית ה' אלהיך לעשות ממנו קרבן וכבר זכרנו התועלת המגיע מזאת המצוה אצל ביאורינו בה :

לא תשיך לאחיך נשך כסף עד כי יהיה ריב בין אנשים:

לא תשיך לאחיך נשך כסף נשך אכל כל דבר אשר ישך · ידוע שהנשך יהיה מהמלוה לא אל הלוה וזה מבואר מאד הוראת הנדר אך אם יתן לשליח סך מה בשכר מה שיטרח לבקש לו מי שילונו הנה זה נכנס בגדר השכירות לא בגדר הנשך וכן אם הלוה אדם לחבירו והזמינו לפני בית דין לזמן מה ונתן לו סך מה להרויח זמן ההזמנה ההיא לזמן יותר ארוך אין זה גם כן נכנס בגדר הנשך כי איננו אז מלוה לו ממון ואיננו גם כן נותן לו זה בשביל הארכת פרעון הממון אבל מצד שהיום ההוא רחוק לו מללכת שם לפני בית דין ולזה יבקש ממנו יום יהיה בו יותר פנוי · והנה אמר נשך כסף נשך אוכל לפי שכבר אמר במה שקדם אך כספך לא תתן לו בנשך ובמרבית לא תתן אכלך ולמד בכאן שאם נתן כספו בנשך כסף או בנשך אוכל וכן הענין באכל עובר בלא תעשה · נשך כל דבר אשר ישך · רוצה לומר אף על פי שלא היה נשך כסף או נשך אכל מכל מקום כיון שהתנה לתת לו בשכר ההלואה אי זה דבר שיהיה שוה כסף בגד מהנדדים עובר בלא תעשה ולפי שהיה אמרו לא תשיך אפשר שיהיה אזהרה ללוה שלא יסבב לאחיו שיהא נושך וכבר באה האזהרה למלוה כמו שאמר במה שקדם · את כספך לא תתן לו בנשך · הנה ראוי שנבין שבזה המקום באה האזהרה ללוה עם שהוא מבואר שהלוה גם כן יש לו מבוא בזה החטא כי לא יוכל המלוה להלוות ברבית אם לא יסכים הלוה בנתינת הרבית והנה לזה תהיה אזהרה ללוה ולמלוה ולפי שאמר לאחיך למדנו שאיננו מצוה להלוות ברבית לגר תושב או שלא ללות ממנו ברבית · לנכרי תשיך · היא מצות עשה מפני שהוא עובד עבודה זרה חייבה אותנו התורה להלוות לו ברבית כשירצה ללות ממנו לגרום לו מהנזק מה שאפשר שלא תהיה בו בטיה מהיושר ולזה צוה גם כן במה שקדם לנגוש הנכרי וראוי שיתבאר שאין הכונה בזה לנכרי תוכל להשיך שאם היה הענין כן היה זה המאמר מותר וזה כי כבר התבאר מאמרו לא תשיך לאחיך שאפי' לגר תושב מותר להשיך וכל שכן לנכרי שהרי מצאנו בכללה שהקדים הכתוב הנתינה לגר תושב על המכירה לנכרי · למען יברכך יי' אלהיך בכל משלח ידיך על הארץ · אין ראוי שיובן מזה שלא תנהג זאת האזהרה כי אם בארץ ישראל כי הוא מבואר כי אין לו התלות בארץ וכבר נזכר במה שקדם בזולת זכירת ארץ ואמנם הכונה בזה הוא שכבר ימשך לה מהטוב בקיום זאת המצוה שיברכך ה' אלהיך בכל משלח ידיך על הארץ ההיא הנבחרת ואולם בזולתה לא ימשך לה כל זה רוצה לומר שתתברך · בכל משלח ידיך כי אין שאר הארצות מוכנות לברכה כמו זאת הארץ הנבחרת שהיא מוכנת מאד אל שידבק בה ההשגחה האלהית כמו שקדם · כי תדור נדר לה' אלהיך לא תאחר לשלמו · ראוי שתדע שאין הבדל בזה בין נדר לנדבה והדברים קל וחומר אם בנדר שמת שנדר איננו בענין עובר בבל תאחר כל שכן בנדבה שהוא בענין עם שכבר צריך בה למהר להביאה למקום הבחירה כדי לשמרו שלא יהיה מועל בה אם להיותו נהנה ממנה עם שיעבור עם זה בה בגזה ובעבודה ועוד שהרי מצאנו אחר זה במצות עשה שצוה שפרט ביחד הנדר והנדבה וקרא הנדבה נדר כמו שאמר כאשר נדרת לה' אלהיך נדבה אשר דברת בפיך וזה לאות שבזה הנדר הנזכר בכאן כלל הנדבה והנה הנדר שהוא להשם הוא עולה או שלמים או נסכים או ערכים או הקדש לבדק הבית או חרמין כי אלו כול' נקראים נדר לפי מה שנתבא' בפרשת פינחס ובפרשת אם בחקותי וכבר הזהיר במה שקדם הנואה להביא אלו הנדרים למקום הבחירה לרגל שפגע בו תחלה · ובזה המקום הזהיר שלא נאחר לשלמו וראוי שנחקור מתי יעבור הוא על זאת האזהרה ונאמר שכבר ביאר בפרשת פינחס שהנדר אפשר שישלמהו בכל אחד ממועדי השנה שנאמר אלה תעשו לה' במועדיכם לבד מנדריכם ונדבותיכם מגיד שהנדרים אחרים יתכן שישלמם באי זה שיהיה משלשה המועדים הנזכרים שם על סדרם ולזה למדנו מזה שלא יעבור בבל תאחר עד שיעברו על הנדר שלשה המועדים על סדרם והם חג המצות וחג השבועות וחג הסוכות והנה נכלל במה שאמר לא תאחר לשלמו כל מה שנמשך להשלמת הנדר רוצה לומר כי גם בו יעבור בבל תאחר והמשל אם התנדב בהמה ונפל בה מום קודם שיביאה למקום הבחירה ופדאה באחרת הרי הוא מוזהר שלא יעברו על האחרת שפרים שלשה רגלים ומפני שאמר ובאת שמה והבאתם שמה וגו' למדנו שכל מה שנדר יחוייב לשלמו כשימצא למי ולזה יתחייב בנדרי העניים תכף אם יש עניים אצלו אמר בספר מלכים על שלמה רק בבמות הוא מזבח וגו' וזה לאות שלא נאסרו הבמות במוחלט עד שנבנה בית המקדש · כי דרש ידרשנו ה' אלהיך מעמך והיה בך חטא · וזה שאם לא תשלם נדריך להשם הנה זה יורה על חלשת אמונתך בו ומעוט יראתך ממנו ולזה יעניש השם יתעלה עונש על זה · וכי תחדל לנדור לא יהיה בך חטא · הורה בזה שאין חפץ השם יתעלה באלו הנדרים מצד עצמותם ולזה לא יעניש אם תחדל לנדור ואולם יעניש אם נדרת לו ולא תשלם לסבה שזכרנו · מוצא שפתיך תשמור ועשית · צוה בזה המקום לשמור דבר הנדרים כלם כדי לעשות מה שנדר ליי' להוציאו מפיו אבל דברים שבלב אינם כלום ולזה אמר מוצא שפתיך והנה מוצא השפתים הוא לפי המנהג הטבעי מה שכיון בלב ולזה צריך שיסכימו בדבר הנדר פיו ולבו והנה ביאר בכאן שאלו הדברים יכולל בהם הנדבה גם כן אמר נדבה אשר דברת בפיך לפי שכבר יחשב שהנדבה יספיק בה כונת הלב לבד כי הנדבה מיוחסת ללב כאמרו אשר ידבנו לבו וכל נדיב לב ולזה ביא' שצריך בזה גם כן הוצאה בפה מה שבלב · כי תבוא בכרם רעך · ראוי שתדע שאין הרצון בזה שיבא שם בלא רשות בעלים · כי אין ראוי שיעשה עם שהתורה תדבר במה שדרכו להיות כן כמו שהתבאר בשרשים הכוללים ולזה הוא מבואר שהרצון בזה כשיבא שם לעשות מלאכת הבעלים כמו הענין בשכיר וכבר אמר כמו זה בזאת הפרשה גם בבהמות שנ' לא תחסום שור בדישו ולפי שאמר רעך למדנו שאם היה משל הקדש אין השכיר אוכל · ואכלת ענבים כנפשך שבעך וגו' · מגיד שבמה שהוא עושה הוא אוכל בכרם ענבים בקמה שבולים לא במה שאינו עושה ואכלת ענבים ולא שימוץ אותם ולא שיתנם לאחר ואפילו לבניו ולאשתו שנאמ' ואכלת ואמר ג"כ ואל כליך לא תתן להזהירו שלא יתן אל כליו ולא יתן לאחרים כי הכל הולך אל מקום אחד והוא מבואר שאוכל מהם די שבעו אך לא אכילה גסה שנאמ' כנפשך שבעך ולפי ששנה המאמ' בזה בכרם ובקמה שהם גדולי קרקע ודברים שלא נגמרה מלאכתן למדנו שאין הפועל אוכל בשעת מלאכה אלא מגדולי קרקע ודברים שלא נגמרה מלאכתן ואין ראוי שנפשוט שהתורה לא התירה לשכיר זה בתלוש שהרי גם לבהמה הזהירה התורה מלחסום פיה מלאכול במה שתעשה בתלוש כאמרו לא תחסום שור בדישו ומזה נלמד גם כן ביאור אלו הדברים הסתומים הנזכרים פה והוא שבשעת מלאכה הוא שהתיר זה ולזה יחוייב שיהיה עושה מלאכת בעלים קודם שיאכל והוא החלק הראשון שתחלקהו המלאכה ההיא בזה כאלו תאמר שיבצר וימלא הסל מהענבים קודם שיאכל מהענבים · ואל כליך לא תתן · ר"ל אך לכליו של בעל הבית תתן וזה עוד ממה שיורה שבראוי לתת לכלי הכתוב מדבר ובאמרו וחרמש לא תניף הורה גם כן שבראוי להניף עליו חרמש הכתוב מדב' וראוי שתדע שלא ינהג זה הדין כי אם בזמן שהיו מעשיהם גמר מלאכה כמו הענין בחרים וקצי' אבל המכנס איננו אוכל כי אין מעשיו גמר מלאכה ואמ' וחרמש לא תניף להעיד שלא הותר לו לבטל ממלאכ' הבעלים בהיותו על קמתו לצורך אכילתו השבלים ויריס מפני זה החרמש כי בעת שהוא קוצר איננו מניף החרמש אבל הוא מטפילו וכורע עצמו לקצור ומניף החרמש לימינו לשמאלו לקצור או לשמאלו לימינו אם היה אטר יד ימינו אבל איננו מניף אותו אלא בשעת שהוא בטל מלאכתו וזה מבואר מענין החרמש וזה ממה שיחייב שיהיה הפועל זה על דרך שלא תבוטל מלאכת הבעלים ואמר וקטפת מלילות בידך לפי שאלו השבולים לא יאכל האדם שעור רב והנה לא הותר לו לצלות ולקלותן כדי שיהיו יותר נאותים לאכילה כי לא התירה התורה אכילתם אלא כמו שהם שנאמר ואכלת ענבים ולזה תהיה אכילת המלילות כדמיון אכילת הענבים כמו שם · כי יקח איש אשה ובעלה · לפי שידענו שאין מתנאי המוציא אשתו בגט שיהיה בועל אשתו קודם זה שהרי אמר את' זה והיתה לאיש אחר ושנאה האיש האחרון וכתב לה ספר כריתות ואף על פי שלא בעל אותה הנה הנה הרצון בזה כי יקח איש אשה או שבעלה והנה הקיחה הוא קנין ודרכו שיהיה בכסף או בשטר ולמד בזה המקום שכבר תהיה גם כן אשתו בבעילה לבד כמו שמצאנו ביבמה ואמר שאיך שיהיה קניינו אותה מאלו הקנינים יוכל לגרשה · והיה אם לא תמצא חן בעיניו כי מצא בה ערות דבר · אמר זה לפי הנהוג לא יגרש אדם אשתו אלא לסבה גדולה ולזה אמר כי ימצא בה ערות דבר אמנם על דרך האמת כבר ביארה התורה שאפילו לא מצא בה ערות דבר יש לו רשות לגרשה אם שנאה כאמרו ושנאה האיש האחרון וכתב לה ספר כריתות ולזה מבואר שאיך שיהיה שלא מצאה חן בעיניו יש לו רשות לגרשה ולפי שזה הוא התנאי בגט למדנו שאין האיש מגרש אשתו אלא לרצונו כי התורה יחסה כל זה הפועל לרצון האיש · וכתב לה · שצריך שיכתוב הוא או שלוחו והנה לא יפול שם כתב כי אם בכתיבה שתהיה בדברים שרשומם עומד וצריך שיהיה נכתב

לשמה לתכלית שתתגרש בו ולזה אמר לה ספר כריתות לפי שלא אמר בספר כמו שמצאנו בשאר המקומות כמו כתוב זאת זכרון בספר וכתב את האלות האלה הכהן בספר למדנו מזה שבאי זה דבר שיכתב זה הענין תתגרש איך שיהיה בדרך שיוכל לתתו ברשותה שנאמר ונתן בידה ולא יהיה מחוסר מעשה אחר הכתיבה אלא כתיבה שנאמר וכתב לה ספר כריתות ונתן בידה והנה ספר כריתות הוא שיהיו נכתבים בו דברים יורו על כריתות האישות שביניהם וסלוקו כי לזה התכלית יתן בידה הספר ההוא ולזה צריך שלא תשאר נקשרת לבעלה בשום דבר מהדברים כל ימי חייה כי יכרות זה הספר בכללות מה שביניהם מהקשר מעט מהעתים ולפי שאמר ושלחה מביתו למדנו שצריך שתהיה כונת הספר ההוא שהוא משלח אותה ומסלק אותה מקניניו לא שישלח את עצמו ממנה כי אינו קנין לה אך היא קנינו · ונתן בידה ושלחה מביתו · למדנו מזה שצריך שיתננו לה או הוא או שלוחו שנאמר ונתן בידה לא שתקחהו מעצמה ולא שיתנהו לה אחר שאינו שלוחו ולמדנו מאמרו בידה שאם לא הגיע הגט ברשותה או ברשות שלוחה אינו מתגרשת ואמר אחר זה ושלחה מביתו להורות שצריך שתהיה נתינתו בידה זה הגט לתכלית שישלחנה מביתו ולפי שאלו הדברים הנאמרים בגט כמו שנזכר האומר אחר זה ושנאה האיש האחרון וכתב לה ספר כריתות ונתן בידה ושלחה מביתו למדנו שצריך שיהיו שם שני עדים כשרים שכבר נשלמו כל אלו התנאים בזה הגט שהרי אמרה תורה על שנים עדים או שלשה עדים יקום דבר · וראוי שיתבאר מזה שכשעה מתגרשת לא בכסף · לא יוכל בעלה הראשון לשוב לקחתה עוד אחרי אשר הוטמאה · ידוע כי אין התנאי בה אסרה על בעלה הראשון שתהיה נבעלת לבעל השני כי לא התנו בזה תחלה אלא שתהיה לאיש אחר והיא לו תכף שנתקדשה ועוד שהרי נתבאר מדברי ירמיה שאין התנאי בזה שתהיה נבעלת לשני שנאמר לאמור הן ישלח איש את אשתו והלכה מאתו והלכה והיתה לאיש אחר הישוב אליה עוד הלא חנוף תחנף הארץ ההיא ואת זנית רעים רבים וגו' · ולזה תהיה הכונה בזה שלא יוכל לשוב לקחתה אחר שיהיה אפשר לה שתבעל לבעלה השני והסבה בזה שאם היה מותר להחזירה אחר כן היה זה סבה אל שתמלא הארץ זמה כי מי שיחשוק אשת רעהו ישתדל עמו שיגרשנה ויקחה הוא ואח' עשותו חפצו ממנה יגרשנה וישיבנה לבעלה הראשון כדי שיתרצה בזה כי אשתו לא עשתה זמה בזה הפועל ולזה לא ירחיקה מפני זה ולזה התבאר שאם הפקירה עצמה אחר שנגרשה מזולת קדושין לא נאסרה עליו כי אם לירא' שיגרשה לתכלית שתשב' עם האיש ההוא ואחר ישוב לקחתה בעלה הראשון כי זה מרוחק מאד אצל האנשים · רוצה לומר לקיחת אשה מפקרת עצמה ומזה המקום למדנו שהאשה שנטמאה בהיותה עם בעלה היא אסורה לו שהרי הוטמא' וכבר ביארנו זה עוד בפרש' נשא ממה שאמ' ונקתה ונזרע' זרע · כי יקח איש אשה חדשה · למדנו שאם היתה אשתו וגרשה וחזר ונשאה לא ינהג בו זה הדין והרצון באמרו כי יקח בנשואין שהרי אמר מי האיש אשר ארש אשה ולא לקחה ועתה מבואר מה יהיה דינו אם לקחה · לא יצא בצבא רוצה לומר למלחמת הרשות כמו שביארנו באמרו מי האיש אשר ארש אשה · ולא יעבור עליו לכל דבר · רוצה לומר לא לצרכי הגדוד ולא לצרכי העיר אין מעמיסי' עליו שום מעמס · נקי יהיה לביתו שנה אחת · רוצה לומר שנה אחת מיום שנשאה והנה מפני שהתורה השותה דין לבונה הבית ולא חנכו ונוטע כרם ולא חללו ומארש אשה ולא לקחה ושנה גם כן בהשואת השלשה דברים האלו בדברי הקללות המכרזות בפרשת והיה כי תבא למדנו שהבונה בית וחנכו והנוטע כרם ולא חללו יהיה גם כן נקי לביתו שנה אחת כי התורה ביארה כי לא ישלם הפיום בזה הפועל לבעליו כי אם לשנה אחת ואמנם זכר זה בענין האשה בזה המקום לפי שראוי לאדם שיהיה עם אשתו בהתחל' באופן שיתפיים לבה בו ותאהבנו ויהיה זה סבה ש שלא תשב' עליו אח' כך ולא יצטרך לו לגרשה ולזאת הסבה צותה התורה שישמח עם אשתו אשר לקח בתתו לה חקה מעונתה · לא יחבול ריחים ורכב וגו' · הנ' הריחי' הו' אבן התחתון מכלי הטחינ' ורכב הוא הכלי העליון והזהיר' התורה שלא יקחם לאדם משכון על הלואתו ולא בשעה הלואה ולא אחר הלואה איך שיהיה שיהיו לו למשכן וביארה התורה טעם זאת האזהרה לפי שהעושה זה הוא חשוב לקיחת למשכון זה הכלי והוא לוקח למשכון נפש בעליו כי הוא משמש בעצמות להכין המזון להם אשר הוא שב להיות חלק מבעל נפש · ולפי הסבה בזה היא היותר משמשין להכנת מזון למדנו כי כל מה שישמש להכין המזון שאנחנו מוזהרים מלקיחתו למשכון ואפילו אם היו שם שני כלים משמשי' יחד לשמוש אחד חייב על זה בפני עצמו ועל זה בפני עצמו ולזה הוצרכה התורה להזכיר בפרט זאת האזהרה ריחים ורכב ללמדנו שהו' חייב על זה בפני עצמו ועל זה בפני עצמו כיון שיש בהם שמוש אחד להכנות אכל נפש · כי ימצא איש גונב נפש מאחיו מבני ישראל · למדנו מאמרו גונב נפש שאפילו גונב קטן יתחייב עליו ובאמרו מאחיו מבני ישראל למדנו שאם לא היה מאחיו מבני ישראל כמו הענין בעבד כנעני ובגר תושב לא ינהג בו זה הדין ואף על פי שהיה העבד חציו בן חורין כמו הענין בשפחה חרופה כי אינו עדין מאחינו ולמדנו מאמרו גונב נפש מאחיו שאינו חייב עד שיגנבנו ויוציאנו מרשות אחיו פרט למי שלא יצא מרשות אחיו וחביריו שהוא עומד עמהם כמו האב שגנב את בנו והרב את תלמידו · והתעמר בו ומכרו ומת הגנב ההוא · ראוי שתדע שאין הכונה בזה שישתעבד בו או שימכרנו שהרי דקדק בפרשת ואלה המשפטים בשני אלו הדברים גם כן ואמר וגונב איש ומכרו ונמצא בידו קדם מכירתו אותו ועניין היותו בידו הוא שישתעבד בו אי זה שעבוד שהיה שיורה שהוא תחת ידו כאלו הוא עבדו ובהיות הענין כן הנה לא יתחייב אם לא מכרו ונשתעבד בו קודם זה ומת הגנב ההוא · רוצה לומר כשישלמו בו כל אלו התנאים לא בזולת זה · השמר בנגע צרעת · הזהיר להשמ' בענין נגע הצרעת לנהוג בו לפי מה שיתן הדין באופן שישב מחוץ למחנה המצורע המוחלט ולא יעלי' איש את נגעיו מהראותם אל הכהן ולא יחתוך סמני הצרעות כדי שיטהרנו הכהן כי זה ממה שיביא הפסד רב לאנשים ובעל הנגע לא ירגיש בענין היזקו להם עד שיסורו מפני זה תועלת רבות ימשכו ממה שסדרה התורה בנגע הצרעת כמו שביארנו בפרשת מצורע · זכור את אשר עש' יי' אלהיך למרים · אמר זה להעיר שאין ראוי לנטות ימין ושמאל ממה שצותה התורה מענין המצורע הלא תרא' כי גם מרי' עם גודל מעלתה ומעלת אחיה לא הסכים השם יתעלה להעבי' לה מדיני צרעת דבר אבל הוכרחה להיותה נסגרת שבעת ימים עד שנתרפאה ואף על פי שנמשך מהסגרת עכוב ישראל כמו שאמר והעם לא נסע עד תאסף מרים וסמך דבר מרים לענין הנגעים לבאר שהנגעים על לשון הרע וזולתו מן החטאים ולזה סמך דבר הנגעים לענין גונב נפש · כי תשה ברעך משאת מאומה לא תבא אל ביתו לעבוט עבוטו · הזהיר בזה המקום מי שיש לו מלוה על חבירו שלא יכנס לביתו למשכנו ולפי שזה לא יתכן אם לא על ידי שליח בית דין כי אין כח באדם למשכן חבירו על חובו אלא אם היה זה ברצונו ואולם לא יוכל לקחת משכון ממנו בעל כרחו אבל ראוי שיקראהו לפני בית דין והם יצוו לפרעו או למשכן הלוה הנה תכלול האזהרה הזאת גם כן שליח בית דין שאף על פי שיש לו כח להכריח הלוה לפרוע המלוה או ליתן לו המשכון הנה לא רצתה התורה שיכנס בביתו של לוה לבחור אי זה משכון יקח אבל יכריח הלוה להביא לו משכון מבחוץ לפי החוב ויקחהו שליח בית דין מידו אף על פי שלא מרצונו שאם היה הענין כן הנה לא יהיה כח לבית דין להכריח הלוה לפרוע המלוה והנה הדברים קל וחומר אם כשיתן הלוה ברצונו המשכון למלוה לא רצתה התורה שיכנס המלוה ברשותו לקחת משכונו כדי שלא יבוש המלוה אם לא יתן לו היותר טוב והיותר ראוי להפרע ממנו בקלות כל שכן כשימשכן אותו שליח בית דין בעל כרחו שראוי להשמר מלהכנס בבית הלוה למשכנו כי אין לאל יד הלוה לברוח ממה שירצה אותו שליח בית דין לקחת משכון · ואם איש עני הוא לא תשכב בעבוטו · הנה זה יהיה כשיהיה כסות לילה ואין הכונה בזה שלא ישתמש בעבוטו כי זה ממה שאין צריך להזהיר בו ואפילו אם היה עשיר ואמנם הרצון בזה שלא ישכב ועבוטו אצלו אבל יתחייב לו להביאו לו וביאר שבבא השמש משיבו לו את המשכון כדי שישכב בשמלתו והנה למדנו מזה שהוא הדין לכסות יום להחזירו לו ביום כדי שישתמש בו ביום ואולם דברה התורה בהווה לפי שהממשכן את חבירו ימשכנהו ביום על הרוב ואז לא יתכן לעני לתת לו כי אם כסות לילה והנה למדנו מזה שאם היה לעני במה ישכב חוץ זה המשכון לא יתחייב המלוה להשיבו לו ולפי שזה הדין הוא בזה המקום במי שלקחו משכון ממנו שלא בשעת הלואה למדנו שאם לוה על המשכון בתחילת ההלואה אינו חייב להזהיר · ולך תהיה צדקה · רוצה לומר שהשם יחשבה לך לצדקה אם תשיב לעני כסות יום ביום וכסות לילה בלילה · לא תעשוק שכיר עני ואביון · ידוע כי התורה דברה בזה בהווה וזה כי אף על פי שהיה עשיר אין ראוי לעשוק שכירותו ואולם זכר עני ואביון כי החטא בו יותר עצום כאמרו וקרא עליך אל יי' והיה בך חטא · מאחיך או מגרך · זה גר צדק אשר בארצך בשעריך רוצה לומר אשר הוא בארצך ובשעריך לבקש שכירותו ממך ולמדנו מזה שאם לא בקש לו שכירותו אינו עובר על איחור שכירותו · ביומו תתן שכרו ולא תבא עליו השמש · הנה במקום אחר אמר ולא תלין פעולת שכיר אתך עד בקר למדנו ששכיר יום גובה כל הלילה שנאמ' עד הבקר ואחר זה עובר עליו ושכיר לילה גובה כל היום שנאמר ביומו תתן שכרו ולא תבא עליו השמש ולמדנו מזה שאם היה שכיר לזמן רב ונשלמה פעולת שכירתו ביום גובה כל הלילה שנאמר ולא תלין פעולת שכיר עד השלימו כל פעולתו ששכרו עליה אינו עובר ואז יש לו כל הלילה אם השלים ביום ואם השלים בלילה יש לו כל היום עד בא השמש · כי עני הוא ואליו הוא נושא את נפשו · רוצה לומר כי אל השכירות ההוא נושא נפשו כי ממנו הוא מתפרנס ומחיה עצמו ואם לא הפרעהו בזמנו יקרא עליך אל יי' ויביא עליך עונש חזק על איחורך לעני מזונותיו כי משכירותו הוא מתפרנס וזה שזכר בסוף אינו כי אם בעני כי העשיר אינו מהיר כל כך לגבות שכירותו ולא תחסר פרנסתו מפני האחור הזה · לא יומתו אבות על בנים ובנים לא יומתו על אבות · באה רבותינו זה המאמר בעדות הקרובים כדי להשמר מההכפל · שהרי אמר אחר זה איש בחטאו יומתו והנראה מפשט הכתוב שהוא בא להזהיר הדיינים שלא ישפטו למות האבות בעבור חטא הבנים ולא הבנים בעבור חטא אביהם אבל איש בחטאו לבד ואולם דבר עדות הקרובים יתבאר ממה שנזכר ברוצח מענין גואל הדם שמצד רתיחתו ירצה עכ"פ להמית הרוצח אף על פי שאין לו חטא מות ולזה הוא כמו בעל דבר וכמו שבעבור אהבת קרוביו והיותו עצמו ובשרו שלו יפתה להמי' מי שאין לו חטא כן יפותה להעיד לו עדות אף על פי שאינו אמת ולפי שהגואל לא יעבור שני בשני כמו שבארה התורה בפרשת בהר סיני · או דודו או בן דודו יגאלנו · והנה בן דודו שני בשני הנה אינו נפסל מהקרובים לעדות כי אם שני בשני · ועוד שכמו שפסלה התורה הרשע והחמסן לעדות לפי שאנחנו רואים אותם נוטים מדרכי התורה ולזה נחשוד אותם שאולי לסבת ממון או אהבה לא יחוש להעיד שקר כל שכן שנחשוד הקרובים כי במעט שטבע הקורבה ימשכם לעזור לקרובים להשלים מבקשו כי טבע האדם הוא להיות בלתי מתעלם מבשרו · והנה תעמוד על זה בחוש מהריב המתחדש בין אנשים אפילו בממון שתמצא הקרובים נקשרים לאגודה אחת לעזור לקרובים אם במשפט אם בכח והנה כמו שהדיינין ראוי שיהיה בלתי נוטים מטבעם לאהבת החלק האחד יותר מהאחר כמו שביארנו בפרשת יתרו כן ראוי שימשך הענין בעדים · כי על פיהם יצא מה שיצא מהמשפט כי אם אין עדים אין דיינין והנה הוצרכה התורה לצוות שלא יומתו אבות על בנים לפי שכבר זכרה כי השם יתעלה פוקד עון אבות על בנים ואולי יחשבו הדיינין לעשות דבר ראוי אם ילכו בדרכי השם יתעלה וכל שכן שבארה התורה בעיר הנידחת שיומתו בה בנים על אבות ולזה הזהירה התורה מזה בזה המקום וכאלו אמר שאף על פי שזכר כאן שאם יקרא העני אל יי' יהיה בשוכר עונש מהשם יתעלה הנה אין ראוי לשפטים שילמדו מזה ויענשו הכובש שכר שכיר שלא לפרוע בזמנו כמו שהשם יתעלה עונש אותו · לא תטה משפט גר יתום · רוצה לומר גר צדק ויתום והזהיר עליהם מלהטות משפט כי לשפלותם אולי לא יזהר הדיין מלהטות משפט כי אין בשער עוזרם ולזה הוסיף זאת האזהרה לדין עליהם · ולא תחבול בגד אלמנה · בין עניה בין עשירה ואפילו ברצונה ואפילו בשעת הלואה אם לקח המשכן ממנה חייב להחזירו לה והנה חמלה עליה לשפלותה ולדאכונה עם שיה יביא לפעמים לידי זמה במה שימשך מזה מחייב השבת משכונה של יום ביום ושל לילה בלילה · וזכרת כי עבד היית במצרים ויפדך ה' אלהיך משם · ולזה אתה עובד הש"י ותחוייב לעשות מקניניך מה שירצה כי אתה וקניניך לו · כי תקצור קצירך בשדה · כי תקצו' כולל אם קצרה הוא או שלוחו אבל אם קצרוה לסטים או קרסמוה נמלים וזמה שידמה לזה לא ינהג בקציר הדין הנזכ' · קצירך לא קציר הקדש ולא קציר גוים ולא קציר הפקר · בשדך · פרט לשפזרה הרוח את עמריו בשדה אחר כי אע"פ ששכחם שם אינו שכחה · ושכחת עומר בשדה · ושכחת עומר ולא גדיש והנה דרך העומר להיות עושה פחות מסאתים לפי הוראת הגדר ולזה אם יהיו בו סאתים אינו שכחה · ושכחת עומר בשדה · ראוי שיהיה נשכח בשדה אבל אם נשכח בעיר כיון שאינו נשכח בשדה אינו שכחה וענין השכחה הזאת הוא במה שדרכו לשכח כמו שאין שם בשדה מי שרואה אותו בעת שאתה שוכחו · אבל אם יש שם רואה אין ראוי לשכחו כי מדרך האנשים שיזכירו קצתם לקצת מה שהם רואים · וראוי שתדע ששכחת הפועלים שם כמו שכחת בעל הבית כי הם שם במקומו וגם על ידיהם נעשה הלקט שהוא לעניי' כמו שקדם ולפי שאמר עומר ידענו שאם לא היו האגודות באופן שיקראו עומר לקטנותם הנה אין השכחה נוהגת בהם · ולפי שאמר כי תקצור קצירך בשדה אבל זכירתו שכחת העומר למדנו מזה שני דברי' האחד שיש שכחה ג"כ בקציר הקמה וכבר נתבאר זה עוד ממה שאמרה התורה אחר זה לא תפאר אחריך לא תעולל אחריך והנה מה שעזב אחריו הוא שכחה למדנו שהשכחה נוהגת במחובר ולזה תהיה נוהגת בקמה ויוגבל שעורה מהשיעור המוגבל לעומר והשני שהוא שיהיה בעת הקצירה קצירך ואז יהיה נוהג בו דין השכחה אמנם אם בשעת קצירה אינו קצירך בדרך שאינו אז מחוייב בפיאה הנה לא ינהג בו אחר זה דין השכחה והוא מבואר שהשכוח בשדה אע"פ שזכר אותו אחר זה הוא לעניים שהרי הזהירה התורה ואמרה לא תשוב לקחתו והנה ענין השכחה הוא שישכח העומר או הקמה במקום שלא תכריחהו מלאכתו לשוב אצלו להיותו כמו גמר מלאכה אצל המקום ההוא ואפילו היה טמון שם או שקצר בלילה או אסף העמרים בלילה ולפי שאמר כי תקצור למדנו שבמה שראוי לקצור לפי הנהוג ינהג דין השכחה · לא במה שאינו ראוי לקצור כמו התבואה שקצרה קודם שנגמרה להאכילה לבהמה · לא תשוב לקחתו · הזהיר מלקיחתו אחר זה אע"פ שזכרו · לגר ליתום ולאלמנה יהיה מגיד שאם לקחו יחויב לתתו לעניים והנה זה הגר הנזכר פה הוא גר צדק והיתום והאלמנה וכן ראוי לשאר עניים אך דברה תורה בהווה והראייה על זה שהרי אמר בפרשת בהר סיני תמורת זה המאמר לעני ולגר תעזוב אותם למדנו עוד מאמרו לגר וליתום ולאלמנה יהיה שראוי לעשו' בדרך שתהיה יד העניים שוה בזה ולזה לא ימנע קצת העניים מלהכנס שמה ויניח קצתם להכנס שם ומה שדומה לזה ממה שיסבב אם לא יכנסו העניים שם או שיכנסו קצתם זולת קצת ולמדנו מאמר לגר ליתום ולאלמנה יהיה בזמן ההוא מוכן להיות לגר ליתום ולאלמנה ר"ל לעניים אז הוא מוזהר שלא לשוב לקחתו לא בזמן שאינו מוכן להיות להם והוא בשעת סור העניים מלחזר אחר אלו העניים הדברים בשדות כי התורה אמרה לגר ליתום לאלמנה יהיה שאע"פ שעבר ולקחו בעל הבית חייב להחזירה לעניים בגורן או בקמח או בפת · למען יברכך יי' אלהיך בכל משלח ידיך · מגיד שבשכר זה יברכך השם יתע' להוסיף על תבואתך כי כמו שתחנן העניים יחנך השם יתעלה · למען תתן להם · כי הוא נותן לחם לכל בשר וישימך כלי לנתינת המזון לעניים אשר ישפיעהו השם ית' עליהם מצד ההשגחה הכוללת · כי תחבוט זיתיך לא תפאר אחריך · ר"ל שמה שישכח מפארות הזית לחבוט זיתיהם אינו חוזר אחר זה כשזכר אותו לעיין בפארות לחבטם והנה אם היה קצת הזית שכוח נשער אם יש בו סאתים אינו שכחה כי כיון זה השעור אין מדרכו שישכח ואם היה שדה לאילן שיהיו בו אילנות רבות ושכח אילן מהם שלא חבט פירותיו הרי זו שכחה כיון שעבר ממנו אם לא היה אצלו מה שראוי שיביאהו לזכרו מצד עולם המלאכה ואם שכח ג' אילנות במקום אחד אין זו שכחה כי כמו זה לא יורגל לשכחו בעת לקיטתו הפירות מהאילנות וכן אם היה שם אילן אחד חשוב אשר לחשיבותו נקרא בשם מיוחד ושכחו כלו אינו שכחה כי חשיבותו יביאהו לזכרו ולזה אינו ראוי שישכח · לגר ליתום ולאלמנה יהיה · כבר פירשנוהו במה שקדם ואולם מה שראוי להוסיף בו ביאור בזה המקום הוא שאם היה האילן גבוה שלא יוכלו העניים לעלות עליו אם לא בסכנה או יעלו שם קצתם זולת קצת ראוי לבעל הבית לעשות באופן שתהיה השכחה לגר ליתום ולאלמנה · כי תבצור כרמך לא תעולל אחריך · הזהיר בזה המקום שמה ששכח מבצירת הכרם אחריו לא ישוב לקחתו ולזה אמר אחריך ואמר ולא תעולל דבר בהוה כי יונקות הגפנים הם

היותר

היותר ראויות להשכח כמו שאמר באילן לא תפאר לפי שהפארה היא יותר ראויה שתשכח מהאילן כלו וכבר זכרנו דין השכחה באילנות וכן דיכה בכרם׃ וזכרת כי עבד היית בארץ מצרים ר"ל ולזה אתה וקייימך לשם יתעלה ותחוייב לעשות מקיימיך מה שירצה כי הוא הוציאך מהעבדות ההוא׃ כי יהיה ריב בין אנשים וגומר׃ חייבה התורה טוען ונטען לבא לפני בית דין והם ישפטו אותם בעל כרחם׃ והצדיקו את הצדיק והרשיעו׳ מגיד שהוא מחוייב שיהיו השופטים בתכונת שיצדיקו את הצדיק והרשיעו את הרשע בדרך שלא יטו המשפט ואמר אחר זה והיה אם בן הכות הרשע להגיד שכמו שהם מוזהרים להרשיע הרשע בממון שלא יטו הדין כן הוזהרו להרשיע הרשע למכות כי אולי יחשבו שאינם עושי׳ בזה עול לשום אדם ויעלימו מפני זה עיניהם מלענשו במלקות והנה הרשע יקרא מי שעבר על מצות לא תעשה שאין בהם מיתת בית דין ולא עונש ממון כי לא מצאנו במצות עשה לבלתי מקיים עונש בידי אדם. ולזה סמך לזה אמרו לא תחסום שור בדישו שהוא מצות עשה שלא הוזכר עונש וכמו שזאת העבירה יש בו מעשה כן כל לא תעשה שיש בו מעשה וכן מצאנו שדקדקה התורה שיהיה מעשה במה שחייבה על שגגתו חטאת וכן יתבאר שמה שנתקו התורה לעשה לא יהיה בו מלקות כי לא עבר על לא תעשה עדין עד שיבטל העשה שבו ולזה אינו רשע עדין׃ והפילו השופט והכהו לפניו כדי רשעתו במספר׃ מגיד שאינו מוכה אלא כשהוא נופל ולפי שאמר והכהו למדנו שההכאה צריך שיהיה בו בעצמו לא בבגדיו ולזה צריך שיגלה המקום שהכהו בו ולפי שאין ראוי שיתביישו לפני בית דין לגלות ערותו הנה ראוי שיגלו לבו וסביבו, יכו עם שההכא׳ ההיא היא בכלו כי הלב הוא השורש והתחלה לכללת הגוף וצריך שיכו אותו לפני השופט שיהיו עיניו בהכאות ההם כדי שלא יעבור המלקה אותו החק שהגביל עם שהו׳ יראה אם לא יוכל לסבול המוכה כל ההכאות ההם ויצוה למנוע מלהכותו כל המספר שהגביל וראוי שתדע שראוי שיהיה או׳ מספר מהמכות שיוסר בו ולא יתכן שימות בו כי התורה לא חייבה באלו העבירות ואין ראוי לדיין להוסיף עונש על מה שחייבה התורה כל שכן בכמו זה האופן ואמר כדי רשעתו לבאר שאינו מכה אותו יחד על רשעיות אבל על רשע אחד ולמדנו מזה שמרבים מספר המכות או ממעטין כדי שיהי׳ במספר ההוא מהמכות כדי ליסרו לפי חולשתו או לפי חוזקה אך שלא יוסף המספר המוגבל אחר זה וכבר ביארנו כדי רשעתו בזה האופן לפי שאין ראוי שיובן כי לפי גודל החטא ירבה מספר המכות כי כמו שכל חייבי מיתה מה יהיה עונשן שוה אף על פי שבקצתם החטא יותר עצום מקצת כן ראוי שכבין הענין בזה המקום עם שוה האומר לא יתכן שישלם לאחד מהשופטים כי זה דבר בתכלית מההעלם ר"ל היחס שבין קצת החטאים לקצת והיה ראוי אם כן שתבאר׳ התורה מספר המכות באזהרה ואזהרה כמו שביארה מיני המיתות ואמר במספר לבאר שהוא מחוייב שיהיה שם מי שימנה מספר המכות כדי שלא יוסיפו עליהם וזה גם כן דבר ראוי שימנה על יד שופט כמו שדקדקה התורה שיהיה רואה צורת ההכאות וזה לא ישלם בשלמו׳ כי אם על ידי שני שופטים אח׳ מעיין בהכאות ואח׳ מונה ולפי שאין ב"ד שקול הנה יהיו שם שלשה שופטים׃ ארבעים יכנו לא יוסיף ידוע שאין כונת התורה לצוות שיכנו ארבעים לא פחות שהרי אמרה קודם זה והכהו לפניו כדי רשעתו מגיד שזאת ההכאה תהיה מתחלפת המספר באנשים ואם היה החיוב להכות ארבעים לא פחות וכבר חייב גם כן שלא יוסף על זה המספר הנה לא יהיה מספר ההכאות מתחלף לפי די מוסר הרשע וזה הפך מה שזכרה התורה מזה ולזה ראוי שנבין שאמרו מ׳ יכנו הרצון בו עד מ׳ יכנו וכמוהו רבי׳ בתורה ובדברי נביאים כמו שזכר במה שקדם ולפי שאמרו עד מ׳ יכנו יסבול שיהיה עד בכלל או לא יהיה עד בכלל הנה יחוייב מפני הספק שלא יכהו יותר מל"ט הכאות ואם אמר אומר כי הכוונה אפשר שתהיה בזה שהוא מחוייב שיכנו ארבעים לכל הפחות אך יוסיפו הדיינים להכותו כדי רשעתו ויהיה אמרו לא יוסף שב אל המספר שאמדוהו הדיינים׃ התשובה הנה לפי זה הדעת לא היה ראוי שיאמר פן יוסיף להכותו על אלה כי לא זכר המספר ההוא שיתכן שיאמר אלה ועוד שאם הודינו שהדבר ספק הנה מפני הספק ראוי שנטפש בו להקל למוכה כדי שנשאר מלהטיל עליו מהעונש יותר למה שהגבילה אותו התורה׃ לא יוסיף ר"ל שלא יוסי׳ המכה להכותו על האומד שאמדוהו ב"ד׃ פן יוסיף להכותו על אלה מכה רב׳ ונקלה אחיך לעיניך ר"ל אם היה אפשר למכה להוסיף על האומד ההוא הנה לפעמים יקרה שיוסיף להכות על אלה הל"ט שהגבלנו בתורה שהם מכה רבה ויקרא מזה למוכה מצד החולשה שיתקלקל ברעי או בשתן לפני הדיינין ויקבל בזה קלון חזק וכדי שלא יבא זה לקלון השגיח׳ התורה אל שלא יהיה מספ׳ ההכאו׳ כי אם עד מ׳ ויהיה כח לדיינים לגרוע מזה המספ׳ מצד חולשתו כדי שלא יקרה לו כמו זה הבשת ומזה המקום למדנו מאחר שאמדוהו ב"ד למספר מה מהמכות אין ראוי להוסיף עליהם ולמדנו עוד שצריך שיזהרו הדיינים שלא יהיה נקלה ולזה אם אמדוהו למספר מה והתחילו להכותו וראו שאם ישלימו להכותו המספר ההוא ימות או יבא לידי קלון הרי הם מחוייבים לאמדו שנית לפי מה שראוי מצד מה שנתבאר להם מחלשתו ולמדנו מזה עוד שאם התחילו להכותו ונקלה בזה האופן אין מכין אותו יותר ואפילו נקלה מהפחד פטור ואין מכין אותו כי התורה ברחה מהקלותו כי הוא יותר קשה אצל התורה מהמכות ולפי שאמר כדי רשעתו למדנו שאחר שלקה הוסרה רשעתו ואינו רשע אחר שקבל המוסר ולזה ג"כ קראו אחיך אחר לקותו שנאמר ונקלה אחיך והנה מפני שזכרה התורה שכבר יתכן שיוכה עד הם׳ מכות מזולת שיהיה נקלה למדנו שאין ראוי שתהיינה המכות האלה מכות חרב או אבן או אגרוף ולא מכת שבט כי כן יתכן המות כמו שזכרה התורה בפרשת ואלה המשפטים בעבד כנעני ולזה יחוייב שתהיה ההכאה שיהיה ראוי בה לקיחת המוסר׃ ולזה יהיה בה סכנה בכמו המספר הזה כמו שימצא העניין בזה ברצועת עור ולפי שההכאות יחוייב שתהיינה בגופו אצל לבו שתהיה ההכאה כוללת כל גופו הנה יחולק זה המספר השלים מלפניו על לבו בין שדיו ושני השלישים אצל שתי כתפיו מאחוריו כי הם אצל הלב כי הלב מוטה מהשמאל אל הימין וזה כלו להקל הלוקה כי אם תהיינה כל ההכאות לפניו אצל לבו אולי ימות ולזה ידמה ג"כ שזכרה התורה מספר מכות ראויות להשתלש׃ ומזה המקום למדנו שהמכה את חבירו עובר בלא תעשה שהרי אף במי שיש רשות להכותו הזהירה התורה מלהכותו יותר ממה שהוגבל כ"ש בשאר האנשים׃ לא תחסום שור בדישו׃ הזהיר בכאן מחסימת פה הבהמ׳ מלאכול בשע׳ מלאכת׳ ממה שהיא עושה מגדולי קרקע בין בתלוש בין במחובר׃ והנה לא זכרה התורה שור ולא דישה אלא שדברה התורה בהווה והנה הכונה להרחיק מדות האכזריו׳ ולזה צותה התורה שלא למנוע עושת המלאכה מאכילת מה שהוא עושה בו ולזה אם חסמה קודם שתהיה חסומה בעת הדישה או חסמה בעת הדישה עובר על זאת האזהר׳ ואיך שמנעה מלאכול ממה שהיא עושה אם בהכאה או בפחד הכאה אם בקול הרי זה עובר על האזהרה׃ כי ישבו אחים יחדיו ומת אחד מהם ובן אין לו׃ ראוי שתדע שאלו האחים יחוייב שיהיו אחים מן האב כי לא ישאר שם האח מי שהוא אחיו מן האם כי המשפח׳ מיוחסת אל האב לבד כמו שנתבא׳ במקומות רבי׳ מהתורה ועוד כי דרך האחים מן האב להיות יושבים יחדיו לא האחים מן האם כי כל אחד יושב עם משפחת בית אביו ולמדנו מאמרו כי ישבו אחים יחדיו שאם לא היתה להם ישיבה יחדיו כמו שמת הראשון קודם שנולד השני הנה לא ינהג בהם זה הדין׃ ובן אין לו׃ ר"ל בשום מקום ולזה צריך לחקור אף על פי שאין לו בן מזאת אם יש לו בן מאשה אחרת שהוא הדין ראוי שיקרא בנו להוציא את שבא משפחה ונכרי שאינו בן של בנה ולזה הוא מבואר שאם היה לו בן בשום מקום לא ינהג בו זה הדין ואחד בן ואחד בת כי התורה לא השגיחה אלא שלא ימחה שמו מישראל ומי שיש לו בת לא ימחה שמו בישראל והנה כאן האב לומר זה בכי לפטור את אשתו מן היבום ומן החליצה והנה ראוי שתמתין היבמה שלשה חדשים כדי שיודע אם בן אין לו ממנה שאז יוכל אם היא מעוברת׳׃ לא תהי׳ אשת המת החוצה לאיש זר׃ הזהיר שלא יקח אשת המת איש אחר זולתי יבמה שהוא אחי בעלה מן האב כמו שקדם ולפי שאמר אשת המת והיא תקרא אשתו מן הארוסין כאמרו בנערה המאורסה על דבר אשר ענה את אשת רעהו ולפי שאמר אחר זה יבמה יבא עליה ויבמה למדנו שאין הזר עובר בלא תעשה עד שיבא עליה כי הרצון בזה יבמה יבא עליה לא איש זר ולזה יהיה הרצון באמרו לא תהיה אשת המת החוצה לאיש זר לא תהיה לו לאשה באופן שיבעלוה אך יבמה לבד יבא עליה׃ יבמה יבא עליה ולקחה לו לאשה ויבמה׃ לפי שאמר יבא עליה ולקח׳ לו לאשה למדנו שכיון שבא עליה איך שיהיה קנאה לו לאשה׃ אך לפי שאין הביאה נעשית אלא כשיכוין לביאה הנה ראוי שתהיה כונתו לביאה ואף על פי שלא תהיה כונתו לבא עליה והנה זה הפועל נקרא ייבום׃ והיה הבכור אשר תלד יקום על שם אחיו המת׃ רוצה לומר הראשון שתלד יוקם בו זרע למת כי כבר יתחסוהו לו כמו שאמר על רות המואביה שילדה לבועז בן יולד בן לנעמי כאלו היתה מכנה שהוא הבעל הראשון לרות אך לא יקרא בשמו להתיחס לו למשפחה הלא תראה שיהודה שביאתו על תמר היה כמו היבום ולא נתיחסו הבנים לער ואונן ולא נקראו בשמם ולפי שאמר אשר תלד למדנו שאם אינה ראוי׳ לילד לא ינהג בה זה הדין וכן אם הוא אינו ראוי להוליד כי לא יתכן שיאמר בו כשייבם אותה והיה הבכור אשר תלד׃ ולא ימחה שמו מישראל וזה גם כן מורה שאם היה סרים אינו נוהג בו זה הדין שהרי אין יבומו כלי אל שלא ימחה שמו מישראל שהרי אי אפשר לו להוליד׃ ולפי שאין הכונ׳ בזה אלא כדי שלא ימחה שם אחיו מישראל למדנו שאינו מייבם אלא לאחת ואע"פ שהיו למת נשים רבות׃ ואם לא יחפוץ האיש לקחת את יבמתו׃ למדנו מזה שאם היתה יבמתו באופן שהתורה תמנעהו ממנה כאלו תאמר שהיתה ערוה עליו לא ינהג בה זה הדין כי הוא כמה שאין בו מונע אלא רצונו ואתה רואה שהתור׳ מונעת אותה ולפי שאינו מייבם אלא לאחת והיתה האחרת בלתי ראויה לחליצה וליבום הנה השאר פטורות מזה ג"כ לפי שראוי שאי זו מהם שירצה ליבם יהיה הרשות בידו כי התורה אמרה אשת המת וזה המאמר שב לכל אחת מנשיו כי כל אחת מהם היא אשת המת ולזה ראוי שתהיה כל אחת מהם ראויה לבא עליה יבמה או לא ינהג בה זה הדין והוא מבואר במה שאין ספק בו כי כשלא היה לו בו לקוחין כמו הערוה לא ינהג בה חליצה ויבום שנ׳ יבא עליה וגומר מי שיש לו בה לקוחים ואולם מי שהוא מוזהר מלקיחתה כמו אלמנה לכהן גדול וגרושה לכהן הדיוט היא בת ייבום וחליצה כי התורה צותה שיקחה לו לאשה ולזה שב ממנו אסור הלאו כי עשה דוחה את לא תעשה׃ ועלתה יבמתו אל השערה אל הזקנים׃ מגיד שהיבמה באה אצל היבם להתירה כי אלו הזקנים הם זקני עירו ואמרה מאן יבמי וגו׳ אלו הדברים צריך שתאמרם בלשון הקדש׃ וקראו לו זקני עירו ודברו אליו׃ מגיד שהם צריכי׳ לדבר לו לתת לו עצה ההוגנת לו׃ ועמד ואמר לא חפצתי לקחתה׃ צריך שיאמר זה בלשון הקדש׃ ונגשה יבמתו אליו לעיני הזקנים וחלצה נעלו מעל רגלו׃ מגיד שצריך שיראו זה הפועל הזקנים והנה התבאר מהפרשים הכוללים שזה יהיה ברגלו הימני וצריך שיהיה נעל של עור כי זה הוא הנהוג בו ושיהיה לו עקב וצריך שתחלוץ היא לא שיעזור לה בזה ושתהיה חולצת מעל רגלו שהוא המקום אשר הוא קשור בו לפי הנהוג לא מעל ארכובתו כי אין זה מעל רגלו הקדי׳ תחל׳ שיאמר אלו הדברי׳ שמורים שהם רוצים להפרד בו זה מזה להודות שצריך שתעשה החליצה לשמה ויתכונו הוא והיא בו שתהיה להסיר הזיקה שיש ביניהם׃ וירקה בפניו׃ מזה המקום למדנו שצריך שלא יהיה היבם סומא כי הוא אינו רואה הרוק והתורה כונה שיראה הרוק לביישו וכאלו היא רוקקת מצד מיאוסה אותו ואין הרצון בו שתרוק בו בעצמו כי אין זה מן הראוי אך כמנהג המאוס שרוקקין בראותם אותו כאמרו מפני לא חשכו רוק וצריך שתהי׳ הרקיק׳ לפי הנהוג ממנה לא שתרוק דם ולא שתרוק בסבת מאכלים מרבים הרוק אבל מעצמה שנ׳ וירקה׃ וענתה ואמרה ככה יעשה לאיש וגומר ונקרא שמו בישראל בית חלוץ הנעל׃ הנה תאמר זה בלשון הקדש ותאמר זה להעיד שכבר עשתה זה הפועל מהחליצ׳ לתכלית שתסור זיקתה ממנו ולפי שאמר בית חלוץ הנעל למדנו שהחליצה לבד היא המעכבת ולזה הוא מבואר שאם חלצה אף על פי שלא קראה ולא רקקה חליצתה כשרה כיון שהיתה לשמה כי אלו הדברים נראה מענייניהם שלא חייבה התורה בקריאתם כי אם לתכלית מה שיתבאר שהחליצה היא לשמה׃ כי ינצו אנשים יחדיו איש ואחיו ולא עבד או גר ותושב רוצה לומר שאם החזיקה אשת הישראלי במבושיו אין קוצצין כפה להצילו מידה׃ להציל את אישה מיד מכהו׃ ולא מיד מכהו כפש כי או הותר לה להציל בעלה אפילו בנפשו של מכה אותו כמו שקדם׃ והחזיקה במבושיו׃ הוא מקום שיש סכנת נפשות והוא הדין לשאר המקומות שיש בהם סכנת נפשות ולזה יצילהו מידה בעת החזקתה במבושיו בקציצת כפה אם לא יוכלו להצילו בזולת זה׃ לא תחוס עיניך׃ הזהיר מלחוס על הרודף ואפילו היה בזה התואר שיש לו קצת התנצלות לפי מה שיחשוב ואולם אין זה התנצלות לפי שלא היו מכין זה את זה מכת נפש ולזה לא הותר לה להרוג המכה את אישה׃ לא יהיה לך בכיסך אבן ואבן גדולה וקטנה׃ ר"ל שהמשקל האחד בעצמו לא יהיה לך אחד גדול ואחד קטן כאלו תאמר שיהיה המשקל שהוא ליטרא לו אחד גדול ואחד קטן לקנות באחד ולמכור באחד ואמר לא יהיה לך להעיד שאפילו לא שקל בו אלא קיימו עובר בזאת האזהרה׃ לא יהיה לך בביתך איפה ואיפה גדולה וקטנה׃ ר"ל שהשאה דרך משל לא יהיה לו ממנה שנים אחת גדולה ואחת קטנה כי מאלו הדברים ימצא עול לקנות בזו ולמכור בזו׃ אבן שלמה וצדק יהיה לך׃ ר"ל משקל שלם וצדק שלא יהיה נוסף על השיעו׳ הראוי וכאלו אמר שלא יהיה חסר ולא יהיה נוסף וזה יכלול ג"כ שיהיה הצדק והיוש׳ בדבר המשקל שכריע המשקל כפי מה שנהוג ושלא יהיה עול במאזנים אשר ישקול בהם׃ איפה שלמה וצדק׃ ר"ל מדה שלמה שלא תהיה חסרה ולא יתירה ושיהיה הצדק במחיקת׳ או בגדישתה ובכלי המחיקה׃ למען יאריכון ימיך׃ מגיד שההתנהג בצדק וביושר מביא ישראל להאריך ימיהם על הארץ׃ כי תועבת יי׳ אלהיך כל עושה עול׃ מגיד שבאלו זה דרך שיהיה אין ראוי שיעשו עול ולזה יתבאר מזה שאסור לעשות שום עול במסחר ולזה יהיה אסור לערב פירות בפירות כי בזה האופן יעשו עול הסוחרים כשיערבו מעט מן הרעות ביפות כי לא ירגישו בהם הקונים וכן הענין בשאר מה שימשך ממנו אי זה עול שיהיה קטן או גדול׃ זכור את אשר עשה לך עמלק בדרך בצאתכם ממצרי׳׃ צוה לזכור תמיד הרע שדמה לעשו׳ לנו עמלק ברפידים בצאתינו ממצרים והנה מן הדומה שהוא עורר או המלחמה לראותו ישראל בתכלית החולשה עם שידמה ממה שנזכר בזה המקום שהגידו חכמיו שהוא ינצח ישראל או מצד המערכת ושאין ישראל ראויין עדיין אל הברכה אשר ברך יצחק את יעקב אשר היא מפאת ההשגחה הפרטית ולזה כמצא להם או לכלות ישראל ותסור מהם הקללה שנתקללו להיות עובדים ליעקב כי עמלק היה מבני עשו כמו שנזכר בסוף פרשת וישלח יעקב והנה על עומק מחשבתם זאת לכלות ישראל קודם שיהיו ראויים לזאת ההשגחה צוה השם לכלותם כמו שצוה להכות את המדיני׳ על עומק מחשבת׳ להסיר מישר׳ ההשגחה האלהית הפרטית כדי לכלותם כאמרו כי צוררי׳ הם לכם בנכליהם אשר נכלו לכם על דבר פעור ועל דבר כזבי׃ אשר קרך בדרך׃ ר"ל שהוא הזמין עצמו להלחם עמך בדרך לחשבו שאתה שם בזולת מלחמה עם היותך גם כן עיף ויגע ולא היית גם כן אז ירא אלהים בדרך שתדבק בך ההשגחה הפרטית והנה לולי תפילת משה כבר היו עמלק מנצחים כמו שביארנו שם וזה לאות שלפי המערכת היה שינצח עמלק׃ ויזנב בך כל הנחשלים אחריך׃ ר"ל שהרג הזנב שבהם והם כל החלושים שיהיו הולכים בזנב המחנה לחולשתם ולזה הוא מבואר שעמלק קבץ כאן כל הסבות שישלם בהם כלוי ישראל האחת עוררו מלחמה לישראל בדרך שלא כשמרו מזה קודם להחלץ בכלי המלחמה ובזה האופן הרג כל החלושים שיהיו בסוף המחנה כי לא נשארו מהם׃ והשנית שמצאם יגיעים ועיפים מטורח הדרך והשלישית שעדיין לא דבקה בישראל ההשגחה הפרטית כי אז לא היה ישראל ירא אלהים כמו שנראה מהריב שהריבו ישראל שם ונסו השם ית׳ כמו שנזכר שם והרביעית מצד הדבק ההשגחה הכללית בעמלק לנצח ישראל ולהתחבר כל אלו הסיבות במה שלא ימלטו מידו שלא יכלם ויסורו מעליו ומעל שני בני עשו הקללות שנתקלל עשו בעבור ברכת יעקב ולזה צוה השם יתעלה שאחר שישלימו מלחמות שבעת גוים יניח יי׳ לישראל מכל אויביהם מסביב ימחו את זכר עמלק לשערו מה שישתדל זה העם להרע לישראל בכל דור כי כשיהיה לאל ידם וכבר תעמוד על זה מזה שתמצא בימי השופטים צקלג עיר דוד כי זה יורה היותם פונים תמיד להרע לישראל כשיהיה לאל ידם ומה שדמה לעשות המן בן המדתא האגגי לישראל בימי מרדכי ואסתר לולי יי׳ שהיה להם היה מכלה אותם׃ לא תשכח׃ הזהיר אותם מלשכח בלב מה שעשה להם עמלק׃ הנה זה ביאור מה שנראה לנו שהוא צריך בזאת הפרשה׃

ואולם למה היו הפרשיות בזה הסדור הנה נאמר בו מה שידאה לנו ונאמר שכבר ידמה סמך ענין הנשך למצות אתנן זונה כי כמו שהזונה תדמה למשוך אליה ממון האנשים ברצונם ותחשוב שאין לה אשם על זה ואינה יודעת כי בנפשה הוא מפני מה שתעשה

והאומה בעבור חמדת הממון כן הענין בנושך שהוא חושב שאין בזה מהגנות כי אם משיכתו אל ממון האנשי' ולא ידע כי בנפשו הו' כי בעבור חמד' הממון ימשך לזה עד שישוב הלו' עני וימיתהו הוא וביתו ברעב ובצמא ובערום ובחוסר כל ולפי שהנשך ואונאה הם כמו נדרי' והיה לחושב שיחשו' שבנדרי' שידור אדם לתת בזולת שיגיע לו מחיר מה שהוא נותן לה הם הדברים מאשר בהם התור' והרחיקה אותם והיה אפשר שיביא זה אל שיחשוב האדם שאין ראוי שיקיים נדריו לשם יתעלה אם לא יקח מהשם יתע' בעבורם מה שהוא תמורתם הזהיר מעבור מלקיים הנדרים שהם ליי' והנה סמך לזאת אזהרת הפועלים שלא לשום בכליהם מפירות בעלי הבית כי אולי יחשבו שאינם עול אם ישימו מהם בכליהם שיעור מה שהיה אפשר להם לאכול אחר שכב' הותר להם לאכול מהם שם וזה יביאם לגנוב מהפירות ההם ולשאת לביתם מהם הרבה כי לא יוכלו לחשול בתאותם אחר שיפיתו לזה שלא יקחו מהם יותר מן החוק הרבה עם שכבר ישפטו בעת ועת שכבר אפשר להם שיאכלו ויביאו לביתם בזה הרב' מהפירות של בעל הבית וכן לא יחשבו לפשות אם יבטלו מלאכת בעל הבית בעבור אכילתם פירותיו ובזה האופן יוכלו לבטל רוב היום ויקחו רוב שכרם בעול והנה סמך לזה מגרש אשתו ומחזיר' לפי שאולי יקח האדם ממון מזולתו שחשק באשתו ויפותה מפני הממון לגרשה שתהיה לו לאשתו שאין בזה אשם לו ולא ולא בחושק כי בהיתר יקחוה ולחשבו שהו' לא יפסיד בה דב' כי כבר ישוב לקחתה אחר היותה לאיש ההוא כשיגרשנה ויתנה לו זה כדי שיתרצה הראשון לגרשה בטחו שכבר תשוב אליו ולזה עשתה התורה כנגד זה הרצון כי בו תמלא הארץ זמה ולא ירגישו שיעשו בזה חטא · ואמ' סמך לזה הענין לוקח אשה חדשה לשמור האשה מזמה ולזה צוה לו שישמח אשתו אשר לקח כדי שלא תחשוק אחרים לשמור הארץ מזמה ואחר שהשלים זה שסמך מהמצות לענין הנשך שב להשלים קצת מצוה בענין ההלואה והזהיר מלקחת למשכון כלי שיעשו בו בהכנת אוכל נפש כי זה עם שאפשר שיביא למה שהוא נשך וזה יהיה אם ישתמש המלוה בכלים ההם הנה הוא עוד כמו לוקח נפש למשכון בעבור החוב כי זה הכלי יוכן בו בעצמותו המזון שהוא שבחלק מהממון ולזה סמך לו גונב נפש מבני ישראל ומכרו כי הוא נותן נפש בעד ממון בזה האופן המגונה שפני אלו הדברים נמשך מהם היזק מהאדם לזולתו בנפש במה שלא חשב שהזיק את הנפש וזה בלוקח כלי תיקון מזון מבואר ואולם בגונב נפש לחשבו שהוא לא הזיק לו בעצמו אבל לקחו והוא ברשות עליו תמיד גם אחר המכרו אחר שאינו נותן למכר' ויביא זה לחשו' שאין לו חטא בנפשו כלל הנה סמך לזה ענין הצרעת שאם לא יתנהג האדם בו לפי משפט התורה יגיע לאנשים היזק בנפשם ויחשוב שאין לו אשם בזה וזה יהיה אם יעלים נגעו בגלד מן הגלדים באופן שלא יוכרח לישב בדד חוץ למחנ' ויעמוד בין האנשים ויטפשם ואחר שהשלים אלו המצות הנמשכות לאזהרות לקיחה משכון כלי האוכל נפש שב להשלים קצת מצות אחרות בענין לקיחת המשכון והזהיר המלוה מלבא אל בית הלוה לקחת המשכון על חובו לפי שבזה הענין יכאיב לבו מאד בשיוכרח לתת למשכון מה שיקשה בעיניו להוציאו מביתו ויהיה כמו חובל נפש עם שזה אולי יביא למה שידמה לרבית כי המלוה יאמר שלא יקח כי אם המשכון שירא' שחפץ בו הלוה יותר וזה יביא הלוה אל שיתן שוחד למלוה כדי שיתפייס במשכון האחר ולזה שלא יעכב אלו מהעני כסות יום ביום וכסות לילה בלילה כי בזה גם כן יהיה כמו חובל נפש כי העני ישאר ערום אין כסות בקרה ויזוק מהקור ולזאת הסבה סמך לו שלא יאחר אדם פרעון שכר שכיר כי הוא יחשוב היותו בלתי חוטא בזה אם שרצונו לפרעו ואולי ישחית בזה נפש השכיר ונפש ביתו עם שכבר יחשוב שאין בזה חטא על איחור הפרעון אחר שמנעה התורה לקיחת הרבית על ההלואה מפני איחור פרעונה והנה סמך לזה האזהרה ממיתת בנים על אבות להעיר כי הכובש שכר שכיר מפני שהוא סבה להמית אבות ובנים ברעב בסבת איחור פרעון השכירות הנה ישיב לו השם יתעלה מהעונש מדה כנגד מדה במה שאמר זה על העונש וקרא עליך אל יי' והיתה בך חטא ועוד כי מפני שזכ' מה שראוי בו לחמלה בזה על השפלים אע"פ שהם עשירים זכר אחר זה מה שראוי בו לחמלה על העניים וזכר אחר זה מה שראוי לחמלה בזה על החטאים וכאילו הזהיר שלא יענשו המחוייבים למות במומנם אך יהיה מומנם ליורשיהם שאם יענשו במומנם יהיה זה סבה שימותו בנים על אבות ואבות על בני' והב' הולכך להזהיר על זה מפני מה שתלאמו בעיר הנדחת שהיה מומנם אבד והיו מתים גם כן הבנים על האבות · ולפי שכבר התחיל להזכיר הדינים לחמלה על השפלים והעניים והחטאים שב להזכיר נדדים אחרים מהחמלה על השפלים והעניים והחטאים ולזה הזהיר תחלה מלהטות משפט גר יתום ואפילו הם עשירים מצד שפלותם ולא לקחת משכון בגד אלמנה ואפילו היא עשירה מצד שפלותה ואחר זה צוה לתת קצת מתנות לעניים לחמלה עליהם ואחר זה הזהיר מהוסיף על מספר מכות הלוקח לחמלה עליו אע"פ שהוא חוטא שלא יעבור ענשו החוק הראוי ואח' זה הזהיר מה שהוא לחמלה על הבהמות והוא דומה באופן מה למה שהזהיר מהתוספ' על עונש החוטא כי די שנעמים עליה משא העבודה שאוכן לה בטבע להיות לעבודתנו לא שנמנעה עם זה מהאכילה ממה שהיא עושה במה שימשכנה הטבע לאכול ממנו עם שבזה מהאכזריות מה שלא יעלם ואחר זה שב להשלים הדין במה שהוא לחמלה על החוטא וזה כי מפני שבארה התורה בקצת החטאים שיהיה העונש שיוות ערירי עם שהוא ראוי שתהיה מיתת האדם בלא בנים בסבת חטא הנה השגיחה התורה על מי שמת בלא בנים שלא ימחה שמו מישראל כשהיתה לו אשה ולזה רצה שתתיבם לאחיו והנה זה המת אפשר גם כן שיהיה מת על יד ב"ד על חטא שקדם לו והשגיחה בו התורה עם זה בזה האופן ואחר שזכרה התורה מה שראוי לחמול על החטאי' בארה שלא יחמול עליהם מהמגיע להם העונש הראוי ואע"פ שיש שם סבה לחשוב שהיה ראוי לחמול עליהם וזכר דין המחזקת במבושי איש להציל את אישה מיד מכהו והזהיר מחמול עליה ועם זה דבר לזכור נקם עמלק על מה שעשה כנגדנו אפילו שחשב להציל עצמו בזה מהקללות שקלל יצחק את עשו שיהיה עבד ליעקב כי מפני זה לא היה ראוי לו להשתדל בעשיית זה הרע הנפלא לנו' שדמה בו לכלותם כמו שלא היה ראוי לאשת המוכה להשתדל בהריגת המכה אותו מפני שהכהו על דבר הריב לא להרגו והנה זכר כן שני אלו שתכנב בצדק וביושר במשקלים ובמידות לבאר שכמו שאין ראוי להוסיף עונש יותר מהחק הראוי כן אין ראוי שתגרע מתק העונש דבר ואולם התועלת המגיעות מזאת הפרשה שהגבלנו באורה פה שנים ועשרים :

התועלת הראשון הוא במצות והוא מה שהזהיר מלקיחת שום רבית על ההלואה שנאמר לא תשיך לאחיך נשך כסף וכבר ביארנו התועלות המגיע מזאת האזהר' במ' שקד' :

התועלת השני הוא במצות והוא מה שצונו להלוות לנכרי ברבית כשיצטרך לזה שנאמר לנכרי תשיך · ופה התועלת בזה הוא שלא להחזיק עובדי עבודה זרה להרחיקנו יותר מעבודתה עם שבזה הישירה ליסר הנכרי מעבוד עבודה זרה :

התועלת השלישי הוא במצות והוא מה שהזהירנו מלאחר שלום הנדרים ליי' ומה שצונו לקיים אותם והנה התועלת המגיע בזה הוא לולי זאת האזהרה כבר היה האדם מאחר הנדרים לחשבו שאינו מזיק בזה לשם יתעלה כי אין לו הנאה בקרבנות ההם ולא יחסר ג"כ שהכהנים דבר ממה שהוא שלהם כי הם לא יזכו בקרבנות כי אם אחר הקרבתם לשם יתעלה ויהיה זה סבה אל שלא יתקיימו הנדרי' וזה יביא למעט האמנה בשם יתע' כמו שזכרנו במה שקדם :

התועלת הרביעי הוא במצות והוא מה שהתיר הפועלי' מתת לכליהם דבר מפירו' הבעלי' שהם עושין בהם ואע"פ שהתיר להם לאכול מהם די שבעם כמו שהם מזולת תקון אחר ומה שהזהיר הפעלים מלבטל ממלאכת הבעלי' בעבור אכילתם הפירות ההם וזה כולו על צד היושר מחובר עם החמלה שחמלה התורה על הפועלים שלא יוכרחו להמנע מהפירות שהם מתעסקים בהם כי יצר להם אם יראו בעיניהם ומשם לא יאכלו :

התועלת החמישי הוא במצות והוא מה שצונו מדיני הגט אשר תותר בו האשה להנשא לכל מי שתרצה והתועלת בזה מבואר כדי שלא יוכרח האדם שיהיה עם אשתו כל ימיו השנואה לו ויהיה זה סבה אל שימנע מפריה ורביה אם שיולד בנים בלתי הגונים כי לא ישלם להם המוסר מהאב והם מצד רוע ההסכמה שביניהם עם שתמיד תהיה הקטטה בבית :

התועלת הששי הוא במצות והוא מה שהזהיר הבעל מלהחזיר גרושתו אחר שנטמאה לו והתועלת בזה הוא הרחקת הזימה כמו שבארנו ולזאת הסבה גם כן צוה שיהיה החתן נקי לביתו שנה אחת לא יצא לצבא ולא יעבור עליו לכל דבר כמו שבארנו במה שקדם :

התועלת השביעי הוא במצות והוא מה שהזהיר מלקחת למשכון כלי שעושין בו אוכל נפש והנה התועל' בזאת האזהרה מבואר בתורה ועוד הוא מבואר מדברינו במ' שקד' :

התועלת השמיני הוא במצות והוא מה שהוסיף כאן מהביאור בדיני גונב נפש שיתחייב מיתה על מה שזוכר מזה בפרשת ואלה המשפטים והנה התועלת בזה מבואר בנפשו כי בזה יהי' מקלקול התקון המדיני מה שלא יעלם עם שיקר' מזה לעבור על דבר העריות ולא ירגיש בזה הגנב ר"ל שכבר אפשר שיקרה אחותו או אמו או אחת מהעריות שהם קרובותיו ולא ישער בזה :

התועלת התשיעי הוא במצות והוא מה שהזהי' מלכסות ב"ד בדיני הצרעת מדרכי התור' כי כבר יקרה הרבה מההפסד בזה בתקון המדיני כמו שזכרנו במה שקדם וכאשר הזהיר מלשון הרע במה שזכר מה שעשה השם יתעלה למרים כמו שביארנו :

התועלת העשירי הוא במצות והוא מה שהזהיר מלהכנס בבית הלוה לקחת המשכון על חובו וכבר נתבאר התועלת המגיע מזה מדברינו במה שקדם :

התועלת האחת עשרה הוא במצות והוא מה שהזהיר מלעכב המלוה משכון העני אלא בעת שהוא צריך לו והנה התועלת בזאת המצוה מבואר :

התועלת השתים עשרה הוא במצות והוא מה שהזהיר מלאחר פרעון שכירות השכיר וכ"ש כשהיה עני כי אז יהיה החטא יותר עצום ולזה צוה לתתו ביומו אם היה שכיר לילה ובלילו אם היה שכיר יום :

התועלת השלש עשרה הוא במצות והוא מה שהזהי' מענוש למות האבות על בנים והבנים על האבות אך איש בחטאו וזה נתבאר עוד וכמו שבארנו שממון המומתין הוא ליורשיהם והנה התועלת בזאת האזהרות מבואר מצד היושר שהוא רבוי במשפט :

התועלת הארבע עשרה הוא במצות והוא מה שהזהיר מהטות משפט השפלים כי אין בשער עוזרם והוא אמרו לא תטה משפט גר יתום והנה התועלת בזה הוא להמשך אל היושר ולהרחיק החמס :

התועלת החמש עשרה הוא במצות והוא מה שהזהיר מלקיחת למשכון בגד אלמנה וכבר נתבאר התועלת בזאת המצוה ממה שקדם :

התועלת השש עשרה הוא במצות והוא מה שהזהיר מלקחת שכחת הקציר ופירות האילן והכרם וזה שצוה שיהיו לעניים והנה התועלת בזאת המצוה מבואר לחונן העניים ולחיותם :

התועלת השלש עשרה הוא במצות והוא מה שצוה להלקות החוטא כדי רשעתו במספר עד מ' מכות ומה שהזהי' מלהוסיף על זה המספר והנה התועלת בזאת המצוה מבוא' ליסר החוטאי' לפי מה שראוי להם לא יותר :

התועלת הי"ח הוא במצות והוא מה שהזהיר מלחסום הבהמה מאכילה מה שהוא עושה בו וכבר ביארנו התועלת שמגיע מזה במה שקדם :

התועלת הי"ט הוא במצות והוא מה שצונו ליבם אשת האח שמת בלא בנים כדי שלא ימח' שמו מישר' ומה שצוה מענין החליצ' אם לא חפץ ליבם מה שיש בו מהבשת והזרו' ומה שיביאהו להסכים ליבם :

התועלת העשרים הוא במצות והוא מה שצוה להציל הנרדף אפילו בנפשו של רודף מבלתי חמלה על הרודף כאמרו לא תחוס עינך עליו · והב' התועלת בזאת המצו' מבוא'

התועלת האחת ועשרים הוא במצות והוא מה שהזהיר מהיות לנו אבן ואבן גדולה וקטנה לשקול בו איפה ואיפה גדולה וקטנה למדוד בה ומה שצוה שיהיה לנו אבן שלמה וצדק והנה התועלת בזה להמשך אל היושר ולהרחיק העול :

התועלת השתים ועשרים הוא במצות והוא מה שצונו לזכור מה שעשה לנו עמלק ומה שהזהיר שלא נשכח זה ולמחות זכרו אחרי שיניח השם יתע' מכל אויביו מסביב לישראל והנה התועלת בזאת המצוה מבואר ממה שזכרנו :

פרשת כי תבא

והיה כי תבא אל הארץ וגומר עד ויצו משה את העם לאמר:

והיה כי תבא מגיד שמצות בכורים אינו נוהגת אלא בארץ ישראל והנה הוא מבואר שהתנאי' מה שתשלם הירושה בארץ ישראל קודם זה שהרי אמר ראשית בכורי אדמתך תביא בית השם אלהיך ר"ל שיהיו מאדמתך ולזה לא ישלם כי אם אחר ירושה וישיבה שידע כל אחד נחלתו כי כבר אמר בזה המקום גם כן ועתה הנה הבאתי את ראשית פרי האדמה אשר נתת לי · ולקחת מראשית כל פרי האדמה אשר תביא מארצך · ר"ל מהפירות שדרכם להביא מארצו והם הפירו' המיוחסים אל ארץ כמו שקדם ר"ל חטה ושעורה וגפן ותאנה ורמון והזתים והתמרים כי עליהם ראוי לתת הידאה לפני השם יתע' על מה שחנן אותנו מירושת הארץ כמו שנזכר בזה המקום והנה הבכורים האלה שינה שהם הדין הנזכר פה צריך שיהיו ראשית ר"ל הפירות הנלקטים ראשונה כי בזולת זה לא יוכל לומ' מראשית פרי האדמה והנה יש לו להפרש מהם קנתם שנאמר מראשית ואמר כל פרי להגיד שצריך להפריש מכל פרי ופרי לעצמו ולפי שאמר אשר תביא מארצך למדנו שאמרנו אפשר שיופרשו ר"ל ממחובר לקרקע ויהיו בכורי' וזה יהיה כשיאמר דרך משל אלו התאנים יהיו בכורים ויסמן אותם כדי שיכירם · ושמת בטנא והלכת אל המקום אשר יבחר יי' · מגיד שהם טעונין כלי ולפי שאמר על אמרו כל פרי האדמה ושמת בטנא מגיד שהוא מביא כל המינים בכלי אחד אם ירצה אך יעשה זה בדרך שיהיה שם כל פרי ופרי בפני עצמו ומגיד שהו' מיטפל בהבאתם עד באם למקום הבחירה ולזה אמר גם כן ראשית בכורי אדמתך תביא בית יי' אלהיך ולזה אם נגנבו או נאבדו קודם שהגיעו שם הבעלי' חייבים באחריותם ולפי שאמר ושמת בט:א והלכת למדנו שלא יתחייב שיהיו הבעלי' נושאי הטנא מביתם עד בית הבחירה כי לא אמר ושמת בטנא ולקחת בידיך והלכת ולפי שאמר מראשי' וכבר יאמר ראשית על הנבחר ראוי שיהיו הבכורים מהפירות הנבחרים שיש לו לא מהגרועים עם שהם אינם מיוחסים לשבח ארץ ישראל אם לא היו על שלמותם ולפי שאמר כל פרי האדמה · למדנו שאין מביא בכורי' משקה כי אין זה פריה לפי הנהוג ר"ל מן החטה והשעורה ושאר המינים זולת הענבים והזיתי' שיביא אותם משקה כי זה גם כן פרים לפי הנהוג מהם ולפי שאמ' כל פרי האדמה למדנו שהוא מביא בפעם אחת כל בכוריו לא בפעמי' רבות וכבר למדנו זה גם כן ממה שאמר הגדתי היום להשם למדנו שאינו חוזר · ומגיד בשנה אחת ולפי שערלת נקרא יום הבכורים למדנו שאין מביאין בכורים קודם ערלת ולפי שאמר מראשית כל פרי האדמה למדנו שמחויב להביא בכוריו מפירות השנה ההיא לא שיביא בכורים מן הישן על החדש וזה מבואר כי התורה מ.זד דקדקה שיהיה מפרים הפירות ההם כל שכן שדקדקה שיפרים מהפירות שתם · ואמרת אליו הגדתי היום · הנה יאמר זה בלשון הקדש בזה האופן שהגבילה אותו התורה ולפי שאמר ולקח הכהן הטנא מידך למדנו שהבעלים מביאים הבכורים בידיהם בבאם אל הכהן והוא לוקח מיד הבעלים ולמדנו מזה שאם הביא בטנא שערכו מועט ישאר לכהן אך לא כלמד מזה שאם היה כלי שיהיה ערכו רב שיהיה לכהן הכלי ולפי שדקדקה בו התורה שמה שיקח הכהן מיד הבעלי' טעון תנופה כמו שהתבאר בפרשת צו ובמקומו' אחרים ממה שקדם הנה למדנו שהבכורי' טעונים תנופה · והניחו לפני יי' אלהיך · לפי שכבר נתבאר בפרשת ויקרא שמה שיוכחו לפני המזבח צריך שיהיה עם זה לפני יי' הנה יונח זה על קרן דרומית מערבית על חודה של קרן לנד הרום הדרומית

רש"י

וקצותה את כפה · ממון דמי בשתו הכל לפי המבייש והמתבייש או אינו אלא ידה ממש נאמר כאן לא תחוס ונאמ' להלן בעדים זוממין לא תחוס מה להלן ממון אף כאן ממון : גדולה וקטנה · גדולה כשמכחשת את הקטנה שלא יהא נוטל בגדולה ומחזיר בקטנה : לא יהיה לך · אם עשית כן לא יהיה לך כלום : אבן ואבן · משקלות : אבן שלמה וצדק יהיה לך · אם עשי' כן יהיה לך הרבה : זכור את אשר עשה לך · אם שקרת במדו' ובמשקלות הוי דואג מגרוי האויב שנ' מאזני מרמה תועבת יי' וכתיב בתריה בא זדון ויבא קלון : אשר קרך בדרך · לשון מקרה · ד"א לשון קרי וטומאה שהיה מטמאן במשכב זכור דבר אח'לשון קור וחו' צננך והפשירך מרתיחתך שהיו האומות יראים להלחם בכם ובא זה והתחיל והראה מקום לאחרים משל לאמבטי רותחת שאין כל בריה יכולה לירד בתוכ' בא בן בליעל אחד קפץ וירד לתוכה אע"פ שנכוה הקרה אות' בפני אחרי' : ויזנב בך · חותך זנב חותך מילות וזורק כלפי מעלה : כל הנחשלים אחריך · חסרי כח מחמת חטאם שהי' הענן פולטן : ואתה עיף ויגע · עיף בצמא דכתיב ויצמא שם העם למים · וכתיב אחריו ויבא עמלק : ויגע בדרך : ולא ירא · עמלק אלהים מלהרע לך : תמחה את זכר עמלק · מאיש ועד אשה מעולל ועד יונק משו' ועד שה שלא יהא שם עמלק נזכר אפי'על הבהמה לומר בהמ'זו משל עמלק היתה :

כו

א פסקא כי תבא

והיה כי תבא וירשתה וישבת בה · מגיד שלא נתחייבו בבכורי'עד שכבשו את הארץ וחלקוה : מראשית · ולא כל ראשית שאין כל הפירות חייבין בבכורים אלא שבע'המינין בלבד נאמר כאן ארץ ונאמר להלן ארץ חטה ושעורה וגו'. מה להלן משבעת המינים שנשתבחה בהן ארץ ישראל אף כאן שבח ארץ ישרא' שהן שבעת המינין : זית שמן · זית אגורי ששמנו אגור בתוכו : ודבש · הוא דבש תמרים : מראשית · אדם יורד לתוך שדהו ורואה תאנה שבכרה כורך עליה גמי לסימן ואומר הרי זו ביכורים : אשר יהיה בימים ההם · אין לך אלא כהן שבימיך כמו שהוא : ואמרת אליו · שאינך כפוי טובה : הגדתי היום · פעם אחת בשנה ולא שתי פעמים : ולקח הכהן הטנא מידך · להניף אותו כהן מני' ידו תחת יד הבעלים ומניף : ועניית

תורה

וְהֶחֱזִיקָה בִּמְבֻשָׁיו׃ וְקַצֹּתָה אֶת־כַּפָּהּ לֹא תָחוֹס עֵינֶךָ׃ ס
לֹא־יִהְיֶה לְךָ בְּכִיסְךָ אֶבֶן וָאָבֶן גְּדוֹלָה וּקְטַנָּה׃ לֹא־יִהְיֶה לְךָ בְּבֵיתְךָ
טו אֵיפָה וְאֵיפָה גְּדוֹלָה וּקְטַנָּה׃ אֶבֶן שְׁלֵמָה וָצֶדֶק יִהְיֶה־לָּךְ אֵיפָה שְׁלֵמָה וָצֶדֶק יִהְיֶה־לָּךְ לְמַעַן יַאֲרִיכוּ יָמֶיךָ עַל הָאֲדָמָה אֲשֶׁר־יְהוָה אֱלֹהֶיךָ נֹתֵן לָךְ׃ כִּי תוֹעֲבַת יְהוָה אֱלֹהֶיךָ כָּל־עֹשֵׂה אֵלֶּה כֹּל עֹשֵׂה עָוֶל׃ פ
זָכוֹר אֵת אֲשֶׁר־עָשָׂה לְךָ עֲמָלֵק בַּדֶּרֶךְ בְּצֵאתְכֶם מִמִּצְרָיִם׃ אֲשֶׁר קָרְךָ בַּדֶּרֶךְ וַיְזַנֵּב בְּךָ כָּל־הַנֶּחֱשָׁלִים אַחֲרֶיךָ וְאַתָּה עָיֵף וְיָגֵעַ וְלֹא יָרֵא אֱלֹהִים׃ וְהָיָה בְּהָנִיחַ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ לְךָ מִכָּל־אֹיְבֶיךָ מִסָּבִיב בָּאָרֶץ אֲשֶׁר יְהוָה־אֱלֹהֶיךָ נֹתֵן לְךָ נַחֲלָה לְרִשְׁתָּהּ תִּמְחֶה אֶת־זֵכֶר עֲמָלֵק מִתַּחַת הַשָּׁמָיִם לֹא תִשְׁכָּח׃

ק"י עלי"י סימן :

פרשה

א **וְהָיָה** כִּי־תָבוֹא אֶל־הָאָרֶץ אֲשֶׁר יְהוָה אֱלֹהֶיךָ נֹתֵן לְךָ נַחֲלָה וִירִשְׁתָּהּ וְיָשַׁבְתָּ בָּהּ׃ וְלָקַחְתָּ מֵרֵאשִׁית כָּל־פְּרִי הָאֲדָמָה אֲשֶׁר תָּבִיא מֵאַרְצְךָ אֲשֶׁר יְהוָה אֱלֹהֶיךָ נֹתֵן לָךְ וְשַׂמְתָּ בַטֶּנֶא וְהָלַכְתָּ אֶל־הַמָּקוֹם אֲשֶׁר יִבְחַר יְהוָה אֱלֹהֶיךָ לְשַׁכֵּן שְׁמוֹ שָׁם׃ וּבָאתָ אֶל־הַכֹּהֵן אֲשֶׁר יִהְיֶה בַּיָּמִים הָהֵם וְאָמַרְתָּ אֵלָיו הִגַּדְתִּי הַיּוֹם לַיהוָה אֱלֹהֶיךָ כִּי־בָאתִי אֶל־הָאָרֶץ אֲשֶׁר נִשְׁבַּע יְהוָה לַאֲבֹתֵינוּ לָתֶת לָנוּ׃ וְלָקַח הַכֹּהֵן הַטֶּנֶא מִיָּדֶךָ וְהִנִּיחוֹ לִפְנֵי מִזְבַּח יְהוָה אֱלֹהֶיךָ׃ ועניית

אונקלוס

וְתִתְקַף בְּבֵית בַּהֲתְתֵיהּ׃ וְתִקּוּץ יַת־יְדַהּ לָא תְחוּס עֵינָךְ׃
לָא־יְהֵי לָךְ בְּכִיסָךְ מַתְקַל וּמַתְקַל רַב וּזְעֵיר׃ לָא־יְהֵי לָךְ בְּבֵיתָךְ מְכִילָא וּמְכִילָא רַבְּתָא וּזְעֵירְתָא׃ מַתְקְלִין שַׁלְמִין דִּקְשׁוֹט יְהוֹן לָךְ מְכִילָן שַׁלְמִין דִּקְשׁוֹט יְהוֹן לָךְ בְּדִיל דְּיוֹרְכוּן יוֹמָךְ עַל אַרְעָא דַּייָ אֱלָהָךְ יָהֵיב לָךְ׃ אֲרֵי מְרַחַק קֳדָם יְיָ אֱלָהָךְ כָּל־עָבֵיד אִלֵּין כֹּל עָבֵיד שְׁקַר׃ הֱוֵי דְּכִיר יָת דִּי־עֲבַד לָךְ עֲמָלֵק בְּאוֹרְחָא בְּמִפַּקְכוֹן מִמִּצְרָיִם׃ דְּעָרְעָךְ בְּאוֹרְחָא וְקַטֵּיל בָּךְ כָּל־דַּהֲווֹ מִתְאַחֲרִין בַּתְרָךְ וְאַתְּ מְשַׁלְהֵי וְלָאֵי וְלָא דָחֵיל מִן־קֳדָם יְיָ׃ וִיהֵי כַּד־יְנִיחַ יְיָ אֱלָהָךְ לָךְ מִכָּל־בַּעֲלֵי־דְבָבָךְ מִסְּחוֹר סְחוֹר בְּאַרְעָא דַּייָ אֱלָהָךְ יָהֵיב לָךְ אַחְסָנָא לְמֵירְתַהּ תִּמְחֵי יָת־דָּכְרָנָא דַּעֲמָלֵק מִתְּחוֹת שְׁמַיָּא לָא תִתְנְשֵׁי׃

פרשה

וִיהֵי אֲרֵי־תֵיעוֹל לְאַרְעָא דַּייָ אֱלָהָךְ יָהֵיב לָךְ אַחְסָנָא וְתֵירְתַהּ וְתִיתֵּב בַּהּ׃ וְתִסַּב מֵרֵישׁ כָּל אִבָּא דְּאַרְעָא דִּי תָעֵיל מֵאַרְעָךְ דַּייָ אֱלָהָךְ יָהֵיב לָךְ וּתְשַׁוֵּי בְסַלָּא וּתְהָךְ לְאַתְרָא דִּי יִתְרְעֵי יְיָ אֱלָהָךְ לְאַשְׁרָאָה שְׁכִינְתֵיהּ תַּמָּן׃ וְתֵיתֵי לְוָת כַּהֲנָא דִּי יְהֵי בְּיוֹמַיָּא הָאִנּוּן וְתֵימַר לֵיהּ חַוֵּיתִי יוֹמָא דֵין קֳדָם יְיָ אֱלָהָךְ אֲרֵי־עָלֵית לְאַרְעָא דִּי קַיֵּים יְיָ לַאֲבָהָתַנָא לְמִתַּן לַנָא׃ וְיִסַּב כַּהֲנָא סַלָּא מִן־יְדָךְ וְיַצְנְעִנֵּיהּ קֳדָם מַדְבְּחָא דַּייָ אֱלָהָךְ׃ ותתיב

מסורה

ג' ל'וחס' · ל' נחס' · ג'י'ו'חס'יו"ד תנין · ד'אל'בתורה · ד' · ל' בתורה · ל' וכתיב כן · ח'בליש' · ל' · ל'וא' ביום הנית · ל' · וחד ולא תשכח את אלהך · ג'כסיי' · ה' ד' מל'וא' חס' · י"ג · ג'כסי' וסי' אכל מלכא בסלא · ז' בטעם בתי"ו · כול' כתיב באלף

והחזיקה ב'והחזיקה במבשיו · והחזיקה בו ונשקה לו : עינך ו'חס'וסי'נמסר בסדר ראה : גדולה ד' מלאים בתורה וסימ'נמסר בסדר בלק : וצדק ד'וסימ'אבן שלמה וצדק יהיה לך ב'בו · אם עשק ר"ש וגזל משפט וצדק · עשיתי משפט וצדק : יאריכו ל'בתורה · קרך ל' · ויזנב ל'הנחשלים ל' : מראשית ה'וסימ'ושינוי אתיהון נמסר בסדר שלח לך : נתן לך ג'בספרא וסימ'אכל מלכא בסלא סימן ואמרת אשימה עלי מלך · ואכלת את כל העמים אשר יי'אלהיך נתן לך · ושמת בטנא · ונמסר גם בסדר עקב : ובאת ז'בטעמא מלרע וסימ'נמסר בסדר נח :

אבן עזרא

במבושיו · בלי מגזרת בושה והוא עזות מלא לגלות דבר הנסתר שהיא ערוה גם הוא מקום מסוכן : וקצותה את כפה · כמו עין תחת עין אם לא תפדה כפה תקוץ : לא תחוס עינך · אם היתה ענייה : בכיסך · מקום למאזנים או יוציא מן הכיס בדרך רמאו והראשון הוא הנכון והעד כיס אחד יהיה לכלנו משקל אחד ומגזרת תכוסו על השה ואם הוא מפורש הא'ורבים פירשו כמו חריט ואין צורך : שלימה · שלא יהא מקום חסר ואיפת צדק להיות כמדת השוק : למען יאריכון ימיך · כי זה ידוע כי כל מלכות צדק תעמוד כי הצדק כבנין והעיוות כהריסות ברגע יפול הקיר : כל עושה אלה · איפה ואיפה אבן ואבן והכלל כל עוש'עול בפה ובמעש' בסתר או בגלוי : אשר קרך · מגזרת כל הקירות אותה : ויזנב בך · כרת זנבך והם הנחשלים אחריך שלא היה בם כח ללכת ויתכן להיות מלת נחשלים כמו נחלשים וכן כבש כשב : ואתה עיף · כי ברפידים בא והעם צמא למים כי כן כתוב : ויגע · מן הדרך : ולא ירא · שב אל עמלק והוא פעל עבר כמו כי כבד מיך כי זקן יצחק כאשר אהב : בהניח יי' אלהיך · הטעם כי זאת המצוה תלויה אחר שירשו את הארץ ושקטה הארץ ממלחמ' מכל סביבותיה כי כל זמן שיתעסקו עם מלחמו'הקרובים אליהם אינם חייבים להלחם בעמלק: תמחה את זכר עמלק· זהו והמתה מאיש ועד אשה מעולל ועד יונק משור ועד שה שלא יאמר זה השור היה משלל עמלק ודברי התורה כלל ודברי שמואל הנביא פרט : לא תשכח · אחר זכור לחזוק וכן משפט מלו' רבות בתורה :

והיה כי תבא · בעבור שכתוב בהניח יי' אמר השם כי יש מצות הן קודם בהניח יי' רק כאשר תבא והם הבכורים והמעשר וכתיב'התור' על האבנים ובנות מזבח והברכ' והקללה על שני ההרים : בטנא · כדמות סל וחברו טנאך וזאת המצוה על הקרובים אל מקום המקדש · וטעם בימים ההם שזה חיו'כל זמן שיש כהן גדול : הגדתי · הטעם כדי שישמעו הקטנים או היא כדמות הודיה שהשם השלים שבועתו והעד הפרי : ועניית

בעל הטורים

והחזיקה · ב' במבו' והחזיקה במבושיו · והידך והחזיקה בו ונשק' לו העזה פניה : דוקא אם החזיקה במזיד כדכתי' העזה פ.יה ותאמר לו · אבל אם שגג' פטור' : כפה ב' · וקצותה את כפה לא תחוס עיניך והידך כפה פרשה לעני · מה להלן ממון אף כאן ממון : עיניך וסמיך ליה לא יהיה לך בכיסך ·לומ' לך שלא יסתכל בכים מבושיו ובערותו · ד"א עינך לא יהיה לך ·למנות מה שבו ·כי אין הברכה מצויה אלא בדבר הסמוי מן העין : וקציתה את כפה וסמיך לי' לא יהיה לך בכיסך · לומר דקצותה את כפה הוא ממון דבר המוטל בכים : אשר קרך בדרך · קרך בגי' פרס : ויזנב בך בגימ' זה מילה · כל הנחשלי' אחריך בגי' זה היה בנטו של דן :

פרשת כי תבא

כי תבא כתי' לעיל מיני' תמחה את זכ'עמלק וסמיך ליה והיה כי תבוא אל הארץ · שנצטוו למחו'זכר עמלק מיד בכניסתן לארץ ועל זה ·רמז לעכב ביאת' לארץ · שהוא הגיד למלך מצרי' כי ברח העם · וכן הגיד ללבן כי ברח יעקב · וע"כ סמך לו פרש' בכורים שמזכיר בה ארמי אובד אבי : כי תבא אל הארץ · כי עולה למנין ל' יהבוא אותיות אבות וזהו שדורש בגיד הנשה שאין פתו' אל' פסוקי' שחשובים

מ"ע ספורנו

פרשת כי תבא

חזקוני

אמרי נועם

ה וְעָנִיתָ וְאָמַרְתָּ לִפְנֵי יְהוָה אֱלֹהֶיךָ אֲרַמִּי אֹבֵד אָבִי וַיֵּרֶד מִצְרַיְמָה וַיָּגָר שָׁם בִּמְתֵי מְעָט וַיְהִי־שָׁם לְגוֹי גָּדוֹל עָצוּם וָרָב: וַיָּרֵעוּ אֹתָנוּ הַמִּצְרִים וַיְעַנּוּנוּ וַיִּתְּנוּ עָלֵינוּ עֲבֹדָה קָשָׁה: וַנִּצְעַק אֶל־יְהוָה אֱלֹהֵי אֲבֹתֵינוּ וַיִּשְׁמַע יְהוָה אֶת־קֹלֵנוּ וַיַּרְא אֶת־עָנְיֵנוּ וְאֶת־עֲמָלֵנוּ וְאֶת־לַחֲצֵנוּ: וַיּוֹצִאֵנוּ יְהוָה מִמִּצְרַיִם בְּיָד חֲזָקָה וּבִזְרֹעַ נְטוּיָה וּבְמֹרָא גָּדֹל וּבְאֹתוֹת וּבְמֹפְתִים: וַיְבִאֵנוּ אֶל־הַמָּקוֹם הַזֶּה וַיִּתֶּן־לָנוּ אֶת־הָאָרֶץ הַזֹּאת אֶרֶץ זָבַת חָלָב וּדְבָשׁ:
י וְעַתָּה הִנֵּה הֵבֵאתִי אֶת־רֵאשִׁית פְּרִי הָאֲדָמָה אֲשֶׁר־נָתַתָּה לִּי יְהוָה וְהִנַּחְתּוֹ לִפְנֵי יְהוָה אֱלֹהֶיךָ וְהִשְׁתַּחֲוִיתָ לִפְנֵי יְהוָה אֱלֹהֶיךָ: וְשָׂמַחְתָּ בְכָל־הַטּוֹב אֲשֶׁר נָתַן־לְךָ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ וּלְבֵיתֶךָ אַתָּה וְהַלֵּוִי וְהַגֵּר אֲשֶׁר בְּקִרְבֶּךָ: ס
שני כִּי תְכַלֶּה לַעְשֵׂר אֶת־כָּל־מַעְשַׂר תְּבוּאָתְךָ בַּשָּׁנָה הַשְּׁלִישִׁת שְׁנַת הַמַּעֲשֵׂר וְנָתַתָּה לַלֵּוִי לַגֵּר לַיָּתוֹם וְלָאַלְמָנָה וְאָכְלוּ בִשְׁעָרֶיךָ וְשָׂבֵעוּ: וְאָמַרְתָּ לִפְנֵי יְהוָה אֱלֹהֶיךָ בִּעַרְתִּי הַקֹּדֶשׁ מִן־הַבַּיִת וְגַם נְתַתִּיו לַלֵּוִי וְלַגֵּר לַיָּתוֹם וְלָאַלְמָנָה כְּכָל־מִצְוָתְךָ אֲשֶׁר צִוִּיתָנִי לֹא־עָבַרְתִּי מִמִּצְוֺתֶיךָ וְלֹא שָׁכָחְתִּי: לֹא־אָכַלְתִּי בְאֹנִי מִמֶּנּוּ וְלֹא־בִעַרְתִּי מִמֶּנּוּ בְּטָמֵא וְלֹא־נָתַתִּי מִמֶּנּוּ לְמֵת שָׁמַעְתִּי בְּקוֹל יְהוָה אֱלֹהָי עָשִׂיתִי כְּכֹל אֲשֶׁר צִוִּיתָנִי:
טו הַשְׁקִיפָה מִמְּעוֹן קָדְשְׁךָ מִן־הַשָּׁמַיִם וּבָרֵךְ אֶת־עַמְּךָ אֶת־יִשְׂרָאֵל וְאֵת הָאֲדָמָה אֲשֶׁר

וְתָתֵיב וְתֵימַר קֳדָם יְיָ אֱלָהָךְ לָבָן אֲרַמָּאָה בְּעָא לְאוֹבָדָא יַת־אַבָּא וּנְחַת לְמִצְרַיִם וְדָר תַּמָּן בְּעַם זְעֵיר וַהֲוָה תַמָּן לְעַם רַב וְתַקִּיף וְסַגִּי: וְאַבְאִישׁוּ לָנָא מִצְרָאֵי וְעַנְּיוּנָא וִיהַבוּ עֲלָנָא פּוּלְחָנָא קַשְׁיָא: וְצַלֵּינָא קֳדָם־יְיָ אֱלָהָא דַאֲבָהָתָנָא וְקַבֵּיל יְיָ צְלוֹתָנָא וּגְלֵי קֳדָמוֹהִי עַמְלָנָא וּלְיָאוּתָנָא וְדוּחֲקָנָא: וְאַפְּקָנָא יְיָ מִמִּצְרַיִם בִּידָא תַקִּיפָא וּבִדְרָעָא מְרַמְמָא וּבְחֶזְוָנִין רַבְרְבִין וּבְאָתִין וּבְמוֹפְתִין: וְאַתְיָנָא לְאַתְרָא הָדֵין וִיהַב־לָנָא יַת־אַרְעָא הָדָא אֲרַע עָבְדָא חֲלַב וּדְבָשׁ: וּכְעַן הָא אַיְתֵיתִי יַת־רֵישׁ אִבָּא דְאַרְעָא דִי־יְהַבְתְּ לִי יְיָ וְתַחְתִּנֵּיהּ קֳדָם יְיָ אֱלָהָךְ וְתִסְגּוֹד קֳדָם־יְיָ אֱלָהָךְ: וְתֶחְדֵּי בְּכָל־טַבְתָא דִי יְהַב־לָךְ יְיָ אֱלָהָךְ וְלֶאֱנָשׁ בֵּיתָךְ אַתְּ וְלֵיוָאָה וְגִיּוֹרָא דִי בֵינָךְ: אֲרֵי תְשֵׁיצֵי לְעַשָּׂרָא יַת־כָּל־מַעְשַׂר עֲלַלְתָּךְ בְּשַׁתָּא תְלִיתָאָה שַׁתָּא דְמַעַשְׂרָא וְתִיתֵּן לְלֵיוָאָה לְגִיּוֹרָא לְיִתְמָא וּלְאַרְמַלְתָּא וְיֵיכְלוּן בְּקִרְוָךְ וְיִשְׂבְּעוּן: וְתֵימַר קֳדָם יְיָ אֱלָהָךְ פַּלֵּיתִי מַעְשַׂר קוּדְשָׁא מִן־בֵּיתָא וְאַף יְהַבִיתֵיהּ לְלֵיוָאָה וּלְגִיּוֹרָא לְיִתְמָא וּלְאַרְמַלְתָּא כְּכָל פִּקּוֹדָךְ דִי פַקֵּידְתַּנִי לָא עֲבָרִית מִפִּקּוֹדָךְ וְלָא אִתְנְשֵׁיתִי: לָא אֲכָלִית בְּאֶבְלִי מִנֵּיהּ וְלָא חַלֵּיפִית מִנֵּיהּ בִּמְסָאַב וְלָא יְהָבִית מִנֵּיהּ לְמֵית קַבֵּילִית לְמֵימְרָא דַיְיָ אֱלָהִי עֲבָדִית כְּכֹל דִי פַקֵּידְתַּנִי: אִסְתַּכִּי מִמְּדוֹר קוּדְשָׁךְ מִן־שְׁמַיָּא וּבָרֵיךְ יַת־עַמָּךְ יַת־יִשְׂרָאֵל וְיַת אַרְעָא דִי

כל' חס' כמ"ב · ה' ד' נחו' · ד' ג' חס' וא' מל' · ג' ומסכין בכתיבה · חס' · ג' כ' · ב' חד חס' וחד מל' · כ"ת · כ"ל' כתו' כן · ו' בספ' ר' זנח לפני גרים ל' · ו' כ"כ בליש' · ל' וסאר לגר ליתום · ל' וסאר לגר ליתום · לד' פסוקים לא ולא ולא · ג' · ג'

וירד מצרימה כל ירידה מצרימה במ"ד מצרי' וסי' ויקמו וירדו מצרי' · ויעקב ובניו ירדו מצרי' · ההלכי' לרדת מצרים · הוי הירדים מצרי' לעזרה : ורב ה' קמצין וסי' הרף ממני ואשמידם · וענית ואמרת לפני יי' אלהיך · ויהי עד דבר שאול ﬡ · וישלח אבשלו' את · והיה לאות ולעד ליי' · וגמסר גם בסדר עקב : קלנו בקלנו ד' ג' חס' וא' מלא וסי' נמסר בסדר חקת התורה: גדל ג' חס' בליש' וסי' נמסר בס' דברים: ובאתת ג' כתיב בן בליש' וסי' בסר' שמות · וא' כתיב אותת ויתן יי' אותת ומפתי' · וישאר אורית' אתת כתי' ובמס' אהריתי מונה גם זה שלא אותת ומפתים וא' אתת ותתן אתת ומפתים : כי תכלה לעשר ז' בטעמא מונח לפני גרש בתורה וסי' במס' רבת' : השלישת ד' כתיב כן וסימ' ושלישת ההיך לאיל · כי תכלה לעשר · ויוסף יי' קרא שמוא' · ותכפל חרב שלישת' · ונמס' גם בסד' שלח לך : אלהי ח' זקפין קמצ' וסי' במס' רבת' :

בעל הטורים

ויבאנו אל המקום הזה · ויבאנו תגר ד' וד' · ש סיני אותו · עשר נסיונו' · ה' יתנו לארץ · ושמחת בכל הטוב · ומניך ליה כי תכלה לעש' · ש שביל המעשר השמח בכל הטוב · כמו שדרשו עשר בשביל שתתעשר : הטוב · עולה כ"ב בשביל התור שנתנ' בכ"ב אותיו' : תכלה לעשר את כל מעשר · ר"ת בגימ' החגשל פסח · לא עברתי ממצותיך · בגי' לא מן הת"ושי' על המחוברים : ולא נתתי · ב' ולא נתתי ממנו למת ולא נתתי לתעות תכי · זה הוא שדרשו בספרי לא שכחתי מלהזכיר שמך עליו ומלברכך · פי' בבכורי לא העאתי בו : למת · ב' לא נתתי ממנו מת · אל תבכו למת ואל תנודו לו · כלומר לא נתתי ממנו לצורך מת לא למבכות ולא למקוננו' : השקיפה · עולה בגי' ה"ק בלומ' השקיפה ממהלך ת"ק שנה שמשמי לארץ והגין על הקי"ם · לומר בזכו' אברה' שהולי' לזאת בנה : וברך · ג' וברך את עמך את יש' וברך את נחלתך · הואל וברך את בית עבדך · וזהו שדורש בספרי וברך את עמך את ישר' · בבני' ובבנו' · והיינו הואל וברך את בית עבד' ואת האדמה בטל ומטר · והיינו וברך את נחלתך :
זבת

מ"ע ספורנו

ארמי אובד אבי · הנה אבי שהי' יעקב היה זמן מה ארמי אובד שלא היה לו בית מושב ובכן לא היה מוכן להעמיד נדי ר' ו לרשת ארץ : ויענונו ויתנו עלינו עבודה קשה · ואחר שהיה לגוי לא היה ראוי לקבל מתנה שהי' תחת שעבוד ומה שקנה עבד קנה רבו : ויתן לנו את הארץ הזאת · ואח' שיצאנו לחירו' לא היה לנו שום חלק ארץ לשבת בו ונתן לנו זאת שהיא ארץ נבחרת זבת חלב ודבש : ועתה · אחר שידעתי מה רב טובך ושכך עלינו שעשיתנו לגוי ראוי לרשת ארץ ולהוציאנו לחירות באופן שנוכל להבל מתנה שתהיה שלנו ונתת לנו זאת שהיא נכי לכל הארצו' ושבח המקומות : הנה הבאתי את ראשית פרי האדמה אשר נתת לי ה' · הבאתי מבחר פירות אותה הארץ שנתת לי לתת תודה לשמך עליה : בערתי הקדש מן הבית · במשתינו ובמזונות אבותינו הוסרה העבודה מהבכורות אשר להם היו ראויות תרומות ומעשרות באמרו והטמא חוה במתנות' בהעביר כל פטר רחם אהו וידוי מעשר שהזכירו רבותינו ז"ל · וגם נתתיו ללוי שהם גם בשעם אף על פי כתו גם הייתי הגולה לאיש וגם ילדתי בנים · יאמר אם כן תודה אני כי גדול עוני שבערתי לבער הקד' מן הבית ואף על פי שנתתיו ללוי ווולתו במצותך אני מתפלל שתשקיף השקפה לטוב' במקום ההשקפה לרעה הראויה האדמה אשר נתת לנו כאותו האופן אשר נשבע לאבותינו בשמירת אלה אתכם עמוני אבנים אל ארץ טובה ורחבה וגו' :
היום

אבן עזרא

וענית · יתכן שישאלו הכהנים לאמר מה זה שהבאת על כן וענית או כדמות תחלה וכן ויען איוב הראשון : אובד אבי · מלת אובד מהפעלים שאינם יוצאים ואילו היה הארמי על לבן היה הכתוב אומר מאביד או מאבד ועוד מה טעם לאמר לבן בקש להאביד אבי וירד מצרימה ולבן לא סבב לרדת אל מצרימה והקרוב בארמי הוא יעק' כאילו אחר הכתוב כאשר היה אבי בארם היה אובד והטעם עני בלא ממון וכן תנו שכר לאובד והעד ישתה וישכח רישו והנה הוא ארמי אובד היה אבי והטע' כי לא ירשתי הארץ מאבי כי עני היה כאשר בא אל ארם גם גר היה במצרים והוא היה במתי מעט ואחר כן שב לגוי גדול ואתה יי' הוצאתנו מעבדו' ותתן לנו ארץ טובה ואל יטעון טוען איך יקרא יעקב ארמי והנה כמוהו יתרא הישמעאלי והוא ישראלי כי כן כתוב . במתי · סמוך כי לא נמצא לשון יחיד ומתי' לשון רבים ור' יונה דקדק אותה כולה באר היטב בערך מתה : ענינו · בחסרון עושר : עמלנו · בבנים : לחצנו · כטע' הגים להמר כלו מעשיכם · וטעם אתה והלוי והגר שאתה חייב לשמחם בפרי אדמתך : לעשר · מהבנין הכבד הנוסף ואין ריע לו : שנת המעשר · זה מעשר שני : ללוי לגר ליתום ולאלמנה · לאשר תרלה מהם : בערתי הקדש · שהוא המועשר: וגם · שלא הפקדתיו רק נתתיו לאשר אני חייב לתת לו : לא עברתי · בזדון : ולא שכחתי · שלא הוצאתי המעשר או פירושו על שני המעשרים : לא אכלתי באוני · כמו בן אוני ולחם אונים והטעם רמזתי על לשון הקדש והטעם אוני כמו אבלי כי אם הייתי אבל לא אכלתי קודם המעשר : ולא בערתי ממנו · הטע' השחתי מהקדש: בטמא · בדבר טמא : למת · לצרכי מת ויש אומרי' לעבודת אילי' והטע' כאלה הדברים כי אסור הוא שיוציא מהדגן לשום דבר עד תת המעשר שהוא קדש כי אם יתן מהמותר הוא דרך בזיון ואף כי אם נתן בטמא וכאשר נשמרתי אני ושמרתי הדגן בעבור להוציא הקדש כן שמור אלהינו ארצנו וזה טעם ואת האדמה : וטעם

רשי

וענית · לשון הרמת קול : ארמי אובד אבי · מזכיר חסדי המקום ארמי אובד אבי לבן בקש לעקור את הכל כשרדף אחר יעקב ובשביל שחשב לעשות חשב לו המקום כאילו עשה שאומות העולם חושב להם הק"בה מחשב' כמעשה : וירד מצרימה · ועו' אחרי' באו לכלותנו שאחרי זאת ירד יעקב למצרים : במתי מעט · בשבעים נפש : אל המקו' הזה · זה בית המקד' : ויתן לנו את הארץ · כמשמעו : והנחתו · מגיד שנוטלו אחר הנפת הכהן ואוחזו בידו כשהוא קורא וחוזר ומניף : ושמחת בכל הטוב · מכאן אמרו אין קורין מקרא בכורים אלא בזמן שמחה מעצרת ועד החג שאדם מלקט תבואתו ופירותיו ויינו ושמנו אבל מהחג ואילך מביא ואינו קורא : אתה והלוי · אף הלוי חייב בבכורים אם נטעו בתו' עריה' : והגר אשר בקרבך · מביא ואינו קורא שאינו יכול לומר לאבותינו : כי תכלה לעשר את כל מעשר תבואתך בשנה השלישית · כשתגמו' להפריש מעשר של שנה שלישית קבע זמן הביעור והוידוי' בערב הפסח של שנה הרביעית שנ' מקצה שלש שני' תוציא וגו' נאמר כאן מקץ ונאמ' להלן מקץ שבע שני' לענין הקהל מה להלן רגל אף כאן רגל אי מה להלן חג הסוכות אף כאן חג הסוכות ת"ל כי תכלה לעשר מעשרות של שנה השלישית רגל שהמעשרות כלין בו וזהו פסח שהרבה אילנו' יש שנלקטין אחר הסוכות נמצאו מעשרות של שלישית כלין בפסח של רביעי' וכל מי ששהה מעשרותיו הצריכו הכתו' לבערו מן הבי' : שנת המעשר · שנה שאין נוהג בה אלא מעש' אחד משני מעשרו' שנהגו בשתי שני' שלפניה ששנה ראשונה של שמטה נוהג בה מעש' ראשון כמו שנאמר כי תקחו מאת בני ישראל את המעשר ומעשר שני שנה' ואכלת לפני יי' אלהיך מעשר דגנך הרי שתי מעשרו' ובא ולמדך כאן בשנה השלישית שאין נוהג מאותן שתי מעשרות אלא האחד ואי זה זה מעשר ראשון ותחת מעשר שני יתן מעש' עני שנא' כאן ונתת ללוי את אשר לו הרי מעשר ראשון : לגר ליתום ולאלמנה · זה מעשר עני : ואכלו בשעריך ושבעו · תן לה' כדי שבען מכאן אמרו אין פוחתין לעני בגרן פחות מחצי קב חטים וכו': ואמרת לפני יי' אלהיך · התוד' שנת' מעשרותיך : בערתי הקדש מן הבית · זה מעשר שני ונטע רביעי ולמדך שאם שהה מעשרותיו של שתי שני' ולא העלום לירושלם שצרי' להעלותן עכשו : וגם נתתיו ללוי · מעש' ראשון וגם לרבות תרומות ובכורים : לגר ליתום ולאלמנה · זה מעשר עני : ככל מצותך · נתתי' כסדרן לא הקדמתי תרומה לבכורי' ולא מעשר לתרומה ולא שני לראשון שהתרומה קרויה ראשית שהיא ראשונה משנעשה דגן וכתיב מלאתך ודמעך לא תאחר לא תשנה את הסד' : לא עברתי ממצותיך · לא הפרשתי ממין על שאינו מינו ומן החדש על הישן : ולא שכחתי · מלברכ' על הפרש' מעשרות : לא אכלתי באוני ממנו · מכאן שאסור לאונן : ולא בערתי ממנו בטמא · בין שאני טמא והוא טהור בין שאני טהור והוא טמא והכין הוזהר על כך לא תוכל לאכול בשעריך זו אכילת טומאה כמה שנאמר בפסולי המוקדשין בשעריך תאכלנו הטמא והטהור וגו' אבל זה לא תוכל לאכול דרך אכילת שעריך שאמור במקום אחר : ולא נתתי ממנו למת · לעשות לו ארון ותכריכין : שמעתי בקול יי' אלהי · הביאותיו לבית הבחירה : עשיתי ככל אשר צויתני · שמחתי ושמחתי בו : השקיפה ממעון קדשך · עשינו מה שגזרת עלינו עשה אתה מה שעליך לעשות שאמרת אם בחקתי תלכו ונתתי גשמיכם בעתם :
אשר

חזקוני

ארמי אובד אבי · פרשהו יעקב אבי שארמי כשהיה הוא בארם היה אובד פי' עני בלא ממון שלא היה מוחזק בארץ: אובד · לשון עני כמו תנו שכר לאובד ישתה וישכח רישו ואין לתמוה איך נקרא יעקב ארמי שהרי דונפתו מצינו יתרא ה בגש' לי והוא היה ישראלי : ובמורא גדול · כתרגומו ובפשוטא רבא כדכתיב המסות הגדולות אשר ראו עיניך ונומר : ארץ זבת חלב ודבש · מה זבת חלב ודבש דלהלן ארץ חמשה עממים אף זבת חלב ודבש דהכא ארץ חמשה עממים מכאן היה רבי יוסי הגלילי אומר אין מביאין בכורים מעבר לירדן שהרי אינה ארץ זבת חלב ודבש : והנחתו והשתחוית · מלמד שטעונין הנפה שתי פעמים אחת בשעת קריאה ואחת בשעת השתחויה : והשתחוית · כאדם שנוטל רשות מרבו והולך לו: כי תכלה לעשר · הסדרי' קרא בשביל הוידוי כדכתיב בערתי הקדש מן הבית: נתת ללוי לגר ליתום ולאלמנה · לאיזה מהם שירצה : בערתי הקדש · העליון במשמע אלו הבכורי' כדתנן במסכת בכורים יש במעשר ובכורים מה שאין כן בתרומה שהתרומה והמעשר טעונין ביאת מקום ומייבין בביעור וכו' : לא אכלתי באוני ממנו · ולא השמתיו בטמא ולא גולתי ממנו כמו וידוע ששנכה אונו : ולא בערתי ממנו · לא השמתיו בשמא בדבר שמא שהרי אסור להוציא מן הדגן בשום דבר קודם שיפרישו ממנו המעשר שהוא קדוש : ולא נתתיו ממנו למת · אלא לך הבאתיו ונתתיו כי אתה אלהים חיים ומלך עולם : עשיתי ככל אשר צויתני · על הבכורים ועל המעשרות : ואת האדמה · ושתתן אתה מטר מן השמים על פני האדמה כדי שנעבוד לשנה הבאה במצות התלויות בארץ: את

רלבג

הדרומית וכבר נתבאר זה עוד בזה המקום ממה שאמר אחר זה והנחתו לפני יי' אלהיך וזה ממה שיורה שזאת ההנחה איננה כי אם אחר שיאמר אלו הדברים הנזכרים תכף והנה בעת שיאמר זה המביא יניף הכהן הבכורים כמשפט התנופה · וענית ואמרת לפני יי' אלהיך · הנה יאמר המביא שם מה שזכרה התורה פה בלשון הקדש ארמי אובד אבי ר"ל אבי היה אובד בארם לולי עזר השם יתע' שהיה לו או יהיה אובד יוצא והוא שהרצון בזה שהארמי והוא לבן היה מאבד אבי לולא יי' שהיה לו · ועתה הנה הבאתי את ראשי' פרי האדמה אשר נתת לי השם · זה ממה שיורה שאם לא היה בכורים ראשית אינו קורא כי אינו יכול לומר הבאתי את ראשית וכן אם לא היו שלו האילן והקרקע והפירו' בעת הקריא' אינו קורא כי אינו יכול לומ' את ראשית פרי האדמה אשר נתת לי והאשה איננה קוראה כי אין לה נחלה בארץ ולזה איננה יכולה לומר אשר נתת לי וכן אם לא היה קיים האילן והקרקע כי אין ראוי שיאמ' פרי האדמה אשר נתתה לי לפי שעתה אין מדרכו שיהיה ממנו פרי והנה השותפין מביאים בכורים שנאמר בכורי כל אשר בארצם · והנה אם היה הקרקע מאשתו קורא זאת הפרשה שנאמר אשר נתן לך יי' אלהיך ולביתך · והשתחוית לפני השם אלהיך · מגיד שכל הנכנס בבית הבחירה משתחוה לפני השם והוא לנגד קדש הקדשים · ושמחת בכל הטוב אתה והלוי והגר אשר בקרבך · אין ראוי שכבין שיאכל הבכורים וישמחו בהם או העניים מזכר כי כבר ביארה התורה בפרשת קרח כי הבכורים הם לכהן ולזה הוא מבואר כי הכונה בזה שיזבח שם שלמי שמחה ויאכלו העניי' מהם עמו ולפי שהבכורים טעונין שמחה למדנו מזה שאינן נאכלין באונן כמו הענין במעשר שני · כי תכלה לעשר את כל מעשר תבואתך · כבר קדם כי בשנה השלישית יפרישו הבעלים אחר מעשר ראשון מעשר עני ר"ל שהוא לעניים בשנה ההיא אך בשתי שנים
הקודמות

רשי

אשר נתת לנו כאשר נשבעת לאבותינו · לתת לנו וקיימת ארץ זבת חלב ודבש : היום הזה יי' אלהיך · בכל יום יהיו בעיניך חדשים כאילו בו ביום נצטוית עליהם : ושמרת ועשית אותם · בת קול מברכתו הבאת בכורים היום תשנה לשנה הבאה : האמרת והאמירך · אין להם עד מוכיח במקרא ולי נראה שהוא לשון המשכה והבדלה הבדלתי לך מאלהי הנכר להיות לך לאלהים והוא הפרישך אליו מעמי הארץ להיות לו לעם סגולה ומצאתי להם עד והוא לשון תפארת יתאמרו כל פועלי און : כאשר דבר לך · והייתם לי סגולה : ולהיותך עם קדוש · כאשר דבר והייתם לי קדושים : שמור את כל המצוה · לשון הווה גרד"נט בלע"ז : והקמות לך · בירדן ואחר כך תוציאו משם אחרות ותבנו מהן מזבח בהר עיבל כמצאת אתה אומר שלשה מיני אבנים היו שנים עשר בירדן וכנגדן בגלגל וכנגדן בהר עיבל כדאיתא במסכת סוטה : באר היטב · בשבעים לשון : הסכת · כתרגומו : היום הזה נהיית לעם · בכל יום יהיו בעיניך כאילו היום באת עמו בברית : לברך

שלישי

אֲשֶׁר נָתַתָּה לָנוּ כַּאֲשֶׁר נִשְׁבַּעְתָּ לַאֲבֹתֵינוּ אֶרֶץ זָבַת חָלָב וּדְבָשׁ׃ ס הַיּוֹם הַזֶּה יְהוָה אֱלֹהֶיךָ מְצַוְּךָ לַעֲשׂוֹת אֶת־הַחֻקִּים הָאֵלֶּה וְאֶת־הַמִּשְׁפָּטִים וְשָׁמַרְתָּ וְעָשִׂיתָ אוֹתָם בְּכָל־לְבָבְךָ וּבְכָל־נַפְשֶׁךָ׃ אֶת־יְהוָה הֶאֱמַרְתָּ הַיּוֹם לִהְיוֹת לְךָ לֵאלֹהִים וְלָלֶכֶת בִּדְרָכָיו וְלִשְׁמֹר חֻקָּיו וּמִצְוֺתָיו וּמִשְׁפָּטָיו וְלִשְׁמֹעַ בְּקֹלוֹ׃ וַיהוָה הֶאֱמִירְךָ הַיּוֹם לִהְיוֹת לוֹ לְעַם סְגֻלָּה כַּאֲשֶׁר דִּבֶּר־לָךְ וְלִשְׁמֹר כָּל־מִצְוֺתָיו׃ וּלְתִתְּךָ עֶלְיוֹן עַל כָּל־הַגּוֹיִם אֲשֶׁר עָשָׂה לִתְהִלָּה וּלְשֵׁם וּלְתִפְאָרֶת וְלִהְיֹתְךָ עַם־קָדֹשׁ לַיהוָה אֱלֹהֶיךָ כַּאֲשֶׁר דִּבֵּר׃ פ

כז רביעי

א וַיְצַו מֹשֶׁה וְזִקְנֵי יִשְׂרָאֵל אֶת־הָעָם לֵאמֹר שָׁמֹר אֶת־כָּל־הַמִּצְוָה אֲשֶׁר אָנֹכִי מְצַוֶּה אֶתְכֶם הַיּוֹם׃ וְהָיָה בַּיּוֹם אֲשֶׁר תַּעַבְרוּ אֶת־הַיַּרְדֵּן אֶל־הָאָרֶץ אֲשֶׁר־יְהוָה אֱלֹהֶיךָ נֹתֵן לָךְ וַהֲקֵמֹתָ לְךָ אֲבָנִים גְּדֹלוֹת וְשַׂדְתָּ אֹתָם בַּשִּׂיד׃ וְכָתַבְתָּ עֲלֵיהֶן אֶת־כָּל־דִּבְרֵי הַתּוֹרָה הַזֹּאת בְּעָבְרֶךָ לְמַעַן אֲשֶׁר תָּבֹא אֶל־הָאָרֶץ אֲשֶׁר־יְהוָה אֱלֹהֶיךָ נֹתֵן לְךָ אֶרֶץ זָבַת חָלָב וּדְבַשׁ כַּאֲשֶׁר דִּבֶּר יְהוָה אֱלֹהֵי־אֲבֹתֶיךָ לָךְ׃ וְהָיָה בְּעָבְרְכֶם אֶת־הַיַּרְדֵּן תָּקִימוּ אֶת־הָאֲבָנִים הָאֵלֶּה אֲשֶׁר אָנֹכִי מְצַוֶּה אֶתְכֶם הַיּוֹם בְּהַר
ה עֵיבָל וְשַׂדְתָּ אוֹתָם בַּשִּׂיד׃ וּבָנִיתָ שָּׁם מִזְבֵּחַ לַיהוָה אֱלֹהֶיךָ מִזְבַּח אֲבָנִים לֹא־תָנִיף עֲלֵיהֶם בַּרְזֶל׃ אֲבָנִים שְׁלֵמוֹת תִּבְנֶה אֶת־מִזְבַּח יְהוָה אֱלֹהֶיךָ וְהַעֲלִיתָ עָלָיו עוֹלֹת לַיהוָה אֱלֹהֶיךָ׃ וְזָבַחְתָּ שְׁלָמִים וְאָכַלְתָּ שָּׁם וְשָׂמַחְתָּ לִפְנֵי יְהוָה אֱלֹהֶיךָ׃ וְכָתַבְתָּ עַל־הָאֲבָנִים אֶת־כָּל־דִּבְרֵי הַתּוֹרָה הַזֹּאת בַּאֵר הֵיטֵב׃ ס וַיְדַבֵּר מֹשֶׁה וְהַכֹּהֲנִים הַלְוִיִּם אֶל־כָּל־יִשְׂרָאֵל לֵאמֹר הַסְכֵּת ׀ וּשְׁמַע יִשְׂרָאֵל הַיּוֹם הַזֶּה נִהְיֵיתָ לְעָם לַיהוָה אֱלֹהֶיךָ׃ וְשָׁמַעְתָּ בְּקוֹל יְהוָה אֱלֹהֶיךָ

ועשית

דִּי יְהַבְתְּ לַנָא כְּמָא דִי־קַיֵּימְתָּא לַאֲבָהָתַנָא אֲרַע עָבְדָא חֲלַב וּדְבָשׁ׃ יוֹמָא הָדֵין יְיָ אֱלָהָךְ מְפַקְּדָךְ לְמֶעְבַּד יָת־קְיָמַיָּא הָאִלֵּין וְיָת־דִּינַיָּא וְתִטַּר וְתַעְבֵּיד יָתְהוֹן בְּכָל־לִבָּךְ וּבְכָל־נַפְשָׁךְ׃ יָת־יְיָ חֲטַבְתְּ יוֹמָא־דֵין לְמֶהֱוֵי לָךְ לֶאֱלָהּ וּלְמְהַךְ בְּאוֹרְחַן דְּתַקְנָן קֳדָמוֹהִי וּלְמִטַּר קְיָמוֹהִי וּפִיקּוֹדוֹהִי וְדִינוֹהִי וּלְקַבָּלָא לְמֵימְרֵיהּ׃ וַיְיָ חַטְבָךְ יוֹמָא־דֵין לְמֶהֱוֵי לֵיהּ לְעַם חַבִּיב כְּמָא דִי־מַלֵּיל־לָךְ וּלְמִטַּר כָּל־פִּקּוֹדוֹהִי׃ וּלְמִתְּנָךְ עִלָּאָה עַל כָּל־עַמְמַיָּא דִּי עֲבַד לְתוּשְׁבְּחָא וּלְשׁוּם וְלִרְבוּ וּלְמֶהֱוָךְ עַם־קַדִּישׁ קֳדָם־יְיָ אֱלָהָךְ כְּמָא דִי־מַלֵּיל׃ וּפַקֵּיד מֹשֶׁה וְסָבֵי יִשְׂרָאֵל יָת־עַמָּא לְמֵימַר טַרוּ יָת־כָּל־תַּפְקֵידְתָּא דִּי אֲנָא מְפַקֵּיד יָתְכוֹן יוֹמָא־דֵין׃ וִיהֵי בְּיוֹמָא דִּי תַעְבְּרוּן יָת־יַרְדְּנָא לְאַרְעָא דַּייָ אֱלָהָךְ יָהֵיב לָךְ וּתְקִים לָךְ אַבְנִין רַבְרְבִין וּתְסוּד יָתְהוֹן בְּסִידָא׃ וְתִכְתּוֹב עֲלֵיהוֹן יָת־כָּל־פִּתְגָמֵי אוֹרַיְתָא הָדָא בְּמֶעְבְּרָךְ בְּדִיל דִּי תֵיעוֹל לְאַרְעָא דַּייָ אֱלָהָךְ יָהֵיב לָךְ אֲרַע עָבְדָא חֲלַב וּדְבַשׁ כְּמָא־דִי מַלֵּיל יְיָ אֱלָהָא דַאֲבָהָתָךְ לָךְ׃ וִיהֵי בְּמֶעְבַּרְכוֹן יָת־יַרְדְּנָא תְּקִימוּן יָת־אַבְנַיָּא הָאִלֵּין דִּי אֲנָא מְפַקֵּיד יָתְכוֹן יוֹמָא־דֵין בְּטוּרָא דְעֵיבָל וּתְסוּד יָתְהוֹן בְּסִידָא׃ וְתִבְנֵי תַמָּן מַדְבְּחָא קֳדָם־יְיָ אֱלָהָךְ מַדְבַּח אַבְנִין לָא־תְרִים עֲלֵיהוֹן בַּרְזְלָא׃ אַבְנִין שַׁלְמִין תִּבְנֵי יָת־מַדְבְּחָא דַּייָ אֱלָהָךְ וְתַסֵּיק עֲלוֹהִי עֲלָוָן קֳדָם־יְיָ אֱלָהָךְ׃ וְתִכּוֹס נִכְסַת־קוּדְשִׁין וְתֵיכוֹל תַּמָּן וְתֶחְדֵּי קֳדָם יְיָ אֱלָהָךְ׃ וְתִכְתּוֹב עַל־אַבְנַיָּא יָת־כָּל־פִּתְגָמֵי אוֹרַיְתָא הָדָא פָּרֵישׁ יָאוּת׃ וּמַלֵּיל מֹשֶׁה וְכָהֲנַיָּא לֵיוָאֵי לְכָל־יִשְׂרָאֵל לְמֵימַר אֲצֵית ׀ וּשְׁמַע יִשְׂרָאֵל יוֹמָא הָדֵין הֲוֵיתָא לְעַם קֳדָם־יְיָ אֱלָהָךְ׃ וּתְקַבֵּיל לְמֵימְרָא דַּייָ אֱלָהָךְ

ותעביד

אבן עזרא

וטעם ארץ זבת חלב ודבש להיותה כן תמיד : היום הזה · אלה דברי משה : ושמרת אותם · בלבך : ועשית אותם · בארץ : האמרת · מלשון גדולה וקרוב מגזרת בראש אמיר ויאמר רבי יהודה הלוי הספרדי נ"ע כי המלה מגזרת ויאמר והטעם כי עשית הישר עד שיאמר שהוא יהיה אלהיך גם הוא עושה לך עד שאמרת שתהיה לו לעם סגולה ויפה פירש והנה תהיה מלת האמרת פעל יוצא לשנים פעולים : ולתתך עליון · זה הוא שכר האמירה : ויצו משה · בצווי השם : וזקני ישראל · אמר כן להקל וכן רבים וכבר הזכרתים : שמור את כל המצוה · ומה היא והקמת לך אבנים גדולות להכיל התורה ויאמר הגאון ז"ל כי כתוב עליה' מספר המצות כמו הכתובות בהלכות גדולות בענין אזהרות ויפה אמר · וטעם בשיד שיעמדו : למען · כי השם יעזרך אם החלות לשמור מצותיו וזאת המצוה הראשונ' לביאתם לבנות להם מזבח חדש להודו' לשם שהחלו להיותם בארץ : באר היטב · הכתיבה : וידבר משה והכהנים הלוים · כאשר כתוב וזקני ישראל והעקר משה : הסכת · פירושו לפי מקומו כי אין ריע לו : היום הזה נהיית לעם · שיכרות עמך ברית : ושמעת · היום בקולו :

ועשית

מסרה

על כל הגוים י' בקריא' וסי' במס' רבתא : ולשם ד' וסי' נמס' בסדר נח : מצוה אתכם י"א בספרא וסי' נמסר בסד' והיה עקב : גדלו' כל אורית' גדלת הגדלת כתיב חס' דחס' במ"א וסי' במסרה רבתא : והעלית ג' וסי' עליו עולת · ובנית שם מזבח · את ירמיה הנביא : והכהנים הלוים ג' וסי' וידבר משה והכהנים הלוים · ויצו ארת העם לאמר · והכהנים הלוים בני צדוק : הסכת ל' :

חזקוני

את הפוקים האלה · של בכורים ושל מעשרות שיהו לך חק ומשפט : ואת המשפטים · הלויה במעשר כגון לא אכלתי באוני וגו' : ושמרת בלבבך ועשית אותם בארץ : את יי' האמרת · אתה הזקקת שאמר הק"בה ונתרצה להיות לך לאלהים מתוך שקבלת עליך מצותיו וגם הוא כמו כן : האמירך · הפעילך שאמרת שהיה לו לעם סגולה לפי שעשה לך נסים ונבורות : האמרת האמירך דרא בלעז : ד"א לשון תמורה שהלפת כל היראות שבעולם בו שהכנסת כלם ובחרת בו וכמו כן החליף הוא כל האומות שבעולם ובחר בך לשמור מצותיו והאל"ף יסיד כופל הוא כמו אף דאורוע דאכוך דאתמול : ד"א לשון שבח כמו יתאמרו כל פועלי און : ולתתך עליון · והיכן דבר ונתנך יי' בראש ולא לזנב : והקמות לך אבנים · פר"שי במכלתא אתה אומר שלש מיני אבנים היו הי"ב בירדן וכנגדן בגלגל וכנגדן בהר עיבל כדאיתא במסכת סוטה · וא"ק ספרי במסכת סוטה משמע באידך. ניסא במכלתא אומר ג' מיני אבנים היו אחד שהקים משה בערבות מואב שנאמר הואיל משה באר באר ואחת שהקים יהושע בגלגל הם אותם שנים שכנו מהם מזבח בהר עיבל וסדוהו בשיד וכתבו עליו התורה והעלו עליו עולות ושלמים ואכלו ושמחו וברכו וקללו וקפלו את האבנים ובאו ולנו בגלגל שנאמר והעברתם אותם עמכם והנחתם אותם במלון אשר תלינו בו הלילה וכתיב את שתים עשרה האבנים האלה אשר לקחו מן הירדן הקים יהושע בגלגל : אבנים גדולות · להכיל כתב משנון מצות התורה כמו שכתובות בהלכות גדולות בענין אזהרות : ושדת אותם בשיד · להשכיב השיד בין שורה לשורה כדי לסכרן וזו כענין כבין שאר אבנים : הקימו את האבנים האלה · הוא שנאמר למעלה והקמות לך אבנים גדולות ונומר : בהר עיבל · להיות בשמה ולישב את דעתם לאותם העומדים על הקללה בהר עיבל ומטעם זה כתיב ובנית שם מזבח ונומר · וכתיב וזבחת שלמיך ואכלת שם ושמחת לפני יי' אלהיך ללמדך ששכינה ביניהם : לא תניף עליהם ברזל · אבנים שלמות תבנה · מכאן למדו רבותינו במסכת מדות שהברזל פוסל בנגיעה ופגימה לכל דבר אפילו בלא ברזל אומרה שפגמו עוכם מכיון ת"ל כי חרבך הנפת עליה ותחלליה : היום הזה נהיית לעם · אחרי שאתה מקבל עליך שבוע' התורה : אלה

רלבג

הקודמות יפרשו הבעלים מעשר שני והוא לבעלים ועולין ואוכלים אותו במקום הבחירה ולפי שאמר כי תכלה לעשר למדנו שזה יהיה ברגל שכל המעשרות כלות בו בין מפירות הארץ בין מפירות האילן והוא חג הפסח ואמנם הסכמנו שיהיה ברגל לפי שלא אמר והלכת אל המקו' אשר יבחר יי' מגיד שאז הם כלם שם · ונתת ללוי לגר ליתום ולאלמנה · זה מעשר עני שנתן ללוים לעניים לאכלו בשערים כמו שקדם · ואמרת לפני יי' אלהיך לפי שאין אלו הדברי' כי לשם יתע' להזכיר כל אחד שיעשה המחויב לו מענין המעשרו' והקדשי' למדנו שאפשר לומר זה בכל לשון · בערתי הקדש מן הבית · זה מעשר שני כי הוא נקרא קדש וכן נטע רבעי ועני' ביעורו מן הבית הוא אכילתו במקום הבחירה או כסף פדיונם · וגם נתתיו ללוי לגר ליתום ולאלמנה זה המאמר שב אל מעשר עני ואמר וגם נתתיו ללוי להורות שכבר נתן גם כן מהמתנות הקודמות לו לראוי להם לקט שכחה ופאה לעניים והמעשר ראשון ללוי ותרומה ובכורים לכהן · ככל מצותך אשר צויתני · רוצה לומר בכלל המתנות האלו נהגתי לפי מצות התורה עליהם לא אחרתי הקודם ולא הקדמתי המאוחר · לא עברתי ממצותיך ולא שכחתי · רוצה לומ' שלא שכח החק שזכרה התורה בדברי' אלו כאלו תאמר שלא הפריש מן החדש על הישן או ממין על שאינו מינו · לא אכלתי באוני ממנו · זה שב אל מעשר שני שאוכלים בשמחה כמו שקדם וזה לאות שהתורה הזהירה מלאכול אותה באכילות הוא אכילות של אונן והוא יום מיתה וקבורה ואינו תופס לילו הבא אחריו כמו שהתבאר מאמרו בפרשת שמיני ואכלת חטאת היום ולאוי שיתבאר כי אינו מדבר כי אם במקום שאין בו אסם אחר זולת אכילתו באופן כי הוא אומר שעשה במצות השם יתע' ולא יחסר לבאר אלא אלו הדברים שלא נתבארו במה שקדם · ולא בערתי ממנו בטמא שלא אכלתיו בטומאה ולא האכלתיו כי האכילה היא ביעורו מגיד שאם אכלו בטומאה במקום הבחירה לוקה · ולא נתתי ממנו למת · ר"ל לצרכי המת כאלו תאמר לקנות לו ארון ותכריכין למת וזה כי התורה יחדה אותו לאכילה ושתיה במקום הבחירה · שמעתי בקול ה' אלהי · ר"ל שנהגתי בכל אלו הדברים לפי משפטי התורה כאלו אמר שבדבר הבכורים שמעתי להביאם בית השם באופן הנזכר ומזה המקום התבאר שצריך שיהיה הכל מבוער קודם זה ולפי שהביעור ממעשר שני כבר יהיה ברגל למדנו שב"יט אחרון של פסח יאמר ודוי מעשר וקודם זה יהיה הכל מבוער והתועלת בזה הוא שלא יאחר נתינת המתנות לכהנים וללוים ועניים ואכילת מעשר שני והנה יתחייב לו מפני זה למהר להוציאו לאכילה ויסמחו בו העניים והלויים לפי שסמך ודוי מעשר לדבר הביכורים למדנו שעליו גם כן יהיה זה הודוי מבואר שאם אין בידו אלא מעשר שני שהוא מתודה כי עקר הודוי בדבר מעשר שני · השקיפה ממעון קדשך מן השמי' וגו' · ר"ל עשיתי מה שמוטל עלי עשה אתה מה שמוטל עליך · וברך את עמך וכאלתך · היום הזה יי' אלהיך מצוך לעשות את החקים וגומ' · מבואר ונגלה כי קצת המצות המוכרות במה שעבר הם חקים וקצתם הם משפטים · ושמרת ועשית אותם בכל לבבך ובכל נפשך · ר"ל שתשמור אותם בלב לעשות אותם בתכלית התשוקה והציור בעניניהם לפי

מה

בעל הטורים

זבת חלב ודבש וסמיך ליה היום הזה יי' אלהיך מצוך לעשו' רמז למה שנא' ויתן להם ארצות גוים בעבור ישמרו חקיו ותורותיו ינצורו · בכל לבבך ובכל נפשך וסמיך ליה את יי' האמרת · דבכל לבבך ובכל נפשך היינו ק"ש דכתי' ביה בכל לבב' ובכל נפש' והיינו דאמרינן אתם עשיתוני חטיבה אחת בארץ היינו ק"ש · את יי' האמרת היום בגי' זו בקרית שמע · את יי' הרמרת · כאן רמז ו' סדרין · להיו' לך לאלהים זה סדר זרעי' שמתחיל בק"ש · ועוד שיש בו תרומו' ומעשרו' שהם יראת השם דכתי' שכינינו לבין השם · וללכת בדרכיו זה סדר מועד דכתיב אם תשיב משבת רגליך · ולשמור חקיו · זה סדר נשים שמדבר בעריות שנא' בהם ושמרתם את חקתי · ומצותיו זה סדר קדשי' שמדבר בקרבנות דכתיב בהו אלה המצות · ומשפטיו זה סדר נזיקין · ולשמוע בקולו · זה סדר טהרות · דכתיב בהו אמרות יי' אמרות טהורות · וכנגדם אמר ו' דברי' · להיות לו לעם סגולה ולתתך עליון · לתהל' ולשם' ולתפאר' ולהיותך עם קדוש · ולתתך עליון · רמז לטוטפת דהק"בה דכתיב ביה אחריך ישראל · לתהלה ולשם ולתפארת · כלומר מה שישראל משבחים ומהללים לשם הוא לו לתפארת · והיינו דאמרי' עתיד הק"בה להיות עטרה בראש כל צדיק וצדיק · באות עשר' שמעשרי' להק"בה בתפלתם מחזירה להם · אבל מי ששח שיחת חולין בבית הכנס' מקיפי' לו כל גופו בקוצים · לכך שיר השירים לית · וכנגדו בקול השירים · אשר עשה בגי' שבעים אומות · ולהיותך חסר וי"ו שאין הוית קדושתן נכרית כל כך בעולם הזה · קדש חסר וי"ו לומר קדש עצמך למטה ויקדשו אותך למעלה · וכן ו' פעמי' קדוש ישר' בקריה · ולהיותך עם קדוש ושמי' ליה ויצו משה אזהרה לבית דין שיעשוק לקד' עצמך · והקמות לך ב' במסו' הקמות לך אבנים גדולות והקמות את המשכן לומ שסקול להם הקמת אלו האבנים כהקמת המשכן · תקימו ב' במסורת תקימו את האבני' ופסל ומסכה לא תקימו כנגד מה שצויתי אתכ' לא תקימו אני מצוה אתכם תקימו את האבנים · התורה הזאת באר היטב בגי' שבעים לשונות · בפרשה זו נעלם ס' לומר אע"פ שכתוב ב' יס אשר תעברו את הירדן נתרחק ס' מלין קוד' שהקימו האבני' כדאית' בסוטה : גריו"ס

מ"ע ספורנו

היום הזה · שאתה נכנס עמו לברית · הנה ענין הברית הוא שהאל ית' מצוך לעשות את החקים והמשפטים לטוב לך לא עשה כן לכל גוי ואתה מקבל עליך לשמרם : בכל לבבך · שתכיר כלי שום ספק שראוי לעשות רצונו : ובכל נפשך · שלא יניא אותך כח מתאוה בהיותך מכיר מעלת פי שנוה ותועלת מצותיו · ובזה : את ה' האמרת היום · בשקבלת עליך להכנס בברית בשבועה האלה אשר בה אתה כל טוב נפשי הם תעבור עליו האמרת ורוממת את האל ית' בזה שיהיה יותר נכב' אצלך קיום רצונו מכל טוב נפשי : להיות לך לאלהים · שיהיה הוא אצלך הנכבד מכל הנכב' מכל הנעצמים הנבדלים ותתנו כל הנהגת וקיום ענייניך בלי שום אמצעי כראוי לנבחר באופן שראוי לך לעבוד ולהכנע לו לבדו כראוי לעליון ומנהיגך ולהתפלל אליו בהיותו הוא לבדו מנהיגך : וללכת בדרכיו · להדמות לנכבד מכל אשר הנמצאים : ולשמוע בקולו · כראוי לעבדיו : וה' האמירך היום · במה שהוא נכנס בברית עמך ולא עשה כן לכל גוי ונתן לך מעלה בזה : להיות לו לעם סגלה · כדי שיגיע בכם מה שחפץ להשי' מן המין האנושי באמרו נעשה אדם בצלמנו בדמותנו : ולשמור כל מצותיו · ונתן לך גם כן מעלה במה שבחר בך לשמור כל מצותיו

אשר גם תמצא חן בעיניו ושאר האמו' אשר בלתי מוכני' ורמוז' לזה באמרו ז"ל (שב'פ' כל כתבי) כותי ששבת חייב מית' ובכן אינם ראוים לשמור כל מצותיו אלא קצתם בלבד שהם מצות בני נח : ולתתך עליון על כל הגוים · להבין ולהורו' באמרו ואתם תהיו לי ממלכת כהנים : לתהלה ולשם ולתפארת · אשר יתפ' באמרו ישראל אשר בך אתפאר : ולהיותך עם קדוש · נצחי לחיי עה"ב : כאשר דבר · באמרו ואתם תהיו לי ממלכ' כהנים וגוי קדוש : ויצו משה וזקני ישראל · שתף עמו הזקני' מפני שהם יהיו בעמע' בעברם הירדן : ושמחת לפני ה' אלהיך על שתכנס אז עמו לברית בהר גרזי' ובה' עיבל : וידבר משה והכהנים הלוים · שתף עמו הכהנים להזהיר על העיון בתורה בהיות מוטל על הכהנים ללמד דעת את העם כאמרו יורו משפטיך ליעקב : הסכת · נייר במחשבתך אותה סכות מלבכם : ושמע · והתבונן : ושמעת בקול ה' אלהיך · בהתאייר זה ותבין תשמע בקולו בלי ספק :

חרור

אמרי נועם

את ה' האמרת היו' וגו' מלשון גרגיר בראש אמיר כלומר גבוה כמו אמיר כאו בן הגבי' את ישראל למעלה משבעים אומות : לא תניף עליהם ברזל ותימה איך כתבו עליהן והא לא היה שמיר רק אשמדאי הביאו לשלמה וי"ל ששיו לוקחין אבנים ושדו עליהם סיד וכתבו · וע"כ דאדרבה בימי משה הי' השמיר משלמה למד לתקן על ידי שמיר כדאמרי' בפרק מי שאחזו :

אבן עזרא

ועשית את מצותי · לעתיד · וטעם והכהנים הלוים כי הם האומרים ארור האיש · על הברכה בני הגבירות ועל הקללה בני השפחות ואם יחסרו שנים ובני לאה רבים וכלקחו הגדול והקטן : וענו · כמו וענית ואמרת וחז"ל אמרו כי טעם לברך ברוך האיש אשר לא יעשה פסל ומסכה וכן הכל ועל דרך הפשט הברכה היא ברוך אתה בעיר והקללה הפך זה והעד בספר יהושע · וטעם להזכיר אלה י"א עבירות בעבור שיוכל לעשותם בסתר והעד ושם בסתר כי אם יעשם בגלוי יומת וכן מכה רעהו בסתר והחל מהעקר שהוא בינו ובין בוראו ואחר כן בינו ובין אבותיו כי מי ידע אם יקלה אותם : ומקלה · לשון קלון פועל יוצא : מסיג גבול רעהו · כי הוא דבר נסתר · ומשגה עור גם כן לא יוכל לפרסם מי שהשגהו : ומטה משפט גר יתום · כי אין להם עוזר והנה גם הוא בסתר והזכי' הגר גם היתום והאלמנה כי אם יטה הדיין משפט אחרים יערערו עליו ויפרסמוהו והגר והיתום והאלמנה אין להם כח ושוכב עם אשת אב ואחו ואחות' אינו נחשד להתייחד עמם על כן הוא דבר נסתר ואין כן שאר העבירות : עם כל בהמה זכר או נקבה כי אין לה פה שתצעק ותערער כמו הזכר על כן לא הזכירו : לוקח שוחד · לפי דעת רבים שהוא הדיין ולפי דעתי שהוא עד שקר : אשר לא יקים · יש אומרי' על כל התורה ויש אומרים על אלה הנזכרים ולא אמרו כלום בעבו' שכתוב לעשות אותם והנכון בעיני כי הם על מצות לא תעש' הנזכרים וקלל מי שלא ישמור גם בסתר מצות עשה על כן אמר לעשות אותם : עליון על גויי הארץ · זאת הברכה כלל שלא תהיה אומה בעולם מוכ' וטעם ובאו שיבואו מעצמם : והשיגוך · ואם לא תבקשם והטעם שלא תיגע : בעיר · ברכה שהיא תוספת כל מיני סחורה : בשדה' בזריע' ובנטיע':

פרי

רשי

לברך את העם · כדאית' במסכת סוטה ששה שבטים עלו לראש הר גריזים וששה לראש הר עיבל והכהנים והלוים והארון למטה באמצע הפכו לויים פניהם כלפי הר גריזים ופתחו בברכה ברוך האיש אשר לא יעשה פסל ומסכה וגו' · ואלו ואלו עונין אמן חזרו והפכו פניהם להר עיבל ופתחו בקללה ואומרים ארור האיש אשר יעשה פסל וגו' וכן כולם עד ארור אשר לא יקים : מקלה אביו · מזלזל לשון נקלה אחיך : מסיג גבול · מחזירו לאחוריו וגונב את הקרקע לשון והוסג אחור : משגה עיר · הסומא בדבר ומשיאו עצה רעה : מכה רעהו בסתר · על לשון הרע הוא אומר ראיתי ביסודו של רבי משה הדרשן אחד עשר ארורים יש כאן כנגד י"א שבטים וכנגד שמעון לא כתב ארור לפי שלא היה בלבו לברכו לפני מותו כשברך שאר השבטים לכך לא רצה לקללו : אשר לא יקים · כאן כלל את כל התורה כולה ויקבלוה עליהם באלה ובשבוע' :

שגר

תורה ותרגום

ועשית את־מצותו ואת־חקיו אשר
אנכי מצוך היום : ס
ויצו משה את־העם ביום ההוא
לאמר : אלה יעמדו לברך את־
העם על־הר גרזים בעברכם את־
הירדן שמעון ולוי ויהודה ויששכר
ויוסף ובנימן : ואלה יעמדו על־
הקללה בהר עיבל ראובן גד ואשר
וזבולן דן ונפתלי : וענו הלוים
ואמרו אל־כל־איש ישראל קול רם : ס
ארור האיש אשר טו
יעשה פסל ומסכה תועבת יהוה
מעשה ידי חרש ושם בסתר וענו כל־
העם ואמרו אמן : ס
ארור מקלה אביו ואמו ואמר כל־
העם אמן : ס
ארור מסיג גבול רעהו ואמר כל־
העם אמן : ס
ארור משגה עור בדרך ואמר כל־
העם אמן : ס
ארור מטה משפט גר־יתום ואלמנה
ואמר כל־העם אמן : ס
ארור שכב עם־אשת אביו כי גלה כ
כנף אביו ואמר כל־העם אמן : ס
ארור שכב עם־כל־בהמה ואמר
כל־העם אמן : ס
ארור שכב עם־אחתו בת־אביו או
בת־אמו ואמר כל־העם אמן : ס
ארור שכב עם־חתנתו ואמר כל־
העם אמן : ס
ארור מכה רעהו בסתר ואמר כל־
העם אמן : ס
ארור לקח שחד להכות נפש דם כה
נקי ואמר כל־העם אמן : ס
ארור אשר לא־יקים את־דברי
התורה־הזאת לעשות אותם ואמר
כל־העם אמן : ס

כח

והיה אם־שמוע תשמע א
בקול יהוה אלהיך לשמר לעשות
את־כל־מצותיו אשר אנכי מצוך
היום ונתנך יהוה אלהיך עליון
על כל־גויי הארץ : ובאו עליך כל־
הברכות האלה והשיגך כי תשמע
בקול יהוה אלהיך : ברוך אתה
בעיר וברוך אתה בשדה :

ברוך

חמישי

ותעביד ית־פקודוהי וית־קימוהי די
אנא מפקדך יומא־דין : ופקיד
משה ית־עמא ביומא ההוא למימר :
אילין יקומון לברכא ית־עמא על־
טורא דגריזים במעברכון ית־ירדנא
שמעון ולוי ויהודה ויששכר ויוסף
ובנימן : ואילין יקומון על־לוטיא
בטורא דעיבל ראובן גד ואשר
וזבולן דן ונפתלי : ויתיבון ליואי
ויימרון לכל־אנש ישראל קל רם :
ליט גברא די יעבד
צלם ומתכא מרחקא קדם־יי עובד
ידי אומנא וישוי בסתרא ויתיבון כל־
עמא ויימרון אמן : ליט דיקלי אבוהי
ואמיה ויימר כל־עמא אמן :
ליט דישני תחומא
דחבריה ויימר כל־עמא אמן :
ליט דיטעי עוירא באורחא
ויימר כל־עמא אמן :
ליט דיצלי דין גיורא יתם
וארמלא ויימר כל־עמא אמן :
ליט דישכוב עם־איתת
אבוהי ארי גלי כנפא דאבוהי ויימר
כל־עמא אמן :
ליט דישכוב עם־כל־בעירא ויימר
כל־עמא אמן :
ליט דישכוב עם־אחתיה בת־אבוהי
או בת־אמיה ויימר כל־עמא אמן :
ליט די־ישכוב עם־חמותיה
ויימר כל־עמא אמן :
ליט דימחי לחבריה בסתרא
ויימר כל־עמא אמן :
ליט דיקביל שוחדא למקטל נפש דם
זכאי ויימר כל־עמא אמן :
ליט די לא־יקים ית־פתגמי
אוריתא הדא למעבד יתהון ויימר
כל־עמא אמן :
ויהי אם־קבלא תקביל למימרא דיי
אלהך למיטר למעבד ית־כל־
פקודוהי די אנא מפקיד לך יומא־
דין ויתנינך יי אלהך עלאה על כל־
עממי ארעא : וייתון עלך כל־ברכיא
האילין וידבקונך ארי תקביל למימרא
דיי אלהך : בריך את בקרתא ובריך
את בחקלא :

בריך

מסרה

לברך ט'וסי' נמסר בסדר בלק : בעברכם ג'וסי' אלה יעמדו לברך את העם · והיה בעברכם את הירדן תקימו · בעברכם את הברית דיהושע : ארור ח'בטעמ' זקף גדול וסי' במסר' רבת' : משגה ב'וסי' משגה עור בדרך · משגה ישרי' בדרך רע · וא'אולי משגה הוא : ארור ה'בטעמ' רביע וסי' מטה משפט גר יתום ואלמנה · ארו' שכב עם אשת אביו כי גלה · שכב עם אחתו · ארור אשר לא יקום · מלאכת יי'רמיה · וסי' בלשון תרגום דינא דאחתיה גלי וקם ברמיותא : בסתר ד'וסי' במסרה רבתא : לוקח ח'וסי' נמס' ביחזקאל סימן כ"ד : וברוך ז'וסי' נמסר בסדר לך לך :

חזקוני

אלה יעמדו · כל העומדים על הברכה יהיו בני הגבירות ועל ידי שבני לאה רבים נטלו משם הקטן והגדול נהפלים השכין על בני השפחות שלא היו רק ארבע והיה על הקללה הגדול והקטן הגדול הוא ראובן לפי שהיה חשוד מבלהה ועגה אמן על ארור שוכב עם אשת רעהו ואביו וידעו בודאי שלא פשע בדבר והכי איתא בפרק במה בהמה יוצאה אפשר שתיד ורמו לעמוד על הר עיבל ולומר ארור שוכב עם אשת אביו ויבא חטא זה לידו והקטן הוא זבולון : לברך את העם · פרש"י ששה שבטים עלו וכו' הייני איתא דמסכת ואלו נאמרין אבל ר' אומר אלו ואלו ישראל ולויים למטה הם עומדים כדכתיב בספר יהושע וכל ישראל וזקניו ושופטיו והכהנים והלויים עומדים מזה ומזה לארון ונאמר ומה שכתוב בפרשת ראה על הר גריזים ועל הר עיבל הייני בסמוך כדכתיב וסכות על הארון תניא רבי אליעזר אומר אי אפשר לומר לוי למטה שכבר נאמר לוי למעלה אלה יעמדו לברך את העם על הר גריזי' שמעון לוי ויהודה ואי אפשר לומר לוי למעלה שכבר נאמר ביהושע וכל ישראל וזקניו ונומר והכהני' והלויים עומדים מזה ומזה לארון הא כיצד זקני כהונה ולויה למטה והשאר למעלה ר' יהושע אומר כל הראויה לשירות לשאת את הארון דהיינו שבן שלשים עד בן חמשים למטה אבל הארון והשאר למעלה · עוד פרש"י כאן ופתחו בברכה ברוך האיש ונומר ורא"יה מיהושע חציו אל מול הר גריזים וחציו אל מול הר עיבל כאשר צוה משה עבד יי' לברך את העם ישראל בראשונה : ושם בסתר · כל הארורים הכתובין כאן כולן על עבירות שרגילות להיות בסתר כיבד אביו ואמו מי יודע אם יקלל אותם : מסיג גבול · דבר פשר הוא גם משגה עור לא יוכל לפרסם מי השגהו : גר יתום ואלמנה · אין להם כח ועוזר לפרסם הדבר לערער על הדיין ושוכב עם אשת אביו ואחות וחמותה אינו נחשד להתיחד עמהם גם שוכב עם בהמ' לא תצעק על הרובע ולוקח שוחד דבר סתר הוא שוק שע"א ומכה רעהו דהיינו מלשינו' שרגילין להיות פעמים בגלוי ופעמים בסתר ולכך לא נאמר בסתר שעל עבירות שבגלוי לא יבא לכלל שאם יעשה אותם בגלוי כ"ד יענישוהו · כאן פרש"י אחד עשר ארורים יש כאן כנגד אחד עשר שבטי' וכנגד שמעון לא כתב ארור לפי שלא היה בלבו לברכו הטעם לפי שבפעם שטים היו עם נשיא שלהם בנשיאות שהיא שלא לשם שמים ולשישה זו ארור אשר לא יקים איננו מן המנין לפי שהוא שוה לכולם וי"מ י"ב ארורים כנגד י"ב שבטים : אשר לא יקים · יקבל כשו למען הקים אותך היו' לו לעם : ובאו עליך כל ונומר · ולא תטרח לחזור אחריהם : ברוך אתה בעיר · בכל מיני סחורה · ד"א ברוך אתה בעיר שתכבים מבואתך לעיר : בשדה · בזריעה ובנטיעה : ברוך אתה בבואך · ובצאתך למלחמה כענין שנאמר אשר יצא לפניהם ואשר יבא לפניהם : יקימך יי' · יעמידך :

ורלו

רלבג

מה שיושב מהם לאיש ואיש · את ה' האמרת היום לפי שהאמיר הוא הסעיף העליון יחס הרוממות אל ההאמרה כאלו תאמר שות אותו עליון עליך להיות לך לשרים ולמכהינ ולהתנהג במצותיו שגזר עליך · וה' האמירך היום · ר"ל רומם אותך על הגוים ויחדך משאר האומות · שמור את כל המצ' אשר אנכי מצוה אתכם היום · זה שישמרו כולם וזאת המצוה בכללה שוכר בזה המקום כדי שיעשו אותה בבא עתה · והקמות לך אבנים גדולות · ר"ל שיהיו עם זה אבנים שלמות שיבנו מהם מזבח בהר עיבל כמו שיזכור אחר זה ולזה לשדותם בשיד כדי לכתוב עליהם כל דברי התורה הזאת באר היטב כמו שאמר אחר זה והנה הרצון באמרו באר היטיב הוא שיהי' הכתב מבואר וניכר ולזה גם כן שד אבנים בשיד וכבר נתבאר בספר יהושע כי שם כתבו את משנה תורת משה כמו שנא' בפרשת מלך וכת'לו את משנה התורה הזאת על ספר ולזה יעתיקו שם כל התורה כלה ויכתבוה באבנים ההם ולזה הוצרכו להיות גדולות מאד כדי שלא יהיה הכתב דקה מאד שנאמר באר היטב · והיה בעברכם את הירדן · ר"ל אחר עברכם את הירדן כי הר עיבל היה בעבר הירדן ימה כמו שקדם בפרשת ראה אנכי והנה צוה שם לבנות מהאבנים ההם מזבח ה' ולהעלות עליו עולות ולזבוח שם שלמים ואחר זה יכתבו עליהם את כל דברי התורה כמו שקדם והנה זה היה לתכלית שיכרתו ישראל ברית עם השם יתעלה בקבלם עליהם כל הברכות והקללות הכתובות אחר זה למקיים דברי התורה ולעובר עליהם · ועשית את מצותיו ואת חקיו אשר אנכי מצוך היום · ר"ל שעם דברי הברית האלה נהית לעם ותשמור הם כל מצות התורה · אלה יעמדו לברך את העם על הר גריזים · הנה השבטים היותר נבחרים שם אותם על הברכה ועל הקללה שם שני בני השפחות והם גד ואשר דן וראובן גם כן לחסרונו וידמה שהיה גם כן זבולון הפחות שבבני הגבירו' אחר ראובן כי כבר מצאנו בפרשת ראה אנכי כי הברכה היתה תחילה על הפרטי' ואחר כך הקללה על הפרטים ואחר כך הברכה על הכלל ואחר כן הקללה על הכלל ואמנם קצרה התורה מלזכור פה הברכה על הפרטים כי הוא בפרטים בעצמם שהיתה בהם הקללה כאלו תאמר שהיו אומרים תחת אמרו ארור מסיג גבול ברוך אשר לא ישיג גבול וכן על זה הדרך והנה סמך מבזה אביו ואמו לעובד ע"ז להעיר שעובד ע"ז מורד במי שילדהו והמציאהו וגדל אותו ושמר את מציאותו וסמך גם כן להם משיג גבול רעהו להעיר שהעובד אלוה זולת השם יתעלה גם מהעליונים שנתן להם השם יתעלה חלק בהנהגה הנה הוא משיג גבול כי אין מגבול אלו האלוהות אבל הם מנהיגי ההנהגות חלקיות לפי מה ששם השם יתעלה עליהם ביום הבראם · ארור משגה עור בדרך · ר"ל להטעותו

בעל הטורים

גריזים · בגי' הברכה יהיה בו : קול רם וסמיך ליה ארור האיש וגו' כל לומר שקולו של רם היינו בקול הקב"ה שמעו דבור אנכי וגו' יהיה לך · בסתר · ב' ושם בסתר · מכה רעהו בסתר · כי אתה עשית בסתר גבי דוד בענין בת שבע · כי תאכלם בחוסר כל בסתר · לומר אם העשה כתי' תאכלם בחוסר כל בסתר · התחיל בע"ז שהיא שקולה כנגד כל התורה כלה · וסמך לע"ז מקלה אביו ואמו · דשלשה שותפים יש באדם · וסמך למעלה אביו משיג גבול רעהו לו' שהבא על אשת איש שהוא משיג גבול רעהו גורם לבן שמקלל אביו שאינו מכיר אביו וסמך לו משגה עור לומר לא תיעץ לו לפי דרכו כדי להשיג גבולו : משגה ב' משגה עור · משגה ישרים בדרך רע · זהו שדרש משגה עור משיעצו לחטוא · זהו משגה ישרים בדרך רע שהוא ישר ופיתה לו עצה לעקם דרכיו · וסמך לו מטה משפט שהיודע הדי' ומטהו בראיותיו או טוען שקר הוא משגה עור · סמך שוכב עם בהמה לאשת אביו לפי שהוא עמו בבית וכרוך אחריה כבהמה · וכן אחותו וחתנתו שהם תדירים עמו וסמך לו' מכה רעהו בסתר שהי' בצינעא כמו זנות חותנתו ואחותו שהו' בצינעא בביתו · במתרגמי' בלשון הרע · בסתר ב' מסר ממון חבירו · וסמך לוקח שוחד להכות נפש לומר הולך רכיל למען שפוך דם · וסמך אשר לא יקים להכו' נפש לומ' השופך דם כעובר על כל התור' שמע תשמע בגימ' לדברי תור' ולדבר' חכמים · אמן בגימ' יהוה אדני · ולכן גדול העונה אמן יותר מן המברך שעולה שני שמות :

יכנסו

מ"ע ספורנו

ארור האיש · הנה כל הארורי' אמרו תחלה בלשון ברוך כמו שבא בקבלה ולזה אמר אלה יעמדו לברך את העם · אמנ' מזכירים הכתוב בלשון ארור בלבד כי עקר הכונה באלו הארורים היה לקלל את העוברים על אלה כדי שבם לבדם ישאו עונם ולא יהיו ה' כ ם ערבי' להם וזה כי החוטאים האלה היו על רוב ראשי העם שלא היה על ההדיוטות למחות בידם כמו שהעיד יחזקאל באמרו נשיאי ישראל איש לזרועו היו בך למען שופך דם אב ואם הקלו בך וכו' · ובאותה הפרשה הזכיר הנביא רב אלה הארורי' או כלם ואמר שנעשו אלו העונות בירושלם לא שהעיר כלה חטאה כזה · אבל הנשיאי' הם חטאו בכמו אלה . אמנם בהזכירו שם עונות הנזכר באשם את העיר באמרו קדשי בזית ואת שבתותי חללת : לוקח שוחד להכות · כענין דואג האדומי והזיפים למצא חן בעיני המלך או להרוים : אשר לא יקים את דברי התור' הזאת לעשות אותם · שלא יקיים ויודה שראוי לעשות את כלם אבל תקיפות מצוה ס ס לבטלה אלו והוא כמות' לדבר אחד · ובאו עליך כל הברכות האלה והשיגוך · אף על פי שלא תשתדל אתה להשיגם : כי תשמע בקול ה' אלהיך · וזה כשתהיה תורתך קבע ומלאכתך עראי ולפי' ישיגוך הברכו' בלתי השתדלו' הנה הזכיר ברכו' בית ראשון וזכר שיזכו לכן בכל עת שישמרו את המצות עד אמרו יקימך ה' לו לעם קדוש וזה היה בתחלת בית שני כמו שספרו ז"ל על ברכות שמעון הצדיק והנסי' של בית המקד' כל ימיו :

וראו

אמרי נועם

ואלה יעמדו על הקללה בהר עיבל וגו' · הברכה היו בני הגבירות מלבד ראובן וזבולן הי'על הקללה עם ד'בני השפחות זבולון לפי שהיה הצעיר מבני אמו וראובן לפי שקלקל יצועי אביו היה על הקללה כדי שיאמר אמן כשיאמרו ארור שוכב את אשת אביו · (וי"מ שדרכה להורות שלא חטא כדאי' בגמרא אפשר שאתי' ודמו יעמדו על הקללה ועונה חטא אלא ודאי לא חטא) :

בָּרוּךְ פְּרִי־בִטְנְךָ וּפְרִי אַדְמָתְךָ וּפְרִי
בְהֶמְתֶּךָ שְׁגַר אֲלָפֶיךָ וְעַשְׁתְּרוֹת
ה צֹאנֶךָ׃ בָּרוּךְ טַנְאֲךָ וּמִשְׁאַרְתֶּךָ׃
בָּרוּךְ אַתָּה בְּבֹאֶךָ וּבָרוּךְ אַתָּה
בְּצֵאתֶךָ׃ יִתֵּן יְהוָה אֶת־אֹיְבֶיךָ
הַקָּמִים עָלֶיךָ נִגָּפִים לְפָנֶיךָ בְּדֶרֶךְ
אֶחָד יֵצְאוּ אֵלֶיךָ וּבְשִׁבְעָה דְרָכִים
יָנוּסוּ לְפָנֶיךָ׃ יְצַו יְהוָה אִתְּךָ אֶת־
הַבְּרָכָה בַּאֲסָמֶיךָ וּבְכֹל מִשְׁלַח יָדֶךָ
וּבֵרַכְךָ בָּאָרֶץ אֲשֶׁר־יְהוָה אֱלֹהֶיךָ
נֹתֵן לָךְ׃ יְקִימְךָ יְהוָה לוֹ לְעַם קָדוֹשׁ
כַּאֲשֶׁר נִשְׁבַּע־לָךְ כִּי תִשְׁמֹר אֶת־
מִצְוֺת יְהוָה אֱלֹהֶיךָ וְהָלַכְתָּ בִּדְרָכָיו׃
י וְרָאוּ כָּל־עַמֵּי הָאָרֶץ כִּי שֵׁם יְהוָה
נִקְרָא עָלֶיךָ וְיָרְאוּ מִמֶּךָּ׃ וְהוֹתִרְךָ
יְהוָה לְטוֹבָה בִּפְרִי בִטְנְךָ וּבִפְרִי
בְהֶמְתְּךָ וּבִפְרִי אַדְמָתֶךָ עַל הָאֲדָמָה
אֲשֶׁר נִשְׁבַּע יְהוָה לַאֲבֹתֶיךָ לָתֶת לָךְ׃
יִפְתַּח יְהוָה לְךָ אֶת־אוֹצָרוֹ הַטּוֹב אֶת־
הַשָּׁמַיִם לָתֵת מְטַר־אַרְצְךָ בְּעִתּוֹ
וּלְבָרֵךְ אֵת כָּל־מַעֲשֵׂה יָדֶךָ וְהִלְוִיתָ
גּוֹיִם רַבִּים וְאַתָּה לֹא תִלְוֶה׃ וּנְתָנְךָ
יְהוָה לְרֹאשׁ וְלֹא לְזָנָב וְהָיִיתָ רַק
לְמַעְלָה וְלֹא תִהְיֶה לְמָטָּה כִּי־תִשְׁמַע
אֶל־מִצְוֺת יְהוָה אֱלֹהֶיךָ אֲשֶׁר אָנֹכִי
מְצַוְּךָ הַיּוֹם לִשְׁמֹר וְלַעֲשׂוֹת׃
וְלֹא תָסוּר מִכָּל־הַדְּבָרִים אֲשֶׁר אָנֹכִי
מְצַוֶּה אֶתְכֶם הַיּוֹם יָמִין וּשְׂמֹאול
לָלֶכֶת אַחֲרֵי אֱלֹהִים אֲחֵרִים לְעָבְדָם׃
פ
טו וְהָיָה אִם־לֹא תִשְׁמַע
בְּקוֹל יְהוָה אֱלֹהֶיךָ לִשְׁמֹר לַעֲשׂוֹת
אֶת־כָּל־מִצְוֺתָיו וְחֻקֹּתָיו אֲשֶׁר אָנֹכִי
מְצַוְּךָ הַיּוֹם וּבָאוּ עָלֶיךָ כָּל־הַקְּלָלוֹת
הָאֵלֶּה וְהִשִּׂיגוּךָ׃ אָרוּר אַתָּה בָּעִיר
וְאָרוּר אַתָּה בַּשָּׂדֶה׃ אָרוּר טַנְאֲךָ
וּמִשְׁאַרְתֶּךָ׃ אָרוּר פְּרִי־בִטְנְךָ וּפְרִי
אַדְמָתֶךָ שְׁגַר אֲלָפֶיךָ וְעַשְׁתְּרוֹת
צֹאנֶךָ׃ אָרוּר אַתָּה בְּבֹאֶךָ וְאָרוּר
כ אַתָּה בְּצֵאתֶךָ׃ יְשַׁלַּח יְהוָה בְּךָ אֶת־
הַמְּאֵרָה אֶת־הַמְּהוּמָה וְאֶת־הַמִּגְעֶרֶת
בְּכָל־מִשְׁלַח יָדְךָ אֲשֶׁר תַּעֲשֶׂה עַד
הִשָּׁמֶדְךָ וְעַד־אֲבָדְךָ מַהֵר מִפְּנֵי רֹעַ
מַעֲלָלֶיךָ אֲשֶׁר עֲזַבְתָּנִי׃ ידבק

ששי

בריך ולדא דמעך ואיבא דארעך
ולדא דבעירך בקרי תורך ועדרי
ענך: בריך סלך ואצותך: בריך
את במיעלך ובריך את במפקך:
יתן יי ית בעלי דבבך דקיימין עלך
תבירין קדמך באורחא חדא יפקון
לותך ובשבעא אורחן יערקון מן
קדמך: יפקיד יי עמך ית
ברכתא באוצרך ובכל אושטות ידך
ויברכינך בארעא דיי אלהך יהיב לך:
יקימינך יי ליה לעם קדיש כמא די
קיים לך ארי תטר ית פקודיא
דיי אלהך ותהך באורחן דתקנן
קדמוהי: ויחזון כל עממי ארעא
ארי שמא דיי את קרי עלך וידחלון
מינך: ויותרינך יי לטבא בולדא
דמעך ובולדא דבעירך ובאיבא
דארעך על ארעא די קיים יי
לאבהתך למתן לך: יפתח יי לך
ית אוצריה טבא ית שמיא למתן
מטר ארעך בעדניה ולברכא ית
כל עובדי ידך ותוזיף לעממין סגיאין
ואת לא תזוף: ויתנינך יי לתקיף
ולא לחלש ותהי ברם לעילא ולא
תהי להחתא ארי תקביל לפיקודיא
דיי אלהך די אנא מפקיד לך יומא
דין למיטר ולמעבד: ולא תסטון
מכל פתגמיא די אנא מפקיד יתכון
יומא דין ימינא ושמאלא למהך בתר
טעות עממיא למפלחהין: ויהי
אם לא תקביל למימרא דיי אלהך
למטר למעבד ית כל פקודוהי
וקימוהי די אנא מפקיד לך יומא
דין וייתון עלך כל לוטיא האילין
וידבקונך: ליט את בקרתא
וליט את בחקלא: ליט סלך
ואצותך: ליט ולדא דמעך ואיבא
דארעך בקרי תורך ועדרי ענך: ליט
את במיעלך וליט את במפקך: יגרי
יי בך ית מארתא וית שגושיא וית
מזופיתא בכל אושטות ידך די
תעביד עד דתשתיצי ועד דתיבד
בפריע מן קדם בישות עובדך
דשבקתא דחלתי: ידביק

רשי

שגר אלפיך · ולדות בקרך שהבהמה משגרת ממעיה : עשתרות צאנך · כתרגומו ורבותינו אמרו למה נקרא שמם עשתרות שמעשרות את בעליהן ומחזיקות אותן כעשתרות הללו שהן סלעים חזקים : ברוך טנאך · פירותיך : ד"א טנאך דבר לח שאת' מסנן בסלים : ומשארתיך · דבר יבש שנשאר בכלי ואינו זב : ברוך אתה בבואך וברוך אתה בצאתך · שתהא יציאתך מן העולם בלא חטא כביאתך לעולם: ובשבע' דרכים ינוסו לפניך · כן דרך הנבהלים לברוח מתפזרין לכל צד: המאר' חסרון כמו צרעת ממארת : מהומ' שגוש קול בהלות: שחפת · שבשרו נשחף ונפוח : קדחת · לשון כי אש קדחה באפי והוא אש של חולים מלוו"י בלע"ז שהיא חמה מאד : ובדלקת · חמה יות' מקדחת ומיני חלאים הם : ובחרחור · חולי המחממו תוך הגוף וצמא תמיד למים ובלע"ז אייסטר"דימנט לשון ועצמי חרה מני חרב כחר מפוח מאש: ובחר' יביא עליך גייסות: בשדפון ובירקון מכתו תבואה שבשדות : שדפון · רוח קדים אשלי"דה בלע"ז : ירקון · יובש.ופני התבואה מכסיפין ונהפכין לירוקין קמ"א בלע"ז: עד אבדך · תרגום עד דתיבד כלומר עד אבוד אותך שתכלה מאליך : והיו

אבן עזרא

פרי בטנך · הבנים והבטן כנוי : שגר ועשתרות · פירשתים : טנאך · מקום הלחם והוא מוקדם ומאוחר עם משארותיך או מקום שיושם שם הקמח : בבאך · להוג ולסחור ולשלול או בכל ביאה ויציאה בכל יום ויום והטעם בכל אשר תעשה תצליח והחפך כתוב ואחר שאמר שתהיה עליון על כל הגוים אמר כי הם יקברו אויבך על כן אמר הקמים עליך: ובשבעה · לשון רבי' בעבור שוב ימי השבוע כי הוא תלוי בעליוני' : באסמיך · באוצרותיך מטעם המקום : לעם קדוש · והקדושה לשמור המצות · וטעם יקימך יעמידך : תשמור · בלב: והלכת · במעשה · וטעם והותירך אם תהיה רעה בארץ ורעב ומארה אתה תות' לטובה : אוצרו · שהוא בכחו לצאת וכן אוצרות שלג ע"כ אמר הותירך אמר דבר הגשם כי העוצר סבת הרעב : והלוית גוי' רבים · כי ירעב ולא יבא זמן שתלו' אתה והכלל שתהי' לעול' לראש : כי תשמע · בלב לשמור ולעשות והכלל שלא תסור מאחר השם לעבוד ע"א כי היא עיקר כל העבירות לכפור בעיק' והפך זה יחוד השם לשמור ולעשות כי עיקר השמירה המעש': המארה מגערת : המהומה · שלא יוכל להשלים המעשה · המגער' שלא ישמח במעשיו רק ידאג בו אחר יגיעתו : בשחפת

רלבג

להטעותו בדרך כשישאל זה וסמך אותו למשיג גבול רעהו לפי שהוא מזיק חברו מבלי ידיעתו וכן הענין במשגה עור בדרך · ארו' מטה משפט גר יתום ואלמנה רוצה לומר אפילו עשירים הזהיר בזה כי מפני שפלותם יקול לדיין להטות משפטם והנה סמך אלו כלם לעושה ע"ז להורות אע"פ שלא יעבדה יהיה ארור כי הוא משג' העורים הרואים הפסל ההוא שם ויחשבוהו לאלוה עם שהעובד ע"ז אין לו דרך יביאהו להתנהג במדות החשובות וזה כי העובד השם יתעלה טו יתכוין בדרכיו ובמה שיש מה'מהפלג' היושר והחנינה ויביאהו זה להדמות בדרכי השם יתעלה וללכת בדרכיו ואולם עוב' ע"ז לא יעד בה דבר ילמד ממנה להתנהג במדות המשובחות אבל הענין הוא בהפך ולזה גם כן סמך לזה דבר הטאת משפט גר יתום ואלמנה ואחר שזכר הגלוה לדבר ע"ז שב להזכיר דבר העריות ושפיכות דמים וזכר תחלה ערות האב כי יש בה מהזרות והעזות יותר ולזה סמך אליה דבר ערות הבהמה והנה אחר כ ערות האב תהיה היותר זרה ערות אחותו ואחרי' תהיה היותר זרה ערו' אם אשתו כי יש בה מהעזות יות' ממה שיש מהעזות בגלוי ערות בת אשתו וזה מבואר מאד ואחר שהשלים זה זכר הרציחה שירצח האדם בידו וזכר אחריה הטאת המשפט במיתת בית דין בעבו' שוחד ולמדנו בזה כי העבו' ע"ז היא היותר קשה שבכל העברות ואחריה גלוי עריות כי היא עם רוב גנותה תמשיך האד' אחד לזה הפועל המגונה מצד ההכאה שישיג בה והנה סמך גם כן גלוי עדיות לע"ז כי כבר תמצא רוב נימוסי ע"ז מתיחסי' לדבר גלוי הערוה וזה כמלא בענין עבודת פעור כי פעירתם עצמם לפעור אנשים ונשים מביאי' אותם לידי תאוה ומתוך כך ישתתפו בזמה וזה מבואר שהיו עובדיה רבי המספר בזמנם [illegible] והנה גלוי הערוה יתיסר אחד להביא לשפיכות דמים כאשר יראה מזה בענין גלוי ערות אשת איש וזולתה מהעריות כי אם ימצא ימצאהו בעל האשה או קרוב' לנואף [illegible] מעשהו להמית ולא יחמול עליו ולא יוכל לסבול עליו להתנקם ממנו ע"י ב"ד וזה ממה שאינו צריך אל הבאור והנה אחר זה כלל קיום כל דברי התורה בקללה [illegible] השם אלהיך · אלו הם הברכות בכלל למקיים את כל דברי התורה הזאת · ונתנך השם אלהיך עליון על כל גויי הארץ · ידוע שזה לא יתכן להיות מתמיד על [illegible]טית וכן מה שזכר מהמשך הברכה בכל הדברים בעיר ובשדה לא יתכן שישלם מפני ההשגחה הכוללת אפילו בעת פרטי אבל תהיה הברכה בקצת זולת קצת כל [illegible]ם תמיד והיותר כפלא הוא המצא הברכה בפלי פירות ובעסת המשארת ובפירות האוכל וכן מה שזכר מכלות האויבים תמיד · וברכך בארץ אשר השם אלהיך נותן לך · רוצה לומר שאלו הברכות יחשכו לך באופן יותר שלם בארץ הנבחרת מצד היותה מוכנת אל שידבק בה השפע האלהי ומצד היותה מוכנת לברכה בעצמה כמו שקדם מעניינה · ישימך השם לעם קדוש · רוצה לומר שיוסיף לך השגחת נוספת מצד קדושתך עם שכבר תהיה מיוחד לו בשמרך מצות השם יתעלה ולכתך בדרכיו · וראו כל עמי הארץ כי שם יי' נקרא עליך · רוצה לומר [illegible] שם השם נקרא עליו להשגיח בו ביחוד · והותרך ה' לטובה ונומר שלא תאחר הברכה תהיה בדברים האלו בהמצאתם אבל אחר זה ימותו ויפסדו לזה אמר [illegible]ם יתע' ישגיח בהם בלקיחת המטר בעתו ולשלוח ברכה בכל מעשה ידיהם · והלוית גוים רבים ואתה לא תלוה · אמר זה להורות על עשרם ושלא יחסרו ויהיו [illegible]ה לא למטה כי ישמע אל מצות ה' ללמד אותם ולהתנהג בהם על פי התורה · לא תסור מכל הדברים · ביאר כי הנטייה הקטנה ממצות התורה תבי' בסוף לעבוד [illegible] קול ה' אלהיך · מגיד שאם לא קיימו כל מצות התורה סופם ליפול באלו הקללות שזכר כי בזה יבא להכחיש בשם יתע' ולעבוד ע"ז כמו שקדם או ירמוז בזה אל [illegible] וכזה אמור על עבודה זרה בפרשת בהעלותך · וכי תשגו ולא תעשו את כל המצות האלה · ויורה על אמתת זה מה שאמר אחר זה מפני רוע מעלליך אשר עזבתני [illegible] ההשגחה הפרטית כן תהיה הקללה על צד ההשגחה הפרטית ליסרם והוא מבואר מהקללות האלה וכבר נתבאר זה ביאור שלם במה שנזכר בפרשת אם בחקותי [illegible] הדברי' בעיר ובשדה לא יתכן שתהיה מצד ההשגחה הכוללת וכן חיות הרע וחסרון וההשחתה כמשך מכל הפעולות שימשך האדם תמיד לא יתכן שתהיה מצד [illegible] כבר מתמיד אם לא מזה הצד כי מצד ההשגחה הכוללת תקרא המגפה בזה האופן על המעט ועל דרך הזרות · בשחפת · אחשוב שהוא קדחת יום שאינה בגדר [illegible] חדה ואחריה זכר הדלקת שהיא קדחת חדה ואחרי' חרחור שהיא קדחת חדה שורפת בשדפון הוא חולי שנתך בו הגוף וירקון הוא חלי מתחדש מרוע [illegible] הירוקות הנה אלו הם מינים מן החלאים הקשים אמר שיביא' השם יתעלה עליהם ליסרם · וזכר גם כן שימנע מהם המטר בדרך שלא יתנו הצמחים פרים וזכר [illegible] בארצם מהמטר הויה תחסוה מהאיד הקיטורי הוא עשן עב והוא כמו אבק ועפר כיבייה בלעז והיא רבת ההפסד לבעל חי ולצמחים · עוד זכר שהקללות האלה [illegible] אליהם בדרך אחד ומרוב פחדך מהם תנום לפניהם בשבע' דרכים כי ממקומו' רבי' ירדפוך להכות אותך · והיית לזועה לכל ממלכות הארץ · הנה תירא ויכום

מסרה

יצאו י"ד וסי' במסרה רבתא : והותרך ל' כתיב כן אילין חס' יו"ד בליש' וסי' ויותרו אנשים ממנו · ויאכלו ויותרו כדבר יי' · על אלעזר ועל איתמר בני אהרן הנותרים · והותרך יי' לטובה · את אשר הותרה משבעה : מטר ד' וסי' ונתתי מטר ארצכ' בעתו · יפתח יי' לך את אוצרו הטוב · יתן יי' מטר ארצך · ונתן מטר זרעך אשר תזרע · ונמסר גם בסדר עקב : ולברך ד' וסי' נמסר בסדר עקב : את המארה חד מן י"ב פסוקים דאית בהון את את ואת ומלה חדא ביניהון וסי' נמסר בסדר משפטים : עד השמדך ועד אבדך י"ז פסוקים מן עד ועד וסימ' במסרה רבתא :

חזקוני

וראו כל עמי הארץ ונומר · עליו כאמר כל אשר יקרא בשם יי' ימלט : כי שם יי' נקרא עליך · שיהא הוא קרוי יי' אלהי ישראל כשיקימך לו לעם דוגמא כי שמך נקרא על עירך ועל עמך וראו ל' הבנה כמו ולבי ראה הרבה חכמה ודעת : והלוית גוים רבים · שפירושיהן יהיו נרקכין : ארור · כמו שברוך לשון שפע והצלחה כך בארור לשון חסרון והפסד וכן תרגם אונקלוס לשון צרעת ממארת סגירות מחסרה : ואת המגערת · אכי נוער בתבואות לגאת וכן הנני גוער לכם את הזרע : ונקרב

בעל הטורים

ינוסו לפניך · וסמיך ליה יצו יי' אתך את הברכה באסמיך · שתמצא בהם מלאי' כל טוב : באסמיך · בגי' זהו סמוי שאין הברכה מצויה אלא בדב' הסמוי מן העין : שם יי' נקרא . ר"ת שי"ן פירוש שי"ן של תפילין : ויראו ממך וסמיך ליה והותירך יי' · לומר בזכות התפילין יותיר ימיך דכתי' ויי' עליה' יחיו :
וככה

מ"ע ספורנו

וראו כל עמי הארץ · כמו שספרו ז"ל על אלכסנדרו' שהשתחוה לפניו : והותירך ה' לטובה · שתשיג הצלחתך בקנינים וזולת' יותרה מהצלח' שאר המצליחים בהם · וכאלה הברכות שהיו בבית שני קיי' : ולא תסור מכל הדברי' אשר אנכי מצוה אתכם היום ימין ושמאל · שלא ישנו את מצות האל ית' בפרט ענין המשפט · ולא ימירו את שאר המצות במנהגי הליוט ומצות אנשים מלומדה כלשכן כשיעשו זה לכבוד קדמוני' שהנהיגו אות' המנהגי' לא לכבוד קונם ולא לשמור מצותיו כי בזה האופן אין לך ללכת אחרי אלהים אחרים לעבדם גדול מזה בחדוש דת לכבו' קדמוני' אשר נחשבו אלהים שופטים בארץ אמנם התוכחות עד יולך ה' אותך ואת מלכך היו בבית שני בימי יונים וזולתם עד שסרו מלכי בית חשמונאי זה על זה ונלכד אחד מהם במגו' פומפי"או לרומ"ה ומש' והלא' עד ונסמכם היו עד חורבן הבית על ידי רומיים ומשם והלאה הם תוכחות בגלות כמשכו אליו ובתחיל בתוכחו' באמרו אם לא תשמע בקול ה' אלהיך לשמור לעשו' את כל מצותיו וחקותיו אשר אנכי מצוך היום וזה בלי ספק כאשר הומרה שמירת מצות התורה במנהגי' שונים וזולתם והוטב אחו' משפט וכן אמר שאמ' יולך ה' אותך ואת מלכך שהוא הגל' השני חזר ואמר כי לא שמעת בקול ה' אלהיך לשמור לעשות מצותיו וחקותיו אשר צוך כלו' אבל שמרת מה שצוו או שנהיגו אחרי' וזולתו אשר לא כתורתו כמו שספרו ז"ל (גטין) שלא היו תורמין ולא מעשרין והרבו לתקון יוחנן כ"ג ולגזור על הדמאי והיו נועלי' דלת בפני לוין מפני השמט' והוכרך הלל לתקן פרוסבול ובטלו מי סוטה ועגלה ערופה וסנהדרין מרוב הפושעים בסוף בית שני באופן שבטל כל משפט כמו שספרו ז"ל שנגברו בעלי זרוע כמו שהוא הענין היום עם כל גלותנו ושפלותנו שרב ההמון בפרט החייב בדין מואס את תורת האל ית' ומשפטי פיהו ומתאמץ על ידי כותי' וערכאותיהם לפות' אשם כריבו ובכן ירדו לשמיון הם ונכסיהם וכאלה התבאר' סבת חורבן בית שני והתמד' גלותו בהתמדת סבתו :
והתמכרתם

אמרי נועם

וכי' אם לא תשמע ונו' צ"ח קללות בתוכחה וצ"ח כלי שרת במקד' לכפר על הקללו' · וגם צ"ח כבשים בחג לכפר · רואין אפרו של יצחק כאלו צבור ע"ג המזבח :

בעל הטורים

יככה יי' ד' פעמים כתיב בתוכחה' יככה יי' כנגד ד' גליות · ויש בזה הפסוק ז' ענינים · בשחפת ובקדחת ובדלקת ובחרחור ובחרב ובשדפון ובירקון · כנגד ז' תועבו' בלבו · קדקדך יוליך יי' אותך ואת מלכך · רמז לקדקד יהויקי' שלא ניתן לקבורה · נגף ג' במס' יתנך יי' נגף ואידך אך נגוף נגף הו' לפנינו וירא אדם כי נגף לפני יש' · אם שמו' תשמעו ינוסו לפניך כדכתי' וירא אדם וגו' · ואם לא תשמעו יתנך יי' נגף : בשגעון ב' יככה יי' בשגעון · והוא בשגעון ינהג · כלומ' לא די שיכנה אלא שכל מנהגו יהיה בשגעון :

זהים

אבן עזרא

בשחפת · יש אומרים שהם מיני חלאים : בקדחת · בכל יום מגזרת כי אש קדחה באפי ומהומה ומגערת ושחפת וקדחת ודלקת שם התואר · וטעם ובדלקת שלישית או רביעית : ובחרחור · מגזרת וחרה נחושתה · ובחרב · מגזרת חורב : ובשדפון · נפוחות וכן שדופות קדים וי"א הפך והטעם דקוק : ובירקון · כמשמעו בלשון קדר וי"א כי אלה חליים בזרע ובשדפון כמו שדופות קדים והעד הכיתי אתכם בשדפון ובירקון על כן אחריו והיו שמיך וכן בפרשת אם בחקותי : נחשת · כנחשת וכן ברזל : אבק ועפר · ברוב החורב וכח הרוח : עד השמדך · מלה זרה כמו ביום הבראך : לזעוה · הפוך כמו כבש וכשב : ואין מחריד · לעוף ולבהמה : והנשארים · יוכו בשחין מצרים · ובטחורים · הם היוצאים במקום הנסתר על כן כתוב ובעפולים והוא מגזרת ויבא אל הפועל : ובגרב · כן בלשון ישמעאל : ובחרס · יש אומרים שיכבד חרש כאיוב ואם הוא בס"מך ויש אומרים במכת השמש והנכון שהוא שם חולי כנזכרים ואין לו חבר והשגעון והעורון והתמהון שלשתן בלב : והיית ממשש · פי' בעורון : תצליח · פעל יוצא : עשק וגזל · מאויב · ואין מושיע והחל לפרש איך יהיה עשוק : ישגלנה · כנוי לשכיבה וכן שגל המוכנת למטה : תחללנו · מגזר' חלילה : וכלות · כמו נכספ' גם כלתה וכן ותכל דוד ואינו חסר כפא כאשר פירש חסר הדעת כי ותכל פועל יוצ' ולא נזכר הפועל כמו אשר ילדה אותה : ורצוץ · בחזקה ופי' בשגעון שיראה גופו מלא שחין : על הברכים ועל השוקים · כי בהיות השחין שם קשה לסור : אשר לא תוכל להרפא · בעבור היותם מהון לגוף : ועבדת שם · ולא יועיל לך רק תהיה לשמה כל רואיך ישומו : למשל · באוזן : ולשנינה בפה מגזרת ושננתם : ינהגך יי' · בעונך וקודם זה יבא עליך שנת רעב ואתה עודך בארצך :

יחסלנו

רשי

והיו שמיך אשר על ראשך נחשת · קללות הללו משה מפי עצמו אמרן ושבהר סיני מפי הקב"ה אמרן כמשמען וכן נאמר ואם לא תשמעו לי ואם תלכו עמי קרי וכאן הוא אומר לקול יי' אלהיך : ידבק יי' בך · יככה יי' · הקל משה בקללותיו לאמרן בלשון יחיד וגם כן בקללה זו הקל שבראשונות אומר שמיכם כברזל וארצכם כנחושה שלא יהו השמים מזיעין כדרך שאין הברזל מזיע ומתו' כך יהא חורב בעולם והארץ תהא מזיע' כדרך שהנחשת מזיע והי' מרקבת פירותיה וכאן הוא אומר שמיך נחשת וארצך ברזל שיהיו שמים מזיעין אע"פ שלא יריקו מטר מכל מקום לא יהיה חורב של אבדו' בעולם והארץ לא תהיה מזיעה כדרך שאין הברזל מזיע ואין הפירות מרקיבין ומכל מקו' קללה היא בין שהיא כנחשת בין שהיא כברזל לא תוציא פירו' וכן השמים לא יריקו מטר : מטר ארצך אבק ועפר · זיקא דבתר מטרא מטר יורד ולא כל צרכו ואין בו כדי להרבץ את העפר והרוח באה ומעלה את האבק ומכסה את עשב הזרעים שהן לחים מן המים ונדבק בהם ונעשה טיט ומתיב' ומרקיבן : לזעוה · לאימה ולזיע שיזועו כל שומעי מכותיך ממך ויאמרו אוי לנו שלא יבא עלינו כדרך שבא על אלו : בשחין מצרי' · רע היה מאד לח מבפנים ויבש מבחוץ כדאיתא בבכורות : גרב שחין לח : חרס · שחין יבש כחרס · בתמהון לבב · אוטם הלב אשטורדי"שון בלע"ז : עשוק · בכל מעשיך יהי' ערער : ישגלנה · לשון שגל פלגש והכתוב כינהו לשבח ישכבנה ותיקון סופרים הוא : תחללנו · בשנה הרביעית לאכול פריו : וכלות אליהם · מצפות אליהם שישובו ואינם שבים כל תוחלת שאינה באה קרויה כליון עינים : לשמה · אשטו"ר אשטורדי"שון כל הרואה אותך ישום עליך : למשל · בשתבא מכה רעה על אדם יאמרו זו דומה למכת פלוני : ולשנינה · לשון ושננתם ידברו בך וכן תרגומו ולשועי לשון ספור ואישתעי :

יחסלנו

והיית קדמ' והיית אך עשוק וגזול הנ"י והיית רק עשוק ורצו

ידבק יהוה בך את־הדבר עד כלתו
אתך מעל האדמה אשר־אתה בא־
שמה לרשתה: יככה יהוה בשחפת
ובקדחת ובדלקת ובחרחר ובחרב
ובשדפון ובירקון ורדפוך עד אבדך:
והיו שמיך אשר על־ראשך נחשת
והארץ אשר־תחתיך ברזל: יתן
יהוה את־מטר ארצך אבק ועפר מן־
השמים ירד עליך עד השמדך:
יתנך יהוה נגף לפני איביך בדרך כה
אחד תצא אליו ובשבעה דרכים
תנוס לפניו והיית לזעוה לכל
ממלכות הארץ: והיתה נבלתך
למאכל לכל־עוף השמים ולבהמת
הארץ ואין מחריד: יככה יהוה
בשחין מצרים ובעפלים ובגרב
ובחרס אשר לא־תוכל להרפא:
יככה יהוה בשגעון ובעורון
ובתמהון לבב: והיית ממשש
בצהרים כאשר ימשש העור באפלה
ולא תצליח את־דרכיך והיית אך
עשוק וגזול כל־הימים ואין מושיע:
אשה תארש ואיש אחר ישגלנה ל
בית תבנה ולא־תשב בו כרם תטע
ולא תחללנו: שורך טבוח לעיניך
ולא תאכל ממנו חמרך גזול מלפניך
ולא ישוב לך צאנך נתנות לאיביך
ואין לך מושיע: בניך ובנתיך
נתנים לעם אחר ועיניך ראות
וכלות אליהם כל־היום ואין לאל
ידך: פרי אדמתך וכל־יגיעך יאכל
עם אשר לא־ידעת והיית רק עשוק
ורצוץ כל־הימים: והיית משגע
ממראה עיניך אשר תראה:
יככה יהוה בשחין רע על־ לה
הברכים ועל־השקים אשר לא־
תוכל להרפא מכף רגלך ועד
קדקדך: יולך יהוה אתך ואת־
מלכך אשר תקים עליך אל־גוי
אשר לא־ידעת אתה ואבתיך ועבדת
שם אלהים אחרים עץ ואבן: והיית
לשמה למשל ולשנינה בכל העמים
אשר־ינהגך יהוה שמה: זרע
רב תוציא השדה ומעט תאסף
כי

ידביק יי בך ית מותנא עד דישיצי
יתך מעל ארעא דאת עליל לתמן
למירתה: ימחינך יי בשחפתא
ובקדחתא ובדלקתא ובחרחורא
ובחרבא ובשדפונא ובירקונא
וירדפונך עד דתיבד: ויהון
שמיא די עלוי רישך חסינין כנחשא
מלאחתא מטרא וארעא די תחותך
תקיפא כברזלא מלמעבד פירין:
יתן יי ית מטר ארעך אבקא ועפרא
מן שמיא יחות עלך עד דתישתצי:
יתנינך יי תביר קדם סנאך באורחא
חדא תיפוק לותיה ובשבע אורחן
תעירוק מן קדמוהי ותהי לזיע לכל
מלכות ארעא: ותהא נבילתך
משגרא למיכל לכל עופא דשמיא
ולבעירא דארעא ולית דמניד:
ימחינך יי בשחנא מצראי ובטחורין
ובגרבא ובחרס יבש די לא תיכול
לאתסאה: ימחינך יי בטפשותא
ובסמיותא ובשעממות ליבא: ותהי
ממשש בטיהרא כמא די ממשש
עוירא בקבלא ולא תצלח ית אורחך
ותהי ברם עשיק ואניס כל יומיא
ולית דפריק: איתתא תירוס וגבר
אוחרן ישכבינה ביתא תיבני ולא
תתיב ביה כרמא תיצוב ולא
תחליניה: תורך יהי נכיס לעינך
ולא תיכול מיניה חמרך יהי אניס
מן קדמך ולא יתוב לך ענך מסירין
לבעלי דבבך ולית לך פריק: בנך
ובנתך מסירין לעמא אוחרן ועינך
חזין ויסופן בגלהון כל יומא ולית
חילא בידך: אבא דארעך
וכל ליאותך ייכול עם דלא ידעת
ותהי לחוד עשיק ורעיע כל יומיא:
ותהי משתטי מחיזו עינך דתהי חזי:
ימחינך יי בשיחנא בישא על רכובין
ועל שוקין די לא תיכול לאתסאה
מפרסת רגלך ועד מוחך: יגלי יי
יתך וית מלכך די תקים עלך לעם
די לא ידעת את ואבהתך ותפלח
תמן לעממא פלחי טעותא אעא
ואבנא: ותהי לצדו למתל
ולשועי בכל עממיא די ידברינך יי
לתמן: בר זרע סגי תפיק חקלא וזעיר תכנוש ארי

קומץ מנחה
פרשת כי תבא

והיה כי תבא סמך פרשת עמלק לפרשת הארץ שעמלק רצה לעכבם לפי שירע שג' מצו' נצטוו בכניסתם לארץ ואחת היא להחרים עמלק : מארצך אשר ה' אלהיך נותן לך כלומר אתה סבור שהוא מארצך ואינו כך רק ה' אלהי' נתנה לך : ארמי אובד אבי וקשה למה לא זכיר זכות אברהם ויצחק כמו של יעקב וי"ל שיעקב נקרא ראשית כדכתי' קדש ישראל לה' ראשית תבואתו לכן נזכר שמו על ראשית הבכורים : וירעו אותנו נעשינו רעים שלמדנו ממעשיהם : ועתה הנה הבאתי כלומר כעת באתי לפני ה' בדבר מועט לפי צורך שעה להודות על הארץ הטובה אשר נתן לנו ובפעם אחר הנני מוכן לקרבנו בעולות ועגלים : וכתבת עליהם מצינו בספר תאני שהיתה כל התורה כתובה בהן מבראשית עד לעיני כל ישראל בתאניה וזיוונה ומשם נעתקין התגין בכל התורה ויתכן שהיו האבנים גדולות מאד או שהיה ממעשה הניסים : קול רם בירושלמי קולו של רם מלמד שהק"בה משתתף קולו עם הכהנים : ארור י"ב קללות לי"ב שבטים וכולן על שבסתר רעל הגלויות הב"ד יענישוהו מיתה · ולכך לא קאמר השוכב את אשת רעהו ראין זה סתר דמה לו ליכנס לבית רעהו או היא לביתו אם לא לניאוף לאפוקי כל הני שיכין בביתו : ברוך אתה בבואך משה הקדים הביאה משום שהיו באים לא"י ודור שינה ואמר ה' ישמור צאתך שהקדים היציאה מפני שעל עולי רגלי' דיבר שיוצאי' מביתם ואח"כ חוזרים והשיגוך שלא תצטרך לרדוף אחרי הברכה אדרבה היא תרדוף אחריך ותשיגך בלי יגיעת ועמל : והלוית גוים רבים וגו' ושלא תדאג איך אהא כופה אותם לפרעון לכן אמר ונתנך ה' לראש וגו וע"כ ילוו ויפרעו : ואין מחריד בניהג שבעולם אם ימצא חלל באדמה נותן חרדה בלב כל מוצאיו אבל כאן אין מחריד : אשר לא תוכל להרפא מאחר שהק"בה מכה ולא הטבע מי ירפא : והפיצך ה' שלא יהי' נחמה לאחד מחבירו : בבקר תאמר מי יתן ערב בשע' זריחת השמש יכספו הערב להסתר מפני המכים וההורגים אותם ובשעת האופל יכספו הבוקר לסלק מהם עירוב הבראות המבהילות אותם פירוש ראשונים מפחד לבבך ... וממראה עיניך וגו' ואין קונה שיתחדו בן יבאו להם מכות ע"י ישראל כבראשונה :

השלם פרשת כי תבא

מסרה

בצהרים י"ב וסי' נמסר במלכים א' סי' י"ח · גבי פסו' ויהי כצהרים ויהתל בהם אליהו בפרשת דנביאי הבעל : עשוק ד' ג' מלאים וא' חס וסי' עשוק וגזול כל הימים · עשוק ורצוץ כל הימים · עשוק אפרי' רצוץ · אדם עשק בד' נפש · בתרא חסר : מלפניך י' וסי' נמס' בסדר משפטים : ולא ישובו ו' וסי' בלשון ארמי תורא אישתבע ונפל אריה בשרא וחייך · ופי' שורך טבוח לעיניך · כי נשבעתי יצא מפי · היפלו ולא יקומו · ליש גבור בבהמה · ויזכור כי בשר המה · ישחק לפחד ולא יחת : ועיניך ז' וסימן במ"סר · משוגע ג' וסי' והיית משג' ממרא' עיניך · איש משגע ומתנבא · משגע איש הרוח · וא' המשגע מדוע בא : ועד קדקדך י"א בטעמא מאריך ס"פ וסי' במסרה רבתא : ולשנינה ד' וסי' והיית לשמה למשל · והכרתי את ישר' דמלכי' · ונתשתים מעל האדמ' דד"ה · ונתתים לזעוה לרעה דירמיה : תאסף ב' וסי' ומעט תאסף · ט תאסף עם חטאים :

רלבג

לבבך מרוב הפחד בעבור כל ממלכות הארץ עם שגם מהממלכות השפלה תירא וזה דבר לא יתכן שיקרה מבל ההשגח' הכוללת והיתה נבלתך למאכל מגיד שמרב הפחד ימותו רבים ולא יקברו ותעזב נבלתם למאכל לכל עוף השמים ולבהמת הארץ · ואף על פי שאיכו איש שיקום עליה ויחריד אותם · בשחין מצרים הוא היה פורח אבעבועות · בטחורים הוא היותו מתחדשות בשת אבל פי הטבעת מחוץ או מבפנים והו' חלי קשה רפואה · ובגרב ובחרס · רוצה לומר בחכוך ובגרב יבש והם גם כן קשה הרפואה ולזה אמר לא תוכל להרפא · שגעון הוא חלי יחסר בו דעת האדם · ועורון הו' סנורי' בעין · תמהון לבב הו' שיתמה על כל הדברים ולא יברור אי זה ראוי להיות ואי זה בלתי ראוי להיות ולזה לא יכונו מחשבותיו ויהיה כל אחד ממשש בדבר שהוא ברור כצהרים כמו שימשש העור באפילה ולזה לא יצליחו דרכיהם · והיית אך עשוק וגזול כל הימי' ואין מושיע · ביאר שלרוב שפלותו יעשיקוהו ויגזלוהו אויביו ואין מושיע אותו מהם ויהיה מהפלגת העשק עד שכאשר יארש אשה יקחנו תחלה האויב למשגל וישגלנה ממנו וכאשר יבנה בית לא יזכה לשבת בו וכאשר יטע כרם לא יזכה לאכול מפריו ואחר שוכר שיגזלו ממנו אשה וביתו וכרמו וצאנו ושורו וחמורו וזכר אחר זה שכבר יגזלו ממנו פרי בטנו ופרי אדמתו וכל יגיעו והנה היו הרבה אלו הקללות בימי השופטים ובימי מלכי ישראל לפי מה שנזכר שם · והיית משוגע ממראה עיניך וגו' · רוצה לומר שמרוב העשק אשר תראה שיעשקוך יאבד שכלך · בשחין רע על הברכים ועל השוקיים הוא השחין המתחדש מלבנה מלוחה ותקשה מאד רפואתו ואמר אחר זה מכף רגליך ועד קדקדך כאלו יאמר שבהתחלה לא יבא אלא [illegible] הטבע שם ואחר יתפשטו בכל גוף אותם השחינים הרעים מכף רגל ועד קדקד · יוליך יי' אותך ואת מלכך אשר תקים עליך · זה היה בחרבן בית ראשון כשהוגלה יהויכין וצדקיהו ע"י נבוכד נצר מלך בבל · ועבדת שם אלהים אחרים · והנה הוכרחו שם לעבוד ע"ז כמו שהתבאר בספר דניאל עד שכלם השתחוו לצלם שעשה נבוכד נצר זולתי חנניה מישאל ועזריה או יהיה הרצון באמרו ועבדת שם אלהים ועבדת שם עובדי אלהי' אחרי' הפך מה שכוונה התורה · והיית לשמה ולמשל ולשנינה · ר"ל שכל הגוים ישמו ויתמהו על הפלגת רוע ענייניך ותהיה למשל ולמלה בפיהם כאלו לא ידברו כי אם כך וימשילו דבר כל רע בדבריהם כמו שיאמרו כמו שקרה לפלוני

ועבדת ב' פסו' בעני' דמיין בתיבותיהון ומתחלפי' בטעמ' דין דינו

חזקוני

ובחרב · אין זה חרב ממש אלא לשון חורב ויובש : נחושת · כנחושת וכן ברזל ובמ"כ למפרע ליתן אף באמור של זה כזה : אבק ועפר · הרוח הרגיל להביא מטר השמים יבוא בחוזק ויוריד אבק ועפר מעל ראשי ההרים ויכסוך מראשי האילנות למעלה : אבק ועפר · האל"ף בקמץ : ואין מחריד · אין שומם לינתן לקבורה מרוב גרות שאילו היו חרדים היו מוליכים לקבורם : ד"א ואין מחריד · לעוף ולבהמה : ובטחורים · הם נרכים היוצאים ממקום הנסתר לפי' כתוב בעפולים לשון ויבא אל העופל ונקראו פי"ק בלעז : אשר לא תוכל להרפא · אשר שהקב"ה מכה מי ירפא : כאשר ימשש העור באפלה · כי הוא ירא מאוד שהרי כשהוא במקום שיש אורה אחרים רואים ומצילין אותו מן הפחתים ומן הבורות : אשה תארש וגו' · לפי שדרך בני אדם לשכ' לבנות בית ואח"כ ליקח שדה ואחר כך ליקח אשה כמו שכתוב בפרשת שופטים מי האיש אשר בנה בית ומי האיש אשר נטע כרם ומי האיש אשר ארש אשה והלך זה השוטה ושנה הענין יקולל לפי מעשיו : בניך ובנותיך נתונים לעם אחר · וו ואת אב שמוטלת על בני אותה שמחה ותריעה להם : וכלות · לשון כלתה נפשי : יאכל עם אשר לא ידעת · לא יחזיקו לך טובה כי אינם מכירך :

הוא

רשי

יחסלנו · יכלנו ועל שם כך נקרא חסיל שמכלה את הכל: כי ישל · ישיר פירותיו לשון ונשל הברזל: יירש הצלצל · יעשנו הארבה רש מן הפרי: יירש · יעני: צלצל · מין ארבה ואי אפשר לפרש יירש לשון ירושה שאם כן היה לו לכתוב יירש ולא לשון הורשה וגרושין שאם כן היה לו לכתוב יורש: מרוב כל · בעוד היה לך כל טוב: כאשר ידאה הנשר · פתאו' ודרך מכלחת ויקלו סוסיו: לא תשמע לשונו · לא תכיר לשונו וכן תשמע חלו' לפתור אותו וכן כי שומע יוסף אינטי"נדרי': עד רדת חומותי' · לשון רדוי וכבוש: ואכלת בשר בניך במצור · מחמת שיהיו כרים על העיר ויהיה שם מצוק עקת רעבון: הרך בך · הרחמני ורך לבב על בניו: תרע עינו · בהם להעלי' עינו מהם מתת לאחד מהם מבשר אחיה' אשר יאכל: וביתר בניו אשר יותיר · מן השחוטים ששחט למאכלו תהא עינו רעה וגו' בהם מליתן לה'מבש'הנשחטי':

תדע

אבן עזרא

יחסלנו · יכריתנו והו'מן חסיל מין ממיני הארבה: תטע תיגע' בנטיעה ובעבודה: ולא תשתה · בשעת הבציר: ולא תאגור · תקבץ והוא פעל כמו אגרה בקציר: לא תסוך · כמשפט וסוך לא סכתי וזה הפך וסמן על ראשך: כי ישל · מבנין נפעל: יירש · מהכבד הדגוש והטעם כמו להוריש גויים: צלצל · מלה מרובעת אין לו ריע ופירושו כפי מקומו: מעלה מעלה · פעמים שאין למעלה ממנו או תמיד וכן מטה מטה הטעם מאד מאד: הוא יהיה לראש · כטעם ועבד לוה לאיש מלוה: לאות · מהשם שתזכור כי מרדת בו ולא בך לבדך כי גם בזרעך כטעם אבותינו חטאו ואינם וכבר פירשתיו: מרב כל · אשר תתאוה או כל צורך: ידאה · יעוף וכן וידא על כנפי רוח: ואכלת פרי בטנך · במצור: יציק לך · כל אחד מאויביך או הוא כן בעבור היותו בסוף: אשר יותיר · האויב או יותירם בהחבא וכל זה בעבור המצור: בכל שעריך · בכל מקום:

ובשליתה

בעל הטורים

זתים יהיו לך בכל גבולך · זה הפסוק מתחיל ומסיי' בזית · לומר שאין הזית מתקבל באילן אחר וזהו בניך כשתילי זתים שלא יתערבו באחרים לכך סמך לו בני' ובנות תוליד · יירש הצלצל וסמיך ליה הגר אשר בקרבך · רמז לכי ימוך אחיך ונמכר לגר: מטה מטה · בגימ' גיהנם: ידאה הנשר · בגימ' עשרה כדאיתא בסוטה דהיינו אלכסנדרוס שטייר לגא בעשרה ימים ובא ביו' אחד:

כל

תורה

כי יחסלנו הארבה: כרמים תטע
ועבדת ויין לא תשתה ולא תאגר
מ כי תאכלנו התלעת: זיתים יהיו
לך בכל גבולך ושמן לא תסוך כי
ישל זיתך: בנים ובנות תוליד ולא
יהיו לך כי ילכו בשבי: כל עצך
ופרי אדמתך יירש הצלצל: הגר
אשר בקרבך יעלה עליך מעלה
מעלה ואתה תרד מטה מטה: הוא
ילוך ואתה לא תלונו הוא יהיה
מה לראש ואתה תהיה לזנב: ובאו
עליך כל הקללות האלה ורדפוך
והשיגוך עד השמדך כי לא שמעת
בקול יהוה אלהיך לשמר מצותיו
וחקתיו אשר צוך: והיו בך לאות
ולמופת ובזרעך עד עולם: תחת
אשר לא עבדת את יהוה אלהיך
בשמחה ובטוב לבב מרב כל:
ועבדת את איביך אשר ישלחנו
יהוה בך ברעב ובצמא ובעירם
ובחסר כל ונתן על ברזל על צוארך
עד השמידו אתך: ישא יהוה עליך
גוי מרחק מקצה הארץ כאשר ידאה
הנשר גוי אשר לא תשמע לשנו:
נ גוי עז פנים אשר לא ישא פנים
לזקן ונער לא יחן: ואכל פרי
בהמתך ופרי אדמתך עד השמדך
אשר לא ישאיר לך דגן תירוש
ויצהר שגר אלפיך ועשתרת צאנך
עד האבידו אתך: והצר לך בכל
שעריך עד רדת חמתיך הגבהת
והבצרות אשר אתה בטח בהן בכל
ארצך והצר לך בכל שעריך בכל
ארצך אשר נתן יהוה אלהיך לך:
ואכלת פרי בטנך בשר בניך
ובנתיך אשר נתן לך יהוה אלהיך
במצור ובמצוק אשר יציק לך איבך:
האיש הרך בך והענג מאד תרע
עינו באחיו ובאשת חיקו וביתר
נה בניו אשר יותיר: מתת לאחד מהם
מבשר בניו אשר יאכל מבלי השאיר
לו כל במצור ובמצוק אשר יציק
לך איבך בכל שעריך: הרכה בך
והענגה אשר לא נסתה כף רגלה
הצג על הארץ מהתענג ומרך

תרע

תרגום

ארי יחסלינה גובא: כרמין תצוב ותפלח וחמרא לא תשתי ולא תכנוש ארי תיכלינה תולעתא: זיתין יהון לך בכל תחומך ומשחא לא תסוך ארי יתרון זיתך: בנין ובנן תליד ולא יהון לך ארי יהכון בשביא: כל אילנך ואיבא דארעך יחסניה סקאה: תותב ערל די בינך יהי סליק עיל מינך לעילא לעילא ואת תהי נחית לתחתא לתחתא: הוא יוזפינך ואת לא תוזפיניה הוא יהי תקיף ואת תהי חליש: וייתון עלך כל לוטיא האילין וירדפונך וידבקונך עד דתשתיצי ארי לא קבילתא למימרא דיי אלהך למטר פיקודוהי וקימוהי דפקדך: ויהון בך לאת ולמופתין ובבנך עד עלמא: חלף די לא פלחתא קדם יי אלהך בחדוא ובשפירות לבא מסגי כולא: ותפלח ית בעלי דבבך די יגרינון יי בך בכפנא ובצחותא ובערטליותא ובחסירות כולא ויתן ניר דפרזלא על צוארך עד דישיצי יתך: ייתי יי עלך עם מרחיק מסיפי ארעא כמא דמישתרי נשרא עמא די לא תשמע לישניה: עם תקיף אפין די לא נסיב אפין לסבא ועל ינקא לא מרחים: וייכול ולדא דבעירך ואיבא דארעך עד דתישתיצי די לא ישאר לך עיבורא חמרא ומשחא בקרי תורך ועדרי ענך עד דיוביד יתך: ויעוק לך בכל קירוך עד דיכבוש שורך רמיא וכריכיא די את רחיץ לאישתיזבא בהון בכל ארעך ויעוק לך בכל קירוך בכל ארעך דיהב יי אלהך לך: ותיכול ולדא דמעך בשר בנך ובנתך דיהיב לך יי אלהך בצירא ובעקתא דיעיק לך סנאך: גברא דרכיך בך ודימפנק לחדא תבאש עיניה באחוהי ובאתת קימיה ובשאר בנוהי די ישאר: מלמתן לחד מנהון מבשר בנוהי די ייכול מדלא אישתאר ליה כולא בצירא ובעקתא די יעיק לך סנאך בכל קירוך: דרכיכא בך ודימפנקא די לא נסיאת פרסת ריגלה לאחתא על ארעא מארתפנק ומרכיכו

תבאש

מסרה

ולא יהיו ג'וסי'בני'ובנות תוליד' לא תקח לך אשה · ולא יהיו כאבתם · וכל יחזקאל דכוו'במ"א לא יהיו · והית'ידי: גבולך ג' מלאים בתור'וסי'צפרדעי' · והנ' אנחנו בקדש עיר קצה גבולך · זתי' יהיו לך בכל גבולך: והשיגו' ג'ב'מלאי' וא'חס'וסי'ובאו עליך כל הברכו'הא'והשיגוך' והיה אם לא תשמע'ורדפוך והשיגך'קדמ' חס'וי"ו: ג'פסוקי'מטעין כי את כל הארץ אש'אתה ראה ולזרעך עד עולם · והיו בך לאו'ולמופ' · ובזרעך עד עול' · וצרע'נעמן תדבק בך ובזרעך לעולם: ברע' ד'רפין וסי'ברעב ובצמא ובעירם · ברעב פרך ממורת: העטופים ברעב · חלא חזקיהו מסית אתכם: בהן י"ח ט"ו קמץ וג'פתחין וסי'במ'רבתא: לאחר ולאחר ז'פתחין וסי'במס'רבתא:

חזקוני

הוא יהיה לראש · שהרי כן כתיב עבד לוה לאיש מלוה: כאשר ידאה הנשר · זו היא מלכות בבל כדכתיב קדמאה כאריא וגפין דנשרא לה: גוי אשר לא תשמע לשונו · ולא תוכל להתקן ולהתפשר עמו ועוד שיהיה עז פנים ואכזר: גוי עז פנים · כדכתיב ובאחרית היתם כהתם הפושעי' יעמוד מלך עז פנים: אשר יותיר · האויב:

והפלא

רלבג

לפלוני יקרה לי אם אעשה כך או יהיה הרצון באמרו לשמ' ענין שממה והשמד · זרע רב תוציא השדה · זה נתקיים בימי יואל בן פתואל · זתים יהיו לך בכל גבולך · ר"ל האילנות אך לא ישלו פרי' אבל ישל מהם והנה זאת הקללה יותר קשה מהעושק והגזל כי בו אולי תלקח עלה כמו שמצאנו שעשו ישראל מפני מדין דברי' הרבה לשמירה שלא יעשקום אך בזה לא תתכן עצה · בנים ובנות תוליד ולא יהיו לך · אמר זה כי מרוב הרעב והחסרון יצטרכו לשוטט אנה ואנה לבקש טרפם וימצאום האויבים וישבו אותם · הצלצל · הוא ממיני התולעת אוכלי עלי הצמחים ומשחית פרים · הגר אשר בקרבך · הוא גר תושב ואחשוב שאילו הקללות היו בזמן בית שני שהכותיים היו לפעמים מתגברי' על ישרא' ומשפילי' אותם · ועבדת את אויביך אשר ישלחנו ה' בך ברעב ובצמא וגו' · ידמה שזה היה במשל מלכות יון על ישראל בבית שני · ונתן עול ברזל על צוארך · וכבר ידוע שהמלכות העמים כמה עולים כבדים על ישראל עד שמנעום מלקיים מצות התורה · ישא ה' עליך גוי מרחוק · אלו הם הרומיים ואספסייאנוס וטיטוס שהחריבו ארצנו ובאו מרחוק מאד והם היו מלשון אחר ולא נשאו פנים לזקן ונער לא חוננו · ואכלו פרי בהמתם ופרי אדמתם ולא השאירו להם שום מזון עד שבכלל היו מתים ברעב רבים וזה נתקיים גם כן כשבא מלך אשור על עשרת השבטים וכשבא על ערי יהודה הבצורות וכבשם בידוע שהם שמו במצור על ערי ישראל ר"ל מלכות רומי עד שכאשר היו במצור נתחזק הרעב עד שאכלו בשר בניהם כמו שנזכר בספר יוסף בן גוריון וכאשר הפליג בספור אלו הרעות אמר שזה הרע הנפלא יגיע לישראל אם לא ישמור לעשות את כל דברי התורה הזאת להעיד שאם ישמרו דרכי התורה לא היו נופלים במה שנפלו בו מהרע · ר"ל מכות גדולות ונאמנות · מכות גדולות ומתמידות וקיימות · והשיב ה' בך את כל מדוה מצרים אשר יגורת מפניהם · רוצה לומר שיהיה מדרך השם יתעלה לעשות כמו אלו הרעות אך לא טובו' כמו שביארנו במה שקדם ולזה אמר כל המחלה אשר שמתי במצרים לא אשים עליך כמו שביארנו שם · אמנם עתה כשנטית מדרכי השם יתעלה בזה יביא עליך אותם המכות וגם חלאים ומכות אחרות אינם כתובים בספר התורה הזאת · יעלם ה' עליך עד השמדך · שלא ישארו ממך כי אם מתי מעט והנה כמו שהיה ערב לשם יתעלה להטיב אתכם כאשר שמרתם מצותיו כן יערב לו להשמיד אתכם ולהגלות אתכם עד שתהיו גולים מעל האדמה ההיא ונפוצים בכל העמים מקצה הארץ ועד קצה הארץ וזה היה מקלתיו אחר גלות שומרון ומקצתיו אחר חורבן בית שני ועוד היום אנחנו נפוצי' בכל הגוים השם ימהר לקבצנו מכל הארצות אשר הדיחנו שמה · ועבדתם שם אלהים · ר"ל עובדי אלהים אחרים ובגוים ההם לא תרגיע ולא יהיה לך מנוחה מרוב הרדיפות אשר ירדפוך והמעמס הכבד אשר יעמיסו עליך · ונתן ה' לך שם לב רגז · שתירא מאד ויידא לבבך מרוב הצרות הבאות עליך ויתמכו עיניך בעבודם ותכאב נפשך תמיד · והיו חייך תלואים לך מנגד · רוצה לומר שתעמוד בסכנה עצומה עד שלא תאמין בחייך · בבקר תאמר מי יתן ערב · כל כך תהיינה הצרות הולכות וחזק עד שבבקר תתאוה הערב שעבר כי יותר מעט היה לך מהרע בו וכן ההקש מהערב אל הבקר שעבר מגד הפחד שתפחד ומגד מה שתראה שיגיע לך מהרע · והנה יגיע ענין פזורכם בארצותם עד שכבר ישיבך השם יתעלה מצרים באניות להגלותך שם ושם תתחזקה הצרו' לכם עד שתמכרו שם לעבדי' ולשפחות ואין קונה וכבר יעד בפרשת אתם נצבים שאחר שיבאו על ישראל הקללות ויהיו נפוצים בגוים ישובו אל ה' ושב וקבצם מכל הארצות אם הדיחם שמה · אלה דברי הברית אשר צוה ה' את משה · רוצה לומ' שאלו הדברים מהברכות והקללת הנזכרי' פה צוה ה' את משה בהר חורב שיכרות זה הברית אל ישראל בארץ מואב מלבד הברית הנזכ' בפרשת אם בחקותי אשר כרת השם יתעלה אתם בחורב · וזה כי כל אלו הדברים אמ' השם יתע' למשה בהר חורב כמו שביארנו בפרשת ואתחנן באמרו אלו העדות והחקים והמשפטים אשר דבר משה אל כל ישראל בצאתם ממצרים · ויקרא משה אל כל ישראל · אמ' שעם ראותם אלו הנפלאו' העצומות הנה לא האמנתם ביי' אמונה שלמה כי תמיד הייתם ממרים את יי' כמו שקדם ואמ' ולא נתן יי' לכם לב לדעת להורות כי עם רוב מה שהביא אתכם לא נשלם לו מגד רע תכונתכם שיהיה לכם לב לדעת הנפלאות העצומות שהראה אתכם אלא באלו · ולהשיג עוצם גבורת השם יתעלה באופן שתיראו ממנו ולזה הולכתם לעבר במדבר מ' שנה שכלכלתי אתכם במזון ולבוש בזולת לחם ויין גם לא הוצרכתם ללבוש ונעלים בכל זה הזמן כי על צד המופת עשיתי הענין באופן שלא בלו שמלותיכם ולא נעלכם כדי שתכירו אותי ותדעו כי אני ה' מנהיג אתכם ומשגיח בכם · ושמרתם את דברי הברית הזאת · רוצה לומ' שתשמרו בלב דברי התורה אשר עליהם

והשיגוך ג'ב' מלאות' חב' דברכה חסר נ"ו ·

איביך סימן דענין דסמיך שעריך בכל שעריך, איבך וסת' · איבך

אבן עזרא

ובשליתה · הוא מקום הולד כשבתו בבטן אמו : מבין רגליה · כנוי כמו ולא עשה את רגליו : מכותך · לשון יחיד עם רבים מורכבת וכן ועדותי זו אלמדם · וטעם והפלא להיות דבר מופלא שלא נראה ולא נשמע כמוהו : ונאמנים · שלא יסורו : יעלם יי׳ · מגזרת העלה ואם הוא חטוף וי״א כמו יביאם לשון ארמי · וטעם כאשר שש שלא תחשוב כי יזיק לשם או יתאבל כטעם אם צדקת מה תתן לו : ונסחתם · מבנין נפעל והוא חסר נו״ן מגזרת יסח יי׳: תלואים בתל״ף תחת ה״א השורש : והתמכרתם · אינו כמו ונמכרתם רק פירושו אתם תבקשו למכור עצמיכם אנשים ונשי׳ ואין קונה והנה זאת הברית במצות השם בערבות מואב : ויקרא

רשי

תרע עינה באיש חיקה ובבנה ובבתה · הגדולים : ובשליתה · בניה הקטנים בכלן תהא עינה צרה כשתאכל את האחד מליתן לאשר אצלה מן הבשר : והפלא יי׳ את מכותך · מופלאות ומובדלות משאר מכות : ונאמנות · ליסרך לקיים שליחותן : אשר יגורת מפניהם · מפני המכות כשהיו ישראל רואים מכות משונות הבאות על מצרים היו יראים מהם שלא יבאו גם עליהם תדע שכן כתוב אם שמו׳ תשמע וגו׳ כל המחל׳ אשר שמתי במצרים לא אשים עליך · אין מיראין את האדם אלא בדבר שהוא יגור ממנו : יעלם · לשון עלייה : ונשארתם במתי מעט תחת וגו׳ · מועטין חלוף מרובין: כן ישיש יי׳ · את אויביכם עליכ׳ להאביד וגו׳ : ונסחתם · לשון עקירה וכן בית גאים יסח יי׳ : ועבדת שם אלהים אחרים · כתרגומו לא עבודת אלוהו׳ ממש אלא מעלים מס וגולגליו׳ לכהני ע״א : לא תרגיע · לא תנוח כמו וזאת המרגעה : לב רגז · לב חרד כתרגומו דחיל כמו שאול מתחת רגזה לך שמעו עמים ירגזון · מוסדות השמים ירגזון : וכליון עינים · מצפה לישועה ולא תבא : חייך תלואים לך · על הספק כל ספק תלוי שמא אמות היו׳ בחרב הבאה עלינו ורבותינו דרשו זה הלוקח תבואה מן השוק : ולא תאמין בחייך · זה הסומך על הפלטר : בבקר תאמר מי יתן · ויהיה הערב של אמש : ובערב תאמר מי יתן בקר · של שחרית שהצרות מתחזקות תמיד וכל שעה מרובה קללתה משלפניה: באניות · בספינות בשביה : והתמכרתם שם לאויבך · אתם מבקשים להיות נמכרים להם לעבדים : ואין קונה · כי יגזרו עליך הרג וכליון : והתמכרתם · בלע״ז איפורוודרי״ן וו״ש ולא יתכן לפר׳ והתמכרתם בלשון ונמכרתם על ידי מוכרי׳ אחרים מפני שנא׳ אחריו ואין קונה : לכרו׳ את בני ישראל · שיקבלו עליהם תורה באלה ובשבועה : מלבד הברית · קללות שבתורת כהנים שנאמרו בסיני : ולא

תבאש עינה בגבר קיימה ובברה ובברתה: ובזעיר בנהא דיפקון מינה ובבנהא דיתליד ארי תיכלינון בחסירות כולא בסיתרא בציירא ובעקתא די יעיק לך שנאך בקירוך: אם לא תיטר למעבד ית כל פתגמי אוריתא הדא דכתיבין בספרא הדין למדחל ית שמא יקירא ודחילא הדין ית יי אלהך: ויפרש יי ית מחתך וית מחת בנך מחן רברבן ומהימנן ומכתשין בישין ומהימנין: ויתיב בך ית כל מכתשי מצרים די דחילתא מן קדמיהון וידבקון בך: אף כל מרע וכל מחא דילא כתיבין בספר אוריתא הדא ייתינון יי עלך עד דתישתיצי: ותישתארון בעם זעיר חלף די הויתון ככוכבי שמיא לסגי ארי לא קבלתא למימרא דיי אלהך: ויהי כמא דחדי יי עליכון לאוטבא לכון ולאסגאה יתכון כן יחדי יי עליכון לאובדא יתכון ולשיצאה יתכון ותיטלטלון מעל ארעא די את עליל לתמן למירתה: ויבדרינך יי בכל עממיא מסיפי ארעא ועד סיפי ארעא ותפלחון תמן לעממיא פלחי טעותא דלא ידעת את ואבהתך אעא ואבנא: ובעממיא האינון לא תנוח ולא יהי מנח לפרסת ריגלך ויתן יי לך תמן לב דחול וחשכות עינין ומפחת נפש: ויהון חייך תלן לך מקביל ותהי פחיד בליליא ובימ‍מא ולא תהימין בחייך: בצפרא תימר מן יתן רמשא וברמשא תימר מן יתן צפרא מתווהות לבך די תהי תוה ומחיזו עינך די תהי חזי: ויתיבנך יי למצרים בספינן באורחא די אמרית לך לא תוסיף עוד למחזה ותיזדבנון תמן לבעלי דבבך לעבדין ולאמהן ולית דקני: אילין פתגמי קיימא די פקיד יי ית משה למיגזר עם בני ישראל בארעא דמואב בר מן קיימא די גזר עמהון בחורב: וקרא

תרע עינה באיש חיקה ובבנה ובבתה: ובשליתה היוצת מבין רגליה ובבניה אשר תלד כי תאכלם בחסר כל בסתר במצור ובמצוק אשר יציק לך איבך בשעריך: אם לא תשמר לעשות את כל דברי התורה הזאת הכתבים בספר הזה ליראה את השם הנכבד והנורא הזה את יהוה אלהיך: והפלא יהוה את מכתך ואת מכות זרעך מכות גדלת ונאמנות וחלים רעים ונאמנים:
ס והשיב בך את כל מדוה מצרים אשר יגרת מפניהם ודבקו בך: גם כל חלי וכל מכה אשר לא כתוב בספר התורה הזאת יעלם יהוה עליך עד השמדך: ונשארתם במתי מעט תחת אשר הייתם ככוכבי השמים לרב כי לא שמעת בקול יהוה אלהיך: והיה כאשר שש יהוה עליכם להיטיב אתכם ולהרבות אתכם כן ישיש יהוה עליכם להאביד אתכם ולהשמיד אתכם ונסחתם מעל האדמה אשר אתה בא שמה לרשתה: והפיצך יהוה בכל העמים מקצה הארץ ועד קצה הארץ ועבדת שם אלהים אחרים אשר לא ידעת אתה ואבתיך עץ ואבן:
סה ובגוים ההם לא תרגיע ולא יהיה מנוח לכף רגלך ונתן יהוה לך שם לב רגז וכליון עינים ודאבון נפש: והיו חייך תלאים לך מנגד ופחדת לילה ויומם ולא תאמין בחייך: בבקר תאמר מי יתן ערב ובערב תאמר מי יתן בקר מפחד לבבך אשר תפחד וממראה עיניך אשר תראה: והשיבך יהוה מצרים באניות בדרך אשר אמרתי לך לא תסיף עוד לראתה והתמכרתם שם לאיביך לעבדים ולשפחות ואין קנה: ס

א אלה דברי הברית אשר צוה יהוה את משה לכרת את בני ישראל בארץ מואב מלבד הברית אשר כרת אתם בחרב: פ ויקרא

בעל הטורים

כל חלי · ע״לה נ״ת כנגד נ״ח קללות . תלואים · ב׳ במ׳ והיו חייך תלואים · ועמי תלואים למשובתי · והיינו דאמרי׳ בינונים תלוים ועומדין בין ר״ה ויום ה׳ פורי׳ זכו נכתבין לחיים לא זכו נכתבין למיתה · וזהו ועמי תלואים שתלויים ועומדים עד שיעשו תשובה · ובערב · ד׳ במסרה · ובערב יהיה על המשכן · ובערב תאמר מי יתן בקר · חיד ובערב תתרתי לי בקיר · מקטירים עליו עולות בבקר ובערב · תתרתי בשיאו לגולה · תאמר מי יתן בקר · שנאמר בו מקטירין בו בבקר ובערב ובאותו שנא׳ ובערב יהיה על המשכן שהיה כבוד שכינה עמנו · והשיבך יי׳ · בגימטריא זה יהיה בימי ירמיהו : כ ו שמות בתוכחה כנגד כ״ו שמות בתפלת י״ח חוץ מברכת המינין · להגין מכ״ו שמות שבתוכחה : ולא

מ״ע ספורנו

והתמכרתם · שתשתדלו למצו׳ מיני מלאכות להתפרנ׳ בהן בקרב האמות : ואין קונה · אין איש מהם חפץ במלאכתך כדי שלא תוכל להתפרנס בה : ולא

אמרי נועם

באניות שנים הטף והנשים יוליכו ואלו הלכו ברגל לא היו יכולין ליקח כ״א האנשים לפיכך באניות : והתמכרת׳ ואין קונה כי יאמרו מה חפצ׳ בזה שע״י אבותיו שנטעו אבותינו בים עיר בשרוחה כך עומד עליו והרגו וזה והתמכרתם שהייתם רוצי׳ שיקנה לכם ואין קונה :

מסרה

היוצת ל׳ כתיב כן וה׳ מל׳ וי״ו בליש׳ וסי׳ והיוצאת מאה תשא׳ · זאת האלה היוצאת · מה היוצאת הזאת · אין פרץ ואין יוצאת · ובשליתה היוצאת חס׳ אל״ף ומלא וי״ו ושארא יצאת היוצאת : בסתר ד׳ וסי׳ נמס׳ לעי׳ בהאי סידרא : מעט ז׳ זקפין קמ׳ וסי׳ במסרה רבתא : שש ה׳ וסי׳ והיה כאשר על אבתיך · פגעת את שש · שש אנכי על אמרתך · וכצמר יאכלם סס · בתרא כתי׳ סמ״ך · וחד ושש לבכם : ישיש ד׳ וסי׳ כן ישיש יי׳ עליכם · ומשו׳ חתן על כלה · ישיש עליך בשמחה · ישי׳ כגבור לרוץ אור · וא׳ ויישיש · ויישיש בכח יצא לקראת נשק : ולהשמיד ד׳ וסי׳ והיה כאשר שש יי׳ עליכ׳ · ויענו את יהושע · ויעמדו בני עמון ומואב · ויהי הדבר הזה לחטאת : ובגוים ד׳ וסי׳ לא יתחשב · ההם לא תרגיע · ובגוים הרבים לא היה מלך · ובגוים זריתנו : לילה ויומם ג׳ וסי׳ ופחדת לילה · לילה ויומם אל תדמינה · לילה ויומם לא תכבה : באניו׳ ד׳ וסי׳ והשיבך יי׳ מצרים באניות · אז אמר אחזיהו · וכשדי׳ באניות רנת׳ · יורדי הים באניות · וחד ובאניו׳ רבות ובא בארצות :

חזקוני

והפלא · באל״ף : רעים ונאמנים · ארוכים ומקויימים כמו ונאמן ביתך וממלכתך עד עולם וכן ותקעתיו יתד במקום נאמן שתרגם יונתן באתר קיים: את כל מדוה · כתיב בה״א: אשר לא כתובה · הכשדים היו לוקחים נערי ישראל היפים וקושרין אותם ברעי סוסיהם כדי שתהיינה נשותיהם מסתכלות בהן בשעת תשמיש ויתאוו להם וילדו כמותם פעם אחד אמר חד לחבריה הא היכא כתיב אמר ליה זהו גם כל חלי וכל מכה אשר לא כתובה ונומר: והשיבך יי׳ מצרים באניות · שהרי נחל מפסיק בין ארץ מצרים ובין ארץ ישראל כמו שפירש רש״י בפרשת שפטים: באניות · מכה קשה לפי שמכניסין בהן הכל זקן ובחור נשים ובחולות טף שאין יכולין ללכת ברגליהם: אשר צוה יי׳ את משה גם מוכחות אלו כאמרו ע״פ הדבר : מלבד הברית · פרש״י קללות שבמשנה תורה שנאמרו בסיני כמו שפנו רבותינו במסכת סוטה כל המצוה האמורו׳ בתורה נאמרו ונשנו ונשתלשו ובכל פעם שנאמרו נשנו כולם בברוך ובארור סוף ספר״ם קללות שבמשנה תורה שנאמרו בסיני: אשר כרת אתם בחורבי אלו תוכחות שבפרשת בחוקותי שכתוב בסופן ביד משה והיינו בחורב: ואונים

רלבג

עליהם ככרת הברית ותעשו אותם · למען תדעון את כל אשר תעשון · כי מי שלא למד הדבר לא יתישר לעשות אותו עם שזה יהיה סבה שתעמידו על כונת התורה ויגיע להם בעבורה התכלית המכוון בה והנה זה ביאור מה שיצטרך אל ביאור זאת הפרשה · ואולם התועלות המגיעות ממנה הם אחד עשר :

התועלת הראשון הו׳ במצות והוא מה שצונו מהבאת הבכורי׳ לבית הבחירה בזה האופן הנזכר פה כאמרו ולקחת מראשית כל פרי האדמה · והנה התועלת המגיע מענין זאת המצוה הוא להתישר אל שכל הטובות שופות מהשם יתעלה ושממנו סודרו אלו ההויות כי זה ממה שיעמידנו על אופן החכמ׳ אשר בבריאתם וזה כי האומרי׳ שאין שם פועל לא תהיה החקירה אצלם בדבר מהדברים למה היה באופן שהוא בו כי זה לא יתקור בעניינים אלא כשהסכמנו שם מפעול׳ פועל ולזאת הסבה היו טעונין תנופה להעיר על מציאות השם יתעלה כמו שביארנו מענין התנופ׳ בספר ויקרא ולזאת הסבה היה מנית הטנא עם הבכורים לפני המזבח לפני ה׳ להעיר על מה שזכרנו ולזה היה מעלה שם שלמים בבאו שם על זה הענין כדי שיתן לבו כי לא דבר רק הוא הענין אשר מצטרך לזביחת שלמים ולקריאת אלו הדברים הנזכרים פה המורים בעצמם אל שהשם יתע׳ משגיח באוהביו השגחה פרטית ושהטובות כלם יאתו וזה ממה שנעמוד אתו על מכוון בזאת המצוה :

התועלת השני הוא במצות והוא מה שצוה לבער מתנות כהנים ולוים ועני עם מביאתנו מהקדשים אשר לנו כמו מעשר בהמה ומעשר שני ונטע רבעי ולקרות זה הודוי הנזכר פה והוא אמרו בערתי הקדש מן הבית בעת כלוי המעשרות בשנת השלישית מהשמטה ובשנה הששית ממנה שהם שנות מעשרות עני והנה התועלת בה מבואר ממה שזכרנו במה שקדם :

התועלת הג׳ הוא במצות והוא מה שהזהיר מכח אלו הדברים שלא יאכל אונן מעשר שני ושלא יאכילהו לטמא ושלא יעשו ממנו לצרכי המת והנה הסבה בזה כלו הוא שהמעשר שני מפני שבא להעיר על מציאות הכמאל העשירי שהוא קדש והוא עלם חיי כל חי הנה מפני זה הוזהרו הבעלים מלהשתמש בו בענייני המת ומזה גם כן נתבאר למה הוזהרו מלאכלו בטומאה כי הטומאה תבא מהמת או ממה שיכנס מבהגו מגד סור הצורה והמות ממנו ולזה אין ראוי שזה הענין אשר בא להעיר על הצורה היותר נכבדת לאין שיעור יאכל בטומאה ולזאת הסבה גם כן אין שיעור שיאכלהו האונן כי לבו טרוד בדבר המת עם שהדאגה תהיה סבה אל שלא יעמוד על הכונה המכוונת בענין מעשר שני : **התועלת** הרביעי הוא במצות והוא מה שצוה ללכת בדרכי השם יתע׳ להדמות אליו כפי היכולת וזהו אמרו וללכת בדרכיו כי זה ממה שייסיר האדם אל כל המדות החשובות כהשיבו איך מנהג השם יתע׳ במה שהוא פועל מבריאותיו שהוא בתכלית מהחסד והחנינה והיושר וזה גם כן יעמידהו על השגת השם יתעלה כפי מה שאפשר כי תמיד יחקור מפני זה בדרכי השם יתעלה כדי שיקח מזה מנהג להדמות אליו לפי מה שאפשר :

התועלת החמישי הוא להודיע כי דברי תורה הם לתכלית מה מבואר עד שמקיימיה יהיו מהוללים בגוי׳ על שאר הגוים ויגדל שמם עליהם ויהיו כמפארי׳ עליהם לפי שדברי תורה הם בתכלית היושר והישרי׳ אל היותר נפלאות שבהשגות העיוניות לפי מה שאפשר ולזה אמר כי התורה היא חכמתכם ובינתכם לעיני העמים ושכב׳ יאמרו הגוי׳ רק עם חכם ונבון הגוי הגדול הזה :

התועלת [illegible]

רשי

ולא נתן יי' לכם לב לדעת · להכיר את חסדי הקב"ה ולידבק בו : עד היום הזה · שמעתי שאותו היום שנתן משה ספר התורה לבני לוי כמו שנ' ויתנה אל הכהנים בני לוי באו כל ישראל לפני משה ואמרו לו משה רבינו אף אנו עמדנו בסיני וקבלנו את התורה ונתנה לנו ומה אתה משליט את בני שבטך עליה ויאמרו לנו יום מחר לא לכם נתנה לנו נתנ' ושמח משה על הדבר ועל זאת אמר להם היום הזה נהיית לעם וגו' : היום הזה · הבנתי שאת' דבקי' וחפצים במקום : ותבאו אל המקום הזה · עתה אתם רואים עצמכ' בגדולה וכבוד אל תבעטו במקום ואל ירום לבבכם : ושמרתם את דברי הברית הזאת · דבר אחר ולא נתן יי' לכם לב לדעת שאין אדם עומד על סוף דעתו של רבו וחכמת משנתו עד ארבעים שנה ולפיכך לא הקפיד עליכ' המקום עד היום הזה אבל מכאן ואילך יקפי' ולפיכ' ושמרתם את דברי הברי' הזאת וגו' :

חסלת והיה כי תבא

אתם נצבי' · מלמד שכינס' משה לפני הב"ה ביו' מותו להכניסם בברית : ראשיכ' שבטיכם · ראשיכם לשבטיכם : זקניכם ושוטריכם · החשו' חשוב קודם ואח"כ כל איש ישראל : מחוטב עציך · מלמד שבאו כנעניים להתגייר בימי משה כדרך שבאו גבעוני' בימי יהושע וזהו האמור בגבעונים ויעשו גם המה בערמה ונתנם משה חוטבי עצים ושואבי מים : לעברך · להיותך עובר בברית ולא יתכן לפרשו כמו להעבירך אלא כמו לעשותכ' אותם : לעברך בברית דרך העברה כך היו כורתי בריתות עושים מחיצה מכאן ומחיצה מכאן ועוברים בנתים כמו שנ' העגל אשר כרתו לשנים ויעברו בין בתריו : למען הקים אותך היום לו לעם · כ"כ הוא נכנס לטרוח למען קיים אותך לפניו לעם והוא יהיה לך לאהי' לפי שדבר לך ונשבע לאבותיך שלא להחליף את זרעם באומה אחרת לכך הוא אוסר אתכם בשבועו' הללו שלא תקניטוהו את' שהו' אינו יכול להבדל מכם ע"כ פירשתי לפי פשוטה של פרשה ומדרש אגדה למה נסמכ' פרשת אתם נצבים לקללות לפי ששמעו ישראל מאה קללות חסר שתי' חוץ מארבעי' ותשע שבתור' כהניס הוריקו פניהם ואמרו מי יוכל לעמוד באלו התחיל משה לפייסם אתם נצבים היו' הרבה הכעסת' למקום ולא עשה אתכם כלייה והרי אתם קיימים לפניו : היום · כיום הזה שהוא קיים והוא מאפיל ומאיר כך האי' לכם וכך עתיד להאיר לכם והקללות והייסורין מקיימין אתכ' ומציבין אתכם לפניו ואף הפרשה של מעל' מזו פיוסין הם אתם ראיתם אשר עשיתי · ד"א אתם נצבים לפי שהיו ישראל יוצאין מפרנס לפרנס ממשה ליהושע לפיכך עשה אותם מצבה כדי לזרזם וכן עשה יהושע וכן שמואל התיצבו ואשפטה אתכ' כשיצאו מידו ונכנסו לידו של שאול : ואת

שביעי

וַיִּקְרָא מֹשֶׁה אֶל־כָּל־יִשְׂרָאֵל וַיֹּאמֶר אֲלֵהֶם אַתֶּם רְאִיתֶם אֵת כָּל־אֲשֶׁר עָשָׂה יְהוָה לְעֵינֵיכֶם בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם לְפַרְעֹה וּלְכָל־עֲבָדָיו וּלְכָל־אַרְצוֹ׃ הַמַּסּוֹת הַגְּדֹלֹת אֲשֶׁר רָאוּ עֵינֶיךָ הָאֹתֹת וְהַמֹּפְתִים הַגְּדֹלִים הָהֵם׃ וְלֹא־נָתַן יְהוָה לָכֶם לֵב לָדַעַת וְעֵינַיִם לִרְאוֹת וְאָזְנַיִם לִשְׁמֹעַ עַד הַיּוֹם הַזֶּה׃ ה וָאוֹלֵךְ אֶתְכֶם אַרְבָּעִים שָׁנָה בַּמִּדְבָּר לֹא־בָלוּ שַׂלְמֹתֵיכֶם מֵעֲלֵיכֶם וְנַעַלְךָ לֹא־בָלְתָה מֵעַל רַגְלֶךָ׃ לֶחֶם לֹא אֲכַלְתֶּם וְיַיִן וְשֵׁכָר לֹא שְׁתִיתֶם לְמַעַן תֵּדְעוּ כִּי אֲנִי יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם׃ וַתָּבֹאוּ אֶל־הַמָּקוֹם הַזֶּה וַיֵּצֵא סִיחֹן מֶלֶךְ־חֶשְׁבּוֹן וְעוֹג מֶלֶךְ־הַבָּשָׁן לִקְרָאתֵנוּ לַמִּלְחָמָה וַנַּכֵּם׃ וַנִּקַּח אֶת־אַרְצָם וַנִּתְּנָהּ לְנַחֲלָה לָראוּבֵנִי וְלַגָּדִי וְלַחֲצִי שֵׁבֶט הַמְנַשִּׁי׃ וּשְׁמַרְתֶּם אֶת־דִּבְרֵי הַבְּרִית הַזֹּאת וַעֲשִׂיתֶם אֹתָם לְמַעַן תַּשְׂכִּילוּ אֵת כָּל־אֲשֶׁר תַּעֲשׂוּן׃

קכ"ב לעבדיו סימן

וּקְרָא מֹשֶׁה לְכָל־יִשְׂרָאֵל וַאֲמַר לְהוֹן אַתּוּן חֲזֵיתוּן יָת כָּל־דִּי עֲבַד יְיָ לְעֵינֵיכוֹן בְּאַרְעָא דְמִצְרַיִם לְפַרְעֹה וּלְכָל־עַבְדוֹהִי וּלְכָל־אַרְעֵיהּ׃ נִסִּין רַבְרְבִין דִּי חֲזָאָה עֵינָךְ אָתַיָּא וּמוֹפְתַיָּא רַבְרְבַיָּא הָאִנּוּן׃ וְלָא־יְהַב יְיָ לְכוֹן לִבָּא לְמִדַּע וְעַיְנִין לְמֶחֱזֵי וְאוּדְנִין לְמִשְׁמַע עַד יוֹמָא הָדֵין׃ וְדַבָּרִית יָתְכוֹן אַרְבְּעִין שְׁנִין בְּמַדְבְּרָא לָא־בְלִיאַת כְּסוּתְכוֹן מִנְּכוֹן וּמְסָנָךְ לָא־עַדוֹ מֵעַל רִיגְלָךְ׃ לַחְמָא לָא אֲכַלְתּוּן וַחֲמַר־חֲדַת וְעַתִּיק לָא שְׁתֵיתוּן בְּדִיל דְּתִדְּעוּן אֲרֵי אֲנָא יְיָ אֱלָהֲכוֹן׃ וַאֲתֵיתוּן לְאַתְרָא הָדֵין וּנְפַק סִיחוֹן מַלְכָּא דְחֶשְׁבּוֹן וְעוֹג מַלְכָּא דְמַתְנָן לְקַדָּמוּתָנָא לַאֲגָחָא קְרָבָא וּמְחֵינְנוּן׃ וּנְסֵיבְנָא יָת־אַרְעֲהוֹן וִיהַבְנַהּ לְאַחְסָנָא לְשִׁבְטָא דִרְאוּבֵן וּלְשִׁבְטָא דְגָד וּלְפַלְגוּת שִׁבְטָא דִמְנַשֶּׁה׃ וְתִטְּרוּן יָת־פִּתְגָּמֵי קְיָמָא הָדֵין וְתַעְבְּדוּן יָתְהוֹן בְּדִיל דְּתַצְלְחוּן יָת כָּל־דִּי תַעְבְּדוּן׃

פרשה

אַתֶּם נִצָּבִים הַיּוֹם כֻּלְּכֶם לִפְנֵי יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם רָאשֵׁיכֶם שִׁבְטֵיכֶם זִקְנֵיכֶם וְשֹׁטְרֵיכֶם כֹּל אִישׁ יִשְׂרָאֵל׃ טַפְּכֶם נְשֵׁיכֶם וְגֵרְךָ אֲשֶׁר בְּקֶרֶב מַחֲנֶיךָ מֵחֹטֵב עֵצֶיךָ עַד שֹׁאֵב מֵימֶיךָ׃ לְעָבְרְךָ בִּבְרִית יְהוָה אֱלֹהֶיךָ וּבְאָלָתוֹ אֲשֶׁר יְהוָה אֱלֹהֶיךָ כֹּרֵת עִמְּךָ הַיּוֹם׃ לְמַעַן הָקִים־אֹתְךָ הַיּוֹם לוֹ לְעָם וְהוּא יִהְיֶה־לְּךָ לֵאלֹהִים כַּאֲשֶׁר דִּבֶּר־לָךְ וְכַאֲשֶׁר נִשְׁבַּע לַאֲבֹתֶיךָ לְאַבְרָהָם לְיִצְחָק וּלְיַעֲקֹב׃ וְלֹא אִתְּכֶם לְבַדְּכֶם אָנֹכִי כֹּרֵת אֶת־הַבְּרִית הַזֹּאת וְאֶת־הָאָלָה הַזֹּאת׃ כי

שני

פרשה

אַתּוּן קַיְּמִין יוֹמָא דֵין כּוּלְּכוֹן קֳדָם יְיָ אֱלָהֲכוֹן רֵישֵׁיכוֹן שִׁבְטֵיכוֹן סָבֵיכוֹן וְסָרְכֵיכוֹן כֹּל אֱנָשׁ יִשְׂרָאֵל׃ טַפְלְכוֹן נְשֵׁיכוֹן וְגִיּוֹרָךְ דִּי בְּגוֹ מַשְׁרִיתָךְ מִלַּקֵּט אָעָךְ עַד מְלֵי מַיָּךְ׃ לְאַעֲלוּתָךְ בִּקְיָמָא דַּייָ אֱלָהָךְ וּבְמוֹמָתֵיהּ דַּייָ אֱלָהָךְ גָּזַר עִמָּךְ יוֹמָא דֵין׃ בְּדִיל לַאֲקָמָא יָתָךְ יוֹמָא דֵין קֳדָמוֹהִי לְעַמָּא וְהוּא יְהֵי־לָךְ לֶאֱלָהָא כְּמָא דִּי מַלֵּיל לָךְ וּכְמָא דִּי־קַיֵּים לַאֲבָהָתָךְ לְאַבְרָהָם לְיִצְחָק וּלְיַעֲקֹב׃ וְלָא עִמְּכוֹן בִּלְחוֹדֵיכוֹן אֲנָא גָּזַר יָת־קְיָמָא הָדֵין וְיָת־מוֹמָתָא הָדָא׃ ארי

אבן עזרא

ויקרא משה אל כל ישראל · לכרות הברית על כן אחריה אתם נצבים היום · ומיעם אתם ראיתם ואחר כן ואולך אתכם ואחר כן ויצא עוג כי יש מהם שראו האותו' פעמה השם במצרים והם הבאים אחריהם ראו מופת המן שלא אכלו לחם זולתו ושה הבנים ראו כי השם עוזרם והכו שני המלכים · וטעם לב לדעת בעבור שנסו השם י' פעמים ולא הזכירו האותות שראו · וטעם נתן כי מאתו העלילה הראשונה ועוד כי ראו שלא הוצרכו ללחם ויין · וטעם לא בלו פירשתיו ומכת סיחון ועוג שהיה קרו' על כן אתם חייבים לשמור הברית : למען תשכילו · כמו תצליחו והוא פעל יוצא לב' פועלים והעד תעשון כמו ויהי דוד בכל דרכיו משכיל :

אתם נצבים לפני יי' אהיכ' · סביבות הארון : ראשיכם · כמו הההלה שרה אמו והגבוהה עודד הנביא וכן הוא ראשיכם שהם ראשי שבטיכם כמו ונירם והטעם כי הנשיאים סמוכי' ואחריהם הזקני' ואחריהם השוטרי' ואחריהם כל איש ישרא' הזכרים ואחריהם הטף בזכרים ואחריהם הנשים ואחריה' הגרי' : לעברך · שם הפועל כטעם ויעברו בין בתריו והנה מלת עבר בחסרון בי"ת להפך : ולא אתכם לבדכם · רק עמכם ועם הבאים אחריכם שהם בניכם ובני בניכם : גו"ן

מסרה

לעיניכם ח' וסי' במסרה רבתא : ועינים ג' וסי' ולא נתן יי' לכם לב לדעת · הוציא עם עור · ועינים רמות תשפיל · אנ"ך : ואולך ד' וסי' נמסר בסדר בחקתי : בלו ד' וסי בלו שלמתיכם מעליכם · בלו מרב הדרך מאד · שלמתיה' לא בלו דעזרא · בלו עצמי בשאגתי כל היום : לנחלת ט"ו וסי' נמסר בסדר קרח : המנשי ד' בליש' וסי' את בצר במדבר · ונקח את ארצם ונתנה לנחלה לראובני · ונקח את ארצם מן הירדן מזרח השמש דמלכים · ויפקיד דוד המלך על הראובני · אתם ד' ר"פ וסי נמסר בסדר שמות : ראשיכם ו' וסי' נמס' בסד' שמיני : מימיך ג' וסי' ועבדתם את יי' אלהיכם · ויאמרו אליו בני ישר' · טפכם נשיכם וגרך אשר · וא' ומימיך בן אדם לחמך · ונמס' גם בסדר משפטים : בברית · ג' רפין וסי' לעברך בברית יי' אהיך · כי בברית יי' הבאת את · ואשבע לך ואבוא בברית אתך :

בעל הטורים

ולא נתן יי' לכם לב לדעת · וסמיך ליה ואולך אתכם ארבעי' שנה · רמז שצ"ד מ' שנה אין אדם עומד על דעת רבו :

אתם נצבים

נצבים · בדרך שנ' בסיני ויתיצבו בתחתי' ההר בו בלשון אמר כאן אתם נצבים · לפני יי' אלהיכם ראשיכם · הקים ראשיכם : לאלהיכם לומר מורא רבך כמורא שמים : כל איש ישראל · וסמיך טפכם · לומר שיהיו ישראל בעיני הראשי' לגדלם ולהדריכם כטפם ונשיכם וכמי' ליה וגרך · רמז שלא הוזהרו בשרו' ליכנס לפסולין : פרס

מ"ע ספורנו

ולא נתן ה' לכם לב לדעת · אף על פי שהוא יתעלה השתדל בתורותיו ומופתיו לתת לכם לב לדעת כאמרו למען תספר וידעתם כי אני ה' · לא הושג זה במכוון מרוב מריכם : ואולך אתכם · אמנם עתה אחרי שראית' רוב חסדיו עמכם במדבר למען תדעו ובביאכם עתה אל ארץ סיחון ועוג שם לכם אחוזת ארץ שתוכלו לקיי' בה המכוון ראוי לכם שמכאן והלאה תתנו לב לדעת : ושמרתם את דברי הברית הזאת · שתקבלו עליכם בהר גריזים ובהר עיבל : למען תשכילו את כל אשר תעשון · שתשיגו המכוון בכל מעשיכם לחיי עולם ולחיי שעה :

אתם נצבים

לפני יי' אלהיכם · ופי שישע' אותי לא יוכל להטעו' אותו ועל דעתו תקבלו עליכם : ראשיכם שבטיכם זקניכם ושוטריכם · ראשיכם שהם שבטיכם שבטי המושלים והם הנשיאים והשרים אשר בידם שבט המושל · וזקניכם והם השופטים ושוטריכם אשר להם כח להכריח בעלי הדין ועל כל אלו הראשים מוטל להורו' להמון מה טוב להם שיקבלו עליכם או ימאנו : טפכם נשיכם · שראוי שיהיו מעשיהם בהסכמת האבות והבעלים : מחוטב עציך עד שואב מימיך · מן הראשון שבחוטבי' עד האחרון שבשואבים כענין מעולל ועד יונק משור ועד שה מגמל ועד חמור : לעברך בברית · אתם נצבים עם כל זה הסדר וההסכמ' מוכנים להיות עוברים בברית ומזה נראה שכלכם חפצים לקבל עליכם בלב שלם : אשר יי' אלהיך כורת עמך היום למען הקי' אותך וכו' והנה האל ית' מכוון בזה הברית להקים אותך לו לעם כדי שיהיה הוא לך לאלהים ובזה תקנו חיי עולם · ובהיות תכלית הברית כל כך נכבד צריך שתהיה קבלתו בתכלית השלמות : ואת

אמרי נועם
פרשת נצבים

לעברך וגו' · כי למדנו איתא שלשה בריתות כרת להם הקב"ה אחת על הר סיני ואחת בחורב ואח' כאן מפני שהראשו' בטלוה בעגל לפיכך כרת עמהם ברית כאן וקבע להם קללות לפי שיחזרו בו ואין לשון לעברך אלא כמו ההולך לעבור ולקבל · לקבלת תעבור בך קללה אם תעבור בנדרים :

קומץ מנחה

אתם נצבים כמו שהיו נצבים בתחתית ההר כן היו נצבים בברית הזאת השנית : היום כלכם כלומר לאפוקי אחרי עבר' את הירדן חתפרדו איש לנחלתו ואי אפשר לאסוף אח"כ כלכם כאן תשים שלא יהא אחד מכם חסר : וזקניכ' אלו השופטי' ואמר וזקני' שקנו חכמה : ולא אתכם לבדכם כי בואלו יאמרו ישראל בכל דור ודור יהיה צריך ברית חדשה לכן אמר שכרת עמהם ועם כל הבאי' אחריהם : והברילג

רלבג

האלה המכרות פה ממה שיוסיף בזה הוא שכבר באו אלו הקללות כלם בעונותינו כמו שזכרנו אצל ביאורינו דברי הקללות וגם הברכות נתקיימו בימי שאול ודוד ושלמה · וקצת המלכים ובפרט בימי החשמונים בבית שני :

התועלת הז' הוא מה שלמדנו בפרטי הקללות בענין גלוי העריו' ואם הוא קל אצל האנשי' הוא יותר קשה משפיכות דמים כמו שביארנו בבאורינו סבת פרטי הקללות :

התועלת השמיני הוא מה שהודיענו בענין אלו הברכות והקללות שכמו שיבאו לנו הטובו' מצד ההשגחה הפרטית כן הענין בקללות כמו שביארנו לאלו הדברי' ולזה אמרה התורה אלהים לא ידעום ולא חלק להם · וזה שאף על פי שחלק השם יתעלה לכל העמים ממשלת הכוכבים לא עשה כן לישראל ולזה אמרו אין מזל לישראל :

התועלת התשיעי הוא מה שהודיענו שהכנעייה מעוטה שיטו מדרכי התורה תביא לעבוד עבודה זרה ולזה ראוי שיזהר האדם שלא לפרוץ גדר מזאת התור' דבר וזהו אמרו · לא תסור מכל הדברים אשר אנכי מצוה אתכם היום ימין ושמאל ללכת אחרי אהים אחרי' לעבדם :

התועלת העשירי הוא מה שהודיענו כי איחור ישראל במדבר ארבעים שנה היתה הסבה בו היותם ממרים את פי השם יתעלה עם מה שראו מהמופתים הנפלאים שהוא ראוי שיביאם להשיג השם יתעלה ולירא ממנו ולזה שערה החכמה האלהית שלא ישלם לישראל מה שראוי שיקנו מהשלמות כדי שיהיו נכונים לירושת הארץ עד שישלימו להם ארבעים שנה במדבר ויתמידו להם שם אלו הנפלאות העצומות רוצה לומר ירידת המן ושמלתם לא בלתה מעליהם ולא נעליהם מעל רגליהם וזה היה סבה להשלימם עד שבמעט זמן נצחו סיחון ועוג :

התועלת האחת עשרה הוא במצות והוא מה שצוה שישמרו בלבם דברי התור' כלם למען ישכילו וידעו כל מה שיצטרך להם לעשות :

חזקוני

ואוכים לשמוע עד היום הזה · ויום זה נכלל : למען תדעו כי אני יי' אלהיכם · לא משה אמרו אלא מן ואולך אתכם עד סוף כידרא הם הם דברי הקב"ה כמו שדרשו רבותינו בפרשת כי תשא נבי וכל הארץ הזאת אשר אמרתי אשר אתרת מבעי ליה אלא עד כאן דברי התלמיד מכאן ואילך דברי הרב : ושמרתם את דברי הברית הזאת · מאחר שעשה לכם כל החסדים שאלו הכתובים למעלה :

שלימא סדרא דפרשת והיה כי תבא

אתם נצבים היום כולכם · שטוב ושאינו שטוב והטעם כדי לעברך בברית כדכתיב לעיל ויקרא משה אל כל ישראל ונומר : ראשיכם שבטיכם · פירש ראשיכם שהם ראשי שבטיכם דוגמא האהלה שרה אמו ומי הם זקניכם ושוטריכם : מחוטב עציך · זה העבד עד : שואב מימיך · זו השפחה : לעברך · כאיש אחד : כורת עמך היום · כולכם שנצבים עכשו לעבור ואין איש יכול לומר לא הייתי שם ולא קבלתי הברית עלי · אבל לאחר שתעבר את הירדן ותתפזרו איש איש לירושתו ויהיו בכם יולדות חולה או זקן אין יכולת בכם לאסוף כולכם בבת אחת כמו עתה להעבירם בבר ית הקב"ה ובאלתו : אשר

פרשת נצבים

אתם נצבים היום כלכם וגו' עד סוף הפרשה · ראשיכם שבטיכם · רוצה לומר ראשי' שבטיכם · וזקניכם הם השופטים וקראם זקנים שלא יקחו שופט לבוא במקדש על השופטים · והנה זכרם לפי מדרגתם וזה שכבר תקדם ראשי השבטים ואחר כך השופטים ואחר כך השוטרים · ואחר כך זכר כל איש ישראל ואחר כך זכר הטף ·

רשי

ואת אשר איננו פה · ואף עם דורות העתידים להיות : כי אתם ידעתם וגו' · ותראו את שקוציהם · לפי שראיתם האומות עובדי ע"א ושמא הסית לב אחד מכם אותו ללכת אחריהם : פן יש בכם וגו' · לפיכך אני צריך להשביעכם : ותראו את שקוציהם · על שם שהם מאוסים כשקצים : גלוליהם · מוסרחים ומאוסין כגלל : עץ ואבן · אותן של עצים ושל אבנים ראיתם בגלוי לפי שאין הכותי ירא שמא יגנבו אבל של כסף וזהב עמהם בחדרי משכיותם הם לפי שהם יראים שמא יגנבו : פן יש בכם · שמא יש בכם : אשר לבבו פונה היום · מלקבל עליו הברית : שרש פורה ראש ולענה · שרש מגדל עשב מר כגידין שהם מרים כלומ' מפרה ומרבה רשע בקרבכם : והתברך בלבבו · לשון ברכה יחשוב בלבו ברכת שלום לעצמו לאמר לא יבואוני קללות הללו אך שלום יהיה לי : והתברך · בנדי"רא שו"י בלע"ז כמו והתגלי והתפלל : בשרירות לבי אלך · במראית לבי כמו אשורנו ולא קרוב כלומר מה שלבי רואה לעשות : למען ספות הרוה · למען שאוסיף לו פורענו' על מה שעשה עד הנה בשוגג והייתי מעביר עליהם וגורם אתה שאצרפם עם המזיד ואפר' ממנו הכל וכן תרגם אנקלוס בדיל לאוספא ליה חטאי שלותא על זדנותא שאוסיף לו אני השגגות על הזדונות : רוה · שוגג שהוא עושה כאדם שכור שלא מדעת : צמאה · שהוא עושה מדעת ובתאוה : יעשן אף יי' · על ידי כעס הגוף מתחמם והעשן יוצ' מן האף וכן עלה עשן באפו ואף על פי שאין זו לפני המקום הכתוב משמיע את האזן כדרך שהיא רגילה ויכולה לשמוע כפי דרך הארץ : וקנאתו · לשון חמה אנפר"מינט אחיזת לבישנקמה ואינו מעביר על המדה : הכתובה בספר התורה הזה · ולמעלה הוא אומר בספר התורה הזאת גם כל חלי וכל מכה וגו' · הזאת לשון נקבה מוסב אל התורה הזה לשון זכר מוסב אל הספר וע"י פיסוק הטעמים הן נחלקי' לשתי לשונות בפרשת קללות הטפחה נתונה תחת בספר והתור' הזה' דבוקים זה לזה לכך אמר הזאת וכאן הטפח' נתונה תחת התורה נמצא ספר התורה דבוקים זה לזה לפיכך לשון זכר נופל אחריו שהלשון נופל על הספר : ולא

אבן עזרא

כו"ן ישנו נוסף : ואת אשר איננו · עם אם איננו רק יבא אחרינו ואינו כטעם האומרי' כי רוחות הבאים היו שם : כי אתם ידעתם · יש מכם שראה תועבת מצרים והטעם אליהם וכלכם ראיתם תועבות הגוים : אשר עברתם · אליהם באדום ועמון ומואב ומדין : וטעם פורה ראש ולענה כי הראש מזיק השלמים והוא מהחיים המדביקים · וטעם את האלה הזאת ארור האיש אשר יעשה פסל ומסכה : והתברך בלבבו · א"ר יהודה הלוי ז"ל כי והתברך הוא כמשמעו כאשר ישמע הקללה יתברך בלבבו והוא אומר שלום יהיה לי כאומר בשמעו האר' חוץ ממני : למען ספות · אמר רבי יהודה הלוי נ"ע לשון כרית' כמו האף תספה כלומר שיחשוב המתברך לבטל דברי הצדיק שהוא בנוי במלת רוה עם דבר הצמאה והנה כנה הצדיק ברוה כמו כעץ שתול על מים והרשע בצמאה כמו כערער בערבה ויחשוב כי גם ברכתו בלבו תפסיק הקללה ויפה פירש לולי כמלת רוה תאר השם והיה ראוי להיות רווי את הצמא ויאמר ר' יונה המדקדק כי טעמו בעבור שראה שיכלה האם עם הרשע על כן יחשוב בלבו רע ואין זה נכון בעבור שלום יהיה לי ולפי דעתי שמלת ספות לשון תוספת כמו ספות חטאת והטעם שלום יהיה לי אע"פ שאלך בשרירות לבי כי בצדקת הצדיקים אחיה כי הם רבים ואני יחיד מוטא על כן כתוב אחריו לא יאבה יי' סלוח לו כי אז והטעם מיד יכרת גם זה הפסו' לעד על פירושי במלת ונספה לו והנה ספית כי הרוה חוסיף על הצמאה ומשל הצדיק ברוה כטע' כעץ שתול על פלגי מים והרשע בצמאה כטע' כערער בערבה והעד שכתוב בתחלה שרש פורה ראש ולענה והוא במקום צמא : יעשן אף · ישרפנו אם האף עד שיראה העשן והנה אם הוא יחיד ימות מיד ואם היא משפחה ורבצה בו כל האלה והטעם שתרבץ האלה במשפחה עד שימחה שמה ואם הוא שבט והבדילו יי' לרעה וכמוהו והיה ליי' והעליתיהו עולה כאשר פירשתיו : ואמר הדור האחרון · שהם בניכם גם הנכרים הרואי' את מכת הארץ : גפרית · תפלה לשם שתהיה כל הארצה שרופה בגפרית ומלח כמהפכ' המקומו' הנזכרים וי"א אומרים כי ואמרו כל הגוים שנוי בעבור שארכו הדברים כמשפט הלשון ואמרו הקדמונים. וטעם אלהי אבותם שעזבו שידעו הם ואבותם ועבדו אשר לא ידעו : ולא

תרגום אונקלוס

אֲרֵי יַת מַן דְּאִיתוֹהִי הָכָא עִמַּנָא קָאִים יוֹמָא דֵין קֳדָם יְיָ אֱלָהַנָא וְיַת מַן דְּלֵיתוֹהִי הָכָא עִמַּנָא יוֹמָא דֵין׃ אֲרֵי אַתּוּן יְדַעְתּוּן יַת דִּי יְתֵיבְנָא בְּאַרְעָא דְמִצְרָיִם וְיַת דִּי עֲבַרְנָא בְּגוֹ עַמְמַיָּא דִּי עֲבַרְתּוּן׃ וַחֲזֵיתוּן יַת שִׁקּוּצֵיהוֹן וְיַת טַעֲוָתְהוֹן אָעָא וְאַבְנָא כַּסְפָּא וְדַהֲבָא דִּי עִמְּהוֹן׃ דִּילְמָא אִית בְּכוֹן גְּבַר אוֹ אִתְּתָא אוֹ זַרְעִית אוֹ שִׁבְטָא דִּי לִבֵּיהּ פָּנֵי יוֹמָא דֵין מִבָּתַר דַּחְלְתָא דַּייָ אֱלָהַנָא לְמֵהָךְ לְמִפְלַח יַת טַעֲוַת עַמְמַיָּא הָאִנּוּן דִּילְמָא אִית בְּכוֹן גְּבַר מְהַרְהַר חֲטָאִין אוֹ זְדוֹן׃ וִיהֵי בְּמִשְׁמְעֵיהּ יַת פִּתְגָּמֵי מוֹמָתָא הָדָא וְיַחְשֵׁיב בְּלִבֵּיהּ לְמֵימַר שְׁלָמָא יְהֵי לִי אֲרֵי בְּהִרְהוּר לִבִּי אֲנָא אָזֵיל בְּדִיל לְאוֹסָפָא לֵיהּ חֶטְאֵי שָׁלוּתָא עַל זְדָנוּתָא׃ לָא יְהֵי יְיָ לְמִשְׁבַּק לֵיהּ אֲרֵי בְּכֵן יִתְקֵיף רוּגְזָא דַּייָ וְחֶמְתֵּיהּ בְּגַבְרָא הַהוּא וְיִדְבְּקוּן בֵּיהּ כָּל לְוָטַיָּא דִּכְתִיבִין בְּסִפְרָא הָדֵין וְיִמְחֵי יְיָ יַת שְׁמֵיהּ מִתְּחוֹת שְׁמַיָּא׃ וְיַפְרְשִׁינֵיהּ יְיָ לְבִישָׁא מִכֹּל שִׁבְטַיָּא דְיִשְׂרָאֵל כְּכֹל לְוָטֵי קְיָמָא דִּכְתִיבִין בְּסִפְרָא אוֹרַיְתָא הָדֵין׃ וְיֵימַר דָּרָא בָתְרָאָה בְּנֵיכוֹן דִּי יְקוּמוּן מִבַּתְרֵיכוֹן וּבַר עַמְמִין דְּיֵיתֵי מֵאֲרַע רְחִיקָא וְיֶחֱזוֹן יַת מַחֲתָא דְאַרְעָא הַהִיא וְיַת מַרְעֲהָא דִּי אַמְרַע יְיָ בַּהּ׃ גּוּפְרִיתָא וּמִלְחָא יְקִדַת כָּל אַרְעַהּ לָא תִזְדְּרַע וְלָא תַצְמַח וְלָא יִסַּק בַּהּ כָּל עִשְׂבָּא כְּמַהְפֶּכְתָּא דִסְדוֹם וַעֲמוֹרָה אַדְמָה וּצְבוֹיִים דִּי הֲפַךְ יְיָ בְּרוּגְזֵיהּ וּבְחֶמְתֵּיהּ׃ וְיֵימְרוּן כָּל עַמְמַיָּא עַל מָה עֲבַד יְיָ כְּדֵין לְאַרְעָא הָדָא מָה תְקוֹף רוּגְזָא רַבָּא הָדֵין׃ וְיֵימְרוּן עַל דִּשְׁבַקוּ יַת קְיָמָא דַּייָ אֱלָהָא דַּאֲבָהַתְהוֹן דִּי גְזַר עִמְּהוֹן בְּאַפָּקוּתֵיהּ יָתְהוֹן מֵאַרְעָא דְמִצְרָיִם׃ וַאֲזַלוּ וּפְלַחוּ לְטַעֲוַת עַמְמַיָּא וּסְגִידוּ לְהוֹן דַּחֲלָן דְּלָא יָדְעוּנִין וְלָא

מקרא

טו כִּי אֶת אֲשֶׁר יֶשְׁנוֹ פֹּה עִמָּנוּ עֹמֵד הַיּוֹם לִפְנֵי יְהוָה אֱלֹהֵינוּ וְאֵת אֲשֶׁר אֵינֶנּוּ פֹּה עִמָּנוּ הַיּוֹם׃ כִּי אַתֶּם יְדַעְתֶּם אֵת אֲשֶׁר יָשַׁבְנוּ בְּאֶרֶץ מִצְרָיִם וְאֵת אֲשֶׁר עָבַרְנוּ בְּקֶרֶב הַגּוֹיִם אֲשֶׁר עֲבַרְתֶּם׃ וַתִּרְאוּ אֶת שִׁקּוּצֵיהֶם וְאֵת גִּלֻּלֵיהֶם עֵץ וָאֶבֶן כֶּסֶף וְזָהָב אֲשֶׁר עִמָּהֶם׃ פֶּן יֵשׁ בָּכֶם אִישׁ אוֹ אִשָּׁה אוֹ מִשְׁפָּחָה אוֹ שֵׁבֶט אֲשֶׁר לְבָבוֹ פֹנֶה הַיּוֹם מֵעִם יְהוָה אֱלֹהֵינוּ לָלֶכֶת לַעֲבֹד אֶת אֱלֹהֵי הַגּוֹיִם הָהֵם פֶּן יֵשׁ בָּכֶם שֹׁרֶשׁ פֹּרֶה רֹאשׁ וְלַעֲנָה׃ וְהָיָה בְּשָׁמְעוֹ אֶת דִּבְרֵי הָאָלָה הַזֹּאת וְהִתְבָּרֵךְ בִּלְבָבוֹ לֵאמֹר שָׁלוֹם יִהְיֶה לִּי כִּי בִּשְׁרִרוּת לִבִּי אֵלֵךְ לְמַעַן סְפוֹת הָרָוָה אֶת הַצְּמֵאָה׃
כ לֹא יֹאבֶה יְהוָה סְלֹחַ לוֹ כִּי אָז יֶעְשַׁן אַף יְהוָה וְקִנְאָתוֹ בָּאִישׁ הַהוּא וְרָבְצָה בּוֹ כָּל הָאָלָה הַכְּתוּבָה בַּסֵּפֶר הַזֶּה וּמָחָה יְהוָה אֶת שְׁמוֹ מִתַּחַת הַשָּׁמָיִם׃ וְהִבְדִּילוֹ יְהוָה לְרָעָה מִכֹּל שִׁבְטֵי יִשְׂרָאֵל כְּכֹל אָלוֹת הַבְּרִית הַכְּתוּבָה בְּסֵפֶר הַתּוֹרָה הַזֶּה׃ וְאָמַר הַדּוֹר הָאַחֲרוֹן בְּנֵיכֶם אֲשֶׁר יָקוּמוּ מֵאַחֲרֵיכֶם וְהַנָּכְרִי אֲשֶׁר יָבֹא מֵאֶרֶץ רְחוֹקָה וְרָאוּ אֶת מַכּוֹת הָאָרֶץ הַהִוא וְאֶת תַּחֲלֻאֶיהָ אֲשֶׁר חִלָּה יְהוָה בָּהּ׃ גָּפְרִית וָמֶלַח שְׂרֵפָה כָל אַרְצָהּ לֹא תִזָּרַע וְלֹא תַצְמִחַ וְלֹא יַעֲלֶה בָהּ כָּל עֵשֶׂב כְּמַהְפֵּכַת סְדֹם וַעֲמֹרָה אַדְמָה וּצְבוֹיִם אֲשֶׁר הָפַךְ יְהוָה בְּאַפּוֹ וּבַחֲמָתוֹ׃ וְאָמְרוּ כָּל הַגּוֹיִם עַל מֶה עָשָׂה יְהוָה כָּכָה לָאָרֶץ הַזֹּאת מֶה חֳרִי הָאַף הַגָּדוֹל הַזֶּה׃
כה וְאָמְרוּ עַל אֲשֶׁר עָזְבוּ אֶת בְּרִית יְהוָה אֱלֹהֵי אֲבֹתָם אֲשֶׁר כָּרַת עִמָּם בְּהוֹצִיאוֹ אֹתָם מֵאֶרֶץ מִצְרָיִם׃ וַיֵּלְכוּ וַיַּעַבְדוּ אֱלֹהִים אֲחֵרִים וַיִּשְׁתַּחֲווּ לָהֶם אֱלֹהִים אֲשֶׁר לֹא יְדָעוּם וְלֹא

ישנו ד' וסי' כי את אשר ישנו פה · כי אם ישנו ביהונתן · והיה אם ישנו בארץ · ישנו עם אחד מפוזר : פנה ג' וחס' וסי' אשר לבבו פנה היום וצפנה פנה אל הגלגל אשר דרך הקדים : מעם יי' ט' וסי' נמס' בסדר שופטים : בלבבו ה' וסי' והתברך בלבבו · לנסתו לדעת כל אשר בלבבו · וישם דוד את הדברים · כי להשמר בלבבו · ודובר אמת בלבבו וחד ובלבבו יגדיל : יעשן ב' וסי' כי אז יעשן אף יי' וקנאתו · יעשן אפך בצאן : באיש ח' קמצין וסי' נמסר בסדר קדשים : ומחה ד' וסי' נמסר בסדר נשא : האף ג' וסי' כי יגרתי מפני האף והחמה · האף הגדול הזה · כי גדול האף והחמה · ונמסר גם בסדר עקב : הגדול ח' ומלאי' בתורה וסי' נמסר בסדר נח : אלהי אבותם ד' וסי' למען יאמינו כי נראה · ואמרו על אשר עזבו · ויעזבו את יי' · בעזבם את יי' ·

בעל הטורים

פרה · חסר וי"ו קרי ביה פרה ירמז כפרה סורירה כפרר ישראל : והבדילו יי' לרעה · בגי' הנה זה · נעס : אשר יקומו מאחריכם · ר"ת אתאב ירבעם ומנשה · שהם הרשיעו בע"א יותר מכל : חלה · ב' במס' מתרי עניני · אשר חלה יי' בה · ויהגר לו חלה את פני יי' ויעתר לו · ודרש בן ויהת לו מלת · שאת לו · קנ"ה תחת כמה הנכוב וקבלו בתשובה · והיינו מה חלה דהכא לשון שבירה בארץ יאף חלה דגבי מנשה לשון חתירה ברקיע · וישתחו · חס' וי"ו הוא הדין שאר עבוד' שהיא כעין פנים : באף

מ"ע ספורנו

ואת אשר איננו פה עמנו היום · והם הדורות הבאים ולפיכך צריך שתודיעו שמתנו בארץ וזולתה היתה לכם על תנאי קיום הברית וכאותו התנאי כענתו יירשו מכם : כי את ידעתם את אשר ישבנו ולפיכך ראוי לחוש : פן יש בכם איש או אשה · פן נפתה לכם לאבלי הגוים בשבתם עמהם ויאשכו לבטל קבלת הברית בלבבכם ולכן אמרתי שכלכם נצבים לפני יי' בוחן כליות ולב שלא תוכלו להטעותו : פן יש בכם שרש פורה ראש ולענה · מושב לסדים רבים אל דעותיו הנפסדות : והתברך בלבבו · יקבל האלה בפיו ויתברך בלבבו לבטל אותה לאמר שלום יהיה לי כי בשרירות לבי אלך · ותכון התברך בלבבו הוא שיאמר גם שאני מקבל האלה בפי אני מבטלה בלבי ואומר שלום יהיה לי : למען ספות הרוה את הצמאה · והטעם שיקבל האלה בפיו הוא כדי להוסיף את נפשו הרוה ונשבע בכל תאותיה · עם עדות אל הצמאה ונבדלת מן התאות הגשמיות כדי לשמוא עמהם בברכותם : לא יאבה יי' סלוח לו · בהללו שבועת האלה שקבל בפיו אף על פי שבטלה בלבו : גפרית ומלח כמהפכ' סדום אשר הפך יי' יכירו שאין זה מקרית אבל אנבע אלהים שהרי עשה בה כמו שעשה בסדום שנודע שהוא הפך אותה : ואמרו כל הגוים כאשר יגלו בניהם : אלהים אשר לא ידעום · שלא ידעו מציאותם בשום פנים ועזבו אלהים שהוא אלהי אמת שבא מופת על מציאותו ויכלתו והשגחתו : ולא

אמרי נועם

[illegible]

חזקוני

[illegible]

רלבג

כי הם כשיגדלו יגיעו לגדר המצות [illegible]

[illegible]

קימץ מנחה

[illegible]

רשי

ולא חלק להם · לא נתנם לחלקם : לא ידעום · לא ידעו בהם גבורת אלהות · ואנקלוס תרגם לא אוטבא להון לא הטיבו להם שום טובה ולשון חלק אותו אלוה שבחרו להם לא חלק להם שום נחלה ושום חלק : ויתשם יי' · כתרגומו וטלטלינון וכן הנני נותשם מעל אדמתם : הנסתרות ליי' אלהינו · ואם תאמרו מה בידינו לעשות אתה מעניש את הרבים על הרהורי היחיד שנאמר פן יש בכם איש וגו' ואחר כך וראו את מכו' הארץ ההיא והלא אין אדם יודע טמונותיו של חבירו אין אני מעניש אתכ' על הנסתרות שהן ליי' אלהינו והוא יפרע מאותו יחיד אבל הנגלות לנו ולבנינו לבער הרע מקרבנו ואם לא נעשה דין בהם יענשו את הרבי' נקוד על לנו ולבנינו לדרוש אף על הנגלות לא ענש את הרבים עד שעברו את הירדן משקבלו עליהם את השבועה בהר גריזי' ובהר עיבל ונעשו ערבים זה לזה : ושב יי' אלהיך את שבותך · היה לו לכתו' והשיב את שבותך רבותינו למדו מכאן כביכול שהשכינה שרויה עם ישראל בצרת גלותם וכשנגאלין הכתי' גאולה לעצמו שהוא ישוב עמהם ועוד יש לומר שגדול יום קבוץ גליות ובקושי כאילו הוא עצמו צריך להיות אוחז בידיו ממש איש איש ממקומו כענין שנ' ואתם תלקטו לאחד אחד בני ישראל ואף בגליות שאר האומות מצינו כן ושבתי את שבות בני עמון : לא נפלאת היא ממך · לא מכוסה היא ממך כמו שנאמר כי יפלא ארי יתכסי ותרד פלאים ותרד במטמוניות מכוסה חבוש' בטמון : לא בשמים היא · שאלו היתה בשמים הייתי צריך לעלו' אחריה וללמדה : כי

אבן עזרא

ולא חלק להם · פירשתיו : ויתשם · בחסרון נו"ן לנתוש רק הוא מבולע כמשפט · וטעם כיום הזה דברי המשיבים : הנסתרות · הטעם מי שיעבוד ע"א בסתר ליי' אלהינו והטעם כי משפטו ביד השם והוא יפרע ממנו ואם היתה בגלוי חיוב לנו ולבנינו לעשות ככתוב בתורה ויש אומרים כי הנסתרות והנגלות הם ליי' ואין לנו כי אם לעשות דברי התורה וזה הפי' בלא ראש ורגל ומה טעם יש להזכיר כן במקום הזה ובעבור שאמר וישליכם אל ארץ אחרת אמר כי אם תשוב אל יי' אע"פ שאתה חוצה לארץ השם ישיב שבותך ועל דעת ר' יהודה המדקדק הראשון כי הוא יניח והטעם ימליא מנוחה לנשבים ויתן להם רחמים ואחר כך ישוב ויקבץ : בקצה השמים · כנגד ארץ ישראל : ומל יי' אלהיך · כי לו נתכנו העלילות הראשונ' ואחר שאמר תשוב לשמוע בקולו הוא יעזרך וימול לבבך ולבב זרעך לא כמילת הבשר שאתה חייב למול אותו · וטע' והותירך בעבור שיתן הקללות על השונאים : כאשר שש על אבותיך · שנחלו הארץ כי עם הגולים ממנה ידבר : הכתובה בספר התורה הזה · כי עקר כל המצות שם ואם הם צריכים פירוש קבלה ולא תהיה שמורה עד שיהיה הלב שלם על כן בכל לבבך כי מצות השמירה עם הלב : נפלאת · נסתרת או דבר פלא שתלאה לעשותו : לא בשמים היא · פי' נפלאת : מעבר

נצבים

וְלֹ֥א חָלַ֖ק לָהֶֽם׃ וַיִּחַר־אַ֥ף יְהוָ֖ה בָּאָ֣רֶץ הַהִ֑וא לְהָבִ֤יא עָלֶ֙יהָ֙ אֶת־כָּל־הַקְּלָלָ֔ה הַכְּתוּבָ֖ה בַּסֵּ֥פֶר הַזֶּֽה׃ וַיִּתְּשֵׁ֤ם יְהוָה֙ מֵעַ֣ל אַדְמָתָ֔ם בְּאַ֥ף וּבְחֵמָ֖ה וּבְקֶ֣צֶף גָּד֑וֹל וַיַּשְׁלִכֵ֛ם אֶל־אֶ֥רֶץ אַחֶ֖רֶת כַּיּ֥וֹם הַזֶּֽה׃ הַנִּ֨סְתָּרֹ֔ת לַיהוָ֖ה אֱלֹהֵ֑ינוּ וְהַנִּגְלֹ֞ת לָ֤ׄנׄוּׄ וּׄלְׄבָׄנֵ֙ׄיׄנׄוּ֙ׄ עַד־עוֹלָ֔ם לַעֲשׂ֕וֹת אֶת־כָּל־דִּבְרֵ֖י הַתּוֹרָ֥ה הַזֹּֽאת׃ ס

א וְהָיָה֩ כִֽי־יָבֹ֨אוּ עָלֶ֜יךָ כָּל־הַדְּבָרִ֣ים הָאֵ֗לֶּה הַבְּרָכָה֙ וְהַקְּלָלָ֔ה אֲשֶׁ֥ר נָתַ֖תִּי לְפָנֶ֑יךָ וַהֲשֵׁבֹתָ֙ אֶל־לְבָבֶ֔ךָ בְּכָל־הַגּוֹיִ֕ם אֲשֶׁ֧ר הִדִּיחֲךָ֛ יְהוָ֥ה אֱלֹהֶ֖יךָ שָֽׁמָּה׃ וְשַׁבְתָּ֞ עַד־יְהוָ֤ה אֱלֹהֶ֙יךָ֙ וְשָׁמַעְתָּ֣ בְקֹל֔וֹ כְּכֹ֛ל אֲשֶׁר־אָנֹכִ֥י מְצַוְּךָ֖ הַיּ֑וֹם אַתָּ֣ה וּבָנֶ֔יךָ בְּכָל־לְבָבְךָ֖ וּבְכָל־נַפְשֶֽׁךָ׃ וְשָׁ֨ב יְהוָ֧ה אֱלֹהֶ֛יךָ אֶת־שְׁבוּתְךָ֖ וְרִחֲמֶ֑ךָ וְשָׁ֗ב וְקִבֶּצְךָ֙ מִכָּל־הָ֣עַמִּ֔ים אֲשֶׁ֧ר הֱפִיצְךָ֛ יְהוָ֥ה

ה אֱלֹהֶ֖יךָ שָֽׁמָּה׃ אִם־יִהְיֶ֥ה נִֽדַּחֲךָ֖ בִּקְצֵ֣ה הַשָּׁמָ֑יִם מִשָּׁ֗ם יְקַבֶּצְךָ֙ יְהוָ֣ה אֱלֹהֶ֔יךָ וּמִשָּׁ֖ם יִקָּחֶֽךָ׃ וֶהֱבִיאֲךָ֞ יְהוָ֣ה אֱלֹהֶ֗יךָ אֶל־הָאָ֛רֶץ אֲשֶׁר־יָרְשׁ֥וּ אֲבֹתֶ֖יךָ וִירִשְׁתָּ֑הּ וְהֵיטִֽבְךָ֥ וְהִרְבְּךָ֖ מֵאֲבֹתֶֽיךָ׃ וּמָ֨ל יְהוָ֧ה אֱלֹהֶ֛יךָ אֶת־לְבָבְךָ֖ וְאֶת־לְבַ֣ב זַרְעֶ֑ךָ לְאַהֲבָ֞ה אֶת־יְהוָ֧ה אֱלֹהֶ֛יךָ בְּכָל־לְבָבְךָ֥ וּבְכָל־נַפְשְׁךָ֖ לְמַ֥עַן חַיֶּֽיךָ׃ וְנָתַן֙ יְהוָ֣ה אֱלֹהֶ֔יךָ אֵ֚ת כָּל־הָאָל֣וֹת הָאֵ֔לֶּה עַל־אֹיְבֶ֥יךָ וְעַל־שֹׂנְאֶ֖יךָ אֲשֶׁ֥ר רְדָפֽוּךָ׃ וְאַתָּ֣ה תָשׁ֔וּב וְשָׁמַעְתָּ֖ בְּק֣וֹל יְהוָ֑ה וְעָשִׂ֙יתָ֙ אֶת־כָּל־מִצְוֺתָ֔יו אֲשֶׁ֛ר אָנֹכִ֥י מְצַוְּךָ֖ הַיּֽוֹם׃ וְהוֹתִֽירְךָ֩ יְהוָ֨ה אֱלֹהֶ֜יךָ בְּכֹ֣ל ׀ מַעֲשֵׂ֣ה יָדֶ֗ךָ בִּפְרִ֨י בִטְנְךָ֜ וּבִפְרִ֧י בְהֶמְתְּךָ֛ וּבִפְרִ֥י אַדְמָתְךָ֖ לְטֹבָ֑ה כִּ֣י ׀ יָשׁ֣וּב יְהוָ֗ה לָשׂ֤וּשׂ עָלֶ֙יךָ֙ לְט֔וֹב

י כַּאֲשֶׁר־שָׂ֖שׂ עַל־אֲבֹתֶֽיךָ׃ כִּ֣י תִשְׁמַ֗ע בְּקוֹל֙ יְהוָ֣ה אֱלֹהֶ֔יךָ לִשְׁמֹ֤ר מִצְוֺתָיו֙ וְחֻקֹּתָ֔יו הַכְּתוּבָ֕ה בְּסֵ֥פֶר הַתּוֹרָ֖ה הַזֶּ֑ה כִּ֤י תָשׁוּב֙ אֶל־יְהוָ֣ה אֱלֹהֶ֔יךָ בְּכָל־לְבָבְךָ֖ וּבְכָל־נַפְשֶֽׁךָ׃ ס

כִּ֚י הַמִּצְוָ֣ה הַזֹּ֔את אֲשֶׁ֛ר אָנֹכִ֥י מְצַוְּךָ֖ הַיּ֑וֹם לֹא־נִפְלֵ֥את הִוא֙ מִמְּךָ֔ וְלֹ֥א רְחֹקָ֖ה הִֽוא׃ לֹ֥א בַשָּׁמַ֖יִם הִ֑וא לֵאמֹ֗ר מִ֣י יַעֲלֶה־לָּ֤נוּ הַשָּׁמַ֙יְמָה֙

וְלָא אוֹטִיבָא לְהוֹן׃ וּתְקֵיף רוּגְזָא דַּייָ בְּאַרְעָא הַהִיא לְאַיְתָאָה עֲלַהּ יָת כָּל לְוָטַיָּא דִּכְתִיבִין בְּסִפְרָא הָדֵין׃ וְטַלְטְלִינוּן יְיָ מֵעַל אַרְעֲהוֹן בִּרְגַז וּבְחֵמָא וּבִתְקוֹף רַב וְאַגְלִינוּן לַאֲרַע אוּחֲרִי כְּיוֹמָא הָדֵין׃ דְּמִטַּמְּרָן קֳדָם יְיָ אֱלָהַנָא וּגְלְיָן לַנָא וְלִבְנַנָא עַד עָלְמָא לְמֶעְבַּד יָת כָּל פִּתְגָמֵי אוֹרָיְתָא הָדָא׃ וִיהֵי אֲרֵי יֵיתוּן עֲלָךְ כָּל פִּתְגָמַיָּא הָאִלֵּין בִּרְכָן וּלְוָטִין דִּיהַבִית קֳדָמָךְ וְתָתֵיב לְלִבָּךְ בְּכָל עַמְמַיָּא דִּי אַגְלְיָךְ יְיָ אֱלָהָךְ לְתַמָּן׃ וּתְתוּב לְדַחַלְתָּא דַּייָ אֱלָהָךְ וּתְקַבֵּיל לְמֵימְרֵיהּ כְּכֹל דִּי אֲנָא מְפַקֵּיד לָךְ יוֹמָא דֵין אַתְּ וּבְנָךְ בְּכָל לִבָּךְ וּבְכָל נַפְשָׁךְ׃ וְיָתֵיב יְיָ אֱלָהָךְ יָת שְׁבִי גָלְוָתָךְ וִירַחֵם עֲלָךְ וִיתוּב וִיכַנְשִׁנָּךְ מִכָּל עַמְמַיָּא דִּי בַדְּרָךְ יְיָ אֱלָהָךְ לְתַמָּן׃ אִם יְהֵא גָלְוָתָךְ בִּסְיָפֵי שְׁמַיָּא מִתַּמָּן יְכַנְשִׁנָּךְ יְיָ אֱלָהָךְ וּמִתַּמָּן יְקָרְבִינָּךְ׃ וְיַעֲלִינָּךְ יְיָ אֱלָהָךְ לְאַרְעָא דִּירִיתוּ אֲבָהָתָךְ וְתֵירְתַהּ וְיוֹטֵיב לָךְ וְיַסְגֵּינָךְ מֵאֲבָהָתָךְ׃ וְיַעְדֵּי יְיָ אֱלָהָךְ יָת טַפְשׁוּת לִבָּךְ וְיָת טַפְשׁוּת לִבָּא דִּבְנָךְ לְמִרְחַם יָת יְיָ אֱלָהָךְ בְּכָל לִבָּךְ וּבְכָל נַפְשָׁךְ בְּדִיל חַיָּיךְ׃ וְיִתֵּן יְיָ אֱלָהָךְ יָת כָּל לְוָטַיָּא הָאִלֵּין עַל בַּעֲלֵי דְבָבָךְ וְעַל סָנְאָךְ דִּרְדָפוּךְ׃ וְאַתְּ תְּתוּב וּתְקַבֵּיל לְמֵימְרָא דַּייָ וְתַעְבֵּיד יָת כָּל פִּקּוֹדוֹהִי דִּי אֲנָא מְפַקֵּיד לָךְ יוֹמָא דֵין׃ וְיוֹתְרִנָּךְ יְיָ אֱלָהָךְ בְּכֹל עוֹבָדֵי יְדָךְ בִּוְלַדָּא דִּמְעָךְ וּבִוְלַדָּא דִּבְעִירָךְ וּבְאִבָּא דְּאַרְעָךְ לְטָבָא אֲרֵי יְתוּב יְיָ לְמֶחְדֵּי עֲלָךְ לְטָב כְּמָא דִּי חֲדִי עַל אֲבָהָתָךְ׃ אֲרֵי תְקַבֵּיל לְמֵימְרָא דַּייָ אֱלָהָךְ לְמִטַּר פִּקּוֹדוֹהִי וּקְיָמוֹהִי דִּכְתִיבִין בְּסִפְרָא אוֹרָיְתָא הָדֵין אֲרֵי תְתוּב לְדַחַלְתָּא דַּייָ אֱלָהָךְ בְּכָל לִבָּךְ וּבְכָל נַפְשָׁךְ׃ אֲרֵי תַּפְקֵידְתָּא הָדָא דִּי אֲנָא מְפַקֵּיד לָךְ יוֹמָא דֵין לָא מְפָרְשָׁא הִיא מִנָּךְ וְלָא רְחִיקָא הִיא׃ לָא בִשְׁמַיָּא הִיא לְמֵימַר מַן יִסַּק לַנָא

בשמיא · השמימה

רלבג

יחולו עליהם הקללות אשר קבלום עליהם ויעדם להם השם יתעלה גם כן ואמר כי בזה הברית שהש' יתעלה כורת לישראל היום יקים לו לעם מיוחד מבין שאר העמים לא יובדל עם לעבוד זולתו והוא יהיה לו לאלהי' לבדו ולמכהיג ולמשגיח וכאלו אמר שאם לא יהיה לו לעם כשיתיחד לעבודתו גם השם יתעלה לא יהיה לו לאלהים כי זה תלוי בזה · ולא אתכם לבדכם אנכי כורת · אמר זה בעבור הדורות הבאים ובעבור הגרים שיתגיירו משאר האומות כי הם כלם נכנסי' בזה הברית והנה האבות כרתו הברית הזה עליהם ועל זרעם והנכרי המתגייר יקבלהו עליו בעת היותו מתגייר · כי אתם ידעתם את אשר ישבנו בארץ מצרים · רוצה לומר הנה אתם ידעתם את אשר ישבנו בארץ מצרים ואת אשר עברנו בקרב הגוים אשר עברתם והם סיחון ועוג וחמשת מלכי מדין והכנעני מלך ערד וראיתם את שקוציה' ואת גלוליהם שעשו הם לאלהים מעץ ואבן אשר אין רוח בקרבם וכסף וזהב אש' שמו עם הצלמים ההם לכוי לפתות האנשים אליהם מצד הקשוט והיופי אשר בהם · פן יש בכם איש או אשה או משפחה או שבט · לפי שזה הדבר מגונה התחיל בפחות ואמר והוא היחיד או היחידה ואחר זה זכר המשפחה שהיא כוללת אנשים רבים ואחר זה זכר השבט שהוא כולל משפחות רבות ואמר פן יש בכם איש או אשה או משפחה או שבט אשר לבבו פונ' היום מעם הש' יתעלה ללכת אחרי אלהי הגוים שזכרנו שעברנו בהם שמא יש בכם שרש פורה ממנו דבר מר מאד כמו ראש ולענה · והיה בשמעו את דברי הקללות האלה אשר עליהם וכרת הברית מהש"י את בני ישראל יתשוב בלבו הנה אני יהיה נקי מהקללות האלה ויהיה לי שלום ואתברך כאשר אמשך למה שתביאני אליו בחירתי ושלא אשתדל לעיין בדברי התורה אי זה דבר ראוי לי לעשות ואי זה דבר ראוי שאמנע ממנו כדי שתהיה נוספת הרוה עם הצמאה והנה קרא התורה צמאה כי בעלי התאוה ישארו צמאי' מאד ממנה וקרא לזה ההולך בדרכי לבו כי בו תרוה נפשו ממה שהוא מתאוה אליו ולא תצמא' או ירצה מאמרו שלום יהיה לי כי בשרירות לבי אלך שיוסיף על דברי התור' במחשבתו ההולך בדרכי לבו ויאמר בברכות שאם ילך בדרכי לבו יהיה ברוך כשלא יכון לעבור על דברי התורה · כי אז יעשן אף יי' וקנאתו באיש ההוא · אמר זה כי בזה התנאי שחשב בלבו לא ימלט משיגיעו לו אלו הקללות ואם היה חוטא בזה האופן יחיד או יחידים ימחה הש"י את שמם מתחת השמים ולא ישאר להם שום זכר ואם היה חוטא בזה האופן שבט או שבטי' הנה יבדילו הש"י לרעה מכל שבטי ישראל ככל אלות הכתובות בספר התורה הזה ולהורות על הפלגת תחלואי השבט ההיא ומכותיה ובא הקללה בארצם וגלותם מעל אדמתם אמר שהדור אחרון שיהיה מהם וגם הנכרי שיבא מארץ רחוקה בראותם את מכות הארץ ההיא ותחלואה ילדיקו הדין ויאמרו שכל זה הרע בא עליהם על עזבם בברית הש"י ובאלתו ועבדו אלהים אחרים אשר

בעל הטורים

באף ובחמה ובקצף · בגי' שבעים כנגד ע' שנה של גלות בבל : וישלכם · למ"ד גדולה וחסר יו"ד לומר שאין הגלגה כזאת לעשרי' השבטים · נקוד על ע"ין שבעד · כדאית' בפ' נגמר הדין שעד' יום היו מאחד בשבט שההתי' לבאר התור' עד י' בניסן שעברו הירדן שאין לנו ולבנינו ליענש ד"א רמז לע' שנה של גלו' בבל : את לבבך ואת לבב · ר"ת הלול לכך נהגו להבכי' להתפלל בליחות מר"ח אלול ואילך וכן לולא האמנתי לראו' בטוב יי' · לולא אותיות אלול מאלול ואילך חרדתי נגד יי' : את לבבך ואת · בגי' זה לימות המשיח · וסמיך ליה והותירך שאם תשוב בתשובה שלימה מיד ההא נגאל · תשמע בקול · בגי' זה בקול ת"ח : כי תשוב אל יי' אלהיך וסמיך ליה כי המצוה הזאת · לומר שקולה היא התשובה כנגד כל המצות כלן : מי יעלה לנו השמימה · ר"ת מילה וס"ת יהוה לומר אינו יכול לעלות אל השם ס לא שיהא נימול וכן ההולך לפני והיה תמי' שנאמ' מ' המילה : בפיך

מ"ע ספורנו

ולא חלק להם · שיראו שאי' שום מזל מתקן ענינם כאמרו אשר חלק יי' אלהיך אותם לכל העמים ואתכם לקח יי' : הנסתרות ליי' אלהינו · אף על פי שאמרתי שאתם נצבים כלכם לפני יי' שלא יוכל אדם להסתתר ושלא יפרע מן הכונה הנה זה יהיה בנסתרו' בלבד : והנגלות לנו ולבנינו עד עולם · אבל בנגלות הדבר מוטל עלינו ועל בנינו וראוי לנו לעשות את כל דברי התור' הזאת להכנס מהמוסאי' ולעשות בהם משפט כתוב : והשבות אל לבבך · התבונן בחלקי הסותר והמיבס אל לבבך יחדו להבחין האמת מן השקר ובזה תכיר כמה רחקת מן הש"ית בדעות ובמנהגי' אשר לא כתורתו : בכל הגוים · בעודך בגלות · ושבת עד יי' אלהיך · תהיה תשובתך כדי לעשות רצון קונך בלבד וזו היא התשובה שאמרו ז"ל (יומא פרק יום הכפורים) שמגעת עד כסא הכבוד : ושמעת בקולו ככל אשר אנכי מצוך היום · לא מצות אנשי' מלומדה כמו שעשית קודם לכן : אתה ובניך · גם ילידי סדור יכירו זה כאמרו כי כלם ידעו אותי למקטנם ועד גדולם : בכל לבבך · שלא תסתפק כזה : ובכל נפשך · שלא תמנע מזה נגד המתאו' בהבירך גודל הענין : ושב וקבצך · בקבוץ גליות : ומל יי' אלהיך את לבבך ואת לבב זרעך לאהבה · יגלה עיניך לסור מכל טעות מערבב השכל עידיע' האמ' כשתשתדל לדבקה בו באופן שתכיר טובו ותאהבהו בהכרח וזה יעשה : למען חייך · לעולמי עד : על אויבך ועל שונאיך · על הקמים עליך ועל השונאים בלבבם כאמרו כי אעשה כלה בכל הגוים : ואתה תשוב · תנוח כמו בשובה ונחת וזה בהגלות משיח צדקנו אחר אבדן הכותים כלים'המה יאבדו ואתה תעמוד בשובה ונחת שלא יוסיף להגלותך כמו שבאר הנביא באמרו אם תשוב ישראל תשוב ולא תנוד : ועשית את כל מצותיו אשר אנכי מצוך היום · שלא תהודם דת : והותירך יי' · יתן לך הצלחה יתרה מכל הצלחה קודמת : לטובה · הכתובה בספר התורה הזה · כאמרו והתהלכתי בתוככם והייתי לכם לאלהים ואתם תהיה לי לעם · וזה יעשה כאשר ישוב לשוש עליך לטוב כי תשמע כמו ששש על אבותי' לא בזכו' אבו' וזה מפני שתהי' תשובתך בכל לב ובכל נפש באופן שעונות נחשבים כזכיו' ותהיה לרצון לפניו כמו שהיו אבותך : כי המצוה הזאת · והטעם שאמרתי והשבות אל לבבך בכל הגוים שצריך שהתשובה תהיה במועד בגלות למען תושע שוא כי אתנם זאת המצוה של תשובה : אשר אנכי מצוך היום · כאמרו בכל חטאת בפרשת ויקרא ואשם ואשמו שהענין כלם הוא שיכיר החוטא את חטאו כמו שפיר' אמר כן כאמרו והיה כי יאשם לאחת מאלה והתודה אשר חטא עליה וכן באמרו איש או אשה כי יעשו מכל חטאת האדם ואשמה הנפש ההיא והתודה את עונם : לא נפלא' היא ממך שתצטריך לנביאי' : ולא רחוקה היא · שתצטרך לחכמי הדור הרחוקים שיפרשו לך באופן שתוכל לעשותה אפי' בעודך בגלות ובאר זה באמרו לא בשמים היא לאמ' · לא יקרה לך בענין התשובה שתצטרך בה להגדת נביא : ולא

מסרה

ליי' אלהינו ט'וסי'בסדר שמות : לנ"ו ולבני"נו עד ט"ו נקודרת בקריאה וסי' נמסר בסד'במדבר סיני : והיטבך ט'דקדימי יו"ד לט"ית וסי' במסר'רבתא : האלות ג'ב'מלאים וסי'וכתב את האלת · ונתן יי'אלהיך את כל האלת · את כל האלות הכתובו'על הספר אשר דד"ה · קדמ'חס' : לטבה ב'חס'בתורה וסי'אלהים חשבה לטבה · כי ישוב יי'לשוש : שש ה'בליש'וסי'נמס'בסדר תבא :

חזקוני

הנסתרות · לפי שאמר למעלה והתברך בלבבו ומסברא בסתר הוא עושה : לי"י אלהינו · עליו הדבר מוטל לפרעו כפרע מן העוברים בסתר : והנגלות · והעבירות הנגלות תלויות בנו ובבנינו אם לא נבער הרע מקרבנו ולפי שלא תאמר מדה זו נוהגת לעולם נקוד על לנו ולבנינו לומר משעברו את הירדן וקבלו את התורה ונעשו ערבים זה לזה אף הנסתרות לנו ולבנינו וא"ת אם כן הוא דממשמע נסתרות ולי"י אלהינו היה לו לנקוד על י"י אלהינו אלא אינו דרך לנקוד עליו מפני שנרא' כמוחק ולפי שהנקודה של לנו ולבנינו במקום הנקודה שהיה לו לנקוד על י"י נקוד אף הע"ין שבעד כדי להשלים י"א אותיות שבלי"י אלהינו : סו"ק אמאי לא פירש רש"י כאן נקודת עי"ן שבעד : הנסתרות לי"י אלהינו · עליו נאמר וגם מהם אקח לכהנים ללוים ונומר : ושב י"י אלהיך את שבותך · לעיל קאי וישליכם אל ארץ אחרת ואם תשוב הוא ישיב את שבותך : כאשר שש על אבותיך · שירשו את הארץ אשרי עם הגולים שמנה מדבר : כי תשמע בקול כי תשוב · הרי בא ללמדנו שקבעו קץ הגאולה בתשובה ושמירת חוקים ומצותיו וחוקותיו : הכתובה · הוא לשון רבות לנקבות כמו הכתובים בלשון רבים לזכרים כמו שפירש למעלה גבי ויהי ידיו אמונה : לא

אמרי נועם לנו ולבנינו יש במסרת הגדולה כשמונה והולך כל הנקודות שעל ואת הנקודה שעל אלא לנו ולבנינו למה נקוד כך אמר עזרא אם יבא ער"עה ויאמר למה כתבת אותם אמור לו לכך נקדתי עליהם ואם יאמר יפה כתבת אעביר הנקוד מעליהם משמע מתוך כך שהיה מסופק בנגלות אם הם לנו ולבנינו קודם שעברו ישראל הירדן אם לאו · לפיכך נקוד עליהם ומכאן אנחנו מביאין ראיה לכותבין סרטוט ונוקדין שתי תיבות קודם שיכתבו השליסית ואינם יודעין למה ומכאן י"ל שהנקודה כמחק מדקאמר עזרא לכך נקדתי אותם והרי הם כאילו לא נכתבו :

קומץ מנחה וישב ה' אלהיך בפרק בתרא דמגילה דרשו מדלא כתיב ישיב כיאם ושב מלמד שהוא עצמו ית' ישוב עמהם וחימה א"כ וישב ה' את שבות בני עמון מאי איכא למימר · וי"ל דשאני התם דדריש וישב יתירא דחרי וישב כתיבי : ואתה תשוב מעצמך ולא בבא הצרות והיא התשובה מעולה הבאה מלבו וזה בכל לבבך :

ויל"ך · העדותי

אבן עזרא

מעבר לים · פי' רחוקה ויתכן שהוא הים הגדול שלא יוכל אדם להכנס ברחבו מפני חסכת המים : בפיך ובלבבך · שכל המצות עקרם הלב ויש מהם זכר בפה לחזק הלב ויש מעשה כדי שיזכור בפה : החיים · אורך ימים : הטוב : בעושר ובריאות הגוף וכבוד · והמות והרע הפך ; לאהבה · העקר : ללכת בדרכיו · שלא תסנה מדרכי מעשיו ומצותיו שלוך ואם לא תדע למה נתנו החוקים והמשפטים · והנה וחיית פי' החיים · ורבית · פי' הטוב כי הוא רבוי הגוף בבנים ובעושר : ואם יפנה לבבך · כי הלב הוא העקר : ונדחת · פירשתיו : כי אבוד תאבדון · פי' המות והרע כי יאבדו הם ובניהם והונם : לא תאריכון ימים · הפך וברכך יי' אלהיך בארץ : את השמים ואת הארץ · בעבור היותם עומדים וכן על האבן תהיה בנו לעדה וכן שמעו הרים את ריב יי' : החיים והמות · הם הברכה והקללה והנה יש לך לבחור בחיים · למען תחיה בגוף · או בזכר ופירוש כי החיים הם לאהבה : כי הוא חייך · על דעת המפרשי' שהוא שב אל קול השם ולפי דעתי שהוא השם כאשר אמר המשורר יי' ישעי ואלהי חסדי ומגני וחרבי :

וילך הלך אל כל שבט ושבט להודיע שהוא מת שלא יפחדו וחזק לבם בדברי יהושע על כן כתו' אחריו ואתה תנחילנ' אותם ולפי דעתי כי אז ברך השבטים ואם ...

רשי

כי קרוב אליך · התורה נתנה לכם בכתב ובעל פה : את החיים ואת הטוב · זה תלוי בזה אם תעשה טוב הרי לך חיים ואם תעשה רע הרי לך המות והכתוב מפרש והולך היאך : אשר אנכי מצוך היום · לאהבה הרי הטוב ובו תלוי : וחיית ורבית · הרי החיי' : ואם יפנה לבבך · הרי הרע : כי אבוד תאבדון · הרי המו' : העידותי בכם היום את השמי' ואת הארץ · שהם קיימים לעולם וכאשר תקרא אתכם הרעה יהיו עדים שאני התריתי בכם בכל זאת · דבר אחר העידותי בכם את השמים אמר להם הקב"ה לישראל הסתכלו בשמים שבראתי לשמש אתכם שמא שנו את מדתם שמא לא עלה גלגל חמה מן המזרח והאיר לכל העולם כענין שנאמ' וזרח השמש ובא השמש הסתכלו בארץ שבראתי לשמש אתכם שמא שנתה מדתה שמא זרעתם אותה ולא צמחה או שמא זרעתם חטי' והעלתה שעורים ומה אלו שנעשו לא לשכר ולא להפסד אם זוכי' אין מקבלין שכר ואם חוטאין אין מקבלין פורענות לא שנו את מדתם אתם שאם זכית' תקבלו שכר ואם חטאת' תקבלו פורענות על אחת כמה וכמה : ובחרת בחיי' · אני מורה לכם ...

שביעי רביעי כשהן מחוברים

ספר דברים לא

בשמיא ויסבה לנא וישמעיננה יתה ונעבדינה : ולא מעברא לימא היא למימר מן יעיבר לנא לעבר ימא ויסבה לנא וישמעיננה יתה ונעבדינה : ארי קריב לותך פתגמא לחדא בפומך ובלבך למעבדיה : חזי דיהבית קדמך יומא דין ית חיי וית טבתא וית מותא וית בישתא : די אנא מפקיד לך יומא דין למרחם ית יי אלהך למהך באורחן דתקנן קדמוהי ולמטר פקודוהי וקימוהי ודינוהי ותחי ותסגי ויברכינך יי אלהך בארעא די את עליל תמן למירתה : ואם יתפני לבך ולא תקביל ותטעי ותסגוד לטעות עממיא ותפלחינון : חויתי לכון יומא דין ארי מיבד תיבדון לא תורכון יומין על ארעא די את עבר ית ירדנא למיעל לתמן למירתה : אסהידית בכון יומא דין ית שמיא וית ארעא חיי ומותא יהבית קדמך ברכן ולוטין ותתרעי בחיי בדיל דתיחי את ובנך : למרחם ית יי אלהך לקבלא במימריה ולקרבא לדחלתיה ארי הוא חייך ואורכות יומך למיתב על ארעא די קיים יי לאבהתך לאברהם ליצחק וליעקב למתן להון :

השמימה ויקחה לנו וישמענו אתה ונעשנה : ולא מעבר לים הוא לאמר מי יעבר לנו אל עבר הים ויקחה לנו וישמענו אתה ונעשנה : כי קרוב אליך הדבר מאד בפיך ובלבבך לעשתו : ס
טו ראה נתתי לפניך היום את החיים ואת הטוב ואת המות ואת הרע : אשר אנכי מצוך היום לאהבה את יהוה אלהיך ללכת בדרכיו ולשמר מצותיו וחקתיו ומשפטיו וחיית ורבית וברכך יהוה אלהיך בארץ אשר אתה בא שמה לרשתה : ואם יפנה לבבך ולא תשמע ונדחת והשתחוית לאלהים אחרים ועבדתם : הגדתי לכם היום כי אבד תאבדון לא תאריכן ימים על האדמה אשר אתה עבר את הירדן לבוא שמה לרשתה : העדתי בכם היום את השמים ואת הארץ החיים והמות נתתי לפניך הברכה והקללה ובחרת בחיים למען תחיה אתה וזרעך :
כ לאהבה את יהוה אלהיך לשמע בקלו ולדבקה בו כי הוא חייך וארך ימיך לשבת על האדמה אשר נשבע יהוה לאבתיך לאברהם ליצחק וליעקב לתת להם :

מלב"ו סימן :

פרשה וילך

ואזל משה ומליל ית פתגמיא האילין עם כל ישראל : ואמר להון בר מאה ועשרין שנין אנא יומא דין לית אנא יכיל עוד למפק ולמיעל ויי אמר לי לא תעיבר ית ירדנא הדין : יי אלהך הוא עבר קדמך הוא ישיצי ית עממיא האילין מן קדמך ותירתינון יהושע הוא עבר קדמך כמא די מליל יי :

א וילך משה וידבר את הדברים האלה אל כל ישראל : ויאמר אלהם בן מאה ועשרים שנה אנכי היום לא אוכל עוד לצאת ולבוא ויהוה אמר אלי לא תעבר את הירדן הזה : יהוה אלהיך הוא עבר לפניך הוא ישמיד את הגוים האלה מלפניך וירשתם יהושע הוא עבר לפניך כאשר דבר יהוה :

ויעביר | ועשה

מאה ועשרים שנה · עודני היום חזק · לא אוכ' לשוב אתך ולבוא · ואחרי כן בנה חומה חיצונה ד"ה : את הירדן הזה ו' וסי' כי במקלי עברתי · כי לא תעבור · ויי' אמר אלי · משה עבדי מת · עברו בקרב המחנה · והודעתם את בניכם : הוא עבר לפניך ג' פסוקי' רישא וסיפא אזכרה וסי' יי' אלהיך הוא עבר לפניך · ויי' ישיב לאיש · יי' להושיענו ונגנותי ננגן :

בעל הטורים

פרשת וילך

מ"ע ספורנו

מסרה

רלבג

חזקוני

קיצור מנחה וילך

אמרי נועם וילך

וילך

וְעָשָׂה יְהוָה לָהֶם כַּאֲשֶׁר עָשָׂה לְסִיחוֹן
וּלְעוֹג מַלְכֵי הָאֱמֹרִי וּלְאַרְצָם אֲשֶׁר
ה הִשְׁמִיד אֹתָם׃ וּנְתָנָם יְהוָה לִפְנֵיכֶם
וַעֲשִׂיתֶם לָהֶם כְּכָל־הַמִּצְוָה אֲשֶׁר
צִוִּיתִי אֶתְכֶם׃ חִזְקוּ וְאִמְצוּ אַל־
תִּירְאוּ וְאַל־תַּעַרְצוּ מִפְּנֵיהֶם כִּי
יְהוָה אֱלֹהֶיךָ הוּא הַהֹלֵךְ עִמָּךְ לֹא
יַרְפְּךָ וְלֹא יַעַזְבֶךָּ׃ ס
וַיִּקְרָא מֹשֶׁה לִיהוֹשֻׁעַ וַיֹּאמֶר אֵלָיו
לְעֵינֵי כָל־יִשְׂרָאֵל חֲזַק וֶאֱמָץ כִּי אַתָּה
תָּבוֹא אֶת־הָעָם הַזֶּה אֶל הָאָרֶץ אֲשֶׁר
נִשְׁבַּע יְהוָה לַאֲבֹתָם לָתֵת לָהֶם וְאַתָּה
תַּנְחִילֶנָּה אוֹתָם׃ וַיהוָה הוּא הַהֹלֵךְ
לְפָנֶיךָ הוּא יִהְיֶה עִמָּךְ לֹא יַרְפְּךָ וְלֹא
יַעַזְבֶךָּ לֹא תִירָא וְלֹא תֵחָת׃
וַיִּכְתֹּב מֹשֶׁה אֶת־הַתּוֹרָה הַזֹּאת וַיִּתְּנָהּ
אֶל־הַכֹּהֲנִים בְּנֵי לֵוִי הַנֹּשְׂאִים אֶת־
אֲרוֹן בְּרִית יְהוָה וְאֶל־כָּל־זִקְנֵי
י יִשְׂרָאֵל׃ וַיְצַו מֹשֶׁה אוֹתָם
לֵאמֹר מִקֵּץ שֶׁבַע שָׁנִים בְּמֹעֵד שְׁנַת
הַשְּׁמִטָּה בְּחַג הַסֻּכּוֹת׃ בְּבוֹא כָל־
יִשְׂרָאֵל לֵרָאוֹת אֶת־פְּנֵי יְהוָה אֱלֹהֶיךָ
בַּמָּקוֹם אֲשֶׁר יִבְחָר תִּקְרָא אֶת־הַתּוֹרָה
הַזֹּאת נֶגֶד כָּל־יִשְׂרָאֵל בְּאָזְנֵיהֶם׃
הַקְהֵל אֶת־הָעָם הָאֲנָשִׁים וְהַנָּשִׁים
וְהַטַּף וְגֵרְךָ אֲשֶׁר בִּשְׁעָרֶיךָ לְמַעַן
יִשְׁמְעוּ וּלְמַעַן יִלְמְדוּ וְיָרְאוּ אֶת־
יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם וְשָׁמְרוּ לַעֲשׂוֹת אֶת־
כָּל־דִּבְרֵי הַתּוֹרָה הַזֹּאת׃ וּבְנֵיהֶם
אֲשֶׁר לֹא־יָדְעוּ יִשְׁמְעוּ וְלָמְדוּ לְיִרְאָה
אֶת־יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם כָּל־הַיָּמִים אֲשֶׁר
אַתֶּם חַיִּים עַל־הָאֲדָמָה אֲשֶׁר אַתֶּם
עֹבְרִים אֶת־הַיַּרְדֵּן שָׁמָּה לְרִשְׁתָּהּ׃
פ וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־
מֹשֶׁה הֵן קָרְבוּ יָמֶיךָ לָמוּת קְרָא אֶת־
יְהוֹשֻׁעַ וְהִתְיַצְּבוּ בְּאֹהֶל מוֹעֵד וַאֲצַוֶּנּוּ
וַיֵּלֶךְ מֹשֶׁה וִיהוֹשֻׁעַ וַיִּתְיַצְּבוּ בְּאֹהֶל
טו מוֹעֵד׃ וַיֵּרָא יְהוָה בָּאֹהֶל בְּעַמּוּד
עָנָן וַיַּעֲמֹד עַמּוּד הֶעָנָן עַל־פֶּתַח
הָאֹהֶל׃ וַיֹּאמֶר יְהוָה
אֶל־מֹשֶׁה הִנְּךָ שֹׁכֵב עִם־אֲבֹתֶיךָ
וְקָם הָעָם הַזֶּה וְזָנָה ׀ אחרי

ויעביד יי להון כמא דעבד לסיחון ולעוג מלכי אמוראה ולארעהון די שיצי יתהון: וימסרינון יי קדמיכון ותעבדון להון ככל תפקידתא די פקידית יתכון: תקיפו ואלימו לא תדחלון ולא תתברון מן קדמיהון ארי יי אלהך מימריה מדבר קדמך לא ישבקינך ולא ירחקינך: וקרא משה ליהושע ואמר ליה לעיני כל ישראל תקיף ואלים ארי את תיעול עם עמא הדין לארעא די קיים יי לאבהתהון למתן להון ואת תחסנינה יתהון: ויי הוא מדבר קדמך מימריה יהי בסעדך לא ישבקינך ולא ירחקינך לא תדחל ולא תתבר: וכתב משה ית אוריתא הדא ויהבה לכהניא בני לוי דנטלין ית ארון קימא דיי ולכל סבי ישראל: ופקיד משה יתהון למימר מסוף שבע שנין בזמן שתא דשמיטתא בחגא דמטליא: במיתי כל ישראל לאתחזאה קדם יי אלהך באתרא די יתרעי תקרי ית אוריתא הדא קדם כל ישראל ותשמעינון: כנוש ית עמא גבריא ונשיא וטפלא וגיורך בקירוך בדיל דישמעון ובדיל דילפון וידחלון קדם יי אלהכון ויטרון למעבד ית כל פתגמי אוריתא הדא: ובניהון דלא ידעין ישמעון ויילפון למדחל קדם יי אלהכון כל יומיא די אתון קימין על ארעא די אתון עברין ית ירדנא תמן למירתה:
ואמר יי למשה הא קריבו יומך ליממת קרי ית יהושע ואתעתדו במשכן זמנא ואפקדיניה ואזל משה ויהושע ואתעתדו במשכן זמנא: ואתגלי יי במשכנא בעמודא דעננא וקם עמודא דעננא על תרע משכנא: ואמר יי למשה הא את שכיב עם אבהתך ויקום עמא הדין ויטעי בתר

רשי

לא ירפך · לא יתן לך רפיון להיות נעזוב ממנו : כי אתה תבוא את העם הזה · הרי את תיעול עם עמא הדין משה אמר לו ליהושע זקנים שבדור עמך הכל לפי דעתן ועצתן אבל הקב"ה אמר ליהושע כי אתה תביא את בני ישראל אל הארץ אשר נשבעתי להם תביא על כרחם הכל תלוי בך טול מקל והך על קדקדן דבר אחד לדור ולא שני דברים לדור:
ויכתב משה ויתנה · כשנגמרה כלה נתנה לבני שבטו : מקץ שבע שנים · בשנה ראשונה של שמטה השמינית ולמה קורא אותה שנת השמיטה שעדיין שביעית נוהגת בה בקציר של שביעית היוצא למוצאי שביעית : תקרא את התורה הזאת · המלך היה קורא מתחלת אלה הדברים כדאיתא במסכ' סוטה על בימה של עץ שהיו עושין בעזרה :
שלישי · חמישי כשהן מחוברים
האנשים · ללמוד : והנשים · לשמוע : והטף · למה באו לתת שכר למביאיהם : ואצונו · ואזרזנו :
נכר

[illegible] ונו' · בתחלת השנה למען ילמדו כל השנה · במועד שנת השמטה · מאחר שהיא שנה [illegible] שנת השמטה תשובה לדבר לפי שעדיין דין [illegible] את התורה הזאת · ליהושע היה מצוה ולכך [illegible] פנוים ואין אוסף לבית כלום כי הכל הפקר :
אחר

אבן עזרא

ועשיתם להם · לשבור מצבותם : חזקו ואמצו · אחר שתדעו שהשם הולך עמכם בכל מקום שתלכו להלחם : חזק ואמץ · גם כן אמר משה ליהושע שהוא הפקיד עליהם כי אתה תבוא את העם הזה ענין את כמו עם : ויתנה אל הכהנים בני לוי שהם מורי התורה : ואל כל זקני ישראל · הסנהדרין או פעמו כמו וילכו משה וזקני ישראל : מקץ שבע שנים · תחלת השנה : למען ילמדו · כל השנה גם כן שבת : וגרך · אולי יתיהד וכאשר ישמעו ישאלו וילמדו מי שאינו חכם והבנים שהם קטנים : קרבו ימיך למו' · כי כל אחד יש לו עתי' קצובות וכבר פירשתי זה : וילך משה · ממחנה ישראל כי שם היה ובא אל מחנה השכינה : וירא יי' באהל · הידוע הטעם כי עמו' הענן היה על הפתח והשם היה נראה באהל וזהו הכבוד ודבור ואצונו זהו ויצו את יהושע בן נון במצות השם ית' על כן אמר אש' נשבעתי להם ואחר כך פרשת הנך שוכ' עם אבותיך ואין מוקד' ומאוחר בתורה וכן פרשת ויהי ככלות משה לכתוב דבקה עם ויכתוב משה את התורה הזאת : וקם העם הזה · לא יתכן היותו דבק עם אש' לפניו כי מה טעם העם הזה וזנה' וטע' וזנה לבאת במחשבתו מתחת רשותו :
אחרי

בעל הטורים

בבוא כל ישראל · מלא וי"ו כי שמה היו באים · כהנים זקנים אנשים · נשים וטף וגרך : העם האנשים בגימטריא זה שהם באים ללמוד : הן קרבו ימיך למות · אחר מר"עה רבונו של עולם בזה הלשון שבחתיך שאמרתי הן לוי' אלהיך השמי' ובדרך זה אתה מבשרני למות אמר לו הקב"ה וכו' לא אמרת הן לא יאמינו לי · וכן כתיב יען לא האמנתם בי : וקם העם · הגין על הקיף לומר שיאמרו במאה ברכות ובבנין של שלמה שהיה היכל ק' אמה · העם הזה וזנה אחרי · בגימט' זהו מנשה :
והפטרתי

מ"ע ספורנו

לא ירפך · כי ימזיק בידיך בעת המלחמה : ולא יעזבך · אחרי כן שלא יגרע מתן עיני השגחתו ולא יתקוממו סביבותיך : כי אתה תבא · אף על פי שאני לא זכיתי לזה : את התורה הזאת · פרשת המלך שנוה עתה שיקרא בהקהל : ויתנה אל הכהנים בני לוי · שמידם יקבלנה המלך הקורא כאותה ששנינו הסגן נותנו לכ"ג וכ"ג למלך : הנושאים את ארון · שנשאו בעת התחדש גם בו : ואל כל זקני ישראל . שמידם יקבלו הכהנים את התורה בהקהל כאותו ששנינו חזן הכנסת נותן לראש הכנסת וראש הכנסת לסגן · למען ישמעו · יבינו חכמי העם : ולמען ילמדו · ולמען ילמדו מהם הבלתי מבינים : ויראו את ה' אלהיכם · בהבינם גדלו בתורתו בתופעים שכליים : ובניהם אשר לא ידעו · שלא היו יודעים לשאל בהיותם טף : ישמעו · שמיעת האזן אז שמעו שנאמרו דברים בה : ולמדו · ישאלו בגדלם וילמדו מן המבינים ומזנתים

אמרי נועם

כי אתה תבוא את העם הזקני' שבדור על פיהם תעשה מה שתעשה אבל הק"בה אמר לקמן כי אתה תביא ונראה דהאי וינו יהושע לוואמר דלעיל בפר' האחר' דלא"תה לא תכינו שאמר הק"בה למשה קרא את יהושע ואצונו וזו היא הכוונה כי אתה תביא · בש' הרב ר' מתתי' והרב רבי יעקב מעיר אורלנ"שא פי' לפי שקרא משה ליהושע לעיני כל ישראל לכך חלק לו כבוד ואמר כי אתה תבוא את העם הזה מנינו בפרש' ואתחנן שנצטוו משה לצוו' את יהושע והק"בה אמר בעצמו ואצונו היינו דכתיב כי אתה תבוא ונראה דתבוא ותביא הכל אחד והלא מה שלא פירש באמרו כי אתה תבוא פירש לאחריו דכתי' ואתה תנחילנ' אותם ואני אהיה עמך וככי פשטי' דקרא לפי שמשה שלא נתן לזכות היה ראוי לומר ואתה תבוא עמה' ואמ"כ לשכניסנו שיגמילנו אות' ולהלן' הדבר במקצ' כענין שנאמר כאשר דבר ה' אבל הק"בה שמענו בא הכא אמר כי תביא ואנכי אהיה עמך והשתא ניחא שפיר כפלות הפרשה ושינוי הלשון להבוא והביא:
אלהי

קומץ מנחה

יהושע הוא עובר לפניך וא"ת למה לא הנחילו בני גדולתי הטעם כאשר דבר ה' שנעשה ע"פ הדבור להורות שאין אדם מוריש תורתו לבניו רק נוצר תאנה יאכל פריה : שנת השמטה שנה שהם פנויים מחרישה וזריעה :
והפטרתי

מסרה

חזקו ואמצו ג' וסי' אל תיראו ואל תערצו מפניהם · ויאמר אלהם יהושע · אל תיראו ואל תחתו מפני מלך אשור : כי אתה תבא את העם כל אורייתא ואיוב כי עתה במ"ט כי אתה וסי' במסרה רבתא : ויתיצבו ה' וסי' ויתיצבו בתחתית ההר · ויתיצבו לפני האלהים לפנות כל העם בתוך החלקה ד"ה וחד ויתיצבו במו לבוש · ונמסר גם בסדר וישמע יתרו : וירא ב' וסי' נמסר במסרה רבתא :

חזקוני

אשר צויתי אתכם · לא תמיה כל כשמה : לעיני כל ישראל · שלא יאמרו למחר בעוד שהיה משה קיים לא נתן לך רשות : כי אתה תביא את העם הזה · לפי שכאן היה מדבר משה עם יהושע לעיני כל ישראל חלק להם לישראל כבוד כלומר תבא עם העם הזה : אל הכהנים בני לוי הנושאים את ארון ונומר · ואע"פ שהלוים היו נושאים ולא הכהנים מ"מ תכף אחר פטירתו של משה נשאוהו הכהנים כשעברו ישראל את הירדן כדאיתא בסוטה תניא אמר רבי יוסי בשלשה מקומות נשאו הכהנים את הארון כשעברו את הירדן וכשסבבו את יריחו וכשהחזירוה למקומו · ד"א משום שהכהנים מתקנין המשאות לבני לוי כמו שמפורש בפרשת במדבר קרי להו

שלישי · חמישי כשהן מחוברים

תבוא קדמא דקריא' כי אתה תבוא תנייגא דגוהא אתה תביא וסי' [illegible]

רלבג

להרחיקו כי הוא הרבה לו נשים לחושבו שלא יטו לבבו מרוב חכמתו וגודל מעלתו ונכשל בזה ובכלל הנה גם כן מה שזכרה התורה תועלת מצוה הוא אפשר שיהיה בה אבל הש' יתעלה תועלת אחר הלא תראה כי התורה זכרה במקום אחד במצות שבת תועלת אחת והוא שזכר לחדוש הש' יתעלה העולם ובמקום אחר זכרה בו תועלת אחר והוא שהוא זכר יציאת מצרים ולזה הוא מבואר שאין ראיה ממה שנזכר מהתועלת במצוה שלא יהיה שם תועלת אחר זולתו אבל השם יתעלה כ"ש במה שנזכר בתורה התועלת אבל עמדנו עליו על דרך החקירה והעיון והנה זה השרש כי הוא מגדולי השרשים התוריים לשמור חכמת התורה שלא יבאו שועלים ויפרצוה · והי' כי יבאו עליך כל הדברי' האלה · הגיד בזה שאחר שיבאו כל אלה הדברים הברכה תחלה ואחר כך הקללה כי כן היתה שהברכה היתה בימי יהושע ובימי הזקנים שהאריכו ימים אחריו שלא נפל דבר מכל הטוב כמו שנזכר בספר יהושע וכן היתה להם הברכה בימי קצת השופטים ובימי שמואל ושאול ודוד ושלמה ובימי קצת שאר מלכים אחרי' ובית שני בימי החשמונאים הנה כל אלו הקללות הדברים מהקללות שזכרנו ותשוב אחר זה אל לבבך בכל המקומות שאתה גולה בהם לשוב עד יי' אלהיך ולשמוע בקולו בכל המצוה אשר אנכי מצוך היום בכל לבבך ובכל נפשך שכל תשוקתך וציוריך יהיו לעבוד הש' יתע' ותישיר לזה גם כן בניך כדי לחכמם בעבוד' השם יתעלה מלידה ומבטן הנה ישיב את שבותך וירח' אותך וזה ידמה שיהיה בבנין בית שני ולזה אמר את' זה ושב וקבצך מכל העמים רוצה לומ' שישוב שבית לקבצן מכל העמים וזה הוא אחר חרבן בית שני כי בבית שני לא נתקבצו בזה האופן גם אמר הנביא יוסיף השם שנית ידו לקנות את שאר עמו והפליג בזה ואמר שגם אם יהיה הנדח לגלות בגוים בקצה הישוב משם יקבצהו השם יתעלה ויקחהו משם ויביאהו אל הארץ אשר ירשו אבותינו וזה הוא אמרו אחד מעיר ושנים ממשפחה ר"ל כי אע"פ שלא יהיה כי אם אחד בעיר משם יקחהו השם יתעלה וישמרהו שלא ימיתוהו הגוים אשר הוא בקרבם · והטיבך והרבך מאבותיך · ר"ל שאחר ייטיב להם השם יתעלה וירבה אותם רבוי נוסף על רבוי אבותיהם · ומל ה' אלהיך את לבבך ואת לבב זרעך · זה יורה שה[illegible] המופתים הנפלאים שיראה אותם או כאמרו כימי צאתך מארץ מצרים אראנו נפלאות וכבר רמזו הנביאים [illegible]

רביעי

חמישי ששי כשהן מחוברים

וקם ל' פסו' שאין להם הכרע או מהאי גיסא או מהאי גיסא וסי' אוציכו בטיבא ליהושע גנהורא דמש' [illegible]

[illegible]

פרשת

אבן עזרא

אחרי אלהי נכר הארץ · ידענו כי השם אחד והשנוי יבוא מהמקבלים והשם לא ישנה מעשיו כי כלם הם בחכמה ומעבודת השם לשמור כח הקבול כפי המקום על כן כתוב את משפט אלהי הארץ על כן אמר יעקב הסירו את אלהי הנכר והפך המקום הדבק בעריות שהם שאר והמשכיל יבין · וטעם בקרבו שב אל נכר כאילו אמר וזנה אחרי אלהי עם נכר שהם אלהי הארץ והקרוב כי בקרבו שב אל הארץ כי ימצא לשון זכר כמו ולא נשא אותם הארץ נעתם הארץ : ועזבתי' · כלם : והיה · כל אחד לאכול לאויב · וטעם הסתר אסתי' שאם יקראו אלי לא יענם והמשל כאדם שלא יראה ולא ידע מה יעשה וכן מנהג לשון לדבר בכפל ובעלי הדקדוק יביאו זה · כי פנה · היא הרעה הגדולה כאשר פירשתי שאין למעלה ממנה: כתבו לכם · אנו' שיכתוב אותה משה גם כל מבין לכתוב: ולמדה · הטעמים הקשי' שיבאר להם : שימה בפיהם · שידעוה בגרסא · ומלת ולמדה גם שימה זרה כי המשפט להיותם ה"א ולמדה קמוץ ותחת הד"לת פתח קטן : לעד בבני ישראל · דבק בטעם עם כי אביאנו גם יתכן להיותו מובדל בעבור וענתה כטעם לא תענה ברעך כאילו השירה עונה לאשר יאמרו למה מצאתנו כל זאת : לפניו · כמו נגדו והטע' שלא יזוז העד ממנו רק עמו יהיה תמיד : כי ידעתי את יצרו · כי אילו לא הייתי יודע את העתידות כבר ידעתי מה פעלו עד היום הזה : ביום ההוא · שלא איחר הדבר ויתכן שהיה יום מותו אחר מכת' דברי התורה כי השירה כתב משה עמה : עד תומם · דבק עם דברי : ויצו משה את הלוים · בדרך קצרה כאילו אמר הלוים הנזכרים שהם הכהנים ולא כל הלוים כי אינם נוגעים בארון · וטעם נושאי ארון ברית יי' בנווי וכן רבים : והיה שם בך לעד · עם כל ישראל ידבר והכהני' בכללם כאשר דבר . לישראל וטעמו הראובני והגדי לבדם כאשר פירשתי : ואף

רש"י

נכר הארץ · גויי הארץ : וגאצוני · והכעיסוני וכן כל ניאוץ לשון כעס : והסתרתי פני · כמו שאיני רואה בצרתם : את השירה הזאת · האזינו השמים עד וכפר אדמתו עמו : וענתה השירה הזאת · לפניו לעד שהתריתי בו בתוכה על כל המוצאות אותו : כי לא תשכח מפי זרעו · הרי זו הבטחה לישראל שאין תורה משתכחת מזרעם לגמרי : ויצו את יהושע בן נון · מוסב למעלה כלפי שכינ' כמו שמפורש אל הארץ אשר נשבעתי להם : לקוח · כמו זכור שמור הלוך : מצד ארון ברית יי' · נחלקו בו חכמי ישראל בבבא בתרא יש מהם אומרים דף היה בולט מן הארון מבחוץ ושם היה מונח ויש אומרים מצד הלוחות היה מונח בתוך הארון : הקהילו אלי · ולא תקעו אותו היום בחצוצרות להקהיל את הקהל לפי שנא' עשה לך ולא השליט יהושע עליה' ואף בחייו נגנזו קודם יום מותו לקיים מה שנ' אין שלטון ביום המות : ואעידה בם את השמים ואת הארץ · ואם תאמר הרי כבר העיד למעלה העידותי בכם היום וגו' התם לישראל אמר אבל לשמים ולארץ לא אמר ועכשו בא לומר האזינו השמי' וגו' : אחרי

טז אַחֲרֵי אֱלֹהֵי נֵכַר־הָאָרֶץ אֲשֶׁר הוּא בָא־שָׁמָּה בְּקִרְבּוֹ וַעֲזָבַנִי וְהֵפֵר אֶת־בְּרִיתִי אֲשֶׁר כָּרַתִּי אִתּוֹ׃ וְחָרָה אַפִּי בוֹ בַיּוֹם־הַהוּא וַעֲזַבְתִּים וְהִסְתַּרְתִּי פָנַי מֵהֶם וְהָיָה לֶאֱכֹל וּמְצָאֻהוּ רָעוֹת רַבּוֹת וְצָרוֹת וְאָמַר בַּיּוֹם הַהוּא הֲלֹא עַל כִּי־אֵין אֱלֹהַי בְּקִרְבִּי מְצָאוּנִי הָרָעוֹת הָאֵלֶּה׃ וְאָנֹכִי הַסְתֵּר אַסְתִּיר פָּנַי בַּיּוֹם הַהוּא עַל כָּל־הָרָעָה אֲשֶׁר עָשָׂה כִּי פָנָה אֶל־אֱלֹהִים אֲחֵרִים׃ וְעַתָּה כִּתְבוּ לָכֶם אֶת־הַשִּׁירָה הַזֹּאת וְלַמְּדָהּ אֶת־בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל שִׂימָהּ בְּפִיהֶם לְמַעַן תִּהְיֶה־לִּי הַשִּׁירָה הַזֹּאת לְעֵד בִּבְנֵי יִשְׂרָאֵל׃
כ כִּי־אֲבִיאֶנּוּ אֶל־הָאֲדָמָה אֲשֶׁר־נִשְׁבַּעְתִּי לַאֲבֹתָיו זָבַת חָלָב וּדְבַשׁ וְאָכַל וְשָׂבַע וְדָשֵׁן וּפָנָה אֶל־אֱלֹהִים אֲחֵרִים וַעֲבָדוּם וְנִאֲצוּנִי וְהֵפֵר אֶת־בְּרִיתִי׃ וְהָיָה כִּי־תִמְצֶאןָ אֹתוֹ רָעוֹת רַבּוֹת וְצָרוֹת וְעָנְתָה הַשִּׁירָה הַזֹּאת לְפָנָיו לְעֵד כִּי לֹא תִשָּׁכַח מִפִּי זַרְעוֹ כִּי יָדַעְתִּי אֶת־יִצְרוֹ אֲשֶׁר הוּא עֹשֶׂה הַיּוֹם בְּטֶרֶם אֲבִיאֶנּוּ אֶל־הָאָרֶץ אֲשֶׁר נִשְׁבָּעְתִּי׃ וַיִּכְתֹּב מֹשֶׁה אֶת־הַשִּׁירָה הַזֹּאת בַּיּוֹם הַהוּא וַיְלַמְּדָהּ אֶת־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל׃ וַיְצַו אֶת־יְהוֹשֻׁעַ בִּן־נוּן וַיֹּאמֶר חֲזַק וֶאֱמָץ כִּי אַתָּה תָּבִיא אֶת־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אֶל־הָאָרֶץ אֲשֶׁר־נִשְׁבַּעְתִּי לָהֶם וְאָנֹכִי אֶהְיֶה עִמָּךְ׃ וַיְהִי כְּכַלּוֹת מֹשֶׁה לִכְתֹּב אֶת־דִּבְרֵי הַתּוֹרָה־הַזֹּאת עַל־סֵפֶר עַד תֻּמָּם׃
כה וַיְצַו מֹשֶׁה אֶת־הַלְוִיִּם נֹשְׂאֵי אֲרוֹן בְּרִית־יְהוָה לֵאמֹר׃ לָקֹחַ אֵת סֵפֶר הַתּוֹרָה הַזֶּה וְשַׂמְתֶּם אֹתוֹ מִצַּד אֲרוֹן בְּרִית־יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם וְהָיָה־שָׁם בְּךָ לְעֵד׃ כִּי אָנֹכִי יָדַעְתִּי אֶת־מֶרְיְךָ וְאֶת־עָרְפְּךָ הַקָּשֶׁה הֵן בְּעוֹדֶנִּי חַי עִמָּכֶם הַיּוֹם מַמְרִים הֱיִתֶם עִם־יְהוָה וְאַף כִּי־אַחֲרֵי מוֹתִי׃ הַקְהִילוּ אֵלַי אֶת־כָּל־זִקְנֵי שִׁבְטֵיכֶם וְשֹׁטְרֵיכֶם וַאֲדַבְּרָה בְאָזְנֵיהֶם אֵת הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה וְאָעִידָה בָּם אֶת־הַשָּׁמַיִם וְאֶת־הָאָרֶץ׃ כי

בָּתַר טָעֲוָת עַמְמֵי־אַרְעָא דִּי הוּא עָלֵיל־לְתַמָּן בֵּינֵיהוֹן וְיִשְׁבְּקוּן דַּחַלְתִּי וְיִשְׁנוּן יָת־קְיָמִי דִּגְזָרִית עִמְּהוֹן׃ וְיִתְקוֹף רוּגְזִי־בְהוֹן בְּיוֹמָא־הַהוּא וְאַרְחֵיקִנּוּן וְאַסַּלֵּק שְׁכִינְתִּי מִנְּהוֹן וִיהוֹן לְמִיכַל וִיעָרְעָן יָתְהוֹן בִּישָׁן סַגִּיאָן וְעָקָן וְיֵימַר בְּיוֹמָא הַהוּא הֲלָא מִדְּלֵית שְׁכִינַת־אֱלָהִי בֵּינִי עֲרַעוּנִי בִּישָׁתָא הָאִלֵּין׃ וַאֲנָא סַלָּקָא אֲסַלֵּק שְׁכִינְתִּי מִנְּהוֹן בְּיוֹמָא הַהוּא עַל־כָּל־בִּישְׁתָא דִּי עֲבַדוּ אֲרֵי אִתְפְּנִיאוּ בָּתַר־טָעֲוָת עַמְמַיָּא׃ וּכְעַן כְּתוּבוּ לְכוֹן יָת־תּוּשְׁבַּחְתָּא הָדָא וְאַלְּפַהּ לִבְנֵי־יִשְׂרָאֵל שַׁוְיַהּ בְּפוּמְהוֹן בְּדִיל דִּתְהֵי־לִי תּוּשְׁבַּחְתָּא הָדָא לְסָהִיד בִּבְנֵי־יִשְׂרָאֵל׃ אֲרֵי אֲעֵילִנּוּן לְאַרְעָא דִּי־קַיֵּימִית לַאֲבָהָתְהוֹן עָבְדָא חֲלַב וּדְבַשׁ וְיֵיכְלוּן וְיִשְׂבְּעוּן וְיִתְפַּנְּקוּן וְיִתְפְּנוּן בָּתַר־טָעֲוָת עַמְמַיָּא וְיִפְלְחוּן לְהוֹן וְיַרְגְּזוּן קֳדָמַי וִישַׁנּוֹן יָת־קְיָמִי׃ וִיהֵי אֲרֵי־יְעָרְעָן יָתְהוֹן בִּישָׁן סַגִּיאָן וְעָקָן וּתְתֵיב תּוּשְׁבַּחְתָּא הָדָא קֳדָמוֹהִי לְסָהִיד אֲרֵי לָא תִתְנְשֵׁי מִפּוּם בְּנֵיהוֹן אֲרֵי גְּלֵי־קֳדָמַי יִצְרְהוֹן דִּי אִנּוּן עָבְדִין יוֹמָא־דֵין עַד־לָא אַעֵילִנּוּן לְאַרְעָא דִּי־קַיֵּימִית׃ וּכְתַב מֹשֶׁה יָת־תּוּשְׁבַּחְתָּא הָדָא בְּיוֹמָא הַהוּא וְאַלְּפַהּ לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל׃ וּפַקֵּיד יָת־יְהוֹשֻׁעַ בַּר־נוּן וַאֲמַר תְּקַף וְאַלִּים אֲרֵי אַתְּ תָּעֵיל יָת־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לְאַרְעָא דִּי־קַיֵּימִית לְהוֹן וּמֵימְרִי יְהֵי בְּסַעֲדָךְ׃ וַהֲוָה כַּד־שֵׁיצִי מֹשֶׁה לְמִכְתַּב יָת־פִּתְגָּמֵי אוֹרָיְתָא הָדָא עַל־סִפְרָא עַד דִּשְׁלִימוּ׃ וּפַקֵּיד מֹשֶׁה יָת־לֵיוָאֵי נָטְלֵי אֲרוֹן קְיָמָא דַּיְיָ לְמֵימַר׃ סַבוּ יָת סִפְרָא דְּאוֹרָיְתָא הָדֵין וּתְשַׁווֹן יָתֵיהּ מִסְּטַר אֲרוֹן קְיָמָא דַּיְיָ אֱלָהֲכוֹן וִיהֵי תַמָּן בָּךְ לְסָהִיד׃ אֲרֵי אֲנָא יְדַעְנָא יָת־סָרְבָנוּתָךְ וְיָת־קְדָלָךְ קַשְׁיָא הָא עַד־אֲנָא קַיָּים עִמְּכוֹן יוֹמָא־דֵין מְסָרְבִין הֲוֵיתוּן קֳדָם־יְיָ וְאַף אֲרֵי־בָתַר דְּאֵמוּת׃ אַכְנִשׁוּ לְוָתִי יָת־כָּל־סָבֵי שִׁבְטֵיכוֹן וְסָרְכֵיכוֹן וַאֲמַלֵּיל קֳדָמֵיהוֹן יָת פִּתְגָמַיָּא הָאִלֵּין וְאַסְהֵד בְּהוֹן יָת־שְׁמַיָּא וְיָת־אַרְעָא׃ ארי

מסרה

וקם העם הזה וזנה חד מן ה' פסוקי' בתורה דאית בכל חד וחד מלה חדא דלית לה הכרע אי מהאי גיסא או מהאי גיסא וסי' בלשון תרגו' אוטיבו שבטי' ליהוש' בנהורא דמשה ופי' הלא אם תטי' שאת · ובני יעקב באו מן השדה בשמעם · ויאמר משה אל יהושע בחר לנו אנשי' · ובמנרה ארבע' גביעי' משוקדים · ויאמר יי' אל משה הנך שוכב עם אבתיך וקם : אל האדמה ו' וסי' במסרה רבתא : ושבע ב' סי' ואכל ושבע ודשן · ודוד זקן ושבע : עשה ה' קמצין וסי' נמסר בסדר בשלח : וכל אמ"ת דת"קע דכוו' ב"מ ב"ב פתחין · וסי' נמסר במלכי' ב' סי' ז' גבי וארבע' אנשי' היו מצורעי' : קשה הקשה ח' פתחין וסי' ושפטו את העם · ואת ערפך הקשה · מדעתי כי קשה אתה · והאיש קשה ורע מעללים · וסכרתי את מצרים ביד אדני' קשה : באזניה' ח' ומלאי' וסי' נמס' בסד' כי תשא : ואעידה ה' וסי' בם את השמים ואת האר' · ואעידה לי עדי' נאמני' · על מי אדבר' ואעיד' · שמעה עמי ואדברה · שמע עמי ואעידה בך :

בעל הטורים

והסתרתי פני מהם והיה לאכול · ס"ת בגימט' המן · וזהו שדורש בחולין והאנכי הסתר אסתיר רמז לאסתר : ומצאוהו · חסר וי"ו לומר שהם פעמים באו ג' על ידי סנחריב וג' על ידי נבוזר אדן : הרעות הללה בגימ' גליות · ולמדה את בני ישר' · בגי' הן תורה בכתב : שימה בפיהם · בגימט' זה תלמוד : ואף כי אחרי מותי · כ"ו שנים אחרי מותי יהושע פרנס את ישראל כ"ח שנה · וכ' שני' האריכו הזקני' : הרעה

מ"ע ספורנו

ומוכתים · ביד האומות שינכרו עליהם : והסתרתי פני מהם · אחר שיפי' ביד האומות וירמו אותם ויענום אעלים עיני ממלאת' מהם בלתי רואה בצרתם : על כי אין אלהי בקרבי מצאוני הרעות · בשביל שסלק שכינתו מתוכנו היו אלה לנו ובחשב' זה לא יפנו להתפלל ולא לשוב בתשוב' : ואנכי הסתר אסתיר פני מהם · לא כמו שחשבו הם באמר' שאיני בקרב' כי אמנ' בכל מקום שיהיו תהיה שכינתי מצויה עם כאמר' ז"ל (מגלה פרק בני העיר) בכל מקו' שגלו ישראל שכינה עמהם אבל אסתיר פני מהצילם : על כל הרעה אשר עשה · הוא לעצמו : כי פנה אל אלהי' אחרי' . כי בצרות המוצאות אותם על מה שחטאו הם אינ' פונים אלי לעורר בתשוב' ובתפלה אבל פוני' להתלם באמצעות עובדי אלהים אחרי' : כי ידעתי את יצרו אשר הוא עושה היום שהיום מצפי' להכנס לארץ כדי לעבדני בה כמו שהוא התכוון פתאי כאמרו ויתן להם ארצות גוים בעבור ישמרו חק' אבל תכפי' אותם להכנים לבם פתאם ויעשן זה כל הרע שנבא באמרו וישמן ישורון ויבעט . ויצו את יהושע · צוה את יהושע לנגיד כמו צויתי שופטים וגו' לנגיד ולפעמים · על ספר עד תומם · עם פרשת האזינו ופרשת וזאת הברכה : והיה שם בך לעד · שיעיד שידעתי שתעזבו את תורת האל ית' ובשביל זה הוצרכתי לשים ספר תור' אחר בארון שלא יכנס שם אדם זולתי כ"ג אחד בשנה ויעיד זה הספר שכל מה שימצא כתוב בספר התור' שימצא ביד צדיקי הדור הן הן הדברים שנאמרו לו למשה מסיני בלי תוספת וחסרון ובזה לא יולד ספק לכם עליהם · אמנ' הספר שמצא חלקיהו נראה שהיה הספר שנתן משה אל הכהנים נושאי ארון ברית ה' שהוזכר למעל' שהיה פרשת המלך בלבד וכו כתב יהושע הברית שחדש עם ישראל בכל' שקבלו עליהם בו לעבוד את האל יתעלה באמת ובתמי' שהוא בציון ובמעשה ובשקרא בו יאשיהו וראה שרחקו מכל זה חרד ודרש את ה' על זאת : ואדברה באזניה' את הדברים האלה · דברי שירת האזינו : ואעידה בם את השמים ואת הארץ · באמרו האזינו השמים כו' : כי

אמרי נועם

אלהי נכר הארץ פיר"שי גויי הארץ בא ללמדנו שאין לפרש אלהי שהוא נכר שא"כ היה לו לכתוב אלהי' נכרים שהרי אלהי לשון רבי' כדפי' הר"ר אליקים ועוד היה לו לכתוב אלהי של נכר הארץ כי אין לך אלהי שאינו דבוק כמו מאלהי בעמי' שהוא כמו מאלהי' של בעמי' על זה כיוצא בו אלהי' של נכר הארץ : הסתיר אסתיר יש לבקשות מאמר שיאמר על

קומץ מנחה

והסתרתי פני דרך חבה כמו שמצוה לרבו של בנו להכותו על שחטא נגדו והאב הולך לו ואינו יכול לראות במכת בנו מפני שרחמיו עליו ומסתיר פניו מהם : ועתה

רלב"ג

פרשת וילך

וילך משה וידבר את כל הדברי' האלה · רוצה לומר הדברי' הנזכרים עתה בסמוך עד אמרו לא ירפך ולא יעזבך · ועשיתם להם ככל המצות אשר צויתי אתכם · ר"ל מה שצוה בסוף פרשת שפטים לקרא להם לשלום תחלה באופן הנזכר שם ואם לא ישלימו להשלי' ויכונו להלחם כנגד ישר' יחרימום באופן הנזכר שם ויתנהגו בדבר לפי המצוה הנזכרת שם אך אם לא ישלימו וגם לא ירצו להלח' עם ישר' אך ירצו לברוח לא נניחם להרגם · וזה מבואר ממה שנזכר שם ולזה גם כן קוייב במצור שיניחו להם מקום יוכלו לברוח ממנו כמו שזכרנו בפרשת שופטים · ויקרא משה ליהושע ויאמר אליו לעיני כל ישראל · אמר זה לעיני כל ישראל כדי שיבטחו בו יותר ויכנסו לעשות מצותו · ויכתוב משה את התור' הזאת ויתנה אל הכהנים בני לוי · ידמה שזאת התורה שזכר שכתבה משה ונתנה אל הכהנים ואל זקני ישראל היא זולת אשר כתבה לפי מה שנזכר אחר זה שנתנה ללוי' לתת אותה מצד ארון ברית יי' כי זאת היו קוראים בה הכהנים והזקנים והאחרת היה מונחת אצל ארון ברית יי וידמ' שכתב משה מהם יותר מאחד כי לא יתכן בספר אחד שיספיק לכהני' ולכל זקני ישראל ולזה הסכימו רז"ל שכתב ספר אחד לכל שבט ושבט או יהיה הרצון באמרו כל זקני ישר' השבעים זקני' שהיו סנהדרי גדולה כי היו עומדי' אצל הכהנים כמו שקדם · ויצו משה אותם לאמר מקץ שבע שני' במועד שנת השמטה בחג הסוכות צוה לקרא את התורה הזאת באזני העם האנשי' והנשי' והטף וגרי הגדק אשר עמהם כדי שיתחנכו כלם לעבודת הש"י ולא תשכח התורה מישראל ואמר כל הימים אשר אתם חיים על האדמה להורות על נצחיות התורה · ויאמר יי' אל משה הן קרבו ימיך למות · צוה לקרא' יהושע בזאת הנבואה לצותו שיחזק ויאמץ להתנהג במצות התורה כי הוא יביא בני ישראל אל הארץ · ולזה אמר לו ואנכי אהיה עמך להעזר שאלו הדברים הגיעו למשה או בנבואה ובשליחו' הש"י אמרם אמנם הוצרך לזה לפי שאמר הדברי' שזכר פה אמרם הש"י בהר חורב ולזה היה אפשר שיכנס בזה הענין ספק ליהושע שמא איננו במדרגה שיהיה ראוי שתשלם על ידו ירושת הארץ לישרא' כי אולי לא השלים נפשו למה שהיה אפשר לו או נתחדש אחד מאלו הדברים המונעים ממנו זה ולזה הוצרך שיאמר לו זה הש"י עתה להורות שהוא עתה ראוי לזה · אחרי אלהי נכר הארץ · ר"ל אחרי אלהי נכר עם הארץ · והסתרתי פני מהם והיה לאכול · ר"ל שאסלק השגחתי מהם ויהיה מוכן לכליון ומצאוהו מפני זה רעות רבות וצרות שלא היו דבקו בו בהיות השגחתי בהם והנה זה הייעוד הוא היות' קשה מכל הייעודים הקודמים כי שאר הייעודים הרעי' הם ע"ד ההשגחה לתוכחת ואולם זה הוא ע"ד העזיבה וסור ההשגחה הפרטית בכללות ואמר שאף על פי שיסוב ישראל ויכירו כי מפני סור השגחת הש"י מה' קרה להם זה וישובו אל יי' הנה יסתיר הש"י פניו מהם בעבור הרע שעשו לעבוד ע"ז וזה דבר ידמה שהיה תכף מות יהושע והזקנים שהאריכו ימים אחריו שעבדו ישר' ע"ז ונתנם ביד שוסיהם ותמצא בקצתם שכאשר צעקו אל יי' קרה דלונו משמוע צעקת' בעבור עמל ישראל שפנו אליו והוא מה שהלכו אחרי אלהים אחרים שעניינם הוא עמל ואון · ועתה כתבו לכם את השירה הזאת ולמד' את בני ישראל שימה בפיהם · כבר נתבאר אחר זה שהשירה היא דברי התורה בכללם עד תומם שנ' ויכתוב משה לכתוב את השירה ויהי ככלות משה לכתוב את דברי התורה הזאת על ספר עד תומם וזה מעיד שהשירה הזאת רלה בו כל דברי התורה בכללם וגם השירה עמהם והנה יורה שזה הוא ענין התורה בכללה שנא' לקוח את ספר התורה הזאת ושמתם אותו מצד ארון ברית יי' וכן תמצא אחר זה שאמר הקהילו אלי את ראשי שבטיכם ושטריכם ואדברה באזניהם את כל הדברים האלה
מה

חזקוני

אשר הוא בא שמה בקרבו · בקרב הארץ לשון זכר כמו ולא נשא אותם הארץ נעשם ארץ : והסתרתי פני מהם · זו היא דרך חבה כאב שפשע לאביו ואומר לרבו להלקותו שלא בפניו מתוך שאוהבו ולמדם לבני ישראל · ליהושע אומר הקב"ה כך : וענתה השירה הזאת · כאילו השירה עונה לאותם שיאמרו למה מצאתנו כל זאת : לפניו · נגדו : כי לא תשכח מפי זרעו · אע"פ שיש בה כמה תוכחות יש בה פיפה נחמות : ויצו את יהושע · הקב"ה צוהו ואחרים פרש' קאי : כי אתה תביא · כיון שלא היו ישראל שם לא הוצרך לסלוק להם כבוד כמו למעלה לפיכך אמר כי אתה תביא את בני ישראל : ויצו משה את הלוים · הנזכרים במקום אחר מהם כהנים ואין לומר לויים ממש שהרי אינם נוגעים בארון : ואעידה בם את השמים ואת הארץ · והו משמע ממש ולעיל שאמר העידותי בכם היום את השמים ואת הארץ איננו רק ספור דברים : אחרי

רשי

אחרי מותי כי השחת תשחיתון · והרי כל ימות יהושע לא השחיתו שנ' ויעבדו העם את יי' כל ימי יהושע מכאן שתלמידו של אדם חביב עליו כגופו כל זמן שיהושע חי היה נראה למשה כאילו הוא חי : חסלת וילך

אבן עזרא

ואף כי אחרי מותי · גם כי ידעתי אחרי מותי כי כן אמר לי השם וקם העם הזה אחר שתשכב עם אבותיך וזהו אחרי מותי : וטעם וקראת כמו ותבאת עמך וגם מפורש :

כִּי יָדַעְתִּי אַחֲרֵי מוֹתִי כִּי־הַשְׁחֵת תַּשְׁחִתוּן וְסַרְתֶּם מִן־הַדֶּרֶךְ אֲשֶׁר צִוִּיתִי אֶתְכֶם וְקָרָאת אֶתְכֶם הָרָעָה בְּאַחֲרִית הַיָּמִים כִּי־תַעֲשׂוּ אֶת־הָרַע בְּעֵינֵי יְהוָה לְהַכְעִיסוֹ בְּמַעֲשֵׂה יְדֵיכֶם:

ל וַיְדַבֵּר מֹשֶׁה בְּאָזְנֵי כָּל־קְהַל יִשְׂרָאֵל אֶת־דִּבְרֵי הַשִּׁירָה הַזֹּאת עַד תֻּמָּם:

ע' אדנ"יה סימן

אֲרֵי יְדַעְנָא בָּתַר דְּאֵמוּת אֲרֵי חַבָּלָא תְחַבְּלוּן וְתִסְטוּן מִן־אוֹרְחָא דִּי פַקֵּידִית יָתְכוֹן וּתְעָרַע יָתְכוֹן בִּישְׁתָא בְּסוֹף יוֹמַיָּא אֲרֵי־תַעְבְּדוּן יָת־דְּבִישׁ קֳדָם יְיָ לְאַרְגָּזָא קֳדָמוֹהִי בְּעוֹבָדֵי יְדֵיכוֹן: וּמַלֵּיל מֹשֶׁה קֳדָם כָּל־קְהָלָא דְיִשְׂרָאֵל יָת־פִּתְגָּמֵי תוּשְׁבַּחְתָּא הָדָא עַד דִּשְׁלִימוּ:

פרשה האזינו

לב

א הַאֲזִינוּ הַשָּׁמַיִם וַאֲדַבֵּרָה וְתִשְׁמַע הָאָרֶץ אִמְרֵי־פִי: יַעֲרֹף כַּמָּטָר לִקְחִי תִּזַּל כַּטַּל אִמְרָתִי כִּשְׂעִירִם עֲלֵי־דֶשֶׁא וְכִרְבִיבִים עֲלֵי־עֵשֶׂב: כִּי שֵׁם יְהוָה אֶקְרָא הָבוּ גֹדֶל לֵאלֹהֵינוּ: הַצּוּר תָּמִים פָּעֳלוֹ כִּי כָל־דְּרָכָיו מִשְׁפָּט אֵל אֱמוּנָה וְאֵין עָוֶל צַדִּיק וְיָשָׁר

ה הוּא: שִׁחֵת לוֹ לֹא בָּנָיו מוּמָם דּוֹר עִקֵּשׁ וּפְתַלְתֹּל: הַ לַיהוָה תִּגְמְלוּ־זֹאת עַם נָבָל וְלֹא חָכָם הֲלוֹא

פרשה אציתו

אֲצִיתוּ שְׁמַיָּא וַאֲמַלֵּיל וְתִשְׁמַע אַרְעָא מֵימְרֵי־פוּמִי: יִבַּסַּם כְּמִטְרָא אוּלְפָנִי יִתְקַבַּל כְּטַלָּא מֵימְרִי כְּרוּחֵי מִטְרָא דְנָשְׁבִין עַל־דִּתְאָה וְכִרְסִיסֵי מַלְקוֹשָׁא דְעַל־עִשְׂבָּא: אֲרֵי בִּשְׁמָא דַיְיָ אֲנָא מְצַלֵּי הָבוּ רְבוּתָא קֳדָם־אֱלָהַנָא: תַּקִּיפָא דְשַׁלְמִין עוֹבָדוֹהִי אֲרֵי כָל־אוֹרְחָתֵיהּ דִּינָא אֱלָהָא מְהֵימְנָא דְמִן־קֳדָמוֹהִי עַוְלָה לָא־נָפְקָא מִן־קֳדָם־דְּזַכַּאי וְקַשִּׁיט הוּא: חַבִּילוּ לְהוֹן לָא־לֵיהּ בְּנַיָּא דִי־פְלַחוּ־לְטַעֲוָתָא דָּרָא דְּאַשְׁנִי־עוֹבָדוֹהִי וְאִשְׁתַּנִּיאוּ: הָא־קֳדָם־יְיָ אַתּוּן גָּמְלִין־דָּא עַמָּא דְּקַבִּילוּ־אוֹרָיְתָא וְלָא חַכִּימוּ הֲלָא

האזינו ח' ומלאים וסי' במסרה רבת': ואדברה ד' וסי' אל נא יחר לאדני ואדברה אולי · האזינו השמים רבות עשית אתה יי' אלהי נפלאותיך · שמעה עמי ואדברה ישראל ואעידה · וחד אדברה · גם אנכי ככם אדברה לו : לקחי ג' וסי' יערף כמטר · ותאמר זך לקחי · לי פת לחם א"נך וא' ולקחו ואטעם : לו לא ז' וסי' ויאמרו לו לא נכחד · עמך ישב בקרבך · ויקרא יצחק אל יעקב · והיה פי ראשו בתוכו · והיה ביום הנחילו · שחת לו לא בניו מומם · ויעמדו על עזיהו דד"ה :

רשי

האזינו השמים · שאני מתרה בהם בישראל ותהיו עדים בדבר שכך אמרתי להם שאתם תהיו עדים וכן ותשמע הארץ ולמה העיד בהם שמים וארץ אמר משה אני בשר ודם למחר אני מת אם יאמרו ישראל לא קבלנו עלינו הברית מי בא ומכחיש לפיכך העיד בהם שמים וארץ עדים שהן קיימים לעולם ועוד שאם יזכו יבאו העדים ויתנו שכרם הגפן תתן פריה והארץ תתן יבולה והשמים יתנו טלם ואם יתחייבו תהיה בהם יד העדים תחלה ועצר את השמים ולא יהי' מטר והאדמה לא תתן יבולה ואח"כ ואבדתם מהרה על ידי האומות: יערף כמטר לקחי · זו היא העדו' שתעידו שאני אומ' בפניכם תור' שנתתי לישרא' שהיא חיים לעול' כמטר הזה שהוא חיים לעולם כאשר יערפו השמים טל ומטר: יעריף · לשון יטיף יערוף לשון כמיפה וכן יערפו דשן יערפו טל: תזל כטל · שהכל שמחים בו לפי שהמטר יש בו עצבי' כגון הולכי דרכים ומי שהיה בורו מלא יין : כשעירים · לשון רוח סערה כתרגומו כרוחי מטרא מה הרוחות הללו מחזקין את העשבים ומגדלין אות' אף דברי תורה מגדלין את לומדיהן : וכרביבים · טיפי מטר ונראה לי על שם שיורה כחץ נקרא רביב כמא דאת אמר רובה קשת : דשא · ארבר"ין עטיפת הארץ מכוסה בירק : עשב · קלא אחד קרוי עשב וכל מין ומין לעצמו קרוי עשב : כי שם יי' אקרא · הרי כי משמש בלשון כאשר כמו כי תבאו אל הארץ כשאקרא והזכיר שם יי' אתם הבו גדל לאלהינו וברכו שמו מכאן שעונין ברוך שם כבוד מלכותו אחר ברכה שבמקדש : הצור תמים פעלו · אע"פ שהוא חזק כשיביא פורענות על עוברי רצונו לא בשטף הוא מביא כי אם בדין כי תמים פעלו : אל אמונה · לשלם לצדיקים צדקתם לעולם הבא ואף ע"פ שמאחר את תגמולם סופו לאמן את דבריו : ואין עול · אף לרשעים משלם שכר צדקתם בעולם הזה : צדיק וישר הוא · הכל מצדיקים עליהם את דינו וכך ראוי ויושר להם צדיק מפי הבריו' וישר הוא וראוי להצדיקו : שחת לו וגו' · כתרגומו חבילו להון ולא ליה : בניו מומם · בניו היו והשחתה שהשחיתו היא מומם · מומם של בניו היה ולא מומו : דור עקש · עקום ומעוקל כמו ואת הישרה יעקשו ובלשון משנה חולדה שפיה עקומות ועקושות : ופתלתול · אנטור"טיליש כפתיל הזה שגודלין אותו ומקיפין אותו סביבות הגדיל : פתלתול · מן התיבות הכפולות כמו ירקרק אדמדם סחרחר סגלגל : הליי' תגמלו זאת · לשון תימה וכי לפניו אתם מעציבין שיש בידו ליפרע מכם ושהטיב לכם בכל הטובות : עם נבל · ששכחו את העשוי להם : ולא חכם · להבין את הנולדות שיש בידו להיטיב ולהרע : הלא

אבן עזרא

האזינו · כבר פירשתי בספרי כי מלת האזינו מגזרת אזן כאילו אמר הטו אזן · וכבר הודעתיך שהגאון אמר כי טעם השמים המלאכים · וטעם הארץ אנשי הארץ או עדות הגשם היורד מן השמי' והארץ תתן יבולה והנכון בעיני כי העיקר בעבור היותם עומדים לעולם וכן שמעו הרים גם אבן יהושע ושם כתוב כי הי' שמעה וכבר רמזתי לך על נשמ' האדם שהי' אמצעית בין הגבוהי' לשפלים והיא תדמה הכל על צורת היכלה ואף כי להבין גם היושבת בהיכל על בן תגביה השפלים ותשפיל הגבוהי': יערף · מגזרת יערף מזבחותם כטעם ירד : לקחי · מה שיקח א' ממנו כטעם למוד וכן כי לקח טוב : כשעירים · הנכון בעיני שהם דקים : וכרביבים · מגזרת רב ושניהם שמות התאר והעד כי עשב חזק מדשא ויש אומרים כי שעירים מגזרת שער ואחרים אמרו מגזרת סערת יי' ואם הוא בשין וכן וישתער עליו כמו ויסתער עליו גם יתכן שאין לו אח במקרא והנה הטעם כפול כדרך כל הנבאות לחזוק ועקר הטעם שהתפלל משה שיהיו דבריו כטל וכמטר שלא ישובו ריקם כי אם הרוו את הארץ כי כן כתוב והטעם שיכנסו דבריו בלבית השומעי' כמעשה הגשם על הארץ להולידה ולהצמיחה : הבו גודל · שב אל השמים והארץ כמו שאמר השמים מספרי' כבוד אל כאשר פירשתיו וכן יהללוהו שמים וארץ · והחל הצור תמים פעלו להודיע כי כל מה שאירע לישראל בעבור מעשיה' הרעים היה · וטעם הצור שהוא עומד תמיד כצור ואל תתמה כי כן יאמר הכתוב כאריה ישאג כי לא יוכל המדבר לדמות מעשי השם כי אם אל מעשיו כי הכל מעשיו וכן צור לבבי כמו משען ותוקף ועמידה וי"א מלשון צורה וכן צורם לבלו' שאול ועקרם שאין לו עצם מקבל רק הוא צור קדמון והראשון נכון בעיני : תמים פעלו · כי כל מפעל פועל חסר בעבור הצטרכו לאשר הוא למעלה ממנו לבד מפעל השם הנכבד והכל שנים חוץ מיוצר הכל : כי כל דרכיו משפט · שלא ישתנו רק הם על משפט אחד וזו היא התחלה וכל הנבראים ישתנו מעשיהם כפי צרכיהם ומעשי השם לכבודו בגבור' כפי החכמה ואין לטעון מעמידת השמש כי סודו ברור במלת וירח בעמק אילון כאשר פירשתי במקומו : אל אמונה ואין עול · הוא לבדו יש לו גבורת אמת כי כל גבורה בגבורים הוא מקרה מיד אחר והטעם אחר שהוא אל אמונה לא יתכן שיעשה עול ויתכן להיו' ואין עול בדרכיו או מלת אל מושכת עצמה ואחרת עמה : צדיק וישר הוא · בעבור שאמר שחת לו אמר כי צדקתו שחתו עם נפתל והנה הו' לבדו ישר ויושר הישר לתקן המעוו' על כן טעם לו בעבור שהיו לו בתחלה · לא בניו · אלה שאמרו שאינם בניו וכן בנים לא אמן בם והטעם שלא יודו שהוא ברא' ואם יודו בפה לא יודו בלב והעד שלא יראו מהשם ולמד לו מסרת עצמו ואחר עמו והוא למומם והטעם בעבור מומם שהוא דור עקש ופתלתל · ופתלתל מתחזק ומתכלח בעקשותו וכן נפתולי אלהים · יש אומרים כי טעם שחת לו כמו שחתו להם והטעם לנפשם ואל תתמה בעבור שהמלה לשון יחיד כן משפט הלשון הלא תראה זכור ימות עולם בינו שנות דור ודור והנכון בעיני כן שחת לשם והטעם השחתת דרכי השם הנטועים והחקי' שלוה כאילו אמר שחת לו דור עקש שהם לו בניו וזהו מומם והעד כי כן פירושו הבא אחריו והוא הליי' תגמלו זאת וכבר פירשתי טעם הה"א בספר מאזנים : נבל · במעשיו · ולא חכם · בלב והנה כלו חסר במחשבה ובמעשה :

אביך

בעל הטורים

הרעה באחרית הימים · ר"ת עולה בגי' גוג : וקראת ד' וקרא' אתכם הרעה · וקראת שמו עמנואל · וקראת כמי עמנואל · וקרא' ישועה חומותי' בשתקרא אתכם ברע' וקרא' עמנואל שהתפלל לאל ש"שמו אליך ושיהיה עמכו · ותשיב אליו בתשוב' או וקראת ישועה חומותיך :

פרשת האזינו

לעיל מיניה כתי' את השירה הזאת עד תומם · וסמיך ליה האזינו כמו שהאזנת ושמעת לדברי תורה כן האזינו השירה הזאת · בפי השבט האזינו השמי' · פירוש יושבי ערים הגדולות ובצורות בשמים · והשמע הארץ יושבי הארץ · פירוש יושבי כפרים וערים הקטנים : השמים ואדברה · עונה תרי"ג · כלומר האזינו לתרי"ג מצו' · הפסוק מתחיל בה"א ומסיים ביו"ד · שכלל השם ברא השירה · ויש בו ז' תיבו' והיינו אצבע עמודיה שבע' · כנגד ז' רקיעים ושבעה ארצות וז' ימי השבוע ותשמע ב' במ' ותשמע הארץ אמרי פי · תשמע ותושיע שאם תשמע אמרי פי היו נושעי' וזה הוא השמע ותושיע · יערוף ב' ומסור' · יערוף כמטר לקחי · יערוף מזבחותם ישודד מצבותם זבה ולמוד תור' בוא משה נעשי' לו סם חיים · והיינו יעריף כמטר והרגם לגבי' יערוף יכסם · לא זכה שלמד שלא לשמה נעשית לו סם המות והיינו יערוף מזבחותם שהו' לשון עריפה כמו וערפו שם את העגלי' : לקחי שני' במסרת יערוף כמטר לקחי · מתי לקחי קמח · הכא משתעי בתורה שאין לקח רלא תורה · שנ' כי לקח טוב נתתי לכם וזהו שאמ' אם אין קמח אין תורה · יערוף כמטר לקחי · מתי לקחי קמח אם יש קמח יש תורה לקחי בגי' קמח : כטל ג' ברס' תזל כטל · אהיה כטל לישראל לומר שהתורה היא כטל לישראל דוקא · כל לעמים נהפך לדכתי' ראה ויתר גוי' שאמינו' התיר ממונן כמטר כטל · כשעירים כרביבי' ד' מדו' כנגד ד' מדו' בלומדים · וכן ביד כל א' וא' מישראל ד' פעמים כדאיתא בעירובין גבי כיצד סדר משנ' · וכרביבים עלי עשב · כי שם יי' אקר' מכאן שמתפלל על עצירת גשמים : זכר

מ"ע ספורנו

כי ידעתי · אגיד באותה השירה ואעיד בכם שידעתי שתעשו באופן שתקרה לכם הרעה כדי שלא תיחסו העתיד אל המקרה אבל תיחסו אל מה שהשחתם ותתנו לב לשוב כענין ואגיד לך מאז בטר' תבא השמעתיך פן תאמ' עצבי עשם · את דברי השירה הזאת עד תומ' · עד פרשת כי ידין וכי אפס אע"פי שאינם מכלל דברי השעדה

פרשת האזינו

האזינו השמי' · יערוף כמטר לקחי · הנה תורתי היא המרוף ותבא בשטף כמטר לאנשי' המוכני' לקבל מבוע מקור חכמה : תזל כטל אמרתי ונותנת גם כן כפי הנגלה ממנו

חזקוני

אחרי מותי · מופלג. שהרי כל ימי יהושע והזקנים שהאריכו ימים אחריו עבדו הם את הקב"ה : את דברי השירה הזאת · פרשת האזינו לפי שמזכיר בה שספק צרכיהם במדבר ובארץ ישראל ואיך הפאו וגלו ואיך עתידין להגאל : שלימא סדרא דפרשת וילך

האזינו השמים · ב' אזנן פי' השמו אזניכם ואדבר' מיכי' קאי ואעידה בם את השמים ואת הארץ אמר לעדים שישמעו דבר העדות : האזינו השמים · שהרי לפניכם נתתי להם את התורה כדכתיב כי מן השמים דברתי עמכם : ותשמע הארץ · שעליה עמדו כשאמרו נעשה ונשמע : האזינו · על שם שהם מרובי' כמו שאמרו רבותינו שהם שבע' אמר להם ל' רבים : ותשמע הארץ · והארץ [illegible]

אמרי נועם

על כי אין אלהי בקרבי וגו' שנראה שחוזר בתשובה א"כ איך אמר שיסתיר פניו מהם שהיה לו לקבל את תשובתם · ויש שמשיבין ואומרי' הוא מקבל תשובת' למה שאמר הסתיר אסתיר ר"ל שלפי שלמעלה אמר והסתרתי פני מהם לזה אמר כשיחזרו בתשובה שיסתיר ההסתרה ר"ל שיסיר ההסתרה שעליהם' ויקבל תשובתם וזהו שאמר הסתר אסתיר שני פעמי' · ומה שאמר על הרעה אשר עשה כי פנה וגו' ר"ל אני אסתיר מהם ההסתרה אע"פ שפנה אל אלהי' אחרים ויפה לשון כי כמו אע"פ ויש אחרי' שמתרצים ואומרי' שלעולם הוא מקבל תשובת' באומרו על כי אין אלהי בקרבי ומה שאמר ואנכי הסתיר

מ"ע ספורנו

אמנה איזו ידיעה להדיוטות שעם היות תועלת היא שוכה אחר כטל באופן שהיא כשעירים עלי דשא · שהמשכילים יבינו נפלאות תמנה · וכרביבים עלי עשב · שגם ההדיוטות יקנו בה איזה מדע להכיר בוראם באופן מה · אם כן אתם ישראל שקבלתם אותה : כי שם ה' אקרא · הנה קודם שם ה' הוא השתפלל כאמרו קראתי שמך ה' מבור תחתיות וכן ושמואל בקוראי שמו קורא' אל ה' והוא יענם · אמר אם כן כאש' אתפלל על קבוץ גליות באמרי כנשר יעיר קנו ועל ביאת המשיח באמרי ה' בדד ינחנו ובסוף השירה באמרי הרנינו גוים עמו אתם שידעת גדלו במופתי' שכליים שבוארי' בתורתי · הבו גודל לאלהינו. אל תיחסו אליו השתנות על מה שיסופר בשירה משעתידות לישראל ושיהפך לבם לאויב כי ידעת' במופתי תורתו שהוא הנור' בלתי משתנה לא קרה ידו מהושיע ולא כבדה אזנו משמוע וגם כן לא תיחסו אליו עול אחרי שידעת' במופתים כי תמים פעלו בהנהגות עלין אין להוסיף וממנו אין לגרוע ובזה נודע: כי כל דרכיו משפט · דרכי טובו ומדת דינו כלם משפט בלי ספק : אל אמונה · נותן במה שנשבע לאבות להטיב לבנים בזכותם של אבות : ואין עול בהביאו פורענות · צדיק · בצדקות אבה ובצדקתו לא יטוש את עמו בגלות : וישר הוא · שלא לקפח שכר כל בריה · ומשלם לשונאיו אל פניו ולפי' מאריך ומטיב לאפות בעולם הזה : שחת לו לא בניו מומם דור עקש ופתלתול · אבל דור עקש ופתלתול לא בניו בתמימות הנה שומם בעגל שחת לאל יתעלה את המכוון כאמרו כי שחת עמך כי הוא תכנס כיון לקדש את ישראל ולקדש שמו בעולמו על ידם · שיהיו לממלכת בעמין המכונה להבין ולהורות כאמרו כי לי כל הארץ · ואתם תהיו לי ממלכת כהני' · וכם השחיתו כל זה בע"ז · הלה' תגמלו זאת · אחר שכיון לעתכ' עליונים על כל הגוי' · האתכם ראוי שתגמלו לו זאת שתקלקלו מכוונו לשלא את שם קדשו ולמנוע שלא ישיג את התכלית שכיון באמרו נעשה אדם בצלמנו כדמותנו: עם נבל · בזוי בהיותך כפוי טובה ומשלם גמול רע למטיב על כפך הנדיב הנכבד בהיטיבו לאשר שלא היטיב עמו מעולם : ולא חכם בהבינו' להבין אחרית דבר מה יהיה המושג :

הלא

אמרי נועם

הסתיר הוא כענין שהש"י עושה לה' לראות אם התשובה שעשה הוא בלב שלם או אם הוא מצד המכות שבאו עליה' ולזה אמר הסתיר אסתיר ר"ל מאחר שחזרו בתשובה אני אתן יסורין אם יקבלו קצוונם ביסורין של אהבה ליראה אם עשו תשובה בלב שלם ולא מצד המכות שבאו עליה' ואם יהיה מצד המכות אין תשובת' גמורה :

האזינו נשתנה שירה זו מכל השירו' שלא נאמר בהם שם משה כמו נאמר שירות ים ע"מ ברמז נזכר שמו בראשי אותיות של ששה פסוקי' בראשונים עולים גימטריא משה · ולפי שיש בשירה זו תוכחות קשות לא נזכר שמו בפירוש : כמטר לקחי וגו' יערף לפי שהמטר הוא רב וטל הוא דבר מועט ור"ל הלקיחה שאתם לוקחי' היא כמטר שהוא הרבה באיכות ומעט בכמות כמו הטל או יערף אני למדתי שאתו יתברך גרעם בקולות וברקי' ואני אומר לכם בנחת ובדברים נעימי' כטל או ירצה בשאומרי' לאחם מוסרי' הם קשי' לו לבאור' וזהו כמטר ולאחר זמן הם טובים ומתוקי' בטל · כשעירים עלי דשא וכרביבים עלי עשב ר"ל התורה לשאינם עוסקי' בה היא כשעירים והם שמי' הבאים ברוח סערה על הדשא שמשברים אותו וכיו לאות' שעוסקי' בה כרביבי' עלי עשב והם המי' הבאים בנחת על העשבים שמקיימי' אותם ומגדלים אותם:

כאמון

רלב"ג

וזה דבר איננו ראוי שיאמר על דברי השירה לבדם והנה אמר ג"כ וידבר משה באזני כל קהל ישראל את כל דברי השירה הזאת עד תומם ואמר בסוף ויכל משה לדבר את כל הדברים האלה אל כל ישראל ויאמר אליהם שימו לבבכם לכל הדברים אשר אנכי מעיד בכם היום אשר תצוום את בניכם לשמור ולעשות את כל דברי התורה הזאת וזה כולו ממה שיורה בלי ספק שהכ"ה במה שאמר כתבו לכם את השירה הזאת היא' כוללת כל דברי התורה והשירה עמהם עם שהוא מן השקר שתדקדק התורה בלמוד השירה הזאת לכל ישראל ובכתיבתה יותר מדקדוקה בזה בשאר הדברים היותר הכרחיים אשר בתורה ולזה היתה המצוה הזאת שיכתוב כל אחד ספר תורה לעצמו והעיד עמו בדרך שלא יחסר ממנו דבר מהדברי' בספר התורה והנה צוה משה שילמדה לבני ישרא' ר"ל לבאר את מצותיה ועניניה בדרך שתהיה שומה וסגורה בפיה' ואם אמר אומר שהמצוה היתה בזה בשירה לבד הנה יתבאר מזה בק"ו שכל שכן שיחוייב זה בשאר דברי התורה · כי לא תשכח מפי זרעו : למדנו מזה שלא תשתכח תורה מישראל בעת מהעתים · ויכתוב משה את השירה הזאת ביום ההוא · יתכן שהשאר היה נכתב קודם ולמדו לישראל כאמרו והודעתי להם את חקי האלהים ואת תורותיו : ולזה לא הוצרך כי אם לכתוב השירה וללמדה לישראל ולזה אמר ויהי ככלות משה או היה זה ע"ד שאר המופתים שנשלם לו כתיבת כל התורה ביום ההוא והנה צוה לקחת את ספר התורה הזאת ולשים אותו מצד ארון ברית יי' להורות שכולו היה מפי הגבורה כמו שהיו עשרת הדברים אשר בארון מפי הגבורה והנה צוה להקהיל אליו כל הזקנים והשוטרים להגיד להם את כל דברי התורה ולהבין אותה להם והם ילמדו לישראל הנה זה ביאור מה שצריך לבאר מזאת הפרשה ואולם התועלות המגיעות ממנה הם י"ח :

התועלת הראשון הוא להודיע שהברית ההוא והאלה שכרת יי' ית' עם ישראל לא היה להם לבדם כי אם לכל דורותיהם הבאים אחריהם וגם אל הגר הבא לחסות תחת כנפי השכינה וזה ממה שיוסיף זירוז לכל האנשים לשמור את דברי התורה :

התועלת השני הוא להודיע שמי שנרג' להסי' מעליו עול התורה בשלא יכוון לדעת ענייני' כדי שיהיה שוגג בכל מה שיעבור עליו מדברי התורה ולא יענש על זה הנה לא תועילהו המחשבה הנפסדת הזאת מן העונש אבל יענש יותר ומחה יי' את שמו מתחת השמים כאמרו כי אז יעשן אף יי' וקנאתו באיש ההוא ·

התועלת השלישי הוא להודיע שאע"פ שיחטא שבט אחד או שבטי' אל הש"י לא יגיע הש"י להם מן העונש שיחרימם אבל ימית מהם רבים וישארו מתי מעט ויגלו מעל אדמתם וזה כלו מצד השגחת הש"י באבות ולזה תמצא שאמר שאם היה איש זה החוטא ישמידהו הש"י לגמרי ואולם אם היה שבט לא היה בו כן אך יבדילהו הש"י לרעה מכל שבטי ישראל ורבצו בהם כל האלות הנזכרים והנשארים ישליכם אל ארץ אחרת :

התועלת הרביעי הוא לבאר איך שער התורה בענין ירבעם ומה שנפלו מהרע עשרת השבטים בסבתו עד שכבר נתקיים בהם מה שנזכר בזה המקום כמו שזכרנו :

התועלת החמישי והוא מהגדולות שבפנות התורה הוא שהשם ית' לא צוה אותנו רק לעשות את דברי התורה לפי הנגלה מהם וזה צוה שנעשהו לדורותינו כל הימים אמנם הנסתר בדברי התורה והם הכונות שכונה התורה שיישירו אליהם אלו המצות הוא דבר לא תתכן ידיעתו בשלמות כי אם לש"י לבדו וזה ממה שישמור האדם מחטוא בקצת המצו' לחשבם שכבר עמדו על התכלית שכונה התורה בזאת המצוה ולזה לא יצטרכו לקיים המצוה ההיא והנה בנה בזה בנין חומה בצורה לשמור התורה שלא יאמרו האומרים כי דבריה הם לפי הנסתר לא לפי הנגלה :

התועלת הששי הוא מה שיעדה התורה בביאתינו מזה הגלות אשר אנחנו בו במה שאמ' והיה כי יבואו עליך כל הדברים האלה הברכה והקללה וגו' · ושב וקבצך מכל העמים אשר הפיצך יי' אלהיך שמה אם יהיה נדחך בקצה השמים כי זה יורה על קבוץ גלות עשרת השבטים וגלותנו כי זה דבר לא נהיה עדין וזה כי בבית שני לא נתקבצו כולם אבל נשארו רובם תחת שאר המלכיות כמו שנכתב בספר יוסף בן גוריון :

התועלת השביעי הוא מה שהעיר באמרו ומל יי' אלהיך את לבבך ואת לבב זרעך על מה שיתחדש אז השם יתעלה מהאותות והמופתים כדי שידעו ישראל ובניהם כי הוא יי' ויתחזק יותר האמונה בלבם · ולזה יהיה הברית ההוא חזק הקיום יותר מהברית אשר כרת השם ית' את ישראל בהוציאו אותם מארץ מצרים כי אז היו נשקעים ישראל בשקוצי מצרי' ולא נתחנכו בתורה עדין וכבר העירו הנביאים על אמתת זה :

התועלת השמיני הוא מה שהעיר על קיום זאת התורה לנצח במה שאמר שבשמרם את כל מצותיו שהוא מצוה אותם היום כתובים בספר התורה הזה יגיע להם זה הטוב שאמר מענין קבוץ גליות וירושת הארץ והתברכם שם ובזרעם ובקניניהם ולזה למדנו שלא תתחדש אז תורה אחרת :

התועלת התשיעי הוא מה שהודיע שענין התורה איננו תלוי בנבואה באמרו לא בשמי' היא ולזה לא נשמע לדברי נביא בבאורי התורה במה שיאמ' בהם על דרך נבואה אבל נשמע לבד בדברי התורה בביאורם שקובל איש מפי איש עד משה עם שהוא מתחיל בדברי התורה בעצמם כמו שביאר' אנחנו בזה הספר :

התועלת העשירי להודי' שתכלית הראשון המגיע מהמשך לדברי התורה הוא השגת החיי' הנצחיי' וימשך בהם שאת השגת הטוב בחיי הגוף כי הם מיישרי' לחיי הנפש וזהו אמרו ראה נתתי לפניך היום את החיים ואת הטוב החיים והמות נתתי לפניך הברכה והקלל' כי היא חייך ואורך ימיך :

התועלת האחת עשרה הוא להודיע שאף על פי שכבר ימשך מהתועלת בקיו' מצות התור' · השגת החיים הנצחיים והשגת הטובות שהם לחיי הגוף הנה ראוי שיבחר האדם בקיום התורה לתכלית חיי הנפש לא לתכלית שיגיעו לו הטובות המדומות שכא' ובחרת בחיים :

התועלת השתים עשרה הוא להודיע שכבר משה כתב ספר התורה ונתנו לכהנים כדי שלא יפול ספק בספר תורה בשום מלה ממלותיו ולא טעות כי משם ידקדקו אותו ולזה דקדק בספר שיכתוב המלך עבור עצמו שיועתק משם או יוגה משם כי בטעות שיקרה במלה אחת או באות אחת תפסד הרבה מכונות התורה או יפול בו ההשמט לפני' הפוסקים :

התועלת השלש עשרה הוא במצות והוא מה שצוה שבשנת השמטה בחג הסוכות בבא כל ישראל לראות את פני יי' יתברך יקהילו העם במקום הבחירה האנשים והנשים והטף ויקרא שם התורה באזניהם המלך או הכהן הגדול או הנשיא שבישראל כי הוא יכבדוהו העם ויראו ממנו ומדבריו עם היותו מוכן ומעותד אל הנבואה יותר מזולתו ככל הימים והיותו הוא העובד לפני השם יתעלה והיותו המורה התורה לישראל כמו שאמר יורו משפטיך ליעקב ותורתך לישראל והנה התועלת בזאת המצוה הוא כדי שישמעו וילמדו ליראה את יי' ושמרו לעשות את כל דברי התורה הזאת ויתחנכו בזה גם כן הקטנים כל אחד לפי ענינו ולפי שראינו שהמלך מצווה בו כל ימי חייו לזה התכלית בעינינו הנה ידמה כי כאשר היה שם מלך הוא הקורא ועומד במקום גבוה כדי שישמעוהו העם ואולם היה זה בשנת השמטה כי היא קדש והוא בעצמו מורה על מציאות השם יתעלה כמו שביארנו ובחג הסוכות ממנה כי בו היתה היושרה נפלאה אל השגת השם יתעלה יותר משאר המועדים עם שאז נאספו רוב הפירות ויהיה אז מפני זה ימי הבעיטה ולזה הוצרכו יותר אל מה שיישירם ליראת השם יתעלה :

התועלת הארבע עשרה הוא מה שהפליג לחזק לב יהושע ולב העם עד שבעבור שיחזק לבו יותר באה הנבואה או למשה לצוותו ולהבטיחו כי השם יתעלה יהיה עמו כמו שביארנו והיה זה גם כן כי אף על פי שהשם יתע' יוכל לעשות על דרך המופת כל אשר חפץ הנה לא ישתדל השם יתעלה על כל פנים בעשיית המופתים אלא במקומות הראויים ולזה יבקש על הרוב הסבות הנאותות במה שיעשהו והוא ידוע כי מורך הלב הוא מבוא גדול אל הנפילה ביד האויב כאמרו כי נפלה אימתכם עלינו וגם נמוגו כל יושבי הארץ מפניכם ואמר תפול עליה' אימתה ופחד ומפני זה הוא מבואר כי חוזק הלב הוא מבוא גדול לנצוח האויב ולזה הפליג בהזהיר יהושע והעם שיחזק לבם ולא ייראו ולא יחתו ואמר עתה ליהושע מפי הגבורה שהשם יתעלה יהיה עמו לפי מה שהודיעו עתה בפני יהושע שנכנס עמו באהל מועד וראה הראות השכינה בעמוד ענן כדי שיבטח יותר בשם יתעלה ויתחזק לבו :

התועלת החמש עשרה הוא להודיע מין אחר מהעונש זולת המינים הקודמים והוא שיסלק השם יתעלה השגחתו מהמורדים בו ועזבוהו והפרו את בריתו ויהיו נעזבים למקרי הזמן כאמרו והסתרתי פני מהם והיה לאכול והנה לנעשם בזה האופן יקרו קצת הגלות מפני ההשגחה הכוללת אך לעת תמוט רגלם יפלו נפילה עצומה ולזה תמצא למלכי ישראל קצת הגלות עם עשותם הרע בעיני יי' אך לעת תמוט רגלם נשארו מתי מספר ולא היה נשאר מהם דבר לולי השגחת השם יתעלה על האבות :

התועלת השש עשרה הוא במצות והוא מה שצוה השם יתע' לישראל שיכתבו להם את השירה והנה נכלל בזה כתיבת כל התורה והשירה עמה כמו שביארנו ולפי שצוה ללמוד השירה לכל ישראל שתהיה סגורה בפיהם למדנו שצריך שילמדוה והדברים ק"ו כמו שזכרנו והנה התועלת המגיע מזאת המצוה הוא כדי שיהגה כל אחד מישראל בתורה כאשר ימצא לו כי יוכן זה לו יותר מפני היות לו התורה בביתו ויהיה זה סבה אל התפשט ידיעת התורה באומה ושלא תעדר התורה מהם בעת מהעתים :

התועלת השבע עשרה הוא להודיע כי לא יקרה בעת מהעתים שתשכח התורה מישראל שנ' כי לא תשכח מפי זרעו וזה יורה עוד על נצחיות התורה :

התועלת השמנה עשרה הוא להודיע איך הפליגה התורה להזהיר ישראל מעבוד ע"ז על שכבר נכפלה ההזהרה והזירוז בה פעמים רבות כדי לשמור ישראל במה שנפלו בו מהרע כפי קיבולת כי כבר משוער אל השם יתעלה מצד רוע תכונת ישראל שהם מוכנים ליפול בזה הרע ולזה השתדל להצילם מזה לפי מה שאפשר :

פרשת האזינו

האזינו השמים ואדברה וגו' עד סוף הפרשה · ביאור המלו' · לקחי · ר"ל תורתי כאמרו כי לקח טוב נתתי וגו' ונקראת לקח מפני לקיחת הנפשות לעשות מצותיה ובזה נתייחדה התורה הזאת מהנימוסים האחרים כי הם לא יקובלו כי אם מצד ההכרח ויראת העונש · אך דברי התורה הם ישרים ומשפטיה צדיקים עד שהם בעצמם ימשכו האדם אל ההמשך אחריה' · אמרתי · הם ספורי התורה כי הם רבי התועלת כמו שזכרנו · שעירים ורביבים · הם מינים מהמטר הדק שיפרו וירבו העשבי' · הבו גודל לאלהינו · ר"ל תנו גודל לאלהינו · והנה אמר זה אל השמים והארץ כי הם מפעולות השם יתע' ויוכר בהם מקצת גודל השם יתעלה מצד השלמו' הנמצא בהם ובמה שיפעל בהם בכללות · הצור תמים פעלו · רוצה לומר השם יתע' שהוא בורא הכל הנה פעלו הוא שלם בתכלית השלמות האפשרי לו · אל אמונה ואין עול · לפי שכבר אמר שכל דרכיו משפט לא היה ר"ל אל אמונה ואין עול אם היה הרצון שאינו עושה עול כי מי שכל דרכיו משפט הוא מבואר שאינו עושה עול ועוד כי הוא אמר אחר זה שהוא צדיק וישר ולזה ידמה שתהיה בזה שב אל פעלו ר"ל שהוא בפעולותיו מנהיג ומסבב ההגעה אל היושר והאמת ואינו מנהיג ומסבב מה שיהיה בו עול · והמשל כי אע"פ שברא האדם אשר בו כלי' יובילוהו לחטוא במקרה והנה השם יתע' לא פעל העול בזה כי הכלים אשר שם בו הם כלים מיושרים בעצמות אל קנין השלמות והיושר והאמת ולזה היה לקוח בגדרם ואולם יסבבו לחטוא במקרה מפני רוע בחירת האדם · שחת לו לא בניו מומם · לא בניו ר"ל שאינם נולדים ומתחדשים מהשם יתע' והרצון בזה כי הדור עקש ופתלתול לנטות אחר החטאים והפעולות המגונות הוא בעצמו · שחת לו ר"ל כי מידו היתה זאת לו ואין מומם וגנות פעולותיהם נולדים ומתחדשי' מהשם יתע' ולזה אין להם התנצלות באלו החטאים · עם נבל ולא חכם · ר"ל עם שהשתמש בהכנתו ששם בו השם יתע' להגיע אל החכמה והשלמות בעשיית הנבלות והחטאים המגונים' אלא ולא השתמש בה במה שהיא נבראת בעבורו והוא השגת החכמה · אביך קנך · ר"ל אביך שהוליד אותך וברא אותך וקנה אותך להיות לו לעם במה שהוציאך מבית עבדים · הוא עשך ויכוננך · ר"ל שהוא עשה אותך במה שלמדך תורתו כאמרו ואת הנפש אש' עשו בחרן וכונן אותך בזה והשלימך לתכלית שתהיה לו לנחלה · שאל אביך ויגדך · מפני שיהיה זוכר מזאת ההגדה הם ענינים נעלמי' והמושג בהם בחוש לא הצטרכו לשאול לאחרי' כי הם בעצמם ראו זה כמו שיתבאר מהנמשך הנה יהיה הרצון באביך בזה המקו' המנהיג והוא הנביא כאמרו והוא מצעק אבי אבי רכב ישראל ופרשיו ולזה אמר אחריו זקניך ויאמרו לך שהם החכמים והזקני' והנה המנהיג יקרא אב כאמרו וישימני לאב לפרעה · יצב גבולות עמים למספר בני ישראל · ר"ל שהוא הקים גבולות עמים למספר בני ישראל שהיו י"ב והרצון בזה שגבולותיהם בארצות' שנחלו הם לפי ממשלת המזלות המיוחדי' לאומה ואומה והם י"ב ולזה לא היו אלו הגוים תחת ממשלת הככבי' · ימצאהו בארץ מדבר · ר"ל שישראל מצא השם יתע' בארץ מדבר כי שם נראה לו עולם אהבתו אותו והשגחתו בו עד שהאכילו מן במדבר ארבעים שנה ולא בלתה שמלתם מעליו ולא נעלו מעל רגליו · ובתוהו ילל ישימון יסובבנהו יבוננהו · ר"ל שהשם יתע' היה לו לחומה סביב לשמרו מכל דבר או יהיה יסובבנהו שב אל המדבר והוא יוצא לשלישי והרצון בו שהשם סבב שיהיה ישראל סובב במדבר ההוא זה הזמן הארוך כאמרו רב לכם סוב את ההר הזה להועיל לישראל כמו שזכר במה שקדם · יצרנהו כאישון עינו · ר"ל כמו שישמור השם יתע' עינו של אדם שהקיף אותו הלחיות והכתנות ההם השומרות אותו והעפעפיים להיות לו למחסה או ירצה בזה שכבר שמר אות' כמו שישמור האדם אישון עינו והביאור הראשון הוא יותר נכון לפי מה שאחשוב והעיר על זה כי כמו שהעין להיות החוש היותר נכבד הכין לו השם יתעלה שמירה יותר חזקה ויותר נפלאה מפני היותו קל לקבל הריעועים כן השתדל השם יתע' לשמור בכל עוז ישראל בהיותם במדבר להישירם אל הטוב מפני היותם מוכנים מאד לנפול ברוע התכונות והאמונות · על גוזליו ירחף · רוצה לומר ינוח וכן אמרו ורוח אלהים מרחפת על פני המים ר"ל נחה כמו שביארנו שם או יהיה הרצון באמרו ירחף יעופף והרצון בו שהוא יעוף אצל גוזליו ללמדם העופפות ולהרגיל בו · יקחהו · רוצה לומר הקן · ירכיבהו על במתי ארץ · רוצה לומר שינחילהו ארץ כנען שהיא גבוהה · ויניקהו דבש מסלע · רוצה לומר מהמקום שהוא בלתי ראוי לצאת ממנו דבש וזה רמז לארץ סיחון שזכו ישראל על ידו להיות להם קצת ארץ מואב ובני עמון ולולי היותם מסיחון לא היו זוכים בו כי כבר הזהירם השם יתב' שלא יגעו בנחלת מואב ובני עמון ואפשר שאמר זה על כל ארץ ישראל כי לא היתה ראויה להם עדיין לולי דבקות ההשגחה האלהית בהם ולזה אמר שהאכילם דבש מסלע · ושמן מחלמיש צור · והוא הסלע החזק · חמאת בקר וחלב צאן · קרא חמאת בקר שלל ענקים וחלב צאן שלל יתר הגוים אשר בארץ כנען החלושים מהם וקל'

חלב

חזקוני

וש"ס שהוא בורא את הכל: כי כל דרכיו משפט · לפי שרוצה לספר איך לקח נקמה מישראל ואחר כך מהאומות ששעבדו בהם כישראל הצדיק תחלה את הדין שכל עניניו במשפט בצדק כמו שמפרש והול' :
שחת לו לא בניו מומו · שחת לו הקב"ה אותם שלא היו בניו כענין שאמר הושע לא עמי אתם ולוכתיה' כמו אלה שנקראו לא בניו · ד"א אם שחת הוא ונפרע מבני אדם לא לו אין הדבר עליו כדכתיב כי לא ענה מלבם ויגה בני איש: בניו מומם · דוגמא כי משחתם בהם מום בם פי' מהם באה המשחה: הלי"י תגמלו זאת · בתמיהה לעבוד יראה אחרת: ולא חכם · לא הפכים כתרגומו ולא הכינו מה שכלו קמן הייני בשביל האתנחתא:

קנך

קומץ מנחה האזינו

ועתה כתבו לכם כלומר אע"פ שהסתר אסתיר פני · השירה הזאת לא תוכר מבני ישראל כי בכל הצרות נשאר להם התורה כי לא תשכח לעולם:
השמים לא נזכר שם משה בשירה זו ע"י שהגיע זמנו להיות נעלם מישראל נעלם שמו בשירה: לקחי התורה שלקחתי מן השמים: גם על ידי התורה מזכה נשמתו ע"ר לוקח נפשות חכם: כי שם ה' אקרא עם השמים וארץ ידבר כאשר יקראו ישראל בשם ה' בתפלתם על הגשמים הבו גודל לאלהינו שהשמים יתנו מטר והארץ תתן יבולה כי בזה יתנו גודל לאלהינו לברכו על הטובה אשר נתן להם:

הֲלוֹא־הוּא אָבִיךָ קָּנֶךָ הוּא עָשְׂךָ וַיְכֹנְנֶךָ׃
זְכֹר יְמוֹת עוֹלָם בִּינוּ שְׁנוֹת דֹּר־וָדֹר שְׁאַל אָבִיךָ וְיַגֵּדְךָ זְקֵנֶיךָ וְיֹאמְרוּ לָךְ׃
בְּהַנְחֵל עֶלְיוֹן גּוֹיִם בְּהַפְרִידוֹ בְּנֵי אָדָם יַצֵּב גְּבֻלֹת עַמִּים לְמִסְפַּר בְּנֵי יִשְׂרָאֵל׃
כִּי חֵלֶק יְהוָה עַמּוֹ יַעֲקֹב חֶבֶל נַחֲלָתוֹ׃
יִמְצָאֵהוּ בְּאֶרֶץ מִדְבָּר וּבְתֹהוּ יְלֵל יְשִׁמֹן יְסֹבְבֶנְהוּ יְבוֹנְנֵהוּ יִצְּרֶנְהוּ כְּאִישׁוֹן עֵינוֹ׃
כְּנֶשֶׁר יָעִיר קִנּוֹ עַל־גּוֹזָלָיו יְרַחֵף יִפְרֹשׂ כְּנָפָיו יִקָּחֵהוּ יִשָּׂאֵהוּ עַל־אֶבְרָתוֹ׃
יְהוָה בָּדָד יַנְחֶנּוּ וְאֵין עִמּוֹ אֵל נֵכָר׃
יַרְכִּבֵהוּ עַל־בָּמוֹתֵי אָרֶץ וַיֹּאכַל תְּנוּבֹת שָׂדָי וַיֵּנִקֵהוּ דְבַשׁ מִסֶּלַע וְשֶׁמֶן מֵחַלְמִישׁ צוּר׃
חֶמְאַת בָּקָר וַחֲלֵב צֹאן עִם

שני

יצב ג' חד ויצב גבול עמים

שלישי

חלב ג' וחלב וסי' ויקח חלב וכי חלב כבשי לאילך

הֲלָא־הוּא אֲבוּךְ וְאַתְּ דִּילֵיהּ הוּא עֲבָדָךְ וְאַתְקְנָךְ׃ אִדְכַּר יוֹמִין דְּמִן עָלְמָא אִסְתַּכַּל בִּשְׁנֵי דָּר וְדָר שְׁאַל אֲבוּךְ וִיחַוֵּי לָךְ סָבָךְ וְיֵימְרוּן לָךְ׃ בְּאַחְסָנָא עִילָּאָה עַמְמַיָּא בְּפָרָשׁוּתֵיהּ בְּנֵי אֱנָשָׁא קַיֵּים תְּחוּמֵי עַמְמַיָּא לְמִנְיַן בְּנֵי יִשְׂרָאֵל׃ אֲרֵי חוּלָקָא דַייָ עַמֵּיהּ יַעֲקֹב עֲדַב אַחְסַנְתֵּיהּ׃ סַפֵּיק צוֹרְכֵיהוֹן בְּאַרַע מַדְבְּרָא וּבֵית צַחֲוָנָא אֲתַר דְּלֵית מַיָּא אַשְׁרִינוּן סְחוֹר סְחוֹר לִשְׁכִינְתֵּיהּ אַלֵּיפִינוּן פִּתְגָּמֵי אוֹרַיְתֵיהּ נַטְרִינוּן כְּבָבַת עֵינֵיהוֹן׃ כְּנִשְׁרָא דִּמְחִישׁ לְקִינֵּיהּ עַל־בְּנוֹהִי מְתַחוֹפַף פָּרֵיס גַּדְפּוֹהִי מְקַבֵּילְהוֹן מְנַטֵּילְהוֹן עַל־תְּקוֹף אֵיבְרוֹהִי׃ יְיָ בִּלְחוֹדֵיהוֹן עָתִיד לְאַשְׁרָיוּתְהוֹן בְּעָלְמָא דְּהוּא עָתִיד לְאִתְחַדָּתָא וְלָא־יִתְקַיַּים קֳדָמוֹהִי פּוּלְחַן טַעֲוָן׃ אַשְׁרִינוּן עַל־תּוּקְפֵי אַרְעָא וְאוֹכֵילִינוּן בִּזַּת שַׂנְאֵיהוֹן וִיהַב לְהוֹן בִּזַּת שַׁלִּיטֵי קִרְוִין וְנִכְסֵי יָתְבִין כְּרַכִּין תַּקִּיפִין׃ יְהַב לְהוֹן בִּזַּת מַלְכֵיהוֹן וְשַׁלִּיטֵיהוֹן עִם

קנך הוא י"ג מל' בתור' ל' · זכור ימות ל' · ל' · זקניך ל' · בהנחל ט' רפין · ל' · בהפרידו ל' · גבלת ל' · ימצאהו ל' · ובתהו ל' · יבוננהו ל' · ל' חס' ד' חס' · עינו ל' ג' ומל' י"ח · על ד' · ח' · ב' אכ"ף · כנפיו ל' ומל' כתו' · ואין ה' · ב' · ב' · ירכבהו ל' וחס' · ויאכל ג' יהיר' ו"ו · דבש ל' וכ"כ ל' וחס' · צור ל' ומל' · צאן ל'

בני אדם ט' וסי' במסרה רבת': כנשר ד' רפין וסי' כנש' יעיר הנו על גוזליו ירחף · כנשר חש לאכל · כנשר יטוש עלי אכל · כנשר יעוף השמי': יעיר ח' וסי' במס' רבתא: ינחנו ב' וסי' יי' בדד · ולפני גדלי' ינחנו:

רשי

הלא הוא אביך קניך · שקנאך שקננך בקן הסלעים ובארץ חזקה שתקנך בכל מיני תקנה: הוא עשך · אומה באומות: ויכוננך · אחרי כן בכל מיני בסיס וכן מכם כהני' מכם נביאים ומכם מלכים כרך שהכל תלוי בו: זכור ימות עולם · מה עשה בראשונים שהכעיסו לפניו: בינו שנות דור ודור · דור אנוש שהציף עליהם מי אוקינוס ודור המבול ששטפם דבר אחר לא נתתם לבבכם על שעבר: בינו שנות דור ודור · להכיר להבא שיש בידו להיטיב לכם ולהנחיל לכם ימות המשיח והע"הב: שאל אביך · אלו הנביאים שנקראים אבות כמו שנ' באליהו אבי אבי רכב ישראל: זקניך · אלו החכמים: ויאמרו לך · הראשונות: בהנחל עליון גוים · כשהנחיל הקב"ה למכעיסיו את חלקן נחלתן הציפן ושטפם: בהפרידו בני אדם · כשהפיץ דור הפלגה היה בידו להעבירם מן העולם ולא עשה · כן אלא יצב גבולות עמי' קיימם ולא אבדם: למספר בני ישראל · בשביל מספר בני ישראל שעתידין לצאת מבני שם ולמספר שבעים נפש של בני ישר' שירדו למצרי': הציב גבולות עמי' שבעי' לשון: כי חלק יי' עמו · למה כל זאת לפי שהיה חלקו כבוש ביניהם ועתי' לצא' ומי הוא חלקו עמו ומי הוא עמו יעקב חבל נחלתו והוא השלישי באבות המשולש בשלש זכיות זכות אבי אביו וזכות אביו וזכותו הרי שלשה כחבל הזה שהוא עשוי בשלשה גדילים והוא ובניו היו לנחלה ולא ישמעאל בן אברהם ולא עשו בנו של יצחק: ימצאהו בארץ מדבר · אות' מצא נאמנים בארץ במדבר שקבלו עליהם תורתו ומלכותו ועולו מה שלא עשו ישמעאל ועשו שנ' וזרח משעיר למו הופיע מהר פארן: ובתוהו ילל ישימון · ארץ ציה ושממה מקום יללת תנינים ובנות יענה אף שם נמשכו אחר האמונה ולא אמר למשה היאך נצא למדברות מקום ציה ושממון כענין שנאמר לכתך אחרי במדבר: יסובבנהו · שם סבבם והקיפם בענני' וסבבם ברגלים לארבע רוחות וסיבבן בתחתית ההר שכפוהו עליהם כגיגית: יבוננהו · שם בתורה ובינה: יצרנהו · מנחש שרף ועקרב ומן האומות: כאישון עינו · הוא השחור שבעין שממנו האור יוצא הימנו ואנקלוס תרגם ימצאהו יספיקהו כל צרכו במדבר כמו ומצא להם לא ימצא לנו ההר: יסובבנהו · אשרינון סחור לשכינתיה אהל מועד באמצע וארבעה דגלים לד' רוחות: כנשר יעיר קנו · נהגם ברחמים ובחמלה כנשר הזה רחמני על בניו ואינו נכנס לקנו פתאום עד שהוא מקשקש ומטרף על בניו בכנפיו בין אילן לאילן בין סוכה לחברתה כדי שיעורו בניו ויהא בהן כח לקבלו: יעיר קנו · יעורר בניו: על גוזליו ירחף · אינו מכביד עצמו עליהם אלא מחופף נוגע ואינו נוגע אף הקב"ה שדי לא מצאנוהו שגיא כח כשבא ליתן תורה לא נגלה עליהם מרוח אחת אלא מארבע רוחות שנא' יי' מסיני בא וזרח משעיר הופיע מהר פארן ואתא מרבבות קדש אלוה מתימן יבא זו רוח רביעית: יפרוש כנפיו יקחהו · כשבא ליטלן ממקום למקום אינו נוטלן ברגליו כשאר עופות לפי ששאר עופות יראים מן הנשר שהוא מגביה לעוף ופורח עליהם לפיכך נושאין ברגליו מפני הנשר אבל הנשר אינו ירא אלא מן החץ לפיכך נושאן על כנפיו אמר מוטב שיכנס החץ בי ולא יכנס בבני אף הקב"ה ואשא אתכם על כנפי נשרים כשנסעו מצרים אחריהם והשיגום על הים היו מזרקים בהם חצים ואבני בלסטראות מיד ויסע מלאך האלהים וגו' ויבא בין מחנה מצרים וגו': יי' בדד ינחנו · יי' בדד ובטח נהגם במדבר: ואין עמו אל נכר · לא היה כח באחד מכל אלהי העמים להראו' כחו ולהלחם עמהם ורבותינו דרשוהו על העתיד וכן תרגם אנקלוס ואני אומר דברי תוכחה הם להעיד השמים והארץ ותהא השירה להם לעד שסופן לבגוד ולא יזכרו הראשונות שעשה להם ולא הנולדות שהוא עתיד לעשות להם לפי' צריך ליישב הדבר לכאן ולכאן וכל הענין מיוסב על זכור ימות עולם בינו שנות דור ודור כן עשה להם וכן עתיד לעשות כל זה היה להם לזכור: ירכיבהו על במותי ארץ · כל המקרא כתרגומו: ירכיבהו · על שם שארץ ישראל גבוה מכל הארצות: ויאכל תנובות שדי · אלו פירות ארץ ישראל שקלים לנוב ולהתבשל מכל פירות הארצות: ויניקהו דבש מסלע · מעשה באחד שאמר לבנו בסיכני הבא לי קליעות מן החבית הלך ומצא הדבש צף על פיה אמר לו זו של דבש היא אמר לו השקע ידך לתוכה ואתה מעלה קליעות מתוכה: ושמן מחלמיש צור · אלו זתים של גוש חלב: חמאת בקר וחלב צאן · זה היה בימי שלמה שנאמר עשרה בקר בריאים ועשרים בקר רעי ומאה צאן: עם חלב

אבן עזרא

אביך · בעבור שאמר שאינם בניו: קנך · כטעם יי' קנני. הוא עשך · תקנך: ויכוננך · לקבל התיקון: ימות · עם ימי שתי לשונות וכן שנות עם שני: עולם · זמן שעבר: שאל אביך · בעבור שאמר זכור אם שכחת מה שספרו לך אבותיך שאל אותם ויגדך כמו ויגד לך וכן כי ארץ הנגב נתתני בני יגאוני: זקניך · הטעם כפול כי כן דרך צחות: בהנחל עליון גוי' · אמרו המפרשים על דור הפלגה שנפל' כל האר' כי אז גזר השם להיו' ארץ ז' גוי' ליש' והוא' שתספיק למספר' ע"כ למספר בני ישראל: יצב · י"א שהוא שם הפועל כמו הנה לא ידעתי דבר ויש אומרי' שהוא פועל עתיד תחת פועל עבר כמו יעשו עגל בחורב והנכון בעיני כי של אביך רמז למביני' וכן זקניך והטעם כמו אשר חלק יי' אלהיך כי לכל חלק למטה חלק למעלה · וטע' למספר בני ישראל כאשר אחז"ל כי צורת יעקב אבינו חקוקה בכסא הכבוד והוא סוד גדול והעד כי חלק יי' עמו וזו היא המעלה הגדולה שלא עשה כן לכל גוי על כן אמ' הליי' תגמלו זאת עם נבל ולא חכם שנפל ממעלתו באולתו וזה טעם אביך קנך כי קנהו לכבודו וילמדהו כאשר יפרש במעשה האב עם הבן: חבל · כמו גורל כמו חבלים כי בחבל ימודו הארץ: ימצאהו באר' מדבר · פירו' אביך קנך · וטעם ימצאהו כי במדבר נכנס הכבוד עמם ועוד כי היו במדבר כאיש תועה במדבר לא עבר בו איש כי כן כתוב ובמדבר תוהו: ילל · מקום יללת חיות בתנים ובנו' יענה שישם השומ' מקולם: יסובבנהו · על העננ': יבוננהו · התור': יצרנהו מן האויבי': כאישון עינו · כבר פירשתי אישון וטעם עינו כלשון בני אד' והטע' שישמר' מכל אויב ואור': כנשר יעיר קנו פועל יוצא והטע' שיוליכם ממקו' אל מקום: גוזליו · הם הקטני' וכן ותור וגוזל ומלת גוזל שם כלל על שם כנוי האפרוחים כמו צפור: ירחף · כנשים מגזרת מרחפת וכן הענן עליהם כנשים: יפרש כנפיו יקחהו · יקח כל גוזל וגוזל עד שישאהו על אברתו כי אין בו כח לעוף וזה פירושו רק פירוש על כנפי נשרי' דבק עם והביא אתכם אלי והטעם שיצאו ביד רמה ובאו במהר' אל הר סיני כטעם מי אלה כעב תעופנה: בדד ינחנו · השם לבדו כטעם על פי יי' יחנו ויסעו ואין עם השם שותף ויתכן להיות בדד על ישראל כמו הן עם לבדד ישכון: ואין עמו אל נכר · עם ישראל והעד על זה הפירוש יקניאוהו בזרים: ירכיבהו על במותי ארץ · ארץ כנען שהיא אמצעית כל הישוב וירכיבהו לשון נחו': במותי · בוי"ו לא ישתנה מגזרת על במותימו תדרוך ואין כמוהו ואת [במותיו] במותיו: תנובות · כמו פרי מגזרת חיל כי ינוב: שדי · תאר השם על משקל חכם והיו"ד תחת ה"א כוי"ו שלו הייתי והעד יעלוז שדי שהוא לשון יחיד: ויניקהו דבש מסלע · דרך משל כמו יטפו ההרים עסיס והטעם רוב הדבש והשמן כי מארץ כנען יובלו כי כן כתוב: מחלמיש צור · הלמ"ד רפה כי הוא דבק והנה הוא הפך מצור החלמיש וכן חרבות צורים עם צור מרבו: חמאת בקר · רוב הבשר: וחלב צאן · לולי הקבלה היה זה הכתו' חזוק לדבר החלב שהזכרתי במקומו או טעם חלב כרים החלב השמן והטוב כמו כל חלב יצהר: בני

רלבג

חלב כרים המיוחדים שאינם מהחלושים ולא מהיותר חזקים כמו שהפרים הם יותר חזקי' מהצאן וקרא אילים בני בשן ועתודים והם זכרי העזים עוב מלך הבשן וסיחון מפני יתרון חזקם · חלב כליות חטה · הוא כטעם חלב דגן שהרצון בו הנבחר שבו ונכר החטה ודם ענב להיותם המשובחים שבשבעת המינים המיוחסים לארץ ישראל ואמר כליות חטה להורות על שבח החטה שבארץ ישראל והוא ידוע שהחטה היא בצורת כוליא ודם ענב להורות על אוד' היין אשר שם והו' שבח ליין כאמרו אל תרא יין כי יתאדם. וכאלו אמר שמדם הענב האחד יהיה בו די לשתות יין ואמר כליות חטה ודם ענב להעיד על שלל החלושים מאד מלד היותם מעטים על שהיו כמו מתים כמו שאין בחטה ובענב

חזקוני

קנך · לשון תקון ובריאה כמו אשר זה קנתה ימינו: זכור ימות עולם · שבשו מזכיר והולך החסדים שהק"בה עשה עם ישראל: בינו שנות דור ודור · שהרי קיד' שהיו ישראל בעול' היה הקב"ה מתקן להם מקום: בהנחל עליון גוים · שהנחיל לכל אומה ואומה את נחלתה: בהפרידו בני אדם · בדור הפלגה שהפרידן והלכו איש איש למקומו: יצב גבולות עמים למספר בני ישראל · בירר נחלה לי"ב שבטים שעדיין לא נולדו ומסרה לי"ב בני כנען שהם עבדי בני שם כדכתיב ויהי כנען עבד למו ושלא יוכל לערער עליה כלו' דמה שקנה עבד קנה רבו ושמרו אותם עד שבאו ישראל אדוניה' וכמגור שידם וכן פי' למעלה בסוף פרשת קדושי' ובני כנען י"ב היו כדכתיב וכנען ילד את צידון בכורו ואת חת ואת היבוסי ואת האמורי ואת הגרגשי ואת החוי ואת הערקי ואת הסיני ואת הארודי ואת הצמרי ואת החמתי והם י"א ואחר נפוצו משפחו' הכנעני שנחלקה אחת ממשפחותיו לשתי' ויצא ממנו הכרוי שאינו מנוי כאן הרי י"ב למספר בני ישראל: כי חלק יי' עמו · מכל העכו"ם לקחן לחלקו: יעקב חבל נחלתו · כפל מלה הוא וחבל לשון חלק כמו חבלי' נפלו לי בנעימי' ולשון חבל שייך גבי נחלה לפי שמודדים בו את הקרקע: בדד ינחנו · בסיפרי דורשו לשון מנוחה עתיד אני להושיב אתכם בנחת רוח: ירכיבהו על במתי ארץ · עליו נאמר והרכבתיך על במותי ארץ ונו': ירכיבהו על במותי ארץ · שהארץ גבוה ואתה על במותימו תדרוך: במותיתו · יתר וי"ו והוא' שבחטף קמץ: ויניקהו דבש · קוא דבש התמרי' · כנגדל' בדקלים שבסלעי' ושבהרי': ד"א דבש שבסלע הוא דבש דבורים שהדבורי' מניחים בנקיקי הסלעי' כדאמרי' רב יוסף כאשר תעשינה הדבורי' כמה דבתון דבריתא ושייכן ברוס עלמא ומייתן דובשא מעשבי טוריא: ושמן מחלמיש צור · דרך זיתים להיות גדלים במקו' אבני' וצורים:

בעל הטורים

דבר אחר עלי עשב כי שם יי' אקרא · מכאן שמברכין על כל מין ומין כדאיתא בברכות: כי שם יי' אקרא הבור המים · לות' שמברכין ברוך דיין האמת: גד ק וישר הוא שהת לו לומר יפה דנתני: הליי' · ה"א גדולה למ' וכי ליי' תגמלו זאת שנתן לכם ה' חומשי תורה: הוא עשך ויכוננך וסמיך ליה זכור · כלומר זכור היאך עשה אותך ויכוננך בבטן מטפה סרוחה: שאל אביך ויגדך זקניך · הרי ג' דורות וסמיך ליה בהנחל · לומר כל שהוא ובנו ובן בנו ת"ח הרי הוא לו כנחלה באי' לו הככק: גבלת · חסר וי"ו לו' י"ב מזלות יצב למספ' בני ישראל: יסובבנהו · מלא וי"ו שבשם' נסיון נתן להם ו' דברי' ואלו הן תורה עדות פקודי' מצוה יראה משפט: ינחנו · ב' במסרה בדד ינחנו · מתן אדם ירחיב לו ולפני גדולים ינחנו · לומר מי שנותן צדקה הק"בה בדד ינחנו: על במותי ארץ · מלא וי"ו על ששה עממים: ויניקהו · רבר יו"ד מי' והדברו' ויניקו' כל את רה: הם'

מ"ע ספורנו

הלא הוא אביך קנך · לא אב טבעי הנותן מציאות מה במקרה אבל הוא אב רצוניי שנתן לך מציאו' למען תהיה קניני מוכן להשיג דך חפצו וכגלתו וזה כי הוא עשך לגוי כי לא היית גוי נחשב כלל · ויכוננך · נתן לך הכנות שתהיה מוכן בהם להיות לו לעם סגלה: זכור ימות עולם. אחר שהשלים הקדמת השירה אשר בה הודיע שהמכוון ממנו הוא להגיד צדקת האל יתעלה שהוא אל אמונה להטיב לישראל וכרך ולא ישיבנה ואין עול במדת דינו נגדם הואיל משה באר זה בהגדת העבר והעתיד להודיע ראשונה כמה היתה כונת האל ית' להטיב זה בתכלית בכל המין האנושי בימות עולם ובשנות דור ודור ואיך כשלא עלה זה הגדיל ה' למעו' להעלות את ישראל אל גרם המעלות כאשר יעשה באחרי הימים עם השרידים אשר קרא שנית שנתן להם מקום נכון לעבדו בשמחה ובטוב לבב מרב כל והם' מרו ושלמו רעה תחת טובה ומי שהשטיא כונתו עם כל אלה אין ספק שהוא ראוי לעונש במרך · שלישית שבגודל עונם נפלו במכמורי רשעים והיו ראוים לכליון חרוץ לולי חלול ה' שמנע מזה. רביעית הודיע שבה אשר נגאלם תהי' להם נחלה באחרית הימים · חמשית הודיע אופן הגאלה ונקמת האל ית' נגד צרי עמו והם חלקי פרש' האזינו שזכרו ז"ל ונתנו בה סימנין: הז"יו לך · אמר אם כן · זכור ימות עולם ותבין דרכי טובו וכמה כיון להיטיב למין האנושי בכלל כשתזכור ראשונה מה שהיטיב לאדם הראשון בתחלת ימי עולם ויניחהו בגן עדן והוא קלקל ענינו: בינו שנות דור ודור · ותבין שנית כמה היטיב לדורות והם השחיתו עד המבול · וכן שלישית מן המבול עד הפלגה והם קלקלו: יצב גבולת עמים · והציב גבולות עמי' בפלגה ולא אבדם לגמרי כמו שהיו חייבי': למספר בני ישראל · בשביל בני ישראל שהיו עתי' מספר והיו עתידים אז לצאת מאותם העמים ורמז' על זה: כי חלק ה' עמו · כי אין לאל ית' חלק במין האנושי אלא עמו לא שאר האומו' ובכן התבאר שלו לא עמו שהיה עתיד אז לצאת מאותן האומות היה לו לאבדם בענין הפלגה: יעקב חבל נחלתו · שהוא ובניו עבדים לאל יתעלה אבל כא"ה אם ימצא ביניהם איזה חסיד לא יתפשט זה לבניו: ימצאהו בארץ מדבר · מצא לבנו כל חלקו זה כאתן לפניו בארץ מדבר · כאמרו לכתך אחרי

#

עמיר

אמרי נועם · יסובבנהו · בהר סיני כאמרו והגבלת את העם סביב: יבוננהו · כאמרו והתורה והמצוה אשר כתבתי להורות' יצרנהו · משעבוד מלכיות ומפלאך המות כאמרז"ל (פרק קמא דע"ז) חרות על הלוחות חירות ממלאך המות ומשעבוד מלכיות: כאישון · פי' שגבר את אישון עינו של אדם כשיגרו שסבב את העין בכתנות עור כדי שלא יפסד עם היותו מוכן לכך: כנשר יעיר קנו · יהי רצון שכמו שחשב לעשו' בסיני לולי חטאו בעגל יעשה לעתיד ויקבל האל ית' תפלתו אז כאמרו אשרקה לו · על גוזליו ירחף כאמרו הנה אנכי שולח אליכם את אליה הנביא וגו' והשיב לב אבות על בנים ולב בנים על אבותם: יפרוש כנפיו יקחהו · כאמרו ואתם תלוקטו לאחד אחד בני ישראל: ישאהו על אברתו · כאמרו מי אלה כעב תעופנה · ה' בדד ינחנו · כאמרו כי אעשה כלה בכל הגוים ואותך לא אעשה כלה: ואין עמו אל נכר · כאמרו כי אז אהפוך אל עמים שפה ברורה לקרוא כלם בשם ה' וכאמרו אלהי כל הארץ יקרא · ירכיבהו על במתי ארץ · וזה יעשה מאחר שלא הטיב חפצו במתן תורה הנזכר ויבקש זה שנית בתת להם מקום להשלים בהרכיבם על חלק שהארץ נשא במקום ובמעלה על שאר ארצות כאמרו גבי היא לכל הארצות וזה בהכנסם לארץ עתה: ויאכל תנובות שדי · שלא טרחו בם כאמרו כרמי' וזיתי' אשר לא נטעת' אתה אוכל': כאישון עינו כמו שהאישון שומר עינו דהיינו האישון הוא עור שעל גב העין והוא שומר העין ועל שם השמירה נקרא אישון מפני שמחשיך העין כשהוא נופל עליו כמו באישון לילה וכשם שהוא שומר העין כך הקב"ה שומרו כן שומר ישראל: תם

אבן עזרא

בני בשן · שגדל בהר הבשן : חלב כליות חטה · דרך משל כי החלב על הכליות גם גרגיר החטה דומה לאחת הכליו' : ודם ענב · היין והנה היא רבת דבש ושמן ובשר ולחם ויין וכל פרי וזהו תנובות שדי ויש אומרים כי דבש דבש תמרים : חמר · כמו יין וכן כרם חמר ותי"ו תשתה לנכח והטעם במדבר לחבירו כל כך הוא רב שתשתה חמר בכל עת וי"א כי ענב לשון נקבה ואיננו בלום כי היה ראוי להיות התי"ו פתח עד שילא לאחרי וי"א על לשון קהלה כי ישראל לשון זכר ולשון נקבה וזה קרוב מעט : וישמן ישורון · ישראל ויתכן להיות מגזרת ישר והטעם שמן זה שהיה ישר ויש אומרים שהוא מגזרת אשורנו והראשון הוא הישר בעיני והעד שהוא לשון יחיד : ויבעט · כמו למה תבעטו לפי טעם היקוש : שמנת · ולא חשבו לאמר לנפשו : עבית · כמו קטני עבה : כשית · יש אומרים שהוא כמו כסה פניו בחלבו כי ימצא מהבנין הקל ואחרים אמרו כמו תעיתי כשה אובד וזה לא ימצא בא' מהפעלי' והנכון בעיני שאין למלה הזאת אח וטעמה כמו בעטת : ויטוש · אלוה עשהו : וינבל · במחשבה ובפה והנכון שחלל השם שלא הושיעו הוא סבב על כן כתו' צור ישועתו גם זה הפסוק לאו' על פי' הכיר תמי' פעלו : יקניאהו · במחשבתם כמו לא יבצר מהם : בזרים · באלהים זרים : בתועבו' הם אלילים : לשדים · כמו לשעירים אשר הם זונים על כן פירש רבי יצחק בן שאול נ"ע לא שערו אבותיכם מגזר' לשעירים למ"ד לשדים מושכת עצמה ואחרת עמה וכן הוא לשדים וללא אלוה ולפי דעתי שאין צורך רק פירושו לשדים שאינם אלהים וקראו שדים על טעם אמים מסוד הדעת : אלהים לא ידעום · ואיך חשבו שהם אלהים ולא ידעו זה בראיה וזאת מלת ידעום ולא בהעתקה וזהו לא שערום אבותיכם : חדשים מקרוב באו · מימים מעטים אינם קדמונים אפילו אבותיכם לא ידעום : שערום · פירוש לא שערו מהם מגזרת וישער עליו כטע' חסמר שערת בשרי וקרוב הוא מגזרת סערה ואם הוא בסמך וכמוהו בני יצאוני יצאו ממני חזקתני ותוכל חזקת ממני והנה טעמו ולא פחדו מהם : צור ילדך תשי · דבר הנביא ותמה איך שכחת אשר ילדך ועבדת תדשים גם זה צור ילדך כמו הביטו אל צור חוצבת' כאילו ממנו היה כי הכל בגבורת השם כמו רוקע הארץ מאתי והתמה מתועי לב בעבור אני היום ילדתיך ושכחו זה הכתו' תשי כמו לנשה והנה הנעלם אחר התי"ו תחת הדגש שהוא א"לף הבלוע והי"וד תחת ה"א וכן אל תמחי ובאו שניהם מלעיל להפריש בין זכר לנקבה בפעלי' שהאות האחרון ה"א נח והנכון בעיני כי היו"ד נוסף והוא על משפט אל תט : מחוללך · כמו ילדך והנה אל שהוא גבור ותקיף כמו צור ויתכן היות גזרת מחוללך מחיל כמו הרה תקריב ללדת תחיל גם כן כתוב וינאץ השקד או הוא פועל עומד : בניו ובנותיו · אנשים ונשים כי גם הם קטרו לע"א : ויאמר · השם אל לבו או אל המלאכים : אסתירה · כדרך לשון בני אדם וכן אעלים עיני והטעם כאשר יבקשוני לא ימצאו עזר : אראה מה אחריתם · י"א כי הני אסתיר פני מהם בעבור שאני רואה מה יעשו באחרונה והנכון שהוא כמשמעו עד שאראה מה יעשו בצר להם : כי דור תהפוכות · דבק עם אסתירה פני תהפוכות שנהפכו לעבוד אלהים זולתי והם היו בני כי אני ילדתים והנה אין אמונה בהם והוא שם או תאר כי אין בהם איש אמונים כי מצאנו כי פסו אמונים כנגד חסיד גם שומר אמונים : קנאוני · קל העי"ן להקל על הלשון : בלא אל · הטע' שאין לו כח להציל : בהבלי' · ולא בדבר אמת : אקניאם · מהבנין הכבד הנוסף והו' יצא לשני פעולי' : בלא עם · שלא הם עמי והנה פי' איך יכניסם שיבוא עליה' לבדם גרות משונו' ויות' מהכל גוי נבל שהכסיל והנבל איננו יודע ועל כן יהרוג ולא יחמול : קדחה · הקנאה או זאת שיעשו כי מצאנו את המלה יוצאת כמו כי אש קדחתם באפי ויתכן להיות קדחה כמו נקדח' כיו כל אלה חברו נחברו וכל זה כנוי לחרון האף : עד שאול תחתית · כטע' גפרית ומלח שרפה כל ארצה : ותאכל ארץ · ישראל : ותלהט · מגזר' להט החרב : הרי' · הרי ישרא' : אספה · י"א כמו אוסיף והנכו' כמו אכלה מגזר' האף תספ' ואם הוא מבנין אחד והטעם שלא תשאר רעה שלא תבוא' ודמה הרעות לחצים תבאנה פתאום ואין יכולת להשמר מהם :

מזי

ספר דברים לב

בני־בשן עם־חלב כרים ואילים
חלב ועתודים עם־
ענב כליות חטה ודם־
וישמן תשתה־חמר :
שמנת ישרון ויבעט
אלוה עבית כשית ויטש
ישעתו : עשהו וינבל צור
טו בתועבת יקנאהו בזרים
יזבחו יכעיסהו :
אלהים לשדים לא אלה
מקרב לא ידעום חדשים
אבתיכם : באו לא שערום
ותשכח צור ילדך תשי
וירא אל מחללך :
מכעס יהוה וינאץ
ויאמר בניו ובנתיו :
אראה מה אסתירה פני מהם
דור אחריתם כי
לא־אמן תהפכת המה בנים
כ הם בם :
אל קנאוני בלא־
ואני כעסוני בהבליהם
עם בגוי אקניאם בלא־
כי־אש נבל אכעיסם :
ותיקד קדחה באפי
ותאכל עד־שאול תחתית
מוסדי ארץ ויבלה ותלהט
רעות הרים : אספה עלימו

עם־עותר רברבניהון ותקיפיהון
עמא דארעהון ואחסנתהון עם
ביזת חיליהון ומשיריתהון ודם
גבריהון איתשד כמיא : ועתר
ישראל ובעט אצלח תקוף קנא
נכסין ושבק פולחן אלהא דעבדיה
וארגיז קדם תקיפא דפרקיה :
אקניאו קדמוהי בפולחן טעואן
בתועבתא ארגיזו קדמוהי : דבחו
לשדין דלית בהון צרוך דחלן
דלא ידעונן חדתן דמקריב
אתעבידא לא אתעסקו בהון
אבהתכון : דחלת תקיפא דיי
בראך אתנשיתא שבקתא פולחן
אלהא דעבדך : וגלי קדם יי ותקיף
רוגזיה מדארגיזו קדמוהי בנין ובנן :
ואמר אסלק שכינתי מנהון גלי
קדמי מה יהי בסופיהון ארי דרא
דאשניו אינון בניא דלית בהון
הימנו : אינון אקניאו קדמי
בלא דחלא ארגיזו קדמי בטעותהון
ואנא אקנינון בלא עם בעמא
טפשא ארגיזינון : ארי קידום
תקיף כאשא נפק מן קדמי ברגז
שיצי עד שאול ארעיתא אסף ארעא
ועללתה ושיצי עד סיפי טוריא :
אסיף עליהון בישן מכתשי

חצי

ישעתו ו' חס' בליש' וסי' וינבל צור ישעתו · מי יתן מציון ישעת ישראל תניינא · ולכה לישעתה לנו · אמר לנפשי ישעתך אני · וכעב עברה ישעתי · ותהי התשעה ביו' ההוא לאבל : וירא יי' ד' בתור' וסי' כי רבה רעת האדם · כי שנואה לאה · כי סר לראות · וינעץ מכעס · ונמסר גם בבראשית : אמן ז' חס' בליש' וסי' במסר' רבתא: בהבליהם ג' וסי' הם קנאוני בלא אל · כל חטאת בעשא · וילך בכל דרך ירבעם בן נב'

רשי

עם חלב כרים · זה היה בימי עשרת השבטים שנא' אוכלים כרים מצאן : חלב כליות חטה · זה היה בימי שלמה שנאמר ויהי לחם שלמה וגו' : ודם ענב תשתה חמר · בימי עשרת השבטים השותים במזרקי יין : במותי ארץ · לשון גובה : שדי · לשון שדה : חלמיש צור · תקפו וחזקו של סלע כשאינו דבוק לתיב' של אחריו נקוד חלמיש וכשהו' דבוק נקוד חלמיש : חמאת בקר · הוא שומן הנקלט על גבי החלב : וחלב צאן · חלב של צאן וכשהוא דבוק נקוד חלב כמו בחלב אמו : כרי' · כבשי' : ואילי' · כמשמעו : בני בשן · שמני' היו : כליות חטה · חטי' שמני' כחלב כליו' וגסין ככוליא : ודם ענב · היה שותה טוב וטע' יין חשוב : חמר · יין בלשון ארמי : חמר · אין זה שם דבר אלא לשון משובח בטע' ווינוס בלע"ז ועוד יש לפרש שני מקראות הללו אח' תרגומו של אנקלוס אשריכון על תקפי ארעא וגו' : עבית · לשון עיבי : כשית · כמו כסית לשון כי כסה פניו בחלבו כאד' ששמן מבפנים וכסליו נכפלים מבחוץ וכן הוא אומ' ויעש פימה עלי כסל : כשית · יש לשון קל בלשון כסוי כמו וכוסה קלון ערום ואם כתב כשית דגש היה נשמע כשית את אחרים כמו כי כסה פניו : וינבל צור ישועתו · גנהו ובזהו שנא' אחוריהם אל היכל יי' וגומר אין בזוי גדול מזה : יקניאהו · הבעירו חמתו וקנאתו : בתועבו' · במעשים תועבים כגון משכב זכור וכשפים שנ' בהם תועבה : לא אלוה · כתרגום לית בהון צרוך אילו היה בהם צרך לא היתה קנאה כפולה כמו' עכשו : חדשים מקרוב באו · אפילו העמים לא היו רגילי' בהם כותי שהיה רואה אותם היה אומר זה צלם יהודי : לא שערו' אבותיכם · לא יראו מהם לא עמדה שערת' מפניהם דרך שערות האדם לעמוד מחמת יראה כך נדרש בספרי ויש לפרש עוד שערום לשון ושעירי' ירקדו שם : שעירי' הם שדי' לא עשו אבותיכם שעירים הללו : תשי · תשכח ורבותינו דרשו כשבא להיטיב לכם אתם מכעיסין לפניו ומתישי' כחו מלהטיב לכם : אל מחוללך · מוציאך מרחם לשון יחולל אילות חיל כיולדה : מה אחריתם · מה תעלה בהם בסופם : כי דור תהפוכות המה · מהפכין רצוני לכעס : לא אמון בם · אין גדולי נכרים בהם כי הורתי' דרך טובה וסרו ממנה : אמון · לשון ויהי אומן נודרטו"רה בלע"ז · ד"א אמון לשון אמונה כתרגומו אמרו בסיני נעשה ונשמע ולשעה קלה בטלו הבטחתם ועשו העגל : קנאוני · הבעירו חמתי : בלא אל · בדבר שאינו אלוה : בלא עם · באומה שאין לה שם שנא' הן ארץ כשדים זה העם לא היה בעשו הוא אומר בזוי אתה מאוד : בגוי נבל הכעיסם · אלו הכותים וכה"א אמר נבל בלבו אין אלהים : קדחה · בערה : ותיקד בכם · עד היסוד : ותאכל ארץ ויבולה · ארצכם ויבולה : ותלהט · ירושלם המיוסדת על ההרים שנאמר ירושלם הרים סביב לה : אספה עלימו רעות · אחביר רעה אל רעה לשון ספו שנה על שנה ספות הרוה עולתיכם ספו על זבחיכם · ד"א אספה אכלה כמו פן תספה :

חצי

בעל הטורים

תשי · יו"ד קטנה נתן לך י' דברים ונשית אותו בי' נסיונות · ולכך יו"ד דיגדל עת גדולה לומר לך זכור לאברהם שנסיתו בעשר : לא עם · בגוי אלו בבלים : בגוי נבל אכעיסם · ר"ת בגי' אחרים : קדחה ותיקד ותאכל ותלהט כנגד ארבע מלכיות [illegible] :

מזי

מ"ע ספורנו

ודם ענב תשתה חמר · מין המשובח היה ראוי לשתיה בלתי רב מלאכה בו ובכן היו מתפרנסי' שלא בצער וכל זה עשה לכם האל ית' כדי שיהיה לה' פנאי לעסוק בתורה ובמצות : וישמן ישורון ויבעט · והנה גם בעלי העיון שנק' הנקראי' ישורון מן אשורנו ולא קרוב עשו כמו בהמות הבועטות בבני אדם שנותני' להם מזון : שמנת עבית כשית · הנה אתה ישורון קבל תוספות התור' ובעלי העיון פנית אל התענוגי' הגשמיי' ובזה עבית משכיל דקות החכמ' כאמרו וגם אלה ביין שגו ובשכר תעו כהן ונביא כשית כאמרו כי שח מראות עיניה' מהשכיל לבותם : ויטוש אלוה עשהו ולפיכך נטש המון אלוה עשהו : וינבל צור ישועתו · כזהו כי פרעה אל רעה יצאו : בתועבות יכעיסוהו · לגרום לשכינה שתסתלק מישראל להיות בגויי הארץ : לשדים לא [illegible]

חזקוני

עם חלב כליות חטה · עם שומן ושמנת חטים השובחרי' כמו ותאכל בשמן דוד שהוא כמו ותאכל כלפה כפשי לשון שמנה ותאוה : ד"א חטים נבחות ככליות וע"י שים להם כניירא ומרין מדמה אותן לכליות : עשיתו · לשון עושר כמו ויעשר אוסה חיל פי' כח : וישם הוא הק"בה כממשירו : לשדים · פ"ש שמודד דעתו של אדם נקראו שדי' : לא ידעום · נהקב"ה כאמר וידע אלהי' כי ידעתי את שכאוליו אכל הם כתועבות לא ידעו' בצרת' ולא יעזרו להם ולמה לא ידעו' שהם חדשי' ומקרוב באו מאתמול שכלו יוכר : לא שערום אבותיכ' · לא פקדום אבותיכ' ולא חטו בהם לשון פוקד עון כמתרגמינן מסער : צור ילדך · הוליד כמו ילד את שלם ילד את שכר : [illegible] : מחוללך · מוליאך משברי' [illegible] : אסתירה פני מהם · [illegible] מה יועיל להם הע"א שנבחרו : כי דור תהפוכות המה · אתמול אמרו כל אשר דבר יי' נעשה ונשמע והיו' אמרו לעגל אלה אלהיך ישראל : בלא עם · אלו כשדים זה העם לא היה : כי אש קדחה באפי · [illegible] : ד"א קדחה כמו נקדחה דוגמא כל אלה חברו כמו נחברו : [illegible]

מזי

רלבג

ובענב חיות הנה עם כל זה היה לישראל מהם שלל רב כאמרו ובתים מלאים כל טוב אשר לא מלאת והיה זה כן לפי שכלם היו עשירים מאד שבת ארץ ישראל ונתינת פריה לרוב ברוב השפע כמו שנתבאר במה שאמר ארץ אשר יי' אלהיך דורש אותה · שמנת עבית כשית · ידוע כי השמן יוסף לו מרוב השומן שהיו אבריו יותר עבים ויהיה כוסה בחלבו בשרו ואיבריו הפנימיים כטעם כי כסה פניו בחלבו · ויטוש · ויעזוב · וינבל צור ישועתו עשאו נובל ולואה מעשות כל אשר יחפוץ כטעם נבול תבול כמו שאמר הכתו' המעט מכם הלאות אנשי' כי תלאו גם את אלהי יקניאוהו בזרים לזה לומר יכעיסוהו באלהי' זרים שיעבדו אותם · יזבחו לשדים לא אלוה · ר"ל לדמיונים שחשבו בהם שהם אלוהות כאמרו ויתפאו בני ישראל דברים אשר לא כן על יי' אלהיהם כאלו תאמר שהם כמו שיהיה אלוה מה שאינו כמצא כן אבל הוא דמוי לבד והנה שדים ושעירים הם אחים ולזה אמר ולא יזבחו [illegible]

אכות

חִצַּי אֲכַלֶּה־בָּם׃ | מְזֵי רָעָב
וּלְחֻמֵי רֶשֶׁף | וְקֶטֶב
מְרִירִי וְשֶׁן־בְּהֵמֹת | אֲשַׁלַּח־בָּם
עִם־חֲמַת זֹחֲלֵי | עָפָר׃
מִחוּץ תְּשַׁכֶּל־חֶרֶב | וּמֵחֲדָרִים
אֵימָה גַּם־בָּחוּר | גַּם־בְּתוּלָה
יוֹנֵק עִם־אִישׁ | שֵׂיבָה׃
כה אָמַרְתִּי אַפְאֵיהֶם | אַשְׁבִּיתָה
מֵאֱנוֹשׁ זִכְרָם׃ | לוּלֵי כַּעַס
אוֹיֵב אָגוּר פֶּן־ | יְנַכְּרוּ
צָרֵימוֹ פֶּן־יֹאמְרוּ | יָדֵנוּ רָמָה
וְלֹא יְהוָה פָּעַל | כָּל־זֹאת׃
כִּי־גוֹי אֹבַד עֵצוֹת | הֵמָּה וְאֵין
בָּהֶם תְּבוּנָה׃ | לוּ חָכְמוּ
יַשְׂכִּילוּ זֹאת | יָבִינוּ
לְאַחֲרִיתָם׃ | אֵיכָה
יִרְדֹּף אֶחָד אֶלֶף | וּשְׁנַיִם
יָנִיסוּ רְבָבָה | אִם־לֹא כִּי־
צוּרָם מְכָרָם וַיהוָה | הִסְגִּירָם׃
ל כִּי לֹא כְצוּרֵנוּ | צוּרָם
וְאֹיְבֵינוּ פְּלִילִים׃ | כִּי־מִגֶּפֶן
סְדֹם גַּפְנָם | וּמִשַּׁדְמֹת
עֲמֹרָה עֲנָבֵמוֹ | עִנְּבֵי־רוֹשׁ
אַשְׁכְּלֹת מְרֹרֹת | לָמוֹ׃
חֲמַת תַּנִּינִם | יֵינָם
וְרֹאשׁ פְּתָנִים | אַכְזָר׃
הֲלֹא־הוּא כָּמֻס | עִמָּדִי
חתום

אגור נ"א תרי לישני דברי אגור

חמישי

מכתשי אגרי בהון׃ נפיחי כפן
ואכלי עוף וכתישי רוחין בישין ושן
חיות ברא איגרי בהון עם־חמת
תניניא דזחלין בעפרא׃ מברא
תתכיל חרבא ומתוניא חרגת מותא
אף־עולימיהון אף־עולימתהון
ינקיהון עם־סביהון׃ אמרית יחול־
רוגזי עליהון ואישיצינון אבטיל מן־
בני־אנשא דוכרניהון׃ אילולפון
רוגזא דשנאה כניש דילמא יתרברב
בעיל־דבבא דילמא־יימרון ידנא
תקיפת לנא ולא מן־קדם־יי הות
כל־דא׃ ארי־עם מאבדי עיצן
אינון ולית בהון סוכלתנו׃ אילו
חכימו אסתכלו בדא סברו מה־יהי
בסופהון׃ אכדין ירדף חד לאלפא
ותרין יערקון לרבותא אילהין ארי־
תקיפיהון מסרינון ויי אשלימינון׃
ארי לא כתוקפנא תוקפהון ובעלי־
דבבנא הוו דיננא׃ ארי
כפורענות עמא דסדום פורענותהון
ולקותהון כעם עמורה מחתהון־
בישין כרישי חיוין ותושלמת
עובדיהון כמררותהון׃ הא־כמרת
תניניא פורענותהון וכרישי־פיתני
חיוין אכזראין׃ הלא־כל־עובדיהון
גלן קדמי גניזין

רשף ג' וסי' ולחמי רשף · ובני רשף יגביהו עוף · ויצא רשף לרגליו : אשלח ט' וסי' נמסר בסדר בא : רמה נ' בטעמא מלעיל וסי' פן יאמרו ידינו רמה · רמה קרני ביי' · רמה ידך בל יחזיון : איכה י"ז וסי' נמסר בריש מגילת איכה : צורם ג' ומלאים וסי' כי לא כצורנו צורם · אם לא כי צורם מכרם · ויזכרו כי אלהים צורים · וא' וצורם לבלות שאול :

רשי

חצי אכלה בם · כל חצי אשלים בהם וקללה זה לפי הפורענות לברכה היא חצי כלים והם אינם כלים ; מזי רעב · אנקלוס תרגם נפיחי כפן ואין לי עד מוכיח עליו ומשמו של רבי משה הדרשן מטולוזא שמעתי שעירי רעב אדם כחוש מגדל שער על בשרו : מזי · לשון ארמי שאר מזיא דהוה מהפך במזיא : ולחומי רשף · השדים נלחמו בהם שנאמ' ובני רשף יגביהו עוף והם שדים : וקטב מרירי · וכריתות שד ששמו מרירי · קטב כרית' כמו אהי קטבך שאול : ושן בהמות · מעשה היה והיו הרחלים נושכין וממיתין : חמת זוחלי עפר · ארס נחשים המהלכי' בגחונם על העפר כמים הזוחלי' על הארץ וזחילה לשון מרוצ' המי' על העפר וכן כל מרוצת דבר המשפשף על הארץ והולך : מחוץ תשכל חרב · מחוץ לעיר תשכלם חרב גייסות : ומחדרים אימה · כשבורח ונמלט מן החרב חדרי לבו נוקפים עליו מחמת אימה והוא מת והולך בה · דבר אחר ומחדרים אימה בבית תהיה אימת דבר כמה שנ' כי עלה מות בחלונינו וכן תרג' אנקלוס · דבר אחר מחוץ תשכל חרב על מה שעשו בחוצו' שנאמ' ומספר חוצות ירושלם שמתם מזבחות לבשת : ומחדרי' אימה · על מה שעשו בחדרי חדרי' שנאמר אשר זקני ישראל עושי' איש בחדרי משכיתו : אמרתי אפאיהם · אמרתי בלבי אפאה אותם ויש לפרש אפאיה' אשיתם פאה להשליכם מעלי הפקר ודוגמתו מצינו בעזר' ותתן להם ארץ שבעה גוים ותחלקם לפאה להפקר וכן חברו מנחם ויש פותרי' אותו כתרגומו יחול רוגזי עליהון ולא יתכן שאם כן היה לו לכתוב אאפיהם אחת לשמוש ואחת ליסוד כמו אאזרך אאמיצכם במו פי והא"לף התיכונה אינה ראויה בו כלל ואנקלוס תרגם אחר לשון הברית' השנויה בספרי החולקת תיב' זו לשלש תיבות אמרתי אף אי הם אמרתי באפי אתנם כאילו אינם שיאמרו רואיהם עליהם איה הם : לולי כעס אויב אגור · אם לא שכעס האויב כנוס עליהם להשחית ואם יוכל להם וישחיתם יתלה הגדולה בו ובאלוהיו ולא יתלה הגדולה בי וזהו שנאמר פן ינכרו צרימו ינכרו הדבר לתלות גבורתי בנכרי שאין הגדולה שלו : פן יאמרו ידינו רמה וגו' · כי אותו גוי אובד עצות המה : ואין בהם תבונה · שאילו היו חכמים ישכילו זאת : איכה ירדוף וגו' · יבינו לאחריתם · יתנו לב להתבונן לסוף פורענותם של ישראל : איכה ירדוף אחד · ממנו אלף מישראל : אם לא כי צורם מכרם ויי' הסגירם · מסרם בידנו דליב"רר בלע"ז : כי לא כצורנו צורם · כל זה היה לאויבים להבין שהשם הסגירם ולא לה' ולאלהי' הנצחון שהרי עד הנה לא יוכלו כלום אלהיהם כנגד צורנו : כי לא כסלענו סלעם : כל צור שבמקרא לשון סלע : ואויבינו פלילים · ועכשיו אויבינו שופטים אותנו שהרי צורנו מכרנו להם : כי מגפן סדו' גפנם · מוסב למעלה אמרתי בלבי אפאיהם ואשבית זכרם לפי שמעשיהם מעשי סדום ועמורה : שדמות · שדה תבואה כמו ושדמות לא עשה אכל בשדמות קדרון : ענבי ראש · עשב מר : אשכלות מרורות למו · משקה מר ראוי להם לפי מעשיה' פורענותם וכן תרגם אנקלוס ותושלמת עובדיהן כמרדותהון : חמת תנינם יינם · כתרגומו הא כמדת תניניא כס פורענותהון הנה כמרירת נחשים וכוס משתה פורענותם : וראש פתנים · כוסם שהוא אכזר לנשוך אויב אכזרי יבא ויפרע מהם : הלא הוא כמוס עמדי · כתרגומו כסבורים הם ששכחתי מעשיהם כולם גנוזים ושמורים לפני : הלא הוא · פרי גפנם ותבואת שדמותם כמוס עמדי : לי נקם

אבן עזרא

מזי רעב · כמו שרופי רעב מגזר' למזא לאתונא : ולחומי רשף · אכולי עוף כמו ובני רשף יגביהו עוף והנכון בעיני שהזכי' הארבעה השפטי' הרעי' והם רעב וזהו מזי רעב · ולחומי רשף וקטב מרירי זה הדבר · ושן בהמו' אשלח בם חיה · וחרב מחוץ תשכל חרב · והנה יהיה פירוש רשף כמו רשפיה רשפי אש והטעם שיתחמם האויר · וקטב כמו הכרתה : מרירי · מרירו' באוי' כמו כמרירי יום וכן כתו' מקטב ישוד צהרי' כמו הדבר · ולחומי רשף כמו אכולי וכן רבים : עם חמת זוחלי עפר · לנשוך והחמה כנוי לנשיכה · וטעם עפר כמו השרפים ומלת זוחלי מיראה כי כל רואם יירא כטעם האיתי' כי יש תואר השם וחבירו באליהו בן ברכאל : גם בחור · דבק עם תשכל חרב וטעם גם כמשפט הלשון כאשר פירשתי והנה חבר הכל בחורי' וגם בתולות זקנים עם נערים : אפאיהם · יש אומרים שהם שלש מלות והנכון שאין לו ריע וטעמו כמו אשחית' בעבור שיש אחריו אשביתה מאנוש זכרם והנה כולם ימותו ואילו היה כדעת המדקדקים שהטעם אפילם בכל פאה לא ידבק הטעם ויש אומרים אחרה בם אפי והנה טעמו אכירתם כמו אשביתם ויבא הטעם כפול וזה נכון לולי א"לף האפאיהם שהיה ראוי להיות אכפיהם והטעם אאנף בם והראשון נכון וטעם אמרתי כלשון בני אדם אמרתי בלבי : אגור · אפחד מגזרת ויגר מואב והמתרגם אמר מגזרת אגרה בקציר והנכון שהוא מלשון תגרה והכתוב דבר כדרך בני אד' להבין השומעי' : ינכרו · הפך יכירו כמו ויתנכר אליהם : פעל כל זאת · על השבטים : כי גוי אובד עצו' · הנכון שזה הגוי הם צרי ישראל ומלת אובד שם התאר והיא סמוכ' על כן נפתח הבית וידוע כי מלת אבד מהפעלי' העומדי' רק פירוש עצות שב אל אובד כמו נובלת עליה וכן ותאבדו דרך שהוא סמוך אל דרך והנה השכיל המתרגם שאמר מאבדי עצה : לו חכמו · אילו היו חכמים שישכילו כי השם פעל כל זאת לישראל בעבור עונם אז יבינו לאחריתם כי כן יעשה השם בעבו' עונם : איכה ירדוף · הטעם לו חכמו ישראל שישכילו איך ירדוף אחד מהצרי' אלף מישראל אין זה כי אם בעבור שעזבם צורם וי"א איך היו ישראל בתחלה רודף אחד מהם אלף ועתה נחלשו : כי צורם מכרם · כמו נתנם וכן ימכר יי' את סיסרא והטעם כאילו נתנם בשכר מעשיהם והנה היא מכירה ממש : הסגיר' · כטעם יסגור על איש או כמו ולכו הסגירו : כי לא כצורנו צורם · דברי משה פירוש כי גוי אובד עצות והטעם כי צורנו מכרנו ואין להם צור כצורנו ולא הם טובים ממנו וכן הוא אומר ולא אויבינו פלילים כמו ולא למדתי חכמה וגו' ויש אומרי' שהוא כן ואויבינו יודו כן לכן איננו דבק עם מגפן סדום : ומשדמו' · כפול וכן אשכלו' מרורות : חמת · והנה היין כסם חמת התנינים בחמה : וראש פתנים · כמו על חור פתן ואם הוא באל"ף הוא כחבריו בוי"ו : אכזר · תקיף והא"לף נוסף כאל"ף אצבע ואזרוע : הלא הוא כמוס עמדי · דברי השם י"א על הגזרת והקרוב אלי שהוא יינם שהוא ראש פתני' הוא שמור עד שישתהו ומלת כמוס מטעם המקום ידועה כי אין לה משפחה : חתום

בעל הטורים

מזי רעב · הזכיר ה' דברים ולחומי רשף וקטב מרירי ושן בהמו' עם חמת זוחלי עפר · כנגד מה שעברו על ה' חומשי תורה וחמשה נאמרו' בהושע וה' תועבות ראה יחזקאל · וכנגד חמשה המקטירים לבעל ולשמש ולירח ולמזלות ולכל צבא השמים : אשביתה מאנוש זכרם · סופי תיבות למפרע משה לולי משה בחירו עמד בפרץ : ואין בהם תבונה · ס"ת המן שלא היה בה' תבונה שהכו משפעות אחשורוש : הכינוס יחסר י"וד לפי שעברו על י' דברים לא הלמד לעשות ועברו על י' דברות :
אולת

מ"ע ספורנו

ומחדרים אימה גם בחור גם בתולה · ומחדרים תשכל באימה את הבחורים והבתולות : אמרתי אפאיהם · אפאי' איזו פאה מהם והמות' אכלה כמו שאעשה באחרית ימי' אחרי שלא השגתי שלמותם לא במתן תור' ולא בארץ ישראל ולא בגלות כאמרו כי כבר גיון תהיה פלטה ובירושלם כאשר אמר ה' ובשרידים אשר ה' קורא : לולי כעס אויב אגור · שמתוך כעס שיכעסו האומות על אותם השרידים יש לחוש : פן ינכרו צרימו · פן ישפכו את לב השרידים להיות כמותם : פן יאמרו · לאותם השרידים : ידינו רמה · להכחיד את ישראל מגוי · ונסתרתם מתי מספר : ולא ה' פעל כל זאת · שתחשבו להמלט על ידו · אבל בהיו' ישראל רבים ונפוצים באומות רבות לא יעלה על לב כלם להשתלל בו' כאמרו מאי דכתיב צדקת פרזונו בישראל צדקה עשה הק"בה בישראל שפזרם בין האמו' : כי גוי אובד עצות המה · א"ה : לו חכמו ישכילו זאת · איך נפלו ישראל בידם נגד הטבע בעונם : יבינו לאחריתם · וכזה היו מבינים האמות מה יהיה באחריתם ברב פשעיהם : איכה ירדוף אחד אלף · היה להם להבין שאין זה כטבע שאח' ירדוף אלף · אם לא כי צורם מכר' · הוא נלחם בה השר תקפ' וכבן נשתה גבורתם והיו לנשי' : כי לא כצורנו צורם · וזה קרה בלי ספק מפני שאין צורם כמו צורנו כי אמנם כל אמה תגלה כל ימי ממשלת השר שלה או מזלה ולא יהיה השר לעולם נהפך לאויב לעמו אבל יפלו בשור ממשלת השר ובמשול שר אומה אחרת כפי הסדר שנתן בהם האל ית' ולפי' לא יאבדו באופן בלתי שנעשי על שאחד ירדוף אלף : ואויבינו · אף על פי שאותם בעצמ' שהם אויבי ה' ואויבי עמו כמו שהעיד באמרו לולי כעס אויב · אגור ובאמרו פרעות אויב : פלילים · הם בעלי מחשבות שכליות במדינו' כאמרו והאבדתי חכמים מאדו' מכלל דאיכא : כי מגפן סדום גפנם · והטעם שאין בהם תבונה בזה הענין הוא מפני שהם מתנהגים ברוב שלות ונותנים כל מחשבתם להשיג תאוותי' גופם כלב' כמו שהיו עושים אנשי סדום ולהשיג זה היו מואסים כל מיני גמילות חסדים כמו שהעיד הנביא באמרו הנה זה היה עון סדום אחותך גאון שבע לח' ושלות השקט היה לה ולבנותי' ויד עני ואביון לא החזיקה : ענבימו ענבי רוש · ומזה הגפן יצמחו אצלם ענבי רוש שהם מעשים רעים ומזיקים לבריות וזה בהשתדלים לשים עיניהם ולבם על בצעם ועל דם הנקי לשפוך כדי להשתרר ולהתגאות : אשכלות מרורו' למו · ובזה יקנו דעות רעות וכוזבות לדבר אל ה' תועה ויאמרו לא יראה יה : חמת תנינים יינם · והנה באותם אשכולות נמצא יין שהוא חמת תניני' משומר בענביו והוא פורענות ראוי להם כמדת הדין ונשמר עד שיוציאהו האל ית' מאותם הענבים להשקותם כאמרו פורה דרכתי לבדי : הלא הוא כמוס עמדי · כאמרו כי יום נקם בלבי :
פתוח

רלבג

אבות שלהם או יהיה פירושו שלא אחזו שער אחד מהם הקודמים ולא יראו אותם מעשות מהם אלהות · צור ילדך תשי · הבורא שברא אותך והשלימך תשכח ואמ' ילדך כי הבריאה תהיה תחילה ברחם וכאשר תשלם ההוייה האפשרית שם תהיה הלידה והנה זה השלמות שהשלימם השם יתע' אשר בו יתכן שיאמר שילדם הוא נתינת תורתו השלימה מהם מצורף אל זה מה שהראה אותם מאותותיו ונפלאותיו בהודיעם כי הוא יי' · ותשכח אל מחוללך · ר"ל שכבר שכחת אל שילדך והתחיל ההוייה כך להוליכך לגבול השלמות והוא מה שעשה מהאותות והנפלאות במצרים ועל הים כדי שיהיו ראויים לקבל התורה · וירא יי' וינאץ מכעס בניו ובנותיו · הנה וינאץ הוא יוצא כטעם וינאץ בזעם אפו מלך וכהן והרצון בו שהשם יתעלה נאץ בניו ובנותיו ומאסם מרוב כעסו על חטאיהם · לא אמון בם · אין אמונה בהם ר"ל שאין בם דבר אמת אבל בוחרי' התהפוכות והם הכזבי' שהם הפך האמת : קנאוני בלא אל · ר"ל הכעיסו אותי בעבדם מה שאין לו שום חלק באלהות והוא הע"ז · אקניאם בלא עם · אכעיס אותה באומ' שאינ' עם כי היא כל כך פחותה בתכונות ובמדות ובאמונ' שאין ראוי שישלם בה הקבוץ המדיני באופן שתהיה לעם וזהו אמרו בגוי נבל אכעיסם · קדחה כתאמה ובערה · ותיקד עד שאול תחתית · ר"ל שחרון אפי תוקד בהם עד בואם אל הקבר לא יסור מהם · ותאכל ארץ ויבולה · ר"ל שחרון אפי ישחית הארץ ויבולה בדרך שימותו ברעב כמו שקדם בדברי הקללות · ותלהט מוסדי הרים · ר"ל ותשרוף מוסדות הרי' הבצורות כמו שאמר עד רדת חומותיך הבצורו' הם נקראו הרות כאמרו על בקעם הרות הגלעד · ההרותי' בקע ההרותיה' תבקע ולזה קראם הרים בכל המקום והנה קראם הרי' והרות כי החוקות שבהם תכונה בהרים הגבוהים

חזקוני

מזי רעב · שרופי רעב כמו למזי לאתונא : ולחומי רשף אכולי עוף לשון לכו לחמו בלחמי ולשון ובני רשף יגביהו עוף · ד"א לחומי קצים כמו שמה שבר רשפי קשת : ד"א לחומי מאש האויבים כמו רשפים רשפי אש : ושן בהמות · חיות רעות שכן מצינו שיש נקראת בהמה וקץ עליו השעיר וכל בהמת הארץ עליו תחרף : אמרתי אפאיהם · אכלה גם הפאה שלא אניח מהם פאה : ולא יי' פעל כל זאת · לא באת זו לה' מאותו כדי להוכיח' אלא · כי על ידינו רמה : כי גוי אובד עצות המה · בספרי דורשו' ר' יהודה עד ראו עתה כנגד ישראל ורבי נחמיה דורשו כנגד האומות רבי יהודה דורשו כלפי ישראל ולעיל קאי וס"ק אמרתי אפאיהם לישראל כי גוי אובד עצות המה אבדו עצה שנתתי להם היא התורה : לו חכמו · ישראל : ישכילו זאת · מה שהולך ומפרש : יבינו לאחריתם ישכלו ויתבוננו אל פורענות שיש להם בגלותם שיבינו לאחרית' ומה היה להם להבין איכה ירדו' וגו' הוא כשתא' הענין שהיום אחד מן האומות רודף אלף ממנו ושנים מהם יניסו רבבה ומפני מה אירע להם כך אם לא כי צורם צורם של ישראל מכרם ביד האומות : רבבה · עשרת אלפים וראיה לדבר ולקחנו עשרה למאה ומאה לאלף ואלף לרבבה : ושנים יניסו רבבה · הרי אחד רודף חמשת אלפים ובמדה טובה כתיב ורדפו מכם חמשה מאה ומאה מכם רבבה ירדופו הרי אין אחד רודף לכל היותר רק מאה אם כן שמצינו מדת פורענות מרובה ממדה טובה אלא י"ל דבמדה טובה כתיב בה ונפלו אויביכ' לפניכ' לחרב ולכך אין צריך לרדוף לאחד רק מאה שהרי יפלו לפניו אבל במדת פורענות לא כתיב נפילה ולא יהרוג הרודף רק ירדוף לכך אין מיעוט אם הוא רודף כל כך : כי לא כצורנו צורם · שהרי אין צורם שוק כצורנו ואע"פ כן אויבינו פלילים ודיינים עלינו אלא אין לתלות הדבר אלא על כי צורם מכרם ע"י עונות ביד האומות · כי מגפן סדום גפנם · נחמיה וכי מגפנם של סדו' הם ומטעם' של עמו"ר שמכניעו ענבי ראש וגו' כלו' כל מחשבות לרעה והנה אינם אלא ממטע קדש שנא' ואנכי נטעתיך שורק וגו' : הלא הוא כמוס עמדי · יום בגמול ותשלום פורענות כמו שמפרש והולך : לי

קומץ מנחה

הצור צור יאמר על התחלה
ולהיותו הוא ית' התחלה
וסבה ראשונה לכל הדברי'
קראו צור וכמו שפי' הרב
המורה חלק א' פ"ו ומה
ששנה לומר כאן הצור לפי
שצדק עליו הדין כי הכה
צור ויזובו מימיו ורצה
לקלס להק"בה במה שחטא
כדאי במדרש: תמים פעלו
שכל פעולה התלויה באחר
נקראת חסרה וכן פעלת כל
העליונים תלוים בו לא כן
הוא ית' שאינו צריך
לזולתו א"כ תמים פעלו
ואותם האומרים בברכת
הלבנה שפעולתם אמת
טעות הוא בידם אלא צריך
לומר שפעולתו אמת ושב
אל הק"בה: כי כל דרכיו
משפט משלמות הפעולות
יוכר שלמות הפועל וכמו
שפעולתו בתכלית השלמו'
כן משפטו בתכלית היושר
ועשה שלש הלוקות כנגד
ג' ספרים שנפתחים ביום
הדין: קנך שכן קודם
הבריאה עלו ישראל
במחשבתו ית' להבראות
כמו שדרשו חז"ל חמשה
קניינים וכו או קניך לשון
קניך לפי שהוציאך מאין
ליש וכל יש הוא קנין:
זכור ימות עולם כלומר
זכור כי כל האומות
מסכימים על מספר ז' ימי
השבוע אשר מזה יתאמת
אמונת החדוש ויתאמת
אצלך כי הוא אביך: שאל
אביך זה הק"בה שלא ברא
העולם רק על תנאי
שישראל יקבלו התורה
וכפי פשוטו שהאב אינו
מוריש שקר לבניו: כי
חלק ה' עמו אימתי חלק ה'
עמו כשיעקב חבל נחלתו
מלשון חבלי יולדה כי כן
מתוך צרה וגזרות הם
שבים אל ה': אישון
נקרא כך שהרואה בתוכו
יראה צורת איש א"נ
האישון הוא העור והוא
מכסה ומחשיך העין ע"כ
נקרא אישון: חמר שהיין
משמח רמ"ח איבריו של
אדם: לא אלוה שאין בהם
כח וחוזק: כי דור תהפוכו'
אתמול אמרו נעשה ונשמע
ולמחר אמרו אלה אלהיך
ישראל: ואין בהם תבונה
ומי שאין לו תבונה לקרו
עצה מאחר והם אע"פ שאין
בהם תבונה גוי אובד עצות
הכה: אני אמית מכאן
לתחיית המתים מן התורה
שלא אמר אני אחיה
ואמית: הוא והושע בן נון
חימה למה קראו כאן בשם
הושע י"ו"ל דמה שקראו
משה יהושע הוא מטעם
שכן דרך השרים ומלכים
לשנות שמות משרתיהם
הנאמנים כרצונם כשבאים
לשירותם כביוסף דניאל
חנניה מישאל לעזריה הנה
עתה בפסוק הזה יצא יהושע
משירותו של משה ונעשה
הוא המלך חזר לשמו
הראשון: תראה את הארץ
מה שכפל שנית אל הארץ
אשר אני נותן וגו' לבאר
שלא מנעו רק מאו"י
של משה:

תמלת פרשת האזינו

רלב"ג

הנבוהים · אספה · אכלה · חצי · רמז אל הצרות והמכות והעיד בזה שהם יתיישרו להכותם כמו
שיתיישר החץ אל המקום אשר יורוהו וזה לאות כי המכות האלה לא יבואו עליהם בקרי · מזי רעב ·
אחשוב שיהיה ענינו כמו מסי בחלוף סמ"ך בזי"ן להיותם קרובי' במבטא והם ממוצא אחד וענינו
התכות לרעב כי בסבת הרעב יתך הגוף וימס ובזה הורה על מיני הרעב ותוקו והנה יעשה מן מסה
מסי כמו שיעשה שם הקבוץ מן פנה פני ומן בכה בכי ומן שבה שבי · ולחומי רשף · הנה לחומי רשף
הוא מענין אמרו ולחמם · בגללים וה"א הבשר ואמר שהרשף והוא האש ימושל בבשרם והרצון בו
החום הנכרי השורף אשר ממנו היו מיני הקדחות שוכר בענין הקללות וכאלו אמר · שישלח בהם
התכות הרעב שימס בהם בשרם וזה מן · אחד מן הצרות הרעות והיא קשה מאד כאמרו טובים היו
חללי חרב מחללי רעב · ואחר זכר המין השני מהם והוא הדבר והנה זכר הקדחת · השורפת תחילה
כי היא מביאה אליו · וקטב מרירי · קטב הו' מענין כריתה · ומרירי הוא האויר העולה מן הארץ
בקצת העיתים עם חוזק החום והוא · ממית בשהיה טבע הדבר נתך ממנו וזהו ענין · אמרו מקטב
ישוד צהרים והרצון בו · הכריתה · שתתחדש בסבת עפושי האויר וקראו מרירי לפי · שמגבוה תהיה
סבת אלו העפושים הכוללים והוא מפאת חום השמש והככבים שיהוו אלו ההויות בבטן הארץ ויעלו
משם בקצת העיתים אלו האידים המפסידים · ושן בהמות · הנה יכלול שם הבהמה החיות כמו
שנזכר בפרשת ראה אלה אכלי זאת הבהמה אשר תאכלו וזכר אחר זה מיני החיות · חמת זוחלי עפר הו'
אדם השרצים ההולכים על גחונם כמו הנחשים והדומים להם · מחוץ תשכל חרב · ר"ל כי בהיותם
בחוץ ימותו בחרב ובהיותם בחדרים גם משם תפול עליהם אימת מות לראותם בא האויבים עליהם
גם בחור גם בתולה · ר"ל שהחרב תשכלם כלם בחור ובתולה יונק עם איש שיבה ולא יחמול האויב
על אחד מהם · אפאיהם · ר"ל אפאה אותם לפאות העולם ויהיו מפוזרים בתכלית הפזור ובזה יהיו'
הקלות אשבית · מאנוש זכרם מזולתי · הבאתי עליהם · מיני הרעות הנזכרים אך בחר השם יתע'
בהבאתם כדי שיוכר כי מיי' היתה זאת הסבה · אגור · אירא כטעם לא תגורו מפני איש והנה אמ'
זה לדבר כלשון בני אדם · כי גוי אובד עצות המה · שב על ישראל והרצון בו שאין בהם עצה וחקירה
ישפטו בה בדברי ולפי מה שבהם · ואויבינו פלילים · ר"ל שאויבינו עצמם שופטים · כי לא כצורינו
צורם ואמר צורם לפי הנחשב בהם אצלם שיהיו אלוהות · ולזה תמצא שאמרו פלשתים אוי לנו מי
יצילנו מיד האלהי' האדירים · כי מגפן סדום גפנם · ר"ל כי הגפן המגדלת הפירות שלהם היא
יותר רעה מגפן · סדום וקראו האומה גפן וכן עשה בישראל כאמרו גפן בוקק ישראל · ואמר כרם
הי' לידידי לפי שהכרם יעבדוהו · עבודות רבות ובאמצעותם יתנו הגפנים פרים וכן האומה ישתדלו
בתקון ענייניה ונתינת פרי' במוסרים והאמונות אשר יביאום להתנהג בהם וכאלו אמר שאמונותיה'
ונימוסיה' הם בתכלי' הרוע עד שקבוצם יותר רע מקבוצי סדום ועמורה אשר שפטם הש"י כמו
שנתפרסם ענינו בתורה והפרי המתחדש מהגפן הזאת הוא בתכלי' הרוע והמרירו' והם הענבים
והיין ההווה מהענבים הוא · כמו ראש התנינים' שהוא ממית בקלות · וראש פתנים אכזר · ענינו
וחמת ראש התנינים והוא האכזרי שבהם שהוא משחית וממית בתוקף · כמוס · גנוז · לי נקם ושלם
לעת תמוט רגלם · אמר שהנקם אשר לשם יתע' להנקם מכל עושי הרעו' ישלם לאויבי' כרוע
מעלליהם לעת תמוט רגלם שיהיה ראוי לבא עליהם הרע מצד ההשגחה הכוללת כי אז יעזבם השם
יתע' ולא יוכלו מהרע ההוא · כי קרוב יום איד' · ר"ל שזה יהיה כאשר יקרב יום אידם והנקם אם'
לו יחיש העתידות למו מהרעות וימהר בואם · כי ידין יי' עמו ועל עבדיו יתנחם · ר"ל כי ישפוט
הש"י עמו ויסרם להדיחם עליהם הרעה הזאת על רוע מעלליה כטעם כי בם ידין עמי' הנה ועל
עבדיו והם האבות יתנחם וימשוך ידו וישיבה מהשחית אותם בכללות כאמרו ואף גם זאת בהיותם
בארץ אויביהם לא מאסתים · כי אזלת יד · רוצה לומר שהלך כח ישראל ואפס עצור ועזוב: ר"ל
שכרו כל קניניהם העצורים בבית והם האולרות והעזוב בשדה והוא המקנה ופירות הצמחי' ואפשר
עם זה שיקרא עצור מה שאין דרכו להיות עזוב והם הערים הבצורות ועזוב יהיה עדי הפריזי עד
שלא ישאר מן הארץ שיחזיקו בו והנה זה הביאור השני היותר נכון לפי מה שאפשר · ואמר אי
אלהימו צור חסיו בו · רוצה לומר שהש"י יאמר אז לישראל איה התועבות אשר עשו מהם אלהות ומה
שהוא צור לפי מחשבתם · אשר חסו כאלו יאמר שלא היה כח באלה העבודות זרות לשמרם · אך הם
יהיה סבה לנפילתם ברע' · אשר חלב זבחימו יאכלו · כבר מצאנו ג"כ זה הענין נזכר בהצמד ישראל
לבעל פעור שנאמר ותקראנה העם לזבחי אלהיהן ויאכל העם למדנו משם שאין ראוי לאכל מזבחי
תקרובת ע"ז ולזה גנה אותם בזה המקום ואמר שהם אוכלים חלב הזבחים שזובחו לע"ז · ישתו יין
נסיכם · ומפני שגנה אותם בזה הענין למדנו · משם שאין ראוי לאכל מזבחי תקרובת ע"ז ממה
שאנחנו מוזהרים משתיית יין · נסך שנתנסך לע"ז · יקומו ויעזרוכם · ר"ל האלהי' ההם והם הע"ז
שאליהם רמז באמרו אי אלהימו יהי עליכם סתרה · רוצה לומר שהצור שחסיו בו · והיא ע"ז שהיא
צור לפי מחשבתם יהי עליהם למסתור ולמחסה מאלו הרעות אמר זה להורות שאין בם כח להטיב
אך באמת הם הסבה בנפילתם ברע · ראו עתה כי אני אני הוא · רוצה לומר כי אני הוא בענין
אחד תמיד בזולת שנוי · ואני מי שהוא תמיד ואין לי סבה קודמת · אני אמית ואחיה · אמר זה
להעיר שהוא הביא עונש המות לישראל על חטאיהם והוא יחיה אותם אחר זה ימחץ וידיו תרפינ'
ולזה אין לחשוב · שיהיו שם שני אלהות · האחד פועל הטובות והאח' פועל הרעות · כמו שחשבו
המצריים וטעו בו קצת ישראל · כמו שזכרנו במה שקדם ולזה אמר ואין אלהים עמדי · כי אשא אל
שמים ידי ואמרתי חי אנכי לעולם · הוא שבועה · לדבר כלשון בני אדם כי השמים · חוזקי הקיום
מצד מה שנתן להם הש"י מהכח ביום הבראם וכן אמרתי חי אנכי לעולם הוא על דרך אמרו ואולם
חי אנכי וימלא כבוד יי' את כל הארץ · אם שנותי ברק חרבי ותאחז במשפט ידי · ברק החרב הוא
הברזל אשר בו שיברק כשלוטש ושנונו הוא השחזת חודו כדי שיהיה נאות לחתוך בקלו' והרצון
בזה אם יהיה שנון ברק החרב שלי להביא רעה על האויבים וזה היה לעת תמוט רגלם כמו שקדם
ותאחז במשפט ידי · רוצה לומר או תאחז במשפט ידי וזה יהי' אם היו באופן שתדבק בהם השגחתי
מדם חלל ושביה מראש פרעות אויב הוא שב אל מה שאמר אשיב נקם לצרי והרצון בזה שישיב נק'
לו ממה שהרע בישראל · מדם חלל שהרג בהם ומאשם השביה השבה מהם ומה · שהרע להם במה
שהפריעם והשביתם מעשות מצות התורה · או יהיה שב אל אמרו אשכיר חיצי מדם אמרו מדם חלל
ושביה ואמרו מראש פרעות אויב יהיה שב לאמרו וחרבי תאכל בשר וירצה בזה שחרבו תאכל בשר
מהנבחר · שבפרעות האויב שבשבית העברת התער עליה על רוע מעלליהם כי לא · תמוט רגלם
עדין : הרנינו גוים עמו כי דם · עבדיו יקום רוצה לומר שבחו הגוים עמו · כאשר יקום דם עבדיו
כאמרו אז יאמרו בגוים הגדיל יי' לעשות עם אלה וכפר אדמתו עמו רוצה לומר וטהר אדמתו אדמ'
עמו כטעם וכלה מכפ' את הקדש שהוא מענין טהרה כאמרו וטהרו וקדשו מטמאות בני ישראל
או יהיה הרצון בזה וכפר אדמתו עמו רוצה לומר שיטהר טומאת אדמתו וטומאת עמו :

ביאור דברי הפרשה

אמר האזינו השמים מה שאדבר ותשמע הארץ מה שאומר והנה דבר לאלו להיותם קיומים
כמו שאמר ואעידה בם את השמים ואת הארץ הנה לקחי והוא ספור דברי המצוה
התוריות יערוף כמטר שהוא יורד טפין טפין לאוקי' זה מזה וכבר יקחו המצות ממה שכללו
מההישרה לתקון הגוף ולתקן הנפש מדרגו' לאזוקות קצת' מקצת אך יקחו קצת ויניחו קצת והמשל
כי התורה צותה שיאהב האדם לרעהו כמוהו ושלא ישנא את אחיו בלבבו ומה שידמה לזה ממה
שנפלה הצואה בו כי התורה נשתקה מהרבה מהתכונות המדותיות אשר יצטרכו למי שירצה להיו'
שלם במדות וכן הענין במה שהישירה שיו מהדעות במצות כאלו תאמר שכב' הישירה מזה ש' שה"שי
הוא אחד והוא משגיח באישי המין האנושי ובכאן עניינים רבים שתקה מהם להיות בלתי ראויים
בהם הצווי והאזהרה כמו שבארנו בפתיחת זה הספ' ואולם אמרתי והם ספורי התורה תזל כטל
אמרתי זה שהוא אינו יורד טפין טפין אך הוא לחות מתפשט בכללות האויר ולזה יחס ידידתו לחלה
וזה כמו שהטל הוא מתדבק קצת בחתוכתו ואינו מביא במחשבתו לדבר כי כן אמרתי תקח המוסר בהדר'
והדעות כל האמתיות היה מייחסת בהם כמו זה והודו ואם שלא יתקן בהם זה וככר התבאר זה הדבריה

בזה הספ' ביאור שלם והנה השלים החכמ' במשל הזה ואמר הנה לא תחשוב שלקחי יערוף במטר אך
לא יהיה בו תועלת אבל באמ' הנה תועלתו לתת הגדול והחיות למי שיתנהג בו כמו הענין בשעירי'
והם טפי המטר שיפלו עלי עשב כי הם יגדלו אותו וישמרוהו שלא ייבש וימות וכן אמרתי שתזל כטל
הנה התועלת בה כתועלת הרביבי' שיפלו עלי דשא שיגדלו אותו ויצמיח אותו והנה הרביבים הם
רסיסי לילה והוא הטל כאמרו שראשי נמלא · טל קווצותי רסיסי לילה והנה התועלת הטל בצמחים
מבואר תכלית הביאור והנה · היה זה התועלת הנפלא מגיע מלקחי ואמרתי לפי שכי · קורא שם
יי' כי הם ייפירו הישרה נפלאה להשיג הש"י כמו שביארנו במה שקדם ולפי שוכר · השם ית' אמר
לשמים ולארץ הבו · גודל לאלהינו · אתם אשר ברא אתכם הש' ית' בזה האופן הנפלא · אשר אתם בו
והנה כולל בהם בריאות השמים והארץ הנה בורא פעל' וחלקיו תמיד ימצא פעלו שלם כי כל דרכיו
ומנהגיו בפעולותיו הם מסודרי' לפי מה שיגזור המשפט והחכמה הוא אל אמת ולא יסודר מאתו
עול ואע"פ שאנחנו רואים שהאל' יתע' מצד הכוחו' ששם לו הש"י ביצירתו הנה אין המכוון מאות'
הכחו' שיובילו האדם לחטא אבל הם מכוונו' בכללם להגיע האדם אל השלמות והמשל כי החושי'
הושמו באדם לשמור מציאותו הזמן האפשרי והם עם זה כלי' להגיע האדם אל שלמות האנושי וכן
הענין בשאר הכחות הנפשיות כמו שהתבאר במקומותיו ואם הם עם זה סבה במקרא אל החטא
הנה אין זה כי אם מרוע בחירת האדם כי האד' מושל בבחירתו להטותה אל אשר יחפוץ וכן הענין
בכוחות השופעות מהככבי' כי הש"י שמם כלי' להשגיח באדם ולשמרו הזמן האפשרי לו ואם הם
עם זה כלים במקרה להפסדתו הנה הש"י שם הבחירה לאדם להשתדל להפלי' לו מה שמסר מצד
ההשגח' הכוללת וזה כי מצד הבחיר' יתכן לו שימלט מהרעות ההם כמו שביארנו בד' מספ' מלחמו'
יי' והנה הש"י הוא צדיק וישר לא יענוש הנענשים כי אם בצדק וביושר ואמר זה לפי שכבר יחושב
שיהיה הש"י סבה אל מה שיחטא האדם בו משני צדדים האחד מצד הטבע ששם באדם אשר הוא
כפתה הרבה אל החטאים והשני מצד השפע אשר יושפע מהגרמים השמימיים שיביא לפי מה
שאחשוב לתשוקות מה יביאו קצתם האדם אל שיחטא · וכבר התבאר שאין הענין כן במה שאמר
שהוא אל אמונה ואין עול ר"ל שאין העול מסודר ממנו בצד מהצדדים כמו שקדם ובהיות הענין
כן הוא מבואר כי הדור שהוא עקש ופתלתול לנטות מהדרכים הישרים · אל הפעולות המגונות
והחטאים הגדולים הוא בעצמו · שחת לו ר"ל כי מבחירתו בא ההשחת לו וזה כי מומם ופעולותיה'
המגונו' אינם בני הש' ית' ר"ל שלא חדשם ה' ולא גזר על חדושים אך מידם היתה זאת הרעה להם
והנה אמ' זה · לבאר שאין התנצלות לישראל על חטא · שלהם כשיאמרו כי מיי' · יצא הדב' הזה כי
מבחירתם היה להשמר מהחטא · כמו שקדם ואח' שביאר שבחירתם תסבב החטאי' לא ה' ית' בא
לגנותם על עניין מה שהוא רואה שהם יטו אחרי משה לעבוד עבודה זרה ואמר מגנה אותם על זה
אתם עם נבל ולא חכם שהשתמשתם · בכחות שברא השם ית' בכם שיובילו במקרה לחטא · בעשיית
הנבלות הגדולות · עד שתפותו מצדם לעבוד ע"ז · ולא השתמשתם אל מה שיובילו אליו · בעצם והוא
השגת החכמה והשלימות האנושי אשר ירחיקו בלא ספק מעבוד ע"ז האם זה הגמול ראוי שתגמלו
לשם ית' · הלא הוא אביך קנך שהוציא אותך מבית עבדי' וקנה בזה אתכם לו מצד עוצם הנפלאות
שראיתם אז שהביא אתכם אליו כמו שקדם ואיך ראוי שתעזבוהו עם מה שהפליג להטיב לכם ועוד
שהוא עשה אותך ויכוננך להביאך לגבול השלמות במה שהראה לך מהכבוד ומעוצ' נפלאותיו בזאת
התורה האלהית במה שנתן לך זכור שלא תמרוד בשם ית' הימים הקדומים · בינו שנות דור ודור ·
מהדורות הקודמים שאל דבר זה אל מנהיגך והוא הנביא ויגד לך האמת · או שאל לך חכמיך
ויאמרו לך האמת לפי מה שנודע אליהם מצד הנביא · הנה כשתחקור · על זה בזה האופן מהדורות
הקודמי' תמצא כי כאשר הנחיל · השם ית' גוי' את הארץ בכללה בעת · שהפריד בני אדם על דבר
בנייתם המגדל · אז השתדל השם יתעלה להקים · גבולות עמים מהם על מספר · בני ישראל אשר
נחלו הארץ ההיא ר"ל ארץ שבעה עממין והנה אמר למספר בני ישראל כי כבר היתה הארץ נחלק'
למספר בני ישראל אשר כמנו בערבות מואב כמו שקדם ולזה תמצא שייעד השם יתע' לאברה' שיתן
הארץ ההיא לזרעו ואחר זה ביאר לו שזה הזרע יצא מיצחק לבדו ואחר זה ביאר שלזרע יעקב לבד
יהיה זה כאלו השם יתעלה כוון בהתחלה להמשיך זה הזרע אשר תהיה לו זאת הארץ הנבחרת לפי
שחלק השם ית' לכל האומות שהמציא הוא עמו ישראל ויעקב הוא · החלק שהוא לנחלה אל השם
יתעלה וכאלו הש' יתעלה כיון ממש שיהיה זה החלק מהארץ לזה השבט וזה לזה השבט ובזה הקי'
גבולות שלהם למספר בני ישראל שהיו י"ב · וכבר נתבאר זה ממה שנתנבא יעקב · מירושת הארץ
לקצת השבטים · והנה מצא ישראל את השם יתעלה · במדבר שהראה לו שם השם · יתעלה אותותיו
ומופתיו והיה רוצה להביאו תכף אל הארץ הטובה ואולם בעבור תוהו נעקתם · ולכחתם במדבר על
דבר המרגלים שהמסו את לבבם שהיתה · מזולת סבה ראויה שתביאם אל זה אחרם · השם יתעלה
במדבר ורצה שיסבבו את הר שעיר כל זמן הארוך אשר סבבו אותו וזה ג"כ עשה הש' יתעל' להועיל
לישראל להשכילם כדי שיכירו וידעו עוצם נפלאות · הש' יתע' שהחיה אותם שם מ' שנה · בזולת לחם
ויין ומבלי בליית מלבושיהם ונעליה' כמו שקד' זה כדי שיהיו יותר ראוי' לירושת הארץ ושם במדבר
נצר אותו השם יתעלה בהשגחתו הפרטית כמו שנצר אישון עינו בהשגחתו הכוללת · במה שהמציא
עליו מלהחיות והכתנות והעפעפים הנה כמו הנשר שמשגיח השגחה עצומה בגדול קנו ושמירתם
והוא לבדו מניעם כאשר ירצה ומביא להם הטרף וזה כי הוא יעיר קנו בבואו · עם הטרף להאכילם
ואחר זה ירחף על · גוזליו לחממם ולשמרם · תחת כנפיו וכאשר ירצה להניעם · למקו' אחר הנה
יפרוש כנפיו ויקח הקן על כנפיו לנשאו · על אברתו לא על הכונה הנמשכת ממנו · פן יפול בהכפף
הכונה הנה כמו זה נחה אותם במדבר הש' יתעלה לבדו לתת להם לחם לאכול ובגד ללבוש ושכינתו
נחה עליהם בכוחם ובנסע' הניעם השם יתע' והנחה אותם בעמוד אש ועגן ואחר זה הרכיב' השם
יתעלה על במותי ארץ לתת להם ארץ הגוי' האלה עם תכלית חוזק הרי הארץ ההיא וגובהם וחוזק
הערים הבצורות אשר שם ושם אכל ישראל תנובות שדי עם היות' באותם ההרים שאינ' ראויי' על
הרוב לנתינת פירות וזה רמז אל השלל הרב אשר מצאו שם והנה הניק אותם דבש · מהמקום שהיה
בלתי ראוי שיצא ממנו והוא הסלע והשקה אותם שמן מהמקו' שהיה בלתי ראוי · שיצא ממנו · והוא
צור החלמיש ואמנם אמר זה לפי שכבר נתן להם הש' יתעלה מצד ההשגחה הפרטית מה שלא היה
ראוי להם מצד · ההשגחה הכוללת · והנה האכילם שם כל מיני מעדני' ונתן להם · שלל רב מהגוים
בכללם מן היותר חוקים עד היותר חלושים והמציא להם פירות הצמחי' בתכלית · החשיבות והגודל
עד שעל צד הגוזמא והפלגה המשיל גודל גרגיר החטה לגודל הכליות · וספר שמן גרגיר הענבים
ישתה האדם יין והנה אחר זה זכר הטוב המופלג שהטיב הש' יתעלה לישרא' הנה כאשר שמן בעם
בה' יתעלה המשפיע לו אל הטובות וזה דבר בתכלית הגנות כי הדבר בעינו אשר הטיב לו בו תעו
ומרו בשם יתעלה הנה מפני הפלגת שמנם כאלו כסו לבם וכטשו מפני זה · השם יתעלה אשר עשה
אותם והביאם · אל זה הטוב הנפלא שהביא' · בו מצד נתינתו · התורה להם ומצד תתו · זאת הארץ
הנבחרת להם ושמו הש' יתעלה שהוא צור ישועתם לזאת מהשפעת הטובות והודעת העתידות ולזה
פנו לאלהי' אחרי' לחשבם שיהיה יותר טוב להם בעבדם אות' ולזה תמצא · ששלח מלך ישראל לדרוש
בבעל זבוב אלהי עקרון היחיה מן החולי ההוא הנה הכעיסו השם יתעלה באלהי' זרים · ובדברים
מתועבי' ומאוסים לרוב גנותם בעצמ' הכעיסו · השם יתעלה ולא הספיק זה · עד שזבחו זבחים על
צד העבודה לדבר שאין לו מציאות כלל ואינו אלוה · לאומה מן האומות והוא השדים · ר"ל הדמיוני'
והם אלהי' שעובדיהם לא ידעום כי אינם דבר שיהיה לו מציאות · הנה הם חדשי' מקרוב להמצא'
לפי מה שבדו מלבם והנה אבותיה' לא דמו אותם הדמיוני' הנפסדי' או לא פחדו מהם לתת להם
שום אלהות ואף על פי שאבותיה' הראשוני' היו עובדי' עבודה זרה הנה לא היה בהם · מי שטעה
בכמו זה הטעות הנה שכחת הבורא שילדך ושם אותך לו לגוי במה שנתן לך · מתורתו השלמה ושכח'
האל שיצרך בהתחלה · לעבוד לו והישירך לקבל השלמות · במה שחדש מאותות ומופתי' · הנפלאים
במצרים להודיעך · כי הוא ה' והנה · ראה השם יתעלה זה הרוע · והגנות וימאס מרוב · כעסו בניו
ובנותיו כי גם הנשי' היו ידיה' במעל ההוא · כמו שאמר מקטרי' למלאכת השמי' · והסך לה נסכים
הגלעדי' אבותינו עשינו לה כונים להעציבה והסך לה נסכי' ואמר השם יתעלה שיסתיר פניו · מהם
ר"ל שיסלק השגחתו מהם לפי שהוא רואה מה אחריתם כי לא יקבלו · תוכחת ולזה לא יועיל · להם

רשי

לי נקם ושלם · עמי נכון ומזומן פורענות נקם וישלם להם כמעשיהם הנקם ישלם להם גמולם ויש מפרשים ושלם שם דבר כמו ושלום והוא מגזרת והדבר אין בהם כמו והדבור ואימתי אשלם להם: לעת תמוט רגלם · כשתתום זכות אבותם שהן סמוכין עליו: כי קרוב יום אידם · משארצה להביא עליהם יום אידם קרוב ומזומן לפני להביא על ידי שלוחים הרבה: וחש עתידות למו · ומהר יבואו העתידו' להם · וחש כמו ימהר יחישה על כאן העיד עליהם משה דברי תוכחה להיו' השיר' הזאת לעד כשתבא עליה' הפורענות ידעו שאני הודעתים מראש מכאן ואילך העיד עליהם דברי תנחומי' שיבואו עליה' ככלו' הפורענות ככל אשר אמר למעל' והיה כי יבואו עליך הברכה והקללה וגו' ושב יי' אלהיך את שבותך וגו': כי ידין יי' עמו · כשישפוט אותן ביסורי' הללו האמורות עליה' כמו כי בם ידין עמים כי זה אינו משמש בלשון דהא לתת טעם לדברי' של מעל' אלא לשון תחילת דבור כמו כי תבואו אל הארץ כשיבואו עליה' משפטי' הללו ויתנחם הקב"ה על עבדיו לשוב ולרחם עליהם: יתנחם · לשון הפך מחשב' להטיב או להרע: כי יראה כי אזלת יד · האויב הולכת וחוזק עליהם ואפס בהם עצור ועזוב: עצור · נושע על ידי עוצ' ומושל שיעצו' בהם: עזוב · על ידי עוזב: עוצר · הוא המושל העוצר בעם שלא ילכו מפוזרי' בצאת' לצבא על האויב בלשון לעז מיינטי"נט: עצור · הוא הנושע במעצר המושל: עזוב מחזק כמו ויעזבו את ירושלם עד החומה איך לא עזבה עיר תהלת ואמר הקב"ה עליה' אי אלהימו פ"א שעבדו: צור חסיו בו · הסלע שהיו מתכסין בו מפני החמה והצנה כלומ' שהיו בטוחין בו להגן עליה' מן הרעה: אשר חלב זבחימו · היו אותן אוהו' אוכלים שהם מקריבים לפניה' ושותים יין נסיכם: יהי עליכם סתרה · אותו הצור יהי לכם מחסה ומסתור: ראו עתה · הבינו מן הפורענות שהבאתי עליכם ואין לכם מושיע ומן התשועה שאושיעכם ואין מוחה בידי: אני אני הוא · אני להשפיל ואני להרים: ואין אלהים עמדי · עומד כנגדי למחות: עמדי · דוגמתי וכמוני: ואין מידי מציל · הפושעי' בי · כי בחרון אפי אשא ידי אל עצמי בשבוע': ואמרתי חי אנכי · לשון שבוע' הוא אני נשבע חי אנכי: אם שנותי ברק חרבי · אם אשנן את להב חרבי כמו למען היות לה ברק פלנד"ור: ותאחז במשפט ידי · להניח מדת רחמים באויבי שהרעו לכם אשר אני קצפתי מעט והמה עזרו לרעה · ד"א ותאחז ידי את מדת המשפט להחזיק בה ולנקום נקם: אשיב נקם וגו' · למדו רבותינו בהגדה מתוך לשו' המקר' שאמר ותאחז במשפט ידי לא כמדת בשר ודם מד' הקב"ה מדת בשר ודם זורק חץ ואינו יכול להשיבו והקב"ה זורק חציו ויש בידו להשיבה כאלו אוחזן בידו שהרי ברק הן חצו שנ' כאן ברק חרבי ותאחז במשפט ידי והמשפט הזה לשון פורענות הוא בלע"ז יוסט"יציא: אשכיר חצי מדם · האויב · וחרבי תאכל · בשרם: מדם חלל ושביה · זאת תהיה להם מעון דם חללי ישר' ושביה שנשבו מהם: מראש פרעו' אויב · מפשע תחלת פרצו' האויב כי כשהקב"ה נפרע מן האומו' פוקד עליה' עונם ועונות אבותיה' מראשית פרצה שפרצו בישראל: הרנינו גוים עמו · לאותו הזמן ישבחו האומו' את ישראל ראו מה שבחה של אומה זו שדבקו בהקב"ה בכל התלאות שעברו עליהם ולא עזבוהו יודעים היו בטובו ובשבחו: כי דם עבדיו יקום · שפיכות דמיהם כמשמעו: ונקם

האזינו

חָתוּם בְּאוֹצְרֹתָי׃ לִי נָקָם וְשִׁלֵּם לְעֵת תָּמוּט רַגְלָם כִּי קָרוֹב יוֹם אֵידָם וְחָשׁ עֲתִדֹת לָמוֹ׃ כִּי־יָדִין יְהוָה עַמּוֹ וְעַל־עֲבָדָיו יִתְנֶחָם כִּי יִרְאֶה כִּי־אָזְלַת יָד וְאֶפֶס עָצוּר וְעָזוּב׃ וְאָמַר אֵי אֱלֹהֵימוֹ צוּר חָסָיוּ בוֹ׃ אֲשֶׁר חֵלֶב זְבָחֵימוֹ יֹאכֵלוּ יִשְׁתּוּ יֵין נְסִיכָם יָקוּמוּ וְיַעְזְרֻכֶם יְהִי עֲלֵיכֶם סִתְרָה׃ רְאוּ ׀ עַתָּה כִּי אֲנִי אֲנִי הוּא וְאֵין אֱלֹהִים עִמָּדִי אֲנִי אָמִית וַאֲחַיֶּה מָחַצְתִּי וַאֲנִי אֶרְפָּא וְאֵין מִיָּדִי מַצִּיל׃ כִּי־אֶשָּׂא אֶל־שָׁמַיִם יָדִי וְאָמַרְתִּי חַי אָנֹכִי לְעֹלָם׃ אִם־שַׁנּוֹתִי בְּרַק חַרְבִּי וְתֹאחֵז בְּמִשְׁפָּט יָדִי אָשִׁיב נָקָם לְצָרָי וְלִמְשַׂנְאַי אֲשַׁלֵּם׃ אַשְׁכִּיר חִצַּי מִדָּם וְחַרְבִּי תֹּאכַל בָּשָׂר מִדַּם חָלָל וְשִׁבְיָה מֵרֹאשׁ פַּרְעוֹת אוֹיֵב׃ הַרְנִינוּ גוֹיִם עַמּוֹ כִּי דַם־עֲבָדָיו יִקּוֹם וְנָקָם

גְּנִיזִין לְיוֹם דִּינָא בְּאוֹצְרָי׃ קֳדָמַי פּוּרְעָנוּתָא וַאֲנָא אֲשַׁלֵּם בְּעִידָן דְּיִגְלוֹן מֵאַרְעֲהוֹן אֲרֵי קָרִיב יוֹם תַּבְרְהוֹן וּמַבַע דַּעֲתִיד לְהוֹן׃ אֲרֵי יְדִין יְיָ דִּינָא דְּעַמֵּיהּ וּפוּרְעָנוּת עַבְדוֹהִי צַדִּיקַיָּא יִתְפְּרַע אֲרֵי גְלֵי קֳדָמוֹהִי דִּבְעִידָן דְּתִתְקֵף עֲלֵיהוֹן מַחַת סַנְאָה יְהוֹן מְטַלְטְלִין וּשְׁבִיקִין׃ וְיֵימַר אָן דַּחַלְתְּהוֹן תַּקִּיפָא דַּהֲווֹ רְחִיצִין בֵּיהּ׃ דִּי תְרַב נִכְסַתְהוֹן הֲווֹ אָכְלִין שָׁתַן חֲמַר נִסְכֵּיהוֹן יְקוּמוּן כְּעַן וְיִסַעֲדוּנְכוֹן יְהוֹן עֲלֵיכוֹן מָגֵן׃ חֲזוֹ כְעַן אֲרֵי אֲנָא אֲנָא הוּא וְלֵית אֱלָהָא בַּר מִנִּי אֲנָא מֵמִית וּמְחֵי מְחֵינָא וְאַף מַסֵּינָא וְלֵית מִן יְדִי מְשֵׁיזֵיב׃ אֲרֵי אַתְקֵינִית בִּשְׁמַיָּא בֵּית שְׁכִינְתִּי וַאֲמָרִית קַיָּים אֲנָא לְעָלְמִין׃ אִם עַל חַד תְּרֵין כְּחֵיזוּ בַּרְקָא מִסּוֹף שְׁמַיָּא וְעַד סוֹף שְׁמַיָּא תִּתְגְּלֵי חַרְבִּי וְתִתְקֵיף בְּדִינָא יְדִי אָתֵיב פּוּרְעָנוּתָא לְסָנְאַי וּלְבַעֲלֵי דְבָבַי אֲשַׁלֵּם׃ אֲרַוֵּי גִּירַי מִדְּמָא וְחַרְבִּי תְּקַטֵּיל בְּעַמְמַיָּא מִדַּם קְטִילִין וְשִׁבְיָין לְאַעְדָּאָה כִּתְרִין מֵרֵישׁ סַנְאָה וּבְעֵל דְּבָבָא׃ שַׁבַּחוּ עַמְמַיָּא עַמֵּיהּ אֲרֵי פּוּרְעָנוּת עַבְדוֹהִי צַדִּיקַיָּא יִתְפְּרַע וּפוּרְעָנוּתָא

ג' וחס' · ב' בב' ל' וס' · כול' מל' · כול' מל' · ג' · ל' · ב' יכול' וחל' · כול' מל' ל' · ל' ומל' וכל' · ל' ומל' ל' · ל' · ג' · ג' וחנ"ך · ל' ומל' ל' וחד אני אחיה · י"ח חס' · ג' בתרי ל' וס' ל' · ל' זקף קמץ · ל' · ל' י"ד · ל' ומל' · ב' גוי חס'

באצרתי ג' חס' וסי' הלא הוא כמוס · כל אשר באצרתי ראו דמלכים · וחכרו דישעיה: אי ה' וסימן נמסר בסדר בראשית: יין י' בלישניהון וסי' במסרה רבתא: ואין אלהים עמדי י"ג פסו' ואין וסי' במסרא רבתא: מראש י"ד וסי' במסרה רבתא:

אבן עזרא

חתום באוצרותי · שלא תגע בו יד רק הוא שמו' להם להנקם מהם: לי נקם ושלם · לי הנקם ולי השלם לשלם להם כמעשיהם: לעת תמוט רגלם · והטעם שיפלו ולא יוכלו לעמוד וטעם לעת כמו וגם רשע ליו' רעה והוא סוד גדול: כי קרוב · ולא יחשבו כי הנקמה תהיה בזרעם: וחש עתידות למו' וחש כל אח מהם מהעתידו' כמו בנות צעדה או חש יום עתידות והראשון נכון ומלת חש מהשניים וטעם עתידות הרעו' העתידות לבא עליהם: כי ידין יי' עמו · יקח דין עמו מהם כמו שפטני אלהים וריבה ריבי: יתנחם · פירשתיו: אזלת יד · אזלת יד ישראל והטעם הכח והתי"ו תחת ה"א כי גם שתיקן סימני הנקבה וכן ושבת לנשיא: ואפס עצור ועזוב · כאשר יהיו הנשבי' רבים ילקחו מהם ויעזבו מהם ועתה כמעט יאבד הכל: ואמר · האויב: צור חסיו בו · כאשר פירשתי: יאכלו · כדברי האויבי' שחשבו כי העולות מאכל לשם וכן בלשון רבים כדבריהם על כן כתו' אני אני הוא לבדי אחד ואין אלהים עמדי: יין נסיכם · כמו ונסכו יין ויהיו שני שמות יש אומרי' יין מלכם כמו נסיכי מדין כי המלך היה נותן יין העולה והראשון קרוב לי: ויעזרכם · כמו ברכנוכם ואם תאמרו שהוא אחד יסתירכם מהגרו' הבאות: אני אני · פעמי' כמו אנכי אנכי או כי אני הוא ולא אשנה והוא הנכון כי אין עמי פועל אני הוא שהמתו את ישראל ואני אחיה אותם הנה הם לא נגלו ואין מציל אתכם מידי גם אתם בידי עד עשותי את המשפט בכם ורבים אמרו כי מזה הכתוב נלמוד חיי העול' הבא והעד שאמר בתחלה אמית ואח"כ אחיה וכן יי' ממית ומחיה והעד יי' מוריד שאול ויעל ואחרי' אמרו מפסוק ואך את דמכם לנפשותיכם גם ולדק' תהיה לנו כי היא חייך בע"הב והורך ימיך בעולם הזה למען ייטב לך ור' האיי ז"ל אמ' כי לא הוצרך הכתו' לפרש דבר העולם הבא כי היה ידוע בהעתקה ולפי דעתי שהתורה נתנה לכל לא לאחד לבדו ודבר העולם הבא לא יבינ' אחד מני אלף כי עמוק הוא ושכר העולם הבא תלוי בדבר הנשמה והנה הוא חלף עבודת הלב ועבודתו להתבונן מעשה השם כי הם הסולם לעלות בו אל מעלת דעת השם שהוא העיקר והנה גם התורה ביארה למשכיל דבר עץ החיים והנה יש כח לנלא הכרובים והאוכל מעץ החיי' וחי לעולם כמלאכי השרת וכן במזמור לבני קרח שמעו זאת כל העמים והסוד אך אלהים יפדה נפשו מיד שאול כי יקחני סלה וכן אחר כבוד תקחני והנה עם שניהם לקוחה כאשר עם דבר חנוך ואליהו ואחר שאמר ויקר פדיון נפשם איך אמר יפדה נפשי והמשכיל יבין: כי אשא אל שמים ידי · שבועה בדבר קיים ואשא כמו וירם ימינו ושמאלו אל השמים ומלת אשא כדרך בן אדם להבין את השומעים: חי אנכי · כאשר אני חי כן אעשה זה: אם שנותי · מפעלי הכפל כמו וחנותי לבני בטני מגזרת חץ שנון: ותאחז במשפט ידי · החרב משפט גבור מלחמ': אשיב נקם · טעם אשיב כאשר עשו לישראל וכן אשלם: מדם חלל · פי' אשכיר וטע' ושביה הפלוטים: מראש · פי' תאכל בשר וטעם מראש להתיז הראש: פרעו' · כמו בפרוע פרעו' גם קדמונינו אמרו הנפרע: הרנינו גוים עמו · אז ישבחוהו כאשר יקום השם דמם וי"א מגזרת ותעבור הרנה והטעם הכרוז והכריזו עליהם בכל מקום שיהיו: וכפר

רלבג

אם יוכיחם על עונם וייסר' וזהו היותר קשה שבמיני העונש כמו שזכר במה שקדם והנה התבאר הש' יתעלה שלא יקבלו תוכחת לפי שהוא דור תהפוכות שאינו פונה רק לשקר ומה שהוא הפך הראוי עד שלא ימצא בם דבר אמת הם הכעיסוני אותי בעבד' אחד שאינו אל בגד מאלדי' וכעסו אותי בהבלי' מתועבות הגוי' אשר הלכו אחריהם ואני אשלם להם מדה כנגד מדה והוא שכבר הכעיס' ואביא רעות גדולות עליה' ע"י אומה פחותה שאינו ראוי להיות עם לגנו' פעולותיה' עד שאינו ראוי שישלם בהם הקבוץ המדיני והוא מפני זה גוי כבל כי מרוב חמתי כתלהבה את ואכלה והשחיתה ישראל עד שהובילה אותם אל המות לא תרפה מהם והשחיתה הארץ אשר הם יושבים

חזקוני

לי נקם ושלם · עלי לעשות נקמה ותשלומין מישראל: וחש עתידות למו · מליכו לי וכר כופל של לשון נקמה כי יסיה כערה כתולם והיה העיר הקרובה אך בגורל יחלק את הארץ ועוד הרבה: כי ידין · ל' ייסורין כמו כי בם ידין עמים ייסרם ביסורין: ועל עבדיו יתנחם · מ"מ עליהם יתנחם ע"י תשובה וכן מליכו ונקמתי על הרעה אשר דברתי עליהם: כי יראה כי אזלת יד · כחם של ישראל כי אזלת יד דוגמא ושבת לנשיא ושכורת ולא מיין: ואמר אי אלהימו · לכשיסיו ישראל בגאלין ויהיו הם למעלה והאומות למטה ואמר ישראל אי אלהימו של האומות שאין יכולין להציל אותם: אשר חלב זבחימו · הונבי' שהאומות וזבחים לתקרובת ע"ז שלהם הם עצמם אוכלים ומתפרנסים מאותו תקרובות: יקומו ויעזרכם · כל כך יאמרו ישראל לעת הגאולה: ראו עתה כי אני וגו' · כך יאמר הקב"ה לאומות שעבדו בישראל: כי אני אני הוא אני הוא אמר לא אשנה' · אני אמית ואחיה · עליו כא' ובלע המות לנצח אמית לשעב' בישראל ועכשו ואחיה מקנתי אותם לשעבר ואני ארפא להם

אזלת יד בגימט' זו גלות · כי ירהא כי אזלת יד בגימט' אין בם תורה: כי אני אני הוא אני אמית ג' פעמים אני כנגד ג' גליות · ואני כנגד גלות רביעי · דכתי' ואני בתוך הגולה לומר שבכל הגליות הקב"ה עמנו להצילנו: ואין מידי מציל · בגימ' דין שאין ניצול מיום הדין ואמרתי חי אנכי לעולם · לעלם כתי' חסר וי"ו לאחר ששה אלפים שנה שאז יהיה נשגב לבדו שנתחבר וי"ו ששה ימים כדונין הרשעים: וחרבי · אותיות חרב ו"ו · לומר לך שחרבו של הקב"ה יש לה ו"ו פנים כדאית' במדרש שוחר טוב: נקם בריה לנקום על כל מצוה ומצו' שנכרתו עליה ו"ו בריתות · ולכך ו"ו פעמים חרב בפרשת יורדי בור · ד' פעמי' נקם בפרשה וכנגדם אמר דוד ד' פעמים עד אנה וד' כעמים פנה אלי: כ"ב פסוקי' בהאזינו ולפי שעברו עליהם לכך לא עבר איש ביהודה כ"ב שנה:

כי

מ"ע ספורנו

חתום באוצרותי · כאמרו כי סתומים וחתומים הדברים: לי נקם · עלי מוטל להשיב נקם לצרי: ושלם · וגם כן תשלו' מדה כנגד מדה: לעת תמוט רגלם · כשתתמלא סאתם ונפלו ונשברו: כי קרוב יום אידם וחש עתידות למו · כי ידין ה' עמו · כי אמנם יהיה קרוב יום איד האמות כאשר ידין ה' עמו כאמרו וברותי מכם המורדי' והפושעי' כי אז יאבדו מהרה אחר האמות: ועל עבדיו יתנחם · יתנחם על הרעה הראויה לעמו וירחם עליהם בשביל עבדיו שבתוכם כאמרו כן אעשה למען עבדי לבלתי השחית הכל: כי יראה כי אזלת יד · והטעם שיתנחם אז על הרעה הראויה לעמו ושזה יעשה בשביל עבדיו ולא כן עשה כל ימי הגלות הוא כי אז יראה את ישראל בתכלית עוני ולחץ שבגלות באופן שאינ' יכולי' לחיות עוד בו כמו שהיה הענין במצרים כאמרו וירא את עניינו ואת עמלנו ואת לחצנו ואפס עצור ועזוב וירא שאין

רש״י

ונקם ישיב לצריו · על הגזל ועל החמס כענין שנאמר מצרים לשממה תהיה ואדום למדבר שממה תהיה מחמס בני יהודה ואומר ונקם מחמס אחיך יעקב וגו׳ : וכפר אדמתו עמו · ויפייס אדמתו ועמו על הצרות שעברו עליהם ושעשה להם האויב : וכפר · לשון רצוי ופיוס כמו אכפרה פניו אנחיניה לרוגזיה : וכפר אדמתו · מה היא אדמתו : עמו · כשעמו מתנחמים ארצו מתנחמת וכן הוא אומר רצית יי׳ ארצך במה רצית ארצך שבת שבות יעקב בפנים אחרים היא נדרשת בספרי ונחלקו בה רבי יהודה ורבי נחמיה רבי יהודה דורש כולה כנגד ישראל ורבי נחמיה דורש את כולה כנגד האומות רבי יהודה דורשה כלפי ישראל אמרתי אפאיהם כמו שפירשתי עד ולא יי׳ פעל כל זאת כי גוי אובד עצות המה אבדו תורתי שהיה להם עצה נכונה ואין בהם תבונה להתבונן איכה ירדף אחד מן האומות אלף מהם אם לא כי צורם מכרם כי לא כצורנו צורם הכל כמו שפירשתיו עד תכלית ור׳ נחמיה דורשה כלפי האומות כי גוי אובד עצות המה כמו שפירשתי תחלה עד ואויבנו פלילים : כי מגפן סדום גפנם · של אומות : ומשדמות עמורה וגו׳ · ולא ישימו לבם לתלות הגדולה בי : ענבמו ענבי רוש · הוא שאמר לולי כעס אויב אגור על ישראל להרעילם ולהמריד לפיכך אשכלות מרורות למו לקלעיט אות על מה שעשו לבני : חמת תנינים יינם · מוכן להשקותם על מה שעושין להם : כמוס עמדי · אותו הכוס שנאמר כי כוס ביד יי׳ וגו׳ : לעת תמוט רגלם · כענין שנאמר תרמסנה רגל : כי ידין יי׳ עמו · בלשון זה משמש כי ידין בלשון דהא ואין ידין לשון ייסורין אלא כמו כי יריב את ריבם מיד עושקיהם : כי יראה כי אזלת יד וגו׳ ואמר אי אלהימו והאויב יאמר אי אלהימו של ישראל כמו שאמר טיטוס הרשע כשגדר את הפרוכת כענין שנאמר ותרא אויבתי ותכסה בושה האומרה אלי איו יי׳ אלהיך : ראו עתה כי אני וגו׳ · אז יגלה הקדוש ברוך הוא ישועתו ויאמר ראו עתה כי אני אני הוא מאתי באת עליהם הרעה ומאתי תבא עליהם הטובה ואין מידי מציל · שיציל אתכם מן הרעה אשר אביא עליכם : כי אשא אל שמים ידי · כמו כי נשאתי תמיד אני משרה מקום שכינתי בשמים כתרגומו אפי׳ חלש למעלה וגבור למטה אימת עליון על התחתון וכל שכן שגבור למעלה וחלש מלמטה : ידי · מקום שכינתי כמו איש על ידו והיה בידו להפרע מכם אבל אמרתי שמי אנכי לעולם איני ממהר לפרוע לפי שיש שהות בדבר אני חי לעולם ובדורות האחרונים אני נפרע מהם והיכולת בידי לפרע מן המתים ומן החיים מלך בשר ודם שהוא הולך למות ממהר נקמתו ליפרע בחייו כי שמא ימות הוא או אויבו ונמצא שלא ראה נקמתו ממנו אבל אני חי לעולם ואם ימותו הם ואיני נפרע בחייהם אפרע במותן : אם שנותי ברק חרבי · הרבה אם יש שאינם תלויין בשאסון ברק חרבי ותאחז במשפט ידי כו כמו שפירשתי למעלה : הוא והושע בן נון · שבת של דיוזגי היתה נטלה רשות מזה וכתב לזה העמידו לו משה מתורגמן ליהושע שהיה דורש בחייו כדי שלא יאמרו ישראל בחיי רבך לא היה לך להרים ראש ולמה קורהו כאן הושע לומר שלא זחה דעתו עליו שאע״פ שנתנה לו גדולה השפיל עצמו כאשר מתחלתו : שימו לבבכם · צריך אדם שיהיו עיניו ולבו ואזניו מכוונים לדברי תורה וכן הוא אומר בן אדם ראה בעיניך ובאזניך שמע ושים לבך והרי דברים קל וחומר ומה תבנית הבית שהוא נראה לעינים ונמדד בקנה צריך אדם שיהיו עיניו ואזניו ולבו מכוונים להבין דברי תורה שהן כהררין תלויין בשערה על אחת כמה וכמה : כי לא דבר רק הוא מכם · לא לחנם אתם יגעים בה כי הרבה שכר תלוי בה : כי היא חייכם · דבר אחר אין לך דבר ריקן בתורה שאם תדרשנו שאין בו מתן שכר תדע לך שכן אמרו ואחות לוטן תמנע ותמנע היתה פלגש וגו׳ לפי שאמרה איני כדי להיות לו לאשה הלואי ואהיה פלגשו וכל כך למה להודיע שבחו של אברהם שהיו שלטונים ומלכים מתאוים לידבק בזרעו : וידבר יי׳ אל משה בעצם היום הזה · בשלשה מקומות נאמר בעצם היום הזה נאמר בנח בעצם היום הזה בא נח במראית אורו של יום לפי שהיו בני דורו אומרים בכך וכך אם אנו מרגישין בו אין אנו מניחין אותו ליכנס בתיבה ולא עוד אלא אנו נוטלין כשילין וקרדומות ומבקעין את התיבה אמר הקב״ה הריני מכניסו בחצי היום וכל מי שיש בידו כח למחות יבא וימחה במצרים נאמר בעצם היום הזה הוציא יי׳ לפי שהיו מצריים אומרים בכך וכך אם אנו מרגישין בהם אין אנו מניחין אותם לצאת ולא עוד אלא אנו נוטלין סייפות וכלי זיין והורגין בהם אמר הקב״ה הריני מוציאן בחצי היום וכל מי שיש בו כח למחות יבא וימחה אף כאן במיתתו של משה נאמר בעצם היום הזה לפי שהיו ישראל אומרים בכך וכך אם אנו מרגישין בו אין אנו מניחין אותו אדם שהוציאנו ממצרים וקרע לנו את הים והוריד לנו את המן והגיז לנו את השלו והעלה לנו את הבאר ונתן לנו את התורה אין אנו מניחין אותו אמר הקב״ה הריני מכניסו בחצי היום וכו׳ : כאשר מת אהרן אחיך · באותה מיתה שראית וחמדת אותה שהפשיטו משה את אהרן בגד ראשון והלבישו לאלעזר וכן שני וכן שלישי וראה בנו בכבודו אמר לו משה אהרן אחי עלה למטה ועלה פשוט ידיך ופשט פשוט רגליך ופשט עצום עיניך ועצם קמוץ פיך וקמץ והלך לו אמר משה אשרי מי שמת במיתה זו : על אשר מריתם פי · גרמתם למרות פי : על אשר לא קדשתם אותי · גרמתם לי שלא אתקדש אמרתי לכם ודברתם אל הסלע והם הכוהו והוצרכו להכותו פעמים ואילו דברו עמו ונתן מימיו בלא הכאה היה מתקדש שם שמים שהיו ישראל אומרים ומה הסלע שאינו לא לשכר ולא לפורענות אם זכה אין לו מתן שכר ואם חטא אינו לוקה כך מקיים מצות בוראו אנו לא כל שכן : כי

אבן עזרא

וכפר אדמתו עמו · י״א שהוא חסר וי״ו והטעם וכפר אדמתו ועמו ובדר׳ כי האר׳ תכפר בעד עמו גם הוא נכון בטעם רק איננו מטעם המקום ועוד כי האדמה לשון נקבה והה״א העל הכאמן ותחתיו הת״יו והכ׳ איננו וכפרה ולפי דעתי שפי׳ שהטעם יכפר על האדמה כי כן מצאנו אבני שחקו מים גם נמצא כפור בלא מלת על כמו וחטאת אותו וכפרתהו והטעם כי ישר׳ יעשו נקמה בגוי׳ והם יכפרו על ארץ ישר׳ בעבור׳ הדם ששופך בה כמו ולארץ לא יכופר והוא דבר בטע׳ המקום או פי׳ וכפר כמו וטהר וכמו וכפרתהו וכן אמר יחזקאל על סוף המלחמות וטהרו את הארץ והנה ישראל יטהרוה : ויבא משה · להורו׳ כי אחר שהלך אל כל שבט ושבט ולוס בבואו אל אהל מועד ושם נקהלו אליו כל בני ישראל אז דבר השירה הזאת : הוא והושע בן נון · כמו אז ישיר משה ובני ישר׳ גם זאת להגדיל מעלת יהוש׳ לעיני הכל וקראו הכתוב הושע בשם שהיו כל ישר׳ יודעי׳ אותו כי מי ידע שכנה שמו משה יהושע כי אם קריאי מועד לבדם ודרך הדרש ידוע׳ : כי הוא חייכם · כטעם יראת יי׳ תוסיף ימי׳ ועוד שתהיו בארץ טובה ולא בגלות · בעצם היו׳ הזה · היום שאמר השירה : ומות · לתקן עצמו כי הוא יקבור את עצמו כאשר אפרש וכבר דמזתי מה שאמר אחד מחכמי הדור במלת ויאסף : אסף

בעל הטורים

כי לא דבר רק הוא · יתגין של הקוף לומר שאפי׳ על התגין של תורה תילי׳ תילי׳ של הלכות : רק ג׳ במס׳ והבור רק כי לא דבר רק הוא · לומר כמו שהבור רק ואינו מתמלא מחלייתו כן התורה לא יוכל אדם להתמלאות ממנה : וידבר יי׳ אל משה בעצם עשרה דמשיכי בלא לאמר · כנגד י׳ דורו׳ · כאשר מת אהרן בגימ׳ הן בנשיקה מת אהרן : הברכה

מ״ע ספורנו

עמו · והרנינו עמו שיתנו תודה וקול זמרה על כי דם עבדיו יקום ונקם ישיב לצריו ורנת עמו תהיה על נקמת דם עבדיו ועל נקם שישיב לצריו בשביל מה שעשו לישראל דרך נקמה : וכפר אדמתו · בהשמה מהם ממה שנעשה בה : עמו · ויכפר גם כן עמו מכל מה שעשו בגלותם מחלול ה׳ וזולתו במה שסבלו בגלות באופן שישיב שכינתו בתוכ׳ כאמרו יחדו ירננו כי עין בעין יראו בשוב ה׳ ציון : אשר אנכי מעיד בכם היום · בשירת האזינו שאני מעיד ומתרה בישראל שכמו שנתן להם האל ית׳ פרנסה שלא בצער כדי שיעבדוהו כן ישחיתם בהחטיאם כונתו : אשר תצוום את בניכם · בסוף ימיכם הזכירו בצואתכם לבניכם כל אלה הדברים ותצוו שישמרו מאד לנפשם פן ישחיתון כמו שצוה דוד לשלמה בנו : לשמור לעשו׳ · כדי שהבנים ישמרו ויעשו : וראה את הארץ · את שם ברכתך : ומות בהר · קבל עליך המיתה לכפרה על אשר מעלתם : והאסף אל עמיך · ובזה תאסף בצרור החיים עם הצדיקים כמוך :

כ״ד וּפוּרְעָנוּתָא יָתֵיב לְסַנְאוֹהִי וִיכַפַּר עַל־אַרְעֵיהּ וְעַל־עַמֵּיהּ:

וְנָקָם יָשִׁיב לְצָרָיו וְכִפֶּר אַדְמָתוֹ עַמּוֹ:

וַיָּבֹא מֹשֶׁה וַיְדַבֵּר אֶת־כָּל־דִּבְרֵי הַשִּׁירָה־הַזֹּאת בְּאָזְנֵי הָעָם הוּא וְהוֹשֵׁעַ בִּן־נוּן:

וַאֲתָא מֹשֶׁה וּמַלֵּיל יָת־כָּל־פִּתְגָּמֵי תּוּשְׁבַּחְתָּא־הָדָא קֳדָם עַמָּא הוּא וְהוֹשֵׁעַ בַּר־נוּן:

ל׳ בתורה והושע ג׳ וַיְכַל מֹשֶׁה לְדַבֵּר אֶת־כָּל־הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה אֶל־כָּל־יִשְׂרָאֵל:

וְשֵׁיצִי מֹשֶׁה לְמַלָּלָא יָת־כָּל־פִּתְגָּמַיָּא הָאִלֵּין עִם־כָּל־יִשְׂרָאֵל:

וַיֹּאמֶר אֲלֵהֶם שִׂימוּ לְבַבְכֶם לְכָל־הַדְּבָרִים אֲשֶׁר אָנֹכִי מֵעִיד בָּכֶם הַיּוֹם אֲשֶׁר תְּצַוֻּם אֶת־בְּנֵיכֶם לִשְׁמֹר לַעֲשׂוֹת אֶת־כָּל־דִּבְרֵי הַתּוֹרָה הַזֹּאת:

וַאֲמַר לְהוֹן שַׁווֹ לִבְּכוֹן לְכָל־פִּתְגָּמַיָּא דִּי אֲנָא מַסְהִיד בְּכוֹן יוֹמָא־דֵין דִּי תְפַקְּדִינּוּן יָת־בְּנֵיכוֹן לְמִטַּר לְמֶעְבַּד יָת־כָּל־פִּתְגָּמֵי אוֹרַיְתָא הָדָא:

כִּי לֹא־דָבָר רֵק הוּא מִכֶּם כִּי־הוּא חַיֵּיכֶם וּבַדָּבָר הַזֶּה תַּאֲרִיכוּ יָמִים עַל־הָאֲדָמָה אֲשֶׁר אַתֶּם עֹבְרִים אֶת־הַיַּרְדֵּן שָׁמָּה לְרִשְׁתָּהּ: פ

אֲרֵי לָא פִתְגָּם רֵיקָן הוּא מִנְּכוֹן אֲרֵי הוּא חַיֵּיכוֹן וּבְפִתְגָּמָא הָדֵין תּוֹרְכוּן יוֹמִין עַל־אַרְעָא דִּי אַתּוּן עָבְרִין יָת־יַרְדְּנָא תַּמָּן לְמֵירְתַהּ:

וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה בְּעֶצֶם הַיּוֹם הַזֶּה לֵאמֹר:

וּמַלֵּיל יְיָ עִם מֹשֶׁה בִּכְרַן יוֹמָא הָדֵין לְמֵימָר:

עֲלֵה אֶל־הַר הָעֲבָרִים הַזֶּה הַר־נְבוֹ אֲשֶׁר בְּאֶרֶץ מוֹאָב אֲשֶׁר עַל־פְּנֵי יְרֵחוֹ וּרְאֵה אֶת־אֶרֶץ כְּנַעַן אֲשֶׁר אֲנִי נֹתֵן לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל לַאֲחֻזָּה:

סַק לְטוּרָא דַעֲבָרָאֵי הָדֵין טוּרָא דִנְבוֹ דִּי בְּאַרְעָא דְמוֹאָב דִּי עַל־אַפֵּי יְרֵחוֹ וַחֲזִי יָת־אַרְעָא דִכְנַעַן דִּי אֲנָא יָהֵיב לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל לְאַחְסָנָא:

וּמֻת בָּהָר אֲשֶׁר אַתָּה עֹלֶה שָׁמָּה וְהֵאָסֵף אֶל־עַמֶּיךָ כַּאֲשֶׁר־מֵת אַהֲרֹן אָחִיךָ בְּהֹר הָהָר וַיֵּאָסֶף אֶל־עַמָּיו:

וּמוּת בְּטוּרָא דִּי אַתְּ סָלֵיק לְתַמָּן וְאִתְכְּנֵישׁ לְעַמָּךְ כְּמָא דִי־מִית אַהֲרֹן אֲחוּךְ בְּהוֹר טוּרָא וְאִתְכְּנֵישׁ לְעַמֵּיהּ:

עַל אֲשֶׁר מְעַלְתֶּם בִּי בְּתוֹךְ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל בְּמֵי־מְרִיבַת קָדֵשׁ מִדְבַּר־צִן עַל אֲשֶׁר לֹא־קִדַּשְׁתֶּם אוֹתִי בְּתוֹךְ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל:

עַל דִּי שְׁקַרְתּוּן בְּמֵימְרִי בְּגוֹ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל בְּמֵי־מַצּוּת רְקַם מַדְבְּרָא־דְצִין עַל דִּי־לָא־קַדֵּשְׁתּוּן יָתִי בְּגוֹ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל:

כִּי

רק ב׳ וסימ׳ והבור רק אין בו מים · כי לא דבר רק הוא מכם · וא׳ ככה יהיה נעור ורק : ובדבר הזה ב׳ וסימן אינכם מאמינים · תאריכו ימים על האדמה : תאריכו ג׳ ומלאים וסי׳ למען תאריכו ימים · ובדבר הזה תאריכו · על מי תרחיבו פה תאריכו לשון : ויאסף ז׳ ה׳ מלעיל וסימן נמסר בסוף סדר חיי · וב׳ מלרע וסי׳ ויאסוף אל המחנה · ויאסוף כל איש ישראל ;

שביעי

חזקוני

וכפר · לשון פיוס כמו אכפרה פניו : אדמתו עמו · יש תיבות חסרות וי״ו כתאלפן כמו ושללה ונכה שמש ירח עמד זבולה אף כאן אדמתו עמו כמו אדמתו ועמו כלומר ירצה ויפייס אדמתו ועמו בהנקמו מאויביהם : ויבא משה וידבר וגו׳ · הוא שנאמר למעלה וידבר משה באזני כל קהל ישראל וגו׳ · הוא והושע בן נון · שהרי לשניהם צוה הקב״ה כדכתיב קח את יהושע וגו׳ וכתיב ועתה כתבו לכם את השירה הזאת ולמדה את בני ישראל : והושע בן נון · בתחלה כשנכנס להיות משרתו של משה קראו משה יהושע שכן דרך מלכים לשנות שם למשרתיהם כגון יוסף דניאל חנניה מישאל ועזריה ועכשו כשנמשה מלך חזר לשמו הראשון ובכל מקום בכל המקרא קורהו יהושע לפי שהורגל בו כבר : כי לא דבר רק הוא מכם · ולא תעשוהו בחנם שאם אין אתה לומד תורה אין אתה יודע בחיוו עבירה אתה עושה וכן במצות אם אין אתה למד לא תהא יודע בחיוו מצות תהא זוכה ולא תשתכר : בעצם היום הזה · שאמר להם השירה : אשר על פני ירחו · אלא שהירדן בנתים :

שלימא סדרא דפרשת האזינו :

רלב״ג

יושבים בה בדרך שלא נתנה פריה ולהטה ושרפה מוסדות הערי׳ הבצורות והחזקות שהיו כבנות בהרי׳ הנה מרוב כעסי עליה אביא עליהם מיני הרעות כלם וחצי הצרות אכלה בם שלא ישאר מין אחד שלא אביאנו אליהם כדי שיכירו שזה בא להם מאתי על צד העונש להשיב להם גמול כרוע מעלליה׳ והנה אלו הם מיני הרעות והחצים שאביא עליה׳ מיני הרעב ומיני הקדחות והדבר וחיה וארסי זוחלי העפר והחרב מבית ומחוץ להמית בחור ובתולה ויונק עם איש שיבה מזולת חמלה על הבתולה ויונק ואיש השיבה והנה מיני הרעב יגיע מהם היזק שכבר ימס בהם הבשר לחסרון הבשר והם המסות הרעות והבשרי׳ המוקדחי׳ מאד זה שיהיה ממיני הקדחת ובפרט השורפים והחדים מהם יגיע מהם היזק כי גם בהם ימס הבשר ויובילו אל המות ג״כ והדבר שיתחדש בסבת עפושי האויר הוא מולידים עולי׳ מן הארץ והחיות המזיקות בשניה׳ בזולת ארס והשרצי הארסיי׳ הנושכי׳ כי אלו יובילו הרבה אל המות והחרב מחוץ ומבית והוא היותר ממית והיותר קשה והנה אלו הרעות אע״פ שכלם יובילו אל המות הנה הענין בא בהם בזה המאמר בהדרגה וזה שמיני הרעב לא ימיתו כי אם באורך זמן ואפשר בקצת׳ שלא ימיתו אבל יגיע מהם הרזון ואול׳ הקדחות החדות ימיתו הממיתות מהם בקלות ובמהירות ואפשר בקצת׳ שיחדשו הרזון לבד ואמנם הדבר ימית תכף כל האנשי׳ הראוי׳ להתפעל מהעפוש ההוא הדברי והנה אלו הם סוגי הרעות אשר אין התחלת׳ מזיק · אבל הם מפאת השנויי׳ במזג פרקי השנה וזכר אחר זה סוגי הרעות אשר התחלת׳ הב״ח שהוא מתנועע ללכת ולהזיק מזולת שיהיה התחלתם שינוי המזג והתחיל מהיזק שן החיות שאינ׳ בעלות ארס כי איננו ממית באופן ההמתה שתמשך לנשיכת הנחשי׳ בעלי ארס אחר זה זכר ההיזק המגיע מהנבעל שכל כי הוא יותר נפלא להתנועע המזיק אל הנזק בחכמה ובתחבולות ולזה הוא לאוי שימשך הרע מזה כזכר תחלה ההיזק הבא מחוץ לאשר ימצאו שם כי ההיזק ההוא יותר מעטי׳ ועוד זכר ההיזק הבא מהם לאשר בתוך העיר והוא אמות מות אם מפני הרעב שיתחדש בעיר מפני עמדם במצור והשחתת האויב כל יבול הארץ אם מפני יראת׳ מהאויבי׳ שיכנסו בעיר להרג׳ ואמר תאמר באלו הרעות שזכר בכללו כל מיני הרעות באופן מה ולזה אמר שיכלם מיני הרעות אליה׳ אמר השם יתעלה אמרתי בלבי לא אביא על ישראל אלו הרעות באופן הנזכר אך אפאה

רשי

כי מנגד · מרחוק תרא'וגו'כי אם לא תראנ'עכשו לא תראנ'עוד בחייך : ושמה לא תבא · וידעתי כי חביבה היא לך על כן אני אומר לך עלה וראה : חסלת האזינו

וזאת הברכה · לפני מותו · סמוך למיתתו שאם לא עכשיו אימתי : ויאמר יי' מסיני בא · פתח תחלה בשבחו של מקום ואחר כך פתח בצרכיהם של ישר'ובשבח שפתח בו יש בו הזכרת זכו'לישראל וכל זה דרך ריצוי הוא כלומר כדי הם אלו שתחול עליה'ברכה : מסיני בא · יצא לקראת'כשבאו להתיצב בתחתית ההר כחתן היוצא להקביל פני כלה שנאמ'לקראת האלהי'למדנו שיצא כנגדם : וזרח משעיר למו · שפתח לבני עשו שיקבלו את התור'ולא רצו : הופיע להם מהר פארן · שהלך שם ופתח לבני ישמעאל שיקבלוה ולא רצו : ואתה · ליש' : מרבבו' קדש · ועמו מקצת רבבו'מלאכי קדש ולא כול'ולא רוב'ולא כדרך בשר ודם שמראה'כל כבוד עשרו ותפארתו ביום חופתו : אש דת · שהיתה כתובה מאז לפניו באש שחור' על גבי אש לבנ'נתן להם בלוחו'כתב יד ימינו · ד"א אש דת כתרגומו שנתנה להם מתו' האש : אף חובב עמי' · גם חבה יתיר'חבב את השבטי'כל אחד ואחד קרוי עם שהרי בנימין לבדו היה עתיד להולד כשאמר הקב"ה ליעקב גוי וקהל גוים יהיה ממך : כל קדושיו בידיך · נפשו'הצדיקי'גנוזות אתו כענין שנ'והיתה נפש אדוני צרורה בצרור החיי'את יי'אלהיך : והם תוכו לרגליך · והם ראויים לכך שהרי תוכו עצמן לתוך תחתית ההר לרגליך בסיני : תוכו · לשון פעלו הותוכו לתו' מרגלותיך : ישא מדברותיך · כשאו עליה'עול תורתך : מדברותי' המ"ם בו קרוב ליסוד כמו וישמע את הקול מדבר אליו ואשמע קול מדבר אלי כמו מתדבר ש' אף זה מדברותיך מה שהיית מדבר להשמיעני לאמר להם פיספו"רפלי דורש בלע"ז ואנקלו'תרגם שהיו נוסעים על פי דבריך והמ"ם בו שימוש משמשת לשון מן · ד"א אף חובב עמי'אף בשעת חבתן של אומות העולם שהראית' לאומות פנים שוחקות ומסרת את ישראל בידם : כל קדשיו בידך · כל צדיקיהם וטוביהם דבקו בך ולא משו מאחריך ואתה שומרים : והם תוכו לרגליך · והם מתמצעים ומתכנסים לתחת צלך : ישא מדברותיך · מקבלין גזרותיך ודתותיך בשמחה ואלה דבריהם תורה אשר צוה לנו משה מורשה היא לקהלת יעקב אחזנוה ולא נעזבנה : ויהי · הקב"ה בישורון מלך תמיד עול מלכותו עליהם בכל התאסף ראשי חשבון אסיפתם : ראשי · כמו כי תשא את ראש ראוין אלו שאברכם : דבר אחר בהתאסף בהתאספם יחד באגודה אחת ושלום ביניהם הוא מלכם ולא כשיש מחלוקת ביניה' : יחי ראובן · בעולם הזה : ואל ימות · לעולם הבא שלא יזכר לו מעשה בלהה : ויהי מתיו מספר · נמנין במנין שאר אחיו דוגמא היא זו כענין שנ' וישכב את בלהה ויהי בני יעקב שני'עשר שלא יצא מן המנין : וזאת ליהודה · סמך יהודה לראובן מפני ששניהם הודו על קלקול שבידם שנ'אשר חכמים יגידו וגו'להם לבדם וגו'ולא עבר זר בתוכם ועוד פירשו רבותינו שכל ארבעים שנה שהיו ישראל במדבר היו עצמות יהודה מתגלגלי'בארון מפני נדוי שקבל עליו שנאמר וחטאתי לאבי כל הימים אמר משה מי גרם לראובן שיודה יהודה וכו' :

פרשה וזאת הברכה

לג כי מנגד תראה את הארץ ושמה לא תבוא אל הארץ אשר אני נתן לבני ישראל :

פרשה

א **וזאת** הברכה אשר ברך משה איש האלהים את בני ישראל לפני מותו : ויאמר יהוה מסיני בא וזרח משעיר למו הופיע מהר פארן ואתה מרבבת קדש מימינו אשדת למו : אף חבב עמים כל קדשיו בידך והם תכו לרגלך ישא מדברתיך : תורה צוה לנו משה מורשה קהלת יעקב :

ה ויהי בישרון מלך בהתאסף ראשי עם יחד שבטי ישראל : יחי ראובן ואל ימת ויהי מתיו מספר : ס וזאת ליהודה ויאמר

אונקלוס

ארי מלקביל תחזי ית ארעא ולתמן לא תיעול לארעא די אנא יהיב לבני ישראל :

פרשה

ודא ברכתא די בריך משה נביא דיי ית בני ישראל קדם מותיה : ואמר יי מסיני אתגלי וזיהור יקריה משעיר אתחזי לנא אתגלי בגבורתיה על טורא דפארן ועמיה רבבת קדישין כתב ימיניה מגו אשתא אוריתא יהב לנא : אף חביבינון לשבטיא כל קדישוהי בית ישראל בגבורא אפיקינון ממצרים ואינון דמדברין תחות ענניך נטלין על מימרך : אוריתא יהב לנא משה מסרה ירותא לכנשת יעקב : והוה בישראל מלכא באתכנשות רישי עמא כחדא שבטיא דישראל : יחי ראובן בחיי עלמא ומותא תנינא לא ימות ויקבלון בנוהי אחסנתהון במניניהון : ודא ליהודה ואמר

וזאת י"ז ר"פ וסימ'נמסר בריש סדר תרומה : ברוך י"ב וסימ'נמסר בשמואל ב'סימן ז'גבי ברוך יי'ארת בית עובר : לפני מותו ד'וסימ'נמסר בסדר תולדות : הופיע ג'ומלאים וסימ'הופיע מהר פארן · מציון מכלל יופי · אל נקמות יי' :

וזאת י"ו ר"פ בתו' אחד מנעו' פסו' · ויאמר י' ר"פ בתורה ואינון ס"א פתחין וכל ויפן ויוסף באיוב דכו' · תכו ב' ומב' לים' על מה תכו · יחיי ג' ענויים וכל המלך דכו'

אבן עזרא

אשר לא קדשתם · פירשתיו : אל הארץ · פירושו ושמה :

וזאת הברכה · כברכת יעקב : איש האלהים · להודיע כי בנבואה ברך אותם : לפני מותו · סמוך למותו והטעם ביום מותו · ויאמר הגאון ז"ל כי הר סיני ושעיר ופארן קרובים וזה הכתוב הוא על מעמד הר סיני ואמר כי מסיני כמו בסיני וכן משעיר : מרבבו' קדש · הם המלאכים והטעם על השכינה שירדה : אש דת למו · התורה שנתנה באש וברק ואמר כי טעם יי' מסיני בא דרך תפל' כאומ'אתה שבאת בסיני והנחל' תורה ימי ראובן וזה רחוק כי היה ראוי להיו' החיה ואל תמית והסירי אמונה אמרו כי טעם משעיר על דת שעיר ופארן על דת ישמעאל ואלה תועים הלא ראו כי לא החל בתחלה כי אם לברך ישר'לבדם וכן כתוב אשר ברך משה איש האלהים את בני ישראל ואמר וזרח משעיר למו שפירושו להם כמו ואין למו מכשול והנכון בעיני שהפרש'היא ברכה כלל לכל ישרא' ואחר כך פרט לכל שבט ושבט ואחר כן כללם במקו' אין כאל ישורון והנה מצאנו שאמ' דבורה יי'בצאתך משעיר בצעד' משדה אדום והנה אין שדה אדו' הר כאשר אמר הגאון כי שלשה הרים הם סמוכים או לנכח ובספר תהלות אלהים בצאתך לפני עמך בצעדך בישימון סלה ואחריו כתוב ארץ רעשה ובצעד השכינה בישימון לא היה יום מתן תורה כי אחר מדבר פארן באו בישימון ואמר חבקוק אלוה מתימן יבא שהוא מבני אדום תימן אומר כטעם משדה אדום והנה הכל במלחמות ידבר והעד יקום אלדים יפוצו אויביו וכאשר יושיע השם את עבדיו ידמה הכתוב רדת עזר מהשם והארץ תמוג והרי'ימסו והשמים ירעשו והעד בשירת דוד ותגעש ותרעש הארץ וטעם זה סיני פירשתיו במקומו וכן הו' הפירש השם בא והטעם הכבו' שנכנס בישרא' ותחלת הכנסו מסיני וזרח משעי' והטעם כל השני' שהיו ישרא' במדב' לא הראה השם גבורה בעמים עד בא ישרא' אל שדה אדם וכ"כ בהררם שעיר על איל פארן והנה הם קרובים שעיר ופארן והטעם מפורש כי ממקום שעיר כאש' באו לשעיר אז זרח הכבוד לישראל והפיע מהר פארן והטעם כפול כי פה הראה יפעתו : ואתא מרבבות קדש · על דעתי שהוא דבק עם מימינו והטעם שבא אש מרבבו'קדש מימין השם לסבב ישראל כטעם סוסי אש סביבות אלישע וטעם דת שעומדת תמיד : אף חובב · מגזרת ארמית מלשון והייתם לי סגולה ועמים הם ישראל כמו אחריך בנימין בעממיך עמים הר יקראו : וכל קדושיו · בני לוי בידך · שהם סביבות הארון : והם תוכו לרגלך · ילכו על דרכך וטעם בידך שתשמרם : ישא מדברותיך · כי הם ילמדו התורה והם המעתיקי' על תור' שבעל פה : ישא כל אחד ואם הם רבי' · וטעם מדברותיך כי אשר דברת ישאו כי הם נושאים התורה כי גם הם ישאו את הארון וטעם ישא כמו לא תשא שמע שוא : תכו · בלא אח ויש אומרים מלשון מתוך כאילו הולכים בתוך רגלך ואחרי'אומרי'כי הת"ו במקום ה"א כת"ו תרגלתי לאפרים כטעם אפילו שיוכו בשבילך לא יעזבו דבריך וזה רחוק והנכון שהוא כמו נמשכו והטעם שילכו אל המקום ששם הארון שהוא הדום רגלי השם וזאת היא הברכה שהשם יהיה חומת אש סביב ישראל והיה סגולתו והלוי' יורו התורה תמיד : תורה צוה לנו משה · זהו שישא ויאמר דור לדור כך העתקנו מפי משה ירושה בידינו ויהיה למ"ד לנו מושך עצמו ואחר עמו וכן הוא מורשה מורשה לקהילת יעקב כמו והנבואה עודד הנביא ויהי מורש'מורשה קהלת יעקב : מלך · הוא משה שמעו ראשי עם התורה מפורשת מפיו והטעם כי הוא היה כמלך והתאספו אלין ראשי השבטי' ויחזיק זה הפירש שאמר הכתוב כי התורה נתנה לכהנים שהם לפי דעתי כל קדשיו בידיך ואל כל זקני ישראל זהו בהתאסף ראשי עסגם שם כתוב הקהילו אלי כל ראשי שבטיכם · ויאמר רבי יהודה הלוי ז"ל כי המלך רמז לתורה וכן היה מפורש אין מלך בישראל : יחי ראובן · הנה החל מהבכור כי כן המשפט ולא הזכיר שמעון בעבור בעל פעור כי העובדים היו שמעונים ומספרם לעד גם נשיאם נהרג או הלך על דרך יעקב שלא ברך שמעון ולוי ובעבור כבוד אהרן נתלה השבט ממנו ולא היה בשבט שמעון גדול כמותו ואם יטעון טוען למה בירך ראובןהתשובה כי יעקב ברכו והברכה היא אל תותר שיהיה כאחד מאחיו ואחר ראובן הזכיר יהודה שהוא בעל דגל והוא עולה בתחלה למלחמה ואחר כן לוי ואחריו בנימין בעבור היות הלוים דרים בירושל' שהיתה בין יהודה ובין בנימין כן כתוב ואחר כן שבט יוסף שלא יאחרנו וכבר הקדים אחיו הקטן ואחר כן זבולן בעבור שהוא נלאם ואחר כן יששכר וכאם' תמו בני הגבירות החל מגד שהוא עם דגל בני הגבירות ואחר כן דן שהוא בעל דגל ואחר כן נפתלי כי הוא גדול מאשר : יחי ראובן · תפלה ואל ימות שימכן שיהיה כבן אדם לחיות שנים קצובות וימות : ויהי מתיו מספר · ואל יהי מתיו מספר כמו ולא למדתי חכמה וכי"ת באל שדי כאשר פירשתי רבים כי יתכן שיחיה לעולם ויהיו מעטי'וכל דבר שיספר הוא מעט · וכן ואני מתי מספ' : וזאת ליהודה · וכן אמר ליהודה · שיחיה ולא ימות והוסיף עוד שמע יי קול יהודה בבאו למלחמה כי הוא יעלה בתחלה : ונ

רלבג

אפאה ישראל בכל פאה מרוב הפזור בדרך שיקל לאויבי' המשתדלי' להרע להם באופן הנזכר להשבית מאנוש זכרם במקו' מקום שיקומו עליה' וכבר עשיתי זה לולא יראתי מכעס אויב שישחית' עד לכלה מה שאינו מכוון מפני בריתי עם האבות שמא יכרו צרימו שזה הרע בא לישראל מאתי על אשר לא שמעו בקולי ויהיה זה סבה שישחיתם לגמרי לחשבם כי האומה שנתיחדו בה ישראל היא נפסדת אך כאשר יראו שהשם יתעלה יביא עליהם תחלה אלו הרעות קודם שישתדלו האויבים להרע להם ויתפרסם להם התוכחות שיוכיחם השם יתעלה על ידי נביאיו והודיעו להם תחלה זה הרע שיפלו בו אם לא ישוב אל השם אז יתפרסם' לאויב כי מאת השם היה הדבר כאמרו ואמרו כל הגוים

חזקוני

וזאת הברכה · וי"ו מוסיף על ענין ראשון לעיל דבר אתם תוכחות וכאן ברכם : יי' מסיני בא יי'מ הקב"ה שהוא מסיני בא וזרח דוגמ'יברכך יי'מציון : וזרח משעי' למו · מגד שעיר כראה תכלת וריקת הברקי' והלפידים והאי דנקט לשון וזרח משום דהר שעיר למזרחו של סיני הוא : הופיע מהר פארן · גם הר פארן למזרחו של סיני הוא ומה שנבע הקב"ה ממזרחו של עולם לנגדן של ישראל היה כדי ללכת לקראתם שהרי תמיד ממערב למזרח הם הולכים כמו שפרש"י בפ' מסעי : מימינו אש דת למו · לפי שהוא דרך שבה כדכתיב וימינו תחבקני : אש דת · כתיב מלה אחת וקרי תרתי : אף חובב עמים · כדכתיב והייתם לי סגולה ולמה שהרי כל קדושיו בידיך בידך והם תוכו לרגליך פי' תוך רגליך כדכתיב ויתיצבו בתחתית ההר · ד"א אף כשהקב"ה מחבב עמים ומוסר ישראל בידם כל קדושיו של ישראל הם בידך : והם · ישראל : תוכו לרגלך בשבילך ובשביל מצותיך הם מוכים ומדוכאי' לרגליך כמו ויברך יי' אותך לרגלי · ד"א והם תוכו לרגלך תוך בית המקדש שהוא הדו' רגליך הם מנוי' : ישא מדברותיך · נשאו וסבלו בסבר פנים יפות שני דברי' שיצאו מפיך אנכי ולא יהיה לך : תורה צוה לנו משה · אבל השאר שמולין למנין תורה אמרו הם תורה צוה לנו משה תאחך שלא יכלו לסבול מפי הגבורה אלא ב' דברות כמו שפירשתי בפ' יתרו : תורה צוה לנו משה וגו' · כרסבו תורה צוה משה לביותה מורשה לנו קהלת יעקב : ויהי משה בישרון מלך בהתאסף ראשי עם באסוף יי' אלי הקהל את העם · ואשמיעם את דברי ועלינו לקיים את התורה שצוה לנו ומאחר שקבלו את התורה זכו לברכה : יחי ראובן ואל ימות : כשיעבור את הירדן חלוץ לפני בני ישראל : ויהי מתיו מספר · כאותו מספר שיעברו שם כן ישובו שלא יפקד איש מהם : וזאת ליהודה · וזאת הברכה עצמה תהא סמה על יהודה כאן פרש"י אמר משה מי גרם לראובן שיודה יהודה וא"ת הרי הודאת ראובן קדמה לשל יהודה שהרי בפ' וישב נביישב ראובן אל הבור פרש"י לא היה במכירה שהיה עסוק בשקו ובתעניתו ויהודה לא הודה עד שנתעברה תמר אלא י"ל דודאי ראובן הודי' קודם אלא בצנעה הודי בשקו ובתעניתו אבל בפרהסיא לא הודי וכשהודה יהודה ואמר צדקה ממני עמד ראובן ופרסם הודאתו ואמר אף אני בלבלתי יצועי אבי וראיה לדבר מדסמך משה רבינו ברכת יהודה לברכת ראובן משום שע"י יהודה הודה ראובן הודאה חשובה ומפורסמת וה"ק מי גרם לראובן שהודה בפרהסיא יהודה : שמע

בעל הטורים

וזאת הברכה

לעיל מעיה כתיב אשר אני נותן לבני ישראל וסמיך ליה וזאת הברכה · לומר אחד מספים על ברכתם · וזאת הברכ' בגימ' זו היא התורה בזכו' התורה ברכם משה איש האלהים ר"ת מאה וכ"ת משה וזהו יי' אלהי אבותיכ' יוסף אליכם ככם אלף פעמים כאמר הגנו לו מאה ברכות בכל יום ובכל ברכה וברכה י' והוכי' הרי אלף · לכן רמז יוסף השם עליכם ככם אלף פעמים משלי · ויברך אתכם מבלו : הפסוק מתחיל ומסיים בו"ו לומר שבירך י"ב שבטים · וזרח משעיר ג' וזרח בחשך וזרח השמש וזרח משעיר · שנגלה לעשו לקבל התורה ולא רצו · על כן זרח בחשך שנענשו ונהפך להם לחשך ולאפל' אבל ישראל שקבלוה וזרח בחשך : שנאמ' מצות יי' ברה מאירת עינים : הופיע ג' הופיע מהר פארן · בציון מכלל יופי אלהים הופיע אל נקמות ה' אל נקמות הופיע אבל ישראל שקבלוה זכו מה שנאמר מציון מכלל יופי אלהים הופיע · מרבבות ב' ואתה מרבבות קדש לא אירא מרבבות עם למה כי יי' אתה מרבבו' קדש לעזרני אף חובב עמים בגימ' בגרי' · שאף גריה' עתידין להתגייר עמדו בסיני · וכן את אשר ישנו פה כ"ת תורה שכלם היו שם בשעת מתן תורה ואמר בלשון אף משום דאיידי בנעלי יסורים שמהיסרים על דברי תורה: קדשיו ב' כל קדושיו בידיך · יראו את יי' קדושיו למה יראו את יי' קדושיו כי כל קדושיו בידיך · ואמו ב' במס' · והם תכו לרגליך · על מה תכו · מה התם לשון הכאה · אף הכא לשון הכאה · לומר שהם מוכים ולהכנם ללכת אחריך תוכו לרגליך ישא מדברותיך · ד"ת תלים שעל כל קוץ וקוץ תלי תלים של הלכות · מורשה ב' במס' מורשה קהלת יעקב ונתתי אותה לכ' מורשה והיינו ויתן להם ארצות גוים בעבור ישמרו חקיו ותורותיו ינצורו · ד"א זהו שאמרו חכמינו ז"ל התורה אינה ירושה לך כמו התם ונתתי אותה לכם מורשה אני יי' מורישם ולא יורשים · אף הכא נמי קהלת יעקב · משום דכתיב ביעקב איש תם יושב אהלים מה טובו אהליך יעקב אימתי התורה מתקיימת כשמתאספי' קהלת יעקב : שמע

מ"ע ספורנו

וזאת הברכה

וזאת הברכה אשר ברך משה · כשהראה האל ית' את כל הארץ לאבר מותו כדי שיברך את הארץ ואת ישראל בה כמו שהית' כוונתו באמרו אעברה נא ואראה · וכן כוונת האל ית' כאשר אמר לו וראה את הארץ זאת היא הברכה שבירך : ויאמר · וקודם שהתחיל הברכה התחלת ברזל וכחם' שנעליך · אמר זאת ההקדמה והתפלל על השבטים למען תחול ברכתו כי אמנם דברי הברכה בכל מקום מדברי' עם המבורך כאמרו אמור להם כן כל דבריו מברזל ונחשת עד על במותימו תדרוך היו עם ישראל אבל דבריו הקודמים היו עם האל לבקש מלפניו על עמו : ה' · לשון קריאה : מסיני בא וזרח כו' · אש דת למו · הזכיר זכות' של ישרא' כדי שתקובל תפלתו עליה' ותחול ברכתו ואמר

אמרי נועם

וזאת הברכה

וזרח משעיר זה עשו שב' ואתן לעשו את הר שעיר הופיע מהר פארן שנ' וישב במדבר פארן אע"פ שחזר הקב"ה על כל שאר אומה ולשון שיקבלו את התורה בגמ' ריש מסכת ע"ז מ"מ לא הזכיר אלא אלו שתי אומות לפי שבאו מאברהם ויצחק ואע"פ כן לא בחר אלא בשבטו של יעקב : וגלגו'

אמר אל כאל ית' בנה מסיני בא וזרח והופיע ממקומו' שונים לישראל קדש על את דת והוא החלק העיוני כנה מרבבות קדש מגד ימין על קדש כי אמנם נתן באספקלריא המאירה אף חובב עמים ואף על פי שאתה חובב עמים כאמרך והייתם לי סגלה מכל העמי' בזה הודעת שכל קדשין האנושי סגלה אצלך כאמרם ז"ל (אבות) חביב אדם שנברא בצלם מכל מקום כל קדשיו בידיך הנה אמרת שכל קדושיו של קדש על את דת הם בידיך כצרור הכסף שהם חביבי' מאשר המין כאמרו ואתם תהיו לי ממלכת כהני' וגוי קדוש כאמרם ז"ל שם חביבין ישראל שנקראו בנים למקום: והם תכו נשברו כמו איש תכבי' התפללו ברוח נשברה: לרגלך לקדוש רגליך כסיני: ישא מדברותיך תורה צוה לנו משה אמרו אל כאל ית' ישא אלינו משה את מדברותיך שהם התור' שצוה לנו ואמר מדברותיך כאמרו וישמע את הקול מדבר אליו: מורשה קהלת יעקב שהיא מורשה לקהלת יעקב מקובל לנו ולבנינו למורשה: ויהי בישורון מלך ואז מי שהיה מלך בישורון והוא האל ית' שהיה מלך בין המעיינים ותופשי התורה: בהתאסף ראשי עם במתן תורה כאמרו ותקרבון אלי כל ראשי שבטיכם וזקניכם וכאמרו הן הראנו ה' אלהינו את כבודו וגו' יחד שבטי ישראל היה מלך על כל שבטי ישראל יחדו שאז הודו וקבלו מלכותו כאמרם ואת תדבר אלינו את כל אשר יאמר ה' אלהינו אליך ושמענו ועשינו: יחי ראובן אף על פי שבחר ראובן בארץ שמחה תעבר לירדן שהיא מארץ ה' כאמרו ואף אם טמאה ארץ אחזתכם ולפי זה אינה כל כך מוכנת לזכות בה לחיי עולם מכל מקום יחי לנצח לעד: ואל ימות ויהי מתיו מספר ואל ימות בעולם הזה באופן שיהיו אנשיו מועטים במנין ואנשי מתי מספר אף על פי שכתוב למען ירבו ימיכם על האדמה: וזאת ליהודה וזאת הבקשה אני מבקש ומתפלל גם על ארץ יהודה אשר בתוכה נחלת שמעון שפוררת שלא ימותו במלחמ' כי יחדו שני יוצאים למלחמ':
ויאמר

הגוים על מה עשה השם ככה לארץ הזאת ומה חרי האף הגדול הזה ואמרו על אשר עזבו את ברית השם אלהי אבותם ולזה תמצא שאמר בספר ירמיה על נפילת ירושלים ביד מלך בבל ויקח שר הטבחים לירמיהו ויאמר יי' אלהיך דבר את הרעה הזאת אל המקום הזה ויבא ויעש יי' כאשר דבר כי חטאתם ליי' ולא שמעתם בקולו והיה לכם הדבר הזה הנה זה היה סבה אל שאמר מלך בבל על הנשאר מהם ולא המיתם כלם לפחדתו מהשם ית' פן יקח נקמת עמו ולזה הפקיד עליהם גדליה בן אחיקם לתת שארית ליהודה ממנו כמו שנזכר שם פן יאמרו האויבים לא ה' פעל כל זאת אך ידינו רמה עליהם ועל אלהיהם ולזה לא יוכל לשמור את עמו מידינו וימשך מזה החלול לשם יתע' עם שזה יהיה סבה שיכלו האויבים ישראל בנפלם בידיהם והנה הייתי מסכים להביא מהרע לישראל בהתחלה בזולת שאכלה עליהם תחלה כל מיני הרעות הנזכרות לפי שאני רואה שעם ישראל הוא באופן מהרוע שלא יקבלו מוסר כי כל עצה היא נאבדת מהם ואין בהם תבונה לחקור בסבות הדברים לפי הראוי ולזה לא יתנו אל לבם בבא הרעות שהם באו עליהם על צד העונש על אשר חטאו להשם ויהיה מפני זה השתדלותי להרע להם בזה האופן לבטלה כאמרו על מה תוכו עוד תוסיפו סרה ואמר לסוף הכתו' את בניכם מוסר לא לקחו · לו חכמו ישראל ישכילו ענין זאת ההגלאה אשר אני מביא עליהם עתה בשלם תורתי מעניין ירושת הארץ ויהיה זה סבה שיבינו לאחריתם מה יהיה אם ישורו מדרכי וזה שהם רואי' שאחד מישראל ירדוף אלף מהאויבי' ושנים ינוסו רבבה והיה להם לחשוב שאין זה מעוצם ידם כי לא יתכן שימשך ממנו אבל הסבה בזה כי צור ישראל מכר אלו הגוים ביד ישראל והסגיר אותם בידם ומזה היה ראוי שישפטו שכמו שעשה זה ה' ית' כנגד הגוי' ההם יוכל לעשות זה כנגד ישראל כמו שיעד להם שיקר' להם אם ישורו מאחריו' כי צורנו · והוא כאשר כתיבדנו אכחנו באמונתנו אשר הוא יוצר הכל הנה אין כמוהו האלוה אשר יחשבוהו צור האומות ההם ואויבינו בעצמם שופטים כן כנזכר בבר לית אלהא דיכיל להצלא כדנא · ואמרו הפלשתים אוי לנו מי יצילנו מיד האלהים האדירים האלה וגו' והנה שפטו זה ג"כ בבא ארון ה' בשדה פלשתים כמו שנזכר בספר שופטים וזה כי כמוסר הגוי' ההם אשר התנהגו בהם ואמונותיהם הם יותר רעים מכימוסי סדום ועמורה ובדעותיהם אשר נתפרסם בתורה עונש שנפלו בו מפני רוע מנהגיהם · והפרי שיגיע מענין מנהגיהם הוא בתכלית המרירות והרוע וההפסד ואפשר שיהוב אמרו כי גוי אובד עצות המה שב אל האויב ר"ל שהאויב לא תתישב עצה בלבו לעמוד על האמת מאי' זה סבה נמשך זה הרע לישראל כי לו חכמו האויבים היו משכילים כי זה הענין הוא מהשם ית' שמכר ישראל בידם וה' הסגיר' כי זולת זה לא יתכן שיהי' מצד עוצם יד האויב ולא יתכן ג"כ שיהיה זה מצד יתרון כח אלהיהם על אלהי ישראל כי הם בעצמם שופטי' שיש הבדל כפלא בין אלהי ישראל ואלהיהם ולזה היה ראוי שיבינו לאחריתם מה יהיה אם יכעס ה' ית' עליהם בהשחיתם ישראל וייראו מפני זה מהשחתת' בנפלם בידם אלא שזה הגוי אובד עצות הם ואין בהם תבונה שיעמדו בו על אמתת זה הענין ולזה הוצרכתי להביא לישראל אלו הרעות תחלה קודם נפלם ביד אויב ואע"פ שאינ' מקבלי' מוסר כדי שיתפרסם לאויבי' כי מהשם ית' נהיה הדבר על מה שחטאו לו ישראל ויהיה זה סבה שייראו מלכלות פן יקח השם ית' נקמת עמו מהם והביאור הראשון נראה לנו יותר ואולם הנמשך לזה באמרו כי לא כצורנו וגו' כי מגפן סדו' וגו' הוא אחד לשני הפירושים הלא זה הרוע והגנות אשר במנהגי האומות ההם הוא גנוז עמדי וחתום באוצרותי לשמרו להם אל העת הראוי לי להנקם מהרעי' האלה על רוע מנהגיה' והוא הרע אשר יתכן שיקרה מצד ההשגח' הכוללת וזה הרע הוא כלי אתתי' לשלם להם גמולם הראוי על זה לעת הנכון שתמוט בו רגלם כאמרו וגם רשע ליום רעה וזה יהיה כאשר יקרב יום אידם כי הנה' אשר לו יחיש העתידות למו מהרעות להביאם קוד' עתם ואמר' יהיה אז להשגחתו על ישראל כאמרו אני ה' בעתה אחישנה ר"ל שאני אחיש הרעה על האויבים אל עתה כאש' יתקרב העת ההיא הנה כאשר ידין ה' עמו לשפטם על רוע מעלליהם אז יתנחם על עבדיו וישיב ידו מהשחיתם בעבו' בריתו את האבות וזה אמנם יהיה כאשר יראה כאש' אזלת יד ישראל באופן שלא נשא' להם כח ולא נשארו להם קניינים לא בבית ולא בשדה אז יסבב השם יתע' שיכירו כי העבודה זרה אשר נטו אליה אבותיהם לא תציל אותם בעת רעתם ולזה יאמ' להם השם יתעלה אז על יד עבדיו הנביאי' איה האלהות שהלכו אחריהם אבותיה' ואיה העבודה זרה שחסו בה אשר היו אוכלי' ישראל מתקרובת הע"ז והיו שותי' מהיין שינסכו לשמה יקומו עתה ויעזרוכם האלהות ההם או יהיה לכם למחסה ולמסתו' הצור אשר חסיתם בו והיא הע"ז שהיא צור לפי מחשבתם וכבר מצאנו שאמ' להם השם יתעלה זה פעמים רבים בימי השופטי' והנביאים · ראו עתה כי אני אני הוא תמיד באופן אחד בלא שנוי ולזה הקימותי את דברי כאש' גזרתי אם תעברו מצותי ותעבדו ע"ז ואין עמדי אל אח' שיעשה האחד רעות והאחד טובות כי אני אמית ואעניש ואני אחיה הנכונים למות בהיותיכם בתכלית השפלות ולזה אתם מוכנים מאד אל הכליון אשמרכם מן המות אשגיח בכם להצילכם ממנו וזהו מה שאמ' ואף גם זאת בהיותם בארץ אויביהם לא מאסתים ולא געלתים לכלותם מחצתי אתכם בזה הרע הנפלא שהבאתי עליכם וידי תרפינה להשיבכם כקדם בארציכם ולזה הוא מבואר שאין מידי מציל כי אם היה שם אלוה אחר בדרך שיהיה האחד עושה הרעות והאחד עושה הטובות יכול להציל מהרע אשר יביא עושה הרעות ואולם כשהתבאר שאין שם כי אם אלוה אחד וממנו מסודר הטוב והרע התבאר שאין מידו מציל לעשות כל אשר יחפוץ כי אני נשבע שאם יגיע העת הראוי שאשכן בו להט חרבי בדרך שיכרות בקלות והוא כאש' יהיה שלם עון הגוי' ההם ואז ראוי שתאחז החרב במשפט לשפוט הגוים ההם על רוע מעלליה' הנה אז אשוב נקם לצרי ולמשנאי אשלם גמול כמעשה ידיהם ואז אקח נקמתי מהם ג"כ על מה שהרעו לישראל ולזה ארוה אז חצי מדם האויב וחרבי תאכל בשר מפני דם החלל שהרגו מישראל ומחמס השביה ששבו מהם ומפני ראש הפרעות שפרע האויב לישראל במה שהשבית אותו מעשות המצוה כמו שמצאנו במלכות יון כשיהיה זה שיקום השם יתעלה דם עבדיו שבחו הגוים עמו ישראל כי הוא ישיב נקם לאויבי ישראל על אשר הרעו להם ויטה' טומאת אדמתו וטומאת עמו וזה יהיה בעת קבוץ גליות שיטהרו הארץ ביום בא גוג על אדמת ישראל כמו שזכר זכריה · והנה זכר שכב' בא משה ודבר את כל השירה הזאת באזני העם הוא והושע בן נון והנה היה הושע בן נון לו או לפה ולמתורגמן כדי להשמיע זה לכל ישראל אמנם רצה השם יתעלה שישתתף יהושע באופן מה למשה להודעת דברי השירה לישראל כדי שיתישרו יותר ישראל להאמין בדברי יהושע אחרי מות משה והנה קראו אז הושע שלא יחשוב אח' שהוא נשתתף בזאת הנבואה למשה מפני אמרו בפ' שעברה על דברי' זאת השירה קרא את יהושע והתיצבו באהל מועד וגו' ולזה קראו הושע להודיע שלא היתה מדרגתו בזה כי אם כמו מדרגתו קודם שלשי' ושמנה שנה שהיה שמו הושע כשלחו משה עם המרגלים או הישירה התורה בזה שכב' כתוב' יהושע לזאת המדרגה מהעת הראשון שהיה שמו הושע כי הוא היה משרת משה כדי שילמד ממנו תמיד וישלים עצמו במה שלמד ממנו מסודות התורה והחכמה כי לא נתחדש בו עתה היותו נביא אם לא מפני שנתישר לזה קודם כי לא ינבא הש' יתעלה מי שהוא בלתי ראוי לנבואה וכאשר הישירה התורה בזה אל הסבה אשר בעבורה הסכים השם ית' שיזכה יהושע להנחיל את הארץ לישראל והוא מפני מה שנשתנה שמו עליו מהושע ליהושע והוא שלוח המרגלי' לתור את ארץ כנען כי אז קרא משה שם להושע בן נון יהושע · ומשם זכה יהושע להנחיל לישראל את הארץ כמו שזכה כלב לרשת את הארץ אשר בא בה וכבר נתבאר זה בראש הספר והנה כאשר כלה משה לדב' את כל הדברים האלה אל כל ישראל והם דברי התורה בכללם אז אמ' להם שימו לבבכ' לכל הדברי' אשר אנכי מעיד בכם היו' את השמי' ואת הארץ ממה שיקרה לכם מן הרע אם לא תשמרו את כל דברי התורה אתם וזרעכ' אחריכ' ולזה צריך לכם שתצוו את בניכ' לשמו' לעשות את כל דברי התורה הזאת כדי שיגיעו לכם הברכות הנזכרות ותהיו נשמרי' מהקללות וזה כי אלו המצות אשר הש"י מצוה אתכ' לשמרם אינו דבר רק אלא יכוון בו תועלת אבל יגיע מהם הכנא' שבתועלות וזה כי הוא בעצמו חייכם הנצחיי' ובו ג"כ מהתועלת עוד בדברי' הגופי' עד שבדבר הזה תאריכו ימי' על האדמה אשר אתם עוברי' את הירדן שמה לרשתה שעם היותו מושל בדברי' הגופיי' הנה בו השירה עצומה בהצלחת נפשית בעולם היו' ר"ל בעולם היו' שאמ' משה לישראל בן מאה ועשרי' שנה אנכי היום בו אמ' כל הדברים האלה שקדם זכרם וכו' ואמ' לו הש"י יתעלה על הר העברי' הר נבו

ושם יאסף אל עמיו על דב' אשר לא קדש אותו במי מריבה כמו שנאסף אהרן אל עמיו מפני הסב' הזאת ואמ' לו שמשם יראה ארץ כנען אשר ה' ית' נותן לבני ישראל אך שם לא יבא והנה רצה משה לראותם לעמוד על הסבה אשר בעבורה נבחרה הארץ הזאת על שאר הארצות הנה זה ביאור מה שצריך לבארו בזאת הפרשה ואולם התועלת המגיעות ממנה הם י"ד:

התועלת הראשון הוא להודיע פרי התורה ויחס התועלת המגיע מהספורים האלה התוריי' אל התועלת המגיע ממצות התורה ואולם פרי התורה בכללה עם ספוריה ביאר שהוא לתת החיים והגדול למתנהגי' בה כמו הענין בשעירי' שירדו עלי דשא וכרביבי' עלי עשב שיגדלו אותו ויצמיחוהו ויתנו לו החיים אשר חי בהם ולזה גם כן אמר כי לא דבר רק הוא מכם כי הוא חייכם ובדבר הזה תאריכו ימים יבאר שאין בתור' דב' בלא תועלת כי תתן לאדם החיים הנצחיים ובה ימשכו מהטובו' הגופיות היותר מועיל שבהם להישיר אל הגעת השלמות האנושי על תכליתו ואולם יחס תועלת המצוה התוריות אל תועלת ספורי התורה הוא כי הם עריפת המטר אל הזלת הטל כי עריפת המט' יהיה הטפות בו רחוקות זו מזו וכן התועלת במצות התוריות לא יקח כי אם מדרגות רחוקות ויעזוב הרבה מהמדרגות האמצעיות לפי שלא יתכן בהם מצוה ואזהר' ואולם הזלת הטל הוא מתדבקת קצת' בכללות האויר וכן מה שיישירו הספורי' במדות ובדעות יקח כל המדרגות בכללם וכבר התבאר זה מדברנו במה שקדם:

התועלת השני הוא להודיע שהמכוון בדברי התורה בכללם הוא להשיג ה' ית' לפי מה שאפשר על שיקראוהו בש' רוצה לומר שיגיע בו קצת ציור בשם יתעלה ומזה הצ' יגיע התועלת בתורה כמו שאמר כי שם ה' אקרא רוצה לומר כל זה הטוב ימשך מהתורה לפי שם ה' נקרא בה:

התועלת השלישי הוא להודיע כי מצד פעולותיו לבד נשיג מה שנשיג מהש"י וזה שכאשר נרא' עצם החכמ' והשלמות אשר בפעולות השם ית' ומה שיש בהם מטוב ההשגח' והיושר והאמונה כתישר בזה אל גודל השם יתעלה ולזה אמר לשמים ולארץ הבו גודל לאלהינו הצור תמים וגומר:

התועלת הרביעי הוא להודיע שהרע והחטא אינם עלולים מה' יתע' בעצמות וראשונה אבל הרע והחטא הם דברים מתחדשים מצדנו ואחר זה נתאונן עליה ונחשב שה' יתע' הוא סבת נפילתם כאמרו מה יתאונן אדם חי גבר על חטאיו ולזה אמר בזה המקום שה' ית' אל אמונה ואין עול כי הוא לא יגזור ברע ובחטא אבל אנחנו סבת חדושם ולזה אמר גם כן שחת לו לא בניו מומם כמו שביארנו בביאורנו לדברי זאת הפרשה:

התועלת החמישי הוא להודיע מה שהפליג הש' יתע' להשגיח בישראל ולהטיב להם עד שמעת דור הפלגה בהחלק הארץ השתדל השם יתעלה להיות זאת הארץ הנבחר' לישראל ולזה גם כן סבב כאשר הנבחר שילך שם והודיעו כי לזרעו יתן את כל הארצות ההם כדי שיהיה הזרע יותר מוכן לירשת הארץ לפי שהש' יתע' בחר לו לעם זה הזרע הנבחר מבין שאר האומות ולזה קדם אותו מלידה ומבטן ומהריון ולזאת הסבה הרבה ג"כ אותות ונפלאות במדבר כדי שיתקרבו לעבודתו ושם נתן להם תורתו התמימה בזה האופן הנפלא להשלימה לפי מה שאפש' ולפי שנתבאר לשם יתעלה מהתרעומות שנתרעמו על דבר המרגלים במדבר שלא היו ראויים עדיין לירושת הארץ איחר' במדבר עד מ' שנה ולהראותם עוד מעוצם נפלאותיו ולהבינם כי הוא ה' ולזאת הסבה רצה שיהיה מזונם וכסותם שם ע"פ ה' להעיר אותם כי הוא לבדו נחה אותם והלם בזאת ההנהגה הנפלאת עד שבזולת זה ושמלה האחי אותם שם כל זה הזמן הארוך:

התועלת הששי הוא להודיע שמה שהיה ראוי לישראל להכניעם לעבודת השם יתעלה והו' רבוי הטובה שהשפיע להם במה שהורישם נחלת צבי צבאות גוים ורוב העושר שהגיע להם משלל הגוים ומרבוי תבואות הארץ הוא בעינו שמהו כלי למרוד בו ולעבוד ע"ז כאמרו כרוב לפריו הרבה למזבחות כטוב לארצו הטיבו מצבות ולזה זכר בזה המקום כי כאשר שמן ישראל בעט וכטש אלוה עשהו ושם לוחה צור ישועתו מלעשות מה שיחפוץ ולא הספיקו להם תועבות גוים אבל עבדו לדמיונים חדשים באו מקרוב לא ידעום אחד מהקודמים:

התועלת השביעי הוא להודיע שאע"פ שהיה ידוע אצל השם יתעלה מרוע תכונת ישראל שלא יקבלו מוסר והנה עם כל זה לא רצה להשליכם מעל פניו תכף להגלות אותם ולהפיץ אותם בארצות כי אולי יתחדש מזה הפסד נפלא לישראל כי זה יביא החושב לחשוב כי ידנו הושיעה לו ולא נהיה זאת מאת ה' או אולי יחשוב שאלהיו עשו לו את החיל הזה ומזה יתחדש שיתגבר האויב בכל עוז להשחית ישראל אך בראותו מיני הרע שהביא עליהם השם יתעלה תחלה יתייאשר לבאון כי מהשם היתה זאת ויירא פן יקצפה לו גם כן כעם השם יתעלה אם ישחית בניו וזה מורה על עוצם השגחתו הנמשכת לישראל מצד בריתו עם האבות כי גם בחרות אפם בהם יתחכם שלא ישיגם הכליון למען לא תופר בריתו עם האבו' ולא רצה להביא לישראל מן הרעות מה שיכחן בו באופן שלם שאינו דבר מגיע במקרה וזהו אמרו אספה עלימו רעות וגו' כמו שביארנו בבאורנו לזאת הפרשה:

התועלת השמיני הוא להודיע מום ישראל וגנותם בהתפתותם לעבוד ע"ז ולעזוב עבודת השם יתעלה שהוא מקור חיים והוא שהגוים אע"פ שהם עובדים ע"ז הם כלם מעידים כי אין כאלהי ישראל · רוצה לומר שהם בעצמם פלילים כי לא כצורנו צורם כאמרו כי לא כצורנו צורם ואויבינו פלילים:

התועלת התשיעי הוא להודיע שהשם יתע' יקח נקם מהרשעים לגמרי אשר אינם כלל תחת ההשגחה הפרטית לעת תמוט רגלם מפאת ההשגחה הכוללת וזהו האופן אשר יביא השם יתעלה הרע בו לשונאיו כי אין מדרכו להגיע רע בעצם אם לא מצד מה שהוא טוב כמו שביארנו בד' מספר מ"י ולפי שאין אלו באופן שיהיו ראויים שיגיע להם השם יתעלה רע על דרך התוכחות שנה יהיו נעזבים אל המקרים שיקרו מצד ההשגחה הכוללת ולזה גם כן אמר כל פעל השם למענהו וגם רשע ליום רעה:

התועלת העשירי הוא להודיע שבעבור השגחת השם יתעלה על האבות יסבב כאשר יקרב יום איד שונאי ישראל למהר ולהחיש העתידות למו מן הרעות כמו שעשה לישראל בצאתם ממצרים שכאשר היה קרוב לקץ החיש השם יתעלה העתידות לבא לשונאיהם והשלים ישראל באופן אל שיהיו ראויים שימהר הקץ בעבורם וזהו אמרו כי קרוב יום אידם וחש עתידות למו ולזאת הסבה אמר אני ה' בעתה אחישנה:

התועלת האחד עשרה הוא להודיע שהשם יתעלה לא יסכים לכלות ישראל לגמרי אבל יתנחם על עבדיו ובסוף הענין ירפא מה שמחצו ידיו וישיב נקם לצריו ואז ישכחו גוים עמו בראותם כי השם יתע' יקום דם עבדיו וכבר זכר שהשם ית' נשבע כי כבר ישיב נקם לצריו להורות על שזה היעוד אי אפשר שלא יהיה בסוף הענין והוא בואר שזה הדבר לא נהיה עד הנה כי לא שבו בבית שני כי אם גלות יהודה ובנימן:

התועלת השתים עשרה הוא להודיע שאין בכאן שני פועלים יפעל האחד הרעות והאחד הטובות כמו שחשבו קצת הקודמים אבל הכל מסודר מפועל אחד וזה מבואר באלו הרעות אשר יעד השם יתעלה על חדושם והם הבאות על צד ההשגחה ואם אלו הרעות עלולו' מהשם יתעלה העושה הטובות הנה בזה יתחייב שיהיו הרעות עלולות ממנו ועוד שאנחנו רואים שהוא גם כן יעד ברעות אשר חדושם הוא מצד ההשגח' הכוללת והיודע הדבר טרם חדושו בעצמו' וראשונה הוא הפועל אותו כאמרו מי פעל ועשה קורא הדורות מראש כי לא יתכן שידע זה הפעל מעצמו מה שיעשה אחר אם לא יהי' האחד תחתיו ועלול ממנה ולזה אמר ראו עתה כי אני אני הו' ואין אלהים עמדי אני אמית ואחיה מחצתי ואני ארפא כמו שביארנו בביאורנו לזה הפסוק:

התועלת השלש עשרה הוא להודיע שהשם יתעלה אינו מקבל שנוי כלל אבל רצונו הוא תמיד בענין אחד ולזה מצאנו שמה שיעד בימים הקודמים קיים אותו בימים האחרונים וזהו אמר ראו עתה כי אני אני הוא כמו שביארנו:

התועלת הארבע עשרה הוא מה שלמדנו בזה המקום לתחיית המתים כי לא אמר אני אחייה

וַיֹּאמַר שְׁמַע יְהוָה קוֹל יְהוּדָה וְאֶל־
עַמּוֹ תְּבִיאֶנּוּ יָדָיו רָב לוֹ וְעֵזֶר מִצָּרָיו
תִּהְיֶה׃ פ
וּלְלֵוִי אָמַר תֻּמֶּיךָ וְאוּרֶיךָ לְאִישׁ
חֲסִידֶךָ אֲשֶׁר נִסִּיתוֹ בְּמַסָּה תְּרִיבֵהוּ
עַל־מֵי מְרִיבָה׃ הָאֹמֵר לְאָבִיו וּלְאִמּוֹ
לֹא רְאִיתִיו וְאֶת־אֶחָיו לֹא הִכִּיר
וְאֶת־בָּנָו לֹא יָדָע כִּי שָׁמְרוּ אִמְרָתֶךָ
י וּבְרִיתְךָ יִנְצֹרוּ׃ יוֹרוּ מִשְׁפָּטֶיךָ
לְיַעֲקֹב וְתוֹרָתְךָ לְיִשְׂרָאֵל יָשִׂימוּ
קְטוֹרָה בְּאַפֶּךָ וְכָלִיל עַל־מִזְבְּחֶךָ׃
בָּרֵךְ יְהוָה חֵילוֹ וּפֹעַל יָדָיו
תִּרְצֶה מְחַץ מָתְנַיִם קָמָיו וּמְשַׂנְאָיו
מִן־יְקוּמוּן׃ ס
לְבִנְיָמִן אָמַר יְדִיד יְהוָה יִשְׁכֹּן לָבֶטַח
עָלָיו חֹפֵף עָלָיו כָּל־הַיּוֹם וּבֵין כְּתֵפָיו
שָׁכֵן׃ ס
וּלְיוֹסֵף אָמַר מְבֹרֶכֶת יְהוָה אַרְצוֹ
מִמֶּגֶד שָׁמַיִם מִטָּל וּמִתְּהוֹם רֹבֶצֶת
תָּחַת׃ וּמִמֶּגֶד תְּבוּאֹת שָׁמֶשׁ וּמִמֶּגֶד
טו גֶּרֶשׁ יְרָחִים׃ וּמֵרֹאשׁ הַרְרֵי־קֶדֶם
וּמִמֶּגֶד גִּבְעוֹת עוֹלָם׃ וּמִמֶּגֶד אֶרֶץ
וּמְלֹאָהּ וּרְצוֹן שֹׁכְנִי סְנֶה תָּבוֹאתָה
לְרֹאשׁ יוֹסֵף וּלְקָדְקֹד נְזִיר אֶחָיו׃
בְּכוֹר שׁוֹרוֹ הָדָר לוֹ וְקַרְנֵי רְאֵם קַרְנָיו
בָּהֶם עַמִּים יְנַגַּח יַחְדָּו אַפְסֵי־אָרֶץ
וְהֵם רִבְבוֹת אֶפְרַיִם וְהֵם אַלְפֵי מְנַשֶּׁה׃ ס
וְלִזְבוּלֻן אָמַר

ואמר קביל יי צלותיה דיהודה במפקיה לאגחא קרבא ולעמיה תתיביניה בשלם ידוהי יעבדן ליה פורענותא בסנאוהי וסעיד מבעיל דבבוהי תהי ליה: וללוי אמר תומיא ואוריא אלבישתא לגבר דאשתכח חסיד קדמך די נסיתוהי בניסתא והוה שלים בחנתוהי על מי מצותא ואשתכח מהימן: דעל אבוהי ועל אמיה לא רחם כד חבו מן דינא ואפי אחוהי ובנוהי לא נסיב ארי נטרו מטרת מימרך וקימך לא אשניאו: כשרין אלין דילפון דינך ליעקב ואוריתך לישראל ישוון קטורת בוסמין קדמך וגמיר לרעוא על מדבחך: בריך יי נכסוהי וקורבן ידוהי תקביל ברעוא תבר חרצא דסנאוהי ודבעלי דבבוהי דלא יקומון: לבנימן אמר רחימא דיי ישרי לרוחצן עלוהי יהי מגן עלוהי כל יומא ובארעיה תשרי שכינתא: וליוסף אמר מברכא מן קדם יי ארעיה עבדא מגדנין מטלא דשמיא מלעילא וממבועי עינון ותהומין דנגדן ממעמקי ארעא מלרע: ועבדא מגדנין ועללן מיבול שמשא עבדא מגדנין מריש ירח בירח: ומריש טוריא בכיריא ומטוב רמן דלא פסקן: ומטוב ארעא ומלאה ורעי ליה דשכינתיה בשמיא ועל משה איתגלי באסנא יתון כל אלין לרישא דיוסף ולגברא פרישא דאחוהי: רבא דבנוהי זיוא ליה וגבורן דאיתעבידא ליה מן קדם תוקפא ורומא דיליה בגבורתיה עממיא יקטל כחדא עד סייפי ארעא ואינון ריבותא דבית אפרים ואינון אלפיא דבית מנשה: ולזבולן אמר חדי

שמח

ראיתיו ב' וסימ' ויצא האח' מאתי · האמ' לאביו ולאמו וחד וראיתיו מגיע אצל האיל: יקומו' ז' וסי' ומשנאיו מן יקומון · ואכלם ואמחצם · יהיו מתיך יקומון · עדי חמס · נהר דינור נגיד ונפיק · ד' מלכין יקומון · עשר' מלכין · וחד כושל יקימון מליך · תבואת ז' בליש' וסי' נמסר בסדר ויגש: שכני ד' וסימ' ורצון שכני סנה · שכני בחגוי הסלע תפשי דירמיה · וחברו בחגוי סלע מרום שבתו דתרי עשר · שכני לבדד יער:

שני

שלישי

רשי

שמע יי' קול יהודה · תפלת דוד ושלמה ואסא מפני הכושי' ויהושפט מפני העמוני' וחזקיהו מפני סנחריב: ואל עמו תביאנו · לשלום מפני המלחמה: ידיו רב לו · יריבו ריבו ינקמו נקמתו: ועזר מצריו תהיה · על יהושפט נתפלל על מלחמת ראמות גלעד ויזעק יהושפט ויי' עזרו · ד"א שמע יי' קול יהוד' כאן רמז ברכה לשמעו' מתו' ברכותיו של יהודה ואף כשחלק ארץ ישראל נטל שמעון מתוך גורלו של יהודה שנ' מחבל בני יהודה נחלת בני שמעון: וללוי אמ' · ועל לוי אמר: תומיך ואוריך · כלפי שכינה הוא מדב': אש' נסיתו במסה · שלא נתלוננו עם שאר המלינים: תריבהו וגו' · כתרגומו · ד"א תריבהו על מי מריב' נסתקפת לו לבא בעליל' אם משה אמר שמעו נא המורי' אהרן ומרים מה עשו: האומר לאביו ולאמו לא ראיתיו · כשחטאו בעגל ואמרתי מי ליי' אלי נאספו אלי כל בני לוי וצויתי' להרוג את אבי אמו והוא מישרא' או את אחיו מאמו או בן בתו וכן עשו ואי אפשר לפרש אביו ממש ואחיו מאביו וכן בניו ממש שהרי לוים הם ומשבט לוי לא חטא אחד מהם שנ' כל בני לוי: כי שמרו אמרתך · לא יהיה לך אלהי' אחרים: ובריתך ינצורו · ברית מילה שאות' שנולדו במדבר של ישראל לא מלו את בניהם והם היו מולין ומלין את בניהם: יורו משפטיך · ראויין אלו לכך: וכליל · עולה: מחץ מתנים קמיו · מחץ קמיו מכת מתני' כענין שנ' ומתניהם תמיד המעד ועל המעוררין על הכהונה אמר כן · ד"א ראה שעתידין חשמונאי' ובניו להלחם עם היונים והתפל' עליהם לפי שהיו מועטין שנים עשר בני חשמונאי ואלעזר כנגד כמה רבבות לכך נאמר ברך יי' חילו ופעל ידיו תרצה: ומשנאיו מן יקומון · מחץ קמיו ומשנאיו מהיות להם תקומה: לבנימן אמר · לפי שברכת לוי בעבודת הקרבנות ושל בנימן בבנין בי' המקדש בחלקו סמכן זה לזה וסמך יוסף אחריו שאף הוא משכן שילה היה בנוי בחלקו שנ' וימאס באהל יוסף וגו' ולפי שבית עולמי' חביב משילה לכך הקדי' בנימן ליוסף: חופף עליו · מכסה אותו ומגין עליו: כל היום · לעולם ומשנבחרה ירושל' לא שרתה שכינה במקום אחר: ובין כתפיו שכן · בגובה ארצו היה בית המקדש בנוי אלא שנמוך עשרים ושלש אמה מעין עיטם ושם היה לעתו של דוד לבנותו כדאיתא בשחיטת קדשי' אמרי נחתי ביה פורתא משום דכתיב ובין כתפיו שכן אין לך נאה בשור יותר מכתפיו: מבורכת יי ארצו · שלא היתה בנחלת השבטים ארץ מלאה כל טוב כארצו של יוסף: מגד · לשון עדני' ומתק: ומתהום · שהתהום עולה ומלחלח אותה מלמטה אתה מוצא בכל השבטי' ברכתו של משה מעין ברכתו של יעקב · ד"א וממגד תבואות שמש שהיתה ארצו פתוחה לחמה וממתקת הפירות: גרש ירחים · יש פירו' שהלבנה מבשלתן ואלו הן קשואין ודלועין: גרש ירחי' · שהארץ מגרשת ומוציאה מחדש לחד': ומראש הררי קדם · ומבורכת מראשית בישול הפירו' שההריה מקדימין לבכר בישול פירותיהם · דבר אחר מגיד שקדמה בריאתן לשאר הרי': גבעות עולם · גבעו' העושות פירות לעולם ואינן פוסקים מעוצר הגשמים: ורצון שוכני סנה · ותהא ארצו מבורכת רצונו ונחת רוחו של הקב"ה הנגלה עלי תחלה בסנה: רצון · נחת ופיוס וכן כל רצון שבמקרא: תבואתה · ברכה זו לראש יוסף: נזיר אחיו · שהופרש מאחיו במכירתו: בכור שורו · יש בכור שהוא לשון גדולה ומלכות שנ' אף אני בכור אתנהו וכן בני בכורי ישראל: בכור · מלך היוצא ממנו והוא יהושע: שורו · שכוחו קשה כשור לכבוש כמה מלכים: הדר · נותן לו שנאמר ונתת מהודך עליו: וקרני ראם קרניו · שור קשה ואין קרניו נאות ראם קרניו נאות ואין כוחו קשה נתן ליהושע כחו של שור ויופי קרני ראם: אפסי ארץ · שלשי' ואחד מלכים אפשר שכלם מארץ ישראל היו אלא אין לך כל מלך ושלטון שלא קנה לו פלטרין ואחוזה בארץ ישר' שחשובה לכלם היא שנ' נחלת צבי צבאות גוים: והם רבבות אפרים · אותם המנוגחים הם הרבבות שהרג יהושע שבא מאפרים · והם אלפי מנשה הם האלפים שהרג גדעון במדין שנ' וזבח וצלמונע בקרקר וגו': ולזבולן אמר אלו חמשה שבטים שברך באחרונה זבולן גד דן ונפתלי ואשר כפל שמותיה' לחזקם ולהגביר' לפי שהיו חלשי' שבכל השבטי' הם הם שהוליך יוסף לפני פרע' שנ' ומקצה אחיו לקח חמש' אנשי' לפי שנראו' חלשי' ולא ישי' אותה לו שרי מלחמתו:

שמח

אבן עזרא

ואל עמו תביאנו · אל המחנה אשר בגלגל או תפלה על היוצאים להלחם על ארץ אויב: רב לו · יספיקו לו ידיו ואין לו צורך למי שיעזור אותו כי אם עזרת השם לבדו ויש אומרים מלשון מריבה והטעם ידיו יריבו בעדו ואחרים אמרו כמו וברקי' רב מגזרת ורבו: וללוי אמר · בעבו' לוי אמר לשם כמו אמרי לי אחי הוא: לאיש חסידך · לאיש שהוא חסידך: אש' נסיתו במסה · שם כמו בנסיון והטעם שהיה חסיד ולא נמצא בו דופי חוץ מדבר מריבה שכבר הענשתו עליו גם זה יהיו פירושי בדבר העגל כי לכבוד השם עשהו · וטע' תומיך ואוריך שיהיו תמיד לו ולזרעו: האומר · על השבט ידב' כמו שמואל שבא כאש' נגמל אל בית יי' להרגילו: ואת בניו לא ידע · יש מהם אחד שהוליד בנים לעבוד השם: כי שמרו אמרת' · כמו שמרו עדותיו וחק נתן למו עד שיורו לישראל ויש אומרים על דבר מי ליי' אלי: ישימו קטורה · הכהנים מהם: וכליל · היא העולה: ברך יי' חילו · הבכורי' והמעשר: ופעל ידיו · הקרבנו': מחץ מתנים · הטעם מחץ קמיו: מן יקומון · מן אשר יקומון עליהם כמו ליס מכסים: לבנימן אמר · בעבור בנימין שהוא ידיד השם ישכון בנימין לבטח על השם והשם שוכן בין כתפיו: חופף עליו · על הכבוד שהיה דר בירושלם בחל' בנימן כי כן כתוב · וטעם בין כתפיו באמצע נחלתו או שהיה נראה גם להיו' דבק עם חופף: ממגד · שיתנו השמים: תבואות שמש · כי תבואת הזרע והכרם תלויה בשמש: גרש · מגזרת ויגרשו מימיו והו' שיעשה באויר בלחותו כי אין חומו ככח השמש' ואמר ירחים בעבור שיתחדשו והם רבי' בשנה אחת: ומראש · הטע' וממגד ראש הררי קדם: גבעו' עולם · כפול: וממגד ארץ · כפול ארץ המישור: ומלואה · מאשר היא מלאה: ורצון שכני סנה · הוא השמים: תבאתה · הברכה הזאת והתחברו שנים סימנין התי"ו והה"א כמו עזרתה ישועתה בצרתה ובעבו' שהזכי' התבואה דמה השבט לשור ואמר בכור שורו כי יש לו כח רב כי הוא ראשית און: הדר לו · גוף גדול והטעם מספר רב: וקרני ראם · בכח: רבבות אפרים · כדברי יעקב:

שמח

בעל הטורים

שמע יי' קול יהוד' ר"ת בגימטריא יהושפט · שהתפלל על יהושפט במלחמת רמות גלעד: ידיו רב לו · ב"ת בגימ' דוד: ואת בניו · ב' חסר יו"ד שלא היה בעשר נסיונו' · יורו משפטיך ליעקב · שיפוצו בכל ישראל ללמוד תורה וכן אמר יעקב ואפיצם בישראל: ישימו קטורה · בגימ' כמו מעשיר · וכליל · ב' וכליל על מזבחך · אז תחפוץ זבחי צדק עולה וכליל · מע"ס זר מקריב בבמ' אינו זבחי צדק אלא מה שקרב בפנים על יד כהן וזהו וכליל על מזבחך אז תחפוץ זבחי צדק עולה וכליל · ופועל ידיו תרצה · בגימ' שירות · ישכן לבטח · לאחר שיטרוף האומות · ישכן לבטח כזאב · וכן ברכו יעקב · ולערב יחלק שלל במנוחה · ובין כתפיו בגימט' בירושלם · בין כתפיו שכן · וליוסף רמז כי בתחלה יהיה בחלקו של יוסף משכן שילה:

שמח

מ"ע ספורנו

ויאמר שמע ה' קול יהודה · ואלבד מה שאמר וזאת ליהודה אמר גם כן שמע ה' קול יהוד' כשיתפלל במלחמ' או זולתה: ידיו רב לו ועזר מצריו תהיה · אתה היה ידיו נלחם במדורותיה גם כן רב לו ונוקם נקמתו ובם כן עזר מצריו כשילחמו עליו: תומיך ואוריך לאיש חסידך · הנה התומים וגם האורים נתת' לאהרן שהיה איש וראש לשבט החסיד שהוא שבט לוי ובזה התבאר שהיה מדבר ברוח הקדש ושכינה שורה עליו כאמרם ז"ל כל כהן שמדבר ברוח הקדש ושכינה שורה עליו נשאלים בו באורים ותומים: אשר נסיתו במסה · בכל מסה שנסו ישראל את האל ית' כאמרו וינסו אותי זה עשר פעמים לא נמצא שבט לוי וכן לא נגזרה עליהם גזירת מרגלים: תריבהו על מי מריבה · שהכחדת את שני ראשיו שהם משה ואהרן בסב' מי מריבה: האומר לאביו · בענין העגל: ואת בניו לא ידע כי שמרו אמרתך · לא הפקידו על חיי בניו במדבר כדי לשמור אמרתך והיא מנו' מילת הבנים אף על פי שהיו מתים רבים מהם כאמרו ז"ל (פ"ק דיומא) מפני שלא נשבה להם רוח צפונית: ובריתך ינצורו · כאמרם ז"ל שבטו של לוי לא עבדו ע"ז וזה התאמת במצרי' ובמדבר: יורו משפטיך ליעקב · ומאחר שהוא שבט כשר תן להם חן ושכל

אמרי נועם

וללוי אמר תומיך ואוריך וגו' אונקלוס תרגם במנחתיה על פי פשוטא ואשתכח מהימן וא"ת היכן מצינו במי מריבה ששבט לוי היה נאמן ושלם ושלא הלינו עם שאר העם דהא כתיב בפרשת זאת חוקת ולא היה מים לעדה ויקהלו על משה ועל אהרן ולא חזינן בקרא ששבט לוי פירש מהם: וי"ל דקאי אמריבה דבכא ר"ל באי מים דכתיב גבי מעשה העגל ויזר על פני המים וגו' והרי מי מריבה היה להם לאותם שחטאו שהיו פניו מוריקות והיה מת וחזינן התם ששבט לוי קנאו והרגו החוטאים ונמצאו שלמים ונאמנים וזהו שתירגם אונקלוס ואשתכח מהימן: וליוסף אמר מבורכ' ה' ארצו וא"ת מ"ש ברך ה' ארצו יותר משאר שבטים וי"ל ע"י שלא שמע לאשת אדוניו · וקתני במס' זבחים עין שלא רצתה ליזון ממה שאינו שלו יאכלו קדשים בכל הרואה דהיינו שילה שהיה בחלקו של יוסף והיו אוכלים קדשים קלים ומעשר שני בכל מקום שיכלו לראות משם את שילה ובירושלים לא היו אוכלים אותו אלא לפנים מן החומה והכי קתני במס' מגילה בפ"ק דהא חזינא גבי אד"הר שקלל את הארץ בעבור עונו אף ברכ' בזכותו א"נ לפי שברכ' את אביו ואת אחיו בשעת הרעב לכך נאמ' בק"בה עלה כנגד מדה:

ויקבל

חזקוני

שמע י"י קול יהודה · [illegible] זה ויצטרך סיוע ולפי שיהודה עולה תפלה למלחמה הוצרך להתפלל עליו בעניין צורך המלחמה ועל ראובן כמו כן לפי שעבר ראובן ראשון כדכתיב והאלון עבר לפניהם [illegible] שהיה רגיל ללכת עם יהודה כדכתיב בספר שופטי' עלה אתי בגורלי: ד"א יחי ראובן לפי שחטא נגד כבוד אביו וראוי היה למות כדכתיב כבד את אביך למען יאריכון ימיך [illegible] ימות: וזאת ליהודה · וזאת הברכה עשה משה כן ליהודה שנענין זה שחטא הוא שביער לאביו בכתנת יוסף ושמעון לא רצה להזכיר בברכת לפי שהיה בלבו של משה ע"י [illegible] מקק: וללוי אמר וגו' · אותם שנקנו האורים והתומים לשאת על לבו כבר הוא איש חסיד: אשר נסיתו במסה תריבהו על מי מריבה · ולפ"ש הוא אומר לאביו [illegible] וכן צריך לעשות לו כמו שאינו מכירו כדכתיב לאביו ולאמו לא ישמח ולמה כי שמרו אמרתיך שאמרת ומן המקדש לא יצא אפי' בשעת צערו אינו רשאי לצאת אחריהן [illegible] הוא אמר השית ע"מ כשהן נגלין הוא מכוסה וכשהן נכסין הוא נגלה · ד"א האומר לאביו ולאמו לא ראיתיו לא שעו אחריה' במעשה העגל: ובריתך ינצורו · מה שאמרת [illegible] קב · שאמר שאינם מכירי' פנים ראויים הם שיורו משפטיך וכה"א ואת עמי יורו וגו' וכתיב ובאת אל הכהנים הלוים והגידו לך את דבר המשפט · ד"א יורו משפטיך לפי [illegible] להכשל מדברי תורה: ופעל ידיו תרצה · שעל קרבן ידו כתיב ונרצה לו לכפר עליו ואם זר מקריב אינו מתרצה: מן יקומון · ממי שירצו לקום כנגדו: לבנימן אמר · [illegible] בית המקדש שהוא בחלקו של בנימן: ידיד יי' הוא בנימן הידיד: ישכן לבטח עליו · על שכינה אלא שכינו כמו ועליו מטה מנשה: חופף עליו · הקב"ה על בנימן [illegible] יש ככרם: שכן כלומר בין גבוליו של הקב"ה שכן בנימן בחלקו סמוכה אצל בית המקדש לפי שכל השבטים היו שותפים במכירתו של יוסף ובנימן לא היה שותף [illegible] ובנימין נולד בארץ ישראל וכה הוא לבית השכינה שורה בחלקו: וליוסף אמר מבורכת יי' ארצו · גבי אדם כתיב ולאדם אמר כי שמעת לקול אשתך ארור' האדמה [illegible] כדכתיב ולא שמע אליה ולפי' מבורכת יי' ארצו: וממגד גרש ירחי' · הפירות שמגרשות מן הארץ והאילנו' במדות סירם בירח א' כונס קייצי' בשני מוסק זיתים בשלישי [illegible] מראש הררי קדם · ל' שבח כמו ראשית תבואתו כי הוא ראשית אונו ראשית שמנים ימשחו פי' מטוב כל ההרים שנבראו מששת ימי בראשית: הררי קדם · ארץ אפרים [illegible] ספר אפרים: ורצון שוכני סנה רצון של שוכן בנה יהי כן: נזיר אחיו · ל' וכו נזירים משלג כלומר יוסף שהיה שר על כל אחיו: בכור שורו · המלך הראשון [illegible] יהושע וקוראו בכור שהוא מלך ראשון לזרעו ודמהו המלך לשור לפי שהוא מלך בבהמות: והם רבבות אפרים · הקרנים הם רבבות אפרים שהיו קרוביו ואנשי מלחמתו: והם אלפי מנשה · והוא גדעון וכמו שברכו לאפרים לפי שכמן לו יעקב הגדולה:

שמח

ושכל טוב שיורו משפטיך באמרם ז"ל (קדושין) אם דומה הרב למלאך ה' צבאות יבקשו תורה מפיהו: ברך ה' חילו · ברך נכסיהם באופן שיספיק להם מעט עסק בם ויסיר להם פנאי להבין ולהורות: ופועל ידיו תרצה: עבודתם במקדש תהיה לרצון לפניך · מן יקומון · שלא יוכלו לקום עליהם כענין קרח ועזיהו המלך: ידיד ה' באמרו ז"ל (שבת פ' במה אשה) שנגינון מת במסיו של גחש והזכיר זכותי לפניו: ישכון לבטח עליו · שלא ימרדו במלכו עם עשרת השבטים · מבורכת ה' ארצו · הנה חלקו של יוסף היא ארץ מבורכת בטבע · ממגד שמים מטל · והנני מתפלל שברכתם תהיה גם כן מגד מגדנות המתבשלות בכחות השמי' מטל גם בלי מטר ומתשים וממגד תבואות כו': ורצון שוכני סנה · וגם רצון האל שנגלה בסנה אשר בו בורא ענין עמו אנכי בצרה בל אלה: תבואתה לראש יוסף · מלבד ברבותיו אם הנזכר תבואנה על ראשו מאת אלהי מרום שהוא יברך בלתי אמצעי: ולקדקד נזיר אחיו. כי אמנם ראוי הוא לזה כי אמנ' היה בעל נזר וכתר מלכות בקרב אחיו והתנהג עם כל' בחסידות: בכור שורו · והוא יוסף בכור שורו של שוכני סנה אף על פי שהמלכות ליהודה ונקרא אריה · הנה אחריו במעלה יהיה יוסף כמו השור אחר האריה כאמרם ז"ל מלך בחיות אריה. בבהמות שור · וכזה היה שבטו של יוסף ראשון בשבטים אחר שבט יהודה באמרו בדבר אפרים רתת: הדר לו · אף על פי שאין לו הוד מלכות הוא ראוי להדר ומעלה: בהם עמים ינגח יחדיו · יחדו עם השבט המלך ינגח ויאבד עמים רבים כאמרו ושבה קנאת אפרי' וצוררי יהודה יכרתו ועפו בכתף פלשתים ימה יחדו יבוזו את בני קדם:

עמים

אמורה ואמית אבל אמר אני אמית ואחיה ואמר אחר זה מחצתי ואני ארפא וזה יורה לפי הפשט הכוללים כי ביאו שמחץ וידיו תרפאנה אשר מחץ כן ימית ויחיה אשר ימית וכבר נתבאר זה השרש ביאור שלם מדברי הנביאים ומלאכו גם כן באליהו ואלישע שהחיו המתי' וידמה שזה המופת יהיה נעשה בעת שירצה השם יתעלה להפיק אל עמים ספה ברורה ויראה להם אז זה המופת הגבלאת ע"י מלך המשיח כדי שידעו כלם כי הוא ה' ויכנעו כלם לעבודתו יתעלה:

פרשת וזאת הברכה

וזאת הברכה וגו' עד סוף הספר · משה איש האלהים · רוצה לומר גביא השם ומגיד שהוא כבא ברכם בזאת הברכה והיא היתה להוסיף עליהם טוב מה מתייחס אל הטוב הראוי לבא אליהם או למעט הרע הראוי לבא עליה' כי בכמו זה תועיל ברכת הנביא כמו שביארנו בפרשת תולדות יצחק · ה' מסיני בא · רוצה לומר מעמד הר סיני בא השם לישראל לתת להם תורת והמצוה: וזרח משעיר למו · ידוע כי ישראל סבבו את הר שעיר כל אותם הימים שנתאחרו במדבר אחר דבר המרגלים או רובם כאמרו בפרשת ואלה הדברים וכסב את הר שעי' ימים רבים. והנה שם זרח לישראל אור השם יתעלה מפני ראותם עולם המופתים והנפלאות שעשה להם השם יתעלה במדב' בהאכיל' מן מ' שנה ושלא בלו שמלותם מעליהם ולא נעליהם מעל רגליה' בכל הזמן הארוך ההוא עד שמשם התחילה הישועה לבוא לישראל כאמרו רב לכם סוב את ההר הזה פנו לכם צפונה ומן אז התחילו להשתדל במלחמות הגוים אשר כנחום מעבר הירדן מזרח' · הופיע מהר פארן · ידמה שהר פארן הוא הר שעיר והנה בוכת אמרו הופיע הוא כמו אמרו וזרח משעיר למו כי הרצון באמור הופיע הראה יפעתו ויהדו: ואתה מרבבות קדש · הוא ביאור מה שאמר תחילה ה' מסיני בא רוצה לומר שבא שם והגלותו על ישראל כדי שישמעו כלם דברי התור' מפיו היה מתקדש מרבבות קדש והנה קרא כלל ישראל רבבות קדש להיותם עם קדוש ולפי שכלם הסכימו בזה ואמרו את כל אשר ידבר השם נעשה ונשמע כמו שביארנו בפרשת וישמע יתרו והיה מספרם רבבות רבות כי הם היו שתים רבוא אמר שמרבבות קדש סבב הדבר הזה ותהיה מ"ם מרבבות קדש כמו מ"ם מחטאת כגיאיה שהרצון בו בסבת חטאת כגיאיה · מימינו אש דת למו · רוצה לומר שמימין השם יתעלה והוא היד שיוחס לה עשיית הנפלאות על דרך ההשגחה חדש את כפלא שהשמיע ממנו דת למו בקול הנפלאה שחדש בו על דרך אמופת · אף חובב עמים אחשוב שהוא מענין ההסתר והתחבות וכמוהו לטמון בחבי עוני ויהיה חובב וחבב שני שרשים בענין אחד וכן תוכו מענין תוך ויהיה תכה תכך שני שרשים בענין אחד והנה ידוע כי ישראל כשמעם הדברים מפי הגבורה יראה ממנו ועמדו מרחוק ואמרו למשה דבר אתה עמנו ונשמעה ואל ידבר עמנו אלהים פן נמות ואז אמר השם' יתע' למשה לך אמור להם שובו לכם לאהליכם ואתה פה עמוד עמדי והנה הרצון באמרו מדברותיך דבריך והוא כמו מדברותיך כי הדבר יקרא מדבר כאמרו ומדברך נאוה והרצון בזה הפסוק הוא כן שהיה חובב ימינו הרבבות והעמים ההם מפני פחד האש הגדולה כי או נתחבאו כלם ולא רצו לראות המראה הגדול כמו שנזכר בפרשת וישמע יתרו הנה נשאר עם זה כל קדושיו בידיך לשמוע ולקבל כל דבריך ואע"פ שלא ישמעו אותם מפיך והם אחר שנכנסו תוך אהליהם הסכימו כי הוא אשר לרגליך והוא משה שעלה על ראש ההר ישא שיהם מדברותיך ויגידם להם ויאמינו בהם כאלו שמעום מפיך · תורה צוה לנו משה וגומר רוצה לומר התורה שצוה לנו משה קבלנוה עלינו שתהיה ירושה לבא לקהלת ישראל כאלו שמענו דברים מפי הגבורה ואמנם היה זה כן כי ישראל ראו שאם ירצו ישמעו הכל בזה האופן כמו שנזכר בפרשת ואתחנן ולזה האמינו במשה כאילו השלימו לשמוע כל הדברים מפי הגבורה: ויהי בישורון מלך ידמה שזה המלך הוא שאול כי אז כתקבלו ראשי עם יחד שבטי ישרא' ושאלו שמואל שיתן להם מלך ואפשר שזה המאמר שב אל ירבעם כי אז כתאספו ראשי עם אל ירבעם ולפי שבסבת המלך כפלו ישראל ברע שנפלו בו בסוף הענין ידמה שאמר זה בזה המקום לבקש מהש' יתעלה למעט הרע לפי מה שאפשר: יחי ראובן ואל ימות · לפי שמלכות מלכי ישראל היה סבה ש שגלו עשרת השבטי' ובתחלה גלה מהם ראובן וגד וחצי שבט המנשי כמו שנזכר בספר דברי הימים וזה הגלות הגלה פול מלך אשור ותגלת פלאסר מלך אשור והגלות השני ליתר השבטים הנשארים מעשרת השבטים אשר הגלה אותם שלמנאסר מלך אשור ולפי שראובן היה ראוי שיהיה הראשון שזכר בו כי הוא היה הראשון והבכור ייחס זה הגלות לראובן והתפלה עליו היא תפלה ליתר השבטים שגלו עמו כי כלם גלו לחלח וחבור נהר גוזן וערי מדי כמו שנזכר בספר דברי הימים ובספר מלכי' ולזה אמר זה דרך תפלה יחי ראובן ואל ימות עם אלו הגרות לו ואל ימות לגמרי ביד צריו ואע"פ שיהיו מתיו מספר שיהיו למתי מעט על רוב חטאים להשם כמו שבא זכרו בספר מלכים שבסוף הענין היו עשרת השבטים מספר מעט הנה עם כל זה התפלל לשם יתעלה שלא יכלם לגמרי: וזאת ליהודה ויאמר וגומר · ר"ל וזאת התפלה גם כן אתפלל לה' בעד יהודה כי יהודה גם כן הוא עתיד לגלות מעל אדמתו ולשוב מספרם מעט והנה כלל בנימן עמו בזאת התפלה כי יהודה ובנימן היו לעבר אחד והם גלו יחד אך יהודה היה לראש ולזה זכר אותו ואמר שמע ה' קול יהודה ואל עמו תביאנו ואע"פ שכל אחד מידיו רב לו ריב ומדון במה שמטא בעבדו ע"ז הנה עם כל זה היה לו עזר מצריו שלא יכלוהו בהיותו גולה תחת ידיהם ולזה גם כן אמר על רוב פזור גלות יהודה והיותו ככון אל הכליון שזה הלך שירצה השם יתעלה קול תפלתו להביאו אל עמו באחרית הימים כשיתקבצו כל השבטים וישובו בארצם · וללוי אמר תומיך ואוריך וגומר · רוצה לומר שהאורים והתומים של ישראל נתנו לאיוותך בחסידים שבכם שהם שבט לוי והוא אהרן וזרעו · והנה זכר האורים והתומים כי ענייכם הולך מהלך השלמות מהעבודה שהיתה במקדש כמו שהתבאר מדברינו במה שקדם ולזאת לא היה כי אם לכהן גדול · אשר נסיתו במסה תריבהו על מי מריבה · זה שב אל השם יתעלה פעם שלא לנוכת ופעם לנוכת והרצון בו אשר נסית השם יתעלה במסה ושם הריבות עמו על מי מריבה רוצה לומר ברפידים שרבו בני ישראל עם ה' ונסו אותו כאשר לא היה מים לעדה כמו שנזכר בפרשת בשלח והם עמו זה לנסות את השם לראות היש ה' בקרבנו אם אין ומזה המקום כתבאר ששבט לוי היה נקי מזה החטא ואם יקשה בעיניך מה שביארנו מי מריבה על מי רפידים וכבר מצאנו בכתוב מי מריבת קדש ראוי שתדע שזה ממה שייאשר אל ביאורנו זה וזה שמה שהיה מזה בקדש נקרא מי מריבת קדש להבדיל אותו ממי מריבה המבר בזה המקום היא מסה ומריבה כמו שנזכר שם בפרשת בשלח · האומר לאביו ולאמו לא ראיתיו זה היה במעשה העגל כי אז שאל משה מי להשם אלי ויאספו אליו כל בני לוי ואמר להם משה שימלאו ידיהם היום כי איש בבנו ובאחיו ורצה בזה כי בזה הענין המגונה שעשו ישראל כמצא גם כן השבט ההוא כבחר ונקי ולא עוד אלא שלא שפטו העובדי' בעניין העגל אמ' כל אחד מהם לאביו ולאמו לא ראיתיו וכן הענין לשאר קרוביו עד שאם היה מוצא זה החטא באחד מקרוביו היה הורג אותו והיה זה כן כי שמרו אמרת השם ובריתו ינצרו והוא התורה בכללה והנה לימדנו מזה המקום שאין ראוי לקרוב שיהיה שופט קרובו כי אין טבע האדם סובל לפי הנהוג אל שלא יראה האד' אביו ואמו באופן שלא יוכל לשפוט כראוי כנגדם וכן הענין בשאר הקרובים ולזה שובחו שבט לוי בזה הענין שאין ממנהג האנשים להתנהג בו: יורו משפטיך ליעקב ותורתך וגומר: הנה הקדים תחלה היותר נכבד מה שילך מדרגת השלמות וזה שהוראת זה השבט משפטי השם יתעל' ותורתו לישראל הוא התכלית המכוקש בעבודה הנכבדת שהיותה נעשית במקדש כמו שנתבאר מדברינו במה שקדם כי זאת העבודה בכללה כונה להעמיד המתעסקים בה על סודות המציאו' ועל סודות התורה גם כן מזה הצד כמו שביארנו בפרשת ויקה' ומלך היותם ראויים גם כן לעיין בתורה ולחקור בסודותיה מפני זאת העבודה כי מצדה הוכנה להם מתנות יקרות בהם בזולת עמל ולפי שהקטורת מעיר על עניין יותר נכבד ממה שתעיד עליו העולה שהיא כליל הקדים הזכרת הקטרת להעל את העולה על המזבח החיצון והנה זכר שתי אלו העבודות לבד לפי שהם היותר נכבדות והנה אמר שאלו הדברים הנכבדים זכה בהם השבט הנכב' מפני היותו להשם תלידה ונבטן ומהריון · ברך השם חילו · התפלל משה בעד זה השבט שיגלית השם יתעלה קנייניו כי יצטרך לזה עזר אלהי שלא יכנסו בידם ישראל מתנות בקנה ולויה והוא גם כן יהיה סבה להתמיד להם השלמות והתפלל ג"כ שיהיו לרצון להשם יתעלה פעל ידיו והם העבודות שיעשה במקדש וענין היותם לרצון הוא שיכוין בהם הכונה הראויה כי זה ממה שיעמידם לעמוד על כונת התורה באלו עבודות הנכבדות · מחץ מתנים קמיו · ידמה שזאת התפלה היתה על דבר עלי ושמואל והחשמונים כי הם כלחמו מלחמות הש' והצליחו בהם מאד וזה מבואר מענין שמואל שהיה משבט לוי והחשמונאי' שהיו מהכהנים הלוים שהגיע מהצלחתם במלחמתם שלא עמד איש בפניהם · לבנימן אמר ידיד ה' · רצה בזה שבנימן הוא ידיד השם יתעלה וישכון לבטח אצלו כי בגבולו הי' בית המקדש הנה הש' לו לסתרה ולמחסה כל היום ובכתפתו תהיה שכנתו והנה אמר זה כי מפני היות בנימן בזה המקום נשמר מההמסך לשבטים האחרים כשהמליכו ירבעם והיה זה סבה אל שדבק במלכי יהודה ובזה האופן היה חופף עליו השם יתעלה כל מה שהתמיד היום כשבט אשר כתארך זמן ההצלחה בו יותר ולא הטריב יומו קודם זה בגלות שאר השבטים על יד מלך אשור ואפש' שרמז בזה לענין שאול שהיה משבט בנימן שיהיה השם עמו לעזרו במלחמותיו כל היום רצה לומר כל זמן מלכותו עד שבא יומו ואז נפל ביד פלשתים וכל כך היתה השגחת השם יתעלה במלחמותיו עד שידמה שהשם יתעלה שוכן בין כתפיו · וליוסף אמר מבורכת יי' ארצו וגו' · ידמה שנחלת יוסף היתה במקום הרענן והשמן יותר שבארץ ישראל ולזה אמר שארצו היא מבורכת מהשם יתעלה כי השם יתעלה יתן שם לגדל הצמחים ממתיקות מה שישפיע מן השמים והוא הטל אשר אדושו הוא מקרירות האויר בלילה וגם מתחת תהיה התהום רובצת לבא דרך שפוניות הארץ אל הצמחים והזרעים לגדלם וגם תהיה מבורכת ארצו שימצאו בו מיני הפירו' המשובחים שהויתם הוא פעם אחת בשנה והם התבואות ופירות האילן ומה שידמה להם והם נקראים תבואת שמש וגם תהיה מבורכת ארצו שימצאו בה הצמחים אשר יוציאו פירותיהם מחדש לחדש כמו הרבה ממיני הירקות והם נקראים גרש ירחים ר"ל שתגרש הארץ ותוציא מהם פריה בכל חדש וחדש · ומראש הררי קדם · רצה לומר שכבר נתן לו מהמובחר שבהרים הקודמים ומהמבחר שבגבעות אשר מעולם והנה כלל מנשה עם אפרים בזה כי גבולם היתה סמוכה זו לזו כמו שנזכר בספר יהושע · וממגד ארץ ומלואה ורצון שוכני סנה וגו' · מפני שהיו תוצאות גבול מנשה ואפרים הים כמו שנזכר בספר יהושע הנה כתנבא להם משה ממגד ארץ בכללה ומטוב מלואה והם הסחורות הבאות שם דרך הים הנמשאות שם מרח' ק כל הדברי' המשובחי' הן מפירות הארץ הן מזולתם וזה רצון השוכן בסנה שהוא גדול בארץ רוה כי למעוט תבואותיו יתפוק שיוכן לו בקלות לבא בגבולו מרחוק על הדברים ההכרחיים לו ובזה האופן תמצא עירות גדולות מאד אין להם בעצמם פירות ותבואות אך יסמכו על הסחורות הבאות להם מן הנהר שהוא אצלם או מן הים אשר יובילו אליהם דרך שם בקלות · תבואתה לראש יוסף · ר"ל תבא הברכה לראש יוסף ולקדקד מי שהיה הפורש שבאחיו והוא יוסף והוא מבואר מענין אשת אדוניו כשבקשה ממנו לשכב אצלו להיות עמה ושם נפשו בכפו לברוח מעשות זה המעשה המגונה ולא עשה כן יהודה בדבר תמר כ"ש שהיה יותר רחוק מזה מה שעשה ראובן בדבר פלגש אביו · בכור שור הדר לו · אפשר שרמז מזה אל יהושע שהיה משבט אפרים והנה היה לו זיו והדר והיה קרני ראם קרניו לנגח בהם הגוי' והנה בגוי' אשר כבש ארצם עד קצותיה ואמר משה כי אלו הן רבבות אפרים כי מאפרים יצא יהושע והם אלפי מנשה כי ממנשה יצא גם כן מי שיצליח במלחמה והוא גדעון שהמית זבח וצלמונע ומחניהם שהיה קל"ה אלף והנה ההבדל אשר בין שני המושלים שיצאו מיוסף מבואר ולזה יחס הרבבות לאפרים והאלפי' למנשה וכאלו ביארה התורה שמתי שאמר יעקב ואולם אחיו הקטן יגדל ממנו לא ירצה בו רבוי המספר אך גודל בממשלה ומלכות וידמה כי מפני שאמר יחדיו אפסי ארץ ולא נתקיים זה ביהושע כי לא כבש כל הארץ המיוחסת לישראל עד קצותה כי כבר נשארה הארץ הרבה לרשתה כמו שנזכר בספ' יהושע הנה יהיה יותר נאות שישוב זה המאמר לדבר משיח בן יוסף אשר יצליח הצלחות רבות במלחמותיו כמו שיתבאר מדברי זכריהו וכבר יהיה לו הדר עד שכבר נאמר עליו שהוא יהיה כדוד וכמו בית דוד לאלהים כמלאך ה' לפני ישראל וזה ג"כ ראוי כי לא יצטרך להתנבא על יהושע וכבר נתבא' בתורה ביאור שלם שהוא ינחיל לישראל את הארץ וידמה מזה המקום שזה יצא מאפרים וכאלו ביאר שמפני זה ייחסו הרבבות לאפרים והאלפים למנשה וזה כי אם היה זה מפני יהושע הלא יצא ג"כ מאפרים ירבעם בן נבט שהשחית את ישראל והחטיא אותם והיה סבת בסוף הענין אל שגלו יהודה וישראל מעל אדמתם כי מלכי ישראל כלם חטאו בחטא ירבעם ובסוף הענין נכשלו בזה ג"כ מלכי יהודה ולמדו ממלכי ישראל כמו שנזכר בספר מלכים: ולזבולון אמר שמח זבולון בצאתך למלחמה כי כבר היו בני זבולון אנשי מלחמה כמו שאמר זבולון עם חרף נפשו למות או ירצה באמרו בצאתך לסחורה ופרקמטיא כי זבולון היה שוכן לחוף ימים כמו שאמר יעקב ואתה יששכר שמח באהליך כי בני יששכ' בחרו במנוחה מצד ערבות ארצם ועבנותה ולזה לא היו יוצאי' למלחמה ומפני זה ג"כ יושבי אהלי' להתעסק בתורה ובחכמה כאמ' ומבני יששכר יודעי בינה לעתים וגו' והיו שמחי' באהליהם מזה הצד כי אין שמחה לאדם תשוה בה כי בה תתענג הנפש תענוג נפלא · עמים הר יקראו שם · ר"ל שהגוים יקראו המקום ההוא כאלו הוא ההר שיהיה בו בית הבחירה וזה היה בעת שהשיבו ארון האלהים משדה פלשתים ולקיתם את דרך גבול יעלה בית שמש וגו' וכאשר הגיעו שם זבחו שם זבחי צדק כמו שנזכר בראש ספר שמואל והוא היה בחלק יששכר כמו שנזכר בספר יהושע והנה חשבו שיהיה המקום ההוא מקום בית המקדש מצד רוב העושר אשר בחלק יששכ' שהם יונקים שפע ימים מפני רוב הסחורות הבאות שם דרך הים והנה הם יונקי' שפוני טמוני חול ר"ל כי מפני רוב חכמתם כל רז וכל סתום לא עממום או ירצה בזה כי רבים יקראו נחלת יששכ' הם אשר שם יזבחו זבחי צדק והוא בית המקדש והנה קראוהו כן כי הם עשירות מאד ושם רבוי החכמה כמו שראוי להיות זה בבית המקדש או ירצה בזה רבים שיבקשו לעלות במקום הבחירה יזבחו בחלק יששכ' זבחי צדק ויעזבו העולים בהר השם והם יתפייסו במקו' ההוא להמצא שם רוב הטעם והחכמ' כמו שראוי זה בבית המקדש וזה אמנם היה אפשר בשעת היתר הבמות והנה קרא עמוקות התורה והחכמה שפוני טמוני חול כי כמו שהטמון בחול כשמר ימים ושנים בזולת עפוש והפסד כן הענין בסודות החכמה והתורה או ירצ' בזה שקבוצים מהם יעלו יחד להר השם לזבוח שם זבחי צדק מרוב העושר שנתן להם וזה כי הם יונקים שפע ימים וטובם וגם הארצות העמוקים בחול הים יבואו להם כמו שפירש החכם אבן עזרא · ולגד אמר ברוך מרחיב גד וגו' · אחשוב שרמז בזה אל מלחמת הגריים ויטור ונפיש שנזכר בדברי הימי' ונלחמו שבט גד עם הראובני וחצי שבט המנש' וכב' זכר זה עם זכרון שבט גד להעי' כי שבט גד היה העקר בזאת המלחמה וכבר יורה על גבורו' בני גד מה שנזכר שם מהאנשים משבט בני גד שנבדלו אל דוד למצד גבורי החיל אנשי צבא למלחמה עורכי צנה ורומח ופני אריה פניהם וגומר כי זה כלו ממה שיורה על גבורת בני גד ואחשוב שעל זאת המלחמה אמר יעקב גד גדוד יגודנו והו' יגוד עקב כי בסוף הענין שבו מהם כפש אדם מאה אלף ועל זאת המלחמה יתכן שאמר וטרף זרוע אף קדקד ר"ל כי הם נצחו ראש שהוא הקדקד וזרועותיו שהם פרשיו ועוזריו כי כלם נפלו בידם כאמרו ויתנו בידם ההגריים וכל שעמהם · וירא ראשית לו וגו' · אף על פי שבני ראובן היו גם כן עם בני גד כששאל שיתן להם נחלתם מעבר הירדן מזרחה הנה יחס זה הענין לגד כי הם היו ההתחלה ולזה הקדימם בספור ההוא ואמר ומקנה רב היה לבני גד ובני ראובן ואמר כי גד ראה שהיה לו ראשי הארץ אשר נחלו ישראל והוא הארץ אשר הכחילם משה מעבר לירדן לפי ששם הארץ ההיא החלקה אשר בה מחוקק ספון והוא משה שיספד לנו החקים מפי הגבור' כי שם בארץ אשר מעבר הירדן היית קבורתו והכ' בה בחר לזאת הסבה לפי שזה הענין הוא ממה שיש לו רושם בהשאיר אמיתות התורה אצל ההמון ר"ל כשיתבאר להם שאשר כתנה הוא כקבר שם והוא גד בא אל ראשי עם ישראל כמו שהתנה עמהם משה להלחם עם הגוים ההם עד אשר ירשו גם הם את הארץ והוא עשה שם צדקת השם ומשפטיו עם ישראל רוצה לומר כשמרו מהחטא בדבר מהדברים כדי שיתישרו יותר לירושת הארץ הלא תראה כי מפני חטא מהם היו כזוקים כולם בדבר עכן בחרם · ולדן אמר דן גור אריה וגו' · המשילו לגור אריה לרוב גבורתו שידלג מן הר בשן כשיראה הטרף וכן היה דבר שמשון שהיה משבט דן שהוא לבדו היה קם על הפלשתים להרגם או אמר זה על שבט דן בהלחמם על לשם ולכדוה כמו שנזכר בספר

יהושע

רשי

שמח זבולן בצאתך ויששכ' באהליך · זבולן ויששכר עשו שותפות זבולון יושב לחוף ימים ויוצא לפרקמטיא בספינות ומשתכר ונותן לתוך פיו של יששכר והם יושבים ועוסקי' בתורה לפיכך הקדים זבולן ליששכר שתורתו של יששכר על ידי זבולון היתה : שמח זבולן בצאתך · הצלח בצאתך לסחורה : ויששכר · הצלח בישיב' אהליך לתורה לישב ולעבר שני' ולקבוע חדשים כמו שנאמר ומבני יששכר יודעי בינה לעתי' ראשיהם מאתים ראשי סנהדרין היו עוסקין בכך ועל פי קביעו' עתיה' ועבוריהם : עמים · של שבטי ישראל : הר יקראו · להר המוריה יאספו כל אסיפה על ידי קריאה היא ושם יזבחו ברגלי' זבחי צדק : כי שפע ימים יינקו · יששכ' וזבולון ויהא להם פנאי לעסוק בתורה : ושפוני טמוני חול · כסויי טמוני חול טרית וחלזון וזכוכית לבנ' היוצאי' מן הים ומן החול ובחלקו של יששכר וזבולון היה כמו שאמור במסכת מגילה זבולון עם חרף נפשו למות משום דנפתלי על מרומי שדה היה מתרעם זבולון על חלקו לאמר נתת שדות וכרמים וכו' : ושפוני · לשון כסוי כמו שנאמ' ויספון את הבי' וספו' בארז ותרגומו ומטלל בכיורי ארזא · ד"א עמים הר יקראו על ידי פרקמטיא של זבולון תגרי אומות העולם באים אל ארצו והוא עומד על הספר והן אומרים הואיל ונצטערנו עד כאן נלך עד ירושלם ונראה מה יראתה של אומה זו ומה מעשיה והם רואים כל ישראל עובדים לאלוה אחד ואוכלים מאכל אחד לפי שהאומו' אלוהו של זה לא כאלוהו של זה ומאכל של זה לא כמאכלו של זה והן אומרין אין אומה כשרה כזו ומתגיירין שם שנאמר שם יזבחו זבחי צדק : כי שפע ימים יינקו · זבולן ויששכר היה נותן להם ממון בשפע : ברוך מרחיב גד · מלמד שהיה תחומו של גד מרחיב והולך כלפי מזרח : כלביא שכן · לפי שהיה סמוך לספר לפיכך נמשל באריות שכל סמוכי' לספר צריכים להיות גבורי': וטרף זרוע אף קדקד · הרוגיהן היו נכרין חותכין הראש עם הזרוע במכה אחת : וירא ראשית לו · ראה ליטול לו חלק בארץ סיחון ועוג שהי' ראשית כבוש הארץ : כי שם חלקת · כי ידע אשר שם בנחלתו חלקת שדה קבורת מחוקק והוא משה : ספון · אותה חלקה ספונה וטמונה מכל בריה שנא' ולא ידע איש את קבורתו : ויתא · גד : ראשי עם · הם היו הולכין לפני החלוץ בכיבוש הארץ לפי שהיה גבורים וכן הוא אומר ואתם תעברו חלוצים לפני אחיכם וגו' : צדקת יי' עשה · שהאמינו דבריהם ושמרו הבטחתם לעבור את הירדן עד שכבשו וחלקו · דבר אחר ויתא משה ראשי עם : צדקת יי' עשה · על משה אמור : דן גור אריה · אף הוא היה סמוך לספר לפיכך מושלו באריות : יזנק מן הבשן · כתרגומו שהיה הירדן יוצא מחלקו ממערת פמייאס והיא לשם שהיא בחלקו של דן שנאמר ויקראו ללשם דן וזינוקו וקילוחו מן הבשן · דבר אחר מה זינוק זה יוצא ממקום אחד ונחלק לשני מקומות כך שבטו של דן נטלו חלק בשני מקומות תחלה נטלו בצפונית מערבי' עקרון וסביבותיה ולא ספקו להם ובאו ונלחמו עם לשם שהיא פמייאס והיא בצפוני' מזרחית שהרי הירדן יוצא ממערת פמייאס והוא במזרחה של ארץ ישראל ובא מהצפון לדרו' וכלה בקצה ים המלח שהוא במזרח יהודה שנטל בדרומה של ארץ ישראל כמו שמפורש בספר יהושע והוא שנאמר ויצא גבול בני דן מהם ויבואו וילחמו עם לשם וגו' יצא גבולם מכל אותה הרוח שהתחילו לנחול בה : שבע רצון · שהיתה ארצו שבעה כל רצון יושביה : ים ודרום ירשה · ים כנרת נפלה בחלקו ונטל מלא חבל חרם בדרומה לפרוס חרמים ומכמורות : ירשה · לשון צווי כמו עלה רש והטעם שלמעלה ברי"ש מוכיח כמו ירש ידע לקח שמע כשמוסיף בו ה"א יהיה הטעם למעלה שמעה ידעה סלחה לקחה אף כאן ירשה לשון צווי ובמסורות הגדולה מצינו באלפא ביתא לשון ציווי דטעמיהון מלעיל : ברוך מבנים אשר · ראיתי בספרי אין לך בכל השבטים שנתברך בבנים כאשר ואיני יודע כיצד : יהי רצוי אחיו · שהיה מתרצה לאחיו בשמן אנפיקינון ובקפלאות והם מרצין לו בתבואה · דבר אחר יהי רצוי אחיו שהיו בנותיו נאות והוא שנאמר בדברי הימים הוא אבי ברזית שהיו בנותיו נשואות לכהנים גדולים הנמשחי' בשמן זית : וטובל בשמן רגלו · שהיה ארצו מושכת שמן כמעין ומעשה שנצטרכו אנשי לודקיא לשמן מנו להם פולמוסטוס אחד כו' כדאיתא במנחות : ברזל ונחשת מנעליך · עכשיו הוא מדבר כנגד כל ישראל שהיו גבוריהם יושבי' בערי הספר ונועלין אותה שלא יוכלו האויבים ליכנס בה כאלו היא סגורה במנעולים ובריחים של ברזל ונחשת · דבר אחר ברזל ונחשת מנעליך ארצכם נעולה בהרים שמוצאים בהם ברזל ונחשת וארצו של אשר היתה מנעולה של ארץ ישראל : וכימיך דבאך · וכימים שהם טובים לך שהן ימי תחלתך ימי נעוריך כן יהיו ימי זקנותך שהם דואבים זבים ומתמוטטי' · דבר אחר וכימיך דבאך וכימים שהם טובים לך כמנין ימיך כל הימים שאתם עושים רצונו של מקו' יהיה דבאך של הארצות דובאות כסף לארץ ישראל שתהא מבורכת בפירות וכל הארצות מתפרנסות הימנה וממשיכות לה כספם וזהבם אשקו"רנט הכסף והזהב כלה מהם שהן מזיבות אותו לארצכם : אין כאל ישורון · דע לך ישורון שאין כאל בכל אלהי העמים ולא כצורך צורם : רוכב שמים · הוא אותו אלוה שבעזרך ובגאותו הוא רוכב שחקים :
מעונה

הברכה

רביעי

שְׂמַח זְבוּלֻן בְּצֵאתֶךָ וְיִשָּׂשכָר בְּאֹהָלֶיךָ׃ עַמִּים הַר־יִקְרָאוּ שָׁם יִזְבְּחוּ זִבְחֵי־צֶדֶק כִּי שֶׁפַע יַמִּים יִינָקוּ וּשְׂפֻנֵי טְמוּנֵי חוֹל׃ ס

כ וּלְגָד אָמַר בָּרוּךְ מַרְחִיב גָּד כְּלָבִיא שָׁכֵן וְטָרַף זְרוֹעַ אַף־קָדְקֹד׃ וַיַּרְא רֵאשִׁית לוֹ כִּי־שָׁם חֶלְקַת מְחֹקֵק סָפוּן וַיֵּתֵא רָאשֵׁי עָם צִדְקַת יְהוָה עָשָׂה וּמִשְׁפָּטָיו עִם־יִשְׂרָאֵל׃ ס

וּלְדָן אָמַר דָּן גּוּר אַרְיֵה יְזַנֵּק מִן־הַבָּשָׁן׃ ס

וּלְנַפְתָּלִי אָמַר נַפְתָּלִי שְׂבַע רָצוֹן וּמָלֵא בִּרְכַּת יְהוָה יָם וְדָרוֹם יְרָשָׁה׃ ס

וּלְאָשֵׁר אָמַר בָּרוּךְ מִבָּנִים אָשֵׁר יְהִי רְצוּי אֶחָיו וְטֹבֵל

כה בַּשֶּׁמֶן רַגְלוֹ׃ בַּרְזֶל וּנְחֹשֶׁת מִנְעָלֶיךָ

חמישי

וּכְיָמֶיךָ דָּבְאֶךָ׃ אֵין כָּאֵל יְשֻׁרוּן רֹכֵב שָׁמַיִם בְּעֶזְרֶךָ וּבְגַאֲוָתוֹ שְׁחָקִים׃
מענה

חֲדֵי זְבוּלֻן בְּמִפְּקָךְ לַאֲגָחָא קְרָבָא עַל בַּעֲלֵי דְבָבָךְ וְיִשָּׂשכָר בְּמֵהָכָךְ לְמֶעְבַּד זִמְנֵי מוֹעֲדַיָּא בִּירוּשְׁלֶם׃ שִׁבְטַיָּא דְיִשְׂרָאֵל לְטוּר בֵּית מַקְדְּשָׁא יִתְכַּנְשׁוּן תַּמָּן יְכַסּוּן נִכְסַת קוּדְשִׁין לְרַעֲוָא אֲרֵי נִכְסֵי עַמְמַיָּא יֵיכְלוּן וְסִימָן דְּמִטַּמְּרָא בְּחָלָא מִתְגַּלְיָן לְהוֹן׃ וּלְגָד אֲמַר בְּרִיךְ דְּאַפְתֵּי לְגָד כְּלֵיתָא שָׁרֵי וְיִקְטוֹל שִׁלְטוֹנִין עִם מַלְכִין׃ וְאִתְקַבַּל בְּקַדְמֵיתָא דִּילֵיהּ אֲרֵי תַמָּן בְּאַחְסַנְתֵּיהּ מֹשֶׁה סָפְרָא רַבָּא דְיִשְׂרָאֵל קְבִיר הוּא נְפַק וְעַל בְּרֵישׁ עַמָּא זַכְוָן קֳדָם יְיָ עֲבַד וְדִינוֹהִי עִם יִשְׂרָאֵל׃ וּלְדָן אֲמַר דָּן תַּקִּיף כְּגוּר אַרְיָוָן אַרְעֵיהּ שַׁתְיָא מִן נַחְלַיָּא דְּנָגְדִין מִן מַתְנָן׃ וּלְנַפְתָּלִי אֲמַר נַפְתָּלִי שְׂבַע רַעֲוָא וּמְלֵי בִּרְכָן מִן קֳדָם יְיָ מַעְרַב יַם גִּינוֹסַר וְדָרוֹמָא יֵירַת׃ וּלְאָשֵׁר אֲמַר בְּרִיךְ מִבִּרְכַּת בְּנַיָּא אָשֵׁר יְהֵי רַעֲוָא לַאֲחוֹהִי וְיִתְרַבֵּי בְּתַפְנוּקֵי מַלְכִין׃ תַּקִּיף כְּפַרְזְלָא וּנְחָשָׁא וּכְיוֹמֵי עוּלֵימוּתָךְ תּוּקְפָךְ׃ לֵית אֱלָהָא כֵּאלָהָא דְיִשְׂרָאֵל דִּשְׁכִינְתֵּיהּ בִּשְׁמַיָּא בְּסַעֲדָךְ וְתוּקְפֵיהּ בִּשְׁמֵי שְׁמַיָּא׃
מדור

שמח ב' וסימ' ולזבולן אמר שמח זבולן · שמח בחור בילדותך · וחד ושמח · יהי מכירך ברוך : זרוע ג' מלאים בתור' וסימ' לכן אמור לבני ישראל אני יי' · או הנסה אלהי' · וטרף זרוע אף קדקד : צדקת ה' וסי' צדקת יי' עשה · צדקת הצדיק לא תצילנו · וחברו · צדקת ישרים תצילם · צדקת תמים תיישר וחד וצדקת מצדיקי רשע :

אבן עזרא

שמח זבולן בצאתך · למלחמה וכן זבולון עם חרף נפשו למות : באהליך · כמו וירא מנוחה כי טוב : עמים הר יקראו · בעבור שזבולון דר לחוף אניות יהיה עשרו רב וזהו כי שפע ימים יינקו והוא מגזרת שפעת גמלים : ושפוני טמוני חול · אין לו אח וטעמו כמו טמוני וכן אדמת עפר והטעם שיהא להם עושר רב עד שיטמנהו בחול ובעבו' עשרם יבו או רובם אל הר השם לזבוח זבחי תודה לשם : מרחיב גד · דמהו לאריה כל רואיו יברחו ממנו ואין מי יכר לו : וירא ראשית לו · הטעם שראה לנפשו ויבקש לו נחלה קודם ישראל : כי שם חלק' · כמו חלק ומחוקק הוא הגדול והשליט כמו לבי לחוקקי ישראל וספון כמו וספון בארז בתיכם ספונים שטעמו שהם ספונים וכן קירות הספון והטע' כי ראה ארמוני' ספונים שהיו חלק גדולי האמורי : ויתא · חסר אל"ף והטעם שבאו ראשי גד עם ישר' חלוצי צבא ומשה ראה זה בנבואה : צדקת יי' עשה · שמלא בידו את אשר דבר בפיו שנדרו בני גד שילאו עם ישראל להלחם עם אויביה' ולא הזכיר ראובן ויתכן כי זה בעבור שהיו בני גד גבורים יותר מבני ראובן והנה דברי הימים לעד שאמר על בני גד ופני אריה פניה' ולא תמצא כן בבני ראובן : יזנק · אין לו חבר במקרא והטעם דמהו בגבורתו לגור אריה כאשר ידלג מהר בשן : שבע רצון · שם התאר וכן הוא יהיה שבע רצון : ים ודרו' · שנחלתו יהיה מערבית דרומית : רצוי · כמו אהוב : וטובל בשמן רגלו · מרוב השמן כטעם כבס ביין לבושו וכן אמר יעקב שמנה לחמו : ברזל ונחשת מנעלך · כי בחלקו יהיו הרי ברזל ונחשת : וכימיך דבאך · אין לו ריע וטעם המתרגם ידוע כי תוקף יהיה לך כל ימיך ויש אומרים שהאל"ף תחת אות הכפל כמו אשר בזאו נהרים ארצו והטע' מגזרת דובב שפתי ישנים וזה הטעם בלי טעם : אין כאל ישורון · שב לברך הכלל : רוכב שמים · פירוש שהוא תקיף והעד שהוא רוכב שמים ובגאותו שחקים הטעם בגאותו הם עומדים :
מעונה

בעל הטורים

שמח · ב' במס' שמח זבולן · שמח בחור על שם שהיו יוצאים בדרכים לפרקמטיא היו בחורים וגבורים : באהליך · ב' ויששכר באהליך · אל תשכן באהליך עולה תשכן נוטריקון תורה · שער כתובי' נכוחים · כמו שדרשו זה הנושא בביתו ספר שאינו מוגה ויששכר היו יושבי אוהלים ועוסקים בתורה ע"כ מזהיר אותו' אל תשכן באהליך עולה : ולגד אמר · בברכתו של גד המלא כל אלפא ביתא לפי שמשה רע"ה קבור בחלקו שקיים כל התורה כלה מאלף ועד ה"ו · וכן בברכ' יוסף לפי שארונו היה מהלך אצל הארון · לומר קיים זה מה שכתוב בזה : וטרף · ב' וטרף זרוע · אשר אם עבר ורמס וטרף ואין מציל · לומר כל מה שטרף אין מציל מידו : נפתלי שבע רצון · ר"ת נשר שהיה קל כנשר לעשות רצון אביו שבשמים : ברוך מבנים אשר · לכך ברכו משה בדברים הללו לפי שכשמכרו השבטים את יוסף החרימו שלא יגלו אותו · ושרח בת אשר ידעה מכירתו בנבואה · ואמרו השבטים מהיכן ידעה אם לא מגדיה דשות' דינוק' או מאמא או מאחת ועמדו ונדוהו ובא מר"עה להתירו כי אמ' לו מנודה אסור בתשמיש המטה' אמר ברוך מבנים · היו בדלין ממנו אמ' יהי' רצוי אחיו · היה אסור בסיכה אמר וטובל בשמן רגלו שיהא מותר לסוך בשמן היה אסור בנעילת הסנדל אמר ברזל ונחשת מנעלך יהיו מנעליך · ר"ת מאיר · על שם השמן שהוא מאיר בניהם ומאיר למנורה : שחקים · איתא במדרש ששם בשמי' יש רקיע ששמו שחקים ששם שוחקים מן לצדיקים : ועוזו · בגי' המן ועל שם כן שהו' לבן ועז כשלג : אחריך

מ"ע ספורנו

עמים הר יקראו · יששכר וזבולון יקראו אומות העולם אל ההר הטוב במיני סחורת' הנלוה לנאים בין האומות : שם יזבחו זבחי צדק · גם תגרי האומות שזבחו כל ימיהם זבחי מתים הנה בבאם אל הר הקדש יזבחו שם זבחי צדק : כי שפע ימים יינקו · יששכר וזבולון יהיה להם מיני סחורה הבאו' מן הים ומהם שספונים בטמוני' בחול כמו דם החלזון וזכוכית לבנה בחולית שבחול : ברוך מרחיב גד · שנתן לו חלק גדול מחלק כל אחד משאר השבטים בעבר הירדן כי אמנם ארץ סיחון ועוג היתה גדולה בכמות אף על פי שלא היתה זבת חלב ודבש כמו עבר הירדן : כלביא שכן · ראוי הוא לזאת ההרחבה מפני שהוא שוכן בקצה האומות כמו אריה לאכול את סביביו: וירא ראשית לו · וגם כן ראוי הוא לכך כי אמנם כשבחר גד את ארץ סיחון ועוג אף על פי שאינה קדושת עבר לירדן היתה כוונתו להשיג דבר עקרי אצלו כי שם בארץ סיחון ועוג חלקת מחוקק ספון כי היתה אותה החלק' שהמחוקק קבור בה שהוא משה : ויתא ראשי עם · וגם בארץ סיחון ועוג אתא המחוקק בראשי העם לכבוש את הארץ · צדקת יי' עשה ומשפטיו עם ישראל · וגם עשה המחוקק את צדקת יי' לישראל שבאר שם את תורתו וגם נשפט עם ישראל והתוכח במשפטי יי' ודיניו עליה' כענין שאמר באמרו התיצבו ואשפטה אתכם את כל צדקות יי' : גור אריה יזנק מן הבשן · הנה האריה לא יזנק מן הבשן שהוא מקו' מבחר המקנה כאמרו אבירי בשן פרות הבשן זולתי בהיותו בטוח לטרוף איזה טרף שיזדמן לו חוץ לבשן וכן יהיה דן בטוח לכבוש סביבותיו ויצא עליהן בטח : נפתלי שבע רצון ומלא ברכת יי' ים ודרום ירשה · אתה נפתלי ירש ים ודרום שבע

חזקוני

שמח זבולן · מתרעם של חלקו היה כמו ששנו רבותינו זבולון עם חרף נפשו למות משום דנפתלי על מרומי שדה לפיכך אמר לו משה שמח זבולון בחלקך ואל תתעצב אם נפל חלקך על הים כי אתה משתכר בו כמו שמפר' והולך : בצאתך · משה רבינו ברך כל אחד ואחד במה שצריך הוא היה יוצא פרקמטיא כדכתיב וזבולן לחוף ימים ישכון לכך ברכו ש' שמח בצאתו : ויששכר באהליך · ארצו היתה טובה לזריעה והיה הוא יושב באהלים לשמור שדותיו ונתפלל משה שיגלים וישמח בשדותיו וכן אמר לו יעקב רובץ בין המשפתים בין הגבולים לשמור שדותיו : ושפוני טמוני חול · פעמים שהספינות נשברות בים וטבועות וטמונות בחול וכשהים נקמט ומתמעט כשכנהו בכל יום באים בני זבולן ונוטלין אותו ממון : מרחיב גד · ברכו כך על שנתן לו ארץ רחבה ארץ מקנה : וטרף זרוע אף קדקד · מדקאמר אף קדקד משמע שהוא מכה בזרוע תחלה כיצד בשעה שבא גד להניח ידו ולהכות את שכנגד' מניח ידו כנגד הקרב וכן גד שוסף הזרוע תחלה ומכה בראש וממיתו בהכאה אחת : וירא ראשית לו · אע"פ שעמון ומואב מערערין עליה כמו שאמרו בני יפתח ומה טעם כי שם חלקת מחוקק ספון כמו שפרש"י : ד"א כי שם חלקת מחוקק וגו' כי שם נחלתו וחלקו של ראובן שנקרא מחוקק כדכתיב בפלגות ראובן גדולים חקקי לב שם היא ספונה וסדורה ככר · ד"א אף לגד קרי וקורהו על שם גדולתו וחשיבותו מחוקק שר ושופט : יזנק מן הבשן · יצא ויטרוף טרף ולפי שבשן מקום אריות וחיות רעות מדמה אותו לאריה : שבע רצון · פירותיו מבכרות וכל זמן שירצה יאכל וישבע מהם שיאכל אדם פירות ממקום אחר : ומלא ברכת ה' · כל הבא בארצו ורואה פירו' מבכרות מודה ומברך את הקב"ה עליהם : ברוך מבנים אשר · ברוך פרי שאר בנים יהי אשר וסוף הפסוק עוכים : יהי רצוי אחיו · כולם מברכין אותו ולמה וטובל בשמן רגלו שארצו מושכת שמן כמעין וכל אחיו וכשותיהן שכין אותו ומשתכנין בו ומברכין אותו : ברוך מבנים אשר · פרש"י אין בכל השבטי' שנתברך בבנים כאשר כלומר שבנדי' שמנוכו כל כך האחרון מן הראשון ואע"פ שגם מנשה נתרב' כל כך הוא בבניו של יעקב קאמר : יהי רצוי אחיו · כשעשה ראובן אותו מעשה הלך אשר וספר המעש' לאחיו ובזהו אמרו כך אתה מוציא דבר על אחינו הגדול ובדוהו לאשר בא משה והתיר נדויו כשם שאומרים למנודה ארור כן אומרים למתירו ברוך ולפי שמנודה אסור בתשמיש המטה אמר בני' ולפי שרחקוהו אחיו אמר יהי רצוי אחיו שיקרבוהו ולפי שמנודה אסור בסיכה ברכו וטובל בשמן רגלו ולפי שמנודה אסור בנעילת הסנדל ברכו ברזל ונחשת מנעליך מנעלין יהיו מברזל ומשמשותיה' שנשמשת דרך עושר ובהם תנעול מנעליך אבל לא דרך דלות לנעול הפתחים ביתדות של עץ : דבאך · לשון דאבה מתיבות ספוקות כמו כשנים כבשים שלה שלמה אלו הם ימי הזקנה שהאדם דואג בהם כלומר אפי' בעת זקנתם הם בעלי כח ע"י תענוגים וסיכת השמן מעמידם כדאמר עד קטין ושמן שכבתי אתי בילדותי עמדו לי בימי זקנותי :
ומפקת

וַיַּעַל מֹשֶׁה מֵעַרְבֹת

מְעֹנָה אֱלֹהֵי קֶדֶם וּמִתַּחַת זְרֹעֹת
עוֹלָם וַיְגָרֶשׁ מִפָּנֶיךָ אוֹיֵב וַיֹּאמֶר
הַשְׁמֵד׃ וַיִּשְׁכֹּן יִשְׂרָאֵל בֶּטַח בָּדָד
עֵין יַעֲקֹב אֶל־אֶרֶץ דָּגָן וְתִירוֹשׁ אַף־
שָׁמָיו יַעַרְפוּ־טָל׃ אַשְׁרֶיךָ יִשְׂרָאֵל
מִי כָמוֹךָ עַם נוֹשַׁע בַּיהוָה מָגֵן עֶזְרֶךָ
וַאֲשֶׁר־חֶרֶב גַּאֲוָתֶךָ וְיִכָּחֲשׁוּ אֹיְבֶיךָ
לָךְ וְאַתָּה עַל־בָּמוֹתֵימוֹ תִדְרֹךְ׃
ס וַיַּעַל מֹשֶׁה מֵעַרְבֹת
א מוֹאָב אֶל־הַר נְבוֹ רֹאשׁ הַפִּסְגָּה אֲשֶׁר
עַל־פְּנֵי יְרֵחוֹ וַיַּרְאֵהוּ יְהוָה אֶת־כָּל־
הָאָרֶץ אֶת־הַגִּלְעָד עַד־דָּן׃ וְאֵת
כָּל־נַפְתָּלִי וְאֶת־אֶרֶץ אֶפְרַיִם וּמְנַשֶּׁה
וְאֵת כָּל־אֶרֶץ יְהוּדָה עַד הַיָּם הָאַחֲרוֹן׃
וְאֶת־הַנֶּגֶב וְאֶת־הַכִּכָּר בִּקְעַת יְרֵחוֹ
עִיר הַתְּמָרִים עַד־צֹעַר׃ וַיֹּאמֶר
יְהוָה אֵלָיו זֹאת הָאָרֶץ אֲשֶׁר
נִשְׁבַּעְתִּי לְאַבְרָהָם לְיִצְחָק וּלְיַעֲקֹב
לֵאמֹר לְזַרְעֲךָ אֶתְּנֶנָּה הֶרְאִיתִיךָ
בְעֵינֶיךָ וְשָׁמָּה לֹא תַעֲבֹר׃ וַיָּמָת
ה שָׁם מֹשֶׁה עֶבֶד־יְהוָה בְּאֶרֶץ מוֹאָב
עַל־פִּי יְהוָה׃ וַיִּקְבֹּר אֹתוֹ בַגַּי
בְּאֶרֶץ מוֹאָב מוּל בֵּית פְּעוֹר וְלֹא־יָדַע
אִישׁ אֶת־קְבֻרָתוֹ עַד הַיּוֹם הַזֶּה׃
וּמֹשֶׁה בֶּן־מֵאָה וְעֶשְׂרִים שָׁנָה בְּמֹתוֹ
לֹא־כָהֲתָה עֵינוֹ וְלֹא־נָס לֵחֹה׃
וַיִּבְכּוּ

מדור אלהא דמלקדמין ובמימריה
אתעביד עלמא ותריך מן קדמך
סנאה ואמר שיצי: ושרא ישראל
לרוחצן בלחודיהון כעין ברכתא
דבריכינון יעקב אבוהון לארעא
עבדא עיבור וחמר אף שמיא
דעילויהון ישמשון בטלא: טובך
ישראל לית דכותך עמא דפורקניה
מן קדם יי תקוף בסעדך ומן
קדמוהי נצחן גבורתך ויתכדבון
סנאך לך ואת על פריקי צוארי
מלכיהון תדרוך: וסליק משה
ממישריא דמואב לטורא דנבו ריש
רמתא די על אפי ירחו ואחזיה יי ית
כל ארעא ית גלעד עד דן: וית כל
נפתלי וית ארעא דאפרים ומנשה
וית כל ארעא דיהודה עד ימא
בתראה: וית דרומא וית מישרא
בקעתא דיריחו קרתא דדקליא עד
צוער: ואמר יי ליה דא ארעא
דקיימית לאברהם ליצחק וליעקב
למימר לבנך אתנינה אחזיתך בעינך
ולתמן לא תעיבר: ומית תמן משה
עבדא דיי בארעא דמואב על
מימרא דיי: וקבר יתיה בחילתא
בארעא דמואב לקביל בית פעור
ולא ידע אנש ית קבורתיה עד יומא
הדין: ומשה בר מאה ועשרין שנין כד מית לא כהת עינוהי ולא שנא זיו
יקרא דאפוהי:
ובכו

מענה ל׳ דלא מפיק ה״א וחד מפיק וסי׳ ולא יכרת מעונה · והוא חד מן י״א חד מפיק וחד לא מפיק · וסי׳ נמסר במס רב״ת׳ דאסד״רנא בס״וף הא״י חיב״ורא · אלהי ג׳ בטע׳ מלעיל וסי׳ ברוך יי׳ אלהי שם׳ מענה אלהי קדם · לא תעשון אתי אלהי כסף · וסי׳ בלשון ארמי שמר דכסף׳ מלקדמין · ברד ח׳ וסי׳ נמס׳ בסדר תזריע · תדרך ה׳ וחס׳ וסי׳ נמסר בסדר עקב : את כל הארץ י״ד וסי׳ אשר אתה ראה לך אתננה · ואולם חי אני · ואם ירחיב יי׳ אלהיך · ויעל משה מערבת מואב אל הר נבו · וישלח מלך ירחו · כי נתן יי׳ בידנו את · ויענו את יהושע תניין · ויכה יהושע את כל הארץ · ויקח יהושע את כל הארץ · וחברו ויקח יהושע את כל הארץ ככל אשר צוה יי׳ · ויתן יי׳ לישראל · כי תאמר אליו כה · הנני אליך הר המשחית · וימלא כבודו את כל הארץ : ויקבר אותו ב׳ וסי׳ בגיא בארץ מואב · בגן עזא דאמן : בגי ג׳ חסרים אלף וסי׳ ויקבר אתו בגי · והגי בינו ובין העי · והגרתי לגי אבניה : ולא ידע י״א וסי׳ נמסר בויקרא : ומשה ו׳ ר״פ וסי׳ נמסר בסדר שמות : במתו ג׳ חס׳ וסימ׳ נמסר בסדר מסעי : עינו ט׳ וסי׳ נמסר בסדר משפטים ;

רשי

מעונה אלהי קדם · למעון השחקים לאלהי קדם שקדם לכל אלהים ובדר לו שחקי׳ לשבתו ומעונתו ומתחת מעונהו כל בעלי זרוע שוכני׳ : זרועות עולם · סיחון ועוג ומלכי כנען שהיו תקפו וגבורתו של עולם לפיכך על כרחם יחרדו ויזועו וכחם חלש מפניו לעולם אימת הגבוה על הנמוך והוא שהכח והגבורה שלו בעזרך : ויגרש מפניך אויב ואמר לך השמד אותם : מעונה · כל תיבה שצריכ׳ למ״ד בתחלת׳ הטיל לה ה״א בסופה: בטח בדד · כל יחיד ויחיד איש תחת גפנו ותחת תאנתו מפוזרי׳ ואין צריכין להתאסף ולישב יחד מפני האויב : עין יעקב · כמו ועינו כעין הבדולח כעין הברכה שברכם יעקב לא כבדד שאמר ירמיה בדד ישבתי אלא כעין הבטחה שהבטיחם יעקב והיה · אלהים עמכם והשיב אתכם אל ארץ אבותיכם: יערפו · יטפו : אף שמיו יערפו טל אף ברכתו של יצחק נוספ׳ על ברכתו של יעק׳ ויתן לך האלהי׳ מטל השמים וגו׳ : אשריך ישראל · לאחר שפרט להם ברכות אמר להם מה לי לפרוט כלל דב׳ הכל שלכם : אשריך ומי כמוך · תשועתך ביי׳ אשר הוא מגן עזרך וחרב גאותך : ויכחשו אויביך לך · כגון הגבעונים שאמרו מארץ רחוקה באו עבדיך וגו׳ : ואתה על במותימו תדרוך כענין שנא׳ שימו את רגליכ׳ על צוארי המלכי׳ האלה : מערבות מואב אל הר נבו · כמה מעלות היו ופסען משה בפסיעה אחת : את כל הארץ · הראהו את כל ארץ ישראל בשלותה והמציקין העתידין להיות מציקין לה : עד דן · הראהו בני דן עובדי ע״א שנ׳ ויקימו להם בני דן את הפסל והראהו שמשון שעתיד לצאת ממנו למושיע : ואת כל נפתלי · הראהו ארצו בשלותה וחורבנה והראהו דבורה וברק מקדש נפתלי נלחמים עם סיסרא וחיילותיו : ואת ארץ אפרים ומנשה · הראהו ארצ׳ בחורבנה ובשלותה והראהו יהושע נלחם עם מלכי כנען שבא מאפרי׳ וגדעון שבא ממנשה נלחם עם מדין ועמלק : ואת כל ארץ יהודה · בחורבנה ובשלותה והראהו מלכות בית דוד ונצחונה : עד הים האחרון · ארץ המערב בחורבנ׳ ובשלותה · דבר אחר אל תקרי הים האחרון אלא היום האחרון הראהו הקב״ה כל המאורעות שעתידין ליארע לישראל עד שיחיו המתי׳ : ואת הנגב · ארץ הדרום · דבר אחר מערת המכפלה שנאמר ויעלו בנגב ויבא עד חברון : ואת הככר · הראו שלמה יוצק כלי בית המקדש שנאמר בככר הירדן יצקם המלך במעבה האדמה : לאמ׳ לזרעך אתננ׳ הראיתיך · כדי שתלך ותאמר לאברהם ליצחק וליעקב שבועה שנשבע לכם הקב״ה קיימה וזהו לאמר לכך הראיתה לך אבל גזרה היא מלפני ששמה לא תעבור שאלולי כך הייתי מקיימך עד שתראה אותם נטועים וקבועים בה ותלך ותגיד להם : וימת שם · אפשר משה מת וכתוב וימת שם משה · אלא עד כאן כתוב משה מכאן ואילך כתב יהושע רבי מאיר אומר אפשר ספר התורה חסר כלום והוא אומר לקיח את ספר התורה אלא הקב״ה אומר ומשה כותב בדמע : על פי יי׳ · בנשיקה : ויקבר אותו · הקדוש ברוך הוא בכבודו רבי ישמעאל אומר הוא קבר את עצמו וזה הוא אחד מש׳לשה אתין שהיה רבי ישמעאל דורש כן כיוצא בו ביום מלאת ימי נזרו יביא אותו הוא מביא את עצמו כיוצא בו והשיאו אותם עון אשמה וכי אחרים משיאין אותם אלא הם משיאים את עצמם : מול בית פעור · קברו מוכן שם מששת ימי בראשית לכפר על מעשה פעור וזה אחד מן הדברים שנבראו בין השמשות בערב שבת : לא כהתה עינו · אף משמת : ולא נס לחה · לחלוחית שבו לא שלט בו רקבון ולא נהפך תאר פניו : בני

לך

אבן עזרא

מעונה אלהי קדם · דע כי מעון כמו סוכה והעד ויהי בשלם סוכו ומעונתו בציון ורבים כן והטעם כי מעונה שלך הוא אלהי קדם כמו עליון שמת מעונך מעין אתה היית לנו ולעולם המעון למעלה על החוסה בו והחוסה למטה : ומתחת זרועות · שיתמכו אותך · וטעם עולם שכן יהיו נצח ולא תחלשנה והמעון שלך ולא יסור כי הוא אלהי קדם והטעם קדמון שאין לו ראשית אחרית וטעם ראשית ואחרית כנגד הנבראים והגאון אמר כי ומתחת השם ולא פירש כלום : עין יעקב · כל מי שיצא ממעין יעקב וכן וממימי יהודה יצאו : אל ארץ · כמו הארץ וכן והתפללו אל המקום הזה : אף שמיו · שמי הארץ או ישראל והטעם כי תולדו׳ הארץ להוציא דגן ותירוש אף השמים יתנו תמיד טלם ואין צורך להשקות : מי כמוך בגוים : מגן עזרך · שלא יגע בך רע : ואשר חרב · ואשר הוא החרב שתתגאה בך על כל אויביך תדרוך · כמו מדרך כף רגל כדברי גדעון : ויעל משה · לפי דעתי כי מזה הפסוק כתוב יהושע כי אחר שעלה משה לא כתב ובדרך נבואה כתבו והעד ויראהו יי׳ גם ויאמר יי׳ אליו גם ויקבור : וימת שם משה עבד יי׳ · שאפילו במותו עשה מה שצוהו כעבד : על פי יי׳ · כי הוא אמר לו על׳ ומות וכן נכתב על אהרן על פי יי׳ וכן על פי יי׳ יחנו : ויקבר אותו · הוא קבר עצמו שנכנס במערה בגי וכן וירעו הרועי׳ אותם ויראו שוטרי בני ישראל אותם ודע כי הר העברי׳ שהוא הר נבו שהוא נלס ככב הוא בעצמו הגיא שהוא ראש הפסג׳ שהוא מול בית פעור והעד שאמר הכתוב כי נסע ישראל מבמות אל הגיא אשר בשדה מואב ראש הפסגה וכתוב ויעל משה מערבות מואב אל הר נבו ראש הפסגה ושם מת ושם קבורתו וכתוב ונשב בגיא מול בית פעור והנה אחר שישב ישראל בגי אמר הכתוב ויסעו בני ישראל ויחנו בערבות מואב וכתוב אחר ויחנו בהרי העברי׳ לפני נבו ויסעו מהרי העברים ויחנו בערבות מואב והנה דבר ברור כי במקום שמת משה שם קבורתו : עד היום הזה · לדברי יהושע ויתכן שכתוב זה באחרית ימיו : לחה · הה״א תחת וי״ו כמו בתוך אהלה מגזרת לח כי היבשות תחגב׳ על הזקן וטעם נס הפך מתח : בני

בעל הטורים

אשריך · ב׳ במסורה אשריך ישראל אשריך וטוב לך : הראיתיך מלא יו״ד · כי עשרה פסוקים בתורה שכתוב בהם אשר נשבע להם להביאם לארץ · והראהו עבר קדוש׳ שבארץ ישר׳ : ויקבור אותו בגי · בגי חסר אלף · שלא ידעו איש את קבורתו ואפילו משה רבינו ע״ה לא ידע אלא יחידו של עולם ברוך הוא וברוך שמו וברוך זכרו אמן :

חסלת וזאת הברכה

מ״ע ספורנו

אלהי קדם · אלוה קדמון וכל זולתו מחודש מאתו · ומתחת זרועות עולם · ולמטה מן השמים הוא אלהי זרועות ומנהיגי הנמצאים שעולמים והם ההווים והנפסדי׳ הנופלים תחת הזמן כמו איכיות היסודות והטבע הזן והמגדל המוליד והמצייר בנמצאים ובבעלי חיים : ויגרש מפניך אויב ויאמר השמד · והנה הוא גרש מפניך את האויב שהיה תושב הארץ ואמר לך השמד כי לא בחרבך ירשת ארץ באופן שתוכל לחשוב בכבוד כחך בארץ הזמן או בבא מליפתו ינברו האויבים כי אתם הוא היה המגרשם ואיך יכנסו נגד רצונו : וישכון ישראל בטח · כאמרו והארץ שקטה ממלחמה : בדד עין יעקב אל ארץ דגן ותירוש אף שמיו יערפו טל יפה רצון שלקן היתה מין יעק׳ והוא כאדון אשר אתם מבקשי׳ אשר הוא עין ישראל בסוף העקב שכל יכן שמיו יערפו של יביעו של בשופע אל ארץ דגן ותירוש כי אתנם השמים ועירוף לקחו כשל שסכל שמקים בו וגם כן השמים יביעו של בשופע אל ארץ דגן ותירוש · כמו שהיה הענין בששת ימי בראשית קודם חטא של אדם הראשון כי לא המטיר ואדם אין לעבוד ואיד יעלה והשקה באופן שבכית הארץ מעצמ׳ ארץ דגן ותירוש באה עליה עריפת טל לברכה שהספיק להתפרנס את יושביה שלא בכעס כאשר היה הכוונה שיתפרנס אדם הראשון קודם חטאו כאמרם ז״ל (פרק בתרא דכתובות) עתידה ארץ ישראל שתוציא גלוסקאות וכלי מילת : אשריך ישראל · ואז תגיע אל האשור שהוא המדרגה העליונה האפשרית לעם : מי כמוך · שלא ימצא עם כמוך כאמרו ואשרו אתכם כל הגוים : עם נושע ביי׳ · שלא תהיה תשועתך ע״י מלחמתך · אבל יי׳ ילחם לכם : מגן עזרך · הוא שעזר אותך בגלו׳ שלא כלית כאמרו לולי יי׳ שהיה לנו אזי המים שטפונו עזרנו בשם יי׳ : ואשר חרב גאותך והוא אשר יהיה חרב גאותך שתתרומם על האומות בנקמתו עליהם כאמרו כי באש יי׳ נשפט ובחרבו את כל בשר : ויכחשו אויביך לך · שהם כבר בזו אותך ויכחשו עצמם כאשר יכבדוך כאמרו והשתחוו על כפות רגליך כל מנאציך · ואתה על במותימו תדרוך · שאפילו מלכיהם יהיו נכנעים לך כאמרו והיו מלכים אומניך וכו׳ אפי ארץ ישתחוו לך : הראיתיך בעיניך · למען תברכנה : ושמה לא תעבור · כדי שלא תגיענה ברכתך באופן שלא תחרב בסוף כמו שכבר נגזר עליה לבטלת מלא מחתם : ויקבור אותו · אם הוא קבר את עצמו כדברי קצתם ז״ל עשתה זאת נפשו הנכבדת כי הוא מת בהר ראש הפסגה משם ראה את הארץ כאמרו וימת שם משם והקבורה היתה בגיא :
ויתמו

חזקוני

ומתחת זרועות עולם · וכמו כן רוכב הוא זרועות עולם שהם מעמת והם יסודי עולם שסובלים כל העולם כלו׳ משל בעליונים ובתחתונים והוא בעזרך : ויגרש מפניך אויב · ויאמר השמד · שמשה את זכר עמלק לא השמיד כל נשמה : עין יעקב · יזל מים מדליו וזרעו במים רבים כורע נדמה למים כך פי׳ דונש : ויכחשו אויביך לך · אויבים לך כלכם מכחשים לך מתוך יראה ומראים עצמם אוהבין : ויעל משה · כמו שאמר לו הקב״ה עלה אל הר העברים ואע״פי כן איכר הר נבו · הוא הר העברים הוא ראש הפסגה : נבו · בחלקו של ראובן את חשבון וגו׳ ואת נבו ואת בעל מעון ומה שכתב נבי גד כי שם חלקת מחוקק ספון היה בין נחלת ראובן וגד : ואת כל הארץ · ראה משה בעיניו מה נשאר מארץ ישראל אלא כבש ואלקה נשיאו לשבטים כמו שמפורש בספר יהושע · נלמד שהיה בעבר הירדן מורשה שמש שהיה משה עומד בו : עד דן · עד באר שבע · עד הים האחרון הוא גבול א״י לצד המערב : עיר התמרים · ה נסיבות הוכירה בפירוש : ויקבור אותו בגיא · שלשה סימנים נתנו בגיא ובאי זה גיא בארץ מואב ובאי זה מקום מול בית פעור ואפ״ה לא ידע אלא קברו איש : עד היום הזה · שלא יקבר איש אצלו כענין שנעשה בנביא · שואלי מתים : לא כהתה עינו · מקירון פניו : ויבכו

רלבג

יהושע · ולנפתלי אמר נפתלי שבע רצון · כי כל מה שבא בחלקו היה טוב ודשן ולזה היה שמח בחלקו כאמרו ונפתלי על מרומי שדה והנה ארצו היה מלאת ברכת ה׳ ובאה נחלתו במערב א״י ודרומה והנה ראה זה כלו משה במראה הנבואה ואפשר שיה הרצון בזה שכל שכניו היו ג״כ מלאי׳ ברכת השם והם אשר היו לירושתו לפאת ים ולפאת נגב והנה נזכר בספר יהושע שגורל נפתלי פגע בזבולון מנגב ובאשר פגע מים וכב׳ כתבא׳ ענין הצלח׳ זבולון כאמרו שמח זבולון בצאתך ועליו ג״כ ידמה שאמר כי שפע ימי׳ יינקו ואע״פ שנכלל בזה יששכר ועניין הצלחת אשר יתבא׳ אחר זה באמרו וטובל בשמן רגלו והרצון בזה שההצלחה איננה לבד בנחלתו אך מלא ברכת השם הים והדרום אשר לירושתו וזה ממה שיהיה לו רושם על התמדת ההצלחה לו · ולאשר אמ׳ ברוך מבנים אשר · בענין ירושת הארץ הנה הוא יותר רצוי לאחיו שלא יקנאו בו ואולו תהיה שמנה בתכלית עד שהוא כאלו יהיה טובל בשמן רגלו וזהו אמרו מאשר שמנה לחמו וידמה ג״כ שהיתה נחלתו ארץ זיתים ותמרי׳ ומרוב הצלחת השמן שם אמר על צד ההפלגה וטובל בשמן רגלו · ברזל ונחשת מנעליך · ר״ל שמדרך כף רגליך בנחלה החזק בברזל ונחשת ולזה תהיה ארצך נוחה לכבוש לאויביך · וכימיך דבאך · ר״ל במספר ימיך על הארץ יהיה חוזק שם ואף על פי שגלו השבטים גלו בימי השופטים הנה ידמה מזה ששבט אשר היה חזק על ארצו עד יום גלות הארץ על יד מלך אשור · ובכאן השלי׳ מה שאמר ביחוד לאחד אחד מהשבטים ובא עתה להגיד דרך כלל ברכת כל ישראל ואמ׳ : אין כאל ישרון כי הוא רוכב שמים ומניעם לאשר יחפוץ ולזה לא יוכלו אותות השמים להזיק לך והנה הוא

אמרי נועם

ויקבור אותו בגיא מול בית פעור פי׳ רש״י קברו היה מוכן מששת ימי בראשית לכפר על מעשה פעור ר״מ כשחטאו ישראל בעגל ובאו מלאכי חבלה אף קצף וחימה ומשחית וחרון והשחיתו לישראל והתפלל משה וביטל אלשה ונתלו אף וחימה והשחית ... ונאכלו ומאכן הק״בה לירדו וקברן מחיים ובכל עון שישראל עושים שם עומדין עיהם ודוחקין לאכל עד שהיה משה מכה במטה בראשם אמר משה להק״בה רבש״ע גלוי וידוע לפניך שישראל הם קשה ... יבואו אף וקיפת ויתבלבלו ישראל קבור אותי בגיא כדי שיראו מתי ולא יקומו לאכל בעם אמר הק״בה יפה אמרת ולכן ויקבור אותו בגיא :

רשי

בני ישראל · הזכרים אבל באהרן מתוך שהיה רודף שלום ונותן שלום בין איש לרעהו ובין אשה לבעלה נאמר כל בית ישראל זכרים ונקבות : אשר ידעו יי' פנים אל פנים · שהיה לבו גס בו ומדבר אליו בכל עת שרוצה כענין שנא' ועתה אעלה אל יי' עמדו ואשמעה מה יצוה יי' לכם : ולכל היד החזקה · שקבל את התורה בלוחות בידיו : ולכל המורא הגדול · נסים וגבורות שבמדבר הגדול והנור': לעיני כל ישראל · שנשאו לבו לשבור הלוחות לעיניהם שנאמר ואשברם לעיניכם והסכימה דעת הקב"ה לדעתו שנאמר אשר שברת יישר כחך ששברת :

וַיִּבְכּוּ בְנֵי יִשְׂרָאֵל אֶת־מֹשֶׁה בְּעַרְבֹת מוֹאָב שְׁלֹשִׁים יוֹם וַיִּתְּמוּ יְמֵי בְכִי אֵבֶל מֹשֶׁה : וִיהוֹשֻׁעַ בִּן־נוּן מָלֵא רוּחַ חָכְמָה כִּי־סָמַךְ מֹשֶׁה אֶת־יָדָיו עָלָיו וַיִּשְׁמְעוּ אֵלָיו בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל וַיַּעֲשׂוּ כַּאֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה אֶת־מֹשֶׁה : וְלֹא־קָם נָבִיא עוֹד בְּיִשְׂרָאֵל כְּמֹשֶׁה אֲשֶׁר יְדָעוֹ יְהוָה פָּנִים אֶל־פָּנִים : לְכָל־הָאֹתֹת וְהַמּוֹפְתִים אֲשֶׁר שְׁלָחוֹ יְהוָה לַעֲשׂוֹת בְּאֶרֶץ מִצְרָיִם לְפַרְעֹה וּלְכָל־עֲבָדָיו וּלְכָל־אַרְצוֹ : וּלְכֹל הַיָּד הַחֲזָקָה וּלְכֹל הַמּוֹרָא הַגָּדוֹל אֲשֶׁר עָשָׂה מֹשֶׁה לְעֵינֵי כָּל־יִשְׂרָאֵל :

(margin: ב' ולא וסי' ל' · ל' יה' דסמי' · ב' מל' ג' · ד' ר"פ · ל' ח' מל' בתורה · י' בקרי)

חזק

מ"א גאו"אל סימן · אל"י סימן :

ולא קם ב' וסימ' נביא עוד בישראל כמשה אשר ידעו יי' · ולא קם ולא זע ממנו : פנים אל פני' ח' וסימ' נמסר בסדר וישלח : והמופתים ב' מל' וסימ' או הנסה אלהים לכל האתות והמופתים : שלחו ג' וסימ' לכל האתת והמופתים · אשר שלחו מלך אשור ארניו לחרף : וחברו הטה יי' וגומ' את דברי סנחריב אשר שלחו לחרף ותרויהון בחד עגינא : ולכל ד' ר"פ וסי' חית הארץ · לא יחרץ כלב · היד החזקה · ולכל העלות עלות : הגדול ח' מלאים בתורה וסימ' נמסר בסדר נח :

סליק ספרא דאלה הדברים וסליקו להו חמשה חומשי תורה בסייעתא דשמייא :

אבן עזרא

בני ישראל · ובאהרן כל בית ישראל בעבור כבוד משה : ויתמו · וכאשר תמו ימי בכי אבל משה שמה שמעו בני ישראל אל יהושע : ויעשו כאשר צוה יי' את משה · שישמעו אל יהושע : מלא רוח חכמה · היא רוח יי' והעד כי סמך משה את ידיו עליו כי לא ימצא כמותו בישראל שישען עליו: פנים אל פנים · פירשתיו : היד החזקה · פליאות הים : המורא הגדול · מעמד הר סיני :

סליק ספרא דאלה הדברים וסליקו להו חמשה חומשי תורה בסייעתא דשמייא :

תרגום

וּבְכוֹ בְנֵי יִשְׂרָאֵל יַת־מֹשֶׁה בְּמֵישְׁרַיָּא דְמוֹאָב תְּלָתִין יוֹמִין וּשְׁלִימוּ יוֹמֵי בְּכִיתָא אֶבְלָא דְמֹשֶׁה : וִיהוֹשֻׁעַ בַּר־נוּן אִתְמְלֵי רוּחַ חוּכְמָא אֲרֵי־סְמַךְ מֹשֶׁה יַת־יְדוֹהִי עֲלוֹהִי וְקַבִּילוּ מִנֵּיהּ בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל וַעֲבָדוּ כְּמָא דִי־פַקִּיד יְיָ יַת־מֹשֶׁה : וְלָא־קָם נְבִיָּא עוֹד בְּיִשְׂרָאֵל כְּמֹשֶׁה דִּי אִתְגְּלֵי לֵיהּ יְיָ אַפִּין בְּאַפִּין : לְכָל־אָתַיָּא וּמוֹפְתַיָּא דִּי שַׁלְחֵיהּ יְיָ לְמֶעְבַּד בְּאַרְעָא דְמִצְרָיִם לְפַרְעֹה וּלְכָל־עַבְדוֹהִי וּלְכָל־אַרְעֵיהּ : וּלְכָל יְדָא תַקִּיפְתָּא וּלְכָל חֶזְוָנָא רַבָּא דִּי עֲבַד מֹשֶׁה לְעֵינֵי כָּל־יִשְׂרָאֵל :

חזק

חזקוני

ויבכו בני ישראל · ובאהרן כתיב כל בית ישראל לפי שכששמע אהרן מי הוא שרואה את משה בוכה ולא יבכה הוא : ולא קם נביא עוד בישראל כמשה · אפי' בישראל אבל באומו"ה לא צריך למימר ספרי כתיב ונפלינו אני ועמך מכל העם אשר על פני האדמה : אשר ידעו י"י פנים אל פנים · כדכתיב פה אל פה אדבר בו במראה ולא בחידות ותמונת י"י יביט : ד"א הקב"ה ידעו למשה אבל משה לא ידעו להקב"ה פני' אל פנים כדכתיב כי לא יראני האדם וחי : ולכל המורא · לשון מראה : לעיני כל ישראל · לפיכך האמינוהו :

סליק ספרא דאלה הדברים וסליקו להו חמשה חומשי תורה בסייעתא דשמייא :

סכום פסוקי דספר אלה הדברים תשע מאות וחמשים וחמשה וסימן הנ"ץ וחציו ועשית על פי הדבר ופרשיותיו עשר וסדריו כ"ז סכום פסוקי של חמשי חמשי תורה חמשת אלפים ומאתים וארבעים וחמשה

מ"ע ספורנו

ויתמו ימי בכי אבל משה · ויהושע בן נון מלא רוח חכמה · כי בימי הבכי אין חכמה ואין עצה : וישמעו · יהושע וישראל ככל אשר צוה יי' את משה · כאמרו ושאל לו במשפט האורים לפני יי' על פיו יצאו ועל פיו יבאו הוא וכל בני ישראל אתו וכל העדה : ולא קם נביא עוד בישראל כמשה · לא הגיע שום נביא למדרגת נבואתו ובזה התבאר שאין נביא רשאי לחדש דבר מעתה על דרך אמרם (פרק קמא דעבודה זרה) אין בית דין יכול לבטל דברי בית דין חבירו אלא אם כן גדול ממנו בחכמה ובמנין : אשר ידעו יי' · הנה הנביא יקנה תוספת אור שכלי בלי ספק באור פני מלך בהיותו מתנבא כאמרו והתנבית עמם ונהפכת לאיש אחר ולכן כאשר הגיד חסדי האל על עמו אמר ואקים מבניכם לנביאים · ובהיות כל פעלת האל ית' בידיעת עצמו בלבד אמר אשר ידעו להורות שפעל בו בידיעתו לטוב כמו מה אדם ותדעהו ואדעך בשם וידע אלד' יודע יי' דרך צדיקים ורבים זולתו אלה : פנים אל פנים · בעודו משתמש בחושיו : לכל האותות · וזאת הידיעה בו פנים בפנים הגיעתהו כאשר שלחו יי' לעשות אותות ומופתים במצרים כי אמנם המראה שנגלית עליו בסנה לא היתה באופן זה כאמרו כי ירא מהביט אל האלהים על הפך ותמונת יי' יביט : ולכל היד · שפעל האל על ידו בגלוי נפסדים לשנות טבעם כענין בקיעת הים ופתיחת פי הארץ והורדת המן מן השמים וזולתם : ולכל המורא הגדול · של מתן תורה : אשר עשה משה לעיני כל ישראל · כשיראו ועמדו מרחוק במתן תורה ומשה נגש אל הערפל כי אז קנה המדרגה העליונה בנבואת פני' אל פנים ומשם את אז נורא בקרני הוד : לעיני כל ישראל · כאמרו וירא אהרן וכל בני ישראל את משה כי קרן עור פניו וייראו מגשת אליו :

תוש"לבע

קומץ מנחה

פרשת הברכה

וזאת הברכה רמז להם שהברכו' ימשכו ממוא' התור והמצו': איש האלהי' להודיע שבהסכמת השכינה ברכם וברכת ישרים רצונו א"נ לומר כו' כדאין ברכותיו להתקיים כי איש אלהי' הוא : לפני מותו שאז יתרבה ויוכפל השפע על הצדיקים אי נמי לפני מותו כי כמעמד המלאך המות ברכם כדאי' במדרש : וזרח משעיר כי אחרי מעשה המרגלים לא היה הדבור ביחוד עם משה עד בואם לארץ שעיר בסוף המ' שנה: וזאת ליהודה אותו ברכה שבירך לראובן שיהיו מתיו מספר במלחמה בירך ג"כ יהודה כי הוא היה ראש וראשון במלחמה כדכתי' יהודה יעלה תחילה וגם דגלו היה הולך בראשונ': ידיו רב לו מה שאמר ידיו אל תהי בו זה יעמור לו במלחמה א"נ ידיו רב לו אע"פי שעשו נתברך וירים ידי עשו הוא יהי' רב על אחיו ברכ' בקול קול יעקב וזה שמע ה' קול יהודה ברכת יעקב ויהי' ידיו רב לו על ברכת עשו שנתברך בידיו: צללוי אמר עשר אמירות כנגד עשרה מאמרות לומר שבשביל השבטים נברא העולם: תומך ואוריך הפוך הדברי' ולא אמר אוריך ותומיך כסדר הכתוב לפי שההתעוררת השפע צריך להיות למטה לעלו' למעלה ואח"כ חוזרת ובא מלמעלה למטה כענין תתהפך כחומ' חותם: ואת בנו לא ידע כדכתי' וידום אהרן : ישימו קטורת לעמוד נגד אפך ורוגזך

רלבג

הוא בתכלית מהכח והגבורה עד שבדמיונותו כהיו שחקי' וכבראו ועוד השלמים ושמם כמו מעין לאלהי קדם מפני המלאכי' שבלא בהם להגיע אותם שהם קרובים להשם יתעלה מכל הנמצאות ולזה תדקק בהם השגחתו והשגתו תמיד ולזאת הסבה בקראו אלו הנמצאות פניו כאמרו ופני לא יראו והנה השלים השחקים אז ושמם מתחת זרועות עולם וקיומו במה שסדר שישפע מן השמים להשגיח בהויות של הנמצאות השפלות ובשמירת מציאותם וזה מהיותר נפלא שבדברים כי הככבים משפעים מהאיכויות אשר יולידום באלו הנמצאות השפלות וישמרו מציאותם וכבר הקדמנו בזה במקומותיו והנה זה הנמצא הנפלא אשר המציא אלו הנמצאות אמר לגרש מפניך אויב ולהשמיד אותו וזה ממה שאינו אצלו דבר נפלא ואף על פי שלא יהיה זה הרע להם מסודר מהכוכבים כי הוא חדש והמציא הככבים ושם בהם מהכח אל שישפעו מהם אלו הענינים ולזה הוא מבואר בלא ספק שהשם יתע' ימשול עליהם ויעשה כל אשר חפץ אין מעצור לו והוא יעד שישכון ישראל בטח מכל אויביו מסביב וישכון בדד בארץ דגן ותירוש כל המעיין נובע מיעקב והוא זרע ישראל ועם שהארץ נכונה לעשות דגן ותירוש הבטיחם עוד שישגיח בהם בנתינת השמי' טלם להצמיח תוצא על דשא בדרך שתשלם שם הויות פירות הארץ · אשריך ישראל מי כמוך עם שהיה נושע ביי' כמוך · וזה שאר האומות הם תחת ממשלת הכוכבים ולא ישפע להם טוב כי אם מקצת העתים ובעת רעתם לא יעזרו בהם אך יסוד' להם מהם ההפסד והרע ואולם ישראל הוא הנושע בהשם אשר לא יכזבו מימי ישועתו והוא ג"כ נושע תשועת נפש ואל זה ג"כ אפשר שרמז בזה המקום והוא גם כן מגן עזרך · לשמרך מהרעות הראויות לפול עליך · ואשר חרב גאותך הנה ב' מלת בה' מושכת עצמה ואחרת עמה והרצון ובאשר חרב גאותך וביא' זה שרוממותך ג"כ יהיה במקום שיש חרב כנגדך כי לא תירא מזה אחר שהשם יתעלה הוא מגן עזרך עד שמיראתם ממך יכחשו אויבך לך ואתה תדרוך על היות' גבוהים מהם והם המלכי' כמו שמצאנו בספ' יהושע שהיו ישראל משימים רגליה' על צוארי המלכי' ההם ומצאנו רוממות ישראל בזולת חרב כנגד חיל רב כלם אחוזי חרב בדבר גדעון וכן הענין בדב' יונתן שהשם יתעלה שם חרב איש באחיו :

ויעל משה מערבות מואב אל הר נבו וגו' · זכר שהראהו השם יתעלה את כל הארץ את הגלעד עד דן וידמה מזה שידע משה בנבואה אי זה חלק יגיע לכל השבטי' ולזה אמ' עד דן · ואת כל נפתלי ואת ארץ אפרים ומנשה · ר"ל שנבעת שראה אותו ידע כי זה יהיה לדן וזה יהיה מנפתלי וכן הענין בשא' ואם תאמ' אם ידע משה למה לא הגביל הענין בתורה להגביל גורל כל אחד מהשבטים כמו שהגביל כל הארץ אמרנו לך שכב' רצה השם יתעלה שיהיה זה בגורל להסי' התרעומות והמחלוקת מישראל וכבר התבא' מזה המקו' כי מהשם משפט הגורל ולזה בא הגורל אל המקום שיהיה מוגבל תחלה מהשם יתעלה מעניין ירושת הארץ כמו שנתבא' במה שיעד יעקב בענין ירושת הארץ לקצת השבטים ומה יעד משה ממנה לקצתם וכבר יורה עוד על אמתות הגורל על עכן ועל יהונתן ועל שאול · וימת שם משה עבד ה' · קראו עבד השם כי כל ימיו השתדל לעבודת השם יתעלה · ויקבור אותו בגאי בארץ מואב מול בית פעור ולא ידע איש את קבורתו עד היום הזה · זה עניין נפלא מאד כי התורה ביארה מקום הקבר לפי מה שאפש' ועם זה סבב השם יתעלה שלא יהיה מקום קבורתו נודע לאחד מהאנשים והנה עשה זה השם יתע' כי אולי אם נודע מקום טעו יטעו הדורות הבאים ויעשו ממנו אלוה מגדל מה שנתפרס' מהנפלאות שעשה הלא תראה כי גם בנחש הנחשת שעשה משה טעו בו קצת ישראל מגדל מעלת מי שעשאו ולזה עשה השם יתעלה שקבר אותו על דרך מופת לא נגע בקבורתו אחד מהאנשים והנה העניין קבורתו שלא יתכן שיודע לאחד מהאנשים והנה בזה עוד מהתועלת להישי' אל שכב' הגיע משה למדרגה מהחיים הנצחיים אח' הפרדו מהגוף שלא יתכן שתושב לאח' מהאנשים ולזה עשה השם יתע' שגם מקום גופו לא נודע להעי' על זה הענין ובכלל הנה היה ענינו נפלא בחייו ובמותו על שאר האנשים כמו שזכ' בזה המקום וזה שבמותו לא נשתנה גופו כלל במזגו ובריאותו כי לא כהתה עינו ולא נס לחותו הטבעי כמנהג הזקנים והיה רגע מותו כמו רגע הולדו כמו שאמ' בן מאה ועשרים שנה אנכי היום וביום ההוא מת כשנשלמו לו ק"כ כאלו העי' בזה שמותו הוא כמו הולדו מפני הגיעו אז לערבות החיים הנצחיים ונעימם בתכלית מה שאפש' וכאלו נולד אז להכנס בגבול אלו החיים הנפלאי' שהגיע אליהם מגדל עוצם מדרגתו בחכמה אשר לא יתכן שיגיעו אליהם אחד מאת' האנשים אם לא על דרך זרות וזכר שכב' בכו ישראל את משה שלשים יום בערבות מואב במקום שהיתה שם ישיבתו ואמר שאח' שלשים יום תמו בכי אבל משה להעי' שאין ראוי להתאבל יותר מדי גם על שלם כמשה אבל בכוחו החק הנהוג כמו שבכו אהרן ל' יום והנה כשמת משה נמה לישראל תכף מיישיר ומנהיג ראוי כמו שבקש משה וזה כי יהושע בן נון היה מלא רוח חכמה באופן שיהיה ראוי להיות נביא כי משה סמך את ידיו עליו להחכימו ומס' לו סודות עמוקו' מחכמ' הנמצאות אשר היא כלי להגעת הנבואה והנה שמעו אליו בני ישראל כמו ששמעו אל משה ובכל מה שעשה יהושע עשה אותו כאש' צוה יי' את משה כי הוא צוהו והישירו במצות התורה אל כל מה שיעשהו בירושת הארץ וכב' נתבא' שהעניין הוא כן בספ' יהושע הנה אע"פי שלא זכה משה להנחיל לישראל את הארץ הנה נעשה כל מה שעשה שם על פיו · ולא קם נביא עוד בישראל כמשה · ידוע כי מדברי התורה שלא קם נביא תורה ולא יקום זולת משה כי שום נביא לא יאמן לחדש בה או לגרוע באופן שישימהו תורה נוהגת לדורות כ"ש שלא יאמן לשנותה ולהמירה באחרת וזה כלו מבואר ממה שקדם ולזה לא זכר כאן זה ההבדל הנפלא שיש בין נבואת משה ובין נבואת זולתו אבל זכר מה שהובדל בו משה מכל נביא שיקום להתנבא בישראל ומזה יתבאר שהוא אפש' שיקום נביא במהו להתנבא בישראל ובאומ' האומות לאלו העניינים שזכ' אח' זה ואם לא היה הענין כן היה אמרו בישראל תנאי לבטלה והנה זה הנביא שיתנבא בישראל ובאו' האומות הוא מלך המשיח כמו שזכרנו בפרשת בלעם והוא מי שאמ' עליו הנביא והריחו ביראת ה' לא למראה עיניו ישפוט ולא למשמע אזניו יוכיח ועל ידי מופתיו ונפלאותיו יהפוך השם יתעלה אל העמים שפה ברורה לקרוא כלם בשם ה' ולעבדו שכם אחד כמו שלקח השם יתעלה את ישראל לעבודתו במופתים ונפלאות העצומות שהראה להם במצרים ועל הים ובמדבר והנה אחשוב שהמופת היותר נפלא שיעשה הוא תחיית המתים והוא יגלה ויראה בקצות הארץ ולזה יאמינו בו כל הגוים כי השם הוא האלהים ויאמרו שקר נחלו אבותינו ואין בם מועיל והנה ההבדלים שזכ' בזה המקום בין נבואת משה ובין נבואת זולתו ממי שהם נביאים בישראל לבד הם ג' · הראשון שהשם ידעו פנים אל פני' ולזה היתה נבואתו בהקיץ כי הוא משפע השכל לשכל לבד ולזה לא הוצרך בה התבודדות לדמיון כמו שיצטרך זה לשאר הנביאי' שתבא להם הנבואה במראה או בחלום וזהו אמרו אם יהיה נביאכ' ה' במראה אליו אתודע בחלום אדב' בו · והשני שלא נתפשטו אותותיהם ומופתיה' בכלל אומה גדולה במקום רחב מאד מהארץ כמו העניין באותות והמופתים שעשו מהשם יתעלה על יד משה שנעשו לפרעה ולכל עבדיו ולכל ארצו כמו שנתבא' בספ' ואלה שמות · ואולם שאר הנביאים כשנתחדש מהם מופת אחד לכלל גדול מהאומה לא היה במקום רחב מהארץ כי ענין מות סנחריב דרך משל באופן הנפלא ההוא הנזכ' בספ' מלכים ובספ' ישעיה היה בחלק קטן מהארץ ואול' משה הרבה אותות ומופתים אשר נתפשטו לכל העם ההוא בכל ארץ מצרים למדנו כי מגדל הנביא יהיה מבא מה בגודל המופתים והשלישי הוא שלא התמידו אותותיהם ומופתיהם לעיני כל ישראל כמו העניין במשה שהתמיד ירידת המן מ' שנה ועניין עמוד הענן ועמוד האש ודבור השם יתעלה עמו שהיה תמיד בעמוד ענן לעיני כל ישראל ובכלל רבו מלספור המופתים הנפלאים שעשה משה לעיני כל ישראל הנה משה נבדל מאלו העניינים משאר הנביאים באיכות ובכמות ולזה אמר לכל האותות והמופתים ולכל היד החזקה ולכל המורא הגדול אשר עשה והנה אחשוב שיהיה הרצון באותות מה שהתכוון בהמצאתו הוא להאמין בדברי הנביא כמו הפכת המטה לנחש וההפך מי היאור לדם וכאשר היו עם זה חוץ מהטבע כמו העניין באלו נקראים אותות ומופתים כי מצד מה שהם לסימן הם אותות ומצד מה שהם חוץ מהטבע הם מופתי' וזה כי האותות יהיו אותות אף על פי שלא יהיה בהם דבר חוץ מהטבע כמו שנתבא' מהאותות שנתן שמואל לשאול לאמת שהוא יהיה מלך על ישראל והיד החזקה הוא מה שהראה השם יתעלה חוזק ידו לעשו' אשר יחפוץ כמו העניין בקריעת ים סוף שהיתה כלי לעבור ישראל בים ואל טביעת פרעה וחילו בים ובירידת המן מ' שנה ובשאר מה שדומ' לזה מהנפלאות העצומות · והמורא הגדול · הם הנפלאות שעשה השם יתע' כדי שייראו מלפניו ובכאן נשלם הביאור במה שצריך בזאת הפרשה ואולם התועלות המגיעות ממנה הם י"ט :

התועלת הראשון הוא להודיע לישראל שמה שהוא ראוי שיתברכו בו הוא מצד התורה אשר קבלוה עליהם לירושה כשנתנה השם יתעלה לישראל בזה האופן הנפלא ולז' הקדים זכירת נתינת התורה לישראל קודם זכירתו ברכותיהם להורות שברכותיהם תהיינה להם מזה הצד לבד יזכו לכל הברכות ·

התועלת השני הוא לפרסם לישראל מה שעתיד להיות מלך בישראל כשיתקבצו כל זקני ישראל לבקש להם מלך כמו שנזכר בספ' שמואל והנה סמכו לענין התורה לסורו' שבחירת המלך אז תהיה בזה האופן · ר"ל שכבר יזהירוהו שישמור דרכי התורה ולא יטה מהם כמו שנתבאר בתורה ונזכר שם בספר שמואל באופן מה ·

התועלת השלישי הוא לפרסם כי מצד היותו מלך בישו' יקרה בסוף אל שיגלו ישראל מעל אדמתם כי בזה היה סבה אל שיסורו בני ישראל מאחרי ה' יתעלה ולזה הוצרך משה להתפלל שיחיה ראובן ואל ימות בעת בא אליו תוקף הגלות עד שכבר ישובו או למתי מספ' ויגלו מעל אדמתם ישגיח השם יתעלה בו ובסיעתו שלא ישיגהו הכליון וזכר תפלה ראובן כי הוא והנטפלים אליו היו ראשונים שגלו מעשרת השבטים וזכר אחרי כן ענין גלות יהודה והורס על אורך זמנו וקושי קבוצי מפני רוב פיזורו בארצות במה שבקש מהשם יתעלה שישמע קול יהודה להביאו של עמו וכשו העיר בכאן על החלק המלכות באופן שיהיה גלות יהוד' לבדו כמו שהיה הענין בסוף והנה עניין וזאת הברכה כלל בזה שני דברי' האח' הוא הודעת הרע העתיד להתחדש מזה כלי

קומץ מנחה

ורוגז כי הקטורת מבטל הגזירה: ברוך ה' חילו שלא ימותו בבואם אל הקודש ואל יהי' הארון מכלה בהם· א"נ ברוך ה' חילו שיתברכו ע"י שמתעסקי' בארון כענין ויברך ה' את עובד אדום בגלל הארון ולא יאמרו שהוא לפרענות: ופעל ידיו תרצה כשמברכין לישראל בנשיאת כפים הסכים בברכותי' כענין ואני אברכם: ידיד ה' שכל השבטים הניחו לשבט יהודה ומלכם והלכו אחר מלכי ישראל חוץ מבנימין לפיכך ישכון לבטח בעת שגלו עשרת השבטי' לא גלה עמהם ובין כתפיו שכן שנשאר עם גלות יהודה בבבל וחזר בבית שני משא"כ שאר השבטים: מבורכת ה' ארצו אדם ששמע לקול אשתו נתקלל' האדמה ויוסף שלא רצה לשמוע לאשת פוטיפר נתברך ארצו הטעם בשניהם כי האשה קרקע עולם היא: ברוך מרחיב גד לפי שהוא היה הראשון שתבע נחלתו מעב' לירדן מפני שהו' ארץ רחבת ידים והי' מתיירא שייצר לו א"י אמר ברוך שהרחיב ארצו של גד א"נ אע"פ שהרחיב עצמו מארץ זבת חלב ודבש מ"מ יהי' ארצו מבורכת וכן אמר כך על יוסף מבורכת ה' ארצו נגד חצי שבט מנשה: חלקת מחוקק ספון ולא אמר נקבר ע"ד ולא ידע איש את קבורתו רק הוא ספון ונכסה מן העין: ויתא ראשי עם שנשתעבד לעבור חלוץ לפני העם וזה שאמר צדקת ה' עשה וגו' שבזה הוא נקי מה' ומישראל: ומלא ברכת ה' על שם שינוי חדושי פירות שמברכין עליהם: יהי רצוי אחיו החפלל משה על אשר שיותר לו נדויו שהיה בנדוי מאחיו על שהגיד מעשה ראובן: בטח בדד לפי שכל בדד שבמקרא אצל ישיבה הוא לרעה כמו איכה ישבה בדד בדד ישב וכיוצא לכך אמר וישכן בטח בדד שהו' לטובה וכדכתי' הן עם לבדד ישכון: א"נ וישכן ישראל בטח בדד שלא יערע' עשו עוד על הברכה: אשריך ישראל מי כמוך שלא ניתן ביד שום שר או מלאך רק תחת הקב"ה עצמו וזהו מי כמוך שהם תחת מי שנ' בו מי כמוכה באלי' ה': חרב גאותך שהחרב שלך הוא לנוי וגאוה כי ה' הוא המכה שונאיך לא בחרבך וקשתך: וימת שם משה עבד ה' אפילו בדבר מיתתו קובל את הדין באהבה והי' עבד ה': ולא ידע איש את קבורתו רק נגנז ארונו מעין כל דוגמת הארון הקודש שנגנז במקומו כי קיים זה מה שכתוב בזה: לעיני כל ישראל והתחיל בבראשית לומר אין ראשית אלא ישראל כדכתי' קדש ישראל לה' ראשית תבואתו שבשביל ישראל נברא העולם:

אתן תודה לי"י בהשלימי זא' המלאכ' פירוש התורה ופרשת וזאת הברכה:

רלבג

שיתנו זה ישראל על נבם ולא יפנו לשאול להם מלך או לנזר המלכי' שלא יסורו מאחרי ה' ולזה ביאר כי הסב' בזה הם חטאיו כאמרו ידיו רב לו והשני הוא התפלל לש"ית שלא יכלו כבגלו ופשיבם לאדמתם:

התועלת הרביעי הוא להודיע כי שבט לוי לא זכה לזאת המעלה מפני היותם מהשבט אם' היה ממנו משה על כל ההשגחה אליהם מצד הקורבה שהיתה להם עם משה אך זכו אליהם מצד היותם מוכנים לזאת המעלה מלידה ומבטן ומהריון ולזה תמצא בשבט לוי שלא הסכימו עם ישראל בענין המסה והמריבה אשר רבו בני ישראל ונסו את יי' ברפידים לראות היש יי' בקרבם אם אין וכן לא חטאו במעשה העגל כמו שהעיד באמרו מי ליי' אלי ויאספו אליו כל בני לוי ולא עוד אלא שכבר הסכימו עם עצמם להתנכר לקרוביהם ולהרגם אם חטאו במעשה העגל וכבר התבאר שכן היה גם כן בהיותם במצרים כי שם היה אהרן מוכיח את ישראל שיוסרו מעבוד ע"ז כמו שזכר יחזקאל ובהיות הענין כן הנה לא היתה זאת המעלה להם אלא מפני היותם ראויים לה לא מפני הקורב' והאהבה שהיתה להם עם משה ולזה תמצא שלא בחר השם יתעל' להיות לנביא אחד מקרובי משה ולפי שיהושע היה היותר ראוי וכן יש לדעת שאם היה בישראל יותר משבט לוי היה בוחר אותו השם יתעלה לעבודתו:

התועלת הה' הוא במדות והוא להודיע שאין ראוי לקרוב שיהיה דיין כי הדיין ראוי שיהי' בלתי נוטה לדב' כי אם על הדין ולזה חוייב בו שלא תהיה שם סבה תביאהו להטות הדין ולפי שכבר הפליג בזה המקו' לשבח שבט לוי במה שאין מחק אחר האנשי' לנהוג בזה המנהג והוא ההתנכר לקרוביו שמשפט ידענו שאין ראוי שיהי' הדיין קרו' כי טבעו ימשכהו לאהבת קרוביו והיא משיכתו להטות הדיין אם כשלא יוכל לראו' לו חובה אם כשירא' לו חובה אהבתו תכסה פשעיו:

התועלת הששי הוא מה שלמדנו מפני הסדור הנמצא במה שזכר מענין שלמיות שבט לוי מפני שזכר תחלה תומים ואורים ואח"כ זכר הוראתם משפטי השם יתעלה ותורתו לישראל ואח"כ זכר הקטרתם הקטרת במזבח הזהב ואחר כך זכר העלאת העול' וזה כי בזה נתיסר לעניינים נפלאים מכוונות התורה באלו העבודות והנה הקדים תחלה זכר האורים והתומים להודיע שהתכלית הראשון בעבודה הנכבדת אשר נתנה השם יתעלה לזרע אהרן הוא הגעת הנבואה במה שיצטרך מזה לישראל בכל ענייניהם שהיו על פי השם ולזה הקדים לזכר התומים קודם האורים מה שלא עשה כן במה שקדם כי התומים הולכים מהלך השלמות מהאורים כמו שביארנו במקומו והעיר בזה שהוא מתחיל מהקודם במעלה ואם הוא מאוחר בסדר ואחר כן זכר ענין שלמותם במשפטי התורה ובתורה בכללה להורות לישראל לפי שזה התכלית שנזכר תחלה יגיע באמצעות התכלית הנזכר שנית וזה כי הנבואה לא תגיע כי אם למי שהוא ראוי לה וזה כי השלמות בתורה ובעיון יגיע להם מצד העבודה לשתי סבות האחת היא העבודה בעצמה תישירם לעמוד על סודות נפלאים מחכמת הנמצאות כמו שביארנו במה שקדם והם יעמידום על הרבה מכוונות התורה והשנית היא כי מפני המתנות שזכו בהם מפני זאת העבודה לא תהיה להם טרדה בצרכי הגוף ויהיו תמיד פנויים לעבוד הש"ית ולחקור בתור' ובעיון וזה ממה שישירם ג"כ לעמו' על סודות החכמה והתורה ואחר כך זכר הקטרתם הקטרת במזב' הזהב להעיר כי מדרגתה מהעבוד' הנעשה במזבח החצון הוא מדרגת השלמות והצורה וכבר התבאר במה שנתנו מסבות אלו הדברים ואחר זכר הכליל לכך מהדברים הנעשים במזבח החיצון כי הוא הולך מדרגת השלמו' מאחר הדברי' הנעשי' שם והו' בעצמותו מישיר להגעת הנבואה אל הראוי לה באופן נפלא כמו שהתבאר מדברינו במה שקדם:

התועלת השביעי הוא להודיע שהוא ראוי לכל מי שיש לו חלק מהשלמות האנושי שישלים בו זולתו כי זה הוא דרך השם יתע' להשגיח בהשלמת הנמצאות בזה האופן עד שלא יקצר מהגיע להם שלמות אפשר שיקבלוהו ולזה אמר יורו משפטיך ליעקב ותורתך לישראל כאלו אמר ידעו משפטיך ותורתך להורות פי אחר שידע אותם הם מחוייבים להורות לישראל:

התועלת השמיני הוא להודיע שכבר נתפרסם ונודע למשה בנבואה מה שהגיע לכהנים בבית שני מהמלחמות ולזה התפלל עליהם שינצחו אויביהם וכבר נתקיי' זה להם אז כמו שנתפרסם מדבר מלחמות החשמונים:

התועלת התשיעי הוא להודיע שכבר נתפרסם ונודע למשה בנבואה מה שהגיע מהארץ לשבט שבט וזה מבואר ממה שנזכר מנחלת בנימן ובני יוסף וזבולון ויששכר ודן ונפתלי ואשר ולזה יתחייב שנודה שמה שהגיע על פי הגורל לשבט שבט הוא היה הראוי לו לפי מה שגזר השם יתעלה ולזה יתבאר שמיו' כל משפט הגורל:

התועלת העשירי הוא מה שהעיד כי כבר יהיה לגדג' שבמנהיגי' שיצאו מבני יוסף ההדר ואע"פ שיצאו מבניו מנהיגים ומלכים רבים הנה זה ייוחד מכלם כי הוא ינגח עמים יחדיו על קצות הארץ וזה יהיה משיח בן יוסף אשר יבא תחילה ויצליח הנלחות עצומות למען לא תגדל תפארת בית דוד ויושב ירושלים על איש יהודה כמו שנזכר בספר זכריה ואמר שאלו המנהיגים שיצאו מבני יוסף הם רבבות אפרים והם אלפי מנשה ר"ל שבזה יהיה גודל אפרים על מנשה ולא במספר כי מספר בני מנשה יהיה יותר רב מכל המספרים שנמנו ותמצא גם כן בספר יהושע שאמר מטה מנשה ליהושע למה נתת לי גורל אחד וחבל אחד ואני עם רב אשר עד כה ברכני יי' והנה כשתחקור תמצא שכבר יצאו מנהיגים רבים ומושלים משבט אפרים ומשבט מנשה אך הגדול שבמנהיגים ההם והוא הנקרא בכור שור ייוחד מהשא' שהוא ינגח יחדיו אפסי ארץ מה שלא עשה אחד מן הראשונים:

התועלת האחת עשרה הוא להודיע שהש' יתעלה הוא המנהיג כל הגלגלים ומניע אותם בכללות והיו אחד מהמניעים המיוחדים אשר יניעו גלגל מיוחד כמו שחשב הפילוסוף ולזה אמר אין כאל ישורון רוכב שמים באור שבזה הענין יתבאר ייחוד השם יתע' משאר השכלים הנבדלי' המניעים והיה זה כן לפי שכל אחד מהם מניע מיוחד לאחד מהגלגלים ולזה לא ידעו מקומות הכוכבים והסדר ויושרם כי אם מעט כמו שבארנו בחמישי מספר מלחמות ואולם ה' יתע' הוא על כולם והוא יודע הכל והם לו כמו כלים ומשרתים לעשות רצונו:

התועלת השתי עשרה הוא להודיע שבענין חדוש השחקי' בעצמם כאמרו תרקיע עמו לשחקים חזקים כראי מוצק ואל זאת ההויה רמז באמרו ובגאותו שחקים ר"ל ברוממות הש"י המגיע שחקים ואל זאת ההויה רמז באמרו ויאמר אלהים יהי רקיע והשני הוא שומו אותם במדרגת המעון והכסא לאלהי קדם והם המלאכים שנבראו ביום הראשון שהם ברואי' קודם הרקיע וזה היה כשיתנועעו מהם מעלם ליורדם וזאת ההויה השנית רמז אליה באמרו ויקרא אלהים לרקיע שמים ר"ל שמים מתנועעים מהמלאכי' שנבראו ביו' ראשון וזאת התנועה השבועית אשר להם ולפי שזאת התנועה תחייב שיהיו שם ב' נקודות מתנועעות הם כדמיון קוטבי' הנה קרא הגלגלים שמים מפני אלו התנועות שימשכו מהם ברקיע שני מקומות ידמה שירמוז אליהם ויאמ' לכל אחד מהם שהוא שם מורה על המקו' ואמנם ההוייה השלישית והוא היותר נפלאה היא מה שחדש בשחקים מהמאורות הכוכבי' באופן שישפע מהם בזה העולם השפל מה שיהיו בו השחקים זרועות עולם כי ענין זה השפע הוא נפלא מאוד איך יתכן שיתחייב זה מהגרמים השמימיי' מפני היותם משוללים מכל האיכיות שיתחייבו מהם:

התועלת הי"ג הוא להודיע שראוי לבטוח בייעודי הש"י שיבואו כי לו הגבורה והממשלה לעשות מה שירצה ולא יעצרוהו השמים לרכוב אל מה שירצה כי הוא ברא עשאם וממנו עלול כל מה שישפע מהם ובהיות הענין כן הנה ראוי לישראל שיבטחו במה שיעדם מדבר ירושת הארץ ומהשמדת הגוים ההם:

התועלת הי"ד הוא להודיע מעלת ישראל ורוממותו על שאר האומו' כי אין בהם עם נושע בהשם תשועת עולמי' זולתו והוא לו למגן מהרעות הראויות ליפול עליו מפני דבקות השגחתו הפרטית בו:

התועלת הט"ו הוא להודיע איך נפלא דבר משה בחיים ובמותו עד שכבר מת על פי ה' בלא חולי או חלשה קדמוהו והשם ית' קבר אותו על דרך מופת באופן שלא נגעה בו יד אדם לקברו ולא נודע מקום קברו לאחד מן האנשים ושכבר מת בכמו הרגע שנולד בו עד שכבר היה במותו בן ק"כ שנה בלא פחות ובלא יתר ואמנם היה זה כן לבאר עוצם ההבדל בינו ובין שאר האנשים כי אולי יסופק אחד ויאמר ולמה לא יתכן שם נביא אחר נביא תורה כמשה ואיך גזרה התורה שלא תשתנה התורה הזאת לעולם ולא תקבל תוספת ולא חסרון הנה א"כ יהיה הכח אשר בו להיות נביא תולה לבטלה הכה התשובה בזה כי אין שם אחר ישוה למשה בזה הענין כי נבואתו זאת התוריית היא נוהגת כמנהג הנפלאות ואין זה כח לנביא במה שהוא נביא אם לא הי' זה על דרך פלא והשם ית' ביאר שאין רצונו לעשות עוד תורה אחרת ולא להוסיף ולא לגרוע תוספת או גרעון כלתי ולזה יסור ממנו זה הספק והכ' נתיחד בזה משה לפי שהוא היה עבד ה' בחייו ובמותו וכל מעשיו היו על פי ה' ולזה היה תמיד עם הש' ית עד שהנבואה היתה מגעת לו בהקיץ· ואולם התועלות המגיעות מפני היות קבר משה בלתי נודע לאחד מהאנשים כבר זכרנוהו במה שקדם:

התועלת הי"ו הוא להודיע שאין ראוי להתאבל על האדם יותר מדאי ואף על פי שהיה גדול המעלה בתכלית מה שאפשר הלא תראה כי משה רבינו עם גודל מעלתו בממשלה ובגדולה לא הסכימה התורה שיהיה ימי בכי אבלו כי ל' יום כמספר ימי בכי אהרן:

התועלת הי"ז הוא להודיע שמתנאי הנביא שיהיה חכם ולזה הגיד כי יהושע בן נון היה מלא רוח חכמה כי סמך משה ידיו עליו ומפני זה נתיחד אחר משה רבינו להיות לנביא מפני היותו היותר חכם שבעם והיותר ראוי לנבואה:

התועלת הי"ח הוא להודיע ההבדלים שבין משה ובין זולתו משאר הנביאי' שיהיו נביאים בישראל לבד והם שלשה האחד כי השם ית' ידעו פנים אל פנים בהקיץ בזולת מראה או חלום ולזה לא היה צריך להתבודדות הדמיון שאר כחות הנפש כי השפע שהיה מקבל משה היה משכל ואל שכל בזולת אמצעות כח דמיוני מה שאין כן בשאר הנביאים שיהיו נביאים בישרא' והשני הוא כי אותותיו ומופתיו רבו מאד ונתפשטו בעם רב ובארץ רחבה מאד כי כב' נעשו לפרעה ולכל עבדיו ולכל ארצו וזה דבר לא קרה לנביא זולתו מהנביאים שהיו נביאים בישראל לבד והשלישי כי הוא התמיד להראו' יד השם ית' החזקה ומוראים גדולי' לעיני כל ישראל זמן ארוך אר"ך כפלא וזה דב' לא קרה ג"כ לזולת מהנביאי' עם מה שהיה בדברי' ההם מהפלא העצום כמו שנתבא' בתורה: **התועלת** התשע עשרה הוא מה שהעידה התורה כאמ' ולא קם נביא עוד בישראל כמשה שכבר יקום נביא אחר כמשה באלו הדברים אשר זכר אך לא יהיה נביא בישראל לבד אבל בישראל ובשאר האומות והוא יחדש רבוי האותות והמופתים כמשה במקום רחב מאד ולעם רב ויתמיד להראות יד הש"י החזקה והמורא הגדול לעם רב ולפי שלא היה נביא כזה עדיין בשום מקום לאלו הדברי' ידענו שזה יהיה משיח בן דוד אשר ירו' ונשא וגבה מאד ויתחדשו על ידו אלו המופתים הנפלאים להפוך אל עמים שפה ברורה לקרא כלם בשם יי' ולעבדו שכם אחד ואז יהיה שלו' בעולם מפני שלא תצטרכנה שם אמונות מתחלפות ולזה יכתתו חרבותיהם לאתים וחניתותיהם למזמרות ולא ישאו גוי אל גוי חרב ולא ילמדו עוד מלחמה והיא האבן אשר נרמז שיה בדברי דניאל שמלאה הארץ והיא אשר אמר עליו וביומיהון די מלכייא אינון יקים אלהא שמייא מלכו די לעלמין לא תתחבל ומלכותא לעם אחרן לא תשתבק והוא אשר אמר עליו וליה יהיב שלטן ויקר ומלכו וכל אומייא עממייא ולשנייא ליה יפלחון שלטניה שלטן עלם די לא יעדי ומלכותיה די לא תתחבל· ה' ית' למען רחמיו ימהר יחישה מעשהו למען נראה אמן אמן סלה: ובכאן נשלם הביאור בדברי התורה בכללה והתועלת המגיעות מהם והתהלה לאל אשר עזרנו כרחמיו וכרוב חסדיו ותרומם על כל ברכה ותהלה אמן סלה: והיתה השלמתו בכ"ג לירח שבט של שנת נ"ת לפרט האלף הששי פה בעיר אאוב יכוננה עליון אמן:

תושלב"ע

בנה בניתי ·	ימין פניתי ·	במלאכת שמים :
בנ דר שנתי ·	בוקר באתי ·	עד הערביים :
מ"קרא סדרתי :	ש"עוריו חקרתי ·	ה"יום כיומים :

כ"ד הפועל הבחור בנימן וואלף בן מהו"רר משה נר"ו :

שלמה מלאכתי· בר ה' כחמה משה וי נחתי· מלאכתי שלמה

הבחור זלמן בן מהור"ר משה נר"ו

דור"י בר"כתי : אלי"עזר"י · ה"מלמד ידי ל"מכבש דפסתי · ו"בו בטחתי · י"חזק אברי · ו"אמץ לבבי · פורה דרכתי :
דוד בר אלעזר הלוי זצ"ל מעיר דרליבשטאט ולע"ע בק"ק אמשטרדם ·

על ידי הפועל הדרוקר נאם הבחור צבי הירש בר אשר מינץ סג"ל · מק"ק מאמשטרדם :

על ידי הפועל הזעיר במלאכת הקודש נאם הבחור נתן בן המנוח כה"רר יודא זצ"ל מאמשטרדם ; (וע"י הפועל הזעיר נאם הבחור מאזוס בן אלכסנדר זצ"ל מאמשטרדם)

מפתח הדברים העיוניים אשר בא באורם בכל פרשה ופרשה מהג׳ מהורר עבדיה ספורנו

בראשית

תיבת בראשית מודיעה שהזמן מחודש והבריאה בעתה
אלהים לשון רבים
באור תיבת השמים
באור תהו ובהו ובהיות מופ׳ על חדוש החמר הראשון:
ענין רוח אלהים מרחפת בו התבאר סבת האש היסודיי
ענין האור הראשון ותועלתו
באור וירא אלהים כי טוב · בו התבאר במופת היות האל ית׳ פועל רצוניי
ענין הרקיע והמים אשר עליו בו גם כן התבאר היות הפועל בחיריי
טעם ויקרא אלהים לרקיע שמים
איך התאמת היות שני המאורות והככבים ברקיע השמים
נעשה אדם אע״פ שלא הזכיר עדין מה הוא
באור בצלמנו כדמותנו · בו נתן פתח לקנו׳ איזו ידיעה בעצמים הנבדלים ובנצחיות הנפש:
ענין אלה תולדות השמים והארץ עם מופת על בריאת העולם וקצרו והשגחת מסדרו
באור ספור ויהי האדם לנפש חיה ותועלתו
ענין הדעת טוב ורע
תועלת ספור הנהרות ושבח כלם
באור לעבדה ולשמרה
באור עזר כנגדו
ענין קריאת השמות
באור נפש חיה הוא שמו
טעם לקיחת הצלע וההכרח על זה
באור יעזב איש את אביו וכו׳
טעם ערומים ולא יתבוששו
באור הנחש וערמתו ועונשו ואיך היה בעל בחירה
באור מתהלך בגן לרוח היום
הבדל העונשים לנחש ולאשה ולאדם נוספים על המות שהעיד בצואתם:
באור הן האדם היה כאחד ממנו
ענין הכרובים ולהט החרב לשמר
באור הלא אם תיטיב שאת וכו׳
טעם ענש נע ונד לרוצח מזיד:
באור שבעתים יקם
ענין אז הוחל לקרוא בשם יי׳ כשהתחילו לעבוד עבודה זרה
ענין זה ספר תולדות אדם
באור בשגם הוא בשר
באור ונח מצא חן

נח נח

ענין את האלהים התהלך נח
באור תיבת מבול
חשבון חדשי המבול
וירח יי׳ את ריח הניחוח ויאמר יי׳ אל לבו כאלו התפעל חס ושלום
טעם לא אוסיף עוד להכות את כל חי
באור מיד כל חיה אדרשנו כי אין החיה בת עונשין בלי ספק
ענין הקשת והיותה לאות ברית
ענין חטא חם וקללת כנען כי בן לא ישא בעון האב
ולשם יולד גם הוא
ענין הפלגה ופשעה
וירד יי׳ לראות
טעם שלא נאמר וימות בעשרה דורות מנח עד אברהם

לך לך

באור והיה ברכה · בלווי
ענין למען ייטב לי בעבורך · איך שם לבו הצדיק אל המתנות בענין כזה שהיה אסור ערוה:
באור אם השמאל ואימינה · איך לא הספיקה פרידת אחד מהם כמו שהיה באמת כי לוט לבדו נפרד:
באור ויהי בימי אמרפל כו׳ עשו מלחמה כי לא יעלה על לב שנלחמו שלא בימיהם
אברם העברי ולא נזכר היותו עברי קודם לכן ולא אחרי כן
ספור ויחלק עליהם לילה ותועלתו
באור קונה שמים וארץ
באור בלעדי רק אשר אכלו
מה תתן לי ואנכי הולך ערירי המצלי ברכה למי שאין לו בנים
כן לי לא נתת זרע והנה כבר אמ׳ לו לזרעך אתן
ענין ויחשבה לו צדקה
ענין מה שאמרו שהיה בין ע׳ שנה כשנכנס לברית בין הבתרים
באור גזר׳ ועבדום וענו אות׳ על אשר עדין לא היו׳
באור וגם את הגוי
טעם אולי אבנה ממנה
באור פרא אדם
באור אתה אל ראי ובומר
התהלך לפני:
ענין והברית והחסד אשר נשבע האל יתברך בצוות המילה

ענין המילה והיותה באותו האבר

וירא

ענין וירא אליו בלי דבור
באור נצבים עליו
ענין ותצחק שרה
ענין ארדה נא ואראה
ענין השופט כל הארץ לא יעשה משפט כי לא אמר האל יתברך לעות אדם
ענין וירא והנה עלה קטור הארץ כי אמנם רבים זולתו ראו זה אז:
ענין ספור ויהי בשחת ויִשלח את לוט שכבר התבאר למעלה
באור מחשבת ואיש אין בארץ לבא עלינו
באור הגוי גם צדיק תהרוג
באור אתה וכל אשר לך · איך יענש זול׳ החוטא:
איך התנצ׳ באמרו אחותי בת אבי אך לא בת אמי
באור ואת כל ונוכחת
ענין ספור ויקח לחם וחמת מים שם על שכמה וישלחה אחר שמת׳ בבית הנדיב כמה שנים:
באור ויפקח אלהים את עיניה ותרא באר מים כי לא היתה שומא קודם לכן
באור בעבור תהיה לי לעדה · מה ואיך
באור אל עולם
ענין הנסיון
באור כי עתה ידעתי כי ירא אלהים אתה
באור תיבת נאם באמרו נאם ה׳ בכל מקום

חיי שרה

באור שמענו שמעוני שמעני
באור וילך וכל טוב אדוניו בידו ויקם וילך
ענין נחש עבד אברהם ואיך הותר זה גם ליונתן בן שאול
באור משתאה מחריש לדעת איך ידע בשתיקתו למה תעמוד בחוץ · למה יכנם אם אין מכנים:
באור ותלכנה אחרי האיש ויקח העבד את רבקה וילך
ספור ויצחק בא מבא באר לחי רואי ותועלתו:
ענין ויאסף אל עמיו בכל מקום

תולדות

באור למה זה אנכי
באור שם יעקב
ענין מכירת הבכורה ואיך קנה בזה יעקב
באור אם תעשה עמנו רעה אתה עתה ברוך ה׳:
ענין המטעמים וצרכם
באור ויתן לך המתחיל בואו
גם ברוך יהיה עם ויחרד יצחק
באו׳ הנה משמני הארץ יהיה מושבך ומטל השמי׳:

ויצא

באור ויפגע במקום
באור עד אשר אם עשיתי
אין זה כי בית אלהים והנה לא היה שם מקום מקדש
ענין אם יהיה אלהים עמדי ושאר תנאי יעקב עם קונו
ענין אעבדך שבע שנים
באור ויאהב גם את רחל מלאה והנה שנואה לאה ומה טעם גם
באור נפתולי אלהים נפתלתי
ענין ספור הדודאים הנפלא ותועלתו
באור אלהי אביהם

וישלח

למצא חן בעיניך · ובמה זכה לזה
ענין ויאבק איש עמו · וברכתו בסוף
ענין אסור גיד הנשה וטעמו
באור ויבא יעקב שלם אחר שהיה שלם בסוכות שמונה עשרה חדשים
ענין ויתעצבו האנשים ויחר עם היותן תנועות הפכיות
כי חרפה היא לנו והנה המולי׳ היו אז מתי מספר והערלה ברב המין ואיך תהיה חרפה
הכוונה יעשה · איך השיבו לדאגת הסכנה
הסירו את אלהי הנכר · איך היו הצדיקים מחזיקים בם
לא יעקב יאמר עוד שמך והנה תכף כתב ויצב יעקב מצבה ולא כן קרה באברהם
אל תיראי כי גם זה לך בן · איך סרה בזה דאגת המות
ענין ואלה המלכים

וישב

ענין כתונת הפסים וקנאת האחים בגללה האין לאל ידם לעשות כמוה
על חלומותיו ועל דבריו · אחר ויוסיפו עוד שנוא אותו
באור ויתנכלו אותו
ענין המכירה וסבתה על ידי צדיקי הדור איך נועדי יחדו בענין רע כזה
מה בצע כי נהרוג וכסינו · כמתאוה לממון ולפרסם החטא
ויגברו לישמעלים והמדינים מכרו · ויקנהו פוטיפר מיד הישמעאלים
באור והיה בכזיב
ענין לבלתי נתון זרע לאחיו · וענין והיכם חותמך ופתילך ומטך מה הוא הפתיל
ויכס ויצא התולה · ויכס התולה
הלא לאלהים פתרוני ספרו נא לי התחת אל׳ הוא:

מקץ

באור והנה חלום
בלעדי אלהי׳ יענה · והנה לא הישב זולתי על ידו:
הגיד לפרעה הראה את פרעה
באור מלת אברך
ויצא יוסף על כל ארץ מצרים · ויעבור בכל ארץ מצרים
באור למה תתראו
ענין ויתנכר אליהם והמכוון בו
אבל אשמים אנחנו שלא התחרטו זולתי מאכזריותם לא ממכירתם
מה זאת עשה אלהים לנו ולא תמהו על מאסרם:
את פני בני תמית · איך עלה בדעתו שיקבל זה אביו
וישכרו עמו משתעי קרא שנותם לצדיקי
ושים כסף איש בפי אמתחתו ובחפשו לא התרעם על הכסף
חלילה לי מעשות זאת · והנה כבר אמר עבדו גם עתה כדבריכם כן הוא והם קבלו עליהם את הדין

ויגש

ידבר נא עבדך דבר · אחר שקבל עליו את הדין יהודה ואמר יוסף לעשות חסד
באור להתאפק לכל הנצבים
ויפג לבו כי לא האמין · והנה אם חשב היו׳ שקר לא היה ראוי להתפעל
ענין ותחי רוח יעקב
כי לגוי גדול אשימך שם · על הפך האמור ליצחק גור בארץ הזאת והרבתי את זרעך
באור ישית ידו על עיניך
ואלה שמות יעקב ובניו · מה תועלת בשמותם:
באור אמותה הפעם
ענין העביר אותו לערים

ויחי

ענין ושכבתי עם אבותי
ענין הנולדים לך עד באי אליך אף ע״פ שהזכיר את שמם
ומולדתך אשר הולד׳ והנה יוסף לא הוליד זולתם:
ענין ואני בבאי מפדן ותועלת ספורו
באור שכל את ידיו : באור בחרבי ובקשתי :
באור יתר שאת : יהודה אתה
ענין לא יסור שבט מיהודה
באור תיבת שילה עם תמשת סימני המשיח
ענין רובן בין המשפתים : באור תיבת שפיפון:
באור גד גדוד יגודנו : באור בנות צעדה
ענין והשב באיתן וכו׳: באור ואת ש׳ ויברכך :
תהיינה לראש : ענין ויצו אל יוסף

ספר שמות

ואלה שמות עם ואו׳: ענין הזכרת שמותם :
באור ועלה מן הארץ
לרמוז על היאור עם היותה כבודה בת מלך
באור ותפתח ותראהו את הילד
משה כי מן המי׳ משיתיהו׳ היה ראוי לקראו משוי
באור וידע אלהים : ענין מראת הסנה
ענין זבת חלב ודבש בכל מקום
באור האות באמרו וזה לך האות
ענין ואמרו לי מה שמו וכו׳ :
ענין זה שמי לעולם וזה זכרי
באור ולא ביד חזקה
ענין ונצלתם את מצרים איך התיר לגנוב
באור ידעתי כי דבר ידבר הוא
וישב ארצה מצרים · בלכתך לשוב מצרים
ענין ויפגשהו ה׳ ויבקש המיתו
באור כי חתן דמים אתה לי
באור חתן דמים למולות
באור הן רבים עתה עם הארץ
והצל לא הצלת · והנה כבר הודיע כי לא יתן אתכם מלך מצרים להלוך

וארא

ענין ושמי ה׳ לא נודעתי להם
ענין וגם הקימותי : ד׳ לשונות של גאלה
ולא שמעו אל משה והנה לא נוה דבר
באור ויצום אל בני ישראל ואל פרעה להוציא
ענין אלה ראשי בית אבותם וסדרו ותועלתו
ענין ואני אקשה את לב פרעה עם השארת הבחירה ולא עולתה בו
ולא ישמע עליכם פרעה אחר ואני אקשה
בזאת תדע כי אני יי׳ איזדכוה ית׳ מענין התנין:
למען תדע כי אין כה׳ אלהינו איך ידע שאין כמוהו
ענין בתי מצרים וגם את האדמ׳ אשר הם עליה:
בפעם הזאת אני שולח את כל מגפותי · ומכת בכורות קשה מזאת

ותהלך אש ארצה ולא הזכיר זה הפלא בהתראה:
ויחזק כאשר דבר ה׳ ביד משה

בא

כי אני הכבדתי את לבו · וכבר אמר ויוסף לחטוא ויכבד לבו הוא : באור וימש חשך
ועברתי והכתי אעשה שפטים וכו׳
ענין ולא יהיה בכם נגף למשחית
ולא יתן המשחית והנה בכבודו הכה
מה העבודה הזאת לכם מה יפלא בעיני השואל:
זאת חקת הפסח אחר שכב׳ אכלו את הכם׳ ויצאו:
ענין קדוש הבכורו׳ ופדיונ׳ קודם שנבח׳ שבט לוי:
מה זאת · מה יפלא בעיני השואל

בשלח

בראותם מלחמה · והנה לא ראו כן במלחמת עמלק : מה זאת עשינו כי שלחנו · והנה היה זה בהכרח המכות : ענין מה תצעק אלי
באור וילך לפניהם ויעמוד מאחריהם
ענין נסים לקראתו : היד הגדולה אשר עשה ה׳ במצרים כי בים נעשתה יד גדולה
באור עזי וזמרת יה : ענין השירה וחלקיה
ה׳ איש מלחמה ה׳ שמו
ימינך ה׳ נאדרי בכח ימינך ה׳ תרעץ
באור נורא תהלות : ושם נסהו מה היה הנסיון:
אם שמוע תשמע כל המחלה לא אשים עליך האם זו תורה וזו שכרה
איש לפי אכלו עמר לגלגולת שני הפכים כי לא כל האוכלים שוים :
עד בואם אל ארץ נושב׳ עד בואם אל קצה ארץ כנען : אשר הכית בו את היאור · גדולם מזו היתה בקיעת הים
כי יד על כס יה · על מה נתן זה הטעם

יתרו

אחר שלוחיה · אנה הוזכרו
ויצלני מחרב פרעה · ולא קרא כן לבנו הראשון:
ענין כי בדבר אשר זדו עליהם : עם חותן משה לפני האלהים והנה אז לא היה שם משכן:
היה אתה לעם ובבאת אתה : ואתה תחזה
ויבחר משה אנשי חיל ולא יראי אלהים אנשי אמת שונאי בצע
אתם ראיתם אשר עשיתי למצרים · ולא מה שעשיתי לכם : וישב משה ויגד משה :
וגם בך יאמינו · והנה כתב ויאמינו בה׳ ובמשה:
ענין הדברות שבקצתם יעד גמול וענש ובקצת׳ עונש בלבד ובקצת׳ גמול בלבד : באור על פני:
כי לא ינקה · איך יעלה על לב שינקה
לבעבור נסות אתכם · מה היה הנסיון בזה
ענין אתם ראיתם כי מן השמים

משפטים

אם כפר יושת עליו · והנה זה מן הדין
אשר יאמר כי הוא זה · איך ערוב פרשיות כתיב כאן : באור יביאהו עד
טעם לפטור שאלה בבעלים
באור אם ענה תענה אותו כי אם צעוק
לא תענה אחרי רבים · אנה באה הקבלה בזה שהולכים אחר הרוב
ובכל אשר אמרתי אליכם תשמרו · מה ענינו באמצע המצות
ענין אמרו האדון ה׳ במצות הרגלים ולא במקו׳ אחר : ענין כי לא ישא לפשעכ׳ כי שמי בקרבו:
ענין ואל משה אמר ולא הזכיר מי הוא זה
ענין ותחת רגליו וכל האור : ענין לא שלח ידו :
ואתנה לך את לוחות האבן אשר כתבתי · והנה אמר אח״כ כתוב לך כו׳
באור ארבעים יום וארבעים לילה · על איזה מהארבעים אמר

תרומה

וכן תעשו כו״או : ושתי טבעות
ענין הכפרת והכרובים : ענין השלחן
אל הטבעת האחת · שלא נזכרה ולא הגיד אם היה כסף או זהב קבועה או מטולטלת
מכבר המזבח · היכן נזכר
חשבון החלל בין העמודים כי בין כ׳ עמודים לא היה יותר מתשעה עשר חללים

ואתה תצוה

ואתה תצוה · ואתה הקרב · ואתה תדבר
ענין האפוד : באור חוברות וחובר
על שמות בני ישרא׳ על שמותם׳ איש על שמו
באור גבלות : ענין טעם כי איל מלואים הוא

כי תשא

איש כופר נפשו · על איזה חטא
באור רוקח מרקח׳ מעשה רוקח · רוקח מעשה רוקח: ואפשרות קצבת השמן שתספיק לקצב׳ הבשמים : קח לך סמים · סמים ולבונה
ענין ראה קראתי בשם · מה העיון על זה
אך את שבתותי תשמרו · ושמרתם את השבת
כל הפרשה כפולה ומוכפלת

ושמרו

מפתח

אמרו את השבת · לעשות את השבת
באור ויכפ' ועניין כפר יתר': כוכת חג לי' אחר:
עם קשה עורף הוא · אחר שאמר שתה עמך
באור התנצלות אהרן על מעשה העגל
באור כי פרוע הוא לשמצה בקמיהם
באור מלאו ידכם כי איש בבנו
מי אשר חטא לי אמחנו יהיה דינו אשר חטא לי
אמחה
הורד עדיך · וית נצלו את עדים · מה היה העדי:
לא ימוש מתוך האהל · למה זה
באור ראה אתה אומר אלי עם שאלות ותשובות
הכתובות בפרשה: באור י"ג מדות
כי יי' קנא שמו · מה כבוד זה השם המיוחס לו'
את חג המצות תשמור עם כל סדר המצוות עד
סוף הפרשה

ויקהל

אלה הדברים אשר צוה · אתכם לעשות · על איז'
מצוות אמר כן: יביאה את תרומת ה'
באור ויבאו האנשים על הנשי' ותועלת ספורו
המלאכה היתה דיים לכל המלאכה
ואת שמן המשחה קדש ואת קטרת הסמי' טהור:

פקודי

עניין אלה פקודי ותועלת כל זאת הפרשה
ובצלאל בן אורי עשה · על מי אמר אלה אם על
שכתב או על אותם שיכתוב והנה בצלאל ואהליאב
עשו את כלם
תועלת חשבון כל הזהב והכסף והנחשת
באור בגדי השרד: וירקעו וקצצו ומי היו:

ספר ויקרא

אדם כי יקריב מכם
קצת עניין בקרבנו' וחלוק מיניה' וחלוק מקריביה':
באור אשם הוא אשם אשם

צו

זאת תורת העולה · זאת תורת המנחה וכן בכלן
באמרה תורה: ידיו תביאנה ועניין התנופה:
ופתח אהל מועד תשבו יומם ולילה שבעת ימים
וכבר אמרו שמשה פרקו בכל יום

שמיני

נראה אליכם כבר · ואח"כ אמר וירא אליכם לעתיד
וכן היה: עניין חטא נדב ואביהוא:
כי אני ה' אלהיכם וקדשתם והייתם קדושים כי
קדוש אני כי אני ה' המעלה אתכם והייתם
קדושים כי קדוש אני

תזריע

עניין דם טוהר וטעמו
באור בהרת לבנה ועומק אין מראהו והנה כבר
אמרו כל מראה לבן עמוק הוא
עניין נגעי בגדים ובתים

מצורע

ורחץ במים וטהר · ורחץ את בשרו במים וטהר
וכפר עליו הכהן וטהר
זאת התורה לכל נגע הצרעת ולנתק ולשאת וכו'
וכל נגע צרעת
זאת תורת הזב · והזב את זובו

אחרי מות

בגדי קדש הם · כמו אמר קדש ילבש
עניין סדר העבודה
לחקת עולם בחדש השביעי · חקת עולם · חק
עולם לכפר
עניין השדים וכדם
כי נפש כל בשר בדם היא · כי נפש כל בשר דמו:
עניין העריו' ומדרג' קורב' שאר בש' שאסר' תור':

קדושים

איש אמו ואביו תיראו
עניין המצוות הכתובו' עד פרש' העונשין וסדרן:
איש איש כי יתן מזרעו למולך
לא תעמוד על דם רעך · ואהבת לרעך כמוך · וכב' אמרו וחי אחיך עמך
חייך קודמים לחיי אחיך
ירגמוהו באבן · ואני אתן את פני באיש ההוא:
ואם העלם יעלימו
סדר עונשי העריו' והזהר' אסורי מאכלות ועניין
אוב וידעוני בסוף

אמור

אמור ואמרת
לא יטמא בעמיו לא יטמא בעל בעמיו
ולא יחללו את שם קדשי אשר הם מקדשים
והשיאו אותם עון אשמה יטעינו עצמם והנה זה
יקרה גם לשאר חוטאים
עניין סדר מצוות בפרשת שור או כשב
עניין מקראי קדש
עניין שבת היא לה' בכל מושבותיכם
זכרון תרועה · יום תרועה
עניין תרועה
אך בעשור
עניין שם עצרת לשמיני של חג וטעמה
אך בחמשה עשר יום · אחר שכבר התבאר
בראשית הפרשה
כי יקלל אלהיו: ואיש כי יכה
ומכה בהמה · ואיש כי יתן מום · ומכה אדם
כאשר באזרח יהיה

בהר סיני

באור מה עניין שמטה לעניין הר סיני
עניין והיו לך ימי שבע
יובל היא · בשנת היובל הזאת
תרבה מקנתו תמעיט מקנתו כי מספר תבואות
באלו ילמד חשבון
וישבתם על הארץ לבטח · וישבתם לבטח עלי'
וכי תאמרו מה נאכל וצויתי את ברכתי · בלעדי
שיאמרו הלא היה זה הכרחי
אם עוד רבות בשנים לפיהן כו' כמלמד לעשות
חשבון

בחקותי

והקימותי את בריתי אתכ' והנה כבר צוה לעול'
בריתו
ואכלתם ישן נושן אחר והשיג לכם דיש
וישן מפני חדש תוציאו · להיכן ומה תועלת
במוהר
ולא תגעל נפשי אתכם והנה אז יאהב
עניין והתהלכתי
סדר כתובי התוכחות כפי פרטי הקורות בבית
ראשון

במדבר

לא התפקדו · אך את מטה לוי לא תפקיד
אלה תולדות אהרן אלה שמות בני אהרן וימ' כהנ':
משמרת כל העדה לעבוד את עבודת המשכן ·
משמר' בני ישראל לעבוד את עבוד' המשכן:
עניין אל תכריתו את שבט משפחות הקהתי וכל
הפרשה

נשא

באור ופקודיו אשר צוה יי' את משה
ונסתרה והיא נטמאה אחר ושכב איש אותה
ואת כי שטית
אמן אמן
זאת תורת הקנאות
באור להזיר ליי' · ועניין הנזיר
קדוש יהיה · קדוש הוא ליי'
יביאו אותו · יביא את עצמו · והנה זה יק"ה
בכל הבאים
עניין ברכות כהנים וסדרם
עגלה על שני הנשיאים אפ"פ שהיו עשירי עם:
עניין ספור כל נשיא וקרבנו:
עניין חשבון חנכת המזבח
מה עניין ובבא משה אל אהל מועד לכאן

בהעלותך

יאירו שבעת הנרות · והמה שהיה בלבד יאירו
אל מול פני האמצעי
וזה מעשה המנורה מקשה · מה עניין וזה ונדרכו
לכאן
סדר קדימה ואחור בחנכת המזבח וטהרת הלויי'
ופסח וחניית המדבר
ויעשו בני ישראל את הפסח: איך צוה והתחיל
בו"ה
אנחנו טמאים למה נגרע · הנה הם עצמ' אמרו
טעם מספיק
כפל הספור בפרשת וביום הקים את המשכן
נוסע לפניה' דרך שלשת ימים והנה א"כ בנסע'
כבר היה הארון · בקדש ברנע כי בג' ימים
הלכו שם וביום השני והנה כבר נכנס לארץ
הרבה
עניין ויהי בנסוע
כמתאוננים · באור הדמיון
למה הרעות לעבדך עם כל הספור הנפלא
את עושה לי · איך יאמר זה להק"בה
הרק אך במשה · מה עניין שני מעוטים
באור אם יהיה נביאכם
באור אל נא תהי כמת אשר בצאתי וכו'
באור אל נא רפא נא

שלח

טעם צוי שלח לך אנשים
עניין חקירות שצוה משה למרגלים ותועלת
ידיעתן להמון
וכן היינו בעיניהם · איך זה
הכנו בדבר ואורישנו · מה יעש' להם את' הדב':
אשר עין בעין נראה
סלחתי כדברך · כאלו נצח משה את קונו בדין:
עניין מצוות כתובות אחרי זה וסדרן
באור אני ה' אלהיכם אשר הוצאתי כו' אני ה'
אלהיכם

קרח

ויקח קרח דתן ואבירם · מי או מה לקח
ואת הקדוש והקריב אליו וכו'
הנועדים על ה'
אל תפן אל מנחתם · אם עם תשובה או זולתה:
ולא הרעותי את אחד מהם · איך יעלה על לב
שהרע
ואת כל הרכוש · למה אבד הרכוש מהיורשים
הצדיקים בני קרח
באור ויעמוד בין המתים ובין החיים
ותעצר המגפה · והמגפה נעצרה
ויראו ויקחו איש מטהו · מה צורך לזה
באור וקהל תלונותם

אתה ובניך ובית אביך תשאו כו' בכפלי הדרשה
התבארו דיני משמרות כהנה ולויה גם כל זה:
באור עבודת מתנה
ונחשב לכם תרומתכם · לעניין מה

חקת

לאיזה עיון בפרה אדומה וטמאה המתעסקים
בה והטהרה המושגת בה
עניין חטא משה ואהרן שנאמר עליו לא האמנתם
מעלתם מריתם
פן בחרב אצא · מה טעם לגזום
במסלה נעלה · אחר שמאז אדום וגזם
והפשט את אהרן את בגדיו והלבשת' את אלעזר:
איך לא היו שניהם ערומים בזאת ההפשטה
והלבישה
עשה לך שרף · ויעש משה נחש נחשת
באור ואשד הנחלים אשר נטה וכו'
באור על כן יאמרו המושלים

בלק

ובלק בן צפור מלך למואב ולא אמ' זה בהתחל':
אם לקרוא לך קום לך אתם · ויחר אף אלהים כי
הולך הוא
עניין האתון ותועלתו
על מה הכית את אתונך · האמנה יש חטא
בהכאת האתון
באור כי ירט הדרך
באור אולי נטתה מפני
באור כי עתה גם אותך הרגתי
אולי ישר וקבותו לי משם · מה טעם לזה
באור דמיון כנחלים נטיו כגנות עלי נהר
באור איתן מושבך כו'
ויחל העם לזנות
ונגד השמש וישוב חרון אף ה' · איך ישוב בזה
החרון
תעצר המגפה · ולא הוזכרה

פינחס

באור את בריתי שלום
לאמר מבן עשרים שנה ומעלה
לאלה תחלק הארץ להם תרבה ועניין חלוק' הארץ:
ובראשי חדשיכם
עניין הביאו עלי כפרה על שמעטתי את הירח:
בשבועות יכם והנה הוא אחר השבעה שבועות:

מטות

זה הדבר אשר צוה ה' · הנה זה נאמר על מצוות
שקל' חיובה מיד כמו המן והמשכן והמצוי'
וח' למצואים ושחוטי חוץ וזולתם לא כן בזה
המקום
אם יעברו ונתתם ויתן להם משה לבני גד וכו':

מסעי

עניין כתיבת מוצאיהם למסעיהם ומסעיהם
למוצאיהם:
עניין גבולות הארץ ותועלתו
עניין עד מות הכהן הגדול
באור טענת בני יוסף ואם יהיה היובל ונגרעה
נחלתן:

אלה הדברים

בערבה מול סוף
עניין אלה המקומותי זכרם ותועלת'
באור הזכירו אחד עש' יום מחורב כי אמנם כבר
הגיעו לקדש ברנע לולי חטאם
ויהי בארבעים שנה דבר משה בעבר הירדן
הואיל באר
ויאמרו טובה הארץ והנה רובם הוציאו דבה על
הארץ
גם בי התאנף · בתוך ספור דברי האל ית'
ולא שמע · ולא האזין
ידע לכתך
באור באמת איש

ואתחנן

ואראה את הארץ הטובה לאיזה תועלת
לא הוסיפו ולא הגרעו הביא למיון זה את אשר
עשה בבעל פעור:
כי היא חכמתם לעיני העמים איזה תועלת
ימשך לזה
אשר לא יראון ולא ישמעון: הלא ידעו גם זה
עובדיהם
כי שאל נא לימים ראשונים על מה נתן טעם:
השמיעך את קולו ליסרך · איך התחייב המוסר
מהקול
באור ויוציאך בפניו
לקדשו כאשר צוך · איך תלה המפורש בסתום:
למען ינוח עבדך ואמתך כמוך · ובראשונו' כתב
זכר למעשה בראשית
עניין פר' שמע עם מוף' הי' האל ית' יחיד בעולמו:

עקב

באו' כי תאמ' בלבבך רבי' הגוים לא תיר' מהם:
למען תחיון ורביתם ובאתם וירשתם והנה לא
היה שם זמן לרבות טרם בואם לארץ
ארץ נחלי מים · ארץ חטה · ארץ זית שמן · ארץ
אשר לא במסכנו' · ארץ אשר אבני' ברזל:
אבד תאבדון בגוים · כן תאבדון מה הוסיף
לבאר

ובתבערה ובמסה · ובשלוח ה' אתכם ובני ישרא'
בשעו · כל אלה בתוך ספור מעשה העגל:
כי לא את בניכם אשר לא ראו · אם כן יש התגלות
לבנים

ראה

ראה אנכי נותן כו' · מה זה העיון הצריך בזאת
הה תראה
ואמרת אוכלה בשר: לאכל בשר תאכל בשר
חזק לבלתי אכול הדם · לא תאכלנו על הארץ
תשפכנו · לא תאכלנו למען ייטב לך וכו'
כי מנסה ה' אלהיכם לדע' הישכם אוהבי' היפתה
הנביא להרשיע כדי לנסות
באור אחרי ה' אלהיכם תלכו כו'
אשר לא ידעת אתה ואבותיך הקרובים אליך כו'
הנה הקרובים נודעו
לא תאבה לו
סדר מצוות מתחלת עשר תעשר עד כל הבכור
סדר מכל הבכור עד פרשת שופטים
ועשית פסח · ועשית חג שבועות · חג סוכות
תעשה ולא הזכי' באיזה חדש ובכמה בחדש:
ממצרים לילה · מה הבדל בין לילה ליום
עניין זכרון קצת המצוות הפסח והחג
כל ימי חייך · איך ימשך זה ללחם עוני
וביום השביעי עצרת · למה קרא כן ליום שביעי
של פסח

שופטים

באור נותן לך לשבטיך
עניין השרה מצבה ובעל מום לכאן
עניין המלך והקצף שהיה אחר כך לשואלי המלך:
באור לבד ממכריו על האבות
ועל פיהם יהיה כל ריב וכל נגע · מה עניין אלה
לעניין עגלה ערופה
באור היבות וככפר

תצא

לבכר את בן האהובה · והנה אין הפרש בזה בין
אהובה לשנואה
באור קללת אלהים תלוי
עניין למען ייטב לך והארכת בשלוח הקן
ענה את אשת רעהו מה הוא העינוי כיון שהיה
ברצונה
לנכרי תשיך · זו מצות עשה · והנה כבר אמרו
כספו לא נתן בנשך אפילו ריבית של גוי:
ולקחה לו לאשה ויבמה · מה הוא ויצאה אחר
שלקחה לאשה
ולא ימחה שמו · במה יושג זה התכלית

תבא

עניין אל הכהן אשר יה' בימים ההם
באור הגדתי היום
בערתי הקדש · איך נקרא ודוי מעשר והוא ספור
זכיות
את ה' האמר' להיות לך לאלהים יאיך גדלתו בזה:
עניין הארורים
לוקח שוחד להכות · הנה המכה נפש גדול עונו
מעון השוחד ואם לא הכה הנה גזל בלבד את
הרשע הנותנו
באור ימין ושמאל
באור ובאו הברכות והשיגוך · כי מי יברח מהן:
באור התוכחות וסדרן בבית שני:
ולא נתן ה' לכם לב לדעת · הנה זה רמז
התנצלות לחוטאים

נצבים

כלכם ראשיכם שבטיכם כו' הנה בכלל כלכם:
טפכם · מה טעם בכאן
באור למען ספות
סדר הגאלה העתידה
באור ומל ה' את לבבך לאהבה · וכבר אמרו הכל
בידי שמים חוץ מיראת שמים
כי המצוה הזאת · לאיזה דבר נותן טעם
באור ובחרת בחיים למען תחיה

וילך

ויכתוב את התורה ויתנה אל הכהנים כו'
ויהי ככלות משה לכתוב ויתנה אל הלוים:
הלא על כי אין אלהי בקרבי מצאוני ואנכי הסתר
אסתי' פני כאלו אינו מקבל התשוב' על הפך
ושבת עד ה' אלהיך · ושב את שבותך
והיה שם בך לעד
עניין ספר שמצא חלקיה בימי יאשיהו · האמנם
היה עניין זה הספר לעד נעלם אז

האזינו

מעניין שירת האזינו וחלקיהו וסדרם והמכוון

הברכה

וזאת הברכה · מאז דבר שמה
עניין ההקדמה ומזכרת זכיות ישראל והתפל' על
שבטיהם וברכות בסוף
כי שם חלקת מחוקק ספון והנה קברו של משה
היה בחלקו של ראובן לא בחלקו של גד:
יזנק מן הבשן · והנה חלק דן מעבר לירדן
באור וכימיך דבאך
עניין אשר ידעו ה'
עניין פנים אל פנים ותועלת הספור בזה תם:

כוונת התורה להגאון מ"ע ספורנו

אמר הגאון המחבר זצ"ל · מרב עבודת וטרדת בני עמנו מאז גלו ברחש גולים מבוהלים ודחופים מגוי אל גוי מפני עקת שודדים בכל יום עומדי' עלינו לכלותנו אבדה חכמת טוב טעם ודעת התורה והמצוה : ובכן הרחיבו פיהם רבים חללים בהו וחללוה באמרם היות' ברית טעם עם ספרי ספורי כמנעות ודעות אשר נותה להאמין בלי שום מופת שכלי מעיד עליהם עם היות האמונה ציור דבר בנפש ועמו איזה טעם מטה לב לחשוב שיהיה כן חוץ לנפש כמו שיצוייר בנפש והנה כל זה דבר בלתי בחיריי לא תפול עליו מצוה שום מצוה ובכן היינו בעיניהם מיוסדים על אדני תהו ונמצא שם שמים מתחלל : לכן קדמתי אני הצעיר **עובדיה** יצ"ו בכמה"ר יעקב ספור"נו זלה"ה להודיע קצת מופתים שכליים על יסודות החלק העיוני בתורת אלדינו בספר קראתיו אור עמים כתובים כתוגי' המה מפי עליון בתורת קדשו בספור מעשה בראשית וזו לאו כהס' בארתי שם כיד יי' הטובה דמטובים ייטיב לעמיה : ובהיות הבדל מעלת כל פעלת משכיל בין רב למעט כפי מעלת התכלית המכוון ממנה הנה ראוי שהמכוון בתורת אל עליון אשר כתב להורות גדלו וטובו יתב' תכלית נכבד מאד מאד כידיע והמודיע כאשר באר היות כן בפעל באמרו ית' אם לא בריתי יומם ולילה חקות שמים וארץ לא שמתי : ובכן ראוי להתבונן כי המכ' האמר' אשר שם משה מצוה ועושה לפני בני עמנו היא המכוון בה לקדש ישראל להיותם נצחיים ומזומני' לחיי עולם לרצון לפני אל עליון מקדשם וזה בהדמותם אליו כפי האפשר בעיון ובמעשה כאשר היה המכוון מאתו בכל המין האנושי כאמרו ית' נעשה אדם בצלמנו כדמותנו : ולמען השיג זה נתן בתורתו חלק עיוני הנקרא תורה בראשונה ובעצמות וחלק מעשי הנקרא מצוה באמת כאמרו ית' והתורה והמצוה אשר כתבתי להורות' · ועמה חלק ספוריי מגיד דרכי טובו וחסדיו וקצת נפלאו' עשה אשר קצתם שם זכר למו מיד ולדורות כענין רקיע של יום שני והכרח בירידת המטר וגובה הים על החול ולא יעברנהו ומקום השמש בגלגל רביעי שהיה מקומו לפי טבע מעלתו בשמיני וכל אלה במעשי בראשית וענין בטיית מהלך השמש בענין המבול וענין והשמותי אני את הארץ בגלות ישראל ממנו שלא יכחישנו זולתי איזה עקש מבקש להכחיש את המוחש ומודיע קצת פעלות ראשוני' אשר קצתם השיגו ארחות חיים וקצתם נפלו בהפכם למען יתבונן קורא בם איזה הדרך שכן אור :

אמנם המכוון בחלק העיוני מאתו הקודם בזמן במעלה ובסבה כאמר' ז"ל נמנו וגמרו תלמוד גדול הוא בלי ספק להבין ולהגיע במופתים שכליים את מציאות האל ית' ושהוא עצם משכיל נבדל מחמר ממציא כל זולתו בלתי נושא קודם יודע כל זולתו בידיעת עצמו · ובזה החלק יהיה הוא ית' נורא תהלות אצל המעיין לא מיראת ענש אבל בהכיר רוב גדלו אמנם בידיעה על היותו גומל ועונש תהי' יראתו ירא' ענש ותקות שכל בלב' : ומזה החלק העיוני הוא להתבונן בדרכי טובו ורחמיו על כל מעשיו ובפרט על המין האנושי אשר ברא בצלמו בדמותו למען ישתדל המעיין בבחירתו להדמות לבוראו כפי האפשר ולדבקה בו לרצון לפניו כי חפץ חסד הוא ומזה ימשך היות האדם אוהב לאל ית' בלי ספק בפרט עם קרובו אשר בחר בו ברחמיו וברוב חסדיו :

ובידיעת שתי אלה יקנה המתבונן חיי עולם בעשותו את שכלו הכהיי אשר אין לו מציאו' בפעל בתולדתו זולתי בכח בלבד שיקנה בהתבוננתו עצמות שכלי נמצא בפעל ויחיה עוד לנצח כפי טבעו כאמ' ית' כי הוא חייכם : וממנה כמו כן ימשך השתדל המתבונן ללכת בדרכי טובו ית' להדמות אליו בפרט להיטיב אל הזולת כפי האפשר לרצון ולדבקה בו כאמרו ית' והתקדשתם והייתם קדושים כי קדוש אני ואמרו ז"ל זה אלי ואנוהו מה הוא חנון וכו' וזה שהביאו ממלת ואנוהו אני והוא כלומר אהיה כמותו ובזה יאושר לחיי עולם יותר מכל זולתו כאמרו הן ליי' אלדיך השמים כו' רק באבותיך חשק ובכן אמרו ז"ל גדולים צדיקים יותר ממלאכי השרת ובזה יושג התכלית המכוון מאתו ית' במין האנושי ובפרט בעמו וכל אלה החלקים היו אצל אבותינו הקדושים ובקצת צדיקי הדורות קודם מתן תורה ובכן מצאו חן לפניו כמשפט לאוהבי שמו :

אמנם המכוון בחלק המעשי ממנה הוא על צד הכונה השנית וזה לכון האדם בפרט האומה ישראלית ולהדריכם אל הכונה הראשונה והנמשך ממנה והנה זאת הכונה השנית בחלק המעשי אלו תכנה עמודיה שבעה :

א כי אמנם קצת המצות כמו תבנית המקדש וקדושיו ולבושי משרתיו ועבודת קדושיו וטהרתם ומתנות המשרתים בם הם כלם לכונן לב טבור אל הכונה הראשונה בהכנעת מביא הקרבן בהתיצבו עליו ובכונתו בפרטי העבוד' בו ובתפלתו ווידוי בעת סמיכתו על ראש הקרבן ולהרחיק כל מעיק ומטמא כמו חברת השדי' ורוח הטומאה וזולת ולעורר לתשובה בכל אלה ולדוי יי"ה ועניו :

ב ומהם להרחיק דעות משובשות כמו הרחק' ע"ז ותקות הגוים וקצת מלבושיהם ומיני תגשילם ואופני עבודתם בשדה ובשמיר' מקראי קדש לקרוא בהם בשם יי' גם להמון להרחיק מהם דעות משובשות ולהודיעם קשט אמרי אמת ודעות אמתיות ואופן שמירת מצות האל ית' ולהדמות אליו כפי כח המקבלים בגמילות חסדים וזולתה : ג' ומהן לתקן משרתי השכל בתולדה כענין באסורי עריות ונדה וזבה וזולתם : ד ומהם לתקנם כענין מזונם באסורי מאכלות : ה ומהם לאות כי חלק יי' עמו כענין מילה ושבת : ו ומהם לזכרון לעובד כענין ציצית ותפלין ומזוזה : ז' ומהם בתקון הנהגת הבית והמדינ' כענין המשפטי' וזולת' : והמכוון בחלק הספורי בה הוא להודי' בנסיון קדמוני' אורח חיי' למעל' למשכיל וזה בהודי' דרכי צדיקי הדורו' ופרטי פעולת' אשר בם מצאו חן בעיני הא' ית' למעיזאה האל' בעקבותיה' ולהודי' כמו כן קצת פעלו' רשעי הדורו' אשר סרו מן הדרך המכוון מאת הא' ית' אל הפכו למען ישובו למען ירחק המעיין מכל דרכיה' ויתן תמי' דרכו ולהודיע כמו כן הנסיון הנעשה לצדיקי' מאתו ית' לפעמי' להודי' בקהל קדושיו ומלאכיו ולהגי' כי ישר ה' בתתו לצדיקי' מעלה על מ"ה ובכן אמר המלאך לאברה' כי עתה ידעתי כי ירא אלהים אתה ממני בבחירתך וזה כי לא חשכ' את בנך את יחידך וע"ז הדרך אמ' למען ענותך ואמ' למען נסותך להטיבך באחריתך ואמ' כי מנסה ה' אלהיכ' אתכ' לדע' וזהו שידעו מלאכי השר' יצדיק דינו בתתו לכם מעלה עליכם · ולהודיע איך רשעי ארץ סבבו וגרמו ברב רשעם לדורות רעות רבות וצרות כענין בחטא אדם הראשון שנקנסה מיתה על ידו וחטא דור המבול שהי' סבה להשתנות הזמנים וקלקול היסודו' והמזונות וקצור הימים וחטא דור הפלגה שסבב בלבול הלשונות ותוספת בקצור ימי חייהם · וחטא סדום ובנותיה שהיו אז מבחר הישוב ונצרבו בה כל כנים וחטא ישראל בעגל אחר שהשיבם במתן תורה למדרגת אדם הראשון קודם חטאו כאמר' ז"ל פ"ק דע"ז חרות על הלוחות חירות ממלאך המות ומשעבוד מלכיות · ולמען דעת צדקות ה' ודרכי טובו הגדיע איך כרב רחמיו הטה כלפי חסד לתקן את אשר עותו בכל מה ותקן קצת ענ' אדם הראשון בהוציא לחם מן הארץ נאות למזונו מכל אלתו להאריך ימיו בכל מה כאמרם ז"ל כש"אל הקב"ה ואכלת את עשב השדה זלגו עיניו דמעות אמר לפניו רבונו של עולם אני וחמרי נאכל באבוס אחד כיון שאמר לו תאכל לחם נתקררה דעתו · וענין דור המבול תקן קצת בהתירו למין האנושי למזונו את בשר כל ב"ח זולתו ובהטיל אימתו על שאר בעלי חיים · ותקן ענין ישראל בחטא העגל בהשיב שכינתו בתוכם באופן מה וזה בעשיית משכן וכליו ומשרתיו וקרבנותיו ובהרחיק כל מיני הטמאה ובמיני הטהרה מהם בטבילה והזאת מי חטאת וכפרת קצת הטמאים בקרבן למען ישיב שכינתו בתוכם כאמרו י"ת ועשו לי מקדש ושכנתי בתוכם ככל אשר אני מרא' אותך וזה עם תבנית המשכן וכליו כלו' ולא באופן אחר ועם כל זה אמר יתעלה השוכן אתם בתוך טמאותם : ובכן ראוי להתבונן כי אמנם קודם לחטא העגל תכף אחר מתן תורה לא היו ישראל צריכים לכל אלה למען השרות שכינתו בתוכם ולא נצטוו על עשיית משכן וכליו וכהניו ומשרתיו ולא על שום קרבן לחובת צבור או יחיד כלל זולתי אחר מעשה העגל כאמרו ית' כי לא דברתי את אבותיכם ולא צויתי' ביום הוציאי אותם מארץ מצרים על דברי עולה וזבח אבל הודיעם אז תכף שאינם צריכים לכל אלה ולשום אמצעי להשרות שכינתו בתוכם ולא התחייבו לשום זבח ולא משכן וכליו ואמר שאם יתנדבו עולות ושלמים יספיק מזבח אדמה ואמר בכל המקום אשר אזכיר את שמי והוא כל מקום שיקרא באמת בית אלהים כענין בתי מדרשו' וזולת' אבא אליך וברכתיך · וכל אלה באר תכף אחר מתן תורה כאמרו כה תאמר אל בני ישראל אתם ראיתם כו' ואחרי כן תכף נתן המשפטים ובכן ברדת משה רבינו אז מן ההר אל העם אשר עמדו מרחוק בירא' הגיד להם את כל דברי ה' אשר בפרשת כה תאמר הנזכר ואת המשפטי' אשר תכף אחריה ולא הגיד דבר ממצות משכן וכליו ועבודותיו ומשרתיו כלל אבל בנה מזבח והקריבו הבכורו' עולות ושלמים בלבד ועליהם כרת הברית ועלה אז הוא והזקנים וראו את אלהי ישראל בעודם משתמשים בחושיהם כאמרו ויאכלו וישתו : אמנם אחר חטאם בעגל גם כי בתפלת משה בחירו נעתר לשאת חטאתם ולהשרות שכינתו בתוכם עכ"ז אמר ועשו לי מקדש וכו' ולא באופן אחר כי לא השיבם כלל אל מדרגת מעלת' שהיו בה קודם : ובכן הורה באופן תבנית המשכן וכליו ומקומם ומשרתיו וקרבנותיו ומיני טהרות על היות תכלית המכוון מאתו שישיגו בני עמו שלמות הנפש השכלית עד שדמותה לבוראה כפי האפשר בעיון ובמעשה למען יזכו לחיי עולם ואשירם הבכור כבכורתו והצעיר כצעירתו : והורה על אופן השגת זה בצותו לעשות ארון עץ המורה על גוף נפסד על נקלה מצופה זהב מבית ומחוץ להורות על חכם בתורת קדשו המאיר בפעלותיו ודרכי טובו לזולתו ועל היותו תוכו כברו כאמ' ז"ל (יומא פרק בא לו) כל ת"ח שאין תוכו כברו אינו ת"ח שנ' מבית ומחוץ תצפנו ובתוכו שם לוחות העדות אשר בהם כללי התורה והמצוה · ועליו כפרת עם כרובים מורים על עצמם נבדלים מחמר כמו הנראים לנביאים והם פורשים כנפים מלמעלה להורות על התבונן בענין האל ית' וגדלו וטובו · ופניהם איש אל אחיו מורה על היות שלמות שכל נקנה על ידי פועל והתפעלו' וזה בהפשט המוביל אל הכח השכלי מן המדמה וקבלתו על אופן מופשט מחמר והם פונים אל הכפרת להורות עם היות זה השלמות נקנה אל נכון בהביט אל התורה המכוסה בכפרת כענין גל עיני ואביטה נפלאות מתורתך ויעד על הראות השכינה שם במקו' קנין השלימות ההוא כאמרו ית' ונועדתי לך שם וקרוב לזה מה שאז"ל אין לו להקב"ה בעולמו אלא ד' אמות של הלכה בלבד : ובכן צוה שיהיה מקומו בית קדש הקדשים ולא יושם שם זולתו וצוה שיהיו סביביו יריעות עם הכרובים ולפניו מסך מבדיל בינו ובין כל זולתו כמו כן עם כרובים : וחוצה לו מקום הקדש עם יריעות וכרובי' ובפונה מנורה בדרום שהוא ימין מורה על התלמידים מעלים נר תמיד בעיון ומזבח לקטרת מורה על היותם נותנים ריח במדות ובמושכלות ושלחן בצפון שהוא שמאל מורה על מזונם המבוקש בשמאלם ע"ד הכונה השניה ולפני הקדש מסך בלתי כרובים מבדיל בינו ובין החצר אשר בו ההמון וכל זה נקרא משכן ה' : וסביב למשכן מרחוק חצר המשכן אשר שם מקום ההמון בתוכו מזבח העולה לכפרת פשעיהם לכל חטאתם וזה בתשובה ווידוי בעת המסיכ' וזולתו ובמיני הקרבנות עם כונת המביא והכנעתו · ולו קרנות מורים להרים קרן לעמו ולידות את קרנות הגוים ועמים ינגח ומורדי אור ומקומו לפני ה' כי צפונו לפני פתח ההיכל ולו כבש בדרומו : ושם משרתי המקדש הכהני' והלוים בראשם הכהן הגדול לבוש בבגדי קדש לכבוד ולתפארת וזה לכבוד קונו ושיהי' מפואר ונחשב בעיני תלמידיו אשר שמות אבות לבין שתי כתפיו ועל לבו מפותחים על האבנים אמנם האבני' אשר על לבו הם במלואותם מורים על תלמידים שהגיעו להוראה בשלמותם ולא כן האבנים אשר על כתפיו ובכן על האבנים אשר על לבו אמר ית' לזכרון לפני ה' תמיד וקראם משפט בני ישראל כי בגללם יהיה לפניו משפט בני ישראל לזכות : ואחרי כה הראש הכהני' ההדיוטי' והלוים שכלם בכלל תלמידיו יפוצו מעינותיו חוצ' להמון בעיון ובמעשה כאמרו יורו משפטיך ליעקב ותורתך לישראל : ובכן עבודת הקרבנות ומשמרת הקדש סרו מן הבכורות מאז שחטאו בעגל ונתנה עבודת הקרבנות לכהני' בלבד ומשמר' הקדש גם ללוים עם עבודת עבוד' בשיר : ולזה נתן ללוים מאת בני ישראל מעשר דגן תירוש ויצהר חלף עבודתם ולכהנים מתנות כהנה והרומות כל על היותם מכפרים על כלם במיני עבודת הקרבנות וזולתם : אמנם מיני הקרבנות הם עול' וחטאת ואשם ושלמי' ותמיד ממיני הבהמו' ותורים ובני יונה מן העוף לחטאת ולעולה בלבד וסולת חטים וקמח שעורים ושעורים ושמן ולבונה למיני מנחות ועל הכל מלח : וראוי להתבונן כי נבחרו לזבחים ממיני הבהמות המיני' היות' נמאכלים ומועילי' לאדם בהמציא לו לחם ושמלה ומזון בחלב והיותר נאותי' בבשרם למזונו בהיות מזגם וכחם החיוני דומה למזג האדם יותר ממזג שאר ב"ח · ולזה יאות שיהיה דמם הנשפך לכח החיוני שלהם הוא בנפש מכפר וממיני העוף נבחרו כמו כן היותר נמאכלי' ונאותים למזון האדם וזה בהיותם יותר דומים לו במזגם ובמזג דמם וכחם החיוני וכלם נרדפים ובלתי רודפים כלל כמו שהזכירו רז"ל : ויחד לעולה שהיא כלה לגבוה הזכר בכל מין ולשלמים שהם קדשים קלים את זכר אם נקבה · ויחד לחטאת בחטא הגדולים שבדור והם הכהן המשיח והסנהדרי' את הפר שהוא הנכבד מכל מיני הנזבחי' בגדלו וכחו ותועלתו לאדם והדמותו למזגו הנזכר ולעבוד תולדתו ולחטאת המלך וחטאת הצבור יחד שעיר עזים כי אמנם מין העזים רק היזק לאדם בשדות וכרמים כאשר הוא מפורסם אצל עובדי האדמה ואולי לזה נקרא השדי' שעירים לרב היזקן לאדם במה שאפשר להם ולזה קראום רבותי' ז"ל מזיקין ולזה נבחר מין העזים לכפר על חטא המזיק בלי ספק למען יכופר בזביחתו ודמו עם כונת המקריב בהכירו נזק החט' עם היותו מסכים להכניע יצרו הרע או להבדל מכאן והלאה ונבחר זכר העזי' השלם במינו לחטאת המלך והצבור · ולחטאת עם הארץ אשר הוא למטה מחטאת המלך והצבור יחד כבשה או שעירה : אמנם קרבן עולה ויורד הושם בחטאת שבועות וטמאות מקדש וקדשיו · ויולדת ומצורע כי הם יקרו הרבה בבכורי דלים הנכשלים בכמו אלה לחשוב אל ה' תועה ולתת תפלה בצרת ענים ומרודים :

ובענין פרטי עבודת הקרבנות עם כונת המקריב ראוי להתבונן שהכונ' בהם היא שיקנה מביא הקרבן קביעות תכונה בנפשו בהתיצבו על קרבנו והיותו מכוין אל פרטי הנעש' אז בפעל יותר ממה שיקני' בציורו ובמחשבתו בזולת אלה כי אמנם הפעלות בעת העש' הן בפעל להעיר את דבר יעוררו המדמה גם אחרי כן להוביל אל הכח השכלי ולהתבונן בדבר אשר הורו עליו ובכן יקבע תכונה בנפש כענין קנין סודר לקיו' כל דבר : ובכן בדברי הכפרה בדם ראוי להתבונן ראשונה שהנושא לכח החיוני הוא האיד הדק הנמצא בדם · שנית שהכח החיוני הוא שרש לכל כחות הב"ח · ג' כי בכל אלה מותר האדם מן הבהמה אין והנה בהתבונן מקריב הקרבן שאין יתרונו על הבהמ' זולתי שזה הכח החיוני בו והכרזל ממנו ישרתו בו לשלמות צלם אלקי' אשר בו ע"ד הכונה הראשונה ולקיום המצות אשר על צד הכונה השנית ובכן ישכי' לכוננו לזה מכאן והלאה וזה יעיר בתת בפעל הדם על המזבח ובכן ראוי שיהי' זה כופר נפשו בלי ספק כאמרו כי הדם הוא בנפש יכפ' : ואחריו הקטרת החלב הנוטה למות' בב"ח יותר משאר חלקיו באופן שיוכל להיות חי בריה זולתו או במעט ממנו הנה יכוין המקריב בתתו אותו למזבח כראוי שיהיה העודף אצלו על ההכרחי לו ללחם ושמלה נתון לכבוד קונו כענין בדוד כאמרו ואני בעניי הכינותי לבית אלהי זהב ככרים מאה אלף וכו' : ואחריו אברי החוש והתנועה והמזון אשר בם יתבונן המקריב שראוי שתהיינה כל פעולתם מכוונות לרצון לפני ה' בעיון ובמעשה ובזה ידבק בו כענין בדוד כאמרו אשר הלך דוד אחרי בכל לבבו לעשות רק הישר בעיני : והנה קודם מעשה העגל היו הקרבנות באי' נדבה בלבד כמו שנהגו בהם צדיקי הדורות אמנם אחר העגל היו קצתם חובה לצבור כענין התמיד והמוספין ומנחתם ונסכיהם וקצתם חובה ליחיד ולצבור והם החטאות וקצתם ליחיד בלבד והם האשמות אמנם נסכי יחיד וקרבן צבור בע"ז נצטוו אחר ענין המרגלים שהיו אז ית' מרוצי' : ובלעדי אלה ראוי להתבונן שבקצת קרבנות נתן דמם על בין הבדי' ועל הפרוכת ועל מזבח הזהב להזכיר זכות חכמי הדור השלמים אשר יורה עליה' הארון והם אשר תכלית כל פעולת' לכבוד קונם להביט נפלאות מתורתו ולהיות' דומים לו ית' כפי האפשר ע"ד הכונה הראשונה וזה בהבין יראת ה' ודעת קדושי' משרתיו שהם העצמי' נבדלים אשר יורו עליהם הכרובים :

ובקצתם יהיה מתן הדם על הפרכת ועל מזבח הזהב להזכיר זכות התלמידים שיורו עליהם העומדים שם את פני ה' כנז' והיו ההזאות בקצתם שבע להזכיר עסקם גם בשבע מיני המעשיות אשר ע"ד הכונה השנית כנז' ושירי הדם היה שופך על יסודי מערבי של מזבח החיצון אשר לצד ההיכל להזכיר זכות ההמון העוסקי' בחלק המעשי גם כי אולי יהי' עסקם בו ע"ד ההרגל בלבד : אמנם בכל חטאת אלה הפנימיות יהיה עורם בשרם ופרשם למאכלות אש חוץ ממחנה שכינה ואל המזבח לא יעלו להורו' על כובד אשמת ההמון אשר פעולותם מכוונות לחיי שעה ולבקש מותרות אבל הענין האלהי בעיון ובמעשה ושריית שכינתו בתוכם רחוק' מכליותיהם ולא יעלו על לב אלהים כלל : ובקצת הקרבנות יהיה הדם על מזבח החיצון בלבד מהם העולה אשר דמה על המזבח סביב בזריקת שתי מתנות שהם ד' בהם יתבונן מביא הקרבן שראוי שתהיינ' כל פעלות הכח החיוני סובבו' לכבוד קונו כענין ארחץ בנקיון כפי ואסובבה את מזבחך ה' · ובכן תהיינה כל פעלות אברי הגוף וחלקיו מכוונות לעבודת האל ית' ובזה יהיו לריח ניחוח : ואחר הקטרת האיד הדק מן העולה על המזבח יהי' קצת כעב הנשרף לתרומת הדשן אצל המזבח וקצתו היות' נשרף יובל אל מחוץ למחנה שכינה אך אל מקום טהור להורות על הבדל מדרגות אישי ההמון בענין היות' לרצון לפני ה' : וממיני הקרבנו' קרבן החטאת הבא על חייבי כרת אשר כהן ד' מתנו' על ד' קרנו' המזבח מדמו שהם ב' במערב לצד ההיכל הנקר' לפני ה' מורי' להרים קרן לעמו ולשבי פשע ובכן לא הבדיל מקו' שחיט' בין חטא' לעול' כרז"ל ב' מהן במזרח לצד חוץ מורים לידות את קרנו' הגוי' והבלתי שבי' : ואף ג"ז מביא המקרי' עם העול' וכן עם השלמי' מנח' לכהני' מורי צדק ומכפרי' בעבודתם ונסכי יין שנצטוו לצבו' אחר מע' העגל בקרבנות' ונצטוו בקרבן יחיד אחר מע' המרגלי' מורים על כי' מבי' הקרבן מכאן והלא' משליך מנגד כל תאו' תענ"ג בלתי הכרחי לרצון לו לפני ה' לא כן בחטא' ואשם בהיו' מביא הקרבן בבאו כזוף קצת : ושירי דם החטא' הי' שופך על יסוד דרומי לא על יסוד מערבי או צפוני שהם לפני ה' ובזה יכוין מביא הקרבן שיצטרך לעשו' לב חדש ודם חדש לרוח חדשה להבא שיהי' ראוי להיו' קרב אל משכן ה' ולא ישוב לכסלה : ומהם האש' אשר דמו בב' מתנו' שהן ד' כמו העול' והשלמי' לא על קרנותיו כמו החטא' ולא ישפוך שירי הדם כי איננו בא על חיוב כרת אבל על מעיל' בקדשי' בלבד שהיא למט' מחיוב כרת : ובחטאת ובאשם צוה להקטיר על המזבח החלב וכו' שהי' המסך בין אברי הנשימה ואברי המזון המניע את אברי הנשימ' והכליו' שהם ראשית אברי הזרע להורות על היות מביא הקרבן נותן כל אלה בגופו בפעלותם מכוונות לעבודת האל ית' מכאן ואילך וכהנים משלחן גבוה קא זכו בשירי הקרבן ולזה נאכל לכהנים מורי צדק במקום קדוש אשר שם עדת אל מורים מישרים בתורת חסד על לשונם בשלחן אשר לפני ה' ויהיה בזה השלים כפרת למביא הקרבן כאז"ל הכהני' אוכלים ובעלים מתכפרי' : ומהם השלמי' אשר כלם דורון לאל ית' בהקריב המקריב המתנדב דרכי טובו ותגמולוהי עלינו תמיד : ובכן

כוונת התורה

ובכן דם על המזבח סביב בשתי מתנות שהן ד' כמו העולה והאמורים למזבח כמו בחטאת ואשם עם הנוטה בהם כמו הכונה בחטאת ואשם וזה בהכיר בעל הקרבן כמה קטון מכל החסדים אשר גמל עליו האל יום יום · ומשאר הקרבן זכו הכהנים בחזה אחר התנופה המורה על קבלתם הדבר מאתו ית' והשאר נותן הוא יתעלה לבעלים לשמוח בו על מדת טובו ית' והבעלים ידימו מחלקם את השוק תרומה לכהן ובכלם מנחה ונסכיה כמו בעולה עם כונת המקריב בהם כמו בעולה: ואם על תודה יקריב שהיא להורות על איזה נס וחסד פרטי שקבל מבי' הקרבה ירבה בה לחם חמץ ומצה להרבות אוכלין לשמיע בקול תודה ולהורות בחמץ על תשועת הגשם הנפסד בחמלת ה' עליו: ובכל הנאכלים קבע זמן לאכילתם נאות לזה שלא יחדל בו טוב הכונה הראויה באכילה ההיא · ובכן האריך זמן שלמים בכור מעשר שהם לשמחה בה ישמח ישראל בעושיו ויארך יותר זמן הכונה בהם ובתודה אמנם שהיא על נס פרטי קצר הזמן כי לא תארך כל כך הכונה בו: ועורות כל הזבחים הבלתי נשרפים הם לכהנים שיוכלו לכתוב עליה' ספרי קדש ללמוד וללמד למען יעמדו ימים רבים:

אמנם מיני מנחות נדבה הם כלם דורון לאל ית' שיתן למשרתיו והוא רחום מורה על היו' המנחה לרצון לפניו בהקטרת קומץ ולבונה ע"ג המזבח ושירי המנחה נותן לכהנים משרתיו · והנה מיני מאפה תנור מרחשת ומחבת הם כפי המין שהו' יותר חביב אל המקריב ונותן לדורון את היותר חביב בעיניו כמשפט · אפס כי במנחות חוטא וסוטה שהם לכפרה לא יהיה שמן ולבונה · ומנחת העמר שעורים לתת תודה על הבכורים ומנחת סוטה קמח שעורים לכפר על מעשה בהמה בהסתר' גם אם לא קלקלה · אבל במנחות חובה שעם הזבחים אין שם מיני מאפה תנור מרחשת ומחבת אלא סולת שמן ולבונה אשר הקומץ מהם והלבונה למזבח והשאר לכהנים ורשאים לאכל' בכל מאכל כרצונם כי אין ענינם תלוי ברצון המקריב: ועל כל מיני הזבחים והמנחות צוה לתת מלח להורות על היות התכלי' המכוון בהם דבר בלתי נפסד אבל נצחי ומציל מן ההפסד כענין במלח:

אמנם המלואים היו חטאת עולה ושלמים אפס כי נשרף החטאת שלא היה ראוי שיתכפרו באכלם הם עצמם את חטאתם הבא לכהן אתם וכמו כן נתן השוק ע"ג המזבח כי לא היה שם כהן זולתם שיהיה ראוי שידימו השוק לתת לו תרומה: אמנם בעניני קרבנו' המוספין ראוי להתבונן כי עם היות בקלתם לעולה פרים אלים וכבשים ושעיר לחטאת ומנחה ונסכים הנה במוסף בשבת אין בו קרבן חטאת כלל כי אם עולות כבשים לכפל התמיד להיות בו לחם משנה למזב' להורות על מעלת השבת בברכה וקדוש על כל שאר הימים להיותו יום מיוחד לתכלית המכוון בכל ששת ימי בראשית ומעשיהם אשר כלו בו ובכן היה מן הראוי ליחדו להשתדל בו להשיג אותו התכלית · ובכן ראוי להתבונן מיני המוספין אשר בהם פרים אלים וכבשים לעולה ושעיר לחטאת ומספרם:

אמנם ראוי להתבונן כי מין השור הוא היותר נכבד מכל מיני הבהמות הנבחרות לקרבן וזה בגודל גופו וכחו כאמרם ז"ל מלך בבהמות שור וכמו כן תועלתו למין האנושי כאמרו ורב תבואות בכח שור ובטוב מזוגו כאמר' ז"ל מובחר שבבהמות שור · ואחריו במעלה הוא מין האיל ברב תועלתו למין האנושי באמרו לשמלה ומזוגו וגם בקרנותיו ועצמותיו כמו שהזכירו חז"ל בשלהי קינין · ואחריו במעלה הכבש שהוא ממין האיל אלא שהוא בלתי שלם אמנם הוא נכבד מן העז בתועלתו לאד' ויותר נבחר לקרבן מן העז כאמרם ז"ל כבשים קודמים לעזים · ואחריהם מן העזים ובכן נבחר לחטאת בפרט בחטאת נשיא ובחטאות צבור: ובכן במוסף ר"ח וחג המצו' וחג השבועות היו פרי' שנים מורים על שני החלקים הראשונים המכוונים בתורה בכללה ע"ל הכונ' הראשונה כנז' שהם יראת האל ית' ואהבתו הנמשכי' לחלק העיוני ממנה · והאיל אשר אחריהם במעלה מורה על החלק השלישי בכונה הראשונה והוא התכונ' בנפש ללכת בדרכיו בפרט במשפט ובצדקה למען הדמות אליו כפי האפשר לרצון לפניו · והכבשים אשר הם אחריו במעלה הם שבעה במספר להורות על שבעה חלקי המעשי הנז' לעיל אשר הם ע"ל הכונ' השנית · ואחריהם במעלה מין העזים והוא נבחר להעביר את רעת חטאת הצבור בפרט בטמאת מקדש וקדשיו כמו שאמרו ז"ל: אמנם בר"ה ויה"כ יהיה הפר במוספין אחד בלבד כי היה עקר העסק בהם בחלק יראת ה' בלבד ולא בהלל וזמרה אשר הם מאהבה כמו בשאר המועדים כאמרם ז"ל אפשר מלך יושב על כסא דין וספרי חיי' וספרי מתי' לפניו נפתחים וישראל אומרים שירה: ובן בשמיני עצרת אשר הוא מורה על ימות המשיח או העולם הבא אין שם אלא פר אחד בלבד וזה כי אמנם יהיה רב העסק אז באהבתו ית' בלבד כאמרם העולם הבא כלו בי"וד ה"א שהוא מדת רחמים שממנה האהבה ואמרז"ל והתהלכתי בתוככם אטייל עמכם בגן עדן ולא מזדעזעים מפני: וענין הכבש לעולה בהניף את העומר הוא דורון לאל ית' על ראשית הקציר להתירו להדיוט כענין ברכת נהנין:

וענין קרבן שתי הלחם שהוא ביום מתן תורה שהיה ענינו ואופן הגלותו ית' לסבב לנו יראתו' גדלו כמו שבאר באמרו ובעבור תהיה יראתו על פניכם והיה כן כמו שהעיד באמרו מי יתן והיה לבבם זה להם ליראה אותי לכן היה הקרבן במוסף פר אחד בלבד ובהיות כי אז היה לישראל ההדמו' לאל ית' לא בלבד בתכונת הנפש להיטיב לזולת אבל גם בהיות אז נמצא בלתי נפסד כנז' לכן היו האלים אז שנים והשבעה כבשים להורות על שבעי חלקי המעשי הנז' על צד הכונה השנית:

וזבח השלמים היה שם לשמחה על הבכורי' המתירי' החדש למנחות לחלק המזבח ולחלק הכהנים:

וענין חטאת כהן גדול והצבור ביה"כ עם עולותם והקטרת לפני ולפנים היה שיזכה כהן גדול להכנס ולכפר בעדו ובעד העם הכפרה הצריכה ביום גזר הדין כי באופן אחר לא הורשה כהן גדול להכנס שם כאמרו בזאת יבא אהרן אל הקדש: ומכוונות השעיר המשתלח הוא להודיע להמון את כובד פשעיהם שיצטרך לתת אותם על ראש השעיר בסמיכת הכהן המשיח ובתפלתו ולזה יורה השעיר תמורתם להמיתו במיתה משונה חמורה ולטמא המשלחו להטעינו בנוס בגדים ואל המזבח לא יעלה לריח ניחו' שום חלק ממנו ולהגיד כי חסיד האל ית' ומגבי' עלינו חסדו ומדת רחמיו לתת נפש תחת נפש: אמנם המעט פרי החג עד שבעה הורה על היות ידיע' החלק העיוני הולכ' ומתמעטת בהמון עד מוצאי שביעית שבן דוד בא והכבשים היו כפל בו ממה שהיו בשאר המועדות להורות כי יוכפל בהמון עסק הכונה השנית ברוב קרבנותם ובגזרות דרבנן במעט הבטה אל הכונה הראשונה: ובענין פרה אדומה ראוי להתבונן איך היא מטמאה כל העוסקים בה ומטהרת את הטמאים בעפר שרפתה בלבד וזה באותם שהם טמאים לנפש אדם בלבד זולתי המזה והמקדש את העפר במים שהם טהורים כפי מה שקבלו רבותינו ז"ל עם היות כל אלה חקת התור' לא נודעו אלינו כל טעמי פרטי' אל נכון עד שאז"ל שעלי' אמר שלמ' אמרתי אחכמה והיא רחוק' ממני ועם כל זה אין לנו רשות להרהר אחרי הטוב' היא אם רעה כי מצות המלך היא הטוב והמטיב בלי ספק: אמנם כי אלינו דבר יגונב ונקח שמץ מנהו כאשר נתבונן איך ענינה מעורר אל התשובה והטהרה מן המות הנצחי · וזה כי הנה יקרה בעניני' כמו שיקרה בתרופות הגופות והנפשות כאשר נבקש למשכם מן הקצה להקצה כדי להעמיד' על הממוצע את ההנהגו' גם שתרפא את החול' תזיק לבריאים בלי ספק וזה כי תמשכם מן הממוצע אשר הם עליו ותדחה אותם אל את' הקצות הבלתי נאותים כאמרו ונעקש דרכים יפול באחת: ובכן ראוי להתבונן כי הפר' באדמימותה תור' על החטא אשר לפעמים נחשב בעיני ההמון החוטא בו לדבר מותר ומועיל בחיי שעה כענין ערב לאיש לחם שקר והוא אמנם אם אוכלה לגוף ולנפש ובכן דמה הנביא את החטא לשני כאמרו אם יהיו חטאיכ' כשנים: וכמו כן ראוי להתבונן איך עץ הארז והאזוב הם שתי קצוות בגבהה ושפלות ועמהם שני התולעת המור' על היות שניהם חטא והכל נשרף עם הפרה: ובכן ראוי הכל המתעסקים באל' המורי' על חטא בהיותם קצוות יהיו טמאים · ונבחרו לטהר מי חטאת המורכבים משני הקצוות שהם מים ואפר שרפ' המורים על אופן המשיכ' אל המצוע ולזה ראוי שהמקדש ומרכיב והמזה ששניהם יורו על המלמדים דרכי התשובה יהיו טהורים ושתהי' הזאה' באזוב המור' על שפלות הרוח והכנעי' אל ההכנע' לפניו ית' כאמרו זבחי אלהים רוח נשבר' · ושתהי' ההזא' בשלישי ובשביעי להורות על הכרח קביעות זאת התכונ' בנפש · וכל אלה לא יצטרכו זולתי בטמא' מת המור' על העסק בנפסדי' בלבד: ובהיות כל כונות המקדש וקדשיו לתכלית נצחי בכונת לב טהור לדרכי חיי עולם ראוי להרחיק בהם כל מיני הטמאות המביאו' לידי רוח הטמא' אשר ענינם לכליך כונות לב טהור והעתקתו מן התכלית הנצחי אל הכלית נפסד בהגדת עתידות להשתדל להשיג מותרות בחיי שעה ואל סברות ודעות משובשות בעיון כאמרו ואת הנביאים ורוח הטמא' אעביר מן הארץ: ובכן ראוי להתבונן איך בטמא' ובכל טמא יתחברו השדים שהם מדיחים את האדם מן הדרך כפי האפשר אללם ומשרים עליו רוח הטומאה במקומות הטמא' אשר שם רב משכנם כמו שהזכירו רז"ל פ"ד מיתות הלן בבית הקברות כדי שתשרה עליו רוח הטמאה: ונראה שהשדים הם נשמות רשעי ארץ נבדלות זו מזו לרוע כפי מה שהיה רב רשעם בעולם הזה ולזה אמרו רז"ל בערובין פ"ב כל ק"ל שנה שהיה אדם הראשון בנדוי הוליד שדין רוחין ולילין ולזה נטו קצת קדמוני האומו': ושהם לבושים גוף מורכב מאש ואויר כדברי הרמ"בן ז"ל בפרשת אמור וזה לזמן קצוב להם בגזרת האל ית' כפי מדרגת רשעם · למען ישאו את עונם ברעב ובצמא וכאבי' ושבר רוח כאמרו הנה עבדי יאכלו ואתם תרעבו וכו' ואתם תצעקו מכאב לב וגו':

ושבהיותם מורכבים משני יסודות הם אש ואויר בהפרד הרכבתם או בהתכת קצת' ובהיות אותם היסודות דקים וקלים ובלתי סובלים שום אחד מהמראות הם בלתי נראים ושעיונכאי' כדברי רז"ל פ"ק דחגיג' ובהיות החלק האוירי בהם שותף מן החלק האשיי בהם הם בהכרח אוכלי' ושותים תמורת הנתך כדאיתא התם: ובכן נראה שמיני המזונות הנאותים להם מאת השופע יתעלה הם מיני אבות הטמאה בראשם לחיות האדם אחר מותו: ובין כל המין האנושי היות' נבחרי' אללם הם מתי ישראל בהיות מיני הלחיות בהם יותר נקיות בהולדתם בהשמרם ממיני הנדות ובמזונם בהרחיק' האסורי' מאכלות עד שיבחרו גם באחד העול' מהם באהל המת · ויבחרו כמו כן בקצת לחיות המין הישראלי בחייהם כמו נדה וזבה זב ומצורע ובכן היו' טמאתן מטמא' מדרס ואחריהם בעל קרי המטמא במגע בלבד: ואחר המין הישראלי יבחרו בליחות הגוים אחר מותם בלבד בהיותם ממין האדם וזה במגע בלבד לא באהל ובכן לא יטמאו באהל: וכמו כן לא יבחרו במותרות לחיותיהם בחייהם ובכן לא יטמא דם נדתם וזובתם ושכבת זרע שלהם מדאורייתא כמו שבארו חכמים ז"ל: ואחר ליחות המין האנושי יבחרו בליחות כל בהמ' וחי' ומיני השרצים אשר בהם דם והם הח' שרצים הכתובים בתור' כאשר בארו הם ז"ל (שבת פ"ח שרצים) אמנם יבחרו יותר בנבל' בהמ' וחי' שהם רבות הדם והעפוש גם בחייה' ובכן מטמאו' במגע ובמשא בלבד לא במדרס: ולזה נראה שהם מתחברים לכל טמא ליהנות בריח טמאתו ויותר לטמאו לנפש אשר טמאתו יותר נבחרת אללם ובכן הם משרים רוח הטמאה על הלן בבית הקברות להודיעו איזה דרך נודע אללם להשיג מותרות לחיי שעה ולפתותו כשה לאבדו וזה בעוד רשעם בם ואין אללם דרך לתשובה: ובהיות כל חברתם הפכית לקדשת דרכי חיי העולם המכוונים במקדש וקדשיו אסרה התור' האלהית בהם כל מיני הטמאה: ובהיות היותר נבחרת אצל השדים היא טמאת מת אסרה אותה הדת האלהית לכהני' גם חוץ למקדש וצוה להיו' טהרה ממנה בהזאת מי חטא' שלישי ושביעי ולא כן הצריכ' לעשות בשאר מיני הטמאות: אמנם גזרות הטמאות מדרבנן רבו בבית שני בהיות השדים מצויי' אללם כמו שהעידו הם ז"ל במס' מעילה פרק קדשי מזבח וזה להעדר שכינה בבית שני כדאית' שלהי פ"ק דיומא: וכמו כן ראוי להתבונן שכמו שנשמו' רשעי ארץ במות גופם תלבשנה מיני גויות למעצבה ברעב ובצמא וכאב לב ושברות כפי רשעם כן נשמות הצדיקים תכף אחרי מות גופם ילבשו בגדי ישע בגוף טהור וזך בו יתענגו זמן ונשמתן עולה ויורדת להרגיל עצמן אל האור והטוב הנצחי הראוי להן בעולם הנשמות ולא יעתקו מן הקצה אל הקצה כאמרם ז"ל פרק שואל תניא כל י"ב חדש גופם קיים ונשמתם עולה ויורדת · וכזה היתה בילת רבינו הקדוש אל ביתו אחר המות כדאיתא בפרק הנושא · ואולי כמו זה או זך מזה מאד הוא הנתן לאליהו ולמלאכי השרת בהראותם לנביאים וטהורי לב כמו שכתב הר"מבן ז"ל בפרשת וירא באמרו שזה יקרא אצל היודעים לבוש: ונראה כי כמו אלה יקרא לצדיקים אחר תחיית המתים אשר המכוון ממנה הוא איסור חיי העה"ב אשר קראוהו עולם שכלו שבת בראש הספ' ועליו פירשו בספרי דבירב והתהלכתי בתוככם אטייל עמכם בגן עדן ולא תהיו מזדעזעי' מפני · ונראה שעל זה אמר לעשות את השבת לדורותם: ונראה שזה הוא תכלית החיים המאושרים המכוונים מאתו ית' למין האנושי בבריאת עולם ולישראל במתן תורה ולצדיקי הדורות את' תחיית המתים אשר תכליתו חיי העולם הבא כאמרו ורבים מישני אדמת עפר יקיצו אלה לחיי עולם · ולזה אמרו ריש פרק חלק שהכופר בתחיית המתים אין לו חלק עולם הבא: ועל זה האופן מהחיים אשר בתכלי' האשור האפשרי למין האנושים אמרו ז"ל פ' הקומץ רבה שצדיקים שבו מועטים וכעוסים זה מזה מפני שאין מעשיהם דומין זה לזה · ועליו נראה שאמרו בברכות פרק היה קורא מרגלא בפומי' דרב עולם הבא אין בו לא אכיל' ולא שתי' כו' אלא צדיקים יושבים ועטרותיהם בראשיהם ונהנים מזיו שכינ' · וכמו כן נראה שעל זה אמרו פרק לולב וערב' דמסתכלי באספקלריא' המאיר' ועיילי · ועליהם אר"ש שהם מעטים עד שנסתפק אם שנים הם ולא יפול זה בעולם הנשמות דלא בציר עלמא מתלתין ושיתא צדיקי דמקבלי פני שכינ' בכל יום כדאיתא התם: הן כל אלה יפעל ברוב חסדיו הוא ית' בני עמו ועבדיו לעבדו שכם אחד עד מהרה ישיגו אורחות חיים נצחיים עם תכלית האשור המכוון מאתו לרצון לפניו כי חפץ חסד הוא: ובהיות כונת התור' בראשונ' ובעצמות היות האדם בפרט ישראל דומ' לבוראו כפי האפשר בעיון ובמעשה להשיג הנצחיות מאושר ובאר הוא ית' היות זה המכוון מאתו בכל מין האנושי במעש בראשית כאמרו נעש' אדם בצלמנו כדמותנו · ואחרי כן במתן תור' ביאר היות המכוון שישיג הנצחיו' לעמו כמו שהעיד ית' באמרו בתחלתו ואת' תהיו לי ממלכת כהנים וגוי קדוש ובסוף התור' באמרו וה' האמירך לתתך עליון ולהיותך עם קדוש · ובכמה מקומות כד' לישרא' הקדוש' אשר היא בלי ספק הנצחיות כאז"ל תנא דבי אליהו מתים שעתיד הקב"ה להחיות אינם חוזרים לעפרם שנ' והיה הנשאר בציון וכו' קדוש יאמר לו מה קדוש לעולם קיים אף הם לעולם קיימים: הנה התבאר שכל יעודי התורה לטוב והפכם בחיי שעה אינם לגמול המצות ולא לעונש העבירות כאמרם ז"ל היום לעשותם ולא היום ליטול שכרם · אבל יעודי הטוב הם הכנה ההכרחי' לאדם בחיי שעה שלא בלעדם שבם יוכל לקיים התורה והמצוה כאמרו ויתן להם ארצות גוים ועמל לאומים יירשו בעבור ישמרו חקיו ותורותיו: אמנם יעודי הרע הם הסרת אותן ההכנות מהם בסורם מן הדרך ויסתיר פניו והיו לאכול לאומות ולמקרי המערכת המוכנים תמיד לאמס ולאבדם · ולפעמים יהיו ע"כ עונש איזו עבירה לבלתי השמדם עדי עד כאמרו רק אתכם ידעתי מכל משפחות האדמ' על כן אפקוד עליכם את כל עונותיכם או לעורר אל התשוב' כענין ויסרתי אתכם ויספתי ליסרה אתכם · והוא רחום יכפר עון ויתן מציון ישועת ישראל: וגם כי בענין הגמול הנצחי והפכו אין אתנו יודע עד מה זולתי קול דברים בלתי ציור נכון כאמרם ז"ל אבל ע"ה עין לא ראתה כו' אמנם ראוי להשתדל כפי האפש' למצא דברי חפץ איזה ציור נאות ממנו כי שיכי דמנכי לן שיבא מבשורה וזה באמצעות הקרוב אליו במוחשות אצלנו למען דעת צדקת ה' ויספו ענוים בה' שמחה: והנה מן המפורסם הוא כי תכלית כל גמול הוא שישיג מקבל הגמול והטוב איזה תענוג גופיי או נפשיי כמו שהורה הנביא באמרו ותתענג בדשן נפשכם וכן הורה באמרו אז תתענג על ה': אמנם ממיני התענוגים הנפשיים אצלנו הם השמחה והכבוד עד שישתדל כל מדיני בהשגתם יותר ממה שישתדל בהשגת המאכל והמשתה והמשגל וזולתם מן התענוגי' הגשמיי' בפרט בזמן שלא יהיה הצורך להם הכרחי בגד' מה: והנה השמחה היא אצלנו בהשיגנו הדבר אשר נרצה בו והפך והוא העצבון כאשר יהיה הפכו · ועל זה הדרך יחס המשורר השמחה לאל ית' באמרו ישמח ה' במעשיו וזה בהיותם עושים רצונו וראוים לגמול כי חפץ חסד הוא · ועל הפך זה אמר ויתעצב אל לבו כי לא יחפוץ במות המת: אמנם הכבוד הוא אצלנו בהשיגנו מעלה על זולתנו ועל זה הדרך יחס המשורר את הכבוד בהחלט לאל ית' בהיות לו מעלה בהחלט על כל זולתו כאמרו ה' צבאות הוא מלך הכבוד: והפכו והוא הקלון יאמר על אופן מציאות גרוע ושפל מזולתו ועל זה הדרך אמר שלמה המלך ע"ה כבוד חכמים ינחלו וכסילים מרים קלון: ואין ספק כי החיות בבעל חי הוא כח מוכן לפעלה המיוחדת לו ובהיות הפעלה המיוחדת לעצם השכלי הנחיי הנתן לאדם הנקרא צלם אלהים היא ההשתדלות להשיג בפעל אותו השלמות אשר בו בכח והוא ההדמות לבוראו כפי האפשר אללו בעיון ובמעשה · הנה כאשר ישיג לו זה ישיג לו חיות נצחי כאמרו ית' כי היא חייכם וכל אחד מאישי האדם נבדל במעלה מזולתו בזה כפי מעלת המושג בבחירתו בחיות וביותר כאמרם ז"ל כל צדיק וצדיק עושה לו הקב"ה חופה לפי כבודו: ובהיות כי התענוג לפחות בזמן שלא נהיה צריכים מן המאכל והמשתה והמשגל ושאר התאוות הגשמיו' היותר נכבד אצלנו הוא תענוג הכבוד וזה בהשיגנו מעלה על זולתנו והתענוג השמחה אשר הוא השגת איזה דבר אשר נרצה בו · הנה השמחה הראויה ליחס אל העצם השכלי הנק' אלהים בהשיגו חיי עולם כאמרו אני אמרתי אלהים אתם אשר הוא אז בלי ספק בלתי צריך להשגת שום תאוה גשמית היא בהשיגו שלמו' בהדר פני מלך כענין משה כאמרו כי קרן עור פניו בדברו אתו בפרט בהשיגו מה שלא היה יוכל עליו בהיותו בחיי שעה כאמרו ית' כי לא יראני האדם וחי ולזה אמרו ז"ל ע"ה אין בו לא אכילה ולא שתיה וכו' אלא צדיקים יושבים ועטרותיהן בראשיהן ונהנין מזיו שכינה: ודבכבוד לעצם השכלי לחיי עולם הוא בהשיגו המעלה אשר תהיה לצדיקים איש על חברו ועל מלאכי השרת כאמרם ז"ל גדולים צדיקים יותר ממלאכי השרת: ואין ספק כי מדרגת זה התענוג מהשמחה והכבוד לא תהיה שוה בכל הצדיקים אבל תהיה נבדלת ברב ובמעט או זולת זה כפי מדרגת השלמות המושג אללם בבחירתם בחיי שעה כאמרם ז"ל אשרי מי שבא לכאן ותלמודו בידו: ולזה אמרו בפ"ק דתעני' בענין מדרגת השמחה לא הכל לאורה ולא הכל לשמחה צדיקים לאורה וישרים לשמחה:

ובבבא בתרא פרק הספינה אמרו בענין מדרגת הכבוד כל צדיק וצדיק עושה לו הקב"ה חפה לפי כבודו וכל אחד נכוה מחפתו של חברו:

אמרו במנחות פרק הקומץ רבה שהצדיקים בעולם הבא בושים זה מזה מפני מעשיהם שאינם דומים זה לזה · אמנם הנה אלהינו זה קוינו לו ה' בעשותנו כל האפשר אצלנו לעשות רצונו בעיון ובמעשה · חן וכבוד יתן ברב חסדיו כאמרם ז"ל פרק קמא דברכות אמאי קא בכית אי משום תורה דלא אפשת שבינו אחד המרבה ואחד הממעיט ובלבד שיכוון לבו לשמים: תם

1726 = 10[illegible]

ביום ההוא גדל ה' את יהושע בעיני כל ישראל:

וגומר: ויתן אלהים חכמה לשלמה ותבונה הרבה מאד נחה רוח אליהו על אלישע

וכי הקים ה' להם שופטים והיה ה' עם השופט ויגדל שמואל וה' היה עמו: וכוננתי את

כסא ממלכתו עד עולם: וירע דוד כי הכינו ה' למלך

הלק שני

מספר

קהלות משה

והוא המקרא גדולה מנביאים ראשונים עם כל הפרושים אשר באו
בדפוסים שהיו עד היום דף על דף ממש לא יעדר דבר הלא המה
המקרא עם תרגום ופירוש רש"י ורד"ק והרלב"ג ורבינו
ישעיה ומסורה גדולה ומסורה קטנה:

והמקראות מתורגמים מנוקדים מוטעמים ונמסרים על פי דרכי הסופרים קדמונינו אנשי כנסת הגדולה
והסיפרים הבאים אחריהם אשר על משעולם ומסלולם דרכנו בציון אותיות תלויות· וקטנות
וגדולות ועקומות· ונקוד שרבה על הכתב וכתב שרבה על הנקוד· וסתומות ופתוחות·
ונכתב ולא נקרא ונקרא ולא נכתב ואותיות מנזרות כל אלה מונים
עם רב העיון כפי כח אפשרי:

ועתה נתוסף ונקהל עליהם קהילה גדולה מחכמים גדולים מפורסמים בישראל גדול שמם ונודע בספריהם ופרושיהם ה"ה
פירוש החכם הכולל סיני ועוקר הרים ראש המדברים כמהור"ר שמואל לאניירו כולל כל דברי
המפרשים שקדמוהו· ועוד הוסיף עליהם כהנה וכהנה משכלו הזך עד כי
הרבה לדבר דברי חרודים פשוטיים לאמתתה של תורה
על כל קוץ וקוץ תלי תלים של
דברים יקר מכלי יקר

ועוד פירוש קצר מלוקט ממפרשי נביאים המבוארים בהקדמה אשר פי ה' יקבנו **מנחה קטנה**

כל אלו נקהלו בקהלה אחת ונאספו באסיפת קודש בסדר יפה מאוד ונהדר בכל מיני הידור כפי כח אנושי על ידי החכם התורני מהור"ר
משה פרקנפורט דיין דק"ק אמשטרדם בעל המחבר כפת יהודה· וזה ינחמנו· ושבע פתילות· בן
להחכם השלם התורני מהור"ר שמעון פרנקפורט ז"ל בעל המחבר ספר החיים· וספר תנוי:

ועוד ידו פשוטה לאחוז בסנסיני קודש על נביאים אחרונים וכתובים לאסוף ולהקהיל כהנה וכהנה מספרים ופרושים נחמדים ויקרים
לא יערכנה פטדת כוש וכתם אופיר· כולם יקר הערך ומעלות אשר קצתם לא בא עדין בדפוס
והיו תבואי' באוצר טמון· לא שזפתו עין רואה· כאשר יבא זכרם
ושמותם בכתת השערים מכל חלק וחלק

נדפס

באמשטרדם

בבית ובדפוס של הדיין הנ"ל

לפרט ויקהל משה לפ"ק

תהלתו עומדת לעד

רדק

אמר דוד המלך עליו השלום מי שהכין את לבבו להתעסק בחכמה תחלה יתעסק ביראת יי' ויעשה ממנה שרש ועיקר ובכל דרכיה יתנהג בהכמה שילמד על הדרך שאמרו רבותי' ז"ל כל שיראת חטאו קודמת לחכמתו חכמתו מתקיימת וכל שחכמתו קודמת לירא' חטאו אין חכמתו מתקיימת ויראת יי' היא התורה והמצוה ודברי הנביאים וקבלת החכמים בתורה שבעל פה והחכמה היא חכמת הפילוסופיא ואם ילמד אדם חכמת הפילוסופיא תחלה יבהל ברוחו ויעוז מלבו להכחיש האותות והמופתים הגדולים הנמצאים בכתב הקדש כי הם דברי' לא תכילם החכמה ההיא אמנם כאשר יקדים למוד התורה שהיא ירא' יי' וישים בלבו להאמין כל הכתוב בה ובכל כתבי הקדש וכאשר יתבונן בהם ימצא בהם דרכי החכמה כמו שכתוב כי היא חכמתכם ובינתכם לעיני העמים אשר ישמעון את כל החקים האלה ואמרו רק עם חכם ונבון הגוי הגדול הזה כי אין צריך לומ' התורה והמצו' שהם בנויות על דרך השכל כי גם החוקי' אשר נאמ' עליה' כי אין להם טעם כן הוא שאין להם טעם נראה לרוב בני אדם אבל החכם המתבונן בהם ימצא טעמם ברור ומבואר ואחרי התבונן החכם המבין בדרכי התורה וישימה יסוד לחכמה וישתדל בלבו לקרב את הדברים הרחוקים אל הדעת וילמד חכמת הפילוסופיא אחרי כן לא תשתבש דעתו בלמדו החכמה בתורה אשר למד תחלה כי כבר תקעה יתד במקום נאמן ויקרב דרכי החכמה אליה בכל כחו ויכולתו ותהא שלמה משכורתו · ואמר שכל טוב לכל עושיהם פירוש שכל טוב עיון טוב והשגחה טובה יש לכל המשתדל בשניהם ביראת יי' ובחכמה כי גם ביראת יי' לא יהיה שלם אם לא יתעסק בחכמה או יהיה פי' שכל טוב הצלחה טובה כמו ויהי דוד בכל דרכיו משכיל כלומר שיצליח המתעסק בשתיהן בעולם הזה ובעולם הבא ואמרו רבותי' ז"ל לומדיהם לא נאמר אלא עושיהם מלמד שהמעשה גדול ואף על פי שאמרו הם ג"כ התלמוד גדול שהתלמוד מביא לידי מעשה לא הגדילו התלמוד אלא מפני שהוא מביא לידי מעשה ולא יכשר המעשה מבלי הלמוד כמו שאמרו אין בור ירא חטא ולא עם הארץ חסיד אלא בודאי המעשה גדול כמו שאמר הכתוב ולמדתם אותם ושמרתם לעשותם ואמרו רז"ל כל מי שישנו בעשייה ישנו בלמידה וכל מי שאינו בעשייה אינו בלמידה ואמרו עוד כל האומר אין לי אלא תורה אין לו תורה פי' שאומר אין לי עסק בעשיית המצות אלא בקריאת התורה בלבד אין לו אפי' שכר קריאת התורה שנאמר ולמדתם אותם ושמרתם לעשותם כל שישנו בעשייה ישנו בלמידה וכל שאינו בעשייה אינו בלמידה ואמרו כל העוסק בתורה בלבד דומה כמי שאין לו אלוה שנאמר ללא אלהי אמת וללא תורה פי' שהלמוד מאין מעשה אינו דבר מועיל אבל הוא מריע ומזיק לעצמו ולזולתו · ודמו חכמינו ז"ל התלמוד מבלי מעשה למי שבונה ביתו ואינו מציב לו דלתות כי בודאי יהיה אותו הבית משולח ונעזב במדבר ומקלטם דמו אותו למי שאין לו בית ובונה דלתות לבית כי טורח הדלתות ללא תועלת הוא ואמרו חכמינו ז"ל החכמה מבלי מעשה היא טענת הבורא על ברואיו ואמרו מי שאין דבריו דומין למעשיו הוא מביים את עצמו ואחר שביארנו כי המעשה הוא העיקר נאמר כי המעשה הוא על שני פנים וכל אחד מהם הוא עמוד גדול לשבר האדם בזה ובבא האחד הוא מעשה המצות ושמירתם ודרכי המוסר ימצא בהם שכל טוב בעיני אלהים ואדם והמעשה האחר הוא כתיבת החכמות וביאור התורה והמצות לחקקם על ספר למען יעמדו ימים רבים כי אם לא היו כותבים הקדמונים דבריהם על ספר כבר אבדו החכמות וספו המזמות ובטלו התורה והמצות אבל החכמים ובעלי התורה בכתיבת דבריהם וביאוריהם על ספר ישאירו ברכה אחריהם ובודאי לא מתו החכמים ההם ואמרו רבותינו ז"ל הצדיקים אפי' במיתתן קרואין חיים ואמרו משה רבינו ע"ה לא מת ואמר יתברך שמו בא כתבה על לוח אתם ועל ספר חקה ותהי ליום אחרון לעד עד עולם ועל כן חתם דוד ע"ה הפסוק שהקדמנו תהלתו עומדת לעד ויתפרשו על המעשה הראשון שהקדמנו כי עושה מעשה היושר ושומר התורה והמצות והמתעסק בחכמה תהיה תהלתו בפי האנשים לכמה דורות ונפשו גם כן עומדת לעד לעולם הבא עד עולם ויתפרש על המעשה השני כי כותב הספרים תהלתו עומדת לעד לרואי הספרים ההם וללומדיהם ועל כן נקראו החכמים בעלי אסופות לפי שאוספין דבריהם ודברי זולתם על ספר להיותם לעד למשמרת ולעולם למזכרת ויש להם שכר טוב בעולם וצדקתם עומדת לעד · ועל כן ראיתי אנכי הצעיר דוד ב"ר יוסף קמחי ז"ל לכתוב על ספר ביאור דברי המקרא כאשר למדתי וקבלתי וכאשר תשיג יד מחשבתי באשר יי' אתי אשר לו נאוו תהלות אשאל העזר להחל ולכלות כי הוא העוזר והסומך יתברך שמו ואכתוב הפסוקי' אשר צריך לפרשם והמלים אשר צריך לדקדקם גם אכתוב טעם כתיב וקרי וכתיב ולא קרי וקרי ולא כתיב כאשר אוכל לתת טעם לשניהם כל אחד ואחד במקומו ונראה כי המלות האלה נמצאו כן לפי שבגלות ראשונה אבדו הספרים ונטלטלו והחכמים יודעי התורה מתו ואנשי כנסת הגדולה שהחזירו התורה ליושנה מצאו מחלוקת בספרים והלכו בהם אחר הרוב לפי דעתם ובמקום שלא השיגה דעתם על הבירור כתבו האחד ולא נקדו או כתבו מבחוץ ולא כתבו מבפנים וכן כתבו בדרך אחד מבפנים ובדרך אחר מבחוץ ולכתוב בקצת המקומות תרגם יונתן בן עוזיאל שיש בו פירושים טובים ונאים גם אביא דברי רבותינו ז"ל במקומות שאנו צריכים לפירושם ולקבלתם על כל פנים גם כן אביא קצת הדרשות לאוהבי הדרש · ועתה אחל בעזרת המלמד לאדם דעת :

רלבג

אמר לוי בן גרשום אחר התהלה לאל והשאלה ממנו להישיר לפנינו דרכו רצינו לבאר דברי הנביאים כולם ולספר התועלת המגיעות מהם אם בעיון אם במדות אם בביאור קצת המצות הרצויות כי קצתם נתבאר עניינם בדברי הנביאים כמו שנבאר בנ"ה בהגיענו למקום מקום מהמקומות ההם ובמקומות שיראו בהם דברים סותרים אם מצד העיון או מצד שאר דברי הנביאים נעיר עליהם ונשתדל בהתרת הספקות ההם כיד שכלנו כמו שהיה מנהגנו בביאורנו לדברי התורה ונתחיל מספר יהושע כי סדרו אחר דברי התורה :

הקדמת המחבר כלי יקר

אמר שמואל והוא הצעיר בן לאדוני החכם הנעלה כמה"ר **אברהם לאנייאדו** תנצ"בה · אחרי הודיע אלהים את כל זאת התורה בחסד אל מראשית אחרית לעיני כל ישראל אשר שם שם לי חק חקקתי תוכות וחוק ירכות הוק ומשפט משפטי הדרושים **בכלי חמדה** באר היטב על הלוחות הולך נכוחות · שם נתתי את דודי אל המעיינים דרושים ערוכים בכל ושמורי' בכל דרוש ודרוש דבר דבר על אופניו אל עבר פניו לא יטה ימין ושמאל מהמערכה על הדרוש בחרוזים מתורה לנביאים ומנביאים לכתובים כתובים באצבע אלהים ובדברי חכמים כדרבונות דברי חכמים וחידותם אשר יגידו יעבידו על כל קוץ וקוץ תלי תלים של הלכות הליכות עולם להם והרחבתי מע"ד מאשר חנן אלהים לעבדו ברחמיו מרום שמיו על שפל מכני: **אמרתי** אני בלבי הנה עתי עת דודי עת רצון עת לעשו' לה' עת לכל חפץ לזכות הרבים הקטנים עם הגדולים בקבלי אשר דברתי על הנביאים ואנכי חזון הרבתי **בכלי חמדה** לתורה ולתעודה מפוזר ומפורד בין הדרושי' חדושים זעיר שם זעיר שם כפי הענין והוסיף בהם ביאור כעת עת לחננה כהנה וכהנה רוב בנין ורוב תכין ממה שכתבו המפרשים ז"ל איש על דגלו באותות חדשים גם ישנים שם אתן את דודי אשר יחנן אלהים לעבדו כידו המלאה והרחבה ואם המלאכה כמגבה רוח נדיבה ישמכני באשישות ובתפוחי' ירדפני בטוב וחסד ירדפני לחזות בנועם ה' ולבקר בהכלי חדרי משכית נביאיו כהרי נחלי מתוקים מדבש ונופת צופים ביפי' אמרים ברורים ברוח ה' דבר בם ומלתו על לשונם · אין בהם נפתל ועקש כדברי המפלפלי' והמהגים כסף סיגים · אמרת ה' טהורה מצות ה' ברה מור ולבונה מקוטרת ליהודי' היתה אורה זו תורה וזו שכרה במעגלי צדק ינחני על מי מנוחות ינהלני · יודיעני אורח חיים האל ונמור ואם אמור אומר לדרוש ולתור על כל פסוק דרוש רחב מקושר ומעוטר מוכתר מן התורה ומהנביאי' ומהכתובים תכבד העבודה עלי ועל האנשים הנגשים לקרבה אל המלאכה הזאת איש איש ממלאכתו אשר המה עושים כי לא מכינו כל אדם זוכה לשתי שולחנות להיות יושב ובמל מסולחן גבוה קא זכי להיו' לבו פתוח כפתחו של אולם כאוכלי המן כי הזמן בוגד שודד כידד הוא כל אדם ללחם אין והיה בהגיא ה' מעלבו ומרגזו בהזדמן לו עת דודים יחד יבואו גדודים מטרידים לא יתנוהו השב רוחו בתורת ה' תמימה משיבת נפש אשר לעומת זה אמרתי ואבחר לשון ערומים אפי' בזקים שאמרו להאריך אני רשאי לקצר ואברר סולת נקיה מנופה בי"ג נפה יפה כלבנה ברה כחמה ואלה הגבורי' במלחמתה של תור' חכמים ז"ל בעלי האסופות הנפולי' כדרבונות וכמסמרות נטועי' במדרשים ובגמרא ואחריהם רש"י ז"ל ואחריו הרד"ק ז"ל ואחריו הרלב"ג ז"ל ואחריו מהר"י ז"ל גם כ"ה אחפש בנרות על כל המחברי' ובראשם הרב בעל העקידה ז"ל אשר הרבה לדבר וחיילי' יגבר ואחריו שאר כל המחברי' ז"ל דבר דבור על אופניו וגם אני הצעיר אחוה דעי גם אני ה' רועי לא אחסר בנאות דשא ירביצני יורני ויאמר לי הלא מצער היא ותחי נפשי אז תפקחנה עיני עברי"ם ברגע קטן בשובה ונחת יושעון בקבעם עתים לתורה יאירו שבעת הנרות הנז' אל מול פני המנורה ע"כ ראיתי לקרוא בשם חבורי זה **כלי יקר** יען היותו ביאור לדבר ה' היה יקר נביאי האמת והצדק שהוא א' מי' דברי' שנקראו יקר וכללתי בו המפרשי' הנז' שפתיה' שושנים שפתי דעת אשא עיני אל ההורים מאין יבוא עזרי ה' אורי וישעי :

הקדמת הספר

ידוע ומפורסם הכרח וצורך התוכחות כי אדם אין צדיק בארץ אשר יעשה טוב ולא יחטא ואשם וע"י התוכחות ישוב וינחם אל האלהים וזאת היתה ראש פנת השלם במשנה אהוב את התוכחו' שיבואוהו לו מאת הש"י יהיו סבה לפשפש במעשיו ולשוב ע"ד אם רואה אדם שייסורין באים עליו יפשפש במעשיו או אמר אהוב את התוכחות שיוכיחוהו חביריו ורבותיו וש"עה אמר אל תוכח לץ פן ישנאך הוכח כו' כי צריך סדר בענין התוכחות כדי שיקובלו ברצון טוב ואל יבעטו בהם וכמ"ש ז"ל תמהני אם יש בדור הזה מי שידע להוכיח ור' עקיבא אמר תמהני אם יש מי שיקבל תוכחת והא בהא תליא ולזה הודיע ש"עה האופן הנאות של התוכחת כמו שפירשו הדרשנים אל תוכח לץ שלא תבזהו בדברים ותאמר לו לץ אתה וכיוצא כי יוסיף על חטאתו פשע אלא תכבדהו באמור לו שהו' חכם ולא יאות לחכם כמוהו להתלוצץ וזהו הוכח לחכם אל הלץ הנז' ובזה יאהבך ולע"דן הכונה שלא יוכיח הלץ על פניו לומר לו עשית כך וכך כי יעיז פניו בו וישנאהו אכן צריך בשעת תוכחתו להפוך פניו כנגד החכם שלא יקפיד כי לא נכשל בזה והלץ יבין כי אותם הדברים לדקו בו יחדיו וזהו הוכח לחכם שתהפוך פניך כלפי החכם ותוכיחהו ואז לא יבוש הלץ הנז' אלא יאהבך כי ראה טוב כונתך שלא רצית לביישו וזהו לע"ד טעם הוכח תוכיח את עמיתך ר"ל אל תוכיחנו כמו מוכיח לרשע אלא אם תרצה להוכיח תמיד אודיעך דרך ישרה תוכיח את עמיתך תוכיחנו כאלו הוא עמיתך עם אחך בתורה ומצות ובזה לא יבעוט בך ולא תשא עליו חטא שאם תוכיחנו בזולת זה האופן תשא עליו חטא שיבעט בך ולא יקבל התוכחת ואפשר שיעשה להכעיס · או יאמר הוכח תוכיח וכו' אם ראית דבר מגונה באיש שאינו עמיתך ועתה רוצה להוכיחו אפשר שאם תוכיחנו יעיז פנים בנגדך ותשא עליו חטא שיפצור ואון ותרפי' הפצר ע"כ טוב שלא תוכיחנו כי אם עשה זאת איפה בני שתוכיח את עמיתך וזולתו שאינו עמיתך יקבל התוכחת שהוכחת לעמיתך וז"ש הוכח אם תרצה להוכיח לשאינו עמיתך התחכם ותוכיח את עמיתך ולא תשא עליו של הוכח הנז' חטא והיא תחבולה ע"ד החרבתי גוים נשמו פינותם אמרתי אך תיראי אותי תקחי מוס'. וע"ז אמ' שע"ה אומ' לרשע צדיק את כו' שפי' חז"ל ולמוכיחים ינעם לומר לרשע צדיק אתה ולא יאות לך לחטוא חטא כזה כי בזה יבוש וישוב וינחם מרעתו ולכן ראוי דעליהם תבא ברכת טוב אובד וחוטא שיעשה טוב על ידו שהוכיחו ואז יאמר יחולו ברכות על ראש פלו' שהחזירני למוטב וזהו ברכת טוב לעניות דעתו ברכת אובד ורשע כשיחזור בו ויהיה צדיק וטוב זהו ברכת טוב ע"ז אמר ש"עה כסף נבחר לשון צדיק לדבר התוכחות באופן נח נאה ומתקבל עד שיעשה לב הרשעי' כמעט מצד התוכחות שישמעו מלשון הצדיק יתמעט לב הרשעים והיה כאלו היה מעט מזער · **או** יאמר כסף נבחר לשון צדיק שהזכיר כאן תנאי גדול צריך להמצא במוכיח שא"צ שיהיה צדיק במעשיו אלא שלם גם בדבורו שלא נכשל בפיו ובלשונו לדבר נבלה או ליצנות שאם נכשל באחת מאלה לא יקובלו דבריו כי החטא גורם בהיותו צריך שם בלשונו להקל בדבריו אמנם בהיותו נקי מכל סיג חטא כסף נבחר לשון צדיק שהלשון בעצמו צדיק בדבורו וגם הוא של צדיק במעשיו עד שנמצא שלם בדיבור ובמעשה אז לב רשעים יכנע ויהיה במעט כדפי' או כמעט בערכו כי יכניעם באמרת פיו כי כמעט הם לפניו כיון שהוא שלם במעשיו ודבורו ולזה אמרו בס"ה בפסוק עד עת בא דברו שתיבת דברו חוזר אל יוסף שבא דברו של יוסף ואמרת ה' צרפתהו לדברו של יוסף ואז כשנמצא ככסף נבחר לשון צדיק אז עלה לגדולה ע"י פתרון חלומות בפיו ולשונו · ולזה היה הוא ית' מבקש מוכיח הגון ואמר הנביא ואשמע את קול אדני אומר את מי אשלח מי יהיה הגון לשליחות כזה להוכיח עם בני ישראל ואחר שאמצא אותו הגון מי הוא שירצה לילך כי מי יכניס עצמו בתגר כזה לתת גוו למכים ולחייו למרטים כי אומנות כזה של התוכחות ולעם קדוש כבד מאד ומסוכן מה' ומישראל מה' כי יענים המדבר בלי כיון דבריו ומישראל פן יבולע מהם וזהו מי ילך לנו בלשון רבים לכלול הב' בחינות אלו ית' ומישראל שהרי מרע"ה אדון כל הנביאים נכשל בשמעו נא המורים ונענש עונש גדול וז"ש ומי ילך לנו וישעיה עצמו לעיל בסמוך לפי שאמר ובתוך עם טמא שפתי' אנכי יושב עף אליו א' מן השרפים ובידו רצפה ואחז"ל רצפה רצוץ פה של מי שאמר לעם קדוש עם טמא שפתים שמדברים קשות אל מוכיחם ונגע על שפתיו ואמר הנה נגע זה על שפתיך וסר עונך אבל עדיין נשאר שארית חטא שצריך אתה לשוב וחטאתך תכופר לעתיד וז"ש וסר בלשון עבר בעון אמנם בחטאתך הנשארת תכופר כי היסורין ונער רצפה הועיל להקל ממדרגת עון אל חטאת ולזה אחר הסרת העון מפיו שמע את קול אדני אומר את מי אשלח ומי ילך לנו ולפי ששמעתי כן אמרתי אלי מגיעים הדברים ואומר הנני מוכן מצד מי ילך לנו שאמרת כי לקחתי מוסר מהרצפה ומעתה לא אוסיף פשע על חטאתי הנשארה אלא אדבר במדה ובמשקל ומצד הבחינה של את מי אשלח שלחני אם אני ראוי כי אתה תבחר והלואי שתבחרני ויאמר לך ואמרת לעם הזה שמעו שמוע ר"ל לפי שיש ב' מיני שמיעות הא' שמיעה כדי לעשות מעשה והיא המעולה והב' שמיעה לתועלת השמיעה עצמה לבד באשר הוא שם שומע ומיכר על מעשיו ז"ש שמעו שמוע ואל תבינו אעפ"י שלא יהיה אלא שמיעה בלבד לא ע"מ לעשו' וראו את אשר אני מראה אתכם ומהפורעניות העתידים לבא ואעפ"י שלא יהיה כאן אלא ראיה בלבד ואעפ"י שאל תדעו ולא תתנו לב לשוב כאלו לא היו הדברים ולא תדעו מהם עכ"ז ימשך תועלת באשר הוא שם בעת השמיעה והראי' שיכנע לבבכם והחי יתן אל לבו הנה למדנו מזה איך צריך המוכיח לצרף דברי צרוף לבלתי ידבר תועה על עם יי' אלא שיוכיחם בדרך כבוד כי בנים ליי' אלהיהם המה · וע"כ היה ירמיהו הנביא ע"ה מסרב מפציר מלכת במלאכות יי' באומרו אהה אדני אלהים לא ידעתי דבר כי נער אנכי ויאמר יי' כו' וישלח יי' כו' כי תלמד מה שכתבתי בכלי חמדה פעם נכון להפצר זה והוא שלא היה רוצה להיות שליח לפורענותם של ישראל ולזה בקש לו תואנו' נער אנכי והוא ית' השיבו ראה הפקדתיך כו' וגילה לו שהפורענו' העתידה לבוא על ישראל הוא תקון והעמדה פי' על עכו"ם בלבד בוא לנתוש ולנתוץ להאביד ולהרוס אמנם לישראל התכלית לבנות ולנטוע והכרח פי' זה הוא חסרון וי"ו העטף מתיבת לבנות דהי"לל ולבנות וז"ש ראה הפקדתיך כלומר פקח עיניך וראה שאין זה שליחות לפורענות כי אדרבה ימשך ממנו כל הטובות לבנות ולנטוע כי ע"י התוכחות הם תוציא יקר מזולל גדול שכרך מה טוב חלקך ואפשר עוד שגם על הגוים ועל הממלכות אמר שהתכלית בייעודי ה' על הפורענו' איננו אלא כדי שישובו אל יי' לבנות ולנטוע ע"כ ואפשר עוד במה שקדם שהיה מפציר בשליחות הזה מצד היותו נער ולא ידעתי דבר במשקל פן אכשל בלשוני לדבר כנגדם של ישרא' והשיבו הוא ית' אל תאמר נער אנכי כי לא מבחינת היותך נער שליחות כזה יאות להיש שיבה זקן ונשוא פנים שיקובלו דבריו כי על כל אשר אשלחך תלך ר"ל לא די שתעש' ותצליח בכל אשר אשלחך אלא על כל שתהיה עולה יותר ויותר מאשר אשלחך ואם מבחינה ב' פן תכשל בלשונך כי נער אתה ולא נסית באלה ואת כל אשר אצוך תדבר דוקא ולא יותר ואל תירא מפניהם פן ירוצו גולגולתך או פן תכשל בלשונך כי אתך אני להצילך מהם וגם מהכשל בלשונך כי נאום יי' מה שתדבר ולא נאומך כדי שתענש וישלח את ידו ויגע על פי כו' הנה נתתי דברי בפיך שהדברי' ממש סדרתים בפיך והיה פי עם פיך בכל אשר תלך ותדבר נכונה מסודר מאתי ואפי' שיהיו דברים קשים כגידים לא תאשם כיון שאני נתתים בפיך ואמר ראה הפקדתיך ר"ל ראה בעצמך תראה בשמה יתירה שיש בך ע"י נתינת דברי בפיך זה מורה אשר הפקדתיך על הגוים ועל הממלכות מקטנם ועד גדולם כמו שמצינו שהתנבא אח"כ על הגוים ועל הממלכות לנתוץ ולהאביד כדי שיראו ישראל ויקחו מוסר וישובו אל יי' לבנות ולנטוע גבולם של ישראל אם ישובו בראותם הנעשה בגוים וממלכות ע"ד מאמר הנביא החרבתי גוי' נשמו פינותם אמרתי וכו' או אמר ראה על דרך מאחז"ל בפסוק ראה קראתי בשם בצלאל כו' שהראה למשה ע"ה ספר תולדות אדם ששם נכתבו דור דור ודורשיו ופרנסיו וזהו ראה קראתי שהיה שם כתוב בצלאל שיעשה המשכן ולא זולתו כיוצא בזה אפשר לומר ראה בספר תולדות אדם שכתוב בו הפקדתיך וכו' למדנו מכאן היות צריך המוכיח ירא וחרד מהכשל בלשונו וצריך עזר אלהי להיות אתו עמו ועם פיו לשים דבריו בפיו לבל יכשל כלל · ויחזקאל ע"ה עם היותו זקן ונשוא פנים למוכיח ינעם כי בשבי טעמא טעם זקנים וביששים חכמה להיישיר העם הנה גם הוא לא נאה דעתו להוכיח את ישראל אלא בע"כ מינהו הוא ית' מוכיח וכמ"ש ואתה בן אדם שמע את אשר אני מדבר אליך אל תהי מרי כבית המרי כו' ופי' המפרשים אל תהי מסרב ומפציר בשליחותי כבית המרי העוברים על דברי ולע"דן שכל מי שיש בידו למחות ולהוכיח ואינו מוחה נושא עון ופשע החוטאים הם על צוארו כדכתיב הוכח תוכיח את עמיתך ולא תשא כו' מכלל הן אתה שומ' לאו הא אם לא תוכיח תשא עליו חטא וז"ש אל תהי מרי כבית המרי ממש אם לא תשמע אשר אני מדבר אליך להוכיחם כי אשמם יהיה תלוי בראשך והיה מרי כבית המרי כיון שהיה בידך להוכיח ולא תשא עליהם חטא · או אפשר שאמר אל תהי מרי כבית המרי הבטחה לפי שהיה ירא מהתחבר אליהם ואפי' להוכיח פן ילמד מהם כי לזה הוצרך ירמיה להבטחות יי' ישובו המה אליך ואתה לא תשוב אליהם וזה אפשר שאמר ליחזקאל יהיה לבך בטוח שלא תהיה מרי כבית המרי כי שלוחי מצוה אינן ניזוקין שמע את אשר אני מדבר אליך ללכת בשליחותי ואני מבטיחך שאל תהי מרי כבית המרי שאתה לא תשוב אליהם ולא תלמד מהם · ובכלל זה הובטח שלא ימרה את פיו בחטוא בלשונו וזה הורה לו בתת לו מגל' ספר שיאכלנה להודיעו כי סדור הדברי' המנו ית' מערכי לבו ומענה לשונו יחדיו כדי שלא יכשל כלל ולז"א בן אדם לך בוא אל בית ישראל ודברת בדברי אליהם בדברי ממש והנוסח מסודר אליך מדברי ממש וא"ל אעפ"י שאני קורא אותם בית המרי לא תצטער לאמר שלא ישמעו אליך כי בית מרי המה שסוף סוף בית ישראל המה בית אצילים וזהו לא אל עם כו' אלא אל בית ישראל ולפי זה אמר לא אל עמים כו' אשר לא תשמע דבריהם כי אני מעיד אליך שאם לא אליהם שלחתיך אלא לזולת' או שאתה בעצמך היית מוכיחים שלא בשליחותי היו שומעים אליך כי טבעם ישר ובית ישראל המה אלא שלהיותך שלוח מאתי הי"צהר מקנטרן לשלא ישמעו אליך ע"ד מה שפי' הראשונים ז"ל בטעם גדול המצווה ועושה ממי שאינו מצווה ועושה שזה יצרו מקנטרו וזה אין יצרו מקנטרו · וזהו אם לא אליהם שלחתיך המה מטוב טבעם ישמעו אליך אלא שעתה שאשלחתיך אל הם בשליחותי ובית ישרא' לא יאבו אליך לא מצד עצמך אלא מפני שאני משלחך כי אינם אובים לשמוע אלי והטעם כי כל בית ישראל חזקי מצח ומצא הי"צהר לב טמא מקום להחטיאם וז"ש וקשי לב המה שהוא מקשה ערפם ומקנטרן בהיותך הולך בשליחותי שמא תאמר א"כ ביטול השליחות טוב לז"א הנה נתתי כו' למדנו מחוט המשולש מהנביאים האלה היות התוכחת קיום והעמדת העולם שלזה הכריח' הוא ית' ללכת בשליחות

בשליחות

הקדמת המחבר כלי יקר

בשליחות התוכחת אך בזאת שיוכיחו באופן הנאות והיותר טוב כדי שלא יבעטו בתוכחת ולז"א שע"ה מוכיח אדם אחרי חן ימצא ממחליק לשון אמר שהמוכיח ההגון הוא מי שיוכיח תוכחתו ויחליק אותה בלשונו כרופא הזה שמאכיל לחולה מאכלי' מרים מאד ומושח אותו במעט דבש כך צוף דבש אמרי נועם וחלקת לשון התוכחת לקבל מרירות התוכחת בצוף דבש אמרי' נכונים ומתוקים אמנם יש דרך הגון יותר מזה והוא שיוכיח המוכיח אגב התוכחו בתוכחות שע"ה וכשיפסק בהם ובהבנתם ומתוך דבריו השומעים יקחו מוסר השכל ויקבלו תוכח' הצריך להם כאלו אין כוונתו להוכח אלא להבין אמרי בינה ממה שאמר שלמה ע"ה וזהו שאמר מוכיח אדם אחרי שאינו מחזיק עצמו למוכיח אלא כאלו אני שלמה המוכיח והוא מתורגמן שמתרגם ובזה האופן מוכיח אדם אחרי בלי ספק שימצא בזה חן יותר ויותר מחן שימצא המחליק לשון בתוכחותיו:

והנה בלי ספק זאת היתה הכוונה האלהית בכתבו ספורי הנביאים כולם בתוכחת' מלבד התועלות הנמשכות מהספורי' הנכבדים ההם בכללם להודיע איך כאשר יסעו מתחת כנפי עבודת ה' ויקם להם שטן פלוני' וירדה בהם בפרך ובשובם אליו ית' וכאשר יחנו תחת צלו יקים להם מושיע ועל ידו יושיעם לא בחרב ובחנית כי אם בישועתו ית' פמזה יקחו כל הדורות הבאים מוסר השכל כמה ילדות עושה וכמה יין ושכרות העונות עושים כדי שיחזיקו בתורה ובמצות והעבודה אלהית שע"י ההשתעבדות אליו יהיו בני חורין משעבוד מלכיות וחירות מכל מיני פורענות והכל כאין נגדם מלבד התועלו' הפרטיים לאין תכלית כמו שנזכיר בס"ד קצתם ומלבד כל הנז' הנה תועלת גדול לכל מי שירצה להוכיח יקרא באזני העם תוכחת מגולה מתוכחות הנביאים וישא ויתן בה בדרישה וחקירה השומע ישמע ויבין לאסורו לב יודע מרת נפשו לשוב אליו ית' בכל לבבו והחדל יחדל בהיותו מוכיח נגרר אחרי הנביאים ותוכחתם חן וכבוד ימצא ושכל טוב בעיני אל"ים ואדם השומעים שלא יקפידו כלל ויקבלו התוכחות בסבר פנים יפות · ומז"ל פי' מוכיח אדם אחרי שהם דבריו ית' על מרע"ה שהוכיח את ישר' שנקרא אדם הוכיחם אחרי כב"יכול כאדם שהכועס לחבירו והמוכיח בא להוכיחו מאחרי חבירו ושלא בפניו כדי שלא יקשה לבו למחול מוכיחו שלא בפניו ואומר לו גדול עונך שעשית עם פלוני גדול מנשוא ואז הולך ומתרפס ושואל ממנו מחילה כך **אמר** משה לו ית' מאחרי ישראל אמר למה יי' יחרה אפך בעמך השביל החטא ההוא שאינו כדאי לחרות אפו ולישראל כב"יכול מאחריו ית' אמר להם עשיתם לכם אלהי זהב הנה חן ימצא יותר ויותר מבלעם שהחליק לשון בברכו ומזה נלמוד לפי הפשט המוכיח לכל אדם יחיד או לצבור שיבוא אחרי ואחרי עבודתי חן ימצא ואעפ"י שמוכיחם ומדבר אליהם קשות ימצא חן ויקובל דבריו ויהיה אהוב למטה יותר ממחליק לשון וחנף עם הרשעים שהם עצמם ישנאוהו ע"ד משחז"ל גבי עדי שקר האוגריהו זילי וז"ש גוזל אביו זה הב"ה ואמו זו כ"י והאומר אין פשע בזאת המניעה מהוכיח כי אל תתחר במרעי' אל תקנא בעושי עולה כתיב והוא תועה כי באמת חבר הוא לאיש משחית וחוטא כי נושא עליו חטא וכאלו הוא חבר ושותף בהשחתת האיש משחית כיון שאלו הוכיחו היה נמנע מהשחית לגמרי או חלק מה וזהו חבר הוא לאיש משחית או אמר חבר הוא לאיש משחית זה המחליק לשון הרוצה לבלתי התגרות בחוטא אדרבה הוא גוזל אביו כנז' וחבר הוא לאיש משחי' עושה לו חבר ואהוב כי חנף הוא ולפי פי' הראשון יאמר הדרך הנכון שיוכיח ויאמר הנה הגוזל אביו ואמו והאומר אין פשע חבר הוא לאיש משחית הוא יצ"הר הוא בטן שמפתה לאדם שיחטא לו ית' והוא מוחל וסולח כיוצא בו הוא הגוזל גזלת אב ואם והאומר אין פשע ומה לך לגזול אביך ואמך שאין זה אלא מהיותך נפש רחבה כבלעם ורחב נפש הנבהל להון יגרה מדון עם כל העולם ובוטח בו ית' יברכוהו וידושן בע"הז ובע"הב והאמר ובוטח על יי' ולא ביי' הוא ע"ד מה שפי' בכלי חמדה בפסוק אז תתענג על יי' שהעונג ההוא יהיה מתנת חנם על כיסו ית' וזהו ובוטח שכרו הוא שעל יי' ידושן ולא יגכו לו מזכיותיו רק בזכותו היותו בוטח ומספיק שעל יי' ידושן וע"ד הסוד במאמר בני חיי ומזוני לאו בזכותא תליא מילתא אלא במזלא מזלא הוא למעלה ועל יי' דיקא אז תתענג על יי' וכיוצא בזה הוא על יי' ידושן ולכל הפירושים אמר בוטח בלבו הוא כסיל שאל בינתך אל תשען אבל צריך להיות הולך ומתנהג בחכמה כנז' להיות מוכיח אדם אחרי לרך דרום ומתלהלה יורה זיקים והמה ירדו חדרי בטן החוטא זהו והולך בחכמה ימלט מריב ומדון ולא יהיה כרחב נפש מגרה מדון ונותן לרש במעשיו תוכחו' ומוסרים אין מחסור מובטח לו שלא יחטא ולא יבוא לידי חטא כיון שהוא מזכה אין חטא בא על ידו וזהו אין מחסור אמנם ומעלים עיניו רב מארות כי חבר הוא לאיש משחית שאינו ופשוטו של מקרא בצדקה נותן לרש אין מחסור בו' ומתייחס הוא המשל לנמשל שאין רשות האמו' ומעשים טובים · עלה בידינו תועלת התוכחות בהיותם בסדר נכון רבים משיב מעון ומזכה אותם לעבוד השי"ת ומה טוב ונעים כשילמוד האדם תוכחות הנביאים בהבנה נכונה דבר דבור על אופניו החי יתן אל לבו לשוב וינחם אל האלהים ומה טוב חלקו ומה נעים גורלו לחזות בנועם יי' ולבקר בהיכלו הוא ברחמיו יגמור בעדי להוציא כלי למעשהו **כלי יקר** שפתי דעת אכי"ר:

דברי מקהיל קהלות ברב"ים

אמר משה בן לא"א החכם השלם התורני מהור"ר שמעון פרנקפורט זצלה"ה אתן שבח ותודה בתפארה · לאל ית' אשר זיכני חלק שני לגמרה · בהוד והדר והדורה · ראוי להעלותה לפני מלכים ולקרבה · כל עין רואה יחמוד · בלבבו לאגרה · באוצרות יראה ה' טהורה · ולא מנעתי ממנו מעלה ועילה אשר בי"די משה אפארה ואשר בכח אנושי נמסרה · כל טוב ממנו לא חסרה · ושלמתי נדרי אשר נדרתי להדפיסו בשופרא שופרא:

ויעוד הוספתי והקרבתי **מנחה קטנה** וברורה · באיזהו מקומן שהניחו לי לעיין ולחדש בסברא · ולא רמו עיני להולך בנפלאות כי אם בפשט המקרא · גם כללתי בו דברים טובים ונביבים דברי דודים ממהר"ש אלשיך יחיד שבחבורה · בדעה ולשון ברורה · גם ללקט מספר **לב אהרן** על יהושע ושופטים דעתי בחרה · דברים ערבים ונעימים באמירה · אשר לא באו בספר **כלי יקרה** · כולם כלולים ובלולים במנחה קטנה אשר הבאתי בכלי טהורה · בית ה' השע"רה · ידי משה פרושות שיהיו דברי לרצון לפני לוחמי מלחמת ה' בגבורה:

והנה לא אמנע מלהודיע למעייני' בכלי יקר וחוקרים חקירה · שהשמטתי דברי רש"י והרד"ק והרלב"ג אשר בו נזכרה · וכתבתי עיין שם בקצרה · והטעם לכל בעל מדע מבוארה · שכבר הם נזכרים בזכירה · בפירוש המקרא הם לנו למטרה · ולכפול הדברים בלי תועלת היא טרחה יתירה · כמו שאמרו חכמי מחקרה · ומאלהי אני אבקש עזרה · שיזכינו להשלים גם **שני החלקים** הנשארה · עם כל המפרשים מהחרש ומסגרה · עם אשר עדין בדעתי טמורה · ובלבי עגורה · ותחזינה עינינו בנין בית הבחירה בזמן קרוב בימינו במהרה:

ואלה דברי המגיה

עלינו לשבח · לאדון כל מנצח · הנותן כח לטורח · גדולתו אין לשוחח · הוא אחד ואין לו שני · זיכנו להשלים חלק שני · מהמקרא גדולה · עם פירושי מאורי הגולה · ואלה מוסיף על הראשונים ספר כלי יקר · אשר לתבונתו אין חקר · ועוד פירוש אחר אשר עשה התורני המופלג דיין דקהלתינו ה"ה כמהורר משה · שבחו מפינו לעולם לא ימשה · וקרא שמו מנחה קטנה · והלא היא גדולה שנתנה למשה במתנה · ונתן אותה לעדת מי מנה · דבריו הם בטוב טעם וריח · אשר אלהים ואדם משמח · על כן כל איש אותו יהי לוקח · ובעד כל הון אותן לא יהיה זונח · כה בקשת צעיר המגיהים מן הלוים הצעירים · שמו כשם לחם אבירים · אבל איש זה משה · שמו הטוב בשירי לא ינשה: **מנחם מן בן שלמה הלוי**

מ — משה
- י יפאר גודל פאר המלאכה אשר עשה
- י קיהל קהלות ברבים ואת עצומים יחלק כמו ויקהל
- נחתו קטנה היא בכמותה וגדולה באיכותה כמו ויפסול
- כל מדפיסי המקרא גדולה למרום עלה

ש — משה
- למורת המלאכה לא נעשתה ככה כאשר עשה
- ישו ושמחו הדרשנים והפשטנים כי בו ימצאו מנוח בדברי
- או קולכם בקול גדול ולא יסף כי מי אסף כ
- בחו מי ימלל ומי ישורר כי אם שר כאז ישיר

ה — משה
- מסייעים למצוה רבא כזו זכו לזאת הברכה אשר ברך
- לא זכו ויזכו הרבים זכות הרבים תלוי בהם כ
- שם שיזכנו לגמור חלק שני יזכינו לגמור כולו ולא כויקח
- רוצה לדעת עת פרטו הלא יראה בע"ן מ"לא ל

אמר המגיה מהפרושים

הנה באשר שהבנתי ה' בדרך הישרה · לקרות ולהגיה בשפה ברורה · ספר הנחמד מקרא גדולה עם כל הפירושים אשר היו לפנים ובחיבורו ספר הנחמד כלי יקר · אשר מאירים וזהירים ככוכבא של בוקר · אמרתי בלבי אהי' כגבור ולוחם בלא"מה של תורה · שנתנה מפי הגבורה · ובידי קס"ה סופר לתקן את המעוות והמקולקלות · וע"כ אזרתי כגבור את מתני ונכנסתי כגבור חלצי · ורצתי כאב"רס שרץ להכנים אורחים לעשות רצון אבי שבשמים · כי אמרתי כל המגיה אות אחת בתורה כאלו כותבו · ובפרט במלאכה רבה כזאת · ומה עלי לשבח במעלת וגדולת הספר הלז · כל עין רואה יעיד כי לו המעלה והגדולה מכל הדפוסים הראשונים · בכן באתי בהכנעה ובכובד ראש לבקש ולחלות מאת כל אשר יקרא בו שלא יהי' לו למוקש · ואל ידין אותי לכף חובה אלא לכף זכות · ותחשו למאמר המשנה אל תדין את חבירך עד שתגי"ה למקומו · ושהדי בשמים שעשיתי כפי יכולתי · רק כלל זה נקוט בידך מ"ש המגיהים הראשונים כשם שא"א לבר בלא תבן ולזהב בלא פסולות כך א"א לדפוס בלא טעות · והדן אותי לכף זכות · ידונו לכף זכות מן השמים · ויזכה לראות בנים ובני בנים עוסקים בדת קדומה שלמים · ולבנין ציון וירושלים · אמן:

כ"ד הקטן והצעיר לבית הלוי · אברהם בן לא"א כמר יאקב סג"ל מק"ק אמשטרדם:

ויהי

אַחֲרֵי מוֹת מֹשֶׁה עֶבֶד יְהוָה ד' דסמי' וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־יְהוֹשֻׁעַ בִּן־נוּן מְשָׁרֵת

והוה בָּתַר דְּמִית מֹשֶׁה עַבְדָּא דַיְיָ וַאֲמַר יְיָ לִיהוֹשֻׁעַ בַּר נוּן מְשַׁמְּשָׁנֵיהּ

ויהי אחרי מות ד' דסמיכי בקריאה וסימ' ויהי אחרי מות אברהם ויברך · ויהי אחרי מות משה עבד יי' · ויהי אחרי מות יהושע וישאלו בני ישראל · ויהי אחרי מות שאול · וסימ' בלשון תרגום אבא רעיא שמשא ומלכא · ונמסר גם בסדר חיי :

רשי

ויהי אחרי מות משה · מחובר על סדר התורה המסויימת בפטירת משה וזה מחובר לה : משה

רדק

ויהי אחרי מות משה עבד יי' · מנהג הלשון לכתוב בתקומו' וי"ו שלא להוסיף ולחבר דבר אל דבר כמו ויהי ביום השלישי וישא אברהם את עיניו ואלה בני צבעון ואיה וענה ותשב תמר נרדם ורכב וסוס והדומים להם וכבר כתבנו בספר מכלל אשר חברנו כי יש לפרסם לתוספת עם חסרו' מעט לפי ענין כל אחד מהם לפי דרך המקרא ומלת ויהי תמצא בהתחלת הדברים ואף בראשית הספרים כמו זה וכן ויהי אחרי מות יהושע · ויהי איש אחד מן הרמתים · ויהי בשלשים שנה · ויהי בימי שפוט השופטי' · ויהי בימי אחשורוש · וכן וו"ין אחרים בראשי הספרי' ואם נאמר כי טעם להדביק ספר אל ספר וענין זה אל הקודם לא יספיק הטעם בכלן ואמרו המפרשים כי הו"יו הזאת היא כמה רפה בלשון ישמעאל ודקדוק מלת יהי פירשתיה בספר מכלל בחלק הדקדוק ממנו כי בהיות המלה בהפסק אמרו יהי תהי בסגול האות הנוספת וחירק הה"א וכן יחי תחי והוא בהפוך התנועו' מן יפן יקן מפני שרצו להסתיר הי"וד כמשפטם להסתיר אותיו' אה"וי וכן מלת יהי תהי יחי תחי שהקלו תחלה המלה עוד והפכו בה התנועו' ונקדו ש"וא ה"א יהי' וח"ית יחיה תחת אות הנוספת בחירק האות הנוספת ביהיה יחיה תחת הה"א והח"ית: אחרי · לשון רבים בשקל אשרי שאם שמלת אשרי רבי' לעולם לא ימצ' יחיד ולא כן מלת אחרי כי ימצא יחיד אחר הדברים האה וזולתו ורבוי מלת אשרי לפי שעניינו טובות רבות כי לא יאושר האדם בטובה אחת שתמצא בו או בהצלחה אחת שתזדמן אליו לפיכך המלה בלשון רבים לעולם ורבוי מלת אחרי כמו רבוי מלת לפני כי האחורים כנגד הפנים אף שהפני' לא ימצאו בלשון יחיד לעולם לפי שהרואה אותם והפונה אליהם ימצאו בעיניו רבים לעולם ולא יוכל לראות אבר אחד אשר בפנים מבלי חברו כי אברי הפני' שנים שנים נבות העיני' והעינים ואפים ולחיים ושנים ושפתים ולא כן העורף שהוא אחר הפני' שהוא אחד כנגד הפנים וכאשר ימצא בלשון יחיד לפי שהוא אחד וכאשר ימצא בלשון רבים לפי שהוא אחר הפנים שהם רבי' וכן כל צורת האדם לפניו מפותחות באיברי' ולאחריו גוף שוה ולפני ואחרי יאמרו על גוף האדם וממנו נשאלים לשאר הדברים כמו ויחן את פני העיר מאחרי העיר והחוני' לפני המשכן אחרי המשכן יחנו והדומי' להם ויאמ' לפני ואחרי על קדימת הזמן ועל התאחרו כי הפנים נקראי' גם כן קדם ואחוריהם אחור כמו שנא' אחור וקדם צרתני ולכן נקראו הפני' קדם לפי שהם תחלת ההכרה באדם וההבדלה בו לפיכך שמו קדימת הזמן והתאחרו בשימוש לפני ואחרי ואמרו לפני בו יום יי' אחרי הדברים האלה והדומים להם וממנו אחרי מות משה והיגו רוצה לומר אחרי מות משה מיד אלא אחר זמן כמו שנפרש בפסוק מקצה שלש' ימים: עבד יי' · מי ששם כל כחו וכוונתו וכל השגחותיו בשם ית' ואף בהתעסקו בעיניני העולם מתכוין לעבודת האל ית' הוא יקרא עבד יי' כמו אברהם עבדי דוד עבדי עבדי הנביאים שהם כמו העבד לאדון: בן נון · בחירק כמו בסגול ואמר בכל מקום בן נון בחירק ולא יאמר באחד מהם בסגול כמו שהוא מנהג ברוב לפי שהן נדבקות שתי המלות לעולם מפני שהם מלות זעירות ונדבקות ובהדבקים תקל הקריאה בחירק ולא כן בסגול: משרת

רלבג

ויהי אחרי מות משה · ראוי שנקדי' כי הגעת הנבוא' לנביא במה שתיישר בו העם אם אל טוב נפשיי אם אל טוב גופיי הוא לתועלת העם ההו' ומצד ההשגחה אל העם ההוא תגיע לנביא זאת הנבואה ואולם הנבואה שתגיע לנביא לעניניו בעצמו הנה הוא מצד ההשגחה עליו וזה כלו מבואר למי שעיין בזה בטבעיו' ובדבריהו בספר מספ' מלחמו' יי' ובביאורינו לספר איוב ולזה אמר כי לא נחש ביעקב ולא קסם בישראל וגו' · רצה בזה שהם בלתי צריכים למנחשים ולקוסמי' להודיע' הענינ' העתידי' כי השם ית' להשגחתו על העם הזה יודעים אלו הענינ' באופן שלם על פי נביא ולזה לא ילכו לקראת נחשים וקסמים אשר פיהם דבר שוא ולזאת הסבה אמר יפקוד יי' אלהי הרוחות וגו' אשר יוציאם ואשר יביא' ולזה בחר השם או ביהושע להיות לנביא לישראל אחרי מות משה עם מה שהשפיע לו משה מהשלימות להכינו אל זה כמו שהתבאר שם ולזה הוא מבואר כי בימי משה לא נצטרכו ישראל לנביאות יהושע ולזה ביאר הכתוב כי אחרי מות משה עבד יי' אז דבר השם אל יהושע אלו הדברים לא קודם זה והנה קרא יהושע בן נון משרת משה להעיר שהסבה הית' בהגעתו לזאת מדרגת הנבואה היותו משרת משה כי מפני זה היה תמיד עמו ולמד מחכמתו ומהנהגתו בכל פעולותיו מה שלא היה דרך לתלמיד שאינו משרת ללומדו ולזה אמר פה אלישע בן שפט אשר יצק מים על ידי אליהו וזה ממה שיורה כי גדולה שמושה יותר מלמודה כמו שביארו רבותינו ז"ל: משה

כלי יקר

ויהי אחרי מות משה וכו' · ב"ר פ' ס"ב א"ר סימון כל מקום שנאמר ויהי אחרי מות חזר העולם לאחוריו ויהי אחרי מות אברהם מיד וכל הבארות אשר חפרו וכו' · ויהי אחרי מות משה מיד פסק הבאר והמן וענני כבוד · ויהי אחרי מות יהושע מיד נתגרו בהם יתדו' הארץ ויהי אחרי מות שאול מיד ופלשתים נלחמים בישראל התיבון חברייא לר' סימון והכתיב ואחרי מות יהוידע באו שרי יהודה וישתחוו למלך א"ר תנחום לא בא ר' סימון לומר אלא ויהי אחרי א"ר יודן אלולי שהעמיד הב"ה אחרים תחתיהם כבר חזר העולם לאחוריו כתי' ויהי אחרי מות אברהם וכתיב וישב יצחק ויחפור את בארות המים · כתיב ויהיה אחרי מות משה וכתיב ויאמר ה' אל יהושע · ויהי אחרי מות יהושע ויאמ' ה' יהודה יעלה בתחלה · ויהי אחרי מות שאול וכתי' ודוד שב מהכות את עמלק (בילקוט טעות לשון וזאת הנסח' מדוקדקת) :

ולע"ד לדקדק מהיכן יליף חזרת העולם לאחוריו ומה היה הזרה זו ומאי שנא אומר ויהי אחרי מות לאמר ואחרי מות דקאמ' א"ר תנחום לא בא ר' סימון למימר אלא ויהי אחרי ולמה לא הזכיר ויהי אחרי מות אלא ויהי אחרי לבד ור' יודן צריך לדעת אם חולק על ר' סימון או אם מוסיף על דבריו ומפרשם · ועוד קשה השינוי למה בב' החלוקות הראשונות אמר כתיב ויהי אחרי מות אברה' וכתיב וישב וכו' כתיב ויהי אחרי מות משה וכתיב ויאמר ה' אל יהושע ובחלוקה השלישי' אמר ויהי אחרי מות יהושע ויאמר ה' יהודה יעלה ולא הזכיר כאן כתיב וכתיב ובחלוקה הרביעית אמר ויהי אחרי מות שאול וכתיב ודוד שב וכו' :

ונראה שהוקשה להם ז"ל שהכתוב הזה אומר ויהי אחרי מות שהי' אחרי מות משה ולא הזכיר מה היה שאין לומר שמאמר ויאמר ה' אל יהושע שא"כ הי"לל ויהי אחרי מות משה אמר ה' אל יהושע לעומת זה דרשו שכוונת הפסוק לומר ויהי אחרי מות משה שהפ' מודיע שחזר העול' לאחוריו במיתת הצדיק והעולם נרמז בתיבת ויהי כתיב הכא ויהי וכתיב בבריאת עולם ויהי ערב ויהי בקר וזהו ויהי אחרי שהעולם שנא' בו ויהי חזר אחרי לאחור בסיבת מות אברהם וכן בשאר החלוקות ויהי אחרי לסיבת מות משה והמקשים הבינו שהדרש' הזו של ר' סימון היתה מתיב' אחרי שהוא לשון אחור לסיבת מות הצדיק ולזה הקשו והכתיב ואחרי מות יהוידע באו שרי יהודה וישתחוו למלך שלא חזר לאחוריו העולם לז"א לא אמר ר' סימון אלא ויהי אחרי שתיב' ויהי הרומזת בבריאת העול' ככתו' ויהי ערב וכו' חזר לאחור העולם אמנם שם נאמר ואחרי מות דלא כתיב ויהי לא דריש ר' סימון שחזר העולם לאחוריו והיה יכול לדחו' שגם שם גבי ואחרי מות יהוידע היה קלקול במה שהשתחוו למלך שאמר חז"ל שעשאוהו למלך עצמו ע"א אלא שתירצו האמת דר' סימון לא אמר אלא גבי ויהי אחרי מות · ועוד שזה הענין של ההשתחויה למלך אינו קלקול מפורש בפסוק ולכך לא תירצו כן · ומה שהביא ראיה לשחזר העולם לאחוריו מה שראינו באברהם מיד וכל הבארות וכו' ובמשה מיד פסק הבאר וכו' הכוונה לפי הפשט שסתימת הבארות סימן לקלקול וכן במיתת משה שפסק המן והבאר וענני כבוד וכן בשאר החלוקות · אמנם סוד הענין כי הבארות האלה סוד' להכניע הקליפו' ולהרים דגל השי"ת וימין ה' רוממה ולזה חפר בארות מים חיים ונוזלים מן לבנון להמשיך קדושת השי"ת בתחתונים וכמו שארז"ל שהשכינה נסתלקה מרקיע אל רקיע ואח"כ הצדיקים הורידוה עד שהורידה משה על הר סיני ולזה אחז"ל כאן שבמות אברהם חזר העולם לאחוריו להסתלק האור העליון וזה מורה סתום הבארות של אברהם שמורה הסתלקות האור הבהיר יתב' ויתעלה החוזר לאחור אלא שעמד יצחק והעמידו כדברי ר' יודן שהקלקול ההוא שנתקלקל במיתת אברהם תיקן יצחק וכן כלם ובא השמש צדיק אחד וזרח השמש צדיק ממלא מקומו ומעמיד העולם ובזה מדוקדק הותר לשון ויהי כאמור שרומז אל העולם ונקלקלו לולא שהקב"ה הזריח צדיק אמנ' בחלוקת ויהי אחרי מות יהושע לא עמד אחריו מי שיתקן קלקול העולם שהרי כלל שבט יהודה הוא שאמר יהודה יעלה ולכך לא אמר בחלוק' זו כתיב וכתיב · עוד לחז"ל מות משה בז' באדר בו ביום שנולד מת :

ולע"ד ויהי אחרי מות משה להיות שאחז"ל דויהי לשון צער ברוב המקומות גם אמרו אחרי מופלג והטעם נלע"ד כמ"ש הר"דק כי אחרי לשון רבים רק שלא נמצא בלשון יחיד וכן אחרי לשון רבים ונמצא לשון יחיד אחר ויהי אחר הדברים ע"כ · ובזה מובן היות אחרי מופלג לפי שהוא אחרים רבים ולעומת כל הנז' אמר כי להיות צער קמי' דקב"ה דמיום שמת משה אבל לפניו כמו שאחז"ל גם מצד יהושע המצר על פטיר' רבו לעומת זה נתחייב אחור הדבור והסרת שכינ' על יהושע כי אין הנבוא' שורה לא מתוך שמחה וז"ש ויהי אחרי מות שעב' זמן רב עד שהתחיל להתנב' אז דבר ה' אליו · וקשר ו' ויהי הבאה בתחלת הענין המפ' פי' שביא יתירה ורש"י ומהרי"א ז"ל פי' שהיא מקושרות עם מיתת משה הנז' בסוף התורה ושם אמר ויהושע בן נון מלא רוח חכמה וגו' ולכך סמך ויהי אחרי מות למימר שלא נתיחד לו הדבור בחיי רבו כי אם אחרי מותו וזאת בזכות היותו משרת משה שע"י כן סמך ידיו עליו וכן פי' הרלב"ג ע"כ · והרד"ק ז"ל כפה רפה בלשון ישמעאל :

ולעד"ן אומר משרת משה לאמר שהכוונה לפי שהזכיר לשון אמירה באו' ויאמר ה' אל יהושע הגיד עתה הכתוב שלהיותו משרת משה כנז' לעיל זכה לזאת האמירה שנבואה כנז' כי נוצר התאנה יאכל פריה · או יאמר לפי שהשפלות והענוה יסוד גדול בעבודת ה' לכ"א ה' אל יהושע שיאמר תמיד ויהיה שגור בפיו שהוא משרת משה וז"ש משרת משה לאמר ר"ל שיאמר כן בהתמדה משרת משה אני · ודרך דרש לומר אני ויהי אחרי מות משה עבד ה' שאף אחרי מותו עבד ה' הוא עובד עבודתו ועושה שליחותו וכמו שפי' חז"ל בפ' עושה מלאכיו רוחו' שרוחות הצדיקים עושה אות' הוא ית' מלאכיו ללכת במלאכות ה' אל מקום חפצו ככתוב ונתתי לך מהלכים בין העומדים האלה :

משה עבדי מת וכו' ספרי יש שקרא עצמו עבד והב"ה קראו עבד · ויש שקרא עצמו עבד והב"ה לא קראו עבד ויש שלא קרא עצמו עבד והב"ה קראו עבד · אברהם קרא עצמו עבד שנא' אל נא תעבור מעל עבדך והב"ה קראו עבד בעבור אברה' עבדי · יעקב קרא עצמו עבד קטנתי מכל החסדים וכו' והב"ה קראו עבד אל תירא יעקב עבדי משה קרא עצמו עבד להראות את עבדך והב"ה קראו עבד לא כן עבדי משה משה עבדי מת · דוד קרא עצמו עבד אני עבדך בן אמתך והב"ה קראו עבד למען דוד עבדי ודוד עבדי נשיא להם לעולם · ישעיהו קרא עצמו עבד יוצרי מבטן לעבוד לו והב"ה קראו עבד יען הלך עבדי ישעיהו · שמואל קרא עצמו עבד דבר כי שומע עבדך והב"ה לא קראו עבד שמשון קרא עצמו עבד אתה עשי' ביד עבדך וכו' והב"ה לא קראו עבד שלמה קרא עצמו עבד ונתת לעבדך לב שומע והב"ה לא [illegible] עבד · איוב לא קרא עצמו עבד והב"ה קראו עבד השמת לבך אל עבדי איוב · יהושע [illegible] קרא עצמו עבד והב"ה קראו עבד וימת יהושע בן נון עבד ה' כלב לא קרא עצמו עבד והב"ה קראו עבד ועבדי כלב · אליקים לא קרא עצמו עבד והב"ה קראו עבד לעבדי לאליקים · זרובבל לא קרא עצמו עבד והב"ה קראו זרובבל בן שאלתיאל עבדי · דניאל לא קרא עצמו עבד והב"ה קראו עבד דניאל עבד אלהא חייא · חנניא מישאל ועזריה לא קראו עצמן עבדים והב"ה קראם עבדוהי דאלהא נביאים הראשונים לא קראו עצמן עבדים והב"ה קראם שנא' כי אם גלה סודו אל עבדיו הנביאי' עכל"ה :

ולעד"ן לדקדק מאי נפקא מינה בהודעת זו יש ויש וכו' : ונראה שהוקשה להם ז"ל איך אדון הנביאים יקרא בשם עבד ולא בשם אהוב וכן אברהם שנק' אוהב שנא' זרע אברה' אוהבי וא"ב למה אמר בעבור אברהם עבדי ולא אמר אוהבי וכן בשאר לז"א יש שקרא עצמו עבד וכו' · אברהם קרא עצמו עבד שנא' אל נא תעבור מעל עבדך ר"ל שלא קרא עצמו עבד דרך גאוה ונאמן לו'

מנחה קטנה

ויהי אחרי מות משה סיפרה הנבואה חסדי האל שלא הניח ישראל רגע בעיפרא בלי רועה ומנהיג כבקשת משה רבי' ע"ה באמרו יפקוד ה' וגו' ומלא ה' בקשתו ואמר קח לך את יהושע רמז באומרו לך לבקשתך כי גם כדבר הזה נשאתי פניך · וז"ש כאן ויהי אחרי מות משה תיכף נתקיימה ההבטחה ויאמר ה' אל יהושע וגו' לאמר ואין זה לאמר לזולת אלא ר"ל שהוא יאמר ויעשה כל שליחות השם במקום משה : עוד כיון ע"ד שאמרו ז"ל שמת משה ביום הולדו שהקדי' הקב"ה הרפואה למכ' כדי שלא יעשה יו' המית' רושם כמו שמצינו אצל המן שניקש לאבדם ביו' מיתת משה ומשקי' ולא ידע שבו ביו' נולד באופן שיום הלידה תקן על יום המיתה כן הקדים הקב"ה רפואה קודם הכרה שעד שלא שקעה שמשו של משה זרחה שמשו של יהושע · וזה שאמר ויהי ר"ל הכרה שהית' במיתת משה נתתקן בויאמר ה' אל יהושע שמלא מקומו : עבד ה' הנה ידעני שאין הקב"ה מיחד שמו על הצדיקים בחייהם כן בקדושיו לא יאמין ואם מצינו גבי יצחק שנ' בחייו אלהי יצחק זה היה מצד היותו כאוי בבית וכו' · שיפק גבי משה שלא נח ליחה ולא כהתה עינו עד זיבול' בתרא ע"כ בחייו עבדי אתקרי עבד ה' לא יתקרי משה כ"א אחר מותו כתיב וימת משה עבד ה' וז"ש ויהי אחרי מות מש' אז נקר' עבד ה' · עוד יתכן כלפי שאמרו חז"ל משה לא מת אלא עומד ומשמש · ולפי זה יקשה דמפרש בי' קרא וימת משה · משה עבדי מת · אלא לזה י"ל כלפי שאמרו כיון שאדם מת נעשה חפשי מן המצות ולזה נקרא הצדיק עבד כרצע לעבודתו ית' כל ימי חייו ובמיתת הרי הוא יוצא משיע' כזה לחירות למיעד והצדיקים במיתתם קרואין חיים והמיתה הנאמר בהם הוא על העבדות ההית' מוטלי' עליהם בתורה ובמצות וז"שם וימ' מש' עבד ה' ר"ל שנסתלק ומת מהיות עוד עבד ה' בהאי עלמא חייב במצות כי חפשי הוא מזה במיתתו אבל הוא בעצמו לא מת אדרבא מאיר ביותר שלימות בחיי' נצחיים וז"ש נ"כ כאן משה עבדי מת לא אמר משה מת כי חי הוא רק מת מהעבדות והחיוב של מצות · ועומד ומשמש בעולם שחיים

לו'

רשי

משה עבדי מת · ואילו היה קיים בו הייתי חפץ ורבותינו דרשוהו על שלשת אלפים הלכו' שנשתכחו בימי אבלו של משה בא יהושע ושאל אמר לו הקב"ה משה עבדי מת והתורה על שמו נקראת לומר לך אי אפשר לא וטורדן במלחמה : כל מקום אשר תדרך · תדרך כיוצא בו נאמר למשה ושנינו בספרי אם ללמד על תחומי ארץ ישראל הרי הוא אומר מן המדבר והלבנון אם כן למה נאמר אשר תדרך אף חוצה לארץ משתכבשו את הארץ' כל מה שתכבשו חוצה לארץ יהיה קודש ויהיה שלכם : מן הלבנון והמדב' · הו' מדבר קדש מדבר צין שעל ידי אדום שהיה במקצוע דרומית מזרחית ודרך שם נכנסו לארץ שנ' והנה אנחנו בקדש וגומר · ומניין שהיה בדרומית מזרחית שנאמר והיה לכם פאת נגב ממדבר צין על ידי אדו' וגו' : ועד הנהר הגדול נהר פרת · זה רחבה מדרום לצפון כל ארץ החתים בכלל הזה ורחבה מדרום לצפון : כל ארץ החתים ועד הים הגדול מבא השמש · לארכה מן המזרח למערב : חזק ואמץ · בדרך ארץ כמה שהוא אומר כי אתה תנחיל : רק חזק ואמץ מאד · בתורה כמה שהו' או' לשמור ולעשות ככל התורה: ספר התור' הזה · ספר משנה תורה היה לפניו : תשכיל · תצליח : הלא

משה ג' ר"פ

לכם אוריית' לגס יהיה ואפ"ס נהיה בתת יי'

ממנו ו' סבירין ממנה

רדק

משרת משה · והוא היה במקום משה לצאת ולבוא לפני ישראל ואחר שמת משה צוהו הקב"ה לעבור הירדן עם ישראל : לאמר לפי שנסתמשו במלת אמו' עם הלמד יותר משא' אותיות השמוש הסתירו ה"אלף הלמ"ד מה שלא עשו כן עם השאר שאמרו באמור להם עם יי' וגו' ויהי באמו' יהושע בהגעת הא"לף ופי' לאמר לישראל שהקדוש ב"ה צוהו לעבור את הירדן כי הבטיחם בכל מקום אשר תדרך כף רגליכם בו וגו' : קום עבר · קום ענין זירוז וכן קום משחהו · קומו ועברו · קום התהלך : להם וגו' · לבני ישראל כמו יביאו את תרומת יי' · ותראהו את הילד : כל מקום אשר תדרך · כיון שתעברו את הירדן כל מקום אשר תדרך בו לכם יהיה כלומר אני אתן להם כח כדי שתכבשו הכל ואח"כ זכר קצת הגבולי' · ובדרש כל מקום אשר תדרך וגו' לרבות חוצה לארץ: מהמדבר · הו' מדבר סין שהוא גבול נגב : והלבנון הזה · הוא מקום ידוע בארץ ישראל ואמר הזה אף על פי שהוא מעבר הירדן לפי שהיה נראה משם להם וכן אמר משה ההר הטוב הזה והלבנון או אמר הזה על הידיעה כמו זה סיני · זה עני · לויתן זה : כל ארץ החתים · כי באותה הפאה היה יושב החתי : מבוא השמש הים הגדול : הוא מערב ארץ ישראל כמו שאמר בתורה עד הים האחרון ומה שאמ' הגדול כנגד שאר הימים שבארץ ישראל שהם קטני' כמו ים המלח ים כנרת : אל תסור ממנו · שב אל משה ופירושו מדרכו הטוב' או פירושו ממנו מספר התורה ואף על פי שלא זכר הספר הנה זכר התורה ובמסרה סבירין ממנה: תשכיל · פירושו תצליח וכן ת"י בדיל דתצלח וכן תרגם אנקלוס למען תשכיל בדיל דתצלח: לא ימוש · נחלקו רבותינו ז"ל בזה הפסוק י"א שהוא מצוה לכל ימי האדם ואפילו ידע כל התורה כלה ויש אומרים שהוא ברכה והנראה כי הית' מצוה ליהושע וכן לכל אדם עד שיד' התורה ואחר כך ילמוד החכמות זפי' והגית יומם ולילה אחר שאמר לא ימוש הוא כפל דבר לחזק או פירוש והגית הגיון הלב כמו והגיון לבי לפניך יי' ופי' יומם ולילה לפירו' הראשון נראה שיהגה בו ביום ובלילה כל עת שימצא פנאי מעסקי מחיתו : תצליח את דרכך · חסר יו"ד הרבים מן המכתב והדומים לו כתבנו בספ' מכלל בחלק הדקדוק ממנו ואמר תצליח שהוא פועל יוצא ואף ע"פ שאין ההצלחה ביד האדם לפי שבשמרו מצות יי' ובשכרם תבוא לו ההצלחה הרי הוא כאילו מצליח דרכו או יהיה תצליח פועל עומד ויהיה את דרכיך כמו בדרכיך : ואז תשכיל · זה תרגם יונתן תכשט לפי שהו' קרוב לתצליח שלא לכפול את הלשון והוא קרוב לענין ההצלחה : הלא

מנחה קטנה

שאיים : אתה וכל העם הזה כי ב' דברים היו מעכבים מביאה לארץ מצד משה שנגז' עליו שלא יעבור את הירדן ומצד העם שנגז' עליה' שימתו במדבר ועכשיו שנתבטל שתי הסיבות כי משה מת והעדה אשר עמך הם שלמים וראויה לבוא בארץ · וז"ש אתה וכל העם הזה : כאשר הייתי עם משה וגו' ר"ל הטעם שהייתי עם משה הוא מפני שהי' לבבו שלם עמי בכל הצדדים ובכל ביתי נאמן היה אם בתורה אם בדרך ארץ אם במלחמה כן אהיה עמך באופן זה ג"כ אהיה עמך שתהי' שלם בשלשתם ע"כ חזק בדרך ארץ וחזק בתורה חזק במלחמה כפי' רש"י ז"ל: לא ימוש וגו' כי שלימות התורה הוא בשלשה דברי' א' שצריך לסונאי' בפה כמו שדרשו ז"ל על הפסוק כי חיים הם למוצאיהם בפה · ב' הגיון בלב בתמידו' לבא על תוכן הענין וכונותי' כמו שאמרו ז"ל לעולם ילמוד אדם ואח"כ יהגה · והשלישית הוא ללמוד ע"מ לעשות כי לא המדרש הוא העיקר רק המעשה · על פה' אמר לא ימוש ספר התור' הזה מפיך דייקא · ועל השני' אמר והגית בו יומם ולילה הגיון הלב בתמידות · ועל השלישית אמר למען תשמור לעשות וגו' · ועוד רמז במלת מפיך על תורה שבעל פה כי היא העיקר שצריך שתמיד בלב ובכור בפה

מקרא

מְשָׁרֵת מֹשֶׁה לֵאמֹר: מֹשֶׁה עַבְדִּי מֵת וְעַתָּה קוּם עֲבֹר אֶת־הַיַּרְדֵּן הַזֶּה אַתָּה וְכָל־הָעָם הַזֶּה אֶל־הָאָרֶץ אֲשֶׁר אָנֹכִי נֹתֵן לָהֶם לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל: כָּל־מָקוֹם אֲשֶׁר תִּדְרֹךְ כַּף־רַגְלְכֶם בּוֹ לָכֶם נְתַתִּיו כַּאֲשֶׁר דִּבַּרְתִּי אֶל־מֹשֶׁה: מֵהַמִּדְבָּר וְהַלְּבָנוֹן הַזֶּה וְעַד־הַנָּהָר הַגָּדוֹל נְהַר־פְּרָת כֹּל אֶרֶץ הַחִתִּים וְעַד־הַיָּם הַגָּדוֹל מְבוֹא הַשָּׁמֶשׁ יִהְיֶה גְּבוּלְכֶם:

ה לֹא־יִתְיַצֵּב אִישׁ לְפָנֶיךָ כֹּל יְמֵי חַיֶּיךָ כַּאֲשֶׁר הָיִיתִי עִם־מֹשֶׁה אֶהְיֶה עִמָּךְ לֹא אַרְפְּךָ וְלֹא אֶעֶזְבֶךָּ: חֲזַק וֶאֱמָץ כִּי אַתָּה תַּנְחִיל אֶת־הָעָם הַזֶּה אֶת־הָאָרֶץ אֲשֶׁר־נִשְׁבַּעְתִּי לַאֲבוֹתָם לָתֵת לָהֶם: רַק חֲזַק וֶאֱמַץ מְאֹד לִשְׁמֹר לַעֲשׂוֹת כְּכָל־הַתּוֹרָה אֲשֶׁר צִוְּךָ מֹשֶׁה עַבְדִּי אַל־תָּסוּר מִמֶּנּוּ יָמִין וּשְׂמֹאול לְמַעַן תַּשְׂכִּיל בְּכֹל אֲשֶׁר תֵּלֵךְ: לֹא־יָמוּשׁ סֵפֶר הַתּוֹרָה הַזֶּה מִפִּיךָ וְהָגִיתָ בּוֹ יוֹמָם וָלַיְלָה לְמַעַן תִּשְׁמֹר לַעֲשׂוֹת כְּכָל־הַכָּתוּב בּוֹ כִּי־אָז תַּצְלִיחַ אֶת־דְּרָכֶךָ וְאָז תַּשְׂכִּיל: הלוא

תרגום

מְשַׁמְשׁוּנֵיהּ דְמֹשֶׁה לְמֵימָר: מֹשֶׁה עַבְדִּי מִית וּכְעַן קוּם עִיבַּר יָת יַרְדְּנָא הָדֵין אַתְּ וְכָל עַמָּא הָדֵין לְאַרְעָא דַּאֲנָא יָהֵיב לְהוֹן לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל: כָּל אַתְרָא דְּתִדְרְכוּן פַּרְסַת רַגְלְכוֹן בֵּיהּ לְכוֹן יְהַבְתַּהּ כְּמָא דְּמַלֵּילִית עִם מֹשֶׁה: מִמַּדְבְּרָא וּלְבָנוֹנָא הָדֵין וְעַד נַהֲרָא רַבָּא נַהֲרָא דִפְרָת כֹּל אֲרַע חִתָּאֵי וְעַד יַמָּא רַבָּא מַעֲלָנֵי שִׁמְשָׁא יְהֵא תְּחוּמְכוֹן: לָא יִתְעַתַּד אֱנָשׁ קֳדָמָךְ כֹּל יוֹמֵי חַיָּיךְ כְּמָא דַּהֲוָא מֵימְרִי בְּסַעֲדֵיהּ דְּמֹשֶׁה כֵּן אֱהֵוֵי עִמָּךְ לָא אֶשְׁבְּקִינָךְ וְלָא אַרְחֲקִינָךְ: תְּקֵיף וְעִילַּם אֲרֵי אַתְּ תַּחְסֵין יָת עַמָּא הָדֵין יָת אַרְעָא דְּקַיֵּימִית לַאֲבָהַתְהוֹן לְמִתַּן לְהוֹן: לְחוֹד תְּקֵיף וְעִילַּם לַחֲדָא לְמִטַּר לְמֶעְבַּד כְּכָל אוֹרַיְתָא דְּפַקְדָּךְ מֹשֶׁה עַבְדִּי לָא תִסְטֵי מִינַּהּ לְיַמִּינָא וְלִשְׂמָאלָא בְּדִיל דְּתַצְלַח בְּכָל אֲתַר דִּתְהָךְ: לָא יַעְדֵּי סִפְרָא דְאוֹרַיְתָא הָדֵין מִפּוּמָךְ וּתְהֵי הָגֵי בֵּיהּ יְמָם וְלֵילְיָא בְּדִיל דְּתִטַּר לְמֶעְבַּד כְּכָל דִּכְתִיב בֵּיהּ אֲרֵי בְּכֵן תַּצְלַח יָת דַּרְכָּךְ וּבְכֵן תַּכְשַׁט: הלא

ב' דסמי' מבתורין · ו' דסמי' · ו' דסמי' ט' ר"ס · אוריית' המקום · ב' ה' ד' מלי' וא' חס' · ט' · ס' ר"פ בסיפ' · אורית' בפניך · ב' פתח ויאמר דוד · ג' את יזכרו · ס' ר"פ בסיפ' · ג' חס' יד'

משה ג' ר"פ בקריאה וסי' משה עבדי מת ועתה קום עבור : משה עבד יי' ובני ישראל הכום · משה ואהרן בכהניו ושמואל בקוראי שמו : תדרך ה' וחס' וסי' כל המקום אשר תדרך דמשנה תורה · וחברו כל מקום דיהושע · ואתה על במותימו תדרך · אתה תדרך זית ולא · על שחל ופתן תדרך · ונמסר גם בסדר עקב : והלבנון ה' ד' מלאים וא' חסר וסי' נמסר בסדר אלה הדברים : ממנו ו' סבירין ממנה וסי' נמסר בסדר צו : דרכך ג' חס' הודיעני נא את דרכך וארעך למען · כי אז תצליח את דרכך · העבר עיני מראות שוא בדרכך · ונמסר גם בסדר כי תשא : ואז ד' וסי' ואז יקרב לעשותו · ואז ירצו את עונם · ואז חיל מלך בבל צרים · ואז תשכיל · ונמסר גם בסדר בא :

רלבג

משה עבדי מת · ראוי שיובן מזה כי עבור ישראל את הירדן הזה לא הסכי' השם ית' שיהי' בחיי משה כי הוא ית' גזר עליו שלא יעבור את הירדן לסבה התבארה בתורה ולזה נתאחר זה עד מות משה כי אין מלכות נוגע' בחברת' אפילו כמלא נימא ואולי נתחברה לזה סבה אחרת וזה כבר נתבאר בס' שופטים כי עזב יהושע מהגוים ההם אומות למען נסות בם את ישראל השומרים הם את דרך יי' ללכת בם כאשר שמרו אבותם אם לא והכ' אפש' כי ישראל לא היו ראויים שתגיע להם זאת ההצלחה על ידי משה כמו שכיון משה מתחלת הענין בצאתם מארץ מצרים וזה שאם היו אלו המלחמות נעשות על ידי משה היה משיג אל אלו האומות בכללן כליון חרוץ לעוצם מעלתו ותוקף הנפלאות הנעשות על ידו ולזה תמצא בסיחון ועוג שנלחם בהם משה שלא נשאר בהם שריד ופליט ולהיות ישראל בלתי ראויים לכמו זאת ההצלחה כמו שהתפרסם מדבר המרגלים לא זכו אל שתהיה זאת המלחמה על ידי משה והיתה על יד יהושע ולא היה כמו כל כך גדול ולזה נתעצל באלו המלחמות כמו שהתבאר במה שיבוא עד שהפריד המות בינו ובין השלמת המלחמות ההם וממה שיעיד על שזה העונש השיג משה בעון ישראל מה שאמר במשנה תורה גם בי התאנף יי' בגללכם והנה הזהירו השם ית' לבלתי נטות מדרכי התורה ימין ושמאל ר"ל שלא יוסיף לדבריה ולא יגרע מהן והנה נראה כי הנטיה לימין הוא כשיוסיף על דבריה והנטיה לשמאל כשיגרע מדבריה והזהירו גם כן שלא יתרשל מהעיון בה כי התלמוד מביא לידי מעשה בחלק המעשיי ממנה ולזה אין ראוי שיקצר האדם מלעיין בדברים המעשיים ממנה ויחשב כי די לו שיעשה המצות המעשיות ההם כי העיון בדברי תורה בזה יתייסר בשלמות אל המעשה עם שזה יעמידהו על סוד זאת המצוה והתכלית המכוון בה ואולם העיון בחלק העיוני מהתורה שלא ייסיר למעשה היא ממה שאין ספק בו שאין ראוי שיקצר האדם בו כי הוא בשלם שנכנים להיישיר המעיין בו אל השלימות האנושי כמו שביארנו בביאורנו לדברי תורה : כי

כלי יקר

לו' עבד מלך מלך אלא דרך ענוה ז"ש קרא עצמו עבד שנאמ' אל נא תעבור מעל עבדך כי ויאמר ה' לשון קדש הוא ולשכינה שראה על המלאכים אמר שאני עבדך ואין חסרון כבוד לאדון מדי עברו בבית עבדו שיכנס לתוכו ואל יעבור מעליו להטות הדרך ולזה קראו הקב"ה עבד שחבבו בעבור ענוה זו ז"ש בעבור אברהם שאמר שהוא עבדי כמ"ש אל נא תעבור מעל עבדך כמו שפי' וכן יעקב שאמר קטנתי מכל החסדי' ר"ל איני כדאי אליהם ואם עשיתם הוא להיות דרך האדון להטיב לעבדו אפילו בלתי הגון ז"ש אשר עשית את עבדך עם היותי קטן הטב' את עבדך וכן כיוצא גבי משה אמ' להראות את עבדך שלא הראתני בזכותו כמי שמראה לאוהבו אלא כמי שמראה לעבדו ואע"פי שהוא פחות עבד מקנת כסף כל דהו ז"ש להראות את עבדך ולז"א הקב"ה משה עבדי מת ולא אמר משה אהובי או נביאי לומר אני מצטער על מיתת ענו מכל שלא היה מחזיק עצמו אלא כעבד בזוי שכן אמר להראות את עבדך · וכן דוד שאמר אני עבדך בן אמתך שאמר ופרש' ככפיך על אמתך א"כ אני עבד ומואבי ולז"א הב"ה וגנותי על העיר הזאת למען דוד עבדי שקרא עצמו עבדי דרך בזוי ולא דרך גאוה כאמו' וכן ישעיהו לא מכח מעשי שהרי יוצרי מבטן לעבוד לו ובבטן לא היו בי מעשי' ולא הייתי כדאי מצד מעשי לעבד לו ולז"א כאש' הלך עבדי ישעיהו ערום ויחף להיותו עבדי שלא למרוד בי באופן שכל אלו הפרטים שבחלוקה הראשונה הם בשקול אחד אמנם בחלוקת יש מי שקרא עצמו עבד והב"ה לא קראו עבד אפשר לפרש קצתם לשבח וקצתם לגנאי שמואל לפי שקרא עצמו עבד שנא' דבר כי שומע עבדך ולא אמר דבר ה' כמו שאז"ל שלא להחזיק עצמו שהב"ה היה מדבר עמו שלא דב' שתם כי שומע עבדך ולזה הטעם הוא שלא קראו הב"ה עבד להיותו חשוב אצלו יותר ממדריג' עבד שהרי שקול שמואל כמשה ואהרן דכתיב משה ואהרן בכהניו ושמואל בקראי שמו וגם מטעם הנז' שלא קרא עצמו עבד להשי"ת כדי שהב"ה יקראהו עבד שהרי אמר דבר כי שומע עבדך ולא אמר דבר ה' שאז היה עושה עצמו עבד להב"ה וגבי שמשון נראה של גנאי הוא שלא קראו עבד לפי שלקח אשה מבנות פלשתים וגם שלמה אפשר לפרשו לגנאי שהו' קרא עצמו עבד והב"ה לא קראו עבד שלא נתכבד בו להחזיקו כעבד שהרי קדם תחלה ענין ויתחתן שלמה וכו' · ואפשר לפרשו לשבח כי שלמה מה שקרא עצמו עבד לא היה דרך גאוה כי אפי' לעבד לא היה מחזיק כי באלו' הוא אומר ונתת לעבדך לב שומע ולזה הוא שלא קראו עבד לחשיבות שמלך וישב על כסא ה' וחשוב הוא כבן יקיר · איוב לא קרא עצמו עבד לרוב ענוה ויראת ה' שהיתה בו כמחז"ל שטן ופנינה לשם שמים נתכוונו דילמא שבקיה לרחימותיה של אברהם הרי שהשטן עלה בדעתו שאיוב עדיף מאברהם לרוב ענותנותיו ויליף מדניאל נקרא עבד אלהא חייא ואע"פי שדברי המלך הם אפשר שהכריחו רז"ל שמם זה של עבד הוא שפי ה' יקבנו ז"ש דניא' עבד אלהא חייא כלומר שאלהא חייא קראו עבד שאם הכוונה לומר עבד אלהא חייא עובד אלהים חיים הייתו מ"ש אלהך דאנת פלח ליה בתדירא אלא ודאי כן שמו אשר נקרא דניאל עבד אלהא חייא עפ"י השי"ת ויגיד עליו רעו שם דניאל שחזר לומר דניאל עבד אלהא חייא שכך שמו בפי הכל כאמור וחנניה מישאל ועזריה למדו חז"ל שנקראים עבדים מדקדוק לשון הפסוק דאומר עבדוהי דאלהא עלאה דהי"לל עבדי אלהא עלאה גם קשה תיבת די אלהא דהי"לל דאלהא עלאה לזאת פירשו עבדוהי הם די אלהא עילאה אמר כן ובזה נתיישב כינוי עבדוהי ותיב' די נותן טעם למ"ש עבדוהי למדנו מתוך המאמר שהכתוב הזה מספר בשבחו של משה ואומר משה שהיה קורא עצמו בעבד לבד מדרך ענוה שלא היה מחזיק עצמו כנביא ה' או כבן אלא משה עבדי מת : עוד אמרו חז"ל במדרש שנשתכחו שלשת אלפים הלכות מישראל בימי אבלו של משה בא יהושע ושאל א"ל הב"ה משה עבדי מת והתורה נקרא' על שמו ועתה לך א"א להחזירן בוא וטורדן במלחמה ע"כ · ורש"י ז"ל ואלו היה קיים בו הייתי חפץ · ומהר"יא ז"ל פי' כוונת הכתוב לומר עד עתה הייתם מעוכבים בשביל משה כי לא יעבור את הירדן אכן עתה משה עבדי מת ומעתה קום עבור את הירדן ע"כ · וכן בהרל"בג ופי' שהגיד הכתוב שאין מלכות נוגעת בחבירתה כמלא נימא וזהו משה עבדי מת ועתה קום · ובדבריו ז"ל מדוקדק' תיב' ועתה שתכף ומיד בעתה אחישנה לגדול' וקום כי קיימא לך שעתא · ובזה הבין או' הירדן הזה מורה באצבע שעד עתה היה כחומה כנגב' לא יוכל משה לעוברו אכן עתה פרץ גדרו והיה למרמס וזהו עבור את הירדן הזה כלו' הזה הוא אשר עליו נשמו ראשונים ולא עברוהו ע"ד מחז"ל ונעבור את נחל זרד לשון ירת רחבו ולא יכלו לעוברו עד שניתן להם רשות מלמעלה וזהו ונעבור את נחל זרד ומתוך דברי חז"ל מובן שיהושע בוכה ומתאבל יותר מדי ומן השיעור וע"ז השיבו הוא ית' וכי לך מת ולי לא מת והלא לי מת וזהו משה עבדי מת ר"ל לי מת שאני המפסיד במיתתו עבד נאמן לכן את' עתה קום מאבילותך ולא תצטע' יותר מדי · ומהרי"א ז"ל פי' עוד בתיבת עבדי שמאחר שגדל בשם טוב ומת מתוך עבודתי אין לך להתאונן עליו ביותר אלא קום מאבילותך כי ישמח משה במתנ' חלקו · ולי אפשר במה שאמרנו לעיל בשם חז"ל שנשתכחו ג' אלפי' הלכו' באבלו של משה וז"ש לע"ד אבל על דאבדין ולא משתכחין כי משה עבדי מת ולא שכב כי לא הניח ממלא מקומו בעבודתו שהרי נשתכח' תור' לפי שהתרשלת' בלמוד · ועתה קום וכו' והתחזק בתורה כדמסיק רק חזק ואמץ מאד וגו' · עוד אפשר במה שאמרו חז"ל בפסוק נקם נקמת בני ישראל אחר האסף אל עמך הלורנה משה לא מה שלא היה הולך למלחמת

למלחמת מדין ובאר שמת בעבדות ועבודתו ית' ועל זה אמר משה עבדי מת ר"ל שבר וקביל אגרי' ואפי' שמות יומת אחרי מלחמת מדין ולזה נאות לך שתלמוד מרבך ועתה קום במהירות גריזות עבור את הירדן הזה ואל תתעצל במלחמת ארץ ישראל ולא שמע יהושע שהרי כתיב ימים רבים עשה יהושע מלחמה כו' כמו שאחז"ל שנתעצל ונענש וחסרו לו י' שנים כמו שיבוא בפסוק כאשר הייתי עם משה אהיה עמך ואמר אשר אנכי נותן להם לבני ישראל כמשחז"ל שירושת הארץ החיים יורשים המתים וכמו שהרחיב רש"י ז"ל בפ' פנחס שאם ראובן ושמעון מתו וזה הניח בן אח' וזה ב' ואלו הם החולקים בארץ זה נוטל ג' חוזרת הנחלה לראובן ושמעון המתים ומנחילין לבניהם אלו ובן ראובן נוטל ב' חלקים ובני שמעון נוטלין ב' חלקים לעומת זה נ"ל שמאמר אשר אני נותן להם על אלו בני ראובן ושמעון קאמר ומאמר לבני ישראל על ראובן ושמעון שנחלה זו חוזר' שיהם והם נוחלין את החיים וחוזרין ומנחילין לבניהם וע"ז כפל הפ' להם לבני ישראל · או בהפך אשר אני נותן להם על ראובן ושמעון והיינו דקא' להם שלא לנוכח ולבני ישראל היינו על אלו הנכנסין לארץ · ומהרי"א ז"ל פי' להם ע"מ שיהיו כדאי' וז"ש לבני ישראל · והנני עפר ואפר המעתיק אחרי נשיקת רגלי אדוני נלע"ד לדקדק ג"כ בפסוק אמרו כאשר דברתי אל משה תחלה ואח"כ אמ' מהמדבר וכו' ומהראוי ישיים הענין ואח"כ יאמר כאשר דברתי אל משה אמנם אפשר לע"ד שבזה יובן הפ' תחלה באו' עתה קום וכו' גם כפל הפ' באומר להם לבני ישראל והוא כי ארז"ל בספרי פ' עקב על פסוק כל מקום אשר תדרוך כף רגליכם שבא ללמד על ח"ל שכל מקום שיכבשו ממנה יהיה שלהם אלא שצריך יכבשו א"י תחלה ואח"כ ח"ל שאינו כדין שתהא א"י מתטמא בע"א ואתם תלכו לכבוש ח"ל והאפשר שזה כיון באומר כאן הפ' ועתה קום כלומר הנה בידכם נתתי את כל הארצות שתכבשו גם בח"ל אמנם צריך שעתה תחלה קום עבור את הירדן הזה אל הארץ וכו' ואח"כ כל מקום וכו' אפי' בח"ל ונתן טעם באומר אשר אנכי נותן וכו' כלו' כי מה שאני נותנ' להם הוא להיות' בני ישראל ויטהרו אותה מע"א שבתוכה וכיון שכן איננו בדין שתהא א"י מטמאה בע"א ואתם תלכו לכבוש ח"ל וזהו כאשר דברתי עם משה חוזר למ"ש ועתה כי בן דבר עם משה בפי' וירשתם גוים גדולים ועצומים מכם תחלה בא"י ואח"כ כל אשר תדרוך וכו' אפי' בח"ל זה נלע"ד:

כל מקום אשר תדרוך כף רגליכם וכו' לחז"ל ואפי' בח"ל ובזה אבין לע"ד אומר כל מקום ולא אמר המקום כמו גבי משה בה"א הידיעה לומר בכל מקום שיהיה אפילו בלתי ידוע לרבות גם בח"ל ואע"ג דאמר כלל ופרט כל מקום כלל מהמדבר והלבנון פרט ואין בכלל אלא מה שבפרט מ"מ ניחא שכוונת הפסוק לומר פעם היות שיתקדש כל מקום אשר תדרוך וכו' אבל אינו שוה בקדושתו אל מה שבוא בתוך גבול הארץ מהמדבר וכו' לכם יהיה שיהיה שלכם לבד אמנם הנהר הגדול נהר פרת וכו' זה מקודש יותר שיהיה גבולכם להתגורר בו ובקדושתו וגבולכם יותר בייחוד ומה שכתוב כאן הנהר הגדול ואלו גבי משה לא נאמר גדול לא בים ולא בנהר כתב מהרי"א דבעיני משה זוטרתי היא הים והנהר לא כן בעיני יהושע וכו' · וקשה שהרי גם משה אמר עד הנהר הגדול נהר פרת ומ"ש כאן לכם נתתיו וגבי משה לכם יהי' נלע"ד הטעם במה שפי' בסדר בלק בפ' ההוא אמר ולא יעשה שהכוונ' שמאמרו ית' עושה מעשה כי בדבר ה' וכבר שמים נעשו כי הוא ית' ביחוד אומר ועושה ע"י מאמרו לעומת זה גבי משה שייך לו' לכם יהיה כי הם גוזר אומר ועושה שיהי' שלהם ומאז זכו בו אשר לעומת זה נא'כאן לכם נתתיו בלשון עבר שכב' הוא נתון לכם מקדם ומאז דברתי אל משה שאז זכיתם בו וזהו כאשר דברתי אל משה עוד אפשר לדקדק אומר כאן לכם נתתיו ובתור' כתי' לכם יהיה חז"ל דרשו בספרי שאם היו כובשי' תחלה גבול הארץ ואח"כ חוצה לה היו נוהגים בה כל המצו' כמו בארץ וז"ל הרי שכבשו ח"ל מנין שמצות נוהגו' שם הרי אתה דן נא'כאן כל המקום אשר תדרוך כף רגליכם בו לכם יהיה ונאמר להלן יהיה מה יהי' האמור להלן מצות נוהגות שם אף יהיה האמור כאן מצות נוהגות שם עכ"ל · ופי' מה יהיה האמו' להלן היינו דסיפיה דקרא מן המדבר והלבנון וכו' יהיה גבולכם כי בגבולי א"י נאמר יהי' גבולכם· שבזה מובן למה אמר כאן נתתיו גבי כל המקום לפי שהיה גלוי לפניו שלא יכבשו תחלה תחומי א"י אלא יקדימו לכבוש ח"ל ויהיה כבוש יחיד דלאו שמיה כבוש וז"ש נתתיו ובסמוך דתחומי ישראל אמר לשון יהיה ובטל הגזירה שוה ועכ"ז אמר כאשר דברתי עם משה לרמוז אל נוסח יהיה אשר דבר בו שם בתורה לומר שהבחירה בידם אם יכבשו תחילה א"י כולה אז היה כאשר דברתי עם משה ליבור יהיה לכם לגזירה שוה ובזה מובן למה בתורה אמר המקום בה"א הידיעה כי בתור' דבר לכשיכבשו תחלה א"י ואח"כ לא"ל שאז יהיה לגזירה שוה שינהגו שם כל המצות כמו בארץ ולז"א המקו' בה"א הידיעה לחשיבו' אמנם כאן בימי יהושע שהיו מתעצלים בכבוש הארץ הגיד מראשית אחרית שתהי' ח"ל כבוש יחיד שלזה אמר לכם נתתיו היא הסבה שאמר ג"כ כל מקום לגריעות ולא אמר המקום והבן זה · ומהרי"א ז"ל פי' כל מקום אשר תדרוך כף רגליכ' שדרך ארץ צריכה חזוק ולא התרשלו שאז אשר תדרוך כף רגליכם בעצמיכם תלכו לכבוש ולא תטעו לו' שבקשתיכם תירשו את הארץ וזרועכם תושיע לכם כ"א לא יתיצב איש וכו' הוא בעזרתי אשר אעזור אתכם וכאשר הייתי עם משה כו':

לא יתיצב איש לפניך וכו' · ספרי אין לי אלא איש אומה משפחה או אשה בכשפיה מנין ת"ל לא יתיצב מ"מ אם כן למה נאמר איש אלא אפי' כעוג מלך הבשן עכ"ל · הוקשה לכם דהי"לל איש לא יתיצב לפניך לז"א שכתב תחלה לא יתיצב מ"מ למעט אפי' אומה ומשפחה ואשה בכשפי' ומכ"ש איש עד שיובן בהכרח שאיש זה כגון עוג מלך הבשן הוא וזה הודיע בכתוב תיבת איש באחרונה ובזה מדוקדק לשון לא יתיצב איש אפי' איש הנזכר במצבה זו ונחומה גבוהה כמו עוג שחשב משה ע"ה שהיה חומה גבוהה לא יתייצב איש : עוד פי' מהרי"א ז"ל לא יתייצב איש לפניך לנהוג שררה בכבוד אלא כאשר הייתי עם משה שלא קם נביא עו' כמוהו כן אהיה עמך רק ההבדל שיש בינו לבינך הוא שלא קם כמוהו גם אחרי מותו לא כן אתה כי כל ימי חייך בלבד לא יקום אבל אחרי מותך יקום ויתייצב · ולי אפשר לא יתייצב איש דוקא לפניך בלב' פניך בקרבם והעד לזה ענין העי שהיה שלא בפניו ונתייצבו אנשים שלא בפניו והרגו ל"ו איש ואמר כאשר הייתי וכו' · הכוונה שמאחר שהשפע הנבואיי הזה אשר ביהושע הורק ממשה רבו אשר נתן עליו מהודו לעומת זה אמר כאשר הייתי עם משה אהיה עמך ר"ל מה שאהיה עמך יהי בעיני כאלו אני אהיה עם משה שהרי באורח שכל הוא עמך ולא ביהושע בלבד נאמר זה כי אם בכל התלמידים וכמו שהוא בהקדמ' התיקונין ובזה נ"ל מ"ש בגמרא בכמה מקומו' משה שפיר קאמרת · פרש"י ז"ל משה ת"ח · ולי אפשר שעל משה אדון הנביאים קאמר כי נאצל רוחו נוגע בו ולכך שפיר קאמר' כי ממשה כתוכן עליך זה וזהו לא ארפך ולא אעזבך ואע"פי שאתה תרפני כי אהבת רבך אהבתיך ע"כ משכתיך חסד לא ארפך ולא אעזבך · ואפשר להרחיב זה יותר בדקדוק לשון אהיה שרמז הב"ה למשה במ"ש לו אהיה אשר אהיה אולי רצה לומר אהיה עמך אשר אהיה עם יהושע וז"ש כאשר הייתי עם משה אהיה עמך אהיה דייקא · עוד אפשר לפרש כאשר הייתי עם משה באופן נסיו שהיו בקריעת ים סוף ומלחמת עמלק כך באותו הענין עצמו אהיה עמך לקרוע ירדן ולכבוש מלכי א"י ומכאן למד יהושע לומר בסמוך מחר יעשה ה' בקרבכם נפלאות כמו שאומר בס"ד · ולחז"ל כאשר הייתי עם משה שיעור הזמן ק"כ שנה כן אהי' עמך אלא שלפי שנתעצל יהושע בכיבוש הארץ כדכתי' ימים רבי' עשה יהושע את כל המלכי' האלה מלחמה לפי שנתעצל הפסיד י' שנים שלא חי אלא ק"י:

חזק ואמץ כי אתה תנחיל וכו' לפי שהיה אפשר שיתרשלו ידיו פן יארע לו כמו שאירע למשה רבו שבעת גמר ענין שירותו וחפצו להכניסם לארץ כרועה עדרו כל היום ולעת האסף המקנה לא יניחוהו השיבו אל מקומו לעומת זה א"ל חזק ואמץ תתחזקנה ידיך כי אתה תנחיל ולא זולתך ויאמר לשון תנחיל להגיד מראשית אחרית שלא אמר תוריש כי רבים שלא יורש רק תנחיל שיפילנה בנחלה קוד' כיבוש ככתוב והארץ נשארה הרבה לרשתה וז"ש תנחיל להיותה נקל לישראל לכבשה ואפי' אחר מיתת יהושע ולזה אמר לו חזק ואמץ אולי תכבום ותוריש את הארץ:

רק חזק ואמץ מאד וכו' טעם הכפל אחר שאמר חזק ואמץ לרש"י ז"ל פסוק חזק ואמץ בדרך ארץ להנחיל את העם ופסוק זה בד"ת שצריכי' חזוק והוא אומרו רק חזק ואמץ מאד ביתר שאת על החיזוק הראשון כי המלחמה הראשונה טבעי' וקלה וזו חמורה ממנה כי איזהו גבור הכובש את יצרו וכן הרחיב מהרי"א ז"ל על דברי רש"י ז"ל שפסוק חזק ואמץ הוא בהנהגתו לבל יכיר פנים בהנחילו את הארץ וזה הוא חזק ואמץ כי אתה תנחיל כו' ופסוק רק חזק הוא בעסק התורה ופסוק בלא צויתיך חזק ואמץ כנגד האויבי' מדבר לבלתי יחת מהם ולכך אמ' בו הלא צויתיך לפי שבפרש' וילך נאמר ויצו את יהושע בן נון ויאמר חזק ואמץ וכן מצאתי בפרש"י ז"ל · והוא ז"ל פי' שלפי שהיה אפשר לו ליהושע לטעות במאמר האל שאמר לו כאשר הייתי עם משה וכו' שהוא מאמר כללי וישוה לו גם בענין הנבוא' לז"אל חזק ואמץ כי אתה תנחיל את העם הזה את הארץ ובזה יגדל שמך אבל בעניני התורה לא תוכל לחד' דבר כי אם תתחזק ותתאמץ הוא לשמור תור' משה לא יותר מחדש ז"ש רק חזק רק דייקא וזהו ככל אשר צוך משה עבדי אבל לא תסור ימין ושמאל בין להוסיף בין לגרוע מאשר צוך כי כל המוסיף הו גורע יחדיו טועי' וכן פי' הרלב"ג במ"ש לא תסור ממנו ימין ושמאל וכוונו על הלמוד וז"ש לא ימוש ספר התורה הזה שהוא על כללות התורה ולא על ספר אלה הדברי' בלבד כדפרש"י ז"ל והוא בב"ר פי' לרש"י ז"ל ספר משנה תורה מצא בידו וכו'

ודייק כוותיב ספר התורה הזה כשתהגה בה יומם ולילה למוד גדול שמביא לידי מעשה וז"ש למען תשמור לעשות:

לא ימוש במסכת סנהדרין פ' חלק א"ר אלעזר אדם לעמל נברא שנאמ' כי אדם לעמל יולד איני יודע אם לעמל פה נברא אם לעמל מלאכה נברא כשהוא אומר כי אכף עליו פיהו הוי אומר לעמל פה נברא ועדין איני יודע אם לעמל תורה אם לעמל שיחה כשהוא אומר לא ימוש ספר התורה הזה מפיך הוי אומר לעמל תורה נברא : ולעד"ן לדקדק מאי קמ"ל אדם לעמל נברא מקרא מלא הוא וזיל קרי בי רב כי אדם לעמל יולד ועוד קשה דהל"ל הראיה האחרונה שהיא העיקר מפסוק לא ימוש ספר התורה וכו' ועוד קשה אומר אם לעמל פה נברא אם לעמל מלאכה איך יתכן זה כי לא יתכן לעמל פה ולא לעמל מלאכה כי יהיה בריאתו לבטלה הלילה זה קשה עד מאד אומר ועדין איני יודע אם לעמל תורה אם לעמל שיחה כי איך יתכן שיברא האדם לעמל שיחה הזה פועל תכם : ונראה שאמר אדם לעמל נברא שהייתי יכול לפרש כפ' דהכי קאמר כשהוא בבטן אמו אדם מעת שנולד הוא מעותד לעמל כי קודם שנולד הוא בנחת ולא בעמל כהלו נרו עלי ראשו · אמנם חז"ל לא נתיישב להם פי' זה כי אפי' בעודו בבטן אמו סובל הוא עמל אגב אמו גם הוק' להם למ"ד לעמל שמורה שהתכלית הוא העמל ולא יתכן כן שהקב"ה יברא אותו לתכלית עמל ופורענות לזה אמרו א"ר אלעזר אדם לעמל נברא שהתכלית הוא העמל כדי שיעמול בתורה כדמסיק ומפר' ואזיל איני יודע אם לעמל פה שהשלמו' יהיה בדבור אם לעמל מלאכ' דהיינו שיעשה מעשים טובים לז"א אם לעמל מלאכה נברא ולמד' מפ'כי אכף עליו פיהו הוי לעמל פה נברא ומוכרע הוא שיהיה עמל פה לשלמות ע"י הפה הדבור שלם שהרי כתיב נפש עמל עמלה לו שדרשו חז"ל שם בגמ' למעלה מזה המאמר שהעמל בדבר שלמות ומצוה נפשו של עמל זה עמלה לו בעה"ב שכרו צפון אבל עדיין איני יודע אם לעמל תורה אם לעמל שיח' לא יתכן שיחה בטלה שכבר הוכחתי מפסוק נפש עמל עמלה לו שאין הפ' מדבר בשיחה בטלה אבל מ"ש ועדיין איני יודע אם לעמל תורה ר"ל אם לעמל תורה שהוא עמל גדול בדבור הפה או עמל השכל בעיון שמתשת כחו של אדם בדבור ובשכל שהוא עמל המיוחס לתור' להבין להורא' שלשון תור' היא מלשון הורא' כדכתיב' והורת להם הדרך אשר ילכו בה או יספיק שיהיה בעמל שיחה שילמוד ויגרום התור' ואפי' בלי הבנה כמו שא"זל לגרוס איניש והדר ליסב' לזה הוכיח שלא תספיק בגרסא לבד ע"ד גרסה נפשי לתאב' אבל צריך הסברא דלסבר להבין ולהורו' שזה נקרא עמל תורה ועלי' אמר איני יודע אם לעמל תורה והחלוקה האחרת לגרסא לבד בשיחה בעלמא · או אפש' דשיחה לרמוז אל שיחת ת"ח צריכה למוד ואמר שהיא עקר אלא תור' כאמור ולמד כן מלשון הפסו' שאמר לא ימוש ספר התורה הזה מפיך שהעקר הוא בהעמיק בו והיינו דאמר ספר התורה הזה שהיה די שיאמר לא ימוש ספר זה מפיך כי ידוע שהספר על התורה הוא אבל אומ' התורה כוונתו שיהיה העסק בו בלומד תורה להורות לא בלומד שיחה בנפקוף על לשון לבד והנה בזה הוצרכו הג' פסוקים דאלו מפ' לא ימוש הייתי אומר יהושע שאני לפי שהוא דבר ומנהיג צריך הוא הלימוד להורות · אמנם זולתו מלאכה ומעשה המצות עיקר לזה הביא פ' כי אדם לעמל יולד שהוא כולל כל מין אדם לעמל יולד והעמל הוא בפה כמו שלמד מפסוק נפש עמל עמלה לו כי אכף עליו פיהו · עוד לא"זל רבי יונתן או' פסוק זה איננו מצוה ולא חובה אלא ברכה שראה הב"ה שדברי תורה חביבין עליו ביותר שנ' ומשרתו יהושע בן נון נער לא ימיש מתוך האהל א"ל הב"ה יהושע כ"כ חביבין עליך דברי תורה לא ימוש ספר התור' הזה מפיך דקדקו חז"ל דהי"לל לא תמיש אם הוא ציווי או חובה אבל אומרו לא ימוש הוא לשון ברכה שהוא לא ימוש מפיך ובא בכוון הלשון שמהיו' יהושע בתוך האהל לא ימיש בא באותו הלשון הברכה לא ימוש ספר התורה הזה מפיך · עוד לא"זל דבי ר' ישמעאל תנא דברי תור' לא יהיו עליך חובה ואי אתה רשאי לפטור עצמך מהם ע"כ · תרצו כפל לא ימוש ספר התור' הזה מפיך והגית בו יומ' וכו' דאדרבה לא ימוש עדיף שמורה על ההתמדה מש"כ במ"ש והגית בו יומ' ולילה שהרי אח"זל אפי' לא קרא אדם אלא מעט ביום ומעט בלילה קיים והגית בו יומם ולילה לז"א לא ימוש וכו' שהוא צווי שלא יהיו עליך חובה כמי שיש לו חוב שרוצ' לפרוע אותו בע"כ לא תעשו כן אלא לא ימוש ספר התורה הזה מפיך כלו' בנחת רוח ובשעשוע ז"ש מפיך בפה מלא ועכ"ז לא תפטו' עצמך מהם אבל יהיה הלמוד בשעשוע כמי שאינו חובה ולא תבטל יום א'כמי שיש לו חוב' וז"ש והגית שיהיה לשונך שגור בתורה להגות בו יומם ולילה לענין החובה ולענין השעשוע לא ימוש ספר התורה הזה מפיך שתמלא פיך תהלות ה' ותורתו בשעשוע גדול ע"ד אל תעש תפלתך אלא תחנונים וכו' · עוד בספרי הביא אידך והלא דברים ק"ו ומה יהושע דכתיב ויהושע בן נון מלא רוח חכמה נאמר בו לא ימוש שאר בני אדם עאכ"ו נראה שהוקשה להם הכפל היינו לא ימוש וכו' היינו והגי' בו יומ' ולילה וכו' גם שהי"לל לא תמיש ספר התור' לזה דרשו שכונ' הפ' לומר אימתי לא ימוש ספר התור' הזה מפיך זה יהיה כשתהגית בו יומם ולילה הא אם לא תהגה בו יומ' ולילה ימים כי ישתכח מעט מעט וזה כיוונו ב"קו זה שדמו ומה יהושע חכם גדול מלא חכמ' נאמ' בו לא ימוש על תנאי שאם לא תהגה יומ' ולילה לא ימוש שאר בני אדם עאכו שאם לא יפקדו יוםיו'על הלמוד ימוש ספר התורה הזה מפיו והיה אפשר לפרש בהפך שהאמ'לא ימוש הוא הצווי לא ימוש ספר התורה הזה מפיך שאז אני מבטיחך שוהגית בו יומם ולילה ואם לא תפקוד בלימוד אלא ימוש ספר התורה הזה אז לא הבין ולא תהגה בו יומם ולילה והראשון עקר והעפ"י שזה"ו והגית בלתי מדוקדק עוד מובן מתוך הנז' בגמ' דסנהדרין תני' ר'יהושע בן קרחה או'כל הלומד תורה ואינו חוזר עליה דומה לאדם שזורע ואינו קוצר וכו' שכונת הפסוק שכיון שתהגה בתורה יומם וחוזר אות' בלילה אז תהיה שגורה בפיך ולא ימוש ספר התורה הזה מפיך הם מעצמן יהיו בפיך משוגרי' ולא ימושו מפיך ובזה מובן הכפל ואו' לשון לא ימוש שהו' לשון הודעה ונדקדק לשון מפיך לומר שאפי' לא התן דעתך פיך ידבר לא·ת מאליו שלא ימוש ספר התורה הזה מפיך דייקא · עוד לא"זל א"ר יהושע בן לוי כל העוסק בתורה נכסיו מצליחין דבר זה כתוב בתורה ושנוי בנביאים ומשולש בכתובים כתוב בתורה ושמרתם את דברי הברי' הזה וגו' למען תשכילו את כל אשר תעשון · שנוי בנביאים לא ימוש ספ' התורה הזה מפיך וכו' · משולש בכתובים כי אם בתור' ה' חפצו וכל אשר יעשה יצליח עכ"לה : ולע"דן לדקדק לשון כל העוסק לאתויי מאי ומהו דבר זה המורה באצבע על דבר מיוחד כשהוא כתוב בתורה שנוי בנביאים ומשולש בכתובים · ונדקדק לשון מצליחין שהוא יוצא והי"לל מוצלחין : ונראה שהם ז"ל דקדקו בפ' הצליח שהוא יוצא וכן השכיל וכן תשכילו וכן כל אשר יעש' יצליח דהי"לל יוצלח בלי יו"ד לזה דרשו שכל העוסק אפילו שלא לשמה זוכ'הוא לשנכסיו מצליחין שהיא הצלחה גופנית וכמו שא"זל שהעוסק שלא לשמ' זוכה לעושר והסמכוה בפ' אורך ימים בימינה למימינים בה כ"ש עושר וכבוד אמנם למשמיאלים בה היינו שלא לשמה עושר וכבוד לבד וז"ש כל העוסק לרבו' שלא לשמ' או אמר כל העוסק אפי'עסק כל דהו בזמן מועט ובלי הבנ'כמתעסק בעלמא שאפי'בעוסק כמתעסק בקריא' התור' לבד מצליח את זולתו שיהיו נכסיו בתוך נכסי חבירו הגוי'והנותן לו בהם שעושה פרקמטיא לת"ח ז"ש נכסיו מצליחין דמוצלחין פשיטא אבל החדוש הוא מצליחין את הזולת וז"ש דבר זה בשני חלקי' הנז' הא' בעסק התור' דהיינו הלמוד בה ולמוד כל דהו ואפי' בלי הבנה מספיק הוא להצליח ואפי' את זולתו וזה לצד ממה שכתוב בתורה ושמרתם את דברי התורה הזאת שאו' את דברי מורה הוא על למוד התורה וזהו לשון דברי התורה הזאת שאפי' בקלת דברים שהוא · למוד מועט ובלי הבנה אלא בדברים בעלמ' מספיק למען תשכילו את כל אשר תעשו וזהו שנוי בנביאים שאע"פי שהזכיר בנביאים לא ימוש ספר התורה הזה מפיך והגית בו יומם ולילה ע"כ ב' חלוקות הם הא' ללמוד מתחלה ואעפ"י שלומד בלי הבנה ע"ד מ"ש בגמ' לגמר איניש והדר לסבר והלמוד הוא לא ימוש ספר התורה לספירת דברים בעלמא ומאמ' והגית בו יומם ולילה היא הסברא בהבנה בחלש דברי' וכמש"זל בפ' והגה מפיו יצא שהב"ה מחלש ביש"ע של מעלה ועל ב' חלוקות האלה נתן לכל א' גזירה הא' כי אז תצליח את דרכיך שהוא בעה"ז ואז תשכיל לעה"ב ודבר זה בעינו שנוי בנביאי' שא' השתי חלוקות עצמם כי אם בתורת ה' חפצו דהיינו הלימוד בלי הבנה ובתורתו יהגה היינו שמבין עומק והיא תורתו שחדשה ועלה קאי והיה כעץ שתול על פלגי מים בעה"ז אשר פריו יתן בעתו בעה"ב ועלהו לא יבול היינו העושה לו הפרקמטיא שלו שסוכך הוא עליו כעלה הזה שסוכך על הפרי לבלתי יכנו שרב ושמש ע"ד מ"ש בירושלמי נלון על עלייא דהלמלא עליי' לא שלמין אתכלייא שהעלי' סיבת העמדת האשכולות כך העוש' פרקמטי' של ת"ח סיבת קיום לתותו ולמודו הוא וז"ש ועלהו לא יבול וכל אשר יעשה יצליח זה העלה הנז' הוא המחזיק ביד ת"ת · ומתני הה"ד הנרהם פי' ודקדק לשון נכסיו מצליחין שמורה שנכסיו ביד אחרים ואז מצליחין כיון שאינו מבטל מדברי תור' כדי לצא' ולתת בנכסיו והיינו דלא קאמר כל העסק בתורה מצליח בנכסיו ובדבריו ניחא מה שאין הצלחה לת"ח מטעם שהם נושאים ונותנים בהם ומבטלים ת"ת · ובזה נבין אומרו כל העוסק בתורה ר"ל שעסקו בתורה ואין לו עסק ממון כי נכסיו הם ביד זולתו כיששכר וזבולון : ואני שמעתי כתוב בתור' לפי שלא נאמ'בתור' אלא למען תשכילו לבד ושנוי בנביאים לפי שאם הוכפלו כי אז תצליח את דרכיך ואז תשכיל וז"ש שנוי לפי שהוא כפול אמנם בכתובים

משלש

רדק

הלא צויתיך · מלת זרוז וכן הלא שמעת כתי הלא שלחתיך והדומים להם : כי עמך יי' אלהיך · כמו והלא משה אמר עלה אל יי' ואת יפתח ואת שמואל : הכינו לכם צדה · פירוש מיני מאכלים זולתי הלחם כי עדיין היה יורד להם המן בכ"מ שהיו נוסעי' עד ממחרת הפסח ולפי מה שאמרו חז"ל בו ביום שמת משה פסק המן אמרו הם גם בן כי בז' באדר שמת משה לקטו מן . שהסתפקו בו עד י"ו בניסן : בעוד שלשת ימים · כתרגומו בסוף תלתא יומין : זכר · מקור נשיכם

רשי

הלא צויתיך חזק ואמץ · במלחמה כדאמר אל תערץ ואל תחת והיכן צויהו בימי משה כמו שנאמר ויצו את יהושע בן נון וגומר : ויצו את יהושע · ביום שתמו ימי בכי משה : בעוד שלשת ימים · בסוף שלשת ימים בעוד שתהא כאן שלשת ימים ואחר תעבורו : הכינו לכם צידה · כל דבר הצריך לדרך וכלי זיינם למלחמה אמר להם לתקן שאם אתה אומר במאכל ומשתה הרי היו מסתפקין במן שבכליהם עד י"ו בניסן וכן הוא אומר וישבות המן ממחרת מ"ר : כל

תרגום

הלא פקידתך תקף ועילם לא תדחל ולא תתבר ארי בסעדך מימרא דיי' אלהך בכל אתר דתהך : ופקיד יהושע ית סרכי עמא למימר : עברו בגו משריתא ופקידו ית עמא למימר אתקינו לכון זוודין ארי בסוף תלתא יומין אתון עברין ית ירדנא הדין למיעל למירת ית ארעא דיי' אלהכון יהב לכון למירתה : ולשבט ראובן ולשבט גד ולפלגות שבטא דמנשה אמר יהושע למימר : הוו דכירין ית פתגמא דפקיד יתכון משה עבדא דיי' למימר יי' אלהכון מניח לכון ויהב לכון ית ארעא

מקרא

הֲלוֹא צִוִּיתִיךָ חֲזַק וֶאֱמָץ אַל־תַּעֲרֹץ וְאַל־תֵּחָת כִּי עִמְּךָ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ בְּכֹל אֲשֶׁר תֵּלֵךְ :

וַיְצַו יְהוֹשֻׁעַ אֶת־שֹׁטְרֵי הָעָם לֵאמֹר : עִבְרוּ בְּקֶרֶב הַמַּחֲנֶה וְצַוּוּ אֶת־הָעָם לֵאמֹר הָכִינוּ לָכֶם צֵידָה כִּי בְּעוֹד שְׁלֹשֶׁת יָמִים אַתֶּם עֹבְרִים אֶת־הַיַּרְדֵּן הַזֶּה לָבוֹא לָרֶשֶׁת אֶת־הָאָרֶץ אֲשֶׁר יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם נֹתֵן לָכֶם לְרִשְׁתָּהּ : וְלָראוּבֵנִי וְלַגָּדִי וְלַחֲצִי שֵׁבֶט הַמְנַשֶּׁה אָמַר יְהוֹשֻׁעַ לֵאמֹר : זָכוֹר אֶת־הַדָּבָר אֲשֶׁר צִוָּה אֶתְכֶם מֹשֶׁה עֶבֶד־יְהוָה לֵאמֹר יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם מֵנִיחַ לָכֶם וְנָתַן לָכֶם אֶת־הָאָרֶץ

ו' דסמי' | ב' נתתי | י"ד דסמי' בסי'

מנחה קטנה

צדה כירוש : הכינו לכם צדה משה יהושע זה אע"פי שהיה עדין בידם המן כמש"ל אלא שבזה חזק לבם שלא יפחדו ולא יערצו כי אין להם להכין כי אם צדה מה שייט' כעיניה' ועל השאר דברים מעניני מלחמה אינו צריך זירוז כי ה' ילחם להם וע"כ לא הכריז כמ"ש הכתוב הירא ורך הלבב ושאר עניני הכרזה המפורשי' בקרא כי אם על הצדה בלבד ולזה אמר לבא לרשת את הארץ וגו' כאדם שבא לירושת אבותיו בלי שום ערעור וטוען כי אין עיכוב בדבר כי אם לבא ולירש : זכור את הדבר וגו' שלא תאמרו אם הארץ נכבשה לפנינו בלי שום ספק טוב א"כ למה אתה מטריח לנו

רלבג

כי ההולך בדרכי התורה ומעיין בה לפי מה שאפשר הוא מושגח מאתו ית' ויצילו דרכיו בכל עת · ובזה שלא יירא מהלחם בגוים ההם ואם היו חזקים מאד אבל יהיה לבו בטוח בי"י אשר יעדו שכב' יצלח אותם : ויצו יהושע את שוטרי וגומר · אחשוב שזה שענין היה אחר שלא יהושע המרגלי' והעד על זה שכבר נתחבאו המרגלים שלשה ימים ובאו לפי פשטי הכתובים כי ביום הד' ולמחרת היום הרביעי השכים יהושע וכל ישראל ובאו עד הירדן ולנו שם טרם יעבורו ויתכן עוד כי ביום ההוא בעינו שצוה יהושע שוטרי העם הזה שלא המרגלים והנה לא היה היום ההוא ממנין שלשת ימים שזכר כי הוא אמר בעוד שלשת ימים ר"ל אחר היום ההוא והנה בתחלת היום החמישי ליום ההוא נשלמו אלו השלשת ימים והנה בעלם היום ההוא באו המדגלים לבית רחב ולנו שם הלילה ומה שאמרה ונחבתם שמה שלשת ימים ר"ל עד היום השלישי לנסיעתן וכן מאמר ויבואו ההרה וישבו שם שלשת ימים עד שבו הרודפים ר"ל עד היום השלישי ויהיה חסר מלת עד וכמוהו ימצאו רבים כמו שבארנו בביאורנו לדברי תורה באמרו ארבעים יכנו שהרצון בו עד ארבעים · וכן מה שאמר ומושב בני ישראל וגומר · שהרצון בו עד ארבע מאות ושלשים שנה וכן מה שאמר תספרו חמשים יום הרצון בו עד חמשים יום : בעוד שלשת ימים וגו' · הרצון בו זולת היום שהוא בו ואחר שיעברו אחריו שלשה ימים יהיה להם כן ולזה אמר אחר זה ויהי מקצה שלשת ימי' וגומר להורות כי הרצון בזה אחר עבור שלשה ימים והנה כתאחר הענין עד הבקר כדי שיתפרסם לישראל עוצם המופת הזה ויראו זה בעיניהם והנה צוה לראובני ולגדי ולחצי שבט המנש' שיקיימו התנאי שהתנה להם משה בתתו להם הארץ אשר מעבר הירדן לפאת מזרח · וזכר שכבר הסכימו לשמוע לדבריו באופן שהיו שומעין לדברי משה ושמי שיעבור על מצותו יומת כי כן יעדה התורה העובר על דברי נביא וכל שכן יהושע שהיה מלך ונביא והתרו

כלי יקר

משולש שהרי שם כאמ' והיה כעץ שתול על פלגי מים והשני אמ' פריו יתן בעתו ועלהו וכו' והשלישי וכל אשר יעשה יצליח הרי משולש בכתובי' עצמו ואינו מחוור בעיני פי' זה שהרי יוכיחו כמה מאמרים שאמרו בלשון הזה ושם בלתי סובלים הפי' הזה : עוד פירש מהרי"א לשמור לעשות על מעשה המצות לא ימוש ספר וכו' על הידיעות האישוכיות או אפשר לשמור לעשות על מעשה המצות ונתן טעם למען תשכיל בכל אשר תלך כי התורה מודיע' לאדם הדרך אשר ילך זה אסור וזה מותר וזהו תשכיל בכל אשר תלך ואח"כ נוהג שישים לבו אפי' על הספורים שבאו בתורה כי בהפליג בהם העיון ישיג בהם תעלומות חכמה וז"ש לא ימוש ס' התורה מלשון סיפור על סיפורי האבות והגית בו יומם ולילה כי אז תצליח את דרכיך בלכתם בדרכי אבות ואז תשכיל שאין השכל אמיתי בהשכל התורה · עוד פירש מהרי"א ואז תשכיל כיון אל שמאז"ל שאין ראוי לאדם ללמוד עד שימלא כריסו בשר ויין והוא משל נאות אל ענייני התורה ודיניה ואח"כ ילמוד חכמות בחוץ תרונה וז"ש לא ימוש ספר התורה וכו' ואחר כך ואז תשכיל בזולתה מהחכמות ע"כ תורף דבריו וקשה שאפילו שמילא כרסו לא יש היתר ללמוד חכמות חצוניות כמו שבא בילקוט ולמדו מיומם ולילה איזו שעה שאינ' יום ולא לילה אז מותר וכן פי' הרד"ק וז"ל והנראה כי היתה מצוה ליהושע שתחלה ידע התורה ואח"כ שאר החכמות ע"כ ובמ"ש לא תסור ממנו פי' הוא ז"ל שחזר אל משה הנז' אשר צוך לא תסור ממנו ומדרכו הטובה ובמסרה ממגה ע"כ · ולי אפשר כי אמרו המקובלים כשאדם שוכח איזה דבר שקבל מרבו ישים המוכתו לנגד עיניו ויזכור והסמכוה אקרא והיו עיניך רואות את מוריך והיינו לא תסור ממנו על משה כשיטת הרד"ק ז"ל ולאו בטעמיה · ומ"ש תצליח את דרכיך פי' הרד"ק שהו' פועל יוצא שע"י תקון המעשים תצליח הדרכים תעשם מוצלחי' או יהיה פועל עומד ותיגת את כמו בדרכיך ע"כ : והרב הגדול כמה"רר יעקב ב"ר רב ז"ל פי' הלא צויתיך וכו' כי בנוהג כשאדם חולה מחזיקים אותו ואומר לו אזק ואמץ וזו הוראה שיש בו חולשה שצריך להתחזק ולהתאמץ לז"א הלא צויתיך חזק כא אל תערוץ ואל תחת מתוך זה הכווי כי עמך ה' אלהיך · ולי אפשר בביאור אלה הפסוקי' שאחר שחזקו בפ' הא' באו' כי אתה תנחיל כדפי' שלא ימסרו ביד רועה זולתך עד שתנחילם הארץ לעומת זה אמר לו רק חזק ר"ל על תנאי שתחזק לשמור ככל התור' אשר צוך משה עבדי וזה מדבר בענייני' פרטיים בכיבוש הארץ אשר שם נאמר בפר' ראה אלה החקים וכו' אבד תאבדון וכו' ונתצתם וכו' ועליהם בפרטות אומר לעשות ככל התורה אשר צוך משה עבדי על זה הענין וזהו למען תשכיל בכל אשר תלך לכבוש כי זכות אבד תאבדון תעמוד לך להשכילך בכל אשר תלך ופ' לא ימוש ס' התורה הזה מורה בהלבע על כללות התור' שצריך שלא ימוש וכו' וצריך שתהגה בהגיונך שהתכלית בלימוד כדי לעשות ז"ש והגית בו ר"ל בספר התורה לא ימוש מפיך ומצורף לזה תהיה הוגה בהגיונך שהתכלית הוא למען תשמור לעשות שלמען תשמור לעשות צריך שתהגה בו יומם ולילה מצורף אל הלמוד ואמר לעשות ככל הכתוב בו מעין צוואת דוד אל שלמה בפ' ושמרת את משמרת ה' אלהיך וכו' ככל הכתוב בתורת משה ופי' בס' כלי חמדה שהכוונה אל תתחכם יותר לומר אני ארב' ולא אסור ושמירה הקרא לא שמרם לא ככתוב בתורת משה דברים ככתבם ממש כי בזה ילדקו יחדיו המעשה טוב והכוונה כנוגה ז"ש למען תשכיל בכל אשר תעשה המעשה וע"כ תשכיל אל כל אשר תפנה שם שהפכיי' טובה והמעשה טוב וזהו מה שנא' כאן לעשות ככל הכתוב בו הכתוב דייק' כי אז תצליח את דרכיך מצד המעשה ואז תשכיל מצד המחשבה ואמר הלא צויתיך חזק ואמץ אל תערוץ ואל תחת לומר כיון שאומר לי חזק ואמץ נראה שהכנות תלוי בי וזה יחייבך לערוץ כי תאמר מה אני ומה חיי לז"א אל תערוץ ואל תחת כי עמך ה' אלהיך והוא הנולח לא שצריך התעוררות תחתון :

ויצו יהושע את שוטרי העם לאמר אולי צוה להם שיאמרו ההכרזות המיוחדת לשוטרים לחזק לבבות ההולכים למלחמה וז"ש לאמר ועברו בקרב המחנה ענין זולתו ולכך אמר שניה וצוו את העם לאמר וכן תמצא ודברו השוטרים אל העם לאמר ובאן נאמר ג"כ לאמר לגזירה שוה :

עברו בקרב המחנ' וכו' הכינו לכם צידה עיין פירש"י והרד"ק וע"פ דבריו לא אפשר שכולל בתיבת צידה מאכלים הצריכים להם לדרך זולת הלחם ובשיטת הרד"ק וצידה הוא כפשוטו ואפשר ג"כ שכוללם בו כלי זיינם · ויהיה פי' צדה מלשון לצוד צדה ציד חיה עוף · ובתנא דבי אליהו ציד תשובה ומעשים טובים ע"כ · ובזה אדקדק תיבת וצוו את העם כי אם ענין צידה כפשוטו אין צריך לזרזם עליה כי מי שרוצה לאכול על כרחו יכין לו לא ודאי וצוו הוא על צידה רוחנית שצריכה זרוז ואין בו לא זרוז · עוד הכריח לתנא דבי אליהו שאין צדה כפשוטו שהרי מהמן היו אוכלים ומה הכנה שייך בזה לא ודאי תשובה ומעשים טובים קאמר שצריך הכנה והכרח זה לבדו הזכירו תנא דבי אליהו כנז' בילקוט עוד אדקדק בזה תיבת לכם היותה מיותרת וסמכה לתיבת בנו ולומר הכינו לכם כלומ' הכינו עצמיכ' אורא' לגלות הענין כי פי' צדה הוא תשובה ומע"ט כתב לכם מה שאין כן בשאר צידו' שאדם מכין וזולתו אוכל · וע"כ לא אמר צידה לדרך כי צידה כזו לעה"ז ולעה"ב · ולפי דבריו אפשר ג"כ שיזרזם יכינו להם צידה ממעשים טובים כיון שנכנסים מא"ל לארץ היכל המלך יתב' ועוד שהם נוגשים למלחמה וצריך שיהיו כולם מותאמים בתשובה ובמעשים טובים וז"ש כי בעוד שלשת ימים וכו' וצריך שתקדשו עצמיכם קודם עבריכם את הירדן הזה ובפרט שאתם באים לרשת את הארץ אשר ה' אלהיכם נותן לכם ולא יותן לכם לא בחיל ולא בכח כי אם בעזרתו ית' ע"י קדוש' עצמ'כם · ומ"ש בעוד שלשת ימים ומלינו שעברו ה' ימי' כי הרי המרגלים נתעכבו שלשת ימים זולת יום כניסתם לבית רחב וזולת יום החזרה בזה פירש מהרי"א ז"ל שתיבת בעוד כתרגומו בסוף תלתא יומין ואמר שסלא המרגלים קודם ג' ימים ויהושע ע"ב העלים שלוח המרגלים שלא יטעו בהם ישראל לו' שסילוח' היה לראות אם יעברו אם לאו חלילה כי לא נסתפק יהושע בזה אבל לא הי' תועלת בשליחותם אלא לדעת הדרך אשר יעלו בו לבד ולכך הזכיר הכתוב תחלה צווי יהושע לעם הכינו לכם צידה במוסכ' העליה וכדבר פשוט שבעוד שלשת ימים יכנסו לארץ ולזאת הכוונה עצמה כיון בזרזו את הראובני והגדי לומר שאינו ממתין תשובת המרגלים כי אם יבוא דברם סמוך להגעתם אל העיר אשר יבא אליה מפסיק כי נכון לבו ובטוח בה' לעלו' עכ"פ הן אמת שהק"ק שיוה' היה מודיע זה בשלמות אם היה מקדים הכתוב סילוח המרגלים לצווי השוטרים והוא ז"ל בספרו מכלים קושי זה שאמר זה לשונו ובעבור זה בא פרשת וישלח יהושע וכו' להגיד שכל מה שזכר עשה

יהושע עם היותו שכבר שלח המרגלים והוא ית' היים דבר עבדו כי לג' הימים באו המרגלי' באופן שעברו ישראל באותו היום שהגביל להם ע"כ · וכל זה איננו שוה לי כי יותר היה מודיע כל זה אם היה מקדי' פ' וישלח יהושע וכו' לפר' ויצו יהושע וכו' פי' הרלב"ג ז"ל ועוד פי' שיטה אחרת והיא בעוד שלשת ימים זולת היום ההוא שמשלח בו את המרגלי' ובו ביום באו המרגלי' לבית רחב ולנו שם הלילה ומ"ש ונחבת' שלשת ימי' לנסיעתן וכן מאמר ויבאו וישבו שלשת ימי' עד שבו הרודפי' ר"ל עד היום השלישי ויהיה חסר מלת עד ע"כ · ומתוך דבריו נלמוד פי' בעוד שלשת ימים כמו עוד נגע אחד וכו' ור"ל בעוד שלשת ימים אחרים נוספים עוד על היום הזה בבאו אליה ולי אפשר ללמוד משטת הרלב"ג ולפר' בעוד שלשת ימים נוספי' על היום שיצאו מן המחנה והגיעו אצל רחב וכמ"ש לשטת הרלב"ג אכן ונחבתם שמה שלשת ימים פי' היום ההוא באו אצלה בין הכל ג' ימים ולפי האמת שמים הם וכיח' לפי זה שלא חסרה תיבת עד כמו שנדחק הרלב"ג ומ"ש וישבו שם שלשת ימים עם היום שבאו אצלה כי הדעת נותנת שפני ימים יספיק להליכה וחזרה כיון שהם באו ביום ה' ומ"ש ויהי מקצה ג' ימים כפשוטו שלשת ימים זולת היום שיצאו ממחנה ישראל וכמא' בעוד ג' ימים שהם עוד נוספי' על היום ההוא של הליכה :

ולראובני כו' לא כתיב לראובן ולגד לומר שאע"פ שנתרחקו מארץ הקדש' לקח' נחלה בעבר הירדן הוא ית' לא ריחקם ולכך כתב לראובני כלו' ראובן שלי הוא וכן גד שלי הוא כי בני הם אמנם גבי מנשה לא הוצרך לומר מנשי כי על כרחו ושלא מדעתו נחלק חציו בעבר הירדן וחציו בארץ כדי לקשר את העומדים חוץ עם העומדי' בפנים ונפל עליו הגורל ליחלק כמאז"ל יוסף גרם לשבטים שיקרעו בגדיהם לפי' נקרע לחצאין שבט בנו הבכור מנשה חציו בעבר הירדן וחציו בארץ עוד אפשר לומר דרך רמז כי באה יו"ד בראובן וגד וה"א במנשה לומר שאע"פי שהם חוץ לגבול הארץ עכ"ז הם כלם שבטי י"ה וע"ד מאז"ל החנוכי הפלואי כו' עוד אפשר לפי שצריך להזכיר חצי שבט המנשה לכך אמר לראובני ר"ל כולו שלם ואולי מיתור היו"ד למד המתרגם שתרגם ולשבט ראובן ולשבט גד ומ"ש אמר יהושע לאמר פי' ע"י שליח ולא אמר להם ואולי השולחים היו שוטרי העם שכן מוכיח המשך וה"ו לראובני וכו' אמר יהושע אל שוטרי העם לאמר שהם יאמרו לראובני ולגדי וכו' זכור וכו' ולא אמר להם הוא עצמו להורות כי לבבו נכון ובטוח בה' ואינו צריך לא להם ולא לגבורת' כי לא בחרב' ירשו ארץ ולא הזכירם זה אלא כדי שיצאו ידי הבריות וידי שמים ממולא ספק' ולכך דבר להם כלאחר יד ע"י שליח · עוד אפשר במ"ש לאמר מקושר עם זכור את הדבר כו' שיהושע דבר בלשון דרך ארץ איני כמזהיר אלא כמזכיר שאין מזהירין לנזהרים ככם ז"ש לאמר זכור את הדבר לשון זכרון הוא שאני מזכיר אתכם לא מזהיר כי משה עבד ה' צוה אתכם ואני מזכיר בעלמא לפי שמרע"ה ודז אותם שיזכירו שם שמים תמיד בשהוא הנותן כח לעשות חיל וכמ"ש הראב"ע ז"ל במ"ש הפסוק ועבן ה' לפני ה' באשר אזוני דובר ומזכיר ש"ש בדברי הרב ז"ל אבין מ"ש כאן או' אשר צוה אתכם משה עבד ה' לאמר שתאמרו בפיכם שה' אלהיכם מניח לכם לא בכחכ' ונתן לכם הארץ שבזה יחזק לבבכם ללכת לפני אחיכם עד אשר יניח להם הש"י ככם שהכל מאתו ולכן ראוי להזכיר ולו' כן תמיד שהכל בידי שמים :

זכור את הדבר וגו' הקשה מהרי"א ז"ל שלא מלינו שדבר משה לאמר ה' אלהיכם מניח לכם וכו' · ותירץ שמאמר לאמר ה' אלהיכם מניח וכו' מדברי יהושע עצמו וטוב טעמו שמוסיף מדליה שראוי ללכת עם אחיכם שהרי אין לכם תולנה וטענה שהרי ה' אלהיכם מניח לכם מכל אויב ואורב באופן שאין אתם צריכים שימור כדי להתעכב עם בניכ' לשומרם ועוד טענה שנית ונתן לכם את הארץ הזאת כי הוא הנותן ולא אתם לקחתם אותה בכחכ' ועוצם ידיכם וכיון שכן אין ראוי שאחיכם יבאו למלחמה ואתם תשבו פה ודקדק כל זה מתיבת לאמר שר"ל זו הטענה משלי מחודש' ונוספת על זכור את הדבר אשר צוה משה עבד ה' והוכיח עוד זה ממה שאמר אחר מורתן אשר אתם שמרת' אשר צוה ה' משה עבד ה' והשמעו בקולי ברמז לתנאי משה ומה שהוסיף יהושע מדעתו עליהם אמר ותשמעו בקולי ע"כ · ולי נראה שכל דבריו אלה בכלל דברי משה הם והע"ג דלאו בפירוש אתמר בדברי משה בכלל דבריו אתמר וז"ש זכור את הדבר אשר צוה אתכם משה עבד ה' שרצה לאמר ה' אלהיכם מניח לכם במקום הזה זאת מנוחתכם וראוי שתלכו עמהם עד אשר יניח לאחיכם ככם ובכלל זה במה שאמר משה האחיכם יבאו למלחמה ואתם תשבו פה שאע"פי שה' איש מלחמה ומאתו הנצחון גם אחיכם בני ישראל גבורי חיל הם ובזה מובן שאמר לפני כל גבורי החיל שאין כאן מקומו אלא למעלה ואתם תעברו כל גבורי החיל לפני אחיכם ועזרתם אותם אבל כוון לומר לפני אחיכם שהם בהם גבורי חיל ולפני אחיכם כל גבורי חיל תלכו גם אתם ואין מקרא יוצא מידי פשוטו כי כל גבורי החיל על בני גד ובני ראובן הוא אומר עכ"ז אין ראוי שאחיכם מלטערים ואתם תשבו פה לא תלכו עמהם עד אשר יניח ה' לאחיכם ככם וכמו כן הוא מ"ש הפ' הלא זה הדבר אשר דברנו אליך במצרים לאמר חדל כו' שלא מלינו שאמר כך בפי' לא דברים נוטים לשו אמרו וז"ש לאמר חדל וכו' ר"ל דברי' נוטים לאמר חדל וכו' דומה לזה לאמר ה' אלהיכ' כנז' והנה לא הזכי' כאן לשון ירושה לא לשון מתנה כי האבות לא הורישו כי אם ארץ כנען לבניה' לא עבר הירדן אמנ' בסמוך אמר וירשו גם המה את הארץ לשון ירושה ואז כיון שתורישם הארץ ואלקכ' אשר היה לכם בו ככתיב

רשי

כל גבורי החיל · שבכם יעברו חלוצים : בעבר הירדן מזרח השמש · עבר מזרחי של ירדן : ימרה · יקניט את דבריך : וישלח יהושע · על כרחי צריך אני לומר שבתוך אבל משה שלחם שהרי לסוף שלשה ימים שתמו ימי אבל משה עברו את הירדן ומשם אנו למדים שמת משה בשבעה באדר כשאתה מונה שלשי' ושלש ולמפרע מיום שעלו מן הירדן בעשור לחדש הראשון ועל כרחינו משנשתלחו המרגלי' לא עברו את הירדן עד יום חמישי שנא' וישבו שלשת ימי' עד שבו הרודפים בן בלילה ויעברו ויבאו אל יהושע בן נון ויש' יהושע בבקר ויסעו מהשטים הרי יום רביעי וילינו שם טרם יעבורו נמצא שלא עברו עד יום חמישי: חרש · ברז כך תירגם יונתן אמר להם עשו עצמכם כחרשים שלא יסתירו דבריהם מפניכם · ד"א הטעינו עצמכם קדרות כדי שיהיו נראים כקדרין : וראו את הארץ ואת יריחו והלא יריחו בכלל ולמה יצאת שהיתה קשה כנגד כולם לפי שהיתה יושב' על הספר כיוצא בו ויפקדו מעבדי דוד תשע' עשר איש ועשהאל והלא עשהאל בכלל היה ולמה יצא אלא שהיה קשה כנגד כולן כיוצ' בו והמלך שלמה אהב נשי' נכריו' רבו' ואת בת פרעה והלא בת פרעה בכלל היית' ולמה יצאת אלא שהיה מחבבה כנגד כולנה וכלפי חטא שהחטיאתו יותר מכולן כך שנוייה בספרי : אשה זונה · תירגם יונתן פונדקית' מוכרת מיני מזונות : לתפור

יהושע ב

הָאָרֶץ הַזֹּאת: נְשֵׁיכֶם טַפְּכֶם וּמִקְנֵיכֶם יֵשְׁבוּ בָּאָרֶץ אֲשֶׁר נָתַן לָכֶם מֹשֶׁה בְּעֵבֶר הַיַּרְדֵּן וְאַתֶּם תַּעַבְרוּ חֲמֻשִׁים לִפְנֵי אֲחֵיכֶם כֹּל גִּבּוֹרֵי הַחַיִל וַעֲזַרְתֶּם אוֹתָם:
טו עַד אֲשֶׁר־יָנִיחַ יְהוָה לַאֲחֵיכֶם כָּכֶם וְיָרְשׁוּ גַם־הֵמָּה אֶת־הָאָרֶץ אֲשֶׁר־יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם נֹתֵן לָהֶם וְשַׁבְתֶּם לְאֶרֶץ יְרֻשַּׁתְכֶם וִירִשְׁתֶּם אוֹתָהּ אֲשֶׁר נָתַן לָכֶם מֹשֶׁה עֶבֶד יְהוָה בְּעֵבֶר הַיַּרְדֵּן מִזְרַח הַשָּׁמֶשׁ:
וַיַּעֲנוּ אֶת־יְהוֹשֻׁעַ לֵאמֹר כֹּל אֲשֶׁר־צִוִּיתָנוּ נַעֲשֶׂה וְאֶל־כָּל־אֲשֶׁר תִּשְׁלָחֵנוּ נֵלֵךְ: כְּכֹל אֲשֶׁר־שָׁמַעְנוּ אֶל־מֹשֶׁה כֵּן נִשְׁמַע אֵלֶיךָ רַק יִהְיֶה יְהוָה אֱלֹהֶיךָ עִמָּךְ כַּאֲשֶׁר הָיָה עִם־מֹשֶׁה: כָּל־אִישׁ אֲשֶׁר־יַמְרֶה אֶת־פִּיךָ וְלֹא־יִשְׁמַע אֶת־דְּבָרֶיךָ לְכֹל אֲשֶׁר־תְּצַוֶּנּוּ יוּמָת רַק חֲזַק וֶאֱמָץ:

ב וַיִּשְׁלַח יְהוֹשֻׁעַ־בִּן־נוּן מִן־הַשִּׁטִּים שְׁנַיִם־אֲנָשִׁים מְרַגְּלִים חֶרֶשׁ לֵאמֹר לְכוּ רְאוּ אֶת־הָאָרֶץ וְאֶת־יְרִיחוֹ וַיֵּלְכוּ וַיָּבֹאוּ בֵּית־אִשָּׁה זוֹנָה וּשְׁמָהּ רָחָב

וישכבו

תרגום

אַרְעָא הָדָא: נְשֵׁיכוֹן טַפְלֵיכוֹן וּבְעִירְכוֹן יֵתְבוּן בְּאַרְעָא דִּיהַב לְכוֹן מֹשֶׁה בְּעִבְרָא דְיַרְדְּנָא וְאַתּוּן תְּעִבְרוּן מְזָרְזִין קֳדָם אֲחוּכוֹן כֹּל גִּבָּרֵי חֵילָא וְתִסְעֲדוּן יַתְהוֹן: עַד דִּינִיחַ יְיָ לַאֲחוּכוֹן כְּוָתְכוֹן וְיֵירְתוּן אַף אִינּוּן יַת אַרְעָא דַּייָ אֱלָהֲכוֹן יָהֵיב לְהוֹן וּתְתוּבוּן לַאֲרַע יְרוּתַתְכוֹן וְהֵירְתוּן יָתַהּ דִּיהַב לְכוֹן מֹשֶׁה עַבְדָּא דַייָ בְּעִבְרָא דְיַרְדְּנָא מַדְנַח שִׁמְשָׁא:
וַאֲתִיבוּ יַת יְהוֹשֻׁעַ לְמֵימַר כֹּל דְּפַקֵּידְתָּנָא נַעֲבֵיד וּלְכֹל אֲתַר דְּתִשְׁלְחִינָנָא נְהָךְ: כְּכֹל דְּקַבֵּלְנָא מִן מֹשֶׁה כֵּן נְקַבֵּל מִינָךְ לְחוֹד יְהֵי מֵימְרָא דַייָ אֱלָהָךְ בְּסַעְדָּךְ כְּמָא דַהֲוָא בְּסַעְדֵיהּ דְּמֹשֶׁה: כָּל גְּבַר דִּיסָרֵב עַל מֵימְרָךְ וְלָא יְקַבֵּל יַת פִּתְגָּמָךְ לְכֹל דְּתַפְקְדִינֵיהּ יִתְקְטֵיל לְחוֹד תְּקַף וְעֵילָם: וּשְׁלַח יְהוֹשֻׁעַ בַּר נוּן מִן שִׁטִּין תְּרֵין גּוּבְרִין מְאַלְּלִין בְּרָז לְמֵימַר אֵיזִילוּ חֲזוֹ יַת אַרְעָא וְיַת יְרִיחוֹ וַאֲזַלוּ וְעָלוּ לְבֵית אִתְּתָא פּוּנְדְּקִיתָא וּשְׁמַהּ רָחָב

רָחָב וּשְׁכִיבוּ

רדק

נשיכם טפכם · חסר וי"ו השימוש כמו שמש ירח ראובן שמעון והדומים להם: חמושים · כמו חלוצים : רק יהיה יי' אלהיך עמך כלומר שתלך בדרך משה שיהיה יי' עמך כאשר היה עם משה : רק חזק ואמץ · דרשו רבותינו ז"ל יומת יכול אפי' לדבר עבירה תלמוד לומר רק אכין ורקין מיעוטין הן : שנים אנשים · פי' אנשים טובים ולא כאותן שהלכו בשליחות משה: חרש לאמר · הזהירם שילכו בשתיקה הולכים כחרשים שלא ירגישו בהם · כמו ויתחרשו כל הלילה ות"י ברז למימר ר"ל בסתר שלחם כי לא רצה שידעו כל ישראל כדי שלא יפחדו בשלחו מרגלים והוא לא שלחם אלא לפי שידע שיצליחו בשליחות וירחיבו לב ישראל בבשורו' טובות ובדרש חרש כמו חרס הטעינם קדרות כדי שיראו קדרים ולא ירגישו בהם מהם אמרו בלי נגרו' היה בידם כל"א מעשה חרש אבן ומהם פי' כמשמעו · ופשוטו אמר להם יהוש' עשו עצמכם כחרשי' ועמדו על רזיהם : את הארץ וגו' · הארץ בכלל ואת יריחו בפרט לפי שהיתה עיר גדולה : זונה · כמשמעה או מוכרת מזון כמו שת"י פונדקיתא והוא בשקל טובה והאמת דעת יונתן זונה ממש כי כן דרכו במקומות לתרג' זונה פונדקית וכן שתים נשים זונות פונדקן ואף על פי שתר' מקלאן נפקת ברא ודעתו לפי שהזונ' כפונדקית' שמפקרת עצמה לכל : וישכבו

מסורה

חמשים ד' חס' בליש' בקריא' וסימ' וחמשים · עלו בני ישראל מארץ מצרים · ואתם תעברו חמשים לפני אחיכ' כל גבורי · המשים תעברו לפני · וירד הוא ופורה נערו אל קצה החמשים · ונמסר גם בסדר בשלח : כל איש אשר ימרה כל ט' ראשי פסוקי' בספרא וסימ' כל מקום אשר תדרך כף רגלכם · כל איש אשר ימרה את פיך · כל יושבי ההר מן הלבנון · כל ממלבת עוג · כל ערי בני אהרן הכהנים · כל ערים עשר ומגרשיהן · כל ערי הלוים בתוך · כל הערים לבני מררי : ולא ישמע ד' וסי' במסר בסדר וארא :

רלבג

והתרו לו רק חזק ואמץ ר"ל שיתחזק להתנהג ככל דברי התורה כי אם יגוס לעבור על דבריה לא ישמעו אליו אלא אם היה זה לפי שעה וזה כי הוא והם מחויבים לחזוק התורה · או ירצו באמרו חזק ואמץ מאד שיתחזק ויתאמץ על הנהגת העם בחריצות ולא יעזוב ההנהגה כי העם לא יתכן שיהיו זולת רועה כמו שאמר משה ולא תהיה עדת יי' כצאן אשר אין להם רועה · והאור שבעניין בהתר ספק מה יקרה בענין המוצא שצוה יהושע שוטרי העם ושלחו המרגלים · מה ענין אלו המרגלים והנה איך שתהיה תשוקתם בבאם לא ימנעו מלבוא בארץ לרשת אותה כי כבר יעד להם יהושע כי בעוד שלשת ימים יעברו הירדן לבא לרשת את הארץ ואם אמרנו שכבר שלח המרגלים קודם זה הנה יקשה גם כן למה לא סמך יהושע על דברי הש"י שהבטיחו שלא יתיצב איש בפניו כל ימי חייו ולמה הסכים לשלוח מרגלי' עם מה שהתפרסם לו מה שהגיע מהתאחר במדבר לישראל על דבר המרגלים אשר שלח משה · ואנחנו אומרים בהתר זה הספק .שלוח המרגלי' הוא על אחד משני דרכים · הדרך הא' לחקור אם יתכן שישתדל להלחם בעם אשר הם שלוחים לרגל ארצם אם לא יתכן זה כאילו תאמר שיחקרו מהעם היושב בה המעט הוא אם רב החזק הוא הרפה ומה הערים הבמחני' אם במבצרים והנה פרי זה הרגול הוא אם בהמשך אל המלחמה או התרחק ממנה לפי מה שיספרו המרגלים · ואולם הדרך השני הוא לחזק לב העם הנלחמים לבד כמו

כלי יקר

בדכתיב ונאחזו בתוככם אז ילדק גם בכם לשון ירושה ז"ש ושבתם לארץ ירושתם וירשתם אותם ר"ל אז וירשתם בחליפי חלקכם אשר בארץ ולא קודם וז"ש ככל ירושתכם וירשתם אותה :

עד אשר יניח ה' וגו' הנה אני הפ' מיותר אשר נתן לכם משה וכו' עד סוף הפסוק שכבר נאמר ונתן לכם את הארץ הזאת ושנה אשר נתן לכם משה וזו שלישית אשר נתן לכם משה עבד ה' ודקדק שהוסיף לומר עבד ה' הכוונה כי הארץ הזו ניתנה להם מתנה תלויה ועומדת בתנאי אם יעברו עם ישראל ככתוב בסדר מטות ואם לא יעברו המתנה בטלה לנ"א בתחלה נשיכם וכו' ישבו בארץ אשר נתן לכם משה ולא הזכיר עבד ה' כלדבר תלוי ועומד · המגם כאשר תקיימו היוצא מפיכם בשני עניינים שהוספתם מנדיבות לבבכם הא' שתעברו חמושים לפניהם והב' להתעכב עם אחיכ' עד כיבוש וחילוק כי כל זה בכלל דברי משה עבד ה' כמ"ש והיוצא מפיכם תעשו · וז"ש עד אשר יניח ה' לאחיכם בחילוק ככם ממש שנתברר חלקכם אשר נתן לכם משה עבד ה' שהנתינה חלוטה הראשונה אשר נתן לכם משה אכן בעת ההיא שתעברו לפניהם ותעמדו עד כיבו' וחילוק אז התעל' המתנה יותר מכח הנותן והיכות במה שהוא עבד ה' ותעשה ירושה שאין לה הפסק כנודע מן הדין כי זו מיד ה' היתה זו להנפים ירא' ה' ככם ז"ש וירשתם אותה אשר נתן ה' כאלו אמר אותה שנתן לכם דרך מתנה תתחזק להיות ירושה עולמית שאין לה הפסק ואולי לזה הזכיר כאן מזרח וכו' לרמוז דרך דרש כי יזרח להם ירא' ה' שמש צדקה כי כן יאתה · עוד אפשר ויובן וירשתם אותה לשון הבטח' לומר אני לבבכם בטוח בה' כי תחזרו לשלום וירשתם אותה יען אשר נתן לכם משה עבד ה' אשר בלי ספק גזר אומר יקם לכם כי הוא יתב' מקים דבר עבדו וז"ש אשר נתן לכם משה עבד ה' :

ויענו את יהושע לאמר בלי ספק שם השליח עצמו ששלח להם יהושע שיו ענו דבר וז"ש לאמר שהשליח יאמר ליהושע ודרך ענוה אמרו מה לך להתלות באילן גדול משה רבך ששלחת לאמר זכור את הדבר אשר צוה וכו' יבא נא דברך וכבדנוך כי כל אשר צויתנו נעשה ואל כל אשר תשלחנו אתה וכו' וכפל ואמר כל אשר צויתנו נעשה ואל כל אשר תשלחנו כלך לומר כל אשר צויתנו ללכת לפני ה' חלוצי' ולהתעכב שם עד כיבוש וחילוק נעשה וכ' כל אשר תשלחנו אנחנו לבדנו להלא' בו נלך ואע"פי שלא ילכו ישראל עמנו כי בה' בטחנו ולא נחליף דיבורך :

בכל אשר שמענו אל משה וכו' מהרי"א ז"ל פי' שנכטרכו כאן ג' דברים שוהא' שיעזרהו ה' ועליו אמר רק יהיה ה' אלהיך עמך והב' שיחלקו לך כבוד ועליו אמר כל איש אשר ימרה וכו' והג' מיהושע עצמו שלא יחת מפני העם שלא יהא מנהיג ודבר זורק מר' וז"ש רק חזק ואמץ ע"כי וכן פי' הרלב"ג רק חזק ואמץ להנהגת העם בחריצות · או אמר רק חזק ואמץ בתורה ומעשי' טובי' וכל זה בדברי חז"ל שאמרו כל איש אשר ימרה את פיך יכול אפי' לדבר עבירה ת"ל רק חזק ואמץ שאין אנו חייבי' לשמוע דברי הנביא האומר לעבור ע"ד תורה אם לא בהוראת שעה ולי נרא' לדקדק תיבת כן שהיא מיותר' שדי יאמר כאשר שמענו אל משה נשמע אליך אבל כיון לומר שמאחר שהאלל מהוד משה אליו ראוי שישמעו אליו כאלו שומעי' ממש של משה כי פיו המדבר אליהם ז"ש כאשר שמענו אל משה כן ממש אנו משערים שבעת הזאת אשר נשמעו אליך כאלו שמענו אל משה רבך רק צריך שכמו שאנו משערים בהשערתנו כאלו אתה משה כן צריך שישער הוא ית' בשיהיה ה' אלהיך עמך כאלו היה עם משה ממש שכשידבר עמך ישמח כאלו מדבר פיו עם משה כיון פרוח משה נהה עליך והודו והמכרית פירוש זה הוא שאם כ ונת יהי ה' אלהיך עמך כאשר עם משה בענין הנבואה קאמר לא יתכן שהרי לא קם ולא יקום נביא עוד בישראל כמשה · או יאמר רק יהיה וכו' ר"ל נשמע אליך רק בזאת שיהיה אלהיך עמך בנבואות מכוון כאשר היה עם משה ולא סתירה אלהם ח"ו כי לא יקום נבי' עוד בישראל כמשה כדי שיוכל לסתור דבריו חלילה :

כל איש אשר ימרה וכו' טעם הכפל אשר ימרה פיך בהורא' שיהיה זקן ממרה חולק על שמועתך

וזה רמז בלשונו ימרה את פיך אמנם בענייני העולם בהנהגת מלחמות וכיוצא אמר ולא ישמע את דבריך בלשון רבים כי גם הוא חייב מיתה דמורד במלך הוא אם לא ישמע את דבריך לכל אשר תצונו במילי דעלמא וחז"ל אמרו יכול אפי' לד"ת ת"ל רק חזק ואמץ וכן הביא רש"י ז"ל שאם יאמר יהושע דבר שלא כתורה חלילה מצוה להמרות בו :

וישלח יהושע בן נון מן השטים כו' הנה יקשה מה טעם בשלוח המרגלים והיכן הנסיון הביא לידי ביזיון במרגלים ששלח משה רבנו · והרל"בג תירץ ע"ש וכך פי' הרד"ק הלא שהרלב"ג הוסיף ביאור במ"ש מרגלים חרש וכו' שתיבת חרש לשון מחשבה מלשון חורשי און לומר שירגלו חרש ר"ל המחשבות של יושבי הארץ · ומהרי"א ז"ל פי' ד' סבות חייבו קלקול ענין המרגלי' הא' היות' ע"פ ה' כי זה חיי' שיאמינו לקולם ב' היות ראשי אלפי ישראל שגם זה יחייב האמין אות' ג' ששילחם לעניין שלוני שאינו מטבע המרגלות שאמר וראיתם את הארץ השמנה וכו' היש בה עץ וכו' והד' ששלחם משה בעצת כל ישראל ובידיעת' כדכתיב ותקרבון אלי כולכם ויעיבו אותנו דבר ואת כל העדה לעומת זה כמשך הנזק ההוא שלכך נתחכם משה עצמו כששלח מרגלי' ליעזר לא שלח מרובים ולא ע"פ ה' ולא בעצת ישראל ממנו למד יהושע ושלח שנים לבד והנשים מרגלים ר"ל בקיאים במלאכת המרגלים מקודם ושלא בידיעת אנשי ישראל וז"ש חרש לאמר שר"ל בשתיקה שלא ירגישו לא ישראל ולא האומות שהכל בכלל חרש לאמר וכן פירש הרד"ק ז"ל והוכיח מהתרגום שתרג' ברז למימר שהסוד היה שאפי' ישראל לא ידעו בו ע"כ · והתכלית לרגל את הארץ ואת יריחו ר"ל לבדה לדעת באיזה אופן יבואו אליהם · והרד"ק ז"ל הוסיף לשון נגרות כמו מעשה חרש אבן · ולחז"ל חרש שיעשו עצמם כחרשים כדי שישמעו הסודות שלהם ודרשו עוד לשון כלי חרס שלקחו קדרות של חרס כדי שלא ירגישו בהם וזהו מדוקדק תיבת לאמר שיאמרו ממש חרס מאן בעי כלי חרס ומ"ש את הארץ ואת יריחו אחז"ל מלמד ששקולה יריחו כנגד כל הארץ : ולעד"נ שמשה שלח מרגלים ממקום רחוק ממדבר פארן ולכך נמשך נזק כי כאשר שמעו כי עז העם נתנו לבם לשוב למצרים כי רחוקים הם מהארץ לעומת זה נתחכם יהושע לאחר שלוחה קרוב לארץ מהלך שלש' ימים לבד שזו הוראה שהם מוסכמים בכניסה לארץ עכ"פ ואין התכלית אלא לרגל מאיזה מקום יבוא אל הערים ואמר שנים אנשים ולא אמר שני אנשים להודיע מחז"ל שהא' היה פנחס והוא מלאך ה' לכך אמר שני' אנשי' שאינם שוים באנשות כי הא' איש והב' פנחס איש ומלאך וזרזם שילכו תחלה לראות את הארץ ואחר יבאו אל יריחו כדי שלא יכירום לא כן אם יבאו מיד אל יריחו יכירו שממחנה ישראל הם באים וזהו את הארץ תחלה וא"חכ ואת יריחו וז"ש וילכו ויבואו ר"ל וילכו תחלה את הארץ ואח"כ ויבאו בית אשה זונה דהיינו יריחו · עוד אפשר לומר וילכו ויבאו בית אשה זונה שהליכה אחד הלכו ממחנה ישראל עד בית רחב שהלכו בזריזות עוד אפשר לדרוש כאן וילכו ויבואו מקים ביאתן להליכתן מה הליכתן בכשרות בלא חטא אף ביאתן בכשרות שלא נכשלו ברחב הזונה עם היותה יפה בשיעור שהאו'רחב רחב נקרי כי עז"א לע"ד ויבאו בית אשה זונה ושמה רחב ולא אמר ויבאו בית רחב הזונה ר"ל ויבאו בית אשה זונה ושמה רחב ג"כ זונה כאמור שכל האומר רחב רחב נקרי והגיד הכתוב זה להודיענו זריזו'המרגלים שבחרו המקום הזה לשתי סיבות האחד כדי שלא ירגישו שהם מבני ישראל כי שמעו ענין בנות מואב ואשר מתו במגפה מפני הזנות כי אלהי' שונא זמה ויאמרו אין אלו מבני ישראל כיון שבאו בית אשה זונה עוד סיבה שנית שיגלו מלפוני לב אנשי הארץ ע"י רחב הזונ' שהיא היא יודעת וכן היה דהגידה ולא קמה עוד רוח וכו' שלא יכיר זה כי אם הזונה · עוד אפ'לי לומר וילכו ויבאו בית אשה זונה שהיו הולכים ובאים ש ביתה ומביתה לשוק ומן השוק אל ביתה כאלו אינם מרגלים ועד"ז פירש בשרש ישי על פ' והלך ותבוא ותלקט שהלכה מביתה לגורן ומן הגורן אל ביתה כמה פעמי' כדי לדעת הדרך בטביעות עין שלא תטעה

מנחה קטנה

לנו לעבור ולטכית כטינו במלחמות מגונות וטפינו כיתותי' בלי אב המנהיגם ופדלדיכם כמה את בן ירדנה · ע"כ שמר אשר זוה אתכם משה עבד ה' שקבלתם עליכם לעשות כן ואין בידי למחול עד שקבלתם בפני משה רבינו ולזה שמים ותורתם אותם · עוד בכלעת · וגם מנד ישראל נדיכין שתם לעבור שלא יהי' קנאה בדבר כמו שאמר להם משה אינו מהדין שאתם תשבו פה וגו' וזה עד אשר יניח ה' לאחיכם ככם שלא יהי' שים רן לב פי' ע"כ ורמז במלת ככם כמו שאתם באתם לירושתכם · בלי שום נער וערעור כן יהי' לאחיכם שילימו בכל אשר יפנו : כל אשר צויתנו וגו' ידבק בא שמענו דבריך שובל שני עניינים כי לפי משמעות דבריך אין צורך בנו לעבור כ"א לקיים הבטחנו לא לעזור ולא להועיל כי אין כאן מלחמה כי ה' ילחם · אז לאידך גיסא הנה יש לעשות מלחמה חזקה ומנומה נגד ל"א מלכים נבורי' וצריך אתה לחלוצי נגא לעבור לעמוד נגדם ומה שאמרת לנו אינו אלא דרך פיום ורצוי למען לא ירך לבבינו ולבב אחינו · כל אשר צויתנו נלך יהי' כמנת דבריך באיזה אופן שיהיה הכוני מוכני' לקיים ולעשות · ולא לבד מנד לגזת משה רבינו שחייבי' אנחנו לקיים כלא"ם אלא אפילו כל אשר תצוינו בעשה כי כזאת יבשנו דברינו שכל אשר תשלחנו נלך בלי שום אופן המעכב וגדולה מזו כל אשר ימרה את פיך יומת כדין מורד במלכות שאין כבודו מחול ומ"כ לא אמרו תמות אותו אלא יומת שידינו אפילו בסתרנו למחול · לא ימי' כי מלך אתה בתוכנו ואין כבודך מחול: שני' אנשים מרגלי' קורא מרגלים קודם שהלכו לרגל מפני שכבר היו מרגלי' בימי משה ששלחם לרגל את יעזר וע"כ שלחם יהושע מפני שראה שמשה דבר כן ואמר חרש כי שניהם הקריבו העם ולא היו פיו ולבם שוים · כלב דכתי' ויהס כלב וגו' שהיו סנורי' שידבר בגנאי והחרימם בזה ופנחם כמעשה שטים שאמר ובי היכן מצינו שמכם לוי גדול משל שמעון אמרו הניחו לו אף הוא לעשות נרכיו נכנס וכו' כדאי' בסנהדרין ועי"ב היה ביכלתו לקנא קנאת ה' ומ"כ כבר בדוקים ומזמנין היו ואין כאן ירא' שינא תקלה מתחת ידם : לכו ראו את הארץ ואת יריחו · כלומר אינכם צריכין כי אם ראי' בעלמא אם נמוגו לב יושבי הארץ מאימת פחד וירא' וע"כ כששמעו מן רחב כי נפלה אימתם על כל יושבי הארץ חזרו ולא הלכו לראות את הארץ כאשר צוה להם יהושע כי היה די בדבריה רחב מודעת דבר על כל ארץ כנען : וילכו ויבאו בית אשה זונה · הכוונה שהלכו באילו שיתה כוונתם בדווק לילך לבית אשה זונה כדי שכל רואיהם יבינו שלעשות ברכיהם נכנסו · גם אמר וילכו ויבואו תחילת ביאתם היה בית אשה זונה מבלי בשי ברחוב השירבי ביתה בקיר החומה

וַיִּשְׁכְּבוּ־שָׁמָּה׃ וַיֵּאָמַר לְמֶלֶךְ יְרִיחוֹ לֵאמֹר הִנֵּה אֲנָשִׁים בָּאוּ הֵנָּה הַלַּיְלָה מִבְּנֵי יִשְׂרָאֵל לַחְפֹּר אֶת־הָאָרֶץ׃ וַיִּשְׁלַח מֶלֶךְ יְרִיחוֹ אֶל־רָחָב לֵאמֹר הוֹצִיאִי הָאֲנָשִׁים הַבָּאִים אֵלַיִךְ אֲשֶׁר־בָּאוּ לְבֵיתֵךְ כִּי לַחְפֹּר אֶת־כָּל־הָאָרֶץ בָּאוּ׃ וַתִּקַּח הָאִשָּׁה אֶת־שְׁנֵי הָאֲנָשִׁים וַתִּצְפְּנוֹ וַתֹּאמֶר כֵּן בָּאוּ אֵלַי הָאֲנָשִׁים וְלֹא יָדַעְתִּי מֵאַיִן הֵמָּה׃
ה וַיְהִי הַשַּׁעַר לִסְגּוֹר בַּחֹשֶׁךְ וְהָאֲנָשִׁים יָצָאוּ לֹא יָדַעְתִּי אָנָה הָלְכוּ הָאֲנָשִׁים רִדְפוּ מַהֵר אַחֲרֵיהֶם כִּי תַשִּׂיגוּם׃ וְהִיא הֶעֱלָתַם הַגָּגָה וַתִּטְמְנֵם בְּפִשְׁתֵּי הָעֵץ הָעֲרֻכוֹת לָהּ עַל־הַגָּג׃ וְהָאֲנָשִׁים רָדְפוּ אַחֲרֵיהֶם דֶּרֶךְ הַיַּרְדֵּן עַל הַמַּעְבְּרוֹת וְהַשַּׁעַר סָגָרוּ אַחֲרֵי כַּאֲשֶׁר יָצְאוּ הָרֹדְפִים אַחֲרֵיהֶם׃ וְהֵמָּה טֶרֶם יִשְׁכָּבוּן

והיא

ושכיבו תמן: ואתאמר למלכא דיריחו למימר הא גובריא אתו הכא בליליא מבני ישראל לאללא ית ארעא: ושלח מלכא דיריחו לות רחב למימר אפיקי גובריא דאתו לותיך דעלו לביתיך ארי לאללא ית כל ארעא אתו: ודברת אתתא ית תרין גובריא ואטמרתנון ואמרת בקושטא אתו לותי גובריא ולא ידעית אי מנן אינון: והוה עידן למיחד תרעא בקבלא וגובריא נפקו לא ידעית לאן אזלו גובריא רדופו בפריע בתריהון ארי תדבקונון: והיא אסקתנון לאגרא ואטמרתנון בטעוני כיתנא דסדירין לה על איגרא: וגובריא רדפו בתריהון אורח ירדנא עד מגיזתא ותרעא אחדו בתר דנפקו רדפיא בתריהון: ואינון עד לא שכיבו

והיא

לחפר ג' וחס' וסימ' הנה אנשים באו הנה הלילה · כי לחפר את כל הארץ באו · לחפר פרות ולעטלפי' · שני האנשים ד' דסמיכי בקריאה וסימ' נמסר בסדר שופטים : יצאו ה' קמצין בקריאה וסימ' ויהי השע' לסגור בחשך · ויאמר שאול אל יי' · ויאמר אם לשלום יצאו תפשום חיים ב' בפסוק · שמעו זאת בית יעקב הנקראים : וידרכו את לשונם קשתם שקר · מהאש יצאו והאש תאכלם · באמר להם עם יי' אלה ומארצו : והאנשים ח' ר"פ וסי' בלשו' ארמי רעיא דסליקו למשלח לרדופיא טבין לנחשא מיתיא בהימנות' ופירושם נמסר בסדר ויגש ·

רשי

לחפור · לרגל כמו משם חפר אוכל : ותצפנו · יש מקראות מדברי' על הרבים כיחיד לפי שמיהר' בהטמנתם ובמקום צר כאילו יחיד ומדרש אגדת תנחומא יש פנחס וכלב היו ופנחס עמד לפניהם ולא ראוהו לפי שהיה כמלאך · ד"א ותצפנו כל אחד ואחד בפני עצמו ודוגמתו מצינו שמן וקטרת ישמח לב ולא אמר ישמחו : בפשתי העץ · בגבעוליהן: על המעברות · מקום מעבר המים · שהיו סבורים שחזרו לאחוריהם אל ערבות מואב והירדן מפסיק בינתים: והשער סגרו · השוערים : ולא

רדק

וישכבו שמה · להודיע כי לא היו שם אלא לילה אחד ובאותו לילה יצאו משם : ויאמר · בפתח המ"ם כמו תשבר ותשכב ותעצר המגפה והדומים להם : לחפור · כמו לתור כי התר מחפש דבר : ותקח האשה · כבר לקח' אותם וצפנת' טרם הכנס שלוחי המלך לבית' כשהרגיש' שנודע הדבר למלך : ותצפנו · כל אחד לבדו כדי שלא יכירו מקומם אם יעלו לגג · ובדרש אלו שני המרגלים היו כלב ופנחס ועמד לפניהם פנחס ולא הכירוהו ולא ראוהו לפי שהיה מלאך ואמר ותצפנו על כלב לבדו: ויהי השע' לסגור · עומד לסגור שחשך היום : והיא העלתם הגגה ותטמנם · כבר אמר למעלה ותצפנו ועתה אמר ותטמנו להודיע איך טמנ' אות' : בפשתי העץ · ר"ל שהיו עדיין הפשתים בגבעוליהם והעלתם הגגה ליבשם והטמינ' אותם בתוכם ופשתי העץ כמו עלי פשתי' וכן שני תולעת תולע' שני: הערוכו' · הפשתי' לשון נקבו' האחת פשתה והרבים פשתים כמו מן חטה חטים והיו ערוכות לה על הגג ליבשן : והאנשים רדפו אחריהם · לפי מחשבתם : על · כמו עד וכן וירכתו על צידון וכן ינהגנו על מות כמו עד מות כי הוא שתי מלות : המעברות · בשוא הבי"ת מגזר' מעבר בזכרי ואם לא נמצא המעברו' נתפשו בקמץ הבי"ת מגזרת מעב' בקמץ : סגרו · המרגלי' או אנשי הבית והוא הנכון כי הם לא ירדו מהגג מפחדם להם ושם שכבו להם : אחרי וגו' · איכו תוספת ביאור אלא אם היה אומר אחרי אשר יצאו ידמה אחר זמן והם לא אחרו לסגור השער מפחדם להם ואם היה אומר כאשר יצאו ולא אמר אחרי ידמה כי תכף יצאתם מן השער סגרו ואם היו עושין כן היו מרגישים הרודפים כי המרגלים נחבאים שם אלא כשהרחיקו האנשים מהשער עד שלא ירגישו בסגיר' השער סגרוהו וזה טעם אחרי כאשר : והמה טרם ישכבון · טרם שישכבו :

עלתה

רלבג

כמו שנתפרסם מענין גדעון בן יואש כי היה סומך בדברי הש"י אחר שעשה לו אות שהוא ימכור עמו והנה הגיע מדרגתו בכחו בש"י עד שכבר שלא החיל הבא אליו מישראל להלחם עם מדין ולא השאיר מהם כי אם שלש מאות איש בדבר הש"י ועכ"ז לחזק לבו על דבר המלחמה צוהו הש"י שירד אל המחנה הוא ופורה נערו וישמע מה ידברו ואחר תחזקנה ידיו והנה שמע שם מה שחזק לבו לבוא בקשרי המלחמה · וכן היה בשלוח המרגלי' בזה המקום כמו שבאר' ר"ל שלא היה שלוחם רק לחזק לב יהושע והעם כשישמעו שנפלה אימת ישראל עליהם וכי נמוגו כל יושבי הארץ מפניהם · ואחר שהתיישב לנו זה הנה נבאר דברי זאת הפרשה לפי מנהגנו ונאמר כי אולת חרש תאמר בפנים רבים המכוון ממנה לפי מה שאראה הוא מענין אל תחרוש על רעך חורשי און שהוא מענין מחשבה הרצון בזה שכבר שלח יהושע שנים אנשים מרגלי' מחשבת אנשי הארץ ר"ל שיחקרו אם נפלה אימת ישראל עליהם ואם נמוגו מפניהם כי בזה יתחזק מאד לב אנשי המלחמה ולזה תמצא שהם לא רגלו הארץ ואת יריחו כי אם בזה האופן לפי שכבר באו שם בלילה ובלילה בעצמה יצאו משם אחר שנתפרסם להם על פי רחב מחשבת הארץ ושכבר נמוגו כל יושבי הארץ מפניהם וזאת היתה ג"כ תשובתם ליהושע אמרו כי נתן השם בידינו את כל הארץ וגומר ולו היתה כונת יהושע שירגלו הארץ באופן הראשון היה ראוי שיאמרו ליהושע שלא יכלו לרגל את הארץ כי בלילה באו ובלילה ההוא הוכרחו לצאת משם ולזה הוא מבואר שהכוונה ברגולם היתה לרגל מחשבותם לבד כדי שיתחזק בזה לב אנשי המלחמה ואולם יתחזק בזה לב אנשי המלחמה כי זה המורך לב הוא הודעה מה יתבאר ממנה שזה מסודר להיות כן כמו שבארנו בשני מספר מלחמו' יי' ובביאורנו לספר איוב ולזה תמצא בהרבה מן האנשים שסביב העת אשר יובלו עברות להם שישנס פחד מה והנה אמר להם יהושע שירגלו מחשבת אנשי הארץ בכללות וביחוד מחשבת אנשי יריחו וזהו מה שהזהירם לראות את הארץ ואת יריחו רוצה לומר שיראו מחשבות' באיזה אופן שיתכן להם זה בו והנה ספר שסופר זה למלך יריחו והסתירה אות' רחב בחכמתה למלט את נפשה ונפש בית אביה · והנה נספר אחר זה בזכרנו תועלותיה מה היה מאופן החכמה בדבריה : ותצפנו · ר"ל שצפנה כל אחד מהם במקום מיוחד שאם יתמצא האחד ינצל השני והיה לה התגלגל' בזה לפי שכבר זכרה שהיה חשך בעת שיצאו ולזה איפשר שיצא האחד ונשאר השני והיא לא ידעה :

והיא

כלי יקר

בו ואח"כ והלקט · וישכבו שמה הרד"ק פירש הגיד שלא ישבו שם אלא לילה א' שבאותה לילה יצאו משם באופן שלא שכבו כי אם שכיבה אחת לבד ולי נראה שהכוונה לומר וישכבו שמה ללון לבד לא זולת כי חסידים המה ולא באו שם רק מפני הטעמים הכז' או אמר וישכבו שמה אע"פי שהיה מקום סכנה שכבו שם ולין מחריד כי בוטחים בקונם היו :

ויאמר למלך יריחו וכו' כי"ל הנה הלילה וכו' אמנם הכונה שהאומרים למלך הכריחו מלד היות' באים בלילה בודאי שהם מבני ישראל שלכך באו בהחבא ז"ש הנה אנשים באו הנה הלילה זו הוכחה שמבני ישראל המה ולחפור הארץ באו · עוד אפשר לומר שיהושע צוה להם לכו וראו את הארץ תחלה כדי שיחזק ויאמץ לבבכם ואח"כ את יריחו כי יריחו קשה מאד סוגרת ומסוגרת ולא יחזק לבבכם להכנס אליה תחלה אמנם הם בטחו בקונם וילכו ויבאו בית אשה זונה ולא הלכו הנה והנה וז"ש ויאמר למלך יריחו לאמר ר"ל דבר מתמיה שראוי לספרו ולאמר אותו לעול' והוא שהנה אנשים באו הנה שלא הלכו למקום אחר תחלה אלא תכף ומיד בו ביום הראשון שיצאו מארצם באו הנה הלילה כי הגבורות לב כזה הוא מבני ישראל שבאריות גברו ולכך כתב מבני ישרא' אחרי אומרו באו הנה עוד אפשר במה שפיר' גבי וילכו ויבואו בית אשה זונה דהיינו שבאו בזריזות מתוך המחנה אל ביתה וז"ש ויאמר למלך יריחו לאמר דבר פלא שהנה אנשים באו הלילה שיצאו מבני ישראל היום לעת בקר ובאו הנה הלילה · ומהרי"א ז"ל פירש שהאנשים הלו שינו בענין שיהושע אמר להם לכו ראו את הארץ בדרך העבר ולא יכנסו לבית אלא יעמדו ברחוב פן יקראם האסון והלא וילכו ויבאו בית אשה זונה לבית ממש וזה גרם שנאמר למלך יריחו והרגיש בדבר ע"כ · הנה דברינו מסייעים למ"ש :

וישלח מלך יריחו וכו' טעם כפל הבאים אליך אשר באו לביתיך רצה להכריח שלא באו לזנות כי הבא לזנות בפרט עם אשה כזו שכל הגדולים מצויים אצלה יבא אליה וישים לדרך פעמיו מיד כדי שיכנס זולתו לז"א הבאים אליך אשר באו לביתיך שמזה שאני רואה שבאו אל ביתיך ונתעכבו שם זו הוכחה כי לחפור את כל הארץ באו כי אלו לא באו לחפור את הארץ לא היה להם להתעכב אלא ודאי באו אל ביתיך כדי שתגלה להם רזי הסתרים הבאים לזנות עמך או אפשר כי המלך ידע כי אנשי ישראל שונאי זמה תמיד ובפרט כשבאים לרגל שצריכים עזר האלהי להצלה ז"ש הוציאי האנשים הבאים אליך אשר באו אל ביתיך שלא לזנות באו אליך לביתך וכמו שפי' גבי וישכבו שמה שזו הוראה שמרגלים הם ולחפור את כל הארץ באו ולא לזנות שאלו זנות היו מבקשים לא היו מתאפקים מזנות עמך תכף ומיד והרי"א ז"ל פי' בין שבאו אליך לזנות בין שבאו אל ביתך לפונדקו' ומזון הוציאי אותם ז"ש הבאים אליך לזנו' אשר באו אל ביתיך לפונדקות וזה תלוי במה שפי' לעיל בית אשה זונה שתיבת זונה סובלת לשון זנות ולשון מזון :

ותקח האשה את שני האנשים ותצפנו מהרי"א ז"ל פירש שרחב היה פתח ביתה סגור כמנהג נשים בלילה ואנשי המלך צעקו חוצה הוציאי האנשים הבאים אליך וכו' והיא כששמעה מיד הטמינה האנשים לא על הגג אלא בבית אחד הנה ואחד הפה וז"ש ותצפנו שצפנה כל אחד לבדו שאם ימצא הא' יהיה הנשאר לפלטה ואחר שהלכו אנשי המלך חששה פן יחזרו לבקש שנית ולכך הוצרך להטמינם במקום יותר נאות על הגג בתוך פשתי העץ הערוכות לה על הגג שהיו' ערוכות בסדר נכון מורה שאין שם ב' אדם וכל זה בכלל דברי רש"י ז"ל וכן פירש הרל"בג ז"ל והוסיף ביאו' שכבר היה לה התגלגלו' שהיה חשך בעת שיצאו ולזה אפשר שיצא הא' ונשאר הב' והיא לא ידעה עכ"ל וכן פי' הרד"ק ז"ל אלא שהוא מפרש שפסוק ותטמנם ופסוק ותצפנו הכל דבר אחד אלא שבתחלה הזכיר בקיצור המכוון איך צפנ' כל אחד לבדו וז"ש ותצפנו ואח"כ חזר לבאר איך טמנה אות' על הגג בפשתי העץ ע"כ · ולפי דרך זה שאנ' והשער וכו' מוכרח שעל אנשי הבית קאמר כי המרגלי' נחבאי' היו בגג וכן פי' הרד"ק ז"ל דאלו לשיטת מהרי"א ז"ל שפסוק ותצפנו היה הטמנ' א' ופסוק ותטמנם הטמנה ב' מעולה מן הראשונה אפשר דמ"ש והשער סגרו ר"ל המרגלי' קוד' שיעלו לגג · ורש"י ז"ל כתב וז"ל יש מקראות מדברי' על הרבים כיחיד לפי שמהרה בהטמנתם ובמקום צר כאלו היו יחיד · ובמד' במדבר רבה פ' שלח אמר ותצפנו שהעלה עליה הכתוב כאלו עמו ית' עשתה זאת : ומדרש תנחומ' דרש ותצפנו על כלב כי הב' אנשים מרגלים היו כלב ופנחס כי פנחס כהן הוא והם בקש יכול להיות בלתי נראה כדכתיב כי שפתי כהן ישמרו דעת וכו' כי מלאך ה' צבאו' הוא והמלאך רואה ואינו נראה כפי רצונו ע"כ · והראשונים ז"ל פי' דפנחס הוא איהו ופנחס לא הוצרך להטמינו אלא עמד לפניהם אלא כלב בלבד · ולשיטתם נ"ל שאז בשעת הדחק וטירוף הכרח ליעשות נס לפנחס שלא נראה ותצפנו לכלב לבד אמנם אחר כך כשהלכו אנשי המלך לא סמכה על הנס אלא והטמנם בפשתי העץ לשניהם יחדיו · עוד אפשר טעם שני כי בתחלה לא רצה להטמין להראות לא שהכהן כמלאך ה' צבאות הוא בכח התורה כי שפתי כהן ישמרו דעת ותורה יבקשו מפיהו בכח התורה כדי שתראה רחב בעיניה כח התורה האלהית והיכולת שלה אמנם אחר כך ותטמנ' בפשתי העץ לעמוד שם יחד איש ורעהו וגם שאין לסמוך על הנס ללא צורך שהרי כבר ידע' כח התור' שבכהן פנחס : ואני שמעתי בשם מהררי"ב ז"ל שפי' ששם היו עומדים הב' אנשים מרגלים לפני אנשי המלך שכבשו ביתה פתאו' והיא בערמתה הלבישה הענין באמרה כן באו אלי האנשים ר"ל כן כמו אלו האנשים העומדים כאן כעת כן באו אלי אותם האנשי' אשר אתם מבקשים ולא ידעתי וכו' והלכו להם באופן שהעלימה הענין ושאו העומדים כאן מאנשי העיר הם וז"ש ותצפנו בלשון יחיד מוסב אל הענין שהלבישה אותו ואחר כך כשיצאו האנשים הרודפי' העלת' הגגה ותטמנם למרגלים בפשתי העץ כי עד עתה לא הטמינ' כי אם הענין לבד הוא שצפנה ותצפנו ע"כ · ולדרכו ז"ל מדוקדק אומר בתחלה לשון צפונה ואחר כך לשון הטמנה שהצפנה בכח וההטמנה בפועל · ולי נרא' שמאחר שאמרו המלשינים למלך הנה האנשים באו וכו' ומיעוט רבים שנים הנה כששמעה הוציאי האנשים הבאים אליך וכו' נתנה אל לבה שבהטמין הא' יספיק כי כיון שלא יראו שנים יצדיקו את דברי' אם תאמר להם נסעו מזה ז"ש ותקח את שני האנשי' כדי להצפינם ובה שעתה נתנה אל לבה שהצפין הא' מספיק וע"ז ותצפנו אל הא' לבד ואע"פי שנשאר חבירו שם לפני אנשי המלך לא יש חשש בדב' כיון שאין כאן אלא א' וז"ש ותצפנו ואולי ותקח את שני האנשים להטמינ' אלא שבשע' טירוף עשתה זה שלא יכלו' להטמין אלא א' והאמרה כן באו אלי האנשים כמו שאמרתם הבאים אליך כמנהג הבאים לזנות אמנם מה שאמרת' אשר באו לביתיך להשתקע זמן מה זה דבר בטל כי לא ידעתי מאין המה שלא נתעכבו בביתי כרגע קטן כי ויהי הדלת לסגור בחשך והאנשים יצאו לא ידעתי אנה הלכו והזכירה האנשים פעמים שלש הכוונה לומר ששנים הם ולא א' כדי שלא יתקרו אחרי זה העומדים דכיון שהוא יחידי איכו מהם :

ויהי השער לסגור וכו' מהרי"א ז"ל פי' כפשוטו של מקרא השע' של בית רחב וכן בסמוך השער סגרו אחרי כאשר יצאו הרודפים ופי' עוד דאפשר דעל שער העיר קאמר שהניחוהו פתוח ובשעת חירו' ולכך ההשימה אות' על כך שהם היו גרמ' בנזיקין וז"ש ויהי השע' לסגור וכו' כמתרעמ' עליהם כדי לבלבל דעתם ולכך בסמוך כשיצאו האנשים מן העיר לרדוף אחריהם שם נאמ' והאנשי' רדפו אחריהם דרך הירדן וכו' והשער סגרו דהיינו שער העיר · וכן פרש"י ז"ל גבי והשער סגרו השוערים עכ"ל: ושוערים מורה דעל שער העיר קאמר :

והאנשים רדפו אחריהם וכו' טעם כי כאשר יצאו הרודפי' פירש הרד"ק אם היה אומ' כאשר יצאו הרודפים הוה משמע דתכף ומיד סגרו הדלת והיה טעות כי אדרבה סגיר' הדלת תכף מורה על כי דברים בגו נחבאים אלא כשהרחיקו האנשים מהשע' שיעור שלא ירגישו בסגירת

מנחה קטנה

בחומה יושבת : וישכבו שמה תיכף ביאתם הלכו לשכב כאילו השעיפים מדרך ואין להם חשק לזנות כדי שלא ירגישה רחב שהם מרגלים מפני שאינם פורשה לה שום סיבה כדרך הבא לזנות וגם רחב לא הרגישה שהם מרגלים מפני שאינם באים לעשות צרכיה' כי אלכד השכנה שעשו המרגלי' כאלו הם עיף יגעו · כבר ידעה רחב שלא קמה עוד רוח באים ובטלה חמדה וע"כ בית' סבורה שהם מאנשי הארץ והלכו לשכב מחמת יראה מבני ישראל : הנה אנשי' באו הנה הלילה מבני ישראל וגו' ירצה גולי מבני ישראל שמה הייתי אומר שע"כ באו בלילה מפני שכך דרכו של נואף שמרים נשף כדי שלא תשורנו עין אך מבני ישראל שמה וכבר היה ידוע להם מה שנעשה להם בשטי' בזנות בנות מואב ותהי המגפה בעם א"כ אין לא ינדרו נדר פרצות הזנות אלא ודאי לחפור את הארץ באו וכדי שלא ירגישו שהם מרגלי' הלכו בית אשה זונה : אי נמי לאידך גיסא הנה אנשי' באו הנה בלילה כדרך הנואפי' וע"כ יבאו בלילה בהחבא · ובודאי מבני ישראל שמה שהרי באמרי אנשי' לא קמה עוד רוח ובטלה חמדה וא"כ לחפור את הארץ באו ולכנסה וע"כ מותר להם בנות הארץ כדין יפת תואר וע"כ הלכו בבית רחב שהיא היית' יפת תאר ממש כמש"ז"ל וע"כ אמר כפל לשון הבאים אליך הוא ביאה ממש הבאי' אל ביתך הוא ביאה לבית והקדים השכיבה לביאתם לבית לומר העיקר שבאו הוא לחפור את הארץ והרי הוא בעיניהם כאילו נכנסה לפניהם ומותרת אתה להם כדין יפת תואר : הבאים אליך אשר באו לביתך דשמא תאמר שלא באו לזנות אלא ללין בעלמא זה איכו שהרי ידוע גודל העונש הוצאת זרע לבטלה וכל האומר רחב רחב נקרי כ"ש הבא לבית א"כ שוי' הם הבאים אליך ממש כבאי' אל ביתך כי לא ימלט מחטא אלא ודאי באמרן : עוד א"ל כפל הלשון הבאי' אליך וגו' כי מדרך הנהוג שבשעת מלחמה יעמוד משמר בתוך השער לחקור על כל הבאים שער העיר כדי שלא יבא מרגל או איש או אנשים בהחבא ויפתח שער העיר בלם או יבית אש בשע' העיר או בבתים כדי שיהיו טרודין לכבות האש ותוך כך יבא השונא פתאום א"כ גם המרגלים עשו ערמה ובאו בחכמה דרך פתח בית רחב בלי הנצרך לבוא דרך שער העיר כי בחומה היא יושבת וביתה פתוחה מבפני' דרך העיר · ומ"מ לא הועילו בתקנתם כי ויאמר למלך יריחו הדבר ע"י הצופה העומד במקום גבוה לראו' שלא יבא האויב או שום אדם נכרי סביב לה והצופה ראה אותם הולכים ביתה רחב והגיד הדבר למלך · ושלח המלך ביתה רחב לאמר הוציאי האנשי' אשר באו אליך ודאי מרגלים הם כי באו לביתך דרך פתח שבחומה שביתך ולא באו דרך שער העיר אין זה כי אם מפני היראה שלא יראה אותם איש ע"כ הוציאי אותם ושמא תאמ' אין משם ראיה דמה שבאו דרך ביתי ולא דרך שער העיר הוא מטעם שלעשות צרכיהם נכנסו וע"כ נתביישו מפני הרואים ושכבו דרכם דרך ביתי לזה אמר ב' מניעות א' שהרי באו בלילה ובלאו הכי אין עין רואה ועוד שנית דלו יהיה כדברך על כרחך מבני ישראל המה דזולתם לא קמה עוד רוח באים ונתבר יצריה ופסד מבטל התאוה וכיון שכן אפי' אינם מרגלים בני מות הם שהרי הם מאומה ישראלי' שנכנסו על לא תחיה כל נשמה וא"כ הבא להרגך השכם והרגם · ותקח האשה וגו' כן באו אלי האנשי' ר"ל אלי ממש לעשות צרכיהם ולא ידעתי מאין המה כי הייתי בעוד שמע"ע שנטלה חמדה מתענו'

עלתה עליה׳ · כמו אליהם כמו וילך אלקנה הרמתה על ביתו · כמו אל ביתו · ודברתי על הנביאים כמו אל הנביאים ורבי׳ כהם כמו שכתבנו בספ׳ מכלל : ונשמע וימס לבבנו ולא קמה · כי האדם המפחד כאילו נפלה רוחו כדרך אל יפול לב אדם עליו ויונתן תרג׳ ולא קמה ולא אשתארת : כי עשיתי עמכם חסד׳ החסד היא הטובה שיעשה אדם עם אחר מאין לו גמול עליו והיא עשתה עמהם חסד בהחביא׳ אות׳ כי הם לא גמלוה טובה עד הנה לפיכך אמרה להם ועשית׳ גם אתם עם בית אבי חסד ולא אמר׳ עמי כי בהחיות׳ אותה הוא אמת וחובה עליהם כי היא החייתה אותם ובהחיותם בית אביה היא חסד לפי׳ אמרו לה הם גם כן ועשינו עמך חסד ואמת להחיות׳ וחסד להחיות בית אביה : אות אמת

וְהִיא עָלְתָה עֲלֵיהֶם עַל־הַגָּג׃ וַתֹּאמֶר אֶל־הָאֲנָשִׁים יָדַעְתִּי כִּי־נָתַן יְהוָה לָכֶם אֶת־הָאָרֶץ וְכִי־נָפְלָה אֵימַתְכֶם עָלֵינוּ וְכִי נָמֹגוּ כָּל־יֹשְׁבֵי הָאָרֶץ מִפְּנֵיכֶם׃ כִּי שָׁמַעְנוּ אֵת אֲשֶׁר־הוֹבִישׁ יְהוָה אֶת־מֵי יַם־סוּף מִפְּנֵיכֶם בְּצֵאתְכֶם מִמִּצְרָיִם וַאֲשֶׁר עֲשִׂיתֶם לִשְׁנֵי מַלְכֵי הָאֱמֹרִי אֲשֶׁר בְּעֵבֶר הַיַּרְדֵּן לְסִיחֹן וּלְעוֹג אֲשֶׁר הֶחֱרַמְתֶּם אוֹתָם׃ וַנִּשְׁמַע וַיִּמַּס לְבָבֵנוּ וְלֹא־קָמָה עוֹד רוּחַ בְּאִישׁ מִפְּנֵיכֶם כִּי יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם הוּא אֱלֹהִים בַּשָּׁמַיִם מִמַּעַל וְעַל־הָאָרֶץ מִתָּחַת׃ וְעַתָּה הִשָּׁבְעוּ־נָא לִי בַּיהוָה כִּי־עָשִׂיתִי עִמָּכֶם חָסֶד וַעֲשִׂיתֶם גַּם־אַתֶּם עִם־בֵּית אָבִי חֶסֶד ונתתם

ל׳ · ד׳ ותס׳ · ג׳ ומל׳ · ל׳ · ל׳ · ג׳ דחס׳ · ד׳ דסמי׳ · ג׳

וְהִיא סְלֵיקַת לְוָתְהוֹן לְאִיגָּרָא׃ וַאֲמַרַת לְגוּבְרַיָּא יְדַעְנָא אֲרֵי יְהַב יְיָ לְכוֹן יַת אַרְעָא וַאֲרֵי נְפַלַת אֵימַתְכוֹן עֲלָנָא וַאֲרֵי אִתְבָּרוּ כָּל יָתְבֵי אַרְעָא מִן קֳדָמֵיכוֹן׃ אֲרֵי שְׁמַעְנָא יַת דִּיבֵשׁ יְיָ יַת מֵי יַמָּא דְסוּף מִן קֳדָמֵיכוֹן בְּמִפַּקְכוֹן מִמִּצְרָיִם וְדִי עֲבַדְתּוּן לִתְרֵין מַלְכֵי אֱמוֹרָאָה דִּי בְּעִיבְרָא דְיַרְדְּנָא לְסִיחוֹן וּלְעוֹג דִּי גַמַּרְתּוּן יַתְהוֹן׃ וּשְׁמַעְנָא וְאִתְמְסִי לִבָּנָא וְלָא אִשְׁתָּאֲרַת עוֹד רוּחָא בֶּאֱנָשׁ מִן קֳדָמֵיכוֹן אֲרֵי יְיָ אֱלָהֲכוֹן הוּא אֱלָהָא דִּשְׁכִינְתֵיהּ בִּשְׁמַיָּא מִלְעֵילָא וְשַׁלִּיט עַל אַרְעָא מִלְּרַע׃ וּכְעַן קַיִּימוּ כְעַן לִי בְּמֵימְרָא דַייָ אֲרֵי עֲבָדִית עִמְּכוֹן טֵיבוּ וְתַעְבְּדוּן אַף אַתּוּן עִם בֵּית אַבָּא טֵיבוּ והתנון

הוא אלהים ד׳ וסי׳ ונשמע וימס לבבינו · ויי׳ אלהים אמת · דעו כי יי׳ הוא אלהים · ויאמר יי׳ אלהי אבותינו · ותחיתם ג׳ חסרי יו״ד בליש׳ חיות וסי׳ ויאמרו החיתנו נמצא חן ·

רשי

ולא קמה עוד רוח באיש · אפי׳ לשכב עם אשה אמרו אין לך כל שר ונגיד שלא בא אל רחב הזונה ובת עשר שני׳ היתה כשיצאו ישר׳ ממצרים וזנתה כל ארבעים שנה : אות

רלבג

והיא עלתה עליהם ר״ל אצלם כמו ועליו מטה מנשה ויבואו האנשי׳ על הנשים : כי יי׳ אלהיכם הוא אלהים ולזה הוא שליט על כל כל אשר יחפוץ ויכלא מי שהיה במערכתו שלא יוכלו בהלחמו עם ישראל או שינצחם : אם

כלי יקר

שהיה בכל הארץ כי אם בישראל ורחב הודית בדבר יותר מהם כי ה׳ אלהיכ׳ הוא אלהים בשמים ממעל ועל הארץ מתחת ע״כ · הנה כוונת דבריהם ז״ל שבאדרו שיתרו הודה שהרי אמר עתה ידעתי כי גדול ה׳ מכל האלהים לפי

כלי יקר

בסגירת הדלת סגורהו וזה טעם אחרי כאשר וכו׳ ולא אמר אחרי אשר יצאו שהיה מובן זמן רב אחר יציאתם לא כן אלא שיעור בינוני כנז׳ דהיינו משהרחיקו שיעור שלא ישמעו בסגירה שהוא אחרי מופלג וג״כ כאשר יצאו : ואני אומר שתי יציאות הין כאן מהרודפים הא׳ מהבית והב׳ יציאה מפתח העיר לרדוף אחריהם בדרך לעומת היציאה הראשונה אמר אחרי מופלג מכסיב׳ הנז׳ שלא יתנו לב שנחבאים ומ״ש כאשר יצאו הרודפי׳ היינו יציא׳ מן העיר לרדוף אחריהם שתכף כשה׳ יצאו מן העיר סגרו הפתח של רחב באופן שהיה אחרי בערך זמן יציאתם מן הבית וכאשר בערך יציאתם מן העיר : והמה טרם ישכבון וכו׳ הגיד

לסיחן ל׳ חס׳ וכל׳ אורייתא׳ דמי׳

אות אמת · האות שתתנו לי שתקיימו אותו ואל תכזבו בי : נפשינו תחתיכם למות · אנו כמסו' עצמינו תחתיכם למות למי שירצ' להמית אתכם : תגידו · הראשון בוי"ו כנגדה וכנגד בי' אביה כי אי איפשר שלא היה שם עמה מבית אבי' כי לא היתה יושבת יחידה או איפשר שאמרו כנגד בית אביה ואע"פ שלא היו שם כמו שאמרו גם כן נפשנו תחתיכם למו' והשני תגידי ביו"ד כנגדה והסימן חדי ומה היה דבר זה שאמרו לה שלא תגיד לא אמרו על דבר היותם שם בביתה שלא חשדו אותה שתגלה אותם בצאתם מביתה שהרי כשת' עליה' לשלוחי המלך אבל לאחר זמן כשבאו ישר' על העיר אי איפשר שלא נגלה הדבר כיון שאספה בית אביה לביתה אלא מה אמרו לה שלא תגיד דבר האות שהיה להם עמה שאם תגיד יעשו גם כן האחרים בית שהיה להם בית בחומה להכנס והם יטעו בדבר זה : ותורד' בחבל · כדי שלא ירגישו השכנים אם יצאו דרך שער ביתה אם תפתח אות' בעוד לילה אחרי אשר סגרה אותו ולפיכך הורידה אותם בחבל דרך החלון וזה היה משכלתה לדבר עמהם או אחר שישבו מעט ; ובחומה היא יושבת · אע"פ שהיה לה בית בחומ' היה איפשר שהיה עיקר ישיבתה בתוך העיר לפיכך אמ' ובחומה היא יושבת : ונחבתם שמה · חסר אל"ף כתבה או שרשו חבה בה"א כי נמצאו בשורש הזה בה"א : שלשת ימים · ארז"ל מגיד ששרתה רוח הקדש על רחב שישובו לסוף שלשת ימים שאילו לא שרתה עליה רוח הקדש מאין היא יודע' שעתידין לחזור לסוף שלשת ימים ועל דרך הפשט כי מדרך הסברה אמר' זה כי מיריחו עד הירדן יום אחד או יותר מעט וחשבה כי בין הליכתן ושובם וחקירת' וחפוסם בכל הדרך יהיו שלשת ימים ; שוב · בחולם ; נקיים

מנחה קטנה

לזה אמרו להחיות נפשותינו כי כבר קבלתי עלי דת יהדו' באמרי אין עוד וכזה כפרתי בע"ז וכל הכופר בע"ז כאילו קיים כל התורה כולה וכן ימשה יתר משפחתי ואף אנחנו איננו בכלל לא תחיה אדרבה מוטל עליכם להחיות את נפשותינו כי בשכבה שקומו' הוזילם תורה על בנה : נפשנו תחתיכם למות כיון שקבלתי עליך לשתיהד א"כ אחותינו אתה וכל בית אביך אחינו הם וככללי' כורם ישראל וא"כ חייבי' אנחנו מיתה על שרינהך כדין הורג ישראל ממש וא"ב אין לך לחוש מזה · ועוד ידינו במוה לשמיב עמך בחסד ואמת אפי' מה שאינו משורת הדין ככל אשר תגזר עלינו : ותורידם בחלון וגו' אין זה בסתירה מה שאמרנו לעיל שהי' לה פתח בצד החומה והי' לה להוציאם דרך הפתח בי י"ל שהרודפי' סגרו אותה הפתח מבחוץ אחרי יצאם בדכתי' והשער סגרו וגו' · א"כ שהחלון הי' בצד אחר דוקא מובדל ועל כן הוצאתם בזנאי' דרך החלון :
ויבקשו

וְתִתְּנוּן לִי אָת דִּקְשׁוֹט : וְתֵיחוּן יַת אֲבָא וְיַת אִמָּא וְיַת אַחַי וְיַת אַחְתַי וְיַת כָּל דִּילְהוֹן וְתְשֵׁזְבוּן יַת נַפְשָׁתָנָא מִמּוֹתָא : וַאֲמַרוּ לַהּ גֻּבְרַיָּא נַפְשָׁנָא מְסִירָן חֲלַף נַפְשָׁתֵיכוֹן לִמְמַת אִם לָא תְחַוּוֹן יַת פִּתְגָּמָנָא דֵין וִיהֵי כַּד יִתֵּן יְיָ לָנָא יַת אַרְעָא וְנַעְבֵּיד עִימָּךְ טִיבוּ וּקְשׁוֹט : וְשַׁלְשַׁלְתְנוּן בְּאַטוּנָא מִן חֲרַכָּא אֲרֵי בֵיתָהּ בְּכוֹתַל שׁוּרָא וּבְשׁוּרָא הִיא יָתְבָה : וַאֲמַרַת לְהוֹן לְטוּרָא אֱזִילוּ דִּילְמָא יַעְרְעוּן בְּכוֹן רַדְפַיָּא וְתִטַּמְרוּן תַּמָּן תְּלָתָא יוֹמִין עַד דִּיתוּבוּן רַדְפַיָּא וּבָתַר כֵּן תְּהָכוּן לְאוֹרַחְתְּכוֹן

וּנְתַתֶּם לִי אוֹת אֱמֶת : וְהַחֲיִתֶם אֶת־אָבִי וְאֶת־אִמִּי וְאֶת־אַחַי וְאֶת־אַחוֹתַי וְאֵת כָּל־אֲשֶׁר לָהֶם וְהִצַּלְתֶּם אֶת־נַפְשֹׁתֵינוּ מִמָּוֶת : וַיֹּאמְרוּ לָהּ הָאֲנָשִׁים נַפְשֵׁנוּ תַחְתֵּיכֶם לָמוּת אִם לֹא תַגִּידוּ אֶת־דְּבָרֵנוּ זֶה וְהָיָה בְּתֵת יְהוָה לָנוּ אֶת־הָאָרֶץ וְעָשִׂינוּ עִמָּךְ חֶסֶד וֶאֱמֶת :
טו וַתּוֹרִדֵם בַּחֶבֶל בְּעַד הַחַלּוֹן כִּי בֵיתָהּ בְּקִיר הַחוֹמָה וּבַחוֹמָה הִיא יוֹשָׁבֶת : וַתֹּאמֶר לָהֶם הָהָרָה לֵּכוּ פֶּן־יִפְגְּעוּ בָכֶם הָרֹדְפִים וְנַחְבֵּתֶם שָׁמָּה שְׁלֹשֶׁת יָמִים עַד שׁוֹב הָרֹדְפִים וְאַחַר תֵּלְכוּ לְדַרְכְּכֶם

והחיתם את אבי ואת אמי · לו החיתם אתם · ונמסר גם בסדר ויגש : אחיותי ה' חס' יו"ד בליש' בקריאה וסימ' והחיתם את אבי ואת אמי · בצדקתך אחותך · ואחותיהם צרויה ואביגיל · וקראו לשלשת אחותיהם · ויבאו אליו כל אחיו וכל אחותיו : ההרה י"ג וסי' נמסר בסדר דברים ובספר שופטים סוף סי' א' : שמה ו' בספרא וסי' ושמה רחב וישבו שמה · ונחבתם שמה שלשת ימים · אל תיגע שמה את כל העם · ויעלו מן העם שמה לנוס שמה רוצח אשר · וחברו לנום שמה אל עיר :

רשי

אות אמת · שתעשו כשתבאו ותכבשו את העי' שתכירו האו' ותחיוני : ותוריד' בחבל בעד החלון · באותו חבל וחלון היו הנואפי' עולין אליה אמר' רבונו של עולם באלו חטאתי באלו תמחול לי : עד שוב הרודפים · ראת' ברוח הקדש שישובו לסוף שלשת ימים : נקיים

רלבג

אם לא תגידי · הנה התנו בזה לפי שכבר שאלה מהם שיתנו לה אות אמת להחיות כל בית אביה והשביע' אותם על זה בשי' והנה אם היתה מגדת דבריה' זה היה אפש' שיתערבו עם בית אבי' רבי' מבני יריחו ותכרית' שבועתם שלא להמית איש מהם כי לא יתברר להם אי זה מהם הוא מבני' אביה עד שבכל היה אפשר שימלטו בזה האופן כל יושבי יריחו או יתערבו עם כל יושבי הארץ וימלטו כלם בסבת זה : ויאמרו

כלי יקר

זולתו שגוון אדום מור' דין להורות שבדין אמת יעשו עמה ולא בחסד וכמו שהשני לא ישנה גוונו כך לא ישנו דבור' · ורש"י ז"ל פי' אות שתאמתוהו כשתכבשו העיר וכן פי' הרד"ק ומהר"יא ז"ל · ובמ"ה פי' שהיא חשב' שכי' משה עדיין רוע' ים' ולכך שאלה אות אמת על שם משה שאחוז במדת אמת עמוד' דאמצעיתא פני משה כפני חמה אמנם בעת נתינת האות אמרו לה שבעת יהושע הוא השליט פני יהושע כפני לבנה דהיא שיהרא הספקלריא שאינה מאירה ונמשלה בכתובים כחוט השני שנאמר כחוט השני שפתותיך וז"ש את תקות חוט השני הזה וכו' שאין האות של אמת דהיינו משה שלא תקו' חוט השני דהיינו יהושע כאמור ומ"ש גם אתה גם לרבו' משלחכם יהושע · והחכם השלם כמה"רר משה אלמושפינו ז"ל פיר' במגלת רות כנז' בשם הרד"ק אלא שהוסיף במ"ש ונתת' לי אות אמת נר' לי גמול אמת שהוא כרעון אלא החסד שהטבתי עמכם והוא יהיה לי לאות על החסד שתעשו עם בית אבי עכ"ל אלא שקשה שאין הדבר הנעשה באמתו' חיוב אות אל הקסד כי בדבר האמת לא יסקרו אבל בחסד יסקרו ומהו אות זה נעוד שבין האמת ובין החסד הכל כנעשה בבת אחת מה אות יהיה זה לזה :

והחייתם את אבי ואת אמי וכו' מהר"יא ז"ל פי' ביאור והצלתם את נפשותינו ממות שהכוונה אין אני חסה על כסף וזהב כי הרכוש קחו לכם ותנו לנו הנפש וזהו והצלת' את נפשותינו בלבד אבל הנכסים בזו איש לו ועל פי שיטה זו יובן התשובת' על נכון שאמרו נפשינו תחתיכם למות כנגד והחייתם וכו' והיה בתת לנו ה' וכו' ועשינו עמך חסד ג"כ חסד בנכסי' שלא נקח מחוט ועד שרוך נעל והמ' להחיות נפשיכם ולי נראה והחיית' את אבי וכו' כנגד החיים הגשמיים · אמנם במאמר והצלת' את נפשותינו ממות כוונה שיגאוה במעגלי צדק ואמת שע"י והצלת' את נפשותינו ובהצל' נפשות משתעי והפשר שלעומת זה השיבה ועשינו עמך חסד להצילכם ואמת שנדריך אותך באמת ויוסר שע"י תזכי להצלת הנפש ממות ועונש רוחני ואולי דרך דרש אפשר שרמזה זה באומר' ונתתם לי אות אמת שהפלה וכל ישעה באות הכרת האמת ·

ויאמרו לה האנשים וכו' עיין פי' הר"לבג והרד"ק: **ותורידם** בחבל בעד החלון וכו' מכילתא אמרו בת עשר שני' היתה כשיצאו ישראל ממצרים וזנתה כל ארבעים שנה שהיו ישראל במדבר לסוף חמשים שנה נתגיירה אמרה לפניו רבש"ע בשלשה חטאתי לפניך בנדה בחלה בהדלקת הנר בשלשה מחול לי בחבל בחלון ובחומה שנאמר ותוריד' בחבל וכו' ומה שכר נטלה על כך ר' אלעזר אמר זכתה שיצאו ממנה שמנה נביאים וכהנים ואלו הם ירמיה וחלקיה שריה ומעשיה ברוך בן נריה חנמאל שלום וכתיב משפחות עבודת הבוץ לבית אשבע אלו בני רחב הזונה שהטמינה את המרגלים בבוץ לבית אשבע שנשבעו לה מרגלים רבי יהודה אמר אף חולדה הנביאה היתה מבני בניה של רחב שנאמר וילך חלקיהו הכהן ואחיקם ועכבור אל חולדה הנביא' אשת שלום בן תקוה וכתיב הנה אנחנו באים בארץ את תקות וכו' והרי דברים ק"ו ומה אם מי שהיתה מעם שנאמר בו לא תחיה כל נשמה על שקרבה עצמה כך קרבה המקום ישראל שעושין את התורה עאכ"ו עכל"ה : ולע"רן לדקדק מאי קשיא להו בפ' עד שדרשו דרשה זו ועוד קשה מה התייחסות יש לחבל וחלון וחומה עם נדה חלה והדלקה ועוד קשה שמנה שמנה ולא מנינו אלא שבעה לבד ירמיה חלקיה שריה מעשיה ברוך חנמאל שלום גם כבין שברוך לא היה נביא שהרי הוא מתרעם יגעתי באנחתי ומנוחה לא מצאתי ונדקדק או' לשון זכתה שיצאו ממנה וכו' כי די שיאמר ומה שכר נטלה על כך אמר רבי אלעזר שיצאו ממנה שמנה נביאים וכו' · עוד קשה בשלמא מ"ש משפחות עבודת בית הבוץ ניחא שתולה זה בזכות שהטמינה המרגלים אבל לבית אשבע שנשבעו לה מרגלי' אין זה זכות גור' להרבות משפחות ולהתלו' בו אדרב' זה גורם שהושיעו לה שנשבעו לה ולאביה להשיותם וכן קשה לרבי יהודה במ"ש בן תקוה וכו' שאין זה זכות ומצוה :

ונראה שהוקשה להם אמרו בעד החלון תיבת בעד מיותרת דהי"לל מהחלון עוד הוקשה להם יתור ובחומה שכבר אמר כי ביתה בקיר החומה גם תיבת בחבל מיותרת דודאי על השתם בחבל היתה הורדה ולא בסולם דאוושא מלתא לעומת זה דרשו שאמר רחב רבש"ע בשלש' חטאתי וכו' מחול לי בחבל ובחלון ובחומ' שבאלו הדקדוקים שדקדקתי נרמז שאמרה כן שלשון בעד החלון מורה שאמרה כפר לי בעד החלון שחטאתי בו וכן כיון באומרו ובחומה שהוא מיותר לומר ובחומה חטאתי לך מחול לי וכב' לפי שהאשה מצוה בג' מצות בנד' בחל' ובהדלקת הנר בנד' לפי שחוה שפכה דמו של עולם ובנר לפי שכהבה נרו של עולם ובחלה לפי שאדם הראשון חלתו של עולם · והיה ברגה אותו ולפיכך רצתה רחב לתקן שלש אלה בחסד שעשתה עם ישראל כי ישרא' נקראו ראשית תבואתו שלזה בהטיבה עמהם יתקן עון החלה שנקראת ראשית ולזה הטיבה עמהם בחבל מלשון חבלים נפלו לי בנעימים יעקב חבל נחלתו כמו תחלה שהיה חבלו וחלקו של כהן וזהו מחול לי בחבל וכנגד ההדלק' להאיר ובחלון להטיב גם ישראל שהם מאירים כמנורה לפניו וז"ש ובחלון שמשם נכנסת האור' להאיר על הנר וכנגד הנדה אמר ובחומה לפי שהיא סוגה בשושנים שים להם סייג בשושנים בסרואים כשושנה לזה אמר ובחומה אני רוצה לכפר על הנדה וישראל הם חומה שנא' אם חומה היא וכו' אני חומה כו' ואמר ומה שכר נטלה ר"ל שיהי' מכוון ממש שזה כיון באו' בלשון שאלה ומה שכר נטלה אמר ר' אלעזר שזכתה שיצאו ממנה שמנה נביאים וכהנים שהנביאים הם מאירים אל העם להסיר מכשול מדרכם וכן הכהנים כי תורה יבקשו מפיה' כו' והכהני' אוכלי חלות והרומות ולהורות בין דם לדם כי יפלא דבר בין דם טהור לדם טמא באופן שהנ' הכו' שתקו' זכתה אליה' ולפי שברוך לא נתנבא כבתוב הלא אשר בניתי אני הורס ואתה תבקש לך גדולות אל תבקש שהיא הנבוא' אבל

סוף סוף הגון היה אליה שלא שהיתה שעת הדחק וחרבן ואין הדור ראוי לכך וז"ש זכתה שיצאו ממנה שמנה נביאים שאעפ"י שלא היו שמנה נביאים בפועל כבר היה ראוי ברוך לשתשרה עליו נבואה והראוי לביאה אין ביאה מעכב ולזה יחשב הוא נביא גם אביו נריה לפי שאמרו חז"ל כל נבי' שנתפרש הוא ואביו בשם גם אביו נביא כמו ירמיהו וחלקיהו וישעיהו בן אמוץ דוק מינה לברוך ונריה שגם אביו ראוי לשתשרה עליו נבואה ולכך ראוי לחשוב ברוך ואביו והם שמנה נביאים וכהנים ואמ' לבי' אשבע שנשבעו לה מרגלים כי בזה הגדילה לעשות חסד עם ישראל להחזיק ידיהם ולבם להראות להם פחד' ורעד לבה מהם שנכון לבה בטוח שיכבשו העיר ולזה הביא' אותם במסור' ברית השבוע' להחיות אותם וז"ש לבית אשבע שנשבעו לה מרגלים ולכותא הוא ענין נתינת תקות חוט השני בחלון שמורה על הכניסה ולזה נתייחסו השני ענינים אלו ביוצאי חלציה ועל טוב תזכר ופלשה שלא הפסד רמוזים בשם רחב בג' חטאתי לך מרב לשון הרבן חרב לשון נקמה חי"ת חלה רי"ש דאיה שבי' נר בי"ת בעילה ונעשית ע"י התשובה השי"ת הרחיב לה ונעשית רחב ומי יתן ידעתי והמאלה אם יש שייכות לרחב עם חוה בסוד הגלגל כי המאמר הזה מורה שיש שייכות הגל עיני ואביטה נפלאות מתורתך: וחז"ל ורש"י ז"ל פירשו בחבל וחלון חטאה כו' ובדבריהם אבין דקדוק א' בפ' והוא שתיבת בעד מיותרת דהי"לל מהחלון אומר בעד הכונה בעד מה שעשתה בחלון עשתה כן לכפר עון החלון: ולעד"ן שדקדקו אומר בחבל בפת"ח וכן בעד החלון דהי"לל בעד חלונה אך זה כיון לומר באותו החבל הידוע ובעד החלון הידועה : ומ"ש ובחומה היא יושבת פי' הרד"ק ז"ל שאע"פי שהיה לה בית כו' ולי נר' שסוף פ' זה מקושר עם תחלת הפ' שלאחריו ותאמר להם ההרה לכו לומר שלא דברה עמהם מן החלון פן יודע הדבר שהורידה אותם מהחלון לעומת זה נתחכמה ואחרי שהורידה אות' מן החלון הלכה וישבה לה בחומה עצמה ומשם אמרה להם ההר' לכו וכאלו מקושר ובחומה היא יושבת אז ותאמר להם וכו' · או אפשר שכוונת לו' שבתוך קיר החומה עצמה היה ביתה כי חומת יריחו היתה רחב' ביותר שאחז"ל רחבה כגבהה באופן שביתה בקיר החומ' ושם יושב' תמיד :

ותאמר להם ההרה לכו וכו' בראשית רבה ונחבת' שמה ג' ימים וכו' אין הקב"ה מניח את הצדיקים בצרה יותר משלשה ימים הה"ד יחיינו מיומים וביום השלישי יקימנו ונחיה לפניו ביום השלישי של שבטים שנא' ויאמר אליהם יוסף ביום הג' · ביום הג' של יונה ויהי יונה במעי הדגה שלשת ימים · ביום הג' של עולי גולה שנא' ונחנה שם ג' ימים · ביום הג' של תחיית המתים שנא' יחיינו מיומים · ביום הג' של אסתר שנאמר ביום הג' ותלבש אסתר מלכות בלבוש זכות רבנן אמרו בזכות יום שלישי של מתן תורה ור' לוי אמר בזכות יום ג' של אברהם שנא' ויהי ביום השלישי וישא אברהם את עיניו עכל"ה : ולעד"ן לדקדק מה הוקשה להם בפ' זה של ונחבת' שמה שלשת ימים · ועוד קש' שמתחלה דורש יחיינו מיומים וביום השלישי שאין הב"ה מניח את הצדיקים כו' ואח"כ חוזר להביא הפ' הזה שנית לביום השלישי של תחית המתים בפא"מ' יחיינו מיומים וכו' ומהיכן דריש ביום השלישי לביום הג' של שבטי' וזולתו ומאמר באיזו זכות אהיכא קאי : ונראה שהוקשה להם בפסוק זה לשון ג' ימים דהי"לל ג' ימים אבל הוא להודיע שאין הקב"ה מניח את הצדיקים בצרה יותר מג' ימים לכך אמר ג' ימים להורות שזה הענין של ימי' ג' כולל הוא בכל הענייני' א"כ כמה וכמה שלשיות של ימים ג' שאין הב"ה מניח את הצדיקי' יותר מג' ימים ולזה הביא ראיה שנית מפסו' יחיינו מיומים שהוקשה לו בו דהי"לל יחיינו ביומים כמ"ש וביום השלישי יקימנו אילו בא הכתוב לדבר בענין תחית המתים לבד כדבס מוך הי"לל יחיינו ביומים וביום השלישי מאי מיומי' במ"ש וביום הג' בה"א מדקאמר מיומי' וביום הג' אלמא בכל כלל הצרות דבר הכתוב שהעומד בצרה כמת חשוב וכמ"ש כלא אתה תשוב החיינו ועמך ישמחו בך שאמר לשון תחייה שנית על יציאתנו מהגלות הזה כמו שהחיינו מהגליות הראשונים וז"ש מיומים שיחיינו תמיד ויצילנו מצרת יומים שלא תתמיד עוד וז"ש וביום הג' בה"א הידיעה שהידיעה היא הצלינו כשאין הב"ה מניח הוהנו בצרת יותר מיום הג' ובו ביום השלישי יקימנו מצרה ונפילתנו בה ונחיה לפניו בלי צרה אלא משום דפשטיה דקרא בתחית מתם דקאמר יחיינו ונחיה דרש הפ' כפשוטו והביאו לראיה לביום השלישי כדבסמוך · וז"ש הה"ד יחיינו מיומים וביום הג' וכו' לכוון אל שני דקדוקים הנז' שבזה מובן מ"ש שלשת ימים כאמור : ומ"ש באיזו זכות חוזר לראש הענין למ"ש שאין הב"ה מניח הצדיקים בצרה יותר מג' ימים ואומר באיזו זכות נקבעו ג' ימים אלו לכל הצדיקים לבלתי התעכב יותר משלשה ימים בצרה דהיה ראוי שכל אחד ואחד יתעכב בצרה כפי ערכו בעונות לז"א שהוא בזכות התורה והמחזיקים בה הם הצדיקים ראוי שתגין עליהם יחדיו שלא יעמדו בצרה יותר מג' ימים · או בזכות אברהם מעקידת יצחק · ואין לפרש דקאי למאי דסליק דהיינו אסתר דא"כ יקשה בספר החלוקות באיזו זכות ולא יצדק · הכלל שאין הב"ה מניח את הצדיקים וכו' אלא ודאי עלה קאי על הכלל שאין הב"ה מניח וכו' וקא' באיזו זכות כו' והומר פן יפגעו בכם וגו' דהי"לל פן תפגעו בכם אמנם כונתה דלשון פגיעת משמע לתרי אנפי או מלשון ויפגע במקום או כמו פגע בו וימות לכך אמרה פן יפגעו בכם ח"ו פגיעת מיתה ומ"ש ונחבתם שמה ג' ימים אחז"ל נגלה בה רוח הקדש והגידה לה שיעור ג' ימים והרד"ק פי' ששערה בשכלה ג' ימים יספיק א' להליכה וא' לחיפוש וא' לחזרה ע"כ · ומ"ש ואחר תלכו לדרככ' פי' שאין צורך ללכת מהר למחנה שלא א"כ תשובו אל דרככ' הדרך הישרה וכן בסמוך נאמר וישובו האנשי' ויעברו וכו' מדקאמר וישובו מורה שסבו אל הדרך הישרה לקיים דברי רחב שאמרה ואחר תלכו לדרכיכ' כנזכר · ונ"ל שעת הז"ל אפשר שגם בזה נגלתה בה רוח הקדש ובשרה להם שאח"ב ילכו לדרכם לשלום וז"ש

רשי

נקיים אנחנו · הרי אנו תולין הדבר בך לעשות האות הזה: את תקו' · לשון קו וחבל: דמו בראשו · עון הריגתו על ראשו תהא כי הוא יגרום מיתתו: דמו בראשנו · עון הריגתו תהא בראשנו: ויעברו · את הירדן: והלכת אחריו · נשתנה מסע מכל המסעות שכל זמן שמשה קיים היה עמוד הענן נוסע תחלה ומראה להם הדרך והארון נוסע אחר שני דגלי' עכשיו הארון נוסע תחלה והכהנים:

רדק

נקיים אנחנו · פי' בתנאי זה: הנה אנחנו באים · כלו' הרי אנו תולין הדבר בך לעשות האות הזה ונקיים אנחנו חסר יו"ד הרבים מהמכתב והי"ד הכתוב למ"ד הפועל ונדגשה כמו יו"ד עניים והם בשקל נחתים שעפים: משבועתך הזה · פי' לדבר שבועתך זה ואף על פי שלא ספר הכתוב שנשבעו לה כיון שאמרה להם השבעו נא לי נראה שנשבעו לה כשאמרו לה נפשנו תחתיכם למות או השבעו נא לי בה' היא השבועה שהשביעה אותם והם קבלו השבוע' כי אמרו לה נפשנו תחתיכם למות והדבר ההוא היא קבלת שבועה: השבעתנו · בקמץ התי"ו ומשפטו בחירק יש אומרים כי ההפסק נתחלפה התנועה ואחר שירדו אמרו לה זה ושנו התנאי ונתנו לה אות: את תקות חוט השני · פי' קו שזור ועשוי מחוטי שני וי"ת תורא דחוט זהוריתא ותרגום שפה לפיו סביב תורא יהא מקף לפומיה אם כן לפי דעתו פי' תקות חוט השני שפת בגד אדום ואמרו הזה שראו אותו בבית טרם שירדו ומה שאמרו תקשרי בחלון בעת כבוש העיר ויש פותרין תקות כמו ויכלו באפס תקוה לשון קו וחבל: הורדתנו · בא התי"ו בצרי מקום חירק כי יבאו זה במקום זה כמו יפעיל ויפעל: דמו בראשו · הוא נתחייב בדמו שלא שמר עצמו: ותשלח' · בדבור כלומ' אמרה להם לכו לשלו': ותקשר · לא קשרה אותו עתה אחר שילאו אלא ספר הכתוב כי כן עשתה כמו שצוו אותה שקשרה התקוה בחלון בעת כבוש העיר: וישובו · שבו אל הדרך כי כבר היו נחבאים בהר מפני הרודפי' ובסוף ג' ימים יצאו מן המחבוא ושבו להם אל הדרך ללכת לדרכם: ויאמרו אל יהושע כי נתן יי' · זהו סוף דבריהם ממה שספרו לו כי תלת כי הוא טעם אל הקודש: מקלה

[Biblical text]

לְדַרְכְּכֶם׃ וַיֹּאמְרוּ אֵלֶיהָ הָאֲנָשִׁים
נְקִיִּם אֲנַחְנוּ מִשְּׁבֻעָתֵךְ הַזֶּה אֲשֶׁר
הִשְׁבַּעְתָּנוּ׃ הִנֵּה אֲנַחְנוּ בָאִים בָּאָרֶץ
אֶת־תִּקְוַת חוּט הַשָּׁנִי הַזֶּה תִּקְשְׁרִי
בַּחַלּוֹן אֲשֶׁר הוֹרַדְתֵּנוּ בוֹ וְאֶת־אָבִיךְ
וְאֶת־אִמֵּךְ וְאֶת־אַחַיִךְ וְאֵת כָּל־
בֵּית אָבִיךְ תַּאַסְפִי אֵלַיִךְ הַבָּיְתָה׃
וְהָיָה כֹּל אֲשֶׁר־יֵצֵא מִדַּלְתֵי בֵיתֵךְ
הַחוּצָה דָּמוֹ בְרֹאשׁוֹ וַאֲנַחְנוּ נְקִיִּם
וְכֹל אֲשֶׁר יִהְיֶה אִתָּךְ בַּבַּיִת דָּמוֹ
כ בְרֹאשֵׁנוּ אִם־יָד תִּהְיֶה־בּוֹ׃ וְאִם־
תַּגִּידִי אֶת־דְּבָרֵנוּ זֶה וְהָיִינוּ נְקִיִּם
מִשְּׁבֻעָתֵךְ אֲשֶׁר הִשְׁבַּעְתָּנוּ׃ וַתֹּאמֶר
כְּדִבְרֵיכֶם כֶּן־הוּא וַתְּשַׁלְּחֵם וַיֵּלֵכוּ
וַתִּקְשֹׁר אֶת־תִּקְוַת הַשָּׁנִי בַּחַלּוֹן׃
וַיֵּלְכוּ וַיָּבֹאוּ הָהָרָה וַיֵּשְׁבוּ שָׁם
שְׁלֹשֶׁת יָמִים עַד־שָׁבוּ הָרֹדְפִים
וַיְבַקְשׁוּ הָרֹדְפִים בְּכָל־הַדֶּרֶךְ וְלֹא
מָצָאוּ׃ וַיָּשֻׁבוּ שְׁנֵי הָאֲנָשִׁים וַיֵּרְדוּ
מֵהָהָר וַיַּעַבְרוּ וַיָּבֹאוּ אֶל־יְהוֹשֻׁעַ בִּן־
נוּן וַיְסַפְּרוּ־לוֹ אֵת כָּל־הַמֹּצְאוֹת
אוֹתָם׃ וַיֹּאמְרוּ אֶל־יְהוֹשֻׁעַ כִּי־נָתַן
יְהוָה בְּיָדֵנוּ אֶת־כָּל־הָאָרֶץ וְגַם־נָמֹגוּ
כָּל־יֹשְׁבֵי הָאָרֶץ מִפָּנֵינוּ׃
ג
א וַיַּשְׁכֵּם יְהוֹשֻׁעַ בַּבֹּקֶר וַיִּסְעוּ
מֵהַשִּׁטִּים וַיָּבֹאוּ עַד־הַיַּרְדֵּן הוּא
וְכָל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וַיָּלִנוּ שָׁם טֶרֶם
יַעֲבֹרוּ

[Targum]

לְאוֹרַחְתְּכוֹן׃ וַאֲמָרוּ לַהּ גֻּבְרַיָּא זַכָּאִין אֲנַחְנָא מִמּוֹמָתִיךְ הָדָא דְּקַיֶּימְתְּ עֲלָנָא׃ הָא אֲנַחְנָא עָלִין בְּאַרְעָא יָת תּוֹרָא דְּחוּט זְהוֹרִיתָא הָדֵין תִּקְטְרִי בְּחַרַכָּא דְּשַׁלְשַׁלְתָּנָא בֵּיהּ וְיָת אֲבוּךְ וְיָת אִמֵּךְ וְיָת אַחַיִךְ וְיָת כָּל בֵּית אֲבוּךְ תְּכַנְשִׁין לְוָתִיךְ לְבֵיתָא׃ וִיהֵי כָּל דְּיִפּוֹק בַּר מִדָּשֵׁי בֵיתִיךְ לְבָרָא חוֹבַת קְטוֹלֵיהּ בְּרֵישֵׁיהּ וַאֲנַחְנָא זַכָּאִין וְכָל דִּי יְהֵי עִמָּךְ בְּבֵיתָא חוֹבַת קְטוֹלֵיהּ בְּרֵישָׁנָא אִם יַד אֱנָשׁ תְּהֵי בֵיהּ׃ וְאִם תְּחַוִּין יָת פִּתְגָּמָנָא דֵּין וּנְהֵי זַכָּאִין מִמּוֹמָתִיךְ דְּקַיֶּימְתְּ עֲלָנָא׃ וַאֲמַרַת כְּפִתְגָּמֵיכוֹן כֵּן הוּא וְשַׁלַּחְתִּנּוּן וַאֲזַלוּ וּקְטָרַת יָת תּוֹרָא דִּזְהוֹרִיתָא בְּחַרַכָּא׃ וַאֲזַלוּ וַעֲלוּ לְטוּרָא וִיתִיבוּ תַמָּן תְּלָתָא יוֹמִין עַד דְּתָבוּ רָדְפַיָּא וּבְעוֹ רָדְפַיָּא בְּכָל אוֹרְחָא וְלָא אַשְׁכָּחוּ׃ וְתָבוּ תְּרֵין גֻּבְרִין וּנְחִיתוּ מִן טוּרָא וַעֲבָרוּ וַאֲתוֹ לְוָת יְהוֹשֻׁעַ בַּר נוּן וְאִשְׁתָּעִיאוּ לֵיהּ יָת כָּל דְּעָרַעָא יָתְהוֹן׃ וַאֲמָרוּ לִיהוֹשֻׁעַ אֲרֵי מְסַר יְיָ בִּידָנָא יָת כָּל אַרְעָא וְאַף אִתְּבָרוּ כָּל יָתְבֵי אַרְעָא מִן קֳדָמָנָא׃

וְאַקְדֵּים יְהוֹשֻׁעַ בְּצַפְרָא וּנְטַלוּ מִשִּׁטִּין וַאֲתוֹ עַד יַרְדְּנָא הוּא וְכָל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וּבָתוּ תַמָּן קֳדָם דִּי יַעְבְּרוּן

[Masoretic marginal notes: ג' חס' בליש' · ב' וחס' · ג' · ל' · ג' י' · ח' · ל' י"ח · י"ג בטע' פזרין · י' י"ד ג' חס' בליש' · ב' ותבליס · ג' חס' ובענין · ג' וחס' · ג' · י"ג · ד' · ל' · ל' · י"ד דסמי' וחס' · ח' · ל' · ו' י' וחס']

והיה י"ג בטעמ' פזר בקריאה וסימ' והיה אם לא יאמינו גם לשני האתות האלה · והיה כהניח יי' אלהיך לך · והיה בשמעו את דברי האלה · והיה כל אשר יצא מדלתי ביתך · והיה כנות כפות רגלי הכהנים · ונקרבתם בבקר לשבטיכ' ויאמר יי' אל גדעון עוד · ואנ"י הצעי"ר המאס"ף נרא"ה לי שזה אינו מן המנין כי הוא בזקף כי לא נמנה אלא י"ג במסורת בטעם פזר ואח"כ ברוב ספרים ישנים בדקתי ג"כ הוא כפזר ויש גמגום ובמסר' אחרת לא נמנה זה מן מנין הפזרים · והיה כאשר יחלם הרעב · והיה כי תרבו ופריתם · והיה אם למוד ילמדו · ויאמר אלהים ירמיהו · וחמשה ועשרים אלף · והיה כאשר הייתם קללה בגוים · והר וליהונתן בן שאול · שני האנשים ד' דסמיכי בקריאה וסימ' נמסר בסדר שפטים: נמגו ד' וחס' וסימ' נמסר בסדר בשלח: וכל בני ו' וסימ' נמסר בסדר כי תשא:

רלבג

ויאמרו אליה האנשים נקיים אנחנו משבועתך · ר"ל אנחנו רוצי' להיות נקיים מזאת השבועה שלא תהי' לנו למכשול ולזה אנחנו צריכין לסדר הענין באופן נוכל להשמר בו מהכשל בה והנה אנחנו נותני' לך אות אמת שתכירו בו הבית הזה מזולתו והו' שתקשר בחלון את תקות וגו' · והנה אין שבועתינו שנמלט ממות בני' אבי' אם ימלא אי זה שיהי' מהם חוץ מהבי' הזה אם נקשר בזה האופן הנה יחויב שנמלט כל יושבי יריחו או כל יושבי הארץ אחר שלא יתברר לנו מי הם ממשפחתך וזה דבר לא נוכל להשמר עליו כי הוא סות' למה שצותה התורה עליו שלא תחיה כל נשמה מאלו הגוי' מהמקומות הקרובי' ולא מהרחוקים אשר לא ישכימו להיות לנו לעם ולזה אנחנו מבארי' שאין אנחנו נקשרים להחיות כי אם הנמצאים בזה הבית: ואם תגידי את דברי' זה · באופן שימלטו אשר יושבי העי' בזה הבית כשתודיעי להם שכב' נשבענו להחיות' הנמצאים בו לא תקפידנו שבועתנו להחיות': והנה שבו שני האנשי' ביום הג' לפלוטם שהוא היום השני מהשלשה ימי' שזכר יהושע במה שאמר בעוד שלשת ימי' אתם עוברי' את הירדן והנה ביום השלישי מאלו השלשה ימים השכים יהושע בבק' להזדרז על זאת המלאכ' כי המלאכה ליי' ובאו אל הירדן הו' וכל ישר' ולנו שם טרם יעברו את הירדן והכ' לא עברו את הירדן בלילה ההו' את' עבור השלש' ימים שזכר יהושע לשבו' הא' כי הש"י רצה שיתפרס' זה המופת לישראל כדי שתהיה אמונת' בו ית' ובנביאו' כאילו יותר חזק' ולזה חויב להמתין עבור הירדן עד בקר יום הד' · והשני הו' שהש"י רצה שיהיה המופת הזה כלי להפיל אימה ופחד על כל מלכי האמורי והכנעני ולזה היה ראוי שיהיה בעת שיראו האנשים זה המופת וזה ביום · והשלישי הוא שרצה הש"י שיתקדשו העם כדי שיהיו ראויי' יותר אל שיעש' זה המופת בעבורו עם שזה הנ[יאס] לדקדק יותר בענין אלו הנפלאות כי זה ממה שיועיל להשיג מה שהיה בהם מהפלא והחלות ולזה הוכרח לומר שלנו שם טרם יעבורו כי יחשב לפי שיעד יהושע להם שכאש' ישלמו ג' ימים יעברו את הירדן ויבא זה לחשב שיעברו את

מנחה קטנה

ויבקשו הרודפי' אל תאמר מה שלא מצאם הוא מפני שלא חיפשו כמחפש בגרונ בחורין ובסדקין אלא ויחפשו בכל הדרך כל מרבה אפי' מה שהוא מחוץ דרך כבושה בכל מקים שאפשר להטמן שם אדם ואפ"ה ולא מצאו כי ה' הסגירם: ויירדו ויעברו גם בזה יש שתי נסים נגליים הא' שלא נראו משום אדם בירדתם מן ההר ללכת עד הירדן מקום המעבורת והשני בבואם לעבר בספינה העוברת מקום שהיה שם הרודפי' ובודאי גזו לכל בעלי מעבר שישגיחו על שני אנשי' כאלו אם יבאו לעבור ויתפסום גם מזה נגולו ויעברו בלי פגע רע: כל הנאות אותם וגו' מזה נראה בחום שחפץ ה' בידנו וגו' וזה רמז' כי נתן ה' בידנו וגו' כי לא עבד רחמנא ניסא לשקרא: וישכם יהושע בבוקר וידוע שתמיד של שחרית היה מכפר על עבירות של לילה ע"כ כשרצה יהושע לקדשם ולזרזם השכים בבוקר וזמן הקרבת עולת הבוקר ואמר להם התקדשו שלא תחטאו כי מה שבידכם נתכפר ולהבא תהיו נקיי' כדי שתהיו מוכני' לקבל השפעת הקדושה בלי עניב מה · עוד כיון להזכיר זכותן של אברהם ובכללו עקדת יצחק שנ' בו וישכם אברהם בבוקר וכן אמ"ז בתפילת מנקרא ים נזכותו של אברהם שדכתי' ויבקעו המים וכתי' התם ויבקע עצי עולה אמר שאף כאן תרד זכותו של אברהם עמו ע"כ השני':

כלי יקר

ויאמרו אליה האנשים כו' עיין רש"י ז"ל והר"דק והרל"בג' ומהר"יא ז"ל פי' נקיים אנו משבועתך כי הלדם בשבועה פרט לאנוס ואנו אנוסים מחמת נפשות אשר לעומת זה אנו נקיים משבועתך אמנם עכ"ז עשה נעשה עמך טוב' לישבע עתה מחדש הנה אנחנו באי' וכו' ועל זו השבוע' הב' אמרו בסמוך והיינו נקיים משבועתך וכו' ולעפ"י שהם הנשבעים מדעת' עכ"ז אמרו אשר השבעתנו כלומר שאנו נשבעים לדעתך ע"כ תורף דבריו · אך אמת דלכאורה עדיין האונס במקומו שאע"פי שירדו חוץ לחומה יכולה היא להגיד למלך רדפו אחריהם ההרה אבל מ"מ אין זה כ"כ אונס כמו בהיות' במצודה ותוך חומ' יריחו ובפשטו ז"ל אבין או' נקיים וכו' אשר השבעתנו מיותר וכן תיבת הזה ובסמוך לא נאמר אלא הכי קאמר נקיים אנחנו משבועתך לפי שאת השבעתנו בע"כ מחמת אונס הזה אמנם בסמוך לא אמר הזה אלא אשר השבעתנו שלוהה שבועה עצמה שהשביעה אות' קבלוה עליהם כעת בלב שלם ואין צריך לידחק כמו שפיר' מהרר"יא שהכוונה שנשבעו על דעתה כנז' · ולי נראה שאמר נקיים אנחנו וכו' ר"ל אל תחשבי שמה שנעשה עמך הוא מכח השבועה כי לא כן הוא אלא שנשאר בדעתם כי לא הזונה שנהיה נקיים משבועתך עכ"ז לא נמנע מהטיב עמך כי הנה אנחנו באים בארץ את תקות חוט השני וכו' כי נגד עיניכו ה.א החסד אשר הורדתנו בו והצלתנו ממות אשר לעומת זה יחייב שלא אביך ואת אמך וכל אשר אתך בבית דמו בראשנו ברצון טוב ולא מצד ההכרח והנה ג"כ הוסיפו על שאלתה ואמר וכל אשר יהיה אתך בבית ואפילו מזולת בית אביך ולע"מ' זה הסיבת' היא גם עתה כדבריכם כן הוא כי ידעתי ודאי שהשמרו מוצא שפתיכ' ודבריכם לא יפול ארצה · ומה שאמר תקו' חוט השני הזה פי' הר"דק חוט שזו' וכו' ולי נרא' שהו' לשון תקו' ותוחל' כי ע"י חוט השני הזה יהי תקוה לאחריתך ומה שאמר הזה נראה לי במה שכתב מהרי"א שבאותו תקות השני קשרה ותורידם בו בעד החלון וזה ר"ל הזה שהצלתנו ע"י ראוי שיוש' להות על הצלתך כדי שנזכי' טובתך לגמול ליך כפרי מעלליך ונוכל להרחיב דרך הלצה שמאמר אשר הורדתנו בו חוזר גם אל החוט שקשרתנו והורדתנו בו וכאלו כתב את תקות חוט השני הזה אשר הורדתנו בו תקשרי בחלון אלא שנאמר באחרונה שחוזר ג"כ אל החלון שתקשור החוט שהורידתם בו בחלון שירדו בו כדי שיעלה זכרון ב' העניינים יחדיו לטובה ובפשט זו ג"כ אבין מה שהזכיר כאן הכתוב את תקות חוט השני לשון חוט לומר שעם היותו דק כחוט לא נפסק כשהורידם בו אמנ' בסמוך לא הזכיר חוט אלא ותקשור את תקו' השני כי בבחינת' לא מעלה ולא מוריד לשון חוט ולא נזכר למעלה אלא מצד הנס שהזכירוהו הם כנזכר:

ותאמר כדבריכם כן הוא מהרי"א ז"ל פירש לפי שטתו של נקיים אנו משבועתך שאף היא תשיב אמריה להם כדבריכם שאמרתם שאתם נקיים כן הוא הדין עמכם כי האדם בשבועה פרט לאנוס וכבר פי' בפסוק הקודם פסוק זה לפי שטתי ומ"ש ותשלחם הר"דק ז"ל פירש שלחת' בדבור כו' ומהרי"א פי' שתכף ומיד ודברי' ככתבן ובסד' כתיבתן כעשו וילכו ותכף להליכתן ותקשור את תקו' השני בחלון שאלו תעשה כן סמוך לביאתן לארץ ירגישו בה אנשי העיר ויאמרו סימנא מילתא לכך הקשירה עשאה תכף ע"כ:

וילכו ויבאו ההרה וכו' מאמר לא מצאו מיות' כי ודאי איך ימצאום והם בהר נחבאים עד שוב הרודפים אכן כוונת הכתוב לומר כי לא נתעלמו מהרודפים כי בקשו בקום וחפוש שהיה ראוי שימצאום אלא מאת ה' היתה זאת להציל וזהו ויבקשו בכל הדרך ולא מצאו אפי' מי שיגלה להם דבר לומר ראינום עוברים מכאן וכדדו הלכו אפי' גילוי כל דהו לא מצאו והיינו דלא כתיב ולא מצאום דזה פשיט' ולא איצטריך קרא לאשמועינן:

וישבו שני האנשים מה טעם אומר שני והיה מספיק יאמר האנשים להודיע חסידות האנשים האלה ששניהם יחדיו לו' כי בוטחי' בה' המה דלא תיסק אדעתין שבאלאתם מן ההר יצא אחד מהם לבדו לראות אם יש רודף אם לאו ובפרט המיוחד הוא פנחס לו יאות' לצאת כי הוא רואה ואינו נראה וכמו שהא"זל בפסוק ותצפנו כנז"ל לעומת זה הזכיר הכתוב וישובו שני האנשי' שניהם יחדיו דאלו אמר האנשים הוה אמינא זה אחר זה מטעם הנז' לכך אמר שני האנשים יחדיו שניהם בטחו בו ית' ויצאו לדרכם · ומ"ש וישובו פי' הר"דק ז"ל ששבו לדרכם הישרה ע"כ אף זו מחסידותם שלא הלכו אורחות עקלקלות אלא דרך ישרה וסמכו על נבואה שנאמר קה מפי רחב ואחר תלכו לדרכיכם כדפי' לעיל ואמר ויבואו אל יהושע לשלול שלא באו העירה כמו שעשו המרגלים בימי משה כי היא שגרמ' הקלקול כי זה אומר בכה וזה אומר בכה לכך באו אל יהושע לבדו ויספרו לו את כל המוצאות אותם שכלם היו בשורות טובות ונסי' שנעשו להם וזו לשון מציאה ונדקדק זה מההיא דאחז"ל את כל הקורות דברים קשי' כקורות ואולי כוונה לומר שהיו הדברים ממשמשים ובאים להם בהיסח הדעת כמציאה הבאה בהיסח הדעת ·

ויאמרו אל יהושע כי נתן ה' בידינו וכו' עיין רד"ק ז"ל מ"ש וגם נמוגו כל יושבי הארץ מפנינו שמהכר' מיותר שכבר נאמר כי נתן ה' בידינו וכו' · מהר"יא ז"ל פי' כי נתן ה' בידינו וגם יושבי הארץ עצמם יודעים ומכירי' כן שנתן ה' את הארץ כי נמוגו מפנינו · ולי נראה שמאמר גם נמוגו כל יושבי הארץ נמשך אל כי נתן ה' את הארץ וגם זאת עשה אלהים לנו כי נתן ג"כ מוראינו ופחדינו עליהם וגם זו מאת ה' ובכלל נתינת הארץ היא:

וישכם יהושע וכו' מכילתא בבקר ולא בלילה מגיד משנתנה רשות למלאך לחבל אין מבחין בין צדיק לרשע וכה"א לך עמי בא בחדריך וכתיב ואתם לא תצאו איש מפתח ביתו עד בקר ואומר הנני אליך והוצאתי חרבי מתערה והכרתי ממך צדיק ורשע ואומר והיה בעבור כבודי וכו' ללמדך שתהא כלנם בכי טוב ותהא יוצא בכי טוב וכן אתה מוצא שהיו האבות והנביאים נוהגים בדרך זה שנאמר וישכם אברהם בבקר · וישכם יעקב בבקר · וישכם משה בבקר · וישכם שמואל בבקר והלא דברים ק"ו ומה אם אבות ונביאים שהלכו לעשות רצונו של מי שאמר והיה העולם נהגו בדרך ארץ שאר בני אדם עאכ"ו · וכה"א תשת חשך ויהי לילה וכו' תזרח השמש יאספון מכאן ואילך יצא אדם לפעלו עכ"לה: נראה הכוונה לפי שהלילה הוא למחבלים הוא להתעלם ולהתחזק בה מצד התפשטו' אילנה למותא על כל הנבראים והוא מ"ש קן שם לחשך לזאת בבקר ולא בלילה כי משנתנה רשות למלאך לחבל כי הליל' הוא זמנו ודבר בעתו אין מבחין בין צדיק

יעברו: וַיְהִי מִקְצֵה שְׁלֹשֶׁת יָמִים וַיַּעַבְרוּ הַשֹּׁטְרִים בְּקֶרֶב הַמַּחֲנֶה׃ וַיְצַוּוּ אֶת־הָעָם לֵאמֹר כִּרְאֹתְכֶם אֵת אֲרוֹן בְּרִית־יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם וְהַכֹּהֲנִים הַלְוִיִּם נֹשְׂאִים אֹתוֹ וְאַתֶּם תִּסְעוּ מִמְּקוֹמְכֶם וַהֲלַכְתֶּם אַחֲרָיו׃ אַךְ רָחוֹק יִהְיֶה בֵּינֵיכֶם וּבֵינָו כְּאַלְפַּיִם

יעברון: והוה מסוף תלתא יומין ועברו סרכיא בגו משריתא: ופקידו ית עמא למימר במחזיכון ית ארון קיימא דיי אלהכון וכהניא וליואי נטלין יתיה ואתון תטלון מאתריכון ותהכון בתרוהי: ברם רחיק יהי ביניכון וביניה כתרין

רשי

והכהנים הלוים · לפי שיאלו כולם מלוי אבי עמר' נקראו לוי' כמו שפירשו רבותינו בבראשית רבה במ"ה מקומו' נקראו כהנים לוים וזהו טעמו של דבר מ"ר: אך רחוק יהי' · כבודו של מקום הוא: וביניו · כמו וביניו ודומה לו ישמח ישראל בעושיו · ד"א שתי ארונות היו של שכינה ושל יוסף מהלכין יחד: כאלפים

רדק

מקצה שלשת ימים · הנה ראינו בתורה כי בשנת הארבעי' בחדש שבט הוכיח משה רבינו ע"ה את ישרא' ובו בחדש מת או בתחלת אדר שהרי בניסן עברו ישרא' את הירדן עם יהושע וכבר מת משה ועברו ימי אבלו טרם נסעם מהשטים ואמרו רז"ל כי בשבעה באדר מת משה וראו זה מן הפסוקים אחר הקבלה כיצד חשוב אחרי ז' ימים באד' ל' יום ימי אבל מש'תמצא שנשלמו הל' יום בז' בניסן וג' ימים שהזהירם טרם עברם את הירדן להכין צידה נמצא סוף אותן ג' ימים הוא י' בניסן ובו ביום עלו מן הירדן כמ"ש והעם עלו מן הירדן בעשו' לחדש הראשון ולא נוכל לומר כי לא שלמו ימי האבל עד עברם הירדן שהרי בעודם בשטי' בערבות מואב שלמו ימי האבל כמו שכתב בערבות מואב שלשים יום אבל לולי הקבל' יוכל לומ' האומ' כי בשבט מת משה או באדר קוד' שבעה בו וכן מצינו בדברי רז"ל כי יש מהם שאמרו בז' בשב' מת משה אע"פ שסוגיית התלמוד היא כי בשבעה באדר מת משה ונר' כי הקבלה נכונה כן היא כי לא יתכן לפרש שהיו שם ימי' בטלי' אחרי מות משה אלא היו ימי אבלו ואחר עבור ימי אבלו צוה הקב"ה את יהושע לעבור את הירדן והנה יהיה פי' ויהי אחרי מות משה אחר עבור ימי אבלו והוא שלשים יום כי אין רוח הקדש שורה על אבל ועל עצב כמו שאמ' אלישע ועתה קחו לי מנגן וגו' ואמר ביעקב אביכו ותחי רוח יעקב ותרגם אונקלס ושרת רוח נבואה על יעקב אבוהון כי כל ימי התאבלו על יוסף לא שרתה עליו רוח הקדש והנה ביום השלושי' שהוא ז' בניסן אמר הקב"ה ליהושע קום עבר ובו ביו' צוה יהוש' לעבור בקרב המחנה ולומר הכינו לכם צידה כי בעוד שלשת ימי' אתם עוברי' את הירדן והוא עשרה בניסן שעברו את הירדן כמו שכתוב ויהי' פי' מקצה שלשת ימים ביום שעברו שהוא סוף ג' ימי' למה שאום הכינו לכם צידה אבל המרגלים שלחם יהושע תוך ימי אבל ושבו אל יהושע בשמנה בניסן והשכי' יהושע בבקר ונסעו מהשטים בתשע בניסן וילינו שם על שפת הירדן ובו ביו' אמר יהושע אל העם התקדשו כי מחר ר"ל בעשרה בניסן יעשה יי' עמכם נפלאו': תוס"פת כתב הרב רבי יהוד' ז"ל בענין לדקדק שאומרין בשבת במנחה יש אומרים לכך אנו אומרים שלשה פסוקים של צדוק הדין לפי שנפטר משה רבינו עליו השלו' במנחה בשבת ואינו כך ויש להוכיח מפרקא קמא דקדושין מכח חשבון ע"י אבלו של משה שהיו שלשי' יום ובעשור לחדש אחר כי נסעו ללכת על יריחו ויריחו נלכד' בשב' וכאשר נשלך החשבון לתפרע נמצא שלא מת בשבת: ויצוו את העם לאמר כראותכם וגו' ואת' תסעו ממקומכ' וגו' והלכת' אחריו · אמרו רז"ל ת"ר כיצד עברו ישראל את הירדן בכל יום ויום היה ארון נוסע אח' שני דגלי' ואותו היו' נסע תחלה שנ' הנה ארון הברית אדון כל הארץ עובר לפניכ' בירדן ופר"שי ז"ל נשתנה המסע הזה משא' המסעות שכל זמן שמשה קיי' היה עמוד הענן נוסע תחלה ומראה להם הדרך שנ' ההולך לפניכ' לתור לכם מקום וגו' ובענן יומ' · והארון אחר שני דגלים שנ' ונסע אהל מועד מחנה הלוים בתוך המחנות וגו' ועכשו הארון נוסע תחלה שנאמר הנה ארון הברית וגו' עובר לפניכ' בירדן כלומר מקדים לפניכ' ליכנס בתוך הירדן ומה שאמר ויסעו מהר יי' דרך ג' ימי' וארון ברית יי' נוסע לפניה' · ארונו של משה היה שהיו בו שברי לוחות ולשון עובר מלשון ויעבור את הכושי לישנא דאקדומי הוא ע"כ: והכהני' הלוים · עד עתה הלוי' היו נושאי' הארון ועתה נשאוהו הכהני' להקדישו יותר מפני הנס שנעשה לפניו עתה ואמרו רז"ל בג' מקומות נשאו הכהנים את הארון כשעברו את הירדן וכשסבבו את יריחו וכשהחזירוהו למקומו וזה היה כשהי' דוד בורח מפני אבשלום שנ' וישב צדוק ואביתר הכהן את ארון אלהי' ירושלם וכל זה להגדלת קדושתו ועוד מצינו במקו' אחר בבניין הבית שהעלוהו הכהנים מעיר דוד והביאוהו לבית קדש הקדשים ואפשר כי לפני שנתנוהו במקומו שהיה שם לעול' לא מנו אלא שלש מקומו' ובכלל שהחזירוהו למקומו הוא ועד עתה היה ארון נוסע אחר שני דגלי' ועתה נסע תחלה: ובינו · וביניו כתיב וביניו קרי והכל אחד כי ימצא בלשון יחיד ובלשון רבי' ויש בו דרש כי שני ארונות היו של יוסף ושל שכינה והיו מהלכין יחד: כאלפים

מנחה קטנה

ושכי' בבוקר: כראותכם את ארון וגו' כי עד הנה היה שעמוד ענן הולך לפניכם ובמית' משה נסתלק אמר אל תצטערו כי הארון ילך לפניכ' לבראותכ' הדרך וסיבה יתירה נודעת לכם ע"י הארון כי הענן היה משום הדרכי' באופן שנאמר' ביבשה וכאן ע"י הארון תלכו ביבשה בתוך המים · ומפני שישראל לא נזדככו עדין מזוהמת פעור ע"כ היו צריכין הכנה לקבל השפע מצד החסד ולזה היו צריכין הכהנים לשאת את הארון כי הם מדת החסד בידוע · ולא הלוים שהם מדת הגבורה וע"כ היה הארון נוסע לפני העם לפסתיק הדין ולא אחר שני דגלים

כלי יקר

צדיק לרשע ואפי' הצדיק יהי נזוק בצאתו בעוד לילה ולכ' די להם לצדיקים בזריזות זה לבד להשכי' בבקר ז"ש בבקר ולא בלילה כאלו נתקשה לו שהיה להם להשכים בלילה ואפילה לזריזות נמרץ אלא משום דמשנתנה רשות למשחית אינו מבחין וכו' ומביא ראיה מקר' דלך עמי בא בחדריך ומשום דאיכ' למדחי דשאני התם שהש"י כעוס עם כלל האומה ולכך משנתנה רשות על הכלל אפשר שישלוט גם על עמי אלו תלמידי חכמים ולכך צוה לך עמי בא בחדריך אבל גבי יהושע ליכא למיחש למשנתנה רשות וכו' והדר' קושיא לדוכתא למה לא השכים בעוד לילה לזה מביא ראיה שנית ואומ' וכתיב ואתם לא תצאו איש מפתח ביתו שהרי כל היגיעה היתה לטובתם של ישראל והרשות שנתנ' ולמשחית היתה לתכלית יציאת ישראל ועכ"ז אמר ואתם לא תצאו איש מפתח ביתו ולפי שגם בראי' זו יש לדחות לפי שעדיין לא נתנה תורה לישראל כדי להגן עליה' כמ"ש ואת ערום ועריה נתן להם דם פסח ודם מילה וצו' להזות על המשקוף ועל ב' המזוזות ולכך כצאת' מן הבית אשר הוא מסומן בדם מצוה דם פסח אפשר שיקבלו קצת נזק אבל בעלמא בשאר צדיקים ונביאים יקשה בבקר ולא בלילה · עוד בחינה שנית דכתיבת רשו' למשחית לחבל במצרים דרשות מוחלט לאויבי ה' המכחישי' יכולתו ולזה לא יבחין בין צדיק לרשע לזה מבי' ראיה שלישי' הנני אליך והוצאתי חרבי מתערה דבישראל מיירי שאע"פ שהם עמו ובני בחוניו ושקבלו תורתו עכ"ז משנתנה רשות לחבל אמר והכרתי ממך צדיק ורשע צדיק גם כן נכר' כי זו ראיה היא ולפי שיש לדחו' גם בזו דמ"ש והכרתי ממך צדיק ורשע הייננו מטעם אחר והוא כי ההיא דתצא אש ומצאה קוצים ונאכל גדיש שהם הצדיקים שקדמה אכילתם כדי שלא יגינו על הרשעים ולא משום נתינת רשות למשחית דהיינו חרבי מתערה דהא והכרתי כתוב שהב"ה בעצמו והוא המכרית צדיק תחלה כדי שלא יגן כאומר לז"א ואומר והיה בעבור כבודי ושכותי כפי עליך לשלא יזיקוהו ויחבלוהו המחבלים שזו ראיה גמורה וז"ש ללמדך שיצא אדם בכי טוב הוא האור כי טוב והחשך רע הוא שכח הטומאה והמחבלי' יש להם רשות בלילה · ולפי שיש לדחות גם בראיה זו לפי שמשה שאל לראות כבוד ה' ולדעת דרכיו ושאלות שלא כהוגן ולזה אפשר שיהיה כח למשחי' לחבלו לזה מביא ראיה מהאבות והנביאי' שהיו נוהגים בדרך ארץ ר"ל בדרך הטבע שנתן הב"ה בעולמו מהדרך שנתן בארץ מעת היותה בריאה שאמר השי"ת והיה העולם וז"ש וכן אתה מוצא שהיו האבות והנביאים נוהגים בדרך ארץ שנאמר וישכם אברהם בבקר וישכם וכו' ולזה דן ק"ו ומה אם האבות ונביאי' שהלכו לעשות רצונו של מי שאמר והיה העולם ר"ל שכיון שהקב"ה אמ' והיה העולם וממנו ובאמירתו נתהוה דרך ארץ וטבע היצירה שהי' ראוי שהולכי' לעשו' רצונו לא יחושו לדרך ארץ עכ"ז חששו שאר בני אדם שאין להם זכות אבו' ונבואה ואינם הולכים אלא לעשו' רצון עצמם עאכ"ו שראוי להם לחוש לטבע ודרך ארץ שנתן הב"ה בעולמו ומ"ש וכן הוא אומר תשת חשך וגו' הכוונה להביא ראיה למה הלילה זמן נתינת רשות לחבל ושהכל מאתו ית' שנתן להם גבול הלילה לרע והיום לטוב וז"ש וכה"א תשת חשך ויהי לילה שטעם הכפל של חשך ולילה חשך אל הקליפה והרע הפך לאור כי טוב וגבולו הוא בלילה והכל מאתו ית' שאמר והיה העולם ז"ש תשת חשך וכו' שהוא ית' השית הכל שאמר והיה העולם ולזה הכפירי' שואגים לטרף למטה שהם רומשים בכח העליון המניעם וכשתזרח השמש יאספון התחתוני' הטורפים לפי שהכחות העליונים נכנסו במוקבה דתהומא רבה מקום המיוחד להם ביום ולזה אז יצא אדם לפעלו וכו' והקב"ה יתברך ויתעלה כלם בחכמה עשה כמו שנאמר כולם בחכמה עשית שבזה מובן לך למה לא השכימו האבות והנביאים בלילה אלא בבקר : ועוד לחז"ל ד"א וישכם יהושע בבקר מלמד שהזריזים מקדימי' למצות ד"א בבקר מלמד שתפלתם של צדיקים נשמעת בבקר בקרו של אברהם בקרו של יעקב בקרו של משה בקרו של יהושע בקרו של שמואל בקרו של נביאים שעתידי' לעמוד שנא' ה' בקר תשמע קולי בקרו של עולם הבא שנאמר חדשים לבקרים וכן אתה מוצא שנפרע הקב"ה מן הרשעים בגיהנם לעתיד לבא בבקר שנאמר לבקרים אצמית כל רשעי ארץ ואף ירושלם לעתיד לבא כל בקר ובקר דינה יוצא לאור שנאמר ה' צדיק בקרבה וכו' עכ"לה : ולעד"ן לדקדק מאי דריש בוישכם יהושע בבקר דיליף לזריזו' · וע"ק הו' מלמד שתפלתן של צדיקים נשמעת בבקר היכא רמיזא תפלה · ועוד קשה מאי וכן אתה מוצא שנפרע הב"ה מן הרשעי' בגיהנם בבקר שנא' לבקרי' אצמית שאדרבה כיון שהב"ה נפרע מן הרשעים אינו עת רצון וזה סותר הקודם · וקשה ג"כ אומרו ואף ירושלם לעתיד לבא כל בקר יוצא לאור שלשון ואף בלתי צודק כיון שהענייני' מתחלפי' מפורענות לאור וטובה · ונראה שדקדקו ז"ל או' וישכם יהושע בבקר כי לנסיעה מן השטים לא היו צריכים להשכים בבקר שהקב"ה נושא אותם על כנפי נשרים ונסיעתם מן הירדן תוכיח שהלכו ס' מיל ביום א' כנז' בדחז"ל לז"א כי לפי שהיתה נסיעה למצוה להכנס לארץ וללחום מלחמות ה' לזה השכים בבקר דזריזים מקדימין למצות : אמנם בד"א מלמד שתפלתם וכו' דקדקו עוד אומר בבקר שהי"לל וישכם יהושע בבקר אבל ר"ל וישכם יהושע להתפלל ופי' בבקר באותו בקר שהצדיקי' עומדי' ומתפללים כמ"ש ה' בקר תשמע קולי וכאן באומרו בבקר הבית מורה שהשכים באותו דבר שנא' עליו ה' בקר תשמע קולי שתפלתן של צדיקי' נשמעת באותו זמן לפי שהוא עת רצון שאברה' שהוא רמז אל החסד כתוב חסד לאברה' וז"ש בקרו של אברהם וכן יעקב היה מתפלל שהרי בבוקר נוטה הוא למדתו של אברהם כמ"ש בס"ה אנכי אלהי אברה' אביך וגו' ולזה שמוא' וכל הנביאים משכימים בבקר להתפלל או להתבודד בו לפי שהוא עת רצון שמתעורר החסד בעולם ולהיות הזמן ההוא נכון לחסד ה' לז"א בקרו של עולם הבא ואמר בו לבקרים בלשון רבים לפי שאז יתגלו החסדי' הגדולים ככתוב וברחמים גדולים אקבצך וזהו לבקרים בקר א' של עולם הזה ובקר נעלם מן העול' הבא וז"ש בקרו של עול' הבא בקרו בלשון יחיד על הנוסף ומביא ראיה מפסוק חדשי' לבקרים בלשון רבי' ומובן במ"ש וכן אתה מוצא שנפרע הב"ה מן הרשעים בגיהנ' לעתיד לבא בבקר שנאמר לבקרים אצמית כל רשעי ארץ ואפי' שהי' נרא' הזמן הנאות להצמית כל רשעי ארץ לעת ערב שמתעורר הדין או בלילה שהוא זמנו עכ"ז אמ' שיהיה לבקרים לפי שהתכלית הוא להכרי' מעיר ה' כל פועלי און ולזה צריך שיהיה פורע אות' בשעת רצון לישראל כדי שיגבר ישראל ועיר ה' ויבערו ויכרתו רשעי' ממנה או יהיה הטעם שהש"י רחמן אפילו על הרשעים כמו שדרש חז"ל וחנותי את אשר אחון אפילו הרשעים שאם נראית חנינתו וז"ש אשר אחון וכן את אשר ארחם בעצם שהם הרשעים ולזה הב"ה נפרע מן הרשעים בגיהנ' לעתיד לבא בבקר כדי לרחם עליהם מה שאפשר לרחם וברחמים גדולי' כמו שאמר לבקרים אצמית כל רשעי ארץ ובזה מובן גם כן אומר ואף ירושלם לעתיד לבא כל בקר ובקר דינ' יוצא לאור וכו' כי זה שייך לנזכר ברשעי' שכמו שהב"ה ברחמיו דן דינם לבקרים כדי שיקל ענשם מה שאפשר להקל כך בדינ' של ירושלם ידין אותה הש"י בכל בקר ובקר כדי שע"י החסד המתעורר בבקר יכנס להם לפנים משור' הדין ויצא דינה לאור וז"ש ה' צדיק בקרבה לא יעשה עולה ואפי' שהוא בקרב' צדיק הו' ולכך מה שיוכל להטיב עמה הוא לבלתי האריך להם זמן עד שיתקבץ עליה' סך גדול אלא בבקר בבק' משפטו יתן לאור שיעשה דינה ומשפט' דבר יום ביומו ומכפל בבקר בבקר למד מ"ש כל בקר ובקר דינה יוצא לאור : אבל ק' דמאמ' הוא וכל בני יש' מיותר דודאי שלא הלך הוא לבדו גם הו' טרם יעבורו מיותר שהם לני' שם פשיטא שהיכם עוברים וטרם יעבורו הוא אכן כוונת הפסוק לומר שהעיכוב הזה של הלינה לא היה בקרי ובהזדמן מחסרון זמן ולנו שם כי בא השמש ולעומת זה הקדים אומר וישכ' יהושע בבקר וכיון שהשכים בבקר הגיעו לירדן בעוד היום גדול גם לא נמשך העיכוב מצד העם שלא הלכו בדרך מתמול שלשום והולכים מפוזרים שלא הגיעו כולם יחדיו אל המסע כי זה אינו אלא ויבאו עד הירדן הוא וכל בני ישראל יחדיו באופן שמה שלנו שם היה בכוונת המתכוין שילינו טרם יעבורו ז"ש וילינו שם טרם יעבורו והסיבה כמו שכתב הרל"בג ז"ל ובמה שהבאר בתיבת נפלאות שהם שתים קריעת ירדן והב' שיעבור הארון אחר שוב הירדן לאיתנו ויפרח באויר הוא והכהנים אשר זה בלי ספק אם יעשהו ה' בלילה לא יכיר בעל הנס בניסו כי אם האחד ושנים ולעומת זה כאמר וילינו שם טרם יעבורו וכתבו חז"ל היות פטירת משה לז' באדר ול' יום מימי בכיתו ושלש ימים שאום יהושע הכינו לכם צידה כי בעוד ג' ימים נמצא בי' בניסן נעשה נס קריעת הירדן וי"ש מי שאמר שבז' בשבט מת משה אבל הנכון באדר כאמור :

ויהי מקצה וכו' אמרו חז"ל ת"ר כיצד עברו ישראל את הירדן בכל יום היה ארון נוסע אחר ב' דגלים ואותו היום נסע תחלה שנאמר הנה ארון הברית עובר לפניכם ופרש"י ז"ל נשתנ' המסע הזה מכל שאר המסעות שכל זמן שמשה קיים היה עמוד הענן נוסע לפניהם ומראה להם הדרך שנא' ההולך לפניכ' לתור להם מנוחה והארון אחר שתי מחנות שנא' ונסע אהל מועד בתוך המחנות ועכשיו הארון נוסע תחלה שנאמר עובר לפניכ' ולשון עובר הוא מקדים כמו ויעבור את הכושי ע"כ וכאן הוא אומר ארון ברית ה' אלהיכם ובסמוך הוא אומר הנה ארון הברית אדון כל הארץ הטעם הוא כי עדיין לא הודיע לעיני הגוי' גבורתו וע"י יהושע לכך אמר ארון ברית ה' אלהיכ' שאלהיכ' ידוע לאלוה לא יותר אמנם אחר כך שהודעת יהושע שבסיבת עמידת הארון בירדן יעמדוה מי הירדן כמו נד ויקרע אז קרא בשם אדון כל הארץ לב' סיבות הא' שנמוגו כל יושבי הארץ ומורו אדון לו עליהם בראות הירדן ישוב לאחור והב' כמו שפי' הרד"ק ז"ל להיות קריעת הירדן ועמידת נכד א' כעבד לפני אדוניו' והורה בזה היותו אדון השליט בארץ הוא הטבע לבטלו ע"כ והוא אומרו ארון הברית אדון כל הארץ וכאן לא כא' אלא ה' אלהיכם והגיד להם שינשאו לעומת הארון כעל כנפי נשרים שהארון ישאם וז"ש כראותכם את ארון ה' תסעו ממקומכם ר"ל הסעו בנקלה מבלי הליכה שכן מורה תיבת תסעו כמו שבארתי בפסוק נוסעי' אנחנו שלשון נסיע' הוא הנתק ממקום למקום בנקלה ובזה מובן כפל אומרו ואתם תסעו והלכתם אחריו · עוד אפשר לפ' שחייב' בעקירה ממקומם תכף ומיד בראותם שנושאי' הארון בה שעתא ואתם תסעו ממקומכ' ולא תתקרב אל הארון בסמוך לו אלא והלכת' אחריו ברחוק מה שלך רחוק יהיה וכו' · ואפשר שמכאן יסמכו לקום מפני ס"ת וללכת אחריו ולסמכוה אקרא דאחרי ה' ילכו וז"ש בראותכ' את ארון ברית ה' ואתם תסעו מיד ממקומכם לחלוק לו כבוד והלכתם אחריו וכדכתיב אחרי ה' ילכו וכתיב ובנוחה יאמר שובה ה' רבבות אלפי ישראל מכלל דבעודו נוסע יסעו ישראל לעומתו · ומ"ש הכהנים הלוים אחז"ל זה א' מג' מקומו' שנשאו הכהני' את הארון כאן וכשעברו את יריחו וכשהחזירוהו למקומו בימי דוד ועוד נמצא במקום ד' בבנין הבית שהעלוהו למקומו הכהנים מעיר דוד לבית קדש הקדשים וכתב הרד"ק ז"ל אפשר שלפי שנתנוהו כו' ולי נראה שלהיות קדושת המקומות האלו יתירה עד שחייב להוליך את הארון הכהנים ולא הלוים לעומת זה לא מינו אלא ג' מקומות ואעפ"י שהיו הפעמים

ארבעה

ג׳ דגש
כְּאַלְפַּיִם אַמָּה בַּמִּדָּה אַל־תִּקְרְבוּ אֵלָיו לְמַעַן אֲשֶׁר־תֵּדְעוּ אֶת־הַדֶּרֶךְ אֲשֶׁר תֵּלְכוּ־בָהּ כִּי לֹא עֲבַרְתֶּם בַּדֶּרֶךְ מִתְּמוֹל שִׁלְשׁוֹם:
ה׳ וַיֹּאמֶר יְהוֹשֻׁעַ אֶל־הָעָם הִתְקַדָּשׁוּ כִּי מָחָר יַעֲשֶׂה יְהוָה בְּקִרְבְּכֶם נִפְלָאוֹת:
ו׳ וַיֹּאמֶר יְהוֹשֻׁעַ אֶל־הַכֹּהֲנִים לֵאמֹר שְׂאוּ אֶת־אֲרוֹן הַבְּרִית וְעִבְרוּ לִפְנֵי הָעָם וַיִּשְׂאוּ אֶת־אֲרוֹן הַבְּרִית וַיֵּלְכוּ לִפְנֵי הָעָם:
וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־יְהוֹשֻׁעַ הַיּוֹם הַזֶּה אָחֵל גַּדֶּלְךָ
ג׳ ב׳קמץ וא׳ פתח

כְּתְרֵין אַלְפִין אַמִּין בְּמִשְׁחֲתָא לָא תִקְרְבוּן לְוָתֵיהּ בְּדִיל דְּתֵידְעוּן יַת אוֹרְחָא דִּי תְהָכוּן בַּהּ אֲרֵי לָא עֲבַרְתּוּן בְּאוֹרְחָא מֵאִתְמָלֵי וּמִדְּקַמּוֹהִי: וַאֲמַר יְהוֹשֻׁעַ לְעַמָּא אִזְדַּמְּנוּ אֲרֵי מְחַר יַעֲבֵיד יְיָ בֵּינֵיכוֹן פְּרִישָׁן: וַאֲמַר יְהוֹשֻׁעַ לְכַהֲנַיָּא לְמֵימַר טוּלוּ יַת אֲרוֹן קְיָמָא וְעִבְרוּ קֳדָם עַמָּא וּנְטַלוּ יַת אֲרוֹנָא דִּקְיָמָא וַאֲזָלוּ קֳדָם עַמָּא: וַאֲמַר יְיָ לִיהוֹשֻׁעַ יוֹמָא הָדֵין אַשְׁרֵי לְרַבְיוּתָךְ

התקדשו ג׳ קמצין וסימ׳ ויאמר יהושע אל העם התקדשו · כי כל הכהנים הנמצאים · כי רבת בקהל אשר לא התקדשו : אחל ג׳ ב׳קמץ וא׳ פתח וסימ׳ נמסר בסדר דברים :

רשי

כאלפי׳ אמה · שתהיו יכולין לילך ולהתפלל בשבת לפניו כך מפרש במדר׳ תנחומ׳ לפי שידע שיהיו לפני ירחו כריס בשבת : למען אשר תדעו · מוסב על והלכתם אחריו · כי לא עברת׳ בדרך ולא הלכת׳ לעניין מסה עד הנה : ויאמ׳ יהוש׳ · ביו׳ הג׳ ויום שלשי׳ של אבל היה ראשון לשלשת הימי׳ : התקדשו · הזמנו : כי מחר · כעבירכם את הירדן וגו׳ : נפלאות · ת״י פרישן : ויאמר יהושע אל הכהנים · ביו׳ המחרת: שאו את ארון הברית · עד עכשיו כשאו לויים והיום כהנים בבאכם :

רדק

כאלפים אמה במדה · הכ״ף כ״ף השיעור כמו כ״ף כשש מאות איש כעשרים איש כאיפה שעורים ויתכן שהוא כ״ף האמתות לפי שאמר במדה וכמו זה הכ״ף כ״ף הדמיון כהיו׳ תמלאון אותו השבע׳ לי כיום ורוחב המים היה אז שני׳ עשר מיל כנגד מחנה ישר׳ כמו שפירשו רז״ל ואמר להם יהושע שמשע׳ שיכנסו לירדן יתרחקו מן הארון אלפי׳ אמה והטעם שלום שילכו רחוקים מן הארון הכתוב אומ׳ הטעם למען תדעו את הדרך ויש בזה דרש כי מה שלוה להם רחוק יהיה בניכם וביכו כשפים אמ׳ במדה על חנותם לפני יריחו לוה להם ואמר להם יהושע עתידין אתם לעשות שם ביריחו את השבת אל תרחיקו מן הארון יותר מאלפים אמה לכל רוח ולמה כדי שהיו רשאי׳ לבא להתפלל לפני הארון בשבת ומ״ש במדה בפתח הבי״ת שמורה על הידיע׳ ר״ל במדה הידוע׳ אצלם במלאכת המשכן : תדעו את הדרך · כדי שלא תכנסו בערבוביא ותראו מרחוק הארון ותלכו לדרך ישרה כלכם אחרי הארון : כי לא עברת׳ בדרך · בדרך הזה כלומר שיבקעו לפניכם המים : התקדשו · תהיו מזומני׳ לעבור והכינו כליכ׳ וכל דבריכם : מחר · בעברכם את הירדן : יעשה יי׳ בקרבכם נפלאות · והנפלאות בקיעת מי הירדן ועמוד המים נד אחד והיאך ידע יהושע זה ועדיין לא אמר לו השם ית׳ היום הזה אחל גדלך עד למחר ביום עבר׳ אלא כשאמר לו ביום שלשים של אבל משה קום עבר אמר לו כי עד שלשה ימים תעברו את הירדן ואמר לו הנפלאות שיעשה עמהם בעברם וזהו שאמר להם יהושע כי בעד שלשת ימים אתם עוברים ואף על פי שלא זכר זה הכתוב כשאמר לו קום עבור והירדן היה מל׳ על כל גדותיו אז הבין יהושע כי לא יתכן עברם את הירדן אלא כי בנפלאות שיעשה עמהם : ויאמר יהושע אל הכהנים · ביום שעברו והוא בעשו׳ לחדש :

רלבג

את הירדן בתחלת הלילה שאחריה ומפני זה הוצרך לבאר שלא עברו את הירדן כי אם ביום כדי שיתבאר יותר לדורות הבאי׳ אמתת זה הספו׳ ולזאת הסבה בעינה צוה יהושע לשנים העש׳ איש שירימו להם אבן אחת לאיש על שכמו למען יהיו האבנים האלה לזכרון לבני ישראל על דבר זה המופת · והנה צוו השוטרים את העם במצות יהושע שילכו אחר ארון ברית יי׳ שישאוהו הכהנים הלוים והנה הוצרכו לזאת הצואה כי בימי משה היה חנות׳ ונסע׳ ע״פ יי׳ מצד תנועת עמוד הענן יומם ועמוד האש לילה לנחותם הדרך ואולם עתה לא תהיה הליכתם בדרך בזה האופן אבל יהיו המנהיגים

כלי יקר

ארבעה המקומות ג׳ הם כי הב׳ פעמים כמקום אחד נחשב שהוליכוהו למקומו פעמים פעם בימי דוד ופעם ב׳ באותו מקום בבנין הבית מה לי בית עולמים מה לי בבית שבעיר דוד :

אך רחוק וכו׳ · תנחומא אך רחוק יהיה ביניכם וביניו כאלפי׳ אמה אמר להם יהושע עתידים אתם לעמוד שם ולעשות שם את השבת אל תרחקו מן הארון יותר מאלפי׳ אמה לכל רוח שתהיו רשאין לבא להתפלל לפני הארון בשבת וכן אתה מוצא כשאמר הב״ה למשה שיעשו להם דגלים אמור להם הסרו דגליכם לארון לכל רוח שנאמר איש על דגלו באותות עכל״ה : ולעד״ן לדקדק מה ראו חז״ל על ככה ומה הגיע אליהם לדרוש דרשתם זו מלבד המובן בפשט דבריה׳ שכתנו טעם לרחוק זה על אלפים אמה ועוד היכן רמוז כגון הדגלים אל הארון : ונראה שהוקשה להם לשון אך דקאמר עוד הוקשה להם ז״ל שאם הטעם של הרחוק זה הוא שלא ילכו בעירבוביא וכדעת המפרשי׳ ז״ל שנזכיר בסמוך בס״ד יקשה אומרו כאלפים אמה דמשמע ולא אלפים שאם הטעם כדבריהם ויהיה אלפים אמה דמה בכך לז״א חז״ל אך רחוק יהיה ביניכם כאלפים אמה לרמוז אל השני הכרחיות שזכרנו שמהם נכריע שאמר להם יהושע עתידי׳ אתם לעמוד שם ולעשו׳ שם את השבת וכו׳ שזה רמז הכתוב באומר אך בפסק טעמ׳ לרמוז אל אך את שבתותי תשמורו כי אות היא ביני וביניכ׳ לדורותיכם כמו בתורת אל עכין זה הכז׳ כאן וז״ש כאן אך כלומר בשביל ענין השבת צריך שיהיה כשפים ולא אלפים לא פחות מכשעור ובסמוך אזכיר מהר״דק ז״ל הכרח שני מאומר במדה בפת״ח ולי הוא הכרח מתיבת במדה עצמה שהיא מיותרת אלא ודאי רמז שאמר להם יהושע אל תרחקו מן הארון יותר מאלפי׳ אמה לכל רוח שאסור ללכת יותר משפים אמה בשבת ואם תרחיקו יותר לא תהיו יכולין לבא להתפלל לפני הארון בשבת · ואמר וכן את מוצא כשאמר הב״ה למשה שיעשו להם דגלים אמר להם משה הסרו דגליכם לארון לכל רוח שנאמר איש על דגלו באותות וכו׳ וכתוב מנגד הבית שמא מנגד בעינן דהיינו הסרו דגליכ׳ לארון שאומר לארון מורה שיהיו מכווני׳ לארון ונגדו וסביב הייכו לכל רוח · והעפ״י שבתורה לא נזכר בפי׳ שיעורי אלפים אמה ילפינן תיב׳ מנגד מותשב לא מנגד ושם נאמר הרחק ואותה התיבה של רחוק ילפינן לא מתיבת רחוק הנאמר כאן אך רחוק יהיה ביניכם וביכו כשפי׳ אמה ללמוד שגם בזמן משה ע״ה לא היה יותר המרחק מאלפי׳ אמה וזהו מש״אז״ל בב״ר ותשב לא מנגד הרחק כמטחוי קשת למדנו בגד מנגד הרחק מהרחק ע״כ · ולפי זה אומר וכן אתה מוצא כשאמר הב״ה למשה וכו׳ תיבת וכן אתה מוצא כולל השני ענייכים הנזכרים האח׳ הסרו הדגלים לארון וזה ברור ולא היה צריך לומר עליו וכן אתה מוצא · והענין השני שצריך תלמוד שגם בדגלים לא היה רחוק ביניה׳ לארון אלא כשפי׳ אמה אל זה רמז וכן אתה מוצא שצריך יגיעה וימצא כן כשידקדק ללמוד נגד מנגד הרחק מהרחק כאמור · עוד כתב הרל״בג טעם למרחק הזה שלהיות כעת הליכתם ע״י הארון לכך הוצרך שיהיה מרחק שיעור שפים אמה כדי שיראוהו ויישירו נגדו וכן פי׳ הרד״ק ז״ל והוסיף ביאור זה לשונו הכתו׳ עצמו מבאר הסיב׳ למען תדעו את הדרך אשר תלכו בה כדי שלא תכנסו בערבוביא ותראו מרחוק הארון ותלכו כולכם בדרך ישרה אחרי הארון ע״כ ולפי׳ זה למען תדעו חוזר לתחלת המקרא אבל רש״י ז״ל פי׳ שחוזר אל והלכתם אחריו שהוא תחלת הענין והלכתם אחריו אך רחוק וכו׳ למען תדעו וכו׳ ע״כ וחז״ל פירשו בטעם הריחוק עד אלפים אמה שהוא שעור תחו׳ שבת לפי שהיו עתידי׳ לכבוש את יריחו ביו׳ שבת ע״י הקפו׳ שבעה בארון וצריך שיוכלו ללכת אצלו בשבת והכריח הר״דק ז״ל כדבריה׳ ממ״ש במדה בפת״ח ולא בש״בא מורה על מדה ידועה שהיא אלפים אמה של תחום שבת הידועה ע״כ : ובזה אבין כ״ף של כאלפים אמה שאלו היתה מדה זו מוכרחת מצד מצות אל תקרבו הי״ל אלפי׳ אמה לא ודאי כיון שהחיוב הזה מצד תחום שבת שלא ירחיקו יותר לכך אמר אך רחוק וכו׳ כאלפים פחות ולא יותר ולא אלפים מצומצמים כי ראוי להחמיר ומהרי״א ז״ל פי׳ טעם הריחוק כדי שיראו הנס הגדול של קריעת הירדן מפני הארון בראותם מקום נסיעתו ועמידתו בירדן הגורמ׳ קריעתו ואם יהיו בערבוביא לא יכירו בנס ולפי שעה היה זה הריחוק עד עת העשות נס מי הירדן וקריעתו ואח״כ ילכו באשר יבחרו רחוקים לארון או קרובי׳ ע״כ ול״נ שהיה דרך כבוד ומורא שמים שאם ילכו רחוק הרבה יראה לא לה׳ המה ח״ו לעומת זה חייבם והלכתם אחריו כעם ההולכי׳ אחרי מלכם אך צריך שיהיה רחוק ביניכם לביכו מפני מורא שמים ולא יהיה הריחוק הרבה מהטעם הנז׳ אלא אך רחוק מעט רחוק · ומ״ש ביניו ולא אמר וביכו חז״ל דרשו שב׳ ארונות היו שם ארון הברית אדון כל הארץ וארון יוסף שהושוו הצדיק לקונו להתרחק ממנו כמו מארון הברית ע״כ · ועם היות וביניו כמו וביכו עכ״ז מדשני קרא בדבורי׳ דייק כן · והנכון לפי שכל קרי וכתיב איננו כמו חלוף גרסאו׳ח״לי׳ אבל שניהם צודקים יחדיו ולזה דורשים חז״ל הקרי והכתיב כאלו נכתבו ביניו וביכו הא׳ מהם כנגד ארון האלהים והשני כנגד ארונו של יוסף והליכת שניהם יחדיו הוא סוד כמוס כמו שיתבאר בסמוך בפ׳ ויהי בנסוע העם מאהליה׳ גם בפסוק ובבא נושאי הארון וכו׳ והוא סוד סמיכו׳ גאולה לתפל׳ · או אפשר מצורף לזה דביכו הוא כנגד ארון ה׳ וכתב ביניו בי״וד יתיר׳ והי״וד רומז ליוסף שהוא ראש שמו וגם רומז לי״וד אות ברית קדש שהיה יוסף צדיק בה ששמר אותה בטהרה · ומ״ש כי לא עברת׳ בדרך מתמול שלשום פי׳ הר״דק שלא הלכתם בדרך זה להבקע מים מפניכם :

ויאמר יהושע אל העם התקדשו וכו׳ מהרי״א ז״ל חקר האם היה יודע יהושע מציאות ונפלאו׳ שהוא קריעת ירדן או לא אם ידע יהושע הקריעה על פי ה׳ יקש׳ למה לא נכתבה אות׳ בנבואה ושאל עוד מה תועלת בקריעה זו כי אין הירדן כ״כ רחב שלא יוכלו לעבור ישראל ברגליה׳ והשיב שיהושע לא היה יודע שיקרע הירדן אבל ידע סתם שיעשה ה׳ ית׳ נפלאו׳ אבל לא ידע פרטן כי מה שלוה את הכהנים שאו את ארון הברית ועברו לפני העם לא כדי שיקרע הירדן מפני הארון אלא כדי שילך לפניהם להורות להם מקו׳ הבלתי עמוק כדי שיעברו בו וז״ש למעלה ואתם תסעו ממקומכם והלכתם אחריו ולא עלה לו ליהושע קריעת הירדן עד אח״כ ממאמר ה׳ שאמר ליהושע היום הזה אחל גדלך אז נתן אל לבו קריעת הירדן שאין גדולה אם יעברו במים ועוד שאמר לו אשר ידעון כי כאשר הייתי עם משה וכו׳ שנראה הכוונה כמו שמשה בקע הים מפניהם ושבו כמו נד נוזלים כך אהיה עמך לבקע הירדן ויעמדו נד אחד עוד ג״כ בראותו שלוהו ואתה תלוה וכו׳ בירדן תעמודו ולמה יעמדו בירדן אם לא כדי שיקרע הירדן יסוג לאחור ויאמינו בה׳ וביכולתו וביהושע עבדו ע״כ · וקשה לי על דבריו ראשונה במ״ש בלווי הכהנים לאמר שאו ועברו לפני העם שהיה להורות מקום היות׳ כמוך כדי שיעברו בו כי לדבר קל כזה לא היה צריך שיעשה ע״י הארון יספיק כי לעשות ע״י איש חיל לשוט ולמדוד בקנה המדה · ע״כ נר׳ לי שהיה יהושע יודע שיקרע הירדן ולכך לוה ויאמר יהושע אל הכהני׳ וכו׳ ועברו לפני העם כדי שיקרע הירדן וכן נראה מדברי הרד״ק במ״ש בפסוק כי לא עברתם בדרך וכו׳ שהכוונה בדרך הזה להקרע מים מפניכ׳ · ונראה שמאז ומקדם נגלה לו ליהושע ענין זה בנבואה ראשו׳ שדבר ה׳ אל יהושע אחרי מות משה עבד ה׳ שם נאמר לו כאשר הייתי עם משה אהיה עמך מכאן הבין יהושע שכמו שהיה עם משה בקריעת ים סוף כך עמו ובקריעת מים ואין זה אלא הירדן כי אין שם אלא הוא בבואם לארץ ונס הירדן תלוי בנס ים סוף וזה נ״ל שכיון דה״עה במ״ש הים ראה וינוס וכו׳ דהי״לל הירדן סבב לאחור כמו שאמ׳ וינוס לא הודיע שמעת שהים ראה וינוס על ידי הרב עתיד הירדן שיסוב לאחור ע״י התלמיד כי הוד הרב על התלמיד וז״ש לו היום הזה אחל גדלך וכו׳ אשר ידעון כי כאשר הייתי עם משה ר״ל ידעון שקיימתי דברי שאמרתי לך מאז בעת פטירת משה שכאשר הייתי עם משה אהי׳ עמך או אמר כמו שפי׳ בכלי חמדה שהכוונה היום בהתחלתי זאת אעשה לך מעין ההתחלת משה שתחלת נסי מצרים ביאור דם נכרדע ותחלת נסי מדבר ים סוף ככה אחל גדלך מעין רבך אשר ידעון כי כאשר הייתי עם משה אהי׳ עמך לעתיד כיון שהתחלתי בענין המים כמוהו כמוך והנה הרד״ק ומהרי״א ז״ל יחדיו השוו בפירוש אשר ידעון כי כאשר הייתי עם משה שהשוה זו ביחוד ענין קריעת ים סוף והירדן הוא אומר והנה הנס סיוע לדברי ושידע מאז יהושע ענין קריעת ים סוף ולכך כתיב ויאמר יהושע אל העם התקדשו שצריכים קדושה כי מחר יעשה ה׳ בקרבכם נפלאות ולא כתיב יעשה לכם נפלאות פירושו מעין הנפלאות אשר בקרבכם כבר מזמן משה ע״ד למען שיתי אותותי אלה בקרבו שרישומם בקרבכם ניכר מקדם ומאז כך יעשה ה׳ מחר או יהיה פירושו ה׳ יתבר׳ שהוא בקרבכם שוכן מחר יעשה לכם נפלאות ומ״ש נפלאות בלשון רבים יובן במה שאז״ל שהירדן נקרע לישראל שיעברו בו ואחר שעברו יצא הארון לצד ראשון שהיו בו ישראל קודם שיעברו וחזרו המים לאיתנים ואח״כ עבר הארון על המים פירש באור והביא רש״י ז״ל בסמוך מחז״ל ובילקוט ואל ילוז מעיניך מאמר זה כי נבין בו כמה דקדוקים הא׳ מהם אומרו נפלאות הפלא א׳ ליקרע לישראל והב׳ שאחרי שובו לא יתנו יפרח הארון באויר מעבר אל עבר הוא וכהניו וינשא נושאיו ובכלל זה פלא ג׳ שאחז״ל בפסוק גושו הנה שבין בדי הארון החזיק את כל ישראל ועוד לע״ד פלא ד׳ והוא שבשוב הירדן לאיתנו לא יהיה שוטף מרבוי המים אלא ישוב למקומו בנחת ושטף מים רבים אליהם לא יגיעו וכן נ״ל בפסוק וישובו מי הירדן למקומם ושוב מצאתי בדברי הרד״ק ז״ל שפי׳ כן ולחז״ל פרק אלו נאמרין פלא אחד בקריעה ופלא ב׳ שאותו היום הלכו עד הר גריזים ס׳ מיל וכל מי שרואה אותם נתרז מפחדם ובדבריהם ז״ל אבין כאשר הייתי עם משה בעת נסיעתם ממצרים שנאספו מרגע מאפסי ארץ מצרים בעל כנפי נשרים ככה בעת הזאת נשאו על כנפי נשרים :

ויאמר יהושע אל הכהנים לאמר וכו׳ מדקדק לשון הכתוב שיהושע אמר ועברו לפני העם ואח״כ אמר וילכו לפני העם וזה תלוי בסברות המפרשים ז״ל שכתבתי בפסוק אך רחוק דיהושע אמר ועברו לפני העם כדי להורות להם הדרך ילכו בה כשיטת הרל״בג או בשביל קריעת ירדן לעבור בו כו׳ לפניהם כדי שיקרע הירדן וכשטת מהרי״א אמנם הכהנים הוסי׳ ובחרו מצד ההליכה עצמה ללכת לפני העם לחלוק כבוד לבוראם ללכת ה׳ בראשם לפני העם אחרי ה׳ ילכו כאריה ישאג וז״ש וילכו לפני העם :

ויאמר ה׳ אל יהושע היום הזה וכו׳ הגיד לו שכל הנסי׳ והנפלאות שיעשה עמו היום הלז התחלה כל דהו מגדולה שעתיד לגדלו הם וז״ש אחל גדלך ועד״ז פירשתי על פסוק אתה החלות להראות את עבדך שכל מה שהראיתני אינו אלא התחלה שהחלות להראות את עבדך כי אין קץ לגודלך אשר מי אל בשמים וכו׳ ומ״ש כאשר הייתי עם משה כבר פי׳ לעיל דעת חז״ל ודעת המפרשים ז״ל :

ולעד״ן כמו שפירש לעיל שלפי שמשה ע״ה סמך ידיו עליו ורוחו כהה עליו לז״א היום הזה אחל גדלך באופן ושיעור אשר ידעון כי כאשר וכאלו הייתי עם משה הוא מה שאהיה עמך שהרי רוחו נתה עליך ולזה מסייע היות העניינים מתייחסי׳ בפלאותיך לנפלאות משה כי מהפעולות היותם מתייחסות יודעו הכוחות שבך שאני שמח עמך כאלו אתה משה ממש וביוצא בזה כתבתי בכלי חמדה בפסוק והיה ה׳ עמך כאשר היה עם אבי שפירש שאשמח בהיות ה׳ עמך כאלו היה עם אבי :

ואתה

רדק

כי כאשר הייתי עם משה · כי כמו שבקעתי הים לפני משה כן אבקע הירדן לפניך ובזה ידעו כי כאשר הייתי עם משה כן אהיה עמך : עד קצ' מי הירדן · עד קצה העב' השני שיצאו ממנה ושם עמדו נושאי הארון עד שעברו כל העם ומהמקום ההוא שביבות מצב רגלי הכהנים לקחו שתים עשרה אבנים והעבירום עמם ובתי' עשרה אבני' אחרות הקים יהושע במקום מצב רגלי הכהני' וכל זה קודם שעברו נושאי הארון מתוך הירדן : גשו הנה · הקריבם והקהילם לפני הארון במקו' שהיה שם יהוש' והשמיעם את דברי יי' : בזאת תדעון · טעמו לפניו שהארו' יעבור לפניהם ויכרתו מי הירדן ובאות הגדול הזה ידעון כי האל ית' בקרבם ויוריש הגוים מלפניהם ובדר' כי טעמו למ"ש גשו הנה הכנים כלם בין שני בדי הארון וזה אחד מן המקומו' שהחזי' המועט את המרובה · ואמר להם בזאת תדעון בזאת הפליאה שאתם רואי' שכולכם מצומצמין בין בדי הארון וזה הדרש רחוק כי אילו היה זה הפלא היה נזכ' בכתוב : הנה ארון הברית אדון כל הארץ · חסר ארון וארון שזכר עומד במקום שני' ופירושו ארון אדון כל הארץ או חסר ברית שהרי זכר הברית ופירושו ברית אדון כל הארץ ויש מי שפירש כי על הארון הוא אומ' אדון כל הארץ לפי ששכן שם הכבוד וכן נקרא שם כי שם יי' צבאות עליו וכן קראו שם הארון יי' כשהיו אומרין בנוסעו קומה יי' ושובה יי' בנוחו וכן אמר עלה אלהים בתרועה אמר על הארון ואמר אדון כל הארץ כי על ידי הארון הראה האל יתברך שהוא אדון כל הארץ והפך הטבעים כרצונו כי המים טבען להיות נגרים ועמדו נד אחד : ועתה קחו לכם · ולא אמר להם מה יעשה אלא הכין אותם טרם שיעברו ואחר שעברו העם אמר להם שירימו איש אבנו : ויעמדו

רשי

בבאכם עד קצה הירדן · כשתכנסו לפנים משפתו : בירדן תעמודו · עד אשר יעברו כל העם אל עבר הפני : גשו הנה · למכם את כולם בין שני בדי ארון וזה אחד מן המקומות שהחזיק המועט את המרובה : בזאת תדעון · במה שאת' רואין שכלכ' מצומצמין כאן : הברי' אדון כל האר' · ברית של הקב"ה שהוא אדון כל הארץ ולא תתמה על ה"א של הברית שהרבה מקראות מדברי' כך כמו המסגרות המכונות העמק הפגרים: עובר לפניכם · מקדים לפניכם ליכנס לתוך הירדן : קחו לכ' שני עשר איש · הכינו אותם להיות נכונים למה שאצו' אתכ' כשתעברו את הירדן: המים

ז לרביותך בעיני כל ישראל דידעון ארי כמא דהויה מימרי בסעדיה דמשה כן יהי מימרי בסעדך: ח ואת תפקיד ית כהניא נטרי ארונא דקיימא למימר כמימטיכון עד קצת מי ירדנא בירדנא תקומון: ט ואמר יהושע לבני ישראל אתקריבו הלכא ושמעו ית פתגמיא דיי אלהכון: י ואמר יהושע בדא תדעון ארי אלהא קיים אתרעי לאשראה שכינתיה ביניכון ותרכא יתרך מן קדמיכון ית כנענאי וית חתאי וית חואי וית פריזאי וית גרגשאי ואמוראי ויבוסאי: יא הא ארון קיימא דריבון כל ארעא עבר קדמיכון בירדנא: יב וכען דברו לכון תרי עסר גברין משבטיא דישראל גברא חד גברא חד לשבטא: יג ויהי כמנח פרסות רגלי

ז גדלך בעיני כל־ישראל אשר ידעון כי כאשר הייתי עם־משה אהיה עמך: ח ואתה תצוה את־הכהנים נשאי ארון־הברית לאמר כבאכם עד־קצה מי הירדן בירדן תעמדו: ט ויאמר יהושע אל־בני ישראל גשו הנה ושמעו את־דברי יהוה אלהיכם: י ויאמר יהושע בזאת תדעון כי אל חי בקרבכם והורש יוריש מפניכם את־הכנעני ואת־החתי ואת־החוי ואת־הפרזי ואת־הגרגשי והאמרי והיבוסי: יא הנה ארון הברית אדון כל־הארץ עבר לפניכם בירדן: יב ועתה קחו לכם שני עשר איש משבטי ישראל איש־אחד איש־אחד לשבט: יג והיה כנוח כפות רגלי

ג' כ' קמץ וה' פתח · פתח' קנ"ט · ב' ר"פ את בני ישראל · ג' הכ' · ג' · ד' דסמי' · ה' · כ' לא הוריש · עיין פג"מס כימן · ו' דסמי' · י"ב בטע' פזר · ב' עליהם

ידעון ד' וסימ' ויאמר יי' אל יהושע היום הזה אחל · כל תפלה כל תחנה דמלכים ודבתריה · שפתי צדיק ידעון רצון : ואתה תצוה ב' ראשי פסו' את בני ישראל · את הכהנים נשאי : גשו ג' והס' וסימ' ויאמר יהושע אל בני ישראל גשו · שאול גשו · ויען יחזקיהו ויאמר :

רלבג

המכהיני' עתה הכהני' הלוים נושאי ארון ברית יי' ע"פ הנביא וכדי שירא כלם היה לאוי שירחקו ממנו ולזה צוו אותם שירחקו ממנו אלפי' אמה · והנה זכר אח'זה שכבר יהושע צוה של העם שיתקדשו בעבור אלו הנפלאות שיעשה בקרב' אחר הלילה ההוא ולכהנים צוה שישאו ארון הברית ויעברו לפני העם · וזכר שכבר אמר ה' ית' ליהושע כי יחל לגדל אותו בעיני כל ישראל עד שתתבא' להם כי כאשר היה עם משה כן יהיה עמו וזה אמנם יהיה בזה האופן שהישירו הש"י איך יעשה זה המופת · והוא שכבר הודיע להם יהושע זה המופת טרם בואו וייעד להם זמן והוא שכאשר ינוחו כפות רגלי הכהנים נושאי הארון במי הירדן ברגע ההוא יכרתון מי הירדן וזה אמנם יהיה בשיכרתון המים היורדים מלמעלה ויעמדו נד א' ולא ירדו ולזה היה מחוייב שישוב מה שאחר המקום ההוא מהירדן חרבה כי המים אשר בו ירדו ולא יגר להם דבר מן המים היורדי' מלמעלה ולזה צוה שיעמדו רגלי הכהנים בירדן עד עבור כל העם והודיע' שתכף שיסירו הכהנים רגליהם משם ישובו מי הירדן למקומן : ולפי

מנחה קטנה

לגלים כדרכו : אדון כל הארץ אמר זה לפי שאין נתקיימה כאשר הייתי עם משה אהי' עמך שכשם שגבי' משה היה ההנהגה ע"י הק"בה בעצמו ולא ע"י מלאך כן היה בעבורת הירדן אדון כל הארץ בעצמו עובר עמכם כי עדין לא היה המלאך בא אל יהושע עד היותו לפני יריחו כדמוכחי קראי עוד ירצה בראותכם את ארון הברית רצה לומר ראיה שכלי' בשתשימו מגמת פניכם אל ארון הברית אשר כרת ה' עמכם ותדבקו עמו לקיים מה שנאמר בו והלכתם אחריו כי הוא מורה לכם הדרך לחיי עולם אשר לא הלכתם בה מתמול שלשום כי עברתם כמה פעמי' על דברי ה' ומכאן ולהבא התקדשו כי בכל נעמא לך והא ראיי' כי מחר יעשה ה' לכם נפלאו' בירדן באופן שאחרי שתוך ליגאתכם מהירדן תעשו פסח ותאמרו הלל ותשירו לפלך הק"בה בשירו' ותשבחו' ככל העושין לו נס ואומר שירה מוחלין לו כל עונותיו רק מכאן ולהבא תושבנא כי תקבלו עליכם ערבות ע"כ ביותר צריך זירוז · כאשר הייתי עם משה כשם שנקיעת הים עשה שתי פעולות אחד הכלה כנס נפלא לכם וגם נקמה באויבים כן יהי' כאן בירדן נס לישראל וגם ע"י כן ימס לבב אויבכם שלא יהי' בם עוד רוח לעמוד נגדכם כדכתי' (סימן ה') ויהי כשמוע וגו' · וז"ש יהושע בזאת תדעון וגו' והוריש יוריש ר"ל לא לבד שיעשו לכם הנס ותדעו שאל חי בקרבכם אלא אף זו עי"כ היא התחלת הגרושין של האומות שלא יהי' בם עוד רוח לעמוד נגדכם והרי הם כאילו כבר נלכדים בידכם : ועתה קחו לכם וגו' הכוונה מעתה תתנו דעתכם כשתעברו הירדן תקחו האבני' מתוך הירדן כי על כן נכתוב כאן כי תבוא ליקח האבני' מן הירדן ועל מנת כן אתם עוברי' שתקיימו כל אשר צוה ה' את משה ע"כ מעתה ומעכשיו תנו דעתכם לקיים זה כי כזה הכוונה אתם עוברי' את הירדן · ואע"פ שנפרשת כי תבוא אינו מפורש כמה אבני' יקחו צוה יהושע ליקח י"ב אבנים כמספר שבטי ישראל · ולהורות כתן שעבורת הירדן יהי' ע"י בזכות של כל שבטי ישראל · ואע"פי שכבר לקחו נחלתם ב' שבטי' וחצי בארץ הגלעד מכל מקום זכותם יעלה ג"כ עמכם כי במחנעות כל השבטי' תעברו · וגם זה לאות אמת לשני שבטי' וחצי שיש להם חלק במשכן ובעזרה שבארץ כנען ומה גם אע"פי שנתחלק שבט מנשה לשנים בנחלה ע"מ לשבט אחד יחשב וע"כ לקח י"ב אבני' להורות שמספר ז"ה תמיד יכונה שבטי יה (ועיין לקמן סימן כ"ב על פסוק וגבול נתן כ') ולזה הכוונה ג"כ צוה יהושע שימשה זה שני' עשר איש איש אחד לשבט כי כלם שוים בו ולכולם יש חלק בתורה שנכתב' אח"כ על אלו האבני' כדכתי' בכי תבוא וכתבת עליהן את כל דברי התורה וגו' : ושתים עשרה אבנים וגו' עשה זה מדאגה שברוב הימי' ישכח הדבר דורות הבאו' ולא ידעו כי מהירדן לוקחו לזכרון הנס ע"כ לעומת י"ב אבנים אלו הקים בתוך הירדן י"ב אבני' נבוהי' בקומה אשר כל רואיהם יכירום כי אלו לעומת אלו הוקמו וע"י כ יתמיד הזכרון · וי"א שאלו האבני' לא נראו חוץ למים רק יהושע העמיד אותם לסימנא בעלמא כי לעת הגאולה אחרונה יעברו הירדן בחרבה כדכתי' בקרא כימי צאתך מארץ מצרים אראנו נפלאות ואז יראו ישראל מקום · מעבורות הירדן בזמן הראשון והנסי' שנעשו אז · ומיהו נ"ע דהא אמרי' בברכות (דף נד) הרואה מעבורות הירדן חייב לברך דכתי' ויעמדו הכהנים נושאי

כלי יקר

ואתה תצוה את הכהנים וכו' עיין רש"י ז"ל והרד"ק ז"ל שנושאי הארון נכנסו בירדן עד השפ' שיצאו לא"י ונתעכבו שם עד שיצאו כל עם ישראל ומשם מתח' כפות רגלם לקחו הי"ב אבנים והעבירום עמם ושם תחת רגלי הכהנים בתוך הירדן הקימו ג"כ י"ב אבנים אחרות ע"כ ומהרי"א ז"ל פי' ממ"ש לו בירדן תעמודו מזה הוליד שכוונתו ית' לעשות נס קריעת הירדן שאם כוונתו שיעברו בתוך המים למה צוה שיעמדו הכהני' בירדן ע"כ : ולעד"ן לדקדק מאי ואתה תצוה היה די יאמר צו את הכהנים וכו' וכן תיבת לאמר היותה מיותרת גם תיבת בירדן דהי"ל כבואכם עד קצה מי הירדן תעמודו ונראה שהוא ית' צוה ליהושע שיצוה אל הכהנים כדי שהארון העומד עליהם אשר שם שכינת עוזו יתב' כי הוא הנושא את נושאיו יכון לעמוד שם ולכרות מי הירדן וז"ש ואתה תצוה את הכהני' דרך כבוד כלפי מעלה שלא תצוה אל השכינה אבל תכלית זרוז וזרוז אל הכהני' הוא לאמר אל הנושא אותם שיעמוד שם וז"ש לאמר שהצווי אל הכהני' הוא לאמר ולהשמיע אל הארון או יאמר לאמר כבואכם לפי שהארון נושא את נושאיו והוא המביא לא"א הכתו' לאמר כבואכ' בכ"ף הדמיון ולא אמר בבואכם כי לפי האמת אינה ביאתכם ביאת מעצמיכם כי אתם מובאים ז"ש לאמר כבואכם כן ראוי לאמר בנוסח זה שהוא מדוקדק והראיה שכבוא' עד מי הירדן שם תעמודו כאלו הירדן מעכב אתכם וז"ש תיבת בירדן וכן מלת תעמודו דהי"ל עמודו לשון ציווי אלא דקדק זה לומר שבירדן תעמודו שלא תזכו לזה כי כן רצונו ית' לעמוד · או אפשר שאמר בירדן לפי שאז יבש הירדן שיכרתו המים וזה הודיע במה שלא אמר במי הירדן כמ"ש תחלה עד קצה מי הירדן · עוד אפשר שלפי שקודם והיה עמך לז"א לו הוא ית' כיון שאני עמך אינך צריך לומר בעת צוותך כה אמר ה' כי מודעת זאת שלפי אהיה כיון שאני עמך וז"ש ואתה תצוה את הכהנים כאלו אתה המצוה אלא שיהושע בענותנותו אמר בסמוך בדברו אל ישראל ושמעו את דברי ה' אהיכ' ולא דברי כי מה אני ומה חיי דבר בשמו יתב' אפילו עם ישראל וכ"ש הכהנים אף שלא נזכר בפסוק או נכלל בו ויאמר יהושע אל בני ישראל וכו' שהרי אמר בסוף הענין והיה כנוח כפות רגלי הכהנים וכו' במי הירדן יכרתון הרי שנכלל הכל בזה :

ויאמר יהושע אל בני ישראל לחז"ל והביאו רש"י ז"ל למכם את כולם כו' והרד"ק ז"ל גשו הנה כו' וכן מהרי"א ז"ל : ולע"דן דרך הדרש קרובה שהפסו' אומר בזאת תדעון תיבת בזא' מורה על הפלא הנז' מגושו הנה כלרש"י ורחו' הוא שימשך בזאת אל מה שיזכיר מענין כריתת מן הירדן שהוא בפסו' הרביעי ועוד הכריע לזה מה"ש ויאמר יהושע אל בני ישראל וכו' ויאמר יהושע בזאת וכו' כפל האמירו' למה די שיאמר ויאמר יהושע וכו' ושמעו את דברי אהיכ' כי בזאת תדעון כי אל חי וכו' מוכיח שהאמירה ראשונה אמר להם דבר זר ונפלא גשו הנה במקום מצומצם בין בדי הארון ואעפ"י שהגשה הנה אוץ מהשכל גשו ושמעו את דברי ה' אהיכם כי הוא האומר לכם כן ולא מלבי וכששמעו דבר השי"ת בהגשה אז א"ל אמירה שנית והיא ויאמר יהושע בזאת הפליאה שהחזיק מועט את המרובה תדעון כי אל חי בקרבכם וכו' והוא ענין נכון בפסוק עפ"י שיטתם ז"ל · ומ"ש את דברי ה' אהיכם ולא אמר אהינו הוא דרך חלוק כבוד להם לייחד אלהות ה' עליהם :

ויאמר יהושע בזאת תדעון וכו' כבר קדם לרש"י ז"ל שמור' על פלא הנז' בגושו הנה שמכמס בין בדי הארון · ולהרד"ק ז"ל בזאת על נס כריתות מי הירדן שיזכור לפנים ומהרי"א ז"ל אמר שהמגלה ב' פעמים ויאמר ויאמר בדיבור ה' וגם הראה שהוא ית' אמר שעשה זה לגדלו בעיני העם ויהושע אמר שיעשה להודיעם כי אל חי בקרבם והורש יוריש כו' הסבה בכל זה אלא שיהושע קרא לכל בני ישראל שישמעו אל דברי ה' אהיכ' וכאשר נתקבצו לשמעו לא רצה לומר דבריו ית' שאמר היום הזה אחל גדלך לפי שהיה דופי להגיד שבחו בפיו ובשפתיו ולכן תלה הנס באמונת שאל חי בקרבם והורש יור"ש וכו' ולפי שהיו אלו דברי יהושע ולא דבריו ית' לזה הוצרך לומר פעם שנית ויאמר כי האמירה ראשונה הם דבריו ית' והב' האמירה מעצמו ואמר אל חי בקרבכם להעיד שאעפ"י שמת משה הנה אל חי בקרבכם לא מת ולא ימות והוא נצחי ע"כ · ובזה מובן כפל האמירות והנה כבר זכרתי טעם נכון בכפל האמירות עיין בסמוך לעיל : ולעד"ן בזאת תדעון וכו' על זאת הפליאה שיזכיר מענין הארון שהיינו א"ו כהארון של מת שצריך נושאים וחילופיהם וחילופי חילופיהם לנשאו אבל הארון יהיה נושא את נושאיו אחר שיעברו ישראל וישוב הירדן לאיתנו הארון יחזור אל היבשה לצד המזרח וישא את נושאיו ויפרח בהם ויעבירם על מי הירדן הנגדים ויעבירם לצד המערב לא"י וע"ז אמר בכוון תואר זה של אל חי בקרבכם כי בזה יודע שהוא חי העולמי' נושא את נושאיו שאני נושא את נושאיו ואינו צריך למשאים אחרים וגם בזה יודע שהורש יוריש מפניכם

כלומר קודם שתבואו אתם להורישם כבר הקדי' הורשתו ית' בפקוד ה' על צבא המרום במרו' וכמ"ש חז"ל ראה נתתי לפניך את הארץ עלה רש שמסר המלאך שר של ה"' לפכ"ה' וא"ל עלה רש וכן ויגרש מפניך אויב על שר של מעל' ויאמר השמד אתה את התחתוני וז"ש כפל והורש יוריש לומ' שהירוש' ראשונה וקודמת היא הורשת השר של מעלן והשנית התחתון וז"ש את הכנעני ואת וכו' לרבות השר ולפי הפשט כפל והורש יוריש ר"ל בפעמי' רבות ע'ד הכתוב מעט מעט אגרשנו וכו' או יהיה מודיע שהפריזי והגרגשי יפנה ללכת אל ארץ רחוקה כשהכריז יהושע ולעתיד ירשוהו ישראל כדבר ה' כי לא יפול דבר מדבר ה' ארצה וז"ש והורש יוריש הורש בהווה ה' אומות מהז' והב' לעתיד והורה כל זה באות בזאת תדעון כדמסיק הנה ארון הברית וכו' עובר לפניכם הוא עובר מאליו ואין מעבירין אותו ואדרבה הוא נושא את נושאיו ועובר בירדן בזמן שהמים יורדים וניגרים ויורדים מדן שאז נקרא ירדן ע"ש שיורד מדן ואמר כי אל חי בקרבכם ר"ל בקרבכם ממש בקרב כליותיכם שוכן ע"ד הכתוב ושכנתי בתוכם בתוכו לא נאמר' כ"ע מאי שנא דבכולם אמר ואת ובאמורי ויבוסי לא אמר ואת בשלמא ויבוסי אפשר שהוא לפי שלא יכלו בני יהודה להורים את יושבי יבום אבל באמורי צריך טעם :

הנה ארון הברית וכו' בפסיקת' אמרו חז"ל אדון כל הארץ א"ר שמואל בר נחמני כל מקום שנאמר אדון עוקר דיורין ומכנים דיורין וזה בנין אב לכולם עוקר כנענים ומכנים ישרא' וכן הוא אומר לכן נאום האדון ה' צבאות וגו' ולסיבה שופטיך כבראשונה ומ"ש עובר לפניכם במסכת סוטה ת"ר כיצד עברו ישראל את הירדן בכל יום ארון נוסע אחר ב' דגלים והיום נוסע תחלה שנאמר עובר לפניכם בירדן כל יום לוים נושאים את הארון והיום נשאוהו כהנים שנאמר כנוח כפות רגלי הכהנים נושאי ארון ה' ע"כ ועיין פירש רש"י ז"ל והרד"ק ז"ל ומהרי"א ז"ל המופ' שאל חי בקרבכם וכו' הוא שארון הברית אדון כל הארץ עובר לפניכם בירדן ויראוהו מים יחילו אף ירגזון תהומות וזה יורה שכן גם כן יעשו האומות שיפחדו ממנו ולא יעמדו לפניו והוא מופת עצמיי ומיוחד לענין שלהיותו אדון כל הארץ ה.א יכבוש הערי' והורש יוריש ותאמר שהוא עובר לפניכם אל תירא ואל תערצו כי הו' ילחם לכם ע"כ · ולע"דן שלהיות התורה סיבת קיום כל הארץ כמ"ש אם לא בריתי יומם ולילה חוקות שמים וארץ לא שמתי לז"א הנה ארון הברית הוא אדון כל הארץ שהרי הברית הוא סיבת קיום כל הארץ א"כ הוא כאדון כל הארץ וקרא שמו ית' במקום הזה אדון כל הארץ לפי שיהיה משנה טבע העולם כאדון הכופה עבדו לעשות רצונו לכך אמר אדון כל הארץ וע"ד הסוד ארון הוא במלכו' שהו"א אדון לברית שהוא היסוד והוא אדון כל הארץ כל הוא יסוד הארץ שיא מלכות ארץ החיים ובזה לא יחסר כלל בפסוק עובר לפניכם כשר צבא הה. לך לפני מחנהו ראשונה :

ועתה קחו וגו' רש"י ז"ל קחו לכם שנים עשר איש הכינו אותם ויהיו נכונים למה שאצוה אתכם כשתעברו את הירדן ע"כ וכן הר"דק ז"ל ומהרי"א לפי שמנהג שילכו איש אח' מכל השרים עמו כדי שבמקום התנותו כל אחד יקח מקום שביבו מיוחד להדוכו לכן אמר יהושע שבימי משה כאשר שלחו המרגלים איש א' לשבט לרגל הארץ היה פועל מגונה לפי שהיה מן הראוי שילכו הם לפני הארון אבל עתה שהארון הילך לפניכם ראוי עתה שנים עשר הנשים איש א' לשבט ללכת סמוך לארון כדי שכל אחד מהם יקח מקום לחנות שם שבטו כמו שהוא עוד היום המנהג במלחמה שעם המהרי"שקהל ההולך עם שר הצבא לפני העם ילכו איש א' מכל שרי המחנה לתור להם מקום להתנותם וזכר עם זה אופן הנם והיה כנוח וכו' ע"כ ואין זה פשוטו של מקרא אלא להקים האבנים ולהבי סמיך והיה כנוח וכו' · ולע"דן לדקדק לשון ועתה ר"ל שזה בימי משה לא היה ראוי לקחת י"ב אנשים לפי שהיה לקיחתם לרגל את הארץ מהיותכם קטני אמנה ואז היה פועל מגונה אמנם ועתה בעת הזאת שתכלית האנשים האלה והכנתם מורה האמנה שאתם מאמינים בנו שיקרע לכם את הירדן ולהקי' שם אבנים לזכור הפלא הוכנו ועתה קחו לכם וכו' להועלתיכם היא שהאמנה שהאמינו תסייע לקיימו ואמר משבטיי ישראל למעוטי שבט לוי והיו י"ב שאפרים ומנשה נחשבים לב' או אמר משבטי ישראל שיהיו של חים משבטי ישראל להקים האבנים האלה לזכרון כדי שכל ישראל יזכו בהקמת האבנים האלה ששלוחו של אדם כמותו :

והיה כנוח כפות רגלי הכהנים וכו' בשכבר זכרנו לחז"ל שבפעם הזאת הכהנים נושאי' את הארון ולא הלויי' כמנהגם ויהי' זה לכבוד הנם עיין פירש רש"י ז"ל והר"דק ז"ל והרלב"ג ז"ל ומהרי"א ז"ל והזכיר עוצם הפלא במ"ש המים היורדי' מלמע' שאם היה הנהר ישר לא היה זה כ"כ פלא אמנם בהיותו משופע יורדים מלמעלה הוא נס בתוך נס · ולע"דן לדקדק כ"ף הדמיון שבתיבת כנוח שלא אמר בנוח בבי"ת גם למה תלה זה בכפות ולא בכהנים עצמם לומר כנוח

רשי

המים היורדים מלמעלה למטה · כדרך כל הנהרות המושכים : ויעמדו נד אחד · כשירדו המים עד מקום שנכרתו שם ואינם יורדי' משם ולמטה אלא הם מתקבלי' ונגדשין ועולין למעלה כיפין על גבי כיפין : נד · כמו כונס כנד כל קציר לשון גובה וכן חברם מנחם : גדותיו · לשון שפה גבוה : כל ימי קציר · בימי ניסן ימי קציר הם : רחוק מאד · ממקו' שעמדו שם נפסקו : מאדם העיר · כך שמה : והיורדים · אותם שהיו יורדים משם ולמטה תחלה תמו נכרתו עברו כדרך הליכתן ככל הנחלי' ההולכים אל הים עד אשר תמו : ויעמדו

רדק

ויעמדו נד אחד · פי' שלא יתפשטו הנה והנה כהנהרות ולא ישטפו אות' המקומו' אבל יעמדו נד אחד כמו שירדו המים כן יעמדו אלה על אלה ולא יתפשטו ולא יצאו מגדות הירדן : הארון הברית · חסר הסמך ופי' הארון ארון הברית : על כל גדותיו · על כל שפתיו מפה ומפה : כל ימי קציר · כלו' אע"פ שהיו ימי קציר הי' מלא על כל גדותיו ובניסן עברו בעשור לחדש שה' ימי קציר או פירושו כי כן מנהגו להיות מלא ימי הקציר ואמר והירדן היה מלא כמשפטו להיות מלא כל ימי קציר כי בהחל ימי החו' יתפשר השלג אש' בהרי' וימלאו הנהרות וכן בדברי הימים כשעברו בני גד לדוד לעזרו הם אשר עברו את הירדן בחדש הראשו' והוא מלא על כל גדותיו : הרחק מאד מאד' העיר · העיר הקרובה שם במקו' שעברו היה שמה אדם ומה שאמר הרחק מאד להודיע כי לא נתפשטו המי' היורדי' אלא קמו זה על זה כל אחד רחוקי' מן העיר כמו שהיו מתחילה : הירדים · פי' והמים הירדים אשר מתחת מקום הכריתה ירדו אל הים כמנהג הנחלים וקודם שעברו תמו אותם המים התחתונים כי הלכו כולם לים והעם עברו ביבשה ברוח כי לא היו מי' אלא למעלה מהם שקמו נד אחד ומה שכתוב באדם וקרי מאדם הכתו' אומר כי לולי שקמו המי' נד אחד והיו מתפשטין היו נכנסים באדם העיר ושוטפין העיר אף על פי שהיתה רחוקה כל כך היו המים רבי' אבל עתה שקמו נד אחד רחקו מאד' העיר מאד כמו שהיה הירדן רחוק מהעיר : בתוך

רַגְלֵי הַכֹּהֲנִים נֹשְׂאֵי אֲרוֹן יְהוָה
אֲדוֹן כָּל־הָאָרֶץ בְּמֵי הַיַּרְדֵּן מֵי הַיַּרְדֵּן ה׳
יִכָּרֵתוּן הַמַּיִם הַיֹּרְדִים מִלְמָעְלָה ג׳
וְיַעַמְדוּ נֵד אֶחָד׃ וַיְהִי בִּנְסֹעַ הָעָם ל׳ ב׳ הארון
מֵאָהֳלֵיהֶם לַעֲבֹר אֶת־הַיַּרְדֵּן
וְהַכֹּהֲנִים נֹשְׂאֵי הָאָרוֹן הַבְּרִית לִפְנֵי
טו הָעָם׃ וּכְבוֹא נֹשְׂאֵי הָאָרוֹן עַד־הַיַּרְדֵּן ג׳
וְרַגְלֵי הַכֹּהֲנִים נֹשְׂאֵי הָאָרוֹן נִטְבְּלוּ
בִּקְצֵה הַמָּיִם וְהַיַּרְדֵּן מָלֵא עַל־כָּל־ ג׳
גְּדוֹתָיו כֹּל יְמֵי קָצִיר׃ וַיַּעַמְדוּ הַמַּיִם
הַיֹּרְדִים מִלְמַעְלָה קָמוּ נֵד־אֶחָד
הַרְחֵק מְאֹד בְאָדָם הָעִיר אֲשֶׁר מִצַּד מאדם ק׳
צָרְתָן וְהַיֹּרְדִים עַל יָם הָעֲרָבָה יָם־ ב׳ וי"ך בליש׳
הַמֶּלַח תַּמּוּ נִכְרָתוּ וְהָעָם עָבְרוּ נֶגֶד
יְרִיחוֹ׃

רגלי כהניא נטלי ארונא דיי רבון כל
ארעא במי ירדנא מי ירדנא יפסקון
מיא דנחתין מלעילא ויקומון
רוקבא חד׃ והוה כד נטלו
עמא מקרויהון למעבר ית ירדנא
וכהניא נטלי ארונא דקימא קדם
עמא׃ ובממטי נטלי ארונא עד
ירדנא ורגלי כהניא נטלי ארונא
טבילא בקצת מיא וירדנא מלי על
כל כפוהי כל יומי חצדא׃ וקמו מיא
דנחתין מלעילא קמו רוקבא חד
רחיקין לחדא מאדם קרתא דבסטר
צרתן ודנחתין לימא דמישרא לימא
דמלחא שלימו פסקו ועמא עברו
לקביל יריחו

וכבוא ג' ב' חס' וא' מלא והוא דין וסימ' נמסר בסדר תצא · והירדים על ים כל לשון ירידה אל ב"מ י"ד על וסימ' במסר' רבת' :

רלבג

ולפי שזה הזמן הוא בלתי מורגל כי אפשר שיהיה זמן עבור העם הירדן ארוך אם יעברו במתון או קצר אם יעברו במהירות וכן הענין בזמן הגע' רגלי הכהנים בירדן הנה היה זה מגדיל ענין הפלא הזה ומסיר הספק בו מהרואים אותו כי אם אמר אחד שיהושע היה יודע זמן הכר' הירדן וכמה מן הזמן עמד ואיך הנה אולי יביא זה ספק מעט בענין זה המופת אבל בעבור שהוא לא נתן בזה זמן מורגל כמו שזכרנו הנה אי אפשר לספק על זה המופת בזה האופן עם שהוא מבואר ממה שזכר מעמוד המים היורדים נד אחד שזה בלתי איפשר בזולת מופת כמו שנבאר כשנאמר איך היה ענין זה המופת בזולת האופן : והנה

מנחה קטנה

נשאי ארון ה' בסרטה וגו' נ"א לאו דאיפכא סיענא ברחיקי האבנים מניין יש ראיי' למקום הזה ובדוחק י"ל כשרואה הירדן נגד יריחו שם הוא מקו' העברה לפי אומדנא חייב לברך · מ"מ אין זה נקרא מכוון מעבורת הירדן : פה

כלי יקר

כנוח הכהנים או כהכנס הכהנים בירדן ועוד למה הוסיף להזכיר ארון ה' אדון כל הארץ ונראה שאמר כנוח להגדיל הנס במהירותו כי כנוח כפות רגלי קודם שינוחו בעצם רק כנוח בכף הדמיון שעדיין לא נחו עכ"ז מגד היותם נושאים ארון ה' אדון כל הארץ לכבודו יכרתון מגד נוח כפות רגלי הכהנים לומר כי כל מעשה בראשית נכנעי' תחת כפות רגלי חסידיו השומרי משמרתו ולזה תלה הכתוב הדבר כנוח כפות רגלי הכהני' והנכון שכאן הודיע היות הכהני' נושאי ארון ה' במקר' אבל נשואים מהארון בעצם כלו אוחזם בציצת ראשם ומוליכם למקום שירצה שינוחו שם וז"ש כנוח כפות רגלי הכהנים שאין לתלות המנוחה בהם ולומר בנוח בבי"ת אלא בכ"ף הדמיון שהרי אינם נושאים עצמם ואמר כי בעת ועונה זאת כיתוספה אור האספקלריא המאירה בארון שעד עתה היה שם גילוי שכינה האספקלריא שאינה מאירה הנקראת אדון כל הארץ אבל עתה לעת מצוא עשות הנס והפלא הזה נאצל על מה שהיה אור ה' ונמצא שעתה בעת הזאת היו נושאים ארון ה' אדון כל הארץ וכנוח כפות רגלי הכהנים במי הירדן מי הירדן יכרתון ובמה שהוסיף לומר ויעמדו נד אחד הודיע מ"ש רבי אלעזר מלמד שהיו נגדשין כיפין על גבי כיפין יותר משלש מאות מיל עד שראו אותם כל מלכי מזרח ומערב שנאמר ויהי כשמוע כל מלכי האמורי וגומר שבזה מדוקדק לשון ויעמדו בעמידה כי לפי זה הי' גבוהים יותר ממקום נביעתם וא"כ היו עומדים ועולים להעשות נד ולא היו ניגרים למטה במקום שנכרתו וא"כ היה נס בתוך נס וז"ש מלמד שלשון הפסוק מלמד כן באומר לשון ויעמדו האמנם מה שהביא ראיה מפסוק ויהי כשמוע כל מלכי וכו' עם שנראה היותו מנגד לדבריו שלדבריו לא הי"ל אלא ויהי כראות שכן אמר שראו ממש · ונראה שהביא לדבריו הוא ממ"ש כל מלכי שתלה הדבר במלכים ולא אמר כשמוע האמורי הודיע שכל מלכי מזרח ומערב ראו כן כי בלי ספק היו האמורי כפופים למלכי מזרח ומערב וכמ"ש חז"ל ארץ חמדה שכל העולם היו חומדים את א"י ואין לך כל מלך ומלך שאין לו בה אחוזה לכבוד ולתפארת שיש לו אחוזה בה מלבד הסוד שעל ידי האחוזה ההיא היה להם מקום ואחיזה לשון משדי תנחומיה ומזיו כבודה כי הוא ית' נותן מטר על פני א"י ושולח ממנה מים על פני חוצות וז"ש כל מלכי האמורי וכו' וכל מלכי הכנעני כל כל לרבות מלכי מזרח ומערב ומ"ש לשון שמיעה הכונה לומר ששמעו כל המלכים שתכלית הכריתה היה בשביל ישראל עד עברם וזהו לשון הכתוב שאומר ויהי כשמוע וכו' את אשר הוביש דתיבת את מיותרת דהי"ל ויהי כשמוע וכו' אשר הוביש מאומרו את אשר הוביש הודיע שהשמועה היא' בתכלית היובש שהיה מפני בני ישראל כי אשר הוביש הענין בעצמו ראו ולא שמעו כי השמועה היה בתכלית וזה הענין מוכרח בפסוק מיתור את :

ויהי בנסוע העם וכו' הרד"ק ז"ל הארון הברית חסר ופי' ארון הברית ע"כ · ולע"דן לדקדק לשון מאהליהם שהוא מיותר ובלתי מתיישב ונראה במה שנז' בגמרא שאותו היום באו ישראל עד הר גריזים והר עיבל יותר מס' מיל ע"כ א"כ נשאו ע"י הארון כעל כנפי נשרים וז"ש הכתוב באומרו בנסוע העם מאהליהם כאלו הנסיעה היתה מתוך אהליהם לעבור הירדן ולחנות במקום התכותם ע"ד מה שפיר' בכלי חמדה באומרו אלה מסעי ויסעו ויחנו שלא היה שם כי אם מסע וחנייה לבד לא דבר זולתו בנתיים מהליכה וכיוצא כי אם עקירתם ממקום תחנותם לנסוע ולנוח במקום חנייתם כאלו אינם הולכים וז"ש ויהי בנסוע העם מאהליה' כי נסיעה בלבד היתה מאהליה' לעבור את הירדן הכל במסע א' בלי הליכה בנתיים אלא כאשר ידאה הנשר כן מאהליהם לעבור את הירדן בטיסה א' ומ"ש הארון הברית בשני ההין שנדחק הרד"ק בהם או' אני כי ארון יוסף וארון הש"ת היו הולכי' יחדיו כי הוא הוא סוד כשגב גוף וברית כחדא אזלין והוא סוד ויקח משה את עצמות יוסף להודיע כמה מכבד הוא ית' את יראיו והאומר אני וקרוב הדבר שכמו שהים ראה וינוס ואחז"ל שרא' ארונו של יוסף דכתיב בו וינס ויצא החוצה קר"ב שלב' מאד לומר שג"כ הירדן נקרע מפני זכות יוסף הצדיק שהוא סוד נהר יוצא מעדן ודרשינן במוכים היסראה וינס וגם כן בזכות זה הירדן יסוב לאחור ובזה מובן הו' הארון הברית בשני ההין לומר שהם ב' ענייניס ב' ארונות הארון של יוסף והברית ארון ה' אשר בתוכו לוחות הברית שיחדיו היו הולכים כנזכר מא"זל ויותר נכון שיהיה והכהנים נושאי הארון על ארון ה' והברית על ארונו של יוסף שזכה לשמור ברית מלחמה עם אדונתו ולזה נקרא הברית וכן מידת יוסף הברית יסוד עולם ובסמוך בפסוק וכבוא נושאי וכו' הכתוב בזה בס"ד עיין שם :

וכבוא נושאי הארון וכו' עיין רש"י ז"ל וכן הרד"ק ומהרי"א כפי' הראשון דהרד"ק הנז' והכונ' שאע"פי שהיה נהר גדול עד שאף בימי קציר מלא הוא על כל גדותיו עכ"ז עמדו המים כיפין על גבי כיפין ונכרת הנהר · ולע"דן לדקדק הו' סתם וכבוא נושאי הארון וא"כ פרט הכתוב ואמר ורגלי הכהנים נושאי הארון נטבלו וכו' כפל ענין והי"לל וכבוא הכהני' נושאי הארון ורגליה' נטבלו וכו' : ונראה שכונת הכתוב לומר שהיו כאן ב' מיני נושאי הארון הא' הכהני' הרואים כשנושאי' והמין ב' רוחני הוא יתברך נושא הארון ואת נושאיו וז"ש וכבוא נושאי הארון סתם לכלול את כולם השמיים והרוחני' וע"כ אמר בכ"ף הדמיון כי לפי האמת אין שם ביאה אפי' לישראל כדפרשי' כ"ש בנושאי הארון ועא"כ ברוחניי' · ואח"כ דבר בפרטי ואמר ורגלי הכהני' נושאי הארון למפורסם ואדם יראה כן לעינים נטבלו רגליהם בקצה המים והיה מהפלא שעם היו' שהרגלי' לא שקעו במים אך נטבלו כל דהו ולא בגופו של ירדן אלא בקצה המים המתפשטי' חוץ לגדותיו עכ"ז בהטביל רגליהם בקצה המי' שהירדן היה מלא על כל גדותיו עם כל זה ויעמדו המים היורדים מלמעלה שהתפעלות המי' אפי' מהמתפשטי' מן הירדן וחוץ למקומו הועילה לשיעמדו נד אחד ויכרת הירדן גופו · עוד אפשר במה שהצעתי בפסו' הקודם שהיו כאן השני ארונות ושניה' גורמים הקריעה וזהו שאמר וכבא נושאי הארון עד הירדן עד ולא עד בכלל היינו נושאי ארונו של יוסף ולא הזכיר כאן כהנים כי ישראלי' נושאים המנ' ורגלי הכהני' נושאי הארון ארונו יתברך שהכהני' נושאי' אותו והוא ישע ראשונה ואחריו ארונו של יוסף באופן שכאשר הכהנים נושאי הארון ארון ה' נטבלו בקצה המים כי הם קדמו ליכנס עדיין ארונו של יוסף חוץ לירדן כמצא ארונו של יוסף הירדן יסוב לאחור קוד' הכנסו לתוכו ובזה נתישבו כל הדקדוקים שדקדקתי בפסוק :

ויעמדו המים וגו' ילמדנו אתה מוצא כל הנסים שנעשו לישר' בזכות של אברהם היו יציאת מצרים בזכותו שנאמר כי זכר את דבר קדשו את אברהם עבדו ויוציא עמו בששון ברינה את בחיריו · קריעת ים סוף בזכותו שנא' לגוזר ים סוף לגזרים וכתיב אשר עבר בין הגזרי' האלה קריעת ירדן בזכותו שנאמ' מאדם העיר אשר מצד צרתן שמעת מימיך עיר נקראת אדם של על אברהם נאמר האדם הגדול בענקים · מתן תורה בזכותו שנאמר עלית למרום שבית שבי לקחת מתנות באדם עכל"ה : ולעד"ן לדקדק שמצינו בבראשית רבה הפך מזה המאמר ר' יהודה ברבי סימון בש"ר יוחנן אומר מצינו בתורה בנביאים בכתובים שלא עברו ישראל את הירדן אלא בזכותו של יעקב בתורה כי במקלי עברתי את הירדן הזה · בנביאי' ביבשה עבר ישר' ישר' שבא בכתובים מה לך הים כי תנוס הירדן תסוב לאחור מלפני אלוה יעקב ע"כ הרי הוא אומר שבזכותו של יעקב · ועוד מאמר שלישי בפסי' והעם עלו מן הירדן בעשור לחדש אמר רבי לקיחת הפסח בעשור עמדה להם שנא' והעם עלו מן הירדן בעשור לחדש · אכילת הפסח עמד' להם בימי המן שנא' בלילה ההוא נדדה שנת המלך ע"כ הרי לך שלש מחלוקות והמאמרים האלה באו בילקוט זה אחר זה · והשלישי שבא במאמר ר' יהודה שלא עברו ישרא' את הירדן אלא בזכותו של יעקב קשה מאד ונראה דאפשר שאינם חולקים וזה כי מציאות הקריעה בודאי נעשה בזכותו של יעקב וכמו שלמד ממ"ש בתורה כי במקלי עברתי את הירדן שאם כפשוטו של מקרא שהיה עני כשעבר ועתה עשיר גדול בעל שתי מחנות לא היה לו להזכיר במקלי כלל אלא עני ערום ועריה הלכתי לבית לבן או לחרן · גם הירדן מאן דכר שמיה מדהזכי' במקלי עברתי את הירדן הזה מורה הוא על קריעתו שנקרע ליעקב במקל ועבר הירדן וליעקב לא היתה הקריעה מוכרחת אלא לסימן לבניו וכמשחז"ל שם בבראשית רבה אתה סימן לבניך וכו' וז"ש שרמז בכתובי' מלפני אלוה יעקב שנקרעתי מפניו במקלו והיה זה סימן לבניו ובזכותו אכי מוכרח להקרע ובנביאים דכתיב עבר ישראל ולא אמרו עברו בני ישראל אלא עבר ישראל בלשון יחיד ולשון ישראל מורה על ישראל סבא באופן שמתוך הראיות האלה שלשה הכריחו בב"ר שלא נקרע אלא בזכותו של יעקב מאחר שנזכר בתורה בנביאי' ובכתובים מתוך זה למדו השלילה שלא עברו ישראל אלא בזכותו של יעקב · האמנם מה שאמר בילמדנו אתה מוצא שכל הנסים שנעשו לישראל בזכותו של אברה' היו הכונה הנסים שנעשו לישר' במה שלא יצאו ממצרים בבכי ואנקה אלא ובני ישראל יוצאי' ביד רמה ושמחה וגילה זה היה בזכות אברהם וז"ש ויוציא עמו בששון ברינה את בחיריו והטע' כי זכר את דבר קדשו את אברהם עבדו כשבאה אליו נבואת הגלות קבל בסבר פני' יפות ולא בכה כמשפט העובד מאהבה דלא חלי ולא מרגיש בין בשור' טובה לרעה הכל מקבל בשמחה ושם נאמר לו ואחרי כן יצאו ברכוש גדול שבכלל הרכוש גדול הוא ועוד לנאת' בשמח' מגד הרכוש גדול ומגד ביד רמה הכל בכלל ולזה כאשר זכר דבר קדשו שייעד מאברה' מזה חוייב להוציא' בששון ורינה כמצא שלו הוא שמציאות היציאה יהיה בזכות זולתו מ"מ היות' בשמחה ולא הוציאם בבכי יצאו ובתחנונים כמ"ש מוציא אסירי' בכושרו' בכי ושירות לא זכו בכי זכו בשירות וכיוצא בזה הוא מ"ש קריעת ים סוף כי מציאות הקריע' נצטרפו בה כמה זכיות ובפרט זכות יעקב · אמנם היות הקריעה לשנים עשר קרעים לכל שבט ושבט קרע א' זה היה בזכות אברהם ז"ש לגוזר ים סוף לגזרי' שהיותו לגזרי' היה בזכותו של אברהם וכתיב אשר עבר בין הגזרים האלה לו' שבזכות כרות הברית והגזרים שעשה עם אברה' שקבל עליו המיתה והגזירה ואפי' שיגזרו אותו בהרי' על עבודת הש"ת זה גרם היות הקריעה בשלימות לגזרי' כאמור וכן ענין קריעת הירדן אעפ"י שנעשית מציאות הקריעה בזכות יעקב כהביא דב"ר עכ"ז היו' רחב הקרע גדול שחזר לאחור הרחק מאד מגד צרתן וכמו שהרחבתי בהבנת הפסוקים אין זה אלא מגד זכותו של אברהם שהיה אדם גדול בענקי' משובח ומפואר באומ' מעט ועושה הרבה ואקחה פת לחם וכו' וא"כ ויקח בן בקר רך וטוב שמדה כנגד מדה פרע לו הש"י לבניו וכמשז"ל לז"א הפסוק הרחק מאד זה היה מאד' מסיבת זכותו של אברהם שנקרא אדם זה חייב הרחק מאד · אמנ' המאמ' השלישי דבר בענין שלישי שהיה שם שאחז"ל שאמר להם יהושע אם מקבלי' אתם דברי הש"ת ובריתו הרי טוב ואם לאו המי' באים ושוטפי' אתכ' · גם לע"ד כתבתי במ"ש וימהרו העם ויעברו שזה חטאת מרי לישרא' מקטן המנ' שלזה הזכירו הכתוב ואפשר שמגד עון זה היו מחוייבי' לשיטפ' הירדן ע"ד מה שאחז"ל בפסוק וימרו על ים בים סוף שנגר' להם והמי' להם חומה אל תקרי חומה אלא חמה שכן כתיב חסר וי"ו וז"ש המאמר והעם עלו מן הירדן שדבר במה שעלו מן הירדן שלא היו כדאים לעלות ממנו בשלום אלא להשטף מגד המהירות שזכרתי אלא שעמדה להם זכות לקיחת הפסח

רדק

בתוך הירדן הכן · מקור ר"ל מוכנים ומתוקני' כתרגומו מתקניא וכן ממצב רגלי הכהנים הכין תמקום שיהיו מוכנים ומתוקנים בו : ויאמר יי' אל יהושע · וכבר אמר קודם ויאמר יהושע אל בני ישראל גשו הנה וכן ויקרא יהושע דבק עם ויהי כאשר תמו כל הגוי לעבור את הירדן לאמר שיאמר יהוש' לבני ישראל קחו לכם וגוו חותם : עברו לפני ארון יי' · נראה כי יהושע עבר באחרונה את הירדן והעבי' כל העם לפניו כדי שיהיו בטוחי' יותר כשכשאר אחריה' שהמים יעמדו כל אחד עד שיעבור הוא וכיון שעברו כלם קרא לאות' שני' עשר איש שהכין שהיו עמו ואמר להם שיעברו לפני הארון שהיה בתוך הירדן כי העבר האחר אשר יבאו ממנו ואמר לה' שירימו איש אבנו על שכמו ויעבירום עמה':

בעברו

מנחה קטנה

מה שאבני' האלה נראה שבפס שני קשיות א' למה ניתן סימן באבנים ושנית האלה למה הם במספר שנים עשר והדעת את בניכם הטעם של שניהם הוא כי ביבשה עבר ישראל כו' והוא כי י"ב אבנים הם י"ב שבטי יה כי י"ב היו ליעקב במראשותיו וכנגד י"ב שבטים שעליהם אמר יעקב אם נעשו א' יהיה סימן שכולם יהי' צדיקים ונתאחדו וזהו והודעתם את בניכם לאמר ביבשה עבר ישראל כלומר הנמשלים לאבנים ושל שנעשו אחד אמר עבר לשון יחיד או כדעת רז"ל שאומר של ישראל שנא במדוכר : ביום

רש"י

ויעמדו הכהנים · אצל שפת הירדן בתוך הירדן וכל זמן שעמדו לא ירדו המי' העליוני' למטה ובתו' כך כל העם עוברי' בחרבה : הכן · מכוונים ונלכים זה כנגד זה : שני עשר אנשי' · הם שנזכרו' למעלה להיו' כנוני' : עברו לפני ארון וגו' · הכנסו עתה בירדן ועברו עד לפני הכהני' : והעברתם אותם · עמכם כמצות משה לבנות מהם מזבח בהר עיבל ולכתוב עליהם את דברי התור' ובו ביו' באו אל הר עיבל ובנו בהם את המזבח והעלו עולות ושלמים ואכלו ושתו וקפלו אותם ובאו ולנו בגלגל והיו אבנים האלה בגלגל לזכרון זה ושנים עשרה אבנים אחרות הקים יהושע בתוך הירדן :

עד

ד

יְרִיחוֹ׃ וַיַּעַמְדוּ הַכֹּהֲנִים נֹשְׂאֵי הָאָרוֹן
בְּרִית־יְהוָה בֶּחָרָבָה בְּתוֹךְ הַיַּרְדֵּן
הָכֵן וְכָל־יִשְׂרָאֵל עֹבְרִים בֶּחָרָבָה עַד
אֲשֶׁר־תַּמּוּ כָּל־הַגּוֹי לַעֲבֹר אֶת־הַיַּרְדֵּן׃
א וַיְהִי כַּאֲשֶׁר־תַּמּוּ כָל־הַגּוֹי לַעֲבוֹר
אֶת־הַיַּרְדֵּן ° וַיֹּאמֶר יְהוָה
אֶל־יְהוֹשֻׁעַ לֵאמֹר׃ קְחוּ לָכֶם מִן־
הָעָם שְׁנֵים עָשָׂר אֲנָשִׁים אִישׁ־אֶחָד
אִישׁ־אֶחָד מִשָּׁבֶט׃ וְצַוּוּ אוֹתָם לֵאמֹר
שְׂאוּ־לָכֶם מִזֶּה מִתּוֹךְ הַיַּרְדֵּן מִמַּצַּב
רַגְלֵי הַכֹּהֲנִים הָכִין שְׁתֵּים־עֶשְׂרֵה
אֲבָנִים וְהַעֲבַרְתֶּם אוֹתָם עִמָּכֶם
וְהִנַּחְתֶּם אוֹתָם בַּמָּלוֹן אֲשֶׁר־תָּלִינוּ
בוֹ הַלָּיְלָה׃ וַיִּקְרָא ה
יְהוֹשֻׁעַ אֶל־שְׁנֵים הֶעָשָׂר אִישׁ אֲשֶׁר
הֵכִין מִבְּנֵי יִשְׂרָאֵל אִישׁ־אֶחָד אִישׁ־
אֶחָד מִשָּׁבֶט׃ וַיֹּאמֶר לָהֶם יְהוֹשֻׁעַ
עִבְרוּ לִפְנֵי אֲרוֹן יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם
אֶל־תּוֹךְ הַיַּרְדֵּן וְהָרִימוּ לָכֶם אִישׁ
אֶבֶן אַחַת עַל־שִׁכְמוֹ לְמִסְפַּר שִׁבְטֵי
בְנֵי־יִשְׂרָאֵל׃ לְמַעַן תִּהְיֶה זֹאת אוֹת
בְּקִרְבְּכֶם כִּי־יִשְׁאָלוּן בְּנֵיכֶם מָחָר
לֵאמֹר מָה הָאֲבָנִים הָאֵלֶּה
לָכֶם׃ וַאֲמַרְתֶּם לָהֶם אֲשֶׁר נִכְרְתוּ
מֵימֵי הַיַּרְדֵּן מִפְּנֵי אֲרוֹן בְּרִית־יְהוָה

בעברו

יְרִיחוֹ׃ וְקָמוּ כָהֲנַיָּא נַטְלֵי
אֲרוֹן קְיָמָא דַיְיָ בְּיַבֶּשְׁתָּא בְּגוֹ יַרְדְּנָא
מְתַקְנַיָּא וְכָל יִשְׂרָאֵל עָבְרִין בְּיַבֶּשְׁתָּא
עַד דִּשְׁלִימוּ כָל עַמָּא לְמֶעְבַּר יָת
יַרְדְּנָא׃ וַהֲוָה כַּד שְׁלִימוּ כָל עַמָּא
לְמִיעְבַּר יָת יַרְדְּנָא׃ וַאֲמַר יְיָ לִיהוֹשֻׁעַ
לְמֵימַר׃ דַּבָּרוּ לְכוֹן מִן עַמָּא תְּרֵי
עֲשַׂר גֻּבְרִין גַּבְרָא חַד גַּבְרָא חַד
מִשִּׁבְטָא׃ וּפַקִּידוּ יָתְהוֹן לְמֵימַר טוֹלוּ
לְכוֹן מִכָּא מִגּוֹ יַרְדְּנָא מֵאֲתַר מֵיקַם
רַגְלֵי כָהֲנַיָּא מְתַקְנַיָּא תַּרְתֵּי עַשְׂרֵי
אַבְנַיָּא וְתַעְבְּרִינוּן יָתְהוֹן עִמְּכוֹן
וְתַחְתּוּן יָתְהוֹן בְּבֵית מְבָתָא דִּתְבִיתוּן
בֵּיהּ בְּלֵילְיָא׃ וּקְרָא יְהוֹשֻׁעַ לִתְרֵי
עֲשַׂר גַּבְרָא דְּאַתְקֵין מִבְּנֵי יִשְׂרָאֵל
גַּבְרָא חַד גַּבְרָא חַד מִשִּׁבְטָא׃ וַאֲמַר
לְהוֹן יְהוֹשֻׁעַ עִבָרוּ קֳדָם אֲרוֹנָא דַיְיָ
אֱלָהֲכוֹן לְגוֹ יַרְדְּנָא וַאֲרִימוּ לְכוֹן גְּבַר
אַבְנָא חֲדָא עַל כַּתְפֵיהּ לְמִנְיַן
שִׁבְטַיָּא דִּבְנֵי יִשְׂרָאֵל׃ בְּדִיל דִּתְהֵי
דָא אָת בֵּינֵיכוֹן אֲרֵי יִשְׁאֲלוּן בְּנֵיכוֹן
מְחַר לְמֵימַר מָה אַבְנַיָּא הָאִלֵּין
לְכוֹן׃ וְתֵימְרוּן לְהוֹן דִּי פְסָקוּ מֵי
יַרְדְּנָא מִן קֳדָם אֲרוֹן קְיָמָא דַיְיָ
במיעבריה

ל' בטעין ל"ה במלעות · ד' ומל' · פיסק' במלעו' פסוק · ה' ר"פ · ג' · ל' ומל' · ג' · ג' · ג' · ל' בטעין ומל' · ל"ב דסמי' · ג' לסמך · ב' פרשו · ו'

לעבור ד' מלאים בקריא' וסימ' עד אשר תמו כל הגוי : ויהי כאשר תם כל העם לעבור : ותנינא כל הגוי : ויהי כאשר תם כל העם לעבור בך בליעל : שבטי בני ישראל ג' דסמיכי בקריאה וסימ' והיו לאחד מבני שבטי בני ישראל לנשים · איש אבן אחת על שכמו למספר · ויעשו כן בני ישראל כאשר צוה יהושע : סימן קדמ' כי ישאלון בניכם · תנינא אשר ישאלון בניכם · קדמ' מחר לאמור : תניינא מח' את אבותם לאמר · קדמ' מה האבני' האלה לכם · תנינא מה האבני' האלה · קדמא שני' עשר איש לשבט · תנינא שנים עשר אנשים :

רלבג

והנה ספר שכן היה הענין רוצה לומר שכבוא נושאי הארון עד הירדן ורגלי הכהנים נטבלו בקצה המים תכף עמדו המים היורדים מלמעלה כמו נד אחד הרחק מאד מן העיר שמה אדם אשר מצד צרתן והיורדים על ים הערבה תמו נכרתו בהפסק ירידת המים מלמעלה והעם עמדו נגד יריחו · ולפרסם זה המופת צוה לי"ב איש אשר הכין מבני ישראל איש אחד איש אחד משבט שירימו להם איש אבן אחת על שכמו למען יהיה זה אות בקרבם להזכירם ענין זה המופת : וזכר

כלי יקר

י"ב שאמר הש"י שיבררו י"ב איש לקחת י"ב אבני' לזכרון ולאות להם ולזרע' אחריה' וזה מוכיח לשון הכתוב שאומר ויהי כאשר תמו וכו' ויאמר ה' כו' קחו לכם וכו' לומר שהוא מאמר מחוד' גוזר בירור אנשים י"ב מחד' לענין מחוד' ועוד מכריח כן הלשון שאומר קחו לכם מן העם י"ב אנשים שאומר מן העם מיותר אלא ודאי בא להודיע שזה בירור חד' מן העם ולא אות' המבוררים כבר · והרד"ק פי' ויאמר ה' אל יהושע וכבר אמר ה' כו' · ומהרי"א ז"ל פי' שכלם' תם היה הצווי ולא קוד' ראה הוא ית' לצוות על זה אחר העברה לפי שכבר היו מאמיני' בגודל הנס שכבר עברו לזה צוה שאז בהיותם כבר ביבשה ישובו אותם הי"ב איש פעם אחרת אל תוך הירדן לקחת משם אבנים מתחת רגליהם ממש שהיו הכהנים מגביהים רגליהם והאנשים לוקחים האבנים ע"כ · אמנם המפ' פי' שממצב רגלי הכהנים פי' מאותו מקו' שביב אשר בו מצב רגלי הכהני' ולדעת מהרי"א מדוקדק לשון מצב רגלי הכהני' דהי"לל מצב הכהנים · גם מדוקדק אומר שאו לכם מזה מתוך הירדן ממצב רגלי הכהנים פרט אחר פרט להודיע המקום הפרטי שהוא תחת רגליהם אלא שלשיטתו ז"ל קשה דבסמוך בשעת מעשה לא הזכיר אלא אל תוך הירדן ולא הזכיר מצב רגלי הכהנים ובסמוך הכתוב מה שתירץ מהרי"א ז"ל בדוחק לזה והכי אומר שהפ' כיון לדברי זה ולדברי זה שאו לכם מזה מתוך הירדן לעבודה ומאמר ממצב רגלי הכהנים למצוה מן המובחר וראה יהושע לקיים שתיהן ולקח י"ב אבנים מן הירדן י"ב מתחת רגלי הכהנים ממש מתחת' ואות' שמן הירדן הושיבן בחוץ דבהושיבן בחוץ לא מעל' ולא מוריד היו' ממצב רגלי הכהנים דבהיותם מן הירדן מספיק להודיע נס קריעת הירדן אבל אותם של קח מתחת מצב רגלי הכהנים הושיבם והקימם במקום' בירדן להודיע בפרטות המקום והאבנים אשר נחו בהם כפות רגלם ועל זה באו ב' הכתובים כא' ויעשו כן בני ישראל וכו' והב' י"ב אבנים הקים יהושע בתוך הירדן כמו שיתבארו במקומם הפסוקים בע"ה · עוד אפשר לומר שב' צווים היו הא' שאו לכם מזה מתוך הירדן והב' ממצב רגלי הכהנים ועל כל א' מאלו המקומות תוזר מאמר הכין י"ב אבנים ולכך ראה יהושע לקחת י"ב אבנים והושיבם בו בירדן וי"ב אחרות להוליכם במלון כי כן בדבר ה' הצווי כפול מן הירדן ממצב רגלי הכהנים ותרוויהו לעכובא והדרך הראשון נראה לי עיקר ומ"ש והעברת' אותם עמכם מתבי' עמכם למד יהושע לומ' והרימות' על שכמו שעמכם ר"ל על שכמיכם ומ"ש אשר תלינו בו הלילה שהוא אריכות לשון דלי יאמר והנחת' אותם במלון נראה שנרמז כאן מש"ז"ל והביא רש"י ז"ל דבריהם שמהם נבנה מזבח בהר עיבל ובו ביום באו אל הר גריזים והר עיבל יותר מס' מיל וכתבו עליו דברי התורה והעלו עליו עולות ושלמים ואכלו ושתו וקפלו אותם ובאו ולנו אל הגלגל והיו האבנים האלה בגלגל לזכרון זה ע"כ כי מתוך דבריהם ז"ל מובן תוקף הנס הזה להלך מהלך רב בו ביום עד הגלגל וז"ש והנחתם אות' במלון ולאו מקום קרוב הוא המלון אלא רחוק מהלך ס' מיל וע"ד נס יהיה אשר תלינו בו בלילה בזמן קצר שהגעתכם אליו וליכתב' בו הלילה פלא גדול הוא וכזה מדוקדק תיבת הלילה דמספיק שיאמר אשר תלינו בו ומיתור זה דרשו חז"ל במסכת סוטה והנחתם אותו במלון יכול בכל מלון ומלון ת"ל אשר תלינו בו הלילה ומה שכתבתי בענין הצווי שא"ל הוא ית' ממצב רגלי הכהנים שהיו ב' צווים הוא שלא כשטת מהרי"א ז"ל שכתב בפסוק ויאמר להם יהושע וכו' ז"ל ועם היות שלא נזכר כאן שצוה יהושע את הי"ב אנשים שיקחו האבני' ממצב רגלי הכהנים אין ספק שצוה עליו אחר שצוהו הוא ית' כן עכ"ל · ודוחק גדול הוא שיחסר דבר עיקרי כזה מהספר אלא ודאי יהושע הבין דבריו ית' מילי מילי שחיוב שה' מתוך הירדן והב' ממצב רגלי הכהנים ועל הא' צוה להי"ב איש לקחת י"ב אבנים ולא הזכיר בהם מצב רגלי הכהנים כי אותו החל' ראה לקיימו בעצמו בין שיהי' למצוה מן המובחר או לעכובא כפי הפי' הנזכר וז"ש בסמוך וי"ב אבנים הקים יהושע בתוך הירדן :

ויקרא יהושע וכו' ויאמר להם וכו' ממ"ש עברו לפני ארון ה' הכריע הרד"ק ז"ל שיהושע לא עבר עדיין וכו' ע"ש ועל פי דבריו נאמר שעדיין היו בשפת הירדן מהלך שנכנסו בו ישראל ולכך א"ל שיכנסו יותר לפנים אל תוכיות הירדן ומשם יקחו האבני' וז"ש עברו לפני וכו' אל תוך דייק' שמתוכיותו יקחו האבני' האלה ואמר שיקחום על שכמ' שהלקיח' בזה האופן על שכמם ובפרט בהיות' כבדי כמשא מ' סאה' כל א' מהן כפי מ"ש בגמרת סוטה זה בלי ספק יהי' אות רשום הן מלקיחת האבנים הן מאופן הלקיחה בכובד על שכמם עד מהלך ס' מיל בלי שיכוחו ביגי ובני וז"ש למען תהיה זאת אות בקרבכ' שתיבת זאת מורה באצבע על הענין הנז' במה שחייב לקיחתם על שכמם והטעם למען תהי' זאת הלקיחה על שכמם אות רשום בקרבכ' בקירות לבבכ' כי ישאלו בניכם על ב' הענינים יחדיו הא' על מהות האבנים האלה מה טיבם וזהו לאמר מה האבנים האלה והשאלה הב' ישאלו מה האבנים לכם כלומר דבר גדול הוא זה מאחר שהיה לכם דהיינו במספר י"ב שבטי ישראל ושהקיחה היתה על שכמיכ' והיינו תיבת לכם המיותרת רמז אל האמור אשר מזה ישאר הזכרון לימי' הבאים באמרם הלא האבנים אשר הביאו בני ישראל על שכמם י"ב אבני' לי"ב ראשי שבטי ישראל

שזה

כלי יקר

הפסח שלקחוהו אז בעליית' מן הירדן בעשור לחדש הראשון זה עשר' בניסן שכיון שעלו במהירות לדבר מצוה היא שעמדה להם על וימהר העם ויעברו את הירדן · כי באותה שנה עשה הפסח וכמו שאמרו בגמרא פרק הערל שקבלו הזאה והם ערלי' ואח"כ מלן יהושע כדי שיאכלו הפסח שכל ערל לא יאכל בו אמנ' מ"ש שאכילת הפסח עמדה להם בימי המן היינו שזכות הפסח אשר אכלו בלילה ההוא היא גרמה שבלילה ההוא נדדה שנת המלך וכו' ונהרג המן בראשון של פסח כמ"ש וסימניך ויסבות המן ממחרת הפסח ולפי שחטאת' היה שנהנו מסעודתו של אותו רשע שנהנו דייקא לכך עמדה להם אכילת הפסח שהיא אכילה שאין בה הנאה שהרי הפסח אכילתו לשמה שעל השבע נאכל · ולמדו חז"ל כן מלשון הכתוב בלילה ההוא דהי"לל בלילה היא אבל ההו' רומז לקרבן פסח שהוא גרם שנדדה שנת המלך שהם זה מלכו של עולם יתב' ויתע' שמזה נמשכה נדידת שינה לאחשורוש · כמבא שמ"ש בבראשית רבה שלא עברו את הירדן אלא בזכותו של יעקב היינו שאילו לא נקרע לא היו עוברים אותו שלא דרך גשר וכיוצא ומה שאמר לא עלו שלא בזכות לקיחת הפסח הוא מציאות העלייה שלא נשטפו במי הירדן כלפרשית ומובן בפסוק הזה הקרי וכתיב מאדם באדם שמאד' ר"ל מזכות אברה' שנקרא אדם ולומר באדם מורה מקו' ההרחק הרב מאד כאמור מלבד ההכרח שאחז"ל כפירוש והוא שלא מצינו עיר שנקראת אדם · ורש"י ז"ל הרחק מאד רחוק מאד וכו' ועיין הרד"ק ז"ל וכן מהרי"א ז"ל אך במ"ש הרחק מאד פירוש הרחק ממקו' ורמז אל המקו' אשר קמו באותו נכריות שהוא באד' העיר אשר מצד צרתן · ומ"ש והעם עברו עד יריחו להודיע תקפו של נס כי שם נגד יריחו הוא מקום היותר רחב ועמוק שבירדן ועכ"ז ישרא' עברו דרך שם ביבשה ע"כ : ולעד"ן שהקרי מאדם ר"ל שהיורחוקי' מישרא' כנז' כדמהרי"א וזה נראה לי מישראל הנקראי' אדם והכתיב באד' על שם העיר הנקראת כן אדם הם" בצד צרתן ומה שאמר והיורדי' על ים הערב' ים המלח תמו נכרתו שה"ה ראו להקדי' הכריתה ולו' נכרתו תמו שהכרית' קדמה ואח"כ נגרו אל הים כמנהג' ותמו · אבל אמר תמו נכרתו אף זה מן הנס שתמו תכף לכריתתם שנכרתו באופן שנעשה נס בשני חלקי הירדן במים העליוני' אשר נקבו כמו נד א' ובחלק היורדי' אשר תמו נכרתו תכף ואמר והעם עברו נגד יריחו להודיע שלא היה זה שלא כמו גילוי דעת ממנו ית' שרצונו שילכו מחיל אל חיל ומכם קריעת הירדן לנס יריחו והיה זה מעין מה שהיה ה' עם משה בתחל' במי' ביאור מצרי' דם לפרדע כן יהושע בירדן וכמו שהיה שם אח"כ בעפר שעפר הארץ היה כני' כן נעש' גם אחר כך בארץ ועפר' בחומת יריחו שנקעה ונבקע המחתיה ואחר כך נעש' הנם בעי באם והניתו את כעיר באם מעין ותהלך אש ארצה שבמצרי' ולפי שמעלו בחר' ושרפו את עכן בא"ש נעשה להם גם במה שזכו וקיימו מצות השריפה בעכן · ואחר כך נעשה נס באבני בית חורון ברד כבד ואבני אבנים שלא יעשו כן אלא ברוח קדי' עזה וע"י ההשגחה האלהית ג"כ נמצאו שם והיו נסי' ע"י הד' יסודות : עוד נראה לי בכונ' הכתובי' מהגיד פלא שלישי בקריעת הירדן שלא נקרע סמוך לרגלי הכהני' שלו הוסג אחור הרבה ממצב רגלי הכהנים וז"ש ויעמדו המי' וכו' הרחק מאד מאדם העיר וכו' שנמצא רחוק ממצב רגלי הכהני' והעפ"י שלא הוזכר זה בדברי חז"ל הכריח כן מדברי דהע"ה הירדן יסוב לאחור ושנה ומה תסוב לאחור שהודיע בזה נפלאות המי' דעים שהוסג לאחור באדם שסב לאחוריו ובזה אבין הקרי מאדם שפירושו זה נתרחק הרחק מאד בהרגשה יותר מאדם אשר תבונה והרגש' בו ליראה את ה' וליסוג אחור והכתיב פירושו הרחק מאד עד שעמד נסוגתו אחור באד' העיר נגד אותה העיר ששמ' אדם ובזה נבין שם זאת העיר שקראה הוא ית' כן על שם העתיד כדפי' הרחק מאד מאד' דנדרש לשון אדם כאמור :

ויעמדו הכהנים וכו' הפ' הזה מיותר דפשיטא ומוכרח הוא שיעמדו שם עד עבור כל העם כי לא יתכן שיעתקו משם כי יחזרו מי הירדן ויזיקו את העוברים שהארון הוא המעכב' ונראה לי שהודיענו ב' ענייני' הא' איך הארון נושא את נושאיו שעם היות שעמדו שם זמן עד תום כל הגוי לעבור עכ"ז לא הוצרך נושאי הארון להחליף נושאיו אלא ויעמדו הכהנים נושאי הארון וכו' ר"ל הם בעצמ' עד אשר תמו כל הגוי לעבור ומהלשון מורה היות דבר חדוש עמידת הכהנים שם בנושאי הארון ודולה לומר עמדו נושאי' אותו שלא הורידוהו למטה לארץ ולא החליפוהו עד תום כל הגוי לעבו' והודיע עוד ענין ב' והוא כי ישרא' ראשונה נסעו שהם ראויי' לכבוד ועוד שהם הם הבוטחי' לעבור ראשונה בלי פחד ממי הירדן וז"ש וכל ישראל עוברי' בחרבה ר"ל עוברי' בלב בטוח כמי שעובר בחרבה נהר כחרב ויבש בלי פחד ובזה מובן תיבת בחרבה היתה מיותרת שהרי אמר ארון ברית ה' בחרב' אמנם אחריה' הערב רב ודלת העם וז"ש עד אשר תמו כל הגוי לעבו' את הירדן דייק' לעבור את הירדן בפחד כמי שעובר את הירדן ולא כמי שעובר בחרבה כמו שעברוהו ישראל בלב חזק ואמיץ · והנה בפסוק זה ובפסוק הבא אחריו אמר לשון גוי עד אשר תמו כל הגוי ויהי כאשר תמו כל הגוי לעבור את הירדן לא כן בסמוך אחר שעשו בני ישראל כאשר צוה יהושע וישאו י"ב אבני' וכו' ואחר הקמת יהושע את האבני' בתוך הירדן שם כאמר וימהרו העם ויעבורו ויהי כאשר תמו כל העם לעבור וכו' ולא כתיב גוי כי נעשו עם קדוש לה' כיון שעשו את אשר צוה להם יהושע על פי ה' :

ויהי כאשר תם כל הגוי לעבור וכו' הפ' הזה מוכיח מה שפי' למעלה בפסוק ועתה קחו לכם י"ב איש שהיו לצורך שעה להעיד בנס הקריעה בתכיפו' הכנס רגלי הכהני' ושלו היו זולת'

רשי

על תום כל הדבר · כמו ששנינו במסכת סוטה · עודם בירדן אמר להם יהושע דעו למה אתם עוברים את הירדן על מנת שתורישו את כל יושבי הארץ כו' : ויהי כאשר תם כל העם לעבור ויעבור ארון וגומר · לא כדרך שעברו האחרים אלא כמו שמפורש למטה בענין נתקו כפות רגלי הכהנים לאחוריהם אל החרבה על השפה שנכנסו בה שהיו עומדים אצלה וחזרו המים לאחוריהם לילך כתמול שלשם נמצא ארון ונושאיו מצד זה וכל ישראל מצד זה נשא ארון את נושאיו ועבר : לפני העם · לעיני העם : לוה

רדק

בעברו בירדן · במקצת ספרים הפ"ן בגעיא נקרא בקמץ רחב והוא מן המלופים : הקים יהושע · אע"פ שלא ראינו שצוהו האל על אלה האבנים אחר שעשה ידענו כי במצות האל ית' עשה : תחת מצב · מקום מצב לא תחת רגליהם שהרי לא זזו משם עד שנעשה כל מה שהיה להם לעשות כמו שכתוב עד תם כל הדבר : עד תם כל הדבר · הקמת האבנים בירדן והעברת האבנים האחרות אל המלון : אשר צוה יי' את יהושע · כמו שכתוב למעלה : ככל אשר צוה משה את יהושע · כמו שכתוב בתורה והיה ביום אשר תעברו את הירדן : וימהרו · הקמת האבני' והעברתם ואח"כ עברו : ויהי כאשר תם כל העם וגומר · לפני העם · פי' הארון והכהנים שהיו לפני העם קודם שהתחילו לעבור עברו אחרי עבור העם · או פי' כאשר תם כל העם לעבו' המתינו על שפת הירדן עד שעבר הארון והלך לפני העם והלכו אחריו · או יהיה פי' לפני העם לעיני העם · ורז"ל פירשו בענין אחר כל זה הענין ופירשו עד קצה מי הירדן בירדן שעמדו בקצה אשר נכנסו ממנו ושם עמדו הכהני' והארון עד שעבר העם ופירשו נתקו כפות רגלי הכהנים אל החרבה אשר בצדם והיא השפה אשר נכנסו ממנה וחזרו לאחוריהם אל החרבה וזה שאמר ויעלו מן הירדן שעלו מן הירדן אל השפה כדי שיחזרו המים למקומ' קודם שיעבור הארון כדי להראות להם נס אח' כמלאו הארון והכהנים מצד אחד וישראל מצד אחר והירדן אלא בעיניהם נשא ארון את נושאיו ועבר שנאמר ויעבר ארון יי' לפני העם ואני תמה מזה הדרש מה הצריכם לזה לאלה הפסוקים כי כבר פירשנו אותם כלם לדעתנו ואפילו יהיה כדבריהם פי' קצה מי הירדן בשפה אשר נכנסו מתחלה כאשר תם כל העם לעבור עבר הארון אחריהם ביבשה וכאשר נתקו

כפות

יהושע ד

ז' בְּעָבְרוֹ בַּיַּרְדֵּן נִכְרְתוּ מֵי הַיַּרְדֵּן וְהָיוּ
ק'ב'חס' הָאֲבָנִים הָאֵלֶּה לְזִכָּרוֹן לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל
עַד־עוֹלָם: וַיַּעֲשׂוּ־כֵן בְנֵי־יִשְׂרָאֵל
ח"ל · ח' כַּאֲשֶׁר צִוָּה יְהוֹשֻׁעַ וַיִּשְׂאוּ שְׁתֵּי־
עֶשְׂרֵה אֲבָנִים מִתּוֹךְ הַיַּרְדֵּן כַּאֲשֶׁר
ג' דסמי' דִּבֶּר יְהוָה אֶל־יְהוֹשֻׁעַ לְמִסְפַּר שִׁבְטֵי
ל'וחסר יו"ד בְנֵי־יִשְׂרָאֵל וַיַּעֲבִרוּם עִמָּם אֶל־
ט' ה'חס'בליש' הַמָּלוֹן וַיַּנִּחוּם שָׁם: וּשְׁתֵּים עֶשְׂרֵה
אֲבָנִים הֵקִים יְהוֹשֻׁעַ בְּתוֹךְ הַיַּרְדֵּן
תַּחַת מַצַּב רַגְלֵי הַכֹּהֲנִים נֹשְׂאֵי אֲרוֹן
הַבְּרִית וַיִּהְיוּ שָׁם עַד הַיּוֹם הַזֶּה:
וְהַכֹּהֲנִים נֹשְׂאֵי הָאָרוֹן עֹמְדִים בְּתוֹךְ
הַיַּרְדֵּן עַד תֹּם כָּל־הַדָּבָר אֲשֶׁר־צִוָּה
יְהוָה אֶת־יְהוֹשֻׁעַ לְדַבֵּר אֶל־הָעָם כְּכֹל
ב'והד'וכוי אֲשֶׁר־צִוָּה מֹשֶׁה אֶת־יְהוֹשֻׁעַ וַיְמַהֲרוּ
ב' ב'בסע' הָעָם וַיַּעֲבֹרוּ: וַיְהִי כַּאֲשֶׁר־תַּם כָּל־
ד'מל' הָעָם לַעֲבוֹר וַיַּעֲבֹר אֲרוֹן־יְהוָה
וְהַכֹּהֲנִים לִפְנֵי הָעָם: וַיַּעַבְרוּ בְּנֵי
ראובן

תרגום

בְּמֵיעֲבְרֵיהּ בְּיַרְדְּנָא פְּסָקוּ מֵי יַרְדְּנָא
וִיהֶוְיָין אַבְנַיָּא הָאִילֵין לְדָכְרָנָא לִבְנֵי
יִשְׂרָאֵל עַד עָלְמָא: וַעֲבָדוּ כֵן בְּנֵי
יִשְׂרָאֵל כְּמָא דִי פַקֵּיד יְהוֹשֻׁעַ וּנְטַלוּ
תַּרְתָּא עַשְׂרֵי אַבְנַיָּא מִגּוֹ יַרְדְּנָא
כְּמָא דְמַלֵּיל יְיָ עִם יְהוֹשֻׁעַ לְמִנְיַין
שִׁבְטַיָּא דִבְנֵי יִשְׂרָאֵל וְאַעְבְּרוּנוּן
עִמְּהוֹן לְבֵית מְבָתָא וְאַצְנְעוּנוּן תַּמָּן:
וְתַרְתָּא עַשְׂרֵי אַבְנַיָּא אָקִים יְהוֹשֻׁעַ
בְּגוֹ יַרְדְּנָא בַּאֲתַר מֵיקַם רִיגְלֵי כַּהֲנַיָּא
נַטְלֵי אֲרוֹנָא דִקְיָמָא וַהֲווֹ תַּמָּן עַד
יוֹמָא הָדֵין: וְכַהֲנַיָּא נַטְלֵי אֲרוֹנָא
קָיְימִין בְּגוֹ יַרְדְּנָא עַד דִּשְׁלִים כָּל
פִּתְגָמָא דְפַקֵּיד יְיָ יָת יְהוֹשֻׁעַ לְמַלָּלָא
עִם עַמָּא כְּכֹל דְּפַקֵּיד מֹשֶׁה יָת
יְהוֹשֻׁעַ וְאוֹחִיאוּ עַמָּא וַעֲבָרוּ: וַהֲוָה כַּד
שְׁלִים כָּל עַמָּא לְמֵיעְבַּר וַעֲבַר אֲרוֹנָא
דַיְיָ וְכַהֲנַיָּא קֳדָם עַמָּא: וַעֲבָרוּ בְּנֵי
ראובן

רלבג

וזכר עוד ששתים עשרה אבנים הקים יהושע בתוך הירדן תחת מצב רגלי הכהנים ויתפרסם להם שאלו מקומם שעמדו מי הירדן נד אחד · והנה זכר שכבר מהרו העם לעבור יותר מהחוק הנהוג · וידמה שכבר עשו זה כדי שיתבאר להם מדרגת יהושע בענין זה המופת כי אילו היה מוגבל זמן עמידת מי הירדן עד הזמן שהיה ראוי שיעברו בו העם ולפי החק הנהוג היה ראוי כשמהרו לעבור שישארו

מסרה

לזכרון ח'ב'חס'וסי'נמסר בזכריה סימן ו': ויעברום ח'חס'בליש' וסימ'ויקחם ויעברום · ויעברום עמם אל המלון · מעברים עם יי'

ויקר' ישי אל אבינדב ויעברהו והוא ירה החצי להעברו · ואבנר בן נר שר צבא אשר לשאול לקח · ובל העם יהודה ויעברו את המלך כתיב · ויעברו את המלך ואת ביתו : וכל גבי גו"ן דכוו' במ"ג מל'וסי' והעבירני עליהם סביב · ויאמ'המלך לעבדיו העבירוני · אשר יעבירוני עד אשר אבא אל יהודה : ויעברו ב'וחס'וסימ'וימהרו העם ויעברו · עלה הפרץ מפניהם · וא'ינגעשו עם ויעברו :

כלי יקר

שזה יביא' לשאל שאלותיהם לאמר מה האבנים אשר על זה תשוב התשובה ואמרת' וכו' ומהרי"א ז"ל פי' שאו על שכמו לחייבם בלקיחת אבנים הגלקחות בכתף ולא הנלקות ביד :

ואמרתם אשר נכרתו וכו' צריך להבין יתור נכרתו מי הירדן שכבר הוא מזכיר בתחל' הפסוק מי הירדן ובמה שכתבתי למעלה בפסוק וכבוא נושאי הארון עד הירדן שכריתת הירדן נעשית תכף בהגיע הארון עד הירדן שלא נכנסו אלא בהתפשטותו לבד ונקרעו מימיו מיד קודם שנכנסו בגופו של ירדן והעפ"י שהיעוד היה והיה כנוח כפות רגלי הכהני' במי הירדן דהיינו מי גופו עכ"ז בעת מעשה הוסיף למהר הענין כי כן דרך הצדיקים לומר מעט ועשות הרבה לפי שזה זו נאמר שהוצרך לומר כאן אשר נכרתו מי הירדן מפני ארון ה' ונכרתו מי הירדן להודיע שכל המים יחדיו נכרתו בין אותם המתפשטים בגדותי הירדן ועליהם אמר נכרתו מימי הירדן בלשון רבים ואו נכרתו מפני ארון הברית וגם כן נכרתו מי הירדן דהיינו מי גופו של ירדן היורדי' במקומ' העיקרי · והנכון בעיני שכוונת הכתוב להגיד ב' ענייני' אשר כאן נמצאו וכאן היו הב' מציאות הכריתה והב' היותה תכף בעבור ארון הברית הה' אמר אשר נכרתו מי הירדן מפני ארון הברי' שזה בחינת מציאות הכריתה וכנגד התכיפו' אמר בעברו בירדן נכרתו מי הירדן ר"ל תכף בעברו נכרתו מי הירדן · ואמר והיו האבנים האלה לזכרון וכו' ר"ל אעפ"י שצוי לקיחת האבנים האלה הוא כדי שאם ישאלון בניכם מחר לאמר מה האבנים האלה דמשמע שאפשר להשכח דבר זה מפי זרעו ועל ידי חקירת מה האבנים האלה יעלה זכרון הנס אבל אני מבטיחכם שבהעשות ענין האבנים האלה מעולם לא יבא הענין לידי שכחה כי האבנים מזכירין תמיד ולא יצא הענין לכלל שאלה ז"ש והיו האבנים האלה לזכרון לבני ישראל עד עולם כלו' לא יבא הענין לעולם לידי שכח' כי האבנים האלה מזכירין תמיד ואל דומי להם באין אומר כאלו נשמע קולם :

ויעשו כן בני ישראל וכו' ושתים עשרה אבנים הקים יהושע בתוך וכו' רש"י ז"ל פי' שהקים אותם תחת רגלי הכהנים כדי שלא יטבעו רגלי הכהנים במים ולפי דבריו עשה יהושע אחר ההעברה שלקחו הי"ב איש י"ב אבנים ולכך הקים במקומ' י"ב אבני' אחרות כדי שלא ישארו רגלי הכהנים בטיט ובמים · והרלב"ג פירש כדי שיתברר להם שאלו מקומם יעמד הירדן נד אחד ולפי דבריו נראה שקודם ההעברה יקחו אלה האבנים כדי לפרסם לעם הנס העתיד להעשות שיה' והקשה על דבריו אלא מהרי"א ז"ל שלמה נזכר מאוחר בפסוק הזה שנראה שההקמה היא אחר ההעברה שלא כדברי שפירש שהוא קודם ההעברה עכ"ל · ולי קשה עוד על דבריו כי איך יתכן שיכנס יהושע בתוך המים להקים להורות להם המקום שבו יקרע ויגיע' זו למה ואדרבה הפלא הוא להניח דבר סתום אל המקום אשר יהי' שמה רוח הכהנים ללכת בו באותו מקום יכרתו המים ועוד למה היו אבנים למקום ויכול להעשות ע"י אחמת נס ודגל באותו מקום ולקושי זה אפשר לומר שהפסוק עצמו נותן טוב טעם להיותם אבנים ולא דגל יען שויהיו שם עד היום הזה מה שהו' נמנע בדגל וגם זהב' לשון הפסוק שאומר וי"ב אבנים הקים יהושע וסמיך ליה והכהני' עומדים בתוך הירדן מורה שבעוד היותם בירדן עומדים נעש' כל זה שלא כדברי הרלב"ג שאם הפסוק הזה מוסב אל מה שאומר עד תום כל הדבר יקש' דהי"לל והכהנים עמדו מדקאמר עומדים משמע דקאי לעיל וכב' מהרי"א ז"ל פי' שכאן נעשו ב' אותות מהאבנים הא' הי"ב אבנים שהוציאו ישראל ליבשה מן הירדן והב' בו בירדן עצמו שהקים יהושע י"ב אבני' ובאו' הקים לשון קימה נרא' שהקימן זקופין בתוך הירדן כדי שיראו מרחוק לאות בעיני כל רוא' להעלות זכרון הפלא והנס של קריעת הירדן ומ"ש תחת מצב רגלי הכהנים פי' כמו עין תחת עין שתמורת מצב רגלי ותחתיו הוקמו י"ב אבנים אלה על ידי יהושע להורות שבו באותו מקום הי' מצב הכהני' שגרם להכרת מי הירדן שם עוד כתב ז"ל וכוכל לומר שהאל ית' צוה יקחו י"ב אבני' מתוך הירדן ויוליכ' אל המלון כדי להעיד שי"ב שבטי יה עברו הירדן ויכנסו לארץ ונחו שם במלון ורומז אל ההתמד' והעיכוב והישיב' שם ימי רבי' ויהושע רצה להוסיף על אותו סימן כשלקח ג"כ מהאבני' אשר היו כבר בארץ י"ב אבני' וצוה שישליכו בירדן רמז שבהנחל עליון השבטי' יוציא וישליך מהאומות למספ' בני ישראל באופן שהיו אלה תמורת אלה באו לארץ ונכנסו בה ורשעים ישחו ממנ' עכ"ל · וקש' דלפי דבריו יות' טוב שיקים אותם יהושע חוץ לעבר הירדן ולא בתוכו לרמוז שינערו רשעים ממנה כ"ש שבהנחל עליון גוים כנטווים לבלתי החיות כל נשמה : ואשר אני אחזה לע"ד הוא שב' אותו' היו כאן לא' חוץ מהירדן באבני' שהוציאו הי"ב אבני' למספר שבטי ישראל על מציאות קריעת הירדן וי"ב אחרי' הקים יהושע בתוך הירדן בו באותו מקו' שהי' מצב רגלי הכהנים וב' החלוקות נעשו אחרי ההעבר' כפשוטן של מקרא ולא הושמו בתוך הירדן כדי שלא יטבעו רגלי הכהנים בטיט ומים כדפרש"י כי בלי ספק המו נכרתו כל המי' לגמרי כדכתי' ביבשה עבר ישראל אלא לאות לדורות הוקמו שיודע בפרטות המקום המיוחד אשר נגלה שם הש"י' ומי הירדן נכרתו שם ת"ש הקים יהושע וכו' ויהיו שם עד היום הזה כלומר לכך הקימם כדי שיהיו שם לעד לעולם וה' הקים דבר עבדו ועצת מלאכיו ישלים וז"ש ויהיו שם עד היום הזה ובאו' האמת רגלי הכהנים כיון לו' בתיבת תחת שיהיו שם והעפ"י שהמים מכסים אותם לא מעל' ולא מאריך כי אין זה האות לשיראוהו מרחוק כי אם לאיש הבא לדרוש ה' יכיר וידע איה מקומם וזה שלא כדברי מהרי"א ז"ל שדקדק מלשון הקמה שהיו זקופות ונראות חוץ למים שאין זה פשטו של מקרא שלא בתוך הירדן ממש שטוחות תחת רגלי הכהנים וכבר כתבתי לעיל שב' מיני אבנים אלה נרמז בדבריו ית' שאמר שאו לכם מזה מתוך הירדן ממצב רגלי הכהנים ובזה אין לנו צורך למה שכתב הרד"ק ז"ל הקים יהושע אעפ"י שלא ראינו שציוהו הוא ית' על אלה האבנים אחר שראינו שעשה במצות האל עשה עכ"ל :

והכהנים נושאי הארון עומדי' וכו' חז"ל פי' עד תום כל הדבר אשר צוה ה' וז"ל עדיין בירדן א"ל יהושע דעו שע"מ כן אתם עוברי' שתורישו את יושבי הארץ מפניכם שנאמר והורשתם את יושבי הארץ מפניכם וכתיב ואם לא תורישו וכו' והיה כאשר דמיתי לעשות להם אעש' לכם אם אתם עושים מוטב ואם לאו מים באין ושוטפים אתכם שנאמר עד השמידו אותכם מאי אותכם אותי ואתכם ע"כ · ופשוט שהכרח דרשתם אותי ואתכם הוא מדלא כתיב אתכ' אלא אותכם בוא"ו והרי היא מלה מורכבת מורה כאלו רצה לומר אותי אלא שסיים בכ"ף והע"ג דההו' קרא בסוף ספר יהושע הכי פי' שכמו שבאותו השמד הגיד שיגיע גם כן ליהושע ולהם הי משמם תלוי בראשי' שלהם ככה מעין זה הודיעם בעת היותו בירדן דולאי ההוא קרא לאו בירדן מתתעי · והב' לשטת ז"ל כיאה אומרו עד תום כל הדבר מלשון דיבור שדבר והתרה בהם בכל הנז' בדברי חז"ל · והרד"ק פי' עד תום כל הדבר הקמת האבנים בירדן והעברת האבנים האחרות אל המלון עכ"ל · ולשון הדבר לא דייק לפירושו · ומהרי"א ז"ל פירוש שכאשר יצאו ישראל היבשה לשפת הירדן דבר עמהם כל הדברים שצוהו ה' והם הדברים שנאמרו לו בתחלת הספר מפי ה' כל מקום אשר תדרוך כף רגליכ' בו לכם נתתיו וגו' כל אותם הדברים אמר לישראל והם עצמם הדברי' שאמר משה ליהושע בפ' עקב והוריש ה' את כל הגוי' וגו' לא יתיצב וגו' ועל הדברים הא' אמר כאן עד תום כל הדבר וכו' שהדבר הוא ככל אשר צוה משה את יהושע ע"כ · ונכון הוא העפ"י שלשון צוי לא דייק לפירושו · ומ"ש וימהרו העם ויעבירו להרד"ק מהרו בענין לקיחת האבנים ואח"כ עברו ע"כ · ובדבריו לא מדוקדק דלא כתיב וימהרו העם לעבור והרלב"ג פי' וימהרו העם לעבור במהירות כו' ע"ש ולי נרא' שכוונת הכתוב לומר קוטן אמנה אשר בלב העם שהרי הכהני' נושאי הארון עומדים בתוך הירדן ונתעכבו כ"כ זמן עד תום כל הדבר וכו' והעם קטני אמנ' היו וימהרו לעבור כי פחדו שישוב הירדן ולא בטחו בקונם לעבור מתנהלים לאטם · ומהרי"א פי' שחשו לכבוד הכהנים העומדי' שם ומפני כבודם וימהרו העם ויעבורו ונכון :

ויהי כאשר תם וכו' עיין ברד"ק ורש"י ז"ל פי' לפני העם לעיני העם שעבר הארון לעיניהם כאשר יבאר הפסוק בסמוך אופן העברתו צוה את הכהנים נושאי הארון וכו' ששם ביאר היאך עבר וע"פ מה שכתבתי בכלי חמדה סדר נשא כוונת הכתוב שספר דרך פלא איך עבר ארון ה' והכהנים לפני העם כפשוטו לפניו ממש כי הוא ית' צוה שיעלו הכהנים אל הצד שממנו ירדו ואחר עלותם נשא הארון את נושאיו והוליכם לפניהעם ללכת במנהג לפניהם ובסמוך אבאר ענין זה ביותר :

ויעברו בני ראובן וכו' צריך להבין כפל העברות אלו שכאן אמר ויעברו בני ראובן ובסמוך בפסוק כארבעים אלף חלוצי צבא עברו לפני ה' ועוד שאמר כאן לפני בני ישראל ואח"כ אמר לפני ה' והיה אפשר שלפי שבני גד ובני ראובן אמרו בפרשת מטות לפני בני ישראל והוכיחם משה איך לא העלו את שם ה' על שפתם ולהיות כנגדם ומגמת' תמיד וע"ז א"ל משה אם תחלצו לבא לפני ה' לעומת זה הזכירו כאן שתיהם לפני בני ישראל ולפני ה' : והנראה כי בירדן וקריעתו אין ספק שבני גד ובני ראובן יחד כולם עברו את הירדן כל יוצא צבא מבן עשרים שנה ומעלה ונמצא באותו נס ופלא ועליהם נאמר הפסו' הראשון ויעברו וכו' לפני ישראל סתם והוא על כללות השבטים של בני גד וראובן וחצי שבט המנשה אמנם אחר שזכו להפלא בקריעת הירדן נשארו כארבעים אלף איש חלוצי צבא שעברו לפני ה' למלחמה אל ערבות יריחו והשאר חזרו לאחוריהם משם כן אמת שהיה צריך קצת סיוע מח"ז לזה אבל פשטי הפסוקים הכי רהטי · והנכון הוא במה שכתבתי לעיל בפסוק וימהרו העם ויעבורו שלא עברו ישראל את הירדן כי אם בפחד ואימה בעוברם תחת קיר נטוי המזכיר עונותיו של אדם ולעומת זה הגיד שאלו בני גד ובני ראובן הם עברו תחלה בהקרע הירדן כדי לאמץ לבבם של ישראל לעבור אחריהם ז"ש ויעברו בני ראובן ובני גד וכו' דהיינו ויעברו הירדן לפני בני ישראל כאשר דבר אליהם משה ללכת לפנים בישראל וזהו לפי שעה בעת קריעת הירדן אמנם פסוק כארבעים אלף וכו' מדבר בענין העתיד של י"ד

שנים

ראובן ובני גד ופלגות שבט המנשה חמשים לפני בני ישראל כאשר דבר אליהם משה׃ כארבעים אלף חלוצי הצבא עברו לפני יהוה למלחמה אל ערבות יריחו׃

ביום ההוא גדל יהוה את יהושע טו
בעיני כל ישראל ויראו אתו כאשר יראו את משה כל ימי חייו׃

ויאמר יהוה אל יהושע לאמר׃ צוה את הכהנים נשאי ארון העדות ויעלו מן הירדן׃ ויצו יהושע את הכהנים לאמר עלו מן הירדן׃

ויהי בעלות הכהנים נשאי ארון ברית יהוה מתוך הירדן נתקו כפות רגלי הכהנים אל החרבה וישבו מי הירדן למקומם וילכו כתמול שלשום על כל גדותיו׃

והעם עלו מן הירדן בעשור לחדש כ
הראשון ויחנו בגלגל בקצה מזרח יריחו׃ ואת שתים עשרה האבנים האלה אשר לקחו מן הירדן הקים יהושע בגלגל׃ ויאמר אל בני ישראל

(הערות בגליון: ד'חס'בליש' · ל' · ב' חמן · ל"ט' ד'חס · ג' יו"ב · ג' רפין · כעלות ק' · ג'כפ' · ג' כפ' · ד' · ס"ג · ב' דסת')

ראובן ובני גד ופלגות שבטא דמנשה מזרזין קדם בני ישראל כמא דמליל עמהון משה׃ כארבעין אלפין מזרזי חילא עברו קדם עמא דיי לקרבא למישרי יריחו׃ ביומא ההוא רבי יי ית יהושע בעיני כל ישראל ודחילו מיניה כמא דהוו דחלין מן משה כל יומי חיוהי׃ ואמר יי ליהושע למימר׃ פקיד ית כהניא נטלי ארונא דסהדותא ויסקון מן ירדנא׃ ופקיד יהושע ית כהניא למימר סקו מן ירדנא׃ והוה כד בעו למיסק כהניא נטלי ארון קיימא דיי מגו ירדנא אתנגידא פרסת רגלי כהניא ונחא על יבשתא ותבו מי ירדנא לאתריהון ואזלו כמאתמלי ומדקדמוהי על כל כפוהי׃ ועמא סליקו מן ירדנא בעשרא לירחא קדמאה ושרו בגלגלא בסיפי מדנח יריחו׃ וית תרתא עשרי אבניא האילין דנסיבו מן ירדנא אקים יהושע בגלגלא׃ ואמר לבני ישראל

ד'וסי' וילכו כתמל שלשום על כל גדותיו · והירדן מלא · ועלה על כל אפיקיו והלך על כל גדותיו ל הם אשר עברו את׃

רדק

כפות רגלי הכהנים אל החרבה׳ מאחר שכבר שבו המים למקומם והנה ראו שהארון מצד זה וישראל מצד זה ומה צריך לשאת ארון את נושאיו ולעבור ואם היה גם כזה לא היה הכתוב מפרש שהארון נשא את נושאיו למעלה מן המים ואפילו למי שמפרש דבריהם כמשמעו שמפרש עד קצה מי הירדן הקצה שיצאו ממנו כמו שאנו מפרשים ומפרש ארון מצד זה וישראל מצד זה כי כלם היו מהספה אשר יצאו ממנ׳ אלא פי׳ מצד זה שהארון היה על שפת הירדן וישראל היו לפניו רחוקים וזהו כמצד אחר אם כן הארון שהיה אחרי העם היך אמר ויעבר לפני העם לא נשא ארון את נושאיו ועבר לפני העם אף על פי כן מי הצריכם לזה הנס וכי קשה היא לפרש שהמתינו אותו ישראל עד שעב׳ לפניהם כמו שפירשנו או פירש לפני העם לעיני העם כמו שפירשנו והם שאמרו ידעו מה שאמרו כי דעת׳ רחבה מדעתנו׃ כארבעים אלף · הכ"ף כ"ף השיעור׃ גדל יי׳ · שבקע הירדן לפניו כמו שבקע הים לפני מש׳׃ ויאמר יי׳ אל יהושע וגו׳ צוה את הכהנים · וכבר אמר כי כבר אמר למעלה ויעבר ארון יי׳ ועת׳ ספר היאך עבר כי הקב"ה אמר ליהושע קודם זה שיצוה הכהנים שיעלו מן הירדן׃ ויהי בעלות הכהנים · בבי"ת כתיב וקרי בכ"ף והענין אחד׃ וישובו מי הירדן כתמול שלשום על כל גדותיו · בא להודיע כי בשוב המים למקומם גם כן לא בא׳ כאחד כי היו שוטפים בירידתם ויציאתם חוץ מגדות הירדן לא ירדו התחתונים עם קצ׳ העליוני׳ וכן מעט מעט עד אשר שבו כתמול שלשום ללכת על כל גדותיו׃ ויחנו בגלגל · והוא המלון אשר צוה יי׳ להניח שם האבנים ושם הקימם יהושע וכו ביום שעברו באו הגלגל שנאמר במלון אשר תלינו בו הלילה ואמרו רז"ל כי יותר משמים מיל הוא הדרך שהלכו באותו היום מן הירדן ועד הגלגל וע"י נס הלכו הדרך ההוא אנשים ונשים וטף יותר משמים מיל באותו היום׃ אשר

רשי

צוה את הכהנים · כאן פירש הכתוב את האמור למעלה היאך עבר ארון יי׳ והכהני׳ לפני העם וגומר׃ ויעלו מן הירדן · ויעברו אין כתיב כאן אלא ויעלו למדנו שעל השפה שהיו עומדין אצלה עלו ואי אפשר לומר שהיו עומדין אצל שפת הירדן שבמערב׳ שהרי נאמר למעלה נטבלו רגלי הכהנים בקצה המים ושם ויעמדו הכהנים וכל ישראל עוברים׃ נתקו כפות רגלי הכהנים · מן המים אל החרבה שאצלם׃ וישובו המים למקומם · נמצא ארון מצד זה וישראל מצד זה נשא ארון את נושאיו ועבר ועל דבר זה נענש עוזא כשאחז בארון נושאיו נשא עצמו לא כל שכן׃ הקים

רלבג

שישארו מי הירדן כך זמן מה אחר עברם והנה ספר שתכף עבור העם עבר ארון יי׳ לפני העם ותכף שבו מי הירדן למקומם וזה גם כן היה במצות הש"י כדי שיתפרסם לישראל עולם זה התועלת ר"ל שכבר צוה הש"י את יהושע שיצוה הכהנים נושאי הארון שיעלו מה׳ירדן תכף עבור העם׃ והנה

בעלות וה.א חד מ י"א מלין דכתי׳ ב׳ וקרי כ"ף

מסרה

חמשים ד׳ וחס׳ וסימ׳ נמסר לעיל בסיפרא בסימ׳ א׳ ובסדר בשלח׃ צוה ג׳ בקריא׳ וסימ׳ צוה את הכהנים נשאי ארון · צוה ויכרתו לי ארזי׳ מלבנון · צוה ישועו׳ יעק׳׃ ארון העדות י"ב דסמיכי בקריא׳ וסימ׳ נמסר בסדר כי תשא׃ ויעלו ג׳ רפין בקריא׳ וסי׳ צוה את הכהנים נשאי · יעורו ויעלו הגוים אל עמק יהושפט · והשמיעו עליה בקולם׃ גדותיו

מנחה קטנה

ביום ההוא גדל וגו׳ כאשר ראו שכל מה שעשה בירדן הן בירדתן לירדן הן בעלייתן היו על ידי יהושע כמו שהים שנקרע במשה שעל ידיו ירדו לשם ועל ידיו עלו משם ע"כ כאשר יראו את משה כן יראו את יהושע׳ ולא תאמר שעשו זה מאימת הים או מאימת המלחמה שהיו לנגדם מעלפי כנען אלא כל ימי חייו אמר׳ לאחר כיבוש וחילוק׳ ומה יראים לשמם כתיב ביה ג"כ יראת אלקי׳ דכתי׳ ויראו העם את ה׳ וגו׳ אף כאן היו יראי׳ את ה׳ כל ימי חייו כדכתי׳ ויעבדו את ה׳ כל ימי יהושע וגו׳׃ בשת

כלי יקר

בגים של כיבוש וחילוק וזהו אומר חלוצי צבא עברו לפני ה׳ למלחמה כי הם אבירי לב ושמא תאמר שהלא שבט ראובן לבדו הם מ׳ אלף כמו שתראה בפ׳ פנחס וכן גד הן יתר וחצי שבט מנשה קרוב לי"ז אלף כאן לא הלכו אלא מעט מזער בין כולם אלא כמ׳ אלף ולא מ׳ שלמים שזה מורה דפיון המעשים בה׳ ושלא קיימו היוצא מפיהם חלילה לזה אמר הפסוק כארבעים אלף בכ"ף הדמיון לומר ולהודיע כי כל איש חיל שבהם הלך ולכך לא הושלם חשבון הארבעים אלף אלא כארבעים יען כי הלכו כל איש חיל חלוצי הצבא הידועים לשם והאלה וזה הצבא בה"א באופן שבלכתם כארבעים ולא מ׳ זה מורה על חסידותם שכל חלוצי הצבא אשר נקבו בשמות לא נשאר בהם איש שלא הלך לפני ה׳ למלחמה וסמך למלחמה אל לפני ה׳ להורות כי ה׳ הוא איש המלחמה ולא הם כי לא בחיל ולא בכח וכו׳ והנה זאת טענה מספקת להליכת כארבעים אלף איש כי הם היו חלוצי הצבא ועוד טענה שנית כי אחרי ראות נס קריעת הירדן שבלי ספק שמעו עמי׳ ירגזון חיל אחז יושבי פלשת וכו׳ לעומת זה נתחייבו שלא הלכו אלא חלוצי הצבא כי אין צור׳ להטריח דלת העם וז"ש הפסוק בין הדבקי׳ בין נס קריע׳ הירדן ויעברו בני ראובן כו׳ כי הנס הוא המחייב לבל ילכו יותר אלא כמ׳ אלף כי אין צורך בהם כאמו׳׃

ביום ההוא גידל וכו׳ הי"ל גידל בצרי ולא בפתח אבל ידוע כי גדולת הצדיקי׳ גדולתו י"ת החשב שעל ידם מתקדש שמו ית׳ על זה אמר גידל בפתח לכלול ב׳ הענינים יחדיו שגידל את יהושע וע"י כ גידל כביכול עצמו וע"ז הוא גם כן גידל המלך אחשורוש את המן וכו׳ שלהיות המן ההוגו אשר בנפשו בגדלו אותו הרי הוא כאלו גדל ונתגדל הוא עצמו ואמר את יהושע לרבות משה כי גדולת התלמיד תמשך אל הרב שנתן מהודו עליו ואמר ויראו אותו כאשר יראו את משה דומה בדומה יען שפניי יהושע השוו בין׳ השוה לפניי משה מה משה הים ראה וינום אף יהושע הירדן יסוב לאחור ומאמר כל ימי חייו אפשר בב׳ פנים הא׳ שחוזר אל משה שיראו ממנו כל ימיו וכן מיהושע והב׳ שהכתוב מסורס וכאלו אמר ויראו אותו כל ימי חייו׃

ויאמר ה׳ אל יהושע כל המפרשי׳ מסכימים שכונת הפסוק לבאר מה שהזכיר כבר בדרך כלל מענין העברת ישראל ועלית הכהנים מתוכו שלא נעשה דבר כי אם על פי ה׳ כי ויאמר ה׳ וכו׳ צוה את הכהנים וכו׳ ועל פי צווי ה׳ עלו מתוך הירדן ויזכיר בפרטות כל הענין ומעשה שהי׳ איך הי׳ ורש"י ז"ל דקדק מלשון ויעלו מן הירדן וכן לאמר עלו מן הירדן וכתיב ויהי בעלות הכהנים חוט משולש לשון עליה מורה שחזרו הכהנים לאחור ואל המקום שירדו מעט מעט חזרו לעלות מדלא כתיב ויעברו עכ"ל · ואין להקשו׳ לדבריו בב׳ חלקיה׳ דקאמ׳ לא ויעלו למדנו וכו׳ קשה דלא דייק מידי מלשון עליה דלא קאמר ויעברו שהרי בסמוך כתיב והעם עלו מן הירדן ולא כתיב והעם עברו וע"כ עברו העם וכן קשה בחלק הב׳ דקאמר ויעברו אין כתיב כאן דהרי לעיל כתיב גבי ארון בעברו בירדן נכרתו וכו׳ ולרש"י ז"ל הי"לל בעמדו ולא בעברו דבשלמ׳ מפסו׳ ויעבור ארון ה׳ והכהנים וכו׳ לא קשה מידי דההוא קא מיירי אחר שעלה הארון מן הירדן אל הצד שהיו בו וחזרו מי הירדן למקומם ואז נשא הארון את נושאיו ועבר לפני העם אמנם פסוק בעברו בירדן נכרתו וכו׳ שהרי לא עבר הארון כדי להכרית מימיו אלא בהכנסו מעט עד שנטבלו רגלי הכהנים במים נכרת מיד א"כ ברדתו הי"לל וקושי זה אפשר ליישבו בדוחק וצ"ע והראשון לא קשיא מידי שהרי רש"י ז"ל הכריח שאי אפשר שהיו עומדים אצל שפת הירדן שבמערב שהרי נאמר למעל׳ נטבלו וכו׳ וכיון שהכריח היותם בשפת הירדן המזרחי ממנה קאמר דעלו אמנם גבי ישראל שייך לשון העברה ולשון עליה לשון העברה שעברו ביבשה ולשון עליה מצד מערבי עלו אל השפה לא כן גבי הארון שתכף להכנס׳ בשנטבלו רגלי הכהנים מיד נכרת דהתם ע"כ עלי דקאמר אל שפתו המזרחי שהיו בו שהרי לא נכנסו עד שפתו המערבי כדי שתפרש עלו אל צד המערבי · ובמה שפיר׳ רש"י ז"ל ויהי כעלות הכהנים וכו׳ נתקו כפות וכו׳ שהוא הצד שנכנסו בו סבירא לי כ׳ תיה בענין שעלו מן הירדן אל הצד שהיו בו מתחלה והיינו בעלות הכהנים מן הירדן אמנם מ"ש נתקו כפות רגלי הכהנים וכו׳ הכי קאמר שאחר שחזרו לאחור ועלו אל המקום שנכנסו ממנו אל הירדן אז נתקו כפות רגלי הכהנים אל החרבה דהיינו הצד שעברו בו ישראל ומ"ש וישובו מי הירדן היינו וכבר שבו מי הירדן ולע"פ כנתקו כפות רגלי הכהנים אל החרבה שהארון נושא את נושאיו ולזה נישה דקרא הרתי קאמר העליה מן הירדן בויהי כעלות הכהנים ומ׳ הודיע החזרה לאחור ואומרו נתקו כפות רגלי הכהנים וכו׳ היינו שנשא הארון את נושאיו אל החרבה שעברו ישראל אליה וניחא דקאמר ויהי בעלות הכהנים וכו׳ מה היה פי׳ הפסוק שהענין שהיה הוא שנתקו כפות רגלי הכהנים וכו׳

אמנם לפי׳ רש"י ק"ק שהעיקר חסר מן הספר דהיינו נשיאת הארון את נושאיו איברא שכבר הזכי׳ בפסוק ויהי כאשר תם וכו׳ ויעבור ארון וכו׳ וצריך ג"כ לומר שמאמר ויהי כעלות וכו׳ מוסב לסיפי׳ דקרא וישובו מי הירדן ולפרש"י ניחא דסיפיה דקרא קאמר וישובו מי הירדן וכו׳ כסדרו אחר שעלו הכהנים אל החרבה הצד שהיו בו מתחלה ותכף וישובו מי הירדן ונשאר ארון מכאן וישראל מכאן ונשא ארון את נושאיו אבל לפירושו יש דוחק ש"לל דוישובו ר"ל שכבר שבו מי הירדן כו׳ ובסדר כשא בכלי חמדה הארכתי בזה עיין שם והרד"ק ז"ל כתב שבר׳ ג׳ בביאור דברי חז"ל ודלא כפרש"י שמ"ש חז"ל נמצא ארון מכאן מצד הא׳ יש׳ מצד זה ע"ש ורש"י ז"ל כבר עשה שניף לדבריהם ז"ל מלשון עליה תלתא זמני ככו׳ ומ"ש בעלות וקרי כעלות בכ"ף דלפי האמת לא שייך לשון עליה כי כשאי׳ היו מהארון אלא כעלות בכ"ף הדמיון והכתיב בעלות בבי"ת הכונ׳ בו כי היה התכיפות בענין זה תכיפות נמרץ עד שבהנתק כפות רגלי הכהנים תכף וישובו מי הירדן למקומו שלא הספיקו לעלות אלא עודם עולים וזהו בעלות בבי"ת שבעודם עולים חזרו מי הירדן וזהו מהוקף הנס שבתחלה כנוח כפות רגליהם מיד נכרתו וג"כ תכף לנתקו כפות רגליהם שבו מי הירדן ולהיות דבר זה נורא מאד ועדות נאמנה לכל העולם שראו מי הירדן נצבו כמו נד נכב גבוה והלול מאד ראו שיד ה׳ חזקה להכרית מי הירדן בתכיפות ז"ש צוה את הכהני׳ נ שאי ארון העדות כי נקרא שם חדש על פי ה׳ ארון העדות שהרי עדות יש לכל באי עולם על היכולת האלהי והשגחתו הפרטי בתוך עם בני ישראל׃

והעם עלו מן הירדן וכו׳ כבר הזכיר למעלה שעלו מן הירדן ומה צורך לחזור ולומר והעם עלו מן הירדן וכו׳ אכן רמז כאן מ"ש חז"ל נס קפיצת הדרך שהלכו באותו היום ס׳ מיל וז"ש והעם עלו מן הירדן ויחנו בגלגל שהוא מסע גדול · ואפשר לומר הקדמה זו בסגנון אחר שכונת הכתוב לומ׳ שעלו מן הירדן וכאלו נתקו כפות רגליהם מן הירדן נסעו מזה ויחנו תכף בגלגל ממש אל מה שאליו ולא היה במה שבין דבר כלל׃

ואת שתים עשרה האבנים האלה וכו׳ הדבר פשוט שיקימו את דבר ה׳ ועוד מאי האי דפשיטא דהאלה הן אשר הקי׳ ולא אותם אשר הקימו בתוך הירדן עצמו וא"כ מאי האלה ועוד אחר שאמר האלה מאי אשר לקחו מן הירדן שידוע הוא ונראה שהפסוק הזה מובן במה שהזכרתי כמה פעמים מנס קפיצת הדרך שהלכו ביום ס׳ מיל ובזה נבין מ"ש הפסוק פ׳ תבוא והיה בעברכם בירדן תקימו את האבנים שאח"ז"ל בפרק נגמר הדין בפסוק קום לך אמר הק"בה שלך גדול וקשה משלהם אני אמרתי והיה בעברכם תקימו את האבנים ואתם ריחקתם ס׳ מיל בתר דנפק אוקי רב אמור׳ ודרש כאשר צוה ה׳ את משה עבדו כן צוה משה את יהושע וכן עשה יהושע אם כן מה ת"ל קום לך א"ל אתה גרמת דסוף סוף הקושיא במקומה עומדת. דהפסוק אמר והיה בעברכם ומה תירוצו׳ שלא כדבריו השנים שאוקי אמורא עליה אכן במה שהצענו מבואר שראה ר׳ שילה שח"ו יהושע לא יסור מדבר משה ע"כ ואעפ"י שהיה הקמת האבנים ס׳ מיל מן הירדן אין ליהושע אשם בזה האיחור כי לא נתאחר הדבר כלל כי בקפיצת הדרך נעשה הדבר וע"ד נס הלכו ס׳ מיל נמצא שנתקיים פסוק והיה בעבירכם וכו׳ תקימו אבנים וכו׳ שתכף בעברם הקימון כי אותו המרחק של ס׳ מיל בנס היה ולא נתעכב ומאת ה׳ היתה זאת וז"ש זאת י"ב האבנים האלה מורה באצבע על התכיפות וז"ש האלה אשר לקחו מן הירדן ר"ל תכף ללקיחתם מן הירדן הקים יהושע בגלגל כי קפצה הארץ כאומר ולכך א"ר שילה שלא יתכן שח"ל שלך קשה משלהן על שהקימום בגלגל מאחר שלא היה איחור בדבר אלא תכף בעברכ׳ את הירדן הוקמו כדברי משה והיה כעברכם וכו׳ והרל"בג פי׳ הקים בגלגל שהיה מקום כולל כל ישראל כו׳ ע"ש׃

ויאמר אל בני ישראל אשר ישאלון וכו׳ הנה צריך לדקדק כי הכתובים האלה מיותרים לגמרי שכבר הזכיר יהושע עצמו כל זה לישראל כדכתיב ויאמר להם יהושע וכו׳ למען תהיה זאת אות בקרבכם כי ישאלון וכו׳ ועוד יש שנוים הרבה א׳ שכאן נאמר אשר ישאלון ולמעלה נאמר כי ישאלון וכו׳ מה האבנים האלה לכם וכאן לא נאמר לכם ולמעלה אמר ואמרתם וכאן אמר והודעתם הביאור כי בעת היעוד שיעד הוא ית׳ למעלה לא יעד אלא על ענין כריתת הירדן לבד ולכך הזכיר שענין האבנים לאות כריתת הירדן לא על דבר זולתו ולכך אמר כי ישאלון וכו׳ מה האבנים האלה לכם ואמרתם להם אשר נכרתו מי הירדן וכו׳ דבאמירה כל דהו מספיק אמנם בעת המעשה אשר נעשה פלא גדול מחודש אשר לא נעשה כמוהו ולא עלה על לב הלא הוא נשיאת הארון נושאיו אחר שחזרו מי הירדן למקומן שהעבירם על המים פורחים באויר לעומת כל זה הוא אשר

אשר ישאלון בניכם · הנולדים הקטנים ואשר יולדו : אשר הוביש לבני ישרא' ליוצאי ממצרים וליולדים במדבר אשר הוביש מפנינו אנחנו שיצאנו ממצרים : יראתם · לגזרת פעל כי יראתם לגזרת פעל והוא עבר במקום עתיד כמו תראו ורבים כמוהו : עד עברנו · על עברם קרי והם דברי הכותב : בעת ההיא · בעוד שהיו בגלגל צוה לו האל למול כדי שיעשוה פסח כי בי' לחדש עברו ובג' ימים היה להם להיות נכוני' לעשות הפסח ולהזות ולטבול כי טמאי מתי' היו בהם ושיהיו נמולים כלם כדי שיקריבו הפסח בי"ד וארז"ל כי בי' לחדש ביו' בואם הזו כלם הזאה ראשונה שהיא הזאת ג' ובערב הפסח עשו הזאה שנייה שהיא הזאת ז' שהרי צריך בין הזאה להזאה ד' ימים ומלו באלו ד' ימים וטבלו ועשו פסחיהם בטהרה ומפני מה לא מלו הילודים במדבר ארז"ל כי מ' שנים שהיו ישראל במדבר לא נשבה להם רוח צפוני' כי היכי דלא ליבדרו ענני כבוד לפי' לא מלו כי רוח צפוני' רפואה למכת דם וזולתם סכנה ואמר ביומא דעיבא וביומא דשותא לא מהלינן ולא מסוכרינ' פי' אין מלין ואין מקיזין שותא היא רוח קדים כי היא סכנה למוציא דם ואם יאמר אדם וכי כל יום ויום כשהזכר נמול אדם שומר לו רוח צפונית יש לומר הטעם כי בכל יום נושבת כמו שארז"ל ד' רוחות מנשבות בכל יום ורוח צפונית עם כל אחד מהן וברוב הימים היא לבדה גוברת על שאר הרוחות לפי' מלין בכל יום על הרוב ורוח צפונית היא המפזרת העננים כמו שכתוב רוח עברה ותטהר' ועל רוח צפונית הוא אומר כי אין יום בהיר וטהור אלא עם רוח צפונית וכן הוא אומר מצפון זהב יאתה ועם שאר הרוחות ימלאו העננים לרוב שאינן מתפזרות

רשי

הקים יהושע בגלגל · הוא המלון אשר לנו בו הלילה : אשר בעבר הירדן ימה · לצד שעברו בני ישראל הוא צד של מערבי ועד עכשיו היו בעבר מזרחי : ערבות

כא יִשְׂרָאֵל לֵאמֹר אֲשֶׁר יִשְׁאָלוּן בְּנֵיכֶם מָחָר אֶת־אֲבוֹתָם לֵאמֹר מָה הָאֲבָנִים
כב הָאֵלֶּה: וְהוֹדַעְתֶּם אֶת־בְּנֵיכֶם לֵאמֹר בַּיַּבָּשָׁה עָבַר יִשְׂרָאֵל אֶת־הַיַּרְדֵּן הַזֶּה:
כג אֲשֶׁר־הוֹבִישׁ יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם אֶת־מֵי הַיַּרְדֵּן מִפְּנֵיכֶם עַד־עָבְרְכֶם כַּאֲשֶׁר עָשָׂה יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם לְיַם־סוּף אֲשֶׁר־הוֹבִישׁ מִפָּנֵינוּ עַד־עָבְרֵנוּ:
כד לְמַעַן דַּעַת כָּל־עַמֵּי הָאָרֶץ אֶת־יַד יְהוָה כִּי חֲזָקָה הִיא לְמַעַן יְרָאתֶם אֶת־יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם כָּל־הַיָּמִים:

ה

א וַיְהִי כִשְׁמֹעַ כָּל־מַלְכֵי הָאֱמֹרִי אֲשֶׁר בְּעֵבֶר הַיַּרְדֵּן יָמָּה וְכָל־מַלְכֵי הַכְּנַעֲנִי אֲשֶׁר עַל־הַיָּם אֵת אֲשֶׁר־הוֹבִישׁ יְהוָה אֶת־מֵי הַיַּרְדֵּן מִפְּנֵי בְנֵי־יִשְׂרָאֵל עַד־עָבְרָנוּ וַיִּמַּס לְבָבָם וְלֹא־הָיָה בָם עוֹד רוּחַ מִפְּנֵי בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל:
ב בָּעֵת הַהִיא אָמַר יְהוָה אֶל־יְהוֹשֻׁעַ עֲשֵׂה

(ד' מל' · ו' פסו' למען למען · ז' דסמי' · עברם ק')

יִשְׂרָאֵל לְמֵימַר דִּי יִשְׁאֲלוּן בְּנֵיכוֹן מְחַר יַת אֲבָהַתְהוֹן לְמֵימַר מָה אַבְנַיָּא הָאִילֵין: וּתְהוֹדְעוּן יַת בְּנֵיכוֹן לְמֵימַר בְּיַבֶּשְׁתָּא עֲבַר יִשְׂרָאֵל יַת יַרְדְּנָא הָדֵין: דִּי יַבֵּשׁ יְיָ אֱלָהֲכוֹן יַת מֵי יַרְדְּנָא מִן קֳדָמֵיכוֹן עַד דַּעֲבַרְתּוּן כְּמָא דַּעֲבַד יְיָ אֱלָהֲכוֹן לְיַמָּא דְסוּף דִּי יַבֵּשׁ מִן קֳדָמָנָא עַד דַּעֲבַרְנָא: בְּדִיל דְּיִדְעוּן כָּל עַמְמֵי אַרְעָא יַת גְּבוּרְתָּא דַּייָ אֲרֵי תַּקִּיפָא הִיא בְּדִיל דְּתִתְדַּחֲלוּן יַת יְיָ אֱלָהֲכוֹן כָּל יוֹמַיָּא: וַהֲוָה כַּד שְׁמָעוּ כָּל מַלְכֵי אֱמוֹרָאֵי דִּי בְּעִבְרָא דְיַרְדְּנָא מַעַרְבָא וְכָל מַלְכֵי כְנַעֲנָאֵה דִּי עַל יַמָּא יַת דִּיבֵשׁ יְיָ יַת מֵי יַרְדְּנָא מִן קֳדָם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל עַד דַּעֲבָרוּ וְאִתְמְסִי לִבְּהוֹן וְלָא אִשְׁתְּאַרַת בְּהוֹן עוֹד רוּחַ מִן קֳדָם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל: בְּעִידָּנָא הַהִיא אֲמַר יְיָ לִיהוֹשֻׁעַ עִיבֵד

הוביש ד' מל' וסי' כי שמענו את אשר הובי' כל הובאיש על עם כן כתיב : למען ו' פסו' אית בהון למען למען וסימני' כי ידעתיו למען אשר יצוה את בניו · כי מאת יי' הייתה לחק : למען דעת כל עמי הארץ · ואטמא אתם במתנותם · למען תינקו ושבעת' · למען טבח טבח · ונמס' גם בסד' ויירא : וכל מלכי ו' וסימ' ויהי כשמוע כל מלכי האמרי · וייראו גוים את שם יי' · ולא נעשה פסח כמהו · וכל מלכי הארץ מבקשים דד"ה · אשר הוביש ר"פ וחברו · ויהי כשמו' כל מלכי · דבר מאנשי התרים דמלכים · וחברו דד"ה :

רלבג

והנה זכר שהעם עלו מהירדן בעשור לחדש הראשון ויחנו בגלגל ושכבר הקים יהושע שם י"ב האבנים אשר הרימו השנים עשר שהכין מבני ישראל למען יהיה זה לזכרון לבני ישראל עד עולם וזה ממה שיור' כי במקום המקדש שמו אותם כמו הענין בצנצנת המן ובמטה אהרן שנתבא' בתורה שהושמו לפני משכן יי' למשמרת והנה נקבע המשכן בגלגל זמן מה כמו שיבא שכבר עשו בני ישרא' שם הפסח בארבעה עשר יום לחדש ולא היה אפשר שיעשוהו שם שלא היה שם המשכן · והנה יראה שלא הושמו האבנים האלה לפני העדות כמו הענין בצנצנת המן ומטה אהרן לשתי סבות האחת שלא נזכר בזה המקום זה אבל זכר שכבר הקימ' יהושע בגלגל · והשנית שהוא ראוי שיהא הבדל עצום בין מופתי משה ומופתי זולתו כמו שנזכר בסוף התורה ולזה אין ראוי שיתתפו אלו הדברים שהיו לזכרון לאלו המופתים במקום אחד עם שאו האבנים יצטרך להם מקום . גדול ולא יכילם המקום ההוא ועוד שכבר היה הבדל עצום בין צנצנת המן ומטה אהרן ובין האבנים האלה וזה כי צנצנת המן היה בו המופת מתמיד עד שמה שהיה כמס בחום השמש ישאר ויתקיים זה הזמן הארוך וכן היה הענין במטה אהרן עם השקדים שגמל ואלו העניינים ג"כ מה שעושה בו המופת בעצמו ואולם האבנים לא היה בהם בעצמותיהם מן הזרות והפלא ולא היה מה שנעשה בו המופת אבל היו סבה באופן מה לזכר ענין זה המופת כמו שנזכר בזה המקו' ולזה היה די שיהיו במקום שיהיה בו המשכן כי שם יבואו ישראל בכללם שלש פעמי' בשנה ויזכירום אלו האבנים ענין המופת עד עולם ולזה לא אמר בזה המקום שהקים יהושע אלו האבנים לפני השם אבל אמר שהקימם בגלגל כי די להזכיר זה המופת בזה האופן ומזה המקום יראה שאלו האבנים היו תמיד במקו' משותף לכל ישראל כדי שיהיו זכרון מתמיד לכולם כמו שנזכר פה והנה למדו רז"ל ממה שנזכר פה שבשבעה באדר מת משה וידמה שהספידו שאותו אדר היה משלשים יום כי אז היו מקדשין החדש על פי הראיה ובו ביום שמת משה התחיל מספר השלשי' יום שבכו אותו והנה היום השני מניסן היה היום השלשים ולפי שמקצת היו' ככולו הנה שלח אז יהוש' המרגלים ביום ההוא ובו ביום אמר לשוטרי ישראל כי בעוד שלשת ימים יעברו את הירדן והנה בסו' היום התשיעי לניסן לנו אצל הירדן וביום העשירי עברו את הירדן וחנו בגלגל ואולם אם היה בשנה ההיא אדר מעשרים ותשעה יום הנה יתחייב שנאמר שבששה באדר מת משה ולפי שכבר אמר משה ביום מותו בן מאה ועשרים שנה אנכי היום למדנו שבשבעה באדר נולד והנה זכר אחר זה שזה המופת הוסיף מורך לב לכל מלכי האמורי והכנעני וכבר נתפרסם זה המופת לכולם מצד מה שראו שנכרתו מי הירדן שהיו אצלם עת מה כי כבר נכרתו מימי הירדן ממקום רגלי הכהנים עד היום וכאשר חקרו בזה מצאו שהסבה היתה מהש"י הובים מימי הירדן מפני ישרא' עד עברם והנה נזכר בזה המקום שמה שעשה יהושע מאלו הדברים לפרסם זה המופת היה לפי מה שצוה משה את יהושע ולזה ידמה שמשה צוהו בביאור איך יעש' זה כשיכרתו מי הירדן על ידו כדי שיגיע מזה לכל ישראל זה התועלת האפשרי שיגיע ממנו : . והנה ראוי שנחקור בכאן בהיתר ספק מה אינו מעט יקרה בזה המופת אשר נזכר פה וזה שכבר השרישו ז"ל כי לא יתחד' במופתים דבר חדש ולזה הוקשה לרבא מה שאמר ואם בריאה יברא יי' מ"מ שכתוב אין כל חדש תחת השמש והיתר הספק הזה כשאמר שזה המופת היה למהר זמן פתיחת הארץ פיה וביאור זה כי זה יקרה לארץ באורך הזמנים בשיעור בעבנה איד מה ענני כמו שנתבאר בספר האותות והמופת היה לעשות בזולת זמן מורגש מה שיעשהו הטבע בזמן ארוך וכן הענין בהתהפך המט' נחש אבל לא יחדש הש"י דבר חדש אבל הכמאות כולם ולזה לא יתכן שיעשה מהמטה נחש ויהיה מטה ונחש יחד וכן לא יתואר בעשית דבר מה שיהיה מציאותו סותר עצמו כאילו תאמר עשיית מרובע הקטר שוה לצלעו או עשיית משולש מקוים ישרים שיהיו זוויותיו פחות או יותר משתי זויות נצבות או עשיית אש קר ומה שדומ' לזה ממה שמציאותו סותר נפשו ובהיות הענין כן והיה מטבע המי' כשהיו מים בפועל שיהיו מבקשים המקום השפל הנה ידמה שיהיה המופת בדברים אשר לא ייוחס לש"י לעשות זה

המופת

כלי יקר

אשר נאמר כאן אשר ישאלון ר"ל בריא לי שפלאים כאלו לא ישכחו מפי זרעכם ובודאי שישמעו בניכם אבן לא ילעו אותו על נכון וז"ש אשר ישאלון וטעם השאלה הוא שישאלו בניכם את אבותם שלהיותם אבותם ישאלום לדעת הדבר על בוריו ולא שנעלם מהם מציאות הטעם ובזה מובן שאמר בניכם את אבותם כי על בני בנים אשר הם כבנים אמר כי ישאלון בניכם אלו בני בנים וישאלו את אבותם היינו הבנים שלהם והיינו דלא כתוב כי ישאלון בניכם אתכם כי ב' דברי' כאן של כריתת מי הירדן ושל נשיאת ארון את נושאיו לא ישאלו עליו בניכם אלא בני הבנים אמנם למעלה לא אמר אלא כי ישאלון בניכם מחר לאמר מה האבנים האלה לכם כי למעלה שלא ייעד אלא על כריתת מי הירדן אמר לכם לכם ולא לו ית' לא כן כעת שאלו האבנים באים לזכרון כבוד ה' שנשא את נושאיו לכך נאמר מה האבנים האלה סתם כלומר מה הוראתם ולכך באה התשובה בהודעת שני עניינים גדולים שצריך הודעה ולא תספיק אמירה בעלמא והוא להודיע הענין היות כפלא של נשיאת הארון את נושאיו וז"א ביבשה עבר ישראל לבדם אבל הכהנים והארון ה' לא עברו ביבשה אלא על המי' אחר שחזרו למקום' וזהו אשר הוביש ה' את מי הירדן מפניכם בלבד ולא מפניו כי הארון נשא נושאיו אחרי היות מלא על כל גדותיו כאומר ולזה בא היקש ענין קריעת ים סוף לקריעת הירדן דקאמר אשר הוביש ה' אלהיכם וכו' כאשר עשה לים סוף אשר הוביש מפנינו עד עברנו שאין היקש זה למהנה אלא היקש מוחלט שכמו שהוביש ים סוף מפנינו ולא מפניו כן הוביש הירדן מפנינו ולא מפניו ומפני ארונו שלא הוצרך אל הארון כי הוא נשא את נושאיו כנז' וכן כמו שהיה קריעת הים עד עברנו לבד ולא בעבור זולתנו המצריים כך זה עד עברנו לבד ומפנינו ולא נתעכב עד עבור ארון וזמ"ש מפניכם עד עבריכ' ואח"כ אמר מפנינו עד עברנו כתב הרד"ק ז"ל שבהחלה דבר יהושע ליוצאי' ממצרי' ויולדים במדבר ולכך אמר מפניכם עד עבריכם ואח"כ הוציא הילודים במדבר ודבר בעדו ובעד היוצאים ממצרים ולכך אמר מפנינו עד עברנו · ולעומת ב' העניינים הנז' בא הפסוק אח"כ למען דעת כל עמי הארץ וכו' למען יראתם את ה' דלא כתיב ולמען שנותן ב' סבו' כנגד ב' העניני' וע"ז לא כתיב ולמען והאמר כי עמי הארץ הם א"ה מ"ה לא ראו ולא ידעי כי אם נס כריתת הירדן אשר נ:בו כמו נד מימיו וכמו שאמ"זל שגברו יותר מס' מיל עד שנראו למרחקי ארץ ע"כ לעומת נס זה אמר למען דעת כל עמי הארץ כי יד ה' חזקה היא לבטל הטבע אמנם הנס הב' של נשיאת ארון את נושאיו זה לא נר' למרחוק לעמי הארץ ולא למעגם נעש' אלא למען יראת' את ה' אלהיכם ר"ל מה שכב' יראת את ה' לשעבר שכבר אתם מוחזקי' ביראת ה' ומהוא שהיכם מימי משה אבן נעש' זה למען חיזוק והימון במה שיראת' ככר שימשך לכל הימי' וז"ש למען יראת' את ה' אלהיכ' כל הימים ולפי זה יראתם פועל עובר וזה יהיה כל הימים בראותכם ארון נשא את נושאיו בודאי שזה יוסיף אומץ בטהורי ידים במה שכבר יראתם את ה' אלהיכם אמנם הרד"ק ז"ל פי' למען יראתם את ה' וכו' לגזרה פעל עבר במקום עתיד כמו הראו ורבים כמוהו ע"כ · והרע"ב ז"ל פי' בשער מ' והודעתם את בניכם וכו' אמר שכבר היה להם המעשה הנורא ההוא של ביטול הטבע בקריעת י"ם ובקריעת הירדן תרתי חזקה לקיום השגחה האלהית וביטול אולשת ההנהגה הטבעית והכרחיות זה הענין הוא למען דעת כל עמי הארץ את יד ה' כי חזקה הוא למען יראתם את ה' ירצה הודעתי להם חזקת היד אשר יש להם השגחה האלהית על כל הנמצאים הטבעים למען תדעו כי כל הימי' אשר תחזיקו ביראת ה' תהיה ידיכם תקיפה עליה' עכ"ל · ובפ' והודעתם את בניכם וכו' ביבשה עבר ישראל את"ל בראשית רבה רבי יהודה בר סימון בש"ר יוחנן אמר בתורה ובנביאים ובכתובים מצינו שלא עברו ישראל את הירדן אלא בזכותו של יעקב בתורה כי במקלי עברתי את הירדן הזה בנביאים והודעתם את בניכם וכו' ביבשה עבר ישראל את הירדן הזה ישרא' סבא בכתובים מה לך הים כי תנוס הירדן וכו' מפני אלוה יעקב ע"כ וק"ק דמהתורה לא מוכח מידי דהתם ביעקב עצמו מדבר והומר כי במקלי עברתי את הירדן גם צריך להבין לעיקרא דמלתא למה יהיה בזכות יעקב ולא בזכות אברהם ויצחק · ונר' דכיון שהירדן הוכרח להקרע מפני יעקב וזכותו בלכתו אצל לבן זה היה עזר לשיקרע מפני זרעו לעתיד שכיון שהשם כח שרו של ירדן לפני ישראל סבא הוא סיבה להקרע מפני בניו וז"ש בתורה וכו' שלא עברו ישראל את הירדן אלא בזכותו של יעקב ויליף מהתורה דכתיב כי במקלי עברתי אני את הירדן ולעתיד יקרע לבני וז"ש את הירדן הזה את לרבות שנית בירדן הזה ומהנביאים מדכתיב עבר ישראל ולא כתיב עברו בני ישראל על ישראל סבא קאמר וה"ק דכיון שעבר ישראל מימי עולם בלכתו אצל לבן הנה דבר זה הנעשה בזכותו של ישראל סבא זה יגרום קריעה מפני בניו של ישראל ובדבריהם אלה מובן תיבת והודעת שהו' הודעה של חידוש להודיע לבנים סיבת נס קריעת הירדן שהוא בזכות יעקב :

ויהי כשמוע כל מלכי וכו' עם היות שבעיניהם ראו עמידת הירדן אשר נצבו כמו נד המים כמו שהזכיר למע' עכ"ז כתב ויהי כשמוע בב' בחינות הא' מוס' אל אשר הוביש ה' את מי הירדן יובש ממש שהם לא ראו אלא הכרית' ועמידתו נד א' אבל המקום היותו יבש זה היה בשמיעה והבחינה הב' היא מפני ישר' ולא מפניו ית' שהארון נשא את נושאיו זה הענין שמעו ולא ראו ומ"ש ויהי כשמוע מוסב אל סוף הפסוק מפני בני יש' ולא מפניו ית' ואהרונו כאמור ובכלל השמיעה הוא היות ההובשה עד עברנו בלי איחור ובלי קדימה שזהו השגחה פרטית ותוקפו של נס כמו שהזכרנו למעלה ומכאן הביא מהרי"ה ז"ל קושי' לדברי רש"י ז"ל גבי ושתים עשרה אבנים הקים יהושע שפי' הוא שאלו האבנים שם אותם במקום הי"ב שלקחו הי"ב איש מן הירדן ועשה זה שלא ישארו רגלי הכהנים בטיט וחומר והנה מכאן נראה שלא היה כאן לא טיט ולא מים אלא הובים יובש גמור וכו' מובן ההקש הזה שמקים ירדן לים סוף דמה התם לא היה טיט אלא ויעברו בני ישראל בתוך הים ביבשה כמו כן בירדן · ומ"ש עברנו וכתב הר"דק ז"ל עד עברם קרי והם דברי הכותב ולי נראה ע"ד מאמז"ל אלו לא הוציא הב"ה את אבותינו ממצרים עדיין אנו וכו' משועבדים וכו' כמצא שיציאה ממצרים נעשית לאבות בעצם ראשונה ובפועל ולבנים בכח ועד"ז נראה לי שנה כאן עד עברם האבו' הראשוני' שנקרע הירדן להם ועד עברנו ג"כ אנחנו הבנים שגם לנו יחשב כאלו עברנו שם : :

בעת ההיא וגו' אמר רבה ב"ר יצחק לא ניתנ' פריע' מילה לאברהם אבינו שנאמר בעת ההי'

אמר

מנחה קטנה

בעת ההיא וגו' ירצה באותו זמן שנתפרסם אצל ישראל שיהושע הוא נבי' אחר משה לנסי' כמשה אמר ה' ליהושע וגו' כי עתה יצייתו לך לכל אשר תצום כי כבר הטלתי עליהם המורא שיראו' ממך כמו שהי' ירא' ממשה : ועוד י"ל בעת ההיא כשראו ישראל שנמס לבב כל מלכי כנען אמר ה' אל יהושע עשה לך וגו' · כי ראה ה' שיש פתחון פה לישראל לימנע מליעול עד אחר כיבוש כי יאמרו שצריך כח וגבורה למלחמה ואיך ימולו תמסם עכשיו ע"י המיל' ואולי כמקרה שכם יקרה להם שנהרגו בהיותם כואבי' מהמילה ע"כ אמר שאין לדאוג מזה כי כבר נמס לבב כל הכנעני' ע"י אשר הוביש מי ירדן ולא קמה בהם עוד רוח וגם יכירו כי אין הכיבוש טבעי כי אם נסיי כדרך יביסת הירדן וז"ש ויהי כשמוע וגו' בעת ההיא אמר ה' וגו' עוד אמר בעת ההיא אפר ה' ירצה כ' אמר שימולו בעת ההיא ולא ידחו את השעה יען היותו קרוב לחג הפסח כדי שלא ימנעו מהקרבת הפסח שנאמר בו כל ערל לא יאכל בו ולהורות נתן שדוגמת מצרי' יקרה להם שמתי דמים הגינו עליהם כדכתי' בדמייך חיי וגו' וזה היה ע"י דם פסח ודם מילה אף כאן ע"י שימולו ויטיפו דם ברית יהיו מוכני' לזריק' דם פסח וע"י יהיו מוכני' יותר לשפע אלהיי בכיבוש הארץ · ואמר עשה לך ירצה שלא תקח חרבות צורים שכבר נעשו למלאכה רק תחצב המצוה ככל האפשרי ותעשה לשם מצוה חרבו' צורים חדשי' עוד אפשר לומר בעת ההיא אחר שאמר למעלה שיהושע אמר לעם שיתקדשו ושימולו ערלת הלב אמר עתה נ"כ תמולו ערלת בשר הגוף כי לא נשלם טהרת הגוף מערלתה כי אם אחר טהרת הלב וזה שאמר ושוב את בני ישראל שנית ר"ל מלבד מילת הלב שהתקדשו אותם תמול גם ערלת בשר' למען יהיו שלמים בשתיהם :

ויפי

רלבג

באופן בכמו זה האופן ואם אמר אומר שכבר כתבאר בענין כבשן האש שבאו בו חנניה מישאל ועזרי' ולא ניזוקו שכבר היה בלתי חם והוא אם אמרנו בו שהמופת לא היה שהוסר האש מהאש והוא אם הלא תראה שהאנשים שהשליכו שם מתו מחוזק החום אבל זה המופת היה אם בשהסיר הש"י במופת הטבע האפיי מהמקום שבאו בו חנניה וחבריו כמו שירצה מקצת דברי רז"ל אם בשהקנה להם טבע שלא יוזקו בו מהאש כי כבר זכרו חכמי הרפואה שיש שם קצת דברי' כשימשח אדם אחד אבר מאבריו בהם לא יזיקהו האש והמופת היה לעשות זה בזולת סבותיו כמו הענין בפתיחת הארץ ובהיות הענין כן הנה איך היה הענין בזה מי יתן ואדע · ונאמר שכבר ידמה שכ' שאין הכנת המים בלתי נגרים דבר חדש כי כבר יקרה בזה למים כשיהי להם דבר מונע מהתפשטה ואיפשר שחדש הש"י במופת באויר בסמוך למים ההם גשם ספירי עב מונע המים מהירד' או הי' זה בשחדש רוח חזק שם במופת ידחה המים למקום ההוא ולא יניחם לרדת כמו הענין בקריע' ים סוף כמו שביאר' בביאורנו לד"ת כי הש"י הרבה אל מה שיחבר אל המצאת המופתים סבות מה ימעטו הורות אשר בענין המופתים ההם ולזה תמצא שצוה ישעיהו שיחרחו דבלת תאנים על שחין חזקיה כי יש לו מבוא בזה מבוא מה ואע"פ שאי אפשר בו שירפא השחין בכמו זה הזמן המעט וכן תמצא במה שצוה אלישע לנעמן שירחץ שבע פעמים בירדן כי הרחיצה במים הקרים יש לה מבוא מה בזה כמו שהוא מפורסם אלא שלא תשלם בה הרפואה בזה האופן מזולת שיחובר לזה מופ' והכ' הענין הזה בטבע כמו הענין במצות התוריות כי הכל מסודר מהשם ית' ולזה כשיצטרך לשם ית' לשנות הטבע מצד מה שזהו יותר טוב בעת ההיא ממה שיסודר מהטבע הנה יתרחק ממנו המע' שאיפשר כי השם ית' איננו שונה הסודר הטבעי כי הוא כראוי וכן הענין בתורה ר"ל שכאשר יהיה יותר בעת ההיא הכתוב' מדבריה הנה יהיה רשות לנבי' או לב"ד לנטו' מקצת דבריה או כמו מעשה אליהו בהר הכרמל ובשיהיה זה כן הנה ראוי שיטו או מדברי התורה היותר מעט שאיפשר ולזה תמצא במי שאחזו בולמוס שמאכילין אותו הקל תחלה · וככאן הותר זה הספק :

ואולם התועלת המגיעים מזה הספור הם י"ב :

התועלת הראשון הוא בעיון והוא שכבר תהיה הנבואה לנביא להשגחה על העם אשר הוא שלוח להם ולזה יתחייב מזה שאם לא יצטרך העם שתגיע להם זאת ההודעה על יד איש אחד ראוי לנבואה מפני הגעתה להם על יד נביא יותר שלם ממנו שלא תגיע נבואה לאיש ההוא הראוי לנבואה בעניני העם ולזה ספר שלא נתנבא יהושע אלא אחר מות משה כי לא נצטרך לישראל ההודעה לזה על יד יהושע בשכבר נשלם להם זה באופן יותר שלם על יד משה :

השני הוא במדות והוא שראוי לתלמיד המבקש למוד השלמות האנושי מהמלמד הנאות לזה שיעמוד לפניו תמיד וישרתהו כי אז יתכן לו ללמד ממנו בכללות כל הדברים שירצ' הן מהפילוסופיא העיונית או המדינית או מהעניינים התוריי' ולזה תמצא שגאל יהושע בהגע' הנבוא' לו בשהוא משרת משה כאילו יאמר שמזה הצד הגיע לו מהשלמות מה שבעבורו היה ראוי לנבוא' :

השלישי הוא להודיע שסבת בלתי עבור משה את הירדן היה חטא העם וזה למדנו בעבור ב' דברים מזה הספור האחד הוא שבזה המקום שהתבאר בו שלא הסכים הש"י שיעבור משה את הירדן ולזה נתן סבה במה שצוה יהושע שיעבור את הירדן אחר היות משה מת תמצא שקרא אותו הש"י עבדו וזה ממה שיורה כי לא היה זה לו בחטא ולזה אמר במשנה תורה גם בי התאנף יי' בגללכם וגו' ואם יקשה בעיניך מה שביארה התורה שזה היה על אשר מרו את פי יי' לבלתי הקדישו בענין מי מריבה נאמר לך שזה לא יסתור מ"ש גם בי התאנף יי' בגללכם וזה כי אולי היה נמשך לישראל מזאת ההקדשה מהתועלת באמונה בשם ית' מה שיהיו ראויים בו ואל שתגיע להם ירושת הארץ בשלם שבפנים על יד משה · והשנית שכבר התבאר במה שיבא שכבר נתעלל יהושע בירושת הארץ ושזה היה בסבה מאת השם למען נסות בם את ישראל השומרים הם את דרך יי' והוא מבואר שאם היה זה עושה ע"י משה היה משה משתדל בזה בזריזות יותר הלא תראה מה עשה לסיחון ולעוג שלא השאיר להם שריד במעט מהזמן :

הרביעי הוא במדות והוא שהוא ראוי למי שהוא ביום טובה שישתדל בהבאתה בזריזות ולא יתעצל בזה ר"ל כי לא ידע אם הימים הבאים יהיו טובים כאלה או יפרידהו המות ולזה תמצא שאחר שיעד השם ליהושע וכבר היה עמו כאשר היה עם משה עד שלא יתיצב איש בפניו הזהירו שיעשה זה בזריזות כדי שתשלם על ידו ירושת הארץ לישראל כי הש"י לא יקצר מלתת הטובות ביותר שלם מבפנים ואע"פ שכבר היה יהושע ידוע אצל מלאכתו האלהי' שכבר יתעצל יהוש' בזה והנה עם כל זה הזהירו שישתדל בזה בזריזות כי הבחירה האנושית היא מושלת על זה כמו שביארנו בשלישי מספר מלחמות יי' ולזה אמר לו חזק ואמץ כי אתה תנחיל וגו' :

החמישי הוא להודיע כי ההתמד' בעיון בתורה התמימה וההמשך אחרים סבה ש שיצליחו דרכי האדם ושישלם בעיון שהוא סבה להצלחת דרכי האדם ולזה אמר רק חזק ואמץ מאד לשמור לעשות ככל התורה וגו' כי אז תצליח ואז תשכיל כאילו התחכם הש"י להטיב את ישראל בענין זאת הירושה באופן שיהיו ראויים אל שתגיע להם באופן שלם והנה פירשנו אמרו ואז תשכיל מענין השכל וידוע אותי שאם היה מענין ההצלחה יהיה אמרו ואז תשכיל מותר אין צורך בו :

הששי הוא במדות והוא שמי שיצטרך לעשות פועל אחד לתועלת מה והוא איפשר שיגיעו מהפועל ההוא תועלות אחרי' כשיעשו אותו באופן מה הנה ראוי שלא יקצר מהגיע הפועל ההוא כל התועלות האפשריות וזה יהיה בשיעשהו באופן אשר יגיע ממנו שאר התועלות וכ"ש שראוי לו זה כשתהיה נמשך משאר התועלות השמר התועלת המכוון בזה הפועל באופן היות' שלם שאפשר ולזה תמצא כי יהושע כאשר הנצרך להכרית את מי הירדן למען יעברו העם בו בקלו' ובזולת סכנה לחבר לזה מה שימשכו ממנו תועלות רבות ולזה הודיעם תחלה שבעוד שלשת ימים יהיה זה הפועל למען יכינו להם באלו הג' ימים צידה לדרך אשר הם הולכי' בה והוא ההליך לבוא לרשת את הארץ שהוא מלאכה לא ליום אחד ולא לשני' אבל לזמן ארוך עם שזה יוסיף לישראל האמונה ביהושע כשיראו הגעת מה שירא להם בעת שהגביל אותו והודיעם כי בנוח כפות רגלי הכהנים בירדן יכרתו מימיו ושאחר עבור העם תקף יעלו הכהנים נושאי הארון מהירדן וישובו מי' הירדן למקומם כי זה ממה שהשייר העם להתקרב לעבודת הש"י אשר הוא שליט בכמו אלו הנפלאות העצומו' ולשמוע למצות יהושע כביאו כי זה כלו ממה שיישיר העם אל שתבוא להם ירושת הארץ באופן שלם ולפרסם זה המופת הנפלא הקי' יהושע האבנים תחת כפות רגלי הכהנים כדי שיראום כל ישראל כמו שזכרנו וגוה לשנים העשר איש אשר הכין להכין שתים עשרה אבנים להזכיר זה המופת בישראל עד עולם למען יראו תמיד אות' ויהיה זה סבה אל שיאריכו ימיהם על הארץ הטובה שהש"י נותן להם אשר הגיע' לירושת' עם שזה יהיה סבה להגיע להם ירושת הארץ באופן שלם כמו שביארנו ולכה עם זה שיהיה זה המופת ביום למען יתפרסם זה המופת לכל מלכי האמורי אשר בעבר הירדן ימה ולכל מלכי הכנעני אשר על הים וימס לבב' מפני בני ישראל כי זה כלו ממה שיעזו' על נצוחם והגעת ירושת הארץ על ישראל בשלמות ולזאת הסבה שלח יהושע מרגלים לחזק לב ישראל כשידעו שנפל' אימת' על כל הגוים ההם באו' להלחם עמם כמו שביארנו במה שקדם והנה זכר בזה הספור שיהושע עשה זה כאשר צוהו משה ע"ה כי משה היישירו אל שיעשה זה הענין בזה האופן השלם כמו שזכרנו במה שקדם :

השביעי הוא במדות והוא שראוי למי שירצה להציל איש מה מיד אחר שירצה עלמו בדבריו כאילו הוא תופש שיפול האיש ההוא ביד רודפו כי בזה ימצא לו המכוון בהצלתו וזה שכבר יסמוך הרודף על דבריו ויתכן לו בתחבולות למלט הנרדף ולזה תמצא כי כששלח המלך ידיעו אל רחב השעדקות שתוציא האנשי' אליו מבני ישראל אמרה אחר שהצפינה אותם שאמת הוא זה אך לא תאמת בזה כי אילו ידעה היותם מבני ישראל היתה תגלה זה לשלוחות ולעם כדי לתפש' וספרה שכבר יצאו אחר שהגיע חשך הלילה ולא ידעה אנה הלכו וכתמו עצה שירדפו מהר אחריהם כי ישיגום וזה ממה שהלאתם שהיא תופשת שיפלו בידם ולזה האמינו יותר לדבריה ונשלמה בזה ההצל' למרגלים אשר כונה אליה :

השמיני הוא במדות והוא שראוי למי שירצה להציל איש מה בזה האופן שנזכר שישמר שלא יכזב בתחבולות דבריו במה שיתכן שתמצא והו התפישה ולזה תמצא שרחב לא אמרה שלא באו אליה האנשים מבני ישראל כי זה ממה שישיגהו בו התפישה בקלות ויהיה זה סבה אל שלא יגיע התכלית שכונה וכאשר אמרה שכבר יצאו משם זכרה לזה זמן יהיה לה התכלות בו אם ימצא מאמרה זה כוזב בכל או בקצת והוא שכבר אמרה שזה היה בעת שהיה השער לסגור בחשך ויתכן מפני החשך שנדמה לה שיצאו שניהם ולא יצא כי אם א' או נשארו שניהם כי זה אפשר שיקרה מפני החשך :

התשיעי והוא במדות הוא שכשיביא הכרח שתהיה סכנה מה לאנשים אשר ירצה האדם בהצלתם ראוי שיסודר היותם במקומות מתחלפין כדי שאם ימצא האחד אולי ינצל השני ולזה תמצא עם שדברי' יסבלו כי אולי לא יצא כי אם הא' ונדמה לה בחשך שיצאו שניהם והנה כשאר אחד מהם אצל הפתח והיא לא הרגישה ולזה יעזרוה דברי' להציל את השני ולזה תמצא ברחב שנפב' לכל אחד מאלו האנשים במקום מיוחד שאם ימצא האחד אולי ינצל השני :

העשירי הוא במדות והוא שראוי שלא יקצר האדם על מה שאפשר לו הצלתו כשלא יהיה כל מה שיהיה בהצלתו אבל ראוי שישתדל להציל מה שאפשר להצילו אם רב ואם מעט ולזה תמצא כי כשראתה רחב שא"א לה הצלת עמה כי כשראתה רחב שא"א לה הצלת עמה בכללם בפנים מהפני' השתדלה להציל בית אביה ואמנם ראתה שא"א לה הצלת עמה בשו' צד לפי שזה היה ממנה אם בתפישת המרגלים אם כשתשאל מהם זה ותשלחם בשלום ואולם בתפישת המרגלים לא ישלם לה זה כי כבר יוכלו ישראל להלחם עמהם בזולת רגול הארץ לפי מה שנתפרסם לה מעולם יכלת אלהי ישראל שישנה מנהג הטבע בעבור ישראל ואם תשאל מהם הצלת כל עמה הנה הוא מבואר שזה לא יאות להם כשום פנים עם שיהיה עם גדול כזה בזולת הארץ ולזה השתדלה בהצלת המרגלים לפי מה שאפשר לה להחיות אותה ובית אביה והשביעה אותם בשם אלהי ישראל על זה טרם הפרדם ממנה :

האחד עשר הוא במדות והוא שהוא ראוי לאדם שיעשה כל דבריו בחכמה גם בעת הפחד יתישב במה שיעשהו שלא תשיגהו החרטה עליו ולזה תמצא במרגלי' איך דקדקו באלו התנאים עם רחב באופן שלא ישיגם בזה מה שתשיגהו עליו החרטה אחר זה כמו שביארנו :

השנים עשר הוא במדות והוא שאין ראוי להטיל קנאה בין האנשים לתת יתרון לאיש א' על האחר במה שהם ראויים בו על אופן אחד ולזה תמצא שבחר יהושע איש אחד לחטה באופן שיהיו י"ב למספר שבטי בני ישראל להכין האבנים שיהיו מוגבלים להיות לזכרון לבני ישראל תם : בעת ההיא אמר יי' אל יהושע עד או יבנה יהושע :

כלי יקר

אמר ה' אל יהושע וכולי ודלמא הכך דלא מהול דכתיב כי מולים היו וכולי ולא מלו וכולי א"ב מאי שוב ומאי שנית הלא למו לפריעה ולאקושי סוף מילה לתחלת מילה מה התלת מילה מעכב' אף סוף מילה מעכבה כדתנן אלו הן ציצין המעכבי' את המילה בשר החופה את רוב העטרה ע"ב : ולע"דן לדקדק מעיקרא כשהקשה ודלמא מאי קס"ד למקשה כמ"ש רבה בר יצחק שאמר בעת ההיא דלאו הראיה היא משום שוב ושנית כדמסיק לא הוה מקשה בלום ומהו ולאקושי סוף מילה וכו' דמהיכא ילמוד כן וגרה' דרבה בר יצחק דקדק מתחלה שלא ניתנה פריעת מילה לאברה' אבינו ממה שנאמר בעת ההיא אמר ה' ליהושע שבאומרו בעת ההיא ר"ל דבר מחודש בעת ההיא מה שלא הי' כן בזמן העבר שבעת מה לו על הפריעה · והמקשה הקש' ודלמא כראה שאין לשון בעת ההיא מספיק להכרת דדילמ' הכך דלא מהול עד עתה ולא קדם פרעו של מילה כתקנה שהיתה בזמן אברהם בהאת' שלא מלו מפום סכנה והיה מסיבה שלא היתה רוח צפונית מנשבת מטעם שהיו נזופים או מטעם ענני כבוד ובעת ההיא בטלו הטעמים הל' שכבר כלו מתי מדבר וישראל נכנסים לארץ ולזה אמר בעת ההיא עת רצון וע"ז כמונה שרוצים לעשות פסח וכל ערל לא יאכל בו · ולזה תירץ לו המתרץ ואמר א"כ מאי שוב ומאי שנית שמאומרו לשון שוב מורה על הכימוא כבר שישוב וימול א' הו וזהו שנית שישוב למול לו השנית שהיא הפריעה ואעפ"י שכבר נמול הוא בראשונה שהיא מילה בלא פריעה לא יספיק שא צריך השנית שהיא פריעה · ומכאן מוכחה שלא נתנה פריעה לאברה' אבינו ואי לא כתי' שנית הוה אמינא דפריע' א למצוה מן המובחר לא לעיכוב' להכי אמר שנית דמדקרהה שנית שדבר ידוע הוא ששנית היא כיון שנמול הוא אלא ודאי לאקושי להקים הפריע' למילה מה מילה מעכבת אף פריעה מעכבת היא כראשונה שזו שנית שיש בי' בענין העכוב וכדתנן אלו הן ציצין המעכבים את המיל' · עוד אפשר דדייק ולאקושי סוף מילה וכו' ממה שהפסיק שהי"לל ושוב מול שנית את בני ישראל אבל כיון לומר ושוב מול את בני ישראל שהרי מאומרו ושוב מוכיח שמלבד המילה הראשונה' שהם נמולים ישוב למולם עוד והזכיר את בני ישראל שנית לומ' שהשנית מעכבת להיותם בני ישראל שמל ולא פרע כאלו לא מל שאינו מבני ישראל וזהו ענין הלשון ונכון בפסוק דפשטיה דקרא · ואם יקשה בעיניך איך אברהם והאבות הקדושים לא פרעו ותנן כאלו לא מל תשובת קושיא זו תמצא בסמוך בביאור המאמר שאחר זה עיין שם והנה בפרק הערל יש גרסת רבינו חננאל ז"ל בתוספות זה לשונו ורבינו חננאל מפר' דמאי שוב ומאי שנית כולה חדא מילתא היא וכו' ודילמא לאקושי וכו' ולהכי אתא ולא לפריעה ולגרסא זו לא תפשי דמסקנא מידי אהך קושיא עכ"ל · ולפי דרכנו מיושב כפל שוב ושנית שמתוכ' למדו פריעה ולמדו לאקושי כנז"ל · ורש"י ז"ל א"כ מאי שוב התירוץ והא"כ מקשה ומאי שנית השתא דדרשת שוב שנית א"כ מאי דרוש ביה ע"כ · משמע דלאקושי וכו' תירוץ הוא · עוד הביא רש"י ז"ל לישנא אחרינא מאי שוב ומאי שנית הלא לאו לפריעה ולהאי לישנא גרסינן ודילמא לאקושי סוף מילה וכו' ולאו לפריעה אתא שא לעכובא עכ"ל וזה הלשון קרוב לגרסת רבינו חננאל ולשניהם יקשה דשוב ושנית למה דבחד סגי וקשה דלא משני כלל · והמעיין יבחר : ובפרקי ר' אליעזר תניא ר' ישמעאל אומר וכי הם ערלים שמעו קולו של הקב"ה בסיני ונתן להם התורה אלא ח"ו נמולים היו שא שלא כתקנן והיו כורתין ולא היו פורעין וכל מי שמל ולא פרע כאלו לא מל לכך אמר הכתו' לא מלו וכשבאו ישראל לא"י אמר הב"ה ליהושע יהושע אי אתה יודע שאין כמולין כדרכן וכתקנן חזור ומול את ישראל פעם שנית שנ' ושוב מול את בני ישראל שנית וקבץ את כל הערלות עד שעשה אות' כגבעה שנ' וימל את בני ישראל אל גבעת הערלות והיו ישראל לוקחים את הערלות ואת הדם ומכסי' אות' בעפר המדב' וכשבא בלעם ראה את כל המדבר מלא ערלות אמר מי יוכל לעמוד בזכות דם זה שמכוסה במדבר בעפר שנא' מי מנה עפר יעק' מכאן התקינו חכמים שיהיו מכסין את הערלה בעפר הארץ שנמשלו בו שנא' והיה זרעך כעפר הארץ · וכך היו ישראל מלין עד שנחלקו לשתי ממלכות מלכו' אפרים מנעו מהם ברית מילה ועמד אליהו קנא קנאה גדולה ונשבע לשמים שלא להוריד טל ומטר ושמע' איזבל ובקשה להרוג אותו ועמד אליהו ז"ל והיה מתפלל לפני הב"ה א"ל הקב"ה אליהו טוב אתה מאבותיך יעק' ברח מפני עשו שנא' קום ברח לך משה ברח מפני פרעה וישמע פרעה דוד ברח מפני שאול שנא' ודוד ברח וימלט מלמד שכל הבורח נמלט ועמד אליהו ז"ל וברח לו להר חורב ושם נגלה עליו הב"ה ואמר מה לך פה אליהו ויאמר קנא קנאתי א"ל לעולם אתה מקנא קנאת בשיטים על גלוי עריות וכאן אתה מקנא חייך שאין ישראל עושין ברית מילה עד שאתה רוא' בעיניך מכאן התקינו להיות עושין מושב כבוד למלאך שנקרא אליהו ז"ל מלאך הברית שנא' ומלאך הברית אשר אתם חפצים הנה בא עכ"ל : ולע"דן לדקדק דכיון שהמיל' בלא פריע' כאלו לא מל א"כ הכתי קשיא וכי ערלים שמעו קולו של הב"ה בסיני א"כ מאי משני כמולי' היו שא שלא כתקנן וכו' הן אמת דאם לא מלו כפשוטו שלא מלו כלל ובסבר' המאמר הקוד' לזה שלא מלו כלל מפני שלא נשבה רוח צפונית מפני שהיו נזופין או מפני ענני כבוד שלא יתפזרו קשה טפי איך יתכן ששמעו בסיני קולו של הב"ה והם ערלים שלא קיימוה במה שקבלו כבר בימי אברהם מה שאין כן קושיא ודוחק לבריתו' זו שסוברת שמלו ולא פרעו והומר לא מלו פי' כתקנן לא מלו בפריעה אבל מילה לבדה מלו אבל

עדיין

ארבות צורים · כתרגומו איזמלון חריפין וכן אף תשיב צור חרבו כשהחריפות נהפ' לעדדין ואינו חותך יפה וכן כל כלי יוצר עליך : שנית · שמלו כבר בליל יציאת' ממצרים קהל גדול יחד וזו פעם שנייה שכל ארבעים שנה שהיו במדבר לא נשבה להם רוח צפונית ולא היה להם יום נוח למול כמו ששנינו ביבמות ורבותינו אמרו שנית זו פריעת מילה שלא נתנה לאברה' אבינו :

גבעת

מתפזרות מפניהם אע"פ שרוח צפוני' ממהם כמו שאמרנו היא שפילה להם אבל בהיות' גוברת היא מפזרת העננים ולפי שבמדבר לא נשבו בטלו המילה ורז"ל לא אמרו טעם למה אין נשמרים עתה מלימול ביומא דעותא אבל אמרו כיון שהרגילו אינו מזיק וכן אמרו והאידנא דדשו בה רבי' שומר פתאים יי' ואם יאמר אדם יכול היה הב"ה להשיב רוח צפונית ולא יתבדרו ענני כבוד ולא תבטל מצות מילה אמת הוא כי לא יבצר ממנו מזמה יתברך ויתעלה והוא ית' המצוה על המילה לשמנה ימים הוא האריך מהם ולא הזהירה למול הילודים

עֲשֵׂה לְךָ חַרְבוֹת צֻרִים וְשׁוּב מֹל ד׳ וכעניין לָךְ אִזְמְלָן חֲרִיפִין וְתוּב גְזַר יַת בְּנֵי אֶת־בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל שֵׁנִית: יִשְׂרָאֵל תִּנְיָנוּת :

עשה ועבר

רלבג

חרבות צורים הרצון בו חרבות החדים והם הנעשים מהנחשת אמר"ר בלע"ז · ואמנם צוהו כדי שיפגם יהושע בזה המעט מהצער שאפשר בו כי יתכן בכמו אלו החרבות שיהיו בתכלית מהחדות ולזה תרגם יונתן אזמלון חריפין : ושוב מול את בני ישראל שנית · שב אל כלל העם וזה שכבר במולו בצאתם ממצרים לתכלית שיכולו אז את הארץ וכאשר חטו עונותיהם ונגזר עליהם המות ואיחור עד ארבעים שנה ירושת הארץ הוצרכו עתה שנית לכמו זה הפועל ואולם שזאת המצוה מבוא' בירושת הארץ הוא מבואר ממה שנאמר בתורה בפרשת לך לך כשנצטווה אברהם בזאת המצוה עם שכבר היה ראוי שיקיימו ישראל דרכי התורה בכללם לפי מה שאיפשר ואז יתכן יותר שיעשה להם הש"י זאת ההטבה והתכיכה ר"ל שירשו ארץ ז' גוים הנזכרי' בתורה :

גבעת

כל אותן שני' לפי שהמצוה אינה בטלה כי אם לא היתה בזמנה יכולת להיות אחר זמן ובעבור האריך זמן המצוה לא ישנ' הקדש ברוך הוא מנהג העולם כי אע"פ שמשנה מנהג העולם בקצת הנסי' בקריעת ים סוף והירדן ועמידת השמש לא יעש' כן ברוב הנסים כי אפי' בכבוש המלחמות ועזרו לאוהביו היה עושה ע"י סבה כמנהג העולם במלחמות כמו שצוה מלחמת יריחו הקפת העיר בשופרות כמו שעושין הצרין על עיר להפחידם ולהבהילם וכמו שצוה במלחמת העי שים לך אורב לעיר מאחריה. כמו שהוא מנהג העולם וכן במלחמות אחרות ולא נוכל לומר כי שלא ברצון הש"י נמנעו מלימול הילודים במדבר כי לא ראינו שהוכיח' נביא על זה שלא מלו כל אותן שנים שהיו במדבר ומפני זה לא עשו גם כן פסח כי אם בשנה השנית שיצאו ממצרי' לפי שהיו ערלים ומילת הזכרים אפי' מקצתם מעכבת מעשות הפסח שנ' המול לו כל זכר ואז יקרב לעשותו ויש דרש כי שבט לוי מלו במדבר וסמכו זה לפסוק ובריתך ינצורו ויש לפרש ג"כ כי לפי' לא מלו כל אותן השני' לפי שנ' על פי יי' יחנו ועל פי יי' יסעו ולא היו יודעים יום נסעם ואם היו מלים הילודים והיו נוסעים יום המילה היו הנמולים בסכנה מפני הדרך וזה הוא שאמר כי לא מלו אותם בדרך כי הנה ראינו מרע"ה איחר זמן מילת בנו בעבור הדרך וזהו שאמר כי לא מלו אותם בדרך וא"ת הנה ראינו שנענש משה על עכוב המילה ההיא כמו שכתוב ויבקש המיתו לא נענש אלא לפי שלא נתעכב במדין עד מול בנו ועד חיותו כי ביום נסעו לא נסע על פי הגבורה כי אף על פי שאמר לו הקב"ה לך שוב מצרים לא אמר לו שיסע בו ביום והיה לו למול את בנו ולהתעכב עד חיותו ואחר כך ללכת מצרים במצות הגבורה ועל כן הוכיחו בדרך על יד החולי ואמר לו עד שהיה במלון שיוכל למול שם ולהתעכב שם ומפני זה עשו פסח במדבר בשנה השני' כי מלו כלם לפי שלא היו בדרך כי לא נסעו כל אותה שנה כי עשו המשכן שם במדבר סיני ולא אמר כי לא מלו אלא הילודים בדרך וכל זמן שהיו במדבר סיני לא היו בדר' וזהו טעם הנכון בעיני : עשה לך · תקן והכן כמו וימהר לעשות אותו ופי' לך לעצמך שיהיה הוא המל ואחרים עמו כי לא יתכן שיהושע לבדו מל כל הערלים שהרי אמר לו חרבות צורים ואילו היה הוא המל לבדו די היה לו בחרב אחד ועוד בארבעה ימים היאך יכול יהושע לבדו למול כל הילודים במדבר זה לא יתכן או יתכן שלא מל הוא אחד מהם אבל צוה אות' למול ואמר לך כי עליו מוטל כי הוא היה מנהיג' ומה שאמר וימל כמו ויבן שלמה את הבית והדומים להם : חרבות צורים · כתרגומו אזמלון חריפין איזמלים חדים וכן אף תשיב צור חרבו וכסמך המתואר אל התואר כמו מי המרים בני שלשים או יהיה צורי' שם זולתי תאר ויהיה פי' חרבות שיהיו להם חדודים : ושוב מול את בני ישראל שנית · חזור פעם אחר פעם במחנה למול ולכותם למול · ובאמרו ושוב מול אינו אומר פעם ושתים לבד אלא כמה פעמים עד שיגמר הדבר וכן ושבתי בבית יי' שאחזור שם תמיד כל ימי חיי וכן באמרו שנית אינו דוקא פעם ושתים לבד אלא פעם אחר פעם עד שיגמר הדבר וכן בסיל שונה באולתו אינו פעם ושתים לבד אלא פעם אחר פעם כמה פעמים וכן עם שונים אל תתערב שחוזרין פעם אחר פעם לרשעתם כמה פעמים ויש מרז"ל שאמרו כי אמר שנית על הפריעה כי לא נתנה פריעת מילה לאברהם אבינו ונלחו דברים אלו ואמרו כי שנית ר"ל על ציצין מעכבין את המילה שמזהירו שיחזור עליהם שנית ויראה כי נמולו היטב אבל פריעת המילה נתנה לאברהם אבינו וכן הוא אומר בבראשית רבה אברהם אבינו פרע את מילתו :

אל גבעת

כלי יקר

עדיין קשה קצת כיון דמל ולא פרע כאלו לא מל חשיב · ונדקדק עוד לשון כשבאו לא"י אמר הב"ה ליהושע יהושע אי אתה יודע שאין נמולין כדרכן וכתקנן כו' דהיה לו לו' בלשון קלרה ובלשון חיוב יהושע ישרא' היו' נמולים כדרכן וכתקנן מול ופרע אותם בפריעה · ומהו טעם כפל כדרכן וכתקנן ומהו סוד הכסוי הזה על העפר בערלה עד שרא' אותו בלעם וראו חכמים להתקינו לדורו' שיכסוה בעפר ויובן אומר התקינו שיהיו מכסין את הערלה בעפר הארץ שנמשלו בה שנא' והי' זרעך כעפר הארץ : ונראה כי סוד המילה להיותה פרועה לגמרי שהוא רמז לגלוי אורו ית' ויתעל' אל עמו ועל חסידיו לא יתכן זה בימי עולם ושנים קדמוניות בימי האבות כי עדיין כח הקליפה ההיא של הפריעה מכסה אור יו"ד המילה שכן נתחייב בעון אדם הראשון להשליט הרע על הטוב ואין טוב שלא סוד המילה שכן ארז"ל ותרא אותו כי טוב הוא שנולד מהול וכשבא אברהם המתקן עון אדם במשנ"ל בפסוק האדם הגדול בענקים זה אברהם שהיה ראוי להקדימו לאדם הראשון אלא שאחרו הש"ת כדי שיתקן מה שעוות אדם הראשון וכן בס"ה שאברה' יצחק ויעק' תקנו עוות אדם הראשון ולזה די בכרית' הערלה הגדול' והניח הקטנ' שעל העטרה לפי שלכל זמן ועת לכל חפץ עד שיעמדו ישראל במצרים ויכנעו בעבודה קשה ויזככו מזוהמ' נחש וילכו במדבר נחש ושרף ועקרב וצמאון ומכניעים כח הטומאות הנמשלים בשמות האלה נחש שרף שכן היו שולחי' שעיר עזאזל ביד איש עתי המדברה שם הרגיעה לילית ומצאה לה מנוחה היא וכל חיילותיה ולזה היה די להם בכל זה הזמן במילת הערלה בלי פריע' אמנם כאשר נכנסו לארץ הקדש זו א"י כשמה כן היא מנוחתם עדי עד שם עת דודים להפריע זה הכסוי הדק של יו"ד המילה ולהגלות העטר' ע"י יהושע פני יהושע כפני לבנה שהוא מדרגתו של יהושע כידוע ליודעי חן · ובזה מובן המאמר בויקרא רבה הובא בילקוט בסמוך וימל את בני ישרא' אל גבעת הערלות מקום שהוא עושה גבעה בערלה רב נחמן אמר תן חלק לשבע' זה דור שמלן משה לשבע' וגם לשמנ' זה דור שמלן יהושע לא' והכוונה שדקדקו שהי"לל וימל יהושע בגבעת הערלות אלו היה מקום וגבעה ממש ולכך דרשו על הוראת מקום המיל' שמלן במקום שעושה גבעת בערלה · והנה רב נחמן ביאר מה שזכרנו מוסמך בהסמכתא גמור' בפסוק תן חלק לשבעה זה דור שמלן משה לז' ר"ל לשבעה דורות נמנים מעת שנתנה המיל' לאברהם והם אברהם יצחק ויעקב לוי קהת עמרם משה אמנם בזמן יהושע היו ח' דורות וכוונת הפ' לו' תן חלק מילה לשבעה דורות שדי להם בחלק ההו' עד אותו הזמן · אמנם בדור השמיני דורו של יהושע הוצרך עוד לפריעה שכבר הגיע עתה שהוכשרו ישראל לשתגלה אורה ותבטל כח הטומאה ואפילו הקליפה הדקה ההיא אשר בעטרה וסודה תכנע וזהו שהזהירה רוח הקדש ע"י שלמה ואמר' תן חלק לח' שהיא המילה וגם מה שנעשה לח' דורות שהיא הפרי' תן חלק לזו ולזו שתעשה שתיהן כי עתה מל ולא פרע כאלו לא מל מה שלא היה כן בדורות השבעה הראשונים שלא הית' שעת הכושר עדיין להגלות · וזהו שאחז"ל בפסיקתא כמו שהביא' הילקוט בפסוק זה הדבר אשר מל יהושע ר' ברכיה ור' חלבו בשם ר' אבין דבר אמר להם יהושע ומלן אמר להם מה אתם סבורין שאתם נכנסי' לארץ ערלים כך אמר הב"ה לאברהם ונתתי לך ולזרעך אחריך על מנת ואתה את בריתי תשמור וזכו שאמר הכתוב לכל זמן ועת לכל חפץ שלא יתכן שאומרו שהזמן מועיל לכל דבר וכן העת להפיק כל חפץ אבל כיון לומר שלכל דבר ודבר קבע לו הש"י זמן ועת כי גם בזה יובן כפל זמן ועת שזמן הוא על אברהם והיינו אומרו זמן היה לו לאברה' אבינו שנתנו לו המילה דהיינו לעת זקנתו אחרי שגייר כמה גרים ואחרי שהוסכמו בדרושיו האמיתיים כדי שלא יתרחקו ממנו מסיבת המיל' · ועת לכל חפץ הוא בעת ההיא שחפץ ה' עתה בפריע' שבז' מובן לשון הפסוק גבי אברהם שאומר בעצם היום הזה נמול שמודיע שעצומו של היום הז' מוכן מאתו ית' שיהי' נמול בו אברהם וז"ש בעצם היום הז' נמול אברהם וזהו שאמר זמן הי' לו לאברהם וכו' וכן גבי יהושע נאמר היום גלותי וגו' שהל' הדבר ביום כמ"ש בעת ההיא אמר ה' אל יהושע וכו' זמן הי' לו לאברהם אבינו שנתנה לו המיל' שנאמר בעצם היום הזה נמול אברהם זמן היה שתפול לבניו שנאמר כי מולים היו וגו' ע"כ · זמן הי' שנתנה המילה לאברהם היא מילה בלא פריעה וזמן היה שתפול לבניו ר"ל שתפול כח הטומאה הרמוזה בקליפ' הדק' לעין וכשתפול אז יכנ' לפריע' כי לכל זמן ועת לכל חפץ כי מולי' היו עכ"ז נצטוו על הפריעה שעליה אמר כי לא מלו וכו' שכיון שהגיעה עת כניסתם לארץ הקדש הרי הוא כאלו לא מל כלל דמל ולא פרע בזמן ההוא כאלו לא מל כלל חשוב וז"ש המאמר הזה בתחלה דבר אמר להם יהושע ומלן שאמר להם דבר של טעם מה אתם סבורי' שאתם נכנסים לארץ ערלים דהיינו במילה בלא פריעה שכערלים יחשבו בעת ההיא שהגיע עת הפריעה כי כדי להכנס לארץ שיכנעו כל כחו' הטומאה אז צריך פריעה והבן זה כי גזרת מאמר מה אתם סבורים שאת' נכנסים לארץ ערלי' הוא שכמנע הוא שיכנסו לארץ בלא פריעה כך אמר הב"ה לאברהם ונתתי לך וכו' למדו כן מיתור ויאמר אלהים אל אברהם ואתה את בריתי תשמור וגו' שזה תנאי למ"ש ונתתי לך ולזרעך ויאמר אלהים זה על מנת ואתה את בריתי תשמור וכבר זכרנו היות הברית הנכון בכניסתן לארץ בפריע' · ובזה מדוקדק לשון הפסוק שאמר זה הדבר אשר מל כי לא שייך מילה בדבר שלא האנשים אשר מל הי"לל שלא ודאי דבר אמר להם יהושע ומלן כו' · ודע והבן כי כאשר היה יהושע כובש בהחתונים הרגותם לגוייהם וכורת אותם עד כלה לבלתי החיות להם כל כמה כן היו נכרתים למעלה פוקד ה' על צבא המרום והקליפות ההם אשר התחתונים כענפי' אל השרשים ההם שרש פרה ראש ולענה ובזה נתבאר לך היטב המאמר הזה שאנו בו שאמר וכי ערלים היו וכו' אמנם כשתירץ נמולים היו אלא שלא נתקנו וכו' דמ"ש שלא נתקנו היינו שלא נתקנו לזמנו של יהושע שצריך שלא ישאר שרש ולא ענף אבל כפי דורו של משה נתקנו היו שדי בכרית' בלי פריעה כי זהו חלק לשבעה אמנ' לדורו של יהושע הוצרך יותר וזהו וגם לח' כדפרשית וכל מי שמל ולא פרע כאלו לא מל זה בדורו של יהושע כי זהו חלקו אמנ' בדורו של משה היה די להם במילה בלי פריעה כי לכל זמן ועת לכל חפץ כאמור וז"ש הכתוב כי לא מלו וכו' כפי ערך הדור הזה השמיני דורו של יהושע חשוב כאלו לא מלו אבל בדורו של משה חשובי' היו נמולי' ולזה שמעו קולו של הב"ה כפי הכנת וחלק לשבעה מוכנים הי' בה · ובמ"ש כדרכן וכתקנן אפשר שעל שתי החלוקות שהיו בהם אחת שלא מלו כלל ובשיטת המאמר הנז"ל של בעת ההיא ועליהם אמר שלא מלו כדרכן והם אשר נולדו במדבר אחרי נתינת התור' כדי שלא יקש' לאותו מאמר של בעת ההיא קושית וכי ערלי' שמעו קולו של הב"ה בסיני וכו' והחלוקה השנית הם הנמולים בלי פריע' שאפי' שהם נמולין שלא נתקנן חשיבי בעת הזאת שהגיעה עת הפריעה כאלו לא מלו כלל כי לכל זמן ועת כאמור וכל זה דקדק בעל המאמר בלשונו שאמר וכשבאו ישרא' לארץ אמר הב"ה ליהושע אי אתה יודע וכו' שנרא' שמתוך ביאתם לארץ נתחייבה הפריעה הזו ולזה אמר לו אי אתה יודע שאין ישראל נמולים כי בעת הזאת כאין נמולי' יחשבו כיון שנכנסו לארץ ואעפ"י שעד עתה נמולים היו עוד אפשר שאמר אין אתה יודע שאין ישראל נמולי' כדרכן וכתקנן ר"ל שאין נמולין בשתיה' כדרכ' וכתקנן דתרתי בעינן כדרכן כרית' הערלה וכתקנן בפריע' שאעפ"י שנמולין הם כדרכן אינו מספיק כי תרתי בעינן חזור ומול אותם פעם שנית כדי שיהיה נתקנן מצורף לכדרכם · ואמר שנעשית גבעה מהערלות ובאמצעות העפר שהיו מכסים ולמד כן מאומרו אל גבעת הערלות שנעשית גבעה מהן דאם לא כן הי"לל בגבעת הערלו' וטעם הכסו' הערלה בעפר הוא להראות שישראל שנמשלו בעפר שנאמר והיה זרעך כעפר הארץ שליטים על הערלה ולזה אמר בלעם מי מנה עפר יעקב שזכות המילה והכסות בעפר הוא דבר גדול שמ"ר ג"כ עפר העליון הנקרא כן בפסוק הכל היה מן העפר מלכותו בכל הקליפות משלה וז"ש בעל המאמר מכאן התקינו חכמי' שיהיו מכסין את הערלה בעפר הארץ שנמשלו בו שנאמר והיה זרעך כעפר הארץ · ובמ"ש כך היו ישראל מלין עד שנחלקו לשתי ממלכות מלכות אפרים מנעו מהם ברית מיל' אפשר שמה שבטלו אפרים הוא הפריעה · הן אמת דלשון מלכות אפרים מנעו מהם ברית מילה משמע מניעת ברית מילה לגמרי ובמ"ש לו הב"ה חייך שאין ישרא' עושין ברית מילה עד שאת' רוא' בעיניך אפשר שהוא שיראה איך פורעין פריעה ופשוטו על מציאות המילה ולפי הפירוש הראשון כפל קנא קנאתי קנא במעשה פנחס דפנחס הוא אליהו וכמ"ש במאמר הזה עצמו נאמר שאמר לו הב"ה לעולם אתה מקנא קנאת בשיטי' על גלוי עריות וכאן אתה מקנא ע"כ שזה ביאור לכפל קנא קנאתי שהכל הוא קנאה בענין המילה בטומאת' בעריות או בביטולה · ולפי הפירוש השני שישר' בטלו המילה לגמרי כדמשמע לשון מנעו מהם ברית מילה יובן כפל קנא קנאתי על המילה ועל הפריעה ולפי הפירושים הנז' נ"ל גם כן דלפי' האחד שפירשנו שמניעת ברית מילה היא בפריעה לבד נאמר שנקרא אליהו מלאך הברית שבא לראות איך עושים אותו כתקנ' בפריעה · ולפי' השני שמנעו הברית מילה לגמרי לזה נקרא אליהו מלאך הברית שהוא פקיד על ראיית עשיית הברי' שקנ' על ביטולו לגמרי ויראה קיומו לגמרי : עוד לחז"ל בב"ר עשה לך חרבות צורים א"ר אמי בד' מקומות נאמר בלשון הזה עשה לך בג' נתפרש בא' לא נתפרש עשה לך תיבת עצי גופר נתפרש העין דקדרו עשה לך חרבות צורים נתפרש גלבין דטינרי · עשה לך שתי חצוצרות כסף נתפרש עשה לך שרף לא נתפרש רבי יודן בשם ר' יוסי ישמע חכם ויוסף לקח זה משה אמר אם עושה אני אותו של כסף אין לשון נופל על הלשון הרי אני עושה אותו של נחשת למה שלשון הזה נופל על הלשון הזה שנאמר ויעש משה נחש נחשת מכאן שנתנה תורה בלה"ק עכל"ה : ולע"דן מה הודיעונו חז"ל במ"ש בארבעה מקומות נאמר בלשון הזה ומה להם להזכיר המקומות שנתפרש כי די בהזכיר' המקו' שלא נתפרש בו וכן הו' משה ע"ה מדעתו וער' שאמרו חז"ל דקדקו לשון עשה לך מאי לך יאמר נא עשה תיבת עצי גופר לז"א בארבעה מקומות נאמר בלשון הזה של עשה לך שאומר בלשון עשה לך מורה שנותן בידו הרשות לעשות מאיזה מין שיכשר בעיניו על דרך שלח לך אנשים לך לדעתך ואעפ"י שבא' לו בל' הזה עכ"ז בג' נתפרש ובא' לבד לא נתפרש עשה לך תיבת עצי גופר שנתפרש העין דקדרו והטעם בלי ספק שהם יותר קלי' וחזקי' לעמוד בפני המי' וכן עשה לך חרבות מאי זו מין שתרצ' ונתפרש גלבין דטינרי לפי שיהי' יותר קל להתרפאות או מן הטעם הנז' בכסוי הערלה

וַיַּעַשׂ־לוֹ יְהוֹשֻׁעַ חַרְבוֹת צֻרִים וַיָּמָל אֶת־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אֶל־גִּבְעַת הָעֲרָלוֹת׃ וְזֶה הַדָּבָר אֲשֶׁר־מָל יְהוֹשֻׁעַ כָּל־הָעָם הַיֹּצֵא מִמִּצְרַיִם הַזְּכָרִים כֹּל ׀ אַנְשֵׁי הַמִּלְחָמָה מֵתוּ בַמִּדְבָּר בַּדֶּרֶךְ בְּצֵאתָם מִמִּצְרָיִם׃ כִּי־מֻלִים הָיוּ כָּל־הָעָם ה הַיֹּצְאִים וְכָל־הָעָם הַיִּלֹּדִים בַּמִּדְבָּר בַּדֶּרֶךְ בְּצֵאתָם מִמִּצְרַיִם לֹא־מָלוּ׃ כִּי ׀ אַרְבָּעִים שָׁנָה הָלְכוּ בְנֵי־יִשְׂרָאֵל בַּמִּדְבָּר עַד־תֹּם כָּל־הַגּוֹי אַנְשֵׁי הַמִּלְחָמָה הַיֹּצְאִים מִמִּצְרַיִם אֲשֶׁר לֹא־שָׁמְעוּ בְּקוֹל יְהוָה אֲשֶׁר נִשְׁבַּע יְהוָה לָהֶם לְבִלְתִּי הַרְאוֹתָם אֶת־הָאָרֶץ אֲשֶׁר נִשְׁבַּע יְהוָה לַאֲבוֹתָם לָתֶת לָנוּ אֶרֶץ זָבַת חָלָב וּדְבָשׁ׃ וְאֶת־בְּנֵיהֶם הֵקִים תַּחְתָּם אֹתָם מָל יְהוֹשֻׁעַ כִּי־עֲרֵלִים הָיוּ כִּי לֹא־מָלוּ אוֹתָם בַּדָּרֶךְ׃ וַיְהִי כַּאֲשֶׁר־תַּמּוּ כָל־הַגּוֹי לְהִמּוֹל וַיֵּשְׁבוּ תַחְתָּם בַּמַּחֲנֶה עַד חֲיוֹתָם׃ ויאמר

(מסורה בגליון: ל׳ ב׳ · כ״ג ר״פ · ל׳ וחס׳ · ג׳ במלעות פס · ג׳ ב׳ · חכ׳ וח׳ מל׳ · ל׳ ומל׳ · ד׳ · ו׳ חס׳ · כ׳ בטע׳ ר״פ · י״א בטעם מ׳ זריך כ״פ)

וַעֲבַד לֵיהּ יְהוֹשֻׁעַ אִזְמְלָן חֲרִיפִּין וּגְזַר יָת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל בְּגִבְעֲתָא וּקְרָא לֵיהּ גִּבְעַת עָרְלָתָא׃ וְדֵין פִּתְגָמָא דִּי גְזַר יְהוֹשֻׁעַ כָּל עַמָּא דִּנְפַק מִמִּצְרַיִם דְּכוּרַיָּא כָּל גַּבְרֵי מְגִיחֵי קְרָבָא מִיתוּ בְמַדְבְּרָא בְּאוֹרְחָא בְּמִפַּקְהוֹן מִמִּצְרָיִם׃ אֲרֵי גְזִירִין הֲווֹ כָּל עַמָּא דִּי נְפַקוּ וְכָל עַמָּא דְּאִתְיְלִידוּ בְמַדְבְּרָא בְּאוֹרְחָא בְּמִפַּקְהוֹן מִמִּצְרַיִם לָא גְזָרוּ׃ אֲרֵי אַרְבְּעִין שְׁנִין הֲלִיכוּ בְנֵי יִשְׂרָאֵל בְּמַדְבְּרָא עַד דְּסַף כָּל עַמָּא גַּבְרֵי מְגִיחֵי קְרָבָא דִּנְפַקוּ מִמִּצְרַיִם דְּלָא קַבִּילוּ לְמֵימְרָא דַּייָ דְּקַיֵּים יְיָ לְהוֹן בְּדִיל דְּלָא לְאַחֲזָיוּתְהוֹן יָת אַרְעָא דְּקַיֵּים יְיָ לַאֲבָהָתְהוֹן לְמִתַּן לָנָא אַרְעָא עָבְדָא חֲלָב וּדְבַשׁ׃ וְיָת בְּנֵיהוֹן דְּקָמוּ בָּתְרֵיהוֹן יָתְהוֹן גְּזַר יְהוֹשֻׁעַ אֲרֵי עָרְלִין הֲווֹ אֲרֵי לָא גְזָרוּ יָתְהוֹן בְּאוֹרְחָא׃ וַהֲוָה כַּד שְׁלִימוּ כָל עַמָּא לְמִגְזַר וִיתִיבוּ בְאַתְרֵיהוֹן בְּמַשְׁרִיתָא עַד דְּאִתְּסִיאוּ׃ ואמר

וזה הדבר ד׳ ר״פ וסי׳ אשר תעשה להם לקדש · אשר מל יהושע · אשר תעשה · וזה הדבר אשר הרי׳ יד : הילודים ג׳ ב׳ חסרים וא׳ מלא וסי׳ וכל העם הילודים במדבר בדרך בצאתם · במקום הזה · בירול׳ דד״ה · בתראה מלא : ואת בניהם ד׳ דסמיכי בקריאה וסימ׳ יום אשר עמדת לפני יי׳ אלהיך בחורב · ואת בניהם הקים תחת׳ אתם מל יהושע · ויעשו האנשים · ואת בני המכי׳ לא המית · ונמסר גם בסדר ואתחנן : אתם ו׳ חס׳ בספרא וסימ׳ אתם מל יהושע כי ערלים · עמק עכור · וישרפו אתם · ויסקלו אתם · ויצו אתם לאמר ראו אתם ארבים · והוריש יי׳ מלפניכם · עד חיותם י״א בטעם מאריך וסימ׳ נמסר בסדר תבא :

רש"י

גבעת הערלות · על שם המאורע נקרא שכינסו כמין גבעה :: וזה הדבר · על ידי דיבור מל אות' אמר לה' סבורי' את' לירש את הארץ ערלים לא כך נאמר לאברהם ואתה את בריתי תשמור וגו' ונתתי לך ולזרעך אחריך את ארץ מגוריך : כל העם היוצא · לא היה אחד מהם כאן שכול' מתו והם היו מולים שנאמר כי מולים היו : לא מלו' כמו שפירשתי לא נשב' רוח צפוני' והם הם שמלו עכשיו : ואת בניהם הקים תחתם · ואת בניהם שהקים תחתיהם הם הילודים במדבר אותם מל יהוש' : וישבו תחת' · באתריהון לא נרו על עיר : עד חיותם · מן המכה : גלותי · הסירותי את חרפת מצרים שהיו אומרי' ראו כי רעה נגד פניכם כוכב אחד יש ששמו רעה והוא סימן של דם רואין אנו אותו עליכם במדבר והוא שאמר משה במדב' למה יאמרו מצרים לאמר ברעה הוציאם והם אינם יודעים שא' דם מילה וכשמלו בימי יהושע וכא אותו הדם הוסר' אותה החרפה שעדיין ערב רב שעלה עמהם היו חוכים להם כך דרש ר' משה הדרשן : גלותי

רד"ק

אל גבעת הערלות · כמו בגבעת לבן. כפל אל הגוים כמו במים ואחרים רבים כמוהו ונקראת גבעת הערלות בעבור הערלות שנכרתו שם ומלת הערלות הוא משקל אחד כי מן ערלה יאמר ערלות כמו מן חכמה יאמר חכמות : וזה הדבר אשר מל יהושע · וזה הדבר שבעבורו מל יהושע כי כל העם הילודי' במדבר לא מלו אותם לפי נצטווה יהוש' למולם : כל אנשי המלחמ' · ר"ל מבן עשרים שנה ומעלה כי אותם הם הפקודים ואותם מתו שהיו מולי' זהו שאמר כי מולי' היו והטעם להודיע כי זה שלא מלו לא בעבור שנשתכחה מהם מצות מילה במצרים או התרשלו עליה כי מולים היו כל העם היוצאים ואפי' לדברי בעל הדרש שאומ' שהתרשלו במילה במצרים וסמך לפסוק גם את בדם בריתך שלחתי אסיריך מבור אין מים בו וכן מה שאמ' בדמיך חיי פעמים ר"ל שתי דמי' דם פסח ודם מילה אעפ"כ בצאתם מלו כלם קודם שעשו הפסח וזהו שאמר כי מולים היו כל העם היוצאים והנה אותם שהיו מבן עשרי' שנה ומעלה מתו במדבר ומבן עשרי' שנה ומטה נשארו מולים ולא הוצריך יהושע למול אלא הילודי' במדבר שלא היו יכולי' למול בדרך כמו שפירשנו ופירו' לא מלו לא מלו אותם כי הוא פעל יוצא : הקים · אשר הקים וכן נעם עליה בעבור זה עשה יי' לי והדומי' להם שיחסרו שי"ן או מלת אשר וטעם הקים כי הקב"ה הקים אותם תחת אבותם לירש הארץ כמו שאמר להם אתננה והם יירשוה · תחתם · במקומם כמו שבו איש תחתיו : חיותם · הרפאים כמו וימרחו על השחין ויחי : חרפת

מנחה קטנה

גופי כאשר תמו כל הגוי וגו' ויאמר ה' וגו' ידוע לדברי חז"ל שכוכב רעה היה מורה על דם והריגה והפכו הקב"ה לדם מילה · וזה שהיפך הוא מצד שאין ישראל תחת המזל רק תחת הקב"ה והוא מצד המזל ומהפכו מרעה לטובה וזה יתר שאת ניתן לישראל מעת אברהם כי אמר שנימול אמר לו הקב"ה צא מאצטגנינות שלך אין מזל לישראל כלומר אפילו שיש איזה הוראה מצד המזל אני משדדו כי אתה נתונה מעכשיו למעלה מהמזל מצד שיש בך חותם ברית קודש בשם שדי המשודד המזל והנה ישראל שלא מלו היה נתוני' תחת המזל והיה כוכב רעה שועל לנגדם המורה על שפיכת דמי' וכיון שמלו יצאו מתחת המזל ונכנסו תחת יד הקב"ה בעצמו וע"כ נהפך הכוכב לטוב וז"ש היו' גלותי וגו' אני השדוד את המזל ע"י שנכנסתם לברית והיה מקום מוכן לזה מ"כ מה שלא היה מקדמת דנא וא"כ שתי גלגולי' גלגלו גלגול אחד מתחת יד המזל · והשני שגלגלו תח' יד הקב"ה ולזה קרא שם המקום גלגל שתי

רלב"ג

גבעת הערלות יקראת הגבעה בזה השם מפני הפועל שנעשה שם ר"ל מפני מילת כל העם הילודים במדבר והנה היו כלם ערלים לפי שלא היו יודעי' העת אשר יצטרכו בו ליסע כי על פי יי' היו חונים כמו שהתבא' בתורה ואולי יצטרכו ליסע ביום הג' למילה והי' הסכנה לתינוק ולזה לא מל אחד מהילודים במדבר ולזאת הסבה לא עשו ישראל פסח במדבר כי אם אותו שנזכר בתורה לפי שכבר נולדו לרובם בנים אחר שתי שנים לצאתם ממצרים ומילת בניהם היתה מעכבת אותם מעשיית הפסח כמו שהתבאר בפרשת בא והנה ספר שאחר שמלו ישבו במקומ' עד שחיתה המכה וזה כלו ממה שיורה שאין ראוי לנמול שיעתק ממקומו עד חיות המכה : היום

כלי יקר

הערלה בעפר יהיה גם כן נכון להעשו' הצור שתכרת בו מאבן על שם משם רועה אבן ישראל והעפר ישראל באופן שהכל ע"י ישראל כמאה שנתפרש להודיע היותר טוב למצוה מן המובחר ולא לעכובא שהרי כתיב עשה לך חרבות לך לדעתך מכל מין שתרצה והיותר טוב צורים גם לרמוז הביטו אל צור חוצבתם ואל מקבת בור נוקרתם הביטו אל אברהם אביכם שג"כ הוא נמול זקן ובא בימים כמו שאתם נמולים בן ארבעים שנה שלא מלו הנולדים במדבר · וכן עשה לך שתי חצוצרות מאיזה מין מתכת והיותר טוב כסף המור' על הלובן ורחמי' כדי שביום שמחתכם ומועדיכם ותקעת' בחצוצרו' על עולותיכם ועל זבחי שלמיכם והיו לכם לזכרון לפני אלהיכם · אמנם בעזה לך שרף לא נתפרש אלא נתן לו רשות חלוטה מאיזה מין שירצה ומשה בחר משקול דעתו לעשותו מנחשת לפי שלשון נופל על הלשון להגדיל הנס שעם היות ההבטה בנחש אדרבה גורמת התפעלו' מנשיכתו מהנחש עכ"ז יתרפא ואפי' בהצטרף עוד אליו היותו מנחשת מאה מין את מינו ונעור דין עכ"ז והביט אל נחש הנחשת ר"ל עם היותו מביט אל נחש ועם היותו עשוי מהנחשת עכ"ז וחי בהשגחה אלהית יתב' ויתע' · זכינו בדין מתוך המאמר הזה למה אמר שיהיו החרבות מצורים ולא מזולתו מהשני טעמים הנז' הא' הביטו אל צור חוצבתם אל אברה' שנימול בהם גדול בימים והשני לרמוז אל כריתת הערלה והכנעתה ע"י ישר' שהם משם רועה אבן ישראל וכסותה בעפר על שם והיה זרעך כעפר הארץ מלבד הטעם הפלוסופי הטבעי היות מהרפאות יותר הכריתה שע"י האבן מהכריתה שע"י הברזל שהברזל נברא לקצר ימיו של אדם וכמ"ש ז"ל בפסוק כי חרבך הנפת עליה ותחלליה איננו בדין שיניף המקצר על המאריך · וא"ז ל פירשו ומול את בני ישראל שנית דהיינו פריעה והיה שנית במילה שכל הדורות הקודמים לא נמולו זו השנית אלא מילה בלא פריעה ואפי' האבות והכריתו כן שלא יתכן שנמצאו ערלי' בקבלת התורה אלא ודאי נימולים ואמר אשר לא מלו שמל ולא פרע כאלו לא מל ובדבריהם ז"ל מדוקדק' תיבת בעת ההיא אמר ה' שלא נאמר' כן מקוד' שהרי לא פרעו הדורות הראשונים ולפי דבריהם אלו יחד כל ים' נמולו המולים פרעו והערלים נמולו ופרעו · ואפשר שאז בכניסתם לארץ הגיע זמן ועת לחפץ זה שנהרשות זה להגלות אות ברית קדש פרוע כי פרוע הוא ראש כל האומות מ"כ בזכות אוכלוסי ישראל וכבר כתבתי קצת מזה בסדר לך לך וז"ש בעת ההיא אמר ה' לקיים מה שנאמר לכל זמן וכו' שזמן זה היה מיוחד לפריעה ולא קודם כי לא נברה ידי ישראל עד העת הזאת וכן נרא' ממש"ז ל בפסו' וזה הדבר אשר מל יהושע דבר א"ל ומלן א"ל אתם סבורים שתכנסו לארץ ערלים כך אמר הקב"ה לאברהם ונתתי לך ולזרעך ע"מ ואתה את בריתי תשמור זהו שאמר הכתוב לכל זמן וכו' זמן היה לאברהם שנתנה לו המילה שנאמר בעצם היום הזה נמול אברהם זמן היה שתפול לבנים אשר זה מורה אל האמור שאותה העת נכונה מאד להמול כדי לכבוש הארץ ולפי הפשט ומול את בני ישראל שנית כי יהושע מל את ישראל בראשונה בשנמולו במצרי' כנודע ממ"ז ל וע"ז א וסוב מול שתיבת ושוב מורה על שמלם בראשונה איבר' דלפי זה היבת שני' מיותר' שכבר אמ' נשוב מול ומספיק וי"ל דכדי שלא תטעה בהבנת הכתוב שהוא על מציאות המילה אבל לא יתוייב שהוא ימולם לכך אמר שנית · ומ"ש בעת ההיא עיין פי' הרד"ק ז"ל והטעם שלא נמולו עד הנה כתב רש"י ז"ל לפי שלא נשבה כו' ע"ש וא"ז ל רמזו טעם שני להיו' בזופים לא נשבה רוח צפונית גהאידנא דשכיחי רבים שומר פתאים ה' והר"דק הרחיב בזה שלא רצה הוא ית' להפך הטבע כיון שהמצו' אפש' להתקיים בהמשך הזמן ולכך לא מצינו הוכחת לישראל על עכוב המילה כי מאת ה' היתה · ועוד טעם שני כי במדבר לא ידעו ישרא' עת המסע כי על פי ה' יסעו ואולי יבא המסע והם נימולים ויסתכנו ע"כ תורף דבריו והרל"בג גם כן כתב זה הטעם הב' שעל פי ה' יסעו כנז' ומה שאמ' עשה לך עיין פי' הרד"ק ז"ל ול"כ שיהושע הוא המוהל · וכמו שדקדקתי מתיב' ושוב וכן מוכיח תיבת לך ותיבת מול ותיב' וימל וכן אשר מל יהושע דמשמע הוא בעצמו וכן מוכרח מאומרו ויעש לו יהושע דמספיק כיאמר ויעש יהושע מאי לו אלא ודאי הוא המוהל ולכך הוצרכו חרבות מרובות וחדות כדי למהר המילה בזמן מועט ימול מרובים שבהתקלקל החרב מריבוי הנימולים יביאו זולתה · והרל"בג ז"ל פירש שחדות החרבות כדי למעט הצער וכאב המילה · ומהר"יא ז"ל פי' שלא מצינו בלווי המילה כי אם פעם א' לאברה' וזו פעם

שנית ליהושע וז"ש ושוב מול את בני ישראל ותיבת שנית חוזר לראש אל מ"ש אמר ה' אל יהושע שני' ומ"ש ושוב ר"ל שוב לך מהדרך אש' את' בה ולא תתעסק בכיבוש הארץ עד שתמול את העם עכ"ל: ויעש לו יהושע וכו' וימל וכו' אל גבעת הערלות. מקום שהוא עושה גבעה בערלה וכו' פירשתיו למעלה בפסוק בעת ההיא עיין עליו · וא"ז ל אמרו שכוזרוזו במנו' והכף · עשו גבע' מהערלות וכסום בעפר ועליהם אמר בלעם הרשע מי מנה עפר יעקב ר"ל מי מנה הערלו' שמלו' וטמנו' בעפר והרלב"ג פי' הפ' כפשוטו ע"ש ולדבריו קשה שהיה לו לקרות' גבעת המולות ליחד השם בדבר הטוהר והמילה · והרד"ק ז"ל פירש כי הערלות כו' ע"ש ולי אפשר שנקרא שם זה ערלות על שם ב' ערלות שנטלו מהם כי מל ולא פרע כאלו לא מל וערל יחשב לעומת זה נאמר הערלות ערלה ופריעה שנוטלת הערלות דקה שתחת הערלה :

וזה הדבר אשר מל יהושע פסיקתא ר' צרכיה ורבי חלבו בשם ר' אבין ב"ר יוסי דבר אמר להם יהושע ומלן וכו' · פירשתיו למעלה בפסוק בעת ההיא · עיין פרש"י ז"ל וכן פיר' חז"ל ועיין פי' הר"דק באופן שזה הדבר אשר לא מלו העם הילודים וכו' הוא אשר חייב אשר מל יהושע · ומהר"יא ז"ל פירש שהפסוקים האלה באים להשיב על ב' ספקות שיש בענין זה · הא' למה נוח זה ליהושע ולא לאבות שימולו את בניהם ויכניסו' בבריתו של אברהם כי הוא מהדברי' שחייב האב למול את בנו ולזה השיב באומ' וזה הדבר ר"ל זהו הטעם אשר מל יהושע ונצטוה בו למולם כי האבות אבותם מתו וז"ש כל העם היוצאים וכו' מתו במדבר וכו' וסיבת מיתתם היה בצאתם ממצרי' מקום רשע ולמדו ממעשיה' אשר ישבו ביניהם ובעת יציאתם מלוכלכי' באותם המעשי' וזה היה סיבת מיתתם וכיון שמתו יחד כולם הוא הדב' שחייב זה למול יהושע את הבני' והספק הב' הוא למה נתעצלו במצות מילה והם נשתכחה תורה מישראל במדבר מ"ו והלא לא נתנה התור' אלא לאוכלי המן להתי' ספק זה בא הכתוב ואמר כי מולים היו וכו' וכל העם הילודים במדבר וכו' לא מלו והטע' הוא כי מ' שנה וכו' והיא טענת הר"לבג והר"דק שכתבתי למעלה בפסוק בעת ההיא שלהיותם נוסעים על פי ה' במדבר מ' שנה והנסיעה מזקת מאד למילה זה חייב לבלתי המול בשר ערלתם עד בואם אל ארץ נושבת ואת בניהם הקים תחתם וכו' אותם מל יהושע כי לא מלו אותם בדרך ר"ל מסיבת הדרך אשר היו בו ולא ידעו מתי יסעו וא"ת עתה בגלגל עדיין היו הולכים ואיך נמולו לז"א ויהי כאשר תם כל הגוי להמול וישבו תחתם במחנ' עד חיותם ר"ל שכאן כאשר בא הצווי האלהי שימולו ישבו במחנה עד חיות' עד היותם נרפאים ובזה נשמרו מאות' סכנה ע"כ הן אמת כ עדיין יש לספק למה לא צוה לבנים עצמם שימולו כי גדולים הם וגם מהספק השני קלתו במקומו עומד שהרי עדיין היו הלכים בדרך ואם ימולו שמא יסיעם ה' ואם ישבו תחתם גם במדבר היה אפשר לעשות כן אלא שנ"ל שבהכנסם לארץ בטלו ענני כבוד ובטלה נסיעתם על פי ה' ועל פי הענני' ולכך נמולו אדעתא שישבו תחתם עד חיותם · והנלע"ד הוא שהפסוקים מזכירין בפי' מש"א חז"ל שיהושע מלן במצרים בעת יציאת' והוא מלן עתה שנית וכמו שכתבנו במ"ש ושוב מול את בני ישרא' שנית וז"ש וזה הדבר אשר מל יהושע ר"ל זהו שמל יהושע בזמנים מתחלפי' ראשונה כל העם היוצאים הלא הם הזכרי' אנשי המלחמה אשר מתו במדבר הנה מל יהושע אותם בצאתם ממצרים כדי שיוכלו לאכול הפסח באופן שתיבת בצאתם ממצרים חוזר לראש הפסוק וכאלו כתב וזה הדבר אשר מל יהושע בצאת' ממצרים כל העם היוצא כו' כי מולים היו וכו' ושיהושע מלם אמנם וכל העם הילודים במדבר לא מלו מרוע הכוונתם שעדיין היתה בהם מחלאת מצרים שהללו עובדי ע"א וכו' וז"ש הילודי' במדבר בדרך בצאתם ממצרים לא מלו ר"ל מסיבת היותם במדבר שלא נשבה רוח צפונית כפי שטת ח"זל והסיבה השנית בדרך כפי טענתם ג"כ שהדרך מסוכנ' להמול ואע"ג דהשתא מהלכין ואין אנו חוששין אם רוח צפונית מנשבת אם לאו דשומר פתאים ה' הם לא סמכו על זה לבטוח בה' דלהכתי בפחזות' של מצרים קיימי וז"ש בצאת' ממ'רים לכך לא מלו כי סמכו אל ב' סיבות הנז' היות במדבר והיו' בדרך ובצאת' ממצרים לא מל כי הכנסים האל אכתי בפחזותייהו קיימי כי מ' שנה הלכו וכו' עד תום כל הגוי דייקא ואנשי המלחמ' הלוחמי' ומקנטרין את בוראם אשר לא שמעו בקול ה' וגו' כי לכך קראתים אנשי המלחמה שהם בהלותם את ה' ואשר לא

רשי

גלותי · הסירותי כמו גל מעלי חרפה ויגל את האבן : ממחרת הפסח · יום הנפת העומר שהקריבו עומר תחלה ומשבעה באדר שמת משה שפסק המן היו מסתפקין עד עכשיו ממן שבכליהם שלקטו בשבעה באדר שנ' את המן אכלו ארבעים שנה והלא ארבעים שנה חסר שלשים יום שהרי תחלת ירידת המן בחמשה עשר באייר אמור מעתה בחררה שהוציאו ישראל ממצרים טעמו טעם מן: ולא היה עוד לבני ישראל מן · לפיכך ויאכלו מעבור הארץ אם היה להם מן לא היו אוכלין מן התבואה שהמן היה נוח להם משל הוא לתינוק מפני מה אתה אוכל פת שעורין לפי שאין לי פת חיטין לכך נאמר לא היה עוד וגו' : בהיות

וַיֹּאמֶר יְהוָה
אֶל־יְהוֹשֻׁעַ הַיּוֹם גַּלּוֹתִי אֶת־חֶרְפַּת
מִצְרַיִם מֵעֲלֵיכֶם וַיִּקְרָא שֵׁם הַמָּקוֹם
י הַהוּא גִּלְגָּל עַד הַיּוֹם הַזֶּה׃ וַיַּחֲנוּ
בְנֵי־יִשְׂרָאֵל בַּגִּלְגָּל וַיַּעֲשׂוּ אֶת־
הַפֶּסַח בְּאַרְבָּעָה עָשָׂר יוֹם לַחֹדֶשׁ
בָּעֶרֶב בְּעַרְבוֹת יְרִיחוֹ׃ וַיֹּאכְלוּ
מֵעֲבוּר הָאָרֶץ מִמָּחֳרַת הַפֶּסַח מַצּוֹת
וְקָלוּי בְּעֶצֶם הַיּוֹם הַזֶּה׃ וַיִּשְׁבֹּת
הַמָּן מִמָּחֳרָת בְּאָכְלָם מֵעֲבוּר הָאָרֶץ
וְלֹא־הָיָה עוֹד לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל מָן
וַיֹּאכְלוּ מִתְּבוּאַת אֶרֶץ כְּנַעַן בַּשָּׁנָה
הַהִיא

י"ל ומלא · ה' דסמיך · דאורייתא בראשון · ב' ובענין · ג' · ג' ביום השביעי · ג' · ג"ח

וַאֲמַר יְיָ
לִיהוֹשֻׁעַ יוֹמָא דֵין אַעֲדֵתִי יַת חִסוּדֵי
מִצְרָאֵי מִן קֳדָמֵיכוֹן וּקְרָא שְׁמָא
דְאַתְרָא הַהוּא גִלְגָלָא עַד יוֹמָא הָדֵין׃
וּשְׁרוֹ בְנֵי יִשְׂרָאֵל בְּגִלְגְלָא וַעֲבָדוּ יַת
פִּסְחָא בְּאַרְבְּעַת עַשְׂרָא יוֹמָא לְיַרְחָא
בְּרַמְשָׁא בְּמֵישְׁרֵי יְרִיחוֹ׃ וַאֲכָלוּ
מֵעִיבוּרָא דְאַרְעָא מִבָּתַר פִּסְחָא פַּטִּיר
וְקַלֵי בִּכְרַן יוֹמָא הָדֵין׃ וּפְסַק מַנָּא
מִיוֹמָא דְבַתְרוֹהִי בְּמֵיכַלְהוֹן מֵעִיבוּרָא
דְאַרְעָא וְלָא הֲוָה עוֹד לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל
מַנָּא וַאֲכָלוּ מֵעֲלָלַת אַרְעָא דִכְנַעַן
בְּשַׁתָּא הַהִיא

לחד' בערב ד' וסימ' נמסר בסדר בא : וישא ה' חס' את וסימ' נמסר בריש סדר וירא :

רדק

חרפת מצרים · לפי שיצאו האבות ממצרים והיו הבנים ערלים כמו המצריי' והערלה חרפה כמו שנאמר כי חרפה היא לנו : גלגל · נכפלה בו הפ"א כי מן גלותי יאמרו גלל וכן דרך לשון הקדש בשמות הלקוחים מן הפעל להוסיף בו אות או לגרוע ממנו כמו נח מן ינחמנו שמואל כי מיי' שאלתיו וגם להפך סדר האותיות כמו יעבץ מן עצב : ויאכלו מעבור הארץ · מהישן אכלו מצו' וקלוי כי החדש היה אסור להם עד אח' הקרבת העומר בששה עשר בניסן ואפי' למצות מצה אסור מן החדש שאי' מצות עשה דוחה את לא תעשה אא"כ היתה כתובה בצדה ותאין היה להם ישן ממה שהיו תגרי גוים מוכרים להם ומלת מעבור מוכיח שהוא מן הישן כי אמרו כי נקרא עבור הדגן שהו' משנה שעברה ושנה הבאה נקר' תבוא' : ממחרת הפסח · הוא ליל ט"ו בניסן ויומו כי הפסח קרב בי"ד ומחרתו הוא יום חמשה עשר וכן בחמשה עשר יום לחדש הראשון ממחרת הפסח יצאו בני ישראל : וישבת המן ממחרת · מאותו מחרת שזכר מאותו היום פסק המן כי לא היו צריכי' שהרי אכלו מעבור הארץ מצות וקלוי בט"ו בניסן ולדברי רז"ל שאמרו כי עד י"ו בניסן אכלו המן יהי' פי' ממחרת ט"ו והוא י"ו כי אע"פ שאכלו בט"ו מצות וקלוי לא היה מספיק להם מה שמצאו מעבור הארץ ואותו היו' אכלו גם מהמן ולמחרת שהוא י"ו בניסן אחר שהקריבו בו העומ' והותרו בחדש מצאו הרבה מן החדש לאכול וזהו שאמר ויאכלו מתבוא' ארץ כנען בשנה ההיא : ויהי

מנחה קטנה

מתי גלגולים במשמע : ויאמר בני ישראל למעלה אמר כל הגוי כי במת המילה קודם שנגמר הברית אמר לשון גוי עכשיו ויחנו בני ישראל שהם בני ישראל בעלי ברית אברהם : וישבת המן וגו' ולא תאמר ששבתה עליאל מן השמי' כי זה היה מזמן ז' אדר שמת משה אלא מה שאני אומר וישבת הוא ולא היה עוד לבני ישראל מן הוא מה שאכלו עז' אדר עד הפסח שאף

רלבג

היום גלותי · הסירותי מעליכם חרפת מצרים ירצה לפי מה שאחשוב בחרפת מצרים אמונותיהם הנפסדו' כי ענין הפסח היה מביא ישר' להעת' מהאמונות ההם כמו שביארנו בפרש' בא ואמנם אמר זה כי עד עתה שנה זאת המצוה מהם לסבה שזכרנו ולזה סמוך לזה שכבר עשו שם את הפסח בי"ד יום לחדש ואפשר שיהיה הרצון בזה ההמשך לתאות המשגל כי המצרים היו פרוצי' בעריות כמו שאמר בתורה בפרשת העריות כמעשה ארץ מצרים וגו' ולפי שהמילה מכוונת להחליש כח זה האבר הוא מבואר שבענין המילה תסור מעליהם חרפת מצרי' ויהיו יותר גדורים בענין המשגל ואיפשר שנאמר עוד שהרצון בזה שכבר הסיר מהם חרפת מצרים שהיו אומרים כי ברעה הוציאם להרוג אותם ולכלותם לא להנחילם הארץ והנה בהיות' מתאחרים במדב' ארבעים שנה היתה להם זאת החרפה ואולם עתה ייעד אותם שכבר ירשו את הארץ אחר שכבר קיימו זאת המצוה ותסור מעליהם זאת החרפ' והביאור הראשון הוא הנכל' יותר ואם לא מצאנוהו לאח' מן הקודמים אשר הגיעו אלינו דבריה' : ויאכלו מעבור הארץ · הנה אמר זה לפי שלא הותר להם החדש עד ממחרת הפסח וזה ראיה שמה שאמ' בתורה ממחר' השבת יחייבנו הכהן הרצון בו ממחרת הפסח והוא י"ו בניסן לא ממחרת השבת בראשית כמו שהיו אומרים הצדוקים שאם היה הענין כן הנה לא ימלט הענין מחלוקה אם שנ' שכבר קרה או שהיה פסח ביום השבת ואם היה בזולת יום השבת הנה יצטרך לומר כי טעו יהושע וישרא' בזה וזה דבר בלתי איפשר ואם היה בשבת הנה לא היה ראוי שייחסוהו אל מה שהוא במקר' אבל ראוי שייחסוהו אל מה שהו' בעצם ויאמר ממחרת השבת כי הם לא עשו זה לפי זה הדע' מפני היות היו' ההוא מחר' הפסח אבל מפני היותו ממחרת השבת ולזה הוא מבואר שמה שאמר בתורה ממחרת השבת אין הרצון בו שבת בראשית אבל הרצון בו ממחרת הפסח כי הפסח תקרא שבת ר"ל היום החמשה עשר : וישבת המן ממחרת · הנה מצאנו בזה דעת לרבנו ז"ל קצתם אמרו שלא ירד המן אחר שמת משה אלא שכבר לקטו ממנו מה שהספיק להם עד זה הזמן ועשו ממנו חלות וקצת' אמרו שכבר ירד המן עד היום ההוא ואחשוב שאשר הביא האו' שלא ירד המן את' שמת משה אל זה המאמ' הוא היותו מרחיק היות מסודר מהנביא מופת אחר מותו ולפי זה המופת הנפלא אי איפשר שיהיה על יד נביא וזאת מש' חוייב ממנו שלא ירד המן אחר מותו לא הסכי' שהיה כנעש' את זה על יד יהושע ואשר כל' לנו לפי מה שהשרשנו מענין המופתים בסוף המאמר הששי מספר מלחמו' יי' הוא שזה המופת הנעשה על יד משה בענין המן נשא' עד היו' הזה שאכלו מן החדש הלא תראה כי מופת שמן המשחה היה נשאר תמיד כמו שבארנו במקומו וממה שיורה על זה הוא אמרו וישבו' המן ולא אמ' ויכלו המן וזה ממה שיורה שכבר הי' יורד עד היום הזה ועוד כי בתורה כשנזכרת ירידת המן זכר המן אכלו עד בואם אל ארץ נושבת וזה ממה שיורה שכל זה הענין נעשה על יד משה וכבר ביארנו בספ' מלחמו' יי' איך יתכן זה : ויהי

כלי יקר

לא שמעו בקול ה' :

ויאמר ה' אל יהושע היום גלותי וכו' ח"ל פיר' שאצטגניני פרעה ראו דם על ישראל ולכך אמר ראו כי רעה נגד פניכ' ככב ששמו רעה המורה על מכת הרג ואבדן והיום הזה ע"י המילה גלותי אותה החרפה מעליכם שהוראת הדם נהפך על המילה זו היא שטת חז"ל הובאה בילקוט בשם פסיקתא ורש"י ז"ל הביאה בשם ר' משה הדרשן ודוחק לומ' שנעלמו דברי פסיקתא מרש"י ז"ל לכך נראה לי ששטת רבי משה הדרשן היא שטה זולת שטת חז"ל שרבי משה סובר שהד' של מיל' הוא ניהו שראוהו המצרים וטעו כי לא ידעו מה הוא והיו' גלותי בבוא דם מילה הוסרה חרפת מצרים מעליכם · ושטת חז"ל איננה כן אלא שאצטגניני פרעה ראו היטב ולא טעו במה שראו אלא שהוא ית' הפכו הדם לדם מילה וזה דקדקו ז"ל בלשונם שאמרו וינחם ה' על הרע' אשר דבר והפך את הדם לדם מילה · עוד חדש רבי משה ביאור תיב' היום כי איך תוסר החרפה היום תכף שהרי במקומ' עומד' עד לכת הבשורה למצרים לעומת זה אמר כי הערב רב הם מצרים האמורים ועליה' אמר היום גלותי בדוקא ועל פי שטה זו של ר' משה שמצרים טעו ככז' נוכל לומר דהיינו היום גלותי חרפת מצרים שטעו וזו חרפה להם וגלותי יהיה לשון גילוי אלא שמ"ם מעליכם בלתי מתיישבת לכך הנכון כמו שפירש רש"י ז"ל והרלב"ג ועיין הר"דק והר"לבג הוסיף בזה שהמצרים שטופים וכו' ואני אומר שישראל בהמולם יחדיו כולם הורו בזה מעלתם בהיותם בוטחים בקונם ית' ולא עמדו פן יבאו עליהם יושבי הארץ ביום הג' בהיותם כואבים אשר בזה היום יצאו מחרפת מצרי' אותו הפחד שהיו מפחדים תמיד בצאתם ממצרים תמיד כדכתיב וישאו את עיניהם והנה מצרים וכו' אותה החרפ' שהורו אז חולשת בטחונ' בה' היום גלותיה מעליכם כי בטחתם בי היום הזה ולכך נקר' גיל לשון גילה וגל לשון גלותי כי ישמח ה' בישראל כשעושי' רצונו של מקום ובוטחים בו :

ויחנו בני ישראל בגלגל תיבת ויחנו בגלגל מיותר' שכבר נזכר למעלה אכן כיון בחנייה שני' של היות' חונים בנחת עשו את הפסח שמחים וטובי לב עם היות' בערבות יריחו עיר מוקפת ז' חומו' לא פחדו אלא ויחנו בגלגל · או אפש' שלמעלה הזכירם התמיד בלשון עם לפי שהיו ערלים אמנם בפסו' הזה כתי' ויחנו בני ישראל כנה אותם בני ישר' כיון שנימולו ועשו פסח בערבו' יריחו כעם שוקט ובוטח :

ויאכלו מעבור הארץ אמרו חז"ל שבתוך ששה ימי' נעשית התבואה זאת או שהית' גדילה שליש ביד גוי והשאר ביד יש' כדי שיהיה קצירכם דהלו מקציר אחר אין מביאין עומר ולשני הפירושי' היה הבישול הזה בזמן קצר שכן נקראת הארץ צבי במרוצת בישול פירותיה ובדבריה' ז"ל אבין מה שנקרא התבואה בלשון עבור ולא התבואה או דגן או שבר כמו שאמ' בסמוך ויאכלו מתבואת ארץ כנען ולמה אמר הארץ סתם שלא אמר ארץ כנען ויהיה מלשון מעוברת שנתבשלה בזמן קצר שהיו ימי עבור ולא ימי לידה ז"ש מעבור הארץ לרמוז הנז' מהמהירו' בימי מספר והי' זה מסגול' הארץ הידוע' דארץ צבי קלה לבשל פירותיה ממחרת הפסח וכו' דקדקו חז"ל ממחרת הפסח אכול הא מקודם לא אכול עד שהקריבו העומר שלא הותר להם החדש וא"ל שממה שקבלו ביום שמת משה ע"ה בז' באדר אכלו עד י"ו בניסן · ונראה לי שהטעם שהוצרכו להתפרנס מזה תלוי במה שאמרו הא מקודם לא אכול מפני איסור החדש שאסור מן התורה בכל מקום ולפי שלא היו יכולי' לאכול מעבור הארץ השפיע ה' מטובו בשיעור הצריך באופן דויאכלו מעבור הארץ מן החדש קאמר ואחר הנפת העומר וכשטת רש"י ז"ל ובזה אני מבין ממחרת שלא אמר במחרת אם בא להורות זמן לבד אבל אמר ממחר' לומ' שממנו נמשכה האכילה מעבור הארץ וכן אמר וישבות המן ממחר' הפסח שממחר' הפסח נמשך השבית' של המן ומובן ג"כ יתור בעצ' היו' הזה שהכתוב' לפי שאם כא' באיסו' החדש ולח' וקלי וכרמל לא תאכלו עד עצם היום הזה ולעומ' עצם היום הזה האמור שם אמ' כאן ויאכלו מעבור הארץ באותו עצם היום הזה שכבר הונף העומ' וממחרת הפסח היינו יום ששה עשר בניסן שהוא יום מחרת לא' של פסח אמנם להר"דק ז"ל פי' ממחרת הפסח כו' יק"ק לשון וקלוי שצריך לפרשו שהוא ג"כ מהישן ודוחק הוא כי שם זה על הרוב הוא מהחדש נעשה כמו ולחם וקלי וכרמל ועוד קשה לפי' שאם היה להם חדש למה נעשה נס זה להסתפק מן המן אחר פטירת משה כיון שהיה מצוי להם ישן אלא דאפשר לומר שלא היה נמצא להם שיעור מספיק שכן בא בתוך דברי הרד"ק שביום א' של פסח אכלו מעבור הארץ ומן המן והכל השוה לכל הפירות שהמן לא נפסק במות משה כי אם מרדת ובפ' דזכרי' את ג' הרועי' בירח א' דהיינו מן ובאר וענני כבוד שבאו בזכות ג' הרועים משה אהרן ומרים ובמות כל א' עמד בזכות משה וכאשר מת משה נכרתו שלשתן יחד אבל עמד המן עד מחרת הפסח ועבר הירדן אמנ' רשי' פי' והמן כזר' גד מה זרע גד לא עבר הירדן כך המן לא עבר את הירדן · ולכאור' חולק על דברי חז"ל ואפשר דכונתו על ירי' המן שלא עבר את הירדן לר' דכיון שמת משה בטלה ירידתו :

וישבות המן ממחרת וכו' חז"ל תוספת' דסוטה שבזכות משה ע"ה ירד המן ארבעים שנה ואפי' ל"ט יום שמן ז' באדר עד י"ו בניסן · עוד שם ובני ישראל אכלו את המן ארבעים שנה עד בואם שאין ת"ל עד בואם אל ארץ נושבת מה ת"ל עד בואם מלמד שאלו לא פסק המן לא רצו לאכול מתבואת הארץ · רבי אלעזר בן עזריה מושלו משל למ"הד למלך ב"ו שאמ' לעבדו מזוג לי חמין אמר לו אין לי חמין אמר מזוג לי צונן · ד"א משל אומר לאדם מפני מה אתה אוכל פת שעורין מפני שאין לי פת חטין מפני מה אתה אוכל חרובין מפני שאין לי דבלה כך אלו הי' בידם של ישראל מאותה קמיחה שקמצו בו ביום שמת משה לא רצו לאכול מתבואת ארץ כנען ואותה שנה שיצאו מארץ מצרים ירדה להם מן בי"ו באייר ופסק בשבעה באדר וכלה בידן בי"ו בניסן שנאמר ויאכלו מעבור הארץ בשנה ההיא מה ת"ל ובני ישרא' אכלו את המן ארבעים שנה והלא חסרים ל' יום מט"ו בניסן עד י"ו באייר אלא שאכלו עוגות מצות שהוציאו בידן ממצרים שהיו יפות להם כמן עכ"ל : ולע"דן לדקדק מהיכן דקדק מלמד שאלו לא פסק וכו' שצריך שיצטרף אל היתור קצת משמעות · ועוד קשה מאי איכא בין ב' המשלים וכולם הם מיותרים שלא היה צריך אפי' משל אחד כ"ש שני משלי' ונראה שמלבד קצת הכרח שיש ליתור עד בואם אל ארץ נושבת ממה שאמר ארבעים שנה שמובן הוא שמלאת ארבעים שנה היו עד בואם אל ארץ נושבת אבל ההכרח העקרו נרא' שהוא מכפל עד בואם אל ארץ נושבת עד בואם אל קצה ארץ כנען שהיה לו לומר עד בואם אל קצה ארץ כנען שהוא יותר וליפתוק מעד בואם אל ארץ נושבת שאינו כ"כ פרטי וז"ש שאין ת"ל עד בואם בפרטות אל ארץ נושבת מה ת"ל על בואם אל ארץ נושבת מלמד שעד בואם אל ארץ נושבת היו רוצים לאכול המן ולא מתבואת הארץ ז"ש את המן אכלו מ' שנה עד בואם אל ארץ נושבת שעד בואם ועד בכלל היו רוצים לאכול אילו לא פסק המן שלא רצו לאכול מתבואת הארץ מה שאין לדרוש כן בעד בואם אל קצה ארץ כנען לא שייך לומר עד ועד בכלל שהרי הוא אומר עד קצה ארץ כנען והנה בין המשלים הבדל גדול כי במשל הראשון חולק כבוד לא"י ולפירותיה ואעפ"י שפוגם בכבוד המן שהרי לא נתן הבדל ביניהם כשיעור ההבדל שבין חמין לצונן שהוא הבדל מועט · אמנם במשל השני הפליג במעלת המן שהוא כהבדל שבין חרובין לדבלה וכבין פת חטין לפת שעורין שהו' הבדל מרובה והמחלוקת שלהם נראה לי לתלות בהבנת הפסוק הזה של וישבות המן ממחרת באכל' מעבור הארץ ולא היה עוד לבני ישראל מן האחד הדורש שההבדל מרובה כמחרובין לדבלה מפרש באכלם מעבור הארץ והטעם שאכלו מעבור הארץ לפי שלא היה עוד לבני ישראל מן שאלו היה להם מן היו אוכלים אותו לפי שההבדל רב כמו שנאמר · אמנם ר' אלעזר בן עזריה מפרש הפסוק בעיני כך באכלם מעבור הארץ ולא היה עוד לבני ישראל מן ר"ל שאינו בעיניהם כערך מן שהוא אלהי שהרי אין ההבדל אלא כמין חמין לצונן ולכן הזכיר בו משל למלך כו' שאינו מרגיש בהבדל ההו' שא דרך תענוג המלך אבל כלל העם לא היה בעיניהם עוד מן ובזה מדוקדק שלא אמר ולא היה מן עוד לבני ישראל · וכשתדקדק אפי' תיבת לבני ישרא' מיותרת מדקאמר ולא היה עוד לבני ישרא' מן לומר שלא היו מרגישים בו הבדל למן כאמור ואפי' שנאמר שחז"ל לא כיונו כלל לזה מ"מ הענין בעצמו נאות והגיי : עוד אומר מעבור הארץ מיותר וכן ולא היה עוד לבני ישרא' מן מיותר שכבר אמר וישבות המן אמנם הכונה כי שבית' זו לא מרדת שהרי מיום שמת משה שבת ופסק מרדת שא כ"ק ששבת שלא הספיק להם אות' קמיחה שלקטו שא עד ממחרת ואז שבת · ולי אפשר שעד אותה העת שאכלו מעבור הארץ היה במן טעם מעול' מאד ובפרט אותו שלקטו סמוך לפטיר' משה ועמד טעמו בו וריחו לא נמר עד שאכלו מעבור הארץ ואז שבת טעמו וריחו וזהו וישבות המן ממחרת באכלם מעבור הארץ שאז שבת ובטל המן בשיעור שלא היה עוד לבני ישרא' למן מרוב חשיבות עבור הארץ ותבואת' החשוב' וז"ש לא היה עוד לבני ישרא' מן ולא כתיב היה עוד מן לבני ישרא' מורה שעם היותו מצוי לא הי' עוד להם למן כאמור ולכך ויאכלו מתבוא' הארץ ובמה שכתבתי בשם הרד"ק ז"ל שעבור הוא הישן ותבואה הוא החדש מדוקדק לשון זה הפסוק שבתחלה אמר לשון

רדק

ויהי בהיות יהושע ביריחו · בגבול יריחו ומכאן סמכו ז"ל שעבורה של עיר דינו כעיר שהרי יהושע לא היה בתוך העיר ואמר בהיות יהושע ביריחו כי נסעו מהגלגל אחר שנמולו שם הערלים ועשו הפסח ובאו להם לירחו לכבשה וחנו את פני העיר והקב"ה שלח מלאכו להראות ליהושע כדי לחזקו לכבשה ולבשרו ונדמה לו כדמות איש וחרבו שלופ' בידו מורה על הגבורה ועל הנצחון כמו שנראה ליעקב אבינו ונאבק עמו לחזקו ולבשרו כמו שאמר לו כי שרית עם אלהים ועם אנשים ותוכל וכן בא ליהושע זה המלאך וחרבו שלופה בידו כדמות גבור מנצח והוא שאמר ליהושע ראה נתתי בידך את יריחו ואת מלכ' : ויאמר לא · כלומר אינני כמו שאתה סבור איש בא להלחם אבל אני מלאך יי' וזהו שאמר שר צבא יי' שר לצבאות מעלה ומטה כמו שנ' על מיכאל השר הגדול ולפי גדולתו וקדושתו נקדש המקום שנראה בו ליהושע לפי' אמר קדש הוא: עתה באתי · בעת שראיתני מתא"כ כבש' ודס וזה להחזיק בלבו כי מלאך הוא ויש בו דרש כי בא להפקידו על בטול תור' ועל שבטלו הי' שעבר תמיד של בין הערבים אמר לו יהושע על איזה מהם באת אמר לו עתה באתי כלומר על בטול תורה שאתם בטלים עתה מיד וילן יהושע בתוך העמק שלן בעומקה של הלכה וזה הדרש רחוק כי אין שעת המלחמה שע' תלמוד תורה ועוד כי פסוק וילן יהושע הוא רחוק מזה הפרש' כי הוא במלחמת העי ועוד כי כות' הדרש הזה טעה בפסוק וילן כי שני פסוקים הם וילן יהוש' סופו בתוך העם והפסוק האחר וילן יהושע בלילה ההוא בתוך העמק ויש בו דרש אח' עתה באתי עתה באתי שני פעמים אני הוא שבאתי בימי משה רבך שנאמר הנה אנכי שולח מלאך ורא' אותי ולא רצ' שאלך עמו שאמ' להקב"ה איני חפץ אלא בך מיד ויפל יהושע אל פניו ארצה : אל פניו · כמו על וכן אל ההרים לא אכל :

וַיְהִי בִּהְיוֹת יְהוֹשֻׁעַ בִּירִיחוֹ וַיִּשָּׂא עֵינָיו וַיַּרְא וְהִנֵּה־אִישׁ עֹמֵד לְנֶגְדּוֹ וְחַרְבּוֹ שְׁלוּפָה בְּיָדוֹ וַיֵּלֶךְ יְהוֹשֻׁעַ אֵלָיו וַיֹּאמֶר לוֹ הֲלָנוּ אַתָּה אִם־לְצָרֵינוּ :	וַהֲוָה כַּד הֲוָה יְהוֹשֻׁעַ בִּירִיחוֹ וּזְקַף עֵינוֹהִי וַחֲזָא וְהָא גַּבְרָא קָאִים לְקִבְלֵיהּ וְחַרְבֵּיהּ שְׁלִיפָא בִּידֵיהּ וַאֲזַל יְהוֹשֻׁעַ לְוָתֵיהּ וַאֲמַר לֵיהּ הַלְמִסְעֲדָנָא אַתְּ אַתְיָא אִם לְבַעֲלֵי דְבָבָנָא :
וַיֹּאמֶר ׀ לֹא כִּי אֲנִי שַׂר־צְבָא־יְהוָה עַתָּה בָאתִי וַיִּפֹּל יְהוֹשֻׁעַ אֶל־פָּנָיו אַרְצָה וַיִּשְׁתָּחוּ וַיֹּאמֶר לוֹ מָה אֲדֹנִי מְדַבֵּר	וַאֲמַר לָא אֲרֵי אֲנָא מַלְאַךְ שְׁלִיחַ מִן קֳדָם יְיָ כְּעַן אֲתֵיתִי וּנְפַל יְהוֹשֻׁעַ עַל אַפּוֹהִי עַל אַרְעָא וּסְגִיד וַאֲמַר לֵיהּ מָה רִבּוֹנִי מְמַלֵּיל

רשי

בהיות יהושע ביריחו · מכאן לעיבורה של עיר שהיא מן העי' שאי אפשר לומר בתוך יריחו : הלנו אתה · הלמסעדנא אתית': עתה באתי · לעזרך אבל בימי משה רבך באתי ולא חפץ בי שנ' אם אין פניך הולכי' וגומ' :

רלבג

ויהי בהיות יהושע ביריחו · ראוי שתדע שזה הענין היה במראה הנבואה ויורה על זה שאמר תכף ויאמר יי' אל יהושע כי הוא רחוק הראות המלאך בהקיץ ובהשתמש החושים על מנהגיהם והנה הרצון באמרו ויהי בהיות יהושע ביריחו מחשבתו משוטטת שם איך יעשה להחריס העם היושב בה ומפני זה נדמה לו דבר מענייני המלחמה ורא' המלאך כאילו חרבו שלופה בידו ולזאת הסבה ג"כ שאל לו במראה הנבוא' הלנו אתה אם לצרינו כמנהג הנלחמים ועכהו כי אין הענין כמו שחשב אבל הוא שר צבא יי' והשר הו' המיוחד להשגיח בישראל הוא אשר באמצעותו יביא השם ית' הנבואה לנביא מאת הש"י ואמ' לו שיחלוץ נעלו מעל רגלו כדי שירגיש בענין המקו' ההוא בו כי הו' קדש וענין נבואיי אלהי לא פועל דמיוני ולזה הרגיש יהושע בשואת היא השגה נבואיי' וזכר הנבואה שהגיע לו בזה המקום וקוד' שיתחיל בזכרון הנבואה ההיא :

כלי יקר

עבור ואח"כ אמר ויאכלו מתבואת הארץ כנען בשנה ההיא דהיינו תבואה מן החדש והכונה להודיע שאכילת הישן היה לפי שעה בלבד שלא הספיק אלא לשעה : אמנם חז"ל פי' ביתור ולא היה עוד לבני ישראל מן להודיע שאו היה להם מן לא היו אוכלים מעבור הארץ · משל לתינוק שאומרי' לו למה אתה אוכל פת שעורים והוא אומר מפני שאין לי פת חטים לכך נאמר ולא היה עוד וכו' וכן הביא רש"י והטעם שקצו בו במדבר ועכשיו ערב להם כך דרך ישראל כשהיה משה עמהם בקשו לסוקלו וכשמת מאנו הנחם ויבכו אותו כן אירע במן הבא בזכות משה בעודו יורד קצו בו ובמותו נצטערו על ביטולו · והנכון שהמן הזה האחרון היה ערב להם יותר מכל המן שאכלו המ' שנה כי הצדיקים בעת פטירתן תוסף רוחם יגועון ולכך הקמיצה שלקטו ביום פטירת משה נתעלית בזכות וערבה להם ביותר כמו שאבאר במאמר הובא בילקוט בשם תוספתא דסוטה וז"ל :

וישבות המן כל זמן שמשה קיים היה המן יורד להם משמת מהו אומר וישבות המן ממחרת ולא שהמן הי' תולה להם בחייו אלא אף במיתתו שמן המן שלקטו בז' באדר אכלו ל"ט יום עד י"ו בניסן והקריבו את העומר בגלגל שנא' ובני ישראל אכלו את המן מ' שנה שאין ת"ל עד בואם אל ארץ נושבת ומה ת"ל עד בואם מלמד שלא פסק לא רצו לאכול מתבואת הארץ ר' אלעזר בן עזריה מושלו משל למה"ד למלך ב"ו שאמר לעבדו מזוג לי חמין א"ל אין לי חמין א"ל מזוג לי צונן ד"א משל אומרים לאדם מפני מה אתה אוכל פת שעורין מפני שאין לי פת חטין מפני מה אתה אוכל חרובין מפני שאין לי דבלה כך·שלו היה בידם של ישראל מאותה קמיצה שקמצו בו ביום לא רצו לאכול מתבואת ארץ כנען ואות' שנה שילאו מארץ ירד להם מן בי"ו באייר ופסק בשבעה באדר וכלה בידן בי"ו בניסן שנאמר ויאכלו מתבואת ארץ כנען בשנה ההיא ומה ת"ל אכלו את המן מ'

אומר כ"ד שנה אכלו ישראל את המן מ' בחיי משה וי"ד לאחר מותו שנא' ובני ישראל אכלו את המן וכו' שאין ת"ל את המן אכלו עד בואם אל קצה ארץ כנען אלא אלו י"ד שנה אחרי מות ז' שכבשו וז' שחלקו עכ"ל · והוא קשה ההבנה מאחר שהכתוב אומר בפי' כאן וישבות ממחרת ואיך יתכן ומהיכן יליף כן תיבה דמיתור הפסוק יש להוכיח אכילה שנית מחודשת על המ' שנה אבל י"ד שנה של כיבוש וחילוק מכלן : ונראה דכשהקשה שאין ת"ל וכו' בכולי קרא מקשה שהוא מיות' שכב' הזכיר האכילה ויאכלו בני ישראל את המן ארבעים שנה ובכלל זה מקשה כמי שאו' עד בואם אל קצה ארץ מיותר שכבר כתיב עד בואם אל ארץ נושבת ומשני שניתוספה אכילה של י"ד שנים ולכ"א את המן אכלו ומ"ש עד בואם אל קצה ארץ כנען היינו הקצ' האחרון אחר שכבשו הארץ דאו לקצ' הראשון כבר נזכר בתחלה עד בואם אל ארץ נושבת דהיינו עד שבאו לתחלת ייסוב ארץ כנען שאת כונת הפסוק כמו ובא עד קצו וכו' ר"ל עד אשר באו אל קצה ארץ כנען וסוף ענינ' שחלקוה עד אותו הזמן אכלו את המן והענין הוא כי המ' שנה הוא שהיה יורד מן ומאותה קמיצה שלקטו ביום שמת משה נסתפקו י"ד שנה מעין הנזכר לעיל במאמר תוספתא דסוטה שמאות' קמיצה נסתפקו מ' יום · וליישב הפסוקים של וישבות המן כ"ל דתיבת ממחרת היינו ממחרת פטירת משה ע"ה ולכך לא כתי' ממחרת הפסח ומ"ש באכל' מעבור הארץ יתפרש כהרד"ק ז"ל הכו"ל דהיינו הישן כנז"ל על שם שנה שעברה שאכלו ממנה קודם הכנסם לארץ · או יהיה נמשך באכלם מעבור הארץ אל מ"ש ולא היה עוד לבני ישראל מן שאילו היה להם מן לא היו אוכלים או שהאכיל' גרמה ולא היה להם עוד מן והוכרח ויאכלו מתבואה · והנה יש קצת הוכחה מלשון המדרש מתוספתא דסוטה שממחרת הוא ממחרת פטירתו של משה דקאמר וישבות המן ממחרת כל זמן שהיה משה קיים היה המן יורד להם

מנחה קטנה

שאף זה נשנת : ויהי בהיות יהושע ביריחו וגו' ידוע שהמלאך שנא' בימי משה לא בא עד שהיו רוצי' לילך לארץ כדכתי' בפרש' משפטי' ובפרשת כי תשא הנה אנכי שולח מלאך וגו' אבל קודם לכן. היה ההנהגה ע"י הק"בה בעצמו וכל הנסי' שנעשה להם היה ע"י הק"בה בלי אמצע· וכן היה גבי יהושע שכל הנסי' שנעשה בירדן ועד בואן ליריחו הי' בלי אמצעי וז"ש כאשר הייתי עם משה בלי אמצעי' מלאך עד שרצה לילך לארץ כן אהי' עמך רק אח"כ נקט לשלוח מלאך אלא מפני בקשת משה נדחה המלאך בשענה שהמנהג צריך להיו' גדול מהנהג ומעלת משה היה גדול מהמלאך כידוע משא"כ אצל יהושע שהי' המלאך גדול ממנו· וע"כ ויהי בהיות יהושע ביריחו ר"ל שהגיע הזמן לכבוש יריחו ולהוריש הכנעני ושארי האומו' והנה מלאך עומד לנגדו· ובהיות שיהושע סבר מה שנאמר לו כאשר הייתי עם משה וגו' הוא שתמיד יהי' ההנהגה בלי אמצעי כמו שהיה גבי משה ע"כ לא ידע מה טיבו

וירחו סוגרת ומסוגרת סוגרת אנשיה בתוכה שלא יצא אדם מן העיר ומסוגרת שלא יכנס אדם בתוכה ופירושו בסופו אין יוצא ואין בא או כפל סוגר ומסוגרת לרוב הסגירה כמו שאמר התרגום אחידא בדשין וכו׳ : ויאמר יי׳ אל יהושע · ע״י המלאך הנראה לו והוא נקרא בשם יי׳ השולח אותו וכן מצאנו במלאך שנראה לגדעון ויאמר אליו יי׳ כי אהיה עמך ואמרו רז״ל כי שמי בקרבו א״ר שמעון בן לקיש מלמד שהקב״ה משתף שמו על כל מלאך ומלאך : גבורי החיל · פי׳ אנשי יריחו ומלכם ואע״פ שהם גבורי החיל נתתים בידך : היקף את העיר · נכתב ביו״ד כמו אם היה בחירק ואע״פ שהוא בצרי וכן ותגד לבני ישראל · יגיד דבר : כה תעשה ששת ימים · אין לשאול טעם לסבו׳ הגזרה למה היתה ההקפה הזאת, וטעם שבעה כהנים ושבעה שופרות ושבע הקפות ושבעה ימי׳ וטעם ההקפה בתרועה להבהיל העם אשר בתוך העיר ונפול החומה תחתי׳ למען ידעו כל עמי הארץ כי יי׳ נלחם לישראל לא בחרב ובחנית ומספר השבעה ידוע סודו אצל מביני מדע וכן שבעה מזבחו׳ וז׳ פרים וז׳ אי׳ים והשביעי הוא הנבחר בימים ובחדשים ובשנים: היובלים

ט״ו מְדַבֵּר אֶל־עַבְדּֽוֹ׃ וַיֹּאמֶר שַׂר־צְבָא יְהֹוָה אֶל־יְהוֹשֻׁעַ שַׁל־נַֽעַלְךָ מֵעַל רַגְלֶךָ כִּי הַמָּקוֹם אֲשֶׁר אַתָּה עֹמֵד עָלָיו קֹדֶשׁ הוּא וַיַּעַשׂ יְהוֹשֻׁעַ כֵּֽן׃

ו א וִירִיחוֹ סֹגֶרֶת וּמְסֻגֶּרֶת מִפְּנֵי בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אֵין יוֹצֵא וְאֵין בָּֽא׃

ב וַיֹּאמֶר יְהֹוָה אֶל־יְהוֹשֻׁעַ רְאֵה נָתַתִּי בְיָדְךָ אֶת־יְרִיחוֹ וְאֶת־מַלְכָּהּ גִּבּוֹרֵי הֶחָֽיִל׃ וְסַבֹּתֶם אֶת־הָעִיר כֹּל אַנְשֵׁי הַמִּלְחָמָה הַקֵּיף אֶת־הָעִיר פַּעַם אֶחָת כֹּה תַעֲשֶׂה שֵׁשֶׁת יָמִים

מְמַלֵּיל עִם עַבְדֵּיהּ׃ וַאֲמַר מַלְאֲכָא דִּשְׁלִיחַ מִן קֳדָם יְיָ לִיהוֹשֻׁעַ שְׁרֵי סֵינָךְ מֵעַל רִגְלָךְ אֲרֵי אַתְרָא דִּי אַתְּ קָאִים עֲלוֹהִי קַדִּישָׁא הוּא וַעֲבַד יְהוֹשֻׁעַ כֵּן׃ וִירִיחוֹ אֲחִידָא הֲוַת בְּדָשִׁין דְּפַרְזְלָא וּמְתַקְּפָא בְּעַבְרִין דִּנְחָשׁ מִן קֳדָם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לֵית דְּנָפֵיק מִינַּהּ לְמֶעְבַּד קְרָבָא וְלֵית דְּעָלֵיל בְּגַוַּהּ לְמִשְׁאַל בִּשְׁלָמָא׃ וַאֲמַר יְיָ לִיהוֹשֻׁעַ חֲזִי דִּמְסָרִית בִּידָךְ יָת יְרִיחוֹ וְיָת מַלְכַּהּ גִּבּוֹרֵי חֵילָא׃ וְתַסְחֲרוּן יָת קַרְתָּא כָּל גַּבְרֵי עָבְדֵי קְרָבָא אַקֵּיף יָת קַרְתָּא זִמְנָא חֲדָא כְּדֵין תַּעֲבֵד שִׁיתָּא יוֹמִין

רש״י

שר צבא יי׳ · ישראל שהוא צבא ליי׳ ומיכאל היה שר׳ומיכאל שרכם: סוגרת ומסוגרת · כתרגומו אחידא בדשין דפרזלא ומתקפא בעברין דנחש: היובלים

נעלך · משה ויחזקאל נעליך יהושע ישעיה נעלך

רלב״ג

ספר שיריחו היתה סוגרת ומסוגרת מפני בני ישראל באופן שלא יוכל א׳ לצאת משם ולא ליכנס שם וזכר זה לפי שמזאת הסבה נצטרכו בהחרמת לזה המופת שהיישי׳ אותו אליו השם יתעל׳ בזאת הנבואה · והנה הסבים הש״י לעשות כל אלו המופתים עם ארון יי׳ להיישיר ישראל לשמור ולעשות ככל הכתוב בו והיו אלו המופתים בזה האופן מהזרות כדי להפיל אימה על הגוים בשמעם אלו הנפלאות העצומות אשר עושה הש״י לישראל והיה זה המספר לשביעיות ר״ל שהקיפו העיר ז׳ימים והיו שם ז׳ כהנים וז׳ שופרו׳היובלי׳וביום הז׳ הקיפו ז׳ פעמים שזכרנו כמספר הז׳ שזכרנו בתורה כמו השמטה וה׳ שמטו׳ ז׳שבתו׳שני׳וז׳ימים ז׳ פעמים וז׳ימי הפסח וז׳ימי סוכה והנה הסכים הש״י שיעשה זה השופ׳ באמצע׳ זאת התרועה הגדול׳ כדי שיתעוררו ישראל ויקיצו משנת תרדמתם ויתנו

מסרה

רגלך ה׳ חס׳ בליש׳ בקריא׳ וסי׳ של נעלך מעל רגליך דיהושע · והם תכו לרגליך ישא מדברותיך· ונעלך תחלץ מעל רגליך · אם תשיב משבת רגלך עשות חפציך· ישבעו בבוץ רגליך · וכל כתובי׳ דכוו׳ חסרי׳ במ״א מלא · עד אשית אויביך הדום : יוצא ט׳ מלאים בקריא׳ וסי׳ במס׳ רבתא :

כלי יקר

רגל ולא הרגל לפי המנעל ומשל הוא בפי הגמר׳ מסאנא דרב מכרעאי לאנבעינא והוא כנוי נכבד לכל הענינים הטבעיים שמנהגם שימשכו המסובבים אחר הסבות וטבעם לא שימלאו הסבו׳ לפי טבע המסובבים ולפי שבזאת ההנהגה העליונה יתהוו ויתחדשו הסבו׳ הקרובות לצורך המסובבים ולא ימשכו המסובבים מהסבות הקדומות לזה א״ל של נעליך מעל רגליך כי המקום וכו׳ כלומר לא מאלטגניכותיך והעתק מדעותיך במה שתחשוב שיחוייב היות המנעלים שהם המסובבים למדת הרגלים שהם הסבות כי המקום והמדרגה אשר אתה עומד בה עכשיו אדמת קדש הוא משידרכו בה בנעלים אבל בה יעשו ויתחדשו הסבות כפי המסובבים ולהיות הדברים האלה ביד משה תמיד לב׳ ענינים לצורך כלחון האויבים כמו שהיה לו בפרעה ובסיחון ועוג וזולתם וג״כ לצורך פרנסת העם אשר ברגליו שכל ימי היותם לפניו נתפרנסו שלא על המנהג הטבעי לזה א״ל שישלוף ב׳ המנעלים שעל ב׳ רגליו לרמוז אל ב׳ ענינים אלו אמנם יהושע שלא נשתמש בזה הענין רק בענין מלחמות כאמר לו של נעלך בלשון יחיד וזה ממה שנרמז ?ו ברמז מבואר מענין הסנה כי האש השמימיי הוא עם היותו חזק מן האש היסודי כמו שנראה מענין הקרבנות הנה לא נאכל בו הסנה כמו שחויב מטבעו ואם לענין הבטחתו שלא יבזק בשליחותו היה זה המאמר נכון מאד וזה שנעילת הנעלים בכלל כל המלבושים הנה הם ענינים הכרחיים עשאום האנשים להגין עליהם מהנזקים המזומנים פן תגוף באבן רגלם וכיוצא אמנם השרידים הנגשים אל ה׳ אין צריכים לדבר מזה כי תורתם ושלמות צורתם משמרת׳ כמו שאמר כי מלאכיו יצוה לך וכו׳ ולזה רמז ?ו על הורת השמיר׳ במשל הנכבד הזה של נעליך מעל רגליך כי המקום וכו׳ והקדושים אשר בארץ אינם ניזוקים בה רגליהם ואינם צריכים שימור שהם כמלאכי עליון ולזה הרמז אחז״ל שישרא׳ יחפי רגל ביום הכפורים במלאכי השרת עכ״ל לענין זה׳ וחז״ל אמרו במס׳ערובין פ׳הדר עם הנכרי לא כי אני שר צבא ה׳ עתה באתי א״ל אמש ביטלתם תמיד של בין הערבים ועכשיו ביטלת׳ת״ת א״ל על איזה מהם באת א״ל עתה באתי מיד וילן יהושע בתוך העמק מלמד שהלך בעמקה של הלכה עכ״ל בגמ׳ ובעין יעקב גרסינן מיד וילן יהושע בתוך העם וכתיב בתוך העמק מלמד שלן בעמקה של הלכה ע״כ · ונסחת הגמרא יותר נכונה ולבוא עד תכונתו צריך להבין היכא רמיזא אמש ביטלת׳ תמיד של בין הערבים ועוד ועכשיו ביטלתם ת״ת דזמן תורה לחוד וזמן מלחמה לחוד והיא ה׳ מהג׳ קושיו׳שהקש׳ הרד״ק ז״ל הנז׳ לעיל ורש״י ז״ל בגמר׳ כתב ז״ל לפי שהיו עסוקים במלחמה לא היה להם עת לעסוק אלא בלילה עכ״ל והכונה שלא שאל מהם ת״ת בשקידה כל היום והלילה אלא עת לעשות לה׳ בלבד לקבוע עת א׳ בלבד וז״ש לא היה להם עת לעסוק בתורה אלא בלילה עת דייקא ואוסיף עוד מדילי כי אין מלחמות ישרא׳ לא בחיל ולא בכח כי אם בקריאת התורה ובזה נסתלקה קושיא זו של הרד״ק גם מה שהקשה הוא דפסוק וילן יהוש׳בתוך העמק רחוק מזאת הפרשה ובמלחמת העי כתיב ובלין עמו ז״ל שאומר מיד לאו דוקא אבל לא נעל׳מעיני המאמר שהפסוק הזה בעי הוא ואם כן דייק שפיר דכיון דמצינו דבעי לן יהושע בעמקה של הלכה מכלל דמכח׳ עתה באתי על ביטול ת״ת הוכיחו וכן כתב רש״י ז״ל וז״ל והדבר מוכיח שעל ת״ת הוכיחו מדכתיב במלחמת העי שהיתה אחריה וילך יהושע בתוך העמק וא״ר יוחנן שהלך בעמקה של הלכה ומה שהקשה הרד״ק ז״ל ועו׳שכות׳הדרש׳טעה בפסו׳וילן כי ב׳פסוקי׳הם וילך יהוש׳וסופו בתוך העם והפסו׳אחר וילןיהוש׳ בתוך העמק עכ״ל וכ״ל כי הדר׳כז׳אמת ויצי׳וקרו׳מאד ובלתי רחו׳ומחיל׳ מכבו׳ הרד״ק שכת׳ שזה רחוק וג״כ שכותב הדרשה טעה והנני מודיע לך שהגרסא בגמרא כך הוא וילך יהושע בתוך העמק שהלך בעמקה של הלכה והמכריח כך הוא דקשו קראי אהדדי שלמעלה אמר שלן בתוך העם והב׳ אמר שלא לן אלא שהלך בתוך העמק לעומת זה הכריחו שהלך בעמקה של הלכה ואין טעות לא בכותב ולא בדורש הדרשה והם ז״ל דקדקו בפסו׳ דקאמר לא כי אני וכו׳ דה״לל לא כי שר צבא ה׳ אני ועוד שאין דרך המלאך לשבח עצמו לומר שר צבא ה׳ לעומת זה ראה לדרוש כי צבא זה עלי תמיד קאמר מג״ש דכתיב וצבא תנתן על התמיד ז״ש לא כי אני שר שבאתי להוכיח על צבאה שהו׳ התמיד של בין הערבים שבטלתם אמש ותכף אחר תמיד של בין הערבים בטלתם ת״ת שאמש בטלתם היינו קודם בוא השמש ועכשיו בטלתם ת״ת שכונת התוכחה להוכיחם שלא היה ראוי לבטל ב׳ ענינים תמיד של בין הערבים ות״ת כי ת״ת תשלומין במקום תמידין וקרבנות כדכתיב זאת התורה לעולה וכו׳ באופן שאעפ״י שזמן תורה לחוד וזמן מלחמה לחוד מ״מ בלילה הזאת שבטלתם תמיד של בין הערביי׳ לא היה לכם לבטל ת״ת כנזכ׳ וכתיים׳ המאמר:

ויאמר שר צבא ה׳ אל יהושע של נעלך כבר פי׳ לעיל תקוש׳ עם הפסוק הקו׳ כפי הפירושים וכתבתי סברת הרב ב״ע וסברת מהרי״א ז״ל בשל נעלך שהוא משל ומליצה שיסתלק מאותם המחשבות שהוא חושב לנצח יריחו בתחבולות אנושיות שאין הדבר כן אלא בכח אלהי וכמו שהגידו חז״ל שרוחב החומה כגובהה ולכך נבלע׳ ולא נפלה אמנם חז״ל פי׳ כי שר צבא ה׳ מיכאל ויש אומרים גבריאל וכל מקום שא׳ מהם נגלה שכינה נגלית עליהם כי הם שרי המרכבה עליונה וכן אמרו בשמות רבה רבי יוסי הארוך כל מקום שהיו רואים אותו היו אומרים שם רבינו הקדוש כך כל מקום שמיכאל נראה שם כבוד השכינה ולכך אמרו שם סוף פ׳ ב׳ של נעליך כל מקום שהשכינה נגלית אסור בנעילת הסנדל וכו׳ביהושע של נעלך וכן הכהנים לא שמשו במקדש אלא יחפים ע״כ במאמ לפי דבריהם שיחד בב׳ המקומות בתחלה נגלה המלאך למשה דכתיב וירא מלאך ה׳ אליו ואח״כ דברה ?ו השכינה ויקרא ?ו אלהים וכו׳ וכן כאן ביהושע ויאמר שר צבא בתחלה וסמיך ליה ויאמר ה׳ אל יהושע · וצריך להבין מ״ש גבי משה כתיב נעליך וגבי יהושע נעלך וגבי משה נאמר אדמ׳ קדש וכאן לא כתיב אלא קדש הוא ולא כתיב אדמ׳ וכן גבי יהושע כא׳ ויעש יהושע כן וגבי משה לא כתיב ויעש משה כן וכם׳ כלי חמד׳ ביארתי באלו הפסוקי׳ שלהיות שמשה נגלה אליו ה׳ בדכתיב ויקרא ה׳ אל משה וכו׳ ויאמר אל תקרב הלום של נעליך חייבו להסיר הב׳ מפני כבוד ה׳ כי פיו המדבר אליו ולזה לא הוצרך לומ׳ ויעש משה כן דפשיט׳ שיקיים דבר ה׳ אמנם יהושע מלאך דבר אליו ולכך לא חייבו כי אם להסיר נעל א׳ לכבוד המלאך יספיק בא׳ כי מה שכתו׳ ויאמר ה׳ אל יהושע ע״י המלאך היה כדפי׳ הרד״ק ז״ל ומהר״יא ז״ל פירש שהיה מראה אחרת ע״כ · ולכך נאמ׳ ויעש יהושע כן לומר שלא החמיר להסיר ב׳ מנעליו אלא ויעש כן להסיר מנעל אחד כדבר המלאך ולהיות שם א״ל לכך אמר אדמת קדש הוא על חלק פרטי של אדמה שאדמת קדש הוא אותו החלק מבחינת הגלות האלהים עליו אמנם גבי יהושע שהיה בא״י לא אמר אלא המקום כלל כל המקום בכללו קדש הוא ע״כ · ואפש׳ להרחיב עוד כי להיות ענין משה בחוצה לארץ והיות נבואתו על כל הנביאים לכך חייבו של נעליך פרישות יתירה הן מהאשה והוא נעל א׳ שנקרא האשה נעל בדברי חז״ל וכההיא דמסאנא רב מכרעאי לא בעינא הן במותרות האכילה ושתיה שהם כמו נעל לרגל כך הם כמנעל לגוף וכיוצא בזה הנעל השני ועל שניהם אמר של נעליך מעל רגליך אמנם יהושע שהוא בארץ ואין מדריגתו כ״כ מעולה כמשה לא חייבו אלא של נעליך של המותרות ושינהג פרישות יתירה ועל הנעל של אשה לא חייבו לחלוץ אותו ובזה יבא על נכון ויעש כן בלי תוספ׳ ומגרעת שלא הוסיף להסיר הנעל השני והוא האשה וזה הענין הכלל מעלות אדון הנביאים משה ע״ה שרתה עליו נבואה ואפי׳ בחוצה לארץ שלא שרתה כן לכל נביא וחוזה כמו שאח״זל גבי יחזקאל שלא שרתה עליו אלא על נהר כבר לפי שהוא מנהרי ג״ע שהיה כבר במעשה בראשי׳ ולא זו בלבד אלא שבזכותו שרתה נבואה על הנביאים אשר בזמנו המתנבאי׳ במחנה ולכך היה מתאוה להכנס לארץ כדי שתתעצם נבואתו לאין תכלית ותנא דבי אליהו אמר כי המלאך אמר ליהושע של נעלך דרך אבלו׳ על ביטול המן שהוא סבת בטול תורה ועמוד העולם הוא התור׳ וה עולם חרב והוה עומד במנעלי׳ של נעלך לאבלות בטול תורה ולכך היתה חרבו שלופה בידו שיצא להחריב העול׳ ע״כ תירף דבריו הובא בילקוט בפסוק כי אז תצליח את דרכיך ואז תשכיל הן אמת דקצת קשה לתנא דבי אליהו שהפסוק נותן טעם זולת שאמר כי המקום אשר אתה עומד וכו׳ ולא דרך אבלות וי״ל כי המקום אשר אתה עומד עליו קדש הוא והיה ראוי להוסיף קדושה ביגיעת התורה ולא ליבטל מתלמוד תורה:

ויריחו סוגרת ומסוגרת טעם הכפל כי רבו הסגריה כתרגומו סגורא בדשין דפרזלא ומסוגר׳ ומתקפ׳ בעברין דנחש וכן פרש״י והרד״ק ז״ל והוסיף הרד״ק ופי׳ סוגרת אנשי׳ בתוכה שלא יצאו ומסוגרת שלא יכנס אדם לתוכה והפסוק עצמו מפרש אין יוצא ואין בא שאין יוצא פי׳ לסוגרת ואין בא פי׳ למסוגרת · ומהרי״א ז״ל פי׳ ויריחו סוגרת מצד עצמה מבפנים כמשפט עיר חומה כזו בדלתים ובריח ומסוגרת מבחוץ מפני בני ישרא׳ שהם היו מסוגרים באופן שאין יוצא מן העיר מפני היותה מסוגרת מבני ישרא׳ היושבים סביבה ואין בא ?יה מבחוץ מצד היותה סוגרת מיושבי העיר וזה סיבה שלא תלכד בטבע כי אין יוצ׳ממנה להשלים עם ישרא׳ לו׳הכנו לעבדי׳ולמס ואין בא מבחוץ ללכדם בחזקה בכח זרוע ויד חזקה לולי ?אר ?הי שלא בדרך טבע כמו שמספ׳ ע״כ ובדברי שלום דרוש ח׳ פי׳ סוגרת סגור טבעי׳ בדלתי׳ ברזל ומסוגר מהמערכת המסייעת אותם ואו׳ כי אולי אל זה כיון המתרגם במ״ש בדשין דפרזלא על הטבעית ובעברין דנחש על שם והיו שמיך אשר על ראשך נחשת שעברין דנחש משל ?ל המערכה וע״כ אמר שיסובבוה ז״פ שבעה כהנים כנגד ז׳ מלכים המסבבים ז׳ככבי לכת להורות שהכל ביד ה׳ כמ״ש ראה נתתי בידך את יריחו אני אל שדי המסדד המערכו׳ בידך נתתי ע״כ · ובספר כלי חמדה סדר לך לך ביארתי ?ה הפסוקי׳ ביאור רחב והנני מקצר כי להיות זאת המלחמה הראשונה שעשו ישרא׳ בכניסתן לארץ ראוי להקדישה לשמים כענין ראשית ביכורי אדמתך וראשית עריסותיכם וכן מצאתי לחז״ל אבל אין טעמ׳ זו מספק׳ למ״ש בבכורו ייסדה ובצעירו יציב דלתיה ואפשר כי בלי ספק יריחו סוגר׳ומסוגר׳ בכל מיני טומאות מטומאת יושבי הארץ שחברו חבר לנח׳ ולכשף שלא יבא ?יהם איש מעין המצרים שעשו לפני פי החירות וז״ש מסוגרת בחומה דלתים ובריח וסוגרת באותם הכשופי׳ סגורה ועוד שהיא סוגרת כל המדינות של א״י ולכך הלכו המרגלי׳ ?יה כי היא עקר הכל ועין הארץ להיות׳ טמאה רבת המהומה גזר יהושע והיתה תל עולם לא תבנה עוד כדי להכחים ולהחלים כח הטומאה ויש גילוי קצת לזה בס״ה שקרא סוגרת ומסוגר׳לשון צרעת דמתרגמינן מכתש סגירו ולשון מצורע מוסגר כי היתה טמאה ביותר ואולי לזה כיון רבי ברכיה בירושלמי הובא בילקוט ז״ל ואמר ר׳ברכי׳ עשאה כעיר הנדחת ע״כ כי לרוב טומאה שבה עשאה כעיר הנדחת לאסור שללה · עוד כתבתי שם שלהיות יריחו נכבשת לפניהם שנבלעה חומת׳ ע״י ההקפות בארון ה׳ וכיון שהוא ית׳ המצלת בלי תחבול׳ אנושית הקדים יהושע שלל׳ לשמים לא כן בעי שעשו מארב ותחבול׳ אינושי זכו בשלל׳ וז״ש והיתה העיר חרם היא וכל אשר בה לה׳ שהוא כנותן טעם למ״ש והיתה העיר חרם לפי שהיא וכל אשר בה קדש לה׳ שהוא הכובש׳ וזכה בה וכדי שיהיה הפועל הזה ההשגחיי נגד עיני ישרא׳ תמיד לכך גזר שתהיה תל עולם לא תבנה עוד שיאמרו זאת העיר שנחרבה בהשגחתו ית׳ וזהו ושמהם את מחנה ישרא׳ לחרם ועכרתם אותו תחת היותו נצול בדעתו הנכונה להאמין בה׳ ובלי ספק שאלו לא מעלו בחרם היו נוצחים כל הארץ בלי עמל ובלי יגיעה בהשגחה אלהית כענין יריחו אלא ממה שנעדרו על עכן הוצרכו להלחם בדרך כל הארץ ועשו מארב ולכך הותר שלל העי כדכתיב רק שללה וכו׳ תבוזו לכם והטעם שים לך אורב מאחרי העיר שכיון שאתם עושים תחבולה אינושי׳ראוי שתבוז לכם כי יגיע כפכם הוא ע״כ תורף מה שכתבתי שם וכעת אוסיף לקח ואומר כי חומות יריחו היו ז׳ כמו שפי׳ הראשונים וקרוב הדבר לומר שהיה בכל חומה דלתים ובריח ברזל אשר לעומת זה אמר סוגרת ומסוגרת שלא סגרו החומה החיצונה לבד והפנימיות נשארו פתוחות כי נפל פחד בני ישרא׳ עליהם עד שסגרו יחדיו כל החומות בבת אחת וזהו סוגר׳ומסוגרת מפני פחד בני ישרא׳ עד שאין יוצא מהחומה הפנימית ולחוץ ואין בא מהחומה החיצונה לשלפניה ממנה השניה וכן מן השניה אל השלישית וכן כלם באופן שאפי׳ מינה ובה אין יוצא ואין בא ובזה מובן סוגרת לאחרים ומסוגרת לאפי׳

מנחה קטנה

שאויבי׳ · וע״כ קבלו יהושע ויפול על פניו וגו׳ ותאמר עצמו במדרגת עבד וקיבל אדנותו עליו ועל זה אמר מה אדני מדבר הנני לעשות כל מה שתאמר ולקיים דבריך כדברי האדון לעבדו: והנה היה הכנוי הראשון שהמלאך אל יהושע של נעלך וגו׳ וזה היה הכנוי הראשון מה שני׳ מאלהים אל משה של נעליך והיה ההפרש מבואר ששם ע״י אלהי׳ וכאן ע״י מלאך ויעש יהושע כן וזה לא נאמר גבי משה דפשיטא הוא כיון שנצטווה על כן מפי הגבורה אבל כאן קא משמע לן שקיבל יהושע דברי המלאך ולא סירב בשליחות המלאך וכזה הראה יהושע ענותנותו׳ שלא החזיק עצמו במדרגת משה לומר בשליחות המלאך אלא ויעש יהושע כן: וירחו סוגרת ומסוגרת מפני בני ישראל ירצה אע״פי שהיתה עיר חזקה מאוד ואנשיה גבורים שבדרך הטבע אי אפשר לכובשה מ״מ היו סוגרי׳ אותה במסגרת כפול׳ ומוכפלת וזה מפני טעמי׳ האחד מפני היותם בני ישרא׳ אילו היה אומה אחרת לא עליהם אפילו הסגר אחת אינה צריכה כי אנשיה גבורי חיל אבל מפני היותם בני ישראל נפל עליהם אימה ופחד שהלואי סגירה כפולה יספיק להם · ועוד שנית כדי שלא יצא יוצא מהעיר להשלים עם ישראל או יפתתו העיר ויניחו ישראל לבוא שם וזה אין יוצא ואין בא : ויאמר ה׳ אל יהושע וגו׳ דכל המשפיל עצמו הק״בה מגביהו וע״כ יען שקבלת עליך שליחות המלאך ולא סרבת בו כמש׳ רבך וזה מפני ענוותנותך שלא רצי׳ להחזיק עצמך במדרגת משה ולא הרהרת אחרי אע״פי שאמרתי לך כאשר הייתי עם משה אהיה עמך ע״כ אני בעצמי נתתי בידך את יריחו לא ע״י המלאך והא ראייה כי כאשר ראית המלאך בחרב שלופה למזור אתכם בחרב שבידכם וע״מ הייתם צריכי׳ לעשות מלחמה בחרב נגד ירחו עד דרתה אבל עכשיו שאני נתתי בידך את יריחו אפי׳ חרב אינכ׳צריכים כי אם הקפה בלבד ובזה תלכדו העיר בלי חרב וחנית: נתתי בידך לשון עבר כי קודם כל דבר צריך שתרא׳ בדעתך ותדין בעצמך שכבר נתתי בידך את יריחו ומלכה ושכר האמנה ובטחונך כי יהי׳ שכה שתנתן העיר בידך : כי נתן ה׳לכם את העיר והיתה העיר חרם וגו׳ אמר זהב״י ל אין אדם מקדיש דבר שאינו ברשותו וא״כ עדין לא זכו בו ואין החרם חל לכך אמר כי נתן ה׳ לכם מאמר הק״בה מעשה והרי הוא כאלו כבר הגיע לידכם וע״כ והיתה העיר חרם וגו׳ ועתה ומעכשיו שמרו מן החרם אמנם ישראל לא עשו כן דסבירא להו דאכתי מחוסר גביינה אלא אח״שלכדו את העי׳ החרימה מחדש את כל אשר בעיר שיהי׳ החרם חל בעי׳ הדין : וינוינאו

רדק

היובלים האילים ובדברי רז"ל א"ר עקיבא כשהלכתי לערביא שמעתי שהיו קורין לדכרא יובלא: במשוך· בהאריך התקיעה: בשמעכם את קול השופר· כתיב בבי"ת וקרי בכ"ף והענין אחד: ונפלה חומת העיר תחתיה· יש לשאול בית רחב שהיה בחומה אם נאמר כי נפל ונבלה היא ובית אביה זה לא יתכן כי אם היה נס כו׳ היה מספר אותו הכתוב ועוד שאמר באו בית האשה הזונה והוציאו משם את האשה נר׳ כי הבית היה קיים ולא נפל אבל הנר׳ בעיני כי לא נפל כל חומו׳ העיר אלא מה שהי׳ מן החומה את פני העיר נגד מחנה ישראל נפל ועלו העם איש נגדו ובית רחב היה בחומה מצד אחר שלא נפל ומה שאמר תחתיה ר"ל שנבלעה במקומה תחת הארץ ונר׳ ממנה מעט על פני הארץ לזכרון הנס: ויאמרו אל העם· כתיב בוי"ו ופי׳ יהושע והכהני׳ וקרי בלא וי"ו ופי׳ יהושע: ויהי כאמר· בכף: והחלוץ· פירשו בו שהם בני ראובן ובני גד וחצי שבט מנשה שעברו חלוצי׳ לפני אחיהם: תקעו· כן כתיב בוי"ו ופירושו אשר תקעו והקרי הוא תוקעים ומבואר הוא: והמאסף· אמר בו התרגום שבטא דדן לפי שהוא היה אחרון בדגלים כמו שנאמר עליו מאסף לכל המחנות: הלוך

רשי

היובלים· אילים: במשוך· בתקיעה אחרונה בהאריך התוקע את הקול: תחתיה· במקומה: והחלוץ· בני ראובן ובני גד היו עוברים לפניהם לפי שהיו בני גד גבורי׳ ומכים בזרוע חזקה כמה שנאמר וטרף זרוע אף קדקד: והמאסף· שבט דן הנוסע אחרון והוא מאסף את כל המתעכבים האחרונים: ביום

יומין: וְשַׁבְעָא כַהֲנַיָא יִסְבוּן שַׁבְעָא שׁוֹפְרַיָא דְקֶרֶן דִיכְרַיָא קֳדָם אֲרוֹנָא וּבְיוֹמָא שְׁבִיעָאָה תַּסְחֲרוּן יָת קַרְתָּא שְׁבַע זִמְנִין וְכַהֲנַיָא יִתְקְעוּן בְּשׁוֹפְרַיָא: וִיהֵי בְּמִיגַד בְּקֶרֶן דִכְרַיָא בְּמִישְׁמַעֲכוֹן יָת קַל שׁוֹפְרָא יְיַבְּבוּן כָּל עַמָּא יַבָּבָא רַבָּא וְיִפּוֹל שׁוּרָא דְקַרְתָּא וְיִתְבְּלַע תְּחוֹתַהּ וְיִסְקוּן עַמָּא גְבַר לְקִבְלֵיהּ: וּקְרָא יְהוֹשֻׁעַ בַּר נוּן לְכַהֲנַיָא וַאֲמַר לְהוֹן טוּלוּ יָת אֲרוֹן קְיָמָא דַיְיָ וְשַׁבְעָא כַהֲנַיָא יִטְלוּן שַׁבְעָא שׁוֹפְרַיָא דְקֶרֶן דִיכְרַיָא קֳדָם אֲרוֹנָא דַיְיָ: וַאֲמַר לְעַמָּא עִיבְרוּ וְאַקִּיפוּ יָת קַרְתָּא וּמְזָרְזֵי חֵילָא יַעְבְרוּן קֳדָם אֲרוֹנָא דַיְיָ: וַהֲוָה כַּד אֲמַר יְהוֹשֻׁעַ לְעַמָּא וְשַׁבְעָא כַהֲנַיָא נַסְבִין שַׁבְעָא שׁוֹפְרַיָא דְקֶרֶן דִיכְרַיָא קֳדָם אֲרוֹנָא דַיְיָ עָבְרִין וְתַקְעִין בְּשׁוֹפְרַיָא וַאֲרוֹן קְיָמָא דַיְיָ אָזֵיל בַּתְרֵיהוֹן: וּמְזָרְזֵי חֵילָא אָזְלִין קֳדָם כַּהֲנַיָא תָּקְעֵי שׁוֹפְרַיָא וְשִׁבְטָא דְבֵית דָן אָזֵל בָּתַר ארונא

יָמִים: וְשִׁבְעָה כֹהֲנִים יִשְׂאוּ שִׁבְעָה שׁוֹפְרוֹת הַיּוֹבְלִים לִפְנֵי הָאָרוֹן וּבַיּוֹם הַשְּׁבִיעִי תָּסֹבּוּ אֶת־הָעִיר שֶׁבַע פְּעָמִים וְהַכֹּהֲנִים יִתְקְעוּ בַּשּׁוֹפָרוֹת: וְהָיָה בִּמְשֹׁךְ ׀ בְּקֶרֶן ה
הַיּוֹבֵל כְּשָׁמְעֲכֶם אֶת־קוֹל הַשּׁוֹפָר יָרִיעוּ כָל־הָעָם תְּרוּעָה גְדוֹלָה וְנָפְלָה חוֹמַת הָעִיר תַּחְתֶּיהָ וְעָלוּ הָעָם אִישׁ נֶגְדּוֹ: וַיִּקְרָא יְהוֹשֻׁעַ בִּן־נוּן אֶל־הַכֹּהֲנִים וַיֹּאמֶר אֲלֵהֶם שְׂאוּ אֶת־אֲרוֹן הַבְּרִית וְשִׁבְעָה כֹהֲנִים יִשְׂאוּ שִׁבְעָה שׁוֹפְרוֹת יוֹבְלִים לִפְנֵי אֲרוֹן יְהוָה: וַיֹּאמְרוּ אֶל־הָעָם עִבְרוּ וְסֹבּוּ אֶת־הָעִיר וְהֶחָלוּץ יַעֲבֹר לִפְנֵי אֲרוֹן יְהוָה: וַיְהִי כֶּאֱמֹר יְהוֹשֻׁעַ אֶל־הָעָם וְשִׁבְעָה הַכֹּהֲנִים נֹשְׂאִים שִׁבְעָה שׁוֹפְרוֹת הַיּוֹבְלִים לִפְנֵי יְהוָה עָבְרוּ וְתָקְעוּ בַּשּׁוֹפָרוֹת וַאֲרוֹן בְּרִית יְהוָה הֹלֵךְ אַחֲרֵיהֶם: וְהֶחָלוּץ הֹלֵךְ לִפְנֵי הַכֹּהֲנִים תֹּקְעֵו הַשּׁוֹפָרוֹת וְהַמְאַסֵּף הֹלֵךְ אַחֲרֵי הארון

רלבג

ויתנו אל לבם ענין אלו הנפלאות העצומות למען יראו את י"י עם שים לתרוע׳ הגדולה רושם מעט בעיני׳ זה המופ׳ כי הקול החזק יניע האוי׳ תנוע׳ חזק׳ אלא שלא יתכן שיגיע מזאת התנוע׳ כמו זה הפועל הנפלא שתפול החומה החזק׳ תחתי׳ אם לא יחוב׳ לזה המופת והנה לזה אותם יהושע שלא ירינו ולא ישמיעו את קולם עד היום הז׳ כדי שלא ירגישו בני העיר וישליכו אבנים מעל החומה ואף על פי שהיה אפשר לש"י לשמרם מזה על דרך המופ׳ הנה אין מדרך הש"י שיעשה המופתים לבטלה ובמקומות שאפשר בזולת מופת והנה לזה שיחרימו כל אשר בעיר ולא יהנו ממנו בדבר כדי שלא יטעו ישראל במה שיגי׳ להם מהשלל׳ אחר זה ויתיחסו אל מה שקנה משלל העיר ההיא ואולי יהיה זה סבה שיחשבו שאמונתם היתה טובה עד שנם מקניהם ונכסיהם מביאים הצלחה למי שיקנם ולזאת הסבה בעינה קלל מי שיבנה יריחו עד שיגיע הבנין בהיות כל בניו חיים ולא ישאר לו בהשלמתו כי אם צעיר בניו וידמה שפעולו׳ יושבי יריחו ואמונתם

מסרה

שופרות היובלים חד מן י׳ זוגין מן ד׳ תנינא משניא וסימ׳ נמסר במסרה רבתא דאסדרנא ברי"ש הא"י חיבור"א בער"ך שי"ן: כשמעכם י"א מלין כתיב ב׳ וקרי כ׳ וסי׳ במסרה רבתא:

כלי יקר

אפי׳ לעצמ׳ ככו׳ אשר מורך לבבם זה מורה איך נתנו בידכ׳ ואע"ג דאינהו לא חזו מזלייהו חזי וז"ש:

ויאמר ה׳ אל יהושע ראה נתתי בידך את יריחו וכו׳ כי מזה הפחד שאין יוצא ואין בא אפילו מינה וכה בזה ראה שנתתי בידך את יריחו כי נמוג לבבם והיה למים ומ"ש ויאמר ה׳ פירש הרד"ק ז"ל ע"י המלאך ולהיות שם ה׳ משותף בכל מלאך ומלאך לכך אמר ויאמר ה׳ אל יהושע עד כאן· ומה שאמר גבורי החיל פי׳ אנשי יריחו ומלכה אעפ"י שהם גבורי החיל נתתים בידך ע"כ וקרוב לזה פירש מהרי"א אך שפי׳ ויאמר ה׳ כפשוטו שה׳ דבר בו וזו היתה מרא׳ אחרת· ומ"ש גבורי החיל נראה לי מדלא קאמר וגבורי החיל ועוד שהי׳ להזכיר כסדר את יריחו וגבורי החיל ואת מלכם· הכונה שאם המלחמה הזו היתה נעשית בטבע להלחם עמהם יום יום עד רדתם הנה הגבורים שבה מרוב חולשתם בעשות מלחמה תמיד אפשר שימסרו ביד ישרא׳ אבל זאת המלחמה לא כן שלא בעודם גבורי החיל רוצה לומר בתקפם וגבורתם נתתים בידך כי הם יושבי בטח ואתם מקיפי׳ העיר והחומה תפול ואתם כובשים את העם והגבורים מבלי שישיגם עמל גלאות שלא גבורי החיל יהיו ונכבשים תחת ידך בהשגחה אלהית כנזכר:

וסבותם את העיר וכו׳ עיין פי׳ הרד"ק ז"ל ושבעה נרות המנורה יאירו זה:

ואני אומר כי להיות חומות יריחו ז׳ לכך הוצרך להקיפ׳ בכל יום ז׳ ששה ימים וביום הז׳ שבעה הקפו׳ והא׳ מהם עול׳ לכאן ולכאן לתשלום הז׳ שבז׳ הימים והאלת הז׳ שבין׳ הז׳ כדי להפיל ז׳ החומות אבל עדיין צריכים אנו למודעי׳ מ"ש הרד"ק ז"ל שיודעי· דעת יבינו סוד זה ודבריו כנו׳ כי בלי ספק אנשי יריחו העמיקו מה׳ לסתיר עצה להמשיך אל יריחו טומאה מן הז׳ כחות של טומאה אשר מהן הושפע גיהנם בז׳ שמות וכנגד ז׳ שמות של יצה"ר ושם הנה שנא ה׳ והשביעית תועבת נפשו והענין הוא כי גם את זה לעומת זה עשה האלהים שכמו שבקדושה האציל ז׳ ספירו׳ כנודע בפסוק לך ה׳ הגדולה וכו׳ והם רמוזים בז׳ קני מנורה כך אלה בטמאים המשיכו מכחו׳ הטומאה לעומתם ובנו ז׳ חומות בירחו כענין כוכת בלעם בז׳ מזבחות אשר בנה והעלה עליהם שבעה פרים ושבע׳ אלים להמשיך כח טומאה עליו לכך להחליפם בהן הקפות ז׳ וז׳ כהנים וז׳ שופרות ובכלל הז׳ הקפות שבז׳ הימים בתוך ההקפה של יום הז׳ ולכך הקיפו ביום הז׳ ז׳ הקפות ולכך התחילו ביום הראשון ונגמרו ביום הז׳ שבת קדש לה׳ להגביר הקדוש׳ ביום גדול וקדוש ולהחליש כח הטומא׳ יריחו וז׳ חומותיה ולכך נאמר וסבותם את העיר כל אנשי המלחמה הזאת שהם הקדושים הנגשים אליה שאין בידם עבירה קלה ואפי׳ שח בין תפלה לתפל׳ עבירה היא בידו לחזור עליה מעורכי המלחמה ולכך קראם אנשי המלחמה ואעפי׳ שעל החלוץ מדבר ולא קראם בשם החלוץ להורו׳ כי כעת משמשי׳ בכח אלהי ולא בכח חלוץ· ופשוטו של מקרא לזה שיסובו אנשי המלחמה עמהם כדי להודיעם כי לא בכח ירשו ארץ כי אם בכח אלהי׳: ומהר"יא ז"ל פי׳ שלא יחשבו אנשי העיר שהעם חלושי׳ לב ומפני זה לא באו לעיר ולא נגעו בה לכך לזה שאנשי המלחמה יסובו העיר וכדי לבלבל דעת אנשי העיר ברואותם אותם מקיפים ולא ילחמו ולא יריעו וכאש׳ עם זה יראו הפועל הנזכ׳ הנעשה באחרונה מנפילת החומה יכירו כי יד ה׳ עשתה זו וכדי שלא יטעו בהבנת׳ וסבותם שיסובבו׳ נחים ועומדים סביבה לבד לכך הוסיף ביאו׳ ואמ׳ הקף את העיר פעם א׳ באופן שכל אחד ואחד היה מקיף את כולה עכ"ל· ולדבריו ז"ל אינו מדקדק למה שינה הלשון שבתחלה אמר לשון סבוב ואחר כך לשון הקפ׳ דה"ל וסבותם את העיר סביב פעם את׳ או והקפתם את העיר הקיף פעם אח׳ לכך אני אומר דאפש׳ שלא יסובו את העיר סבוב מכל אנשי המלחמה והם נחים וסובבים העיר אמנם אח"כ הקיף את העיר פעם אחת כה תעשה אתה יהושע וכל א׳ מהסובבים העיר באופן ששתי ענינים היו כאן תחלה אנשי המלחמה יסובבו העיר סיבוב והם נחים וזהו וסבותם את העיר וכו׳ אמנם אחר כך הם עצמם יעשו הקיף את העיר פעם אחת כה תעשה אתה יהושע וכל אחד ואחד מהם ששת ימים ולכך לא כתיב כה תעשו שלא כטעה שיספיק בהקיף כל אחד חלק מהעיר לכך אמר הקיף את העיר כה תעשה ר"ל להקיף שלם תעשה אתה יהושע וכן כולם דדבר שהיה בכלל ויצא מן הכלל לא ללמד על עצמו יצא אלא ללמד על הכלל כולו יצא והרל"בג ז"ל כתב והיה זה המספר לשבעיות כו׳ ע"ש ובדברי שלום דרוש ח׳ כתב ו׳ הקפות של ו׳ ימים וז׳ של יום הז׳ הם י"ג כנגד י"ג עיקרים וה׳ אחד שעולה י"ג שהכל ממגו ית׳ אחד· גם כן פי׳ שמה שכפל ואמרו הקף את העיר לשלול שלא יהא רחוק מהעיר או שיהיה דבר מפסיק ביניהם לעיר לכך אמר הקף את העיר רוצה לומר קרוב אליה בלי דבר שיפסיק:

ושבעה כהנים ישאו שבעה שופרות וכו׳ קשה מה שלא הזכיר כאן נשיא׳ הארון בכהני׳ ובסמוך מצינו יהושע מזכיר הענין הוא כי להיות׳ משפט נשיאות הארון ע"י בני קהת אלא שבג׳ מקומו׳ נשאוהו כהנים כמו שאמרו חז"ל כתבנו למעלה ועל כן לא הזכיר ה׳ בפי׳ נשיאות הכהנים שאין זה מן הדין אלא דרך כבוד יתירה וחבת הנס שראה יהושע מעצמו להחמיר שדן קל וחומר אם לתקיעת שופרות מחייב להיות ע"י כהנים נשיאות ארון לא כל שכן· ועוד טעם שני שלהיות שהארון נושא את נושאיו· לכך לא הזכיר נשיאת הארון ע"י כהנים· ובמ"ש

והכהנים יתקעו בשופרות· כתב מהר"יא ז"ל שהוא מאמר כללי ועם היו׳ שנז׳ באחרונה סמוך לוביום השביעי עם כל זה הוא חוזר לראש לכל הימים בכל הקפה שהיו מקיפים היו תוקעים הכהנים בשופרות ומאמר היובלים פי׳ הר"דק לשון אלים שאיל בלשון תרגום ירושלמי יובל· ומהר"יא פירש שהשופרות שתוקעין בם בזמן היובל בהם יתקעו בהקפות הלו והיובל׳ מלשון יובל היא שנת החמשים שנה· עוד כתב מהר"יא שאפשר לפרש שמאמר והכהנים יתקעו מקושר עם ביום השביעי תסובו העיר ואז ביו׳ השביעי יתקעו בשופרו׳ תקיעה ארוכה וכדסמוך ליה ובמשוך בקרן היובל וכו׳ לא כן בז׳ הימים· שאפי׳ שהיו מוליכן הז׳ כהנים ז׳ שופרות היו מריעין כעין תרועה או שברים ולא תקיעה ארוכה וביום השביעי אז והכהנים יתקעו תקיעה נוספת במשיכת יובל באריכו׳ והיינו תתקעו לשון תקיע׳ עד כאן הורף דבריו ולשון הפסו׳ קצת קשה דכתיב בסמוך עברו ותקעו הוקעי הלוך ותקוע גם כן לשון תקיעה: ואני אומר דמ"ש והכהנים יתקעו כפשוטו סמוך אל ז׳ פעמים של יום השביעי ולא בא לשלול שאר הימים אלא ה"ק והכהנים יתקעו בשופרות והיה במשוך בקרן וכו׳ לכך הזכיר יתקעו בשופרות שלא היה צריך לומ׳ דלמה לזה שיקחו ז׳ שופרו׳ פשיטא דלתקוע בם אלא להכי כתב וביום הז׳ וכו׳ והכהנים יתקעו דלא תימא דתספיק תקיעה אחת לז׳ ההקפות לכך אמר הכהנים יתקעו דבכל הז׳ פעמים יתקעו בכל פעם דבשאר הימים פשיטא שיתקעו בשופרות ות"זל אמרו שבינ׳ שבת קדש נכבשה יריחו בדבריהם נבין הומר ז וביום השביעי ולא כתיב וביום שביעי ה"א יתירה להודיע שעל שבת הנה אומר ר"ל שביעי הידוע שהוא יום שבת:

והיה במשוך וכו׳ הנה לזה שהמשיכה בקול ההיא בא לבדו וז"ש במשוך בקרן היובל ולא כתיב בקרנות היובלים וכתיב בשמעכ׳ את קול השופר ולא כתיב השופרות כי ביחיד יתקעו כי הוא על דרך יתקע בשופר גדול ובאו האובדים וכו׳ כי הכח הזה מהביאה נמשך להכניע כח טומאת יריחו וכעין יציאת מצרים הנזכ׳ ן׳ פעם נגד ן׳ שערי בינה ולכך לא נוס שיתקעו בז׳ שופרות שהוא רמז לז׳ נרות כנז׳ אבל תקיעה זו יותר נעלמת ואז כשמעם את קול השופר העשו תרועה בפה כי ביה תרועם ליריחו והכניה כשבט ברזל ותפול חומת יריחו מהצטרפות תרועתכם אל תקיעת קול שופר ודוחק לומר שהתרועה האלשמחת נפילת החומה כי היה ראוי תקדם הנפילה להרוע׳· ומהרי"א ז"ל פי׳ שכמו שבריאת שמים וארץ היה פועל נסיי מאתו ית׳ לעשות יש מאין לכך בחר שיהיה זה הפועל הנסיי של כבישת עיר יריחו מתחיל ביום א׳ מהבריאה וגומר ביום הז׳ כי ששת ימים עשה ה׳ את השמים וכו׳ וביום הז׳ שבת ויכפם כך ו׳ ימים יקיפו יריחו וביום הז׳ נכבש׳ הארץ וכמו שבריאת העול׳ אם לא בריתי כי התורה חוקו׳ שמים וארץ לא שמתי כך בכבוש׳ יריחו הארון ה׳ מקיף עמהם להורות שכל מגמ׳ פניה׳ והתכלי׳ הוא בעבור ברי׳ ה׳ ותורתו אשר בארון והיתה תרועה זו ביום ז׳ להורות כי לא בחיל ולא בכח יושע ה׳ ולכך לא יריעו בשאר הימים כי אם בשעה גמר הענין ע"כ תורף דבריו· ומ"ש ונפלה חומת העיר תחתיה כתב הרד"ק ז"ל יש לשאל כו׳ ע"ש וקשיא לי דלשון הפ׳ ונפלה חומת העיר נר׳ דעל כל חומת העיר קאמר ובסמוך כתיב ותפול החומ׳ תחתיה החומה מור׳ על כולה· ומהר"יא ז"ל כתב ז"ל כת׳ הרד"ק שהנכון שלא נפלה כל החומ׳ כי אם מה שהיה ממנה כנגד מחנה יש׳ ובית רחב היית׳ בצדה אחר׳ שלא נפלה והינו מתיישב כי ישראל בסיבוב היו הולכים וכל החומה בסובב נפלה וכונתי בזה שקודם נפילתה בהיות׳ סובבים העיר ראו המרגלי׳ את תקות השני בחלון בית׳ ונתנו עיניהם בבית ורשמוה באופן שאחרי נפילת החומה שעלה העם איש נגדו הם הלכו למקום ביתה והוציאוה עם היות שכבר הבי׳ פרוצה אין חומה עכ"ל· ומה שהקשה על דברי הרד"ק מה סיבוב אין זו קושיא כי אפי׳ לנפילת חלק מה חומ׳ אין זה מהזרו׳ סיבוב הוא יתב׳ לסבוב את כולה להפיל חלק ממנה כי הסבוב סגולי׳ מאת הא"ח באופן זולתו אי קשיא הוא מה שכתבתי: והנלע"ד שהפ׳ הזכיר למעלה היות בית רחב נבדל משאר הבתים כמשפט הזונות אשר מחוץ למחנה מושבן וכמ"ש כי בית׳ בקיר החומ׳ ובחומה היא יושבת שהכונה שהיה חלק מהבית סמוך לחומ׳ עד שהיה הבית נשלם בכותל רביעי בקיר החומה ובחומה עצמה היא יושבת להשקיף בעד החלון אל מהבי׳ ולפי זה בהבלע החומה נשאר הבית ההוא יחידי ועמד פרוץ בלי כותל רביעי ואין צורך למה שכתב מהר"יא שנתנו המרגלי׳ עיניהם בבית ורשמוה כי מורגש ועומד הוא כאמור ואם נפרש שגוף הבית כולו היה בנוי להלפיות על קיר החומ׳ הורכו ורחבו שהקיר היה רחב מאד וכ"מ בגמרא רחבה של חומה כגבהה ולכך הוצרך להבלע ולא הספיק נפילה הנה נוכל לומר שנבלעת החומה והבית של רחב נבלע ולא ניזוק א׳ מהם אלא מגגה של בית רחב ירדו ובאו אליו או מחלק מה מלידו שנשא׳ ממנו דבר מועט כמו שכתבנו לי נ׳ בשטת הרדק ומ"ש ונפלה חומת העיר לאו נפילה דוקא דהא בלוע הוא שנבלעה והטעם לשלא נפלה הוא כמו שח"זל פרק הרואה כיון דפותיא ורומא בהדי הדדי כינהו משום הכי איבלע איבלועי ופרש"י ז"ל וקראם נפילה כי לכותל כזה בליעתו הוא נפילתו ע"כ ומ"ש ועלו איש נגדו פי׳ שלא יקום חילם של יושבי יריחו לעמוד נגדם כי ברואותם נם נפילת החומה נמוגו כולם ועלו העם

הארון הלוך ותקוע בשופרות: ואת־
העם צוה יהושע לאמר לא תריעו
ולא־תשמיעו את־קולכם ולא־יצא
מפיכם דבר עד יום אמרי אליכם
הריעו והריעתם: ויסב ארון־יהוה
את־העיר הקף פעם אחת ויבאו
המחנה וילינו במחנה:
וישכם יהושע בבקר וישאו הכהנים
את־ארון יהוה: ושבעה הכהנים
נשאים שבעה שופרות היבלים
לפני ארון יהוה הלכים הלוך ותקעו
בשופרות והחלוץ הלך לפניהם
והמאסף הלך אחרי ארון יהוה הולך
ותקוע בשופרות: ויסבו את־העיר
ביום השני פעם אחת וישבו המחנה
טו כה עשו ששת ימים: ויהי ביום
השביעי וישכמו כעלות השחר
ויסבו את־העיר כמשפט הזה שבע
פעמים רק ביום ההוא סבבו את־
העיר שבע פעמים: ויהי בפעם
השביעית תקעו הכהנים בשופרות
ויאמר

ארונא וכהניא אזלין ותקעין
בשופריא: וית עמא פקיד יהושע
למימר לא תיבבון ולא תשמעון ית
קלכון ולא יפוק מפומכון פתגמא עד
יומא דאימר לכון יביבו ותיבבון:
ואסחר ארונא דיי ית קרתא אקיף
זימנא חדא ועלו במשריתא וביתו
במשריתא: ואקדם יהושע בצפרא
ונטלו כהניא ית ארונא דיי: ושבעא
כהניא נסיבו שבעא שופריא דקרן
דיכריא קדם ארונא דיי אזלין מיזל
ותקעין בשופריא ומזרזי חילא אזלין
קדמיהון ושיבטא דבית דן אזיל בתר
ארונא דיי וכהניא אזלין ותקעין
בשופריא: ואסחרו ית קרתא ביומא
תנינא זימנא חדא ותבו למשריתא
כדין עבדו שיתא יומין: והוה ביומא
שביעאה ואקדימו כמיסק צפרא
ואסחרו ית קרתא כהילכתא הדין
שבע זמנין לחוד ביומא ההוא אקיפו
ית קרתא שבע זמנין: והוה בזימנא
שביעיתא תקעו כהניא בשופריא
ואמר

אחת ו׳ זקפין פתחין בקריא׳ וסי׳ קח צנצנת אחת ותן שמה מלא׳ ויסבו את העיר ביום השני׳ ויאמר אבישי אל דוד׳ ויחלק לכל העם לכל המון׳ ויאמר המלך גזרו את הילד הזה לשנים׳ והנה ככר עפרת דזכריה׳ וסי׳ בלשון תרגום צלוחית מקף אבישי פלג פלגות עגילי׳ וכל חקה מדה שנה תור׳ דכוו׳ חמיש״ת סי׳ במ״א נקי יהיה לביתו שנה׳ ונמסר גם בסדר בשלח:

רשי

ביום השביעי׳ שבת היה: והיתה חרם׳ הקדש כי היום שבת קדש וראוי להיות קדש כל הנשלל בו: ועכרתם

רלבג

ואמונתם היו יותר מגונו׳ מפעולות שאר יושבי הא׳ ואמונתם ולזה צוה שלא ישאר מהם רושם ולא מן העיר או היה זה לתת מורך לשאר הגוים עם שזאת הקללה לא הית׳ לפי הנבואה ולזה תמלא שכבר נתקיימ׳ בימי אחאב אמ׳ בימיו בנה חיאל בית האלי וזה אותם שיגלו דחב הזוכ׳ וכל אשר אתה נבית כאשר כשבעו לה המרגלים וספר שכבר מעלו בני ישר׳ מעל בחרם וביאר שזה המעל היה שכבר לקח עכן מן החר׳ וזה החטא חרון אף על בני ישר׳ עם שמתו מהם שלשי׳ וששה איש לפני יושבי העיר וכבר יספק ספק ויאמ׳ איך יתכן בזה בחק המשפט האלהי לענוש על חטא עכן בני ישראל וכבר צותה התורה שלא יומתו האנשי׳ כי אם איש על חטאו יומת וזה הספ׳ בעיני יפול במה שזכרה התורה פוקד עון אבות על בני׳ ועוד שכבר זכרו ירמיה ויחזקאל שכבר יגיע עת שלא יאמר עוד אבו׳ יאכלו בוסר ושני בני׳ תקהינ׳ וזה סותר למה שזכרה התורה מזה בחקי השם יתבר׳ ולא יתכן שנאמר שעד העת

רדק

הלוך ותקוע׳ איננו אומר על המאסף שהיו תוקעים אלא כמו שאמר המתרגם וכהניא אזלין ותקעי׳ בשופריא: עד יום אמרי אליכם׳ יש מפרשים כמו עת כגון יום צעקתי בלילה ואין צריך רק פירושו כמשמעו הוא יום השביעי: ויסב ארון יי׳ את העיר׳ פירו׳ יהושע הסב הארון את העיר: הקף׳ ארון יי׳ את העיר פעם אחת וזה היה ביום הראשון וראשון לימי השבוע כך קבלו רז״ל כי ביום ז׳ שנלכדה יריחו יום שבת היה ואף על פי שהרגו ושרפו בשבת מי שצוה על השבת צוה לחלל שבת בכבוש יריחו וכן בשאר עיירות שהיו ישראל צרים עליהן ואמרו בקבלה עד רדתה ואפילו בשבת וכמו שצוה גם כן להעלות עולות בשבת: הולך ותקוע׳ כתיב הולך ר״ל שכמו שהיה המאסף הולך כן היו הכהנים תוקעים וקרי הלוך שהוא מקור והפירו׳ אחד: וישכימו בעלות השחר׳ כתיב כש״ח וקרי כ״ף: כמשפט הזה שבע פעמים׳ כמשפט הזה שעשו בששת הימי׳ והיו שבע פעמים עם ההקפה הראשונה הזאת של יום השביעי רק ביום ההוא עשו יותר הקפו׳ כי הקיפו העיר שבע פעמים: והיתה העיר חרם היא וכל אש׳ בה׳ היא שלא תבנה עוד וכל אשר בה שלא יהנה אדם מכל אשר בה ונראה כי הק״בה אמר לו כן כי יהושע לא אמר דבר כזה מלבו ואף על פי שלא זכר זה הכתוב ימלאו כמוהו רבים ורז״ל אמרו כי יהושע אמר דבר זה מדעתו ולא אמר לו הק״בה אמר יהושע יריחו כבושה תחלה לארץ ישראל נוליכנה תרומה כאשה הזאת שמפרשת חלתה מתחלת עיסתה ועוד אמ׳ יהושע בשבת לכדנו יריחו ושבת קדש שנאמר כי קדש היא לכ׳ כל מה שכבשנו בה יהיה קדש שנאמר קדש לייי׳ אוצר יי׳ יבא ואף ע״פ כן הקדוש ברוך הוא הסכים על על ידו ומניין שהקדוש ברוך הוא הסכים על ידו שנאמר חטא ישראל וגם עברו את בריתי והיה זה אחד מג׳ שגזרו ב״ד שלמטה והסכים הק״בה עמהם:
כי

כלי יקר

איש נגלו בלי שום מכשול שלא יקום איש נגדם:

ויקרא יהושע וכו׳ קשה שכל זה דברי׳ מותר דפשיטא שיקיים יהושע דבריו ית׳ והי״לל ויעש יהושע כן אכן נראה כי הוא ית׳ דרך כבוד ועגוה הזכיר תחלה וסבותם את העיר כל אנשי המלחמה כאלו הם עיקר ואח״כ אמר וז׳ כהנים ישאו וכו׳ לפני הארון אבל יהושע עשה עיקר מהעיקר והוא ארונו ית׳ וזהו ויקרא יהושע וכו׳ ויאמר אליהם שאו את ארון וכו׳ ואחר כך ויאמרו אל העם עברו וסובו וכו׳ באופן שהפך הסדר בדיבור עמהם בקדימה ואיחור לכבוד ארונו ית׳ כי לו יאות הוא מלך הכבוד סלה ואמר שהיותם מובחרים שבכהנים ישאו ארון ה׳ וז״ש ויקרא יהושע אל הכהנים הידועים בשם טוב ויאמר אליהם שאו ארון הברית וז׳ כהנים זולתכם כל דהו מספיק לשישאו ז׳ שופרות לכך כתיב וז׳ כהנים ולא כתיב וז׳ ישאו ז׳ שופרות שהיה נמשך אל תיבת הכהני׳ הנזכרת תחלה וניחא כמי שבתחלה דבר לנוכח שאו את ארון ה׳ וכו׳ ואח״כ שלא לנוכח וז׳ כהנים ישאו ז׳ שופרות ולא כתיב שאו ז׳ שופרות להורות שהתוקעים אינם מערך הנושאים ולא מחשיבות׳ כנזכר:

ויאמר יהושע כתיב ויאמרו וקרינן ויאמר כתב הרד״ק ויאמרו יהושע והכהנים ויאמר יהושע לבדו ע״כ׳ ונ״ל שהוסיף יהושע מדיליה שכל העם יחדיו יסובו את העיר כדי שכולם יזכו במצות וזהו ויאמר אל העם ולא כתיב ויאמר אל אנשי המלחמה׳ ומהרי״א ז״ל פי׳ שאין ספק שהוא ית׳ לא צוה שיקיפו אלא אנשי המלחמה אבל יהושע הבדיל מהם אנשי החלוץ והם בני גד ובני ראובן שהיו הולכים לפני הכהנים והיה זה שאם יצא מהעיר אדם להכות בהם ימלטום החלוץ ואחר כחלוץ הולכים הכהנים בשופרות ואחריהם הארון ואחריו המאסף והם שאר אנשי המלחמה כדי שיהא הארון באמצע ע״כ׳ ורש״י והרד״ק ז״ל פירש מאסף על שבט דן כתרגומו כי כן נקרא שמם בתורה מאסף לכל המחנות:

ויהי כאמור יהושע אל העם וכו׳ מהרי״א ז״ל פי׳ כי בהיות הכהנים זריזים תכף ומיד שאמ׳ לו יהושע שאו את ארון הברית ושבעה כהנים ישאו וכו׳ נזדרזו וקיימו מצות׳ קודם כל העם וז׳ כהנים נושאים ז׳ שופרות היובלים לפני ה׳ וכבר עברו ותקעו עד שכאשר השיגם החלוץ להיותו הולך לפני הכהני׳ כבר היו הכהני׳ תוקעים וז״ש והחלוץ הולך אחר הכהני׳ תוקעי השופרות ר״ל בזמן שכבר היו הכהנים תוקעים בשופרות השיגום החלוץ כי ידוע הוא שהכהנים הם היו תוקעי השופרו׳ לא זולתם וכן מ״ש הלוך ותקוע בשופרות מוסב אל הכהנים ולא אל המאסף עד כאן׳ ואפשר להוסיף סעד לדבריו שמאמר ויהי כאמור יהושע אל העם שלא עבר זמן רב לא כשיעור אמירת יהושע אל העם לבד ובאותו שיעור של כאמור יהושע אל העם לבד כבר הכהנים היו נושאים השופרות ועברו ותקעו כי זה זריזות כמרץ׳ וכשבא החלוץ גם כן והמאסף כשבא להיותו הולך אחרי הארון כבר תקעו ושנו או שלשו ז״ש הלוך ותקוע כמו הלוך ונסוע הנגבה כלומר כבר התמידו בתקיעה מרוב זריזות הכהנים ומהרי״א פי׳ שלא היו עומדי׳ ונחים בעת התקיעה לא הלוך ותקוע ע״כ ומ״ש יתקעו בשופרות ותקעו בשופרות תוקעי השופרות ותקוע בשופרו׳ אמרו במדרש תנחומ׳ שלא היה להם חצוצרות שנגנזו שלא שמשו לא בימי משה כדכתיב עשה לך שתי חצוצרות לך דווק׳ ולא ליהושע באופן שלא היה להם במה לתקוע כי אם בשופרות כי החצוצרות נגנזו ובפסוק וירע העם ויתקעו בשופרות אביא הכרח למה הזכירו זה על אותו פסו׳ ולא באלו הפסוקים:

ואת העם צוה יהושע לאמר וכו׳ זה הפסוק היה ראוי להכתב למעלה אצל ויאמר יהושע אל העם ומהרי״א ז״ל כתב ז״ל אבל אחשוב שנאמר יהושע אל הכהני׳ עשו בזריזות גדול את אשר צוה והחלוץ נזדרז מקרה בראותו הכהנים שכבר היו תוקעים ומפני זה לא סיים יהושע מצותו אל העם אבל אחר שראה שהיה העם הולך חשש אולי בשמחתם יריעו הוצרך להזהירם עליו ע״כ ואין זה מספיק׳ ולי אפשר מדלא כתיב ויצו יהושע את העם לא ואת העם צוה יהושע פירושו ואת העם כבר צוה יהושע מאז לא שהזכירו כאן שהוא כמו כתיבת טעם למ״ש הלוך ותקוע בשופרו׳ ולא מתריעין בפה יען שזאת העם צוה יהושע לא תריעו ומ״ש ולא תשמיעו קולכ׳ זו למורא מפני כבוד הארון הנוסע לפניכם ראוי להיות קול דממה ז״ש ולא תשמיעו קולכם מדרך ענוה ויראת ה׳ ולא יצא מפיכם דבר אפי׳ כל דהו׳ לא שק״ק שכיון שאמר ולא יצא מפיכם דבר כ״ש ולא תשמיעו את קולכם ומכל לומר דאי כתב לא יצא מפיכם דבר ה״א דבר אסור אבל קול הבר׳ פשוטה דוגמ׳ הרוע׳ יהיה מותר לכך אמר ולא תשמיעו את קולכם ואפשר שאסר תרועה והשמעת הקול והטעם כדי שלא יצא מפיכם דבר לאמר כחכו ועוג׳ הרועתינו עשתה זאת לכך אסרם בתרועה עד יום השביעי שאז כבר נכבשה הארץ לפניהם וכן כתיב ויאמר יהושע אל בני ישראל הריעו כי נתן ה׳ לכם את העי׳

דבר ותרועה זו שמח׳ היא וז״ש ולא יצא מפיכם דבר בלתי הגון בלא מתכוין ולא אמר ולא תוציא הוא האסור יהי׳ עד יום אמרי׳ אליכם הריעו והריעותם שאז לא תהיה התרועה דומה לא חובה וז״ש והריעותם חוב׳ או יהיה פי׳ והריעותם דרך תרוע׳ אבל השמיע׳ קול או צאת מפיכם דבר לא אסיר לכם זולת התרוע׳ ומ״ש עד יום אמרי כתב הרד״ק ז״ל יש מפרשין כמו עת אמרי כמו יום צעקתי ואין צורך דכמשמעו הוא יום השביעי ע״כ:

ויסב ארון ה׳ את העיר הרד״ק ז״ל כתב כי יהושע הסב הארון את העיר ע״כ וכן פי׳ מהרי״א ז״ל ולי נר׳ כי להיות ארון ה׳ נושא את נושאיו ואת עמו כ״ש לכך אמר ויסב ארון ה׳ הוא עצמו הסב את העיר מבלי זולתו שיסובבוהו ככז״ל:

וישכם יהושע בבקר וכו׳ בזר זות בבקר וכולם היו מוכנים בין הכהני׳ בין החלוץ והנה הכהני׳ שזכו ביום א׳ לשאת אותו הם נשאוהו כל הימים ז״ש וישאו הכהנים בה״א הידיעה הידועים כבר אשר נשאוהו ביום ראשון:

ושבעה הכהנים נושאים שבעה שופרות גם כאן אמר הכהנים בה״א הידיעה שאות׳ שנשאו השופרות הם הם שנשאום בשאר הימים שזכה מי שזכ׳ והזכיר מזריזותם שבעוד שנשאו הכהנים זולתם את הארון כבר היו הם הז׳ נושאים השופרות ולהכי לא כתיב וז׳ הכהני׳ נשאו ז׳ שופרות לא נושאים וכו׳ הולכים הלוך וכו׳ שכבר היו נושאים והולכים וז״ש הולכים הלוך ויש זקף קטן בתיבת הלוך שהוא נמשך לתיבת הלוך ולא לתיבת תקעו אפשר שאלו הכהנים פניהם אל הארון ואחוריהם לדרך לכבוד הארון וז״ש הולכים הלוך ר״ל הלוך הראוי לאדון דהיינו שפניהם אליו וכלמוד כן ממ״ש חז״ל במדבר רבה פ׳ ה׳׳ ועוד בדבר אחר היו מעולים מכל הלוים שהיו טוענין בכלי המשכן היו מהלכין כדרכן ופניהם כנגד הדרך אבל בני קהת היו מהלכין אחוריה׳ לדרך ופניה׳ להארון כדי שלא יתנו אחור להארון וכו׳ ומינה נילף לכהנים אלו שנשאו הארון שיהיו מעין נשיאתם של לויים פניהם להארון ומ״ש הלוך ותקוע בשופרות והכתוב הולך ותקוע הרד״ק פי׳ הולך המאסף ותקוע הכהני׳ ר״ל שכמו שהיה המאסף הולך כן היו הכהנים תוקעי׳ והקרי הלוך שהוא מקור והפי׳ אחד ע״כ ואפשר לפר׳ הלוך ותקוע על הכהנים קאמר והכתי׳ הולך על הארון והמאסף הולך אחרי הארון שהוא הולך ומתנהל לאיטו ותקוע הכהנים בשופרות:

ויסובו את העיר וכו׳ מ״ש כאן ויסובו המחנה ולמעלה בפסוק ויסב כתיב ויבואו כי בפעם ראשונה שייך ויבואו ומפעם שנייה ואילך שייך ויסובו שסבו אל מקום תחנות׳ בראשון ולא הלכו אנה ואנה אלא עומדים עם הארון על משמרתם:

ויהי ביום השביעי וכו׳ פי׳ רש״י שבת היה ע״כ והשכימו בעלות השחר לא כן בשאר ימי׳ שיהושע היה המשכים בבקר כי ביום הז׳ היתה המלאכה מרובה להקיף ז׳ פעמים והיום קצר שבת קדש ורצה שיתענגו בכיבושה לעת האוכל וע״ז יחד כולם השכימו ומ״ש ויסובו את העיר כמשפט הזה ז׳ פעמים עיין פי׳ הרד״ק וכן פי׳ מהרי״א ז״ל והכריח כן דאם תפרש כמשפט ז״פ על הז״פ שהקיפו ביום השביעי א״כ יקשה האומר רק ביום ההוא סובבו ז״פ מיותר ע״כ כמצא כי הקפת הראשונה משלמת להקפות ששת הימים שיהיו ז׳ והיה ראשונה לז׳ של יום ז׳׳ ולי אפשר לפרש כפשוטו של מקרא ויסובו את העיר כמשפט הזה של ששת הימים בז׳ כהני׳ נושאים ז׳ שופרו׳ והחלוץ לפניהם וכו׳ כך הקיפו ז״פ בו ביום הז׳ ולפי שהיה אפשר שהיה הבדל בין אותם הז׳ הקפו׳ להקפות ז׳ הימים בבחינת אריכות זמן מהתנהלם לאיט׳ יותר ושלכך השכימו בעלות השחר לעומת זה אמר רק ביום ההוא סבבו ז״פ שזה לבד היה הבדל אבל בכל שאר הפרטי׳ הקפות יום הז׳ דומה לשבשאר הימים ומה שהשכימו בעלות השחר להיות מזויינים רב ז״פ׳ או יאמר רק ביום ההוא וכו׳ לפי מ״ש שהיו ההקפות כמשפט שאר הימים זולת בדבר א׳ היה הבדל ביניהם והוא שביום ההוא סבבו ז״פ ר״ל הקדימה והאיחור שבכל הימים לא נעשית ההקפה אלא בבקר וביום הז׳ נעשי׳ הקפה א׳ או ב׳ קודם סמוך לעלות השחר לא נתאחרו באופן שכמשפט שאר הימים נעשו בבחינת אופן ההקפ׳ רק ביום ההוא נעשו ז׳ ההקפות שזה מחייב שקצתם קדמו וקצתם נתאחרו:

ויהי בפעם הז׳ כבר כתבתי למעלה סברת מהרי״א ז״ל שבשאר הימים היו מריעי׳ בשופרות וכן ביום הז׳ בו׳ הפעמים לא כן בפעם הז׳ היו תוקעים תקיעה ולא שברים ותרועה וז״ש ויהי בפעם הז׳ תקעו הכהנים לשון תקיעה ע״כ לא שלשון הפ׳ הקודם שאמר רק ביום הז׳ סבבוה ז״פ שלל שלא היה ביניה׳ רק הבדל המנויין ואפשר ליישב דבריו שלא היה הבדל ביניהם כלל ולא בפעם ז׳ זולת שבפעם ז׳ אחר שהריעו כמשפט האריכו בתקיעה א׳ כנזכר למעלה והיה במשוך קרן
ביובל

רלבג

היה האיש בכללו באופן שיהיה מושגח מהשם ית' השגחה שלימה לא יתכן שתאונה אליו רעה וכאשר חטא אחד מבני האיש חשוב כאלו באופן שתסור ההשגחה האלהית ממנו מצד שהוא כלו מתאחד ולזה יהיה משולח ונעזב למקרים ולזאת הסבה קרה שמתו אלו השלשים וששה איש עם היותם בלתי חוטאים בזה ולא מת עכן כי לא יקרה רע מצד העדר ההשגחה האלהית תכף למי שהוא ראוי שיבאהו רע ולפי שעכן לא שם עצמו במקום הסכנה לא מת מפני העדר ההשגחה ממנו ואותם האנשים ששמו עצמם במקום סכנה מתו מהם הראויים למות לפי מערכתם אולם שיזוק הקבוץ המתאחד בחטא האיש האחד הוא מבואר וזה כי הקבוץ ההוא הוא כמו איש אחד והאיש ממנו הוא כמו אבר מאברי האיש ההוא כמו שכשיחלה אבר מה מאברי האדם יוזק בו האדם ההוא בכללו כן כשיחטא איש אחד מהקבוץ ההוא יוזק בו כלל הקבוץ ובכאן הותרו כל הספקות ולזה תמצ' שכאשר גזר השם יתברך ליהוש' שיבי' העונש הראוי על החטא לא הספיק שיענש על יד יהושע זולת החוט' וכבר יתבאר מה שאמרנו שלא השיגם על זה מהעונש כי אם סור ההשגחה האלהית מה שאמר ולא אוסיף להיות עמכם אם לא תשמידו החרם מקרבכם ויחס החטא לכל ישראל באמרו חטא ישרא' מפני שזה הקבוץ היה מתאחד והנה צוה השם יתברך שיחקרו מי היה החוט' בגורל ויחס משפט הגורל לשם יתברך כאמרו בחיק יוטל הגורל ומיי' כל משפטו · וידמה שהיתה הטלת זה הגורל לפני יי' כמו הענין בהטלת הגורל על חלוקת הארץ כמו שנזכר בזה הספר · והנה הסכמנו שיהיה זה הענין על פי הגורל לפי שהוא דעת רז"ל ויראה שהוא האמת בעצמו שאם היה זה על פי נביא או שהיו נשאלים באורים ותמים לא היו צריכין לזה אבל יתבאר להם האיש בעצמו שעש' זה : והנה

ז

ט' א וַיְהִי יְהוָה אֶת־יְהוֹשֻׁעַ וַיְהִי שָׁמְעוֹ בְּכָל־הָאָרֶץ׃ וַיִּמְעֲלוּ בְנֵי־יִשְׂרָאֵל מַעַל בַּחֵרֶם וַיִּקַּח עָכָן בֶּן־כַּרְמִי בֶן־זַבְדִּי בֶן־זֶרַח לְמַטֵּה יְהוּדָה מִן־הַחֵרֶם וַיִּחַר־אַף יְהוָה בִּבְנֵי יִשְׂרָאֵל׃ (ל' דפמי) וַיִּשְׁלַח יְהוֹשֻׁעַ אֲנָשִׁים מִירִיחוֹ הָעַי אֲשֶׁר עִם־בֵּית אָוֶן מִקֶּדֶם לְבֵית־אֵל וַיֹּאמֶר אֲלֵיהֶם לֵאמֹר עֲלוּ וְרַגְּלוּ אֶת־הָאָרֶץ וַיַּעֲלוּ הָאֲנָשִׁים וַיְרַגְּלוּ אֶת־הָעָי׃ (ב' נכסים רבוס) וַיָּשֻׁבוּ אֶל־יְהוֹשֻׁעַ וַיֹּאמְרוּ אֵלָיו אַל־יַעַל כָּל־הָעָם כְּאַלְפַּיִם אִישׁ אוֹ כִּשְׁלֹשֶׁת אֲלָפִים אִישׁ יַעֲלוּ וְיַכּוּ אֶת־הָעָי אַל־תְּיַגַּע שָׁמָּה אֶת־כָּל־הָעָם כִּי מְעַט הֵמָּה׃ (ב' חמה) (ל'י ב') (ו' בספ') וַיַּעֲלוּ מִן־הָעָם שָׁמָּה כִּשְׁלֹשֶׁת אֲלָפִים אִישׁ וַיָּנֻסוּ לִפְנֵי אַנְשֵׁי הָעָי׃ ויכו

וַהֲוָה מֵימְרָא דַייָ בְּסַעֲדֵיהּ דִיהוֹשֻׁעַ וַהֲוָה שְׁמְעֵיהּ סַגִּי בְּכָל אַרְעָא׃ וְשַׁקַּרוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל שְׁקַר בְּחֶרְמָא וּנְסֵיב עָכָן בַּר כַּרְמִי בַּר זַבְדִּי בַּר זֶרַח לְשִׁבְטָא דִיהוּדָה מִן חֶרְמָא וּתְקֵיף רוּגְזָא דַייָ בִּבְנֵי יִשְׂרָאֵל׃ וּשְׁלַח יְהוֹשֻׁעַ גּוּבְרִין מִירִיחוֹ לְעַי דְעִם בֵּית אָוֶן מִמַּדִּנַח לְבֵית אֵל וַאֲמַר לְהוֹן לְמֵימַר סַקוּ וְאַלִּילוּ יָת אַרְעָא וּסְלִיקוּ גֻּבְרַיָּא וְאַלִּילוּ יָת עָי׃ וְתָבוּ לְוָת יְהוֹשֻׁעַ וַאֲמַרוּ לֵיהּ לָא יִסַּק כָּל עַמָּא כִּתְרֵין אַלְפִין גֻּבְרָא אוֹ כִּתְלָתָא אַלְפִין גֻּבְרָא יִסְקוּן וְיִמְחוֹן יָת עָי לָא תַרְגֵּישׁ לְתַמָּן יָת כָּל עַמָּא אֲרֵי זְעִירִין אִינוּן׃ וּסְלִיקוּ מִן עַמָּא לְתַמָּן כִּתְלָתָא אַלְפִין גֻּבְרָא וְאַפְּכוּ קֳדָם אֱנָשֵׁי עָי׃ וקטלו

רדק

שמעו · והנפרד שומע בשקל חורף: עם בית און · סמוך לבית און וכן עם באר לחי ראי סמוך: מקד' · ממזרח לבית אל וזכרו סימנין לה נראה כי עיר אחרת היתה ששמה עי אבל זאת היתה גדולה מהאחרת וידועה לפיכך נזכר' בכל מקו' עם ה"א הידיע' ובערי בני עמון היה עיר ששמה עי כמו שאמר בירמיה שודדה עי : בשלשים

רשי

עם בית און · אצל בית און : מקדם לבית אל · ממזרח לבית אל : עד

מסרה

שמעו ט"ה בפרשת נדרי' וד' וסי' ויהי יי' את יהושע · מארץ רחוקה מאד באו עבדיך · שמענו את שמעו רפו' כי גדול מרדכי בבית:

מנחה קטנה

בעיו : ויהי ה' את יהושע וגו' הודיע כי יותר מזיק לאדם חטא אחד מכל אויבי בשר ודם כי אלא ויהי ה' את יהושע וגו' באופן שנמוגו כל האויבי' שבכל הארץ ויראו ממנו ומי היפך הענין אלא בגלל חטא אחד ויםעלו בני ישראל וגו' עם היות חטא של איש אחד היה סיבה שנפלו בעי : ויםעלו בני ישראל וגו' ירצה שהמעילה היה נחשב כאילו נעשה בכל ישראל והא ראייה ויחר אף ה' בבני ישראל · וזה היה אם מצד שקבלו הערבות על עצמם · או שהיה להם להשגיח על הדבר ולהעמיד שומרי' על זה כראוי שלא יקח איש דבר וכשיראו ישראל שיש השגחה על זה לא יערב אדם אל לבו ליקח דבר ובפרט מה שלקח שכן היה רב המשא ונפיח גדול שלא יוכל אדם להחביא תחת כנפיו · ומפני שראה שכן שאין משגיח ע"כ מעל בחרם וע"כ נענשו ישראל : וישובו אל יהושע וגו' והנה צירוף לזה עוד חטא אחר בתשובות המרגלים שאמרו אל תיגע כל העם כי מעט המה דמשמע אם היו רבים היה צריך עם רב למלחמה והמה כבר ידעו כי לא נחרבו חומות יריחו וז"ש הכתוב בא דרמה טפשות האנשי' האלה כי כבר ראו מעשה יריחו ושלחו הכלכה ואמרו כשלשת אלפי' איש יעלה כי מעט המה · וע"כ הכשיל פיהם בזה והניחם הק"בה להטבע ואין דרך אנשי מלחמה לינצל ולכבוש עיר שאנשיה ונשים י"ב אלף איש כדמוכח קרא בג' אלפי' איש כי מהנהוג צריך כפל ויותר אנשים כמנין העם שנכנסי' והם הסכילו ולקחו ג' אלפים איש ע"כ רכו מהם אנשי עי כי הניחם השם למקריים: וימס לבב העם ויהי למים · ירצה שנמסו כדבר הנמס ואינו חוזר לקשר אלא אדרבה היה הולך ונמס עד שנעשה לגם כמם במי' וזה מצד שראו ויקרע

כלי יקר

לקיים דבריו דגם בחלוקה השנית שייך טעמו ז"ל שאם יבנו עיר אחרת בשם יריחו ויראה הרואה בנויה הפשר שיטעה בה ויחשוב שהיא היא השקועה ובראותה בנויה ישתכח הדבר ויאמרו שמעולם לא נשקעה באופן שכמו שע"י הבנות יריחו ישתכח הנס ככה ע"י הבנו' זולתה בשמה ישתכח הנס· או הפשר שאמר יקום ובנה שלא על הנמצאים כעת משביע כי אם על העתיד לקום וז"ש אשר יקו' ובנה שיקום לעתיד דהיינו שיולד ואפ' להרחיב זה הענין דהיינו מ"ש ארור האיש ואפי' מאותם אשר איננו פה עמנו בגוף ונפש כי הוא עומד לפני ה' נפש בלי גוף ועתיד הוא אשר יקום שיבא לעולם גם הוא בכלל ארירה זו משין ולא התפס לבדב' האמור בפרשת נצבי' · ופשטו של מקרא לפני ה' שהוא יתברך יסכים עמי בזאת הארירה · עוד אפשר שאמר אשר יקום כמתנבא ואומר ידוע אני שעתיד לקום ולבנות וז"ש ובנה בלשון עבר כלומר גלוי וידוע שיקום והרי הוא כאלו בנה שהעומד ליגזז כגזוז דמי והוא מ"ש הפסוק במלכים בימיו בנה חיאל בית האלי את יריחו וכו' כדבר ה' אשר דבר ביד עבדו יהושע וחוזר אל תחלת המקרא בנה חיאל שגם זה בכלל דבר ה' · או אפשר שאמר לשון קימה מעין וקם העם הזה וזנה שבלי ספק מי שירצה לבנו' עיר טמאה כזו אין זה אלא קם נגד ה' וממתקוממי' · ומ"ש את העיר הזאת את יריחו אחז"ל במסכת סנהדרין פ' חלק ממשמע שנאמר את העיר הזאת איני יודע שהיא יריחו מה ת"ל את יריחו לא יריחו בשם עיר אחרת ולא עיר אחרת בשם יריחו וזה מובן ג"כ מאומרו את את ובהכי ניחא דליכא למימר איפכא קאמר דתרתי בעינן להיסור' את העיר הזאת ושיקרא יריחו אבל עיר הזאת בשם עיר אחרת או אחר' בשם יריחו שרי דאי הכי אשר יבנ' את העיר הזאת יריחו מיבעי ליה מאי את יריחו אלא ודאי אפי' עיר אחר' בשם יריחו קאמר והאפשר שזה דקדק בגמרא דקאמר מה ת"ל את יריחו שדקדק לשון את כדפי' אלבד יתור תיבת יריחו · ומ"ש בבכורו ייסדה פי' המפ' שאפי' שיהיו לו בנים מרובים הבכור ימות בעת יסדו העיר ובניו ימותו כולם עד שבעת הצבת הדלתות ימות ג"כ הצעיר והגיד מראשית אחרית שיגיע רוע לב האיש הזה שאפילו שיראה קיום דבר ה' בעת יסדו לא ישוב אחור עד תומה והתקיי' כל דבר ה' אשר דבר ביד יהושע עבדו :

ואולי לזה סמך **ויהי** ה' את יהושע דרשינן סמוכים שעם יהושע היה דבר ה' והסכים עמו במ"ש בבכורו יסידנה וכו' כמו שאמר הפ' בימיו בנה חיאל בית האלי את יריחו באביר' בכורו יסדה וכו' כדב' ה' אשר דבר ביד יהושע ופירשו חז"ל שע"ש אלתו של יהושע שהיתה על פי ה' ע"ז נקרא אלי שאלה בו אלת יהושע כדבר ה' · ובזה מקושר אומרו ויהי ה' את יהושע עם הקודם · ופשוטו של מקרא כתרגומו והוה מימרא דה' בסעדיה דיהושע והוה שמעיה סגי בכל ארעא שיצא לו שם טוב בכל הארץ מכאחון עיר חומה ובצורה בשמים ואופן לקיחתה ע"י הקפו' ושקיעת החומה ואחז"ל פירשו שמעו בכל הארץ שעשה מטבע על שמו והוא א' מד' שיצא להם מוניטין הבריה' ודוד יהושע מרדכי ואורות המטבע של יהושע שור מכאן וראם מכאן על שם בכור שורו הדר לו וקרני ראם והפשר עוד שכיון הפסוק למאמרז"ל בפסוק אם יסתר איש במסתרים ואני לא אראנו שאפילו שילמוד בסתר התורה מכרזת עליו באוזן וז"ש ויהי ה' את יהושע שהיה לן תמיד בעמקה של הלכה בחדרי משכיתו וה' עמו וע"כ ויהי שמעו בכל הארץ ומהרי"א ז"ל פי' שעם היות שלאחון יריחו בדרך נס ולא בגבורת יהושע ז"ש ויהי ה' את יהושע ועכ"ז ויהי שמעו בכל הארץ ושמעו עמי' ירגזון מגבורתו וסמיך ליה ויםעלו בני ישראל ולא פחדו ממנו אשר שמעו בכל הארץ וישרא' לא שתו לבם לאשר החרים ע"כ תורף דבריו :

ויםעלו בני ישראל מעל בחרם הנה תיבת מעל מיותרת מהכרח' אבל כוונת הפסוק שלא היה כאן זולת מעילה אחת והיא לעכן לא שנתלית בישרא' כדכתיב חטא ישרא' מהטעמי' שנבאר וז"ש ויםעלו בני ישראל ע"י מעל אחד שנמצא בחרם והוא שלקח עכן בן כרמי מן החר' אפשר לעומת אותו המעל של עכן הוא מה שנאמר ויםעלו בני ישראל שנתלה הסרחון בבני ישרא' אעפ"י שלא לקחו דבר · עוד אפשר כי אחז"ל שעכן זה מעל בחרם בעת הזאת בחר' יהושע ומקדם מעל ג"כ בחר' משה ע"ה כשהחרי' את הכנעני וכן אחז"ל בפסוק וכזאת וכזאת עשיתי וזה אפש' שאמר ויםעלו בני ישראל מעל כפל ב' מעילות על וכזאת וכזא' עשיתי לשעבר שמעל וכעת ויקח עכן כו' · עוד אפשר שכאן היו ב' מיני מעל א' הפשוט מעילה בחרם ב' מאחז"ל שבא על נערה המאורסה וכמ"ש פר' נגמר הדין וי"א שמושך בערלתו היה באופן שהיו ב' מעילות א' שמעל בחר' והב' שבא על נערה המאורסה · עוד אפשר וזהו נכון מאד אל מ"ש בפרקי ר' אליעזר רבי עקיבא אומר החר' הוא השבועה כו' והיה שם עכן וראה את התרפי' ואת הכסף שהיו מקריבים לפניו ואת האדר' פרוש' לפניו ולשון הזהב שבתוך פיו וחמד אותה וזהו כפל המעילות כי היתה כאן מעילה בחר' מצד יהושע ומעילה שנית שפשט ידו בדבר אסור של ע"א שהיה חרם כדכתיב והיית חרם כמוהו ובזה אבין ג"כ אומרו ויקח עכן מן החר' שר"ל שלקח מדבר ע"א שהי' חרם וטעם ויחר אף ה' בישראל בפעם הזאת ולא בקודמות חז"ל אמרו שקודם שעברו את הירדן לא ענש על הנסתרות ולכך לא נענשו מקדם אבל בעת שעברו את הירדן ענש על הנסתרות ויחר אף ה' בישראל וי"א שמעול' לא ענש על הנסתרות ואפי' אחר שעברו את הירדן אלא שכאן נגלות היו לו לבניו ולבנותיו שידעו במעלו אשר מעלו ע"כ ובזה נוכל לפר' מ"ש ויםעלו בני ישראל מעל בחרם שרמז כאן שידעו מבני ישראל מעילת עכן ולכך נענשו ויחר אף ה' בישראל וכשאחז"ל שקמו משבט יהודה בעזר עכן והרגו במה נפשות מישראל אפשר שלזה חרה אף ה' בישרא' כי גלוי לפניו שעכן לא היה מועל אלא בבטחון העומדים לימינו והמחזיק ביד מרעים גדול עונו מנשוא' לכך כתיב ויםעלו בני ישרא' ולכן ויחר אף ה' בישראל וזהו שהאריך הכתוב ביחוסו בן כרמי בן זבדי בן זרח למטה יהודה לומר שהיותו מיוחס מזרח למטה יהודה זה היה סיבה לשיוקח עכן מן החרם ובזה אדקדק שהפסי' בין ויקח למן החר' ביחוסי' או דהי"לל ויקח מן החרם עכן בן כרמי וכו' לא כיון אל הכו' שהיותו בן כרמי וכו' ממשפח' חשובות במלכות שבעת הוא שהמון לבו לקחת מן החרם והפשר יהיה ויקח עכן מעין ויקח קרח שפי' ז"ל שלקח היותו בן יצהר בן קהת ולו יאתה השרר' וזהו ויקח עכן שזה לקח לחוזק היותו בן כרמי וע"ז מלאו לבו לשלוח יד בחרם :

וישלח יהושע אנשים מיריחו העי כו' הר"דק ז"ל פי' שהיו ב' מדינות בשם עי בארץ בני עמון כמו שנאמ' בירמיה שודדה עי אבל זו של יהושע גדולה ממנה ולכך אמר ליריחו העי בהא הידיע' שזו הידוע' בשם ותהל' והיא העומדת אצל בית אל ז"ש אשר עם בית און מקדם לבית אל כל הסימנים הלו להורות על עי זו שאינה של בני עמון וח"ז פי' אשר עם בית און שזה שמה חדש אשר יקראו לה לקיים ואבדת' את שמם ולכנות לה שם גנאי וז"ש מקדם לבית אל ר"ל בית אל היתה נקראת מקודם אלא שכנו את שמה לבית און והמתרגם כר' שמפר' ה"א של העי במקו' למ"ד וכן תרגם מיריחו לעי ולי נרא' לדקדק תיבת יריחו היותה מיותר' כי מה צורך להזכי' מה שממנו במה שאליו מספיק ונראה כי חז"ל אמרו בסיב' נפילתם בעי הוא לפי שלא הלך עמהם יהושע ומר"עה יעד אשר יצא לפניהם ואם יוצא מנצחין ואם לאו אין מנצחין והר"דק ז"ל כתב ויש דרש כו' ע"ש ואני אומר כי הדרש הזה נכון מאד והלו הלך יהושע לפני העם כמ"ש משה זכותו היה עומד לבטל עון החרם אלא שעון החרם הכשיל להשיב חכמים אחור ולא דברי משה יעבור לפני העם אם עובר לפניהם נוחלין ואם לאו אין נוחלין שכן אתה מוצא בדברי חז"ל בתנחומא ז"ל כשהלכו לעשות מלחמה בעי נפלו מהם כשלשים וששה איש ויאמר ה' אל יהושע קום לך לא כך אמר משה רבך אם עובר לפניה' עוברי' ואם לאו אין עוברין ואם מנחיל נוחלין ואם לא אין נוחלין עכ"ל אשר יש לדקדק במאמר מאי קשיא ליה בפ' אתה וכל העם הזה וכן בפסוק כי הוא יעבור עד שאמר וכן הוא אומר כן דקדוק לשונם ואם לאו אין נוחלין ולא קאמר ואם אינו עובר אין נוחלין ועוד קשה אומרו אם עובר עוברין וגו' שזהו דברי מותר ולא הי"לל אלא אם מנחיל נוחלין וכו' ·

ונראה כי ענין נצחונן של ישראל תלוי בב' ענינים בהם וביהושע שאם ילכו בלי יהושע עמהם לא יצליחו וגם כן אם ילך יהושע לבדו לא יצליח דכיבוש רבי' בעינן ובזה נבין המאמר והוא דקשיא ליה בפסוק יתיר אומרו אתה וכל העם מה צורך לומר וכל העם פשיטא וכי מקאהן ילכו וכן תיבת אתה מיותרת לעומת זה הביא פסוק כי הוא יעבור דהת' נמי קשיא הוא הרי זמני למה וכן תיבת אותם מיותרת ולזה אמר וכן הוא אומר כי ב' דקדוקים יש בזה הפסוק וב' דקדוקים יש בפ' כי הוא יעבור והלא הדקדוקים מכריחים לפר' ולומר אם עובר לפניהם נוחלין ר"ל כשהוא עובר וגם שיהיה לפניהם אז נוחלין ואם לאו שיחסר א' מהתנאים או שילכו ולא ילך עמהם או שילך יהושע עם חלק מה מהעם שנמצא שאינו הולך לפניהם ר"ל לפני כולם אין נוחלין שלזכו בנחלה צריך שיהיה עובר ויהי' לפניהם ולהודיע זה כיון במ"ש ואם לאו אין נוחלין שלא אמר ואם אינו עובר אין נוחלין שאז היה הכל תלוי ביהושע לבדו לא כן עתה באומרו ואם לאו ר"ל כי כאשר יחסר א' מהחלוקות הנז' ולכך אמר וכן אתה מוצא בעי כשהלכו לעשות מלחמה בעי וכו' דהי"לל וכן אתה מוצא בעי מודיע שב' סיבות היו הא' שלא הלכו כולן אלא שלשה אלפי איש שיעור מספיק לעשות מלחמה לבד ושלא הלך יהושע עמהם והיינו דקאמר כשהלכו לעשות מלחמה ר"ל כשהלכו שלשה אלפי איש לבד שהם שיעור מספיק לעשות מלחמה אז נפלו דאי לא הימ' הכי קשיא אומרו לעשות מלחמה למה לי הי"לל וכן אתה מוצא בעי כשלא הלך יהושע וכו' ולעומת זה בא מאמר ה' ליהושע קום לך שר"ל לך האשם כי לא כך אמר משה רבך אם עובר לפניהם וכו' שאלו אמר לו ה' אם מנחיל נוחלין וכו' היה נראה שהקבלה הזו באה לפי שלא הלך יהושע לבדו לא כן עתה שהודיע שלפי שלא עבר לפניהם יחד כולם גם זו גרמה נזיקים להם והנה הקדמה זו מיוסדת ואמיתת וכן תראה שאח"כ כשתקנו עון החרם כתיב קח עמך את כל עם המלחמה ולא מקצתם ובסמוך ויקם יהושע וכל עם המלחמה והענין מוכרח שהלכו כולם שהרי הארב שלשים אלף והשאר במלחמה מכאן נלמוד שאלו הלכו כל ישראל ויהושע למלחמה היו מבטלים עון החרם ולא היו נופלים ובזה אבין שכדי לסבב שלא יעלה יהושע עמה' גרם העון של חרם ונתן אל לבו שישלח מרגלי' לעי אש' בלי ספק מרגלים אלו אין בהם צורך כלל ובלי ספק לא נשלחו אלא כדי שיאמרו אל תיגע שמה את העם וכו' שזה סבב שלות ג' אלפי איש לבד והוא לא עלה וכמשך הפורענו' וכ"ז נ"ל שרמז באומר וישלח יהושע אנשים מיריחו העי שר"ל מיריחו ובמה שחטאו בה ביריחו במעילת החרם ממנה נמשכה עצה זו של שלוח מרגלי' שהם היו סיבה מניע יהושע מעלות העי והוא שגרמה בנפילת ל"ו איש והכל מסובב מעון החרם וז"ש מיריחו העי ומ"ש אשר עם בית אל פי' שאלחם העי לרגלו וגם לרגל את בית אל הסמוך לעי וז"ש אשר העי ירגלו עם בית אל ורגלו את הארץ שכולל העי ובית אל וכן בסמוך ולא נותר איש בעי ובית אל אשר לא יצאו וכו' ואמר ויעלו האנשים וירגלו את העי כי אפשר שהוא לא חייב' לרגל העי עצמו אלא הארץ אשר סביבות העי וז"ש עלו ורגלו את הארץ והם בטחו בה' וירגלו את העי עצמו וז"ש ויעלו האנשים פעשו אנושות יתיר' ואמנו את לבבם וירגלו את העי ופי' מוכרח מיתור לשון דהי"לל ויעשו כן :

וישובו אל יהושע ויאמרו אליו הנה אומרו אל יהושע מיותר דליערבינהו וישובו ויאמרו אל יהושע ולפשר שהגיד הכתוב איך לא נלכדו בחרם לבלתי שוב [illegible] וישובו אל יהושע [illegible] אל יעל כל העם [illegible] הפשר דנותנים ב' סיבות לבלתי [illegible] כולם עוד טענה ב' אל תיגע את העם לדב' קל כי מעט המה :

ויעלו מן העם [illegible] אלו

רדק

בשלשים וששה איש · ארז"ל זכות אברהם אבינו עמדה להם שם שהרי היו חייבין על החרם ולא הכו מהם אנשי העי כי אם שלשים וששה איש אלא זכר להם הקב"ה זכות אברהם שבנה שם מזבח שנ' בית אל מים והעי מקדם ויבן שם מזבח ליי' וכ"ף כשלשים כ"ף הסיעור · ויש מרז"ל שאמרו שהיא כ"ף הדמיון כי לא היו שלשים וששה אלא יאיר בן מנשה הכו ששקול בשלשים וששה איש והוא רובה של סנהדרין ויש דרש כי הקב"ה אמר ליהושע אתה תנחיל כשתהיה עמהם אבל כאן שלא היה עמהם נכשלו ואחר שהכתוב אומר הטעם כי בעבור העון של החרם נכשלו אין לנו לבקש טעם אחר : לפני השער עד השברים · חסר מ"ם השמוש ומשפטו מלפני השער כלומר מלפני השער שבאו שם בני ישראל להלחם מאותו מקו' רדפום עד השברים ושם הכו השלשים וששה ונקרא המקום כן לפי שנשברו שם ויהונתן תרג' עד דתברינון : ויכום במורד · מקום היה לפני העי שהי' משופע ויורד ובאותו מקו' הכום בנוסם: למה העברת · ה"א נקודה בצרי והעי"ן בשוא ופתח שלא כמנהג כי המנהג הה"א בסגול והעי"ן בשוא או בסגול ובא כמוהו כלה בחכה העלה : ומה תעשה · בצרי השין שלא כמנהג וכבר כתבנו הדומי' לו בספר מכלל · ופירוש ומה תעש' לשמך הגדול שיאמרו הגוי' מבלתי יכולת יי' והרי שמך כאילו נתמעט אצלם

למה

ה וַיַּכּוּ מֵהֶם אַנְשֵׁי הָעַי כִּשְׁלֹשִׁים וְשִׁשָּׁה אִישׁ וַיִּרְדְּפוּם לִפְנֵי הַשַּׁעַר עַד־הַשְּׁבָרִים וַיַּכּוּם בַּמּוֹרָד וַיִּמַּס לְבַב־הָעָם וַיְהִי לְמָיִם: וַיִּקְרַע יְהוֹשֻׁעַ שִׂמְלֹתָיו וַיִּפֹּל עַל־פָּנָיו אַרְצָה לִפְנֵי אֲרוֹן יְהוָה עַד־הָעֶרֶב הוּא וְזִקְנֵי יִשְׂרָאֵל וַיַּעֲלוּ עָפָר עַל־רֹאשָׁם: וַיֹּאמֶר יְהוֹשֻׁעַ אֲהָהּ אֲדֹנָי יְהוִה לָמָה הֶעֱבַרְתָּ הַעֲבִיר אֶת־הָעָם הַזֶּה אֶת־הַיַּרְדֵּן לָתֵת אֹתָנוּ בְּיַד הָאֱמֹרִי לְהַאֲבִידֵנוּ וְלוּ הוֹאַלְנוּ וַנֵּשֶׁב בְּעֵבֶר הַיַּרְדֵּן: בִּי אֲדֹנָי מָה אֹמַר אַחֲרֵי אֲשֶׁר הָפַךְ יִשְׂרָאֵל עֹרֶף לִפְנֵי אֹיְבָיו: וְיִשְׁמְעוּ הַכְּנַעֲנִי וְכֹל יֹשְׁבֵי הָאָרֶץ וְנָסַבּוּ עָלֵינוּ וְהִכְרִיתוּ אֶת־שְׁמֵנוּ מִן־הָאָרֶץ וּמַה־תַּעֲשֶׂה לְשִׁמְךָ הַגָּדוֹל: ויאמר

(ב' דסמי' · ל' · ית"א ל' · וחד למים · כ"ו דסמי' · י"א · ל' וכל להעביר דכו' · כ"כ · ה' דסמי' · ה' דסמי' · ל' · ל')

וְקַטְלוּ מִנְּהוֹן אֱנָשֵׁי עַי כִּתְלָתִין וְשִׁתָּא גַּבְרָא וּרְדָפוּנוּן קֳדָם תַּרְעָא עַד דְּתַבְּרוּנוּן וּמְחוּנוּן בְּמַחְתָּנָא וְאִתְמְסִי לִיבָּא דְעַמָּא וַהֲוָה לְמַיָּא: וּבְזַע יְהוֹשֻׁעַ לְבוּשׁוֹהִי וּנְפַל עַל אַפּוֹהִי עַל אַרְעָא קֳדָם אֲרוֹנָא דַּייָ עַד רַמְשָׁא הוּא וְסָבֵי יִשְׂרָאֵל וְאַסִּיקוּ עַפְרָא עַל רֵישֵׁיהוֹן: וַאֲמַר יְהוֹשֻׁעַ קַבֵּל בָּעוּתִי יְיָ אֱלֹהִים לְמָה אַעֲבַרְתָּא אַעֲבָרָא יָת עַמָּא הָדֵין יָת יַרְדְּנָא לְמִמְסַר יָתָנָא בִּידָא דֶאֱמוֹרָאָה לְאוֹבָדוּתָנָא וּלְוַי פּוּן דִּשְׁרֵינָא וִיתֵיבְנָא בְּעִבְרָא דְיַרְדְּנָא: בְּבָעוּ אֲדֹנָי מָה אֵימַר בָּתַר דְּאַחְזָרוּ יִשְׂרָאֵל קְדָלְהוֹן לְמֶהְפַּךְ קֳדָם בַּעֲלֵי דְבָבֵיהוֹן: וְיִשְׁמְעוּן כְּנַעֲנָאֵי וְכָל יָתְבֵי אַרְעָא וְיִסְתַּחֲרוּן עֲלָנָא וִישֵׁיצוּן יָת שְׁמָנָא מִן אַרְעָא וּמָה אַתְּ עָבֵד בְּדִיל שְׁמָךְ רַבָּא: ואמר

רשי

עד השברים · עד דתברינון : ולו הואלנו · הלואי כמלכנו לשבת בעבר הירדן מזרח' בארץ סיחון ועוג שנכבשה כבר : ומה תעשה לשמך · המשותף בשמנו זהו מדרשו ופשוטו ומה תעשה לשם גבורתך שיצא כבר . ועתה יאמרו תשש כחו : קום

רלבג

להאבידנו · אורייתא להשמידנו ואפ"ם להשמדה ולהנדלה על גופה · וישמעו ב' דפי' ויאמרו אמת ·

והכ' יפול ספק מה בענין הגורל איך יתכן שנ' בו כי מור' כל משפטו והנה ענין משפטו הוא בקרי אלא שהיתר זה הספק לא יקש' עם מה שהשרשנו וביארנו בספר מ"י כי בענינים אשר בקרי סדור והגבל' ואולם בזה המקום לא יהיה זה הספק רוצה כי כבר היתה השלתו על יד כניא לפני יי' כמו שזכרנו ועם כל זה הנה לאור שנשתדל בהיתרו מצד שאר הגורלות :

וקנה

מסרה

שמלתיו ו' וסי' נמסר בסדר עקב: וכל יושבי ה' דסמיכי בקריא' וסי' וישמעו הכנעני וכל ישבי · זקנינו וכל ישבי ארצנו · ויעל המלך בית יי' דמלכים · ואמרת אלהם שמעו דבר יי' מלכי יהודה · ואתה פשחור · כי המס לבנון · כי אתה שלות גוים · הרים רעשו ממנו דנחום :

מנחה קטנה

ויקרע יהושע וגו' כי אמרו אין תקוה חלילה מצד נמצא יהושע שקרע שמלותיו וגו' · ויפל על פניו ארצה' לרמוז הרי אנו כמתים כי שחה לעפר נפשנו וכקבורים דמי וזהו ויעלו עפר על ראשם ויאמר יהושע וגו' אין ספק שיהושע היה מצדיק הדין לאלהים מערער על נפילת ל"ו איש שודאי בדיק וישר הוא · אלא מה שהתרעם היה בשביל כבוד שמים כמו תפלת משה למה יאמרו הגוי' וגו' · ויען היה אומר רב"ש אלו כרגת אותם בשטים מול בית פעור טרם עברם הירדן היה האומ' מצדיק דינך ואומרי' שזה היה כי לא נטהרו עדיין מעון פעור והיה הטובה שמור להם · ואין להקשות למה לא מתו בזמן החטא בימי משה כי יאמרו שזכות משה עמדה להם ויתלו הדבר בי שאין זכותי כזכות משה להגין עליהם · אמנם עכשיו שהעברת העביר כפל הלשון שנכנסו שתים נמשה להם אף בירדן ואחת בירחו ויאמרו הגוים לולא שגלחת להם והכנה רבה אהבתם לא היית עושה להם נסים · ואין לומר שלכך עברתם את הירדן כדי שיבאו תחת האומות שלא יהי' מקום לנוס ושם יהי' קבורתם חלילה · זה אינו שהרי הנסים נעשו ע"י שארון דכתי' היה לרצון להם ולא לפרענות כמאמר חז"ל ואח"כ יאמרו מבלי יכולת' לעשות מלחמה נגד ל"א מלכי' ומה תעשה לשמך הגדול שלא יחולל בגוים חלילה: בי אדני מה אומר וגו' כי הבטחני כאשר הייתי עם משה אהי' עמך ומכשיו הפך ישראל ערף וגו' מה שלא נעשה בימי משה אע"פי שהי' בידם כמה חטאי' כמ"ש ממרי' הייתם את ה' וגו' ושם גם עכן מעל בחרם בימי משה ואע"פכ לא פנו עורף : ויאמר

כלי יקר

אלו הג' אלפי' איש בבת אחת אלא היו עולים למאות מעט מעט עד שנאספו שמה בעי ושמה היו כג' אלפי איש ז"ש ויעלו מן העם ר"ל מתי מעט שמה נעשו כג' אלפי איש ואח"כ נסו להורות שבהשגחה היה הדבר שהרי לא רדפו' בהיותם מתי מעט קודם שנתקבצו סך של שלשה אלף איש :

ויכו מהם אנשי העי כשלשים וששה איש חז"ל דקדקו ב' ענייניס בס' הה' דמאחר שהכתוב יודע אם הם ל"ו או ל"ה חסר או יתר למה לא כתב החשבון בדקדוק אלא בכף הדמיון ועוד דקדוק אומרו איש דהי"ל אנשי' ולזה אמר שאיש א' היה והוא יאיר ששקול כל"ו איש רובה של סנהדרין ובדבריהם נבין תיבת מהם שהיתה מיותרת דידוע דמהם היו אלא כוונת הכתוב שהם לפי האמת לא הכו אלא איש א' והוא יאיר . אלא שהחסרון שחסרו בו בלבד חשוב כאלו חסרו ל"ו איש עוד אחז"ל שאלמלא שקדמה תפלת אברהם שבנה מזבח בית אל מים והעי מקדם להתפלל על בניו בבואם לעי לא נשאר שריד ופליט מישראל בעת הזאת וז"ל בב"ר פ' ל"ט ויבן שם מזבח א"ר אלעזר ג' מזבחו' בנה א' לבשורות ארץ ישראל וא' לקניינה וא' שלא יפלו בניו בעי הה"ד ויקרע יהושע וכו' הוא וזקני ישראל ויעלו עפר על ראשם א"ר אלעזר בן שמוע התחילו מזכירין זכותו של אברהם שאמר ואנכי עפר ואפר כלום בנה אברהם מזבח בעי אלא שלא יפלו בניו בעי עכ"ל שכוונ' במאמר מבוארת שג' מזבחות נזכרו בענין א' בבשורת הארץ דכתיב ויבן שם מזבח לה' הנראה אליו ואח"כ גבי והעי מקדם נאמר מזבח שני ואח"כ גבי קניינה דהיינו קום התהלך בארץ לקנותם והחזיק בה שם נאמר מזבח שלישי ופרש"י ז"ל אעפ"י שמזבח העי שני כתבו המאמר שלישי כדי לסמוך ענין העי עם ויקרע יהושע שמלותיו ואני אומ' לע"ד שכוונתם ז"ל בזה להודיע שהב' מזבחו' יחדיו עולים הב' לענין הגלת ישראל בעי שאעפ"י שאותו לבדו הוא שהתפלל בו אברהם שלא יפלו בניו בעי עכ"ז גם אותו של קניינה שלא"י מסייע כי אחר שהוא ית' בשרו בכתיבת א"י ובנה מזבח מה תועלת עוד באומרו קום התהלך בארץ להחזיק בה והוא אמר ולא יעשה חלילה ומה צורך מזבח לזה אלא ודאי התכלית קנייתא והחזיק בה אברהם הוא כדי שתהא נוחה להכב' לבניו אח"כ וע"כ בנה מזבח לקניינה וזה סעד לעניין העי וזה כיון בעל המאמר בהקדים מזבח של קניינה ועשאו שני עם היותו שלישי ומזבח העי עם היותו שני עשאו שלישי להודיע שמזבח קניינה מסייע ג"כ לענין העי שיכבשם לפני בניו אלא שלהיו' מזבח העי בפרטות על ענין העי לכך אמר כלום בנה אברהם מזבח וכו' ולא הזכיר מזבח קניינה כי אותו מזבח מסייע לכללות בכיבוש הארץ בכל המקומו' דרך כלל ומ"ש התחילו מזכירין זכותו של אברהם אבינו שאמר ואנכי עפר ואפר דקשה למה לא הזכירו זכות שאר האבות אפשר מב' בחינות הא' כי כתנו אל לבם יהושע וזקני ישראל אלי גבה לב ישרא' בכנסם עיר גדולה ובצורה בשמים כיריחו לאמר ידינו רמה ולכך נפלו בעי לעומת זה ראו להזכיר זכותו של אברהם זכות פרטי במה שהיה שפל בעיניו שאמר ואנכי עפר ואפר לכפר על גובה לבם של אלו וזהו דקדק באומרו זכותו ולא אמר זכות אברהם ר"ל זכותו המיוחד שאמר ואנכי עפר ואפ' עוד בחינ' שנית שאמר ואנכי עפר ואפר בהשתדלות כמרץ על סדום ועמורה להצילם עם היותם רעים וחטאי' ואתה ה' לא תחוס על בניו עוד בחינת ג' זכותו של אברהם והוא מאי דמסי' כלום בנה וכו' שהוא אשר בנה ולא שאר האבות וזהו זכותו המיוחד והמכריח לר' אלעזר בן שמוע להוציא מקר' מידי פשוטו ולפר' עפר על זכותו של אברהם הוא שענין ויעלו עפר על ראש' שהוא דרך סימנ' על צער גדול ומהראוי יקדים ויאמר התחלה ויעלו עפר על ראשם ואח"כ ויפול יהושע על פניו עד הערב כי לא יתכן שאחר שנפל יהושע עד הערב אז העלו עפר על ראשם לעומת כן הכריחו דויעלו עפר היינו זכות אברהם שבעת הנפילה הזכירו זכו' אברהם כדי שיענם ה' ברצון נמצא שזכו' אברהם היא שעמדה להם שלא נפלו בעי אלא איש אחד שקול כל"ו איש · וצריך לחזור לדעת האיש א' יחטא ועל כל העדה יקצוף ואיך יתכן שהצדיק אבד כיאיר בן מנשה שהי' שקול כרובה של סנהדרין ועכן המועל בחרם ניצל עד שנידון בדיני אדם והרלב"ג תירץ בזה וז"ל שהחיל והקבוץ מ' ע"ש ולעד"ן ללמוד טענה אחר' ממ"ש למעלה בפסוק השמרו מן החרם שצוה יפקחו עיניה' איש על חבירו לראות שלא ישלח יד ויזהירו שלא יכשל בו ולפי זה היו בזה חוטאים רבים מפני שלא נתנו עיניהם בו למחות בו שלא יחטא לשלוח ידו בחרם ולכך נענשו בהצטרף שלא הלך יהושע עם כל העם הנז' לעי ועל פי טענה זו יתבאר בפסוק זה יתור תיבת מהם מר"ל שלא בחיל ולא בכח של אנשי העי אלא מהם מישראל עצמם מצד שלא נתנו עיניהם למחות בעכן הם היו סיבת ההכאה וז"ש ויכו מהם אנשי העי ולכך עלה מספר המוכים ל"ו כי לו חכמו ישכילו זאת וישמרו מהכשל עכן בחר' והם היו ג"כ נשמרים ולכך לקה יאיר בן מנשה ששקול כרובה של סנהדרין כי היה בידו למחות · ואמר וירדפום עד לפני שער השברים פיר' הר"דק ז"ל שחסר מם כו' ע"ש ודע דלפיע' המהרג' לא חסרה מם בתיב' לפני שהכתוב מגיד שרדפו לפני השער עד ששברום · ומ"ש ויכום במורד פי' הר"דק ז"ל מקום יש בעי משופע ויורד ושם הכום ע"כ והכתוב מגיד שאפי' שסלק ה' השגחתו מהם היה לבם בלב האריה שהרי רדפום מרחק רב מלפני השער עד השברים ולא יכלו להם להכותם אלא במורד אשר בטבע מוכן לפורענות לנס כשהאויב למעלה והוא למטה שינוצח וימס לבב העם ויהי למים לא על מיתת ל"ו איש אלא שראו כי ה' סר מאתם :

ויקרע יהושע שמלותיו מה טעם יהושע לבדו קרע ולא הזקנים ונפילת אפים ג"כ הוא לבדו והעלת עפר על ראשם השוו כולם חז"ל אמר יוסף גרם לשבטים לקרוע ויקרעו שמלות' לפיכך ויקרע יהושע שמלותיו כמלא מצד זקנו עליו לבד חייוב קריעה ובענין נפילת אפי' הוא לבדו מטעם בזק להיות יהושע גדול אחור לו לבדו יאתה ליפול על פניו בציבור וכן דייק הפסוק למה אתב ככל אתה דייקא וכן אחז"ל מכאן שאין אדם חשוב רשאי ליפול על פניו אלא א"כ שיענה כיהושע בן נון ובזה כתיישב למה קרע יהושע לבדו והוא לבדו נפל על פניו והנה אחז"ל במסכת סנהדרין א"ר אלעזר לעולם יקדים אדם תפילה לצרה שאלמלא לא הקדים אברהם אבינו תפילה בין בית אל ובין העי לא נשתייר מישראל שריד ופליט וכן הוא אומר היערוך שועך לא בצר וק"ק דהא ג' אלפים בלבד הלכו א"כ מה קאמר לא נשתייר מישראל שריד ופליט ודוחק לומר שהיו הורגים הג' אלפים איש והולכים תכף פתאום אל מחנה ישראל כולו והורגים · והנכון שאלמלא תפלת אברהם היו עולים כולים יחד והיו כולם נופלים ולא נשאר מישראל שריד ופליט אלא שזכות תפלת אברהם והמזבח שבנה גרם שנתן בלב יהושע לשלוח מרגלים ושיאמרו אל הייגע וכו' וזהו מה שפיר' חז"ל ויעלו עפר על ראשם שהזכירו זכות אברהם ככז' לעיל בפסוק ויכו מהם עוד אפשר שיהושע הקדי' לבדו לקרוע שמלותיו וליפול על פניו ואח"כ נצטרפו עמו הזקנים שקרעו ונפלו ג"כ על פניהם וישבו יחדיו עד הערב וז"ש הוא וזקני יש' והעלו עפר על ראשם · וענין נפילת אפים כבר הודיעו בס"ה היות מסירת הנפש למיתה כאלו אמר מחני נא מספרך וממתים ידך ה' ולא מתים ע"י אנשי העי :

ויאמר יהושע אהה אדני אלי"ם הזכיר שם אדנות לומר אם אדון אתה היה מורלך והיותיך בעמים ואיך כשהו ראש והזכיר ג"כ שם אלי"ם באותיות הויה שהוא רחום בדין והיה רחמיך שנהרג שר וגדול כיאיר בן מנשה וא"כ למה העברת העביר טעם הכפל לו' אלו העבר' אות' דרך טבע לא הייתי מתרעם כ"כ אבל אחר שהעבר' העביר שהם ב' בחינות הא' ממצילו' העבר' וז"ש העברת והב' היותה ע"י נס וז"ש העביר ר"ל שלא בטבע שזה יחייב היות התימ' יותר גדול ופקח עיניך וראה חסידות יהושע והיותו תלמיד הרועה נאמן שנתן נפשו על ישראל וכן יהושע ענין הנסים וכפלאות תלה בישראל ואמר למה העבר' העביר את העם ולא הזכיר עצמו בכלל אמנ' גבי לתת אותנו ביד האמורי הזכיר עצמו ואמר להאבידנו ומ"ש ולו הואלנו כתב רש"י ז"ל הלואי כמלכנו לשבת בעבר הירדן מזרח' בארץ סיחון ועוג שנכבשה כבר · ומהרי"א ז"ל תירץ קושיא א' והוא מה זה נכשל יהושע והזקנים על ל"ו איש כי כזה וכזה תאכל החרב ותירץ שכל צערם הוא על כי ראו סר כל ההשגחה מעליהם והיו נעזבי' למקרה גם ראו מורך לבב העם ויהי למי' שעם זה לא יוכלו להרי' ראש עוד לפני אויביהם וכנגד הסתלקות ההשגח' אמר למה העברת העבי' אם היה רצונך לתת אותנו ביד האמורי וסלק השגחתך למה העברתם הירדן בנס ופלא ולא תאמר שהעברת אותם לפי שלא היה להם מקום לשבת כי אינגו כן כי ולו הואלנו ר"ל וכבר היינו רוצים לשבת שם בעבר הירדן ועל מה שרא' מורך לבב העם אמר בי אדני מה אומר אחרי וכו' ר"ל איני מתלונן על ל"ו איש שמתו כי אם על מציאות הפיכת ישראל עורף וישמע זה הכנעני והשם טוב שקויכו בקריעת הירדן ובליע' חומות יריחו יכרת אותו שם טוב וז"ש והכריתו את שמינו הטוב ומה העש' לשמך הגדול שהוא ג"כ יכרת ח"ו ע"כ תורף דבריו : ולי נראה כי אלו נלחמו איש בלאחיו ואיש ברעו ומתו ל"ו איש מישרא' ומתו ג"כ מאנשי העי לא היו נבהלים כ"כ אמנם נערם הוא שראו שהם לא הרגו איש מאנשי העי והדרבא אנשי העי הרגו מהם ל"ו איש ומה גם לחז"ל שאמרו שנהרג איש יחיד יאיר בן מנש' ששקול כל"ו איש רובה של סנהדרין והיא הכותנת שאמרו אין זה בנוהג שבעולם אלא דבר אין מן הטבע ובפרט שנכנסו ישראל כולם אין זו כי אם מיתת אלי"ם ולכך כבהלו נחפזו ולו ידענו כך שסופינו ליפול ביד האמורי ודאי שהואלנו ונשב בעבר הירדן והיינו מוחלים לך כתיבת הארץ ולעומת זה סמך :

בי אדוני ר"ל אחלי יכונו שלא אהא נתפש בדברי אלה שאני מבזה את א"י במ"ש ולו הואלנו ונשב בעבר הירדן חלילה לי כי מרוב שיחי דברתי כך כי מה אומר אחרי אשר הפך ישראל עורף לפני אויביו שאלו לחמו איש באחיו פנים בפנים ומתו דרך כל הארץ הוא אמנם הפיכ' עורף קשה מאד ובפרט לפיותם נקראים ישראל אשר שמך האל הגדול משותף עמנו ואלו כביכול אתה ההופך עורף ותשיב אחור ימין עוזך וז"ש בסמוך כפ' :

וישמעו הכנעני וכו' והכריתו את שמינו כפשוטו שימיהונו ומה תעשה לשמך הגדול פרש"י המשותף בשמנו זהו מדרשו ע"כ והכוונה בשם ישרא' כנז' ומה תעשה לשם אל שהוא מצד החסד והגדולה והוא המשותף עמנו בשם ישראל והמדר' הזה שהזכיר רש"י ז"ל בירושלמי בתעניות ר"ל בשם רבי ינאי אמר שתף הב"ה שמו בישראל משל למלך שהיה לו מפתח של פלטרין קטנה אמר המלך אם אני מניחה כמות שהיא אבידה היא אלא הריני עושה לה שלשלת שאם אבדה השלשלת תהא מוכחת עליה כך אמר הב"ה אם אני מניח את ישראל כמות שהם נבלעים הם בין האומות אלא הרי אני משתף עמהם שמי הגדול והם חיים מה טעם וישמעו הכנעני וכו' והכריתו את שמנו ומה תעשה לשמך הגדול המשותף בנו מיד ויאמ' ה' אל יהוש' קום לך קם לך ההו' דאדכרה עכ"ל וראוי להבין השתוף הזה כיצד הוא בדברים לבד או בענים וראשוב' גם למה המשילו את ישרא' למפתח ואת שמו ית' לשלשלת ולא משל אלהו : הביאור כי להיות ישראל מצד גופם ועצמם קטני הכמות ואיכות גשמי וכענין הגפן שהמשילם יחזקאל ע"ה להואלת חומר הנה הוא ית' בהמלאת ראה לבית מקושר עמהם בשלשלאות ועבותות אהבה מפאת נפשם הרוחנית וחלק אלוה ממעל לא יפרד אלא בכל צרתם לו צר כי שמו בקרבם מב' בחינות הא' שנקראו ישרא' ישר מצד כושר מעשיהם ואל עמהם וזאת הבחינה הזכיר במאמר הראשונה שאמר שתף הב"ה שמו בישרא' שבשם ישרא' משותף שמו ובנגד הבחינה הב' והיא שיתוף עצמי מצד נפשם הרוחנית אמרו המשל באות ומהייחד מצד והוא אומרו משל למלך שהיה לו מפתח של פלטרין מפתח ע"ש שע"י ישראל ואעפ"י שהם קטנים ובזויים בעיני האומות מ"מ על ידם פתח ה' את אוצרו הטוב ז"ש מפתח קטנה של פלטרין אשר

למה זה אתה נופל על פניך · על דרך מה תצעק אלי כלומר איך צריך בקשה ותחינה ישמידו החרם ואסלח להם: חטא ישראל · ולא תאמר חטא בשגגה אלא וגם עברו בריתי כי ברית נכרתה ביני וביניהם בהר סיני לעשותם כל אשר צויתים והגוים וכן הוא ויקח ספר הברית ויקרא באזני העם והם אמרו כל אשר דיבר יי' נעשה ונשמע וגם משה רבינו מפי הגבורה נביא מקרבך מאחיך כמוני יקים לך יי' אלהיך אליו תשמעון והנה יהושע צוה אותם ואמר להם שלא יקחו משלל העיר דבר והנה עברו הברית שלקחו משלל העיר: וגם לקחו מן החרם · כל גם בא לרבות ופי' הנה בעבור החרם כאלו כוס הנביא והוא יהושע מצוה בלא חרם ואם עברו המצוה עברו הברית כ"ש כי בידם החרם:

וגם גנבו כי אלו לקחו בפרהסי' לא היה כל כך רע אבל כשגנבו כאילו חשבו להסתיר מהבורא: וגם כחשו · או אולי הרגיש אדם בדבר וכיחש עכן או בעבור שסופו לכא שהרי כחש עד שבקש ממנו יהושע ואמר לו בני שים נא כבוד ליי': וגם שמו בכליה' וכל זה להכחיש יותר כמו שאמר והנה טמונים · ובדרש מה הם חמשה גם מלמד שעבר על ה' חומשי תורה: קדש התקדשו ענין זימון: אשר

י וַאֲמַר יְיָ לִיהוֹשֻׁעַ קוּם לָךְ לְמָה דְּנָן
אַתְּ רָמֵי עַל אַפָּךְ׃
חָטָא יִשְׂרָאֵל וְאַף עָבַרוּ עַל קְיָמִי
דְּפַקֵּידִית יָתְהוֹן וְאַף נְסִיבוּ מִן חֶרְמָא
וְאַף גְּנַבוּ וְאַף כַּדִּיבוּ וְאַף שַׁוִּיאוּ
בְמָנֵיהוֹן׃ וְלָא יְכִלוּן בְּנֵי יִשְׂרָאֵל
לְמֵיקַם קֳדָם בַּעֲלֵי דְבָבֵיהוֹן קְדָלְהוֹן
יְחַזְרוּן לְמֵיפַךְ קֳדָם בַּעֲלֵי דְבָבֵיהוֹן
אֲרֵי הֲווֹ לְחֶרְמָא לָא אוֹסֵיף לְמֶהֱוֵי
מֵימְרִי בְּסַעְדְּכוֹן אִם לָא תְשֵׁיצוֹן
חֶרְמָא מִבֵּינֵיכוֹן׃
קוּם זַמֵּין יָת עַמָּא וְתֵימַר אִזְדַּמָּנוּ
לִמְחַר אֲרֵי כִדְנַן אֲמַר יְיָ אֱלָהָא
דְיִשְׂרָאֵל חֶרְמָא בֵּינָךְ יִשְׂרָאֵל לָא
תִיכּוּל לְמֵיקַם קֳדָם בַּעֲלֵי דְבָבָךְ עַד
דְּתַעְדּוּן חֶרְמָא מִבֵּינֵיכוֹן׃ וְתִתְקָרְבוּן
בְּצַפְרָא לשבטיכון

וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־יְהוֹשֻׁעַ י
קֻם לָךְ לָמָּה זֶּה אַתָּה נֹפֵל עַל־פָּנֶיךָ׃ (ב' חס' קדש את העם)
חָטָא יִשְׂרָאֵל וְגַם עָבְרוּ אֶת־בְּרִיתִי (ה' וגם כדין פסו')
אֲשֶׁר צִוִּיתִי אוֹתָם וְגַם לָקְחוּ מִן־
הַחֵרֶם וְגַם גָּנְבוּ וְגַם כִּחֲשׁוּ וְגַם שָׂמוּ
בִכְלֵיהֶם׃ וְלֹא יֻכְלוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל (ג' ר"פ ולא לא)
לָקוּם לִפְנֵי אֹיְבֵיהֶם עֹרֶף יִפְנוּ לִפְנֵי
אֹיְבֵיהֶם כִּי הָיוּ לְחֵרֶם לֹא אוֹסִיף
לִהְיוֹת עִמָּכֶם אִם־לֹא תַשְׁמִידוּ
הַחֵרֶם מִקִּרְבְּכֶם׃
קֻם קַדֵּשׁ אֶת־הָעָם וְאָמַרְתָּ הִתְקַדְּשׁוּ (ה' ר"פ)
לְמָחָר כִּי כֹה אָמַר יְהוָה אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל (ה')
חֵרֶם בְּקִרְבְּךָ יִשְׂרָאֵל לֹא תוּכַל לָקוּם
לִפְנֵי אֹיְבֶיךָ עַד־הֲסִירְכֶם הַחֵרֶם
מִקִּרְבְּכֶם׃ וְנִקְרַבְתֶּם בַּבֹּקֶר (ל')
לשבטיכם

רשי

קום לך · קם לך כתיב עמד לך מה שהתפללת לפני והזכרת · דבר אחר עמדת לך במחנה ולא יצאת עמהם ואני אמרתי אשר יוציאם ואשר יביאם כי אתה תביא את בני ישראל ואנכי אהי' עמך כי הוא יעבור לפני העם הזה והוא ינחיל אותם אם תלך אתה לפניהם יצליחו ואם לאו לא יצליחו · דבר אחר קום לך בשבילך זאת להם לא אמרתי לך להקדים שלל העיר:
לבתים

רלבג

והנה היתה מצות השם ית' שהנלכד בחרם ישרף באש כי הוא ברור אצל השם ית' שלא יפול הגורל כי אם על החוטא ועם כל זה מצאנו שהתחכם יהושע אל שיודה עכן זה קודם שפטו אותו בזה המשפט ואי אפשר שנאמר שבכר עשה זה יהושע כדי שיוכל לשופטו בדין ומפני שלא היו שם
עדים

מסרה

יוכלו י"א בקריאה וסי' ולא יוכלו בני ישראל לקום · אמחצם ולא יוכלו קום · ויהונתן ואחימעץ עמדים · צפיו עורים כלם · ונלחמו אליך ולא יוכלו לך · ונתתיך לעם הזה · על מי אדברה ואעידה · לכן כה אמר יי' הנני מביא רעה · זנח עגלך שמרון · נעו עורים בחוצות נגאלו בדם · מים רבים לא יוכלו לכבות: קם ט' ראשי פסו' בקריא' וסי' קום התהלך בארץ לארכה · קום לך פדנה ארם · קם קדש את העם · קום רד לקראת אחאב · קום לך צרפתה · קום וירדת בית היוצר · קום לך אל נינוה · וחברו קום כי עליך הדבר קם קדש חסר: למחר ה' בקריא' וסי' נמסר בסדר וארא:

מנחה קטנה

ויאמר ה' אל יהושע קום לך וגו' תקומה ישלך למה זה אתה נופל אין כאן נפילה כמו שעלה בדעתך · כי לא אכלע ולא אשחית עוד אם תסירו מקרבכם החרם · ודקאמרת למה לא נעשה כזה בימי משה דבך אע"פי שהי' בהם חרם עכן שתי תשובות בדב' חדא קום לך את הגרמת שמשה אע"פי שלא ירד עמם במלחמה זכותו ירד עמם והגין עליהם משא"כ אתה אין זכותך גדול כ"כ ולא הלכת בקרב כי אלו הלכת עמהם היה זכותך מגין עליהם · ועוד שנית חטא ישראל שכשיו קבלו הערבות וזה חטא ישראל אע"פי שהי' אלא חטא יחיד חטא ישראל עיקרי · עוד יתכן קום לך וגו' כי מצינו גבי משה שנפל על פניו לפני השם במחלוקת קרח ושם פיר"שי מפני שהי' בידם סרחון רביעי וכבר התפלל עליהם ג' פעמים והיה מתיירא שלא יקובל תפלתו · אמר עד מתי אטריח על המלך · מש"אכ גבי יהושע היה זה פעם ראשון שהי' לו להתפלל והיה די בתפלה בלי נפילת אפים וזה שאמר קום לך היה די בקימה ובתפלה מעומד למה זה אתה נופל לא אמ' למה זה נפלת על פניך אלא אתה דייקא כלומר אין לך ללמוד ממשה כי הפרש יש בדבר כאמור: קום קדש את העם שיקדישו ויטהרו עצמם שיהיו מוכנים מכאן ולהבא לשמע אלהי כי קדושה ראשונה שקדשת אות' לשעתה כדכתי' התקדשו וגו' נתבטל ע"י לכלוך חטא החרם ע"כ קום וקדש אותם לעתיד: חרם בקרבך ישראל אע"פי שאין בתר' אלא בקרבך ביחיד יחרם ישראל הוא אם מצד הערבות ואם מצד שלא שמרו והשגיחו על הדב' והרי הוא כאילו היה בידם למחות ולא מיחו הם נתפסים על הדבר וזה העונש ה:עשה להם אתה חרלת שאמרת ולקחתם מן החרם ושמת את מחנ' ישראל לחר' ע"כ הפה שאסר הוא הפה יתיר קום קדש את העם ובערת הרע מקרבך:
והיה

כלי יקר

לעומת זה ראה לעשות לה שלשלת ובנמשל מורה על היות ישראל דבקים בה' וקשורי' בשלשלת מפא' רותניות נפשם האולה מאתו ית' שלהורות זה נקראו ישראל בשם אל קשור בשלשלת שאמר הב"ה אם אני מניח את ישראל כמות שהם מבלי שיהיו מקושרי' עם קדושתי יהיו נבלעים בין האומות לא אמר יבלעום האומו' שהיה מורה על שיהרגם הריגת הגוף אך המ' יהיו נבלעים דעדיפ' מינה קאמר והיא שאם יהיו נבלעים בין האומות שלא יזכר עוד שם ישראל עובדים את הש"י כמו שנבלעו כמה וכמה אומות שלא נזכר עוד שמם בעבודתו ית' וזהו בין האומות והנה זה רע ומר ממות הגוף אלא הריגי משתף שמי הגדול בהם והם חיים חיי העה"ז והב' כי חיים וחסד יעשה עמה ה' שמי המשותף עמה' וזהו ומה תעשה לשמך הגדול כנז' וזהו קום לך תיבת קם חסיר' לזה פי' חז"ל שר"ל קם לך סניגורי' זו שהזכרת היא שעמדה לך · עלה בידינו מה שרצינו בדברי רש"י ז"ל ואולי זש"ה אלי"ס אל דומי שאתה דיין ואלי"ס נכנס לדין המכס אל החרם ואל תשקוט שם אל כי הנה אויבך יהמיון על עמך יערימו סוד בערמה ומרמה או יהיה לשון ערימת גורן שמרבים סודות כערימ' ואין תכליתם על עמך בלבד אך ויתיעצו על צפונך שמך הגדול בנשמתם ושם אל המובלע בשמם אמרו לכו ונכחידם מגוי והתכלית כדי שלא יזכר שם ישראל עוד שאינם רוצי' לשמוע אל הגב ישראל לעומת זה אל החרש ואל תשקוט אל · עוד כתב רש"י ז"ל ופשוטו ומה תעשה לשמך שם גבורתך שילא כבר ועתה יאמרו השם כחו וקרוב לזה כתב הרד"ק ז"ל שיאמר מבלי יכולת ה' והרי שמך כאלו נתמעט אלא"ס ע"כ וק"ק לי בענין זה יהושע מה עלה על לבו והיה לו ליתן אל לבו אולי חטאו ונכשלו בעבירה או בחרם כי לא קרה יד ה' וכ"ל שיהושע נתן אל לבו שהיה כבר גלוי לפניו שנכשלו אך שתמ' על הסי"ת שלא היה לו להפילם בידי אדם ולהפוך ישראל עורף פן ישמעו הכנעני ויושבי הארץ וכו' ומה תעש' לשמך הגדול באופן שלו הוכח שעשית בצדק ומשפט לא היה לך להוכיחן בזה האופן והשיב הוא ית' שלהיות כשלוכם בעון החרם הוכרח להיות זה עונש ולא עונש זולתו:

ויאמר ה' אל יהושע קום לך רש"י ז"ל קם לך כתי' עמד לך הפלתך לפני ע"כ · והיא הסניגורי' של שמו ית' המשותף בנו כנזכר ד"א עמדת לך במחנה כו' ע"ש ואפשר לו' שלכל ה' מאלו הפירושים מובן אומרו קם לך חסר לפי הראשון ברור בדבריו · ולפי' הב' נראה מדקאמר עמדת לך במחנה נראה שדורש תיבת קם לשון עמידה ר"ל עמדת לך במחנה · ולפירו' הג' קום לך בשבילך אפשר דדריש קם לך שעמד וקם מה שהחרמת שבשבילך זאת להם אמנם פשט דברי רש"י ז"ל לב' הפירושים דריש תיבת לך לשון אתה הוא שגרמת שלא הלכת עמה' או שהחרמת ואמי לא אמרתי לך להקדים ומ"ש למה זה אתה נופל על פניך עיין פי' הרד"ק ז"ל ובזה מובן אומרו למה זה זה דייקא שאין תרופת זה מה שאתה נופל על פניך אך רפואתו הוא השמדת החרם · או יאמר למה זה אתה נופל על פניך ר"ל הנפילת אפים יאות למתודה ואומר חטאתי וכו' והמכ' למי שאומר דבר כזה שאמרת ומה תעש' לשמך המשותף בשמינו אין כ"ל סניגוריא כזו בנפילת אפים ז"ש למה זה אתה נופל וכו' קום לך ואמור אותה מעומד:

חטא ישראל חז"ל פירשו אעפ"י שחטא ישראל הוא שנאמר חטא ישראל וז"ל במסכת סנהדרין פרק נגמר הדין חטא ישראל אמר רבי אבא בר זבדא אמר רבא אעפ"י שחטא ישראל הוא אמר רב פפא היינו דאמרי אינשי אסא דקאי בני חילפי אסא שמיה ואסא קרו ליה · ואפשר שהם ז"ל דקדקו דהי"ל ישראל חטא מדקאמר חטא ואחר כך ישראל ר"ל אעפ"י שחטא ישראל הוא מעין מה שאחז"ל גבי והשימותי את מקדשיכם דמלא קאמר ואת מקדשיכם אשות' ר"ל אף כשהן שוממין בקדושתן הן עומדין ורב פפא אפשר דבא לפרש דברי רבא ולומר דדוקא בכי האי גוונא דאם שהיו ישראל כשרים ורק מעיר הזה שנלכד בחרם וחברתו שיהם גרמה לו' חטא ישראל וכהאי דאסא ביני חילופי וכו' כך יש' הכשרי' דומי' להדסים אעפ"י שיעמדו בתוך רשעים וחטאים יש' הוא אבל החוט' עצמו לא יכונה בשם ישראל כיון שחטא · הן אמת דפשט דבריה' דאעפ"י שחטא הוא אמאר כללי גם אל החוטא ואז"ל בחמשה וגם אלו במסכת סנהדרין א"ר יהודה בשם ר' יהודה בר מספרתא מלמד שעבר עכן על חמשה חומשי תורה שנא' ה' פעמים גם ע"כ · והכונה להם כי בספר ראשון הזהיר על הגזל מכל עץ הגן אכול תאכל ולא מן הגזל ושם דור המבול לא נחתם גזר דינ' אלא על הגזל ואברהם אמר הרימותי ידי אל ה' וכו' ויוסף הצדיק כתיב ביה וילקט יוסף את כל הכסף בית' פרעה ולא רצה לקחת מאומה אעפ"י שע"י פתרון החלומות בא אוהו הכסף ועכן עבר על כל זה שבאום' ראשונה וכן בחומש שני פרעה שחמס את יגיע כפי בני ישראל ונשתעבד בהם שב עמלו בראשו ובפ' יתרו בעשרת הדברות לא תגנוב ובפרשת המשפטים דיני הגנב וכן בחומש ג' אדם כי יקריב מכם ולא מן הגזל כאדם הראשון שהיה הכל שלו ושם כתיב והשיב את הגזלה אשר גזל ובחומש ד' פרשת שלח מצות ציצית ועשו להם ציצית על כנפי בגדיהם ולא מן הגזל וקרח נתן עיניו בכהונה שאינה שלו נבלע · ובחומש ה' כתיב בי' הדברות ולא תגנוב באופן שבכל חמשה חומשי תורה יש אזהרה ונווי על הגזל כמאה עכן עבר על ה' חומשי' שהזהירו על הגזל ולכך אמר ה"פ וגם מ"ש וגם עברו את בריתי א"ר אילעא ב"ר יהודה מספרתא עכן מושך בערלתו היה כתיב הכא עברו את בריתי וכתיב התם את בריתי הפר: ומהרי"א ז"ל פי' ביתור חלוקות אלו חטא ישראל וגם עברו וכו' שהוא ית' משיבו על מה שנתרעם אהעדר ההשגחה ואמר לו מה תצעק אלי על העדר השגחתי והסיבה מבוארת והיא שחטא ישראל וכו' ורשם כמה בחינות א' חטא ר"ל בהיותו זרע קדש ברך ה' ישראל חטא בבכורי והב' וגם עברו את בריתי אשר צויתי אותם במאמר המקום אשר אתה עומד עליו אדמת קד' הוא ושלא יגעו בו יד והבחינה ג' גם לקחו מן החרם שהחרם חמור מאד · והד' הכסף והזהב שהי' ראוי לאוצר ה' ממנו גנבו שלא גנבו מהראוי לשריפ' אלא כסף וזהב והבחינ' ה' שמודה ועוזב ירוחם והם כחשו את"כ הזכיר מה שחטאו בשמלה שהיתה ראויה לשריפה והם שמו בכליהם והנה לא זכר בפי' עכן כדי שיודע לעיני העם על פי הגורל ולא יאמרו קרוביו שיהושע רשמו מעצמו עכ"ל: והרד"ק ז"ל פי' חטא ישראל לא תאמר כו' ע"ש ולע"ד דפתח חטא ישראל בלשון יחי' והי"ל חטאו ישר' כמ"ש וגם עברו לא כיון לומר מראשית אחרית שאחד הוא שחט' זה עכן ז"ש חטא ישראל ישראל א' הוא שחטא בלבד וגם בני ישראל בכלל אשמו שעברו את בריתי אשר צויתי אותם דהיינו מ"ש להם ורק את' שמרו מן החרם שר"ל שמרו זולתכם מן החרם שלא יכשל איש באחיו יתן עיניו כנזכר לעיל לעומ' זה אמר וגם עברו את בריתי בלשון רבים · ואפשר ג"כ דכלל בזה עכן שחלל שבת שנקרא ברית עולם כמו שאז"ל וגם לקחו מן החרם ר"ל לקחו מן תקרובת ע"א שהם חרם כדכתיב והיית חרם כמוהו כמו שאמר בפרקי רבי אליעזר שאדרת שנער היתה פרושה לפני ע"א והכסף והזהב קרבן לפניה ול' זהב לשונה של ע"א נתון בפיה עד כאן · ואהו וגם לקחו מן החרם הוא ע"א נוסף על עברו את בריתי בבחינת חרם יהושע הנה לקחו ג"כ מתקרובת ע"א שהוא חרם וגם גנבו כשיטת המפרשים הנזכרים:

ולא יוכלו בני ישראל וכו' קשה וה"ו של ולא יוכלו שהרי אין לו קשר עם הנז"ל אבל הכונ' שבכלל חטאתיו אשר חטא ישראל וגם וגם וכו' מכלל חטאתיו גם כן שגרם לשלא יוכלו עוד ישראל לקום ואשם זה בראשו ואמר שלא יוכלו עוד לקום ראש לפני אויביהם כי היה לבם למים · ואפילו אם יתחזקו ברוב עם לקום לפני אויביהם עורף יפנו לברוח כי היו לחרם ולא אוסיף להיות עמכם וכשאין אני עמכ' בהכרח עורף יפנו עד שתשמיד החר' והשולח בו יד זה הוא שאמ' אם לא תשמידו:

קום קדש את העם צריך להבין שמה טעם לומר כלל ופרט קום קדש את העם ואמר התקדשו ועוד למה לא הזכיר כי אם חלוקה אחת והיא לא תוכל לקום לפני אויבך ושו חלוקת עורף לפני אויביהם וכו' לא הזכירה · ועוד קשה שלמעלה אמר ה' אם לא תשמידו החרם לשון השמד וכלה וכאן לשון הסרה עד הסירכם ולבא עד תכונת זה כבין לשון קד' הרד"ק ז"ל פי' לשון הזמנה: **ולי** נראה לפי שישראל נעשו חולין במעשה כזה לכך אמר קום קד' את העם שיקבלו עליה' קדוש' כדי שיחול עליהם אלהותו יתברך וזה שאמר התקדשו למחר כי כה אמר ה' אלהי ישראל אלהיכ' הוא מאחר שתתקדשו ולמחר יברר ה' האות הזה בפרסום החוטא שחרם בקרבך ישראל ר"ל יחיד א' החרם מצוי בו ולא נכשלו רבים ואת' תהיו נקיים ותבדלו מן החרם ואז יהיה אלהיכם ולפי שלמעלה אמר שצריך להשמיד מי שימצא בידו החרם אמר עתה שיכסה מזה טפח ולא אמר אלא עד הסירכם כדי שיקבלו עליהם בסבר פנים יפות כיון דאינו אלא הסרה בעלמא דהיינו לקחת החרם מיד מי שהוא לשרפו ולא גלה ענין השמדה פן ישרבו להתקדש על זה כמו שעשו אח"כ ולעומת זה הוא מה שהעלים עורף יפנו לפני אויביהם דהיא חמורה ויש בה סכנת נפשות ישראל לפנות עורף ח"ו והא בהא תליא דכיון שהוכרח להעלי' עונש השמד החרם ולומר לשון הסרה הוכרח ג"כ להעלים עונש עורף יפנו לפני אויביהם דאם יאמר עורף יפנו היה מוכרח לומר ג"כ עונש ההשמדה שאז לא יתכן יתוקן בנקלה והסרה כל דהו וע"כ הודיעו ה' ליהושע שיעלים ב' הענינים כנז' וז"ש קדש את העם לדעתך להשמיד החרם כמו שציויתיך אכן אליהם לא תאמר הכל בפי' אלא ואמרת התקדשו למחר וכו' לא תוכל לקום לפני אויבך אבל זה יתוקן בנקלה שתסירו החרם מקרבכם ולעת המצוה תעשה השמד ושריפה כי לא יתייצב איש בפניך אחר התברר המעילה עוד אפשר שהוא ית' אמר ליהושע שיאמר כן כעת אולי המועל בחרם יודה מעצמו ומודה ועוזב ירוחם ובהסרה כל דהו יספיק בלי השמדה ולזה אמר עד הסירכם בלבד דמ"ש השמידכם היינו אם לא יודה:

ונקרבתם בבוקר וכו' הובא בילקוט בשם פרקי ר"א ז"ל ראה יהושע בי"ב אבנים שעל כהן גדול שהם כנגד י"ב שבטים וכל שבט ושבט שהיה עושה דבר של צדקה הי' אבנו מגיה אורה ואם עשה דבר עבירה היתה מכהה אורה וראה שהיתה אבנו של יהוד' מכהה אורה ידע ששבט יהודה מעל בחרם והפיל גורלות ביניהם ונלכד עכן עכ"ל · למדנו מכאן שע"י אורי' ותומים נתברר שבט יהודה ואח"כ נתברר עכן ע"י הגורלות וק"ק דגבי השבט אמר ילכדנו ה' והוא ע"י אורים ותומים ואידך כולהו ע"י הגורל וא"כ אמאי קאמר חד לישנא בכולהו דמשמ' דהכל חד ותיבת ה' דקאמר לא דייק שפיר אמנם למ"ד שע"י אהרון נלכדו כולם ניח' שפיר לשונה' והלכידה על ידו ית' הן אמת דקרא דויקרב את ישראל לשבטיו דייק שפיר למ"ד שנלכדו ע"י אורים ותומי' דתיבת לשבטיכם ר"ל לאבנים המיוחדים לשבטיכם כדי שמתוכ' יתברר הענין או יאמר ונקרבתם כולכם יחדיו איש לדגל שבטו כדי שיהיה מזומן לברור לעת מחר:

והיה הנלכד בחרם ישרף באש אמר לשון הנלכד להוכיח מאי דפירשתי למעלה שאו הודה עכן קודם עמדם לפני אורים ותומים או לפני אהרון מודה ועוזב ירוחם לא כן כעת להיותו כופר בכל ומפליר זה חייב לו ליענש וז"ש והיה הנלכד בחרם שלהיותו נלכד ע"י הזולת לעומת זה ישרף לשתי סבות הא' כי עבר את ברית ה' למעול בחרם והב' כי עשה נבלה בישראל שהפילם ביד אויביהם לפנות עורף וזהו כי עשה נבלה בישראל ר"ל הנבלה שעשו הגוים להרוג בישראל מעל' עליו הכתוב כאלו הוא עשאה והיינו דכתיב כי נבלה עשה בישראל עוד נ"ל שאמר כי עשה נבלה בישראל לפי שהם נדיבים עם אברהם וזה נתן עינו לקחת מאשר לה' ית' ז"ש כי עשה נבלה בישראל הנדיבי'
ומהרי"א

רש״י

בבתים · יש במשפחה אחת הרבה בתי אבות : לגברי׳ לראשי גולגלות כל אנשי הבית יבאו לגורל : תוס׳ישרף באש · האהל והמטלטלין : אותו ואת כל אשר לו · כדין המפורש למטה אותו והבהמה בסקילה והזקף שהו׳על באש מוכיח שהוא כפרד מאותו שכן מצינו מקראות שהטעם מחלקן כמו אחרי דרך מבוא השמש שאחרי מופלג מדרך על ידי הטע׳וכן פתרונו הנלכד בחרם ישרף באש הראוי לישרף כמו שמפורש למטה : אותו ואת כל אשר לו · כדין האמור למטה וזה מקר׳קצר ודומה לו כל מכה יבוסי ויגע בצנור לא פירש מה יהיה לו ובדברי הימים פי׳והיה לראש אף כאן לא פיר׳ מה יהיה באותו וכל אשר לו ולמטה פי׳ : ויקרב את ישראל · לפני החשן מקום שהשבטי׳ כתובי׳ ומסר לו הקב״ה סימן שהשבט שחט׳ אבנו כהה וכהתה אבנו של יהודה : ויקרב את משפחת יהודה·לגורל אחד קרב ראשי המשפחות אדם אחד מכל המשפח׳ והטילו גורל על מי יפול ואחר כך על כל בתי אבות של אות׳משפחה ובא אדם א׳מכל בית אב לגורל ואחר כך באו כל אנשי אותה הבית : שים נא כבוד · התחיל להוציא לעז על הגורל אמר לו בגורל אתה בא עלי אתה ואלעזר הכהן גדולי הדור אתם הטל גורל על שניכם ויפול על האחד אמר לו שים נא כבוד בבקשה ממך אל תוציא לעז על הגורלות שכן עתידה הארץ ליחלק : ויען עכן · ראה בני יהודה נאספים למלחמ׳אמ׳ מוטב שאמו׳ אני לבדי ולא יהרגו כמה אלפים מישראל : כזאת וכזאת עשיתי · גם בחרמי׳ אחרים בימי משה שכ׳והחרמתי את עריהם : וארא

לשבטיכם והיה השבט אשר ילכדנו יהוה יקרב למשפחות והמשפחה אשר־ילכדנה יהוה תקרב לבתים והבית אשר ילכדנו
טו יהוה יקרב לגברים: והיה הנלכד בחרם ישרף באש אתו ואת־כל־אשר־לו כי עבר את־ברית יהוה וכי־עשה נבלה בישראל:
טז וישכם יהושע בבקר ויקרב את־ישראל לשבטיו וילכד שבט יהודה:
יז ויקרב את־משפחת יהודה וילכד את משפחת הזרחי ויקרב את־משפחת הזרחי לגברים וילכד זבדי:
יח ויקרב את־ביתו לגברים וילכד עכן בן־כרמי בן־זבדי בן־זרח למטה יהודה:
יט ויאמר יהושע אל־עכן בני שים־נא כבוד ליהוה אלהי ישראל ותן־לו תודה והגד־נא לי מה עשית אל־תכחד ממני:
כ ויען עכן את־יהושע ויאמר אמנה אנכי חטאתי ליהוה אלהי ישראל וכזאת וכזאת עשיתי: וארא

לשבטיכון ויהי שבטא דיתאחד מן קדם יי יקרב לזרעין וזרעיתא דיתאחד מן קדם יי תקרב לבתין וביתא דיתאחד מן קדם יי יתקרב לגבריא: ויהי דיתאחד בחרמא יתוקד בנורא יתיה וכל דיליה ארי עבר על קיימא דיי וארי עבד דלא כשר בישראל: ואקדים יהושע בצפרא וקריב ית ישראל לשיבטוהי ואיתאחד שבטא דבית יהודה: וקריב ית זרעית יהודה ואחד ית זרעית זרח וקריב ית זרעית זרח לגבריא ואיתאחד זבדי: וקריב ית ביתיה לגבריא ואיתאחד עכן בר כרמי בר זבדי בר זרח לשיבטא דיהודה: ואמר יהושע לעכן ברי שוי כען יקרא קדם יי אלהא דישראל והב קדמוהי הודאה וחוי כען לי מה עבדתא לא תכסי מיני: ואתיב עכן ית יהושע ואמר בקושטא אנא חבית קדם יי אלהא דישראל וכדין וכדין עבדית: וחזית

רדק

אשר ילכדנו יי׳ · אמרו כי העבירם לפני הארון והנלכד הוא שהיה הארון קולטו שלא היה יכול לזוז משם ועוד אמרו כי העמיד כל השבטים לפני האורי׳והתומים ואבני החושן היו כתובים בו שמות השבטים ומי שאבנו כהה הוא הנלכד וכהה אבנו של יהודה ולדעת המשפחות והגברים עשו בקלפי על פי הגורל : יקרב למשפחות · פי׳לגברים ראשי משפחות : תקרב לבתי׳ · לראשי בתי המשפחה : יקר׳לגברים · לאנשי הבית : ישרף באש אותו ואת כל אשר לו · לפי שעבר בחרם יחרם כל רכושו ובניו ובנותיו הקטני׳ שהם בכלל ממונו אבל העונש ואם בניהם היו גדולים הם בני עונש לפי שראו ושתקו ועברו בחר׳ואשה לא היתה לו ואם היתה לו לא ידעה דבר כי העלם ממנה שהרי הטמין אות׳תחת הקרקע ומה שאמר ישרף באש כמו שנשרפה העיר שהיתה חרם כן ישרף העוב׳על החרם וכל אשר לו שהוא חרם : ויקרב את משפחת יהודה · הקריב שבט יהודה לראשי משפחות וזכר משפחה במקום שבט וקצר למשפחו׳ והכל לקצר כי כן דרך המקרא : וילכד את משפחת הזרחי · זה לבדו וילכד מן הקל בענין זה ושאר וילכד מן נפעל ופי׳וילכד הארון לבדו : לגברי׳ · לאנשים ראשי בתי המשפחה : וילכד זבדי · שהיה ראש בית אב ויקר׳אנשי הבית וילכד עכן : בני שים כבוד ליי׳ · בקש ממנו שיתודה על עונו לשני דברים האח׳לכפרת עונו שתהא מיתתו כפרתו בהודא׳עונו ומכאן למדו שכל המומתין מתודין ולמדו כי כופר עונו מדכתיב יעכרך יי׳ביום הזה נעכר ולא לעולם הבא והשני כדי שיודו בני ישראל בגורל או בקלים׳הארון ויאמרו כי אמת הוא וכן אמרו רז״ל שאמ׳עכן ליהושע בגורל אתה בא עלי אתה ואלעז׳ הכהן שני גדולי הדור אם אני מפיל עליכם על אחד מכם הוא נופל אמר לו יהושע לעכן בבקשה ממך אל תוציא לעז על הגורלות כי עתידה ארץ ישראל ליחלק בגורל : וכזאת וכזאת עשיתי · פירשו לפניו וארא בשלל ורז״ל דרשו כי מעל עכן בג׳ חרמים שנים בימי משה ואחד בימי יהושע שנאמר כזאת וכזאת עשיתי והתודה עת׳ על שלשתן ויש אומרים בארבעה שלשה בימי משה חרמו של כנעני מלך ערד וחרמו של סיחון ועוג וחרמו של מדין · בכנעני שכתו׳בו והחרמתי את עריה׳ובמדין שנתנו הזהב הששל ליי׳ ואמרו מפני מה לא נענש בימי משה על שעבר בימי משה מהם אמרו שלא ענש על הנסתרות עד שעברו ישראל את הירדן פירוש לא ענש בגלוי שנא׳ הנסתרות ליי׳אלהינו ומהם אמרו כי לא ענש על הנסתרות לעולם שנא׳עד עולם ועכשיו שענש על הנסתרות בגלוי לפי שלא היו נסתרו׳שהרי היו יודעי׳בו בניו ובנותיו : אדרת

רלבג

עדים לזה שפקא שם הודאת פיו וזה לפתי סבות הא׳ שמה שהגיע ידיעתו בזה האופן מהשם יתב׳ הוא תמה שלא אפשר שיפול בענייני ספק ולא מחלוקת והשנית כי אין להודאת פיו מבא בזה המשפ׳ בכלל כמו שהושרש בפרשת משפטים ולזה ידמה שככר היה זה הענין באופן שזכרוהו רבותינו ז״ל רוצה

כלי יקר

מהרי״א ז״ל פי׳ שמה שעשה בהיותו בישראל ר״ל מזרע ישראל נבלה עשה וחז״ל אמרו שבא על נער׳ המאורסה כתיב הכא כי עשה נבלה בישראל וכתיב התם גבי דינה כי נבלה עשה בישראל וכתב מהרי״א ז״ל טעם הענישו בשריפה כמו שחרם יריחו גזר יהושע שישרף כן ראוי שהנלכד בחר׳ ישרף בדין הדבר שבלא בו יד וכן כתב הרד״ק ולפי זה כל אשר לו נשרף אמנם רש״י ז״ל ישרף באש האהל והכלי׳ואותו וכל אשר לו מקרא קצר ולא פי׳דינו והוא כדין הכנ׳ למטה הוא והבהמה בסקיל׳ ודקדק כן מהזוקף קטן שהוא בתיבת ישרף והכריח רש״י ז״ל מפסוק אחרי דרך מבוא השמ׳שהטעם מחלקן שאחרי מופלג מדרך מבוא השמש :

וישכם יהושע בבקר בזריזות כי כן מחויב לעשות בענינים כאלו ואמר ויקרב את ישראל לשבטיו דהי״לל ויקרב את שבטי ישראל אפשר דה״ק עשה שלא יהיו מעורבבים אלו באלו אלא כל א׳ עם שבטו איש על דגלו כדי שבהלכד השבט יהיו שאר הפרטים מצויים שם להלכד כדי לברר הענין תכף בזריזות וז״ש ויקרב את ישראל היחידים לשבטיו שכל א׳ יהיה קרוב לשבטו ודגלו עוד אפשר כמו שפי׳ לעיל לשבטיו ר״ל לאבנים שלהם לראות איזה אבן היתה כהה ולזה כיון רש״י ז״ל שכתב ז״ל ויקרב את ישראל לפני המקום שהשבטים בתוכ׳ ובודאי דלאו תיב׳ ויקרב לחוד קא דרי׳ אלא תיבת לשבטיו כנז׳ ומבאן נלמוד הקדמה מחודשת שלא היתה האבן כהה אלא בעמוד המועל בחרם לפניו או לפחות אותו השבט שא׳ מהם מעל אז היתה כהה דאל״כ למה לו להקריב ישרא׳ לגבי החושן יראו האבנים אבן מי היתה כהה אלא ודאי בהתקרב החוטא שיה גורם כהות באבן ובהכי ניחא דלא כתיב ויקרב את שבטי ישראל ועוד דהי״לל להיכן הקריבן דעתה מפרש לשבטיו דלשם הקריבן :

ויקרב את משפחת יהודה וכו׳ צריך לדקדק דבתחלה אמר וילכד שבט יהודה בצי״רי ואח״כ וילכוד את משפחת הזרחי בח״ולם ואח״כ וילכד זבדי בצי״רי וכן וילכד עכן ועל פי מה שכתבתי בפ׳ הקודם שהבירור היה ע״י האורים ותומים שהם אבני השבטים לעומת זה אמר וילכד שבט יהודה שבהכהות אבנו הרי הוא כאלו לכד את עצמו וזהו וילכד בצרי׳ אמנם בירור שני שנעש׳ ע״י הגורל אמר וילכוד בחולם את משפח׳ הזרחי שעל כרחו נלכד על פי הגורל אמנם אחר שנפלה משפחת הזרחי כבר נתנו כל ישראל עיניהם בעכן שהוא לומד בכך שהרי ד׳ פעמים מעל בחרם ג׳ בימי משה ואחת בימי יהושע או ד׳ בימי משה למ״ד לעומת זה אמר ויקרב את משפחת הזרחי לגברים דהייגו לראשי בתי המשפח׳ וילכד זבדי כי בביתו המועל ואחר כך ויקרב את ביתו לגברי׳ של אותה הבית וילכד עכן הכל בצר״י כאלו נעשת׳ הלכידה מאליה · עוד אפשר שהבירור הא׳ שנעשה באורים והומים כתב ביה וילכד כי מי יערער באורי׳ ותומי׳ חלילה אמנם בירור ב׳ שהיה ע״י הגורל כתיב וילכוד שהיו מערערי׳ כולם בגורל ועכן עמהם וההתחלות קשות לבד לכך כתיב וילכוד ואח״כ כיון שקבלו בירור הגורל לכך כתיב וילכד בשאר החלוקות ומ״ש ויקרב את משפחת יהודה עיין פי׳ הרד״ק ז״ל ודוחק גדול הוא שכתב הפסוק משפחת במקום שבט והי״לל ויקרב את משפחות יהודה וכו׳ ובמה שכתבתי יובן כי להיות עכן מועד למעול בחרמות הנה כאשר נלכד שבט יהודה כולם נתנו עיניהם במשפחות זרחי אשר בתוכה עכן אלא שלכסות קלון עשו ערמה ונתקבצו כל משפחות שבט יהודה אבל התכלית המעויין בזה היה אל המשפחה החשודה במעל וזהו ויקרב את משפחת יהודה שאעפ״י שכל המשפחות נתקבצו שם לא כתב משפחות אלא משפחת לרמוז שתכליתה ומעייגם נתנו במשפחת יהוד׳ א׳ היא משפחת הזרחי שמתוכה יצא המועל וז״ש ויקרב את משפחת הזרחי לגברים פי׳ הר״דק ראשי בתי אבות וכן פי׳ רש״י ז״ל ע״ש :

ויקרב את ביתו לגברים וילכד עכן בן כרמי בן זרח למטה יהודה הנה כל זה היחס מיותר לגמרי שכבר הגיד הכתוב שנלכד שבט יהודה ואמר כך משפחת הזרחי ואח״כ זבדי לבתי אבות ואחר כך עכן · ואפשר שבא לרמוז בגובה רוח שהיה בו דמזרח קאתי ורא׳ למלוכה היא שהכשילו למעול מעל בה׳ ועונותיו לכדוהו וזהו וילכד עכן והסבה הגורמת בנזקו היא היותו בן וכו׳ למטה יהודה שבט המלוכה שע״ז בו לדבר החרם יהבל לו· או יאמר דה״ק דרך הלצה וילכד עכן בעת בפועל והארון ובכח נלכד מאז מקדם מעת שנלכד שבט יהודה שכולם נתנו עיניהם בו וזהו בן כרמי בן זרח למטה יהודה כלומר מעת שנלכד שבט יהודה הוברר לכל שילכד עכן :

ויאמר יהושע אל עכן בני וכו׳ הא״זל שעמדו לעזרו כל בני משפחתו ושבט יהודה והתחיל עכן לערער על הגורל א״ל בגורל אתה בא אלי הטל גורל אתם ואלעזר שני גדולי הדור ובהכרח יפול הגורל על א׳ מכם לעומת כן פייסו יהושע בני שים נא כבוד לה׳ אלהי ישראל ולא תוציא לעז על הגורלות שעתידה א״י ליחלק בגורל והן לו תודה ביקש ממנו שיתודה כדי שיאמינו ישראל בגורלות וכן פרש״י וכן הר״דק והוסיף טעם שני שבקש שיתודה כו׳ ע״ש ומהרי״א ז״ל פי׳ שהשתדל שיודה כדי שיתן מה שלקח ושלא יבוא אדם אחר ויקחהו וימעול ג״כ בחרם וז״ש בני שים נא כבוד לה׳ אלהי ישראל בהחזיר לו חרמו שלקחת ותן לו תוספת דרך קרבן תוד׳ כמו וחמישתו יוסף עליו והגד לי מה עשית ואל תגיד לאדם אחר שלא תבוא אלא לי בסוד · ולי נראה שלפי שהיה עכן סיבה לחלל שם כבוד אלהי ישראל כי רדפו אחרי ישראל והכוס ונתחלל שם שמים וכ״מש יהושע ומה תעשה לשמך הגדול לזה אמר בני שים נא כבוד לה׳ אלהי ישראל ותקן המעוות שע״י שתתן לו תודה ותתודה ותסור החרם מקרב ישראל תחזו׳עטרה ליושנה לכבוד אלהי ישראל או יאמר שים נא כבוד לה׳ אלהי ישראל למ״ד שע״י הארון נלכדו לכך אמר אל נא תחלל ש״ש באמרך שלתה נקי ואתם לכד והפך הארון אלא בני שים נא כבוד לארון שעומד בתוכו ה׳ אלהי ישראל והגד נא לי מה עשית אם לקחת או לאו ואל תכחד אפילו מקצתו שלא תהיה מודה מקצת וכופר מקצת אל תכחד ממני לא מינה ולא מקצתה אלא תודה בכל · עוד אפשר דה״ק הגד לי מה עשית שתודה בכל ובריא לי שלא מעלת בשלט בכפם אלא אולי טעית בשום דבר הוראה שהורית היתר לעצמך ולא תאשם כ״כ ז״ש אל תכחד ממני לומר במה טעית לשלוח יד בחרם לעומת כן באה תשובת על ראשון ראשון וז״ש ויען עכן תשובה נלמת דכנגד שים נא כבוד השיב אמנה אנכי חטאתי וכנגד אל תכחד ממני במה טעית אמר וארא בשלל הא״זל וארא מ״ש בתורה ואכלת את שלל אויביך וערבו עלי דברי תורה מלדברי סופרי׳ גזרתך שגזרת כמנא שטעה בהוראתו והנה יהושע ע״ה לרדוף שלום כל דבריו בפיום ובקשה בני שים נא כבוד נא לשון בקשה וכן הגד נא שאח״ל שקם שבט יהודה והרגו במחנה ישראל אלא שעכן ירא את ה׳ ואמר אמות ואל ימותו מישראל :

ויען עכן את יהושע וכו׳ כבר דקדקתי או׳ ויען ויאמר כפל ענין אלא ויאמר עניה שענהו מכוון על ראשון דלמה שאמר הגד נא לי השיב אמנה אנכי חטאתי וכנגד אל תכחד ממני אמר וארא בשלל ואמר יהושע דלכאור׳ מיותר ועוד דהי״לל אל יהושע הגיד הכתוב שא״ל בינו לבינו ואת יהושע ר״ל אתו עמו לבד ולא בפני אדם והתודה ואמ׳ אמנה אנכי אמת הוא שאנכי חטאתי לה׳אלהי ישרא׳ כמו שאמר׳ שאני הייתי סיבה לחלל ש״ש אמנ׳ואמת דבריך ובזה תיבת אמנה שהיא מיותרת ואמ׳ אנכי חטאתי ולא היה זול׳עמי זו תשוב׳למ״ש ול תכחד ממני לפי הפי׳דפי׳ שא״ל לא תכחד ממני אם היתה יד זולתך במעל או יאמר במ״ש חז״ל שעמדו שבט יהודה והרגו כתות כתות מישרא׳ כיון שראה עכן כך אמר בלבו כל המקיים נפש א׳ מישראל כאלו קיים עולם מלא ועל ידי נהרגו כמה כתות מיד אמר אמנה אנכי חטאתי ואפשר שעל אלו שנהרגו אמר אמנה אנכי העלתי אנכי דייקא שאני סיבבתי כך והוא חטא לה׳ אלהי ישרא׳ שאין שכינה שורה אלא על ב׳ אלפים וב׳ רבבות מישרא׳ והורג נפש אחת מישראל סיבה למעט אלהותו כביכול מישראל וזהו אנכי חטאתי לה׳ אלהי ישראל או יאמר במ״ש חז״ל בירושלמי א״ל עכן לית דמשה דמיך אלא תלתין או מ׳ יומין לא כן אלפן משה רבך על פי שנים עדים יומת המת שרי טעי לפם וכו׳ שעכן היה טוען טענה מספקת בדין ההודה אלא

מנחה קטנה

והיה שנלכד בחרם · הנה בכולם אמר ילכדנו ה׳ כי אע״פי שעשה מקצת רושם בשבט ומשפחה כמאמר חז״ל (שבועות דף לט) ע״ע לא נסתלקה מהם הקדושה כ״כ ורחמי ה׳ עדין עליהם משא״כ הנלכד בחרם שמדת הדין מתוחה עליו בלי רחמי׳ ע״כ לא נזכר השם אלא והיה הנלכד בחרם · כי לא רצה השם ליחד שמו על פרעה בפגם : שים נא כבוד · הנה החמירה תורה בגנב מבגזלן שזה השוה כבוד עבד לקונו וזה לא השוה שמתירא מן הבריות ולא עשה החטא בשביל עין של מעלה · וכן היה הדבר אבל עכן שעשה עבירה בסתר ולא חש למין רואה · וידוע דתשובה צריך להיות היפך החטא ע״כ אמר יהושע שים נא כבוד במקום שחללת שם שמי׳ בחשבך שאין ה׳ רואה ויודע ממשיך בזה הדבר תתקן עוותיך שתתן לו תודה וזה שדקדק במלת לו כי התודה שייך לו שכפרת בו בידיעתו · ויען עכן וגו׳ כזאת וכזא׳ עשיתי שחטאתי בשתים במחשבה ובמעשה · והעיקר שחטאתי לאלהי ישראל שכפרתי בו וז״ש ז״ל עכן כופר בעיקר היה · עוד א״ל אמנ׳ אנכי חטאתי בימי משה שכי׳ החטא מוטל על כתפי לבד כי לא נענשו ישראל בשבילי באותו פעם מש״אכ עכשיו כזאת וכזאת עשיתי בחטא כפל ומכופל שנגרמתי מיתת ל״ו איש : וארא

ל' ל' וָאֵרֶא בַשָּׁלָל אַדֶּרֶת שִׁנְעָר אַחַת טוֹבָה וּמָאתַיִם שְׁקָלִים כֶּסֶף וּלְשׁוֹן זָהָב אֶחָד חֲמִשִּׁים שְׁקָלִים מִשְׁקָלוֹ וָאֶחְמְדֵם וָאֶקָּחֵם וְהִנָּם טְמֻנִים בָּאָרֶץ בְּתוֹךְ הָאָהֳלִי וְהַכֶּסֶף תַּחְתֶּיהָ׃ וַיִּשְׁלַח יְהוֹשֻׁעַ מַלְאָכִים
ח' וַיָּרֻצוּ הָאֹהֱלָה וְהִנֵּה טְמוּנָה בְּאָהֳלוֹ וְהַכֶּסֶף תַּחְתֶּיהָ׃ וַיִּקָּחוּם מִתּוֹךְ הָאֹהֶל וַיְבִאוּם אֶל־יְהוֹשֻׁעַ וְאֶל כָּל־בְּנֵי
ל' חס' דסב' יִשְׂרָאֵל וַיַּצִּקֻם לִפְנֵי יְהוָה׃ וַיִּקַּח יְהוֹשֻׁעַ אֶת־עָכָן בֶּן־זֶרַח וְאֶת־הַכֶּסֶף
ד' וכל אורי' דכו' כמ"ד וְאֶת־הָאַדֶּרֶת וְאֶת־לְשׁוֹן הַזָּהָב וְאֶת־בָּנָיו וְאֶת־בְּנֹתָיו וְאֶת־שׁוֹרוֹ וְאֶת־
ל' חֲמֹרוֹ וְאֶת־צֹאנוֹ וְאֶת־אָהֳלוֹ וְאֶת־כָּל־אֲשֶׁר־לוֹ וְכָל־יִשְׂרָאֵל עִמּוֹ וַיַּעֲלוּ אֹתָם עֵמֶק עָכוֹר׃ ויאמר

יתיר ה"א וַחֲזֵית בְּבִיזְתָא אִצְטְלָא בַּבְלִי חֲדָא שַׁפִּיר וּמָאתָן סִלְעִין דִּכְסַף וְלִישָּׁנָא דִּדְהַבָא חַד חַמְשִׁין סִלְעִין מַתְקְלֵיהּ וְרַגְגְתִּנּוּן וּנְסֵבְתִּנּוּן וְהָא אִנּוּן טְמִירִין בְּאַרְעָא בְּגוֹ מַשְׁכְּנִי וְכַסְפָּא תְּחוֹתָהּ׃ וּשְׁלַח יְהוֹשֻׁעַ אִיזְגַּדִּין וּרְהַטוּ לְמַשְׁכְּנָא וְהָא טְמִירִין בְּמַשְׁכְּנֵיהּ וְכַסְפָּא תְּחוֹתָהּ׃ וּנְסֵיבוּנוּן מִגּוֹ מַשְׁכְּנָא וְאַיְתִיאוּנוּן לְוַת יְהוֹשֻׁעַ וּלְוַת כָּל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְאַתִּיכוּנוּן קֳדָם יְיָ׃ וּדְבַר יְהוֹשֻׁעַ יָת עָכָן בַּר זֶרַח וְיָת כַּסְפָּא וְיָת אִיצְטְלָא וְיָת לִישָּׁנָא דִּדְהַבָא וּדְבַר יָת בְּנוֹהִי וְיָת בְּנָתֵיהּ וְיָת תּוֹרֵיהּ וְיָת חֲמָרֵיהּ וְיָת עָנֵיהּ וְיָת מַשְׁכְּנֵיהּ וְיָת כָּל דִּילֵיהּ וְכָל יִשְׂרָאֵל עִמֵּיהּ וְאַסִּיקוּ יָתְהוֹן לְמֵישַׁר עָכוֹר׃ ל' חס' בספ'
ואמר

מנחה קטנה

וארא בשלל · כלומר אגב דלא אשמתי כי סרסורי דעבירה עינוני כי עין רואה ולב חומד ואלו איברים גומרים וזה וארא בשלל וגו' היינו עין רואה ואחמדם היינו הלב חומד ובא יד ואקחם שהוא אברים גומרים · ואקחם והנם טמונים בארץ ירצה בשעת לקיחה מיד טמנתי אותם ולא נהניתי מהם ואין זה מועל בהקדש וגם הנם טמוני' בארץ כי צריך גניזה מפני היותם תשמישי ע"ז כדאי' בפרקי ר"א הובא בכלי יקר ע"ש וא"כ אין זה בכלל מה שאמרת וכל כסף וגו' קודש הוא לה' אוצר ה' יבא ומה שלקחתי אינו ראוי לה' כי חרם הוא ואסורי' בהנאה וקבורתם היא גניזתן:

רד"ק

אדרת שנער · בגד חשוב שנעשה בבבל הנקרא שנער ובבראשית רבה אדרת שנער רבי חנינא בר רבי יצחק אומר פרפרא בבלאה ועוד בדברי רבותינו ז"ל רב אמר איצטלא דמילתא ושמואל אמר סרבלא דצריפא: האהלי · בשתי ידיעות כמו והתגיו הערכך והדומים לו: תחתיה · תחת האדרת: וירוצו האהלה · טעם וירוצו לשמחה שנגלה עון החרם על מי היה וישראל נקיים ורבי' שלמה כתב טעם וירוצו שלא יקדימו שבט יהודה ויטלו משם כדי להכחיש הגורל: טמונה · האדרת: לשון הזהב · ר"ל שבט זהב שדומה ללשון: ויציקום לפני יי' · ויעמידו' לפני יי' כדי שיראהו אותם כל ישראל וידעו כח החרם ויזהרו מן החמד' ומן החרם ורז"ל אמרו ויציקו' בא יהושע וחבטן בקרקע לפני המקו' אמר רבונו של עולם על אלו תפול רובה של סנהדרי': את עכן בן זרח · סמך אותו לאבי אביו לקצר כי זרח היה ראש משפח': ויעלו אותם עמק עכור · היה לו לומר ויורידו אבל נראה כי היה הר בין המחנ' ובין העמק ואמר יעלו כנגד ההר ועל דרך הזה וירד הסלע: וירגמו

רש"י

וארא בשלל · התבוננתי במה שכתוב בתורה ואכלת את שלל אויבך: אדרת שנער · תרגום אצטלא דמילתא בבלי שכל מלך שלא קנה לו פלטירין בארץ ישראל לא נתקררה דעתו במלכותו שנ' ואתן לך את ארץ חמדת נחלת צבי צבאות גוים והיה למלך בבל פלטרין ביריחו וכשהיה בא לכאן לובש אותה: וירוצו האהלה · שלא יקדימו שבט יהודה ויטלום משם להכחיש את הגורל: ויציקום · ואתיכונון ורבותינו אמרו בא וחבטן לפני המקום אמר לפניו רבונו של עולם על אלו יפלו רובה של סנהדרין: ואת בניו וכל ישראל · לראות ברידויו ויוסרו מלעשות כמוהו: ואת שורו ואת חמורו · לאבדם כמה שנאמר והיה הנלכד ישרף אותו וכל אשר לו: וירגמו

רלב"ג

רוצה לומר שכבר היה עכן ומשפחתו מוציאין לעז על הגורל בשהיו אומרי' שאם יפילו הגורל על שני אנשי צדיק' הנה יפול בלי ספק על אחד מהם עם היותו בלתי חוטא בזה ולסלק זה התרעומת והמחלוקת שהיה אפשר שיתחדש מזה התחכם יהוש' להשתדל שיספר עכן זה וכאשר הודה זה הענין ספר שכבר שלח יהוש' מלאכים וירוצו האהלה ויורה מה שאכר שכבר שלחם שם במרוצה כי יהושע היה ירא שימהרו אנשי משפחתו להוציא משם זה לכסות קלון עכן: ויצקום לפני יי' · פירשו בו ויעמידום מענין מצוקי ארץ ואפשר עוד שיהיה מענין יציקה

מסרה

ולשון ה' בקריאה וסי' ולשון זהב אחד חמשים שקלים · ולשון עגלים תמהר לדבר צחות · ולשון תהפוכות · ולשון חכמים מרפא · וללמדם ספר ולשון כשדים: האהלה ה' וסי' נמסר בספר שופטים סי' ד':

כלי יקר

אלא הודאת שעה על פי הדבר ו"ל שרמז הפסוק טענתו בדבריו אמנה אנכי חטאתי אנכי ואין זר אתי כשחטאתי להעיד עלי שנה' אלהי ישראל לבד חטאתי והוא לבדו היודע ומ"ש וכזאת וכזאת עשיתי אחז"ל אמנה אנכי חטאתי בעת הזאת וב' פעמים בימי משה וזהו וכזאת וכזאת עשיתי ב' פעמים ואיכא למ"ד ד' פעמי' בימי משה וז"ש וכזאת וכזאת כל וא"ו ריבה א' שהם ד' ולשיטת חז"ל דכזאת וכזאת עשה בימי משה הקשו למה לא ענש עליהם או בימי משה ותרצו בנסתרות היו ולא ענש עליהם עד שעברו את הירדן ויש מי שאמר דגלויות היו לבניו ובנותיו ולכך ענש ע"כ · ולפי הפשט כתב הרד"ק וכזאת וכזאת שיספר עשיתי ופירושו לפני ע"כ:

וארא בשלל ה"א יתירה וראה כתיב כ"ל שרמז למ"ד שה"פ מעל ד' בימי משה וא' בימי יהושע ואפשר שרמז זה גם כן במ"ש ה"פ וגם למעלה בפסוק חטא ישראל או רמז לה' חומשים שנכתב בהן ואכלת את שלל אויביך וכו' וארא בשלל כמ"ש חז"ל וארא מה שכתוב בתורה בענין השלל דכתיב ואכלת את שלל אויביך דבזה טעה עכן · ואפשר עוד לחז"ל שלמדו זה מדכתי' בשלל בפתח שהוא כמו בהשלל הידוע והיכן ידוע זה השלל ולא הי"ל אלא בשלל בשב"א או בחי"ריק לז"א דר"ל באותו שלל הנזכר בתורה דהיינו ואכלת את שלל אויביך בה ראיתי היתר לעצמי ואמר אדרת שנער אחז"ל פורפירא בבלאה רב אמר איצטלא דמילתא ושמואל אמר סרבלא דצריפא ואמר אחת טובה לכאורה נראה אריכות לשון ודי שיאמר אדרת טובה ועוד דהי"לל אדרת אחת שנער טובה אמנם זה יובן במ"ש חז"ל והביא דבריהם רש"י ז"ל אדרת שנער איצטלא דמלתא בבלי שכל מלך שלא קנה לו פלטרין בא"י לא נתקררה דעתו במלכותו שנאמר ואתן לך ארץ חמדה נחלת צבאו' גוים והיה למלך בבל פלטרין ביריחו וכשהיה בא לכאן היה לובש אותה עכ"ל וזהו שאמר אחת טובה שזו אחת ר"ל מיוחדת שאין לה שנית דהא מיוחדת היא למלך בבל ללובשה בבואו ליריחו או קראה אחת ע"ש שלובשה פעם א' בבואו לשם ואחר זה מצאתי לרש"י ז"ל בפ"ר והביא דבריו החכם השלם כמה"ר אברהם ן' אשר ז"ל פרשת ויחי פ"ה ז"ל כנגד ד' דברים שעתיד ליטול מן החרם שנא' וארא בשלל אדרת שנער אחת טובה ומאתים שקלים כסף ולשון זהב א' הי"לל אדרת אחת שנער טובה מהו אחת טובה ר"ל אחרת טובה א' של שנער ואחרת גם כן שהיה טובה כמותה שאל"כ אין כאן ד' דברים עכ"ל שמחתי כמוצא שלל רב ולענין קושיתו ז"ל שאין כאן ד' דברים היה אפשר לי לומר דמאתים שקלים כסף בב' חתיכו' בכף א' מאה והמכריח כן הוא דגבי זהב אמר ולשון זהב אחד וכן גבי אדרת אמר אחת וגבי כסף לא כתיב אחד אלמא תרתי הוו הרי ד' שליחות יד ב' בכסף דקאי בתרי חתיכו' וא' באדרת וא' בלשון של זהב אבל הנכון לברר ד' מינים אלו הוא במ"ש בפרקי ר"א שכתבנו לעיל ז"ל והיה שם עכן וראה את התרפים ואת הכסף שהיו מקריבין לפניו ואת האדרת פרושה לפניו ולשון זהב א' שהיתה בתוך פיו וחמד אותם בלבו ולקחם עכ"ל · הרי שביאר ד' דברים התרפים א' והכסף ב' והאדרת ג' והלשון ד' אלא שעדיין צריכים אנו למודעי תרפין מאן דכר שמייהו בקרא אם קבלה נקבל ואפשר דדייק בלישנא דקרא דקאמר ולשון זהב אחד אחת מ"ל דלשון נקבה היא ועוד מ"ש דגבי כסף מקדים משקלו וגבי זהב מאחרו מגד ב' דקדוקים אלו צריך לפר' ולשון זהב של ע"א אחד הם התרפים שמשקלו של ע"א חמשים שקלים ונהכי קאמר משקלו בלשון זכר וכן לשון אחד ולא קאמר משקלה א' קאי אלשון שלא ודאי לשון להודיה ואחד חמשי' שקלים משקלו של אחד הנז' והם התרפים זה נל"עד לקיים דברי פרקי רבי אליעזר כפי האפשר ושמחתי שמצאתי הד' פרטים מבוארים בדברי פרקי ר"א והסמכתים אקרא ע"פ דברי רש"י ז"ל בדחק הרבה בזה · שנער זו בבל ואחז"ל למה קראה שנער שמנערת מן המצות בלא תרומה ובלא מעשרות ובלא שביעית שנער שמריה מתים בתשמוק שנער שמריה מתים נערים שנער שמריה מביטים בתורה עד שהם נערים ע"כ · ובלי ספק שאמר כאן אדרת בנער ולא בבל לפי שכל הפירושים הנז' בשם שנער כולם שייכי כאן בעכן ממנערין ממצות שהרי עבר החרם ושמריה מתים בתשמוק דהיינו בלא נר ובלא מרחץ גם עכן בשריפה בלא נר ומרחץ ושמריה מתים נערים פשוטו ושמריה מביטים בתורה נערים שם לשבח וכאן בעכן לגנאי שעכן הביט בתורה במ"ש ואכלת את שלל אויביך ועודו נער שלא הגיע להוראה ולשון זהב כבר פי' שהוא ממש לשון שמשימין בפי ע"א והרד"ק ז"ל פי' לשון זהב כמו שבט ארוך דומה ללשון ע"כ ואמר ואחמדם ואקחם והנם טמונים בתוך וכו' כוון בלשון והנם טמונים בתוך האהלי כשו אמר ואחמדם ואקחם ומה בלע בהם שא"כ מפחדתי הנם טמונים בארץ שלא יכולתי לפרסמם ובארץ טמונים שירקבו ומה העלתי בידי כי אם חרם ועון וז"ש האהלי כתב הרד"ק בשתי ידיעות כמו והתגיו ולי אפשר לומר שהיה לו לעכן אהל בתוך אהל ושם בפנימי ממנו ולכך כתיב האהלי מיוחד המיוחד והוא הפנימי · או אפשר והוא יותר קרוב אלי שטמנם באמצעות האהל ממש באמצעיתו וז"ש בתוך האהלי בשתי ידיעות דלא כתיב בתוך אהלי לפי' בלאדין מיקרי תוך אמנם אומרו בתוך האהלי כיון שטמנם בתוך המיוחד באהלי שהו' הנקודה האמצעית והכי דייק קרא בסמוך ויקחום מתוך האהל מתוך ממש דהיינו מאמצעיתו משם לקחום ומ"ש והכסף תחתיה כתב הרד"ק ז"ל הכסף תחת האדרת ע"כ וזה כדי שלא תפסד האדרת מלחו' הקרקע ולי אפשר והכסף תחתיה שלא טמן אלא האדרת להיותה בלתי כמאלת וכן לשון הזהב ובפרט למאי דפרישית לשון ממש שהוא דבר מסוכה עליהם אמר והנם טמונים בארץ והכסף לא הוצרך להטמין אלא והכסף תחתיה ר"ל והכסף במקומה הנחתיה בלי הטמנה כי אין מקום לחקור מהיכן בא כסף מוהך ולפ"פי שפי' זה הוא זר קצת כתבתיו לפי שראיתי למהרי"א ז"ל שכתב ז"ל והנה טמונים בארץ בתוך האהלי והכסף תחתיה ר"ל שלא שם הכל בזוית אחד אבל שם האדרת במקום אחד תחת הארץ והכסף תחתיה בגבול מאגה מאד ע"כ ופי' זה זר מאד ומה שכתבתי מאקרב יותר:

וישלח יהושע מלאכים וירוצו האהלה אחז"ל כדי שלא יגנבו שבט יהודה וכן כתב רש"י ז"ל ע"ש וכן פי' הרלב"ג והוסיף שעשו כן לכסות קלון עכן וכן כתב מהרי"א ז"ל ועיין פי' הרד"ק ולפי מה שפירש' למעלה גבי ויען עכן את יהושע שלא הודה אלא בינו לבינו לבד וקשה מה צורך במרוצה דהא קרוביו לא שמעו ולא שום אדם ולפיכך אנו צריכים למה שכתב הרד"ק ז"ל וירוצו לשמחה שנגלה עון החרם על מי היה וישראל נקיים ע"כ ומ"ש טמונה הי"לל טמונים כדלעיל ולמאי דפי' לעיל שהכסף לא נטמנה להכי כתב טמונה לומר שלא נטמנה הכסף אלא האדרת הן אמת דהי"לל טמונים ויובן על לשון הזהב והאדרת שלא שינה לגלות זה:

ויקחום מתוך האהל ויביאום אל יהושע פשיטא שהביאום אל יהושע שלא הגיד שהלכו במרוצה כ"כ שלא ידעו בהם שבט יהודה ויעמדו נגלים ויקחום מידם אלא תכף הביאום אל יהושע או הגיד ויקחום מתוך האהל ולא פתחום שם אלא ויביאום אל יהושע כאשר הם ושם הציקו' לפני ה' · ויציקום ויצקם כתיב שיהושע הוא שחבטן בקרקע כמ"ש חז"ל יהושע בא' וחבטן בקרקע לפני ה' לו' רבש"ע על אלו יפלו רובה של סנהדרין והפכו ישראל עורף לפני אויביהם · והרד"ק ז"ל כתב ויציקום לפני ה' כדי שיראו אותם כל ישראל וידעו כח החרם ויזהרו מן החמדה ומן החרם:

ויקח יהושע את עכן בן זרח ק' למה דלג בן כרמי בן זבדי ויקרא זרח בלבד עיין פי' הרד"ק ולי נראה להבין זה במה שכתבתי למע' מ"ש חז"ל גבי ד' ידות שנזכרו גבי זרח ב"ר פ' ויגש ד' ידות כתיב כאן נר יודן ור' הונא ד' יודן אמר כנגד ד' חרמין שעתיד לפשוט ידו בהן ואו הן חרמו של עמלק וחרמו של סיחון ועוג וחרמו של כנעניי' וחרם של יריחו ר' הונא אמר כנגד ד' דברי' שעתיד ליטול מן החרם אדרת שנער כו' הרי שהוא ית' הגיד מראשית אחרית וכתב ד' ידות גבי זרח ע"ש עכן היוצא ממנו לעומת זה כתיב ויקח יהושע את עכן בן זרח יחסו לזרח שמעת לידת זרח כתיב ד' ידות ע"ש העתיד ליארע בעכן כנז' לכך תלאו הכתוב בזרח וטעם שנתו הסדר הנז' למעלה להזכיר אדרת שנער וכסף ולשון זהב וכאן מהפך הסדר להקדים כסף אדרת ול' זהב זה יתברר על פי המדרש שהזכרתי למעלה מפרקי ר"א שהזכיר שם האופן שמצאם עכן ולקחם תרפי' תחלה ואח"כ כסף שהיה הקרבן ואדרת פרושה ולשון זהב ובאותו האופן עצמו שלקח' עכן באותו סדר עצמו שרפם יהושע את עכן תחלה שהוא הלוקח ואחריו הכסף ואחריו האדר' ואח"כ לשון הזהב ובפסוק וארא בשלל הזכיר תחלה אדרת שנער כדי שלא יאשם כ"כ כיון שאין מינה מצוי כי אחת הי' לבוש מלכות כדפירשתי ולכך פתח בה להקדימה ואח"כ הזכיר כסדרן הכסף תחלה ואחר כך הזהב ומ"ש ואת בניו ואת בנותיו כתב מהרי"א ז"ל וז"ל הטיב הרלב"ג בפסוק אלו שהוליכו שם בניו ובנותיו לראות המשפט ושישמרו מעשו' עוד כדבר הזה ולז"א אחר זה וירגמו אותו באבנים את עכן בלבד שכאפשר היו מוליכי' אותו להמית אנשי המחנה היו רוגמי' אותו באבנים מרוב כעסם עליו ואח"כ אמר וישרפו אות' באש ירצה לעכן ולשורו ולחמורו ולכל אשר לו ואמר עוד ויסקלו אותם באבנים ירצה שהיתה שריפת' אחרי סקלו אותם באבנים רומז לבעלי חיים אשר לו ע"כ · ועלינו לשבח לחז"ל בגמ' שאמר ריש גלותא לרב הונא אם הוא חטא בניו ובנותיו מי חטאו א"ל וליטעמיך אם הוא חטא ישראל מה חטאו דכתיב וכל ישראל עמו אלא להראותם כ"כ להראותם ע"כ הרי בפי' כאמר' סברת הרלב"ג גם רש"י ז"ל כתב כן בפי' ואת בניו וכו' לראות ברדויו ויוסרו מעשו כמוהו ואת שורו ואת חמורו לאבדם כמ"ש והיה הנלכד בחרם ישרף באש אותו ואת כל אשר לו עכ"ל זו היא שיטה א' מיוסד' על דברי חז"ל ומוסכמ' מכל המפ' ז"ל עוד בזה שיטה אחרת והובאה בילקוט בשם תנחומא שגם בניו ובנותיו מתו עמו ולפי זה ניחא שכתב הפסוק חלוקת בניו ובנותיו באמצע ואח"כ שורו וחמורו ואת כל אשר לו ואם בניו ובנותיו באו לראות הי"לל באחרונה סמוך לו כל ישראל עמו ולא באמצע אלא ודאי גם בניו ובנותיו למיתה וכי תימא אם הוא חטא בניו ובנותיו מי חטאו כמו שהקש' בגמ' אפשר לו' שאם היו קטנים הרי הם כקניינו של אדם וה' ענש ישרף הוא וכל אשר לו וכ"כ הרלב"ג ז"ל וידמה אם בשנאמר שהיו קטנים והיו בזה במכסת קניינו שלוה ה' שיאבדו ע"כ ואם נאמר שהיו גדולים על שידעו בו ולא מיחו ושלא גילו ליהושע לכך נענשו וניחא כמי שלשון הפסוק מוכיח כן שבבניו אמר ואת בניו ואת בנותיו כמו בכל הטעונים שריפ' הנז' אמנ' ביש' כתיב וכל ישראל ולא כתיב ואת כל ישראל שאינם מסוג הנז' שהם לשריפ' ובזה נסתלקה הכרח דוליטעמיך שאמר בגמ' ועוד דקאמר עמו דהיינו יהושע להורות שלקיחת עכן עם הי' פרטים הנז' לחוד שהם לשריפה אמנם וכל ישראל עמו לחיים לראות במשפט ידאו ולא יזידון עוד עוד הכרח לזה מדכתי' ויעלו אותם דלא כתיב ויעלו אותם כי יש' הם עמו להעלות אותם לדוכם שם ומ"ש ויעלו אותם עמק עכור ולא אמר לי ירידו' לעמק כתב הרד"ק ז"ל הי"לל ויורידו אבל נר' שהיה הר בין מחנה יש' לעמק ויעלו כנגד ההר ועד"ז וירד הסלע ע"כ: ולע"ד דרך דרש לפי שעליה היתה להם שע"י עבירתם ביום זה יהיו ללוי' לע"הב וכמ"ש חז"ל זובח תודה יכבדני זה עכן שזבח יצרו בתודה ושם דרך שהרא' דרך לשבים וכפי הפשט שלא נק' עמק לפי שהוא עמוק כמו שאמר' בסמוך כמ"ל בהכי ניחא או' ויעלו אותם עמק עכור:

ויאמר יהושע מה עכרתנו וכו' להיות שהוא ית' את אשר יאהב יוכיח בע"הז כדי שילך נקי לעה"ב לעומת ז"א מה עכרתנו ר"ל השיעור שים במה שעכרתנו יחד כולו יעכרך ה' ביום הזה ולא יגיע לך ליום זולתו כי ביום הזה ובע"הז תהיה עכור ולא בע"הב לכך לא כתיב מה בפת"ח שהיה נר' שמקנטרו ואומר מה עכרת' הרבה ה' יקכם וג"כ יעכרך הוא ביום הזה שאין הדב' כן אלא שדיבר עמו בלי' פיוס וכמ"ש חז"ל שא"ל היום הזה אתה עכור ולא לעה"ב וכן כתיב בד"ה

זמרי

רדק

וירגמו · ואחר כך אמר וישרפו ואחר ויסלקו וכתב אדני אבי ז"ל כי דינם היה בשריפה כמו שכתוב ישרף באש אותו ואת כל אשר לו ופי' וירגמו אותו כשהיו מוליכין אותו לשריפה היו רוגמין ומשליכין עליו אבנים מרוב כעסם עליו וכשהיו בעמק עכור שרפו אותו ואת כל אשר לו ואח"כ ויסלקו אותו באבנים כסוס באבנים והם שרופים ואחר כן הקימו עליו גל אבני' גדולי' להיות לאות · ורז"ל פירשו וירגמו אותו אבן הוא לבדו וישרפו אותם באש בממונו הכתו' מדבר שכך נאמר לו מפי הגבורה הנלכד בחרם ישרף באש אותו ואת כל אשר לו אם כן מה תלמוד לומר וירגמו אותו לפי שבשבת גנב והוציא מיריחו והטמין באהלו ונסקל על חלול שבת ונשרף על שמעל בחרם ומנין שבשבת נלכדה יריחו שנאמר ויהי ביום השביעי וקבלו רז"ל שביעי לימי השבוע כמו שכתבנו : כאשר עשית ליריחו ולמלכה · כי הכל הרגו לפי חרב : תבזו לכם · כלומר זאת לא תהיה חרם כמו יריחו אבל תבזו אותה לכם לכל צרככ' שלא יבא ממנה עוכר יי': התקינו

רש"י

וירגמו אותו אבן · שחלל את השבת : וישרפו אותם · האהל והמטלטלין: ויסקלו אות' · השור והבהמה: תבזו לכם · ולא תחרימו השלל עוד . על

כ"ה כ׳
וַיֹּאמֶר יְהוֹשֻׁעַ מֶה עֲכַרְתָּנוּ יַעְכָּרְךָ
כ׳ · יְהוָה בַּיּוֹם הַזֶּה וַיִּרְגְּמוּ אֹתוֹ כָל־
ו׳ דסמי׳ ו׳ חס׳ כפי׳ יִשְׂרָאֵל אֶבֶן וַיִּשְׂרְפוּ אֹתָם בָּאֵשׁ
וַיִּסְקְלוּ אֹתָם בָּאֲבָנִים:
וַיָּקִימוּ עָלָיו גַּל־אֲבָנִים גָּדוֹל עַד
כ׳ בסע׳ הַיּוֹם הַזֶּה וַיָּשָׁב יְהוָה מֵחֲרוֹן אַפּוֹ עַל־
כֵּן קָרָא שֵׁם הַמָּקוֹם הַהוּא עֵמֶק עָכוֹר
עַד הַיּוֹם הַזֶּה:
א וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־יְהוֹשֻׁעַ אַל־תִּירָא
כ׳ קמץ מדבריהם וְאַל־תֵּחָת קַח עִמְּךָ אֵת כָּל־עַם
הַמִּלְחָמָה וְקוּם עֲלֵה הָעָי רְאֵה נָתַתִּי
ז׳ בְיָדְךָ אֶת־מֶלֶךְ הָעַי וְאֶת־עַמּוֹ וְאֶת־
ה׳ עִירוֹ וְאֶת־אַרְצוֹ: וְעָשִׂיתָ לָעַי
וּלְמַלְכָּהּ כַּאֲשֶׁר עָשִׂיתָ לִירִיחוֹ
וּלְמַלְכָּהּ רַק־שְׁלָלָהּ וּבְהֶמְתָּהּ תָּבֹזּוּ
לָכֶם שִׂים־לְךָ אֹרֵב לָעִיר מֵאַחֲרֶיהָ:
וַיָּקָם יְהוֹשֻׁעַ וְכָל־עַם הַמִּלְחָמָה
לַעֲלוֹת הָעָי וַיִּבְחַר יְהוֹשֻׁעַ שְׁלֹשִׁים
ה׳ אֶלֶף אִישׁ גִּבּוֹרֵי הַחַיִל וַיִּשְׁלָחֵם
ו׳ חס׳ כפי׳ לָיְלָה: וַיְצַו אֹתָם לֵאמֹר רְאוּ אַתֶּם
אֹרְבִים לָעִיר מֵאַחֲרֵי הָעִיר אַל־
תַּרְחִיקוּ מִן־הָעִיר מְאֹד וִהְיִיתֶם
כֻּלְּכֶם נְכֹנִים: ואני

תרגום

וַאֲמַר יְהוֹשֻׁעַ מָה עֲכַרְתָּנָא יַעְכְּרִינָךְ
יְיָ בְּיוֹמָא הָדֵין וּרְגָמוּ יָתֵיהּ כָּל
יִשְׂרָאֵל בְּאַבְנַיָּא וְאוֹקִידוּ יָתְהוֹן
בְּנוּרָא בָּתַר דִּרְגִימוּ יָתְהוֹן בְּאַבְנַיָּא:
וְאָקִימוּ עֲלוֹהִי דְּגוֹר אַבְנִין רַב עַד
יוֹמָא הָדֵין וְתָב יְיָ מִתְּקוֹף רוּגְזֵיהּ עַל
כֵּן קְרָא שְׁמָא דְּאַתְרָא הַהוּא מֵישַׁר
עָכוֹר עַד יוֹמָא הָדֵין: וַאֲמַר יְיָ
לִיהוֹשֻׁעַ לָא תִדְחַל וְלָא תִתְּבַר דְּבַר
עִמָּךְ יַת כָּל עַמָּא עָבְדֵי קְרָבָא וְקוּם
סַק לְעָי חֲזֵי דִּמְסָרִית בִּידָךְ יַת מַלְכָּא
דְּעַי וְיַת עַמֵּיהּ וְיַת קַרְתֵּיהּ וְיַת אַרְעֵיהּ
וְתַעְבֵּיד לְעָי וּלְמַלְכָּהּ כְּמָא דַּעֲבַדְתְּ
לִירִיחוֹ וּלְמַלְכָּהּ לְחוֹד עֲדָאָהּ
וּבְעִירָהּ תִּבְזוּן לְכוֹן אַתְקֵן לָךְ כְּמָנָא
לְקַרְתָּא מֵאֲחוֹרָהָא: וְקָם יְהוֹשֻׁעַ
וְכָל עַמָּא עָבְדֵי קְרָבָא לְמִסַּק לְעָי
וּבְחַר יְהוֹשֻׁעַ תְּלָתִין אַלְפִין גַּבְרָא
גִּבָּרֵי חֵילָא וְשַׁלְחִינוּן בְּלֵילְיָא:
וּפַקֵּיד יַתְהוֹן לְמֵימַר חֲזוֹ דְּאַתּוּן
כְּמָנִין לְקַרְתָּא מֵאֲחוֹרֵי קַרְתָּא לָא
תַרְחִיקוּן מִן קַרְתָּא לַחֲדָא וּתְהוֹן
כּוּלְכוֹן מְתַקְּנַיָּא: ואנא

רלבג

ח יציקה והרצון בזה הלשון הזהב היה טמון תוך האדרת והכסף הי' תחתיה והיו בו מאתים שקלים וכשהביאו זה אל יהושע וישראל הנה פשט אותם שם כדי שיראה לעין שהיו שם אלה הדברים

כלי יקר

זמרי ואיתן והימן וכלכול ודרע כולם ה' שהם שוים לע"הב עוד אפש' שגלגל עליו כל הד' פעמי' שמעל בחרם בימי משה וז"ש מה עכרתנו כי כל מה שעכרתנו מיו' היותך עד הנה יעכרך ה' לטובתך ביום הזה ולא ביום ה' בא בוער כתנור או אפשר שאמר מה עכרתנו על מה דבר מועט כזה עכרתנו לא היה כדאי לאיש כמוך להיות חמדן ובפרט בדבר מועט כזה לשים בעדו את מחנה ישראל לחרם או יאמר מה עכרתנו כל אותן העבירות ילכו מאצלנו אליך ותהא מיתתך כפרתך וכפרתנו שיעכרך ה' ביו' הזה מה שעכרתנו ואכחנו נחזור להיות

ובכל עם ז' וכי' יהושע סלק לגלגלא וכדים מלכ' ואתא בגרא

מסרה

ביום הזה ו' דסמיכי בקריא' וסי' נמס' בסדר נח: ואת עמו ז' דסמיכי בקרי' וסי' נמסר בסדר בשלח: ואת ארצו ה' דסמיכי בקריא' וסי' נמסר בסוף סדר חקת התורה:

כלי יקר

שינצחוה בטבע לכבד את ישראל שהם המנצחים בטבע ותחבולות הכושית שזה יהיה לכבוד ולתפארת ע"כ · והרלב"ג ז"ל כתב שאף על פי שסבה ההשגחה כו' ע"ש:

ויקם יהושע וכל עם המלחמה רמז להבין מה הודיעם כאן ראו אתם אורבים כי ידוע הוא מאחר שהזמינם לאורבים שלכך הוא ואפשר לומר שלפי שהיו כאן ב' אורבים אחד גדול מסך ל' אלף איש וא' קטן מה' אלפים והוצרכו שניהם כמו שאבאר בסמוך לעומת זה אמר ויקם יהושע לעלות לומר שתכף כשנתערו לעלות לעי קודם הכין ובחר יהושע בלתי ידיעת העם וז"ש ויבחר יהושע הוא לבדו בחרם ובחר היותר בגורים שבכל העם וז"ש גבורי החיל בה"א הידיעה שהם גבורי החיל כולו וישלחם לילה שלא ידעו בהם עם בני ישראל ולא העי ולכך כתיב צוה אותם לאמר ראו אתם אורבי' העיר מאחריה ר"ל עם היות שאתי' לארב שני איכו כמותכ' כי אתם לבדכם אורבים את העיר מאחריה כי אותם החמשת אלפי' איש איכם לארוב מאחרי העיר כי אם לארוב שלא יבאו מן העיר פתאום על המחנה היושב בטח · או יאמר ראו אתם אורבים וכו' ר"ל הרי אתם צריכים להמלא בכם ב' הפכי' בנושא א' והוא כיון שאתם אורבים לעיר מאחרי

רד"ק

התקינו · שרשו נתק ר"ל עד שנתק אותם מן העיר ברדפם אחרינו : ואתם תקומו מהאורב · שם כמו מהתארב וכמוהו שם בזה המשקל מלרע ואת היותר החרמנו · ויטעוהו שורק : והורשתם את העיר · את יושבי העיר תגרשום ותכלום : כתפשכם · מקור בכ"ף : כדבר יי' תעשו · שהרי אמר לו כאשר עשית ליריחו ויריחו שרפה באש: ראו צויתי אתכם · כלומר שתהיו זריזים : וילן יהושע בליל' ההוא בתוך העם · באמצע המחנה לן בלילה ההוא כדי לזרזם כלם להשכי' בבקר ולערוך המלחמה: ויפקד · השגיח בהם ונתן עינו עליהם איך הם מוכני' למלחמ': וכל העם המלחמ' · חסר הנסמך ומשפטו העם עם המלחמה כמו הארון הברית : ויקח כחמשת אלפים איש · שיהיו גם כן אורב אולי שם אותם סמוך לעי יותר מן הראשונים : וישימו האורב' והמחנה שמו עצמם וקרבו לעי' יותר ממה שהיו וכן או במלחמת בן הדד על שומרן ויאמר שימו וישימו על העיר : ואת עקבו · כתרגומו וית כמניה כלו' מארבו מן ויעקבני כי המארב היא ערמה : וילך יהושע בלילה ההו' בתוך העמק · כלומר הלך הוא ואחרים עמו בתוך העמק שהמחנה שם לראות שומרי המחנה אם הם ערים או ישנים פן יבאו אנשי העי פתאו' עליהם והכום : למועד

תרגום

וַאֲנָא וְכָל עַמָּא דְעִימִּי נִתְקְרֵב לְקַרְתָּא וִיהֵי אֲרֵי יִפְּקוּן לְקַדָּמוּתָנָא כִּדְבְקַדְמֵיתָא וְנִיפּוֹק קֳדָמֵיהוֹן : וְיִפְּקוּן בַּתְרָנָא עַד דְנֵיגוּד יַתְהוֹן מִן קַרְתָּא אֲרֵי יֵימְרוּן תְּבִירִין קֳדָמָנָא כִּדְבְקַדְמֵיתָא וְנִיפּוֹק קֳדָמֵיהוֹן : וְאַתּוּן תְּקוּמוּן מִכְּמָנָא וְתַתְרְכוּן יַת קַרְתָּא וְיִמְסְרִינַהּ יְיָ אֱלָהֲכוֹן בִּידְכוֹן : וִיהֵי כְּמֵיחַדְכוֹן יַת קַרְתָּא תַּדְלְקוּן יַת קַרְתָּא בְּנוּרָא כְּפִתְגָמָא דַייָ תַּעַבְדוּן חֲזוֹ דְפַקֵּידִית יַתְכוֹן : וּשְׁלָחִינוּן יְהוֹשֻׁעַ וַאֲזָלוּ לִכְמָנָא וִיתִיבוּ בֵּין בֵּית אֵל וּבֵין עַי מִמַּעְרַב לְעָי וּבָת יְהוֹשֻׁעַ בְּלֵילְיָא הַהוּא בְּגוֹ עַמָּא : וְאַקְדֵּים יְהוֹשֻׁעַ בְּצַפְרָא וּמְנָא יַת עַמָּא וּסְלִיק הוּא וְסָבֵי יִשְׂרָאֵל קֳדָם עַמָּא לְעָי : וְכָל עַמָּא עָבְדֵי קְרָבָא דְעִימֵּיהּ סְלִיקוּ וְאִתְקָרְבוּ וְאָתוֹ לָקֳבֵיל קַרְתָּא וּשְׁרוֹ מִצִּיפּוּנָא לְעָי וְחֵילְהָא בֵּינוֹהִי וּבֵין עָי : וּדְבַר כְּחַמְשָׁא אַלְפִין גַּבְרָא וְשַׁוִּי יַתְהוֹן כְּמָנָא בֵּין בֵּית אֵל וּבֵין עָי מִמַּעְרַב לְעָי : וְשַׁוִּיאוּ עַמָּא יַת כָּל מַשְׁרִיתָא דְמִצִּיפּוּנָא לְקַרְתָּא וְיַת כְּמָנֵיהּ מִמַּעְרַב לְקַרְתָּא וַאֲזַל יְהוֹשֻׁעַ בְּלֵילְיָא הַהִיא בְּגוֹ מֵישְׁרָא :

והוה

מקרא

כ"א במלעי' פסו' ט"ז — וַאֲנִי וְכָל־הָעָם אֲשֶׁר אִתִּי נִקְרַב אֶל־הָעִיר וְהָיָה כִּי־יֵצְאוּ לִקְרָאתֵנוּ כַּאֲשֶׁר בָּרִאשֹׁנָה וְנַסְנוּ לִפְנֵיהֶם : י"ד חס'

וְיָצְאוּ אַחֲרֵינוּ עַד הַתִּיקֵנוּ אוֹתָם מִן־הָעִיר כִּי יֹאמְרוּ נָסִים לְפָנֵינוּ כַּאֲשֶׁר בָּרִאשֹׁנָה וְנַסְנוּ לִפְנֵיהֶם : ז' רפין ל' · י"ד חס'

כ' דין חס' וא' מל' · ל' ומל' — וְאַתֶּם תָּקֻמוּ מֵהָאוֹרֵב וְהוֹרַשְׁתֶּם אֶת־הָעִיר וּנְתָנָהּ יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם בְּיֶדְכֶם : ג'

וְהָיָה כְּתָפְשְׂכֶם אֶת־הָעִיר תַּצִּיתוּ אֶת־הָעִיר בָּאֵשׁ כִּדְבַר יְהוָה תַּעֲשׂוּ רְאוּ צִוִּיתִי אֶתְכֶם : ד' — וַיִּשְׁלָחֵם יְהוֹשֻׁעַ וַיֵּלְכוּ אֶל־הַמַּאְרָב וַיֵּשְׁבוּ בֵּין בֵּית־אֵל וּבֵין הָעַי מִיָּם לָעָי וַיָּלֶן יְהוֹשֻׁעַ בַּלַּיְלָה הַהוּא בְּתוֹךְ הָעָם :

וַיַּשְׁכֵּם יְהוֹשֻׁעַ בַּבֹּקֶר וַיִּפְקֹד אֶת־הָעָם וַיַּעַל הוּא וְזִקְנֵי יִשְׂרָאֵל לִפְנֵי הָעָם הָעָי : וְכָל־הָעָם הַמִּלְחָמָה אֲשֶׁר אִתּוֹ עָלוּ וַיִּגְּשׁוּ וַיָּבֹאוּ נֶגֶד הָעִיר וַיַּחֲנוּ מִצְּפוֹן לָעַי וְהַגַּי בֵּינָו וּבֵין הָעָי : כיוי' וג' חס' ק' בליש' — וַיִּקַּח כַּחֲמֵשֶׁת אֲלָפִים אִישׁ וַיָּשֶׂם אוֹתָם אֹרֵב בֵּין בֵּית־אֵל וּבֵין הָעַי מִיָּם לָעִיר : כן כתי' וקרי מכת מס"ה — וַיָּשִׂימוּ הָעָם אֶת־כָּל־הַמַּחֲנֶה אֲשֶׁר מִצְּפוֹן לָעִיר וְאֶת־עֲקֵבוֹ מִיָּם לָעִיר וַיֵּלֶךְ יְהוֹשֻׁעַ בַּלַּיְלָה הַהוּא בְּתוֹךְ הָעֵמֶק : ל'

ויהי

רש"י

עד התקינו אות' · לשון תיק שנותנים מתיק העיר דישפור"יר בלעז ויש לפותרו לשון נתיקה כמו התיקם כצאן לטבחה : והורשתם · ותתרכון : מים לעי · שהעי מקדם לבית אל ובית אל מים לעי : וילן יהושע בתוך העם · להיות נכון בהשכמת הבקר : ויעל הוא · כמו שאמר לו המקום אם הוא עובר לפניהם עוברין ואם לאו אין עוברין: ויקח כחמשת אלפים איש אורב אחר אורב אחד קרוב לעיר מחברו : וישימו העם · שימה זו לשון הזמנה סמוך לחוץ להלחם כמו שנ' בבן הדד במלאכים שימו על העיר וישימו : ואת עקבו · ואת ארבו כמו ויעקבני : וילך יהוש' בלילה ההוא בתוך העמק · אמרו רבותינו שלן בעומקה של הלכה : למועד

רלב"ג

שכבר היו קטנים זקיו בזה בתכם' קנימו שנוה השם שיאבדו או שבאת' שלא הובאו שם בליו ובכותיו להמיתם אבל לראו' המשפט כדי שיוסרו שכמו הזה הפועל המגונ' לא יעשו וממה שיורה על זה שכבר אמר אחר זה וירגמו אותו בני ישרא' אבן ויקימו עליו גל אבנים גדול להורו' שלא מית שם אדם זולתו ומ"ש וישרפו אותם באש ויסקלו אותם באבנים שב אל הבעלי חיים שהם שורו וחמורו וצאנו וספר שהשרפום באש אחר שסקלו אות' באבנים ולא כלל יחד סקילת הבעלי חיים עם סקילת עכן שהוא מבואר שלא יוכללו יחד בזה הענין האדם והבעלי חיים והנה זכר שאחר זה שבה ההשגחה האלהית על ישראל ונוה השם יתבר' שיעשו מלחמה בתחבולות עם אנשי העיר לפי שכבר היה אפש' לקחתים' בזה האופן בזולת עסוי' מום אחד כי הם יסכימו לצאת מהעיר לרדוף אחרי בני ישראל לפי שבפעם הראשונה נצחום והנה הש"י לא יעשה מופת ללא צורך וילך יהושע בלילה ההוא בתוך העמק · אחשוב ה שמחשבתו והשתדלותו לא היתה בליל' ההוא כי אם בהישרת העם בדבר המלחמה הזאת וכדי שיבטח לבם יותר ולא ירך לבבם על מה שהיו נגפים בראשונה עלה יהושע וזקני ישראל לפני העם ולזה היה יהושע והזקני' במקום היותר מסוכן וזכר עם זה לזאת הסבה בעיני לפי מה שאחשוב שכבר

בית אל למערבו' בית אל מזרח וקרי למדינחאי בית הון כתיב בית אל קרי ·

מסרה

וכל עם ז' דסמיכי בקריא' וסי' ויקם יהוש' · ויבא יהוש' וכל עם המלחמה · ויאמר המלך הגלגלה ותר' והנה המלך עומד על העמוד כמשפט דמלכי' · וחברו דד"ה · שרי יהודה ושרי ירושלם · וסי' בלשון ארמי יהוש' סלק לגלגלא וסרים מלכ' וחמא גברא : תקמו ב' וחס' וסי' ואתם תקמו מהאורב והורשתם · ונפלו ולא תקמו : וישלחם ד' וסי' וישלחם יהושע וילכו · ויקם יהושע וכל עם · וישלחם לבנונה · ויקח אסא את כל · סימן קדמ' וילן יהושע בלילה ההוא בתוך העם · תנינא וילך יהושע בלילה ההוא בתוך העמק ואפ"ס ל' עם עמקי :

כלי יקר

והיה כתפשכם את העיר וכו' לפי פשוטו אמר כתפשכם בכ"ף להורות על התכיפות שלא ימתינו עד התפסה ממש שלא כתפשכם מיד תציתו את העיר באש ודרך דרש אפשר שאמ' כתפשכם ר"ל אעפ"י שהוא ית' הנותנה לכם כמ"ש ונתנה ה' אלהיכם לכם מ"מ כן והיה יהיה כתפשכם כאלו אתם התופסים ותציתו אש בה כדבר ה' שאמר והשוה אותה ליריחו והנה תיבת תעשו מיותרת שכבר אמר תציתו את העיר באש אבל הוא לשון בשורה תעשו ותוכלו לה או יהי' לשון זרוז כלומר עשו הדברים לשמן ולקיים דבר ה' ולא להנקם מאויביכם וז"ש כדבר ה' תעשו וזו יהיה מגמת פניכם ואמר ראו צויתי אתכם ר"ל ראו שהדבר מוכרח שהרי צויתי אתכם אני בעצמי ולא שלחתי למזהכם ע"י שליח · והרד"ק ז"ל פירש ראו צויתי אתכם כלומר שתהיו זריזים :

וישלחם יהושע אחר שאמר מים לעי מובן מאליו לישיבתם שבין בית אל ובין העי אלא כיון לומר מה שזכרנו למעלה שישבו להם בין שני התחומים באמצע בכוון בין בית אל ובין העי לא נטוי לצד אחד יותר מאחר שאם היו מתקרבים אל העי ירגישו בהם אנשי העי ואם יתרחקו מהעי ויתקרבו לבית אל ירגישו בהם אנשי בית אל לכך ישבו להם בין בית אל ובין העי ומ"ש וילכו אל המארב בה"א הידיע' וקשה שהרי עכשיו הוא שנעשה מארב ולא קודם ויובן גם כן או' בין בית אל במשמ"חזל אלמלא קדמה תפלת אברהם בין בית אל ובין העי לא נשתייר משונאי ישראל שריד ופליט באופן שכבר קדם אברהם ע"ה להרוב שם בתפלה ובנה שם מזבח כדכתיב ויט שם אהלו בית אל מים והעי מקדם לעומת זה כדק מאד מ"ש וילכו אל המארב שכבר ארב שם אברהם ע"ה ולכך וישבו בין בית אל ובין העי במקום אשר ישב שם אברהם וזהו מים לעי כדכתיב בית אל מים והעי מקדם · וכיון שישראל היו בצע' ובמלחמה לכן יהושע לן בלילה ההוא בתוך העמק לא בביתו שקט כי אם עמם בצרה · או אמר בתוך העם לפי שהיה צריך העם סידור למלחמה לא יכול ללין בעמק' של הלכה אבל בלילה הב' שכבר היתה ערוכה המערכה וילן בתוך העמק בתוך עמק' של הלכ' ורש"י ז"ל כתב בתוך העם להיות נכון בהשכמת הבוקר ומהרי"א ז"ל כתב שהעם יפחדו מאנשי העי לפיכך לן עמהם כדי לחזק' ולהשכי' למלחמה גם לשמה משה"ל קום עמוד שהמי' יתחבר עם העם במלחמותיו ולא יפרד מהם ע"כ :

וישכם יהושע וכו' וכל העם המלחמה ב' ההין בלתי צודקות כתב הר"דק חסר תיבת עם וכאלו כתב וכל העם עם המלחמה ומ"ש ויפקו' כתב מהרי"א ז"ל שהשגיח בהם אם היו מוכני' למלחמ' ויעל הוא וזקני ישרא' לפני העם כדי שלא ירך לבבם שלא יתחזק בראותם יהוש' והזקני' הולכים לפניהם והגיד שג"כ העם מעצמם מזורזים ובוטחים בקונם היו חזקי לב היו כנגד אנשי העי וז"ש וכל העם וכו' עלו ויגשו ויבואו עד העיר עכ"ל וכן כתב הרל"בג ולי נראה דהאי כתיב וכל עם המלחמה היה מובן שנשארו מהעם אנשי' שאינה בני המלחמה לכך אמר שכל העם כולו מוכן למלחמה אין בהם חלש כלל ז"ש וכל העם המלחמה והגיד מזריזות העם שעם היות שיגעו במעלת העי לעלותו לא אמרו לנוח אלא עלו ויגשו למלחמה ויבואו נגד העי' כאריות גברו לערוך מלחמה :

ויקח כה' אלפים איש וכו' הנה כבר שם ל' אלף במארב ומה צורך עוד לאלו הה' אלפים ורש"י ז"ל כתב אורב אחר אורב א' קרוב לעיר מחבירו ולא ביאר רש"י ז"ל מי הוא הקרוב לעיר יותר הראשון או האחרון הר"דק ז"ל כתב וביאר ואמר אולי שם אותם סמוך לעי יותר מן הראשונים ע"כ ומהרי"א ז"ל כתב שאלו הה' אלפים לא היו כי אם להיות האורב לשמור המחנה הגדול שלא יבואו עליו פתאום מאנשי העי ויזנבו בהם ע"כ וק"ק דא"כ לא היה ראוי להיות באותה צד שהיה ארוב ראשון מים לעי אלא מצפון לעי לפני העם ומהרי"א עצמו הרגיש בזה וכתב ז"ל ולזה היה האורב הזה גם כן באותו הצד שהיה האורב אחר אלא שהאורב הראשון היה ללכוד העיר והב' להרגי' אם יוצאים אנשי העיר ולהלחם בהם ראשונה ע"כ והנה בגמרו ולזה היה האורב הזה גם כן באותו הצד הוא להכריח שלא היה לעשות מעין הפעולה שעושה הראשון שא"כ היה לו לשלחו להרוב במקו' אחר אלא לכך הושם באותו צד עצמו כדי לשמור המחנה אבל מ"מ ק"ק שהיה לו לשלחו לפני העם כדי לשמרם והגה אם היינו מפרשים ואת' עקבו מים לפי כפשוטו עקבו של עם ברוב העם היו מצפון לעי ומיעוטו ועקבו מים לעי ולכך לשמור הנחשלים אחר העם ועקבו שלח הה' אלפי' איש לפניהם לעמוד נגד אנשי העי אם יבואו אליהם מאחוריהם · עוד כתב מהרי"א ז"ל שהאורב הראשון עשאו יהושע בלתי ידיעת העם ח"ש למעלה וישלחם יהושע וכו' שהוא הבוחר והשולח ואיש לא ידע כי כן מנהג שר הצבא לעשות אלו הדברים בסוד גדול ממנו העם אח"כ כשנאמר אליהם סידור המלחמ' ולא ידעו מהאורב ראשו' גם הם מוכנו אל עצת יהושע ולקחו ה' אלפים איש למארב שיהושע לא היה עמהם שלן בלילה ההוא בתוך העמק לשמרם כמ"ש אח"כ וילך יהושע בלילה ההוא בתוך העמק ולפי זה ויקח כה' אלפים איש חוזר אל העם לא אל יהושע ע"כ תורף דבריו וק"ק דא"כ למה עתה דיבר בלשון יחיד כנגד העם וכסמוך אמר וישימו העם וכו' והכל מדבר בעם אלא ודאי ביהושע דיבר הכתוב בלשון יחיד ואחר כך בעם בלשון רבים וישימו וכן מוכיח מה שהזכיר עם אח"כ משמע דעד עתה לא דיבר בעם אלא ביהושע עיין פי' הרלב"ג ז"ל · ואני אומר לע"ד שהאורב ראשון ל' אלף היו כדי שיהיו נכונים לעת התיקם מעיר לאנשי העי יכנסו הל' אלף בעי' ויכוהו לפי חרב וישרפוה ואין להם מלאכה אחרת זולת הכני' אמנם אלו הה' אלפי איש יוחדו לעשות מלאכת אחרת זולתם לבוא מאחרי אנשי העי שיהיו בתוך ומלחמה להם פנים ואחור והל' אלף איש לא זזה ידם מתוך העיר ולפי זה מ"ש אח"כ והאלה יצאו מן העיר מזה על הה' אלפי איש קאמר שיצאו מלך העיר ז"ש מן העיר או אפשר שכשנכנסו לסייע אל הל' אלף להצית העיר וכיון שהציתו את העיר והרגום יצאו אלו הה' אלפים לסייע במלחמה ולהכות אנשי העי · עוד אפשר שהיו ב' אורבים וכולם במקום א' אבל חלוקים שהל' אלף הכליתם ללכוד העי והה' אלפים להרוג ולכל' בית אל כי בה הנשים מעט ויספיקו ה' אלף וז"ש ויקח כה' אלפי איש וכו' מים לעיר כתיב ולעי קרי כוונת הכתוב להודיע שהיו לעיר ר"ל לצורך עיר אחר זולת העי והיא בית אל כנז' ובסמוך אסייע זה ממ"ש נטה בכידון וכו' :

וישימו העם וכו' ק"ק שתיבת אשר מיותרת ובלתי מתיישבת דהי"לל וישימו העם את כל המחנה והיכן שמוהו מצפון לעיר וגמה שכתב רש"י ז"ל מוב' קושי זה שכתב וישימו שימה זו לשון הזמנה סמוך וחומה כדי להלחם כמ"ש בבן הדד במלכים שימו על העיר וישימו וכו' וקרוב לזה כתב הר"דק ז"ל ע"ש והיה אפ' לפרש דה"ק וישימו העם את כל המחנה אשר מצפון לעי' וגם את עקבו של מחנה הכל שמו מים לעיר וגזרת הכתוב היא מים לעיר וניחא תיבת אשר אלא דפשטיה דקרא לאו הכי הוא אלא שהעם עמדו נגד פתח העיר בצפון העיר · ונראה דה"ק דהעם שמו את כל המחנה עם היות רב מאד מחנה והשתדלו לשים אותו יחדיו באופן אשר יהיה כולו מצפון לעיר ולא מפוזר ומפורד בשאר רוחות ז"ש אשר מצפון ר"ל עשו באופן אשר שמו כל המחנה מצפון לעיר ולא בשאר רוחות ואת עקבו היינו האורב כתרגומו וית כמניה שהוא אורב וכן פרש"י ז"ל ואת עקבו ואת אורבו כמו ויעקבני וכן פי' הרד"ק שהעורב ערמה ועקב' הוא וכן פי' מהר"יא ז"ל באופן שהשתדלו שהאורב יעמד בצד מערבי הוא לבדו וכל העם יחדיו כרוח צפונית של העיר ולפי זה לשון וישימו שימה כפשוטו ומ"ש וילך יהושע בתוך העמק עיין פי' הרל"בג והרד"ק וק"ק שאין מקום העמק לזה אלא סביבות המחנה וחז"ל למדו שהלך בעמקה של הלכה שכבר היה לבדו פנוי כי כבר היתה המערכה ערוכה :

ויהי כראות מלך העי וכו' פתח במלך העי והומר וימהרו בלשון רבים ועוד מה ראה מלך העי שאמר ויהי כראות ובדא' שכמו שיהושע זריז במחנהו גם מלך העי זריז לעמוד על משמרתו שלא יבואו פתאום ויעלו על העיר ויהי כראות מלך העי את יהושע הנז' שלן בתוך העמק לבו כלב הארי' לעומת זה נזדרז וימהרו וישכימו וכו' ולשטת הרד"ק שהזכיר מלמעלה שהליכת יהושע לעמק היתה כדי לפקח על שומרי המחנה אם שומרים או ישנים אפשר לפרש על פי שיטתו ויהי כראות מלך העי שבשל פחדו ומוראו על ישראל ויהושע שהרי הלך בליל' ההוא בתוך העמק

רשי

למועד · לזמן היו' שנועדו יחד מאתמול באותה שעה כלא שהיו מנחשים ומעוננים : ויגעו · לשון נגע ואחברו הראו עצמן כאילו הם נגפים לפניהם : נטה בכידון · הוא היה סימן לאורב לצאת מן המארב בראותו הכידון נטוי על העיר כידון ספי"דו בלע"ז : ידים · כח : והעם הנס המדבר · ישראל שנסו אל המדבר כמו שאמור למעל' נהפך להלחם אל הרודף : ואלה יצאו מן העיר · האורב שהצית את העיר : את

רדק

למועד · כתרגומו לזמנא דמתקן ליה כלומר שהכין המלך ואמר בשעת פלונית נהיה מוכני' כלנו לצאת למלחמה : לפני הערבה · לפני המישור אשר היה את פני העיר : וינגעו · הראו עצמם נגועים ונסים לפניהם וגם הם היו נגועים כי אי אפשר שהיו נסים לפניהם שלא היו נגועים בהם ואלו לא היו נגועים אלא מראים עצמם נגועים לכך היה אומר ויתנגעו מבנין התפעל כי כן המשפט : דרך המדבר · מקום מרעה הבהמות יקרא מדבר בין סמוך לעיר בין רחוק מן העיר לפי' אמר ורעו כבשים כדברם כעדר בתו' הדברו והוא מתרג' וינהגו ודבר לפי שהרוע' נוהג שם המקנה : ויזעקו · נתקבצו לרדוף אחריהם זלפי שהקבוץ ואסיפת העם הוא על ידי זעקה לפי' נאמ' בזה הלשו' : אשר בעיר · כן כתיב וקרי בעי והכתוב מורה שנזעקו כל הנשארי' בעיר לרדוף אחריהם והקרי מורה אשר בעי וגבולה וכן כתיב ולא נשאר איש בעי ובבית אל : בכידון · כתרגומו ברומחא : ידים · מקום · כמו רועות על ידיהם או כח כתרגומו חילא : אל הרדוף · ישראל שהיו נסים אל המדבר נהפך אל אנשי העי שהיו רודפים אותם : בשלה

ויהי כראות מלך העי וימהרו וישכימו ויצאו אנשי העיר לקראת ישראל למלחמה הוא וכל עמו למועד לפני הערבה והוא לא ידע
טו כי ארב לו מאחרי העיר : וינגעו יהושע וכל ישראל לפניהם וינסו דרך המדבר : ויזעקו כל העם אשר בעיר לרדף אחריהם וירדפו אחרי יהושע וינתקו מן העיר : ולא נשאר איש בעי ובית אל אשר לא יצאו אחרי ישראל ויעזבו את העיר פתוחה וירדפו אחרי ישראל : ויאמר יהוה אל יהושע נטה בכידון אשר בידך אל העי כי בידך אתננה ויט יהושע בכידון אשר בידו אל העיר : והאורב קם מהרה ממקומו וירוצו כנטות ידו ויבאו העיר וילכדוה וימהרו ויציתו את העיר באש :
כ ויפנו אנשי העי אחריהם ויראו והנה עלה עשן העיר השמימה ולא היה בהם ידים לנוס הנה והנה והעם הנס המדבר נהפך אל הרודף : ויהושע וכל ישראל ראו כי לכד הארב את העיר וכי עלה עשן העיר וישבו ויכו את אנשי העי : ואלה יצאו מן העיר לקראתם ויהיו לישראל בתוך אלה מזה ואלה מזה ויכו אותם עד בלתי השאיר להם שריד ופליט :
ואת

ד' כטע' נפפ · ז' · י' דגש' · ל' · ל' · ל' · בפי ק' · ל"י ד' דסמי' · ג' כטע' וד' כבירי' ובבית · וק' ובית · ג' מל' וכלים' · ל' · ה' · י"אי כ"ה · ג' · ב' מל' · לה' כמלעו' · ל' · כ' פסו' דמיין · ה'

תרגום

והוה כד חזא מלכא דעי ואוחיאו ואקדימו ונפקו אינשי קרתא לקדמות ישראל לאגחא קרבא הוא וכל עמיה לזמנא דמתקן ליה לקדם מישרא ואינון לא ידעין ארי כמנא להון מאחורי קרתא: ואתברו יהושע וכל ישראל קדמיהון ואפכו לאורח מדברא: ואתכנישו כל עמא די בקרתא בעי למרדף בתריהון ורדפו בתר יהושע ואתנגידו מן קרתא : ולא אשתאר אינש בעי ובית אל דלא נפקו בתר ישראל ושבקו ית קרתא כד פתיחא ורדפו בתר ישראל: ואמר יי ליהושע ארים ברומחא די בידך על עי ארי בידך אמסרינה וארים יהושע ברומחא דבידיה על קרתא: וכמנא קם בפריע מאתריה ורהטו כדארים ידיה ועלו לקרתא וכבשוהא ואוחיאו ואדליקו ית קרתא בנורא: ואתפניאו אינשי עי לאחוריהון וחזו והא סליק תננא דקרתא לצית שמיא ולא הוה בהון חילא למיערק לכא ולכא ועמא דאפיך למדברא איתחזר על רדפא: ויהושע וכל ישראל חזו ארי כבש כמנא ית קרתא וארי סליק תננא דקרתא ותבו ומחו ית אינשי עי : ואילין נפקו מן קרתא לקדמותהון והוו לישראל במציעא אילין מיכא ואילין מיכא ומחו יתהון עד דלא אישתאר להון שאר ומשיזיב:
וית

רלבג

ספר לן יהושע בלילה ההוא בתוך העמק כי העמק הוא המקום היותר שפל והוא היותר מסוכן שבמקומות בדבר המלחמה והנה לקח יהושע מהשלשי' אלף שבחר ה' אלפים איש סיו אורב בין ישראל ובין העי מים לעיר והנה הם היו במקום קרוב למקום יהושע על שיתכן בהם שיראו כשיטה יהושע את ידו בכידון והוא הרומח אשר בו הנס והיו הנשארים קרובים להם באופן שנתקבצו כול' בעת ההיא ויבאו אל העיר וילכדוה והנה זכר זכבר יצאו אנשי העיר לקראת ישראל למלחמה למועד לפני הערבה אמר למועד להורות שבכמו העת שהיום שיצאו לקראתם בפעם הראשו' יצאו עתה כי זה מיוה שיחו'לב אנשי העי ויחשבו שכמו שנצחו או ינצחו עתה ואמר לפני הערבה כי במקום ההוא לפי מה שאחשוב היו מנצחים בפעם הראשו' או אמר לפני הערבה כי מהמקום ההוא יתכן שלא היו יכולין לראות האורב אשר מאחרי העיר ובזאת התחבולה הנכוב' נאחום בקלות כי בראותם עשן העיר עולה השמימה אשר שם שפם ונשיהם לא נשאר להם כח ולא ידעו העומד והשיעור להלחם עם ישראל באופן לאור וזה מבואר מאד : והנה כאלה מלך העי ולא הלימו וכלתו על העץ כמו שהשאילה התורה גם בהולוני בית דין שלא לעפט האויר והקימו עליו גל של אבנים בפתח שער העיר כדי שיתפרסם' זה לפחד מלכי הגוים וירא' מהלחם עם ישראל :

ואולם התועלת הנמשכות מזה הספור הם י"ד : התועלת

והעי ... בספר ... העיר

מנחה קטנה

וינגעו יהושע וגו' · שכתוב קר'יסה שהאויבי' נגיפ' לפי שהוא קלון ובזוי לנסים וירנה שהקילו אות' ונבזו והי' נגופי' בעיניהם : נטה בכידון הכונה בזה שלא יעלה בדעת ישראל שנכחם בגדול אשר אתם נגחו אלא נטה בכידון שהוא נוכה שקומה למעלה לרמוז כשישרא' מסתכלי' כלפי מעל' ולבם לשמים ינצחו כענין שנ' והיה כאשר ירים משה את ידו וגו' : ואת

מסרה

הוא וכל עמו ד'וסי' ויפגו ויעלו · ויצא סיחון לקראתנו · ונפן ונעל דרך הבשן · כראות מלך העי : לא נשאר ד' דסמיכי בקריאה וסי' ולא נשאר איש בעי ובית אל · וישלח יהוא בכל ישר' · ויעלו ביהודה ויבקעוה דד"ה · ואני נשארתי לבדי : והאורב ג' מלאים בליש'וסי' והאורב קם מהרה · ואתם תקומו מהאורב · ויצלנו מכף אויב דעזרא : וילכדוה ה' בקריא' וסי' וילכדו בני מכיר בן מנשה' גלעד' וילכדוה · והאורב קם מהרה ממקומו · ויעבר יהושע מלכים עגלונה · ויעל יהושע מעגלונה · וילכדה מקצה שלש · ב'מנהון חס'קדמא'ובתראה ונמסר גם בסדר מטות: השמימה י"א בקריא' וסי' נמסר בסדר ואתחנן : בתוך ה' וסי' נמסר בסדר לך לך :

כלי יקר

העמק לשמרם בראותו כך אמן לבבו למהר להשכים ולצאת זמאתו לקרא' ית' היתה זאת ומ"ש וימהרו וישכימו ויצאו אנשי העיר והפסיק באמ' ים' למלחמה ואח"כ אמ' הוא וכל עמו הי"לל הוא וכל עמו ואח"כ לקראת יש' גר' כי היו ב' כיתות הא' המון העם עם אנשי העי שעליהם אמר וישכימו ויצאו אנשי העיר דוקא לקראת ישראל ר"ל לקראת המון העם של ישראל וכיתה אחרת הלך הוא וכל עמו עם המלחמה ואנשי הצבא זולת אנשי העיר הנז' תחלה ובחר לו מקום מיוחד לשבת שם הוא וכל אנשי הצבא למועד לפני הערבה כי אנשי העי לא הלכו שם באופן שנפרדו לב' ראשים להיות המלחמ' חזקה על ישרא' בשני פנים כי ערמה זו מאתם אבל נעלם מהם האורב שנהגו ישרא' ונסכלה עצתם יחדיו ז"ש והוא לא ידע כי אורב לו אפשר לומר עוד דה"ק דעם היות שלא ידע כי אורב לו מאחרי העיר עכ"ז נתן אל לב וחשש ועשה מקום בית ועד לישב שם להלחם בו ובלתי הנתק ממנו · וגם כי רוח המושל יעלה עליו מקומו אל ינח וז"ש הוא וכל העם יחדיו נועדו למועד לפני הערב שהוא המישור שלפני פתח העיר וזה הזריזות היה בו מטוב טעמו עם שלא ידע כי אורב לו עכ"ז נועד לעשות למועד ובית ועדו לפני הערבה ומינה לא זזו אלא שאח"ב בראותם ישראל בורחים כתאמלו ורדפו אחריהם וכתקו מן העיר כי ה' שכל עצתם כנז' עוד אפשר שהפסוק אומר והוא לא ידע וכו' ר"ל מה שהוא לא ידע ונעלם ממנו הוא שאורב לו מאחרי העיר מוכן ומזומן אבל מציאות האורב לא נעלם ממנו שכבר חשש ונתן אל לבו פן שאם יכתק מן העיר יחזרו חלק מה ממחנה ישראל ויכנסו העיר ולכך היה שומר הוא ועמו לפני העיר אבל אחר כך כשראום נגועים ומנוגעים רדפו אחריה' וינתקו מן העיר · ומהרי"א פי' למועד לזמן שיצאו בפעם הראשונה שחשבו כן יהיה תמיד וכן הרל"בג והוסיף לומר שאפשר שכמו שכוונו בזמן גם כוונו במקום שיהיה לפני הערבה שגם שם נצחום בפעם ראשונה ע"כ ואמנם הרד"ק ז"ל פי' למוגן כתרגמו כו' ע"ש ועיין פי' רש"י ועל פי שטתו ז"ל אומ' אני שהו' וכל עמו אנשי הצבא המדקדקים בע כנו' זה לא כלל העם וז"ש וימהרו וישכימו ויצאו אנשי העיר שכלל המון העם מיהרו לצאת קודם עת העוגכות לא כן הוא וכל עמו שלא מיהרו אלא יצאו למועד אשר קבע המלך והוא ככון ובזה אבין מ"ש והו' לא ידע כי אורב לו כי הוא דבר תימא כיון שהי' הוא מעוכן ומנחש איך לא איפה תבריו והוב כשפיו כי לא ידע להשיג דבר זה בידיעתו לדעת אם היה לו אורב או לאו :

ויגעו יהושע וכו' כתב רש"י ז"ל לשון נגע כו' וכן פי' מהר"יא ז"ל ועיין פי' הרד"ק ז"ל ומתוך דבריו אלה נבין שהגיד הכתו' חסידות יהושע שגם הוא נגף לפניהם וז"ש וינגעו יהושע וכל ישראל וכו' יהושע בראשו נגעו ומ"ש דרך המדבר כתב הר"דק מקום מרעה כו' ע"ש ואני אומר כי מדבר הוא ארץ משונה חול שלא יעלה כי אם עשב למרעה הצאן לבד ולא עשב זולתו וכולו חול ולא עפר והוא מקו' אם לבך החרים אותו למרעה ולכך אין זר שקרוב לעיר נמצא מדבר רעועה ממנו ועליו אמר דרך המדבר ופשוטו של מקרא שלא הלכו כי אם במקום ישוב וברחו בו דרך שסופו פונה אל המדבר וזהו דרך המדבר ולא אמר וינוסו במדבר אלא דרך שהולך ופונה אל המדבר :

ויזעקו כל העם וכו' עיין מה שכתב הר"דק ז"ל והמר בעיר כתב בעיר וקרי בעי לכלול גם כן בית אל בתיבת בעיר ואמר שנתקבצו לרדוף אחריהם אחרי כלל ישרא' ולעת המעשה כתנו אל לבם לרדוף אחרי שר הצב' אשר בנפלו יפלו כולם ז"ש וירדפו אחרי יהושע שבו נתנו עיניהם והוא כבורח כדי שעל ידו וינתקו מן העיר ומהר"יא ז"ל כתב כי בראותם שם כל מחנה ישראל הוצרכו ליזעק ולא נשאר בעיר איש מפני גודל מחנה ישראל וזה היה התכלית במה שציוהו ה' קח עמך את כל עם המלחמה ע"כ ולמעלה כתבתי תכלית זולת זה והוא שבגלמון לא יהיה כי אם על ידי יהושע ועל ידי כל העם ואין זר שיכוין הוא ית' אל כל העניינים אלו יחדיו וכבמה וכבמה :

ולא נשאר איש בעי וכו' הפסוק נותן טעם לטעותם איך לא סגרו דלתות העיר אחריהם בצאתם את העיר והוא אומרו ויעזבו את העיר פתוחה והטעם להיותם מבוהלים

ודוחפים לרדוף אחרי יש' ז"ש וירדפו אחרי ישרא' · או יאמר בטחו להניחה פתוחה כיון שהיו רודפים אחרי ישרא' לא נתנו אל לבם לדבר רע כי אין פחד לנגד עיניהם :

ויאמר ה' אל יהושע נטה בכידון אשר בידך עיין רש"י ז"ל והרד"ק ז"ל כתב כידון רומח ואני אומר כי מעולם לא יעשה הכידון לסימן כי הכיסה שינוסו ישרא' וירחקו עד שינתקום מן העיר הוא יהיה הסימן לבוא האורב אל העיר וכדכתיב ונסנו לפניהם ואתם תקימו מהאורב וכו' לכך נלע"ד שלפי שייעד השם ית' בתורה ואמר כי הוא יעבור לפניהם והוא ינחיל אותם אם מנחיל כוחלין ואם לאו אין נוחלין הנה כעת להיות יהושע לפני כלל העם והאורב הוכרך ללכוד כלל העיר והיך יתכן זה בזולת יהושע עמהם ממש דהע"ג דשלוחו של אדם כמותו הרי שלא הועילו הראשוני' כשבאו לעי בשליחו' יהושע הנה לעומת זה אמר יהושע למעלה ואתם תקומו מהאורב וכו' ונתנה ה' אלהיכם בידכם כאלו נפלאת היא בעיניו שיתנה ה' בידם אמנם בעת מצוה לא נתנה ה' בידם באשר חשב יהושע כי אם בידו כי הוא המנחיל ולא זולתו ולעומת זה גזר הוא ית' ואמר ליהושע נטה בכידון אשר בידך אל העי שנטייתך זו כובשת העיר כי בידך אתננה ולא ביד זולתך כנזכר לכך צריך שתטה בכידון אשר בידך כי כאשר תרים ידך וגבר ישראל והנה ביהושע נתקיים תן להכם ויחכם עוד כי ה' אמר לו נטה ידך אל העי והוא נטה בכידון אשר בידו אל העי וכלל גם כן את בית אל או אפשר שהוא ית' הייבו בנטיית הכידון אל העי והוא רוח דרומית כי מצפון לעי היו המחנה אמנם יהושע דקדק עוד לכוין בכוון אל העיר עצמה שיבא הכידון נגדה והיינו דלא כתיב ויעש יהושע כן :

והאורב קם מהרה ממקומו צריך לדקדק או' כנטות ידו ולא אמר בנטות הכידון שבידו ונרא' שהיו שני סימנים האחד משהחיל לנטות הכידון שבידו ואז מיד קם האורב וז"ש ויט יהושע בכידון שלא פשט ידו עדיין ומיד והאורב קם ממקומו ועוד מעט כרגע שפשט ידו עם הכידון ידו נטויה וכבר באו העיר וילכדוה ולפי זה כנטות ידו נמשך לסוף הפסוק דה"לכ הוא מיוהר שכבר אמר ויט יהושע בכידון וכו' עוד אפשר שחזר לומר כנטות ידו ויבאו העיר שנטיית ידו גרמה לשנלכדה העיר לקיים מה שנ' כי בידך אתננה כנז' למעלה ומ"ש קם ממקומו בלשון יחיד ואח"כ אמר בלשון רבים וירוצו ויבואו וילכדוה וכו' כתב מהרי"א ז"ל ברמז לשני האורבים שכל אחד מהם קם ממקומו וירוצו ויבאו ויציתה שניהם יחד ולפי מה שכתבתי למעלה שהוצרכו הב' אורבים אחד לעי ואחד לבית אל ניחא דקאמר וירוצו שכל אחד רץ למקומו ויציתו את העיר את לרבות בית אל שהציתוה גם כן :

ויפנו אנשי העי אחריהם הגיד כי בפנות אנשי העי לאחור ראו שעלה עשן העיר וברגע קטן ראו שעלה השמימה בשיעור גדול דרך גוזמא כאלו עלה השמימה באופן שלא היה בהם ידי' להלחם לפחות לנוס הנה והנה שהם אמרו נבוא העיר והאם בעיר והאורב ואם נלך המדבר כמנע גם כן שהעם הנס נהפך אל הרודף באופן שלא היה להם מקום לנוס הנה אל העיר והנה למדבר וכ"ש שלא היה להם ידים להלח' וידים כפשוטו ורש"י ז"ל פי' ידים כח כתרגומו חיל והרד"ק ז"ל פי' מקום כמו רועות על ידיהם ומ"ש והעם נהפך אל הרודף פי' לפי הפשט נהפך להלחם עם הרודף ומהרי"א ז"ל פי' דרך הגלה והעם הנס וכו' מהיותו נס ורדף נהפך להיות רודף וכאלו כתיב נהפך לרודף :

ויהושע וכל ישראל ראו וכו' הכל דברי מותר שכבר הזכיר ויפנו אנשי העי ופשיטא שישראל גם כן ראו זה וכן או' וישובו ויכו את אנשי העי מיותר שכבר הזכי' והעם הנס נהפך אל הרודף · ונראה שלפי שהזכיר שפנו אנשי העי וראו העשן עולה לבד אבל לא ידעו אם נלכדה העיר לא כן יהושע וישראל שהתגלה' בינ הם ללכוד העיר תחלה ואחר כך להציתה באש כדכתיב והורשתם את העיר ונתנה ה' אלהיכם בידכם תחלה ואח"כ תציתו את העיר באש ולא שינו תפקידו כמ"ש

רלבג

התועלת הראשון הוא במצות והוא מה שזכר מפנין המילה ומזה המקום למדנו שמי שאיחר עשיית מצוה מה ראוי שיקיימנה תכף שימצא מקום שיוכל לקיימה ולזה תמצא שתכף שמצאו ישראל מקום אפשר שיחנו בה עד שחיתה מכתם לזו בעשיית המילה ואולם אחר עבור אבל משה נתברר להם כי תוך שלשה ימים יסעו לעבור הירדן כמו שנזכר במה שקד' ומזה המקום יתבאר שמי שלא מל בשמיני לאיזה סבה שתהיה הנה אין ראוי לו שימתין עליה אחרי מצאו מקום לעשייתה : **הב'** הוא במדות והוא שראוי כשיבאהו הענין לעשות פעולה נשלמת הנה ראוי שיעשה אותה באופן אשר יגיע בו לו צער יותר מעט מזער ולזה באה המצוה ליהושע שיעשה חרבו צורים ימול בהם בני ישראל : **הג'** הוא במצות והוא כשימשך מעשיית המילה סכנה לתינוק ראוי שתמנע ממנו ולזה ספר שכב' נמנעו מלימול במדב' בסבת לכתם במדב' ארבעים שנה ועל פי יי' יחנו ועל פי יי' יסעו ולזה לא היו יודעים מתי יבא להם הצווי ליסע כי בהעלות הענן יצטרכו ללכת כי על פי יי יסעו ולזה יתכן שאם היו מלים אולי יבא להם הצווי ליסע קודם חיות מכת המילה ותהיה בזה סכנה לתינוק ולמולי' ולזאת הסבה זכר גם בזה המקום שכבר ישבו בני ישר' תחתם עד חיותם :

הד' הוא בענין תועלת המצוה והוא ללמדנו שיש למצות המילה רוש' בהתמד' ההשגחה בישר' עד שהיו נוסעי' לירושת הארץ ולזה זכר שהקדים מצו' המיל' קוד' שישתדלו בענין המלחמה ולזה גם כן אמר היו' גלותי את חרפת מצרים לפי הביאור האחרון שזכרנו בו וכבר הארכנו המאמ' איך יגיע זה התועלת מזאת המצוה בביאורנו לדברי תורה :

הה' הוא במצות והוא להוסיף ביאור על מה שנאמר בתורה בהנפת העומר שהוא ממחרת השבת שלא רצה בו שבת בראשית כמו שהיו אומ' הצדוקים :

הו' הוא בעיון והוא שהשם ית' לא יעשה מופת שלא לצורך ולזה אמר שתכף שיוכלו לאכול מעבור הארץ שבת המן :

הז' הוא בעיון והוא שהנביא ראוי שיכין עצמו לנבואה שיצטרך אליה בשישי' מחשבתו שם ולזה זכר שכבר היה יהוש' ביראתו כשהגיע לו הנבואה ההיא ר"ל שכבר שוטטה מחשבתו שם כי הוא לא היה עדיין ביראתו : **הח'** והוא בעיון להודיע כי בהתערב ענין ההשגות הדמיונות יקר' במקצת דברים המגיעים במראה הנבואה שיהיו לפי הדמיונות אשר שוטטה בהם וזה מבוא גדול לעמוד על הרבה מהדברים בא הספור בהם בעניני הנבואות ולזה זכר בזה המקום כי יהושע היה מדמה תחלה בזה האיש שיהיה מאנשי המלחמה אשר לו או אשר כנגדו : **הט'** הוא לישיר ישר' בשיאמינו בשם ית' ויראו ממנו כי זה כלו מגיע אותם אל הצלחתם הנפשיית עם שבזה יתיישרו בזאת ההצלחה אשר השתדלותם בה עתה : **הי'** הוא במדות הוא שאין ראוי שיקפח שכר כל בריה אך ראוי שישלם גמול על כל מעשה טוב ולזה תמצא שצוה יהושע להחיות רחב וכל אשר אתה בבית ונתן הסב' בזה כי החביאתה את המלאכים אשר שלח יהושע ולא נתן הסבה בזה שבועת המרגלים לה כי לא נקשרו ישראל בזה מפני שבועתם לה כי לא היה להם רשות על זה מישר' ולא היו ראשי העם שיקשרו העם בשבועתם וכן סיפר בסו' הענין כי רחב וכל אשר אתה בבית החיה יהושע ותשב בקרב ישר' כי החביאה המלאכי' אשר שלח ואחר שכבר היתה הסכמתו להחיות רחב וכל אשר אתה בבית בעבור הטוב שגמלה למרגלי' הנה הסכים יהושע שיעשה זה על ידי המרגלי' כדי שיקיימו שבועתם לה : **הי"א** הוא במדות והוא שהוא ראוי לכל כלל מתאחד למנוע קצת האנשים לקצת מחטוא לשם ית' כי כבר יזוקו הכלל בחטא היחיד הלא תראה כי עכן מעל בחר' ועל כל העדה היה קצף ולזאת הסבה צותה התורה הוכח תוכיח את עמיתך : **הי"ב** הוא במדות והוא שאין ראוי למושל שיעשה בכחו מה שאיפשר שתפול בו טענה שלא יעשה בצדק ואע"פ שצוה בזה מפי הגבורה אך ראוי שיתחכם להסיר הטענה ההיא באופן שלא תתחדש בזה מריבה וקטטה כי אולי יגיע מזה הפסד רב ובזה יקיים מה שנאתהו המצוה עליו מאת השם ולזה תמצא שכבר התחכם יהושע שיודה עכן חטאו לסלק מעליו הטענה והמחלוקת

יהושע ח

וְאֶת־מֶלֶךְ הָעַי תָּפְשׂוּ חָי וַיַּקְרִבוּ אֹתוֹ
אֶל־יְהוֹשֻׁעַ׃
וַיְהִי כְּכַלּוֹת יִשְׂרָאֵל לַהֲרֹג אֶת־כָּל־
יֹשְׁבֵי הָעַי בַּשָּׂדֶה בַּמִּדְבָּר אֲשֶׁר
רְדָפוּם בּוֹ וַיִּפְּלוּ כֻלָּם לְפִי־חֶרֶב עַד־
תֻּמָּם
וַיָּשֻׁבוּ כָל־יִשְׂרָאֵל הָעַי וַיַּכּוּ כה
אֹתָהּ לְפִי־חָרֶב׃ וַיְהִי כָל־הַנֹּפְלִים
בַּיּוֹם הַהוּא מֵאִישׁ וְעַד־אִשָּׁה שְׁנֵים
עָשָׂר אָלֶף כֹּל אַנְשֵׁי הָעָי׃ וִיהוֹשֻׁעַ
לֹא־הֵשִׁיב יָדוֹ אֲשֶׁר נָטָה בַּכִּידוֹן עַד
אֲשֶׁר הֶחֱרִים אֵת כָּל־יֹשְׁבֵי הָעָי׃ רַק
הַבְּהֵמָה וּשְׁלַל הָעִיר הַהִיא בָּזְזוּ לָהֶם
יִשְׂרָאֵל כִּדְבַר יְהוָה אֲשֶׁר צִוָּה אֶת־
יְהוֹשֻׁעַ׃ וַיִּשְׂרֹף יְהוֹשֻׁעַ אֶת־הָעָי
וַיְשִׂימֶהָ תֵּל־עוֹלָם שְׁמָמָה עַד הַיּוֹם
הַזֶּה׃ וְאֶת־מֶלֶךְ הָעַי תָּלָה עַל־הָעֵץ ל
עַד־עֵת הָעָרֶב וּכְבוֹא הַשֶּׁמֶשׁ צִוָּה
יְהוֹשֻׁעַ וַיֹּרִידוּ אֶת־נִבְלָתוֹ מִן־הָעֵץ
וַיַּשְׁלִיכוּ אוֹתָהּ אֶל־פֶּתַח שַׁעַר הָעִיר
וַיָּקִימוּ עָלָיו גַּל־אֲבָנִים גָּדוֹל עַד
הַיּוֹם הַזֶּה׃ אז

תרגום

וְיַת מַלְכָּא דְעַי אֲחָדוּ כַּד חַי וְקָרִיבוּ
יָתֵיהּ לְוָת יְהוֹשֻׁעַ׃ וַהֲוָה כַּד
שֵׁיצִי יִשְׂרָאֵל לְקַטָּלָא יָת כָּל יָתְבֵי עַי
בְּחַקְלָא בְּמַדְבְּרָא דִּי רְדָפוּנוּן בֵּיהּ
וְאִתְקְטָלוּ כּוּלְהוֹן לְפִתְגָּם דְּחֶרֶב עַד
דִּשְׁלִימוּ וְתָבוּ כָּל יִשְׂרָאֵל לְעַי וּמְחוֹ
יָתַהּ לְפִתְגָּם דְּחָרֶב׃ וַהֲווֹ כָּל
דְּאִתְקְטָלוּ בְּיוֹמָא הַהוּא מִגְּבַר וְעַד
אִתְּתָא תְּרֵי עֲשַׂר אַלְפִין כֹּל אֱנָשֵׁי
עָי׃ וִיהוֹשֻׁעַ לָא אֲתֵיב יְדֵיהּ דַּאֲרִים
בְּרוּמְחָא עַד דְּגַמַּר יָת כָּל יָתְבֵי עָי׃
לְחוֹד בְּעִירָא וַעֲדֵי קַרְתָּא הַהִיא בְּזוֹ
לְהוֹן יִשְׂרָאֵל כְּפִתְגָּמָא דַּיְיָ דְּפַקֵּיד יָת
יְהוֹשֻׁעַ׃ וְאוֹקִיד יְהוֹשֻׁעַ יָת עַי וְשַׁוְיַהּ
תֵּל חָרִיב לְעָלַם לְצָדוּ עַד יוֹמָא הָדֵין׃
וְיַת מַלְכָּא דְעַי צְלַב עַל צְלִיבָא עַד
עִידָּן רַמְשָׁא וּכְמֵיעַל שִׁמְשָׁא פַּקֵּיד
יְהוֹשֻׁעַ וַאֲחִיתוּ יָת נְבִלְתֵּיהּ מִן צְלִיבָא
וּרְמוֹ יָתֵיהּ בְּמַעֲלָנָא תְּרַע קַרְתָּא
וַאֲקִימוּ עֲלוֹהִי דְּגוֹר אַבְנִין רַב עַד
יוֹמָא הָדֵין׃ בכן

ב' חס' בני אהרן · פיסק' באמצע' פסו' · ב' חס' בספ' · ב' שממה חס · ד' מל' וכל כתו' דכו' במ"ח · חסר

רדק

בשדה במדבר . השדה כולל מקום זרע העמוד ונקוס מרע' הבהמות גם כן לפיכ' פי' במדב' אשר רדפום בו : ובבא השמש . כמו שכתוב לא תלין נבלתו על העץ ועל כל הנתלה בארץ ישר' מצות הכתוב : אז

מסרה

ויקריבו י' חס' בליש' וסי' נמסר בסדר ויקרא : ואת מלך ד' וסי' ואת מלך העי תפשו חי . ואת מלך העי תלה . ואת מלך מעכה וחברו . ובבא ג' בקריא' וסי' והיה לפנות ערב ירחץ במים : ובבוא בשאי הארץ . ובבא השמש צוה יהושע . מציעתא מלא . ונמסר גם בסדר תצא :

מנחה קטנה

תל עולם . כדי שלא יאמרו זו היא העיר שנכשלו ישראל בה מפני חטא עכן ע"ד ואת הבהמה תקרובו : ואת מלך העי תלה בדין מגדף יען אש' לא נתן כבוד לאלקים אחרי ראותו גבורת ה' אשר עשה ביריחו שלכדוהו הנס נפלה בלי חרב ותפית נפלה החומה וסי' לו להפנות מרנו מפני ישראל או לשאל' עמם והוא לא כן עשה ונלחם עמם ע"כ תלה אותו למען יראו כל המלכי' ולא יזידון עוד ולזה בטעם כבוא השמש הורידו נבלתו כי כרך אלקי' וכדין מגדף כי אין זה כבוד שמי' שישאר תלוי וכן עשה יהושע ליתר המלכים אשר לכד מי מטעם האמור : אז

כלי יקר

במ"ש ראו צויתי אתכם ר"ל על הסדר שתחלה ילכדו ואחר כך ישרפו לג"א . כאן ויהושע וכל ישראל ראו בשכלם כי לכד האורב תחלה את העיר ואח"כ וכי עלה עשן העיר כי כן צוו ולכך נתאמצו וישובו ויכו את אנשי העי שלא העם הזכירו בהם שנעתקו מפחיתות הנים' שהיו מראי' עצמם נסים ונהפך כל הרודף לבד שמנע מנוס והפכו פניה' אל הרודף לא כן יהושע וישרא' האמילים לא נשתפקו בזה אלא וישובו ויכו באנשי העי הגבורים :

ואלה יצאו מן העיר לקראתם וכו' כוונת הכתוב ר"ל שהאורב לא הועיל כי אם ללכוד העיר ולהכיתה באש אבל לא הכו אנשי העי רק במה שיצאו מן העיר לקראת' כדי שיהיו בתוך אלה מזה ואלה מזה ויכו אותם יהושע וכל ישראל הרגו כולם עד בלתי השאיר להורב שריד ופליט שיהרגו' האורב אלא הם הרגו כולם ובבכי ניחא אומרו השאיר לו בלשון יחיד והוא הלצי הגם דבאומרו שבית ויכו אותם מורה הפך מה שאמרנו שעל היוצאים מהעיר מדבר שהם הכו ועליהם אמר שבית ויכו אותם ועוד דאי לא תימא הכי למשני הגדדין הכוס א"כ יקשה בפסוק אומר אלה מזה ואלה מזה שהוא מיותר שהרי אמר ויהיו לישראל בתווך וכי תימא דאי לא קאמר אלה מזה ואלה מזה הוה אמינ' דויהיו לישרא' בתווך היינו שהקיפו ישרא' בעגול אי הכי ליפתוק מויהיו לישר' בתווך אלא ודאי ה"ק ויהיו ליש' בתווך דהיינו פני' ואחור אלה מזה ואלה מזה ע"כ אסיפי' דקרא קאי אויכו אותם דאלה מזה ואלה מזה הכוס עד בלתי השאיר וכו' ותיבת לו לגס : ובטעם החרים כל יושבי העי כתב מהרי"א ז"ל והממון היתר שאנשי הצבא בזזו איש לו הוא כי נתחברו ב' ענייניס הא' השגחה הש"י והב' גבורתם להורות ההשגח' החרימוה ולא ישביה עד בלתי השאיר שריד כדי שכל המלכים הנשארים ישמעו ויראו ולא יוסיפו לעמוד כח נגד ישראל ושתשאר העיר חרם שיהיה לזכרון לבני ישראל מה שאירע להם בעי על חטא עכן ומעלו ולא יוסיפו לחטוא עוד ויזכרו כמה הועיל' להם התשובה ולזכר גבורתם התיר להם שללה ושלא להכשילם עוד כמעשה עכן ע"כ וכבר כתבתי למעלה גבי רק שללה תבוזו לכם שים לך אורב וכו' שסימת האורב שהוא השתדלות לתחבולה אנושי' הב"ה לא קפח שכרם והתיר להם השלל חלף עבודתם ומאת ה' היתה ערמ' האורב כדי להטעות שאר המלכים לו' סר צל ההשגחה מעליהם ולא נצחו העי אלא ברוב העם :

ואת מלך העי זו הוראת חליפו' כאם שלא הרים איש ידו לילח' בעד המלך ולכך תפשוהו חי והביאוהו אל יהושע לראות מה יעשה בו :

ויהי ככלות ישראל להרוג את כל יושבי העי הנשים והטף בכלל יושבי העי כי גם הן עוסקות בישובו של עי או יהיה אנשי העי על אנשי המלחמה הגבורים ויושבי העי הם כלל דלת העם שגם הם יצאו השדה בשמעם בא מחנה ישראל כי חשבו לשלול ולבוז בז ואמר בשדה במדבר דהי"לל ובמדבר בוא"ו אבל אפשר דרך דרש שעם היותו שדה נקרא בתחלה מדבר בעת היו' עגוני' בוסים מעם העי למדבר חרב ושמה יחשב מצד המאורע וכאשר נצחום ישראל והרגו את כל יושבי העי בשדה כתיב שחזר לאיתנו להיות נקרא אדם זרע והגיד הכתוב שהאורב לא שלח ידו להרוג את הנשארים בעי רק לכדו העיר והציתוה באש ותכף יצאו אל השדה להיות מזה ומזה אל אנשי העי ובאשר כלו ישרא' להרוג את אנשי העי עד תומם אז וישובו כל ישראל העי ויכו אותם לפי חרב כולם ביחד עם יהושע ולא האורב לבדו כנז' לעיל היות נמסר הניצוח לכולם ביחד וליהושע :

ויהי כל הנופלים וכו' ויהושע וכו' יקשה אומרו כל אנשי העי דהי"לל כל יושבי העי דהנשים בכלל המנין היו וכדקאמר בסמוך החרים את כל יושבי העי ונראה שהפסוק הזה מקושר עם הבא אחריו שהגיד פלא גדול שנתן הב"ה כח ביד יהושע נטויה בכידון זמן רב על שהרגו י"ב אלף נפשות ז"ש ויהי כל הנופלים ביום ההוא וכו' י"ב אלף אשר הוצרך זמן רב. ועוד שהיו כל אנשי העי גבורים שהוצרך זמן יותר ועכ"ז בתוך כל הזמן הנז' ויהושע לא השיב ידו אשר נטה וכו' כי הוא ית' נתן בו כח להעמיד ידו כ"כ זמן והזכיר כאן לשון נפילה להורות כי חלשים היו ונופלים כי לא קמה עוד רוח ומהרי"א ז"ל פי' טעם היות שאין דרך שר הצבא לילחם כי אין מוטל עליו רק סדר המלחמה וז"א שיהושע לא עשה כן כי לא השיב ידו מהלחם ולהרוג עד החרים וכו' . לפי דבריו הו' אני שלהיות תחלת נטיות הכידון למצו' כנז' לעיל היא שעמדה שלא השיב ידו עד אשר החרי' וכו' :

רק הבהמה ושלל העיר ההיא וכו' הגיד שלא בזזו ישרא' אותם כי אם לקיים דבר וכהמוסים על פי הדבור וז"ש בזזו להם ישרא' כדבר ה' אשר צוה את יהושע וכצווי גדול שהיה בעיניהם שגדול המצווה ועושה כי חפצם היה להחרים הכל מאחר שנפלו ישראל בעד מעל עכן וכן פי' גבי וילך אברם כאשר דבר אליו ה' שכולל ב' ענינים הא' העשות הליכ' תכף כאשר דבר אליו ה' בלי איחור והב' שלא קם לעומת הבטחו והעשך לגוי גדול וכו' כי אם לקיים דבר ה' וזהו וילך כאשר דיבר אליו ה' :

וישרוף יהושע וכו' ואת מלך העי תלה קיים בעצמו חכם לב יקח מצות שנאמר על רבו מש' ע"ה אשר בצאת ישראל ממצרי' בזזו איש לו וכולם טרודים בשלל לא כן משה ע"ה ויקח משה את עצמו' יוסף עמו כך יהושע ע"ה בהיות ישראל טרודים בשלל אשר בזזו להם ישראל לא כן יהושע אלא וישרוף את העיר הוא בעצמו ואת מלך העי תלה הוא בעצמו חכם לב יקח מצות . ומ"ש תלה עד הערב כתב הרלב"ג ז"ל שלא לעפש האויר כמו שהזהיר' התורה לא תלין נבלתו עד הערב וקשה לטעמו וז"ל דבהלכה לילה א' לא יתעפש האויר אלא גזרת מלך היא . והרד"ק ז"ל כתב כמו שכתוב לא תלין נבלתו עד הערב ועל כל הנתלה בא"י מצות הכתוב ומהר"יא ז"ל כתב לפי שעל המעט יקרה שיתפשו מלך חי במלחמה אם שיברח או ימות על מרומי שדה לכן ראה יהושע את המלכי' שתפשו חיים להלותם והיה זה כדי שיראוס מרחוק ויכירום אם ישראל שישמחו ואם האויבים הלוחמים גם שירך לבבם בראותם המלך הוקם על ובעת ערב צוה לקברם מעם היות שאינם מבני ישראל שמצוה עליהם לא תלין נבלתו הנה עשה זה כדי שלא יטמאו הארץ להיות גוף האדם היותר שוה בבעלי חיים ובמותו יצא מהשווי יותר מכל שאר הבעלי חיים ולזה יצאים במהרה יותר השאר בעלי חיים וכן לעתיד בגוג ומגוג וקברו' למען טהר את הארץ והקימו עליו גל אבנים גדול ובפתח שער העיר לאות כי נקבר שמה מלך אותו העיר ויתפרסם זה לשאר מלכי הארץ ויראו להלחם עם ישראל ע"כ וגם על טעמו ק"ק מעין מה שהקשינו להרלב"ג ז"ל וטעמו להשים עליו גל אבנים נכון מאד לפי שעה ולי נראה שנעשה גל גדול כדי שישאר זכרו עד היום הזה לדורות למען דעת צדקות ה' המנצחנו על אויבינו והגב' אורחין וזכר עון עכן להיות חוזר וכיעור ע"י זכרון זה שהוא גרם נפילתנו וכשהחרימו את עכן שבה אלינו השגחתו ית' ונצחנו האויבים ומלכם חי בפתח העיר והעי' תל עולם עד היום הזה וז"ש גדול עד היום הזה ר"ל גדול כדי שישאר עד היום הזה :

אז יבנה יהושע מזבח לה' לא"זל בזה ג' שיטות א' במשנה סתמות במס' סוטה והיא סברת ר' יהודה כפי מה שנז' בירושלמי והיא שאומר אז יבנה יהושע פי' אז בו ביום שעברו ישראל את הירדן לקחו אבנים מהזכו והביאום אל הר עיבל ועשו כל הענין בכתוב כאן ואח"כ נטלו את האבני' ולנו במקומ' בגלגל ולשיט' חז"ל ניח' שקיי' יהושע מש"אל משה והיה כעברכ' וכו' והיה ביום אשר תעברו את הירדן והקמות לך ולא איחר מצוה זו אלא בו ביום שעברו את הירדן הלכו להר גריזים והר עיבל ועשו כל המצוה וחזרו ולנו במקומם בגלגל כמצא שנעש' להם נס בקפיצת הדרך ללכת בו ביום מהלך ס' מיל ולבנות המזבח ולכתוב עליו דברי התורה באר היטב אלא שמהר"יא ז"ל קר' הגר על סברא זו ודחה בשתי ידים ומחילה מכת"ר כי היא מבנה ערוכה וקבלה נקבל והשיב לקושיותיו ז"ל שהקש' על סברא זו ד' ספקות הא' גודל הדרך והורכו אשר הלכו בו ביום יותר מס' מיל וזה נמנע בטבע לטף ונשים וכ"ש שנמנע מעשיית המזבח והסיד' בסיד והכתיב' כ"ז נמנע בטבע אם לא ע"ד נס גדול והכתוב לא זכרו זה יור' שאין הענין כן ע"כ וזה צ"ל שכבר הזכיר זה הכתוב במ"ש כי מחר יעשה ה' בקרבכם נפלאות והכתבתי למעלה שבכלל נפלאות

רדק

אז יבנה · אז כשעברו ישראל את הירדן ואין מוקדם ומאוחר בתורה כי כן כתוב בספר תורת משה והיה ביום אשר תעברו את הירדן וגו' והקמות לך אבני' גדולות ושדת אותם בשיד ובנית שם מזבח וגו' ואז הותרו הבמות כל זמן שהיו בגלגל וכן אמרו רז"ל בו ביום עברו את הירדן ובאו להר גריזים ולהר עיבל והביאו את האבנים ושדום בשיד וכתבו עליה' את כל דברי התורה ובנו מזבח והעלו עולות ושלמים ואכלו ושתו ושמחו וברכו וקלסו וקפלו את האבנים ולנו ואמרו אין הבמה נתרת אלא ע"י נביא שנ' אז יבנה יהושע ומלת יבנה עתיד במקום עבר ויבא זה עם קשר מלת אז בהרבה מקומות כמו אז ישיר משה אז ישיר ישראל אז יבדיל משה אז ידבר יהושע אז יבנה שלמה אז תבא' אז יקהל שלמה : את משנה תורת משה · מן שנכתם לבניך אף על פי שאינו משרשו ופירושו שנון התורה ופירושה על דרך כלל וכתב רבינו סעדיה ז"ל כי כתבו בהם מספר המצות כמו שהן כתובו' בהלכות ובאזהרות ויפה אמר כי לא יתכן שכתבו בהן כל התורה רק הוצרך דרך כלל ונחלקו רבותינו ז"ל מהם אמרו על גבי האבנים כתבוה ואחר כך שדו אות' בשיד ומהם אמרו מתחלה שדו את האבנים וכתבו התורה על גבי השיד ואמרו כי בשבעים לשון כתבו אותם לדברי התורה כמו שנאמר בתורה באר היטב כדי שיבינו אות' כל עם ולשון שירצו אותם : חליו ·

30 אָז יִבְנֶה יְהוֹשֻׁעַ מִזְבֵּחַ לַיהוָה אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל בְּהַר עֵיבָל׃ 31 כַּאֲשֶׁר צִוָּה מֹשֶׁה עֶבֶד־יְהוָה אֶת־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל כַּכָּתוּב בְּסֵפֶר תּוֹרַת מֹשֶׁה מִזְבַּח אֲבָנִים שְׁלֵמוֹת אֲשֶׁר לֹא־הֵנִיף עֲלֵיהֶן בַּרְזֶל וַיַּעֲלוּ עָלָיו עֹלוֹת לַיהוָה וַיִּזְבְּחוּ שְׁלָמִים׃ 32 וַיִּכְתָּב־שָׁם עַל־הָאֲבָנִים אֵת מִשְׁנֵה תּוֹרַת מֹשֶׁה אֲשֶׁר כָּתַב לִפְנֵי בְּנֵי יִשְׂרָאֵל׃ וכל

בכין בנא יהושע מדבחא קדם יי אלהא דישראל בטורא דעיבל: כמא דפקיד משה עבדא דיי ית בני ישראל כמא דכתיב בספרא אוריתא דמשה מדבח אבנין שלמין דלא איתרם עליהון ברזלא ואסיקו עלוהי עלון קדם יי ונכיסו ניכסת קודשין: וכתב תמן על אבניא ית פתשגן אוריתא דמשה דכתב קדם בני ישראל: וכל

ל' דכמי' · י"ד דסיפר' · ג' דסמי' · י' · ד'

בספר תורת משה ג' דסמיכי בקריאה וסי' כאשר צוה משה עבד יי' דיהושע · וחזקתם מאד לשמר ולעשו' את · ואת בני המכים לא המית דמלכים: עליהן ז' בקריאה וסי' ותנו בהן איש ושימו עליהן · וכתברת עליהן כל דברי · כאשר צוה משה עבד יי' דיהושע · ורגמו עליהן אבן · המתנבאות מלבהן · איש' קוניהן יהרגון · ותלכנה שתיהן עד באנה בית לחם · וכל ואת שתי הכליות וכל תכלית דכו': משנה ד' קמצין וסימ' והיה כשבתו על כסא · ויכתב שם על האבנים את · ויהרג זבדי גבור ד"ה · ושלמתי ראשנה משנ' עונם דירמיה:

רשי

משנה ג' ר"פ

אז יבנה וגו' · פרשה זו כתובה מוקדם ומאוחר שמיו' שעברו את הירדן עשה כן: ויכתו' שם על האבנים · הן הן האבנים האמורי' למעלה לאחר מעשה זה קיפולו השיד מעליה' והביאו' הגלגל : לברך

רלבג

והמחלוק' ואף על פי שכבר הי' אפשר לו להשלים מצו' השם ית' בזולת הודאת פיו כי לא היה יכולת לאח' מבני ישראל למרות את פי הנביא כמו שאמרו שיו כל איש אשר ימרה את פיך וגו' ולזאת הסבה צוה יהושע גם כן למלאכיו שירוצו לאהל עכן כדי שימצאהו מה שהודה ואז יתפרסם זה לישרא' ולזאת הסבה הניקוס ופזוס לפני יי' כדי שיתפרסם לכלם שכבר היה מבואר במה שהביאו מלאכי יהושע אותם הדברים שהודה עכן : **הי"ג** והוא במדות והוא שראוי לכל משתדל בעשיית פועל מה שלא יקצר מהמצאת הסבות המביאות התכלי' אשר יכוין ולהשבית כל הסבות המונעות שתכלית ההוא ולזאת הסבה תמצ' שסודר ענין יהושע במלחמה עם יושבי העי בכל שו התחבולו' הנפלאות וזה שכבר היו ישראל

כלי יקר

בפלאות לשון רבי' בכלל גם זה ללכת ס' רים בו ביום ובפרעות ג"כ רמזו הכתוב במ"ש בפסו' ויאמר ה' אל יהושע היום הזה אחל גדלך וכו' ספי' שם שכאשר הייתי עם משה על כנפי נשרים בעת צאת' ממצרים נאספו כולם אל המסע עם היותם נפוצים ככה כעת מעין אותו הנס אהיה עמך כעת אשר השאם כעל כנפי נשרי' מהלך ס' רים ביום א' ובנין מזבח ושדוהו בשיד וכתבו עליו ד"ת בע' לשון הכל בנס הנה נסתלקת קושי' הראשון שהקשה הוא ז"ל עוד על שיט' חז"ל הנז' ספק ב' והוא שאם המזבח נבנה מהאבנים שהוציאו מהירדן הי"לל כן ולא שסתם וחתם הדברים אז יבנה יהושע והי"לל שהיו האבנים מהירדן עוד הקשה ספק ג' שאם כדבריהם שנטלו האבנים ובאו ולנו במקומ' היה לו לכתוב ולפר' כן שהוא הכרחי להבין מה שהוליכום לגלגל והדבר הי' אפשר שימצא בב' מקומו' ברגע אחד יחד וכ"ל שכבר גילה אוזן במ"ש אבנים שלימו' אשר לא הונף עליהן ברזל שתיבת שלימו' רמז היותם שלימות בשלימות ההו' שנלקחו מן הירדן לזכרון קריע' הירדן ולחכימא ברמיזה ותשוב' זו תספיק לספק ג' שכיון שהדבר מוכרח מעצמו דרך המקר' לקצר כי ישמע חכם ויוסף לקח והספק הד' שהקשה מהרי"א והוא היותר קשה שאם היתה הקמת האבנים קודם לבנין המזבח כמצות מרע"ה ואיך שיעשו הכל במקום א' למה בא הסיפור מבולבל ונזכר ראשונה מה שקרה באחרונה ונתאחר הקודם ונכנסו בהם דברי' שאינם מהענין כמלחמ' יריחו וענין עכן וענין העי ע"כ ואפש' לתרץ בזה שאע"פי שבנין זה היה קודם לענין יריחו אפשר שהנביא כותב הדברים בסדר המקומות ולא בסדר הזמן כי מתחלה ספר ענין העברת הירדן ויחנו בגלגל בקצה מזרח יריחו ואח"כ ספר ענין הקומת אבנים בגלגל עם היות ענין זה מאוח' שקדם לו בנין המזבח בהר עיבל להיות שאין זה מקומו שמקו' שהם בו כעת הוא הגלגל לכך סיפר חלק הקמ' האבנים שהיה באותו מקו' ואח"כ סיפ' ענין יריחו שהוא סמוך לגלגל ואח"כ ענין העי וכשנכנסו בא"י יותר סמוך להר גריזים והר עיבל אז סיפר הענין שהיה באותו מקום והוא אז יבנה יהושע עם היות ענין זה מוקדם בזמן לא חשש אלא לסדר המקומות לכתוב כל ענין וענין במקומו וכתב אז יבנה כלו' אז בזמן העבר יבנה יהושע דהיינו תכף להעברתם את הירדן כנז' והמכריח כל זה בדבריהם הוא מה שכתוב בתור' והיה ביום אשר תעברו וכו' כנז' לעיל ובגמ' פ' אלו נאמרין כ"ז הכל בברור : והנה לחז"ל שיטה שנית בירושלמי פ' אלו נאמרין והוא סברת רבי אליעזר כי תכף לעברם את הירדן בסמוך אל הירדן כתבו ד"ת ושם היו הר גריזים והר עיבל ואינם אלא של שכם של הכותיים אלא זולתם דלא דרשי ג"ש זו הנז' במשנה מה אלון מורה האמור באברם שכם אף אלון מורה האמור כאן שכם אלא סבר שעשו ישראל ב' גבשושיות לא' קראו הר גריזים ולא' הר עיבל ושם קראו ברכות וקללות ולפי זה אז יבנה יהושע מזבח וכו' בסמוך לעבר הירדן הוא שלא זזו ממקומן וקשיא זו לשיטה כל הקושיות הנז' שהקשה מהרי"א לשיט' א' זולת דלשיטה זו ניחא שלא קשי' להם הארץ בסמוך לעבר הירדן עשו כל הנז' · והשיטה השלישי' לחז"ל הזכירוה חז"ל במס' סנהדרין בשם ר' שילא בפסוק קום לך שדרש ר' שילא שלך קשה משלהן אני אמרתי והיה בעברכם את הירדן תקימו את האבנים ואתם רחקתם ס' מיל בתר דנפיק אוקי רב אמורא עליה ודרש כאשר ציוה ה' את משה עבדו כן ציוה משה את יהושע וכן עשה יהושע לא הסיר דבר וכו' א"כ מה ת"ל קום לך א"ל אתה גרמת להם והיינו דקאמ' ליה בעי ועשית לעי ולמלכה כאשר וכו' עכ"ל וקשה ר' שילא דקארי לה מאי קארי לה דהא קשיא ליה מה שהקשה רב כאשר ציוה וכו' וכן לרב קשיא דהא מאינו שעבר יהושע דהתם כתיב בעברכם את הירדן ואיחר יהושע עד אשר נלחם ביריחו והעי דבתר הכי כתיב אז יבנה יהושע וכו' :

ונראה דר' שילא לא חש לראית רב כי הפסוק ההוא דכאשר צוה משה וכו' ר"ל שלא הסיר דבר לגמרי מכל אשר ציוה משה אבל אין כתיב שלא איחר והקדים איזה ענין ובפרט בהיות הענין מוכרח מריחוק המקום והמלחמה של יריחו והעי הדביקוהו לא נתנה השב רוחו ללכת שם תחלה ולכך סבר ר' שילא שאיחר יהושע מעשות הדבר עד שנלחמו ביריחו והעי ולשיט' זו ניחא שהדברים כסדרן הירע ואז יבנה יהושע אחר ענין יריחו והעי נעשה והדברים נעשו ככתבן וסדרן נעשו כמו שכתובים בפסוק ועבר יהושע על מ"ש והיה כעברכם שאיחר הדבר כיראה אותו נמנע וטעה שהבין בכוונת הכתוב שאומר והיה כעברכם שאין הכוונה תכף אלא בהגיעכ' אל הר גריזים והר עיבל היבר' דרב פליג עליה דסבר כשיט' סתמא דמתניתין דתכף בו ביום שעברו באו אל הר גריזים והר עיבל ועשו מצוותם וחזרו ולנו במקומ' בהכרח דמכריח מקרא דכאשר ציוה משה וכו' שהכתוב כפול ומיתר' דקרא דריש דהפי' שינוי כל דהו לאחר הדבר לא יתכן לאחרו ודריש רב קום לך אתה גרמת להם ופי' רש"י ז"ל כשאחרים חרמות בדבר שיכשלו כי אין כל הציבור יכולין לעמוד שלא יהנו מהשלל ולכך אח"כ נא' לו ועשית לעי ולמלכה וכו' והסיפא דקרא סמיך דכתיב רק שללה ובהמת' תבוזו לכם וכו' שלא תכשילם עוד ולי אפשר לפרש במ"ש אתה גרמת להם שהוא לפי ששלחת שלוחי' ולא הלכת אתה והיינו דקאמר ליה בעי ועשית לעי וכו' ר"ל ועשית אתה בעצמך כאשר עשית אתה בעצמך ליריחו ולמלכה כי אם אתה מנחיל נוחלין ואם לאו אין נוחלין הרי לך ג' שיטות ב' מחלוקת רבי יהודה ורבי אליעזר והשלישית שיטת ר' שילא ורב פליג עליה ולא הוברר אם סובר רב כשיט' ר' יהודה דהיא סתמא דמתני' דסוטה או כר' אליעזר הנז' בירושלמי :

אמנם מהרי"א ז"ל סובר שמעולם לא צוה משה שיעשה הדבר הזה תכף אלא אחר ימים בהגיע' אל הר גריזים והר עיבל והשתדל הרב הנז' לכוין הכתוב בפרשה עם מה שעשה יהושע והי"ר ח כן מחמת כמה ספקות והכי אכלול אותם בא' והוא מה טעם לכתוב ולכפול צווי על ענין האבנים פעמיים בפסוק והיה ביום אשר תעברו את הירדן והקמות לך אבנים גדולות ופסוק והי' בעברכם וכו' וכן צוה פעמיי' על השיד ושדת אותם בשיד וג"פ על הכתיבה ולמה בפעם הא' אמר ביום ולא בשנית ובא' אמר והקמו' לך ובב' אמר תקימו ולמה בראשונה לא אמר שיקום אות' בהר עיבל ובפעם שנית אמר וכן בראשונה לא הזכיר ענין המזבח והשלמים ובפסוק השני הזכיר ולמה בראשונה הזכיר הכתיבה וכתבת עליהם בעברך ולעומת זה הקרים הרב כי להיות מנהג המלכים הכובשים ארצות מיד בעברם לכבוש יקים אבנים גדולות זו למעלה מזו לציון וסי' שהחזיקו בארץ ויכתבו אל האבני' שבשנת כך וכך כבשו הארץ ההיא המלך פלוני או עם פלוני והוכיח כן מהי"רקולים שעשה כן בכל מלכות אי"טליאה ובספרד ולעומת זה אמר משה לישרא' הנה לא ידעתי שגם אתם תעשו כן במהירות וכן ביום אשר תעברו את הירדן תרצו להקים לכם אבנים גדולות ולשיד אותם בשיד הוא זי"סו בלעז שימו על האבנים לקבל הפיתוח וידעתי ג"כ שתרצו להקים אבנים ולכתו' עליה' את כל דברי התור' ואין הכונה על כל דברי התורה כי אם את כל דברי התור' הנז' ומתייחסי' בענין העברתכם שהאל הוציא אתכם ממצרים והביא אתכם מ' שנה במדבר ושעברתם הירדן ונכנסתם בארץ וכ"ז נכלל באומרו בעברך ר"ל הכתיבה היא בענייני עברך והעברתך כיון שזה העשו מעצמיכם אינו מהעמל שתעשוהו לגבוה ולשמו וז"ש והיה ביום אשר תעברו והקמות וכו' שאין זו מצוה אלא הודעה וסיפו' מהעולה על רוחכם לעשות לכבוד עצמיכם שאני מחייב אתכם תעשוהו לכבוד ה' וז"ש תקימו בלשון צווי ויהיו בהר עיבל ולא יכתבו עליו ענין ההעבר' לבד כי אם כל דברי התור' והמצות וז"ש והיה בעברכם שהיא המצוה מאת ה' שלא יעשוהו אלא לכבוד ית' וז"ש תקימו את האבנים האלה כלומר אות' האבני' שהיה בדעתך להקימם לכבודך הראוי הוא שתקימ' לכבודו יתבר' ולזה נוס שלא יהיה זה ביום ההעברה בצמצום אלא בעבריכם ואמר תקימו את האבנים האלה אשר אנכי מצוה אתכם ר"ל תהי' ההקמה לקיי' צווי ולא זולתה מהפנוי' ובהר עיבל כי שם בהרתי ולא במקום זולתו ושדת אותם בשיד כדי שיהי' למזבח לה' וכוהו שיעשו זבחי שלמים להודיע שאין זה להם עמל ויגיעה של' לששון ושמחה מתערב ודבק עם העבוד' האל י"ת וכתב הרב עוד שמזה יתבאר לך שלא צוה משה יעלו האבנים מן הירדן ושיהיו י"ב למספר בני ישרא' ולא שיהיה ביום ההעבר' ואחרי שפירשתי מצוה זו אבא להסכימה עם מה שעש' יהושע ואומר שהאבנים האל' אשר העלה יהושע מן הירדן ושהוליך לגלגל וכן האבני' שהקים בתוך הירדן ולא עשה זה לקיים מה שצוה משה בפ' זו שא"כ לא היה הב"ה חוזר ומצוה שהי' די במה שצוה משה והי' ג"כ יהושע כשנתן הטעם בפועל ההוא מזכיר מה שצוהו משה ואומר כאשר צוה משה עבד ה' מ"ש שם ככל אשר צוה משה את יהושע לא כאמר ע"ז אלא כמו שפי' שם על הדברי' אשר דיבר יהוש' לותם ביציאתם מן הירדן שהם מ"ש משה ליהושע וכל ישראל אבל האמת הוא שבדביר הנס שעשה הב"ה עם ישראל בהעברת הירדן צוה שיקחו הי"ב איש לי"ב שבטי ישראל איש א' אבן א' ושיניחום במלון בגלגל לזכרון הנס שביבשה עבר ישראל את הירדן ולא נעשה מזבח מאותם אבנים ולא הוליכום להר עיבל ולא נכתבו עליה' ד"ת אמנם שלכדו יריחו והשמידו העי להיותם קרובים להר עיבל אז ראה יהושע לקיים מצות משה וזהו אומרו אז יבנה כי אז היה אחרי כל מה שקדם סיפורו והתשוב שלפי שראה מה שקרה לא מלך עכן שאמר הסי"ת וגם עברו את בריתי אז מיד אחר גמר ענין העי ראה לעורר האהבה ולהקים ברית חדשה ע"כ תורף דבריו ז"ל והנה עיני המעיין תחזינה מישרים כמה דוחקים שיש לפי' זה שיהיה מאמר והיה ביום וכו' עד והיה בעברכ' סיפור ולא מצוה זה דוחק גדול שהרי כתיב בתחלה הענין שמור את כל המצוה וכו' וסמיך ליה והיה ביום וכו' נראה שהיא מצוה וכן מוכיח אומר וכתבת עליהן את כל דברי התורה על כללות מצות התורה הוא ולא על זכרון גבורת' וכבושם כמו שפי' הוא ז"ל וכמה דוחקים אחרים לפירושו ודקדוקים שדקדק להחזיק פירושו כול' או רוב' יתוקנו בדברי רש"י ז"ל שבחומש גם בחיבורי כלי חמד' הרחבתי הביאו' הראוי משם ומלבד מה שכתבתי שם ותירצתי כל אלו הדקדוקים אפשר לי לומר ג"כ עתה דבר אחר שכוונ' הפסוק להגיד על ב' מיני אבנים שהקים יהושע הא' בתוך הירדן ועליהם בא הכתוב והיה ביום וכו' והקמות לך לדעתך כי איני מצוך בהקמתם כי אם תרצה הקם וכתבת עליהן וכו' בעברך רמז שבתוך הירדן שהוא מקום המעבר שם יכתבום כדי שתעשה מצוה זו קודם ביאתך אל הארץ כדי לזכות בזכות זה שבשבתו תבוא אל הארץ וז"ש למען אשר תבוא אל הארץ ע"כ הוא מה שתעשה מדעתך ורצונך הטוב בלי חיוב מצוה ומה שהוא בחיוב מצוה הוא והיה בעבריכם תקימו את האבני' האלה כלומר דוגמת האבנים האלה אשר אנכי מצוה אתכם היום בהר עיבל שאלו יהיו דרך חיוב לקיים את מצותי אשר אנכי מצוה אתכם היום והוסיף חיוב בענין הכתיבה של אלו האבנים שיהיו באר היטב כמשאחז"ל בע' לשון דבאבנים ראשונים תספיק כתיבת כל דהו שאין כוונת הכתיב' שם רק להודיע שזכות התור' גרמה להקרע להם הירדן אבל כתיבה זו צריך שתהיה באר היטב בע' לשון כדי שילמדו כל העולם זה נ"ל בכוונת פסוקי הפרשה ובאופן שהבנתי באלה הפסוקים הם שיטות חז"ל הנז' לעיל והשטה המחוורת היא הראשונה והיא שיטת רש"י ז"ל שכתב פרשה מוקדם וכתבה מאוחר שמיום שעבר את הירדן עשה כן ע"כ וכן הרד"ק ז"ל · ומ"ש יבנה לשון עתיד לחז"ל מכאן לתחיית המתים מן התורה וכן אז ישיר משה · והטעם שבנוהו בהר עיבל להיות מקום מקולל לכך נתנו שם המזבח לכפר על עובר האלות :

כאשר צוה משה וכו' טעם כפל כאשר צוה משה ככתוב בספר תורת משה אפשר דכאשר צוה משה חוזר לראש הענין של אז יבנה וכו' בהר עיבל כאשר צוה משה עבד ה' ומ"ש ככתוב בספר תורת משה אסיפיה דקרא לענין אבנים שלימות שכן הדין כתוב בספר תורת משה לא תבנה אתהן גזית וכו' ואפשר עוד שבתחלה אמר כאשר צוה משה ואח"כ מורה מקום ככתוב בספר תורת משה בספר מיוחד שהוא ספר משנה התור' שהוא ספר ה' וכולל בו כל תור' משה מזבח אבנים שלימות שכן כתוב בפ' כי תבא אבנים שלמות והפשט הוא שלא יהיה בהם פגם כלל וז"ש שלימות וחז"ל דרשו שלימות שעושי' שלום בין ישרא' לאביהם שבשמים ע"י כפרת החטאי' והקריבו' שם זבחי שלמים כנז' בסוף ויזבחו שלמים וטעם זבית' השלמים הוא דרך הודאה וזבח תודה להודו' לה' שזיכה אותם ליכנס לארץ הקדש מה שלא זכו אביתם וכ"ז עשו בו ביום שעברו הירדן כמו שהוכחנו למעלה · ומ"ש עולות לה' כתב מהרי"א ז"ל מסכים למה שאמרתי צוה משה שיהיה הבנין מכוון לכבוד ה' ולעבודתו ולז"א עולות לה' ע"כ והזיל לטעמיה שכתב למעלה ואין מכאן ראי' שהפסוק

מנחה קטנה

אז יבנה יהושע לשון עתיד כלפי שאמרו שכר מצוה מצוה ופי' ז"ל כל העושה מצוה בע"הז זוכה לעה"ב וכן אמרו ז"ל (סנהדרין ד' צא) כל האומר שירה בע"הז זוכה ואומרה לעה"ב וזה שאמר שכ' מצוה מצוה · ולזה הכוונה אמר אז יבנה יהושע ר"ל בשביל שבנה בע"הז זוכה לבנות לע"הב · ומכאן לתחיית המתים מן התורה: לברך את העם בראשונה לא רצה להזכיר האמירה אלא רמז באומרו לברך בראשונה כי שבכאן נשמע שאם הברכה ראשונה הקללה שניה לכן ובס' האחרוני' אשר לא רצה להזכיר אם לא במקום הכרחי גם הזכיר הברכה תחילה כי גם כוונת הקללה הוא שיהי' שתירא' מהשם ועי"כ תחול עליהם הברכה וכמו שאמר משה בפסוק אתם נצבי' שמוך לקללות לומר שהקללות גורמין לכם שעמד ומגב שאתם מתירא' מהם והם גורמין להפרישה מאיסורות שתחול הברכה באופן שגם הקללות גורמין ברכה: ופס ישראל פה אחד יש לדקדק אם פה אחד קאי על האומו' כפשטי דקרא שכולם הסכימו בפה אחד לעשות מלחמה א"כ הכי הוה לי' למימ' ויתקבצו יחדו פה אחד להלחם עם ישראל ובלי ספק שזה הכריח לא"ז לומר שזה אחד מן המקומות שחלקו על הק"בה דכתי' ביה ה' אלהינו ה' אחד (עיין כל זה בכלי יקר) ואפשר לומר דהאי פה אחד קאי על ישראל והכוונה שבאו להלחם עם ישראל שהם פה אחד שכולם מאמינים בה' אחד ואין בפיהם אלא אחד בקול קול יעקב · כי זה דרכם בכל לשו שהיו מתקנני' הרבה אומות שכל אחד יש לו ע"ז אחר ודעתם נשתבשה בזה שאלהות הרבים שלהם ינצחו פה אחד וכענין שאמר הכופר רבשקה וכי תאמרו על ה' אלהי' בטחנו הלא הוא אשר הסיר חזקי' את במותיו וגו' ויאמ' ליהוד' ולירושל' לפני המזבח הזה תשתחוו בירושל' · שרבי' פירשו שהיו רבשקה אומר אלא היה עובד לאלהו' הרבה כמו שעשו אבותיו ואמרו' שיגלו עשא"כ עכשיו שהחריב כל הבמו' ואמר שלא יעבדו כי אם ה' אחד · וזה שאמר כאן ויתקבצו וכו' שהיו נשענים על קנה רצוץ באמרם נעשה מלחמה עם ישראל שאין להם כי אם פה אחד עשא"כ הם שיש להם בהצטרפו' אלהות הרבה ואפשר שלזה כוונו ג"כ חז"ל שאמרו שחלקו על הק"בה דכתי' ביה ה' אלקינו ה' אחד · עוד י"ל שהכתוב אומר פה אחד אל ישראל לחזק לב' שלא יחתו מההמון הגדול שנאמנות והוא כלפי שאמרו ז"ל (סוטה דף מב) שהיה המשוח מלחמה מכריז בלשון שמע ישראל אמר הק"בה אפי' לא היה בידכם כי אם זכו' ק"ש אתם כדאי' אותי בכל יום די להנצל וזה שאמר להלחם עם ישראל עם אחד שיש להם זכות שמיחדי' ה' אחד בכל יום שזה לבד די להנצח האויבי' : ליריחו ולעי כי כשתיהם עשו ישרא' ערמה ביריחו שלחו מרגלים חרש לאמר כאילו הם מחומה אחרת סוחרי קדרות וע"יכ שמעו כי נמוגו כל יושבי הארץ · ובעי עשו ערמה כדכתי' וינגעו ישראל וגו' וינסו עשה עצמם כאילו נסו ועי"כ נתקו כל אנשי העי לרדוף

מנחה קטנה

לרדוף אחרי ישראל ובזה כבשו העיר · ע"כ ויעשו גם הם בערמה ל התנכר כאילו הם מאומה אחרת וזש"אמר גם הם: עוד י"ל ויהי כשמוע וגו' קאי אלעיל שכתב יהושע משנה תורה ושם נאמר כי תקרב אל עיר וקראת אליה לשלו' וביאר יהושע אותו באר היטב שזה נאמר על אומות שב"אל אבל שב"אי השבעה אומו' אין מקדימין להם שלום כלל אלא החרם תחרימם ולא תחי' כל נשמה · ולזה כאשר שמעו כל המלכים וכו' כי אין להם תקנה לבקש שלו' כלל לזה הסכימו לעשות מלחמה עם יהושע וישראל וע"כ היה פה אחד ואין מעכב בדבר כי ראו כי אוזלת ידם ואין תקוה · אם לא לפנות המדינה ולילך למדינ' אחרת כאשר עשה הגרגשי · ולזה בחרו מות מחיים לעזוב את ארצם מקום מולדתם ולילך אל ארץ אחרת לא להם וז"ש ויהי כשמוע וגו' שאין תקנה כי אם לעזוב ארצם ארץ זבת חלב ודבש:

ויתקבצו

רדק

חציו · ו'שבטים עלו להר גריזים שמעון ולוי ויהוד' ויששכר ויוסף ובנימן וששה להר עיבל ראובן גד ואשר וזבולון דן ונפתלי והכהני' והלוים והארון עומדי' למטה הכהני' מקיפים את הארון והלוי' מקיפי' את הכהני' וישרא' מזה ומזה הפכו הלוים פניה' כלפי הר גריזי' ופתחו בברכה שנא' לברך את העם ישרא' בראשונ' וכך הוא מפורש בתור' את הברכה על הר גריזים ואת הקללה על הר עיבל והיה אם שמוע תשמע ואחר כן והיה אם לא תשמע ופתחו ואמרו ברוך האיש אשר לא יעשה פסל ומסכה וגו' ואלו ואלו עונין אמן הפכו פניהם כלפי הר עיבל ופתחו בקללה ארור האיש אשר יעשה פסל וגו' ואלו ואלו עוני' אמן עד שגומרין כסדר הזה ברכו' וקללות כך סדרו רבותינו וכרם לברכת והקשו ואמרו איך אנו אומרי' כי הלוי' היו למטה והלא לוי למעלה שהרי היה הוא אחד מן הששה שבטים שהיו בהר גריזים ופירושו כי זקני כהונה ולויה למטה והשאר למעלה ומהם אמרו כל הראוי לשירות למטה והשאר למעלה: והחציו · כמו האהלי הערכך והדומים לה' שבאו בשתי ידיעו' ורבותינו ז"ל דרשו בו כי בא הה"א למעט כי מעט' היו במספר החצי של הר עיבל מחצי של הר גריזי' ואע"פ שלוי למט' מפני שהי' יוסף עמה' שנ' בהם והנכי עם רב וגו' ומה שאמר אל מול הר גריזי' אל מול הר עיבל שלא עמדו על ההר אלא בשיפוע ההר ובהר גריזים ובהר עיבל יש מחלוקת בדברי רבותינו ז"ל הלא המה בעבר הירדן ומעבר הירדן ואילך ד"ר יהוד' אחרי דרך מבו' השמש מקו' שהחמה זורחת אצל אלוני מורה ונאמר להלן ויעבור אברם בארץ עד מקום שכם עד אלון מורה מה אלון מורה האמור להלן שכם אף אלון מורה האמור כאן שכם וזהו הר גריזים והר עיבל שבין הכותיים ר' אליעזר אומר לא זה הוא הר גריזים והר עיבל שבין הכותיים הלא המה בעבר הירדן סמוך לירדן דרך מבוא השמש מקום שהחמה שוקעת בארץ הכנעני והלא אינה לא ארץ חוי היושב בערבה והלא בין הרים וגבעות הן יושבין מול הגלגל והלא לא ראו את הגלגל וכירוש' לדברי ר"א מהו הר גריזים והר עיבל ב' גבשושיות עשו לאחד קראו הר גריזים ולאחד קראו הר עיבל: ואחרי כן · הברכה הקללה · הוא שאמרו ברוך האיש ארור האיש או פי' והיה אם שמוע תשמע והי' אם לא תשמע: לא היה דבר · נרא' מהפסו' כי אחר שקראו הלוים הברכה והקללה פתח יהושע וקרא באזניהם כל המצו' מצות עשה ומצות לא תעשה: והגר ההולך בקרבם · כמו שכתו' בתור' בפרש' הקהל וגרך אשר בשעריך ואמ' ההולך שהיו מתגיירין מן האומו' בכל מסעיה' מפני הנפלאות אשר היו שומעי' ורואים:

פה

וְכָל־יִשְׂרָאֵ֗ל וּזְקֵנָ֞יו וְשֹׁטְרִ֣ים ׀ וְשֹׁפְטָ֗יו עֹמְדִ֣ים מִזֶּ֣ה ׀ וּמִזֶּ֣ה ׀ לָֽאָר֡וֹן נֶגֶד֩ הַכֹּהֲנִ֨ים הַלְוִיִּ֜ם נֹשְׂאֵ֣י ׀ אֲר֣וֹן בְּרִית־יְהוָ֗ה כַּגֵּר֙ כָּֽאֶזְרָ֔ח חֶצְיוֹ֙ אֶל־מ֣וּל הַר־גְּרִזִ֔ים וְהַֽחֶצְי֖וֹ אֶל־מ֣וּל הַר־עֵיבָ֑ל כַּאֲשֶׁ֨ר צִוָּ֜ה מֹשֶׁ֣ה עֶֽבֶד־יְהוָ֗ה לְבָרֵ֛ךְ אֶת־הָעָ֥ם יִשְׂרָאֵ֖ל בָּרִאשֹׁנָֽה׃ וְאַֽחֲרֵי־כֵ֗ן קָרָא֙ אֶת־כָּל־דִּבְרֵ֣י הַתּוֹרָ֔ה הַבְּרָכָ֖ה וְהַקְּלָלָ֑ה כְּכָל־הַכָּת֖וּב בְּסֵ֥פֶר הַתּוֹרָֽה׃ לֹא־הָיָ֣ה דָבָ֔ר מִכֹּ֖ל אֲשֶׁר־צִוָּ֣ה מֹשֶׁ֑ה אֲשֶׁ֨ר לֹֽא־קָרָ֜א יְהוֹשֻׁ֗עַ נֶ֚גֶד כָּל־קְהַ֣ל יִשְׂרָאֵ֔ל וְהַנָּשִׁ֣ים וְהַטַּ֔ף וְהַגֵּ֖ר הַהֹלֵ֥ךְ בְּקִרְבָּֽם׃

וַיְהִ֣י כִשְׁמֹ֣עַ כָּל־הַמְּלָכִ֡ים אֲשֶׁר֩ בְּעֵ֨בֶר הַיַּרְדֵּ֜ן בָּהָ֣ר וּבַשְּׁפֵלָ֗ה וּבְכֹל֙ ח֚וֹף הַיָּ֣ם הַגָּד֔וֹל אֶל־מ֖וּל הַלְּבָנ֑וֹן הַֽחִתִּי֙ וְהָ֣אֱמֹרִ֔י הַֽכְּנַעֲנִי֙ הַפְּרִזִּ֔י הַֽחִוִּ֖י וְהַיְבוּסִֽי׃

ויתקבצו

וְכָל יִשְׂרָאֵל וְסָבוֹהִי וְסַרְכוֹהִי וְדַיָּנוֹהִי קַיְימִין מִכָּא וּמִכָּא לַאֲרוֹנָא קֳדָם כַּהֲנַיָּא לֵיוָאֵי נָטְלֵי אֲרוֹנָא דִקְיָמָא דַיְיָ כְּגִיּוֹרָא כְּיַצִּיבָא פַּלְגֵיהוֹן לָקֳבֵיל טוּרָא דִגְרִיזִין וּפַלְגֵיהוֹן לָקֳבֵיל טוּרָא דְעֵיבָל כְּמָא דְפַקֵּיד מֹשֶׁה עַבְדָּא דַיְיָ לְבָרָכָא יָת עַמָּא יִשְׂרָאֵל בְּקַדְמֵיתָא: וּבָתַר כֵּן קְרָא יָת כָּל פִּתְגָּמֵי אוֹרָיְתָא בִּרְכָן וּלְוָטִין כְּכָל דִּכְתִיב בְּסִפְרָא דְאוֹרָיְתָא: לָא הֲוָה פִתְגָּמָא מִכָּל דִּי פַקֵּיד מֹשֶׁה דְּלָא קְרָא יְהוֹשֻׁעַ קֳדָם כָּל קְהָלָא דְיִשְׂרָאֵל וּנְשַׁיָּא וְטַפְלָא וְגִיּוֹרַיָּא דְאָזְלִין בֵּינֵיהוֹן: וַהֲוָה כַּד שְׁמָעוּ כָּל מַלְכַיָּא דִּי בְעִבְרָא דְיַרְדְּנָא בְּטוּרָא וּבִשְׁפֶלְתָּא וּבְכָל סְפַר יַמָּא רַבָּא דִּי לָקֳבֵיל לִבְנָן חִתָּאֵי וֶאֱמוֹרָאֵי כְּנַעֲנָאֵי פְּרִזָּאֵי חִוָּאֵי וִיבוּסָאֵי: ואיתכנשו

י"ג דסמי' · י"ד חס' · ל' כתו' וכנכי' · ס' ר"פ בפיפתא

הכהנים הלוים י"ג וסי' נמסר בסדר שפטים : לברך ט' וסי' נמסר בסדר בלק :

רשי

לברך את העם בראשונה · להקדים ברכות לקללות ברוך האיש אשר לא יעשה פסל ומסכה:

ויעשו

רלבג

ישראל הנראי' למלך העי בעמק ולזה יבטחו יושבי העי לצאת עליה' במלחמה כי הם היו בחולשה בתכלי' לפי המקו' ההוא שהיו בו ר"ל מפני היות' בעמק עם שכבר חזק לבם עוד מפני היו' זה כמו המועד והמקום שהיו ישראל נגפי' לפני יושבי העי בפעם הראשונ' וחזק לבם ג"כ לרדוף כלם אחריהם באופן שהניחו העיר פתוחה כי הם ראו אותם כלם נסים דרך המדב' והם לא ידעו שיהיה קצת החיל מאחריהם וכזה נשלם להם בקלות הכנס האורב בעיר והצית העיר באש והוא הקל מאד בענין החרמתם כי בראות עשן העיר נבהלו מפני מות טפם ונשיהם ואבוד קניניהם וסגר זה להם דלתי ההשתדלות בענין מלחמת' שיתנהגו בה באופן ראוי ולזה מתו כלם בקלות ולזאת הסבה בעינה תלו מלך העי

מ

תועפו"ת מ' תכפ"ו קתו י' ואפ"כן את הזהב וסי' דהנ' למלכיה'

והקימו עליו גל אבנים גדול ליראה הנשארים: הי"ד והוא בדעות הוא שהשם ית' לא ישנ' טבע המציאות ומנהגו לעשו' מופת אם לא יביאו לזה הכרח מה ולזה תמצא כי מפני שהיה אפשר החרמת יושבי העי בקלו' כמו אלו התחבולו' מצד מה שקר' במלחמה הראשונה שהיו ישרא' נגפים לפניהם הנה לא הסכים השם ית' שיעשה זה בדרך מופת: או יבנה יהושע מזבח ליי' · עד והארץ שקטה ממלחמה · זכר שכבר בנה יהושע מזבח ליי' אלהי ישראל בהר עיבל: כאשר צוה משה וגו' · אבנים שלמות אשר לא הניף עליהן ברזל כמו שצותה התורה וזה ממה שיורה שמה שאמר בתורה ואם מזבח אבנים תעשה לי היא מצוה לא רשות עם שכבר באה המצוה בבניית המזבח בהר עיבל וזכר שכתב שם על אבני המזבח פתשגן תורת משה אשר כתבה לפני בני ישראל והנה כבר נתבאר בתור' שכבר שדו אותם בשיד כדי שיכתבו שם כת' מבואר ואחשוב שמה שכתב שם הוא זאת הברכה והקללה אשר קראו בזה המקום ככתוב בתורת משה וזהו מ"ש שכבר קרא שם את כל דברי התור' הברכה והקללה וזה לאות שמה שכת' שם לא היה בו זולת זה ואם אי אפשר שלא שכודה שכתב שם כל התורה הנה אין זה זר מאד כל שכן אם היה המזבח גדול וגובה ובכלל הנה אם היה בגודל מזבח בית שני לפי מה שספרו ממנו רז"ל היה מכיל זה בכתיבה בינונית · והנה זה הוא הנראה בעיני ר"ל שמה שנכתב שם כלל התור' ואי אפשר שנ' שיהיה משנה תורת משה רמז לעשר הדברו' עד שנ' שלא כתב שם כי אם עשרת הדברים וזה שהוא זכר שכבר כתבם משה לפני בני ישראל ומה שכתב שם משה לפני בני ישראל היה כלל התורה לא עשר הדברי' לבד וקצת מפרשים אמרו שכבר כתבו שם רמזים קצרים מתרי"ג מצות כמו הענין באזהרות אשר נהגו לקראם בחג השבועות שיש בהם רמזים קצרים מתרי"ג מצות וזה רחוק בעיני שכבר נזכר בתורה וכתב על האבנים את כל דברי התורה הזאת באר היטב וזה מורה שמה שנכתב בתורה היה מבואר באופן שלם · והנה זכר שעשו שם כמו שצוה משה מענין הברכה והקללה לא נפל דבר ממה שנזכר בזה בפרשת כי תבא: עוד זכר כי כאשר שמעו כל המלכי' אשר בעבר הירדן מה שעשה יהושע וישראל ליריחו ולעי התחכמו ולקחו עצה בזה להתחבר יחד כדי שיעזרו קצתם לקצתם ולא ינצחו אחד אחד כמו שהגיע הניצוח ליריחו ולעי מפני היותם יחידים והנה זאת היתה העצ' שלקחו בזה אלו המלכים והתחכמו בה · וזכר עם זה שיושבי גבעון עשו גם המה בערמה לקחת עצה שלא יגיעם נזק מפני בני ישראל וזה אמרו גם הם כי הראשונים עשו מה שעשו לקחת על זה עצה שלא יחרימום ישראל ואילו לקחו עצה אחרת והערימו בזה האופן שזכר:

ויצטירו

כלי יקר

שהפסוק הזה אינו מדבר במאמר זה של ויעלו עליו עולות לה' על מציאות האבני' כי אם על מציאו' הקרבנות שב' מיני קרבנות הקריבו ואל שניהם אמר תחל' דרך כלל ויעלו עליו ואח"כ מפרש המין' עולות שהם כליל ולז"א לה' שאין לשום נברא חלק לא כהן ולא בעלים אלא עולות לה' לבדו כליל והמין ב' ויזבחו שלמים שגם הם לה' אלא שיש לכהן ולבעלים חלקם:

ויכתוב שם על האבנים במס' סוטה פ' אלו נאמרין ת"ר כיצד כתבו ישראל וכו' ר' יהודה אומר על גבי אבנים כתבוה שנ' וכתבת על האבנים ואח"כ סדוהו בסיד א"ל ר"ש לדבריך היאך למדו אומו' העול' מ"ה התורה א"ל בינה יתירה נתן הקב"ה וכו' וקלפו הסיד והשיאוה באותה שעה נחתם גזר דינם של א"ה מ"ה לבאר שחת שהיה להם ללמוד תורה ולא למדו ר' שמעון אומר על גבי הסיד כתבוה וכתבו להם למטה למען אשר לא ילמדו אתכם לעשות ככל תועבותם הא למדת שאם חוזרין בתשוב' מקבלין אותם א' רבה בר שילא מ"ט דר"ש דכתיב והיו עמי' משרפו' שיד על עסקי שיד ור' יהודה אמר לך כשיד מה שיד אין לו תקנה אלא שריפה אף א"ה מ"ה אין להם תקנה אלא שריפה עכ"ל וצריך להבין במאי קמפלגי ר' יהוד' ור"ש דלא"ג דר"ש מבריח בדבריו מ"מ אין די בזה: ונראה דקמפלגי דר' יהודה סבר דא"ה עכו"ם אין להם תקנה של שריפה אם לא יתגיירו ואם הכנענים היו חוזרין בתשובה לא היו מקבלים אותם ור"ש פליג וסבר דא"ה יש להם תקנה אם חוזרין בתשובה ואפי' לא יתגיירו אם מקיימים שבע מצות די להם ואפי' כנעני' גם כן וכדמוכח התם בסמוך דקאמר כמאן אזלא הא דתניא ושבית שביו לרבות כנענים שבתוכה והיא ר' יהודה במאי דקאמר שעל גבי האבנים כתבוה אזדא לטעמיה שאם לא יתגיירו אין להם תקנה וכיון שכן מה תועלת יש אם יראו התורה הכתובה על השיד והם יעמדו באמונת' ולא יתגיירו דהא אין להם תקנה אלא שריפה או גירות ולה"ק דעל האבנים כתבוה והסיד מלמעלה כדי שלא יראוה והקשה לו ר"ש לדבריך היאך למדו את התורה כיון דמכוסה היא ומשני ר' יהודה שנתן להם בינה יתירה לטובתן כדי שילמדו מהתורה שאין להם תקנה אלא בהתגיירם ויתגיירו ויקיימוה וכיון שלא למדו לעשות כן באותה שעה נחתם גזר דין של עכו"ם שהיה להם ללמוד תורה ולדעת שאין להם תקנה אלא שריפה או גירות ולא למדו זו היא שיט' ר' יהודה אמנם ר"ש דסבר שהאומות יש להם תקנה ואף בלא גירות בקיימם ז' מצות להכי קאמר שכתבו למעלה מהסיד גלוי לכל העמים כדי שיראוה וילמדו ליראה את ה' שאף בלא גירו' תועיל להם כאשר יקיימו שבע מצות וז"ש ר"ש אומר על גבי הסיד כתבוה וכתבו להם למטה למען אשר לא ילמדו אתכם לעשות ככל תועבותם דהא לר' יהודה אפי' חוזרין בתשובה אין מקבלין אותם אלא א"כ יתגיירו להלוטין או בשריפה אבל לר"ש דבתשובה לחוד לקיים ז' מצות בני נח זו היא תקנתם לדידיה כתבו מלמטה למען אשר לא ילמדו וכו' הא למדת שאם חוזרין בתשובה מקבלין אותם והיינו דקאמר מ"ט דר"ש דקאמר דיש להם תקנה דכתיב והיו עמים משרפות שיד על עסקי שיד דכיון שהקב"ה צוה לכתבוה על השיד כדי שיראוה וילמדו והם ערלה אזנם משמוע ע"כ יהיו משרפו' ור' יהודה אמר לך כשיד מה שיד אין לו תקנה אלא שריפה אף וכו' הנה נתבארה ברייתא זו בפשיטו' ומתוכ' נלמוד פי' הכתוב הזה דלר' יהודה קרא כפשוטו ויכתו' שם על האבנים ממש ולר"ש בדוחק על האבנים דהיינו בשיד ואם אית' בעיקר חסר דהיה לו להזכיר השיד דבשלמא לר' יהודה תיכח מה שלא הזכיר שיד שנכלל במ"ש בכתוב בספר תורת משה הן אמת דלר"ש ניחא שפסוקי התור' דייקי כר' שמעון שאם נאמ' והקמות לך אבנים גדולות ושדת אותם בשיד וכתבת עליה' כתיב א"כ דמשמע שאחר השידה היא הכתיב' ואי לאו דמסתפינא ה"א דשו ואלו דברי ש"ס חיים שעל האבנים כתבו ועל השיד כתבו על האבני' כתבו כל התורה ביאור רחב והיינו קר' דוכתבת על האבנים את כל דברי התורה הזאת באר היטב בע' לשון וג"כ על השיד כתבו דברי התורה יותר בכלל ובקיצור והיינו קרא קמא דושדת אות' בשיד וכתבת עליהן וכו' ואלו באר היטב לא כתיב כאן · ומ"ש את משנה תורת משה רבו הדעות יש מי שפי' על ספר אלה הדברים וכן הביא מהרי"א ז"ל וכן נ"ל הכרח לזה מלשון הכתוב שלום אשר כתב משה לפני בני ישראל דכר' שלא על כלל התור' מדבר אלא על משנה תורה שאר אלה הדברי' שנכתב לפני בני ישראל בבארו התורה ורבינו סעדי' ז"ל כתב שכתבו כללי המצות מעין האזהרות ע"כ שאל שקש' מלשון אשר כתב משה שלא יתכן שכתב משה קיצורים לבני ישראל ולשיטתו צ"ל שקרא' משנה לשון משנה שאומרת הדינים בקיצור מופלג · ומהרי"א ז"ל כתב שהיותר נכון שכתב י' הדברות שבפ' ואתחנן כי לא יתכן שיכילו אותם האבנים את כל התורה ובע' לשון והרלב"ג כתב שהברכה והקלל' שזכר שקראו שמה הוא מה שכתב והרד"ק ז"ל כתב שכל התורה כתבו וקרא' משנ' מלשון שנון ושננתם והוא עצמו הכריח כדברי רבינו סעדיה כי לא יתכן לכתוב כל התורה בכמות קטן:

וכל ישראל וזקניו וכו' כאן הקדים השוטרים לשופטים ועוד שינה שכל הפרטים הנז' בכסוק הם בכינוי זקניו שופטיו לא כן בשוטרים הכוונה כי ישראל לא היו בהם שוטרים בעת ההיא אלא מצד הכנוי האלהי שאמר שופטים ושוטרים תתן לך אבל לא שהיו שרבנין בשופטים חלילה ז"ש שוטרים ולא שוטריו שלא הוצ־כו לרדיית שוטרים ולכך הקדימן להורות שלא שמשו במקומם לרדות שרבנן אלא לקיים המצות לבד ולכבוד ותפארת לעם ומ"ש עומדין מזה ומזה לארון הא"זל במשנה ו' שבטים עלו לראש הר גריזים וו' לראש הר עיבל והכהנים והלוים למטה באמצע הכהני' מקיפים את הארון והלוים את הכהנים וישראל עומדין מכאן ומכאן שנאמ' וכל ישראל וזקניו וכו' ע"כ והו' שעלו לראש הר גריזים הם שמעון לוי ויהודה יששכר יוסף ובנימין והו' שעלו לראש הר עיבל ראובן גד ואשר זבולון דן ונפתלי והקשה הר"דק דא"כ היכי קאמ' שהלויי' עומדין למט' והלא שבט לוי בהר גריזי' הוא ותירץ שזקני כהונ' ולויה לבד למט' להיות עם הארון אבל כללו' שבט לוי בהר גריזים ויש מי שאמר שראוי לשירות למטה והשאר למעלה ומהר"יא ז"ל כתב ועם היות שהיו הלויים עם הארון למטה הכוונה בזה שהלויי' המשרתים את הארון היו למטה ושאר שבט לוי אנשים זקנים נשי' וטף היו בהר עם שאר השבטים ע"כ וכוונת דבריו שהלויים המשרתים במשמרת שלהם היו למטה לבד אבל בגמ' אמ' בפ' ואלו נאמרין הכי א"ה לומר לוי למטה שכבר נאמר למעל' וא"ה למעלה שכב' נאמר למטה אלא זקני כהונה לויה למטה והשא' למעל' ר' יאשיה אומ' כל הראוי לשירות למטה והשאר למעל' ופי' הראוי לשירות מבן ל' ועד בן נ' וכן פרש"י ומ"ש חציו והחציו כת' הרד"ק שבא"בב' ידיעות כמו האהלי הערכך ור"זל דרשו לפי שהיו מועטין החצי שבהר עיבל מחצי שבהר גריזי' שם היה יוסף דכתיב ביה והנכי עם רב וכו' ומ"ש אל מול הר גריזי' וכו' כתב הרד"ק שבשפוע ההר היו עומדים וכן מהר"יא וכן אמרו בגמ' וי"א אלו ואלו למטה הפכו פניה' כלפי הר גריזים ופתחו בברכה וכו' ומ"ש על ר"ל סמוך ואני אומר במ"ש חציו והחציו וכן באומרו אל מול הר גריזים וכו' הכוונ' כי כאשר הפכו הלויים פניהם אל הר גריזים ופתחו בברכה הנה גם הו' שבטים שהיו עומדים בהר עיבל הופכים פנים אל הר גריזים ואלו ואלו עונין יחדיו אמן וכן כשהפכו פניהם

ויתקבצו יחדו להלחם עם־יהושע
ועם־ישראל פה אחד:
וישבי גבעון שמעו את אשר עשה
יהושע ליריחו ולעי: ויעשו גם־המה
בערמה וילכו ויצטירו ויקחו שקים ב' להרגו' ל'
בלים לחמוריהם ונאדות יין בלים ג' מל' בלים
ה ומבקעים ומצררים: ונעלות בלות ל' ל'
ומטלאות ברגליהם ושלמות בלות ד' בלים
עליהם וכל לחם צידם יבש היה
נקדים: וילכו אל־יהושע אל־
המחנה הגלגל ויאמרו אליו ואל־ ל'
איש ישראל מארץ רחוקה באנו
ועתה כרתו־לנו ברית: ויאמרו ויאמר ק' י"א
איש־ישראל אל־החוי אולי בקרבי
אתה יושב ואיך אכרות־לך ברית: ל' מל' בספר
ויאמרו

ואיתכנשו כחדא לאגחא קרבא עם
יהושע ועם ישראל סיעא חדא:
ויתבי גבעון שמעו ית די עבד יהושע
ליריחו ולעי: ועבדו אף אינון
בחוכמא ואזדודו ונסיבו שקין בלן
לחמריהון וזיקין דחמר בלן ומבזעין
ומצוררין: ומסנין בלן ומרקעין
בריגליהון וכסותא בליא עליהון וכל
לחם זוודיהון יבש הוה כיסנין:
ואזלו לות יהושע למשריתא
לגלגלא ואמרו ליה ולאינש ישראל
מארעא רחיקא אתינא וכען גזרו
לנא קיים: ואמרו אינש ישראל
לחיואה דילמא ביננא אתון יתבין
ואיכדין נגזר לכון קיים: ואמרו

ב' יתרין וי"ו בפסוק

לחמוריהם ג' מל' בליש' וסי' ויקחו שקים בלים: וגם תבן וגם מספא · ואת חמוריהם יקח · ושלמות ד' מל' וסי' ושלמות בלות · ובשלמו' הרב' מאד · והמה מביאי' איש מנחתו · וחברו דד"ה: בקרבי י"א בקריא' וסימ' וחרה אפי בו ביום ההוא ועזבתם · אולי בקרבי אתה יושב · אף רוחי בקרבי אשהרך · לנביאים נשבר לבי בקרבי · חם לבי בקרבי בהגיגי · ורוח נכון חדש בקרבי · ברב שרעפי בקרבי · לבי יחיל בקרבי · ולבי חלל בקרבי · נהפך לבי בקרבי כי מרה מריתי · סלה כל אבירי אדני בקרבי:

רשי

ויעשו גם המה בערמה · כמו שעשו בני יעקב במרמה בחמור אבי שכם שהיה חוי ויושבי גבעון מן החוי היו כמו שאמור בענין: ויצטירו · עשו עצמן כהולכים בשליחות לשון וציר בגוי' שולח וכל תיבה שתחלת יסודה צדי כשהיא מתפעלת בלשון מתפעל או נתפעל באה טי"ת בתוכה וחולקת את אותיות שרשי התיבה כמו מה נצטדק מגזרת צדק שאומר נצטדק וכן בישמיה יצטבע מגזרת צבע: שקים בלים · שיהיו נראים כבאים מארץ רחוקה: ומצוררי' · לשון מבוקעים לשון ארמי צירית דמיטי דמצרי זיקי: נקודי' · ארשי"ן בלע"ז לשון מוקד וכן תרג' יונתן כסנין: אולי בקרבי אתה יושב · שמא מיושבי הארץ אתם: הנטיילכו

רדק

פה אחד · בהסכמה אחת ועצה אחת ועל הדרך הזה ת"י סיעא חדא ולא פירש הקבוץ הזה עד שספ' מעש' יושבי גבעון כי בעבור' התקבצו כמו שמספר למט': גם המה · דרשו בו לרבות על בני יעקב שבאו להם במרמה כמו שאומ' במרמ' וידברו והם היו החוי ויש לפרש גם הם לרבו' על בני יריחו ועי כי הם עשו עם בני ישראל להשמר מהם כמו שאמר ויריחו סוגרת ומסוגר' או להלח' עמה' כמו עי והם גם הם עשו כן אבל בערמה באו אליהם להשלים עמהם · ויש לפר' עוד גם לרבו' על ערמת ישראל לפי מחשבת החוי כי הם חשבו כי בערמה הכו ישראל יריחו ועי שסלחו להם להשלים כדי שלא ישמרו מהם ואחר כך הכום והם באו להם בערמה אף על פי שהם בעצמם ידעו כי סופם לגלו' להם ערמת' חשבו אחרי שיכרתו לנו ברית לא יעברו על בריתם אף על פי שיתגלה להם הערמ' אחר כן: ויצטירו · עשו עצמם צירים ומלאכים באים מארץ רחוקה ומן התמה שתירגם אותו יונתן כמו בדלת איזדודו מן לד' שתרגמו זוודי' · נקודי' · ת"י כסנין ודברי רבותינו ז"ל פת הבאה בכסנין והוא פת עוסי' אותו כעבין יבשין וכוססין אותו בבית המשת' ועוד מפרשי' אותו מענין נקוד וטלוא כלומר מעופש היה והלחם המעופש הוא נקודי כי יש בלח' המעופש אדום וירוק ושחו' נקודי' נקודי'. ויאמרו · כן כתיב וקרי ויאמר הכתיב על הפרט והקרי על הכלל כמו שאמר איש ישראל: אל החוי · מבני חוי היו גבעון והעריס הסמוכות להם שהיו בזאת העצה · ובדרש מה הוא החוי וכי חוים היו אלא שעשו מעשה חויא פי' נחש כלומר שרמו את ישראל כמו הנחש שרמה את חוה: אולי בקרבי אתה יושב · שאם היו יודעין שהם מארץ כנען היו אסורים לכרות להם ברית שנאמר לא תכרת להם ברית ולא תחנם והברי' הוא שיהיו בשלום עמם ולא יהיו עבדים להם ומקבלים מגותם וזה אסרה התורה ואף על פי שכולם אם היו משלימים היו מקבלים אותם כמו שכתו' לא היתה עיר אש' השלימה אל בני ישראל בלתי החוי יושבי גבעון וגו' מכלל שאם השלימו היו מקבלים אותם כן הוא אבל בתנאי שיכריתו ע"ז מארצם ושיקבלו עליהם שבע מצות שהוזהר בהם אדם הראשון כמו

רלבג

ויצטירו · הוא מענין ציר נאמן לשולחיו והטעם שהם הראו עצמם כאילו הם שלוחים באים ממרחק: נקודים · הוא הפת היבש שמתפרר מלד יבשו לפירורין דקים: מארץ רחוקה באנו · יתכן שנתפרסם להם מה שצות' התורה לישראל שלא יחיו כל נשמה מהערים הקרובות אליהם אם לא יסכימו להשלים עמהם וכבר שלח אליהם יהושע בכללות ר"ל לאלו המקומות הקרובים וקרא להם לשלום ולא השלימו ולזה היה מחוייב שלא יחיה מהם כל נשמה כמו שנזכר בפרשת שופטים ואמנם אמר לו שכבר שלח יהושע לקרוא לשלום לכל מקומות הגוי' הא' כי היה מחויב להם לקרוא לשלום אל כל עיר ועיר קודם שיבאו להלחם כמו שנזכר בפרשה וכבר זכר במקומות שכבר עשה יהושע ככל אשר צוה יי' את משה ולזה יתחייב שמודה שכבר שלח זה יהושע לאלו המקומות קודם שיסכים להלחם עמהם כמו שכתבו רבותינו ז"ל ולזה הערימו כשאמרו שהם באו מארץ רחוק' ועשו עצמם עבדים לישראל והיה מחוייב לפי משפטי התורה שיקבלום בברית ויהיו להם למס ועבדום ויעש להם יהושע שלום ויכרות להם ברית לחיותם וישבעו להם נשיאי העדה והנה היתה סבת טעות ישראל וכפלם בזה הענין כי לא שאלו את פי יי' עם היות אלעזר יהושע: שהיה

כלי יקר

פניה' אל מול הר עיבל וז"ש חציו אל הר גריזים והחציו וכו' ה"א רמז' לקשר זה החציו עם חציו הראשון להיות' אחדים בענין הר גריזים ובענין הר עיבל וכאלו אמר חציו אל הר גריזים והחציו ג"כ שבהר עיבל אל מול הר גריזי' וכן להפך חציו שבהר גריזים והחציו שבהר עיבל יחדיו כהייחדו להיותם פונים אל מול הר עיבל לענ' אמן יחדיו וז"ש אל מול אל מול דהיינו בבחינ' החציו העומד בהר זולתו ואם באנו לומר בכוונת הה"א דהיינו הידיעה ובא להורות על אותם הידועים וכו' בפסוק כי אין לשנות ממ"ש הכתוב א"כ קשה דהי"לל ג"כ החציו אל מול הר גריזים · וענין הר גריזים והר עיבל כבר זכרתי למעלה המחלוקת דהיכא למ"ד דב' גבשושיות עשו א' קראו הר גריזים וא' הר עיבל וכו': ומ"ש כאשר צוה משה את העם בראשונ' היינו הנז' במשנה פתחו בברכה וכו' וז"ש בראשונה וכמ"ש רש"י ז"ל בראשונה להקדים ברכות תחלה לקללת ברוך האיש וכו' ע"כ ובזה אבין אומרו כאן בפרטות כאשר צוה משה כי בתורה לא נכתבו אלא הארורים ארור האיש אשר יעש' וכו' לכך אמר כאשר צוה משה צווי ע"פ לברך את העם בראשונה ולפי זה מ"ש כאשר צוה משה מוס' אל סוף הפסוק והוא הנכון והטעם שלא נכתבו הברוכים להיות מרובה מדה טובה ואין צריך לאמר:

ואחרי כן קרא וכו' כתב הרד"ק ז"ל הברכה והקללה הוא שאמ' ברוך האיש ארור האיש או פי' הברכ' והיה אם שמוע וכו' והקללה אם לא תשמעו וכו' וכת' מהר"יא ז"ל בביטול החלק הראשון מדברי הרד"ק שכבר קדם כאשר צוה וכו' לברך את העם וכו' ואומריו ואחרי כן קרא את כל דברי התורה נראה שהוא דבר זולתו והסכים עם הרד"ק בפי' השני שפי' שהברכה והקללה דהיינו והיה אם שמוע וכו' ברוך אתה בעיר וכן להפך שמשה לא צוה אלא שיאמרו הי"א ארורים הלוים ויהושע הוסיף מעצמו לומ' בעצמו את כל דברי התורה כו' ע"כ ואפשר שכדי שלא יהיה כמוסיף על דבריו ית' שלא יעבור על בל תוסיף הפליג זמן בין קריאת הלויים הי"א ארורים ובין קריאתו וז"ש ואחרי כן דאחרי מופלג:

לא היה דבר מכל אשר צוה משה אשר לא קרא יהושע כתב הרד"ק ז"ל כי אחרי שקראו הלויים ברכה וקללה קר' יהושע באזניהם ג"כ כל המצות ולי נר' שאמרו מכל לשון רבוי הכוונה שאפי' ענין צווי' לא תחיה כל נשמה אשר צוה משה בכלל צוואותיו אל ישראל ויהושע גם זה הצווי קראו שם עם היות כמלאים שם גרים וגיור' עד י' דרי לא תבזי ארמאה באפיה ז"ש הכל קרא יהושע נגדות והגר ההולך בקרבם כי לא חשש אליהם שקר' לא תתחתן בם ולא תחיה כל נשמה ולא חשש פן יגלו אוזן יושבי הארץ עם היות שלא היו גרים גמורים אלא גר הולך בלבד והרד"ק כתב ז"ל ואמ' ההולך בקרב' שהיו מתגיירים מן האומות בכל מסעיהם מפני הנפלאו' שהיו שומעים עכ"ל:

ויהי כשמוע כל המלכים וכו' לא הזכיר הפסוק בפרטות מה שמוע' שמעו כמ"ש גבי גבעון שמעו את אשר עשה יהושע ליריחו ולעי מהר"יא ז"ל פי' לפי שהמלכי' שמעו מה שזכר למעלה מענין המזבח שבנה יהושע ושכת' עליו דברי התורה והמ' אין זה אלא פועל המלכים ההולכים לכבוש ארצות וכו ון שיעשה פועל יורה בו שיכבוש את הארץ לזה אין ראוי להלחם א' א' אלא נתקבץ כולנו כא' ע"כ · ואני אומר שהוא מקושר עם חלק אחד שהזכיר למעלה שקרא נגד הגר ההולך בקרבם אפילו מצות לא תחיה כל נשמה והנה המלכים שמעו זה כי כלתה אליהם הרעה ולכך נתחכמו להיותם באגודה א' וז"ש ויהי כשמוע כל המלכים את כל אשר קרא יהושע ע"כ נועדו יחדיו להקבץ יחד:

ויתקבצו יחדיו להלחם עם יהושע וכו' תנחומא א"ר אידו בשם רבי אלעזר בנו של רבי יוסי הגלילי בג' מקומות חלקו באי עולם על הב"ה אחת בדור הפלגה ויהי כל הארץ שפה א' ומדברי' אחדים דברים של חירופין וגידופין היו משיחין אחריו ית' ואחת בימי גוג ומגוג יתייצבו מלכי ארץ וכו' וא' בימי יהושע שנא' ויתקבצו יחד וכו' פה א' מהו פה אחד שחלקו על הב"ה שנא' בו שמע ישראל ה' אלהינו ה' אחד ע"כ · וצריך לדקדק מניינא למה לי ועוד קשה הסדר שהי' ל"ל התחלה ענין יהושע ואח"כ ענין גוג: הביאור שכוונת המאמ' להודיע שהג' מקומות הם שוים לגמרי וכמו שבימי גוג כאמר בפירוש על ה' ועל משיחו וכן בימי יהושע כאמר פה א' בעם יהושע משיח ה' ועם ה' יחדו בקשו להלחם כן בימי דור הפלגה נ"ל שעם משיח ה' גם כן בקשו לעשות מלחמה שהוא אברהם שאח"ל שעבר לפניהם בהיותם בונים המגדל וקללם בשם והוא גרם ביטולו כי קללתו עשתה רושם ולפי זה על כרחין דבריס ר"ל שהדברים היו בב' אחדים הנמצאים שם ה' א' ואחד היה אברהם וז"ש בג' מקומות ר"ל הג' מקומות שוים בכל פרטיה' ולזאת הכונה הזכי' חלוקת גוג באמצע שהרי היא בהה ללמד לפניה ולאחריה לפניה על אברהם שלא נזכר בפירוש ולאחריה עלה' דיהושע בפי' אתמר אבל על ה' לאו בפי' אתמר לא כן בחלוקת גוג ומגוג שהב' חלוקות בפי' על ה' ועל משיחו · וכפי הפשט נראה לי שאמר פה אחד לפי שכתוב בפשע ארץ רבים שריה שאוי לעם שכולם ראשים לזה אמר שנתחכמו להיותם יחדיו ועם היותם יחדיו יהיה להם פה אחד משוח מלחמה שעל פיו יצאו ויבואו וע"י כן יצליחו והרד"ק ז"ל כתב פה אחד בהסכמה אחת ועצה אחת ועד"ז ת"י סיעא חדא ולא פי' הקבוץ הזה עד שספר מעשה יושבי גבעון כי בעבורם התקבצו כמ"ש למטה ע"כ · ואני אומר דפשטי הפסוקים אין מוכיחים כן אלא שאלו המלכים נתקבצו תחלה על ישראל ויהושע וכאשר ראו את יושבי גבעון שהשלימו אז נקבצו על גבעון וכן מוכיח מדברי חז"ל הנז' מג' מקומו' שחלקו וכו':

ויושבי גבעון מדקאמר יושבי גבעון ולא הזכיר מלך דקדק מהר"יא ז"ל וכתב ב' שיטות ביושבי גבעון הא' שהיה להם מלך והוא החוי שנתקב' עם המלכים כנ"ל אמנם יושבי הארץ והם העם לא נתקררה דעתם בעצת מלכ' להלחם כי שמעו אשר עשה ליריחו ושלא בדרך טבע ולעי ולכך עשו גם המה בערמה להלחם ותיבת גם מוסכם אל מה שעשה מלכם החוי בעצהו עם שאר המלכים להכלל וגם המה עשו בערמה הנז' בפסוקים אלו ולא חששו אל מה שעשו מלכם · והשטה הב' היא כי חוי הנז' למעלה איננו מלך אלא מיושבי הארץ ונתייחדו עם המלכים ומלבד אותו הייחו' שעשו עם המלכים עשו תקון גם עם ישראל וז"ש גם הם בערמה ר"ל מלבד העשוי עם המלכים עשו ג"כ עם יש' בערמה הנז' בענין וז"ש ויושבי גבעון ולא הזכי' מלך:

ויעשו גם המה בערמה צריך להבין תיבת גם היותה מיוהר' וכבר כתבתי סברת מהרי"א ז"ל ורש"י ז"ל כתב בפ' דברים שגם בימי משה באו כנעניים בערמאות ונהגם משה חטבי עצים ושואבי מים כמ"ש מחוטב עציך עד שואב מימך וזהו ויעשו גם המה בערמה שהגבעונים למדו מאותם שבאו בימי משה בערמה ויעשו הם גם כן בערמה וכאן כתב רש"י ז"ל שיטת רז"ל ע"ש וכ"כ הרד"ק ז"ל והוסיף עוד ז"ל ויש לפרש כו' ע"ש והרב כמ"הר ישראל די קוריאל ז"ל פי' שישראל עשו האורב ע"פ ה' וזו היתה ערמ' גדולה שהערימו בה לכבוש העיר ועוד שהטעו כל המלכים בזה לחשוב שבטלה מישראל ההשגחה האלהית חלילה ונכאחוכם חזר להיות כשאר המלכים בדרך טבע וע"י מארב וזו היתה כונתו ית' בצוותו שים לך אורב כדי שיתחזק לב האומות להפילם בידם למען תתם ביד ישראל ולעומת זה אמר ויעשו גם המה בערמה כמו שישראל עשו בערמת האורב כעין זה עשו אלו גם כן בערמה וילכו וכו' ובשעתו ז"ל אבין מסרה אחת והיא ובקרבו ג' בקריא' ובקרבו הם יושבים ובקרבו ישים ארבו ובקרבו ישית מרמה הכונה שאמר וכי תימא מאחר שבקרבו הם יושבים מי הכניסם בתגר זה להעריס ולעשות מרמה לז"א שהאורב שעשו ישראל גרם לזה שעשו ערמה ז"ש ובקרבו ישים ארבו זה גרם לובקרבו ישים מרמה ועשו ערמה · ובפשט הפסוק נ"ל במ"ש חז"ל שאלו נקראו חוי לשון נח"ש שנקרא חוי"א בלשון תרגום וכמו שהנחש היה ערום והמ' האכיל את אדם וימות ולקח את חוה כך אלה הרשעי' חשבו מחשבה להדיח את ישראל והשביע' לומר אם יעברו על השבועה הם אבודים ואם יקיימוה הרי אנו ניצולין ע"כ · ובזה אבין או' גם המה שמוסב אל ענין חויא הוא נחש הקדמוני שכמו שהוא עשה בערמה גם אלו עשו בערמה ככזכר עוד אפשר שאמר שהיה מספיק להם בעשותם ערמת השקים בלים לחמוריהם ונודות יין וכו' והצידה יבשה ניקודים אבל המה היה להם ללבוש בגדים נאים כי הבאים ממרחק גם כי יהיו שמלותיהם בלות בהכנסם לפני המלך שבשתלחו אליו ילבשו מחלצות וחליפות שמלות והלו נתחכמו בערמה לעשות בהם ומלבושם ערמה ללבוש בלויי הסחבות וז"ש גם המה בערמה כלומר גם בהם ובעצמם עשו ערמה בנעלות בלות ושמלות בלות באופן שגם בהם עצמם עשו שינוי וערמה. עוד אפשר ויובן או' וילכו ויצטיירו שכבר הזכיר בסמוך וילכו אל יהושע וכאן לא הזכיר אנה הלכו והוא כי הבא ממקו' הכרת פניו ענתה בו כי הבא ממרחקי ארץ שזפתו השמש ופניו מתכרכמות מהחום לעומת כן אפשר שהלך

מנחה קטנה

ויתקבצו יחדו להלחם אע"פי שהיה עם יהושע ועם ישראל שכבר נמוג לבם מפניהם ולא קמה בהם עוד רוח קודם שעברו הירדן כ"ש עתה שהוסיף להם שמועת תיבת גרם מעבורת הירדן וכיבוש יריחו והעי מכל מקום אמרו באו ונלחם כי בלאו הכי מתים אנחנו: ויושבי גבעון שמעו וגו' שהם ראו ג"כ מה שנאמר לא תחיה כל נשמה אך ראו ג"כ ששם כתוב קריא' שלו' לאשר לא מארץ הכנעני הם · וזה שמעו ששלח משה לסיחון ועוג נעברה נא וגו' ואין קריאת שלום יותר מזה ושמעו מה שעשו ליריחו ועי שלא החיו כל נשמה וידעו בבירור שיש תועלת והצלה לפי שבא מארץ רחוקה ע"כ עשו מה שעשו. וילכו אל המחנה וגו' עשו עצמם כאלו לא ידעו שכבר עברו ישראל את הירדן ושהיו הלכו לתומם עד שיבאו אגלו וזה שאמרו אל יהושע מארץ רחוקה מאד באו עבדיך ירצה שלא תאמר אין ראי' מן המנעלי' ושלמות בלות כי ארץ ישראל הוא ת' פרסה על ת' פרסה ויהושע הי' בגלגל בקצה ארץ כנען וא"כ בדרך ת' פרסה יש שיעור שיוכלו השלמות והמנעלי' לבלות · ע"כ אמר מאוד שאין דרך א"י אלא קרוב נגד ריחוק מקום שבאנו משם וע"כ אמר ג"כ שעשו נעלות בלות וכו' ברגליהם ושלמות בלות עליהם · וגם איני יודע שהמנעלי' ברגליהם היה והשלמות עליהם · אלא כך היו אומרי' מה שאתה רואה המנעלי' בלות ומטלאו' זה כב' שיה כרגלינו בלות מזמן רב הלכנו כך במנעלי' מטלואי' מרב הדרך וכן השלמות בלות כך הם היו עלינו בלות זמן ומניחם מריחוק הדרך הרב · כי באו עבדיך לשם ה' שמענו כי הוא אלהי עולם וכדאי לילך כהנה וכהנה לשמו הגדול שמענו מנפלאותיו ושכר מה יעות יש על רב הטורח מטלטול דנכרא הקשה כפרטו' במנעלו' ושלמות באלה וגם לא חסנו על מזון טוב ולחם חם כי היה אפשר לנו להגיע מזון מספירים וכפרי' על הדרך וגם לקנות מנעלי' ושלמות אלא שמאסנו בתענוגי העולם ולא חסננו על שום דבר מתענוגי גופי גם אמרנו פן ואולי יודע הדבר שבאנו לשם להתגייר ולכרות ברית עמכם ע"כ הלכנו כאשר הלכנו עד בואנו אל המקום הזה ואלולי שמאכיך פה היינו מוכרחים לעבור הירדן עד בואנו אצלך כי כך אמרו לנו זקינו וגו' קחו בידכם צדה ולכו לקראתם בלי הזכרת שם מקום אלא לקראתם אפילו יהי' ריחוק מקום כזה וכזה כי שמענו אשר עשה למצרים שידענו שיש לו ממשלה בים וביבשה · וגם מה שעשה לשני מלכי האמורי ושם העמיד חמה למשה ראינו שיש לו ממשלה בשמים וארץ וא"כ אלוה כזה כדאי לקרב אצלו וע"כ כרתו לנו ברית: מארץ רחוקה באנו וכו' גם בדבריה' זה היה ערמ' כי מדרך הנהוג הוא כי ישלחו אנשי' לכריתות ברית שלא יקמו אנשי' חכמים ונבוני' יודעי' לרצות ולדבר תחילה דרישות שלו' בשם זקניהם ואח"כ יאמרו שבאו לכריתות ברית. וכ"ש בשים ערמה בדבר שלא יכירו אנשי' מלומדי' בערמה ותחבולה לכבות ערמומות לבל יוכרו שערמה בפיהם וביותר היה צריך זירוז לשלוחי' אל אומה ישראלית חכמים ונבונים שכל רז לא אנס מהם ואלו האנשי' לא כן ידעו כי ערמה כפולה משו בזה שהיו מדברי' בלשון הדיוט כאילו הם אנשי תם מינם יודעי' לרמות ומדברי' לפי תומם · כדי שיאמרו ישראל אין אלו יודעי' בטיב רמאות ואלו היה רוצי' לרמו' ודאי היו זקני העיר שלחו לחכמיהם · ע"כ תחלת דבריהם בלי הקדמת שלו' אמרו אל יהושע קודם שאל' להם

רדק

כמו שאמר הכתוב פן יחטיאו אותך לי משמע כל זמן שהם בחטא ואינם מקיימים שבע מצות שחייבים בהם בני נח אסור להניח לשבת בארץ אבל מצוה להחריבם ושלא לחיות מהם נשמה ואם היו משלימים ועוקרים ע"ז ומקבלים שבע מצות צריך עוד שיהיו למס ויהיו עובדים לישראל ונכנעים תחת ידיהם כמו שא"ה יהיו לך למס ועבדוך וכן אמר בשלמה מלך ישראל כל העם הנותר מן האמורי החתי והפרזי החוי והיבוסי ויעלם שלמה למס עובד עד היום הזה אם כן מה בין שאר אומות לשבעה עממים יש בניהם זה הדבר כי שאר האומות אם היו עושין מלחמה ולא רצו להשלים היו הורגים כל זכר בהם והנשים והטף היו בוזזים להם ומחיים אותם לעבדים אבל בשבע אומות אם לא רצו להשלים היה מצוה שלא לחיות מהם כל נשמה שנ' רק מהעמים לא תחיה כל נשמ' ולכל האומות קורא' להם שלום תחלה שנ' וקראת אליה לשלום ואפי' שבע אומו' בכלל חוץ מעמון ומואב שנ' לא תדרוש שלומם וטובתם א"כ אחר שהשלימו יושבי גבעון למה היו הורגים אותם בני ישראל לולי השבועה לפי שהטעו אותם וכרתו להם ברית בטעות והיה בדין להרג' אם לא היה בדבר חלול השם מפני השבועה כי אע"פ שהיתה השבועה בטעו' אם לא יקיימום היה בדבר חלול השם כי רבים ישמעו בשבועה ולא ישמעו בטעו' ובעת השבועה לא הזכירו תנאי השבועה ולפי שהטעו אותם הקשו בעבודתם ולא הניחום שיהיו למס עובד בלבד אלא שיהיו חוטבי עצים ושואבי מים לעדה ויש מרבותינו ז"ל שאמרו כי נדר או שבועה שנעש' ברבים אין לו היתר ולמדו זה הדבר מדבר הגבעוני' של' הכוס בעבור שנשבעו להם והחולקים עליהם אמרו כי בדב' הגבעונים לא חלה השבועה עליהם כלל שהרי מוטעים היו ומה שלא הרגו' מפני קדוש השם שיאמרו העולם כמה חמורה עליהם שבועת יי' כי אפילו נעשית בטעו' לא יעברו עליה והפסוקי' מוכיחים כדברי מי שאמר כי מפני שנעשית השבועה ברבים אין לה היתר שהרי אמרו הנשיאים ולא יהיה עלינו קצף על השבוע' ואם לא היה בדבר אלא מפני קדו' השם מה קצף היה בזה ואמרו רבתינו ז"ל כי שלש כתבים שלח יהושע בכניסתן לארץ שלח להם מי שרוצה להשלים יבא וישלים וחזר ושלח להם מי שרוצה לעשות מלחמה יעשה מלחמה וחזר ושלח להם מי שרוצה לפנות יפנה מי שהאמין בהקב"ה והרד לדבריו הלך לו לאפריקי ואמ' בדרש כי הכנעני הוא שפנ' מפני זה זכה להקרא לארץ ישראל ארץ כנען על שמו וזכה לארץ טובה שהיא אפריקי ויש אומרים כי הפריזי פנה לפניהם יהלך לו אם כן למה הוצרכו יושבי גבעון להערים יקבלו השלום לפי שיהושע שלח בכלל לכלם ויושבי גבעון חשבו הלא גם כן שלח לירחו ולעי להשלים והנה הכה אותם אולי לא יקום הבטחתו ליושבי הארץ הזאת ובמרמ' הוא שולח להם להשלי' כדי שלא ישמרו מהם לפיכך עשו גם המה בערמה ואמרו כי מארץ רחוקה הם כדי שיכרתו להם ברית: ויאמרו אל יהושע וגו' · מארץ רחוקה מאד · כי שמענו שמעו ואת כל אשר עשה במצרים ואת כל אשר עשה לשני מלכי האמורי וגו' · זכרו מצרים וסיחון ועוג ולא זכרו הירדן לפי שהיה דבר מצרים וסיחון ועוג מימי קדמוני' ודבר הירדן היה מזמן קרוב כלומר אמרו ליהושע שלא שמעו דבר הירדן כל כך היא רחוקה ארצם: זקינינו · נכתב ביו"ד המשך בין הקוף והנו"ן שלא כמנהג ובדרש א"ר יוחנן זקינינו כתי' זקני אשמאי היו: הצטידנו אותו · לשון ספק מזון מן צדה לדרך ופי' לקחנו אותו מבתינו להצטיד בו הדרך: ויקחו · יש מפרשי' אותו כמו למדו מן לקח טוב כלומר למדו והבינו מצידם שהיה יבש כי אמת אמרו: ויש לפרש ויקחו כמשמעו שלקח מצידם ואכלו ממנו בברית כדי שיבטחו בהם ויונתן תרגם וקבילו גבריא לפי פתגמיהון: החיה

וַיֹּאמְרוּ אֶל־יְהוֹשֻׁעַ עֲבָדֶיךָ אֲנָחְנוּ ה'
וַיֹּאמֶר אֲלֵיהֶם יְהוֹשֻׁעַ מִי אַתֶּם וּמֵאַיִן
תָּבֹאוּ: וַיֹּאמְרוּ אֵלָיו מֵאֶרֶץ רְחוֹקָה
מְאֹד בָּאוּ עֲבָדֶיךָ לְשֵׁם יְהוָה אֱלֹהֶיךָ
כִּי־שָׁמַעְנוּ שָׁמְעוֹ וְאֵת כָּל־אֲשֶׁר ט"ס מנהון בפרש' נדרי'
עָשָׂה בְּמִצְרָיִם: וְאֵת כָּל־אֲשֶׁר עָשָׂה
לִשְׁנֵי מַלְכֵי הָאֱמֹרִי אֲשֶׁר בְּעֵבֶר
הַיַּרְדֵּן לְסִיחוֹן מֶלֶךְ חֶשְׁבּוֹן וּלְעוֹג
מֶלֶךְ־הַבָּשָׁן אֲשֶׁר בְּעַשְׁתָּרוֹת: וַיֹּאמְרוּ
אֵלֵינוּ זְקֵינֵינוּ וְכָל־יֹשְׁבֵי אַרְצֵנוּ מל' י"ה
לֵאמֹר קְחוּ בְיֶדְכֶם צֵידָה לַדֶּרֶךְ וּלְכוּ
לִקְרָאתָם וַאֲמַרְתֶּם אֲלֵיהֶם עַבְדֵיכֶם ג'
אֲנַחְנוּ וְעַתָּה כִּרְתוּ־לָנוּ בְרִית: זֶה
לַחְמֵנוּ חָם הִצְטַיַּדְנוּ אֹתוֹ מִבָּתֵּינוּ ג'
בְּיוֹם צֵאתֵנוּ לָלֶכֶת אֲלֵיכֶם וְעַתָּה
הִנֵּה יָבֵשׁ וְהָיָה נִקֻּדִים: ל'
וְאֵלֶּה נֹאדוֹת הַיַּיִן אֲשֶׁר
מִלֵּאנוּ חֲדָשִׁים וְהִנֵּה הִתְבַּקָּעוּ וְאֵלֶּה ל'
שַׂלְמוֹתֵינוּ וּנְעָלֵינוּ בָּלוּ מֵרֹב הַדֶּרֶךְ ל' י"ד
מְאֹד: וַיִּקְחוּ הָאֲנָשִׁים מִצֵּידָם וְאֶת־
פי

וַאֲמָרוּ לִיהוֹשֻׁעַ עַבְדָּךְ אֲנַחְנָא וַאֲמַר
לְהוֹן יְהוֹשֻׁעַ מַן אַתּוּן וּמְנַן אָתֵיתוּן:
וַאֲמָרוּ לֵיהּ מֵאֲרַע רְחִיקָא לַחֲדָא
אֲתוֹ עַבְדָּךְ לִשְׁמָא דַיְיָ אֱלָהָךְ אֲרֵי
שְׁמַעְנָא יָת שְׁמַע גְּבוּרְתֵּיהּ וְיָת כָּל
דַּעֲבַד בְּמִצְרָיִם: וְיָת כָּל דַּעֲבַד לִתְרֵין
מַלְכֵי אֱמוֹרָאֵי דִּי בְּעִיבְרָא דְיַרְדְּנָא
לְסִיחוֹן מַלְכָּא דְחֶשְׁבּוֹן וּלְעוֹג מַלְכָּא
דְמַתְנַן דִּבְעַשְׁתָּרוֹת: וַאֲמָרוּ לָנָא
סָבָנָא וְכָל יָתְבֵי אַרְעָנָא לְמֵימַר
סְבוּ בִּידְכוֹן זְוָדִין לְאוֹרְחָא וְאִיזִילוּ
לְקַדָּמוּתְהוֹן וְתֵימְרוּן לְהוֹן עַבְדֵיכוֹן
אֲנַחְנָא וּכְעַן גְּזוּרוּ לָנָא קְיָם: דֵּין
לַחְמָנָא כַּד חַמִּים אִזְדְּוַדְנָא יָתֵיהּ
מִבָּתָּנָא בְּיוֹם מִפְּקָנָא לְמֵיתֵי לְוָתְכוֹן
וּכְעַן הָא יְבֵשׁ וַהֲוָה כִּיסְנִין: וְאִילֵּין
זִיקִין דַּחֲמַר דִּי מְלֵינָא כַּד חַדְתִּין וְהָא
אִתְבְּזָעוּ וְאִילֵּין כְּסוּתָנָא וּמְסָנַנָא
בְּלִיאוּ מִסְּגֵי אוֹרְחָא לַחֲדָא: וְקַבִּילוּ
גַּבְרַיָּא לְפִתְגָּמֵיהוֹן וְאוּלְפַן מִן

ומאין ה' בקריא' וסי' ויאמ' אליהם יהושע · ויבא ישעיה דמלכים · וחברו דישעיה · ויאמרו אליו הגידה נא לנו דיונה: וישא את עיניו וירא את האיש הארח: שמעו ט' קמצין ה' מנהון בפרשת נדרים וד' סי' נמס' לעיל בסיפרא כסי' ו': זה ג' ראשי פסוקי' בטעמ' מונח לפני לגרמי' וסי' זה יתנו כל העבר על הפקדי' · זה לחמנו חם הצטידנו אתו · זה רע בכל אש' נעשה · אנ"ך · ונמס' גם ברי' סד' כי תשא:

רשי

הצטיידנו · לשון ציד' כשהוא מכוונא לצדה לדרך: ויקחו האנשים מצידם · קבלו דבריהם שנדוש בפיהם לשון ואשר לא צדה: אז

רלבג

שהיה נביא ואלעזר הכהן שהיו אצלו אורים ותומים כמו שאמרה התורה ולפני אלעזר הכהן יעמוד ושאל לו במשפט האורים והנה זאת השבועה אע"פ שהיתה בטעות לא הסכימו לעבור עליה כי יהיה בזה חלול השם אצל הגוים וייחשדו שאין יראת יי' בישראל והנה הנשיאים התיו' באופן הראוי אילו היו משלימין עמה' תחלה כי התורה אמ' והיה כל העם הנמצא בה יהיו לך למס ועבדוך אלא שכבר הכבידו ענין עבודת הזה וזה שכבר היה אפשר לפי משפטי התורה אילו היו החקי' שיעשו מס מה לישראל ויפטרו מעבדות אחר אלא שיעמדו ביניהם שפלים כעבדים אבל אם העמידו עליהם שיעבדום בגופ' באלו העבודות הכבדות ר"ל שיהיו חוטבי עצים ושואבי מים לכל העד' וזה היה אפשר עם קיו"ם תנאיהם כי הם עשו עצמם עבדים לישראל ועם כל זה רצו להראות להם לכבוד השם שלא עשקו מהם חקם הראוי להם מפני בואם עמהם בברית כי כבר רמו אותם באמרם שהיו מאר' רחוק' והם מפני זה בלתי משועבדים להם לעשות חסד להם אחר זולתי מה שיזכרוהו בו אחר שבועתם להם · ולפי שהשבועה והברית היה לחיותם ושיהיו הם עבדים לישראל הנה כבר קיימו תנאם עמהם בזה האופן · והנה הוסיף יהושע על עבודת' שהסכימו עליו הנשיאים שיהיו חוטבי עצים ושואבי מים לבית ה' ולזה היו חוטבי עצים ושואבי מי' לכל העדה ולמזבח יי': אלוני

כלי יקר

שאלו עשו גם הם בערמה ר"ל לתקן ענין זה הלכו הנה והנה כדי לקבל שינוי בפנים שלהם ז"ש וילכו ויצטיירו כצירים הלכו הנה והנה באופן שאפי' בדמה ובגופם ממש עשו ערמה כנז' עוד אפשר שאלו הרשעי' לא רצו בכריתת ברית זו אלא לפנים ולראות מאן נצח המלכים או יש' וגבי יש' נראין כאוהבין וגבי מלכים ג"כ נמצא שעשו ערמה המפורסמ' לקח' שקי' בלי' ומטולאי' וכו' ועו' ערמה ב' בעלמ' במציאות השלו' שהי' לפני' בערמימו' ולא בלב שלם וזהו גם המה בערמ' כי גם במציאו' השלו' עצמו היה ערמ' כנז' לראות מאן נצח ובזה יתיישב אצלי מה שהקש' מהרי"א ז"ל כי למה הוצרכו אל ערמה זו והלא המרה תורה כי תקרב אל עיר להלחם עליה וקראת וכו' והא"זל ג"כ ששלח להם יהושע הרוצה להשלי' ישלים לפנות יפנה וכו' והו' ז"ל תירץ בזה דהלו לא בחרו לתת מס עובד שלא להיות בני חורין כא' מבני יש' וז"ש ועתה כרתו לנו ברית שתכרתו ברית אהבה ואחוה שלום וריעות בלי מס וע"ז א"ל אולי בקרבי אתה יושב ואיך אכרות לך ברית אשר לא כדת שהתורה אמרה והיו לך למס ע"כ · ולפי מאי דפרישית שכל זה ערמה לגנוב דעת יש' לראות מי המנצח ולכך באו תחלה כדי שיהיו יש' בטוחים עמהם ובבוא המלכים כולם יתוספו גם הם עליה' והכריתו את שמם חלילה אלא ה' שומר ישראל בתן זאת בלב המלכים לצור על גבעון ויצטרכו אל ישראל · והרד"ק כתב ז"ל העפ"י שכולם אם היו משלימין כו' ע"ש והרלב"ג ז"ל כתב שאלו הגבעונים כששלח יהושע כתב שלום לא קבלוהו ולכך אח"כ נתחרטו והוצרכו לעשות ערמה זו · ומ"ש ויצטיירו ברי"ש כתב הרד"ק ז"ל מן התימא שהמתרגם תרגמו לשון צידה ואיזדוודו ומהראוי ג"ל בדלי"ת לכך פי' לשון צירים ומלאכים באים מארץ רחוקה וכן פי' הרלב"ג לשון ציר אמונים שהראו עצמם כאלו באים בשליחות כריתת ברית מארץ מרחק וכן מהרי"א ורש"י ז"ל ומ"ש שקי' בלים כתב רש"י ז"ל שיהו נראי' כבאי' מארץ מרחק ומצוררי' ל' מבוקעי' ל' גרמי כיריא דחיטי למגרי זיקי ולי נרא' לשון צרור שהיו מבוקעי' וצררו אות' כדי שלא יצא היין וי"מ מצוררי' לשון טלאים רימינדאדוס בלעז:

ונעלות בלות וכו' או' ברגליהם מיוהר וכן ושלמות עליה' אבל הכוונה שבחרו לקחת מנעלי' במדת רגליהם בכוון לא גדולים ולא קטנים וכן השלמות יהיו עליהם במדתם ולא יגיעו' שוליהם לארץ בשרת העודף · ומ"ש יבש היה ניקודים עיין פי' רש"י ז"ל והרלב"ג ז"ל והר"דק ז"ל והנה אלה הפירושי' של הרד"ק והרלב"ג מסתייעים מלשון הפסוק דמשמע הרתי יבש לחוד והי' ניקודי' לחוד ואלו לפרש"י חדא קאמר והוא דוחק:

וילכו אל יהושע וכו' הדבר קשה על מה בטחו ללכת אל איש ישראל ולפני יהושע נביא ה' כי כל חכמתם תתבלע וערמתם וה' בקרב ישראל יגלה סוד אל עבדיו וישובו בפחי נפש ואומר כי שמעו ענין יריחו והעי מענין המעל שמעל עכן ולא גילה ה' מסתורין שלהם אלא נלכד עכן בגורל את זה שמעו וחזקו לבבם באומר' שהוא ית' אינו בעל דלטוריא ובפרט כשלא ישאלו ישראל את פי ה' ולכך אמצו לבבם וילכו אל יהושע אל המחנה הגלגלה ר"ל הלכו אל יהושע אל המחנה בעודו ובפניהם בלתי מתבודד כדי שלא תחול עליו רוח אלהים ויגלה סודם וכדמסיק ויאמרו אליו ואל איש ישראל מארץ רחוקה באנו ועתה תכף כרתו לנו ברית שהמקום רחוק וא"צ מיתון כדי לחזור מהר להשיב שולחנו דבר וכבר פירשנו שכריתת ברית הוא להיות עמהם בשלום בלי מס ובלי ביטול ע"א וזה נאסר בתורה ועליו נאמר לא תכרות להם ברית וכו' ומ"ש אל איש ישראל הפסרגס זו מערמתם דלא מבעיא כשדברו אל כל ישראל שאמרו מארץ רחוקה באנו אלא אפי' בדברם אל איש א' מישראל היו א"ל ההה כמה יגיעם הנחנו שמארץ רחוקה באנו וכו':

ויאמרו איש ישראל כתב הרד"ק ויאמרו כתיב וקרי ויאמר והכתיב על הפרט והקרי על הכלל כמו שאמר איש ישראל ע"כ ואפשר ויאמר קרי על יהושע והכתיב ויאמרו על כלל ישראל כי לא נעלם מעיני יהושע ומעיני הכלל לספק הספק ולומר אולי בקרבי וזה שלא כדברי מהרי"א ז"ל שכתב בפסוק ויאמרו אל יהושע עבדיך אנחנו ז"ל והנה הגבעונים ברחו מדבר עם ישראל כי מצאו בהם רוח בינה וחכמ' והלכו להם ליהושע בדברי חנופ' עבדיך אנחנו וכו' ר"ל להיו' עבדיך אנחנו אנו בוחרים שהשוחד יגרום להעלים הלוקח פן בקרבי אתה יושב ולי נרא' דכיון שגם לקרובי' מועיל העבדות והמס א"כ לא יתכן שאם קרובים כיון שאומרים עבדיך אנחנו למס ולכל עבדות והנה בזה תבטל חשש אולי בקרבי וכו' עוד אפשר שאמצו לבבם וא"ל עבדיך אנחנו ובידך נהיה שאם כמצא מזוייפים כטוב בעיניך עשה ובטחו שיש' יחוסו להרגם בעבור חלול ה' והועילו בתחבולתם שאל יהושע מי אתם לרמיס או בני קדם שבזה יובן אם רחוקים הם או קרובים ומאין תבואו מגילות ביאתכ' והתעוררות' מאין היא וז"ש תבואו בלשון עתיד כי עדיין לא באו לכלל דת ישראל וע"כ השיבו על ראשון ראשון מארץ רחוקה מאד שלא שמעתם שמה סתמו הדברי' וכנגד מאין תבואו אמר לשם ה' אלהיך וכו':

ואת כל אשר עשה לשני מלכי כתב הרד"ק ז"ל ומהרי"א ז"ל שמכלל ערמתם הוא שלא הזכירו כי אם נס מצ' ים כו' עיין רד"ק והוסיף ע"פ שיטתם והומר שנהערמתו לומר שמארץ רחוק' באו שלא שמעו ענין סיחון לבדו ועוג לבדו אלא אשר עשה לשני מלכי האמורי שניה' יחדיו כי כן שמעו השמיע' בכללות ולא בפרטות כל א' בזמנו וז"ש גם כן אשר בעשתרות לבד ולא אמר עשתרות קרנים להורו' שמרוב ריחוקים לא שמעו הדברים בפרטות:

ויאמרו אלינו זקינינו ויושבי ארצנו זקינינו כתיב חסר יו"ד אחז"ל זקני דבהתתי זקני אשמאי שאין בהם לא עצה ולא תבונה והנה קשה כי מאמר קחו לכם צידה לדרך הוא מיותר דההולך בדרך צריך הוא לצידה ואפשר שגם זו ערמה להודיע כי הם מארץ מרחק מאד עד שלא ימצאו איש מכיר גומל חסד להאכילם ולתת להם צידה לדרך ולכך הזקנים בעצתם אמרו קחו בידכ' צידה לדרך או אפשר שלא דבר על צידה לדרכם דהיה לו לומר קחו לכם אלא ר"ל שא"ל הזקני' שיקחו בידם מיני מתיקה לצידה לדרך לישראל ההולכים לקראתם. ואמרתם אליהם עבדיכם אנחנו ולכך באנו אליכם בהבא בידינו מנחה כעבדים אל יד אדוניהם וכן מוכיח בסמוך שהצידה היתה לישראל דכתיב ויקחו האנשים מצידם:

זה לחמינו חם הצטיידנו אותו וכו' רוצה לומר אל תחשבו שהוא פת פלטר הממהר להתעפש כי אינהו אלא לחם בעלי בתים עשוי בכל האפשר מהתיקונים המקיימים אותו וזהו שאמר הצטיידנו אותו מבתינו מהבית לייקא ולפי שהמנהג כשמכ' מים הלחם יחד כשהוא חם בהמאחת יתמהר להתעפש וע"כ מניחי' אותו כשה' חם מפוזר ומפורד כדי שיתקרר וזהו שאמר חם הצטיידנו אותו

מנחה קטנה

להם מה שינס ומה להם פה הם פערו פיה' כאמור ואמרו אל יהושע כמדבר עם הבדיוט מארץ רחוקה באנו ועתה כרתו לנו ברית · וע"כ מיד אמרו ישראל אולי בקרבי אתה יושב וגו' כי חשבו ישראל כיון שהם אנשי פתאים ודאי' יבינו האמת כי אינם בקיאי' בערמה' ונוסח דבריהם תמיד אליהם · והם השיבו בערמה לשון פתאים אבנו שלא נדרשו לאשר שאלו כי ישראל שאל להם אולי בקרבי אתה יושב וגו' והם נדרשו לא שאלו שהשיבו ליהושע ומה גם השיבו דברי' שלא כענין שאלו להם אולי בקרבי וגו' והם השיבו ליהושע עבדיך אנחנו שאין זה תשובה לשאלה וע"כ הוצרך יהושע לשאל להם פעם שנית מי אתם ומאין תבואו · ואז השיבו מארץ רחוקה וגו' מה שהיה להם להשיב ראשון והכל בערמה כאמור וע"כ ויקחו ישראל מצידם כתרגום יהונתן וקבילו גבריא לפום פתגמיהון · ירצה לדרכנו שקבלו דבריה' מפני ערבובי דברים שראו בהם כאמרם שפי מכאן ערמה דשותא דמרא לא בעירנא כ"ש דערמותא לא ידעי ולאי כדבריהם כן הוא:

[illegible]

ואחיה אותם · נוקור : יחיו ויהיו חוטבי עצים ושואבי מים לכל העדה · זה מקרא קצר כי הנשיאים אמרו יחיו ויהיו חוטבי עצים ושואבי מים והמקרא אחז דרך קצרה ואמר ויהיו בפתח הוי"ו לשון עבר ויהיו כאשר דברו להם הנשיאים וזה מעיד כי כן אמרו להם הנשיאי' ומה שאמרו הם לכל העדה ויהושע אמר להם לבית אלהי הה כיצד כל זמן שהיו העדה במחנה עד שלא נחלקה הארץ היו חוטבי עצים ושואבי מים לעדה אבל לאחר שנחלקה הארץ והיו ישראל בעירו ובנחלתו כשארו הם חוטבי עצים ושואבי מים לבית אלהים בגלגל ובשילה ובנוב ובגבעון ובית עולמי' כמו שאמר אל המקום אשר יבחר ואמרו רבותי' ז"ל כי כיון שנתנם יהושע חוטבי עצים ושואבי מים גזר עליהם שלא יבאו בקהל כלומר שלא יתחתנו ישראל בהם ותלה אסורן בזמן שבי' המקדש קיים שהרי אמר לבית אלהי משמע כל זמן שהיו חוטבי עצים ושואבי מים לבית אלהי וזהו כל זמן שבית המקדש קיים בא דוד וגזר עליהם לעולם וכן כתוב בספר עזרא ומן הנתינים שנתן דוד והשרים לעבודת הלוים : ונעשה את הדבר הזה · בלשון שלא כמנהג וכבר כתבנו הדומי' להם בספר מכלל : ועתה

מסרה

שאלו ג' קמציןוסי' ויקחוה אנשים מצידם יההולכים לרדת מצרים · נדרשתי ללא שאלו : ובקרבו ג' בקריא' וסי' ובקרבו הם ישבים · ובקרבו ישים ארבו · ובקרבו ישית מרמה : לנגע ג' ב' חס' וא' מלא וסי' נמסר בסדר וירא : יחיו ז' וסי' ויאמרו אלהם הנשיאים יחיו · מתים בל יחיו רפאים · מתיך נבלתי · וי' עליהם יחיו · וגם אני נתתי להם · אבותיכם איה הם · מדוע רשעים יחיו : רחוקים ז' מלאים בקריאה וסימ' רחוקים אנחנו מכ' מאד · ורחוקים המה מצידונים · שמעו רחוקים אשר עשיתי · אבירי לב הרחוקי' מצדקה' ורחוקי' יבא ובנו בהיכל הקרובים והרחוקים דמגלה · רחוקים איש מאחיו דעזרא · ארורים ג' בקריי' וסימ' ועתה ארורים אתם ולא יכרת · ואם בני אדם ארורים הם כי גרשוני' · גער' זדי' ארורים : ולהשמיד ד' וסי' נמסר בסדר תבא : את כל יושבי הארץ ד' דסמיכי בקריא' וסימ' והורשת' את יושבי הארץ' דיהוש' · ולהשמיד את כל יושבי הארץ · הנני ממלא את כל יושבי הארץ · כי כלה אך נבהלה יעש' דצפני' :

טו פִּי יְהוָה לֹא שָׁאָלוּ׃ וַיַּעַשׂ לָהֶם יְהוֹשֻׁעַ שָׁלוֹם וַיִּכְרֹת לָהֶם בְּרִית לְחַיּוֹתָם וַיִּשָּׁבְעוּ לָהֶם נְשִׂיאֵי הָעֵדָה׃ וַיְהִי מִקְצֵה שְׁלֹשֶׁת יָמִים אַחֲרֵי אֲשֶׁר־כָּרְתוּ לָהֶם בְּרִית וַיִּשְׁמְעוּ כִּי־קְרֹבִים הֵם אֵלָיו וּבְקִרְבּוֹ הֵם יֹשְׁבִים׃ וַיִּסְעוּ בְנֵי־יִשְׂרָאֵל וַיָּבֹאוּ אֶל־עָרֵיהֶם בַּיּוֹם הַשְּׁלִישִׁי וְעָרֵיהֶם גִּבְעוֹן וְהַכְּפִירָה וּבְאֵרוֹת וְקִרְיַת יְעָרִים׃ וְלֹא הִכּוּם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל כִּי־נִשְׁבְּעוּ לָהֶם נְשִׂיאֵי הָעֵדָה בַּיהוָה אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל וַיִּלֹּנוּ כָל־הָעֵדָה עַל־הַנְּשִׂיאִים׃ וַיֹּאמְרוּ כָל־הַנְּשִׂיאִים אֶל־כָּל־הָעֵדָה אֲנַחְנוּ נִשְׁבַּעְנוּ לָהֶם בַּיהוָה אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל וְעַתָּה לֹא

כ נוּכַל לִנְגֹּעַ בָּהֶם׃ זֹאת נַעֲשֶׂה לָהֶם וְהַחֲיֵה אוֹתָם וְלֹא־יִהְיֶה עָלֵינוּ קֶצֶף עַל־הַשְּׁבוּעָה אֲשֶׁר־נִשְׁבַּעְנוּ לָהֶם׃ וַיֹּאמְרוּ אֲלֵיהֶם הַנְּשִׂיאִים יִחְיוּ וַיִּהְיוּ חֹטְבֵי עֵצִים וְשֹׁאֲבֵי־מַיִם לְכָל־הָעֵדָה כַּאֲשֶׁר דִּבְּרוּ לָהֶם הַנְּשִׂיאִים׃ וַיִּקְרָא לָהֶם יְהוֹשֻׁעַ וַיְדַבֵּר אֲלֵיהֶם לֵאמֹר לָמָּה רִמִּיתֶם אֹתָנוּ לֵאמֹר רְחוֹקִים אֲנַחְנוּ מִכֶּם מְאֹד וְאַתֶּם בְּקִרְבֵּנוּ יֹשְׁבִים׃ וְעַתָּה אֲרוּרִים אַתֶּם וְלֹא־יִכָּרֵת מִכֶּם עֶבֶד וְחֹטְבֵי עֵצִים וְשֹׁאֲבֵי־מַיִם לְבֵית אֱלֹהָי׃ וַיַּעֲנוּ אֶת־יְהוֹשֻׁעַ וַיֹּאמְרוּ כִּי הֻגֵּד הֻגַּד לַעֲבָדֶיךָ אֵת אֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה אֱלֹהֶיךָ אֶת־מֹשֶׁה עַבְדּוֹ לָתֵת לָכֶם אֶת־כָּל־הָאָרֶץ וּלְהַשְׁמִיד אֶת־כָּל־יֹשְׁבֵי הָאָרֶץ מִפְּנֵיכֶם וַנִּירָא מְאֹד לְנַפְשֹׁתֵינוּ מִפְּנֵיכֶם וַנַּעֲשֵׂה אֶת־הַדָּבָר הַזֶּה׃

ועתה

מִן קֳדָם יְיָ לָא תְבָעוּ׃ וַעֲבַד לְהוֹן יְהוֹשֻׁעַ שְׁלָם וּגְזַר לְהוֹן קְיָם לְקַיָּמוּתְהוֹן וְקַיִּמוּ לְהוֹן רַבְרְבֵי כְּנִישְׁתָּא׃ וַהֲוָה מִסּוֹף תְּלָתָא יוֹמִין בָּתַר דִּגְזַרוּ לְהוֹן קְיָם וּשְׁמָעוּ אֲרֵי קָרִיבִין אִינוּן לֵיהּ וּבֵינֵיהוֹן אִינוּן יָתְבִין׃ וּנְטַלוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וַאֲתוֹ לְקִרְוֵיהוֹן בְּיוֹמָא תְּלִיתָאָה וְקִרְוֵיהוֹן גִּבְעוֹן וּכְפִירָה וּבְאֵרוֹת וְקִרְיַת יְעָרִים׃ וְלָא מְחוֹנוּן בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אֲרֵי קַיִּימוּ לְהוֹן רַבְרְבֵי כְּנִישְׁתָּא בְּמֵימְרָא דַּיְיָ אֱלָהָא דְּיִשְׂרָאֵל וְאִתְרַעֲמוּ כָּל כְּנִישְׁתָּא עַל רַבְרְבַיָּא׃ וַאֲמָרוּ כָּל רַבְרְבַיָּא לְכָל כְּנִישְׁתָּא אֲנַחְנָא קַיֵּימְנָא לְהוֹן בְּמֵימְרָא דַּיְיָ אֱלָהָא דְּיִשְׂרָאֵל וּכְעַן לָא נִיכּוֹל לְאַנְזָקָא בְּהוֹן׃ דָּא נַעֲבֵיד לְהוֹן וּנְקַיֵּים יָתְהוֹן וְלָא יְהֵא עֲלָנָא רוּגְזָא עַל קְיָמָא דִּי קַיֵּימְנָא לְהוֹן׃ וַאֲמָרוּ לְהוֹן רַבְרְבַיָּא יֵיחוֹן וִיהוֹן מְלַקְטֵי אָעִין וּמְלַן מַיָּא לְכָל כְּנִישְׁתָּא כְּמָא דְּמַלִּילוּ לְהוֹן רַבְרְבַיָּא׃ וּקְרָא לְהוֹן יְהוֹשֻׁעַ וּמַלֵּיל עִמְּהוֹן לְמֵימַר לְמָא שַׁקַּרְתּוּן בָּנָא לְמֵימַר רְחִיקִין אֲנַחְנָא מִנְּכוֹן לַחֲדָא וְאַתּוּן בֵּינָנָא יָתְבִין׃ וּכְעַן לִיטִין אַתּוּן וְלָא יִפְסְקוּן מִנְּכוֹן עַבְדִּין וּמְלַקְטֵי אָעִין וּמְלַן מַיָּא לְבֵית מַקְדְּשָׁא דֶּאֱלָהִי׃ וַאֲתִיבוּ יָת יְהוֹשֻׁעַ וַאֲמָרוּ אֲרֵי חַוָּאָה אִתְחַוָּא לְעַבְדָּךְ יָת דְּפַקֵּיד יְיָ אֱלָהָךְ יָת מֹשֶׁה עַבְדֵּיהּ לְמִתַּן לְכוֹן יָת כָּל אַרְעָא וּלְשֵׁיצָאָה יָת כָּל יָתְבֵי אַרְעָא מִן קֳדָמֵיכוֹן וּדְחֵילְנָא לַחֲדָא לְנַפְשָׁתָנָא מִן קֳדָמֵיכוֹן וַעֲבַדְנָא יָת פִּתְגָּמָא הָדֵין׃

וכען

כלי יקר

אותו ביום צאתנו דייקא ולא בעת צאתנו כי כבר היה קר בעת יציאתנו ועכ"ז ועתה הנה יבש והיה נקודים מרוב הדרך רחוקה :

ואלה נאדות היין וכו' הי"לל מלאנום חדשים והתבקעו מאי אשר ומאי והנה נראה כי ידוע שבטבע הנודות חדשים להבקע בעת מילואם כמ"ש באיוב' הנה בטני כיין לא יפתח כאובות חדשים יבקע כי מתוקף היין שלא יפתח שריחו לא כמר ותקפו זה יתחייב שאבות חדשים שלא כסו בו יבקע באופן שאין זו הוכחה לריחוק המקום כי אפי' בעת תת היין יארע להם ביקוע לז"א ואלה נאדות היין אשר מלאנום ר"ל שכבר היו מלומדים בעת שמלאנום ומקוד' היו כקראים נאדות היין שהיו קבועים אל היין אלא שהיו חדשים מקרוב באו לאותה מלאכה ובעת והנה עתה נתבקעו ולא אז בעת המילוי זה יורה שלא נתבקעו אלא מרוב הדרך ולפי שסוף סוף יש לדחו' ראית הנודות כנז' לכך לא הזכיר כאן מרוב הדרך אלא אחר חלוק' שלמותינו ונעלינו לומר יגיד עליו ריעו שמתוך הדרך הוא שהרי ג"כ שלמותינו ונעלינו בלו' וכו' :

ויקחו האנשים מצידם פי' מהרי"א ז"ל כפשוטו שלקחו שוחד מצידם ודרך דרש פי' שלקחו הוכחה וראיה מצידם שהית' יבישה ונקודים ע"כ · וכן כתב הרד"ק ז"ל בשם יש מפרשי' ע"ש וק"ק למה לא תלה הדבר אלא בצידה ולא בשלמות הבלות ובנעלים הבלים והם הרוב ואומר אני דכיון הכתו' לומר כי אלו הגבעונים צדו את ישראל בפיהם ובערמתם וז"ש מצידם מלשון כי ציד בפיו שהיה צד את אביו בפיו כמ"ש חז"ל אח"כ מצאתי שרש"י ז"ל פי' קרוב לזה :

ויעש להם יהושע שלום וכו' כתב מהרי"א ז"ל שהגבעונים שאלו כריתת ברית בהחלט והוא השלום החלטי עמהם לשיהיו בני חורין ועומדים לאלהיהם כעין דכתי' לא תכרות להם ברית ולאלהיהם אבל יהושע מי כמוהו חכם עיניו בראשו של דבר לכך עשה פשר דבר לעשות להם שלום לבד על דבר פרטי דהיינו לחיותם ולא ברית כללי כאשר שאלו הם ואפי' זה בדבור קל לא בא לא ובשבועה אלא שנשיאי העדה נשבעו להם מדעתם וטעו וז"ש וישבעו להם נשיאי העדה ע"כ ואמר ויעש להם יהושע שלום דהי"לל ויעש עמהם שלום הכונה שבתב להם כתב רשום שלום כללי גם לאנשי המדינות ההם הקטנים עם הגדולים ואלו שלוחם להוליך הכתב ולכך לא אמר עמהם דהוה משמע עם אלו בלבד ושייך ויעש להם בכתיבת הכתב הנז' וסדורו :

ויהי מקצה שלשת ימים וכו' אמר ששמעו ב' דברים הא' כי קרובי' הם שהם מז' עממים והב' ובקרבו הם יושבים שהלואי היו מאפסי א"י שלא הם מתוכחיות ובקרבו ממש שאין כח להם לפתוח בזכות ובהצלת עממים שלא להשמיד ולהרוג כדי שתפול על הגשארי' אימתה ופחד :

ויסעו בני ישראל ויבואו אל עריהם כו' תיבת ועריהם מיותרת כי הי"לל ויבואו ביום הג' אל עריהם גבעון וכו' ונראה הכונה ועריהם ר"ל ועריהם בשמותם עלי לדמות מוכיחות על רשעות' כי ה' שם שמו' בארץ מכווכ' מאד לפי עניכ' שנתערמו לפרוק עול המס ועבדות ישרא' מעליהם והוא עון פלילי וזהו גבעון גב עון על גבם עון זה והעון הב' היותר חמור הוא והכפירה שרצו לכפור בה' שלא לקבל עמ"ש וע"כ הם ראוים לעונש חוטבי עצים ושואבי מים וכנגד' ובארות למים לשאוב וקרית יערים לחטוב עצים מהיער ודעת מהרי"א ז"ל אכתבנו בסמוך בס"ד :

ולא הכום בני ישראל וכו' מהרי"א ז"ל פי' ויסעו בני ישראל הם מעצמם לבוא אל עריהם להשמיד להרוג ולאבדם שידעו כפי הדין שהשבועה בטעות אינה כלום וזכר ולא הכום כלומר והסב' שלא הכום ולא יצא הענין מהכח אל הפועל הסבה לפי שהנשיאים נשבעו להם והם המליטום והצ לום מידם ולכך וילונו העדה על הנשיאים המצילים אותם מיד' ולא התלוננו על יהושע ולפי שעל ההצלה הזו היתה' התלונ' לכך אמרו הנשיאים אנחנו נשבענו ועתה לא נוכל לנגוע בהם ר"ל ראוי שאנחנו נמלט אותם מידי ישרא' לפי שאנחנו נשבענו והנה עשו בזה טענה מפורסמ' והוא או' זאת נעשה להם והחיה אות' ר"ל אפי' זה השלום נעש' אותו בדברים בעלמא היה ראוי לקיימו והחיה אות' כי דבר הנשיאי' לא יפול ארצה ולא ישוב אחור כ"ש שיש שבוע' ויהיה קצף ה' על העברתה ולפי זה ולא יהיה עלינו קצף על השבוע' בתמיה אם בדברי' קלי' ראוי לקיים שלא יקראנו עונש מחוסרי אמנה או"כ על ענין שבוע' שיהי' קצף וראוי להרחק מעבור עליה או יאמ' זאת נעש' להם עכ"ע והחיה אות' ולא הקפידו על זה כי כן ראוי שדבר הנשיאי' יקום לעול' ז"ש ולא

כלי יקר

יהיה קצף כלו' לא תקציפו ולא יחרה אפיכם על השבוע' ששבענו עוד פי' והוא קרוב לזה הענין באופן אחר והוא שהדב' שהאדם עושה בהכרח מצטער בו מאד ואפי' שיהי' דבר קל וכשעוש' ברצונו ואפי' דבר חמור לא יחרה לו ולא יקצוף עליו לז"א הנשיאים מאחר שזאת נעשה להם אנחנו בטוב לבבינו בלי הכרח כח וחיל הגבעונים כי אין להם יכולת אלא אנו לקיים דברינו עושים כן להחיותם מעתה לא היה לכם קצף וחרון אף על השבועה אשר נשבענו להם כי כבוד גדול הוא כשהאויב מבקש החיים מאויבו ונופל לרגליו בלי חיל וכח שלא מטוב דעתיכ' לקיים שבועתכ' ואשבו הנשיאים שיתפייסו העם בדבריהם אלו וכראות' שלא נתפייסו חזרו לדבר שני' בדרך אחרת לפשר פשרה ויאמרו אליהם הנשיאי' יחיו ויהיו חוטבי עצים וכו' ר"ל אל יחר בעיניכם כי מילוע יש בדבר והוא שיהיו חוטבי עצים וכו' שתתקיי' שבועתינו והיו למס ועבדות גדולה מאד יותר משאם שאלו השלום בלי ערמות כמשפט והי' אם שלום תענך ובזה נתפייסו העם ומ"ש עוד כאש' דברו אליהם הנשיאים שהם דברים מיותרי' אמ' שהם מקושרי' עם שלאחרי' כי כאשר דברו אליהם הנשיאים כן וראה יהושע שקבלו העם את דבריהם מיד ויקרא יהושע לגבעונים וידבר אליהם לאמר למה רימית' מה בצע ומה הועל' קבלתם ברמאותכ' והמה השיבו גם בזה בערמ' ולא אמרו האמת והוא כדי שיעשו להם ברית כרותה מבלי עבדות ומס וקבלת עול אלא אמרו שיעשו כן לחיות נפשם שחשבו שהיה המלו' שימיתו' כדכתי' לא תחיה כל נשמה ע"כ תורף דבריו ז"ל והנה עיני המעיין תחזינה מישרים שפסוק ויסעו בני ישראל אין הכונה לומר שהם מעצמם הלכו בלי רשות יהושע חלילה כיהם אמרו כל איש אשר ימרה את פיך יומת · וכן כל מה שהוא ז"ל מפרש בפסוקי' הדרכים הנזכרים לפרטו הראשון ולא יהיה קצף בתמיה דוחק והב' דרכים אחרים ולא יהיה קצף על קצף אין זה פשוטו של מקרא וכן מה שפי' וקשר כאשר דברו להם הנשיאים ויקרא יהושע וכו' · ואשר הני אחזה : לע"ד שאדרבה הפסוקים אומרים שנסעו ובאו אל עריהם ואיש לא הרים ידו להכותם ולא הכום בני ישראל כי נשבעו להם נשיאי העדה ואע"פי שמן הדין שבועה בטעות היא עכ"ז לכבודם של נשיאים מי יכה ז"ש כאן נשיאי העדה ר"ל חלקו כבוד להיות' נשיאי' שלהם ולכך לא כתיב הנשיאים דיהוה משמע שמצד חומר השבוע' מחייבת לבלתי הכות' ואין הדבר כן שהרי בטעות היתה כאמור · ועוד טענה שנית לכבוד ה' כי נשבעו בה' אלהי ישראל ולא כ"ע דינא גמירי ויתחלל כבודו יתברך לכך לא הכום הן אמת שנתלוננו על כי נשבעו לה' כי איך ינצלו הרשעי' האלה וישיבו הנשיאים תשוב' לתלונתם והוא מ"ש ויאמרו כל הנשיאים זאת נעשה וכו' ר"ל ידענו שראוי להיות קצף ה' עלינו על השבועה שנשבענו להם שלא היה לנו לישבע מהר' בלי שאלת פי' ה' וכיון שכן שאנחנו קלקלנו שנשבענו להם ולא נוכל לנגוע בהם אפי' לעשות בהם נגעים עם כל זה כמו שאנחנו נשבענו ג"כ אנחנו זאת נעשה להם תיקון וקנס מר ממות והחיה אותם ובזה שנעשה להם נזכה לשלא יהיה עלינו קצף על השבועה שלא היה לנו לישבע ומהו זאת נעשה פי' הפסוק ויאמרו הנשיאים יחיו ויהיו חוטבי עצים ושואבי מים כאדם שיש לו עבדי' וחפץ בחייהם לא מפאת עצמם אלא מצד השירות שישרתוהו כך יחיו ויהיו חוטבי עצים וכאלו נקוד ויהיו בשבא כאשר דברו להם הנשיאים רוצה לומר כאשר דברו להם לגבעונים בעצמם כי הנשיאים פייסו תחלה לגבעונים שיקבלו זה בסבר פנים יפות באופן שיאמרו אליהם הנשיאים היינו לישראל וכאשר דברו להם לגבעונים קאמר ובזה יתיישב מ"ש הפסוק ויאמרו אליהם הנשיאי' יחיו וכו' כי אמירה זו מיותרת כי פיהם המדבר תחלה אלא נר' שהנשיאים הפסיקו כדי לדבר אל הגבעונים על הפשר' הזאת ונתרצו ואחר כך ויאמרו אליהם הנשיאים לישראל יחיו וזהו כאשר דברו להם הנשיאי' לגבעוני' · והרד"ק ז"ל כתב במ"ש ויהיו בפת"ח כו' ע"ש :

ויקרא להם יהושע וכו' יש לדקדק או' לאמר והם מיותרים ובלתי צודקים ואפש' לו' כי אנשים רמאים אין ראוי שיראו פני מלך כיהושע ודוברי שקרים לא יכונו לנגד עיניו לכך כתי' וידבר אליהם לאמר ע"י שליח והתורגמן ביניהם וכאלו כתיב וידבר לאמר אליהם · או יאמר כא אמרו לי תשובה למה רימיתם וכו' ואל תיראו ואמר למה רימיתם אותנו לאמר ר"ל אתם חשבתם שרימיתם אותנו במאמר שאמרת' רחוקים אנחנו וכו' ולפי האמת כן ראוי לאמר שרחוקים אנחנו מכם כי הגבעונים לא מבני ישרא' הרחמנים וגומלי חסדים לך מ"ש למה רמיתם היא בבחינ' ואת' בקרבנו בריחוק המקום הוא שרמיתם לא מבחינת מדותכם המגונות שאין רמאו' כלל אלא כן ראוי ונכון לאמר רחוקים וכו' או יאמר למה רמיתם כלו' מה תועלת עלה בידכם רק האמירה שהרי אולי רמיתם אלא באתם בשלום הייתו משלימין עמכם בשעבוד קל ומזה שנגזר עליכם שהרי ועתה ארורים אתם וכו' ובזה מובן דאם לשון שאלה הוא היה לו להמתין עד שיענו אותו אלא ודאי הוא לא כיון לקבל מהם תשובה אלא שהם ענו אותו את"כ והטעם לפי שדנם כנחש שלא רצה הוא ית' לקבל ממנו אלא ויאמר ה' אלהים אל הנחש כי עשית זאת ולא שאל ממנו :

ועתה ארורים אתם אחז"ל שהגבעונים נדמו לנחש ערום מכל שחשב לרשת הארץ במות אדם

אדני צדק מלך ירושלם. מצאנו שמו בתורה מלכי צדק וידמה שכל מלכי ירושלם היה שמם מלכי צדק או אדני צדק כי הכל ענין אחד כמו שהיה שם מלכי מצרים פרעה והנה זכר כי ה' מלכי האמורי הם וכל מחניהם חנו על גבעון וילחמו עליה וכבר שלחו אנשי גבעון ליהושע שיעזרם כי ראוי לאדון שיציל עבדיו מיד הנלחמים עליהם ויתמה שאל יהושע את פי יי' על זה ועלה מן הגלגל הוא וכל עם המלחמה עמו וכל גבורי החיל וכבר אמר השם יתברך אל יהושע קודם זה בשאלו את פיו על דבר זאת המלחמה שלא יירא מהמלכים האלה וממחניהם כי בידו יתנם והוא מיהר לבא עליהם כל הלילה ויהומם יי' לפני ישראל ויכם ישר' מכה גדולה בגבעון וירדפם דרך מעלה בית חורון וגו' ויהי בנוסם מפני בני ישראל נלחם יי' גם מן השמים והמית מהם באבני הברד יותר ממה שהרגו בני ישראל בחרב: או

כה וְעַתָּה הִנְנוּ בְיָדֶךָ כַּטּוֹב וְכַיָּשָׁר בְּעֵינֶיךָ לַעֲשׂוֹת לָנוּ עֲשֵׂה׃ וַיַּעַשׂ לָהֶם כֵּן וַיַּצֵּל אוֹתָם מִיַּד בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל וְלֹא הֲרָגוּם׃ וַיִּתְּנֵם יְהוֹשֻׁעַ בַּיּוֹם הַהוּא חֹטְבֵי עֵצִים וְשֹׁאֲבֵי מַיִם לָעֵדָה וּלְמִזְבַּח יְהוָה עַד־הַיּוֹם הַזֶּה אֶל־הַמָּקוֹם אֲשֶׁר יִבְחָר׃

יוד

א וַיְהִי כִשְׁמֹעַ אֲדֹנִי־צֶדֶק מֶלֶךְ יְרוּשָׁלִַם כִּי־לָכַד יְהוֹשֻׁעַ אֶת־הָעַי וַיַּחֲרִימָהּ כַּאֲשֶׁר עָשָׂה לִירִיחוֹ וּלְמַלְכָּהּ כֵּן־עָשָׂה לָעַי וּלְמַלְכָּהּ וְכִי הִשְׁלִימוּ יֹשְׁבֵי גִבְעוֹן אֶת־יִשְׂרָאֵל וַיִּהְיוּ בְּקִרְבָּם׃ וַיִּירְאוּ מְאֹד כִּי עִיר גְּדוֹלָה גִּבְעוֹן כְּאַחַת עָרֵי הַמַּמְלָכָה וְכִי הִיא גְדוֹלָה מִן־הָעַי וְכָל־אֲנָשֶׁיהָ גִּבֹּרִים׃ וַיִּשְׁלַח אֲדֹנִי־צֶדֶק מֶלֶךְ יְרוּשָׁלִַם אֶל־הוֹהָם מֶלֶךְ־חֶבְרוֹן וְאֶל־פִּרְאָם מֶלֶךְ־יַרְמוּת וְאֶל־יָפִיעַ מֶלֶךְ־לָכִישׁ וְאֶל־דְּבִיר מֶלֶךְ־עֶגְלוֹן לֵאמֹר׃ עֲלוּ־אֵלַי וְעִזְרֻנִי וְנַכֶּה אֶת־גִּבְעוֹן כִּי־הִשְׁלִימָה אֶת־יְהוֹשֻׁעַ וְאֶת־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל׃
ה וַיֵּאָסְפוּ וַיַּעֲלוּ חֲמֵשֶׁת מַלְכֵי הָאֱמֹרִי מֶלֶךְ יְרוּשָׁלִַם מֶלֶךְ־חֶבְרוֹן מֶלֶךְ־יַרְמוּת מֶלֶךְ־לָכִישׁ מֶלֶךְ־עֶגְלוֹן הֵם וְכָל־מַחֲנֵיהֶם וַיַּחֲנוּ עַל־גִּבְעוֹן וַיִּלָּחֲמוּ עָלֶיהָ׃ וַיִּשְׁלְחוּ אַנְשֵׁי גִבְעוֹן אֶל־יְהוֹשֻׁעַ אֶל־הַמַּחֲנֶה הַגִּלְגָּלָה לֵאמֹר אַל־תֶּרֶף יָדֶיךָ מֵעֲבָדֶיךָ עֲלֵה אֵלֵינוּ מְהֵרָה וְהוֹשִׁיעָה לָּנוּ וְעָזְרֵנוּ כִּי נִקְבְּצוּ אֵלֵינוּ כָּל־מַלְכֵי הָאֱמֹרִי יֹשְׁבֵי הָהָר׃ וַיַּעַל יְהוֹשֻׁעַ מִן־הַגִּלְגָּל הוּא וְכָל־עַם הַמִּלְחָמָה עִמּוֹ וְכֹל גִּבּוֹרֵי הֶחָיִל׃
ויאמר

וכען הא אנחנא מסירין בידך כמא דתקין וכמא דכשר בעינך למעבד לנא עיבר: ועבד להון כן ושיזיב יתהון מיד בני ישראל ולא קטלונון: ומנינון יהושע ביומא ההיא לקטי אעין ומלן מיא לכנישתא ולמדבחא דיי עד יומא הדין לאתרא דיתרעי: והוה כד שמע אדוני צדק מלכא דירושלים ארי כבש יהושע ית עי וגמרה כמא דעבד ליריחו ולמלכה כן עבד לעי ולמלכה וארי אשלימו יתבי גבעון עם ישראל והוו ביניהון: ודחילו לחדא ארי קרתא רבתא גבעון כחדא מקרוי מלכותא וארי היא רבא מן עי וכל גברהא גיברין: ושלח אדוני צדק מלכא דירושלים לות הוהם מלכא דחברון ולות פראם מלכא דירמות ולות יפיע מלכא דלכיש ולות דביר מלכא דעגלון למימר: סקו לותי וסעדוני ונימחי ית יתבי גבעון ארי אשלימת עם יהושע ועם בני ישראל: ואתכנישו וסליקו חמשא מלכי אמוראה מלכא דירושלים מלכא דחברון מלכא דירמות מלכא דלכיש מלכא דעגלון אינון וכל משריתהון ושרו על גבעון ואגיחו קרבא עלה: ושלחו אנשי גבעון לות יהושע למשריתא לגילגלא למימר לא תרשל ידך מעבדך סק לוותנא בפריע ופרוק לנא וסעדנא ארי אתכנשו עלנא כל מלכי אמוראה יתבי טורא: וסליק יהושע מן גלגלא הוא וכל עמא עבדי קרבא עימיה וכל גיבורי חילא: ואמר

רדק

ועתה הננו בידך · קל ובסוף הכנוי הראשונה: אדני צדק · כל מלכי ירושלם היו נקראים בזמן ההוא מלכי צדק או אדני צדק כמו שנ' ומלכי צדק מלך שלם הו' ירושלים כמו שכתוב ויהי בשלם סכו ונקראו כן בעבור ירושלם שהוא מקום צדק : או

כלי יקר

וזהו כן אלה חשבו אם הורגים אותנו עוברים על השבועה ואין יורשים את הארץ ואם אין הורגים עוברים על לא תכרות להם ברית וכו' לעומת כן א"ל הלשון שנ' בנחש ועת' ארור אתה וכן בהם ועתה ארורים אתם וכו' ארירן כנחש · ולי נראה במ"ש חז"ל מסכת יבמות פ' הערל דמשה גזר להבוא דרא ויהושע גזר לבזמן שבית המקדש קיים ודוד גזר עליהם לחרבן הבית וזה נ"ל שאמר ועתה כלומר עד עתה כבר גזר משה על הנתינים להבוא דרא ועתה אני גוזר עליכם שארורי' ולא יכרת וכו' לבית אלהי כל זמן שב"ה קיים · ולפי שהם חשבו להנצל משעבוד יש' ולעבוד ג"כ את אלהיהם כנגד הא' אמר ולא יכרת עבד וכנגד הב' לבית אלהי שיהיו משועבדים לה':

ויענו את יהושע וכו' טעם כפל הגד הוגד הכונה שא"ל כי ענין זה של לא תחי' כל נשמ' שהיא מצוה פרטית בז' עממין אז תכף כשנצטוה בו משה הוגד לנו וגם בעת הזאת מחד' ז"ש הגד בעת הזאת וגם כן הוגד לעבדיך מאז את אשר צוה וכו' ר"ל את תכף וסמוך אל הצווי הוגד לעבדיך · וטעם כפל ויענו את יהושע ויאמרו כוון הכתוב לומר שכדי לענות את יהושע דהיה בערמה ולא שהיה האמת כשסבר ידעו שהם שלום יענו ופתחו לישראל והיו להם למס לא ימיתום אלא יען שלא מצאו מענה אמרו דברים לא האמת כי הגיד הוגד וכו' ונעש' הדבר הזה כתב ונעשה בצר"י שלא כמנהג וכבר כתבנו הדומים להם מכלול ע"כ:

ועתה הננו בידך כל המפרשי' ז"ל השוו בזה שזאת השבועה שנשבעו לגבעונים ע"מ שהם רחוקים ועכשיו שנמצאו קרובים השבועה בטעות והיו יכולים להורגם ובזה אבין אומר ועתה הננו בידך ר"ל ועתה שהיינו רמאים הננו בידך כי ידענו שלא תצילנו השבועה וע"כ כטוב וכישר בעיניך עשה אתה בעצמך ולא תלוה זולתך כי ממתים ידך ולא יד זולתך וז"ש ויעש להם כן ר"ל כן כמו שאמרו עשה אתה בעצמך כן עשה הוא בעצמו ולא ע"י זולתו כי ויצל אותם מיד בני ישרא' ולא הרגום הם ב' דברים הא' שלא הרגום והב' שהצילם הוא עצמו שאפי' העונש של חוטבי עצים לא היה ע"י ישראל · ומהרי"א ז"ל פי' ועתה הננו בידך כטוב וכישר וכו' שאלו ממנו שלא יעשה עמהם בדין גמור אלא יכנס להם לפנים משורת הדין וז"ש כטוב וכישר בעיניך עשה כטוב זו מדת החסד שהיא לפנים משורת הדין וכישר זה הדין שתאחוז מזה וגם מזה וז"ש ויעש להם יהושע כן ר"ל כן לעשות טוב וישר זו בילוע בין החסד והדין שבדין היה מחייב להורגן כי במרמה באו והשבועה אינ' כלום ואפ"ה עשה עמהם הטוב בהחיותם והישר במה ששעבדם לחוטבי עצים ושואבי מים:

ויתנם יהושע ביום וכו' מהרי"א ז"ל כתב שיהושע שינה ממה שאמרו הנשיאים כי הנשיאים אמרו שיהיו חוטבי עצים ושואבי מים לעדה ויהושע אמר שעיקר שעבודם לבית ה' בשלם ולעדה ג"כ ולא לעדה לבדה וז"ש ויתנם יהושע ביום ההוא חוטבי עצים וכו' לעדה בעודם כובשי' ואחר הכיבוש והילוק למזבח ה' באופן שעיקר התמדת שעבודם הוא למזבח ולפי שעה לעדה בעודם כובשים · וכפי שטת חז"ל שא' פ' הערל משה גזר על ההוא דרא ויהושע כל זמן שב"ה קיים בזה מובן או' ויתנם יהושע ביום ההוא ר"ל מה שחיד' יהושע עליהם ביום ההוא נוסף על גזר' משה ע"ה הוא שיהיו חוטבי עצים ושואבי מים ולמזבח ה' עד היום הזה דהיינו אל המקום אשר יבחר כל זמן שבית המקד' קיים ג"כ אחז"ל שיהושע גזר עליהם בתנאי שיהי' הדבר תלוי ועומד עד עמוד דוד מלך ישראל ואם ירצה להתיר' בקהל יותרו וכשבא דוד וראה שהם אכזריים כדכתיב והגבעונים לא מבני ישראל המה עמ' וריחקן:

ויהי כשמוע אדוני צדק אחז"ל המקום הזה מצדיק את יושביו אדוני צדק מלכי צדק נקר' ירושלם צדק ע"ש צדק ילין בה ע"כ · ועיין פי' רש"י וכ"כ הרד"ק והוסיף ונקראו כן בעבור ירושלם שהוא מקום צדק ע"כ · ולי אפשר שנקרא כן להודיע שלא יהיה המלך אלא לעשות הצדק כדכתיב הן לצדק ימלוך מלך ולכך יקראו כולם צדק להודיע שהוא ישפוט במדינ' בצדק ולעומת זה כאמר צדק ילין בה לשעב' בימי עולם קמו מלכיה צדק ילין בה כי מעולם היתה עיר גדולה לאלהים ואמר ויהי כשמוע וכו' כי לכד וכו' אמר שנתפעלו הרבה יען ששמעו כי לכד יהושע את העי ועכ"ז החרים' ובשלמ' יריחו שהחרימ' ניחא לפי שנכבשה בהשגחתו ית' ראוי להחרים לגבוה לכך נתפעל אחר' יריחו אכן כשמעו כי לכד יהושע את העי ועם היו' שלכד אותם בהשתדלו' כובשי עכ"ז החרים' כאשר עשה ליריחו למלכ' כן עשה לעי ולמלכ' עם היות שאין ראוי להשוות' כיון שלא השוו בכבישת' שיריחו נכבש' לפני ה' והעי לכד יהושע בתחבולת הארב ושמעו עוד שמוערעה שיושבי גבעון שהשלימו האלהי שכבדו' והוטיב' בראשו ויניחום בארצ' על שמריבם כי היו גם הם עושים שלו' המנ' לא כן היה אלא וכי השלימו יושבי גבעון את יש' ויהיו בקרבם שלא הניחו' בארצם אלא בקרבם מפוזרים ומפורדים עד שלא יכשלו ראש וזהו תכלית הרע אשר ב' שמועו' אלו גרמו היראה להם וז"ש וייראו מאד · ומהרי"א ז"ל כתב ז"ל אמר שמלך ירושלם ראה שאנשי גבעון פשעו ד' פשיעות בשלום זה שעשו עם ישראל הא' שבראות הרע שעשו ישראל ליריחו ולעי והיה ראוי לכל יושבי הארץ יצטערו עליה' וישתדלו לנקום נקמתו ויושבי גבעון נהפכו עשו שלא שתו על לב רעת אחיהם וז"ש ויהי כשמו' וכו' כי לכד כו' וכי השלימו שעכ"ז שהרע' יש' ליריחו ולעי השלימו יושבי גבעון וגדול עונם מנשוא הב' כי יושבי גבעון עשו שלום זה שלא מדעת מלכם וכמו שדקדקו מפ' האמור למע' ויושבי גבעון שמעו כו' שלא הזכיר מלך לא יושבי גבעון וזה קשר גדול שילמדנו שאר המדינות להרי' יד במלכם וזה נכלל ג"כ במ"ש וכי השלימו יושבי גבעון שהם השלימו בלי עצת מלכם והג' שבהיות ישראל נטושים על פני השדה הם ונשיה' וטפם גדולי' וקטני' לא יתמידו במלחמ' אמנם בעת השלו' של גבעון שיבה להתמיד במלחמה כי מקום רחב יהיה לישראל לעמוד בו וכי עיר גדול' גבעון ז"ש וייראו מאד כי עיר גדולה גבעון לספק להם מזון ומכיחה והד' כי מאחר שהיא עיר גדול' מן העי והנשיה גבורי' ועכ"ז לא עצרו כח להלחם ראויים ליענש ו"ה וכי הי' עיר גדולה מן העי וכל אנשיה גבורים שאלו היתה קטנה מן העי לא תאשם כנשא' ק"ו בעצמה אם בארזים נפלה שלהבת כו' אמנם עיר גדולה הי' מן העי לכך שלח בעד ה' המלכ' להעניש את יושבי גבעון וכל העם ישמעו ויראו ולא יזידון עוד ע"כ ועפ"י שיטתו ז"ל בפסוק ג' שהיה רמוז אפש' לפרש במ"ש וכי השלימו יושבי גבעון ויהיו בקרבם שישראל ישבו בקרב הגבעונים שנתנ' להם עריהם לשבת והוא הלאו · ובסמוך אכתוב עוד בזה בס"ד:

וייראו מאד וכו' אמר וייראו לשון רבים כי נתייראו יחדו כל המלכי' ההם ולא אדוני צדק לבדו המתיירא אלא שאר המלכים היו ממתינים לראות איך יפול דבר במלך ירושלים וכפי אשר יראו כן יתייעצו לעשות אלא שמלך ירושלים חכם עיניו בראשו של דבר להקבץ יחדו עם החמשה מלכים ואמר שסב' היראה היה יען כי עיר גדולה גבעון והשלימו ויהיו בקרבם של ישראל באופן שנוסף גם הוא על שונאיהם להלחם וספר שגדולת העיר הזאת בכמו' ואיכות רחבה וארוכה כאחד ערי הממלכה ובאיכו' ג"כ וכי היא עיר גדול' מן העי באיכות העיר עצמה מחומותי' ובחיכ' איכו' העם אמר וכל אנשיה גבורים · ואפשר לפרש בהפך כי עיר גדולה גבעון באיכותה כא' ערי הממלכה בעושר וכבוד אנשיה וכנגד הכמות אמר וכי היא גדולה מן העי והנה מן המתרגם נוכיח שיש הפרש בין ב' לשונות גדולת גבעון לגדולה מן העי כי הרגם הראשון רבתא גבעון ובשני תרג' וארי היא רבתא ויש להוכיח דרבתא בכמו' דכן תרגום והאבן גדולה רבתא והאם בכמו' היא ואמר כאחת ערי בחסרון מ"ם כאלו כתיב מערי · ואפשר לומר שלא כתב מערי שלא כדרכו' שזו היתה המיוחדת מערי הממלכה לכך כתי' כאחד ערי לקטנה שבהם דתפשת מועט תפשת:

וישלח אדוני צדק כו' עלו אלי וכו' ויאספו אליו כו' הנה יש לדקדק שפסוק ויאספו ויעלו כו' מיותר לגמרי כי הי"לל ויעשו כן ויחנו על גבעון כו' ונראה כי אדוני צדק היה הגדול שבהם מאחר שהיה נתעורר על זה יותר מהם ולעומת זה נתן אל לבו לעלות עליהם הוא ומחנהו כי רב מאד ועצום ושאר המלכים יעלו אליו כי הוא משוח מלחמה זו ויעזרוהו וז"ש עלו אלי ויעזרוני כאלו הוא בעל המלחמה הזו ועיקרי בה אמנם אלה המלכים בגאוה ובוז לא עשו כן לא תחל' ויאספו ואח"כ ויעלו יחדיו כדי שתקרא המלחמה ע"ש כולם יחדיו להתפאר יחדיו בניצחון וז"ש ויעלו חמשה מלכי האמורי דמיניה בכלל ואח"כ בפרט מלך ירושלים מלך וכו' להודיע שיחדיו חמשתן שוים במערכת מלחמה זו וע"ש כולם בשוה תקרא שהם מלכי' האמורי והם וכל מחניהם שכל אחד הביא מחנהו בשלימות ולא נשען על מחנה חבירו וחזר ואמר הם וכל מחניהם מקים מחניהם להם מה הם נאספו תחלה יחדיו כך כל מחניה' נאספו יחדיו עמהם ומודיע בזה ב' דברים א' גדול השנא' שהיה בכל מחנה מהם שכולם יחד נאספו משנאת' את ישרא' כי נאספו על גבעון כדי להלחם עם ישרא' כי השכל היה מחייב שיעזרום ישראל או יודיע חיזת האלי"ם שהיה עליהם שלא זזו ממקומ' אלא הם וכל מחניהם כי היה לבבם למים:

וישלחו אנשי גבעון · הודיע כאן הכתוב הענין הג' שכיון הוא ית' לתת בלבם ויתקבצו יחדיו כדי שתתאחר המלחמה זמן מה כדי שיוכלו אנשי גבעון להודי' ביני וביני ולגלות אוזן יהושע וז"ש וישלחו אנשי גבעון כו' והושיעה לנו ועזרנו כי נקבצו אלינו כל מלכי וכו' שלשון הפסוק מוכיח ששליחות האה שלחו ליהוש' בעודם נקבצים קודם שבאו עליה דאלו אחר שבאו על גבעון וילחמו עליה הי"לל כי נקבצו עלינו מדקאמר אלינו אלמא קודם שבאו אליהם שלחו אל יהושע ועוד דהי"לל העיקר כי נקבצו עלינו ונלחמים אלא ודאי בעת שהיו נקבצים לבוא אליהם באה להם השמועה אל אנשי גבעון ושלחו אל יהושע לאמר אל תרף כו' ומ"ש לאמר רצו לדבר נחות לומר כשת' כלימה פנינו ממה שרימינו אותך ואין לנו פה לדבר אבל מה שמצאנו פתחון פה לאמר הוא מצד כבודך שלא יתחלל שכיון שעבדיך אנחנו כבודך הוא לעזרנו וז"ש לאמר אל תרף ידיך מעבדיך ואפשר

מסרה

ולמזבח ב' וסי' ויתנם יהושע ביום ההוא חטבי' · ולמזבח הקטרת : יבחר ה' קמצין בקריא' וסימ' שלש פעמי' בשנה יראה כל זכורך · בבוא כל ישראל לראות את פני · ולמזבח יי' עד היו' ד' יהושע · המסכן תרומה עץ לא ירקב · מי זה האיש ירא · וסימ' שבזה"ם : גברי' ז' חס' וסימ' וכל אנשי גברי' קשת גברים חתים · איך נפלו גברים · אתה ידעת את אביך יהיו כגברי' בוסים · עיר גברים עלה חכם · ששים גברים סביב : ויאספו י"ב בקריא' וסימ' נמסר בסדר כי תשא :

מנחה קטנה

ואכי בשמוע וגו' הנה מדרך הגבורי' ואנשי צדק הנמוסיי או שטבעי שיאהבו את דתם ואת חרבותם יותר מנפשם עד שלא ימירו אותם עם היות שיראו המות בעיניהם ומי שיעשה ההפוך הוא להם לקלס ומוטל על המלך הצדק הנמוסיי להוכיח עם כזה כדי שלא יתפשט נגע כזה בכל הארצות · גם ידוע שאין כל האנשי' שוים בדריכת הצדק כי יש אנשים שילמדו זה מצד טבעם ויושר שכל ולא יצטרכו ללמוד זה מזולתם ויש אחרים שאין שכלם כ"כ ישר לדעת זה מצד עצמם אם לא שיור' זה הנסיון או המלמד ולאנשי' כאלו אם לא קדם לה' נסיון ולא היה להם ממי ללמוד אין לה' אשמה ב"כ בעברם על זה · ובזה בנין הפסוקי' הנה אדני צדק היה מלך בירושלי' אשר אוירי' טוב וישר והיושב בה יהי' רודף הצדק בטבע מצות המזג אשר יקנה משכנו ולזה היה נקרא המולך בה אדוני צדק או מלכי צדק ולזה כאשר שמע כי לכד יהושע את העי והיו שלמים באמונת' עד שמתו כול' על דתם וחרב' וא"כ היה להם לאנשי גבעון ללמוד מהם ועוד היה זה נסיון שני שגם אנשי יריחו עשו כך ועמנו לפדו אנשי עי לעשות כמות' ואנשי גבעון לא כן עשו אלא שתאשו בשתיה' שקבלו עליה' דת יהודות ועזבו דתם וגם את ארצ' בזוו שמסרו להיות עבדים לישראל ומה שקנה עבד קנה רבו · ואין לומר שאין הנדון דומה לראי' כי שם היתה עיר גדולה וא"כ עמדו על נפשם שהיו סוברי' להנצל משא"כ גבעון זה אינו אדרבה כי היא עיר גדולה מן העי ואנשי' גבורי' והיה ביכלת להם להלחם כנגד ישראל · ואם גם בזה לא תתנחם נפשם היה להם לשלוח אל המלכים אשר בארץ לעזרן ביותה כאחת ערי הממלכו באשר שלא היה לה מלך לעצמה ע"כ כל המלכים אשר סביבו הם צריכי' לבוא לעזו' בעת כחי' לכבוש הארצ' ואנשי גבעון מאסו בעזר כל המלכי' ולא שלחו אליהם ולא בקשו עזרתם כי לו שלחו אחריהם לעזור להם ולא באו אז הי' להם התנצלות קצת לעשות מה שעשו מש"אכ שבשיו גיכנו וביזוו כל מלכי הארץ כאילו קורה ידם להושיע · באופן כי לא באחת ושתים עשו אנשי גבעון שלא הגיגן אלא בכמה וכמה דברי' א' ביזו את דתם ב' ביזו את ארצם · ג' ביזו את עצמם להיו' לעבדי' ד' קבלו עליהם דת יהדות. ה' שביזו כבוד המלכי' שלא שלחו אחריה' לעזרתם ופגמו בכבודם בזה בשיעור רב · ו' שבורו דרך לפני שאר המקומו' פן ואולי יעשו גם המה כמעשיהם ויתפשט הנגע בכל ארץ כנען ע"כ נמנו וגמרו לעלות על גבעון למלחמה ולעשות נקם למען יוסרו כל הנותרים ולא יעשו כמעשיהם : עלו אלי ועזרוני כי במוני כמוכם הדבר נוגע לכם ככל אופניו כמו שהוא נוגע לי כי אין לי עסק פרטי עם אנשי גבעון שאבכים עצמי בעוני הקורה יותר מכם אלא מה שיש לי עליהם הוא שהשלימו עם יהושע להיות לו לעבדים ועם ישראל שקבלו דתם להיות מכונים בשם ישראל · וכיון שכן בולנו שוים בו לנקום נקם ע"כ בשם שאני בא בכל כחי להלחם נגדם גם אתם במוני תעשו כי לא נופל אתם ממני בזה הדבר ע"כ תיכף ויאספו ויעלו כי נתנו מקום לדבריו לבנם באזניהם כי ראו שיפה דבר ושעל כולם מוטל לגדר גדר ומענו ראו וכן עשו שבאו בעצמם ובכבודם עם כל מחניהם כמו שעשה אדני צדק : וישלחו אנשי גבעון אל יהושע וגו' אל תרף ידיך כי כל ששיבות האמורי שבסביבי' הם באים עלינו כולם נוגע בכם כי לא אותנו בזו כי אם אלהיכם ולכם כי אלו על אשר כרתנו הברית עמכם היו באים

רשי

אז ידבר · אמ' שירה תחת השמש לפי שאמ' לשמש דום דום מלומר שירה וכל זמן שהוא דומם ועומד ואינו מהלך שבכל עת הילוכו הוא אומר שירה ופשוטו של מקרא דום לשון המתנה כמו אם כה יאמרו אלינו דומו וכן דום לה': וירח בעמק אילון · אותה שעה היה הירח עומד כנגד עמק אילון והוא רחוק מגבעון שהרי גבעון בגבול בנימן ואילון בגבול דן: הלא

רדק

אז ידבר יהושע · ת"י בכן שבח יהושע · ויתכן כי אחר התפלה היתה השירה והשירה לא הזכיר או השירה היא וידום השמש והתפלה היא ויאמר לעיני ישראל שמש בגבעון דום וכן זוכר אותה בדרש זו השירה במנין עשר שירות ולשון ידבר מורה על שירה לא על תפלה כמו וידבר דוד לה' את דברי השירה · ויאמר בתפלתו לעיני ישראל שמש בגבעון דום · כלומ' הפלא הזה יראה היום לעיני ישראל או לעיני ישראל דבק עם ויאמר כלומר התפלה הזאת אמרה בקול לפני ישראל ופי' דום המתן כמו דמו עד הגיענו אליכ' כלומ' שיעמוד גלגל השמש במקומו ולא ירוץ כמשפטו: וירח בעמק אילון · ולירח אמ' גם כן שיעמוד בעמק אילון ואף על פי שגבעון היה בגבול בנימן ואילון בגבול דן ידמה כי רדפו אותם והכוס מגבעון עד אילון ובגבעון היה חצי היום כשהתפלל שיעמוד השמש והאל שמע בקולו כמו שאמר ויעמוד השמש בחצי השמים ועמוד עד שיעור שבין עמידתו ומרוצתו היה כיום' תמי' והוא היום הארוך שבשנה והוא יום תקופת תמוז וכשבא השמש היו בעמק אילון והאיר הירח והיה הירח אז מן הדומ' בתחלת החדש או בשלישיתו והתפלל על' ושיעמוד הירח להאיר להם עד שתכלה נקמתם באויביהם וכן היה כמו שאמר וירח עמד עד יקום גוי אויביו וזאת הפליאה כתובה על ספר הישר והוא ספר תורת משה והוא מה שאמר הקב"ה ית' נגד כל עמך אעשה נפלאות וגו' כמו שפירש א"א ז"ל כי שתי אותות אמר לו בפסוק ההוא קריעת פני משה והוא מה שאמר כי נורא הוא אשר אני עושה עמך ועמידת השמש ליהושע והוא מה שאמר נגד כל עמך אעשה נפלא' וכהן לו אות קרוב להאמי' כהו' רחוק וכדרש שלשים ושש שעות עמדו השמש והירח כי כד המלחמה היתה בערב שבת ונתייר' יהוש' שלא יחללו ישראל את השבת ופשט ידיו למע' שיעמוד השמש ביום הששי כשיעור יום שבת והירח כשיעור ליל שבת ומוצאי שבת והם שלשים ושש שעות:

פסוקים

וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־יְהוֹשֻׁעַ אַל־תִּירָא מֵהֶם כִּי בְיָדְךָ נְתַתִּים לֹא־יַעֲמֹד אִישׁ מֵהֶם בְּפָנֶיךָ׃ וַיָּבֹא אֲלֵיהֶם יְהוֹשֻׁעַ פִּתְאֹם כָּל־הַלַּיְלָה עָלָה מִן־הַגִּלְגָּל׃ וַיְהֻמֵּם יְהוָה לִפְנֵי יִשְׂרָאֵל וַיַּכֵּם מַכָּה־גְדוֹלָה בְּגִבְעוֹן וַיִּרְדְּפֵם דֶּרֶךְ מַעֲלֵה בֵית־חוֹרֹן וַיַּכֵּם עַד־עֲזֵקָה וְעַד־מַקֵּדָה׃ וַיְהִי בְּנֻסָם מִפְּנֵי יִשְׂרָאֵל הֵם בְּמוֹרַד בֵּית־חוֹרֹן וַיהוָה הִשְׁלִיךְ עֲלֵיהֶם אֲבָנִים גְּדֹלוֹת מִן־הַשָּׁמַיִם עַד־עֲזֵקָה וַיָּמֻתוּ רַבִּים אֲשֶׁר־מֵתוּ בְּאַבְנֵי הַבָּרָד מֵאֲשֶׁר הָרְגוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל בֶּחָרֶב׃

טו אָז יְדַבֵּר יְהוֹשֻׁעַ לַיהוָה בְּיוֹם תֵּת יְהוָה אֶת־הָאֱמֹרִי לִפְנֵי בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וַיֹּאמֶר ׀ לְעֵינֵי יִשְׂרָאֵל שֶׁמֶשׁ בְּגִבְעוֹן דּוֹם וְיָרֵחַ בְּעֵמֶק אַיָּלוֹן׃ וידם

(בגליון: יתיר יו"ד · ג' · יו"ד פסו' עד ועד · כ"א מל' · ב' וא' · ב' ד חס' · וי"ו תניין · ל' · ט')

תרגום

וַאֲמַר יְיָ לִיהוֹשֻׁעַ לָא תִדְחַל מִנְּהוֹן אֲרֵי בִידָךְ מְסַרְתִּינוּן לָא יִתְעַתַּד אֱנַשׁ מִנְּהוֹן קֳדָמָךְ׃ וַאֲתָא לְוָתְהוֹן יְהוֹשֻׁעַ בִּתְכֵיף כָּל לֵילְיָא סְלִיק מִן גִּלְגְּלָא׃ וְתַבְּרִינוּן יְיָ קֳדָם יִשְׂרָאֵל וּמְחָנוּן מְחָתָא רַבָּא בְּגִבְעוֹן וּרְדָפִינוּן בְּאוֹרַח מַסְקָנָא דְבֵית חוֹרוֹן וּמְחָנוּן עַד עֲזֵקָה וְעַד מַקֵּדָה׃ וַהֲוָה בְּמֵיפַּכְהוֹן מִן קֳדָם יִשְׂרָאֵל אִנּוּן בְּמַחֲתָנָא דְבֵית חוֹרוֹן וּמִן קֳדָם יְיָ אִתְרְמִיאָה עֲלֵיהוֹן אַבְנִין רַבְרְבַן מִן שְׁמַיָּא עַד דַּאֲתוֹ לַעֲזֵקָה וּמִיתוּ סַגִּיאִין דְּמִיתוּ בְּאַבְנֵי בַרְדָא מִדְּקַטִּילוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל בְּחַרְבָּא׃ בְּכֵן שַׁבַּח יְהוֹשֻׁעַ קֳדָם יְיָ בְּיוֹמָא דִמְסַר יְיָ יָת אֱמוֹרָאָה קֳדָם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וַאֲמַר לְעֵינֵי יִשְׂרָאֵל שִׁמְשָׁא בְּגִבְעוֹן אוֹרִיךְ וְסִיהֲרָא בְּמֵישַׁר אַיָּלוֹן׃ ואוריך

רלבג

אז ידבר יהושע לה' · בזאת הפר' יש ספקו' רבות ראוי לעיין בהם האחד הוא שאם היה שהשמש עמד ובטל מהתנוע' הגלגלית לו הנה היה זה המופת יות' נפלא לאין שיעור מהמופתי' שנעשו ע"י משה וזה כי המופתי' ההם היו בשנוי טבע הנמצאו' אלו השפלות והוא יותר נפלא לאין שיעור מה שישתנו בו אלו הנמצאות הנכבדות לשנות את תפקידם חשלום על הנמצאו' השפלות אלו לשנו' ענין סדורם כי בהם בעצמ' מחסרון הסדר והיושר מה שלא יעלם ובכלל הנה זה ממה שאין צרי' ביאור למי שעיין באלו העמוקות וכבר ביארנו זה באופן שלם בו' מספ' מלחמו' ה' ואם היה הענין כן הנה זה סותר מה שאמ' התורה שלא קם כביא עוד בישר' כמשה לכל האותו' והמופתי' אשר עשה משה לעיני כל ישר' ואם אמרנו שכבר נעשה כמו זה המופת ע"י משה ואם לא נזכר בתור' כמו שאמרו קצת רז"ל הנה נשאר זה הספק בעינו כי כבר היה שוה לו יהוש' בגדול שבמופתים הנעשים על יד משה רבינו ע"ה עם שאם היה הענין כן היה ראוי שלא תשתוק התור' מלספר זה המופת הנפלא כי תכחני נראה מכונת התורה לפרסם ענין המופתים והנפלאות כי זה ממה שיביא להאמין בשם ית' כמו שנזכר בתורה בענין המופתים שנעשו לפרעה אמר ולמען תספר באזני בנך וגו' וידעתם כי אני ה' ועוד כי כבר יראה מפשטי אלו הדברי' שלא נתבטל השמש מהתנוע' ולא הירח וזה יתבאר מפנים מהם מה שאמ' ולא אץ לבוא ר"ל שלא מהר לבוא וזה לא ישלול ממנו התנוע' אבל ישלול ממנו מהירו' התנועה והמאמר שזה דרכו יחייב לו התנועה בכיון אלו המאמרים השלמים אשר ידובר בהם בדברים מדלך מה הוא ומהם מה שאמ' שמש בגבעון דום וירח בעמק אילון ולא אמר שמש דום וירח אבל לקח להם מקו' רחב היו כלאים או אל המקום ההוא והוא מבואר שמי שישלול התנועה מהמקו' הרחב לא ישלול התנוע' במוחלט כי כבר אפשר שיתנועע במקום רחב ההוא וכבר יחייב זה המאמר בכמו המאמרים השלמים לשמש ולירח התנועה והמשל שמי שיאמר שפלוני עומד בארצו כך וכך ימים הנה לא יתחייב מזה אלא שלא יצא מארצו אבל שכבר יתנועע בארצו או לא יהיה זה המאמר מדלך מה הוא כי יתחייב למי שישלול ממנו התנועה שיאמר שלא יתנועע לא שלא יצא מארצו וזה מבואר למי שעיין בסדרים ההגיוניים אשר למלאכת המופתית הורה בזה כי זה המופת הוא בענין המלחמה בעצמותה ואם היה זה המופת בעמידה מהתנוע' לא היה לו רו' לקנות דעות אמיתיות ולא נזכר בכאן רושם בזה המופת באחד מאלו הגדדים ומהם שכבר התבאר בספר מ' ולזה הוא מבואר שלא היה זה המופת בזה הענין אשר יחשוב בתחלת המחשבה שהיה בו המופת בזה הספור בשנוי סדר תנועת הסדר והוא מה שאמר ישעיה לחזקיה כשאמר מה אות כי ירפא ה' לי ועליתי ביום השלישי

כלי יקר

רלב"ג

והנה ספר הישר אמשוב שהיה נקרא כך ואבד עם הגלות וכבר רבו בו הפירושי' לרבותינו ז"ל ורצוי שתדע כי השמש יחדש היום ולזה נאמר שהיום ירד אחר בשקיעת השמש לפרש כי אז יאלם אור השמש ומה שהיה בו אור השמש יותר חזק הוא בעת היותו בחצי השמים הנה זה מבואר בנפשו מן החוש וזהו יתבאר גם כן ממה שאמר וארח לצדיקים כאור נוגה הולך ואור עד נכון היום ר"ל שאורו יוסיף עד נכון היום כן ארח לצדיקים מתיסר תמיד אל תוספת השלמות וזהו מבואר שבעת היות השמש בחצי השמים לא תוכל בו ירידה כי אם בעת ארוך וזה מבואר מאד למי שעיין בחכמת התכונה עיון מעט וזה יתבאר גם כן מצד כלי המבט כמו האצטורלביו ורביע העיגול כי אז לא תוכל לשמש ירידה באלו הכלי' כמו חצי שעה ולזה אמ' שכבר עמד השמש או בחצי השמים כי כן היה מפורש כי הם היו אצל גבעון וקיוו רואי' השמש על גבעון ולא מהר השמ' לרדת כמו שדרך היום התמים שלא ימהר השמ' לרדת בו ואחשב שאורך עיר גבעון היה ממזרח למערב וזאת התנועה לא תוכל מאד לשמש אלא חצי היום למיעוט שיעור ירידתו הנה זכר שמצד הנטייה הנראית לו מצד הירידה לא יצא שלא יראה כנגד גבעון אע"פ שהיתה רחבה גד כי לא מיהר לבוא כמשפט ענין השמש אלא שמיכו היו' · וכאן נשלם ביאור דברי זאת הפרשה

והותרו

וַיִּדֹּם הַשֶּׁמֶשׁ וְיָרֵחַ עָמָד עַד־יִקֹּם גּוֹי אֹיְבָיו הֲלֹא־הִיא כְתוּבָה עַל־סֵפֶר הַיָּשָׁר וַיַּעֲמֹד הַשֶּׁמֶשׁ בַּחֲצִי הַשָּׁמַיִם וְלֹא־אָץ לָבוֹא כְּיוֹם תָּמִים׃

ולא

וְאוֹרִיךְ שִׁמְשָׁא וְסִיהֲרָא קָם עַד דְּאִתְפְּרַע עַמָּא יִשְׂרָאֵל מִבַּעֲלֵי דְבָבֵיהוֹן הֲלָא הִיא כְתִיבָא עַל סִפְרָא דְאוֹרַיְתָא וְקָם שִׁמְשָׁא בְּפַלְגוּת שְׁמַיָּא וְלָא דְחַק לְמֵיעַל כְּיוֹם שְׁלִים׃

ולא

רדק

עד יקום גוי אויביו · כמו מאויביו וכן השמרו לכם עלות בהר : ולא

רשי

הלא היא כתובה · דבר זה נכתב בתורה שאמר לו יעקב ליוסף זרעו של אפרים יהיה מלא הגוי' אימתי ביו' שעמדה חמה ליהושע נתמלא כל העולם שמעו של יהושע ויעמד השמש בחצי השמים ולא אץ לבא כיום תמים :

גלו

כלי יקר

ולמר כדאית ליה פעמים ביום א' בחצי השמים עמידה א' ובעת בוא השמש עמידה שנית ועיקרא דמלתא איתא בגמרא במס' ע"ה ז"ל וכמה א"ר יהושע בן לוי עשרין וארבע שעי אזל שית וקם שית אזל שית וקם שית כולא מילתא כיום תמיסר' אליעזר אומר ל"ו אזל שית וקם תריסר אזל שית וקם תריסר עמידתו כיום תמיד רבי שמואל בר נחמני אמר מ"ח אזל שית וקם תריסר אזל שית וקם כ"ד ולא אץ לבוא כיום תמיד מכלל דמעיקרא לאו כיום תמים איכא דאמרי בתוספת פליגי ר' יהושע או' אזל שית וקם תריסר אזל שית וקם תריסר עמידתו כיום תמים רבי אליעזר אומר ל"ו אזל שית וקם תריסר אזל שית וקם כ"ד ולא אץ לבא כיום תמיד רש"בן אומר מ"ח אזל שית וקם כ"ד מקים עמידתו לביאתו מה ביאתו כיום תמים אף עמידתו כיום תמים ע"כ וצריך להבין במאי קמפלגי הני תנאי והני תרי ליסני · ואומר דלכולהו ליסני נוסח התנאים בלשונם כך רי"בל אומר כ"ד רבי אלעזר ל"ו רשב"ן אומ' מ"ח והיפליגו בזה ליסני ליסנא קמא מפר' רי"בל כ"ד דהיינו אזל שית וקם שית כולא מילת' כיום תמים ור"א ל"ו אזל שית וקם תריסר כו' שהתנאים האלו מדברי' וכוללין בדבריהם בשיעורם העיקר והתוספ' וליסנא בתרא איכא דאמרי בתוספת פליגי לא הזכירו בדבריהם אלא שיעור התוספת ורי"בל דקאמר כ"ד בתוספת קאמר מלבד הי"ב שעות של יום ורבי אליעזר שאמר ל"ו היינו ל"ו שעות התוספ' מלבד י"ב של יום ורש"בן שאמר מ"ח תוספת מלבד י"ב של יום וקא מיפלגי הני תנאי לליסנא קמא דרש"בל סבר תפסת מועט תפסת דכולא מילתא כיום תמים י"ב שעות מהיום וי"ב שעות בב' עמידות הכל כיו' תמים ורבי אליעזר אמר ל"ו שעות מדלא כתיב ולא אץ לבוא כיום תמים וכתיב כיום הכף בהא לגלות שהעמיד' כיום תמים דאי כולא מילתא כיום תמיד וכרי"בל כף של כיום למה לי לימא ולא אץ לבוא יום תמים שכולא מילתא שיעור' יום תמים ורבי שמואל בר נחמני דריש מ"ח מדקאמר לבוא כיום תמים דהי"לל ולא אץ בא כיום תמים שאז הייתי דורש כרבי אלעזר ודכתי' לבא כיום תמים הרי הוא כאלו הכתוב עצמו אומר לבוא לבדו שיעורו כיום תמים שעיור ויעמד השמש היינו כיום תמים אלא כשיעור עמידה סתמית שעומד בלילה שכן כתב רש"י ז"ל דיום תמים דקרא אשהייה דשהיה וקמייתא קאי דלא כתי' ביה כיום תמים סתם עמידה י"ב שעות בעמידה שדרכו לעומד ולשתוק בלילה ע"כ : אמנם האיכא דאמרי בתוספת פליגי סבר דקרא אין לדבר בעיקרו של יום ועם התוספת דמה לו להזכיר העיקרי הלא ודאי אין הכתוב מזכיר אלא התוספת שהוא החידוש וכן התנאים שר' יהושע אמר כ"ד ר"א ל"ו ורשב"ן מ"ח כולן בתוספת פליגי דעיקר היום למה לי יכללו אותו בחשבון ולהכי ר' יהושע דאמר כ"ד תוספת קאמר דאזל שית וקם י"ב דעמידתו בין ב' הפעמים כ"ד שעות ודור' כן מב' הכרעיות אלא דהפסוק אין לו להזכיר אלא החידוש מתוספתו דההוספת כ"ד שעות והב' מלשון הפסוק שאומר כיום תמים בכף דהי"לל ולא אץ לבוא יום תמים ולז ה"א דבין העקר ובין התוספת הכל יום תמים מדקאמר כיום משמע שבדמיון הוא אל העמידה של ב'. הפעמים שהוא כיום תמים היינו עם לילו כ"ד שעות מלבד הי"ב שעות של יום באופן שההכרח של רבי אליעזר בליסנא קמא הוא הכרח לרבי יהושע בליסנא בתרא ורבי אלעזר שאמר ל"ו לעמידה דמדקאמר לבוא כיום תמים דהיינו כ"ד שעות לעמידה שלעת בואו שקיעת חמה מכלל דעמידת השמש של חצי השמים לא היה שיעורה כך אלא כסתם עמידה שהיה י"ב שעות כדפי' בליסנא קמא לרש"בן מהכרח למ"ד לבוא הוא ההכרח של רבי אליעזר בשיטת הא"ד ורשב"ן שלו' מ"ח שעות של עמידה קאמר וההכרח שלו הוא דהי"לל ולא אץ לבוא יום תמים וה"א שלא אץ לבוא הוא יום תמים שהוא כ"ד שעות עמידה בעת בוא השמש מלבד עמידתו בחצי השמים שיהיה י"ב שעות כסתם עמידה להכי כתב לבוא כיום תמים בכף דמיון להודיע ולדמות עמידתו בחצי השמים שהוא כשיעור של ולא אץ לבוא שהו' יום תמים ויעמו' השמש כמוהו וזהו כיו' תמים של עמידה שבעת בואו כך שיעור עמידתו של חצי השמים · הנה למדנו שאפי' ללשון ראשון לא גרעה עמידת השמש מי"ב שעות בב' הפעמים וללשון אחרון לא הוסיפה על מ"ח שעות וכולהו תנאי לכולהו ליסני מודו שתי עמידת היו כלנא' בחצי השמים וא' סמוך לשקיעת החמה ה' בחצי השמים וא' סמוך לשקיעת החמה שלא אץ לבוא כיום תמים · שלא כדברי הרב רבי הסדאי ז"ל שאמר שהעמיד' היתה כחצי שעה ושלא כדברי הרל"בג ז"ל ושאר המפרשי' שרצו לפרש שלא היתה עמידה כלל ומ"ש עמידה היה בבחינת הצלחת ישראל במלחמות בזמן מועט כאלו היה יום גדול וארוך וזהו כי ה' נלח'כו' כי הפסו' מכחיש כל זה באומרו ויעמוד השמש בחצי השמים וגם המאמרי' הנז' מכחישים בכל זה גם מה שכתבו שעמידה זאת היה' באיחור הגלגל להתנהל לאיטו ויתנהגהו בכבדות ומוכחים כן מלשון ולא אץ לבוא וכו' הנה תחלת הפסוק סותר דעת זה שאמר ויעמוד השמש עמידה ולא איחור והיה אפשר לי לומר בזה בחצי השמים בעת שלשית שהראשונה עמידה ממש היתה והשני' באיחור ובזה היה מתיישב הפסוק היטב דמ"ש ויעמוד עמידה ממש ולשון ולא אץ על האיחור דתרתי איתנהו עמידה ואיחור אלא שגם שיטה זו בטילה מצד הענין שלמה ישנה הוא ית' פעם בעמידה פעם באיחור והמאמר הנזכר בשני הלשונות סותר הכל שמשוה מידותיו בב' העמידות שהיו שוות בעמידה ולא היה הפרש ביניהם כי אם בבחינת הזמן ובשאר שרים וליכא מאן דפליג · הכלל העול' משל הנז' הוא שהגבורה ית' שברא שמש וירח הוא העמידם ב"פ בהותו יום א' בחצי השמים וא' סמוך לשקיעתו · וגם הסכמ' מהרי"א ז"ל עלתה כך שהגבורה ית' וית'הוא המעמיד השמש ועושה נפלאות גדולות לבדו והרבה ז"ל בראיו' המפורסמות אין צר' להביא ואפרין כמעייה שלא נטה מדרך היושר והנה המקובלים ז"ל הסכימו ששמו יתברך שם ההויה בהיכל קדשו אדנות וע"י שם זה של אדנות עושה כל הדברים שהוא הרון הברית אדון כל הארץ · והנה הרב המורה ז"ל הסכים בארוכות היום שהיה בשיעורו של כל היו' בין העיקר והתוספת כיום היותר התמים שהוא יום תמוז הקוד' לתקופה ולא נהבה לקול מפרשיו כי הרב המורה כמעט אחז שיטת ר' יהושע בליסנא קמא אזל שית וקם שית אלא שנתחד' לנו פי' באומרו כיום התמים כאלו כתיב כיום התמים בפתח שהוא כאלו נכתב כהיום תמים הידוע בתמוז :

ועתה אזכיר הקושיות שיש על דעת זו ואתרלם בישוב א' לאחת ה' הקשה הרלב"ג ז"ל כי אין מעצור לה' להושיע כו' ע"ש והנה מהרי"א ז"ל כתב ז"ל בקשת התכלית בדברים אלהיי' כבר זכר הרב המורה בפי"ג חלק ג' שהוא בלתי ראוי כי התכלית בהם הוא רצונו ית' ע"כ כ"ש שיש בזה תועלת כפשיי כמו שכתבו כלל המחברים ז"ל שהתכלית הוא להשרי' אמונות שלימות בישראל ובראותי' את יד ה' החזקה לאמר לאחרים ולא יזרח בסיבוב כי במה שנעש'בנס הירדן וגם יריחו האמינו כי לה' מלוכי ארץ ועתה בנס הזה שנעשה בגוף הגרמים השמימיים העליונים יאמינו כי אין עוד מלבדו בשמים ממעל ועל הארץ מתחת ועוד היה בזה תעלת גופני כי בהיות המלחמה הזאת מחמשת מלכים אדירים אשר בנפול אלו יפלו הנותרים ולא יקום חילם לכך ראה יהושע שיצריך היו' שיקום גוי אויבו ולא ישתכנו ברדפם בלילה באשר לא ידעו כי אולי תהי' בארות בארות חמר ויפלו שמה והאויב יהפך לרדפם לכן בקש יעש' להם הנס הזה להאיר להם לרדפ' עד כלה ולא ביק'שימית' ה' כרגע כי שאל בזה האופן ליתסך כבוד גדול לישראל בהעמדת השמש ונקמתם מאויביהם ע"כ תורף דבריו ועדיין קשה כי לזה יספיק בעמידה אחת בבת אחת לא בשתי א' חצי היום וא' בסופו ותהיה בעמידה א' ושיעור גדול בשתיהן עוד הקשה כי אם הגלגל היומי יתעכב רגע קטן יחרב העולם וגם להיותו כדוריי אי אפשר בו השמוחה ומהרי"א ז"ל השיב בזה כי השי"ת שבראם מאפס המוחלט לא יפלא ממנו כל דבר אשר יחפוץ לעשות בארץ מתחת המעתיק ארץ ממקומה בשמים ממעל האומר לחרס וכו' כי גדול אדוננו ורב כח שיתעכבו עם הייתו כדורי ולא ימשך קלקול ע"כ תורף דבריו : עוד הקשו בזה שאם היו עמידות וכמו שמוכיח וידום השמש ויעמוד השמ' בחצי השמים למה אמר הפסוק לשון ולא אץ שזה מורה על איחור תנועה לא על עמידה ומתוך זה הוצרך הרב ר' חסדאי לו' שהיו כאן ב' ענינים עמידה בחצי היום כמו חצי שעה ואיחור בתנועה דהיינו ולא אץ לבא כיום תמים · ומהרי"א תירץ בזה דמאמר דלשון וידום ויעמוד אינו סובל איחור תנועה כי אם עמידת השמ' עליהם נסמך ונעשה עיקר ולא נחו' אל לשון ולא אץ כי סובל ויסבול ב' פירושים עמידה או איחור ונכריע בו לפרשו לא אץ לבוא כי עמד מהכרח חז"ל שזכרנו ע"כ תורף דבריו לא יספיקו כי למה יכתוב הפ' לשון היולי ולא אץ לבוא שיש מקום לטעות עוד הקשה הרלב"ג בזה שאם העמדה זו היא ביטול תנועת השמ' כו' ע"ש והנה הרב ב"ע ז"ל בשער י"ג הכה על קדקדו ואמר כי אדרבה אפשר שמעלת הנסים הנעשים בשפלים יותר מהנעשים בגרמים השמימיים למה זה דומה למעמיד הרחים בעוד המים סובבים סביבה והנסים הנעשים בגרמים השמימיים דומה למי שמעביר המים מסביב הרחיים למקום זולתי שבנקל יבוטלו הרחיים כ"ש שלו הונח שהנסים שעשה יהושע היו גדולים משל משה לא מפני זה יתמעט כבוד משה ע"ה כי אדרב'מעלתו היא שלא הוצרך לשנות סדרי בראשית מעין מ"ש מסכת שבת פ"ב כמה גרוע אדם זה שנשתנו עליו סדרי בראשית ע"כ תורף דבריו ומהרי"א ז"ל השיב שאין כונת הפסוק לו' שלא יעשו המופתים ההם שעשה משה ע"ה ע"י זולתו מהנביאים כי מה יתן ומה יוסיף זה בכבוד משה שהרי לא האמינו במשה מצד המופתים שהם מופלאים מזולתו אבל האמינו בו יען כי שמע העם בדבר ה' עמו ובו האמינו ונאמ' לעולם אבל מה שהגיד הפסוק שלא קם נביא עוד בישראל כמשה אשר ידעו ה' פנים אל פני' לעשות כל האותות והמופתים שעשה ועם היות הדיבור מתייחד אליו במצרי' מקום טומאה ז"ש אשר ידעו ה' פנים אל פנים לכל האותות וכו' בארץ מצרים וכו' שעיקר גדולת משה הוא בעשותו כל זה בשליחותו ית' בארץ מצרים וממ"ש אשר שלחו תבין זה באופן שאם לא יעשה משה ענין נס יהושע תלמידו אין זה גריעות שאם לא הוצרך אליו למה יעשהו משה בלי צורך ע"כ תורף דבריו ונכון : ואשר אחזה לי בתירוץ אלו הקושיות הוא כי תועלת העמדת השמ' היה שהדור הזה הנכנסי' לארץ רצה ה' להשריש בשור' היות היכולת אלהי שליט לסדר מערכו' השמים כדי שיבינו מתוך כך כי הארץ א"י אינה תחת המערכות אלא היא ארץ אשר ה' אלהיך דור' אותה תמיד עיני ה' אלה"ך בה ויצטרף עוד לתירוץ זה מ"ש חז"ל פר"א הובא בילקוט כי המלכי' שבא"י אל מעוננים ואל קוסמי' ישמעו בקסמיהם וקראו כשפי' שמכחישים כח פמליה של מעלה ובאו לילחם עם ישראל לכך גזר יהושע שמש בגבעון דם ולעומתו הירח וכל צבא השמים עמה כדי שיתבלבלו החוזים במזלות והמעוננים והקוסמים ולא יועילו כלום בקסמיהם ובהורא' מערכותיהם הוא ע"ד מאי דעתיך דקאי לדק במזרח מהדרנא ליה למערב עוד אפשר שרצה יהושע להודיע איך הוא שוה מקרב הבאי' לעבודתו ויהושע אחז לדיק דרכו ללכת במהירות להציל הגבעונים אשר נחסו תחת כנפי השכינה והעפ"י שהיה ברמאות אשר זריזות יהושע יגרום בלי ספק לקרב כמה וכמה גרים כמשחז"ל שנתוספו כמה גרים בימי דוד בעת שהרג בני שאול ק"ן אלף שאם לגבי גבע נים כך עא"כו גרי לדק באופן שרצה יהושע לקדש ש"ש שהב"ה העמיד השמש וירח וכל צבא השמים כדי להנק' נקמת הגבעונים ולז"א שמש בגבעון דום כשם בגבעון רצה שיעמוד השמש כדי שיתפרסם הענין שבעד גבעון היתה זאת העמדה הראשונה וזהו ויעמוד השמ' בחצי השמים לידם בגבעון אמנם העמדה השנית נ"ל שהיתה לפי ששבת היום כמשאחז"ל פר"א שהיה ערב שבת וישראל מצטערי' מפני כבוד השבת שלא לחללו ולכך העמידו ולזה עשה זאת העמדה סמוך לשקיעת החמה להורות הסיבה המחייב' העמדת השמ' שהוא לכבוד השבת ובזה נדקדק אומרו ולא אץ לבוא לומר שדרך שאר השבתות להיות השמ' אץ לבוא שאפילו קודם השקיעה הרי הוא כאלו בא ונשרע לענין שהל השבת כבר כדכתיב מערב עד ערב תשבתו שבתכם להוסיף חול על הקדש אמנם כאן לא אץ לבוא שהרי עמד כיום תמים כפי הפי' הנזכר מהתנאים לעיל ובזה נתקבלו כל הספקות אשר לשיט' חז"ל ולא יפול דבר מדבריהם ארצה שודאי היתה עמידה מהנועת השמ' והרי הכתוב העיד היות שב השמש לאחרנית י' מעלות בימי חזקיה והדברים כפשטן ולא נשמע אל קול מלחשים · ומעתה נבוא אל ביאור הפסוקים אחד לאחד :

אז ידבר יהושע רש"י ז"ל פי' והוא מדברי הז"ל שלהיות השמש מעת זריחתו עד עת בואו מהלל את ה' כדכתיב ממזרח שמש ועד מבואו מהולל שם ה' לעומת זה כשאמר יהושע שמש בגבעון דום משבחך והלך לה' ויהושע מילא מקומו ואז ידבר יהושע דברי שירות ותושבחות ע"כ וכן ת"י בכן ישבח יהושע קדם ה' · ומ"ש וירח בעמק אילון עיין פי' רש"י ז"ל והרד"ק ז"ל וק"ק מאחר שהשמש זורח מה הועיל הירח לשרגא בטיהרא מאי מהניא אם לא שנאמר שבכלל גזרתו שיאהיל הירח כדי שידעו שהוא לילה והשמ' עומד שלא בדרך טבע ועוד קשה לדבריו למה לא הזכיר בשעת מעשה ענין הירח שלא כתב אלא ויעמוד השמש בחצי השמש וירח לא הזכיר ומהרי"א ז"ל כתב שקשה אומרו אז ידבר יהושע ולא מצינו שדבר כלל ועוד אומר ביום תת וכו' מי"תר שכבר אמר אז ידבר אז רומז אל זמן ההוא ועוד אומר שמש בגבעון דום מורה על היותו בחצי היום ומאמר וירח בעמק אילון סותר זה שנראה שהיה סמוך לשקיעת החמ' בעת הגלות הירח בעמק אילון ותירץ כי בראות יהושע אסיפ' ה' מלכים אדירים שבנפלם תפול על שאר העמים אימהה ופחד ונכבשה הארץ לפני ים' וחשש פן תשקע החמה וישתכנו ישראל בהישון לילה מהאויבים פן ירדפום לעומ' זה התפלל שיעמוד השמ' באשר הוא שם בגבעון וכדי שלא תתבלבל התכונ'כלה לכך אמר שכשיעמו' השמ' גם הירח יעמוד נגדו במקומו עומד וממתין עד שיתנועע השמ' ויתנענ' גם הוא ובכלל זה ג"כ שאר המזלו' שיעמדו באופן שישאר הסד' המסודר במקומו שלא השיגם כי אם העיכוב לבד לא בלבול סדר וזהו אז ידבר יהושע בתפלה על עמידת השמ' ודבר לה' שיעשה כן בעבור תת ה' את האמורי וכי"ת ביום תת אינה בית הזמן אלא בי"ת בעבור · או אפשר אז ידבר יהושע לה' ומה דיבר פי' הפסוק בי"ם תת שדבר לה' הנה ביום לאור השמים יהיה ענין זה של תת ה' את האמורי ולא בלילה ואמר שלא התפלל בהתבודדות אלא לעיני כל ישראל ואפשר שמ"ש לעיני ישרא' הלמ"ד היא למ"ד הסיבה כמו למעני אחי וכו' כאלו אמר לסבת עיני ישראל שלא יוכלו לראות בחשך ובהיו' השמ' זורחת יראו וירדפו אויביהם לסבת עיני ישראל אחלה נא שמש בגבעון דום ר"ל אתה ה' דום את השמ' והיכו נווי לשמ' שידום ע"כ תורף דבריו ולי נראה שלהיות יהושע טרוד בענין המלחמה ולא היה פנוי לומר בעת ההיא שירות והושבחות לכך יעד אז שלעתיד ידבר יהושע שירה וזה יהיה ביום תת ה' וכו' כשיכלו כלם יספו ויתרעו לפני ישראל אז ידבר השירה ולפי שנאמרו קצת חלק האמורי שלא נכבשו לכך לא מצינו שדבר יהושע יעודו זה לשמור מוצא שפתיו שלא חל עליו חובת הדיבור עד יום תת ה' את האמורי כולו וז"ש אז ידבר לשון עתיד ומ"ש לפני ישראל הכונה לפי שישראל היו מתרעמים על השלום שעשו הגבעונים לכך ראוי שלעיני ישראל שמש בגבעון ו' א'

במקום

מנחה קטנה

שין לא נשאו ראש נגד הפתיון הרב כי אם יהושע ואנשי ישראל הם המכים והם הרודפים בעזר אלהי בלי שום עזר זולתו · ולזה בנוסם מפני ישראל וה' השליך אליהם כאופן שמתחלת המלחמה עד סופו יד ה' עשתה זאת כי הוא בעל הכח והגבורה · ואולי היה אנשי גבעון משלקים שבמן עליהם בכנענים כי אמרו לום והנלה נעמוד לנו במקום אחר וידעו אל תהי בם ע"ד גיורא עד שרה דרי וכו' ונפרסות שהי' שם בל ככבדי ארץ כנען ואשת מלכיה חשובים ורמים ע"כ לא שלחו ידיהם לבזות אותם והניחו הדבר של ישראל : אז ידבר יהושע אמר בלשון עתיד דכבר זכרנו לשל בפסוק אז יבנה יהושע וגו' דברי חז"ל שכל האומר שירה בעה"ז זוכה ואומרה לעה"ב ואי' במדרש שיהושע אמל שירה דכתי' אז ידבר ואין אז אלא שירה שנ' אז ישיר משה וע"כ אומרו לשון עתיד אע"פי שכבר דיבר לשתים בגלו' כי עבר בפועל ועתיד בכח עד זמן התחי' ואז יאמר וידבר: אז ידבר יהושע לה' כי ידוע ששם הויה נאמר על קיום הבטחה ובמש"ל אני ה' נאמן לשלם · והכבטחה היתה כאשר הייתי עם משה וגו' וכאן נשלם הכבטחה שכשם שלמשה נקרע הים כן ליהושע הירדן ולפי שמעלת משה היה גדול ממעלת יהושע ע"כ התם ים והכא נהר · וכשם שעמדה השמש למשה כדנפרי' ג"ש אחל אחל כן ליהושע כאופן שכאן נשלם הכבטח' בשלמות וע"כ נתן שבח להק"בה ואמר כפעם אודה את ה' אשר דבר בפיו והכניע עשה שתה בפועל · ואמר שמש בגבעון דום כלו' עלי להחזיק טובה לה' כי ראיתי קיום שעשה זה לי בשבילי ולכבודי דלגבי משה עשה ה' כנה לכפיל אימה על האומו' דכתי' אחל תת פחדך וגו' אם מה שעתיד להיות ע"י נקדימון בן גורין הוא היה שהוצרך כדאי' בגמרא · אע"כ מה' מה שעשו לי הוא גדול משתיה'שבשמש בגבעון דום במקום שכבר נפל פחד ואימה עליהם כדכתי' ולא קם עוד רוח וגו' וכבר היה ידאי' מלפניו ממעשה יריחו ועי' וא"כ זה הנס לא היה מהצורך אלא שנעשה לכבודי וז"ש ולא היה כיום ההוא מלפניו זה גבי משה שהי' בו צורך להפיל אימה ולאחריו ע"י נקדימון בן גורין שהי' ג"כ לצורך כדאי' בגמרא אבל כאן נעש' לשמוע בקול יהושע וז"ש שמש בגבעון דום אע"פי שזה נעשה בגבעון מקום שכבר נפל אימה ופחד עליה' ע"מ להראו' מעלת יהושע ושנתקיים באשר הייתי עם משה נעשה זה · ומה שנעשה זה בשמש וירח לפי שהיו אומו' שהי' עובדי' לחמה וללבנה הראה להם הק"בה שכל תנועות ממשרתים ע"י והוא שליט עליהם ובידו לשנות הטבע ובזה יודע כי ה' הוא אלקי' בשמים ממעל וגו' · ולפ"ד שערב שבת היה נעשה זה שהי' יהושע מתייר' שמא ישמו מלחמה בשבת ויהי' בזה קודש ופן ואולי ישלח איש ידו בחרם ויהי' קצף על ישראל ע"כ העמיד השמש שיגמור המלחמה קודם בוא שבת: עוד אפשר לומר ולא היה כיום ההוא וגו' כי אע"פי שכבר היה לעולמים בימי משה שאני התם שהיה איש האלקי' אבל כאן היה שמשמע ה' בקול איש לבד וזה לא היה עד היום · והסבה אשר היה זה כיום שהוא מפני שה' נלחם להם ויהיה השפע בחלביו דבק עמהם :

ויסב

המקום וזולתו דום כדי שיראו בעיניהם אהבתו ית' את הגרים ושעמידה זו נעשית בעבור גבעון עוד אפשר שלהיות א' מהשיטות שמשה ע"ה מה שנענש במי מריבה היה לפי שלא נתעורר מעצמו להוציא להם מים מצור החלמיש שהיה כמשך קידוש ש"ש לעומת זה יהושע תלמידו נתעורר מעצמו לסמך עצמו לומר כך בעבור לעיני ישראל להקדים ה' לעיני ישראל והפסק שבין ויאמר לתיב' לעיני ישראל מסייע זה ולכך אמר שמש בגבעון דום כפשוטי של מקרא מדבר עם השמש ואין כאן לשון תפלה כי זה חפצו ית' שיאמין ויבטח בו האדם לגזור אומר ויקם לו ויחשבה לו צדקה :

וידום השמש וירח עמד מכפול וידום השמש בחצי השמים כשתייע דברי חז"ל לב' העמידות שאמרו שעמד השמש וכתב מהרי"א ז"ל זה לשונו וידום השמש הגיד שהשי"ת השלים שאלתו וידום השמש שעמד מתנועתו והירח עמד והתמיד זה עד יקום גוי אויביו ר"ל עד השלמת נקמת ישראל שהם גוי א' בארץ מאויביו ה' המלכים ואחר עד יקום גוי אויביו כנתינת טעם לנס זה של וידו' השמש יען שהרצון הוא שיקום גוי אויביו על ידו ממש כי הרי במחנה אשור מתו ק"פ אלף ברגע א' וז"ש וידום השמש וכו' עד יקום גוי וכו' ע"כ והרד"ק כתב גוי אוביו גוי מאויביו וכן השמרו לכם עלות בהר ע"כ ומ"ש הלא היא כתובה על ספר הים עיין רש"י ז"ל ומהר"יא ז"ל ברש"י שהלא היא כתו' בספ' הישר היינו בהכה השמש והירח וי"א כוכבי' משתחוי' לי נראה ליוסף בעד יהושע שעתיד לצאת ממנו והוא ז"ל פי' הלא היא כתובה ז"ל מדלא כתיב הלא הוא כתוב אם חוזר לנס אלא ודאי הלא היא כתובה חוזר לנקמ' היא כתוב' בספר הישר הוא ספר התורה בכללה כי ישרים דרכי ה' כי בנבואתו נתנבא משה נקמה זו כמ"ש פ' וזאת הברכה רוכב שמים בעזרך דהיינו לרכוב על צבא השמים שמש וירח בעזרך לעזרך במלחמה והיה זה כדי שיקחו ישראל נקמה בידיהם וז"ש ויגרש מפניך אויב ויאמר השמד אתה בידך ושיים ישראל עם נושע בה' בעצם ולא שהוא ית' המושיע אלא שכדי שיהיה לישראל לכבוד ולתפארת הנצחון וזהו ואשר חרב גאותך וכו' ואתה על במותימו תדרוך היינו מ"ש יהושע שימו רגליכם על צוארי המלכים האלה וכו' עכ"ל ובדבריו אלה היינו יכולים לפרש ספר הישר על ספר פרטי והוא ספר אלה הדברים שנאמר בו ועשית הישר והטוב כמ"ש פ' אין מעמידין מס' ע"א · ולי נראה לדקדק למה לא הזכיר המקומות שעמדו וידום השמש בגבעון וירח בעמק אילון כמו שגזר יהושע שמש בגבעון ד.ם גם צריך לדקדק למה בשמש כתיב לשון דום ובירח לשון עמד ולמה בשמש הקדים לומר תחלת וידום ואח"כ השמש ובירח אמר להפך וירח תחלה ואח"כ עמד והי"לל וידום השמש וירח והיה מקצר עוד שנה שבשמש אמר בה"א השמש ולא בירח : **ואומר** כידוע הוא שהשמש הוא המשפיע מאורו אל הלבנה כנו' בכתר מלכות גם ידוע מש"אחז"ל בתנחומא הובא בילקוט ז"ל א"ל השמש לי אתה אומ' דום יש קטן פותח פיו ואומר לגדול ממני דום אני נבראתי ברביעי ואתה כו' ואתה או' לי דום א"ל יהושע בן חורין קטן שיש לו עבד זקן אינו אומר שתוק לא קנה אברהם אבינו השמים וכל מה שבתוכו שנאמר ברוך אברם לאל עליון קונה שמים וארץ ולא זו בלבד אלא שנשתחוי' לפני יוסף שנאמר והנה השמש והירח וכו' משתחוים לו א"ל השמש אתה או' לי שאדום ומי יאמר קילוסו של הב"ה א"ל שתוק ואני אומר שנאמר אז ידבר יהושע ואין אז אלא שירה שנאמר אז ישיר משה ע"כ ובסמוך בס"ד אבאר זה המאמר כי הוא יקר הערוך באופן שמהיות ברור אל יהושע שיטען השמש טענת אני גדול ממך לעומת זה נתחכם יהושע ותפס מתחלה לשון שמש בגבעון דום ולא אמר עמוד כיר"ל טענתך גלוי' אצלי ובטלה שאתה מקנת כספי וטענ' בן חורין שיש לו וכו' ז"ש דום מטענתך ותהי לך לחכמה כי תשובתך בצדך פשוטה ולהיות הירח תלוי בשמש כמו שזכרנו כי אורו היא מושפעת לכך אמר שמש בגבעון דום וירח וכו' כי לשון א' מספיק לשתיהן אמנם לעת מצוא וידום השמש וכו' אפשר שלשון וידום נמשך לוירח כאלו אמר וידום שמש וירח שדמתו יחדיו מטענת אני נבראתי וכו' ותיבת עמד תחזור ג"כ לגבי שמש כמו שמש וירח עמד וזולה דלא כתי' עמדו כי לא נחשבים כיון שהירח מושפע מהשמש כדוגמת זכר ונקבה בראם ויקרא שמם אדם א' כמלאו ב' הלשונו' צריכי' לשון וידום בבחינת השתיקות מטענת אני גדול ממך ותיבת עמד להודיע שקיימו מצות העמידה ובזה מתורץ ג"כ אומרו השמש בה' הידיעה הכי הוא הידוע בטוען טענות עם יהושע ולא הירח כי היא טפלה אל השמש · **עוד** אפשר בתירוץ שני מענין הכו' והוא במ"ש בסוף המאמר אתה אומר שאדום מי אומר קילוסו של הב"ה וכו' אשר בזה נאמר שיהושע הזכיר מדאשית לשון דום ע"ש דום מקילוסך ואני אמלא מקומך ולכ"א דום ולא אמר עמוד אכן כאן אמר וידום השמש וירח שקבלו טענת יהושע שתוק ואני אומר וכיון שקיבלו הטענה שמש וירח עמד ולהכי קאמר השמש בה"א כי הוא הטוען כמ' דתיבת וידום מוסב לשמש וירח ותיבת עמ' ג"כ מוסב' לירח ושמש עוד אפשר שלהיות השמש עיקרי בעת ההיא שהרי יום היה לכך אמר שמש בגבעון דום אל השמש המשמש בעת ההיא דבר כי מאמר וירח בעמק אילון לא בא מגד עצמו כי מה לו לעם הירח כי אינו צריך אליו אלא שכדי שלא ימשך בזה קלקול בסדרי בראשית לכך הוא שאמר לתועלת הירח וירח בעמק אילון ומזה הטעם אמר וידום השמש בה"א הידיעה כי הוא הצריך אל יהושע באותה שעה לגלא האויבים וז"ש וידום השמש פרטי אליו לשון וידום כי הוא המשבח באותה שעה בלבד ולא הירח שאין שבחה אלא בלילה לכך אמר בה לשון זולת וירח עמד לשון עמידה ולא לשון דממה ולפי זה וידום הוא פרטי אל השמש ותיב' עמד פרטי אל הירח ומה שהקדים המקרה אל השמש ובירח הפך הסדר וירח עמד להודיע מה שהקדמנו שהירח מושפע מהשמש דכך אמר וידום השמש ומזה נמשך שוירח עמד כי הוא תולדת וידום השמש שכיון שהשמש דמם הירח בהכרח שסרה אל משמעתו · ומ"ש הלא היא כתובה על ספר הישר לשון נקבה הכונה שהטענה שאמר יהושע בן חורין קטן וכו' לא קנה אברהם השמים וכו' לז"א הלא היא כתובה כי המקנה שקנה אברהם את השמש וירח הלא היא כתובה על ספר הישר הוא ספר בראשית כנז' למעלה · עוד אפשר שאמר כן בבחינת השמש והירח משתחוים לי שההשתעבדות כתובה על ספר הישר · והנני מבואר דברי המאמר כמו שייעדתי ומתוכו יתבאר הפסוקים וראוי לדקדק בו ראשונה כפל דבריו דמספיק שיאמר יש קטן פותח פיו ואומר לגדול הימנו דום אני נבראתי ברביעי ואתה בו' כמלא מאמר ואתה אומר לי דום הכל מיותר : ועוד בן חורין קטן שיש לו עבד זקן וכו' או' בן חורין מיותר דכיון שיש לו עבד פשיטא שהוא בן חורין שאם הוא עבד אין לו יד לקנות עבד דמה שקנה עבד קנה רבו ונדקדק לשון זקן דהי"לל גדול כמ"ש בתחלת דבריו כלום יש קטן וכו' אומר לגדול הימנו דום הן אמת שאפשר לומר שהשמש טענו שאפי' לגדול ממנו אין ראוי לומר שתוק וכ"ש לזקן ויהושע השיבו דלא מבעיא לגדול ממנו שיכול לומר לו שתוק אלא אפילו לזקן ועוד או' ולא זו בלבד אלא שנשתחוית כי הראשונה עדיפא שהיא המקנה ומה צ"ל שנשתחוית וכו' · ועוד או' שנית אתה א"ל שאדום שהוא מיותר הי"לל א"ל השמש ומי אומר קילוסו וכו' ועוד שתוק ואני אומר שתיבת שתוק מיותרת ·

הביאור כי השמש זמה דעתו עליו לדבר גבורו' וחין ערכו מב' בחינות אחד היותו גדול האיכות כי הוא ספריי כעצם השמים לטוהר זהיר ובהיר הוא בשחקים ובחינה ב' בכמות השנים שהוא גדול ממנו כנגד הבחינה הראשונה א"ל יש קטן פותח פיו ואומר לגדול ממנו דום כי סימון החכ' הוא שאינו מדב' בפני מי שגדול ממנו בחכמ' וכיון דכן תימא גדול הוא יש קטן פותח פיו אפי' פתיחה בדברי חכמה כ"ש ואו' לגדול ממנו דום היינו גדול בערך והבחינה הב' הזכיר במ"ש אני נבראתי בד' ואתה בו' ואתה אומר לי דום ואיך מהדר פני זקן ולעומת ב' טענות אלו השיב יהושע כנגד בחינות האיכות א"ל בן חורין וכו' כלומר מעלתו גדולה ממך שאני פועל ברצון ולא בהכרח כמוך שאתה מוכרח במעשיך ז"ש בן חורין קטן וכו' שעם היותי קטן בן חורין הוא כדכתיב ובחר' בחיים ומה שאמרת שאתה זקן גם היא אינה כולם שעבדי אתה ומי שיש לו עבד זקן אינו א"ל שתוק שהרי אברהם קנאך כדכתיב ברוך אברם לאל עליון וכו' ושמא תאמר אין מכאן ראיה דמ"ש קונה שמים וארץ אל הש"י הכו' קא' הדר לו"א ולא זו בלבד ראיה אלא הרי לי ראיה הודאת בעל דין שנשתחוית לפני יוסף שזו הוכחה על הראיה הראשונה דקונה שמים וארץ אאברהם קאי שהש"י בורא הוא ולא קונה ובזה מדוקדק או' ולא זו בלבד דהי"לל ועוד שנשתחוית וכו' אלא הוא תוכחה לראיה ראשונה · עוד אפשר שכפי טענה ראשונה שהשמש מקנת כסף הנה כל א'מים יוכל להשתדר עליו ולא יהוש' בלב' לז"א ולא זו בלבד שהיא טענה כוללת לכל ישראל אלא גם זו טענה פרטית ממה שנשתחוית לפני יוסף אבא שאני יוצא חלציו וכשנלחם יהושע ע"ה בטענות הנז' או א"ל השמש אתה א"ל שאדו' ומי או' קלוסו וכו' הכונה שתיבת דום כוללת ב' ענינים העמיד והשיתוק מדלא קאמר עמוד הנה כנגד העמידה טען השמש טענותיו כנז' אתה א"ל דום וכו' לכך לא אמר אתה א"ל שאדום כי שם לא טען אלא כנגד ההבנה פשוטה שדום הוא כמו עמוד אמנם עתה א"ל השמש אתה א"ל שאדום ר"ל אתה אומר בכלל דבריך שאדו' משבחו ית' ומי יאמר קלוסו של הב"ה ומ"ש ומי אומר קלוסו לשון הווה לכוונה דפשיטא שיהושע יאמר אבל ביני וביני כין שיתוק השמש עד שיתחיל יהוש' לקלס על ההוא דביני וביני קאמר ומי אומר קילוסו לשון הווה והשיב לו יהושע שתוק ואני אומר כיון בתיבת שתוק על התכיפות שתכף מיד ברגע שתשתוק אני אומר שבחו של מקום שכ' אז ידבר יהושע מדקאמר לשון עתיד למד דה"ק שתיב' יהושע עצמו שבעת שישתוק השמש אז ידבר הוא ועל זמן שתיקת השמש קאמר אז אלא שמג"ם למד אין או אלא שירה · עלה בידינו מתוך מאמר זה פירש בפסוק באומרו שמש בגבעון דום שכלל בו דממה מהסיבוב וגם דממה משבח לשי"ת ובהכי ניחא דקאמר וידום השמש וירח עמד שאמר לשון עמידה בשמש וירח כדי שנדרוש וידום לדממה ושתוק משבחו יתברך ומובן ג"כ או' אז ידבר בלשון עתיד דהיינו שנתחייב יהושע שאז בעת שיתוק השמש מהשבח שמשבח מיזרח שמש ועד מבואו שאז ידבר הוא תמורתו וימלל גבורות ה' ישמיע קול תהלתו :

ולא היה כיום ההוא לפניו וכו' מתוך דחז"ל בפרקי ר"א ובגמרא פ' אין מעמידין מובן או' ולא היה כיום ההוא שר"ל כשיעור אורך יום ההוא לא היה לפניו דבענין עצמו של עמידה החמה הנה עמדה בימי משה ולנקדימון בן גוריון אלא ה"ק כשיעור אריכת היום ההוא לא היה לפני וכו' עוד תירצו בג.זרא דלענין אבני ברד קאמר דלא הוו ומהרי"א ז"ל פי' ולא היה כיום ההוא אם בגודל הנצחון ואם במעלת הנס וכ"ש בהיות נעשה כל זה בשאלתו של יהושע וז"ש לשמוע ה' בקול איש וכדי שלא נטעה לומר שגדלה מעלת יהושע על משה ולז"א כי ה' נלחם לישראל ובעבורם נעשה לא בעבור יהושע לבדו אלא לשמוע ה' בקול איש בהצטרפות זכות ישראל כי ה' נלחם להם ע"כ · ולפי מה שכתב הוא ז"ל למעלה שאין ראיה מגודל הנסים על גדולת הנביא כי אפשר שהנבי' הגדול לא הוצרך לאותם הנסים ולכך לא עשאם ולא מקולר יד ק"ק שלדבריו אלו לא היה צריך הפסוק לנתינת טעם זה של כי ה' נלחם כי פשוט הוא · ולי אפשר לפרש דה"ק ולא היה כיום ההוא לפניו ואחריו לא בבחינת גודל הנס אלא בבחינת התכלית שלא היה התכלית בנס הנעשה כיום ההוא נורך או הכרח זולת לשמוע ה' בקול איש הוא יהושע לא תכלית והכרח זולתו דהרי ה' נלחם לישראל באבנים גדולות וביום ובלילה היה יוכל להלחם בעדם ולא העמיד השמש אלא לקיים דבר עבדו ועצת מלאכו השלים ותיבת כי משמש בלשון דהא שהוא א' מד' לשונות שמשמש תיבת כי וע"פ שיטת חז"ל שזכרנו מעמידתו פעמים ביום ההוא אפשר לומר שהעמיד' ראשונה נעשית לקיים דברי יהושע לשמוע בקולו ולכבדו והשני מצד המלחמה כנרכה כי ה' נלחם להם לישראל ולז"א שלא אירע ולא היה כיום ההוא לפניו ואחריו בבחינ' זו שיזכיר והיא מעמיד' א' של השמש לתכלית לשמוע ה' בקול איש ועמידה שנית כי ה' נלחם לישרא' וללחום מלחמתם עמד השמש : ע"א לפרש כי מה שאירע כזאת ביום ההוא היה בבחינת העמדת השמש שהיה הדבר מאת ה' בימי משה או בתפלת נקדימון שנכנס למקדש להתפלל ש ה' על המים ועל נקידת חמה וזריחתה שה' הוא המעמיד ומזריח אמנם בענין יהושע שלא התפלל יהושע אל ה' שידומם החמה ויעשה כדברו לא היה כ"כ דבר גדול אמנם הוא דבר עם הח זה ואמר לו שמש בגבעון דום והב"ה שמע בקול איש עם היות שלא היה מתפלל אליו ית' זהו דבר גדול שלא היה כיום ההוא לפניו ולאחריו והמוכיח שלא היה כאן תפלה הוא מ"ש חז"ל מויכוח השיום וסרבנותו עם יהוש' כמה שכתבתי לעיל ואלו יהושע היה מתפלל ש ה' שיעמידהו לא היה השמש פונה פה ומצפצף והרד"ק ז"ל כתב ז"ל ואע"ש שהיה שוב השמש אחרוני' לחזקיה כו ע"ש ולכל הפירושים נדחו דברי הרלב"ג שרצה להוכיח מזה הפסוק שלא ביום ההוא נם עמידת שמש בפועל אלא אריכות היום היה בכח בבחינת התועלת והנצחון שנעשה בו וז"ש לפי דעתו ולא היה כיום ההוא וכו' בבחינת הנצחון כי ה' נלחם לישראל ע"כ דבריו ושרי ליה מריה ודבריו נדחין מאליהן שהרי אחריו היה כן ברגע קטן נפלו מחנה אשור עם סנחריב ק"פ אלף איש ראשי גייסו :

וישב יהושע וכל ישראל עמו וכו' הקשה מהרי"א ז"ל שכאן מגיד הכתוב שחזרו אל המחנה הגלגלה אחר כלות המלחמה וא"כ איך אמר אחר כך וינוסו חמשת המלכים וכו' ויגד וכו' ויאמר וכו' ואתם וכו' ויהי וכו' וישובו וכו' ויראה שהי' המחנה במקדה ושם שבו ולא לגלגל ותירץ דלעולם אימ' לך ששבו אל המקדה עד שהשלימו הנקמ' ומ"ש כאן וישב יהושע וכו' הגלגל הוא ספור כללי מכל הענין מעמידת השמש ולא היה כיום וכו' והשלים הפסוק וישב יהוש' וכו' המחנה הגלגל' ואח"כ חוזר לפרט הענין איך לא היה כיום ההוא לפניו כי וינוסו ה' המלכים ויאמר וכו' ותלאום כדי שיתפרסם הענין ולכך הוא שהקים עליהם גל אבנים גדול לאות פרסום הענין והשני בענין חייליהם לתלותם כדכתיב ויהי ככלות יהושע וכו' והשלישי לכידתו הערי' זו אחר זו במעט מהזמן ואחר כל התשועות האלה חזר להזכיר וישב יהושע הגלגלה וזהו הפסוק עצמו הנז' למעלה אלא שבא שם בכלל וכאן בפרט והביא סברת הרד"ק ז"ל בזה ע"ש והקשה מהרי"א ז"ל על שיטה זו כי איך יתכן שאחר העשות נס העמידות השמש כדי שיקום גוי אויביו ישוב יהוש' אל המחנה הגלגלה מבלי שיעשה הנקמה ע"כ תורף דבריו · **ואשר** אני אחוה לי הוא שיהושע הניח בגלגל כל המחנה הטף והנשים והזקנים באים בימים הם וכל אשר להם שלא עלו עם יהושע אלא כל אנשי המלחמה גבורי החיל כדכתיב ויעל יהושע מן הגלגל ובא אליה' פתאום והכם בגבעון כמ"ש לעיל ויבא עליהם יהושע פתאום וכו' ואז בנוסם השליך עליהם אבנים גדולות מן השמים ואז ידבר יהושע ענין נס העמדת השמש ואפשר שאז בהיות נלחמים נתנו לו הה' מלכים והלכו הם וגבוריה' הגלגל אל המחנה ישראל הנשים והטף לשלול שלל וע"כ וישב יהושע וכל ישראל עמו הגלגל כדי להלחם עם הבאים עליהם ואז בהיותם בגלגל נלחם נס ואז וינוסו ה' המלכים וזה מורה הסמיכו' שאחר וישב יהושע אמר תכף והוגד ליהושע וכו' ואז נתחזקו לרדוף אחריהם עד כלה ואז שבו כל העם אל המחנה מקדה ששם במקדה היה חונה המחנה של אנשי הצבא הגבורים ותלו המלכים וכו ביום לכדו את מקדה ואת לבנה כי לא יפלא מה דבר עם היות המלאכה מרובה הנה היום ההוא היה ארוך : **עוד** אפשר דלעולם אימא לך שלא שב יהושע בעת ההיא אל המחנה הגלגלה כי אם עד תום כל המלחמה וכמ"ש למטה בסוף הענין ואת כל המלכים האלה וכו' וישב יהושע וכל ישראל עמו אל המחנה הגלגלה ומ"ש כאן וישב יהושע וכל ישראל עמו וכו' לא בא הכתוב לספר אלא לפי שהזכיר ולא היה כיום ההוא וכו' מזכיר שמפלאי היום ההוא הוא היות ה' נלחם לישראל והראיה ברורה שהש"י נלחם לישראל הוא מה שראינו בסוף הענין המלחמה שיושב יהושע וכל ישראל עמו וכו' ולא נפקד מהם איש אחד אלא שב יהושע וכל ישראל ר"ל כולם בשלימו' שזו הוכחה גדולה למ"ש כי ה' נלחם ואח"כ חוזר לענין ראשון של המלחמה ואמר וינוסו חמשת המלכים וכו' שהרי הזכיר כאן וישב יהושע על מה שהיה כך הענין בעת הזאת אלא להוכחה וראיה לדבריו של כי ה' נלחם לישראל :

וינוסו חמשת המלכים האלה וכו' לא כתב חמשה המלכים להודיע שחמשתן קשורי' זה בזה לא נפרדו זה מזה במלחמה ואף בנוסם יחדיו נסו · ומ"ש במקדה כתב הרד"ק במערה שהיתה בגבול מקדה :

ויוגד ליהושע לאמר כתב הרד"ק נחבאים בש"בא תחת הבי"ת ע"כ ונראה לי לדקדק תיבת לאמר דמיותרת ואפשר לומר כי דרך המלחמות כשיארע דבר כזה בהחבא אנשי חיל או מלכי' יכריזו ויאמרו כל מי שיביא פלוני יעשרנו המלך עושר גדול ויתן לו מתנו' והעד שאול בענין גלית וז"ש ויוגד ליהושע כדי שיהושע יאמר ויכריז ויפרסם כי נמצאו המלכי' ז"ש לאמר נמצאו המלכים נחבאים במערה במקדה שכשיאמר זה בקול גדול אולי ימלא לב גבור מהגבורים להכנס שם בהרגם ולהביא ראשיה' אמנם יהושע לא רצה בזה אלא ויאמר יהושע גולו אבנים וכו' אתם אל תעמודו כי לכל זמן ואחר הרדיפה יאות הנקמה באלו ולכך אמר גולו אבנים דהיינו גלגלו אבני' כפרש"י ז"ל ולא אמר שימו אבנים להודיע שיהיו כ"כ גדולות שלא יוכל להגביהם ולשומם כ"א ע"י גלגול :

רדק

ולא היה כיום ההוא · ואע"פ שהיה שוב השמש אחורנית לחזקיהו האות ההו' היה לאות ולמופת ונתנו השם בעבור שיאמין חזקיהו שיחיה מחליו והוא כאחד מן המופתים שנעשו ע"י משה אבל דרך תפילה שיתפלל אדם על שנוי הטבע ונעתר הבורא לאותה הפלה אם לא יהיה לתת בו אות ומופת לא היה ולא יהיה וזהו שאמר לשמוע בקול איש כי ה' נלחם לישראל: נחבאים · בשוא הבי"ת: במערה במקדה · במערה שהית' בגבול מקדה: וזנבתם · תכריתו זנבם והוא סוף המחנה: ויבאו · וי"ו ויבאו כפ"א רפה בלשון ישמעאל ועניין הפסוק כן והשרידים אשר שרדו מהם באו אל ערי המבצר: מקדה בשלום · למעלה אמר וישב יהושע וכל ישראל עמו אל המחנה הגלגלה תחלה אחרי כלות המלחמה שבו הגלגלה וכאשר אמר ליהושע כי המלכים נחבאים במער' במקד' בא לו למקדה עד קצה המחנה וזהו מה שאומר פה ואח' שובנו אותם שבו מקדה וצוה להמי' את המלכים: לאיש את לשונו · ת"י לא הוה נזקא לבני ישרא' למדח' גבר ית נפשי וכן תרגם אנקלוס לא יחרץ כלב לשונו לא ינזק כלב בליסניה אבל י"ת לשונו נפשיה · והמפרשים פירשו כי למ"ד לאיש נוספ' ופירשו איש מהם לא חרץ לבני ישראל את לשונו ולמ"ד זו כלמ"ד הרגו לאבנר · והשליש' לאבשלו' והדומים להם שכתבנו בספ' מכלל בחלק הדקדוק ממנו ואפשר לפרש למ"ד לאי' משמשת ופי' לאיש מבני ישראל כלומ' אין צריך לומר לבני ישראל לרבים מהם שלא חרץ איש מהגוי' האלה את לשונו כי אפילו לאיש אחד מבני ישראל לא חרץ איש מהגוי' את לשונו: ההלכוא · באלף נח נוסף עם הוי"ו וכן ולא אבו שמוע וכן כל הוא שבמקר' וה"א ההלכו' במקום אשר כמו ה"א ההקדיש שמואל והדומים לה כי לא תבא ה"א הידיעה על העוברים:

ויהי

וְלֹא הָיָה כַּיּוֹם הַהוּא לְפָנָיו וְאַחֲרָיו לִשְׁמֹעַ יְהוָה בְּקוֹל אִישׁ כִּי יְהוָה נִלְחָם לְיִשְׂרָאֵל׃ וַיָּשָׁב יְהוֹשֻׁעַ וְכָל־יִשְׂרָאֵל עִמּוֹ אֶל־הַמַּחֲנֶה הַגִּלְגָּלָה׃ וַיָּנֻסוּ חֲמֵשֶׁת הַמְּלָכִים הָאֵלֶּה וַיֵּחָבְאוּ בַמְּעָרָה בְּמַקֵּדָה׃ וַיֻּגַּד לִיהוֹשֻׁעַ לֵאמֹר נִמְצְאוּ חֲמֵשֶׁת הַמְּלָכִים נֶחְבָּאִים בַּמְּעָרָה בְּמַקֵּדָה׃ וַיֹּאמֶר יְהוֹשֻׁעַ גֹּלּוּ אֲבָנִים גְּדֹלוֹת אֶל־פִּי הַמְּעָרָה וְהַפְקִידוּ עָלֶיהָ אֲנָשִׁים לְשָׁמְרָם׃ וְאַתֶּם אַל־תַּעֲמֹדוּ רִדְפוּ אַחֲרֵי אֹיְבֵיכֶם וְזִנַּבְתֶּם אוֹתָם אַל־תִּתְּנוּם לָבוֹא אֶל־עָרֵיהֶם כִּי נְתָנָם יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם בְּיֶדְכֶם׃ וַיְהִי כְּכַלּוֹת יְהוֹשֻׁעַ וּבְנֵי יִשְׂרָאֵל לְהַכּוֹתָם מַכָּה גְדוֹלָה־מְאֹד עַד־תֻּמָּם וְהַשְּׂרִידִים שָׂרְדוּ מֵהֶם וַיָּבֹאוּ אֶל־עָרֵי הַמִּבְצָר׃ וַיָּשֻׁבוּ כָל־הָעָם אֶל־הַמַּחֲנֶה אֶל־יְהוֹשֻׁעַ מַקֵּדָה בְּשָׁלוֹם לֹא־חָרַץ לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל לְאִישׁ אֶת־לְשֹׁנוֹ׃ וַיֹּאמֶר יְהוֹשֻׁעַ פִּתְחוּ אֶת־פִּי הַמְּעָרָה וְהוֹצִיאוּ אֵלַי אֶת־חֲמֵשֶׁת הַמְּלָכִים הָאֵלֶּה מִן־הַמְּעָרָה׃ וַיַּעֲשׂוּ כֵן וַיּוֹצִיאוּ אֵלָיו אֶת־חֲמֵשֶׁת הַמְּלָכִים הָאֵלֶּה מִן־הַמְּעָרָה אֵת ׀ מֶלֶךְ יְרוּשָׁלַםִ אֶת־מֶלֶךְ חֶבְרוֹן אֶת־מֶלֶךְ יַרְמוּת אֶת־מֶלֶךְ לָכִישׁ אֶת־מֶלֶךְ עֶגְלוֹן׃ וַיְהִי כְּהוֹצִיאָם אֶת־הַמְּלָכִים הָאֵלֶּה אֶל־יְהוֹשֻׁעַ וַיִּקְרָא יְהוֹשֻׁעַ אֶל־כָּל־אִישׁ יִשְׂרָאֵל וַיֹּאמֶר אֶל־קְצִינֵי אַנְשֵׁי הַמִּלְחָמָה הֶהָלְכוּא אִתּוֹ קִרְבוּ שִׂימוּ אֶת־רַגְלֵיכֶם עַל־צַוְּארֵי הַמְּלָכִים הָאֵלֶּה וַיִּקְרְבוּ וַיָּשִׂימוּ אֶת־רַגְלֵיהֶם עַל־צַוְּארֵיהֶם׃ ויאמר

ולא הוה כיומא ההוא קדמוהי ובתרוהי דאיתקבלת קדם יי צלות אינש ארי במימריה יי מגיח קרבא לישראל: ותב יהושע וכל ישראל עימיה למשריתא לגלגלא: ואפכו חמשא מלכיא האילין ואיטמרו במערתא במקדה: ואיתחוא ליהושע למימר אשתכחו חמשא מלכיא טמירין במערתא במקדה: ואמר יהושע קריבו אבנין רברבין קדם פומא דמערתא ומנו עלה גברין למטרהון: ואתון לא תקומון רדופו בתר בעלי דבביכון ותדבקון יתהון לא תשבקונון למיעל לקרויהון ארי מסרינון יי אלהכון בידיכון: והוה כד שיצי יהושע ובני ישראל לממחיהון מחתא רבתא לחדא עד דשלימו ומשיזביא אשתזיבו מנהון ועלו לקרוין כריכן: ותבו כל עמא למשריתא לות יהושע למקדה בשלם לא הוה נזקא לבני ישראל למרחק גבר ית נפשיה: ואמר יהושע פתחו ית פומא דמערתא ואפיקו לותי ית חמשא מלכיא האילין מן מערתא: ועבדו כן ואפיקו לותיה ית חמשא מלכיא האילין מן מערתא ית מלכא דירושלם ית מלכא דחברון ית מלכא דירמות ית מלכא דלכיש ית מלכא דעגלון: והוה כד אפיקו ית מלכיא האילין לות יהושע וקרא יהושע לכל אינש ישראל ואמר לשלטוני גברי מגיחי קרבא דאזלו עימיה קרבו שוו ית ריגליכון על צוארי מלכיא האילין וקריבו ושויאו ית רגליהון על צואריהון: ואמר

ד' פסו' אית בהון פנים ואחור · ל"ת במלעי' · י"ב מלין כתי' א' בסוף תיבותא ולא קריין'

כיום י"א ופי' במסר' רבתא: כיו' ההוא לפניו ולאחריו ד' פסוקי' אית בהון לפניו ולאחריו וסי' נמסר בסד' בא' הגלגלה ו' בקריאה וסי' וישלחו אנשי גבעון · וישב יהושע קדמאה ובתראה דיהודה · וישב המלך ויב' עד הירדן · ויעבר המלך הגלגל וכמהן · וישע שב: גלו ב' וסי' ויאמ' יהושע גלו אבנים גדלת גול אלי היום אבן גדולה: ויציאו י"ב ר' מנהון מלאים וסי' נמסר בסוף סדר אמוד ולעיל בספרא סי' ו':

רשי

גלו · גלגלו אבני' אל פי המערה: ולא חרץ לבני ישראל · הרי זה מקרא קצר לא חרץ החורץ לאיש מבני ישראל את לשונו חרץ לשון דיבור הלשון וכן לא יחרץ כלב לשונו וכן אז תחרץ דלוד תקרא תגעק קול תשואות המלחמה:

והאשדות

רלבג

והותרו הספקות הנופלות בה · אבל אחר זה חדילות יהושע בענין זאת המלחמה למהר להחרי' אלו הגוים ושכבר הגיע לישראל מעולם הצלח' שכלם שבו בשלום לא הוכה אחד מה' ולא השתדלו האויבי' להכות אחד מה' כי נפל פחדם עליהם וזהו אמרו על צד המשל לא חרץ לבני ישראל לאיש את לשונו: וצוה יהושע לקציני אנשי המלחמה שהלכו אתו שישימו רגליה' על צוארי מלכי' האלה למען ייראו הנשארי' מהלחם בישראל ולזה הסבה תלם על חמשה עצי' והושיבום במערה ושמו אבנים גדולות על פי המערה עם שזה היה מזכיר לישראל ענין המופת שנעשה בזאת המלחמה:

עוד זכר

כלי יקר

ואתם אל תעמודו מהנרא' שהיו לפני יהושע גבורי החיל רבים ולקצתם אמר גלו אבנים וכו' ואל זולתם אמר ואתם אל תעמודו שכן מורה תיבת ואתם כלומר אל תעמודו להתעכב עד גלגול האבנים אלא רדפו מהר אחרי אויביכם שמא תאמרו שיהיה ראוי להקדים הריגת המלכים כי בראותם כי מת גבוריהם ומלכיהם יהיה לבם למים ויקל לכבש' לז"א וזנבתם ר"ל אחר שהראשי' שלהם נחבאים במער' ושמירה מעול' עליה' הרי הוא כאלו עברו ובטלו מן העולם והעם יחשבו כולו זנב וזה הי' עון עמל' דכתיב ביה ויזנב בך שלא החשי' את ה' המתנשא לכל לראש שלא ויזנב בך עשך כאלו אתה זנב ואין לך ראש חלילה · ות"י ותדבקון יתהון וטעמו שאו' לישרא' שעם הזה כמו הזנב שהוא אחר בעליו כך אתם אחריהם כזנב כלומ' שלא יהפכו אליכם פני' של' עורף ותשיגום ותדבקון יתהון · ומ"ש כי נתנם ה' בידכם פשוטו של מקרא חוזר לדסמיך ליה ולא תתנום לבוא אל עריהם כי נתנם וכו' ודרך הלצה אפשר לומר שחוזר לראש המקרא ואתם אל תעמודו וכו' שהרי כבר נתן ה' מלכיהם בידכ' שנחבאו' בבית הסוהר הם במערה:

ויהי ככלות יהושע וכו' יש לדקדק יתור לשון והשרידים שרדו מהם ויבואו דהי"לל והשרידי' באו אל ערי המבצר גם הלשון אינו מתיישב דהי"לל והשרידים אשר שרדו מהם תיבת אשר חסרה · והרד"ק ז"ל כתב ביתור וא"ו יו"ד של ויבואו כו' ע"ש ולי נר' שאפשר לפ' והשרידים ישראל היו סבה להיותם שרידים ז"ש שרדו מהם וכו' ר"ל מהם מישראל מהתרשלם הוא ששרדו ויבואו אל ערי המבצר שהרי הודיעם יהושע אל תתנום לבוא אל עריהם כי נתנם ה' בידכם ואלו רדפום מהר לא נותר מהם איש · והנכון לפי הפשט מהם מהגוים וק"ק שישראל רדפו והכום מכה גדולה עד תומם לאותם שנגזרה עליהם מיתה והשרידים שרדו מהם ר"ל השרידים שגזר עליהם הש"י שיהיו שרידים כדי שתחזקנה ידיהם בבואם אל ערי המבצר הם לבד שרדו מהם לא זולתם כי ישרא' עושה חיל ולא נתעצלו עד תומם כמלא שהפסוק אומר ב' גזרות הא' והשרידים שרדו מהם והב' שאותם ששרדו ויבואו אל ערי המבצר והוא"ו של ויבואו מוסיף על ענין ראשון של שרדו מהם ולא כתב והשרידים אשר שרדו מהם באו וכו' דהיה מובן שכל הפ' להודיע ענין א' בא והוא שבאו אל ערי המבצר לא כן עתה הודיע ב' ענינים ראשונה שלא מתו אלא אותם אשר מכרם צורם וה' הסגירם והשרידים בגזרת ה' שרדו מהם והענין הב' ויבואו אל ערי המבצר:

וישובו כל העם וכו' הי"לל לשלום כי הרי אחז"ל דגבי אבשלום כתיב ויאמר לו לך בשלום ונתגלגלו הדברים שנהרג ונראה ששם באו למקדה בשלום מכף כל אויב בדרך ע"ד ושבתי בשלום אל בית אבי המכס לא באו למקדה לשלום כי אם למלחמה וללכדה ביום ההו' כדכתי' למטה בסמוך ואת מקדה לכד יהושע ביום ההוא ולזה לא כתיב ואת יהושע מקדה לשלום שאעפ"י שהיה מאמר זה נכון וצודק מצד עצמם לא היה צודק מפאת המקום אשר באו שם כי למלחמה באו עליה ולא לשלום ומה שאמר לא חרץ וכו' עיין פי' רש"י ז"ל נראה שרש"י מפר' תיבת לאי' על ישרא' וע"כ פי' שהוא מקרא קצר לפי שלא פי' מי החורץ ועיין הרד"ק ז"ל והנראה לי שכונת הפסוק לומר לא חרץ לבני ישראל איש את לשונו וטעם הלמד לומר דלא מבעיא שלא חרץ איש לשונו כשלא היו מחרחרין ריב עמו אלא הודיע שאפי' שבני ישרא' היו מחרחרין ובאי' לאי' להרגו או להכותו עכ"ז לא חרץ לשונו ז"ש לאיש בלמד ולפי זה לא חסר הכתוב מי הוא החורץ ולא יש יתור למד ולפי שהיו כאן בתוך בני ישראל מעם גבעון לז"א לא חרץ לבני ישראל ליקא שמוריאם על פני העמים עד שהיו כמו אלמים ומ"ש את לשונו כתב הרד"ק למדחק גיבר ית נפשיה וכן תרגם יונתן לא יחרץ כלב לשונו נפשי' ואנקלוס תרגם לא יזוק גבר בליסניה ע"כ:

ויאמר יהושע פתחו את פי המערה תיבת את פי מיותרת די שיאמר פתחו המערה ואפשר שחשש יהושע אולי יפחדו פן יהיה כלי זין ביד המלכים ה' ומי יערב לבו להכנס למערה פן יקראהו האסון מן המלכים האלה ולעומת זה היה מהצעה לפתוח ממקום אחר זולת פיה לז"א יהושע פתחו את פיה המערה מפיה כי ידעתי כמוג לבבם ואיש מהם לא ירים את ידו והוציאו אלי אבי הטפל בהם ולא הפחד וז"א את חמשתן כי אפי' חמשתן יחד לא תחזקנה ידיהם:

ויעשו כן ויוציאו אליו וכו' הנה מאמר ויוציאו עד סוף הפסוק מיותר שכבר אמר ויעשו כן · לכן אפשר שסדר מעלת אלו המלכים היה הסדר הנז' בפסוק ויהושע לא חשש אלא שיוציאום המערה יחד אבל לא חשש לסדר יציאתן להקדים או לאחר ולז"א ויעשו כן ויוציאו את ה' המלכים האלה מן המערה כמו שגזר יהושע כן עשו והוסיפו המלכים ביניהם שמלך ירושלים יצא תחל' ואחריו מלך ירמות ואחריו מלך לכיש ואחריו מלך עגלון כסדר מעלתן כך סדר יציאתן:

ויהי כהוציא' את המלכים וכו' נראים דברי מוהר הזמר ויהי כהוציאם הרי כבר נאמר ויעשו כן ויוציאו וכו' ועוד ויקרא אל כל ישראל מה צורך בכל ישראל ועניינו עם הקצינים לא היה צריך להתחיל אלא ויקרא אל קציני וכו': ונראה כי כנוהג שבעולם לא היה למלכים האלה לצאת אלא יעמדו שיהרגום שם וכבהיה דיואב שאחז בקרנות המזבח ולא רצה לצאת ועם היות שטעה בחשבו שהמזבח קולט הנה בלי ספק שהודיעוהו טעותו ועכ"ז לא יצא מאצל המזבח כי ראה כי כלתה אליו הרעה ולמה יצא כי מה תועלת יש ביציאה הנה כי יציאת ה' המלכי' היה שלא בדרך העולם זה הוראה עצומה על חיתת אלהים אשר עליהם שיצאו כצאן לטבח יובל ז"ש הפסוק ויהי כהוציאם אותם לאמר שהוא דבר נפלא אשר לעומת זה ויקרא יהושע את כל איש ישראל כדי שיראו יחדיו כי חיתת ש"ס על כל יושבי הארץ וכי נמוגו כדי שתחזקנה ידיהם במלחמ' גם קרא להראות' ענין הקצינים שישימו רגליהם על צוארי המלכים לעיני ישראל · ולפי שהיה אפשר שכל קצין מהם ישים רגלו על צואר מהמלכים האלה בלבד לז"א וישימו את רגליהם על צואריהם להודיע שעל כל צואר וצואר הושמו רגלי הקצינים מהכרח השנות הפסוקי' דהיה מספיק או' ויעשו כן · ומ"ש ההלכו' אתו עיין פי' הרד"ק ז"ל ואם נדקדק דהי"לל ההולכים אתו בלשון הווה והיתה הה"א צודקת בידיע' בהווה אפשר שהקצינים לא באו יחדיו כולם ברגע עלות יהושע מן הגלגל ונוכיח כן מלשון הפסוק שאמר למעלה ויעל יהושע וכל עם המלחמה עמו וכל גבורי החיל מדלא כתיב תיבת עמו בסוף משמע שאם המלחמ' כולם עלו עמו ממש ולא"כ השיגום גבורי החיל שקצתם באו עמו וקצת בשהרו והשיגו' ועל אותם הזריזים אמר כאן ההלכו אתו ממש ולכך גם הוא חלק להם כבוד זה ואמר קרבו שימו את וכו' ואפשר שמנעליהם ברגליהם וכמו שהם אמרו שישימו אות' בצואריהם וזהו את רגליכ' את לרבות מנעליהם · והרל"בג כתב ז"ל וצוה יהושע וכו' ע"ש:

ויאמר יהושע אל תיראו ואל תחתו וכו' אל תיראו מצד ההוה אשר רגליכם על צוארי המלכים חזקו ואמצו מצד העתיד ואל ירך לבבכם לאמר פן נפול בידיהם ויתנקמו ממנו את אשר בזינו מלכיהם כי לא לכם המלחמה כי ככה יעשה ה' לכל אויביכם אשר אתם נלחמים אותם לא כתב לוחמים אלא נלחמים כמו נפקדים ע"י זולתכם אלא הוא יתברך ויתעלה:

ויכם יהושע אחרי כן וימית' הנה לא ברר להם מיתה יפה להמיתם בתכיפו' אלא עכבם זמן מה שיהיו ישראל רואים אותם ואחרי כן זמן מופלג ויכם הכאו' משונות זא"כ וימית' ולא הכם פעם א' ולא ישנה להם:

ויהי

מנחה קטנה

ויעש יהושע גם זה הוא מספור הנס שלא לבד שעמד החמה עד נקם ישראל מאויביהם אלא אף גם זה מכלל הנס שוישב יהושע וגו' בטרם תבוא המחשכה כדי שלא יצטרכו לילך באישון לילה ואפילה: נחבאו חמשת המלכי' וגו' גם זה מעין הנס שאעפ"י שהחבאו עצמם במערה מסותרת שהיתה שם ושלא עלה על דעת איש שיטמין שם אדם ולכן כתי' במערה בפתח הה"א להורות שהי' מערה ידוע לשם לכל ומנא שם אדם ע"מ נמצאו · עוד אפשר לומר שבא להורות שכל כך נפל פחד יהושע על העמים שאנשי העיר בעצמם גלו רז ליהושע כדי למצוא חן בעיניו אולי יחיה את נפשם לכן אמר ויגד ליהושע לאמר שבכל הנדה ומסירה שאנשי העיר הגידו שסבר כדי לאמ' ליהושע שפה נטמנו חמשת המלכים ולא כדרך שעולם שיכלו על ענין כזה מי ומי שיודע מקום תחבואתם יעשרנו המלך ויתן לו מתנות וכאן שינו הסדר שמבלי אזירת יהושע על זה ויגד ליהושע היו באים אליו לאמר שנמצאו וגו' כי כן היו מגדלים ומנשאים אותו כי ברצות ה' דרכי איש וגו': ויסופספר כזה עוד שני פלאים האחד ששבו כל העדה ולא נפקד מהם איש · ועוד ש"ית שבאו בשלום בלי פגע ומכירה כי אם באותו שלום שהלכו כך באו וע"כ אמר בשלו' בה"ית בשלום הידוע שהיה להם בהליכת' שלא נראה בא' מהם סימן מלחמה משום מכה או ליכון פנים מ"זימות מלחמה כי אם בשלום שלא: הוציאו אלי פי' בעל כרחם שלא נשיבתם כי המלכי' האלו הי' בוחרים מות מחיים כדי שלא יתעללו בהם היהודים ומה להם לצאת כי הוצאה זו הכנסה לפחול קרי להו ע"כ אמר הוציאם בע"כ כדי לעשות נקם בפרהסיה ולחזק לב ישראל · שימו את רגליכם וגו' לקיים מה שנאמר ואתה על במותימו תדרוך כי הצואר הוא העליון שבגוף:

אל

עוד זכר שכבר לכד יהושע מקדה ולבנה ולכיש ועגלון וחברון ודביר באופן שהכה יהושע מקדש ברנע עד עזה ואת כל ארץ גשן עד גבעון בזמן קצר מדובק באין הפסיק וזה אמרו ואת כל המלכים האלה ואת ארצם לכד יהושע פעם אחת ואחר שב יהושע וכל ישראל אל המחנה הגלגל כי שם היה המשכן כמו שזכרנו : עוד

ויהי לעת בא השמש · מפני טומאת הארץ היו הנתלים נקברים אף על פי שאינם מבני ישראל כמו שאומר ולא תטמא את אדמתך כי המת שאינו נקבר הוא טומאת הארץ לפיכך צוה כן יהושע לעשות למלך העי ולחמשת המלכים האלה וכן לעתיד בגוג מגוג אמר וקברום בית ישר' למען טהר את הארץ : כאשר עשה למלך יריחו · והודיע כי לא תפשוהו חי ותלוהו לאח' כן כמו שעשו למלך העי ולחמשת המלכים אלא הרגוהו בכלל ההרוגי' כמו שאמר ויכהו לפי חרב ואת מלכה : ביום השני · ביו' השני לחניית' עליה' : ואת

מסרה

בוא י"ב מ"ל וסי' נמס' בישעיה סימ' ב' : וישמו ד' חס' בקריא' וסי' וישמו אבני' גדולו' על פי המער' את ארון יי' על העגלה' אל האבן הגדלה · וישמו לה ידי' דמלכים · ונמסר גם בסדר מקץ: עד עצם היום הזה ג' וסימ' ולחם וקלי וכרמ' ויהי לעת בא השמש דיהושע · המה ואבתם פשעו בי ל דיחזקאל : ויכה ג' וסימן ואת מקדה לכד יהושע · ויתן יי' גם אתה' ויתן יי' את לכי' : וילכדוה ה' וסי' נמסר לעיל בסיפרא בסי' ח' : חברונה ט' ח' מלאים ואחד חס' וסימן ויעל יהושע דמעגלונה ויאמ דוד אנה אעלה · ויבאו כל שבטי ישראל אל דוד · ושל אחריו ויבאו כל זקני ישרא' אל המלך חברונה קדמה דפסו' דמלכים · ויאמר לו המלך לך בשלום · ויקבצו כל ישראל אל דוד חברונ' דד"ה · ושל אחריו ויבאו כל זקני ישרא' אל המלך חברונה קדמה דפסו' · כל אלה אנשי המלחמה דד"ה · ואלה מספרי ראשי החלוץ לצבא באו דד"ה :

בוא י"ג מל' וכל סמוך וכתובי' דכו' במ"ה חס'

כה ויאמר אליהם יהושע אל־תיראו ואל־תחתו חזקו ואמצו כי ככה יעשה יהוה לכל־איביכם אשר אתם נלחמים אותם:

כו ויכם יהושע אחרי־כן וימיתם ויתלם על חמשה עצים ויהיו תלוים על־העצים עד־הערב:

כז ויהי לעת בוא השמש צוה יהושע וירידום מעל העצים וישלכם אל־המערה אשר נחבאו־שם וישמו אבנים גדלות על־פי המערה עד־עצם היום הזה:

כח ואת־מקדה לכד יהושע ביום ההוא ויכה לפי־חרב ואת־מלכה החרם אותם ואת־כל־הנפש אשר־בה לא השאיר שריד ויעש למלך מקדה כאשר עשה למלך יריחו:

כט ויעבר יהושע וכל־ישראל עמו ממקדה לבנה וילחם עם־לבנה:

ל ויתן יהוה גם־אותה ביד ישראל ואת־מלכה ויכה לפי־חרב ואת־כל־הנפש אשר־בה לא־השאיר בה שריד ויעש למלכה כאשר עשה למלך יריחו:

לא ויעבר יהושע וכל־ישראל עמו מלבנה לכישה ויחן עליה וילחם בה:

לב ויתן יהוה את־לכיש ביד ישראל וילכדה ביום השני ויכה לפי־חרב ואת־כל־הנפש אשר־בה ככל אשר־עשה ללבנה:

לג אז עלה הרם מלך גזר לעזר את־לכיש ויכהו יהושע ואת־עמו עד־בלתי השאיר־לו שריד:

לד ויעבר יהושע וכל־ישראל עמו מלכיש עגלנה ויחנו עליה וילחמו עליה:

לה וילכדוה ביום ההוא ויכוה לפי־חרב ואת כל־הנפש אשר־בה ביום ההוא החרים ככל אשר־עשה ללכיש:

לו ויעל יהושע וכל־ישראל עמו מעגלונה חברונה וילחמו עליה:

לז וילכדוה ויכוה־לפי־חרב ואת

(Masoretic notes in margin: ג' י ד' · ג' · ג' · ג' וכ"ב ד' חס' · ד' חס' · ג' · ג' יג' חס' יו"ד בספרא · כ"ט יתידאין · לה' במלעות פסוק · ג' בפנין · ג' דפתו' · לה' במלעות פסוק · ג' וחס' · ז' · ג' וחסר · ה' ג' מנהון מל' · ב' · ט')

ואמר להון יהושע לא תדחלון ולא תתברון תקיפו ועלימו ארי כדין יעביד יי לכל בעלי דבביכון דאתון מגיחין קרבא בהון: ומחנון יהושע בתר כן וקטלינון וצלבינון על חמשא צליבין והוו צליבין על צליביא עד רמשא: והוה לעידן מיעל שמשא פקיד יהושע ואחיתונון מעל צליביא ורמונון למערתא דאטמרו תמן ושויאו אבנין רברבן על פומא דמערתא עד כרן יומא הדין: וית מקדה כבש יהושע ביומא ההוא ומחה לפתגם דחרב וית מלכא גמיר יתהון וית כל נפשתא די בה לא אשאר משיזיב ועבד למלכא דמקדה כמא דעבד למלכא דיריחו: ועבר יהושע וכל ישראל עימיה ממקדה ללבנה ואגיח קרבא עם לבנה: ומסר יי אף יתה בידא דישראל וית מלכה ומחה לפתגם דחרב וית כל נפשתא די בה לא אשאר בה משיזיב ועבד למלכה כמא דעבד למלכא דיריחו: ועבר יהושע וכל ישראל עימיה מלבנה ללכיש ושרא עלה ואגיח קרבא בה: ומסר יי ית לכיש בידא דישראל וכבשה ביומא תנינא ומחה לפתגם דחרב וית כל נפשתא דבה ככל דעבד ללבנה: בכן סליק הורם מלכא דגזר למסעד ית לכיש ומחהי יהושע וית עמיה עד דלא אשתאר ליה משיזיב: ועבר יהושע וכל ישראל עימיה מלכיש לעגלון ושרו עלה ואגיחו קרבא עלה: וכבשוה ביומא ההוא ומחוהא לפתגם דחרב וית כל נפשתא דבה ביומא ההוא גמר ככל דעבד ללכיש: וסליק יהושע וכל ישראל עימיה מעגלון לחברון ואגיחו קרבא עלה: וכבשוהא ומחוהא לפתגם דחרב וית

כלי יקר

ויהי לעת בוא השמש ומו' עיין פי' הרד"ק :

ואת מקדה לכד יהושע עיין פי' הרד"ק ז"ל והוא נכון ומ"ש החרים אותם ואת כל הנפש אשר בה מאמר ואת כל הנפש מיותר אפשר שנכנסו מן הבורחים ממלחמות החמשה מלכים קצת אנשים בתוך מקדה כי ע"כ זרז יהושע אל תתנום לבוא אל עריהם וכו' והנה לעומת זה הגיד הפ' שנהרגו יחדיו אנשי העיר עם הנפ' אשר בה על אלו הנפשות הגרים בה עתה מחדש לפי שעה לא השאיר שריד אין הכונה שיהיה מהם כל נשמ' דפשיטא שלא יעבור של ד"ת אכן הכונה להגיד זריזות שלא ברח מהם איש אלא כולם נמסרו לידו בעזר אלהי :

ויעבור יהושע וכו' ראינו שינוי ממסע זה אל מסע השני שכאן נאמר וילחם עם לבנה ולא הזכיר כאן ויחן עליה ובסמוך גבי לכישה נאמר ויחן עליה וילחם בה והטע' כי בו ביו' שנעשה נס שמש בגבעון במלחמ' החזקה בו ביום כבש מקדה כמו שאמר לכד יהושע ביום ההוא ובו ביום ויעבור יהושע ממקד' ללבנה והכף וילחם עם לבנה בלי חניה

כלי יקר

בלשון יחיד ועוד קשה למה בלבנ' ולכיש כתיב ויתן ה' וכאן לא כתיב בעגלון וחברון ודביר ויתן ה' : ונראה כי במקדה ולבנה שהיו מלחמות חדשות המה ומלכם עמם כתיב ויתן ה' בתיבה מחודשת המכם גבי עגלון וחברון דכבר נתן ה' מלכיהם בידיה כי מה' המלכים המה שכבר נאמ' בהם ויאמר

ויעל יהושע וכו' חברונ' וילחמו עליה אפשר שאמר כאן ויעל ובשאר נאמר ויעבור כי חברון מקום גבוה מאד בבחינת עגלונה שממנה מעלה שעולים מעגלונה לחברונ' ומ"ש וילחמו עליה ולא הזכיר ויחנו כי שם בחברון חלקת מחוקקים קבורת אבות העולם

וילכדוה ויכוה לפי חרב צריך להבין כפל ואת כל הנפש אשר בה

יהושע לבדו חכם לב יקח מצות :

ואת מלכה · והנה היה מלך חברון מחמשת המלכים שתלו אלא ידמה שהמליכו אחר כן מלך בחברון : ואת כל עריה · ואת כל הערים ואנשי הערים אשר על גבולה הקרואות על שמה : וישב יהושע · נראה כי כשעלה מעגלון לחברון עבר על דביר ולא נלחם עליה כי רצה להלחם עליה בחברון ואחר שלכד חברון שב לדביר ונלחם עליה : והנגב · כתרגו' ודרומא : והאשדות · כמו אשדות הפסגה כתרג' משפך מרמתא והוא מדרון ההר או הפסגה נקרא כן לפי שהמים היורדים על ההר נשפכים מן ההר לדרך מדרון : ארץ גושן · אין זה של מצרים : פעם אחת · כלומר שלא הוצרך לצור על עיר ולא האריכו ימי המלחמה אלא פעם אחת לכדם כולם זאת אחרי זאת בלא הפסק : אשר מצפון · בשוא ועיקרו בקמץ כי איננו סמוך ויתכן לפרשו סמוך לבי"ת בהר ובערבה כאילו אמר מצפון ההר כי כן דרך הלשון לסמוך על אות השמוש כמו השוכני בשמים וזולתו כמו שכתבנו בספר מכלל : נגב כנרת · לדרו' כנרת וכנרות קבוץ כנרת וזה וזה תרגום גינוסר והיא ארץ שמנ' מאד ורבותינו ז"ל הפליגו בספו' שבח פירותיהם והקבוץ ר"ל שהיו מקומות נחלקים וכלם היו שמני' : ובנפות דור · האחד ממנו נפה והסמוך לנפת דור ועניינם מחוז מחוזי' וכת"י פלכי : והחוי תחת חרמון · פירו' החוי שהיה יושב תחת חרמון ואמר תחת כי חרמון היה הר כמו שכתוב עד הר חרמון ופי' בארץ המצפה כי חרמון זה בהר המצפ' או פירושו כי כל המלכים נועדו בהר המצפ' להלחם עם יהושע ואפשר שזה המקום הוא המצפ' שהיו מתקבצים שם ישראל תמי' ולפי שהיתה שם תשועה גדולה היו נועדים שם כי במלחמה האחרת שעשה יהושע עם חמש' המלכים אע"פי שהיתה תשועה גדולה לא היו אלא חמשת מלכי' ואלו היו מלכי' רבים ואפשר כי בנה שם יהושע מזבח מפני התשועה הגדולה שהיתה שם ומפני זה היו ישראל נקבצים שם בעת שהיו צריכים למלחמה או לדבר גדול וכן מצאנו ביפתח לפני יי' במצפ' וכן בדבר פלגש בגבעה אל יי' המצפה וכן אמר שמואל במלחמת פלשתים קבצו אלי כל ישראל המצפתה וכן כשהמליך שאול ויצעק שמואל את העם אל יי' המצפה נראה מכל אלה הפסוקי' כי מזבח היה שם ובית מקודש לתפל' ולקבוץ ישראל באותן הימים :

גידון

37 וְאֶת־מַלְכָּהּ וְאֶת־כָּל־עָרֶיהָ וְאֶת־כָּל־הַנֶּפֶשׁ אֲשֶׁר־בָּהּ לֹא־הִשְׁאִיר שָׂרִיד כְּכֹל אֲשֶׁר־עָשָׂה לְעֶגְלוֹן וַיַּחֲרֵם אוֹתָהּ וְאֶת־כָּל־הַנֶּפֶשׁ אֲשֶׁר־בָּהּ׃ 38 וַיָּשָׁב יְהוֹשֻׁעַ וְכָל־יִשְׂרָאֵל עִמּוֹ דְּבִרָה וַיִּלָּחֶם עָלֶיהָ׃ 39 וַיִּלְכְּדָהּ וְאֶת־מַלְכָּהּ וְאֶת־כָּל־עָרֶיהָ וַיַּכּוּם לְפִי־חֶרֶב וַיַּחֲרִימוּ אֶת־כָּל־נֶפֶשׁ אֲשֶׁר־בָּהּ לֹא הִשְׁאִיר שָׂרִיד כַּאֲשֶׁר עָשָׂה לְחֶבְרוֹן כֵּן־עָשָׂה לִדְבִרָה וּלְמַלְכָּהּ וְכַאֲשֶׁר עָשָׂה לְלִבְנָה וּלְמַלְכָּהּ׃ 40 וַיַּכֶּה יְהוֹשֻׁעַ אֶת־כָּל־הָאָרֶץ הָהָר וְהַנֶּגֶב וְהַשְּׁפֵלָה וְהָאֲשֵׁדוֹת וְאֵת כָּל־מַלְכֵיהֶם לֹא הִשְׁאִיר שָׂרִיד וְאֵת כָּל־הַנְּשָׁמָה הֶחֱרִים כַּאֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל׃ 41 וַיַּכֵּם יְהוֹשֻׁעַ מִקָּדֵשׁ בַּרְנֵעַ וְעַד־עַזָּה וְאֵת כָּל־אֶרֶץ גֹּשֶׁן וְעַד־גִּבְעוֹן׃ 42 וְאֵת כָּל־הַמְּלָכִים הָאֵלֶּה וְאֶת־אַרְצָם לָכַד יְהוֹשֻׁעַ פַּעַם אֶחָת כִּי יְהוָה אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל נִלְחָם לְיִשְׂרָאֵל׃ 43 וַיָּשָׁב יְהוֹשֻׁעַ וְכָל־יִשְׂרָאֵל עִמּוֹ אֶל־הַמַּחֲנֶה הַגִּלְגָּלָה׃

יא

1 וַיְהִי כִּשְׁמֹעַ יָבִין מֶלֶךְ־חָצוֹר וַיִּשְׁלַח אֶל־יוֹבָב מֶלֶךְ מָדוֹן וְאֶל־מֶלֶךְ שִׁמְרוֹן וְאֶל־מֶלֶךְ אַכְשָׁף׃ 2 וְאֶל־הַמְּלָכִים אֲשֶׁר מִצְּפוֹן בָּהָר וּבָעֲרָבָה נֶגֶב כִּנְרוֹת וּבַשְּׁפֵלָה וּבְנָפוֹת דּוֹר מִיָּם׃ 3 הַכְּנַעֲנִי מִמִּזְרָח וּמִיָּם וְהָאֱמֹרִי וְהַחִתִּי וְהַפְּרִזִּי וְהַיְבוּסִי בָּהָר וְהַחִוִּי תַּחַת חֶרְמוֹן בְּאֶרֶץ הַמִּצְפָּה׃ 4 וַיֵּצְאוּ הֵם וְכָל־מַחֲנֵיהֶם עִמָּם עַם־רָב כַּחוֹל אֲשֶׁר עַל־שְׂפַת־הַיָּם לָרֹב וְסוּס וָרֶכֶב רַב־מְאֹד׃ 5 וַיִּוָּעֲדוּ כֹּל הַמְּלָכִים הָאֵלֶּה וַיָּבֹאוּ וַיַּחֲנוּ יַחְדָּו אֶל־מֵי מֵרוֹם לְהִלָּחֵם עִם־יִשְׂרָאֵל׃ 6 וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל

וְיָת מַלְכַּהּ וְיָת כָּל קִרְוַהָא וְיָת כָּל נַפְשָׁתָא דְּבַהּ לָא אַשְׁאַר מְשֵׁיזֵיב כְּכֹל דַּעֲבַד לְעֶגְלוֹן וְגַמַּר יָתַהּ וְיָת כָּל נַפְשָׁתָא דְּבַהּ׃ וְתָב יְהוֹשֻׁעַ וְכָל יִשְׂרָאֵל עִמֵּיהּ לִדְבִיר וְאַגִּיחַ קְרָבָא עֲלַהּ׃ וּכְבָשַׁהּ וְיָת מַלְכַּהּ וְיָת כָּל קִרְוַהָא וּמְחוֹנוּן לְפִתְגַּם דְּחָרֶב וְגַמִּירוּ יָת כָּל נַפְשָׁתָא דִּי בַהּ לָא אַשְׁאַר מְשֵׁיזֵיב כְּמָא דַּעֲבַד לְחֶבְרוֹן כֵּן עֲבַד לִדְבִיר וּלְמַלְכַּהּ וּכְמָא דַּעֲבַד לְלִבְנָה וּלְמַלְכַּהּ׃ וּמְחָא יְהוֹשֻׁעַ יָת כָּל אַרְעָא טוּרָא וְדָרוֹמָא וּשְׁפֵלְתָּא וּמַשְׁפַּךְ מְרָמָתָא וְיָת כָּל מַלְכֵיהוֹן לָא אַשְׁאַר מְשֵׁיזֵיב וְיָת כָּל נִשְׁמָא גָּמִיר כְּמָא דְּפַקֵּיד יְיָ אֱלָהָא דְּיִשְׂרָאֵל׃ וּמְחוֹנוּן יְהוֹשֻׁעַ מֵרְקַם גֵּיאָה וְעַד עַזָּה וְיָת כָּל אֲרַע גּוֹשֶׁן וְעַד גִּבְעוֹן׃ וְיָת כָּל מַלְכַיָּא הָאִלֵּין וְיָת אַרְעֲהוֹן כְּבַשׁ יְהוֹשֻׁעַ בְּזִימְנָא חֲדָא אֲרֵי יְיָ אֱלָהָא דְּיִשְׂרָאֵל בְּמֵימְרֵיהּ אַגִּיחַ קְרָבָא לְיִשְׂרָאֵל׃ וְתָב יְהוֹשֻׁעַ וְכָל יִשְׂרָאֵל עִמֵּיהּ לְמַשְׁרִיתָא לְגִלְגָּלָא׃

וַהֲוָה כַּד שְׁמַע יָבִין מַלְכָּא דְּחָצוֹר וּשְׁלַח לְוָת יוֹבָב מַלְכָּא דְּמָדוֹן וּלְוָת מַלְכָּא דְּשִׁמְרוֹן וּלְוָת מַלְכָּא דְּאַכְשָׁף׃ וּלְוָת מַלְכַיָּא דְּמִצִּיפּוּנָא בְּטוּרָא וּבְמֵישְׁרָא דָּרוֹם גִּינוֹסַר וּבִשְׁפֵלְתָּא וּבְפִילְכֵי דוֹר מַעַרְבָא׃ כְּנַעֲנָאָה מִמַּדִּינְחָא וּמִמַּעַרְבָא וֶאֱמוֹרָאָה וְחִתָּאָה וּפְרִיזָאָה וִיבוּסָאָה בְּטוּרָא וְחִוָּאָה בְּשִׁיפּוּלֵי חֶרְמוֹן בַּאֲרַע מִצְפַּיָא׃ וּנְפָקוּ אִינוּן וְכָל מַשְׁרִיתְהוֹן עִמְּהוֹן עַם סַגִּי כְּחָלָא דְּעַל כֵּיף יַמָּא לִסְגֵי וְסוּסַוָן וּרְתִיכִין סַגִּי לַחֲדָא׃ וְאִיזְדַּמְנוּ כָּל מַלְכַיָּא הָאִלֵּין וַאֲתוֹ וּשְׁרוֹ כַּחֲדָא עַל מֵי מֵרוֹם לְאַגָּחָא קְרָבָא עִם יִשְׂרָאֵל׃ וַאֲמַר יְיָ לִיהוֹשֻׁעַ

רשי

והאשדות · מקום שמי הגבעות שופכים : מקדש ברנע ועד עזה · מצד דרומית של ארץ ישראל הוא מן המזרח למערב ולא הספיק לכבוש כל המיצר ונשאר מעזה עד הים הוא שאמ' למטה זאת הארץ הנשאר' העזתי והאשדודי וגו : נגב כנרות · דרום גינוסר : ובנפות דור · פלכי דור קונטריום בלעז מים מערבה : משרפו' מים · חריכי ימא תרגם יונתן חריכין שעושין ומי הים יוצאין לתוכה ונשרפי מחום השמש ונעשים מלח :

העומדת

רלבג

עוד זכר שכאשר שמע זה יבין מלך חצור שלח אל יובב מלך מדין ואל מלך שומרון ולמלכים רבי' זולת' להתקבץ יחד ולהלחם עם ישראל כדי שלא יפלו בידם אחד אחד כמו שעשו שאר המלכים ובאו עם רב כחול אשר על שפת הים להלחם עם ישראל ויעד הש"י ליהושע שלא יירא מהם ומהמונ' כי כעת מחר יתנ' הש"י חללי' לפני

מסרה

דברה ג' וחס' וסי' וישב יהושע וכל ישראל יושל אחריו וילכדה · ועלה הגבל דברה : ואת ארצם ג' בקריאה וסי' ואת כל המלכים האלה ואת ארצם · אמנם יי' החריבו דמלכים · וחברו דישעיה: ויועדו ג'וסי' כל המלכים · לעבור אל בני עמון · לנוד לו ולנחמו : אל מי ג' בקריא' וסי' ומחה אל מי המרי' · ויבא ויחנו יחדו אל מי מרום · אל מי שמש :

המצפה ל' בספ' וכ' קרי' דכו' ואריה ויסר

מנחה קטנה

וכל ישראל עמו שבכל המלחמו' הגדולות והעצומו' לא נפקד מהם איש : ויהי כשמוע וגו' ר"ל ששמעו שני דברים א' שלא החיו כל נשמה שאין זה מחק המלחמה רק לתת שונאיו לחם עובד ובפרט הריגת הקטנים דפה חטאו אין זה אלא מצד אכזריות גדול ומה גם ששמעו מהכזיון הגדול שעשו למלכים בדריסת הרגל של צואריהם · אלו שני דברי' נוגעים להמלכי' ולהמוני ע"כ ויצאו הם וכל מחניהם כי לשתיהם נוגע הדבר ואף שראו את כל הנעשה זה נלחם לנפש בחרו במלחמה כי אמרו אם ימיתנו ימיתנו כי אין ברירה דכל"מה מתים הם וטוב למות במלחמה מליפול ביד ישראל אי נמי השמיענו הנבואה שעד היכן הגיע אימת יהושע שאע"פי שחצור היה ראש הממלכות עיר בצור ומלך אדיר בתוכה מ"מ אימת מות נפלה עליה' ולא מנח דיו להלחם עד שהיקש עזר ממלכי' אחרים :

אל

כלי יקר

השאיר בהם שריד ולא עתניאל בן קנז לדבירה ולא כלב לחברון · עוד אפשר שדבירה ולבנה היו עיירות קשו' ביותר לבנה ממאי דכתיב אז תפשע לבנה בעת ההיא ודבירה קשה ממה שאמר כלב אשר ילכוד את קרית ספר וכו' לעומת כן הקישם זו לזו בבחינת טורח הכבישה :

לנפשי כו' א"כ בפסוק במ"ש שנית ואת כל הנפש אשר בה נפר' דמאי דקאמר ואת כל עריה על הערים ממש קאמר והפסוק מוסב למאי דפתח ביה וילכדוה ויכוה לפי חרב ואת כל עריה גם כן לכדו · ומה שלא כתב וילכדוה ואת כל עריה דמעשה שהיה כך היה הלכד חברון והכאתה תחלה ואח"כ שאר הערים :

וישב יהושע וכו' מ"ש כאן וישב ולא אמר ויעבור כתב הרד"ק ז"ל נראה שכשעלה מעגלון לחברון עבר על דבירה ולא נלחם עליה כי רצה להלחם תחלה בחברון ואחר שלכד חברון שב לדבירה ונלחם עליה עכ"ל וז"ש וישב יהושע וכו' דבירה מפני בחינות האחד להורות שכבר היה עליה פעם אחרת מידי עברו עליה וזו שבית שב אליה וז"ש וישב או יהיה לשון וישב ע"ש שסב לאחו' אל דבירה · ומה שלא הזכיר כאן ויחן עליה כבר זכרתי למעלה שעתניאל הוא שכבשה ולכן לא אמר ויחן עליה על ישראל כי אם וילחם בה הוא עתניאל בן קנז הנלחם בה · ומ"ש בחברון וילחמו בלשון רבים וכאן לשון יחיד יהיה הטעם דגבי דביר היא קרית ספר הקפיד כלב ואמר אשר יכה את קרית ספר ולכדה הוא עצמו כי בזה תבחן גבורתו ונתתי לו את בתי לאשה ולכך כתיב וילחם עליה כי כן היה התנאי שהוא לבדו יהיה הלוכדה כדי שיזכה להתחתן בכלב אמנם למעלה אמר וילחמו על כלב וסיעתו מאחוזת מרעיו כי אין שם קפידה אם יסייעוהו רבים :

וילכדה ואת מלכה ואת כל עריה הטעם שאמרו וילכדה בלשון יחיד ואחר כך אמר ויכום לשון רבים ויחרימו וחזר לדבר בלשון יחיד לא השאיר וכו' וכאשר עשה לחברון וכו' הוא במ"ש שעתניאל בן קנז הוא לבדו הלוכד כי כן התנה כלב ולכך אמר וילכדה בלשון יחיד ולפי שאמ' את קרית ספר ואת לשון רבוי הוא ואפשר לפרש הרבוי לרבות המלך או לרבות עריה הקרואות על שמה לעומת זה כדי לצאת ידי ספק דין ודברים לכד גם את מלכה ואת כל עריה אמנם לענין ההכאה אין קפידה אם יהיו המכים מרובים כי התנאי לא היה כי אם אשר ילכוד את קרית ספר לכידה לבד דהיינו להכנס ראשון בקרי' ספר והרי לכד העיר ומלכה ואת כל עריה אמנם בהכאה והחרם אמר לשון רבים ויכום לפי חרב ויחרימו כי אין קפידה אם יהיו רבים המכים ומחרימי' שכבר נתקיים התנאי בלכידה ובענין לא השאיר שריד כאשר עשה דיבר בלשון יחיד כלפי יהושע שהוא המטפל בקיום מצות לא תחיה כל נשמה כדפי' לעיל ומ"ש כאן ואת כל נפש ולא אמר הנפש בה"א כבכל השאר אפשר שרצה לכלול יחידיו נפש אנשי דבירה ונפש עריה ואלו אמר הנפש בה"א הידיעה הוה משמע דעל הנפש של דבירה קאמר ולא שבשאר ערי' והיה צריך לכפול שנית ולומר ויחרם את כל הנפש כמו גבי חברון לכך אמר וכל נפש אשר בה שהוא מאמר כללי יותר וכדי שלא נאמר תפשת מועט תפשת לכך אמר כאשר עשה לחברון וכו' שגם לא השאיר שריד גם בעריה כמו שהכרחנו למעלה כן עשה לדביר ולמלכ' שלא השאיר שריד גם בכל עריה וכדי שלא נטעה מדכתיב בלשון יחיד דעל עתניאל בן קנז קאמר לכך הזכיר היקש שני וכאשר עשה ללבנה ר"ל כאשר עשה יהושע כי הוא העושה שם כמ"ש וילחם ויכה לא השאיר וכו' הכל בלשון יחיד על יהושע כך כאן הוא העוש' ולא עתניאל בן קנז ואפשר שכאשר עשה לחברון בא ללמד על כל עריה שלא השאיר שריד כמו חברון וכל עריה ונמצא למה מהלכב' ע"י יהושע שהוא הנלחם ועושה כך כאן בדביר' וחברון הוא אשר לא

ויכה יהושע את כל הארץ צריך להבין כלל ופרט למה אם אין בכלל אלא מה שבפרט מספיק שיאמר ויכה יהושע את ההר והנגב וכו' ונראה שלפי שראינו שיהושע הניח מקומו' הרבה שלא נכבשו בחייו וכדכתיב בסמוך והארץ נשאר' הרבה מאד וכו' אנכי אורישם מפני בני ישראל רק הפילה לבני ישראל בנחלה וכו' וקשה איך יפילו בנחלה את אשר לא זכו דאין אדם מקנה דבר שלא בא לעולם אלא נ"ל דכיון שהקב"ה הבטיח אורישם מפני בני ישראל ההוא אמר ולא יעשה ועוד דכיון שנכבשו ערים גדולות ובצורות בשמים כבר הנה נמוגו כל יושבי הארץ ובאלו כבר נכבשו וראוי להפילם בנחלה וז"ש כאן ויכה יהושע את כל הארץ ר"ל אפי' המקומות שנשארו הרי כאלו ויכום יהושע שכמוכים יחשבו שכבר נמוג לבבם ואח"כ פי' המקומות שהוכו בפועל ההר והנגב וכו' באופן דמאי דקאמר ויכה יהושע את כל הארץ והיינו על אותם מקומות שלא הוכו בפועל שהרי הם כאלו הוכו וכו' · ומ"ש האשדות פי' רש"י ז"ל מקום שמי הגבעות שופכים ע"כ והוא כמו ואשד הנחלים וכ"כ הרד"ק ז"ל ועוד היו' יש מקום שם שקורין אותו אשדו' אולי נקרא כן ע"ש מקומו כדרש"י ז"ל :

ויכם יהושע מקדש וכו' כתב רש"י ז"ל מצד דרומית של א"י הוא מן המזרח למערב ולא הספיק לכבוש כל המצר ונשאר מעזה עד הים ז"ש למטה זאת הארץ הנשארת העזתי והאשדודי וכו' ע"כ ומ"ש ואת כל ארץ גושן כתב הרד"ק ז"ל אין זו של מצרים :

ואת כל המלכים וכו' היה ראוי להקדים הארצות למלכים ולו' ואת כל הארצות האלה ואת מלכיהם לכד וכו' וכן כתיב ויכה יהושע את כל הארץ ההר וכו' ואת כל מלכיהם ואפשר שכיון לו' שהיו ב' ענינים יח"ו שיש רבים מהם שכבש ארצותם תחלה ואח"כ מלכיהם ועליהם אמר ויכה יהושע וכו' ההר והנגב וכו' ואת כל מלכיהם ויש מקומות כמו חברון ועגלון ולכיש וכו' שאלו הה' מקומות נהרגו ה' מלכיהם תחלה ואח"כ נכבשו ארצותם ועליהם אמר ואת כל המלכים האלה ואת ארצם וכו' ומ"ש לכד יהושע פעם א' עיין פי' הרד"ק והרלב"ג כתב לכד פעם א' דהיינו שקוד' שובו אל המחנה הגלגלה לכד כל אלו הארצות וז"ש בסמוך ויש' יהושע וכל ישראל עמו אל המחנה הגלגלה אחר שכבש אלו חוזר למחנה הגלגלה :

ויהי כשמוע יבין מלך חצור וכו' עיין הרלב"ג ולי נראה שהשמוע' ששמע היא וישב יהושע וכל ישראל אל המחנה כי חשבו לשקוט ולנוח זמן מה וחשב יבין מלך חצור לבוא פתאום על ישראל והם שקטים ושאננים :

ואל המלכים אשר מצפון עיין הר"דק ז"ל ומ"ש נגב כנרו' כתב רש"י ז"ל דרום גינוסר וכן כת' הר"דק והוסיף שאמר כנרות לשון רבים כו' ע"ש ובנפות דור כתב רש"י ז"ל פלכי דור כתרגומו וכן הר"דק · והא"זל שנפות דור א' ממקומו' גרועים שבא"י :

הכנעני ממזרח וכו' עיין פי' הר"דק ז"ל :

ויאמר ה' אל יהושע אל תירא מפניהם וכו' צריך להבין מה טעם למעלה בה' המלכי' אמר מהם וכאן כתב מפניה' ומה טעם אמר שם כי בידך נתתים וכאן הוא אומר אנכי

נותן

צידון רבה · רבת עם ידמה שהיתה צידון אחרת קטנה ממנה : משרפות מים · ת״י חריצי ימא והם המלחות שעושין חריצין ומושכין עליהם מים מלוחים ונשרפים לשמש ונעשים מלח : את סוסיהם עקר · להודיע כי מה שאמ׳לו השם את סוסיהם תעקר דרך מצוה אמר לו · ויש לשאול מה טעם אמר לו מצוה זאת במלחמה זו מה שלא צוה לו במלחמה אחרת ויש לפרש כי במלחמות האחרות לא היו בהם סוס ורכב כי אם בלכידת העיירות היו המלחמות גם חמשת המלכים על גבעון באו ללכדה ולא היו צריכין לסוס ורכב אבל זו המלחמה היתה מערכה שערכו מלחמ׳ עם רב להלחם עם ישראל והיו צריכים לסוסים ולרכב והיו עמהם לרוב כמא שכתו׳ וראית סוס ורכב עם רב ממך ולא תמנא שאמר כן במלחמות אחרות וצוה הב״ה לאבד הסוסי׳ והרכב שהיו הגוים נלחמי׳ בהם ובטחו ברכבם כי רב ולא ידעו כי שקר הסוס לתשועה וישראל בלא רכב וסוס נלחמו והפילום חללים כי לייי׳ התשועה לפיכך לא רצה האל ית׳ שיבוזו ישראל להם הסוסים והמרכבות כדי שלא יבטחו בהם גם הם ויחשבו בלבם כי עם הסוסים יעשו המלחמות לפיכך צוה ליהוש׳ לעקר הסוסי׳ ולשרו׳ המרכבו׳ ולא צוה להמית הסוסי׳ כי לא היה דבר שאסור בהנאה ושאר הבהמו׳ שהי׳ בהם כמו רכב חמור רכב גמל לא צוה לעקור אלא שיקחום לצרכם אבל הסוסי׳ שהיכם הלא למלחמה אותם צוה לעקור כדי שלא יקחום ויבטחו בהם ולא אמר להרגם דרך השחתה כי אסו׳ להשחי׳ הנברא׳ אם לא לצורך או להאכו׳ בהנאה והעיקור הוא לנשר פרסות הבהמה מן הארכובה ולמטה ולא תמות הבהמה בזה הדבר אלא שלא תוכל ללכת ואם תמצא מרעה במקומ׳ תחיה : על תלם · ת״י תקפיהון כלומר שהיו עומדו׳ בחזקתם שלא הפילו חומותיהם בלכדם אותם ולא שרפ׳ זולתי חצור לפי שהיתה ראש הממלכו׳ ויפחדו הנשארים ונדרש כי משה מסר לו שישרוף חצור ועל פיו עשה יהושע ששרף חצור וכן אמרו ר׳ אליעזר אומר במסר׳ שרפה הקדוש ב״ה אמר למשה ומשה אמר ליהושע ועוד אמרו בקשו לרדוף ולא הניחם הקב״ה והיכן נתכנסו בחצור לפיכך שרפה וזה אחד משלשה מקומות שנתכנסו אומות העולם לעשות מלחמה עם בני יעקב ולא הניח׳ הקב״ה : ארץ

רשי

העומדת על תלם · שלא נהרסו חומתם כמות יריחו שנפלה חומתה וכן העי שנאמר בה וישימה תל עולם שממה : זולתי חצור לבדה · במסורת שרפה מש׳ צוה לו ומסר כן בבראשית רבה בוי שלא יעקב : ימניס

רלבג

לפני ישראל וצוה לעקו׳ סוסיה׳ ולשרף מרכבותיה׳ שלא יקחם ישראל ויבטחו גם בעניין המלחמו׳ ושל׳ יאמרו שכחם ועוצם ידם עשה להם את החיל אבל יהיה מבטחם בש״י ויתבאר להם כי הוא מכלה הגוים האלה ולא הם · וזכר אחר זה שכבר לכד יהושע את חצור ושרפ׳ כי מלך חצור היתה התחלת זאת המלחמה והכה כל העם אשר בה לא השאיר כל נשמ׳ ואת כל ערי המלכי׳ האלה ואת כל מלכיהם כלם לכד יהושע ויכה אות׳ אשר בה׳ לפי חרב עד השמידם אות׳ לא השאירו כל נשמה : וזכר

עד צידון ל׳ וחד וירכתו על צידון

מסרה

תשרף באש ג׳ דסמיכי וסי׳ ואת בשר הפר · ואת מרכבותיהם תשרף באש · ואת העיר הזאת תשרף · ונמסר גם בסדר תצוה : וכל שלל ג׳ פסוקי׳ אית בהון וכל כל כל ב׳ במצע׳ פסו׳ וא׳ ר״פ וסי׳ וכל שלל הערים האלה · והפכתי חגיכם לאבל ושיריכם · ויאמר בעז לזקני׳ וכל העם עדים אתם :

כלי יקר

נותן וכו׳ לפני יש׳ ואפשר יען שהמלכי׳ ההם לא הביאו עמהם רכב וסוסים ברבוי כאשר במלחמה זו ולא באו כי אם גויתם וסוסים לרכיבתם לכך כתיב לא תירא מהם אמנם אלו באו להלחם במרכבות אין מספר לז״א לשון מפניהם לומ׳ אל תירא מהם ולא ממה שלפניהם הם המרכבות ולהיותם מלכי׳ מרובים ומד׳ פינות הארץ · ואפשר שבנפלם לפני ישראל יתפזרו ויהכו לב לברוח כל א׳ לארצו לעזרתו ...

ג׳ אַל־יְהוֹשֻׁעַ אַל־תִּירָא
ל׳ וכל קרי׳ חלוף מִפְּנֵיהֶם כִּי־מָחָר כָּעֵת הַזֹּאת אָנֹכִי
נֹתֵן אֶת־כֻּלָּם חֲלָלִים לִפְנֵי יִשְׂרָאֵל
ל׳ אֶת־סוּסֵיהֶם תְּעַקֵּר וְאֶת־
ג׳ מַרְכְּבֹתֵיהֶם תִּשְׂרֹף בָּאֵשׁ׃
וַיָּבֹא יְהוֹשֻׁעַ וְכָל־עַם
ג׳ הַמִּלְחָמָה עִמּוֹ עֲלֵיהֶם עַל־מֵי מֵרוֹם
פִּתְאֹם וַיִּפְּלוּ בָּהֶם׃ וַיִּתְּנֵם
י״א יְהוָה בְּיַד־יִשְׂרָאֵל וַיַּכּוּם וַיִּרְדְּפוּם
עַד־צִידוֹן רַבָּה וְעַד מִשְׂרְפוֹת מַיִם
י״א וְעַד־בִּקְעַת מִצְפֶּה מִזְרָחָה וַיַּכֻּם עַד־
בִּלְתִּי הִשְׁאִיר־לָהֶם שָׂרִיד׃ וַיַּעַשׂ
לָהֶם יְהוֹשֻׁעַ כַּאֲשֶׁר אָמַר־לוֹ יְהוָה
ל׳ · ג׳ אֶת־סוּסֵיהֶם עִקֵּר וְאֶת־מַרְכְּבֹתֵיהֶם
שָׂרַף בָּאֵשׁ׃
י וַיָּשָׁב יְהוֹשֻׁעַ בָּעֵת הַהִיא וַיִּלְכֹּד אֶת־
חָצוֹר וְאֶת־מַלְכָּהּ הִכָּה בֶחָרֶב
כִּי־חָצוֹר לְפָנִים הִיא רֹאשׁ כָּל־
הַמַּמְלָכוֹת הָאֵלֶּה׃ וַיַּכּוּ אֶת־כָּל־
ל׳ וכל משנה תורה דכו׳ הַנֶּפֶשׁ אֲשֶׁר־בָּהּ לְפִי־חֶרֶב הַחֲרֵם לֹא
נוֹתַר כָּל־נְשָׁמָה וְאֶת־חָצוֹר שָׂרַף
בָּאֵשׁ׃ וְאֶת־כָּל־עָרֵי הַמְּלָכִים־הָאֵלֶּה
וְאֶת־כָּל־מַלְכֵיהֶם לָכַד יְהוֹשֻׁעַ וַיַּכֵּם
ב׳ בסיפ׳ לְפִי־חֶרֶב הֶחֱרִים אוֹתָם כַּאֲשֶׁר צִוָּה
י״ד בסיפ׳ מֹשֶׁה עֶבֶד יְהוָה׃ רַק כָּל־הֶעָרִים
ל׳ הנסיס ל׳ הָעֹמְדוֹת עַל־תִּלָּם לֹא שְׂרָפָם
יִשְׂרָאֵל זוּלָתִי אֶת־חָצוֹר לְבַדָּהּ שָׂרַף
ג׳ פסו׳ מן פ׳ אתין התחלת׳ וכל יְהוֹשֻׁעַ׃ וְכֹל שְׁלַל הֶעָרִים הָאֵלֶּה
וְהַבְּהֵמָה בָּזְזוּ לָהֶם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל רַק
אֶת־כָּל־הָאָדָם הִכּוּ לְפִי־חֶרֶב עַד־
השמדם

לִיהוֹשֻׁעַ לָא תִדְחַל מִן קֳדָמֵיהוֹן אֲרֵי
מְחַר כְּעִידָנָא הָדֵין אֲנָא מְסַר יַת
כּוּלְהוֹן קְטִילִין קֳדָם יִשְׂרָאֵל יַת
סוּסָוָתְהוֹן תְּעַקַּר וְיַת רְתִיכֵיהוֹן תּוֹקֵיד
בְּנוּרָא׃ וַאֲתָא יְהוֹשֻׁעַ וְכָל עַמָּא עָבְדֵי
קְרָבָא עִימֵּיהּ עֲלֵיהוֹן וְאִינוּן שְׁרַן עַל
מֵי מֵרוֹם בִּתְכֵיף וּנְפַלוּ בְּהוֹן׃
וּמְסָרִינוּן יְיָ בִּידָא דְיִשְׂרָאֵל וּמְחוֹנוּן
וּרְדָפוּנוּן עַד צִידוֹן רַבְּתָא וְעַד חֲרִיצֵי
יַמָּא וְעַד בִּקְעַת מִצְפַּיָּא מַדִּינְחָא
וּמְחוֹנוּן עַד דְּלָא אִשְׁתְּאַר לְהוֹן
מְשֵׁיזֵיב׃ וַעֲבַד לְהוֹן יְהוֹשֻׁעַ כְּמָא
דַאֲמַר לֵיהּ יְיָ יַת סוּסָוָתְהוֹן עַקַּר
וְיַת רְתִיכֵיהוֹן אוֹקִיד בְּנוּרָא׃
וְתַב יְהוֹשֻׁעַ בְּעִידָנָא
הַהִיא וּכְבַשׁ יַת חָצוֹר וְיַת מַלְכַּהּ קְטַל
בְּחַרְבָּא אֲרֵי חָצוֹר מִלְּקַדְמִין הִיא
רֵישׁ כָּל מַלְכְוָתָא הָאִילֵין׃ וּמְחוֹ
יַת כָּל נַפְשָׁתָא דִּי בַהּ לְפִתְגָם דְּחֶרֶב
גְּמִירָא לָא אִשְׁתְּאַר כָּל נִשְׁמָא וְיַת
חָצוֹר אוֹקִיד בְּנוּרָא׃ וְיַת כָּל קִירְוֵי
מַלְכַיָּא הָאִילֵין וְיַת כָּל מַלְכֵיהוֹן כְּבַשׁ
יְהוֹשֻׁעַ וּמְחָנוּן לְפִתְגָם דְּחֶרֶב גְּמַר
יַתְהוֹן כְּמָא דְפַקֵּיד מֹשֶׁה עַבְדָּא דַייָ׃
לְחוֹד כָּל קִירְוַיָּא דְקַיְימִין עַל
תּוֹקְפֵיהוֹן לָא אוֹקְדִינוּן יִשְׂרָאֵל אֱלָהֵין
יַת חָצוֹר בִּלְחוֹדַהּ אוֹקֵיד יְהוֹשֻׁעַ׃
וְכָל עֲדֵי קִירְוַיָּא הָאִילֵין וּבְעִירָא בְּזוֹ
לְהוֹן בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לְחוֹד יַת כָּל אֱנָשָׁא
מְחוֹ לְפִתְגָם דְּחֶרֶב עַד דִּי

מנחה קטנה

אל תירא אפשר שהי׳ יהושע מתירא על שניזה ככול המלכים כדכתי׳ (עמוס כ׳) על שרפו עצמות מלך אדום לשיד ופי׳ רש״י תבע הקב״ה אונאת המלך שנהגו בו בזיון · וא״ל הקב״ה אל תירא דשאני שתם שהיתה כונתם לבזיון אבל כאן שהיתה כונתם זה לחזק לב ישראל ולא לבזיון נתכוונת · עוד אפשר לומר כי מדרך הצדיקי׳ שאע״פי שהקב״ה מבטיח להם הם מתיראי׳ כמו שמצינו גבי יעקב שהבטיחו הק״ב בחתרו והנה אנכי עמך וכתי׳ ויירא יעקב וזה בכמה מקומו׳ אם מכל שמתיראין שמא יגרום החטא או כשכבר נעשה להם הרבה נסים וכת״ב יעקב קטנתי מכל החסדי׳ וגו׳ או אם צריכין נס גדול יותר ממה שהיה להם מקדם הם מתיראין אולי אינם כדאי לזכות גדול ומה גם שמתיראין שמנכה להם זכיותיהם ע״כ בא ההבטחה שאל תירא מכל אלה כי כולם חללי׳ יהי׳ לפני ישראל בזכותם כדאי להכריע על כל אלה : רק אחר שרף יהושע אפשר לומר הטע׳ לפי שהית׳ ראש כל המלוכה וקבלה היתה בידם שאם הכניסו האומו׳ תשמישי ע״ז כדי להצילם מיד ישראל שלא יתבזזו בידם ושמנם במקומו׳ ידועים להם בהסתר גמור ובמסגרות ידועי׳ להם והם אסורי הנאה ואולי ברוב הימים ימצאו אותם ישראל טמונים כעין מה שאמרו חז״ל שנגעי בתים היו באים מפני שאמוריים הטמינו אוצרות בחומת הבנין ויהיו ישראל נכשלים בהם כי חרם הוא · ומה גם אפשר שהיה להם מסרות ידועות נעל׳ מעין ישראל ושם נכנסו הרבה מהגוי׳ להציל נפש׳ ע״כ שרפו ואפשר שלזה כיוני חז״ל שאמרו שאומות רבי׳ נכנסו לחצור ר׳ אליעזר אומר במסורת שרפה הק״בה אמר למשה ומשה ליהושע : הכר האלק הפולה שעיר אפשר שהיה מעלין שם השעיר המשתלח ומ״כ קראו הכתוב בשם זה : עשה יהושע מלחמה · כי הוא עצמו עשה כך בלי רצון השם · וקרא׳ ימים רבי׳ מפני היותם של נמר שעכבו ישראל להגיע אל נחלת׳ ולישובם · וז״ש ימים רבי׳ עשה יהושע הוא שאם ימי׳ רבי׳ של נמר באיחורו לעשות הדבר :

ויכו את כל הנפש אשר כו׳ טעם שריפת חצור כתבו חז״ל בב״ר פ׳ וישלח במסור׳ שרפ׳ יהושע שמשה מסר לו כן וכן הביא רש״י ז״ל והרלב״ג כת׳ כי לפי שחצור היה ראש הממלכות ומלכ׳ היה המעור׳ זאת המלחמ׳ לכך שרפה וכ״כ מהרי״א ז״ל וכ״כ הרד״ק ז״ל והוסיפכי אחז״ל שזה א׳ מג׳ מקומו׳ שנתכנסו כל האומו׳ כול׳ על ישראל ולכך שרפה ע״כ ומסורת זו שאחז״ל נ״ל לאסמכיה הקרא שהפ׳ הוא מקושר עם הבא אחריו דמסיק ביה כאשר צוה משה עבד ה׳ וה״ק ואת חצור שרף באש ולא עשה כן לשאר ערי המלכים האלה כי את כל ערי המלכים האלה ואת כל מלכיהם לכד יהוש׳ לכידה לבד לא שרפה ואת הנפש הכה לפי חרב והחרים אותם הטעם כאשר צוה משה עבד ה׳ ר״ל במסור׳ מסר משה ליהושע וצוה כן לו על חצור בשריפה והיינו דלא כתיב כאשר צוה ה׳ את משה עבד שאז היה מוסב אל החרים אותם דהיינו לא תחיה כל נשמה אמנם כעת סיבב לתת טעם לתחלת הענין להיות חצור בשריפה ושאר הערים בלכידה לבד דלענין לא תחיה כל נשמה כבר מזכיר זה בסמוך לא השאירו כל נשמה כאשר צוה ה׳ את משה עבדו כן צוה משה וכו׳ ומובן בזה כפל הפסוקים ואם תרצה לתרץ כפל הפסוקים באופן זולת זה נוכל לפרש פסוק זה על לא תחיה כל נשמה החרים אותם כאשר צוה משה עבד ה׳ בלא תחיה כל נשמה ואח״כ בא ליתן טעם על מה נשתנה דין חצור בשריפה משאר הערים וז״ש רק כל הערים האלה העומדות על תלם לא שרפם ישראל זולתי חצור לבד׳ כלומר וקשה למה היא לבדה בשריפה נשתנית מכולם ובשאר הפרטים כדיניהם השוו יחדיו שלפי׳ מחצור עצמ׳ נהנו בשללה וזהו כל שלל הערים האלה והבהמה בזזו ואפי׳ מחצור והיינו לשון וכל לרבו׳ חצור שלא לבדו מכולן אלא הנשמות לבד וזהו רק את כל האדם הכו לפי חרב עד השמידם וכו׳ ומאחר שבכל מכל השוו יחדיו שאר הערים עם חצור למה נשתני׳ בדין זה של שריפה ולזה השיב הפסוק כאשר צוה ה׳ את משה וכו׳ על כלל ציווי לא תחיה כל נשמה המנם ביתור פסוק שאומר לא הסיר דבר מכל אשר צוה ה׳ את משה רמז אל המסורת הנז׳ שרף חצור במסור׳ שהב״ה אמר למשה ומשה ליהושע וז״ש לא הסיר דבר מכל כו׳ אפי׳ דבר זה שלא נכתב בתורה אלא ע״פ ובמסורת אפי׳ זה לא הסיר ושרפה · והראשון עיקר · ובמסאחז״ל במס׳ סנהדרין שאמרתי לעיל דדרש ר׳ שילא א״ל הב״ה שלך קשה משלהם אני אמרתי והיה בעברכ׳ את הירדן תקימו וכו׳ ואת׳ ריתקתם ס׳ מ״ל בהר דכפק אוקי רב אמורא עליה ודרש כאשר צוה ה׳ את משה עבדו כן צוה משה את יהושע וכן עשה יהושע לא הסיר דבר וכו׳ עיין לעיל בפסוק קום לך אשר מתוך דברי המאמר הזה מובן יתור שלכ״ל לא הסיר אחר שהזכיר חיוב כן עשה יהושע וכו׳ וידוקדק ג״כ אומ׳ לשון לא הסיר ולא אמר לא ביטל או לא עבר שהכונה לומר ורמוז אל ההיא דוהיה בעברכם דלא ניסק אדעתין כההיא דר׳ שילא לומר שעבר יהושע מה שנצטוה בעברכם את הירדן תקימו לכך אמר לא הסיר דאפי הסרה כל דהו שבודאי אותו היום שעברו הקימו כי בנס הלכו באותו היום מהלך רב כנז׳ למעלה דהיינו לא הסיר דאין נ״ל ביטול לגמרי שיהושע חס ליה לבטל דבר ה׳ אלא אפי׳ לעכב זמן מה לא הסיר דבר מכל אשר צוה וכו׳ אפי׳ הסרה כל דהו לפי שעה לא הסיר והוא ענין נכון ובילקוט לחז״ל דקדקו ואמרו לא הסיר דבר מכל אשר צוה אותו משה אין כתיב כאן אלא אשר צוה ה׳ את משה אפי׳ דברים שלא שמע מרבו הסכימ׳ דעתו למה שא״ל הב״ה למשה ע״כ :

רק כל הערי׳ העומדות וכו׳ על תלם כתב הרד״ק ת״י על תקפיהון כו׳ ע״ש ומאי דפתח בישראל וסיים ביהושע שאמר תחלה לא שרפם יש׳ ואח״כ שרף יהושע ולא אמר לא שרפם יהושע הענין הוא כמשאחז״ל שמשה מוסר ליהושע שישרוף חצור לעי׳ מה זה כאמר דרך כלל רק כל הערים וכו׳ לא שרפם ישראל וחצור בכלל שישראל לא שלחו ידם בה זולתי חצור לבדה שרף יהושע כי לו נמסר ענין זה מפי משה רבו ואמר חצור לבד׳ למעוטי שללה שלא נשרף אלא גופה של עיר וז״ש חצור לבדה שרף יהושע כי כל שלל הערים האלה וכו׳ בזזו בני ישראל :

ויבוא יהושע וכו׳ אפשר שישראל שמעו בהקבץ עמי׳ יחדו וממלכות לבוא להלחם עמהם ולא ידעו המקום ביחוד אשר נועדו יחדו שם כמ״ש ויועדו כל המלכים האלה ויבואו ויחנו יחדיו אל מי מירו׳ להלחם עם ישראל פתאום וה׳ גילה סודו אל עבדו הנביא ואמר ה׳ אל יהושע אל תירא וכו׳ ולזויבוא יהושע וכו׳ על מי מירום מדלא כתיב אל מי מירום נראה שהיה בא יהושע אחריהם פתאו׳ על דרך מי מירום ושם מצאם פתאום שתיבת פתאום כוללת שני ענינים פתאום ליהושע ופתאום אל המלכים ז״ש על מי מירום פתאום שעזר ה׳ ויפלו בהם שמצאו עם בלי ידיעה וזה מורה לשון ויפלו בהם והייכו דלא כתיב עליהם פתאום על מי מירום הלא כתיב עליה׳ על מי מירום פתאום ויפלו וכו׳ ואם כאמר שידעו ביחוד המקום שהיו שם יהיה לשון ויפלו בהם שהתחילו הכף ומיד להרוג בהם כאשר יפול הגשם על הארץ וכיוצא בזה אמר חושי הארכי בענין דוד ע״ה כאשר יפול הטל על האדמה וכו׳ :

ויתנם ה׳ ביד ישראל וכו׳ עד צידון רבה עיין מה שכתב הרד״ק ז״ל ומ״ש משרפות מים עיין פירש״י ז״ל וכן פי׳ הרד״ק ז״ל : ויעש להם יהושע וכו׳ אמר כי ישראל נתעסקו לרדוף ויהושע נתעסק במצות עקור הסוסים ושריפת המרכבות וז״ש ויעש להם יהושע הוא בעצמו וז״ש כאשר אמר לו ה׳ ר״ל שהשי״ת אמר שלו יאתה כמ״ש חללים לפני ישראל ואתה את סוסיהם תעקר וכו׳ ואמר תיבת להם שנראה היות מיותרת דדי יאמר ויעש יהושע כאשר א״ל ה׳ לרמוז שלעיני המלכים בעודם חיים קודם שהרגן עשה כן שאת סוסיהם עיקר בעודן סוסיהם וכן מרכבותיהם בעודם שלהם שרפום וז״ש ויעש להם יהושע ר״ל להם למלכים בעודם חיים עיניהם ראו כידם ורפיון לפי׳ זה הוא שהרי ראש המלכים היה מלך חצור ונראה שלא הרגו יהושע עד אשר כבש את חצור כדכתיב בסמוך וילכוד את חצור ואת מלכה הכה בחרב הרי שמלכה היה עדין קיים וכבר נעקרו סוסיהם ונשרפו מרכבותיה׳ ואפשר שגם זה כלל במ״ש כאשר אמר לו ה׳ כמו שדקדקתי לעיל בדבריו ית׳ שאמר את סוסיהם תעקר וכו׳ :

וישב יהושע בעת ההיא אמר כי נזדרז יהושע בעת ההיא לבוא אל חצור פתאום בעת ההיא קודם שידעו הפרטים שאירע במלחמה שב על עם שוקט ועיר בוטחת וילכוד את חצור תחלה ואח״כ הרג את מלכה שהביא עמו מן המלחמה כי יבין היה ראש המעורר המלחמה וכבש הרגו לעיניו ואח״כ הכהו בחרב או אפשר כי היה מנהג בצאת המלך מן העיר ובפרט עיר גדולה כחצור שהיא עיר הממלכה לא יצא המלך ממנה עד הניחו אחר ממלא מקומו שאם יקראנו אסון יהי מלך שם ולא תבלבל המדינה כרגע ועליו הוא אומר ואת מלכה הכה בחרב ויהי׳ מלכה זה זולת יבין מלך חצור ועל זה נותן טעם למינוי המלך הזה הקדם כי חצור לפנים היא ראש כל הממלכות האלה ועיר גדולה כזו לא יניחוהו. כרגע קטן מבלי מלך תמורת המלך היוצא ממנה והוא זה אשר הרג יהושע את מלכה בחרב ותיבת כי חצור לפי זה נותנת טעם למ״ש ואת מלכ׳ הכה בחרב כי חצור וכו׳ ופשוטו של מקרא חוזר לראש המקר׳ שאמר וישב יהוש׳ וילכוד את חצור וכו׳ ונותן טעם להליכתו אל חצור ולא אל מדינה זולתה וה״ה יען כי חצור לפנים היה ראש כו׳ ורצה להכות הכפתו׳ וירעשו הספים שאר המדינות הקטנות :

השמדם אותם לא השאירו כל־
טו נשמה׃ כאשר צוה יהוה את־משה
עבדו כן־צוה משה את־יהושע וכן
עשה יהושע לא־הסיר דבר מכל
אשר־צוה יהוה את־משה׃ ויקח
יהושע את־כל־הארץ הזאת ההר
ואת־כל־הנגב ואת כל־ארץ הגשן
ואת־השפלה ואת־הערבה ואת־
הר ישראל ושפלתה׃ מן־ההר
החלק העולה שעיר ועד־בעל גד
בבקעת הלבנון תחת הר־חרמון
ואת כל־מלכיהם לכד ויכם
וימיתם׃ ימים רבים עשה יהושע
את־כל־המלכים האלה מלחמה׃
לא־היתה עיר אשר השלימה
אל־בני ישראל בלתי החוי ישבי
גבעון את־הכל לקחו במלחמה׃
כ כי־מאת יהוה היתה לחזק את־לבם
לקראת המלחמה את־ישראל למען
החרימם לבלתי היות־להם תחנה
כי למען השמידם כאשר צוה יהוה
את־משה׃
ויבא יהושע בעת ההיא ויכרת את־
הענקים מן־ההר מן־חברון מן־דבר
מן־ענב ומכל הר יהודה ומכל הר
ישראל עם־עריהם החרימם יהושע׃
לא

די שיציאו יתהון לא אשארו כל
נישמא׃ כמא
דפקיד יי ית משה עבדיה כן פקיד
משה ית יהושע וכן עבד יהושע לא
בטיל פתגמא מכל דפקיד יי ית
משה׃ ואחסין יהושע ית כל
ארעא הדא טורא וית כל דרומא
וית כל ארעא דגשן וית שפילתא וית
מישרא וית טורא דישראל ושפילתיה׃
מן טורא פליגא דסליק לשעיר
ועד מישר גד בבקעת ליבנן שיפולי
טורא דחרמון וית כל מלכיהון כבש
ומחנון וקטלינון׃ יומין סגיאין עבד
יהושע ית כל מלכיא האילין קרבא׃
לא הות קרתא דאשלימת עם בני
ישראל אילהין חיואה יתבי גבעון ית
כולא נסיבו בקרבא׃
ארי מן קדם יי הות לתקפא ית לבהון
לסדרא קרבא עם ישראל בדיל
לגמרותהון בדיל דלא למהוי להון
רחמין ארי בדיל לשיצאותהון כמא
דפקיד יי ית משה׃ ואתא יהושע
בעידנא ההיא ושיצי ית גיבריא מן
טורא מן חברון מן דביר מן ענב
ומכל טורא דיהודה ומכל טורא
דישראל עם קרויהון גמרינון יהושע׃
לא

השמדם ה' חס' בליש' וסי' נמסר בסדר עקב : העלה ג' בקריאה וסי' מן ההר החלק העלה שעיר · ואלה מלכי הארץ אשר הכה יהושע · הראיתם את האיש העלה הזה וגלית הפלשתי · מצעית' מל' וסי' מלכים מלאים : למען ו' פסו' למען למען וסי' נמסר בסדר וירא גם לעיל בסיפרא סי' ד' : ויירשו ד' חס' וסי' ואלה מלכי הארץ אשר הכו בני ישראל · ויצא גבול בני דן · ויבאו מלך אשור מבבל · ויבאו וירשו אתה ולא דירמיה : ועד ים ד' יחידאין וסי' נמס' בספ' משפטי' : הישמות ג' חלוקי' באתיהון וסי' נמסר בסדר מסעי: משה ג' ר"פ וסי' נמסר בריש האי סיפרא : ובני ישראל ט"ו מציעות פסו' וסי' נמסר בסדר פנחס : העולה ג' ב' חס' וא' מל' נמסר לעיל בסימן י"א :

רש"י

ימים רבים עשה יהושע · בגנותו ספר הכתוב שהיה מתכוין לרמו' את כבוש הארץ כדי להאריך ימיו לפי שנא' ואתה תנחילנה · אותם במדרש תנחומא : בעל גד · מישר גד : ההר החלק · טורא שעיע מחליק עד בעל גד במישר המזרחי ולא הספיק לכבוש בחייו את כל המישר עד הצפון : אש' הכו בני ישראל · בימי משה : ועד

רדק

ארץ הגשן · אין זה גושן של מצרים וכדרש אומ' כי היא גשן של ארץ מצרים והיא נבלעת בתוך ערי ישראל כמו שאמר ויעל לקראת אביו גושנה מלמד שהיא בעלייה כלפי ארץ ישראל ובזכות שהלך יהודה בשליחות אביו להורות לפניו זכה שיהיה לחלקו ארץ גשן שהיא טובה : ואת הר ישראל ושפלתה · ה"א במקום וי"ו כה"א אהלה ופירשו הר יעקב אבינו ששכן שם והיא נקרא על שמו : מן ההר החלק · ת"י טורא פליגא כלומר שהיה נחלק חציו הנה וחציו הנה וי"מ כמו אנכי איש חלק כלומר שלא היו בה אילנות : בעל גד · כתרגומו מישר גד : ימים רבים · ולמעלה אמר לכד יהושע פעם אחת ר"ל כי כל המלכים ההם שזכר לכד בפעם אחת בלי הפסק קודם ששבו אל המחנה הגלגלה ואחר כך עשה מלחמה ימי' רבי' עם שאר מלכי הארץ עד שלקח הכל ויש בו דרש שנענש יהושע על שנתעצל במלחמת המלכים כמו שנ' ימים רבים שהרי אמר לו הקב"ה כאשר הייתי עם משה אהיה עמך ולמה חסרו משנותיו עשר שנים אלא אמר יהושע אם אני מנחיל הארץ במהרה לישראל ועושה להם המלחמות מיד אמות אמר הקב"ה לא כך עשה משה רבך כשאמרתי לו נקום נקמת בני ישראל אחת המדינים אח"ת אס' אל עמך מיד וידבר משה אל הע' החלצו ואתה עלה בלבך כך הנני מחסר משנותיך אמר דוד עליו השלום רבות מחשבות בלב איש ועצת יי' היא תקום : לחזק את לבם · זה היה לשתי סבות האח' שהיה זה העונש עונש כמו בפרעה ויחזק יי' את לב פרעה והשנית כמו שאומר הטעם כי למען השמידם כאשר צוה יי' את משה כמו שכתוב כי אתן בידכם את כל יושבי הארץ וגו' ואומר פן יחטיאו אותך לי: להם תחנה · כמו חנינה ורחמנות : ויכרת את הענקים · ולמעלה הוא אומר כי כלב הורישם כלב עשה במצות יהושע שנתן לו את ההר ועוד יראה בספר שפטים כי אחרי מות יהושע הורישום בני יהודה והאמת כי בחיי יהושע הורישו ישראל חברון והענקים אשר בהר חברון הכל הכריתו ומה שאמר כי כלב הורישם לפי שנתן לו יהושע חברון על פי יי' נקראת המלחמ' על שמו ועל שם שבטו שהוא שבט יהודה והם השתדלו יותר במלחמה ההיא ופי' וילך יהודה אל הכנעני היושב בחברון שנא' בספר שפטים וכבר הלך אבל ספר אותו שם עם מה שכבשו אחרי מות יהושע וכן וילחמו בני יהודה בירושלם פירושו וכבר נלחמו כי מלך ירושלם הוא בחשבון ל"א מלכי' שהכה יהושע ובני ישרא': הר יהודה · נקרא כן על שם סופו כי קודם שלקחו אותו לא היה נקרא כן : הר ישראל · כמו שפירשנו למעלה :

רק

רלבג

וזכר כי ימים רבים עשה יהושע מלחמה את כל המלכי' האלה וזה לאו' שכב' התעצל יהושע בענין זאת המלחמה וברשותה היה משתדל בזריזו' ולזה אמרו רז"ל שכב' עש' זה כדי להאריך חייו כי כבר ייעדו השם כי הוא ינחיל לישר' את הא' וזכר שלא היתה עיר אשר השלים' את בני ישראל בלתי החוי יושבי גבעו' שהשלימו עמה' בערמ' כמו שזכר וזה מורה כי אפי' שבעה עממים אם השלימו עם ישר' היה מחוייב להם שלא יהרגום אבל יקבלו על עצמ' להיות להם למס ועבדום ולזה הוא מבואר כי מ"ש בפרש' שופטים כי תקרב אל עיר להלחם עליה לתפש' הוא כלל לכל עיר היה או שתהיה משבעה עממין או מזולתם ואולם ההבדל בזה בין שבעה עממין ובין זולתם הוא שאם לא ישלימו והיו משבע עממין יתחייב להם שלא יחיו כל נשמה ואם יהיו מזולת' יחיו להם הנשים והטף : עוד זכר שכבר הכרי' יהושע הענקים כו' והנה נזכ' במה שיבא כי כלב בן יפונ' הכרית הענקים מחברון ועתניאל בן קנז לכד דביר וזה בלתי סותר למה שבכאן כי הכל היה מיוחס ליהושע כי הוא היה הראש המכהיג אותם בזה והנה נזכר אחר זה כי כבר נשאר הרבה עדין מן הארץ לרשתה שלא שעב"ז כבר חלקה להם יהושע בנחלה לישראל לשבטיה' כמו שנזכר אחר זה · ונזכר עם זה שהארץ שקטה ממלחמה כי לא היו נלחמים עם ישרא' ולא ישרא' עמם ואע"פ שכב' נשא' הרבה מן הארץ לרשתה : ואולם התועלו' המגיעו' מזה הספור הם שלו :

התועלת

מנחה קטנה

כי מאת ה' היתה וגו' למען השמידם וגו' ירצה מפני שידע השם שלא יורישו ישראל כל יושבי הארץ ושרבה מהם נשארו בקרב הגוים ע"כ כדי שלא יהי' פתחון פה לישראל לומר אתה הבטחת לקיימם בקרב הארץ ומען ראינו וכן עשינו ע"כ מאת ה' היתה להשמידם כדי שגם ישראל יעשו כן להבא וזהו שאמר למען השמידם כאשר צוה ה' את משה ירצה כדי שישראל יעשו גם להבא כן ויעמדו' למען אשר לא ילמדו ממעשיהם : ויבא יהושע ויכרת הענקי' · הנה כתבנו למעלה במ"שה ויעל יהושע חברונה מה שאינו אומר בשאר מקומות כי עליה היתה לו ע"י מקום חברון שמשם הלכו המרגלי' ויניאו לב בני ישראל וע"כ לא נשאר איש מדור המדבר כי אם יהושע וכלב ואף כאן הוא מיחס כרית' הענקי' ליהושע אע"פ שאמ' הכתוב בשופטי' שיהודה כרת' וגם אמר שכלב בן יפונה כבשה · מ"מ זכות יהושע עמדה להם בזה ג"כ וע"כ מיחס הדבר ליהושע : משה ובני ישראל הכום · ובני יהושע אמר אשר הכה יהושע ובני ישראל · ולא אמר יהושע ובני ישראל הכו' אלא חלק כבוד ליהושע ויחס ההכאה אליו · ועוד דלמעלה אינו מזכיר משה כלל אלא ואלה מלכי הארץ אשר הכה בני ישראל והטע' בזה אפשר לומר לפי שכבישת משה לא היה לו הנאה ממנו כי הוא לא הנחיל ממנו כלום אלא כל מה שעשה היה לתועלת ישראל לבד ע"כ אמ' בתחילה אשר הכו בני ישראל כלומר שהכאה וירושת הארץ הגיע לישראל לבד ואח"כ חלק ג"כ כבוד למשה ואמר שמעשה שהיה כן היה שמשה ובני ישראל הכום שמן ג"כ שהכאה אל ישראל · אמנם יהושע היה לו ג"כ חלק בארץ ע"כ אמר אשר הכה יהושע ובני ישראל שההכאה היינו ג"כ ליהושע שגם לו נתן חלק · תוך וגם לו להנאתו במעשה ההכאה :

מלך

כלי יקר

ויקח יהושע את כל הארץ הזאת ואת כל ארץ הגושן עיין הרד"ק וכזה המדרש מדוקדק לומר הגושן בה"א הידיע' על גושן הידוע' אצלנו ששכנו בה ולפי שק"ק ישוב המד' הזה להלו' שגושן של מצרים תהי ליהודה לומר ענין א' והוא נכון בעיני כי גושן של מצרים היו לה ארצות תחת יד שר ע ר גושן ואות' הארצות סמוכות לא"י והן הן אשר נתנו ליהודה בשכר שהלך להורות לפניו גושנ' וז"ש ואת כל ארץ הגושן ר"ל ארץ אשר היא תחת ממשל' הגושן וע"ש יקראו וכיוצא בזה שמעתי בגוש חלב אשר סמוך לצפ' הוב"ב שנקרא כן ע"ש שאותו כפר היה תחת ממשלת שר א' הדר בחלב היה ארם צובה · ומ"ש ואת הר ישראל עיין הרד"ק ז"ל :

מן ההר החלק עיין הרד"ק והש"י ז"ל ולי נרא' שלהיות ההר הזה לחלק יעקב איש חלק והו' סמוך לשעיר הוא עשו איש שעיר לכך אמר ההר החלק ר"ל של יעקב שנקרא איש חלק ע"ש כי חלק ה' עמו ולפי שהיה סמוך לספר לתחום שעיר תחומו של עשו לכך נקר' כן ההר בזה בייחוד · עוד אפשר לומר אם כפרש החלק לשון חלוק כדברי ת"י הומר שנקרא כן על שנחלק לב' בעלים חלק רב ממנו לישראל וחלק מה לעשו העולה שעיר כי לא ניתן לישראל מארצו אפי' מדרך כף רגל ואין זר שנאמר שלזה כיון המתרגם ז"ל טורא פליגא :

ימים רבים עשה וכו' עיין פי' הרד"ק ולעד"ן לדקדק בפ' דהי"לל בימים רבים עשה וכו' ועוד הי"לל עשה יהושע מלחמה את כל המלכים תיבת מלחמ' לא הי"לל בסוף הפ' ובמה שכנ' מחז"ל מובן דכונ' הפ' לומר שיהושע עשה שיהיו ימים רבים בהתעצלו דהלו כזדרז בימי' מועטים היה כובשם במלא שהוא עשה ימים רבים ולכך איחר להזכיר בסוף הפ' תיבת מלחמ' להמשיך תיב' עשה יהושע אל ימים רבים לומר שהוא גרם ימים רבים כדפירש גם אפשר לומר שרמז כאן שמהיו' אוהב יהושע ימים רבי' עכוב המלחמ' ז"ש ימים רבי' עשה וכו' ואולי מגנהו הפסוק בעכוב המלחמ' שגרם ועשה שאלו המלכים יהיו ימים רבים בארץ הקדושה ויתמהו ז"ש ימים רבים עשה יהושע את המלכים ר"ל עשה באופן שיחיו את המלכים האלה ימים רבים אשר לא כדת שראוי ששנות רשעים תקצרנה :

לא היתה עיר וכו' עיין מה שכתב הרלב"ג וקרוב לזה כתב מהרי"א ז"ל : כי מאת ה' הית' זאת לחזק את לבם וכו' צריך לדקדק יתור כי למען השמיד' שכבר אמר למען החרים' לבלתי היות להם תחינה ומספיק · והרד"ק ז"ל כתב שהפ' נותן ב' סיבות כו' ע"ש וק"ק עדין יתור תיבת כי למען השמיד' שהיה מספיק שיאמר ולמען השמידם וכו' והיה מובן שהיא סיבה שנית : ונראה שהפסוק נותן סיבה אחת בלבד והיא כי מאת ה' היתה לבלתי היות להם תחינה לכך חזק לבם נגד ישראל הרחמנים בני רחמני' כדי שלא יהיה להם תחינה ויצטערו ישראל בהחרים' וכי תימא תיפוק ליה כי למען השמידם הוא החוזק שאלו לא חזקו לבם היה להם תחנ' ולא היו משמידים אותם לגמרי לזה משיב ואומר שטעם זה לא יתכן כי אין צורך שהשי"ת יעשה באופן שיתאכזרו עליהם כדי להשמידם כי לא יתכן שישראל ויהושע יעברו את פי ה' ואפי' לא חזק לבבם יהושע לא ישאיר מהם כל נשמה כי יהושע זריז בקיום המצות כנז"ל כאשר צוה כו' וכן עשה יהושע ז"ש כי למען השמיד' כלומר כי אם הרצה לפרש ולומר טעם אחר זולת הנז' שתאמר שלמען השמיד' היה החוזק לבם זה פשוט שיעשו השמד כאשר צוה ה' את משה א"כ לא נצרך החוזק לבם שלא מהטע' הנז' לבלתי היות להם תחינה לבדו וכדפי' כדי שלא יצטערו ישראל בהתחננם אליהם :

עוד אפשר דרך דרש והלכה שמ"ש למען החרימם לבלתי היות להם תחנה היינו האומות לישראל שהכוונה לו' שמאת ה' היתה זאת להזק לבם לערוך לקראת ישראל ולא כדי להבריח מעליה' בלבד כי אם למען החרימם שבכלל חוזק לבם היו האומות מתאכזרים למען החרימם את ישראל ולבלתי היות להם תחנה על ישראל שכ"ז בכלל חוזק לבם של האומות שחזק ה' והתכלית בזה היה כדי שישרא' ישמידום כאשר צוה ה' את משה ז"ש כי למען השמידם ר"ל כי התכלית בזה הי' למען השמידם שישמידום כאשר צוה ה' את משה ויהי' זה מעין מ"ש מס' סוטה במשנ' לא יהודה על שמעון כ"א על אויביכם שהם אין מרחמים עליכם הרי שהיו מודיעין אכזריות האומות כדי שיתאכזרו עליהם :

ויבא יהושע כו' עיין פי' הרד"ק ז"ל והרלב"ג ז"ל וכן מהרי"א ז"ל אך במה שמצינו בספר שופטים שיהודה הכרית הענקים אחרי מות יהושע ידבר מהענקים שנשארו בעזה ובשאר הערי' כמ"ש כאן רק בעזה בגת ובאשדוד ומאל' הורישו בני יהוד' אחרי מות יהושע וממה שראוי שתדע הוא שחברון ודביר בימי יהושע נלכדו והם מכלל הערים שלכד כמו שכנ' כאן עם היות שנלכדו ע"י כלב · והאמת הברור הוא שיהושע בהיותו במלחמה כאשר נתקרב לחברון בא אליו כלב ונגשו עמו בני יהוד' כי הוא הי' נשיאם ואז ביקש מיהושע שיתן לו הר חברון שהוא חברון ועריו ואז הגיד לפניו ענין שליחותו ונתן לו הר חברון ואז כלב עם בני יהוד' שהיו תחת נשיאותו השתדל ללכוד את חברון ולכדה והוריש הענקים אשר שם ומ"ש עלו לדביר ואמר כלב אשר ילכוד דביר ונתתי לו עכסה בתי לאשה לפי שהי' דביר סמוך לחברון ולא היה זה לפי שעתניאל בן קנז לבדו לכד העיר כי אם שהוא נכנס שמה ראשונ' עם היות כל ישראל נלחמים בה ואם כן באותו זמן נלכדו חברון ודביר לכן שמה נזכרו בכלל המלחמות כי היה אותו מקום מיוחד לזכירת הערים שלכד ישראל וכלם יוחסו ליהושע וישראל כי להם בכלל ראוי שיוחסו המלחמות כולם ואמנם איך קרה ענין כלב עם יהושע ואיך נתן לו חברון ואיך קרה לכלב עם עתניאל הנה לא נזכרו כאן כי היה זה מכלל החלוק והנחל' לא מכלל המלחמו' ולכן כאשר בא הוא יתב' ליהושע לחלוק הארץ זכר בראשונ' החלוק שכבר חלק משה בחייו ואחריו זכר איך נתן חברון לכלב וז"ש ויגשו בני יהוד' אל יהושע בגלגל לא שאז נגשו אבל שכבר נגשו בעת המלחמות ולכידת הערים ונזכרו שם הדברים בכלל לזכרון כל הערים שלכד יהוש' בחייו ולכך יוחסו אליו ואל כל ישראל ואח"כ בזכרון החלוקים זכר ענין כלב כמו שזכר ענין ראובן וג"ד וחצי מנש' והראיה המור' על זה הוא שבסוף ספור ענין כלב שזכר איך נתן לו יהושע את חברון אמר והארץ שקטה ממלחמ' והמאמר הזה לא הי' צריך לאומר באותו מקום שכבר נזכר למעל' אחר זכר המלחמות ומה לו לאומרו פעם אחרת בזה המקום ואין כאן מלחמות שיאמר עליהם והארץ שקטה אבל האמת הוא בלמה שהי' הספור הזה כפי הזמן מיוחס למעלה לזמן המלחמות ונזכר כאן להכרח כפי חומר הדברים כמו שזכרתי לכן אחר שהשלים זה הספור אמר והארץ שקטה ממלחמה ולכן בא אחריו גורל בני יהוד' כפי מה שהית' ירושת' ובתוכו נזכר שנתנו לכלב את חברון ושהי' על פי ה' ושהוא

רק בעזה · ומה שאמר בספר שפטי׳ וילכד יהושע עזה ואת גבולה וגו׳ אחרי מות יהוש׳ היה זה אבל בחיי יהושע הם הכריתו הענקים מן חברון ומן אלה המקומות שזכר ונשארו בעזה ובשאר ערי פלשתים עד שלכדם אחר כן יהודה : והארץ שקטה ממלחמ׳ · שלא התעוררו עוד הכנענים להאסף ולהלחם עם ישראל כי ראו כי נפלו לפניה׳ בכל המלחמו׳ וגם ישראל עמדו באותה הארץ שכבשו ולא התעוררו לכבוש עוד וכשזקן יהושע אמר לו האל ית׳ שיזרז ישראל לכבוש הארץ הנשארת ואמר ליהושע שיחלק אות׳ בחייו והתחיל בשני השבטים שהם יהודה ויוסף כי נאמר לו ברוח הקדש שאלו ינחלו תחלה כי הם ראשי ישראל ואלה יעמדו על גבולי ארץ ישראל יהודה מדרום ויוסף מצפון והשבעה שבטים ביניהם וכיון שעלה גורל לאלו השבטים השנים וכבשו הגבולי׳ חשבו כי כל הארץ נכבש׳ כי המערב הים הגדול גבולו והמזרח הירדן וים כנרת לפיכ׳ נתעצלו לכבוש שבעה שבטים עד שבאו לשילה כי לא היו חוששין כיון שהיו הגבולי׳ ביד והכנענים הנשארי׳ היו ביניהם וכל ישראל היו להם ערי׳ הרבה לשבת בארץ הנכבש׳ וכאשר באו לשילה אחר י״ד שנה משבאו לגלגל אמר להם יהושע שיכתבו הערים שבין יהוד׳ ויוסף ויעשו מהם שבעה חלקים ואחר כך יטילו גורל ביניהן על פי הקלפי ועל פי יי׳ לשבעה השבטים : מלך

רשי

ועד יבק הנחל · שהם גבול ארץ בני עמון סוף מכר ארץ בני עמון ומשם והלאה היו בני עמון מושלי׳ וחצי הגלעד : גבול סיחון שם היה מכר ממשלת סיחון כשאמרנו למעלה שחצי הגלעד היה שלו וזה חצי השני של עוג : לנפת

ז׳ ר״פ בספ׳ לֹא־נוֹתַר עֲנָקִים בְּאֶרֶץ בְּנֵי
יִשְׂרָאֵל רַק בְּעַזָּה בְּגַת וּבְאַשְׁדּוֹד
נִשְׁאָרוּ׃ וַיִּקַּח יְהוֹשֻׁעַ אֶת־כָּל־
הָאָרֶץ כְּכֹל אֲשֶׁר דִּבֶּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה
וַיִּתְּנָהּ יְהוֹשֻׁעַ לְנַחֲלָה לְיִשְׂרָאֵל
ג׳ בספ׳ כְּמַחְלְקֹתָם לְשִׁבְטֵיהֶם וְהָאָרֶץ
ב׳ דסמי׳ שָׁקְטָה מִמִּלְחָמָה׃

יב

א וְאֵלֶּה מַלְכֵי הָאָרֶץ אֲשֶׁר הִכּוּ בְנֵי־
יִשְׂרָאֵל וַיִּרְשׁוּ אֶת־אַרְצָם בְּעֵבֶר
ד׳ חס׳ הַיַּרְדֵּן מִזְרְחָה הַשָּׁמֶשׁ מִנַּחַל אַרְנוֹן
ג׳ · ל׳ · ד׳ עַד־הַר חֶרְמוֹן וְכָל־הָעֲרָבָה מִזְרָחָה׃
סִיחוֹן מֶלֶךְ הָאֱמֹרִי הַיּוֹשֵׁב בְּחֶשְׁבּוֹן
מֹשֵׁל מֵעֲרוֹעֵר אֲשֶׁר עַל־שְׂפַת־נַחַל
אַרְנוֹן וְתוֹךְ הַנַּחַל וַחֲצִי הַגִּלְעָד וְעַד
יַבֹּק הַנַּחַל גְּבוּל בְּנֵי עַמּוֹן׃
ד׳ ר״פ וְהָעֲרָבָה עַד־יָם כִּנְרוֹת מִזְרָחָה וְעַד
יָם הָעֲרָבָה יָם־הַמֶּלַח מִזְרָחָה
דרך

לָא אִישְׁתְּאַר גִּבָּרַיָּא בַּאֲרַע בְּנֵי
יִשְׂרָאֵל לְחוֹד בְּעַזָּה בְּגַת וּבְאַשְׁדּוֹד
אִישְׁתְּאָרוּ׃ וּנְסִיב יְהוֹשֻׁעַ יָת
כָּל אַרְעָא כְּכֹל דִּי מַלֵּיל יְיָ עִם מֹשֶׁה
וִיהָבַהּ יְהוֹשֻׁעַ לְאַחְסָנָא לְיִשְׂרָאֵל
כְּפַלְגוּתֵיהוֹן לְשִׁבְטֵיהוֹן וְאַרְעָא
שַׁדּוֹכַת מִלְּמֶעְבַּד קְרָבָא׃ וְאִלֵּין
מַלְכֵי אַרְעָא דִּמְחוֹ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וִירִיתוּ
יָת אַרְעֲהוֹן בְּעִבְרָא דְיַרְדְּנָא מַדְנַח
שִׁמְשָׁא מִנַּחֲלָא דְאַרְנוֹן עַד טוּרָא
דְחֶרְמוֹן וְכָל מֵישְׁרָא מַדִּינְחָא׃ סִיחוֹן
מַלְכָּא אֱמוֹרָאָה דְּיָתִיב בְּחֶשְׁבּוֹן
שַׁלִּיט מֵעֲרוֹעֵר דְּעַל כֵּיף נַחֲלָא
דְאַרְנוֹן וְגוֹ נַחֲלָא וּפַלְגוּת אֲרַע גִּלְעָד
וְעַד יוּבְקָא דְנַחֲלָא תְּחוּמָא דִבְנֵי
עַמּוֹן׃ וּמֵישְׁרָא עַד יַם גִּינּוֹסַר
מַדִּינְחָא וְעַד יַמָּא דְמֵישְׁרָא יַמָּא
דְמִלְחָא מַדִּינְחָא אורחת

רלבג

התועלת הראשון במצו׳ והוא מה שזכר מענין המזבח והר עיבל ומה שנלוה בזה ממה שנצטוו לעשות שם כמו שנזכר בפרשת כי תבא והנה התועלת בזו המצוה הוא להוסיף אזהרה לישראל בענין שמירת התורה ולזה נכתבה שם ונאה שם הברכה למול הר גריזים למי שיקיימה והקללה למול הר עיבל למי שיסור ממנה כי בזה השמירה אל שתדבק בשלמות ההשגחה האלהית בישראל ויהיו מפני זה יותר ראוים לירוש׳ הארץ : השני הוא במדות והוא שראוי לאדם להתישב בדברים שיעשה אותם שלא ימהר בעשייתם בזולת עצה ולע״פ שכבר יראה בתחלת המחשבה שהענין ההוא ראוי שיעשה הלא תראה מה שקרה לישראל עם יושבי גבעון מפני שמהרו לכרות להם ברית טרם ששאלו את פי יי׳ כי כבר השיגה להם החלטה אח׳ זה כי זה ממה שהביאם לעבור באופן מה ממה שצוה בתורה שלא לחיות כל נשמה מהערים הקרובות אם לא מהערים הרחוקות אשר לא מערי הגוים האלה ר״ל מז׳ עממין : השלישי והוא במצות והוא כי השבועה אשר לפי הדין אינה שבועה כגון זאת לפי שהיתה שבועה בטעו׳ עם שכבר היתה באופן מה לעבור על דברי תורה ראוי שתקויי׳ עם מי שאינו מאנשי אומתנו כדי שלא יהיה שם חלול השם ואולם הכבידו ענין עבודתם כמו שזכרנו לתת להם גמול מה על מרמתם : הרביעי הוא במדות והוא שראוי לאדון להשגיח על עבדיו ולהצילם מיד הקמי׳ עליהם הלא תראה איך התנהג יהושע עם אנשי גבעון ואף על פי שכב׳ רמו אותו לעזור להם כנגד ה׳ המלכי׳ הקמים עליהם : החמישי הוא לפרסם ענין הנפלאות שעשה אז השם לישראל בזאת המלחמה עד שכבר המית מהם באבני הברד יותר ממה שהרגו ישראל בחרב ומתוך הזמן הקצר שהגביל יהושע נשלמ׳ נקמת גוי אויביו להורות כי יי׳ נלחם לישראל ולפרסם זה המופת והשארות וזכרו צוה שישיבו ה׳ המלכים תוך המערה ולשום אבנים גדולות על פי המערה להעיר כי לנצח ענין המלחמה הזאת לא רצו להמתין שיוציאו המלכים האלה משם אבל שמו אז על פי המערה אבנים גדולות ונשארו שם אנשים לשמרם בדרך שלא יאחרו ענין המלחמה הזאת וימהרו לרדוף אחר הנשארים קודם שיבאו אל עריהם בדרך שתשלם הנקמה תוך העת שהגביל יהושע : הששי הוא במדות שראוי לאדם בהיותו ביום טובה שישמח בו ר״ל שכאשר יראה היותו מצליח במה שעשה ראוי שימהר ויחיש מעשיו ולא ימתין לעשות מה שיוכל לעשות ביום אחד למחרת היום ההוא כי לא ידע מה ילד יום ולזה תמצ׳ שספר איך עלה הענין ליהושע בהשתדלותו בזריזות בענין המלחמה עד שכבר זכר שבפעם אחת לכד יהושע מלכים רבים ואת ארצם והם עשרים מלכים שנזכרו בענין הל״א קודם מלך חצור ואחר זה כשהתרשל בזה לא נלא בימים רבים כי אם י״א מלכים שתחלתו ממלך חצור עד סוף זכר המלכים ההם ולו השתדל בזה יהושע בזריזות אולי היה מכלה כל הגוים האלה אשר הוא בסוף הענין לישראל לפח ולמוקש · תם : ואלה מלכי הארץ עד סוף הספר · זכר תחלה מה שנעשה ע״י משה מזאת המלחמה ואמר בזה תחלה אשר הכו בני ישראל והנה ראוי שייחס זה למשה עמהם כי על ידו נעשה ולזה זכר בסוף כי משה עבד יי׳ ובני ישראל עשו זה והנה לא הזכיר בזה תחילה שם משה להורות כי משה אף על פי שגדלה מעלתו מאד הנה היה נצוחו אלה המלכים בזכות ישראל מצד ברית השם יתעלה ברית עם אבותיהם כמו שנזכר בתורה : ואחר

מסרה

לנחלה ט״ו בקריאה וסימ׳ נמסר בסדר קרח :

כלי יקר

ושהוא הורים את הענקים ושאחריו לכד דביר והי׳ זה לפי שקר׳ ה׳ שנפל הגורל שנפל חברון בתוך נחלת בני יהוד׳ בהשגח׳ גמור׳ כמו שיתבאר הנה נתבאר מזה שחברון ודביר בימי יהושע נלכדו ושחברון בשעת המלחמ׳ ניתן ושאין סתיר׳ בספורים כי בזכרון המלחמות יזכיר בכלל הערי׳ שלכדו ישראל ויהושע פקידם וגירוש הענקים אח״כ בשעת החלוק יזכיר איך נעשו הדברים בפרט · אמנם למה נזכר חברון ודביר בספר שופטים הנה אז דבר שם עליו ע״כ : ולע״דן שיהושע הכרית הגיא הנז׳ שטרף חצור שהיתה ראש לכל הממלכות רפו ידי כולם ואפי׳ הענקים ולזה ויכרת את הענקים מן ההר שמן ההר בלבד הכריתם יהושע ע״י עצמו וחייליו אמנם אח״כ הזכיר מן חברון מן דביר מן ענב שלא אמר ומן חברון ומן דביר ומן ענב בוי״ו להורות שלא היה יהושע המכריתם משם אלא אמר מן חברון שע״י כלב נכרתו שהוא נלחם בם לבדו עם בני יהוד׳ ולא היה יהושע נלחם בם כלל כמו שחשב מהרי״א כי פשטי הפסוקים האומרים ויגשו בני יהוד׳ אל יהושע בגלגל ויאמר אליו כלב בן יפונה וכו׳ היה הענין ההוא כפי הסדר שנכתב שם אחר זה הענין הנזכר כאן וע״י בני יהוד׳ נלכדה חברון כנזכר בספר שופטים וע״י כלב ונתנוה לכלב כנז׳ שם ואח״כ נלכדה קרית ספר ע״י עתניאל בן קנז כנזכר שם ולא נכבשו ע״י יהושע וכל זה רמז כאן במה שאמר מן חברון מן דביר מן ענב · אמנם מה שהזכירו כאן במא׳ סתמי מצורף למאמר ויכרת את הענקים מן ההר לפי שבשים פניו יהושע אל הענקים אשר בהר אז נתן אל לבו על הענקי׳ אשר בחברון דביר וענב והועיל׳ שומת עין זו עליהם להקל כבישתם ע״י כלב ועתניאל מעין מ״ש חז״ל גבי משה ע״ה ורא׳ית אות׳ ונאספת אל עמך כדי שתהא נוחה להכבש ולזה נזכרו כאן ג״כ ויכרת את הענקים מן הענקים מן ההר מן חברון מן דביר מן ענב עם היות שנכרתו ע״י כלב ועתניאל כאמור הי׳ בעזרת יהושע ונתינ׳ דעתו על כריתת הענקי׳ כאמור שזה הועיל אפי׳ אחרי מותו על כל אשר היו בהר יהוד׳ והר ישרא׳ בפרטו׳ כי כל דבר של כללות נזכר נתלה בו ביהושע ולזה אמר ומכל הר יהוד׳ ומכל הר ישראל בוי״ו העטף שקשר מאמר המשכו אל ויכרת את הענקים ולומר שם עריהם החרימם יהושע שאעפ״י שלא היה ההכרתה ממש בחיי יהושע מהר יהוד׳ ומהר ישראל כי אם אחרי מותו ובפשטי הפסוקים שבספר שופטים עכ״ז החרימם יהושע בחייו במה שנתן דעתו להחרימ׳ וזה עזר להכבש בנחת מכל הר יהוד׳ ומכל הר ישראל ובזה מדוקדק אומרו הר יהוד׳ והר ישראל שנכדה׳ הדבר כנז״ל · ולי נרא׳ שאחר שהיו הר יהוד׳ והר ישראל עדיין קיימים הענקים בהם שלא נכרתו משם רק היו מחורמים מיהושע בכח ולא בפועל וז״ש שם עריהם החרימם שיחדיו היו מוחרמים הם ועריהם עם היותם נשארים בהרים אחרי כבישת הערים מוחרמים כאמור · ובזה מובן אומרו בסמוך לא נותר ענקים בארץ בני ישרא׳ שהוא מאמר גוזר בהחלט שלא נותר ענקים כלל שהרי הנשארי׳ היו מוחרמים מיהושע וכלא חשיבי׳ ואפי׳ אותם שבעזה בגת ובאשדו׳ וז״ש רק בעזה וכו׳ נשארו שכפל נשארו הוא אחר רבוי אחר רבוי למעט שהרי הוא כאילו אי׳ ששר איל׳ מעליהם וז״ש לשון מעוט רק בעזה וכו׳ נשארו כאלו אינם · ואין בהם גם אחד וז״ש לא נותר בלשון יחיד שלא אמר לא נותרו ענקים וכו׳ · או אמר עם עריהם החרימם מאמר חוזר לראש המקרא ולומר שעם היות הענקים גבורים ועריהם בצורות בשמי׳ עכ״ז ויכרת את הענקים מן ההר הנז׳ לא שיצאו חוץ לעריהם אלא בהיותם עם עריהם גבורים וערים בצורות ע״י ההשגחה החרימם יהושע יחדיו הערים והענקים כי לא שגבו ממנו :

לא נותר ענקים וכו׳ עיין פי׳ הר״דק ז״ל ולעד״ן מה שזכרתי מקושר עם הפסוק הקודם ככון ומדוקדק באומרו נותר בלשון יחיד גם לשון רק מיעוט גם ביתור תיבת נשארו שבסוף הפסוק ע״ש עוד אפשר לומר שאמר לא נותר ענקים ר״ל לא נותר אפילו ענק אחד מהענקים אשר היו בארץ ישראל רק בעזה בגת ובאשדוד נשארו רבים ובזה הוצרך השלילה והחיוב שהשלילה היא אפי׳ אחד ואילו אמר רק בעזה בגת ובאשדוד לבד היה מובן שם נותר אחד לכך אמר החיוב נשארו לו׳ שהם מרובים או אפשר שאמר רק בעזה בגת ובאשדוד שבכל אלו נשארו שנים דמיעוט רבים שנים ומוכיח כאן באומ׳ בעזה בגת בלי וי״ו ואחר כך אמר ובאשדוד שעשה הג׳ מקומות בב׳ חלוקי׳ עזה וגת חלוק א׳ אולי היו תקח ממשלת ענק אחד ובאשדוד ענק שני ועליב׳ אמר נשארו :

ויקח יהושע וכו׳ עיין הר״דק ז״ל וכן מהר״יא ז״ל ושהי׳ זה כמו הקדמה למה שיזכור אחר כך מהחלוק לפי שבטל הכבוש הן מצד ישראל שנתעצלו הן מצד האומות מה שלא נשאו עוד ראש ולזה ספר שכוס המלכים שהרג ע״כ ולעד״ן לפי שהק״בה אמר על יהושע ואתה תנחילנה אותם שאם הוא מנחילם ינחלו ואם לאו לא ינחלו וכן הכבישה תלויה בו והעד ענין העי שלא יצא לפניהם יהושע ולכך נפלו לז״א ויקח יהושע את כל הארץ אע״פי שלא היה בפועל היה בכח של א״י נמסר בידו מכח הדבור ככל אשר דבר ה׳ אל משה שם נאמר שיהושע עקר בכל מכל כל וכיון שבידו ניתן הכח לכבוש והרי הוא כאלו לקח יהושע את כל הארץ לזה ויתנה לנחלה לישרא׳ וכו׳ והטעם לפי שהארץ שקטה ממלחמה שזה מורה שכבר פקד ה׳ על צבא המרום ולזה למט שקט׳ הארץ אין פוצה פה ומצפצף או אמר והארץ שקטה מרוב המלחמה שנלחם יהושע הוא ראש לכל הכובשי׳ וממלחמה נמשכה שקטה הארץ כי נפל חתת אלהים עליהם מהמלחמה שנלחם בם :

ואלה מלכי הארץ כו׳ סיחון וכו׳ והערבה כו׳ וגבול כו׳ ומושל כו׳ משה עבד ה׳ כו׳ עיין פי׳ הרלב״ג ז״ל ומהר״יא ז״ל ואפשר שלפי שמשה השמיד ב׳ מלכי׳ לבד ויהושע ל״א מלכי׳ לא היה כבוד למשה שיהיו קבוץ סיחון ועוג על שמו ולכן יחסם לבני יש׳ והכי אחשוב שאמר ואלה מלכי הארץ אשר הכו בני ישראל הוא מאמר כולל למה שכבשו ישר׳ בימי משה ובימי יהושע ואחר זה יפרט ויאמר מעבר הירדן מזרחה וכו׳ משה עבד ה׳ ובני ישראל הכום ויתנה משה וכו׳ כאילו אמר אמנם אשר היה מעבר הירדן מזרחה שמש שהיה כך וכך משה ובני ישראל הכום ומשה הוא כבשה וחלקה לשבטים אשר נתן אותה ואחר שזכר במשה זכר מה שקרה ליהושע ז״ש ואלה מלכי הארץ וכו׳ שיהושע חלקה ונתנה ליש׳ ירושה במחלקות׳ ע״כ ולע״דן לפי שיש׳ הכו בימי משה אות׳ המלכי׳ ולא השאירו שריד ופליט לכ״א ואלה מלכי הארץ וכו׳ וירשו את ארצם שהיתה ירושה כתקנ׳ אחר מיתת בעליה ובסוף הענין אמר שנחזיק טובה לראש הדור משה עבד ה׳ ובני ישראל הכו׳ וכו׳ אבל בכבוש יהושע שהשאירו מן הגוי׳ אשר אמר ה׳ לא תחיה כל נשמ׳ אמר אשר הכה יהושע ובני ישראל לא תלה בהם ההכא׳ אלא ביהושע ולזה לא אמר יהושע ויש׳ הכו׳ עוד אפשר לפי שסיחון נלחמו בו יש׳ לבד׳ לז״א תחלה באלה מלכי הארץ אשר הכו וכו׳ ולא הזכר משה הלא הוא סיחון מלך האמורי אבל וגבול עוג וכו׳ שהיה גבור ביותר שהרי היה מיתר הרפאי׳ וכו׳ ומושל וכו׳ משה ובני ישראל הכום לעוג ולשובי ארמותיו כי עוג היה קשה ומתחזק בזכות שמושו של אברהם שנאמר בו ויבא הפליט ובמ״זל בפ׳ אל תירא אותו לכך הוצרך זכו׳ משה ובני ישראל הכו׳ שלא הוצרך כן בסיחון ואולי אמר ואלה מלכי הארץ על כלל כל א״י כי סיחון ועוג מלכי כל הארץ היו וכמז״ל בפ׳ הנה כסה את עין הארץ על סיחון ועוג נראה שהם עין כל הארץ כולה בשהיו בטוחי׳ עליה׳ ועליהם אמר מלכי הארץ אשר הכו בני ישראל וירשו את ארצם סיחון מלך האמורי כלפרישית :

סיחון מלך האמורי היושב בחשבון לפי שלא היה גדול כ״כ בקומה כעוג פתח בו ואמר בו היושב בחשבון אמנם בעוג אמר בסמוך וגבול עוג מלך הבשן מיתר הרפאים שלא הכיל אותו מדינה כי אם בעתות ידועות וז״ש אשר יושב בעשתרות שהם דבים חזקים עשתרות קרני ובאדרעי מקום מדבר או מדינה שמה אדרעי בעתים רחוקות · ובמ״ש עד יבוק הנחל רש״י ז״ל הנחל שהם גבול ארץ בני עמון ומשם והלאה היו בני עמון מושלים ע״כ וכונת הזכיר כל אלה הפרטים כאן לע״דן שהוא לשתי בחינות הא׳ להודיע מעלת ארץ וחבתה בעיני האומות שהיו מדקדקים בחלק מה ממנה מלכים גדולים לחשיבותה מצד עצמה ופירותיה ומצד איכות קדושתה · והבחינה השנית להודיע שעם היות סיחון מלך גדול כנזכר בתילים למכה מלכים גדולים לסיחון מלך האמורי כי לעולם חסדו שהרי היה הוא חזק והיושב בחשבון ארץ חזקה שאפי׳ היתה מלאה יתושים אין מי שיוכל לכבשה כלפרש״י ז״ל בחומש בפסוק אשר יושב בחשבון · וז״ש היושב בחשבון ומצד אמר הנחל אשר מערוער אשר על שפת הנחל והנחל היה מקיפה וז״ש ותוך הנחל שעשו הנחל הקף לערוער עד שנמצאת תוך הנחל שלא יתכן שבא להזכיר לבד שהיה מושל תוך הנחל האם בחל זב לכד בי גאלי דבש ושמנה היו אך ממה שא׳ בפ׳ ויהושע זקן וכו׳ מערוער אשר

שעירה ג' בקריאה וסי' וישב ביום ההוא עשו יעבר נא אדני לפני עבדו · ועד ההר החלק העולה שעירה · ונמסר גם בסדר וישלח: ובמדבר ג' בקריאה וסי' ובמדבר אשר ראית אשר אשר עשיתי במצרים ובמדבר בהר ובשפלה ובערבה · החוי והיבוסי ג' דסמיכי וסי' ושלחתי לפניך מלאך וגרשתי: כי החרם תחרימם החתי · ויהי כשמע כל מלכי האמרי · בהר ובשפלה דיהושע · ותעברו את הירדן דסיף יהושע ·

דֶּרֶךְ בֵּית הַיְשִׁמוֹת וּמִתֵּימָן תַּחַת אַשְׁדּוֹת הַפִּסְגָּה: וּגְבוּל עוֹג מֶלֶךְ הַבָּשָׁן מִיֶּתֶר הָרְפָאִים הַיּוֹשֵׁב
ה בְּעַשְׁתָּרוֹת וּבְאֶדְרֶעִי: וּמֹשֵׁל בְּהַר חֶרְמוֹן וּבְסַלְכָה וּבְכָל־הַבָּשָׁן עַד־גְּבוּל הַגְּשׁוּרִי וְהַמַּעֲכָתִי וַחֲצִי הַגִּלְעָד גְּבוּל סִיחוֹן מֶלֶךְ־חֶשְׁבּוֹן: מֹשֶׁה עֶבֶד־יְהֹוָה וּבְנֵי יִשְׂרָאֵל הִכּוּם וַיִּתְּנָהּ מֹשֶׁה עֶבֶד־יְהֹוָה יְרֻשָּׁה לָרֻאוּבֵנִי וְלַגָּדִי וְלַחֲצִי שֵׁבֶט הַמְנַשֶּׁה:
וְאֵלֶּה מַלְכֵי הָאָרֶץ אֲשֶׁר הִכָּה יְהוֹשֻׁעַ וּבְנֵי יִשְׂרָאֵל בְּעֵבֶר הַיַּרְדֵּן יָמָּה מִבַּעַל גָּד בְּבִקְעַת הַלְּבָנוֹן וְעַד־הָהָר הֶחָלָק הָעֹלֶה שֵׂעִירָה וַיִּתְּנָהּ יְהוֹשֻׁעַ לְשִׁבְטֵי יִשְׂרָאֵל יְרֻשָּׁה כְּמַחְלְקֹתָם: בָּהָר וּבַשְּׁפֵלָה וּבָעֲרָבָה וּבָאֲשֵׁדוֹת וּבַמִּדְבָּר וּבַנֶּגֶב הַחִתִּי הָאֱמֹרִי וְהַכְּנַעֲנִי הַפְּרִזִּי הַחִוִּי וְהַיְבוּסִי:
מֶלֶךְ יְרִיחוֹ אֶחָד מֶלֶךְ הָעַי אֲשֶׁר־מִצַּד בֵּית־אֵל אֶחָד:
י מֶלֶךְ יְרוּשָׁלַםִ אֶחָד מֶלֶךְ חֶבְרוֹן אֶחָד:
מֶלֶךְ יַרְמוּת אֶחָד מֶלֶךְ לָכִישׁ אֶחָד:
מֶלֶךְ עֶגְלוֹן אֶחָד מֶלֶךְ גֶּזֶר אֶחָד:
מֶלֶךְ דְּבִר אֶחָד מֶלֶךְ גֶּדֶר אֶחָד:
מֶלֶךְ חָרְמָה אֶחָד מֶלֶךְ עֲרָד אֶחָד:
טו מֶלֶךְ לִבְנָה אֶחָד מֶלֶךְ עֲדֻלָּם אֶחָד:
מֶלֶךְ מַקֵּדָה אֶחָד מֶלֶךְ בֵּית־אֵל אֶחָד:
מֶלֶךְ תַּפּוּחַ אֶחָד מֶלֶךְ חֵפֶר אֶחָד:
מֶלֶךְ אֲפֵק אֶחָד מֶלֶךְ לַשָּׁרוֹן אֶחָד:
מֶלֶךְ מָדוֹן אֶחָד מֶלֶךְ חָצוֹר אֶחָד:
כ מֶלֶךְ שִׁמְרוֹן מְרֹאון אֶחָד מֶלֶךְ אַכְשָׁף אֶחָד:
מֶלֶךְ תַּעְנַךְ אֶחָד מֶלֶךְ מְגִדּוֹ אֶחָד:
מֶלֶךְ קֶדֶשׁ אֶחָד מֶלֶךְ־יָקְנְעָם לַכַּרְמֶל אֶחָד:
מֶלֶךְ דּוֹר לְנָפַת דּוֹר אֶחָד מֶלֶךְ־גּוֹיִם לְגִלְגָּל אֶחָד:
מֶלֶךְ תִּרְצָה אֶחָד כָּל־מְלָכִים שְׁלֹשִׁים וְאֶחָד:

יג

וִיהוֹשֻׁעַ זָקֵן בָּא בַּיָּמִים וַיֹּאמֶר יְהֹוָה אֵלָיו אַתָּה זָקַנְתָּה בָּאתָ בַיָּמִים וְהָאָרֶץ נִשְׁאֲרָה הַרְבֵּה־מְאֹד לְרִשְׁתָּהּ: א
זאת

אורח בית ישימות ומדרומא תחות משפך מרמתא: ותחום עוג מלכא דמתנן משאר גבריא דיתיב בעשתרות ובאדרעי: ושליט בטורא דחרמון ובסלכא ובכל מתנן עד תחום גשוראה ואפקירוס ופלגות ארע דגלעד תחום סיחון מלכא דחשבון: משה עבדא דיי ובני ישראל מחונון ויהבה משה עבדא דיי ירותא לשבטא דראובן ולשבטא דגד ולפלגות שבטא דמנשה: ואילין מלכי ארעא די מחא יהושע ובני ישראל בעברא דירדנא מערבא ממישר גד בבקעת ליבנן ועד טורא פליגא דסליק לשעיר ויהבה יהושע לשבטא ישראל ירותא כפלגותהון: בטורא ובשפילתא ובמישרא ובמשפך מרמתא ובמדברא ובדרומא חיתאי ואמוראי וכנענאי ופריזאי וחיואי ויבוסאי:
מלכא דיריחו חד מלכא דעי דבסטר בית אל חד:
מלכא דירושלם חד מלכא דחברון חד:
מלכא דירמות חד מלכא דלכיש חד:
מלכא דעגלון חד מלכא דגזר חד:
מלכא דדביר חד מלכא דגדר חד:
מלכא דחרמה חד מלכא דערד חד:
מלכא דלבנא חד מלכא דעדלם חד:
מלכא דמקדה חד מלכא דבית אל חד:
מלכא דתפוח חד מלכא דחפר חד:
מלכא דאפק חד מלכא דלשרון חד:
מלכא דמדון חד מלכא דחצור חד:
מלכא דשמרון מראן חד מלכא דאכשף חד:
מלכא דתענך חד מלכא דמגדו חד:
מלכא דקדש חד מלכא דיקנעם לכרמלא חד:
מלכא דדור לפילכי דור חד מלכא דעממין לגלגלא חד:
מלכא דתרצה חד כל מלכיא תלתין וחד: ויהושע סיב על ביומין ואמר יי ליה את סבתא עלתא ביומין וארעא אשתארת סגיאה לחדא למירתה: דא

ד' כ"כ · ל' ר"פ · ג' ר"פ · י"ד בסיפ' · ט"ו אלעזר פסוק · ג' · ג' · ל' · ג' · תמכפ"ום · מלכי כנען ובני המן · ארית על גבי ארית ולבנה · על גבי לבנה · כול' חס' במ"ה · כ"ב פסו' לית בהון לא ארית ולא זעיר · כול' מל' במ"ה · ל' וכ' קרי' · ל' כספ' · ל' · ג' · חצי הספר · ב' חד חס' וחד מל' דיהושע דשמואל · חס'

כל העם הנותר דמלכים · ושארא והחוי והיבוסי: ונמסר גם בסדר כי תשא:

רדק

מלך יריחו אחד · כל אלה שלשי' ואחד מלכים שזוכר לא היה מלך על עיר אחת לבדה אלא כל עיר ועיר שזוכר היתה ראש ממלכתו והיה מושל על עיירות וכפרים אחרים:

גלילות

רשי

לנפות דור · לפלכי דור: והארץ נשאר' הרבה' מאד · ממה שאמרתי לאברהם נשארה לרשתה שלא נכבשה:

גלילות

כלי יקר

אשר על שפת הנחל נחל ארנון והעיר אשר בתוך הנחל נראה שהיתה עיר זולת ערוע' בתוך הנחל ואפשר שזה וזה אמת וכאן הודיע שערוער מוקפת נחל ולמטה הודיע על העיר שבתוך הנחל זולת ערוער · וחצי הגלעד ועד יבוק הנחל אשר שם מהצד ההוא גבול בני עמון שלא יוכלו לעברם כמו שכתוב אל תגר את בני עמון שעל כן כתיב כי עז גבול בני עמון עז מצד הלווי האלהי כמו שפר"שי ז"ל והוא לא"זל ומתימן תחת אשדוד וכו' הרי מכל הצדדין חזק מאד:

וגבול עוג: כו' ומושל כו' עיין פי' רש"י ז"ל וק"ק שיזכיר בקיצור שהחצי הגלעד לעוג בפי' ולעד"ן שהגיד עוז גבול עוג מצד עצמו שהרי היה מית' הרפאים ומצד מקומו היושב בעשתרות קרנים · וממשלתו מושל בהר חרמון כו' ועד גבול הגשורי והמעכתי שהם גבורים ויגיד עליהם סיחון ז"ש וחצי הגלעד גבול סיחון מלך חשבון וז"ש וחצי הגלעד שלא אמר ועד חצי הגלעד כו' אבל אמר וחצי הגלעד לכלול אותו ולקשרו לתיבת עד גבול הגשורי והמעכתי וחצי הגלעד בכלל העד הנזכ' עוד אפשר שלא אמר ועד חצי הגלעד גבול סיחון וכו' אלא וחצי הגלעד וכו' מקום' לתחילת הפ' שאמ' ומושל בהר חרמון וכו' וחצי הגלעד גבול סיחון היושב בחשבון שג"כ היה מושל בו לפי דעתו אחר שהרג סיחון חשב שהו' ימלא מקומו ירשנו שלא עלה בדעתו שיהרגוהו ישראל ולא ידע כי אשר יבואהו:

משה עבד ה' וכו' כב' ביארנוהו למעלה בפסוק אלה מלכי הארץ ומ"ש ויתנה משה עבד ה' ירושה לראובני וכו' לומר טעם היות השיבות המקומות האלה גדול בעיני האומות אר"זל לפי הפי' הא' ממה שראינו דקדוקי סימני המגרים על שפת הנחל ותוך הנחל שהכל הי' במד' בדקדוק כמרן לזה אמר עתה שכל אלה הארצות החשובות נתנם משה עבד ה' ירושה לראובני ולגדי ולחצי שבט המנשה שהם שני שבטים ומחצ' ורוע' כאן להגדיל מעלת משה שנהג' מתנ' בקלו' כאילו הוא דבר קל:

ואלה מלכי הארץ וכו' הרלב"ג כמחלקותם כפי הנזכר בתור' במשפט החילוק לאלה תחלק הארץ ולע"דן לדקדק עוד אומר אשר הכה יהושע ובני ישראל שלא אמר אש' הכום יהושע ובני ישראל גם נדקדק אומרו סימני מגרי הארץ מבעל גד ועד ההר החל' ואיך כתב' יהושע לשבטי ישראל ולא"כ חזר לסמן הסימנים ההם בהר ובשפלה ובערבה ונראה כי לפי שהיה חלק מארץ ישראל שכבשה יהושע ונתנה לשבטי ישר' וחלק מה שחלקה בגורל קודם כבוש כנז' בסוף הענין וז"ש אלה מלכי הארץ אשר הכה יהושע חלוקה אחת שגם בני ישראל עמו וז"ש ובני ישראל עמו ולפי זה הי' לו לומר אשר הכום יהושע ובני ישראל אך לפי שהיה חלק מהארץ שלא הכה יהושע לזה אמר ורמז במאמר ובני ישרא' לרמוז שבני ישרא' הכום ולא יהושע ולכך הזכיר אשר הכה יהוש' על החלק האח' שהכה הוא כנזכר ולזה עשה שני כללי בסימני מגרי הארץ מבלי מבעל גד ועד ההר החלק העולה שעירה ואח' ויתנ' יהושע לשבטי ישרא' ירושה שהכתיבה היתה לשבטי ישראל שכל שבט ושבט יתחבר בחברת חברו ושכנו הקרוב אליו ויעזרהו ועל זה בא מאמר בהר ובשפלה וכו' וכמו שתראה מתוך ספר שופטים שחלק מאלו המחוזות כבשו וחלק מהם לא הורישו:

רלבג

ואחר זה זכר מלכי הארץ אשר הכה יהושע ובני ישראל בעבר הירדן ימה ושכבר נתנה יהושע לשבטי ישראל ירושה כמחלקות' לפי האופן הנזכר בתורה: והנה זכר כי יהושע היה זקן בא בימים והארץ נשאר' הרבה מאד לרשת' ולא יתכן לו מצד זקנותו להשלי' המלחמה עם מלכים הנשארים וצוה אותו הש"י שיפילה לישראל בנחלה כאילו נכבשה כולה ר"ל לט' השבטים וחצי שבט מנשה כי הב' שבטים וחצי לקחו חלקם מעבר לירדן ואול' לשבט הלוי לא נתן נחלה כמו שנאמר בתורה ואולם נתנו ללוים בארץ ערים לשבת ומגרשיהם למקניהם וקניניהם כמו שצוה הש"י את משה בתורה:

והנה

כלי יקר

מלך יריחו אחד לחז"ל המלכים הנזכרים כאן היו מלכים ומושלים בממלכות גדולות בסוף העולם אלא שלא היה מלך חשוב אם לא היה לו חלק ממשלה בארץ ישראל שהיא צבי צבאות גוים שכתבו בה לביזכם ע"כ והרד"ק ז"ל כל מלך כו' ע"ש ולעד"ן לדקדק יתור אחד א' כי די שיאמר מלך יריחו מלך העי מלך חברון וכן כולם ויובן ג"כ או' כל מלכי' שלשים ואחד כי חשבון ברור הוא וזה יובן במ"ש בב"ר א"ר שמואל בר נחמני כל שנים וששים מלכים שהרג יהושע כולם היו במשתה של אברהם אבינו שנאמר ויעש אברהם משתה גדול משתה גדולי' היו שם ולא שלשים ואח' היו אלא כההיא דאמר ר' ברכיה רבי חלבו ר' פרנך בשם רבי יוחנן מלך יריחו אחד שאין א"ל אחד אלא הוא ואנטיקסר שלו עכ"לה והיא הגרסא הנכונה שהביא רש"י ז"ל שנים וששים ובילקוט הוא מוטעה והמאמר הזה אפשר כפשוטו שלהיות ארץ ישראל עתידה להחלק לזרעו של יצחק רצה הקב"ה שיאריכו ימים אותם המלכים אשר אכלו בסעודתו והיו מתלוצצים ובלתי מאמינים שהרי היו אומרים אסופי הוא עד שהניקה בני' שרה לכך עשה הש"ית שיאריכו ימים עד שיראו מבני בניו של יצחק כובשי' את ארצות' והורגים אותם כי דבר גדול כזה יספר הכתו' וירמזהו באומרו משתה גדול של גדולים לא גדול במאכל ומשתה כדי שע"י אלו יודע בגוי' מעש' ה' כי נורא הוא מאד' ואם נרצה להלום הענין נאמר שכל אלו הל"א מלכי' הנז' כאן אכלו בסעודתו של יצחק דהיינו שנשתלם לו מהאוכלים שם יוצאי מחלציהם כל א' ואחד הכית האחרים ברכ' עוצר במלכותו שלא תסוב מלכותו למלך זולתו אלא ליוצא חלציו וכיון שהניח בן ממלא מקומו הרי הוא כאילו לא מת וזהו כולם היו במשת' של אברהם ולפי שלכל אחד ואחד היו לו אנטיקסר שהוא שני למלך וקרוב אליו שעל כן אמר ר' שמואל בר נחמני כל ששים ושנים מלכים שהרג יהושע עם היותם ל"א כדמפיק ויוזה אבין אומרו מלך יריחו אחד שאע"פי שהאנטיקסר מלך ב' בקירוב ומלך אדיר עכ"ז מלך יריחו אחד הוא ולא שנים וז"ש גם כודם"ף כל מלכים שלשי' ואחד כי הל"א האנטיקיסרים אע"פי שהם מלכים גדולים ושליטים במקומות אחרים בארצות' לגוייהם עכ"ז אינן מונה לך אלא מלכי' הראשי' ל"א הם וכלא חשיבין · וכבר תמהו חז"ל בספרי וכי ל"א מלכי' היו כולם בארץ ישראל אלא כדרך שעשו ברומי עכשו שכל מלך ומלך שלא קנה ברומי לא עשה כלום כל מי שלא קנה פלטירא' וחלקות בארץ ישראל לא עשה כלום ה"הד ואתן ארץ חמדה נחלת צבי צבאות גוים ע"כ וכ"ש שתגדל התימה לפי הנ"ז שהיו ס"ב אלא ודאי שהיה ארץ חמדה צבי צבאות גוים:

ויהושע זקן וכו' רש"י ז"ל כשאר' הרבה מאד ממה שאמרתי לאברהם נשארה לרשתה שלא נכבשה ע"כ ומהרי"א ז"ל זקן בחולשת טבעו ובא בימים כפי רוב שנותיו לא ככלב שאמר ככחי אז כחי עתה ולעד"ן לדקדק אומר לשון אתה זקנת וכו' כי היבת אתה מיוהרת ונראה שרמז לו למ"ש חז"ל ימים רבים עשה יהושע מלחמה וכו' שהי' מתעכב שלא למות והדרבה היא גרמה לו שמת קודם י' שנים שהרי כתי' כאשר הייתי עם משה אהיה עמך ועם משה היה ק"ד שנים

ויהושע

מנחה קטנה

מלך יריחו אחד · מלת אחד שנאמר בכל מלך הוא · להורו' שהי' כל אחד מושל לעצמו ואין אחד משועבד לאחר ואינו לשום שר זולתו ע"כ אמר אחד שהיה עומד בעצמו ולא בזולתו שג"כ גדולי' וחשובי' היו שוים בגדולתם · גם ירצה שלכל אחד היה לו מדינה לעצמו ולא היו שני מלכי' במדינה אחת ע"כ אמר אחד שהי' יחיד במלכותו כי אין שני לו ולא שתחת אלו ל"א היו נכנסים עוד כמה מלכי' אחרים שלא הזכיר הכתוב כי איני מזכיר כי אם מי שהי' אחד מיוחד במלכותו ולזה אמר ג"כ בסוף הענין כל מלכים ל"א ולא אמר כל המלכים אלא רצה לומר שהי' עוד הרבה מלכי' תחתיהן ואני חושב רק כל מלכי' שהיה כל אחד נחשב למלכי' כי בכלל אחד נכלל הרבה מלכים שתחתיו: ויהושע זקן בא בימים דתנינו שיש כמה סיבות שהזקנה קופצת על האדם ונראה כאילו הוא זקן מאוד אבל אינו זקן בימים · ע"כ אמר כאן שזקנת יהושע היה מפני שבא בימים' ושניו רובים ככולם אלפו ושברו וז"ש ה' אליו אתה זקנת באת בימים כי אין זקנתך משנה אחרת רק באת בימים שבמעט שמלאו ימיך והגיע זמנך למות ואני הכשתיך שאתה תנחיל וגו' ואתה חלק את הארץ כדי שהחילוק יקרא על שמך: הרבה מאוד לרשתה אלו נשארה מעט היה המיעוט גורר אחר הרוב להיות בו כדי חלוקה לכל השבטי' ואין עיכוב בשביל המיעוט אמנם כעתה שנשארה הרבה מאוד ואי אפשר לחלק עד אחר יודע גורל כל הארץ ואתה מתרשלת בזה מ"מ אקיים דברי שאתה תנחיל ואתחלה לכן הפלה לישראל בנחלה:

עמו

רש"י

גלילות מרק'את כלנו: מן השיחור · הוא נילוס הוא נחל מצרים· הוא סמוך לתחום מקצוע דרומית מערבי'של ארץ ישראל כמו שאמר בשלח מסעי ולמדנו כאן שלא כיבש יהושע בחייו כל מצר הדרומי את ממדבר צין הוא ההר החלק העולה שעירה עד הנילוס הוא תחום עזה האמור למעלה מקדש ברנע' עד עזה: עד גבול עקרון צפונ'· העקרוני יושב על הים ומתפשט לצד הצפון יותר מן האחרים: לכנעני תחשב · מארץ הכנעני שנתתי לאברה'היא: חמשת סרני פלשתי'וגו'· הוא סוף גמר המצר עד הים הגדול שבמערב: העזתי והאשקלוני ששה סרני'היה מונה ומתחל'קראן חמשה א"ר יוחנן אידוגריקי שלה'חמש'החשובים חמשה היו שהעוים אינו מונה מן הסרנים החשובים ועוד יש לפרש חמשת סרני פלשתים העזתי והאשדודי והאשקלוני והגתי והעקרוני הם חמשה ועוד נשאר לכבוש ארץ העוים שאינם מן הפלשתים: מתימן כל ארץ הכנעני· פסוק ראשון מנה מצ'הדרומי מן המזר' למערב וזה מונה את רוחב אותו המקצוע הנותר ליכבש כמה הוא מן הדרום לצפון מתימ'כל ארץ הכנעני מתימן זו מעז'לצידונים עד אפיק עד האמורי: והארץ הגבלי וכל הלבנון מזרח השמש · ובמצר מזרחי נשאר לכבוש במקצוע הצפון כל הלבנון מבעל גד עד סוף המצר וברוח' מן המזרח למערב עד לבא חמ' זהו כל מצר הצפוני שלבא חמת במקצוע צפונית מערבית בשלח מסעי: אנכי אורישם · אחרי מותך: הפלה לישראל בנחלה · ויכבוש לאחר זמן כל שבט ושבט מה שנפל בגורלו: עמו הראובני והגדי· עם חצי הראשון של מנש' והראובני והגדי לקחו נחלתם: מערוע'אשר על שפת וגו' · מונה והולך כל ארץ עבר הירדן ואחר כך מפרש גבול כל שבט ושבט ויתן משה למטה פלוני ופלוני: מיתר הרפאים · שהרג כדר לעומר והמלכי'אש'אתו כמה שכתו'ויכו את רפאים בעשתרת קרנים : בהר

א זֹ֣את הָאָ֔רֶץ הַנִּשְׁאָ֖רֶת כׇּל־גְּלִיל֣וֹת
הַפְּלִשְׁתִּ֑ים וְכׇל־הַגְּשׁוּרִֽי׃
מִן־הַשִּׁיחוֹר֮ אֲשֶׁ֣ר ׀ עַל־פְּנֵ֣י מִצְרַ֒יִם֒
וְעַ֨ד גְּב֤וּל עֶקְרוֹן֙ צָפ֔וֹנָה לַֽכְּנַעֲנִ֖י ד' ג'
תֵּחָשֵׁ֑ב חֲמֵ֣שֶׁת ׀ סַרְנֵ֣י פְלִשְׁתִּ֗ים
הָֽעַזָּתִ֤י וְהָֽאַשְׁדּוֹדִי֙ הָֽאֶשְׁקְלוֹנִ֣י הַגִּתִּ֔י ל'
וְהָֽעֶקְרוֹנִ֖י וְהָעַוִּֽים׃ מִתֵּימָ֞ן כׇּל־ ל'
אֶ֣רֶץ הַֽכְּנַעֲנִ֗י וּמְעָרָה֙ אֲשֶׁ֣ר לַצִּֽידֹנִ֔ים
עַד־אֲפֵ֖קָה עַ֖ד גְּב֥וּל הָאֱמֹרִֽי׃ ח'
ה וְהָאָ֣רֶץ הַגִּבְלִ֗י וְכׇל־הַלְּבָנוֹן֙ מִזְרַ֣ח ח'ר"פ · ל'
הַשֶּׁ֔מֶשׁ מִבַּ֣עַל גָּ֔ד תַּ֖חַת הַר־חֶרְמ֑וֹן
עַ֖ד לְב֥וֹא חֲמָֽת׃ כׇּל־יֹשְׁבֵ֨י הָהָ֜ר ט'ר"פ בכפ'
מִן־הַלְּבָנוֹן֙ עַד־מִשְׂרְפֹ֣ת מַ֔יִם כׇּל־ ל' חס'
צִידֹנִ֕ים אָנֹכִ֥י אוֹרִישֵׁ֖ם מִפְּנֵ֣י בְּנֵ֣י ל'
יִשְׂרָאֵ֑ל רַ֗ק הַפִּלֶ֤הָ לְיִשְׂרָאֵל֙ בְּֽנַחֲלָ֔ה ו'חס'כליש'
כַּאֲשֶׁ֖ר צִוִּיתִֽיךָ׃ וְעַתָּ֗ה חַלֵּ֞ק אֶת־ ל'
הָאָ֨רֶץ הַזֹּ֤את בְּֽנַחֲלָה֙ לְתִשְׁעַ֣ת
הַשְּׁבָטִ֔ים וַחֲצִ֖י הַשֵּׁ֥בֶט הַֽמְנַשֶּֽׁה׃ ל'
עִמּ֗וֹ הָרֽאוּבֵנִי֙ וְהַגָּדִ֔י לָקְח֖וּ נַחֲלָתָ֑ם ד' ר"פ
אֲשֶׁר֩ נָתַ֨ן לָהֶ֜ם מֹשֶׁ֗ה בְּעֵ֤בֶר הַיַּרְדֵּן֙
מִזְרָ֔חָה כַּאֲשֶׁר֙ נָתַ֣ן לָהֶ֔ם מֹשֶׁ֖ה עֶ֥בֶד י"ד בסיפ'
יְהֹוָֽה׃ מֵעֲרוֹעֵ֞ר אֲשֶׁ֣ר עַל־שְׂפַת־
נַ֣חַל אַרְנ֗וֹן וְהָעִיר֙ אֲשֶׁ֣ר בְּתוֹךְ־הַנַּ֔חַל
וְכׇל־הַמִּישֹׁ֥ר מֵידְבָ֖א עַד־דִּיבֽוֹן׃ ב' מל'
י וְכֹ֗ל עָרֵי֙ סִיח֣וֹן מֶ֣לֶךְ הָאֱמֹרִ֔י אֲשֶׁ֥ר
מָלַ֖ךְ בְּחֶשְׁבּ֑וֹן עַד־גְּב֖וּל בְּנֵ֥י עַמּֽוֹן׃ י"ב דסמי'
וְהַגִּלְעָ֗ד וּגְב֤וּל הַגְּשׁוּרִי֙ וְהַמַּ֣עֲכָתִ֔י
וְכֹ֖ל הַ֣ר חֶרְמ֑וֹן וְכׇל־הַבָּשָׁ֖ן עַד־סַלְכָֽה׃ ג'וגבע'יספ'
כׇּל־מַמְלְכ֥וּת עוֹג֙ בַּבָּשָׁ֔ן אֲשֶׁר־ פ'ר"פ בכפ'
מָלַ֥ךְ בְּעַשְׁתָּר֖וֹת וּבְאֶדְרֶ֑עִי ה֚וּא
נִשְׁאַר֙ מִיֶּ֣תֶר הָֽרְפָאִ֔ים וַיַּכֵּ֥ם מֹשֶׁ֖ה
וַיֹּרִשֵֽׁם׃ ולא ל' וחס'

תרגום

דָא אַרְעָא דְאִשְׁתְּאָרַת כָּל תְּחוּמֵי
פְלִשְׁתָּאֵי וְכָל גְשׁוּרָאֵי: מִן שִׁיחוֹר
דִי עַל אַפֵּי מִצְרַיִם וְעַד תְּחוּם עֶקְרוֹן
צִיפּוּנָא עַל אַרְעָא כְנַעֲנָא תִּתְמְנֵי
חַמְשָׁא טוּרְנֵי פְּלִשְׁתָּאֵי עַזָּתָאֵי
וְאַשְׁדּוֹדָאֵי אַשְׁקְלוֹנָאֵי גִּיתָאֵי
וְעֶקְרוֹנָאֵי וְעַוָּאֵי: מִדָּרוֹמָא כָּל אַרְעָא
כְנַעֲנָאֵי וּמְעַרְתָּא דִי לְצִידוֹנָאֵה עַד
אֲפֵק עַד תְּחוּם אֱמוֹרָאָה: וְאַרְעָא
גִיבְלִי וְכָל לִיבְנָן מַדְנַח שִׁמְשָׁא
מִמֵּישַׁר גָּד שִׁיפּוֹלֵי טוּרָא דְחֶרְמוֹן עַד
מַעֲלָנָא דַחֲמָת: כָּל יָתְבֵי טוּרָא מִן
לִבְנָן עַד חַרְצֵי מַיָּא כָּל צִידוֹנָאֵי
בְּמֵימְרִי אֲתָרֵיכִנּוּן מִן קֳדָם בְּנֵי
יִשְׂרָאֵל לְחוּד פְּלִיגְהָא לְיִשְׂרָאֵל
בְּאַחְסָנָא כְּמָא דְפַקֵּידְתָּךְ: וּכְעַן
פְּלֵיג יַת אַרְעָא הָדָא בְּאַחְסָנָא
לְתִשְׁעָא שִׁבְטִין וּפַלְגוּת שִׁבְטָא
דִמְנַשֶּׁה: עִימֵּיהּ שִׁבְטָא רְאוּבֵן
וְשִׁבְטָא גָד קַבִּילוּ אַחְסַנְתְּהוֹן דִיהַב
לְהוֹן מֹשֶׁה בְּעִבְרָא דְיַרְדְּנָא מַדִּינְחָא
כְּמָא דִיהַב לְהוֹן מֹשֶׁה עַבְדָא דַיְיָ:
מֵעֲרוֹעֵר דְעַל כֵּיף נַחֲלָא דְאַרְנוֹן
וְקַרְתָּא דִי בְגוֹ נַחֲלָא וְכָל מֵישַׁר
מֵידְבָא עַד דִּיבוֹן: וְכָל קִירְוֵי סִיחוֹן
מַלְכָּא דֶאֱמוֹרָאָה דִי מְלַךְ בְּחֶשְׁבּוֹן
עַד תְּחוּם בְּנֵי עַמּוֹן: וְאַרְעָא גִלְעָד
וּתְחוּם גְשׁוּרָאָה וְאַפִּיקִירוֹס וְכָל
טוּרָא דְחֶרְמוֹן וְכָל מַתְנַן עַד סַלְכָה:
כָּל מַלְכוּת עוֹג בְּמַתְנָן דִי מְלַךְ
בְּעַשְׁתָּרוֹת וּבְאֶדְרֶעִי וְהוּא אִשְׁתְּאַר
מִישְׁאַר גִּיבָּרַיָּא וּמְחוֹנוּן מֹשֶׁה
וְתָרִיכִנּוּן: ולא

ועד גבול ד'בקריא' וסי'מן השיחור אשר על פני מצרי' · ושלמה היה מושל · ויהי מושל בכל הממלכות · ממגדל סונה ועד גבל כוש : והארץ ח' ראשי פסו' בקריאה וסי' נמסר בסדר בראשית : הפלה ו'חס' בליש' וסי' נמסר בסדר נשא :

רדק

גלילות · כמו גבול או כמו מחוז וכן גליל הגוים : מן השיחור · הוא נילוס נחל מצרים והוא למקצוע דרומית מערבית של ארץ ישראל שלא כבש יהושע כל מצר הדרומית אלא ממדבר צין היא הר החלק העולה שעיר'עד הנילוס הוא תחום עזה האמור למעלה מקדש ברנע עד עזה: חמשת סרני פלשתים · הוא גמר המצר עד הים הגדול שבמערב וסרני' ענינם שרים: חמשת סרני · והעוים שזוכר בסוף הפסוק אינו ממנינם · ובדברי רבותינו ז"ל ששה סרנים הוא מונה ומתחלה קראם חמשה אמר רבי יוחנן אידוגריקי שלהם חמש' פי'אידוגריקי החשובים שבהם היו חמשה והעוי'אינו מן הסרני' החשובים ועוד בדבריהם עוים מתימן באו וסמכו ענינו לפסוק הבא אחריו מתימן ולפי פשט הפסוק מתימן פי'מדרום כלומר מצר דרום נשארה כל ארץ הכנעני : והארץ הגבלי · חסר הנסמך ומשפטו הארץ ארץ הגבלי וכן הארון הברית : עמו הראובני והגדי · עם חצי שבט מנשה האחד ואמר עמו ואף על פי שלא זכר לפי שזוכר החצי האחד אמר עמו כאילו זכרו : בהר

מנחה קטנה

עמו הראובני והגדי וגו' ירצה שאע"פ שמשה נתן להם הנחלה על תנאי כשיכבשו הארץ לפני ישראל וזה לא נעשה עדין מ"מ כבר זכו בנחלתם כיון שקיימו התנאי ועברו חלוצים לפני אחיהם · ומ"כ הזכיר כאן בפרטות נחלת ראובן וגד וחצי שבט מנשה משא"כ בתורה כתיב סתם שיטלו נחלתם מעבר הירדן מזרחה · מפני שמשה וכו' · וקרוב לומר שמשה מסר ליהושע תחום כל אחד ואחד וחלקו עד היכן יהי' ויהושע לא אמר להם זה עד שכשיו שהגיעו אחרי השבטי' לכלל חלוקה אמר להם יהושע גבול' וחלקם כאשר כאמר לו מפי משה וזהשאמר ועמו הראובני כלומר אע"פי שכבר לקחו נחלתם מ"מ אתה הוא המנחיל והמחלק להם כי עליך מוטל ליתן להם נחלתם כאמור: א"כ מעין של מעלה משמה נתן להם הנחלה בכלל לב' שבטי'וחצי ואח"כ חלק יהושע את הארץ בגורל לכל אחד· ומ"ש ויתן להם משה הוא כללי ואח"כ ויהי גבול' הוא ע"פ הגורל ולזה אמר ועמו הראובני וגו' כלומר שכשם שתפיל הגורל בנחלה לט' השבטים וחצי כן תעשה ג"כ לשני שבטים ומחצה שתפיל להם בגורל נחלתם כאופן שיקוים בך כי אתה תביא ואתה תנחיל לכולם: ויגש

כלי יקר

ויהושע לא מי הלא ק"י שנים ע"כ וזה כרא' שאמר לו אתה זקנת באת בימים ר"ל אתה גרמת לעצמך שאילו בזרזות כמשה רבך היית ג"כ כמוהו שאפי' במותו לא כהתה עינו ולא נס ליחו כ"ש בחייו והעד כלב שאמר ככחי אז כחי עתה :

זאת הארץ הנשארת וכו' עיין פי' רש"י ז"ל והרד"ק ז"ל ולעד"ן שלעולם ו' סרנים הם אך לפי שאמר ועד גבול עקרון צפונה ואמר לכנעני תחשב וכדפרש"י ז"ל שנכלל בכלל הכנעני שנתתי לאברה' בזה יובן שאמר לכנעני תחשב החמש' סרני פלשתים לבד שהם היו תחת הכנעני ומשועבדים אליו שהרי עקרון הוא אחד מהחמש' ואמר עד גבול עקרון צפונה אמנם הו' מסרני פלשתים לא היה בכלל חשבון הכנעני לחשיבותו או שלא היה נשמע אליו ולא נהפך באופן שלכנעני תחשב חמשת סרני פלשתים ר"ל תחשב ארץ חמשת סרני פלשתים לבד לא הסרן הו' · עוד אפשר לדקדק למה גמר והאשדודי בוי"ו וחזר ואמר האשקלוני הגתי בלי וי"ו והעקרוני והעוים בוי"ו ולכן העזתי והאשדודי בוי"ו לו'שניהם כאחד חשובי' לבד ואח"כ אמר האשקלוני לחלק וכן הגתי וחזר לומר והעקרוני והעוים בוי"ו אך אינו מחוור בעיני וצ"ע :

מתימן כל ארץ עיין פי' רש"י ז"ל: **והארץ** הגבלי כו' כל יושבי וכו' עיין פי' רש"י ז"ל והרד"ק ז"ל ולעד"ן במ"ש אנכי אורישם וכו' רק הפלה בנחלה כיון לומר אעפ"י שאת' תבוא אל הבותיך אנכי אורישם רק צריך שאתה תפלה בנחלה כאשר צויתך ואתה תנחילנה שכיון שצויתך שאתה תנחילנה אותה לפחות יתקיים צווי בהפלה לישראל לנחלה בדברים ואעפ"י שלא היה בפועל שע"י ההפלה בנחלה אנכי אורישם וכיון שכן הוא שע"י ההתחלה שתעשה בהפל' בנחלה אני אגמור בעדך ואנכי אורישם מעת' ראוי לכנות שם טוב זולת הפלה לבני ישראל בנחלה שראוי עתה לו' בהם לשון חילוק כאילו כבר נכבש' הארץ לפניהם ז"ש ועתה חלק את הארץ הזאת כו' לשון חילוק ומדוקדק לשון ועתה :

ועתה חלק וכו' עמו וכו' מערוער וכו' וכל וכו' והגלעד וכו' כל כו' עיין פי' רש"י ז"ל והרד"ק ז"ל ולעד"ן נכון מה שפי' לפסוק הקודם מקושר מ"ש ועתה חלק את הארץ הזאת בנחלה וכו' ומ"ש עמו הראובני והגדי הוא עם חצי שבט המנשה וכ"ל שנזכר הוא בפסוק הקודם שהרי לא אמר וחצי שבט המנשה רק וחצי השבט המנשה שתי התיבות בה"א כאלו תיבת וחצי מוסכת אחרת עמה כאילו אמר וחצי השבט וחצי המנשה עם וחצי המנשה אמר עמו הראובני וכונת הכתוב שכר' שבא לחלק המנשה בפני עצמו ולומר שהנה מפורסם וידוע לגבור עד שהיו עמו וטפלי'אליו הראובני והגדי או אמר המנשה עמו הראובני לרמוז בה"א הידיעה אל המנש' בן יוסף שהוא האיש אשר על ביתו של יוסף כמ"ש חז"ל והוא אשר לוה יוסף ללכת אחרי אחיו בענין הגביע והוא שגרם לשבטים לקרוע בגדיה'לזה נחלק שבטו חצי בעבר הירדן מזרחה וחציו בעבר הירדן ימה ולז"א עמו הראובני והגדי כי בענין החילוק הזה המנש' הוא הראש ועמו וטפלים אליו הם הראובני והגדי שנטפלו אליו ברוע בחירתם בנטות אחרי הקניינים והיות לבם לשמאלם כמשחז"ל שהיה ממונם חביב עליהם ביותר מגופם ועם כפל אשר נתן להם משה וכו' כאשר נתן להם משה עבד ה' כתב מהרי"א ז"ל שהיו כאן ב' מתנות הא' כוללת שנתן לראובני ולגדי ולחצי שבט המנשה כלל ארץ סיחון ועוג והיא הנזכרת בתורה לבד והמתנה השנית היא פרטית חלק ברור לכל א' כמו שהזכיר כאן ויתן משה למט' בני ראובן וכו' ויתן משה למטה גד וכו' ויתן משה לחצי שבט המנש' וכו' ועל הראשונה הכוללת אמר

כלי יקר

אשר נתן להם משה עבד ה' בעבר הירדן מזרחה זוהי הכוללת ואמר שנית כאשר נתן להם ה' על הנתינה הפרטית · וטעם השנות כל ענין זה מערוער וכו' וכל עם סיחון וכו' כל ממלכ' עוג וכו' שכבר נזכר למעלה הוא כי למעלה דבר בענין הכיבוש שכבש משה והכה מלכים גדולים לסיחון ולעוג מלך הבשן ולהראות גדולתם הזכיר ארצות החזקות ושעכ"ז כבשם משה באופן שאות' הזכיר' הוא לתכלית זכרון הנצוח והכבישה אמנם כאן בא לתכלית סיפור החילוק ולזה הזכיר כאן ואמר בראש הענין עמו הראובני והגדי לקחו נחלתם אשר נתן להם משה וכו' שהוא סיפור בחילוק דרך כלל ודרך פרט כאמור · ולעד"ן בכפל אשר נתן להם משה שבתחיל' הזכיר אשר נתן להם משה על מציאות הנתינה והמקום שהיה בעבר הירדן מזרחה ואח"כ אמר כאשר נתן להם משה עבד ה' לומר שקיימו מה שקבלו עליהם ללכת חלוצים לפני ה' ולפני בני ישראל ז"ש לקחו נחלתם ביד' לקחו אשר נתן להם משה בעבר הירדן מזרחה לפי שקיימו תנאם כאשר נתן להם משה עבד ה' שאם יעברו בני גד ונתתם והו לשון כאשר · אמנם השנות ענין הראובני וכו' וכל ענין סיחון ועוג לא היה מפני החלוק כדמהרי"א ז"ל אבל מפני שאמר להשעה השבטים וחצי השבט המנשה לבד לכך בא לתת טוב טעם לפי שאר השבטים הלא הם שבט ראובן ושבט גד וחצי המנשה לקחו נחלתם מעבר לירדן מזרחה כאשר נתן להם משה עבד ה' מעתה לא נשאר להם חלק בארץ ולכך אמר לט' השבטים וחצי ושבט לוי לא לקח חלק וז"ש בסמוך רק לשבט לוי לא נתן נחל' מעתה לדק מ"ש ועתה חלק את הארץ הזאת בנחלה לט' השבטים וחצי:

ולא הורישו מהרי"א ז"ל כוונת הכתוב לומר שגם בזה הפרטי נדמה יהושע למשה שכמו שבזמן משה ע"ה לא הורישו בני ישראל את הגשורי וכו' ועכ"ז לא נמנע ממחלקותה כן בימי יהושע ולא הוריש וכו' ואעפ"י כן חלקה יהושע לישראל ע"כ ולע"דן נחלה הקלקלה ביש' כי איננה במשה חלילה לו כי כבר הזכיר בפסוק הקודם ויכם ויורישם ולפי שלא הורישם ישראל נענשו שישבו בקרב ישראל בקרב ממש בקרבם ולא בעיר קצה גבולם אך גשור ומעכה נתערבו זה בזה ונעשו יחדיו משל לשני כלבים וכו' וז"ש וישב גשור ומעכת וישב בלשון יחיד ולא אמר וישב גשור ומעכת :

רק לשבט הלוי וכו' מהרי"א ז"ל הכונה שלא נתן בעת החילוק ההוא ערים לשבת הלויי'והטעם כי כיון שהם נושאי הארון שלא יותן להם עוד מנוחה עד שיבוא הארון אל המנוחה ואח"כ יתנו להם ערים לשבת וכן היה במצות הסי"ת שאחר שבוה על חלוקת הארץ צוה על ערי הלוים וכן היה בעת המעש' שלא נתנו להם ערים כי אם אחרי היות הארון בשילה וכל הארץ נחלקת לשבטי' · והמכם אמרו אשי ה' ונחלתו וכו' ירצה שלא יובן בערים לשבת כי אם בנחלת שדה וכרם אבל אין ראוי שיפורש כן לפי שהסבה הזאת שנתן היא לשלול אותם מכל נחל' וזה ראוי שיבוא בדברי יהושע מה שהוא הנחיל את הארץ לכל השבטים ולא למשה שהנחיל לבד לב' השבטים וחצי אבל האמת הוא שכיון למה שאמרתי שלשבט הלוי לא הבדיל משה ערים ללוים מכל שבטי ראובן וגד ומנש' בארצות שהנחיל להם לפי שהי' ראוי שתהיה נחלתם כמו אישי ה' ולא אמר אישי ה' בכאן לבד על מתנות הלויים כי אם בכלל הענינים האלהיים וכמו שאמר זה אמר ה' הוא נחלתו ולא זכר אשי ה' והכוונה הנה היא שכמו שאישי ה' היו לבד אחרי היותם בארץ והתיישב הארון בעיר מושב ככה ערי הלוים ראוי שאז יותנו אליהם ולא קודם לזה והנה מה שכיון באו' נחלתם הנה אפרשהו אחר זה ע"כ וכמה מהדוחק בדבריו והולם הפסוק במ"ש אישי ה' הוא נחלתו · ולע"דן שאין כונת הפסוק אלא על שלא

רדק

בהר העמק · פתרגומו בטורא דמישרא: נסיכי סיחון יושבי הארץ · אלה חמשת מלכי מדין היו נסיכי סיחון בעוד שהיו סיחון והאמרי יושבי הארץ קודם שלכדום ישראל היו אלה נשיאי הארץ נסיכי סיחון כי תחת ממשלת סיחון היה מדין בימים ההם: הקוסם · להודיע כי לא נביא היה אלא קוסם ונבואתו היתה לשעה או לכבוד ישראל בא אליו מלאך יי' לדבר הנבואות ההם · ויש לשאול איך מצאו בלעם שם והלא כתוב וילך וישב · למקומו אלא שחזר שם לבקש שכרו על העצה שנתן להם למואב ולמדין להוציא בנותיהם היפות ויזנו ישראל עמהם ויהיה קצף יי' בהם וזהו שאמר לכה איעצך כמו שכתוב בדברי בלעם וכשראה שנתקיימה עצתו הלך למואב ולמדין לבקש שכרו מהם: אל חלליהם · עם חלליה' וכמוהו רבים ובתורה כתיב על חלליהם והוא גם כן כמו עם כמו ויבאו האנשים על הנשים עם הנשים ואחרים זולתו · ויש בו דרש שהיו מלכי מדין עושים כשפים עם בלעם ובורחי' מפני חרב ישראל ופורחין באויר כיון שראה להם פנחס את הציץ נפלו על חלליה' ועוד אמרו על חלליהם שעשו לו ארבע מיתות בית דין ועוד אמרו כי פנחס הרגו: הירדן וגבול · כתרגומו ירדנא ותחומיה כלומר הערים הסמוכות אליו:

וְלֹא הוֹרִישׁוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אֶת־הַגְּשׁוּרִי וְאֶת־הַמַּעֲכָתִי וַיֵּשֶׁב גְּשׁוּר וּמַעֲכָת בְּקֶרֶב יִשְׂרָאֵל עַד הַיּוֹם הַזֶּה: רַק לְשֵׁבֶט הַלֵּוִי לֹא נָתַן נַחֲלָה אִשֵּׁי יְהוָה אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל הוּא נַחֲלָתוֹ כַּאֲשֶׁר דִּבֶּר־לוֹ:
טו וַיִּתֵּן מֹשֶׁה לְמַטֵּה בְנֵי־רְאוּבֵן לְמִשְׁפְּחוֹתָם: וַיְהִי לָהֶם הַגְּבוּל מֵעֲרוֹעֵר אֲשֶׁר עַל־שְׂפַת־נַחַל אַרְנוֹן וְהָעִיר אֲשֶׁר בְּתוֹךְ־הַנַּחַל וְכָל־הַמִּישֹׁר עַל־מֵידְבָא: חֶשְׁבּוֹן וְכָל־עָרֶיהָ אֲשֶׁר בַּמִּישֹׁר דִּיבוֹן וּבָמוֹת בַּעַל וּבֵית בַּעַל מְעוֹן: וְיַהְצָה וּקְדֵמֹת וּמֵפָעַת: וְקִרְיָתַיִם וְשִׂבְמָה וְצֶרֶת הַשַּׁחַר בְּהַר הָעֵמֶק:
כ וּבֵית פְּעוֹר וְאַשְׁדּוֹת הַפִּסְגָּה וּבֵית הַיְשִׁמוֹת: וְכֹל עָרֵי הַמִּישֹׁר וְכָל־מַמְלְכוּת סִיחוֹן מֶלֶךְ הָאֱמֹרִי אֲשֶׁר מָלַךְ בְּחֶשְׁבּוֹן אֲשֶׁר הִכָּה מֹשֶׁה אֹתוֹ וְאֶת־נְשִׂיאֵי מִדְיָן אֶת־אֱוִי וְאֶת־רֶקֶם וְאֶת־צוּר וְאֶת־חוּר וְאֶת־רֶבַע נְסִיכֵי סִיחוֹן יֹשְׁבֵי הָאָרֶץ: וְאֶת־בִּלְעָם בֶּן־בְּעוֹר הַקּוֹסֵם הָרְגוּ בְנֵי־יִשְׂרָאֵל בַּחֶרֶב אֶל־חַלְלֵיהֶם: וַיְהִי גְּבוּל בְּנֵי רְאוּבֵן הַיַּרְדֵּן וּגְבוּל זֹאת נַחֲלַת בְּנֵי־רְאוּבֵן לְמִשְׁפְּחוֹתָם הֶעָרִים וְחַצְרֵיהֶן: וַיִּתֵּן מֹשֶׁה לְמַטֵּה־גָד לִבְנֵי־גָד לְמִשְׁפְּחֹתָם:
כה וַיְהִי לָהֶם הַגְּבוּל יַעְזֵר וְכָל־עָרֵי הַגִּלְעָד וַחֲצִי אֶרֶץ בְּנֵי עַמּוֹן עַד־עֲרוֹעֵר אֲשֶׁר עַל־פְּנֵי רַבָּה: וּמֵחֶשְׁבּוֹן עַד־רָמַת הַמִּצְפֶּה וּבְטֹנִים וּמִמַּחֲנַיִם עַד־גְּבוּל לִדְבִר: וּבָעֵמֶק בֵּית הָרָם וּבֵית נִמְרָה וְסֻכּוֹת וְצָפוֹן יֶתֶר מַמְלְכוּת סִיחוֹן מֶלֶךְ חֶשְׁבּוֹן הַיַּרְדֵּן וּגְבֻל עַד־קְצֵה יָם־כִּנֶּרֶת עֵבֶר הַיַּרְדֵּן מִזְרָחָה: זֹאת נַחֲלַת בְּנֵי־גָד לְמִשְׁפְּחֹתָם הֶעָרִים וְחַצְרֵיהֶם:

ויתן

וְלָא תָרִיכוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל יַת גְּשׁוּרָאָה וְיַת אַפִּקִירוֹס וִיתֵיב גְּשׁוּרָאָה וְאַפִּיקִירוֹס בְּגוֹ יִשְׂרָאֵל עַד יוֹמָא הָדֵין: לְחוֹד שִׁבְטָא דְלֵוִי לָא יְהַב אַחְסָנָא קוּרְבָּנַיָא דַייָ אֱלָהָא דְיִשְׂרָאֵל אִינוּן אַחְסַנְתֵּיהּ כְּמָא דְמַלֵּיל לֵיהּ: וִיהַב מֹשֶׁה לְשִׁבְטָא בְנֵי רְאוּבֵן לְזַרְעִיתְהוֹן: וַהֲוָה לְהוֹן תְּחוּמָא מֵעֲרוֹעֵר דִּי עַל כֵּיף נַחֲלָא דְאַרְנוֹן וְקַרְתָּא דִּי בְגוֹ נַחֲלָא וְכָל מֵישְׁרָא עַד מֵידְבָא: חֶשְׁבּוֹן וְכָל קִירְוָהָא דִּי בְמֵישְׁרָא דִּיבוֹן וּבָמוֹת בַּעַל וּבֵית בַּעַל מְעוֹן: וְיַהֲצָה וּקְדֵמוֹת וּמֵיפַעַת: וְקִרְיָתַיִם וְשִׂבְמָה וְצֶרֶת הַשַּׁחַר בְּטוּרָא דְמֵישְׁרָא: וּבֵית פְּעוֹר וּמַשְׁפַּךְ מְרָמָתָא וּבֵית יְשִׁימוֹת: וְכֹל קִרְוֵי מֵישְׁרָא וְכָל מַלְכוּת סִיחוֹן מַלְכָּא דֶאֱמוֹרָאָה דִמְלַךְ בְּחֶשְׁבּוֹן דִּמְחָא מֹשֶׁה יָתֵיהּ וְיַת רַבְרְבֵי מִדְיָן יַת אֱוִי וְיַת רֶקֶם וְיַת צוּר וְיַת חוּר וְיַת רֶבַע רַבְרְבֵי סִיחוֹן יָתְבֵי אַרְעָא: וְיַת בִּלְעָם בַּר בְּעוֹר קַסָּמָא קְטָלוּ בְנֵי יִשְׂרָאֵל בְּחַרְבָּא עַל קְטִילֵיהוֹן: וַהֲוָה תְּחוּם בְּנֵי רְאוּבֵן יַרְדְּנָא וּתְחוּמֵיהּ דָּא אַחְסָנַת בְּנֵי רְאוּבֵן לְזַרְעִיתְהוֹן קִירְוַיָא וּפַצְחֵיהֶן: וִיהַב מֹשֶׁה לְשִׁבְטָא דְגָד לִבְנֵי גָד לְזַרְעִיתְהוֹן: וַהֲוָה לְהוֹן תְּחוּמָא יַעְזֵר וְכָל קִרְוֵי גִלְעָד וּפַלְגוּת אַרְעָא בְּנֵי עַמּוֹן עַד עֲרוֹעֵר דִּי עַל אַפֵּי רַבָּה: וּמֵחֶשְׁבּוֹן עַד רָמַת מִצְפַּיָא וּבְטוֹנִים וּמִמַּחֲנַיִם עַד תְּחוּם לִדְבִיר: וּבְמֵישְׁרָא בֵּית הָרָם וּבֵית נִמְרָה וְסוּכּוֹת וְצִיפוּנָא שְׁאָר מַלְכוּת סִיחוֹן מַלְכָּא חֶשְׁבּוֹן יַרְדְּנָא וּתְחוּמֵיהּ עַד סִיפֵי יַם גִּינוֹסַר עִבְרָא דְיַרְדְּנָא מַדִּינְחָא: דָּא אַחְסָנַת בְּנֵי גָד לְזַרְעִיתְהוֹן קִירְוַיָא וּפַצְחֵיהֶן:

ויהב

רשי

בהר העמק · בטורא דמישרא: וחצי ארץ בני עמון · חצי מה שכבשו מאר' בני עמון ומסיחון: הירדן וגבול · ירדנא ותחומיה הערים שעל שפתו: הערים וחצריהם · הערים המוקפות חומה: וחצריהם · ערי הפרזי בלא חומה: אשר

כלי יקר

נתן להם נחלת שדה וכרם שכן מורה שם נחלה ובא מקושר למ"ש בתחילת הענין ועתה חלק את הארץ וכו' לתשעת השבטים וחצי כירק ללוי לא נתן נחלה כי אשי ה' אלהי ישראל הוא נחלתו כלומ' משולחן גבוה קא זכו בלותו המעשר הניתן ללוים ז"ש אשי ה' יתחשבו לפי שהוא אלהי ישראל השליט והגוזר כן לישראל שיתן כן ללוים לא כעני המחזר על הפתחים חלילה אלא למשחה וגדולה ואמר הוא נחלתו על ה' אלהי ישראל הנזכר הוא עצמו נחלתו של שבט הלוי הנזכר כאשר דבר לו בתורה · ולפי שאלו ב' כתובים כאחד רק לשבט לוי וכו' ובסמוך ולשבט הלוי לא נתן משה ובא שנוי שכאן אמר אשי ה' הוא נחלתו כאשר דבר לו בלשון יחיד ובסמוך אמר ה' אלהי ישראל הוא נחלתם כאשר דבר להם ובלשון רבים · אומר אני כי הפסוק הזה מדבר על ישראל הנזכר בפסוק הקודם ולא הורישו בני ישראל בקרב ישראל ועליו הוא אומר רק לשבט הלוי לא נתן ישראל הנזכר . נחלה וכמו שיבאר בחילוק שלא נתן להם רק ערים לשבת לא נחלת שדה וכרם והטעם שלא נתן ישראל דהיינו בני גד ובני ראובן שהם הם ישראל הנזכרים כאן הטעם שלא נתנו ללויהוא כי אשי ה' וכו' כדפרישית מהם יאכלו שלא יאות לתת טעם אחר ולומר שהיה זה לפי שהארץ ההיא אינה קדושה כ"כ כארץ כנען ולכך לא נתנו ללוים נחלה בה אמנם בסמוך אמר ולשבט הלוי לא נתן משה נחלה יען כי ה' אלהיהם הוא נחלתם ואיך יתן להם ללוים הקדושים הנגשים אל ארון הקד' נחלה בערים הבלתי קדושות כ"כ כי בדוחק נתן להם ערים לשבת ולא היה ראוי שישכנו הלוים כי אם במקום הארון אלא כדי שיורו משפטי ה' ליעקב ותורתו לישראל נתן להם ערים לשבת שם ולזה דבר על כולם יחדיו ואמר לשון רבים ה' אלהי ישראל הוא נחלתם כאשר דבר להם אמנם למעלה שאמר אשי ה' אלהי ישראל וכו' שלכך לא נתן ישראל ללוי נחלה שיאכל פירותיה כי אשי ה' הוא נחלתו על אותו לוי המחזר בגורן כאשר דבר לו:

ויתן משה וכו' ויהי להם הגבול וכו' אמר שמה שנתן להם משה לבני ראובן בשיקול דעתו השכי' לדעת השי"ת למה שנתן הקב"ה לחלק ראובן ומה שהיה גבולו וז"ש ויתן משה וכו' ויהי להם הגבול כולו וזה היה גבולם וכן בסמוך ויתן משה למטה גד וכו' ויהי להם הגבול וכו' אמנם בחלק הג' של מנשה לא הוצרך לומר ויהי להם הגבול אלא ויהי גבולם כי מאחר שבשני החלקים בכל חלק מהם הזכיר ויהי להם שהיה המתייחס אליו מהגזרה האל י"ת שכיון משה ע"ה אליה מעת' ממילא מובן שהחלק הג' הנשאר לחצי שבט מנשה הוא שלהם:

וקריתים ושבמה כו' רש"י ז"ל בהר העמק בטורא דמישרא ע"כ וכן הרד"ק ז"ל: **וכל** ערי המישור עיין מ"ש הרד"ק ז"ל: **ואת** בלעם כו' עיין הרד"ק ז"ל וכן יתפרש אל חלליהם: ולע"ד אדקדק בדחז"ל שאמר הקוסם להרש"בי בעוד היותו קוסם לפרוח באויר בלעם והמלכים הרגוהו ע"י הציץ כנז"ל:

ויהי גבול בני ראובן וכו' קשה יתור תיבת וגבול וכתב רש"י ז"ל וגבול ירדנה ותחומיה הערים שעל שפתו ע"כ וכן כתב הרד"ק ז"ל ומהרי"א ז"ל שהיה גבול ארץ הירדן וגבול אחר מהארץ וזהו אומרו עוד וגבול ע"כ ובפי' החומש כתב רש"י ז"ל בפ' אלה הדברים כנרת מעבר לירדן המערבי היא ונחלת בני גד מעבר הירדן מזרח ונפל ג"כ בגורלם רוחב הירדן כנגדם ועוד מעבר שפתו עד כנרת וז"ש הירדן וגבול הירדן ומעבר לו ע"כ ולי נרא' שהכונה לומר שהירדן היה חלק ממנו לראובן וחלק ממנו גבול לגד כמו שנראה מהחילוק הנז' בבני ראובן גם בבני גד שכיהם נטלו לאורך הירדן ולז"א ויהי גבול בני ראובן הירדן וג"כ הירדן חלק ממנו גבול לגד וז"ש עוד וגבול וכן גבי בני גד הוא אומר ג"כ הירדן וגבול לרמוז אל ראובן · עד קצה ים כנרת · ומ"ש הערים וכו' עיין רש"י ז"ל:

כלי יקר

ויתן משה למטה גד צריך להבין מה טעם שינה בלשונו דגבי
כ בני ראובן אמר ויתן משה למטה בני ראובן וכאן לא אמר למטה בני גד אלא למטה גד ולכך הוכרח לו' שהית לבני גד עוד יש שינוי ב' דגבי ראובן לא הזכיר עבר הירדן מזרחה וגבי גד כתיב עבר הירדן מזרחה:
ונראה כי מלינו שבני גד דברו לפני משה קודם לבני ראובן שנא' ויבואו בני גד ובני ראובן ויאמרו אל משה וכן בכל הוהו הויכוח נזכרו בני גד קודם שנרא' שהם פתחו בקלקלה התאוה והעזו פניהם לשאל להם בעבר הירדן מזרחה ובני ראובן נטפלו אליהם ולכך הזכיר כאן עבר הירדן מזרחה גבי בני גד לומר שהם הם שבחרו בעבר הירדן לא כן בבני ראובן שלא הזכירו עבר הירדן וכן בחצי שבט מנשה כי מאת ה' ניתנה להם והם לא שאלוה באופן
כה שלא הזכיר עבר הירדן מזרחה בפרטות כי אם בגד כי הם השואלים כן ככז' ואפשר שלז"א ויתן משה למטה גד לו' שאו הם ממש כגד עצמו שבא פתאום כמשאחז"ל שלא נזכר הריון בזלפה אלא לידה כאלו ילדה פתאום וזה כ"ל אומרו בא גד כאלו אמר גד זה כילד נולד פתאום ולזה הזכיר' ביאתו בא גד כאלו הוא דבר תמוה איך בא כי לא נודע ההריון כאמור ובזה כאמר ויתן למט' גד ר"ל דומה לגד אביו שבא פתאו' כך זה בא לפני משה לשאל שאלה זו או אפשר דבא גד כדפרש"י לשון בגידה וז"ש בכמו שגד עצמו היה בבגידה כנז' בגדת בי כי באת אל שפחתי כך בני גד בגדו בגבירה א"י צבי צבאות גוי' ובחרו בשפח' בעבר הירדן כי בני ראובן נטפלו אליהן כנז':
ויתן משה לחצי שבט מנשה כו' כאן שינה בלשונו שאמר ויתן וכו' ויהי לחצי שבט מנשה מה שלא נזכר כן גבי שבט ראובן וגד וכן כתיב גבי גד ויהי גבולם לא כן בראובן וגד ונראה במה שכתבתי למעלה היות נגזר על שבט מנשה ליקרע להיות הוא על בית יוסף הגור' לשבטים לקרוע בגדיהם לעומת כן נתן משה חלק לחצי והוא נאה ומתקבל להם החלוק הזה לחלוק שבט מנשה לשנים ז"ש ויהי לחצי מטה בני מנש' כלו' צדק יחדיו והי' הענין על מתכונתו להיות לחצי מטה בני מנשה . בני דייק' בעבור אביהם שגרם לשבטים לקרוע וע"כ שיני בניו תקהינ' להיות נחלת חצי מטה בני מנשה בעבר הירדן מזרחה וחציו בתוך הארץ ולז"א ג"כ ויהי גבולם ממחנים כלו' זהו הגבול גבולם אשר יאות להם ליקרע וצדק יחדיו כנז':
או אפשר שלהיות מתנתו לבני גד ובני ראובן תלויה ועומדת עד שנתקיים התנאי לעבור חלוצים לכך אמר בהם ויתן משה למט' וכו' וכן גבי גד ולא אמר ויהי להם כי עדיין לא היה שלהם ולכך כתיב הגבול ולא כתי' גבולם אמנם גבי מנשה שנתן להם מתנה מוחלטת לכך כתיב ויתן משה לחצי שבט מנשה ויהי לחצי מטה מנשה ר"ל מאז מעת הנתינה היתה לחצי מטה מנשה שזכה בה תכף ומיד וז"ש ויהי גבולם שתכף נחשב לגבולם כי לא היה עמהם שום תנאי:
ולשבט הלוי לא נתן משה נחלה כו' כתב מהרי"א ז"ל שכתב ענין זה פעמים לומר שלא נתן לשבט לוי נחלה לא בעת תתו מתנה כללית לבני גד ובני ראובן מערוער כו' וכל ערי סיחון כו' וזהו הפסו' הראשון רק לשבט הלוי כו' וכאן כשהזכי' בפרטות חלוק המקומות לכל א' וא' הלכו חזר לומר ולשבט הלוי לא נתן לו' שאפי' שפרט החלקים עתה עכ"ז לא נתן חלק לבני לוי · ע"כ וכבר כתבתי בפסוק ולא הורישו לעיל טעם לכפל זה:
וחצי הגלעד כו' יש לדקדק אומר לבני מכיר ז' מנשה לחצי בני מכיר הנה סתם והדר מפרש שהיינו לכולם אלא לחצים והיה אפשר לפר' דה"ק שזה המקום שנתן להם היה מקום רחב ביותר שהיה מספיק לבני מכיר כולם והוא נתנו לחצי בניו · והנכון שכונת הפסו' לו' שלא היתה אשמה פרטית מיוחדת לחצי מטה מנשה אלו שיטלו חלקם בחוץ . אלא הסיבה כללית היא לכל בני מכיר מצד אביהם מנשה הלי' אשר על בית יוסף שגרם לשבטים לקרוע בגדיהם לכך נקרע נחלתו לז"א וחצי הגלעד ועשתרות כו' שלא נתן להם כל הגלעד כ"א חצי שגם זה בכלל העונ' הכללי שעל בני

אשי ט' כתיב יו"ד וסי' נמסר בסדר צו: וכל ערי י"א פסוקים ריש' ומציעא וכל וכל וסימניהון נמסר בסדר צו: ואת בלעם ג' דסמיכי וסימ' ואת בלע' בן בעור הרגו בחרב · ואת בלעם בן בעור הקוסם · ואת בלעם ואת מגרשה דד"ה · ונמסר גם בסדר מטות:

הנה זכר שכבר נגשו בני יהודה אל יהושע בגלגל כי היה המשכן שם אז ולזה היה שם יהושע והכ' באו לשם עם כלב לכבודו כי נשיא היה עליה' ויורה על זה כי הוא לבדו דבר עם יהושע ולמדנו מאמרו זה ארבעים וחמש שנה מאז דבר יי' את הדבר הזה אל משה כי שבעה שנים היה זמן כבוש' הארץ כמו שזכרו רבותי' ז"ל וזה כי בשנה השנית לצאת בני ישראל מארץ מצרים כמנו ישרא' כמו שנזכר בפרשת במדבר סיני ואחר מכנס שלח משה המרגלים ולפי שמעת היות משה לפני פרעה עד יום מותו היו ארבעים

לחצי בני מכיר · כי החצי האחר והם בני גלעד ששה בתי האבות לקחו נחלתם בארץ כנען : כי היו בני יוסף · אם תאמר לשבט לוי לא נתן נחלה היאך היו תשעת המטו' וחצי המטה ושני מטות וחצי מעבר הירדן הנה י"ב ואם לוי איגו נמנה היאך היו י"ב לפי' אמר כי היו בני יוסף שני מטות והנה הם שנים עשר מטות : למקניהם ולקנינ' · כתרגומו לבעיריהון ולגיתיכון ר"ל הבהמות הגסות ובהמות דקות : כאשר

29 ויתן משה לחצי שבט מנשה ויהי לחצי מטה בני־מנשה למשפחתם :
ל 30 ויהי גבולם ממחנים כל־הבשן כל־ממלכות עוג מלך־הבשן וכל־חות יאיר אשר בבשן ששים עיר : 31 וחצי הגלעד ועשתרות ואדרעי ערי ממלכות עוג בבשן לבני מכיר בן־מנשה לחצי בני־מכיר למשפחותם : 32 אלה אשר־נחל משה בערבות מואב מעבר לירדן יריחו מזרחה : 33 ולשבט הלוי לא־נתן משה נחלה יהוה אלהי ישראל הוא נחלתם כאשר דבר להם :

יד

א ואלה אשר־נחלו בני־ישראל בארץ כנען אשר נחלו אותם אלעזר הכהן ויהושע בן־נון וראשי אבות המטות לבני ישראל : 2 בגורל נחלתם כאשר צוה יהוה ביד־משה לתשעת המטות וחצי המטה : 3 כי־נתן משה נחלת שני המטות וחצי המטה מעבר לירדן וללוים לא־נתן נחלה בתוכם : 4 כי־היו בני־יוסף שני מטות מנשה ואפרים ולא־נתנו חלק ללוים בארץ כי אם־ערים לשבת ומגרשיהם למקניהם ולקנינם :
ה כאשר צוה יהוה את־משה כן עשו בני ישראל ויחלקו את־הארץ : 6 ויגשו בני־יהודה אל־יהושע בגלגל ויאמר אליו כלב בן־יפנה הקנזי אתה ידעת את־הדבר אשר־דבר יהוה אל־משה איש־האלהים על אדותי ועל אדותיך בקדש ברנע :

בן

ויהב משה לפלגות שבטיא דמנשה והוה לפלגות שבטיא דבני מנשה לזרעיתהון : והוה תחומהון ממחנים כל מתנן כל מלכותיה דעוג מלכא דמתנן וכל כפרני יאיר דבמתנן שתין קירוין : ופלגות ארעא דגלעד ועשתרות ואדרעי קירויא מלכותיה דעוג במתנן לבני מכיר בר מנשה לפלגות בני מכיר לזרעיתהון : אילין די אחסין משה במישריא דמואב מעיברא לירדנא דיריחו מדינחא : ולשיבטא דלוי לא יהב משה אחסנא מתנן דיהב להון יי אלהא דישראל אינון אחסנתהון כמא דמליל להון : ואילין דאחסינו בני ישראל בארעא דכנען דאחסינו יתהון אלעזר כהנא ויהושע בר נון ורישי אבהת שבטיא לבני ישראל : בעדבא איתפלגת להון אחסנתהון כמא דפקיד יי בידא דמשה לתשעת שבטין ופלגות שבטא : ארי יהב משה אחסנת תרין שבטין ופלגות שבטא מעברא לירדנא וליואי לא יהב אחסנא ביניהון : ארי הוו בני יוסף תרין שיבטין מנשה ואפרים ולא יהבו חולק לליואי בארעא אלהין קירוין למיתב ורוחיהון לבעיריהון ולגיתיהון : כמא דפקיד יי ית משה כן עבדו בני ישראל ופליגו ית ארעא : וקריבו בני יהודה לות יהושע בגלגלא ואמר ליה כלב בר יפנה קניזאה את ידעתא ית פיתגמא דמליל יי עם משה נביא דיי על עיסק דילי ועל עיסק דילך ברקם גיאה :

בר

רשי

אשר נחלו אותם · אשר הנחילו אותם כי היו בני יוסף שני מטות תחת שבט לוי : כאשר

ויהי גבולם ובספר ישן תגאתי ויהי כל גבולם אמחנים כל הבשן וכל ממלכות עוג מלך הבשן וכל חות יאיר ותוג' מבחוץ כן ז'

כלי יקר

בני מכיר כולם מצד מנשה אביהם וז"א לבני מכיר ן' מנשה המנס מזלם גרם להיו' לחצי בני מכיר אלו שלא מצאנו סיבה פרטית למה ישתנו חצי בני מכיר לקחת חלקם בח"ל וחצי' בעבר הירדן אחר שכול' בני מכיר הם ז"ש לבני מכיר ן' מנשה שעון תלוי בזוהר כולם ביחד והגורל נפל בחצי בני מכיר שמזלם גרם לקחת חלק בחוץ וחציס בפנים :

אלה אשר נחל משה כו' הנחיל משה הי"ל ואפשר לומר שכיון שמש'ע"ה היה נפטר שם בעבר הירדן בחלקו של גד ואלו בחרו באותה הארץ לכבוד משה כנז' בזאת הברכה ולגד אמר ברוך מרחיב גד כו' וירא ראשית לו ופרש"י ז"ל ראה ליטול חלקו בארץ סיחון ועוג שהיא ראשית כבוש א"י כי שם חלקת כי ידע ששם בנחלתו חלקת שדה קבורת ספונ' ואותה חלקה ספונה וטמונה מכל בריה שנא' ולא ידע איש את קבורתו ע"כ תזה נבין אומרו אשר ניחל משה בערבות מואב ר"ל כאלו משה עצמו ניחל והנחיל את עצמו וקבורתו אשר בערבות מואב כי לכך בחרו בני גד ובני ראובן בערבות מואב להיות שם חלקת מחוקק הוא משה כמאה שמשה עצמו ניחל שם בערבו' מואב כלומר שנחלו אותו בכלל חלקם ולרמוז זה כתב ניחל ולא הנחיל · או אפשר שלהיות בני גד ובני ראובן אוהבים את משה שלכך בחרו חלקם בערבות מואב הנה משה ג"כ את אוהביו יאהב והרי כאלו הוא עצמו נחלו אותו החלק שנחלו בני גד ובני ראובן ולכך כתיב ניחל בחירק ופתח ולא כתיב נחל בצרי כפי הדקדוק ועם זה יקושר מ"ש ולשבט הלוי כו' כי רצונו היה לתת שם לשבט לוי כדי שיהיה קברו בתוכם אלא שלשבט לוי לא נתן וכו' שהוכרח ע"פ הדיבור :

ואלה אשר נחלו בני ישראל וכו' כתב מהרי"א ז"ל שענין חלוק של אלעזר ויהושע מתדמה לשל משה בכל מה שכמו שמשה חלק למנשה בשנים ונתן לחציו חלק בעבר הירדן כך יהושע חלק ליוסף בשנים כי היו בני יוסף ב' מטות מנשה ואפרים ועשו כן לקיים נבואת יעקב אפרים ומנשה כראובן ושמעון יהיו לי וכמו שמשה לא נתן חלק ללויים כך יהושע ואלעזר לא נתנו ללויים חלק כי אם ערים לשבת ואפי' אותם הערים לא של הלויים הם לנחלה כי אם לשבת לבד ומגרשיה' למקניהם ולקניניהם לבד לא זולת זה בזה יתדמה ענין יהושע עם חלוקת משה לא בשאר פרטים כי משה ניחל אותם בפיו בלי גורל ואלו נחלו בגורל נחלתם כאשר צוה ה' וכו' שלא כרצונם אלא כאשר יעלה הגורל ועל פיו ואפשר לפרש כי נתן משה וכו' כי היו בני יוסף וכו' שכונת הכתוב לבאר איך אמר שיהושע חלק הארץ לט' שבטים וחצי בהיות שאין ללוי חלק ונחלה שימשך מזה שיהיו י"ג שבטי' שנים וחצי שנשארו מעבר הירדן וט' וחצי שבנחיל בארץ ושבט לוי הרי י"ג שבטים מפני זה אמר כי נתן משה כו' ר"ל עם היות שנתן משה נחלת ב' שבטים וחצי ועם היות שללויים לא נתן נחלה שהם ב' הקדמות שקדמו הנה עכ"ז היו השבטים ט' וחצי לפי שהיו בני יוסף ב' מטות ושיהושע בחלוקתו לא נתן ללויים א"כ היו י"ב שבטים עכ"ל : ולי נראה שאמר ואלה אשר נחלו בני ישראל דקשה לומר תחלה אשר נחלו כאלו הם נחלו מעצמם ואח"כ אמר אשר ניחלו אותם אלעזר וכו' שע"י מנחילין היתה גם נבין למה הקדים אלעזר תחלה ואח"כ יהושע ומהרי"א פי' שלכבוד הכהונ' הזכירו תחלה ואני אומר כי החלק הנגזר מאת ה' להיות ליהודה הוא כיהו שהיה עולה לשעור התחלה באורי' ותומים ואח"כ היה עולה הגורל ומתמים עם האורים כמשאחז"ל במסכת בבא בתרא ולא נתחלקה אלא באורים ותומים הא כיצד אלעזר מלוב' באורים ותומים יהושע וכל ישראל עומדין לפניו וקלפי של תחומין עומדין לפניו והיה מכוין ברוח הקד' ואומר אם זבולון עולה תחום עכו עולה לו טרף בקלפי שבטים ועלה בידו זבולון טרף בקלפי תחומין ועלה בידו עכו וכו' ובזה הבין אומר תחל' ואח' אשר נחלו בני ישראל בגזרת ה' ואח"כ אלעזר בכוונתו ברוח הקד' הוא מנחיל ע"י האורים ואח"כ יהושע מנחיל ג' על פי הגורל כמשאחז"ל על פיו של גורל ממש שהיה קורא ואומר אני גורל פלוני עולה לפלוני המכס עדין קשה או' שנית לבני ישראל שהוא מיותר שכבר אמר תחלה אשר נחלו בני ישראל ואשר שיובן במ"ש בגמ' מס' בתרא פ' י"ג אלה הנחלות אשר ניחלו אלעזר כו' א"ר יצחק מניין שהפקר ב"ד הפקר שנא' וכל אשר לא יבוא כו' ר' אלעזר אמר מהכא אלה הנחלות כו' וכי מה ענין ראשים אצל אבות לומר לך מה אבות מנחלין את בניהם כל מה שירצו אף ראשים מנחילין לעם מה שירצו ע"כ ולפי זה אפשר דמ"ש וראשי אבות המטות לבני ישרא' שהוא אופן רביעי מהנחל'

כלי יקר

שהנחילו הראשים מדין הפקר ב"ד הפקר שע"י זה כל זכות שהיה לכל שבט ושבט בחלק חבירו הפקירוהו הראשים וזכה בו חבירו נמצא שהפסוק מזכיר ארבעה חלוקות א' אשר נחלו בני ישראל בגזרתו ית' והב' אשר ניחלו אותם אלעזר ע"י אורים ותומים והג' יהושע ע"י גורל והד' ע"י ב"ד וז"ש וראשי אבות המטות לבני ישראל ואפשר עוד לבני ישראל שר"ל שהיקם זה של ראשי' לאבות הנז' נוהג מיד ולדורות וז"ש לבני ישראל לדורותם :

בגורל נחלת' כו' הי"ל נחלתם בגורל אך במ"ש חז"ל בפסוק אך בגורל תחלק את כו' אך מיעט שדווקא ישראל חלקו בגורל אמנם יהושע וכלב ע"פ ה' לקחו וז"ש בגורל נחלת' של ישראל הנז' למע' בפסוק הקודם אבל לא נחלת יהושע וכלב בגורל :

כי נתן משה וכו' כי היו בני יוסף וכו' כבר כתבתי למעלה בפסוק ואלה אשר נחלו כו' שאלו הפסוקים באו ליתן טעם למ"ש לט' המטות וחצי בא לפר' איך היו ט' סברת מהרי"א ז"ל עיין שם וכ"כ רש"י ז"ל כי היו בני יוסף ב' מטות תחת שבט לוי ע"כ וכן הרד"ק ז"ל :

כאשר צוה ה' את משה ר"ל שצוהו שללויים לא יתן חלק ונחלה כן עשו בני ישרא' ר"ל לתכלית קיימם הצווי האלהי ולא עשו כן מצד התועלת הנמשך להם בהרחב' גבולם וההמנע מתת חלק ללויים ויחלקו הארץ ביניהם ולא ללוי :

ויגשו בני יהודה בב"ר אמ"ל הגשה זו לפיוס אל יהושע שיתן החלק ההוא לכלב ע"כ וכתב מהרי"א ז"ל עם היות התביעה הזו לכלב לבד עכ"ז נגשו עמו בני יהודה לסייע כי הוא נשיא להם וכבר זכרתי שהיה זה מאז בהיותם במלחמה עם היות שנכתב כאן במקום החלוק · ומ"ש על אודותי כתב מהרי"א אין כוונתו על נתינת חברון לכלב כי כבר יזכי' אותו אח"כ בפי' וא"כ למה יזכיר אותו תחלה בסתם אלא הכוונה באומרו הדבר אשר דבר ה' וכו' על אודותי ועל אודותיך הוא מ"ש שכל אנשי המלחמה ימותו זולתי כלב ן' יפונה ויהושע ן' נון ולפי שהיה דבר זה כללי לשניהם לכך אמר על אודותי ועל אודותיך ולפי שהייעוד הזה הנז' הוא מענין החיים לכך סמך ואמר בן ארבעים שנה וכו' ר"ל לא הייתי הזקנות מבן עשרים או יותר מבן ס' שנה כדי שלא תחול עלי גזרת דור המדבר בהופן שהחיים היו על פי ה' המחיה אותנו והודותיך דהי"ל עלי ועליך · והיה אפשר [illegible]

מנחה קטנה

ויגשו בני יהודה וגו' היה צריך זה במאמר בני יהודה להורות שהם אינם מקפידי' שיתן לכלב חלק גדול כי אדרבה לכבוד יחשב להם זה שלא משה נשיא שבטם במסק המרגלי' באמר הנשיאי' ומה גם כבר זכה בחלקו מפי ה' שאמר הארץ אשר דרכה רגלך בה וגו' ושהוא ויהושע יטלו חלק המרגלים הנרמז בפסוק חיו מן האנשי' שחיו בחלק המרגלים · ולזה הוצרך לומר על אדותי ואדותיך שלשניהו שייך חלק המרגלי' · ואתה הוא המקיי' את כל אשר דבר ה' אל משה כאש' צוה לך ג"כ מש' וכדכתי' כאשר צוה ה' את משה וגו' וכן עשה יהושע וגו' ע"כ הנני באתי שתמלא דברי ה' גם בזה · א"כ לאידך גיסא בשנדקדק כיון שחברון היה בחלקו של יהודה ואם שבט יהודה היה מרוצה בזה שיתנו לכלב המקום חברון למה הי' צריך לזה רשות מיהושע · אלא צ"ל ששבט יהודה לא היו מסכימי' ליתן ליחיד נחלה גדולה כ"כ ע"כ ויגשו בני יהודה לשמוע מפי יהושע אם אמת הדבר שנאמר כן מפי הגבורה שיתן לכלב חברון ולזה אמר ויגשו בני יהודה ובפניהם טען כלב ואמר ואתה ידעתי וגו' והם אינם יודעי' לפיכך באו שמו הנה לשמוע מפיו והם שמעו שבול' יהושע לדבריו וע"כ הסכימו לזה : ויברכ

שבט מנשה ג' דסמיכי בקריאה וסימ' ויתן משה לחצי שבט מנשה · וישלחו בני ישראל · ויבאו אל בני ראובן · וחד השבט המנשה : ועתה חלק את הארץ · וב' באורית' שבט המנשה · וסימ' ממלכת עוג נתתי לראובני · שבט המנשה גלעדה : עוג בבשן ד' בקריאה וסימ' נמסר בסדר דברים : נחלו ד' קמצין וסימ' אלה אשר נחלו בני ישראל · כי בנות מנשה · אך שקר נחלו אבותינו · נחלו פתאים אולת · וחד ונחלו לעולם : בגורל ה' רפין וסימ' בגורל נחלתם ר"פ דיהושע · ויצו משה את בני ישראל לאמר זאת הארץ · אלה הנחלות : זה הדבר אשר נעשה · לא יהיה לך משליך חבל בגורל דמיכה : כל ספר' מגרשיהן במ"א מגרשיהם וסימ' כי היו בני יוסף שני מטות · וכל קריאה דכוו' במ"א מגרשיהן וסימ' כל הערים אשר : משה איש האלהים ו' בליש' וסימ' וזאת הברכה אשר ברך משה · ויגשו בני יהודה אל יהושע · ומשה איש האלהים בניו יקראו · ויקרא המלך יהואש · ויעמדו על עמדם · ויקם ישוע בן יוצדק דעזרא · תפלה למשה איש האלהים :

רדק

כאשר עם לבבי · נראה כי כאשר היה עמה' עד שבאו אל המחנה היה מסכי' עמה' בדבריו כדי שלא יהרגוהו וכאשר בא אל המחנה השיב דבר אמת כאשר עם לבבו וזהו שאמר כאשר עם לבבי ולא כאשר עם פי ובדר' הדרש לפי שהתחיל לדבר בדבריה' כשאמר ויהס כלב התחיל ואמ' וכי זו בלבד עשה לנו בן עמר' והם חשבו כי מסייע היה להם ושתקו: המסיו נכתב ביו"ד שהוא במקום למ"ד הפועל והיה משפטו המסיו בשורק הוי"ו על דרך נטיו רגלי והדומי' לו ובאה היו"ד נחה והוי"ו נעה שלא כמנהג וי"ו הרבים בלשון הקדש אבל בלשון ארמי יבא כמו כן אשתיו חמרא ורבי אחי רבי משה ז"ל כתבו בשקל הפעיל והוי"ו מקום למ"ד הפעל אמר כי כל אחד מאחי אשר עלו עמי המסה את לב העם :

אשר דרכה רגלך בה · זו היא חברון שנאמר ויבא עד חברון ולא אמר ויבאו לפי שהמרגלים האחרי' היו יראים לבא שם מפני הענקים כמו שאמר ושם אחימן וגו' וכלו' אף על פי שהיו שם אלה הענקים הגדולים בא שם כלב לפי' אמר לו משה שתהי' לו חברון לנחלה ואם לא נזכר זה בספר התורה ידוע כי אמת היה אחר שאמר כלב ויהושע הודה לו וכן כתוב בשופטי' ויתנו לכלב את חברון כאשר דבר משה : החיה יי' אותי כאשר דבר · והביאותיו אל הארץ אשר בא שמה : זה ארבעי וחמש · כי דבר המרגלי' היה בשנה השני' לצאת' ממצרים והנה נשארו להם במדבר שלשי' ושמנה שנה ושבע שכבשו הנה ארבעים וחמש מזה ראו רז"ל כי ז' שנים כבשו הארץ וז' שחלקו ראו מפסוק בי"ד שנה אחר אשר הכתה העיר כי ישראל לא מנו ליובלות ושמטו' אלא אחר שחלקו והפסוק אומר כי ארבע עשרה שנה אח' החרבן היה תחלת יובל כמו שאמר בראש השנה בעשור לחדש והיזו היא שנה שראש השנה שלה בעשור לחדש הוי אומר זו שנת יובל לא וחשוב משנכנסו ישראל לארץ אי אתה מוצ' ארבע עשר' שנה אח' חרבן תחלת יובל אם לא תוצי' י"ד שנ' משנכנסו עד שמנו והם שבע שכבשו ושבע שחלקו : מאז דבר יי' · כי במצות האל אמר משה לכלב שתהיה לו חברון לנחלה : אשר הלך ישראל במדבר · טעמו לזה מ' וחמש שנה שזכר כלומר זה הזמן הארוך מן הדבר אשר דבר יי' עד היום לפי שהלך ישר' במדבר ל"ח שנה בעון המרגלי' וי"ת דאזל עם ישראל במדברא פי' טעם אשר הלך עם משה : וככחי עתה · באו שני כפי"ן הדמיון זה אחר זה כמו כעם ככהן כעבד כאדוניו כאילו אמ' העם ככהן והכהן כעם וכן כחי עתה ככחי אז וכחי אז ככחי עתה הכל בשוה : יי' אותי · כמו עמי וכן ואדבר' אותך והדומים להם :
ויתן

(ל' חס' בסיפ')
(ל')
(ל')
(ב' ובענין)
(ב')
(ט"ו)
(ב' בענין)
(ל' וכל אס"ף דכו')
(ל')
(ל' והוא מן ח' רפתי)
(ג' י' ד')
(ל' וכל קרי' גדלות ובצרו')

בֶּן־אַרְבָּעִים שָׁנָה אָנֹכִי בִּשְׁלֹחַ מֹשֶׁה
עֶבֶד־יְהוָה אֹתִי מִקָּדֵשׁ בַּרְנֵעַ לְרַגֵּל
אֶת־הָאָרֶץ וָאָשֵׁב אֹתוֹ דָּבָר כַּאֲשֶׁר
עִם־לְבָבִי׃ וְאַחַי אֲשֶׁר עָלוּ עִמִּי
הִמְסִיו אֶת־לֵב הָעָם וְאָנֹכִי מִלֵּאתִי
אַחֲרֵי יְהוָה אֱלֹהָי׃ וַיִּשָּׁבַע מֹשֶׁה
בַּיּוֹם הַהוּא לֵאמֹר אִם־לֹא הָאָרֶץ
אֲשֶׁר דָּרְכָה רַגְלְךָ בָּהּ לְךָ תִהְיֶה
לְנַחֲלָה וּלְבָנֶיךָ עַד־עוֹלָם כִּי מִלֵּאתָ
אַחֲרֵי יְהוָה אֱלֹהָי׃ וְעַתָּה הִנֵּה הֶחֱיָה
יְהוָה אוֹתִי כַּאֲשֶׁר דִּבֵּר זֶה אַרְבָּעִים
וְחָמֵשׁ שָׁנָה מֵאָז דִּבֶּר יְהוָה אֶת־הַדָּבָר
הַזֶּה אֶל־מֹשֶׁה אֲשֶׁר־הָלַךְ יִשְׂרָאֵל
בַּמִּדְבָּר וְעַתָּה הִנֵּה אָנֹכִי הַיּוֹם בֶּן־
חָמֵשׁ וּשְׁמוֹנִים שָׁנָה׃
עוֹדֶנִּי הַיּוֹם חָזָק כַּאֲשֶׁר בְּיוֹם שְׁלֹחַ
אוֹתִי מֹשֶׁה כְּכֹחִי אָז וּכְכֹחִי עָתָּה
לַמִּלְחָמָה וְלָצֵאת וְלָבוֹא׃ וְעַתָּה
תְּנָה־לִּי אֶת־הָהָר הַזֶּה אֲשֶׁר־דִּבֶּר
יְהוָה בַּיּוֹם הַהוּא כִּי־אַתָּה שָׁמַעְתָּ
בַּיּוֹם הַהוּא כִּי־עֲנָקִים שָׁם וְעָרִים
גְּדֹלוֹת בְּצֻרוֹת אוּלַי יְהוָה אוֹתִי
וְהוֹרַשְׁתִּים כַּאֲשֶׁר דִּבֶּר יְהוָה׃
ויברכהו

בַּר אַרְבְּעִין שְׁנִין אֲנָא כַּד שְׁלַח מֹשֶׁה
עַבְדָּא דַייָ יָתִי מֵרְקַם גֵּיאָה לְאַלָּלָא יָת
אַרְעָא וַאֲתֵיבִית יָתֵיהּ פִּתְגָּמָא כְּמָא
דַהֲוָה עִם לִבִּי׃ וְאַחַי דִּסְלִיקוּ
עִמִּי תַּבְּרוּ יָת לִיבָּא דְעַמָּא וַאֲנָא
אַשְׁלֵימִית בָּתַר דַּחַלְתָּא דַייָ אֱלָהִי׃
וְקַיֵּים מֹשֶׁה בְּיוֹמָא הַהוּא לְמֵימַר אִם
לָא אַרְעָא דִּדְרַכַת פַּרְסַת רִיגְלָךְ בַּהּ
דִּילָךְ תְּהֵי לְאַחְסָנָא וְלִבְנָךְ עַד עָלְמָא
אֲרֵי אַשְׁלֵימְתָּא בָּתַר דַּחַלְתָּא דַייָ
אֱלָהִי׃ וּכְעַן הָא קַיֵּים יְיָ יָתִי כְּמָא דִי
מַלֵּיל דְּנַן אַרְבְּעִין וְחָמֵשׁ שְׁנִין מֵעִידָן
דְּמַלֵּיל יְיָ יַת פִּתְגָּמָא הָדֵין עִם מֹשֶׁה
דַּאֲזַל יִשְׂרָאֵל בְּמַדְבְּרָא וּכְעַן הָא
אֲנָא יוֹמָא דֵין בַּר תְּמָנַן וְחָמֵשׁ שְׁנִין׃
עַד כְּעַן אֲנָא יוֹמָא דֵין תַּקִּיף כִּדְבְיוֹמָא
דִּשְׁלַח יָתִי מֹשֶׁה כְּחֵילִי כְּבְכֵין וְכֵין
חֵילִי דִכְעַן לְאַגָּחָא קְרָבָא וּלְמִיפַּק
וּלְמֵיעַל׃ וּכְעַן הַב לִי יַת טוּרָא הָדֵין
דְּמַלֵּיל יְיָ בְּיוֹמָא הַהוּא אֲרֵי אַתְּ
שְׁמַעְתָּא בְּיוֹמָא הַהוּא אֲרֵי גִּבָּרִין
תַּמָּן וְקִירְוִין רַבְרְבָן כְּרִיכָן מָאִים
יְהֵא מֵימְרָא דַייָ בְּסַעֲדִי וְאֵירְתִינוּן
כְּמָא דִי מַלֵּיל יְיָ׃ וברכיה

ושמונים ו' מלאים וסימ' נמסר בסדר בראשית :

רשי

כאשר עם לבבי · ולא כאשר עם פי שהמרגלים היו בעצה אחת וירא כלב לומר להם שלא יאמר כמותם וכשבא הכחישם וזהו שנאמר שם עקב היתה רוח אחרת שהיה אומר להם אחד בפה ואחד בלב : זה ארבעים וחמש שנה · למדנו שהיו בכיבו' הארץ שבע שנים שהרי בשנה השנית שלח משה המרגלים נשארו שלשים ושמונה שהלכו במדב' ושבע שכבשו הרי ארבעי' וחמש :
האדם

רלבג

ארבעים שנה כי הוא היה בן פ' בעמדו לפני פרעה הנה נשארו מעת בא המרגלים . עד יום מותו ל"ח ויותר על זה מה שנשאר מהשנה השנית ולזה ראוי שיובן שמה שאמר בתורה שיעמדו מ' שנה על חטא המרגלים יחסר מלת עד והוא ל"ט שנה ולזה הוא מבואר שמעת מיתת משה רבינו ע"ה עד שאמר כלב זה המאמר היו ה' שנים וחלק מהשנה השביעית ולפי שלא נשלם זה הכבוש עד אחר זה וזה כי אחר שכבש כלב את חברון וכבר שהאר' שקטה ממלחמ' הנה זה מבואר שכבר יתכן שיהיו ימי הכבוש שבע שנים וכבר זכרו רז"ל שימי החלוקה היו גם כן שבע שנים ולא ידעתי לזה סמך שלם וידמה שכבר קבלו זה בקבלה :
ועלה

כלי יקר

משנכנסו ישראל לארץ דהיינו ז' של כיבו' וז' של חילוק ע"כ וכ"ז הוא בסדר עולם ברייתא שם ומ"ש כאשר עם לבבי עיין פי' רש"י ז"ל ומהרי"א ז"ל פי' שדבר כלב בסתר עם משה וגילה סודו מהיות דברי המרגלים אמת כי עז העם וכו' וזהו והשיב אותו לבדו ביני ובינו דבר כאשר עם לבבי כי לא גיליתי כן אל העם שלא להמס לב העם וזהו ועבדי כלב עקב היתה רוח אחרת עמו במסתורי לבו רוח רעה היתה מבעתהו כמו המרגלים ועכ"ז וימלא אחרי בפיו לאמר כו' וזהו ואחי המסיו את ולא אני שעם היותי מבועת על כך כי דבריהם כנים עכ"ז ואנכי מלאתי וכו' ע"כ : ואני אומר דחס ליה לכלב כי כמו שאמר בפיו עלה נעלה וירשנו אותה וכו' לבו ג"כ שלם יותר ויותר וחז"ל ורש"י ז"ל לא אמרו שאמר א' בפה וא' בלב אלא במה שדבר עם המרגלים לא במ"ש עלה נעלה וכו' ח"ו ולז"א והשיב אותו דבר כאשר עם לבבי ולא היו דברי לפניך בדרך חונף אלא כאשר עם לבבי כן דברתי בפי ובזה מדוקדק דקאמר כאשר דלדברי מהרי"א ז"ל הי"לל אשר עם לבבי מאי כאשר ובזה אומר ועבדי כלב לפי שהמפורסם מדבריו כפיו כלבו הם וזהו כלב יען ועקב היתה רוח אחרת נכונ' זולת רוח עועים של מרגלים שהעם שכלב לא כן אלא בקרבו ועמו היתה רוח אחרת נכונה וימלא אחרי בפיו ובשפתיו כבדני · ובכלי חמדה פירשתי כלב במ"ש רש"י ז"ל שר"ל לא דכתי אותו כפה אלא כלב שבפיו היה מדבר בעצה כבערה עם המרגלים ואני ה' חוקר לב הנאמן :

ואחי אשר עלו עמי וכו' עיין הרד"ק ז"ל ואמר עתה שמלבד מה שהשיב למשה בינו לבינו וכאשר עם לבבו ג"כ כשאחי המסיו את לב העם הוספתי ואנכי מלאתי אחרי ה' ואמר אחרי כבי"כול אחריו ממש ע"ד מש"אחז"ל מוכיח אדם אחרי חן ימצא וכו' מוכיח זה משה אדם אלו ישראל אחרי כבי"כול לי אמר למה ה' יחרה אפך וכו' ולהם אחרי אמר הנה חטאתם חטאה גדולה וז"ש כאן ואנכי מלאתי אחרי ה' שלא לבד לפני ה' דהיינו לפני משה והעדה מלאתי כי גם אחרי ה' מלאתי ביני ובין המרגלים כמשאחז"ל שלא היו רוצים המרגלים להביא מפרי הארץ אלא שכלב כפה אותם בע"כ וזהו ואנכי מלאתי אחרי ה' :

וישבע משה וכו' מה שייחס השבועה למשה בפ' אלה הדברים מאיגו שהשי"ת נשבע כתב מהרי"א לפי שלא לייחס שיו יתברך השבועה דלאו הורס הרעה והיתה השבועה הארץ אשר דרכ' וכו' הי' חברון שכלב בא עד חברון כדכתיב ויבא חברון בל' יחיד כי המרגלים היו יראים מהענק' אשר שם ואמר שירוש' חברון לא היתה מפאת מה שבלבו בלבד כי זה לא היה ראוי לשכר כי אם שמלא אחרי ה' ע"כ ובדבריו אבין תיבת לאמר שר"ל אעפ"י שהשי"ת שנשבע עכ"ז אין ראוי להלות השבועה ולומר וישבע אלא במשה ולי נראה דבין בפ' שלח לך ובין באלה הדברים לא הוזכרה שבועתו ית' כי אם לשלא יזכו המרגלים אבל לא כאמרה ביחוד על זכיית כלב בארץ אשר דרך בה שהרי באמר ואולם חי אני וכו' היא השבוע' אם יראו וכו' ועבדי כלב עקב וכו' שאפשר שועבדי כלב הוא ענין בפני עצמו בלי שבועה ובפ' אלה הדברים כתיב וישבע לאמר אם יראה איש וכו' זולתו כלב וכו' גם שם אפשר שהו' זולתי הוא ענין בפני עצמו בלי שבועה ולזה לא אמר כלב כאן וישבע ה' ביום ההוא וכו' דהא לא בפי' אתמ' ויד בעל הספר על התחתונה לכך אמר וישבע משה כי אולי קרה מקרה שנשבע משה ע"ז ולא הזכירו הפ' כמו שכתב הרד"ק ז"ל והנכון שתלה השבועה במשה לפי שבמשנה תור' כאמר וישבע לאמר אם יראה זולתי כלב וכו' שאלו דברי משה נראה שביאר בחלק הזה היות השבועה כוללת גם לנתינת חברון לכלב וזה כיון באומרו וישבע לאמר מאי לאמר לומר שכוונת השי"ת בשבועתו לכלול הב' ענינים בשבועה כל מה שעתיד לאמר בן חלק אם יראה איש וכו' בן חלק זולתי כלב וז"ש כאן וישבע משה תלה כן במשה לפי שהוא ביאר כן היות השבועה כוללת הב' חלקים כנז' ומובן בזה אומרו ביום ההוא שהכפרה המכריע כן הוא מהיות הכל ביום ההוא של השבועה שהכפרת תכלול הכל ומ"ש דרכה רגלך לשון יחיד וזה יכריע משאחז"ל מדריכת הקשת להכריס' להביא מפרי הארץ ולזה יצדק לשון יחיד שרגלו א' כדרך הקשת כנודע :

ועתה הנה החיה וכו' כתב מהרי"א ז"ל בדקדוק לשון ועתה לפי שהזכיר ב' יעודי' הא' יעוד החיים שלא ימות כשאר המרגלי' והשני כתיבת חברון והארץ אשר דרך בה ליעוד הראשון אמר ועתה הנה החיה ה' אותי כאשר דבר כשאר א"כ יעוד הב' של כתיבת הארץ ההיא וז"ש ועתה תנה לי את הארץ וכו' ע"כ ומ"ש אשר הלך ישרא' דמאי קמל"ן כתב הרד"ק ז"ל זה לשונו טעמו כו' ע"ש וכ"ל שכוונת כלב לבאר מ"ש בתורה ויהושע וכלב חיו מן ההולכים התרים וכו' שאחז"ל מאחיו שנטלו חלק המרגלים והפשר עוד כפי הפשט שמלבד שחיו הנה נתן להם השי"ת כח חדש בחומר שלהם שיהיו חיים טובים ובריאים ולא יחיו ימים שיאמרו אין לנו בהם חפץ וזהו חיו מן ההולכים שניתוסף בהם חיים וכח חדש שהחליפו כח ועלו אבר כנשרים וז"ש כאן כלב ואמר ועתה הנה החיה ה' אותי כאשר דבר בכמות זה ארבעי' וחמש שנה מאז דבר ה' אל משה וכו' אשר הלך ישרא' במדבר שישראל הלך ונתייגע עד שקצרה נפש העם בדרך לא כן אני שהריני כאלו לא הלכתי במדבר כי עודני היום חזק ואמין כאשר ביום שלוח אותי משה ככחי אז ככחי עתה וג"כ וא"ו של וככחי עתה בא ללמוד על מציאות הכח הטבעי כי ככחי אז בטבע חזק כחי עתה וככחי עתה ללמד על העבר שהיה לבו בטוח בה' ככחי עתה בעת זקנתי כן כחי אז ואלו הב' ענינים מגלה סוף הפ' באומר למלחמה ולצאת ולבוא כנגד הכח הטבעי שכחו אז כחו עתה למלחמה וכנגד אומץ הלב אמ' ולצאת ולבוא באמונות לבב ככחי עתה כחי אז כאמור והוסיף בזה לומר שאין כחו עתה ככחו אז בעת חזרתו מהמרגלות כי אפשר שתשש חלק מה ממנו מצד המרגלות לז"א עודני חזק כאשר ביו' שלוח וכו' כיום השילוח ולא ביום החזרה שתשש כחי מעט מ"מ והרד"ק ז"ל כתב כאן ב' כפין הדמיון כו' ע"ש :

ועתה תנה לי את ההר כו' כתב מהרי"א ז"ל שכלב בקש חברון לב' סיבות הא' כדי להיות בה ענקים ועיר מבצר כמ"ש המרגלים ובזה יתאמת מה שהוא מלא אחרי ה' באומרו אם חפץ בנו ה' וכו' שהוא יחידי יבוא שמה וזרעו יורישנה והסיבה השנית כדי שיאשר זכר זה ע"כ וכ"ל שכוונת כלב באומר ועתה תנה לי את ההר וכו' קראו הר לומר שאינו חשובה בעיניו מצד חשיבותו כי הר הוא והוא אחד מד' מקומות מגובי' שבא"י כמשאחז"ל אלא חשיבותו בעיני הוא מצד אשר דבר ה' ולהיותו מנת ממ"כ חשובה ואותה אבקש ולא מפאת ענין אחר כי הרי אתה שמעת ביום ההוא כי ענקים שם וערים וכו' באופן שאין הדבר אלא מצד מה שדבר ה' אולי יתנן ה' אותי והורשתי' לא בכחי אלא כאשר דבר השי"ת · והרד"ק ז"ל כתב אותי כמו עמי כמו ואדבר' אותך ע"כ :

ויברכהו יהושע כתב מהרי"א ז"ל ברכהו יהושע על דבריו אלה הטובים ויתן לו את חברון לקיים את דבר ה' · ולי אפשר שאחז"ל ובש"מ שהרואה בחבירו או בנכסיו דבר הכללה צריך לברכו כדי שלא ישליט בו עין הרע ולעומת זה נאמר שלפי שנתפאר כלב באו' ככחי אז ככחי עתה לכך הוזקק לברכו ויברכהו יהושע שיהיה כקווי ה' מחליפים כח ויתן לו את חברון וכתב הרד"ק ז"ל פי' שדה העיר והוא גמר' ערוכה בב"ב פ' יש נוחלין מקשה חברון עיר מקלט הואי אמר אביי פרווהא דכתיב את שדה העיר ואת חציריה נתנו לכלב כו' :

על כן היתה חברון לכלב וכו' צריך להבין מה טעם הזכיר בפ' זה הקניזי ולא בפ' הקודם וכ"ל שכוונת הפסוק לו' שכלב לא מכר ולא החליף הארץ הזאת שהגיע לו מאת ה' אבל היתה לו ולזרעו אחריו יען שהיתה לו לזכר מצוה שמלא אחרי ה' ולכך לא יהות למכרה וז"ש על כן היתה חברון לכלב בן יפונה עם היותו הקניזי שבעל אמו קנז ועתניאל בן קנז אחיו בן אמו לא נתן לו מוהר ומתן בחלק מחברון אלא היתה לכלב בן יפונה הקניזי לנחלה וכו' הסיבה היא יען אשר מלא אחרי ה' אלהי ישראל ולכך לא נגע בה יד כלל להיות זכר המצוה ומ"ש כאן אלהי ישראל רמז כמו שדרשו הראשונים ז"ל בפסוק ישלם ה' פעלך וכו' אלהי ישרא' שהכוונה עם שישלם ה' פעלך כעת הנה יש לך עדיין י' ידות מהשכר שתהי' משכורתך שלימה בשלימות בלי חסרון הקרן קיימת לעולם
שכולו

מנחה קטנה

וישבע משה וגו' לאמר אלא לאמר נראה מיותר גם מה שתלה השבועה במשה ולא בקב"ה · ואפשר לומר לפי שיש כאן מקום שאלה שכלב רוצה לקבל שכרו בהאי עלמא על אשר מלא אחרי ה' הלא טוב היה לצדיק כמוהו שלא לבקש שכר על זה ויהי' שכרו שמור לעלמא דאתי מאשר עין לא ראתה וגו' ולא לבנות מוכתו מעצים ואבנים ומה גם שאמרו חז"ל שכר מצוה בהאי עלמא ליכא ושמכו זה דכתיב היום לעשותם וסמיך ליה והיה עקב שכרו בעקב · אלא שלזה יש תברא בגידו דסמיך ליה והכן אברכך וגו' וכמה יעודים שמזכיר וכתב שם על המצות ועוד בכמה מקומו' · ולזה תירצו חז"ל דכל מה שנזכר בתורה הוא פירות אבל הקרן שמור לעה"ב · ולהמתיק הדבר צריכין אנו לומר שספרם יש בדבר בתקו' שאדם תובע חלקו בפיו ומבקש שכר מצוה ואז בשכותכין לו וממלאין רצונו מנכין לו מזכיותיו וכעובדא דר' חנינא בן דוסא (תענית דף כד) משא"כ אם הקב"ה מבטיח לאדם טובה עם בלי שאלת האדם ודאי כי יהיב רחמנא לחיים לחיי עלמא דאתי קא יהיב שלא ינוכה לו דבר מזכיותיו ואדרבה שלום לצדיקים הנאה להם וכו' כי עו"כ שהקב"ה משפיע טובה לצדיקים הם מוסיפין מצות ומע"ט וקונים להם שלימות ביותר וסיבותא דהאי עלמא דוחה הוא ולקרנא לא משתעבד · ובזה נבוא לביאור הכתוב שאמר כלב ליהושע בריני בא ומבקש ממך בבטחת הקב"ה ואל תקשה איך באתי לבקש שכר בהאי עלמא · כי אתה ידעת את הדבר אשר דבר ה' אל משה וגו' בלי שום תביעה כי אם הוא בזה ויעמוד שכן יהיה וא"כ ודאי אין זה לקיבול שכר יחשב כי אם פירות ועוד בה שניה כי משה כתבה בתורה וישבע משה ביום ההוא לאמר ירכה לאמר הדבריהם אמור בתורה ויכתוב משה את הדבר הארץ אשר דרכה רגלך וגו' וא"כ הוא מכלל היעודים הנזכרים בתורה ואין זה כי אם פירות וע"כ תלה השבוע' במשה כי הוא כתבה מפי ה': בן ארבעים שנה וגו' ואז הייתי בימי עלייה והוא הזמן אשר בו הגבר שרש גובר ובפרט שהייתי בין אחי אשר המסיו וגו' והי' המסית אומר לי שלא רוצה ככולם שיש פה אחד בהוכחת דבה יהיו נא דבריך כאחד מהם כי גם אם תחלוק עליהם יהי' דבריך דברי יחיד ויבוזו לשכל פילך ואני כגבור נלחמתי עם יצרי אעפ"י שהיה דוחה עלי כבר נלחמתי אותו וא"כ מהראוי לשלם לי כמדה תנה לי את ההר שיהי' לזכרון נגד עיני שנלחמתי הס' זה ובזה"ר : ועתה הנה החיה ה' אותי וגו' כי עינינו שמתי יעודי חיות באמרו ליהושע וכלב · שאחד נרמז בעת שאמר ולא נותר מהם איש כי אם כלב וגו' · ועוד שנית ויהושע בן נון וכלב בן יפונ' חיו מן האנשי' · ולזה אמרו ז"ל שא' הוא חיים ממש ושני שחיו בחלקם שלקחו חלק המרגלים והנה עתה מה שהוא מצד הקב"ה כבר קיים שנטמתו כי החי' ה' אותי כאשר דבר וכמדה גדולה נתן לי חיים טובים כי עודני היום חזק וגו' וא"כ גם מצדך לא יגבר לקיים חיו בחלקם ליתן לי חלק ספגיע ליתן המרגלים ואין אני פוחת חלק שבטי כזה ליטול אלקיפה כי מגברה דלית לי' קא בעינא כי חלק המתלי' אני נוטל ולא חלק שבטי : בכחי אז כן כחי עתה · אמר הקנה איזהו גבור הכובש את יצרו · ואמרו חז"ל (יומא דף לח) כיון שעברו רוב שנותיו של אדם ולא חטא שוב אינו חוטא · ולזה אמ' כלב שנכנסתי יצרי בהיותי בן ארבעי' שנה ולגבורה תחשב לי כי בכח גדול נלחמתי נגדו או ועתה תאמר שעדין לא עברו רוב שנותי באותו
הפעם

האדם הגדול בענקים · הוא אביהם של אחימן ששי ותלמי ארבע היה שמו · ד"א על שם האב וג' הבנים שכן קורא ילידי הענק : והארץ שקטה ממלחמה · מוסב לעניין
הראשון לאחר ז' שכיבשו סביבותיהם נכנעו האמוריים ולא נאספו עוד למלחמה עליהם לכך התחילו לעסוק בחילוק הארץ ומ"א האדם הגדול בענקים הוא אברהם אבינו
הוא שגרם להם שהארץ שקטה ממלחמה ארבעים שנה שנתעכבו במדבר בשכר שכבדו את הזקן בקרית ארבע שאמרו לו נשיא אלהים אתה בתוכנו ; אל גבול אדום ·
סמוך למיצר אדום : נגבה · בתחום מיצר דרומי של ארץ ישראל : מקצה תימן · בסוף כל המיצר : ויהי להם גבול · מיצר דרומי של יהודה מקצה ים המלח הוא מקצוע
דרומי' מזרחית של ארץ ישראל
כשה מסעי : מן הלשון · של ים :
ויצא אל מנגב למעלה עקרבים ·
איני יודע ויצא ונסב ותאר את
במקום שחוט של גבול בולט אל
החוץ או כונס לצד פנים שאינו
הולך מכוון וכאן הוא בולט אל
החוץ ובא מנגב למעלה עקרבי'
בדרום של מעלה עקרבים נמצ'
שמעלה עקרבים לפנים מן החוט
ועבר ובא לו ל המערב : צנה ·
לצנין כתיב שצריך למ"ד בתחלת'
הטל לה ה"א בסופה : ועלה ·
כל מה שהוא עולה מן המזרח
לצד ירושלם הוא עולה ומירושל'
והלאה הוא יורד כאן למדנו
שירושלם גבוה מכל ארץ ישראל
וירושלם איננו נזכרת במיצר זה
שבמיצר צפונית של יהוד' היתה
כמו שאמור בענין : ועלה מנגב
לקד' ברנע · החוט הולך לדרומ'
של קדש ברנע נמצא קדש לפני'
מן החוט : ועבר חצרון · לצד
המערב הוא מוכה והולך עד
והיו תוצאותיו הימה : תוצאות ·
סופו של מיצר אל הים הגדול
שהוא מיצר המערבי לכל ארץ
ישראל נמצא גבול יהודה מחזיק
כל ארכה של ארץ ישראל מן המזר'
למערב ועומד בדרומה של ארץ
ישראל : וגבול קדמה · חוט
המתוח למיצר מזרחי של יהוד' :
ים המלח · שהוא מקצוע דרומי
מזרחי לארץ באלה מסעי : עד
קצה הירדן · רחבו של גבו' יהוד'
אינו אלא כנגד ים המלח עד
מקום שהירדן נופל בים המלח
שהירדן אף הוא במיצר מזרח
של ארץ כנען כמו שנאמר באלה
מסעי במיצר מזרחי וירד הגבול
הירדנה והיו תוצאותיו ים המלח
שהוא במקצוע וגבול לפאת
צפונה חוט מיצר המתוח למיצר
צפון מן המזרח למערב מלשון
ים המלח ממקום שהירדן נופל
בו שאמרנו שעם כלה רוחב גבו'
המיצ' המזרחי ועלה לצד המער'
בית חגלה ועבר החוט מצפון
לבית הערבה בדרומה של ארץ ישראל בית הערבה נמצא בית הערבה בתוך גבול יהודה לפנים מן החוט : ועלה הגבול אבן בהן · כל מה שהולך עד ירושלם הוא עולה :
ועלה הגבול דבירה מעמק עכור · שהיה עמק עכור בין אבן בהן לדביר : וצפונה פונה אל הגלגל · וכשמגיע כנגד הגלגל מרחיב הגבול ויוצא חוט המיצר לצד הצפון אל
הגלגל אשר הוא נוכח מעלה אדומי' אשר המעלה בדרום הנחל נמצא הנחל חוץ מן החוט שלא בגבול יהודה : מנגב לנחל · עמק ומדרון היה בלא מים : אל

טו

יג וַיְבָרְכֵהוּ יְהוֹשֻׁעַ וַיִּתֵּן אֶת־חֶבְרוֹן
לְכָלֵב בֶּן־יְפֻנֶּה לְנַחֲלָה׃ יד עַל־כֵּן
הָיְתָה־חֶבְרוֹן לְכָלֵב בֶּן־יְפֻנֶּה הַקְּנִזִּי
לְנַחֲלָה עַד הַיּוֹם הַזֶּה יַעַן אֲשֶׁר מִלֵּא
אַחֲרֵי יְהוָה אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל׃ טו וְשֵׁם
חֶבְרוֹן לְפָנִים קִרְיַת אַרְבַּע הָאָדָם
הַגָּדוֹל בָּעֲנָקִים הוּא וְהָאָרֶץ שָׁקְטָה
מִמִּלְחָמָה׃
א וַיְהִי
הַגּוֹרָל לְמַטֵּה בְּנֵי יְהוּדָה לְמִשְׁפְּחֹתָם
אֶל־גְּבוּל אֱדוֹם מִדְבַּר־צִן נֶגְבָּה
מִקְצֵה תֵימָן׃ ב וַיְהִי לָהֶם גְּבוּל נֶגֶב
מִקְצֵה יָם הַמֶּלַח מִן הַלָּשֹׁן הַפֹּנֶה
נֶגְבָּה׃ ג וְיָצָא אֶל־מִנֶּגֶב לְמַעֲלֵה
עַקְרַבִּים וְעָבַר צִנָה וְעָלָה מִנֶּגֶב
לְקָדֵשׁ בַּרְנֵעַ וְעָבַר חֶצְרוֹן וְעָלָה
אַדָּרָה וְנָסַב הַקַּרְקָעָה׃ ד וְעָבַר
עַצְמוֹנָה וְיָצָא נַחַל מִצְרַיִם וְהָיָה
תֹּצְאוֹת הַגְּבוּל יָמָּה זֶה־יִהְיֶה לָכֶם
גְּבוּל נֶגֶב׃ ה וּגְבוּל קֵדְמָה יָם הַמֶּלַח
עַד־קְצֵה הַיַּרְדֵּן וּגְבוּל לִפְאַת צָפוֹנָה
מִלְּשׁוֹן הַיָּם מִקְצֵה הַיַּרְדֵּן׃ ו וְעָלָה
הַגְּבוּל בֵּית חָגְלָה וְעָבַר מִצְּפוֹן
לְבֵית הָעֲרָבָה וְעָלָה הַגְּבוּל אֶבֶן בֹּהַן
בֶּן־רְאוּבֵן׃
ז וְעָלָה הַגְּבוּל ׀ דְּבִרָה
מֵעֵמֶק עָכוֹר וְצָפוֹנָה פֹּנֶה אֶל־הַגִּלְגָּל
אֲשֶׁר־נֹכַח לְמַעֲלֵה אֲדֻמִּים אֲשֶׁר
מִנֶּגֶב לַנָּחַל וְעָבַר הַגְּבוּל אֶל־מֵי עֵין־
שֶׁמֶשׁ וְהָיוּ תֹצְאֹתָיו אל

והיה · והיו ק' מלין דכתי' ה' וקרי נ'

וּבָרְכֵיהּ יְהוֹשֻׁעַ וִיהַב יָת חֶבְרוֹן לְכָלֵב
בַּר יְפֻנֶּה לְאַחֲסָנָא׃ עַל כֵּן
הֲוַת חֶבְרוֹן לְכָלֵב בַּר יְפֻנֶּה קְנִיזָאָה
לְאַחֲסָנָא עַד יוֹמָא הָדֵין חֲלַף
דְּאַשְׁלֵים בָּתַר דַּחַלְתָּא דַּייָ אֱלָהָא
דְּיִשְׂרָאֵל׃ וְשׁוּם חֶבְרוֹן מִלְּקַדְמִין
קִרְיַת אַרְבַּע אֱנַשׁ רַב בְּגִיבָּרַיָּא הוּא
וְאַרְעָא שְׁדוֹכַת מִלְּמֶעְבַּד קְרָבָא׃
וַהֲוָה עַדְבָא לְשִׁבְטָא דִּבְנֵי יְהוּדָה
לְזַרְעֲיָתְהוֹן עַל תְּחוּם אֱדוֹם מַדְבְּרָא
דְּצִן דָּרוֹמָא מִסְּיָפֵי דָּרוֹמָא׃ וַהֲוָה
לְהוֹן תְּחוּם דָּרוֹמָא מִסְּיָפֵי יַמָּא
דְּמִילְחָא מִן כֵּיפָא דְּמִתְפְּנֵי לְדָרוֹמָא׃
וְנָפֵיק לְמִדָּרוֹמָא לְמַסְקָנָא דְּעַקְרַבִּין
וְעָבַר לְצִן וּסְלֵיק מִדָּרוֹמָא לְרֶקֶם
גֵּיאָה וְעָבַר לְחֶצְרוֹן וּסְלֵיק לְאַדַּר
וּמִסְתְּחַר לְקַרְקָעָה׃ וְעָבַר
לְעַצְמוֹן וְנָפֵיק לְנַחֲלָא דְּמִצְרַיִם וַהֲווֹ
מַפְּקָנוֹהִי דִּתְחוּמָא לְמַעַרְבָא דֵּין יְהֵא
לְכוֹן תְּחוּם דָּרוֹמָא׃ וּתְחוּם קִידוּמָא
יַמָּא דְּמִלְחָא עַד סְיָפֵי יַרְדְּנָא וּתְחוּמָא
לְרוּחַ צִיפּוּנָא מִכֵּיף יַמָּא מִסְּיָפֵי יַרְדְּנָא׃
וּסְלֵיק תְּחוּמָא לְבֵית חָגְלָה וְעָבַר
מִצִּיפּוּנָא לְבֵית מֵישְׁרָא וּסְלֵיק תְּחוּמָא
לְאֶבֶן כּוֹהַן בַּר רְאוּבֵן׃ וּסְלֵיק תְּחוּמָא
לִדְבִיר מִמֵּישַׁר עָכוֹר וְצִפּוּנָא מִתְפְּנֵי
לְגִלְגָּלָא דִּלְקֳבֵיל מַסְקָנָא דַּאֲדוּמִים
דְּמִדָּרוֹם לְנַחֲלָא וְעָבַר תְּחוּמָא לְמֵי
עֵין שֶׁמֶשׁ וַהֲווֹן מַפְּקָנוֹהִי לעין

רדק

ויתן את חברון לכלב · פי' שדה העיר וחצריה כי העיר עצמה היתה מקלט כמו שאמר בספר ערי המקלט כי חברון ומגרשיה היו לכהנים: קרית ארבע ארב' הוא שם הענק והוא האד' הגדול בענקי': שקטה ממלחמה · כי התעכלו בני ישראל להוריש הכנענים : נגבה · בקצה תימן מדבר צין היה לצד דרום ולא כל דרום הגבול רק מקצ' דרומו : מן הלשון · לשון הים וי"ת כיפא דמיתפני לדרומא ר"ל לשון סלע: ויצא מנגב · אל המקום שהיה מנגב למעלה עקרבים : זה יהי' לכם גבול נגב · היה לו לומר להם שהרי כל הפרשה ספור דברים הוא ויתכן פירושו כי כן יהיה הגבול להם כמו שנאמר בתורה הזה יהיה לכם גבול נגב : אבן בוהן בן ראובן · אדוני המקום היה שמו בוהן בן ראובן וכן תרגם יונתן בר ראובן ושם המקום אבן אולי היתה שם אבן גדולה לסימן לגבול המקום : אל הגלגל אשר נכח למעלה אדמי' · נקרא המקום גלגל ונקרא גלילות לעניין ידוע אצל' ואדומי' גם כן שם מקום נקרא כך לעניין ידוע אצלם · וכ"תי למסקנא דאדמים :
אל

ושם י"ג ר"פ וסימ' נמסר בסדר בראשית : והיה תוצאת הגבול ז' כתיבין והיה וקרינן והיו וסימ' למעל' עקרבים דוידבר · נחל מצרים דיהודה · בית און · בית חורון · בית חגלה דבנימן · צאן אבדות היו עמי · ולא יהיה עוד לשני גוים · ונמסר גם בסדר מסעי : לפאת צפונה ג' בקריא' וסימ' וגבול קדמה · ויהי להם הגבול · וזה גבול הארץ דיחזקאל : וצפונה ה' בקריאה וסימ' נמסר בסדר ואתחנן : פנה ג' וחס' וסימן אשר לבבו פנה היום · וצפנה פנה אל הגלגל · אשר פנה דרך הקדים · ונמסר גם בריש סדר נצבים :

כלי יקר

שכולו ארוך כמשפט ה' שמתנהג בו במה שהוא אלהי ישראל שמניח להם הקרן לע"הב וזה נראה לי אומר כאן אשר מלא אחרי ה' אלהי ישראל לרמוז שעדין משכורתו שלימה מעם ה' אלהי ישראל לעולם שכולו טוב וזה עכשיו הם פירות :

ושם חברון וכו' כתב מהרי"א ז"ל שהכוונה לזכור חוזק העיר עד שהיה שמה מקדם קדמתה קרית ארבע ע"ש אחימן ששי ותלמי ואביהם שהם ד' או יהיה קרית ארבע האיש אשר הי' שמו ארבע להיותו הגדול שבענקים וכאלו היה בו שיעור ד' אנשים ע"כ וקרוב לדבריו הם דברי רש"י ז"ל שכתב האדם הגדול שבענקים הוא אביהם של אחימן ששי ותלמי וארבע היה שמו ד"א ע"ש האב וג' בניו שכן קורא ילידי הענק ע"כ וכן כתב הרד"ק ז"ל ובמדרש רבה אמרו ארבע ע"ש ארבעה צדיקים שקבורים שם אדם אברהם יצחק ויעקב ד' ואמהות חוה שרה רבקה לאה וע"ש ד' צדיקי' שדרו בה ענר אשכול וממרא ואברה' ומלו בה ומשם יצא אברה' כשרדף אחרי ד' מלכי' גדולי' ושהיא עולה לחלק ד' יהודה בתחילה ואח"כ כלב ואח"כ לכהני' ואח"כ ללויים ושהיא מארבע מקומו' מגונים שבא"י ואלו הן רבי יצחק אמר דור וכפה דור תמנת סרח חברון רבנין אמרי דנה קרית דנה תמנת סרח חברון ומ"ש האדם הגדול בענקים במדרש חזית האדם זה אדם הראשון הגדול שלו אברהם יצחק ויעקב שנקרא' גדולים באברהם הוא אומר וה' בירך את אדוני מאד ויגדל ביצחק כתי' ויגדל האיש וילך הלוך וגדול וכו' ויעקב דכתיב ויגדלו הנערים ועשו בכלל אלא שקלקל מעשיו ובזה הבכורה נעשה קטן שנאמר הנה קטן נתתיך בגוים ע"כ: עוד הניא רבי יוסי הגלילי אומר אחר שהכתוב שוקל מעש' ארץ כנען למעשה ארץ מצרים למה זכו הכנענים שישבו על הארץ מ"ז שנה שנאמר וחברון ז' שנים נבנתה לפני צוען מצרים מפני שכיבדו את אברהם שאמרו לו נשיא אלהים אתה בתוכנו זכו שישבו על הרצם מ"ז שנה רשב"ג אומר משום ר' יהודה בן לקיש הרי הוא אומר האדם הגדול בענקים והארץ שקטה ממלחמת בני כנען שכיבדו את אברהם אבינו זכו שתשקוט הארץ עליה' ע"כ והאסיפו שם שזכו' אברה' שכיבדוהו גרמה להיות להם יתר פליט' וגם מהם הלכו לאפריקי ורש"י ז"ל ג"כ הביא חלק מזה המדרש ע"ש ולפי זה צ"ל דמ"ש האדם הגדול בענקי' ר"ל שגדלוהו הענקים שאמרו נשיא אלהים וכו' וזהו בענקים ומתוך דבריהם נוכל ללמוד שגם כפי פשט הפ' דמ"ש והארץ שקטה היינו בימי יהושע שקטה מרוע בחירת יהושע מתרפה במלאכתו וג"כ האדם הגדול אברהם שכיבדוהו גרם ג"כ לזה שבעת והארץ שקטה ממלחמה · ומהרי"א כתב בטעם שנוהו לאמר והארץ שקטה וכו' כאלו רצה הפסוק להודיע שאלת חברון היתה מאז ומקדם בעת המלחמה עם היות שנו' כאן בעת החילוק כדי לחברה עם החילוק ולזה כתב כאן הפסו' הנזכר למעלה והארץ שקטה ממלחמה לעשות סימן ורמז שיסמך הענין למעלה ע"כ :

ויהי הגורל וכו' כתב מהרי"א ז"ל שכוונת הפסוק להגיד השגחת ה' שלאחר שניתן לנחלה חברון לכלב נשיא בני יהודה עשה ה' באופן שיהיה גורל בני יהודה אל גבול אדום וכו' ולכלב בן יפונה נתן חלק בתוך בני יהודה בתוכם ממש כדי שיהי' כלב מוקף מאנשי שבטו ע"כ ומ"ש אל גבול ארץ אדום כתב רש"י ז"ל שגבול ארץ אדום סמוך למצר דרום נגבה בתחו' מצר דרומי של א"י מקצה תימן בסוף כל המצר ע"כ וכן ת"י בסייפי דרומי והרד"ק ז"ל כתב מדבר היה לצד דרום ולא כל דרום הגבול אלא מקצה דרומו ע"כ :

ויהי להם גבול נגב וכו' עיין פי' רש"י ז"ל : **ויצא** אל מנגב וכו' עיין פי' רש"י ז"ל :

ועבר עצמונה וכו' הקשה הרד"ק ז"ל במ"ש זה יהיה לכם גבול נגב להם הי"לל שהרי כל הפ' סיפו' דברים הוא ויתכן פירושו כי כן יהיה הגבול להם כמו שנאמר בתורה זה יהיה לכם גבול נגב עכ"ל ואפשר שלהיות הגבול זה פרטי לבני יהודה וכללי לגבול א"י להודיע המצר הדרומי לכך אמר זה יהיה לכם ר"ל לכם לכל ישראל :

וגבול קדמה ים המלח וכו' עיין פי' רש"י ז"ל והרד"ק ז"ל כתב אבן בוהן כו' ע"ש :

ועלה הגבול דבירה וכו' שהי' עמק עכור בין אבן בוהן לדבי' וצפונה פונה אל הגלגל וכשמגיע כנגד הגלגל מרחיב הגבול ויוצא חוט המצר לצד צפון אל הגלגל אשר הוא נוכח מעלה אדומים אשר המעלה בדרום הנחל נמצא הנחל חוץ מן החוט שלא בגבול יהודה מנגב לנחל עמק אל עין רוגל מעין הכובסים ת"י לעין קצרא וקורא את הכובס רוגל ע"ש שבועט את בגדי הצמר ברגליו פולי"ן בלע"ז · והרד"ק כתב אל הגלגל כו' ע"ש כדפרש"י ז"ל וכטעמו :

ועבר הגבול גי בן הנום וכו' כתב הרד"ק ת"י חילת בר הנום והיה הגי הזה סמוך לירושלי' והוא המקום אשר טמא יאשיהו מפני הגלולים שהיו בו ושם אדוני המקום מקדם בן הנם ומ"ש ועל הגבול והמקום היה גי איננו אומר ועלה כנגד הגי אלא אל המקום שהיה בו הגי בכל אלה הגבולים הוא אומר ועלה כי ירושלים גבוה מכל הארצות · ומ"ש אל כתף היבוסי מנגב במצאת ירושלים חוץ מן החוט ואינה מגבול יהודה אלא בגבול בנימין שהוא בצפונו של יהוד' ועלה גי בן הנם עודנו עולה מעט עד עין עיטם ומשם והלאה יורד וז"שא רבותינו בשחיטת קדשים סבור למיבניה בעין עיטם שהוא גבוה מירושלים מעט ע"כ וכתב הרלב"ג ז"ל ועבר הגבול גי בן הנום כו' ע"ש :

ותאר עיין פרש"י ומ"ש מעין מי נפתוח עיין הרד"ק ומ"ש ויצא אל ערי הר עפרון עיין רש"י ז"ל : **ונסב** הגבול מבעלה וכו' עיין פי' רש"י ז"ל : **ויצא** הגבול וכו' עיין פי' רש"י ז"ל : **וגבול** ים הימה עיין הרד"ק ז"ל : **ולכלב** בן יפונה נתן חלק ר"ל שבא חלקו מובלע בתוך בני יהודה אל פי ה' כמו על פי ה' או אמר אל פי ה' ולא אמר על פי ה' ליהושע כי לא מצינו שנתייחד הדיבור ליהושע על זה כי אם למשה כאמר ז"ש אל פי ה' ר"ל ראוי לו ליהושע לקיים אל פי ה' שנאמר למשה ולא שנאמר לו ליהושע עצמו :

ויורש משם כלב וכו' עיין פי' רש"י ז"ל וכן הרלב"ג ז"ל וכבר כתבתי למעלה סברת מהרי"א ז"ל בפסוק ויגשו בני יהודה וכו' שכתב שתכף ומיד וירש משם כלב וכו' והעפ"י שנזכר
כאן

מנחה קטנה

הפשט ומי יודע אם את"ב ג"כ נכנתת אותו לזה את שאף שאני היום בן פ"ה שנה שנחמת שנת ארבעי' אינה כרוב מ"מ ככחי אז כחי עתה ותמיד אני נלחם כנגד בכח וגבורה למלחמה ישראוי להיותי נקרא על כך איש מלחמה · ועתה כי נדקתי שתתן לי שכר זה ואלחם עם הענקים ויתן לי ה' ג"כ גבורה במלחמת אנושית חלף עבודתי במלחמת יצרי פירחת יועצי כי מלאתי אחרי ה' בלי חסרון שכל שנותי שיש לטובה מאז ועד עתה וכש' שספר זה היג"הר היה לפני לשמור כך יהי' ה' בעזרי להלחם עם הענקים אשר כבר אשר ידעת אי לאן הכח וזכות גרם מי יתיצב לפני בני ענק וכ"ש שנם הערים בצורות : ויברכהו יהושע היה צריך ברכה להלחם עם ענקים וערים בצורות ובברכה זו ויתן את חברון וגו' וע"כ היתה חברון לכלב וגו' כי ברכת יהושע ואשר מלא אחרי ה' הם המה נתנו לו את העי' אשר נלחם בה עד רדתה · והיא גם היא עמדה לו ששם העיר לפנים קרית ארבע ע"ש ארבע זוגות שנקברו שם והלך לשם כלב בהיותו מרגל ונשתטח על קבריה' והתפלל שינצל מעצת מרגלים ועלה בידו ונתקיימו בו הבטחת הקב"ה לאברהם קום התהלך בארץ כדי שתהא נוחה לכבוש לבניך וע"כ נפל פחד אף על הענקים בלי להרים ראש למלחמה וע"כ והארץ שקטה ממלחמה : ושם דביר לפנים קרית ספר אמר כי זאת העיר היתה משונחת ביניהם כי שם היתה הנמוס אשר ממנה יקחו מזה כל אנשי הארץ ולזה היה קוראים אותה קרית ספר כי היא היתה הספר אשר יורה להם והנה כלב רצה להשיא בתו לת"ח אמר שימנה שילתא היא ומי שילכדנה בודאי זכות התורה בידו וע"כ אמר מי שיכה קרית ספר ולא אמר מי שיכה דביר אלא להורות בתן שזכות ס"ת אשר בקרבו יגרום כבישתה · והוא הוא אשר חכמת התורה בקרבו שילכדה עתניאל בן קנז וגו' · כי הוא היה חריף בתורה שהחזיר בפלפולו ההלכות הנשכחות בימי משה : ויהי בבואה שמפרשים אמרו שזה היה אחרי בואה לבית עתניאל בעל' ואחרי הנשואין וי"א שהיה בעת בואה בדרך כאשר מסר אותה לשלוח · בעלה ותשאל מאת אבי' אמרה לו אם כוונתך להשיא אותי לה"ח צריך שתתן לי גלת מים שאם אין קמח אין תורה ויתן לה כלב וגו' יותר ממה ששאלה כדי שיהי' מבון ללמוד בלי מניעה :
ויגש

אֶל־עֵין רֹגֵל: וְעָלָה הַגְּבוּל גֵּי בֶן־
הִנֹּם אֶל־כֶּתֶף הַיְבוּסִי מִנֶּגֶב הִיא
יְרוּשָׁלִָם וְעָלָה הַגְּבוּל אֶל־רֹאשׁ הָהָר
אֲשֶׁר עַל־פְּנֵי גֵי־הִנֹּם יָמָּה אֲשֶׁר בִּקְצֵה
עֵמֶק־רְפָאִים צָפוֹנָה: וְתָאַר הַגְּבוּל
מֵרֹאשׁ הָהָר אֶל־מַעְיַן מֵי נֶפְתּוֹחַ וְיָצָא
אֶל־עָרֵי הַר־עֶפְרוֹן וְתָאַר הַגְּבוּל
בַּעֲלָה הִיא קִרְיַת יְעָרִים:
י וְנָסַב הַגְּבוּל מִבַּעֲלָה יָמָּה אֶל־הַר שֵׂעִיר
וְעָבַר אֶל־כֶּתֶף הַר־יְעָרִים מִצָּפוֹנָה
הִיא כְסָלוֹן וְיָרַד בֵּית־שֶׁמֶשׁ וְעָבַר
תִּמְנָה: וְיָצָא הַגְּבוּל אֶל־כֶּתֶף
עֶקְרוֹן צָפוֹנָה וְתָאַר הַגְּבוּל שִׁכְּרוֹנָה
וְעָבַר הַר־הַבַּעֲלָה וְיָצָא יַבְנְאֵל וְהָיוּ
תֹּצְאוֹת הַגְּבוּל יָמָּה: וּגְבוּל יָם
הַיָּמָּה הַגָּדוֹל וּגְבוּל זֶה גְּבוּל בְּנֵי־
יְהוּדָה סָבִיב לְמִשְׁפְּחֹתָם: וּלְכָלֵב
בֶּן־יְפֻנֶּה נָתַן חֵלֶק בְּתוֹךְ בְּנֵי־יְהוּדָה
אֶל־פִּי יְהוָה לִיהוֹשֻׁעַ אֶת־קִרְיַת
אַרְבַּע אֲבִי הָעֲנָק הִיא חֶבְרוֹן:
וַיֹּרֶשׁ מִשָּׁם כָּלֵב אֶת־שְׁלוֹשָׁה בְּנֵי
הָעֲנָק אֶת־שֵׁשַׁי וְאֶת־אֲחִימַן וְאֶת־
תַּלְמַי יְלִידֵי הָעֲנָק:
טו וַיַּעַל מִשָּׁם אֶל־יֹשְׁבֵי דְּבִר וְשֵׁם־דְּבִר לְפָנִים קִרְיַת־
סֵפֶר: וַיֹּאמֶר כָּלֵב אֲשֶׁר־יַכֶּה אֶת־
קִרְיַת־סֵפֶר וּלְכָדָהּ וְנָתַתִּי לוֹ אֶת־
עַכְסָה בִתִּי לְאִשָּׁה: וַיִּלְכְּדָהּ
עָתְנִיאֵל בֶּן־קְנַז אֲחִי כָלֵב וַיִּתֶּן־לוֹ
אֶת־עַכְסָה בִתּוֹ לְאִשָּׁה: וַיְהִי
בְּבוֹאָהּ וַתְּסִיתֵהוּ לִשְׁאוֹל מֵאֵת־
אָבִיהָ שָׂדֶה וַתִּצְנַח מֵעַל הַחֲמוֹר
וַיֹּאמֶר־לָהּ כָּלֵב מַה־לָּךְ: וַתֹּאמֶר
תְּנָה־לִּי בְרָכָה כִּי אֶרֶץ הַנֶּגֶב נְתַתָּנִי
וְנָתַתָּה לִי גֻּלֹּת מָיִם וַיִּתֶּן־לָהּ אֵת גֻּלֹּת
עִלִּיּוֹת וְאֵת גֻּלֹּת תַּחְתִּיּוֹת: זֹאת

לְעֵין קַצְּרָא: וְסָלֵיק תְּחוּמָא לְחֵילַת בַּר הִנּוֹם דִּלְעִיבַר יְבוּס מִדָּרוֹמָא הִיא יְרוּשְׁלֵם וְסָלֵיק תְּחוּמָא לְרֵישׁ טוּרָא דְּעַל אַפֵּי חֵילַת הִנּוֹם מַעַרְבָא דִּבְסְיָפֵי מֵישַׁר גִּיבָּרַיָּא צִיפּוּנָא: וְיִסְחַר תְּחוּמָא מֵרֵישׁ טוּרָא לְמַבּוּעַ מֵי נֶפְתּוֹחַ וְנָפֵיק לְקִירְוֵי טוּרָא דְּעֶפְרוֹן וְיִסְחַר תְּחוּמָא לְבַעֲלָה הִיא קִרְיַת יְעָרִים: וּמִסְתְּחַר תְּחוּמָא מִבַּעֲלָה לְיַמָּא לְטוּרָא דְּשֵׂעִיר וְעָבַר לְעִיבַר טוּר יְעָרִים מִצִּיפּוּנָא הִיא כְּסָלוֹן וְנָחֵית לְבֵית שֶׁמֶשׁ וְעָבַר לְתִימְנָא: וְנָפֵיק תְּחוּמָא לְעִיבַר עֶקְרוֹן לְצִיפּוּנָא וְיִסְחַר תְּחוּמָא לְשִׁיכְּרוֹן וְעָבַר לְטוּר בַּעֲלָת וְנָפֵיק לְיַבְנְאֵל וַהֲווֹן מַפְקָנוֹהִי דִּתְחוּמָא לְיַמָּא: וּתְחוּם מַעַרְבָא יַמָּא רַבָּא וּתְחוּמָא דֵּין תְּחוּם בְּנֵי יְהוּדָה סְחוֹר סְחוֹר לְזַרְעִיָּתְהוֹן: וּלְכָלֵב בַּר יְפֻנֶּה יְהַב חוּלָקָא בְּגוֹ בְּנֵי יְהוּדָה עַל מֵימְרָא דַּיְיָ לִיהוֹשֻׁעַ יָת קִרְיַת אַרְבַּע אֲבוּהוֹן דְּגִבָּרַיָּא הִיא חֶבְרוֹן: וְתָרֵיךְ מִתַּמָּן כָּלֵב יָת תְּלָתָא בְּנֵי גִבָּרַיָּא יָת שֵׁשַׁי וְיָת אֲחִימַן וְיָת תַּלְמַי בְּנֵי גִבָּרַיָּא: וּסְלֵיק מִתַּמָּן לְוָת יָתְבֵי דְּבִיר וְשׁוּם דְּבִיר מִלְּקַדְמִין קִרְיַת אַרְכֵי: וַאֲמַר כָּלֵב דִּמְחֵי יָת קִרְיַת אַרְכֵי וְיִכְבְּשִׁנַּהּ וְאֶתֵּן לֵיהּ יָת עַכְסָה בְּרַתִּי לְאִתּוּ: וּכְבָשַׁהּ עָתְנִיאֵל בַּר קְנַז אֲחוּהִי דְּכָלֵב וִיהַב לֵיהּ יָת עַכְסָה בְּרַתֵּיהּ לְאִתּוּ: וַהֲוָה בְּמֵיעֲלַהּ וְאַמְלְכַתֵּיהּ לְמִשְׁאַל מִן אֲבוּהָא אַחְסַנְתָּא וְאִיתְרְכִינַת מֵעַל חֲמָרָא וַאֲמַר לַהּ כָּלֵב מַה לִּיךְ: וַאֲמַרַת הַב לִי אַחְסַנְתָּא אֲרֵי לַאֲרַע דָּרוֹמָא יְהַבְתַּנִי וְתִתֵּן לִי אֲתַר בֵּית שַׁקְיָא דְּמַיָּא וִיהַב לַהּ יָת בֵּית שַׁקְיָא עִילָּאָה וְיָת בֵּית שַׁקְיָא תַּחְתָּאָה: דא

מעין ד' פתחין וסי' מעין מי נפתוח · וחברו · ובל מעין מים יסתמו · מעין גנים באר: שלושה ד' מלאים בנביאים וסימן ויורש משם כלב את שלושה בני הענק · ויולדו לאבשלום · שערים שלושה · ותא ושלוש' מפה דיחזקא' · וכל מגלת אסתר דכוו' מלאים: ותצנח ג' וסימן ויהי בבאה ותסיתהו לשאול · וחברו דשפטים · ותקח יעל אשת חבר את יתד האהל: גלת ז' חסר בקריאה וסימן ותאמר לו תנה לי ברכה כי ארץ הנגב נתתני ג' בפסוק · וחברו ותאמר לו תנה לי ברכה דשפטים ג' בו · עמדים שנים דמלכים קדמה דפסוק חסר וי"ו: תחתיות ז' בקריאה וסימן ותאמר תנה לי ברכה כי ארץ הנגב נתתני דיהושע · שתני בבור תחתיות · והורדתיך את יורדי בור · רנו שמים כי עשה יי' · בן אדם נהה על המון מצרים · שם עולם וכל המונה · קראתי שמך יי' מבור:

רדק

אל עין רוגל · ת"י לעין קצרא וקצרא בדברי רז"ל הוא כובס הבגדים ות"י שדה כובס חקל משטח קצריא ונקר' הכובס רוגל לפי שמשפשף הבגדי' ברגליו בעת שמכבסם: גי בן הנם · ת"י חילת בר הינם והיה הגיא הזה סמוך לירושלם והוא המקום אשר טמא יאשיהו מפני הגלולים שהיו בו ושם אדוני המקום מקדם בן הנגס · ומה שנאמר ועלה הגבול והמקו' היה גיא איכו אומר ועלה כנגד הגיא אלא אל המקום שהיה בו הגיא בכל אלה הגבולים הוא הגו' ועלה כי ירושלם גבוה מכל הארצות: עמק רפאים · ת"י מישר גבריא והוא שנאמר עליו כמלקט שבלי' בעמק רפאי' והיה המקום ההוא מאז מקום הגבורי' הענקים: ותאר הגבול · כל ותאר ת"י יסחר כמו ובמחוג' יתארהו שהוא ענין סבוב: מעין מי נפתוח · הוא הנקרא בדברי רז"ל עין עיטם: הימה הגדול וגבול · וגבול יהודה למערב היה הים הגדול: וגבול הים · כלומר הים הגדול וגבולו היה גבול יהוד' לצד מערב וכת"י ותחומי': ושם דביר לפנים קרית ספר · אר"ל כי בלשון פרסי קוראין דביר לספר: עתניאל בן קנז אחי כלב · אמרו רז"ל כי אחיו מאמו היה כי כלב בן יפונה היה ועתניאל בן קנז · ומה שאמר על כלב הקנזי ייחס אותו לבעל אמו ויתכן לפרש כי אחיו מאביו ומאמו היה והיה שם אביו כלב בן יפונה וקנז כי הרבה נמצאים שתי שמות לאדם אחד והנכון אצלי עוד כי קנז היה שם ראש המשפחה והתיחסו בני המשפח' אליו ובאמרו הקנזי או בן קנז הכל אחד כי רחוק הוא ליחס האדם לבעל אמו כי אפילו למשפח' האם לא מצאנו שיתיחס האדם כי אם לבית אבותיו · ומה שאמר כל אלה בני מכיר אבי גלעד והיה שגוב ויאיר בני בת מכיר בעבור הערי' שהיו ליאיר בארץ הגלע' אמ'כן: ויהי בבוא' · באות בית השמוש ופירו' בבואה לבית בעלה: ותסיתהו הסיתה בעלה לשאול מאת אביה שדה ולא רצה הוא לשאול וכשראתה כן ותצנח מעל החמור כלומר הפילה עצמה מעל החמור שהיתה רוכבת עליו · ות"י ואתרכינ' וכן תרגום' ותפל מעל הגמל: ברכה · ת"י אחסנתא ויתכן לפרש ברכה ממש שהיא תוספת טובה כלומר שיוסיף לו על מה שנתן לה כי ידמה שנתן לה ארץ צמאה ויבשה וזהו שאמרה ארץ הנגב נתתני תרגומו חרבו המים נגובו מיא ושאלה שיתן לה עוד השדה שהיו בו גלות המי' להשקו' ארץ הנגב שנתן לה ופיר' נתתני נתת לי ויש לפרש עוד ברכה כמו ברכה בלירי וי"ת ארץ הנגב ארי לארע דרומה יהבתני · ופי' גלת מים מעיינות כמו גל נעול או פירוש בריכו' מים המתכנסין וי"ת בית שקיא:

רשי

אל עין רוגל · מעיין הכובסים תרגם יונתן עין קצרא וקור' את הכובס רוגל על שם שבועטו את בגדי הצמר ברגליו פ"ולון בלע"ז: אל כתף היבוסי מנגב · גמגמת ירושלם חוץ מן החומה ואינה בגבול בנימן שהוא בצפונו של יהודה: ועלה גי בן הנם · עודנו עולה מעט עד עין עיטם ומש' והלא' הוא יורד וזהו שאמרו רבותינו בשחיטת קדשי' שבור למיבנייה בעין עיטם שהוא' גבוה מירושלם מעט: ותאר · לשון וכסב בעוגל כמו ובמחוג' יתארהו ויונת' תירג' את כולם ויסחר: ויצא אל ערי הר עפרון · קמוע יוצא לצד הצפון והגבול מרחיב עד ערי הר עפרון: ותאר הגבול בעלה · אין זה לצד המערב אלא בליטה לצד צפון: ונסב הגבול מבעלה ימה · עכשו חוזר למכיינו הראשון מן המזרח למערב: אל כתף הר יערים מצפונ' · שהיה חוט בצפונו של הר יערי' כמלא הר יערי' בתוך גבול יהודה לפנים מן החוט: והיו תוצאות הגבול · סוף המיצר ימה אל ים הגדול שהוא מיצר מערבי: אל פי יי' ליהושע · כמה שאמר הקב"ה ליהושע: ויורש משם כלב · לאחר מיתת יהושע כי עדיין בימי יהושע לא נלכדה חברון כמה שנאמר בספר שפטים ולא נכתבה כאן אלא מפני החלוק': קרית ספר · רבותינו אמרו אלו הלכות שנשתכחו בימי אבלו של משה שהחזי' עתניאל בן קנז מפלפולו: אחי כלב · מאמו: ותצנח · ואיתרכינת הטתה עצמה ליפול לרגליו: תנה לי ברכ' · פרנס': ארץ הנגב · חרבה כמו חרבו פני האדמ' ומתרג' נגובו ס"י קת' בלע"ז כי' מנגב מכל טוב אדם שאין בו אלא תורה: נתתני · נתת לי · כמו דברו לשלום · דבר אליו בני יאכלוני יאכלו ממני בשל' בשל להם: גלת · מעיינות:

ויהיו

רלבג

ועל' הגבול גי בן הנם אל כתף היבוסי מנגב היא ירושלם · ידמה מזה המקום שירושלם לא נתחלקה לשבטי' ואולם מה שאמ' אחר זה ואת היבוסי יושבי ירושלם לא יכלו בני יהודה להורישם וישב היבוסי את בני יהודה בירושלם יורה שירושלם היתה מנחלת בני יהודה כי לא אמר לא יכלו בני ישראל להורישם אך אמ' לא יכלו בני יהודה להורישם · וזממה שאמ' בנחלת בנימין במנין עריהם אשר נפלו להם בנחלה וצלע האלף והיבוסי היא ירושלם ידמה כי ירושלם היתה מנחלת בני בנימין ולזה נפלה המחלוקת אם נתחלק ירושלם לשבטי' אם לא:

כבר

ויהיו

כלי יקר

באן בענין החלוקה הנה הגשת בני יהודה וכלב שנאמר ויגשו בני יהודה אל יהושע בגלגל וכו' וכל הענין היה בעת המלחמה עם חברון ולא נכתב ונזכר כי אם בחלוקה ולא בכיבוש עוד כתב קרוב לזה טעם היות שהארץ שקטה ממלחמה בקש יותן לו את חברון לאחר ריב הוא לבדו בזה יורה מוזק לבו והיותו אמיץ בסי"ת · ומ"ש ויורש משם שתיבת משם מיותרת שלי אפשר לומר שמשם מהותו מקום גרשם ולא ממקום זולתו אלא נסעו מפחדו ומכח גבורתו למקום אחר שהרי בספר שופטים נאמר ויכו את ששי וכו' הרי שהכום והרגום ואפשר שמשם חוזר אל מ"ש אל פי ה' וז"ש ויורש משם ר"ל משם ומעת ענין המרגלים משם זכה כלב להורישם כי שם נאמר וזרעו יורישנה וכן אמר כלב למעלה והורשתים כאשר דבר ה' באופן שמשם מדברו ית' הנז' זכה כלב להורישם ומ"ש את שלשת בני הענק מגיינא למה לי ותנא וכדר מפרש אותם הכונה לומר כי באו יחדיו שלשתן להלחם עם כלב ועזרו הש"י עם היותם חוט משולש ז"ש ג' ועוד שהיו בני הענק בנים דייקא גדולים ותקיפים עכ"ז בכבשו לקניו כאלו היו ילידי הענק ילידי יום קטנים וזהו שקשר ואמר ילידי הענק:

ויעל משם אל יושבי דביר אחז"ל דביר בלשון פרסי ספר:

ויאמר כלב אשר ילכוד את קרית ספר עיין פי' רש"י ז"ל כ"ל שהכריחו כן מג' הכרחיות הא' מהענין עצמו כי כלב לבו כלב הארי והראיה שכבש חברון כחוט של ענקים ואיך יחת מפני דביר הלא מנער היא שנית דמה לו לפסוק להזכיר ששם דביר לפני' קרית ספר מאי דהו' הוה ויקשה עוד לכלב למה לא אמר אשר ילכוד את דביר והוא שמה ביום הזה ולמה הזכיר השם שעבר קרית ספר ועוד קשה כפל אשר יכה ולכדה הכא' ולכידה למה באחת מספיק ועוד קשה שהיה לו להקדים הלכידה להכאה מכח כל אלו הדקדוקים הכריחו חז"ל שעל ההלכות שנשתכחו קאמר ולכך כינה שם זה של קרית ספר לשון קריאה ואין מקרא יוצא מידי פשוטו שהמדייקה לכך וג"כ ההלכות שנשתכחו ובזה מובן כפל אשר יכה על הפשט ולכד · אל ההלכות שנשכחו ללמדם בפלפול ובזה בנין אומרו בסמוך:

וילכדה עתניאל בן קנז וכו' ולא כתיב ויכה · וילכדה אלא · וילכדה בלבד לרמוז אל לכידה ההלכות שנשתכחו שבשבילן נתן לו עכסה בתו לאשה ובזה נבין משחז"ל על כלב שהוא א' מהג' שהלו שלא כהוגן והשיב להם הש"ית כהוגן שסי' אפשר ילכדה עבד' לו כותי שכתי"ש כיחה שנכון לבו של כלב שלא ילכוד הלכות אלו שנשתכחו כי אם האיש הירא את ה' ורוח ה' מספס בו להחזיר עטרה ליושנה וז"ש וילכדה עתניאל וכו' וזה גם כן הכרח לחז"ל מלבד ההכרחיו הנזכרות ומ"ש אחי כלב כתב רש"י ז"ל מאמו ע"כ כי כלב בן יפונה הוא ועתניאל בן קנז הוא ומה שנקרא הקנזי ע"ש בעל אמו ויש אומרים אחיו מאב ואם והקנזי זקנו ויפונה אביו והרד"ק כתב הקנזי על ראש המשפחה שנקרא הקנזי ע"כ · ומ"ש עכסה פי' חז"ל כאלו אמר כעסה לשון כעס שכל הרואה אותה כועס על אשתו:

ויהי בבואה וכו' בלשון ותסיתהו דרשו חז"ל דהסתה היא שאמרה לו מה חמור זה כיון שאין תבן באבוסו צועק כך אשה שאין לה תבואה בתוך ביתה צועקת ע"כ כתב הרד"ק פי' בבואה כו' ע"ש ובן פי' מהרי"ה ז"ל והוסיף לפרש שלהיות שאין ראוי לאשה לשאל מזולת בעלה כי אם ברשו' בעלה לכך כתיב והסיתהו לבעלה שיתן לה רשות לשאל מאביה שדה והנה הוא רכה לבכיה מהחמור לשאל אולי היה כדי לנשק רגלי אביה עשתה כן להראות היותה מתבודדת במחשבתה כל כך עד שנפלה מהחמור ולזה כששאלה אביה ואמר מה לך השיבה תנה לי ברכ' ר"ל תפה לי ארץ ברכה ולא ארץ ערבה ושוחה כאשר נתת לי ארץ הנגב נגובה מכל טוב ע"כ · ולי אפשר ותסיתהו בבואה אלו ובמה הסיתה לוהו באומרו אליו שהיא מסכמת לשאל מאת אביה ברכה ושדה כי בדברים אלו פטומי מילי הסיתה את בעלה ונסית אליה אמנם ההרגוס שת"י ואמלכתיה למשאל לשון המלכה הוא עצה שיעצ' אותו כך לשאל כדפי' הרד"ק ומ"ש מה לך לשון זכר דהי"לל לך דהשפה שהשם אולי הידי לה היזה צער או קטטה עם בעלה ולז"א מה לך לשון זכר להורות הרעומת אל עתניאל בן קנז בעלה: ותאמר

רש״י

ויהיו הערים מקצה למטה בני יהודה · בגבול מטה יהודה הוא שאמרו רבותינו לא מנה יהושע אלא עיירות העומדות על הגבולים: כל ערים עשרים ותשע · ובפרטן אתה מוציא שלשים ושמנה אלא אלה היתרות נטלו בני שמעון מחבל בני יהודה ונזכרות הם בנחלת שמעון באר שבע ומולדה חצר שועל ועצם ואל תולד וחרמה וצקלג ועין ורמון הרי תשע היתרות המכוונות כאן: ערים ארבע עשרה · ובפרטן חמש עשר׳ אומ׳ אני תפוח והעינ׳ אח׳ וזה פירושו תפוח והעין שלו הוא עין תפוח האמור בנחלת מנשה אל יושבי עין תפוח: והים הגדול וגבול · נשין שנים שקורין אילש״ש בלע״ז: לא

כ זאת נחלת מטה בני־יהודה למשפחתם: ויהיו הערים מקצה למטה בני־יהודה אל־גבול אדום בנגבה קבצאל ועדר ויגור: וקינה ודימונה ועדעדה: וקדש וחצור ויתנן: זיף וטלם
כה ובעלות: וחצור חדתה וקריות חצרון היא חצור: אמם ושמע ומולדה: וחצר גדה וחשמון ובית פלט: וחצר שועל ובאר שבע ובזיותיה: בעלה ועיים ועצם:
ל ואלתולד וכסיל וחרמה: וצקלג ומדמנה וסנסנה: ולבאות ושלחים ועין ורמון כל־ערים עשרים ותשע וחצריהן: בשפלה אשתאול וצרעה ואשנה: וזנוח
לה ועין גנים תפוח והעינם: ירמות ועדלם שוכה ועזקה: ושערים ועדיתים והגדרה וגדרתים ערים ארבע־עשרה וחצריהן: צנן וחדשה ומגדל־גד: ודלען והמצפה ויקתאל: לכיש
מ ובצקת ועגלון: וכבון ולחמס וכתליש: וגדרות בית־דגון ונעמה ומקדה ערים שש־עשרה וחצריהן: לבנה ועתר ועשן: ויפתח ואשנה ונציב: וקעילה ואכזיב ומראשה ערים
מה תשע וחצריהן: עקרון ובנתיה וחצריה: מעקרון וימה כל אשר־על־יד אשדוד וחצריהן: אשדוד בנותיה וחצריה עזה בנותיה וחצריה עד־נחל מצרים והים הגבול וגבול: ובהר שמיר ויתיר ושוכה: ודנה
נ וקרית־סנה היא דבר: וענב ואשתמה וענים: וגשן וחלן וגלה ערים אחת־עשרה וחצריהן: ארב ודומה ואשען: וינום ובית־תפוח ואפקה: וחמטה וקרית־ארבע היא חברון וציער ערים תשע
נה וחצריהן: מעון כרמל וזיף ויוטה: ויזרעאל ויקדעם וזנוח: הקין

תרגום

דא אחסנת שבטא דבני יהודה לזרעיתהון: והוה קירויא מסיפי לשבטא דבני יהודה על תחום אדום בדרומא קבצאל ועדר ויגור: וקינה ודימונה ועדעדה: וקדש וחצור ויתנן: זיף וטלם ובעלות: וחצור חדתה וקריות חצרון היא חצור: אמם ושמע ומולדה: וחצר גדה וחשמון ובית פלט: וחצר שועל ובאר שבע ובזיותיה: בעלה ועיים ועצם: ואלתולד וכסיל וחרמה: וצקלג ומדמנה וסנסנה: ולבאות ושלחים ועין ורמון כל קירויא עשרין ותשע ופצחיהן: בשפלתא אשתאול וצרעה ואשנה: וזנוח ועין גנים תפוח והעינם: ירמות ועדלם שוכה ועזקה: ושערים ועדיתים והגדרה וגדרותים קירוין ארבע עסרי ופצחיהן: צנן וחדשה ומגדל גד: ודלען והמצפה ויקתאל: לכיש ובצקת ועגלון: וכבון ולחמס וכתליש: וגדרות בית דגון ונעמה ומקדה קירוין שית עשרי ופצחיהן: לבנה ועתר ועשן: ויפתח ואשנה ונציב: וקעילה ואכזיב ומראשה קירוין תשע ופצחיהן: עקרון וכפרנהא ופצחהא: מעקרון ומערבא כל קירויא דעל תחום אשדוד ופצחיהן: אשדוד כפרנהא ופצחהא עזה כפרנהא ופצחהא עד נחלא דמצרים וימא רבא ותחומיה: ובטורא שמיר ויתיר ושוכה: ודנה וקרית סנה היא דביר: וענב ואשתמה וענים: וגושן וחולון וגילה קירוין חדא עסרי ופצחיהן: ארב ודומה ואשען: וינום ובית תפוח ואפקה: וחומטא וקרית ארבע היא חברון וציעור קירוין תשע ופצחיהן: מעון כרמל וזיף ויוטה: ויזרעאל ויקדעם וזנוח: הקין

רדק

ויהיו הערי׳ מקצה למטה בני יהודה · פי׳ כמו הסוף ויהי מקצה הערי׳ למטה בני יהודה אל גבול אדום בנגבה ולפיכך נקדו בצרי לפי שהוא סמוך ובאמרו מקצה הוא שאמרו רז״ל לא מנה יהושע אלא הערים העומדות על הגבולים: כל ערים עשרים ותשע · ובפרטם תמצא ל״ח והתשע היתרו׳ היו לבני שמעון וספרם בנחלת בני יהודה בפרט לפי שהיו בנחל׳ בני יהוד׳ כמו שאמר ויהי נחלתם בתוך נחלת בני יהודה וכם כתיב אלה הערים היתרו לשמעון באר שבע וחצר שועל בלה והיא בעלה שכתוב הנה ועצם ואלתולד ובתול זהו וכסיל שכתוב הנה וחרמה וצקלג ועין ורמון והנה הם עשר בזה המנין והם מכוונות בנחל׳ בני שמעון ואין לנו נותרו׳ אלא תשע אלא נאמר כי בלה אינו בעלה ובתול אינו כסיל אף על פי שהוא נראה כן ועוד יש ערים ספורות למטה שמעון בנחלת יהודה והם גם כן ספורו׳ בנחלת בני שמעון והם עתר ועשן כמו שכתוב וצקלג שזכר הנה לבני יהודה וזכר אותה גם כן לבני שמעון ואנו רואי׳ כי מיו׳ שישב בה דוד היתה למלכי יהודה כאמר כי לקחוה בני ישרא׳ בעת כבש הארץ ונפלה לחלק שמעון ואחר כך לקחה מלך גת מהם עד שישב דוד בה על כן היתה למלכי יהודה מהיום ההוא והלאה: שכה ועזקה · ועוד זוכר למטה סוכה וכן חסנה זוכר אותה בב׳ מקומות נקראים בשם אחד והיה לאחד מהם שם לווי להבדיל ביניה ולא נזכר בכתו׳: ערים ארבע עשרה · ובפרטן תמצא חמש עשרה ואפשר כי הגדרה וגדרתים עיר אחת: והים הגבול וגבול · כתיב הגבו׳ כלומר כי הים היה גבולם וקרי׳ הגדול: לא

מסרה

אשתאול ג׳ מלאים וסימן בשפלה אשתאול וצרעה · וירדו אחיו וכל בית · ותחל רוח יי׳ לפעמו: ומגדל ז׳ בקריאה וסימן ויאמרו הבה נבנה לנו עיר · צנן וחדשה ומגדל גד · ויראון ומגדל אל חרם · ומגדל עז היה בתוך העיר · יסוב כל הארץ כערבה מגבע לרמון: ומעל לשער אפרים ועל שער ב׳ בו דעזרא: ויפתח ג׳ קמץ וא׳ פתח וסי׳ ויפתח ואשנה · ויפתח הגלעדי · ויפתח שפתיו עמך · חד שום קרתא חד שום גברא חד לישן פתיחה: וימה ג׳ וסימן בסדר לך לך: ובהר ב׳ וסי׳ יוצאים בבקעה ובהר · ובהר שמיר ויותר: בתרא ר״פ וקדמא ס״פ:

ויפתח ג׳ ב׳ קמץ ואח׳ פתח חד שום קרתא וחד שום גברא וחד לישן פתיחה

ובהר ב׳ חד ר״פ וחד ס״פ יוצאים בבקעה ·

כלי יקר

ותאמר תנה לי ברכה עיין פי׳ רש״י ז״ל ואם באנו ללמוד מדבריהם לפרש דרך דרש בוכל לומר ארץ הנגב תלמיד חכם כמו הרוצה להחכים ידרים ונגב לשון דרום והרד״ק ז״ל פי׳ ע״ש ול״נ שמנהג העול׳ היום בבוא הבת אל אביה תקלת כל דבר נוסקת ידיו ומברך אותה וז״ש מה לך והשיבה תנה לי ברכ׳ שתברכני אבי וג״כ הודיע אגב אורחין כי ארץ הנגב נתתני וכו׳ ומ״ש ויתן לה את גלות עליות אחז״ל מי שרזי עליונים ותחתונים גלוים לו שואל ממני עוד אמר הנה הוא עתניאל הוא יעבץ עתניאל שענאו אל יעבץ שיעץ ורבץ תורה בישראל ומה שמו יהודה אחי שמעון ומנלן שענאו אל דכתיב ויק׳ יעבץ לאלהי ישראל אם ברך תברכני בתור׳ והרבית את גבולי בתלמידים והית׳ ידך עמדי שלא אשכח למודי ועשית לי מרע׳ שיהיו לרעי׳ כמותי לבלתי עצבי שלא ישגפני יצה״ר מלשכות ואם תעשה לי מוטב ואם לאו הריני יורד בנסיסי לשאול זו משנת ר׳ נתן ר״י הנשיא אמר אם ברך תברכני בפרי׳ ורביה והרבית את גבולי בבנים ובנות והית׳ ידך עמדי במשא ומתן ועשית לי מרעה שלא יהיה לי לא מיחוש אזנים ולא מיחוש עינים לבלתי עצבי שלא ישגפני יצר אם אתה עושה כן מוטב ואם לאו הריני יורד בנסיסי לשאול ע״כ ולשיט׳ ר׳ נתן מפר׳ ויבא אלהים אשר שאל שיביאהו ה׳ לשאול אמכם לפי׳ ר׳ יהודה הנשיא אשר שאל הוא לשאול ולחזר על הפתחים:

כלי יקר

אומר תפוח והעינים ר׳ שמואל בר נחמני אמר שנתנה עינים לדבריה כשתבעה וכו׳ פ׳ המקנ׳ וצריך להבין דא״כ הי״ל תפוח ועינ׳ מאי והעינם ועוד הי״ל ועינים ונבין ג״כ דברי רבי שמואל אם פליג את״ק או לא ונר׳ דכ״ע לא פליגי דמקום יש ששמו עינם ובהכי איירי קרא דפתח עינים אלא מדשני וקאמר עינים ולא קאמר עינם כדכתיב והעינם לכך דרשו מלמד שהלכה ויסבה לה בפתחה של אברהם וכו׳ ור׳ שמואל דריש לשנתנה עינים לדבריה וכו׳ וז״ש כאן והעינם בה״א הידיעה להגיד נפלאות תמים דעים שבאותו מקום שנולד פרץ וזרח מיהודה שהמשיח מהם שם נפל גורלו והבן זה · ועוד אפשר לי לומר במה שאמר רש״י ז״ל כאן תפוח והעינ׳ אחד דאם לא כן ט״ו עיירות הם · ואו׳ אני דפתח עינים הוא תפוח עינ׳ והחליף הכתוב תפח לפתח ועינם לעינים למשאחז״ל הנז׳ לעיל הדרש׳ א׳ לשון פתח של אברהם ועינים לשון עינים ממש והדרש׳ הב׳ שנתנה עינים לדבריה ופתח לשון פתחי היתר ועינים לשון דוגמה כדפרש״י ז״ל:
ירמות ועדולם סוכה ועזק׳ עיין הרד״ק ז״ל ולי נר׳ שבזה יובן או׳ אח״כ:
ושערים ועדיתי׳ וכו׳ ערים י״ד ובפרטן תמצא ט״ו ואמנם אפש׳ בעדולם סוכו א׳ שתיבת סוכו לסימן עדולם להפוקי עדולם אחרת כעין רעהו העדלומי וזו עדולם סוכו ולהת באופן שעדולם וסוכו א׳ עוד אפשר שתיבת תפוח מקושר׳ עם ועין גנים תפוח והכל א׳ עין גנים של תפוחי׳ והיינו דלא כתיב ותפוח ורש״י ז״ל כתב לומר אני תפוח כו׳ והרד״ק ז״ל כתב ובפרטן תמצא ט״ו ואפשר כי הגדרה וגדרותיה א׳ ע״כ וסברת מהרי״א כתבתיה לעיל בפ׳ זאת נחלת וכו׳:
אשדוד בנותיה וכו׳ עיין הרד״ק ז״ל: **ואת** היבוסי יושבי ירושלים כו׳ עיין פי׳ רש״י ז״ל וכן כתב הרד״ק ז״ל ע״ש וכן העתיק מהרי״א ז״ל · והוסיף לומר שמ״ש עד היו׳ הזה ר״ל עד שנכתב זה וממ״ש לא יכלו בני יהודה להורישם נראה שירושלים בנחלת יהודה ובנחלת בנימן אמר ונלא האלף היבוסי היא ירושלים יורה שהיתה ירושלם מנחלת בנימן ולזה נפל המחלוקת בין חז״ל אם נתחלקה ירושלם אם לאו והאמת שהיה לשניהם חלק בה כי היתה רצועה יוצאת מחלקו של יהודה לחלקו של בנימן · עכ״ל וכבר כתבתי לעיל בפס׳ ועלה הגבול גי בן הנום ע״ש ובפרקי ר׳ אליעזר כשבאו המלאכים אל אברהם ורץ להביא בן בקר ורץ בן הבקר למערת המכפלה ונכנס אחריו וראה אדם וחוה שוכבי׳ על מטותיהם ונרות דולקים עליהם וריח טוב כריח ניחוח לפיכך אמר׳ לאחוזת קבר אמר לבני יבוס לקנות מהם במאמר זהב ובמכתב עולם וכי יבוסים היו והלא חתיים היו אלא על שם העיר נקראו ולא קבלו עליהם אמרו יודעים אנו שעתיד הקב״ה ליתן לזרעך את כל הארצות האל כרות אמנו ברית שאין זרעך יורש מארץ יבוס וכרת עמהם ברית ואח״כ קנה מהם מערת המכפלה מה עשו אנשי יבוס עשו צלמי נחשת וכתבו עליהם ברית השבועה והעמידו אותם ברחוב העיר וכשבאו ישראל לכבוש הארץ רצו ליכנס לעיר ולא היו יכולים מפני הברית שנאמר והם היבוסי יושבי ירושלי׳ וכו׳ והמלך דוד רצה להכנס ולא הניחוהו שנאמר ויאמרו אנשי יבוס לא תבוא הנה אותה השבועה ראה דוד וחזר לאחוריו שנאמר וישב דוד במצודה ויקרא לו עיר דוד אמרו אין הנו

זאת נחלת וכו׳ ויהיו הערים מקצ׳ למטה יהודה עיין הרד״ק ז״ל וכן כתב רש״י ז״ל ואני או׳ שאין צורך לשרש הכתו׳ אלא ה״ק ויהי מקצ׳ הערים ר״ל אלו הערים שאזכיר ל״ח מקצתם הם למטה יהודה ולא כלם כי בני שמעון לקחו היתרו׳ על כ״ט כמ״ש רש״י ז״ל גבי ויהיו וכו׳ כל ערים כ״ט ובפרטן אתה מוצא ל״ח אלא היתרו׳ נטלו בני שמעון מחבל בני יהוד׳ הנז׳ בנחלת בני שמעון באר שבע ומולד׳ וחצר שועל ועצם ואל תולד וחרמ׳ וצקלג ועין ורמון הרי ט׳ היתירות כאן ע״כ באופן שהערים ל״ח שאזכיר לא היו כולם למטה יהודה כ״א מקצ׳ ר״ל מקצתן היו לבני יהודה הכ״ט בלבד והט׳ לשמעון ושמעתי עוד בזה כי במס׳ גיטין פ״ה שדרשו צקלג ומדמנ׳ וסנס׳ כל מי שיש לו עסק בגימ׳ על חבירו ומדמנ׳ לשון יושב ודומם שומע חרפתו ואינו משי׳ וסנס׳ שוכני סנה יפרע ממנו ההכרח לדבריהם הוא שאו׳ ט׳ ועשרים והם ל״ח אמא דט׳ לדרש׳ קאתו ולא שהיו עירי׳ בפשוט וכן דרשו קינ׳ ודימונ׳ ועדעדה כל מי שיש לו קנא׳ על חבירו ודומ׳ שוכן עדי עד יפרע ממנו ע״כ שמעתי ובזה נתרץ הנותרות דאפשר לדרוש עוד ג׳ ערים מהם וכיוצא בדרשות אלו והכ״ט לעיירות ממש ומהרי״א ז״ל כתב כל ערים כ״ט מלבד חצריהן שהן הט׳ הנותרות שעולים בין הערים וחצריהן ל״ח וכן פי׳ בסמוך בפסוק ושערים ועידיתם וכו׳ וקשיא לי דמה נשתנו ב׳ חשבונות בערים אלו למנות בפרטן חצריהן ובחשבון הכללי אינו כולל חצריהן לא כן בפסוק שאר החשבונות שאינו מזכיר שמות החצרים ועוד דבשלמא בחשבון ניחא שאמר וחצריהן על אלו הט׳ יתירות אבל בסמוך קשיא שאמר וחצריהן בלשון רבים על מקום אח׳ שמנה ט״ו בפרט ובכלל אומר י״ד:
וזנוח ועין גני׳ תפוח והעינם אחז״ל במס׳ סוטה רבי יוחנן אמר ממקום ששמו עינים וכן הוא

הַקִּין גִּבְעָה וְתִמְנָה עָרִים עֶשֶׂר
וְחַצְרֵיהֶן׃ חַלְחוּל בֵּית־
צוּר וּגְדוֹר׃ וּמַעֲרַת וּבֵית־עֲנוֹת
וְאֶלְתְּקֹן עָרִים שֵׁשׁ וְחַצְרֵיהֶן׃
קִרְיַת־בַּעַל הִיא קִרְיַת
יְעָרִים וְהָרַבָּה עָרִים שְׁתַּיִם וְחַצְרֵיהֶן׃
ס בַּמִּדְבָּר בֵּית הָעֲרָבָה
מִדִּין וּסְכָכָה׃ וְהַנִּבְשָׁן וְעִיר־הַמֶּלַח
וְעֵין גֶּדִי עָרִים שֵׁשׁ וְחַצְרֵיהֶן׃
וְאֶת־הַיְבוּסִי יוֹשְׁבֵי
יְרוּשָׁלִַם לֹא־יוּכְלוּ בְנֵי־יְהוּדָה
לְהוֹרִישָׁם וַיֵּשֶׁב הַיְבוּסִי אֶת־בְּנֵי
יְהוּדָה בִּירוּשָׁלִַם עַד הַיּוֹם הַזֶּה׃
א וַיֵּצֵא הַגּוֹרָל לִבְנֵי יוֹסֵף מִיַּרְדֵּן יְרִיחוֹ
לְמֵי יְרִיחוֹ מִזְרָחָה הַמִּדְבָּר עֹלֶה
מִירִיחוֹ בָּהָר בֵּית־אֵל׃ וְיָצָא מִבֵּית־
אֵל לוּזָה וְעָבַר אֶל־גְּבוּל הָאַרְכִּי
עֲטָרוֹת׃ וְיָרַד יָמָּה אֶל־גְּבוּל הַיַּפְלֵטִי
עַד־גְּבוּל בֵּית־חֹרוֹן תַּחְתּוֹן וְעַד־גָּזֶר
וְהָיוּ תֹצְאֹתָו יָמָּה׃ וַיִּנְחֲלוּ בְנֵי־
יוֹסֵף מְנַשֶּׁה וְאֶפְרָיִם׃ וַיְהִי גְּבוּל
בְּנֵי־אֶפְרַיִם לְמִשְׁפְּחֹתָם וַיְהִי גְּבוּל
נַחֲלָתָם מִזְרָחָה עַטְרוֹת אַדָּר עַד־בֵּית
ה חוֹרֹן עֶלְיוֹן׃ וְיָצָא הַגְּבוּל הַיָּמָּה
הַמִּכְמְתָת מִצָּפוֹן וְנָסַב הַגְּבוּל מִזְרָחָה
תַּאֲנַת שִׁלֹה וְעָבַר אוֹתוֹ מִמִּזְרַח
יָנוֹחָה׃ וְיָרַד מִיָּנוֹחָה עֲטָרוֹת
וְנַעֲרָתָה וּפָגַע בִּירִיחוֹ וְיָצָא הַיַּרְדֵּן׃
מִתַּפּוּחַ יֵלֵךְ הַגְּבוּל יָמָּה נַחַל קָנָה
וְהָיוּ תֹצְאֹתָיו הַיָּמָּה זֹאת נַחֲלַת מַטֵּה
בְנֵי־אֶפְרַיִם לְמִשְׁפְּחֹתָם׃ וְהֶעָרִים
הַמִּבְדָּלוֹת לִבְנֵי אֶפְרַיִם בְּתוֹךְ נַחֲלַת
בְּנֵי־מְנַשֶּׁה כָּל־הֶעָרִים וְחַצְרֵיהֶן׃
י וְלֹא הוֹרִישׁוּ אֶת־הַכְּנַעֲנִי הַיּוֹשֵׁב
בְּגָזֶר וַיֵּשֶׁב הַכְּנַעֲנִי בְּקֶרֶב אֶפְרַיִם
עַד־הַיּוֹם הַזֶּה וַיְהִי לְמַס־עֹבֵד׃
א וַיְהִי הַגּוֹרָל לְמַטֵּה מְנַשֶּׁה
כִּי־הוּא בְּכוֹר יוֹסֵף לְמָכִיר בְּכוֹר
מְנַשֶּׁה אֲבִי הַגִּלְעָד כִּי הוּא הָיָה אִישׁ
מִלְחָמָה

הַקִּין גִּבְעָה וְתִמְנָה קִירְוִין עֲשַׂר וּפַצְחֵיהֶן׃ חַלְחוּל בֵּית צוּר וּגְדוֹר׃ וּמַעֲרַת וּבֵית עֲנוֹת וְאֶלְתְּקוֹן קִירְוִין שִׁית וּפַצְחֵיהֶן׃ קִרְיַת בַּעַל הִיא קִרְיַת יְעָרִים וְהָרַבָּה קִירְוִין תַּרְתֵּין וּפַצְחֵיהֶן׃ בְּמַדְבְּרָא בֵּית מֵישְׁרָא מִדִּין וּסְכָכָה׃ וְנִבְשָׁן וְקִרְיַת מֶלַח וְעֵין גֶּדִי קִירְוִין שִׁית וּפַצְחֵיהֶן׃ וְיָת יְבוּסָאֵי יָתְבֵי יְרוּשְׁלֵם לָא יְכִילוּ בְּנֵי יְהוּדָה לְתָרָכוּתְהוֹן וִיתִיבוּ יְבוּסָאֵי עִם בְּנֵי יְהוּדָה בִּירוּשְׁלֵם עַד יוֹמָא הָדֵין׃ וּנְפַק עַדְבָא לִבְנֵי יוֹסֵף מִיַּרְדְּנָא דִירִיחוֹ לְמַיָּא יְרִיחוֹ מַדִּינְחָא לְמַדְבְּרָא דְּסָלֵיק מִירִיחוֹ בְּטוּרָא לְבֵית אֵל׃ וְנָפֵיק מִבֵּירַת אֵל לְלוּז וְעָבַר לִתְחוּם אַרְכִּי לַעֲטָרוֹת׃ וְנָחֵית לְיַמָּא לִתְחוּם יַפְלֵיט עַד תְּחוּם בֵּית חוֹרוֹן אַרְעָאָה וְעַד גָּזֶר וַהֲווֹן מַפְּקָנוּהִי לְיַמָּא׃ וְאַחְסִינוּ בְּנֵי יוֹסֵף מְנַשֶּׁה וְאֶפְרָיִם׃ וַהֲוָה תְּחוּם בְּנֵי אֶפְרַיִם לְזַרְעֲיָתְהוֹן וַהֲוָה תְּחוּם אַחְסַנְתְּהוֹן מַדִּינְחָא עַטְרוֹת אַדָּר עַד בֵּית חוֹרוֹן עִילָאָה׃ וְנָפֵיק תְּחוּמָא לְיַמָּא לְמִכְמְתָה מִצִּיפּוּנָא וּמִסְתַּחַר תְּחוּמָא מִמַּדִּנְחָא לְתַאֲנַת שִׁילֹה וְעָבַר לֵיהּ מִמַּדְנַח לְיָנוֹחַ׃ וְנָחֵית מִיָּנוֹחַ לַעֲטָרוֹת וּלְנַעֲרָתָה וּמָעֲרַע בִּירִיחוֹ וְנָפֵיק לְיַרְדְּנָא׃ מִתַּפּוּחַ אָזֵיל תְּחוּמָא לְיַמָּא לְנַחֲלָא דְקָנָה וַהֲווֹן מַפְּקָנוּהִי לְיַמָּא דָא אַחְסָנַת שִׁבְטָא דִבְנֵי אֶפְרַיִם לְזַרְעֲיָתְהוֹן׃ וְקִירְוַיָּא דְמַפְרְשָׁן לִבְנֵי אֶפְרַיִם בְּגוֹ אַחְסָנַת בְּנֵי מְנַשֶּׁה כָּל קִירְוַיָּא וּפַצְחֵיהֶן׃ וְלָא תָרִיכוּ יַת כְּנַעֲנָאֵי דְּיָתִיב בְּגָזֶר וִיתִיבוּ כְּנַעֲנָאֵי בְּגוֹ בֵּית אֶפְרַיִם עַד יוֹמָא הָדֵין וַהֲווֹ לְמַסְּקֵי מִסִּין פָּלְחִין׃ וַהֲוָה עַדְבָא לְשִׁבְטָא דִמְנַשֶּׁה אֲרֵי הוּא בּוּכְרָא דְיוֹסֵף לְמָכִיר בּוּכְרָא דִמְנַשֶּׁה אֲבוּהִי דְגִלְעָד אֲרֵי הוּא הֲוָה גְּבַר עָבֵיד

לוזה ד' בקריאה וסימן ויבא יעקב לוזה אשר · ויצא מבית אל לוזה · ועבר משם הגבול לוזה ב' בפסו' :

רשי

לא יכלו בני יהודה להורישם · שנינו בספרי ר' יהושע בן קרחה אומר יכולי' היו אלא שלא היו רשאין מחמת השבוע' שנשבע אברה' לאבימלך · ויבוסי זה לא ע"ש האומה הוא אלא מגדל דוד שהיה בירושלם ושמו יבוס ובני אותו מחוז מפלשתי' היו וכשכבשו בני יהוד' את ירושלם לא הורישו את בני אותו מחוז : ויצא הגור' לבני יוסף · במיל' לפוני של גמר כיבושו של יהוש' נפל להם הגורל כמו שאמור למטה ובני יוס' יעמדו על גבולם מצפון והרבה מן הארץ היה בין בני יהוד' ובין בני יוסף : מירד' יריחו למי יריחו שנטלו שאר השבטי' אחריהם כמו שמצינו בשבט בנימן ויהי הגבול גורלם בין בני יהודה ובין בני יוסף מירדן יריחו למי יריחו התחיל הגבול למזרח : המדב' עולה מיריחו · אל המדבר עולה הגבול מיריחו ובא לו לצד מערב לבית אל : מזרחה עטרות אדר · למזרח מתחיל בעטרות אדר ומשם רוחב תחומו עד בית חורון הרי רחבו : ויצא הגבול · משם ארכו הימה לצד מערב אל המכמתת מצפון של המכמת' הולך החוט : ונסב הגבול · מתפס' רוחב התחום לצד צפון והחוט יוצ' בבליעתו במזרחה של תאנת שילה : ועב' אותו · ועב' הגבול את תאנ' שילה ועבר החוט ממזרח של ינוח' כל זה בליעת הרוחב עד ויצא הירדן ושם עיר ושמ' תפוח ומשם ישוב החוט למדת ארך הגבו' ימה לנחל קנה : והערים המבדלות · וגם זה עוד מנחלת אפרי' ערים היו להם מובדלו' מתחומו ומובלעו' בתוך נחלת בני מנש' : למכי' בכור מנשה · לפיכך נטל תחלה בימי משה בעבר הירדן ויהיו לו הגלעד והבשן :

ויפלו

רדק

לא יכלו בני יהודה להורישם · כתי' יוכלו כי אף בזמן העתיד לא יוכלו עד שבא דוד וקרי יכלו כי לא יכלו אז להורישם בעת כבוש הארץ ואמרו רז"ל יכולין היו אלא שלא היו רשאים מפני השבועה שנשבע אברהם לאבימלך והיבוסי הזה לא היה היבוסי משבעה גוים אלא אדם אחד שהיה שמו יבוס והיה מפלשתים מזרע אבימלך ונקרא המקום על שמו יבוס ולוכ' המשפחה ההיא יושבי ירושל' היה שמם יבוסי מתיחסים אל יבוס וכן ארונה היבוסי שהיה מלך המקו' ההוא ומבצר המקום הזה הוא ציון שהיא בירושל' ועד דוד לא היה נכבש המקום הזה ולדעת רז"ל לא כבשוהו מפני השבועה ודוד הסיר העורים והפסחים שהיו צלמי נחשת והיה כתו' בהם דבר השבועה ואחר כך כבש המגדל ההוא ואחר כך קנה דוד את עיר היבוסי לישרא' בממכר זהב בכתב לאחוזת עולם שנאמר ויתן דוד לארונ' במקום וגומ' · ועוד אמרו כי השבוע' היתה לו ולניני ולנכדי וכשכבשו בני יהודה את ירושלם היה נכד אבימלך חי עדיין ולא יכלו לכבוש המצודה עדיין מפני השבועה ובימי דוד לא היה עדיין הנכד חי ועוד נכתב כזה עוד בספר שמואל ולפי הפשט היה המבצר חזק ולא היה כח לבני יהוד' להורישם אולי היתה סבה מאת יי' שלא תלכד המצודה ההיא עד מלוך דוד מלך ישרא' כדי שתקרא על שמו לפי שהיה ראש ממלכת ישראל ומה שאמר עד היום הזה יהושע כת' כן כי הוא כתב ספרו לפי הקבלה ובימיו לא הורישם מירושלם ואף בימי דוד מצאנו שהיו שם : מבית אל לוזה · זה מקום היה שמו בית אל ואינו המקום שקרא יעקב אבינו בית אל כי אותו שמו לוז והנה הוא אומר שיצא הגבול מבית אל ללוז ומגבול בנימן היה לוז כמו שאמו' בנחלת בנימן ועבר משם הגבול לוזה אל כתף לוזה נגבה הוא בית אל : המבדלות · בחירק המ"ם והוא תואר או החירק מקום שורק והוא פעול מבניין הפעיל ופי' הערים המבדלות לפי שאמר זאת נחלת מטה בני אפרים אמר ועוד היו להם ערי' בתוך נחלת מטה בני מנשה מובדלות ונכרות וידועות להם כמו שכתב ומפרש אותם בספור נחלת בני מנשה : כי הוא בכור יוסף · כלומר לפי שהיה הוא בכור יוסף ומכיר היה בכורו והיה איש מלחמה זה גרם לו שבאה לו הנחלה בארץ הגלעד כי בני גד ובני ראובן שאלו אותה הארץ מפני שהיה להם מקנה רב והיא היתה ארץ מקנה אבל חצי שבט מנשה לא היה לו אלא מפני גבורתו של מכיר שלכבד הארץ וזו הברכה היתה לו מפני שהיה אביו בכור יוסף והוא היה בכור גם כן ובעבורו רמז משה בברכתו בכור שורו הדר לו וקרני ראם קרניו בהם עמים ינגח יחדו :

רלבג

כבר יפול ספק במה שנזכר בכאן מנחלת בני יהודה שאחר כך נתנו קצת מעריהם למטה שמעון וזכר הסבה בזה כי היה חלק בני יהוד' רב מהם וינחלו בני שמעון בתוך נחלתם איך יתכן והנה היתה זאת החלוקה כלה בגורל על פי יי' האם נעלם ממנו דבר עד שינתן בתחלה לשבט יהודה יותר מהראוי ואחר כך כשראה שלא הספיק הוכרח לתת לשבט שמעון מנחלת בני יהודה הנה זה לא יתכן שידומה בזה האופן ותכתנו כאמור בהיתר זה הספק כי תוך גבולו' נחלת בני יהודה שהיו מכוונים מאת הש"י היו מן הערים יותר מן הראוי להם ולא נפלו כל הערים ההם לבני יהודה אך נמנו מפני היותם כלם בתוך גבולותיהם ואחר זה ביאר מה שהיה מאלו הערים לשבט שמעון ובזה נתקיים מה שאמר בתור' אחלקם ביעקב ואפיצם בישראל כמו שביארנו שם : והנה

ויפלו

מנחה קטנה

ויצא הגורל לבני יוסף וגו' · פרש"י בן פ' מנחם כתב מהר"ם שפיל יהיה גורל א' לשניהם פיוחם ליוסף עד שיצא הגורל יחד ואח"כ חלקו אותו החלק לשנים בגורל ע"ש וע"כ אמר תחילה ויצא הגורל לבני יוסף ואח"כ אמר וינחלו בני יוסף מנשה ואפרים · או נאמר שמפני שמנשה ואפרים נחלו נחלתם כפולה לפיותם בני יוסף כי אליו נתנה הבכורה אשר מכחה נחל שני חלקים לב' בניו לזה אמר מתחלה ויהי הגורל לבני יוסף לומר שמיוסף בא להם גורל זה : למטה מנשה כי הוא בכור יוסף ירצה אע"פי שהקדים הכתוב אפרי' למנשה בתחלה וזה בא מצד יעקב שנ' וישם אפרים לפני מנשה מ"מ לא לקח הבכור' ממנו והוא בכור יוסף אז ירצה להורות שכשם שיוסף לקח ב' חלקים מצד הבכורה גם מנשה כן נטל ב' חלקים החצי לקחו חלקם בעבר הירדן מזרחה וחצי בארץ כנען ומזה הטעם לקח תחילה מכיר חלקו מפני שהוא ג"כ בכור מנשה : שמות בנותיו דרך המקרא לתלות הנקבות בזכרים לכך אמר יתור בנותיו : וידברו בני יוסף וגו' הנה במפרשי' אמרו שזה היה דברי מנשה · ואפשר לומר כי השם ברך לחצי שבט מנשה שהיו בארץ כנען כי שם לזה ב' את הברכה לא כן לאלו שהיו בעבר הירדן מזרחה וזה שאמר לי נתתה חבל אחד וה' ברכני לא כן לאחרי אנשי שבטי שהלך השני כי ברכת השבט עלי נחה · ואפשר בדקיקת שנאלה בא"ב מגני שלא הורישו הכנעני והיה מחזיק בארץ קצת אלו היה מגרשי' הכנעני היה להם רחבת ידים ביותר ע"כ את' להם יהושע מה אתה לך לך ביער אשר בארץ הפריזי כי אתה גרמת לך הדחק בתתך מקום לכנעני לשב' שם וגם הושיבו כי גם אם היה מורשי הכנעני לא היה מספיק וגם עכשיו אי אפשר להוריש הכנעני כי כב' כרתנו עמו ברית ושכינו חומת ברזל בינינו ובין אבינו שבשמי' אשר בזה עלינו שלא להכרית ברית ובזה נתכנו בא לכנעני ברכב ברזל · ולזה השיב יהושע שנית לפי דבריכם אין שום תיקון כי אם לילך ולהכרית היער · וגם יש עוד תיקון כי תורישו את הכנעני שכרת עמו ברית וזה"ש ספק הוא אם תורישו כאשר אמרתם כי כבר

כלי יקר

הנו מניחים אותך ליכנס עד שתסיר את הצלמים שלו שכתוב עליהם שבועת אברהם שנאמר כי אם הסירך העורים והפסחים שנאמר עור ופסח לא יבא בית ה' תם ושלום עורים ופסחים באו למקדש אלא הלו הצלמים שנאמר עינים להם ולא יראו שמאי כפש דוד שהיה דוד שונא ע"א אמר דוד כל מי שיעלה בראשונה ויסיר הצלמים הללו יהיה לראש ועלה יואב בן צרויה והיה ראש ואחר כך קנה את עיר היבוסי בממכר שנאמר ויתן דוד לארנון וכו' עכ"ל : ובמדרש הזה אבין דקדוק אחד בפסוק שבתחלה אמר בלשון רבים יושבי ירושלים להורישם ובסוף הפסוק מדבר בלשון יחיד וישב היבוסי הכוונה שהנכון לומר בו בלשון יחיד כמו שאמר אחר כך וישב היבוסי ומה שאמר עתה תחלה בלשון רבים הכי קאמר ואת היבוסי בעבור אותם הצלמים העומדים שם שהם יושבי ירושלים ומיישבים אותה ע"י השבועה הכתובה שם לא יכלו להורישם לאותם הצלמים מפני השבועה עד בוא יואב ועל הצלמים קאמר יושבי ירושלים בלשון רבים · ולקרי וכתיב יכלו יוכלו אפשר לומר לא יכלו בהווה לפי שהיה נכד אבימלך קיים והוכרחו לקיים ולניני ולנכדי אבל לעתיד יוכלו לכשימות נכדו · עוד אפשר לרמוז מש"ה ז"ל יכולים היו להורישם לכך בא הכתוב אמנם קרי לא יכלו מצד השבועה :

ויצא הגורל לבני יוסף עיין פי' רש"י ז"ל : ויצא מבית אל לוזה עיין פי' הרד"ק ז"ל וכן כתב מהרי"א ז"ל :

וינחלו בני יוסף מנשה ואפרים כתב מהרי"א ז"ל שכוונת הכתוב להודיע שנחלו יחדיו שבת אחים מנשה ואפרים גם יחד מה טוב וז"ש וינחלו בני יוסף וכו' שכבר הזכיר למעלה שלא הגורל לבני יוסף וכאן הודיע ענין זה כאמור ע"כ : ויהי גבול בני אפרים כתב מהרי"א ז"ל שהזכיר בני אפרים קודם שהגורל נפל להם תחלה לקיים ברכתו של יעקב שאמר ישימך אלהים כאפרים וכמנשה וזהו ויהי גבול אפרים ר"ל תחלה ע"כ וזה אני מבין כפל ויהי גבול בני אפרים למשפחותם ויהי גבול נחלתם במ"ש ויהי גבול בני אפרים להודיע שקדמו בגורל ומ"ש ויהי גבול נחלתם הודיע מהות הגבול שנפל בחלקו וגבולו :

ויצא הגבול הימה המכמת' עיין פי' רש"י ז"ל : והערים המבדלות עיין פי' הרד"ק ורש"י ז"ל קורא אותם מובדלות על שמובדלות ומרוחקות מתחומו של אפרים שהרי הם מובלעות בתוך תחום מנשה וזה הוא המבדלות לבני אפרים שהם מובדלות מבני ומרוחקו' מהתחום' של בני אפרים ולהרד"ק המבדלות ע"ש שמובדלות בתחום מנשה ונכרו' וידועות שהיכם למנשה של"א לאפרים וזהו המובדלות לבני אפרים מובדלות וניכרות לשם בני אפרים ולפי' הרד"ק ניחא מאי דקאמר אח"כ כל הערים וחצריהן שכל אותם הערים המובדלות הם לאפרים · אמנם לפי' רש"י הערים המובדלות מגבולו של אפרים מאי קא משמע לן כל הערים וחצריהן שהיו לבני אפרי' פשיט' דמאחר שהזכיר שהם של אפרים ומובדלת מתחומו ודאי שכל הערים הם לאפרים אם כן מאי קאמר כל הערים וכו' :

ולא הורישו וכו' כונת הכתוב לו' שעל הערים העומדות בתוך נחלת מנשה השתדלו לכבשם והכנעני היושב בגזר שהוא ממש בקרב אפרים לא הורישו עד שיושב הכנעני בקרב אפרים ממש הכנעני בקרבו וערים רבות מובדלות ומרוחקות ממנו : ויהי הגורל למטה מנשה עיין פי' רש"י ז"ל והרד"ק ז"ל וכן כתב מהרי"א ז"ל : ונראה לי לדקדק שנוי הכתובים דגבי אפרים כתיב ויהי גבול בני אפרים למשפחותם לא כן גבי בני מנשה דכתי' ויהי הגורל למטה מנשה אמר למטה ולא אמר למשפחותם ואח"כ בחצי שבט מנשה עצמו הוא או'ויהיו לבני מנשה למשפחותם וכו' טעם השינוי כי יש הבדל בין החילוק שנעשה כשבאו לארץ שחלקו למשפחותם למר בדקי'ליה בפיתא ולאי מצרים ולמר בדקית ליה לבאי הארץ וכמ"ש בגמ' פ' יש נוחלין לעומת זה גבי

בני

רש"י

ויפלו חבלי מנשה עשרה · ששה לששה בתי אבות המנויים למעלה וארבע לבנות צלפחד לא שתה' כל אחת בית אב לעצמה אלא שנטלה ארבעה חלקי' חלק של אביהם שהיה מיוצאי מצרים ולפי מניין היוצאין ממצרים נתחלקה הארץ וחלקו עם אחיו בנכסי חפר אבין שהיה גם הוא מיוצא מצרים ושהיה בכור ונטל שני חלקי' ועוד היה להם חלק אחי אביהם שמת במדבר בלא בנים ונטלו נחלה בחלקו כך אמרו רבותינו בבבא בתרא ולא הוזקק הכתוב להשמיענו מניי' חלקי הבנות אלא ללמד שנטלו חלק בכורה ולהודיע שארץ ישראל חלק ירושה להם מוחזקת מאבותיהם שאילולי כן אין הבכור נוטל בראוי כבמוחזק וארץ הגלעד שבעבר הירדן היתה לבני מנשה הנותרים :ארץ תפוח · הכפרים והחצרי' ותפוח עצמה העיר היתה לבני אפרי': אל גבול מנשה · על מיצר מנשה לסוף גבולו הערים האלה מתפוח עד נחל קנה לאפרי' היו בתוך ערי מנשה: נגבה לאפרי' · אפרים נטל חלקו מדרום לצד הארץ שבין בני יהודה לבני יוסף וצפונה לבני מנשה מנשה נטל לצד צפון: שלשת הנפת · תלתא ה פלכין ושלשת הנפו' הנזכרו' כאן של דור ושל עין דור היו כמו שאמור למעלה בספ' זה מלך דור לנפות דור ובפסוק אחד אומר לנפות דאר מים וכאן כך הוא אומר ואת יושבי דור ובנותיה שלשת נפות שהיו לה: ויואל · ויאבה: וידבר

רד"ק

ויפלו חבלי מנשה עשרה · בפתח הה"ית · ומה שספר החבלים שנפלו למנשה הודיע חלקי בנות צלפחד כי חצי שבט מנשה הנותרים היו ששה בתי אבות לאביעזר וחלק ואשריאל ושכם וחפר ושמידע ונטלו ששה חלקים ובנות צלפחד נטלו ד' חלקים חלק אביהם שהיה מיוצאי מצרים וליוצא מצרי' נתחלקה הארץ לדעת רבותי' ז"ל ואף על פי שיש בניהם מחלוקת בדבר הרוב השוו בזה כי ליוצאי מצרים נתחלקה הארץ והנה בנות צלפחד נטלו חלק אביהם שהיה מיוצאי מצרים וחלקו עם אחיו בנכסי חפר שהיה גם הוא מיוצאי מצרים וחלק בכורה שהיה צלפחד בכור וחלק אחי אביה' אחר שהיה מיוצאי מצרים ומת במדבר בלא בנים וזכה צלפחד בירושתו עם אחיו : מאשר המכמתת · הגבול היה יוצא מגבול אשר למכמתת שהו' שם מקו' והו' היה על פני שכם : וידברו

יהושע יז

מִלְחָמָה וַיְהִי־לוֹ הַגִּלְעָד וְהַבָּשָׁן:
וַיְהִי לִבְנֵי מְנַשֶּׁה הַנּוֹתָרִים לְמִשְׁפְּחֹתָם לִבְנֵי אֲבִיעֶזֶר וְלִבְנֵי־חֵלֶק וְלִבְנֵי אַשְׂרִיאֵל וְלִבְנֵי־שֶׁכֶם וְלִבְנֵי־חֵפֶר וְלִבְנֵי שְׁמִידָע אֵלֶּה בְּנֵי מְנַשֶּׁה בֶּן־יוֹסֵף הַזְּכָרִים לְמִשְׁפְּחֹתָם:
וְלִצְלָפְחָד בֶּן־חֵפֶר בֶּן־גִּלְעָד בֶּן־מָכִיר בֶּן־מְנַשֶּׁה לֹא־הָיוּ לוֹ בָּנִים כִּי אִם־בָּנוֹת וְאֵלֶּה שְׁמוֹת בְּנֹתָיו מַחְלָה וְנֹעָה חָגְלָה מִלְכָּה וְתִרְצָה:
וַתִּקְרַבְנָה לִפְנֵי אֶלְעָזָר הַכֹּהֵן וְלִפְנֵי יְהוֹשֻׁעַ בִּן־נוּן וְלִפְנֵי הַנְּשִׂיאִים לֵאמֹר יְהוָה צִוָּה אֶת־מֹשֶׁה לָתֶת־לָנוּ נַחֲלָה בְּתוֹךְ אַחֵינוּ וַיִּתֵּן לָהֶם אֶל־פִּי יְהוָה נַחֲלָה בְּתוֹךְ אֲחֵי אֲבִיהֶן:
וַיִּפְּלוּ חַבְלֵי־מְנַשֶּׁה עֲשָׂרָה לְבַד מֵאֶרֶץ הַגִּלְעָד וְהַבָּשָׁן אֲשֶׁר מֵעֵבֶר לַיַּרְדֵּן:
כִּי בְּנוֹת מְנַשֶּׁה נָחֲלוּ נַחֲלָה בְּתוֹךְ בָּנָיו וְאֶרֶץ הַגִּלְעָד הָיְתָה לִבְנֵי־מְנַשֶּׁה הַנּוֹתָרִים:
וַיְהִי גְבוּל־מְנַשֶּׁה מֵאָשֵׁר הַמִּכְמְתָת אֲשֶׁר עַל־פְּנֵי שְׁכֶם וְהָלַךְ הַגְּבוּל אֶל־הַיָּמִין אֶל־יֹשְׁבֵי עֵין תַּפּוּחַ:
לִמְנַשֶּׁה הָיְתָה אֶרֶץ תַּפּוּחַ וְתַפּוּחַ אֶל־גְּבוּל מְנַשֶּׁה לִבְנֵי אֶפְרָיִם:
וְיָרַד הַגְּבוּל נַחַל קָנָה נֶגְבָּה לַנַּחַל עָרִים הָאֵלֶּה לְאֶפְרַיִם בְּתוֹךְ עָרֵי מְנַשֶּׁה וּגְבוּל מְנַשֶּׁה מִצְּפוֹן לַנַּחַל וַיְהִי תֹצְאֹתָיו הַיָּמָּה:
נֶגְבָּה לְאֶפְרַיִם וְצָפוֹנָה לִמְנַשֶּׁה וַיְהִי הַיָּם גְּבוּלוֹ וּבְאָשֵׁר יִפְגְּעוּן מִצָּפוֹן וּבְיִשָּׂשכָר מִמִּזְרָח:
וַיְהִי לִמְנַשֶּׁה בְּיִשָּׂשכָר וּבְאָשֵׁר בֵּית־שְׁאָן וּבְנוֹתֶיהָ וְיִבְלְעָם וּבְנוֹתֶיהָ וְאֶת־יֹשְׁבֵי דֹאר וּבְנוֹתֶיהָ וְיֹשְׁבֵי עֵין־דֹּר וּבְנוֹתֶיהָ וְיֹשְׁבֵי תַעְנַךְ וּבְנוֹתֶיהָ וְיֹשְׁבֵי מְגִדּוֹ וּבְנוֹתֶיהָ שְׁלֹשֶׁת הַנָּפֶת:
וְלֹא יָכְלוּ בְּנֵי מְנַשֶּׁה לְהוֹרִישׁ אֶת־הֶעָרִים הָאֵלֶּה וַיּוֹאֶל הַכְּנַעֲנִי לָשֶׁבֶת בָּאָרֶץ הַזֹּאת:
וַיְהִי כִּי חָזְקוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וַיִּתְּנוּ אֶת־הַכְּנַעֲנִי לָמַס וְהוֹרֵשׁ לֹא הוֹרִישׁוֹ: וידברו

תרגום

עָבֵדי קְרָבִין וַהֲוָה לֵיהּ אַרְעָא גִלְעָד וּמַתְנָן: וַהֲוָה לִבְנֵי מְנַשֶּׁה דְאִשְׁתַּאֲרוּ לְזַרְעִיַתְהוֹן לִבְנֵי אֲבִיעֶזֶר וְלִבְנֵי חֵלֶק וְלִבְנֵי אַשְׂרִיאֵל וְלִבְנֵי שֶׁכֶם וְלִבְנֵי חֵפֶר וְלִבְנֵי שְׁמִידָע אִילֵין בְּנֵי מְנַשֶּׁה בַּר יוֹסֵף דִּכְרַיָּא לְזַרְעִיַתְהוֹן: וְלִצְלָפְחָד בַּר חֵפֶר בַּר גִּלְעָד בַּר מָכִיר בַּר מְנַשֶּׁה לָא הֲווֹ לֵיהּ בְּנִין אֱלָהֵן בְּנָן וְאִילֵין שְׁמָהַת בְּנָתֵיהּ מַחְלָה וְנוֹעָה חָגְלָה מִלְכָּה וְתִרְצָה: וְקָרִיבָא לְקֳדָם אֶלְעָזָר כַּהֲנָא וּלְקֳדָם יְהוֹשֻׁעַ בַּר נוּן וּלְקֳדָם רַבְרְבַיָּא לְמֵימַר יְיָ פַּקֵּיד יַת מֹשֶׁה לְמִתַּן לָנָא אַחְסָנָא בְּגוֹ אַחָנָא וִיהַב לְהוֹן עַל מֵימְרָא דַיְיָ אַחְסָנָא בְּגוֹ אֲחֵי אֲבוּהֶן: וּנְפָלוּ עַדְבֵי מְנַשֶּׁה עַסְרָא בַּר מֵאַרְעָא דְגִלְעָד וּמַתְנָן דְמֵעִבְרָא לְיַרְדְּנָא: אֲרֵי בְּנַת מְנַשֶּׁה אַחְסִינוּ אַחְסָנָא בְּגוֹ בְנוֹהִי וְאַרְעָא גִלְעָד הֲוַת לִבְנֵי מְנַשֶּׁה דְאִשְׁתַּאֲרוּ: וַהֲוָה תְחוּם מְנַשֶּׁה מֵאָשֵׁר לְמִכְמְתָת דִּי עַל אַפֵּי שְׁכֶם וַאֲזַל תְּחוּמָא לִימִינָא לְיָתְבֵי עֵין תַּפּוּחַ: לִמְנַשֶּׁה הֲוַת אֲרַע תַּפּוּחַ וְתַפּוּחַ עַל תְּחוּם מְנַשֶּׁה לִבְנֵי אֶפְרָיִם: וּנְחֵית תְּחוּמָא לְנַחֲלָא דְקָנָה לְדָרוֹמָא לְנַחֲלָא קִירְוַיָּא הָאִילֵין לְאֶפְרַיִם בְּגוֹ קִירְוֵי מְנַשֶּׁה וּתְחוּם מְנַשֶּׁה מִצִּיפּוּנָא לְנַחֲלָא וַהֲווֹן מַפְקָנוֹהִי לְיַמָּא: דָּרוֹמָא לְאֶפְרַיִם וְצִיפּוּנָא לִמְנַשֶּׁה וַהֲוָה יַמָּא תְחוּמֵיהּ וּבְאָשֵׁר מַעְרְעִין מִצִּיפּוּנָא וּבְיִשָּׂשכָר מִמַּדִינְחָא: וַהֲוָה לִמְנַשֶּׁה בְּיִשָּׂשכָר וּבְאָשֵׁר בֵּית שְׁאָן וְכַפְרָנָהָא וְיִבְלְעָם וְכַפְרָנָהָא וְיַת יָתְבֵי דֹאר וְכַפְרָנָהָא וְיָתְבֵי עֵין דֹּאר וְכַפְרָנָהָא וְיָתְבֵי תַעְנַךְ וְכַפְרָנָהָא וְיָתְבֵי מְגִדּוֹ וְכַפְרָנָהָא תְּלָתָא פִילְכִין: וְלָא יְכִילוּ בְּנֵי מְנַשֶּׁה לְתָרָכָא יַת קִירְוַיָּא הָאִילֵין וּשְׁרֵי כְנַעֲנָאָה לְמִיתַּב בְּאַרְעָא הָדָא: וַהֲוָה כַּד תְּקִיפוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וּמַנִּיאוּ יַת כְּנַעֲנָאֵי לְמַסְּקֵי מִסִּין וְתָרָכָא לָא תָרִיכוּנוּן: ומלילו

מסורה

ד' פסוקי' אית בהון בנות צלפחד ומשניין באתיהון וסי' נמסר בסדר פנחס ובסוף מסעי : אל פי ה' דסמיכי בקריא'וסי' גלו אבנים גדולות אל פי המערה' ולכלב בן יפנה נתנו חלק' ותקרבנה לפני אלעזר · ויתנו בני ישראל ללוים · לחם חמודות לא אכלתי ובשר ויין לא בא אל פי : נחלו ד' קמצין וסי' נמסר לעיל בהאי סיפרא סימן י"ד : אשר על פני שכם י"ד פסוקים על אל אל וסי' נמסר בסדר וישמע יתרו: ותפוח ג' ב' מלאים וא' חסר וסימ' למנשה היתה ארץ תפוח · ותפח והעינם · רמון גם תמר ותפוח : דאר ד' כתיב א' וסימ'ויהי ביששכר קדמא דפסוק · וממטה נפתלי את עיר מקלט · בן אבינדב · נשמדו בעין דאר: ויואל ז' בטעמא מלעיל ה' חס' וב' מלאים וסי' נמסר בסדר שמות :

כלי יקר

ויפלו חבלי מנשה עשר'וכו' עיין פי' רש"י ז"ל וכן כתב הרד"ק ז"ל והוסיף ביאור חבלי בפ"תח ע"כ וע"ש שמתחלק מידה בחבל כתיב חבלי לשון חבל · או יהיה פירושו כמו יעקב חבל נחלתו וחבלים נפלו לי בנעימים וגם שם אפשר לפרשם לשון חבל ממש חבלים נפלו לי מידת החבלי' בנעימים ויעקב חבל נחלתו פירשוהו חז"ל לשון חבל ממש מה חבל נפתל משלשה חוטים כך אברהם יצחק ויעקב השלים להיות חבל חוטים משולשים לא במהרה ינתקו :

כי בנות צלפחד וכו' לפי פירוש רש"י ז"ל שזכרנו למעלה שהיו חבלי מנשה עשרה ששה לו' בתי אבות וד' חבלים לבנות צלפחד היינו מה שנותן טעם כי בנות צלפחד נחלו בתוך בניו והן נטלו ד' חלקים חלק אביהן וחלקו עם אחיו בנכסי חפר ושהיה בכור נוטל ב' חלקים וחלק אביהם שמת במדבר בלא בנים · ואפשר עוד דה"ק לו הונח שיטלו הבנות כו' ארבעה חלקים כנז' היה אפשר שיטלום בעבר הירדן מזרחה ולא היו עולים חבלי מנש' שבעבר הירדן ימה לעשרה אכן כעת עלו עשרה יען כי בנות מנשה נחלו נחלה בתוך בניו טעם כפל נחלו נחלה ר"ל בתוך א"י שנקרא נחלה כדכתיב כי לא באתם עד עתה אל המנוחה ואל הנחלה ז"ש נחלו מקום שנקרא נחלה שחבבו את הארץ וארץ הגלעד היתה לבני מנשה הנותרי' להם לבדם ולא לבנות האלו עמהם כי לא חפצו אלא בארץ נחלה ולא בעבר הירדן מזרחה וכבר כתבתי למעלה שקראם הנותרי' לאותם שבעבר הירדן מזרח'לפי שאלו שבא"י הם העקריים עם היותם חלוצים ואותם שבעבר הירדן נותרים הם בערכם:

ויהי גבול מנשה מאשר המכמת' עיין הרד"ק :

למנשה היתה ארץ תפוח וכו' עיין פי' רש"י ז"ל ומ"ש אל גבול מנשה ר"ל על מצר מנשה לסוף גבולו הערים האלה שמתפוח עד נחל קנה לאפרים היו בתוך ערי מנשה :

וירד הגבול נחל קנה כו'הכתוב לתת טוב טעם למה שראינו היות ערי'לאפרים בתוך ערי מנשה ולמה לא יהיה כל גבול וגבול נבדל לעצמו ולא מעורבב בתוך של חבירו לז"א כי להיות נחל קנה חשוב לעומת זה הפיל הש"י בגורל חלק הדרומי לאפרים והצפוני למנשה וזהו וירד הגבול נחל קנה נגבה לנחל וזה סיבה להיות ערים האלה לאפרים בתוך ערי מנשה וגבול מנשה מצפון לנחל באופן שנגבה לאפרים וכו':

נגבה לאפרים וצפונה למנשה וכו' הפסו'הזה נראה מיותר שכבר הזכיר נגבה לנחל וכו' אלא שאומרו נגבה אינו על הנחל הנזכר שכבר הוזכר כן אבל נגבה הוא על' מציאות התחומי הארץ כמ"ש רש"י ז"ל אפרי' נטל חלקו כו' ע"ש :

ויהי למנשה וכו' שלשת הנפת עיין פי' רש"י ז"ל

ולא יכלו בני מנשה וכו' ויואל וכו' כת' רש"י ז"ל ויאבה לשון ויואל אלוה אמנם המתרג' תרג' לשון התחלה ושרי כנענאה וקשיא לי על פירושו כי לא היתה זו התחלתו שהרי קדם באפרים ולא הורישו את הכנעני היושב בגזר ודוחק לו' שזה קודם שילא מנשה עם הכנעני ולא יכלו עמו ואח"כ אירע ענין אפרי' עם הכנעני שלא שלפני שיהושע הפיל לנחלה הארץ'וא פי' שלא נכבשה ונפל גורל אפרים תחלה ואח"כ גורל מנשה לכך הזכיר שם יחדיו מה שאירע לאפרי' שלא הורישו את הכנעני וכו' עם היות שאירע זה אחר זמן רב ואח"כ הזכיר ענין מנשה והזכיר ויואל הכנעני כי במנשה התחיל הכנעני לשבת בארץ קודם שאירע לאפרים שלא הורישו את הכנעני אשר בגזר : והנכון בעיני כדי לקיים דברי המתרגם הוא דלעולם אימא לך שענין אפרים אירע מקודם וכמו שהוזכר בסדר הפסוקים אלא שהכנעני אשר בגזר עם שלא הורישו עכ"ז נתן המס תכף כדכתיב ולא הורישו וכו' ויהי למס עובד אמנם כאן גבי מנשה ולא יכלו בני מנשה להוריש את הערים האלה ואז התחיל

בני אפרי'שלא נטלו חלק בעבר הירדן כי אם בארץ אמר למשפחותם וכן בחצי שבט מנשה שנטל חלק בארץ להודיע שחלקו למשפחותם לבאי הארץ לא ליוצאי מצרים לא כן גבי חצי מנשה שנטל בעבר הירדן לא הזכיר למשפחות'להודיע שלמשפחות' האמור באפרים ובחצי מנשה היינו ליוצאי מצרי'או לבאי הארץ וכי תימא א"כ למה למעלה הזכיר למשפחותם גבי חילוק משה לראובן וגד וחצי מטה מנשה לא כן עתה ואפשר דאמר למשפחותם להורו' שאח"כ חלקוה כפי המשפחו' ורבויים לרב משפחות הרבו נחלתו ולמעט המעיטו וזהו שאמר ויתן משה למטה ראובן ואח"כ חלקוה למשפחותם וכן למטה גד ולחצי שבט מנשה הוא נתנה להם והם חלקוה ביניהם אחר כך למשפחותם אמנם כאן להורות שפי למשפחותם זה האמור גבי יהודה ואפרים וחצי מנשה הוא למר כדאי' ליה ליוצאי מצרים ולמר כדאית ליה לבאי הארץ לכך שינה בין חצי מטה מנשה אשר בעבר הירדן שלא אמר בו למשפחותם בחצי הנכנס לארץ ויהודה ואפרים שאמר בהם למשפחותם :

ויהי לבני מנשה הנותרים לפי שהזכיר בפ' הקודם שחצי שבט המנשה היה גבור חיל ואיש מלחמה לכ"א בחצי השני הנותרים כאן הם נותר וחלוש ובסמוך הוא אומר וארץ הגלעד היתה לבני מנשה הנותרים שאעפ"י שבבחינת הגבורה הם עקר עכ"ז בבחינת החסידות וחשיבות העומדים בארץ עקר ואשר בעבר הירדן יאמר עליהם הנותרים · או אפשר ע"ד בני הארן הנותרי' כשו הכתוב· אומר על אותם שנטלו חלקם בעבר הירדן כשו עברו ונטלו מן העולם והנכנסים לארץ נותרו מהם וזהו שאמר הנותרים ומה שאמר הזכרים הוא לפי שאחר כך יזכיר ענין צלפחד שלא היו לו בנים זכרים כי אם נקבות :

ולצלפחד וכו' צריך לדקדק דהיה לו לומר ושם שמותן'בנותיו למה לי' גם כבין כל זה הייחום שמייחסן בן חפר בן גלעד בן מכיר בן מנשה ואפשר במה שאחז"ל היות מנשה מליץ בין יוסף ואחיו שעליו נאמר המליץ בינותם · ולעומת זה שו הבנות שאמרו חז"ל חכמניות דרשניות היו לכך תלאן הפסוק למנשה ראש השבט שהיה מליץ ושו דרשניות וחכמניות דומות שיו בהלכתו כי הוא מליץ כמוהן וזהו ושה שמות בנותיו ר"ל דומות שיו בכל מכל גם בהלכתו ולהיותם חשובות כמעט כבנים לכך אמר לא היו לו בנים כי אם בנות דהיה די שיאמר לא היו לו כי אם בנות אבל כוון לו' שאינו שולל כי אם שלא היו בנים בפועל אבל בחכמה ובדעת כבנים יחשבו כי חכמניות ודרשניות היו :

ותקרבנה לפני אלעזר וכו' תיבת לאמר בלתי מתיישבת לאמר לאחרים הי"לל ותאמרנה גם תיבת ותקרבנה מיותרת שבודאי לא יוכלו לאמר כן אם לא שיתקרבו לפניהם ונראה שהכוונה לומר שסדרו דבריהן קודם בואן וז"ש ותקרבנה וכו' לאמר שבשעת קריבן לפני אלעז' וכו' כבר מסודרין הדברים בפיהם לאמר אותם ויהיה זה על דרך מה שאחז"ל וידבר אלהים את כל הדברים קשה לאמר פר"ל דבר אלהים את כל הדברי' בינו לבין עצמו וסדרם כדי לאמרם לישראל וז"ש ותקרבנה לאמר כי סדרו דבריהם קודם קריבתן לאמר אח"כ :

וידברו בני יוסף · שבט בני מנשה אבל בני אפרים לא היה להם לצעוק כי יותר הוו בנאתם ממצרים ממה שהיו בבואם לארץ אבל בני מנשה היה יותר מאפרים כשנכנסו לארץ ממספרים כשיצאו ממצרים עשרים אלף וחמש מאות לפי׳ צעקו לפי שאבותיהם שהיו מיוצאי מצרים היו מעטי׳ והיו הם עם רב ולא נטלו חלקם אלא כנגד אבותיהם שהיו יוצאי מצרים שנאמר לשמו׳ מטות אבותם ינחלו · ומה שאמר לאלה תחלק הארץ איש לפי פקודיו להוציא את הטפלי׳ שהיו אז פחותים מבני עשרים שלא נטלו חלק בארץ אלא לבני עשרי׳ שנה נתחלקה ולחשבון יוצאי מצרים ולפחותים מבני עשרים לא נתחלקה אף על פי שהגיעו לכלל עשרי׳ בשעת חילוק הארץ ומה שאומ׳ גורל אחד וחבל אחד לפי שארץ יש׳ נתחלקה לשבטי׳ ועשו שנים עשר חלקים שוי׳ מי שהי׳ עם רב בשבטו לא היה לו אלא כמו השבט האחר שהיו מעטי׳ ומפני זה צעקו בני יוסף לפי שלא נתנו למנשה אלא כמו שבט אחר שהי׳ מעט ממנו ואף על פי שהיו עם רב וראיה עוד כי בני מנשה היו הצועקים ולא בני אפרי׳ תשובתם ליהושע לא ימצא לנו ההר וגו׳ לאשר בבית שאן ובנותיה והוא היה למנשה ומה שנתחלקה הארץ על פי יי׳ ועל פי הגורל מפני החלק היפה והחלק הרע כי מי שבא לחלקו חלק היפה על פי הגורל היה לו ומי שבא לחלקו חלק רע על פי הגורל היה לו ואף על פי כן היו מעלין בכספי׳ ומי שהיה לו חלק היפ׳ היה מעלה בכספי׳ למי שהיה לו חלק רע׳ · ועל זה הסדר היתה חלוקת הארץ אלעזר מלובש באורים ותומים ויהושע וכל ישראל עומדים לפניו וקלפי שבטים וקלפי תחומים מונחים לפניו והיה מכוין ברוח הקדש ואומר אם זבולון עולה תחום עכו עולה עמו ובקלפי של שבטים ועלה בידו זבולון טרף בקלפי של תחומין ועלה בידו תחום עכו והיה מכוין ברוח הקדש עוד ואמר אם נפתלי עולה תחום גינוסר עולה טרף בקלפי של שבטי׳ ועלה בידו נפתלי בקלפי של תחומין ועלה בידו תחום גינוס׳ וכן בכל שבט ושבט והשבט היה׳ מחלק חלקות לבתי אבות לפי יוצאי מצרים וזהו שאמ׳ לרב תרבה נחלתו ולמעט תמעיט ומי שהיו רבים בתי אבות בצאתם ממצרים נטלו חלקים רבים ואע״פ שהיו עתה מעטים ומי שהיו מעטים בצאתם ממצרים נטלו חלקים מעטים ואע״פ שהיו עתה מרובים כמו בני יוסף ואע״פ שצעקו בני יוסף לא הועילה להם צעקתם כי לא היה יכול יהושע להוסיף להם נחלת׳ אלא כמו שנתנה להם על פי יי׳ על פי הגורל אבל יהושע נתן להם עצה שיכרתו היער שהיה סמוך לחלקם והוא היה ההר שהיה לאפרים ועמק ההר ההוא היה למנשה ואמר להם שהם יתפשטו בחלק אפרים ובארץ הפריזי והרפאים וזהו שאמר כי אין לך הר אפרים כלומר אם דחוק לך הר אפרים תוסיף לך עוד אחר שתברות יער ההר תוסיף לך עוד בארץ הפריזי והרפאי׳ הסמוכים :

וידברו בני יוסף את יהושע לאמר מדוע נתתה לי נחלה גורל אחד וחבל אחד ואני עם רב עד אשר עד כה ברכני יהוה: (ב׳ קמץ · לג׳ · ל׳)

טו ויאמר אליהם יהושע אם עם רב אתה עלה לך היערה ובראת לך שם בארץ הפרזי והרפאים כי אץ לך הר אפרים: ויאמרו בני יוסף לא ימצא לנו ההר ורכב ברזל בכל הכנעני הישב בארץ העמק לאשר בבית שאן ובנותיה ולאשר בעמק יזרעאל: ויאמר יהושע אל בית יוסף לאפרים ולמנשה לאמר עם רב אתה וכח גדול לך לא יהיה לך גורל אחד: (ל׳ · ד׳ · ל׳ ולעיל · ל׳חס׳ בכפ׳ · ל׳)

ומלילו בני יוסף עם יהושע למימר מא דין יהבת לי אחסנא עדבא חד וחולק חד ואנא עם סגי עד לסגי ברכני יי׳: ואמר להון יהושע אם עם סגי אתון סקו לכון לחורשא ותתקין לך תמן אתר בארע פריזאי וגיבריא ארי עק לכון טורא דהר אפרים: ואמרו בני יוסף לא יספיק לנא טורא ורתיכין דפרזלא בכל כנענאי דיתבין בארע מישרא לדיבבית שאן וכפרנהא ולדי במישר יזרעאל: ואמר יהושע לבית יוסף לאפרים ולמנשה למימר עם סגי אתון וחיל סגי לכון לא יהי לכון עדבא חד:

אץ ד׳ וסימ׳ ולא אץ לבא כיום תמים · כי אץ לך הר אפרים · וכל אץ אך למחסור · חזית איש אץ בדבריו · וב׳ ואץ וסימ׳ ואץ ברגלים חוטא · ואץ להעשיר לא ינקה :

וידברו בני יוסף · שבט מנשה : עד אשר כה ברכני יי׳ · אשר ראית שנתרבה מנייני ממנין ראשון למניין שני עשרי׳ אלף וחמש מאות כמנין כ״ה בגימטריא למנין ראשון אתה מוצא במנשה בספר וידבר שנים ושלשים אלף ומאתים ובפנחס שנים וחמשים אלף ושבע מאות · ד״א עד אשר כה ברכה שנאמרה לאברהם כה יהיה זרעך יתקיים בי ולפי פשוטו עד אש׳ כה עד אשר כך כאשר אתה רואה : אם עם רב אתה · יש בך כח לכרו׳ יערות ולפנותם כעין שקורי׳ איסר״טיר בלע״ז ושם תבנה ערים : ובראת · לשון כריתה · כמו וברא אותהן בחרבות׳ אים״רט ראש בלע״ז : אץ · דחוק לא ימצא לנו ההר כי אץ הוא לנו כאש׳ אמרת : לא ימצא · לא יספוק : ורכב ברזל · ומה שאתה אומר לעלות היערה ולכבוש בארץ הפרזי והרפאים עם חזק הוא אותו כנעני ורכב ברזל לו ואל תתמה אם קראו לפרזי ורפאים כנעני כי כולם בני כנען היו : כי הר יהיה לך · אותו שאמרתי עלה לך היערה כי יער הוא ובראתו :

כי

וברא׳ת

רלבג

והנה זכר שנחלת בני יוסף באה יחד עד שכבר נכללה בגבולות אחדים כמו שנזכר פה · וזכר אחר זה שכבר נתרעמו מזה ליהושע ואמרו לו מדוע נתת לנו נחלה גורל אחד וחבל אחד ואני עם רב עד אשר עד כה ברכני יי׳ ולכן יתכן שיתוסף זרעם מאד בזה האופן עד שלא תכילם הארץ שנפלה להם בנחלה והנה יתבאר אופן רבויים מהמספר הנזכרים בפרשת פינחס שכבר היו יותר ממטה ראובן ושמעון ובזה נתקיים מה שאמר יעקב אפרים ומנשה כראובן ושמעון יהיו לי כמו שביארנו במקומו · או ירצו בגורל אחד גורל מוגבל שלא יתכן להם להרחיבו במה שעתיד והשיב להם יהושע מה שראוי שיתפייסו בו והוא שבתוך נחלתם בעצמה יתכן להם להרחיב גבולם וזה שבהר ההוא היה יער גדול ואם יכרתו העצים אשר בו יתכן להם לשבת בו ועוד אמר להם שיפנו בארץ הפריזי והרפאי׳ הסמוכי׳ להם וילחמו עמהם ויירשו ארצם אם לא יספיק להם הר אפרי׳ עם יערו וענו בני יוסף לא יספיק לנו ההר עם יערו וזה שאמר׳ לנו להלחם עם הפריזי והרפאים הנה לא נוכל כי רכב ברזל בכל הכנעני היושב בארץ העמק לאשר בבית שאן ובנותיה ולאשר בעמק יזרעאל והשיב להם יהושע הנה באמ׳ עם רב אתה וכח גדול לך מצד הרבוי אשר אתה מתרבה תמיד ולזה הוא מבואר שמה שנתתי לך איננו גורל אחד מוגבל שלא יתכן הרחבתו וזהו כי הר יהיה לך תוכל להרחיב את גבולך בו כי יער הוא ובראתו וזה ממה שיתכן לך בקלות מצד היותך עם רב והיה לך עוד תוצאו׳ ההר ההוא ותרחיב גבול מהצד ההוא כי תוריש את הכנעני מצד כחך הגדול והמלחמה עמו לא יתכן לזולתם משאר השבטים לפי שרכב ברזל לו וחזק הוא אך אתה תנצחהו כי עם גדול אתה וכח גדול לך :

והנה

כלי יקר

התחיל הכנעני לשבת בארץ בלי מס עובד לא כן בזמן אפרים שנתן מס ואח״כ הגיד הפסוק ויהי כי חזקו ישראל שהוצרכו ישראל לסייע את מנשה ואז כאשר חזקו בני ישראל הם הכלל ולא מנש׳ לבדו אז ויתנו את הכנעני למס ולא גם בכלל זאת מס עובד לא כתיב אלא למס לבד · עוד אפשר דגבי אפרים לא הורישו מטוב רצונו ולא בעל כרחו ובדכתיב לא הורישו את הכנעני וכו׳ מרצונם הטוב לא הורישו אמנם כאן גבי מנשה דכתי׳ ולא יכלו בני מנשה כי אזלת יד ולא יכלו אם כן נודק בזה אומרו ויואל הכנעני כי כאן התחיל הכנעני להרים יד עד שלא יכלו להורישו ובעל כרחם שלא בטובתם ישבו שם ובזה נדק ויואל לשון התחלה שהתחילו להרים יד במרד ומעל ולעומת זה אמר :

ויהי כי חזקו וכו׳ לעומת הנז׳ בפסוק הקודם שאז התחילו להרים יד לכך אמר כי אפי׳ שאח״כ נתחזקו ישראל עכ״ז לא עלה בידם להורישו אלא לקחת מס לבד וז״ש והורש לא הורישו טעם הכפל לומ׳ שהיו רוצי׳ג״כ והוריש אלא שלא הורישו כי לא עלה בידם להורישו וז״ש לא הורישו או אפשר לפרש בהפך והוא היותר נכון שמתרעם על ישר׳ כי ויהי כי חזקו בני ישראל אשר היה ראוי שיורשום כיון שמתחלה זדו עליהם בזדון ועכ״ז לא שתו לבם לזאת אלא ויהי כי חזקו וכו׳ ויתנו את הכנעני למס והורש ר״ל מצורף אל החוזק הנזכר היה בידם להוריש אותם אלא שלא הורישו מרוע לבבם ולהיות להם למוקש · ובזה מובן כפל והורש לא הורישו שתיב׳ והורש מקושרת אל תחת הפ׳ ויהי כי חזקו כו׳ :

וידברו בני יוסף את יהושע וכו׳ עיין פי׳ הרד״ק ז״ל : והנה מהרי״א ז״ל סייע למה שכתב הרד״ק ז״ל שמנשה לבדו המתרעם מלשון הפסוק שאומר וידברו בני יוסף אח״כ אומר נתת לי וכו׳ ואני עם רב וכו׳ הכל בלשון יחיד על חצי מנשה לבדו וכתב עוד שיטת הרמב״ן ז״ל שכתב בפרשת פנחס וז״ל כבר זכרתי בפסוק לרב תרבו השתדל ליישב הפסוקים האלה ומה שאמר שם נכלל בשני פירושים אם שתהיה צואתם כוללת לאפרי׳ וחצי מנשה לומר שהחלק ונחלה שנתן יהושע לשני השבטים יחד לחלקו ביניהם כולו היה ראוי לכל אחד מהם כפי רבוי אנשיו והי׳ זה מפני הטפלים שבכן שנתרבו מאד ואם שתהיה צואתם לבד בבני מנשה עם היות שבאו בני אפרים לסייעם בטענתם והיתה הטענה לבד בבני מנשה מפני שאין בכל השבטים מי שהאיר ערים רבות וגדולות לכנעני כאשר השאירו מנשה ג׳ הנפת תלתא פלכין ולזה אחרי שאמרו ולא יכלו בני מנשה להוריש את הערים האלה אמר מיד וידברו בני יוסף אל יהוש׳ כי מתחלה לא נתרעמו עד שעשו עמה׳ מלחמ׳ ולא יכלו להם ולכן אמרו גורל א׳ וחבל אחד ר״ל מפני שהפלת לשנינו גורל א׳ כפל חבלינו יחד ואירע חלק שנינו במקום הקשה הזה ואלו עשית לנו ב׳ גורלות כנהוג בכל השבטים אולי היה יוצא במקום אחד נוח להכבש והשיבם יהושע שיעלו להם בהר הפרזי והרפאים ויבררו להם כל מה שירצו והם השיבוהו שלא יוכלו את הכנעני כי חזק הוא ואז א״ל יהושע שלא יתן להם גורל אחד כי אם כל ההר יהיה להם ויקחו כל תוצאותיו אעפ״י שרכב ברזל לכנענים לפי שהם עם רב וכח גדול להם לשני האחים אפרים ומנשה עכ״ד הרמב״ן ואני כבר זכרתי שלא נתן יהושע חלק אפרים ומנשה מחוברי׳ ושלא זכר הכתוב זה כי אם שנפל הגורל שיתדבקו גבוליהם ויהיו שכנים אבל החלק והנחלה לכל אחד מהם בא נבדל בפני עצמו ופשט הכתוב יורה שלא היתה צואת׳ למה שנפל חלקם בין אויבים קשים הכנעני שזכר אבל צואתם שהיה חלקם קטן כפי רבוי אנשיה׳ ולזה בתלונה הראשונה לא זכרו דבר מהאויבים כי אם שהיה עם רב ורצו ונחלתו היתה מועטת וגם הרב לא פי׳ במה יובדלו הטענות ומה הוא יסוד מחלוקת בין בני יוסף ובין יהושע כי בני יוסף נסתייעו בטענתם כי רכב ברזל לכנעני ויהושע נסתייע בזה כנגדם והרלב״ג כתב בפי׳ הפרשה שבני יוסף שאלו הרחבת גבולם להיותם רבים ויהושע השיבם ב׳ דברים האחד שיעלו ההר אשר בתוך נחלתן שהוא יער גדול ושיכרתו העצים ובזה ירחיב גבולם והשני שבאו בארץ הפריזי והרפאים הסמוכים להם וילחמו עמהם וירשו את ארצם אם לא יספיק להם ההר וזהו כי אץ לך הר אפרים ר״ל אם יהיה קצר וצר ההר שזכרתי ושבט יוסף השיבו לשניהם לא ימצא לנו את ההר ר״ל לא יספיק לנו ההר וזהו כנגד הטענה הראשונה ולשנית שאמר מארץ האויבים אמר שלא יוכלו כי רכב ברזל לו והשיבם יהושע גם כן לשני הדברים באומרו אין ספק שעם רב אתה וכח גדול לך מצד הרבוי שאתה מתרבה ולזה הוא מבואר שמה שנתתי לך איננו גורל אחד מוגבל שלא יתכן הרחבתו כי הר יהיה לך כי יער הוא ובראתו וזה ממה שיתכן לך בקלות להיותך עם רב ועוד יהיו לך תוצאותיו ועם ההר ותוצאותיו יתרחב גבולך וזה כנגד טענה הראשונה אחר זה השיב לשנית ממלחמת האויבים וגירוש׳ ואמר כי תוריש את הכנעני ר״ל כי תוכל להוריש את הכנעני אעפ״י שרכב ברזל וכי חזק הוא לפי ששניכם אפרים ומנש׳ תוכלו עמו עכ״ד כל זה למהרי״א ז״ל : ומהרי״א ז״ל כתב שבני מנש׳ ואפרים באו יחדיו וזהו וידברו בני יוסף אבל התלונה לחצי שבט מנשה לבדו ואמר בתלונתו גורל א׳ וחבל א׳ אשר הוא קשה להולמו האם עלה בדעתו שיתנו לו ב׳ גורלות והתורה לא צותה אלא לרב תרבו נחלתו וכו׳ ואו׳ חבל א׳ מה שלא אמר כן בכל השבטים ואחשוב שהכוונה נתת לי נחלה גורל אחד כמו לשאר השבטים בשוה ונתרעם יען כי היה ביד יהושע להרבות הנחלה כמו שזכרתי ואמרו בזה שהגורל שהיה מבאר החלק ומחוז הנחל׳ היה א׳ שלם כמו גורל יהודה הגדול שבשבטים אבל החלק שנתנו לו לא היה כן כי היה מועט בהיותו עם רב וחבל הנאמר כאן לא אמר על החלק כ״א להודיע שהי׳ גורל רע כמו חבל כמרץ וחובל על מסנאותי׳ ירי׳ ותבלי׳ ויאמר שנתן לו חבל וכאב א׳ שכפי רבוי אנשיו היה אות׳ הנחלה חבל וכאב גדול · גם אפי׳ שיפור׳ חבל א׳ על המדה שיחלקו בארץ כי חבל בכל מקום על העבות בחבלי וגו׳ ולמתך וגו׳ ויאמר שעם היו׳ שנתן לכל שבט חבלי׳ ומדות רבות מהארץ הנה לחצי שבט מנשה נתן כ״כ מעט כאלו לא נתן לו אלא גורל אחד וחבל א׳ לבדו ולכן אמר כאן לשון חבל מה שלא אמר באלו החלוקות ויהיה פי׳ הכתוב · מדוע כאשר נתת לי נחלה נתת לי גורל אחד כמו שאר השבטים לדעת המחוז שיהי׳ בגבולי ועם זה לא נתת לי של חלק קטן חבל אחד עם היותי עם רב עד שיחשב ברבוי אנשי שלא היה בטבע של בדרך כם וזהו עד כה ברכני ה׳ ר״ל כמו שברא שונה היה מברכת ה׳ היות אפרים ומנשה שני שבטים ככה עד כה ברכני ה׳ ברבוי השגחיו ולא טבעי ויהושע השיבם אם עם רב אתה עלה לך היערה ובראת לך שם וכו׳ ולדעתי והוא הנראה מהכתובים שהיה בנחלת אפרים כמ״ש הר אפרים אבל אחורי ההר מצד העמק שלאחריו היה ארץ הפרזי והרפאים והיה בנחלת מנשה והנה יהושע א״ל שיעלו ההר שהוא יער ומשם יכבשו ארץ הפרזי והרפאים ויהיה א״כ אומרו וברא׳ לך איננו חוזר ליער ולהר כי אם שיברר ויכנס לארץ הפרזי והרפאים ונתן הסבה בהיות זה נקל אליהם באומר כי אץ לך הר אפרים ר״ל קרוב אליך הר אפרים אחיך וא״כ בקלות תעלה להר ותרד ממנו לעמק האויבים אשר שם ובני יוסף השיבוהו לא ימצא לנו ההר ורכב ברזל בכל הכנעני ר״ל לא ידענו אם כוונתך לומר שנתיישב בהר או אם כוונתך לומר שממנו נלחם אם אמרת שנתיישב איננו אפשר כי ההר הוא מנחלת אפרים ואיך נחזיק בו וזהו לא ימצא לנו ההר כי איננו חלקנו ואם דעתך שמההר נלחם עם האויבים דע שלא נוכל אליו כי רכב ברזל בכל הכנעני היושב בארץ העמק ר״ל הכנעני העומד אחר ההר הזה ואיך נלחם עמו ואפשר ראה יהושע שאפרים בא עם מנשה לסייעו בטענתו כאחים ולא יתפרדו ועתה מנשה אמר לא ימצא לנו ההר כאלו אפרים לא יתן את מנשה עבור בגבולו ראה לדבר לשניהם ואמר עם רב אתה וכח גדול לך וכו׳ ר״ל עתה באתם כאחד ומיד הפרשו זה מזה בענין ההר ומצד הרבוי הכמותיי יהיה כח גדול באיבות ולכן אל תחשבו שהיה דעתי שמנשה יתיישב בה אלא שיעבור בו כדי שילחם

עם

רשי

כי יער הוא׳ ואינו ראוי אלא לעם רב ויברואהו ויפנוהו: וברואתו · אתה שאתה עם רב: והיה לך תולאותיו כי תוריש את הכנעני · ע״י שאתה עם רב: כי רכב ברזל לו · ואין אחד משאר השבטים כדי להלחם בו כי חזק הוא ואתה יש בך היכולת ותורישנו ורבותינו פיר׳ עלה לך היערה התחבאו עצמיכם ביערות שלא תשלוט בכם עין הרע: וישכינו שם את אהל מועד · שעשו במדבר ולא היה שם תקרה אלא בית של אבנים מלמטן ויריעות מלמעלן כך שנינו בשחיטת קדשים: והארץ נכבשה לפניהם · משנקבע המשכן היתה הארץ נוחה ליכבש לפניהם: שבעה שבטים · שכבר קבלו נחלתם ראובן וגד וחצי שבט מנשה בימי משה בעבר הירדן ובארץ כנען כבר נפל גורל ליהודה ולאפרים ולחצי מנשה הרי חמשה שבטים: מתרפים · מתרשלין: לשבט · לכל שבט מן השבעה: לפי נחלתם · לשבעה חלקים ולא בשוה אלא לפי השבטים הראויין לחלקה לרב לפי רובו ולמעט לפי מיעוטו כמה שנאמר לרב תרבה נחלתו ולמעט תמעיט נחלתו וגו׳: והתחלקו אותה לשבע׳ חלקי׳ · אות׳ שנכבשה כבר והעתיד׳ ליכבש: יהוד׳ יעמד על גבולו מנגב · ארץ ישר׳ ששם נפל לו גורל כל המצר הדרומי ובית יוסף מצפון לפוני למה שנכבש כבר ועוד יש הרבה לכבוש לצד המיצר מבעל גד עד לבא חמת שהוא אצל ההר במיצר צפוני והשבע׳ שבטים יחלקו אות׳ שבין יהוד׳ ליוסף ואות׳ העומד׳ ליכבש: ויריתי · והשלכתי כמו ירה בים:

ויהי

רדק

וברואת והיה לך · פי׳ תכרות יער הפריזי והרפאים ויהי׳ לך ההר ההו׳ ליישוב ותרחיב בו נחלתך ברצון בני אפרים כי הם יתרצו בזה כי טוב להם שיהיה יישוב משיהיה יער ועוד כדי שיורישו הפרזי והוא הכנעני שזכר כי כל שבעה אומות נקראים כנענים כי כלם היו בני כנען לפי׳ אמר להם ולא יהיה לך גורל אחד כלומר שתוסף גורלך בנחלת בני אפרים והם אמרו לא ימצא לנו ההר אף על פי שנכרת היער ועוד אם תאמר שנוסיף בערי הפרזי והרפאים רכב ברזל לכנעני היושב בעמק ההר ההוא ואנחנו יראים ממנו אמר להם יהושע לאפרי׳ ולמנשה לאפרים אמ׳ שיעזרו לבני מנשה ויתרצו בכרתם היער לטובתם ולמנשה אמר אחר שאתה עם רב כח גדול לך ויכול אתה להוריש את הכנעני יושב העמק ואם לא תורישנו יזיק לך כי רכב ברזל לו לפיכ׳ צריך שתתחזק עד שתורישנו: וברואת׳ · ענין כריתה · וכן וברא אתהן בחרבותן וי״ת ותתקין לך תמן אתר ויש מפרשים ענין בחיל׳ מענין ברו לכם איש: ויקהלו כל עדת בני ישרא׳ שילה וישכינו שם את אהל מועד׳ זה היה אחר י״ד שנה משבאו לארץ שבע שכבשו ושבע שחלקו וי״ד שנה אלה היה אהל מועד בגלגל ואחר כך השכינוהו בשילה ואז נאסרו הבמות כל זמן שהיה בשילה ואמרו רז״ל כי עשו בית של אבנים מלמטה והיריעו׳ מלמעלה כמו שאמר דוד וארון אלהים יושב בתוך היריעה כלומר שעדין לא היה אלא בתוך היריעה ועוד ראו זה מן הכתו׳ שאמר ותביאהו בית יי׳ שילה אלמ׳ בית הוה וכתיב ויטש משכן שילה אהל שכן באדם אלמ׳ אהל היה הא כיצד מלמד שלא היה שם תקר׳ אלא בית אבנים מלמטה ויריעות מלמעלה והיה שם בשיל׳ שס״ט שנה עד שהגלו פלשתים את הארו׳ ועליו נאמר ויטש משכן שילה אהל שכן באדם: שבעה שבטים · כי ראובן וגד וחצי שבט מנשה לקחו נחלתם מעבר לירדן ובארץ כנען כבר נפל הגורל ליהוד׳ ולאפרי ולחצי שבט מנשה כמו שפירש׳ למעלה למה קדמו הם בפסוק והארץ שקטה ממלחמת הראשון: והתחלקו אתה פירוש והתחלקו בה פירוש בשבע חלקי׳ שיכתבו יהיו מתחלקים אותם שבעה שבטים באותה הארץ: יהודה יעמו׳ על גבולו · כמו שנפל גורלו לדרום ארץ ישראל וכן בית יוסף יעמדו על גבולם כמו שנפל גורלם לארץ צפון של ארץ ישרא׳ וביניה׳ יקחו נחלתם שבעה שבטים הנותרי׳ בארץ הנכבשת ואשר עתיד׳ להכבש: ואתם · אמ׳ כנגד השלוחים לכתוב הארץ: ויריתי · והשלכתי: כי כהונת יי׳ נחלתו . כמו שאמ׳ בכתוב אשי יי׳ ונחלתו יאכלון · והם כהונת יי׳: ויקומו · וכאש׳ קמו האנשי׳ ללכת הזהירם ואמ׳ להם כך וכך תעשו: מדברה בית און יסמוך לבית און לפיכך הב״ית פתוחה ר״ל למדב׳ בית און:

ונגע

מנחה קטנה

ויקהלו כל עדת בני ישרא׳ לכבוד האהל מועד אספו כולם אף מי שאינו מחלוצי צבא וע״כ אמר עדת ר״ל כל העדה בכלל: והארץ נכבשה זה הוא נתינת טעם לעמידת אוהל מועד עתה לפי שעד עכשיו היה הארון הולך עמהם במלחמה ועכשיו שהארץ נכבשה עיד עשו לו כבוד ליחד לו מקום וכאו כולם בהסכמה לקדש את שילה לזה · אי נמי שע״י שפסקו בעבור לעמוד האוהל מועד ולשכון כם הארון זכו שהארץ נכבשה לפניהם ונקל בני ש הכל לידם בלי חוזק מלחמה אף מה שלא כבשו עדין וע״כ אמר להם יהושע עד אנה אתם מתרפא׳ כי הארץ נכבשה לפניכם: לרשת

כִּי הַר יִהְיֶה־לָּךְ כִּי־יַעַר הוּא וּבֵרֵאתוֹ וְהָיָה לְךָ תֹּצְאֹתָיו כִּי־תוֹרִישׁ אֶת־הַכְּנַעֲנִי כִּי רֶכֶב בַּרְזֶל לוֹ כִּי חָזָק הוּא:

יח

א וַיִּקָּהֲלוּ כָּל־עֲדַת בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל שִׁלֹה וַיַּשְׁכִּינוּ שָׁם אֶת־אֹהֶל מוֹעֵד וְהָאָרֶץ נִכְבְּשָׁה לִפְנֵיהֶם: וַיִּוָּתְרוּ בִּבְנֵי יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר לֹא־חָלְקוּ אֶת־נַחֲלָתָם שִׁבְעָה שְׁבָטִים: וַיֹּאמֶר יְהוֹשֻׁעַ אֶל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל עַד־אָנָה אַתֶּם מִתְרַפִּים לָבוֹא לָרֶשֶׁת אֶת־הָאָרֶץ אֲשֶׁר נָתַן לָכֶם יְהוָה אֱלֹהֵי אֲבוֹתֵיכֶם: הָבוּ לָכֶם שְׁלֹשָׁה אֲנָשִׁים לַשָּׁבֶט וְאֶשְׁלָחֵם וְיָקֻמוּ וְיִתְהַלְּכוּ בָאָרֶץ וְיִכְתְּבוּ אוֹתָהּ לְפִי נַחֲלָתָם וְיָבֹאוּ

ה אֵלָי: וְהִתְחַלְּקוּ אֹתָהּ לְשִׁבְעָה חֲלָקִים יְהוּדָה יַעֲמֹד עַל־גְּבוּלוֹ מִנֶּגֶב וּבֵית יוֹסֵף יַעַמְדוּ עַל־גְּבוּלָם מִצָּפוֹן: וְאַתֶּם תִּכְתְּבוּ אֶת־הָאָרֶץ שִׁבְעָה חֲלָקִים וַהֲבֵאתֶם אֵלַי הֵנָּה וְיָרִיתִי לָכֶם גּוֹרָל פֹּה לִפְנֵי יְהוָה אֱלֹהֵינוּ: כִּי אֵין־חֵלֶק לַלְוִיִּם בְּקִרְבְּכֶם כִּי־כְהֻנַּת יְהוָה נַחֲלָתוֹ וְגָד וּרְאוּבֵן וַחֲצִי שֵׁבֶט הַמְנַשֶּׁה לָקְחוּ נַחֲלָתָם מֵעֵבֶר לַיַּרְדֵּן מִזְרָחָה אֲשֶׁר נָתַן לָהֶם מֹשֶׁה עֶבֶד יְהוָה: וַיָּקֻמוּ הָאֲנָשִׁים וַיֵּלֵכוּ וַיְצַו יְהוֹשֻׁעַ אֶת־הַהֹלְכִים לִכְתֹּב אֶת־הָאָרֶץ לֵאמֹר לְכוּ וְהִתְהַלְּכוּ בָאָרֶץ וְכִתְבוּ אוֹתָהּ וְשׁוּבוּ אֵלַי וּפֹה אַשְׁלִיךְ לָכֶם גּוֹרָל לִפְנֵי יְהוָה בְּשִׁלֹה: וַיֵּלְכוּ הָאֲנָשִׁים וַיַּעַבְרוּ בָאָרֶץ וַיִּכְתְּבוּהָ לֶעָרִים לְשִׁבְעָה חֲלָקִים עַל־סֵפֶר וַיָּבֹאוּ אֶל־יְהוֹשֻׁעַ אֶל־הַמַּחֲנֶה שִׁלֹה: וַיַּשְׁלֵךְ לָהֶם יְהוֹשֻׁעַ גּוֹרָל בְּשִׁלֹה לִפְנֵי יְהוָה וַיְחַלֶּק־שָׁם יְהוֹשֻׁעַ אֶת־הָאָרֶץ לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל כְּמַחְלְקֹתָם:

וַיַּעַל

אֲרֵי טוּרָא יְהֵי לָךְ אֲרֵי חוּרְשָׁא הוּא וְתַתְקֵינִינֵיהּ וִיהֵי לָךְ מַפְקָנוֹהִי אֲרֵי תְתָרֵכוּן יָת כְּנַעֲנָאֵי אֲרֵי רְתִיכִין דְּפַרְזְלָא לֵיהּ אֲרֵי תַקִּיפִין אִינוּן: וְאִיתְכְּנַשׁוּ כָּל כְּנִישְׁתָּא דִבְנֵי יִשְׂרָאֵל לְשִׁילֹה וְאַשְׁרִיאוּ תַמָּן יָת מַשְׁכַּן זִמְנָא וְאַרְעָא אִתְכְּבִישַׁת קֳדָמֵיהוֹן: וְאִישְׁתָּאֲרוּ בִּבְנֵי יִשְׂרָאֵל דְּלָא פַלִּיגוּ יָת אַחֲסַנְתְּהוֹן שִׁבְעָא שִׁבְטִין: וַאֲמַר יְהוֹשֻׁעַ לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל עַד אֵימָתַי אַתּוּן מִתְרַשְׁלִין לְמֵיעַל לְמֵירַת יָת אַרְעָא דִּיהַב לְכוֹן יְיָ אֱלָהָא דַּאֲבָהָתְכוֹן: הָבוּ לְכוֹן תְּלָתָא גֻבְרִין לְשִׁבְטָא וְאֶשְׁלְחִינוּן וִיקוּמוּן וִיהַלְכוּן בְּאַרְעָא וְיִכְתְּבוּן יָתַהּ לְפוּם אַחֲסַנְתְּהוֹן וְיֵיתוּן לְוָתִי: וְיִפַלְּגוּן יָתַהּ לְשִׁבְעָא חוּלָקִין דְּבֵית יְהוּדָה יְקוּמוּן עַל תְּחוּמֵיהוֹן מִדָּרוֹמָא וּדְבֵית יוֹסֵף יְקוּמוּן עַל תְּחוּמֵיהוֹן מִצִּפּוּנָא: וְאַתּוּן תִּכְתְּבוּן יָת אַרְעָא לְשִׁבְעָא חוּלָקִין וְתֵייתוּן לְוָתִי הַלְכָא וְאֶרְמֵי לְכוֹן עַדְבָא הַלְכָא קֳדָם יְיָ אֱלָהָנָא: אֲרֵי לֵית חוּלַק לְלֵיוָאֵי בֵּינֵיכוֹן אֱלָהֵין מַתְּנָן דִּיהַב לְהוֹן יְיָ אִינוּן אַחֲסַנְתְּהוֹן וְגָד וּרְאוּבֵן וּפַלְגוּת שִׁבְטָא דִמְנַשֶּׁה קַבִּילוּ אַחֲסַנְתְּהוֹן מֵעִבְרָא לְיַרְדְּנָא מַדִּינְחָא דִּיהַב לְהוֹן מֹשֶׁה עַבְדָּא דַייָ: וְקָמוּ גֻבְרַיָּא וַאֲזַלוּ וּפַקֵּיד יְהוֹשֻׁעַ יָת דַּאֲזַלוּ לְמִיכְתַּב יָת אַרְעָא לְמֵימַר אִיזִילוּ וְהַלִּיכוּ בְּאַרְעָא וּכְתוּבוּ יָתַהּ וְתוּבוּ לְוָתִי וְהָכָא אַרְמֵי לְכוֹן עַדְבִין קֳדָם יְיָ בְּשִׁילֹה: וַאֲזַלוּ גֻבְרַיָּא וַעֲבָרוּ בְּאַרְעָא וּכְתַבוּהָא לְקִירְוַיָּא לְשִׁבְעָא חוּלָקִין עַל סִפְרָא וַאֲתוֹ לְוָת יְהוֹשֻׁעַ לְמַשְׁרִיתָא לְשִׁילֹה: וּרְמָא לְהוֹן יְהוֹשֻׁעַ עַדְבָא בְּשִׁילֹה קֳדָם יְיָ וּפַלֵּיג תַּמָּן יְהוֹשֻׁעַ יָת אַרְעָא לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל כִּפְלוּגַתְהוֹן:

וּסְלֵיק

ויבאו ז׳ רפין בקריאה וסי׳ ואתה הרם את מטך ונטה את ידך · ואני הנני מחזק את לב מצרים · קו׳ לך למסע · הבו לכם שלשה אנשים · על הר נשפה · בימים ההמה ילבו · ויבאו אליך במבוא עם בתרא מלא · ונמסר גם בסדר עקב: ובישעיה ריש סי׳ י״ג: ואתם ד׳ בטעם שני גרישין וסימ׳ ואתם תכתבו את הארץ · ואת׳ קמת׳ על בי׳ אבי · ואת׳ הרי ישרא׳ ענפכ׳ תתנו · ואתם מוסיפי׳ חרון על ישרא׳ לחלל את השבת · וסי׳ בלשון ארמי קמון בטוריא וכתבן בשבתא: גורל ד׳ פתחין בליש׳ בקריא׳ וסי׳ ומגורל נחלתנו יגרע · נחלת דשבט הלוי · ויעל גורל מטה בנימן · על גורל הצדיקי׳ · ונמסר גם בסדר מסעי:

רלבג

והנה זכר אחר זה שכבר נקהלו כל עדת בני ישראל שילה וישכינו שם את אהל מועד ולקחוהו מהגלגל והנה זכר שהארץ אשר נכבשה היתה לפניהם והיו רואין אותה וחלקו אותה לשבטים הנזכרי׳ שיאחזו נחלתם בכללה תוך המקו׳ הנכבש ואולם השבטים הנשארים לא נתבררה נחלתם עדין בכללות ואף על פי שנתבדר מה שיגיע לנחלתם מהארץ הנכבשת ולזה אמר שכבר נותרו בבני ישראל אשר לא חלקו את נחלתם שבעה שבטים וכו׳: ולזה צוה יהושע שישלחו שלשה אנשים לשבט ויתהלכו בארץ ויכתבו אותה לפי נחלתם ויבאו אליו כדי להשלים להם הארץ בכללה וזה לאות שאחר שנחלק׳ הארץ אשר כבשו יהוש׳ ובני ישראל הוציאו אוהל מועד מהגלגל ולזה אמרו רז״ל שכבר עמד שם י״ד שנה שבע שכבשו ושבע שחלקו והנה יספק מספק איך צוה להם לכתוב את הארץ שבע׳ חלקים והנה לא היו השבטי׳ שוים והתורה צותה להרבות לרב נחלתו ולהמעיט למעט ואם אמרנו שהם היו יודעי׳ מספר כל שבט ושבט אמ׳ להם תחלק הארץ ולפי היחס ההוא היו כותבים החלקים הנה לא יהיה רושם לידיית הגורל אח׳ זה כי לא יתכן שיגיע לשבט ההוא כי אם החלק אשר כתבו לו לפי היחס והנכון בעיני שסבעת החלקים היו שוים וירה הגורל אחר זה יהושע לפני יי׳ בשילה ומשם לקח כל אחד מהשבטי׳ ההם חלקו לפי הראוי לו אם מעט הוסיפו לו החלק הראוי לו ואם היה יותר רב מהראוי לו פחתו לו:

ואחר

כלי יקר

עם האמורי וכשו אמר אל תפחד אפרים שעמו היתה התחלת הדבור כמ״ש לאפרים ולמנשה אל תירא שאם יעלה מנשה בהר התבלבל נחלתך כי לא יהי׳ כן כי לא יהיה לך גורל א׳ כי ב׳ גורלו׳ מתחלפי׳ הם ולא יכנס גורל א׳ והמשיך הו׳ כי הר יהיה לך ר״ל הנה ההר לא יקחוהו בני מנשה לשבת בו כי לך אפרים יהיה תמיד ואין לך שתפחד ג״כ שמא יגזלו את יושביו מפני מנשה בקרבה כי יער הוא ואין שם יושב אבל יעשה לך תועלת גדול אם יעבור בו משם וילחם ותועלת הוא שיברתו העצים ממנו וזהו וברא׳תו ויאמר עוד שאין כוונתו לעלות בהר לשבת בו כי אם להלחם משם וזהו והיו לך תוצאותיו כי תוריש את הכנעני והיה זה המאמר למנשה שהוא בעל הריב ומ״ש רכב ברזל לו כי חזק הוא אין שיהם חוזרים לכנעני אבל אמר כי תוריש את הכנעני אשר רכב ברזל לו ונתן הסבה למה יורישה ולאמר כי חזק הוא חוזר לכבר כי הוא הר חזק מאד להלח׳ משם ובהיותך עליו תוכל לגרש כל העומדי׳ תחתיו בעמק וכיון עוד באו׳ רכב ברזל לו להשיב על דבריו במ״ש שהיה לכנעני רכב ברזל הנה זה היה לירא׳ ממנו מאד אם ילחמו בעמק אבל כיון שאתם בהר והכנעני בעמק היא הנותב׳ שתגרשו׳ מהר כי הרכב לא יוכל עלות בהר ולהדבה יזיקנו הרכב והנה נר׳ שנתפייסו בני מנש׳ או שנתקו למה שראו שלא הועיל׳ טוענותם ע״כ ועיני המעיין תראנ׳ הדוחקים שיש לפירושו הא׳ במ״ש שאל א׳ לשון כאב הכ׳ שפי׳ וברא׳ לך שם שאינו חוזר ליער ואמר כי אם לארץ הפריזי ואין זה פשוטו של מקר׳ וכי״ל וברא׳ת לך תשם כיון שכבר תועלתו לעלות דרך שם להלח׳ עם הפריזי גם לשון וברא׳ת שהו׳ לשון כריתה ולא ילדק שלא ביער עצים ויגיד עליו רעו כי יער הוא ובראתו שחוזר ליער אפי׳ לדברי ז״ל גם מ״ש במ״ש לא ימצא לנו ההר אין לשון הפסוק מדוק פירושו שטעם לא ימצא הוא לפי שאין חלקנו אלא פי׳ הוא שההר לא יספיק לנו ולי נראה שכתרעמו יחדיו בני יוסף איך נתן להם נחלה ר״ל דבר שעדיין הוא נחלה ביד הגוים שהרי חלק רב מאפרים ומנשה שלא הורישום ולא יכלו להם ז״ש מדוע נתת לי נחלה והגלוי היה דבר מרוב׳ אבל הוא גורל אחד נתת לי ר״ל לכל אחד ממנו ולכך לא כתיב נתת לנו גורל א׳ כי הרי ב׳ גורלות נתן להם אלא על כל א׳ וא׳ היה אומר ועל מנשה הוא אומר חבל א׳ כאלו רצה לומר העם רב והמקום צר מאד כאלו הוא מדת חבל א׳ ר״ל דבר מועט וכמ״ש התלב״ג ז״ל במאמר גורל א׳ ע״ש ובזה אמר׳ או׳ וחבל א׳ שר״ל שהגבול והגורל א׳ מוגבל הוא בדבר המדוד בחבל א׳ שלא יקבל התוספת ואני עם רב עד אשר עד כה ברכני ה׳ ר״ל הברכה אשר מאז ברכני ה׳ ע״י יעקב שברך את אפרי׳ ומנש׳ בך יברך וכו׳ הנה נמשכה עד כה עד הזמן הזה הועילה הברכה שהרי אני עם רב מברכת ה׳ וחז״ל אמרו כה יהיה זרעך שנאמר לאברהם נתקיים בי ורש״י ז״ל כתב כה ברכני ה׳ כ״ה בגמטריא הכ״ף עשרים אלף והה״א חמשת אלפים ולפי פשוטו עד אשר עד כה ברכני עד אשר כך כאשר עתה כך ברכני ה׳ ע״כ:

ויאמר אליהם יהושע וכו׳ · חז״ל אמרו אם עם רב ותושם אתה מן עין רע · עלה לך היערה ותחבאו עצמיכם כדי שלא תשלוט עין רע בכם אמר לו מדבית יוסף קאתינא דלא שלטא

ויעל גורל מטה בני־בנימן
למשפחתם ויצא גבול גורלם בין בני
יהודה ובין בני יוסף:
ויהי להם הגבול לפאת צפונה מן־
הירדן ועלה הגבול אל־כתף יריחו
מצפון ועלה בהר ימה והיה
תצאתיו מדברה בית און:
ועבר משם הגבול לוזה אל־כתף
לוזה נגבה היא בית־אל וירד הגבול
עטרות אדר על־ההר אשר מנגב
לבית־חרון תחתון: ותאר הגבול
ונסב לפאת־ים נגבה מן־ההר אשר
על־פני בית־חרון נגבה והיה
תצאתיו אל־קרית־בעל היא קרית
יערים עיר בני יהודה זאת פאת־ים:
טו ופאת־נגבה מקצה קרית יערים
ויצא הגבול ימה ויצא אל־מעין מי
נפתוח: וירד הגבול אל־קצה ההר
אשר על־פני גי בן־הנם אשר בעמק
רפאים צפונה וירד גי הנם אל־כתף
היבוסי נגבה וירד עין רגל: ותאר
מצפון ויצא עין שמש ויצא אל־
גלילות אשר־נכח מעלה אדמים
וירד אבן בהן בן־ראובן: ועבר
אל־כתף מול־הערבה צפונה וירד
הערבתה: ועבר הגבול אל־כתף
בית־חגלה צפונה והיה תוצאותיו
הגבול אל־לשון ים־המלח צפונה
כ אל־קצה הירדן נגבה זה גבול נגב:
והירדן יגבול־אתו לפאת־קדמה
זאת נחלת בני בנימן לגבולתיה סביב
למשפחתם:
והיו הערים למטה בני בנימן
למשפחותיהם יריחו ובית־חגלה
ועמק קציץ: ובית הערבה וצמרים
ובית־אל: והעוים והפרה ועפרה:
וכפר העמני והעפני וגבע ערים
שתים־עשרה וחצריהן:
כח גבעון והרמה ובארות:
והמצפה והכפירה והמצה: ורקם
ויראפאל ותראלה: וצלע

וסליק עדבא שבטא דבני בנימן
לזרעיתהון ונפק תחום עדביהון בין
בני יהודה ובין בני יוסף: והוה להון
תחומא לרוח צפונא מן ירדנא וסליק
תחומא לעיבר יריחו מציפונא וסליק
בטורא לימא והוון מפקנוהי למדבר
בית און: ועבר מתמן תחומא ללוז
דלעיבר דלוז דרומא היא ביתאל
ונחית תחומא עטרות אדר על טורא
דמדרום לבית חורון ארעאה:
ותאר תחומא ומסתחר לרוח
מערבא לדרומא מן טורא די על אפי
בית חורון דרומא והוון מפקנוהי על
קרית בעל היא קרית יערים קרתא
דבני יהודה דא רוח מערבא: ורוח
דרומא מסיפי קרית יערים ונפיק
תחומא לימא ונפיק למבוע מי
נפתוח: ונחית תחומא לסטר טורא
די על אפי חילת בר הנום די במישר
גיבריא ציפונא ונחית לחילת בר הנם
לעיבר יבוס דרומא ונחית לעין
קצרא: ותאר מצפון ונפיק
לעין שמש ונפיק לגללא די לקביל
מסקנא דאדומים ונחית לאבן בוהן
בר ראובן: ועבר לעיברא דלקביל
מישרא ציפונא ונחית לערבתא:
ועבר תחומא לעיבר בית חגלה
לציפונא והוון מפקנוהי דתחומא
לכיף ימא דמלחא ציפונא לסיפי
ירדנא דרומא דין תחום דרומא:
וירדנא תחומא ליה לרוח קידומא
דא אחסנת בני בנימן לתחומהא
סחור סחור לזרעיתהון: והוה קרויא
לשבטא דבני בנימן לזרעיתהון יריחו
ובית חגלה ומישר קציץ: ובית
מישרא וצמרים ובית אל: והעוים
והפרה ועפרה: וכפר העמונה
והעפני וגבע קירוין תרתא עסרי
ופציחיהן: גבעון ורמתא ובארות:
ומצפיא וכפירא והמוצה: ורקם
ויראפאל ותראלה: וצלע

ויהי להם הגבול לפאת צפונה · ויהי מצר גבול הצפוני שלהם מן הירדן שבמזרח מתחיל המיצר ועולה אל כתף יריחו מצפון ועולה משם אל המערב אל עבר יריחו ומושך החוט בצפונו של יריחו כנגד יריחו לפנים מן החוט בחלק בנימן: מדברה בית און · למדבר של בית און: ועבר משם · לצד המערב לוזה: אל כתף לוזה נגבה היא בית אל · שקראה יעקב ולא זו היא ביתאל שאצל העי שהרי אמרנו בגבול יוסף ויצא מבית אל למדנו ששנים היו ולוז לא בחלק בנימן היתה שהרי חוט המיצר מלוז ולפנים הוא כמו שהוא אומר אל מכתף לוזה: מנגב · החוט הולך בדרומה של לוז נמצאת לוז מן החוט ולחוץ בנחלת בני יוסף ובית אל היתה בחלק בנימין כמו שכתוב למטה בענין: ותאר הגבול ונסב לפאת ים נגבה בעטרו' אדר · כלה ארך הצפוני מן המזרח למערב ומשם נסב החוט לגבול המערב של בנימן לילך נגבה מן הצפון לדרום חוט המערבי מן ההר אשר על פני בית חורון נגבה מן ההר אשר בדרומה של בית חורון משם היה מתחיל מקצוע מערבית צפוני' של בנימן ובא לו החוט מצפו' לדרו': והיו תוצאותיו · מקצו' מערבי' דרומי' שלו אל קרית יערים של יהודה נמצא רוחב גבול בנימן נוטל כל רוחב הארץ שבין יהודה לאפרי' גבול דרומי שלו עם גבול צפוני של יהודה ושם היתה ירוש' כמו שאמר למטה בענין לפיכך היו לשני השבטי' חלק בה וגבול צפוני של בנימן ודרומי של אפריים נוגעי' זה בזה ושם היה שילה בחלק אפרים כמה שנאמר ויטש משכן שילה וגו' וימאס באהל יוסף ובשבט אפרים לא בחר ואף לבנימן היה בו חלק וכן שנינו בשחיטת קדשים בשלש מקומות שרתה להם שכינה לישראל בשילה ונוב ובית העולמים ובכולן לא שרתה אלא בחלקו של בנימן: זאת פאת ים · רוח מערבי מעטרו' אדר עד קרית יערי' ופאת נגבה · ומיצר דרומי לבנימן והוא צפוני של יהודה וכל התחומין המנוי' כאן נמנו בצפוני של יהודה וכל מקום שכתוב כאן וירד כתוב ביהודה ועלה לפי שכאן הוא מונה מן המערב למזרח ושם מונה מן המזרח למערב: ויצא הגבול ימה · אל ים אחד ולא ידעתי אי זה ים הוא: אל לשון ים המלח צפונה · בצפונו של לשון נמצא כל הלשון בחלקו של יהודה: אל קצה הירדן · מקום שהירדן נופל בים המלח והוא נמנה מקצוע מזרחי' צפונית ליהודה וכאן הוא מונה מקצוע דרומית מזרחית לבנימן: והירדן יגבול אותו לפאת קדמ' · הירדן הווה לו לבנימן מיצרי מזרחי שהירדן הולך על פני רוח כל גבולו למזרח:
וצלע.

רדק

וצלע האלף · הם שתי ערים וכן הוא אומר בארץ בנימן בצלע וכתי' וצלע אלף וכן גבעת קרית הם שתי ערים: והיבוסי היא ירושלם · ובגורל בני יהודה אמ' ג"כ כי היבוסי היא ירושלם בחל' יהודה והנה אומ' כי היא לבנימן כן הוא כי לכל אח' מהם היה לו חלק בה ואמרו רז"ל כי רצועה יוצאה מחלקו של יהודה לחלקו של בנימן ובה מזבח בנוי והיה בנימן הצדיק מצטער עליה לבלעה שנ' חופף עליו כל היו' ובין כתפיו שכן ויש אומרים המזבח היה בחלקו של בנימן שנ' ובין כתפיו שכן וי"א כי בין שניהם היה המזבח והנה חלק יהודה היה עולה גי בן הנם כתף היבוסי והיה עולה אל ראש ההר אשר על פני גי בן הנם ימה אש' בקצה עמק רפאי' ומראש ההר אל מי נפתוח ואמרו כי הו' עין עיטם הכתוב בדברי רז"ל וחל' בנימן היה כנגדו חלק יהודה היה עול' אל ההר וחלק בנימן היה יורד אל קצה ההר אשר בגי בן הנם אש' בעמק רפאים והיה יורד אל כתף היבוסי היא ירושלם נמצא שבין שניהם היה הגבול הזה זה עולה וזה יורד: באר

כלי יקר

שלעה ביה עילה בישא דכתיב בן פורת יוסף עלי עין שעולה על עין רע ומתגבר עליו ורש"י ז"ל פי' אם עם רב אתה יש בך כח לכרות יערות ולפנות כעין שקורין איסרטיר בלעז ושם תבנה ערים וכן פי' הרד"ק והוסיף לתת טעם למה שיתרצו אפרים · ההר ההוא מחלקם לפתי סיבות · הא' טוב היותו ישוב מהיותו מדבר שמם והשנית כדי שיורישו בכנעני הוא הפריזי כי כולם כנענים בני כנען הם והם השיבו לא ימצא ר"ל לא יספיק אפי' שנכרתהו וא"ת שנוסיף לקחת מערי הפריזי א"א כי רכב ברזל לכנעני ע"כ תורף דבריו · וברא"ת פי' רש"י ז"ל לשון כרית' כמו וברא אתהן בחרבותיו וג"כ תקח להרחיב הארץ הפריזי והרפאים כי אין לך הר אפרים אין דחוק וצריך להרחב בארץ הפריזי שהוא קרוב יותר ע"כ וי"ת ותתקין לך תמן אתר כו' שמפר' וברא"ת לשון בחירה כמו המפרשי' אותו מלשון ברו לכם איש הביא הרד"ק שלא שמתוך דבריו נראה שהמת"ג חולק עליהם ולי שוים הם:

ויאמר יהושע אל בית יוסף לאפרים ולמנשה וכו' · פי' הרד"ק לאפרים אמר שיעזרו למנשה עד כאן · עוד אפשר שאמר הנה עם רב אתה רב בכמות וגדול באיכות בזכות יוסף הצדיק אביכם ז"ש ויאמר יהושע אל בית יוסף וגם כן אתם לאפרים ולמנשה ב' שבטים אשר מב' בחינות הללו ראוי לאמר שעם רב אתה וכח גדול לך בזכות אביך ומה שאמר לא יהיה לך גורל פירש הרד"ק שתוסיף מההר על גבולך:

כי הר יהיה לך עיין פי' רש"י ז"ל והרד"ק ז"ל ובזה נסתלק' קושית מהרי"א ז"ל איך נותן טעם כי רכב ברזל לו כדי שילחם כמ"ש לעיל · ולי אפשר בא' לו' כי הר יהיה לך ולא יקפיד האפרי' כי יער הוא מקו' שמם ואתה הוא הטורח לכרתו ובראתו לכך הר יהי' לך זאת ועוד טעם נכון שיהיו לך תוצאותיו יען כי תוריש הכנעני ולא יערערו וזולתך עליך יען כי רכב ברזל לו וכי עם חזק הוא שזה מחייב היות לך תוצאותיו מאחר שיגיע כחך הוא להוריש' עם היותם חזקים ורכב ברזל באופן שאומר כי רכב ברזל לו וכו' נותן טעם לתחלת הענין שאמר והיו לך תוצאותיו לפי שרכב ברזל לו ולא יערער שום אחר עליך:

ויקהלו כל עדת בני ישראל שילה עיין פי' הרד"ק ז"ל וכן הביא מהרי"א ז"ל · ומ"ש והארץ נכבשה לפניה' עיין רש"י ז"ל וזה יהיה מצד זכות הכבוד שכבדו לארון כנו' שעשו לו כותלים סביב:

ויותרו בבני ישראל אשר לא חלקו כתב מהרי"א ז"ל טעם להתרשלות' בחלוק כי לא היה רוצה כל שבט לילחם לעצמו אלא שיהיו כולם אגודה לכבשה בכלל ע"כ:

ויאמר יהושע במה שכתבתי בפסוק הקודם בשם מהרי"א ז"ל לטעם התרשלות אבין דברי יהושע עד אנה אתם מתרפים ר"ל הנה אתם חזקי' מאד לכבוש הארץ כי א' מכם ירדוף אלף וכבר סר צילם מעליהם וכבנים עזוני' תאספון אלא שאתם בהתרשלותכם בחילוק מורים שקד

כלי יקר

ורעלה כיון שאינכם רוצים לחלק ז"ש עד אנה אתם מתרפים ברפיון וחולשה לבא לרשת את הארץ כיורש את המתים שהרי כבר והנה נתן לכם ה' אלהיכם:

הבו לכם שלש' אנשים לשבט כתב רש"י ז"ל מהז' שבטים ע"כ והמכריחו לפרש כן הם ב' הכרחיו' א' דסברא הו' דראובן וגד ואפרים ומנשה כבר זכו בחלקם ולמה ילכו ג' אנשים מכל שבט מהם ללא צורך ועוד הכרח מלשון הפסוק והבאתם אלי הנה וירתי לכם גורל לכם דייקא הלמא מז' השבטים לבד הלכו ואולי מהיות תיבת לשבט בפת"ח וקמ"ץ שהוא כמו להשבט הידוע והם הז' הנותרים וצריך להבין אומרו לפי נחלת' אם הכונ' לפי נחלתם בז' חלקים כדפרש"י ז"ל היינו והתחלקו אותם לז' חלקים ואפשר לומר שהבטיחם שילכו בארץ לארכה ולרחבה ויכתבו אותה לפי נחלתם ר"ל כפי וכשיעור כאלו היתה כבר נחלתם כלומר באין פוצה פה ומצפצף נגדם ואעפ"י שלא נכבשה עדיין:

התחלקו אותם לשבעה חלקים הי"לל ויחלקו אותם עיין הרד"ק ז"ל תקן אומר והתחלקו שחוזר לשבטים עצמם שיתחלקו הם עצמם מכוונים לשבעה חלוקים ולשון לז' חלקים אינו מדוקדק לפירושו · ונראה כי מ"ש למעלה לפי נחלתם היינו לז' חלקים כדרש"י ז"ל ויבואו אלי ומובטח אני באנשים ההם לא תבוטל חלוקתם אלא בבואם אלי ישכים ה' ויחלקו אותם בפניהם לז' חלקים הפס שכתבו גם בהשערתם וזה כיון באומרו והתחלקו לומר שיחלקו בבואם אלי חלקו מה שכתחלקו כבר לז' חלקים שלא יתבלבלו אותם החלקים כי הגורל לא יהיה כי אם לברר התחום פלוני לפלוני לבלבל התחומין ועניןזה מוכיח הפסוק בסמוך וישלך להם יהושע גורל בשילה לפני ה' והיה מהפלא שויחלק להם יהושע את הארץ מכוונת ממש במחלוקות' ומ"ש יהודה יעמוד על גבולו וכו' כתב רש"י עיין מה שכתב וכן כתב הר"דק ז"ל:

ואתם תכתבו עיין הרד"ק ז"ל וראיתי רש"י ז"ל והשלכתי כמו ירה בים. עד כאן · וכן כתב הר"דק ז"ל:

ויקומו האנשים וילכו הרד"ק ז"ל כתב ובאשר קמו האנשים ללכ' הזהיר וא"ל בך וכך העשו ולי נראה

והיה ז' כתיב והיה וקרינן והיו וסי' נמסר בסדר מסעי ולעיל בהאי סיפרא סימן ט"ו: לוזה ד' וסימ' נמסר לעיל בהאי סיפרא סימ' י"ו: על ההר ד' וסי' נמסר בסדר שמות: מעין ד' פתחין וסי' נמסר לעיל בהאי סיפרא סימן ט"ו: אל קצה ו' דסמיכי בקריאה וסי' ובני ישראל אכלו את המן ארבעי' · וירד הגבול אל קצה ההר · ועבר הגבול אל כתף בית חגלה · וירד הוא ופירה נערו · צא נא לקראת אחז אתה ושאר · הנה יי' השמיע אל קצה הארץ · ונמסר גם בסדר בשלח: ז' פסוקין אל על אל בקריא' וסימ' ולא מצאה היונה מנוח לכף רגליו · וירד הגבול אל קצה ההר · ויאמר האיש אל יואב · ויאמר אוריה אל דוד · פתח הצלע התיכונה אל כתף · וינוסו הנותרים אפקה · ויאמר אלי המים האלה · ונמסר גם בסדר נח: גי בגי ט' חס' א' בקריאה וסימ' על גי הצבעים · הוא הכה את אדום בגי מלח דמלכים · וטמא את התפת · כי יום מהומה ומבוסה ומבוכה · גי העברים קדמת הים · וחוסמת היא את העוברי' קדמ' דפסו' · כי יגיע גי הרים אל אצל והוא העביר את בנו' לך ואונו גי החרשים · וכל יהושע דכוו' חסרים אל"ף ·

רש"י

וצלע האלף והיבוסי היא ירושלם · כל אחת עיר לעצמה וכן גבעת קרית חמש ערים בפסוק זה : ויצא הגורל השני · שני לבנימן שגורל בנימן היה ראשון לשבעת השבטי' שאמ' יהושע לשלוחיו ויתחלקו אותה לשבע' חלקים שכבר נטלו יהוד' ויוסף כמו שנאמ' שם יהוד' יעמד על גבולו מנגב וגו' מכאן והילך מוכה והולך שבעה גורלות : רב מהם · מן הראוי להם: כסלו' תבור · אומר אני שהו' לשון כסלים פלנ"קש בלע"ז לא בגובהו ולא בשיפוליו אלא בשיפועו וסמוך לאמצעו קרוב לצד אחורים ולצד פניו כדר' שהכסלי' עומדי' בבהמ' ובמקו' שהוא אומ' אזנו' תבור סמוך לראשו הוא במקום האזני' : קדמ' מזרחה גתה חפר · ממזרח לגת החפ' שם עירו של יונה בן אמיתי : עתה קצין · שם העיר עת קצין : המתואר הנעה · המוסב אל נעה כלומ' משם תאר הגבול לנעה וכן תירגם יונתן ונפיק לרמון ומתמן מסתח' לנעה : עיר

רד"ק

באר שבע ושבע · עיר אחת : רב מהם · היה חלקם יותר ממה שראוי להם כי בכשו הרבה מהארץ ובני שמעון עלו עמם להלחם כמו שכתוב בספר שפטים ויאמר יהודה לשמעון אחיו וגו' : גתה חפר · הוא גת החפר אשר משם היה יונה בן אמתי הנביא כמו שנאמר עליו אשר מגת החפר : המתואר · כתרגומו דמסתחר : ובית לחם · הינו בית לחם אשר ליהודה כי תמנה ערים נקראי' בשם אחד בשני מקומות כמו שכתבנו וכן מנאהו בית לחם אשר ליהודה מבית לחם יהוד' נרחה כי אחר היה : עיר

וצלע האלף והיבוסי היא ירושלם גבעת קרית ערים ארבע־עשרה וחצריהן זאת נחלת בני־בנימן למשפחתם :

יט

א ויצא הגורל השני לשמעון למטה בני־שמעון למשפחותם ויהי נחלתם בתוך נחלת בני־יהודה : ויהי להם בנחלתם באר־שבע ושבע ומולדה : וחצר שועל ובלה ועצם : ואלתולד ובתול וחרמה :
ה וצקלג ובית־המרכבת וחצר סוסה : ובית לבאות ושרוחן ערים שלש־עשרה וחצריהן : עין רמון ועתר ועשן ערים ארבע וחצריהן : וכל־החצרים אשר סביבות הערים האלה עד־בעלת באר רמת נגב זאת נחלת מטה בני־שמעון למשפחתם : מחבל בני־יהודה נחלת בני־שמעון כי־היה חלק בני־יהודה רב מהם ויתנחלו בני־שמעון בתוך נחלתם :

ויעל הגורל השלישי לבני זבולן למשפחתם ויהי גבול נחלתם עד־שריד : ועלה גבולם ׀ לימה ומרעלה ופגע בדבשת ופגע אל־הנחל אשר על־פני יקנעם : ושב משריד קדמה מזרח השמש על־גבול כסלת תבר ויצא אל־הדברת ועלה יפיע : ומשם עבר קדמה מזרחה גתה חפר עתה קצין ויצא רמון המתאר הנעה : ונסב אתו הגבול מצפון חנתן והיו תצאתיו גי יפתח־אל : וקטת ונהלל ושמרון וידאלה ובית לחם ערים
טו שתים־עשרה וחצריהן : זאת נחלת בני־זבולן למשפחותם הערים האלה וחצריהן : לישׂשכר

וצלע אלף ויבוסאי היא ירושלם גבעת קרית קירוין ארבע עסרי ופצחיהן דא אחסנת בני בנימן לזרעיתהון : ונפק עדבא תנינא לשמעון לשבטא דבני שמעון לזרעיתהון והוה אחסנתהון בגו אחסנת בני יהודה : והוה להון באחסנתהון באר שבע ושבע ומולדה : וחצר שועל ובלה ועצם : ואלתולד ובתול וחרמה : וצקלג ובית המרכבות וחצר סוסה : ובית לבאות ושרוחן קירוין תלת עסרי ופצחיהן : עין רמון ועתר ועשן קירוין ארבע ופצחיהן : וכל פצחיא די בסחרנות קירויא האילין עד בעלת באר רמת דרומא דא אחסנת שבטא דבני שמעון לזרעיתהון : מעדב בני יהודה אחסנת בני שמעון ארי הוה חולק בני יהודה סגי מנהון ואחסינו בני שמעון בגו אחסנתהון :

וסליק עדבא תליתאה לבני זבולן לזרעיתהון והוה תחום אחסנתהון עד שריד : וסליק תחומהון לימא ומרעלא ומערע בדבשת ומערע בנחלא די על אפי יקנעם : ותב משריד לקדומא מדנח שמשא על תחום כסלות תבור ונפיק לדברת וסליק ליפיע : ומתמן עבר לקידומא מדינחא גתה חפר לעתה קצין ונפיק לרימון דמרתואר ומתמן מסתחר לנעה : ומסתחר ליה תחומא מציפונא לחנתון והוון מפקנוהי לחילת יפתח אל : וקטת ונהלל ושמרון וידאלה ובית לחם קירוין תרתא עסרי ופצחיהן : דא אחסנת בני זבולן לזרעיתהון קירויא האילין ופצחיהן : לישׂשכר

(ל' ג' · כול'חס'כמ"ח · ל' דסמי' · ל'' ב' ועיי' · ל' · ל' חס' · ל' ל' · ל' · ה'שוס קרתא · ל' כתיב א' · ב' אכו'נה · ס' ל"ל · ל' · ל' · ה' ל' חס' ל' חס' · ה' ל' · ל' רפי' ל' · ל' · ל'' ל' · ל'ס"א ויראלה בריש · ח' מלי)

זאלתולד ל' תספרים אחרים ואל הולד ב' מלין

האלף ג' וסימ' נמסר כסדר פקודי : ועתר ב' קמצין וכסיפרא וסי' לבנה ועתר ועשן · עין רמון ועתר ועשן : ועשן ה' שום קרתא וסי' לבנה ועתר ועשן · עין רמון ועתר · ולאשר בכור עשן · ותבן ועשן · ואת עשן ואת מגרשיה : על גבול ה' וסי' נמסר בסדר חוקה : ומשם ט' וסי' נמסר בסדר תקה : למשפחותם ח' מלאים בספר יהושע וסי' קדמ' ובתרא דראובן · ובתרא דמנשה · קדמ' דשמעון ובתר' דזבולן · קדמ' ובתרא דיששכר · למטה בני אשר למשפחותם · וכל כתובים דכוו' מל' · ועין ח' בקריא' וסי' וזנוח ועין גני' תפוח · והנבשן ועיר המלח ועין גדי · ועין גנים והנבשן וקדש ואדרעי · ועין חדה · וקדש ואדרעי ועין חצור · ועין ימינו כהה · ועינו ואף שמרה נשף · ועין אלהיהם הות על שבי יהודיא · ה' קדמאי שום קרתא :

כלי יקר

נראה ביתור ויקומו וילכו הטע' לומר שנזדרזו מיד וקמו תכף וילכו לקיים דבר יהושע ע"ה ויצו יהושע והצווי היה שיבטחו בה' והתהלכו בארץ לארכה ולרחבה כרצונ' ולא כעובר על הגבולים ז"ש ויצו יהושע את ההולכים שכבר היו הולכי' ואין צריכים צווי על מציאות ההליכה אלא הצווי היה לאמר לכו והתהלכו בארץ כרצונכם שכפל לכו והתהלכו מור' על שלא בחפזון ילכו ובמנוס' אלא דרך טיול ויסייע פירוש זה מיתור הפסוק וכתבו אותה ושובו אלי הוא שמבטיחם שישובו לשלום ויסליך להם הגורל ז"ש וכתבו אותה ושובו שהם לא כן הוא מיותר שהרי כ"כ זה בפסוק שלמעלה ואתם תכתבו וכו' אלא שמבטיחם לשוב בשלו' כנז' ומ"ש בשיל' מה שלא הזכיר כן בפ' ואתם תכתבו וכו' מובן במ"ש רש"י ז"ל ויסכינו והארץ נכבשה שזכות מה שהשכינו גרם לשתהא הארץ נכבשת ונוחה להכבש וזה נ"ל שאמר כאן לפני ה' בשילה שלהיות ה' בשילה המקום אשר בחר לו כעת למנוחה זה שילה זה יסייע לשתהא נוחה ליכבש וגם יסייע לשתשובו לשילה ופה אשליך לכם גורל לפני ה' כיון שהוא מוכן בשיל' לא יחרץ לכם איש לשונו :

וילכו האנשי' ויעברו בארץ וכו' בהיבת ויעברו המיותרת רמז כי לא קיימו דברי יהושע ללכת ולהתהלך בארץ בטיול אלא ויעברו דרך העבר' בעלמא כי למה יסמכו על נס ויהושע א"ל הכתבו את הארץ על כלליה ופרטיה של הארץ משדותיה וחלקיה גדולים וקטנים והם לא עשו אלא ויכתבוה לערי' והערים חלקו לז' חלקים שלא רצו להתעכב ביותר :

ויעל גורל מטה בני בנימין הזכי' כי להיות הנוחלים מאז יהודה בתחלה לכבוד המלכות ואחריו יוסף בכור לרחל עקר' הבית ממנו יהושע הכובש את כל הארץ ראוי להיותו שני ואחריו בנימין והוא ראשון לשבעה הנותרים כי גם הוא מעקרת הבי' ואמ' בו לשון עליה להיותו היותר גבוה שבא"י ונתלקו שרתה שכינה פעמים שלש שילה ונוב ובית עולמים והוא היותר מעולה כי ה' חופף עליו כל היום והוא אכסניא של השי"ת לז"א בו ויעל גורל וכו' לא כן בשאר השבטים שלא נז' בהם לשון עליה זולת זבולן דכתיב ביה ויעל הגורל השלישי לבני זבולן שהוא אכסניא לתלמידי' השוהו לכבודו ית' כמ"ש את ה' אלהיך תירא לרבות ת"ח בהיותו מפרנס יששכר וכשבא להזכיר את יששכר לא כתיב ויעל הגורל הרביעי ליששכר שלא למעט בכבודו של יששכר כי כבוד חכמים ינחלו אלא כתיב ליששכר יצא הגורל כאלו הוא מקום' עם ויעל זבולון שגם ליששכר העליה הנזכר' לזבולון להיות בצל הכסף זבולון כל יששכר בעל החכמה ויהודה להיות מלך לא הזכיר בו לא לשון עליה ולא לשון יציאה אלא ויהי הגורל ליהודה ומ"ש ויצא גבול גורלם שתיבת גבול מיותרת די שיאמר ויצא גורלם או ויצא גבולם בין יהודה וכו' נראה שלפי שהיו כמה ארצות בין יהודה ובין יוסף כמו שכתב רש"י ז"ל לעיל בפסו' ויצא הגורל לבני יוסף מירדן יריחו למי יריחו במאמר לפוני של גמר כבושו של יהושע כפל להם הגורל כמ"ש למען ובני יוסף יעמדו על גבולם מצפון והרבה מן הארץ היה בין בני יהודה ובין בני יוסף ע"כ לעותת זה הכרחנו לומר שהעפ"י שגבול יוסף רחוק הרבה מיהודה הנה בנימין שאמר הכתוב בו שהוא בין יהודה ובין בני יוסף וכאלו אין ביניהם זר אתם היינו בחלק מה שפוגעים יחדיו יהודה ויוסף ובנימן וכמש"אחז"ל במס' זבחי' פר' פרת חטאת אמר רבי חנינא רצוע' היתה יוצאת מחלקו של יוסף ונכנסת בחלקו של בנימין ובה מזבח בנוי והיה בנימין הצדיק מצטער עליה לבולעה וכו' אשר על אותה החלק וגבול שפוגעים זה בזה ובנימין בין יהודה ובין יוסף עליו הוא אומר ויצא גבול גורל ר"ל גבול מועט וחלק מה מגורלם הוא שילא בין בני יהודה ובין בני יוסף שמלא אחד יהודה ומהשני יוסף לא כל גורל יוסף ולא כל גבולם כי הוא נמנע שהרי כמה ארצות מפסיקות ביניהם אלא שבזוית א' הוא שפוגעי' גבול גורל לבד והבן זה :

ויהי להם הגבול לפאת צפונה עיין פי' רש"י ז"ל ומ"ש מדברה בית און פי' רש"י ז"ל למדב' בית און וכן כתב הרד"ק ז"ל והוסיף לפיכך הבי"ת פתוחה ר"ל לבית און ע"כ :

ועבר משם וכו' עיין פי' רש"י ז"ל ויש לדקדק למה לא אמר היא בית אל בתיבת לוזה הראשון וכ"ל שכוונת הכתוב להודיע שיש בית אל זולתה בגבול יוסף עצמו והמכריח כך מהיות לוזה זו שהיא בית אל נגבה לחוט המגביל החום בנימין והיא חוץ מהחוט בחלקו של יוסף שבזה מוברח שיש בית אל אחרת בגבול יוסף כמו שהכריח רש"י ז"ל כנז' באופן שהיות לוזה נגבה מוכרח שהיא בית אל של יעקב וז"ש היא בית אל כדפרש"י היא בית אל שקראה יעקב · ומובן מזה שגם בית אל היו הותה של יעקב והיא הנזכר כאן בב' שמות כמ' שהיא בית אל ואעפ"י ששם כא' ואולם לוז שם העיר וכו' וכאן קורא אותה לוזה הנה לראשונה לא קשה דנוכל לומר דה"א בסוף תיבה במקום למ"ד בתחלתה וכאלו כתיב ועבר משם הגבול ללוז אמנם מ"ש אל כתף לוזה קשה דבלתי מתיישב אם כאמר אל כתף ללוז אם לא שנאמר שבחוט העובר נגבה לא סמוך ללוז עובר החוט כי אם אל כתף ההר גבוה גובה מה כעין כתף סמוך ללוז והחוט עובר בדרום של אותו כתף הסמוך ללוז באופן שגם ה"א שבתיבת לוזה השני' משתמש במקום למ"ד בתחלתה · והשכית הכתובה למעלה בגבול יוסף ויצא מבית אל לוזה והג' בגבול בני בנימין ומ"ש רש"י ז"ל מלמד ששני' היו היינו בחלק יוסף דקאמר שהיו השנים כי הג' בגבול בנימין :

ותאר כתב רש"י ז"ל בעטרו' אדר כו' ע"ש :

ופאת נגבה עיין פי' רש"י ז"ל וצריך טעם למה גבי יהודה מונה מהמזרח למערב וכאן להפך ולמה לא היה המנין שוה בשניהם זלא יצטרך לשנות ולומר כאן עליה וכאן ירידה ואפשר שלהיות המקומות הנזכרות ביהודה הם הנזכר בבנימין וכדפרש"י ז"ל לכך רצה הכתוב לעשות סימן במנין ובלשון כדי שלא יקשה לרוא' כילד התחומין הללו נזכרי' בתחום יהודה ובתחום בנימין יחד כולם וע"כ בראותו זה השנוי יתן אל לבו ויבין כי שם נזכרו בצפונו של יהוד' וכאן נמנים בדרומו של בנימין והגבול מתחלק בין שניהם זה עולה בו וזה יורד לזה אמר בהם לשונות אלו מוחלקי' כדי להבין הנז' שהחלוקות של יהודה לבד ובנימין לבד פוגעין זה בזה זה עולה וזה יורד עוד אפשר והוא הנכון כי בנימין מתחי' למדוד גבול תחומו מצפונ' כמ"ש ויהי להם הגבול לפא' צפונ' כו' והטע' להיותו שם סמוך לבני אחיו יוסף לכך עוש' הקרן ההו' ראש פינה וסובב סובב בחוט המד' עד פאת נגבה היא קרית יערי' ומשם מדת החוט שבין בנימין ויהודה הולך ומתח בפאת נגבה לבנימין שהיה לצפו' ליהודה ומזה מתחיי' שהמקום שנ' בו ליהודה עלוה יהי' ירידה לבנימין ומ"ש ויצא הגבול ימה כת' רש"י ז"ל אל ים א' ולא ידעתי איזה ים הוא עכ"ל וגם המהרג' ת"י ונפיק תחומה לימא ולי אפשר לפר' מלשון מער' וע"ש הים הגדול קא' והגיד הפ' כי קרן דרומי' מקצה קרית יערי' אל מי נפתוח אבל היה עוק' עקמימו' גדול לצד המערב ימה באופן שהעקמימו' יהי נגד קרית יערי' ואלו היה העקומומי' נגד חוט המדה הדרומי שמן המערב למזרח לא היה או' בו ימה אכן כעת להיותו מתעקם ביותר ופונה לימה המערב לכך כת' בו ויצא הגבול ימה ואח"כ ויצא אל מעין מי נפתוח וכב' כתב רש"י לעיל שכל מקום שנאמר ויצא ותאר ונסב היינו שאין החוט הולך בכוון :

ועבר הגבול אל כתף בית חגלה וכו' אל לשון ים המלח עיין רש"י ז"ל :

והירדן יגבול אות' קדמ' עיין רש"י ז"ל :

וצלע האלף עיין רש"י והוא מוכרח דאל"כ אינם י"ד כי אם י"ב והרד"ק כתב וצלע האלף הם ב' ערים וכן הוא או' בארץ בנימין בצלע וכתיב וצלע אלף ומובן מדברי הרד"ק שיש ב' מקומות ששמם צלע הא' צלע סתם והשני צלע האלף ובשיטה זו מתיישב לשון הכתוב שהו' וצלע האלף כשו הכל עיר אח' כי כן הוא מקום יש שמו צלע ועליו אמר תחלה וצלע ונמשך ג"כ אל תיבת האלף כי גם הוא צלע שמו וכמה תיבות מכינו שמושכ' עצמן ואחרות עמן והמתרגם תר' וצלע אלף ודלג הה"א כדי שלא נטעה לומר שהם א' כי שתי' הן והודיע א"כ פה"א שמוש ואין שם העיר כי אלף ומ"ש והיבוסי היא ירושלים עיין הרד"ק ז"ל :

ויצא הגורל הב' עיין רש"י ז"ל :

וראוי להבין מה טעם שינה בשמעון מזולתו שכאן אמר לשמעון למטה שמעון בכל ענין לא כן בשאר השבטים ונראה הטעם כי באלו המקומות שמזכיר בחלק שמעון מהם ע' מקומות שנפלו בחלקו של יהודה וכמו שזכרנו לעי' בפסוק כל ערי עשרים ותשע וחצריהן ובפרטן ע' אחרים וכתב שם רש"י ז"ל שהיו לשמעון בהוכם ט' עיירו' שאינו מונה אותם על יהודה ובדבריו אלה נבין כי להיות כאן ב' מיני עיירות בגורל שמעון מהם מה שנפלו לו בגורלו ועליה' אמר למטה שמעון כי נפלו לו חלק מבורר לעצמו כשבט ומטה והמין השני הט' הנזכרות שנפלו לשמעון בתוך חלקו של יהודה ועליהם הוא אומר ויצא הגורל השני לשמעון ולא אמר למטה שמעון כי נפלו בתוך עיירות יהודה כאלו הם ליהודה ונהנם לשמעון והתירוץ הזה עצמו רמוז במ"ש ויהי נחלתם בתוך נחלת בני יהודה שע"כ אמרתי ראשונה ויצא הגורל לשמעון יען כי אלו קדמו בזמן מעת עלות הגורל ליהודה כנזכ' : עוד אפשר לומר באחרון דקדוק זה ונבין מה

רד"ק

שיחור לבנת · מבצר צר · מבצר שהיה בצור גבוה: אזנות תבור · ולמעלה · במלק זבלון אומר כסלות תבור ושני שמות היו לו לענין ידוע אצלם : וגבתון ובעלת · אינו בעלה הנזכ' למעלה בנחלת בני יהוד' כי אותו שמו בעלה בה"א וזה בעלת בתיו ורז"ל אמרו כי שניהם אחד והקשו הפסוקים ותרצו בתים של יהודה ושדות של דן : ויצא גבול בני דן מהם · פחות מהם שלא הספיקה להם הארץ הנכבשת לחלקם והוצרכו ללכת אל לשם הוא ליש הנזכר בספר שפטים ולכבוש אותה ומגורלם היתה לשם אלא שלא היתה נכבשת עם שאר השבטים והם כבשוה לאח' זמן בימי פסל מיכה ויש לפר' כי לשם לא היתה מהארץ הנחלקת לשבע' חלקים ובני דן כל הגורל שנפל להם היה להם אלא שהם היו רבים ולא היה חלקם מספיק לבתי אבות שהיו בשבטי' והלכו לארץ רחוקה חוץ מחלקי השבטים ורגלו אותה והיתה הארץ טובה והלכו להם שם ולכדוה והיא היתה סוף תחום ארץ ישראל שהיה להם בימים ההם כמו שאמר מדן ועד באר שבע ובדב' רז"ל אמר רבי יצחק לשם זו פמיים ותניא ירדן יוצא ממער' פמיים ואמרו אמר רבי יוחנן למה נקרא שמה ירדן שיורד מדן : וראשי

רש"י

מבצר צר · קירון כריכן קירוי תוקפא · צר לשון צור: מחבל אכזיבה · מערב אכזיבה מגורל כזיב ועוד מבצר היו לנפתלי האריס צר : צרעה ואשתאול · משל יהודה היו ונפל גורל לבני דן סמוך להם : ויצא גבול בני דן מהם · כאן נטלו קצת ועוד נפל להם גורל במקום אחר רחוק מגבולם ושאר שבטים מפסיקין בנתים : וילחמו עם לשם לאחר זמן בימי עתניאל בן קנז ובימי פסל מיכה כמה שכ' בספר שפטים : לשם היא ליש האמורה בספר שפטים : אשר

יהושע יט

לְיִשָּׂשכָר יָצָא הַגּוֹרָל הָרְבִיעִי לִבְנֵי יִשָּׂשכָר לְמִשְׁפְּחוֹתָם׃ וַיְהִי גְּבוּלָם יִזְרְעֶאלָה וְהַכְּסוּלֹת וְשׁוּנֵם׃ וַחֲפָרַיִם וְשִׁיאֹן וַאֲנָחֲרַת׃ וְהָרַבִּית וְקִשְׁיוֹן
כ וָאָבֶץ׃ וְרֶמֶת וְעֵין־גַּנִּים וְעֵין חַדָּה וּבֵית פַּצֵּץ׃ וּפָגַע הַגְּבוּל בְּתָבוֹר וְשַׁחֲצוּמָה וּבֵית שֶׁמֶשׁ וְהָיוּ תֹּצְאוֹת גְּבוּלָם הַיַּרְדֵּן עָרִים שֵׁשׁ־עֶשְׂרֵה וְחַצְרֵיהֶן׃ זֹאת נַחֲלַת מַטֵּה בְנֵי־יִשָּׂשכָר לְמִשְׁפְּחֹתָם הֶעָרִים וְחַצְרֵיהֶן׃
וַיֵּצֵא הַגּוֹרָל הַחֲמִישִׁי לְמַטֵּה בְנֵי־אָשֵׁר לְמִשְׁפְּחוֹתָם׃ וַיְהִי גְּבוּלָם חֶלְקַת וַחֲלִי וָבֶטֶן וְאַכְשָׁף׃
כה וְאַלַּמֶּלֶךְ וְעַמְעָד וּמִשְׁאָל וּפָגַע בְּכַרְמֶל הַיָּמָּה וּבְשִׁיחוֹר לִבְנָת׃ וְשָׁב מִזְרַח הַשֶּׁמֶשׁ בֵּית דָּגֹן וּפָגַע בִּזְבוּלֻן וּבְגֵי יִפְתַּח־אֵל צָפוֹנָה בֵּית הָעֵמֶק וּנְעִיאֵל וְיָצָא אֶל־כָּבוּל מִשְּׂמֹאל׃ וְעֶבְרֹן וּרְחֹב וְחַמּוֹן וְקָנָה עַד צִידוֹן רַבָּה׃ וְשָׁב הַגְּבוּל הָרָמָה וְעַד־עִיר מִבְצַר־צֹר וְשָׁב הַגְּבוּל חֹסָה וַיִּהְיוּ תֹצְאֹתָיו הַיָּמָּה מֵחֶבֶל אַכְזִיבָה׃ וְעֻמָה וַאֲפֵק וּרְחֹב עָרִים עֶשְׂרִים
ל וּשְׁתַּיִם וְחַצְרֵיהֶן׃ זֹאת נַחֲלַת מַטֵּה בְנֵי־אָשֵׁר לְמִשְׁפְּחֹתָם הֶעָרִים הָאֵלֶּה וְחַצְרֵיהֶן׃
לִבְנֵי נַפְתָּלִי יָצָא הַגּוֹרָל הַשִּׁשִּׁי לִבְנֵי נַפְתָּלִי לְמִשְׁפְּחֹתָם׃ וַיְהִי גְבוּלָם מֵחֵלֶף מֵאֵלּוֹן בְּצַעֲנַנִּים וַאֲדָמִי הַנֶּקֶב וְיַבְנְאֵל עַד־לַקּוּם וַיְהִי תֹצְאֹתָיו הַיַּרְדֵּן׃ וְשָׁב הַגְּבוּל יָמָּה אַזְנוֹת תָּבוֹר וְיָצָא מִשָּׁם חוּקֹקָה וּפָגַע בִּזְבֻלוּן מִנֶּגֶב וּבְאָשֵׁר פָּגַע מִיָּם וּבִיהוּדָה הַיַּרְדֵּן מִזְרַח הַשָּׁמֶשׁ׃ וְעָרֵי מִבְצָר הַצִּדִּים
לה צֵר וְחַמַּת רַקַּת וְכִנָּרֶת׃ וַאֲדָמָה וְהָרָמָה וְחָצוֹר׃ וְקֶדֶשׁ וְאֶדְרֶעִי וְעֵין חָצוֹר׃ וְיִרְאוֹן וּמִגְדַּל־אֵל חֳרֵם וּבֵית־עֲנָת וּבֵית שָׁמֶשׁ עָרִים תְּשַׁע־עֶשְׂרֵה וְחַצְרֵיהֶן׃ זֹאת נַחֲלַת מַטֵּה בְנֵי־נַפְתָּלִי לְמִשְׁפְּחֹתָם הֶעָרִים וְחַצְרֵיהֶן׃
לְמַטֵּה בְנֵי־דָן לְמִשְׁפְּחֹתָם יָצָא הַגּוֹרָל הַשְּׁבִיעִי׃
מ וַיְהִי גְּבוּל נַחֲלָתָם צָרְעָה וְאֶשְׁתָּאוֹל וְעִיר שָׁמֶשׁ׃ וְשַׁעֲלַבִּין וְאַיָּלוֹן וְיִתְלָה׃ וְאֵילוֹן וְתִמְנָתָה וְעֶקְרוֹן׃ וְאֶלְתְּקֵה וְגִבְּתוֹן וּבַעֲלָת׃ וִיהֻד וּבְנֵי־בְרַק וְגַת־רִמּוֹן׃ וּמֵי הַיַּרְקוֹן וְהָרַקּוֹן עִם־הַגְּבוּל מוּל יָפוֹ׃
ויצא

תרגום

לְיִשָּׂשְׂכָר נְפַק עַדְבָא רְבִיעָאָה לִבְנֵי יִשָּׂשְׂכָר לְזַרְעֲיָתְהוֹן׃ וַהֲוָה תְּחוּמְהוֹן יִזְרְעֶאל וּכְסָלוֹת וְשׁוּנֵם׃ וַחֲפָרַיִם וְשִׁיאוֹן וַאֲנָחֲרַת׃ וְהָרַבִּית וְקִשְׁיוֹן וְאָבֶץ׃ וְרֶמֶת וְעֵין גַּנִּים וְעֵין חַדָּה וּבֵית פַּצֵּץ׃ וּמָעֲרַע תְּחוּמָא בְּתָבוֹר וְשַׁחֲצִימָה וּבֵית שֶׁמֶשׁ וַהֲווֹן מַפְקָנוֹהִי דִּתְחוּמְהוֹן לְיַרְדְּנָא קִרְוִין שִׁית עֶשְׂרֵה וּפַצְחֵיהֶן׃ דָּא אַחְסָנַת שִׁבְטָא דִבְנֵי יִשָּׂשְׂכָר לְזַרְעֲיָתְהוֹן קִרְוַיָּא וּפַצְחֵיהֶן׃
וּנְפַק עַדְבָא חֲמִישָׁאָה לְשִׁבְטָא דִבְנֵי אָשֵׁר לְזַרְעֲיָתְהוֹן׃ וַהֲוָה תְּחוּמְהוֹן חֶלְקַת וַחֲלִי וָבֶטֶן וְאַכְשָׁף׃ וְאַלַּמֶּלֶךְ וְעַמְעָד וּמִישְׁאָל וּמָעֲרַע בְּכַרְמְלָא לְיַמָּא וּבְשִׁיחוֹר לִבְנָת׃ וְתָאִיב מִמַּדְנַח שִׁמְשָׁא בֵּית דָּגוֹן וּמָעֲרַע בִּזְבוּלֻן וּבְחֵילַת יִפְתַּח אֵל לְצִיפּוּנָא בֵּית מֵישְׁרָא וּנְעִיאֵל וְנָפֵיק לְכָבוּל מִסְּמָאלָא׃ וְעֶבְרוֹן וּרְחוֹב וְחַמּוֹן וְקָנֶה עַד צִידוֹן רַבָּה׃ וְתָאִיב תְּחוּמָא לְרַמְתָא וְעַד קִרְוִין כְּרִיכָן קִרְוֵי תוּקְפָא וְתָאִיב תְּחוּמָא לְחוֹסָה וִיהוֹן מַפְקָנוֹהִי לְיַמָּא מֵעֲרַב אַכְזִיב׃ וְעוּמָה וַאֲפֵק וּרְחוֹב קִרְוִין תַּרְתֵּין וְעֶשְׂרִין וּפַצְחֵיהֶן׃ דָּא אַחְסָנַת שִׁבְטָא דִבְנֵי אָשֵׁר לְזַרְעֲיָתְהוֹן קִרְוַיָּא הָאִילֵּין וּפַצְחֵיהֶן׃
לִבְנֵי נַפְתָּלִי נְפַק עַדְבָא שְׁתִיתָאָה לִבְנֵי נַפְתָּלִי לְזַרְעֲיָתְהוֹן׃ וַהֲוָה תְּחוּמֵיהוֹן מֵחֵלֶף מֵאֵלוֹן בְּצַעֲנַנִּים וַאֲדָמִי הַנֶּקֶב וְיַבְנְאֵל עַד לַקּוּם וַהֲווֹן מַפְקָנוֹהִי לְיַרְדְּנָא׃ וְתָאִיב תְּחוּמָא לְיַמָּא לְאַזְנוֹת תָּבוֹר וּנְפַק מִתַּמָּן לְחוּקוֹקָה וּמָעֲרַע בִּזְבוּלֻן מִדָּרוֹמָא וּבְאָשֵׁר יָעֲרַע מִמַּעַרְבָא וּבִיהוּדָה יַרְדְּנָא מַדְנַח שִׁמְשָׁא׃ וְקִרְוִין כְּרִיכָן הַצִּדִּים צֵר וְחַמַּת רַקַּת וְכִנֶּרֶת׃ וַאֲדָמָה וְהָרָמָה וְחָצוֹר׃ וְקֶדֶשׁ וְאֶדְרֶעִי וְעֵין חָצוֹר׃ וְיִרְאוֹן וּמִגְדַּל אֵל חֳרֵם וּבֵית עֲנָת וּבֵית שֶׁמֶשׁ קִרְוִין תְּשַׁע עֶשְׂרֵה וּפַצְחֵיהֶן׃ דָּא אַחְסָנַת שִׁבְטָא דִבְנֵי נַפְתָּלִי לְזַרְעֲיָתְהוֹן קִרְוַיָּא וּפַצְחֵיהֶן׃
לְשִׁבְטָא דִבְנֵי דָן לְזַרְעֲיָתְהוֹן נְפַקָא עַדְבָא שְׁבִיעָאָה׃ וַהֲוָה תְּחוּם אַחְסַנְתְּהוֹן צָרְעָה וְאֶשְׁתָּאוֹל וְקִרְיַת שִׁמְשָׁא׃ וְשַׁעַלְבִּין וְאַיָּלוֹן וְיִתְלָה׃ וְאֵילוֹן וְתִמְנָתָא וְעֶקְרוֹן׃ וְאֶלְתְּקֵה וְגִבְּתוֹן וּבַעֲלָת׃ וִיהוּד וּבְנֵי בְרַק וְגַת רִמּוֹן׃ וּמֵי הַיַּרְקוֹן וְרַקּוֹן עִם תְּחוּמָא דִּי לָקֳבֵיל יָפוֹ׃ ונפק

מסרה

חדה ה' בקריא וסי' ועין גנים ועין חדה · וישם פי כחרב חדה · קח לך חרב חדה · ולשונ' חרב חדה · חדה כחרב פיות קדמאה שום קרתא ; וירשו ז' חס' יו"ד בליש' וסי' וירש זרעך את · וירשוה וישבו בה · וילחמו עם לשם · ואלה מלכי הארץ · ויבאו וירשו אתה · ולא דירמיה · וירשו את ערי הנגב : וסי' כש' ד' בקריא וסי' כשם בנו חניך ·

כלי יקר

מה טעם אירע כך בשמעון ליפול חלק מגורל בתוך נחלת בני יהודה כמ"ש ויהי נחלתם בתוך נחלת בני יהודה ולמ"ד לשבטים נחלקה בחלקי' שנים יקשה דהא קמן שנטלו מחלק יהודה ונתנו לשמעון אלמא לרב תרבה בשבטים מיירי ולא במשפחות ונתי הכו' כמו שכתב הרמב"ם וא' דאפשר שלא אירע כן כי אם בשמעון לבדו בשהגו עליו הסדרים הלא על דבר זמרי בן סלוא נשיאו שחטא בזמה נשבאו השי"ת ועשאו גרוע שיבא לו חלק מה מגורלו בתוך יהודה והוא המלך וכנא יתן לו בהורת מהגה בנדקם לעני יען כי בעל בת אל נכר וכנה חז"ל אמרו שע"כ לא ברכו משה בעין בפ' וזאת הברכה אלא רמזו בשמע ה' קול יהודה שמע רומז לשמעון וכזה מכל לומר שכמו שאדון הנביאים כללו בברכה עם יהודה כך בכלל עמו בנחל' וזהו טעם נכון וז"ש כאן ויצא הגורל השני לשמעון בל' גריעות לרמוז אל הדור הראשון שנפלו מהם כ"ד אלף על דבר כזבי וכו' והזכירם למטה בני שמעון בלשון מסיבות על שלו האחרונים כי אם אכלו האבו' בוסר למה שני הבנים תקהינה להזכירה בלשון גריעות מסתייהו שנפלה חלק גבול נחלתן בתוך נחלת יהודה וזהו אומרו ויהי נחלתן בתוך נחלת בני יהודה מקושר עם תחלת הפסוק שאמרו לשמעון ששמעון היה סיבה לשהיתה נחלתן בתוך נחלת יהודה : **ויהי** להם בנחלתם באר שבע כו' הכונה באומרו ויהי להם בנחלתם מה שלא אמר בלשון הזה בשאר השבטים רומז כאן אל הע' עיירות שהזכיר בפסוק הקודם ויהי נחלתם בתוך נחלת בני יהודה והנחל' הנז' שהיתה בתוך נחלת בני יהודה ויהי להם לשמעון נחשבת בנחלתן והם באר שבע ושבע וכו' וכתב הרד"ק ז"ל באר שבע ושבע אחד ע"כ והכריח כן שאח"כ אמר ערים י"ג ואם באר שבע ושבע שתים הם י"ד :

כלי יקר

נחלתם לבד אין מכאן סתיר' וקושי' לדברי הרמב"ן שפי' דלרב הרבה נחלתו היינו בשבט עצמו דוקא כשתבוא לחלק לבתי אבות ולא בשבטים לדק דבריו ואין לו קושי' מזה כנזכ' או אמר בתוך נחלת' שנתקיימה נבואת יעקב אבינו שאמר על שמעון ולוי אחלקם ואפיצ' שהרי חלק גדול מחלק גורלו מובלע ומפוזר בתוך נחלת יהוד' ולוי נתנו לו ערים מכל שבט ושבט כמ"ש ויגשו ראשי אבות הלויים וכו' : **זאת** נחלת בני זבולון וכו' כאן שינ' והוסיף תיב' האלה שאמר הערים האלה וחצריהן ואפשר שלפיות זבולון סורח ליששכר ונותן בפיו והוא עמל בתור' לכך אמר בזאת נחלת כו' הערי' האלה ר"ל הערים האלה במהות' אבל לו פריים ותבואתם שהכל היה נותן זבולון ליששכר ואפשר עוד שהוא מקום' עם כתוב הבא אחריו כאלו אמר הערים האלה וחצריהן ליששכר וכו' כיון שכל יגיע שכר זבולון ליששכר הוא הרי כאלו כל הערים האלה וחצריהן וחצריהן ליששכר מלבד מה שיצא הגורל גורלו :

ליששכר יצא הגורל הרביעי צריך להבין מה טעם שינה בו משאר דגבי זבולון כוא וכו' ויצא הגורל הג' לבני זבולון כו' כאן הוא אומר ליששכר יצא הגורל וכוכל שנית ואו' יצא הגורל הרביעי לבני יששכר וקשה למה לא הזכיר בו לשון מטה כמו למטה אשר וגבי שמעון ויהודה ודן שבכולן אמר מטה וכמה שכתבתי בפסוק זאת נחלת וכו' אתורץ זה שאומר ליששכר מקושר עם הקודם שהזכיר חלק זבולון ועלה קאי וקאמר שליששכר יחשב ואח"כ או' יצא הגורל הרביעי לבני יששכר גורלו המיוחד לו ולא הזכיר בו לשון מטה כי יששכר אין להם גאה וגאון כלל כי אינכו חומל כבוד יותר מלמודו ושפל ורובצן בין המשפתים וע"כ לא הזכיר כזבולון שיששכר שפל בעיניו אין ראוי לזבולון להתגאות כי יבוש יששכר לקבל פרס ממנו ויאבד זכותו בגאותו על יששכר לכך לא הזכיר בוכלל לשון מטה לא בתחילה באומרו ויעל הגורל הג' לבני זבולון ולא בסוף זאת נחלת בני זבולון אמנם גבי יששכ' לכבוד התורה הזכיר בסוף ואמר זאת נחלת מטה יששכר ולמעל' בפסוק ויעל גורל מטה בנימין כתבתי טעם למ"ש ליששכר יצא וכו' שהו' מקום' עם מה שלמעל' עיין שם :

ומשם עבר קדמה מזרח' גיתה חפר מזרח לגת החפר היא עיר של יונה בן אמתי וכן כתב הרד"ק ז"ל ומ"ש עתה קצין הס"י ז"ל שהעיר עת קצין ע"כ ומ"ש המתואר הג עיין רש"י ז"ל וכ"כ הרד"ק ז"ל :

ושב משריד וכו' כסלות תבור עיין פי' רש"י ז"ל :

וקטת ונהלל וכו' ובית לחם עיין הרד"ק ז"ל :

ושב הגבול וכו' מבצר צר כתב רש"י ז"ל קרוין כריכן קרוי תוקפא צר לשון צור ע"כ וכתב הרד"ק ז"ל מבצר שהיה בצור גבוה ע"כ לא ידעתי למה לא רצו לפי' לשון עיר בקרא צור צור המעטי' ועד עיר מבצר היא צור המעטיר' שהיא עיר מבצר :

לבני נפתלי יצא הגורל וכו' קשה למה שינה גם כן בנפתלי לומר בו לשון לבני נפתלי כמו ליששכר דבשלמא התם ניחא כדפי' לעיל ואפשר כי להיות נפתלי אילה שלוחה שפי' הרגו ממהרות להתבשל ומברכו' עליהן אמרי' ספר שאמיינו לכך חמדת כל ההרגות שלהשבטים הקודמים היו לנפתלי כי פירותיו יקרים : **ושב** הגבול ימה אזנות תבור עיין הרד"ק ז"ל

וכל החצרים אשר סביבות הערים וכו' צריך להבין טעם למה הזכיר כן גבי שמעון ולא בזולתו ואפשר כי מעשה שהיה כך היה שהיו כאן חצרים מרובים בפרדים זולת החצרים אשר לגבל עיר ועיר אשר הזכירם בכלל אומר י"ג ועריהן ארבע וחצריהן להיותם סמוכים וקרובים ביותר אמנם אלו החצרים שאומר וכל החצרים אשר סביבות וכו' שלעפ"י שאמר סביבו' הערים הנה להיו' ב"כ סביבות הערים עד שיוכל לו במאמר הכללי של וחצריהן לא הוזקק לפרטם ולו' וכל החצרים אשר סביבות וכו' עד בעלת וכו' לומר שגם הם היו בכלל נחלת שמעון :

מחבל בני יהודה הכונה שלעפ"י שאלו הע' עיירות הנזכרות היו מובלעות בתוך עיירות בני יהודה כאלו להם יאותו לנחלה עכ"ז בטלו מהם על פי הגור' והיו בחלה בני שמעון יען שהיה חלק יהודה רב מהם כדפרש"י ז"ל רב מהם רב מן הראוי להם וכן פי' הרד"ק ז"ל ואני אומר כי היה חלק יהודה רב והסיבה מהם שבני שמעון הנזכרה גבי נחל' בני שמעון שהם בני שמעון עזרו ליהודה ככתוב בספר שופטים ויאמר יהודה לשמעון אחיו עלה אתי בגורלי ונלחמה וכו' :

אמר ויחלו בני שמעון בתוך נחלתן בנחלתן לא כתיב אלא בתוך נחלתן ר"ל מובלעים בתוך

ראשי האבות למטות · כמו אבות המטות כלומר ראשי בתי אבות לכל שבט ושבט ור"ל סמכו בזה הפסוק להפקר בית דין הפקר ואמרו וכי מה ענין ראשית אצל אבות אלא לומר לך מה אבות מנחילין את בניה' כל מה שירצו אף ראשית מנחילין את העם כל מה שירצו: תנו לכם את ערי · אחר שאמר ויכלו מחלק את הארץ צוה על ערי המקלט · שלא נצטוו בה על ידי משה גם כן אלא אחר ירושה וישיבה שנאמר כי יכרית יי' אלהיך וגו': ונתנו לו מקום · פירשו רז"ל שלא יהא שוכר בית כל ימי שבתו שם שנאמר ונתנו לו מקום: עד עמדו לפני העדה למשפט עד מות הכהן הגדול · הרוצח היה נס אל אחת הערים ובית דין שולחין אחריו ומביאין אותו ועומד למשפט אם נתחייב מיתה הורגין אותו אם נתחייב גלות משיבין אותו שם שנאמר וישב שם עד מות הכהן הגדול והמקרא קצר וטעם עד מות הכהן הגדול פירשוהו רז"ל רבי מאיר אומר רוצח מקצר ימיו של אדם וכהן גדול מאריך ואינו דין שיהא המקצר לפני המאריך ר' אומ' הרוצח מטמא את הארץ ומסלק את השכינה וכהן גדול מטהר וגורם לשכינה שתשרה על אדם בארץ אינו דין שיהיה זה אצל זה: ערי

רשי

אשר נחלו · הנחילו: עד עמדו למשפט · אם יפטר מגלות יפטר ואם יתחייב גלות יחזו' לעי' מקלטו וישב שם עד מות הכהן הגדול: ומעבר

רלבג

אחר זה שכבר נתנו ליהושע בן נון העיר אשר שאל והיה זה ע"פ יי' להעיד שלא היה חפוץ פנים בענין ירושת הארץ: ואחר

מה וַיֵּצֵא גְבוּל־בְּנֵי־דָן מֵהֶם וַיַּעֲלוּ בְנֵי־דָן וַיִּלָּחֲמוּ עִם־לֶשֶׁם וַיִּלְכְּדוּ אוֹתָהּ וַיַּכּוּ אוֹתָהּ לְפִי־חֶרֶב וַיִּרְשׁוּ אוֹתָהּ וַיֵּשְׁבוּ בָהּ וַיִּקְרְאוּ לְלֶשֶׁם דָּן כְּשֵׁם דָּן אֲבִיהֶם: זֹאת נַחֲלַת מַטֵּה בְנֵי־דָן לְמִשְׁפְּחֹתָם הֶעָרִים הָאֵלֶּה וְחַצְרֵיהֶן:
וַיְכַלּוּ לִנְחֹל־אֶת־הָאָרֶץ לִגְבוּלֹתֶיהָ וַיִּתְּנוּ בְנֵי־יִשְׂרָאֵל נַחֲלָה לִיהוֹשֻׁעַ בִּן־נוּן בְּתוֹכָם: עַל־פִּי יְהוָה נָתְנוּ לוֹ אֶת־הָעִיר אֲשֶׁר שָׁאָל אֶת־תִּמְנַת־סֶרַח בְּהַר אֶפְרָיִם וַיִּבְנֶה אֶת־הָעִיר וַיֵּשֶׁב בָּהּ: פ
נ אֵלֶּה הַנְּחָלֹת אֲשֶׁר נִחֲלוּ אֶלְעָזָר הַכֹּהֵן ׀ וִיהוֹשֻׁעַ בִּן־נוּן וְרָאשֵׁי הָאָבוֹת לְמַטּוֹת בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל ׀ בְּגוֹרָל ׀ בְּשִׁלֹה לִפְנֵי יְהוָה פֶּתַח אֹהֶל מוֹעֵד וַיְכַלּוּ מֵחַלֵּק אֶת־הָאָרֶץ:

כ

א וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־יְהוֹשֻׁעַ לֵאמֹר: דַּבֵּר אֶל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לֵאמֹר תְּנוּ לָכֶם אֶת־עָרֵי הַמִּקְלָט אֲשֶׁר־דִּבַּרְתִּי אֲלֵיכֶם בְּיַד־מֹשֶׁה: לָנוּס שָׁמָּה רוֹצֵחַ מַכֵּה־נֶפֶשׁ בִּשְׁגָגָה בִּבְלִי־דָעַת וְהָיוּ לָכֶם לְמִקְלָט מִגֹּאֵל הַדָּם: וְנָס אֶל־אַחַת ׀ מֵהֶעָרִים הָאֵלֶּה וְעָמַד פֶּתַח שַׁעַר הָעִיר וְדִבֶּר בְּאָזְנֵי זִקְנֵי הָעִיר־הַהִיא אֶת־דְּבָרָיו וְאָסְפוּ אֹתוֹ הָעִירָה אֲלֵיהֶם וְנָתְנוּ־לוֹ מָקוֹם וְיָשַׁב עִמָּם:
ה וְכִי יִרְדֹּף גֹּאֵל הַדָּם אַחֲרָיו וְלֹא־יַסְגִּרוּ אֶת־הָרֹצֵחַ בְּיָדוֹ כִּי בִבְלִי־דַעַת הִכָּה אֶת־רֵעֵהוּ וְלֹא־שֹׂנֵא הוּא לוֹ מִתְּמוֹל שִׁלְשׁוֹם: וְיָשַׁב ׀ בָּעִיר הַהִיא עַד־עָמְדוֹ לִפְנֵי הָעֵדָה לַמִּשְׁפָּט עַד־מוֹת הַכֹּהֵן הַגָּדוֹל אֲשֶׁר יִהְיֶה בַּיָּמִים הָהֵם אָז ׀ יָשׁוּב הָרוֹצֵחַ וּבָא אֶל־עִירוֹ וְאֶל־בֵּיתוֹ אֶל־הָעִיר אֲשֶׁר־נָס מִשָּׁם: ויקדשו

וּנְפַק תְּחוּם בְּנֵי דָן מִנְּהוֹן וּסְלִיקוּ בְנֵי דָן וְאַגִּיחוּ קְרָבָא עִם לֶשֶׁם וּכְבָשׁוּ יָתַהּ וּמְחוֹ יָתַהּ לְפִתְגַם דְּחֶרֶב וִירִיתוּ יָתַהּ וִיתִיבוּ בַהּ וּקְרוֹ לְלֶשֶׁם דָּן כְּשׁוּם דָּן אֲבוּהוֹן: דָּא אַחֲסָנַת שִׁבְטָא דִבְנֵי דָן לְזַרְעֲיָתְהוֹן קִרְוַיָּא הָאִלֵּין וּפַצְחֵיהֶן: וְשֵׁיצִיאוּ לְאַחְסָנָא יַת אַרְעָא לִתְחוּמָהָא וִיהָבוּ בְנֵי יִשְׂרָאֵל אַחֲסָנָא לִיהוֹשֻׁעַ בַּר נוּן בֵּינֵיהוֹן: עַל מֵימְרָא דַייָ יְהַבוּ לֵיהּ יַת קַרְתָּא דִּי שְׁאַל יַת תִּמְנַת סֶרַח בְּטוּרָא דְאֶפְרָיִם וּבְנָא יַת קַרְתָּא וִיתֵיב בַּהּ: אִלֵּין אַחֲסַנְתָּא דִּי אַחְסִין אֶלְעָזָר כַּהֲנָא וִיהוֹשֻׁעַ בַּר נוּן וְרֵישֵׁי אֲבָהָתָא לְשִׁבְטַיָּא דִבְנֵי יִשְׂרָאֵל בְּעַדְבָא בְּשִׁלֹה קֳדָם יְיָ בִּתְרַע מַשְׁכַּן זִמְנָא וְשֵׁיצִיאוּ מִלְּפַלָּגָא יַת אַרְעָא: וּמַלֵּיל יְיָ עִם יְהוֹשֻׁעַ לְמֵימָר: מַלֵּיל עִם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לְמֵימַר הָבוּ לְכוֹן יַת קִרְוֵי שֵׁיזָבוּתָא דְּמַלֵּילִית עִמְּכוֹן בְּיָדָא דְמֹשֶׁה: לְמֵעֲרוֹק לְתַמָּן קָטוֹלָא דְּיִקְטוֹל נַפְשָׁא בְּשָׁלוּ בְּלָא מַדְּעֵיהּ וִיהֶוְיָין לְכוֹן לְשֵׁיזָבָא מִגָּאֵיל דְּמָא: וְיֵעִירוֹק לַחֲדָא מִקִּרְוַיָּא הָאִלֵּין וִיקוּם בְּמַעֲלָנָא דִתְרַע קַרְתָּא וִימַלֵּיל קֳדָם סָבֵי קַרְתָּא הַהִיא יַת פִּתְגָּמוֹהִי וְיִכַנְּשׁוּן יָתֵיהּ לְקַרְתָּא לְוָתְהוֹן וְיִתְּנוּן לֵיהּ אֲתַר וְיִתֵּיב עִמְּהוֹן: וַאֲרֵי יִרְדּוֹף גָּאֵיל דְּמָא בָּתְרוֹהִי וְלָא יִמְסְרוּן יַת קָטוֹלָא בִּידֵיהּ אֲרֵי בְלָא מַדְּעֵיהּ קְטַל יַת חַבְרֵיהּ וְלָא סָנֵי הוּא לֵיהּ מֵאִתְמָלֵי וּמִדְּקָמוֹהִי: וְיִתֵּיב בְּקַרְתָּא הַהִיא עַד דִּיקוּם קֳדָם כְּנִשְׁתָּא לְדִינָא עַד דִּימוּת כַּהֲנָא רַבָּא דִּי יְהֵי בְּיוֹמַיָּא הָאִינוּן בְּכֵן יְתוּב קָטוֹלָא וְיֵעוֹל לְקַרְתֵּיהּ וּלְבֵיתֵיהּ לְקַרְתָּא דִּי עֲרַק מִתַּמָּן: וזמינו

כשם דן אביהם דיהושע · וחברו דשפטים · כשם הגדולים אשר בארץ · ונמסר ג' בסדר בראשי': ויכלו ג' וסי' ויכלו מחלק את הארץ · לנחל את הארץ · ויכלו בכל אנשים: שאל ג' קמצין בקריא' וסי' את העיר אשר שאל · ויהי משקל נזמי הזהב: ויקרא יעבץ: ערי המקל' ד' דסמיכי וסי' נמסר בסדר מסעי: רוצח ד' מלאים בקריא' וסי' לנוס שמה רוצח דאז יבדיל משה · לנוס שמה רוצח מכה נפש בשגגה דיהושע · אז ישוב הרוצח · לאור יקום רוצח יקטול עני ואביון · ונמסר גם בסדר ואתחנן: עמדו ד' בקריאה וסי' והיו לכם הערים למקלט · וישב בעיר ההיא עד עמדו לפני · אלה היו ערי המועדה לכל בני ישר' ולגר הגר · ויעמד המלך על עמדו · ונמסר גם בסדר מסעי:

כלי יקר

ויירשתם וישבת' וכו' ובזה הוא אומר ויכלו לנחול את הארץ ואז כשהכריתו הגוי' ודשם ככולם אז וידבר ה' כו' אז דיבר ולא קודם שעדיין לא חל החיוב כנז' אמנם במס' מכות אחז"ל בהפך א"ר חמא בר חנינא מפני מה כאמרה פר' רצחים בלשון עז מפני שהם של תורה למימרא וכו' פליגי בה ר' יהודה ורבנן חד אמר מפני שהם של תורה וחד אמר מפני שסיהוס הרי שאמר שדבר עמו קשות על [illegible]

כלי יקר (right column): לשון הזכים ולשון כשלים והוא נכון: למטה בני דן גם כאן קשה דלא כתיב ויצא הגורל למטה בני דן אבין זה במ"ש רש"י ז"ל בסמוך בפסוק ויצא גבול בני דן ע"ש ובזה מובן אומרו למטה בני דן על אותו חלק שנפל בתוך תחום איזה מן השבטים הנז' חוץ לתחום דן אשר יצא למטה בני דן למשפחותם ובזה אבין שינוי בפסוק הבא אחר זה שאומר: ויהי גבול נחלתם ובכל השאר הוא אומר ויהי גבולם הטע' הוא כי כאן בדן לא אמר ויהי גבול' כי לא אלו שיזכיר גבולם שהרי יצאו כמה ארצות על שמו ברחוק מקום כנזכר בפסו' הקוד' לכן אמר שאלו שיזכיר הם גבול נחלתם ויש זולתם במקומות רחוקים או אפשר שלפי שיזכיר בסמוך שלקחו בני דן חוץ מגבולם את לשם וקראוה דן לכך לא אמר ויהי גבולם שהרי אין לשם גבול' הניתן להם בגורל אלא היה מגבול נחלתם או אפשר בהפך לפי מה שכתב הרד"ק שמגורלם היתה לשם ולא שלא נכבשה וכו' לז"א נחלתם להודיע שלשם מגורלם ומכל נחלתם היא: ויצא גבול בני דן מהם עיין פי' רש"י ז"ל והרד"ק כת' ויצא גבול דן פתו' מהם שלא הספיק להם הארץ הנכבש' לחלקם והוצרכו ללכת אל לשם הוא ליש הנזכר בספר שופטים ומגורלם היתה לשם אלא שלא היתה נכבשת עם שאר השבטים והם כבשוה לאחר זמן בימי פסל מיכה · ויש לפרש כי לשם לא היתה מהארץ הנחלק' לז' שבטים ובני דן כל הגורל שנפל להם היה להם לא שהיו רבי' ולא היה חלקם מספיק ויצאו לארץ רחוקה חוץ מחלקי השבטים ורגלו אותה והיתה ארץ טובה ולכדוה והיא היתה סוף תחו' א"י שהי' להם בזמים ההם [illegible]

ויהושע אין בטעי' פזר גדול וגלגל משמשתו ·

מנחה קטנה

[illegible]

[illegible]

רש"י

ומעבר לירדן ירחו מזרח' · נתנו בימי משה שנאמר את בצר במדבר וגו': המועד' ההזמנה היעודו' לכך: ולבני קהת הנותרי' · הם משה ובני קהת ואהרן ועוזיאל ממשפחת מטה בני אפרים מנחלת שבט בני אפרים נפלו להם אלה הערים שבכל שבט ושבט נטלו כמה שנאמר ואת הרב תרבו ואת המעט תמעיטו איש כפי נחלתו אשר ינחל יתן מעריו ללוים: ואת

רד"ק

ערי המועדה · שהיו נועדים שם כל מכה נפש בשגגה והוא שם בשקל מוספה מן מוספות הצלעות: לבני מררי · בזה הפסוק אומר כי שתים עשרה ערים היו לבני מררי ממטה ראובן וממטה גד וממטה זבולן ולמטה בספור הערי' לא כתב אלא שמנה ערים ממטה זבולן ארבע וממטה גד ד' וממטה ראובן לא כתב ויש ספרי' מוגה בהם וממטה ראובן את בצר ואת מגרשיה את יהצה ואת מגרשיה את קדמות ואת מגרשיה ואת מיפעת ואת מגרשיה ערי' ארב' ולא ראיתי שני פסוקים אלו בשום ספר ישן מדוייק אלא מוגה במקצתם וראיתי כי נשאל רבינו האי ז"ל בזאת השאלה והשיב אף על פי דהכא לא חשיב להו בדברי הימים חשיב להו נראה מתשובתו כי אינן כתובים בספריהם: אשר יקרא אתהם · מתחלה ספר מנין הערי' ואח"כ ספר שמם ומני' כמו שהיו קוראים אותם באותו הזמן ופי' אשר יקרא אשר יקרא הקורא כמו ויגד ליעקב והדומי' לו: כי

מנחה קטנה

ויקדשו את קדש וגו' ומעבר לירדן נתנו וגו' לפי שאלו שמעבר לירדן כבר הקדישם משה אמר נתנו ומ"מ ויתכן הנתינה להם אמ"פ שמשה כבר נתנם לפי שאלו שמעבר הירדן לא קלטו עד שהפרישו אלו שבארץ כנען ושוו כאילו נתנו עכשיו: אלה היו ערי וגו' ר"ל אלו הערי' היו שונים לעסק זה שהיו נכרים וידועים לכל והיו על אם הדרך כדי שיהיו נוח למנוס בדרכי' ידועי' כדכתי' תכין לך הדרך וגו' · וקושיות הגמרא ידוע שמשני שבטי' וחצי לקחו ג' מקומות ומט' שבטי' וחצי ג"כ ג' מקומו' ומלבד מה שתירץ הגמרא על זה אפשר לומר שאלו ג' מקומו' שמעבר הירדן היו קטני' בערך המקומות שנתנו הט' שבטי' וחצי:

תרגום / מקרא

ז וְזַמִּינוּ יָת קֶדֶשׁ בְּגָלִילָא בְּטוּרָא דְבֵית נַפְתָּלִי וְיָת שְׁכֶם בְּטוּרָא דְבֵית אֶפְרַיִם וְיָת קִרְיַת אַרְבַּע הִיא חֶבְרוֹן בְּטוּרָא דְבֵית יְהוּדָה:

וַיַּקְדִּשׁוּ אֶת־קֶדֶשׁ בַּגָּלִיל בְּהַר נַפְתָּלִי וְאֶת־שְׁכֶם בְּהַר אֶפְרָיִם וְאֶת־קִרְיַת אַרְבַּע הִיא חֶבְרוֹן בְּהַר יְהוּדָה:

ח וּמֵעִבְרָא לְיַרְדְּנָא דִירִיחוֹ מַדִּינְחָא יְהַבוּ יָת בֶּצֶר בְּמַדְבְּרָא בְּמֵישְׁרָא מִשִּׁבְטָא דִרְאוּבֵן וְיָת רָמוֹת בְּגִלְעָד מִשִּׁבְטָא דְגָד וְיָת גּוֹלָן בְּמַתְנָן מִשִּׁבְטָא דִמְנַשֶּׁה:

וּמֵעֵבֶר לְיַרְדֵּן יְרִיחוֹ מִזְרָחָה נָתְנוּ אֶת־בֶּצֶר בַּמִּדְבָּר בַּמִּישֹׁר מִמַּטֵּה רְאוּבֵן וְאֶת־רָאמֹת בַּגִּלְעָד מִמַּטֵּה־גָד וְאֶת־גּוֹלָן בַּבָּשָׁן מִמַּטֵּה מְנַשֶּׁה:

ט אִלֵּין הֲוָאָה קִרְוַיָּא דִמְזַמְּנָן לְכָל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וּלְגִיוֹרָא דִי יִתְגַּיְּירוּן בֵּינֵיהוֹן לְמֶעֱרַק לְתַמָּן כָּל דִּקְטוֹל נַפְשָׁא בְּשָׁלוּ וְלָא יְמוּת בִּידָא דְגָאִיל דְּמָא עַד דִּיקוּם קֳדָם כְּנִישְׁתָּא:

אֵלֶּה הָיוּ עָרֵי הַמּוּעָדָה לְכֹל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְלַגֵּר הַגָּר בְּתוֹכָם לָנוּס שָׁמָּה כָּל־מַכֵּה־נֶפֶשׁ בִּשְׁגָגָה וְלֹא יָמוּת בְּיַד גֹּאֵל הַדָּם עַד־עָמְדוֹ לִפְנֵי הָעֵדָה:

כא

א וּקְרִיבוּ רֵישֵׁי אֲבָהַת לֵיוָאֵי לְוָת אֶלְעָזָר כַּהֲנָא וּלְוָת יְהוֹשֻׁעַ בַּר נוּן וּלְוָת רֵישֵׁי אֲבָהַת שִׁבְטַיָּא לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל:

וַיִּגְּשׁוּ רָאשֵׁי אֲבוֹת הַלְוִיִּם אֶל־אֶלְעָזָר הַכֹּהֵן וְאֶל־יְהוֹשֻׁעַ בִּן־נוּן וְאֶל־רָאשֵׁי אֲבוֹת הַמַּטּוֹת לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל:

ב וּמַלִּילוּ עִמְּהוֹן בְּשִׁילוֹ בְּאַרְעָא דִכְנַעַן לְמֵימַר יְיָ פַּקֵּיד בְּיַד מֹשֶׁה לְמִתַּן לָנָא קִרְוִין לְמִתַּב וְרָוְחֵיהֶן לִבְעִירָנָא:

וַיְדַבְּרוּ אֲלֵיהֶם בְּשִׁלֹה בְּאֶרֶץ כְּנַעַן לֵאמֹר יְהוָה צִוָּה בְיַד־מֹשֶׁה לָתֶת־לָנוּ עָרִים לָשָׁבֶת וּמִגְרְשֵׁיהֶן לִבְהֶמְתֵּנוּ:

ג וִיהָבוּ בְנֵי יִשְׂרָאֵל לְלֵיוָאֵי מֵאַחְסַנְתְּהוֹן עַל מֵימְרָא דַיְיָ יָת קִרְוַיָּא הָאִלֵּין וְיָת רָוְחֵיהֶן:

וַיִּתְּנוּ בְנֵי־יִשְׂרָאֵל לַלְוִיִּם מִנַּחֲלָתָם אֶל־פִּי יְהוָה אֶת־הֶעָרִים הָאֵלֶּה וְאֶת־מִגְרְשֵׁיהֶן:

ד וּנְפַק עַדְבָא לְזַרְעִית קְהָת וַהֲוָה לִבְנֵי אַהֲרֹן כַּהֲנָא מִן לֵיוָאֵי מִשִּׁבְטָא דִיהוּדָה וּמִשִּׁבְטָא דְשִׁמְעוֹן וּמִשִּׁבְטָא דְבִנְיָמִן בְּעַדְבָא קִרְוַיָּא תְּלַת עַשְׂרֵי:

וַיֵּצֵא הַגּוֹרָל לְמִשְׁפְּחֹת הַקְּהָתִי וַיְהִי לִבְנֵי אַהֲרֹן הַכֹּהֵן מִן־הַלְוִיִּם מִמַּטֵּה יְהוּדָה וּמִמַּטֵּה הַשִּׁמְעֹנִי וּמִמַּטֵּה בִנְיָמִן בַּגּוֹרָל עָרִים שְׁלֹשׁ עֶשְׂרֵה:

ה וְלִבְנֵי קְהָת דְּאִשְׁתָּאֲרוּ מִזַּרְעִית שִׁבְטָא דְאֶפְרַיִם וּמִשִּׁבְטָא דְדָן וּמִפַּלְגּוּת שִׁבְטָא דִמְנַשֶּׁה בְּעַדְבָא קִרְוִין עֲשַׂר:

וְלִבְנֵי קְהָת הַנּוֹתָרִים מִמִּשְׁפְּחֹת מַטֵּה־אֶפְרַיִם וּמִמַּטֵּה־דָן וּמֵחֲצִי מַטֵּה מְנַשֶּׁה בַּגּוֹרָל עָרִים עָשֶׂר:

ו וְלִבְנֵי גֵרְשׁוֹן מִזַּרְעִית שִׁבְטָא דְיִשָּׂשכָר וּמִשִּׁבְטָא דְאָשֵׁר וּמִשִּׁבְטָא דְנַפְתָּלִי וּמִפַּלְגּוּת שִׁבְטָא דִמְנַשֶּׁה בְּמַתְנָן בְּעַדְבָא קִרְוִין תְּלַת עַשְׂרֵי:

וְלִבְנֵי גֵרְשׁוֹן מִמִּשְׁפְּחוֹת מַטֵּה־יִשָּׂשכָר וּמִמַּטֵּה־אָשֵׁר וּמִמַּטֵּה נַפְתָּלִי וּמֵחֲצִי מַטֵּה מְנַשֶּׁה בַבָּשָׁן בַּגּוֹרָל עָרִים שְׁלֹשׁ עֶשְׂרֵה:

ז לִבְנֵי מְרָרִי לְזַרְעֲיָתְהוֹן מִשִּׁבְטָא דִרְאוּבֵן וּמִשִּׁבְטָא דְגָד וּמִשִּׁבְטָא דִזְבוּלֻן קִרְוִין תַּרְתָּא עַשְׂרֵי: ויהבו

לִבְנֵי מְרָרִי לְמִשְׁפְּחֹתָם מִמַּטֵּה רְאוּבֵן וּמִמַּטֵּה־גָד וּמִמַּטֵּה זְבוּלֻן עָרִים שְׁתֵּים עֶשְׂרֵה: ויתנו

מסרה

ויקדשו ג' חס' י' בליש' בקריא' וסי' ואיש כי יקדש ביתו קדש · ויקדשו את קדש בגליל בהר אפרים · והקדשם ליום הרגה · וכל מקדשים דכוו' חס': ואת ראמות ג' וס' את בצר במדבר · ומעבר לירדן מזרח' דיהושע · ואת ראמו' ואת: ט' פי ה' בקריא' וסי' נמסר לעיל בהאי סיפרא בסימ' י"ג: למשפחת ג' חס' בנביאי' וסי' ויצאו הגורל למשפח' הקהתי ויהי לבני אהרן: לבני קהת הנותרים · ולבני גרשון · וכל אוריתא דכוו' חס' במ"א מ"ל וסי' ואחר נפצו משפחות הכנעני: בגורל ד' דגשים וסי' וממטה בנימן בגורל · ולבני קה' הנותרי' ולבני גרשון ממשפחת · ויתנו בני ישראל ללוים · וכלהון חסרים וי"ו:

כלי יקר

גבולם יצאת לתת המתנה בעב' הירדן והמתנה בארץ כנען ע"כ תורף דברי הרמב"ן ויש לדקדק על טעמו האחד דאכתי קשיא למה נתנו ג' ערי מקלט בעבר הירדן כי אעפ"י שנתנו חלקם בשוה כפי המנין של מ"ח ערים מ"מ קשה שהרי ערי מקלט קולטו' אפי' בלא ידיעה וכונת הכם אליהן לא כן ערי הלויי' וא"כ אלק מה מן הקושי' במקומ' עומדת למה יזכו בג' ערי מקלט שקולטות ואפי' בלא ידיעה וכל אשר בשכר והנה חז"ל אמרו לפי שראובן פתח בהצל' תחל' וישמע ראובן ויצילהו מידם לפיכך גמנה בהצלה תחלה בערי מקלט:

אלה היו ערי המועדה כאן אמר בפי' מה שכתבתי למעלה שאלו ששה עיירות קולטות בין לאנשי עבר הירדן בין לאנשי ארץ כנען וזהו שאמר אלה היו ערי המועדה רוצה לו' המיועדות לכל בני ישרא' דרך כלל בין לאותם שבארץ כנען בין לשבעבר הירדן ואמר אלה היו שאף על פי שהש' יתברך יעד שאם יהיו ישרים ירחי' עוד גבולם בקני וקנזי וקדמוני ויוסיפו עוד ג' ערים על כן אמר שאלה לבד היו ולא יותר משמה · או אמר אלה היו ערי המועדה בכל מקום שנא' אלה פסל את הראשוני' כך כאן פסל שהג' שהבדיל משה לא העילו כלום ולא קלטו עד הצטרף אליהן הג' אחרות עד שהיו שש כדכתיב שש ערי מקלט תהיינה ואחז"ל עד שיהיו שש קולטות וזהו שאמר אלה היו בהויה אחת כדכתיב תהיינה כך אלה היו ערי המועדה וכו' לנוס שמה ולא קודם בהיותן שלש לבדו:

ויגשו ראשי אבות הלוים עיין פי' הרלב"ג ולשון ויגשו פי' חז"ל מלינו הגשה לפיוס והיא ג ויגשו ראשי אבות הלוים וכו': **וידברו** אליהם בשילה וכו' צריך להבין בשילה בארץ כנען מורה מקום למה לי ובפרט אחר שאמר בשילה והוא יותר פרטי בארץ כנען למה לי ועוד שזה המורה מקום הי"ל בפסוק הקודם ויגשו ראשי אבות הלוים בשילה וכו' ונראה כי הלוים רצו להתגלל פן יאמרו אליהם מאחר שלא דברתם מאז בהכבש ארצו' סיחון ועוג הנה מחלתם גם זה כמה שנכבשה ארץ כנען ולא דברתם עד אשר נחלקה הנה זכו כל אחד מהשבטים בחלקו ומה נתן לכם לצום' זה עשו ואמרו שמה ששתקו הוא עד היות בית מנוחה לחי העולמים שילה ז"ש וידבר בשילה שגוף הדבו' וטענת' הוא אחר שהיה ארון האלהי' בשילה אז יאות לתת גם להם ערי' לשבת משל למלך הנכנס לחיילותיו למדינה אחר שישב בבית מנוחתו ראוי לתת הכסניא ובי' מושב לדגלי' בצאו ופקודיו ואמר בארץ כנען שראו ג"כ לאחר תביעת' עד הכנס' לארץ כי מי יתן והיה יתנו להם שם בארץ כנען הערים לשבת ולא בעבר הירדן כי כן יאתה היות מפרתי המלך אצל המלך וז"ש וידברו וכו' בארץ כנען שדבורם ומלאכתם היה שהם רוצים בארץ כנען חלקם ואפשר שהדבור הוא בשילה כיון שהש"י בשילה זאת מנוחתו וראוי ג"כ שתהי' נחלתן בארץ כנען ולפי זה דביר בשיל' הנעה והקדמה לשהם רוצי' בארץ כנען שכיון שהש"י שכן בשילה הם יאות שישבו בארץ כנען היותר קרב ולא בעב' הירדן וכהנו עוד טענה מספקת והיא שזו הצואה אלו היתה לאלעזר או ליהושע שיתנו ללוים אז היה מקום ערעור לומר כיון שיתקנו עד שנחלקה מחלנו כי חזקה היא שאין מוכרין ביתו של אדם בפניו והוא שותק אבל מאחר שזה הצווי היה למשה ולבני ישראל נראה שאחר שיזכו הם בחלקם אז אלא חובת נתינת הערים ללוים כעין חלה לו תרומה ומעשר וז"ש ה' צוה ביד משה שהוא צווי כולל שאר המצות · לתת לנו וכו' אשר הצווי ההוא לא ניתן לימחל כי צריך לקיים המצוה והיינו אומרו בסמוך ויתנו בני ישרא' ללוים מנחלתם שאחר שזכו בנחלתו יאות להדים מנחלתן ולתת חלק כעין מעשר באופן שבני ישראל הם הנותנים לא אלעזר ולא יהושע:

ויתנו בני ישראל אמר שכל בני ישראל נתנו גם אותם שבעבר הירדן כי זו מצוה כוללת כעין חלה ומעשר מכל הארץ ואמר אל פי ה' ולא על פי ה' כי כל דבור מחודש כתיב בו על פי ה' אמנם כאן שהדבור הזה מימי עולם צוה ה' ביד משה לכך אמר אל פי ה' דכוותה גבי כלב כתיב ולכלב בן יפונה נתן חלק בתוך בני יהודה אל פי ה' וכו' אמנם גבי יהושע שלא קודם דביר אל משה על תמנת חרס שם נאמר על פי ה' נתנו לו את העיר אשר שאל את תמנת חרס וכו':

ויצא הגורל הגיד הפלא שנפל חלק הכהנים בני אהרן ראשונה ובחלק יהודה הוא הנוחל תחלה והוא המלך ואח' כך בשמעון המובלע בתוך ערי יהודה ואחר כך בבנימין ואחריה כהפוס לבני

כלי יקר

אותו משם ואם נתחייב מיתה הורגים אותו ואם נתחייב גלות משיבין אותו שם שנ' עד מות הכהן הגדול והמקרא קצר וכן כתב הרד"ק ז"ל ומהרי"א ורש"י ז"ל כ"ל למה לא כתב הדברים ברורים ולמה יקצר הכתו' במקו' שאמ' להאריך וגר' שרמז כאן דין א' והוא רוצח שנגמר דינו לגלות ולא היה שם כ"ג והנהרג כ"ג ולא הי' שם כ"ג וכ"ג שהרג ולא היה שם כ"ג א' הרי אלו גולים ואינ' יוצאים מעי' מקלט לעולם ג' דינין אלו רמז כאן עד עמדו לפני העד' למשפ' וסמיך ליה עד מות הכהן להודיע שהעמדתו למשפט גר' שתהיה העמדתו בעוד היות מצוי כ"ג חי מדקא' עד מות הא אם אין כ"ג גולה אינו יוצא לעולם: והטעם שתלה הענין במיתת כ"ג א"ר מאיר רוצח מקצר ימיו של אדם וכ"ג מאריך ימיו של אדם אינו בדין שיעמו' המקצר לפני המאריך ר' או' הרוצח מטמ' את הארץ ומסלק את השכינה כהן גדול מטהר את הארץ ומשרה השכינה בארץ אינו דין שיהיה זה אצל זה ע"כ וק"ק להני טעמי אפי' כימת כ"ג יעמוד שם וי"ל דפנים חדשות באו ובבוא כ"ג חדש יתוקן הכל אמנם בעוד אותו כ"ג שהו' טהר והרוצח טמא אין דין שיעמדו יחדיו וחז"ל אמרו עוד טעם אחר כיון שלא התפלל שלא תארע תקלה כזו בימיו יגלה הרוצח ויתפלל תמיד על מיתת כ"ג והרב המורה ז"ל כת' שהוא ענין נחמה לקרוב הנהרג במה שמת אדם גדול כזה ואל זה סמך הרלב"ג ז"ל וכתב הרב ב"ע ז"ל והכס' ג"כ לפי שמיתת אדם גדול כזה מכפרת על הדו' ובחבורתו ירפא לשוגג ההוא והנכון בעיני מפני שעיר מקלטו היא תחת ממשלת הכ"ג בכלל ערי הלויים והם כתונים לו לכל עבודת הבית נוסף על מה שהוא ראש בית אבותם וכשבא הרוצח שם הרי זכה בו אדני הארץ להיות כא' מבני העיר לכל צרכי העיר וראתה החכמה האל"ית שלא ימשול בורק ימי מלך אחד ולזה במות הכ"ג שהוא מלך עליהם בין לזמן קרוב אורחוק ישוב אל ארץ אחוזתו ע"כ ומ"ש אז ישוב הרוצח ובא אל עירו ואל ביתו לומר זיקה אל עירו ואל ביתו שב ולא אל מעלתו שהיה לו מקודם כיון שאירע לו תקלה שוב אינו עולה ולפי זה אומר אל העיר אשר נס משם כמו כתיבת טעם למ"ש שלא ישוב לכבוד שרר' ומלבד הטעם הנז' שאירע תקלה על ידו נותן טעם נכון והוא שאיך יכבוש שררה והוא נס משם בורח באישון ליל' ולבורח לא תאוה שררה:

ויקדישו את קדש צריך להבין למה לא פתח ביהודה תחלה ואפשר לפי שכתוב ויקדישו לשון הקדש להורות הדין שזכרנו למעלה בפסוק ונתנו לו מקום שאסור להשכיר בערי מקלט מקום לרוצח שהרי קדש הם ולשון ויקדישו נופל על לה"ק בגליל לשון קדש לכך הזכירו תחלה ואחריו שכם קרו' לקדש ואחריו יהוד' ומ"ש ואת קרית ארב' הי' חברון והלא חברון לכלב כת' מהרי"א גוף העיר למקלט ושדות וחצרי' לכלב והפסוק עצמו מפרש זה ויתנו להם את קרית הארבע וכו' ואת שדה העיר ואת חצריה נתנו לכלב בן יפונה ע"כ והכריתו חז"ל דתרתי קדש הוו ואין זו קדש דכתיב רקת וכנרת וקדש וכו' דההיא עיר מבצר היה ואין עושין עיר מקלט מכרכין גדולים ערי מבצר שלא קדש אחרת בינונית:

ומעבר לירדן ירחו כו' מזרחה אחז"ל אמר הב"ה הזרח שמש לרוצחין והנה חז"ל שאלו מהטע' לשני שבטים וחצי יתן שלש ערי מקלט ולכל שאר השבטי' ג' ותירצו להיות גלעד קרית פועלי און בתוך ארצות שבעבר הירדן והיא עקובה מדם לכך הרבה להם ערי מקלט והרמב"ן ז"ל אמר כי זה דרש שהרי ערי מקלט לשוגגין ולא למזידים ולי אפשר לקיים דחז"ל כיון שנמצא ברבוי ב"ד במזיד ממילא יובן שהשוגגין מרובים כיון שאכשיה זדונים ומשולחי יד כמתלהלים יורו זיקים והם ירדו חדרי בטן וימיתו אנשים ומתחייבים גלות אבל הרמב"ן ז"ל כתב שנעשו הדברים ביושר ומשפט בהו מפני פנים האחת כי שש ערי מקלט ומערי הלויים מ"ב הרי מ"ח וכולן היו קולטות וכאשר יתחלקו מ"ח בין י"ב שבטים יהיו ד' לכל שבט והיה ראוי א"כ שב' שבטים ומחצה שבעבר הירדן יתנו להם עשרה ערים ד' לכל שבט והאמת תראה שהם נתנו ג' ערים למקלט ולמושב הכהני' נתנו ז' והיו כולם א"כ י' כי הנה ראובן נתן בצר למקלט יהצה וקדמות ומיפעת ללויים והם ד' וגד נתן רמות בגלעד למקלט ומחנים וחשבון ויעזר ללוים ד' וחצי מנשה נתן שנים למקלט וללויים הנה א"כ נתנו כפי היושר אבל היו רוב ערי מושב הלויים בארץ כנען לפי שהם יאות מושבם יותר מכפי עבודת בית האל"ים והטעם השני לפי שערי ארץ סיחון ועוג גדולות מאד ורבות כמעט כארץ כנען ואעפ"י שבארץ כנען ל"א מלכים הם קטנים ומושלים במקום קטן באופן שכפי שיעור רחוב

ואחר זכר שכבר נתנו ערי מקלט מעבר לירדן כמו שבאו המצוה בזה בתורה ולא נצטרכו לפרש בזה המקום דבר זו המצוה לפי שכבר פירשנו זה בבאורינו ודברי תורה ונתנו גם כן ללוים ערים לשבת ומגרשיהם לבהמתם כמו שנזכר בתורה וזה גם כן היה על פי השם יתברך ובזה נשלם ללוים מה שאמר אחלקם ביעקב וגומר כי היו מפוזרים בכל השבטים : ואחר

רשי

ואת עלמון · ובדברי הימים ואת עלמת היא בחורים שיונתן מתרגם אותה עלמת : ואשר יקר' אתהן בשם · לפי שלא הזכיר למעלה את שמות הערי' שנתנו להם ולמטה הוא מפרש את שמותם לכך אמ' אשר יקר' אתהן בשם : ומגרשיה

וַיִּתְּנוּ בְנֵי־יִשְׂרָאֵל לַלְוִיִּם אֶת־הֶעָרִים הָאֵלֶּה וְאֶת־מִגְרְשֵׁיהֶן כַּאֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה בְּיַד־מֹשֶׁה בַּגּוֹרָל׃
וַיִּתְּנוּ מִמַּטֵּה בְּנֵי יְהוּדָה וּמִמַּטֵּה בְּנֵי שִׁמְעוֹן אֵת הֶעָרִים הָאֵלֶּה אֲשֶׁר־יִקְרָא
י אֶתְהֶן בְּשֵׁם׃ וַיְהִי לִבְנֵי אַהֲרֹן
מִמִּשְׁפְּחוֹת הַקְּהָתִי מִבְּנֵי לֵוִי כִּי לָהֶם הָיָה הַגּוֹרָל רִאישֹׁנָה׃ וַיִּתְּנוּ לָהֶם אֶת־קִרְיַת אַרְבַּע אֲבִי הָעֲנוֹק הִיא חֶבְרוֹן בְּהַר יְהוּדָה וְאֶת־מִגְרָשֶׁהָ סְבִיבֹתֶיהָ׃ וְאֶת־שְׂדֵה הָעִיר וְאֶת־חֲצֵרֶיהָ נָתְנוּ לְכָלֵב בֶּן־יְפֻנֶּה בַּאֲחֻזָּתוֹ׃ וְלִבְנֵי אַהֲרֹן הַכֹּהֵן נָתְנוּ אֶת־עִיר מִקְלַט הָרֹצֵחַ אֶת־חֶבְרוֹן וְאֶת־מִגְרָשֶׁהָ וְאֶת־לִבְנָה וְאֶת־מִגְרָשֶׁהָ׃ וְאֶת־יַתִּר וְאֶת־מִגְרָשֶׁהָ וְאֶת־אֶשְׁתְּמֹעַ וְאֶת־
טו מִגְרָשֶׁהָ׃ וְאֶת־חֹלֹן וְאֶת־מִגְרָשֶׁהָ
וְאֶת־דְּבִר וְאֶת־מִגְרָשֶׁהָ׃ וְאֶת־עַיִן וְאֶת־מִגְרָשֶׁהָ וְאֶת־יֻטָּה וְאֶת־מִגְרָשֶׁהָ אֶת־בֵּית שֶׁמֶשׁ וְאֶת־מִגְרָשֶׁהָ עָרִים תֵּשַׁע מֵאֵת שְׁנֵי הַשְּׁבָטִים הָאֵלֶּה׃ וּמִמַּטֵּה בִנְיָמִן אֶת־גִּבְעוֹן וְאֶת־מִגְרָשֶׁהָ אֶת־גֶּבַע וְאֶת־מִגְרָשֶׁהָ׃ אֶת־עֲנָתוֹת וְאֶת מִגְרָשֶׁהָ וְאֶת־עַלְמוֹן וְאֶת־מִגְרָשֶׁהָ עָרִים אַרְבַּע׃ כָּל־עָרֵי בְנֵי־אַהֲרֹן הַכֹּהֲנִים שְׁלֹשׁ־עֶשְׂרֵה עָרִים וּמִגְרְשֵׁיהֶן׃
כ וּלְמִשְׁפְּחוֹת בְּנֵי־קְהָת
הַלְוִיִּם הַנּוֹתָרִים מִבְּנֵי קְהָת וַיְהִי עָרֵי גוֹרָלָם מִמַּטֵּה אֶפְרָיִם׃ וַיִּתְּנוּ לָהֶם אֶת־עִיר מִקְלַט הָרֹצֵחַ אֶת־שְׁכֶם וְאֶת־מִגְרָשֶׁהָ בְּהַר אֶפְרָיִם וְאֶת־גֶּזֶר וְאֶת־מִגְרָשֶׁהָ׃ וְאֶת־קִבְצַיִם וְאֶת־מִגְרָשֶׁהָ וְאֶת־בֵּית חוֹרֹן וְאֶת־מִגְרָשֶׁהָ עָרִים אַרְבַּע׃ וּמִמַּטֵּה־דָן אֶת־אֶלְתְּקֵא וְאֶת־מִגְרָשֶׁהָ אֶת־גִּבְּתוֹן וְאֶת־מִגְרָשֶׁהָ׃ אֶת־אַיָּלוֹן וְאֶת־מִגְרָשֶׁהָ אֶת־גַּת־רִמּוֹן וְאֶת־מִגְרָשֶׁהָ עָרִים אַרְבַּע׃
כה וּמִמַּחֲצִית מַטֵּה
מְנַשֶּׁה אֶת־תַּעְנַךְ וְאֶת־מִגְרָשֶׁהָ וְאֶת־גַּת רִמּוֹן וְאֶת־מִגְרָשֶׁהָ עָרִים שְׁתָּיִם׃ כָּל־עָרִים עֶשֶׂר וּמִגְרְשֵׁיהֶן לְמִשְׁפְּחוֹת בְּנֵי־קְהָת הַנּוֹתָרִים׃ וְלִבְנֵי גֵרְשׁוֹן מִמִּשְׁפְּחֹת הַלְוִיִּם מֵחֲצִי מַטֵּה מְנַשֶּׁה אֶת־עִיר מִקְלַט הָרֹצֵחַ אֶת־גָּלוֹן בַּבָּשָׁן וְאֶת־מִגְרָשֶׁהָ וְאֶת־בְּעֶשְׁתְּרָה וְאֶת־מִגְרָשֶׁהָ עָרִים שְׁתָּיִם׃ וּמִמַּטֵּה יִשָּׂשכָר אֶת־קִשְׁיוֹן וְאֶת־מִגְרָשֶׁהָ אֶת־דָּבְרַת וְאֶת־מִגְרָשֶׁהָ׃ אֶת־יַרְמוּת וְאֶת־מִגְרָשֶׁהָ אֶת־עֵין גַּנִּים וְאֶת־מִגְרָשֶׁהָ עָרִים אַרְבַּע׃
ל וּמִמַּטֵּה אָשֵׁר אֶת־
מִשְׁאָל וְאֶת־מִגְרָשֶׁהָ אֶת־עַבְדּוֹן וְאֶת מִגְרָשֶׁהָ׃ אֶת־חֶלְקַת וְאֶת־מִגְרָשֶׁהָ וְאֶת־רְחֹב וְאֶת־מִגְרָשֶׁהָ עָרִים אַרְבַּע׃ וּמִמַּטֵּה נַפְתָּלִי אֶת־עִיר מִקְלַט הָרֹצֵחַ אֶת־קֶדֶשׁ בַּגָּלִיל וְאֶת־מִגְרָשֶׁהָ וְאֶת־חַמֹּת דֹּאר
ואת

וִיהָבוּ בְנֵי יִשְׂרָאֵל לְלֵיוָאֵי יַת קִרְוַיָּא הָאִילֵין וְיַת רְוָחֵיהֶן כְּמָא דְפַקֵּיד יְיָ בִּידָא דְמֹשֶׁה בְּעַדְבָא׃ וִיהָבוּ מִשִּׁבְטָא דִבְנֵי יְהוּדָה וּמִשִּׁבְטָא דִבְנֵי שִׁמְעוֹן יַת קִרְוַיָּא הָאִילֵין דְאִתְפָּרְשָׁא בִשְׁמָהָן׃ וַהֲוָה לִבְנֵי אַהֲרֹן מִזַּרְעִית קְהָת מִבְּנֵי לֵיוָאֵי אֲרֵי לְהוֹן הֲוָה עַדְבָא בְקַדְמֵיתָא׃ וִיהָבוּ לְהוֹן יַת קִרְיַת אַרְבַּע אֲבוּהוֹן דְּגִבָּרַיָּא הִיא חֶבְרוֹן בְּטוּרָא דִיהוּדָה וְיַת רְוָחֲהָא סַחֲרָנָהָא׃ וְיַת חֲקַל קַרְתָּא וְיַת רְוָחֲהָא יְהָבוּ לְכָלֵב בַּר יְפֻנֶּה בְּאַחֲסַנְתֵּיהּ׃ וְלִבְנֵי אַהֲרֹן כַּהֲנָא יְהָבוּ יַת קִרְיַת שֵׁיזָבוּת קָטוֹלָא יַת חֶבְרוֹן וְיַת רְוָחֲהָא וְיַת לִבְנָה וְיַת רְוָחֲהָא׃ וְיַת יַתִּיר וְיַת רְוָחֲהָא וְיַת אֶשְׁתְּמוֹעַ וְיַת רְוָחֲהָא׃ וְיַת חוֹלוֹן וְיַת רְוָחֲהָא וְיַת דְּבִיר וְיַת רְוָחֲהָא׃ וְיַת עַיִן וְיַת רְוָחֲהָא וְיַת יֻטָּה וְיַת רְוָחֲהָא יַת בֵּית שֶׁמֶשׁ וְיַת רְוָחֲהָא קִרְוִין תְּשַׁע מִן תְּרֵין שִׁבְטַיָּא הָאִילֵין׃ וּמִשִּׁבְטָא דְבִנְיָמִן יַת גִּבְעוֹן וְיַת רְוָחֲהָא יַת גֶּבַע וְיַת רְוָחֲהָא׃ יַת עֲנָתוֹת וְיַת רְוָחֲהָא וְיַת עַלְמוֹן וְיַת רְוָחֲהָא קִרְוִין אַרְבַּע׃ כָּל קִרְוֵי בְנֵי אַהֲרֹן כַּהֲנַיָּא תְּלַת עַשְׂרֵי קִרְוִין וְרַוְחֵיהֶן׃ וּלְזַרְעִית בְּנֵי קְהָת לֵיוָאֵי דְאִשְׁתַּאֲרוּ מִבְּנֵי קְהָת וַהֲוָאָה קִרְוֵי עַדְבְהוֹן מִשִּׁבְטָא דִבְנֵי אֶפְרָיִם׃ וִיהָבוּ לְהוֹן יַת קִרְיַת שֵׁיזָבוּת קָטוֹלָא יַת שְׁכֶם וְיַת רְוָחֲהָא בְּטוּרָא דְבֵית אֶפְרַיִם וְיַת גֶּזֶר וְיַת רְוָחֲהָא׃ וְיַת קִבְצַיִם וְיַת רְוָחֲהָא וְיַת בֵּית חוֹרוֹן וְיַת רְוָחֲהָא קִרְוִין אַרְבַּע׃ וּמִשִּׁבְטָא דְדָן יַת אֶלְתְּקֵא וְיַת רְוָחֲהָא יַת גִּבְּתוֹן וְיַת רְוָחֲהָא׃ יַת אַיָּלוֹן וְיַת רְוָחֲהָא יַת גַּת רִמּוֹן וְיַת רְוָחֲהָא קִרְוִין אַרְבַּע׃ וּמִפַּלְגוּת שִׁבְטָא דִמְנַשֶּׁה יַת תַּעֲנָךְ וְיַת רְוָחֲהָא וְיַת גַּת רִימּוֹן וְיַת רְוָחֲהָא קִרְוִין תַּרְתֵּין׃ כָּל קִרְוִין עֲשַׂר וְרַוְחֵיהוֹן לְזַרְעִית בְּנֵי קְהָת דְאִשְׁתַּאֲרוּ׃ וְלִבְנֵי גֵרְשׁוֹן מִזַּרְעִית לֵיוָאֵי מִפַּלְגוּת שִׁבְטָא דִמְנַשֶּׁה יַת קִרְיַת שֵׁיזָבוּת קָטוֹלָא יַת גּוֹלָן בְּמַתְנָן וְיַת רְוָחֲהָא וְיַת בְּעֶשְׁתְּרָה וְיַת רְוָחֲהָא קִרְוִין תַּרְתֵּין׃ וּמִשִּׁבְטָא דְיִשָּׂשכָר יַת קִשְׁיוֹן וְיַת רְוָחֲהָא יַת דָּבְרַת וְיַת רְוָחֲהָא׃ יַת יַרְמוּת וְיַת רְוָחֲהָא יַת עֵין גַּנִּים וְיַת רְוָחֲהָא קִרְוִין אַרְבַּע׃ וּמִשִּׁבְטָא דְאָשֵׁר יַת מִשְׁאָל וְיַת רְוָחֲהָא יַת עַבְדּוֹן וְיַת רְוָחֲהָא׃ יַת חֶלְקַת וְיַת רְוָחֲהָא וְיַת רְחוֹב וְיַת רְוָחֲהָא קִרְוִין אַרְבַּע׃ וּמִשִּׁבְטָא דְנַפְתָּלִי יַת קִרְיַת שֵׁיזָבוּת קָטוֹלָא יַת קֶדֶשׁ בַּגָּלִיל וְיַת רְוָחֲהָא וְיַת חַמּוֹת דּוֹר
וית

רדק

כי להם היה הגורל ראשונה · נכתב ב' אלף וביו"ד ה' אלף שרש והיו"ד למשך וכן הראשון אדם תולד ב' אלף וביו"ד : אבי הענק · שם כלל לענקים ופי' אבי גדול הענקים כמו שאמר עליו האדם הגדול בענקים ואבי שם גדולה כמו אבי קרית יערים אבי דבר גדול דבר אליך הנביא והדומים להם : ואת עלמון · הוא עלמת הנזכר בספר דברי הימים והוא בחורים הנזכר בספר שמואל והכל לשון אחד : ואת גת רימון · וכן נזכר במחלית שבט מנש' דן ומחלית מטה מנשה כל אחד מה היה לו עיר שמו' גת רמון : ולחלי

מסרה

צווי ביד משה· י' דסמיכי בקריא' וסימניהון נמסר בסוף סדר צו : אתהן יש בקצת ספרים נמסר אתהם ה' וטעות כי הוא אתהם בשמות דר"ה וכן בכל ספרי המסר' המדוייקי' : בנימין י"ז מלאים בקריא' וסי' ואביו קרא לו בנימין · ואת בנימן אחי יוסף · ואל שדי יתן לכם רחמים · וירא יוסף אתם ארת בנימן · וישא עיניו וירא את בנימין אחיו · והנה עיניכם רואות ועיני : בנימין זאב יטרף · וממטה בנימן דיהוש' · אחריך בנימן בעממי' · ויעברו בני עמון את הירדן · ויהי איש מבן ימין כתי' · ויבחר לו שאול · וידבר גם אבנר קדמאה דפסוק · אמ' ל רחבעם דמלכי' · ויבא אלי חנמאל בן דודי · תקעו שופר בגבע' · ומן הלוי' מחלקו' · ונמסר גם בסדר וישלח : סימן מן ויתנו בני ישרא' ללוים מנחלת' עד ויתן יי' לישראל בין ר"פ בין מצע' פסו' ואת פלוני ב"מ כ"ח את פלו' וסי' את קרית ארבע · את חברון · ארת בי' שמש · את גבעון · גבע · ענותת שכם · אל תקא · גבתון · אילן · גת רמון קדמא · תענך : גלון · קשיון · דברת · ירמות · עין גנים · משאל · עברון : חלק' · קדש · יקנעם · קדתה רמנה · נהלל · רמות בגלעד · חשבון · יעזר : כל ט' ר"פ בספרא וסימן כל מקו' אשר תדרך כף רגלכם · כל איש אשר ימרה את פיך · כל יושבי ההר מהלבנון · כל ממלכת עוג · כל ערי בני אהרן הכהני' · כל ערים עשר ומגרשיהם · כל ערי הגרשני · כל ערי הלוים בתוך · כל הערים לבני מררי · ונמסר גם לעיל בריש סיפרא בסוף סימן א' :

כלי יקר

לבני הקהתי נושאי הארון והם היותר מעולים כי עבודת הקדש עליהם בכתף ואחריו לבני גרשון ואחר כך מררי והוא פלא לנא' הגורל כפי מעלתן הנודע מפרשת נשוא שהקהתים ראשונים במעלה ואחר כך גרשו' עם היותו בכור ואחריו מררי ואמר כאן השמעוני להיות שהיה דחוי מגד זמרי הנה בברכתו של משה ע"ה שאמר שמע ה' קול יהודה ורמז בתיבת שמע לשמעון שאל עמו תביאנו כולל בו ליהודה מגד כלוי וחטאתי לאבי ובכלל זה שמעון גם כן שימחול לו על מעשה זמרי שנעל בת אל נכר ויצא הון לעמו עתה שרי ליה מריה ולכך באה נחלת שמעון בתוך נחלת יהודה כמו שכתבתי לעיל לכך אמר כאן השמעוני כלומ' השמעון שהוא שלי על דרך מה שפירשתי למעלה גבי הראובני והגדי גם אפשר שרמז לומר ה' ברהם וי"וד בסוף שיה יעיד עליו שנתיחס והוא השמעוני :
ולבני קהת הנותרים וכו' עיין מה שכתוב רש"י ז"ל וצריך

כלי יקר

וצריך להבין למה כתב באפרים ומנשה ממשפחות מה שאין כן בשאר שבטים :
לבני מררי וכו' עיין הר"דק ז"ל וצריך טע' למה לא כתבם כאן ואפש' כי להיו' ראובן פותח בזכו' הגלת יוסף לכך לא הזכיר בו בפרטות שנתן ערים ארבע דפשוט הוא שיתן כי טבעו להציל ויאחז צדיק דרכו וכו' :
ואת עלמון כתב רש"י ז"ל ובדברי הימים עלמ' היא בחורים שת"י עלמת וכן כת' הר"דק ז"ל שהכל לשון אחד כי עלמת לשון בחורה ובחורים הכל אחד :
את אילון וכו' את גת רמון עיין הר"דק ז"ל
תהיינה הערים האלה וכו' מגרשיה סביבותיה עיין הר"דק ז"ל :
ויתן ה' לישראל את כל הארץ מלא כתיב לבני ישראל אלא לישראל היינו לישראל סבא כי לו נאמר ופרצת ימה וקדמה ולכך הוא אומר ויתן ה' לישראל סבא הוא יעקב את כל הארץ אשר נשבע לאבות' אברהם ויצחק וירשוה כעת וישבו בה · ופשוטו של מקרא שהק"בה כבר נתן את כל הארץ לישראל וישראל הוא שנתעצלו ולא הורישו אלא כדי לשבת בה ז"ש ויתן ה' לישראל את כל הארץ וכו' והם ירשוה וישבו בה ר"ל כדי לשבת בה הורישו לבד :
וינח ה' להם מסביב אמר כי האויבים נחלקו לשתי כתות הא' היותר אויבים והם הם אשר אזרו חיל ללחום עם ישראל ונפלו לפניה' ויש מהם סוג אויבים שלא מלאם לבם ללחום עם ישרא' וינח ה' להם וכו' שנחו שלא נלחמו עוד ואפילו א' מעיר לא מרד לישראל וז"ש ולא עמד איש בפניהם אחרי המלחמות החזקות הנזכרות בספר הזה והאויבים הגמורים את כולם נתן ה' בידם והם הם אשר נפלו במלחמות ל"א מלכים וזהו שאמר את כל אויבי' נתן ה' בידם :
לא נפל דבר מכל הדבר הטוב וכו' היה לו לקצר ולומר לא נפל מכל הדבר הטוב דבר למה לי אכן הכונה לומר כי בדבר הטוב יצטרפו דברים רבים כמו' דבר המן לאיש אשר המלך חפץ ביקרו לבוש מלכות וסוס מלכות וכתר מלכות וקראו לפניו וכו' הרי כמה דברים פרטיים בסוג דבר א' טוב ונאמר אל תפל דבר כו' על הפרטי לעומת זה נאמר כאן לא נפל דבר על חלק פרטי מכלל הדבר הטוב וז"ש מכל הדבר הטוב והטעם כי דברו יתברך מעת שמדבר אותו נעשה ונגמר הענין כי בדבר ה' וכבר שמים נעשו ז"ש אשר דבר ה' אל בית ישראל הכל בא ר"ל לא הוצרך להביא ית' הענין מהכח אל הפועל אלא ע"י אשר דבר ה' הכל בא שלא הוצרך יותר וע"כ לא אמר הכל הביא אלא הכל בא שמאליו בא כיון שהוא ית' דבר דברו לא ישוב ריקם ח"ו כי אם הגליה :
ויאמר אליה' אתם שמרתם וכו' לא עזבתם צריך להבין דפתח ואמר שמרו את אשר צוה אותם משה וסיים שמרו מצות ה' קרי ליה מצות משה וקרי ליה מצות ה' : ונראה כי בענין בני גד ובני ראובן נמצאו ב' ענינים הא' מציאות הליכתם עם אחיהם עד אשר תכבשו הארץ לפניהם ויתחלקו כמו שנתחייבו לא נשוב אל בתינו וכו' והב' חיוב נתחייבו בדרכם ולכתם נחלץ חושים לפני ה' למלחמה שעל זה

יח הענין

וירשוה ז' חס' י' בלישני בקריא' וסי' וירש זרעך את שער אויביו · וירשוה וישבו בה · ירשו את ערי הנגב · אשר הכו בני ישראל · וירשו ארת שמרון וילחמו עם לשם · ויאבו וירשו אתה ולא דירמי' · ונמסר גם לעיל סי' י"ט : וינח ז' רפין בקריאה וסי' ויעל הארבה על כל ארץ · וינח ביום השביעי · וחברו דמשנה תור' וינח יי' להם מסביב · ויאמ' ליהוד' נבנה · וישמחו כל יהוד' · ותשקט מלכות

וְאֶת־מִגְרָשֶׁהָ וְאֶת־קַרְתָּן וְאֶת־מִגְרָשֶׁהָ עָרִים שָׁלֹשׁ׃ כָּל־עָרֵי הַגֵּרְשֻׁנִּי לְמִשְׁפְּחֹתָם שְׁלֹשׁ־עֶשְׂרֵה עִיר וּמִגְרְשֵׁיהֶן׃

וּלְמִשְׁפְּחוֹת בְּנֵי־מְרָרִי הַלְוִיִּם הַנּוֹתָרִים מֵאֵת מַטֵּה זְבוּלֻן אֶת־יָקְנְעָם וְאֶת־מִגְרָשֶׁהָ אֶת־קַרְתָּה וְאֶת־מִגְרָשֶׁהָ׃ אֶת־דִּמְנָה וְאֶת־מִגְרָשֶׁהָ

לה אֶת־נַהֲלָל וְאֶת־מִגְרָשֶׁהָ עָרִים אַרְבַּע׃

וּמִמַּטֵּה־גָד אֶת־עִיר מִקְלַט הָרֹצֵחַ אֶת־רָמֹת בַּגִּלְעָד וְאֶת־מִגְרָשֶׁהָ וְאֶת־מַחֲנַיִם וְאֶת־מִגְרָשֶׁהָ׃ אֶת־חֶשְׁבּוֹן וְאֶת־מִגְרָשֶׁהָ אֶת־יַעְזֵר וְאֶת־מִגְרָשֶׁהָ כָּל־עָרִים אַרְבַּע׃ כָּל־הֶעָרִים לִבְנֵי מְרָרִי לְמִשְׁפְּחֹתָם הַנּוֹתָרִים מִמִּשְׁפְּחוֹת הַלְוִיִּם וַיְהִי גּוֹרָלָם עָרִים שְׁתֵּים עֶשְׂרֵה׃ כֹּל עָרֵי הַלְוִיִּם בְּתוֹךְ אֲחֻזַּת בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל עָרִים אַרְבָּעִים וּשְׁמֹנֶה וּמִגְרְשֵׁיהֶן׃

מ תִּהְיֶינָה הֶעָרִים הָאֵלֶּה עִיר עִיר וּמִגְרָשֶׁיהָ סְבִיבֹתֶיהָ כֵּן לְכָל־הֶעָרִים הָאֵלֶּה׃

וַיִּתֵּן יְהוָה לְיִשְׂרָאֵל אֶת־כָּל־הָאָרֶץ אֲשֶׁר נִשְׁבַּע לָתֵת לַאֲבוֹתָם וַיִּרָשׁוּהָ וַיֵּשְׁבוּ בָהּ׃ וַיָּנַח יְהוָה לָהֶם מִסָּבִיב כְּכֹל אֲשֶׁר־נִשְׁבַּע לַאֲבוֹתָם וְלֹא־עָמַד אִישׁ בִּפְנֵיהֶם מִכָּל־אֹיְבֵיהֶם אֵת כָּל־אֹיְבֵיהֶם נָתַן יְהוָה בְּיָדָם׃ לֹא־נָפַל דָּבָר מִכֹּל הַדָּבָר הַטּוֹב אֲשֶׁר־דִּבֶּר יְהוָה אֶל־בֵּית יִשְׂרָאֵל הַכֹּל בָּא׃

כב

א אָז יִקְרָא יְהוֹשֻׁעַ לָראוּבֵנִי וְלַגָּדִי וְלַחֲצִי מַטֵּה מְנַשֶּׁה׃ וַיֹּאמֶר אֲלֵיהֶם אַתֶּם שְׁמַרְתֶּם אֵת כָּל־אֲשֶׁר צִוָּה אֶתְכֶם מֹשֶׁה עֶבֶד יְהוָה וַתִּשְׁמְעוּ בְקוֹלִי לְכֹל אֲשֶׁר־צִוִּיתִי אֶתְכֶם׃ לֹא־עֲזַבְתֶּם אֶת־אֲחֵיכֶם זֶה יָמִים רַבִּים עַד הַיּוֹם הַזֶּה וּשְׁמַרְתֶּם אֶת־מִשְׁמֶרֶת מִצְוַת יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם׃ וְעַתָּה הֵנִיחַ יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם לַאֲחֵיכֶם כַּאֲשֶׁר דִּבֶּר לָהֶם וְעַתָּה פְּנוּ וּלְכוּ לָכֶם לְאָהֳלֵיכֶם אֶל־אֶרֶץ אֲחֻזַּתְכֶם אֲשֶׁר נָתַן לָכֶם מֹשֶׁה עֶבֶד יְהוָה בְּעֵבֶר הַיַּרְדֵּן׃

ה רַק שִׁמְרוּ מְאֹד לַעֲשׂוֹת אֶת־הַמִּצְוָה וְאֶת־הַתּוֹרָה אֲשֶׁר צִוָּה אֶתְכֶם מֹשֶׁה עֶבֶד־יְהוָה לְאַהֲבָה אֶת־יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם וְלָלֶכֶת בְּכָל־דְּרָכָיו וְלִשְׁמֹר מִצְוֹתָיו וּלְדָבְקָה־בוֹ וּלְעָבְדוֹ בְּכָל־לְבַבְכֶם וּבְכָל־נַפְשְׁכֶם׃ וַיְבָרְכֵם יְהוֹשֻׁעַ וַיְשַׁלְּחֵם וַיֵּלְכוּ אֶל־אָהֳלֵיהֶם׃ וְלַחֲצִי

וְיַת רְוָחְהָא וְיַת קַרְתָּן וְיַת רְוָחְהָא קִירְוִין תְּלָת׃ כָּל קִירְוֵי בְנֵי גֵרְשׁוֹן לְזַרְעֲיָתְהוֹן תְּלַת עַשְׂרֵי קִירְוִין וְרָוְחֵיהֶן׃ וּלְזַרְעֲיַת בְּנֵי מְרָרִי לֵיוָאֵי דִּי אִשְׁתְּאָרוּ מִן שִׁבְטָא דִזְבוּלֻן יַת יָקְנְעָם וְיַת רְוָחְהָא וְיַת קַרְתָּה וְיַת רְוָחְהָא׃ יַת דִּמְנָה וְיַת רְוָחְהָא יַת נַהֲלַל וְיַת רְוָחְהָא קִירְוִין אַרְבַּע׃ וּמִשִּׁבְטָא דְגָד יַת קִרְיַת שֵׁיזָבוּת קָטוֹלָא יַת רָמוֹת בְּגִלְעָד וְיַת רְוָחְהָא וְיַת מַחֲנַיִם וְיַת רְוָחְהָא׃ יַת חֶשְׁבּוֹן וְיַת רְוָחְהָא יַת יַעְזֵר וְיַת רְוָחְהָא כָּל קִירְוִין אַרְבַּע׃ כָּל קִירְוַיָּא לִבְנֵי מְרָרִי לְזַרְעֲיָתְהוֹן דִּי אִשְׁתְּאָרוּ מִזַּרְעֲיַת לֵיוָאֵי וַהֲוָה עַדְבְהוֹן קִירְוִין תַּרְתָּא עַסְרָא׃ כָּל קִירְוֵי לֵיוָאֵי בְּגוֹ אַחֲסָנַת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל קִירְוִין אַרְבְּעִין וְתַמְנֵי וְרָוְחֵיהֶן׃ יֶהֶוְיָן קִירְוַיָּא הָאִילֵין קִירְוֵי קִירְוֵי וְרָוְחָהָא סַחֲרָנָהָא כֵּן לְכָל קִירְוַיָּא הָאִילֵין׃ וִיהַב יְיָ לְיִשְׂרָאֵל יַת כָּל אַרְעָא דִּי קַיֵּים לְמִתַּן לַאֲבָהַתְהוֹן וְאַחְסְנוּהָא וִיתִיבוּ בַהּ׃ וְאָנִיחַ יְיָ לְהוֹן מִסְּחוֹר סְחוֹר כְּכֹל דְּקַיֵּים לַאֲבָהַתְהוֹן וְלָא קָם אֱנָשׁ מִן קֳדָמֵיהוֹן מִן כָּל בַּעֲלֵי דְבָבֵיהוֹן יַת כָּל בַּעֲלֵי דְבָבֵיהוֹן מְסַר יְיָ בִּידֵיהוֹן׃ לָא בְטֵיל פִּתְגָּמָא מִכֹּל פִּתְגָּמוֹהִי תַקְנַיָּא דִּי מַלֵּיל יְיָ עַל בֵּית יִשְׂרָאֵל כּוּלְהוֹן אִיתְקַיִּימוּ׃ בְּכֵן קְרָא יְהוֹשֻׁעַ לְשִׁבְטָא דִרְאוּבֵן וּלְשִׁבְטָא דְגָד וּלְפַלְגוּת שִׁבְטָא דִמְנַשֶּׁה׃ וַאֲמַר לְהוֹן אַתּוּן נְטַרְתּוּן יַת כָּל דְּפַקֵּיד יָתְכוֹן מֹשֶׁה עַבְדָּא דַיְיָ וְקַבֵּילְתּוּן לְמֵימְרִי לְכֹל דִּי פַקֵּידִית יָתְכוֹן׃ לָא שְׁבַקְתּוּן יַת אֲחֵיכוֹן דְּנַן יוֹמִין סַגִּיאִין עַד יוֹמָא הָדֵין וּנְטַרְתּוּן יַת מַטְּרַת תַּפְקֵידְתָּא מִמֵּימְרָא דַיְיָ אֱלָהֲכוֹן׃ וּכְעַן אָנִיחַ יְיָ אֱלָהֲכוֹן לַאֲחֵיכוֹן כְּמָא דִּי מַלֵּיל לְהוֹן וּכְעַן אִתְפְּנִיאוּ וְאִיזִילוּ לְכוֹן לְקִירְוֵיכוֹן לַאֲרַע אַחְסַנְתְּכוֹן דִּיהַב לְכוֹן מֹשֶׁה עַבְדָּא דַיְיָ בְּעִבְרָא דְיַרְדְּנָא׃ לְחוֹד אִסְתַּמָּרוּ לַחֲדָא לְמֶיעְבַּד יַת תַּפְקֵידְתָּא וְיַת אוֹרָיְתָא דִּי פַקֵּיד יָתְכוֹן מֹשֶׁה עַבְדָּא דַיְיָ לְמִרְחַם יַת יְיָ אֱלָהֲכוֹן וּלְמְהַךְ בְּכָל אוֹרְחַן דְּתַקְנָן קֳדָמוֹהִי וּלְמִטַּר פִּיקּוֹדוֹהִי וּלְאִתְקָרָבָא לְדַחַלְתֵּיהּ וּלְמִפְלַח קֳדָמוֹהִי בְּכָל לִבְּכוֹן וּבְכָל נַפְשְׁכוֹן׃ וּבָרֵיכִנּוּן יְהוֹשֻׁעַ וְשַׁלְּחִינּוּן וַאֲזַלוּ לְקִירְוֵיהוֹן׃ וּלְפַלְגוּת

יהושפט · ונמסר גם בסדר בא : ולא עמד ג' נמסר בסדר ויגש : לא ז' ר"פ בסיפר' וסי' לא יתיצב איש לפניך · לא היה דבר מכל : לא היתה עיר : לא נותר ענקים · לא נפל דבר מכל · לא עזבתם את אחיכם : מצות יי' ג' וסימ' לא עזבתם את אחיכם · ויאמר שמואל אל שאו' נסכלת · מצות יי' ברה מאירת עינים · וסי' בלשון תרגום לא שבקתון שמואל בזוהרא : וישלח' ח' וסי' מעל יצחק וילכו · ויברכ' יהושע · וישלחם ביהודה · ויכר' את מדויהם · וחברו דד"ה · ביד פשעם · ויכרה להם כירה :

רש"י

ומגרשיה סביבותיה · שפיס אחת לכל רוח : וגם כי שלחם יהושע · לחצי שבט המנשה כאשר שלח את בני ראובן וגד : עם

כלי יקר

העניין אמר להם משה והיוצא מפיכם תעשו ועל כן אמר ועבר לכם כל חלוץ כו' לפני ה' לפני ה' דייקא זהו למצוה מן המובחר ולז והייתם נקיים מה' ומישראל אכן ואם לא תעשו כן רוצה לומר שלא תלכו כלל הנה חטאתם לה' ודעו חטאתכם אש' וכו' ולעומת שני ענינים אלו נאמר כאן על הא' שנתחייבו בו בתורת נדבה אמר אתם שמרתם את כל אשר צוה אתכם משה דהיינו ככל היוצא מפיכם תעשו מה שנתחייבו ללכת לפני כל העדה שלא היה זה בצווי אלהי כי אם להקים דבר עבדו משה רבינו עליו השלום שאמר להם כל היוצא מפיכם וכו' זהו שאמר אתם מטוב טעמיכם שמרתם את כל אשר צוה משה וכו' ובזה מובן תיבת אתם שהיא מיותרת וכנגד העניין השני ההכרח יותר מצד צווי האלהי שאמר שילכו ויתעכבו שם עד התנחל איש נחלתו על זה אמר לא עזבתם את אחיכם זה ימים רבים דהיינו הרב' עשרה שנה שבזה שמרתם משמרת ה' אלהיכם באופן שהייתם נקיים מה' ומישראל מה' בהתעכבם י"ד שנה ומישראל מדבר צווי משה עבד ה' שעברתם לפני ה' אלהיכם · ומהר"יא ז"ל כתב יהושע הבחר בד' בחינות הא' מפאת האמר ששמרת' מה שהתניתם עם משה וזהו אתם שמרתם וכו' והב' שכבדו את יהושע בכל היוצא מפיו כן עשו ז"ש ותעשו ככל אשר צויתי וכו' והג' ששמרו ברית האחוה עם אחיהם בעזור אותם במלחמותיהם כמשפט האחים ז"ש לא עזבתם את אחיכם וכו' והד' מפאת האל יתבר' שהלכו עם ארון בריתו לשומרו וז"ש ושמרתם את משמרת וכו' ר"ל גם במה שעשיתם שמרתם את מצוה וכו' ע"כ תורף דבריו :

לא עזבתם וכו' מלבד מה שביארנו בפסוק הקודם מקושר עם זה הפסוק עיין בו אפשר לומר עוד כי כל החיובי' הללו והתנאים לא היו עם בני גד ובני ראובן וכמו כן נרא' מהפסוק בפ' מסעי והעניין כן הוא כי בני גד ובני ראובן הם הם שאלו בעבר הירדן לא כן בני מנשה כי הם לא נתחייבו כלל ולז"א שהפסוק מדבר עם בני גד ובני ראובן ביחוד הקדים ואמר ויאמר אליהם שאמירה זאת כוללת שיהם יחדיו אל בני גד ובני ראובן וחצי שבט מנשה ודבר תחל' עם בני גד ובני ראובן ואמר אתם שמרתם ר"ל אתם ביחוד שמרתם את כל אשר צוה אתכם דייק' דהיינו בני גד ובני ראובן שלהם צוה ולא לחצי מנשה אמנם מ"ש ותשמעו בקולי לכל אשר צויתי אתכם הורה בתיבת אתכם המיותרת לכלול יחד כולם וגם למנשה שלא נכללו בתיבת אתם וכתיב צוה אתכם עכשיו אמר על כולם ששמעו בקולו יחדיו ואח"כ דבר עם חצי שבט המנשה בפרטותו יותר מעם בני גד ובני דראובן ז"ש ושמרתם את משמרת מצות ה' שאמר לחצי המנש' ראוי להחזיק לכם טובה שאעפ"י שמצות ה' על בני גד ובני ראובן היתה מוטלת

רלב"ג

ואחר זכר שלא נפל דבר מכל הדבר הטוב אשר דבר יי' אל בית ישראל הכל בא ואף על פי שכבר נשארו בהן עדין כמו שזכר במה שקדם הנה זה בלתי סותר מה שנזכר בזה המקום כי כל הגוים אשר נלחמו בהם נפלו ביד' ואולם נשארו אלו מסבת עצלות יהושע וישראל לא בסבת העדר השגחת הש"י מהם ואחר זכר שכבר קרא יהושע לראובני ולגדי ולחצי

כלי יקר

גרים בארץ ושומרים משמרת וכו' וזכותא דרבים עדיף הוא שגרם הנצחון לסייע לישראל לנצח כי לה' המלחמה והנצחון וז"ש ועתה הניח ה' אלהיכם כלו' בזכותכם מהיות אלהיכם הניח לאחיכם כאשר דבר להם ועתה יאות לכם ללכת לזכו' באחוזתכם ר"ל אחוזתכם תחשב שאתם זכיתם בה כיון שקיימתם התנאים וזהו ועתה פנו לכו לכם כמו ופנית בבוקר והלכת וכו' שהכוונה באהליכם אל תתעכבו יותר אף תכף פנו ולכו לכם וזה יכוין בכפלי פנו ולכו וכו' אל ארץ אחוזתכם שתאחזו בה כיון ששמרתם וכו' :

רק שמרו מאד אמר כי להיותם חוץ מקדושת הארץ ארץ כנען צריכים זרוז ושמו' מאד לשמור לעשות מצות ה' כי הכנת המקום מסייעת להעזר מנגע האדם לקדש עצמו וכמו שכתוב ואם טמא' ארץ אחוזתכם וכו' ז"ש רק אתם שמרו לפי שהזכיר לעיל בסמוך בעבר הירדן לכך אמר רק שמרו מאד לעשות את המצוה ואת התורה והתכלית הנבחר שהוא לאהבת ה' ולא מיראה לדבקה בו שאעפ"י שתהיו בעבר הירדן ברחוק מקום עכ"ז תהיו קרובים אליו ודבקים בו מצד העבודה שבכל לבבכם ובכל נפשיכם · ובמ"ש התורה והמצוה כתב מהרי"א ז"ל המצוה במצות המעשיו' והתורה במצות האמוניות המושכלות ע"כ :

ויברכם יהושע וכו' ולחצי וכו' ויאמר אליהם וכו' הקשה מהרי"א ז"ל שפסו' ולחצי שבט מנש' מיותר לגמרי כי דב' ידוע הוא שחצי מנשה נטל חלקו בעבר הירדן מזרחה וחציו בעבר הירדן ימה והוא דברי מותר ותירץ כי השלל היה נחלק לשבטים ולכן בני גד ובני ראובן כששלחם יהושע ודאי ישאו חלקם אבל חצי המנשה להיות חלקו מעורב עם אחיהם חצי המנשה אשר בעבר הירדן ימה עד שיתחלק ביניהם לעומת זה הוצרך יהושע לצוות לחצי המנש' שכיון שחצי ממנו בבשן וצריך ללכת שם וחצי האחר היה חלקו בארץ וישא' שמפני זה ראוי שיחלקו חלקם מהשלל באופן שהחצי שבט שילך לבשן ישא חלקו מהשלל והחצי הנשאר בארץ ישאר עמו חלקו מהשלל וזהו אומר ולחצי שבט המנשה ר"ל לחצי שבט המנשה אחר שנתן מנשה נחלתן בבשן והיה צרי' ללכת שמה ולחציו נתן יהושע חלקו בארץ וישאר בה לכן עם היות ששלחם יהושע אל אהליהם ויברכם כמו שזכ' בכלל עם שאר השבטים הוצרך לו' בפרט לאותו חצי שבט בנכסים רבים וכו' חלקו שלל אויביכ' עם אחיכם ר"ל עם החצי האחר של מנשה ע"כ תורף דבריו והדבר קשה בעיני לו' שיחלקו השלל לפי השבטים חלקים שוים דא"כ לקתה מדת הדין שיקח המרובה באוכלוסין חלק כחלק המועט ועוד שאם החלוק היה כן בשוה לשבטים א"כ מה צ"ל חלקו שלל אויביכם עם אחיכם בודאי כיון שנחלק לשבטי' פשוט הוא שחצי המנשה

שבעבר הירדן יחלקו עם חציו האחר ולא היה צריך לומר חלקו שלל אויביכם לעומת זה הכי לו' כי אנשי הצבא בזזו איש לו מאן דאלים גבר כמנהג כל הלוחמים עוד היום ומ"ש ולחצי שבט המנשה וכו' מקושר עם מ"ש להם יהושע רק שמרו מאד לעשות את המצוה שלא תאמרו גבול נתן ה' בינינו ובין בני ישראל להפסי' בכל ואפי' במצות חלילה אלא רק שמרו מאד לעשו' וכו' כי כולנו עם א' לאל יחיד מיוחד ולהורות הקשר אשר לו יתחדיו גוי א' ותורה א' לכך חלק משה שבט המנשה ולחצי שבט המנשה נתן משה בבשן וכו' ולחציו נתן יהושע וכו' כי ע"י היו' החצי בבשן והחצי בעבר הירדן ימה מורה היות אחדות לאלו עם אלו והטעם שנחלק שבט מנשה מזולתו מטעם חז"ל מנשה גרם לשבטים לקרוע שמלותם לפיכך נקרע שבטו חציו בעבר הירדן וחציו בא"י · ומ"ש וגם כי שלחם

שמרו את משמרתו מצות ה' ששומרי המשמרת של המצות שעליהם חלה המצוה ואתם עשיתם משמרת למשמרתם ז"ש אלהיכם ולא כתיב את מצות ה' אלהיכם באופן שאעפ"י שהכתובים וכו' ובני ראובן וחצי מנשה עכ"ז חלק מה מהם ביחוד יותר עם בני וכו' וסוף העניין שאמר ושמרתם את משמרת וכו' נודק יותר בחצי מנשה :

ועתה הניח ה' אלהיכם אמר כי לא בגבורת בני גד ובני ראובן תלוי מילתא לנצחון שנעשה אלא בזכותא תליא מילתא היות גם בני גד וראובן וחצי שבט מנשה עומדים שם תוך לבית

מנחה קטנה

אז יקרא יהושע אע"פ שכבר פרעו החוב מה שקבלו על עצמם מ"מ לא הלכו לארצם עד שקרא אותם יהושע ונתן להם רשות ללכת וז"ש לשון אז כלומר כשקרא יהושע שהם אינם הולכים לארצם אע"פ שהרשות בידם ללכ' אמר אין זה כ"א מצד ענותיהם שרוצי' שאתן להם רשות אז קרא להם ונתן להם רשות · והחזיק להם טובה על שהוסיפו על החוב שלא הלכו עד אחר ביבוש וחילוק וע"כ החזיק להם ג"כ טוב על מה שהוטל עליהם לעשות אע"פ שהיה מצד החיוב לפי שהוסיפו לעשות עם אחיהם חסד העלה בידם כאלו הכל נעשה מצד החסד ואמר להם לא די ששמרתם מה שיצא מפיכם ומה שצוה אתכם משה אלא ותשמעו בקולי מה שהוספתי עליכם מה שלא נגזרתם וגם לא עזבתם את אחיכם שהתנאי מפי משה היה עד שנשלם הכבוש שכן אמר ונכבשה הארץ ואתם הוספתם גם עד אחר החילוק ועתה אבקש מכם שיהא מורא שמים עליכם כמורא בשר ודם שכשם ששמעתם בקול משה ובקולי ג"כ תשמעו בקול ה' לעשות את המצוה ואת התורה והקדים המצוה לתורה כי תכלית הלימוד הוא לעשות וגם הורה להם הדרך שאם ירצו לעשות את המצוה ואת התורה צריכין ללמוד כי היא מביאה לידי מעשה גם ר"ל שמרו מאוד לעשות ואם תאמר אין לשון שמירה נופל על המצוה לזה אמר ואת התורה כי הלימוד היא השמירה כמ"ש רש"י ז"ל במה שעשי' ושמרתם זו משנה · ובתנאי שתהיו עובדי' מאהבה לא על מנת לקבל פרס ולזה אמר לאהבה את ה' וגו' · וכפל האזהרה במצות טובות כפולות כי ביות צריך זירוז לכם משאר אחיכם הדרים בארץ שמלבד שהם סמוכי' למשכן ולארון אף זו אוירה טוב וטוב מזגה מסייעם משא"כ אתם מעבר השני של הירדן וגם הם יותר שמוכי' לע"א הדרים סביבותם מאחרי שבטים, ע"כ כפל האזהרה · ואמר רק וגו' כלומר לכם לשמור ביותר יען כי יבא אויב בארץ הוא בא תחלה דרך ארצכם מפני שאתם דרי' על הספר וא"כ עליכם נוגע הדבר ביותר · גם אמר רק כלומר שכשם שא"י ניתן על תנאי כשקיימו התורה והמצות גם אתם כמוהם בלעדי התורה והמצות לא תקיימו בארץ : ויברכם יהושע שיגליחו בדרך וישלח' אין שלוח אלא לשון לויה שלוה אותם : ולחצי שבט מנשה להיות שחצי שבט מנשה נפרדו מאחיהם ונתחלקו ואינם דומי' לשאר אחיהם שכל שבט נתאסף יחד ואיש את אחיו יעזורו בעת הדוחק וע"כ ברכם יהושע שתהיו הצלחתם ברכוי. גם ברכם יהושע בפרטות ולא כלל ברכתם עם ראובן וגד מצד אהבה מפני שהם בני יוסף אבי יהושע חבבם ביותר עוד אפשר לפי שחצי שבט מנשה לא תבעו חלקם בפה ליתן להם ארץ הגלעד כמו שעשו ראובן וגד אלא משה נתן להם זה ואם לא יהי' להם השפע כמו בא"י יהי' להם תרעומות על משה שנתן להם חלק גרוע משאר אחיו חצי שבטו ע"כ ברכם יהוש' שיהי' להם השפע מוכנת כמו בארץ ישראל שבעבר השני: עוד ירצה כי ראובן וגד בחרו לארץ מפני שהוא ארץ מרעה ולהם היה מקנה רב משא"כ מנשה לא מצינו שהי' להם מקנה יותר משאר שבטי' וא"כ מה להם לארץ מרעה בלי מקנה ע"כ ברכם

רדק

ולחצי שבט המנשה · ואף על פי שזכרו כשקרא להם יהושע חזר לתת טעם איך היו חצי שבט מנש' עם בני גד ובני ראובן : וגם כי שלחם יש אומרים לחצי שבט מנשה ואף על פי שהיו בכלל וישלחם והנכון כי על כלם אמר אף על פי שאמר ויברכם יהושע וישלחם חזר אחר כן וגם כי שלחם ויברכם להשלים הדבר שאמר להם כאשר שלחם שאמר להם בנכסים רבים שובו ובדרש לאמר שנטלו רשות כשהתו שני ימים וחזרו ונטלו רשות פעם שנייה וזהו שאמר וגם כי שלחם יהושע וגו': חלקו שלל אויבכם עם אחיכם · אם אמר לחצי שבט מנשה יהיה פירוש עם אחיכם בבני גד ובני ראובן ואם אמר לכלם יהיה פירוש עם השבטים אשר בארץ כנען כמו שאמר בנכסים רבי' שובו שתחלקו עם אחיכם השבטים הבזה ומי שמפרש עם אחיכם האנשים אשר הניחו בארץ הגלעד לשמור הערים אין לו טעם כי נשיהם וטפם הוא שהניחו : לעלות

מקרא

ולחצי שבט המנשה נתן משה בבשן ולחציו נתן יהושע עם אחיהם מעבר הירדן ימה וגם כי שלחם יהושע אל אהליהם ויברכם: ויאמר אליהם לאמר בנכסים רבים שובו אל אהליכם ובמקנה רב מאד בכסף ובזהב ובנחשת ובברזל ובשלמות הרבה מאד חלקו שלל איביכם עם אחיכם: וישבו וילכו בני ראובן ובני גד וחצי שבט המנשה מאת בני ישראל משלה אשר בארץ כנען ללכת אל ארץ הגלעד אל ארץ אחזתם אשר נאחזו בה על פי יהוה ביד משה: ויבאו אל גלילות הירדן אשר בארץ כנען ויבנו בני ראובן ובני גד וחצי שבט המנשה שם מזבח על הירדן מזבח גדול למראה: וישמעו בני ישראל לאמר הנה בנו בני ראובן ובני גד וחצי שבט המנשה את המזבח אל מול ארץ כנען אל גלילות הירדן אל עבר בני ישראל: וישמעו בני ישראל ויקהלו כל עדת

תרגום

ולפלגות שבטא דמנשה יהב משה במתנן ולפלגידהון יהב יהושע עם אחיהון בעיברא דירדנא למערבא ואף ארי שלחינון יהושע לקירויהון ובריכינון: ואמר להון למימר בנכסין סגיאין תובו לקירויכון ובבעירא סגי לחדא בכספא ובדהבא ובנחשא ובפרזלא ובלבושין סגי לחדא פליגו ביזת בעלי דבביכון עם אחיכון: ותבו ואזלו בני ראובן ובני גד ופלגות שיבטא דמנשה מלות בני ישראל משילו די בארעא דכנען למיזל לארעא דגלעד לארעא אחסנתהון דאחסינו בה על מימרא דיי בידא דמשה: ואתו לגלילי ירדנא די בארעא דכנען ובנו בני ראובן ובני גד ופלגות שבטא דמנשה תמן מדבחא על ירדנא מדבח רב למחזי: ושמעו בני ישראל למימר הא בנו בני ראובן ובני גד ופלגות שבטא דמנשה ית מדבחא לקביל ארעא דכנען בגלילי ירדנא הלעיבר בני ישראל: ושמעו בני ישראל ואיתכנישו כל כנישתא

רשי

עם אחיכם · בני ראובן ובני גד ויש פותרין עם אחיכם שנשארו לשמור את הערים עם הנשים והטף ולא עברו את הירדן עם החלוצי' גם הם נטלו חלק בבזה : לעלות

רלבג

ולחצי שבט מנש' והזהירם מאד לשמו' התור' וברכם ושלחם לאהליה' בנכסי' רבי' ומקנה רב ובזהב ובכסף ובנחשת ובברזל ובשלמות הרבה כי חלקו שלל אויביה' עם אחיהם וכן היה ראוי כי כן חלקו כל ישראל שלל הערים אשר באו להם בנחלה כמו שנזכר בתורה : עוד זכר שבשובם לנחלתם מעבר לירדן בנו אצל הירדן מזבח גדול למראה וחשבו ישראל שעשו זה להקרי' עליו: ונקהלו שילה לעלות עליה' לצבא והיתה עלתם לעלות

מסרה

בכס' ט"ו רפין וסימ' בכסף מלי' · בנכסים רבים · כי קנה אקנהה דשמואל · וחברו דד"ה · תנה לי מקום הגרן · והעלות עולו' · תנה לי את כרמך · אשר מאן לתת לך · ולא בכסף תגאלו · בכסף ובזהב ייפהו · תרשיש סחרתך ונביאיה בכסף יקסמו · ויוציאם בכסף וזהב · מימנו בכסף שתינו · וכל הנשאר דריש עזרא · וא' הנה צרפתיך ולא בכסף · וא' יכבד בזהב ובכסף :

כלי יקר

שלחם יהושע אל אהליהם ועיין רש"י ז"ל והרד"ק ז"ל ומ"ש חלקו שלל אויביכם עם אחיכם עיין הרד"ק ז"ל : ואני או' כי ידוע היות חצי שבט מנשה בעלי אגרופין ליהושע וכמו שכתב מהרי"א ז"ל שלכך בחרו בעבר הירדן להיותם גבורים להראות גבורתם והנה אני או' דאין ספק שבני מנשה גברה ידם לקחת מהשלל יותר מכולם כי המה היותר גבורים והכתובים מוכיחים כן שבני מנשה או' בנכסים רבים וכו' שנראה שהם נטלו יותר מבני ראובן וגד לעומת זה אמר וגם כי שלחם יהושע ר"ל ששלחם להם לבדם בפרטות מצד חשיבות גבורת' וברכם ברכה בפרטות ויאמר אליהם וכו' ומ"ש חלקו שלל אויביכ' עם אחיכם כי בני מנשה לא נתחייבו בתנאי אם יעברו בני גד ובני ראובן כי אם בני גד וראובן ששאלו חלקם בפיהם לא בני מנשה אשר מזה יתחייב שלא הלכו מחצי שבט המנשה כי אם היותר גבורים שבהם לילחם ורבים משבט מנשה נשארו שם בעבר הירדן ומה אשר אליהם דבר וביחוד א"ל חלקו שלל אויביכם עם אחיכם שהנחתם בעבר הירדן ולהם אמ' כן לא לבני גד וראובן כי בני גד ובני ראובן כל יוצא צבא עברו למלחמה ולא נשארו כי אם נשיהם וטפם ואין צריך לצוות אותם על בניהם ועל פועל ידם אמנם לבני מנשה שלא היו מחוייבי' לבוא מצד התנאי' אלא מטוב לבבם והניחו הרבה מאנשי חצי מנשה בעבר הירדן מזרח' ע"כ אמר להם שיחלקו שלל אויביהם עם אחיהם בני מנשה הנשארים בעבר הירדן מזרחה ובזה נסתלק' קושית הרד"ק ז"ל שהקשה על מי שמפרש עם אחיכם האנשים אשר הניחו בארץ הגלעד לשמור הערים אין לו טעם כי נשיהם וטפם הוא שהניחו ע"כ כי זה הוא בבני גד וראובן אבל בני מנשה הניחו אנשים רבי' בארצם כי לא נתחייבו בתנאי כנז' ולהם צוה חלקו שלל אויביכם וכו' :

וישובו וילכו בני ראובן וכו' צריך לדקדק תיבת וישובו בלתי מתישבת ומיותרת ועוד משילה אשר בארץ כנען אטו עד עכשיו לא ידענא ששילה בארץ כנען היא עומדת ועוד ללכת אל ארץ הגלעד אל ארץ אחוזת' כפול ועוד אשר נאחזו בה מיותר לגמרי דכיון דקרי לה ארץ אחוזת' ידוע דאשר נאחזו בה הוא וגם או' על פי ה' ביד משה הכל מיותר ונר' כי בני גד בראותם ארץ כנען וקדושתה ממדו קדושתה בלבם ע"ד כי רצו עבדיך את אבניה וכו' כההיא דר' מנשק כיפי דעכו כמו כן בלכת בני גד ובני ראובן וחצי המנשה היו הולכים ושבי' לגפף ולנשק ארץ צבי וזהו וישובו וילכו וכו' והסיבות המחייבות כן היו ג' הא' להפרדם מעל בני ישראל אחיהם ז"ש מאת בני ישראל והב' להיות משילה בית מנוחה לחי העולמים והג' מבחינת הארץ אשר בארץ כנען שג' אלה חייבו לכת ושוב כי היה קשה להם לפרוש משם כמי שפורש מן החיים בלכת' מן המקום הנבחר ההו' ללכת אל ארץ הגלעד זה גרם הצער עם היות ההליכה אל ארץ אחוזתם שהאדם שמח בחזרתו של ארץ אחוזתו לשלום ואמר שהטעם אשר חזרו הוא לפי שכבר נאחזו בה ונשתקעו שלולי כן היו מתחרטים ועומדים בארץ כנען אבל מה לעשות כיון שכבר נאחזו בה ז"ש אשר נאחזו בה וכי היכי דלא להוי כיחוכא ואיטלולא בפרט שנאחזו על פי ה' ביד משה אין להשיב אחור : והנכון בזה במה שכתבתי למעלה בשם הגמ' בפ' ויברכם וכו' שהיו בני גד ובני ראובן פמליא של יהושע וצא ללוות' עד הירדן וכשראו שאין עמו פמליא חזרו עמו ולווהו ואח"כ חזר ושלח' שנית וברכם שנית ובזה אני מבין כתוב זה כעין חומר וישובו וילכו וישובו מן הפעם הא' וילכו ב' ולפי שבפעם א' לוה אותם יהושע עד עבר הירדן כנז' בדברי חז"ל לכך הגיד כי בפע' הזאת לא הניחוהו ללכת דא"כ אין לדב' סוף אבל משילה הלכו ונפרדו מאת בני ישראל עוד אפשר במ"ש משילה אשר בארץ כנען ר"ל שהיו' מושב אלהים הוא שילה בארץ כנען ולא במקום זולתו לכך הוא שפחדו פן יאמרו הדורות העתידים אין לכם נחלה וחלק באלהי ישראל כי הרי שילה בארץ כנען ולא בארצכם עבר הירדן והנה הירדן מפסיק וכמ"ש בסמוך וגבול נתן ה' וכו' שזה הביאם לבנו' מזבח אשר בנו ולפי זה פסוק זה הקדמ' למה שעשו המזבח שהוא מצד ראותם שילה בארץ כנען כנזכר :

ויבואו אל גלילות הירדן אשר בארץ כנען וכו' הכתוב הזה מגיד מראשי' אחרית שכל כונת בני גד ובני ראובן לא לעולה ולא לזבח כמו שאמרו אחר כך אכן עשו אותו לאות ועד איך יחד כולם הם אשר בעבר הירדן מזרחה ויש' אשר בעבר הירדן ימה יחדיו גוי א' והראיה שלא בנו המזבח בארץ הגלעד כי אם בארץ כנען לו' שגם הם לשכנו ידרשו ובאו שמה לפני מזבחו יתב' וז"ש ויבואו אל גלילות הירדן אשר בארץ כנען שם בנו בני ראובן ולא בעבר הירדן להורות שאין כונתם להפרד מעל אחיהם אבל הכונה להתאח' אחדות גמורה והראיה כי עשו המזבח למראה גדול ולא מהיקש המזבח אשר לא להקריב עליו כי עשאוהו גדול למראה בעלמא לא להקריב עליו ז"ש למרא' ולא להקריב עליו כי חלילה להם מעבור את פי ה' שאמר לא תעשו ככל אשר אנחנו עושים כו' כי לא באתם עד עתה אל המנוחה וכו' שהוזהרו לבלתי עשות במות ליבור זולת משכן ה' ובמות יחיד כאשר מבחר ה' בשילה למנוחה ואח"כ מצאתי שכת' מהרי"א ז"ל והודיענו הכתו' שלא כיונו בזה כי אם היותו למראה לא לעולה וזבח עכ"ל :

וישמעו בני ישראל לאמר הנה בנו בני ראובן וכו' צריך להבין תיבת לאמר ומהו אומרו הנה בנו כי תיבת הנה מיותרת ועוד תיבת את מיותרת וה"א הידיעה שבתיבת המזבח בלתי צודקים דהיה לו לומר הנה בנו כו' מזבח ועוד אומרו כל הסימנין הללו אל מול ארץ כנען אל גלילות הירדן אל עבר בני ישראל כל זה דברי מותר ולא עוד אלא שמהיותו בנוי אל עבר בני ישרא' ולא אל עבר בני ראובן ובני גד מורה שהמזבח הזה איננו אלא לעד ולאות וכמו שהתגלגלו אחר כך

ואם כן דקארי לה מאי קארי לה ואיך טעו כל עדת ישראל לחשדם בדבר פשוט שלא נבנה לא לעולה ולא לזבח והראי' שלא בנוהו בעבר הירדן כי אם אל עבר בני ישראל : ונראה כי המספרי לשון הרע ייפו הענין בחלקת לשונם להטיל קנא' ותחרות בין ישראל לבני גד ובני ראובן וחצי שבט המנש' בטענה מספקת בעיניהם הלא היה שאם עבר זמן מה היה אפשר לתלות שעשאוהו למזכרת ולעד ביניהם כמו שהלילו הם עצמם אחר כך אבל הנה בנו. בני ראובן וכו' ר"ל הנה תכף ומיד בנסעם ממנו בנו בני גד וכו' אשר המהירות הזה מורה רוע לבם להפרד מעל אחיהם ולעשותו למזבח עול' וזבח ז"ש את המזבח ר"ל המזבח הידוע שבשילה לזבח הם בחרו לעשותו שם אצלם והנה לא נסתפקו בעצמם אבל עשאוהו אל מול ארץ כנען להיותו קרוב לתחומם ומול תחום בני ישראל אחיהם כדי להמשיכם אחריו ולכך עשאוהו מול ארץ כנען ר"ל שפתח המזבח ופניו אל מול ארץ כנען היה ולא אל מול הירדן שזו הוראה שכונתם להמשיך אחרי מזבחם גם את אנשי ארץ כנען הקרובים אליו יותר משילה וז"ש אל גלילות הירדן אל עבר בני ישראל ר"ל בכונ' מכוונת עשאוהו שם מצד היותו אל עבר בני ישראל ושימשכו אחריהם כי כן דרך כל הולך רכיל בעמו להפך בחובת האדם שמלשין עליו ובזה מובן תיבת לאמר הנה בנו ר"ל מה שיש הכרח לדבריהם לאמר ולאמרם הוא מה שראינו שהנה בנו וכו' כלפי' :

וישמעו בני ישראל ויקהלו כל עדת בני ישראל וכו' צריך להבין כפל השמיעות הללו למה ומהרי"א ז"ל כתב כי היו בזה שני עונות האחד בהפרד מאחיהם להקים ראש בפני עצמם והשני למעול מעל בהשם יתברך לעבוד עבודת נכרית ואפי' אם כוונו לזבוח לה' ית' עון גדול מכשול כי לא יאות לזבוח כי אם במקום אשר יבחר ה' וכנגד ב' בחינות אלו הוכפלו השמיעו' כי בראשונה אמר וישמעו בני ישר' לאמר הנה בנו וכו' אל מול ארץ כנען אל עבר בני ישראל כאלו עשו להם ראש בפני עצמם וזהו אומר אל עבר בני ישר' והבחינה שנית במה שחטאו בינם לבין קונם עליו אמר שנית ויקהלו כו' ע"כ : ואני אומר שטעם כפל השמיעות הוא להודיע התכיפות אשר לא נתרפו ישר' של תכף ומיד בשמעם נקהלו יחדיו וכו' וז"ש שנית וישמעו בני ישר' ויקהלו בזריזות במרץ נקהלו כל עדת בני ישראל כל דייקא ומ"ש לעלות עליהם לצבא עיין רש"י ז"ל וכן כת' הרלב"ג ז"ל והוסיף לתת טוב טעם בזה וכן כת' מהרי"א ז"ל ועיין הרד"ק ז"ל : ומ"ש לצבא עיין הרד"ק ז"ל : ולי אפשר במ"ש הרלב"ג ז"ל ומהרי"א ז"ל שהשכל מחייב שלא כתנו אל לבם לעלות עליהם בצבא לילחם מיד כי אם ישורו אליה תחלה יקראו אליהם לשלום ואם יקבלו התוכח' שיוכיחו' שהפועל ההוא מגונה כי הנשארים ילמדו מהם וענין ירבעם לעד ואם יקבלו תוכחת הרי טוב ואם ימרדו אז ילחמו עמהם ובזה אני מבין שלא אמר בצבא שהיה מובן שאמר לעלות עליהם בצבא לילחם בם תכף ומיד ואין הדבר כן של לעלות עליהם לצבא ר"ל לצבוא צבא לדבר את דברי שלום ואמת ואם יתנו כתף סוררת יכום כי אין מלקין אא"כ מתרין : עוד אפשר שאמר לצבא שחוזר לתחלת הענין למ"ש ויקהלו כל עדת בני יש' שילה לצבא ר"ל לצבא צבא נקהלו שם בשילה יחדיו כדי לעלות עליהם וכשו המקרא מסורס ויקהלו כל עדת בני ישראל שילה לצבא לעלות עליהם והנה נקהלו שם בשילה כי שם נגלה הארי"ם לקחת רשות ולהמלך בגבורה אם יעלו למלחמה או לא יעלו למלחמה :

וישלחו בני ישראל וכו' הגיד שלא שאלו את פי ה' שהיה מגלה להם הנסתרות לה' אלהינו ולא היו צריכים לשלוחין אלא הם מדעתם שאלו שלוחים ויגעו לריק ז"ש וישלחו בני ישראל אל בני ראובן ואל בני גד וכו' דתיבת בני ישראל מיותרת דמספיק שיאמר וישלחו אל בני ראובן וכו' אבל כיון לומר שהשליחות מבני ישראל ומדעתם לא שהסכימה דעת עליון בשליחות ואמר אל בני ראובן ואל בני גד ואל חצי שבט המנשה דתיבת אל אל למה לי מספיק שיאמר אל בני ראובן ובני גד וחצי שבט המנשה אבל כיון הפסוק לומר שנתחכמו לשלוח ביחוד אל בני ראובן ובין בני גד ביחו' ושל חצי שבט המנשה ביחוד כדי שידברו עמם במסתרים עם בני ראובן לבדם וכן עם בני גד לבדם וכן עם חצי שבט מנשה כי אולי היו המה יחדיו מוסכמים לפנים בפועל ההוא מבנין המזבח ובלבם חלק לבם איש מאחיו במעשה מעקרו או בתכליתו ולז"א וישלחו וכו' אל בני ראובן ואל בני גד ואל חצי וכו' וכן בסמוך כאמר ויבאו אל בני ראובן ואל בני גד ואל חצי שבט מנשה שקיימו מה שקבלו לדבר עם כל אחד מהשלש כיתות הנזכר ביחוד ונענו כלם יחדיו תשובה נכונה על התורה ועל העבודה כמו שיבא :

ועשרה נשיאים עמו פנחס לייסר אם לא יקבלו תוכחת העשרה נשיאים כי הוא משוח מלחמ' ועשרה נשיאים עמו להוכיח' בחרפת שפתים והמכריח פירושי זה הוא מה שראינו בתשובתם של בני ראובן ובני גד וחצי שבט המנשה היותה אל עשרה הנשיאים לבד ולא אל פנחס דכתיב ויענו בני ראובן וכו' וידברו את ראשי אלפי ישראל והטעם כי הם היו המוכיחים ואל המוכיחי' יבעם מהשיב ההתנצלות ואם לא ישיבו לא יקבלו תוכחת הנשיאים אז ייסרם פנחס המשוח מלחמה בזה ובסמוך אכיף ידי שנית בזה בפסוק ויענו בני ראובן כו' ומהרי"א ז"ל כתב לפי שחשדום על שני עניינים הא' שמרדו בהש"ית והשני שמרדו בישראל וכמו שפי' בפסו' וישמעו בטעם כפל השמיעות לעומת שני פלילים אלה פנחס הכהן לייסר' על המר' שחטאו לגבוה והוא כהן לאל עליון ועל השני במה שחטאו נגד העם הלכו הנשיאים להוכיחם עכ"ל · הן אמת דקצת קשה על דבריו מלשון הכתוב דכתיב ועשרה נשיאים עמו מתיב' עמו משמע שהלכו אתו עמו לכונה אחת :

מנחה קטנה

ונשי' והטף שלא יבואו האויבי' עליהם ולזה אמר שיחלקו עם שארי אחיהם כחלק היורד למלחמה כחלק היושבי' שמירי' וכלים : וישבו וילכו וגו' ויבנו בני ראובן הנה הכתוב מאשים אותם בזה שהיה להם לגלות דעתם ליהושע ולישראל שנקשו לבנות מזבח לתכלית שכתוב בסוף הענין ואז לא היה שום ערעור בדבר לא לכחרים הדבר עד בואם עד הירדן ומ"כ הטריחו ישראל טרחא יתירה וע"כ את שישבו וילכו וגו' עד גלילות הירדן ואח"כ ויבנו ולא גלו דבר או חצי דבר ליהושע מזה חשבו ישראל ודאי במרד ובמעל נעשה המזבח לקרבן יען כי העלימו הדבר · ואם נאמר שלא בא זה הדבר בדעתם עד שבאו אצל הירדן ואז ראו הטעם והזכירו הלכה שהם הולכי' מחוץ לשיטת א"י ומלאה בדבר הזכרת לבנות מזבח · א"ע היה להם לשלוח אל יהושע ולהודיע לו מה שנתן ה' בלבם אחרי באתם מאתו ולא להמתין עד עת בואם למלחמה עליהם וע"כ אמר וישמעו בני ישראל וגו' כי אמרו אין זה כי אם למרוד בה' כאמור · מה גם מצד שבנו אותו אל מול ארץ כנען ר"ל שכונתם למשוך אליהם השפע מארץ כנען מפני היותו מול המזבח שבארץ כנען וכל המקריב עליו יכוון דעתו להמזבח שבשילה שבארץ כנען ע"ד שאמרו ז"ל המתפלל יכוון לבו לנגד ירושלי' ובה"מ הנה כל זה נתנו לסימנא מילתא שודאי כוונתם להקרבה ע"כ עלו עליהם למלחמה לא כדי להסתיר הבנין של המזבח כי לזה לא צריך כ"כ מחנה רב רק כמתי מעט היו יכולין לסתור אותם אלא המלחמה היתה להם להחזירם למוטב מאשר הרה פה' בנותם מזבח חוץ למשכן : פינחס

עֲדַת בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל שִׁלֹה לַעֲלוֹת עֲלֵיהֶם לַצָּבָא׃
וַיִּשְׁלְחוּ בְנֵי־יִשְׂרָאֵל אֶל־בְּנֵי־רְאוּבֵן וְאֶל־בְּנֵי־גָד וְאֶל־חֲצִי שֵׁבֶט־מְנַשֶּׁה אֶל־אֶרֶץ הַגִּלְעָד אֶת־פִּינְחָס בֶּן־ (ד' כ"כ בכתו' וגבי')
אֶלְעָזָר הַכֹּהֵן׃ וַעֲשָׂרָה נְשִׂאִים עִמּוֹ נָשִׂיא אֶחָד נָשִׂיא אֶחָד לְבֵית אָב לְכֹל מַטּוֹת יִשְׂרָאֵל וְאִישׁ רֹאשׁ בֵּית־ (ל' דסמי')
אֲבוֹתָם הֵמָּה לְאַלְפֵי יִשְׂרָאֵל׃ וַיָּבֹאוּ אֶל־בְּנֵי־רְאוּבֵן וְאֶל־בְּנֵי־גָד וְאֶל־חֲצִי (ג' בספר)
שֵׁבֶט־מְנַשֶּׁה אֶל־אֶרֶץ הַגִּלְעָד וַיְדַבְּרוּ (כ"ע)
טו אִתָּם לֵאמֹר׃ כֹּה אָמְרוּ כֹּל
עֲדַת יְהוָה מָה־הַמַּעַל הַזֶּה אֲשֶׁר מְעַלְתֶּם בֵּאלֹהֵי יִשְׂרָאֵל לָשׁוּב הַיּוֹם (כ"ה מיחדין)
מֵאַחֲרֵי יְהוָה בִּבְנוֹתְכֶם לָכֶם מִזְבֵּחַ (ב' קדמ' מלי' הכין תס')
לִמְרָדְכֶם הַיּוֹם בַּיהוָה׃ הַמְעַט־
לָנוּ אֶת־עֲוֺן פְּעוֹר אֲשֶׁר לֹא־הִטַּהַרְנוּ (ל')
מִמֶּנּוּ עַד הַיּוֹם הַזֶּה וַיְהִי הַנֶּגֶף בַּעֲדַת יְהוָה׃ וְאַתֶּם תָּשֻׁבוּ הַיּוֹם מֵאַחֲרֵי
יְהוָה וְהָיָה אַתֶּם תִּמְרְדוּ הַיּוֹם (י')
בַּיהוָה וּמָחָר אֶל־כָּל־עֲדַת יִשְׂרָאֵל
יִקְצֹף׃ וְאַךְ אִם־טְמֵאָה אֶרֶץ אֲחֻזַּתְכֶם (ג' ב' מנהון ר"פ)
עברו

כְּנִישְׁתָּא דִבְנֵי יִשְׂרָאֵל לְשִׁילוֹ לְמִיסַּק עֲלֵיהוֹן לְחֵילָא׃ וּשְׁלָחוּ בְנֵי יִשְׂרָאֵל לְוַת בְּנֵי רְאוּבֵן וּלְוַת בְּנֵי גָד וּלְוַת פַּלְגוּת שִׁבְטָא דִמְנַשֶּׁה לְאַרְעָא גִלְעָד יַת פִּינְחָס בַּר אֶלְעָזָר כַּהֲנָא׃ וַעֲשָׂרָא רַבְרְבִין עִימֵּיהּ רַבָּא חַד רַבָּא חָד לְבֵית אַבָּא לְכָל שִׁבְטַיָּא דְיִשְׂרָאֵל וּגְבַר רֵישׁ בֵּית אֲבָהַתְהוֹן אִינּוּן לְאַלְפַיָּא דְיִשְׂרָאֵל׃ וַאֲתוֹ לְוַת בְּנֵי רְאוּבֵן וּלְוַת בְּנֵי גָד וּלְוַת פַּלְגוּת שִׁבְטָא דִמְנַשֶּׁה לְאַרְעָא דְגִלְעָד וּמַלִּילוּ עִמְּהוֹן לְמֵימָר׃ כְּדֵין אֲמָרוּ כָּל כְּנִישְׁתָּא דַיָּי מָא שִׁקְרָא הָדֵין דִּי שַׁקַּרְתּוּן בְּמֵימְרָא דֶאֱלָהָא יִשְׂרָאֵל לְמִתַּב יוֹמָא דֵין מִבָּתַר פּוּלְחָנָא דַיָי בְּמִבְנְכוֹן לְכוֹן מַדְבְּחָא לְמִמְרַדְכוֹן יוֹמָא דֵין בְּמֵימְרָא דַיָי׃ הַזְעֵיר לָנָא יַת חוֹבָא דִפְעוֹר דְּלָא אִדַּכֵּינָא מִינֵּיהּ עַד יוֹמָא הָדֵין וַהֲוַת מַחְתָּא בִּכְנִשְׁתָּא דַיָי׃ וְאַתּוּן תְּתוּבוּן יוֹמָא דֵין מִבָּתַר פּוּלְחָנָא דַיָי וִיהֵא אַתּוּן תִּמְרְדוּן יוֹמָא דֵין בְּמֵימְרָא דַיָי וּמְחַר עַל כָּל כְּנִשְׁתָּא דְיִשְׂרָאֵל יְהֵי רוּגְזָא׃ וּבְרַם אִם מְסָאֲבָא אַרְעָא אַחְסַנְתְּכוֹן עיברו

ומחר ו' בקריאה וסי' ויאמר יי' אל משה לך אל העם · ומחר אל כל עדת ישראל יקצוף · ומחר אתה ובניך עמי · שב בזה גם היום ומחר אשלחך · ומחר אתן ויש אתך · ומחר אעשה כדבר המלך · ונמסר גם בסדר וישמע יתרו :

רדק

לעלות עליהם לצבא · כמו בצבא כמו וישבו אתו לארץ לפניכם לחרב הרגתי לפלעי ולפי שחשבו כי להעלו' עליו עולה וזבח עשו אותו ולהיות להם מזבח לבדם מבלי שיבואו למזבח יי' לשילה או באשר יהיה שם ומשבאו לשיל' נאסרו הבמו' שכך שנינו עד שלא הוקם המשכן היו הבמות מותרות משהוקם המשכן נאסרו הבמות באו לגלגל הותרו הבמות באו לשילה נאסרו הבמות באו לנוב וגבעון הותרו הבמות באו לירושלם נאסרו הבמות ולא היה להם היתר לפיכך חשבוהו להם לעון ולמרד ביי' : ואיש ראש בית אבותם · כל איש מאו העשרה שהלכו עם פנחס כל אחד היה בשבטו ראש בית אבות והמה היו הראשים לאלפי ישראל : ואך אם טמאה · פירוש אם טמאה בעיניכ' לפי שאין המשכן שם עברו לכם אל ארץ אחוזת יי' : ואתנו

רשי

לעלות עליהם לצבא · לפי שנאסרו הבמו' משנקבע המשכן בשילה : אם טמא' ארץ אחוזתכם · שלא בחר הקב"ה להשרות בה שכינתו : ואותנו

רלבג

לעלות להם תחלה פנחס בן אלעזר הכהן ועשרה נשיאי' עמו מתשעת המטות וחצי המטה לדעת מה זה ועל מה זה ולהזהירם ולהוכיחם על זה כי כבר הוזהרו בתורה מעשות במות ליבור זולתי משכן יי' וגם במה ליחיד נאסרה מעת באו אל המנוחה ואל הנחלה והנה היה משכן שילה מנוחה כמו שנתבאר בסוף זבחים ובית עולמים היה נחלה ולפי זה הענין היה מרד ביי' כי הכונה בשלא יעבד הש"י כי אם במקום אחד הוא להורות על היותו אחד כמו שביארנו בביאורנו לדברי התורה וזה הפך מה שעשו ישראל כשנשקעו בע"א עד שתמצא שכבר היו להם בתי ע"א בכל עריהם אמר הנביא מספר גומך כי מספר עריך היו אלהיך יהודה הנה אמרו ישראל לעלות עליהם לצבא להוכיח על זה ולבער הרע מקרבם כי זה מדרכי התורה כמו שנתבאר בתורה בעיר הנדחת ולזאת הסבה עלו ישראל לצבא על אחיה' על דבר פילגש בגבעה והסבה בזה שישמעו הנשארים ויראו ולא יוסיפו לעשו' הרע כזה כי אולי ילמדו מזה הנשארים ויסתבכו כלם בזה הפועל המגונה הלא תראה כי ירבע' בן נבט התחיל במרד ונמשכו אחריו כל מלכי ישרא' הבאים אחריו ונשקעו בו ג"כ בסוף הענין מלכי יהודה והי' זה סבת גלות ישראל מארצם ואבדן רבי' מהם ולזא' הסבה אחשוב שאמרו פנחס והנשיאים לבני ראובן ולבני גד ולחצי שבט המנשה המעט לנו את עון פעור אשר לא הטהרנו ממנו עד היו' ויהי הנגף וגו' : ואתם תשבו היום מאחרי יי' · והיה אם אתם תמרדו ביי' היו' ומחר אל כל עדת ישרא' יקצוף והנה אמרו זה כי אולי זה העון משך לב קצת העם עד שכמעט לא הטהרו ממנו עדיין כי קצתם למדו מזה ונסתבכו בחטא הסתבכות מה כי זה דרך המרי ועוד כי הנגף היה בעדת יי' בעבור חטא היחידי' מצד התאחדו שהיו מתאחדים בו כלל העם יקר' עונש כלל בעבור חטא היחיד כמו שביארנו הסבה בזה בעון עכן ולזה יקרה שישובו היום מאחרי יי' ומחר אל כל עדת יקצף אם מפני ההתאחדות שיהי' סבה לסור השגחת הש"ית מהם כמו שבארנו במה שקדם ויקרה מזה העונשי' בכללם על חט' או השבטי' אם מפני המשכם אל החטא ולמדם קצתם מקצת' ולזה אמרו ואותנו אל תמרדו כי מרדם ביי' יהיה מרד בחטא ויהי' מרד בהם כי יראתם פן יספו בעונם ומצד האחד היה מרד גם כן וזה כי הפרטים הם תחת הכלל ושם היתה סנהדרי גדולה אשר כל השבטים היו תחתיה' ואם יפרדו מהם ימרדו בזה : והנה

מנחה קטנה

פנחס בן אלעזר הכהן כי הוא המדבר בעד משכן ה' ובפרט בענין המזבח כי הוא הכ"ג אשר יודע בו ועשרה נשיאי' הם במקום כל ישראל וז"ש כה אמרו כל עדת ה' כי מה שאנו אומרי' הוא כאלו נאמר מכל העדה כי שלוחם אנחנו ושלוחו של אדם כמותו כי הדבר נוגע לכל ישראל אם מצד אשר מעלתם בה' על כולנו מוטל לבער הרע מקרבנו ואם מצד שמוגע בכר נכנסנו בערבות ואיש בחטא אחיו יגוע והראי' ממכן: מה המעל אע"פ שחייב אדם לדון לחבירו לכף זכות וכ"ש שני שבטי' ומחצה מ"מ יש רגלים לדבר שוה נעשה במרד ובמעל כמ"ש למעלה אם שהיה איזה כוונה בדבר לצד היתר למה נשיתם הדבר ולא גליתם כהיותכ' אצלנו מה שנדעתכם לעשות ונם אם נאמר שעשיתם הדב' לזכרון בעלמא מ"מ מזבח משאר דברי' היה לכם לבנות מגדל או שום תמונה בנין של היתר לא מזבח וז"ש בבנותכ' לכם מזבח ולא אשר דמות ותמונה אין זה כי אם לערוד בה': אשר לא הטהרנו כי החטא של פעור היה הסיבה שהתקרבו עצמם אל הגוים ובנותיהם והבנתם כ"כ שלא הורישו את יושבי הארץ ועדין הם מרקדים בינינו וגורמי' להחטיאנו ואתם מוסיפי' חטאת על חטאת ויהי הנגף וגו' וכ"ש שאין הנדון דומה לראי' דשאני פעור שהי' חטא חמור מ"מ מאח"כ שאין שהוא חטא קל לזה אמר ואתם תשובו היו' מאחרי ה' כי כל המצות שוים הם בענין זה שכולם נכנסו מפי הגבורה והעובר בעונם על עברו פי ה' הן קלה או חמורה מכ"ש עובר פי ה' ויותר גם אזינו עכן שעבר פי אדם שמעל בחרם שגזר יהושע אעפ"כ על כל עדת ישראל היה הקצף כיכיון שנתר' הרבים הוא קדם לה' ניכר שלא מיחו בידו כמו שכתבנו למעל' ע"ש וא"כ גם עתה אם לא נעש' מה שמוטל עלינו ולהוכיח אתכם על כל עדת ישראל יהי' קצף : ואם טמאה היא וכו' ואינו בכלל ארץ אשר ה' ידרים אותה בשפע רב כארץ ישראל וא"כ בניתם מזבח סמוך וקרוב לדרככם להשפיע ע"כ השפע לכם עברו

כלי יקר

כה אמרו כל עדת ה' מה המעל וכו' צריך להבין תואר זה המאוחד עדת ה' שלא אמר עדת בני ישראל ועוד קשה לשון זה של מה המעל דהי"לל למה מעלתם כו' גם צריך להבין כפל הענין במלו' שוכות לשוב היו' מאחרי ה' וכו' למרדכ' היום בה' ולמה הפסיק בענין בבנותכם לכם מזבח דהי"לל לשוב היום מאחרי ה' למרדכם היום בה' בבנותכם לכם מזבח · והנה מהרי"א ז"ל כתב ביישוב קצת דקדוקים הלו שכוונתם לשאול לא ימנע מחלוקה בתכלית בנין המזבח הזה או שהוא לעבוד עליו עבודה נכרי' או לעבוד את ה' בעולה וזבח שאם היה לתכלי' עבודה ע"א הנה זו א"כ מעל גדול בה' משני פנים האחד לשוב היום מאחרי ה' ולא אבו לעבדו והשני בבנותכם מזבח למרודכם היום בה' לעבוד ע"א ולפי זה כל הפסוק הזה מדבר בע"א אלא שקראוהו מעל בכלל אלא שביאר אופני המעילה היותם שנים האחד שזוכר עבודת השם יתברך והשני עבוד ע"א ולפי שהיה הדרוש בענין ע"א סמך לזה ואמר המעט לנו עון פעור שהיה ענין ע"א ונענשו כל העד' ואפי' אותם שלא חטאו יען שהיה להם למחות בחוטאים ולא מיחו ולכך ויהי הנגף בעדת ה' זאת ועוד כי יארע לכם מעין מה שאירע לירבעם בן נבט שחטא ואח"כ נמשכו אחריו ישראל והיה סבת כל הגלות וז"ש ואתם תשובו מאחרי ה' ומחר יהיה הקצף אל כל עדת בני ישראל שימשכו בחטא אחריהם ואחר שדברו בחלוקת הע"א דברו שנית על החלוקה השנית שאפשר שלא כוונו לע"א כי אם לשמים לעשות בו עולה וזבחים להשי"ת על כן אמר ואם טמאה ארץ אחוזתכם ולכך בחרתם לעשות מזבח להשי"ת יותר היה ראוי שתעברו את הירדן ותאחזו בתוכינו אשר שם משכן ה' ושם לוה ה' את הברכה ושם געבדהו לא חוץ מהמקדש כי מלבד שהוא חטא כנגד השי"ת הלא הוא גם כן כנגד כבוד ישראל וזהו ואותנו אל תמרדו ולפי שלא יאמרו מאחר שאין כוונתו לע"א של לשמי' לא לכם דבר הריב לריב עמנו כי איש בחטאו יומת בחטא קל כזה שאינו חמור לעבוד ע"א לזה ראו להבי' ראיי' מעכן שעם שלא עבד ע"א הלא מעל מעל בחרם והיה קצף על כל העדה באופן שראוי לכם ליפחד מזה עם היות שלא תהיה כונתם לע"א כיון שיש בידם למחות אם לא ימחו עליהם יהיה הקצף בין שיהיה עון חמור ע"א או בלתי חמור להקריב עולה וזבחים להשי"ת ע"כ תורף דבריו :

ואני אומר שמעולם לא השדום בעושים מזבח לע"א חלילה להם אבל חשדום שרצו לבנות מזבח לשם ה' ית' ועון זה גדל בעיני' משתי בחינות האחת בסוה שהוא פירוד והשני כי בהפרדם בעבודת השי"ת ממנו ימשכו לעבוד ע"א כי עבירה גוררת עבירה כי על כן יעד ה' לא יחלו לשתי ממלכות עוד כי זה דרכו של יצה"ר היום יאמר להם לעשות מזבח לה' ומחר יאמר לעשות מזבח לעבודת אלילים ולעומת זה אומר בה אמר ה' אמרו עדת ה' מה המעל הזה אשר מעלתם וכו' ר"ל בהיותם עדת ה' היחיד ומיוחד שמו והנו עדתו צריכים להיותינו גוי אחד כמוהו ועבודה במקום אחד מיוחד ולא בשנים וא"כ מה המעל אשר מעלתם באלהי ישרא' שהוא מעילה באלהותו ית' וית' שמו שהיותינו אחדים מורה על אחדותו והיותינו נפרדים מורה על פירוד בו חלילה וכהביא דמושל מקשיב על שפת שקר כל משרתיו רשעים שדרשו חכמי' מכלל דמושל מקשיב על שפת אמת כל משרתיו צדיקים כרי אמרו שמגדולת ומעלת העבד גדול' ה' האדון גודע' זהו מה המעל הזה אשר מעלתם באלהי ישראל וגם הוא מעל ישראל ואין ראוי למעול בהם היותם עם כ' אלה ועדתו שכל זה נכלל באומר עדת ה' ובאומרו באלהי ישראל שכיון ששכינת עוזו בשילה עומדת וזאת מנוחתו לפי שעה הנה הבונה במה לעצמו שב מאחרי ה' ואעפ"י שיבנה המזבח לה' ולשמו וז"ש לשוב היום מאחרי ה' בבנותכם לכם מזבח לבדכם עם היות שאין מרד לפחות מעל יש בזה כמועל בקדשים כי לא ניתן לכם רשות ליהנות מקדושת שכינת עוזו בכל מקום העולה על רוחכם כי אם אל המקום אשר בחר ה' בו שם תהיו מזיו כבודו ומטובו משד תנחומיו וז"ש לשוב היום מאחרי' בבנותכם לכם לבדכם מזבח ועבירה זו תגרור והגרוס לכם שבו ביום ר"ל תכף ומיד יביא אתכם לידי עבירה חמורה ממנה והיא למרודכם בה' במרד החמור ממעל והוא בעינו מ"ש בסמוך ואתם תשובו היום מאחרי ה' בפרשית דהיינו בשוב' מאחרי משכן ה' הוא שילה והיה אתם תמרדו היום בה' ר"ל והיה פרי הסגה הזו אשר תשובו היום מאחרי ה' שאתם תמרדו היום בה' שעבירה גוררת עבירה כאמור :

המעט לנו עון פעור צריך להבין מה טעם הביאו ראיה מעון פעור ולא מעון העגל וזולתו מעשרה נסיונות שניסו אבותינו במדבר או יביאו ראיה מכולם גם מה טעם להביאו

עוד ראיה שנית מענין עכן כדכתי' הלא עכן בן זרח וכו' ולמה לא הביאם יחדיו כי אם נפרדו' אחת באמצע הויכוח והשנית בסופו ומהרי"א ז"ל כת' בזה שבתחילת הויכוח היה על מוכח שעשו המזבח לע"א ועל זה טענו מה המעל הזה וכו' למרודכם בה' וכו' ולכך הביאו ראיה מענין פעור שהו ענין ע"א ולא הלוה לזה ראיה מעכן כי אין הנדון דומה לראיה אמנם אח"כ בפסוק ואם טמאה ארץ אחוזתכם טענו באם המוכח יהיה שהמזבח הזה לשם ה' להקרי' עליו עולות ושלמים ולכך להיות טמאה ארץ אחוזתכם בחרתם לבנות מזבח לה' בארץ הקדש סמוך לירדן יותר טוב היה שתעברו את הירדן ונאחזתם בתוכינו ובה' אל תמרודו בעשות לכם במה לעצמכם וג"כ ואותנו אל תמרודו שמלבד המרד בה' בעשות לכם מקדש חוץ מהמקום הנבחר הנה הוא ג"כ מרד בנו וזהו ואותנו אל תמרודו ולפי שהיו יכולים בני ראובן ובני גד לטעון ולומר בשלמא אם היה בזה מרד ומעל של ע"א עון פליל' ראוי לכם למחות ולפקוד בן תספו בכל חטאינו ובהביא דפעור שהיה הקצף בעדת ה' אבן אם כונתינו לשמים ואין בזה השם חמור כי אם עון הפירוד או חסרון כבוד של ישראל ופגם בכבודם א"כ מה לכם ולצרה זו כי איש בחטאו יומת לזה מביא ראיה מענין עכן שאעפ"י שלא היה עון של ע"א עכ"ז על כל עדת ישראל היה קצף והוא איש אחד לא גוע בעונו וז"ש הלא עכן בן זרח וכו' ע"כ תורף דבריו : ולפי שיטתי שכתבתי למעל' שלא עלה בדעתם לחשוד את בני ראובן ובני גד שבנו מזבח לע"א כי אם טעם היות שלבם שמים נתכונו טעו בזה שהפירוד מעל ויגרום להם למרוד בה' ולעשותו אח"כ מרד לע"א ובמו שכתבתי בפסוק הקודם לעומת זה ראו להביא ראיה מענין פעור אשר ישראל טעו בו בכלכתי' ויצמד ישרא' לבעל פעור לא כן העגל שהערב רב טעו בו והטעם שנכשלו בו יש' הכשרים ועדת ה' הוא לפי שעלה בדעתם שהיה מצוה רבה לפעור עצמם לפעור ולבזותו ולא ידעו שזו היא עבודתו ובמו שכתבתי שם בכלי חמדה · ולעומת זה הוא אומר המעט לנו עון פעור ר"ל הנה עון פעון היה ראוי להיותו מעט אם היו עושים אותו זולתינו שאם הערב רב היו עושים אותו לא יאשמו כ"כ אבן בהיות ישראל הקדושים וסביביו נשערה מאד אפי' בכחוט השערה ז"ש המעט לנו לנו דייקא האם יחשב לנו למעט הלא הרבה היה שלא הטהרנו ממנו עדיין שאעפ"י שהיה קל כעין לבלוך קל לבבם אותו עכ"ז לא הטהרנו ממנו עד היום ולא אמר המעט לנו עון פעור כי לא נכשלו הנמצאים כעת בעון פעור · שהרי כל האיש אשר הלך אחרי בעל פעור השמידו וכו' אבל בונתו לומר שעם היות שלא נכשלו בו עכ"ז להיותם את עון ר"ל כמצאים עם עון פעור עכ"ז לא היה מעט לנו · שהרי לא הטהרנו ממנו עד היום הזה ויהי הנגף בעדת ה' עדת כ' בכשרים מה שלא היה כן בשאר הנסיונות שהערב רב היו הלוקין לא עדת ה' ישראל והרלב"ג ז"ל כתב כי בברית האמונה הכוונת ההיא נתפשטה בלד מה וזהו לא הטהרנו ממנו :

ואתם תשובו היום וכו' כבר פרשתי למעלה בפסוק כה אמר וכו' עיין שם והנה הודיענו בפ' שהב"ה ארך אפים שאעפ"י שנכשלו תחילה במעל בשובם מאחרי ה' זו שילה לבנות לכם מזבח לעצמה ואפי' שיהיה לש"ש מעל הוא ועכ"ז יאריך אפו עד שימרדו עוד מרד ולא אז יעשן חרון אף ה' בו ביום ההוא אלא ומחר אל כל עדת ישראל יקצוף :

ואך אם טמאה וכו' עיין הרד"ק ז"ל : ואני אומר שאך אם טמאה ארץ אחוזתכם בפועל ולא בעיניהם וסיבת טומאתה לפי שלא שכן שם ה' והוא מה שכבר ביארתי בכלי חמד' כי ארץ ישראל נטמאה בעוונות הרשעים מעת בריאת העולם ועד בא ישר' אליה כי לא הטהר' בטבילת המבול אבן הוא ית' בקדושתו מהיותו אם לכלה הוא טהר אותה לגמרי כי כל אשר יבא בהם יטהר ולעומת זה אמר אך אם טמאה ארץ אחוזתכם ר"ל מהיותם אחוזתכם ולא אחוזת ה' לכך היא טמא' עברו לכם אל ארץ אחוזת ה' שהיא אחוזת ה' בקדושה יען אשר שכן שם משכן ה' ובה' אל תמרודו שמזה החטא שתהיו מורדים ומועלים ימשך שתהיו ג"כ מחטיאי' ז"ש ואותנו אל תמרודו ר"ל ואותנו אל תמרידו בבנותיכם כו' ובזה מדוקדק לשון ואותנו דהי"לל ובנו אל תמרודו ועוד אחר שאמר בה' אל תמרודו ואותנו אל תמרודו למה דהא אם מורדים בה' מכ"ש שימרדו בישראל ובמה שפירשנו מיושב שאותנו אל תמרודו עון פלילי חמור מהקוד' שהראשון למרוד בה' ולחטא והשני חמור ממנו להחטיא את הרבים ז"ש ואותנו אל תמרודו דאין מקרא יוצא מידי פשוטו דאותנו כמו ובנו ולכ"א אל תמרודו ולא כתיב אל תמרידו ואמרו בבנותכם לכם מזבח מבלעדי מזבח ה' אלינו שלו הונה שהמזבח

עִבְרוּ לָכֶם אֶל־אֶרֶץ אֲחֻזַּת יְהוָה
אֲשֶׁר שָׁכַן־שָׁם מִשְׁכַּן יְהוָה וְהֵאָחֲזוּ ב'
בְּתוֹכֵנוּ וּבַיהוָה אַל־תִּמְרֹדוּ וְאֹתָנוּ ב'
אַל־תִּמְרֹדוּ בִּבְנֹתְכֶם לָכֶם מִזְבֵּחַ ב' דין חס'
מִבַּלְעֲדֵי מִזְבַּח יְהוָה אֱלֹהֵינוּ׃
20 הֲלוֹא ׀ עָכָן בֶּן־זֶרַח מָעַל מַעַל בַּחֵרֶם ל'
וְעַל־כָּל־עֲדַת יִשְׂרָאֵל הָיָה קָצֶף וְהוּא ג' בסיפ'
אִישׁ אֶחָד לֹא גָוַע בַּעֲוֺנוֹ׃ ל'
21 וַיַּעֲנוּ בְּנֵי־רְאוּבֵן וּבְנֵי־גָד
וַחֲצִי שֵׁבֶט הַמְנַשֶּׁה וַיְדַבְּרוּ אֶת־
22 רָאשֵׁי אַלְפֵי יִשְׂרָאֵל׃ אֵל ׀ אֱלֹהִים ׀ יְהוָה פס' · פס'
יְהוָה אֵל ׀ אֱלֹהִים ׀ יְהוָה הוּא יֹדֵעַ פס' פס'
וְיִשְׂרָאֵל הוּא יֵדָע אִם־בְּמֶרֶד וְאִם־ לג' · י"ס
בְּמַעַל בַּיהוָה אַל־תּוֹשִׁיעֵנוּ הַיּוֹם
23 הַזֶּה׃ לִבְנוֹת לָנוּ מִזְבֵּחַ לָשׁוּב
מֵאַחֲרֵי יְהוָה וְאִם־לְהַעֲלוֹת עָלָיו ב'
עוֹלָה וּמִנְחָה וְאִם־לַעֲשׂוֹת עָלָיו ג' מל' בסיפ'
זִבְחֵי שְׁלָמִים יְהוָה הוּא יְבַקֵּשׁ׃
24 וְאִם־לֹא מִדְּאָגָה מִדָּבָר עָשִׂינוּ אֶת־ ל'
זֹאת לֵאמֹר מָחָר יֹאמְרוּ בְנֵיכֶם לְבָנֵינוּ
לֵאמֹר מַה־לָּכֶם וְלַיהוָה אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל׃ ב' סוס' מוכן
25 וּגְבוּל נָתַן־יְהוָה
בֵּינֵנוּ וּבֵינֵיכֶם בְּנֵי־רְאוּבֵן וּבְנֵי־גָד ב' חס'
אֶת־הַיַּרְדֵּן אֵין לָכֶם חֵלֶק בַּיהוָה
וְהִשְׁבִּיתוּ בְנֵיכֶם אֶת־בָּנֵינוּ לְבִלְתִּי ל'
כה יְרֹא אֶת־יְהוָה׃ 26 וַנֹּאמֶר נַעֲשֶׂה־נָּא לָנוּ
לִבְנוֹת אֶת־הַמִּזְבֵּחַ לֹא לְעוֹלָה וְלֹא ג' מל' בספ'
לְזָבַח׃ כי

עִיבָּרוּ לְכוֹן לַאֲרַע אַחְסָנַת עַמָּא דַייָ
דִּי שְׁרָא תַּמָּן מַשְׁכְּנָא דַייָ וְאַחְסִינוּ
בֵּינָנָא וּבְמֵימְרָא דַייָ לָא תִתְמְרְדוּן וּבְנָא
לָא תִמְרְדוּן בְּמִיבְנֵיכוֹן לְכוֹן מַדְבְּחָא
בַּר מִמַּדְבְּחָא דַייָ אֱלָהָנָא׃ הֲלָא עָכָן
בַּר זֶרַח שְׁקַר שְׁקָרָא בְּחֶרְמָא וְעַל כָּל
כְּנִישְׁתָּא דְיִשְׂרָאֵל הֲוָה רוּגְזָא וְהוּא
גַּבְרָא חֲדָא לָא מִית בְּחוֹבֵיהּ׃ וַאֲתִיבוּ
בְּנֵי רְאוּבֵן וּבְנֵי גָד וּפַלְגוּת שִׁבְטָא
דִמְנַשֶּׁה וּמַלִּילוּ עִם רֵישֵׁי אַלְפַיָּא
דְיִשְׂרָאֵל׃ אֵל אֱלֹהִים יְיָ אֵל אֱלֹהִים
יְיָ קֳדָמוֹהִי יְדִיעַ וְיִשְׂרָאֵל בְּסוֹפָא יְדַע
אִם בְּמֵירְדָא וְאִם בְּשִׁקְרָא שְׁקַרְנָא
בְּמֵימְרָא דַייָ לָא תִפְרְקִנָּנָא יוֹמָא
הָדֵין׃ לְמִבְנָא לָנָא מַדְבְּחָא לְמִיתַב
מִבָּתַר פּוּלְחָנָא דַייָ וְאִם לְאַסָּקָא
עֲלוֹהִי עֲלָתָא וּמִנְחָתָא וְאִם לְמֶעְבַּד
עֲלוֹהִי נִכְסַת קוּדְשִׁין יְיָ הוּא יִתְבַּע׃
וְאִם לָא מִוּצְפָּא מִפִּתְגָם עֲבַדְנָא יָת
דָּא לְמֵימַר מְחַר יֵימְרוּן בְּנֵיכוֹן לִבְנָנָא
לְמֵימַר לֵית לְכוֹן חוּלַק בְּמֵימְרָא דַייָ
אֱלָהָא דְיִשְׂרָאֵל׃ וּתְחוּמָא יְהַב יְיָ
בֵּינָנָא וּבֵינֵיכוֹן בְּנֵי רְאוּבֵן וּבְנֵי גָד יָת
יַרְדְּנָא לֵית לְכוֹן חוּלַק בְּמֵימְרָא דַייָ
וִיבַטְּלוּן בְּנֵיכוֹן יָת בְּנָנָא בְּדִיל דְּלָא
לְמִדְחַל מִן קֳדָם יְיָ׃ וַאֲמַרְנָא
נַעֲבֵיד כְּעַן לָנָא לְמִבְנֵיַּת מַדְבְּחָא לָא
לַעֲלָתָא וְלָא לְנִכְסַת קוּדְשַׁיָּא׃
ארי

ואם להעלות ח' פסוקין בקריא' ואם ואם וסי' ואם בחקתי תמאסו · ואם את משפטי תגעל · ואם בבהמ' הטמאה ופדה בערכך · ואם לא יגאל ואם מכר את השדה · ולבנות לנו מזבח לשוב מאחרי · ואם נביאי'הם ואם יחבאו בראש הכרמל · ואם אב אני איה כבודי · ואם תדרשהו ימצא לכם · ונמסר גם בסד' בחקתי: עולה ג' מל' בסיפרא וסי' ונאמ' נעשה · והיה כי יאמרו אלינו · לבנות לנו מזבח · ונמסר גם בסדר נשא:

ואם ח' פסוקי' אית בהון ואם ואם ·

רשי

ואותנו אל תמרדו · כמו ובנו אל תמרדו: אל אלהים יי' · אל כל האלהים הוא יי' היודע כי לא במרד וגו' וכשכפל לומר שני פעמים אלהים בעולם הזה ובעולם הבא: אל תושיענו · כלפי שכינ' אמרו: הוא יבקש · יפרע ממנו: מדאגה מדבר · מחמת דאגת יראת דבר חרפה עשינו כמה שמפרש פן יאמרו בניהם מחר לחרף את בנינו כשילכו להקריב במשכן שילה שמא יאמרו מה לכם ולי"י והלא גבול נתן בינינו וביניכם את הירדן זו דאגנו ועשינו כל דאגה שבמקרא לשון יראה הוא כמו דואג אני את היהודים דלדקיהו: כי

רדק

ואתנו אל תמרדו · כמו ובנו אל תמרדו וכן והתחלקו אותה כמו בה: מעל מעל · הראשון פעל עבר חציו קמץ וחציו פתח והשני שם כלו פתח ושניה' מלעיל הראשון מפני השני: לא גוע בעונו · לא גוע לבדו וכמוהו לא אחת ולא שתים לא פעם אחת לבדה ולא שתים לבדן: אל אלהים · כמו מלך מלכי' ואלהי' הם המלאכים והוא יתברך אל האלהים ואדני האדני' ואמר שני פעמי' לחזק הדבר ולהעמידו: הוא יודע · פי' הוא יודע הלבבות ויודע כוונתינו: וישראל הוא ידע · מכאן ואילך ידע ישראל כי כוונתנו לטובה לא במרד ולא במעל: ולא תושיענו · כנגד השם ית': מדאגה מדבר · דאגתנו מזה הדב' מחר יאמרו בניכם לבנינו: ואמרנו

רלבג

והנה היתה תשובתם כי לא עשו זה לא לעולה ולא לזבח אך להיות להם לזכר כי הם מעם יי' ואם מארצו יצאו והעבר היה רק בינם ובין ארץ ישראל ולזאת הסבה קראו שם המזבח כי

כלי יקר

שהמזבח הזה לש"ש עשית' אותו עכ"ז בהיותו מבלעדי מזבח ה' מרד ומעל הוא כתשב כי ה' אלהינו יחיד וכן יאות מזבח יחיד:

הלא עכן בן זרח וראוי להבין מה הועלת בראיה זו השני' דמספיק בראית פעור שאמ' המעט לנו עון פעור וכו' וכבר כתבתי שיטת מהרי"א ז"ל בפסוק המעט כו' עיין שם ועוד כפל מעל מעל ואעפ"י שהראשון פועל והשני שם כמו שכתב הרד"ק ז"ל עכ"ז יקשה דבפועל לבדו מספיק ויאמר מעל בחרם · ועוד והוא איש אחד לא גוע וכו' איש אחד מיותר דמספיק שיאמר והוא לא גוע בעונו · והיה אפשר לו' כי הרד"ק ז"ל כתב זה לשום לא גוע בעונו לא גוע לבדו וכמוהו לא אחת ולא ב' לא פעם אחת לבדה ולא שתי פעמים לבדן ע"כ כי הוקשה לו שהרי גוע אלא פירושו לא גוע לבדו ומקרא קצר הוא ולע"ד הייתי יכול לפרש דבתיבת איש אחד נכלל תיבת לבדו שכונת הכתוב לומר והוא איש א' לא גוע וכו' ר"ל לא גוע באופן שיהיה איש אחד כלומר הוא לבדו שלא כמ' וכמה אנשים גועו עמו:

ונראה שכונתם להוכיחם מענין עכן שאעפ"י שהיה עון קל ואעפ"י שהיה יחיד החוטא עכ"ז כפלו רבים כלומר איש בחטאו ז"ש הלא עכן וכו' יחיד הוא לבדו מעל והעון אינו חמור שהוא מעל בחרם ועכ"ז על כל ישראל היה קצף ועם היות שהוא איש אחד החוטא לא גוע הוא בעונו אלא הוא נוכל ורבים גועו בעונו שהוא לא נכפל במלחמת העי כי יהושע המיתו אבל הוא לא גוע בחרון אף ה' בידי שמים כי הם על ידי אדם בעונו באופן שרצו להוכיח תוכחת מגולה מענין עכן שעם היותו יחיד והדבר בעצמו קל בערך עון ע"א החמור ועכ"ז אחרים נכשלו ונכפלו והוא ניצול עד שהמיתו יהושע אשר לעומת זה חרה לנו עד מות פן נאסף ואתם יצריך לכם ה' אפו · ומ"ש מעל מעל רמז אל מה שכתבו חז"ל בפסוק אמנם אנכי חטאתי וכו' וכזאת וכזאת עשיתי שמעל כמה פעמים ז"ש מעל מעל בחרם וכו': **ויענו** בני ראובן וכו' צרי' טעם למה דברו את ראשי אלפי ישראל ולא עם פנחס הוא הרא' כת' מהרי"א ז"ל לפי שהיו פוסקי' על שתי הסעיפים האם חטאו לישראל או אם היה מזבח למלאכת השמים ולע"א והוא מרד לה' או אם כונו יחדיו לב' הענינים הרעים האלה אשר לעומת פקידת שני הענינים האלה בא יהושע לדרוש על כבוד ה' ונשיאי העדה לפקוד ולהכות על כבודו של ישראל לפקוד (ולהכות על קדקדם של מגרים) ראם לעשות במה לעצמו אשר לעומת זה ראו לענות אל הנשיאי' לנקות עצמן מישראל כי ה' יראה ללבב ולכך א"כ להתנצל עם פנחס כי בוחן לבות וכליו' האל"ם הוא יודע תעלומו' לב כי מה שנצטרכו להתנצל הוא עם הנשיאים להודיעם שלא כונו למעול מעל וכמו שאמרו אל אלי"ם הוא יודע וכו' ואין צריך התנצלות לפנחס אכן ישראל גם הוא ידע שלא הרמנו יד ולזה כפלו ואמרו אל אלהים אל שי"ם הוא יודע להורות שהדבר ברור שלא מרדו בהשם יתברך ז"ש הוא יודע בלשון הווה אמנם גבי ישראל אמרו הוא ידע בלשון עתיד בהתברר להם על ידי ראיות ברורות וטענות ע"כ תורף דבריו · ולי אפשר שיהושע שלך משוח מלחמה אם לא יקבלו תוכחת הנשיאים לכך ראו להתוכח עם הנשיאים ולפייסם שזה יספיק והוא מדרך ארץ לירא' מדבר אל הגדול אבל ידברו אל הנשיאים:

אל אלהים אל אלהים הוא יודע וכו' כתב רש"י ז"ל אל כל האלהים הוא היודע כי לא במרד וכו' וכ"כ הרד"ק ומה שכפל לומר אל אלהים אל אלהים שני פעמים רש"י ז"ל פי' אל אלהי' בעולם הזה ובעולם הבא והרד"ק ז"ל כתב שהוא לחזק הענין וכבר כתבתי בשם מהרי"א ז"ל ג"כ שהוא לחזוק הענין שברור הוא שלא מרדו בה' יתב' כי הוא יודע תעלומות לב וז"א יודע בלשון הווה ע"כ וכן כתב הרד"ק ז"ל · ולי אפשר לפי שהיה אפשר היות המזבח לשם ע"א והוא מרד או שיהיה לגבוה ומ"מ הוא מעל לעבור את פי ה' אשר צוה שלא להקריב כי אם אל המקום אשר יבחר ה' במקום מיוחד ויחיד לעומת שני הענינים האלה אמרו אל אלהים ה' ע"ד רחמנא ליצלן כי אל אלהים ה' ואיך נמרוד בו לעבוד זולתו ואל אלהים ה' השני כנגד הענין השני והוא מה שבארו הכתוב בעצמו באומר אם במרד ואם במעל וכו' שהם השתי חלוקות הנז' ורמוזות בכפל אל אלהים ה' אל תושיענו ר"ל אל תתן בלב הנשיאים האלה לקבל התנצלותינו כדי להנצל מהם אלא אל תושיענו היו' הזה · ומ"ש אל תושיענו כתב רש"י ז"ל כלפי שכינה אמרו וכ"כ הרד"ק ז"ל:

לבנות לנו מזבח וכו' לפי שאחז"ל שע"א מחשבה רעה הקב"ה מצרפה למעשה כדכתיב למען תפוש את בית יש' בלבם אבל בשאר עבירות מחשבה רעה אין הקב"ה מצרפה למעשה לעומת זה אמרו שבין שיהיה תכליתם בבנין המזבח הזה לשוב מאחרי ה' לעבוד ע"א בו ובין אם התכלית לע"ג לה וזבח כעולות וכחטאות ואשמות שהם ואפי' אם יהיה להקריב בו זבחי שלמי' קדשי' קלים הנה ה' יבקש וירדוף על הדבר הקל כאלו עשינוהו לשוב מאחרי ה' באופן שאפי' אם עשינו אותו להקריב שלמים ה' הוא יבקש לעונינו וידרוש ממנו כאלו עשינו לשוב מאחרי ה':

ואם לא מדאגה מדבר וכו' תיבת מדבר מיותרת ועיין מה שכת' רש"י ז"ל ולי נראה דהרי קאמ' ואם לא עשינו כן מדאג' מהדבר הזה עלמו שחשדתם אותנו לשוב מאחרי ה' חלילה כי

כלי יקר

אדרבה מדאגה מדבר זה עשינו מה שעשינו שדאגנו פן היום או למחר יאמרו בניכם לבנינו שאין להם חלק באלהי ישרא' ויהיו נדחים מאחרי ה' מדאגה מזה עשינו זכר לענין ועד בינינו ובין בניכ' או יאמר מדאגה מדבר ר"ל לו הונח שלא היה נמשך שום נזק מאמירה בניכם לבנינו מה לכם ולה' אלהי ישרא' שבנינו לא יחושו אליהם · ויאחזו צדיקים דרכם עכ"ז ראוי לדאוג על הדבור מצד עצמו שיאמרו לבנינו מה לכם ולה' אלהי ישרא' דלאו מילת' זוטרתי היא הלא דבר חמור הוא כ"ש שאפשר שימשך ממנו נזק גדול וכדמסיק והשביתו בניכם את בנינו לבלתי ירא את ה' ז"ש ואם לא מדאגה מדבר וכו' ומ"ש עשינו את זאת לאמר מאי לאמר אבל כיון לומר שתכלית המזבח איננו בעצם והאשונה להורות שיש לנו חלק באלהי ישרא' דאדרבה נראה שאין להם חלק בה' אלהי ישראל כיון שבנו במה לעצמם והרי חשדום במרד ומעל לזה אמר עשינו זאת לאמר ר"ל עשינו זה המזבח לענין אחד וממנו ימשך לאמר ענין זולתו וזה מובן בשיטת הרב ב"ע ז"ל שכתב בפסוק: ונאמר נעשה נא לנו וכו' פי' הרב ב"ע שנתחכמו בני גד לבנות את המזבח להיותו יושב ובטל ללא לעולה וללא לזבח שזו הורא' עצומה שעבודת הקרבנות לא יאות לעשותם כי אם לפניו ית' במקום אשר יבחר ז"ש ונאמר נעשה נא למו לבנות את המזבח בכוונת המתכוין שיהיה לא לעולה ולזבח שפירושו כמו ללא לעולה וללא לזבח כי ע"י כן שלא נקריב יהיה עד מוכיח לעבוד את ה' לפניו בעולותינו ר"ל יהיה עד מוכיח שאנו מחויבים להביא עולותינו לפניו ושם עבודתו ולא במקום אחר שהרי מזבח בני ראובן יושב ובטל ז"ש כי עד ה' לפניו בעולותינו שזה הוכחה עצומה על שאין בידינו שמן הסר' מאחרי הש"ת אדרבה כונתינו בזה לאות ועד לעבדו שכם אחד וכמו שהרחיבו ביאור הענין יותר במה שאמרו ונאמר והיה כי יאמרו וכו' ואמרנו ראו וכו' אשר עשו אבותינו לא לעולה ולא לזבח אשר זו עדות ברורה שאין ראוי להקריב אלא לפניו בשילה ע"כ תורף דבריו בזה · ובזה מובן אומרו ולא יאמרו בניכם לבנינו וכו' רוצה לומר המזבח נבנה בעצם והאשונה להורות הפך ממה שחשדתם אותנו שאנו עשינו אותו בכונת המתכוין ללא לעולה וללא לזבח להוכיח שאסו' לעשות עולה וזבח בכל מקום כי אם לפניו ית' במקום הנבחר לבד ומזה ימשך ג"כ תועלת בענין שני והוא שלא יאמרו בניכם לבנינו אין לכם חלק בה' שהרי חלק יש לנו שלפניו אנו מוכרחי' להקרי' עבודת קרבנותינו שם אלהינו ולא בזולת מהמקומות הוא מה שכתבתי באומרו ואם לא מדאגה מדבר עשינו זאת לאמר שר"ל שעשינו זאת לתכלית הודעה איסור במה אחר שנבחר שילה ותכליתו לאמר ענין זולתו והוא היות לנו חלק בה' אלהי ישראל כאמור וז"ש עשינו זאת לאמר:

וגבול נתן ה' כו' צריך להבין למה לא הזכיר חצי שבט מנשה כאן כמו שהזכירה בתחיל' ויענו בני גד ובני ראובן וחצי שבט המנשה · ונראה כי הוכרחו בטענתם שהיות שם חצי שבט במנשה סותרים טענתם זו והוא כי הם טוענים מדאגה וכו' וגבול וכו' אין לכם חלק בה' וכו' והלא חצי שבט מנשה יוכיחו שחציו בעבר הירדן מזרחה וחציו ימה להורות האחדות ושיש להם יחדיו חלק בה' וא"כ טענה זו בטלה ואין לה רגלים לעומת זה אמר כי בהמשך הזמן ישתקע הדבר שיש בינינו וביניכם עמהם חצי מנשה וביניכם יאמרו לבנינו מה לכם ולה' אלהי ישרא' וגבול נתן ה' בינינו וביניכ' ובני ראובן ובני גד כלו' אין שם אלא בני ראובן ובני גד כאילו מכחישים בחצי המנשה שאמרו שכול' בני ראובן ובני גד או שלא יחושו אל המיעוט לעשותו מוכיח ודקדק ענין זה הכתו' בינינו וביניכם סתם ואח"כ מפרש בני ראובן ובני גד והגיד כי בתחילה יאמרו מה לכם ולה' אלהי ישראל בלשון שאלה מה שייכות ומה התייחסות יש לכם ולה' אלהי ישר' וכדכתיב מה לכם ולה' אלהי ישראל ואח"כ בחוזק טענת וגבול נתן ה' שיאמרו שהשי"ת נתן לגבול מפסיק הירדן ולא אנחנו בחרנו אלא הוא נתן הגבול הזה בינינו שזה יהיה להם לפוקה לומר בלשון שלילה אין לכם חלק בה' ואולי בנינו יקבלו טענתם זו ויחשבו שכן האמת עם היות הדבר שקר והשביתו בניכם את בנינו לבלתי ירא את ה' לכך עשינו זאת והוא התנצלות הגון:

ונאמר נעשה נא כו' צריך להבין תיבת נא גם ומאי לנו דקאמר שהרי לא לישראל ולא להם הוא כיון שאינו לא לעולה ולא לזבח ונרא' שטענו טענה נכונה למה שהיה אפש' לטעון עליה' אל המהירות הזה לבנותו בעת ועונה זו והדאגה לאחרית ימי' בימי ביניהם והי' להם להמתין זמן מה ימי' או י' שנים ואם יראו איזה הגון אז יתקנו המעוות לז"א נעשה נא ר"ל טענתינו למה שאמרנו לעשותו נא בעת הזאת הוא יען כי לנו יאתה לבנות את המזבח שכיון שאנו העוסי' יתברר לכל שלא לעולה ולא לזבח הוא כי אנשים כמונו אשר מלאנו אחרי ה' ללכת כל חלוץ לפניו לא יחשדונו בסרי' מאחרי ה' ז"ש לנו לבנות את המזבח שכל העולם יאמרו לא לעולה ולא לזבח כי אנו היינו בחזקת כשרות לא ידענו איך עלה על דעתכם לחשוד אותנו בחשד זה אשר חשדת' אותנו במה שלא עלתה על לבנו ולפי זה תיבת לנו מוסבת לסוף הפסוק וגם כי נפרש אותה להתחלה הפסוק הכל ענין אחד דהכי קאמר נעשה נא לנו כלומר לנו יאתה שנעשה זה כן בעת הזאת המעשה הזה שאשבנו כי לא תחשדונו:

מנחה קטנה

טמאה ארץ אחוזתכם וגו' הלא אתם בחרתם הארץ הזאת לכם מנחלתכם ואתם הגורים לזה ועי"ז היינו צריכין ליתן ג"כ חלק לחצי שבט מנשה להיות הארץ רב לכם משיעור המגיע לשני שבטים ומי נקח זאת מידכם ומדין זמן לתקן זה בעבור כ' לארץ כנען ואמ"ש שיש לנו היזק בזה ליתן לכם מנחלתינו מ"מ הננו מוכני' ליתן לכם חלק ונחלה אעפ"י שמנחלתנו יגרע מ"מ ולא תאמרו שניתן לכם בקנה הארץ מקום גרוע אלא והאחזו בתוכנו במבחר הארץ וזה טוב לנו מפה שתמרדו בה' שיהי' קצף ה' עלינו וגם עם שבידנו לא יתקיים לנו ע"י מאורעות שישלח ה' בארצנו ע"י הקצף וא"כ טוב לבחר במועט ושלוה משיהי' לנו ארץ הרבה ברעה אשר יתנא אותנו וכי תאמרו שאין הארץ מספיק לכולנו · אלא היא ארץ אחוזת ה' שמעולם לא היתה ההבטחה מהשם אלא על ארץ כנען וכיון שכן בודאי ידע הקב"ה שיש בו די וגם לא קצרה יד ה' ליתן ברכה רב בארץ שעם שיהי' לכולנו די והותר · ומה גם כי נעשה הטוב והישר בעיני ה' ויקיים בנו כי ירחיב ה' את גבולך שיתן גם יתר האומו' שבארץ כנען והם קיני וקנזי וכו' באופן שגם לנו ולכם יהי' ארץ רחבת ידים וארץ מקנה כי לא תחסר כל בה: עוד אפשר לומר בדיוק לשון אך וגו' וזאת שאמרו נשיאי ישראל אך בזה לבד יאות לכם לדון אתכם לכף זכות בבנות לכם מזבח · כי פן ואולי מתחרטים אתם על אשר בחרתם בארץ הגלעד וחפץ אתם לאחוז בתוכנו · אלא שכסתה כלימה פניכם לדבר אלינו פה אל פה על זה יען וביען אשר נסכלתם עשו לחפוץ ארץ הגלעד לאחוזת נפש שבשפית וע"כ אמרתם בארץ כני אשר בחר ה' מכל הארצות ומקודש בכמה מיני קדושות · ואורה סלה על דעתיכם כשתדבר אתנו על זה כשיב לכם תשובה נכחת הלא אתם הבוחרים חלקיכם בפה בנפש חפיכם ונגר נתחלקה הארץ לשבטים בגורל לפני ה' ומי ישמע לכם לשנות הגורל אשר נעשה ע"פ ה' וליתן לכם מנחלתנו שזכינו בה בגורל וע"כ אמרתם נראה להם רמוזי שנפשינו חשקה בה' ובנחלתו ובמשכנו ומזבחו ונבנה מזבח על מול ארץ כנען כדי שבני ישראל עם חכם ונבון אשר כל רז לא אנס עמהם יבינו וישכילו זאת לאמר אין זה כי אם מטעם חרטה ולהורות לנו מה שבלבם שנפשי' חפץ במזבח ה' ובארץ הקדושה · והם מאן ימאן בני ישראל למלאות בקשתיכם אין הבושה כ"כ כאילו דברתם זה פא"פ והמזבח יהיה לעד שנבתם אל ה' ותאמרו לשוב אל ארץ כנען אלא שההכרח לא יגונה שלא בקשו ישראל למלאות רצונכם · אם כן דעתיכם שלא נתרצה לכם למלאות רצונכם וליתן לכם נחל' בתוכנו במבחר ארצינו: ויענו וידברו את ראשי אלפי ישראל ירצה שדיברו אליהם דרך כבוד כפי הראוי לעשות לראשי אלפי ישרא' ואמר את ראשי אפשר שאת מרצה פנחס שגם לו היתה תשובה · עוד אפשר שלא רצו להשיב לפנחס מפני הכבוד שדבריה' דברי ויכוח ולא רצו להתוכח עמו: אל אלקי' ה' אמרו אלו ג' שמות כי אל הוא חסד מדתו של אברהם אלקים הוא דין מדתו של יצחק ה' הוא רחמים כנגד יעקב וכאלו אמרו אלהי אברהם יצחק ויעקב הוא יודע ונפלו הדבר להתנצלות שם שחשדתם אותנו שאנו בנינו זה המזבח להפסיק השפע לאבותינו זה שינו כי אל אלקי' ה' הנותן לכם השפע באבותכם הוא ג"כ אל אלקי' ה' לנו לברך את נחלתנו כמוכם כמוכו וע"כ הזכירו ג"כ אלו השמות שאמרו שאנו מאמינים בה' יתברך שהוא אל אמונה לשלם לנו כמעשינו בכל מקום שאנו

רדק

אמרנו · כאילו אמר ואמרו בנינו כי האבות במקום הבנים והבנים במקום האבות כמו ואותנו הוציא משם : חלילה לנו ממנו · לפי שאמרו להם ואותנו אל תמרודו אמרו הם מחמת עצמינו היינו חדלים מלמרוד ביי' הניחו המרד שהיינו מורדים בכם : ויקראו

רלבג

כי עד הוא בינותינו כי יי' האלהים וייטב הדבר בעיני פנחס ובעיני הנשיאים' וישיבו אותם אל בני ישראל וברכו בני ישראל את השם הנכבד שמנע אותם מעלות לצבא : ואחר זה זכר שכבר קרא יהושע לכל ישר' רוצה לומר למנהיגים אותם כי הוא רחוק שידבר דבריו עם כל ישראל והנה אלו המנהיגי' זכר בהדרגה וזכר הזקני' תחילה והם הסנהדרין לפי מה שאחשו' כי שם היה קבוץ החכמי' והם המנהיגי' כל העם ואחר זכר ראשי שעם והם הנשיאי' שכל אחד מהם ראש לשבט אחד ואחר זכר ראשי עיר ועיר והם השופטי' והשוטרי' והודיע' מה שנמשך להם מהטוב בלכתם אחר השם יתעלה ומה שנמשך להם מהרע בעזב' אותו ולזה הזהיר' מהתחתן בגוי' הנשארים כדי שלא ילמדו ממעשיה' ויבואו לעבור ברית יי' ולעבוד אלהי' אחרי' :

והזהירם

רשי

כי עד הוא · שלא סילקנו עצמנו מתורת מזבח : ויברכו אלהי' · והודיתו קדם יי' בני ישראל : ויקראו

יהושע כב

כִּי עֵד הוּא בֵּינֵינוּ וּבֵינֵיכֶם וּבֵין דֹּרוֹתֵינוּ אַחֲרֵינוּ לַעֲבֹד אֶת־עֲבֹדַת יְהוָה לְפָנָיו בְּעֹלוֹתֵינוּ וּבִזְבָחֵינוּ וּבִשְׁלָמֵינוּ וְלֹא־יֹאמְרוּ בְנֵיכֶם מָחָר לְבָנֵינוּ אֵין־לָכֶם חֵלֶק בַּיהוָה׃ וַנֹּאמֶר וְהָיָה כִּי־יֹאמְרוּ אֵלֵינוּ וְאֶל־דֹּרֹתֵינוּ מָחָר וְאָמַרְנוּ רְאוּ אֶת־תַּבְנִית מִזְבַּח יְהוָה אֲשֶׁר־עָשׂוּ אֲבוֹתֵינוּ לֹא לְעוֹלָה וְלֹא לְזֶבַח כִּי־עֵד הוּא בֵּינֵינוּ וּבֵינֵיכֶם׃ חָלִילָה לָּנוּ מִמֶּנּוּ לִמְרֹד בַּיהוָה וְלָשׁוּב הַיּוֹם מֵאַחֲרֵי יְהוָה לִבְנוֹת מִזְבֵּחַ לְעֹלָה לְמִנְחָה וּלְזָבַח מִלְּבַד מִזְבַּח יְהוָה אֱלֹהֵינוּ אֲשֶׁר לִפְנֵי מִשְׁכָּנוֹ׃

וַיִּשְׁמַע פִּינְחָס הַכֹּהֵן וּנְשִׂיאֵי הָעֵדָה וְרָאשֵׁי אַלְפֵי יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר אִתּוֹ אֶת־הַדְּבָרִים אֲשֶׁר דִּבְּרוּ בְּנֵי־רְאוּבֵן וּבְנֵי־גָד וּבְנֵי מְנַשֶּׁה וַיִּיטַב בְּעֵינֵיהֶם׃ וַיֹּאמֶר פִּינְחָס בֶּן־אֶלְעָזָר הַכֹּהֵן אֶל־בְּנֵי־רְאוּבֵן וְאֶל־בְּנֵי־גָד וְאֶל־בְּנֵי מְנַשֶּׁה הַיּוֹם יָדַעְנוּ כִּי־בְתוֹכֵנוּ יְהוָה אֲשֶׁר לֹא־מְעַלְתֶּם בַּיהוָה הַמַּעַל הַזֶּה אָז הִצַּלְתֶּם אֶת־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מִיַּד יְהוָה׃

וַיָּשָׁב פִּינְחָס בֶּן־אֶלְעָזָר הַכֹּהֵן וְהַנְּשִׂיאִים מֵאֵת בְּנֵי־רְאוּבֵן וּמֵאֵת בְּנֵי־גָד מֵאֶרֶץ הַגִּלְעָד אֶל־אֶרֶץ כְּנַעַן אֶל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וַיָּשִׁבוּ אוֹתָם דָּבָר׃ וַיִּיטַב הַדָּבָר בְּעֵינֵי בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וַיְבָרְכוּ אֱלֹהִים בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְלֹא אָמְרוּ לַעֲלוֹת עֲלֵיהֶם לַצָּבָא לְשַׁחֵת אֶת־הָאָרֶץ אֲשֶׁר בְּנֵי־רְאוּבֵן וּבְנֵי־גָד יֹשְׁבִים בָּהּ׃ ויקראו

תרגום

אֲרֵי סָהִיד הוּא בֵּינָנָא וּבֵינֵיכוֹן וּבֵין דָּרָנָא בַּתְרָנָא לְמִפְלַח יָת פּוּלְחָנָא דַּיְיָ קֳדָמוֹהִי בַּעֲלָוָתָנָא וּבְדִבְחָנָא וּבְנִיכְסַת קוּדְשָׁנָא וְלָא יֵימְרוּן בְּנֵיכוֹן לִבְנָנָא מְחַר לֵית לְכוֹן חוּלָק בְּמֵימְרָא דַּיְיָ׃ וַאֲמַרְנָא וִיהֵי אֲרֵי יֵימְרוּן לָנָא וּלְדָרָנָא מְחַר וְנֵימַר חֲזוֹ יָת דְּמוּת מַדְבְּחָא דַּיְיָ דִּי עֲבָדוּ אֲבָהָתָנָא לָא לַעֲלָתָא וְלָא לְנִיכְסַת קוּדְשַׁיָּא אֲרֵי סָהִיד הוּא בֵּינָנָא וּבֵינֵיכוֹן׃ חַס לָנָא מִנָּנָא מִלְּמֶחְטֵי קֳדָמוֹהִי מִלְּמֵירַד בְּמֵימְרָא דַּיְיָ וּלְמִיתַב יוֹמָא דֵין מִבָּתַר פּוּלְחָנָא דַּיְיָ לְמִבְנֵי מַדְבְּחָא לַעֲלָתָא לְמִנְחָתָא וּלְנִיכְסַת קוּדְשַׁיָּא בַּר מִמַּדְבְּחָא דַּיְיָ אֱלָהָנָא דִּי קֳדָם מַשְׁכְּנֵיהּ׃ וּשְׁמַע פִּינְחָס כַּהֲנָא וְרַבְרְבֵי כְנִישְׁתָּא וְרֵישֵׁי אַלְפַיָּא דְּיִשְׂרָאֵל דִּי עִמֵּיהּ יָת פִּתְגָּמַיָּא דִּי מַלִּילוּ בְּנֵי רְאוּבֵן וּבְנֵי גָד וּבְנֵי מְנַשֶּׁה וּשְׁפַר בְּעֵינֵיהוֹן׃ וַאֲמַר פִּינְחָס בַּר אֶלְעָזָר כַּהֲנָא לִבְנֵי רְאוּבֵן וְלִבְנֵי גָד וְלִבְנֵי מְנַשֶּׁה יוֹמָא דֵין יְדַעְנָא אֲרֵי בֵינָנָא שַׁרְיָא שְׁכִינְתָּא דַּיְיָ דְּלָא שְׁקַרְתּוּן בְּמֵימְרָא דַּיְיָ שִׁיקְרָא הָדֵין בְּכֵן שֵׁיזֵבְתּוּן יָת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מִיַּד מֵימְרָא דַּיְיָ׃ וְתָב פִּינְחָס בַּר אֶלְעָזָר כַּהֲנָא וְרַבְרְבַיָּא מִלְּוָת בְּנֵי רְאוּבֵן וּמִלְּוָת בְּנֵי גָד מֵאַרְעָא גִלְעָד לְאַרְעָא דִּכְנַעַן לְוָת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְאָתִיבוּ יָתְהוֹן פִּתְגָּמָא׃ וּשְׁפַר פִּתְגָּמָא בְּעֵינֵי בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְאוֹדִיאוּ קֳדָם יְיָ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְלָא אֲמַרוּ לְמִיסַּק עֲלֵיהוֹן לְחֵילָא לְחַבָּלָא יָת אַרְעָא דִּבְנֵי רְאוּבֵן וּבְנֵי גָד יָתְבִין בַּהּ׃ וקרו

ג' דסמי' · ג' דסמי' · ג'מל'כסיפ' · ג' · ל' · ל' · ל' · י"א · ל' · ל' · ב'חד מל' וחד חס' הכיהו · י' ז'מנהון חס · קל"ט · ל' · ד' · ב' וכסיפר'

עבדת יי' ג' דסמיכי וסימ' והניף אהרן את הלוים תנופה לפני · כי עד הוא בינינו וביניכ' · ותכון כל עבד' יי' אנ"ך · ונמסר גם בסדר בהעלותך : ולשוב ג' בקריא' וסימ' חלילה לנו ממנו · ולא יהיה פליט ושריד · כי בשובכם אל יי' דד"ה ביחזקיהו : ולא אמרו ד' דסמיכי בקריאה וסימ' לעלות עליהם לצב' · איה המעלה אתנו מארץ · גירא נא את · העברים ברכת יי' אליכם :

כלי יקר

כי עד הוא יש לדקדק כי בינינו וביניכם לא היה צריך עד הלא לדורות הבאים בלבד ועוד למה לא אמר ובין דורותכם ובין דורותינו כמו שאמר בינינו וביניכם ועוד ולא יאמרו בניכם וכו' שלא יאמרו הי"לל ועוד כתוב ונאמר והיה כי יאמרו הכל מיותר לגמרי שכבר קדם כי עד הוא שלא יאמרו · אמנם רוצה לומר כי מהיות המזבח הזה נעשה תכף בעת הזאת כמ"ש נעשה נא וכו' כי בהכרח לעד יעש' בינינו וביניכם וכיון שיעשה לעד בינינו וביניכם הנה יאהר בחזק' זו גם לרבות הבאים אחרינו ז"ש ובין דורותיכם אחרינו ואמרו שלא יתכן לחשוד כשרים בני ישראל הדורו' הבאים אחריה שיאמר לדורות הבאים אחרי בני ראובן אין לכם חלק בה' כי אין ראוי לחשוד זרע כשרי' בזה אבל חשדו את זרעם אחריהם שלא יסורו מאחרי ה' ע"י עדות המזבח הזה כי עד הוא בינינו וביניכ' ובין דורותינו אחרינו שיהיו מעותדים לעבוד עבודת ה' לפניו וכו' והטעם שלא הזכרנו דורותינו הוא לפי שבריא לנו שלא יאמר בניכם מחר לבנינו אין לכם חלק בה' כי יפה כח הבנים שהורתם ולידת' בקדושת הארץ מהאבו' והכי דייק לישנא דקרא שאמר ולא יאמרו וכו' ולא כתיב שלא יאמרו ונאמר והיה כי יאמרו ר"ל ונאמר בדרך חששה רחוקה והיה אם יאמרו מה שהוא קרוב לומר כמו שאמרנו ולא יאמרו בניכם לבנינו אין לכם חלק בה' עכ"ז ונאמר והיה אם יאמרו כי בכוונה בדברים האלה אשר בהם כל חיי רוחינו ונשמתינו ראוי לחוש אפי' בדבר רחוק דהיינו והיה כי יאמרו אלינו כי לא זו בלבד חששנו לזמן רחוק אחרי תום כל הדור הזה ויקומו בנינו אחרינו דור חדש שראוי לחוש אלא אפי' כולנו חששנו ונאמר והיה כי יאמרו אלינו ואל דורותינו יחדיו ואמרנו להם התשובה נכחת והראיה נכונה ואמרנו ראו את תבנית המזבח שתבניתו כגודלו ושאין לו מקום קרנות ושאר פרטים הצריך המזבח אשר לעלו' עליו זבח ומנחה והסך נסכי' אל התבניה המזבח אשר עשו אבותינו שתבניתו יוכיח עליו שלא לעולה ולא לזבח גם מצד היות אבותינו הקדושים העושים אותו מוכרח שלא לעולה ולא לזבח עשאוהו כי אבותינו הרואים את מעשה ה' ודאי שלא נעשה כי אם לעד והבניתו ג"כ תוכיח עליו כי עד הוא בינינו וביניכם לא זולת :

חלילה לנו ממנו רוצה לו' לא תחשבו שמבחינת פחדכם ומוראכם הוא הנמנע לנו לעשות מזבח לזבוח עליו לע"ה כי אם ממנו מעצמינו מהיותינו בעלי נפש יראי ה' הוא כמנ' להכניס כמונו לעשותו למרוד בה' ז"ש חלילה לנו ממנו דייקא שהוא נמנע ממנו ומאתי שפי' כן הרד"ק ז"ל ומהרי"א ז"ל ואמר שכמו שקשה בעיננו למרוד בה' ולשוב מאחריה' חלילה שכזה ודומ' בדומה נחשב בעינינו אם היינו נותנים לב לבנות מזבח לעולה כו' מלבד מזבח ה' שינו בלי ספק שסוה שינו ובעינינו עשות מזבח לעולה כאילו מרדנו בה' ושבנו מאחריו ואפי' שאמר מלבד מזבח ה' שי"נו אמר דרך הללה חלילה לנו ממרוד בה' ושוב מאחריו שהוא עון גדול מלבד עון ב' שהיינו פוגמים בכבוד מזבח ה' אשר לפני משכנו לבקש לנו מזבח זולתו ז"ש מלבד מזבח ה' כלומר מלבד עון שהיינו עושים אל מזבח ה' אשר לפני משכנו הנוסיף למרוד בה' ולשוב מאחריו חלילה לנו כו' :

וישמע פנחס הכהן אעפ"י שהם דברו עם הנשיאים לחלוק כבוד לפנחס מיראה' ובושת לדב' עמו לכך הגיד הכתו' וישמע פנחס מה שדברו עם הנשיאי' או יהיה וישמע לשון הבנה כמו וישמע אברהם לעפרון כי הבין פנחס תוכיות כונתם כי נכרים דברי אמת וייטב בעיניהם התנצלותם :

ויאמר פנחס בן אלעזר וכו' לפי שהם אמרו למעלה אל שי"ם הוא יודע בהווה וישראל גם הוא ידע בעתיד לעולם זה השיב פנחס ויאמר שגם ישראל יודע בהווה ז"ש היום ידענו כבר ידענו ביום הזה שלא מעלתם כי בתוכינו ה' וכמו שהוא יודע גם אנו ידענו וקבלנו טענתכם דהא בתוכינו ה' ולשון כי לשון דהא הוא דהא בתוכנו ה' ואילו היה מעל בכם היה נגלה לנו ע"י ה' אבל בודאי אשר לא מעלתם בה' המעל הזה שעל ידיכם הוא שאז בעת בנין המזבח הצלתם את בני ישראל מיד ה' דאילו ח"ו מעלתם מאז היה יוצא הקצף מלפני ה' כי בתוכינו הוא אבל כיון שאז הצלתם את בני ישראל מיד ה' זו הוראה וראיה ברורה אשר לא מעלתם בה' המעל הזה וזהו שאמר אשר לא מעלתם וכו' אז הצלתם וכו' שאז הצלתם שבסוף הפסוק ראיה לתחילתו שאמר אשר לא מעלתם או אפשר כפשוטו של מקרא היו' ידענו אשר בתוכינו ה' רוצה לומר בתוכינו בתוך ישראל ובתוך בני גד ובני ראובן שבתוכינו יחדיו' אשר לא מעלתם בה' המעל הזה כי אם מעלתם לא היה ה' בתוכינו אדרבה היה מסתיר פניו מישראל ומתרעם ושב מאחרינו אבל כעת ידענו כי בתוכינו ה' כיון שאז הצלתם את בני ישראל מיד ה' :

וישב פנחס צריך להבין שמאת ראובן ומאת בני גד מארץ הגלעד אל ארץ כנען הכל מיותר די שיאמר וישב פנחס בן אלעזר הכהן והנשיאים אל בני ישראל וישיבו אותם דבר גדולה

כלי יקר

שהכתוב במתחלה יורה זיקים כגד בני ראובן ובני גד שלא לוו את פנחס והנשיאים לפחות עד הירדן אבל פטרום בלא לויה ז"ש וים' פנחס והנשיאים מאת בני ראובן ומאת בני גד כלומ' שלא הלכו אתם וזהו אומר ג"כ מארץ הגלעד שהראוי היה שילוו מתחומם ללוות אותם עד חוץ התחום ואם נראה לפרש בהפך להפך בזכות בני ראובן ובני גד ונאמר דהכי קאמר וישב פנחס בן אלעזר והנשיאי' וגם שבו הנשים מאת בני גד ומאת בני ראובן יצאו הנשים מארץ הגלעד אל ארץ כנען ללכת לדבר אל בני ישרא' בחברת הנשיאים ופנחס והראשון עקר :

וייטב הדבר בעיני בני ישראל קשה אומרו ולא אמר לעלות עליה לצבא וכי יעלה בדעת שאחר כל ההתנצלות יעלו עליה לצב' אדרבה היה ראוי לשאול מהם מחילה וסליחה על שחשדו אותם · הרב ב"ע ז"ל בשער פ"ה כתב זה לשונו · אמנם הנראה בזה הוא כי הנה משה אדוננו ע"ה בעזב' שכמתו עמד על אמות כונתם ולבו לב חכם אשר לימינו וירה שנוגים אל כל אשר יהיה בלבם ולא יחפיא כי הוא דן בעצמו שמניעתם ללכת אל ארץ נחלת ה' לא תהיה כי אם לאחד משתי סיבות אם שנתן מורך בלבבם לבא אל ארץ גוים גדולים ועצומי' ולזה נתפייסו ליטול חלקם מעבר הירדן ע"ד טוב פת חרבה וכו' או שלא עשו כן מצד מורך כי בדעתם היה ללכת אתם אל כל מלחמותיהם רק שנמצא בהם שמן רשעות לדחות בעיניהם ארץ חמדה ולא שערו עולם מעלתה ותכליתה ועשו מהטפל עקר ברצותם הארץ ארץ מקנה כאלו לא היה תכלית הארץ כי אם למרעה טוב וכר נרחב ידי' זה עון גדול שור' פורה ראש ולענ' כעין עון המרגלי' וכל מאי מדבר והנה מרע"ה בענותנותו השדן בקלה והפליא עצה לזרוק עליהם מרה עליה תועיל להוכיחם בם על השבית מכ"ש ולז"א ולמה תניאון וכו' כה עשו וכו' כי תשובון מאחריו ועל זה החסד עצמו סמכו פנחס והזקנים על דבר ע"ה באומרם המעט לנו עון פעור וכו' והעד הנאמן שאמרו להם ואך אם טמאה ארץ אחוזתכם וכו' ירצו אם אולי אתם חושבים כי בעבור היות ארצכם ארץ טמא' כי לא מעקר נחלת ה' היא לפיכך אתם צריכים לבנות מזבח לאלהי נכר הארץ להוריד הכחות הנכריות עליכם כאחד העמים עברו לכם אל ארץ אחוזת ה' ואל תצטרכו לזה הנה שחשדום שרצו לשבת חוץ מאחוזת ה' ולהסתר מעיני כבודו ולזה אע"פי שכתבו אמתלאה לדבריהם במה שאמרו שעשו המזבח ללא עולה וזבח כמו שכתבנו בשער י"ב והאמינו דבריהם לבלתי עלות עליהם לצבא לא מפני זה הוסר החשד לגמרי וזה טעם שנאמר וייטב הדבר בעיני בני ישראל ויברכו אלהים ולא אמרו לעלות עליהם לצבא לשחת הארץ ואפשר כי באומרו לשחת הארץ כיון שאם יעלו עליהם וישחיתו ארצם ויביאום אל ארץ אחוזתם הנה ישחיתו את חלוקת הארץ אשר נחלק לפניהם ויצטרכו לעשות חלוקה אחרת ולזה שמעו מהם ויכבד עליהם דבר המלחמה ע"כ לשונו · ומהרי"א ז"ל כתב זה לשונו אחשוב שלא אמר זה על מה שאמרו בני ישראל אחר ששבו פנחס והנשיאים כי אם להגיד שבראשונה כאשר נקבצו לעלות עליה' לצבא לא אמרו כן להיות כונתם להשחית את ארצם כי אם לקנאת ה' צבאות ולכן עתה כשראו כונתם רצויה ברכו את ה' אשר נתן כזאת בלבבם · ושלא אמרו לעלות עליהם בצבא ר"ל בראשונה קודם שישלחו פנחס והנשיאי' כדי לשחת הארץ כי הם לא ירצו במות המת כי אם שוב רשע מדרכו וחי' עכ"ל ולע"ד אפשר דהכי קאמר כי היה אפשר לעשות אחד משני ענינים או שיבאו עליהם לצבא ללחם עמם או לעשות פשרה להביאם אל ארץ כנען וכמו שטענו הנשיאים שאמרו ואם טמאה ארץ אחוזתכם לעומת זה הגיד הכתוב שקבלו טענתם ולא אמרו לעלות עליהם לצבא ולא לשח' הארץ אשר בני ראובן עומדי' בה דהיינו בהנית' חרב' ושומ' וכאחזו בתוך בני ישראל ולפי זה תיבת ולא אמרו נמשכת לתיבה לשחת הארץ ודרך הללה אפש' שקבלו טענתם שוייטב הדבר בעיני בני ישראל וברכו אלהים בני ישראל שהודו ושבחו על שלא נמצאת בגידה ומעל בישראל למעול בה' וזהו ויברכו אלהים בני ישראל שתיבת בני ישראל מיותרת דמספיק שיאמר וייטב הדבר בעיני בני ישראל ויברכו אלהים ולא אמרו וכו' אבל אומרו ויברכו אלהים בני ישראל פירושו שברכו אלהים על שהיה אלהים על בני ישראל יחד כול' ובני ראובן בכלל ולא היה בהם מרד ומעל וזהו ויברכו אלהים ר"ל שבחן של בני ישראל שלא אירע רע כזה לשמצה בקמיה' ומ"ש ולא אמרו מקושר עם ויברכו אלהים כאלו אמר שבכלל הברכה אמרו ברוך ה' שלא אמרנו בתחלה לעלות עליה' לצבא לשח' הארץ כי מה שאמרנו בתחלה לעלות עליהם לצבא לבד אמרו ולא להשחית כי אם לפקח ולחקור ולא לעשו' הדברים במהירות ופתאומיו' כי המהירות היה מביא אותנו לידי חרטה ולפי זה אומרו ולא אמרו הבנתו ובכלל הברכה ברכו על שלא אמרו בתחלה לשחת הארץ · והרלב"ג ז"ל כתב זה לשונו וברכו בני ישראל את ה' הנכבד שמנע אותם מעלות לצבא :

ויקראו

מנחה קטנה

אנו כשרין בכל מקום אשר ... את שפי וגו' ואין ... כי הוא אלקי כל הארץ ... וכמדה שהוא מולד ... להודות לו כן לחסר ... לדין וכן לרחמים הנרמז ... שמות הללו' הוא יודע ... שאין צריך ווידוי או ... כי מעולם לא עלתה ... דעתנו למרד אך וישראל ... ידע לכם צריכין אנו ... ולא יתן התנצלות ... לדבר כי צריך לבאת ... הבריות כידי שמים · ... תאמרו שאנו מדברי' לכם ... בפה וא' בלב ואין תוכנו ... · אם במרד וגו' ... תושענו וגו' דברו לנוכח כי ... שמים אמרו כך · אתה ה' ... יודע נסתרות וידעת כלבנו ... פינו ואל תושיענו אם לא ... עשינו וגו' או ירבס ... היום הזה כי ידוע ... ישראל בדבר עבירה ... הקב"ה מצטרפה למעשה ... וכנה עם היו' שמדין ... עשינו מעשה להקריב אל ... אלא מחשבה היא לנו ... דעתיכם מ"מ יהי' ... לנו כמעשה אשים ... ומעל ואל יושיענו ה' ... זה מעתה ומעכשיו ... העונש תוטל עלינו מן ... כאילו כבר עשינו ... לבנות לנו מזבח ... כי מה תועלת יהי' לנו ... מזבח אשר לא כדת ... מצוה הבא בעברה ואם ... עליו עולה וגו' ... לא לרצון יהי' ולא ... ניחוח שלא לבד שלא ... שכר על זה אף זו ה' ... יבקש לענוש אותנו על ... חוץ · ואמרו שם הויה ... הוא הנזכר תמיד אצל ... ומכל זה ראיה שאין ... לקרבן רק מדאגה ... שיאמרו בניכם ... מפני איזה פיסול או ... הבדילנו עדת בני [illegible]

והזהירם ג"כ שלא יזכירו שם אלהיהם ולא יגרמו להשבע בשמם ושלא יעבדום ושלא ישתחוו להם כמו שבאו האזהרות על כל זה בתורה להודיעם שאם יעשו זה יהיה סבה לאבדם מעל האד' הטוב' אשר נתן להם יי' וצוה אות' לאהב' את יי' ולדבקה בו ושיחזקו מאד לשמור ולעשות ככל הכתוב ולבלתי סור ממנו ימין ושמאל והנה קרא ימין ההוספ' על דברי תורה וקרא שמאל הגרעון ממנה כי בזה יהיה נוטה מדרכי התור': ועוד

ויקראו · פי' קראו למזבח עד כי עד הוא בינותינו וכן ת"י וקרו בני גד ובני ראוב' סהיד למדבח' ארי סהיד הוא ביננא: והים הגדול · פי' ועד הים הגדול כמו שכתוב ועד הים הגדול מבוא השמש יהיה גבולכם: יהדפם · בקמץ חטף הד"לת: ולא תשביעו · פי' איש את חבירו: ירדוף אלף · עתיד במקום עבר ורבים כמוהו: ולשוטט

רשי

ויקראו בני גד ובני ראובן למזבח כי עד הוא · הרי זה מן המקראות הקצרי' וצריך להוסיף בו תיבה אחת · ויקראו בני ראובן ובני גד למזבח עד: ראו הפלתי לכם: בגורל לנחלה את הגוים הנשארים ליכבש: ולשוטט

כג

וַיִּקְרְאוּ בְּנֵי־רְאוּבֵן וּבְנֵי־גָד לַמִּזְבֵּחַ
כִּי־עֵד הוּא בֵּינֹתֵינוּ כִּי יְהוָה
הָאֱלֹהִים׃
א וַיְהִי מִיָּמִים רַבִּים אַחֲרֵי אֲשֶׁר־הֵנִיחַ
יְהוָה לְיִשְׂרָאֵל מִכָּל־אֹיְבֵיהֶם מִסָּבִיב
וִיהוֹשֻׁעַ זָקֵן בָּא בַּיָּמִים׃ וַיִּקְרָא
יְהוֹשֻׁעַ לְכָל־יִשְׂרָאֵל לִזְקֵנָיו וּלְרָאשָׁיו
וּלְשֹׁפְטָיו וּלְשֹׁטְרָיו וַיֹּאמֶר אֲלֵהֶם
אֲנִי זָקַנְתִּי בָּאתִי בַּיָּמִים׃ וְאַתֶּם
רְאִיתֶם אֵת כָּל אֲשֶׁר עָשָׂה יְהוָה
אֱלֹהֵיכֶם לְכָל־הַגּוֹיִם הָאֵלֶּה מִפְּנֵיכֶם
כִּי יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם הוּא הַנִּלְחָם לָכֶם׃
רְאוּ הִפַּלְתִּי לָכֶם אֶת־הַגּוֹיִם
הַנִּשְׁאָרִים הָאֵלֶּה בְּנַחֲלָה לְשִׁבְטֵיכֶם
מִן־הַיַּרְדֵּן וְכָל־הַגּוֹיִם אֲשֶׁר הִכְרַתִּי
ה וְהַיָּם הַגָּדוֹל מְבוֹא הַשָּׁמֶשׁ׃ וַיהוָה
אֱלֹהֵיכֶם הוּא יֶהְדֳּפֵם מִפְּנֵיכֶם וְהוֹרִישׁ
אֹתָם מִלִּפְנֵיכֶם וִירִשְׁתֶּם אֶת־אַרְצָם
כַּאֲשֶׁר דִּבֶּר יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם לָכֶם׃
וַחֲזַקְתֶּם מְאֹד לִשְׁמֹר וְלַעֲשׂוֹת אֵת
כָּל־הַכָּתוּב בְּסֵפֶר תּוֹרַת מֹשֶׁה
לְבִלְתִּי סוּר־מִמֶּנּוּ יָמִין וּשְׂמֹאול׃
לְבִלְתִּי־בוֹא בַּגּוֹיִם הָאֵלֶּה הַנִּשְׁאָרִים
הָאֵלֶּה אִתְּכֶם וּבְשֵׁם אֱלֹהֵיהֶם לֹא־
תַזְכִּירוּ וְלֹא תַשְׁבִּיעוּ וְלֹא תַעַבְדוּם
וְלֹא תִשְׁתַּחֲווּ לָהֶם׃ כִּי אִם־בַּיהוָה
אֱלֹהֵיכֶם תִּדְבָּקוּ כַּאֲשֶׁר עֲשִׂיתֶם עַד
הַיּוֹם הַזֶּה׃ וַיּוֹרֶשׁ יְהוָה מִפְּנֵיכֶם
גּוֹיִם גְּדֹלִים וַעֲצוּמִים וְאַתֶּם לֹא־
עָמַד אִישׁ בִּפְנֵיכֶם עַד הַיּוֹם הַזֶּה׃
י אִישׁ־אֶחָד מִכֶּם יִרְדָּף־אָלֶף כִּי יְהוָה
אֱלֹהֵיכֶם הוּא הַנִּלְחָם לָכֶם כַּאֲשֶׁר
דִּבֶּר לָכֶם׃ ונשמרתם

וּקְרוֹ בְּנֵי רְאוּבֵן וּבְנֵי גָד לְמַדְבְּחָא
אֲרֵי סָהִיד הוּא בֵּינָנָא אֲרֵי יְיָ הוּא
אֱלֹהִים׃ וַהֲווֹ לִזְמַן יוֹמִין סַגִּיאִין בָּתַר
דְּאַנִּיחַ יְיָ לְיִשְׂרָאֵל מִכָּל בַּעֲלֵי דְבָבֵיהוֹן
מִסְחוֹר סְחוֹר וִיהוֹשֻׁעַ סִיב עַל בְּיוֹמִין׃
וּקְרָא יְהוֹשֻׁעַ לְכָל יִשְׂרָאֵל לְסָבוֹהִי
וּלְרֵישׁוֹהִי וּלְדַיָּנוֹהִי וּלְסַרְכוֹהִי וַאֲמַר
לְהוֹן אֲנָא סֵיבִית עָלִית בְּיוֹמִין׃ וְאַתּוּן
חֲזֵיתוּן יַת כָּל דַּעֲבַד יְיָ אֱלָהֲכוֹן לְכָל
עַמְמַיָּא הָאִלֵּין מִן קֳדָמֵיכוֹן אֲרֵי יְיָ
אֱלָהֲכוֹן מֵימְרֵיהּ מַגִּיחַ לְכוֹן׃ חֲזוֹדִי
פַּלֵּגִית לְכוֹן יַת עַמְמַיָּא דִּי אִשְׁתְּאָרוּ
הָאִלֵּין בְּאַחְסָנָא לְשִׁבְטֵיכוֹן מִן
יַרְדְּנָא וְכָל עַמְמַיָּא דְּשֵׁיצֵיתִי וְיַמָּא
רַבָּא מַעֲלָנֵי שִׁמְשָׁא׃ וַיְיָ אֱלָהֲכוֹן הוּא
יְתַבְּרִינוּן מִן קֳדָמֵיכוֹן וִיתָרֵיךְ יַתְהוֹן
מִן קֳדָמֵיכוֹן וְתֵירְתוּן יַת אַרְעֲהוֹן כְּמָא
דִּי מַלֵּיל יְיָ אֱלָהֲכוֹן לְכוֹן׃ וְתִתַּקְּפוּן
לַחֲדָא לְמִטַּר וּלְמֶעְבַּד יַת כָּל דִּכְתִיב
בְּסֵפַר אוֹרַיְתָא דְּמֹשֶׁה בְּדִיל דְּלָא
לְמִסְטֵי מִינֵּיהּ לְיַמִּינָא וְלִסְמָלָא׃
בְּדִיל דְּלָא לְאִתְעָרְבָא בְּעַמְמַיָּא
הָאִלֵּין דִּי אִשְׁתְּאָרוּ הָאִלֵּין עִמְּכוֹן
וּבְשׁוּם טַעֲוָתְהוֹן לָא תִדְכְּרוּן וְלָא
תְקַיְּמוּן וְלָא תִפְלְחוּנוּן וְלָא תִסְגְּדוּן
לְהוֹן׃ אֱלָהֵין בְּדַחַלְתָּא דַּייָ אֱלָהֲכוֹן
תִּדְבְּקוּן כְּמָא דַּעֲבַדְתּוּן עַד יוֹמָא
הָדֵין׃ וְתָרֵיךְ יְיָ מִן קֳדָמֵיכוֹן עַמְמִין
רַבְרְבִין וְתַקִּיפִין וְאַתּוּן לָא קָם אֱנָשׁ
קֳדָמֵיכוֹן עַד יוֹמָא הָדֵין׃ גַּבְרָא חַד
מִנְּכוֹן יִרְדּוֹף אַלְפָא אֲרֵי יְיָ אֱלָהֲכוֹן
מֵימְרֵיהּ מַגִּיחַ לְכוֹן כְּמָא דִּי מַלֵּיל
לְכוֹן׃ ותסתמרון

יי' האלהים י' דסמיכי בקריאה וסי' ויקראו בני ראובן · ויאמרו אנשי בי' שמש · אם יי' האלים לכו אחריו · ענני יי' ענני וידעו העם הזה · ויאמר דוד זה הוא · עתה תנו לבבכ' דד"ה · ועוד דברו עבדיו · ואתג' את פני · ויברך עזרא · אשר בחרת באברם · ויהי מימים ג' דסמיכי בקריאה וסימ' אחרי אשר הניח יי' לישראל · וילחמו בני עמון עם · ויהי מימים בימי קציר חטים: בספר תורת משה ג' דסמיכי בקריא' וסימ' כאש' צוה משה עבד יי' · וחזקתם מאד לשמור ולעשות · ואת בני המכים לא המית דמלכים · ונמסר גם בסיפרא דא בסימן ח': לא עמד ג' וסימ' ויורש יי' מפניהם · מדוע נסחף אביריך · אשרי האיש אשר:

כלי יקר

ויקראו בני ראובן וכו' צריך לדעת טוב טעם לשנוי זה שאמר שקראוהו עד על כי עד הוא כי ה' האלהים וזה סותר בלד מה ...

רדק

ולשוטט · כמו ולשוט מן שוט לסוס : וידעתם בכל לבבכם ובכל נפשכם · כלומר שימו לבבכם ודעתכם על כל הדברים הטובים שבאו אליכם ולא יתכן להיותם מקרים אלא בכונת מכוין אשר יעד אתכם בכל. הטוב הזה ולא נפל דבר אחד מכל דברו אשר דבר תוכלו להכיר כי מאתו בא לכם הכל : עד השמידו אותכם בחולם האל"ף וכן ופרש אותהן יספתו אותהם : ויאסוף

רשי

ולשוטט בצדיכם · ישוטטו לבוז ולשלול סבילותיכם : ולצנינים · לשון מחנות וכן ובאו עליך חצן כצנה זו המקפת את האדם משלש רוחות כמה שנאמר כצנה רצון תעטרנו הסובבנו כמו ושאול ואנשיו עטרים אל דוד ואל אנשיו עטרים סובבים : וארב את זרעו · חסר ה"א כמה מריבות ונסיונות עשיתי עמו עד שלא נתתי לו זרע : ויבא

ונשמרתם מאד לנפשתיכם לאהבה
את־יהוה אלהיכם :
כי אם־שוב תשובו ודבקתם ביתר
הגוים האלה הנשארים האלה אתכם
והתחתנתם בהם ובאתם בהם והם
בכם : ידוע תדעו כי לא יוסיף יהוה
אלהיכם להוריש את־כל־הגוים
האלה מלפניכם והיו לכם לפח
ולמוקש ולשטט בצדיכם ולצננים
בעיניכם עד־אבדכם מעל האדמה
הטובה הזאת אשר נתן לכם יהוה
אלהיכם : והנה אנכי הולך
היום בדרך כל־הארץ וידעתם בכל־
לבבכם ובכל־נפשכם כי לא־נפל
דבר אחד מכל הדברים הטובים
אשר דבר יהוה אלהיכם עליכם
הכל באו לכם לא־נפל ממנו דבר
אחד : והיה כאשר־בא עליכם כל־ טו
הדבר הטוב אשר דבר יהוה אלהיכם
אליכם כן יביא יהוה עליכם את כל־
הדבר הרע עד־השמידו אותכם מעל
האדמה הטובה הזאת אשר נתן לכם
יהוה אלהיכם : בעברכם את־ברית
יהוה אלהיכם אשר צוה אתכם
והלכתם ועבדתם אלהים אחרים
והשתחויתם להם וחרה אף־יהוה
בכם ואבדתם מהרה מעל הארץ
הטובה אשר נתן לכם :
ויאסף

ותסתמרון לחדא לנפשתיכון
למרחם ית יי אלהכון : ארי אם מיתב
תתובון ותדבקון בשאר עממיא
האילין די אשתארו האילין עמכון
ותתחתנון בהון ותתערבון בהון
ואינון יתערבון בכון : מדע תדעון
ארי לא יוסיף מימרא דיי אלהכון
לתרכא ית עממיא האילין מן
קדמיכון ויהון לכון לתביר ולתקלא
ולסיען נטלן זיין לקבליכון ולמשירין
מקפנכון עד דתיבדון מעל ארעא
טבתא הדא דיהב לכון יי אלהכון :
והא אנא אזיל יומא דין באורח כל
ארעא ותדעון בכל לבכון ובכל
נפשכון ארי לא בטיל פתגמא חדא
מכל פתגמיא תקניא די מליל יי
אלהכון עליכון כולהון אתקימו לכון
לא בטיל מנכון פתגמא חדא : ויהי
כמא דאתקיימו עליכון כל פתגמיא
תקניא די מליל יי אלהכון עליכון כן
ייתי יי עליכון ית כל פתגמיא בישיא
עד דישיציי יתכון מעל ארעא טבתא
הדא די יהב לכון יי אלהכון :
במיעברכון ית קימא דיי אלהכון
דפקיד יתכון ותהכון ותפלחון
לטעות עממיא ותסגדון להון ויתקיף
רוגזא דיי בכון ותיבדון בפריע מעל
ארעא טבתא דיהב לכון :
וכנש

ונשמרתם ה' בקריא' וסימ' בסדר ואתחנן : והנה אנכי ה' וסימן נמסר בסדר ויצא : בעברכם ב' דסמיכי וסימן והיה בעברכם את ברית יי' :

כלי יקר

אחד תגרום שתשובו שנית ואם כי הדבקות בגוים יתר הפלטה מעט מזער יועיל לגוי' מאד לא מאהבת הגוים אלא כדי להעבים את יש' וזהו אומר בתחילה ביתר הגוים לשון יתר פליטה ולשון שאת' בבחירתכ' הותרת' אותם ואח"כ יכפרו בטובתכם לחשוב שבכחם ירשו ארץ וזרועם הושיעה למו על שיחשבו שנשארים הם השאר ר"ל נשארי' בעל כרחכם ולא נותרים כמו שהו' האמת :

ידוע תדעו כו' כפל ידוע תדעו רצה לומר להם כבר הוא ידוע על פי משה ע"ה בתורה שאמר והיה אשר תותירו מהם לשיכים בעיניכם ולצנינים בצדכם שעל זה אמר ידוע על ידיעה קודמה ופרש"י ז"ל בחומש פ' מסעי שיכיר לשון יתידות המנקרות עיניכם ולצנינים לשון מוסכת קוצים הסובבה אתכם לסגור ולכלוא אתכם מאין יוצא ובא והרא"בע פי' שיכים מגזירת הסר משוכתו הנני סך וכו' ולצנינים לשון קוצים חדים כמו צני' פחים ע"כ וכעת תדעו דבר מחוד' הוא כי לא יוסיף ה' אלהיכם להוריש כי לצנים הוא ילין ובדרך שאדם רוצה לילך בה מוליכין אותו והיה לכם לפח ולמוקש דהיינו לפח קל בתחיל' להחטיא אתכם בדבר קל ואח"כ ולמוקש שתעבדו' ותשתחוו להם וזה יגרום לכם עונש קל בתחיל' דהיינו ולשוטט בצידכ' שהצדדין והם הארצות הסמוכו' לספר בתחילה ישוטטו באותם הצדדין לבד כי לא תחזקנה ידיהם לבא אל הארצו' שבאמצע כי אם בצדדי' לבד ובהכנא ואח"כ יהיו לצנינים בעיניכ' שיבואו מחנות מחנות בגלוי' ומגיעים בעיניכ' בפרהסי' ולא בהחבא כי הפח יגרום לשוטט בצידכם ואם לא תשובו יהיו לכם למוקש ויגרמו לצניני' בעיניכ' עד אבדכם וכו' שישארו הם ותצאו אתם כיון שלא הוצאתם אותם כל זה בכלל תיבת תדע שהיה ידיעה מחודשת נוספת על הראשונה שבכלל בתיבת ידוע · ומ"ש ולשוטט עיין פי' רש"י ז"ל ואם כפרש לשוטט כמו שכתב הרד"ק ז"ל שהוא לשון שוט לסוס ג"כ יתיישב הכתוב כך בתחילה ייסר אתכם בשוטי' לשוטט בצדיכם במלקות ורצועה המכה בצדדי האדם ועל כתפו אבל אח"כ ייסרו אתכם בעקרבים ולצנינים בעיניכם כדפירש רש"י או כהרא"בע כנזכר שפירשו לשון קוצים כמו צנים פחים :

והנה אנכי הולך היום בדרך כל הארץ מהרי"א ז"ל כת' יאמר הנני זקן וידעתי שלא אחיה כ"כ עד שאראה כל העתיד לבא בזה אבל בדרך הקש רואה אני כי כמו שנתקיימו כל הייעודי' הטובים אשר יעד הוא ית' שלא נפל דבר א' ככה יביא עליהם כל הדברים הרעים כי ההתמדה בדברים יורה על ההשגחה כי המקרה לא יתמיד וכמו שההתמדה בדברים הטובים שהתמידו לכם והורו על ההשגחה ככה יורו הדברים בבואם בהתמדה בהתקיים היעוד שבא בהם ע"כ ולי נראה שהכתוב הזה נתן טעם לתוכחתו זו שישראל השואל מה היום מימים ומשיב ואומר והנה אנכי הולך היום בדרך כל הארץ שנכון להוכיח אתכם ביום הזה משתי בחינות האחת מהבחינה שאחז"ל בלא יאות להוכיח כי אם סמוך למיתה כדי שלא יבוש ממנו כל שעה כמו שמצינו במשה שהוכיחן לישרא' סמוך למיתתו וכן דוד לשלמה בנו כדכתיב ויקרבו ימי דוד למות ויצו את שלמה בנו לאמר וזו היא תיבת לאמר לדורות שלא יאות להוכיח אלא סמוך למיתה לקריבת ימים והטעם השני לפי שבהיותו בחיים ידע שלא ימרו את פי ה' אך אחרי מיתתו שלא היה להם מי שיבוש כ"כ ממנו לכך הוכיחם סמוך למיתתו וכל זה בכלל או' והנה אנכי הולך בדר' כל הארץ שאם לא עכשיו אימתי וצרי' להוכיח' כדי להשאיר אחריו ברכה ואמר וידעת' בכל לבבכם אמר כי דבר ה' יש לו סגולה שהו' מעצמו נעש' ומתקיי' והטע' שכיון שבדבר ה' שמים נעשו ממיל' ג"כ כל דברי שידב' הוא נעש' בהכרח מאליו ועד"ז פירשתי בכלי חמדה פסוק ההו' אמר וגו' ר"ל ההוא אמר והותה אמירה לא תעשה מיד ע"י האמיר' עצמה זה נמנע כי האמירה שהומר הוא ית' עושה מעשה מיד ולזה לא יתכן שידבר ולא יקימנה כיון שהוא נעשה ומתקיים מאליו באופן שהדבר הטוב נעשה מאליו ז"ש כי לא נפל דבר הכל באו לכם ר"ל הם באו מעצמם ולא הוצרך הש"י לבביאם אלא הם באו מעצמם ונעשו ונתקיים והוסי' ואמ' לא נפל ממנו דבר א' שהוא מאמר מיותר גם תיבת ממנו מיותרת אבל הוסיף לומר שמלבד שלא נפל דבר מכל הדברים הטובים שכולם באו היה עדיין אפשר לומר שבדבר מהם יחסר בו בדבר ההוא חלק מה ממנו ודבר פרטיי בו לזה אמר לא נפל ממנו מהדבר הנז' אפי' דבר א' פרטיי בו וחלק קטן בו אלא באו כל הדברים וכל דבר ודבר בא בשלימות שלא נפל ממנו דבר כל דהו ז"ש לא נפל ממנו שתיבת ממנו חוזרת אל הש"ת הנזכר בכל הדבר הטוב אשר דבר ה' יאמר שכל הדברים טובים הכל באו לכם עם היות שאתם לא הייתם כ"כ כדאים לשיתקיימו יחד כולם עכ"ז לא נפל ממנו דבר א' ר"ל ממנו ית' ובטובו הוא שלא נפל דבר אחד ולא מכם נמשך שלא נפל כי לא בצלקתך וביושר לבבך וכו' ככתוב בתורה :

והיה כאשר בא וכו' ר"ל כאשר בא מאליו הדבר הטוב כן יביא ה' וכו' שהדבר הרע לא יבא מאליו אבל צריך שיביאהו ה' כדי שיביאנו באופן כלות שתוכלו שאתו ז"ש כן יביא ה' עליכ' כי כמו שמתאמת אמיתו ית' בהבאת הטוב כן מתאמת ע"י הבאת הפורענות וכמו שאח"ל גבי אני ה' הנא' גבי הבטחה נאמן לשלם שכר טוב למתהלכים לפניו כשהוא אמור אבל פורענות נאמן ליפרע כיוצא בזה הוא מ"ש הפסוק וישקוד ה' על הרעה ויביאה עלינו כי חנון ורחום הוא שלהיותו חנון ורחום לא עשה' הדברים פתאם בזעף כי אם שקד שקידה ועיון היאך להביאה באופן שנוכל שאתו ויביאה עלינו הוא בעצמו מאהבה עזה כי חנון ורחום הוא לכך לא מסרנו ביד זולתו לא הוא הביאו כי חנון ורחו' הוא ואמר כאשר בא וכו' כל הדבר הטוב בלשון יחיד ולמעלה נאמר כל הדברי' הטובי' בלשון רבים כיון בזה אל מה שפירשנו בפסוק הקודם במ"ש לא נפל ממנו דבר א' שהוא על חלק פרטי שבו בדבר הטוב שכולו בשלימות בא אשר לעומת זה מקיש בפסוק הזה הקש מוחלט אין הקש למחצה אבל כך הוא שכאשר בא עליכם כל הדבר הטוב ר"ל כולו בכל חלקיו שלא נפל ממנו דבר אחד כך יביא ה' עליכם כל הדבר הרע כולו יחדיו בלי חסרון חלק ממנו והנה היה מרחתי ה' שלא הקיש כי אם מכל הדבר הטוב אל כל הדבר הרע לבד מדבר לדבר שאין בכלל זה היום כל הדברים הרעים הרבים כמו שנתקיימו הדברים טובים כולם והנה גם הלא כיון בזה להורות היכולת האלהי שבהתקיים דבר אחד כולו בכל חלקיו יספיק עד השמידו אותכם מעל פני האדמה הטובה ונוכיח כן ממה שבא בתורה בתוכחות שבפרשת תבא בכל חלק וחלק מהתוכחות ישלחה' וכו' עד השמדך ועד אבדך ובסמוך עד אבדך עד השמדך כאילו רוצה לומר כל חלק וחלק שבקללות מספיק הוא להשמיד ולאבד ואמר אותכם דהי"לל אתכם הנה הוא ע"ד מה שאחז"ל בפסוק אותי ואתכם כך נפרש כאן כי הרע המגיע לכם כאילו הוא מגיע אלי יען כי אני ה' דבר המנהיג אתכם ז"ש אותכם כעין דרשת חז"ל אותי ואתכם :

בעברכם את ברית ה' צריך להבין שכבר הודיע שיביא ה' הפורענות עד השמידו אותם מעל האדמה א"כ מה צורך השנות הדבר הזה פעמים לומר וחרה אף ה' בכם ואבדתם מהרה וכו' ועוד כי בכתוב הקודם לא אמר מהרה אלא עד השמידו אותכם מעל האדמה וכאן הוא אומר מהרה באופן שהשני כתובים מכחישים זה את זה ולא די זה אלא שהכתוב הראשון מכחיש הכתוב בתורה שאמר ואבדתם מהרה מעל הארץ כו' גם צריך לדקדק שבכתו' הראשון הוא אומר מעל האדמה וכאן הוא אומר מעל הארץ הטובה למעלה אמר אשר נתן לכם ה' אלהיכם וכאן הוא אומר אשר נתן לכם : ונראה לומר כי הפסו' הזה צריך להפסיקו בסכינא חריפ' שאו' בעברכם את ברית ה' אלהיכם דהיינו ביטול המצות הבאו' בתורה היא ברית ה' הנה העבר' הברית הזו היא שגרמה לכם כל הפורענות הנזכר בפסוק הקודם שאמר כן יביא ה' עליכם וכו' אימתי בעברכם את ברית ה' אלהיכם אשר צוה אתכם וכן מורה הסגולתא שבתיבת אתכם אמנם אם הלך תלכו אחרי אלי"ם אחרים אז יגדל הפורענות וז"ש והלכתם ועבדתם אלי"ם אחרי' היא חלוקה בפני עצמה ועליה יעד לחרות אף ה' שהיא פורענות יתירה שלכך יבא לכם האבדן מהר מעל הארץ הטובה מה שלא ייעד במהירות בפסוק הקודם שכיון שעדיין מודים באלהותו יתברך יאריך אפו עליהם לבלתי הביא מהרה האבדן ולזה כיון הפסוק שבפסוק הקודם שמדבר בהעברת הברי' ביטול תורה ומצות אבל עדיין לא עבדו ע"א אז נאמר אשר נתן לכם ה' אלהיכם שעדיין אתם מודים בו שהוא אלהיכם אמנם בפ' הזה אחר שהזכיר והלכתם ועבדתם אלי"ם אחרים וחרה אף ה' וכו' אז כתיב אשר נתן לכם לבד שכיון שאין מודים באלהותו ית' לכך לא כתב כאן אשר נתן לכם ה' אלהיכ' בחלוקה זו שהלכו ועבדו אלי"ם אחרים והסכים בזה אל מה שכתוב בתורה וסרתם ועבדתם אלי"ם אחרים וכו' וחרה אף ה' כו' ואבדתם מהרה שלא יעדה באבדן מהרה כי אם כשיסורו ויעבדו אלהים אחרים ולפי זה היה ראוי שיאמר הכתוב ואם תלכו ותעבדו אלהים אחרים והשתחויתם להם וחרה כו' כיון שהיא חלוקה בפני עצמה אכן להיות עבירה גוררת עביר' ובפרט ביטול תורה והעברת ברית ה' אלהיהם שבודאי הגמור זה יביאהם לידי עבירה ע"א ולכך כתיב והלכתם ועבדתם וכו' כאילו הוא נמשך מהקודם כי זה סמוך ותכף לזה :

ויאסוף יהושע את כל שבטי ישראל שכמה מהרי"א ז"ל הקשה מה רצה יהושע אחר שדבר הדברים הראשונים לכל ישראל ולראשיו ולזקניו ולשפטיו ולשטריו והיה בהם מה שיספיק מהציווי והאזהרה וההתראה אם כן למה הוסיף שנית לאסוף אותם שנית ולמה לא אמר כל בפעם א' והמפרשים אמרו אולי על פי הדבר עשאו אבל לא נזכר בכתו' ולכן אין ראוי שנאמין שבאו עליו ציווי אלהי והשיב שאחרי שדבר כל הדברים הקודמין לפי שהעם לא השיבוהו דבר עליו לא נתקררה דעתו ולכן רצה להביא אותם בתוכחת שנית כדי לשאול מהם שאלות באופן שמפאת ההכרח יצטרכו להשיב כאשר עם לבבם ויעשו עליו חוזק ובריח וקיום גדול ע"כ תורף דבריו ועדיין קושייתו במקומה עומדת היא : ואני אומר שלהיות העניינים האלה שני עניינים לכך עשה אותם בשני פעמים הראשון עניינו כולו על איבוד יתר הגוים ההם הנשארים ואעפ"י שהוא חלק פרטי ומצוה מהמצות שבתורה רצה לעשותו ראש פנה להיות דבר גדול הערך כי אם יותירו מהגוי' יהיו להם לפוקה ולמכשול עד שיכפרו ביי' ועבודתו לעבוד אלילים והנה כל דברי יהושע בענין הראשון מיוסדים על זה הדרוש שפתח ואמר אתם ראיתם כו' ראו הפלתי כו' ויי' אלהיכם הוא יהדפ' מפניכם כו' ואעפ"י שבא בין הדבקים פסוק וחזקתם לשמור ולעשות את כל הכתוב בספר תורת משה לבלתי סור ימין ושמאל לא שהדרוש ההוא מיוסד על ענין קיום המצות והתורה שהרי אינגו כי אם בדרוש אבדן יתר הגוים כמו שהוכחנו אלא שמזכיר מומר מצוה זו שכל גופי תורה תלויין בה על שבהתחזקתם בדבר הזה של ביטול יתר הגוים ועקירתם מן הארץ הרי הוא הכנה לשמור ולעשו' את כל הכתוב בספר תורת משה לבלתי סור ימין ושמאל כיון שיוס' המכשול המחטיאים את ישראל והיינו דסמיך ליה לבלתי בא בגוים וכו' דהא בהא תליא וכל הכתוב סובבים על זה כי גם אומרו בעברכם את ברית ה' כו' והלכתם כו' הכל תולדת מהביא מהמחטיאים כאמור והענין ההו' מספיק באסיפת וקריאת ישראל וזקניו וראשיו ושופטיו אמנם כאן באסיפה זו השנית הוסיף ואמר כל שבטי וכו' רצה יהושע לעשות דרוש בפני עצמו על ענין קיום התורה והמצות באסיפת עם הקטנים עם הגדולים

מנחת קטנה

את כל הכתוב בספר תורת משה וגו' לבלתי בוא בגוים האלה ואולא תזכירו ולא תשביעו וגו' ואם כה תעשו שתדבקו בה' ותגרשו האומו' גם ה' יתן לכם כח ויורש ה' מפניכם גוים גדולים וגו' וזה מדה כנגד מדה יען שאתם תגמת פניכם לגרשם לכ"ש לעבוד את ה' ולבעו' הרע מקרבכם ה' יגמור בעדכם שתכבשו כולם ולא יעמוד איש בפניכם וזה שלא כדרך הטבע שיקויים בכם היעוד הגדול שבתורה איש אחד מכם ירדף אלף ואמר מכם אפי' שאלם שבכם ואם שבכל באומרו איש אחד והיה די לומר אחד מכם עם ת"ל איש אלא לומר לך עם שאיש לרדוף אלף הוא מגד היותו אחד ואין זכותו גדול כ"כ כי אין תורתו נכתב בספר זכרון משא"כ אלו היו שנים שזכותם נכתב בספר זכרון היו נסים רבים ואל תתמה אל הדבר כי ה' אלהיכם הוא הנלחם ולפניו כולם שוים כאיש אחד וכבר הבטיח לך זה בתורה ומה שהוא עושה הוא קיום היעוד וזה שאמר כאשר דבר לכם · כי אם שוב תשובו וגו' אע"פי שהתורה כדרשת מכלל הן לאו וכו' מ"מ פרט הדבר לאיזה ולירום ואמר השיפון בפירוש ופרש היעוד הרע שבתורה בעברם על המצוה והסיבה לכל הוא אם תדבקו ביתר הגוים האלה כלומר אל תחשבו בלבבכם כיון שהם מוכלכוי' תחת ידכם לא ירימו ראש נגדיכם ולהחטיאכם אחר הכל אשר לא יועיל רק שמתה תמשול בו לקרבו אל עבודת ה' תדעו כי לא כן הוא כי אע"פי שיאמר לעבוד ה' ולהיות בישראל אין זה כי אם לפנים ועשה זה למען שתתחתן בו בהיותך בכור שישראל הוא עם ה' הוא עובד אמנם שבע תועבות בלבו להחטיאך עכ"כ כיון שנאחם בהם והם בכם שוב אין תיקון כי ישירו את בנך מאחרי וזה יהי' גרמא בנזקן שתאבדו מעל האדמה הטובה הזאת וגו' והטעם שלא הוכחתי אתכם עד היום הוא מפני שעכשיו הגיע הזמן שהנני הולך בדרך כל הארץ ואם לא עכשיו אימתי וגם בן הוא הנהוג מבמה טעמי' שאין מוכיחין אלא סמוך למות' וגם הייתי ממתין לכם עד בוא לכם כל הטובה אשר דבר ה' לכם כדי שלא יהי' לכם שלי תרעומו' שלא בא לכם ע"י כל הטוב אשר דבר דבר אמנם עכשיו שלא נפל דבר אחד מכל דבריו הטוב הנני באתי בתוכחת מגולה ולהודיע לכם כמה טובות תאבדו על ידי שתשובו מאחרי ה' ולא עוד אלא יותר גרוע מזה שכמה צרות נערתם וכמה טירחות טרחתם עד בואכם אל המקום הזה אבל בעונש ואבדתם מהרה וגו' באופן שבפעם' אחד תאבדו טובות הרבה :

ויאסף

רלבג

עוד זכר אחר זה שכבר אסף יהושע כל שבטי ישראל שכמה והביאם שם בברית יי' בשקיימו וקבלו עליהם שבית לעבוד את יי' והנה עשה זה יהושע להוסיף להם אזהרה שלא יעבדו אלהים אחרים כי נגלה לו מצד הנבואה כי סופם ללקות בזה והנה יוסיף זה להם החוזק מהמשך אחר העון הזה כי הם בעצמם קבלו עליהם זה לפני השופטים ולולי זה לא היה צריך לזה כי במה שנקשרו ישר' במעמד הר סיני נקשרו אלו הבאים אחריהם והנה זכר להם זה הנביא מה שאמר שהפליא חסדו השם יתעלה לנו והוא כי מתחלה היו כל אבותינו עובדי ע"ז והיה מושבם בעבר הנהר והש"י לקח משם אברה' אבינו והביאו לארץ כנען להיות הארץ ההיא כנחלת כדי שיהיה זרעו יותר שלם והנה זכר כי הוליך אותו בכל ארץ כנען כי המקומות רבי' מהנה היו ובכלם באו אלו הנבואה להורות על שלמות הארץ ההיא למי שהו' מוכן אל השלמות והנה זכר שנתן לו את יצחק ולא הזכי' שאר הבנים כי ביצחק לבדו יקרא לו זרע ואולם ביצחק זכר שנתן לו את יעקב ואת עשו ולא נמנע מלהזכיר עשו לפי שהיה לו צורך להזכ' כי נתן לו את הר שעיר לירושה ונמנעו ישרא' מלהלחם עמו עליה כמו שנזכר בתורה ואולם מבני אברה' לא היה אחד שהזהרתנו התורה מלהלחם עמם וזכר שיעק' ובניו ירדו מצרי' והוציאם משם הש"י ע"י משה ואהרן כאשר הרבה להכות את מצרים ואחר זה רדפו עליהם ורדפו אחריה' המצרי' בחיל גדול ברכב ובפרשי' והשיגו אותם חונים על הים עד שלא יכלו לברוח מהם והפלי' השם ית' חסדו עמהם ושם ענן חשך אחד בין ישר' ובין מצרי' וסבב שטבעו המצרי' בים באופן שנזכר בתור' והנה עיני קצת הדור ההו' היו רואו' בזמן ההו' אלו האותו' והמופתי' אשר עשה הש"י במצרי' ואח' זה ישבו במדבר ימי' רבי' בסבת המרגלים:

ואחר

יהושע כד

כד

ב' דקדוקים שפטים לשוטרים

א וַיֶּאֱסֹף יְהוֹשֻׁעַ אֶת־כָּל־שִׁבְטֵי יִשְׂרָאֵל
שְׁכֶמָה וַיִּקְרָא לְזִקְנֵי יִשְׂרָאֵל וּלְרָאשָׁיו
וּלְשֹׁפְטָיו וּלְשֹׁטְרָיו וַיִּתְיַצְּבוּ לִפְנֵי
הָאֱלֹהִים: וַיֹּאמֶר
יְהוֹשֻׁעַ אֶל־כָּל־הָעָם כֹּה־אָמַר יְהוָה
אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל בְּעֵבֶר הַנָּהָר יָשְׁבוּ
אֲבוֹתֵיכֶם מֵעוֹלָם תֶּרַח אֲבִי אַבְרָהָם
וַאֲבִי נָחוֹר וַיַּעַבְדוּ אֱלֹהִים אֲחֵרִים:
וָאֶקַּח אֶת־אֲבִיכֶם אֶת־
אַבְרָהָם מֵעֵבֶר הַנָּהָר וָאוֹלֵךְ אוֹתוֹ
בְּכָל־אֶרֶץ כְּנָעַן וָאַרְבֶּ אֶת־זַרְעוֹ
וָאֶתֶּן־לוֹ אֶת־יִצְחָק: וָאֶתֵּן לְיִצְחָק
אֶת־יַעֲקֹב וְאֶת־עֵשָׂו וָאֶתֵּן לְעֵשָׂו אֶת־
הַר שֵׂעִיר לָרֶשֶׁת אוֹתוֹ וְיַעֲקֹב
ה וּבָנָיו יָרְדוּ מִצְרָיִם: וָאֶשְׁלַח אֶת־
מֹשֶׁה וְאֶת־אַהֲרֹן וָאֶגֹּף אֶת־מִצְרַיִם
כַּאֲשֶׁר עָשִׂיתִי בְּקִרְבּוֹ וְאַחַר הוֹצֵאתִי
אֶתְכֶם: וָאוֹצִיא אֶת־אֲבוֹתֵיכֶם
מִמִּצְרַיִם וַתָּבֹאוּ הַיָּמָּה וַיִּרְדְּפוּ
מִצְרַיִם אַחֲרֵי אֲבוֹתֵיכֶם בְּרֶכֶב
וּבְפָרָשִׁים

וּכְנַשׁ יְהוֹשֻׁעַ יָת כָּל שִׁבְטַיָּא דְיִשְׂרָאֵל
לִשְׁכֶם וּקְרָא לְסָבֵי יִשְׂרָאֵל וּלְרֵישׁוֹהִי
וּלְדַיָּינוֹהִי וּלְסַרְכוֹהִי וְאִתְעַתַּדוּ קֳדָם
יְיָ: וַאֲמַר יְהוֹשֻׁעַ לְכָל עַמָּא כִּדְנַן
אֲמַר יְיָ אֱלָהָא דְיִשְׂרָאֵל בְּעֵבֶר פְּרָת
יְתִיבוּ אֲבָהַתְכוֹן מֵעַלְמָא תֶּרַח אֲבוּהִי
דְאַבְרָהָם וַאֲבוּהִי דְנָחוֹר וּפְלַחוּ
לְטַעֲוַת עַמְמַיָּא: וְדַבָּרִית יָת אֲבוּכוֹן
יָת אַבְרָהָם מֵעֵבַר פְּרָת וְאוֹבֵילִית
יָתֵיהּ בְּכָל אַרְעָא דִכְנַעַן וְאַסְגֵּיתִי יָת
בְּנוֹהִי וִיהָבִית לֵיהּ יָת יִצְחָק: וִיהָבִית
לְיִצְחָק יָת יַעֲקֹב וְיָת עֵשָׂו וִיהָבִית
לְעֵשָׂו יָת טוּרָא דְשֵׂעִיר לְמֵירַת יָתֵיהּ
וְיַעֲקֹב וּבְנוֹהִי נְחַתוּ לְמִצְרָיִם:
וְשַׁלְחִית יָת מֹשֶׁה וְיָת אַהֲרֹן וּמְחֵית
יָת מִצְרָאֵי כְּמָא דַעֲבָדִית בֵּינֵיהוֹן
וּבָתַר כֵּן אַפֵּקִית יָתְכוֹן: וְאַפֵּקִית
יָת אֲבָהַתְכוֹן מִמִּצְרַיִם וַאֲתֵיתוֹן
לְיַמָּא וּרְדָפוּ מִצְרָאֵי בָּתַר אֲבָהַתְכוֹן
בִּרְתִיכִין וּבְפָרָשִׁין

ויתיצבו ה' בקריאה וסימן נמסר בסדר וישמע יתרו ובסדר וילך: ואולך ד' בקריאה וסימן ואולך אתכ' קוממיות ואולך אתכם ארבעים שנה במדבר · ואולך אותו בכל ארץ כנען · ואולך אתכם במדבר ארבעים שנה לרשת · ונמסר גם בסדר בחקתי: ירדו מצרים ירידה מצרים ד' בליש' בקריא' וסי' ויקומו וירדו מצרים ויעמדו · ויעקב ובניו ירדו מצרים · ההלכי' לרדת מצרי' · הוי הירדי' מצרים לעזרה: ונמסר גם בסדר תבא: הימה ו' בספרא וסי' ויצא הגבול הימה · מתפוח ירד הגבול · וירד הגבול נחל קנה · ופגע בכרמל הימה · מחבל אכזיבה · ואוציא את אבותיכ' ממצרי' ותבאו הימה:

רדק

ויאסף יהושע · פעם אחרת כי הנה כתב למעלה ויקרא יהושע לכל ישראל אלא אסף אותם פעם אחרת והוכיחם פעם ושתים כדי שיהיו נזהרים לשמור התורה: ויתיצבו לפני האלהים · נראה שהביאו ארון האלהים שם כדי לכרות הברית לפני הארון כמו שאמר ויכתב יהושע בספר תורת אלהים נראה כי שם היה הארון שבו ספר התור' ואספם יהושע שכם ולא שילה שהיה הארון שם אולי על פי הדבר עשה זה שיכרת' הברית בשכם כי בו נתעכב אברהם אבינו תחלה כשנכנס לארץ כמו שכתוב ויעבר אברם בארץ עד מקום שכם ועוד כי שם נעשה נס גדול ליעקב אבינו ושיזכרו אותו וידבקו ביי' לבדו ועוד כי תחלת הנחלה אשר הי' ליעקב בארץ ישראל בשכם היה שקנה חלקת השדה מיד בני חמור אבי שכם ושם אמר להם יהושע הסירו אלהי הנכר אשר בקרבכם כמו שאמ' יעקב לבניו בשכם הסירו את אלהי הנכר אשר בתוככם: וארב · כתיב בלא ה"א וקרי וארבה בה"א ושניהם שוים בדרך הדקדוק ויש בו דרש כי הכתוב הוא לשון ריב ומסה כלומר הרבה נסיונו' נסיתיו ועמד בכלם: ואתן לו את יצחק · ולא זכר את ישמעאל כי בן אמה היה ועוד שאמר לו גרש את האמ' הזאת ואת בנה: כאשר עשיתי בקרבו · הנגף שנגפתי אותם לא היה בפעם אחד אלא במכות רבות כאשר עשיתי המכות בקרבו: ותבאו הימה · כנגד אותם זקני' שעברו ים סוף וכן ותראנה עיניכם כנגד אותם זקנים שהיו עדיין בחיים:

ויבא

מנחה קטנה

ויאסף יהושע וגו' ויקרא לזקני ישראל וגו' לפי שזקני ישראל כבר היו אסופי' אצלו כדכתי' למעלה אמר לשון קריאה כמי שקורא לשפוך אצלו · וכוונת דבריו להראות' שמלבד הטבועה אשר קבלנו עלינו בשיני הדין נותן על פי החסדים שעשה אלקי' עמנו שעול ועל עתה לשמור מצותיו ולקיים חוקיו ומשפטיו · גם הראה אלהות אלהי העמים ושכל שניניהם הכל וריק והזכיר להם ג' מיני עבודת ע"א שנהם נכלל כל ענין הכליהם · הא' עבודת עבר הנהר קודם ביאת אברה' · והשני' עבודת מצרים שבה גלו ישראל · והג' עבודת מלכי כנען שהיו עובדים מינים רבים · והנה כל עוד שלא ראו ישראל אלא'והכנעת כל אלו במינים עם"א עדיין לא היתה בחירתם שלימה לפי שלא ישפוט השכל משפט אמיתי בבחירת חלוקה מחלוקי' הענין אשר בה שופט עד שיבואו לפניו כל החלוקות . ואז יוכל לבחור הטוב והמובח'שבהם ובחירתו אמיתי ומיוחי ואין לנטות ממנו · וכן כל עוד שלא ראו ישראל אלהות כל מיני ע"ז שבעולם עדיין לא יהי' עבודת' ובחירתם שלימה ומיוחית אמנם עתה שראו גם אלהי כנען וכלם כאין נגדו יתברך הנה בחירתם לעבוד ה' יהיה משפט מיוחי מהשכל ומוכרח מבאמת לא מהסכומם לבד ואם יתחבר לזה ראיית יכלתו ית' וחסדיו אשר עשה עמהם באותות . ומסות ומופתים כפלאי' אשר הפליא לעשות עמהם יהי' החיוב יותר שלם ולזה אמרו ז"ל על מה שאמר יתרו עתה ידעתי כי גדול ה' וגו' אלו אדם אחר אמרו היו שוחקי' עליו משא"כ יתרו לא הניח ע"ז שלא עבדה · וע"כ אחר שכבשו ישראל כל מלכי כנען ואלהם וגוזו ראו שאין ממש בשום אלהי כנען אמר להם יהושע עתה בחרו לכם למי תעבודו כי עתה בחירתכם שלימה ואמיתי ומיוחי ולזה אשר להם כל הכתוב כאן והתחיל מאלהי עבר הנהר והשלי' באלהי כנען להורות שבשום ראו כי אין ממש בכולם ואפס ותוהו נחשבו · והנה ספר כל הנעשה להם עד היום שבכולם היו נסים ואין פעולת הטבע הועיל להם כולם רק הכל בנס והתחיל מתרח אבי אברהם כי מאז שהיה אברהם בעולם בקשו להמיתו והקב"ה הצילו דרך נס כמו מאור כשדים ובלקיח'שרה פעמי' ובמלחמ' המלכים ואמר ואקח כי הוא לקחו והצילו' ואתן לו את יצחק דרך נס כי שרה אמנו עקרה היתה וזה היה לו ע"י שהלך בארץ כנען כמא"ז כאן אי אתה זוכה לבנים שם לתחת המזל ומולו הי' שאינו מוליד וע"י שהלך לארץ ישראל יצא מתחת המזל והוליד · ואתן ליצחק וגו' גם זה דרך נס כי גם רבקה עקרה היתה ועוד נס שני שנתתי לו את יעקב ואת עשו בכרם אחד כדי שיאחב עשו כל הזוהמא מדם נדות וישאר יעקב זך ונקי להוצא ממנו מטה שלימה בלי פסולת · ויעקב ובניו ירדו מצרים גם בזה הפליא חסדו כמא"ז ראוי הי' יעקב לירד בשלשלאות של ברזל וכו' והקדים יעקב לעשו אע"פ שעשו יצא ראשון ולו משפט הבכורה ע"מ קראתי לו בני בכורי ישראל וכמה נסים נעשו לו שניצל מיד עשו ולבן ומרודפי האומות כשהרגו אנשי שכם כדאי' במדרש:

ואשלח

כלי יקר

בגדולים וכל שבטי ישראל ועשה זה בשכם להיות קרוב אל עירו תמנת חרס גם להיות המקום אשר שם הר גריזים והר עיבל שבא הציווי האלהי בתורה לעשות שם ... בעברכם את הירדן וכו' וכן עשה יהושע מאז תכף בו ביום לכניסתם ... שזכרנו לעיל במקומו וזו שנית ראה לעשות במקום ההוא הסיפה זו שנית לחיזוק קיום בדת וז"ש ויתיצבו לפני האלי"ם להיות כי המקום ההוא מוכן להגלות שם השי"ת שהרי כשנכנסו לארץ בו ביום עמדו על הברכה על הר גריזי' ועל הקללה על הר עיבל ולכך נאמר לפני האלי"ם כי בנכנופייא כזו ומקום מוכן גלוי שכינה יש בו אמנם מהרי"א ז"ל כתב זה לשונו ונראה שהביאו ארון אלי"ם בשכם כדי לכרות הברית לפניו והנה רצה לעשות זה בשכם לפי שבמקום ההוא אמר יעקב לבניו הסירו את אלהי הנכר אשר בתוככם לפיכך רצה יהושע לומר במקום ההוא דברים דומים להם ע"כ:

ויאמר יהושע כו' כתב מהרי"א יהושע הזכיר ראשונה החסד היותר גדול והוא שהבדילנו מן הטועי' ולמד אותנו האמונות האמיתיות הנכונות וזהו בעבר הנה' ישבו אבותיכם ויעבדו אלי"ם אחרים ועם היותם עובדים ע"א האל ית' לקח את אביכם את אברהם ואולך אותו בכל ארץ כנען מקו' קדוש ומוכן לנבואה ושלימות ולכן הוליכו בכל ארץ כנען ע"כ אמנם צריך לדקדק במ"ש ויאמר יהושע אל כל וכו' כי מספיק שיאמר ויאמר אליהם יהושע וכו' ועם כל השבטים וזקני' ושופט' ושוטרים הנזכרים ידבר א"כ אל כל העם מיותר וגם נבין אומרו כה אמר ה' אלהי ישרא' כה אמר ה' מספיק אכן אפשר שלהיות הקיבוץ הזה גדול מאד לעברם בברית ה' ובאלהו כולם נקבצו מחוט' עצים עד שואב מים ואפי' ערב רב שעלה אתם אשר לעומת זה הוא אומר ויאמר יהושע אל כל העם יחדיו כאמור ואפי' הערב רב ואמר כה אמר ה' אלהי ישראל כי עליהם לבדם יצדק אומרו בעבר הנהר ישבו אבותכם כי לא אבות הערב רב הם או אפשר שאומר כה אמר ה' אלהי ישרא' אשר הוא יתברך מתפאר בהיותו אלהיכם כן ראוי שאתם ג"כ תחזיקו בעבודתו אמנם המאמר הזה כללי הוא ג"כ אל הערב רב ואעפ"י שיאמר בעבר הנהר ישבו אבותיכם וכו' ואקח את אביכם כי אברהם אביהם של גרים הוא נחשב ואל זה כיון באומרו ויאמר יהושע אל כל העם שגם אל כלל העם ואל ערב רב אליהם תטוף מילתו ואמריו במה שיאמר אלהי אבותיכם כי גם אביהם הוא נחשב כאמור · ומ"ש ויעבדו אלי"ם אחרים פשוטו של מקרא על כולם יחדיו על תרח ואברהם ונחור ואח"כ ואקח את אביכם וכו' או יאמר ויעבדו אלי"ם אחרים על תרח ונחור כי אברהם בן שלש שנים הכיר את בוראו ויורה על זה הפסוק באומרו תיבת מעולם נמשכת אל תיבת תרח בשופר הולך ובאומרו אבי פעמים אבי אברהם ואבי נחור גם באומרו אברהם ולא הי"ל אלא אבי אברם כי בעת ההיא אבר' היה ולא אברהם ע"ד מ"ש הכתוב אשר בחרת באברם שכשבחר בו היה אברם הרי שהכתו' קורא אותו כפי השם שהיה לו באותו זמן ואעפ"י שאח"כ נשתנה שמו דכיות' הכא היה לו לומר אבי אברם אלא ודאי כונת הכתוב לומר שלעולם הכיר תרח וירד לסוף דעת אברהם שאיננו עובד אי"ס אחרים כמוהו כבנו העיקרי נחור המאמין באמונתו ז"ש מעולם תרח היה אבי אברהם ולא אבי אבר' שידע שאיננו אב לארם אלא אב המון מאמינים בשי"ת ז"ש מעולם היה תרח אבי אברהם שלא נתחדש לו באברהם חידוש ולכך לא היה אבי אברם ונחור אבל היה אבי אברהם בבחינת ההולדה לבד ואבי נחור לבד שהרי היה אביו בכל מכל בהולדה ובאמונות כי ויעבדו תרח ונחור לבדם אלהים אחרים וכיון שרהו אומר לאביו לא ראיתיו ואת אחיו לא ידע ואקח את אביכם כיון הראיתיו טוב לבדו קרבתיו אלי:

ואקח את אביכם את אברהם קשה שהי"לל ואקח את אביכם אברהם ועוד אומרו בכל ארץ כנען מהו ענייננה דמספיק שיאמר ואולך אותו אל ארץ כנען · ונראה כי ידוע שתרח עקר דירתו בשביל אברהם ובא לחרן ואין ספק שהרח כשנצול אברהם מאור כשדים אולי נתן לבו לשוב וזו הועיל לו לזכות לעולם הבא בזכות אברהם עד שנ' לאברהם ואתה תבא אל אבותיך בשלום בשרו שיש לו חלק לעולם הבא ובזה אפשר שאמר ואקח את אביכם את אברהם שהרי תרח נלקח מאור כשדים וזהו ואקח את אביכם את אברהם דמשמע דאביכם לחוד ואברהם לחוד וכיון שתרח לא הניח מלעבוד ע"ז כי אם מחמת יראתו לכך נדחה תרח ונלקח אברהם לבדו מעבר הנהר והיה מהנס ופלא שהוליכו ה' בכל ארץ כנען עם היותם כופרי' ובלתי מאמינים באמונתו של אברהם עם כל זה ואולך אותו בכל ארץ כנען ואין פוצה פה ומצפצף ואף על פי שהדרך ממעט' פריה ורבי' כמו שאח"ז בפרש' לך לך על כן אמר ואולך אותו בכל ארץ כנען ולא מעטה ההליכה את הזרע אלא וארבה את זרעו זה ישמעאל וכתב והרב חסר ה"א לומר דבזרע ישמעאל הכתוב מדבר שעתי' הקב"ה לריב עמם וכדכתיב על פני כל אחיו נפל שיפול בנופלים זהו שאמר וארב את זרעו לשון מריבה שריב עם זרעו כדכתיב משא בערב וכו' ורש"י ז"ל כתב והרב חסר ה"א כמה מריבת ונסיונות נסיתי עמו עד שלא נתתי לו זרע עכ"ל ואחר כך לעת זקנת שרה ואתן לו את יצחק ולו דוחק ביחוד יותר מישמעאל ובמתנה אלהית בלי הכרה טבעות כי אברהם זקן ושרה זקנה חדל להיות לשרה אורח כנשים וזה נסתלקה קושית המפרשים שהקשו למה לא הזכיר את ישמעאל וכי תימא לפי שלא היה זרע כשר הרי שמזכיר את עשו עם היותו רשע גמור וישמעאל שב בתשובה · והרלב"ג תירץ כי אין ראוי להזכיר לא ישמעאל ולא עשו כי ביצחק הכשר יקרא לאברהם זרע לא בישמעאל ומה שהזכיר הכתוב את עשו היינו לפי שצריך להזכיר ואתן לעשו את הר שעיר לרשת אותו ויעקב ובניו וכו' וקרוב לזה כתב הרד"ק זה לשונו ולא זכר את ישמעאל כי בן אמה היה ועוד שנאמר לו גרש האמה הזאת ואת בנה ע"כ ומהרי"א ז"ל תירץ כי לא הזכיר כי אם הנולדים דרך נס וישמעאל בטבע נולד שהגר איננה עקרה אמנם בשרה ורבקה שהיו עקרו' הזכיר בניהם יצחק ויעקב ועשו:

ואתן ליצחק את יעקב וכו' כי דרך מתנה היו כי עקרים היו ואמר את יעקב תחילה ואחר כך את עשו לפי שיעקב היה טיפה ראשונה כמו שאח"זל משל לשפופרת וכו' ומה שאמרו ואתן לעשו את הר שעיר מהרי"א ז"ל כתב שהוא חסר שליש"ל שלעשו נתן את הר שעיר לרשת אותו ולא נתעסק הקב"ה עמו ללמדו תורה והאמונות לא כן ליעקב ובניו שירדו מצרים כדי שיהבר' להם כביכול האלהי בהוצאת' על ידי הרועים הנאמנים ויתן להם התורה האלהית עד כאן ולי נרא' פשוטו של מקרא ואתן לעשו את הר שעיר כדי לדחותו מעל ארץ הקדש אל הר שעיר הטמא אשר שעירים ירקדו שם ואמר לרשת אותו דמספיק שיאמר ואתן לעשו את הר שעיר ירושה אפשר שרמז העתיד שיעלו מושיעים בהר ציון לשפוט את הר עשו וירשוהו כמו שאמרו חז"ל כי לא אתן לך מארצו עד מדרך כף רגל עד שידרוך בו כף רגל המשיח וזהו שאמר כאן ואתן לעשו את הר שעיר לרשת אותו ואחר כך כלומר שיהיה ירושה לזרעו של יעקב ויעקב ובניו ירדו מצרים לפרוע השטר חוב של ועבדום ועינו אותם כדי שיזכו אחר כך בנחלת הארץ:

ואשלח את משה וכו' הגיד חסד יציא' מצרים שעם היו' ששלח את משה ואת אהרן אף על פי כן לא הועיל עד שנגפם ה' במגפת מכת בכורות וזהו שאמר ואגוף את מצרים אני הנוגף בעצמי וכבודי כי אז כאשר היה שאני בעצמי עשיתי בקרבו אחר זה הוצאתי אתכם באופן שעשיתי עמכם חסד גדול ללכת בעצמי לעשות בקרבו כדי להוציא אתכם:

ואוציא את אבותיכם וכו' בפסוק הקוד' אמר ואח' הוצאתי אתכם וכאן הוא אומר ואוציא את אבותיכם וזה וזה אמת כי אומרו ואחר הוצאתי אתכם היינו על דרך ואילו לא הוציא וכו' עדיין אנו ובנינו ובני בנינו משועבדים היינו וזהו ואחר הוצאתי אתכם בכח אבל בפועל והוציא את אבותיכם · ומה שאמרו ותבואו הימה כת' הרד"ק ז"ל כנגד אותם הזקנים שעברו ים סוף מדב' וכן ותראינה עיניכם דבסמוך עד כאן ואמר כי אף על פי שאתם בעצמיכם ותבואו הימה לים סוף עם כל זה לא אחריכם רדפו המצרים כי אם אחרי האבות זהו שאמר וירדפו מצרים אחרי אבותיכם ולא אחריכם כי אז הייתם קטנים ולא היה לכם אשמה בעיני המצרים אבל רדפו אחרי האבות כי הכל האשמים ורדפו על סמוך לים סוף ואפי' תוכו וז"ש ובפרשים ים סוף שהגיעו עד תחום הסוף והנה אשר בו בים ההוא אשר על שם שמו נקרא ים סוף ובזה מובן אומרו כאן ים סוף ובתחילה הוא אומר הימה:

ויצעקו אל ה' הזכיר שהועילה צעקת ישראל לשום מאפל הוא הענן חשך למצרים כדי שלא יראו את ישראל להזיק' ולבלבל דעת המצרים ומ"ש ויבא עליו חוזר למאפל שבתחילה הקדים להביא מאפל ועליו ר"ל אחר המאפל הביא את הים ויכסהו ואין זה פשוטו של מקרא והנכון מה שכתב רש"י עליו על כל יחיד ויחיד שבהם שאם היה היחיד מצרי בורח שלא ליכנס בים גל של ים רודף אחריו וקולטו ע"כ וזהו עליו ויכסהו בלשון יחיד וכן כתב הרד"ק ז"ל בשם חז"ל והוסיף לפרש עליו על פרעה ואעפ"י שלא נזכר הרי הזכיר מצרים או אמר עליו על כלל מצרי' ע"כ ומ"ש ותראינה עיניכם וכו' הודעת חסדי ה' שראיתם בעיניכם נקם מאויביכם אשר רדפו אתכם ואגב אורחיה תוכח' מסותרת שעם היות שראיתם בעיניכם את אשר עשיתי במצרים הכעסתם אותי עד שנתחייבתם לשבת במדבר ימים רבים ז"ש ותראינה וכו' ועכ"ז ותשבו במדבר ימים רבים או יהי' ותשבו במדבר רמז חסדי אל שספק צרכם במדבר ימים רבים ארבעים שנה ז"ש ותשבו דרך ישיבה כעין תדורו שלא חסר לכם דבר במדבר עם היות הזמן ימים רבים:

והביא

רד"ק

ויבא עליו את הים. על פרעה ואף על פי שלא זכרו הרי זכר מצרי' או אמר עליו דרך כלל על מצרים ודרש על כל יחיד ויחיד שבהם אמר שאם היה במצרים אחד שלא היה רוצה להכנס לים היה הגל טורדו לים: והביאה. כתו' בה"א וקרי בלא ה"א והענין אחד: וילחם בישראל. והנה לא ראינו בתורה שנלחם בלק עם ישראל וגם יפתח אמר אם נלח' בנו אלא פירושו זו המלחמ' עשה ששלח לבלעם לקלל אתכם והרא' מתוך מעשיו כי אילו היה יכול להלחם אתכם היה נלחם כמו שכתוב אולי אוכל נכה בו המחשב' חשבה הכתוב למעשה: בעלי יריחו. והנה לא ראינו שנלחמו בעלי יריחו בהם אבל הכתוב אומר ויריחו סוגרת ומסוגרת מפני בני ישראל אולי יצא מיריחו מגדולי העיר אל מלכי כנען להזהירם ובין כך נלכדה יריחו והם היו עם המלכים שנתקבצו אחר כן להלחם עם יהושע פה אחד ואם נאמר כי משבעה גוי' שזכר הנה נתקבצו ליריחו לפי שהיתה עומדת על הספר והיא מנעולה של ארץ ישראל ונתקבצו שם להלחם עם ישראל הנה לא ספר הכתוב מלחמה זאת ואם היתה למה לא ספר אותה הכתוב וזהו דבר תימה אלא הנכון כמו שפירשנו: שני

רש"י

ויבא עליו את הים. על כל יחיד ויחיד שבהם שאם היה היחיד בורח שלא ליכנס בים גל של ים רודף אחריו וקולטו: וילחמו בכם בעלי יריחו האמורי והפרזי וגו'. כל שבעה האומו' נזכרין כאן לפי שיריחו עומדת על הספר ושית' נגרה ומנעולה של ארץ ישראל ונקבצו לתוכה מכל שבעה האומות גבורי החיל: אלהים

ז' ובפרשים ים־סוף: ויצעקו אל־יהוה
ל' וישם מאפל ביניכם ובין המצרים
ויבא עליו את־הים ויכסהו
י"ג ותראינה עיניכם את אשר־עשיתי
במצרים ותשבו במדבר ימים רבים:
והביאה ק' ואבאה אתכם אל־ארץ האמרי
היושב בעבר הירדן וילחמו אתכם
ואתן אותם בידכם ותירשו את־
ארצם ואשמידם מפניכם:
ויקם בלק בן־צפור מלך
מואב וילחם בישראל וישלח ויקרא
לבלעם בן־בעור לקלל אתכם:
י' ולא אביתי לשמע לבלעם ויברך
לי' ב' ב"ח וחד מל' ברוך אתכם ואצל אתכם מידו:
ותעברו את־הירדן ותבאו אל־יריחו
וילחמו בכם בעלי־יריחו האמרי
והפרזי והכנעני והחתי והגרגשי
החוי והיבוסי ואתן אותם בידכם:
ואשלח

ובפרשין לימא דסוף: וצעיקו קדם
יי ושוי קבלא ביניכון ובין מצראי
ואיתי עלוהי ית ימא וחפנון וחזאה
עיניכון ית די עבדית במצרים
ויתבתון במדברא יומין סגיאין:
ואעלית יתכון לארע אמוראה דיתיב
בעיברא דירדנא ואגיחו קרבא
עמכון ומסרית יתהון בידכון
וירתתון ית ארעהון ושיציתינון מן
קדמיכון: וקם בלק בר צפור מלכא
דמואב ואגיח קרבא בישראל ושלח
וקרא לבלעם בר בעור למילט יתכון:
ולא אביתי לקבלא מן בלעם ובריך
ברכא יתכון ושזבית יתכון מן ידיה:
ועברתון ית ירדנא ואתיתון ליריחו
ואגיחו קרבא בכון יתבי יריחו אמוראי
ופריזאי וכנענאי וחיתאי וגרגשאי
חיואי ויבוסאי ומסרית יתהון בידכון:
ושלחית

רלב"ג

ואחר זה הביא אותם אל ארץ האמורי היושב בעבר הירד' והו' ארץ סיחון ועוג שני מלכי האמורי ויירשו ישראל ארצם מצד העזר האלהי לא בחרבם ולא בקשתם ואחר זה השתדל בלק בן צפור להלחם בישראל בשקרא לבלעם בן בעור לקלל אות' ולא אבה הש"י לשמוע אל בלעם ויברך ברוך אותם והצילם השם ית' ממנו כמו שנזכר בתורה. ואחר זה עברתם את הירדן ובאת' אל יריחו ולכדת' אותה ואח' זה נלחמו בהם בעלי יריחו והם מלכי האמרי והפרזי והכנעני והחתי והגרגשי החוי והיבוסי שנלחמו עם ישראל כמו שנזכ' בזה הספ' וזה ממה שיורה שכל אחד מהמלכים ההם היה לו חלק מה ביריחו כמו שזכרו רז"ל: והנה

מסרה

המצרים ה' בקריאה וסי' והיה כי יראו אותך המצרים ואמרו. ויראו המצרי' את האשה. וירעו אותנו המצרים ויענונו. כי לא יוכלון המצרים לאכול. וישם מאפל. ונמסר גם בסדר לך לך:

מנחה קטנה

ואשלח את משה וגו' כמה נסים נעשו לו בשליחות היאור ומחרב פרע' ואוציא ממצרי' מלך קשה ואומה קשה שאפילו עבד לא היה יכול לברוח משם וכמה מכות הכל כנס כפלא. ואחר הוצאתי אתכם קודם הזמן שהיה ת' שנה ולא הייתם כ"א רד"ו שנה רק ותבואו כמה מיני נסים נעש' בים. ותשבו במדבר גם זה לטובה היתה כמ"ש שהיו האמורי' קוצצי' כל נטיעות טובות וכל חלקה טובה בבואיכו וכל בנין נאה סתריבו וע"כ שכנם במדבר עד שמאלו ובנו ונטעו הכל בקל' כדי שיבואו לארץ טובה בנוי' בבתים מלאי' כל טוב ואילנו' טובות. ולא הזכיר מלחמת עמלק לפי שהיתה מפלת עמלק ע"י יהושע לא בקש להחזיק טובה לעצמו. ואבאה אתכם אל ארץ האמורי וזה היה נס כמ"ש אלו היתה סיחון עליתה יתושים לא היה אדם יכול לכבשה ואלו היה סיחון ועמו במקום פרוצה אין אומה לא היה אדם יכול ללחום עמו ועוד בו חסד האל שעי"כ הניח להם ארץ עמון ומואב כמ"ש עמון ומואב שהירו בסיחון. ותעברו את הירדן בכמה נסים ידועים. ותבאו אל יריחו בביאה בעלמא כבשתם אותה בלי חרב וחנית רק ע"י סיבוב שבעה ימי' ומה גם ביתר שמלכים מן השמים נלחמו אותם בהשלכת אבנים גדולים במורד בית חורון ובעמידת השמש ועתה מי לכם עוד פה פוצה ומצפצף לעבוד זולת ה' ית' על כל הנאמר ומכל מקום לא תהי' עבודתכם לאפשת המועיל ע"מ שיטיב לכם ולקבל פרס אלא מצד יראה ואהבה שבוד' שלמה וזה ועתה יראו את ה' ועבדו

כלי יקר

ואביא אתכם כתב הרד"ק ז"ל כתוב בה"א וקרי בלא ה"א והכל אחד עד כאן. וצריך לדקדק כי אומרו ואשמידם מפניכם מיותר שכבר אמר ואתן אותם בידכם אבל אמר ידוע שאתם לא היה בדעתכם להלחם עמהם כנודע מן התורה שאילו נתן לו מקום לעבור בגבולו לא נלחמו עמו אלא סיחון הוא שיצא לקראתו בחרב וזהו שאמר כאן וילחמו אתכם הם נלחמו עמכם ולא אתם עמהם ולפי שיצאו חוץ מהמדינה כל אנשי הצבא ואנשי חיל לכך אמר ואתן אותם בידכם ואחר כך ירשתם את המתים וזהו שאמר ותירשו את ארצם ולפי שנשארו במדינה הנשים והטף נשיהם ובניהם של היוצאים למלחמה וגם רבים שהיו נחבאים כמו שאח"ז"ל לכך אמר ואשמידם מפניכם ואין השמד אלא כילוי בנים הנשארים במדינה וגם הנסתרים שנשמדו ע"י הצרעה כמו שיזכיר בסמוך ובזה צדק לשון ואשמידם על ידו יתבר' ושלוחו הצרעה:

ויקם בלק וילחם וכו' עיין הרד"ק ז"ל: ואני אומר כי ידוע שהיה ברית שלומים בין יעקב ובין לבן והגל עד ועם בלק לא היתה שום קטטה כי גם הוא מלך למואב שנצטוו ישראל אל תצר את מואב ואל תתגר בם מלחמה לכך אמר וילחם בישראל ר"ל שנלחם ונתקוטט והפר הברית ההוא ושלח לקרא לבלעם שיפר בריתו שבישראל ר"ל ישראל סבא הוא יעקב אבינו ז"ש וילחם בישראל ולא כתוב בבני ישראל ששלח לקרא לבלע' בן בעו' עם היותו קרוב ובעל ברית לים' סבא הנז':

ולא אביתי לשמוע לבלעם קשה מאחר שבלעם אמר ברכות. מאי קאמר ולא אביתי וכו' וכן בתורה ולא אבה ה' אלהיך לשמוע אל בלעם ואפשר כי אחז"ל שמה שביקש בלעם לקלל את ישראל יובן מתוך ברכותיו שהרי כולן הפכין של קללות הן כדכתיב ויהפוך ה' אלהיך את הקללה לברכה לכך אמר ולא אבה ה' לשמוע ולהבין אל בלעם מה שהייתה בכוונתו לא מה שאמר את שבע המזבחות ערכתי שאמרו חז"ל שרצה לבטל זכות שבעה מזבחות שבנו מימי עולם ועד זמנו שעל כל זה ידלק לשון שמיעה ממש ועל כל זה רמז כאן ולא אביתי וכו' והנכון בעיני הוא כי אפי' אותן הברכות שברכן תכליתן לרע היו שהיה אומר כארזים שהרוח עוקרתן לפי שהם קשים שהרי אחיה השילוני לא אמר אלא כאשר יכוד הקנה שלעולם אינו נעקר לעומת זה השלים הוא ית' ואמר עלי מים שישגו שם ובמקום נמוך שאין שם רוח סערה וכן בכולן אשר על זה ידלק מאד ולא אבה ה' לשמוע וכו' ולא אביתי לשמוע לבלעם ר"ל לשמוע לתכלית של בלעם ולכך לא כתיב אל בלעם כי שמע אל בלעם ולא שמע לבלעם ר"ל לכוונתו וזהו גם כן אומרו ויברך ברוך אתכם ר"ל ויברך ע"י שאני עשיתי אותו ברכה במה שאמרתי עלי מים שע"י כעשו כל דבריו ברכה ואפי' הקודמים וזה ההפך של ויהפוך ה' וכו' וזהו ואציל אתכם מידו שכל אותן הברכות שהיה אומר היו לתכלית רע אלא שאני הוספתי כל מה בברכה ועי"ז נתקו הכל ז"ש ואציל אתכם מידו או אמר ויברך ברוך לשון מקור שברכם כמה פעמים כמו שנתרעם בלק שאמר והנה ברכת ברך ואציל אתכם מידו שהרי כאלו נפלת' בידו ע"י עצתו של אלהיהם של אלו שונא זמה לולי פנחס עמד בפרץ לפניו והשיב את חמתי מעל בני ישראל ז"ש ואציל אתכם מידו:

ותעברו את הירדן ותבואו וכו' מהרי"א ז"ל כתב שהדברי' שאירעו בימים מספר אותם ברמז ובקיצור והיינו אומרו ותעברו את הירדן שעברוהו ביבשה ותבואו אל יריחו שבאו תכף דרך נס כמו שכבר ידעתם וכו' גם כן גם גבעון וילחמו בכם בעלי יריחו על החמשה מלכים שנקבצו יחדיו להלחם עם יהושע וישראל שהרגישו הנער כאלו היו הם בעלי יריחו ז"ש וילחמו בכם בעלי יריחו כו' עיין הרד"ק ז"ל ואני אומר כי יריחו מנעולה של ארץ ישראל היא והיינו ויריחו סוגרת את כל ארץ ישראל שהיא מנעולה כאמור והיא היתה מסוגרת אשר בלי ספק האמורי והפריזי והכנעני והחתי והגרגשי החוי והיבוסי כולם בעלי יריחו שכולם מחזיקים ביד יריחו כי היא היתה מנעול של' ובעלי יריחו כפשוטו שמשם בעלי יריחו היו כנזכר:

ואשלח לפניכם את הצרעה וכו' ראוי להבין מה טעם איחר ענין הצרעה והיה ראוי להזכירו קודם העברתם את הירדן כי שם היתה הצרעה ומהרי"א ז"ל מתוך זה כתב ונדחק לפרשה ותגרש אותם מפניכם שתיבת אותם חוזרת אל האמורי והפריזי הנזכר בפסוק הקודם שהצרעה גרשה אותם והצרעה שאומר בפסוק זה הוא משל שהמשיל בה את שני מלכי האמורי שנפילת והריגת אותם השני' היתה כמו צרעה שנמוגו בנפילת כל יושבי כנען תפול עליהם אימה ופחד ושמועה זו כמו צרעה היא וגרשה את כל האומות אשר בארץ כנען ובשטו' זאת מובן אומרו שני מלכי האמורי דהי"ל ושני בוא"ו כפי השטות שאזכיר אבל כוונתו לומר ששני מלכי האמורי בנפילתם כמו צרעה היו לשאר מלכי כנען. ועל זה כיון באומרו לא בחרבך ולא בקשתך אלא בהשגחת השם יתברך על ידי השמועה הזאת שהיתה כצרעה כנזכר עד כאן ורחוק הוא מאד לפרש הצרעה על זה כי הדברים כפשטן וכמו שאמר בתורה וגם את הצרעה ישלח ה' אלהיך בם וכו' שהיא צרעה ממש ואינה משל ומליצה על כן אני אומר דל"מד שגם עם יהושע היתה צרעה ושעברה את הירדן ניחא שיאחר להזכיר את הצרעה אחר ותעברו את הירדן להודיענו שעברת את הירדן ותגרש אותם את המלכים הנזכרים האמורי והפריזי וכו' וסמיך ליה ואשלח לפניכם את הצרעה ותגרש אותם מפניכם וגם שני מלכי האמורי גרשה הצרעה קודם העברתם את הירדן וקשה דהי"ל ושני מלכי האמורי בוא"ו העטף אלא זה יובן במה שאמרו חז"ל שתי צרעות היו אחדא דמשה ואחדא דיהושע ולשון זה מורה התחלקות במיני הצרעה של משה מין אחד ושל יהושע מין אחד שבזה מוכרח לומר שני מלכי דאי כתב ושני היה נראה שהכל מין צרעה אחד והיא שגרשה אותם אלו מלכי כנען וגם שני מלכי האמורי לכך כתיב שני להפסיק שכל אחד מין צרעה לבד ולמ"ד שלא עברה כמי ניחא שהרי אמרו שאף על פי שלא עברה עמדה לה בעבר הירדן מזרחה סמוך לירדן ומשם הטילה ארס והרגה אותם באופן שלשני מלכי האמורי הרגה בעצם ולמלכי כנען גם כן מרחוק אשר בזה מובן טעם אחור ענין הצרעה להזכירו אחר ותעברו את הירדן לומר שאף על פי שהיא לא עברה השם שלה והרסיותה עברה לארץ כנען והיינו דכתיב שני מלכי האמורי ולא כתיב ושני לפי שלא היו הענינים שוים שלשני מלכי האמורי עקצה אותם והרגתם ולשאר המלכים הארס נזרק עליהם לבד אבל האל השוה ותגרש אותם על מלכי כנען הנזכרים בפסוק הקודם מלבד שני מלכי האמורי שנשיכתן ועקיצתם כעקיצתה:

ואתן לכם וכו' הכונה ארץ אשר לא יגעת בה לכבשה אלא וכבשה הארץ לפניכם ואמר בה בלשון יחיד לא יגעת לו' שאפי' יחידים או מתי מספר לא יגע בה במלחמה לכבש' אמנ' בשאר החלוקות אמר אשר לא בניתם אשר לא נטעתם כי הוא יתברך עכב את ישרא' ארבעים שנה במדבר כדי שיבנו הגוים הערים ויבצרו אותם כדין להודיע כחו ית' שלא יועילו להצילו בעליהם המבצרים וכן כרמים וזתים אשר לא נטעתם אתם אוכלים אמר כאן אתם אוכלים ולא כת' ואכלתם כמו והשבו בהם לרמוז להם שלפי שנטעום הגוים מאז הותר להם לאכול מיד ולא נאסרו מצד דין ערלה ז"ש אתם אוכלים מיד בבוא:

ועתה יראו את ה' בתמים ובאמת כי עבודת הש"ית צריך לבלתי הצטרף אליה שום שיתוף כמו שטעו דור אנוש לשתף עמו יתבר' איזה מזל או צבא מרום כדי להיותו אמצעי בין הסיבה ראשונה וביניהם כנגד זאת הכת אמר יראו את ה' ועבדו אותו בתמים ר"ל ע"ד תמי' תהי' עם ה' אלהיך ר"ל לא תהיה פוסח על ב' הסעיפים תאיך לה' ותאיך לע"א שאז כולך תמים לה' וז"ש כאן בתמים ולפי שאפשר לעובדו אבל יהיה על מנת לקבל פרס לכך אמר ובאמת במה שהוא אמת לא לתכלית מהתכליות ואמר כי מכלל העבודות שיעבוד הש"ית בהן היא הסרת אלהי הנכר אשר עבדו האבות בעבר הנהר או במצרים וזהו שאמר והסירו את אלהי וכו' ועבדו את ה' בהסרה הזו כי היא היא עיקר העבודה וכמו שאבאר בסמוך והרחיב בזה בס"ד:

ואם רע בעיניכם כת' הרב ב"ע בשער פ"ט הקשה איך יהיה יהושע מרבה להפציר לדחות את ישרא' מעל הש"ית ועבודתו כי יאמר להם ואם רע בעיניכם וכו' בחרו לכם וכו ואחר שענו כל העם יחדיו ואמרו חלילה לנו מעזו' את ה' וכו' שנה ויאמר יהושע וכו' לא תוכלו לעבוד את ה' עד שבלשו העם ואמר לא כי את ה' נעבוד אז אמר יהושע עדים אתם וכו' ומה הוסיפו בזה עד שקבל דבריהם יותר מן הראשונים ותירץ הרב הנזכר כי היה אפשר להם לטעות או כטעות דור אנוש דהיינו לעובדו בשותפות והכור' היא להאמצעי והש"ית לאלוה ופטרון כי בזה טעו הטועים בימי הנביאים ובפרט בימי אליהו בכרמל שהיו פוסחים על שתי הסעיפים מהשיתוף הזה וכמו שהוכיחם ואמר עד מתי אתם פוסחים וכו' עד שראו המבחן שלא הועיל הבעל כלום אז הודו ואמרו ה' הוא האלהים ה' הוא האלהים כונו בכפל לומר כי עד עתה היה נודע אצלם שה' הוא האלהים על מציאות ה' אבל חשבו שהשגחתו בשפלים תהיה ע"י האמצעי אשר כעת יצאו מהמבוכה הזאת והכירו האמת כי ה' הוא האלהים על מציאות ההשגח' בלי שום אמצעי ועל זה הדרוש בעצמו כשא ונתן יהושע וקדם ומחז עם ישראל להוציאם מן המבוכה הזו אשר יקרא אותם באחרית הימים וז"ש ועתה יראו את ה' ועל ענין השיתוף אשר היו עתידים לחטא מעין מה שנאמר את ה' היו יראים ואת אלהיהם היו עובדים שחשבו שהשיתוף נכון וטעו וע"כ אמר לעבוד את ה' בלי שיתוף בהסר' האלהים אשר עבדו אבותיכם בעבר הנהר מצרים ומעתה בחרו לכם את מי תעבדו מהאלהים אם האלהים אשר עבדו אבותיכם בעבר הנהר אשר נתפרסם בטולם ע"י אביכם אברהם ואם תעבדו את האלהים אשר עבדו האמורי אשר לא הצילו את ארצם מידכם וזה כיון באומרו אשר אתם יושבים בארצם כלומר ירשתם ארצם והם נטרדו והנה לכם הבחירה בזה או בזה מפח נפש והכונה מבוארת שיהיה ההכרח להם לבחור בעבודת האלוה יתב' לבדו והנה העם ענו ואמרו חלילה לנו מעזוב את ה' לעבוד אלהים אחרים. כי הוא ה' אלהינו המעלה אותנו מארץ מצרים ואשר עשה לעינינו וכו' גם אנחנו נעבוד את ה' הורו בדבריהם שהם מקבלים עליהם דבור אנכי ה' אלהיך שהוציאם ממצרים ועשה להם כמה טובות עד שלא יוכלו לפרוק עול מלכות שמים מעליהם אלא ראוי שגם הם כמוהו יעבדו את ה' וזהו שאמר גם אנחנו נעבוד את ה' כמוך וכביכול כי לא אתם לבדכם תעבדו ה' כי אם גם אנחנו והנה לפי שעדין לא הובן מדבריהם שיעזבו העבודות הנכריו' אבל שיאחזו בזה ובזה וכנגד זה חזר ואמר להם לא תוכלו לעבוד את ה' כי אלהים קדושים הוא אל קנא לא ישא לפשעכם וכו' ירצה אי אפשר לקבץ שתי העבודות יחדיו כי לא תוכלו לעבוד את ה' על האופן הנז' בשיתוף כי הוא בלתי נעבד מתי שעובד זולתו ואינו סובל חרפת העבודה ההיא בצרתה בנידה כי אלהים קדושים אל קנא וכוקם כי לא ישא לפשעכם העפ"י שתעבדו אותו בשיתוף כ"ש שאפי' שהוא ישא ויסבול חרפת השיתוף מה שהוא נמנע הנה אתם כשתהיו פוסחים על שתי הסעיפים בהכרע מצד טבעיכ' תעזבו האחד ותעבדו הב' כי לסוף תעזבו את ה' ועבדתם אלהי נכר הארץ ושב והרע לכם וע"ז ענו יחדיו ויאמר העם אל יהושע לא כי את ה' נעבוד ר"ל את ה' לבדו ולא זולתו בשיתוף ונרחיק כל עבודה נכרית שלא ישתתף שום דבר את עבודתו יתברך ואז יהושע הסכים עמהם והחליט כל מין שיתוף

והנה שלחתי לכם הצרעה ר"ל שחדש להם מקין הזוקו בהן זולת חרב המלחמה · ואחר שזכר כל הטובות שתכן השם י"ת את ישראל צוה אותם לירא את יי' ולעבד אותו ולהסי' את אלהי הנכר מקרבם ולפי שידע מתכונתם או שלא לעבוד ע"א עם מה שמשך לבם אל זה בדברים שו אמר להם שאם רע בעיניהם לעבוד את יי' יבחרו להם שהי אבותיהם אשר מעבר הנהר שהרחיקם הש"י מזה בכל עת ולז' לקח אברה' משם והוליכו אל ארץ כנען שלא לעבו' אלהי האמרי אש' הביאם הש' ית' לשבת בארצם כשהורישום את ארצ' והנה אמונותיה' הכוזבות ומנהגותיה' הפחותי' היו סיבה שהקיאה הארץ אותם כמו שנזכר בתורה כי ברשעת הגוי' ההם יי' מורישם מפניהם וזה היה ג"כ סבה להרחיק ישראל מאלהיהם לעבד' והודיעם גם כן יהושע עם זה שאם יבחרו לעבוד אלהים אחרים שלא יסכים עמהם אך הוא וביתו יעבדו את יי' כדי להרחיקם עוד מלבחור בע"א והנה היה ההשתדלות באלו כדי שיקבלו עוד · הדור ההוא לפני האלהים שלא לעבוד ע"א כי זה היה ראוי שירחיקם יותר מהמשך אחר ע"א אחרי מות יהושע ועכ"ז לא נשמרו מזה כמו שנזכר בראש ספר שופטים: ויען העם וגו' · וענה העם כי חלילה להם מעבוד אלהים אחרים עם ראות' הטובות והנפלאות שתכנם הש"י: והנה

ג' וָאֶשְׁלַח לִפְנֵיכֶם אֶת־הַצִּרְעָה וַתְּגָרֶשׁ
אוֹתָם מִפְּנֵיכֶם שְׁנֵי מַלְכֵי הָאֱמֹרִי לֹא
ב' · ב' בְחַרְבְּךָ וְלֹא בְקַשְׁתֶּךָ: וָאֶתֵּן לָכֶם
אֶרֶץ אֲשֶׁר לֹא־יָגַעְתָּ בָּהּ וְעָרִים אֲשֶׁר
מז' פסו' לא לא לֹא־בְנִיתֶם וַתֵּשְׁבוּ בָּהֶם כְּרָמִים
וְזֵיתִים אֲשֶׁר לֹא־נְטַעְתֶּם אַתֶּם אֹכְלִים:
ג' וְעַתָּה יְראוּ אֶת־יְהוָה וְעִבְדוּ אֹתוֹ
ל' וכל קריא' באמת ובתמים בְּתָמִים וּבֶאֱמֶת וְהָסִירוּ אֶת־אֱלֹהִים
אֲשֶׁר עָבְדוּ אֲבוֹתֵיכֶם בְּעֵבֶר הַנָּהָר
טו ג' ר"פ בספ' וּבְמִצְרַיִם וְעִבְדוּ אֶת־יְהוָה: וְאִם רַע
בְּעֵינֵיכֶם לַעֲבֹד אֶת־יְהוָה בַּחֲרוּ לָכֶם
ב' הַיּוֹם אֶת־מִי תַעֲבֹדוּן אִם אֶת־אֱלֹהִים
מעבר ק' אֲשֶׁר־עָבְדוּ אֲבוֹתֵיכֶם אֲשֶׁר בְּעֵבֶר
הַנָּהָר וְאִם אֶת־אֱלֹהֵי הָאֱמֹרִי אֲשֶׁר
ב' דסמי' אַתֶּם יֹשְׁבִים בְּאַרְצָם וְאָנֹכִי וּבֵיתִי
נַעֲבֹד אֶת־יְהוָה: וַיַּעַן
הָעָם וַיֹּאמֶר חָלִילָה לָּנוּ מֵעֲזֹב אֶת־
יְהוָה לַעֲבֹד אֱלֹהִים אֲחֵרִים: כִּי יְהוָה
ב' אֱלֹהֵינוּ הוּא הַמַּעֲלֶה אֹתָנוּ וְאֶת־
אֲבוֹתֵינוּ מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם מִבֵּית עֲבָדִים
ז' דסמי' וַאֲשֶׁר עָשָׂה לְעֵינֵינוּ אֶת־הָאֹתוֹת
הַגְּדֹלוֹת הָאֵלֶּה וַיִּשְׁמְרֵנוּ בְּכָל־הַדֶּרֶךְ
אֲשֶׁר הָלַכְנוּ בָהּ וּבְכֹל הָעַמִּים אֲשֶׁר
עָבַרְנוּ בְּקִרְבָּם: וַיְגָרֶשׁ יְהוָה
ד' דסמי' אֶת־כָּל־הָעַמִּים וְאֶת־הָאֱמֹרִי יֹשֵׁב
הָאָרֶץ

ג' וְשַׁלְחִית קֳדָמֵיכוֹן יַת עַרְעִיתָא
וְתָרֵיכִית יַתְהוֹן מִן קֳדָמֵיכוֹן תְּרֵין
ב' · ב' מַלְכֵי אֱמוֹרָאֵי לָא בְחַרְבָּךְ וְלָא
בְקַשְׁתָּךְ: וִיהָבִית לְכוֹן אַרְעָא דִּילָא
מז' פסו' לא לא לְאֵיתוֹן בַּהּ וְקִרְוִין דִּי לָא בְנֵיתוּן
וִיתֵיבְתּוּן בְּהוֹן כַּרְמִין וְזֵיתִין דִּי לָא
ג' נְצֵיבְתּוּן אַתּוּן אָכְלִין: וּכְעַן דַּחֲלוּ מִן
ל' וכל קריא' באמת ובתמים קֳדָם יְיָ וּפַלְחוּ קֳדָמוֹהִי בִּשְׁלָמוּתָא
וּבְקוּשְׁטָא וְאַעְדּוֹ יַת טַעֲוָתָא דִּי פְלַחוּ
ג' ר"פ בספ' אַבְהַתְכוֹן בְּעִבַר פְּרָת וּבְמִצְרַיִם
וּפְלַחוּ קֳדָם יְיָ: וְאִם בִּישׁ בְּעֵינֵיכוֹן
ב' לְמִפְלַח קֳדָם יְיָ בַּחֲרוּ לְכוֹן יוֹמָא דֵין
מעבר ק' קֳדָם מָן תִּפְלְחוּן אִם יַת טַעֲוָתָא דִּי
פַלַחוּ אֲבָהַתְכוֹן דִּבְעִיבְרָא דִּפְרָת
ב' דסמי' וְאִם יַת טַעֲוַת אֱמוֹרָאֵי דִּי אַתּוּן יָתְבִין
בְּאַרְעֲהוֹן בְּרַם אֲנָא וֶאֱנָשׁ בֵּיתִי נִפְלַח
קֳדָם יְיָ: וַאֲתֵיב עַמָּא וַאֲמַר חַס לָנָא
מִלְּמִשְׁבַּק יַת פּוּלְחָנָא דַּיְיָ לְמִפְלַח
ב' לְטַעֲוַת עַמְמַיָּא: אֲרֵי יְיָ אֱלָהָנָא
הוּא דְּאַסִּיק יָתָנָא וְיַת אֲבָהָתָנָא
ז' דסמי' מֵאַרְעָא דְּמִצְרַיִם מִבֵּית עַבְדוּתָא וְדִי
עֲבַד לְעֵינָנָא יַת אָתַיָּא וְיַת רַבְרְבָתָא
הָאִלֵּין וּנְטַרְנָא בְּכָל אוֹרְחָא דִּי
הֲלִיכְנָא בַהּ וּבְכָל עַמְמַיָּא דִּי עֲבַרְנָא
ד' דסמי' בֵּינֵיהוֹן: וְתָרֵיךְ יְיָ יַת כָּל עַמְמַיָּא וְיַת
אֱמוֹרָאָה יָתֵיב אַרְעָא

שני מלכי האמורי · פי' ונרשה שני מלכי האמורי גם כן והם סיחון ועוג וכן אמרו רבותינו ז"ל שתי צרעות היו חדא דמשה וחדא דיהושע והצרעה הוא מין זבוב רע מטיל ארס ואמרו כי היתה הצרעה מכה בעיניה' ומסמא עיניהם ולא היו יכולין להלחם ובאין ישראל והורגין אותם כמו שאמ' לא בחרבך ולא בקשתך ותרגום צרעה ארעיתא ואמר למה נקרא שמה ארעיתא שעומדת לקראת אדם ומכה בפניו כדמתרגמינן אשר קרך דערעך: לא בחרבך · פירו' אם לא היה עזר האל והוא על דרך כי לא בקשתי אבטח וחרבי לא תושיעני: בתמים · שם לא תואר וכן אם באמת ובתמים: והסירו את אלהים · פי' אלהי כסף ואלהי זהב שלקחו בערי' אשר כבשו: ובמצרים · כמו שכתוב ביחזקאל: אלהים

ועבדו אותו בתמים בלב שלם מאהבה · ולא תאמרו נעבדהו בשיתוף אלא הסירו את אלהים וגו' כי כל משתף ש"ש וע"א נעקר מן העולם · ואם רע בעיניכם לעבוד את ה' לבדו כ"א בשתוף בחרו לכם וגו' כלומר תנו דעתכם אם יש לבחור שום אלוה זולתו אשר שנתברר לכם כחום כי אין אלוה זולתו · ואני וביתי וגו' כי אין צריך לי שום בחירה כי נבחר ועומד הוא אצלי וביתי כי הוא לבדו ה' ית' ולו נעבוד · ויען העם וגו' חלילה לנו וגו' אין צריך בחירה כי חייבים אנחנו לעבדו לבד בלי שום שיתוף וזה שאמר חלילה לעזוב את ה' · ולעבוד אלהי' אחרים · כי גם מצד החיוב לתשלום גמול חייבים אנחנו לעבדו על שהרבה להטיב עמנו בחסדים גדולי' ויאמר יהושע אל העם לא תוכלו לעבוד וגו' כמו שאמרתם לעבוד אותו על הטוב כי אז אין עבודתכם שלימה וזה כעובד על מנת לקבל פרס ואולי בזמן מהזמנים שתחטאו ויגיע לכם עונש ואז תבטלו עבודתו: כי

הצרעה ג' וסי' נמסר בסדר עקב: יראו ג' וסימ' ועתה יראו את יי'. יראו את יי' קדשיו · אך יראו את יי': ואש' עשה ז' דסמיכי וסי' נמסר בסדר עקב: ואת האמרי ד' דסמיכי בקריאה וסי' וכנען ילד את צידון בכורו · וחברו דד"ה · ואת האמרי ואת הכנעני ואת הגרשגי · ויגרש יי' את כל העמים · ונמסר גם בסדר לך לך:

כלי יקר

שיתוף לעבודתו יתברך והוא אומרו ויאמר יהושע את העם עדים אתם בכם היום כי אתם בחרתם את ה' לעבוד ר"ל הוו על עצמכם עדות שבחרתם את ה' לעבוד אותו ר"ל אותו לבדו כמו שאמרתי מבלי שום התערובת זולתו ולהחזיק מיד באותו הדבר שהיה ויכוח' עליו אמר ועתה הסירו את אלהי הנכר וכו' ירצה שירחיקו סברה זו ויסירוה מקרבם והיא שיש צורך כלל בעבודת אלהי הנכר והטו את לבבכם את ה' אלהי ישראל שיטו לגמרי כל לבבם אל אלהי ישראל לא אל זולתו ולקיים כל דבר באמר ויכרות יהושע ברית לעם וכו' לקיים מה שקבלו עליהם גם דבור לא יהיה לך אלהים אחרים וכו' אפי' בשיתוף כי על שני ענינים האלה הנזכרים בנוי כל בנין התורה ע"כ תורף דברי הרב הנזכר בשער הנזכר · ובעל חוקת הפסח בפי' ההגדה כתב ביאור הפסוקים האלה על האופן הנזכר בשמו של הרב במהר"ר יעקב בי רב ז"ל אישתמיטיה שהוא להרב בעל העקידה ז"ל הן אמת שהוסיף בשם הרב ז"ל ענין נחמד במה שאמר בפסוק ועתה יראו את ה' ועבדו אותו וכו' ועבדו את ה' שאומרו בסוף הפסוק ועבדו את ה' הוא יתור גמור אכן פי' שכיון שכוונת יהושע בן נון הוא להרחיק השיתוף לעומת זה אמר שיסירו תחילה את אלהי הנכר אשר עבדו אבותיכם כדי שאחר כך תעבדו את ה' יחידי בלי שיתוף וזהו שאמר ועבדו את ה' והנה אני חשבתי מאז ומקדם ששמעתי בשם הרב אבי רב ז"ל שהיה מפרש הפסוקים האלה בזה האופן כי הוא אמר להם אם רע בעיניכם וכו' והעם השיבו שחלילה לנו מעזוב את ה' לעבוד אלהים אחרים אלא שנתנו טעם לפגם ושמתו דבריהם הנעימים והוא מה שאמרו כי ה' אלהינו המעלה אותנו וכו' וישמרנו וכו' ויגרש וכו' שתלו העבודה על מנת לקבל פרס או שקבלוה בהוצאת ממצרים ושאר הפרטים שזוכר באופן שאין העבוד' מצד הטוב במה שהוא טוב ע"כ אמר להם לא תוכלו לעבוד את ה' ר"ל בזה האופן ע"מ לקבל פרס כי אלהי' קדושים הוא וראוי לעובדו מצד קדושתו והתם אם תעבדוהו מצד קבלת השכר כי יחרה לו מאד ויש קנא הוא ולא ישא לפשעכם וחטע' כי עלום הוא מאד ולא עוד שלא שעוד מעט קט כי תעזבו את ה' ועבדת' אלהי נכר כי זה דרכו של יצ"הר היום אתם עובדים שלא לשמה ואח"כ תבטלו העבודה לגמרי כי העובד מאהבה כיון שהיכה תלויה בדבר קיימת היא לעולם לעומת זה חזרו ממה שאמרו כי ראו הטעות להיות אהבת ה' תלויה בדבר חליל' ע"כ אמרו לא כי את ה' מצד עצמו נעבוד בלי שום פניה ותכלי' ואז כשהודו על סוג העבוד' האמיתית לאהבת הטוב במה שהוא טוב אז העמיד להם עדי' ה"ש כי בחרת' לכם את ה' לעבוד אותו מצד עצמו ולא לעבוד את שכרו ויאמרו עדים שוב מצאתי את החכם המחבר חוקת הפסח שכתבו בשם עצמו עיין בספרו כי שם הרחיב וזה יספיק והב' דרכים באלה יהדיו יהיו תמים ולע"ד הוא מה שאמר בתחילה ועתה יראו בתמים לשלול השיתוף ובאמת לשלול שלא יעשו העבודה לתכלית מן התכליות שלא באמת במה שהוא אמת עכ"ל ומהרי"א ז"ל כת' בתשוב' קושיה זאת ואמר כי ידע יהושע שישראל מחזיקים בעבודה ה' מצד כל החסדים האלה שהזכי' להם ה' לאחד למאה חשבון ואמר אם רע בעיניכם לעבוד ה' בחרו נא לכם את מי תעבדון דאם מעשה אבות יעשו בנים ותעבדון את אלהים אשר עבדו אבותיכם בעבר הנהר כטבעי או אם יגבר הלימוד על הטבעי ותקחו לעבוד את אלהי האמורי אשר אתם יושבים בארצם שהישיבה בארצם וההרגל יהיה לכם טבע שני ועכ"ז שנתן הבחירה בידם לא שיהיה להם רשות לשוב מאחרי ה' כי כבר נקשרו בעבותות אהבתו יתברך ע"י הברית שעשה משה ע"ה שלא להיותו רוצה אהבה קשורה בלבם ראו להתרות בהם להרחיקם פעם ושתים כדי לחזק ולקיים האהבה ועבודתו ית' על לוח לבם הדושה ולכך הגיד שלא כתנו העם מקום שיענו הזקנים והראשים שופטים ושוטרים שיענו אבל ויען העם כולו בערבוביא יחדיו חלילה לנו מעזוב את ה' והגיד הרבעה חיובים כוללים הא' כי ה' אלהינו המעלה אותנו ואת אבותינו מארץ מצרים שאמר אותנו ואת אבותינו ע"ד מה שאחז"ל חייב אדם להראות את עצמו כאלו הוא עצמו יצא ממצרים וזהו המעלה אותנו ואת אבותינו · והחיוב השני הוא ואשר עשה לפנינו את כל האותות וכו' שהוא על כסוי הירדן ומפלת יריחו ושמש בגבעון · והשלישי וישמרנו בכל הדרך אשר הלכנו שכל הדרכים בחזקת סכנה ונוסף עוד היות ובכל העמים אשר עברנו בקרבם עם היותם עמים רבים ושונאים · והרביעי ויגרש ה' את כל העמים וכו' ונתן לנו את ארצם ומפני כל זה ראוי שכמו שאתה תעבוד אותו כן גם אנחנו ומ"ש גם אנחנו נעבוד את ה' כמוך ויאמר יהושע וכו' כדי לגלות עוד רצונ' הטוב ואמ' לא תוכלו לעבוד את ה' משני מניעות הא' כי אלהים קדושים הוא ר"ל כי הוא המקודש בעולמו ומי יוכל לעובדו והשני' להיותו אל קנא ולא ישא לפשעכ' שהמחיל' קשה מאד ואמר כל זה לפי שיש' ידעו ששתי מניעות שו הפך האמת כי עבודת הש' ית' קלה עד כי קרוב אליך הדבר מאד וכו' והשני כי הוא ית' נושא עון וכו' שמא תאמר שלא תחטאו זה כתבע כי בריה לי כי תעזבו את ה' ושב והרע לכם יען שאתם כפויי טוב' בלי ספק שיכלה ושב והרע לכם והם ענו דלדעתא דהכי סבירו וקבילו ויאמר יהושע עדים וכו' ומ"ש ועתה הסירו את אלהי

כלי יקר

הנכר אין ראוי שנאמין שהזהירם שיסירו את אלהי הנכר שלא יעבדום אבל אמר שכיון שבחרו לעבוד את ה' ראוי להם שיסירו מקרבם הדעות הנפסדות שיביאום לחטא ואליהם קרא אלהי נכר הארץ ואשר בקרבכם בקרב לבבכם קאמר וכ"כ הרלב"ג ז"ל · והם השיבו את ה' אלהינו נעבוד שאין בקרבנו ולא בדעתינו דעת נפסד אבל עבודת ה' בקרבנו שאת ה' נעבוד ובקולו נשמע ועל כל הדברים האלה כרת יהושע אתם ברית וישם לו חוק ומשפט שסדר לעם כל החוקים וכל המשפטים חוקי האלהים שם בשכם סדר להם · או יאמר וישם לו יהושע לו לעצמו שם חוק ומשפט והוא מה שיזכור אחר זה ויכתוב יהושע את הדברים האלה והאבן שהקים הוא החוק ומה שכתב הדברים האלה הוא המשפט ע"כ תורף דבריו ז"ל: ואני אומר כי ידוע שכבר קבלו היהודים בימי משה ע"ה כל אשר דבר ה' אבל ראה יהושע לעת זקנתו שיחזרו ויקבלו העבודה וקבלת עול מלכות שמים בסבר פנים יפות ולזה אסף יהושע כל שבטי ישראל ולכך א' להם עבדו את ה' באמת ובתמים בלב שלם ונפש חפצה שום חלק מגם לא יוסר מעבודתו וזהו ובתמים אכן ואם רע בעיניכם לעבוד את ה' אלא שאתם עובדים ולעפ"י שהוא רב בעיניכם כעבדים אשר ע"כ שלא בטובתם עובדים את רבם ז"ש ואם רע בעיניכם לעבוד את ה' הנה יותר טוב הוא שתבחרו היום את מי תעבדון אם את אלהי' וכו' כי מה שסוף סוף תעשוהו למחר הן למחרתו יותר טוב שתעשוהו היום ותבחרוהו היו' ז"ש בחרו לכם היום היום דייקא כי הדברים שנעשים בהכרח ורעים בעיניכם לא יתמידו אלא עוד תעזבו למחר עבודתו ז"ש ואם רע בעיניכם וכו' כי צריך שייט' הרבה בעיניכם ודעתיכם נוחה בעבודה ואם לאו בחרו לכם היום וכו' ואני וביתי נעבוד את ה' דכיון שאין עבודתו רעה בעינינו נתמיד בה והשי' לו חלילה לנו וכו' רוצה לומר אף על פי שתכבד העבודה עלינו לא מפני זה יש לחוש פן נעזב' עד שתאמר אינו בחרו לכם היום כי חלילה לנו מעזו' את ה' לעבוד אלהים אחרים מפני ההבדל הרב בלי ערך ודמיון והשני מפאת המועיל כי ה' אלהינו לא העלנו ממצרים לא על ידי מלאך ולא על ידי שרף וכו' שלא הוא בעצמו ובכבודו וזהו שאמר כי ה' אלהים הוא המעלה רוצה לומר הו' בעצמו המעלה לא על ידי שליח והוא בעצמו אשר עשה האותות וכו' וישמרנו וכו' ויגרש וכו' וכמו שהוא השתדל בעצמו לעשות לנו כן גם אנחנו נעבוד את ה' וזהו שאמר גם אנחנו נעבוד את ה' כי הוא אלהינו ועשה לנו כל הענינים הנזכרים גם אנחנו ראוי לשרתו כמו שהוא כב"י שרת אותנו בכל הענינים הנזכרים מעלה אותנו שהיה מגרש גוים כן גם אנחנו נעבוד רוצה לומר נתמיד בעבודה ואף על פי שתרע בעינינו מפני כבדה והוסיף יהושע לומר להם טענה אחרת והוא אומרו לא תוכלו לעבוד את ה' כי הוא יתברך קדוש ולא יאות אלהותו שלא על אנשים קדושים וזהו שאמר כי אלהים קדושים הוא שאינו מכנה שהוא שלא על קדושים על דרך מה שאמרו בתורה קדושים תהיו כי קדוש ובזה נתיישבה קושית ההוא כותי דקאמר קרא אלהים קדושים בלשון רבים דהי"לל אלהים קדוש ואמרו ז"ל להשיבו כאלו כתי' אלהים על כמה קדושות הלוכו בקדושה שנאמר הליכות אלי מלכי בקדש דברו בקדושה אלהים דבר בקדשו נראה בקדושה חשיפת זרועו בקדושה שנ' חשף ה' את זרוע קדשו נאדר בקדש שנאמר מי כמוך וכו' אוי אלהים קדושים הוא שהוא קדוש בכל מיני קדושה ע"כ · ובמה שאמרנו מובן אומרו אלהים קדושים אלהים של קדושים הוא ואם לא תנהגו קדושה לאסור ולגדור במותר לכם לא יהיה אלהיכם ואם תעבדו אלהי נכר הנה אל קנא הוא לא ישא לפשעכם כאשר תעזבו את ה' זהו שאמר כי תעזבו או אמר דרך נבואה גלוי וידוע אלי כי תעזבו את ה' ואמר ושב והרע לכם הוא על ידי עצמו וכילה אתכם אחרי אשר הוא בעצמו הטי' לכם ולא שמרתם הברית הנה זה יתחייב לכם כלייה והוא בעצמו יכלה אתכם והנה השיבוהו בדרך הלכה ובדיותא ואמרו כדבריך כן הוא כי לא ישא לפשעכם וכו' יען שלא נצטרך לנשיאות עון כי את ה' נעבוד ז"ש לא בזקף גדול כלומר הלא הנזכר בדבריך שאמרת לא ישא וכו' זה לא יהיה מצד רוב שנאתו אותנו אלא מצד שאת ה' נעבוד ולא נפשע ולא נחטא ולא נצטרך לנשיאות פשע וחטאה או אמר לא כי את ה' נעבוד ר"ל לא יכלה אותנו אפי' שנחטא ונפשע כי את ה' נעבוד בעתיד באופן שאפי' שנפשע ונחטא נחפש ונחקורה דרכינו ונשובה עד ה' ולעבוד את ה' ז"ש לא כי את ה' נעבוד ועד כאן יצריך לנו אפו כי גלוי לפניו שנעבוד את ה' בעתיד ואף על פי שבהווה היו חטאים ולעומת זה שהם בחרו בעבודה ולא קבלוה על צד ההכרח לזה אמר עדים אתם בכם וכו' כי אתם בחרתם ולא מהכרח הטובות שעשה עמכם אלא בטוב בחירתכם ויאמרו עדים אחר שהעידו על עצמם כן אמר מאחר שבחרתם אלהותו ועתה התחילו לקיים דבריו והסירו את אלהי הנכר אשר וכו' כדפירש הרד"ק ז"ל שהיו בידם צלמי כסף וזהב שללו מאנשי הארץ ונלע"ד שציוה שיסירו מקרבם שההזדמן יביאם להכשל בהם זהו שאמר ועתה הכף ומיד עתה הסירו את אלהי הנכר אשר בקרביכם שיען היותם נמצאים בקרבכם מוכנים יש לחוש פן תכשלו בהם באופן שאמר להם בזאת תבחנו בקבלת האלהות אם תקיימו

רדק

אלהים קדושים הוא· קדושים לשון תפארת כמו אלהי' וכן ישמח ישראל בעושיו איה אלהי עושי: עדי' אתם בכם· אתם בעצמכם תהיו עדי' בכם כי אתם בחרת' לכם את יי' וי"מ עדים אתם בכם הנשמ' והגוף וכן האזינו השמים ותשמ' הארץ שמעו שמי' והאזיני ארץ הנשמה מן השמים והגוף מן הארץ: וישם לו חק ומשפט · פי' לו לעם ועניינו כמו שם שם לו חק ומשפט שסדר להם דרך כלל חקי התור' ומשפטי' וקבלום עליה' או פי' וישם לו חק ומשפט יהושע שם לעצמו חק ומשפט: בשכם · על הברית שכרת להם והחק והמשפט האבן והאלה ששם לעדי' ודברי הברי' שכתב בספר תורת אלהים וי"ת ויהושע כת' ית פתגמיא האילין בספרא ואצנע בספר אוריתא דיי' · ובדברי רז"ל ר' יהודה ור' נחמיה חד אמר שמנה פסוקי' שבתורה וחד אמר ערי מקלט ולא נראה לפי הפש' לא זה ולא זה והאמת הוא שת"י: תחת האלה · הדגש תמורת הנח אשר בתחת האלה אשר עם שכם · ובמדרש כי היא האלה שטמן תחתיה יעקב אלהי הנכר כמו שכתוב ויטמון אות' יעקב תחת האלה אשר עם שכם ואין כן דעת המתרגם שתרגם אלה בוטימ' ותרגם האלה אלתא והיא מזוזת השער כמו האיל מזוזת השער ומדה אחת לאלים שתרגם אלון אליא: אשר במקדש יי' · הבית שהיה שם הארון בשעה קראו מקדש לקדוש' הארון שהיה שם לשעה: אשר דבר עמנו · ת"י הפסוק כן ואמר יהוש' לכל עמא הא אבנא הדא תהי לנא כתרין לוחי אבן קיימא ארי יתה עבדנא לסהדו ארי פתגמי' דכתיבין עלה מעין כל פתגמיא דיי' די מליל עמנא וגו' ולפי הפשט אשר דבר עמנו ר"ל כי מה שדברתי עמכ' והברי' אשר כרתי עמכם לא מלבי כי הם אמרי יי' אשר דבר עמנו בהר סיני · ופירו' כי היא שמעה על דרך ותשמע הארץ אמרי פי: בתמנת סרח · ובספ' שפטי' בתמנת חרס ושניהם אחד כמו כבש וכשב ורבי' דרשו בו מהם אמרו סרח שמה ולמה קראה חרס בשביל שנקבר שם יהושע שהעמיד חמה לישראל והחמה תקרא חרס כמו האומר לחרס ולא יזרח וי"א חרס שמה ולמה נקרא שמה סרח שהיו פירותיה מסריחין מרוב שמנן:

מלפון

רשי

אלהים קדושים · ברוב מקומות נקרא כל לשון רבנות לשון רבי' כמו אלני יוסף אדוני הארץ אם בעליו עמו אשר הלכו אלהי' לפדותו לפי שהשם הזה שם שרר הוא: עדים אתם בכם · ראה יהושע שעתידין לערער בימי יחזקאל ולומ' נהיה כגוי' לפיכך הכביד עליהם עכשיו ולכך הושב להם בימי יחזקאל והעולה על רוחכ' היה לא תהיה וגו' חי אני אם לא ביד חזק' וגו' כבר קבלתם עליכם בימי יהושע ולא תאמרו מה שקבלנו עלינו בימי משה כדי ליכנס לארץ עשינו הרי בימי יהוש' כבר נכנסת' וקבלת': וישם לו חק ומשפט בשכם · סידר להם שם החוקי' שבתור' וקבלו עליהם: ויכתב יהושע וגו' · ת"י וכתב יהושע ית פתגמי' האילין ואצנעינון בספ' אוריתא דיי' ובמס' מכות נחלקו בו האמוראים חד אמר אלו ח' פסוקים מן וימת משה עד לעיני כל ישראל שהרי ספר תור' חסר והשלימו וחד אמר פרש' זו של ערי מקלט כת' בספרו כמו שהיו כתובי' בספר התור': תחת האלה · תחות אלתא היא מזוז' הפתח כמו שאומר האיל מזוזות חמשית ומדה אחת לאלים וי"א זו האלה אשר עם שכם שכתוב ביעק' ויטמן אות' יעקב תחת האלה: אשר במקדש יי' · כלפי שהביאו שם את הארון כמה שנאמר למעלה ויתיצבו שם לפני האלהים: והאבן הזא' תהיה בנו לעדה וגו' · הא אבנ' הדא תהי לנא כתרין לוחי אבן קיימ' ארי יתה עבדנ' לסהדו ארי פתגמיא דכתיבי' עלה מעין כל פתגמיא דיי' למליל עמנא וגם יש לפותרו כמשמעו כי היא שמעה את הדברים אשר דברתי לכם בשליחותו של מקו': בתמנת סרח · כך שמה ובמקום אחר הוא קורא אות' תמנת חרס על שם שהעמידו תמונת החמ' על קברו לומר זה הוא שהעמיד החמה וכל העובר עליה אומ' חבל על זה שעש' דבר גדול כזה ומת וי"א תמנת חרס שמה ולמה נקר' שמה תמנת סרח על שם שפירותיה מסריחין מרוב שמנן:

להר

[תרגום]

אַרְעָא מִן קֳדָמַנָא אַף אֲנַחְנָא נִפְלַח קֳדָם יְיָ אֲרֵי הוּא אֱלָהָנָא: וַאֲמַר יְהוֹשֻׁעַ לְעַמָּא לָא תוּכְלוּן לְמִפְלַח קֳדָם יְיָ אֲרֵי אֱלָהָא קַדִּישָׁא הוּא אֵל קַנָּא הוּא מִן קֳדָם דִּין דִּקְשׁוֹט לָא יִשְׁבּוֹק לְחוֹבֵיכוֹן וּלְחַטָּאֵיכוֹן: אֲרֵי תִשְׁבְּקוּן יַת פּוּלְחָנָא דַּיְיָ וְתִפְלְחוּן טַעֲוַת עַמְמַיָּא וִיתוּב וְיִבְאֵשׁ לְכוֹן וִישֵׁיצֵי יַתְכוֹן בָּתַר דְּאוֹטֵיב לְכוֹן: וַאֲמַר עַמָּא לִיהוֹשֻׁעַ לָא אֱלָהֵן קֳדָם יְיָ נִפְלַח: וַאֲמַר יְהוֹשֻׁעַ לְעַמָּא סַהֲדִין אַתּוּן בְּנַפְשַׁתְכוֹן אֲרֵי אַתּוּן בְּחַרְתּוּן לְכוֹן יַת פּוּלְחָנָא דַּיְיָ לְמִפְלַח קֳדָמוֹהִי וַאֲמָרוּ סַהֲדִין: וּכְעַן אַעְדּוֹ יַת טַעֲוַת עַמְמַיָּא דִּי בֵּינֵיכוֹן וְאַפְנוֹ יַת לִבְּכוֹן לְפוּלְחָנָא דַּיְיָ אֱלָהָא דְּיִשְׂרָאֵל: וַאֲמָרוּ עַמָּא לִיהוֹשֻׁעַ יַת יְיָ אֱלָהָנָא נִפְלַח וּלְמֵימְרֵיהּ נְקַבֵּיל: וּגְזַר יְהוֹשֻׁעַ קְיָם לְעַמָּא בְּיוֹמָא הַהוּא וְשַׁוִּי לֵיהּ קְיָם וְדִין בִּשְׁכֶם: וּכְתַב יְהוֹשֻׁעַ יַת פִּתְגָמַיָּא הָאִילֵין וְאַצְנְעִינוּן בִּסְפַר אוֹרָיְתָא דַּיְיָ וּנְסֵיב אַבְנָא רַבְּתָא וְאָקִימָהּ תַּמָּן תְּחוֹת אַלְתָא דִּי בְּבֵית מַקְדְּשָׁא דַּיְיָ:

וַאֲמַר יְהוֹשֻׁעַ לְכָל עַמָּא הָא אַבְנָא הָדָא תְּהֵי לָנָא כִּתְרֵין לוּחֵי אֶבֶן קְיָמָא אֲרֵי יָתַהּ עֲבַדְנָא לְסָהֲדוּ אֲרֵי פִתְגָמַיָּא דִּכְתִיבִין עֲלַהּ מֵעֵין כָּל פִּתְגָמַיָּא דַּיְיָ דִּי מַלֵּיל עִמָּנָא וּתְהֵי בְכוֹן לְדִכְרַן וּלְסָהֲדוּ דִּילְמָא תְּכַדְּבוּן קֳדָם אֱלָהֲכוֹן: וְשַׁלַּח יְהוֹשֻׁעַ יַת עַמָּא גְּבַר לְאַחְסַנְתֵּיהּ: וַהֲוָה בָּתַר פִּתְגָמַיָּא הָאִילֵין וּמִית יְהוֹשֻׁעַ בַּר נוּן עַבְדָּא דַּיְיָ בַּר מְאָה וְעַשַׂר שְׁנִין:

וקברו

[מקרא]

הָאָרֶץ מִפָּנֵינוּ גַּם־אֲנַחְנוּ נַעֲבֹד אֶת־יְהוָה כִּי־הוּא אֱלֹהֵינוּ: וַיֹּאמֶר יְהוֹשֻׁעַ אֶל־הָעָם לֹא תוּכְלוּ לַעֲבֹד אֶת־יְהוָה כִּי־אֱלֹהִים קְדֹשִׁים הוּא אֵל־קַנּוֹא הוּא לֹא־יִשָּׂא לְפִשְׁעֲכֶם וּלְחַטֹּאותֵיכֶם:

כ כִּי תַעַזְבוּ אֶת־יְהוָה וַעֲבַדְתֶּם אֱלֹהֵי נֵכָר וְשָׁב וְהֵרַע לָכֶם וְכִלָּה אֶתְכֶם אַחֲרֵי אֲשֶׁר־הֵיטִיב לָכֶם: וַיֹּאמֶר הָעָם אֶל־יְהוֹשֻׁעַ לֹא כִּי אֶת־יְהוָה נַעֲבֹד: וַיֹּאמֶר יְהוֹשֻׁעַ אֶל־הָעָם עֵדִים אַתֶּם בָּכֶם כִּי־אַתֶּם בְּחַרְתֶּם לָכֶם אֶת־יְהוָה לַעֲבֹד אוֹתוֹ וַיֹּאמְרוּ עֵדִים: וְעַתָּה הָסִירוּ אֶת־אֱלֹהֵי הַנֵּכָר אֲשֶׁר בְּקִרְבְּכֶם וְהַטּוּ אֶת־לְבַבְכֶם אֶל־יְהוָה אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל: וַיֹּאמְרוּ הָעָם אֶל־יְהוֹשֻׁעַ אֶת־יְהוָה אֱלֹהֵינוּ נַעֲבֹד וּבְקוֹלוֹ נִשְׁמָע:

כה וַיִּכְרֹת יְהוֹשֻׁעַ בְּרִית לָעָם בַּיּוֹם הַהוּא וַיָּשֶׂם לוֹ חֹק וּמִשְׁפָּט בִּשְׁכֶם: וַיִּכְתֹּב יְהוֹשֻׁעַ אֶת־הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה בְּסֵפֶר תּוֹרַת אֱלֹהִים וַיִּקַּח אֶבֶן גְּדוֹלָה וַיְקִימֶהָ שָּׁם תַּחַת הָאַלָּה אֲשֶׁר בְּמִקְדַּשׁ יְהוָה:

וַיֹּאמֶר יְהוֹשֻׁעַ אֶל־כָּל־הָעָם הִנֵּה הָאֶבֶן הַזֹּאת תִּהְיֶה־בָּנוּ לְעֵדָה כִּי־הִיא שָׁמְעָה אֵת כָּל־אִמְרֵי יְהוָה אֲשֶׁר דִּבֶּר עִמָּנוּ וְהָיְתָה בָכֶם לְעֵדָה פֶּן־תְּכַחֲשׁוּן בֵּאלֹהֵיכֶם: וַיְשַׁלַּח יְהוֹשֻׁעַ אֶת־הָעָם אִישׁ לְנַחֲלָתוֹ: וַיְהִי אַחֲרֵי הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה וַיָּמָת יְהוֹשֻׁעַ בִּן־נוּן עֶבֶד יְהוָה בֶּן־מֵאָה וָעֶשֶׂר שָׁנִים:

ויקברו

קנוא ד'ב'מלאי' וב'חס' וסי' לא תוכלו לעבוד את יי' ל קנו' וניק' יי' דנחום: קנ' קנאתי ליי' וחברו· תרויהון לית ב'בתראי דאליהו הס': חטאותיכ' ד' מלאי' בליש' בקריא' וסי' ל קנוא הו' לא יישא לפשעכ'· וחטאותיכם הסתירו מכם פני'· וחטאותיכם מנעו הטוב מכם· בהגלות פשעיכם להראות חטאותיכ'· ונמסר גם בסדר אחרי מות: וכלהו' בקריא' וסי' וכלה הרעב את הארץ· וכלה מכפר את הקדש· וכלה אהרן ובניו לכסות. את הקדש· ושב והרע לכם· וכלה סעפיה· וכלה את מדות הבית· ונמסר גם בסדר אחרי מות: לעדה ג' וסי' נמסר בסדר וירא: וישלח כ"ב וסי' נמסר בסדר נח: ויהי אחרי הדברים האלה ג' וסי' ויגד לאברהם· אביך חולה· וימת יהושע ונמסר גם בסדר וירא:

מנחה קטנה

כי אלהי' קדושים הוא וצריכין ליזהר להיו' כתכלית הקדושה עם שלפעמים יעבר לכם וזה לא יכי' השגחתו עליכם ותהיו מוכנים לענוש עם זה כיניחו אותו ע"כ יותר טוב לעבדו מצד האהבת שהוא ה' האמיתי ולהיות נזהר בעבודתו מאהבה ויראה לא מצד התועלת· כאשר אני וביתי עושים שבחרנו בה' מצד הכרת שהוא ה' אלהי כל הארץ ומצד היותו ולא זולתו· אז אמרו העם גם אנחנו נעבוד אותו כמוך שיהי' לנו לאלהי' שן לחסד הן לדין: ויאמר יהושע הסירו את אלהי הנכר וגו' כיון שקבלת' עליכם לעבוד ה' באמת ובתמים א"כ צריכין אתם לבער אלהי כסף וזהב שהם אסורי הנאה ואל תשובו על איבוד הממון כזה בכלל ואהבת את ה' אלהי' בכל לבבך ובכל נפשך ובכל מאדך· מה שמטיב לך ביותר כי תאהבנו· ועל זה כרת יהושע הברית לעבדו בכל לבבם ונפשם הן לחסד הן למשפט אע"פ שלא יהי' להם סדר לנחת ולרצון וזה חוק ומשפט על הכל כרת הברית הזאת· בספר תורת אלהים ר"ל ספר יהושע וקראו תורת אלהים מפני שאמר ספרי הנבואה לא נכתבו אלא אלהים אלא מפני ישראל שאלו זכו ישראל ולא חטאו לא היה להם אלא התורה וספר יהושע כאמרם ז"ל א"כ הוא כאחד מחלקי התורה· וגם קראו כן מפני שמה שנאמר ביהושע היא מפורש בתורה כי הוא יעבור והוא ינחיל ושהוא יחלק הארץ ע"פ הגורל ושבני ראובן יעברו ג"כ חלוצים לפני בני ישראל· וז"מ יושבו אל הרים וקריא' הברכות והקללות בהר גריזים ועיבל וכדומה ע"כ קראו ספר תורת אלהים· גם מפני שיהושע כרת ברית עם ישראל ויחדש האלה והשבועה לקבלתם עליהם ספר תורת אלהים ועשה חיזוק גדול לתורה בכמה ענינים והרי הוא כאילו קיום נכתב וניתן להם ס' תורת אלהים וקיום שכתב הוא תורת אלהים יקרא: ויהי אחר הדברי' האלה וגו' ש"א תאמר שיותר ממה שם תוב בספר יהושע היה לו לדבר אלא שמספתו השעה ולא השלים דברו ע"כ אמר ויהי אחרי וגו' ר"ל אחר שהשלים כל דבריו אשר היה בלבו לדבר אח"כ וימת יהושע· וסיפר שכתוב שכ"כ עשה דברי יהושע וקימו' הברית רושם שיעבדו את ה' לא לבד כל ימי יהושע אלא אפי' אחרי מותו כל ימי הדור ההוא ואשר ידעו וגו':

ואת

רלבג

והנה להרחיקם עוד מעבוד עבודת אלילי' אמר להם כי אחר שיכנסו לעבודתו יתב' תקשה להם מאד עבודתו כי לא ישא לפשעיהם אם יסורו מאחריו לעבו' ע"א אך יכלה אותם אחר אשר הטיב להם ולא אמר להם זה יהושע שיהיה הענין בבחירתם לסור מאחרי יי' כי כבר נקשרו בזה כל הדורות במעמד הר סיני אך אמר להם זה להוסיף להם הרחק מעבוד ע"א כמו שנזכרו עם שכב' היה יודע מטוב תכונת בעת ההי' שהם לא יסכימו בשום פני' לעבוד זולתי הש"י ואחר זה אמר להם יהושע שהם עדי' בהם כי הם בחרו לעבוד את יי' להרחיק' יות' במה שאח' זה מעבוד ע"א · ואמ' להם שיסירו את אלהי הנכר אשר בקרבכם ויטו לבבם אל יי' אלהי ישראל והוא אמר להם זה שאם נפתה לבם בסתר מאחת העבודות האלו אשר לאנשי הארץ יסירו מלבם הדעות הנפסדות בהם והם לא הודו שיצטרכו לזה אך השיבו כי הם יעבדו את יי" אלהי ישראל ושמעו בקולו: · ויכרת יהושע ברית לעם · על זה להיות' עובדי' את יי' ולהשתי' זכר לזה המעש' למען יבושו ישר' אם יסורו מאחרי יי' כתב יהושע את הדברי' האלה בספר תורת האלהים והקים אבן גדולה תחת האלה אשר במקדש יי' להיו' לזכר ולעדות על זה המעש' כמו שעשו יעקב ולבן במעש' הגל והמצבה להיות לעד ביניה' על בריתם את יי' אחר זה זכר שכבר מת יהושע בן ק"י שני' וקברו אותו בגבול נחלתו:

וזכר

כלי יקר

הקימו הסרת אלהי נכר אשר בקרבכם לעומת זה השיבו לו ואמרו את ה' נעבוד שהוא קבלה אלהותו ובקולו נשמע להסיר אלהי נכר שאמרת:

ויכתוב יהושע כו' עיין רש"י ז"ל וכן הביא הרד"ק ז"ל וקשה לת"ד שמנ' פסוקים היכי קאמר את הדברי' האלה דמשמע דמור' באצבע על הנ"ל ואפשר לומר דוישם לו חוק ומשפט הנזכר בפסוק הקודם היינו ששם בשכם כתב שמנה פסוקים ועליהם הוא אומר חוק ומשפט כי בלי ספק שם שם לו חוק ומשפט בשכם במה שכת' אלו השמנה פסוקים כי שם נאמר ולא קם נביא עוד בישראל כמשה וכו' אשר זה מורה שכל נביא שיקו' לבטל דברי משה לא נאבה לו ולא נשמע אליו כי אינינו מערכו וגם שם נאמר אשר ידעו ה' פנים אל פנים דברים ברורים באופן שלא נטעה לפרש דברי התורה ויוויה למשל ולשנינה כי העושה כן יהיה למשל ולשנינה שהרי דברי משה ככתבן כי ידעו ה' פנים אל פנים דברים ברורים כנזכר באופן ששם שם לו חוק ומשפט וע"ז נודק ויכתוב יהושע את הדברי' האלה הנזכרים חוק ומשפט כתבן בספר תורת אלהים שהיה חסר והשלימו ולאידך ויכתוב את הדברים האלה הנזכרי' למעלה בענין ערי מקלט שכתבן כאן מכוון כמו שכתוב בספר תורת אלהים ולפי זה חסרה כף כבספר תורת אלהים· ומהרי"א ז"ל פי' פה בית בספר במקום עם כמו בנערינו ובזקינינו ומאי ויכתוב את הדברים האלה על כלל ספר יהושע זה שכתבו וסמכו עם ספר משה ומ"ש תחת האלה כתב רש"י תימו' אלתה היא מזוזת הפתח כמו שאו' האיל מזוזות חמישית ומדד איל לאילים וי"א אומרים זאת האלה אשר עם שכם שכתוב ביעקב ויטמון אותם יעקב תחת האלה אשר במקדש וכו' כלפי שהביאו שם את ארון האלהים כמו שאמר למעלה ויתיצב שם לפני האלהים וכן כתב הרד"ק בשם המדרש כדברי רש"י והביא דברי המתרגם וכתב שבבית שהיה שם ארון האלהים קראו מקדש ולעפ"י שלא היה אלא לפי שעה וז"ש אשר במקדש וכו':

ויאמר יהושע אל כל העם עיין רש"י ז"ל וכן כתב הרד"ק ז"ל· ונראה לי שבדברי המתרגם ז"ל יובנו כמה דקדוקים בפסוק דקשה בכתוב אומרו האבן הזאת מה טעם בהרמת אבן זו עוד קשה אומרו האבן הזאת דהי"לל האבן זאת או זאת האבן כי שני ההין בלתי צורך ועוד כי היא שמעה והאבן דומם ולא יצדק בה לשון שמיעה ומתוך קושי זה כתב הרד"ק כמו ותשמ' הארץ אמרי פי ע"כ עוד אומרו את כל דברי ה' אשר דבר עמנו שאם הש"י מדב' עמנו מה לה לאבן לשמוע דברים שבינו יתברך ובינינו ועוד פתח באמרי ה' וסיים בדבור אשר דבר עמנו היה לו לומר כי הי' שמעה דברי ה' אשר דבר עמנו או שמעה אמרי ה' אשר אמר לנו והנה בדברי המתרגם מובן כל זה כי הרמת האבן היתה להיות דוגמא ללוחות הברית לוחות אבן וזהו מה שאמר בתחיל' דבריו הא אבנא דא תהא לנא כתרין לוחי אבן קימא ארי יתה עבדא לסהדי ובזה מובן גם כן אומרו האבן הזאת לפי שמדבר בשני מינים האחד האבן זאת אשר אתי ושני' דוגמת להזאת היא זאת התורה לוחות הברית לכן אמר האבן הזאת בב' היהין ומ"ש כי היא שמעה אפשר שמפרש המתרגם לשון אסיפה כמו וישמע שאול את העם ועל שם שעליה נכתבו הדברים מעין עשרת הדברות אשר דבר ה' עמנו וז"ש הרי פתגמיא דכתיבין עלה זה פתרון כי היא שמעה שהיות' כתובי' עליה קורא כי היא שמעה מלשון אסיפה כדפרישית או מלשון שמיעה כפשוטו ובבחינה שהם כתובים עליה אומר כי היא שמעה את כל אמרי ה' דהיינו הכתובים בה שהם דוגמה ומעין אשר דבר ה' בי' הדברות ולכך א' לשון אמרי ה' על אלו בהווה הכתובים באבן הזאת ועל אותם שנכתבו בלוחות אמר אשר דבר ה' עמנו וזהו שתרג' מעין כל פתגמיא ומתוך מה שפירשו בס"ה בפסוק משם רועה אבן ישראל היא אבן מאסו היא עד דאתגזרת אבן די לא בידין כנסת ישראל היא האבן הזאת בזאת יבא אהרן אל הקדש ועליה יצדק תהיה בנו לעדה כי היא שמעה את כל אמרי ה':

ויבי

רדק

מצפון להר געש · רבי ברכיה ורבי סימון בשם ריב"ל חזרנו על המקרא ולא מצאנו מקום ששמו הר געש אלא מה הוא הר געש על ידי שנתרשלו ישראל בו ולא הספידוהו כראוי רצה הקדוש ב"ה להגעיש עליהם ההר ר"ל שגעש ההר ביום קבורתו : אשר העלו בני ישראל · אע"פ שכתוב ויעל משה את עצמות יוסף עמו הוא הזהיר את בני ישר' להעלות כמו ויבן שלמה והדומים לו ובדר' כל המתחיל במצוה ואחר גומרה נקראת על שם האחרון ממי אתה למד ממשה דכתי' ויעל משה את עצמו' יוסף עמו כשנתלק משה במדב' ולא נכנס לארץ והכניסו ישראל עצמותיו לארץ ויקברו אותם ונתלית המצוה בהם דכתיב אשר העלו בני ישראל ממצרים אשר העלה משה אין כתוב כאן אלא אשר העלו : קברו בשכם · דרשו בו משכם גנבוהו ולשכם החזירוהו ולפי הפשט לפי שהיה שכם בחלק אפרי' ולכבוד יוסף קברוהו בנחלה הראשונה אשר היה ליעקב אביהו בארץ ישראל ולפי דעתי בפסוק ואני נתתי לך שכם אחד על אחיך רמז לו שיקבר שם בשכם זהו שאמר לך כי כבר זכר הבכורה שנתן לו שיטלו בניו שני חלקים : ויהיו לבני יוסף לנחלה · וחשבו להם העצמו' לנחלה טובה שנקברו בנחלתם ודרשו בו על בני יוסף שהתעסקו בקבורת העצמות בנחלתם :

רשי

להר געש · מלמד שרעש עליהם ההר להורג' לפי שלא הספידוהו כראוי : האריכו ימים · ימים האריכו שני' לא האריכו שנכנסו : קברו בשכם · משכם גנבוהו לשכם החזירוהו :

רלבג

חכר עוד שכבר עבדו ישראל את יי' כל ימי יהושע וכל ימי הזקני' אשר האריכו ימי' אחרי יהושע ואשר ידעו את כל מעש' יי' אשר עשה עם ישרא' והם יוצאי מצרי' כי זולתם לא ידעו את כל המעש' וזכר אחר זה כי עצמו' יוסף קברו במקו' ההוא שהיה לבניו לנחלה וכי אלעזר בן אהרן מת וקברו אותו בגבע' פנחס בנו אשר נתן לו בהר אפרי' ואם יאמר אומ' איך היתה לפנחס אם לא היתה לאלעזר אמרנו לו כי תכף שמת אלעזר היה יורשו פנחס לפי שרשי התורה ולזה כשנקבר נקבר בגבעת פנחס בנו ואולם רז"ל אמרו בפרק יש נוחלין כי פנחס ירשה מאשתו וזה דרך דרש ואמנם הפשט הוא לפי מה שכתבנו :

וַיִּקְבְּרוּ אֹתוֹ בִּגְבוּל נַחֲלָתוֹ בְּתִמְנַת־סֶרַח אֲשֶׁר בְּהַר־אֶפְרָיִם מִצְּפוֹן לְהַר־גָּעַשׁ׃ וַיַּעֲבֹד יִשְׂרָאֵל אֶת־יְהוָה כֹּל יְמֵי יְהוֹשֻׁעַ וְכֹל יְמֵי הַזְּקֵנִים אֲשֶׁר הֶאֱרִיכוּ יָמִים אַחֲרֵי יְהוֹשֻׁעַ וַאֲשֶׁר יָדְעוּ אֵת כָּל־מַעֲשֵׂה יְהוָה אֲשֶׁר עָשָׂה לְיִשְׂרָאֵל׃ וְאֶת־עַצְמוֹת יוֹסֵף אֲשֶׁר־הֶעֱלוּ בְנֵי־יִשְׂרָאֵל ׀ מִמִּצְרַיִם קָבְרוּ בִשְׁכֶם בְּחֶלְקַת הַשָּׂדֶה אֲשֶׁר קָנָה יַעֲקֹב מֵאֵת בְּנֵי־חֲמוֹר אֲבִי־שְׁכֶם בְּמֵאָה קְשִׂיטָה וַיִּהְיוּ לִבְנֵי־יוֹסֵף לְנַחֲלָה׃

וּקְבַרוּ יָתֵיהּ בִּתְחוּם אַחְסַנְתֵּיהּ בְּתִמְנַת סֶרַח דִּי בְּטוּרָא דְּבֵית אֶפְרָיִם מִצִּפּוּנָא לְטוּר גָּעַשׁ׃ וּפְלַח יִשְׂרָאֵל קֳדָם יְיָ כָּל יוֹמֵי יְהוֹשֻׁעַ וְכָל יוֹמֵי סָבַיָּא דִּי אוֹרִיכוּ יוֹמִין בָּתַר יְהוֹשֻׁעַ וְדִי יְדָעוּ יָת כָּל עוֹבָדָא דַּיְיָ דִּי עֲבַד לְיִשְׂרָאֵל׃ וְיָת גַּרְמֵי יוֹסֵף דְּאַסִּיקוּ בְנֵי יִשְׂרָאֵל מִמִּצְרַיִם קְבַרוּ בִשְׁכֶם בְּאַחְסָנַת חַקְלָא דִּקְנָא יַעֲקֹב מִבְּנֵי חֲמוֹר אֲבוּהִי דִּשְׁכֶם בִּמְאָה חוּרְפָן וַהֲווֹ לִבְנֵי יוֹסֵף לְאַחְסָנָא׃

(שפטים ויעבדו העם ב' · ז' דסמי' · ה' רפין · ג' חס' ד')

ואלעזר ואלעזר

וכל ימי ג' וסי' הזקנים · וחברו · וכל ימי מלכי ישרא' : במאה ה' רפין בקריא' וסי' ויקן את חלקת השדה אשר · ואת עצמות יוסף אשר העלו ממצרים · אין חפץ למלך במהר · תנה את אשתי את מיכל · וישכר מישראל מאה אלף · ונמסר גם בסד' וישלח : קשיטה ג' וסי' נמסר בסדר וישלח :

מנחה קטנה

ואת עצמות יוסף וגו' כדי לתקן אשר עוותו השבטים אמר להם יוסף משכם גנבתם אותי שם תחזירוני ואמר שקברו אותו במקום שהיה להם חלק כל השבטים כדי לצאת ידי השבה בשלהם כי זה היה בחלקת השדה אשר קנה יעקב במאה קשיטה נמצא מקום זה נחלה לכל בניו בשוה כי קנין כספו הוא כאמר עזובנו כי מה שנתן ליוסף שכם אחד על אחיו לא שיתה החלקה ההיא כי אם אשר לקח בחרבו ובקשתו לא קנין כספו וא"כ הם גנבוהו ומשלהם נתנו לו מקום מנוחתו וגם כי נמצאו נכנים מעשרים כסף של המכירה הנה ודיתרו נגבו מאה קשיטה שהוא הוראות חרטה והשבה מה וע"כ הובא זה בסוף פרשת נחלות לומר כמה שחלקה ההיא שהיה מן הדין ליחלק בכל השבטים בשוה לא נחלק כי נתנוהו ליוסף כאלו היה המאה קשיטה לבניו נחלה מאביהם וז"ש. ויהיו לבני יוסף לנחלה :

וסמך

רלבג — התועלות

ואולם התועלות המגיעות מזה הספור הם אלו :

הא' הוא לפרסם עוצם השגח' הש"י לישראל ושכבר קיים מה שנשבע לאבותינו ולזרע' שיתן להם את הארץ ולזה זכר מה שירשו מהארץ ע"י משה וע"י יהושע והמלכי' הרבי' אשר נפלו בידם :

הב' הוא במדו' הוא שראוי לכל אד' שלא יקצר מעשו' מה שאפש' מהטוב בחייו הלא תראה כי יהושע מפני שלא יכול להשלי' ירושת הארץ לישראל לא קצר לעשו' מה שהיה אפשר לו מהטוב והוא הפלת האר' בנחלה לשבטי' כי בזה היה תועלת כי הוא היה נביא ולא תשלם זאת החלוקה בשלמות למי שאינו נביא כי על פי יי' היתה כמו שזכר עם שכבר נמשך מזה תועלת שאם חלקו הארץ הנכבשת לבד היו ישראל מתעצלים בירושת הנשאר מהארץ לדעתם שמה שיכבשו יגיע לכלל ישראל הנה לא יקום אחד מהשבטים אם לא יקומו כלם ואולי תהיה זאת העצלה סבה שלא תשלם להם ירושת הארץ אך כשידע כל שבט המגיע לו מזה יזדרז לכבוש הארץ ההיא לפי מה שאפשר ואם הוצרך אל העזר בקש אותו מאחד השבטים או יותר והבטיחו שהוא יעזור אותו גם כן לכבוש חלקו כמו שמצאנו שעשה שבט יהודה ושבט שמעון לפי מה שנזכר בראש ספר שופטים :

השלישי הוא בזכירת המגיע לשבט ושבט מהארץ להציל מהקטטה והמריבה אם ברוב הימים יפול מחלוקת ביניהם בענין הארץ הנה מה שנזכר בזה המקו' המגיע לחלק חלק מהם ישמרם מהקטטה : **הרביעי** הוא להזכיר קיום מה שייעד השם יתברך לכלב באשר מלא אחרי יי' ולא הלך בעצת שאר המרגלים שהארץ אשר דרכה רגלו בה תהיה לו לנחלה ולבניו :

החמשי הוא להודיע שכבר נתקיים ייעוד השם יתברך בשבט שמעון ולוי במה שאמר יעקב אחלקם ביעקב ואפיצם בישראל כי כבר היו נחלותיהם מפוזרות כמו שזכרנו :

הששי הוא להודיע שכבר קיימו ישראל מה שצוו בתורה להבדיל ערי המקלט ולתת ללוי' ערים לשבת ומגרשיהן לבהמת' והנה קבלנו שתי המצות יחד כי ידמה שערי הכהנים והלוים כלם קולטות והנה התבאר מן התורה כי המזבח היה קולט ההורג בשוגג ולזה הוצרך לומר בהורג במזיד מעם מזבחי תקחנו למות כמו שביארנו שם וידמה כי מפני שכלל ערי המקלט עם ערי הלוים הנשארות בזה המספר ואמר בסוף שהם ערים מ"ח ומגרשיהן מבאר הקישון זו לזו ולזה תהיינה כלם קולטות :

השביעי והוא מה שלמדנו מהמזבח שבנו השבטים אשר מעבר הירדן כי כשירא' האדם דבר אפשר שיתחדש ממנו הפסד או נזק ראוי שיתחכם להסירו קודם בואו ולא ימתינהו מזה ראותו שלא יתכן הגעת ההפסד או הנזק ההוא כי אם לעתים רחוקי' הלא תראה כי אלו השבטים כשראו כי באורך הזמן יהיה אפשר שיסבב היות הירדן מפסיק ביניהם ובין ארץ ישראל שישביתו בניהם מעבוד את יי' התחכמו להמציא דבר נשאר מור' שגם הם מעם יי' ולזה בנו שם המזבח ההוא שיהיה בתבנית מזבח יי' וקראו שמו כי עד הוא בינותינו כי יי' האלהי' ויהושע כאש' ראה גם כן אפשרות סור ישראל מאחרי יי' מצד מה שנשארו מן הגוי' ההם שלא הכליתום גם כן לפי מה שאפשר להצילם מזה והביאם מזה אל שיקבלו עליהם שבית אל האלהים לעבדו ולאהבה אותו שלא לסור מאחריו להרחיקם יותר מזה העון :

השמיני הוא שלמדנו מענין שלוח פנחס והנשיאים לשבטי' שהיו מעבר לירדן לחקור אמתת הענין קודם עלותם עליהם לצבא והוא כי גם בעניינים אשר יחשב שאין להמתין עליהם לעשותם כי אם תכף צריך להתישב ולחקור הענין הלא תרא' כי לולא זאת החקיר' היה נמשך מזה נזק רב בעלו' בני ישראל לצבא על אחיהם והנה יחשב שאין להמתין על אלו הדברים שהם כנגד השם יתברך מפני הסבות שזכרו פנחס והנשיאים לשבטים האלו בזה המקום ולזה תמצא שלא המתין פנחס לקחת עצה ממשה רבינו בדבר זמרי ואמרו רבותינו ז"ל כל מקו' שיש חלול השם אין חולקין כבוד לרב ומזה המקו' יותר הספק איך לא נמלכו ישראל בזה ביהושע שהיה נביא עם שהיה מהעניינים הראויים לעשות לפי משפטי התורה בהעלת העונשים לאו שיהיה המעשה בהם לפי דרכי התור' באופני החקיר' המיוסדת בתורה לא שישאלו איך האמת בזה לנביא ואם באו לבאר זה בזה המקום יארכו הדברים יותר מהראוי למה שאנחנו בו :

התשיעי

כלי יקר

ויהי אחרי הדברים האלה וימת יהושע בן נון עבד ה' כתב מהרי"א אלק לו ה' כבוד שקרא עבד ה' כרבו משה ע"ה שנקרא עבד ה' ואפשר שלפי שהלך בדרכי רבו ע"ה להחזיק בברית ה' את עם ה' כענין רבו שאמר אתם נצבים היום וכו' לעברך בברית וכו' על כן הוא אומר ויהי אחרי הדברים האלה דהיינו הנזכרים בסמוך מכריתת הברית אז וימת יהושע עבד ה' שאז ע"י הדברים זכה בשם עבד ה' ומה שאמר בן ק"י שנים אחז"ל שהיה ראוי לחיות עוד עשר שנים אלא לפי שנתעצל במלחמות בחושבו שתהיה סיבה להריכות ימיו ואדרבה חייב לו קיצור שנים י' שנים שהרי כתיב כאשר הייתי עם משה אהיה עמך ועם משה היה מאה ועשרים :

ויקברו אותו בגבול כתב הרלב"ג מכאן שנחת רוח להקבר בנחלתו עם קרוביו · ומה שאמר בתמנת סרח כבר כתבתי למעלה מה שאמרו חז"ל חד אמר סרח שבתחילה פירותיה מסריחין ואחר כך מתקשין הם כחרס וי"א בתחילה קשים כחרס ואחר כך מתבשלים ומסריחין מרוב שמנן · ועוד אחז"ל וכתב רש"י ז"ל דבריהם שחרס לשון האומר לחרס ולא יזרח שהוא השמש על שם שהעמידו תמונת השמש על קברו לומר זהו שהעמיד החמה וכל העובר עליה אומר חבל על זה שעשה דבר גדול כזה ומת ובדבריהם אלו אני מבין תיבת תמנת שהיא לשון תמונה כמו תמונ' חרס שעל שם שהייתה כתמונת השמש הוא חרס קראוה תמנת לשון תמונה כאמור וכל זה כתב הרד"ק ותוסיף מדיליה דחרס וסרח הכל דבר אחד כמו כשב וכבש ומ"ש מצפון להר געש הנה אחז"ל ר' ברכיה ור' סימון בשם ריב"ל חזרנו על כל המקרא ולא מצינו מקום ששמו הר געש אלא מהו הר געש ע"י שנתעצלו ישראל ולא הספידוהו כראוי רצה הקב"ה להגעיש עליה' ההר עד כאן וראוי לדקדק ראשונ' כי לא יתכן שיחריב העול' על דבר קל כזה שנתעצלו בהספדו של אדם כשר דמספיק שראוי לקוברו בחייו כנזכר במדרשים ובגמ' פ' הגוזל אבל להחריב כל העולם על יושביו לא יספיק כי הבלתי נמצאים כי אם בריחוק מקום מה היא אשמתם ואם המאמר הזה דבר זר מאד והיה לו לגמ' להביאו שם בגמ' לחלוק על היכך · ועוד דקאמר בקש הקב"ה להרעיש משמע דלא הרעיש ומנא ליה הא דלא הרעיש ממש · ונראה כי ההרעשה אפשר שתהיה פרטית וכדברי המאמר של ר' ברכיה ושל פרק הגוזל ואפשר שתהיה כוללת וכדברי המאמר הזה של אגדת רות והרעשות הנזכרות אפשר והנה קשה דכיון הר געש מה יאמרו באומרו מצפון שמורה מקום בצפונו של הר געש · וי"ל כי יגיד הכתוב כי הגעש הזה נתחייב מהצדיק יהושע ממה שנתעצלו בהספדו של אדם צדיק כמוהו כי מה רב טוב צפון לו כדכתיב מה רב טובך אשר צפנת ליראיך וכו' זה שאמר מצפון להר געש רוצה לומר מהצדיק ורב טוב הצפון לו נמשך הגעש הזה וזה כי ידע יש שיטה אחרת לחז"ל הביאה הילקוט בשם אגדת רות ז"ל כשנתעצלו ישראל בגמילות חסד ליהושע באותה שעה נתחלקה א"י החלוקה והי' חביבה עליהם יותר מדאי והיו ישראל עסוקים במלאכתם זה עוסק בשדהו וזה עוסק בכרמו וזה עוסק בביתו וזה עוסק בפחמו לפי' בקש הקב"ה להרעיש את כל העולם על יושביו שנא' ותגעש ותרעש הארץ ע"כ וההרעשות הנז' אפשר להיותם בא' משתי סיבות או מצד העצלה מהספדו של אדם כשר וכמו שסוברים התנאים הנז' ר' ברכיה וגם היא שיטת הגמרא במסכת שבת פ' הגוזל כי סבה זו מספיק שירעיש הב"ה ההר ולא כל העולם והסיבה השנית והיא זאת הנז' במאמר הזה של אגדת רות שלא היה הגעש הזה בשביל העצלה לבד שנתעצלו בהספדו של יהושע כי היה מספיק להרעיש ההר לבדו כי אין הדב' כ"כ חמור להחריב העולם כלו אבל הסיבה עיקרית הוא שכיון שהיו כ"כ עסוקים איש תחת גפנו ותחת תאנתו עד שחייב ההלהבו' הזה עצלה בהספדו של אדם כשר זו הורא' על היות' מטילין אחרי גיום עול תורה ותור' מה תהא עליה והעולם נחרב וע"ז כיון המאמר הזה בקש הקב"ה להרעיש העולם כלו על יושביו כיון שפרקו עול תורה והוא עמוד העולם אמנם ברחמיו לא הרעיש כל העולם אלא ההר לבדו וזהו הר געש ומדלא כתי' רעש אלא געש לג"ש שבקש על כל העולם שנא' כאן געש ונאמר להלן ותגעש ותרעש הארץ ומוסדי הרים וכו' דכיון דאמר כאן געש על כל העולם הוא ולא שעשה כן בפועל מדכתיב הר געש הר לבדו ולא העול והכריח גם כן מדכתי' להר בלמ"ד דהי"לל מצפון הר געש מדקאמר להר געש משמ' דמעקר' בקש ה' להרעיש כל העולם ואח"כ נכמרו רחמיו ונעשה הגעש הכללי שיהיה להר ההוא געש ולא כל העולם וזהו להר געש וכוון ואפשר לומר עוד מצפון כמו מצפון תפתח הרעה אל כל יושבי הארץ והוא אומר בקש הב"ה להרעיש העולם כלו על יושביו אלא שאחר נכמרו רחמיו ולא הרעיש אלא ההר וזהו להר געש שהגעש יהיה להר פרטי ולא כולל על כל העולם :

ויעבוד ישראל את ה' כתב לשון יחיד יען כי כל הקלקול שבא אח"כ לישראל הוא מהפירוד הוא הגורם שעשה ירבעם שיחלו לשתי ממלכות ולז"א ויתן שם ישראל בלב אחד לאביהם שבשמים וזהו אומרו כאן ויעבוד ישראל ולא כתי' ויעבדו ישראל להורות על האחדות ומ"ש אשר האריכו ימים כתב רש"י ז"ל ימים האריכו שנים לא האריכו שנענשו על שנתעצלו בהספדו של יהוש' ע"ה והוא מהגמ' והקשו שם בגמ' למען ירבו ימיכם ימים אין שנים לא ומשני ברכה שאני ומ"ש ואשר ידעו את כל מעשה ה' דקשה דהי"לל הזקנים אשר ידעו וכו' כי הוא"ו בלתי צודקת ואפשר דה"ק ויעבוד ישראל משתי סיבו' הא' כי להיותם בושים מהם לא נטו מעבודת ה' ע"ד מה שנאמר בתורה שאל אביך ויגדך זקניך ויאמרו לך והסבית שלהיות הזקנים ידעים וזוכרים הנפלאו' ומספרי' כנז' בפסוק זקניך ויאמרו לך ז"ש ואשר ידעו ר"ל נוסף על בחינת הזקנה בחינה שנית. והיא כי רוב שנים ידיעו לבניהם מה שידעו כל מעשי ה' אשר עשה לישרא' משתי סבות אלו חייבו שעבדו ישרא' את ה' כל ימיהם :

ואת עצמות יוסף אשר העלו בני ישראל חז"ל אמרו מכאן שאין המצוה נקראת אלא על שם גומרה שהרי משה העלם כדכתי' ויקח משה את עצמות יוסף ולפי שהוא לא גמרה והעפ"י שהיה אנוס על פי הדבר כי לא תעבור את הירדן הזה לא נקראת על שמו אלא על שם ישרא' שגמרוה והרד"ק כתב דקרא כפשוטו ע"ש וקשה לפי' תיבת עמו ומ"ש קברו בשכם אחז"ל ורש"י משכם גנבוהו ושם החזירוהו וכ"כ הרד"ק ז"ל והוסיף לפי הפשט ע"ש וכ"כ מהרי"א ז"ל · ומ"ש ויהיו לבני יוסף לנחלה אם הטעם הראשון שכתב הרד"ק שלכבוד יוסף רצו לקוברו שם בנחלה ראשונה שקנה אביו יעקב במאה קשיטה ויהיו הק' קשיטה הנז' ומה שיקב' מהם לבני יוסף לנחלה כי שם נפלה גורל אפרים ולו יאתה כי אלה תולדות יעקב יוסף אמנם הרד"ק ז"ל כתב ז"ל וחשבו להם העצמות האלה לנחלה טובה שנקברו אצלם עצמות הצדיק וזכותו יגן בעדם וכ"כ מהרי"א ז"ל וז"ל וכבר פירשו בו והוא האמת שהיות העצמות חשבו בני יוסף לנחל' טובה כי ידעו שצדקת יוסף עומדת לעד :

ואלעזר

רדק

אשר נתן לו בהר אפרים · אמרו רבותינו ז"ל מניין היה לו לפנחס שלא היה לו לאלעזר אלא מלמד שנשא פנחס אשה ומתה וירשה ומכאן סמכו לירושת הבעל ומהם אמרו כי אפשר שנפלה לו בשדה חרמים ויתכן ג"כ לפרש כי ישראל נתנו לו כמו שנתנו לכלב ויהושע אבל לא ע"פ השם יתברך כמו שנתנו להם וזהו שאמר אשר נתן לו ואילו היתה ירושת אשתו או שדה חרמים לא היה אומר אשר נתן לו ורבותינו ז"ל אמרו כי לא נוכל לומר שקנה פנחס אותה גבעה דאם כן נמצאת שדה חוזרת ביובל ונמצא אותו צדיק קבור בקבר שאינו שלו אבל לשון נתן לו לא הקשה להם כי מצאנו לשון מתנה במכר כמו ויתן לי את מערת המכפלה ואם תאמר לפירושינו קשה גם כן שהרי מתנת יחיד חוזרת ביובל אבל מתנת רבים אינה חוזרת וזאת הגבעה שבט אפרים נתנוה לו ולדבריהם שאמרו כי ירושת אשתו היתה הם אמרו גם כן כי ירושת הבעל אינה חוזרת ביובל וכן הדין :

סליק ספר יהושע

ואלעזר בר אהרן מית וקברו יתיה בגבעתא דפינחס בריה דאיתיהבת ליה בטורא דבית אפרים :

לג וְאֶלְעָזָר בֶּן־אַהֲרֹן מֵת וַיִּקְבְּרוּ אֹתוֹ בְּגִבְעַת פִּינְחָס בְּנוֹ אֲשֶׁר נִתַּן־לוֹ בְּהַר אֶפְרָיִם׃

סכום הפסוקים של ספר יהושע שש מאות וחמשים וששה וסי' סנ"ו וחציו ומחשבון עד רמת גלעד וסדריו ארבעה עשר :

רשי

בגבעת פנחס בנו · מהיכן היה לו לפנחס חלק בארץ שירש מאשתו :

סליק ספר יהושע

מנחה קטנה

ונסמך לו מיתת אלעזר בן אהרן כי שניהם היו ראשים בחלוקת הארץ כדכתי' ולפני אלעזר הכהן יעמוד וגו' ולהורות שבחייהם ובמות לא נפרדו · וכשם שיהושע נקבר בנחלת שבטו ובגבול נחלתו גם אלעזר כן נקבר בגבעת פנחס בנו שהיה לו לאחוזת עולם כמו שאז"ל שהיה לו בנחלה מצד אשתו שמתה וירש אותה ולא רצה שיהא נקבר בערי הלוים שאינו שלו ביחוד · עוד אמר ויקברו אותו בגבעת פנחס בנו כי מקום הקבר שהיה בגבעת פנחס ניתן לו כי פנחס לא צריך מקום קבורה כי חי הוא עדין כא"ז"ל פנחס הוא אליהו · והוא יבא ויבשר לנו ביאת הגאולה בב"א :

ובזה נשל' ספר יהושע בעזרת האל המושיע :

כלי יקר

ואלעזר בן אהרן מת צריך להבין למה לא אמר וימת אלעזר בן אהרן וכדכתיב וימת יהושע בן נון עבד ה' ולא כת' ויהושע בן נון מת ואפשר במה שאחז"ל כאשר זכרנו בפ' אשר האריכו ימים ימים האריכו ולא שנים שנענשו על שנתעצלו בהספדו של יהושע וזה כר' לי שאמר ואלעזר בן אהרן מת כאלו אמר שנמשך כן ממיתת יהושע יען נתעצל בהספדו שימים האריך האריו לא שנים אלא ואלעזר בן אהרן מת או אפשר במה שאמרו חז"ל ובאהרן התאנף ה' ויאמר להשמידו ואין השמד אלא כלוי בנים אלא שמשה התפלל עליו ובטל מחצה מהגזרה נמצא כי אלעזר מאז בקנס עליו מיתה אלא שמשה בתפלתו האריך ז"ש ואלעזר בן אהרן מת שלהיותו אהרן אשר התאנף בו ה' מת מאז ומקדם עוד אפשר שהודיע כאן שלא נתעצלו בהספדו של אלעזר וז"ש ואלעזר בן אהרן מת ר"ל הרגישו במיתתו ונצטערו הרבה ויקברו אותו כי לקחו מוסר ממה שנענשו על במיתת יהוש' על עצלותם בהספדו ולכך שינה הלשון דגבי יהושע כתב וימת יהושע בן נון עבד ה' וכו' וכאן כתב ואלעזר בן אהרן מת · עוד אפשר לשיטת הרלב"ג ספי' בתחלת ספר שופטים שגם בימי יהושע היו פוסלים בחורים ותומים כו' ע"ש ועיין הרד"ק ז"ל והרלב"ג ז"ל ומהרי"א ז"ל כתב ואפשר שהי' אלעזר חולה מאד ושהוליכו פנחס בנו עמו לשרתו בעירו אשר נפל בחלקו עיר מושבו מערי הלויים ולפי שמת שמה נקבר שמה ואעפ"י שהיה לו לאלעזר נחלה אחרת שיקבר בה בעיר מושבו ע"כ · מאמר שזה סוף כל אדם למות את האלהים ירא ואת מצותיו שמור :

רלבג

התשיעי הוא מה שלמדנו שראוי לכל אדם שישתדל שיהיה נקבר בגבול משפחתו להשאיר שמו ולזה זכר בהקבר יהושע בגבול נחלתו והקב' יוסף בגבול נחלת בניו והקבר אלעזר בן אהרן בגבעת פנחס בנו ומזה המקו' למדנו התועלת שהגיע מזה הצד ליוסף בשנחלקו בניו לשני שבטי' וזה כי בזה היה רבוי בגדולות לבני רחל ויתקן יותר שיגיע מקום קבורתה בנחלה לאחד מהם ובכר כתבאר שכן היה לפי מה שנזכר בספר שמואל :

סליק ספר יהושע

מפתחות כלי יקר

מפתחות יהושע מהמאמרים שמפרש הרב המחבר בתוך הפסוקים וקצת פסוקים נפרדים מתורה נביאים וכתובים

ת ו ש ל ב ע

לפ' שרבו הדעות ראיתי לברר וללבן הענין בה ולכתוב כל שיטה ושיטה בפרטות עם כל חלקיה:

השיטה הראשונה והיא לרש"י ז"ל כתבה בפרשת ויחי ובפרשת פנחס זה לשונו ומולדתך אשר תוליד עוד לא יהיו במנין בני אלא בתוך שבטי מנשה ואפרים יהיו נכללים ולא יהיה להם שם בשבטים לענין הנחלה ואעפ"י שנחלקה הארץ למנין גלגלות' כדכתיב לרב תרבו נחלתו וכל איש ואיש נטל חוץ מן הבכורות מ"מ לא נקרא שבטים אלא אלו עכ"ל:

ובפ' פנחס כתב ז"ל לרב תרבה נחלתו לשבט שהיה מרבה באוכלוסין נתנו חלק רב ואעפ"י שלא היו החלקים שוין שהרי הכל לפי הרבוי חלקו החלקים לא עשו אלא ע"י הגורל והגורל היה על פי רוח הקדש כמו שמפורש בבבא בתרא אלעזר הכהן היה מלובש באורים ותומים ואומר ברוח הקדש אם שבט פלוני עולה תחום פלוני עולה עמו והשבטים כתובים בשנים עשר פתקין ושנים עשר גבולין בשני עשר פתקין ובללם בקלפי והנשיא מכניס ידו לתוכה ונוטל ב' פתקין פתק של שם שבטו עולה ופתק של גבול המפור' לו והגורל עצמו היה צווח ואומר אני הגורל עליתי לגבול פלוני לשבט פלו' שנא' על פי הגורל ולא נתחלק' הארץ במדה לפי שיש גבול משוב' מחבירו אלא בשומא בית כור רע כנגד בית סאה טוב הכל לפי הדמים עכ"ל:

ודבריו סובלי' שני פירושי' הא' היותר פשוט הוא שסובר שלקרקפתא נחלקה הארץ וכן מורה לשונו שאמר בפרשת ויחי ואעפ"י שנחלקה הארץ למנין גולגלותם וכו' ובפרש' פנחס גם כן לשבט שהיה מרוב' באוכלוסין נתנו חלק רב וכו' וכן הבין הרב כמה"רר אליה מזרחי ז"ל ממה שכתב בפ' ויחי בפרשו דברי רש"י ז"ל ומעשה נסים היתה החלוקה שגורלות כל אנשי שבט אחד יתחברו יחדיו כמכוון לכך כמו שהי' גם כן נס שלא עלה גורל חלק גדול בארץ לשבט מועט באוכלוסין עכ"ל לענין זה · והנה על שיטה זו קשה טובא ראשונה כי בבבא בתרא פ"ק איבעיא להו א"י לשבטים איפלוג או דילמא לקרקף גברי איפלוג ת"ש בין רב למעט ועו' תני' עתידה א"י וכו' ואסיקנא קתני מיהא שתחלה לא נתחלקה אלא לי"ב שבטים ש"מ לשבטים איפלוג ש"מ ע"כ · הרי מסקנ' דשמעת' דלשבטים איפלוג ואיך יתכן שרש"י ז"ל יפרש הפסוקים דלא כמסקנא דגמרא · והרב כמה"רר אליה מזרחי ז"ל לא נעלם זה מעיניו שכב' תקן בזה העולה בידו שכתב בפרש' ויחי זה לשונו · ורש"י פירש המקר' לפי הנגלה מהכתוב דלקרקפת' דגברא איתפליג ארעא אף כי מסקנ' דשמעתא דיש נוחלין תוכל להתפרש בענין אחר ע"כ וזה לא יספיק כי רש"י ז"ל אב בחכמה ולא יפרש כפי הנגלה אלא כפי הנסתר אם הוא האמת · גם קשה מהסברא כי צריך לסמוך על הנס שיפלו כל גורלו' שבט אחד יתחברו יחדיו ואין סומכין על הנס והרב כמה"רר אליה ז"ל תקן זה במה שאמר ומעשה נסים וכו' כמו שהיה גם כן נס שלא עלה גורל חלק גדול בארץ לשבט מועט באוכלוסין ע"כ · והקושיא במקומה עומדת כי אין סומכין על הנס שיפלו גורלו' השבט יחדיו וגם אין סומכין על הנס הב' שלא יפול חלק גדול בארץ לשבט מועט באוכלוסין · ויקשה גם כן לשיטה זו מה שאמר בגמרא שהגורל עצמו היה אומר אני הגורל עליתי לגבול פלו' לשבט פלוני וכו' כי מאחר שהחלוק היתה בדקדוק לקרפת' דגברי ובשומת סאה ביפה כנגד כמ' סאי' ברע א"כ מה צורך בנס זה של על פי הגורל על פיו ממש כי מדינים ישבית הגורל כל דהו ואפילו הבלתי צווח: ומהר"א ז"ל הקשה על שיטה זו שאם זו היתה לגולגלותם א"כ מה שאמר יעקב אבינו אפרים ומנשה כראובן ושמעון יהיו לי היתה ברכה לבטלה כי אם יהיו גולגלות הרבה יקחו חלק רב ואין יתרון בהיותם ב' שבטי' או שבט אחד ע"כ · ורש"י ז"ל עצמו כבר תיקן זה בפרשת ויחי לי הם בחשבון שאר בני ליטול חלק בארץ איש כנגדו ומולדתך וכו' ולא יהיה להם שם בשבטים וכו' הרי שכתב רש"י ז"ל דבשם תליא מילתא דאפרים ומנשה כראובן ושמעון יהיו ליטול איש כנגדו דהיינו ליטול תחו' לעצמו כמו שיטול ראובן תחום לעצמו וכן שמעון · עוד הקשה מהרי"א ז"ל על שיטה זו תלונת בני יוסף מדוע נתת לי גורל אחד וחבל אחד ואני עם רב וכו' כיון שלגולגלותם נחלקה מה תרעומת יש עוד בזה ע"כ · וגם זו איננה קושיא דהא אמרו שם בבבא בתרא בשלמא למ"ד ליוצאי מצרים היינו דקא צווחין בני יוסף דכתי' וידברו בני יוסף אלא למ"ד לבאי הארץ מאי קא צווחי כולהו שקול משו' טפלין דהוו נפישי להו ופרש"י ז"ל היינו דקא צווחי בני יוסף שהיו עכשיו מרובי' יותר משאר שבטי' והם לא נטלו אלא לחשבון של יוצאי מצרים והיתה נחלת כל אחד מועט מחלק כל איש ואיש מישראל כולהו שקול בשוה ומיהו לקמן אמרינן דארץ ישראל לשבטים איתפלג וכדין צווחין בני יוסף שלא נטלו אלא כאחד מהשבטים אעפ"י שאין גדול בכל השבטים כשבט שלהם אלא משום דמבעיא לן לקמן לא בעי לתרוצי הכי משום טפלין שלא היו בני כ' בכניסתן לארץ וגם לא היה להם אב הנכנס לארץ שינחיל חלקו כשיתות וגם לא היה להם שום אחד שיצא ממצרי' שירשו ממנו ע"י חזרה עכ"ל הרי מתוך סוגית הגמרא מובן טעם לצוחת בני יוסף בין למאן דאמר ליוצאי מצרים נתחלקה ובין למ"ד לבאי הארץ נתחלקה ופשוט הוא שאם צוחת בני יוסף היתה מכרעת דלשבטים פלוג הפשטן שהביא מפ' בין רב למעט ועוד תניא וכו' ש"מ דלשבטים איפלוג ש"מ היה לו לפשוט מצוחת בני יוסף בלחוד כיון דמקרא דבין רב למעט דפשיט מיניה הוצרך לנניף דועוד תניא עתידה וכו' כדפרש"י ז"ל ועוד תניא וכו' משום דמצי למדרש נמי האי בין רב למעט לכדלקמן בברייתא איצטריך נמי האי ועוד תניא וכו עכ"ל אלא ודאי מצוחת בני יוסף לא קשי' מידי: והפי' הנכון כפי הענין בדברי רש"י ז"ל הו' דדברי רש"י ז"ל כשיט' מ"ד לשבטים נחלקה וכמסקנא דגמרא דבבא בתרא · אך צריך לפרש הבעיא דקאמרא א"י לשבטים איפלוג או דילמא לקרקף גברי איפלוג שלא כפי' רבינו שמואל נכדו של רש"י ז"ל שמפרש לשבט איתפלג שנתחלקה לשני' עשר חלקים שוים ואחר כך כל שבט ושבט מתחלק לפי אנשיו שהיו יוצאי מצרים או לפי באי הארץ עכ"ל דלפי' רבינו שמואל קשה איך יתכן לחלוק לשבטים בחלקים שוין ולקתה מדת הדין שהשבט המרובה והמועט באוכלסי' יקחו יחדיו בשוה ולפי זה דברי רש"י ז"ל הוי דלא כמסקנ' דלשבטי' איפלו':

אבל הפירוש שפי' רש"י ז"ל בבעיא הוא דלמ"ד לקרקפתא דגברי איפלוג תחילה ואח' כך בנס נתחברו כל קרקפתי של השבט יחדיו וכמו שהיה בנס ליפול החלק הגדול לשבט הגדול והוא דבר קשה לא כן למאן דאמר לשבטי' איפלוג ניחא שהחילוק אקרקפתי דגברי יהיה באחרונה אחר שלשבטים איפלוג דהיינו שנחלקו לשנים עשר גבולים אבל אחר שיפיל הגורל גבול פלוני לשבט פלוני ברחבת הגבול או קיצורו יהיה תלוי במחלקים הארץ להרבות או למעט כפי רבוי האוכלוסים ומנין גולגלותם שבשבט או מועט אוכלוסין והיה אחר כך מהעזר האלהי שעל ידי הגורל עשה יחד שני הענינים איכות הגבול וכמותו בחלקיו בפרטות עד כחוט השער ולכך נעשה נס זה שהגורל עצמו צווח ויפרש כל החלק בכל פרטיו · נמצא לפי פירש זה הלוקח לשבטי' נתחלקה היינו בפתקין שוים אבל לעולם לא נטלו השבטים חלקים שוים חלילה לאל ושדי מעול אלא על ידי המחלקים ירחיבו בגבול אם רבו האוכלוסי' או ימעטו אם האוכלוסים מועטים ובזה נבין אומרו לרב תרבה וכו' שלא כתב לרב רבה נחלתו או לרב הרבה נחלתו ולמעט מעט נחלתו או המעט נחלתו · אבל אמר תרבה תמעיט וכו' שהם מילות כוללו' לשון צווי ולשון הודעה לשון צווי כמו שאמרנו שהמחלקים יהושע ואלעזר אחרי שיפול הגורל אליה' יבוא דבר המשפט לרב תרבה וכו' אלא שהוא יתברך עשה הכל על פי הגורל שהוא בירר איכות הגבול וכמותו בכל חלקיו כאומר ולמפרע איגלאי מילתא שאומרו לרב תרבה שפירושו לשון הודעה הו' כי הש"ית מגיד מראשית אחרית שעתיד להרבות לרב ולמעט לממועט ע"י הגורל ולכך לא כתיב לרב הרבה וכו' אלא תרב' תמעיט הכל לשון הודעה ובזה מובן אומרו גם כן איש לפי פקודיו יותן נחלתו דלא כתיב תתן נחלתו אלא יותן מאליו שהגורל עצמו יתן לו כן וזהו יותן והו' דקדוק נכון ובזה נתיישבה קושיא אח' שהקשה מהרי"א ז"ל בעיון הפני בביאור הלודק מהבלתי לודק זה לשונו הנה במה שאמר לרב תרבה וכו' ולמעט תמעיט יראה שלא היה הרבוי והמעוט על פי הגורל כדברי רש"י שאם היה כן לא היה מצוה למנחילים שלרב ירבו ולמעט ימעיטו מאחר שאינו מפורש על פי הגורל עכ"ל: ובמה שכתבתי מתורצת:

והנה על פי שיטה זו מתבארת הברייתא שבספרא הביאה הרמ"בן ז"ל בפרשת פנחס זה לשונה לפי פקודיו מגיד שלא נתחלק' הארץ אלא לכל שבט ושבט לפי מה שהוא וכן הוא אומר וידברו בני יוסף אל יהושע לאמר מדוע נתת לי גורל אח' וחבל אחד ואני עם רב עד כה ברכני ה' מהו אומר ויאמר אליו יהושע עם רב אתה עלה לך היערה ובראת לך בארץ הפריזי והרפאי' עכ"ל הברייתא' שאין הבנת הברייתא' כמו שכתב הרמ"בן ז"ל שאזלא בשיטת לקרקפתא איפלוג ואתיא דלא כמסקנ' דגמרא דבב' בתר' פ"ק דמסקינן דלשבטי' איפלוג ולכך דחא' הרמ"בן וכתב משבשת היא:

אבל במה שכתבנו דאפילו למ"ד לשבטי' איפלוג היו מדקדין להרבו' לרב ולמעט למעט באוכלוסין על פי הברורין או הגורל עצמו עשה כן מאת הש"ית שהוא הרחיב כל גבול וגבול לפי האוכלוסין ניחא דברייתא איננה משובשת ואתיא כמסקנא דגמרא דבפ"ק: ומהרי"א ז"ל הקשה על מה שפירש רש"י ז"ל שעל פי הגמרא היה מתרבה או מתמעט דאם כן מאי קא מבעי' להו בגמר' אי ליוצאי מצרי' או לבאי הארץ נתחלקה הארץ דמאי נפק' לן מינה שהרי הגורל עשה הראוי להעשו' והרב כמהר"ר אליה מזרחי ז"ל כתב בתירוץ קושיא זו דעל דרך דרוש וקבל שכר נשאו ונתנו בזה לדעת הענין לאו דנפקא מינה מידי ע"כ · ובזה נתישבה שיטה זו:

הרי לפניך שתי שיטות ברש"י ז"ל הא' שמפרש הפסוקי' כנגלה שבה' דלקרקפת' דגברי איפלוג וכמו שמוכיח לשונו שכתב למנין גולגלות' וכו' ולפי זה יסבור הרב שברייתא זו שבספרי סוברת דלקרקפתא דגברי איפלוג ומה שהביא הפשטן ראיה דלשבטי' איפלוג דכתיב בין רב למעט ועוד תני' וכו' הראי' שבין רב למעט זאת הברייתא דוחה אותה לכדלקמן דאמרינן ולא נתחלקה אלא לכספים שנאמר בין רב למעט למאי אי לשופר' וסכיא אטו בשופטני עסקינן אלא לקרוב ולרחוקה וכמו שכתב רש"י ז"ל גבי ועוד תניא וכו' זה לשונו משום דאיכא למדרש נמי האי בין רב למעט לכדלקמן בברייתא איצטרך נמי האי ועוד תניא באופן שהראיה של בין רב למעט קל לדחותה כדכתיבנא והראיה של ועוד תני' איננה ראיה כלל שהרי כל ראייתו היא מלישנא דלשנים עשר שבטי' וכדקא' הפשטן קתני מיהא שתחלה לא נתחלקה אלא לי"ב שבטים שמע מינה לשבטי' איפלוג ש"מ והברית' של ספרי תדחה דלא נקט לישנא דלשנים עשר שבטי' למעט לקרקפת' איפלוג דלעולם אימא לך דסברא דלקרקפת' איפלוג ומאי דקאמ' לי"ב שבטי' לא נחית אלא לומר דלעתי' תתחלק לשלש' עשר ולשעבר לא נתחלקה אלא לי"ב וזו היא השיטה שסובר הרב כמה"רר אליה מזרחי ז"ל בדברי רש"י ז"ל והשיטה השנית היא שאפילו למ"ד לשבטי' נתחלקה לאו חלקים שוים נתחלקו אלא לפי פקודיו שבו ניתן לו או ע"י אלעזר ויהושע והנשיאים או ע"י הגורל עצמו שירחיב גבולי התחו' לפי רבוי האוכלוסין וימעט מתחו' שבט הסמוך לו הממועט באוכלוסין וירבה מזה המרובה באוכלוסין הסמוך לו וזוהי המסקנא דלשבטים איפלוג והברית' של ספרא איתא נמי כמסקנא דגמ' כדפרישת והמעיין יבחר:

והשיטה השנית להרמ"בן ז"ל שסובר דלשנים עשר שבטים איפלוג חלקים שוים וכפשטא דמסקנא דלשבטים איפלוג חלקים שוים כשבט קטן כשבט גדול וכן פיר' רבינו שמואל ז"ל בעיית הגמר' דלשבטי' איפלוג לשנים עשר חלקים שוים והברייתא' הזו של ספרא דקאמר הכל לפי מה שהו' וכו' דחאה הרמ"בן שמנגדת לזה · ואח"כ ישב אותה הרמ"בן ז"ל שם בפר' פנחס שיש קצור לשון בזאת הברייתא דה"ק לפי פקודיו שהיו מבין עשרים תלמוד שלא נתחלקה הארץ אלא לכל שבט ושבט לפי מה שהוא בשע' המנין שלא יתנו כלום לטפליו ואפילו גדלו והגיעו לעשרים בשעה שחלקו ע"כ · ועיין בהרמב"ן ז"ל פרשת פנחס כי שם הרחיב בזה ופירש הפסוק שאומרו לרב תרבה נחלתו במשפחות שבאותו שבט כפי מדרשו שנחלקה ליוצאי מצרי' הרי שיצאו עמו עשרה ממצרים ובכניסתן להארץ נמצאו ה' קורא אני עליו לרב תרבה נחלתו כלומר שאם מתו אותם העשר' שהיו בן עשרים שנה ביציאתם ממצרים ונולדו להם חמשה בנים במדבר או שהיו טפלים ונעשו בני עשרים קורא אני עליו לרב תרבו נחלתו כנו' לרב ביציאת מצרים תרבו אעפ"י שהו' עכשיו מועט הרי שיצאו חמשה ובכניסתן לארץ נמצאו עשרי' קורא אני עליו למעט תמעיט וכו' עכ"ל והקש' מהרי"א ז"ל על שיטה זו דלדבריו ז"ל אומרו אך בגורל יחלק את הארץ הוא החלוק הראשון בחלקים שוים וכדמסיק על פי הגורל תחלק נחלתו בשוה בין רב למעט בין שיהיה השבט רב באוכלוסין או מעט באוכלוסין ופסוק לרב תרבה וכו' ובמשפחות קשה שהפסוקי' בלתי מסודרים כי ראוי להקדים ראשונה החילוק הכללי של שבטים ואח"כ יזכיר החילוק הפרטי במשפחות ע"כ:

ולי נראה להשיב על זה לקיים דברי הרמ"בן ז"ל שהרי הזכיר תחל' לאלה תחלק הארץ במספר שמות שהוא החלוק השוה במספר שמות השבטים בשוה כדברי הר"מבן ז"ל ואחר כך אומר לרב בחלוק הב' למשפחות לרב תרבה וכו' אך בגורל יעשה החלוק הכללי על פי הגורל וכו' בשוה בין ברב ובין במעט עוד הקש' מהרי"א ז"ל על שיטה זו של הרמ"בן ז"ל ממה שנחלקו בבבא בתרא פרק יש נוחלין תנן כמאן דאמר ליוצאי מצרים נתחלקה הארץ דתניא רבי יאשיה אומר ליוצאי מצרים נתחלקה הארץ שנאמר לשמות מטות אבותם ינחלו אלא מה אני מקיים לאלה תחלק הארץ בנחלה לאלה כאלה להוציא טפלים רבי יונתן אומר לבאי הארץ שנאמר לאלה תחלק הארץ ומה אני מקיים לשמות מטות אבותם ינחלו משונה נחלה זו מכל נחלת שבעול' שבכל הנחלות החיי' יורשים את המתים וכאן מתים יורשים את החיים ועוד שם באותו פר' איבעיא להו ארץ ישראל לשבטים אפליגא או לקרקפתא דגברי איפליגא

חלוק הארץ

תא שמע בין רב למעט אי אמרת בשלמא לשבטים איפליגא היינו דאמר בין רב למעט אלא למאן דאמר לקרקפתא איפליגא מאי רב למעט כל חד וחד מגברי שקיל ועתה אתה ברוך ה' ראה גם ראה המעיין שבת ושרש מחלוקת התנאים האלה רבי יאשיה ורבי יונתן שאין ספק שהיה יסוד המחלוקת ביניהם בשני פסוקים באו זה. הכל זה א' לאלה תחלק הארץ והב' לשמות מטות אבותם ואם היה כדעת הרמ"בן שהיו שתי ב' חלוקות א' כוללת שוה בשבטים בשוה והשנית שתהיה במשפחות כדי רבוי המשפחה ומעוטה הנה שני הפסוקים מתקיימים כי יהי' פירוש לאלה תחלק הארץ על חלוקת המשפחות ואומרו לשמות מטו' אבותם יהיה על חלוק הארץ לשבטי' ויהיה אם כן מחלוק' התנאי' האלה בנוי על קו תהו כי איך יאמר רבי יאשיה ליוצאי מצרים נתחלק' והביא ראיה מפסוק לשמות מטות אבותם ינחלו בהיות הפסו' ההוא בחלוקת השבטים השוה ידבר ויאמר פסוק לאלה תחלק הארץ ופסוק לרב תרב' וכו' לחלוקת המשפחה שיפרש שני הפסוקים כמו שפי' אותו הרמ"בן ז"ל ולא יצטרך לומר ליוצאי מצרים נתחלקה הארץ שהוא דעת זר באמת וגם רבי יונתן שאמר לבאי הארץ נתחלקה הנה כשנתקשה לו פסוק לשמות מטות אבות' מי הכניסו באותו הדוחק להשיב ולפרש שהיו המתים יורשים את החיים וחזר ואמר בזה קרוב למה שאמר רבי יאשיה והיה לו לפרש אותו הפסוק על חלוקת השבטים ראשונה אבל האמת הברור הוא שקיימו החכמי' האלה שלא דברה תורה כי אם מחלוקה א' והיא חלוקת הארץ לשבטי' ושאיב' שוה כי אם לרב חלק רב ולשבט המעט חלק מעט ושאותה חלוקה לבד דברו הכתובים כולם ולכך חלקו אם היה זה כפי מספר יוצאי מצרים או כפי מספר באי הארץ והוא ממה שיבטל דעת הרמ"בן עכ"ל ואני אומר להר"מבן ז"ל לא קשיא מידי לבגמרא לא נחלקו התנאים בכפל הפסוקים או בסתירתם כי בזה דבר הרמ"בן ז"ל וקיים את שניה' כנ"ל בשיטתו אמנם התנאי' ז"ל חלקו שר' יאשיה אמר ליוצאי מצרי' נתחלקה הארץ מדקדוק לשון הפסוק שאומר לשמות מטות אבותם ינחלו אבותם מאן דכר שמיה אלמא ליוצאי מצרים שהם אבות' של אלו לאבותם נתחלקה הארץ ולכך הקשה ואמר אלא מה אני מקיים לאלה תחלק דלשון לאלה משמע שבאי הארץ הם הנוחלים ולא אבותם לזה אומר לאלה כאלה להוציא את הטפלים וכדפרש"י ז"ל כאלה שהם בני עשרים דלבני עשרים שיצאו ממצרים נתחלקה הארץ אבל לא לטפלים שיצאו פחות מבן עשרים שלא נטלו לא הם ולא בניהם אלא בזכות מורישיהם ואם לא הוה להם שום מוריש שיצא ממצרים כגון שלא היה להם אב ולא דוד ואח שימותו במדבר בלא בנים או לא נטלו חלק בארץ ע"כ. הרי שלשון הכתוב הוא המעורר המחלוקת ביניהם ורבי יונתן אמר לבאי הארץ דדייק לישנא דקרא דאמר לאלה תחלק וגו' משמע לאלה הבאי הארץ תחלק ומה אני מקיים לשמות מטות אבותם ר"ל לישנא דאבותם דאי לאשמועינן מאי דקאמר הרמב"ן ז"ל אם היה אומר לשמות מטותם ינחלו וכו' היה מספיק מדקאמר אבותם דרש רבי יונתן למשונה נחלה זו וכו' אח"כ מצאתי בדברי הרמ"בן ז"ל בפירוש התורה ז"ל אבל מה שאמרו בגמרא רבי יאשיה אומר ליוצאי מצרים נתחלקה שנאמר לשמות מטות אבותם מדרש מרבוי הכתוב שהיה די שיאמר אך בגורל יחלק הארץ לשמות המטות וכיון שהזכיר אבותם ינחלו דרשו שהאבו' הם נוחלים את הארץ ומהם תבוא לאלה ע"כ ושמחתי שכונתי לדעתו ז"ל ביישוב דברי שיטתו ז"ל באופן דדברי הרמ"בן ז"ל מתיישבין אליבא דגמרא דדברי הרמ"בן לחוד ודברי התנאין לחוד כנזכר והוא ברור:

עוד הקשה מהר"יא ז"ל על שיטת הר"מבן זו שסובר שלשבטי' נתחלקה בחלקים שוים מלשון הגמרא שאומר לשבטי' איפלוג ולא אמרה בחלקים שוים ולא זכרו חז"ל שתי חלוקות האלו של הר"מבן ולא חלוקה מחלקים שוים כל שכן שהבעיא הזו סותרת הדעת הזה באומרם אי אמרת בשלמא לשבטים איפליגו היינו בין רב למעט ואם הית' הכונה שם לשבטים איפלוג בחלקים שוים כמו שפירש איך אמר היינו בין רב למעט כי לא היה שם רב ולא מעט כי אם חלקים שוים והרגיש רבינו שמואל ככלו של רש"י ז"ל ואמר לדרשא אחריצא אילטריכא ליה ואינו כן והאשכלי ז"ל מתלמידי הר"מבן לא נסתפק בזה וכתב בשטתו היינו בין רב למעט כלומ' בין שיהיה השבט מרובה או שיהיה מעט תמיד נוטלים חלק שוה וזה גם כן כתב הר"מבן כפי הפסוק ההוא בתורה והוא שקר מבואר עכ"ל:

ואני אומר דלשון לשבטים איפלוג מורה היות חלקים שוים ואעפ"י שמלד הענין הוא דבר זר שיקחו בשוה מכל מקום הלשון של הגמרא מוכיח כן וכן פירש רבינו שמואל נכדו של רש"י ז"ל ומה שאמר כל שכן שהבעיא הזאת סותרת הדעת באומרו אי אמר' בשלמא לשבטי' וכו' לא מצאתי בגרסתינו לשון זה ולו הונח יהי' כן לא קשה מידי דהא בגרסתינו דגרסינן תא שמע בין רב למעט עד כאן: הנה פירשו רש"י ז"ל תא שמע בין רב למעט על פי הגורל תחלק נחלתו של ישראל שיקח כל שבט ושבט מה שיתן לו הגורל בין שיהיה מגיע לו חלק מרובה כגון שבט שאנשיו מרובים בין שהיה לו חלק מועט כגון שבט שאנשיו מועטין לכיון שכל השבטים לוקחים בשוה שבט הקטן כשבט הגדול נמצאו חלקי בני שבט הקטן מרובי' מחלקי בני שבט הגדול ואי לקרקף גברי איפלוג מאי בין רב למעט והלא נטלו כלם בשוה עד כאן לשונו דבהכי ניחא לישנא דגמרא אליבא דהר"מבן דפשטינן דלשבטים בחלקי' שוים איפלוג והיינו בין רב למעט בין שיגיע לו חלק רב בין שיגיע חלק מועט כגון שבט שאנשיו מועטין וכמו שהרחיב רש"י ואין אנו צריכים למה שכתב האשכלי ז"ל שהביא מהר"יא ז"ל שבין רב למעט היינו בין שיהיה השבט מרובה או מעט תמיד חולקים בשוה כי לשון רב למעט מורה על החלקים בין שיהיה רב כגון שהשבט אנשיו מועטי' למעט שהחלק מועט כשאנשי השבט מרובים ואעפ"י שהכל עולה לענין אחד והוא קיום דברי הרמב"ן ז"ל שאמר שלשבטים נחלקה בשוה מכל מקום לפרש בין רב למעט על החלקים נכון יותר כפי הרדפת הלשון כן למה שאמרנו מפרש"י ז"ל בפירוש תא שמע בין רב למעט ובין לפירוש האשכלי הנז' הכל השוה שבהם שנתקיימו דברי הרמב"ן ז"ל ואין אנו צריכי' למה שאמ' מהר"יא ז"ל זה לשונו והרגיש ה"ר שמואל בזה ואמר לדרשא אחריצא אצטריכא ע"כ:

נשלם סדר חלוק הארץ שבח לאל עליון קונה שמים וארץ

אמר משה פרנקפורט ראיתי כי טוב להציג פה איזה שיטות להרב המופלא מהורר אהרן אבן חיים מספרו לב אהרן ואגבן מבואר המשך הפסוקים

ביאור ג׳ מיני אבנים היו וכו׳ וביאור הפסוקים ושתים עשרה אבנים וכו׳

(יהושע ד׳) ושתים עשרה אבנים הקים יהושע בתוך הירדן תחת מצב רגלי הכהנים וגו׳ הביאור בפסוקים הוא זה· רש״י ז״ל פי׳ בפ׳ כי תבא בפסוק והיה ביום אשר תעברו את הירדן וגומ׳ וחזר ואמר והיה בעברכם את הירדן וגו׳ ונראה הפסוק כפולים שב׳ מיני אבנים הם אשר צוה שם למשה ע״ה הא״ל ית׳ והם י״ב אבנים בירדן ואח״כ יוציאו י״ב אחרות לבנות מהם מזבח בהר עיבל והוסיף עוד ואמר נמצאת אתה אומר ג׳ מיני אבנים היו שנים עשר בירדן וכנגדן בגלגל וכנגדן בהר עבל כדאיתא בסוטה וצריך שתדע קודם שתקח מדבריו אלו מה שאנו צריכים אליו בזה המקום לבאר את דבריו כי תמה עליו הר״ר אליה המזרחי כי אמר כי לא ידע אנה מצא הרש״י ז״ל ג׳ מיני אבנים ביהושע שהן אמת דבסוטה פ׳ שו נאמרין אמרו נמצאת אתה אומר ג׳ מיני אבנים היו אבל לא אמר שג׳ הקים יהושע אלא אחד מהם הקים משה בעבר הירדן בארץ מואב דילפו ליה ממ״ש הואיל משה באר את התורה ואתיא באר באר דכתיב הכא באר וכתיב וכתבת על האבנים וגו׳ באר היטב שנראה שהביאור הוא על האבנים וב׳ מינים אחרים הקים יהושע בירדן ובהר עיבל וא״כ איך אמר רש״י ז״ל שג׳ מיני אבנים הקי׳ יהושע ויליף ליה ממס׳ סוטה ובמס׳ סוטה לא אמרו זולתי ב׳ מינים והרב נדחק בזה ולא מצא תשובה לזה ואמר כי צ״ע ולא די זה שלא שגם הו׳ סותר דבריו שתחלה אמר והקמות לך אבנים בירדן ואח״כ תוציאו אחרות ותבנו מהם מזבח בהר עבל נמצא שלא היו אלא אלו הב׳ מינים וחזר ואמר נמצאת אתה אומר ג׳ מיני אבנים היו והו׳ סתיר׳ בדבריו ומה שנ״ל בביאור דבריו הוא כי אין הכונה באומרו ג׳ מיני אבנים היו שהיו ג׳ פעמים י״ב אלא שהוקמו בג׳ מינים וזה שעם היות ב׳ פעמים י״ב ג׳ מיני הקמה נעשה בהם כי הראשונו׳ הוקמו בירדן ואחר זה השניות בנו מהם מזבח בהר עבל ואחר זה קפלום והביאום לגלגל וקבעום שם וכן פי׳ רש״י ז״ל במס׳ סוטה באומרו ואחד שהקים יהושע בגלגל כי הוקמה לו שהתורה אמרה שיבנו מהם מזבח בהר עבל ולזה אמר שם לאחר שבנו מהם המזבח בהר עבל קפלום והביאום לגלגל וקבעום שם נמצא שג׳ הקמות של אבנים הקים יהושע האחד האבנים שהקים בירדן והב׳ האבנים שהקים בהר עבל במזבח והג׳ הקמת אלו האבנים בעצמם בגלגל ובזה יתישבו דברי רש״י ז״ל ומ״ש כדאיתא במס׳ סוטה לא אמר זה על הג׳ מינים אלא על ב׳ ההקמות שנעשו בי״ב אבנים השניות אחת בעבל ואחת בגלגל וכן העלו במס׳ סוטה בהדיא שהאבנים שהביא בגלגל הם האבני׳ שהביאו בהר עבל ולאחר שם את המזבח וסדוהו בסיד וכתבו עליו התורה קפלוה והוליכם בגלגל· ובזה נבין הפסוק שם שתחלה אמר והיה ביום אשר תעברו והקמו׳ וגו׳ והנה זה אמר על הקמת האבני׳ בתוך הירדן שהיה ביום אשר עברו בעצמו ועל הי״ב האחרות אמר והיה בעברכם ולא אמר ביום אשר תעברו שנראה שהוא אחר ההעברה והמה אשר הוציאו מהירדן והעבירום למלון· ובדבריו אלו ז״ל נבין מה שעשה יהושע וזה שהן אמת שליהושע לא צוהו על אלו האבנים אשר הקים בתוך הירדן· אמנם יהושע עשה זה במצות משה ע״ה כי הוא נצטוה בזה והוא צוה ליהושע עליהם ועל פיו הקימום יהושע· אבל עדין יקשה לנו כי אחר שלמשה צוה הא״ל ית׳ על ב׳ מיני האבנים למה לא צוה ליהושע זולתי על מין אחד מהם ונסמך על דברי משה במין הב׳ כי הי״ל לסמוך על שניהם על מה שצוה למשה כי הוא יצוה את יהושע וכן צוהו לעם שם ואם הי׳ צריך לחדש צווי ליהושע היה לו לומר את שניהם ליהושע· אמנם מה שנ״ל להתיר זה הנה הוא שי״ב אבנים שבירדן לא חודש בהם דבר כלל אחר שהמה לא הוצרכו לי״ב אנשים להרימם משם או להקימם אלא יהושע הקים אותם בעבר׳ בירדן ולזה אחר שלא הוצרך שלא להקימה והקמ׳ כבר נאמ׳ למשה לא הוצרך לומ׳ אותה פעם אחרת ליהושע· אמנם בי״ב השניות הוצרך לצוות ליהושע שיקח י״ב אבנים אשר ירימו אותם ויוליכום כל אחת על שכם אחד מהם מה שלא צוה שם למשה ולזה אגב שהוצרך לצוות אותו על הנושאים מי הם הוצרך לצוות אותו ג״כ על המעשה בעצמו ולזה צוהו על זה ולא צוהו על האחרו׳ אשר בירדן כי נסמך על מה שצוה למשה ע״ה כמ״ש אחר שלא הוצרך להוסיף בצווי דבר כלל· זהו מה שנ״ל לפ׳ כפי דעת רש״י ז״ל שם· אמנם כפי הנראה מדבריו כאן יראה שדעתו שיהושע הקימם בירדן מדעתו וכן פי׳ הרי״א ואמר שזה דעת רש״י ובנסחתו היה זה יותר מבואר כי הוא אמר שרש״י ז״ל אמר שאבני׳ אלו הקימם יהושע בירדן מפני שלא יטבעו רגלי הכהנים במים ובטיט וזה אמר הרי״א משמו של רש״י ז״ל ואנו לא מצאנוהו בספרים שלנו בדברי רש״י כי לא אמר אלא וי״ב אבנים אחרות הקים יהושע בירדן ושמא הדפוס שכח דברים אלו מדברי רש״י ז״ל ולא כתבם· וגם הרלב״ג דעתו זה רצוני שמדעתו עשה יהושע זה ולא נצטוה בו אלא שהוא אמר שטעם הקמתם בירדן היה להראות להם לישראל המקום אשר בו יעמדו המים ויעשו נד אחד והרי״א חשב שנתחלפו רש״י ז״ל והרלב״ג בזמן הקמת אבנים אלו שלדעת רש״י ז״ל הקים אותם כאשר הרימו השנים עשר אבנים אשר צוה הא״ל ית׳ להרים ומפני שהרימו אותם מתחת רגלי הכהנים הקים יהושע אבנים אלו במקומם שישימו עליה׳ רגליהם הכהנים כדי שלא יהיו ברפש וטיט· אמנם לדעת הרלב״ג הקימם יהושע בתחלה קודם שיעברו כאשר הגיד להם הנס אשר יעשה הא״ל ית׳ ולאמת יותר דברי נבואתו הור׳ להם ג״כ המקו׳ אשר בו יעמדו המים ויעשו נד אחד· ונפלאתי הפלא ופלא איך הבין הרב זה מדברי רש״י ע״ה כ״א רצוני לומר זה רבו הקשיות עליו עד שלא יוכל לישא אותם ראשונה שהאבנים האלו לא הורמו מתח׳ רגלי הכהנים שלא נשאו הכהנים רגליהם והארון על שכמם כדי שירימו את האבנים אבל הורמו מאותו המצב אשר היו רגליהם בו מוכנים ומסודרים מהמקום הסמוך להם נלקחו וראיה לזה כי לא אמר שם מתחת מצב אלא ממצב וגו׳· ועוד כי אף שנודה שנלקחו משם הנה הכתוב העיד שהמים תמו ונכרתו עד שהעם עברו בחרב׳ וכ״ש שמקום רגלי הכהנים תמו ונחרבו ואם כן מאין להם רפש וטיט שם כלל· ועוד כי אם אלו האבנים לא הושמו עד שהורמו האחרות הנה האחרות לא הורמו עד אשר תם כל העם לעבור ואז לא היו צריכי׳ לאבנים כי אחר העם מהרה עברו הכהני׳ ולא עמדו במקומם עוד ולמה הוצרך להשים להם אבנים· ולזה נאמר שבין לרש״י ובין להרלב״ג לדעת כלם הנה אלו האבנים הקימם יהושע קודם עבור העם והפסוק מסייע אותם שאמר ושתים עשרה אבנים הקים יהושע ולא אמר ויקם יהושע י״ב אבנים כי באמרו הקים כו׳ שירצה שמלב׳ שו הי״ב אבנים שהרימו הי״ב אנשים כבר קודם זה הקים יהושע י״ב אחרים בתוך הירדן בעצמו ולא פליגי א״כ אלא בטעם הקמתם שרש״י ז״ל סבר שהיה לכבוד הכהנים כדי שלא ישימו רגליהם בטיט וזה שהכהנים כאשר נכנסו לירדן עדין לא נכרת הירדן אלא בהיו׳ הירדן מלא על כל גדותיו נכנסו ואחר זה כאשר נטבלו רגליהם במים אזי נכרתו המים ולזה כדי שבעת הכנסתם לא ידרכו ברפש וטיט הקים תחלה יהושע י״ב אבנים שעליהם ישימו רגליהם וזה לא נצטווה בו אלא שהוא עשהו מדעתו לכבוד הכהנים כי אין זה דבר שיצטרך לצואה אלהית· אמנם הרלב״ג סבר שלא הקימ׳ אלא לצורך הנס כדי שיאמינו יותר כי בנס עמדו המים וזה אות גדול אחר שהודיעם המקום בעצמו אשר בו יעמדו המים והיא ידיעה נבואיית מדוייקת וגם זה יאמת נבואתו של יהושע זה הנ״ל בפי׳ דברי רש״י והרלב״ג והוא נכון ואמיתי: וכפי דבריהם אלו מ״ש הא״ל ית׳ למשה והקמות לך אבנים גדולות לא נאמר זה אלא על הי״ב אבנים אשר בנו מהם מזבח וחזרו וקבעום בגלגל· אמנם אבנים אלו לא נזכרו ולא נצטוו עליהם לא משה ולא יהושע ולא נחה דעתי בזה לפי שאמר והקמות לך וגו׳ וביום אשר עברו את הירדן נשאו האבנים מהירדן אבל לא הקימו אותם באותו היום אם אבני׳ אלו הם האבנים אשר בנו מהם מזבח אלא שהעבירו׳ עמם עד אשר באו אל הר עבל ואיך אם כן יאמר והקמות לך אבנים על היום אשר בו עברו שכן אמר והיה ביום אשר תעברו את הירדן וכו׳· ועוד שאם אבנים אלו הקים אותם כאשר רצו׳ לעבור קודם שעברו למה לא ספרה התורה זה למעלה קודם ההעברה כאשר אמר ובבא נושאי הארון אל הירדן וגו׳· ולזה מה שהוא דעתי בזה הוא כי הן אמת שצדקו הרש״י והרלב״ג והרב ר׳ יצחק אברבנאל ז״ל באמרם כי הקמת אבנים אלו מדעתו של יהושע היה ולא נצטוה על זה לא הוא ולא משה רבינו ע״ה וכפ׳ הפסוקים בהודאתינו להם גם כן במה שכתוב שקודם ההעברה הקימום יהושע שם וזה כדרכם ולא מטעמם וזה שלפי דעתי הי״ב אנשים אשר לקח יהושע מהעם שאמר למעלה ולא אמר מה יעשו לקחם להקים אלו האבנים ומה שלא ביא׳ שם ביארו כאן והרי זה דבר הלמד מסופו ועם היות שהכתוב אמ׳ הקים יהושע ירצה הקימם על ידי האנשים אלא מפני שהיה זה במצותו ומדעתו יחס ההקמה אליו וענין זה כי יהושע ראה שעם היות שהארון הוא שעושה הנס והכהנים נושאים אותו שהעיקר בזה הם ישראל אשר בעבורם ולתכליתם נעשה ואלולי זכותם והכנתם לקבלו לא היה הנס נעשה ולזה רצה שישותפו עם ישראל עם הארון והכהנים להוצאת זה הנס לפועל וראה לשתפם במה שיהיו ראשי עם ישראל המובחרים שבשבטים נאספים יחד ונעשים גם הם מרכבה לשכינה ולארון ולפי שאי אפשר זה כי לא יוכלו הם להתקרב אל הארון לזה נתחכם שכל אחד מאלו האנשים שהוא במקום שבטו כלו יקים אבן במקום אשר יהיו הכהנים עם הארון נצבים ואבנו יהיו תחתיו ובמקומו כאלו היה הוא שם ונמצא שהכהנים נצבים על ראשי השבטים אשר האבנים רמז להם והארון על הכהני׳ ובין כלם יעשה הנס וז״ש שם הנה ארון הברית וגו׳ יר׳ שעם היות שהירדן יכרת לכבוד הארון הנה הארון אם הוא עובר בו אינו עובר אלא לפני ישראל ובעבורם ונמצא שהתכלית הם ישראל שהירדן לכבוד הארון נכרת והארון לכבוד ישראל וזהו עובר לפניכם בירדן וא״כ עתה שהדבר כך קחו לכם במקו׳ כלכם י״ב אנשים הראשים שבכם והמיוחד שבכל שבט ושבט עד שיהיה נחשב ככל השבט ולא ביאר כאן למה עד שביארו עתה באמרו ושתים עשרה אבנים הקים יהושע בתוך הירדן תחת מצב רגלי הכהנים כדי שיהיו הכהנים נצבים עליהם ולזה הבדיל יהושע י״ב אנשים שיהיו המה המקימים האבנים והוא ליה כאילו הם מקימים עצמם שם ועליהם נצבים הכהנים עם הארון כי כל זה יעשה מפני הראיה השכלית וראה נועם אמרו ויהיו שם וגו׳ כי לפי שהאבנים לא הושמו שם לאות אלא לכונ׳ שאמרנו הנה כאשר נעשה הנס הייתי חושבי׳ שהוסרו משם כי לא היו צריכים להם· עוד לזה אמר שלא היה כך אלא שהיו יקיה להם הויה שם באותו המקום אשר הקימום להיותם רמז ודמיון לי״ב שבטי יה אשר היותם קיימת ונצחית לעולמי עד· והנה סתם הכתוב למעלה ולא ספר הקמ׳ אבנים אלו כשאמר קחו לכם וגו׳ עם היות שאז קודם עבור הוקמו אותו׳ סמוך לצאת הא״ל ית׳ על י״ב אבנים אחרים לפי שבהם ספרה הנבואה כונת הא״ל ית׳ בהם ובחינכם שהם למספ׳ שבטי ישראל להיותם רמז ודוגמא אליהם ולזה סמך לזה וי״ב אבני׳ הקים יהושע לומר שגם יהוש׳ הסכים׳ דעתו לדעת עליונה והקים י״ב אבנים על זאת הכונה דוגמא ורמז למספר שבטי ישראל ולא הוצרך בזה לצווי פרטי על זה אחר שזה מסכים עם הכונה האלהית והמצוה הכוללת והוא התאחדו׳ שבטי יחד כדי להתדבק בו ית׳ וכל הפרטים אשר יעשו על הכונה הכוללת הוא ליה כאלו נצטוו העושים בהם עם היות שיעשו אותם מדעתם· או נאמר שאבנים אלו הקימם יהושע ג״כ כדי שיהיו לאות ולזכרון על הנס ולא הקימם עד אחר עשות הנס ואחר שעשו בני ישראל מה שנצטוו מהרמת הי״ב אבנים מהירדן אשר צום הא״ל ית׳ וזה שהוא ראה כי אבנים אלו אשר צוה הא״ל ית׳ לא היו נשארים בירדן בעצמו שהוא מקום הנס אלא שיבנו מהם מזבח ואח״ז ינוחו בגלגל שהוא המקו׳ אשר שם עדת ישראל כדי שיהיו שם לזכר הנס הנפלא וראה כי היה מן הראוי א״כ שבמקום בעצמו אשר נעשה הנס יהיו שם אבנים אחרות למען יראו אות׳ כל עובר ושב מן הירדן ויראו הנס ויתפרסם ולזה הקי׳ הוא אלו האבנים בירדן בעצמו ולא הוצרך למצוה אלהית על זה כי זה הוא דבר מקובל ממנו ית׳ כבר כי הוא ירצה כי בכל מקום אשר יהיה שם נס יושם שם אות שיהיה אות על הנס ויהי׳ נודע מכל ההולכים והבאים שם ולזה לא צוהו הא״ל ית׳ על אלו האבני׳ כי הוא יקימ׳ מדעתו כי כן הצווי האלהי והמנהג בכל מקומות הנס· אמנם האבנים האחרות אשר היו להקימם בגלגל אשר לא הי׳ כמנהג אחר לא יושם אות לנס אלא במקומו על אלו לבד צוה וכפי כל הדרכי׳ האלו בהכרח נאמר שמשה ע״ה לא נצטווה זולתי על אבני המזבח אשר העבירו עמהם והן המה מה שצוה כאן ומלת והקמות הוא על העתיד כי שם לא דבר אלא על ההרמה כי הוא אשר היה ביום ההעברה וקרא זה הקמ׳ על העתיד· והכהנים נשאי הארון וגו׳· אחר שספר מה שנעשה בעת ההעברה ספר הזמן שהתמיד הארון בקצה מי הירדן וזה לומר שלכבוד ישראל נשאר שם ממתין ועומד גם אחר שעברו עד אשר תם הדבר אשר צוה ה׳ את יהושע לדבר וזה כי אחר שעברו כל ישראל אז צוה הא״ל ית׳ ליהושע ואז דבר אל העם מה שצוהו הא״ל ית׳ ולא הוסר משם הארון עד שתם דבר זה ודוק שלא אמר עד עשות כל הדבר אלא עד אשר תם הדבר לדבר וזה שירצה שהמתינו שם עד שהשלים הדבר אשר צוה ה׳ את יהושע שידבר אל העם והוא שיקחו האנשים וירימו האבנים ויעבירום עמהם ולפי שכאן קצר בצווי ה׳ את יהושע כי לא אמר מה יעשה באבנים אמר שלא המתין הארון עד שדבר יהושע מה שצוהו ה׳ לדבר על הסגנון הקצר אשר דבר עמו אלא המתין עד שדבר מה שצוהו ה׳ בכל הסגנון אשר צוה משה את יהושע כשאמר ויצו משה וזקני ישראל וגו׳· והיה ביום אשר תעברו את הירדן והקמות לך וגו׳ כי שם אמר שיכתבו עליהם את התורה ויבנו מזבח וכל צריכו׳ ענין שספר שם יותר ממה שאמר כאן ובזה נתישב אמרו אשר צוה ה׳ את יהושע וחזר לומר ככל אשר צוה משה את יהושע· וענין הכתוב שלפי שעמידת הכהנים בירדן היה כדי שיכרת הירדן ויעברו ישראל וכפי זה אח׳ שתם העם לעבור נשלם חיוב עמידת הכהני׳ שם אחר שנעשה תכלית עמידתם והוא עבור העם לזה אמר שלא עשו כך אלא שהמתינו עד שתם יהושע לדבר וגו׳ ולפי שראו זה ישראל חלקו גם הם כבוד לארון וימהרו לעבור כדי שלא יתעכב הארון לכבודם זמן הרבה בירדן· או נאמר שהדבר הזה היה מה שצוה הא״ל ית׳ לומר לישראל בעת כניסתם לארץ והוא מה שאמר שם כי אתם עוברים את הירדן לבא לרשת את הארץ אשר ה׳ אלהיכם נותן לכם וגו׳ ושמרתם לעשות את כל החוקים וגו׳ אלה החוקים והמשפטים אשר תשמרון לעשות וגו׳ וענין זה כי רצה הא״ל ית׳ שקודם שיכנסו לארץ יורו להם מה שהוא מנהג הארץ ומה שצריכי׳ לעשות בה כדי לשבת בה וזה כמנהג המלך הנכנס לעיר אשר יבנו׳ או אשר ימלוך שקודם שימלוך או יכנס לעיר בפתח השער או בעת המלכות ויורוהו כל החקים והמשפטים אשר נהגו בהם המלכי׳ והצליחו ולזה להיות הירדן פתח לכניסת הארץ רצה הא״ל ית׳ שמשם כאשר נעשה להם הנס לאות להם שאם באי׳ אל הארץ יורו להם מה שיצטרכו לקבל עליהם לעשות בארץ אשר הם באי׳ שם אם ירצו להעמיד ישיבתה שם והוא מ״ש התורה כי אתם עוברי׳ וגו׳ ירצה כאשר אתם עוברי׳ את הירדן שהוא ההתחלה לכם לבא לרשת את הארץ ובזה הרי היא לכם כאלו ירשתם אותה כבר אם תרצו לשבת בה צריכים אתם שתקבלו עליכם לשמור החוקי׳ אשר אתם צריכי׳ לשמור בארץ ובאומרו כי אתם עוברי׳ ולא אמר כי תבואו אל הארץ וגו׳ כיון לומר שמהעברת הירדן שהוא פתח להכנסת הארץ משם יקבלו עליהם את חוקי הארץ וזהו הדבר אשר דבר יהושע אל העם בהיותם עוברים את הירדן ולזה הוצרך הארון להתעכב שם עד תום כל הדבר הזה שצוה ה׳ את יהושע לומר לעם כפי מה שצוה משה ליהושע וזה לומר שלא היתה הצואה מה׳ ליהושע אלא צוה ליהושע ע״י משה כי הא״ל ית׳ דבר למשה שיצוה את יהושע ומשה צוה ליהושע והדברי׳ או אמרם יהושע בעת עברם ונתעכב הארון עד שתמו ולזה כשראו העם זה מהרו לעבור: ועם היות שלא

מצינו

אותו שצוה משה זה את יהושע אין לחוש בזה כי כאן אמר שצוהו משה על ככה ובהכרח יצוה אותו אחר שעניני הירדן ע"י יהושע יהיו וא"כ הוא יהיה המדבר אליהם · ויהי כאשר תם העם לעבור וגו' כפי מ"ש ראשונה במ"ש כל הדבר לא בא הפ'לוני שעבר הארון כאשר תם העם לעבור שהרי אמרנו שאחר עבר' עמד בירדן עד תום דבר יהושע אל העם ואיך יאמר כאשר תם העם לעבור עבר אלא הכונה לומר שאחר שעברו העם ועבר הארון לא היה סדר כסיעתם כמו שהיה בירדן וזה שאת' הארון עמד בקצה הירדן עד עבור העם ואז עבר הוא כמלא שישראל הולכים לפני הארון והארון הולך אחריהם והנה אמרה הנבואה שלא התמיד זה האופן מההליכה אלא עד עבור העם הירדן כי את"ז חזר כמלפנים והוא שהארון והכהני' היו הולכי' לפני העם והעם אחריהם · ובסדר הזה הלכו להלחם ולזה סמך הליכת בני ראובן ובני גד לומר כי המה היותר קרובים אל הארון לפי שהם והארון היו עיקר המלחמה ולז"א שעברו לפני ה' והוא סמוך לארון למלחמה · וכפי הפי' הב' שאמר שהדבר היה מה שדבר להם בהיותם עוברים אלא שנתעכבה ההעברה מפני הדבור ולזה תקנו העם זה במה שמהרו לעבור יהיה אמרו כאשר תם העם וגו' כפשטו שבעת אשר תם העם לעבור אז עבר הארון לפני ישראל כדי ללכת למלחמה · והנה אמר בבני ראובן ובני גד ב' פעמים ההעברה ר"ל שבראשונה אמר על העברת הירדן כי עברו תחלה כדי לאמץ את לבבם של ישראל לעבור אחריהם ועל זה אמר ויעברו בני ראובן וגו' ולזה אמר ויעברו לפני בני ישראל ואחר זה אמר כמה אלף וגו' על עברם למלחמה כי עברם היה לפניה' בטוחים בו ית' :

ביאור ענין הגבעונים ומ"ש ז"ל שלשה כתבים שלח יהושע וכו' ע"פ כמה שיטות מהפוסקים:

(יהושע ח) ויהי כשמוע כל המלכים וכו':

מה שצריך להתעורר בפסוק הוא זה ראשונה במ"ש ויהי כשמוע ולא אמר מה שמעו · הב' במ"ש פה את' שהוא יתר כי אחר שאמר שנקבצו יחד למה אמר פה אחד מלבד שהמלה זרה כי ההסכמה היא בלב לא בפה וא"כ הי"לל לב אחד · הג' במה שאמר ויעשו גם המה בערמה כי עדין לא שמענו מערימים שיפול עליהם אמר גם המה ואם המה הראשונים ולפניהם ולא לאחריהם לא היו אחרים מאי אם כן גם המה · הד' כי תחלה היה דבריהם עם יהושע ואיש ישראל שכן אמר ויאמרו אליו ואל איש ישראל ואיש ישראל המה אשר ענו אותם ואם כן למי שדבר עמהם היה להם לענות ולמה אם כן ענו אל יהושע שכן אמר הכתוב ויאמרו אל יהושע ולא לאיש ישראל המדבר אליהם · החמישית באומרו אולי בקרבי אתה יושב כי למה חששו אל המקו' אשר בו הם יושבים ולא חשו אל האומה בעצמה · הו' במה ששאל להם יהושע מי אתם ומאין תבאו כי שתי שאלות אלו למה ובתר מכיהו סגי · השביעית במה שטעו הגבעונים האלו כי מן הנראה לחכם עשו מה שעשו אחר שאם רצו להשלים את ישראל ויהיו למס עובד דמחוייבים היו עם ישראל להשלים עמם · ולא נוכל לומר שמפני שסכלו זה ולא ידעו שישראל מודים להם בשלום עשו כל זה שהרי כבר עברה מלחמת יריחו ומלחמת העי והנה בהכרח אם מצות וקראת אליה לשלום אף במלחמת חובה בודאי שלא נלחמו עמם עד שקיימו מצות התורה וכמו ששמעו המלחמה בודאי ששמעו גם כן מה ששלח להם קודם והיה להם להמתין אם כן שגם להם ישלח קודם שילחם עליה' ואז אם ירצו להשלי' ישלימו וכ"ש שכבר קבל: ז"ל שכבר שלח יהושע שלשה כתבים קודם כניסתם לארץ בראשון אמר להם מי שירצה להשלי' יבא להשלי' וכבר אמר להם מי שירצה להלחם יבא וילחם ובג' אמר מי שירצה לפנות יפנה · וא"כ כבר קרא להם לשלום ובלי ערמה יקבלום ולמה הערימו בזה : וגם אם נאמר שהגבעונים לא ידעו זה שעדין לא שלח אליהם כמו שאמר הרמ"בן ע"ה כפי התורה הנה תהיה קושיתינו על עם ישראל שבודאי ידעו זה ואיך אם כן אמר להם אולי בקרבי אתה יושב ואיך אכרות לך ברית כי אחר שהם חייבים לקבלם בשלום גם אם יהיו משבעה עממין למה לא יכרתו להם ברית ועוד שלא מצאו הנשיאים טענה למלט' מן המות אלא השבועה ואם הקריאה בשלום היא גם לשבעה עממין והם השלימו איך יהרגו אותם עם היות שלא נשבעו להם וגם למה הוצרך יהושע להצילם אחר שהתורה הצילתם באמרה והיה אם שלום תענך וגו' אמנם כדי להבין הפסוקים על מתכונתם צריכים אנו להביא מחלוקת רש"י ז"ל עם הרמבן והרמבם ושאר הפוסקי' בפירוש פ' כי תקרב אל עיר להלחם עליה וקראת אליה לשלום ונבאר דעת כל אחד מהם עד שנבאר אותו בשלת נקייה ונסלק מעליו כל הקושיות ונבאר הפסוקי' כפי דעת כל אחד ואחד מהם באר היטב מבלי שאכנים עצמי בין ב' הרים גדולי' להכריע הדעת הצודק מהם ואומר כי רש"י ע"ה אמר וקראת אליה לשלום במלחמ' הרשות הכתוב מדבר כמו שמפו' בענין כן תעשה לכל הערי' הרחוקות והרא"ם ז"ל ביאר דבריו בפ' חקת ובפ' שפטים על זה האופן שב' מינים יש בקדימת השלום האחד יקרא שלו' בעצם והוא השלו' שהוא הפך המלחמ' והוא במס והשעבוד מבלי גרות שיתגיירו ושיקבלו עליה' ז' מצות בני נח ובזה המין מהשלום דברה תורה כאן לפ"ד רש"י ז"ל וע"ז אמר שאין זה מדבר אלא במלחמ' רשות בשאר עממין כי להם בקבל' שלו' המס והעבדות יקבלו אותה אבל בז' עממין אינו מספיק זה השלו' אלא יצטרכו לשלו' המס והעבדות וגם לגרות שיקבלו עליה' ז' מצות בני נח ובפרט שלא לעבוד ע"א וזה השלו' רמוז עליו התורה בסוף הפ' באמרו למען אשר לא ילמדו אתכם שכ' הא' אם חזרו בתשובה והוסרה חשש הלמוד שמקבלי' אותם ואם כן לדעתו של הרא"ם ז"ל הדין כך שלשאר עממין כאשר יקרבו למלחמ' עליה' יקדימו להם בשאלת השלו' והוא בשלו' המס והעבדות ואם קבלו עליהם זה השלו' די אע"פ שיעבדו את אלהיהם לפי שאינם דרים עמנו שנחוש שילמדונו את עבודתם הזרה · אמנם לשבעה עממין לא נקדי' להם זה השלום אלא אם יקבלו עליה' שלום וגרות ולא יעבדו עבודת אלילי' נקבלם ואם לאו לא נקבלם ועם זה השיב על מה שדחה הרמבן ע"ה דעת רש"י מדכתיב לא היתה עיר אשר השלימה את בני ישראל בלתי החוי יושב גבעון וגו' שנראה מזה שאלו השלימו היו מקבלים אותם ושהקדימו לשלוח להם לשלום ולא קבלו והוא ז"ל הליץ בעד רש"י בזה כפי' מה שפי' הוא בדעתו שהשלו' זה אינו שלום המס והעבדות לבד אלא בשלו' הגרות איירי לקבל שלא לעבוד ע"א דבכי האי גונא אלו היו משלימים כמו שהשלימו הגבעונים היו מקבלים אותם ולא היו יכולים להרגן ופירוש הפסוק שלא היה עיר בז' עממין אשר השלימה שלום הגרות לקבל עליהם שלא לעבוד ע"א אלא הגבעונים שאמרו שבאו לשם ה' וקבלו עליה' שלא לעבוד אמנם שאר האומות לא הסכימו בזה השלום שאלו הסכימו היו מקבלים אותם והוקשה אליו על זה שאם כן ולמה הוצרכו הגבעוני' לערמה אחר שהשלימו כראוי ולזה השיב שהמה טעו במה שיחשבו שלא יספיק לז' עממין אפילו זה לפי שכסברא מה שטעו לירידו ולעי לא ידעו שזה מפני שלא קבלו עליהם לעבוד ע"א אלא חשבו שהוא מפני שאין מקבלין מז' עממין כלל ולכן הוצרכו לבא בערמה ותלונת ישרא' על הנשיאי' לפי שנשבעו להם לא היתה אלא על שרמו אותה והביא דירושלמי דג' פרסאגיות שלח יהושע פי' בה דהביא קודם שנכנסו לארץ והוא קודם שיעברו את הירדן אבל משעברו את הירדן לא היו יכולים להשלים והראיה מהגבעונים שהוצרכו לערמה ועל מה ששאל משה בשלום סיחון שנראה שאלו נתרצו להם לעבור בארצם היו עוברים ולא היו הורגים אותם אחר שזה מפני שלא קרבו עדין למלחמה שלא היה דעתם להלחם אלא לעבור לבד ולא נצטוו יש' לא תחיה כל נשמה אלא בעת מלחמה ולפי שהוקשה אליו ממה שאמר רש"י במסכת סוטה פרק ואלו נאמרין על מ"ש שם שכתבו התורה על האבנים בשבעים לשון וכתבו למטה למען אשר לא ילמדו אתכם הא למדת שאם חוזרים בתשובה מקבלים אותם ופי' רש"י ז"ל להודיע לאותם היושבים חוץ מגבולו של ארץ ישראל שלא נצטוו להחרימם אלא על אותם שבתוך הגבולי' כדי שלא ילמדו אותם מעשי קלקולם אבל אותם היושבי' חוצה לה אם חוזרין בתשובה נקבל אות' ושבתוכה לא נקבל שמחמת יראה הם עושים ע"כ ונראה מזה שאפילו האומות הרחוקות לא יקובלו אלא אם יחזרו בתשובה לזה כתב הוא דר"פי בז' עממין איירי ושכן מצא בקצת נוסחאות ור"ל שז' אומות שאדוקים בע"א אפילו שיקבלו שלא לעבוד ע"א אם הם בתוך גבול ארץ ישראל לא יגלו דקיימינן שמא מפאת יראה הם עושים

ועדין יחטיאו את ישראל אבל אם הם חוץ לגבול יקובלו בתשובה שאע"פי שיעשו מחמת יראה אין לחוש שאין ישראל למדין מהם אבל שאר האומות שאינם אדוקים בע"א כיון שקבלו מס ועבדות נקבלם ומ"ש למען אשר לא ילמדו אתכם דמשמע מיניה דאפילו שבעה עממין אם יעשו בתשובה נקבלם אין זה אלא ביושבים חוץ לגבול מז' עממין ושלמה שהשאיר כל הנותרים מן האמורי וגו' הותר אליו לפי שלא היו דרים בין בני ישראל וקבלו שלא לעבוד ע"א · ע"כ תורף דבריו · ונפלאתי הפלא ופלא על הרב אכה עוז בקיאותו ורוחב שכלו והיאך לא הרגיש בעצמו היותו סותר את דבריו ולאו רישא בדבריו סיפא כלל דבתחלה לפ' פסוק לא היתה עיר אשר השלימה וגם בפי' דעת רש"י אמר דז' עממין אם חזרו בתשובה וקבלו שלא לעבוד נקבל' אותם ושלא שלל רש"י קדימת השלום אליהם אלא בשלום המס ועבדות אבל שלום הגרות אם קבלו עליהם נקבלם ולא נהרגם ואח"ז מוכרח מדברי רש"י במסכת סוטה סתר דבריו ואמר דז' אומות לא נקבל מהם תשובה בהיותם בגבול ארץ ישראל כלל אלא אם יהיו חוץ מהגבול ויקבלו עליה' תשובה אז יגלו בזה והוא הפך דבריו הראשוני' ועם זה אי אפשר לו לפ' פסוק לא היתה עיר אשר השלימה כלל אחר שמשם נראה שאלו השלימה שלום הגרות מהא עם היותם בארצם יגלו ועוד כי כפי דבריו האחרוני' כל מה שהוצרך לומר בראשונה לדחות הקושיות מעל רש"י ז"ל אינו צריך אליו כי מה שאמר שערמת הגבעונים היה מפני שטעו שחשבו שלא יועילם אפילו תשובה אין צריך לזה שלא טעו כפי דבריו האחרונים אחר שלפי האמת אף אם חזרו לא יגלו אלולי הערמה וגם מ"ש דמשום דפ' כי תקרב אל עיר מדברת בשאלת שלום המס ועבדות מבלי גרות אוקמוה בספרי במלחמת הרשות אינו צריך לזה אחר שעם היות שיהיה בכללה סילוק ע"א ושלום דגרות לא מתוקם אלא במלחמת הרשות דבמלחמת חובה לא תועיל להם גם תשובה באופן שדבריו סותרים אלו את אלו מלבד שמה שאמר באחרונה לא יתישב כלל כי ההפרש אשר שם בין שאר עממין לז' עממין היושבי' ח"ל שאמר שאלו אדוקים בע"א ולזה יצטרכו לתשובה ואילו אינם אדוקים ולזה נקבלם מבלי תשובה מי יתן ונדע אחר שהחשש הוא כדי שלא ילמדונו ואלו ואלו רחוקי' הם ממנו ואינם דרים בתוכנו ללמוד מהם מה לי אם יהיו אדוקי' בע"א אם לא אחר שאינם בקרבנו לראות אות' כלל ולמה אם כן יושם ההפרש הזה ביניהם ואם כן בשלמא אם נחלוק בז' אומות בין יושבים בארץ ישראל ליושבים חוצה לארץ ניחא שאלו דרים בקרבנו וילמדונו ואלו לא אלא בין ז' עממין היושבי' חוצה לארץ ושאר העמי' מה הפרש יש ביניהם אחר שאדיקותם בע"א או חלשתם לא אכפת לנו וכ"ש שללמוד בעצמו אינו מעלה ומוריד אדיקותם בע"א אחר שמבלי אדיקות נלמוד מהם אם נראה אותם עובדי' ומגלחים וא"כ אין טעם לזה ההפרש כלל גם מ"ש להנצל ממה שיקשה עליו מאשר הותיר שלמה שלא היו דרים בין בני ישראל וקבלו הגרות הנה הכתוב מכחישו שאמר בניהם אשר נותרו אחריהם בארץ אשר לא יכלו בני ישראל להחרימם הרי שלא היו עם ישראל וא"כ דרכיו האחרוני' מלבד קושית סתירתו לראשוני' גם המה אין להם טעם ולא מלא כלל וגם פסוק לא היתה עיר אשר השלימה וגו' סותר אותם שאי אפשר ליישב אותו כפי דבריו אלו וגם אם נראה לאחוז בדבריו הראשוני' ולבקש התנצלות לסתירת דבריו עדין דבריו הראשונים גם המה תמוהים מכמה פנים חדא שאחר שהז' עממין יקובלו כפי דבריו אלו בתשובה שלמה למה אם כן הוצרכו הגבעונים לערמה ומ"ש לזה שהמה טעו ולא ידעו דין זה איך א"כ סתם הוא דברי הרמבם והרמבן ושאר הפסוקי' בקושיא זו אחר שאם תשוב' זו תשובה גם לדעתם יוכלו להשיב שטעו ולא ידעו הדין ועוד שלמה דחק לפ' בדברי הירושלמי שאמר שג' כתבים שלח יהושע שזה קודם שעברו את הירדן דהוה ליה למימר דפירוש הרוצה להשלים הוא שלום דגרות אחר שזה יציל גם לז' עממין ואם זה מפני שלדעתו הפ' אינו מדברת רק בשלום העבדות קשה דמי הכניסו בזה הדוחק הי"לל הפ' בשלום דגרות ויהיה כולל לכלם ויסכים עם דבריה' חז"ל בכל מקו' ואם מפני שלא נזכר אלא המס והעבדות אין הכרח מזה דכיון שלא הוצרך לומר כאן שא המס והעבדות שלא אמר במקו' אחר שהקבל' מהע"א כבר הוזהרנו מקיום ע"א במ"ש אבד תאבדון ולא תכרות להם ולאלהיהם ברית ולא ישבו בארצך פן יחטיאו אותך לי ואם כן מה שאמר כאן הוא שאף שלא יעבדו ע"ז אם לא יקבלו מס ועבדות לא ישלימו עמה' ועוד קשה לדבריו דאמר שהוא פי' פסוק לא היתה עיר אשר השלימה וגומר שקראו להם לשלום הגרות ולא קבלו וכן אמר בהדיא שהגבעונים טעו כששמעו שיריחו קבלו עליהם להשלים עם ישראל וחשבו שקבלו שלום הגרות ועם כל זה לא הועיל להם נראה שסובר שהקדימו להם ע"מ שלא יעבדו ע"א וקשה אם כן למה לא נכת' בתורה מה שמצוה ה' לקרא בשלום אפילו לז' עממין שיבטלו ע"א כמו שנכתב מה שמצוה לקרא בשלום שאר אומות אפי' שלא ע"מ לבטל ע"א וא"כ לא יישרו בעיני כל מעיין ולא יתישבו דברי הר' אליה ז"ל וצריך אם כן להבין דברי רש"י ז"ל שהמה אשר דחקוהו לבאר עד שלא מצא את ידיו ואת רגליו בו כלל ובעל יפה מראה תלה זה בפלוגתא דתנאי ואמר דההיא דספרי דתני כי תקרב אל עיר במלחמת הרשות הכתוב מדבר וכן הא דתני התם והיה כל העם הנמצא בה לרבו' כנעניים שבתוכ' ס"ל דז' עממין אם עשו תשובה אין מקבלין אותם דלא נאמר קריאת שלום בז' עממין שבארץ ישראל דאם כן למה אצטריך לרבויי כנעני' שבתוכ' אם בכנענים גופייהו דא"י נאמר דקריאת שלום וקיומם שייך בהו וכן הא דאמר במדבר רבה פ"ח מה כפסך יהרגו אותם יעברו על השבוע' ואם יקיימו אותם יעברו על הגזרה ס"ל דלא מהניא תשובה לז' עממין שבארץ ישראל אלא לעולם נהרגין ומא' דאמר בספרי למען לא ילמדו אתכם הא אלו עשו תשובה אין נהרגין וכן ההיא דפרק השולח דתני לא ישבו בארצך יכול בנכרי שקבל עליו שלא לעבוד ע"א וכן סוגיית פרק השולח דקאמר מי חלה שבועה וכו' סבירי להו דכעשו תשובה ליכא משום לא תחיה באופן שכפי דעתו ההיא דספרי שהביא רש"י ז"ל ונטה דעתו אליה ברישא סבר דז' עממין לא תועיל להם התשובה ובסיפא כאשר אמר מלמד שאם עשו תשובה אינן נהרגין סבר דתשובה מועיל להם והוא דוחק גמור לאוקומי סיפא סותרת לרישא ולומר דרישא כחד תנא וסיפא כחד תנא ולהשי' לזה אמר דסיפא בכנענים שבחוצה לארץ כמו שאמר רש"י בפ' אלו נאמרין ע"כ תורף דבריו והוא קשה מכמה פנים חדא דאם לכנעני שבח"ל הא רבינן להו מכל העם הנמצא בתוכה ולמה הוסיף עוד לומר למען אשר לא ילמדו ועוד שקרא דלמען אשר לא ילמדו איכ' מדבר' אלא בכנענים שבתוכה שכן אמר רק מערי העמים האלה וגו' ועליהם אמר למען אשר לא ילמדו ואין לפ' זה על הכנעני' שבחוצה לארץ והוא דחק לפ' זה ואמר דה"ק שכיון שאותם שבתוכם אינן נהרגים מצד עצמם אלא למען אשר לא ילמדו ואם כן אלו עשו תשובה שלמה היו נצולין אלא שחששה תורה שמא תהיה תשובתם ברמאות ועוד יתחזקו בה ויחטיאו אותם אם כן נקטינן דהיושבים ח"ל אלו עשו תשובה ימלטו דבהו ליכא למיחש שיחטיאו לישראל דליתנהו גביהו ולגבי דידהו נאמין בתשובה עכ"ד ונראה והבן כמה מהדוחק בדברים אלו דארכבה אתרי רכשי תחלה אמר הטעם שלא נקבל אותם שבארץ בתשובה הוא מפני שלא נאמין בתשובתם ואם כן ההפך בזה הוא שטעם הצלת אותם שבח"ל הוא מפני שנאמין אותם בתשובתם וכאשר ראה שלא יכול לומר זה אמר שטעם היות שלא נאמין לא יחטיאו אותנו שאינם דרים בתוכינו ואם כן גם ביושבים בארץ מה שלא יועיל להם הנה מפני שדרים בתוכנו ולכלם לא נאמין אלא שאלו יחטיאונו ואלו לא והפסוק אמר שטעם החרימם הוא מפני שלא ילמדו הא אם יהיו באופן שלא ילמדו והוא שעשו תשובה גם הם נצולים ואם כן א"א לפ' זה ביושבים חוצה לארץ ועוד דאם בח"ל איירי למה סתם תנא ואמר מלמד שאם עשו תשובה אינן נהרגין שנראה שעל כלם אמר הי"לל מלמד שבח"ל אם עשו תשובה וכו' ואם נסבול זה בדברי התנא לא נסבול אותו בדברי רש"י ע"ה שהביא רישא דברית' וסיפא ולא ביאר בהם דבר אלא עזבם כפשטם ואם סיפא בח"ל איירי היה לו לבאר זה וא"כ א"א לפ' הברית' כדבריו אלא אם נאמר דסיפ' כחד תנא ורישי' כחד תנא וזה אם אפשר לאמרו ע"י הדחק בדברי הבריתא א"א שנאמר אותו בדברי המבאר רש"י ע"ה ואם כן עדין צריכין אנו למודעי להבין דברי רש"י ע"ה באופן שלא יהיו סותרים דבריו את דבריו והנ"ל בזה הוא כי תנא דספרי באר אמרו כן תעשה לכל הערים ונומר שחוזר אל כל האמור רצוני לקריאת השלום לעיר ואל מה שיעשה לה אם תשלים ומה שיעשה אם לא תשלים וזה כי דעת התנא הזה שאליו נטה הרש"י ז"ל הוא כי הכתוב כאשר אמר וקראת אליה לשלום אין זה אלא במלחמת הרשות לבד וזה כי שמלחמות רשות צותה התורה להקדים לקריאתה לשלום ולדעתי שלום זה הוא שלום הדת וההסכמה בעבודת האלהות שלא יעבדו

ע"א

ע"א ואחר שיקבלו זה ויפתחו להם על תנאי שיהיו משלמים ונסכמים עמה' בביטול ע"א מהם
והעבודה שיו ית' צריך שיקבלו עליהם ב' דברים אחרי' והוא שיהיו למס עובד להם ועוד שיהיו
להם לעבדים והנה אדוני' להם וכל זה במלחמ' הרשו' אשר הם עם היות שתהי' תשובתם זו מחמת
יראה ויהיה ד"א בלבם אין לחוש מזה אחר שהכוונה כדי שלא נסכים עם עובדי ע"א לא מפני
שלא ילמדו אותנו כי אינם דרים בתוכינו כלל ולזה אמר שאם לא תשלים שנסרוג הזכרים הגדולי'
אשר הם בני עבודה ועבדו לשאר' אחרים ולא רצה לעזוב אותם אבל הטף והנשים שאינ' בני עבוד'
והשלל כנוז אותו ואמנם בערים אשר כדבה לנחול אות' ולדור בהם שהם ארצות ז' עממין צוה שלא
נקרא אליהם לשלום ונקדים להם שלום לפי שאלו עם היות שיקבלו עליהם השלום הנתבע ממנו
אין מקבלי' אותו אלא מחמת יראה אחר שנאמר להם שאם לא ישלימו נלחם עמהם ואם יקבלו זה
המין מהשלום ונחיה אותם עליו לבם לא נכון עמו ית' ועדין שרש הע"א בהם ואחר שהם דרים
עם ישראל ילמדו אותם לחטא בע"א ולזה אמר שלה' אין הפרש בין אם יקבלו השלו' או לא יקבלוהו
אלא מבלי קדימת השלום להם לא תחיה כל נשמה אלא החרם תחרימם וכו' והסבה בזה למען
אשר לא ילמדו אתכם לעשות כי עם היות שיקבלו לעבוד עדין תועבת הע"א בלבם ומתוך ירא' עשו
זה אמנם זה יהיה כאשר תהיה קבלתם זה מחמת הקדימה או אחר שנבא להלחם עליהם
כי או נחוש שמתוך יראה הם עושים זה אמנם אם הם מעצמם באו להתגייר
ולקבל עליהם שלא לעבוד ע"א מבלי קדימת המלחמה עליהם ומבלי קרא אותם
לשלום או בודאי כי לא מיראה עשו זה אלא מאהבה וז"ש בספרי למען אשר לא ילמדו
וגו' מלמד שאם עשו תשובה מקבלים אותם יר' שאם עשו תשובה מעצמ' מבלי קריאת קורא ומבלי
יראת מלחמה כי בזה אין לחוש שמיראה עשו זה ובודאי לא ילמדונו או נחיה אותם וראה חכמת
רש"י ז"ל שהוסיף על דברי ספרי ואמר שאם עשו תשובה ומתגיירין אתה רשאי לקבלם
כי בזה ביאר שהתשובה תהיה להתגייר לא להחיות נפשם כאשר היא התשובה אשר תהיה מחמת
המלחמה ומקרא אותם לשלום וגם בספרי דייקו זה שאמרו אם עשו תשובה ולא אמרו אם קבלו
עליהם תשובה וכפי זה ענין המצוה הזאת היא כך שבמלחמת הרשות כאשר נקרב אל העיר אשר
נרצה להלחם בה נפתח להם בשלום ונשא מהם שיקבלו עליהם שלום הדת ויבטלו ע"א מהם ואחר
קבלם זה נשא מהם העבודות שיהיו למס ולעבוד אותנו ונקבל מהם תשובה זו ולא נחוש אם
מיראה היא או מאהבה ובמלחמת ז' עממין אם נקרב להם לא נשא מהם תשובה זו כלל ולא נקרא
אליה' לשלום לפי שאף שישלימו ויקבלו עליה' אין זה שלא מחמת יראה ולבם לא נכון בזה ויש לחוש
שילמדונו אחר שהנו דרים בארצם והם בתוכינו ולזה או המצוה הוא להחרים אות' ולא להקדים
להם שלום כלל אמנם אם מבלי קריאתינו שיהם וקודם שנקרב להלחם עליהם יבאו הם מחמת
עצמם ויתגיירו או נקבל אותם לדור בתוכינו ולהיות עמנו כי או תשובתם שלמה ורחב וכל בית
אביה יוכיחו אשר נקרבו קודם המלחמה ונתגיירו ונקבלום ישראל ועם זה יתבארו לך הפסו' באמרו
כי תקרב אל עיר וגו' וזה כי יש לדייק שאם השלום הזה הוא שלום המס והעבדות מבלי שיקבלו
עליה' ביטול הע"א כמ"ש הרב שיה ז"ל הפסוקי' כפולים כי לא הי"לל אלא וקראת שיה לשלו' ויהיו
לך למס ועבדוך אחר שענין השלו' הוא המס והעבדות אמנ' באמרו והיה אם שלו' תענך והיה כל
העם הנמצא בה יהיו לך למס נראה בהדיא שהשלו' הוא דבר אחר זולת המס והעבדות ואין
לומר כי השלו' הוא ילחמו על ישראל אחר שלם זה מישראל הוא שהמה הנלחמים ובאו להלחם לא
מהם כי לא רצו להלח' וא"כ הם אין להם ליתן השלו' שא לקבלו אותו מישראל שלא ילחמו עליה' ובזה
נדייק ג"כ אמרו וקראת שיה לשלום כי לא הי"לל שא וקראת שיה שלו' אחר שישראל הם הנותנים
השלו' שהוא בטול המלחמה אם ישמרו התנאי' והם עושי' התנאי' לא נותנים השלו' שא מקבלים
אותו ולזה נאמר בודאי שהשלום הוא שלו' הדת כשיקבלו עליהם העבודה לשי"ת' ולא לשהיים אחרי'
ופי' הפסוק כי תקרב אל עיר להלחם עליה דוק והבן כי מכאן למדו חז"ל שבמלחמת הרשות
הכתוב מדבר וזה כי ערי ז' עממין אין כונתינו כאשר נקרב עליה המלחמת שא כל כונתינו לנחול
את העיר והעיר אנו מבקשי' לא המלחמ'. אמנ' בערי חז"ל אין הכונה שא להלחם עליה' לבד מפני
שאינ' מדתינו ואינ' עובדי' לאלהינו ית' וא"כ אחר שאמר להלחם עליה ולא אמר לנחול אותה או
אשר ה' אלהיך נותן לך נחלה בודאי שאין זה שא במלחמת שאר עממין ועל שו אמר וקראת אליה
לשלום ירצה קרא שיה לשתשלים עמך רצוני קרא שיה דברי' לשלו' רצוני כדי שיוכל להיות שלום
ביניכ' אשר זה לא יתכן שא בקבלתם לשוה את הש"י יתברך אשר הוא אלהינו כי בזולת זה לא יתכן
שיהיה שלום ביניכו וזהו השלום הבא מהם אשר הוא ההסכמה עמנו בעבודת הש"י יתברך כי בזה
תלו שבאתינו עמהם ולזה אמר והיה אם שלו' תענך ירצה שהסכימה בשלום זה ופתחה לך העיר
לבא ביניהם והיה כל העם הנמצא בה אף שיהיו מז' עממין שאו היו בארצם לא היינו מקבלים
מהם זה המין מהשלום והתשובה אחר שהיא מחמת יראה ואחר קריאתינו שיה' עם כל זה אחר
שאין ית' דר בתוכ' ודירתם בערי' הרחוקות הם סור' לשאר האומות והיה כל העם הנמצא בתוכה
שוה לעם אשר הם תושבי העיר ואז צריך שיקבלו עליהם תנאי אחר והוא שיהיו למס ולעבדות ואם
לא תשלי' עמך בהסכמת הדת ובזה ועשת עמך מלחמה או והכית את כל זכורה והם הזכרים
הגדולי' אשר הם בני עבודה רק הנשים והטף הקטני' עם היות שיהיו זכרי' אחר שאינ' בני עבודה
תבוז לך וגו' וראה כי חז"ל הוכרחו לפ' זה רצו' שזכורה הם הגדולים והטף הם הזכרים הקטנים
עם היות שמלת כל זכורה נראה קטנים וגדולים וזה שאם הטף הם טפי הנקבות לבד לא היה
צריך לאמרו אחר שבכלל נשים הם כי גם הם יקראו נשים או כלמדהו במכ"ש שאם הנשי' הגדולות
נחיה כ"ש הטף שבהם וא"כ אחר שלנקבות אין אנו צריכים שיאמר זה בודאי כי אין זה שא לטפי
הזכרים. ועוד הכרח אחר והוא דיוק חריף והוא ממלת רק וזה שעל ב' דברים שהם מב' מינים
ונכלה לתת גזרה מה במין אחד ולא נאמר לא נאמר רק אחד שמלת רק מורה מיעוט מה שהוא
חלק מהאמור. אמנם אם הוא מין אחד לא נמעט ממנו ולא יפול בו מלת רק וא"כ הנשים והטף
הכל בנקבות מדבר לא היו המה בכלל כל זכורה עד שתמעט ותסי' אותו מהם במלת רק וא"כ לא
הי"לל אלא והנשים והטף וכו'. אמנם באומרו רק נר' שרצה להסיר מהנשמע במלת כל זכורה
וזה שתחלה אמר והכית כל זכורה ונשמע זה בין גדולים ובין קטנים ומעט הקטנים באמרו רק
וא"כ מלת רק חוזרת למלת הטף אשר הם הזכרים הקטנים אשר היו בכלל כל זכורה ומעט אותו
מהם. כן תעשה וגו' יר' זה שאמרתי לך שתקדים שלום לעיר ותקבל שלומם אם תשלים והוא שלו'
הדת בתנאי המס והעבדות כל זה תעשה לכל הערים הרחוקות ממך שבאלו אין להקפיד אם תהיה
תשובתם בלתי שלמה ומחמת יראה אחר שאינם עמך ולא קרובות אליך שתירא מהם שילמדו אתכם
וגו'. אמנם מערי העמים האלה אשר ה' אלהיך נותן לך נחלה לדור בהם ולשבת בם באלו שוה
אם ישלימו או לא ישלימו לא תדרוש שלומם אלא לא תחיה כל נשמה וגו' וזה מפני שאם תחיה אות'
תשובתם בלתי שלמה ומיראה וילמדו אתכם וגו' אחר שאתם דרי' עמהם ואחר שזה מפני שלא
ילמדו ולא מסגלה עמהם אם תהיה תשובת' באופן שלא נירא שילמדו והוא אם עשו תשובה מבלי
יראת מלחמה ומבלי שנקרא אליהם אלא שהם מעצמם נתעוררו לזה ונתגיירו בתורת גרות ולא
להגלל או נקבל אותם. ומה נעים יבא עם זה מ"ש במס' סוטה פ' אלו נאמרים שכתבו באבנים
אלמטה אחר שכתבה התורה למען אשר לא ילמדו אתכם הא אם עשו תשובה מקבלין אותם וגם
זה שפי' רש"י ז"ל בו וזה בשנבאר טעם כתיבתם זו אחר שהפסוק בעצמו בכלל התורה היה ולמה
א"כ הוצרכו לבארו ולכתוב הדיוק היוצא ממנו תחת האבנים ונבאר ג"כ מה הוקשה לו לרש"י
ז"ל בזאת. ההודעה עד שהוצרך לומר שאיכה ליושבי הארץ ומפשט הפסו' נראה שהיא ליושבי
הארץ. ולזה נאמר כי לפי שמפשט פ' זו נראה שלא רצה הא-ל ית' שיקבלו ישראל את הז' עממין
כלל בתשובה ומזה נראה שהסגלה היא בעצמם לא בדתם ועבודתם לבד אחר שאלו היא בדתם
כאשר יפרקו מעליהם עולה היה מן הראוי שנקבל אותם ובזה גם היושבים חוץ מגבולה לא ישובו
כי יאמרו שלא תועיל להם תשובתם וזה יורה אכזריות גדולה לזה כתבו זה על האבנים והנה רש"י
ע"ה סבר שהודעה זו א"א שתהיה לשאר האומות אשר לא מז' עממין המה כי לאלו כבר אמרה
התורה בהדיא שאם תשלים העיר ויקבלו עליהם לבטל מהם הע"א שנקבל אותם וא"כ אינם צריכי'
לדרשה זו. ועוד כי פסו' אשר לא ילמדו אשר ממנו נלמוד הדיוק הזה אינו מדבר אלא בז' אומות

וגם הדיוק צריך להיות בז' אומות וגם א"א לומר שהודעה זו תהיה ליושבים בתוך העיירות האלו
מהז' אומות אחר שזה נכתב אחר שנכנסו לארץ והתחילו להלחם ואין לך קריאת שלום טובה מזו
והתורה אמרה שלא נקרא אליהם לשלום שאין שלומם מועיל להם אחר שמחמת יראה הוא וילמדו
וגו' וא"כ כל השלום אשר יקבלו אחר זה והתשובה אשר יעשו לא תועיל להם וא"כ בהכרח נאמר
שהודעה זו איננה אלא ליושבים בשאר הארצות מז' אומות כי נאמר להם שמה שאמרה התורה כאן
שלא יועיל לז' עממין התשובה אלא שנחרים אותם ולא נשאל מהם תשובה שאין זה אלא ליושבים
בתוכה כי עליהם אמרה תורה למען אשר לא ילמדו אמנם ליושבים ח"ל שאין לירא שהלמוד מהם
אם יעשו תשובה עם היות שתהיה אחר קריאתינו אליהם ומחמת יראת המלחמה נקבל אותם אחר
שאין טעם הלמוד שייך בהם כי אינם בתוך ישראל וא"ת ולאלו שבתוכה למה לא נקבל אותם הנה
זה הוא לפי שנחוש בהם שמחמת יראה עושים וילמדו את בני ישראל. אמנם היושבים ח"ל אף
שיהיה מחמת יראה לא אכפת לן אחר שלא נירא שילמדו וגו' ובזה שקשה מעל רש"י תלונת
הרא"ם שאמר שאין פסו' זה מדבר אלא בערים בעצמם כי הן אמת שפסו' לא ילמדו הוא בערי'.
אמנם הדיוק א"א להיות ביושבי העיר אחר שהדיוק הוא אם יהיו באופן שלא ילמדו וא"א זה אלא
אם לא יהיו עמנו וא"כ הדיוק הוא הודעה ליושבים חוץ לגבול לא ליושבים בגבול כי היושבי' בגבול
גם אם ישובו ילמדו שמחמת יראה הם עושים וא"כ אותם שלא ילמדו אינם אלא היושבים חוץ
לגבול. ובזה שאמרנו ג"כ לא תשאר קושיא לדעת זה כלל מכל מה שהקשה עליו הרא"ם בן ע"ה.
כי מה שהקשה עליו מההיא דאמר רשב"ן בירושלמי ג' פרוזדגמאות שלח יהושע אחד מהיהו הוא
הרוצה להשלים ישלים כבר השיב על זה הר"אם ואמר שהוא נאמר באמרו עד שלא נכנסו לארץ
שנראה שכתבים אלו לא היו אלא קודם שנכנסו שהוא קודם שעברו את הירדן וגם היו כתבים
כוללים לכל המדינות לא למדינה אחת עכ"ל הרא"ם אלא שלא נתן טעם למה היו יכולין לקרא
לשלום להם קודם ולא אחר שעברו כי אם קריאת השלום אסורה מי התירה קודם זה. אמנם כ"מ ש
אנחנו יתישב זה וזה שמה שאסרה התורה קדימת השלום שיהם הוא בשעה שיקרבו אל עיר להלח'
עליה באופן שזה בעת המלחמה הוא לא קודם המלחמה והטעם מבואר כי קבלת התשובה אשר
תהיה אז יש לחוש בה שמחמת יראה היה משא"כ אם תהיה קודם בואם למלחמה כי אז אין יראה
עדין וא"כ קודם שעברו ישרא' את הירדן עדין לא נפל פחד ישראל על ז' עממין כי עדין לא התחילו
להלחם ולזה אז ראה יהושע לכתוב להם כתבי' אלו כי לא אסרה זה התורה אחר שלא דברה אלא
בעת הקרבה למלחמה ואז אמר להם כי הוא אין דעתו אלא לארץ פנויה מעע"א וא"כ אם ירצה
להפנות וללכת אל ארץ אחרת יפנו ויעזבו הארץ ולא ילחמו עמהם ולא ירדפום כלל ואם יר' לשוב
בתשובה ולהשלים כי זהו השלו' אם ישובו עתה שעדין אין מלחמה יקבלו אותם ואם לא ירצה לא
זה ולא זה שילחמו. אמנם אחר שנכנסו לארץ ועברו את הירדן והתחילו להלחם או לא יקראו
אותם לשלום כי עם היות שיקבלו עליהם לא יועיל להם כי מחמת יראה הם עושים. ובחלק המדל'
כבאר דברי רש"י בן ע"ה ב"ה. ומה שטען ממה ששאל משה בשלום סיחון גם מזה אין טענה כי גם
שם לא קרבו להלחם עליה ולא באו זולתי לעבור בה לבד וגם השלו' אשר שאלו ממנה הוא שלא
ימנעו אותם מעבור לבד ולא יותר ואין זה השלום אשר דברה בו התורה כלל. ומה שטען ממ"ש
הכתוב לא היתה עיר אשר השלימה וגו' מכלל שאם היו רוצים להשלים היו משלימים גם מזה אין
קושיא שהנה זה אמר הכתוב על הכתבי' אשר שלח יהושע קוד' עברם את הירדן כי או כבר אמרנו
שאם רצה להשלים אז שעדין לא היתה מלחמה ולא נעשה להם נס הירדן כי אין יראה אלו השלימו
היו משלימי' עמם ובזה כוין אמרו לא היתה עיר אשר השלימה בלתי וגו' שבאומר לא היתה עיר
נראה שהל כלם ובלתי גבעון יורה שהיתה עיר אשר השלימה וא"כ לא הי"לל אלא לא השלים את
בני יש' בלתי וגו'. אמנם במ"ש יובן שיר' שכאשר שלח יהושע כתבים לא היתה עיר אשר השלימ'
כלל ושמעה אל כתב יהושע שאמר להם הרוצה להשלים ישלים וגם גבעון בכלל כי אז גם היא לא
השלימה בלתי החוי יושבי גבעון שאחר שלא השלימו חזר והשלימו פעם אחר' כמו שנבאר בשלום'.
הנה ביארתי לך דעת רש"י ע"ה בזה והוא דעת תנא דספרי בלי ספק ונתישבו דבריהם מבלי שיהיו
סותרים רישא לסיפא ועם זה נבאר א"כ הפסוק אשר בכאן באר השב ויתיישבו כלם מבלי שיפאר
בהם דוחק כלל. ויהי כשמוע כל המלכי' וגו' אחר שלא ביאר' הכוונה מה ששמעו בודאי שסמך
על האמור למעלה והוא מה שקרא יהושע נגד כל קהל ישראל את ספר התורה ובודאי כי
בכלל מה שקרא קרא פרשת כי תקרב וגו' וביאר אותה באר היטב אשר בה אמר שלז' אומות אין
מקדימין להם שלום כלל אלא החרם תחרימם ולא תחיה כל נשמה ולזה כאשר שמעו כל המלכים
אשר בעבר הירדן וראו כי לא היה להם תקנה לבקש שלום כלל לזה הסכימו כלם להלח' עם יהושע
ועם ישראל וזה שאמר ויתקבצו וגו' ירצה שנקבצו בעצה אחת והיא להלחם ולא שנתקבצו לבא
למלחמה שלא מצינו שבאו וגם אדוני צדק הוצרך לקרא למלכים לעזרה ואלו היו מקובצים לא היה
צריך לזה אלא הכונה היא כמו שאמר שנקבצו בעצה אחת והסכימו להלחם ולבאר זה אמר פה
אחד שירצה שהקבוץ היה בהסכמת פיהם כי כלם כאחד אמרו נלחם עם יהושע אחר שאין תקנה
לנו לרדוף שלום ובערמה לא יכלו לעשות כי היה אצלם פתיחות להערים וטבע הארץ היה מקנה
בם קנית מדות טובות: ויושבי גבעון לא הסכימו בזה כי המה שמעו והבינו שמלחמות יהושע
אינם טבעיות תלויות בגבורה להלחם עליהם אחר שעשו מה שעשו ליריחו ולעי ולזה ראו כי לא
תועיל להם המלחמה והותר להם הערמה כי בזה שלאו לבני ישראל מה שעשו להם אבות' שדברו
להם בערמה והשלימו עמהם כמ"ש שם אך בזאת נאות לכם וגו' והעיד הכתוב כי במרמה דברו
אליהם ולזה ויעשו גם המה בערמה כאשר עשו להם אבותיהם ומפני זה הותר להם מה שלא הותר
לכל הז' אומות האחרים. וזה שהמה ראו שאם יאמרו שהם מיושבי הארץ וגם מהעיר הראשונה
אשר רצו להלח' עליה ורצו לחזור בתשובה לא יקבלו אותם למען אשר לא ילמדו אחר שמחמת יראה
אחר קורב' המלחמה באו ולזה הוצרכו להראות עצמם שלוחים מארץ רחוקה ובאים להתגייר
ולשוב בתשובה כי כמו אלו יקבלו עם היות שיהיו קרובים אל עירם להלחם עליהם כ"ש בזה האופן
ולזה וילכו ויצטיירו ירצ' עשו עצמם שלוחי' מאנשי עיר רחוק לשאול השלו' והברית עמם ולזה הביאו
עמהם כלים ודברי' יורו על ביאתם מרחוק ובאו אל יהושע ואמרו שיו ואל איש ישרא' שהוא שר ישרא'
הממונה על כל הצבא וירצה איש שהוא במקו' כל ישרא' מארץ רחוקה באנו ועתה כרתו לנו ברית.
ראה והבן כי לא רצו להערים בב' דברים והוא באומרם שהם משאר האומות ושהם מארץ רחוקה
אלא סתמו הדברים ולא ביארו מי הם ומאין הם ואמרו שהם מארץ רחוקה לבד שבהיותם מארץ
רחוקה מ"מ יקבלו אותם הן שיהיו מז' אומות או משאר האומות ולזה אמרו ועתה ירצה אחר שאנו
מארץ רחוקה גם עתה אחר שנפלה אימתכם על הארצות והתחלת להלחם וליעשות לכם ניסי' כרתו
לנו ברית האחוה וההסכמה וקבלו אותנו. ויאמר איש ישראל וגו' כתיב ויאמרו וקרינן ויאמר
לומר שעם היות האומר אחד והוא שר צבא ישראל עם כל זה כלם הסכימו עם תשובתו זאת וזהו
ליה כאלו כלם אמרו זה והנה אמר כי אמרו זה אל החוי עם היות שלא ידעו ישראל מי הם אם הם
חוי או משאר עממין לפי שישראל לקחו החלוקה היותר קרובה להזהר מהאסור וזה שעם היות
שהם לאומרו מי הם הנה באומרם ועתה והקפידו לזמן בזה הבינו שמז' עממין הם ומהיותר
קרובים אליהם עתה והם החוי ולזה אמר איש ישראל אחר שנסכים שהחוי הוא שאיך יאמינו
לדבריהם ויכרתו עמהם ברית ואולי הם יושבים בקרב ישראל ועל אלו נצטוו שלא ישלים עמה' כלל
ולא יכרתו ברית. וראה ערמת אלו האנשים כי כאשר ראו שאיש ישראל חשש כי אולי יהיו מיושבי
הארץ ולזה אין תקנה ויהושע שתק ולא דבר להם דבר לא רצו לענות לאיש ישרא' כי אין להם מענה
כי איך יאמרו להם שאינם מיושבי הארץ ובמה זה יאמתו זה להם אלא עשו עצמם כבלתי שומעים
וחזרו פניהם ליהושע ודברו אליו מה שחסרו לומר בדבורם הראשון וזה כי כבר ידעו שאחר קבלת
עבודת האלהים עליהם הארצות הרחוקות והוא כריתת הברית יצטרכו עוד לקבל עליהם עבדות
ישראל שיהיו למס להם ולעבדים והמה גם הם שניהם רצו לומר אלא שהתחילו בברית האלהות כי
כן היה ראוי לעשות. ואחר זה רצו לומר עול העבדות להם אלא שאיש ישראל מהר לענות ולא
המתין כי אמר שלא יועיל להם דבר אחר שהברית אי אפשר לכרות אותו עמהם כי אולי הוא יושב
בקרבו ולזה עשו עצמם כאלו לא שמעו דבר איש ישראל וחזרו פניהם ליהושע ועמו השלימו דבורם

אמרו שאחר כריתת הברית מקבלים עליהם העבדות ולזה אמרו עבדיך אנחנו׃ ולזה יהושע עליו השלום דבר בחכמה ולא רצה לחמוד אותם אלא תלה הדבר בהם ושאל להם השני דברים שצריך לשאול׃ הראשונה מי הם אם הם משבעה עממין אשר עליהם אמר הא־ל ית׳ לא תחיה כל נשמה או משאר האומות׃ ואחר ההנחה שהם מז׳ עממין מאין באתם אם מארץ רחוקה ואתם מהיושבים ח״ל ובזה האופן נקבל אתכם או אתם מהיושבים בארץ ובאתם מהארץ ובזה האופן לא נקבל את שלומכם ולא נכרות לכם ברית׃ והנה הם אחר שאלת יהושע לא הוצרכו לומר אליו מי הם אחר שהדברים בארץ רחוקה אין הפרש ביניהם בין שיהיו משאר האומות או שיהיו מז׳ עממין ולזה לא השיבו אליו אלא מאין באו וזה״א מארץ רחוקה באנו ירצה לא תצטרך לידע מי אנו אחר שמארץ רחוקה באו עבדיך לעבדך ולא מהארצות האלו ועם היות שבזה האופן אין אתה צריך לדרוש עוד אחרינו אם באנו מיראה או מאהבה עם כל זה דע כי ביאתינו היתה לשם ה׳ אלהיך ויכלתו הגדולה אשר שמענו במה שעשה למצרי׳ וכו׳ וראה כי אמרו אליו שמענו את שמעו ית׳ ממצרים ומב׳ מלכי האמורי אבל לא אמרו לו שמענו מה שעשה ליריחו ולעי כי בזה הראו שמארץ רחוקה הם ולרחוק המקום לא שמעו אלא השמועות שעבר זמן רב מהזמן אשר נעשו׃ אמנם מלחמת יריחו והעי עדין לא שמעו אותה בארצ׳ כי רחוקים הם מהם והנה אומרו עוד להראות שתשובתם שלמה כי לא היה שליחותם זה מהנערים או המזומנים אלא ויאמרו אלינו זקננו כי על פי עצתם היה זה ואחר זה כמשבו אחריהם יושב הארץ לומר זה שאמרנו קחו בידכם וגו׳ או ירצה שרצו להראות יופי מדותם והכנתם לקבל האלהות כי זקנינו וכל יושבי הארץ לאמור לנו זה השליחות שלחנו לזה המקום אמרו לנו שנקח צדה לדרך כדי שלא נהיו נהנים מן הגזל או מזולתינו אמרו לנו קחו בידכם צדה לדרך ירצה הצדה כלה אשר תצטרכו לדרך הארוך הזה ואמרו זה לנו לאמר ירצה כדי שנוכל לאמ׳ לכם שנפקחו עיני השכל בנו וידענו האמת לפי שיוש׳ המדות ובפרט בצדק הוא פתח גדול ודרך להשגת האמת בשכל ולפקוח עיני השכל ולזה אמ׳ ולכו לקראתם ירצה לקראת כונתם ומה שבלבם לעבוד מה שהם עובדים וזהו ולכו לקראתם׃ ואמרתם להם וגומ׳ ראה והבן איך שנו סדר דבורם בתחלה אמרו כרתו לנו ברית ולא אמרו העבדות אל ישראל עד לבסוף וחששו שמא מפני זה אמ׳ איש ישראל מה שאמ׳ לזה אמרו עתה בהפך ואמרו שהמה טעו בדבורם כי שולחיהם לא כך אמרו להם לאמ׳ אלא שיאמרו תחלה עבדכם ואח׳ זה ועתה כרתו לנו ברית׃ ואמתו דבריהם אלו מהלחם ומכודות היין ומלבושם להראות כי מרחק רב מהדרך הלכו׃ והנה אמר שלא להמון העם בלבד הטעו בדבריהם אלו כי אין לתמוה מזה אח׳ שהחמדה מצויה בהם ומי מההמון ימאס בעבדים כאלו אלא אף האנשים והם המעולים אשר אינם נמשכי׳ אח׳ החמדה להיותם אנשים והם חשובי העדה לקחו ראיה מצדם ודנו בשכל׳ שהאמת עמם ועם היות שלכאורה אין להאשים אותם בזה כי כפי השכל ראיה גמורה היא עם כל זה הם שהיו יכולים לשאול ע״י אורים ותומי׳ אם אמת דברו אם לא ולא שאלו על זה ודאי יש להאשים אותם במה שנטו אח׳ השכל׃ וגם יהושע עשה להם שלום ירצה שעשה את דבריהם אלו שלום כי האמין שדבריהם אלו בקשת השלום והתשובה אליו ית׳ ולזה האמין בהם ויכרות להם ברית כדי לחיותם שבלעדי זה לא היו יכולים להחיותם ואז נשיאי העדה נשבעו להם על זה לקיים את ברית יהושע אשר כרת להם׃ ויהי מקצה שלשת ימים וגו׳ הנה נראה שהמרחק אשר היה ביניהם לגבעון היה שלשת ימים ולזה כאש׳ באו עליהם נתגלה להם הדב׳ והוא ששמעו כי קרובים הם אליו וגו׳ דייק שלא אמ׳ כי שמעו שהם מהחוי אשר הם מז׳ עממין כי בזה לא רמו אותם שהם אמרו שעם היות שיהיו מהם אינם דרים בתוכם ולא שייך בהם טעמא דלמען אשר לא ילמדו אתכם וא״כ לא נתחדש להם עתה שהם מז׳ עממין אלא מה שנתחדש להם הוא במה שרמו אותם כי הם אמרו שהם מארץ רחוקה ועתה ידע שהם קרובים וגם בקרב ישראל והיא הארץ אשר באו לנחול הם יושבים וא״כ הרי הם בכלל למען אשר לא ילמדו ותשובתם לא תקובל כי מחמת יראה עשו מה שעשו ובזה כוון אמרו כי קרובי׳ הם אליו ובקרבו הם יושבים שנראה שהוא כפול ומכופל אלא הכונה לומר כי קרובי׳ הם אליו והרי באו להלחם עליהם ולזה תשובתם אשר עשו לא תועיל להם והרי הם בכלל אשר לא ילמדו אחר שבקרבו הם יושבי׳ וא״כ עליהם נאמר לא תחיה כל נשמה כי החרם תחרימם ולזה באו אל עריהם ביום הג׳ ולא כי מן הדין היה מן הראוי להחרימם ועם כל זה תלנו בני ישראל כנגד לנשיאי העד׳ כי אין ראוי להפר את בריתם אשר כרתו הם׃ ועוד כי נשבעו להם בה׳ אלהי ישראל והוא חלול ה׳ אם יעברו על שבועה כזו וכאשר לא יכלו עשות רצונם ותאות׳ התלוננו על הנשיאים לומר להם שהמה אשר נשבעו יבקשו פתח והתרה להפר שבועתם לעשות בהם מה שראוי לעשות׃ והנשיאי׳ אמרו כי אין פתח להתיר שבועתם כי המה נשבעו להם׃ וזה הוא שאמר אנחנו ירצה אלו נשבע להם העם אשר אנחנו ממונים עליהם והם תחת רשותנו היינו מבטלים השבועה מצד זה כי הנשבעים הם ברשות אחר׃ אמנם עתה אנחנו אשר אתם כלכם תחת רשותינו נשבענו וא״כ אין לבטלה׃ ועוד שנשבענו להם ירצה על דעתם והשבועה אשר היא לדעת אחר ולתועלתו אין לה התרה אלא מדעתו וגם היה זה על דעת המקום ב״ה כי נשבענו בו ואין לעבור על שבועה כזאת ולזה זאת נעשה להם ירצה זה הדבר אשר אמרו שיקבלו עליהם עבודת הא־ל יתברך ועבודתינו עם היות שלזולתם לא נעשה להם זה ולא נקבל מהם תשובה כזו אחר שנשבענו להם זאת נעשה להם לבד ולא לזולתם והחיה אותם ירצ׳ ובזה אין אנו המחיים אותם אלא ממילא מצד השבועה והחיה אותם ולא תחשבו שיהיה עלינו קצף בעשותנו זה אחר שהוא שלא כדת כי השבועה אשר נשבענו להם יבטל הקצף אחר שאין אנו עושים מדעתינו ובחירתינו אלא מפני השבועה ובזה אין הקצף מפאת השבועה כמו שנראה מן הפשט אלא השבועה היא סבת הסרת הקצף ופי׳ הפסו׳ ולא יהיה בנו הקצף בעשותינו זאת להם על השבועה אשר היא הכריחתנו לעשות זה׃ והנה חזר לומר ויאמרו אליהם הנשיאים יחיו עם היות שכבר אמרו זה מפני שעדין לא קבלו ישרא׳ מהם דבר זה כי אמרו שאחר שהם יושבין עמהם ותשובתם איננה שלמה כי יחטיאו אותם וילמדום לעבוד את עבודתם ואיך א״כ יחיו ויהיו להם לפוקה ולמכשול ועל דבריהם אלו חזרו ואמרו יחיו יר׳ התלונה הזאת אשר אמרנו והוא שנחיה אותם היא הכריחית ולזה מ״מ יחיו ועל מה שאתם יראים שילמדו אתכם נעשה לזה תקנה והוא שלא יהיו יושבים בארצם נותנים לנו מס ועובדי׳ אותנו והמה דרים ומושלי׳ בארצם אלא שנכביד עולנו עליהם ויהיו חוטבי עצי׳ ושואבי מים לעדה שבזה לא ישמעו מהם ולא יחטיאו אותם שאין אדם שומע לקול עבדו חוטב עציו ובזה נתפייסו העדה כי אין תלונתם אלא על יראתם מהם שלא יחטיאו אותה והנה יהושע לא הספיק לו זה כי אמר שעם כל זה אם ישארו אדוקים בע״א יחטיאו את ישראל ולזה הוסיף עוד לעשות במה שהרחיקם מישרא׳ והקריב׳ לעבוד את מזבח ה׳ ולזה קרא להם ודבר אתם קשות על מה שעשו כדי לאמר אליכם מה שרצה לגזור עליהם וה״א למה רמיתם אותנו וגו׳ ואתם בקרבנו יושבים וכפי זה אין אנו רשאים להחיות אתכם ואין להחיותם מפני השבועה כי בטעות היתה ועכ״ז ועתה אשר כבר נשבענו ונאסר לנו מיתתכם התקנה לזה הוא שתהיו מרוחקי׳ ונבדלים מעם ישראל כמנודים ולזה אמר ארורים אתם שארור יש בו נדוי יש בו אלה וכו׳ כמאמרם ז״ל ובזה ירחקו ישראל מכם ולא ישתתפו עמכם ולא תלמדום עבודתכם׃ או ירצה ארורים אתם לומר אין תשובתכם שלמה אלא שמא מיראה עשיתם זה ועדין שרש ע״א בלבכם וא״כ ארורים ונבדלי׳ אתם ממנו ולזה לא יכרת מהם עבד כי בזה תהיו נבדלים ולהסיר מכם זה השרש המר ולהרחיק אתכם מן העבודה תהיו חוטבי עצים לבית אלהי כי בזה תשעבדו לעבודתו ית׳ ומרוב ההרגל ישכח שם אלהים אחרים מפיכם וכל זה תקנה למען אשר לא ילמדו עם היותם חיים ובקרב ישראל יושבים׃ והנה הם התנצלו באמרם כי לא יקראו רמאי׳ בזה אחר שלא היתה תכלית פעולתם הרמאות אלא בקשת המחיה לנפשם והפעולה תבחן כפי תכליתה לא כפי עצמה ולזה אמ׳ הגד הוגד לנו ירצה פעם אחר פעם מה שנצטויתם ממנו יתברך לעשות לנו והוא לתת לכם את הארץ ולהשמיד את כל יושבי הארץ מבלי שום תקנה ולא תשובה שתועילנו לזה והיראה הגדולה אשר היתה לנו מכם היא אשר סבבה לנו לרמות אתכם לא טבע הרמאות שנמצא בנו ח״ו׃ או ירצה כי הגד הוגד לומר שאין ערמתם זאת כדי שלא תהיה עבודת׳ שלמה כי רצו לעשות זה כדי שיאמינו אותם בעבודה אלא הערמה כדי שיקובלו כי הגד הוגד להם וגו׳ שעם היות שיבואו בתשובה שלמה לא יקובל אלא שצוה הא־ל ית׳ להשמיד ולזה עשו הערמה

כדי שיקובלו ולהציל נפשות׳ לא להציל את עצמם מהמות אלא את נפשותם מהעדר האמונה אשר היו בה׃ והנה אמר שלא נכולו מבני ישראל שלא הרגום עד שעשה להם יהושע כן והוא שהוסיף עוד לעשותם עבדים למזבח ה׳ כי בזה ההרגל ידריכם לעבוד אותו ית׳ ולעזוב עבודתם הנכריה ובזה תוסר החשש שהיה לישראל שיחטיאום כי דברי הנשיאים לבד לא הספיקו להסיר יראתם מזה׃ זה מה שנ״ל בביאור דעת רש״י ע״ה ותנא דספרי בזה הענין ועם זה ביארנו הפסוקי׳ כאן באר היטיב עד שלא נשאר בהם לא קושי ולא יתור כלל׃ והרמ״בם והרמ״בן ושאר הפוסקים כלם הסכימו שפ׳ כי תקרב היא כוללת לז׳ עממין ג״כ כי לכלם צריך להקדים להם שלום ואם שלום יענו הדבר שוה לכלם כי לכלם ישאלו מהם תנאי המס והעבדות וקבלת ז׳ מצות בני נח ויחיו אותם׃ אמנם ההפרש ביניהם אינו אלא מה שביארה התורה והוא כאשר לא ירצו להשלים אלא להלחם כי אז כשאר האומות יחיו הנשים והטף והבהמה והשלל אבל בז׳ עממין את כלם יחרימו ולא יחיו בו כל נשמה כלל וכן דעת התוספות שכתבו פ׳ השולח דעל כרחין לא תחיה כל נשמה אינו אלא כשא׳ לא רצו להשלים כדמוכח מפשטי דקראי׃ ועוד הביאו לראיה מה שאמר בההוא פר״ק לא ישבו בארצך פן יחטיאו אותך לי יכול בנכרי שקבל עליו שלא לעבוד ע״א ת״ל לא תסגי׳ עבד אל אדוניו׃ ועוד הביאו מה שאמר בפ׳ אלו נאמרין וכתבו למטה למען אשר לא ילמדו הא למדת וכו׳ והוא קרא בז׳ אומות כתיב והרמ״בם ז״ל הביא ראיה לדבריו ממ״ש דכתיב לא היתה עיר אשר לא השלימה וגו׳ והרמ״בן ע״ה הביא ראיה ג״כ ממה שמשה קרא שלום לסיחון מלך האמורי ולא היה עובר בזה על עשה דהחר׳ תחרימם ולא על לא תעשה דלא תחיה כל נשמה וגם ממה שהותי׳ שלמה מהם והעלם למס עובד ועושי מלאכתו׃ ולשיטה זו קשה זה הענין אשר ספרה הנבואה כאן מהגבעוני׳ ומחרון אף העדה והנשיאים כמו שאמרנו למעלה כי לפי דעת זה לא היו צריכי׳ לשום דבר מאלו כלל וגם הנשיאים לא היה מן הראוי שיחרה אפם וגם לא היו צריכי׳ לשבועה כדי להצילם׃ ובתשובת זה הקושי הנמרץ נתחלפו הרמ״בם והרמ״בן ואם תחפש בדבריהם תמצא ששניהם הסכימו באמרם שהגבעוני׳ טעו בדין ההשלמה וזה הטעות הכריחם לבא בערמה אלא שנתחלפו בטעות מה הוא וממה שהסכימו לומר שטעו הוכרחו לבקש טעם אחר לקצף הנשיאים ולמה שהוקשה בעיניהם להחיותם לולי השבועה׃ הרמ״בם אמר שיהושע שלח כתבים כוללי׳ לכל ז׳ עממין עד שלא נכנס לארץ והן המה דברי רשב״ן בירושלמי וכלם מיאנו להשלים וכפי הדין היה צריך יהושע לכל עיר ועיר בפרט להקדים לה פעם אחרת שלום אלא שהם לא ידעו משפט ישראל ודמו שאין פותחין להם לשלום ולזה באו בערמה וא״כ אחר שהמה טעו הנשיאים שלא טעו למה הוקשה הדבר להם ולאו שראוי להכותם לולי השבועה והטיב שזה הוא מפני שכרתו להם ברית והכתוב אומר לא תכרות להם ברית שלא היה דינם שיהיו למס עבדי׳ והואיל ובטעות נשבעו להם בדין היה שיהרגו על שהטעם לולי חלול השבועה עכ״ד ז״ל ובעקבותיו הלך סמ״ג בעשין קי״ו׃ ובמחילה מכבודם אני לא יכולתי להלום לא בטעם הראשון שנתן לערמת הגבעונים ולא בטעם השני שנתן לחרי אף הנשיאים׃ אם הראשון כי הוא אמר שלא ידעו משפט ישראל והכתוב אמר ויושבי גבעון שמעו את אשר עשה יהושע ליריחו ולעי ואם משפט ישראל בשלום הוא שעם היות שהקדימו לעיר שלום עם כלל העיירות שאחר זה יקדימו אליה בפרט בודאי כי ידעו זה אחר שבהכרח ליריחו ולעי הקדימו להם שלום קודם בואם ואין לומר שהמלחמה פגעו ובקשת השלו׳ לא שמעו כי בודאי אחר שהיו צריכים כ״כ לידע זה ידעו הכל כי על הכל ידרשו עד שידעו אמיתות הדברים׃ וא״כ איך טעו בזה וכבר קדמו להם אחרי׳׃ ואם בטעם הב׳ כבר השיב הרמ״בן טענות אשר אין להם תרוץ׃ וגם אני הוקש׳ אלי שאחר שנודה לתשובתן זאת ויהי האסור להם כריתת הברית אחר שקבלו עליהם שלא לעבוד ע״א מה שאין הדבר כן עדין יקשה שבזה תרץ למה שחרה אף הנשיאים ושרצו להכותם לולי השבועה אבל מה ישיבו לדבר איש ישראל שאמ׳ אולי בקרבי אתה יושב ואיך אכרות לך ברית כי אחר שבאו בתשובה שלא לעבוד ע״א מה אכפת לן אם יושב בקרבו אם לא אחר שלדעתו תשובת׳ מתקבל׳ בכל מקו׳ שיהיו וגם שואלין מהם זה קודם שילחמו עליהם׃ והרמ״בן ע״ה אמר בזה טעם אחר וזה לשונו׃ ודע כי ענין אנשי גבעון היה מפני שלא היו יודעים משפטם של ישראל בקריאת השלום והקדימו קודם שתבא להם פרוסדוגמא של יהושע ולכך אמרו ונירא מאד לנפשותינו׃ או שלא רצו מתחלה לשמוע לדברי יהושע ובסוף פחדו ועשו עצמם נכרים דכתיב ויושבי גבעון וגו׳׃ והיה מועיל להם עוד שלא יהיו להם לעבדים אלא יהיו עמם בעלי ברית ומפני זה הקפידו עליהם והיו נהרגים אלמלא שבועת הנשיאים מפני שהיה עליהם לקבל מסים ושעבוד כמ״ש והם כרתו להם ברית להיות׳ שוים להם ובעלי ברית עוזרי׳ זה לזה במלחמותיהם ועשו עמהם שלו׳ לפי שהיו סבורין שהם ערים רחוקות מאד מן העמי׳ שאין דעתם לבא עליה׳ כלל ולפיכך קלל אותם יהושע ואמר ועתה ארורים אתם שהם מן העמים הארורים אשר ארכם השם ועשה להם המשפט הראוי לעשות להם לקיים מה שנאמ׳ למס ועבדוך שיהיו חוטבי עצים ושואבי מים לעדה ולמזבח השם והוא המס והשעבוד כמ״ש׃ עכ״ד׃ ואל אלהים ה׳ הוא יודע כי זולתי ואירע מחוור דעי עם חכמי׳ אשר קטנם עבה ממתני וידעתי כי לא יוכל שכלי הדל להשיב עליהם כי מה ישפוט או מה יעשה פרעוש אחד לפני אריות גדולים כאלה אבל מה שאומ׳ הוא כי אני שמעתי ולא אבין את דברי הרב והנה ראיתי אותו פוסח על סעיפים הרבה ובשום אחד מהם לא מצאתי לי מנוח וזה כי היא הרכיב דעתו זה על ג׳ טעמים תחלה אמר שטעו שלא ידעו משפטן של ישראל בקריאת השלום והקדימו קודם שתבא אליהם פרוסדוגמא של יהושע ולכך אמרו ונירא מאד לנפשותינו ע״כ וזה דבר תמוה כי לפי דעת הירושלמי שהוא הביא קודם שנכנסו לארץ שלח להם יהושע פריסדוגמאות לכלם ואיך לא ידעו במשפט קריאת השלום או איך באו קודם שתבא כו׳ ואחר זה אמ׳ או שלא רצו מתחלה לשמע לדברי יהושע ובסוף פחדו ועשו עצמם נכרים דכתיב ויושבי גבעון וגו׳ נראה מזה שלא הקדימו אלא שקבלו כתבי יהושע ואח״כ באו אלא פחד מיאונם כי חשבו שלא יקבל אותם עוד הוא אשר הכריחם לעשות עצמם נכרים ואח׳ זה אמר והיה מועיל להם עוד וגו׳ והוא טעם ג׳ וא״כ לא ידענו אנה נמצא אותו ומאיזה מקום נתפוס דעתו בזה אבל כדי להבין דבריו נ״ל לומר שהוא ע״ה נדחק בפי׳ מ״ש רשב״ן בירושלמי ג׳ פרוסדוגמאות שלח יהושע קודם שנכנסו לארץ אם כונתו קודם שנכנסו לארץ הכוללת והכתבים היו כוללות או דעתו בזה לומר שלכל ארץ וארץ קוד׳ הכנסו בה היה שולח אלו הכתבים כמו שנראה׳ היות דעתם ז״ל בהד״ר כמו שנאמ׳ לקמן ולכך כאשר רצה לומר שהמה טעו במשפט קריאת השלו׳ הרכיב טענתם על ב׳ הפי׳ ואמר שאם קדימת שלום אשר הקדים יהושע היה בכל ארץ וארץ נאמ׳ שהמה הקדימו קודם שלח להם יהושע ולזה לא ידעו משפט קריאת השלום ואם המה הכוללות נאמר שמיאנו בהם וחשבו שלא יועיל להם עוד התשובה מהמיאון ועל זה אמר או שמתחלה מיאנו ולזה פחדו ועשו עצמם נכרים ולזה הוקשה אליו שכבר ראו ושמעו מה שעשה יהושע ליריחו ולעי ובודאי שמשם שמעו ולמדו משפט ישראל בקריאת השלום כי בודאי גם להם יקראו לשלום לזה חז׳ ואמר ששני דברים נקבצו להם האחד מ״ש שעדין לא שלח להם ואלו לא היה אלא זה היו ממתיני׳ עד שישלח אלא שראו תועלת אחר בזה והוא שאם המתינו על שישלח בודאי כי לא ישלח ויודה בשלום אלא בתנאי המס והעבדות והמה לא רצו זה המין מהשלום אלא ברית האחוה ושישארו כל אחד בממשלתו אלא שאיש את אחיו יעזורו ועל זה עשו עצמם מארץ רחוקה אשר אין תועלת במסי׳ שלהם וגם ישראל כאשר שמעו שהיו מארץ רחוקה חשבו שאין תועלת להם מהמסים או השעבודי׳ אשר יתנו להם ולזה כרתו להם ברית מבלי שאלת תנאי כלל׃ ולפיכך קלל אותם יהושע ועשה להם כמשפט הראוי לעשות בהם לקיים והיו לך למס ועבדוך זה דעתו ז״ל׃ ואם יש לך עינים לראות תראה מהקושי בדברי׳ אלו בטענות נכונות אשר לדעתי אין תשובה אליהם כלל׃ ראשונה שלא ימנע או המה ידעו משפט ישראל בקריאת השלום איך הוא ותנאיו ולא הקדימו לעשות זה קודם ידיעתם אותו או שהקדימו ועדין לא ידעו וא״ת שלא ידעו כמו שהקדים הרב מי אמר להם שלא יעשו ברית עם יושבי הארץ ושלומם לא יהיה אלא במס ועבדות עד שהוצרכו לבא בערמה היה להם להמתין עד שיראו כי שמא גם להם יתנו ברית האחוה ולא ישאלו מס ועבדות וא״ת שכבר ידעו זה ולזה עשו עצמם מארץ רחוקה מי יתן ונדע ומי אמר להם שלארץ הרחוקות לא ישאלו גם להם המס והעבדות אחר שזה משפט קריאתם וכבר ידעוהו׃ ועוד שאין מנא זה ההפרש בין

הערים

הערים הרחוקות לקרובות מז' עממין אחר שהכתוב לא הבדיל ביניהם כלל אלא על כלם אמרה כן תעשה לכל הערים הרחוקות ממך וזה כולל הרחוקות הרב' כמו הרחוקות מעט כי כלם רחוקו' יקראו ועל כלם אמר שלא ישלים עמם אלא בתנאי המס והעבדות ואם המה טעו בזה וחשבו שלארץ רחוקים לא ישאו א"כ יהושע והנשיאים איך טעו וכרתו להם ברית האחוה ולא שאלו מהם המס והעבדות וישראל איך אמרו אולי בקרבי וגו' שנראה שאם אינם בקרבו עם היות שהיו קרובי' יכלתו להם ברית · ועוד שאם השבועה היתה על כריתת הברית והוא ברית האחוה מבלי תנאי אחר מי התיר להם שבועה זו עד שחזרו ושעבדום ולמה לא הותרה לענין ההריגה והותרה לענין השעבוד והכתוב אמר שעל זה וזה נשבעו להם שכן אמר ויכרות להם ברית לחיותם וישבעו להם· ואם תאמר שאחר השבועה היה עדין בידם לשאול מהם התנאי ולא נאסרו על זה בשבועה הנה יקשה דאם כן מה הנוחה הזו אשר נעקו כלם על השבועה והסכימו כלם שלולי השבוע' היה ראוי להכותם ולמה יכו אותם והרי הם עד עתה יכולים לשאול מהם התנאי והתורה לא התירה להרוג אלא לעיר אשר לא תשלים בתנאים אלו עם היות שתהיה מז' עממין לדעתי ז"ל · ועוד שקודם השבוע' קבלו כבר תנאי זה אחר שאמרו עבדיך אנחנו וכמו שהוא ז"ל אמרו שבאומרם באו עבדיך לשם ה' קבלו עליהם שלא לעבוד ע"א גם באומרם עבדיך אנחנו ולא אמרו יותר קבלו העבדות וא"כ לא באו לשאלת הברית כמו שאמר הרב באופן כי אין מקום להעמיד סברא זו כלל · והרי"א ע"ה החזיק בה ויחס אותה לעצמו אלא שהוסיף לומר שלא נשבעו להם אלא על החיות לא על התנאי כי נשמר ממה שהקשינו על הרב כי איך עברו על השבועה ושאלו תנאי ולא ראה כי הפסו' אמר ויכרתו להם ברית ואם הברית היה ברית האחוה בפי' הנה על זה אמר וישבעו להם וגו' · ועוד שאמרו ברית לחיותם שנראה שהברית הוא דבר אחד והחיות דבר אחר ובהכרח הברית הוא האחוה אחר שלדעתם לא יאמר על המשועבדים מלבד שהקושיות האחרות לא יוכל להשיב עליהם ואם כן צריכים אנחנו להשתדל בכל עוז ליישב הפסוק האלו באופן שיסכימו עם דעת הפוסקים ז"ל אשר אמרו כי קדימת השלום שוה לכל העמים וגם לשבע' אומות כי נראה שהם סותרים לדבריה' ולא נוכל לדחות את דבריהם אחר שרבותינו ז"ל גם הם נראה מדבריהם שהם סוברים זה וגם הכרת הפסוק יכריחנו לזה ראשונה באומרם כן תעשה שאם הוא כדברי רש"י ז"ל וכדעת תנא דספרי שאמרו כן תעשה וגו' חוזר לכל מ"ש למעלה הנה מלת כן תעשה מיותרת אחר שבהם מדב' כבר ועליהם אמר מה שאמר ואם כן לא היה צריך שא לשלול עמיו' זו מערי כנען ויאמר כך מערי הגוים וגו' · ועוד כי אם שבשביל זה מלת כן ותעש' לא תתיישב כי לא יפול בקריאה מלת עשייה ולא היה לו לומר א"כ אלא כן תקרא לכל הערים הרחוקות וגו' · ועוד שאם בערי האומה האלה שלל הכל הקריא' והחיות למה השמיט הקריאה אחר שבמלת כן תעשה כלול הכל וא"כ הי"לל רק מערי העמים האלה לא תקרא להם לשלום ולא תחיה כל נשמה ואחר שלא אמר אלא לא תחיה נראה שבהכרח כאמר שאמרו כן תעשה אינו חוזר זולתו לחלוקת החיות אשר התיר להחיות הנשי' והטף כאמר העירות אם לא ישלימו ולהרוג הזכרים הגדולי' ועל זה אמר כן תעשה וגו' רק מערי העמי' אם תקרא להם ולא ישלימו לא תחיה כל נשמה ובזה תתיישב מלת רק אשר לא תאמר אלא להוציא מה שהיה בכלל האמור ואם אין ערי העמים האלה בכלל הקריא' האמורה ולא בכלל השלו' איך תתיישב מלת רק · וגם במדרש הד"ר נראה שזה דעתם בהדיא שאמרו שם בפ' זו שלכל עיר ועיר אשר בא יהושע להלחם היה שולח להם אם ירצה להשלים שישלימו ואם כן סברא זו אחר שהסכימו הראשונים והאחרונים מרבותינו צריכים אנו להעמידה ולבאר הפסוקים האלו באופן שלא יהיו סותרים אות' ותחלה מה שנ"ל לומר בזה הוא לומר שדעתי כדעת הים אומרים שהביא הרמב"ן ע"ה והוא שמ"ש התור' והיה אם שלום תענך לא כיתן להם רשות לזה שא בקריא' הראשו' אשר יקראו להם ואם מיאנו בראשונה ולא רצו להשלים אין להם תקנה עוד לשוב ולהשלים וגם לא יקראו להם עוד והנה יאמת לנו זה מה שאמר רמב"ן בירושלמי ששלח להם יהושע קודם שנכנס לארץ ג' פרוסדגמאות ובודאי כי פי' דבריו באמרו קודם שיכנסו לארץ הוא דוקא קודם שיכנסו לא"י ולגבולה והוא קודם שעברו את הירדן וזה כי אם כונתו לומר קודם שהיה נכנס לארץ יקשה מכמה פני' חדא דלא הי"לל שלא שנראה פעם אחת שא כך הי"לל ג' פרסטיגיות היה שולח יהושע וגו' שנראה שהיה שולח אותם בכל פעם ועוד דלא יצטרך לומר עד שלא יכנסו לארץ שפשיט' שהכתבי' לא יהיו אלא קודם שיכנסו כי מי יכניסם אם עדין אין שלום ביניהם ואם כן אם ירצה להראו' לנו הזמן לא הי"ל שא בשעה שיקרבו לארץ להלחם עליה ועוד שאמר שלח יהוש' לארץ ישרא' ואם כונתו לומר לכל ארץ וארץ לא הי"לל אלא בא"י אחר שכתבים אלו הפרטיים אחר בואם לארץ היו שולחים אותם ואם כן בודאי שפי' דבריו הוא שג' כתבים אלו שלח לכל א"י בכלל ואם אחר זה היה שולח כתב לכל עיר אחר שמיאנו בזאת הכתב מי יתן ונדע למה זה הועילו אלו הכתבים א"כ אחר שמי שרצה להשלים גם בעת אשר יקרבו אליו יוכל לחזור בו ואם לא רצה להשלים עדין יתרו בו אחר בואם אליו ואם רצה להשלים לא אכפת לן במיאונם אלא ודאי כי לא היו לו כתבים עוד זולתי אלו ומי שמיאן באלו אין לו תקנה עוד וכלם מיאנו כמו שנפ' ויושבי גבעון בכללם ובזה כא' הפסוק ויהי כשמוע וגו' לא ביארה הנבואה מה ששמעו ובודאי כי לא שמעו אלא מה שהכיעם להלחם והוא מעניני המלחמה ולזה כאמר ששמעו כתבי יהושע אשר שלח להם ושאל מהם הרוצה להשלים ישלים והרוצה להלחם ילחם ובודאי כי אם השלום אמר להם תנאי השלו' שהוא לבטל ע"א ולתת להם מס ועבדות ובכתב המלחמ' אמ' להם מה שיקרא להם אם ימנחו הכל כפי מה שכתבה התור' ועתה כאשר קרא משה כל התור' קרא פרשה זו בתוך התור' וראו כי אין להם תקנ' שא אם יקבלו עליהם שלא לעבוד ע"א לזה נקבצו כלם יחד בעצה אחת ואמרו שטוב להם להלחם על דתם ולא להשלים ולהמיר דתם ויושבי גבעון בכללם כי החוי ג"כ בכללם ולזה ספר האומות אשר נקבצו לזה והם ו' אומות והחוי בכללם כי הגרגשי פנה והלך לו כמאמרם ז"ל וא"כ גם יושבי גבעון בכללם שבכללות החוי מהיועצים להלחם ואמר שנקבצו זה היה במה שפיהם כלם חזרו כאלו הי' פה אחד כי כלם אמרו להלחם · ויושבי גבעון אחר זה ראו כי המלחמה במקום שיהיו ודאי מנוצחים היא שכלות כי שמעו את אשר עשה יהושע ליריחו ולעי ודאי כי אם עתה ירצו להשלים עמהם לא יועיל להם כבר ולזה הוצרכו לעשות גם המה אופני הצלתם כמו שעשו כל המלכי' שא שהמה עשו הצל' בערמה וא"כ אמרו גם המה חוזר לעצה לא לערמה והעד על זה כי לא אמר ויעשו בערמה גם המה שאלו אחר כך היינו אומרים שחוזר לערמה · אמנם באומרו ויעשו גם המה חוזר גם המה לעצה ואמרו בערמה ירצה כי עשו הצלתם גם המה ולא בהלחם אלא בערמ' וערמתם היה באמרם שאינם מיושבי הארץ אשר מיאנו בשלומם אלא מארץ רחוקה באו ועל זה חשש ישראל ואמרו אולי בקרבי אתה יושב ואתה מהנקראים לשלום אשר מיאנו ואיך אכרות לך ברית ואחר שמאנתם אין לכם תקנה עוד ולזה חזרו ודברו עם יהושע ואמרו לו תנאי השלום באמרם עבדיך אנחנו ולשם ה' אלהיך באנו וכו' ונתנו להם ראיה על היותם מארץ רחוקה ובני ישראל האמינו אותם ולקחו ראיה מצדם ודנו בראיה זו עם היות שהי' להם ראיה אחרת יותר טובה אשר לא יפול בה הטעות והוא לשאול פי ה' ע"י אורים ותומים וכאשר אחר זה ידעו שהם מיושבי הארץ אשר מיאנו בשלום רצו ישראל להכותם לפי שחשבו שהשבועה בטעות היית' ושעברו על דת במה שהחיו אותם אחר מיאונם והנשיאים ויהושע אמרו שכן אמת שהדין כך אלא שיש חלול ה' מהשבוע' ולזה נתפייסו במה שהכבידו עולם בעבודות יותר מעבדות התורה כמ"ש · או כאמר והוא יותר מתיישב אצלנו מסכים עם כל דבריהם ז"ל וזה יובן לך כשנאמר שמלבד ההבדל אשר השימו כל הפוסקים כלם בין הערי' הרחוקות וערי העמים האלה כשלא השלימו הנה יש הבדל אחר ג"כ כאשר השלימו באופן שלא ישוו יחד אלא בקריאת השלום להם לבד · אמנם בין אם השלימו ובין אם לא השלימו יש הבדל ביניהם והוא שהערים הרחוקות אם השלימו די להם בשיקבלו עליהם לתת מס ולעבוד העבודה המוטלת עליהם ולא כחוש להם אם יעבדו את אלהיהם אם לא אחר שאין כונתינו להחזירם למוטב מצד עצמם אלא בל ילמדו אתינו הוא שמא ילמדונו ואחר שהם רחוקים ואינם דרים בתוכינו ולא נירא מזה ולזה גם אם יעבדו לאלהיהם לא כחוש להם וכרות להם ברית ואם לא ישלימו או נהרוג הזכרים הגדולים אבל השאר נחיה כמ"ש אמנם בערי העמים האלה בין אם ישלימו בקבלת העבדות והמס לבד או שלא ישלימו כלל לא תחיה מהם כל נשמה כלל מפני שאם ישלימו ותחיה מהם נפש ילמדונו

אלא אם יהי' באופן שלא ילמדונו וזה שיקבל עליהם שלא לעבוד ע"א או נקבל אותם ונכרות להם ברית ובזה תבין הפסוקים שם אמר כי תקרב אל עיר משאר ארצות הרחוקות וקראת אליה לשלום והשלום אשר תתן לך איכו אלא שיהיו לך למס ועבדוך וינצלו ואם לא תשלים וכו' כן תעש' לכל הערי' הרחוקות שקריאתך אליהם לשלום ואם שלום תענך והיו לך למס ואם לא הרגת כל זכורך מלבד הנשים והטף אמנם מערי העמים האלה בין אם השלימו זה האופן מהשלום ובין אם לא השלימו לא תחי' וגו' מפני שלא קבלו עליהם שלא לעבוד ע"א וכחוש שלא ילמדו אתכם וגו' אמנם אם אנו בטוחים מזה אשר זה יהי' בקבלתם עליה שלא יעבדו עוד לאלהיהם בזה התנאי הנוסף מקבלי' אות' ובזה הובנו הפסוקים בשלמות ולדעתי זה דעתם בספרי באומרם במלחמת הרשות הכתו' מדבר וזה שנראותם עליהם השלום כי הכתובים בראשונה לא שאלו בקריאת השלום ובהסכמתו אלא המס והעבדות וחזר ואמר א"כ למען אשר לא ילמדו וזה סותר זה לזה אמרו שהפסוקי' הראשוני' האלו אשר אמרו והיו לך למס וכו' אין זה אלא במלחמת הרשות אמנם במלחמת חובה אם השלום יהיה על זה האופן לא יקבלו אותם שא אם ישובו בתשוב' וזה רמזו אותו באמרו למען אשר לא ילמדו ובזה יתישבו דברי תנא דספרי ולא יהיו סותרים זה את זה וזה דעת הפוסקים ג"כ דנוני שגם הם ירצו שהקדימת השלום בכלם אלא שהוספנו אנחנו זה ההבדל כדי להסכים גם דברי התנא אשר בספרי עם כל שאר המאמרים שבירושלמי ואלולי מה שאמר רש"י ע"ה בסוט' פרק אלו נאמרין דז' עממין שבתוכם לא נקבל אותם ולא רצה לפ' ההודע' ההיא שתהי' ליושבים בארץ אלא לז' עממין היושבי' ח"ל היינו מפרשי' את דבריו בזה האופן אלא שהוא ז"ל גלה שם דעתו ולהכי פי' אות' כמ"ש למעל' אמנם לא מהכרח דברי תנא שבספרי כי דבריו הם יותר מתישבים על זה האופן שאמרנו ובזה כבאר הפסוק אחר שביארה הנבוא' איך כתבו התור' על האבנים וקרא אותה יהושע באר היטב לישראל ואמרו במסכת סוטה שתחת כל התורה כתבו על האבנים למען אשר לא ילמדו וגו' הא למדת שאם חוזרים בתשוב' מקבלין אותם וכפי דרכינו זה הודעה ליושבים בארץ כי לא נהרוג אות' אלא מיראתנו מהם שילמדונו שאם ירצו לחזור בתשובה מתועבותיהם ושלא לעבוד ע"א שנקבל אותם ולפי שזה סתם באמרו למען אשר לא ילמדו כי כאן אמר שמה שאמרה תור' לא תחיה וגו' איכו אלא מפני שלא קבלו עליהם זו התנאי של מס והעבדות שבהם דברה תור' ונשארו בטומא' הע"א בידיהם לזה לפתוח ליושבי הארץ פתח של תשובה ביארו להם דיוק זה תחת התורה וזהו ששמעו מלכי האמורי הז' עממין שביאר ועל זה נקבצו יחדיו להועץ מה יעשו אם ישלימו ויקבלו עליהם תנאי זה או אם ילחמו ולזה שם ונקד בעל הטעמים מלת יחדיו בזקף קטן להפסיק שם לומר שאיכו סמוך עם מלת להלחם ואח"ז ספרה הנבוא' שלהלחם יחדיו פה אחד יר' שמה שגמרו מקבוצם הוא שכלם פה אחד הסכימו להלחם ולא להשלים וזה מרוב אדיקותם בע"א כי לא רצו להמיר עבודתם ומפני שע"א שכלם יחזק לבם ויתגבר להלח' מבלי פחד ומורך לבב לזה אמ' שהפ' האומר זה היתה אחר שכלם אמרו בפיהם להלחם אבל בלב לא היו שוים כי קצתם התגבר לבם על זה וקצתם אמרוהו באונס להמשך אחר הרוב וקצתם מפני הכבוד ואם כן הפה היתה בהם אחת אבל הלב לא וא"כ ברובם היה ערמה בפיהם כי אמרו זה בפה ולבם לא נכון וזה ערמ' הי' למסכימים עמהם אחר שאומרי' להם מה שאין בלבם ולזה אמרו שיושבי גבעון הוסיפו עוד שעשו בערמה וזה כי ערמת האחרים היה בלב ובמחשבה לא במעשה והמה עשו מעש' בערמה או יר' שכלם הסכימו לאחוז בעבודתם ע"י המלחמה והמה עשו מה שעשו כלם במה שלא רצו לעזוב עבודתם אלא שהיה זה בערמה שהעריתו את ישראל וזה בעשות עצמם נכרים מארץ רחוקה כי לא היו מיושבי הארץ ובזה חשבו שיכרתו להם ברית בלי שישאלו מהם לעזוב עבודתם כמו שהוא המצוה בתורה במלחמת הרשות כ"ש לבאים מעצמם להשלים ולזה עשו עצמ' שלוחי' ובאי' מארץ רחוקה וכדי שיאמינו אותם כל הדברים אשר הביאו עמהם הביאום בלים ומטולאים אשר יורו היותו מזמן רב מפאת מרחק הארץ והנה עשו זה עם היותם שלא היו צריכים לזה שבהיות' מח"ל עם היות שלא יהיו מערים רחוקות יקובלו מבלי גרות שא שכונו בזה כדי שיאמינו אותם כי בזה יוכלו לתת מופת להם מבגדיהם וצידתם משא"כ אלו אמרו כי מארץ קרובה מח"ל הם ועוד כי אם הם מארץ קרובה ירצו ישראל לאמת זה ולשלוח שלוחיהם אל זקני העיר ומלכיה ובהיות רחוקה לא ישאלו מהם זה או כאמר שהמה לקחו פשט הפסוק כפשטו שאמר כן תעשה לערים הרחוקות יהיה מה שיהיה כל כונתם להשיג ברית השלום מבלי עזיבת עבודתם וראה ערמת האנשים האלו כי עם היותם רוצים לקבל העבדות והמס לא התחילו בזה אלא עשו עצמם כאלו אינם יודעים דבר מזה ושאלו ברית השלום מבלי דבר כלל ולזה אמרו כרתו לנו ברית ולא אמרו יותר מזה וזה כדי שאם יסרבו בזה יודו להם חלוקת המס ולא ר"ל חלוקת המס והעבדות מתחלה מפני שאם יסרב בה יצטרכו להודות להם חלוקת עבודת אלילים וזה מה שלא רצו הם ולזה אמרו כרתו לנו ברית ויאמרו איש ישראל יר' שכל איש ישרא' כלם יחד הסכימו באמירתם כאלו היו כלם איש אחד והאומ' היה אחד ולזה כתיב ויאמרו וקרינן ויאמר וזה שאמר להם שאיך או במה זה יכרתו להם ברית בהיות שיתכן להיות שמיושבי הארץ הם ואם הם מיושבי הארץ לא יוכלו לכרות להם ברית עם היותם דבוקים לאלהיהם והגבעונים כאשר ראו את ישראל דוחים אותם בב' ידים ואת יהושע שותק חשבו שיהושע נתרצה להם ולזה הפכו פניהם אל יהושע ולא רצו לדבר אלא עמו ולזה אמרו לו עבדיך אנחנו הנה בזה הוסיפו מה שלא אמרו תחלה שאמרו שהברית הזה אשר שאלו איכו ברית האחוה אלא ברית העבדו' שעבדיו יהיו ובזה ישלימו עמם ויכרתו להם ברית וראה חכמת יהושע כי השים ספק בדברים אלו באמרו מי אתם ומאין תבאו אשר הכונה בזה לומר תחלה שמאיזה עם הם לידע אם הם מיושבי הארץ או מארץ רחוקה כאשר אמרו ואחר שכודה לכם שמארץ רחוק' מאין באתם מאיזה סבה או טעם הגיעה אתכם עד שתבאו אחר שא"א לומר שמיראת' אתכו שמה לבוא לארץ רחוקה אחר שאנחנו טרודים עד אשר נכבוש את ארצנו ובזה הקשה להם דאם נודה שמארץ רחוקה מאיזה סבה הוכרחתם שתבאו אלינו אחר שאין לתלות אותו ביראה ממנו ומה תועלת לכם בשלומנו ולשעבד עצמכם וכאשר ראו שיהושע השיב להם בקושיא נמרצת לדבריהם הוכרחו להודות ביכולת האל יתברך ולומר שלשמע שמו הגדול באו דאם לא כן אין להם תשוב' מה לענות עוד לדברי יהושע ולזה אמרו עבדיך באו לשם ה' אלהיך וגו' ולהיות דבר זה שלא מחוק ההמון כי הם אינם מתעוררים לזו אמרו שהם אינם אלא שלוחים מהזקנים כי המה נתפעלו בחכמת' מזה והמה אשר אמרו כי ההכנע והעבדו' לשוה גדול כזה הוא דבר נאות ומתקבל ולזה עבדכם אנחנו וגו' ואחר אמרם זה חששו שמא עדין יסתפק בדבר לזה הביאו לו ראיה מלחמם וכליהם אשר יורו על רוב הדרך ורחוקו מאד · ואז האנשים הממונים נתפתו להם ולקחו מצדם ונשתתפו עמהם או לקחו ראיה מדבריה' הצדים בהם את האנשי' ונצודו הם בהם ועם היות שהיו מחוייבים לשאול את פיה ה' אחר שנפל טינה וספק בלבותם על כל זה את פי ה' לא שאלו ויהושע כאשר ראה שהעם נטו אליהם ורצו לקבלם השתדל שיהיה זה כפי דין התורה ולזה אמר ויעש להם יהושע שלום כי לא יפול שם עשיה על השלו' בעצמו שא הכונה שעשה להם התנאים אשר יצטרכו לשלום ולא הוצרך לבארם כי כב' ביארה אותם התור' שהוא המס והעבדות ולא חשש לגרות כי זה הנצרך להם כפי דבריהם או והוא מ"ש ויעש להם יר' מה שהיה צריך לפי דעתם ולפי מה שאמרו הם או שר' שגם הגרות כטל עליהם מספק שלא יהיו מיושב הארץ ואז וישבעו להם וגו' וז"ש ג"כ ויכרות להם ברית לחיותם שירצ' הברית אשר הצריכה התור' כדי לחיותם והוא אחר המס והעבדו' אם האמין אותם או אחר ביטול הע"א ג"כ אם נשאר טינה בלבו מהם · או כאמר שבאומרו ויעש להם שלום כיון לתנאי המס והעבדו' ובאומ' ויכרות להם ברית לחיות' הוא ברית החיו' והוא שלא לעבו' ע"א ויהי מקצ' ג' ימי' וגו' אמ' ששמעו וגם ראו שבאו שא ארצ' שקרובי' הם שאין ואינ' מארץ רחוק' כאש' אמרו וגם אינ' מהדלי' בעי' אחר' שא שבקרבו הם יושבי' ואז בני ישר' החשובי' ראו שמן הדין הי' ראוי להכות' עם היו קבלו עליה' שלא לעבו' ע"א כי במרמ' ובערמ' באו כדי שלא לקבל אותם ואח' שה' כל כך אדוקי' בע"א ועשו כל זה כדי שלא לבטל אות' מביניה' ראו שלא תועיל להם קבל' זו אח' שבודאי עדין אדוקי' בע"א הם ובערמ' קבלו מה שקבלו ולזה הן אמ' שלא סבו' מפני השבוע' אבל התלוננו על יהוש' והנשיאי' כי לא נשבעו להם כי עם היו שכב' קבלו עליה' שלא לעבו' ואמרו כי באו לשם ה' עם כל זה אחר שכל עיקר ערמתם היא כדי שלא להמיר עבודתם ולזה נעשו מארץ רחוקה

שאלו רצו לקבל עליהם זה לא היו צריכים לכל זה שגם באונס יקבלו אותם בתנאי זה לזה חשבו ישראל וגם הנשיאים שלא היה מן הראוי שתועיל להם תשובתם אלא שמפני השבועה אמרו שיחיו ז"ש ויאמר כל הנשיאים אל כל העדה אנחנו נשבענו ואם מפאתינו שנשבענו שאנו במקום העד' פלה וגם מפני שנשבענו בשם ה' לא נוכל לנגוע בהם עם היות שלולי השבוע דין היה שנהרג אות' אף שבאו בערמה ולרמות אותנו אלא זאת נעשה עליהם ירצה זה שקבלו עליהם נעשה אותו להם שיחיו ולא יהיה עלינו קצף מפאת חיותם בשביל השבועה שנשבענו להם כי היא הכריחה אותנו להחיותם ואז אמרו להם הנשיאים שיחיו ובעונש המרמה יכבד עולם עליהם שיהיו חוטבי עצים וגו' וזה שאחר שהעם לא נעקו אלא על הערמה לבד שהיא הורה' על עלמת הגרות לזה אמרו להם יחיו ומה שאתם אומרים מן הערמה נענים אותם בזה · והנה המה קבלו עליהם זה ולפי שיראה שעדין ספרו דבריה' עמם אחר ששאלו להם מה שלא שאלו מתחלה לזה קרא אותם יהושע לומר להם התכללות על זה והוא אומרו למה רמיתם ירצה מה הועלתם במרמה זו שרמיתם אותנו לומר שמארץ רחוקה אתם אחר שבזה שקבלתם עליכם עם היות שתהיו מארץ ישראל נקבל אתכ' ותוסר האלילה והבדל מכם ועכשיו ע"י הערמה ובשבילה עדין עתה אחר קבלת כל זה ארורים אתם ונבדלים ממנו כי לא נאמין בתשובתכם ולזה אין לכם תקנה אחרת להיות בתוכנו אלא שתהיו עבדי' לעד' בעבודה בזויה כי בזה ירצו לקבל אתכם ותהיו גם כן למזבח ה' כי בזה ישכח שם אלהים אחרים מכם ויאמינו בכם העדה מה שלא היו מאמיני' עד עתה מפני ערמתכם · והנה הם אמרו כי לא ידעו זה רצוני שגם אם לא יבואו בערמה שיקבלו אותם כי כל הפעמים אשר הגיד להם ענין זה אמרו להם כי לא צוה ה' לתת לכם את הארץ אלא בתנאי שתשמידו את יושביה ולזה נירא מאד לנפשותינו ובזה אמרו שלא עשו זה כדי שלא להתפאר' מע"א אלא שחשבו שעם היו שיתפרדו לא יחיו כל נשמה מהם וישמידום · ועתה אשר עשינו בערמה עם היות שהתורה לא הטיל' עלינו כל העבדות הזה ואלו עשינו הדבר כתקנו היינו ביד התורה לעשות לנו מה שצותה היא לא מה שתרצה אתה עכ"ז עתה אשר עשינו בערמה קבלנו עליך גזרותיך והננו בידך ולא ביד התורה ולזה תוכל לעשות לנו כטוב וכישר בעיניך ולא כאשר צותה התור' ויעש יהושע כן ירצה כאש' אמרו הם שעשה להם כטוב וכישר בעיניו ולא כתורה ובזה נצולו מיד ישראל ולא הרגום על הערמ' ואז ויתנם יהושע וגומר · הנה ביארנו הכתובים ובזה הותר לנו ספק נארץ שבהם לכאורה והוא שאם השבועה היתה לבטל את התורה ולקבל החוי שהוא משבעה עממין מבלי תנאי העבודת והגרו' מה תועל להם השבועה הזו ואיך קיימו השבועה ויבטלו התורה אלא ודאי שהם לא קבלום אלא עם כל התנאים ועם כל זה להיות ביאתם בערמ' היה מן הראוי שלא תועיל להם תשובת' ויהרגום אלא שהשבועה היא אשר סבבה שלא יהרגום על הערמה אחר שהיה הדבר כפי הדת ולא עברו על התורה בקיומם השבועה · או ירצה עבדיך באו וגומר כי כאשר אמר להם יהושע טענה זו אשר הכריח להם לומר הטעם והסבה אשר הביאתם לבא לא מצאו מענה כפי דרך ערמתם אלא אמרו כי כל ביאתם איננה אלא לשם ה' יר' השמע ממנו יתברך ורצו לידע זה בראיה ובחוש כי עד עתה שמענו את שמעו ירצה שמענו מגידים את שמו ממי ששמע אותו לא מימי שראהו ובזה באו השמיעו' אלו שי' ובאנו לשמוע את כחו ממי שראהו ולא הספיק לנו ידיעתו ממי ששמע אותו לבד ואם תאמר אם כן למה לא שאלת' אותנו על זה מתחלה אלא ששאלתם הברית לזה אמרו ויאמרו אלינו זקנינו ירצה הנה אופן הדבור הזה אמרו לאמר בתחלה קוד' שנתחיל בשאלה שעבדיך אנחנו ולזה לפי שאנו באים לידע מכם זה אמרו לנו שלא נהכ' מכם שא קחו לכם צדה וגו' ועם כל זה רוב הדרך כלה הכל : או ירצה ויאמרו לאמר ירצה אמרו כדי לאמר לכם שלום ולא החמדה הביאתנו אמרו לנו קחו לכם צדה לדרך והלכתם לקראתם ואמרו להם עבדכם אנחנו אחר שאתם עבדים לאלוה גדול כזה וכו' ועתה כרתו לנו ברית וגו' ואחר זה הביאו ראי' לדבריהם מהצדה והכ' האנשים החשובים אשר היה להם להזהר בזה לקחו ראיה מלדם ובזו את פי ה' ירצה מה שאמר הא' יתברך לשאל מאנשים אלו והוא העבודה אליו יתב' לא שאלו אותו ולזה ויעש יהושע שלום להם ירצה עשה יהושע השלום להם לפי דעתם ולפי דבריהם עשה יהושע השלום הנערך להם שאמרו מארץ רחוק' הם ולזה לא שאל מהם גרות כלל ויכרות להם ברית לחיות אותם בזה ואחר שידעו כי קרובים הם ומיושבי ארץ ולא קבלו עליהם שבע מצות בני נח אז וילונו וגו' כי לא קבלו עליהם קבלת האלהות ובזה ילמדו אותם והנשיאים אמרו כי בעבור השבועה לא יוכלו לנגוע בהם אלא זאת נעשה להם לבד לא לאחרים ולברות מהלמוד כאמר להם שיהיו חוטבי עצים ושואבי מים ויהושע לא הספיק לו זה כי ראה שכל עוד היותם אדוקים בעבודת אלילים ילמדו גם את בני ישראל לזה רצה להרחיקם אמר להם למה רמיתם ירצה אחר שבקרבנו אתם יושבים למה רמיתם אותנו באלו התחבולו' כלם ולאמר שאתם רחוקים כי בזה טעינו בהסכים לכרות לכם ברי' ולזה ועתה אשר עשיתם הנה אתם ארורים ונבדלים מעם ה' כדי שלא תלמדו אותם · ועוד שתהיו חוטבי עצים וגו' כדי שבזה בהרגל בואכם ועבודתכם לבית אלהי תהיו נעתקים מע"א והודו לדבריו :

ביאור ענין עמידת השמש ופרשת אז ידבר יהושע וגו'

נתחבטו הא' ע"ה בהבנת מהות זה הנס לפי שהכתובים קצרו הרבה בספורו מגלים טפח ומכסי' טפחים ובחפשי אמתתו' הדברים מצאתי היו' דעתם נחלקים לכל החלוקות אשר אפשר לומר בזה וזה כי הנה יש מהם מי שהסיר הנס מהשמש בעצמו ולא האמין בבטול והפסק תנועתו ותל' הנס במהירו' הנקמ' והתשועה בשיעור קטן מהזמן : ואחרים סוברים הפך זה כי אמרו שהנס הוא שהשמש עצמו שנפסקה ונתבטלה תנועתו ונשאר זמן מה מבלי תנועה כלל ואחרי' הודו היות הנס בעצמות השמש אלא שאמרו שלא נפסקה תנועתו אלא שלא מיהר' בדרכיו להתנועע תמיד ואם כן הנס היה באחור ואחרים אמרו ששניהם יחד היו שנפסקה תנועתו וגם נתאחרה ואלו החלוקות אשר יתכן להיות בזה וזה שהנ' יהיה הנס אם בשמש ואם בזולתו ואם יהיה בשמש או יהיה בבטול התנועה או באחור או בשניה' יחד ועכשיו כפ' בה' הרלב"ג עליו השלו' הרבה טענותיו וראיותיו להסיר הנס מהשמש בעצמו והכריח לדעתו היותו נמנע ההפסקה בתנועתו ואחר שהקדמותיו חייבוהו לומר שהוא דבר נמנע עמידת השמש מהתנוע ומשנוי אחר כלל אז הוכרח לעות הפסוקי' ולקרב אותם לדעתו ולומר שהנס וגם מה ששאל יהושע היה במהירות התשועה והנקמה בזמן קצר ופי' כי מה שאמר יהושע שמש בגבעון דום רצה בזה שטרם שיסור השמש מהיותו בגבעון והירח מהיותה על אילון תשלם נקמת אויביו וקצר הכתוב בשאלה וביאר אותה בספו' המעשה באומרו וידום השמש וגו' וירח עמד וגו' וביאר זה באמרו שאח' שהשמש יחדש היום הנה יאמר עליו שירד מאד כאשר יקרב לעת ביאתו כי אז יחלש אור השמש ובעת היו' השמש בחצי השמים לא תוכר בו ירידה כ"א בעת ארוך ולזה אמר שעמד השמש ולא אץ לבא כאשר בעת תמימות היום שהוא בעת עמדו בחצי השמים בסוף עלייתו שאז היום הוא תמים ובזה הזמן הקצר היתה הנקמה לנוכח ביאתו הזמן אשר יראה שהשמש עומד ולא תוכר בו ירידה וביאר שזה הענין כפלא כי לא די שיעד יהושע שינקמו ישראל מאויביהם אלא יעד ג"כ שזאת הנקמה תשלם בזמן קצר וכן היה · זה דעתו ז"ל ובאמת כי טענותיו וראיותיו בלתי מכריחות המנע היו' תנועת השמש נפסקת כדרך נס והכתובים לא יסבלו דעתו כלל אם הכתובים כי הנה חסר מהם עיקר השאלה ואמרו מה שהוא מקרה אליה שהוא שיעור הזמן אחר שלא זכרו מהירות התשועה לא בתפלת יהושע ולא בספור המעשה כי מן הראוי להתפלל בלשון נאות ואמיתי ויאמר ינקם הגוי מאויביו בעוד שהשמש בגבעון דום וכו' אחר שהשאלה על הנקמה או יאמר בעוד השמש בגבעון וכו' כן ינקו' גוי אויביו וכו' לא שיאמר בדרך צווי כמדבר אל השמש שמש בגבעון דום וגם בספור המעשה ג"כ הי"לל ויקום גוי אויביו כדום השמש בגבעון ועמוד הירח בעמק אילון ועוד יקשה לדבריו אמרו שמש בגבעון דום שהוא צווי ואיך יצוהו על מה שהוא דרכו לעשות אם הכוונה על העדר הרגש התנועה באותה שעה וכן מה שאמר וידום השמש שנרא' שעשה דבר שלא היה עושה עד עתה ואם זה על הזמן קצר אשר לא תורגש בו לשמש ירידה הנה זה דרכו תמיד כל שכן שהעדר הרג' הירי' אליו בזה העת הוא בבחינת ראות עינינו לא מפעולת השמש ואיך יצוה לשמש על זה וגם ייחס לו

הדוממות אחר שכפי האמת השמש לא תפסק תנועתו וירידתו ועוד כי כפי דעתו לא היה צריך להזכיר הירח לא בדברי יהושע ולא בדברי הנבואה שאם הכונה לומר שבזמן קצר כזה והוא הזמן אשר לא תורגש בו התנועה לנוכח הירידה לשמש בהיותו בחצי השמים תשלם הנקמה מה צורך להזכיר עמידת הירח ועוד שלא יתישב אמרו ולא אץ לבא כי הוא יתר לפי דבריו ועוד שאין הנס זה כפלא כ"כ עד שיאמר שלא היה כמוהו ועוד כי הוא ידוע שלא ישאל הנביא שיעשה לו נס ודב' שלא כטבע אלא אם יצטרך אליו על צד ההכרח רצו' שלא יוכל למלאת רצונו ולהשלים כונתו אם לא יהיה על דרך נס וכפי זה מי יתן ונדע למה הוצרך יהושע לזה המהירות הנפלא והוא שתהיה הנקמה בעוד השמש בחצי השמים אחר שהמבוקש ממנו וכל תאותו איננו אלא לנקמה בעצמה ומה אכפת ליה אם תהיה ברגע או בשעה או בחצי היום הנשאר ולמה יבקש נס במקום שלא היה צריך אליו באופן שהפסוקים לא יסבלו דעתו וגם הענין בעצמו לא יתישב כלל כי למה ישאל על שאלה זו בהיותו בלתי צריך אליה והוא סבל כל זה ועות הכתובים עד שהכריחם לומר סברתו כפי דעתו ואמר שקרא הכתוב עמידה לשמש מהשאלנו מדמים בו שהוא עומד מה שאינו כן לפי האמת כי הוא ככחו אז כחו עתה וכל זה דוחק נפלא וכל זה עשה להכריח הפסוקים שיסכימו עם סברתו וסברתו בדויה בלתי אמיתת כי הראיות אשר לקחוהו אליה הנה הרב רבי יצחק עראמה ז"ל סתר אותם והקטיגור עשאו סניגור לחייב היות דבר אפשר כפי הכח האלהי לעשות נסים ונפלאות ממנו אם בככבי השמים כיוו שהאריך הוא ז"ל בזה בספרו שער י"ג דרוש אותו משם ותשמח בו ושרי ליה מריה להרלב"ג ע"ה כי לשם שמי' נתכוון ומרוב חריפותו נשתבש שכלו ואם הוא נזר לראשינו והוא אהוב לנפשנו האמת אהובה ממנו · וכבר חשבו מפרשי הרב המור' ע"ה לפי דבריו על זה הדעת ואמרו שהוא דעת הרב כי גם הוא תלה הנס במהירות הנקמ' וזה כיון באומרו בפרק ל"ה מח"ב כי היה אצלם כיום הגדול שבימי הקיץ אם יר' בזה כי לגודל הנקמה אשר נעשה להם בזמן קצר נדמה אצלם היו' כיו' הגדול אשר בזמן הקיץ כי התשועה הזו לא תעשה אלא בזמן ארוך כזה ובזה חשבו שסברת הרב שקרא הכתוב עמידה לשמש מה שטעו הם בדמיונ' אריכת היום עם היות שהיו' לא נשתנה כלל זהו דעת' וח"ו כי הרב ע"ה לא כוון לזה כי הוא לא מעט הנס כלל ומה שמעט הוא זמן הנס ובזה לא יתמעט הנס והוא ז"ל אזל לטעמי' כי הוא שם להבדל בין נסי מרע"ה לנסי שאר הנביאים הפרסום הנפלא שהיה בנסי משה ע"ה וזה פי' בס"ם התור' לכל האותו' והמופתים אשר עשה משה לעיני כל ישראל שבזה הוא שלא קם כמוהו וכן בפעולת האותות ולפי שראה שגם כאן אמר לעיני ישראל שמש וגו' לזה אמר שלא אמר לעיני כל ישראל לומר שקצתם לבד הרגישו בזה הנס וזה מפני קצור זמן עמידתו ולזה הוצרך לקצר זמן עמידת השמש ואמר שלא היה אלא קצת שעות והוא שנתארך היום אצלם בגבעון עד שהיה כיום הגדול שבימי הקיץ וזה ממה שעמד שעות מה וזמן קצר כזה לא ירגישהו זולתי קצת מה שלא היה כך אלו עמד יום תמים ובזה לא הכחיש הרב עמידת השמש כי לדעתו עמד וגם לא יתמעט הנס בהמעוט זמנו זה הכרח' מדבריו והוא אמיתי ועדין נפר' אותם על אופן אחר והסברה המנגדת לזה היא סברת רז"ל כי הם רצו ואמרו שתנועת השמש נפסקת לגמרי עתות מה כל אחד כפי מה שיסודר בזמן העמידה ונחלק המדרש כבאר דבריהם במסכת ע"א על זה בה"ית ושאר המפ' קדמונים וגם אחרונים כלם נטו לדעת זה בהסכמתם כלם כי תנועת השמש נפסקת לגמרי ונשאר עומד מבלי תנועה עם היות שנתחלפו בביאור הפסוק כפי זאת ההסכמה כמו שתראה מדבריהם ז"ל ודעת הרב אבן חסדאי דעת שלישי וזה שהוא אמר שהן אמת שהנס היה בגוף השמש ונשתנה בתנועתו אבל לא שנפסקת תנועתו לגמרי ונשאר עומד בלתי מתנועע אלא שנתאחרה ונתעכבה ולא הלך במרוצתו התמידת כשאר הימים וז"ש ולא אץ לבא : וגם הרר יואל אבן שועב בפרשת צו מס' עולות שבת נטה לזה ואמר להתכלל כי הוא לא הביאו לזה היותו נמנע אצלו או בלתי נקל הפסק התנועה לגמרי שכמו שהיה נמנע אצלו כפי מרוצת הטבע וכפי הסברא השכלית הפס' התנוע ממנו כן הוא נמנע אחורה אחר שזה וזה שנוי בגל' השמש ונגד טבעו אלא שמה שהביאו לזה הוא מה שהא' בפעולתיו יתבר' שכל מה שיוכל לעשותו מבלי הכנע' הטבע מכל וכל יעשהו ולא יכניעהו לגמרי מבלי תועלת כלל כי הא"ל יתברך איננו חפץ בנס על הכונה הראשונה כ"א בתועלת המושג ממנו ולזה לא ינגד הטבע אלא כפי מה שיצטרך להשיג זה התועלת ואם כן אחר שהצריך בזה הוא שיאלך היום עד שיקום גוי נקמת אויביו ולא תפסיקם אלילה הנה אם יעשה זאת באחור התנוע למה יפסיק אות' בהחליט מלבד שגם הפסוק הורה על זה באומרו ולא אץ לבא שהוא מורה על אחור התנועה לא על ההפסק לגמרי ולזה פירש הוא ואמר כי הוא מוסכם ששאלת יהושע על זה היה בהיות השמש בחצי השמים ונשתמש גם כן במה שהקדים הרלב"ג כי השמש בהיותו קרוב לחצי השמי' תתאחר תנועתו כפי הנראה בבחינת שלוקו הגובה וזה יראה יותר בימי הקיץ מצד גובה השמש או יותר על האופק בחצי היום ואולם בהיותו קרוב לאופק או הדבר בהפך כי אז יראה יותר ממהר ואז יראה גם כן יותר בימי הקיץ ליושר מצב הגלגל על הגלגלים או קרוב לו ולזה פירש הוא הכתוב על זה האופן ויעמד ירצה כי השמש ביום ההוא עמד בחצי השמים כשאר הימים והיא העמידה אשר הקדים הרלב"ג אמנם אחר שירד מן הגובה והוא מחצי השמים לא מיהר ללכת כמו שהוא עושה ביום תמים שהוא יום הקיץ שאז ממהר ללכת לבא עד האופק אלא הלך באותו האופן מתעכב עד עת ערב ובפירוש זה אמרו כיום תמים הוא גמר שלילת ולא אץ והוה ליה כאלו אמר שלא היה כיום תמים שהוא אץ לבא אלא היה מתעכב בהליכתו זהו מה שפירש בזה הר' יואל ז"ל ונתיש' לו בזה אמר ויעמד השמש בחצי השמים ולע"ד לא יתיש' זה כלל חדא שמה שלא נתחדש בו דבר והוא עמידת השמש בחצי השמים ולא תורגש ירידתו למה הוצרך לאמרו אחר שאינו חלק מהנס כי כן עושה בכל יום תמיד : ועוד כי מהירות השמש בימי הקיץ כאשר יטה לאופק הוא כפי הנראה לבד לא כפי האמת ואיך אם כן יאמר על מה שידום' היותו כך ואינו כך שלא אץ לבא כאשר הוא עושה ביום תמים וביום תמים אין בו מהירות כפי האמת כלל ואם כן לא הי"לל כפי זה אלא ולא אץ לבא כאשר יראה כיום תמים והנה לע"ד הנה דעתי נוטה אל דברי הרב אבן חסדאי ז"ל ולדברי הרב יואל באחור התנועה עם היות שאיני מסכים עמה' בפירוש הפסוק כלל והאלהים שלא הביע' לזה שום קושי כלל שנולד לי בסדור טבע הגרם השמיי כי ידעת באמונ' אומן שיכלתו ית' בכל משלה וכמו שמושל בשפלים לשנות את טבעם כי זה הראה לנו החוש כן הוא מושל בכל צבא מעלה לבטל תנועתם כפי מה שיצטרך לכללית העולם ולקשרו ולא אודה להרלב"ג אשר אמר שההשתמש באלו הנמצאות הנכבדות לשנות את תפקידם הוא יותר נפלא משלו זה על אלו הנמצאות השפלות לשנות סדורם כי באלו בהם בעצמם מחסרון הסדור והיושר מה שלא יעלם מה שאין כן בנמצאות הנכבדות העליות ואני לא כן דעתי אלא הכל אחד לפניו יתברך ובשנות חלק ממנו ישתנה הכל וזה כי אחר שהנמצאות קשורות זו בזו וזה הסדור החסר אשר נמצא בדברים השפלים נשפע עליהם מהנמצאים העליוני' כי מאותו הסדר הישר נמשך זה החסר לפי שלא מצא לו הכנה להשפיע עליו יותר מזה וזהו סדורו הישר כפי הכנת חמרו לכן נאמר שהמשנה הסדור השפל מלפעול מה שהשפיע עליו העליון הוא משנה העליון הנותן והמסדר אותו כי כמו שמשנה המקבל מלקבל משנה הנותן ומסיר כחו מליתן ואם כן המשנה חלק מחלקי הנמצאות הוא משנה כל הנמצא בכללותו וזה דומה למי שיקשר הזרוע באופן שלא יקבל החיות הנתן אליו מהלב כי הנה בזה ימנע הלב מעשות דרכו שהוא השפעת החיות וכמו שמסיר כח הזרוע מלקבל מסיר כח הלב מלתת ואם כן זה יכריחנו לומר כי המושל בחלק מחלקי העולם לשנותו מושל בכל ועוד כי אחר העיון האמיתי נמצא שיותר נפלא היא השנוי בנמצאו השפלות בעוד גואלם מסדרם חזק מהשנוי אשר יהיה במשפיעים בעצמם וחן חן לו להרב ר' יצחק עראמה עליו השלם על יופי מליצתו על זה ומשלו במה שאמר כי זה ידמה למי שמעכב בכחו תנועת גלגל הריחים בעוד אמת המים עוברת בו כי זה כח עצום ונפלא ממי שיעכבם על יד הסרת המים והטותם אל מקום אחר ואני מוסיף על זה ואומר כי העכוב בריחים בעוד אמת המים עוברת הוא פלא במים ובריחים כי לריחים מונע פעולת' ותנועתם ולאמת המים מסור כחה ועה"ד הזה המושל בתחתונים ומסיר כח טבעם מסור כח העליונים הפועלים בם וא"כ אם מכח הסברה באנו אין לנו להרחיק פלאותיו ית' משום נברא מנבראיו והכל שוים לפניו ונכנעים למאמרו ואין הפרש ביניהם בבחינתו יתברך

עם היות שיהיה כניסה בבחינת קצתם לקצתם אלא אחר שאמרנו מפרשים הפסוקים כפי פשטם צריכים אנו לבארם כפי מה שיורו פשטי המלות ולא להוסיף ולבאר בהם מה שלא יכלו כשוא ואם המלות יורו על האחור כמו שנכריח מהם מה לנו להגדילו יותר ולומר שנפסק ונתבטל אחר שזה זה פלא בחוק מרוצת ותנועת השמש וכל שכן שאחר העיון הדק נמצא שהאחור יותר הכנעה והשתעבדות בשמש ממה שהוא הפסק התנוע' עם היות שהפסק התמעה יהיה כח גדול במפסיק מהאחור וזה שאם נראה שאדם מה לא יבא למקום פלוני עד עת ערב וכפי טבע הליכתו יוכל לבא בבקר אם כעווד אותו בטבעו וכחו בתנועה ויתנועע בתנועתו מאוחרת לעשות רצון המצוה אותו על זה הנה בזה הוא יות' נכנע ומשועבד למצות ממה שהו' מי שתסיר ממנו כח התנועה כמו אם נקטע רגליו שלא יבא כי אם לא הלך ובא מפני שהוסרו רגליו זה יורה על כח המסיר אות' לא על עבודת האדם ההולך אחר שהוא מוכרח בזה אמנם אם כחו עתה ככחו אז וכלי התנוע' לא הוסרו ממנו ועם כל זה נתאחר בביאתו ולא בא עד העת אשר נצטו' הנה זה יקרא עובד ואם כן הנה באיחור התנוע' יגדל בבחינת העבודה מהנם בהפסק ובטול התנוע' ואם כן נפרש הפסוקי' ונכריח מהם מה שאמרנו וקודם שנכנס לבארם אשאל בהם שאלות ראשונה במ"ש אז ידבר יהושע לה' ולא אמר מה דבר אליו כי אומרו שמש בגבעון דום הנה דבורו זה עם השמש הוא ואין לומר שדבורו זה עמו יתברך כמו שאמ' הרי"א כי הוא דוחק אחר שמלת דום עומדת ואם היה דבורו זה עמו יתב' לא היה לו לומר אלא שמש בגבעון הדים כמו שאמר במקום אחר הדימנו ה' וגם מה שאמר שהיא מקור ותשמש לצווי הוא קשה כי המקור יורה על התמדת הפעול' וכאן לא היתה זולתי לשעור מה ואם כן האמת יותר דרכו כי אינו אלא צווי מהקל עומד והוא גם כן צווי לשמש לא לאל יתברך ומה שחזר לומר ויאמר יעיד על זה כי הדבור לחוד לה' והאמירה לשמש וא"כ צריך לידע מה דבר לה'. השנית באומרו ביום תת ה' כי כבר הורה על זמן זה באומרו אז ידבר וגו' ולמה אם כן חזר לומר ביום תת ה'. ומפאת קושיא זו פירש הרב רבי יצחק אברבנאל פירושים שונים בבית זו כדי להעתיק' מהיותה בית הזמן ואמר תחלה שהיא בי"ת בעבור וירצה שדבר לה' בעבור שיתן את האמורי לפני בני ישראל והקושיא בזה מבואר כי לא הי' דבורו לה' בעבור היום אלא בעבו' הנתינה א"כ לא הי"ל כפי זה אלא בתת ה' וגו' וגם במ"ש אחר זה שהיא בי"ת מן וירצה מן ענין תת ה' וגו' יקשה שלא היה ענין דבורו כפי זה ביום אלא בנתינה ואם כן בתת ה' היה לו לומר וכאשר הרגיש בחולשת דבריו בזה אמר שירצ' שדבר לה' שביום אחד יהיה תתו לאמורי וגו' ואין זה מובן בפסוק וגם לא יסבלוהו המלות וא"כ בודאי שאינה אלא בי"ת הזמן וצריך א"כ לידע למה כפל בהורא' הזמן הג' באומר לעיני ישראל שאין לו משמעות כלל ולא יתכן לידרש לא לפניו ולא לאחריו שאם נאמר שחוזר לאמירה ויר' שאמר זה לעיני ישראל יקש' שלמה הוצרך להודיענו זה ומה איכפת לן בזה שיהי' לפני ית' או בינו לבין עצמו והרי"א אמר שהוא לומר שלא נתבודד להתפלל וזה שבח אליו ולפ"ד יותר שבח היה אליו אלו התפלל לבדו ונענה כי הן אל כביר לא ימאס ואלו נענ' בתפלתו יחידי הי' שבחו גדול משיענ' בתפלת כל ישרא' מלבד שאחר שנסבול כל זה יקשה שהי"ל לפני ומאי לעיני. וכאשר הרגיש הוא ז"ל גם בזו אמר שפי' לעיני הוא טעם התפלה וירצה בעבור עיני בני ישראל שלא יכחשו מראות ודבר זה הלצויי לא אמיתי בפסוק כלל כי אין לו טעם ולא מלח. ואם נראה לדרוש אותו לאחריו ויר' שאמר לשמש שידום לעיני ישרא' גם זה יקשה דפשיטא שאם ידום שהכל יראו אותו ולעיניהם יהיה זה וגם לעיני כל האומות ולמה הוצרך לומר זה. הד' במ"ש וידו' השמש וחזר לומר ויעמד שלמה כפל ענין זה במלות שונות הי"ל הכל במלה אחת ויאמר ויעמד השמש ולא אץ. או יאמר וידום השמש ולא אץ ומאי אם כן וידום ויעמד. הה' במ"ש ויעמד השמש ולא אץ לבא כי ב' מלות אלו סותרות זו את זו שמלת ויעמוד תורה על בטול התנועה לגמרי ומלת ולא אץ תורה על האחור והעדר המהור לא על הבטול. והרי"א כאשר נדחק בזה הוציא מלת אץ ממשמעותה ואמר ראשונה שפי' ולא אץ הוא ולא נשתקע ומלבד שלא מצינו לפי' זה חבר במקרא כלל הנה יקשה שמניעה וביאה הכל דבר אחד ואיך יאמר ולא נשתקע להשתקע הי"ל ולא בא וגו' ואחר שהרגיש בזה אמר שהוא מלשון קורב' ויר' שלא נתקרב לבא אני שמעתי ולא אבין שאם רצונו לומר שלא מיה' בתנועתו להשתקע עדין קושיתנו במקומ' עומד ואם כונתו לומר שלא נתקרב אצל האופק לבא זה הפך מדעתו כי הוא אומר שענין זה היה בעת היותו קרוב לאופ' ואם כן הרי נתקרב אלא שלא בא וצריכים אנו אם כן לידע איך יתישב זה. הו' כי הנה סתר עצמו ג"כ באופן אחר והוא כי תחלה אמר שעמד בחצי השמים שנראה שהיה זה בחצי היום והוא נכח הראש ואחר זה אמר ולא אץ לבא שנראה שהיה קרוב לאופ' כאשר עמד וזה סותר לזה. והרי"א אמ' שמש בחצי השמים יר' בחצי מן השמים שהוא החצי שעל האופק כי השמים מתחלקים לב' חצאים החצי ממנו תחת האופק והחצי למעלה מהאופ' ואמר הפסוק שעמידת השמש היה בחצי אשר למעלה מהאופ' ועם זה לא יסתור זה אומרו שהיה קרוב לאופ' שעדין בחצי השמים העליון היה ואם מסתכל בעין העיון תראה כמה מהדוחק בדברים אלו וזה כי הן אמת שמה שעל האופק הוא חצי השמים ומה שתחת האופ' החצי אחר ואם הכתוב רצה להראותינו היכן היה השמש מאלו הב' חצאין כאשר עמד לא הראה דבר מבואר באומרו בחצי השמים כי מאין נדע איזו חצי שמים הוא זה ואם יאמר שלא יקרא חצי השמים אלא מה שלמעלה צריך ליתן לנו טעם זה מלבד שלא היה צריך להודיענו זה שבאמרו ולא אץ לבא פשיטא שעל האופ' עמד וא"כ לא הרוה צמאוננו הרב בזה כלל. ובעל נוה שלום כאש' לתנוהו אלו הסתירות בחר לו דעת ד' בזה ואמר שב' דברים קרו לשמש הבטול תחלה בחצי השמים והאיחור אחר כך בתנועתו מחצי השמים לאופ'. וז"ל ודבורו היה כמדבר ש' השמש שמש בגבעון דום ר"ל שיתעכב כי הוא חשב כי אם לא יתעכב ויתבטל מתנועתו לגמרי עם היות שילך במתינות ואחו' עדין לא היה די כי קצר מצע היום מהשתרע ולפי שלא יתבלבל סדור שני המאורות הגדולים בדבוק ובנגוד אמר שיתעכב הירח בעמק אילון וכן היה וז"ש וידום השמש כו' וספר איך היה הענין הזה ואיך סדרה החכמה האלהית הנס הזה סדור נפלא וזה שלפי שראה היכולת האלהי שאין צורך לבטל השמש מתנועתו זה הזמן הנחשב עד יקום גוי כמ"ש יהושע וגם לא יהיה די באחר תנועתו בלי בטול כלל לזה עשה את שניהם הפסיק התנועה במקום הנראה לחוש כבר ההפסק בו ובטלה לגמרי והוא כאשר הוא בחצי השמים כי אז החוש ישפוט שאינו מתנועע כלל וכאשר הגיע השמש לחצי השמים באמיתות נפסק' תנועתו לגמרי ועם הפסק תנועה מעט עם ההפסק הנראה לחוש די וזהו אמרו ויעמד השמש בחצי השמים ולפי שראתה ההשגחה האלהית שאם היתה תנועת השמש בטלה ונפסק' לגמרי עד עת הנקמה יעבר זמן רב לכן כרוצה לקרב הדברים אל הטבע כפי האפשר אחר העכבה אחר תנועתו ולא תם למה' אותה כבתחלה עד השלם הנקמה וזה שאמ' ולא אץ לבא ואמ' שעב' זמן בין הפסק התנועה והעדרה ובין מתינו' ואחו' התנועה כאלו היה אותו חצי היום הנשא' עד הערב כיום תמים כו' עכ"ל והוא הדעת הד' שאמר למעלה ובאמת הוא דב' נאה ומתישב בביאור מלות הפסוק אלא שעדין יקשה כי למה הוצרך לב' הדברים הבטול והאחור. הן אמת שאח' העיון נוכל לומר שהנה האל ית' ירצה לקרב הנס לטבע כל מה שאפשר ולא ירצה בבטול הטבע זולתי בעת ההכרח ורואה שאם תתאחר תנועת השמש ולא תמה' במרוצתו הטבעית עדין לא יספיק מה שיתוסף מן הזמן ביום בזה האחור ולזה רצה להשלי' זה אשר יחסר בבטול ולזה בטל התנועה כמות הזמן אשר יחסור באחור כי זה מוכרח להשלים המבוקש ואחר זה אחר את מהלכו המשל בזה הנה האל יתברך ראה כי הם צריכים שזה החצי היום הנשאר יהיה יום שלם כדי שיהיה שהות ליקום גוי אויביו וראה שאם יאחר תנועתו לא יספיק זמן האחור להוסיף ביום ו' שעות שאנו צריכים כי יחסור ד"מ ב' שעות ולזה בטל התנוע' ב' שעות אלו ואחר זה אחר אותה והוא עיון נאה עם היות שאנו נפרש הפסוק על אופן אחר באופן שיתישבו כל מה שספקנו בהם מן היתורי והסתירות מבלי שנצטרך לזה ואומר. הנה לא נמצא נביא מוכן תמיד שידבר לאל יתברך בכל עת אשר ירצה זולתי מרע"ה כי בו נאמר עמדו ואשמעה מה יצוה ה' לכם וזה כי כל הנביאים כלם לא היה האל יתברך מדבר עמהם אלא כאש' ירצה האל יתברך לשלוח אותם אל אומה ולא כאשר ירצה המה להמשיך עליהם השפע הנבואיי היו ממשיכים אותו אמנם משה ע"ה בכל עת אשר היה רוצה להנבאות היה ממשיך עליו השפע הנבואיי ולזה כמו שנאמר בו וידבר ה' אל משה כן נאמר בו וידבר משה אל ה' והנה יהושע לא היה בזאת המדרגה הנפלא' ועתה רצה לשאול ממנו יתב' שימשיך עליו השפע הנבואיי כדי שיאמ' לשמש שידום כי לא יוכל למשול על זה אלא בהיות האל יתב' דבק אליו ונקש' באור נבואתו עמו ולזה אמרה הנבואה שאז באותה שעה עלה יהושע למדרגה נפלאה והוא שידב' יהושע לה' וימשוך עליו השפע הנבואיי מבלי שיתחיל האל יתב' לדבר אליו והסבה לזה מפני היות זה ביום תת ה' ירצה שהאל ית' היה עם ישראל משגיח בם לתת בידם את האמורי ולזה היה שעת רצון אל יהושע אל שיעלה לזאת המדרג' לדב' הוא אל ה' ולשאול ממנו מבלי שידב' אליו האל ית' ויאמ' לו מה יעשה ולזה אמ' לעיני ישראל לפי שהיו אז מדובקים עמו ית' ובעזרתם וזכותם אמ' לשמש שמש בגבעון דום כמו שנבא' ב"ה ית'. או ירצה אז ידב' יהושע לה' וגו' וזה כי כפי מה שנראה מהתחלת זה הנצחון הנה האל ית' הסכים לעשות המלחמה על ידו שכן השליך עליהם אבנים גדולות מן השמי' עד עזקה וכן רצה לעשות עד תומם מבלי שיצטרכו ישראל להרוג אותם בחרב אלא שיהושע ראה שלא היה זה שבח לישראל ולא גבורה אלא שהאל יתברך יכניע אותם ויסי' את כחם ויאמר לישראל להשמידם ולהרוג אותם באופן שיהיה נתינת האמורי לפני ישראל ולא לפניו יתב' וזהו ששאל יהושע מאתו יתב' והוא מה שאמר אז ידב' ירצה אז בעזקה הוכרח יהושע שידב' לה' ויתפלל אליו בעבו' שיהיה יום זה יום תת ה' את האמורי לפני ישרא' שישמידום וינקמו מהם ולא שיהרוג אותם האל ית' באבנים מן השמים כי אין זה שבח וגבורה לישראל ולפי שראה שהיום קצר והמלאכה מרובה אח' שהמה פועלים אנושיים והם צריכים לזמן לפעול בו ולא נשאר מהיום זולתי חצי היום לזה אמר לשמש שמש בגבעון דום ירצ' שימתין ויעשה תנועתו במתון ואחו' ולא ימה' ללכת במרוצת מהלכו הטבעי שמלת דום תאמ' על המתון כמו דום לה' והתחולל לו שהוא שלא ימהר להתיאש מן הרחמים אלא שיהיה מתון ומקוה לתשועת ה' עם היות שתתאח' וז"ש דום שירצה שיהיה מתון ומאח' בתנועתו ולא ימהר במהלכו ולפי שלא ידע יהושע כמה מהזמן יצטרך לזה תלה זה בישראל ואמ' לעיני ישראל דום שירצה לראות עיני ישראל וכפי מה שיראו הם שיצטרך להתאח' התאח' במהלכך באופן שיהיה עכובך מהזמן מה שיראה לישראל שיצטרך להנקם מאויביו עד כלות' והנה מפני שלא יתבלבלו תנועת המאורים הגדולים בדבוק והנגוד הוצרך לצוות ג"כ לירח אשר היתה בעמק אילון שתתאחר גם היא ותלך במתון ואחור כפי מהלך השמש עתה באופן שתהיה תנועתה נעלות כתנועת השמש לבא לרדת והנה אמר בגבעון ובעמק אילון לפי ששם היה מקומם בעת הזו אשר דבר יהושע והנה ספרה הנבואה ששמע השמש ליהושע ונכנע למאמרו והוא אומרו וידום השמש וירח עמד ונתאחר והוא אומר עמד שירצ' עמד מלכת במהירות תנועתו הטבעית והשיעור היה עד יקום גוי אויביו וראה אומרו עד יקום ולא עד התנקם גוי מאויביו כי בזה הראה שהוא ספור מה שקבל עליו המתון והעכוב עד זה הזמן שיקום גוי אויביו כמו שאמר לו יהושע לעיני ישראל דום ואח"ז ספר המעשה היאך היה וכמה מהשעות נתאח' ולזה אמר ויעמוד השמש בחצי השמים וגו' הנה קרא חצי השמים לחצי השמים הנגלים וזה כי חצי עגולת השמים הנראים הם נחלקים לשני חלקים ולזה אמר שעמד ונתאח' בהליכתו חצי השמים ולא מהר ללכ' לאפו' להשתקע הנה נתעכב כאלו אותו חצי היום הנשאר היה יום שלם באופן שמעת היותו בחצי השמים התחיל ללכת במתינות ואחור ונתאח' לבא שהוא לרדת חצי השמים מפני שלא מיה' לבא כיום תמים כמ"ש והנה קרא ההליכה בחצי השמי' ביאה לפי שמאז הוא שהוא נוטה לרד' כבר הוא בא לפי שמתנועע לבא ולהשתקע ונמצא שנשא' מהיום חצי היום שכן היה השמש בחצי השמים והלך זה המרחק באחו' כאלו היה יום תמים והוא י"ב שעות ונתוסף בו כפי זה ששה שעות. או י"ח שעות אם יום תמים הוא יום התורה שהוא כ"ד שעות. ויהיה אומרו ויעמוד וגו' כמו שנ' עמד פלוני בביאתו למקום פלוני י"ב שעות שאין הכונה שהיה עומד בלתי מתנועע אלא שנתעכב בתנועתו זה הזמן וכן כאן ירצה שעמד השמש בהלוך החצי השמים הנשא' אליו להלוך וזה מפני שלא מיה' לבא ש' תחת האופק כאלו אותו חצי היום היה יום תמים או יום ממש והם י"ב שעות או יום בלילו והו' כ"ד שעו' ובזה נתיישבו הפסוקים ונתכונו המלות כפי פשטם מבלי זרות ועות כלל. ולא היה כיום ההוא וגו' ירצה שבכל עת ועת אשר יעשה נס מה ימשך קוד' מרצונו יתב' שהוא יצוה לנביאו לעשות אותו כמו שהיה נס הים שאמר לו האל ית' למשה ואת' הרם את מטך ונס קריעת הירדן ליהושע וכן כל האותות והמופתים אשר נעשו למשה ולאבו' אמנם מכאן לא היה כך אלא שיהושע נתעור' לעשות הנס והוא דבר אליו ית' וז"ש ולא היה כיום ההוא לא מפאת הנס אלא מפני שנעשה לשמוע ה' בקול איש ולא נתעור' מרצונו יתב' וממאמרו כי ה' היה הנלחם לישראל והוא היה צריך שיצוה על עשיית הנס ועם כל זה שמע ה' בקול יהושע ונעשה הנס על פי מאמרו. או ירצה ולא היה כיום ההוא וכו' וזה שהנה המלחמה הזאת היתה מתחלה נעשית על ידו יתב' כי הוא השליך עליה' אבני' גדולות מן השמים וכפי זה לא היו צריכים לנס אלא שנעשה לא בעבור הנס אלא לשמוע בקול יהושע לבד אשר רצה כך ולזה אמ' ולא היה כיום ההוא אשר יעשה הנס לשמוע ה' בקול איש ולא מפני היותם צריכים לנס כי ה' היה נלחם להם ולא היו צריכי' לנס ולא עשאו א"כ זולתי לשמוע ה' בקול יהושע ויהי מלת כי כמו דהא. או ירצה ולא היה כיום ההוא יר' שמעולם לא היה מה שהי' ביום ההוא והוא שישמע ה' בקול איש וימשיך האיש עליו השפע הנבואיי לפי שכל הנביאים הם שומעים ממנו יתב' ומקבלים השפע הנבואיי אבל לא ישמע מהם האל יתב' והיום הזה דבר יהושע לה' כמ"ש באמרו אז ידב' יהושע וגו' ולפי שכבר היה משה ע"ה בזאת המדרגה לזה לשלול למשה שלא נכנס בסוג עם הנביאים אמר בקול איש כי משה ע"ה לא איש היה אלא איש האלהים אבל באיש לבד לא היה כיום ההוא. והסבה אשר היה זה ביום ההוא הנה היה מפני שה' נלחם להם והוא השפע האלהי דבק עמהם:

ביאור חלוק הארץ

נפל מחלוקת בין המפ' ע"ה בענין חלוק הארץ היאך נתחלקה וזה כי רש"י ז"ל סבר כי הארץ נתחלקה לגלגול' בני ישראל רצו כפי מנין אנשיהם באופן שהשבט אשר היו אנשיו רבים היה נוטל חלק גדול מהשבט אש' היה מעט באנשים כי לא חשש התור' לשבטים אלא לאנשים שיהיו שוים נחלקים באופן כי לדעתו ז"ל נחלקה הארץ לי"ב חלקים בלתי שוים אלא כל שבט כפי אנשיו היה נוטל וכפי דעתו זה היה השווי באנשים כי מה שנטל זה נטל זה ולא היה שווי בשבטים כי השבט רב האנשים נחל חלק גדול מהשבט מעט האנשים זהו דעת רש"י ז"ל. והרמב"ן ע"ה לא כן דעתו וסברתו כי הוא סבר כי הארץ נתחלקה לי"ב חלקים שוים וכל שבט נטל חלק מהם הן שיהיו אנשים רבים או מעטים אבל אח"ז השבט היה חולק את חלקו כפי אנשיו שכל אנשי השבט היו נוטלים חלקים שוים ועל זה אמרה התור' לדעתו לרב תרבה נחלתו ולמעט תמעיט שירצ' שאח' שיטול כל שבט חלקו היו חולקי' אותו לבני אבות שלו והיה נוטל כל בית אב כפי מה שהי' במשפחתו מהזכרים אם כפי יוצאי מצרים או כפי באי הארץ למר כדאית ליה ולמר כדאית ליה כאשר נבאר דבריהם בחלק המדרש ב"ה וז"ש לרב וגו' ירצה לבית אב הרב שמשפחתו גדול תרבה נחלתו ולבית אב המעט תמעיט את נחלתו באופן שכללו' חלוק הארץ היה לי"ב חלקים שוים וכל חלק של כל שבט ושבט היה נחלק אח"ז לגלגול' השבט וז"ש הכתוב ג"כ איש לפי פקודיו יותן את נחלתו וכפי דעתו זה מ"ש הכתוב אחר כל זה בסוף הפ' על פי הגורל תחלק נחלתו בין רב למעט פי' שעפ"י הגורל יטול איש מישראל נחלתו בין שיטול רב שזה יהיה כשהשבט יהיה מעט באכלוסין שאז חלקו יהיה רב ובין שיהיה מעט שזה יהיה כשהשבט יהיה רב באכלוסין שאז יטלו האישים חלק מעט להיות החלקים שוים ואנשי השבטים בלתי שוים באופן שלדעת זו חלק השבטי' היו שוין וכל חלקי האנשים לא היו שוין וזהו דעת הרמב"ן ז"ל ואחר העיון בדבריהם ראיתי כי מחלוקתם והחלוף אשר נפל ביניהם נולד מסוגיא אחת אשר בגמרא שכל אחד פי' אותה בדרך אחד אשר ממנו יבא לו דעתו וזה לשון ההלכה. איבעיא להו ארץ ישראל לשבטים אפלוג או דילמא לקרקף גברי אפלוג ת"ש בין רב למעט ועוד תניא עתידה ארץ ישראל שתחלק לי"ג שבטים שבתחילה לא נתחלקה אלא לי"ב שבטים ולא נתחלקה אלא בכסף שנאמר בין רב למעט וכו': והנה הרמב"ן מפ' דברי הבעיא על זה האופן ארץ ישראל לשבטים אפלוג שנתחלקה לי"ב חלקים שוים ואח"כ כל שבט ושבט מחלק

לפי

לפי אנשיו באופן שכל השבטים שוים בחלקיה' או נאמר דלקרקף גברי אפ"ה ירצה שנחלק' הארץ לחלקים במספר גלגלות בני ישראל לתר"א אלף שהיו יוצאי מצרי' כר' יונתן או לתר"ג שף שהיו בני הארץ כפי רבי יונתן באופן שכל אחד היה נוטל חלקו בארץ בפני עצמו והיו כלם שוים בחלוק': ופשיט הגמרא הבעיא מדאמר הכתוב בין רב למעט שלשבטים נתחלקה חלקים שוים שירצ' שכל שבט ושבט יקח חלקו ע"פ הגורל בין שיגיע לו חלק מרובה כגון שבט שיש בו אנשים מעט ובין שיהיה לו חלק מעט כגון שיש לו אנשים הרבה דאחר שהשבטין נוטלין בשוה חלק הקטן כחלק הגדול נמצא חלקי שבט הקטן מרובה מחלקי שבט הגדול וא"כ לשבטים נחלקה דאי לקרקף גברי הרי כלם שוים ואין שם רב ומעט וא"ז הביא ראי' מהברייתא לפי שראה שמהפסוק אין הכרע שהכל נוכל לומר טעם היו' שנחלקה לגברי והיו שוים בחלקם הנה השוה היה בכמות לא באיכות ואמר אם כן הכתוב רב ומעט על האיכות כמ"ש בברייתא שהביא דסאה ביהודה כחמש סאין בגליל כדמפ' בברייתא לזה אחר שהביא ראיה מהפסוק באשר ראה קושיא זו בדבריו הביא ראיה מהברית' דתניא בהדיא שלשבטים נתחלקה ואחר שזו מסקנת הגמרא כפי פי' הרב בסוגי' לזה כתלים גם הוא הדין כך ואמר שלי"ב שבטים נתחלקה חלק בחלק שוה בשוה ופי' הפסוקים באופן שיהיו מסכימים למסקנא זו וברייתא אשר מצא בספרי שאמר בהדיא בהפך סברתו אמר דמשבשתא היא והנה מלבד שהשטה שבגמרא כפי מה שהבין הוא ממנה הכריחו לכל זה הוכרח ג"כ לזה מפני שלא תתישב אלו בכורת יוסף אלא בזה שאמרנו שנתחלקה הארץ לשבטים ונטלו בני יוסף מנשה ואפרים ב' חלקים אמנם אם נאמר שלאישים נתחלקה וכל איש ואיש שוה בחלקו לחלק חבירו מאי רבותיהו דבני יוסף אם כן בבכורה ובקריא' שני בניו כראובן ושמעון אחר שהם נטלו כפי האישים הנמצאים בהם חלק כחלק כל שאר האנשים ולזה פי' הוא הבעיא ומאי דפשיט בה באופן שתהיה המסקנא שלשבטים נתחלקה: והרמ"י ז"ל מפ' הבעיא על האופן אחר וכדי שתבין אותו צריך שתדע טעם היות שלדעת רש"י ז"ל חלק האישים היו שוים ולא היה ביניה' חלוף עם כל זה אין דעתו שנתחלקה א"י לחלקי' במספר חלקי האנשים אשר בהם על תר"א אלף תש"ל שהיו יוצאי מצרים או על תר"ג שף ת"קן שהיו באי הארץ שהרי בזה הספר לא חלק אותה אלא לי"ב גבולים שנראה שלי"ב חלקים נחלקה אלא שדעת רש"י שהן אמת שנחלקה לי"ב חלקים אבל לא לחלקים שוים אלא לי"ב חלקים כל חלק כפי רבוי השבט אשר יטלנו וזו חלוקה ג' אשר לא נפל בה הרמב"ן וכפי זה יפ' הבעיא בזה האופן אחר ההסכמה שלי"ב תחומין נתחלקה הארץ קבעי אם החלוקה היתה לי"ב שבטים בלתי רצוני כל שבט ושבט כפי אנשיו והיו אם כן שנים עשר חלקים לשנים עשר שבטים שוין או לקרקף דגברי ירצ' שנחלקה לתחומין כמנין האישים לתר"א שף ותש"ל או לתר"ג אלף תק"ן ופשיט גמרא מקרא דבין רב למעט דלי"ב חלקים נתחלקה כפי מנין השבטים ולא לחלקים כפי מנין האישים ופי' הפסוק ע"פ הגורל תחלק נחלתו אחר שיושם הבדל בין השבט שהוא רב האנשים לשבט שהוא מעט האנשים כי לרב ירבה חלקו ולמעט ימעיט בחלקו ומזה נראה דלי"ב שבטים נתחלקה דאי ס"ד לקרקפתא דגברי ועל האישים היה הגורל מאי בין רב למעט הרי כל איש שוה לחברו אלא ודאי שהחלקים היו י"ב ואמר הכתו' שיושם הבדל בשו הי"ב חלקים בין השבט הרב לשבט המעט וזה בעצמו מ"ש בספרי איש לפי פקודיו מלמד שלא נתחלקה א"י אלא לכל שבט ושבט כפי מה שהוא אשר שבח אותה הרמב"ן ולדעת רש"י היא נתקנה והו' דעת הברייתא אשר הביא בכאן שאמר של י"ב שבטי' נתחלקה ירצה לחלקים בלתי שוים כל שבט כפי מה שהביא והניא זאת הברית' ולא הביא דספרי שכל' הדבר בה יותר מבואר לפי שכאן מלבד שביאר הענין ביאר ג"כ הגורל איך היה עד שהי' כל שבט נוטל חלק כפי האנשי' כי לא"א שהיה ברוח הקדש ע"פ האורים וזהו מ"ש רש"י ז"ל בפי' הפרשה על פסו' לרב תרבה נחלתו לשבט שהיה מרובה באוכלוסין נתנו חלק רב כו' וכפי זה לא תהיה מסקנת הגמ' הפך דעת רש"י ז"ל וגם ברייתא דספרי תתישב ע"פ דרכו ז"ל זהו דעתם ז"ל וגם האופן שנולד להם · ועם היות שאיני כדאי להכריע בין ב' הרים גדולים כשו שמע דברי וראה אמיתותם וקבל האמת ממי שאמרו ואומר שדעתי נוטה לדברי רש"י ז"ל מפסוקים אשר לא יתישבו כפי דעתו של הרמב"ן ע"ה ואם מסוגית הגמ' אשר לא תתישב כפי דעתו ז"ל כלל וזה אם מסוגית הגמרא שהנה יקשה כפי פי' מכמה פנים חדא שהנה השוא' לא נסתפק בזה עד אשר לא ידע לבחור בין ב' שו החלוקו' אלא בעבור שמצא בפסוקי' שיסבלו הב' חלוקות ולא ידע לאיזו מהם נטה ומה יבחר מהם ולזה אבעיא להו לידע באיזה חלוקה מהם יבחר והנה חלוקת חלוק הארץ לי"ב שבטים חלקי' שוים אם תבקשנה בפסו' לא תמצא אותה כלל כי מ"ש לשמות מטות אבות' ינחלו אין מזה ראיה שיהיו החלקים שוים אלא שיהיה הגורל על שם השבטים באופן שינחלו הבנים בשם אביהם רצוני בזה שלא יכתבו בקלפי שמות אישי ישר' אלא שמות הי"ב שבטים וכל שבט ינחיל לבני משפחתו וככר יהיה זה אף כשיהיו החלקי' בלתי שוים כל שבט כפי מה שהוא ואין לומר ג"כ שזה יובן ממ"ש בין רב למעט שהוא המקום דמיניה פשיט גמרא כי שו נתגלה לשואל פי' זה הפסו' על זה האופן ועכ"ז שאל ונשאר לו הדבר בספק איך הספיק א"כ לפשוט ממנו בעיתו אלא ודאי כי לא ידע שזה פי' הפסו' וכאשר נתגלה לו אז פשט בעיתו ממנו וא"כ מי יתן ונדע חלוק' זו היכן מצאה השואל עד שחשב שאפשר שתהיה נשאל אם היה כך · ושו היתה חלוקה שכלית היינו אומרים שהשכל הולידה לא הפסו' אבל זו חלוקה זרה כי למה יטלו המועטי' כמרובים כי אין זה מדרך הצדק אלא שכל אחד יטול כפי מה שהוא וא"כ השכל לא יורה זה והכתו' לא רמז אליו ומאין א"כ באת אליו זאת החלוקה עד שנסתפק בה: ועוד שגם פסו' בין רב למעט א"א לפ' אותו כדרכו ואם פי' הבעיא כדבריו לא ידעתי היאך פשט הגמרא מזה הפסו' דלשבטים נתחלקה חלקים שוים וזה שכפי דרכו זה צ"ל שכונת הפסו' להשוות החלקים שיטול הרב כמעט ופי' ע"פ הגורל תחלק נחלתו בין שיהיה השבט רב ובין שיהיה מעט או שאפ' כפי' רשב"ם שאמר בין שיטול חלק רב כמו אם יהיה שבטו מעט האוכלוסין ובין שיטול מעט כמו יהיה שבטו רב האוכלוסין ובין לפי' זה ובין לפי' זה לא יצדק זה באומר בין רב למעט כי מלות שו יורו על ההבדל לא על השווי שאו היה' כונתו להשוות לא הי"ל אלא בין רב ובין מעט אבל אמרו בין רב למעט יורה על ההבדל אשר בין הרב למעט וכן פי' אותו בברית' שהביא הגמרא שיר' שיעשו שום' לנחלה לא הבדיל בין החלק רב השווי שדמיו מרובין לחלק מעט השווי שדמיו מועטי' וא"כ איך יתישב זה בפסו' · ועוד שאחר שנסבול בדוחק שיהיה זה פי' הכתו' עדין קשה שאין זה מקום הוראת זה כי אין הגורל עושה החלקי' שוים אלא מורה התחומי' לבד ומה שיעשה החלקי' שוים הוא המחלק אותם וא"כ לא הי"ל זה אלא למעלה באו' לאלה תחלק הארץ בנחלה שם הי"ל שהחלוק יהיה שוה כי שם ביאר החלוקה אבל באומ' שעפ"י הגורל יהיה החלוק לא ימשך מזה אופן החלוק שיאמר אותו כאן · ועוד יקשה לדבריו כי הוא אמר שאמרו לרב תרבה נחלתו הוא על בתי האבות והוא אחר שתחלק הארץ בין השבטים בגורל ויטול כל אחד מהם חלקו שוה לחלק חבירו שיחלקו הבתי אבות שבכל שבט ושבט ולבית אב שיש לו בנים הרבה ירבה החלק ולבית אב שיש לו בנים מעט תמעיט והוא קשה כי איך יאמר איך יחלק השבט את חלקו קודם שיאמר מה יטול בחלקו ואין הסד'. בדבור כך אלא שיאמר תחלה איך תחלק הארץ בין השבטים ואחר זה יאמר איך יחלוק כל שבט את חלקו · ועוד שכפי דרכו זה א"א לפ' מלת אך בגורל כפי הוראתה כלל וזה שמלת אך תשמש לשלול ולמעט מהאמור וזה צריך שיהיה בנושא אחד רצוני שיהיה המעוט מהנושא בעצמו שבו דבר עד עתה שאם ירצה למעט דבר אחד בנושא אחד לא תצדק מלת אך כלל וכפי הרמב"ן ע"ה לא תתישב כאן כלל אחר שהנושא שבו דבר עתה לפי דרכו הוא בחלוק הבתי אבות שאמר שיהיו חלקיהם כפי פקודיהם ואיך יתישב אמרו על זה אך בגורל אם הוא מדבר בנושא אחר שהם השבטים בעצמם ואם נאמר שמלת אך הוא למעט השווי בשבטי' לא הי"ל אלא אך המטו' בגורל ינחלו בין רב למעט ובזה יצדק אך שהו' למעט השווי האמו' בבתי אבות מהמטות עם היות שכפי זה לא הי"ל אלא אך המטות בין רב למעט ינחלו ולא יזכיר עתה הגורל סמוך למלת המטות אחר שאינו ממעט הגורל אלא השווי וא"כ לא תתישב מלת אך אלא אם נפ' הפ' כלו בנושא אחד · ועוד שאחר שאין המעוט מהבתי אבות בעצמם אלא בשבטים שלא דבר בהם כלל לא הי"ל אך כלל אלא יאמ' ולשמות מטות אבותם ינחלו וגו': ועוד כי אחר שעדין לא דבר בחלוק השבטים כלל איך יאמר הנושא שהוא בגורל קודם הנושא אשר הם השבטים לא הי"לל אלא אך המטות ינחלו בגורל בין רב למעט באופן שדרך הרמב"ן קשה להלמו ולסבלו לא בפסו' ולא בסוגית הגמ' · ולזה אומר שיותר מתישב בזה בשכל ובפסו' ובסוגית הגמ' הוא פי' רש"י ע"ה והנני מפ' הסוגיא שבגמ' כפי דרכו ואחר זה אבאר הפסו' ב"ה · הנה השואל כאשר שאל היאך נתחלקה הארץ לא דן בשכלו שיהיה החלוק לשבטים והחלקי' שוים ולא עשה חלוקה מזה כלל אלא אחר הסכמתו שהחלקי' לא היו שוי' בכל השבטים אלא שכל שבט נטל חלק כפי פקודיו רצו לידע אופן החלוק איך היה אם חלקו הארץ לי"ב שבטים כפי פקודי כל שבט ושבט וא"כ חלקו כל שבט חלקו כפי פקודיו באופן שלא נזכר בגורל אלא השבטים והבנים זכו מכח אביהם · או אם החלוק היה לאישים כי נתנו כל הפקודים או תר"א שף תש"ל שהיו יוצאי מצרים כפי דעת ר' יאשיה או תר"ג שף תק"ן שהיו באי הארץ כפי דעת ר' יונתן · ועם היות שלחלוק בעצמו אין הפרש אחר שסוף כל איש ואיש נטל חלקו שוה לחלק חבירו וחלק האישים שוה בכלם עם כל זה כונת השואל לידע האמת לבד ואופן החלוק איך היה וזה שנסתפק בזה לפי שמצא הפסו' מורים על זה ועל זה וזה שהנה ספרה בתחלה הפ' י"ב שבטי' שבטי יה וספר אנשי כל שבט ושבט מהם ועליהם אמר לאלה תחלק הארץ ולא ידענו אם מלת לאלה חוזר לשבטים · או חוזר לפקודים והנה מאמרו איש לפי פקודיו יותן את נחלתו מזה נראה שהיא לקרקפתא דגברי ובאומרו אך בגורל יחלק לשמות מטות אבותם יראה שלשבטים נתחלקה ולזה שאל איך היה הדבר לפ' הפסו' כלם על אותה החלוקה ופשיט גמ' זה ממה שאמרה התורה בסוף הענין בין רב למעט אשר יראה מזה שהיא חלק רב וחלק מעט ואי אפשר להיות זה אם לא שנא' שלשבטי' נתחלקה שכאשר נטל כל אחד כפי מה שהוא נטל אחד חלק רב ואחר חלק מעט כפי רבוי אנשי השבט במיעוט' אבל אם יהיה החלוק לקרקפתא דגברי הרי כל החלקים היו שוים ואין הפרש ביניהם כלל וכפי זה גם ממה שאמר לרב תרבו וגו' היה יכול לפשוט בעיתו אלא שלהיות הפסו' זה חתימת הענין וגם הפסו' מדבר במטות שכן אמר לשמות מטות אבותם וגומ' לזה פשיט בעיתו מזה הפסו' ולא מהראשון ולפי שעדין לא יספיק זה אחר שנוכל לומר דלקרקפתא נחלקה והרבוי והמועט אינו בכמות אלא באיכות והוא בשווי הדמי' כי זה יצדק גם אם נחלקה לגברי לזה הביא עוד ראיה מהברייתא וזה טעם היות שבברייתא פי' הרב והמעט בשווי הדמים עם כל זה היא בעצמה אמרה שלשבטים נתחלקה כי באמרה לא נתחלקה אלא לשבטים ולא נתחלקה אלא בכסף ועל פניה' ביארה פסוק בין רב למעט וזהו הטעם בעצמו שלא הביא ראיה מברית' דספרי אשר ביארה זה בהדיא ואמרה שנתחלקה לשבטים כל אחד כפי מה שהוא לפי שזאת הברית' למד זה מהפסוק בעצמו ובספרי למדו זה מאמרו איש לפי פקודיו יותן נחלתו והשואל כאשר שאל מזה הפסו' נולד לו הספק שאמר איש לפי פקודיו שנר' שלפקודים נתחלקה ולפי שבכאן מקום ספק לזה הוצרך תנא בספרי לפ' ולומר שלפי פקודיו ירצה השבט לפי פקודיו שלשבטים נתחלקה כל אחד לפי מה שהו' ועיקר הראיה לזה אינו אלא מאמרו בין רב למעט שאו לא היה אלא מאמרו איש לפי פקודיו פי' הנגלה אינו אלא שלפקודים נתחלקה הנה זה פי' הבעיא ופשיטתה כפי דעת רש"י ז"ל ועם זה שאמרנו יתישב פי' רש"י ז"ל כפי המסקנא ולא נצטרך להלין בעד הרב בזה במ"ש מהר"א שרש"י פי' כפי הנגלה מהפשט ולא כפי המסקנא ועכשיו נבאר הפסוקים ונאמר שהשם יתברך צוה לפקוד את שבטי בני ישראל כל שבט עם פקודיו לעצמו וא"כ כלל אותם ועשה סך מהם ולא רצה שימנו האנשי' לבד ועל זה אמר לאלה תחלק הארץ שירצ' לאלה השבטים תחלק הארץ בנחל' ואמר במספר שמות שירצה שבחלוק הארץ לשבטים נראה מספר השמות שבכל שבט ושבט לתת לכל אחד חלקו כפי רבוי מספר שמותיו ומיעוטו ופי' זה באמרו לרב תרבה נחלתו שיר' לשבט רב הפקודים תרבה נחלתו ולשבט מעט הפקודים תמעיט באופן שכל איש ירצה שכל שבט מהם לפי פקודיו אשר פקד משה למעלה יותן נחלתו ולפי שעתה נצטרך לב' דברים הא' לתת לכל שבט חלקו והב' להרבות לרב ולהמעיט למעט ונחשוב שזה תלוי בדעת יהושע ואלעזר וראשי המטות לז"א אך בגורל יר' עם היות שאמר תרבה ותמעיט אין יהיה המרבה והממעיט רק הגורל הוא העוש' זה כי בגורל יחלק הארץ לשמות מטות אבותם שהם הי"ב שבטים והוא יהיה גם כן המבדיל בין רב למעט לתת לכל אחד חלקו חלק רב לרב וחלק מעט למעט: זהו פי' הפסוק כפי דעת הרב והוא דבר דבור על אפניו ואם הוא לא ביאר אותם ומה שנשאר לנו מן הקושי בזה אינו אלא שאם סוף סוף יאמ' שהרבוי והמיעוט יהיה על פי הגורל למה מתחלה אמר לרב תרבה וגו' שיחס זה לחולקי' עד שהוצרך א"כ למעט זה ולומ' אך בגורל וגו' ומפני קושי זה חדש הר' יצחק אברבנאל ע"ה דעת שלישי בזה ואמר כי הגורל לא היה מורה זולתי המחוז והתחום אשר בו יטול כל שבט ושבט חלקו וזה מפני שהיה הפרש רב בתחומי' ומבלי גורל יפול בזה מחלוקת אמנ' כמות החלקי' ומה שיטול כל שבט ושבט הנה זה היה על פי יהושע ואלעזר וראשי המטות וזה כי הוא הודה לרש"י ז"ל שלא היו החלקים שוים אלא כל שבט נטל כפי מה שהוא וחלק עליו באמרו שלא היה החלוק על פי הגורל אלא הוראת התחום בלבד ובזה תתישב לו אמרו בתחלה לרב תרבה וגומר ואחר זה אמר אך בגורל ואמר שזה לחלוק וזה להוראת התחום: זהו דרכו ז"ל ומי שיש לו עיני השכל פתוחים יראה וירגיש בדוחק דבריו אלו עם היות שהוא ז"ל הרבה להגדיל אותם ולחזקם בעמודים אשר לדעתו המה חזקים וזה שהסברא בעצמה היא בלתי אפשרית כלל כי מי יתן יורני ויאמר לי איך היה זה הגורל וזה החלוק כי לא ימנע או הגורל היה מחובר יחד וזה שהיה שנים עשר פתקין של תחומים בקלפי אחד והיה י"ב שבטים בשני' עשר פתקין בקלפי אחד והיו מוציאין מכאן אחד ומכאן אחד והיוצא עם תחום פלוני היה נוטל אותו ואם היה כך יקשה שאם התחומין היו שוים והיתה הארץ נחלקת לשנים עשר תחומין שוים אם כן לא היה מקום למחלקים להרבות או להמעיט עוד כי אם יעלה תחום יהודה בעכו ועכו הוא חלק אחד מי"ב מהארץ אם יצטרך להוסיף לו יהיה נכנס בתחום אח' שלא עלה בגורלו ואם יאמ' שלא היו התחומין שוים אלא נחלקי' כפי מספר פקודי השבטים ובפתק' א' היה תחום גדול ובפתק' אחרת תחו' קטן א"כ היה יוצא בגור' הגדול לרב והקטן למעט וזו היא סברת רש"י כי הכל היה בגורל וא"כ אין מקום לסברתו כלל בזה: וגם המקומות אשר הביא לעזרתו המה ינגוהו ויבטלו דבריו וזה כי פסוקי פ' פנחס הן אמת שאמרו לרב תרבה וגו' יראה מזה לכאורה כדבריו אבל כל שאר הפסו' לא יתישבו כלל וזה כי הנה קשה אליו שגם כפי דבריו דברי הכתובים שלא כסדר אחד שהוראת האיכות והתחום יקדים להוראת הכמות כי לא יוכלו המנחילים להגביל כמות כל אחד וא' עד שידעו התחום אשר הוא המדה אשר בו יגבלו כמות נחלתו וא"כ הי"ל תחלה מי יורה ויודי' התחומי' שהוא הגורל ויאמר לאלה תחלק הארץ בגורל לשמות מטות אבותם ואח"ז יאמר לרב תרבה נחלתו · ועוד כי אם לפי דרכו מלת אך לא תתיישב כלל אחר שגם הוא חלק הפסוק לב' נושאים ותחלה מדב' בחלוק הכמות ואח"ז מדבר בחלוק התחומין ואמר שהראשון הוא על פי המחלקים והב' על פי הגורל ולמה אם כן יאמר אך אחר שהוא דין אחר בנושא אחד · ועוד כי מי יתן ונדע היכן נזכ' בכתוב תחום והיאך באו' לשמות מטות אבותם הורה על התחום ואדרבא אפכא מסתברא שלא דבר אלא [illegible]

אנושי שאלו היה כן הי"ל ויהי הגורל למטה וגו' ויתנו לו הערים וגו'. ומה שנעזר מסוגית הגמרא הן אמת שכל מה שהביא ממנה הם קושיות להרמ"בן ע"ה אבל לא הכרח לסברתו אלא לסברת רש"י ז"ל אם כפ' לשבטים אפלג הבעיא כמו שפי' אנחנו בה ולא כמו שפי' שאמר שהבעיא אם היא באומד והשערה כי למה יהיה בהשער' אחר שנמנו במספר אנשיו וגם קרא אמר בהדיא במספר שמות לרב תרבו וגו' ואיך יפול בזה אומד והשערה מלבד שא"א שיסכי' במסקנא שבאומד היתה החלוקה אחר שהיא חלוקה בלתי ישרה אשר יפלו בה טעיות רבים. אם תהיה בהשערה אנושית כמו שהוא דעתו באופן שאין פי' הסוגיא כדבריו כלל. ומה שהביא ראיה לדבריו מדברי הברייתא שאמר שסדר הגורל היה שהיה או' אם זבולן עולה תחום עכו עולה וכו' שנראה שמה שהי' מורה הגורל הם התחומין הן אמת שבזה אמר שהיה מורה התחומין אבל אינו אומר שלא היה מורה אלא התחומין כמו שהוא דעתו אבל האמת הוא שהיה מראה התחומים וגם כמות החלקים אשר לכל שבט ושבט ומה שלא זכרו החלק הוא מפני שכבר אמר שלא נתחלקה הארץ אלא בגורל והחלוק הוא בכמו כמו שאמרנו: ועוד כי תחום עכו וגם תחום גינוסר ירצה חלק מי"ב חלקים אשר עליהם נתחלקה הארץ אחד גדול ואחד קטן והי' עולה הגדול לשבט הרב והקטן למעט ואופן זה כדי שיתיש' אמרו לרב תרבה וגו' ולא יקשה מה שהקשינו בו הכה הוא לפ"ד כי מה שהביא הרב ז"ל לבסוף הוא הי' בתחל' וזה כי הנה היה כדי להפיל הגורל היו צריכים לכתוב י"ב פתקין מי"ב חלקים כדי שיעלה כל פתקא מהם עם שבט אחד ולזה הוצרכו יהושע ושאר מחלקי הארץ לחלק את הארץ לי"ב חלקים אחד גדול ואחד קטן כפי ערך אנשי כל שבט ושבט הנודע להם ד"מ בפתקא אחת היה ד' מאות אלף אמות ובאחרת חמש מאות וכיוצא בזה והיא מתחלקת כפי גבוליה ותחומיה ועל זה החלוק הקודם אמר לאלה תחלק הארץ שהוא לי"ב שבטים ועל זה אמר לרב תרבה וגומר ולפיכך חלקו אותה וכתבו מזה י"ב פתקין עם י"ב פתקין אחרים בשמות שנים עשר השבטים וכל זה חבלי שיפורש חלק מחלקי השבטים מי יטול זה או מי יטול זה כי זה היה על פי הגורל ולפי שיש לחוש אם לא היה אלא הגורל שמא יפול החלק הקטן לשבט המרובה והמרובה לשבט המעט לזה אמרו שהיה בעזרת האורים והתומים כי המה גוזרים ואומרים אם שבט פלוני עולה תחום פלוני עולה וכך היה עולה בפתקאות וז"ש הכתוב אך בגורל וגו' שיר' אחר שחלקתם הארץ והרביתם חלק רב לרב ומעט למעט עם כל זה הוראת החלקי' לכל אחד מהשבטי' לא יהיה בגורל ואמר אך בגורל למעט שלא יהיה בגורל לבד אלא משותף עם אורים ותומים ובזה לשמות מטות אבותם ינחלו כפי הוראת הגורל בין החלק הרב ובין החלק המעט כי הכל היא ע"פ הגורל: זה נראה לנו האמת היושר במסקנת החלוק וגם כפי' כל הפסוקים וסוגית הגמרא ומה שטען הרמ"בן על דברי רש"י בפסוק אשר מהם כעזר הוא ע"ה שם נבאר אותם עד שיתישבו כפי דעת רש"י ע"ה וכבר האריך ה"ר אלי' המזרחי ע"ה לחזק דעת רש"י בזה אבל על דרכים אחרים ומיניה ומיני תסתייע' שמעתתא ועל זה החלוק אמר כאן כאשר צוה ה' את משה וגו' יר' שעל האופן והדרך אשר צוה ה' את משה וגו' שיהיה חלוק הארץ כן עשו בני ישראל ובזה ויחלקו אותה ואחר שאמר זה דרך כלל פי' איך היתה החלוקה ומה נפל בגורל לכל שבט ושבט או נאמר כפי' הפסוק כי ב' חלוקים היו הראשון החלוק הכולל לי"ב השבטים והב' החלוק של כל שבט ושבט לבני אבות ולגברי' ועל זה אמר כאשר צוה ה' את משה בענין חלוק הארץ לי"ב שבטים כן עשו ואח"כ עשו זה וידע כל שבט ושבט את חלקו אז ויחלקו את הארץ כל שבט ושבט לבני אבות שלו:

ביאור פרשת בנות צלפחד

ולצפחד. בן חפר וגו' לא היו לו בנים וגומר

יהושע טו חז"ל במסכת בתרא פרק יש נוחלין אמרו שד' חלקים נטלו בנות צלפחד בארץ והם חלק צלפחד אביהם כי היה לו חלק בכני עמו מפני שהי' בן עשרים שנה בצאתו ממצרי' וליוצאי מצרים נתחלקה הארץ והחלק הראוי לאביהם ליר' בתוך אחיו מחלק חפר אביהם שהיה גם הוא מיוצאי מצרים ובזה נטלו שני חלקים לפי שאביהם צלפחד היה בכור לחפר ונוטל פי שנים הוו להו שלשה חלקים חלק אביהם וחלקו עם אחיו אשר היו ב' חלקים והחל' הד' הוא חלק בנחלת א' מאחי אביו שמת במדבר בלא בנים ונטלו הם חלקם עם אחי אביה' והוא החלק הראוי לאביהם הוו להו ד' חלקים ולמדו זה ממה שאמרה התורה נתון תתן להם אחוז' נחלה בתוך אחי אביהן והעברת את נחלת אביהן להן כי הפסוק מיותר ועוד שלא יתישב אמרו בתוך אחי אביהן למה שאלו הם כי המה נחלת אביהם שאלו ואין לאחי אביהם בה דבר ומכ"ש אמרו והעברת את נחלת אביהן כי להן לא היה להן נחלה ומלבד זה הוא מיותר אף שיאמר והעברת את חלק אביהם וגו' לזה אמרו חז"ל שהמה לא שאלו אלא חלק אביה' שהיה מיוצאי מצרים כי אמרו שאם הם באים לפטור את אמם מן היבום שם אביהם נקרא עליהם וראוים הם לירש חלק אביהם ואם אין שם אביהם איננו נקרא עליהם למה לא תייבם אביהם כי מכח זה באו ורא' חכמתם ז"ל כי המה דרשו אמרם למה יגרע שם אבינו מתוך משפחתו כי אין לו בן תנה לנו אחוזה בתוך אחי אבינו וזה כי אפשר לומר שכונו שעם אביה' יקרא על החל' הנתן להם בדרך אות שקראו בשמותם עלי אדמות שאין קיום לשם המת בזה כלל ולזה אמרו שלא אמרו זה אלא על קיום המין כי הוא קיום השם למת ולזה אמרו אם אין אנחנו נחשבים לבן אל אבינו ואין שמו נקרא עלינו למה א"כ פטרה התורה את אמותינו מן היבום אחר שאין לו בן כלל עם היות שיהיו לו בני' ונמצא שיגרע שם אבינו וז"ש למה יגרע שם אבינו ולא יהיה נקר' עוד אם עם היות שיהיו לו בנו' אין לו בן לא יהיו המה במקום הבן ואם אנו בנים ושם אבינו נקרא עלינו תנה לנו אחוזה בתוך אחי אבינו ר"לה שכמו שאחי אבינו יורשי' כרם גם אנחנו את חלק אבינו ולזה המשפט הזה אשר שפטו בנות צלפחד הקריבו משה לפני ה' לפי שעדין לא נאמר לא סדר נחלות איך יהיה ולזה אמר לו הב"ה יתב' כן תתן להם אחוזת נחלה יר' כתן תתן להם מה שהוא להם בנחלה שהם נוחלים אותם מצד עצמם והיא חלק אביהם שהיה מיוצאי מצרים ועוד תן להם בתוך אחי אביהם וזה שכמו שאחי אביהם יורשים את חפר אביהם ירשו גם הם עמהם מה שהיה אביהם יורש וזה בא להם מכח אביהם ולא תחשוב שאחר שמת אביהם כי לא ינחלו חלק הבכורה שהיה אביהן נוחל אלא והעברת את נחלת אביהם אשר היה נוחל עם אחיו מחפר אביו והוא נחלת הבכורה פי שני' כי גם המה יטלו פי שנים אחר שכל אלו החלקים מבוארים כמצא אומרו נתון תתן להם כתיבה חדא מיותרת לזה אמרו שהוא על חלק אחר והוא מה שירשו מאחי אביהם שכבר מת ולזה אמרו כתן תתן והנה יקשה שלמה אם כן אמרה תורה כתיבה זו סמוך לנחלת אביהם הי"ל זה אחר נחל' אחי אביהם ויאמר שינחלו אביה' לנו אביהם וגם אחי אביהם. ומה שנראה לי בזה הוא כי מה שנחלו מאחי אביהם הוא חלק ומה לאלו השנים שנחלו מאביהם והוא שאחי אביהם גם כן היה מיוצאי מצרים מבן כ' ונטל חלקו וחלק עם אחיו מחלוק אביהם חפר ומאלו הב' חלקים נטלו בנות צלפחד חלק כמו שנטלו מכח אביהם ומכח מה שנחל אביהם מאבי אביהם ולזה הקדים כתיבה זו. ועם דבריהם אלו נבון הפסוק כאן. ספרה הנבואה שצלפחד לא היו לו בנים אשר יקראו על שמו ובאומרו כי אם בנות הורה בזה אמיתתן של בנות צלפחד באומרו שהבנו' יקראו על שם אביהם והוה ליה שם אביה' קיים בהם ולא שירשו לרש' נחלת אביהם ובכל מקום שהזכיר הודיע את שמותם לומר שהיו נקראות בשם השיבות כל אחד בפני עצמה ולזה גם כן שנה פדרן לומר שהיו כלם שקולות יחד והמה היו כפי דעת מפני שעדין לא נאמר לו פ' נחלות מרוחקות בנחלת הארץ ממשפחות מנשה והמה בחכמתם הקריבו את עצמם ולזה אמר בתורה ותקרבנה לפני משה וגומר ואמרה כאן ותקרבנה וזה במה שאלו ואמרו שבהיותם הם לאביהם לא נמחה שם אביהם ועדיין אביהם קיים בעולם ויירש ולזה אמרו ליהושע שיקיים דברי האל יתב' אשר צוה לתת להם נחלה בתוך אחיהם והם אחי אביהם כי אחר שעם אביהם נקרא עליהם הם במקום אביהם ואחי אביהם אחיהם יקרא ולזה אמרו בתוך אחינו כי אנו במקום אבינו ובזה לא שאלו נחלה זולתי הראוי להם מאביהם והוא חלק צלפחד עצמו שהיה מבן עשרים שנה מיוצאי מצרים ואמרה הנבואה שהוסיף יהושע לתת להם

ונתן להם כל מה שהיה בפי ה' והוא שנתן מה שהוא נחל להם מאביהם ועוד בתוך אחי אביה' והוא מה שנחלו אחי אביהם מחפר אביהם וגם בזה נכלל מה שנחלו מאחיהם שמת במדבר והוו להו ד' חלקים כמ"ש ובזה נפלו חבלי מנשה ירצה החבלים שמדדו לו לחלק את חלקי נחלתם י' חבלים והם י' חלקים והם ו' לו' בני אבות וד' חלקי בנות צלפחד שנטלו כל חלק נחלה אחת האחת מכח אביהם והב' מכח נחלת אביהם לאביו חפר והג' מכח נחלת בכורת אביהם והד' מכח אחי אביהם והנה העלים הכתוב זאת ואמר אותה ברמז ולא גלה אותה לפי שבזאת החלוקה לא השמיענו דבר חדוש כלל אמנם כד' החלקים האחרים השמיענו דבר לדורות האחד לומר שהבנות נטלו חלק בכורה עם אחי אביהם והב' שארץ ישראל הנתונה להם בדברו יתברך הרי היא מוחזקת בידם ולא יקרא זה ראוי אלא מוחז' ולו"א שהיו חבלי מנשה עשרה ונתן טעם לזה מפני כי בנות מנשה והם בנות צלפח' נחלו נחלה בתוך בניו ובזה היה להם ד' חלקים כמ"ש ובני מנשה הנותרים ירשו בארץ הגלעד ולא פשו להו אלא ו' בתי אבות בארץ ובזה היו עשרה:

עוד זה מדבר מענין חלוק הארץ

וביאור פסוקים וידברו בני יוסף את יהושע לאמר מדוע נתתה לי נחלה גורל אחד

יהושע טו' קודם שנבאר הפסוק ושנתעורר בהם הקושיות נקדים לבא' מה שהביאו בגמרא על ענין חלוק הארץ והוא במסכת בתרא פרק יש נוחלין וז"ל תניא רבי יאשיה אומר ליוצאי מצרים נתחלקה הארץ שנאמר לשמות מטות אבותם ינחלו אלא מה אני מקיים לאלה תחלק הארץ בנחלה לאלה נחלה להוציא את הטפלים רבי יונתן אומר לבאי הארץ נתחלקה שנאמר לאלה תחלק ומה אני מקיים לשמות מטות אבותם ינחלו משונה נחלה זו מכל נחלות שבעולם שכל נחלות שבעולם חיים יורשים את המתים וכאן מתים יורשים את החיים אמר רבי אמשול לך וכו' רבי שמעון בן אלעזר אומר לאלו ולאלו נתחלקה הארץ כדי לקיים ב' מקראות הללו הכיצד היה מיוצאי מצרים נוטל חלקו עם יוצאי מצרים היה מבאי הארץ נוטל חלקו עם באי הארץ מכאן ומכאן נוטל חלקו מכאן ומכאן מרגלים יהושע וכלב נטלו חלקן מתלוננין ועדת קרח לא היה להם חלק בארץ הבני' נטלו בזכות אבי אביהן ובזכות אבי אמותיהן. עכ"ד הברייתא וזה ביאורה כפי מה שפירש רשב"ם והוא כי רבי יאשיה אמר שחלוק הארץ היה לבאי הארץ כפי חשבון יוצאי מצרים והוא שנטלוה בתורת ירושה מאבותיהם דלפי חשבון הראשון שנמנו בשנה השנית לצאתם מארץ מצרים נתחלקה כאלו הם נטלום וירשוה לבניהם באופן שמי שהיה לו עתה בביאת הארץ בן אחד נוטל כל חלקו ומי שהיו לו י' בנים לא נטלו כלן אלא חלק אחד שהיא חלק אביהם ויליף זה ממה שנאמר בפרשת פנחס לשמות מטות אבותם ינחלו שירצה לשמות מטות אבותם של אלו הנמנין כאן בערבות מואב ינחלו אלו ואבותם הם יוצאי מצרים דלהם יחלוק הנחלה ואלה אשר קמו תחתיהם ירשום ומה אני מקיים לאלה תחלק הארץ שנאמר לאלה אשר מנה בערבות מואב דלאו לבאי הארץ נתחלקה אלא מפני הטפלים דלאלה ירצה כשהם בני עשרים יהיו היוצאים ממצרים אשר ירשו את הארץ אבל לא לטפלים שיצאו פחות מבן כ' שאלו לא נטלו חלק בארץ לא הם ולא בניהם אלא בזכיות מורישהן ואם לא היה להם מורים שיצא ממצרים כגון שלא היה להם אב ולא דוד ואח שמתו במדבר בלא בנים אז לא נטלו חלק בארץ ורבי יונתן אומר שלבאי הארץ נתחלק הארץ דאין הולכין אחרי היוצאים אלא אחרי הנכנסין דראובן ושמעון היוצאים ממצרים והולידו בנים במדבר זה עשרה וזה אחד אי הוו אזלינן בתר יוצאי מצרים היו נוטלים הם ב' חלקים וכל אחד יוריש לבניו חלקו נמצא האחד נוטל כנגד הי' אבל עכשיו היה נוטלין י' חלקים והאחד חלק א' ומה אני מקיים לשמות מטות אבותיו דמשמע דבתר יוצאי מצרי' כמי יש לנו לחלק הנחלה ומפרש ואזיל דלהכי והכי לומר שלאחר שיטלו החלקים כפי באי הארץ ויטלו בני ראובן ושמעון י"א חלקים יחזרו החלקים לאביהם ראובן ושמעון כאלו הם נטלו אותם ביניהם ויחזרו ויורישו אותם לבניהם האחד נוטל מחצה והי' נוטלים מחצה וכגון דהכהו יוצאי מצרים היו ג"כ בני כ' דקפיד קרא בנחלת הארץ ובני כ' ונמצא כי הבני' אינם אלא שלוחים בעלמא להרבות בחלקי' לבד וז"ש בכ"מ החיים יורשים את המתים וכאן המתי' יורשי' את החיים והשתא מתוקמי ב' קראי דלאלה תחלק הארץ ושמעינן שיטלו הבנים כל אחד חלק אחד ולשמות מטות אבותם אשמועינן שיחזרו אלו החלקים לאבותם שלאלו ליוצאי מצרים ויתחלקו החלקים שנטלו בני ראובן ושמעון ונוטל בן שמעון מאלו החלקים כנגד כל בני ראובן כך פירש רשב"ם ומשום דקשה להאי פי' דאם לא יצא ממצרים אלא אביהן לבד ולא אבי אביהן למה יחלוקו בשוה כשיחזרו הבנים החלקים לאביהם הלא כל אב יחזיר ויוריש לבניו מה שהביא לו ולא לבני אחיו ולזה אמר שזה גזרת הכתוב היה כשמחזירין אצל אביהם שחולקין בשוה אע"ג דבעלמא אין הדין כך דאין אדם מוריש לבני אחיו הכא גזרת הכתוב למדנו מהכך ב' מקראות ורש"י ז"ל פי' כפי' החומש בפרשת פנחס דהחזרה אינו אלא אל אבי אביהן ולכן חולקים בשוה ורוצה לומר אדם שיצא ממצרים ולו שני בנים ולאותם ב' בנים נולדו במדבר לזה בן אחד ולזה שני בנים ונכנסו הבנים האלו לארץ בני כ' נוטלין כל אחד חלקו ומחזירין אותו לאבי אביהן דאבי אביהן מורי' אותה להם ולזה חולקים בשוה שיקח בן האחד מהם חלק וחצי ושני בני השני חלק וחצי מאחר שמכ' אבי אביהן הם נוחלין והתוספת הקשו לזה דאם כן הוה ליה למכתב לשמות מטות אבות אבותם מאחר שכשאין אבי אבות אלא אבות לבדם לא נפקא מיניה מידי בחזרה ועוד שבתוספתא שהביא רשב"ם לא קתני אלא שני אחים שהיו מיוצאי מצרים לזה יש לו ט' כו' ולא קתני שני אחים ואביהם ולזה נראה כפי' רשב"ם: ורבי שמעון בן אלעזר אמר לאלו ולאלו נתחלק הארץ ירצה ליוצאי מצרי' ולבאי הארץ כיצד אם היה מיוצאי מצרים ולא מבאי הארץ כגון ראובן שיצא ממצרים והוא בן כ' שנה והוליד בנים במדבר ומת ראובן ובניו היו לו טפלים בכניסתן לארץ ואינם יכולים ליטול בשביל עצמן לפי שאינן בני כ' נוטלין ביניהן חלק אחד בשביל ראובן שהיה מיוצאי מצרים היה מבאי הארץ ולא מיוצאי מצרים כגון שראובן הוליד בנים במצרים והיו טפלין ביציאתן ובשנ' שבאו לארץ היו בני כ' נוטלין כל אחד חלקו עם באי הארץ אי נמי כשיצא ראובן ממצרים לא היה בן כ' והוליד בנים במדבר ומת ראובן והבנים נכנסו לארץ נוטלין חלקן בשביל שהן באי הארץ אם הם י' נוטלי' י' חלקים היה מכאן ומכאן כגון ראובן שהיה בן עשרים כשיצא ממצרים הוליד בנים במדבר ומת והבנים היו בני כ' בכניסתן לארץ נוטלין חלקן בשביל עצמן שהן באי הארץ ונוטלין נמי חלק אחד בשביל אביהם שיצא ממצרים וי"מ היה מכאן ומכאן באדם אחד בעצמו וזה שיצא ממצרים יתר מס' ונכנס לארץ דאמרינן לקמן לא נגזרה גזרה על יתר מששים דהוה ליה האי גברא עצמו מיוצאי מצרים ומבאי הארץ ולזה יטול ב' חלקים לא מלתא היא דמשום באי הארץ לא יטול דהכי כתיב לאלה תחלק הארץ אבני יוצאי מצרים הוא דכתיב שלא היה בהן איש מפקודי משה ואהרן וגו' שאם מיוצאי מצרים עצמן קאי ומיהו מהתוספתא נראה דפירוש זה אמיתי ושאדם אחד נוטל ב' חלקים בשביל עצמו אשר היה מיוצאי מצרים ומבאי הארץ דקתני רבי שמעון אומר אף נתחלקה ליוצאי מצרים כיצד היה מיוצאי מצרים וכו' וכן היה רבי שמעון אומר יהושע וכלב נטלו ג' חלקים שהיו מיוצאי מצרים והעומדים בערבות מואב ונטלו חלקם של מרגלים וכן אמרו בירושלמי דהאי מסכתא פרק יש נוחלין דליוצאי מצרים ולעומדים בערבות מואב נטלו ב' חלקים יהושע וכלב נטלו ג' חלקים וכו' ומה שיקשה לזה ממ"ש ובאלה לא היה איש מפקודי משה ואהרן ה"ק ובאלו לא היה איש מפקודי משה ואהרן שהיו ראויים לגזור עליהם גזרה כי אם כלב בן יפונה ויהושע ולא היו במנין ראשון. אלו דברי הברייתא וביאורם: ומה שנראה לי לומר במחלוקת זה הוא שרבי יאשיה דייק בפסוק שקרא החלוק הזה נחלה שכן אמר לאלה תחלק הארץ בנחלה וחזר ואמר לשמו' מטות אבותם ינחלו מזה נראה שהבנים והם הבאים לארץ לא היו זוכים בארץ מכח עצמן אלא מירשה מאביהם ולזה אמר הוא שהאבו' הם הנוחלין והם יוצאי מצרי' ומהאבות ירשו אותו הבני' ולא חש לאמרו לאלה

חלוק הארץ כי כיון בזה לומר שהמנחילים והם יוצאי מצרי' צריכים להיות כאלה ורבי יונתן אמר שאחר שאמ' לאלה תחלק שהחלקים יהיו מתיחסים עם אלו הנמנים בערבות מואב ובמספ' שמותם יטלו אלא שאחר נטילתם את החלקים כפי מספר באי הארץ יחזור הכל לאבות והם יוצאי מצרים ויבחילום את בניהם כדין ירושה ולזה קראם נחלה אחר אמרו שלהם תחלק ורש"בא אמר שלמה יטלו החלקים הם ויחזירו לאביהם אלא ודאי אחר שאמר לאלה תחלק וגם אמר שינחלו את אבותם הא והא איתא שיקחו בעבור עצמם אם נכנסו בן כ' ובעבור אבותם אם יצא בן כ' באופן שתחלק הארץ להם וגם ינחלו חלק אחר מאביהם ועם זה יצדק פי' רש"בם בזה שאמרו לאלו ולאלו הוא לאבות ולבנים כמ"ש וכפי זה בין לרבי יאשיה ובין לרבי יונתן ובין לרש"בא היו זוכים בארץ בתורת מתנ' ובתורת ירושה ובזה יתישב אמרו לאלה תחלק והדר אמר בנחלה אלא שרבי יונתן אמר שהמתנה והירושה בחלק אחד הוא ודייק קרא דאמר תחלק הארץ בנחלה שנראה שחלקי אלו הם בעצמם חוזרים להיות נחלה וירושה ורש"בא אמר שהפסוק הוה ליה כאלו אמר לאלה תחלק הארץ ובנחלה וא"כ פי' הנחלה מה היא באמרו לשמות מטות אבותם ינחלו ואם כן ב' חלקים היו חלק מתנה להם וחלק ירושה מאביהם כמו שאמרנו · וראה והבן כי בכל הג' סברות אין סברא שיאמ' שלבני הארץ לבד נתחלקה הארץ מבלי נחלה מאביהם והם יוצאי מצרים וטעם זה לפי דעתי לפי שהארץ נתנה ליוצאי מצרים והמה זכו בה ביעו' הא-ל ית' אשר הבטיח אותם שהוציא אותם ממצרים לתת להם את הארץ ולזה אליבא דכ"ע הם הזוכי' בה ומכחם יזכו בה בניהם אלא שרבי יאשיה ירצה שהם הזוכים והנוטלים החלקים ורבי יונתן ירצה שהם הזוכים אלא שהחלקים יהיו כפי מספר הבנים ורש"בא יר' שהם והבנים יזכו · ובירושלמי מסייע לרבי יוחנן לרבי יונתן ולרש"בא מה"ש הכתוב ונתתי אותה לכם מורשה שנראה שהיה בה מתנה וירושה למר כדאית ליה ולמר כדאית ליה · ובבבלי הקשה למי שאמר לבאי הארץ נתחלקה מכמה מקומות ומה שאנו צריכים אליו שהוא מעניננו זה הוא אמרם בשלמא למ"ד ליוצאי מצרים היינו דקא צווחן בני יוסף דכתיב וידברו אליו בני יוסף וגו' אלא למאן דאמר לבאי הארץ מאי קא צווחי כלהו שקול ומשני משום טפלים דהוו נפישי להו · ובפירוש הפסוק כבאר דבריהם אלו ב"ה וקודם נדקדק בו קצת דיוקים · ראשונה דאחר שבודאי נתן לבני יוסף חלקם הראוי להם עם השבטים אמאי צווחו והתלוננו על יהושע והנה הרמ"בן ע"ה בפירוש התורה פרשת פנחס אמר כפי הפשט כי הצוחה הזאת היתה של בני מנשה לבד וזה כי טענתם היה מפני שאין בכל השבטים מי שהשאיר ערי' רבות וגדולות לכנעני כאשר השאיר מנשה שכן אמר שנשארו לו שלשת הנפות שהם תלתא פלכין והביא ראיה לדבריו במה שלא ספרה הנבואה צוחתם סמוך לספור גורלם אלא אחר שאמ' ולא יכלו בני מנשה להוריש את הערים האלה שם כתיב וידברו בני יוסף כי מתחלה לא נתרעמו עד אשר עשו עמהם מלחמה ולא יכלו להם וענין צוחתם על זה היה כי אמרו לו מדוע נתת לי גורל אח' שירצה מפני שהפלת לפנינו תחלה גורל אח' היה סבה שנפל חבלנו יחד ומדוע חלק שנינו במקום הזה הקשה ואלו עשית לנו ב' גורלות כנהוג בכל השבטי' אולי היה יוצא במקום אחר שהיה נוח להכבש עכ"ד בענין הצוחה וזה דעתו ולא חשש למ"ש הכתוב וידברו בני יוסף שנראה כי אפרים ומנשה המדברים כי אמ' שכן אמרה הנבואה למעלה ויגשו בני יהודה וגו' עם היות שהתובע לא היה אלא כלב לבד וכן כאן נגשו ובאו ב' בני יוסף עם היות שהתובע והצוח לא היה אלא מנשה לבד ולא ראה הרב כי אין הנדון דומה לראיה כי שם לא אמרה הנבואה שדברו בני יהודה אלא שנגשו ובאו להלוות את כלב אבל לא דברו דבר אמנם כאן אמ' וידברו בני יוסף שנרא' שהיה' יחד המדברים והמתלוננים ועוד כי סמוך לזה אמר וידבר יהושע אל בני יוסף לאפרים ולמנשה שנראה שלשניהם הוצרך להשיב ושניהם המדברים והצווחים : ועם היות שנסבול כל הדוחק הזה לומ' שמנשה לבדו הוא הצווח עם כל זה לא תתישב הצוח' כפי דעתו ז"ל בענין חלוק הארץ כי הוא אמ' שנתחלקה הארץ לי"ב חלקי' שוים ונטלו בני יוסף שני חלקים וכפי זה בהכרח נאמר שהיו להם ב' שמות בקלפי של שמות ובב' פעמי' יצאו מנשה לבדו ואפרי' לבדו ואיך א"כ נא' שהיה גורלם א' לבד ומה שאמ' הכתוב ויהי הגורל לבני יוסף וא"כ חלק הגורל אינו אלא לומ' שהיא מהשגחת הא-ל ית' בגורל שיצאו ב' האחים בתחום אחד מחוברים יחד ואם יהושע עשה הגורל כתקנו והגורל הוצי' את תחומם יחד ומה עשה יהושע בזה ולמה יצוחו עליו · ואם נאמ' שהגורל היה כמ"ש למעל' ע"ד קצת מפרשים שהם סוברים שלא היה שם קלפי של שמות אלא יהושע היה אומ' יעלה גורל פלוני ואז היה עולה התחום אשר בקלפי של תחומין כי לא יובנו דברי הרב אלא בזה כי באופן אחר איך יהיה גורלם אחד שכפי זה צריך לומ' שלא היה בקלפי אלא י"א שמות וי"א תחומין וא"כ לא נחלקה הארץ לי"ב חלקים שוים כדעתו אלא ודאי שדעת הרב בדבריו אלו הוא שלא הוה דק לפי אלא י"ב תחומין שוים שאליהם נחלקה הארץ ויהושע היה אומר יעלה תחום פלוני והיה עולה ובזה נאמר שאמ' יעלה תחום בני יוסף יחד ועלה יחד וזו היא תלונתם ומלבד שסבר' זו דחויה ודחאה הרש"בם כמו שאמ' למעלה וכן אמרו בירושלמי בהדיא ביומא פ' טרף בקלפי בשתי קלפיות נתחלקה א"י אחת שהגורלות נתונין בתוכה ואחת ששמות השבטים נתונין בתוכה ושני פרחי כהונה עומדים מה שזה מעלה וזה מעלה זכה · נראה בהדיא שהיה קלפי של שמות ומעלין היו השמות והתחומין ואיך א"כ יתכן שעשה לשניהם גורל אחד מלבד כל זה אף שנודע לו בסברא עדין הדבר קשה כי בקלפי של תחומין מיהא י"ב תחומין שוים היו ואיך א"כ כאשר אמר יעלה גורל בני יוסף עלה התחום יחד והוא כתוב בב' קלפין באופן שלא נתישבה סברת הרב בזה כלל · וגם מ"ש בראשונה לבאר טעם צוחת בני יוסף על פי דבריהם ז"ל שאמרו שצוחתם היה מפני הטפלים שרבו לא תתישב כלל כפי דעתו ז"ל כפי' הסוגיא אשר ביארנו למעלה בבעיא דבעי גמרא היאך נתחלקה הארץ לא לפי המסקנא ולא כפי הקס"ד וזה שהוא אמ' כי לדברי הגמ' הוא כי בני יוסף בשני שבטים נטלו אפרים חלק אחד ומנשה חלק אחד כי כן כתוב ואין אחד מהם שהי' מרובה באוכלסין יותר משאר השבטים אבל בשאר השבטים מרובים מהם כי שבט יהודה ויששכר וזבולון ודן מרובין מהם ולמה יצוחו הם והרבים ישתקו וכל שכן אם נתחלקה הארץ ליוצאי מצרים שהיו במנין הראשון מרובין בני יהודה יותר מב' השבטים יחדיו ולזה אמרו בגמ' שהיו צועקים מפני הטפלים שהיו בני מנשה במנין יוצאי מצרים שנים ושלשים אלף ונתרבו במנין השני במדבר לנ"ב אלף ואין בכל השבטים שנתרבה כל כך והיה כמו כן מרובין עד שנתחלקה הארץ ואם בני אפרים כן ולא היו הטפלים ההם נוטלים ולכך צעקו ושומע אין להם כי כן משפט הא-ל ית' שלא יטלו אלא בני עשרים ולזה אמר שמ"ש מדוע נתת לנו גורל אחד וחבל א' אי אפשר שישאר כפשטו לא לדברי רש"י ולא לדברו כי מ"מ נטלו בהם ועוד כי כפי' כתוב כי ב' גורלות נתן להם שכן אמר ויהי גבול אפרים ויהי הגורל לבני מנשה ולזה פי' דבריהם הוא מדוע נתת לי גורל שאין בו די אלא לאחד ממנו כי כל מה שנתת לשנינו אין בו די אלא לאחד ממנו ולקחו זה הלשון לפי שיהושע הפיל תחלה גורל אחד לשניהם וא"כ חלק הגורל בין שניה' כמו שאמרנו : ולזה אמרו כי הגורל הראשון היה ראוי לאח' ממנו כי עם רב אנחנו ומדוע חלקת אותו אחר כך לב' חלקים והיתה הטענה מפני הטפלים שנתרבו ע"ד הגמ' עכ"ד וגם היו לבו כפתחו של אולם ודעתינו לא השיג למחט סדקית אני שמעתי ולא אבין ונפלאה דעתו ממנו נשגבה לא אוכל לה כי אי אפשר להסכים דעותיו בזה ולא סברתו וזה כי דעתו ז"ל שהארץ נתחלקה לי"ב חלקים שוים ובני יוסף לקחו ב' חלקים כל חלק מהם שוה לחלק שאר השבטים וכל עצמו של הרב לא הוכרח לומר זה אלא למצא חלק בכורה ליוסף כי לא רצה להודות לרש"י ז"ל שאמר שאין בכורתו אלא לענין הכבוד לבד ולזה אמר הוא שנתחלק לי"ב חלקים באופן שבני יוסף נטלו כפל מכל מה שנטל כל אחד משאר השבטים שהם נטלו כל שבט חלק אח' ושבט יוסף שני חלקים ולא יתכן להכיח זה אלא אם נאמר שנתחלקה בחלקים שוים שאם נתחלקה לשבטים כל אחד לפי מה שהוא לא נתנה בכורה ליוסף ולזה אמ' הרב שגם לפי מאי דקס"ד דלקרקפתא אפלוג ארעא אין הכונה שיתנו לבני יוסף כבני שאר השבטים אלא שיתנו לכל אחד מבני יוסף ב' חלקי' חלק פשוט כאנשי שאר השבטים וחלק בכורה וכפי דעתו זה כן לפי המסקנא וכן למאי דס"ד נטלו בני יוסף כפל ממה שנטלו שאר השבטים ואם הדבר כן איך יצוחו ויאמרו שכל אותו החלק לא היה ראוי אלא לאחד מהם אחר שאף על פי שמספר גלגלותיו היו יותר מכל שבט ושבט עם כל זה אי אפש' שהגיעו להיות תוספ' גלגלותיו על גלגולת כל שבט במדרגת הכפל כמו שהיתה נחלתו כפל מכל שבט עם היות שנחשוב רבוי טפליו

ואם כן היאך השיב הגמרא לטעם צוחתם שהיה זה מפני רבוי הטפלים אחר שנחלת' מספיק לכל זה כי לא נתרבו עד שהגיעו לכפל גלגול' כל שבט ושבט ואם כן תירוץ הגמרא לפי דעתו לא יתישב כלל : ועוד כי לפי דעתו ז"ל אין הפרש בחלוק הראשון שנחלקה הארץ לי"ב שבטים בין אם היה ליוצאי מצרים או לבאי הארץ כי מ"מ לי"ב חלקים נחלק ואם כן אין תלונה לבני יוסף על זה החלוק כי המה נטלו ב' חלקים מ"מ ותלונתם איננה אלא בחלוק הב' אשר חלקו בין בתי אבות חלק כל שבט ושבט כי בזה יש הפרש שאם ליוצאי מצרים נחלקה היו הנוספים בביאתם הארץ נשארים בלא חלק ונחלה אבל אין להם תלונה בזה כי בחלוק הזה לא יפול תוספת ומגרעת כלל וגם אם ירצו להתלונן אין להם תלונה על יהושע שאם זה גורלם כפי שבטם מה יוסיף ומה יתן להם יהושע ואם כן איך אמר הגמרא בשלמא למ"ד ליוצאי מצרים שפיר קצווחי בני יוסף וכפי זה אין להם טעם לצווחה כלל באופן שלפי דעתו זה אין לתת טעם לצווחה לא כפי הפשט וגם דברי הגמרא לא יובנו עם דבריו וצריך ג"כ לדעת טעם צוחתם הן אמת שלפי דעת רש"י ז"ל אשר יסבור כי בכורת יוסף לא היה אלא לענין הכבוד לבד להקראות ב' שבטים כראובן ושמעון כי בזה יהי' להם ב' גורלות ויקחו בב' תחומין בזה מיכן לפרושי דברי הגמ' שפיר כי אמר רב פפא בשלמא למ"ד ליוצאי מצרים וגו' שפי' קצווחי בני יוסף לפי שנתרבו אחר כך דיוצאי מצרים דיוסף היו ע"ב אלף ות"ש ובאי הארץ היו פ"ה אלף ור' שנמצא שהיו נוספים באי הארץ על יוצאי מצרים י"ב אלף ות"ק ונשארו אלו בלא חלק אלא למ"ד לבאי הארץ אין להם לצוח כלל אחר דכל חד וחד לנפשי' שקל בין אם נחלקה לשבטים בין אם נחלק' לקרקפתא ולזה אמרו שגם באי הארץ צווחו מפני שנתרבו בטפלים פחותים מבן כ' שלא נטלו כלום וגם לדעתו ז"ל צריך לפרש אמרם גורל אחד כפירוש הרמ"בן שירצה גורל הראוי לאחד מפני רבוי טפליו דכפשטו אי אפשר אחר שב' גורלות היה להם וכשאר השבטים נטלו והוא דוחק בפי' הפסוק הקושיא השנית אשר בצוחת ב"י יוסף היא שלדברי הכל עם היות שנמצא טעם לצוחתם עדין קשה כי אין להם תלונה בזה על יהושע כלל כי בודאי יודעים היו בני יוסף כי יהושע לא עשה דבר קטון או גדול כ"א על פי ה' ביד משה וכאשר צוהו משה כן חלק הארץ ואם כן אין בידו להוסיף ולא לגרוע ואם כן אחר שעשה מה שנצטוה ולא היה יכולת בידו לשנות בין אם רבו הם לדעת האומר ליוצאי מצרים ובין אם רבו טפליהם לדעת האומר לבאי הארץ ובין אם נשאר להם עדין שלא יכלו להוריש מ"מ יהושע לא היה יכול לעשות אלא מה שעשה כי אם צוהו הא-ל ית' לחלק ליוצאי הארץ איך יחלק לבאי הארץ ואם צוהו שלא לתת אלא לבן כ' שנה ומעלה איך יתן נחלה לטפלים ואם כן תלונתם על ה' ית' ולא על יהושע אשר לא היה אלא עושה שליחותו ומה שנצטוה לעשות וכבר חשב הרי"א ז"ל לתקן זה בהביא סברתו שאמר שהגורל היה מראה התחומין לבד אבל החלקים הן רב הן מעט על דעתו של יהושע ובזה נתן טעם לתלונת בני יוסף עליו אחר שבידו להרבות למה לא הרבה את חלקם ובודאי כי לא הביא לרב לסבור זה אלא מה שנדחק מקושיתינו זאת ולזה לקח לעצמו סברא דחויה זו כמו שאמרנו למעלה ואלו עיין בזה הטב יראה כי לא תקן בזה דבר ולא השיב לקושיתינו כי עדין הדבר קשה כי בהכרח יודה הרב שעם היות יהושע המרבה והממעיט הנה הרבוי והמיעוט היה כפי אנשי כל שבט ושבט בתת לכל א' מה שיצטרך לאנשיו ובודאי כי לא היה כונה בזה אלא למה שהיה מן האנשים בני כ' שנה בשבט לא לטפלים וזה איננו מדעתו אלא כי כן נצטוה שלא תחלק הארץ אלא לאלו הנמנים שהם בני עשרים לא לטפלים ואם כן עדין הקושיא במקומ' עומדת כי למה יתלוננו על יהושע שאם הוא לפי שנתרבו להם בני עשרים ע"ד רבי יאשיה לא היה יכול לעשות זה אחר שכן צוהו הא-ל יתברך לדעתו לשמות מטות אבותם ואם כן אם נתרבו מה יעשה להם יהושע ואם בעבור הטפלים לדעת רבי יונתן איך יתן יהושע לטפלים והא-ל ית' צוהו שלא לתת לטפלים אלא לבן כ' שנה : ואם כן כל מה שעשה על פי ה' עשאו למה יתלוננו עליו · והן אמת שהרמ"בן ז"ל השיב לזה באמרו שהתלוננו עליו במה שהפיל להם גורל אחד ואחר כך חלק אותו בין שניהם כי בזה הרע להם בתחומין אלא שכבר אמרנו שזה לא יתכן וכל שכן שהפסוק יורה שאין תלונתם על התחומין אלא על צרות מקומם ועל החלק שהיה קטן כמו שאמר להם יהושע אם אץ לך המקום : הקושיא הג' במ"ש וידברו בני יוסף לאמר כי מלת לאמר מיותרת והיה די שיאמרו וידברו בני יוסף אל יהושע מדוע וגו' : הד' באמרו מדוע נתת לי נחלה כי מלת נחלה מיותר' והיה די שיאמר מדוע נתת לי גורל אחד · הה' כי אחר שאמרו ואני עם רב היא ההקדמה אשר תוליד הקושיא למה לא הקדימו זה בדבריהם ויאמרו אני עם רב וגו' ומדוע נתתה לי וגומר ואחר שדברו שלא כסדר לא הי"לל ואני שנראה שהוא דבר אחר אלא כי אני שהוא טעם לתלונתם אמנם מה שנראה לי בביאור דברי בני יוסף הוא זה · הנה בני יוסף חשבו כי הן אמת שהא-ל ית' צוה ליהושע ואמר לו על ידי משה אופן חלוק הארץ איך תהיה וגם בכונת בני יוס' לענין מה היתה אלא שלדעת' משה ע"ה אמר ליהושע הדברים כאשר צוה אותם הא-ל יתבר' ואמר לו פ' לאלה תחלק הארץ כמו שהיא בתורה וסמך על דעתו שהוא יבין אותה ולזה חלקו עליו בפירוש הברייתא כמו שחלקו ר' יאשיה ורבי יונתן וזה שיהושע חלק אותה ליוצאי מצרי' כי כן הבין מאמרו לשמות מטות אבותם ינחלו וגם לא הוסיף לבני יוסף חלק בבכור לענין הנחלה כי ראה שאין בכורתם אלא לענין הכבוד כמ"ש כראובן ושמעון יהיו לי וכל זה חשבו בני יוסף שפירש יהושע כפי דעתו ולזה חלקו עליו בפי' הפרשיות האלו כי לדעתם בכורת אביהם לענין הנחלה וגם חלוקת הארץ לבאי הארץ לא ליוצאי מצרים ולזה אמר וידברו בני יוסף אל יהושע ירצ' שדברו ונתוכחו עמו בדברים בפי' הפרשיות כדי לאמור אליו זאת התלונה כי לא יוכלו להתלונן עליו אלא אם יקדימו תחלה להתוכח עמו בזה ולזה אחר שאמרו לו דעתם התלוננו על שני הדברים על ענין הבכורה אמרו מדוע נתת לנו גורל אחד נחלה ירצה למה לענין הנחל' אשר בה יפול ההבדל בין הבכור לפשוט אחר שאנו בני יוסף הבכור' למה נתת לנו בנחלה גורל אחד פשוט ומדה אחת ולא נתת חלק הבכורה והוא גורל אחר ועם היות שהיו לו ב' גורלות אחר שהיו החלקים וכפי האנשים לא היה אלא מדה אחת לבד ולא הועילו כלום בענין המדה בבכורתם : או ירצה גורל אחד כי הב' גורלות היה גורל ראוי לאח' מהם אחר שכל אחד מהם היה צריך ליטול חלק פשוט וחלק בכורה וא"ת שכך היתה כונת יעקב אבינו באמרו כראובן ושמעון לענין הכבוד ולא לענין הנחלה נתלונן עליה בדבר אחר והוא אמרו ואני ירצה וע"י שאני עם רב אשר עד כה בביאתנו לארץ ברכני ה' ואם כן הראוי היה לחלק הארץ לבאי הארץ כי כן אמר הכתוב לאלה תחלק הארץ או לשניהם יחד כדברי רשב"א וכפי זה היינו נוטלים כפי מה שנתוסף לנו ולא כיוצאי מצרים וכפי זה הפי' הנה נתחלקה הארץ ליוצאי מצרים כדברי רבי יאשיה ומה טוב ומה נעים יבא עם זה דברי רב פפא באמרו בשלמא למ"ד ליוצאי מצרים היינו דקא צווחי וכו' שהנה יקשה אליו מה שאמרנו והוא שאם ליוצאי מצרים נתחלקה וכך צוה הא-ל ית' כמ"ש רבי יאשיה באמרו לשמות מטות אבותם היאך אמר היינו דקצווחי שנראה שהדין עמהם בצוח' ואין הדבר כך אחר שיהושע כדין נתן להם וכמו שאמר רבי יאשיה בפירוש קרא וזה בעצמו יקשה בשנוי דגמרא דאמר שצוחתם על הטפלים דלמה יצוחו גם על זה וכך צוה הא-ל ית' שלא ינחל בארץ אלא מבן עשרים שנה ולמה יצעקו בדב' שידעו שאין להם מושיע ולא תועיל להם צוחתם כלל אמנם כמ"ש יובן ונדייק לזה אמרם היינו דקא צווחי שאם כונתם לומר שהדין עמם דקצווחי לא היה לו לומר אלא שפיר קצווחי ועוד במאי דאמר מאי צווחי דלא היה לו לומר אלא מאי קצווחי אלא כונתו לומר בשלמא למ"ד שליוצאי מצרים נתחלק' הארץ וכך הבין יהושע הכתובים וכך חלקה היינו דקא צווחי ירצה זאת החלוקה ליוצאי מצרים הוא צוחתם של בני יוסף שלדעתם אין זה כונת הכתובים אלא שלבאי הארץ תתחלק או לאלו ולאלו ולזה חשבו שהפסידו הם מחלקם אלא למאן דאמ' לבאי הארץ נתחלקה מאי קא צווחי ירצה מה הם אומרים בצוחתם אחר שאין חלוקה שתועיל להם אלא זו כי עתה נתרבו ומה היו אומרים בפי' החלוקה בצוחתם שהיה להם טוב מזה · ומשני דעל הטפלים היו צווחין וענין זה לפי דעתי שגם בזה טעו בפירו' הפסוק שאמר לרב תרבה נחלתו וזה שאמרו שכמו שמשמע התורה שהשבט הרב באנשים יטול חלק גדול כך חשבו שהאיש הרב בטפלים יטול חלק גדול וזה שהן אמת שבחלוקת הארץ לשנים עשר שבטים כאשר יביטו להרבות לרב ולהמעיט למעט לא יביטו אלא לבן כ' שנה אלא שעם כל זה בהביטם למנין האנשים אשר בשבט מבן עשרים להרבות נחלתו יביטו לכל איש ואיש כפי רבוי טפליו לתת לו כפי הטפלים שלו באופן שהגורל יהיה לשבט כפי אנשיו כי להם תחלק הארץ אבל גם לאנשים יביטו

אבותו את טפליהם להרבות חלקם כפי רבוי הטפלים ואם כן כאשר חלק הארץ לחלקים בלתי שוים כל שבט כפי רבוי אנשים היה לו להביט גם כן כל איש כפי רבויו בטפלים · ובזה נתרבה נחלת השבט אשר רבו טפליו שיתנו אנשיו כפי הטפלים שיש לו וזהו דקה נותר ופי' הפסוק לפי דעתם ידוע נתת לי גורל אחד ירצה גורל אחד עם שאר השבטים דנגי שוה להם וזה שאלת אחד הוא כמו כים אחד לכלכו ירצה שוה לכלכו · ופירש זה באומרו וחבל אחד ירצה מדה אחת לכלכו ואני עם רב מגד הטפלים וזה יהיה תמידי' כי וזה הוא אומרו עד ירצה שזה הרבוי יהיה עד ונכחי והסבה אשר עד כה ירצה מה שנתרבינו עד היא הודאה שברכני ה' וברכת ה' לא תפסק ואם כן אין הרבוי כי מקרי שכא' שיפסק ולזה אין לחוש אליו אלא תמידי וא"כ למה לא ראית זה בהרבותך לרב וכו' · וראה והבן כי עם היות שהיה יכול אביי להשיב כי על חלק הבכורה נותו כדעת רש"י שהסכמנו עליו שלא נטלו חלק בכורה בנחלה לא השיב זה מפני שהם סברו שענין בכורתם בודאי היה מקובל אבלם איך היה ולענין מה נתן להם · ועוד כי ראו כי לענין הבכורה לא היו צריכים לטענת עם רב כי דין הבכורה · איכו תלוי בזה ולזה אמרו שטענת הרבוי הוא על הטפלים כמ"ש ולכתנו הכרחנו בפירוש הפסוק כי שניהם טענו ובזה נתיישבו הפסוקים :

ביאור פסוקי ויקהלו כל עדת בני ישראל שילה וגומר ·

יהושע י"ח נבוכו המפרשים ע"ה בעכוב הזה שנתעכבו אלו השבעה שבטים מקחת את נחלתם ומהטלת הגורל להם עד באם אל שילה והוצרך יהושע לכתוב את הארץ ולחלוק אותה לז' חלקים כי למה לא יצא גורלם כאשר יצא גורל מטה יהוד' ומטה יוסף ונתן להם נחלתם · והרי"א לא מצא תרופה לזה אלא באמרו כי העכוב בא מפאת השבטים כי המה לא רצו לקחת את נחלתם למורך לבבם כי ראו הרבה מהארץ מבלי כבוש וחשבו שכל עוד שיהיה בלי חלוק יהיה משותף לכלם וכלם יחד יבאו לרשת את הארץ הנשארת מה שלא יהיה כן אם יחלוקו שכל אחד יצטרך לכבוש את חלקו ולזה נשארו ז' שנים יושבים וממתינים לזה עד שראה יהושע שאין כובש אז אמר להם עד מתי אתם מתרפי' לא כן יהודה ויוסף כי המה בטחו בגבורתם ולזה נטל כל אחד חלקו עכ"ד והנה כל מבוכת המפרש בזה נולד להם מחשבם שזה החלוק היה הגורל לדעת כל שבט חלקו ואני לא כן אחשוב ולבבי לא כן ידמה כי רבו לי הקושיות בפסוק כפי זה מלבד הקושיא האמור' תדא כי כפי זה למה הוצרך יהושע לשלוח אנשים לכתוב את הארץ אחר שגבולי הארץ ותחומיה היו ידועים להם ובודאי כי כשהטילו הגורל ונטלו חלקם מטה יהודה ומטה יוסף כבר היו הי"ב שמות והי"ב תחומין בקלפי כי לא יתכן להשליך הגורל באמתות אם לא יהיו כל השמות והתחומין בקלפי שלהם ועוד כי לדעת רש"י ז"ל והוא הדעת אשר הכרענו למעלה לצורך רבוי הגורל ומיעוטו היה על פי הגורל ואיך אם כן יחלקו הם את הארץ על ז' חלקים אחר שלא ידעו למי ירבו ולמי ימעיטו · ועוד כי לא יתישב לפי זה אמרו ויותרו בבני ישראל אשר לא חלקו נחלתם כי אם עדין לא הושלך הגורל מי נתן להם נחלה שיחלקו אותה ולא היה לו לומר כפי זה אלא אשר לא לקחו את נחלתם · ועוד שאמר ויכתבו אותה לפי נחלתם ואם כתיבה זו היא כתיבת התחומין מי יתן ונדע מאי כפי נחלתם אחר שעדין לא נודע נחלת' כי נחלתם הגורל יורנו והמפרש שתקו מזה ועברו עליו ולא פירשו אותו זולת רש"י ז"ל שאמר לפי נחלתם לשבעה חלקים והדבר קשה שלא יקראו החלקים נחלה ולא היה לו לומר אלא כפי ראשיהם או כפי מספרם ועוד שאחר שבשבול זה הוא מוותר דהיינו לאמר והתחלקו אותה לשבעה חלקים וגם חזר ואמר ואתם תכתבו את הארץ שבעה חלקים ולזה נחשוב בזה שחלקי השבטים בארץ כבר היו מודעים ביניהם על פי הגורל כי הגורל הוטל יחד כמשפטו ואז כל אחד מהשבטים ידע תחומו והיה לו כתב נחלתו שלא שאחר זה היו צריכים לחלק חלק כל שבט ושבט בין אנשיו בגורל עד שהיו חולקים חלק השבט לחלקים שוים במספר אנשי השבט ואחר זה היה כל אחד מהם נוטל חלקו בגורל · והנה יהודה ויוסף בעת אשר הוטל הגורל אז מהרה חלקו נחלתם בין אישי השבט אמנם שאר השבטי' עם היות שידעו תחום נחלתם נתרפו ונתעצלו בזה והטעם או מפני שהיו ממתינים לראות שמא תכבש הארץ כלה ויהיה החלוק יותר נאה כי ראו שנשאר להם ערים רבות מבלי כבוש או מטעמו של הר"יא ז"ל שהוא כדי שישתתפו כלם לכבוש את הארץ ולזה אמר כאן שאחר שנכבש מה שנכבש מן הארץ וראו עדת בני ישראל שעמדו ופסקו מלכבוש עוד אז נקהלו לחלוק את נחלתם והיא נחלת כל שבט ושבט בין אנשי השבט ותחלה ראו ליחד מקום לארון ה' שיהיה לו בית מנוחה ויחדו לזה את שילה ולזה אמר ויקהלו וגומר שירצה שנקהלו ובאו כלם בהסכמה לקדש את שילה וישכינו שם הארון וזה כי מה שהיה להם לכבוש מן הארץ כבר כבשו אותו וז"הא והארץ נכבשה לפניהם ולזה השבטים אשר נותרו אשר לא חלקו את נחלתם הידועה להם לכל שבט ושבט בין אנשי השבט אמר להם עד אנה אתם מתרפים וגו' שירצה שאחר שמה שיש להם לכבוש מן הארץ כבר נכבש ולא יכבשו עתה יותר מזה הוא מן הראוי שיוסר מהם עתה הרפיון אשר היה להם בחלוק אח' שהוסר טעם הרפיון שהו' הכבוש או ירצה באמרו והארץ נכבשה שמלת נכבשה תשמש להווה וירצה כי כאשר השכינו הארון בשלה בבית מנוחתו הוא להו כאלו הארץ כבושה כבר לפניהם כי עתה היה קל להם לכבוש את הארץ ולזה אמר להם יהושע לנותרים מבלי חלוק נחלתם עד אנה אתם מתרפים · וזה כי המה נתרפו מהחלוק ליראתם מהכבוש כמו שאמרו בטעם הישוב ועכשיו שהשכינו הארון בשיל' והארץ היתה קלה להכבש כאלו נכבשה בפניהם הוסר סבת הרפיון ולזה אמר שיחלוקו את נחלתם : או ירצה באמרו לפניהם מלשון קדימה וירצה שהשכינו את הארון בשילה לפי שכל מה שהיה קודם שילה מן הארץ כבר נכבשה ולא היו צריכים לארון לענין הכבוש אלא למה שלאחריהם לבד ובזה לא היו צריכים להחזיר הארון לאחור לענין הכבוש וכאשר ראה יהושע שהארון שכן במקומו רצה שגם ישראל ישבו בטח איש תחת גפנו ותאנתו ונחלקו המיוחד לכל איש ואיש מהם ולזה אמר להם עד אנה וגומר וראה והבן כי לא אמר להם עד מתי שהיא מלה מורה על הזמן אלא עד אנה שהו' מורה על המקום וירצה עד איזה מקום ממקומות הארץ אתם מתרפים לבא לרשת וגומר כי זה הכבוש מהארץ הוא אשר יכבש בכלל ומה שנשאר לא יהיה עד אחר שידע כל אחד חלקו וכל עוד שאין אתם חולקים אין אתם מורישים ולמה אם כן אתם מתרפים לבא לרשת ודוק באמרו לרשת שירצה לזכות כל אחד מהם בחלקו כי זה היה במה שהיו מתרפים ומזה נראה שלא היו חסרי' שא' ירושה אשר היא הזכייה בחלקם כי חלק כל שבט כבר היה נודע להם והנה גנה אותם על רפיונם בזה מפני שאחר שהיה מתנת האל יתברך להם היה מן הראוי שתהי' חביבה בעיניהם ולא יתעצלו בזכותם בה ולזה אמר אשר נתן ה' לכם ומפני שחשש שיתכן שמה שלא חלקו היה מפני שלא היו יודעים פרטי המקומות לכתוב אותם בגורל ולזכות כל אחד בחלקו לזה אמר הבו לכם שלשה אנשים לשבט והנה אמר להם שהם יהיו הבוחרים האנשים אשר ילכו אבל הוא יהיה השולח אותם וטעם זה מבואר כי לברירת האנשים הוא ראוי אליהם כי המה יודעים באחיהם מי יהיה הראוי אשר יזדרז בשליחותו זה ויעשה אותו מבלי עצלות אבל הוא יהי' השולח כי בזה יוסיפו אומץ ויזדרזו יותר וזו היא הכונה באמרו ויקומו ויתהלכו שירצה יזרזו עצמם יותר מכדי כחם שבזה הם מהלכים עצמם ולזה אמר ויתהלכו מההתפעל ואמר ויכתבו אותה לפי נחלתם ירצה לפי נחלת כל אחד ואח' מהם הנודעת להם כבר על פי הגורל וירצה לפי נחלת כל אחד ואח' הנודעת להם כבר ע"פ הגורל יכתבו את חלקי כל נחלה ונחלה ובזה והתחלקו וגומר דוק באמרו והתחלקו כי לא היה לו לומר אלא נחלקו כי והתחלקו ירצה שהמה המתחלקים אבל הכונה לומר שיחלקו את עצמם לשבעה חלקים כי הם הנותרים כי הנשארים שהם יהודה ויוסף כבר חלקו נחלתם וז"ש יהודה יעמד וגומ' ואתם הנשארים תכתבו את הארץ בכל חלקיה בשבעת החלקים הנשארים והבאתם אלי הנה וירית לכם גורל ירצה לכל אישי השבט · ובזה תבין כי לא זכר הנה את אלעזר וראשי המטות עם היות שהיו בגורל עם יהושע כמו שנא' בסוף הפסוק אלא מפני שדבר זה לוה עליו יהושע על צד היותר טוב לפי שראה אותם מתרפים בחלוקת הארץ · לזה לא זכר כאן זולתי יהושע מה שלא היה כן אלו היה הגורל הזה הגורל הכולל כי זה' נצטוו עליו אלעזר וראשי האבות עם יהושע · והנה יעיד על דברנו זה אומרו וישלך להם יהושע גורל שנראה שזה הגורל מדעתו של יהושע היה · ועוד שפירוש

הגורל הזה כאמר ויחלק יהושע את הארץ לבני ישראל כמחלקותם שירצה שחלק את הארץ לאותו השבט לבני ישראל כמחלקותם הנחלק כבר על פי הגורל הראשון כל שבט לנחלתו ולא הוצרכה הכתובה לספר גורל זה וחלוקה זו להיות הענין ארוך וקצרה כמה שספרה שבע' החלקים לבד והם הגורלות של שבטים אשר היה יחד כלו כאשר ספר למעלה גורל יהודה ויוסף · והנה סדר הגורל כמו שיצא בלתי מסודר כסדר השבטים אלא כמו שהיה מוצאו מן הקלפי בגורל וספר תחלת גורל בני בנימין והדבר מבואר איכו צריך לבאור :

ויצא הגורל השני לשמעון וגומר

יהושע י"ט מה שצריך לבאר בזה הוא אמרו ויצא הגורל וגו' ויהי נחלתם בתוך נחלת בני יהודה כי הדבר קשה שאחר שאמ' שיצא להם תחום זה בגורל איך יתכן שיצא בתוך יהודה כי א"א לומר שיצא גורל לבני יהודה באלו המקומות ואחר זה יצא גורל שמעון בהם אחר שהתחומין היו בקלפי אחד והשמות בקלפי אחר ואיך יתכן זה אחר שכאשר יצא תחום מה ליהודה כבר יצא ולא נשאר אותו התחום עוד בקלפי ואיך חזר ויצא לשמעון : והר"יא נטה בזה לדעתו ואזיל לשיטתיה שאומר שיהושע היה המרבה והממעיט בזה ולזה אמר שיתכן שטעה ונתן ליהודה יותר מהראוי אליו כפי רבוי אנשיו ואחר זה חזר ונטלו ממנו לפי שנתנו אליו מבלי ידיעה כי לא שלא עדין לכתוב את התחומין עכ"ד ולדעתי כי לדעתו זה יחייבם גנות גדול ליהושע הנביא המליצו באמרו שאין בזה גנות מבלי שיאמר איך נמלט מהגמתו ולדעתי שאין לך גנות גדול כזה בנביא ה' אשר כל דבריו על פי ה' · ולא יפול מכל דבריו ארצה ואיך אם כן יחלוק בטעות ובבלי ידיעה ולא ידקדק לעשות כל דבר על מתכונתו : ועוד כי הוא ז"ל נעור לקיים סברתו זאת מדברי הגמרא שאמרו שם שהיה אלעזר אומר באורים תחום פלוני עולה ולא ראה כי סמוך לזה אמרו שהתחומין היו בקלפי ובודאי שהתחום אשר עלה לשמעון היה כתוב בקלפי לתחו' בפני עצמו ואיך אם כן אפשר שנתנו יהושע ליהודה בטעות אלא ודאי שסברתו זאת רעועה · וכל מה שיסמך עליה יפול מאליו · והאמת אצלי בזה הוא שאלו הערים היו בתוך ערי יהודה וכאשר נתחלקה הארץ לחלקים ותחומים הנכתבים בקלפי מלאו בתחום זה רצוני בגבול זה של בני יהודה והוא המרחק אשר בו נפל גורלם מרחק גדול ושיעור רב מעשות אותו תחום אחד ולזה בתוך זה המרחק יחדו תחום קטן והיא התחום אשר יצא לשמעון ונמצא שהיו היו תחום בפני עצמו נכתב בקלפי אבל היה מהמרחק התחום אשר יצא ליהודה וזה שאמר לבסוף מחבל בני יהודה וגומר דוק כי לא אמר מחלק אלא מחבל ירצה מהמדה והמרחק אשר בו נמדד התחום אשר עלה ליהוד' ממנו היה התחום אשר יצא לשמעון אלא שיקשה התקשה שאחר שהיה בתוך חבלו למה לא נתן לו לזה הוצרך הכתוב לתת טעם לזה ואמר כי היה חלק בני יהוד' שירצה שאלו היה החבל כלו ליהודה היה רב ממנו לפי מספר אנשי שבטו ולזה באה נחלת שמעון באותו המרחק היתר אשר היה בכלל נחלתו בתוך נחלת מטה בני יהודה לא שמעולם היה ליהודה כלל ואחר זה ספרה הכתובה תחום וגבול זבולון ויששכר ואשר ונפתלי וכל זה כפי סדר יציאתם מהקלפי והדברים מבוארים :

למטה בני דן וגומר

נרחקו המפרשי' ע"ה במ"ש בגבול זה ויצא גבול בני דן מהם כי אין לו משמעות כלל ורש"י ז"ל פי' כי מ"ש ויצא ירצה שיצא ונפרד ונבדל גבולם מגבולם וזה שבאלו המקומות אשר ספרה הכתובה היה גבולם ותחומם ועוד נפל להם גורל במקום אחר נבדל מגבול זה ושאר השבטים מפסיקין בנתים וכפי דבריו אמרו ויעלו וילחמו הוא ענין אחר בפני עצמו אלו דבריו ז"ל ואני שמעתי ולא אבין כי לא ידעתי לצייר איך היה הגורל הזה עד שנפל לבן גבולו בחלקי' נפרדי' שכפי מ"ש וכפי דעת הו"ל וכל המפרש י"ב תחומין היו שלהם נתחלקה הארץ וי"ב שבטים וכל תחום היה עולה מן הקלפי עם כל שבט ושבט כלו מחובר יחד ומי הבדילו א"כ וא"א לצייר דבריו ז"ל בזה אלא אם נאמר מה שמ"ש רש"י ז"ל שהרבוי והמיעוט לכל שבט כפי אנשי השבט היה על פי הגורל שיה בזה האופן והוא שהיו כותבים בקלפי פתקאות רבות מכל הערים ומקומות הארץ וכן בקלפי השמות היו כתובים כל שבט ושבט פעמים רבות כפי בתי האבות אשר לו והיה המוכה מוציא שם אחת ועיר אחת ד"מ מוציא יהודה מקלפי זה ומוציא מקלפי אחר אל גבול אלוס ואח"כ מוציא פעם אחרת יהודה ומוציא מן הקלפי עיר אחרת וזה לא היה כסדר אלא שהפסוקים חברו גבול כל שבט יחד לפי שהיה מהמשמעות שהיה יוצא מחובר כל חלק וחלק עם היות שהי' בפעמים רבים ובזה היה כמות הערים במיעוט ורבוי יוצא לכל שבט מפאת הגורל כי היה יוצא לשבט המעט באכלוסין מקומות קטנים וקצרים ולרב מקומות גדולים ולזה אמר שכשנתנה גבול דן שיצא קצת מגבולו בגורל נבדל ורחוק מגבולו האחר : ועם כל זה הפירוש רחוק כי לא היה כפי זה ההבדל והפירוד בהצטרפות אליהם אלא בהצטרפות ג' חלקי הגבול קצתו עם קצתו וא"כ לא הי"לל אלא ויצא גבול בני דן מגבולם ומאי מהם והרד"ק וגם הרי"א נטה לדעתו ופירש שאמרו ויצא הוא שיצא מהם לפי שנתמעט ועלה גבול' פחות מהם ובזה יצא מהם שלא הספיק להם הארץ הנכבשת ולזה הוצרכו ללכת אל לשם שהיא מנחלתם לכבוש אותה זה אמרו תחלה ולפי שהוקשה להם שאם לשם היה מגבול נחלתם איך אמר שיצא מהם גבולם שירצה שכל הגבול היה פחות מהם לא הנכבש לבד כי לא יקרא גבולם הנכבש לבד אלא גם הבלתי נכבש ואם כן הגבול בהם היה לא פחות מהם לזה חזרו לומר שלשם לא היה מהארץ הנחלקת לישראל ובני דן כל הגורל אשר נפל להם היה כבוש אלא שהם היו רבים ולא הספיק להם חלקם ולזה יצאו לארץ רחוקה מהשבטים והיא לשם ורגלו אות' וישבו בעינם ולכדוה להרחיב גבולם זה דעתם ז"ל וראה והבן שהרד"ק ז"ל בזה אזיל לשיטתיה אשר סבר שהארץ נחלקה לשבטים חלקים שוים ולא לקרקפתא דגברי כי בזה יתכן לומר שהיה גבולם פחות מהם שלפירוש רש"י ז"ל אשר אמר שנתן לכל שבט כפי פקודיו לא יתכן לומר שנתן להם גבול פחות מהם והזכרת הרד"ק לומר שכל נחלתם היה כבוש לפי שלא יקשה שאיך הניחו חלקם וגבולם בלי כבוש והלכו לכבוש מקום אחר ולזה אמר שכל חלקם היה כבוש אלא שלא הספיק להם וכל זה דוח' כפלא אם מהענין בעצמו אם מבאור המלות אם מהענין כי מי יתן ונדע עיר זו מאין היתה ואם היתה מגבול הארץ אם מח"ל שאם היתה מגבול הארץ יקשה שלמה לא נכנסה בחלוקה ואם היתה מח"ל יקשה שלמה לא זכרוה ז"ל ונתנו דיניה כמו שאמרו בארם נהרים וארם צובה אשר כבש דוד ע"ה ואם מביאור המלות כי מלת ויצא לא יורה על היותו פחות מהם אדרבה יורה על היותו גדול מהם כי לא יצא הגבול מהשוכן בה אלא אם יהיה גדול ממנו כי אז יעדיף המקום על המתקומם ויצא ממנו אבל אם המתקומם יהיה גדול מהמקום אז יצא המתקומם מהמקום וא"כ לא הי"לל כפי זה אלא ויצאו בני דן מגבולם מלבד שזה בנוי על סברת שכבר דחינו אותה בראיו' נכוחות והתימ' מהר"יא שגם הוא דחה סברת הרמב"ן ואמר שלקרקפתא דגברי נחלקה והקשה על הרמב"ן קושיות עצומות ואיך אם כן יוכל לפרש כאן שיצא גבול בני דן פחות מהם אלא דאגב חורפיה לא דק הרב : אמנם אשר אתוה לי בזה הוא שהכה הכתובה ספרה כל גבול בני דן ומה שיצא להם בגורל אשר הספיק להם כפי פקודיהם ואמרה אחר זה שיצא גבול בני דן מהם ונתרחב מהם במה שנתרחב' מהם יותר וזה במה שלכדו את לשם וזהו אמרו ויצא גבול בני דן מהם ונתרחב יותר ממה שצריך אליהם במה שעלו בני דן וילחמו וגומר או ירצה במלת מהם ירצה מסבתם וזה כי כל גבולם היה להם מאת האל יתברך וזה המרחב שיצא ונתרחב גבולם היה מהם ומסבתם ובכחם וזה כי המה עלו וילכדו את לשם שהיא עיר יוצא' מגבול א"י ולזה להבדילו מחלקי הארץ ולהראו' שהמה בכחם ובגבורתם לכדו אותה קראו אותה דן כשמם:

באור פסוקי אלה הנחלות אשר נחלו אלעזר הכהן ויהושע בן נון וגו'

רש"י ז"ל בפי' החומש בפרשת אלה מסעי בפ' אלה שמות האנשים אשר ינחלו לכם את הארץ פי' ואמר לכם בשבילכ' כל נשיא ונשיא אפוטרופוס לשבטו ומחלק נחלת השבט למשפחו' ולגברים

ולגבדים וגם בפ' תקחו לנחל את הארץ פיר' שיהיה נוחל וחולק אותה במקומכם וכן פי' באומרו לנחל את בני ישראל שהם ינחילו אותם לכם למחלקותיה ופירש הר"ר אליה המזרחי שם שאומרו למחלקותיה ירצה על חלוקתה למשפחות ולגבדים לא לנחלת הארץ לשבטים כי הם לא פעלו כל זה בירושת הארץ לשבטים אלא שחלקו תחלה ירושת השבטים למשפחות וירושת המשפחות לגבדים זה לשונם ז"ל ומה מאד שמחתי וגם שמחתי בדבריהם ז"ל שהמה לי לעוזרי לא"ש למעלה שהחלוקה שחלק יהושע בשילה לא היתה ירושת הארץ לשבטים אלא ירושת השבטים למשפחות ולגבדים כמו שביארתי שם וכפי זה יתישב אמרו אלה הנחלות אשר נחלו שהוא קשה שאם שם הנחלה יקנו אות' אחר שינחלו איך קראם תחלה נחלת גלא הי"לל אם כן אלא אלה המקומות אשר נחלו וגו' או יאמר אלה אשר נחלו אלא במ"ש יתישב וזה כי המה נחלות בערך כללות השבטים שכבר נפל בגורל נחלת כל שבט ושבט ואלה הנחלות אשר נפלו לשבטים הם אשר חזרו ונחלו עתה אלעזר הכהן וגו' למטות בני ישראל ירצה לראשי המטות והם לראשי אבות המטות אשר הם הנשיאים כי המה האפטרופסי' לחלוק ולנחול והוא מה שנחלו למשפחות ולגבדים שעל זה אמר בתורה אלה שמות האנשים אשר ינחלו לכם את הארץ אלעזר וגו' ונשיא אחד נשיא אחד תקחו לנחל את הארץ ובכלם אמר רש"י ז"ל שהוא על חלוקת חלק כל שבט ושבט לגבדים כמ"ש וזהו מה שעשו בשילה והוסיף כאן ואמר שגם זה היה בגורל לפני ה' והוא לפני האורים ותומים ומה נעים יבא עם זה אמרו ויכלו לחלק את הארץ שאלו היה זה הכנעת' בשילה חלוקת הארץ בגורל לשבטים לא כלו בזה לחלק את הארץ שעדין נשאר להם חלוקה אחרת והיא חלוקת כל חלק למשפחות ולגבדים שהוא החלוקה שאליה נתמנו האנשים כמו שאמר רש"י ז"ל אלא ודאי שמה שעשו בשלה היה חלוקת הארץ לגבדים כמ"ש ובזה כלו לחלק את הארץ :

ביאור פסוקי יהושע סימן כד ועתה יראו את ה' וגו'

מה שיש מן הספקות בפסוקים שצריך להתעורר עליהם הם אלו ראשונה במלת ועתה שנראה מיותרת כי מה הי' עתה אשר ממנו הוליד חיוב לא"ש השנית בכפל אמרו בתמי' ובאמת שאם שניהם ענין אחד למה כפל במלות שונות ואם הם ב' ענינים מי יתן ונדע מה הכונה בהם · הג' באמרו והסירו את אלהי' אשר עבדו אבותיכם ולא זכר אלא אלהי עבר הנהר ואלהי מצרים ולמ' לא זכר את אלהי האמורי ואלהי כנען כמו שזכר כאשר הרשה אותם לבחור כי שם השמיט את אלהי מצרים ואמר להם אלהי האמורי הד' למה הרשה יהושע את ישראל לבחור באלהות אשר ירצו לעבוד כי בזה יראה שנתן להם דרך לנטות מאחרי ה' אשר הוא הפך כונתו ועוד כי אחר שרע בעיניה' לעבוד את ה' ולא יבחרו בו למה הוצרך לומר שיבחרו באלהי עבר הנהר או באלהי האמורי כי אחר שינטו מעיקר האלהות כל האחרים אין תועלת בהם ומה אכפת לן בבחירתם יבחרו מי שירצו המה · הה' למה אמרו בתחלה חלילה לנו וגו' כי אחר ששאל להם במה הם בוחרי' יאמרו את ה' אלהינו נעבד ומאי חלילה לנו · הו' שנראה שיהושע סותר דבריו כי אחר שאמ' להם עבדו את ה' והודו הם ואמרו את ה' נעבוד חזר ואמר לא תוכלו לעבוד את ה' ואם לא יוכלו איך אמר להם בתחלה שיעבדוהו · הז' כשחזרו ואמרו את ה' נעבוד לא הוסיפו דבר על מ"ש בתחלה ואיך בדברים הראשונים אמר שלא יוכלו וכאלו שותק והודה שיוכלו עבוד · הח' למה העידו על עצמ' ולא העיד אחרים עליהם אחר שאין אדם עד לעצמו ומשה ע"ה העיד את השמים ואת הארץ הט' כי מי נתן שהי' נכר נקר' יש' בזמן יהושע אחר שכל אותו הדור היו נפרדים מע"א ודבוקי' בעבוד' האל ית' · הי' במה שחזרו ישראל לומר פעם שלישית את ה' אלהינו נעבוד וכבר אמרוהו ב' פעמי' ודי בזה ואת שעתה הוסיפו אמ' נעבוד ונשמע מי יתן ונדע למה הוצרכו עתה לזה התוספ' · הי"א בזה הברית אשר כרת כי מה הרווח להוסיף ברית על ברית אח' שכבר כרתו ישרא' ברית עם מרע"ה וגם השביע' עליו ואם פחד שמא יעברו על ברית משה ע"ה מכ"ש שיעברו על בריתו וא"כ מי יתן ונדע מה הוסיף מהחזק והאומץ בזה הברית שחזר לכרות עמהם · הי"ב באמרו שמם בשכם שם לו חק ומשפט ולא ביאר מהו החוק הזה ששם להם בשכם וצריך לידע מה הוא · אמנם מה שנראה לנו בפי' הפסו' כדי שיותרו כל הקושיות הוא זה · המפ' ע"ה כלם רצו שדברי יהושע אינם זולתי להוסיף הרחק' מעבו' ע"א עם היות שכב' היה מטוב תכונת' בעת ההיא שלא יסכימו בשום פני' לעבוד זולתי לאל ית' שא להוסיף להם אומץ נתכון בכל זה בזה אות' להם כל מה שכפל בדבריו ואמרו להם עבדו ולא תוכלו לעבוד וגם לזה נטה הרי"א · ורש"י ז"ל אמ' שראה שעתידין לערער בימי יחזקאל ולומר נהיה כגוים ולפיכך הזהיר להם עכשיו כל אלו האזהרות וכל זה דוחק בפלא שהרי מרע"ה לא עזב התראה ואזהרה שלא אמר להם וכרת עמהם הברית והשבועה ומה יוסיף ומה יתן דברים אחרים בהלכל' או שבועה על שבועה באופן שהקושיא במקומה עומדת והרי"א כראותו זה הדוחק אשר בדברי המפרשים אמר שכונת יהושע בזה הוא להסי' מלבם מיני השתוף וגודל עבודת האמצעיים לפי שכב' חשבו קצת שטוב לאחוז בזה וגם בזה וכמה דיו נשפך וכמה קולמוסים נשברו על בטול אמונה זו מאומתינו ולקיים בדעתם שאין האל ית' נעבד ממי שעובד זולתו כלל והיה זה לפי שנשתתפו במעשה הגוים ההם ולזה עם היות שקבלו עליה' לעבוד את ה' לא היו נמנעים בעבו' זה מהעבודות ההם שחשבו בדמיונם שטוב לאחוז בזה וגם מזה כמ"ש ולזה אמר שאמרו עבדו את ה' בתמים ובאמת ירצה לבדו בלי שתוף כלל ואם רע בעיניכם לעבוד את ה' ירצה לבדו מבלי שתוף שתרצו לעבוד עמו אלהים אחרים בחרו לכם וגו' כי לא תמצאו את מי תעבודו והעם ענו ואמרו חלילה לנו מעזוב את ה' וגו' ולפי שלא הובן עדין מדבריהם אלו אם יעבדוהו לבדו או עם שתוף אמצעיים לזה אמר להם לא תוכלו לעבוד את ה' ירצה א"א לקבץ שני העבודות כי לא תוכלו לעבוד את ה' על האופן ההוא כי הוא בלתי נעבד ממי שעובד לזולתו ואינו סובל כל חרפת העבודה ההיא כי אלהים קדושים הוא ולא ישא לפשעכם זה אע"פ שתעבדו אותו כ"ש שאע"פי שיסבול זה אתם אם תהיו פוסחים על שתי הסעיפים מצד טבעכם תעזבו סוף' ותשאירו השני והוא ידוע שלבסוף תעזבו את ה' ולזה חזרו ואמ' לא כי את ה' לבדו נעבוד ואז יהושע החליט אותה מהם ורצה שיובן במאמר שלם ואמ' עדים אתם בכם היום וגו' והכונ' לעבוד אותו מבלי ערוב עבודה אחרת כלל ואמרו עדים ולהחזיק מיד באותו הדבר שהיה ויכוחם עליו ועתה הסירו את אלהי נכר הארץ וגו' שירצה שיסירו מקרבם שום צריך כלל בעבודת אלהי נכר הארץ ויטו לבבם לאמ' כי ה' הוא האלהים אין עוד מלבדו ועל זה כרת הברית זאת היא דעתו בפי' הפסוק ואם יש לך עינים לראות כמה מהקושי' והדוחק בדבריו אלו · ראשונה כי העיק' חסר מן הספר כי בד' מקומות וכו' אשר הוזכר העבודה האלהית אין אחד מהם שזכר בו היחוד בעבודה אליו ית' אלא העבודה סתם ובכלם הוצרך הוא להוסיף מלת לבדו ואם זה עיקר האזהרה איך חסר מלדברי יהושע וגם מהתשובה שהשיבו ישראל · ועוד כי למה ידבר להם יהושע סתם עד שהשיבו הם סתם והוצרך לכפול את דבריו ולעשות ויכוח גדול בזה הי"לל בהדיא עבדו את ה' והסירו את אלהי הנכר מקרבכם ואלו אמר כך בהכרח ישיבו הם על ב' הדברים ויאמרו את ה' נעבוד לבדו ובזה יקצר הדברים · ועוד כי המה אמרו בראשונה את ה' נעבוד המעלה אותנו אשר עשה לעינינו את האותות וכל אלו דברים אשר עשה להם האל ית' מבלי אמצעי כלל ובודאי כי מדבריה' אלו יובן יותר שרוצה שיעבדו את ה' מבלי אמצעי אחר שהוא ית' הרבה לעשו' עמהם דברים מבלי אמצעי כלל ועוד שאמרו כי הוא אלהינו ומזה יובן הוא ולא אחר כלל · ועוד כי לא ידעתי איך הבין מאמרם לא כי את ה' נעבוד שרצה בזה את ה' לבדו אחר שכב' אמרו נעבוד את ה' אלהינו ולא הבין זה יהוש' אדרב' הבין שרצו לומר בשתו' האמצעיים ומה הבדל יש אם כן בין אומרם נעבוד את ה' לאומרם את ה' נעבוד כי הכל דב' אחד ואם רצה להוכיח זה ממלת לא הכיחא אלו אמרו לא נעבוד אלא את ה' או תהיה השלילה לשלול שאר הנעבדים · אמנם באומרם לא כי את ה' נעבוד מלת לא הי' לשלול דברי יהוש' ואם דבר יהוש' להם הוא שיעבדו את ה' לבדו באומר' לא ירצה לא נעבוד את ה' לבדו כמו שאתה אומר אלא שאת ה' נעבוד בשתוף ואם כן אין לך מלה בפסוק שיורה ויסבול דברי הרב וצריך א"כ להבין הפסוק כי הם קשי ההבנה ולזה אמר בפי' כי על משמרתי אעמודה ואתיצבה על מה שאמרתי כי יהוש' עליו השלום הראה להם לישראל כי כל

אלהי העמים הנכללים בד' מקומות עבר הנהר ומצרים והאמורי וכנען כלם יחד הבל המה ואין בהם ממש כי לא בידם טובם שא האל יתב' מושל בכלם והכונה בזה היתה להראות להם כל חלקי העבודות כדי שתהיה בחירתם בעבודתו ית' אלוקה הכרחית מחוייבת מהשכל אחר שישפוט כל החלוקות וכל מיני העבודות אשר יוכלו לעבוד באופן שיתחייבו לעבוד אותו ית' מפני שאין זולתו כי הברית אשר יבא על חיוב כזה לא יוכל להעתק בכלל אחר שהכרת האמת הכריחם אליו מה שלא היה כן בימי מרע"ה שעם היות שראו והבחינו יכלת אלהי עבר הנהר ואלהי מצרים כי הבל הוא ממה שראו מחלשת' עם כל זה עדין לא ראו מאלהי האמורי ואלהי כנען ואז אין משפט הכרחי אחר שעדין יספקו שמא אלהי כנען או האמורי המה שהים אמנם עתה אשר ראו את כלם חלוקת' הכרחית ומשפט בבחירת עבודת הא' ית' החלטי ולז"א להם ועתה יראו את ה' ירצה עתה שראית' כבר כי אין בשום אלוה מאלהי העמים יכלת ואין צור כאלהינו עבדו א"כ את ה' בתמים ירצה בשלמות ובלב שלם שעתה לבבם שלם עם ה' לא כמו עד עתה שהיה לבבם חולק בחשבי שמא יש אלוה אחר זולתו אמנם עתה שלא נשאר שום אלוה אשר תספקו בו עבדו בלבב שלם ותמים וגם לא תעבדוהו מפאת החסדים שקבלתם ממנו אלא מצד האמת אשר הכריחה אתכם על זה וזה כי תשפטו בכלם וטב' האמת יכריחכם שאין ראוי לעבוד אלא אליו ית' שהוא אלהי האלהים והסירו מקרבכם וממחשבותיכם מחשוב עוד בשאר האלהים אחר שכבר ראיתם בודאי שלא יועילו ושוא עבוד אותם וא"כ עבדו את השם כי זה השדל יהיה בזה האופן דנוכי הסרת השהים מלב' וא"כ העבודה לה' כאשר יעשו החלוקה ההכרחית ויכירו כלם ויסכימו על חלוקת עבודת ה' מה שלא יהיה כך אם יעבדוהו קודם ידיעתם זה כי יעבדוהו מבלי הסרת שאר האלהים ולזה חזר לומר ועבדו את ה' והנה אמר אלו לבד לפי שהם המטעים אותם יותר אלהי עבר הנהר לאבותם אלהי אבותם ואלהי מצרים מפני שהורגלו בם מה שלא היה באלהי כנען ובאלהי האמורי וביאר דבריו ואמר ואם רע בעיניכם וגו' ירצה הנה הכרחתי אתכם לעבוד אותו מצד האמת לבד וזה שאם נראה לכם שרע לעבוד את ה' ואין שכלכם מודה לכם זה החוייב עמו בזה תנאי מתחלק הכראי והשימו לפניכם כל החלוקות מהנעבדים ובחרו בהם כמשפט השכל את מי הוא ראוי שתעבודו והתחילו בחלוקות מראש הע"א אשר ידעת והם אלהי אבותיכ' אשר מעבר הנהר שמא יטה לבבכם אליו מצד נחלת האבות עד אלהי כנען אשר הם האחרונים שידעתם שמא יטה לבבכם אליהם מצד ישיבתם בתוכם ובתוך אלו הקנו האמצעי' שם אלהי מצרים ואלהי האמורי או מפני שאלהי מצרים ואלהי האמורי אין טעם לנטות אחרים שכבר עזבום יהיה מה שיהיה הכ' אני מובטח שלא יכריחכם המשפט השכלי לבחור אלא לעבוד את האל יתברך מפני שתראו שכל אלוה זולתו אין בו ממש והוא נכנע ומשועבד' אליו יתברך אחר שהחוש והנסיון אמת לכם מיעט יכלתם ושלא בידי טובם אלא ביד האל יתברך ובזה נכויח שתהיה עבודתכם אליו ית' מוכרחים מן האמת ובבחירת השכל ובזה תהיה העבודה בתמים ובשלמות מבלי פקפוק כלל אחר שדחה השכל כל שאר החלוקות ולא תחשבו שיכריח אתכם האל יתברך לעבדו מפני שלא ימצא מי שיעבדנו ואין מלך בלא עבדים כי אני וביתי נעבדהו · ויען העם ויאמר עם היות שיהושע דבר אליהם בלשון רבים לא ענו הם אלא בלשון יחיד שלזה אמר ויען ויאמר לומר שעם היותם רבים והמון העם שאין שכל' מספיק לבחון האמת עם כל זה בהסכמה אחת ופה אחד ענו כלם יחד כאיש אחד ואמר חלילה לנו וגו' ירצה הנה דבריך אלו לא יצטרכו אלינו כי לא נשארה בידינו בחירה לנטות מעבודתו עם היו' שנראה אחר שזה מנוע ממנו ומפאת החוב שיש לו עלינו מפאת החסדים הרבים אשר יש לו עלינו וכ"ש חלילה לנו מלעזוב את ה' אשר קדמנו ברוב חסדיו לעבוד אלהים אחרים עם היות שנמצא בהם שום ממשות ואם כן לא נשארה לנו בחירה בזה אחר שאנו מחוייבים לפרוע לו יתברך מה שעשה עמנו מהחסדים ולזה ה' הוא אלהינו אחר שהוא המעלה אותנו ממקום שאלולי שהעלנו הוא לא היינו יכולים לעלות והוא מארץ מצרים והנה אמר המעלה ולא אמ' המוציא לכלול בזה כמ' מעלו' טובות של מקום עלינו שאלו הוציאנו ממצרים מבית עבדים די לנו החרות מבלי שיתן לנו מעלה ויעלנו למדרגה העליונה שהעלנו והוא יתברך לא כן אלא שמהעבדות העלנו למעלה גדולה וגם עשה עמנו חסד אחר והוא שעשה לעינינו האותות הגדולות אשר לא נוכל להתעלם מהם להוציאנו משם בהוצאת בעצמ' וגם בדרך אשר הלכנו בו במדבר הגדול והנורא ושמרנו מסכנות המדב' וגם מן העמים וכו' ולא די זה אלא שגרש את האמורי וכל זה די להכריחנו להאמין בו ולעבדו · וא"כ הרי אנחנו חייבים בזה לא נשארה לנו בחירה כי אחר היות העבד קנוי לאדוניו לא נשארה בידו בחירה לבחור את מי יעבוד אחר שבהכרח יעבוד את מי שקנאו וא"כ אליו נעבוד כי הו' הכריחנו בחסדיו להיותו אלהינו ובהכרח נקבל אותו עלינו ולא בבחירה · והנה אמרו ישראל זה לחשבם שהחיוב בעבודת מפאת חוב החסדים המוטל עליהם הוא יותר מוכרח מהמשפט השכלי והבחירה בו יתברך מבלי היות החסדים ולזה אמר להם יהושע שאין הדבר כן שיותר טוב הוא לעבדו מצד בחירתם השכלית המכרחת אותם על זה כי אז יעבדוהו מפני שהוא הראוי להיותו נעבד והו' מצד האמת בעצמו שאם תהיה עבודתם אליו מצד חסדיו ית' עמהם לא יוכלו להתמיד בזאת העבודה כי היא עבודה תלויה בדבר ובטל דבר תתבטל עבודה כי התמידות בקבל' הטוב והחסד ממנו הו' דבר דלא אפשר וז"ש לא תוכלו לעבוד את ה' על זה האופן שאמרתם מפני שלא תתמידו בזה מפני שהעבוד' אליו הוא דבר קשה כי אלהים קדושים הוא ונצטרכו העובדים להזהר להיותם בתכלית הקדושה מה שלא יתכן לב"ו ובהכרח נחטא נגדו יתברך וא"ת ומה אכפת לן אם אנו נחטא הוא ית' ירצה לסלוח ובזה נתמיד בעבודתו לזה אמר גם זה לא יתכן כי אל קנא הוא ועם היות שהוא נושא עון ועובר על פשע לא ישא לפשעכם ואפילו לחטאתיכם כי ירצה להענים אתכם כדי ללבן אתכם ולקדש ולטהר אתכם ובזה ידעתי כי סוף כאשר יסלק חסדיו מכם ויוכיחכם שתעזבו את ה' ועבדתם אלהי נכר הארץ או ירצה כי הוא ית' לא ישא לפשעכם ומפני שאתם לא עבדתם אותו שא מפני טובו וחסדיו תעזבו כאשר יסלק טובו מכם ויענים אתכם ואז ישוב להרע אתכם יותר וכלה אתכם אחר אשר הטיב לכם ואז תעזבו עבודתו כאשר תהיה בזה האופן אמנם אם תעבדו אותו מצד האמת בעצמו מוכרחים מבחירת השכל בו כי הוא האל האמיתי אשר ראוי להעבד אז יהיה שוה בעיניכם קבלת הטוב והרע כי על הכל יהיה נעבד מכם אחר שהאמת הכריחה אתכם לעבדו לא החסדים והטוב המקובל ממנו · ויאמר העם אל יהושע וגו' ראה והבן כי למעלה אמר ויען העם ויאמ' וכאן לא אמר אלא אמירה לבד ועוד שלמעלה לא אמר אל יהושע וכאן אמר אל יהוש' וזה שלמעלה הנה דבריהם היא עניה לדברי יהושע אבל לא היתה אמירה אליו אחר שלא השיבו אליו כפי מה שדרש מהם אלא אמירה וכונה מחודשת מהם לזה אמר אמת שענו לדבריו אבל לא אמרו אמירתם אל מה שרצה יהושע אלא אל מה שבחרו הם ולזה לא אמר שם אל יהושע אמנם עתה אמרו דבריהם אל מה שדרש יהושע מהם ולמה שהיו בדעתו עם היות שלא היתה עתה אל יהוש' אלא לעצמה שנתפרדו ממ"ש וז"ש ויאמר העם אל מה שבדעתו של יהוש' והיא כי אמרו לא כי את ה' נעבוד ירצה לא יהיה כמ"ש שנעבוד את ה' על קבול חסדיו אלא את ה' מצד עצמו ומצד היותו ה' לבד נעבוד אותו לפי שמו הגדול מורה שהוא מחוייב המציאות וכל זולתו מתהוה' ממנו ומזה הכל נעבוד אותו ולזה לא אמרו כאן את ה' אלהינו אלא את ה' לבד ועם זה הרי אנו עובדים אותו כי לא נשקיף אל טובו וחסדיו עמנו אלא אל גדלו ואמיתתו הן נקבל ממנו טוב הן נקבל רע על הכל נעבוד אותו כי אליו נעבוד לא לטוב : או אמר שתהיה שלילת לא חוזרת ליהושע וירצה לא נעשה מה שאמר' שאם יענים אותנו וירע לנו נעזבהו כי אז כאשר ירע לנו את ה' נעבוד מפא' עצמו כמו שאמרנו ואחר שעתה המה הבוחרים בזה מפאת השכל לא ממורה שהכניע אותם לזה ולא מפאת הטובו' והבריאה מהרעות אין להעיד עוד בהם את זולתם כמו השמים והארץ שהם כלי הטובה והרעה או אנשים אחרים אחר שהמה הולידו זה ובחרו זה מפאת שכלם ואין יודע זה אלא המה ולזה אמר עדים אתם בעצמכם כרע מפני שאת' בחרתם לכם את ה' מפאת החלוק' ההכרחי' ואתם היודעים זה ואז אמרו עדים כי הודו שהבחיר' מפאת האמת במה שהוא אמת לא במה שה' פועל טובות וחסדים ולזה אמר להם אחר שבחרו בזאת החלוקה שיסירו וישליכו שאר החלוקות מלבם שלא יהיו כמו עד עכשיו שעדין לא בחרו שעדין לא עשו החלוקה ההכרחית אבל עתה שבחרו לא יהדרו עוד באחרים וקשו לבבכם שלא ישובו עוד זולתי בה' שהוא יהיה אלהי ישראל

ולא

ולא אחר כלל · ולזה אמרו שאין לכם חלוק בזה אלא שאת ה' אלהינו נעבוד עבודה שבלב שהוא המעשה הטוב אשר הוא על ידי הכח המתעורר שהוא בלב וכנגד השכל אמרו ובקולו נשמע באופן שהלב והשכל מוסכמים בנו יחד לעבדו : או ירצה הסירו את אלהי הנכר שקרא שהי הנכ' לתאות אשר בקרב האדם כי המה המטעים את האדם מעבודתו ית' ואחר שהסיר מהם אלהי העמים שהוא להם א"ל שיטהרו עצמם מאלהי הנכר אשר בקרבם ואל יטו אל התאוות הגשמיו' המתענגים באופן שתהיה עבודתם מכוון להם כי בזה הם אלהיהם ולז"א את ה' אלהינו נעבוד ולא לתכלית שום חמדה ותאוה אלא בקולו נשמע מצד קולו ולא לקבל שום פרס · והנה אחר שכלת ברית יהושע ע"ז כי עכשיו הוא הברית האמיתי שהוא על העבודה והאהבה אליו ית' מחוייבים ממשפט השכל התלוקה ההכרחית מצד עצמו ית' ומפני שהוא האלהים אשר חייב האמת לעבוד ובזה וישם לו חוק ומשפט יר' שב' החלקים אשר התורה כלולה בהם והם החוקים והמשפטים עתה השי' אותם להם כי עתה נתחייבו בקבולם קבול מספיק אחר שעת' קבלו אותם להיותם חקי האלהים הנעבד באמת והנה אחר שכתב זה בס' תורת האלהים והמפ' נדחקו בזה ואני אחשוב שלספרו זה קרא ס' תורת האלהים מפני שאשר ספרי הנבוא' לא נמשכו מאת השי"

אלא מחטאת ישר' ומנטייתם מאחרי ה' שאלו זכו ישרא' ולא חטאו לא היו נצרכים לאלו התוכחות והיעודים ולא יכתב שום ספר מספרי הנבואה אמנ' הספר הזה הוא תורה והוראה מאת השי' אחר שהנה סדר הנחלו' וספו' אופן הכנסת ישראל לארץ שהוא מחלקי התורה · או ירצ' בס' תורת אלהים לומר שכתב יהושע זה לענין שיהי' נחשב אצלם כאלו הוא בס' תורת אלהים אחר שזה קיו' וברית לקבלתם עליו את ס' תורת האלהי' ולזה נתן להם חוזק בס' תורת אלהים ולפי שהם דברי' שהם צריכים לשמירה ולזכרון תמיד לזה לקח אבן גדול' והשימ' לזכרון לזה כאמר שהשי' אות תחת האלה אשר במקדש ה' וקרא למקו' הזה מקדש ה' לפי שאותה שעה היה שם הארון או לפי שזהו המקום אשר בו טהר וקדש יעקב לבניו שאמר להם הסירו את אלהי הנכ' והטהרו ולזה נקרא מקדש ה' והוא מקום מעותד לזה ששם הסירו את אלהי הנכר וכאן ג"כ ואמר להם שזאת האבן לעד שאם ישאלו האנשים עליה יעיד הקמתה שם על דבר ה' אשר אמר להם לישראל כשהתי' להם לבחור והמה מצד משפט השכל בחרו בחלוקה היותר אמיתי' ולזה תעיד עליהם שלא יוכלו להטו' מזה על שום דבר כלל וידמ' שדברי' אלו דברם יהושע לישראל קודם שיזכה כל אחד בנחלתו וילך אליה ולזה אמר כאן שםלחם יהושע איש לנחלתו :

ובזה נשלם מה שראינו לכתוב בזה הספר מחלק הביאור בע"הי ועתה נכתוב איזה מאמרים מחלק המדרש מה שהם רב התועלת להמעין

יבמות פרק ח

אמר רבה בר יצחק אמר רב לא נתנ' פריע' מיל' לאברהם אבינו שנא' בעת ההיא אמר ה' אל יהושע עשה לך חרבות צורים וגו' ודלמא הנך דלא מהול כלל דכתיב כי מולי' היו כל העם היוצאים וכל העם הילודים במדבר בדרך בצאתם ממצרים לא מלו אם כן יומי שוב ומאי שנית אלא לאו לפריעה ולאקושי סוף מילה לתחלת מילה מה תחלת מילה מעכב עד סוף מילה מעכבת דתנן אלו הן ציצין המעכבין את המילה בשר החופה וכו' ובמדב' מ"ט לא מהול אי בעית אימא משום חולשא דאורחא ואי בעית אימא משום דלא נשיב להו רוח צפונית דתניא כל אותם ארבעים שנה שהיו ישראל במדבר לא נשבה להם רוח צפונית מ"ט אבע"א משום דנזופו הוו אב"א דלא כבדרו ענני כבוד · אמר רב פפא הילכך יומא דעיבא ויומ' דשותא לא מהלינן ביה ולא מסוכרינן ביה והאידנא דדשו ביה רבים שומר פתאים ה' :

קודם שנדייק בדברי רב מה שיש לדייק ובדברי הגמ' נזכיר חלוף הנוסחאות שנמצא בדברי המפרשים והביאם רש"י ז"ל וזה דאליבא דרש"י ע"ה תרי קושיות הם וגרים מאי שוב אלא לאו לפריעה ומאי שנית לאקושי סוף מילה וכו' ואלו דבריו אם כן מאי שוב דמשמע זמנא אחריתי אלא לאו שמע מינה לפריע' ומאי שנית השתא דדרשת שוב שנית אם כן מאי דרוש ביה לאקושי · וכפי גרסא זאת ל"ג ודלמא לאקושי · ורבינו חננאל מפרש דכלא חדא קושיא היא וגרים אם כן מאי שוב ומאי שני' ומשני אלא לאו לפריעה וגרים ודילמא לאקושי פי' ולהכי אמר שוב ושנית ולא לפריעה · וכפי גירסא זו לא תשני במסקנא אהך קושיא מידי · והנני מבאר הסוגיא כפי' שני הגרסאות וקודם זה נדייק מה שצריך לדייק בו והוא זה · דאשונה כי בודאי לא למד רבה בר יצחק דרשתו זאת אלא ממלת שוב או ממלת שנית אחר שלכאורה אין מקום אחר בפסוק שממנו ילמוד ואם כן דקאמר לה מאי קאמר לה אחר שהי' לו להבין דמלת שוב ומלת שנית הכריח לרבא לומר זה וכפי זה לא יתכן לפרש הפסוק אהך דלא מהול כלל ואיך א"כ אמר ודלמ' הנך וכו' אחר שתשובתו גלויה דאם כן מאי שוב אחר שממנו למד רבה דרשתו · הב' שהיאך למד זה רבה ממלת שוב אחר שכב' נוכל לומר שיקרא שוב בבחינ' המוהל וכפי דעתם ז"ל שאמרו במדר' שכבר מלן יהושע פעם אחרת ואם כן היות דמלת שוב משמע זמנא אחריתי כמו שאמר רש"י ז"ל עם כ"ז עדין יקשה דקאמר שהוא זמנא אחריתי בערך יהושע המוהל ולא בבחינת ישרא' הנמולי' · הג' כפי גרסת רש"י ז"ל דהקש' ומאי שנית דהך אמת שמלת שנית מיותרת היא וצריך לדרוש אות' אבל עם כל זה איכה סותרת דרשת רבה דכלם מודים על זמנא אחריתי ואם היא כפולה יקשה הכפל אבל לא לסתור בו הדרוש אשר יורו המלות ורש"י ז"ל נראה שהרגיש בקושיא זו ואמ' השתא דדרשת וכו' מילה שבשלמא לדעתינו שהיינו חושבים שמלת שוב לא תדרש לזמנא אחריתי ביתא שלא נדרוש לא זה ולא זה אמנם השתא דדרשת מלת שוב בודאי שכפי זה גם מלת שנית נריך אני לדרוש אותה ואם לא תמצא לדרוש אותה כימא שנכיחם לאו לדרשא אתו ולא נדרוש מהם מה שאמרת זה נראה לי לפרש בדברי רש"י ז"ל · ועדין הדבר קשה שלא יסתור דרשתו זאת בזה שיאמר שנכיחם אתו לומר זה ולא תאמר אלא קושית הכפל אשר לא תסתור הדרשה · וכבר נוכל לומר שרש"י ז"ל לא כוון לזה אלא שקושיא אחרת בא להתי' והיא שנראה שלא נולד קושי מלת שני' אלא בדברי רבה וכפי הנראה כפי דבריו המלה מתיישבת שלא שיקשה הכפל ואיך א"כ יאמר ומאי שנית שנראה שמוסל לו על הבנת המלה בעצמה שלא נתישב' לדעת רבה ואדרב' כי לדעתו תתישב יותר לזה הוצרך רש"י ז"ל לפרש שאין הקושיא על המילה כמו מאי שוב דקאמר אלא על הדרשה אשר ידרש בה אחר שלא יאמ' ב' מלות לדרשה אחת ופי' מאי שנית ירצה מה אתה דורש במלת שנית והוא מה שפי' רש"י ועדין יקשה לבו שנראה מדבריו שבא לסתור דעתו בזה ובכפל המל' אחר שאומרת ג"כ דעתו לא יסתור דעתו · הד' שאיך באומ' שני בשוה סוף המילה לתחלת המיל' הה' במה שנש' ובמדבר מ"ט שאחר שלא אמ' מ"ט לא מהול במדבר שלא ובמדב' נראה שקושיתו זאת היא דבריו שכפי דעתו מ"ט לא מהול וכפי הנראה קושיא זאת היא בפסוק מבלי שיאמ' רבה את דבריו ואיך אמ' ובמדב' שנראה שיר' ולדידך מ"ט לא מהול · הו' שהקשה אליו במה שאינו דעתו כי ה.א לא אמר דלא מהול אלא דלא פרעו ואיך א"כ שאל לו על מה שלא אמ' · הז' שאיך יפ' רבה לפ"ד אמרו העם הילודי במדבר לא מלו שהוא מה שהקשה אליו גמ' · והנני בא לפרש המאמר כפי דעת רש"י ז"ל וגרסתו ואח' זה אשוב לבארו כפי גרסת ר"ח ז"ל · הנה רבה בר יצחק תחלת דרושו הוא מ'אומרו בעת ההיא אמר ה' אל יהושע שנראה מזה שהוא דבר חדוש שנתחדש ליהושע בעת ההיא שלא היו מצווים בו קודם זה ולא נאמ' עד בעת ההיא ואם הצווי על המלה בעצמ' איך יאמ' שעד העת ההיא לא נאמ' והיא מצוה שנצטוו עליה מימות אברה' אבינו ע"ה וא"כ לא הי"לל אלא ויאמר ה' אל יהושע מול את בני ישראל וגו' לזה אמ' רבה שאין זה אלא על הפריע' שהוא דב' מחודש עתה ליהושע ואברהם לא נצטוה עליו וז"ש לא ניתנה פריעת מילה לאברהם שנאמ' בעת ההיא וכו' ודילמא וכו' יר' מאי חזית דסמכית אהאי קרא לומר שצווי זה לא היתה אלא אפריעה סמוך אהאי קרא אשר יכריחך לומר שלא נצטוה יהושע אלא על המילה בעצמה שכן אמר הכתוב כי מולים היו וגו' · וכל העם הילודי' וגו' דוק והבן שאם לא רצה להביא ראיה מהפסוק שלא שהיו אנשי' מבני ישרא' אשר לא מלו לא היה לו לומר שלא דכתי' וכל העם הילודים במדבר לא מלו ולמה יביא ריישא דקרא שהוא מדבר החלק אשר מלו שלא שהכונ' היא להביא ראיה ממה שהיו חסרי' היא המילה בעצמה לא הפריעה בלבד ולמד בזה השלילה מהחיוב שאמר כי מולים היו גם ישראל וכל העם הילודים לא מלו ובודאי שאומרו ולא מלו הוא לשלול מה שהיה למולים וכמו שיפרשו כי מולים היו המילה לא הפריעה כן אמרו לא מלו הוא שלא מלו כלל · וראה כי מכל מקום ראיתו ראיה שאם אומרו מולים היו היא מילה ופריעה שלילת זה היא שלילת מילה ופריעה ואם הוא שמלו ולא פרעו השלילה גם כן היא המילה בעצמה ואם כן עם היות שמלת בעת ההיא תורה על היותה מצוה מחודשת ותפרש זה על הפריעה הרי אמרו מולים היו והעם הילודים במדבר לא מלו יתחייב שמה שמל יהושע לא מלו כלל ולא שהיו חסרים פריעה לבד כמו שאמרנו למעלה · וא"כ פירוש בעת ההיא אמר ה' אל יהושע וגומ' אהכך דלא מלו קאי שימול אותם ואומרו בעת ההיא לג'זר שאותו העת היה ראוי לומר זה ולא קודם ואם כן מה שחדש ליהושע הוא העת · ומתרץ [illegible]
היהושע את העם היוצאים ממצרים עדין לא תקיימת מילת שוב כי העושה דבר אחד שני פעמים לא

יאמר עליו שהוא שב לעשות אותה הפעולה אלא אם כן תהיה פעולתו בנושא אחד אמנם אם היה אותה הפעולה בשנים נושאים בכל אחד מהם הוא מתחיל ולא שב · דרך משל מי שמל את ראובן אם יחזור למול אותו אז נאמר ששב לעשות פעולתו שעשה הוא כבר · אמנם אם ימול אחר זה את שמעון לא נאמר ששב למול אלא נאמר שמל את ראובן ואת שמעון באופן שלא יאמר מלת שוב אלא אם יהיה פעולתו באותו הנושא עצמו ואם לא מלו ישראל כלל לא יאמר ששב למול אותם כי לא יאמר ששב בערכו אלא בבחינת המקבל שקבל אותו ב' פעמים וא"כ הא ודאי שאחר שאמר שוב כר' שהיו כמולי' וחזר למול אות' אין זה אלא שמלו ולא פרעו ונצטוה לשוב למול אות' על הפריע' ואלו מצות הפריע' היתה מקודם למה לא פרעו אלא בודאי כי לא נתנה עם מצות המילה לאברהם ע"ה ופריך ומאי שנית ואין הכונה לומ' דקיית' ליה מלת שנית אלא שמלת שני' לא תסבול פי' ותסתור אותו וזה שהמילה והפריע שני דברים חלוקים והעושה דבר א' וחוזר לעשות אחר שלא ממינו לא תקרא זו פעולה שנית אח' שכל דבר בפני עצמו שלא נאמר שנית אלא אם עשה דבר א' ב' פעמים שאז נאמר שעשה אותו שנית אמנם אם יעש' דבר א' וישוב לעשות דבר אחר שלא ממינו כל אח' הוא ראשון לעצמו ולז"א שאם מלת שוב לא תתישב על המיל' גם מילת שנית לא תתישב על הפריע' כי אין הפריע' שני' למילה אח' שהמילה דבר א' והפריע' דבר ב' ולז"א שמ"ש שנית הוא ג"כ על הפריעה וידנ' שאם פרע ונשארו ציצין המעכבין את הפריעה שישוב שנית לחתוך ולפרוע עד שלא ישארו ציצין כלל ולז"א שנית לומ' שתחל' מילה וסוף מילה הכל דבר א' לענין עכוב ולזה הוא שני לו ופי' הפסוק ושוב מול את בני ישראל אשר הם מולים כבר שוב למול אות' ולפרו' המילה יר' שאם בפעם אחת לא נפרעה כתקנה שישוב שנית להסיר הציצין המעכבין הפריע' וזה שקרא' שנית הוא לומר שהוא דומה למי שלא מל ושני אליו כי מי שמל ולא פרע כתקנו כאלו לא מל ובזה לא יקשה מ"ש התוספו' שהקשה ר' יצחק הלבן דהכא דריש ציצין המעכבין את המילה משני' והתם דרשינן המול ימול לציצין המעכבין את המיל' וכו' ובמה שאמרנו יתיישב דהת' הם ציצין המעכבין את המילה והכ' הוא לציצין המעכבין את הפריע' וכמו שהשיב שיו ר"ת · ובמדבר מ"ט לא מהול- רצה כועס דבריו שיר' בשלמא לדידי שהייתי סובר דמילה ממש היו חסרי' ולא מלו כלל לא אקשי' לי מ"ט לא מהול במדבר שהיו בדרך והיא סכנה להם אמנם לדידך שאמרת שמלו אלא שלא פרעו הן אמת שקוד' המדבר לא היו צריכים לפריע' כי לא נצטוה בה אברה' אבל במדבר שכבר נצטוו על המילה כתקנה שתהיה בפריעה כי אין לו' שאברה' לא נצטוה וגם משה לא נצטוה אחר שהוא ידוע שאין נביא רשאי לחדש דבר אחר משה אלא ודאי דמשה נצטו' בה שא לפי שבמדבר לא היו צריכי' לפרוע משום צער דארח' עם היו' שהיה הלב' למשה מסיני נשתכח מיש' והו' אשר חדש יהושע מפי ה' רצו' מה שנצטו' בו משה אחר שמלו המילה מ"ט לא מהול הפריע' כי אחר שלא חששו לדרך ולמדבר מן המילה בעצמה למה לא יחושו לפריעה ולז"א אבעיא משום צער דארח' שהפריע' קשה להם מן המילה בעצמ' וכן הביא התוס' ממגילת סתרי' דרבי' נסים דמשמע שם שבמדב' מלו ולא פרעו דכתי' שם כל אותם מ' שנה שהיו ישר' במדבר לא היו פורעי' מפני עכוי הדרך ואב"א שמה שלא פרעו הו' מפני שזמן אשר בו יהי' נושב רוח צפוני' היה נוח להמול בו מפני שהו' רוח ממוזג וגם בו חמה זורח' שהיא רפוא' למילה ועל זה אע"פ שמלו לא פרעו שהוא הקשה אשר במצות המילה · וכפי זה לדעת רבה בר יצחק מ"ש הכתוב שהילודים במדב' לא מלו שאותם מל יהושע אינו מדב' שא על הפריע' כי המילה בעצמ' מלו כדרך שנצטוה אברה' אבינו ע"ה או נאמ' כפי המאמר על אופן אחר כפי גרסת רש"י ג"כ והוא דאליבא דמקשי יר' שמ"ש הכתו' שלא מלו הוא שלא מלו כלל ושהדב' הי' במזיד כי לא רצה למול ולא שיסבור כן בעד ים שא שהוא או החלוקו' אשר אפשר לו' כדי לדחות אותם ובזה כבאר דבריה' וזה כי רב' בר יצחק יר' שמ"ו שים לא עברו חוק המיל' ולא הפרו ברי' שא שמלו ומה שחסרו הוא הפריע' כי לא פרעו כי לא נתחדש עד אשר בא יהושע והו' נצטוה בה ולאברה' לא נתנ' הפריע' ועם היות דק"ל דמי שמל ולא פרע כאלו לא מל הנה זה אחר שנתחדש המצו' אמנ' קוד' שלא נצטוו כי אם על המיל' לא והתוס' השיבו באופן אחר והו' דהן אמת שלא נצטוה אברה' בפריע' אבל הוא פרע וקיים מצוה זו כדרך שקיי' כל התור' כלה עם היו' שלא נצטוה בה ולא נאה דעתי בזה כי בשלמ' מה שלא נצטוה כלל עליו נית' לו' שקיים אותו כאשר צוה ה' את משה אמנם המילה שנצטו' בה לא הי"ל להוסיף בה שא מה שנצטו' ולא יותר שא שבודאי שלפי דעת ר' אברהם קיים המילה כתיקנה כפי מה שנצטו' ולא עכב בו הפריע' כי לא נצטוה בה והכ' למד זה רבא ממאי דאמ' בעת ההי' אמ' ה' אל יהושע שנרא' שהוא דבר שנתחדש בעת ההי' כמ"ש וכפי זה מה שנצטו יהושע הוא הפריע' לא המילה כי לא יאמ' על זה בעת ההי' וגו' כי זה כבר אמרו למשה ולאברה' ע"ה ופריך ודילמ' יר' מי אמ' לך שהפ' מדבר על הפריע' אם הוא או בעת ההיא וכו' דילמא שאינו מדב' שא אהנך דלא מהול כלל ועברו חוק הברי' ולא רצו למול ואחר שנתבטל' המצו' מהם על זה יאמר בעת ההיא כי עכשו נתחדש בהם וספ' יכריחנו לזה אחר שאמ' שיוצאי מצרי' היו מולים והילודי' במדב' לא מלו שכר' שלא מלו כלל ולא רצו למול כלל וידקדק בזה מלת בעת ההי' כי דבר מחודש הוא בשו ומתרץ א"כ מאי שוב יר' א"כ דפי' לא מלו הוא שלא מלו כלל ובטלו ברית המיל' והדבר מחודש עתה בהם איך יאמר שוב שנר' שהדבר כמשך ביניה' ומלת אביה' אצלם קיימת ובערך זה בניה' אשר קמו תחתם יקרא השנה בהם המיל' אמנם אם לא מלו ולא רצו למול איך יאמר בהם שוב שא ודאי שמלת שוב יאמר על מי שמל פעם א' ויצטרך לחזו' למול אותו והוא אשר יקרא שוב · ופריך אמאי שנית יר' אם הוא בדעתך שמלו אבל לא פרעו הנה הפריעה אם תקרא השב' אחר שהוא שב לחתוך מהבשר לא תקר' שנית אחר שהיא חלק מהמילה בעצמו ומל ולא פרע כאלו לא מל ומה שהוא תכלית הדבר וגומר עשייתו לא יקרא שני לדבר אלא תשלום אליו ואחר שאמ' שנית נראה שזו מילה שניה לא פריעה שהוא חלק מהמילה · ומשני דמלת שנית איכה על הפריעה שא אומרו ושוב מול הוא על הפריע' ואמרו שנית הוא לומר שגם במילה עצמה אם נשארו בה ציצין החופין את רוב העטרה שהם מעכבין · וקרא זה שנית לומר שהם בתחלת המילה מעכבין ולעולם שעקר המצוה הוו איכה אלא על הפריעה כמ"ש ולאה והבן כי כפי זה בהכרח נאמר שלדעת רבה הפ' מדבר בב' כמאים ובזה נבין הפ' וזה בעם היוצא ממצרים היו שני חלקים חלק אחד אנשי המלחמה אשר מתו והחלק הב' מי שהוא פחות מכ' שנה שלא היו אנשי המלחמ' שלא מתו ואלו מולים היו אבל לא פרועים כי לא נצטוה אברהם אבינו על זה ובמצרים עדין לא נתנה תורה ולא מלו אלא כדרך שמל אברהם אבינו ע"ה וחלק שלישי היו כל העם הילודים במדבר כי אלו לא מלו כלל וגם לא נצטוה יהושע על מילתם של עלמו ולא על אותו אביו וכפי זה יתיישבו הפסוקים אם במה שאמר זה

הדבר אשר מל וגו' והתחיל לספור אותם שכבר היו מולים ועוד מה שאמר לומר אותם מל יהושע אחר שאומר וזה הדבר אשר מל יהושע כי הוא יתר לזה כפרש הפסוק כפי דעת רבה שירצה וזה הדבר אשר מל יהושע ירצה אשר פרע והוא על מ"ש ושוב מול וגם כל העם היוצא ממצרי' הזכרים אשר לא הגיעו להיות אנשי המלחמה וכאן פסק הפסוק ואמר אחר כך שכשאמרים בני המלחמה כלם מתו וגו' ומה שחזר למול אותם והיא הפריעה הוא מפני שמולי' היו כבר כאשר יצאו אלא שלא פרעו והוא מה שמל יהושע רצו' שפרע אותם אמנם העם הילודים במדבר מ' שנה כו' אותם מל יהושע מילה שלמ' כי המה לא מלו כלל יהושע מלן מדעתו ומעצמו כי לא הוצרך להצטוות על זה ועל אלו תקשי בגמ' ואמר דא"כ אחר שב"ד מצווי' למול אותם ויהושע מל אותם מדעתו למה לא עשה זה משה במדבר וז"א ובמדבר מ"ט לא מהול יר' בשלמא לדידי מאי דלא מהול הוא מפני שהמה לא רצו למול ואחל לא נוח למשה למולם אמנם עכשו שאמר' יהושע מלן ובמדבר למה לא עשה כן משה ומלן ומשני או משום נעל' או משום רוח צפוני' • ור"א ברא' מוזאת הגרסא לדעתי מפני שלא ישר' בעיניו לומר שאוא' ומאי שני' הוא קושית המקשה אחר דלדעתו מלת שנית ומלת שוב שניהם כאח' מסייעים לרב' ואיך יקשה אליו ומאי שנית ורש"י ז"ל חשב לתקן זה במ"ש הסתא דדרשת כו' וכבר אמרנו מה שיש בדבריו מן הקושי ולזה גם הוא ז"ל הביא גר"א ולא הביא לבדה לפי שגם אליה קשה דב' תיבו' להכריע דעתו למה ועוד כי צרי' לו דאמר לאקושי הם דברי המקש' ולברום ודילמא וכפי זה קושיא זו שכשאר' מבלי תשוב' כמ"ש ולכתכו מה שיקשה לגירסא האחד דגירס' רש"י כבר תקנכו אותו ופי' דמלת שני' איכה הכרע לדברי רבא אדרבא היא סותרת דבריו ופי' הגמ' כפי דעתו ועכשיו כבא' אות' כפי דעת ר"א וכא' כי המקשה ידע שמה שהכרי' לדבר ב' שהמצוה היא על הפריע' ולא על המילה הוא ממלת שוב אלא שאמר הוא דאי מהא אין הכרע לפי שנוכל לומר שהפ' מדבר בהכך דלא מהול יר' שלא רצו למול לא ברצון ולא במעט והוא שהפרו ברית ולא רצו למול אחר שהפ' גלה אות' ואמ' שלא מלו ולא כתן טעם לזה כלל ואמר זה בשלילת יוצאי מולדים וכשם שמ"ש כי מולים היו הוא שמלו ופרעו כך אמ' לא מלו הוא שלא מלו כלל למה שכרונות בזה שכפ' מלת ושוב מלשון תשוב' ויר' ושוב את ישר' מהחטא' שלא מלו ומול אות' ומשני דא"כ למה אמר שוב עם מלת שנית כי אלו אמ' ושוב מול אמ' שנית הייכו אומר זה אוכס באומר שנית כו' שמוב מלשון הסבה למילה הוא לא מלשון תשובה ואין הסבה למי שלא מל כלל ולא מלת שנית אלא ודאי שאין זה אלא שהמצוה היא על הפריעה וזהו שאמר מאי שוב ומאי שנית שירצה למה יאמר שוב עם מלת שנית ועקר ההכרח ממלת שנית כי מלת שוב יש לה פנים • והקש' ודלמא לאקושי יר' לעולם איימא לך שמלת שוב היא כמו שאמרכו ואין הכתוב מדבר בפריעה אלא בעקר המילה ועליה אמ' ושוב את בני ישראל מחטאתם ומול אותם ומאי דאמר שנית איכו חוזר למילה אלא לצנין לומר שימול אותם ואם כשארו שום צנין ישוב ידו שנית עליהם וקרא זה שנית עם היותו תלוי בתחלת המילה לומר שהם שוים תחלת מילה וסוף מילה בעכוב שכשם שתחלת מילה מעכב כך שניות המילה והוא החוזר על הציצין מעכב וא"כ מהיכא תיתי לך פריע' וכשראה רבה שקושי' זאת קושי' ותמה אין לו הכרע לזה להסתייע ממקום אחר והוא מ"ש ובמדבר מ"ט לא מהול כי כפי זה הם דברי רבה וירצה בשלמא לדידי דאמרת דמלו ולא פרעו כיאה דלא מהול רצו' שלא פרעו מפני שלא נתחדשה המצוה עד עתה אמנם לדעתך דאמרת דלא מהול כלל ומ"ט לא מהול ומשני שהוא או מפני נעלא או מפני העדר רוח צפוני וכפי זה סתר הגמרא כל הכראיות רבה ונשאר שהאמת הוא דלא מהול כלל ומפני שקושיות אלו הם ודלמא ועדין הדבר שקול דנוכל לומר זה וזה לזה לא אמרו דאיתותב רבה אלא עוכו הדבר שקול כו' • או כאמר דאמור אי בעית איימא וכו' הם דברי רבה גם כן • ובזה סתר דברי המקשה וזה שלא מלא המקשה לפרש מלת שוב מלשון תשובה אלא באומר דלא מהול מדעתם ורצונ' ולא משום אונס ובזה הם חוטאים וצריכים לתשובה ולזה א"ל רבא דאין הדבר כן שטעם שלא מלו במדבר הנה הוא מצד אונס או מצערא או מרוח צפוני ואלו אינם חוטאים ואינם צריכים לתשובה אחר שברצונ' למול והאונס מנעם ואחר שלא נוכל לפרש מלת שוב מלשון תשובה בהכרח נאמר שהוא מלשון השב' ולא יתכן לפרש זה אלא אם נאמר דפריעה היו חסרים ולא מילה ודוק בזה והוא דיוק נכון :

סוטה פרק אלו נאמרין

מאי והתאיו א"ר כהנא כדרך שחלוקי' כאן כך חלוקים באבני האפוד מתיבי שני אבני טובות היו לו לכהן גדול על כתפיו אחד מכאן ואחד מכאן ושמות של שנים עשר שבטים כתוב עליהם ששה על אבן זו וששה על אבן זו שנאמר ששה משמותם על האבן האחת ואת שמו' הו' הנותרים על האבן הב' כתולדותם שנית כתולדותם ולא ראשונה כתולדותם מפני שיהודה מוקדם וחמשים אותיות היו כ"ה על אבן זו וכ"ה על אבן זו • רבי חנינא בן גמליאל אומר לא כדרך שחולקין בחומש הפקודים כך חולקי' באבני האפוד כדרך שאין חולקין בחומש שני בני לאה כסדרן בני רחל אחד מכאן ואחד מכאן ושני שפחות באמצע ואלא מה אני מקיים כתולדותם בשמותם שקרא להם אביהם ולא כשמות שקר' להם משה ראובן ולא ראובני שמעון ולא שמעוני דן ולא דני גד ולא גדי תיובתא דרב כהנא תיובתא ואלא מאי והתאיו תנא תאיו של מול הר גריזים מרובה מתאיו של הר עיבל מפני שלוי למטה אדרבא מפני שלוי למטה בצרי להו ה"ק אע"פ שלוי למטה בני יוסף עמהם שנאמר וידברו בני יוסף אל יהושע לאמר מדוע נתת לי חבל אחד וגומר :

הדבר ידוע כי הה"א בכל מקום תורה על הדבר הידוע והנה הדבר יהיה ידוע או מזולתו לומר שהוא נזכר ויודע לנו ממקום אחר או שיהיה הדבר ידוע מעצמו מפאת רושם או יחוד אשר יבדלהו מזולתו עד שיהיה הוא נודע מזולתו ולזה קבעי הגמרא מאי והתאיו ירצה על איזה מאלו השני ידיעות הוסיף הכתוב בה"א הזאת במלת והתאיו ורב כהנא רצה לומר שהיא מורה על היות תאי זה נזכר ונודע ממקום אחר והוא אבני האפוד ולזה אמר הוא כי על האופן אשר היו חלוקים כאן ששה וששה כך היו חלוקין בב' אבני האפוד ולזה אמר והתאיו שירצה אותו התאי הנזכר במקום אחר ועם היות ששם לא נתבאר החלוק הזה וכאן הוא מבואר כאומר שאמר התאיו לומר שהחלוק המבואר כאן הוא החלוק אשר היה שם וא"כ התאי אשר שם הוא התאי אשר בכאן ואיתותב רב כהנא מהברייתא שהביאו שתי סברות בחלוקת השבטי' בב' אבני האפוד ולא אחד בהם שיאמר שסדרן היה כמו הסדר האמור כאן הא סברת ת"ק אשר דייק או' ואת שמות הששה הנותרים על האבן השנית כתולדותם ואמר שמלת כתולדותם איכה חוזרת אלא לשנית ולא לראשונה לומר שהשנית יהיו בה השבטים כתולדות' ירצה כסדר תולדותם ולא הראשונה ונראה לי שדייק זה מדסמך מלת כתולדותם למלת השנית ושנה סדר הדבור שלא היה לו לומר אלא ואת שמות הששה הנותרים כתולדותם על האבן השנית אחר שמלת כתולדותם על השמות חוזר לא על האבן ולזה אמרו שפירש הפסוק לומר השנית כתולדותם לבד ירצה כסדר לידתם ששם היו גד ואשר יששכר זבולן יוסף ובנימין וזהו סדר לידתם אמנם בראשונה הקדים יהודה לראובן ושמעון ולוי אשר קדמו להם וכתוב בה יהודה ראובן שמעון לוי דן ונפתלי וזה שאמר מפני שיהודה מוקדם ורבי חנינא בן גמליאל אמר שמלת כתולדותם איכו חוזר לסדר לידתן אלא לשמות כמו שאבאר ואם כן מלת כתולדותם חוזר לשניהם וסדרן לא היה כמו שהם סדורים בתחלת פרשת הפקודי' והוא תחלת פרשת במדבר דכתיב שם ואלה שמות האנשים אשר יעמדו אתכם וגו' אלא סדרן היה כאשר הם סדורים בתחלת פר' שמות שהוא בחומש השני והוא כל בני לאה כסדרן ראובן שמעון לוי ויהודה יששכר וזבולן ובשני בני השפחו' באמצע ובני רחל אחד מכאן ואחד מכאן והסד' בנימין דן נפתלי גד ואשר ויוסף ומאי דאמר כתולדותם ירצה שהשמות היו באופן שמותם בעת תולדותם מבלי תוספת יוד בכל אחד מהם באחרונה ונמצא דבין למר בין למר כלם הסכימו שלא היו חלוקין באבני האפוד כדרך ומכאן תיובתא לרב כהנא ואיתותב ורצה והבן כי מזולת זה יקשה אליבא דרב כהנא כי שני המקראין נזכרו באפוד ואם כן למה הודיע השני ולא הודיע הראשון ואם כן היו לו לומר דאי מהא לא קשיא שלא הוצרך להודיע שזה התאי השני אשר היה כסדרן באפוד גם כן וזה שבהר גריזים היה שמעון ולוי ויהודה ויששכר ויוסף

ובנימין וזו היא סדר לידתן ואין צריך הודעה לזה אמנם בהר עיבל היו גד ואשר שנולדו אחר דן ונפתלי וזבולן ג"כ נולד אחר גד ואשר וא"כ הוי שלא כסדר תולדות' ולזה הודיעם מאבני האפוד וא"כ אי איתותב הוא מסברות התנאים שאינה כמותו ואמר זה בעי הגמרא דאמר דאיתותב רב כהנא נסדר זה לא נזכר במקו' אשר כלל דא"כ מאי והתאיו ותרץ הגמ' תנא תאיו של מול הר גריזי' מרוב' מתאיו של הר עיבל מפני שלא היה שם שבט לוי וחם דברי תמוהים כי הה"א תורה על הדבר הידוע והדבר מבואר כי התאי הרב הוא היותר ידוע ומפורסם ואיך א"כ אמרו הה"א על היותם בהר עיבל שהיו מעטים • ורש"י ז"ל פי' מרובה מתאיו אם כן והייכו דאמר והתאיו ממועט שבתאיו כראה מדבריו שהה"א תורה על המיעוט וקוה ליה כאלו אמר ומתאיו ירצה ממה שהוא ממועט מהתאי והוא דוחק כי לא מצינו שמוש זה לה"א בשום מקום כלל אלא אם נאמר כי לדעתו יתייחד הדבר מזולתו אם מצד רבויו עליו אם להיותו מעט ממנו ואחר שאמר תאיו על התאי הראשון הנה בהתייחד התאי השני הוא מצד שהוא מועט ממנו • זה נראה לי בפירוש רש"י ז"ל ועדיין הדבר דחוק • והתוספות ז"ל לא שקטה דעתם את גרסת הירושלמי שאמרו בספר מה ת"ל והתאיו אלמד שמעוטין בהר גריזים ומרובים בהר עיבל ואמרו על זה והשתא א"ש והתאיו וגומר שירצה המבורר שהוא תאיו בשבטים ורובה בגברי עכ"ד ואי אפשר לומר שכון בזה למחוק גרסתנו שבבבלי שסוגית הגמ' לא תעזבנו לעשות זה ואם כן לא הועילנו דבר ליישב הגרס' שבבבלי באמרם כי בגרסת הירושלמי א"ש ועדין צריכין אנו לידע איך יתישב זה • ומה שנ"ל כפי הסוגיא הוא וה' הנה התאי הזה אשר בשבטי יבחן מב' פנים אם בהשקפתינו אל תאי השבטים מבלי שנשקיף אל מנין אישי השבטים כי בהיות ששה שבטים במקום אחד כאמר ששם התאי אחד שהכל הוא י"ב שבטי' עם היות שאם נשקיף לאישיהם הם מעטי מאישי הוא אחרים או שנבחין זה מפאת האישים שיהיו אישי הוא שבטים שבמקום אחד באישי הוא שבמקום אחר • והנה התאי אשר יאמר על כללות השבטים הנה הוא תאי ידוע לנו מכמה מקומות כי מי לא ידע כי תאי השבטים הם ששה אחד שבכמה מקומות נזכר שמספר כלם הוא ידוע אמנם תאי האישים היא נסתר לנו כי לא נדע כמה הוא התאי אם לא יתברר במקומו ובזה נבין דברי הגמרא הנה אמר שאמר בהר עבל והתאיו משום דתנא שהאישי' אשר היו בהר גריזים היו מרובים מהאישים אשר היו בהר עבל ואם כן לא היה בהר עבל התאי באישים ולזה אמר בו התאיו הידוע שהוא התאי בשבטים ולזה אמ' תאיו בהר גריזי' ירצה תאיו מן העם באישים בהר גריזים ומתאיו ירצה והתאי הידוע אשר הוא התאי בשבטים בהר עבל אבל התאי הנסתר שהוא תאי באישים לא היה שם מפני שהיו מעוטין וכן היה שהו' שבטים אשר בהר גריזים אם תמנה אותם תמצא בפ' פנחס אחר המגפה כאשר נמנו שהיה בהם שלש מאות אלף וי"ו אלף ות' מאות וכו' שבטים אשר בהר עבל לא תמצא אלא שלש מאות אלף ושבע אלף ותשע מאו' ושלשים והנה תאי אישי השבטים כלם היה שלש מאות אלף וי"ב אלף ושלש מאות וחמשה וששים כי כלם היה שש מאות אלף וכ"ד אלף ושבע מאות ושלשים ואנשי הר עבל לא הגיעו לתאי כי לא היה בהם אלא ג' מאות ושבע אלפים ותשע מאות ושלשים ואם כן היו מעטים מן התאי ד' אלפים וארבע מאות ול"ה אמנם בהר גריזים אחר שהיה בהם ג' מאות וי"ו אלף וח' מאות וכמצא שהיה עודף על התאי ד' אלף וד' מאות ול"ה שאלו היו משבט לוי למטה וכמצא גם כן שבהר גריזים היה תאי אישי השבטים אבל היה תאי השבטים אחר שחסר קצת משבט לוי ולא היה השבט שלם שם ולזה אמר בו תאיו שירצה תאיו הנסתר והוא התאי אשר באישים • אמנם בהר עבל היו האישים מעטים ולא היה בם התאי אבל היו כל אישי שבטיו שם והיה התאי בשבטים ולזה לא היה יוכל לומר ותאיו שנראה שדומה לתאי האמור ולזה אמר והתאיו שירצה התאי הידוע שהוא תאי כללות השבטים שהם ששה שבטים עם אישי כל שבט ושבט • ובזה תבין דברי התוספתא שאמר של הר גריזים היה מרובה מהר עבל מפני ששבט לוי למטה והקשה הגמרא כי כתן טעם לסתור שאדרבה היות לוי למט' יחייב להם המיעוט לא הרבוי והשיב דה"ק אף על פי ששבט לוי למטה לפי שהיה שם שבט יוסף כדילף ואמר וקשה כי למה אמר התנא דברים מעוותים עד שהוצרכו לפ' אותו וגם לסבול על האלות מה שלא יסבלו כי איך יפו' במלת מפני כמו אף על פי ואין לומר שגרסא מועטת היה שהרי הגמרא לא הטעה הגרסה אחר שאמר ה"ק שכל שהוא פי' אלו המלות בעצמם ולא אמר איימא אף על פי וכו' אלא שהתנא רצה ללמדנו אגב אורחיה שלא היה יוכל לומר והתאיו בהר גריזים עם היות שהיה מרובה באישים מפני ששבט לוי למטה ובזה לא היו כי התאי הידוע שהוא תאי כללות השבטי' וז"ש תאיו של הר גריזים מרובה מתאיו של הר עבל באישים ולא בשבטי' מפני ששבט לוי למטה ועל זה הקשה הגמ' ב"ה שבט לוי למטה היאך נתרבה ואמר דה"ק שאף על פי שהיה שבט לוי למטה לא נתמעטו אישיו כי נתרבו משבט יוסף אבל הוסר שם התאי הידוע מהכו כי שבט לוי היה למטה ולא נשאר למעלה ו' שבטים שלמים • ובזה נבין אמרו תאי ותאיו עם היות שלא היו שוים באישים והבן • או נאמר שהיו שוים באישים גם כן שעם היות שמנין אישי הוא שבטים שבהר גריזים היו שי"ו אלף וח' מאות כאמר ש"מ אלפים פחות ר"ל העודפים על ש"ז אלף וט' מאות ול' אשר היו בהר עבל כי הם הלוים אשר היו למטה ונשארו אם כן שני ההרים שוו' באישים ולזה בהר גריזים כי לא היה בו אלא תאי העם ולא תאי השבטים כמ"ש אמר תאיו בהודעת הכנוי שהוא תאי. העם באישים ובהר גריזים שהיו ב' מיני תאין התאי באישים והתאי בשבטים אמר והתאיו בב' הודעות שלא כמשפט כי מכללי דקדוק הלשון הוא שלא תבא הא הידיעה על כנוי מפני שהכנוי יודיענו ולא יצטרך להודעה אחרת הנה בכאן אמר והתאיו לפי שהם ב' הודעות הה"א הודעה התאי בשבטים והכנוי התאי באישי העם וז"ש התנא של הר גריזים מרובה מפני וגו' זה כי עם היות שלא היה שם את כמספ' האישי' אשר היו בהר עבל הנה יקרא מרובה אחר ששבט לוי לא היה שם ועם כל זה היה שוה לו באישים ועם זה נתישבו דברי הגמרא ש"ל :

ירושלמי פרק אלו נאמרין

מה תלמוד לומר והתאיו אלא מלמד שמעוטין בהר גריזים ומרובין בהר עבל למה שאין שבטו של לוי כלו שם שאם היה כל שבט לוי שם היו שוין רשב"ן בשם רבי יונתן אמר אלו היה כל שבטו של לוי שם לא היו שוים למה שכבר נפלו משבטו של שמעון כ"ד אלף בשטים ורבי יוסי בר בון אמר אלו היה כל שבטו של לוי שם היו שוין למה שלא בא משבט ראובן וגד אלא ארבעים אלף חלוצי צבא :

בעל התוספות הוקשה אליו כל דברי החכמים האלו ולא מצא בהם מנוחה זולתי בראשית דבריהם באמרם של הר עבל היו מרובים כי אמר דהשתא אתי שפיר אמרו והתאיו שהו' המבורר שבתאים דהוי תאיו בשבטים ורובה בגברי • אמנם אחר זה הוקשה אליו אם כדברי ת"ק שאמר שאם היו כל שבט לוי שהיו שוים שאיך יתכן שיהיו שוים אחר שמזכין הששה שבטים שעמדו על הר עבל עודף על אותם שעמדו בהר גריזים תשע אלף חסר ק"ל ואיך אם כן יהיו שוים ולזה השיב באמרו שפי' היו שוין יר' שלא יהו פחותים כמו שהם עתה שירדו מהלוים תשע א"ף או יותר כפי דעתו דתנא זה ואמר היו שוים לאו דוקא והוא תרוץ דוחק בלתי מתישב כלל • ובדברי רשב"ן הוקשה לו שאמר שעם כל זה לא היו שוין שכבר נפלו משבטו של שמעון כ"ד אלף בשטים והדבר קשה שאלו המנין היה אחרי כן כדכתיב ויהי אחרי המגפה וגו' ומה שנפל כבר לא כמנה לשנאמר שישימו חסרון בעומדים על הר גריזים ולקושיא זו לא מצא תשובה • ובדברי ר' בון הקשה אליו כפי חשבונו לא כשארו משבט ראובן שלא באו אלא ג' אלפים ותש"ל כי כל פקודי שבט זה לא היו אלא מג' אלף ותש"ל ואם באו מ' אלף כשארו בעבר הירדן שלא באו ג' אלף ותש"ל ואיך אם כן מלא רבי בון חסרון כ"ד אלף בג' אלף ותש"ל ועל זה השיב דאיכא למימר שמחמת חסרון כ"ד אלף לא חסרו של הר גריזים כל הכ"ד אלף אלא ג' אלפים ותש"ל ולזה מלא אותם רבי בון כ"ג אלף ותש"ל שנשארו מעבר לירדן משבט ראובן ואני שמעתי ולא אבין שאם המתים במגפה משבט שמעון נמנים לחסרון במה זה נמלאו עד שלא חסרו כ"ה אלף ותש"ל ואם כן הקושיות עצומות ודחה את בקש ובקנה רצוץ וצריך אם כן להבין דברי החכמים אלו באופן שלא יקשה לנו בהם דבר • וכדי להבין זה אדיה מ"ש שאלו היו שם שבט לוי שוים שנראה שדברים אלו מיותרים אחר שכל מה

שנצטרך

שמצטרך לידע איכו אלא מת"ל והאמיו והרי השיב לזה באמרו של הר עבל היו מרובים מפני שלא היה שבט לוי בהר גריזים כלו ומה הוקשה לו בזה עד שהוצרך להודיענו שאלו היו שם היו שוין ולזה כ"ל שמוויי זה איכו באישים אלא במכין השבטים לבד וזה כי ת"ק אמר שאמר ואחאיו בהר עבל לפי שהיו מרובים ואין הרבוי הזה לפ"ד באישים שהרי של הר גריזים היו עודפים על של הר עבל אלא הרבוי הוא במכין השבטים והוא מה שאמר תלמוד שמעוטין בהר גריזים ירצה השבטים ומרובין בהר עבל וזה לפי שבהר עבל היו השמה שבטים במלואם ולא חסר אחד מהם ובהר גריזי' לא היה כל שבט לוי במלואו שם · והוקשה לו דאם כן איך קרא לשבהר גריזים תאיו אחד שלא הי' מאיו לזה אמר שאמ' זה לפי שאלו היו שבט לוי שם היו שוים במכין השבטים כי היו ו' שלמים בהר גריזים כמו שהיו בהר עבל מבלי השקפה אל האישים כלל ולזה התאי' אשר בהר עבל היה מבורר ולזה אמר בו והאמיו אמכם שבהר גריזים היה בכח כי אלו היה שם כל שבט לוי היו שוים אבל לא היה מבורר שהרי לא היה שם ולזה אמר בו ותאיו זמבלי הא · ורשב"ן הקשה על זה ואמ' שעדין עם היות שיהיה שם שבט לוי כלו לא היו שוים כי שבט שמעון לא היה שלם שכפלו ממכו במגפה ארבעה ועשרים אלף ואם כן לא היה שלם באישיו ובזה לא היו שוים כי הו' שבהר עבל כל מה שבולד מן האישים בכל שבט היה שם ולא כפקד ממכו איש ובזה היו כלם שלמים ובהר גריזי' היה שבט שמעון חסר כי כפל ממכו בשיטים ארבעה ועשרים אלף ואין להקפיד אם היה זה קוד' במכין כי המכין היה חסר בשבט שמעון כי כפקד מהם אלו האישים ובזה לא היו שוים במכין השבטים כי של הר עיבל כלם שלמים ושל הר גריזים אחד מהם חסר · והשיב רבי בון ואמר כי עם כל זה אלו היו שם כל שבט לוי היו שוים לפי שגם בהר עבל היה שבט ראובן חסר ובלתי שלם ואם כן שו בהר גריזי' היה כל שבט לוי היו שוין שאם יש שם חסרון שבט שמעון גם בהר עבל היו חסרון שבט ראובן ככגדו ואין השקפה בזה המכין האישים אלא בהיות חסר בשבט לבד וא"כ לא הסיר השווי אלא שלא היה שבט לוי כלו שם ובזה כתיישבו דבריהם ולא כשאר בהם קושי כלל :

ועוד שם

כהנא אמר כשם שהם חלוקים כאן כך הם חלוקים בתחלה החומש השני אית תני כשם שהם חלוקי' כאן כך הם חולקים בדגלים בני לאה מכאן ובני רחל חד מכאן וחד מכאן ובני השפחות באמצע א"ר מתיא טעמא דהדין תניא שמע אלי יעקב עבדי וישראל מקוראי מה התקרא עובי' דהן גבי קוטנא דהכן ועוביא דהן גבי קטנה דהדין אית תניי תני כשם שהם חלוקין כאן כך הם חלוקים באבני אפוד :

הדבר מבואר כי כל אלו התנאים באו לפרש למה אמר והאמיו בה"א הידיע' וכלם הסכימו שהוא מורה על הכזכר במקום אחר אלא שהם חולקים מהו המקום אחר וכהנא אמ' שהוא תחלת החומש השני ואי אפשר לומר שהשום בענין הסדר אחר שאין סדרם שוה דהתם סדר כל בני לאה יחד ואת בני רחל השים את בנימן תחלה ואת יוסף לבסוף ובני השפחות באמצע ואין זה סדר החלוק כאן כי כאן ד' בני לאה ושני בני רחל יחד בהר גריזים ובהר עיבל שני בני לאה וארבעה בני השפחות · וא"כ אין החלוק שוה בסדר כלל אלא בהכרח כאמר שכוכתו להשוותם בבלבול הסדר לומר שכשם שלא סדרם שם כסדר תולדותם אלא שנה הסדר והזכיר בני לאה יחד ואת בני השפחות השימם באמצע כך הם חלוקים כאן שלא כסדר תולדותם ותנא אחר אמר שגם בדגלי' עשה זאת החלוק גם כן שהם בלתי כסדרים אם במכין אשר מכאם שם לענין הדגלים או בסדר מגד הדגלים כי בכלם לא כסדר תולדותם ומפני שכראה שאין חדוש בדברי אלו התנאים כי הדבר מבואר כל אחד במקומו ומי לא ידע שכלם שוים בהפרד הסדר וגם הכבוא למה הודיעתנו זה במה שאמרה והאמיו לז"א ר' מתיא דטעמם של התנאים איכו להודיענו זה שלא ללמדנו שתמיד תשלול התורה מהם הסדר להיותם תקרת העולם והענין הזה כי כמו שהי"ב מזלות הם תקרה לעולם השפל מפני שמהם יושפע להם כל מה שיושפע בזה העולם כין הי"ב שבטים הם תקרה שיו להכנה ההשגחיית הפרטית כי באמצעותם ועל ידם יושפע לזה העולם מה שיצטרך אליו מבלי השקפה אל הסדור הטבעי המסודר על ידי תקרת המזלות ולזה אין תקרה זו כתקרת הי"ב מזלות שתקרת הי"ב מזלות תמיד היא קבועה על אופן אחד וסדר א' ולא ישתנה זה הסדר להיות השפע אשר ישפיעו מוגבל כפי הסדר הקדום בגזרת וחכמת החכמה הקדומה אמכם השבטים להיות השפעתם כפי מה שיצטרך בכל זמן וזמן וכפי מה שיחסר להם באותו הזמן לזה לא תהיה זאת התקרה תמיד על אופן אחד אלא כפי מה שיצטרך להשפיע סדר אותם הקטנים בזכות לאותו השפע אשר ירצה עם הגדולים כדי שיהיו זוכים כלם ותהיה התקרה שלמה וזהו הטעם אשר בעבורו ישתנה סדרים תמיד בכל פעם ופעם כפי מה שיצטרך אליה אבל תמיד יוסם גד העב עם הגד הקטן כדי שתושלם התקרה שא שהעביות והדקות בשבטים שהוא כפי הככ' כל א' מהם ומה שהוכן לקבל מן השפע ולזה בכל שפע יהיו בהם עבי' בהכנ' ודקי' בה ויתחב' הדק אל העב וע"י זה יושפ' השפע ולז"א כאן והאמיו ש"ר' שהוא כזכר במקום אחר בלתי מסודר בזה · והתנא האחר אמר שהמקום האחר אשר בו הוזכרה זאת החלוק הוא באבני האפוד כי שם לא כזכר היאך היו חולקים ולזה ביארו כאן ללמדנו שכשם שהם חלוקים כאן כך הם באבני האפוד ולזה אמר והאמיו שהוא הכזכר במקום אחר והוא האפוד ואמר שהיו שוים בסדר לא בהעדר הסדר כמ"ש התנאים הראשונים מלבד שבזה הודיענו מה שלא היו יודעים והוא סדר חלוק השבטים באבני האפוד :

סוטה פרק ו

תניא רבי אליעזר בן יעקב אומר אי אפשר לומר לוי למט' שכבר כאמר לוי למעלה ואי אפש' לומר למעלה שכבר כאמר למטה הא כיצד זקני כהונה ולויה למטה והשאר למעלה רבי יאשיה אומר כל הראוי לשרת למטה והשאר למעלה רבי או' אלו ואלו למטה עומדים הפכו פניהם כלפי הר גריזים ופתחו בברכה כלפי הר עיבל ופתחו בקללה והאי על בסמוך או איב' של על ממש כשהוא אומר וסכות על הארון את הפרכת הוי אומר על בסמוך :

הדבר מבואר כי ר' אליעזר בן יעקב כאשר מצא דברי יהושע סותרים את דברי התורה כי מן התורה משמע שגב' לוי הוא למעלה שכן אמר ואלה יעמדו לברך וגו' וקחשיב לוי שכראה שהוא מהעומדים למעלה בהר גריזים וביהושע אמר שהכהנים הלוים היו למטה עם הארון שכן אמר וכל ישראל וזקני' עומדים מזה ומזה לארון כגד הכהנים הלוים כרא' מזה שהיו למט' עם הארון ולזה אמר רבי אליעזר שא"א להסכים בשום חלוקה מאלו אחר שהחלוק' האחרת סותרת אותו אלא בהכרח כאמר שהיו קצתם למעלה וקצתם למטה וזה שהזקנים שבהם היו למטה והשאר למעלה וזה של דעתו אלו היה ללוות את הארון ולא יהיה אלא הזקנים ור' יאשי' סבר שלא היו עם הארון אלא המשרתים אותו יר' הראויים לשאת אותו שהם מבן שלשי' ועד חמשים והן המה אשר היו למטה ולזה התורה כתבה על העומדים למעלה והנבואה כתבה על העומדים למטה א"כ ירצה שבודאי הנבואה היא אשר ביארה מקום עמידתם שאמרה וכל ישראל וזקניו עומדים מזה ומזה לארון כגד הכהנים והלוים ואלו היו ישראל למעלה בהרים והארון והכהנים למט' לא ידק בזה אמרו שהיו מזה ומזה אחר שהם במקום גבוה על ההר והוא במקום שפל ואם כן ברשות אח' היו ולא סביב לארון אלא ודאי שכלם היו למטה וא"ם התורה ואלה יעמדו על הר גריזים ועל הר עיבל יר' סמוך להרים האלו דמלת על תשמש לזה והכריח זה רבי ממה שאמר וסכות על הארון שהם על כרחין כאמר שיר' סמוך אחר שהפרוכת לא סכך היה אלא מחיצ' והמחיצ' סמוכה לארון לא עליו ובירושלמי הוסיף חלוקה אחר והיא תשל"ס כל החלוקי' אשר יתכן להיות בזה והוא ר"ש אומר שמעון ולוי מה שמעון כלו למעלה אף לוי כלו למעלה והכהנים המה אשר היו למט' ומה שקרא ללוים זה אחד מכ"ד שנקראו הכהנים לוים וא"כ מ"ש לוי הוא על הלוים סתם אשר נקראו בכל מקום לוים לבד מבלי הכהנים והנבואה דבר בכהנים :

במסכת ע"א פרק אין מעמידין

ויעמוד השמש בחצי השמים ולא אץ לבוא כיו' תמים אמר ר' יהושע ב"ל כ"ד שעות אזל שית וקם שית אזל שית וקם שית כולה יולתא כיום תמים : ר' אלעזר אומר ל"ו אזל שית וקם י"ב אזל שית וקם תרתי סרי עמידתו כיום תמים ר' שמואל בר נחמני אמר מ"ח אזל שית וקם תריסר אזל שית וקם עשרין וארבע שנא' ולא אץ לבא כיום תמים מכלל דמעיקרא לאו כיום תמים הוה איכא דאמרי בתוספות פליגי ר' יהושע ב"ל אמר כ"ד אזל שית וקם תרים' אזל שית וקם תרתי סרי עמידתו כיום תמים ר' אלעזר אומר ל"ו אזל שית וקם תריסר אזל שית וקם כ"ד ולא אץ לבא כיום תמים מכלל דמעיקרא לאו כיום תמים הוה · ר' שמואל ב"נ אמר מ"ח אזל שית וקם עשרים וארבע מקים עמידתו לביאתו מה ביאתו כיום תמים אף עמידתו כיום תמים :

מה שצריך לדייק בדבריהם הוא שכפי הנראה מהם אליבא דכלהו העמידות הן ו שתים והן אחת שמפסו' ויעמד השמש כך נראה כמ"ש אבל מפסוק שאלת יהושע נראה שלא שאל אלא אחת ויקשה א"כ איך עשה השמש יותר ממה שנשאל ממנו · ולזה נ"ל לומר שגם בדברי יהושע נראה שמתים שאל וזה באמרו שמש בגבעון דום שיקשה אמרו בגבעון כי מה הודיענו בזה הי"לל שמש דום יהיה באיזה מקום שיהי' ולזה אמרו שבהיות השמש בחצי השמים היה או בגבעון ואמר דום איננו חוזר לזה כי בהיות השמש בחצי השמים לא יאמר לו שימתין אחר שעדין הוא על האופק וממתין כי לא יאמר הממין שא למי שירצ' להעתק ממקומו למקום אחר ואין זה שא בהיותו קרוב להשתקע כי או יאמר שימתין ולא ישקע והוא אמרו בסיפור המעשה ולא אץ כי מי שלא אץ הממתין ואם כן בוכת יהושע לומר ב' דברים האחד שמש בגבעון שיר' שישאר בגבעון ולא יתנועע משם ואחר שיתנועע גם בעת התקרבו לאופק שיקוה וימתין שם ולא ישתקע וב' דברי' אלו הם מה שפי' את"ו בספור הנבואה שא"א לומר שאמדו ולא אץ לבא הוא חוזר למה שאמר ויעמוד השמש כי בהיותו בחצי השמים לא יצדק לומר בו ולא אץ לבא אלא בהיותו סמוך לאופק לבא אוי יאמר שלא מהר לבא אלא שנתעכב ולא בא אלא ודאי שני עמידו' הוא אחת בחצי השמים והוא מה שאמ' ויעמוד בחצי השמים וא"כ התנועע ובא לאופק ושם נתעכב פעם אחרת ועל זה אמר ולא אץ לבא ופליגי בשיעור זה לנוכי כמה היה אותו היום בין העמידות והתנועה ורי"בל ירצה שאמרו כיום תמים חוזר לכל ועם היו שלא נזכר בפ' התנועות דמוזים הם כי באמרו ויעמוד שם רמוז התנועה הקודמת שלא יאמר שעמד אלא למתנועע ואחר שהיה בחצי השמים ואמ' ולא אץ לבא שמה כראה שהיה סמוך לאופק מכאן כר' שהלך פעם אחרת ואם כן על הכל הוא השיעור אשר אמ' כיום תמי' שהוא יום שלם מכ"ד שעות ואם כן אזל שית וקם שית אזל שית וקם שית ורבי אליעזר אמר שאין הפסוק חוזר זולתי לעמידות שנזכרו בפסוק כי התנועות לא נזכרו ועליהם אמר שהיא כ"ד שעות וי"ב דתנועות הם ל"ו ורש"בן יר' שאמרו כיום תמים הוא שיעור העמידה הב' הסמוכה שיו וירצ' שבהיותו סמוך לאופק עמד כ"ד שעות ואחר שאמר שהעמידה הב' היא יום תמים כרא שהעמידה הראשונה גם היא היתה יום אלא שלא היה תמים אלא מי"ב שעות ואם כן העמידו' היו ל"ו שעו' וי"ב דתנועות היו להו מ"ח שעות ומפני שבפסוק לא נזכרו התנועו' לזה אמר דאיכא דאמרי שלא דברו כלל בתנועה וכל פלוגתיהו בתוספת שנתוסף היום שהוא העמידה ואם כן כ"ד שעות שאמר רי"בל הוא מן העמידות דסבר ששיעור כיום תמים חוזר לב' העמידות ורבי אליעזר אמר שאינו חוזר אלא לעמידה הב' והראשונה היתה י"ב שעות והם ל"ו שעות דעמידה ורשב"ן סובר שאמרו כיום תמים חוזר לשניהם ומשמש לב' וירצה שעמד בחצי השמים כיום תמים ולא אץ לבא כיו' תמי' וא"כ הוו להו מ"ח שעות בעמידות וכל זה מלבד י"ב שעות דתנועות והנה מחלוקת זה תלוי לפ"ד במקומות אשר לכד בו ביום כי כפי המקומות כך יצטרך מן השיעור לזה והנה תמצא כי אמרה הנבואה שאת מקדה לכד בו ביום ולא ביאר עוד אלא מפני שבלבנה אמר וילחם בלבנה ולא אמר ויתן עליה כראה שגם לבנה לכד בו ביום אמכם בלכיש אמר ויתן עליה ולזה נ"כ אמר בלבנה ויתן ה' גם אותה שמלת גם דחוקה שאם הוא על המתב' בעצמה הרי בלכיש לא אמר אלא ויתן ה' אותה ולזה שכלו שגם חוזר ליום שיר' שגם בו ביום כתן את לבנה ה' ביד ישראל וגם עם זה יתישב אמרו בלכיש ויל כד' ביום השני שהוא שני ליום אשר העמיד השמש :

בתרא פרק יש נוחלין

ויתנו לכלב את חברון עיר מקלט הואי אמר אביי פלדואה דידה דכתי' את שדה העיר ואת חצריה כתנו לכלב :

קשיא לי טובא דוקאדי לה מאי קאדי לה אחר שהפסוק בהדיא ביאר את דבריו ואת שמה שכתנו לכלב הוא את שדה העיר ואת מגרשיה וא"א לומר שלא ידעו הפסוק שסמוך לפסוק אשר ממכו הקשה שכן אמר ויתנו להם את קרית ארבע אבי הענק היא חברון וגו' וסמיך ליה ואת שדה העיר ואת חצריה כתנו לכלב וגו' · ועוד כי אחר שלא כתנו לו את חברון בעצמ' איך אמר הכתוב כאן שכתנו לו את קרית ארבע אשר היא חברון וכן כאמר בשופטים ויתנו לכלב את חברון · ומה שכראה לי בזה הוא שכן אמת שהמקשה ידע הכי הפסוק שא קושיתו היא דסותרין אהדדי שכאן אמר שכתנו לכלב את חברון ובפסוק אחר אמר שמה שכתנו לו הוא שדה העי' ועדין היה בדעתו להקשות זה אלא שתחלה ראה להקשות שאיך יתכן שיאמר שכתנו לו את חברון וחברון עיר מקלט הואי לראות מה יאמר לו בזה ואמר אביי שמלת את הוא כמו עם וירצה שמה שכתנו לו הוא מה שעם חברון וסמוך לה שהוא הכפרים והשדות אשר היו חוצה למגרשי חברון שחברון ומגרשיה היו ערי מקלט ובזה כתישבו לו כל הפסוקים ולא כשארה סתירה בהם · או כאמר שהמקשה לא ידע כי הכפר ומה שהוא סמוך לעיר מה יקרא בשם העיר ולזה הוקשה לו שאיך אמ' שכתנו לו את חברון שחברון לדעתו לא יאמר אלא על העיר בעצמה ולא הספיק לו פסוק את שדה העיר שאדרבה מסם קשיא ליה יותר שלא קרא' בשם חברון ולזה הקשה שאיך יוכן אומרו את חברון ואמר אביי שגם כפרי העיר אשר כתנו יקראו בשם העיר וחברון הוא פלדואה ושדותיה שכן הכתוב כינה השדות והכפרים אל העיר ואמר את שדה העיר ואת חצריה וגו' שכראה שהם חלק מהעיר ובשם העיר יקראו · וכפי הפשט כראה לי לומר שמ"ז שאמר כאן ויתנו לכלב את קרית ארבע ואמ' בספר שופטים את חברון איכו על ענין המתנה בעצמה אלא לענין המלחמה ולזה בב' המקומות סמיך ליה ויורש משם את ג' בני הענק שירצה שכתנו לו את חברון שיהיה הוא הלוכד אותה והמוריש את הענקים ממכה ולקמן שדבר בענין הנחלה אשר בם ישבנו ושמה ישבו שם ביאר ואמר שמה שכתנו לו הוא שדה העיר וחצריה ולזה אמר שם באחוזתו ולא אמר שהורישו וגו' והוא דבר כאה :

זבחים פרק ה

דרש רבא מאי דכתיב וילך הוא ושמואל וישבו בנויות וכתיב הנה דוד בנויות ברמה וכי מה ענין כויות ברמה אלא יושבין ברמה ועוסקין בנויו של עולם אמרי כתי' וקמת ועלית אל המקום אשר יבח' ה' אלהיך בו מלמד שבית המקדש גבוה מכל א"י וא"י גבוהה מכל הארצות ולא הוו ידעי מקומו היכא אייתי ספר יהושע בכלהו שבטים כתיב וירד ועלה הגבול ותא' הגבול בשבט בנימן ועלה כתיב וירד לא כתיב אמרי ש"מ הכא הוא מקומו סבור למבנייה בעין עיטם דמידלי אמרי ניתתי בה קליל כדכתיב ובין כתפיו שכן ואיכא דאמרי גמירי בחלקו של יהודה סנהדרין יתבין ושכינה בחלקו של בנימן ואי מדליכן ליה איתפליג ליה טובא ואתי לאיפלוגי מוטב ניתתי ביה פורתא כדכתיב ובין כתפיו שכן ועל זה נתקנא בו דואג האדומי בדוד כדכתי' כי קנאת ביתך אכלתני וחרפות חורפיך נפלו עלי וכתיב שיר המעלות אשר נשבע לה' נדר לאביר יעקב אם אבא וגו' עד אמצא מקום וגו' הנה שמענוה באפרתה מצאנוה בשדה יער באפרת זה יהושע דאתי מאפרים בשדה יער זה בנימין דכתיב ביה זאב יטרף :

מה שראיתי לדייק בדברי המאמר הוא זה ראשונה באריכות דברי רבא שכפי הנראה הנה קושיתו היא מה שאמ' מה ענין רמה אצל כוית ולזה לא היה צריך להביא זולתי פסוק הנה דוד בניות ברמה ולמה אם כן הביא הפסוק הראשון · השנית שכבר ידענו שבכל מקום שאמרו חז"ל מאי דכתיב הנה הוא שהוקשה להם הפסוק מיתור מלה או זרות ענין וכיוצא בו מן הגרסה

נראה בזה הפסוק הראשון אין קושיא כלל ומהו אם כן מה שאמ' מאי דכתיב וכתיב הנה יקש' שכפי זה לא היה לו לומר אלא כתיב וילך הוא וגו' וכתיב הנה דוד וגו' מלבד שצריך לידע היאך סותרים זה את זה הג' כי אחר שהוכרח לומר ששני שמות אלו אינם שניהם שם מקום מפאת הקושיא אלא שאחד שם מקום והשני לדרשה הנה כפי זה לא היה לו לדרוש אלא השני שהוא אומרו ברמה כי הסמוך למקומם הוא שם מקום ישיבתו וגם הפסוק הראשון כך אמר וישבו בניות ואם כן מאי דאיתר ליה הוא השני והוא הראוי לידרש וכל שכן כאן שלא הי' צריך מפני זה להחליף דרשתו אלא היא בעצמה יוכל לדרוש ויאמר שהיו בניות ועוסקים ברומו של עולם שהוא בה ולמה אם כן דרש ניות ולא רמה· הד' באומרו א"י גבוה מכל שאר הארצות שמן הנראה אינו צריך לזה וגם גובה א"י לא נלמד מזה המקום כמו שאמר רש"י ז"ל אלא מקרא אחריתא שאמ' חי ה' אשר העלה וגו' ואם כן למה הביא זה כאן: והרש"י ז"ל אמר שאינו צריך לזה כאן ולא אמר א"כ למה אמרו כאן שאי אפש' לומר שהביאו דברים לבטלה: הה' באמרו ועל דבר זה נתקנא דואג כי מי יתן ונדע מה היה קנאתו בדבר זה ולמה נתקנא: הו' כי את' שהכתוב כאן יחסו דרשא זו לשמואל ודוד למה בכתוב לא יחסו אותו אלא לדוד שאמר זכור ה' לדוד וגו': הז' מאי דרוש רבא במה דאמ' את כל ענותו שאם הוא כמו שאמר רש"י ז"ל שאמרו אשר נדר הוא הענוי יקשה שלמ' הביא כל זה בכאן אחר שנדר זה לא נזכר כאן וגם הוא על מ"ש הנה שמענוהו באפרתה היה לו להביא זה ודי· אמנם הביאור בדברי רבא הוא זה הנה הוקשה לרבא בראשונה בפסוק וילך הו' ושמואל וישבו בניות שאם כונת הכתוב לו' שהלכו מהרמה אל מקום נקרא ניות מלת וישבו מיותר' בפסוק כי לא היה צ"ל אלא וילך הוא ושמואל אל ניות ואחר שניות הוא המקום שאליה התנועעו בפשיטא ששמה נגמרה תנועתם ושמה ישבו שהן גדר גבול מה שאליו והוא שבו תפסק התנועה וכוח המתנועע ואם הכונה לומר שלא התנועעו משם ללכת אל מקום אחר הנה כפי זה הי"ל תחלה שבאו לשם ואח"ז יאמר שישבו שם ואם כן הי"ל וילכו הוא ושמואל אל ניות וישבו שם מפא' זאת הקושיא אמר רבא מאי דכתיב וישבו בניות ועוד הוקשה אליו שאחר שבשביל זה יש קושיא והוא דכתיב אחר זה הנה דוד בניות ברמה וזה הפסוק סותר הפסוק שאמרו שבאמרנו וילך הוא נראה שהלכו מהרמה וישבו בנויה אחר שכל הליכה ותנוע' מורה על ההעברה ממה שממנו והוא המקום אשר היו בו ובואם אל מה שאליו והנה אחר קודם זה ויבא אל שמואל הרמתה שנראה שהיו שניהם ברמה ואחר זה אמר וילך הוא וגו' שנראה שנעתק מהרמה והלכו אל ניות ואיך א"כ כתוב אחר זה הנה דוד בניות ברמה שנראה שהיה עדין ברמה ושיעו' דברי רבא מאי דכתיב וישבו בניו' מלת וישבו מיותרת כמו שאמרנו ועוד וכתיב פסוק אחר שהיו ברמה ומזה הפסוק נרא' שלא היו ברמה ומפני שלזאת הקושיא נוכל לומר שמלת ניות הוא מקום ברמה בעצמה שנקראו כך ואם כן תחלה אמר שהלכו וישבו בניות והוא מקום אחד ברמה ולזה אמר הנה דוד בניות ברמה שירצה בניות אשר הוא ברמה לזה אתא רבא לסתור זה שזה אי אפשר שמה ענין ניות רמה שמעולם לא שמענו היות מקום ברמה שיקרא ניות ולזה מפאת אלו הקושיות העצומות הוכרחו לומר שמ"ש וישבו בניות ירצה שעשו ישיב' וקביעות לעסוק בענין ניות שהוא ב"ה לדעת אם מקומו באיזה מקום מא"י הוא וקראו ניות לפי שהוא נוי של עולם וז"ש שלא יושבין ברמה ירצה בודאי לא נעתקו מהרמה אלא שהלכו אל מקום מיוחד ממנה וישבו לעסוק בנוי העולם אשר הוא נוה קדשו ית' ולכן כתיב בניות וקרינן בנות וממה שקרא נוה קדש והוא בית המקדש נויו של עולם כאן רמז לנו הדרוש מה היה· והוא שהם יסדו את דרושם על הקדמה אומרת שמקום בית המקדש הוא במקום היותר גבוה שבעולם כי לזה הוא נוי העולם ולהראות זה הוצרכו להביא מה שהי' מוסכ' ביניהם שא"י גבוהה מכל הארצות ועכשו למדו מפסוק וקמת ועלית שב"ה גבוה מכל הארצות אחר שעם כל ישראל מדבר ולכלם אמר שכל אחד יעלה ממקומו אם כן המקום אשר יבחר ה' הוא היותר גבוה מכל מקומות א"י ומשו הב' הקדמות הוליכו שהוא נוי העולם לפי שאולי הב' הקדמו' כאשר יאמרו שהיא גבוה מכל א"י לבד לא נולד מזה שלא שהיה נוי לא"י אמנם באמרם שא"י גבו' מכל הארצות וב"ה גבוה מכל א"י אם כן ב"ה גבוה מכל העולם ובזה נוי העולם כלו כי לזה קראו ניות שהוא נוי בהחלט מבלי הצטרפו' נויו אל דבר פרטי כלל באופן שהוא גבוה ומה שישבו לתקו' הוא איזה המקום היותר גבוה שבא"י כי לא ידעו מה הוא: אם כן אמרו דוד בניות ברמה ירצ' שדוד היה עוסק בנויו של עולם והוא בית המקדש ברמה ולזה דרשו מלת בניות ולא מלת ברמה לפי שמתחלה אמר וישבו בניות והוכרחו לדרוש בנויו של עולם כמ"ש· ועוד כי הנקדן הראה זה אחר שנקד מלת בניות בשו"א ומלת ברמה בפתח וזה כי המקומות הוא דבר ידוע לכל לזה נקד אותו בפתח הידיעה אמנם הנבוש הוא בלתי ידוע ולזה מלת בניות נקד אותה בשוא אשר יורה על סמיכות המלה לדבר אחר והוא בניות העולם: ומה נעמו דבריהם בזה כי לפי הפשט לא נוכל ליישב זה אלא כשנא' שניות הוא מקום מה ברמה והדבר קשה שכפי זה מן הראוי הי' שיאמ' המקום הכולל והוא היותר ידוע קודם הפרטי ואם כן לא הי"ל אלא הנה דוד ברמה בניות אלא ודאי שנשם המקום אינו אלא ברמה ומלת בניות לדרשא כמ"ש· וביאר אופן דרישתם זה המקום שהי' בקראם ס' יהושע בס' נחלות כי שם ראו שנכה במ"ש בכל הגבולים של שאר שבטים כגבולי שבט יהודה וזה דבכלהו שבטים כתיב וירד ותא' ולא כתיב ועלה אמנם בשבט יהודה אשר היה גבולו מן המזרח למערב ע"פ ארך כל גבול של א"י ים המלח למזרח וים הגדול למערב ומשהתחיל מן המזרח ומוכח והולך עד ירושלים כתיב ועלה הגבול ולא כתיב וירד הגבול ועוד כתיב עלייה אחרת מירושלים להר אשר על פני גי בן הנום ועד קרית יערים ומשם עד הים שהוא לרוח מערב כתיב ביה וירד הגבול ולא כתיב ועלה ונחלת בנימין בצפון נחלת יהוד' וגבול נגב נחלת בנימין הוא גבול צפון ליהודה שאין ארץ נחלת בנימין מן המזרח עד הים אלא עד ירושלים על ההר אשר על פני הגי בן הנום ועד קרית יערים והיינו דקאמר הכא דבכלהו כתיב וירד הגבול ולא כתיב ועלה ונחלת בנימין יר' כל מה שבגבול צפוני של יהוד' סמוך לנחלת בנימין מן המזרח עד קרית יערים כתי' ועלה ותאר ולא כתיב וירד ותאר מזה למדנו שראש ההר שעל פני גי בן הנום הוא הגבוה מכל א"י והוא למעלה מירושלים ולשם כתיב ועלה בהר זה הוא מקומו סבור למבניא בעין עיטם פי' רש"י ז"ל שהוא מעין מי נפתוח האמו' שם אחר עלית ההר אשר על פני גי בן הנום שלא נכתבה ירידה ביכתים ותורו ואמרו דאמ' דכתיב ובין כתפיו שכן ולא אמ' ובראשו שכן שצריך לעשותו נמוך מעט ולבנות אותו בירושלים שהיה למטה מההר מעט א"כ שמה שלא בנאוהו בעין עיטם הוא לפי שהיה אצלם בקבל' שהסנהדרין בחלקו של יהודה היו יושבין ושכינה בחלקו של בנימין ועין עיטם רחוק שם נחלת בנימין מנחלת יהודה יות' משיעור וא"א לנמוך לשכת הגזית לעזרה שהוא מקום הסנהדרין והיא צריכה להיות בחלקו של יהודה כדמפרש ואזיל ולזה סמכו אקרא דאמ' ובין כתיפיו שכן ועשאוהו נמוך מעט כי משלים כמ"ש וראה והבן כי מפני שאמר הכתוב וילך הוא ושמואל ולא אמ' וילכו מכאן דייקו חז"ל שעיק' החוקר והדורש בזה היה דוד המלך ע"ה ולזה יחס ההליכה לדוד לבד ושמואל עשאו טפל בזה וזהו סבת קנאת דואג לפי שהוא היה אביר הרועי' וראש הסנהדרין ואליו יאתה החקיר' הזו ולזה נתקנא בדוד בראותו שהיה מורה הלכה זו ולא' והבן כי זה דייקו חז"ל אמרו הנה דוד בניות ברמה כי הן אמת שחז"ל מפא' מ"ש הוכרחו לדרו' מלת בניות ולא מלת ברמה אבל עם כל זה עדין יקשה לכותב הספר כי היה לו לו' ברמה בניות ובזה יאמ' תחלה שם המקו' שהוא יושב בו ואח"ז יאמ' מה שהיה דורש שלא שלהניו' כונת המגיד הזה ולפי דעתם היה דואג כל כונתו לו' הדרו' שהי' דורש לא המקום שהוא יושב בו כי מקנא' הדרו' הוכרח לומר המקו' לזה הקדים הכתוב לו' בניות כי זהו אשר העי' המגיד להגיד מה שהגיד ולזה אמר זכור ה' לדוד את כל ענותו אשר נשבע שאם הכונה לומ' שענותו הוא אשר נשבע הוא מיותר שהיה די שיאמ' זכור ה' לדוד אשר נשבע וגו' וממילא שהזכירה הוא הענוי שענה עצמו בזה ועוד כי אחר שבשבול זה יהיה די שיאמ' את ענותו ומאי כל לזה אמר שפירש הפסוק שיזכו לדוד הענוי שנתענ' כאשר נשבע וגו' והוא שבהיותו בורח משאול נתעסק בזה והוא ענוי אחד והאחר שדורשו וחקירתו הוא סבה שנתקנא בו דואג האדומי והלשינו אותו וזהו מה שנתחנן המשורר שיזכו' אותה לדוד ובזה תבין אמרו וכתיב שיר המעלות וגו' על אמרו כי קנאת ביתך וגו' שנראה שאין זה כענין זה וכמה שאמרנו נתבא' הטב מלבד שלמדו מזה שמספר יהושע הבינו דרוש זה באמרו הנה שמענוה באפרתה כדמפרש ואזיל:

בתרא פרק ז

אך בגורל יצאו יהושע וכלב למאי אלימא דלא שקול כלל השתא לגאו דידהו שקיל דידהו מבעיא אלא שלא נטלו בגורל אלא על פי ה' יהושע דכתיב על פי ה' נתנו לו את העיר אשר שאל את תמנת סרח בהר אפרים כתיב סרח וכתיב חרס אמ' ר' אלעזר בתחל' פירותיה כחרס ולבסוף פירותיה מסריחין ואיכא דאמרי בתחלה מסריחין ולבסוף כחרס כלב דכתיב ויתנו לכלב את חברון כאש' דבר משה ויורש משם את ג' בני הענק חברון עיר מקלט הוא אמ' אביי פרוודהא דכתיב את שדה העיר ואת חצריה נתנו לכלב בן יפונה באחוזתו:

מה שיש לדייק בדברי המאמר הוא זה ראשונה במ"ש אלימא דלא שקיל כלל שאיך יעל' על הדעת זה אחר שמלת אך אשר היא הממעטת סמוכ' לאמרו בגורל ואם כן פשיטא שמה שממעט אינו אלא מן הגורל לבד לא מן הנחלה ואם כן למה שאל למאי אחר שהלב' מבוא' למאי ולא די בזה אלא שהשי' חלוק' כמנע'· הב' איך פי' תחלה מלת סרח לשבח וחרס לגנאי ואח' ופי' סרח לגנאי וחרס לשבח ואין נולד מחלוקת אמנם מה שנ"ל בזה הוא דגמרא כאש' ראה שהתנא סתם דבריו והוציא את יהושע וכלב סתם באו' יצא יהוש' וכלב ולא פי' כר' מדבריו שהוציא' בהחלט מן הנחלה וכבר יתכן לפרש זה כי חשב השואל שמלת אך חוזרת למעלה שאמר איש לפי פקודיו יותן נחלתו אך וגו' וחשב כי כונת התנא לומר שאך ממעט לומר שלא בכל שבט תתרבה הנחלה כפי פקודיו שיצאו יהושע וכלב שלא נתרב' שבטם מפתאם כי המה לא נטלו כלום ואם כן כפי זה מלת אך מעט בנחל' ולזה חשב שאמרו יצאו יהושע וכלב היא לענין הנחלה שלא נטלו כלום שלא שהקשה לו שלמה לא יטלו חלקם אחר שנטלו חלק זולתם ואם נתעלו לתת להם חלק זולתם איך יוסר מהם חלקם שאם יוסר חלקם נמצא שלא הועילו ולא נתנו להם כלום בתת להם חלק זולתם לזה אמרו שאין זה אלא לענין הגורל לבד כי המה נטלו חלקם בלא גורל על פי ה' ולזה אמר אך בגורל שירצ' לא כל הארץ תחלק בגורל כי חלק יהושע וכלב אין בו גורל וכיון דאתא לידם נחלת יהושע הוקשה להם שנוי המלות בהם והנה מתחלה לא דק לקרא אלא לענין בעצמו כי הארץ השמנה יותר טובה מהרזה ובהכרח כי זכות יהושע יברך את הארץ וישביחנה לזה אמרו שב' שמותיה אלו היו נב' ומכים שקודם שתבא לידי יהושע היו קוראים אותה חרס לפי שהיתה יבשה ורזה כחרס מבלי שמנונית ואחר זה בזכות יהושע נתברכה עד שהיו פירותיה בשמירת' אותם נסרחין מרוב שמינות' ואחר זה ראו כי הפסוקים מורים הפך זה שהכה בעת אשר בחר בה יהושע אז קראה סרח שכן אמר כאן על פי ה' נתנו את העיר אשר שאל את תמנת סרח ולבסוף בעת קבורתו אז קראה חרס נראה אם כן שפס סרח הוא שמה הראשון ושם חרס היה לה אחר כך לזה אמרו שגם זה בבחינה אחרת והוא בבחינת השמירה והיותם כאצרים טוב להם שיהיו כתושים ולא שמנים ולזה מתחלה היה שמה סרח לפי שמסריחין פירותיה כאשר היו נשמרים ולבסוף קראה חרס לא שחזרו כתושין אלא שעם היותם שמנים היו נשמרים ונשארים בקיומם כאלו היו יבשים כחרס וכאשר החרס יתקיים ולא יפסד כך היו פירותיה מתקיימים ולא היו מסריחין כלל· וזה נראה לי יותר נכון ממה שפי' רש"י ז"ל שאמר שמה שקראה חרס הוא שהוסר מותר השמינות לבד ונשארו במדה שיכולין לאצור אותם כי כפי זה יצא שכרו בהפסדו ולזה מ"ש הוא הנכון שמה שהוא הסרחון אבל השמינות נשאר גם: ובזה תבין כי לזה לא שנה המלה אלא מסרח אמר חרס לומר שסרח וחרס היו דנוני שמנים ובלתי מסריחים· ועיין בלב הוא מבואר וא"צ להאריך:

ובזה נשלם מה שראינו לבאר מחלק המדרש מספר יהושע

רשי

מי יעלה לנו אל הכנעני: על מקומות שהפלנו בגורל ועדיין לא נכבשו : יהודה יעלה · שבט יהודה יעלה תחלה לכבוש את גורלו : לשמעון אחיו · לשבט שמעון : עלה אתי · ועזרני לכבוש את מה שנפל בגורלי ויש פותרין יהודה יעלה הוא עתניאל הוא יעבץ שאנו אומר במס' תמורה מה שמו יהודה אחיו שמעון שמו ולשמעון אחיו אמר שילך אתו : בבזק · שם מקום : שבעים

רדק

תנה אל נורא · לבן קמחי עזרה · ודעת נבחרה · בספר השופטים :
ולב עבדך תתמוך · ואת ידו תסמוך · ומזידים תחשוך · ומדרך שטים :

ויהי אחרי מות יהושע · מי יעלה לנו · לכבוש את הארץ אשר נשארה להכבש : וימצאו את אדני בזק · מלרע : וינס

מסרה

מ' מלין מן א' א' קדמ' נסיב וי"ו ואינון קריבין ליי' וסי' ועבר יי' לנגוף · ורבר יי' אל משה · ואף יי' חרה בעם · ולמה יי' מביא אתנו · ויתעבר יי' בי · והפיץ יי' אתכם · ושב יי' אלהיך את והוריש יי' את כל הגוים · והסיר יי' ממך · ובשלוח יי' אתכם · ופני יי' ואמר עתה ירדו פלשתי' · ובקש יי' ויכרת יהונתן עם · ויוסף יי' ויאמר יואב אל דוד דשמואל · והכה יי' את יש' כאשר · ועיני יי' ושבר פשעים וחטאים ותהלו' יי' שפעת גמלים תכסך · ותורת יי' איכה תאמרו חכמים · ומשא יי' לא תזכרו עוד · ושלח יי' את כל עבדיו · והראני יי' ויאמר אליו אלישע · וינחם יי' ועתה הטיבו דרכיכ' · ואין יי' ויאמר אלי עון בית · ונחם יי' עוד קרא לאמורי · ונוקם יי' · אל קנוא ונוקם יי' · ובא יי' ונסתם גיא הרי · ובחר יי' לכן כה אמר יי' שבתי · ויצא יי' ונלחם בגוים · ומה יי' הגיד לך אד' מה טוב · ואל יי' אליך יי' אקרא · ואיבי יי' כי רשעי' יאבדו · ולך יי' חסד · ולפני יי' תפלה לעני

ויהי

א אַחֲרֵי מוֹת יְהוֹשֻׁעַ וַיִּשְׁאֲלוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל בַּיהוָה לֵאמֹר מִי יַעֲלֶה־לָּנוּ אֶל־הַכְּנַעֲנִי בַּתְּחִלָּה לְהִלָּחֶם בּוֹ: וַיֹּאמֶר יְהוָה יְהוּדָה יַעֲלֶה הִנֵּה נָתַתִּי אֶת־הָאָרֶץ בְּיָדוֹ: וַיֹּאמֶר יְהוּדָה לְשִׁמְעוֹן אָחִיו עֲלֵה אִתִּי בְגוֹרָלִי וְנִלָּחֲמָה בַּכְּנַעֲנִי וְהָלַכְתִּי גַם־אֲנִי אִתְּךָ בְּגוֹרָלֶךָ וַיֵּלֶךְ אִתּוֹ שִׁמְעוֹן: וַיַּעַל יְהוּדָה וַיִּתֵּן יְהוָה אֶת־הַכְּנַעֲנִי וְהַפְּרִזִּי בְּיָדָם וַיַּכּוּם בְּבֶזֶק עֲשֶׂרֶת
ה אֲלָפִים אִישׁ: וַיִּמְצְאוּ אֶת־אֲדֹנִי בֶזֶק בְּבֶזֶק וַיִּלָּחֲמוּ בּוֹ וַיַּכּוּ אֶת־הַכְּנַעֲנִי וְאֶת־הַפְּרִזִּי: וינס

ד' וסי' אלה · ד' רעיה שמבא ומלכא · ל' וחס' · ד' · ל' ומל' · ל' בספ' · י"א ול' בספ'

והוה בָּתַר דְּמִית יְהוֹשֻׁעַ וּשְׁאִילוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל בְּמֵימְרָא דַיְיָ לְמֵימָר מָן יִסַּק לָנָא לְוָת כְּנַעֲנָאָה בְּקַדְמֵיתָא לְאַגָּחָא קְרָבָא בֵּיהּ: וַאֲמַר יְיָ יְהוּדָה יִסַּק הָא מְסָרִית יָת יָתְבֵי אַרְעָא בִּידֵיהּ: וַאֲמַר יְהוּדָה לְשִׁמְעוֹן אֲחוּהִי סַק עִמִּי בְּעַדְבִי וּנְגִיחַ קְרָבָא עִם כְּנַעֲנָאָה וְאֵיהַךְ אַף אֲנָא עִמָּךְ בְּעַדְבָךְ וַאֲזַל עִימֵּיהּ שִׁמְעוֹן: וּסְלִיקוּ דְּבֵית יְהוּדָה וּמְסַר יְיָ יָת כְּנַעֲנָאָה וּפְרִיזָאָה בִּידֵיהוֹן וּמְחָנוּן בְּבֶזֶק עַשְׂרָא אַלְפִין גַּבְרָא: וְאַשְׁכַּחוּ יָת אֲדֹנִי בֶזֶק בְּבֶזֶק וְאַגִּיחוּ קְרָבָא בֵּיהּ וּמְחוֹ יָת כְּנַעֲנָאֵי וְיָת פְּרִיזָאֵי: ועַרק

עיר תהלה · קומה והעמודים שמנה עשרה דירמיה · באח"ד לבבתני אחתי כלה קדמאה דפסוק · בן ויקח לו
חבל הכסף · ויהי אחרי מות ד' וסי' אברהם · משה · יהושע · שאול · ונמסר גם בסוף חיי ובריש יהושע · וס
שמשא ומלכא · ונלחמה ד' בקריאה וסי' ויאמר יהודה לשמעון אחיו עלה אתי בגורלי ונלחמה

רלבג

ספר שאחרי מות יהושע שאלו בני ישראל ביי' ר"ל באורים ותומים מי מהשבטים יעלה בתחלה להלחם בכנעני הנשאר בארצות השבטים וראוי שנדע שאין הרצון בזה שלא היו נשאלין באורים ותומים בימי יהושע כי התור' העידה כי בימי יהושע ג"כ ישאלו במשפט האורי' · ואולם הרצון בזה כי אחרי מות יהושע הוצרכו לשאול מי יעלה בתחלה כי במלחמ' הראשונה שרש גדול לשאר המלחמו' וזה שאם יוכלו ישרא' במלחמ' הראשונ' יאמרו הכנעני' מהגוים ההם סר צלם מעליה' ויתחזקו להלחם בהם ואם ינצחו אותם יפיל הענין מורך לב בגוים ההם וינצחום ישראל בקלו' · ולזה בחר השם שילחם תחלה מי שהוא ראוי יותר לנצח והוא שבט יהודה וסבב יהודה שעלה אתו שמעון להלחם כאשר נשארו בגבולו מהגוים ההם והנה

כלי יקר

ויהי אחרי מות יהושע לחז"ל ברבה וזרח השמש ובא השמש בסוף דבריהם עד שלא שקעה שמשו של יהושע זרחה שמשו של עתניאל בן קנז שנאמר וילכדה עתניאל בן קנז ע"כ · כיוונו חז"ל לבאר כונת אומרו ויהי אחרי מות יהושע שגזרת הכתוב הזה היא וילכדה עתניאל לומר שאחרי מות יהושע הנהיג עתניאל שעד שלא שקעה שמשו של יהושע זרחה שמשו של עתניאל וכדפי' חז"ל שהוא לכד כבר קרית ספר תור' ממש שהחזיר ההלכות שנשתכחו עוד לחז"ל אחרי מופלג וצריך לדקדק למה לא תארו כאן בעבד ה' שמעלים בקדש ואין מורידי' והרי מצינו שתארו כן הכתוב למעלה וימת יהושע בן נון עבד ה' ואפשר שלהיות שהכתוב מזכיר כאן שאחר מיתתו של יהושע שאלו את פי ה' לאמר מי יעלה לנו שזה כמש

מנחה קטנה

פי' רבי ישעיה

רד"ק

וינס אדני בזק ויאמר אדני בזק מלעיל והיו"ד נוספת ר"ל אדון בזק וכן אדני לדק אדון לדק : בהנות · מן בוהן ידו ואינו ממשקלו אלא ממשקל לשון לשונות והוא האלבע הגס שבאלבעות : וילחמו בני יהודה · פי' וכבר נלחמו כי בימי יהושע לכדו ירושלם כמו שפירשתי בספר יהושע כי בכלל מלכי כנען אשר הכה יהושע הוא מלך ירושלם וכן וילך יהודה. אל הכנעני פי' וכבר הלך כי בימי יהושע לכדו חברון ודביר ודבר עתניאל פירשתי בספ' יהושע : ושם דביר · ובדברי רז"ל כי בלשון פרס קורי' לספר דביר : גלות עלית וגלות תחתית · ובספר יהושע גלו' עליות וגלות תחתיות עליות ותחתיות אומר על הגלות עלית ותחתית אומר על חלקת השד' שהיו בה הגלות וכן יש שנויים אחרים כי בספר יהושע תנה לי ובזה הבה לי · תה"קרו סימן · ושם שדה ובזה השדה וחד פסוק סימן ויקם שדה עפרון וגו' השד' והמערה: מעיר התמרי' ת"י מקרית יריחו לפי שהיו בה תמרי' רבי' נקראת כן : ובא במפורש בתור' בקעת יריחו עיר התמרי' : וילך וישב את העם · על הראש שבבני קני אמר והלכו בני המשפחה עמו וישבו שם עם בני יהוד' במדבר יהודה והכתוב לא ספר למה עלו מעיר התמרים או אם היו יושבי' שם עם הכנעני ואפש' שהיו שם עם הכנעני יושבים כי יתרו לא היה עם בני ישראל שכן כתוב וילך לו אל ארצו ופרשת ויאמר משה לחובב ופרש' וישמע יתרו בזמן אחד היה בשנה השנית לצאתם מארץ מצרים וחובב הוא יתרו כמו שכתוב מבני חובב חותן משה ופרשת וישמע יתרו שלא במקום נכתב' לחבר דבר יתרו עם דבר עמלק כי עמלק הרע לישראל בצאתם ממצרי' והצר להם לפיכך שמר לו הק"בה הדבר עד סוף כל הדורות כמו שכתוב מלחמה ליי' בעמלק מדור דור ויתרו הטיב לישראל ושמח בטובתם והטיב להם בעצתו ושמר לו הק"בה הטובה עד סוף כל הדורו' כי הנה הוא אומר שישבו עם בני יהודה ונתנו להם מקום לשבת בארצם ושבו לדת ישראל ובימי שאול היו יושבי' עם עמלק כי באהלים היו יושבים ונוסעי' ממקום למקו' ואמ' להם שאול

שופטים א

וַיָּנָס אֲדֹנִי בֶזֶק וַיִּרְדְּפוּ אַחֲרָיו וַיֹּאחֲזוּ
אֹתוֹ וַיְקַצְּצוּ אֶת־בְּהֹנוֹת יָדָיו
וְרַגְלָיו: וַיֹּאמֶר אֲדֹנִי־
בֶזֶק שִׁבְעִים ׀ מְלָכִים בְּהֹנוֹת יְדֵיהֶם
וְרַגְלֵיהֶם מְקֻצָּצִים הָיוּ מְלַקְּטִים תַּחַת
שֻׁלְחָנִי כַּאֲשֶׁר עָשִׂיתִי כֵּן שִׁלַּם־לִי
אֱלֹהִים וַיְבִיאֻהוּ יְרוּשָׁלַ͏ִם וַיָּמָת שָׁם:
וַיִּלָּחֲמוּ בְנֵי־יְהוּדָה
בִּירוּשָׁלַ͏ִם וַיִּלְכְּדוּ אוֹתָהּ וַיַּכּוּהָ לְפִי־
חָרֶב וְאֶת־הָעִיר שִׁלְּחוּ בָאֵשׁ: וְאַחַר
יָרְדוּ בְּנֵי יְהוּדָה לְהִלָּחֵם בַּכְּנַעֲנִי
יוֹשֵׁב הָהָר וְהַנֶּגֶב וְהַשְּׁפֵלָה: וַיֵּלֶךְ
יְהוּדָה אֶל־הַכְּנַעֲנִי הַיּוֹשֵׁב בְּחֶבְרוֹן
וְשֵׁם־חֶבְרוֹן לְפָנִים קִרְיַת אַרְבַּע וַיַּכּוּ
אֶת־שֵׁשַׁי וְאֶת־אֲחִימַן וְאֶת־תַּלְמָי:
וַיֵּלֶךְ מִשָּׁם אֶל־יוֹשְׁבֵי דְּבִיר וְשֵׁם־
דְּבִיר לְפָנִים קִרְיַת־סֵפֶר: וַיֹּאמֶר כָּלֵב
אֲשֶׁר־יַכֶּה אֶת־קִרְיַת־סֵפֶר וּלְכָדָהּ
וְנָתַתִּי לוֹ אֶת־עַכְסָה בִתִּי לְאִשָּׁה:
וַיִּלְכְּדָהּ עָתְנִיאֵל בֶּן־קְנַז אֲחִי כָלֵב
הַקָּטֹן מִמֶּנּוּ וַיִּתֶּן־לוֹ אֶת־עַכְסָה בִתּוֹ
לְאִשָּׁה: וַיְהִי בְּבוֹאָהּ וַתְּסִיתֵהוּ
לִשְׁאוֹל מֵאֵת־אָבִיהָ הַשָּׂדֶה וַתִּצְנַח
מֵעַל הַחֲמוֹר וַיֹּאמֶר־לָהּ כָּלֵב מַה־
לָּךְ: טו וַתֹּאמֶר לוֹ הָבָה־לִּי בְרָכָה כִּי
אֶרֶץ הַנֶּגֶב נְתַתָּנִי וְנָתַתָּה לִי גֻּלֹּת מָיִם
וַיִּתֶּן־לָהּ כָּלֵב אֵת גֻּלַּת עִלִּית וְאֵת
גֻּלַּת תַּחְתִּית: וּבְנֵי
קֵינִי חֹתֵן מֹשֶׁה עָלוּ מֵעִיר הַתְּמָרִים
אֶת־בְּנֵי יְהוּדָה מִדְבַּר יְהוּדָה אֲשֶׁר
בְּנֶגֶב עֲרָד וַיֵּלֶךְ וַיֵּשֶׁב אֶת־הָעָם:
וילך

תרגום

וַעֲרַק אֲדֹנִי בֶזֶק וּרְדָפוּ בַּתְרוֹהִי
וְאַחֲדוּ יָתֵיהּ וְקַצִּיצוּ יַת קַרְסוּלֵי יְדוֹהִי
וְרַגְלוֹהִי: וַאֲמַר אֲדֹנִי בֶזֶק שַׁבְעִין
מַלְכִּין קַרְסוּלֵי יְדֵיהוֹן וְרִגְלֵיהוֹן
מְקַצְּצִין הֲווֹ מְלַקְּטִין לַחְמָא תְּחוֹת
פָּתוֹרִי כְּמָא דַעֲבָרִית כֵּן שַׁלִּים לִי יְיָ
וְאַיְתוּהִי לִירוּשְׁלֵם וּמִית תַּמָּן:
וְאַגִּיחוּ קְרָבָא בְּנֵי יְהוּדָה בִּירוּשְׁלֵם
וּכְבָשׁוּ יָתַהּ וּמְחוּהָא לְפִתְגָם דְּחָרֶב
וְיַת קַרְתָּא אוֹקִידוּ בְנוּרָא: וּבָתַר כֵּן
נְחָתוּ בְּנֵי יְהוּדָה לְאַגָּחָא קְרָבָא
בִּכְנַעֲנָאֵי יָתִיב טוּרָא וְדָרוֹמָא
וּשְׁפֵלְתָּא: וַאֲזַלוּ דְבֵית יְהוּדָה לְוָת
כְּנַעֲנָאֵי דְּיָתְבִין בְּחֶבְרוֹן וְשׁוּם חֶבְרוֹן
מִלְּקַדְמִין קִרְיַת אַרְבַּע וּמְחוֹ יַת שֵׁשַׁי
וְיַת אֲחִימָן וְיַת תַּלְמָי: וַאֲזַלוּ מִתַּמָּן
לְוָת יָתְבֵי דְבִיר וְשׁוּם דְּבִיר מִלְּקַדְמִין
קִרְיַת אַרְכֵי: וַאֲמַר כָּלֵב דִּימְחֵי יַת
קִרְיַת אַרְכֵי וְיִכְבְּשִׁינָהּ וְאֶתֵּן לֵיהּ יַת
עַכְסָה בְרַתִּי לְאִיתּוּ: וּכְבָשָׁהּ עָתְנִיאֵל
בַּר קְנַז אֲחוּהִי דְּכָלֵב דִּזְעֵיר מִינֵּיהּ
וִיהַב לֵיהּ יַת עַכְסָה בְּרַתֵּיהּ לְאִיתּוּ:
וַהֲוָה בְּמֵיעֲלַהּ וְאַמְלַכְתֵּיהּ לְמִשְׁאַל
מִן אֲבוּהָא אַחְסַנְתָּא וְאִתְרְכִינַת מֵעַל
חֲמָרָא וַאֲמַר לַהּ כָּלֵב מַה לִּיךְ:
וַאֲמַרַת לֵיהּ הַב לִי אַחְסַנְתָּא אֲרֵי
לַאֲרַע דָּרוֹמָא יְהַבְתַּנִי וְתִתֵּן לִי אֲתַר
בֵּית שַׁקְיָא דְּמַיָּא וִיהַב לַהּ כָּלֵב יַת
בֵּית שַׁקְיָא עִילָּאָה וְיַת בֵּית שַׁקְיָא
תַּחְתָּאָה: וּבְנֵי שַׁלְמָאָה חֲמוּהִי
דְּמֹשֶׁה סְלִיקוּ מִן קַרְתָּא יְרִיחוֹ עִם בְּנֵי
יְהוּדָה מַדְבְּרָא דִּיהוּדָה דִּי בִּדְרוֹם עֲרָד
וַאֲזַלוּ וִיתִיבוּ עִם עַמָּא: ואזל

שלחו ד' רגשין בקריאה וסי' וילחמו בני יהודה בירושלם וילכדו אותה · גם כל הערים הנמצאות · אשר שלחו חפשים ויכשבום · וכל שללם שלחו למלך · וכל דסמיכי לאש דכוו' דגשים במ"א רפי' וסי' שלחו באש מקדשך · וממעי' ביה : יושב ד' מלאים בסיפרא וסי' ואחר ירדו בני יהודה להלחם בכנעני · ויכו את הכנעני יושב צפת · והוא יושב בחרושת הגוים · ויתן יי' אלהי ישראל את סיחון ואת כל עמו : לשאל ו' חס' בקריאה וסי' ותסיתהו דשפטים · וישלח תעי את יורם בנו אל המלך דשמואל · לשאל לנו מלך · ומי יסור לשאל לשלום לך לא נתתי לחטא חכי · וינסו אל לבבם : ותצנח ג' בקריאה וסי' ויהי בבואה ותסיתהו לשאל דיהושע · וחברו דשפטים · ותצנח בארץ והוא נרדם · ונמסר גם ביהושע סימן ט"ו :

רש"י

שבעים מלכי' וגו' · מכאן אתה למד מה גדולתו ועשרו של מלכי כנען שהרי אדני בזק לא היה כדי למנות עם מלכי כנען בשם מלך וכתוב בו כן : ויביאוהו ירושלם · שהלכו משם להלחם על ירושלם : שלחו באש · שלחו אש בכלה : אחי כלב · מאמו : ותסיתהו · ואמלכתיה לשון נמלך שמייעצין האדם ומשימין לבו לדבר אחד. כ"ל : ותצנח · ואיתרכינת ליפול לרגלי אביה : ארץ הנגב · אדם שביתו מנוגב מכל טוב שאין בו אלא תורה : גלת מים · שדה בית הבעל · אתר בית שקייא דמיא : מעיר התמרים · היא יריחו שניתן להם דושנ' של יריחו לאוכלה עד שיבנ' בית המקד' ומי שיבנה בית הבחירה בחלקו יטלנה כדי שיהא לכל ישראל חלק בבית הבחירה ונתנוה לבני יתרו ארבעים וארבע מאות שנה והתלמידים שבה' הניחוה והלכו אצל עתניאל בן קנז הוא יעבץ במדבר יהודה אשר בנג' ערד ללמוד תור' : וישב את העם · עם התלמידי' היושבי' לפניו הוא בקש מאת הק"בה שיזמן לו תלמידים הגונים שנ' ויקרא יעבץ לאלהי' וגו' · וזמן לו החסידי' הללו : כי

רלבג

והנה קצצו בהונות ידי אדני בזק ובהונות רגליו להפיל מורך על שאר המלכים שיראו מלהלחם בישר' עם שכבר סבב זה השם ית' להשיב לו מדה כנגד מדה כמו שזכר כאשר עשיתי כן שלם לי אלהים וזכר שהביאוהו אחר זה בירושלם ומת שם וכבר נלחמו בני יהודה בירושלם קוד' זה ולכדו אותה והכוה לפי חרב ואת העיר שלחו באש : וילך יהודה אל הכנעני היושב בחברון וגו' · כי כבר התבאר בספר יהושע כי כלב הוא שנלחם בהם ואמנם הביא עמו שם שבט יהודה כי הוא היה נשיא השבט ולזה יחס זאת המלחמה לשבט יהודה וידמה שכבר היתה זאת המלחמה אחרי מות יהושע ואף על פי שנזכרה בספר יהושע ואולם נזכרה שם לבאר שכבר נתקיים יעוד הש"י לכלב כי חברון נתנה לו לנחלה על פי הש"י והוא נלחם בה ונכש' בסוף הענין אף על פי שלא נכשה בימי יהושע · ושם דביר הנזכר בזה המקום הוא מקום אחר זולת אשר לכד יהושע לפי מה שנזכר בספר יהושע אמר וישב יהושע וכל ישראל עמו דבירה · והנה זכר שהסיתה עכסה את בעלה לשאל מאת אביה

מנחה קטנה

ויקללו את בהונות וגו' אפשר שהיה בימי' ההם זה הבזיון סימן עבדות וההכנעה ביותר והסרת המלוכה וע"כ גם אדוני בזק כשכבשו שבעים מלכים עשה להם כן לכוונה זו · גם יש רמז שהמלוכה והממשלה נרמז ביד ורגל · כדכתי' ובלעדך לא ירים איש את ידו ואת רגלו ר"ל שבלתו לא יהי' נשוא אדם שררה עם · ועל ידי כן נפל פחד על כל האומה וז"ש ויכו את הכנעני וגו' ויאחזו אותו וגו' ר"ל שע"כ שכבשו המלכי' היא היתה גורמת הכאת הכנעני כי לא קם בהם עוד רוח : וילחמו בני יהודה וגו' ספרה שכתוב המלחמה הנעשה בימי יהושע לכבוד שבט יהודה שלהם שייך יתר שאת ויתר עז ע"י גודל גבורתם וגודל בטחונם בה' שע"כ שאף בימי יהושע לחמו בני יהודה לבדם בלי עזרת שאר השבטי' וכבשו ירושלים · שע"כ ראוי להם מה שנ' להם מפי הגבורה יהודה יעלה תחלה · ולא לבד השבט בכלל. אף בפרט היה בהם עתניאל בן קנז שגם לו יאה המלוכה על גודל גבורתו בלכדו קרית ספר וע"כ נבחר הוא לשופט ראשון על ישראל אחר יהושע ואמר אחי כלב הקטן ממנו · שאף בגדולתו הקטין עצמו אצל אחיו ולא הרים לבו עליו · ועל פי דח"זל שלכד קרית ספר הוא על ההלכו' שנשכחו בימי אבלו של משה אמר הקטן ממנו שהקטין עצמו אצל מי שגדול ממנו בחכמה ללמוד תורה וגם אע"פי שהיה קטן בשנים היה גדול בתורה שראוי למנותו ראש כי לא ימים ידברו וגו' ואל תסתכל בקנקן וגו' כי יש קנקן חדש כו' וקבל האמת ממי שאמרה : עוד אפשר לומר מה שסיפר מכבישת ירושלי' וגו' הוא כי בימי יהושע נהרגו המלכי' מירושלי' ודביר ומחברון אך עדין היו יושביהן יושבי' במקומם עד אחרי מות יהושע ואז נלחמו עם יושביהן וז"ש וילחמו בני יהודה בירושלים וילכדו אותה ולא מלכה : מדבר יהודה ללמוד הוא אותו משפחה להניח העירים והמדינו' וילך למדבר בשביל התורה כמו שמשה יתרו זקינם וע"כ אמר מדבר יהודה שהתבודדו עצמם עם עתניאל ללמוד תורה במקום שאין שם עוברים ושבים המבטלי' וע"כ התורה של עתניאל היא עומדת לכל שבטו באופן שהכו את הכנעני וגו' ויהי ב' את יהודה וגו' וע"ד שא"ז"ל ויהי דוד עושה משפט וצדקה וע"כ ויואב על הצבא הצליח במלחמותיו : וילך

כלי יקר

ואדני בזק לבד ואפשר עוד שאדני בזק כך שמו · ועל שמו נקרא המדינה בזק ויש קצת הוכחה מהתרגום שבכל הכתובים האלה לא תרגם תיבת אדני רבון או רבוני אלא בכלם כתב אדני בזק ומ"ש וימצאו את אדני בזק לשון מציאה אפשר שהיה מתנכר כדרך המלכים שמתנכרים במלחמת ולכך הגיד בתחלה שהרג י' אלפי איש ואת המלך לא הכירו ואחר כך וימצאו את אדני בזק דהיינו שיכירוהו וילחמו בו כי כשיכו גבורים יחלשו כל אנשי הצבא ולא עלה בידם כי וינס אדני בזק וכו' :

וינס אדני בזק עיין הרלב"ג ומהרי"א כתב טעם לקציצת בהונו' ידיו ורגליו ידיו לפי שלא נלחם בהם ורגליו לפי שנס ברגליו ולא עמד במלחמה כי מוטב היה לו שימות במלחמה בכבוד מחיים בחרפת הניסה גם מאת ה' במדה שמדד עם שבעים מלכים לקצוץ בהונות ידיהם ורגליהם בה מדדו לו ע"כ · ולע"ד שקציצת בהונות ידיו ורגליו כדי שלא ירים עוד את ידו למלחמ' ורגליו כדי שלא ינוס אלא יעמוד כפוף תחת ידם והעד על פירושנו זה השבעים מלכים כי לא יהבן שהשבעים כלם ברחו ונכנסו לקצוץ בהונות ידיהם ורגליהם כשיטת מהרי"א ויהיה זה כצפור נודדת מקינה שיתכו כנפיה כדי שלא תעוף לברוח אנה ואנה ומה שאמר בהונות כתב הרד"ק מן בוהן ידו ואינו ממשקלו אלא ממשקל לשונות והוא האלבע הגס שבאלבעות ע"כ והמתרגם תרגם ית קרסולי ידוהי ורגלוהי נראה שחולק על הרד"ק שהוא מפרש תיבת בהונות קרסולים :

ויאמר אדני בזק שבעי' לחז"ל בספרי והביאו רש"י ז"ל ע"ש ומ"ש ויביאוהו ירושלם רש"י ז"ל כתב שהלכו משם להלחם על ירושלם ע"כ : וכן כתב מהרי"א ז"ל . שבלכתם שם ילחם לקחוהו עמם ומת שם והיינו דסמיך ליה וילחמו בני יהודה בירושלם אבל הרד"ק ז"ל כתב שכבר נלכדה ירושלם כו' וכ"כ הרלב"ג ז"ל בפסוק וילחמו בני יהודה בירושלם וכבר נלחמו בני יהודה קודם זה ולכדו אותה והכוה לפי חרב ואת העיר שרפו באש :

וילחמו בני יהודה כתב הרד"ק וכבר נלחמו כי בימי יהושע לכדו ירושלם ולרש"י כפשוטו כנז' בפסוק הקודם ומהרי"א ז"ל כתב ז"ל והיותר נראה שמלחמת ירושלם שזכר כאן היתה אחרי מות יהושע ואחרי מלחמת בזק ושבני יהודה עלו אליה וילכדוה ואחרי זה ספר שבני ישראל ירדו להלחם בכנעני יושב ההר וזכר כל זה להודיע שבני יהודה הצליחו במאמר הש' נתתי את הארץ בידו · ואמנם מה שזכר אחרי זה ממלחמת חברון ודביר שהי' בימי יהושע כמו שנזכר שם ולא כמו שחשב הרלב"ג שנלכדה אחרי מות יהושע לפי שספר יהושע יוחד לספר בו המלחמות בכלל שנעשו בימיו וליחסם לכבודו ועתה בספר זה יספר המלחמות שעשו השבטים בפרט וזכר מה שעש' יהוד' אחרי מות יהושע והגב' אורחיה הודיע גם מה שעשה בחיי יהושע בלכידת חברון כי עם היו' לכידת' ע"י כלב הנה בעזרת בני יהודה כי היה נשיאם נעזר ומהיות הכונה במקום הזה לברר המלחמות שעשה יהודה נתייחסו אליהם המלחמות חדשות גם ישנות ולכן גם כן נזכר ענין דביר ומה שנדר כלב לתת עכסה בתו למי שילכדה ולכדה עתניאל ושנתן לו בתו והוסיף לתת לה מנו' ועל זה סובב כל הסיפור ע"כ לשון מהרי"א ז"ל והוא מיוסד על שיטת רש"י ז"ל שזכרנו בפסוק הקודם :

ויאמר כלב אשר יכה כו' כל אלו הפסוקים נתבארו בספר יהושע עיין עליהם שם אך צריך להבין קצת שינויים שבהם כי שם נאמר וילכדה אחי כלב ולא אמר הקטן ממנו וכאן הוסיף לומר הקטן ממנו ושם נאמר לשאול מאת אביה שדה וכאן נאמר השדה ושם נא' תנה לי וכאן הבה לי ושם נאמר עליות התחתיות וכאן נאמר עלית תחתית ואפשר כי מהשנות ענין זה פעמים האחת בספר יהושע והשני' בספר שופטים מזה הכריחו חז"ל לדרוש שקרית ספר נאמ' על ההלכות שנעלמו באבלו של משה והחזירן עתניאל בן קנז בפלפולו ועל זה בא הספור הראשון בספר יהושע ולכך כתיב שם אחי כלב לבד ולא כתיב הקטן ממנו כי לענין החכמה אין מן התימא שהקטן ידע ויש בחכמה מהגדול ממנו במנין כי יש קנקן חדש מלא ישן אמנם כאן בס' שופטים שדבר בלכיד' העיר ממש של קרית ספר הגיד שלכדה אחיו הקטן ממנו עם היותו קטן ממנו שלא נסה לצאת ולבא במלחמה ובזה אבין אומרו תיבת ממנו כי רצה להודיענו שהיה לו אח אחר ושמו שמעון כמ"ש בפ' ויאמר יהודה לשמעון אחיו שסמו שמעון ולכך כתב הקטן ממנו · ממנו קטן וגדול משמעון גם לזאת הסיבה הוא שלמעלה אמר שדה דבשדה כל דהוא מתרלית מאביה מבחינת לכידה ההלכות וקרית ספר בפלפולו. אמנם כאן הזכיר שבהיותו גם כן איש מלחמה ללכוד עיר קרית ספר מלאתה לבה לשאל מאת אביה השדה הידוע בחשיבות וז"ש כאן השדה כי לאיש חיל כעתניאל גבור חיל במלחמתה של תורה גם לוח' מלחמה חגושית ללכוד עיר קרית ספר דמילתא זוטרתי היא להת לי שדה כל דהוא לכך שאלה השדה בה"א הידיעה כלומר השדה החשוב גם בזה מובן אומרו שם תנה לי כי תנה לי הוא לשון מתנת חנם על שירד' לעומקן של דברים להשיב מפלפולו כל ההלכות ההם אמנם כאן אמר לשון הבה כמו הבה נא אבוא אליך שהיא המורת ההנגה כמו שהסיבה מה התן לי כי תבוא אלי שלשון הבה הוא מורה על תמורת דבר זולתו והוא נאחון העיר שנלא פרלתה יתנלה בתמורתו השדה ובזה מובן גם כן אומרו שם עליות תחתיות לרמוז אל דרשת חז"ל שאמרו שם מי שרזי עליונים ותחתונים גלוים לו ישאל ממני כי שם שהלכידה היא הגלות לו רזי ההלכו' הנעלמות בפלפולו לכך אמר עליות ותחתיו' אמנם כאן אמר עילית תחתית לפי שדבר בלכידת העיר ממש · והרד"ק ז"ל כתב בזה עליות ותחתיות כו' ע"ש ועדיין צריך טעם למה שם אמר כן על הגולו' וכאן על חלקת השדה :

ובני קני חותן משה וכו' צריך להבין למה הזכיר את יתרו בשם קני ולא באחד משאר שמותיו שהיו לו שמנה שמות ועוד דהי"לל למדבר יהודה בלמ"ד ועוד וילך וישב את העם היה לו לומר וילכו וישבו בלשון רבים כמו שאמר עלו והרד"ק ז"ל כתב וילך וישב על הראש כו' ע"ש ורש"י ז"ל כתב מעיר התמרים היא יריחו כו' ע"ש הנה שרש"י ז"ל כלל בדבריו אלה שני דעות חז"ל שאמרו גבי עלו מעיר התמרים האחד שעלו ע"כ כי נתנה לבנימן כשנבנה המקדש בחלקו וז"ש רש"י ז"ל בתחלה

רשי

כי לא להוריש· תרג' יונתן ובתר כן דחבו לא יכילו לתרכא ית יתבי מישרא: ואת היבוסי יושבי ירושלם· מחוז היה בירושלם ששמו יבוסי ומבני אבימלך היו ולא הורישם מפני השבועה עד שבא דוד לפי שעדיין היה נכדו קיים והוא נשבע לו ולנינו ולנכדו: בית אל· שנפל בגורלם ואף על פי שפסל מיכה עמה' שהרי מיכה משבט אפרים נאמר כאן ויי' עמם הוא שאמר דכיאל לך יי' הצדקה ולנו בשת הפנים: ויתירו· על ידי אחרים ששלחו מאללין ויתורו את הארץ כאמ' במרגלי' עכמן ואלו ששלחו מרגלים נאמר בהם ויתירו: את מבוא העיר· שהיו נכנסין להלכך המערה ולוז אחד עומד על פי המער' ונכנסין דרך הלוז למערה לוז שגדלים בו אגוזים דקים קולד"רא בלע"ז:

ויראם

רדק

שאול סורו רדו מתוך עמלקי וגו' ואתה עשית חסד עם כל בני ישראל וגו' הנה כי החסד היה שמור להם לעולם ובימי יהוא יונדב בן רכב היה אהוב ונכבד בין ישראל ובימי ירמיהו הנביא היו בית הרכבים בתוך בני ישראל ואמר הכתוב לא יכרת איש לבית יונדב בן רכב עומד לפני כל הימים ובית הרכבים הם מבני יתרו כמה שנאמר המה הקני' הבאי' מחמת אבי בית רכב ועתה כשלכדו בני יהוד' חברון היו יושבי' עם הכנעני בחברון בעיר סמוך לה נקראת עיר התמרים וכשלכדו בני יהוד' חברון עלו משם בשלום כי קראו להם בני יהוד' לשלום בהלחמם עם הכנעני שיעלו מביניה' ולא יספו עמם כמו שקרא להם שאול בהלחמו עם העמלקי וכן עשו ועלו משם בשלום וישבו במדבר יהוד' עם בני יהודה וזהו הנראה לי מדרך הפשט ומדרך הסברא ורז"ל דרשו בו כי בני ישראל נתנו לו עיר התמרים והיא יריחו לדעת' כמו שת"י נתנוהו לבני קני ואמר כי מה שאמר משה ר"עה והיה הטוב ההוא אשר ייטיב השם עמנו והטבנו לך הוא דשנה של יריחו שהיה חמש מאו' אמה על חמש מאות אמה והניחוה מלחלק אמרו מי שיבנה בחלקו בית המקד' יהיה לו ובין כך ובין כך נתנוהו לבני יתרו והיה בידם ארבע מאות וארבעים שנה עד שנבנה בית המקדש ואז בא בנימן ליטול אותה מהם ופנו אותה להם שנאמר עלו מעיר התמרים ועם ישראל נשאר יתרו כמו שאמר לו משה אל נא תעזוב אותנו ומה שאמר וילך לו אל ארצו שהלך לגייר בני משפחתו ועוד דרשו בו כי מה שאמר עלו מעיר התמרים שהניחו אותו מעצמם שהלכו ללמוד תורה במדבר יהודה עם עתניאל בן קנז הוא יעבץ כמו שכתוב בדברי הימים ומשפחות סופרים יושבי יעבץ וגו' המה הקנים הבאי' מחמת אבי בית רכב: כי לא להוריש· כי לא יכלו להורי' אע"פ שהיה יי' עמם להורי' את יושבי ההר יושבי העמק לא יכלו להורישם כי רכב ברזל להם והסב' האמתית כי הניח אותם הש"י לנסו' בם את ישר' כמו שאומ' אשר הניח יי' לנסו' בם את ישר' וי"ת ותריכו ית יתבי טורא בתר כן דחבו לא יכילו לתרכא ית יתבי מישרא ארי רתיכין דברזלא להון: לא הורישו בני בנימין· ובספר יהושע אומר לא יכלו בני יהודה להורישם והוא כמו שפירשנו כי ירושלם בין יהודה ובנימין ומה שאמר עד היום הזה שמואל הנביא כתב כן כי הוא כת' ספר שופטים לפי הקבלה ובימיו היה עדין היבוסי בירושלם ואף בימי דוד כמו שכתב: ויתירו· פועל יוצא והשלוחים הם התרים וקראם שומרים שעמדו את פני העיר ושמרו אם יראו איש יוצא מן העי' כי לא היו רואי' את מבוא העיר אולי היו גנות ופרדסין סביבותיה: הראנו נא את מבוא העיר· בדברי רז"ל למה נקרא שמה לוז מה לוז זאת שאין לה פה כך לא היה אדם יכול לעמוד על פתחה של עיר אמר רבי שמעון לוז היה עומד על פתחה של מערה והיה הלוז חלול והיו נכנסין דרך הלוז למערה ודרך מערה לעיר הלא הוא דכתיב ויראו השומרים וגומ': ועשינו עמך· בשוא המ"ם וקמץ הכ"ף ויש ספרים שכה"ב בקמץ המ"ם ושוא הכ"ף והיא שגגה וידענו זה מפי המסרה:

ויראם

מקרא

וַיֵּלֶךְ יְהוּדָה אֶת־שִׁמְעוֹן אָחִיו וַיַּכּוּ אֶת־הַכְּנַעֲנִי יוֹשֵׁב צְפַת וַיַּחֲרִימוּ אוֹתָהּ וַיִּקְרָא אֶת־שֵׁם־הָעִיר חָרְמָה׃ (י"ד מל' בכפ') וַיִּלְכֹּד יְהוּדָה אֶת־עַזָּה וְאֶת־גְּבוּלָהּ וְאֶת־אַשְׁקְלוֹן וְאֶת־גְּבוּלָהּ וְאֶת־עֶקְרוֹן וְאֶת־גְּבוּלָהּ׃ וַיְהִי יְהוָה אֶת־יְהוּדָה וַיֹּרֶשׁ אֶת־הָהָר כִּי לֹא לְהוֹרִישׁ אֶת־יֹשְׁבֵי הָעֵמֶק כִּי־רֶכֶב בַּרְזֶל לָהֶם׃ (ד' ב' חס') וַיִּתְּנוּ לְכָלֵב אֶת־חֶבְרוֹן כַּאֲשֶׁר דִּבֶּר מֹשֶׁה וַיּוֹרֶשׁ מִשָּׁם אֶת־שְׁלֹשָׁה בְּנֵי הָעֲנָק׃ וְאֶת־הַיְבוּסִי יֹשֵׁב יְרוּשָׁלַםִ לֹא הוֹרִישׁוּ (כל ספר' חס' במ"ד) בְּנֵי בִנְיָמִן וַיֵּשֶׁב הַיְבוּסִי אֶת־בְּנֵי בִנְיָמִן בִּירוּשָׁלַםִ עַד הַיּוֹם הַזֶּה׃ וַיַּעֲלוּ בֵית־יוֹסֵף גַּם־הֵם (ג' בנביי') בֵּית־אֵל וַיהוָה עִמָּם׃ וַיָּתִירוּ בֵית־יוֹסֵף בְּבֵית־אֵל וְשֵׁם־הָעִיר לְפָנִים לוּז׃ וַיִּרְאוּ הַשֹּׁמְרִים אִישׁ יוֹצֵא מִן־הָעִיר (ט' מל' כל כתו' דכו' במ"א) וַיֹּאמְרוּ לוֹ הַרְאֵנוּ נָא אֶת־מְבוֹא הָעִיר וְעָשִׂינוּ עִמְּךָ חָסֶד׃ (יהושע עמך)

ויראם

תרגום

וַאֲזַל יְהוּדָה עִם שִׁמְעוֹן אֲחוּהִי וּמְחוֹ יַת כְּנַעֲנָאָה יָתֵיב צְפַת וְגָמַר יָתַהּ וּקְרָא יַת שְׁמָא דְקַרְתָּא חָרְמָה׃ וּכְבַשׁ יְהוּדָה יַת עַזָּה וְיַת תְּחוּמַהּ וְיַת אַשְׁקְלוֹן וְיַת תְּחוּמַהּ וְיַת עֶקְרוֹן וְיַת תְּחוּמַהּ׃ וַהֲוָה מֵימְרָא דַיְיָ בְּסַעֲדֵיהּ דְבֵית יְהוּדָה וְתָרִיכוּ יַת יָתְבֵי טוּרָא בָּתַר כֵּן דְחָבוּ לָא יְכִילוּ לְתָרָכָא יַת יָתְבֵי מֵישְׁרָא אֲרֵי רְתִיכִין דְבַרְזְלָא לְהוֹן׃ וִיהָבוּ לְכָלֵב יַת חֶבְרוֹן כְּמָא דְמַלִּיל מֹשֶׁה וְתָרִיךְ מִתַּמָּן יַת תְּלָתָא בְּנֵי גִיבָּרַיָּא׃ וְיַת יְבוּסָאֵי יָתְבֵי יְרוּשְׁלֵם לָא תָרִיכוּ בְּנֵי בִנְיָמִין וִיתִיבוּ יְבוּסָאֵי עִם בְּנֵי בִנְיָמִין בִּירוּשְׁלֵים עַד יוֹמָא הָדֵין׃ וּסְלִיקוּ דְבֵית יוֹסֵף אַף אִינוּן לְבֵית אֵל וּמֵימְרָא דַיְיָ בְּסַעֲדְהוֹן׃ וּשְׁלָחוּ מְאַלְלִין דְבֵית יוֹסֵף לְבֵית אֵל וְשׁוּם קַרְתָּא מִלְקַדְמִין לוּז׃ וַחֲזוֹ נַטְרַיָּא גַּבְרָא נָפֵיק מִן קַרְתָּא וַאֲמַרוּ לֵיהּ אַחֲזֵינָא כְעַן יַת מַעֲלָנָא דְקַרְתָּא וְנַעֲבֵיד עִמָּךְ טֵיבוּ׃

ואחזינון

רלבג

אביה השדה וכשנתנו לה הוספה היא לשאול גלות מים· והנה בני קיני חותן משה שבו לדת ישראל ולזה ישבו את יהודה: ויהי יי' את יהודה ויורש את ההר· ר"ל שכבר מצא עצמו יהודה נעז' ביי' בהורשת ההר אבל לא יכול להוריש את יושבי העמק כי רכב ברזל להם והיו יותר חזקים ממנו· וראוי שתדע כי אם היה בא לו יעוד מאת הש"י שיעזרהו במקום אחר בזולת המלחמה לא יאמר שלא יכול להוריש יושבי העמק כי אין מעצור ליי' להושיע ברב או במע' אך שלא מצאנו יעוד השם ליהודה שיכנא רק בגבול נחלתו כמו שנזכר בראש זה הספר וזאת המלחמה היתה בגבול שמעון: ולאוי שתד' כי היבוסי יושב ירושלם עד ימי דוד כמו שנזכר בספר שמואל והיתה סבת עמדו שם הברית שכרת אברהם עם אבימלך שלא ישקר לו ולנינו ולנכדו והנה שמואל הנביא כתב זה הספר כמו שאמרו רז"ל והוא אשר אמר עד היום הזה ר"ל עד ימי כתבו זה הספר והנה זכר אחר זה מה שנשאר מהגוים האלה בגבול ישראל לבאר שהם היו להם למוקש כמו שנזכר בתורה

ויעל

מנחה קטנה

וילך יהודה את שמעון אחיו עם היות שעדין לא השלימה הנבואה מספר גבורת יהודה ומלחמותיו אמר וילך יהודה את שמעון לומר מחסידותו של יהודה שעזב את מלחמותיו לשלם לשמעון אחיו מה שהלך עמו· עוד אמר ויהי ה' את יהודה להורות שלא טוב עשה יהודה במה שלא גירש הכנעני מכל וכל כי היה ה' עמו ולפניו לא נחשב רכב ברזל באומן שהיה בידו לגרשם בכל אלא בשביל שלא ניקש יהודה לגרשם ושלא בדעתו שאי אפשר לגרשם ע"כ הניחו ה' בנחירתו והשאירם בארץ ודעת כפולה עשה בזה כי ממנו ראו גם יתר השבטים ועשו כמעשהו והניחו האומו' בארץ וע"כ ויעל המלאך והוכיחם על זה: וסיפר הכתוב שכבש כלב חברון וגו' כדי שלא תאמר מה שלא גירש יהודה יושבי העמק וגו' זה מגד שלא היה בכחו לגרשם· לז"א תבראה בנידון שהרי כלב לבדו כבש חברון אע"פי שהיתה חזקה ביותר וגרש משם בני הענק. אלא ודאי שלא בקש יהודה להורישם: ועשינו עמך חסד· כי מלבד שמצד האמת חייב אתה להראות לנו מבוא העיר יען שלא הרגנוך· ואם לא תראה נהרוג אותך ואף גם נעשה עמך חסד שע"י תציל כל בני משפחתך וזה הוא החסד שהבטיחו אותו וע"כ את האיש ואת משפחתו שלחו:

ויעל

פי' רבי' ישעיה גאון

כי לא להוריש· פירו' מקרא קצר הוא וכן צריך לומר כי לא יכלו להוריש: ויתירו בית יוסף בבית אל פירו' כמו ויתורו שהרבה כבדים תמצא ואינם ע"י אחר כמו וילינו שהוא כמו וילונו: ע"כ

כלי יקר

בתחלת דבריו ומי שיבנה בית המקדש יטלנה כדי שיהיה לכל ישראל חלק בבית הבחירה והשיטה השנית בעלו מעיר התמרים שעלו בבחירתם הוא גם כן אמת הוא מ"ש והתלמידים שבהם הניחוה וגו' שהיה זה קודם לאת כל בני קני שהתלמידים יצאו בבחירתם מקודם וכוזרזו ונשכרו ובדברי רש"י ז"ל אלה והם מהמדרש מובן אומר עלו מעיר התמרים ולא כתב יצאו כלפי התלמידים אשר השליכו אחרי גיוס כוגי תענוגי בשר ודושנה של יריחו כי מתקו להם דברי תורה מעתניאל מדבש ונופת צופים וז"ש עלו מעיר התמרים לשון עלוי ומעלה ומובן גם כן אומרו את בני יהודה כי נוכל לומר כי יעבץ יהודה שמו וכמו שכתבתי בשם רש"י ז"ל בפסוק ויאמר יהוד' לשמעון אחיו וזהו אומרו עלו מעיר התמרים את בני יהודה אלו תלמידיו של יהודה הוא יעבץ בחרו להניח דבש התמרים להיו' את בני יהודה תלמידיו של יהודה מדברי תורה כמשמעו וא"כ לפרשו לשון דבור לשמוע מדבר יהוד' הוא יעבץ שמדברו נאוה מפלפולו ומובן גם כן אומרו וילך וישב את העם בלשון יחיד על יעבץ הוא עתניאל שהלך לו את התלמידים הוא העם ובזה אבין גם כן לע"ד או' כאן תואר זה של קני מזולתי שאר השמות והוא בי במכילתא הובא בילקוט קני שקנה לשמים וקנה לו תורה כי להיות הפסוק הזה מדבר בשבחן של בני קני שחבבו התורה ללכת אחרי יעבץ לכך הזכיר תואר זה של קני שהוא מתייחס שנקרא כן על פי מדותיו שקנה לו תורה ולפי הפשט אומרו וילך וישב על קני חותן משה שאע"י שבא' בו וילך לו אל ארצו ז"ש וילך אחר כך חזר לשבת את עם בני ישראל ז"ש וישב את העם שעל ידי כן נמצאו בניו כאן בעיר התמרים:

וילך יהודה את שמעון אחיו הגיד הכתוב כי מהיות ההתחלות קשות לכך שאל יהודה את שבט שמעון שיבא אתו לעזרה ואח"כ גם הוא גמלו טובה וילך יהודה את שמעון אחיו אמנם אחר כך בשובו יהודה מאת שמעון הוא לבדו לכד את עזה ואת גבולה כי לא הוצרך עוד לעזרתו של שמעון ובזה מובן טעם להפסיקו בענין כבישת שמעון עריו ואח"כ חוזר לראש לענין יהודה ואמר ויקרא את שם העיר חרמה על שמעון שאעפ"י שבהכלה נשתתפו שניהם כמ"ש ויכו את הכנעני ויחרימו בלשון רבים עכ"ז בעת קריאת השם שמעון לבדו קראה ז"ש ויקרא בלשון יחיד ואפשר לומר ויקרא על יהודה שהוא מלך ולו ניתן הכבוד על פי ה' יהודה יעלה בתחלה והוא הלך עם שמעון אחיו והוא קראה חרמה:

ויהי ה' את יהוד' קשה איך תולה טעם שלא כבשו את העמק כי רכב ברזל להם היד ה' תקצר והמתרגם כתב בתר כן דחבו לא יכילו לתרכא וכו' וכן הביא רש"י ז"ל ע"כ והעקר חסר מן הספר והרד"ק ז"ל כתב שהפסוק הזכיר סבה טבעי' כו' ע"ש ועיין הרלב"ג ז"ל ומהרי"א ז"ל הסכים עם הרד"ק ז"ל והוסיף מדיליה שלהודיע שלא קרה יד ה' מפני הרכב ברזל לכך עזרם על כבישת ההר שהיא יותר קשה מהעמק כי מי יעל' בהר גבוה ותלול אשר זו הוראה גדול' שלא מבלתי יכולת ה' היתה זו כי אם לנסות בם את ישראל והכריח עוד זה ממה שראינו שנתנו לכלב את חברון והוא לבדו ויורש משם אשר זו הוראה שלא קרה יד ה' ושיוכלו בני יהודה כלם לכבוש את העמק אלא ודאי לא נשארו כי אם לנסות בם את ישראל כאמור עוד פירש מהרי"א בתיבת כי לא להוריש שמוסבת עצמה ואחרת עמה כאלו אמר כי לא להוריש כי רכב ברזל להם ורוצה לומר ויורש את ההר לבד יען כי לא ניתן להם עזר אלהי מהסיבות הנזכרות ע"כ למהרי"א· ואין צורך לפרש שתיבת כי לא מוספת עצמה ואחרת עמה אלא שבדרך טבע לא יכלו להם כי רכב ברזל ובדרך השגחה לא סייעום כי אם להוריש את ההר כי לא להוריש יושבי העמק וכיון שלא היה אתם ה' להוריש את יושבי העמק לא יכלו להם כי רכב ברזל להם ובדרך טבע לא יכלו להם: עוד אפשר כי כל הדברים צריך הכנ' מלמטה ואיתערות' מלתתא כדי שיסייעו מן השמים ולכך הגיד כי היה ה' עם יהוד' ויורש את ההר לבד יען כי לא שם לנגד עיניו ומגמתו להוריש את יושבי העמק ז"ש כי לא להוריש ר"ל כי לא הסכים בדעתו להוריש את יושבי העמק והטעם כי לא שם מגמתו על יושבי העמק יען כי רכב ברזל להם לפי' לא הורי' כי אם את ההר לבד כי בדרך שאדם רוצה לילך בה מוליכין אותו:

ויתנו לכלב את חברון טעם סמיכות הפסוק הזה עם הקודם מלבד שהענין הזה מיותר שכבר הזכירו בספר יהושע מהרי"א כתב שבא להוכיח שמה שלא כבשו היה כי הניחם ה' לנסות בם את ישראל ולא מקוצר יד ה' להושיע והראיה כי ויתנו לכלב את חברון והוא לבדו ויורש משם את יושבי הענק המה הגבורים אשר מעולם אנשי שם עד כאן· אך קצת קשה כי עקר טעם לנסות בם את ישראל חסר מן הספר והיך יביא עליו מופת· ולמה שפירשתי בפסוק הקודם באומרו כי לא להוריש שעל שלא שמו מגמת פניהם לבטוח בה' ולהוריש לכך לא הורישום ועל זה מביא מופת הותך מכלב אשר המרגלים מלד בני הענק אמרו כי חזק הוא ממנו והוא אמר עלה נעלה וירשנו אותה כי יכול נוכל לה· ובכלי חמדה פירשתי ענין נכון בכפל עלה נעלה ואפשר עוד כי רוצה לומר עלה אפילו אני לבדי יכול אני ולפחות נוכל לה המרובים ופשיט' שלא ירך לבבנו אבל נעלה ועל כן אמ' כי יכול ר"ל אני לבדי ולפחות נוכל לה המרובים באופן שמקדם ומאז כי מאת ה' מלאו לבו להוריש' והוא שסייע אותו להביא הדבר לידי גמר טוב ז"ש ויתנו לכלב את חברון כאשר דבר משה ויורש משם רוצה לומר משם מאותו הזמן של משה שעמד כלב בפרץ על דבר כבוד אלהים משם זכה להורי' את ג' בני הענק במה שבטח בהשי"ת שאמר שם וכי זו בלבד עשה לנו בן עמרם קרע לנו את הים וכו' באופן שמשם הוריש את ג' בני הענק והמכריח כן הוא יתור תיבת מהם:

ואת היבוסי יושב ירושלם וכו'· מהרי"א ז"ל הקשה קושי חזק מג' פנים האחד שכבר נז' בספ' יהושע שאת היבוסי יושב ירושלים לא יכלו בני יהודה להורישם וא"כ למה נכפל שנית כאן ואת היבוסי לא הורישו וכו' והפן הב' ששם יחד הענין ליהודה כמו שנא' לא יכלו בני יהוד' להורישו וכאן יחד הענין הזה לבני בנימן והפן השלישי שלמעלה הזכיר וילחמו בני יהודה בירושלם וילכדוה וכו' ואם כבר לכדוה וישרפוה אם כן איך אמר אחר כך ואת היבוסי יושב ירושלם לא הורישו בני בנימן וישב היבוסי בירושלם ע"כ תורף קושיתו· והנה רש"י ז"ל תירץ כל זה שכתב רש"י זה לשונו מחוז היה בירושלם ששמו יבוסי ומבני אבימלך היו לא הורישם מפני השבועה עד שבא דוד לפי שעדיין היה נכדו קיים והוא נשבע לו ולנינו ולנכדו ע"כ ומהרי"א ז"ל כתב והרחיב בזה זה לשונו הנכון אצלי בזה שהיה בירושלם בימים ההם מחוז גדול ושמו יבוסי ולזה נטה רש"י באו' מחוז היה בירושלם ושמו יבוסי ולא היתה עיר אחת מוקפת לבד והיה מנחלת יהודה באותו מחוז ומנחלת בני בנימן ג"כ נפלה באותו מחוז כמו שבא בספר יהושע ובלא האלף היבוסי בירושלם ולזה אמר כאן ביהודה וילכדו אותה ויכוה לפי חרב ואת העיר שלחו באש יורה שהעיר לבד שלחו באש ושאר המחוז הכו לפי חרב ומה שזכר שבני יהודה נלחמו בירושלם וילכדוה וכו' היינו החלק אשר היה ליהודה ולא על חלק בנימן ולכן זכר כאן שעם היות שבני יהודה הורישום בני בנימין לא עשו כן כי לא הורישו בני בנימן וכו' ואפשר עוד שנאמר שעם היות שבני יהודה לכדו ירושלם ר"ל הארץ כלה ואת העיר בלבד שלחו באש הנה בני בנימן אחרי כן נתנו מקום ליבוסי שיתיישב בחלקם בארץ ומפני זה לא זכר בבני בנימן דבר מלחמה כזה כי אם שלא הוריש מחלקו אשר היה בירושלם את היבוסי ויהי שם עם בנימן וזה הוא מה שמצאנו שאחר כך היו יבוסים בירושלם ועוד המבצר והו' ציון היה חזק מאד ולא עצרו כח לא בני יהודה ולא בני בנימן לכבוש אותו ונשאר עד ימי דוד שכבשו ונקרא ע' שמו: והנה התבאר מזה שאין הפסוק הזה נכפל ממה שבא בספר יהושע ושם דבר מבני יהוד' שלא כבשו ירושלם בימי יהושע וכאן דבר שכבשו אותה וגם כן כאן דבר מבני בנימן ממה שעשו בחלק והתבא'

ויראם את מבוא העיר · אמרו רז"ל באצבעו רמז להם והרא' להם כדי שלא ירגיש אדם בו : ארץ החתים · אינו החתים משבע אומות : הוא שמה עד היום הזה · לפי שקרא לה שם העיר האחרת אמר כי באותו השם שקראלה קוראים לה עד היום הזה לוז ובדרש היא שמה עד היום הזה תניא היא לוז שצובעין בה תכלת היא לוז שבא סנחריב ולא בלבלה בא נבוכד נצר ולא החריבה ואף מלאך המות אין לו רשות לעבור בתוכה אלא זקנים שבה בזמן שדעתם קצה להם מוציאין אותם חוץ לחומה והם מתים : כי חזק ישראל · פועל עבר כי הוא אליו קמץ ואליו פתח . ותכבר

כה וַיַּרְאֵם אֶת־מְבוֹא הָעִיר וַיַּכּוּ אֶת־הָעִיר לְפִי־חָרֶב וְאֶת־הָאִישׁ וְאֶת־כָּל־מִשְׁפַּחְתּוֹ שִׁלֵּחוּ׃ וַיֵּלֶךְ הָאִישׁ אֶרֶץ הַחִתִּים וַיִּבֶן עִיר וַיִּקְרָא שְׁמָהּ לוּז הוּא שְׁמָהּ עַד הַיּוֹם הַזֶּה׃
וְלֹא־הוֹרִישׁ מְנַשֶּׁה אֶת־בֵּית־שְׁאָן וְאֶת־בְּנוֹתֶיהָ וְאֶת־תַּעְנַךְ וְאֶת־בְּנֹתֶיהָ וְאֶת־ישב דּוֹר וְאֶת־בְּנוֹתֶיהָ וְאֶת־יוֹשְׁבֵי יִבְלְעָם וְאֶת־בְּנֹתֶיהָ וְאֶת־יוֹשְׁבֵי מְגִדּוֹ וְאֶת־בְּנוֹתֶיהָ וַיּוֹאֶל הַכְּנַעֲנִי לָשֶׁבֶת בָּאָרֶץ הַזֹּאת׃ וַיְהִי כִּי־חָזַק יִשְׂרָאֵל וַיָּשֶׂם אֶת־הַכְּנַעֲנִי לָמַס וְהוֹרֵישׁ לֹא הוֹרִישׁוֹ׃
וְאֶפְרַיִם לֹא הוֹרִישׁ אֶת־הַכְּנַעֲנִי הַיּוֹשֵׁב בְּגָזֶר וַיֵּשֶׁב הַכְּנַעֲנִי בְּקִרְבּוֹ בְּגָזֶר׃
ל זְבוּלֻן לֹא הוֹרִישׁ אֶת־יוֹשְׁבֵי קִטְרוֹן וְאֶת־יוֹשְׁבֵי נַהֲלֹל וַיֵּשֶׁב הַכְּנַעֲנִי בְּקִרְבּוֹ וַיִּהְיוּ לָמַס׃
אָשֵׁר לֹא הוֹרִישׁ אֶת־יֹשְׁבֵי עַכּוֹ וְאֶת־יוֹשְׁבֵי צִידוֹן וְאֶת־אַחְלָב וְאֶת־אַכְזִיב וְאֶת־חֶלְבָּה וְאֶת־אֲפִיק וְאֶת־רְחֹב׃ וַיֵּשֶׁב הָאָשֵׁרִי בְּקֶרֶב הַכְּנַעֲנִי יֹשְׁבֵי הָאָרֶץ כִּי לֹא הוֹרִישׁוֹ׃
נפתלי

וְאַחֲזִינוּן יָת מַעֲלָנָא דְקַרְתָּא וּמְחוֹ יָת קַרְתָּא לְפִתְגַם דְּחָרֶב וְיָת גַּבְרָא וְיָת כָּל זַרְעִיתֵיהּ שֵׁיזִבוּ׃ וַאֲזַל גַּבְרָא לְאַרְעָא חִתָּאֵי וּבְנָא קַרְתָּא וּקְרָא שְׁמַהּ לוּז הוּא שְׁמַהּ עַד יוֹמָא הָדֵין׃
וְלָא תָרִיכוּ דְּבֵית מְנַשֶּׁה יָת בֵּית שְׁאָן וְיָת כַּפְרָנָהָא וְיָת תַּעֲנַךְ וְיָת כַּפְרָנָהָא וְיָת יָתְבֵי דְאַר וְיָת כַּפְרָנָהָא וְיָת יָתְבֵי יִבְלְעָם וְיָת כַּפְרָנָהָא וְיָת יָתְבֵי מְגִדּוֹ וְיָת כַּפְרָנָהָא וּשְׁרִי כְּנַעֲנָאָה לְמִיתַב בְּאַרְעָא הָדָא׃ וַהֲוָה כַּד תְּקִיף יִשְׂרָאֵל וְשַׁוִּיאוּ יָת כְּנַעֲנָאֵי לְמַסְּקֵי מִסִּין וְתָרָכָא לָא תָרֵיכִנּוּן׃
וּדְבֵית אֶפְרַיִם לָא תָרִיךְ יָת כְּנַעֲנָאֵי דְּיָתְבִין בְּגָזֶר וִיתִיבוּ כְנַעֲנָאֵי בֵּינֵיהוֹן בְּגָזֶר׃
דְּבֵית זְבוּלֻן לָא תָרִיכוּ יָת יָתְבֵי קִטְרוֹן וְיָת יָתְבֵי נַהֲלוֹל וִיתִיבוּ כְּנַעֲנָאֵי בֵּינֵיהוֹן וַהֲווֹ לְמַסְּקֵי מִסִּין׃
דְּבֵית אָשֵׁר לָא תָרִיכוּ יָת יָתְבֵי עַכּוֹ וְיָת יָתְבֵי צִידוֹן וְיָת אַחְלָב וְיָת אַכְזִיב וְיָת חֶלְבָּה וְיָת אֲפִיק וְיָת רְחוֹב׃ וִיתִיבוּ דְּבֵית אָשֵׁר בְּגוֹ כְּנַעֲנָאֵי יָתְבֵי אַרְעָא אֲרֵי לָא תָרֵיכִנּוּן׃ דבית

רש"י

ויראם · באצבעו : הוא שמה עד היום · לא בלבלה סנחריב ולא החריבה נבוכד נצר : לא הוריש מנשה · סיפר הכתוב בגנותו שהתחילו למעול בהקב"ה שצוה אותם והורשתם את כל יושבי הארץ וגו' : ויעל

כלי יקר

ג"כ שזה לא יסתור מה שנזכר למעלה מאשר לכדו בני יהודה את ירושלם עכ"ל : ואומר הני כפי הפשטות הנזכרים לעיל מרש"י ז"ל ומהרי"א ז"ל כי השני כתובים המכחישים זה את זה בענין זה כי בספר יהושע כתי' ואת היבוסי יושבי ירושלם לא יכלו בני יהודה להורישם וישב היבוסי את בני יהודה בירושל' עד היום הזה וכאן כתי' ואת היבוסי וכו' וישב היבוסי את בני בנימן עד היום הזה · ולכי אכריע ביניה' כשאדקדק בהם ראשונ' בכתוב הראשון מיניה וביה מה טעם אמר בתחל' היבוסי יושבי ירושלם וכו' להורישם בלשון רבים ואחר כך אומר בלשון יחיד וישב היבוסי ולא כתיב וישבו היבוסי גם בכתוב הזה הכל בלשון יחיד ואת היבוסי יושב ירושלם וכו' וישב היבוסי מאי שנא :
ונראה כי להיות נכלל במחוז ירושלם כמה מחוזות ליבוסי מהם נפלו ליהודה על פי הגורל ומהם לבני בנימן ואותם אשר ליהודה מתחלה לא יכלו לכבוש לא מינה ולא מקצתה לא מהעולה לחלק יהודה ולא מהעולה לחלק בנימן ועל כן הזכיר למעלה ואת היבוסי יושבי ירושלם לא יכלו בני יהודה להורישם בלשון רבים לכלול חלקי היבוסים שיהם בין של יהודה ובין של בנימין ואחר כך מה שאמר וישב היבוסי בלשון יחיד על חלק העולה ליהודה שעד אותו היום לא נכבש היבוסי אמנם כאן בספר שופטי' כשנלחמו בני יהודה בירושלם וילכדו אותה וכו' על חלקם של בני יהודה ולזה אמר וילכדו אותה ולא כתב וילכדוה שלא יובן כולם בכלל וגם חלק בני בנימין לז"א אותה ביחוד על חלק בני יהודה ועל חלק בני בנימין הוא מה שאמר אח"כ ואת היבוסי יושב ירושלים בלשון יחיד על היבוסי שבחלקו של בנימין כי חלקו של יהודה כבר נכבש אבל של בנימין לא נכבש וישב היבוסי את בני בנימין בירושלם עד היום הזה :
ויעלו בית יוסף גם הם צריך להבין תיבת גם הם שהוא מיותר כי היה יכול לכתוב ויעלו בני יוסף בית אל וכו' ובמה שכתב רש"י ז"ל בית אל שנפל בגורלם ולעפ"י שפסל מיכה עמהם שהרי מיכה משבט אפרים כאמר כאן וה' עמם הוא שאמר דניאל לך ה' הצדקה ולנו בושת הפנים ע"כ ובזה אבין או' ויעלו בית יוסף גם הם ר"ל גם הם עם היותם בלתי ראויים מצד פסל מיכה עכ"ז גם הם ה' עמם והו"או של וה' נוספת כי היה יכול לומר גם ה' עמם אבל אמר וה' עמם לרמוז על פסל מיכה שהיה עמם ע"ז לצדקה וא"ו וה' עמם מוסיף על ענין אחר המבדיל בין טמא לטהור ואולי אמר שכמו שיהודה לקח בחברתו לעזרה לשמעון אחיו כי טובים השנים מן האחד כמו כן עשו מנשה ואפרים שעזרו איש את אחיו וז"ש ויעלו בית יוסף גם הם היו שני אחים מנשה ואפרי' יחדיו נכללים בתיבת בית יוסף אמנם בסמוך גבי לא הורישו פרט לך הכתוב ולא הוריש מנשה וכו' ואפרים לא הוריש ולא כתב ובית יוסף לא הוריש וכו' שאין ראוי לתלות הקלקלה של לא הוריש בכלל אלא בפרטי המיוחד למנשה לבדו ולאפרי' לבדו עוד אפשר שאמר ויעלו בני יוסף גם הם שכמו שנתן ה' המעלה ליהודה שיעלה בתחילה ג"כ ניתנה המעלה לבית יוסף שכיים עלו וז"ש ויעלו בית יוסף גם הם כמו בית יהודה לומר שלא עלה ביניהם ובין יהודה זולתו מהשבטים והייתי רוצה להרחיב זה גלומר שיחדיו באותה העת שעלו בית יהודה עלו בית יוסף באותו הזמן בית אל אלא שאין הכרח מהמקרא לזה :
ויתירו עיין רש"י ז"ל וכן כתב הרד"ק ז"ל ויתירו פועל יוצא והשלוחים הם התרים ע"כ :
ויראו השומרים איש יוצא כו' עיין הרד"ק וכן הבי' רש"י ז"ל בקיצור ומהרי"א ז"ל כתב כי היית' לעיר הזאת פתח פתוח לרוחה ועוד לה פתח קטן בהחבא להנכנס ולהוצי' משם לעת מצא ועל כן אמר את מבוא העיר על הקטן ההוא הנסתר לא פתח ההוא המפורסם וכתב שהאיש הזה חשב לתומו שבאו לשלום ולא למלחמה כי לא ראה כי אם השומרי' לבד וע"כ ואולי דקדק כן מ"אומרו ועשינו עמך חסד ולא כתב חסד ואמת יען שלא ידע שבאו למלחמה עד שיהיו מחוייבים להיטיב עמו באמת אבל בתורת חסד לבד יעשו עמו כי לא ידע שלמלחמה באו ולי אפשר שאחר שלא הרגוהו תכף בראותם אותו הנה לא כבר עשו עמו חסד ז"ש ועשינו עמך חסד ולא כתב ונעש' עמך חסד אלא ועשינו בלשון עבר כבר עשינו · ומה שאמר עמך עיין הרד"ק ז"ל :
ויראם את מבוא העיר כתב רש"י ז"ל באצבעו והוא לחז"ל וגם ים מחז"ל שאמר עקם בפיו ואמרו ז"ל ומה אם זה שהראה באצבע או בפיו לבד זכה לחיים לו ולכל משפחתו מי שעושה מצוה בכל גופו עא"כו: והרד"ק כתב כן והוסיף ונתן טעם למה הראה באצבעו לבד כדי שלא ירגיש אדם בו ומה שאמ' ויכו את העיר לפי חרב מהרי"א ז"ל שנכנסו העם והכוס לא השומרי' לבדם ע"כ:
וילך האיש ארץ החתים כתב הרד"ק החתים אינו החתים משבעה האומות ע"כ : ומה שאמר ויבן עיר ויקר' שמה לוז כתב מהרי"א ז"ל ספר זה לבלתי השתבש באותו לוז בחשבונו שהיא בית אל שאמר ואולם לוז שם העיר לכן אמר שהוא לוז אחרת שעשה האיש שיצא משם ומה שאמ' הוא עד היום הזה כתב רש"י ז"ל לא בלבל סנחריב ולא החריב' נבוכדנצר ע"ב וכן כתב הרד"ק ז"ל בשם חז"ל והביא מדבריהם ואף מלאך המות אין לו רשות לעבור בתוכה אלא זקנים שבה בזמן שדעת' קצה להם מוציאין אות' חוץ לחומה והם מתים ע"כ והוסיף הרד"ק מדיליה לפי שקרא לה שם העיר האחר' אמר כי באותו השם שקרא לה קוראים לה עד היום הזה לוז ע"כ :
ולא הוריש וכו' צריך להבין אומרו ויואל הכנעני לשבת בארץ הזאת פשיט' אבל אמ' כי אעפ"י שהותירו כמה ארצות שלא הוריש מנשה בית שאן וכו' הנה העון הזה גרם להיות הכנעני עומד שם על מי מנוחות ובבחירתו עד שבחר לו מקום מגידו ובנותיה שיואל הכנעני לשבת בארץ הזאת הלא היא ארץ מגידו ובנותיה וז"ש בארץ הזאת הזא' דייקא ועם היות כל הארצות הללו מיושבו' ועומדות על תילם הנה מקו' מושבו ובית מלכות הכנעני דרך קבע היה שם בארץ הזאת הנז' בסמוך דהיינו מגידו ובנותיה · עוד אפשר כפשוטו בארץ הזאת על המחוז הנז' אשר בו כל אלו המדינות בית שאן תענך יבלעם ומגידו וכי' כונת הכתוב הוא לומר על דרך מפנק מנוער עבדו ואחריתו

יהיה מנון שכיון שמנשה מפנק אותם בתחל' שלא הוריש מנש' זה גרם שאפי' אחר כך ויהי כי חזק ישרא' וישם את הכנעני למס והורש לא הורישו ואולי רצה לשנות והיה פוגה במו שפנה הגרגשי שלא שמרלוכו הטוב ויואל הכנעני לשבת בארץ הזאת ולכן כאשר חזקו ישראל לא פנה אלא כתן מס עובד באופן שכתוב ויואל מקוצר עם ויהי כי חזק ישראל :
ויהי כי חזק ישראל כתב מהרי"א ז"ל ויהי כי חזק ישראל עם היות ישראל חזק להורים אויביו ויוכל לעזור את מנשה שכה מנשה עמו שם את הכנעני למס והורש לא הורישו מנשה ולומרו ויש אינו חוזר לישראל כי אם למנשה הנזכר בפסוק הקודם עד כאן ומה שאמר כי חזק ישראל כתב הרד"ק פועל עבר כי הוא אליו קמ"ץ ואליו פתח עד כאן · ולי אפשר לתת טעם למה אמר בלשון עבר ולא אמר ויהי כי התחזק ישראל וכו' לומר שמעולם ולאפי' בעבר לא היה בהם חולשה אלא מעולם חזק היה ישרא' ולא חלש אלא הם עשו עצמם כחלשים לזה אמר ויהי כי חזק ישרא' רוצה לומר ויהי כשהתמש ישראל במהות החוזק שבו אז נהגם למס באופן שהתחדשו' הוא שהשתמש בחוזק שהוא חזק לעבר :
ואפרים לא הוריש צריך להבין מה טעם שינה כאן שאמר תחלה שמו ואחר כך אמר לא הוריש ובמנשה הקדים ולא הוריש ואחר כך הזכיר שמו מנשה ואפשר שבעבור הכתוב לתלות גם הקלקלה הזו של השאיר מנשה מהגוים לתלותם גם במנשה האח הגדול שראה אפרים אחיו שהשאיר הגוים ולמד ממנו להשאיר ז"ש ואפרים לא השאיר רוצה לומר גם מה שאפרים לא השאיר תלוי בגודל מנשה וזה רומז וא"ו העטף של ואפרים מוסיף על ענין ראשון ושאר השבטי' ג"כ הזכיר שמותיהם תחלה ואחר כך הזכיר שלא הוריש וכו' להורות שאשמם של כלם תלוי בראשו של הראשון שממנו למדו אך לא לגמרי דבשלמא אפרים אחיו ראוי כל אשמו בראש אחיו מנשה כי למד מאחיו בשרו אבן שאר השבטים מה להם עם מנשה לזה כאמר בכלם זבולון לא הוריש אשר לא הוריש נפתלי לא הורי' שלא אמר וזבולון ואשר ונפתלי בוא"ו העטף כדי לתלות הכל בו' מנשה ואמר כי אפרים לא הורי' את הכנעני היושב בגזר וישב בקרבו בלי מס כלל והיה מספיק שלא הרגוהו אבל יושיבוהו במקום זולת גזר שהוא בקרבו ממש לז"א וישב הכנעני בקרבו בגזר שהוסיף בו' שנים בגז' לומר לא די שהשאירו בקרבו הנם אלא שהשאירו בגזר ולא העבירו ממקום למקום באותו מחוז עצמו אלא הניח' בגזר שקטים על שמריהם :
זבולון לא הוריש את יושבי קטרון אחז"ל קטרון זו צפורי ולמ' נקרא צפורי אמר רב פפא מפני שיושב' על ההר כצפור וקטרן זו צפורי והא קטרון בחלקו של זבולון היה דכתיב זבולון לא הוריש את יושבי קטרון וזבולון מתרעם על מדותיו הוא דכתיב זבולון עם חרף נפשו למות ומה טעם משום דנפתלי על מרומי שדה אמר זבולון לפני הקב"ה רבש"ע לאחי נתתי שדות וכרמים ולי נתת הרים וגבעות אמר לו הקב"ה כלם צריכים לך ע"י חלזון שנא' ושפוני טמוני חול תני רב יוסף שפוני זו חלזון טמוני זו טרית חול זה זכוכי' לבנה אמר לפניו מי מודיעני על זאת אמר לו שם יזבחו זבחי צדק אמר לו סימן זה יהיה לך שכל הנוטל שוה פרוטה ממך בלא דמים אינו מועיל ולי ס"ד קטרון זו צפורי אמאי מתרעם על מדותיו והא הוה ליה צפורי דעדיפא טוב' וכי תימא דלית בה זבת חלב ודבש והאמר רשב"ל לדידי חזו לי זבת חלב ודבש דצפורי והוה שתסר מיל על שיתסר מיל א"ה שדות וכרמים הוו עדיפי עכ"ל : וקשה דמאי פריך דהא כתיב זבולון לא הוריש את יושבי קטרון וכו' · וכיון דלא הורי' הא לא ק"ל · וי"ל דכיון שהקב"ה נתנה לחלקו אלא שהוא ברוע בחירתו לא הורישם אם כן שפיר פריך והי סלקא דעתין קטרון זו צפורי אמאי מתרעם על מדותיו דהיינו על רוע מזלו והא הוה ליה צפורי והם הוא אפסיד אנפשיה למה מתרעם והיינו לשון והא הוה ליה ולא כתיב והא אית ליה צפורי אלא ה"ל בל' עבר אלא שהוא גרם לעצמו לבלתי היותה לו · עוד אפשר לומר שאעפ"י שלא הורי' את יושבי צפורי עם כל זה שביבותי' ודבש וחלב שלה ה"ל לזבולון כי יושבי קטרון בקטרון בלמקום יעמדו : עוד אפשר לומר דהא ה"ל צפורי דעדיפא לו הוכח שאומר שעדיין איכה שלו ניחא דהא מסיק קרא וקאמר וישב הכנעני בקרבו ויהיו למס וכיון דהוו ליה למס הא כשלו חשיבי וכל טוב צפורי לזבולון היא וכל חלבה ודבשה כיון שהם משועבדים לזבולון למס עובד :
אשר לא הוריש וכו' וישב האשרי בקרב הכנעני הטעם ששינה באשר שאמר בו וישב האשרי בקרב הכנעני לא כן בשאר השבטים שלא אמר אלא בהפך וישב הכנעני בקרבו · כתב מהרי"א ז"ל שאשר הרבה להניח מהכנעני עד שנעשה הכנעני עקר והוא טפל האשרי מובלע בקרב הכנעני וזה הוא שאמר אשר לא הורי' ערי צידון אחלב אכזיב חלבה אפיק רחוב ועל ידי כן וישב האשרי בקרב הכנעני המרובין כי הוא יושב הארץ ואשר כגר ביניהם עד כאן · ובזה אבין תיבת יושבי הארץ בל' רבים והיה יכול לומר בקרב הכנעני יושבי הארץ אבל אמר מילתא בטעמה כמו שכתב מהרי"א שלהיותם מרובי' אשר נשארו לכך אמר יושבי הארץ מרובין הוא הגורם שהאשרי ישב כגר בקרב הכנעני כטפל וגר וכאורח וזה נמשך יען כי לא הורישו בתחילה כי מפנק מנוער עבדו אחריתו יהיה מנון וז"ש לא הורישו ולא כתיב לא הוריש' להודיע שבתחיל' היו כלא היו וכאפס ותוהו נחשבו והן גוים כמר מדלי בלשון יחיד לא הורישו וכיון שנתעצלו עצלה תפיל תרדמה ואשר הותירו שהם היו לשיכים ולצנינים וז"ש יושבי הארץ בל' רבים כי החלש יאמר גבור אני ומשכיהם בשאו ראש על עם ישראל :

שלחו ג' בקריאה וסי' ואת האיש ואת כל משפחתו שלחו · כי יתרו פתח ויענני כן כתיב · ועל ימין פרחה · החתים ה' בקריא' וסי' מהמדבר והלבנון הזה עד הנהר הגדול · וילך האיש ארץ החתי' · ותעלה ותצ' מרכבה ממצרי' · וחברו דד"ה ויעלו ויוציאו ממצרי' מרכבה · הנה שכר עלינו מלך ישרא' את מלכי · ויקרא שמה ג' בקריא' וסי' שטנה · רחבות ויאמר כי עתה ויקרא שמה לוז · ואת יושבי ט' וסי' נמסר בסדר שמות · ויואל ז' ה' מלאים וב' חס' וסי' נמסר בסדר שמות · חזק ה' פתחין וסי' נמסר בסדר מקץ · ואפרים ה' וכל מנשה ואפרים דכוו' וסי' נמסר בסדר פנחס :

נפתלי

נַפְתָּלִי לֹא־
הוֹרִישׁ אֶת־יֹשְׁבֵי בֵית־שֶׁמֶשׁ וְאֶת־
יֹשְׁבֵי בֵית־עֲנָת וַיֵּשֶׁב בְּקֶרֶב הַכְּנַעֲנִי
יֹשְׁבֵי הָאָרֶץ וְיֹשְׁבֵי בֵית־שֶׁמֶשׁ וּבֵית
עֲנָת הָיוּ לָהֶם לָמַס׃
וַיִּלְחֲצוּ הָאֱמֹרִי אֶת־בְּנֵי־דָן הָהָרָה
כִּי־לֹא נְתָנוֹ לָרֶדֶת לָעֵמֶק׃ וַיּוֹאֶל
הָאֱמֹרִי לָשֶׁבֶת בְּהַר־חֶרֶס בְּאַיָּלוֹן
וּבְשַׁעַלְבִים וַתִּכְבַּד יַד בֵּית־יוֹסֵף
וַיִּהְיוּ לָמַס׃ וּגְבוּל הָאֱמֹרִי מִמַּעֲלֵה
עַקְרַבִּים מֵהַסֶּלַע וָמָעְלָה׃

ב

א
וַיַּעַל מַלְאַךְ־יְהוָה מִן־הַגִּלְגָּל אֶל־
הַבֹּכִים ס וַיֹּאמֶר אַעֲלֶה
אֶתְכֶם מִמִּצְרַיִם וָאָבִיא אֶתְכֶם אֶל־
הָאָרֶץ אֲשֶׁר נִשְׁבַּעְתִּי לַאֲבֹתֵיכֶם
וָאֹמַר לֹא־אָפֵר בְּרִיתִי אִתְּכֶם לְעוֹלָם׃
וְאַתֶּם לֹא־תִכְרְתוּ בְרִית לְיוֹשְׁבֵי
הָאָרֶץ הַזֹּאת מִזְבְּחוֹתֵיהֶם תִּתֹּצוּן וְלֹא
שְׁמַעְתֶּם בְּקֹלִי מַה־זֹּאת עֲשִׂיתֶם׃
וְגַם אָמַרְתִּי לֹא־אֲגָרֵשׁ אוֹתָם
מִפְּנֵיכֶם וְהָיוּ לָכֶם לְצִדִּים וֵאלֹהֵיהֶם
יִהְיוּ לָכֶם לְמוֹקֵשׁ׃ ויהי

(מסורה בשוליים: ס׳ · ל׳ · י״ג · ה׳ ל׳ וחד לעמק שמו׳ · ב׳ · ב׳ · ל׳ · ל׳ · פיסק׳ במצ׳ פסו׳ · ל׳חס׳ בכת׳ · ג׳ · ג׳ מל׳ · ב׳ · ל׳)

דְּבֵית נַפְתָּלִי לָא תָרִיכוּ יַת יָתְבֵי בֵית
שֶׁמֶשׁ וְיַת יָתְבֵי בֵית עֲנָת וִיתִיבוּ
בְּגוֹ כְּנַעֲנָאֵי יָתְבֵי אַרְעָא וְיָתְבֵי בֵית
שֶׁמֶשׁ וּבֵית עֲנָת הֲווֹ לְהוֹן לְמַסְּקֵי
מִסִּין׃
וּדְחָקוּ אֱמוֹרָאֵי יַת בְּנֵי דָן לְטוּרָא אֲרֵי
לָא שַׁבְקוּנוּן לְמֵיחַת לְמֵישְׁרָא׃
וּשְׁרֵי אֱמוֹרָאָה לְמִיתַּב בְּטוּר חֶרֶס
בְּאַיָּלוֹן וּבְשַׁעַלְבִים וּתְקֵיפַת יַד בֵּית
יוֹסֵף וַהֲווֹ לְמַסְּקֵי מִסִּין׃ וּתְחוּם
אֱמוֹרָאָה מִמַּסְּקָנֵי עַקְרַבִּים מִן כֵּיפָא
וּלְעֵילָא׃ וּסְלִיק נְבִיָּא בִּשְׁלִיחוּת מִן
קֳדָם יְיָ מִן גִּלְגָּלָא לְבוֹכִים וַאֲמַר
אַסֵּיקִית יַתְכוֹן מִמִּצְרַיִם וְאַעֵלִית
יַתְכוֹן לְאַרְעָא דִּי קַיֵּימִית לַאֲבָהָתְכוֹן
וַאֲמָרִית לָא אַשְׁנֵי קְיָמִי עִמְּכוֹן
לְעָלָם׃ וְאַתּוּן לָא תִגְזְרוּן קְיָם לְיָתְבֵי
אַרְעָא הָדָא אֱגוֹרֵיהוֹן תְּתָרְעוּן וְלָא
קַבֵּלְתּוּן לְמֵימְרִי מָא דָא עֲבַדְתּוּן׃
וְאַף אֲמָרִית לָא אֲתָרֵךְ יַתְהוֹן
מִן קֳדָמֵיכוֹן וִיהוֹן לְכוֹן לִמְעִיקִין
וְטַעֲוָתְהוֹן יְהוֹן לְכוֹן לְתַקְלָא׃
והוה

רשי

ויעל מלאך יי׳ · שנינו בסדר עולם זה היה פנחס : אל הבוכים · שם המקום : אעלה אתכם · כך היתה דעתי מתחלה להעלותכם ממצרים וכן עשיתי על מנת להוריש את אויבי : וגם אמרתי · עתה אמרתי באפי : לצדים · למצדדים בצדכם בגדודים וגייסות לשלול ולבוז : וישלח

רדק

ותכבד יד בית יוסף · שהיו סמוכים להם כי אלון ושעלבים לבני דן היו ובני יוסף היו סמוכי׳ להם ולבני יהודה וכבדה יד בית יוסף על האמורי והיו להם למס אבל לא הורישום ולפי׳ היו להם לשכי׳ ולצניני׳ : וגבול האמורי · גם זה לא הורישו בית יוסף מהסלע ולמעלה : ויעל מלאך יי׳ · ת״י וסליק נבייא בשליחו׳ מן קדם יי׳ ויאמרו רז״ל כי פנחס היה זה הנביא : מן הגלגל · שם נאמר׳ לו נבואה הזאת שיאמר אותה לישראל בזה המקום אולי הוא קבצם שם על פי י״י או היו נקבצים שם כל דבר אחר : אל הבוכים · נקרא המקום כן לפי שבכו שם כמו שאומר : אעלה אתכם · עתיד במקום עבר ורבים כמוהו : לצדים · מקרא קצר ופירושו לצנינים לצדים וי״ת למעיקים כמו ברי״ש ויש מפרשים אותו מן צוד צדוני׳ והדגש תמור׳ הנח עי״ן הפעל כמו ופטורי ציצי ר״ל שיצודו וילכדו אתכם : וישלח

רלבג

ויעל מלאך יי׳ מן הגלגל אל הבוכים · ר״ל אל המקום אשר קראו בוכים אחר זה מצד הבכי׳ שבכו שם ישראל וזה המלאך היה נבי׳ שלא יתכן שידבר מלאך יי׳ לרבים יחד בזה האופן כמו שזכרנו במקומות מה בפירושנו לדברי התורה וכן ת״י שזה המלאך היה נביא ידמה שזה הנבי׳ היה פנחס כמו שאמרו ז״ל ואמר שעלה מן הגלגל לפי ששם היה כשבאה לו הנבואה הזאת : וישלח

כלי יקר

נפתלי לא הוריש לפי׳ מהרי״א ז״ל שבפסוק הקודם גבי אשר שאמר וישב האשרי כו׳ להיותם עיירות מרובות כעשה אשר שפלה יקשה דהא גבי נפתלי לא הניח מלכבוש אלא את יושבי בית שמש לבד ואת יושבי בית ענת שני ערים לבד ואפי׳ אלו השנים נתנם למס וא״כ למה אמר גם בנפתלי כלשון הכתוב באשר וישב בקרב הכנעני יושבי הארץ כיון שהיו נותנות מס ועריס מועטות והנה מהרי״א ז״ל עצמו אגב אורחיה תירץ זה שכתב זה לשונו וישב בקרב הכנעני וכו׳ ירצה שישב נפתלי בקרב הכנעני יושבי הארץ כי הם היו רבים מנפתלי עם היות שיושבי בית שמש ויושבי בית ענת שאינם מהכנעני אשר זכר כי אם אחרים היו אנשי שם הערים האלה למס לנפתלי עכ״ל ואני אקיים דבריו מבלי הדוחק הזה שרצה לפר׳ שאנשי בית שמש וענה שאינם מהכנעני והוא דוחק גדול וצריך לדקדק שינוי הלשון שגבי האשרי אמר וישב האשרי בקרב הכנעני לא כן כאן שלא אמר וישב נפתלי בקרב הכנעני אלא וישב בקרב הכנעני וכו׳ אבל הכונה כי אשר לפי שלא לקח מהם מס כלל והשאיר עיירות מרובות מלכבוש לכך כתב בהם וישב האשרי ר״ל כולו בכל חלקיו האשרי כמו שהוא נבלע בקרב הכנעני כיון שהיו מקומות מרובים שלא כבשם וגם שלא נתנם למס לכך אמר וישב האשרי בקרב הכנעני וכו׳ שהוסיף לומר האשרי ולא כתב וישב אשר בקרב הכנעני של האשרי כלומר כולו כמו שהוא הובלע בין הכנעני אמנם גבי נפתלי כיון שלא היו כי אם ב׳ עיירות ונתנם למס לכך אמר וישב בקרב הכנעני לא הזכיר נפתלי ולא אמר וישב הנפתלי בקרב הכנעני של וישב שתם לו׳ שחלק מה מנפתלי וארצותיו הובלעו בין הכנעני לא נפתלי כולו ולא היה ראוי לכתוב אפי׳ וישב בקרב הכנעני ואפי׳ שתם אלא שלפי שהמס הזה לא לקחוה ממנו בכח הזרוע אלא הם מטוב טעמם בחרו מהמריבות ונתרצו לתת מס וז״ש ויושבי בית שמ׳ ובית ענת היו להם למס הם מעצמ׳ היו להם למס עובד לכך יאות בבחינה זו להיותו נפתלי כטפל לכנעני ואולי בית שמ׳ ובית ענת גדולות באיכות ואפי׳ שהיו ב׳ יאות לומר מצד השאירו אותם וישב בקרב הכנעני :

וילחצו האמורי את בני דן ויואל האמורי כתב מהרי״א ז״ל והרד״ק ז״ל כי האמורי לחץ לדן שיהיה בהרה מלומלם כי לא נתנו לרדת העמק וחשב האמורי בלבו מעט מעט אגרש את דן גם מן ההר וז״ש ויואל האמורי לשבת בהר חרס כו׳ ולגרש משם את דן ועזר הש״ת כי אחיה׳ בית יוסף הסמוכים אליהם כבדה יד בית יוסף ועזרום ויהיו למס לבני יוסף והופרה עצת האמורי

כלי יקר

זה בשליחות ה׳ והמכריע היותו מלאך ממש הוא אומרו ויאמר אעלה אתכם כו׳ ולא כתיב כה אמר ה׳ אבל אמר ויאמר אעלה אתכם כי בהגלות המלאך הזה הוא מלאך הברית הנאמר גבי משה וירא אליו מלאך ה׳ בלבת אש וכו׳ שהשי״ת נגלה עמו :

ובתנחומא הובא בילקוט בשם חז״ל ויעל מלאך ה׳ והלא פנחס היה אלא א״ר סימון בשעה שהיה רוח הקד׳ שורה עליו היו פניו בוערות כלפידים ורבנין אמרי אשתו של מנוח מה הית׳ אומרת לו הנה איש אלהים בא אלי ומראהו כמלאך אלהים כסבורה בו שהוא נביא ואינו אלא מלאך ודכוותא ויאמר חגי מלאך ה׳ במלאכות ה׳ ודכוותא וישלח מלאך ויוציאנו ממצרי׳ ודכוותא ויהיו מלעיבים במלאכי האלהים עכ״ל וצריך לדקדק מאי איכא בין ת״ק ורבנן ונראה דהוקשה לו בפסוק ... הגלגל אל הבוכים דכיון שהמלאך שליחו ... מן הגלגל אל הבוכים כי בהגלותו נגלות שם ... דהכי מוכח קרא באומרו מן הגלגל דאלמא ... לשרת שם וההכרח השני הוא מלומ׳ ויעל ... רבי סימון ורבנן נראה דבהדי פליגי חדא

מסורה

ההרה י״ג וסי׳ נמסר בסדר דברים : אעלה ח׳ וסי׳ בלשון תרגום אמר מלאכ׳ לאנתתיה דארונה אריך למכסיא קטרתא בירושלם וסי׳ נמסר בסדר שמו׳ : ליושבי הארץ הזאת ג׳ דסמיכי כקריאה וסי׳ ואתם לא תכרתו ברית ליושבי הארץ הזאת · הנני ממלא את כל יהל׳ את אחינו : מזבחותיה׳ ג׳ ב׳ מ״ל וא׳ חס׳ וסי׳ כי אם כה תעשו להם מזבחותיהם תתצו · ואתם לא תכרתו ברית בהיות חלליהם סביבות · קדמ׳ חס׳ וא׳ מזבחותיכ׳ חטאת יהוד׳ · ונמסר גם בסוף סדר ואתחנן :

מנחה קטנה

ויעל מלאך ה׳ מן הגלגל אל הבוכים הנה אמרו חז״ל שע״י מעשה האדם יתהפך מלאך ברחמים לדין וכן היה כאן שהיה מלאך ה׳ מדת הרחמים ועלה מן הגלגל ששם המשכן שהקריבו קרבן לריח ניחוח להגביר מדת הרחמים כידוע וע״י מעשיהם נהפך המלאך ועלה מן הרחמים לדין אל הבוכים : ויאמר אעלה אתכם וגו׳ באופן שלא יבצר דבר ממה שהבטחתי לכם אמנם מה שנוגע לכם שאמרתי שלא תכרתו ברית ליושבי הארץ לא שמרתם · מה זאת עשיתם רצה לומר שאל יעלה בדעתכם שחטאתם בשב ואל תעשה שלא גרשתם אותם אלא עשיה ממש בכריתת ברית וזה שאמר מה זאת עשיתם מעשה בפועל · וע״כ בדרך שאדם רוצה לילך מוליכין אותו וגם אני לא אחזיק בידכם לגרש אותם וגו׳ ושמא תאמר שמ״מ לא יהיו לכם למוקש כי לא תעבדו לאלהיהם זה אינו כי בודאי יהי׳ לכם למוקש כי אי אפשר להחכים על גזירת המקום כענין שלמה שאמר אני ארבה ולא אסור ונכשל בזה כמו כן אמרתי שיהיו לכם למוקש א״כ אי אפשר לכם להשמר בזה · ובזה תהיו נלקים מדה כנגד מדה על שלא שמרתם שלא לכרות להם ברית גם אני לא אשמור לכם מה שאמרתי לא אפר בריתי אתכם לעולם · וכנגד מה שקיימתם אותם בהיות ידכם תקפה גם אני אחזיק ידם ולא אספיק בידכם לגרשם · ותחת המס והיו לכם לצדים ותחת אשר לא נתצתם מזבחותם ואלהיהם יהיו לכם למוקש : ויבכו

רלב"ג

וישלח יהושע את העם · ר"ל שכבר שלח אותם קודם זה ושב להזכיר זה לפי שהיה צריך להזכיר שבכל עבדו ישראל את יי' כל ימי יהושע וכל ימי הזקני' אשר האריכו ימים אחרי יהושע אשר ראו את כל מעש' הש"י במצרים ועל הים ובמדב' ובימי יהושע · והנה כבאר בדבר יפתח כי זמן יהושע והזקנים לא היה כי אם כמו כ"ז שנה ולזה יתחייב שיהיה אמרו וגם כל הדור ההוא נאספו אל אבותי' הרצון בו שכב' נאספו אל אבותם ר"ל הזקנים כולם אשר ראו את כל מעש' יי' כי לא היה מיציאת מצרים עד זה העת כי אם ס"ז שנה ורחוק הוא שלא ימצא בישראל אז מי שיהיו ימיו יותר מס"ז שנה אבל בלי ספק היו שם רבים בני שמנים שנה ויותר אבל מפני שלא היו חכמים לא הועילה אותם את כל מעש' יי' להציל ישראל מעשות הרע בעיני יי' ואמנם הזקני' מפני שהיו מנהיגי' את העם הצילום מזה כל ימי היותם · וזכר

רש"י

וישלח יהושע וגו' · זה היה מעשה מוקדם אלא לפי שבא לומר ויעשו הרע התחיל לומר כן יהושע כשמת וקבלו לפניו לעבוד יי' שילחם איש לנחלתו והם עבדו את יי' כל ימיו וכל ימי הזקנים אשר האריכו ימי' וגו' ואחר כך ויעשו בני ישראל הרע ימים האריכו שנים לא האריכו לפי שלא נעלו בהספדו אש סב' להר געש שרעש עליה ההר להורגן : בתמנת חרס · על שם שהעמידו תמונת החרס על קברו כלומ' חבל על אד' שמעמי' החמה ומוטל בקבר : בכל

ויהי כדבר מלאך יהוה את הדברים האלה אל כל בני ישראל וישאו העם את קולם ויבכו: ויקראו שם המקום ההוא בכים ויזבחו שם ליהוה: וישלח יהושע את העם וילכו בני ישראל איש לנחלתו לרשת את הארץ: ויעבדו העם את יהוה כל ימי יהושע וכל ימי הזקנים אשר האריכו ימים אחרי יהושוע אשר ראו את כל מעשה יהוה הגדול אשר עשה לישראל: וימת יהושע בן נון עבד יהוה בן מאה ועשר שנים: ויקברו אותו בגבול נחלתו בתמנת חרס בהר אפרים מצפון להר געש: וגם כל הדור ההוא נאספו אל אבותיו ג' מלי' ויקם דור אחר אחריהם אשר לא ידעו את יהוה וגם את המעשה אשר עשה לישראל: ויעשו בני ישראל את הרע בעיני יהוה ויעבדו את הבעלים: ד' דסמי' ויעזבו את יהוה אלהי אבותם המוציא אותם מארץ מצרים וילכו
אחרי

והוה כד מליל נבייא דיי ית פתגמיא האילין לכל בני ישראל וארימו עמא ית קלהון ובכו: וקרו שמא דאתרא ההוא בוכים ונכיסו תמן נכסת קודשיא קדם יי: ושלח יהושע ית עמא ואזלו בני ישראל גבר לאחסנתיה למירת ית ארעא: ופלחו עמא קדם יי כל יומי יהושע וכל יומי סביא די אוריכו יומין בתר יהושע דחזו ית כל עובדא דיי רבא די עבד לישראל: ומית יהושע בר נון עבדא דיי בר מאה ועשר שנין: וקברו יתיה בתחום אחסנתיה בתמנת חרס בטורא דבית אפרים מצפונא לטור געש: ואף כל דרא ההוא אתכנישו לות אבהתוהי וקם דרא אוחרנא בתריהון דלא ידעין למדחל מן קדם יי ואף ית עובדא די עבד לישראל: ועבדו בני ישראל ית דביש קדם יי ופלחו ית בעליא: ושבקו ית פולחנא דיי אלהא דאבהתהון דאפיק יתהון מארעא דמצרים וטעו בתר

וכל ימי ג' דסמיכי בקריא' וסי' ויעבדו העם את יי' כל ימי יהושע · וחברו ויעבדו העם את · וכל ימי מלכי ישרא' ומלכי יהודה · ונמסר גם בסוף יהושע : יהושע ב מ"ל וסי' ואת יהושע צויתי · אשר האריכו ימים : יי' אלהי אבותם ד' דסמיכי בקריא וסי' למען יאמינו כי נראה אליך יי' · ואמרו על אשר עזבו את ברית יי' דמשנה תורה · ויעזבו את יי' אלהי אבותם המוציא אותם מארץ דשפטים · בעזב' את יי' אלהי אבותם : אבותיו ג' מלאי' וסי' וגם כל הדור ההוא נאספו : כל לבבו הכין לדרש · תבא עד דור אבותיו :

רד"ק

וישלח יהושע · וכבר שלח וכתב דברים אלה הנה לפי שעשו בני ישראל הרע בעיני יי' ואמר כי כל ימי יהושע וכל ימי הזקנים אשר האריכו ימי' אחריו לא עשו הרע שראו מעשה הנסי' שעשה לישראל שהעבירם הירדן כיבשה ועמידת השמש והירח וניצוח המלכים : בוד

מנחה קטנה

ויבכו רוצה לומר הבכייה היתה להם לפי שעה אבל לא התפעלו לעשות תשובה ולבקש מאת האל להחזיק בידם שיגרשם וע"כ קראו המקום ההוא בוכים ר"ל שלא התפעלו לעשות דבר כי אם הבכיה לבד לפי שעה. וא"ת איך אפשר שכ"כ יקשה לבם מלהטיב לה' בכל לבם אחר שראו את מעשה ה' הגדול והנורא בנסים נפלאים שעשה להם ומה גם התראת יהושע להם קודם מותם והם פרענם הטיב בחרו לעבוד ה' · לזה אמר שבאמת שכל זמן שהי' יהושע חי ואף גם אחרי מותו שחי הדור ההוא לא סרו מאחרי ה' אלא שאחרי מיתת יהושע והדור וקמו דור אחר אשר לא ראו אף כי שמעו כל הנעשה וגם ראו האבנים אשר הקים יהושע לאות כאמן כדכתי' בספר יהושע מ"מ לא ראו בפועל את כל הנעשה ע"כ עשו מה שעשו: ויעשו בני ישראל וגו' הנה מצינו שלשה מיני מצות בתורה חוקים הוא דברים שאין להם טעם כמו שעטנז וכלאים · ומצות הם דברים שיש להם טעם במה שהוא בין אדם למקום כמו שבת וע"ז וכדומה · ומשפטי' הם דברים מה שבין אדם לחבירו כמו גזל · לזה אמר כאן ג' מיני רעות שעשו ישראל בתחלה ויעשו בני ישראל את הרע בעיניה' הוא דברים של חוקים וזה מעשה הגוי' כי החוקי' הם דברים שאומת העולם משיבים אליהם וזה ויעבדו את הבעלי' כגוים נלמי · ואח"כ ויעזבו את ה' וגו' הם דברים שבין אדם למקום · ואח"כ ויעזבו את ה' וגו' במה שבין אדם לחבירו כמו גזל ועריות גם אמר הכתוב התרעומות הגדולה שהי' להקב"ה על ישראל ואמר כמתני' ויעשו בני ישראל את הרע מגד היותם בני ישראל זרע קדושי' כנארים ונבדלים מכל האומו' שהדין כותן לידבק באלוהיכם והם לא כן עשו אלא אע"פי שהם בני ישראל עזבו את ה' · וביותר שעזבו את ה' שהטיב עמהם והוציאם מארץ מצרי' ועל זה באה האזהרה אנכי ה' וגו' לא יהי' לך וגו' והם עשו ההיפוך · והאחרון הכביד כמו שאמר הנביא ההמיר גוי אלהים והמה לא אלהים ואעפ"כ אינו ממירו מפני שמנהג אבותיו בידו וישראל המירו כבודם בלא יועיל ושתים רעות עשו וזה ויעזבו

כלי יקר

ויהי כדבר מלאך כו' יש להבין למה לא כתב בדבר בבי"ת ואפשר שכיון לומר שלא היתה הבכיה על גמור הדיבור שלדבר שיקדם לער לצידים וכו' אבל עיקר בכייתם היתה על כי עברו ברית ה' ולא שמעו בקולו ולזה אמר ויהי כדבר בכ"ף לומר שתכף כדבר דהיינו ההתחלה שאמ' ואתם לא תכרתו ברית ליושבי וכו' שתכף הבינו שהכוונ' להתרעם על מה שכרתו ברית מיד געו בבכיה מראשי' דברו אליהם וישאו העם את קולם ויבכו כי לא עשו כי אם בכייה אבל לא תקנו המעוות שהיה להם להשכי' להכרי' יושבי הארץ ולעומ' זה ויקראו המקום ההוא בוכים בלשון הווה המורה על הבכיה לבד ושראוי להיותם תמיד בוכים כיון שלא תקנו המעוות ויזבחו שם לה' כאלו חפץ לה' בזבחים כשמוע בקול ה' ולא ידעו כי שמוע מזבח טוב להקשיב מחלב אילים :

וישלח יהושע עיין הרד"ק ז"ל וכן כתב הרלב"ג ז"ל וכן כתב מהרי"א ז"ל בשם המפרשים ז"ל והרחיב הענין עוד ואומר שסיעור הפסוקים כך הוא בעת היות ששלח יהושע את העם איש לנחלתו ושעבדו את ה' כל ימי יהושע כי ראו נפלאות ה' עכ"ז כשמת תכף ומיד הפליכו עבודת השי"ת אחרי גיוום באופן שעם היות הדברים האלה מיותרים נכתבו פאן להודיע חטאת ישראל אשר חטאו תכף אחרי מות יהושע ע"כ : ואני אומר כי לפי שהזכיר שבא המלאך והוכיחם על שהותירו מן העמים אשר אמר להם ה' לא הוגירו מהם לכך סמך לזה ואמר וישלח יהושע את העם כאילו רצה להשיב התשובה על קושייה חזקה והיא זו איך יהושע לא כילה אותם מן הארץ וא"כ האשם של ישראל בראשיתם הוא יהושע לזה אמר וישלח יהושע וכו' כלומר אין אשם זה תלוי על יהושע כי כבר שלח יהוש' את העם והלכו איש לנחלתו אשר עיין לו על פי הגורל על מנת לרשת את כל הארץ ולא שהם התעצלו והמי' עבדו את ה' כל ימי יהושע ועל זה בטח לבו של יהושע חשב יכריתו את כולם כי יראי ה' היו בימיו גם בימי כל הזקנים כו' והרי מות יהושע הוא שעשו בני ישראל הרע בעיני ה' לא בחייו באופן שעל כפרותם זה בטח יהושע והם מרו ועצבו לעשות שלא כרצון ה' כמלא ענין זה של וישלח יהושע וכו' עד ויעשו בני ישראל הרע מתייחס מאד אל ענין תוכחת המלאך ולכך בא סיפור זה כאן עם היותו מיותר לגמרי שכבר נזכר כל זה בספר יהושע ומ"ש וישלח יהושע את העם וא"כ אומר וילכו בני ישראל דהיה לו לומר וילך העם אל נחלתו לרשת את הארץ ואפשר כי רצון יהושע היה שהעם דהיינו כלל העם ילכו לאהליה' ובני ישראל הלא הם אצילי העם יראי אלהים אנשי אמת הם יעמדו אתו עמו לשקוד על דלתותיו יום יום בחכמה ודעת והם לא כן עשו אלא יחד כולם כלל העם גם זקניו מאצילי בני ישראל הלכו מלפניו כהינוק הבורח מבית הספ' ז"ש וישלח יהושע את העם לבד אבל לא שלח את בני ישראל והם הלכו מעצמם ז"ש וילכו בני ישרא' איש לנחלתו לרשת את הארץ שלא כרצון יהושע כי לבני ישראל יהתה השקיד' בלימוד והנה חז"ל אמרו שכאשר רצו להכנס לארץ ישבה לה התורה באבילו' שאו' איש ואיש תחת גפנו ותאנתו תורה מה תהא עליה מסכים לזה :

ויעבדו העם וכו' אמר כי אפי' העם דהיינו דלת העם מקטנם ועד גדולם עבדו את ה' כל ימי יהושע לא כן אחר מותו דכתיב ויעשו בני ישראל את הרע בעיני ה' אפי' בני ישראל הרעו לא העם לבד והטע' יען אשר ראו את מעש' השי"ת בעיניהם היה נראה לדבר גדול כמו שהוא גדול לפי האמת ז"ש את כל מעשה ה' הגדול אשר עשה לישראל אמנם אחרי מות יהושע והזקנים ויקם דור אחר ר"ל לגבאי קראו אחר על שלא ידעו את ה' אלא אל"ים אחרים הנה נעשו הדברים הגדולים ונוראים קטנים בעיניהם ואפי' בערך קטנים לא ידעום ז"ש ויקם דור אחר אחריהם דודאי כיון שקם אחריהם דור אחר הוא א"כ תיבת אחר מיותרת אלא כדאמרן לגבאי כמו אלישע אחר יען כי לא די שלא ידעו את מעשה ה' בהיכותו אלא אפי' מציאות ה' לא ידעו ז"ש אשר לא ידעו את ה' וגם בכלל תשובתם הוא שמעטו בפלאי המעשה וגדולתו ז"ש וגם את המעשה אשר עש' דלא כתיב וגם את המעשה הגדול אשר עשה יען כי נתמעט הגם בעיניהם ואפי' במיעוטו לא ידעהו יען כי כחשו בהשי"ת ויאמרו לא הוא ובזה מובן לשון וגם את המעשה שהוא בלתי צודק שלא הצדק תוספת וגם על אסיפה ובלתי ידיעה ולא היה צודק אלא ולא ידעו את ה' ולא את המעשה וכו' או' וגם לא את המעשה וכו' אבל במה שאמרנו מובן ומ"ש גם כל הדור ההוא נאספו אל אבותיו כתב הרל"בג ז"ל שנתבאר בענין יפתח כי זמן יהושע והזקנים לא היה כי אם כמו כ"ז שנה ולזה יתחייב שיהיה אומרו וגם כל הדור ההוא נאספו הרצון בו שכבר נאספו אל אבותם כל הזקנים כולם אשר ראו את מעשה ה' לא כל הדור בכלל שודאי היו שם רבים בני שמונים שנה ויותר אבל מפני שלא היו חכמים זקנים שקנו חכמה לא הועילה אות' ראיית מעשה ה' להציל ישראל מעשות הרע בעיני ה' כי הזקני' חכמי' כשהיו הם מנהיגים הצילום כל ימי היותם ע"כ והכי אומר כי בזמן יהושע והזקנים המנהיגים יחדיו עבדו העם כולו את ה' וכשמתו הזקנים לא עשו בני ישראל עדיין הרע בעיני ה' כי הנשארים בני שמונים אעפ"י שאינם בני תורה כמו שכתב הרל"בג עכ"ז הדרת זקנתם ומדותם מאשר ראו בעיניהם מעשה ה' הועיל לשיהיו בימיהם ישראל לא עובדים את ה' כאשר בימי יהושע והזקני' ולא עושים רע אמנם כאשר גם כל הדור ההוא נאסף אל אבותיו ולא נשאר מהם גם אחד אז ויעשו בני ישראל הרע בעיני ה' באופן שהכתובים לא הזכירו כי אם השתי קצות הקלה המסובה שעבדו העם את ה' כל ימי יהושע והזקנים זקני תורה וחכמה אשר האריכו ימים והקלה האחרון כשמתו גם כל אנשי הדור ואפי' זקני אשמאי וסבי דבהתתא אז עשו בני ישראל הרע בעיני ה' אמנם הזמן הממוצע שבין שני קצוו' הנזכרי' דהיינו בעוד היות שארית גמלא זקנים שראו את מעשה ה' אעפ"י שלא היה בהם תורה וחכמה להנהיג עכ"ז הועילו לשלא עשו הרע בעיני ה' אבל לא הועילו לגמרי לשיעבדו בשלימו' את ה' זאת החלוק' אלא נזכרה בפסוקים ומ"ש וכל ימי הזקנים דהיה יכול לכוללם ולומר כל ימי יהושע וימי הזקנים דלא מחתינהו בחדא מחתא להודיע דסוף סוף בזמן יהושע עבדו יותר ממה שעבדו בימי הזקני' ולהכי פלגינהו בתרתי ז"ש כל ימי יהושע וכל ימי הזקנים להורות שהם שתי חלוקות בפחות ויתר אבל הכל השוו שבהם שהיו עובדים ה' לא כן אחרי מות הזקנים ומ"ש אשר האריכו ימים כבר נתבארו כל אלו הכתובים בסוף ספר יהושע עיין שם :

ויקברו אותו וכו' פי' ר"ל בגבול נחלתו תמנת חרס בי"ת בתמנת מיותר ויובן זה במה שהביא רש"י ז"ל דלעיל כתי' סרח וכאן כתיב חרס לשון האומר לחרס ולא יזרח הוא השמש שעשו תמונת השמש על קברו להודיע שהקבור שם העמיד שמש בגבעון וא"כ בזה אבין בי"ת בתמנ' חרס דהרי קאמר ויקברו אותו בגבול נחלתו בתמונת חרס על הקבורה הנזכ' בתמנת כמו בתמונת וכבר כתבתי מזה למעלה בסוף יהושע עיין שם כי נתבארו הטב כל אלו הפסוקים :

ויעשו בני ישראל כו' אמרו כי הי' אהר תחילת פיהו סכלות ויעשו הרע בעיני ה' בדברים זולת ע"א וא"חכ ויעבדו את הבעלים ויעזבו את ה' דהיינו עזיב' כל דהוא לעבוד את ה' בשותפות עם הבעלים ובפסו' השלישי אמרו ויעזבו את ה' עזיבה לגמרי ויעבדו לבעל ולעשתרות לבדם כי עזבו את השי"ת לגמרי ולכן חרה אף השי"ת בהם כיון שעזבוהו לגמרי לא הצריך עוד אפו וכן פירש מהר"יא ז"ל שלמד מדברי חז"ל שויעזבו את ה' אלהי אבותם היינו שעבדו בשותפות והשני שאמר ויעזבו את ה' ויעבדו וכו' היינו לגמרי אפי' בשותפות ע"כ ובזה אבין כי בתחלה שהיו עובדים בשותפות אלוהות הרבה ניחא שאמר שם ויעבדו את הבעלים בלשון רבים אמנם אחר כך שאמר ויעזבו את ה' כו' לא רצו בעבוד בשותפות אז כתיב ויעזב את ה' ויעבדו לבעל יחיד ולעשתרות הם צלמים דמות צאן במו ועשתרות נהנך לומ' שהם כצאן נקבות מושפעות מהכלול יחיד משפיע בהם והם כצאן כאן מרעיתו או אפשר שאמר שבתחילה עשו הרע בסתר בעיניה' לבדו ע"ד לך לבדך חטאתי והרע בעיניך עשיתי וז"ש ויעשו בני ישראל הרע בעיני ה' ולא לעיני העולם במה שעבדו את הבעלים וזו היה עזיבה הראשונה שאמר ויעזבו את ה' אלהי אבותם וכו' אמנם אח"כ וילכו להוטים אחרי אלהים אחרים ויכעיסו את ה' ויעזבו את ה' לעיני בני אדם שראוים שעזבו את ה' ובזה מובן כפל ויעזבו את ה' אלהי אבותם ויעזבו את ה' :

ויעזבו את ה' אלהי אבותם וכו' מה טעם הזכירו אלהי אבותם וכו' כתב מהר"יא כי טעו בעזבם מבחינת היותו אלהי אבותם שלא יהות להם כי אם אמונת אבותם יתפשו בידם והשנית שקבלו תועלות ממנו המוציא אותם מארץ מצרים אמר אשר סביבותיה' כלומר שאהיותם מהסביבות ודאי שלא היו ולא כמלאו במצרים להוציא' משם כי אלה סביבותיהם הם ע"כ הורף דבריו ולי אפשר להכי קאמ' ויעזבו את ה' שהטיב עמהם להוציא' ממצרים עם היותם בלתי מלאי' אלא בזכו' אבות' מהיותו אלהי אבות' לכך הוציאות' באופן שלפי זה אלהי אבות' אותם מארץ מצרים הכל תלוקה א' היא שהיה להם לזכו' חסד המוציא הוצאהם ממצרים עם היותם בלתי כדאי' וילכו אחרי אלהים מאלהי העמים הידועים להם שהם אחרים לעובדיהם הכל ואין בם מועיל לעובדיה' ז"ש אשר סביבותיהם כלומר ידועים אליהם מאד שסביבותיהם הם עומדים ועכ"ז טעו אחריהם או יאמר סביבותיהם סיבה לעובדם להיותם מאלהי העמים אשר סביבותיהם שכנים רעי' להם לכך טעו בהם אוי לרשע ואוי לשכנו והרד"ק פירש לבעל נקראת הע"א בשם בעל כו' ע"ש ולי כבר פירשתי ויעשו בני ישראל שנקרא בעל מלשון בעילה כי כלם העשתרות דמות ישראל שהם בעשתרות לאן נקבות מושפעות מהע"א שהיה כבעל ממש ולא כאדון :

ויחר אף ה' בישראל ויתנם וכו' עיין הרד"ק ז"ל ולי נראה דכוונת הכתוב בזה שהיא להודיע שעם היותם חטאי' לה' מאד הביא עליהם הפורענות מעט מעט ז"ש תחילה ויחר אף ה' ויתנם ביד שוסים לנפול בידם והשתעבד לבד וא"כ מאד משובתם הוכיחם עוד והוא וישוסו אותם למשיסה יעקב וישר' לבוזזים ולהיות עוד' מחזיקים ברשעם ולא שבו לכך וימכרם ביד אויביהם מכירה לחלוטין ומסביב שליוה ה' ליעקב סביביו צריו והיא רע גדול כי יהיו לעדה ביניהם וא"כ תשש כחן בשיעור לעמוד לפני אויביהם לא יכלו עוד לעמוד כי מאת העון עליהם ופחדו בציון חטאים ומהרי"א ז"ל פי' באומ' מסביב שעם היותם בעלי בריתם מסביב עכ"ז כתנה' בלבם שיפרו ברית חלפו חק כדי להעניש את ישראל וז"ש ביד אויביהם מסביב :

בכל אשר יצאו יד ה' וכו' מהרי"א ז"ל כתב שהכלית הכתוב הזה עם הקודמים אליו המתחילי' מויעשו בני ישראל את הרע וכו' כונת תכליתם להשיב על קושי' אחד והוא למה אחרי מות יהושע היו ישראל לשמאל בקמיהם ולז"א שבין כשהיו הגוים יוצאים על ישראל ובין כשישראל יוצאים על האויבים יחדיו בכל אשר יצאו יד ה' היתה בם לרעה כאשר דבר ה' בפרשת בחוקותי ובפרשת כי תבא אשר נשבע להם שהם יעבדו אלי"ם אחרים יענוש אותם ושאחד מהגוים ירדוף אלף

רש"י

בכל אשר יצאו יד יי' היתה בם לרעה · על אלימלך ומחלון וכליון נאמר בסדר עולם: ויקם יי' שופטים · תמיד מדור אל דור כמו שהוא מוכח והולך בספר הזה שופט אחר שופט: וכי הקים · לשון הווה וכאשר היה מקים להם שופטים והיה עם השופט וגו': כי ינחם · שהיה מתנחם להם על הרעה כן תרגם יונתן: מנאקת' · מפני נאקתם העולה לפניו מפני אויביהם: לא הפילו · לא הניחו דב' להיו נוכחים על כל הבא עליהם: השומרים ·

אחרי אלהים אחרים מאלהי העמים
אשר סביבותיהם וישתחוו להם
ויכעסו את יהוה: ויעזבו את יהוה
טו ויעבדו לבעל ולעשתרות: ויחר
אף יהוה בישראל ויתנם ביד שסים
וישסו אותם וימכרם ביד אויביהם
מסביב ולא יכלו עוד לעמד לפני
אויביהם: בכל אשר יצאו יד יהוה
היתה בם לרעה כאשר דבר יהוה
וכאשר נשבע יהוה להם ויצר להם
מאד: ויקם יהוה שפטים ויושיעום
מיד שסיהם: וגם אל שפטיהם לא
שמעו כי זנו אחרי אלהים אחרים
וישתחוו להם סרו מהר מן הדרך
אשר הלכו אבותם לשמע מצות
יהוה לא עשו כן: וכי הקים יהוה
להם שפטים והיה יהוה עם השפט
והושיעם מיד איביהם כל ימי
השופט כי ינחם יהוה מנאקתם
כ מפני לחציהם ודחקיהם: והיה
במות השופט ישבו והשחיתו
מאבתם ללכת אחרי אלהים אחרים
לעבדם ולהשתחות להם לא הפילו
ממעלליהם ומדרכם הקשה: ויחר
אף יהוה בישראל ויאמר יען אשר
עברו הגוי הזה את בריתי אשר
צויתי את אבותם ולא שמעו לקולי:
גם אני לא אוסיף להוריש איש
מפניהם מן הגוים אשר עזב יהושע
וימת

בתר טעות עממיא מטעות עממיא
די בסחרניהון וסגידו להין וארגיזו
קדם יי: ושבקו ית פולחנא דיי
ופלחו לבעלא ולעשתרתא: ותקיף
רוגזא דיי בישראל ומסרינון ביד
בוזזיהן ובזו יתהון ומסרינון ביד בעלי
דבביהון מסחור סחור ולא יכילו עוד
למיקם קדם בעלי דבביהון: בכל
אתר די נפקו מחא מן קדם יי הות
בהון לבישא כמא דמליל יי וכמא
דקיים יי להון ועקת להון לחדא:
ואקים יי נגידין ופרקינון מיד בוזזיהון:
ואף מן נגידיהון לא קבילו ארי טעו
בתר טעות עממיא וסגידו להון סטו
בפריע מן אורחא דאזלו אבהתהון
לקבלא פקודיא דיי לא עבדו כן:
וארי אקים יי להון נגידין והוה מימרא
דיי בסעדיה דנגידא ופריק להון מיד
בעלי דבביהון כל יומי נגידא ארי
מתיב ממימרא דאמר יי ומקביל
צלותהון ופריק להון מן קדם
דחקיהון ומשעבדיהון: והוה כד
מאית נגידא תייבין ומחבלין
מאבהתהון למהך בתר טעות
עממיא למפלחהין ולמסגד להין לא
שבקין מעובדיהון בישיא
ומאורחתהון מקלקלתא: ותקיף
רוגזא דיי בישראל ואמר חלף די
עברו עמא הדין על קיימי דיפקדית
ית אבהתהון ולא קבילו למימרי:
אף אנא לא אוסיף לתרכא אינש מן קדמיהון מן עממיא די שבק יהושע
ומית

סביבותיהם ב' מ"ל וסי' ויסעו ויהי חתת · ויעזבו את יי' אלהי אבותם דשפטים · ויצר ג' וסי' בלשון תרגום יעקב אשתבע לאמנון · ופי' נמסר בריש וישלח: והיה יי' ו' דסמיכי בקריא' וסי' נמסר בזכרי' פימן י"ד: ינחם ד' וסי' נמסר בסדר בשלח · ישובו ז' חס' בנביאי' ובתובים וסי' נמסר בסדר לך לך: גם אני ו' ר"פ דסמיכי וסי' גם אני לא אוסיף להוריש · גם אני אבחר בתעלוליהם ומגורתם אביא · גם אני נשאתי את ידי תנינא · אודך בכלי נבל · לא אחשך פי · באירכם אשחק · וכל מצעות פסוקים דכוו' גם אני במ"ה וגם:

רדק

ביד שוסים וישוסו אותם · הם שני שרשים והענין אחד וענינ' ענין בזה: ויעבדו את הבעלים · וקראו הפסילים והעצבים בזה השם כי הם כאדון לעובדיהם: לבעל ולעשתרות · צלמים עשויים בצור' עשתרות והם נקבות הצאן: בכל אשר יצאו · בכל מקום אשר יצאו להלחם היתה יד יי' בם לרע' והיו נגפים לפני אויביהם ודרך הדרש כי על אבימלך ומחלון וכליון נאמר שיצאו מארץ ישראל לגור בשדה מואב ומתו שם שלשתם: ויצר להם · שרשו יצר לא כדברי ר' יהודה חיוג וכן ויצר לו צרו צעדי אונו וענינ' ענין צרה שני שרשים והענין אחד: לא הפילו ממעלליהם · ממעלי אבותם לא הפילו דבר רע אחד אלא בכל רעתם עשו: לנסות בם את ישראל · הדור הבא אשר לא ידעו את כל מלחמות כנען שהי' בדרך נס ולא בגבורת ישראל אלא שקב"ה היה נלחם בעבורם: רק

רלבג

וזכר כי אחרי מות הזקנים השם עשו ישר' הרע ועבדו ע"א · וספר דרך כלל איך היה מנהג' בימי השופטי' עד שלא יתישבו לעבו' את יי' כי אם בימי השופט ובמותו ישובו להשחית דרכם ולז' חר' אף השם יתברך בישרא' · ואמ' שלא יוסיף להוריש איש מפניה' מן הגוי' אש' עזב יהושע וימו' כי השאירם לנסו' בם את ישראל השומרים הם את דרך יי' וזה שזה היה סבה לגלות מוס ישרא' והיות' בלתי חזקים באמונ' השם ית' ולזה לא היו ישרא' ראויים ש' שתשלם להם בימי יהושע השמדת כל הגוים האלה: ואלה

כלי יקר

אלף מים' ושנים יניסו רבבה באופן שעשות הרע בעיני ה' ולכתם אחרי אלהים אחרים הם הם שגרמו להם כ"כ פורענות עד שקלו בחייהם ויצר להם לא כן בימי יהושע דבקים בה' שהיה והשגחתו עין ה' אל יראיו ע"כ תורף דבריו ורש"י ז"ל כתב בסדר עולם שכתוב זה מדבר על אלימלך ונעמי ומחלון וכליון שיצאו מהארץ לגור בשדה מואב בימי השופטים עליהם הוא אומר בכל אותם אשר יצאו יד ה' הויה במקנ' וממונ' ובגופם יד ה' היתה בם לרעה ע"כ וכן הביא הרד"ק ז"ל מצאתי בסדר עולם דיליף לה דכתיב הכא יצאו יד ה' היתה בם לרעה וגבי נעמי כתי' כי יצאה בי יד ה' ג"ש יציאה ויד ה' מיציאה ויד ה' ולדבריהם אלו צריך להבין וליישב אומרו כאשר דבר ה' וכאשר נשבע היכן דבר אולי ארור אתה בצאתך או לגבוי' ההם לא הרגיע ואמ' ויצר להם בצרי וסגול ולא כתי' ויצר להם בפתח וקמץ לומר שהקב"ה בכל צרתם לו צר ומצטער ע"ד עמו אנכי בצרה ז"ש ויצר להם לבלול את השי"ת הנזכר גבי בכל אשר יצאו יד ה' הייתה בם לרעה וכו' ויצר להם ר"ל לשי"ת ולישראל כי ויצר כמו ויירא יעקב ויצר לו וכמו ויצר לאמנון שהוא מה התפעל מהצרה:

ויקם ה' שופטים ויושיעום וכו' כתב מהרי"א ז"ל שכוונת זה הכתוב ... שופטים לימי שופטים זולתם שיש שופט יהיה ... שופטים יהיו כשרים ואפי' בזמן שופט את' ... היות הכל בימי שופט אחד לז"א כי בלי ספק ... ז"ש ויושיעום ר"ל כדי שיושיעום אבל לא היה ... ישראל שהם גם אל שופטיהם לא שמעו ולכך ... שיושיעם הוא למען ישובו ישראל ויזעקו אל ...

וַיָּמֹת׃ לְמַעַן נַסּוֹת בָּם אֶת־
יִשְׂרָאֵל הֲשֹׁמְרִים הֵם אֶת־דֶּרֶךְ יְהוָה
לָלֶכֶת בָּם כַּאֲשֶׁר שָׁמְרוּ אֲבוֹתָם אִם־
לֹא׃ וַיַּנַּח יְהוָה אֶת־הַגּוֹיִם הָאֵלֶּה
לְבִלְתִּי הוֹרִישָׁם מַהֵר וְלֹא נְתָנָם בְּיַד
יְהוֹשֻׁעַ׃
א וְאֵלֶּה הַגּוֹיִם אֲשֶׁר הִנִּיחַ יְהוָה לְנַסּוֹת
בָּם אֶת־יִשְׂרָאֵל אֵת כָּל־אֲשֶׁר לֹא־
יָדְעוּ אֵת כָּל־מִלְחֲמוֹת כְּנָעַן׃ רַק
לְמַעַן דַּעַת דֹּרוֹת בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל לְלַמְּדָם
מִלְחָמָה רַק אֲשֶׁר־לְפָנִים לֹא יְדָעוּם׃
חֲמֵשֶׁת ׀ סַרְנֵי פְלִשְׁתִּים וְכָל־הַכְּנַעֲנִי
וְהַצִּידֹנִי וְהַחִוִּי יֹשֵׁב הַר הַלְּבָנוֹן מֵהַר
בַּעַל חֶרְמוֹן עַד לְבוֹא חֲמָת׃ וַיִּהְיוּ
לְנַסּוֹת בָּם אֶת־יִשְׂרָאֵל לָדַעַת
הֲיִשְׁמְעוּ אֶת־מִצְוֺת יְהוָה אֲשֶׁר־צִוָּה
ה אֶת־אֲבוֹתָם בְּיַד־מֹשֶׁה׃ וּבְנֵי יִשְׂרָאֵל
יָשְׁבוּ בְּקֶרֶב הַכְּנַעֲנִי הַחִתִּי וְהָאֱמֹרִי
וְהַפְּרִזִּי וְהַחִוִּי וְהַיְבוּסִי׃ וַיִּקְחוּ אֶת־
בְּנוֹתֵיהֶם לָהֶם לְנָשִׁים וְאֶת־בְּנוֹתֵיהֶם
נָתְנוּ לִבְנֵיהֶם וַיַּעַבְדוּ אֶת־אֱלֹהֵיהֶם׃
וַיַּעֲשׂוּ בְנֵי־יִשְׂרָאֵל
אֶת־הָרַע בְּעֵינֵי יְהוָה וַיִּשְׁכְּחוּ אֶת־
יְהוָה אֱלֹהֵיהֶם וַיַּעַבְדוּ אֶת־הַבְּעָלִים
וְאֶת־הָאֲשֵׁרוֹת׃ וַיִּחַר־אַף
יְהוָה בְּיִשְׂרָאֵל וַיִּמְכְּרֵם בְּיַד כּוּשַׁן
רִשְׁעָתַיִם מֶלֶךְ אֲרַם נַהֲרָיִם וַיַּעַבְדוּ
בְנֵי־יִשְׂרָאֵל אֶת־כּוּשַׁן רִשְׁעָתַיִם
שמנה

וּמִית׃ בְּדִיל לְנַסָּאָה בְהוֹן יָת יִשְׂרָאֵל
הֲנָטְרִין אִינוּן יָת אוֹרְחָן דְּתַקְנָן קֳדָם
יְיָ לִמְהַךְ בְּהוֹן כְּמָא דִי נְטַרוּ אֲבָהַתְהוֹן
אִם לָא׃ וּשְׁבַק יְיָ יָת כָּל עַמְמַיָּא
הָאִילֵין בְּדִיל דְּלָא לְתָרְכוּתְהוֹן
בִּפְרִיעַ וְלָא מְסָרִינוּן בִּידָא דִיהוֹשֻׁעַ׃
וְאִילֵין עַמְמַיָּא דִי שְׁבַק יְיָ לְנַסָּאָה בְהוֹן
יָת יִשְׂרָאֵל יָת כָּל דְּלָא הֲווֹ יָדְעִין יָת
כָּל קְרָבֵי כְנָעַן׃ לְחוֹד בְּדִיל דְּיֵדְעוּן
דָּרַיָּא דִבְנֵי יִשְׂרָאֵל לְאַלָּפוּתְהוֹן קְרָבָא
לְחוֹד דְּמִלְקַדְמִין לָא הֲווֹ יָדְעִין׃
חַמְשָׁא טוּרְנֵי פְלִישְׁתָּאֵי וְכָל כְּנַעֲנָאֵי
וְצִידוֹנָאֵי וְחִוָּאֵי יָתְבֵי טוּרָא דְלִבְנָן
מִטּוּר מֵישַׁר חֶרְמוֹן עַד מַעֲלָנָא
דַחֲמָת׃ וַהֲווֹ לְנַסָּאָה בְהוֹן יָת
יִשְׂרָאֵל לְמִידַע הֲיְקַבְּלוּן יָת פִּקּוֹדַיָּא
דַייָ דְּפַקֵּיד יָת אֲבָהַתְהוֹן בִּידָא
דְמֹשֶׁה׃ וּבְנֵי יִשְׂרָאֵל יְתִיבוּ בְּגוֹ
כְּנַעֲנָאֵי חִתָּאֵי וֶאֱמוֹרָאֵי וּפְרִיזָאֵי
וְחִוָּאֵי וִיבוּסָאֵי׃ וּנְסִיבוּ יָת בְּנָתֵיהוֹן
לְהוֹן לִנְשִׁין וְיָת בְּנָתְהוֹן יְהִיבוּ לִבְנֵיהוֹן
וּפְלָחוּ יָת טַעֲוָתְהוֹן׃ וַעֲבָדוּ בְּנֵי
יִשְׂרָאֵל יָת דְּבִישׁ קֳדָם יְיָ וְאִתְנְשִׁיאוּ
יָת פּוּלְחָנָא דַייָ אֱלָהֲהוֹן וּפְלָחוּ יָת
בַּעֲלַיָּא וְלַאֲשֵׁרָתָא׃ וּתְקֵיף רוּגְזָא דַייָ
בְּיִשְׂרָאֵל וּמְסָרִינוּן בְּיַד כּוּשַׁן חַיָּבָא
מַלְכָּא דַאֲרָם דִּי עַל פְּרָת וּפְלָחוּ בְּנֵי
יִשְׂרָאֵל יָת כּוּשַׁן חַיָּבָא תמני

ללכת בם ו' פסוקים אית בהון בם בם וסי' למען נסות בם את ישראל · וכלה אפי וחמתי בם : בקבצי את בית ישראל · ועשיתי באפך ובקנאתך · ועשיתי בם נקמות גדולות · מי חכם ויבן אלה נבון וידעם כי ישרים : ויעשו בני ישראל את הרע עשייה את הרע ז' בקריאה וסימ' נמסר בסדר שפטים : ז' פסוקין אית בהון את את את ואת וסימ' נמסר בסדר אחרי מות :

רשי

השומרים הם · חטף פתח הוא נקוד לפי שהוא לשון שאלה ונסיון : לנסות בם את ישראל · את דור האחר אשר לא ידעו את כיסי מלחמות כנען ולא ראו את המעשה הגדול ועמדו ומעלו במקו' : רק למען דעת · רק לדבר הזה לבדו הניחם למען דעת והתבונן דורות בני ישראל הבאים מה החטא גור' כי עתה הם זקוקים ללמדה מלחמ' רק אשר לפנים שהיו עומדים לשר' את יי' לא ידעום למלחמות הללו וטכסיסיה' ולא נצרכו להם: חמשת סרני פלשתים · הם הגוים אשר הניח לנסות : ותהי

רדק

רק הניחם למען ידעו דורות בני ישראל אלה הבאים אחר הדור הראשון שידעו מה היא המלחמה אם לא ישמרו דרך יי' וצריכים הם שילמדו אותם דרכי המלחמה כי אין יי' נלחם בעבורם רק הדור אשר היה לפנים לא ידעו דרכי המלחמה כי לא הצטריכו להם כי יי' נלחם להם ואיש אחד מהם ירדוף אלף ומה היו אלה הגוים אשר הניח יי' אשר לא נתנם ביד יהושע חמש' סרני פלשתים וגו' · ופי' חמשת סרני פלשתים · המקומות שהיו מושלים בהם חמשת סרני פלשתים והם חמש ערי הגדולו' אשדוד עזה גת אשקלון ועזה ועקרון ואת גבולם ואיך אמר כי אלה הגוים הניח יי' לנסות בם את ישראל אפשר כי אחר כן לקחום הפלשתים מידם ואמר הניח יי' על אותם שלא לכדום ישראל כלל וכן אמר הניח על אשר לכדום ישראל ואחר כן הניח הגוים לקחתם מיד ישראל ופי' וכל הכנעני אותם שהיו יושבים בהר הלבנון: ביד כושן רשעתים· כך היה שמו ואפש' כי רשעתים שם מקום ובדרש מהו רשעתים על שני רשעיות שהרשיעו ארם לישראל אחת של בלעם ואח' של כושן : ותהי

מנחה קטנה

אשר לא ידעו וגו' · כי הדורו' אשר לפנים לא היו יודעים כלל אופן המלחמה והצורת הגדול שבהם ולזה לא היה נכר ונודע להם אפשרו ית' עמהם במה שהיה מפיל מלכי כנען לפניהם דרך נס ושלא במנהג אלא שאלה ברכב ובסוסים והם בזוכיר שם ה' העם כרעו ונפלו ומי שלא ידע טבע המלחמה לא ידע לשערוך החסד הגדול הנעשה עמהם ולזה עזב הש"י אלו הגוי' כדי לתת נסיון לישראל לאותם אשר לא ידעו את מלחמות כנען ולא הכירו הנס הנעשה עמהם קודם זה עתה ע"י מלחמות אלו הגוים ידעו · מה שהפסידו וזה שאמר רק למען דעת וגו' ירצה למען שידעו ישראל את מלחמת כנען והנס שנעשה עמהם קודם לכן : את מצות ה' וגו' הנה יש ג' טעמים לשישמעו את מצות ה' הא' להיותם מצות ה' יתברך · הב' להיותם מעשה אבותם · הג' להיותם נאמר ביד משה נאמן נביא לה' ונ"ש את מצות ה' · אשר צוה את אבותם · ביד משה : וימכרם ה' וגו' שהיו ביד שונאיהם כאלו נמכרים להם לצמיתות עלמין ושלא יצאו מידם לעולם ע"כ ויעבדו בהם בקושי : ויזעקו

רלבג

ואלה הגוים אשר הניח יי' לנסות בם את ישראל את כל אשר לא ידעו את כל מלחמו' כנען · ר"ל שה'לא הרגישו איך היו מלחמו' כנען כי לא בחרבם ירשו ארץ וזרועם לא הושיעה למו אך השם ית' היה הנלחם להם והם לא הרגישו בזה רק עט' זה השם ית' למען דעת דורו' ישר' כי עתה הם צריכין ללמד' ענין המלחמה כי לא יכירו מה שנפקד עהם בסור השגח' השם ית' מהם כי קודם זה לא היו צריכי' לדע' סדר ענין המלחמה כי יי' הנלח' להם · ואמר שכבר השאיר השם ית' שלא יכתן ביד יהושע חמשת סרני פלשתים ואע"פ שלכדו מהם שבט יהודה את' מות יהושע עזה ואשקלון ועקרון הנה נשא' להם העמק כמו שנזכר בראש זה הספר · ואפש' שנא' שיושבי העמק שבו לקחת אלו הערים מיד יהודה ולזה מצאנו כי עם חמשת סרני פלשתים היו עזה ואשקלון ועקרון אשדו' גת כמו שנזכר בספר שמואל · והנה זכר שכבר עבדו בני ישר' את כושן רשעתי' מלך ארם : שמנה

כלי יקר

והיה אשר תותירו מהם לשיכי' בעיניכ' ולצנינים וכו' וז"ש ולא שמעו בקולי גם אני ללצים אלין ולא הוסיף להורי' מפניהם ואמר מן הגוים אשר עזב יהושע וימת כמהללה מורה זיקים תוכחות ליהושע שנתעצל במלחמה ועזב אותם ימי' מספר כדי לחיו' יותר ולא שוה לו כי וימות ולא העלם בידו כי אם חרם העצל' ז"ש מן הגוי' אשר עזב יהושע וימות והכלית ה' בזה היה לנסות בם את ישראל השומרי' הם ר"ל מטוב טעמא מעצמם בלב שלם ולא כמוכרחים במעשיהם ז"ש הם שהיא תיבה מיותרת אבל כיון לומר לדע' אם שומרים הם בלב טוב כאשר שמרו אבות' בלב שלם אם לא אז יכו בהם הגוי' האלה אשר הותירו אבל השי"ת לא היה רצונו לבלתי הכריתם לגמרי אבל וינח אותם בתחלה בזמן יהושע לבלתי הורישם מהר לראות האם יתחזקו ישרא' להורים' אם לאו אבל סוף סוף דעתו היה להורישם וכשראה שאחרי מיתת יהושע עברו ברית במה שכרתו להם ברית אז גזר השי"ת ואמר גם אני לא אוסיף להוריש וכו' באופן שכתוב וינח ה' את הגוים האלה לבלתי הורישם מהר זה היה בתחלה בימי יהושע שלא רצה להורים' מהר לנסות את יהושע וישרא' לראות אם יזדרזו להכריתם וכשנתעצלו אז ולא נתנם ביד יהושע וכשישראל אחרי מות יהושע והזקנים כרתו ברית אז אמר גם אני לא אוסיף וכו' למען נסות וכו' ובזה מובן כפל שני כתובים אלו :

ואלה הגוים אשר הניח ה' אותם וכו' רק למען דעת עיין רש"י ז"ל וכן והרד"ק ז"ל והר"לבג ז"ל : **רק** למען דעת דורות צריך להבין רקים אלו פעמים רק למען דעת וכו' רק אשר לפנים לא ידעום ונראה לי כי להיות שהזכיר אלה הגוים אשר הניח ה' לנסות בם את ישראל לכך אומר רק שלשון מעוט לומר ולמעט שלא היתה הכונה האמיתית בתחלה להעניש' על ידם רק למען דעת דורות בני ישראל ללמדם המלחמה ושינצחום ישראל לכך הניחם או יהיה פירושו כדלעיל בפי' רש"י והמפרשים ז"ל ואמר רק אשר לפנים כלומר כי אלה הגוים אשר הניח ה' חלשים היו מאד זה העם לא היה נחשב לכלום בימי יהושע והזקנים ז"ש רק אשר לפני' ר"ל הדורות אשר לפנים לא ידעום מפחיתות' והב"ה הקימם מעפר ומאשפות אותם לגוים אשר הראשונים לא ידעום הלא הם חמשת סרני פלשתים להודיע כי הרבה העונות עושים להחזיק ביד מרעים והחלש יאמר גבור אני וירום ראש מסיבה ויסייע לזה מה שכתב הרד"ק ז"ל ומהרי"א ז"ל כמו שלכתוב בס"ד בפסוק חמשת סרני פלשתים שאעפ"י שנכבשו בימי יהושע חזרו וכעורו למרוד אחרי מיתתו וע"י מסיבות העונות :

חמשת סרני פלשתי' עיין רש"י ז"ל והרד"ק ז"ל והרלב"ג ז"ל ולע"ד אפשר ללמוד מדבריו ז"ל כי לכך אמר חמשת סרני פלשתים שהחמשה סרנים הניח ה' להם מקומותיהם עזה ואשדו' אשקלון גת ועקרון כי לא הניח כי אם הסרנים יושבים בעמק או נדחים הנה והנה ואח"כ העונות עזרום שחזרו לכבוש ארצותם :

ויהיו לנסות בם את ישרא' הכתוב הזה מיותר לגמרי וכתב מהרי"א ז"ל הכתוב הזה אצלי כמו תולדה מכל מה שאמר עד הנה ופי' והיו א"כ האומות האלה לנסות בם את ישרא' ועכ"ז ובני ישראל ישבו בקרב הכנעני ולא עמדו בנסיון כי לקחו את בנותיהם להם לנשים ואת בנותיה' נתנו לבניהם ובמשך מזה שעבדו את אלהיהם וזו היא הסיבה בבוא עליהם צרה וצוקה באופן שהיו הפסוקי' האלה כהקדמ' לסיפורים העתידים שהגיד עכשיו באלו הפסוקי' בכלל כל מה שקרה להם ואח"כ יפרט ענייני השופטים כל א' ואחד ע"כ ולי נראה במה שכתבתי בפסוק הראשון היות סרני פלשתים כלא היו שניטלה מהם מלכותם וסררתם ואחוזתם בחמשת עריהם והעון גרם שמאפס ומאין להיותם יש ז"ש ויהיו לנסות בם את ישראל כלו' הויה היתה בהם אחרי היותם אפס ותוהו כי חלק מה מהגוים היו בהוייתם והניחם לנסות את ישראל וחלק מה כמו סרני פלישתים שלא היו בהויה אלא באסיפה ואפס ותוהו החליפו כח ויהיו בהויה חדשה והתכלית לנסות את ישר' הילכו בתורת ה' כמו למען אנסנו הילך בתורתי אם לא ואם יטו מהדרך הישרה ישלטו אלה הגוי' בישרא' וכאשר כפרקו עול מלכות שמים ירדו בהם בפרך מצד העומות הרי שאלו הנותרים היו כלא היו וכאפס ותוהו נחשבו והעונות של ישראל גרמו להחזיקם וז"ש ויהיו לנסות בם את ישראל שנתהוו מאין ונעשו יש ואסייע זה ממה שאמרו חז"ל הובא בילקוט זה לשונו אלה הגוים אשר הניח ה' לנסות בם את ישראל מלה"ד למלך שנטע כרם והיה בתוכו ארזים גדולים וקוצי' הלך המלך וקצץ את הארזי' והניח את הקוצים אמרו לו עבדיו אדונינו המלך הקוצים שאוחזים בגדינו הנחת וקצצת את הארזים אמר להם אם קצצתי את הקוצים במה הייתי גודר את כרמי כך ישר' כרמו של הקב"ה שנ' כי כרם ה' צבאות בית ישר' והכניסם לארץ וקצץ את הארזים שבה שנאמר ואנכי השמדתי את האמורי מפניכם אשר כגבה ארזים גבהו והניח' ביניהם כדי שישמרו ישראל את התורה שנא' אלה הגוים אשר הניח וכשיעמוד הכרם על עמדו במשמרת התורה והיו עמים משרפות שיד קוצי' כסותי'

באם יאתו עכ"ל · אשר צריך להבין כי המשל הזה בלתי צודק לנמשל שבנמשל לא יהות אליהם להניח לא הארזים ולא הקוצים כי יחד כול' צריך יספו ויתכלו ונרא' שתכלית זה המשל להודיע חכמתו יתברך ויתעלה שמו אשר הפליא לעשות שהיותר גבורים הפילם לפני ישרא' והייכו אומרו למכה מלכים גדולים כי ל"ת שאין הכונה שהם גדולים בערך מלכי מדינות אחרות הרחוקות אבל כונתו מלכים גדולים ר"ל היותר גדולים שבארץ כנען כי היותם גדולים הכה והנה זה הודיע במשל הארזים אמנם הנפארים הם היותר גרועים להודיע כחו יתברך ע"ד כשדים זה העם לא היה והחזיקם ה' כדי ליפרע מישרא' אם יחטאו ואשמו ומפחדם יהיו כמו מתג ורסן לבלתי יחטאו שאם יחטאו יקומו הקוצים האלה ויקיצו' ואל זה כיוונו באומרם שהניח הקוצים להודיע שהחלשים ביותר הם שהניח ה' לנסות בם את ישראל ובמה שאמרו שהתכלית בקוצים האלה גדר לכרם הודיעו חז"ל פי' אומרו לנסות בם את ישראל ר"ל כ"ד למען אנסנו הילך בתורתי אם לא שכדי להדריכם בתורה ומצו' מפחד אלו הנותרים פן העונות יגרמו לשנאיהם של ישר' ירימו ראש למען זאת הניח את אלו וגם בבחינה אחרת המשיל לקוצים שכמו שהבגדי' נאחזים בקוצים כך אלו הנותרים יהיו סיבה ליקרע בגדי החמודות אשר לישראל הנעשים מהתורה מצות והם חליקה דרבנן ובזה הבינו חז"ל ענין נחמד בפסו' קוצים כסוחים באש יצתו דלמה בעי כסוחים מספיק שיאמר קוצים באש יצתו אבל כוונת הפסוק לומר קוצים שנהרעמו עליהם ישראל ואמרו אל השי"ת שלמה לא כסחם ז"ש קוצים שהיו רוצים שיהיו כסוחים כעת באש יצתו · או יאמר ויהיו לנסות בם וכו' שהשי"ת כשהניחם לנסות את ישראל הניסיון הכול היה לדע' השומרים הם את דרך ה' ללכת בם ושתהיה השמירה מעולה מעין וכאשר שמרו אבותם בלב שלם דומה בדומה לאבותם אמנם לעת מצוה הניסיון לא נהיו אלא לנסיון גרוע והוא אומרו ויהיו לנסות בם את ישראל לדעת הישמעו אל מצות ה' אשר ציוה את אבותם לא ניסיון השומרים הם דרך ה' כמו שהזכיר למעלה כי דרך ה' שהזכיר הוא ענין נכבד מאד מעין והלכת בדרכיו מה הוא רחום אף אתה רחום כו' לא כן הישמעו את מצות ה' הוא ההכרחי מהמצו' והלואי ישמעו ההכרחי ואעפ"י שלא ישמרו כאבותם שהרי אפי' ההכרחי לא עשו וזה חייב להם שובני ישראל ישבו בקרב הכנעני וכו' ר"ל שהיו הכנענים הם עיקריים וישר' מובלעים בתוכם יושבים בקרבם וטפלים אליהם והתחילו בקלקלה לקחת בנותיה' של הכנעניים וחתי ואמורי שזו הירדה שהיו מתכבדי' ישרא' בקחת בנותיה' ונעזרים מהם דאל"כ תחילה היה ראוי שיתנו ישראל בנותיהם כי לא יאשמו כי בגררה בהך שהרר עבדך אבל לקחת בנותם של האמוריים התחילה בזה גדול עונם מנשה וזה גרם להם כי ויעבדו את אלהיהם :

ויעשו בני ישר' את הרע וכו' מהרי"א ז"ל הנה מכאן מתחיל לספר הדברים כולם בפרט ולזה אמר ויעשו בני ישראל הרע וכו' ויעבדו וכו' ויחר אף ה' בישראל וכו' שהם הדברים עצמם שאמר למעלה דרך כלל וכאן מפרט העונש שהגיע עליהם כשעזבו את ה' שנתנם ביד כושן רשעתים וכושן רשעתים כך שמו על שם רשעיותיו עכ"ל עיין הרד"ק ז"ל וכן הביא מהרי"א ז"ל ובגמרא הרחיב זה יותר הנה הוא בעור הוא כושן רשעתים דעבד שתי רשעות אחת בימי יעקב ואחת בימי השופטים ד"א ב' רשעתים שעבד את ישרא' ושעבר על השבועה ומה שמו לבן הארמי שמו ונראה שמהרי"א דקדק בפסוק אומר רשעתים דלא קאמר כושן רשעיות דמיעוט רבים שתים אחת בימי יעקב ואחת בימי השופטים מדקאמר רשעתים צריך שיהיו שתי רשעיות ומחולקות זו מזו ז"ש ד"א שתי רשעיות ששעבד את ישראל ושעבר על השבועה דבהכי ניחא טפי לישנא דקרא דמשמע שהם שתירשעיות מוחלקות זו מזו האחת ששעבד את ישראל ואחת שעבר על השבוע' וניחא במי היות השתי רשעיות בזמן א' כי כשעבדו ישראל עבר על השבועה באופן שהרשיע רשעתי' ובנה אחת ואני אומר דרך דרש כי אומרו וישכחו את ה' אלהיהם ר"ל שכחו את ה' שבהיותם דבקים בעבודתו היה משגיח בהם וכשנכשלו במעל עכן כפלו בעי וביזאה בדברים שזה נכלל בשני שמות אלו ה' על הרחמים וההשגחה יתירה וכשחטאו ולקו כאמר ע"ז אלהיהם שאין אלא דיין ומ"ש רשעתים אפשר לומר לע"ד שהרשעיות שעשו ישראל זו נגררה מזו כמו שזכרתי למעלה בפסוק ויעשו בני ישראל את הרע וכו' ויעבדו את הבעלים ויעזבו וכו' על כן אמר וימכרם ביד כושן והשני' רשעתים ר"ל הרשעיות של ישראל הם הטו אלה :

ויזעקו

שמנה שנה והקים יי' להם מושיע את עתניאל בן קנז כששבו לשם ית' והית' עליו רוח יי' והנהיג ישראל הנהגה משובח' וגברה ידו על כושן רשעתים מלך ארם שמנה שנה ואפשר שיהיה זה נבואה או היה חלק מה מרוח הקד' · והנה שקטה הארץ ארבעים שנה מעת התחילת שעבוד כי לא יתכן שיהיו ימי ההשקט מ' שנה כמו שאכתבו עתידין לבאר בע"ה בענין יפתח ואחר מות עתניאל בן קנז שבו ישראל לעשות הרע בעיני יי' והכניע השם ישראל ושמם תחת עגלון מלך מואב ועבדוהו י"ח שנה וכבשו מהם עיר התמרים והיא יריחו כמו שנזכר בתורה בקעת יריחו עיר

ותהי עליו רוח יי' · ת"י ושר' עלוהי רוח נבואה מן קדם יי' ויתכן לפרש רוח הכח והגבורה כי התעורר בגבורה להלחם עם כושן והותר כל פחד ומורך לבו ממנו בסיוע הבורא עליו וכן ת"י ורוח יי' לבשה את גדעון' ורוח גבורה מן קדם יי' וכן ותהי על יפתח רוח יי' ושר' על יפתח רוח גבורה מן קד' יי' : עיר

שְׁמֹנֶה שָׁנִים: וַיִּזְעֲקוּ בְנֵי־יִשְׂרָאֵל
ג' אֶל־יְהוָה וַיָּקֶם יְהוָה מוֹשִׁיעַ לִבְנֵי
ד' יִשְׂרָאֵל וַיּוֹשִׁיעֵם אֵת עָתְנִיאֵל בֶּן־
י קְנַז אֲחִי כָלֵב הַקָּטֹן מִמֶּנּוּ: וַתְּהִי עָלָיו
רוּחַ־יְהוָה וַיִּשְׁפֹּט אֶת־יִשְׂרָאֵל וַיֵּצֵא
לַמִּלְחָמָה וַיִּתֵּן יְהוָה בְּיָדוֹ אֶת־כּוּשַׁן
ד' · ב'קמץ ובספר' רִשְׁעָתַיִם מֶלֶךְ אֲרָם וַתָּעָז יָדוֹ עַל
כּוּשַׁן רִשְׁעָתָיִם: וַתִּשְׁקֹט הָאָרֶץ
אַרְבָּעִים שָׁנָה וַיָּמָת עָתְנִיאֵל בֶּן־קְנַז:
וַיֹּסִפוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל
לַעֲשׂוֹת הָרַע בְּעֵינֵי יְהוָה וַיְחַזֵּק יְהוָה
כ"ה פסו' על על ומלה בניהון אֶת־עֶגְלוֹן מֶלֶךְ־מוֹאָב עַל־יִשְׂרָאֵל
עַל כִּי־עָשׂוּ אֶת־הָרַע בְּעֵינֵי יְהוָה:
ב' וַיֶּאֱסֹף אֵלָיו אֶת־בְּנֵי עַמּוֹן וַעֲמָלֵק
וַיֵּלֶךְ וַיַּךְ אֶת־יִשְׂרָאֵל וַיִּירְשׁוּ אֶת־
עיר

תְּמָנֵי שְׁנִין: וּזְעִיקוּ בְּנֵי
ג' יִשְׂרָאֵל קֳדָם יְיָ וַאֲקֵים יְיָ
ד' פּוּרְקָן לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל וּפָרְקִינוּן יָת
עָתְנִיאֵל בַּר קְנַז אֲחוּהִי דְכָלֵב דִּזְעֵיר
מִינֵיהּ: וּשְׁרַת עֲלוֹהִי רוּחַ נְבוּאָה מִן
קֳדָם יְיָ וְדָן יָת יִשְׂרָאֵל וּנְפַק לְאַגָּחָא
קְרָבָא וּמְסַר יְיָ בִּידוֹהִי יָת כּוּשַׁן חַיָּבָא
מַלְכָּא דַאֲרָם דִּי עַל פְּרָת וּתְקֵיפַת
יְדֵיהּ עַל כּוּשַׁן חַיָּבָא: וּשְׁדוֹכַת אַרְעָא
דְיִשְׂרָאֵל אַרְבְּעִין שְׁנִין וּמִית עָתְנִיאֵל
בַּר קְנַז: וְאוֹסִיפוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל
לְמֶעְבַּד דְּבִישׁ קֳדָם יְיָ וּתְקֵיף יְיָ יָת
עֶגְלוֹן מַלְכָּא דְמוֹאָב עַל יִשְׂרָאֵל עַל
דַּעֲבָדוּ יָת דְּבִישׁ קֳדָם יְיָ: וּכְנַשׁ
לְוָתֵיהּ יָת בְּנֵי עַמּוֹן וַעֲמָלֵק וַאֲזַל
וּמְחָא יָת יִשְׂרָאֵל וִירִיתוּ יָת קַרְתָּא

שמונה ג' מלאים בנביאי' וסי' את עגלון · בשנת שמונה עשרה לנבוכד נצר · ומעלות שמונה מעליו · וכל ד"ה דכוו' מלאים :

רשי

ותהי עליו רוח יי' · דרש רב תנחומא נסתכל במה שאמר הקב"ה למשה במראי' ראה ראיתי את עני עמי מה הן שתי ראיות הללו אמ' לו רואה אני שעתידין לטעות בעגל ואף על פי כן ראיתי את עני עמי זו דרש עתניאל אמר בין זכים בין חבי' עליו להושיעם : את

כלי יקר

ויזעקו בני ישראל אל ה' צריך להבין כי מיותר לגמרי אומרו ויקם ה' מושיע לבני ישראל ויושיעם כי הי"ל ויקם ה' את עתניאל בן קנז אחי כלב הקטן ממנו ותהי עליו רוח ה' וישפוט את ישראל ויצא למלחמה ויתן ה' בידו את כושן וכו' שבכלל זה נכלל היותו מושיע ויושיעם א"כ הענין כפול כלל ופרט למה ונרא' כי זה כושן רשעתים נלחם עם ישרא' כמה פעמים ובכולם ינילם עתניאל בן קנז בעז' השי"ת וכן תמצא בדברי מהרי"א וכמו שאזכיר בסמוך בס"ד והדין נותן ומחייב כן כי להיות ביד ישראל כמה רשעיות וכמו שנזכרו בפסוקים הם הן שהיו מחזיקים ביד כושן לעמוד עליהם כמה פעמים ולמלתי כן מדברי חז"ל שאמרו גבי שלמה ע"ה כי להיות שעבר על שלש עבירות על לא ירבה נשים ועל לא ירבה סוסים ועל כסף וזהב לא ירבה לכך עמדו עליו שלשה שטנים כנגד ג' עבירות אלו השטן האחד הדד האדומי והשני רזון בן אלידע והשלישי ירבעם ע"כ באופן שעל זה הדרך כושן ישטין על ישראל כדי ליפרע מהם על העברת שעברו ברית ה' פעמים רבות · ולזה אמר ויקם ה' מושיע לבני ישראל ויושיעם פעם ראשונה את עתניאל בן קנז הקטן ממנו ואחר זאת התשועה ג"כ היתה עליו יד ה' רוח נבואה כמו שתים וזהו ותהי עליו רוח ה' כדי לשפוט והכניע את ישראל ז"ש ותהי עליו רוח ה' וישפוט את ישראל ואח"כ העיז עוד פניו כושן רשעתים לערוך עוד מלחמה עם ישראל באומרו מה זאת עשית בשלא ישרא' משועבדי ויצא עתניאל למלחמה ויתן ה' בידו את כושן רשעתי' ועוד פעמים אחרות ערך כושן מלחמה עם יש' ובכולן ותעז ידו של עתניאל על כושן ובזה מובן כל אלו החלוקות :

ותהי עליו רוח ה' יונתן תרגם רוח דנבואה ועיין הרד"ק ז"ל וצריך להבין טעם ליהונתן ע"ה למה תרגם כאן רוח נבואה ושם תרגם רוח גבור' ואפשר לומר כי להיות שאמר כאן ותהי עליו רוח ה' וישפוט את ישראל זו הוראה שהרוח ה' שהיתה עליו נבואיי כדי לשפוט את ישראל הוא דאם רוח גבורה הואיל הלחם היה לו לסמוך ותהי עליו רוח ה' אל ויצא למלחמה לא אל וישפוט ועיין רש"י ז"ל: ואולי על פי מדרש זה תהיה כונת הפסוק ותהי עליו רוח ה' לדרוש את הדרשה הזו שדרש עתניאל שבין זכים ובין חבים עליו להושיעם וזהו וישפוט את ישראל עם הקב"ה שפפט משפטם של ישרא' ודנם לכף זכות שבין זכין ובין חבין עליו להושיעם באופן שע"י משפט זה ששפט את ישראל שעל הקב"ה להושיעם בין זכין ובין חבין ע"י זה ויצא למלחמה והזכיר לשון יציאה לבד כי לא עשה הוא כי אם היציאה למלחמה לבד והשי"ת הוא גמר ויתן בידו את כושן רשעתים ובידו דווקא כי הוא צדיק יסוד עולם יסוד דורו והוסיף לומר עוד ותעז ידו על כושן רשעתים מלבד מה שכתבתי למעלה בפסוק הקודם שרמז כאן על פעמים רבות נלחמו בכושן ובכולן ותעז ידו על כושן אפשר עוד שכיון לו' סבת הנצחון והוא שכמו שהגילות של כושן על ישראל נכנעו תחת ידו על שעזבו את ה' ועבדו אלי"ם אחרים כך כששבו ישראל בתשובה ויזעקו אל ה' והיתה התשועה ע"י עתניא' שנקרא אל כשמו הנה סיבת נפילת כושן הוא על הרשעתים שעשה בעברו השבועה שנשתעבדו בישראל ז"ש ותעז ידו וסיבת העוז הזה על היותו כושן רשעתים כיתן לו העוז עליו ז"ש ותעז ידו על כושן רשעתים שאין מאמר על כושן רשעתים מורה מקום אלא סיבה אל ותעז ידו :

ותשקט הארץ ארבעים שנה כו' הרלב"ג ומהרי"א ז"ל הסכימו היו' ארבעים שנה הנזכרים כאן עם השמנה של שעבוד כושן רשעתים וכן הכריחו ולפי זה ה"ק ותשקט הארץ ע"י עתניאל בן קנז ומלחמותיו והצלחתו והכל היה ארבעים שנה בין השעבוד ובין ההשקט ע"כ והדבר קשה שיסתום הפ' ויאמר ותשקט הארץ ארבעים שנה ויש לייסב זה ולומר שלהיות אותו השעבוד למרק אלאת נכתמי עונם ופרעון חוב פשעיהם שעל ידי זה נטלו איפוכי עונותיהם והם עונש הנה בבחינה זו יחשב הצער להשקט כיון שהוא מכק' העון כהשקט יחשב במקרה הגם אם לא יהיה בעלם ולז"ה ותשקט הארץ ארבעים שנה שגם השעבוד בכלל כאמור :

ויוסיפו בני ישראל לעשות הרע וכו' נראה שלא היה צריך להזכיר תיבת ויוסיפו כי מאו ויעשו בני ישראל הרע דבר מובן מאליו הוא היות זה תוספת כיון ששנו באיולתם ועוד קשה אומרו על כי עשו את הרע בעיני ה' שהוא מיותר ודבר ידוע ופשוט ואפשר כי לא די שאחרי מות עתניאל שבו לכסלם הראשון אבל הוסיפו רשע על רשעם על אחת כמה וכמה וז"ש ויוסיפו בני יש' לעשות הרע וכו' שבעשיית הרע בעיני ה' היה בו תוספת מרובה והוא סכלות מפורסם או אפשר כי לו הוכח שנאמר שלא היה הרע הזה שעשו אחר מיתת עתניאל אלא כשיעור הרע שעשו מקודם הקמת עתניאל או אפי' שיהיה פחות משיעורו עכ"ז בעיני ה' כבדה מאד חטאתם זו ונוסף מאד הרע בעיני ה' והטעם ברור כי ככלב שב על קיאו כסיל שונה באיולתו שמאחר שעשו בתחיל' הרע והודיע להם שעבוד כושן רשעתים הנה כאשר יעשו כעת רע כל דהו גדול עונם מנשוא כי הם כמותרי' ועומדים כי מלאום צרות רבות ורעות ועתה על מי בטחו לעשות הרע בעיני ה' אין זה כי אם רוע לב ולכך אמר ויוסיפו בני ישראל לעשות הרע בעיני ה' שבעיני ה' נערך מהטעם הנזכר כאילו הוסיפו על חטאתם פשע או יאמר ויוסיפו להודיע כי עדיין היה להם עונות ראשונים מאשר עשו הרע בעיני ה' ועתה הוסיפו אלו עליהם לעשות הרע נוסף על הרע הראשון ובזה מובן אומרו ויחזק ה' את עגלון וכו' על כי עשו הרע הזה המחודש שלא הוצרך הצטרפות הרע בעיני ה' אשר מימי עולם להצטרף לזה עד שעניהם יחדיו גרמו לחזק את עגלון כי אם זה הרע המחודש לבדו גר' לחזיק את עגלון ועל פי השיטה הראשונה אמר כי לא נתחייב זה ההתחזקות של עגלון מצד היות הרע הזה גדול ובתוספות מרובה מהקודם' למרות עיני כבוד השי"ת אבל נתחייב על כי עשו הרע בעיני ה' ואפי' לא ישוער עם התוספת שבו כדאי ומספיק הוא להחזיק ביד עגלון מלך מואב כדי ליפרע מהם ומ"ש ויחזק ה' את עגלון מלך מואב כתב מהרי"א ז"ל שהורה הכתוב היות עגלון מלך חלש מאד אלא שהקב"ה החזיקו ז"ש ויחזק ה' על ישראל בסיבת עונותיהם של ישראל ע"כ ועל פי דקדוק זה אייסב אומר על כי עשו את הרע בעיני ה' ר"ל עשה השי"ת כן להקים ולהחזיק ביד חלש כעגלון מלך מואב ולחזקו על ישראל כדי שיכירו הכל שהוא בהשגחה על כי עשו את הרע בעיני ה' לא כן אם היה מלך חזק מעצמו היה מקום לטעות עולם כמנהגו נוהג כשזה קם זה נופל לא כן עתה מודעת זאת שעל כי עשו את הרע בעיני ה' נעשה זה :

ויאסף אליו את בני עמון מה נעימים דברי חז"ל בב"ר ארבעה דברים טובים היה לו ללוט לחשב את אברהם אבינו · וילך אברם וכו' וילך אתו לוט וגם ללוט ההולך את אבר' וכו' וישב את כל הרכוש וגם את לוט ויהי בשח' אלהים את ערי הככר וכנגדן היו בני לוט צריכים לפרוע לנו טובות ולא דיין שלא פרעו טובות אלא פרעו רעות הדא הוא דכתיב וישלח מלאכים אל בלעם בן בעור ויאסוף אליו בני עמון ויהי אחרי כן באו בני עמון ובני מואב של יהושפט ידו פרש צר על כל מחמדי' ונכתב חטא עליה בארבע' מקומות לא יבא עמוני ומואבי בקהל ה' על דבר אשר לא קדמו אתכ' בלחם ובמי' כי לא קדמו את בני ישרא' בלחם ובמי' עמי זכו' נא מה יעץ בלק עמדו ארבע' נביאים וחתמו גזר דינם ואלו הן ישעי' ירמיה יחזקאל צפניה ישעיה אמר כי בליל שודד מואב ירמיה אמר לכן הנה ימים באים והשמעתי אל רבת בני עמון תרועת מלחמה יחזקאל אמר לבני עמון לבני קדם נתתיה למורשה למען לא יזכר בני עמון בגוים ובמואב יעשה שפטים צפניה אמר לכן חי אני נאם ה' כי מואב כסדום תהיה ובני עמון כעמורה עכ"ל ונראה לי דכונתם ז"ל שאין התייחסות ארבעה דברים אלו זה עם זה יחס המספר כי אם גם יחס הענין שהד' דברים אלו מתייחסים זה עם זה והוא כי אברהם בלכתו אל הארץ הקדושה והלך אתו לוט ולקחו אברה' בדברי' טובים להביאו לחיי העולם הבא ולהדריכו עמו לארץ ישראל ארץ החיים ומואב שבא מלוט שלחו מלאכים אל בלעם בן בעור לאבד ישראל מן העה"ז ומן העה"ב שאמר ואגרשנו מן הארץ ופי' חז"ל מן העולם הזה ומן העה"ב כמו שהביא רש"י ז"ל וכן באומרו תמות נפשי מות ישרים ותהי אחריתי כמוהו מכלל שבקש לקללן שלא תהיה להם לישרא' חלק ואחרית טוב לעולם הבא וש' זה כיון באומרו וכנגדן היו בני לוט צריכים לפרוע טובות ר"ל כנגדן ממש בכיוון אליהם היו צריכים בני לוט לפרוע שהפרעון ג"כ מורה הכוון והיות במידה שמדדו אל לוט ימדדו ויפרעו לנו והם לא די שלא פרעו טובות אלא פרעו רעות פרעון מעין הגלוה רעות מכוונות אל הטובות שבזה ילדק בכל מה לשון פרעון והנה הזכיר ראשונה החסד הגדול שעשה אברהם עם לוט שגמלו טובה לנפשו של לוט והרע' שפרעו לנו שהרי כתיב ויהפוך ה' אלהיך לך את הקללה לברכה כי מתוך ברכותיו אתה למד שבקש לקללן ולא עוד אלא שבלעם הרשע נתן עצה רעה לבלק ומואב להחטיא את ישראל בבנות מואב להאביד שופאי ישראל מן העה"ז ומן העה"ב כדי לשכב עמה להיות אבלה לעה"ב ומכוון כנגדו זה בא בתורה שאמר הכתוב לא יבוא עמוני ומואבי בקהל ה' שהובדלו מבוא בקדושת ה' וקהל ומכוון על שהחטיאו את יש' להוציאם מכלל קהל ה' במידה זו מדד להם לא יבוא עמוני ומואבי בקהל ה' והנה להיות בלעם אומר לינו פה הלילה לכך בכוון בא במשא מואב כי בליל שודד מואב מיד' כנגד מידה שאמר לינו פה הלילה וכן הביא הילקוט בשם ילמדנו ז"ל כי בליל שודד ער מואב שתי לילות שזכו עם אביהן והלא לא נתכוונו אלא לשם שמים אלא ששכרו את בלעם לקלל את יש' וכתיב לינו פה הלילה ולפי שעשה מצוה אחת בע"הז שקבל המלאכים בלילה דכתיב ומצות אפה ויאכלו כתיב אל תצר את מואב עכ"ל והנה נבואה זו של ישעיה מאז נענש מואב עליה מזמן בלעם וכן מצאתי למהרי"א ז"ל כתבו כן בשם חז"ל בפסוק זה הדבר אשר דבר ה' אל מואב מאז פירשו מאז מעת ששכ' בלק לבלעם בן בעור לקלל את ישר' מאז נגזרה גזרה זו על מואב אבל לא קבע הקב"ה זמן לקיומה ועתה דבר ה' לאמר בג' שנים ונקלה כבוד מואב עכ"ל ויש בכלל נבואה זו שאמר לכן ייליל מואב כולו ייליל כי כולו יאבד ר"ל כולו בין חלק גשמי שלו בעה"ז ובין החל' הנפשיי לעה"ה הרי לך הארבע דברים מכוונים ומתייחסים זה כנגד זה כאמור והענין השני מהטוב שגמל אברהם ללוט הלא הוא וגם ללוט ההולך את אברהם היה צאן ובקר ואהלים הצלחה גופנית מעניינים מדומים כי לוט בן אחי אברם הוא והיה ראוי ליורשו וראוי להחזיק בידו והנה גמלו רעה כנגד ענין זה בכיוון ז"ש ויאסוף אליו את בני עמון ועמלק ויך את ישראל וירשו את עיר התמרים שלקחו וירשו עיר התמרים האחוזה נחלתם של ישראל ואברהם נתן לו משלו ללוט והטיב לתת לו צאן ובקר ואהלים וכנגד זה בא הליווי שני בתורה שענשו שגם דור עשירי לא יבא להם בקהל ה' עד עולם שאפי' יעבור זמן רב עד דור עשירי לא יבא להם בקהל ה' עד עולם שאפי' יתלוו עם ישראל זמן רב מאחר שנתלווה לוט עם אברהם ולא זכר לקדם בלחם ובמים וזהו על דבר אשר לא קדמו אתכם בלחם ובמים שהי' ראוי לקדם אתכם בלחם כמו שקדם אברהם בצאן ובקר ואהלים והטיב עמו מצד הקורבה שהיה ראוי לירשו כאמור כמו כן יוצאי חלציו היה להם לקדם הקרובים בלחם ובמי' לעומת זה אפי' יעמדו זמן רב בחברתכם אפי' עד י' דורות לא יבא להם בקהל ה' וכנגד זה בא מכוון הענין הד' בנבואת ירמיה ע"ה וכבין דקדוק אחד והוא כי מאחר שירמיה ע"ה האריך בנבואתו על מואב כמדע למואב כה אמר ה' וכו' א"כ למה בעל המאמר הזה הלך לו לסוף הענין אצל ענין רבת בני עמון שהביאו מפסוק לכן הנה ימים באים נאם ה' והשמעתי אל רבת בני עמון תרועת מלחמה וכו' ואפי' בענין בני עמון לא הביאו מתחילת הנבוא' שהיה לבני עמון כה אמר וכו' ונראה כי הביאו מענין בני עמון מהפסוק הזה דכתיב בסופו וירש יש' את יורשיו אמר ה' דהיינו לוט שבימי אברהם הלך אתו לוט שלא לשם שמים אלא לרשת אותו וכמו שכתבתי בכלי חמדה דהיינו דסמיך ליה ואברם בן חמש שני' ושבעים שנה בצאתו מחרן שזה חייב ללכת אתו לוט כדי לירש את אברם ולעומת זה אמר וירש ישרא' את יורשיו גם לפי שאמר בתחילה לבני עמון כה אמר ה' הבנים אין לישראל אם יורש אין לו מדוע יורש מלכם את גד ועמון בעריו ישב לכך כיון המאמר בהביא נבואת ירמי' מכוונת לענין וגם ללוט ההולך את אברם ובייחוד הביא מענין זה של עמון ששם הזכיר ענין מעשיו ומחשבתו ליירש את ישראל והיותר מיוחד בענין זה הוא הפסוק של לכן הנה ימים באים ולכך הביאו דמסופו יליף שאומ' וירש ישראל את יורשיו אמר ה' הרי לך גם ד' דברים אלו מכוונים זה כנגד זה הענין הג' הוא מה שגמל אברהם ללוט טובה בגופו שמס' עצמו על לוט וכבשו לעוזרו ולהצילו מרעות שבייתו לכבוד ה' לעשות הישר והטוב להיותו בן אחי אברם כדכתיב וישב את כל הרכוש וגם את לוט וכו' וכנגד זה מכוון בבוא על יהושפט עם רב מעבר לים ומארם והנם בחצצון תמר גם בני עמון עזרו לרעה כדכתיב בדברי הימים ויהי אחרי כן באו בני מואב בני עמון וכתיב בתריה ויוגד ליהושפט לאמר באו עליך המון רב מעבר לים מארם וכו' ודע שלפי שעזר יהושפט לאחאב כנעס' שקמו עליו בני מואב ובני עמון שכן כתיב ויצא אל פניו יהוא בן חנני החוז' ויאמר אל המלך יהושפט הלרשע לעזו' ולשונאי ה' תאהב ובזאת עליך קצף מלפני ה' אבל דברי טובים נמצאו בך כי בערת האשרות וכו' ואח"כ כתיב ויהי אחרי כן באו בני מואב וכו' כאילו רצה לומר שיצא הקצף הנז' לעיל מלפני ה' האל שאחרי כן באו בני מואב לעזוב את בני שעיר כאשר תראה שם והיה זה על שנאתם את יהושפט שבער האשרות על כן באו בני שעיר ועם רב מעבר לים ועמון ומואב א"כ עזרום לרעה וכנגד זה נכתב פעם שלישית איסורם ע"י נחמיה כדכתיב בספרו כי לא קדמו את בני ישראל בלחם ובמים

מנחה קטנה

ויזעקו בני ישראל אל ה' ועיד ויקם ה' מושיע כפר שכתוב תפלה הגדול ששבו מלומוק שמנה שנים שכ"ב היוקשי עורף ואלו נעקו מיד היה ה' מושיע אותם שבכל החסד שהם בני ישראל בנים למקום וריחם אותם כרחם אב על הבנים ויקם ה' מושיע וגו' ר"ל אדם שהוא ראוי להושיע ע"י זכותו או שמא שושיעם קודם זה מבלי שיות שופט ועתה הקים אותו' לשופט ומילת' בשמעה קמא' שלהיותו כבר מושיע לזה הקימו לשופט · ומפני זה היתה עליו רוח ה' רוח נבואה כמו שפי' התרגום · וכמו שאמר לעיל והיה ה' עם השופט · והוצרך הכתוב להודיע לנו זה כי זולת שנחה עליו רוח ה' לא עלאו לבו לילך ולהילחם שעדין לא נטהרו מזוהמת אלהות הטעם והי' מתירא שיגרום החטא שיפולו ביד שונאיהם : ויתן ה' בידו מלך ארם וגו' ר"ל עם מלך ארם שכולם נקראו על שם המלך · א"כ מלך ארם ממש וע"י שכבש המלך כל האומה נכבשת : ארבעים שנה ע"י זכות התורה שנתנה למ' יום שלמד עתניאל : ויוסיפו בני ישראל וגו' ירצה שהוסיפו לעשות רעות בחטאי' יותר מבראשוני' באופן שלשתי רעות יחשב א' שלא תהו על כראשונות ושנית ששנו בחטא יותר ויותר מבראשונה : ויחזק' וגו' בא ורצה מה החטא גור' שנהפך השיטה שניטל החוזק מישראל החזקים ונוסף כח לחלוש כח עוד אמר ויוסיפו והוא כי הן אמת כי בכל פעם ופעם שהיה מקים להם ה' שופט היה עוכר על עונם ומחל להם אמנם לא היה עונות נמחקים לגמריאלא בכל עת שישובו לכסלה עוד היה מתעורר הראשון ונוסף על הראשוני' עד שאמרו שידה שאז נמחל להם לגמרי וע"כ לא נאמר שם ויוסיפו : ויאסוף אליו וגו' זה ראייה שהיה עגלון מלך חלש שהיה צריך סמך וסעד משאר מלכים ולא ידע כי חזקו ה' ולא היה סמך על גבורתו לבד : וילך ויך וגו' ר"ל בהליכה בעלמא כאדם ההולך בטוח בלי פחד ובלי פלחמה חזקה הכה את ישראל ע"י שה' סר מעל ישראל והטוב ומטיב שבמי' דושנה של יריחו נהפכה לזרים וירשו את עיר התמרים : שמונה

עיר התמרי' · ת"י קרתא דיריחו וכבר כתבנו לעתנו בו ואמר וירשו לומר כי כשלכדוה לא שלוה והלכו להם אלא נאחזו בה וישבו בה כאילו היתה להם ירושה : אטר יד ימינו · סגור יד ימינו שלא היה שולט בה והיה שמאליי והוא מן ואל תאטר עלי באר פיה : ולה שתי פיות · מן לפי חרב שהוא הצד החד אשר לחרב וחרב אחוד היו שתי צדיה חדי' : גומד ארכה · שיעור אמה וכן ת"י גרמידה : למדיו · למלבושיו : איש בריא · גבר פטי' שמן וכן להבריאכם להשמינכם וכן עשר בקר בריאים שמנים : מן

את עיר התמרי' · יריחו : אטר יד ימינו · ת"י גבר גמיד יד ימינו וכל גמיד לשון ארמי הוא דבר כווץ ומחמת חולי דיפרי"ש בלע"ז לא היה שולט ביד ימינו ובלשון עברי אטר אטום כמו אל תאטר עלי באר פיה אטום ביד ימינו שלא היה שולט בה : גומד ארכ' · אמה גדומה ובלשון אשכנז דוי"ם אלנבוגן ובלשון לעז בקו'דט"א : על ירך ימינו · לפי שבשמאלו שולט יאחזו' בשמאלו : איש בריא · פטים · וישלח את העם · חזר לאחוריו וליוה את חבורת ישר' אשר באו עמו לשאת את המנחה וליוה אותם עד הגלגל והוא שב יחידי מן הפסילים מקו' שפוסלי' שם אבנים מן ההר וכן תירגם יונתן מן מחצביא : וכא

קרתא יריחו : ופלחו בני ישראל ית
עגלון מלכא דמואב תמני עסרי שנין :
וזעיקו בני ישראל קדם יי ואקים
יי להון פריק ית אהוד בר גרא בר
שבטא דבנימן גברא גמיד בידיה
דימינא ושדרו בני ישראל בידיה
תקרובתא לעגלון מלכא דמואב :
ועבד ליה אהוד חרבא ולה
תרין פומין גרמידא ארכה וזריז יתה
מלרע ללבושוהי על ירכיה דימיניה :
וקריב ית תקרובתא לעגלון מלכא
דמואב ועגלון גבר פטים לחדא :
והוה כד שיצי לקרבא ית תקרובתא
ושלח ית עמא נטלי תקרובתא :
והוא

עיר התמרים : ויעבדו בני ישראל
את עגלון מלך מואב שמונה עשרה
שנה : ויזעקו בני ישראל אל יהוה טו
ויקם יהוה להם מושיע את אהוד
בן גרא בן הימיני איש אטר יד
ימינו וישלחו בני ישראל בידו מנחה
לעגלון מלך מואב : ויעש לו אהוד
חרב ולה שתי פיות גמד ארכה ויחגר
אתה מתחת למדיו על ירך ימינו :
ויקרב את המנחה לעגלון מלך
מואב ועגלון איש בריא מאד :
ויהי כאשר כלה להקריב את המנחה
וישלח את העם נשאי המנחה :
והוא

רלב"ג

עיר התמרים · וכששבו ישראל לשם יתברך הקים להם מושיע אהוד בן גרא משבט בנימן ובתחבולות עשה לו מלחמה וזה שהוא סבב ששלחו ישראל מנחה לעגלון כדי שיתכן לו יותר לבא אליו בטח והוא היה אטר יד ימינו והיה זה גם כן סבה שלא ירגיש בלקיחתו החרב ביד שמאלו · ועשה החרב בעלת שתי פיות כדי שתכנס בקלו' מצד החדות אשר בשני צדדיה ותמית אותו תכף ולא היה ארוך מאד כדי שלא יוכל ולזה לא היה ארכה כי אם אמה ושם החרב מתחת למדיו כדי שלא יראוה והנה זכר שאחר שהקריב המנחה לעגלון שלח את העם נושאי המנחה ואח' זה שב הוא להמי' עגלון ממקום שפלמה ההלכה לנושאי המנחה מידי מואב אם ירדפום לנקו' נקמת אדניה : והנה

כלי יקר

כי הי"לל הלשון עצמו שנא' בתורה על דבר אשר לא קדמו אתכם בלחם מדהעתיק הכתוב כתוב בתור' בלשון זולתו לומר כי לא קדמו את בני ישרא' כלומר דל מהכא הקורבה אבל להיות' בני ישראל אשר שרו עם אלי"ם ועם אנשים מבחינה זו והיו מחוייבי' לקדם לכבוד ה' והיה להם לעזור ולהבי' לחם ומים לקדושת שם השי"ת או כיון לומ' שלא עשו כן מעגלה או מגרות עין כי אם להכעים להיותם בני ישראל העם הנגשים אל ה' ולכך כיון שרצו למעט בכבוד שם שמי' במעט כבוד עמו בני ישראל כי כבוד הוא בקדם להם לחם ומים על כן בא יחזקאל ואמר בלחם וטוב שם הוא למען יזכר בני עמון בגוי' מידה כנגד מידה כיון שלא רצו לעשות לישראל שם ותהלה ותפארת בקדמם להם דרך כבוד לחם ומי' והענין הרביעי הוא ויהי בשחת אלי"ם את ערי הככר ויזכור אל"ם את אברהם שבזכותו ניצול מתוך ההפיכה של סדום הנהפכת והיא ראוי כמהפכת של ירושלים ההפוכה כמו רגע ולא חלו בה ידים שסייעו את ישראל וכאלו באו לפרוש יד על כל מחמדים כי ראתה גוים באו מקדשה אשר צויתי לא יבואו בקהל לך שעזרו להפך את ירושלים ולכך כתי' עון זה בפעם רביעי זכור נא מה יעץ בלק שיעץ לכלות את ישראל שכן אומרו דורשי רשומות שהיה ר"ל ברגע של זעם השי"ת כלם והקב"ה הפך הענין למלך ותרועת מלך בו אותיות מלך ואותיות כלם שוים לעומת זה באה נבואת צפני' כי מואב כסדום תהיה בכיוון גמו' שכמו שלוט ניצול מסדו' בזכות אברהם והוא לא חמל במהפכת ישראל דכתיב ויגדל עון בת עמי מחטאת סדום וכו' אשר לעומת זה עונשו בכוון הוא מ"ש לפניה מואב כסדום תהיה ועמון כעמור' ומ"ש עיר התמרים רש"י ז"ל יריחו וכן תרגם יונתן והרד"ק כת' עיר נקראת כן שמה עיר התמרים :

ויעבדו בני ישרא' את עגלון כו' כיון שעבדו הבעלים ועשו הרע בעיני ה' ושכחו את ה' שהיה' שהרע להם כשחטאו וכששבו בתשובה גאלם ע"י עתניאל וכמותו שבו לכסלות' מעת' בתחייבו בשעבוד י"ח שנה שבתחילה היה שמנה לכושן ועתה נשתעבדו בהם י"ח שנה כי כן גדלה אשמתם באון ותרפים הפלר :

ויזעקו בני ישראל אל ה' מלבד הנזכר בפסוק הקודם שנתחייבו בשעבוד זה השני יותר מן הראשון בכמות הזמן ובאיכות השעבוד שהכם וירש ארצם מה שלא עשה כן כושן רשעתים והטעם לכל זה מצד היותם שונים באיולתם הנה בפסוק הזה מודיע שהובדלה ג"כ אופן התשועה בפעם הזאת השנית מהאופן שנעשת התשוע' הראשונה שבראשונה הקים להם מושיע לבני ישראל ר"ל שעדיין לא יצאו מזכות יחוסן כיון שהיה הפעם הראשונה שנכשלו והקים להם את עתניאל ויושיעם ביד רמה שיצא למלחמה בפרהסיא ויתן ה' בידו את כושן רשעתים ותעז ידו וכו' אמנם כאן ששינו באיולתם הקים להם מושיע אמת אהוד שאינו מסוג עתניאל שהיה גדול בחכמה ממנו שהדברים שנשתכחו בימי משה החזירם בפלפולו ועד שחלה בו רוח ה' דכתיב ותהי עליו רוח ה' מה שלא נמצא כן באהוד ועפ"י שאמר בפסו' ויעש לו אהוד חרב וכו' שבחו של אהוד מ"מ אינו מסוג עתניאל שהיה משבט יהודה ואהוד מבנימין ולזה הוא מה שנאמר להם מושיע אהוד ר"ל לפם בערכם הוא שהיה אהוד למושיע ר"ל מושיע כל דהוו דלא כתיב ויושיעם כמו שנאמר גבי עתניאל בן קנז שהושיעם ביד רמה בזכותו הגדול ובנבואתו וזכות ישראל כי עדיין לא שנו באיולתם וה' מעביר ראשון אבל זה הושיעם בתחבולה אנושית ואמר להם ולא לבני ישראל כי זו שנית נכשלו עוד אפשר דהתם עתניאל בן קנז כתיב ויקם ה' לבני ישרא' ויושיעם שהכל אפשר לפרשו על השי"ת שה' היה מושיען של בני ישראל ויושיעם עם עתניאל וזהו את עתניאל אמנם כאן הפסיק בתיבת להם ולא כתב ויושיעם כדי שיובן הדבר כפשוטו לבד שהקים להם את אהוד והגיד שהיה איש אטר יד ימינו שהיה משונה משאר בני אדם להורות שישראל נטו לבם לשמאלם ע"ד לב חכם לימינו ולב כסיל לשמאלו ונטו מהימין ימין ה' רוממה כך מושיען היה אטר אטום ימינו ושולט בשמאלו עם היותו הגון וכשר מצד עצמו אבל הדור בלתי ראוי ולכך התשועה נעשית בערמה ובתחבולה אנושית ששלחו ישראל מנח' לגנוב דעת עגלון מלך מואב כדי להבטיחו ולהרגו בסתר ובמרמה ומ"ש אטר יד ימינו עיין רש"י ז"ל וכן כתב הרד"ק ז"ל והרלב"ג ז"ל הוסיף זה לשונו אטר יד ימינו והנה זה ג"כ סיבה שלא ירגיש בלקיחתו החרב ביד שמאלו ע"כ וכ"כ מהרי"א :

ויעש לו אהוד חרב וכו' עיין הרד"ק ז"ל ורש"י ז"ל והרלב"ג ז"ל וכ"כ מהרי"א וחז"ל אמרו והובא בילקוט בשם תנחומא ויעש לו אהוד חרב ולה שתי פיות שהיה עוסק בתורה שנקראת חרב פפיות ולה שתי פיות שאוכלי' בעה"ז ובעה"ב עכ"ל מפשוטו של מאמר זה נלמוד שאהוד איננו מסוג עתניאל המפולפל מדקאמר ויעש לו אהוד חרב שהיה עוסק בתורה מכלל שאין בו גירסא דינקותא ולבא עד תכונת המאמר נבין מנא להו הדרשה ומי הכריחם ועוד שמאחר שאמ' שהיה עוסק בתורה שנקראת חרב פיפיות א"כ למה חזר שנית לדרוש ולה ב' פיות לשאוכלי' כו' דהא לחרב פפיות שהיא התורה אתא קרא כדקאמר בתחילה שהי' עוסק בתורה שנקראת חרב פפיות · ונלע"ד כי י"ל או' ויעש לו אהוד שאין אהוד עצמו עושה החרב כי אחרים העושים ג"כ היה לו לו' ויעשו לאהוד חרב וגם תיב' לו בלתי צודק' כי היה לו לו' ויעש אהוד חרב מאי לו דקא' והצודק יותר שיאמר ויקח אהוד חרב פפיות לכך הכריחו שהפ' מדבר בתורה שנקראת חרב פפיות שהיה אהוד עוסק בתורה שבזה ידקדק לשון ויעש לו אהוד שהוא עושה בעסקו שהיה עוסק בתור' ולו דייק' שלו ולעצמו התועלת את"כ אמר ולה שני פיות שאוכלים בעה"ז ובעה"ב ראו שאם כונת ולה ב' פיות להודיע שעל חרב פפיות קאמר שהיה עוסק בתורה היה לו לומר חרב פיות או חרב פפיות ולה שני פיות גם אומרו ולה שני פיות משמ' שהיא מעצמה לה כן שני פיות ואם דברים כפשוטן שעשה חרב ממש לא ידקדק לשון ולה כאילו מטבעה לה שני פיות שהרי הוא עשה על זה האופן וזהו שאמר ולה שני פיות לשון זה מכריע הדרשה שאוכלים בעה"ז ובעה"ב דדהכי ניחא שהתורה בסגולת' להאכיל בעה"ז ובעה"ב שהיא מהדברים שאדם אוכל פירותיה' בעה"ז והקרן קיימת לו לעה"ב וכו' ותלמוד תורה כנגד כולם ומדוקדק ג"כ לשון שני להורות שני ענינים מאכיל בעולם הזה ומאכיל בעה"ב ולפי הפשט ידוע שיש חרב גומד ארכה שמנהגה להיות לה שני פיות והישמעאלים חוגרים אותה וקורין אותה בערבי אגנ"אר ובלעז פוגו"אל ובזה מובן אומרו ויעש לו אהוד על אופן הסגיר' שיהיה משונה משאר בני אדם כדי שיקשור אותו על צד הימיני שאר בני אדם חוגרים אותה בשמאל ולזה אמר ויעש לו בפרטות ואמר ולה שני פיות כי זה דרכה להיות לה שני פיות וגו' ארכה לבד כאמור וחוגרים אותה למעלה ממדיהם והוא שינה לחגרה למטה ממדיו כדי להעלים הענין במלבושיו הם מדיו ועל פי דרשת תנחומא דמיירי קרא בתורה נוכל לומר גומד ארכה על דרך ארוכה מארץ מדה' ושמים בזרת תכן וזרת התורה גומד ארכה בחמתו יתברך ויתעלה בת שפה טפחים והוא סוד וא"ו

שם קנאות הוא עץ חיים למחזיקים בה ועשה הכל לשם שמים בהצנע לכת עם אלהיו יתברך זהו שאמר ויחגור אותה על היתמדה כמ"ש הגה תמיד ותגרה ומתחת למדיו ובהצנע והכל על לב וירך ימינו אורך ימים למימיני' בה :

ויקרב את המנחה מה שהודיע ועגלון איש בריא מאד הרלב"ג ז"ל פי' וזכר שכבר היה עגלון שמן מאד בצורך מה שיזכיר אחר זה שכבר סגר החלב בעד הלהב ע"כ ולי נרא' שהודי' בזה איכות המנחה שהיו מיני מעדני מלך כמו שהוא בריא ושמן מאד והביאו לו דבר מה ומהקנל לשמנינותו ובסמוך אכתוב בסייעתא דשמיא בפסוק ויבא גם הנצב טעם היותו שמן שהחלב יסגור בעד הלהב השי"ת יעזור גם הנצב ויומת עגלון זו יהיה לצורך מה שסופר אח"כ ויקם מעל הכסא עם היותו שמן בשר והתירוגבי ק"ש שעל המיטה לגדר זוה קרי מעל וה' נתן לו שכרו כמו שהוא לצורך מה שיזכיר מהיותו עומד בעליית המקרה כי זה מושב האיש השמן מצד החו' מאד וישב בעליית המקרה אשר ונוחה לו שם : או אפשר על דרך מה שאמרו חז"ל במדרש איכה כשבא בשורה טובה לקיסר ולא עלה בידו ללבוש מנעלו כי הבשורה תדשן עצם עד שליוה ועבירה לפניו שונא א' וע"י הצער יסתלק הדישון וכן היה ולבשה מנעל הא' נעל"ז אף שאמר פה שמרוב שמחתו בהשתעבדות ישר' אליו והביאם אליו מנחה ובפרט ביום הקרבת המנחה ע"י אהוד איש גדול בישר' שהשלוחים נושאי המנחה היו ולא מקריבים מנחה כי הוא הקריב אותה בעצמו ומכבודו לא הם שכל זה גרם להוסיף שמנוני' על שמנוניתו ובריאות על בריאותו וז"ש ויקרב את המנחה אהוד בעצמו ובכבודו שע"י המנחה והשתעבדות אהוד להקריב' בעצמו וכבודו על ידי כן ועגלון איש בריא מאד מאד דייקא שנתוספ' בריאותו מסבת הנזכר כשנעשה שמן יותר מאד על מה שהיה ברי' מעצמו :

ויהי כאשר כלה להקריב את המנחה רש"י ז"ל כתב וישלח את העם חזר לאחוריו וכו' ע"ש · והרלב"ג ומהרי"א חולקי' עמו בפירוש וישלח שהם מפרשי' אותו ששלח אנשי המנח' ואהוד עמד שם ואחר כך בלכת אהוד יחידי הלך עד הפסילים וחזר אל המלך לדבר סתר והקרוב והבין עם פירוש רש"י ז"ל מלשון וישלח שהשי"ן נקודה בפת"ח והיה ראוי להיות בש"בא ושאל הרד"ק שלמה לא אמר למלך דבר סתר לי אליך בפעם ראשונ' קודם שלחו את העם נושאי המנחה פי' בודאי יאמר הוציאו כל איש מעלי ותירץ כדי שיראה עגלון שעקר בואו בשביל המנחה והלך לו כאשר כיל' להקריב המנחה וכאשר הלך עד הפסילים עשה עצמו כאדם שזוכר ואמר דבר אחד שכחתי לדבר אל המלך ועוד שאם ירגישו בו אחר המעשה היה נקל לו להמלט על נפשו ולברוח ממה שהיה אם היה עם נושאי המנחה עכ"ל וכן כתב הרלב"ג והוסיף והרחיב בזה ז"ל והנה זכר שאחר שהקריב המנחה לעגלון שלח את העם כו' ע"ש · עד כי זה כלו ממה שיוסיף אל שהסמך בו עגלון להוציא מעליו כל איש ע"כ וכן כתב מהרי"א ז"ל · ומ"ש מן הפסילים רש"י והרד"ק ומהרי"א והמתרגם פירשו מחצב אבנים והרלב"ג הוסיף לשון פסל ומסכה שם היו הולכים מואב לעבוד עבודת אלילי' וכאשר עבר בפיוגא משם וז"ש בסמוך והוא עבר את הפסילים וימלט :

ונראה לי כי מדרך מביא המנחה להמתיק סוד עם המלך אשר הביא אליו המנחה וכמ' פעמי' יהיה בוגד הראש ויתקש' המביא המנחה עם המלך לעשות קשר על העם אשר שלחוהו לאמר תכבד העבודה והמס על האנשים ויעשו בה למחנה לשלים לו לרביע לאותו המביא המנחה והשכר למלך וכיוצא בזה והנה אהוד נתחכם בזה ולזה וישלח את העם נושאי המנחה וליוה אותם שילכו והוא לבדו יחידי שב מן הפסילים אשר את הגלגל כי בזה יאמת אומרו אל המלך דבר סתר לי אליך המלך והיות דבר נסתר מאד כאילו רוצה להתקשר עם המלך על העם שולחי המנחה שהוא נגדיי אל נושאי המנחה לכך השתדלתי לשלח את כל האנשים כלם אשר היו אתי כדי שלא ידעו ויבינו דבר סתר שלבי רוצה להסתירו ואפילו מאנשי הבאים אתי ולכך חזרתי אני יחידי ולזה נכנסו דבריו באזניו של עגלון לומר ודאי רז וסוד גדול הוא רוצה לגלות שלא רצה שיכירו בו אנשיו גם אני כמוהו העלים עצה מאנשי לבאי וזהו ויאמר הס ויצאו וכו' ומ"ש ויאמר הס עיין פי' הרלב"ג ומהרי"א ז"ל פירש ויאמר הס לאהוד אמר כן שלא ידבר בפני העומדים שם וכיון שאמר המלך לאהוד הס שהכריחו לצאת ויצאו כל איש מעליו :

ואהוד בא אליו והוא יושב בעליית המקרה רש"י ז"ל בעליית קיץ' שהיה לאויר ומוצנת ועיין הרד"ק ז"ל : וכן פירש הרלב"ג ומהרי"א ז"ל ומה שאמר ואהוד בא אליו כאן שהיה לו להזכיר זה אצל זה והוא שב מן הפסילים והמלך יושב בעליית המקרה ויאמר דבר סתר לי וכו' אבל נראה שהמלך היה עומד בבית הגדול אשר כל אנשי הצבא והמעמד שם ולא אמר לו דבר סתר לי וכו' ויצאו מאליו כלם והמלך נכנס מאותו המקום אל מקום פלוני אלמוני יותר נסתר היה עליית המקרה אשר לו לבדו ואהוד בא אליו שם והוא יושב בעליית המקרה ושם אמר לו דבר אלהים אליך וכתב רש"י דבר אלהים וצריך אתה לעמוד ויקם מעל הכסא לכך זכה ויצא ממנו רות ע"כ וכן כתב הרד"ק בשם חז"ל שרות בתו של עגלון היה לפיכך זכה עגלון שתהא בתו ראם למלכות ישראל והיה רות המואביה שהיא בת עגלון ע"כ · ועל פי דבריו צריך להוסיף ותשם כסא לאם המלך שאמרו חז"ל אמה דמלכותא זו רות שהושיבה בכסא אצל שלמה וזכתה לראות שדן דין שתי נשים בזכות שעמד לכבוד ה' מכסאו הושיבו את בתו בכסא כבוד · ובילקוט לחז"ל שיטה אחרת ויקם מעל הכסא רב ביבי בשם רבי ראובן רות וערפה בנותיו של עגלון היו אמר הק"בה אתה קמת בשביל כבודי חייך שאני מעמיד ממך בן ומושיבו על כסאי שנאמר וישב שלמה על כסא ה' עכ"ל : ובכונת מה שאמר מעמיד ממך בן על שלמה המלך דאתי מרות שאין המתן שכר לבד שישב על כסא ה' אבל המתן שכר הוא שני דברים האחד להעמיד מעגלון מדועו בן הגון לא לבותו ושימלוך ושישב על כסאי וז"ש חייך שאני מעמיד ממך בן הגון השני ומושיבו על כסאי שנ' וישב שלמה על כסא ה' ואפשר שלזכות בשני ענינים אלו השנה מצד שעשה עגלון שני ענינים האחד שקלט כבוד לאהוד מצד שהוא ישראל מעם השם ולכבוד ה'
עמד

מנחה קטנה

שמונה עשרה שנה ע"י שעזבו את אלהים וגו' עבדו את שונאיהם ת"י שנה' : ויקם ה' להם מושיע וגו' ירצה להודיע אשר כל מה שנעשה הכל כיון רפואתו פרח מכל הגויות אהוד מוכן לתשועה וזאת אשר לא יתכן אלא בזה האופן אשר היתה ולזה מטעם שנולד שעשו שאל ית' אטר יד ימינו שאלולי כן היה צריך להחזיק החרב ביד ימינו ולחגור אותו בשמאלו והיה מלך עגלון נשמר ממנו כשרא' שאוחז חרבו אתנם ע"י שהי' אטר לא נשמר מלך עגלון ממנו ולזה אמר כאן ויקם ה' וגו' שמאז הקימו בטבעו כך להושיע · והיתה התשועה בזה האופן לכוני ע"י איש אוטר לתקן אשר עיוותו שהוסיפו ישראל כח להשמאל ע"י חטאם שנגברו הקליפות כידוע שע"י כ ויחזק ה' מלך עגלון שנגבר השמאל ונתחזק ואהוד היה צריך להחליש כח השמאל ולעשות מן השמאל ימין והטעם שלקח חרב ב' פפיות בידו לתקן את עיוותו בבטולם מן התורה שנמשל לחרב פפיות שנ' רוממות אל בגרונם וחרב פפיות בידם כי אפי' על ק"ש לבד אמרו שכל הקורא אותו הוא כאילו אוחז חרב של שני פפיות כ"ש על ס' נורה בכללה ולסורת נתן ה' מה כין עבדם אלהי' אשר לא עבדם כי בהטיבו ליכם בתורת ה' אין צריך לחרב כי התורה היא תגין עליהם ושומרם ועכשיו שהפכו ברית היו צריכין חרב פיות כפולי · ותחת אשר לא עבדו את ה' בזבח ומנחה עבדו את שונאיהם והוכרכו לשלוח לו מנחה · ע"כ כסיפר הכתוב שהוכרכו להביא מנחה למלך עגלון להודיע שכל מדותיו של הק"בה מדה כנגד מדה ולזה אמר ג"כ לשון ויקרב את המנחה וגו' כמו שאמר בתורה גבי אהרן ויקרב את המנחה כי בביטול מנחה למקום הוכרכו לשלוח מנחה לעגלון : ויקרב את המנחה וגו' זה היה ג"כ מתחבולת אהוד כי הכתוב כל אשר יגיע לכבוד לבוא בהיכל המלך בחדר שהמלך בו לא יקרב אל לבו לבוא קרוב למלך ממש רק מרחוק יעמוד וישתחוה וידבר למלך וכזה האופן היה מתמנע אהוד להמית המלך בחרב קצר שבידו וע"כ אהוד עשה עצמו כאילו רוצה ליתן המנחה למלך עצמו ולהראות לו כי מנחה גדולה היא ראוי למלך כדי שיהי' קרוב וסמוך למלך להעלים כוונתו כאשר היה · וז"ש ויקרב את המנחה לעגלון מלך מואב ולא אמר לפני עגלון אלא לעגלון ממש : ועגלון איש בריא אהוד הנה מי שאין בעל תחבולה או ערמה אלא איש תם נאמר שהוא בריא וירגש שהיה מן הראוי שעגלון ירגיש בזה ויאמר מה היום מיומים אשר שלחו לי מנחה ע"י איש גדול כאהוד והוא בעצמו הקריבו אולי יש איזה טינא בלבו עלי לעשות לי רעה ומה גם כשראה שאמר דבר סתר לי אליך שרוצה לדבר עמי יחידי כל זה היה לו לשים אל לבו ולשמור עצמו ע"כ אמר שהיה איש בריא איש תם שלא הרגיש בכל אלה : ויהי כאשר כלה וגו' גם זה היה תחבולת אהוד כאלו ר"ל הטעם שהקריב המנחה שיש לו לבקש איזה דבר מהמלך וכדי שימצא חן בעיניו כבדו במנחה ע"כ האמין המלך לדבריו ולא היה דואג משום רע :
דבר

כ והוא שב מן־הפסילים אשר את־הגלגל ויאמר דבר־סתר לי אליך המלך ויאמר הס ויצאו מעליו כל־העמדים עליו: ואהוד בא אליו והוא־ישב בעלית המקרה אשר־לו לבדו ויאמר אהוד דבר־אלהים לי אליך ויקם מעל הכסא: וישלח אהוד את־יד שמאלו ויקח את־החרב מעל ירך ימינו ויתקעה בבטנו: ויבא גם־הנצב אחר הלהב ויסגר החלב בעד הלהב כי לא שלף החרב מבטנו ויצא הפרשדנה: ויצא אהוד המסדרונה ויסגר דלתות העליה בעדו ונעל: והוא

והוא תב מן מחצביא דעם גלגלא ואמר פתגמא דסיתרא אית לי למללא עמך מלכא ואמר סליק ונפקו מעלוהי כל דקיימין עלוהי: ואהוד עאל לותיה והוא יתיב בעלית בית קיטא דיליה בלחודוהי ואמר אהוד פתגמא דייי לי למללא עמך וקם מעל כורסיה: ואושיט אהוד ית יד שמאליה ונסיב ית חרבא מעל ירכא דימיניה וקבעה במעוהי: ועאל אף דסתקא בתר שננא וטמטים שומנא באפי שננא ארי לא שלף חרבא ממעוהי ונפק אוכליה שפיך: ונפק אהוד לאכסדרא ואחד דשי עליתא באפוהי ואנף: והוא

רשי

כב · ובא אל עגלון: ויאמר · לו: ויאמר הס · אמר עגלון שתקו את הכל מעליו ויוכחן תירגם הם סליק הוציאו כל איש ואע"פ כן הם לשון שיתוק : בעליית המקרה · בעליית קיטא שהיתה לאויר וצוננת : דבר אלהים לי אליך · וצריך אתה לעמוד : ויקם מעל הכסא · לכך זכה ויצא' ממנו רות : הנצב · הוא הברזל שהשכן תחוב לתוכו שקורין הו"לט בלע"ז הוא המעמיד החרב על פי תערה : הלהב · הוא הסכין שקורין בר"נט בלע"ז וב"לעז למ"א : ויסגר החלב · שמנו שהיה שמן מאד כסה את כל אורך החרב : ויצא הפרשדונה · תירגם יונתן ונפק אוכליה שפיך עשאן כשתי תיבו' וש"ין משמשת לשתיהן ויצא הפרשדונה נשפכה שפך שלא בתרגו' : ויצ' אהוד המסדרונ' · מן העלייה אל המסדרונה תירגם יונתן אכסדרא : ונעל · במפתח : והוא

רדק

מן הפסילים · ממקום שהיו פוסלים שם אבנים ות"י מן מחצביא ויש לשאול מאחר שהי' בדעת אהוד להמית עגלון בענין הזה למה הלך ואח' כך שב ולמה לא המיתו בעודו שם עם נושאי המנחה כי יודע היה אחר שיאמר לו דבר סתר לי שהיה מוציא העומדים עליו וי"ל כדי שיראה כי עיקר בואו היה להביא המנחה והלך לו כאשר כלה להקריב המנחה כדי שלא ירגישו בו שבא לדבר אחר אלא על דבר המנחה וכאש' הלך עד הפסילים שב כאדם שנזכר ואמר דבר אחד שכחתי לדבר אל המלך ועו' שאם ירגישו בו אחר המעשה היה נקל לו להמלט על נפשו ולברוח ממה שהיה אם היה עם נושאי המנחה : ויאמר הס · שתוק עד שיצאו העומדי' עלי : המקר' · שם בפלס מחתה ולולי הר"ש היה דגש והוא מענין קר וחם כלומר עליה עשויה חלונו' חלונו' להכנ' בהן הרוח לקר' ועומדים שם בימי הקיץ וכ"ת' בעלי' בית קיטא : דבר אלהים לי אליך ויקם מעל הכסא · אמרו רז"ל לפיכך זכה עגלון שתהא בתו אם למלכות ישראל והיא רות המואביה שהיתה בת עגלון : הנצב · הוא יד החרב והלהב היא החרב ונקראת החרב להב לפי שהוא מתלהב ומתלהט כשהוא משונן וממורט וכן הוא אומר ולהב החרב וברק חנית ות"י דסתקא בתר שננא ואמר ויבא גם הנצב כלומר שנכנס גם יד החרב בבטנו ויסגור החלב שהיה איש שמן וסגר החלב בעד הלהב כלומר בפני הלהב שלא יכול לשלוף החרב מבטנו והניחו אהוד ויצא : ויצא הפרשדונ' · ת"י ונפק אוכלי' שפיך לדעתו המלה מורכבת מן פרש שתרגו' אוכליה ומן שדונא שהוא תרגו' ושפך ושדי וי"מ הפרשדונ' מקו' ישיבת הפרשי' והמסדרונה מקום ישיבת העם הבאים אל המלך והמקום עשוי סדרים סדרי' לשבת שם אבל אחר שאמ' ויצא אהוד המסדרונ' ידמה כי ויצא הראשון תינו אמור על אהוד ודע' המתרגם נכונ' ותרגם המסדרונה לאכסדרה : בעדו · עליו וכן ויסגור יי' בעדו כלומר סגר דלתו' העליה על עגלון כדי שלא יכנסו בני הבית פתאו' בצאת אהוד ולא ירגישו בדב' עד שימלט : ונעל · הסגירה היא סגירת הדלתות בלא מנעול וכאשר אמר ונעל אמ' כי סגר במנעול כדי שיחשבו מה שחשבו ויאחרו מלרדוף אחריו וימלט בין כך : מסיך

רלבג

והנה בחר אהוד היות בסכנה לו לבדו לא לנושאי המנחה יחד עם שכבר יתכן המלט בקלות יותר כשהיה יחיד ולא היה צריך להשתדל כי אם למלט' עצמו עם שבשובו הורה שלא בא אלא על דבר המנח' ולזה הראה עצמו שמכח הדבר שהיה לו לדבר עמו מגד שמצא מקום לדבר אתו זה הדבר לא שכוון זה ממנו על הכוונה הראשונ' כי זה כלו ממה שיישיר אל שכסמך בו עגלון להוציא מעליו כל איש בדברו אתו · וזכר שכבר היה עגלון שמן מאד לצורך מה שזכר אחר זה שכבר סגר החלב בעד הלהב והנה שב אהוד לעגלון ועגלון האמין בו על דבר המנחה שהראו בו ישר' היותם לו לעבדי' כאמרי' ואמר אהוד לעגלון שדבר סתר לו אליו ולא יתכן לגלותו בפני רבים והנה היה רחוק עדיין אהוד מן המלך כמו שנראה ממה שאחר זה ויאמר המלך לעומדים לפניו הס ר"ל שישתתקו עד שיצאו מעליו כל העומדים עליו כאשר הסירו ממנו כי אין רצונו לשמוע דברי' אחרים קודם דברי אהוד ולא היה מן המוסר שיאמרו שם אלא עם רצונו לשמוע דברי סתר מאהוד ואחר זה נתקרב אהוד אליו והיה המלך יושב לבדו בעלית המקרה אשר לו והיתה עשויה לקרר בימי הקיץ ולזה היתה עלייה ההי' בעלת חלונות רבים כדי שישלוט בה הרוח ויקרר האויר אשר שם ואמר לו אהוד דבר סתר מאהלהים לי אליך ולזה לא יתכן שהיה יושב עגלון וקם מעל הכסא והנה בעת היותו קם מעל הכסא שלח אהוד את יד שמאלו ולקח החרב מעל ירך ימינו ותקע החרב בבטן עגלון והוא לא הרגיש בזה הענין כלל כי בהיותו טרוד לקום עשה זה אהוד עם שעשה זה בידו השמאלית ונכנס בבטנו גם יד החרב אחר שנכנס החרב · והנה סגר החלב בפני הלהב ר"ל שהשומן היה סבה שלא היה יכול אהוד להשיב החרב אליו והנה מפני זה לא שלף אהוד החרב מבטנו ולא יצא הפרש והצואה דרך המכה או יהיה הרצון בזה שכבר הביא גם הנצב אחר הלהב כי כבר סגר החלב בעד הלהב מרוב השומן עד שלא נתאמת לאהוד שיהיה החרב נוגע לחלל הגוף ולזה הכניס שם גם יד הסכין עד שראה שכבר יצא הפרש מהמכה בזולת הוצאתו מבטנו והנה זה הפירוש יותר נכון · אחר זה יצא אהוד אל האכסדרה וסגר דלתות העליה בעדו ונעל במפתח ויתכן שהיה המפתח ההוא סוגר מבפנים ומבחוץ ולזה כאשר ראו עבדי עגלון דלתות העליה נעולות חשבו שעגלון נעל אותן על צד הצניעות להיותו מסכך רגליו בחדר המקרה ר"ל שהיה בית הכסא בחדר המקרה והיה נפנה שם כי דרך מי שהוא נפנה לסכך רגליו בבגדו ועושה מהם כמו אהל : והנה

כלי יקר

שפה מה שאמר הס ויצאו כל איש מעליו מיד כשאמר דבר סתר לי אליך גם חלק לו כבוד להכנסו לתקו' שסתר יותר והוא בעלית המקרה כפי מה שפירשתי וכל זה בכלל מה שאמר המאמר אמר לו הקב"ה אתה חלקת כבוד ועמדת מכסאך שמורה על שני ענייכים האחד חלקת כבוד בהוצי' מעליו כל איש והכנסו לעליית המקרה אשר לו לבדו ועכ"ז הכני'שם לאהוד בן גרא והשני ועמד' מכסאך בפשוטו שכנגדן זכה לשני דברים הא'חייך שאני מעמיד ממך בן והשני ומושיבו על כסאי והיה זה בחסד אל שלא שבה רות כמו ששבה ערפה אחותה ואם בעל המאמר כאן בתחלתו רות וערפה בנותיו של עגלון היו להודיע שבחסד האלהים הוא שלא שבה רות עם רבוי ההפצר של נעמי כי יחשב לחסד גדול אומרו חייך שאני מעמיד ממך בן וכו' כאמור ומה שאמר לו דבר אלהים לי אליך כדי שיקום כתב הרלב"ג הטעם בזה כי ידע אהוד כי בהכרח יקום ובהיותו טרוד לקום שלח אהוד יד ימינו ולקח החרב ותקעה בבטנו ולהיות עגלון נחפז וטרוד בקימה מעל כסאו לא הרגיש כלל בענין ומהרי"א ז"ל כתב כי להיות החרב קצרה גומד ארכה לבד הוצרך לשיקום כשראה אהוד שלא ידבר אל עגלון והוא יושב על הכסא ואהוד רחוק ממנו כי לא יגיע שם החרב ובקומו יתקרב אליו יותר ע"כ תורף דבריו ומ"ש דבר אלים לא בתואנה ועלילה אמר כן אלא שהוא שלחו ורוח ה' פעמו ואותה הפריגה שרלה להרגו ה' סדר ודבר כן :

וישלח אהוד את יד שמאלו כו' ויבו'גם הנצב אחר הלהב עיין רש"י ז"ל וכן כתב הרד"ק ז"ל ע"ש וכן כתב מהרי"א ז"ל ומ"ש ויצא הפרשדונה עיין רש"י ז"ל וכן כתב הרד"ק ז"ל והוסיף ויש מפרשים כו'ע"ש ואפשר לע"ד לקיים הפי'של יש מפרשים ולומ'כי להיות אהוד מתלהב מגד הפועל ההוא ולבו בל עמו פן יקראהו אסון לכך הגיד ויצא הפרשדונא מושב הפרשים ולא כתב אהוד כי עדיין אין טעמו בו מהפחד אכן כשבתו שם ברגע ויצא אחר כך יותר לחוץ אל המסדרונה מושב העם נחה דעתו וכתב ויצא אהוד והראיה כי נתאמץ לסגור הדלתות ולא עצר כח לעשות חיל ומזה נראה פלאי ה'שלא היה אדם חי לא בפרשדונה ולא במסדרונה כי מה' יצא הדבר וכמ"ש דבר אלה"ים לי אליך כלפרשית והרלב"ג ז"ל כתב ז"ל והנה סגר החל' בעד הלהב ר"ל שהי' השומן סיבה שלא היה יכול אהוד להוציא החרב אליו והנה מפני זה לא שלף החר' מבטנו ולא יצא הפרש והצואה דרך המכ' או יהיה הרצון בזה שכב' הביא גם הנצב אחר הלהב כי כבר סגר החלב בעד הלהב מרוב השומן עד שלא נתאמת לאהוד שהיה החרב נוגע לחלל ולזה הכניס שם גם יד הסכין עד שראה שכבר יצא הפרש מבטנו בזולת הוצאתו מבטנו והנה זה הפירו' יותר נכון ע"כ ומה שאמר ויבוא גם הנצב כאלו הגיד חסד ה' שאהוד לא עשה כי אם ההתחלה והשי"ת אתו שהחרב בא מאליו זהו שאמר ויבוא גם הנצב והוצרך לכם זה כי החלב סגר בעד הלהב ואלו לא עזר ה' להבי' גם הנצב לא מת ובזה נבין עוד טעם למה שהזכיר למעלה בריא מאד כי זה מתוקפו של גם טעם היותו שמן בתכלית והחלב יסגור בעד הלהב של החרב כי קצר הוא יעזור ה'שיבוא גם הנצב אחר הלהב והוא שלא והראיה שהדבר נעשה בהשגחת הש"י שהנצב בא מעצמו הראיה לזה כי לא שלף החרב מבטנו ואם אהוד היה המביא היה הוא ג"כ השולף אלא ודאי ויבא מאליו והוא דקדוק נכון שאינו נקוד ויבא אלא ויבא בחלם ומובן האומרו ג"כ כי לא שלף שהוא לשון דהא והוא אחד מארבעה לשונות שכי משמש בהם :

ויצא אהוד המסדרונה עיין רש"י ז"ל בראשית רבה ויהי פרשה נ"ע אמרו המסדרונ'רבי יודן אמר ערפלא טורא אמר רבי ברכיה ששם ישבו מלאכי השרת מסודרים והקכם השלם כמהר"ר אברהם בן אשר ז"ל בפירושו לרבה כתב שם ערפלא טורא הערוך לא הביאו אבל נראה דדמי למאי דאמרי' בגמרא ופ"ק דתעניות וכו' עיין שם עלה קפ"ט והרד"ק ז"ל כתב בעדו עליו כו'ע"ש והרלב"ג ז"ל כתב ג"כ שסגר הדלתות ונעל במפתח כו'ע"ש וכן כתב מהרי"א ז"ל שהיו פתח העליה מסודרים באופן שבהדבקם יראו כנעולים מבפנים ע"כ ובדבריו אבין או' ונעל אלא כתב וינעול כמו ויסגור לומר שהסגירה בעצם לכך כתיב ויסגור ותמילא ננעלו בהדבק ומ"ש ונעל ולא כתב וינעול :

והוא יצא עיין רש"י ז"ל והרד"ק ז"ל : ויחילו עד בוש עיין הרד"ק ז"ל ולי אפש'עד בוש לשון בושה ר"ל שיעור רב עד שיתביישו מן המלך אם היה חי שיתרעם עליהם למה לא נכנס מהם אחד לבקר אותו אם אכי צריך איזה שירות עד שיעור זה החילו זהו שאמר עד בוש ומה שאמר ויקחו עיין הרד"ק ואני אומר מדלא קאמר ויפתחו במפתח אלא הזכיר לקיחתו אלמא לא היה המפתח מונח שם ואהוד בסגרו הדלת ננעל מאליו כמו שכתבתי למעלה בשם מהרי"א ז"ל ולכך הוצרך להזכיר ויקחו את המפתח ויפתחו :

ואהוד נמלט עד כו' עיין רש"י ז"ל וכן הרד"ק ז"ל עד התמהמהם בעוד התמהמהם ואני אומר שהוא לשון עד לא עשה ארץ ותוצות שהוא לשון קודם שאהוד נמלט בעזר השם יתברך קודם זה ההתמהמהו' שבהתמהמהו' הזה היה על צד היותר טוב אבל לא הכרחי כי קודם התמהמהם נמלט והוא עבר את הפסילים ומה שאמר הפסילים מהלב אבנים גבל המפרשים ז"ל והרלב"ג ז"ל פירשו לשון פסילים ממש שעם היות נמצאים שם עובדי הפסילים והמשרתים הוא עבר לפניהם וימלט השעירתה ולהרד"ק והרלב"ג שם מקום בגבול ישראל שמו שעירתה ורש"י ז"ל כתב יער דק ועב שקורין ברונ"ן בלע"ז וטוב הוא להחבא מלשון הופך את השער אם היה השער כותש ע"כ ואומרו השעירתה בה"א הידיעה בלתי צודק לפרש"י ז"ל :

ויהי בבואו רש"י ז"ל כתב שעבר את הירדן ובא אל ארץ כנען עד כאן וזה מקושר עם מה שכתבתי למעלה בשמו שהשעירתה הוא יער לשון שער כותש ולא שם מקום דלהרלב"ג והרד"ק ז"ל שפירשו שעירתה שם מקום פי' ויהי בבוא אל שעירתה הנזכר או אפשר שלע"פי שעבר שעירתה לא ערב לבו עד שיכנס ויבוא עוד אל ארץ כנען ויגיד הכתוב שמידי עוברו ובואו היה בא ותוקע עד שנתקבצו אליו עם רב ושב ללכוד מעברות הירדן ולי אפשר לו' שהיה ועד בינו ובין נושאי המנחה יחזרו וימלטו תכף וימתינו בעדו בשעירתה או מקום ועד ביניהם שם בו יועדו יחדיו הם עם כל ישראל ועליו הוא אומר ויהי בבואו ר"ל שבא אצל חבירין נושאי המנחה ואצל כל ישראל ויתקע בשופר דרך שמחה ותרועת מלך בו שניצל בהשגחת ה' ואגב אורחא תרתי שירדו ישראל עוד לקול השופר וזהו וירדו עמו דלא כתיב וירדו אליו דמשמע שכבר היו מקובצי' ואליהם בא כמו שהזכיר ויהי בבואו וכו' והו' לפניהם הודיע אבירות לבבו שעם היותו עיף ויגע מעשות פעולת משובח' להרוג מלך מואב ויגע לברוח עייפה נפשו להורגים הנה לא ניתן פוגת לו עד יקום בגוי אויביו והוא עבר לפניהם ברא"ש כול' כי רוח ה' מפעמו וקויי ה' יחליפו כח עד שהוצרך לומר להם רדפו אחרי דכתיב רדפו אחרי וכו' ואולי אמר וירדו עמו ולא כתיב וירדו אליו לומר כי לא כח כרגע קטן להמתין עד שיתקבצו אליו אבל בבואו ותקע בשופר התחיל הוא לירד והם יורדים עמו הולכים ויורדים ז"ש וירדו עמו בני ישראל ומ"ש בהר אפרים עיין רש"י ז"ל :

ויאמר רדפו אחרי עיין רש"י ז"ל והרלב"ג ז"ל וכן כתב הרד"ק ז"ל והוסיף לפרש שוט' אחרת ע"ש ואני אומר כדברי כולם וילכדו את מעברות הירדן למואב על אותם שהיו כבר למואב בעבר הירדן ימה וג"כ עברו המעברות של מזרח שלא נתנו איש לעבור שלשון לעבור מורה על הבאים ממואב שבמזרח לילא' עם ישראל שאם על המואבי'העומדים בעבר ירדן המערב הי"לל ולא נתנו איש לנוס או לברוח או נפרש בהפך וילכדו מעברות הירדן ומ"ש כי נתנו' את אויבי'את מואב בידכם דרך ענוה כאילו הוא אינו כדאי ליכתן בידו או אפשר דקושטא דמלתא קאמר והוא כי גבי עתניאל בן קנז הוא העיקר ולכך כתיב ויתן ה' בידו וכו' וכתיב ותעז ידו על כושן רשעתי' אמנ' כאן ישראל הם עיקר ולכך כתיב כי נתנה' את מואב בידכם וכתיב ותכנע מואב ביום ההוא תחת יד ישראל ואמר את אויביכם את מואב כי לא היו אויבים ומואבים לישראל כמואב שכנים רעי' כמו שאחז"ל בפ' כה ה' ליעקב סביביו צריו על עמון ומואב בין בהיות'בארץ ובין כשגלו נגלו שם לבבל ג"כ הם שהיו תמיד סביביו צריו והיתה ירושלם לנדה ביניהם וז"ש את אויביכם את מואב יען שאינו ה' לא יבואו בקהל לך או יאמר דלא מילתא זוטרתי זאת כי נתן ה' את מואב זולת'מהאויבים איש לא ידים את ידו על ישראל וז"ש כי נתן ה' את אויביכם משאר עממים וגם את מואב שבכפול מוא' כולם יכנעו תחת ידם : ויכו

מנחה קטנה

דבר סתר לי אליך ר"ל דבר שהוא צריך להיות בסוד לבד יודע כי אם ביני וביניך ומן הנהוג בדרך ארץ היה לו להקדים המלך ואי' צריך לומר דבר סתר אליך מפני אלא שבין בדבריו שמדבר נאמר לנכבוד כדי לגלות אותו למלך וזה לי ואליך גם ר"ל שהדבר נוגע לי במקנת אמנם העיקר הוא אליך ולתוכחך וע"כ שלחתי העם אשר אתי והלכתי עמם רחוק מן העיר כדי שאדע בודאי שלא ישובו ואמר המלך להעם הס ר"ל שלא יזכירו לשום אדם שאמר דבר לו כן כדי שיהי' סוד כמום · ויצאו מעליו וגו' כי זה מהנימוסי הנים לדבר סוד שיצאו לחוץ כל היודעי'שיש דבר סוד וכבר וכ"ש העומדים לפני המלך והיה עגלון בכור שבסתר נאמר לו מבני אדם ואמר לו אהוד לא כי אלא דבר אלהי' לי אליך ותמנו נאמר לי לאמר אליך · ואז קם המלך כי האמין לדבריו יותר כששמע שמזכיר שם שמים כי אמר ודאי לא יוציא אותו צדיק שם שמים לבטלה אלא ודאי אמת אמר ועי"ב קם וחלק כבוד למקום שאלא לו בלי' ויחד אליו הדבור והנה אהוד לא הוציא שם שמים על דבר כזב כי בודאי צדק בדבריו אלו כי דבר אלהים וגזרתו היה זה שרצה לעשות אליו ובשליחותו עשה כי הוא הקים אותו למושיע לישראל : והוא יושב וגו' אשר לו לבדו וגו' ירצה שהיה אהוד בטוח שלא יבא שם אדם מעבדי המלך אשר לא ידעו שיש לו לדבר דבר סתר ושיש אדם שם עם המלך יכי היה אותו החדר מיוחד למלך לבדו לדבר דבר סתר וכל הקרוב שם אשר לא יקרא מהמלך אחת דתו להמית וז"ש אשר לו לבדו : כי לא שלף החרב וגו' כי היה אהוד מתירא בשיוצא החרב מבטנו יתיז איזה דם על בגדיו וכשיצא חוץ יראו אותו שבוא המלך במלבושי' נגאלים בדם וירגישו הדבר ע"כ לא שלף החרב : ויצא הפרשדנה · ועי"כ היה סרחון גדול וע"כ היו עבדי המלך הקרובים אל החדר אמרו אין זה כי אם הוא מסיך את רגליו : ויצא אהוד וגו' והוא

מנחה קטנה

והוא יצא ועבדיו באו וגו' ירצה שבכל פעליו לא חרד לבו ליזהר במהירות כבורח שעי"כ אפשר שיתקרבו אחריו ויכי' לב העבדים נקפה בהיותו יחידי סגור עם המלך בחדר גם כבר היה אהוד כחשוד קצת בעיני מואב כי ידעו כי יהודי הוא שונא מואב ע"כ היה הולך בנחת כיוצא לפני המלך וע"י כמלט: ויחילו עד בוש · ר"ל שהיו ממתיני' כ"כ זמן עד שצריכין לבוש עצמם בפני כל שומע אשר נעשה כי יאמרו שהעבדים חייבי' בדבר ולם המלך ברחם על אשר הניחו המלך יחידי להתיחד עם יהודי שונאם ואע"פי שאמר שיש לו לדבר דבר סתר עם המלך היה להם להשים עין השגחה על המלך כלך ושוב מרחוק ועי"כ שיה מתירא אהוד לעשות מה שעשה והם לא כן עשו אלא הניחו המלך מבלי שמירה ועי"כ היו האנשים בושים ונכלמים ונבזים בעיני אנשים ועוד הוסיפו חטא על פשע שלא היה להם להמתין כ"כ זמן אחר יציאת אהוד שאז עכ"פ נעשה נקם באהוד והיה נחשב במקצת משא"כ עכשיו · ומה גם אם היה נעשה נקם באהוד לא היה לדאוג שיחזקו לב היהודים ע"י מיתת המלך כי גם אהוד ראש היהודים מת · וטוב היה מיתת המלך אלל הרב ממיתת אהוד שהיו עושין בו שפטים בענוים קשים עד שימות קודם עותו · וטרם שיעמוד ליהודים שופט אחר הם יקימו להם מלך אשר ילך ויבוא לפניהם באופן שאין שום חשש מהיהודים שיריעו לאם · משא"כ עכשיו שנמלט אהוד ודאי יבא בחיל כבד להשמיד את מואב כאשר היה ובכל זה אשמת הדבר תלוי בגואר עבדי המלך עגלון שלא שמרו המלך כראוי וע"כ היו בוש בושים ונכלמים כאמור: ואהוד נמלט וגו' גם בזה סיפר השגחת השם על עמו ונחלה נתחזק לב אהוד לעשות מעשה גדול כזה במקום שהיה לו לדאוג אולי אחרי צאתו מהמלך יפתחו העבדים הדלת ומה גם אם יחילו קצת מטעם שמא מיסך הוא את רגליו לא יחילו עד בוש כי זה לא חשב אנוש · וא"כ לא יהיה בזמן השהיה כדי לברוח ולמלט · ע"כ ספר הכתוב שה' אשר חפץ במעשה אהוד והסכים על ידו נתן בלב עבדי עגלון שיתמהמהו עד בוש בכדי שיעור שימלים אהוד וז"ש ואהוד נמלט עד התמהמהם ר"ל בזה וראה גודל תוקף הנס שנמלט אהוד ע"י התמהם ואילולי כן לא היה באפשר למלט מידם רק מורת ה' בגאות עשה זאת: ויהי בבואו וגו' ירצה תיכף בואו תקע בשופר כי היה מתירא אם יתמהמה פן ואולי יבחר להם מואב מלך אחר וביותר יש זה לדאוג אם יש בן לעגלון שמלא מקום אבותיו ואינו צריך בחירה מדעת העם כי נבחר ועומד הוא במיתת אביו ואז לשוא פעל אהוד פעולתו דלפעמי' יפה כח הבן מכח האב ומה גם הלא יתחזק הבן עם עמו של מואב לעשות נקם באהוד ואנשיו וילחמו בכח גדול וביד חזקה ע"כ לא נח ולא ישקט אהוד אלא מיד בבואו תקע בשופ' ורדף אחרי אהוד בטרם יכינו עצמם למלחמה או לעשות שום תיקון בשום אופן · ותכנע מואב ביום ההוא בזמן מועט כזה כבשו אותם פליטה · ולא לבד שנינולו

פי' רבי' ישעיה

וילכדו את מעברות הירדן למואב · שהיו בני מואב מעב' מערבי של ירדן כדכתיב לעיל ויירשו את עיר התמרי' וזו היא יריחו · כל איש שמן · פי' גבור בעל שמועה · כמו בריא שמניך · ותשקט הארץ שמונים שנה · פי' ששקטה הארץ ובין הכל היה שמונים שנה בין השעבוד והשקט :

רדק

מסיך · כמו מסך בלעז כי הוא מן סוכך ר"ל סוכך רגליו והוא לשון כבוד כלומר שהיה נפנה: ויחילו עד בוש · ת"י ואוריכו עד סגי כלומר עד אשר בושש מאד ובוש הו' פעל עבר מנחי העי"ן בשקל אור ובושש משה מן המרובע בשקל כונן: ויקחו את המפתח · כי מלאו אותו מבחוץ במקום שהניח אותו אהוד כי המפתח היה נועל ופותח מבית ומבחוץ: עד התמהמה' · בעוד התמהמהם: השעירת' · שם מקום: רדפו אחרי · כיון שסלטו מואב בישרא' ולכדו מארצם שמעבר הירדן כמו שכתוב למעלה ויירשו את עיר התמרים ועכשו הכו אהוד וישראל כל מואב שמצאו מעבר הירדן בעיר התמרים ובשאר המקומות ולכדו מעברות הירדן שלא יעברו מואב מארצם להושיע את אחיהם שהיו בארץ ישראל כי ארץ מואב היא מעבר הירדן מזרחה סמוך לירדן או לכדו מעברות הירדן לאותם בני מואב שהיו בארץ ישראל שלא יוכלו לנוס לארצם: כל שמן · ת"י כל איתמן ותרגם האימים אימתני כלומר גבורים שתפול אימה בלב רואיהם ואמר שמן כלומר בריאים וחזקים וכן ויהרג במשמניהם ויש לפרש שמן עשירי' וגדולים ובדרש הפה משמני הארץ מן שמיכא די בארעא כלומר עשירים גדולים מפיק דוכסין ומעיל דוכסין: מלמד

כתר תורה

וְהוּא יָצָא וַעֲבָדָיו בָּאוּ וַיִּרְאוּ וְהִנֵּה דַּלְתוֹת הָעֲלִיָּה נְעֻלוֹת וַיֹּאמְרוּ אַךְ מֵסִיךְ הוּא אֶת־רַגְלָיו בַּחֲדַר הַמְּקֵרָה׃ וַיָּחִילוּ עַד־בּוֹשׁ וְהִנֵּה אֵינֶנּוּ פֹּתֵחַ דַּלְתוֹת הָעֲלִיָּה וַיִּקְחוּ אֶת־הַמַּפְתֵּחַ וַיִּפְתָּחוּ וְהִנֵּה אֲדֹנֵיהֶם נֹפֵל אַרְצָה מֵת׃ וְאֵהוּד נִמְלַט עַד הִתְמַהְמְהָם וְהוּא עָבַר אֶת־הַפְּסִילִים וַיִּמָּלֵט הַשְּׂעִירָתָה׃ וַיְהִי בְּבוֹאוֹ וַיִּתְקַע בַּשּׁוֹפָר בְּהַר אֶפְרָיִם וַיֵּרְדוּ עִמּוֹ בְנֵי־יִשְׂרָאֵל מִן־הָהָר וְהוּא לִפְנֵיהֶם׃ וַיֹּאמֶר אֲלֵהֶם רִדְפוּ אַחֲרַי כִּי־נָתַן יְהוָה אֶת־אֹיְבֵיכֶם אֶת־מוֹאָב בְּיֶדְכֶם וַיֵּרְדוּ אַחֲרָיו וַיִּלְכְּדוּ אֶת־מַעְבְּרוֹת הַיַּרְדֵּן לְמוֹאָב וְלֹא־נָתְנוּ אִישׁ לַעֲבֹר׃ וַיַּכּוּ אֶת־מוֹאָב בָּעֵת הַהִיא כַּעֲשֶׂרֶת אֲלָפִים אִישׁ כָּל־שָׁמֵן וְכָל־אִישׁ חָיִל וְלֹא נִמְלַט אִישׁ׃ וַתִּכָּנַע מוֹאָב בַּיּוֹם הַהוּא תַּחַת יַד יִשְׂרָאֵל וַתִּשְׁקֹט הָאָרֶץ שְׁמוֹנִים שָׁנָה׃

ואחריו

תרגום

וְהוּא נָפִיק וְעַבְדוֹהִי עָלוּ וַחֲזוֹ וְהָא דָשֵׁי עִלִּיתָא אֲחִידָן וַאֲמָרוּ בְּרַם עָבֵיד הוּא יַת צוֹרְכֵיהּ בְּאִידְרוֹן בֵּית קַיְטָא׃ וְאוֹרִיכוּ עַד סַגִּי וְהָא לֵיתוֹהִי פָּתַח דָשֵׁי עִלִּיתָא וּנְסִיבוּ יַת מַפְתְּחָא וּפְתָחוּ וְהָא רִיבּוֹנֵיהוֹן טְרִיף רְמֵי עַל אַרְעָא מִית׃ וְאֵהוּד אִשְׁתֵּיזֵיב עַד אִתְעַכָּבֵיהוֹן וְהוּא עֲבַר יַת מַחְצָבַיָּא וְאִשְׁתֵּיזֵיב לִשְׂעִירָתָא׃ וַהֲוָה בְּמֵיתוֹהִי וּתְקַע בְּשׁוֹפָרָא בְּטוּרָא דְבֵית אֶפְרַיִם וּנְחָתוּ עִמֵּיהּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מִן טוּרָא וְהוּא קֳדָמֵיהוֹן׃ וַאֲמַר לְהוֹן רְדִיפוּ בָּתְרַי אֲרֵי מְסַר יְיָ יַת בַּעֲלֵי דְבָבֵיכוֹן יַת מוֹאֲבָאֵי בִּידֵיכוֹן וּנְחָתוּ בָּתְרוֹהִי וַאֲחָדוּ יַת מְגִיזַת עִבְרָאֵי יַרְדְּנָא עַל מוֹאָב וְלָא שְׁבָקוּ אֱנַשׁ לְמֵיעְבַּר׃ וּקְטָלוּ יַת מוֹאָב בְּעִידָנָא הַהִיא כְּעַסְרָא אַלְפִין גַּבְרָא כָּל אֵימְתָן וְכָל גְּבַר גִּיבַּר חֵילָא וְלָא אִשְׁתֵּיזֵיב אֱנַשׁ׃ וְאִתְבָּרוּ מוֹאֲבָאֵי בְּיוֹמָא הַהוּא תְּחוֹת יַד אֱנַשׁ יִשְׂרָאֵל וּשְׁדוֹכַת אַרְעָא דְיִשְׂרָאֵל תְּמָנַן שְׁנִין׃

ובתרוהי

רשי

והוא יצא · אהוד יצא ועבדיו של עגלון באו: מסיך רגליו · עביד צורכיה הם נקביו הגדולים: עד בוש · עד עיכוב כלומר זמן ארוך: נמלט · ברח איסקמו"ר בלע"ז: עד התמהמהם · כמו עד שהמלך במסיבו את האהבה עד שתחפץ בעוד שהניכו חפצי' בה: השעירתה · יער דק ועב שקורין ברוש"ש בלע"ז וטוב הוא להחבא והרבה יש בסדר זרעים שענפי אילנות דקים קרויין שער הופך את השער אם היה השער כותש: ויהי בבאו · שעבר את הירדן ובא למקומו בארץ כנען: בהר אפרי' · שהיה בארץ כנען בעבר הירדן המערבי וארץ מואב היה' בעבר הירדן במזרחי ומתוך שסלטו בישראל עברו את הירדן וירשו את יריחו כמו שכתב למעלה ונתנו את סרניהם ושליטיהם על ישראל: רדפו · להרוג את כל מואב שבעבר הירדן שלנו: וילכדו את מעברות הירדן שלא יעברוהו מואב לנוס ולשוב אל ארצם: כל שמן · כל גבר איתמן: מלמד

מסרה

והנה איננו ג' דסמיכי בקריאה וסי' וירא יעקב את פני לבן והנה איננו · ויחילו עד בוש · ויעבר זהנה איננו · אנ"ך: הפסילים ד' מלאי' בליש' בקריא' וסי' והוא שב מן הפסילים · והוא עבר את הפסילי' · תרויהון דעגלון · ובכבודי לאח'לא אתן ותהלתי לכל הפסילי' דאמון ושאר' פסלי' בי"וד בתרא: שמונים ו' מלאים בקריא' וסי' מציעתא דמשותלח · ותשקוט הארץ דאהוד · ויהי בשמוני' שנה דאריך · ויך במחנה אשור דמלכים · ואם בגבורות שמונים שנה · בהראתו את עשר כבוד מלכותו · וכל ד"ה דכוו' מלאי' במ"א הס' · ויעש מהם שבעים אלף נשא סבל · ונמסר גם בסדר בראשית:

רלבג

והנה כאשר התמיהו שיעור רב וראו שאיננו פותח דלתות העליה לקחו את המפתח ופתחו הדלתות מבחוץ וראו את אדוניהם נופל ארצה מת: ובזמן הזה שיתמהמהו על מיתת אדוניהם נשלם ההמלטה לאהוד עד שעבר מקום פוסלי האבנים. או יהיה פירוש הפסילים פסילי אלהי מואב כי לא נשלמ' ההצלה עד שעבר את הפסילי' כי עם מואב היו תמיד הולכים שם לעבוד ע"א וכאשר עבר המקום ההו' נמלט מהם במקום שהיה שם שעירתה שהיה לישראל: ואז תקע בשופר בהר אפרי' לרדוף אחרי מואב בעמדם נבהלים על מיתת אדוניהם ולכדו תחלה מעברות הירדן למואב ר"ל למה שנכנסו מעבר לירדן ובזאת מהמקומות שכבשו מואב מישראל בדרך שלא יכלו לעבור הירדן ולבוא לארצם: ואחר זה הכו כל הנמצ' ממואב בארץ ישראל בערים ההם והיה מספר המואבים שהכו כעשרת אלפים איש: כל שמן וכל איש חיל · ר"ל כל עשיר וכל גבור חיל כי עגלון קבץ שם לפי הנראה היותר חזקי' להיות' שומרי' לארץ ישראל כדי שיתמידו הארץ שכבשוה ויכבשו תמיד מארץ שנשאר' לישראל והנה שקט' הארץ שמוני' שנה מעת התחלת השעבוד ולזה יהיה זמן ההשקט עד ס"ב שנה:

ואולם התועלות המגיעות מזה הספור הן אלו:

הראשון הוא כולל כל ספור זה הספר והוא שמי שיעבוד הש"י הוא מושגח וכעזר בו ואשר יסור ממנו תסור ההשגחה האלהית ויהיה נכון אל שיגיע כל רע ולזה תמצא שתכף שסרו ישראל מאחרי יי' היו נופלין ביד אויביה' וכשובם אליו היו ניצולים ולפי שזה התועלת הוא כולל כל סיפור זה הספר ספר הכתוב בזה הענין בראש הספר בכללות ר"ל כי ישראל הסתבכו בע"א והיו נופלים ביד אויביהם וכאשר היו שבאים אליו הקים יי' להם שופט והושיעם וכמות השופט היו שבאים למרייה וכן בזה הדרך והנה הקדמנו לספר זה התועלות כי הוא כמו כולל בזה הספר ולרוב הספורי' אשר בספור הנביאים:

השני הוא שראוי למי שישתדל בפועל מה שיכוון בראשיתו הגעת התכלית ביותר שלם שאפשר לו ולזה שאלו את פי יי' אחרי מות יהושע מי יעלה בתחלה להלחם בכנעני ויהיה כעזר בש"י לגלות אותם כדי שיפול מזה מורך לב על הכנעני' ויתעוררו בזה ישראל לנלחם ולזאת הסבה בעינה ספר שקללו באהובת ידי ורגלי אדני בזק כמו שביארנו ולזאת הסבה בעינה התחכם אהוד בזה האופן שספרנו שתשלם לו הצלת ישראל מיד מואב והשבת עריהם שהיו ביד מואב להם:

השלישי הוא שראוי למי שירצה לבקש דבר מזולתו שלא ישאל תחלה כל מה שירצה שיתן לו כי אולי לא יתן לו אבל יבקש תחלה מה שיחשב שלא ישיב פניו ואחר זה יבקש מה שנשאר ממבוקשו ולזה תמצא שהסיתה עכסה עתניאל בן קנז לשאול מכלב אביה שיתן לה שדה ואחר זה היה לה מקום לשאול מאביה גלות מים להשלי' ענין השדה והנה זה הוא מהתחבולות הטובות שצריך לאנשים שיתנהגו בם במה שיצטרך להם לבקש חסד מה כזה מאדוניהם ולזאת הסבה בעינה סבבה שישאל עתניאל השדה לא היה כי אם שאלה אותו מכלב לא היה לה מקום להתרעם עליו ולומר אין הכנגב נתתני:

הרביעי הוא שראוי להתחבר עם השלמים הלא תראה כי בני קיני חלד שהיה אותן משה זכו להתחבר עם ישראל ולחסות תחת כנפי השכינה:

החמשי הוא שאין ראוי לקפח שכר כל בריה ובריה הלא תראה כי האיש היוצא מן העיר היה מוכרח להראות מבוא העיר או יהרגוהו בני יוסף כי כבר היה בידם והיה די לו אם יציל עצמו בזאת ההודעה כי כל אשר לאיש יתן בעד נפשו והם הצילוהו עם משפחתו כדי שלא ידאג לבו מאד על מה שעשה להם מן החסד בראותו אבדן מולדתו:

הששי הוא שראוי לעשות מלחמה בתחבולות יביאו להביא הענין אל תכלית מן הדרוש כ"ש שיהיה ראוי כאשר נלחם ונצחו אויביו בתחבולות להשיב מדה כנגד מדה וכ"ש שיחויב זה כשיהיה אויבו חזק ממנו כמו שעשה אברהם כשבא להלחם עם ד' המלכי' שלקחו את לוט בן אחיו שנחלק עליה' לילה כדי שלא ירגישו ולזה תמצא כי כשראה אהוד מה שעש' עגלון מן החמס לישראל בבוא עליה' לקחת ארצם על יד בני עמון ועמלק עשה דבריו בחכמה להשיב מה שגזל מהם ולזה השתדל להביא לעגלון מנחה חשובה בעבור ישראל כדי שיתקרב דעתו אליו ויבטח בו ונזדמן הענין שהיה אהוד אטר יד ימינו כי זה מה שיעזור לו להשיג מבוקשו כהריגת עגלון קודם שירגיש בזה והנה עשה החרב בעלת שתי פיות כדי שתכנס בבטן עגלון בקלות ולא עשאה ארוכה מאד כדי שלא יכיר שהוא נושא חרב ולזאת הסבה שמה מתחת למדיו ושלא תחלה לנושאי המנחה קודם שיהרגנו לסבות · האחת שאם אמר לו לעגלון שיש לו לדבר אליו דבר סתר היה לנו לירא שיהיה על צד התחבול' ושלא יהיה תכלית שלוח המנחה כי אם לזה הענין ולא היה מתיר עצמו אל שישאר יחידי בבית עם אהוד ולזה יצא משם ואחר שב להודות שכבר שכח דבר מה היה לו לדבר אותו והראה זה שלא היה הדבר ההוא מכוון על הכוונה הראשונה כי הוא רחוק שישכח האדם מה שדרכו הוא בעבורו על הכונה הראשונה ואמנם ישכחו הדברים שהם על הכוונה השנית ולזה לא נשמר עגלון מזה · והסבה הב' כי בחר אהוד שתהיה הסכנה לו לבדו לא לחביריו נושאי המנחה יחד כי זה ממה שראוי לברור בו כי הוא תועלת ז' בזה הספור · והסבה הג' כי כבר היה יותר קל המלט לאהוד כאשר לא היה לו להשתדל כי אם בהצלת עצמו ואם היו עמו חבריו היה עליו משא ההשתדלות בהצלתם ובהצלתו ואולי יהיה זה סבה אל שלא ימלט איש מהם ולזה הוליך חביריו עד הפסילים באופן שכבר עברו הפסילים כשעשה אהוד זה הפועל והנה השתדל אהוד שיהיה סמוך למלך ושיהיו שניהם לבד בבית כשהביא המלך לקום מעל הכסא ולכבודות תנועת המלך מרוב השומן היה קל עליו אז לקחת החרב מיד שמאלו מתחת למדיו ותקעה בבטנו בעוד שהי' טרוד לקום עד שלא הרגיש בזה הענין שאם היה מרגיש בו היה צועק והיו באים עבדיו וכדי שיתאמת לו שכבר מת קוד' הפרדו ממנו סביא בבטנו גם יד החרב אחר החרב באופן שרא' שיצא הפרש בזולת שליפת החרב בבטנו כי אם לא היה מת קודם צאתו לא יתכן שישלם ההמלט לאהוד והנה נעל הדלתו' במפתח שיחשבו עבדיו כי אדוניה' סגר מפנים במפתח בעבו' הצניעות כדי שלא יכנס אדם שם בעודו נפנה בחדר המקרה ובין כך וכך נשלם ההמלט לאהו' ובעודם מתבהלים על מיתת מלכם השתדל שסגרו ישראל למואב אשר בארץ ישראל הדרך שלא יברחו ולזה לכדו תחלה מעברות הירדן למואב באופן שלא נמלט איש מהמואבים אשר בארץ ישראל שלא נהרג והם היו היותר תקיפים שבבני מואב לסבה שזכרנו ובזה האופן רפו ידי הנשארים ולא נלחמו עם ישראל:

ספר

כלי יקר

ויכו את מואב בעת ההיא אמר כי ברגע קטן בעת ההיא פתאום הכו את מואב כי' אלפים איש או אמר בעת ההי' כי אולי ג"כ אחרי הכו בהם מכת הרג ואבדן אבל בעת ההי' מספר ההרוגים בי' אלפים איש ודרך דרש אפשר לו' ויכו את מואב על בעת ההיא של בלק בן צפור מלך למואב בעת ההיא שחשב לקעקע ביצתן של יש' ע"י בלעם ועכשיו נפרעו ממנו על העבר מימי עולם ועל ההוה ולהיות הסך הזה מחשובי המלכות והגבורים בזה מובן או' אלפים איש דלא כתיב אלפי איש סמוך אלא מופרד לו' שלא היו יחדיו כולם אנשים חשובים והוי' אלפים איש או כיון לו' שהכום בנקלה כאילו היו כולם כאיש א' וז"ש כי' אלפים כולם כאיש א' כי נקל זאת בעיני ה' ומ"ש כל שמן וכל איש חיל עיין רש"י ז"ל וכן כתב הרד"ק והרלב"ג:

ותכנע מואב ביום ההוא וכו' אמר כי עיקר הכנעתו של מואב ומיתתו הוא מהיות תחת יד יש' שאילו נשתעבדו לאומה זולת יש' לא יכר למואב אבל בעת נכנעו ביותר יען אשר היו ישראל מאז תחת ידם ומגישים אליו מנחה ועכשיו נהפוך הוא אשר ישלטו היהודים בהם הנה היו כלב אשה מגרה תחת כח לכך כתי' ותכנע מואב לשון נקבה ולא כתיב ויכנע לשון זכר כי תחת ... כחם כנקבה ומ"ש פ' שנה כתב הרלב"ג פ' עם הי"ח של שעבוד מואב כמלא ההשקט ס"ב ע"כ וכ"כ מהרי"א ז"ל וכבר כתבתי למעלה בפ' מ' שנה טעם למה יכלול הפ' השעבוד עם ההשקט:

ואחריו היה שמגר בן ענת מהרי"א ז"ל כתב ואחריו במעלה לא בזמן והענין הוא כי אהוד הושיע את ישראל וזמן רב ס"ב שנה וכאיבו' התשועה גדול שלא הריס איש את ידו אל יש' לא כן בימי שמג' דכתי' בימי שמגר בן ענת וכו' חדלו ארחו' וכו' והזמן שנה א' כפי מסו"ל בסדר עולם ואם נאמר שלשון אחריו בזמן קאמר ראוי שנאמין שנכנס זמנו בכלל מ' שנה של דבור' ועם שני שעבוד של סגרא ע"כ וקרו' לזה כתב הרד"ק ז"ל ע"ש ומ"ש מלמד הבקר עיין רש"י ז"ל וכ"כ הרד"ק ז"ל והוסיף ע"ש:

ויושיעו בני יש' לעשות הרע כו' קשה למה אמר ואהוד מת ולא אמר ושמגר מת ועיין הרד"ק ז"ל וכ"כ מהרי"א ז"ל בתירוץ קושיא זו ואני או' כי שמגר שנה זו שפטה את יש' היה השנה אחרונה של אהוד והיו אז יש' מונהגים ע"י שמגר כי אהוד זקן מאד שהרי שפט את ישראל שמנים שנה ולא נתנהגו יש' כראוי בימיו וז"ש ויושע גם הוא את ישר' להורות שעדיין אהוד קיים כשהושיע

במלמד הבקר · הוא הכלי שבראשו האחד תקוע מחט הנקרא דרבן שמפריש בו החורש את הבקר נקרא כן כאלו מלמד הבקר לחרישה וי"ת בפרש תוריא ומן הלשון הזה נקראו רוכבי סוסים פרשי' לפי שמפריסין בפריסין שברגליהם מלשון וכפלגותי יפריש : ואהוד מת למה זכר מית' אהוד היה לזכור מיתת שמגר שהיה אחריו אלא נראה כי בימי שמגר לא נושעו ישראל תשועה שלמה ולא עצרם מלעשות הרע בעיני יי' ולא שקטה הארץ בימיו הלא תראה כי לא אמר אלא ויושע גם הוא את ישראל והנה כתוב בימי שמגר בן ענת בימי יעל חדלו ארחות וגו' · אשר מלך בחצור · קודם שהכה יהושע והחריבה ושרף את חצור ומלכה הכה בחרב ויבין הוא שהיה מלך חצור אז ומה שנשארו מאותה משפחה הלכו לחרשת הגוים ונתישבו שם והמלך נקרא ג"כ יבין כמו המלך הראשון ופי' חרוש' הגוים מתרגמי' יער חרשא כי היו ביער ההוא מגדלים חזקים וישבו בהן הכנעני' הנשארים ות"י בחרושת הגוים בתקוף כרכי עממיא : לפידות · אמרו שהוא ברק בן אבינועם וברק ולפידות קרובי' בענין ובמדרש נקראת אשת לפידות שהיתה עושה פתילות למקדש : שפטה · פעל עבר פועל הדומה למרובע או הוא בנוני מנהקל בשקל אוכלת קשת: תמר

ד

וְאַחֲרָיו הָיָה שַׁמְגַּר בֶּן־עֲנָת וַיַּךְ אֶת־פְּלִשְׁתִּים שֵׁשׁ־מֵאוֹת אִישׁ בְּמַלְמַד הַבָּקָר וַיּוֹשַׁע גַּם־הוּא אֶת־יִשְׂרָאֵל׃
א וַיֹּסִפוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לַעֲשׂוֹת הָרַע בְּעֵינֵי יְהוָה וְאֵהוּד מֵת׃ וַיִּמְכְּרֵם יְהוָה בְּיַד יָבִין מֶלֶךְ־כְּנַעַן אֲשֶׁר מָלַךְ בְּחָצוֹר וְשַׂר־צְבָאוֹ סִיסְרָא וְהוּא יוֹשֵׁב בַּחֲרֹשֶׁת הַגּוֹיִם׃ וַיִּצְעֲקוּ בְנֵי־יִשְׂרָאֵל אֶל־יְהוָה כִּי תְּשַׁע מֵאוֹת רֶכֶב־בַּרְזֶל לוֹ וְהוּא לָחַץ אֶת־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל בְּחָזְקָה עֶשְׂרִים שָׁנָה׃
וּדְבוֹרָה אִשָּׁה נְבִיאָה אֵשֶׁת לַפִּידוֹת הִיא שֹׁפְטָה אֶת־יִשְׂרָאֵל בָּעֵת

וּבָתְרוֹהִי הֲוָה שַׁמְגַּר בַּר עֲנָת וּקְטַל יַת פְּלִשְׁתָּאֵי שִׁית מְאָה גַּבְרִין בְּפַרַשׁ תּוֹרַיָּא וּפְרַק אַף הוּא יַת יִשְׂרָאֵל׃ וְאוֹסִיפוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לְמֶעְבַּד דְּבִישׁ קֳדָם יְיָ וְאֵהוּד מִית׃ וּמְסָרִינוּן יְיָ בְּיַד יָבִין מַלְכָּא דִכְנַעַן דִּי מְלַךְ בְּחָצוֹר וְרַב חֵילֵיהּ סִיסְרָא וְהוּא יָתֵיב בִּתְקוֹף כְּרַכֵּי עַמְמַיָּא׃ וּצְעִיקוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל קֳדָם יְיָ אֲרֵי תְּשַׁע מְאָה רְתִיכִין דְּפַרְזְלָא לֵיהּ וְהוּא דְחַק יַת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל בְּתוּקְפָּא עַשְׂרִין שְׁנִין׃ וּדְבוֹרָה אִתְּתָא נְבִיאֲתָא אִתַּת לַפִּידוֹת הִיא דָּיְנָא יַת יִשְׂרָאֵל בְּעִידָנָא

רש"י

במלמד · הוא דרבן מלדע אגו' ייל"ון בלע"ז : בחרשת הגוים · שם עיר על שם שהיתה חזקה ושלטת : לחץ את בני ישראל בחזק' · דרש ר' תנחומא בגירופין וכן הוא אומר חזקו עלי דבריכ': אשת לפידות · שהיתה עושה פתילות למקדש : תחת

רלב"ג

ספר עוד שאחר אהוד היה מושיע את ישראל שמגר בן ענת והוא הכה את פלשתים שש מאות איש במלמד הבקר הוא אגול"ייא בלע"ז ולא מכה כמה שני' היתה התשועה לישראל על ידו: וידמה שלא היתה תשועה שלימה כי הכתו' ספר שכבר הוסיפו בני ישר' לעשו' הרע בעיני יי' אחר שמת אהוד ולזה היו ימי שמגר נכללים בעשרים שנה שלחץ ישראל בחזקה יבין מלך כנען על יד סיסרא שר צבאו שהיו לו ט' מאות רכב ברזל והיה יושב בעיר גדול וחזקה ולזה נקראת חרשת הגוי' ר"ל שהיא היתה נבנית במלאכת גוים רבים שבנאוה כי השתדלו בבנינה שתהיה חזקה מפני ישראל וקראו לגוים רבים ובעצת כלם נשלם הבנין בתכלית התוקף או יהיה פי' חרושת הגוים כי לגודל העיר היתה נעשית שם כל המלאכה מהמלאכות אשר יעשו הגוים המתחלפין כאילו תאמר אורג ורוקם מיני הבגדים בכללם ולוטש נחשת וברזל וכן הענין בכל מיני המלאכות כי לא ימצא זה בעיר אם לא היתה עיר גדולה מאד ואפשר שיהיה חרשת הגוים גבול רחב בו ערים רבים והיה הגבול ההוא במקום חזק ואפשר שיהיה בתוך יער גדול כי תרגום יער חורשא וידמה שהיו שם מלכים רבים לפי מה שיראה משירת דבורה אמרה באו מלכים נלחמו ונזכר ולא ראינו בסיפור שהביא סיסרא חיל רק מחרשת הגוים · והנה היתה דבורה שפטה אז את ישראל ואחשב כי בעת ששבו ישראל אל יי' היתה שופטת אותם והיא סבבה שישובו אל יי' כי הוא רחוק שיעשו ישראל הרע בעיני יי' ולא תוכיחם על זה דבורה והיא נביאה והנה יורה עוד על מה שאמרנו אמרו והיא שפטה את ישראל בעת ההיא וקראה אשת לפידות כי בעלה היה שמו ברק וברק ולפיד הם קרובים בעניינם או יהיה פי' אשת לפידות ע"ד אשת חיל אשת מדנים ויהיה לפידים ולפידות ענין א' והרצון בו כי

מסרה

ויצעקו ז' וסי' ויבאו שטרי בני ישרא' · ופרעה הקריב · ויצעקו אל יי' וישם מאפל דיהושע · ויצעקו בני ישר' דשופטי' · ויצעקו אל יי' בצר דיוציא' · ויצעקו אל יי' דיציל' · ויפן יהוד' · והנה להם דמלכי' : למשפט ט"ו וסי' נמס' בסדר' מסעי :

כלי יקר

בשהושיע שמגר את יש' ומצטרף אליו היה שמגר וזה מור' באומר גם הוא שלא הושיע הוא יחידי כי אם מצורף לאהוד ועצתו וז"ש ויושע גם הוא ויוכים כן אומר אא"כ ואהוד מת שהוא כפשוטו כי בעוד היות שמגר שופט ומנהיג אהוד היה חי עדיין שאו' ואחריו שמגר יהיה כדפי' מהרי"א ז"ל אחריו במעל' או ואחריו שהיה שמגר מצטרף והולך אחריו של אהוד ואחריו עצתו וזה יוכיח או' היה שמגר בן ענת ולא קא' קם שמגר אלא היה מתנהג אחריו ואחרי עצתו בזמנו של אהוד ומצטרף אליו ולהכי לא קא' קם שמגר שקם בפני עצמו בלי סיוע אהוד ואין הדבר כן כאמו' ולזה מגיד הכתוב שיציאת אהוד הצדיק מן העולם עשתה רושם שעם היות שהיו עושים רע בשנה ההיא האחרונה של אהוד ואפי' שהי' שמגר מנהיג אבל כשמת אהוד הוסיפו בית' שאת לעשות הרע בעיני ה' והסיבה ואהוד מת ולפי זה ויוסיפו אין תוספת זה מוסב על מה שעשו קודם אהוד כי אם על מה שעשו בימי אהוד בסוף ימיו בשנה זו הנזכרת :

וימכרם ה' ביד יבין מלך כנען אשר מלך בחצו' עיין הרד"ק ז"ל וצריך למחוק וא"ו של ויבין כפי' הרד"ק ובזה כונת דבריו מבוארת שאומרו קודם שהכם וכו' אינו מקושר עם אשר מלך בחצור אבל מתחיל הרד"ק ז"ל לספר גופא דעובדא היכי הוה כי קודם שהכם יהושע יבין מלך חצור היה אז והוא אותו שהרגו יהושע ע"ה ונשארו מאותה משפחה משלשלת המלכות ומה שנשארו מאותה משפחה הלכו לחרושת הגוים ונתיישבו שם והמלך נקרא ג"כ יבין כמו המלך הא' וכשנמכרו ישראל בידו הלך זה לחצור ובנאה ומלך בה וזהו אשר מלך בחצו' ואפשר שהדברי' כפשטן שחצור אשר שרף יהושע כעת יבין מלך כנען חזר ובנה את חצור ומלך בה וזהו אשר מלך בחצור כעת ויש לי ראיה לזה מדברי חז"ל בילקוט בשם ב"ר ר' יהודה אומר אם תלכי עמי לקדש אלך עמך לחצור ואם לא תלכי עמי לקדש לא אלך עמך לחצור אחר שכתבתי זה איכה הסי"ת לידי בב"ר פ' מ' שורש המדרש הזה וראיתי פי' רש"י ז"ל אלך עמך לחצור למלחמה לפי שהיו משועבדים לחצור דכתיב וימכרם ביד יבין מלך כנען אשר מלך בחצור ע"כ ראו עיני ושמח לבי כוונתי לדעת האמת והפסוק מפורש כפשוטו ומהרי"א ז"ל כתב ז"ל אשר מלך בחצור כלומר שבימי יהושע היה זה מלך חצור ואחרי שלכדה יהושע נתיישב בחרושת הגוים ע"כ ודבריו צריכין ישוב דדוחק לומר שבשביל יהושע הלך לו ובמלך זולתו כשמו דוחק והוסיף לומר נקראת חרושת הגוים להיות בה כל מלאכת מחשבת וכל חרושת המלאכות או להיותה גבול גדול שהיו שמה גוים רבים כי ססרא לא הביא אנשי המלחמה כי אם משם ע"כ והרלב"ג ז"ל כתב כן בפי' חרושת הגוים והוסיף עוד ע"ש ורמז בתוך דבריו גם אל פי' הרד"ק ז"ל ע"ש ורש"י ז"ל חרושת על שם שהיה חזקה ולשון והוא יושב מור' היותו יושב תמיד דלא כתיב והוא ישב בחרושת הגוים אם בדברי הרד"ק הי"לל והוא ישב ולי אפשר לומר שיבין זה מעולם לא ישב בחצור אלא תמיד יושב בחרושת הגוים כי היא רבתי בגוים שרתי בכל מדינות כנען ולכן נקראת חרושת מלשון חורשי און כי שם כל הגוים חורשי עון וזורעים עמל על יהושע יקראוהו או על שם שכל מעייני הגוים בה וכל מחשבותיהם עליה תמיד כי היא רבתי בגוים לז"א וימכרם ביד יבין מלך כנען ר"ל מלך כללי אשר מלך ג"כ בחצור בעודה על כנה שלט ומלך בה בחצר ואותו יבין שהיה בתוך חצור כשלכד' יהושע היה מלך בחצור וזה שלט עליו ומתחת ידו נשעבדו ואין זרות שיבואו יחד שמותיהם מכוונים יבין כי שמו כשם רבו בכוון וזה יבין שנפל ביד דבורה והכריתוהו תמיד עמד בחרושת הגוים ונראה שהאריך ימים רבים מזמן יהושע ועד עכשיו והוא פלא :

ויצעקו בני ישראל אל ה' הגיד הכתוב הצעקה עצמה שעשו ישראל והיא שצעקו ואמרו אל הסי"ת פקח עיניך וראה כי תשע מאות רכב ברזל וכו' וחושב שזרועו מושלה לו לאמר ידינו רמה וזהו והוא לחץ את בני ישראל בחזקה ר"ל הוא בכחו ועוצם ידו לחץ ישרא' בחזקה חזקת ידו לא כן שאר המלכים ששעבדו את ישראל כעין מואב זה העם לא היה לוחץ את ישראל בחזקה שלהם כי אלופיהם וירא כי לא בחילם ובכחם עשו זאת והראיה כי בבוא אהוד ואמר לו דבר אלהים לי אליך קם מעל הכסא כי ידע כי מה' היתה כל זאת לא כן יבוא זה שלא ידע ולא הבין שה' הכניעם בעונותיהם ז"ש והוא לחץ את בני ישראל בחזקה ר"ל בחזקתו שכחו ועוצם ידו עשה לו את החיל הזאת אשר לעומת זה ראוי לקרא לשם קדשך ולהגדיל אותנו וחז"ל אמרו בחזק' בחרפה וגידופין ולכך נידון באש מן השמים כלחמו הככבים ממסילות' והלכו להתקרר בנחל קישון ובא וגרפן ע"כ וכ"כ רש"י ז"ל בחזקה בגדופין וכן הוא אומר חזקו עלי דבריכם ע"כ והא כמי תליא במה שאמרנו שלא כמו יבין אל לבו להבין כי צור' מכרם וה' הסגירם שאילו חשב כן לא חרף ולא גדף את ישרא' ואת צור חסיו בו אשר לעומת זה לא הסגירו ה' כי אם ביד אשה לבושת לו ולחרפה וגידופין וכלימה כי ביד אשה ימכור ה' את ססרא ואת יבין יכריתו וז"ש ודבורה אשה נביאה שהיות שעבודו בחזקה חייב היות דבורה אשה נביאה והיא שופטה את ישראל ולא איש שופט כי לו יתברך נתכנו עלילות ובזה מתוקן מה שאמרו בשוחר טוב חסיך דרא דאתתא דבריתיה ודבורה אשה נביאה ע"כ :

ודבורה אשה נביאה הובא בילקוט בסימן ק"ז קשר עם הקודם זה לשונו ר' יהושע בריה דרב נחמי מוסיף תרתי והוא לחץ את ישראל בחזקה בגידופין ומי היה הגון לדבר ודבורה אשה נביאה ודכוותה ויאמרו העם שרי גלעד מי האיש אשר יחל ומי היה הגון לדבר ויפתח הגלעדי ע"כ פשט דבריהם כפשוטו ומקושר הכתוב עם הקודם אכן ק"ק מה הודיעונו דברים פשוטים כאלו ואפשר כוונו לומר מה שכתבתי בפסוק הקודם שלהיות הלחץ בגידופין מצד היות ידם תקיפה כי ט' מאות רכב ברזל לו ועם כבד לכך דרך גדוף ודבורה אשה נביאה כי ביד אשה ימכור ה' את סיסרא וחרפה היא לו וזהו שאמר המאמר ומי היה הגון לדבר רצה לומר שיפרע מזה הגדוף ודבורה אשה נביאה ודכוותה ויאמרו שרי גלעד וכו' כשראו בני עמון הגאים שהקפידו בנותם בזמן ישראל והם ממזרים מאביהם לוט משעבדים בישראל הכשרים לזה אמרו ומי היה הגון ויפתח הגלעדי הי' גבור חיל והוא בן אשה זונה כפי פשוטו שהוא לשון זנות יבוא בן זונה ויפרע ממזרים ואם לא כיוונו ז"ל אל זה מכל מקום הקשר של קיימא הוא ונכון וזהו שאמר ודבורה אשה אשה דייקא ולא איש לחרף ולגדף ליבין כאמור ומדוקדק בזה אומרו אשה שהוא מיותר די שיאמר ודבורה נביאה וכו' ולחז"ל עוד בילקוט פנחס בן אלעזר אומר מעיד אני עלי שמים וארץ בין גוי בין ישראל בין עבד בין שפח' הכל לפי מעשיו של אדם רוח הקדש שורה עליו עד כאן והכוונה לומר שבאומרו אשה כיון לזה שאמ' פנחס הוא אליהו שעם היותה אשה וקשה שידבר ה' עמה שהרי אמרו חז"ל גבי רבקה והלא כמה כרכורים כרכר הקב"ה לדבר עמה ואפי' הכי לא דבר אלא על ידי שליח לזה אמרו עם היותה אשה עם כל זה היתה נביאה שהכל לפי מעשיו רה"ק שורה על המוכן ואפילו אשה וזהו שאמר אשה נביא' עוד בילקוט תנא דבי אליהו אמרו בעלה של דבורה עם הארץ היה אמרה לו בא ואעשה לך פתילות ולך לבית המקד' שבשילה אם יהיה חלקך בין הכשרים שבהם ותזכה לחיי העולם הבא והיא עושה פתילות והוא מוליך לבית המקד' וג' שמות יש לו ברק מיכאל לפידות ברק על שם שפניו דומות לברק מיכאל על שם שממיך עצמו ד"א על שם מלאך לפידות על שם שעשתה אשתו פתילות והיא מתבוננת ועושה פתילות עבות כדי שיהא אורו מרובה והקב"ה בוחן לבות וכליות אמר לה דבורה את נתכוונת להרבות אורי אף אני ארבה אורך ביהודה ובירושלים כנגד י"ב שבטים מי זכה לו ללפידות שיהא חלקו עם הכשרים ויבא לחיי העולם הבא הוי אומר דבורה אשתו עליה נאמר חכמות נשים בנתה ביתה ועל איזבל בת אליבעל נאמר ואולת בידיה תהרסנו ע"כ : וצריך לדקדק מאי קשיא ליה לתנא דבי אליהו בפסוק זה שמביא כל הענין הנזכר ועוד מאי לך לבית המקד' וכו' שהיה לו לומר ואעשה לך פתילות למקד' שילה ועוד אם יהיה חלקך עם הכשרים שבהם הי"לל אולי יהא לך חלק וכו' לא לשון אם והענין כפול והי"לל אולי יהיה חלקך עם הכשרים או אולי תבא לחיי העולם הבא ועוד מאי קאמר והיא עושה פתילות והוא מוליך לבית המקד' שאם הכונה לומר שקבל דבריה הי"לל ויעש כן או ויאמר הן ולא הזכיר כאן דמקד' שבשילה כדלעיל הלא דבר הוא גם לבין אומרו וג' שמות הקשר עם הקודם ומ"ש ד"א על שם מלאך הבנת דבריו ועוד קשה אומר והקב"ה בוחן לבות וכליות דלא שייך כיוצא בלשון זה אלא למי שעושה פועל מגונה האדם יראהו לעינים וצריך שה' יראהו ללבב ועוד קשה אומרו מי זכה לו ללפידות שיהא חלקו עם הכשרים הוי אומר דבורה אשתו כל זה מיותר לגמרי ואומר עליה נאמר חכמות נשים בנתה ביתה איך ולמה עליה ביחוד יותר מעל זולתה נאמר כן : הביאור דקשיא ליה ז"ל בפסוק אומרו אשה נביאה ידוע שאשה היא ולא איש כמו שדקדקנו אנו הי"לל ודבורה הנביאה אשת לפידות לכך אומר בעלה של דבורה ע"ה כו' לומר כי לפעמי' זכות הבעל יעמוד לאשה לז"א כי כאן הנבואה שהשיגה היא מעצמ' וכשרון מעשיה ולא מצד בעלה זהו שאמר ודבורה אשה נביאה הנביאות מהאשה ולא מצד האי' כי בעלה של דבורה עם הארץ היה והיא זכתה את בעלה ולא הבעל אותה והנה טעמא כי טוב שאמר' שהפתילות מצוה קלה שבסיבתה אם יעזור ה' אפשר יזכה להיות לו חלק עם הכשרים ואנשי מעשה אשר שם בשילה כהני ה' ולוים ללמו' ממעשיהם בהתקרב לאידהגא ואידהו ז"ש בא ואעשה לך פתילו' ולך לבית המקד' שבשילה אשר שמה שערים מצויינין בהלכה ומצות ואגב לכתך למצות הנרות מצוה גוררת מצוה אם יהיה חלקך בין הכשרים בין דייקא ולא עם הכשרים כדקאמר בסמוך ר"ל להיותך שם עומד ביניהם בשילה הולך אל חכמים יחכם ז"ש אם יהיה חלקך בין הכשרים שתזכה להיותך בינם לאיזה חלק שלימות וע"י כן תבוא לחיי העול' הבא והגיד כי ההתחלות קשו' שבתחיל' לא היה עושה שום שלימות וקנין דעת כי אם המצוה ההיא הפרטית של הולכת הפתילות ז"ש והיא עושה פתילות והוא מוליך לבית המקד' ולא הזכיר שבשילה כי לא נהנה בעלה מבחינת היות המקד' בשילה אשר שם השלמים היושבים לפני ה' ראשונה במלכות שמים לז"א והיא עושה פתילות והוא מוליך לבית המקד' זה לבד נמצא בו דבר טוב זה אכן בהמשך הזמן וההתמדה ללכת ולבא אל מקום מקד' מלך זכה לענוה שעקב ענוה יראת ה' ז"ש וג' שמות וכו' ברק על שם שפניו דומו' לברק מיכאל על שם שממיך עצמו שזה ודאי חלק גדול עם הכשרים ד"א על שם מלאך שהיה דומ' למלאך ה' צבאות מיכאל אשר במרום והדור' כן ידרו' ברק לשם בעצם ולפידות על שם שאשתו עוש' פתילות והוקשה דפתילות היה לו ליקרא ולא לפידות לז"א והיא מתבוננת ועושה פתילות עבות כדי שיהא אורן מרובה כי בזה ניאה לקרותו לפידות על התבוננתה בעשית פתילות עבות שיבערו וידליקו כלפיד יבער ז"ש בדי שיהא אורן מרובה ולפי שידוע שהפתילות עבות עשו יותר בנקל מהדקות

מנחה קטנה

שניגולו מידם אלא אף גם שהיו תחת יד ישראל ככנעני' שפלים שם לישראל ושיו ישראל רודים בשונאיהם ופגע בהם כרצונם ולא היה זה שנים מועטים אלא שמונים שנה : ויספו בני ישראל וגו' ירצה שההספה היתה שמנו באולתם וחזרו לסורם כראשונה אבל לא שהוסיפו מיני רעות שלא היה כתוב מפרש מיני ההספה אלא אשר שתם לעשות הרע וגו' משמע הרעה שכבר הרעו בה : ואהוד מת ר"ל שלא זכרו חסדי הא'

ה בְּעֵת הַהִיא׃ וְהִיא יוֹשֶׁבֶת תַּחַת־
תֹּמֶר דְּבוֹרָה בֵּין הָרָמָה וּבֵין בֵּית־אֵל
בְּהַר אֶפְרָיִם וַיַּעֲלוּ אֵלֶיהָ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל
ו לַמִּשְׁפָּט׃ וַתִּשְׁלַח וַתִּקְרָא לְבָרָק
בֶּן־אֲבִינֹעַם מִקֶּדֶשׁ נַפְתָּלִי וַתֹּאמֶר
אֵלָיו הֲלֹא צִוָּה ׀ יְהוָה אֱלֹהֵי־יִשְׂרָאֵל
לֵךְ וּמָשַׁכְתָּ בְּהַר תָּבוֹר וְלָקַחְתָּ עִמְּךָ
עֲשֶׂרֶת אֲלָפִים אִישׁ מִבְּנֵי נַפְתָּלִי
וּמִבְּנֵי

בְּעִידָנָא הַהִיא׃ וְהִיא
ה׳ יַתְבָה בְּקַרְתָּא בְּעַטְרוֹת דְּבוֹרָה
מִתְפַּרְנְסָא מִן דִּילַהּ וְלַהּ דִּיקְלִין
ס"ו דגש בִּירִיחוֹ פַּרְדֵּסִין בְּרָמְתָא זֵיתִין עָבְדִין
מְשַׁח בְּבִקְעֲתָא בֵּית שַׁקְיָא בְּבֵית אֵל
ג׳ עֲפַר חִיוַּר בְּטוּר מַלְכָּא וְסַלְּקִין לְוָתַהּ
ו׳ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לְדִינָא׃ וּשְׁלַחַת וּקְרַת
לְבָרָק בַּר אֲבִינוֹעַם מִקֶּדֶשׁ דְּבֵית
נַפְתָּלִי וַאֲמַרַת לֵיהּ הֲלָא פַקֵּיד יְיָ
אֱלָהָא דְיִשְׂרָאֵל אֵיזִיל וְתִתְנְגִיד בְּטוּרָא דְתָבוֹר וְתִדְבַּר עִמָּךְ עַשְׂרָא אַלְפִין
גַּבְרָא מִבְּנֵי נַפְתָּלִי וּמִבְּנֵי

רשי

תחת תומר · תמרים היו לה בירחו : בין הרמה ובין בית אל בהר אפרי' · לפי תרגומו של יונתן יש ללמוד שאין מקרא זה כמשמעו ואין אלו סימני מקו' ישיבתה אלא למדנו שהאשה עשירה היתה ומן המקומות האלו היתה פרנסתה והיא יושבת בעירה עטרות שמה : תחת תומר · תמרים היו לה בירחו וכרמי' ברמה וזתים בבקעת בית אל שהוא מקום שמן ושפר חיור בהר אפרים בטור מלכא · אומר הכי שמוכרין אותו ליוצרי חרס ויש פותרי' עפר חיור שדה זרע כמו שדה הלבן : הלא צוה · ביד משה כי החרם תחרימם כך שנויה במכילתא :

ויעל

רדק

תמר · כמו תאמר ות"י הפסוק כן והיא יתבא בקרתא וגומ' וי"ל דרך הפשט שהיה לה בית תחת תומר אחד ומה שאמ' דבור' הוא יתרון הודע' כי כבר זכרה ואמר והיא ידענו כי עליה נאמר וזכר אמר כן דבורה לרוב ההודעה כי כן משפט הלשון כמו אלה תולדות נח נח וזולתו : ועלו · והיו עולים אליה בני ישראל למשפט כי היא היתה שופטה את ישראל בימים ההם ונבואתה היתה לזמנה כי לא מצאנו לה נבואה לעתיד : ותשלח · אם היתה אשתו היתה פרושה מעת התנבאות' ויושבה לה תחת התומ' ועתה שלחה לקרוא לו לאמר לו הנבואה אשר דבר יי' : הלא צוה · אינו תחלת הדברים אלא אמרה לו דברים אחרי' קודמים לזה והכתו' אחז תכלית הדברים מה שהיה בהן מן הצורך וכן הלא שמעת בתי וכן כי נתן יי' בידינו את כל הארץ שאמרו שני המרגלי' כמו שפירשנו ובאה גם כן המלה הזאת לחזק כאדם שמתרה בחברו ומזהירו ואומר הלא אמרתי לך הזהר לך והשמר שלא תתרשל בדבר וכן הלא שלחתיך שאמר לגדעון: ומשכת · תמשוך ישראל ותפתם בדברים עד שתביאם בהר תבור כי יראו' היו מחיל סיסרא ולפיכך היו צריכים פתוי ודברים רבים :

ומשכתי

רלבג

כי כבר הגיע עולם מדרגתה בנבואה עד שהיו נראים לפידים במקום שהיתה מגעת לה הנבואה כמו שספרה התורה במר"עה ואם היה ברק בעלה ידמה שכבר פירשה ממנו מפני נבואתה ולזה הוצרכה לשלח לקרא לו במקום שהיה יושב והוא קדש נפתלי או היתה היא ג"כ יושבת בקדש נפתלי אך למשפט יעלו אליה בני ישראל למקום ההוא שהיתה בו תמר ולזה יקראוהו תומר דבורה כי מנהגה היתה לשבת במשפט במקום ההוא והנה אמרה דבורה לברק באמת צוה יי' אלהי ישראל שתעשה זה והוא שתמשוך בהר תבור לב ישראל באופן שתביא שם עשרת אלפי איש מבני נפתלי ומבני זבלון וזה אמנם יהיה על צד ההסתה והפתוי בדברים שיאמר להם על צד שכבר יעד השם להם בנבואה שינצחו חיל סיסרא ויש להם לבטוח בזה בש"י כי אין מעצור ליי' להושיע ברב או במעט והש"י יסבב שימשך אליך אל נחל קישון סיסרא ורכבו והמונו ויתנהו בידך ואם יאמר אומר למה שלא השם לצוות ברק שימשוך מישראל' אלפים איש אל הר תבור בדברי פתוי והסתה ואיך לא משכם הש"י שם כמו שמשך סיסרא ורכבו והמונו אל נחל קישון

כאמר

כלי יקר

כנודע והיה אפשר לחשוד את דבורה שגם היא בכלל נשים עצלניות הם ומעצלה חלילה עשאתם גסות לב"א שאם האדם יראה לעינים כן קלות טורח בהעשותם עבות לב"א והקב"ה בוחן לבות וכליות אמר לה דבורה את נתכוונת להרבות אורי וכו' ולא ח"ו למעט הטורח אף אני ארבה אורך וכו' באופן שתכלית הבאת אלו הפתילות למקד' ע"י בעלה של דבורה ולא שלחתם ע"י משרת' היה תכליתה כדי שיהיה עומד בין הכשרים שמהיותו בינם ומתאבק בעפר רגליהם ושותה בצמא את דבריהם יום יום יביע אומר ויבין לאשורו וכן היה ז"ש מי גרם שזכה לפידו' שיהא חלקו עם הכשרי' עם דייקא כי לא נהרגה בהיותו בין הכשרי' כמו שאמרה אבל זכה להיות לו שיהא חלקו עם הכשרי' בכל מידה ומצוה שהרי נקרא מיכאל על שם ממיך וכו' או על שם מלאך שעל ידי זה שהיה לו חלק עם הכשרים עמם בכל שלמות ועל ידי זה יבא לחיי העולם הבא הוי אומר דבורה אשתו שהיא ע"י הפתילות הדריכה אותו בדרך ישרה עד שהיה לו חלק עם הכשרים ועליה ביחוד נאמר חכמות נשים בנתה ביתה כי דקדקו בפ' אומר חכמות דהי"ל חכמת נשי' ועוד תיבת נשי' מיותר כי באשה מדבר באומר חכמות ובנתה ביתה הכל לשון נקב' א"כ נשים מיותר לז"א עליה נאמר כי מהיות בה חכמ' ה' לשפוט את יש' וחכמה זו של אנשים היא והב' והיא חכמת נשים בענין העשות הפתילות עבות כדי שיאירו בעל' כנז' לעיל לז"א חכמות נשים ר"ל ע"י הב' חכמות הנז' הא' של אנשים והב' של נשים בנתה ביתה כי ע"י כן אמר הב"ה אני ארבה אורך ולכך הזכיר הכתוב נשים בפי' על חלק החכמה הנזכרת בתיבת חכמות שהיא של נשים בעשיית פתילות המיוחדות לנשים שהן מצות בהדלקת הנר שהיא כבתה נרו של עולם כמו שאמר חז"ל או אמר חכמות על התחכמותה לשתוליך בעלה כדי שיהא לו חלק עם הכשרים בכשרות והשנית חכמה הפתילות הנזכר בעשותם עבות כדי שירבה אורו של הקב"ה ובזה תכוון חכמות נשים עליה לדק או' חכמות נשים בנתה ביתה כי עם הארץ היה בעלה וכאלו ביתה הרוס ובנתה' אותו וא"צ לפרשו בנתה לשון בינה שעשתה שבעלה יהי' נבון כי אם כפשוטו ובזה נוכל לומר באומרו בתחילת המאמר בעלה של דבורה עם הארץ הי' הייתו היה בתחילה כשהיה בעלה של דבורה שלא היתה נביאה אבל כשבאה למדרגת נביאות והית' דבורה אשה נביאה גם הוא חלק לו עם הכשרים ונביא' למדנו מהמאמר הזה תירוץ לאומר אשה נביא' אומר שבזכות עצמה זכתה לנביאות ולא מהיותה אשת לפידות ולמדנו שנקר' לפידות על שהיתה עושה פתילות עבות כדי שיאירו ולמדנו שברק בן אבינועם הוא בעל' של דבורה עוד אמר רב נחמן לא יאי יוהרא לנשי תרתין הוין ושכיין שמייהו חדא שמה זבורתא וחדא שמה כרכושתא זבורתא דכתיב ותשלח ותקרא לברק וכו' והלו היי לא אזלא גביה כורכשתא דכתי' אמרו לאיש אשר שלח אתכם ולא אמרה אמרו למלך אשר שלח אתכם ע"כ זבורתא דבורה כרכושתא חולדה ובדבריהם אלו מובן אומרו ודבורה אשה נביאה לשון זבורתא על שנתגאות ביוהרא לשלוח אחרי ברק ויובן ג"כ אומרו אשה נביאה ר"ל אעפ"י שזכרתה לנביאות לכתי בפחזותה היא שהיא אשה שהית' בה יוהרא אעפ"י שעלתה למדרגת היותה נביאה ז"ש אשה נביאה ע"ד והנער נער שאפי' כעשה נביא עדיין נער הוא עושה מעשה נערות לפידות כבר נתבאר טעמו על שם שהיתה עושה פתילות עבות כדי שידליקו כלפיד יבער והרד"ק ז"ל כתב זה לשונו אמרו שהוא ברק בן אבינועם וברק ולפידות קרובי' בענין ע"כ וכ"כ הרלב"ג ז"ל וכ"ע ויתכן אשת לפידות ע"ד אשת חיל אשת מדנים ויהיה לפידים ולפידות ענין אח' והרצון בו כי כבר הגיע עולם מדרגתם בנבואה עד שהיו נראים לפידים במקום שהיתה מגעת שיה הנבואה כמו שספרה התור' במשה רבינו ע"ה ואם היה ברק בעלה ידמה שפירש' ממנו מפני נבואתה ולזה הוצרכה לקרוא לו במקום שהיה יושב ע"כ ובדבריו אלה האחרונים אבין או' היא שופטה שתיב' היא מיותרת אכן הכוונה לו' בדברי הרלב"ג במ"ש שפירשה מצד הנבואה כי ענין הנבואה לא גרם לה פרישות מהיותה אשת לפידות וז"ש אשה נביאה בעודה אשת לפידות אכן כשניתוסף דבר המשפט בין דם לדם בין דין לדין ובין נגע לנגע דברי ריבות אז להשיג עומק הדין ולטרדת' בו פירשה מבעל' ז"ש היא שופטה את יש' היא לבדה שלא הית' אשת לפידו' ומהרי"א ז"ל פי' באשת לפידות שהורה בזה על שלימות מעשיה שהן חיים וזריזים מאד עד שהית' כמו לפיד אש ואמר מכאן תועל' שצריך השופט ומנהיג העם צריך שלימו' השכל וההבנ' ולחוזק הלב וזריזותו כדי להוכיח כראוי וליסר העם ולהנהיגם ע"כ ומ"ש בעת ההיא כבר אמרנו שלהיות בעת ההיא שחירף וגדף יבין את ישראל לכך היא שופטה את יש' אשה ולא איש לחרף את יבין כי ביד אשה ימכור ה' את ססר' ומתוך דברי הרד"ק למדתי שאומר בעת ההיא חוזר לראש שאמר אשה נביאה וכו' בעת ההיא שלא נתנבא' לעתיד כי אם בהווה בעת ההיא מנצחון ססרא וכיוצא להדריך את העם ולשפוט הוא שהנבא' בעת ההיא ולא לעתיד :

והיא יושבת תחת תומר בילקוט בשם תנא דבי אליהו והיא יושבת תחת תומ' לפי שאין דרכה של אשה להתייחד בתוך הבית ויושב' בגילוי של דקל מלמדת תורה לרבים ע"כ ובזה אני מבין אומר והיא יושבת ר"ל לפי שהי' יושבת יחיד' לשפוט לכל אין ראוי להתייחד לכך ישב' לה תחת תומר במקום גלוי שאין שם יחוד ומהרי"א ז"ל הרחיב ענין זה שזהו אומר בין הרמה ובין בית אל שתמיד היית' יושבת בין הרמה ובין בית אל שבראוב ובדרך מקום מושבה במקום גלוי והטע' ויעלו אליה בני יש' למשפט ואין ראוי להתייחד עם הבעל דין והביא עוד מדברי חז"ל שתח' תומ' דבורה על אותו תומר שנקברה בו דבורה מנקת רבקה שהיה ג"כ בין בית אל ובין הרמה וכתי' שם ותקבר מתחת לבית אל ע"כ ובילקוט והיא יושבת תחת תומר אמר ר' שמעון בן אבשלום מה תומר זה אין לו מועט אף תלמידי חכמים שבאותו הדור היו מועטים ד"א מה תומר זה אין לו אלא לב א' אף ישראל אין להם אלא לב אחד לאביהם שבשמים ע"כ צריך להלום כוונת הפסוק לשני שיטות אלו ונרא' שאילו היו תלמידי חכמים שבאותו הדור מרובים היה זוכה ע מדת לימין הלדקת הזו אבל כיון שהיו מועטים שלא היה להם כדאי להגין על דבורה וזהו תחת תומר ר"ל והיא יושבת משתופפ' תחת צל זכות מועט כתומר זה שאינו מועט והר"א מפרש בהפך שהכתוב לשבחן של ישראל הוא אומר שדבורה בכל נבואת' ומעלת' יושבת ומשתופפ' תחת צל זכותן של ישראל שזכו בבחינה זו שלבן לאביהם שבשמים שעם היות שעשו הרע בעיני ה' באמר דברים עכ"ז היה להם לב טוב ונושאי' לבם לאביה' שבשמים וזהו והיא יושבת תחת תומר תחת אותו הזכות של לב טוב הדומה כתומר שאין לו אלא לב אחד היתה משתופפ' בגילו ורש"י ז"ל תחת תומר דבורה תמרים היו לה בירחו כו' ע"ש ולפי זה תומר דבורה שם העיר שהיתה בו דבורה שמה תומר ובלשון תרגום עטרות דבורה ואולי נקרא כן לשון עטרה על שם אשת חיל כדבורה עטרת בעלה כי היא זכתה את בעלה ע"י עבתה והפתילות כנז"ל והרד"ק פי' תומר דבורה כמו תמר דבור' כו' ע"ש עכ"ל ועיין הרלב"ג ומהרי"א ז"ל כתב שתיבת דבורה נמשכת לסוף הפ' כאלו אמר דבורה בין הרמה ובין בית אל שתמיד היתה עומדת בין אלו המקומות במקום גלוי להסיר נפשה מן היחוד המביא לידי חשד ע"כ : ולי אפשר לומר על פי שיטתו זו כי הזכיר שני ענייני' האחד הנבואה שאמר דבור' אשה נביאה והשני המשפט דכתי' היא שופטה את ישראל עתה בפסוק זה אומר כי דבר המשפט הוא והיא יושבת תחת תומר אחד המכס ענין ודבורה אשה נביאה זה ההתבודדות היה לה בין הרמה ובין בית אל ז"ש שתיבת דבורה בין הרמ' וכו' לשון נופל על הלשון להורות שהם ענינים נפרדים זה מזה דבורה בין הרמה וכו' מחוז לדבורה אשה נביאה וענין והיא יושבת וכו' למשפט ואם באנו לדקדק כמלא שתיבת והיא יושבת מיותרת כי די שיאמר היא שופטה את ישראל בעת ההיא תחת תומר בין הרמה ובין וכו' באמר שזה ידוקדק במ"ש המתרגם שכונת הפסוק לומר שהיתה עשירה ומתיבת והיא יושבת הכריח שהכונה לומר שהיא יושבת תחת תומר דבורה שיושבה וקיומה משלה ומהיא היא יושבת בשלה ולא בשל אחרים והוא דרש :

ותשלח ותקרא לברק בן אבינועם וכו חז"ל אמרו בילקוט בשם תנא דבי אליהו ותשלח ותקרא לברק מה טיבו של ברק אצל דבורה אלא אמר ברק שמש את הזקנים כל ימי יהושע וחזר ושמש אחר מיתתו לפיכך הביאוהו ונתנוהו אצל דבורה להודיע שאין הב"ה מושיע את ישראל כי אם על יד העוסקים בתורה ועל יד משמשיהם כברק ע"כ : וקרוב לזה כתב מהרי"א ז"ל שלחה זה לשונו והנה לזה האל שתהיה הישועה ע"י ברק להיותו אמין לבו בגבורים והנה שמו מור' עליו כי ברק רומז על היותו איש חיל ובן אבינועם מורה היות אביו ג"כ כך אבי הנועם והמעשים טובים איש חיל ע"כ : והמפרשים פירושו טיבה של דבור' אצל ברק שבעלה היה ופירש' ממנו ובעת לצורך המלחמה שלחה ותקרא לברק וכו' וכבר זכרתי שחז"ל אמרו לא יאי יוהרא לנשייא כי כתוב ותשלח ותקרא ואילו איהי לא אזלא ולי אפשר שהכתוב כותב התגלגלותה שהמקום רחוק מאד בקדש נפתלי והיא שופטה את ישראל ויעלו אליה בני ישראל למשפט ז"ש ותשלח ותקרא לברק לפי שה קריאה היא מקדש נפתלי מקום רחוק לכך לא הלכה אליו כי טרודה בדבר המשפט עם העולים אליה למשפט ובזה מדוקדק דלא כתיב ויבא אליה אבל כתיב ותאמר אליו ואין זה כי אם פה אל פה תדבר בו ואין זה אלא כשנתקרב לבא מקדש הלכה היא אליו בענותנותה להקביל פניו ותאמר אליו הלא וכו' ואין כאן יוהרא כלל ונראה לי שלא נעלם זה מחז"ל חליל' אבל הם ז"ל דקדקו בפסוק מדלא קאמר קרא ותשלח ותקרא מקדש נפתלי לברק בן אבינועם אלמא ברק לאו בקדש נפתלי היה יושב כעת אלא קרוב אליה ואפילו הכי ולא הלכה אליו וזו היה היוהרא שבה ולדבריהם אומר מקדש נפתלי סימן לברק שהוא מקדש נפתלי אבל לא ששלחה לקרותו משם מדלא כתיב ותשלח ותקרא מקדש נפתלי לברק בן אבינועם וכו' כמו שדקדקנו והוא דקדוק נכון ומ"ש הלא צוה וכו' רש"י ז"ל הלא צוה ביד משה כי החרם תחרימם כך שנויה במכילתא ובזה נכון מהלשון שיוכרח כן מדלא קאמר כה אמר ה' משמע שמזמן קדמון וזהו לשון הלא וג"כ לשון צווי מורה שהיא מצוה מהמצות שנצטוינו על ידי משה ע"ה מאז וזהו הלא צוה ר"ל הלא ידוע לך מה שצוה ה' אלהי ישראל ר"ל כשנעשה אלהי ישראל שנתן להם את התורה שם צוה החרם תחרימם ובזה מובן אומר הולר זה של אלהי ישראל שוב מצאתי בדברי רש"י ז"ל בפ' מ' ב"ר הביא בשם תנא דבי אליהו וכי מה טיבה של דבורה אצל ברק והלא דבורה במקומה וברק במקומו אלא אמרה לא כך כתיב בתורה ודרשו השופטים היטב וסמוך ליה כי תצא מלחמ' מה ענין זה אצל זה אלא רמז לשופטים מנהיגים בית' שילכו עמה למלחמה עכ"ל כי בזה המדרש מובן ג"כ הלא צוה בתורה בסמיכות הענין של ודרשו השופטים אצל כי תצא מלחמ' ואם ברק במקומו שופט או מנהיג הרי טוב ואם בעלה של דבורה היה ועם הארץ היה חייבו בכך מצידה שופטה את ישראל בעת ההיא ולפי זה הלא צוה וכו' מאמר שצוה את השופטים לצאת ולבא למלחמ' ומהרי"א ז"ל כתב הלא צוה ר"ל הדבר הזה כבר היה גזור מן השמי' זהו שאמר הלא צוה ה' כי כבר צוה וגזר כן להיותו אלהי ישראל ומשגיח בו תמיד ע"כ ועיין הרד"ק ז"ל והרלב"ג ומהרי"א ז"ל פירש הלא צוה ה' לך ומשכת שהצווי האלהי שתלך ומשכת את סיסר' והמשכ' הזאת היה בקחתך עשרת אלפים איש מספר מועט שבלי ספק כשמוע סיסרא יחרה לו וימשך אחריך וכמו שנאמר ויגידו לססרא כי עלה ברק בן אבינועם הר תבור ויזעק ססר' את רכבו וכו' כמכ' אתה המושכו ע"י לקיחת עשרה אלפי' איש ז"ש לך ומשכת ולקחת וכו' ולא יספיק זה לבדו כי אם גם הצטרפות השגחתי יתברך כי הוא העקר וזהו ומשכתי אליך אל נחל קישון עד כאן ולתקן לשון בהר תבור שהי"ל להר תבור בלמ"ד ואפשר לך ומשכת בהר תבור את כל שבטי ישראל וזה יהיה על ידי הר תבור כי אז יחזק לבבם להתקבץ בהר תבור גבוה ותלול ואחר כך ולקחת משם לרדת למטה כמו שיבא בפסוק ותאמר דבורה אל ברק קום שאחר שנמשכו למעלה בהר צריך לרדת בבטחון וזה וירד ברק מהר תבור וכמו שאבא' בסמוך בס"ד ובדברי מהרי"א ז"ל

מובן

מנחה קטנה

והיא יושבת תחת תומר משום יחוד מש"אכ למשפט ויעלו אליה בני ישראל אליה דייקא מפני שבמשפט יעלו שנים או יותר וכ"ש נשים עם אדים ואין כאן יחוד : ותשלח ותקרא ר"ל בעוד היותה יושבת תחת התומר קראה לו מפני שרצתה להגיד לו אשר צוה ה' לה לאמר לו בנבואה ובזמן שסרתה עליה רוח הקודש היתה צריכה להיות סגור שבעלה וע"כ לא הלכה אליו מפני היחוד ובפני אחרים אי אפשר מצד היות' דבר נבואה וז"ש ותשלח ותקרא וגו' והטעם שלא הלכה היא אליו הוא ותאמר אליו הלא צוה ה' והוא דבר נבואה כאמור : ולקחת עמך עשרת אלפי איש · בהיות שאותו זמן היו רבים מבני ישראל ע"ע · ואפשר שאלו האנשים אשר יקח יהיו עע"ז ואינם כדאי לעשות נס על ידיהם ע"כ אמרה שיקח מספר עשרת אלפים כי מצאנו בהתפלל אברהם על סדום אמר הק"בה אם יהיו עשרה צדיקים ישא פניהם אבל על פחות מהם לא ביקש כפי' רש"י שם ואמר שלשה אר' אחד מאלף מצאתי וע"כ אמרה שיקח עשרת אלפים איש שבודאי יהי' ביניהם י' צדיקים וכוא אמר אולי יחסרון מהם שלא יהיה עשר' צדיקים ע"כ בקש שתלכי עמו שבזכותה יהי' תשלים מה שחסר · עוד יתכן בהיות שכתבנו למעלה ג' ענייני השופט אשר שנים מהם נמצא בה והוא רוח ה' ומשפט וחלק השלישי הוא המלחמה אשר לבעלה ע"כ אמר ברק באשר שכל אחד משנינו הוא חלק גופא בין שנינו נשלם ענין השופט ע"כ אם

ומשכתי · אמרו כי ראו אצטגניני סיסרא שלא יצא באות' מלחמה כי מנוצח יהיה אם יצא והקב"ה משך לבו לצאת וזה הוא שאמר ומשכתי וי"ת ואיתתיב · ותרגום והגירס של ידי חרב ותבינון ע"י קטולין : כי ביד אשה · י"מ יעל שנמסר סיסרא בידה ועל פי הנבואה אמר' זה ואיננו נכון לענין הפסוק שאמר אפס כי לא תהי' תפארתך אלא פירושו כך אם אלך לא תהיה תפארתך כי על ידי תהיה התשוע' ויאמרו כי ביד דבור' ימכור יי' את סיסרא ולא תהיה התשועה הזאת נקראת על שמך: ויעל ברגליו · העלה נפרד קמוץ פירו' נפרד ממדבר יהודה שישבו שם בני קני כשעלו מעיר התמרים : אילון בצענים · כן כתיב וקרי בצעננים והכל ענין אחד והוא שם מקום נקרא כן על ענין ידוע אצלם וי"ת מישר אגניא דומה שלקחוהו מן בצעי המים בדברי רז"ל שהם גבים מלאים מים בשדות שהם כמו אגנות מלאות מים וכן זכרוהו הם ז"ל בזה הלשון כמו שאמרו הכהו אגני דארעא מקרון :

מתרושת

רשי

ויעל ברגליו · עמו : אילון בצענים · מישר אגניא מקום מישור של בצעי מרי"שק בלע"ז והוא אגניא גבים כמין גומות שהמים נקבצי' שם אגני דארעא מקרון : מתרושת

רלבג

כאמר לו כי השי' לא ישתדל בעשיית המופתים כי אם לעת הצורך ולפי שהיה אפשר שימשכו ישראל בזה האופן לא היה רצון הש"י לחדש להם רצון שיבואו שם על דרך מופת והנה היתה תשובת ברק שאם תלך עמו דבורה במלחמה ילך ואם לאו לא ילך כי חשב כי בזכותה תדבק יותר ההשגחה עם חיל ישראל הנלחמים עם סיסרא · וענתה דבורה שכבר תלך עמו באמת אבל לא יהיה לו להתפאר על הדרך אשר הוא הולך כשיהרגנה סיסרא המונו ורכבו : כי ביד אשה ימכור יי' את סיסרא · ר"ל ביד דבורה כי אליה מתייחס זה הנס כמו שידאה בדבר השירה הנזכרת

ומבני זבלון : ומשכתי אליך אל־נחל קישון את־סיסרא שר־צבא יבין ואת־רכבו ואת־המונו ונתתיהו בידך : ויאמר אליה ברק אם־תלכי עמי והלכתי ואם־לא תלכי עמי לא אלך : ותאמר הלך אלך עמך אפס כי לא תהיה תפארתך על־הדרך אשר אתה הולך כי ביד אשה ימכר יהוה את־סיסרא ותקם דבורה ותלך עם־ברק קדשה : ויזעק ברק את־זבולן ואת־נפתלי קדשה ויעל ברגליו עשרת אלפי איש ותעל עמו דבורה : וחבר הקיני נפרד מקין מבני חבב חתן משה ויט אהלו עד־אלון בצעננים אשר את־קדש : ויגדו לסיסרא כי עלה ברק בן־אבינעם הר־תבור :

ויצעק

ומבני זבולן : ואיתתיב על ידך לנחלא דקישון ית סיסרא רב חילא דיבין וית רתיכוהי וית משיריתיה ואמסרניה בידך : ואמר לה ברק אם תזלין עמי ואיזיל ואם לא תזלין עמי לא איזיל : ואמרת מיזל איזיל עמך לחוד ארי לא תהי תושבחתך על אורחא דאת אזיל ארי ביד אתתא ימסור יי' ית סיסרא וקמת דבורה ואזלת עם ברק לקדש : וכנש ברק ית שבטא דזבולן וית שבטא דנפתלי לקדש וסליקו עימיה עשרא אלפין גברא וסליקת עימיה דבורה : וחבר שלמאה איתפרש משלמאי מבני חובב חמוהי דמשה ופרסיה למשכניה עד מישר אגניא דעם קדש : וחויאו לסיסרא ארי סליק ברק בר אבינועם לטור תבור :

וכנש

מסרה

המונו ג' מלאי' וסי' ומשכתי אליך אל נחל קישון · והמונו צח' צמ' · אמ' אל פרעה : ויזעק ד' בקריא' וסי' ויזעק ברק את זבולן ואת נפתלי · ויזעק סיסרא את כל רכבו · ויזעק אותי וידבר אליו · ויזעק ויאמר בנינוה · דבורה ג' חס' וסי' ותמת דבורה מניקת רבקה · ותאמר דבורה אל ברק קום · ושרי בישכר עם דבורה · וסי' בלשון תרגו' את קברו רברבניא דברק · ונמסר גם בסד' וישלח :

אחר זה ונתבאר עם זה שסיסר' יפול ביד אשה והיא יעל כמו שנתבאר בזה הספור · והנה זכר שחבר הקיני היה נפרד מקין מבני חובב חתן משה שספר למעלה שישבו את יהודה במדבר יהודה ונטה אהלו עד אילון בצעננים אשר את קדש ויורה פועל יעל שמנהג חבר הקיני היה כמנהג שאר בני תובב להתנהג בדת ישראל ולזה השתדלה יעל להרוג סיסרא · ואמנם היה שלום בין חבר הקיני ובין סיסרא עם היות המלחמה בין סיסרא ובין ישראל כי אולי חבר הקיני כתן צוארו תחת עול יבין מלך כנען או היתה אהבה ביניהם לסבה אחרת · והנה הוגד לסיסרא כי עלה ברק בן אבינועם הר תבור והזעיק

כלי יקר

מובן כפל הענין ומשכת וכו' ולקחת וכו' עוד אפשר לך ומשכת בהר תבור את כל שבטי ישראל וזה יהיה ע"י שתקח עשרת אלפים איש מבני נפתלי שבטך ומבני זבולון טוב שכן קרוב שמזה ישאו קל וחומ' שאר כל השבטי' ויבאו וימשכו כלם להר הבור וכן היה שבאו מכל השבטים זולת ראובן כמו שנתרעמה דבורה בסמוך וחז"ל בתנא דבי אליהו הובא בילקוט אמר ז"ל שלהיות נפתלי אילה שלוחה לשרת יעקב אביהו הנותן אמרי שפר בשורת יוסף ליעקב לכך בזכות זה יגלית לנצח גם זבולון להיותו הכסכ' לת"ח הוא יששכר באהליו לכך נבחרו שני שבטים אלו לבד למלחמה זו יותר משאר השבטים עד כאן תורף דבריו וזה מקושר עם מה שכתבתי למעלה בשם תנא דבי אליהו שאין הקב"ה מושיע את ישראל כי אם על ידי העוסקים בתורה ואפי' ע"י משמשיהן והנה ברק משוח מלחמה לעד גם אנשי המלחמה זבולון שמש ת"ח יששכ' נפתלי ליעקב לכך נצחו והיה הטעם שלא אמר ומשכתי אליך עשרת אלפים מבני נפתלי וכו' כמו שהקשה הרלב"ג נר' לי טעם זולת טעמו של הרלב"ג והוא כי המשכתם זו אל הר תבור הי' חסידות גדולה והוראת בטחון הסי"ת מאחר שיתלאם לבם להרי' ראש עם ססרא ויבין מלך כנען ולזה לא אמר ומשכתי אליך בהר תבור כי הדברים של מצוה לא יאות שיעשו אלא ברצון ובבחירה לא בהכרח לא כן בססרא והמונו ומשכתי אליך על כרחו שלא בטובתו והבן זה כי הוא טעם נכון ואמר ולקחת עמך הזרזך ועמודך בעוזי הקור' ע"י כן תקח עמך י' אלפי' איש מבני נפתלי :

ומשכתי אליך וכו' עיין הרד"ק ז"ל ובדבריו אבין דקדוק נחמד והוא שכתוב ונתתיהו בידך והיה לו לומר ונתתיו בידך אבל ביאורו כאלו היא שתי מלות ונתתי הוא ר"ל עם היות הוא יודע שכבר נתתי כל הפרטים הנזכרים בידיך רכבו גם המונו עכ"ז על כרחו אביאנו ואמשכנו ז"ש ונתתיהו ר"ל הוא יודע שנתתי ועכ"ז אמשכנו על כרחו שלא בטובתו עוד נראה לי כי בראות הכמות מועט עשרת אלפים איש דלא כתוב עשרת אלפי איש רוצה לומר שהעשר' אלפים כאיש אחד יחשבו בעיני ססרא כי רב מאד מחנהו ורכבו והמונו והיה השכל נותן שססרא בגאו' חמדו יבז בעיניו לבא הוא וכל רכבו עליהם אבל ישלח אליהם כמספרם עשרת אלפי איש מגבוריו או על הרוב משנה עשרים אלף לז"א ומשכתי אליך אל נחל קישון עם היות המקום צר ומורד בנחל עכ"ז אמשכם שם יחדיו את ססרא עם היותו שר צבא יבין אשר זה היה מחייב לבלתי בא איש שר צבא מלך גדול אחרי עם מצער לא כביר כי אם עשרה אלפים איש לבד עב"ז שהוא שר צבא יבין ואת רכבו ואת המונו כולם יבואו כדי שיותנו בידיך ובזה מובן אומרו שר צבא יבין כי מי לא ידע זה ולמה אמר יבין ומלכותו עדת מיכיה הכן כוון למה שאמרנו שאם היה נותן אל לבו שהוא שר צבא מלך כנען מלך יבין מלך אדיר לא היה בא אבל יעשהו שפל בעיניו כאלו הוא שר צבא יבין הדיוט ולא מלך כדי שימשך אליך ואמר ונתתיהו ולא אמר והתכנו בידך לומר כבר נתתיו מזמן עבר אלא הוא בצאת ישראל ממצרים מאז נתתיו בידך וכמו שאמרו חז"ל בפסוק נחל קשון גרפם נחל קדומים וכו' שיצא ערב נחל קישון בעד השם יתברך אל הים ים סוף כשאמר הקב"ה שיפלטם מן הים ונתחייב הקב"ה לתת לו כהנה וכהנה בימי ססרא ובזה אבין ומשכתי אליך אל נחל קישון ר"ל כדי להשלים דבורי אל נחל קישון כדי שיצא גם הוא מהערבות שערב בעדי אל ים סוף :

ויאמר אליה ברק וכו' בספר הזוהר פרשת ויקרא דף כ"א ויאמר אליה ברק אם תלכי וכו' מאי קמיירי אלא אמר ברק הואיל ואת קדישא שריא עלה בזכותא אשתזיב ולא ליזרי עלי נזקא ע"כ · אין ספק שלא אמר כן כמספק בדברי נבואתה חלילה כי מי שעובר על דברי נבי' חייב מיתה אבל הכונה כמו שכתב הרלב"ג כי טובים השנים דבורה וברק להשתדבק ההשגחה האלהית עמו יותר ממה שתדבק עם האחד ומהרי"א כתב שרצה בלכתה עמו כדי שישמעו ישראל לקולה ויאמינו לבא באופן שהליכתה עמו סבה להמשיך העשר' אלפי' איש הנז' וכן מצאתי לרש"י ז"ל בפי' לרבה וביאור החכם השלם כמה"ר אבא ז"ל בפירושו לב"ר בפ' מ' ז"ל ואם לא תלכי עמי לא אלך לפי שלא יאמינו בי אבל את לפי שאת נביאה יאמינו בך ע"כ · וחז"ל אמרו בב"ר ר' יהודה אומ' אם תלכי עמי לקדש אלך עמך לחצור ואם לא תלכי עמי לקדש לא אלך עמך לחצור עד כאן והוא הירוץ כמו שברק לא הסתפק בהליכה זו לקדש שהיה ה' עליה אבל אמ' אם תלכו עמי לקדש והלכתי לחצור למלחמה עליה בעת שבאה יבין המלך ואם לאו לא אלך לחצור אבל לקדש בין כך ובין כך ילך וכיון שהלכה דבור' עמו לקדש הלך ג"כ אחריה לחצור והכריתו את יבין שם הוא מה שאמר בסמוך ותלך יד בני ישראל הלוך וקשה על יבין מלך כנען דהיינו שהלכו לחצור עד אשר הכריתו את יבין מלך כנען והז אמרה שירה דבורה על כלל ההצלחה בשתי המלחמות הגדולות ובמדרש הזה אבין דקדוק לשון בפסוק והוא אמרו אם תלכי עמי והלכתי דהי"לל אם תלכי עמי אלך כדמסיק ואם לא תלכי עמי לא אלך מאי והלכתי אבל שינ' הלשון להודיע שההליכות משונות ולשני מקומות הן אם תלכי עמי לקדש והלכתי לחצור ואילו כתב אלך היה מובן אלך לקדש ואין הדבר כן ואחר שגילה זה בתחלת הפסוק לא הוצרך לשנו' בסוף הפסוק ולו' ואם לא תלכי עמי לא הלכתי אלא לא אלך מפסיק כלומר לא אלך אל המקום הנז' שאמרתי לך גבי והלכתי ובפסוק היינו יכולים לומר על פי שיטה זו באופן אחר אם תלכי עמי לקדם והלכתי לחצור כאמו' ואם לא תלכי עמי לא אלך כלל לא לקדש ולא לחצור וזהו מדוקדק שנוי הלשון אלא שהענין מוכרח שברק לא יפקפק בנבואתה ולכך שיטת חז"ל מוכרחת ונכונה כאמור עוד נראה לי אם תלכי עמי לקדש לאסוף העשרה אלפי איש והלכתי להר תבור למלחמה ואם לא תלכי עמי כעת לקדש לא אלך אחר כך להר תבור הוא מקום המלחמה וזהו מה שהגיד הכתוב אח"כ ותאמר הלוך אלך שתי הליכות אלו האחת לקדש והשנית מקדם להר תבור וז"ש ותקם דבורה ותלך עם ברק קדשה ומשם ויעל ברגליו וכו' להר תבור ותעל דבורה עמו עוד נ"ל כי בלכת המלך למלחמה ושר צבאו עמו המלך יהי מוקף בכל מיני שמירות שבעולם והשר צבא יוצא ובא למלחמה כי אם יפול השר צבא אין בכך כלו' לא כן בנפול המלך יפול כל המחנה כדכתיב וירא כי מת גבורם וינוסו ונשה תחלת נפילה לז"א אם תלכי עמי שתהיה כמו מלכה בתוך מחניה הנה אז והלכתי לקראת המערכה של ססר' ואם לא תלכי עמי לא אוכל לצאת ולבא חוץ ממחילתי אלא לא אלך חוץ ואעמוד על משמרתי ואנשי הצבא סביבי ואיך תעשה המלחמה :

ותאמר הלוך אלך טעם הכפל מובן בשיטת חז"ל הנזכרת בפ' הקודם שהכונה הלוך לקדש ואלך לחצור ולשיטת הלוך לקדש ואלך משם להר תבור ומה שאמר אפס כי לא תהי' תפארתך כי יצא הקול שביד אשה כמוני דבורה ימכור ה' את ססרא ויותר כבוד היה לך בלכתך יחיד וזהו פשוטו של מקרא וכן פירש הרד"ק והרלב"ג ומהרי"א ז"ל והוסיף הרלב"ג לומר כי כאן נרמז בדרך נבוא' כי ביד אשה ימכור ה' את ססרא על יעל אשת חבר הקיני הוא אומר שידה ליתד תשלחנה כו' ע"כ וכן הביא מהרי"א ז"ל באופן הלוי והוא כי הרואים אשה הולכת עמך בדרך ואח"כ ישמעו הנס שביד אשה ימכור ה' את ססרא היא יעל אשת חבר הקיני יאמרו הכן נודע הדבר שהולכת אשה עמך שעל ידה התשועה וביד' נמכר ססרא כי לא יבחינו בין אשה לאשה שהאחת יעל וההולכת אני דבורה באופן אפס כי לא תהיה תפארתך כי ביד אשה ימכור ה' את ססרא ולא תהיה תפארת לך ומה שאמר על הדרך אשר אתה הולך ר"ל עם היותך מפואר במלחמה דבר בגבורות אשר תעשה ואין ערכך כי ידך בכל ולא יד כל בך הנה עכ"ז בדרך אשר עתה הולך לא תהיה תפארתך באומרם כי ביד אשה משבשתה כיון דעל על ואפילו שאתה תעשה אחר כך כמה גבורות לא יתוקן המעוות וזהו אומר אפס כי לא תהיה תפארתך על הדרך דייקא כל זה למהרי"א ז"ל ולי אפשר לפרש אפס כי לא תהיה תפארתך ר"ל כיון שאתה אומר אם לא תלכי לא אלך אתה מורה שבידי יד אשה ימכור ה' את נסר' והדרך הזה וסברא כזו בלתי נכונה היא ולא תהי' תפארתך על הדרך אשר אתה הולך ומתנהג בו לחשוב כי ביד אשה ימכור ה' את סיסרא לא זו הדרך הנכונה ולא יפאריך אבל יגנך עליה שאתה מורה מירך בלבבך ואין דרך זה תפארתך באופן שאין דרך האמור כאן לשון דרך ממש אלא לשון והורת להם הדרך ילכו בה וכו' ומלשון איזו היא דרך ישרה שיבור לו האדם כל שהיא תפארת לעושה כו' והגיד לו שהדרך הזה אשר הולך איננה הישרה שיבור לו האדם שהיא תפארת לעושה כי זו לא תהיה לו לתפארת וכיון שלא שמע אל דבריה על כן ותקם דבורה ותלך עם ברק וב"מר פ"מ אמרו חז"ל וכשוכב בראש חבל זה ססרא מה כתיב והוא לחץ את ישראל בחזקה מי היה סבה על שהי' מחרפם ומגדפם שמסרו ביד אשה כמה דתימ' כי ביד אשה ימכור ה' את ססרא לכך נאמר וכשוכב זה היה ססרא שכתוב בין רגליה כרע שכב בראש חבל שחבלתהו יעל בראשו עם היתד שנאמר ידה ליתד תשלחנה עד כאן:הרי המפרשים ביד אשה על יעל וטעם היות ע"י אשה לבזוי ססרא לחרפה ·

ויזעק ברק את זבולון ואת נפתלי קשה דלמעלה דבורה הזכירה לו נפתלי תחלה ואח"כ ומבני זבולון וכאן מהפך הסדר ונרא' כי נתחכם ברק יותר על דרך הן לחכם ויחכם עוד לעשו' עקר מבני זבולון לקבצם תחלה כי בני נפתלי משבטי הם כי מקדש נפתלי הוא והמלחמה בגבולם וז"ש ויזעק ברק את זבולון תחלה ואחר כך ואת נפתלי ואפשר גם כן כי להיות הקבוץ בקדש נפתלי הנה צריך לקבץ אנשי זבולון אשר מחוץ לגבול ההו' כי של נפתלי מקובצים וקרובים הם למקו' מע"כ' המלחמה ת"ש ויזעק ברק את זבולון ואת נפתלי · וכפי הטעם הנז' לחז"ל כתבתיו לעיל שנבחר זבולון להיותו משמש ת"ח מעין ברק המשוח מלחמה שנצחונו בזכות התורה והיותו משמש אליה מסבה זו ראוי להקדימו לזבולון ששמש ת"ח הוא יששכר ומשמשו בכחו ואוכו המיד שהטיל מלאי לכיסן של ת"ח תמיד ופרקמטייא עשה להם בהתמדה שגדול זכותו אמנם נפתלי שמש ליעקב זכותו פרטי בזמן יעקב לבד לכך כתבו כאן באחרונה ובטפלה ודבורה שהקדימה את בני נפתלי יהיה לסבת היות שם המלחמה יתקבצו אליו תחלה ואחר כך יתוספו בני זבולון או יהיה להיות עיקר בעיניהם ענין נפתלי עם היותו פרטי ובזמן קצוב ליעקב כיון שהוא בחור שבאבות ועשה לו שמוש ונחת רוח זכותו גדול ומה שאמר ויעל ברגליו רש"י ז"ל ברגליו עמו :

וחבר הקיני נפרד מקין הקשה מהרי"א ז"ל שהודעה במקום בלתי מקומה להפסיק בין ויזעק ברק וכו' לויגידו לססרא וכו' ועוד נפרד מקין נפרד מבני יהודה מבעי ליה כי חבר הקיני היא קין עצמו והרץ הוא ז"ל כי משפחת הקני אשר עלו מעיר התמרים למדבר יהוד' להסת' עם בני יהודה היו משפחות מרובות ומשפחה אחת מחבר הקני מבני חובב נפרד משאר משפחותיו עשה עצמו בתחבולה וערמה כאלו נפרד מקין שאר המשפחות והלך וישב לו ויט אהלו עד אילון בצעננים אשר את קדש כי שמע ששם יערכו המלחמה והלך כהולך בתומו לשבת שם במארב לעזור את

מנחה קטנה

אם תלך עמי ואז תכי' הב' שניני' ביחד ונשלם הענין של השופט כיון שניכו אלך וגו' · והיא הסיבה שתלך אלא שלא יהי' לו לתפארת כי יאמרו הבריות שע"י דבורה שהיה בה שני חלקי' העקריים היא גרמה לשליטת נצחון המלחמה וא"כ אפי' ענין המלחמה שהיתה נקרא על שמך בלכתך יחידי גם זה לא יקרא על שמך בלכתי עמך כי יאמרו ביד אשה ימסור ה' וגו' כי כבר ידוע אני לנביאה וגם שופטת לישראל וע"כ שגם ענין המלחמה ע"י באה הנצחון ואין זה תפארתך וכ"ת שמ"מ הנצחון בפועל יהיה על ידי בערוך המלחמה לזה אמרה דע שעיקר הנצחון יהיה על יד אשה היא יעל שתהרוג לסיסרא ובנפלו יפול הכל כי הכל הולך אחר הראש ואם הראש קיים אע"פי שנהרג מחנהו לא ישקוט עד שישיב ויכנוס מחנה גדול מראשון להלחם · וא"כ עיקר הנצחון יהי' בסופו ע"י אשה ואין לך חלק בו ואין לך תפארת ממנה אלא שתפארתך הוא בתחלת המלחמה בריגת המחנה ואם אלך עמך גם זו לא יקרא על שמך כי אם על שמי יקרא כאמרם שאני החזקתי את לב ישראל הלוחמים כשהם רואים שאני הולך בקרב יתאמתון דברי ויאמינו בו ומהנם הם היו סומכים על זכותי וא"כ בין בראשו ובין בסיפא אין כאן לך תפארת · ומ"מ רצונו של אדם זה כבודו ותפארתו ע"כ אלך עמך : וחבר הקיני וגו' אמר זה הענין כאן לסודיע אין סוף יתברך הקים דבר דבורה אשר אמרה לברק כי ביד אשה וגו' · ע"כ מאז התחיל ברק ויזעק את זבולון כו' נתן ה' בלב חבר הקני יפרד מקין ונטה אהלו עד אלון בצעננים אשר את קדש למען תהיה שם מוכנת יעל אשתו להמית את סיסרא כאשר יספר : ואמר וחבר הקני נפרד וגו' ר"ל נפרד מדעתם ורצונם אע' היה דבקה עם בני יהודה כי לזה עזבו דסנה של ירוחו ובאו לנגב יהוד' מרוב אהבת' עמהם וביאר שנפרד מקין ואמר שהיו מחתנות משה ומזה בא להם החסידות לדרוש את תורתו ולזה באו לנגב יהודה כמ"ש למעלה וחבר זה נפרד מהם ומדעתם לפי שראה שהם משועבדי' ליבין ולא רצה להשתעבד עמהם ולזה בחר לו ארץ רחבת ידים : ויגידו לססרא אפשר לומר שבים מחבר הקיני רגו

פי' רבי' ישעיה גאון

ויעל ברגליו · כמו ואת העם אשר ברגליך ·

רדק

מחרושת הגוים · פירשנוהו למעלה : הלא יי' יצא לפניך · כתרגומו הלא מלאכא דיי' נפק להצלחא קדמך : ולסיסרא נס · לא נס אל מקום שגם מחנהו כי הם נסו אל נכח
הרים שהיא חרושת הגוי' לברק ועמו רדפו אחריהם והכום לפי חרב וסיסר' ידע שלא יוכל להמלט בנוסו כי ילדיקוהו וגם למקום אחר שלא ירגישו בו וירדפו אחריו וגם
למקום אחר קרוב למקום המלחמה להמלט אל אהל יעל כי שלום היה ביניהם וחשב שימלט שם ויסתירוהו עד עבור המלחמה : סורה אדני סורה אלי · שניהם מלרע שלא
כמנהג ברוב : בשמיכה · ת"י בגונכא ופירש רבינו האיי ז"ל גלופקרא הנזכר בדברי רז"ל קוט"א בלע"ז ובערבי גואבי כלשון התרגום והוא כסות עב יוצאין ממנו ציציות מן
האמר בכל פני הכסות ונראה כי מפני זה נקרא שמיכה כי בדבריהם שמיכתא דבר עב ובויקרא רבה ותכסהו בשמיכה רבנן דתמן אמרי בסודרא רבנן דהכא אמרי במשיכלא אמ' ריש לקיש חזרנו בכל המקרא ולא מצאנו כלי ששמו שמיכה אלא מה הוא שמיכה בש"ן כתיב שמיכה כלומר שמי הוא כאן שמעיד על יעל שלא נגע בה סיסרא : ותשקהו

ויזעק סיסרא את־כל־רכבו תשע מאות רכב ברזל ואת־כל־העם אשר אתו מחרשת הגוים אל־נחל קישון : ותאמר דברה אל־ברק קום כי זה היום אשר נתן יהוה את־סיסרא בידך הלא יהוה יצא לפניך וירד ברק מהר תבור ועשרת אלפים איש אחריו : ויהם יהוה את־סיסרא ואת־כל־הרכב ואת־כל־המחנה לפי־חרב לפני ברק וירד סיסרא מעל המרכבה וינס ברגליו : וברק רדף אחרי הרכב ואחרי המחנה עד חרשת הגוים ויפל כל־מחנה סיסרא לפי־חרב לא נשאר עד־אחד : וסיסרא נס ברגליו אל־אהל יעל אשת חבר הקיני כי שלום בין יבין מלך־חצור ובין בית חבר הקיני : ותצא יעל לקראת סיסרא ותאמר אליו סורה אדני סורה אלי אל־תירא ויסר אליה האהלה ותכסהו בשמיכה : ויאמר אליה השקיני־נא מעט־מים כי צמאתי ותפתח את־נאוד החלב

(ד' · ט' · ב'את מתנה · ג' · ג' כ"ף · ב' מלרע ובפסו' · ה' ל' וכ"כ · ל' חס' א לף ל' מל' בליש')

וכנש סיסרא ית כל רתיכיה תשע מאה רתיכין דברזלא וית כל עמא דעימיה מתקוף כרכי עממיא לנחלא דקישון : ואמרת דבורה לברק קום ארי דין יומא דמסר יי' ית סיסרא בידך הלא מלאכא דיי' נפק לאצלחא קדמך ונחת ברק מטורא דתבור ועשרא אלפין גברא בתרוהי : ותבר יי' ית סיסרא וית כל רתיכיא וית כל משריתא לפיתגם דחרב קדם ברק ונחת סיסרא מעל רתיכא ואפך ברינגלוהי : וברק רדף בתר רתיכא ובתר משריתא עד תקוף כרכי עממיא ואיתקטלא כל משירית סיסרא לפתגם דחרב לא אשתאר עד חד : וסיסרא אפך בריגלוהי למשכנא דיעל אתת חבר שלמאה ארי שלמא בין יבין מלכא דחצור ובין בית חבר שלמאה : ונפקת יעל לקדמות סיסרא ואמרת ליה זור רבוני זור לותי לא תירחל וזר לותה למשכנא וכסיתיה בגונבא : ואמר לה אשקיני כען זעיר מיא ארי צחי אנא למשתי ופתחת ית נודא דחלבא

רשי

מחרושת הגוים אל נחל קישון · הזעיקם שילכו אל נחל קישון מחרושת הגוי' שהוא יושב בה : בשמיכה · תירגם יונתן בגונבא ופי' רב האיי גונבא גלופקרין שקורין קוט"א : נאד

(דבר ג' מלאים ומחקבו ונמהרים)

רלבג

והזעיק סיסרא את כל רכבו ואת כל העם אשר אתו מחרשת הגוים אל נחל קישון והנה אמרו כי עלה ברק הוא לאות כי דבורה היתה אשת ברק כי אם לא היה הענין כן היה ראוי שיאמר כי עלת' דבורה ואולם כי היא היתה המנהגת את ישראל וזה כי הראש ראוי שיוכר בזה ואמנם מפני שהיה ברק בעלה יחס הראשות לו וצותה דבורה לברק שיקום להלחם עם סיסרא ואולם כי הש"י יצא לפניו להלחם בהם והנה נפלו כלם ביד ברק ואולם זולת סיסרא שחשב להמלט נפשו באהל יעל לפי שכבר היה שלום ביניהם ויעל הראתה עצמה . חפצה פי' להצילו וכסתה אותו בשמיכה בתוך אהלה שלא יראוהו שם והנה

מסרה

וברק ג' בקריא' וסי' וברק רדף אחרי הרכב ואחרי המחנה · ותשר דבורה וברק בן · וברק ממרומתו יהולך : לא נשאר ג' פסוקי' מטעין בהון סי' ערוב לא נשא' אחד · פרעה לא נשאר בה' עד אחד · סיסרא לא נשאר עד אחד · האהלה ה' וסימן וימהר אברהם · ויבאה יצחק האהל' · ויצא משה לקראת חתנו · והיה כצאת משה · והיה כבא משה האהלה · וישארו שני אנשים · וישלח יהושע מלכים · ותצא יעל לקראת סיסרא :

כלי יקר

את ישראל וזהו כפרד מקין ר"ל כפרד מהאבשם וגם כן ממושבם ויט אהלו עד אלון כדי לעזור המזמן והעול' בידו לעשות ע"כ תורף דבריו : ולי אפשר שחבר הקני מקדם ומאז מזמן רב כפרד מקין ולא כעת אלא שהגידו הכתו' לפי שהזכיר ויזעק ברק את זבולון ואת נפתלי וג"כ זעק וכהן הודעה לחבר הקני יהיה עמו מעיר לעזור תחת ידו ולפי זה ואו"ו של וחבר הקני מקשרת אל ויזעק כאלו אמר ואל חבר הקני וכו' זעק גם כן יען כי זה מושבו מימים כטוי אהלו עד אלון אשר בצעננים אשר את קדש כ"ש לשיטת הרלב"ג שהיתה התגוללות נבואה לדבור' כי ביד אשה ימכור ה' את סשרא אל אשה אחת משכוני אוהלי חבר הקני אשר זה ודאי מחייב הוא לזעוק אחרי חבר ולגלות אזנו יהי נכון למועדי רגל ססרא והמוכו והמקובלים ז"ל פי' בהקדמת ס"ה כי להיות קין קן לכל זוהמת נחש הקדמוני כשבא על חוה והטיל בה זוהמא וכולה נקבצה אל גוף קין והיה כדמות נחש מעופף לא כן אחיו הבל פרוש ונבדל מכל הזוהמא הנז' הנה הוא ית' וית' כשתקן עול' במלכות שדי ע"י הגלגול שנתגלגל קין ביתרו חותן משה ומשה הוא הבל ולפי שההריגה היתה על דבר התאומה שנולד' עם הבל לכך הרגו קין וכשבאו לתקן השיב לו קין הוא יתרו את הגזלה אשר גזל ויתן לו את צפורה בהיותה כן הוא אומר כי חבר נתחבר אל הקדושה ונפרד מקין וזוהמת נחש כי הוא ית' יחיד ומיוחד כוהן טהור מטמא כמו שאמר הכתוב מי יתן טהור מטמא לא אח' בתמיה לא יחידו של עולם ולפי שעשה פועל הגון בזה להרוג את אויבי ה' הוא ססרא יאות להזכיר כאן ענין תקונו שנפרד מקין קן הנח' כי הוא מתוקן שהרי הוא מבני חובב שחבבו אל הש"י ואל נביאו כאמן ביתו משה ז"ש חובב חותן משה ומ"ש אלון בצעננים עיין רש"י ז"ל והרד"ק ז"ל :

ויגידו לססרא כי עלה ברק וכו' הנה כתוב למעלה לך ומשכת בהר תבור ולקח עמך והכונה שכדי שימשכו בלב שלם ובנפש חפצה אמר שיעשה הקבוץ שם כדי שיטעו שמשם תהיה המלחמת ישראל מלמעלה וססרא מלמטה כי זה דבר קרוב אל השכל אמנם אחר כך אמר ולקחת עמך עשרת אלפי איש ר"ל תקחם משם ותרד למטה כי זו מעלת הבטחון הוא ותסייע הותך לנכח וזהו הו' כאן ויגידו לססרא כי עלה ברק בן אבינועם הר תבור כאלו הגידו לו שכונת ברק היתה להתעכב שם בהר מקום מצור ומבצר הר תבור הר גבוה ותלול מאד כנודע ורוצנו אשר זה גרם לו לססרא שיזעק את כל רכבו וכו' שהוצרך לקבץ כלם ולבא כדי לנגחו כיון שהיה במקום גבו' והשני המהירות ורמז שנז' בפסוק ויזעק וכו' ולפי זה יאמר ומשכת בהר תבור שע"י הר תבור ובאמצעותו ימשך אליו ססרא וכל המונו : ולפי זה בית בהר במקום עם משמשת והנה מגיד הכתוב כי הקב"ה הפליא עצה שלא הגידו לו כי אם שעלה ברק הר התבור אבל לא הגידו לו כמות העם אשר אתו עשרת אלפי איש והוא מספר מועט כי אולי לא היה זועק אחר כל המונו ומרכבותיו והרצון האלהי שיפלו כלם יחדיו ביד ברק ולכך העלי' ממנו כמות העם שעם ברק ולא הגידו לו כי אם עלה כי עלה ברק בן אבינועם הר תבור ומהרי"א ז"ל דקדק ענין זה באופן אחר והוא שמהרי"א ז"ל כתב שאין דרך המשועבד לעלות במקום מבצר ולזה בהיות ברק המשועבד תחת המלך יבין הנה הגידו לססרא כי עלה ברק הר תבור והוא דבר מרד והדבר תמוה הגידו לו לבד והרלב"ג ז"ל כת' והכריע מאוד כי עלה ברק ולא כתי' כי עלתה דבורה מכאן שברק בעלה ולהכי תולה הכתו' כבוד לברק כי אין דרך להזכיר האש' לפני בעלה והוא הראיי המשות מלחמה לא כן אם נאמר שאין ברק בעל דבור' היה לו לעשות עיקר מדבורה והמגידים היה להם להגיד כי עלתה דבורה ע"כ :

ויזעק ססרא וכו' עשה שני ענינים הא' אסיפ' עם רב וכל המונו כולו הלו ואולי כיון שמערכ' ישראל יושבים במקום גבוה כל א' ירדוף אלף והענין השני הוא המהירות שזעק אחרי כל רכבו והמונו והלך במהירות במסע א' מחרושת הגוים אל נחל קישון עם היות המרכבות ברזל מתנהגות בכבדות והיו צריכים ב' ימים להגיע לנחל קישון עכ"ז נעתק מחרושת הגוים אל נחל קישון כי מאת ה' היתה זו כדי שיבא עיף ויגע ותכף יגלה אזן ישראל וברק ילחם עמם בו ביו' ההוא :

ותאמר דבורה אל ברק קום וכו' מהרי"א כת' ידמה שהיה נבעת ססרא לעלות אל הר התבור להלחם עם ברק ולכך אמרה לו קום וכו' ר"ל קום רד להלחם בו ואל תקוה עד שיבא אליך כי זה היום אשר נתן ה' את ססרא בידך ר"ל זה היום אשר תהיה בו ההצלח' ואל תקוה ליום אחר ולכן אמר נתנה' הלא ה' יצא לפניך הכל בלשון עבר כאלו כבר נעשית המלחמ' וזהו מה שסמך ואמר ויהם ה' את סיסרא וכו' לפני ברק כמו לפני בא יום ה' שקודם בא ברק כבר העם ה' באופן שברק לא עשה רק פועל הרדיפה ז"ש וברק רדף וכו' ע"כ תורף דבריו ז"ל ואני אומר שזה הפסוק מקושר עם מה שפירשתי למעלה ומשכתי אליך וכו' את ססרא וכו' כי לעשרת אלפי איש הי' מספיק עשירית ממחנה ססרא אלא שהקב"ה יעד ע"י הנביאה שימשוך לויתן בחכה ססרא עם כל מחנהו ולז"א קום ר"ל קימה תהיה לך דלזה לא כתי' לך רד כמו גבי משה רבינו ע"ה אלא קום והטעם כי זה היום אשר נתן ה' את ססרא בידיך שהלא ה' יצא לפניך בלשון יחיד כי אתה הבוטח בו יותר מכל העם אשר ברגליך וה' יצא לפניך למלא דבורו אשר אמר ומשכתי וכו' והלא משך זה היום ונתן את ססר' בידיך והגיד הכתו' מעלת ברק שיצא כברק חיצו והו' לבדו בטח בהשי"ת ותכף ירד ברק מהר תבור בזריזות והעשרת אלפים מתעצלים והולכים אחריו מדלא כתיב ועשרת אלפים איש עמו

בזריזות ולזה היה שכרו אתו ביחוד ויהם ה' וכו' לפני ברק ר"ל לפני ברק ולא לפני העשרת אלפי איש כי הוא בטח לבו ונעזר ולעפ"י שבתחל' אמר' לו לברק הלוך הלך וכו' לא תהיה תפארתך כי ביד אשה ימכור ה' את ססרא שזה גרם להיות טינה בלבו של ברק ועכל' מאהר שלא לו תהי' תפארת הנצחון לזה לעת מוצא הוצרכה לומר דבורה לו קום כי זה היום אשר נתן ה' ססרא בידך ר"ל אם תקום ותאזור חיל על שמך יקרא ובידך יכתן ולא ביד אש' ז"ש קום מה לך נרדם ז"ש כי זה היום אשר נתן ה' את סיסרא בידיך וכו' רוצה לומר זה היום נשתנה הענין ולא יהי' ביד אשה כאשר אמרתי היום וזולת כי זה היום ויהם ה' וכו' לפני ברק וירד סיסרא מעל המרכב' וגם ברגליו כי כבר היה שם ברק קרוב אל ססרא למרכבתו להרגו ואין לך נביא' גדולה ביד ברק כזו שכבר נתן בידו וברח מידו ברגליו ונגמר לו מות מחיים בקלון הכיסה ברגליו ולקיים דברי הנבוא' נשלם הענין ע"י אשה יעל לקיים כי ביד אשה וכו' אבל עקר הכתיבה היא שנס מלפני ברק ברגלו ומ"ש לא נשאר עד א' אחז"ל שילקוט ססרא בא עליהם בארבעים אלף ראשי גייסות וכל אחד היה עמו מאה אלף ובן ל' שנה היה וכבש העולם בכחו ולא היה כרך שלא הפיל חומה בקולו ואפי' חיה שבשד' כיון שהי' נותן עליה קולו לא היתה זזה ממקומ' אמרו כשהי' יורד לרחוץ בנחל קישון הי' עולה בזקנו מאכל כמה בני אדם דגים והשע מאות סוסי' במרכבתו ובחזרה לא היה א' מהם חוזר לשלו' ע"כ :

וסיסרא נס ברגליו אמר כי רגלוהי דבר אינש איכון ערבין ביה ז"ש וסיסרא נס ברגליו ורגליו הלך אל יעל שתהרגהו והנה היה עצתו לבא אל אהל האשה ולא אל אהל האיש כי שם ימצאון אורחים אשר יוליאו קול לחברך חבר' אית ליה וכו' ז"ש וסיסרא נס ברגליו אל אהל יעל אשת חבר וכו' אל אהל האשה בחר להיותו מקו' הצנע כאמור ושנה לומר שנית וסיסר' נס ברגליו לומר שלא השיג אותו אחד מנעריו בסוס ופרד לאחת משתי סבות או להיות כל אחד טרוד בעצמו לברוח מפני חרב ברק או לבא בצניעות כדי שלא יצא קול ויתפרסם הענין וזה אומרו וססרא נס ברגליו עד באו אל אהל יעל וכו' כלומר לא השיגו שום נער מנעריו בסוס לרכבו והטע' שרצה ללכת אל אהל יעל אשת חבר וכו' ורצה שלא ירגישו בו כי זו עצתו נכונה אלא שהש"י מפר מחשבות ערומים והפיר עצתו עם היות הענין בא בכוון מסיסרא ומיעל שגם היא יצאת לקראתו ולקראת עצתו בכוון כמרץ שאמרה לו סורה אלי אל תירא כי בסורך אלי ואל אהלי נכון לבך בטוח מאד וכמו שיבא בס"ד · וחז"ל אמרו בב"ר פרשת ד' מכאן אתה למד שכל מי שקבל על עצמו לעשות מצוה סוף אין אותה מצוה פוסקת מביתו יתרו שקבל בתוך ביתו גואל שברח מפני השונא עמד מביתו מי שקבל לשונא שברח מפני הגואל והרגו ואיזה זה סיסרא שנאמר וסיסרא נס ברגליו אל אהל יעל אשת חבר הקני וכתי' ובני קני חותן משה ע"כ שדקדקו יותר אשת חבר הקני כי ידוע' היא יעל באש' חבר הבל כיון לומר שנחלה היא זאת לה מלד בעלה שבא מיתר הקני שכמו שיתרו סכן עצמו למלונתו אשר הציל הגואל משה עם היותו בורח מפרעה שיתרו היה יועצו והיה מחויי' להרוג את משה ועם כל זה הצילו הנה כיון שעשה מצוה זו זכה למצוה כמוה דומה בדומה שבברוח סיסרא השונא מפני ברק אל אהל יעל אשת חבר הקני הרגה אותו וסכנה עצמה למרוד ביבין מלך כנען כי מנחלת אבות בעלה זכתה בזה וזהו שאמר אשת חבר הקני שמקני הוא יתרו באה נחלתה אליה :

ותצא יעל צריך לדעת טעם סורה דהיה לו לומר בא אדני וטעם הכפל סורה אדני סורה אלי והיה אפשר לומר שאמרה לו אתה אדני סורה אל אהל בעלי וקרוב לודאי שענה אותה מפחד אני לסור שם אל אהל בעליך פן יודע הדבר לזה אמרה שנית סורה אלי אל תירא כי בבואך אל אהלי לא ידע איש דבר ונוכל לומר זה בסגנון הללוי שאומרו סורה אדני ולא כתיב אדני סורה יהיה פירושו אתה סיסרא סורה אל אדוני חבר בעלי ואל אהלו וענה אותה כי מפחד הוא אמרה סורה אלי אל תירא ולא תסור אל אדני ואהלו :

והנכון על דרך מה שפי' רש"י ז"ל בפסוק סורו נא אל בית עבדיכם דלא כתיב באו שלא יבואו בדרך ישר' כדי שלא יראום נכנסים אבל אומר סורו עקמו הדרך כאלו אתם הולכים למקום אחר ואחר כך תכנסו לבית עבדיכם וזה נראה לי שאמרה לו סורה אדני ועקם הדרך אל מקום אחר וממנו אחר כך תעקם הדרך ההוא ום רא אלי שהרואים יחשבו שאתה בורח מארץ רחוקה באתה ולא מהמלחמה זה שאומר סור' אדני סורה אלי וזה לא מלבד עצמי אני אומר זאת אלא להנאתך ולטובתך כדי שיהיה לבך בטוח נכון אל תירא והגיד הכתוב שכן עשה ויסר אליה האהלה ואולי שנכנס אל אהל חבר תחלה וממנו נכנס אל אהל יעל שאם יבאו לראות ילכו אל אהל חבר וכשלא יראוהו שם לא יעלה בדעת שנכנס לאהל נשים אל אהל יעל וזהו או' האהלה שהוא מיותר גם שהוא בשני ההי"ן שהי' די שיאמר ויסר אליה האהלה אלא מגיד שסר אליה דרך האהל של חבר וממנו נכנס אל אהלה של יעל וזה רמז בה"א בסופה וכתב הר"דק ז"ל חשב סיסרא להסתר שם כמעט רגע עד יעבור זעם המלחמה יום או יומים ושב לו לחרוש' הגוים ומ"ש סורה אדני סורה אלי הר"דק ז"ל שניהם מלרע שלא כמנהג ברוב ע"כ ואפשר שכיון לומר שאמרה לו כן בכובד ראש ובשפה רפה מלרע ולא מלעיל ומ"ש בשמיכה פירש רש"י ז"ל ת"י בגונכא ופירש רב האיי גונבא גל ופקרין שקורין קוט"א ע"ב וכן כתב הרלב"ג והר"דק ז"ל כתב כן והוסיף ע"ש ובפסוק בין רגליה כרע וכו' הכתוב

מנחה קטנה

רצו לעשות שלום עמו והגידו לו זה ע"כ לא כתיב ויגד אלא ויגידו ר"ל הנזכרים לעיל ומ"מ לא הגידו לו כונתו ודעתו של ברק אלא אמר שעלה אל הר תבור שנראה מדעתו זה שרצה לשגב שם וכפי האמת לא היה לסיסרא לתתפעל מזה עד שידע מה כוון בלק בעליתו זאת והוא לא כן עשה אלא קיבץ מיד כל מחנהו תוקף גבורתו שמזה נראה כי נפל פחד עליו וגם בכל העם אשר אתו הביאם מחרשת הגוים אשר היו ראוי שיעזוב מהם לשמירת העיר והוא הביא כלם ועזב העיר בבלי שמירה שזה אות ומופת שלכי נתן ה' בבר אותו ביד ברק מב' טעמים אם שהפחד שנפל עליו אם מתה שעשה דבר שהראה בו שנמסך ממנו ית' ולא בא מרצונו ולזה אמר דבורה קום כי זה היום הוא היום אשר נתן ה' כו' : אשר נתנו' בידך לא אמרה בידנו שחלקה כבוד לבעלה אלא הגדולה בו אע"פי שהוא תנע כפס שצריך לזכותה ושלא ילך בלעדה מ"מ היא עשאה את שלא בחלוקת כבוד לבעלה ולזה הכוונה ג"כ אמר הכתוב לעיל ותעל עמו דבורה ולא אמר ותעל דבורה עמו כי אע"פי שהיא היתה יתר שאת במעלת מבעלה מ"מ עשאה עצמה תפל והוא עיקר וע"כ הקדים ברק לדבורה ואמר עמו דבורה : וירד ברק מהר תבור · סיפר הכתוב גודל הבטחת ברק בה' שאע"פי שהו' היה בהר וסיסרה בעמק ויותר טוב לעשות מלחמה כשהוא למעלה והשונא מלמטה ע"מ ירד מהר תבור לעמק כי מובטח בתשועת ה' בנבואת דבורה ולא לבד הוא אלא העשרת אלפי' איש אחריו כולם הסכימו כאיש אחד למצות ברק וז"ש איש אחריו : ויהם ה' סיפר הכתוב שסי' הכל בנבואת דבורה שאמרה הלא ה' יצא לפניך וע"כ תחילה ויהם ה' ואח"כ וברק רדף וגו' עד חרשת הגוים ואע"פי שזה היה מדינת סיסרא לא ירא לירד בעומק המדינה של סיסרא כי בטח בה' : נס ברגליו ר"ל שלא נס בשבלו ודעתו לדעת האיך ינוס והיכן ינוס אלא ברגליו כאשר ימצאו רגליו מקום לנוס · ואמר הטעם לפי שבדק רדף אחר הרכב ע"כ היה מתיירא לנוס ברכב · וגם רדף אחרי המחנה ע"כ היה ירא לאחר במחנה שלא יפול בנופלים אלא גם חוץ לשיטה מן הגד אולי ינצל : אל אהל יעל וגו' ותצא יעל לקראתו וגו' הנה נראה מקרא מסורס דתחילה היה לו לומר ותצא יעל וגו' ואח"כ ויבא אל אהל וגו' דכיון שכבר בא האהלה מאי ותצא וגו' ואפשר לומר שתחלה בא אל אהל יעל והוא החדר הראשון אשר בא בו איש מהרחוב ולפנים הימנה היה לה חדר שהיתה בה יעל וכראותה את סיסרא בא באוהל המיגון יתצא יעל מהאהל הפנימי אשר היא בה לקראתו ובזה נאמרה הדברים כסדר : סורה אדני סורה אלי כדי להחניפו קראו אדוני ושיבטח לבו בה שנתבד כאדון לה ואמרה סורה אלי מין שכתבו המפרשים ולא כסברתם עיין בכלי יקר ואפשר לומר בהפוך כי סיסרא רצה להסתיר עצמו באוהל יעל להיותו מיוחד לה להסתיר דבר ולעשות דבר בניעות ואין דרך לבוא שם איש · ואמר משם לא יתפשו אחריו כי לא יעלה על דעת אדם שנכנס שם איש והיא השיבו אדרבה סורה אלי באוהל זה החוץ שיצאתי בו לקראתך ושם תסתיר עצמך ולא יעלה על לב אדם שאתה פה כי דרך הנסתרים לסתור עצמו במקום מוצנע וטמון ושם מחפשים אחריו ולא במקום מגולה לעיל כל זה"כ אין כאן בית מיחוס לחפש פה · וע"כ בראות סיסרא שהיא יועצתו עצה נכונה בטח בה לבו וחשו עצמו

רשי

את החלב · שהחלב מכביד את הגוף להיות נרדם : עמוד פתח האהל · זרזי עצמך בדבר ויש פותרים עמוד כמו לעמוד : יתד האהל · קבי"לייא בלע"ז שתוקעין בארץ עם שיפולי האהל לפושטו : המקבת · ארזפתא מרט"יל בלע"ז : בלט · ברז חדש : ותצנח בארץ · ונעיצת בארעא : ברקתו · בצידעיה נילהטימפי"ה בלע"ז ותחב' ברקתו ובארץ :

בפרוע

רדק

ותשקהו ותכסהו · חזרה וכסתו אחר שהשקת' אותו כדי שירדם ולא ירגיש ומה שהשקתו חלב להכבידו כדי שיהיה נרדם : עמוד · מקור ויאמר אליה לעמוד פתח האהל : ותצנח · היתד עברה רקתו ונתקעה בארץ : נרדם · פתח והוא כפעל עבר : ויעף · הע"ן בפתח להבדיל בינו ובין ויעף אלי שהוא ענין אחר ופירו' ויעף וכבר היה עיף לפיכ' נרדם ולא הרגיש בהכותה אותו וימת : ותשר דבורה וברק בן אבינועם · לפי שדבורה עיקר המעשה כמו ותדבר מרים ואהרן :

בפרוע

כ הֶחָלָב וַתַּשְׁקֵהוּ וַתְּכַסֵּהוּ׃ וַיֹּאמֶר
אֵלֶיהָ עֲמֹד פֶּתַח הָאֹהֶל וְהָיָה אִם־
ב׳ אִישׁ יָבֹא וּשְׁאֵלֵךְ וְאָמַר הֲיֵשׁ־פֹּה אִישׁ
ג׳ וְאָמַרְתְּ אָיִן׃ וַתִּקַּח
יָעֵל אֵשֶׁת־חֶבֶר אֶת־יְתַד הָאֹהֶל
וַתָּשֶׂם אֶת־הַמַּקֶּבֶת בְּיָדָהּ וַתָּבוֹא ל׳ יי׳ מל׳ בכבי׳
ד׳ אֵלָיו בַּלָּאט וַתִּתְקַע אֶת־הַיָּתֵד
ג׳ בְּרַקָּתוֹ וַתִּצְנַח בָּאָרֶץ וְהוּא־נִרְדָּם
וַיָּעַף וַיָּמֹת׃ וְהִנֵּה בָרָק רֹדֵף אֶת־ ב׳ ר״פ בכפ׳
סִיסְרָא וַתֵּצֵא יָעֵל לִקְרָאתוֹ וַתֹּאמֶר
ב׳ לוֹ לֵךְ וְאַרְאֶךָּ אֶת־הָאִישׁ אֲשֶׁר־אַתָּה
ג׳ מְבַקֵּשׁ וַיָּבֹא אֵלֶיהָ וְהִנֵּה סִיסְרָא נֹפֵל
ב׳ מֵת וְהַיָּתֵד בְּרַקָּתוֹ׃
וַיַּכְנַע אֱלֹהִים בַּיּוֹם הַהוּא אֵת יָבִין ב׳ ר״פ בעמל לנס
מֶלֶךְ־כְּנָעַן לִפְנֵי בְּנֵי יִשְׂרָאֵל׃
ב׳ וַתֵּלֶךְ יַד בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל הָלוֹךְ וְקָשָׁה
ב׳ עַל יָבִין מֶלֶךְ־כְּנָעַן עַד אֲשֶׁר הִכְרִיתוּ
אֵת יָבִין מֶלֶךְ־כְּנָעַן׃
א וַתָּשַׁר דְּבוֹרָה וּבָרָק בֶּן־אֲבִינֹעַם בַּיּוֹם ב׳ · ג׳
הַהוּא לֵאמֹר׃

בפרע

דחלבא ואשקיתיה וכסיתיה :
ואמר לה קומי בתרע משכנא ויהי
אם אינש ייתי וישאלינך ויימר האית
כא גברא ותימרין לא : ונסיבת
יעל אתת חבר ית סיכת משכנא
ושויאת ית ארזפתא בידה ועלת
לותיה ברז ונקישת ית סיכתא
בצידעיה ונעצת בארעא והוא דמוך
ואישתלהי ומית : והא ברק רדף
ית סיסרא ונפקת יעל לקדמותיה
ואמרת ליה איתא ואחזינך ית גברא
דאת בעי ועל לותה והא סיסרא
טריף ומית וסיכתא נעיצא בצידעיה :
ותבר יי ביומא ההוא ית יבין מלכא
דכנען קדם בני ישראל : ואזלת יד
בני ישראל אזלא ותקפא על יבין
מלכא דכנען עד דישיציאו ית יבין
מלכא דכנען : ושבחת דבורה וברק
בר אבינועם על ניסא ופורקנא
דאיתעבידא לישראל ביומא ההוא
למימר :

בפרוע

רלבג

והנה שמיכה הוא קו"ט בלע"ז והנה שאל מים ונתנה לו חלב להרדימו עם מה שעזר להרדימו היותו עיף ויגע כדי שתוכל להמיתו בהיותו נרדם והנה לקחת יעל את יתד האהל שהיה מברזל לפי מה שאחשוב ותשם את המקב' ביד' · הוא כלי ברזל שמכין בו אבנים ופוסלים אותן ושמה היתד כנגד רקתו והכתה במקבת על היתד עד שנתקע היתד ברקתו ונפלה בארץ ונתקע' בה והנה סיסרא היה נרדם וכבר היה יעף קודם זה ולזה לא הרגיש בזה הפועל והנה ברק היה רודף את סיסרא כשל' מלאכתו בדרכו שרדף עד חרושת הגוים ועלה על דעתו כי כבר היה נחב' באחד מהמקומות והודיעה אותו יעל כי הוא מת בבית' ונתבא' לברק כי יעל המיתתהו כי ראה היתד ברקתו ובסוף הענין' הכריתו בני ישר' בימי דבורה את יבין מלך כנען ועל זה הנס שעשה הש"י לישראל על יד דבור' שרה היא וברק זאת השיר' שזכר ואין הרצון בזה שיהיה ברק עוזר לה בעשיית שירה כי היא לבדה עשתה אותה והכ' כזכר עמה ברק כזכר אז ישיר משה וגו' :

בפרוע

מסרה

בלט ד' ג' חס' א' וא' כתיב א' וסי' ותבא אליו בלאט דיעל מ"ל · דברת על דוד בלט · ויכרת את כנף המעיל · ותבא בלט ותגל מרגלותיו :

כלי יקר

אכתוב בהבנ' חז"ל בזה עיין שם ב"כ:

ויאמר אליה השקיני נא מעט מים מדרך הרפואה כשאדם בא מהדרך עיף ויגע לא יאו' לתת לו מי' כי יזיקוהו לז"א לה השקיני נא מעט מים מעט ולא הרבים שלא יזיקוני ואפי' המעט אני מוכרח כי

בפרוע פרעות בישראל בהתנדב עם ברכו יהוה׃
שמעו מלכים האזינו רזנים אנכי ליהוה אנכי אשירה אזמר ליהוה אלהי ישראל׃
יהוה בצאתך משעיר בצעדך משדה אדום ארץ רעשה גם שמים נטפו גם עבים נטפו מים׃
הרים נזלו מפני יהוה זה סיני מפני יהוה אלהי ישראל׃
בימי

ל׳ ה׳ · ח׳ כל קרי׳ חס׳ במ״ג · ל׳ · ג׳ בכני׳ · ג׳ בישימון · ל׳ · ל׳ · ל׳

בפרוע כד מרדו בית ישראל באוריתא אתו עליהון עממיא וטרדונון מקירויהון וכד תבו למעבד אורייתא איתגברו אינון על בעלי דבביהון ותריכונון מכל תחום ארעא דישראל בכין על פורענות תבר סיסרא וכל משריתיה ועל ניסא ופורקנא דאיתעבידא להון לישראל בכן תבו חכימיא למיתב בבתי כנישתא בריש גלי ולאלפא ית עמא פיתגמי אוריתא בכן בריכו ואודו קדם יי׳׃ שמעו מלכיא דאתו עם סיסרא לקרבא אציתו שלטוניא דהוה עם יבין מלכא דכנען לא בחילתכון ולא בגבורתכון אתגברתון וסליקתון על דבית ישראל אמרת דבורה בנבואה קדם יי׳ אנא משבחא מודא ומברכא קדם יי׳ אלהא דישראל׃ יי׳ אוריתך דיהבתא לישראל כד עברין עלה שלטין בהון עממיא וכד תייבין לה מתגברין אינון על בעלי דבביהון יי׳ ביום אתגליתך למתנה להון משעיר בהון אתגליתא בהופעות יקרך על תחומי אדום ארעא זעת אף שמיא מכו אף ענניא נגידו מטרא׃ הרים טוריא זעו מן קדם יי׳ טורא דתבור טורא דחרמון וטורא דכרמלא מתרגשין דין עם דין ואמרין דין לדין דין אמר עלי תשרי שכינתיה ולי חזיא ודין לדין אמר עלי תשרי שכינתיה ולי חזיא אשרי שכינתיה על טורא דסיני דהוא חלש וזעיר מכל טוריא דין סיני מיתרגיף ומתרגיש וסליק תנניה כתננא דאתונא מן קדם דאתגלי עלוהי יקרא דיי׳ אלהא דישראל׃ בימי

רשי

בפרוע פרעו׳ בישראל בהתנדב עם · כשבא פרעות על ישראל שפרעו בהם אויביהם על עוזבם את יי׳ והתנדב העם לשוב בתשובה מעתה ברכו את יי׳ על התשועה שעשה : אנכי אנכי כפול שמעתי מדרש אגדה לא קפח הקב״ה שכר הר תבור וכרמל שבאו למתן תורה לתת עליהם את התור׳ וחזרו בבשת הפנים אמר להם הק״בה סוף שאני פורע להם כפלים נאמר בסיני אנכי יי׳ אלהיך בתבור נאמר אנכי אנכי נאמר בסיני אנכי יי׳ אלהיך בכרמל יאמר כפול יי׳ הוא האלהים יי׳ הוא האלהים בימי אליהו : יי׳ בצאתך משעיר · זה מתן תור׳ כמה שנא׳ וזרח משעי׳ למו ומה ענייניה לכאן כך אמרה דבורה קשה היא התורה לפורע׳ הימנה וטובה היא לידבק בה שהרי במורא וגבור׳ ניתנה ולכך נמסרו ישראל ביד אויביהם על פריעתם הימנה וכשהתנדבו לעסוק בה נושעו כל זה יש ללמוד מתרגומו של יונתן : נטפו · הזילו טל תחייה : הרי׳ נזלו · כמים נוזלים נמוגו : זה סיני · כבר מפורש מה נראה בו עשן כולו וקול ולפידי׳ ואש מפני יי׳ והרי זה מקרא קצר זה סיני מה אירע בו מפני אשר ירד עליו יי׳ : בימי

רדק

בפרוע פרעות · בנקום נקמות תרגום נקם נקמת איתפרע פורענו׳ : בהתנד׳ עם · כשישראל מתנדבים ומתגברים לצאת למלחמה כלומר על הרע ועל הטוב ברכו יי׳ ות״י הפסוק כן כד מרדו בית ישראל באוריתא וגו׳ : שמעו מלכים · מלכי הארץ י״מ כנגד ישראל אמר כענין שאמרו כל ישראל בני מלכים הם · יי׳ בצאתך משעיר · רוב מפרשים פירשו ענין זה על מתן תורה שחרדו ההרים ונטפו מים וכן פי׳ זה סיני כמו זה סיני שחרד כמו שנ׳ ויחרד כל ההר מאד כן חרדו שאר ההרי׳ כמו הר שעיר והר פארן ואע״פ שאינו כתוב שם אלא ויחרד כל ההר · וכן דעת המתרגם · והחכם רבי אברהם א״ע ז״ל פי׳ כי הוא רמז למלחמו׳ שנלחם הק״בה בעבור ישראל וכן וזרח משעיר למו וכן אלוה מתימן יבא וקדוש מהר פארן וכן אלהים בצאתך לפני עמך בצעדך בישימון סלה : ארץ רעשה · וכן ותגעש ותרעש הארץ הכל רמז למלחמות ופי׳ בצאתך משעיר בצעדך משדה אדו׳ כי שם התחילו ישר׳ להלחם באומות כשעברו את הר שעיר ולחמו בסיחון ועוג · ויצא השם ית׳ לפניהם ונלחם ובכחו גברו בכל המלחמות ההם וכן שמים נטפו גם עבי׳ נטפו מים הרים נזלו מפני יי׳ הכל משל על המלחמה ע״ד מן שמים נלחמו · ופי׳ זה סיני כמו שזה סיני חרד מפני אלהי ישראל כן חרדו כל העולם מפניו כמו שנאמר תפול עליהם אימתה ופחד נמוגו כל יושבי כנען : בימי

רלבג

בפרוע פרעות · הוא מענין השבתה וביטול והרצון בזה כי עם היות ישראל מושבתים ומבוטלים מהגבורה מפני לחץ סיסרא ויבין והיו מפני זה בתכלית החולשה ראוי מפני זה לברך הש״י כשהתנדבו עם ישראל לעלות עליהם למלחמ׳ עם ראותם חולשתם וגבורת סיסרא וחילו כי זה היה כפלא מאד : שמעו מלכי׳ · ר״ל מלכי האומו׳ כדי שיראו מלהרע לישר׳ : אנכי ליי׳ · ר״ל כי לא עם את׳ ולזה נאה לי לשיר ולזמר ליי׳ אלהי ישראל כי הפליא חסדו לי : יי׳ בצאתך משעיר · ובלכת בעדיך משד׳ אדום ארץ רעשה ואמ׳ על גד המשל כאילו השמים והעבים נתכו והיו למים והנה אמר זה למשל על מלחמת סיחון ועוג על שהיו רחוקי׳ וגבוהים מאד שהיתה אחר צאת ישראל משעיר שהוא הר אדום כמו שנזכר זה בתורה ורמז עוד בזה על שאר המלחמות שהיו אחר זה ובכמו זה האופן מהמשל דברו הנביאים במקומות רבי׳ : הרים נזלו · יתכן שרמז בזה על מ״ת ואמר שגם ההרי׳ בעצמם נזלו ונתכו וחרדו מפני יי׳ וזה היה ביום מ״ת שנתחדש האופת מן ההר ההוא זה הר סיני אז נזל מפני יי׳ אלהי ישראל ובזה נשלם בקיצור זכירת החסדים שעש׳ השם לישראל המלחמות האומות ולחם בם מלחמות תכופה כענין מ״ת והנפלאות שחדש שם שהיו סבה שיאמינו ישראל בו ויקבלו מצותיו : ואחר

מנחה קטנה

נוהגין לקראתה בהפטרת בשלח כי כשם שמזכירין יציאת מצרים לדורות אף זו כן ומה נסים בה דמיון ניסי מצרים דמה התם ויהם ה׳ את מחנה מצרים אף כאן ויהם ה׳ את מחנה סיסרא ומה התם בעמוד אש מן השמים אף כאן מן השמים נלחמו וגו׳ ומה התם סוס ורכבו רמה בים אף כאן נחל קישון גרפם · ומה התם לא נשאר בהם עד אחד אף הכא לא נשאר עד אחד · עוד יתכן אמרו לאמר כלפי שאמרו חז״ל כל האומר שירה בעה״ז זוכה ואומרו לעה״ב וז״ש ע״י ותשר ביום ההוא יזכו לאמר לעתיד : בפרוע פרעות בישראל סיפרה כזה חסדי האל שאינו מדקדק עם ישראל לשלם להם על חטא יחידי שאז מתחין להם אולי ישובו אבל כשהם שונים בחטא פעמים ושלש אז נעשה להם כהיתר כמא״ז״ל כל העובר עבירה ושנה בה נעשה לו כהיתר ואח״כ ודאי לא ישובו כי אם על ידי צרה ותוכחה וע״כ הוא מיסר אותם לטובתם כדי שישובו וע״כ כיפלה הלשון בפרוע פרעות בישראל ר״ל פירעה על גבי פירעה אז הוא מיסר אותם וגם זו לטובתם כדי שיתנדבו העם לברך ה׳ בתשובה · עוד יתכן כלפי שאמרו חז״ל מחשבה רעה אין הק״בה מצרפה למעשה עד שיעשו המעשה אבל לטובה מצטרף המחשבה למעשה ויאמר שהם מחשבים ומתנדבים לשוב הוא מושיעם וכמו שנאמר אבל דניאל מיום שנתת לבך להתענות נשמעו דבריך וז״ש גבי החטא אינו נפרע כי אם בפרוע פרעות בפועל אבל גבי התשובה בהתנדב העם לשוב הרי הוא כאילו ברכו ה׳ בפועל ועושה להם נסים · או ירצה לספר חסדי האל כשישראל חוטאי׳ והק״בה נותנם ביד אויב והם צועקים אל ה׳ הנה היה די לנקמה שתכפר על החטא להוציאם מצרתם ולגאלם מיד אויב אבל הק״בה אינו עושה זו לבד אלא אף גם זו שעושה נקמה בשונאיהם וז״ש בפרוע פרעות בישראל שהם פורעים מעצמם עולו של הק״בה בהתנדב העם לשוב לא די שהוא מוציא אותם וגאלם מיד צר אלא שעושה נקמה בשונאיהם והם ברכו ה׳ על הנס ונקמ׳ הנעשה בשנאיה׳ : שמעו מלכים האזינו רוזנים אמרה דבורה אתם מלכים ורוזנים חייבים אתם להניח כבודכם ומשיבותכם ולבוא לשמוע שירתי כי אנכי לה׳ אשירה ואין כבודם נחשב לכלום נגד כבוד המקום והשירה הזאת לה׳ נאמר ולא לבשר ודם שהזמר לאלהי ישראל ע״כ מי הוא זה אשר לא ישיר ויניח כבודו בשביל כבוד שמים · ואמרה שמיעה למלכים להיותם רחוק במדרגתם ממדרגת מלך ולשון שמיעה נאמרה על הרחוק · ולרוזנים הם שופטי ארץ אמרה האזינו להיותה קרובה במדרגתה למדרגת שופט כי גם היא שופטת את ישראל · ולשון האזנה נאמר על הקרובים · ולהיות שהשירה נאמרה ע״י שניהם דבורה וברק ע״כ כל אחד אמר אנכי וזה שכפל אנכי לה׳ אמרה דבורה אנכי אשירה וגו׳ אמר ברק כי על שניהם נחה רוח הקדש כמ״ש לפעלה . ואמרה אנכי לה׳. ירצה לי נאה לשיר באשר שחסד האל גבר עלי בהיותי אשה וזכיתי להיות נחה עלי רוח הקודש להיות נביאה וגם שופטת את ישראל מה שלא נעשה לשום אשה מקדמת דנא ע״כ חייב אני לשיר ולזמר לה׳ אלהי ישראל ביותר · עוד אמרה אנכי אשירה וגו׳ לסמוך בפרוע פרעות וכוא שאמרה אל תערכו ותדמו הנס הנעשה בימי קדם בימי משה ויהושע וכמו כן הנסים להם בימי הזקנים אשר האריכו ימים אחרי יהושע לנס שנעשה ביום הזה שאז עבדו את ה׳ וע״כ היו ראוים ומוכנים לנס ואינו מן הפלא כל כך · אבל

ברכו יי׳ ה׳ דסמיכי בקריא׳ וסי׳ בפרו׳ פרעות בישר׳ · לבי לחקקי ישר׳ · ברכו יי׳ מלאכיו · ברכו יי׳ כל צבאיו · ברכו יי׳ כל מעשיו : האזינו ח׳ בקריאה וסי׳ נמסר בסדר האזינו :

כלי יקר

במילא דא כדין אתכנע׳ סנאיהון תחותייהו ע״כ ובפסוק מקול מחצצים מביא דאמר קודשא בריך הו׳ ליהושע וכי ישראל אטימין אינון ולא אתפרעו ולא קיימין קיימא ואת בעי לאעלה לון לארעא ולאכנעא סנאיהון שוב מול את בני ישראל ועד דאיתפרעו ואיתגלייא האי ברית לא עלו לארעא ולאתכנעא סנאיהון לוף וכו׳ אכתוב מאי דשייך לזה מספר הזוהר גם ר״ד ורש״י ז״ל אמר כשבא פרעות בישראל ספרעו בהם אויביהם על עוזבם את ה׳ והתנדב העם לשוב בתשובה מעתה ברכו ה׳ על התשועה שעשה ע״כ והרד״ק ז״ל כתב בפרוע פרעות בנקום נקמות תרגום נקום נקמת אתפרע פורענות בהתנדב עם כשישראל מתנדבים ומתגברים לצאת למלחמה כלומר על הרע ועל הטוב ברכו ה׳ ות״י הפסוק כן כד מרדו בית ישראל באורייתא וכו׳ והרלב״ג ז״ל פי׳ מענין השבת׳ וביטול והרצון בזה עם היות ישרא׳ מושבתי׳ ומבוטלי׳ מהגבורה מפני לחץ סיסרא ויבין והיו מפני זה בתכלי׳ החולש׳ ראוי מפני זה לברך ה׳ כשהתנדבו עם ישראל לעלות עליהם למלחמה עם ראותם חולשתם וגבורת סיסרא כי זה היה נפלא מאד עכ״ל · ומהרי״א ז״ל כתב בפרוע פרעות לשון נקמה והענין הוא שעל שני דברים ראוי לברך ה׳ ולשבחו הא׳ בפרוע פרעות בישראל ר״ל בעבור העשות הנקמה הזאת של ססרא בישראל ר״ל ידי ישראל עצמם שידם בעורף אויבם שזה תכלית הכבוד ותהלה לישראל והשני בהתנדב ר״ל בעבור התנדב העם לעלות למלחמה עם היותם כל כך חלושים על שני דברים אלה ראוי לברך ז״ש ברכו ה׳ או יאמר בעבור פרוע פרעות ע״י ישראל כנזכר ראוי ומחוייב שבהתנדב וברוח נדיבה ונפש שמחה שיברך העם אל ה׳ כיון שזיכ׳ לביו׳ הפרענות והנקמות ע״י ישראל עצמם ולפי זה בפרוע פרעות בים׳ סבה ובהתנדב עם ברכו ה׳ המסובב והראשון עקר ע״כ תורף דבריו הן אמת דלפירוש זה השני ניחא דלא קאמר ובהתנדב וכו׳ בוא״ו · ובספר כלי חמדה בסדר בשלח ראשון פירשתי שמי שיש לו עון ופורע חובו זה ע״י העונש המגיע אליו וגורם לו אותו העונש לשוב וניחם אל האלהים ולעובדו הנה ראוי לברך וכו׳ על שתי בחינות האחת בצאתו נקי מן העון והשני על הדבקו אל הש״ית ועבודתו מכאן ואילך וז״ש בפרוע פרעות לשון פרעון ר״ל בפרוע פרעונות החובו׳ שהיו חייבים מעונ׳ היהם שפרעום על ידי יסורי סיסרא שלחצם בחזקה ואחר כך התנדבו להיותם עסר״ל הנדבה עצמה היתה להיותם עם לה׳ כי תיב׳ עם מהמצטרף הוא על זה ראוי לברך ה׳ כי כן ראוי וכמו שאמ״זל גבי מזמור לדוד בברחו וגו׳ יען שפרעו עונם עונותיהם ויצאו נקיי׳ מהם ע״כ ולפי זה פרעות מיותר די שיאמר בפרוע בישראל לכך נראה פירוש זה על מה שפירשו חז״ל במסכת שבת לשון ע״א כתי׳ הכא בפרוע פרעו׳ וכתיב התם כי פרוע הוא כי פרעה אהרן ובזה נבין גם כן הו׳ פרעות בלשון רבים דהכי קאמ׳ הנה מאז חטאו בעגל וגם כן כעת שנו באולה׳ לעבוד ע״א והנה בפרוע השתי פרעות שפרע׳ עצמם לע״א הפרוע הראשון כי פרעה אהרן וזה השני כי פרעו את עצמ׳ ע״א וכמו שנאמר בפסוק יבחר אלהים חדשים הנה בפרוע עונשם על שתי פרעות אלו ע״י עונש סיסרא ובהתנדב עם ברכו ה׳ שפטרכם מעונשם או יהיה הכל לשון פרוע כי פרעו אהרן כמו שדרשו חז״ל ויהיה בפרוע זו שנית שעל ידה נעשו שתי פרעות בישראל האחת בעגל וכעת שנית הנה בהתנדב עם פירשו מכולן שברכו ה׳ וכפרו בע״א :

שמעו מלכים האזינו רוזנים עיין הרד״ק ז״ל ורש״י ז״ל והרלב״ג ז״ל והוא מאמר ילמדנו הובא בילקוט פירשתי על נכון המאמ׳ הזה בס׳ ר״ה בשלח עיין שם ומהרי״א ז״ל פי׳ שמעו מלכי׳ על ישראל בני מלכים ודרך ועליהם יחדיו אומרת אין לכם עסק לשור׳ כי אם לשמוע לבד יען כי אנכי לבדי לה׳ נביאה אנכי אשיר׳ ואזמרה לא אתם ובכלי חמדה פי׳ בסד׳ א׳ בשלח שכוונת דבורה לו׳ שאין תכלית השירה הזו על ההלכה מצד עצמה כי אם על הוראתה שהורית היותינו לה׳ מאחר שהושיע אותנו וז״ש אנכי לה׳ על כן הוא שהשירה על שנוד׳ בעולם שאנכי לה׳ וחבל נחלתו וכן מה שאזמ׳ הוא על שנפרסם בעולם היותו אלהי ישראל לא על ההלכה מצד תועלתה הגדול וכן מ׳אתי להחב׳ השלם כמהר״ר משה אלמושנינו ז״ל בדרוש א׳ של מאמץ כח שכתב קרוב לזה ולי אפשר עוד הנה המלכים ויוע׳ ארץ הם הרוזנים של האומות תמיד יועצים אותם יהיו מקיים עת תמוט רגלי שונאי יש׳ כי אז לא יבצר מהם כל מה שיזומו לעשות והעד עמלק שלא נלחם בישראל כי אם ברפידים כשרפו ידיהם מהתורה ומצות והלא מלכי כנען ראו זה כמבחן פעמים שלש בשוב ישראל פעמים רבות לעבוד ה׳ והיותם לו ע״י הנהגת השופט מיד יושעו ז״ש שמעו האזינו מלכי האומות והאזינו רוזנים המיעצים אותם שמעו נא זאת איך כבר חזרתי בתשובה ואנכי לה׳ ר״ל תשועבדת לעבודתו ויראתו ולכן אנכי

השירה ואזמר לה׳ כי בטח לבי שיהיה אלהי ישראל ר״ל עוזרם ומגינם וא״כ שמעו זאת כל העמים והשמרו בנפשותיכם מתגרות ריב עמי או אמר הזמר לה׳ אלהי יש׳ הבוחר בנו להיות אלהי יש׳ מאז ומקדם וכדמפרש והזיל ה׳ בצאתך משעיר וכו׳ שהיא שעמדה לנו שנזכר ה׳ אהבת נעורים וע״כ הביא כאן ענין מתן תורה או אפשר שהביא ענין מתן תורה לו׳ שלפי שחטאו יש׳ ועבדו ע״א שלכך שלט בהם סיסרא ויבין מלכן והיה זה מעין יציאת מצרים כי גם שם יש׳ עבדו ע״ז ושלט עליהם פרעה וברדוף פרעה אחריהם טובעו בים סוף ולא נשאר בהם עד אחד גם זו לעומת זו כאן שרדף סיסרא ונחל קישון גרפם להוליכם לים סוף ככו׳ בדברי חז״ל בפ׳ נחל קישון וכמו שנז׳ ב״ה וגם כאן לא נשא׳ עד אחד והנה נתחדשה כאן ענין קבלת עול מלכות שמים והתורה כי בהר תבור זה נזכר פעמים אנכי אנכי כנגד ה׳ אלהיך אשר הוצאתיך וכו׳ במצא כדון זה דומה לראיה של בצאתך משעיר כו׳ כי גם כאן נתחדשה קבלת התורה והתנדבו יש׳ בנדבה להיות עם לה׳ כמ״ש בהתנדב עם וכו׳ ואת כל זה ראו חז״ל שסדרו הפטרת בשלח שירת דבורה להיות הענינים מכוונים בעצם כאמור :

ה׳ בצאתך משעיר הנזכר לו׳ עוד טעם סיפור מתן תורה כאן יען שרוצה לתת טעם לו׳ מהיכן זכה תבור אל כל השבח הזה שנעשה בו ומשיב שמאז בצאת משעיר ארץ רעשה וכו׳ הרים נזלו דמעות שהיו רוצים תנתן התורה בהם והקב״ה השיבם בפתי כפם ואמר להם כתתי כבוד זה לסיני ז״ש זה סיני כי של זה הביט אל הר שפל ברך כמוהו והוא מהטעם עצמו שכתבתי בים שלא מרוביכם מהיותם מהרבים מכל העמים כי אם ממה שממעטים עצמם הוא מ״ש כי אתם המעט ז״ש מפני הטעם שב׳בחר להיותו אלהי ישר׳ לפי שהם שפלים מאותו הטעם עצמו בחר בסיני לתת בו תורה וזהו זה סיני באופן שמאז יצאו הרים אלו בפחי נפש ואין ראוי לקפח שכרן ונמצא שכבוד זה שזכה אליו הר תבור זכה בו מאז בצאתך משעיר וכו׳ וקרוב לזה פירשתי בכלי חמדה סדר א׳ בשלח ובמה שכתבתי יתיישב לך מה שכתב מהרי״א ז״ל ז״ל מהמפרשים פיר׳ הפסוקים האלה הראשונים על מתן תורה שחרדו ההרים ונטפו מים הוא דעת המתרגם ולא כתבו טעם נכון למה הקדימה דבורה הענין הזה בתחילת השירה ומה ענייני׳ בכאן ע״כ ועיין רש״י ז״ל והרד״ק ז״ל והרלב״ג ז״ל כתב אחרי פי׳ הרא״בע ואמר שדרך הנביאים לדבר במשל ומליצ׳ וכן ארץ רעשה וכו׳ על מלחמת סיחון ועוג שהיה אחרי צאתם משעיר ככז״ל וכתב עוד הרים נזלו יתכן שרמז בזה על מתן תורה כו׳ ע״ש ומהרי״א ז״ל פי׳ ז״ל אמרה דבורה ה׳ בצאתך משעיר לתת התורה ארץ רעשה וכו׳ כי השמים והארץ כולו חל מלפניך אבל בימי שמגר בן ענת בימי יעל לא היה כן כי לא היו האומו׳ יראים מפחד ה׳ ומהדר גאונו ולא רעשה הארץ ממנ עד שחדלו ארחות כי לא היו האנשים יכולים ללכת בהם לפחד אויב והולכי נתיבות ר״ל ואם היו אנשים מה מצד ההכרח הולכי נתיבות הנה מפחד האויבים ילכו ארחות עקלקלות וג״כ חדלו פרזון בישראל חדלו ר״ל שלא היו יושבים ערי הפרזות ליראתם מהכנענים יבואו שמה לשבות מהם שבי ואומרו שני פעמים חדלו פרזון בישראל חדלו להגיד שלא היו האויבים יראים מישראל כיראת ישראל מהם לשבעור זה יחדלו הפרזון בישראל ובכנענים ג״כ כי איננו כן כי חדלו פרזון אבל בישרא׳ לבד חדלו ולא נחדלו בזה האומות וכל זה עד שקמתי דבורה שקמתי אם מרחמת בישרא׳ · ואם יהיה פי׳ הפסוקי׳ על המלחמות שעשה הקב״ה עם ישראל בכניסתם לארץ יאמר שכאשר נעשו המלחמות ההן ארץ רעשה וכו׳ והכל משל של האומות שהיו מפחדים מישראל לא כן עתה שחדלו פרזון וכו׳ כמו שפירשתי ע״כ תורף דבריו וגם״ה פ׳ אמור דף כ״ה תא חזי בשעתא דבעא קודשא בריך הוא למיהב אורייתא לישראל זמין בה לבני עשו אמ׳ לון אן אתון לקבל אורייתא בההוא שעתא אתרגיזאת ארעא קדישא ובעייא לאעלא לנוקבא דתהומא רבה אמרה קמיה מארי דעלמא כסתירא דחדוא הרי אלפי שנין עד לא אתברי עלמא קטילנ׳ כמה ערלין דלא רשימין בקיומך א״ל קב״ה כורסיה כורסיה יאבדון אלף אומין כוותייהו וקיימ׳ דאורייתא לא איזדמן קיימהו הה״ד ה׳ בצאתך משעיר בצעדך משדה אדום ארץ רעשה ודאי בגין דאורייתא לא איתייהבית בגין דליהוי קיימא קדישא של למאן דלית ביה קיימא קדישא ומאן דיהיב אוריית׳ למאן דלא איתגזר משקר בתרי קיימי משקר בקיימא דאורייתא ומשקר בקיימא דלביה וכנסת ישראל דאורייתא

רשי

בימי שמגר בן ענת בימי יעל · מלמד שאף יעל שפטה את ישראל בימיה : חדלו ארחות · היה יראים ישראל לצאת לדרכם מפני האויבים והיו הולכים דרך עקלתון בהחבא : חדלו פרזון · ערי הפרזי שאין להם חומה חדלו מהיות יושבים בהם מפני האויבים ונאספו אל ערי המבצר : עד שקמתי · כמו שקמתי וכן שאתה מדבר עמי : יבחר אלהי' חדשי' אז לחם שערי' · כשבחר לו ישר' אלהים חדשים אז הוזקקו למלחמה בשעריהם ראו עתה בהתנדבכם אם יראה בישראל מגן ורומ' שצריך להלח' בארבעי' אף ראשי גייסות שהביא השונא עליהם וכולם הממס המקום במלחמת הכוכבים ונחל קישון גרפם : לבי · אני דבור' לחוקקי ישראל לאהוב את חכמי ישראל שהתנדבו בעם לאמר ברכו את יי' ושובו אליו : רכבי אתונו' צחורות · הסוחרים והשרים שירכבו מעתה על אתונות לבנו' החשובו' מבלי יראה ודאגת אויב ואותן שיושבין על מדין לשון דינים שהיו יראים לעשות משפ' בפרהסיא וכן תירג' יונתן דהוו מתחברין למיתב על דינא ואותן שהולכין רגלי על דרך שיחו וספרו את התשועה הזאת אשר מקול המחצצים אתכם אורבי' ליסטים ומוכסין היושבין גדודים במערכו' לארוב' בעברי המי' יתנו עתה רוכבי האתונות והולכי על דרך את צדקות יי' ומה הן הצדקות צדקות פרזונו בישראל שהשקיט את ישראל לשכון פרזון ולצאת מפוזרים ביחידי שלא באסיפת עם אז ירדו לשערים חזרו לערי מושבותם שברחו מהם ליאסף אל ערי המבצר : שערים · כמו בי ימצא בקרבך באחד שעריך עיירות : מחצצים

מדין ג' בג'ליש' מדין וסככה להטות מדין דליס ודין חד לשון קרתא וחד לשון ... וחד לשון דין

רדק

בימי שמגר בן ענת · הוא היה משופטי ישראל כמו שהזכיר למעלה ואף על פי שהושיע את ישר' לא היתה כתשועה הגדולה הזאת כי בימיו חדלו ארחות · וטעם להזכיר יעל כלומר אע"פ שעל ידה באה קצת התשועה הזאת ודומה כי היא היתה אשה חשובה ואוהבת יי' שהביא על ידה התשועה הזאת אע"פ כן לא היתה היא תחילת התשוע' עד שקמתי אני דבור' שקמתי והייתי כאם לישר' : חדלו פרזון · פרזון שם מענין ערי הפרזו' ושקמתי שניה' השי"ן פתוחה פתח גדול במקום פתח קטן : יבחר · כשבחר ישראל אלהים חדשים אז היתה להם המלחמה בשערי' ולא היו יכולין להראות מגן ורומח להלחם באויביהם ואע"פ שהיו ישראל רבים ארבעים אלף ויותר והוא סך חשבון אע"פי כן היו נסים מפני אויביהם ונסגרי' בעריהם ואויביהם רודפים אותם עד השערים ויש מפרשים מגן אם יראה לשבח כלומר כשהיו ישרא' עושין רצון הבורא יתע' ולא היו הולכים אחרי אלהים אחרים וזה היה בימי יהושע לא היה צריך להם מגן או רומח בארבעים אלף בני גד ובני ראובן ואף על פי שהיו חלוצי צבא לא הצטרכו להראות מגן או רומח כי יי' היה נלחם להם ובאו עם אחיה' ושבו להם בשלום אין שטן ואין פגע רע מפני שהיו עושין רצון הבור' וי"ת כד אתרעיאו וגו' · ומלת לחם היא משונה בנקודה כי היא נקודה בסגול החי"ת והיא שם כמו מלחמה והוא במשקל חמץ עקב חצר אלא שזה בסגול שלא כמנהג : לבי לחקקי ישראל · גדולי ישראל ושופטיו ומנהיגיו שהתנדבו בעם לצאת למלחמה לבי ורצוני אליהם ואומרת להם ברכו השם שהכניע אויביכם לפניכם ונקראו הגדולי' חוקקים שמשימין החקים בעם · ויש לפרש חוקקי ישראל סופריו וחכמיו אומרת להם שיברכו יי' על התשועה הזאת ופי' המתנדבים בעם ללמד להם תורה ומצות : צחורות · לבנות כמו וצמר צחר ר"ל הסוחרים רוכבי האתונות החשובות וטובות שלא היו יכולין ללכת מפני האויב עתה שיחו וזמרו לאלהים ית' וכן יושבי על מדין והוא שם מקום הנזכר בספר יהושע מדין וסככה או הוא שם לדרך ידוע הכלם היו יראים ללכת באותו הדרך מפני האויב ועתה שתלכו בבטחה שיחו וזמרו לש"י ואמר במסרה ג' בג' ליש' מדין וסככה יושבי על מדין להטות מדין דלים חד לשון קרתא וחד לשון ארחא וחד לשון דין וי"ת הפסוקי' כן דהוו מבטלין עסקיהון וגו' : מקול

בִּימֵי שַׁמְגַּר בֶּן־עֲנָת בִּימֵי
יָעֵל חָדְלוּ אֳרָחוֹת וְהֹלְכֵי
נְתִיבוֹת יֵלְכוּ אֳרָחוֹת
עֲקַלְקַלּוֹת׃ חָדְלוּ פְרָזוֹן
בְּיִשְׂרָאֵל חָדֵלּוּ עַד שַׁקַּמְתִּי
דְּבוֹרָה שַׁקַּמְתִּי אֵם
בְּיִשְׂרָאֵל׃ יִבְחַר אֱלֹהִים חֲדָשִׁים
אָז לָחֶם שְׁעָרִים מָגֵן
אִם־יֵרָאֶה וָרֹמַח בְּאַרְבָּעִים אֶלֶף
בְּיִשְׂרָאֵל׃ לִבִּי לְחוֹקְקֵי
יִשְׂרָאֵל הַמִּתְנַדְּבִים בָּעָם
י בָּרְכוּ יְהוָה׃ רֹכְבֵי אֲתֹנוֹת
צְחֹרוֹת יֹשְׁבֵי עַל־מִדִּין וְהֹלְכֵי
עַל־דֶּרֶךְ שִׂיחוּ׃
מקול

בימי כַּד חָבוּ בְּיוֹמֵי שַׁמְגַּר בַּר עֲנָת בְּיוֹמֵי יָעֵל פְּסַקוּ עָדֵי אוֹרְחָן דַּהֲווֹ מְהַלְּכִין בִּשְׁבִילִין דְּתַקְנִין תָּבוּ לְמֶהֱוֵי אָזְלִין בְּאוֹרַח מְגַנְּבָן׃ חדלו חֲרוּבָא קִירְוֵי פְּצִחַיָּא דַּהֲווֹ יָתְבִין בְּאַרְעָא דְּיִשְׂרָאֵל אִצְטְדִיאָה וְאִטַּלְטָלוּ דַּיָּרֵיהוֹן עַד דְּאִשְׁתַּלְחִית אֲנָא דְּבוֹרָה אִשְׁתַּלְחִית לְאִתְנַבָּאָה עַל דְּבֵית יִשְׂרָאֵל׃ יבחר כַּד אִתְרְעִיאוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לְמִפְלַח לְטַעֲוָתָא חֲדַתָּן דְּמִקְּרִיב אִתְעֲבִידָא דְּלָא אִיתְעֲסָקוּ בְהוֹן אֲבָהַתְהוֹן אֲתוֹ עֲלֵיהוֹן עַמְמַיָּא וְטָרְדוּנוּן מִקִּירְוֵיהוֹן וְכַד תָּבוּ לְמֶעְבַּד אוֹרַיְתָא לָא יְכִילוּ לְהוֹן עַד דְּאִתְגַּבַּרוּ וּסְלִיק עֲלֵיהוֹן סִיסְרָא סַנְאָה וּמְעִיקָא בְּאַרְבְּעִין אַלְפִין רֵישֵׁי מַשְׁרְיָן בְּחַמְשִׁין אַלְפִין אֲחִידֵי סַיְפִין בְּשִׁתִּין אַלְפִין אֲחִידֵי רוּמְחִין בְּשַׁבְעִין אַלְפִין אֲחִידֵי תְּרִיסִין בְּתַמְנָן אַלְפִין מְחַצְּצֵי גִירַיָּא בַּר מִתְּשַׁע מְאָה רְתִיכִין דְּבַרְזְלָא דַּהֲוָה עִמֵּיהּ וּרְתִיכוֹהִי כָּל אִילֵין אַלְפַיָּא וְכָל אִילֵין מַשִּׁרְיָתָא לָא יְכִילוּ לְמֵיקַם קֳדָם בָּרָק וְקֳדָם עַשְׂרָא אַלְפִין גַּבְרָא דְּעִימֵּיהּ׃ לבי אֲמַרַת דְּבוֹרָה בִּנְבוּאָה אֲנָא שְׁלִיחָא לְשַׁבָּחָא לְסַפְרֵי יִשְׂרָאֵל דְּכַד הֲוַת עָקְתָא הַהִיא לָא פְּסַקוּ מִלְּמִדְרַשׁ בְּאוֹרַיְתָא וְכַדוּ יָאֵי לְהוֹן דְּיָתְבִין בְּבָתֵּי כְנִישְׁתָּא בְּרֵישׁ גְּלֵי וּמְאַלְּפִין יַת עַמָּא פִּתְגָּמֵי אוֹרַיְתָא וּמְבָרְכִין וּמוֹדִין קֳדָם יְיָ׃ רכבי דַּהֲווֹ מְבַטְּלִין עִסְקֵיהוֹן וְרָכְבִין עַל אֲתָנָן דַּחֲשִׁיכָן בְּכָל מִינֵי צִיּוּרִין וּמְהַלְּכִין בְּכָל תְּחוּם אַרְעָא דְּיִשְׂרָאֵל וּמִתְחַבְּרִין לְמִתַּב עַל דִּינָא דַּהֲווֹ אָזְלִין בְּאוֹרְחַתְהוֹן וּמִשְׁתָּעִין עַל גְּבוּרָן דְּאִתְעֲבִידָא לְהוֹן בְּאַרְעָא דְּיִשְׂרָאֵל׃
מקול

על דרך ה' וסי' ותסר בגדי אלמנות' וישרנה הפרות · רכבי אתנות צחורות כנמר על דרך אשור· יתיצ' על דרך לא טוב · וכל על הדרך דכוו' במ"ב ויט אליה אל הדרך · ואתה תשמע השמים דד"ה ·

רלבג

ואחר זה שבה דבורה להזכיר בזאת השירה הענין שבו היה זה הנס והתחילה ואמרה כי בימי שמגר בן ענת אף על פי שהושיע את ישראל תשועה מה כמו שקדם חדלו ארחות ר"ל שהולכי דרכים חדלו מהלוך בהם מפחד האויב ואם היה שילכו בדרך ילכו ארחות עקלקלות ויטו מדרך הישר כדי שלא ימצאם האויב : חדלו פרזון · ר"ל שערי הפרזות חדלו מהיות בהן יושב מפחד אויב ולא כשארו ישראל אז כי אם בערים המוקפים חומה וכן הענין בימי יעל ידמה מזה שיעל כמנית בכלל המושיעים קודם זה המעשה שעשתה בהמתת סיסרא והיה זמן שמגר בן ענת וזמן יעל ככללים בכ' שנה שלחץ סיסרא בחזקה או אמר זה על זה במעשה שעשתה מהמתת סיסרא להגיד שלא היה רוסם מותם במה שעשתה לישועה הגדולה שבאה מזה וזה מבואר מאד ואפילו הראשון הוא יותר נכון : עד שקמתי דבורה שקמתי · אני הייתי אם ומנהגת ישראל : יבחר אלהים חדשים · פי' בו כי בעת שבחר ישראל בע"א שהם אלהים חדשים אז היתה להם המלחמה בשערים ולא יכלו לצאת לחוץ ואפשר לפרש כי הש"י בחר דברים חדשים להשלים זה הנס והוא שכבר משך לב סיסרא וחילו להלחם עם ברק בשערי ישראל במקום שהיה ראוי ליפול שם לפי מה שסבב הש"י אשר עמקו מחשבותיו והנה באמת לא נצחו ישראל זאת המלחמה בכחם ועולם ידם כי לא היו לה' כלי זין כי אם לאנשים מועטים עד שבכל ישראל לא היה מגן ורומח בארבעים אלף ולזה הוא מבואר כי בעשרת אלפים איש שעלו מבני נפתלי ומבני זבולן לא היו כלי זין כי אם לאנשים מועטי' : לבי לחוקקי ישראל · ר"ל החכמים והסופרי' המתנדבים בעם להשלימם וללמדם תורה ומצות הנה ראוי לכם לברך השם יתעלה על התשועה הגדולה שהושיע את ישראל כי לא היו יכולין ללמוד תורה וללמד מלחץ אויב או אמר זה על בני נפתלי ועל בני זבולן שירדו מהם מחוקקים לעזור לדבורה בזאת המלחמה כמו שיבאר אחר זה : רוכבי אתונות וגו' · הסוחרים הנכבדים רוכבי אתונות לבנות שהיו יושבים על דרך מדין ומתעכבים שם ולא יוכלו להשלים דרכם הישר מפני פחד אויב ויטו דרכם ללכת על דרך אחר והוא דרך שיחו כמו שאמר במה שקדם והולכי נתיבות ילכו ארחות עקלקלות : מקול

כלי יקר

דלורייתא להאי אתר איתייהיבת ע"כ וכבר כתבתי הכל"עד בקשר הפסוקים והתייחסות ענין מתן תורה לכאן וכעת אכתוב הפסוקים אחד לאחד למצוא חשבון פירושי בס"ד :

ה' בצאתך משעי' אמר כי כשילא ה' כביכול בפתי כפש משעי' שלא רצו לקבל התורה לפי שכתוב בה לא תרצח ושעיר על חרבו יחיה הנה כב יכול לא פשע פסיעה גסה אבל הלך לאט לאט אולי יתנו לב לשוב וכיתנו אל האלי"ס לקבל ממנו תורה ז"ש בצעדך משדה אדום שלא היה יוצא במהירות משדה אדום אלא במצעד וכשראה העולם ששעיר לא רצו לקבל תורה רעדה אחזת' שם ארץ רעשה פן ח"ו יחרב העולם ולא הארץ בלבד אלא גם שמים השכליים אשר אפשר להיותם קיימים מצד השכלתם שלא יהיה קיומם תלוי בשפל האנשים עכ"ז גם הם נטפו דמעות שלים פן יקראם אסון כדכתיב ויהי ערב ויהי בקר יום הששי שדרשו חז"ל שכל מה שנברא בששת ימי בראשית תלויים ועומדים היו עד יום הששי של ששה בסיון שאם יקבלו ישרא' את התורה מוטב ואם לאו יחזירו לתהו ובהו ז"ש גם שמים נטפו ולא אמר מים אלא נטפו סתם להורות שנטפו דמעות שלים מצרתן · או אמר גם שמים שהיה להם לשמוח בבחינה שתשאר התורה למעלה כשלא יקבלוה למטה וכמו שאמרו חז"ל בפסוק ה' אדונינו מה אדיר שמך בכל הארץ אשר תנה הודך על השמים הנה עם כל זה גם שמים שהיה להם לשמוח גם הם נטפו דמעות ונצטערו מהבחינה הנזכר' פן יחזור העולם לתהו גם עבים נטפו מים אולי אמר על עבים סתר לו שהם סוד ע"ב י"ס גם עד שם הגיע הצער ונטפו מים ובמכילתא ר"י ברבי אלעאי לפי שישראל היו מתולהבים מחמת האש של מעלה אמר הקב"ה לענני כבוד הזילו טל חיים על בני שנאמר גם עבים נטפו מים ע"כ הוקשה לו ז"ל תיבת גם עבים נטפו מים שהוא בלתי צודק לומר גם עבים אחר שאמר גם שמי' נטפו גם עבים דזו ואל"ל זו היא דהא דרך עבים וענני' להזיל ולהטיף מים לזה אמר שמאמר גם עבים וכו' מסולת והכי קאמר לפי שהיו ישראל מתולהבים מהאש של מעלן הוא הדין הנמשל לאש בוער שלהב הש"י ירד עליהם באש הדין כדי להמיתן להתיך זוהמתן מזוהמת נחש הקדמוני וכמו שהרחבתי בדרוש התון תורה בכלי חמדה לעומת זה כשהיו מתולהבים מחמת האש של מעלן אז ככמרו רחמיה' ואמר לענני הכבוד הזילו טל חיים על בני להחיותן שנאמר גם עבים נטפו מים מי החסדים ורחמים שהם כמים באופן שאומרי גם עבים ר"ל כמו שנשתלהבו באש הדין גם כן נרפאו בטל חיי' הרחמים שגם עבים נטפו מים להחיותם ואינו מוסב על גם שמים :

הרים נזלו מפניה' כבר ביארתי פסוק זה על נכון למעלה בפ'ה' בצאתך משעיר ואפשר לפרשו עוד באופן גאות ולמדתי כן מיסוד דברי חז"ל שאמר בילקוט בשם מכילתא כשעמד המקום ואומר אנכי ה' אלהיך היתה הארץ חלה ואומרת קול ה' בכח קול ה' בהדר עד שנתמללו בתיהם מזיו השכינה נתכנסו כל האומות אצל בלעם שחשבו שהעולם נידון במבול אש ואמרי לה' אין זה מבול כי כבר נשבע שאינו מביא מבול לעולם לא של מים ולא של אש אלא תורה הוא שנותן לעמו וזהו ה' עוז לעמו יתן ואין עוז אלא תורה ע"כ ואמר ה' יברך את עמו בשלום בזה נבין או הרי' נזלו מפני ה' דהיינו מפני אנכי ה' אלהיך אז הרי' נזלו ונתחלחלו וחשבו אז' העולם שהיה כל העולם כלו חרב והלכו אל בלע' שגילה אזנם ואמר להם זה פרטי לסיני מצד התורה שהב"ה רוצה לתת בו ז"ש סיני ר"ל זה פרטי לסיני והטעם מפני ה' שרוצה להיות אלהי ישראל ורוצה הוא לתת בו התורה הוא הרעש ששמעתם לא שירצה להחריב עולם אלא עוז לעמו יתן ועיין רש"י ז"ל והרד"ק ז"ל וכבר כתבתי זה בארוכה בפסוק ה' בצאתך משעיר :

בימי שמגר בן ענת וכו' עיין רש"י ז"ל והרד"ק ז"ל והרלב"ג ז"ל וקרוב לזה הביא מהרי"א ז"ל : ולי נראה לעניות דעתי שכוונת הפסוק לומר שעם היות שמגר שופט את ישראל כיון שלא עלה בידו להדריכם בעבודת ה' כך לא עלה בידו הכללה החלטי' בזמנו שהכל תלוי בעבודת ה' ויראתו כמו שהוכיחה דבורה בפסוקים הקודמי' ובפרט מתן תורה כפי הקשר שכתבנו למעלה שכל כחינו והצלחתינו בהכנעת המלכים תלוי בקבלת עלינו עול מלכות שמים ועול תורה שע"י זה פורקים ממנו עול מלכות ועול דרך ארץ ולזה אומר כי מה שאירע להם מהצער בימי שמגר בן ענת כמו שיזכיר חדלו אורחות וכו' אותו הצער עצמו עמד בימי יעל שלא נתקן לא מיניה ולא מקצתיה וזה הוא אומרו בימי שמגר בימי יעל דלא ערביכהו לומר בימי שמגר ויעל או בימי שמגר וימי יעל אבל אמר בימי שמגר בימי יעל שמה שאירע בימי שמגר עודנו בימי יעל שאף ע"פ שחב' כהרד מקין הוא וביתו יעל הכשר ויט האהלה עד אלון בצעני' אשר את קדש שעם היות רב מחנהו כמו שמורה לשון ויט אהלו עד אלון כו' מדלא כתיב ויט אהלו באילון וכו' ואמר שעם כל זה לא הועילה יעל ובעלה עם כל ההכנסים אשר אתם לשיתוקנו הדרכים ללכת הולכי נתיבות בדרך ישרה עם היות ברית שלום בין בית חבר הקני ובין יבין מלך חצור וזה הוא בימי שמגר בימי יעל יחדיו בשני הזמנים האלה חדלו אורחות והפי' ההולכי נתיבות לא ידעו עיט הם הדרכים הקצרי' ונעלמי' שלא יפחדו כל כך עם כל זה ילכו אורחות עקלקלות רוצה לומר לא הלכו בנתיבות ההולכים אל האורחות הישרות ההנהגות כי אם אל נתיבות ההולכים ויוצאים אל האורחות העקלקלות וזה היא שאמר והולכי נתיבות שאותם הנתיבות ילכו אל אורחות עקלקלות והיינו דלא כתיב הלכו אורחות עקלקלות או הלכו נתיבות וכו' כמו שהזכיר · ולפירוש זה אין צורך לומר שיעל שפטה את ישראל כי לא

מנחה קטנה

אבל בימי היו ישראל פפ"ז וחיבם ראויים לנס ואע"פי שנעתקו אל ה עדין חסר שני דברים א' שלא שבו בפועל לתקן העיוות נקים ועשה מצות ומעשים טובים אלא בשב ואל תעשה שלא עברו ע"ז אבל לא היטיבו מעשיה' · ואף נס זו שנעתקו לא היה מחמת פרשה אלא מחמת דוחק וצרה באופן שעדין לא סר עפס אלאת טומאת החטא ואע"פב נעשה להם נס זה נסנפלא נפלא ופלא · וז"ש באו וראו ושמעו אתם מלכים משה ואהרן והאזינו רוזנים אלו הזקנים ושופטים שהאריכו ימים אחרי יהושע ומה שתמשמשו הוא מה שאמרתי בפרוע פרעות בישראל כאם פרקו מעליהם עולו של הקב"ה ועע"ז ומה נס שלא עשו תשובה כי אם בהתנדב העם שקבלו על עצמם שלא לחזור לסורם ולכרך ב' ואע"פב שמע ה' נעשתם ושלא חוטי להתנבאות על תשועתם וגאולתם מה שלא נעשה בימיכם שאז היו ישראל כשרים והגונים לנס וע"כ אנכי ביחוד חייב לברך להודות לה' : ה' בצאתך משעיר וגו' אמרה זברה איך לא אשמח בחלקי שזכיתי ללמוד תורה ולהיות שופטת את ישראל אף שאני אשה כי לאו מילתא זוטרתא היא שהרי כל עצמו של בריאות שמים וארץ תלוי בה ונבראו על תנאי אם יקבלו ישראל התורה וע"כ ארץ רעשה גם שמים שהם יותר במעלה נטפו · ועוד בה שנית לראות מעלותה הרים נזלו אלא גם תבור וכרמל שבאו מעבר לים ולבקש שיתן עליהם התורה אלא שזכתה לזה סיני מפני שהיותה מקום מוכן לה' אלהי ישראל הוא הר המוריה ומקום המקדש המכוון כנגד מקדש של מעלה והוא ההר שחמד אלהים לשבתו ואם ההרים כנו לבקש ולהגיע לכבוד ע"י תורה באף שאין שייך בהם שכר ועונש כ"ש אני שאני בריה נבראה לעבודת ה' ואיך לא אשמח ואם הקב"ה לא קיפח שכר הרים אגן דומם וע"י שבאו לכבוד התורה נלטויתי ברוח הקדש לחליק כבוד להר תבור ולומר בשירתי ושירת ברק ב' פעמים אנכי לתשלום גמול ושכר הר הכרמל שמור לו עד זמן אליהו בימי אחאב ואם לברי' כן כ"ש אני שזכיתי לכבוד תורה ולשפוט עם ה' אע"כ שישלם לי שכר טוב על זה בחופן שלי נאה לברוך ולזמר ולהודות לה' וביותר יש לי לשמוח ששמעו מעשי פירות וש"עי וע"י בשלי נעשה נס גדול לישראל מה שלא זכו שקודם

פי' רבי' ישעיה

ועכשיו בימי שמגר בן ענת ובימי יעל חדלו ארחות · שמפני פחד האויבים חדלו הולכי ארחות · והוא מקרא קצר · והזכיר שמגר ויעל שהם עשו תשועה בישראל : חדלו פרזון בישראל חדלו · פי' חדלו משב' בערי הפרזי מפחד האויבים · ויש לפותרו לשון ממשלה שחדלו מהיות להם ממשלה וחדלו השני כמו חפץ והדגש בנא צורך כמו הדגש הצפינו : עד שקמתי דבורה · כמו שקמתי · כמו באמה שאתה : יבחר אלהי' חדשים · פי' כשבחר ישראל לעבוד אלהי' חדשים מקרוב באו · אז באו האויבים לחם בשערי' שלהם ואם היה נראה מגן ורומח מן האויבי' ארבעי' אלף בישראל היה מתגרה ומבריחן · ולחם שם המקור : לבי לחוקקי ישראל · פירוש לבי מדבר לחוקקי ישראל הם החכמים : המתנדבים בעם · לעבוד את השם : ברכו את ה' · על התשועה שעשה : רוכבי אתונות צחורות · אותם החשובים הרוכבי' על אתונות צחורות לבנות ויושבים על הדין והולכי על הדרך ממקום למקום לשפוט את ישראל שיחו וספרו נפלאות הבורא · והאו"ס של מדין בא נוכף כי דרך המ"ס להיות נוכף בשמות : ע"כ

שקודם אע"פי שהי' שופט כשר כבעלי ואם' כשרה כמוני שהרי בימי שמגר בן ענת שהיה שופט על ישראל ועל ידו נעשה תשועה לישראל ודאי היה איש חסיד ויפה ראוי לעשות תשועה על ידו וגם היתה אשה כשרה יעל שסוף מעשיה מוכיחין על תחילתה שהית' אשה כשרה באופן שהיה להם לישראל זכות אדם כשר שופט נאמן וזכות אשה כשירה וחסידה ואע"פכ לא הועילה זכותן לישראל להיות נושעים מכל וכל רק היו בצרה גדולה ובשעבוד גדול עד חדלו ארחות וגו' עד שקמתי דבורה וע"י נעשה להם גאולה בנס נפלא וא"כ לי נא' לברך: עד שקמתי דבורה וגו' ירצה שגם זה בשבח לה' על מה שעשה עמי שהייתי דבורה בלי מעלה מעצמי ומצד בעלי והקב"ה הרים קרני שנעשתי אם בישראל. שכשם שהאם משגחת על בניה לצרכי' בדרך ישרה ומתאבק באהבתם ומבקש טובתם אף אני כך שופטת ומדריכם למצות ה' ומתפלל עליהם ומבקש אהבתם וטובתם כאם לבנים וזה הדבר אשר אמרתי להם בואו וראו מה בין עובד אלהי' לאשר לא עבדו שהרי אם יבחר ישראל אלהים חדשי' אז לחם שערים ואם הם עובדי' לאלהי' מגן ואם יראה וגו'· ואשר אמרתי שאני אם לישראל לאו כל אפין שוין בה כאהבת האם לבנים אלא עיקר אהבתי הוא לחוקקי ישראל ת"ח ולהם לבי נוטה כי הם המזכים להם ולדורם שמתנדבים בעם לברך ה': אתונות צחורות דרך הרוכבי' בלילה בשעת מלחמה ליקח להם סוסים או חמורים שחורים ולא לבנים כי הלובן נראה בלילה למרחוק יותר משאר גוונים ובימי סיסרא היה ישראל יראים לצאת בלילה על חמורים לבנים שלא יראו אותם השונאים ובעת אשר נושעו ישראל יכולין לרכוב על אתונו' לבנים בלי פחד והם מספרי' ומשבחים לה' וגם יושבי על מדין שם מקום ואפשר שהיה עיר פרוזה בלי חומה והיו אנשיה יראים לשבת בה כדכתי' חדלו פרזון· וגם הלכו על דרך ההלכים יחידי בדרך היו יראי' ללכת עתה כולם שיחו מדברים ומספרי' פעולות תמים דעים שחזר להם כל אלו והולכים לבטח דרכם בלי פחד אויב:

עורי

לא הזכירה אלא לפי שהיתה יושבת על אם הדרך הוא ואוהלה כאמור ולא הועילו להעביר רעת הדרכים השם ושכנתם עם היות היום מכהב שבהמצא שכוני אהלים ילכו בטח סביבם:

חדלו פרזון וכו' עיין רש"י ז"ל והרד"ק ז"ל והרלב"ג ז"ל ומהרי"א ז"ל כתב בטעם כפל חדלו חדלו זה לשונו ואמר שני פעמים חדלו פרזון בישראל חדלו להגיד שלא היו האויבים יראים מישראל כיראת ישרא' מהם לשבעבור זה יחדלו בישרא' הפרזות וגם יחדלו מהגוי' בארץ כנען שאינו כן כי חדלו פרזון אבל בישרא' לבד חדלו ולא נחדלו בזה באומו' עד שקמתי דבור': ולעניות דעתי נראה בטעם כפל חדלו גם בכפל שקמתי שקמתי ויתור תיבת דבורה כי פיה המדברת והיה יכול לכתוב עד שקמתי דבורה אם בישראל והוא כי בתחלה היו ערי הפרזות בנויות על תילם בישראל בתוכן ומפחד חדלו פרזון מהיותם בישרא' בתוכן דהיינו שהחדל ישובן אבל היו עדיין בנויות ובהמשך הזמן מה חדלו ר"ל חדל מציאות הפרזות שנחרבו כי כיון שלא היה בהם יושב שעירים ירקדו שם ויחריבום· וכמו שאמרו חז"ל בפסוק ושאיה יוכת שער שדרשו שער לשון שעירים שמכתתים הבית הריקן ושאיה וכמו שאמרו בגמ' אנא חזיתיה דמכנת וכו' באופן שחדלו פרזון על היותם מבלי יושב וחדלו שני על שנגדר אבניהם ובנייניהם נהרסו וחדלו לגמרי· עוד אפשר לפרש לפי שהיו פרזון מהכנענים מאותם שהניחו ישראל מרוע בחירתם וג"כ היו פרזון מישראלים אשר היו נושאים ונותנים אלו עם אלו ומתקיימים אלו בשלו לזה אמר כי חדלו פרזון אפי' בכנענים כמה פרזונות חדלו לו מפחד אלא בעבור שהפרזונות של ישרא' חדלו ונשארו המקומות שוממים שבת עובר אורח זהו שאמר חדלו פרזון של כנענים בעבור שאותם של ישראל חדלו מן הכר המאיך נחרבו של כנעניים מאליהן· ולפי זה בי"ת בישראל בעבור ישראל שחדלו פרזונותיהן ומקושר עם חדלו בתרא והוא הפך ממה שפי' מהרי"א ז"ל· או יאמר חדלו פרזון בישרא' חדלו מקושר עם הפסוק הקודם שאמר חדלו ארחות הישרות וההולכי נתיבות ילכו ארחו' עקלקלות אבל לא חדלו לגמרי שהרי היו הולכים מדוחק וגער בארחות עקלקלות כיון שעדיין היו הפרזון עומדות אמנם אחר כך כשחדלו פרזון בישראל נמשך כוח שני מזה שחדלו אפילו הארחות עקלקלות הנזכרות לעיל חדלו ונשמו לגמרי כמלא שתיבת חדלו השני אינו אומר על הפרזון הנזכר כי אם על הארחות העקלקלות הנזכרים לעיל· ואמר עד שקמתי דבורה אפשר שהיא אומרו דבורה לשון אומרין לדבורה לא מדבשיך וכו' וזהו עד שקמתי דבורה לאומות אמנם לישראל לא כן אלא שקמתי אם בישראל ואפשר שהכל בישראל קאמר שבתחלה הכתי' על קדקדן במשפט ומוסר השכל עד שקמתי כדבורה ממש שאין כחה אלא בפיה ועוקצה כך בכח דבורי הוכחתי אות' תחלה באכזריות ואח"כ ע"י המוסר הזה שקמתי אם בישראל רחמנית ברחמים לא כדבורה בעוקצה· ודרך דרש אפשר לומר כי כשרות ישראל ועסקם בתורה הוא המשית ישועה באומות וחיל ולעזור עז לנו וכשישראל חדלו מהתעסק בכושר ובתורה גרמו שחדלו פרזון שאין להם חומה טבעית ולא חומ' השגחיית בעבור שישראל חדלו מהתורה והמצות וז"ש בישראל חדלו בעבור ישראל שחדלו מהתורה והתעסקם בה: ומתוך דברי המדרש שוחר טוב הבנתי ענין נחמד בפי' פסוק זה והוא שאמר שם רבי שמואל בר נחמני עלה מבבל לשאול ג' דברים ומצא את יונתן איש הבירה אמר לו מאי דכתיב חדלו פרזון בישראל חדלו אמר לו העיירות הקטנות שחרבו בימי סיסרא כיון שעמדה דבורה נעשו אמהות שוב מאי דכתיב לה אלהיכו וכו' בילקוט נראה לי דקשיא ליה הכפל של חדלו חדלו עוד נראה לי דקשיא ליה דהי"לל חדלו פרזון חדלו בישראל ועוד קשה דהי"לל מישראל מאי בישראל ויתוקן בזה ג"כ כפל עד שקמתי שקמתי עוד קשיא ליה אומר אם בישרא' מהו תואר זה של אם זהו שאמר מאי דכתיב חדלו פרזון בישראל חדלו כאלו קאמר וכו' עד תום הפסוקים דשייכי לענין זה ומשיב כי בתחלה חדלו פרזון שנשתוממו ונחרבו בימי סיסרא וכשחזרו לישובן בימי ישרא' חדלו ר"ל חדלו להיותם פרזות כמו שהיו מקודם ונעשו אמהות ובזה מתוקנים כל הדקדוקים והיינו דמסיק עד שקמתי דבורה חדלו פרזון וכשקמתי מיד חזרו לישובן ועוד מעט נתרבו באוכלוסין עד שנעשו אמהות וז"ש שנית שקמתי אם בישראל ר"ל אמהות והענין הזה לכון אחד בין שכיוונו אליו חז"ל בין שלא כיונו אליו ומורה שדרש מלישנא דקרא אם לאמהות:

יבחר אלהים חדשים וכו' עיין רש"י ז"ל ולפי' ה"ק אם יראה מגן ורומח בישרא' בבואם לילחם בארבעים אלף ראשי גייסות ועיין הרד"ק ז"ל והרלב"ג ג"כ כתב כן והוסיף ע"ש וכן הביא מהרי"א ז"ל: ולע"ד נראה כמו שמצאתי בתנא דבי אליהו שמפרש יבחר אלהים חדשים שהשי"ת בוחר בדברים מחודשים של דברי תורה ושכר גדול למחדשם וישראל ארבעים אלף שיצאו ונתקבצו למלחמה זו ונצחו בזכות אלו העוסקים בתורה ומחדשים ועליהם נשענים כאלו יש בידם מגן ורומח ע"כ תורף דבריו בילקוט ולפי זה אובין ואודין ואומ' יבחר האלהים החדושים הלא הם שחדשום אות' שאז לחם שערים ר"ל החדושים שהיו מחדשים אז בהלחם בשערים המצויינ' בהלכ' בספר מלחמות ה' אשר בלי ספק מגן הוא זה ורומח אם היה נראה לעין אלא שאינו כר' כפועל שא בכח מגן ורומח הוא ז"ש מגן אם יראה ורומח ג"כ היה בם' שף שנתקבצו לא חסר לו כי אם הראי' אבל לפי האמת שמש ומגן ה' אלהים צבאות ע"י זכות התורה או יאמר יבחר שהיה חדשי החדושי' בוחר השי"ת בהם כ"כ עד שתקף שהתנדבו העם לעסוק בתורה ולחדש בה והנא מפיהם יצא תקף ומיד אז לחם השי"ת בשערים על מלחמה ונצחו את אויביהם בלי מגן ורומח בישרא' כשיצאו לילחם במ' אלף ראשי גייסות של סיסרא או ה"ק הנה אותו המגן ורומח שהיה ביד האויבים נתן ה' כקש כדף בעבור אהבת ישראל ז"ש אז בהלחם בשערים במלחמת סיסרא מגן אם יראה ורומח בתמיה' במ' אלף דאשי גייסות האם מגן יראה וכן רומח לא היה כר' שלא אזרו חיל להראותו ואם באולי היה נראה האם מגן הוא נחשב ורומח הנראה הנה מאחר שלא היה עושה פועל הגנה עליה' ולא הרומח פועל רומח להזיק ישראל כי זכות תורה מגן להולכי תום ואין ראוי להחשיבו מגן ואפי' אם יראה או יאמר יבחר אלי"ם חדשים כי השב בתשובה נעשה ברי' חדשה ע"ד השיבנו ה' אליך ונשוב' חדש ימינו כקדם ז"ש יבחר אלי"ם חדשים עתה ששבו ישרא' בתשובה ונעשו חדשים ממש הנה הבו"ה הבוחר בעמו יש' באהבה יבחר בהם ז"ש יבחר אלי"ם חדשים אלו ששבו נעשו חדשים ממש עד שאז לחם הש"י בשערים של המלחמות ולפניו ית' הנלחם בשערים מגן אם יראה ר"ל היתכן שיראה וכן הרומח בכל אותה המ' ראשי גייסות שבאו לילחם בים' שהב"ה נתן מורך בלבם שלא ידים איש את ידו השמאלית במגן ולא הימנית ברומח ואו' מגן אם יראה כמו האם יראה מגן ורומח במ' אלף כשבאו לילחם בישראל או אמ' במשו"ל בשוחר טוב הביאו הילקוט בפ' ויעשו בני ישראל כל מי שנעשה לו נס ואומר שירה בידוע שמוחלין לו על כל עונותיו ונעשה בריה חדשה ז"ש כאן יבחר אלי"ם שירתי זו שגורמ' להיות חדשים ברי' חדשה שסדרתי אז על המלחמה זו:

לבי לחוקקי ישראל עיין רש"י ז"ל והרד"ק וכן פי' הרלב"ג ז"ל וכן הביא מהרי"א ז"ל בשם המפרשים ז"ל והוסיף לחוקקי ישראל הם החוקקים חקקי דברי הימים המתנדבים בעם לכתוב הנסים ומהללה את פניה' יכתבו זה כי ה' עשה תשועה זו ויברכו בתוך ה' חקקותם שחוקקי' אמת ע"כ תורף דבריו ולעד"ן לבי בטוח לחוקקי ישרא' ובזכותם אני הייתי נשענת בצאתי למלחמה הלא הם המתנדבים בעם ללמדם תורה בנדיבות ע"ד אמת קנה ואל תמכור כעת ברכו שהים על התשועות ועל הגבורות וכם"ה ויקרא דף כ"ו פתח רבי יוסי ואמר לבי לחוקקי ישראל וכו' תא חזי כל רעותא וכל לבא דבעי בר נש לארקא ברכוי מעילא לתתא ליחדא שמא קדישא לבעי בצלותא לקב"ה כמה דכתיב ממעמקים וכו' דתמן עומקא דכולא בעמיקו עילאי דאיכון שירותא עילאה דאבא ואימא מזדווגן אף הכא לבי לחוקקי ישראל מאן חוקקי ישראל לא כתיב חוקקי ישראל אלא לחוקקי אלו אבא ואימא דאיכון מחקקי לישראל קדישא דאיהו נגיד מבינייהו המתנדבים בעם אלין איכון אביהם דאיקרון נדיבים כד"א נדיבי עמים נאספו עם אלהי אברהם כדין ברכו ה' לנגדא מיניה ברכאן לתתא ואשכחון ברכאן בעלמ' כולהו וכד הכא משתכחין ברכאן מלעילא כלא הוא בחדוותא כלא הוא בשלימו וכלא חולקהון דישראל ע"כ:

רוכבי אתונות צחורות עיין רש"י ז"ל והרד"ק ז"ל והרלב"ג ז"ל ומהרי"א ז"ל פי' מ"ש מקול מחצצים מ"ש התמורה כמו שפי' האפוד וה"ק תמורת הקול שהיו נותנים המחצצים שורי החלים לאנשי ישראל היוצאים לשאוב מים תמורת אותו הקול יבא קול שבח והודאה ששם יתנו צדקות ה' שעשה צדקה שחזרו הפרזות והכפרים לישובן כי עתה ירדו לשערים אותם הפרזות ירדו

עם ה' לשכון שם או יהיה אז ירדו לשערים עם ה' שילכו אורחותיהם מעיר לעיר משער לשער וזה שאמר לשערי ע"כ וחז"ל אמ' בעירובין פ' אלו דברים תנא דבי רב חנן אלו ת"ח שהולכים מעיר לעיר וממדינה למדינה ועוסקין בתורה ועושים אותה כנהרי' יושבי על מדין שיושבים ודנין דין אמת לאמיתו והולכי אלו בעלי מקר' על דרך אלו בעלי משנה שיחו אלו בעלי גמרא שכל שיחתן דברי תורה פי' רוכבי אתונות ללכת מעיר לעיר ללמוד תור' וחדושין וצחורות פי' בחילוף חי"ת בה"א לשון צהורות וצהרים ומאומרו על מדין דלא כתיב על דין למדו יושבי על העקר מהדין ותכליתו האמיתי לדונו דין אמת לאמיתו וז"ש יושבים ודנים דין אמת לאמיתו שזהו מדין ר"ל העקרי והפרי מהדין היותו לאמיתו: ובתנא דבי אליהו צחורות אין צחורות אלא נקיות מהגזל יושבי על מדין שמעמידין הדבר על הדין והולכי על דרך שיחו אלו סנהדרין שהעולם נשען עליהם ואין להם שיחה בטלה מעולם מקול מחצצי' שאו' על טמא טמא ועל טהור טהור הלכות שבת וחגיגות ומעילו' ודיני חצצי' באדם בין משאבי' שלומדים ושואבי' ד"ת שם יתנו צדקו' הצדקות פרזונו עיר קטנה היתה בישראל עמדו ובנו להם בית הכנסת ובית המדרש ושכרו להם את החזן ומלמדי תינוקות כמאמר בתי מדרשות רבי' בישראל ע"כ אולי מפרש אותו על הסוחרי' רוכבי אתונות וצחורות לשון לבנות הוא על שם שהם נקיות מן הגזל שבורחים ממנו עד שמעמידין הדבר על הדין שלהם שאינ' רוצים גזל אלא מדין ר"ל הבא להם מהדין אמנם והולכי בדרך שיחו מדבר בסנהדרין ופי' והולכי כמו הליכות עולם לו ומזה דרש אלו סנהדרין שהעולם נשען עליהם שהם הליכות והנהגות העולם שאין להם שיחה בטלה שהשיחו שלהם על דרך התורה שנאמר בה והוד' להם את הדרך ילכו בה ז"ש על דרך שיחו שהשיחו שלהם על דרך התורה ולא לבטלה ודורש מקול מחצצים לשון חציצ' שעושי' חציצה בין טמא לטהור ז"ש דאשונה מחצצים שאומרים על טמא טמא ועל טהור טהור ואח"כ אמ' הלכות שבת שצריך מחיצות להתיר המבוי וזהו מחצצים לשון מחיצות שצריך האדם לחוצץ בין קדש לחולין שלא למעול ז"ש הלכות שבת אמנם מ"ש חגיגות ומעילות לא יש להם שייכות עם מחצצים ואח"כ אומרו ודיני חציצה באדם פשוט לענין טבילה ודרש בין משאבים בין מלשון ביניה שלומדים ומבינים ואח"כ שואבים לזולתם ד"ת: ולע"דן אחר שאמר למעלה שבוחר השי"ת בחידושי' והעסק בתורה שהוא עוזר גדול לישראל להושיעם מיד אויביהם ולנצח במלחמות וכמו שאמר בהתנדב עם לבי לחוקקי ישרא' וכו' עתה אומר שצריך לקיים מה שנאמר בתורה ודברת בם בשבתך בביתך ובלכתך בדרך וכו' לזה אמר שאפילו הסוחרים בעודם רוכבי אתונות צחורות יהיו תמיד יושבים ועוסקים על מדין ודברי תורה ואפי' בלכתם בדרך ישיחו בדברי תורה זהו שאמר והולכי על דרך ר"ל אפי' בעודם הולכי על דרך ישיחו בדברי תורה שלא תפסק גרסא מפומייהו וכ"ש בהגיעם לישוב או אפש' שידוע שאמרו חז"ל במסכת אבות המפסיק ממשנתו ואומר מה נאה אילן זה ומה נאה ניר זה שאעפ"י שמתכוין לשבח הבור' ית' עכ"ז הרי מתחייב בנפשו לעומת זה כי בכיוצ' בשבח זה לשבן צדקות ה' צדקות פרזונו מותר להפסיק ולעשו' חציצה אפי' בין הדבקי' בעת ששואבים כיון שהנס הזה היה גרמא אל הלימוד שמאז בימי סיסרא ושעבודו לא היה בידם ללמוד מפני הפחד הגזור שמכה ועוד שמהלחץ לא היו יכולים לשקוד בלימוד ז"ש מקול מחצצים ר"ל קול אותם שעושים חציצה והפסקה בין משאבים ר"ל בין השואבים שואבי' ד"ת שחוגגים ומפסיקים לשבח להקב"ה ששם יתנו צדקות ה' וכו' והוא מותר להפסיק יען שאז ירדו לשערים על הלימוד מותר להפסיק שאינו דומה למה נאה אילן זה וכו' כי זה השבח עדיף בלימוד תורה ואמר מקול מחצצי' כלומר מקול קריא' בגרון של המחצצי' שעתידין לקרא עורי עורי עתה דבורה לקול המולה גדולה והענין הוא שמדברת נחות בלשוב' לו' שהקול העתיד בכח ראוי שיעורר את דבורה בפועל השיר הזה מקול מחצצים כמ"ש המפרשים ז"ל אמנם מ"ש אז ירדו לשערי' וכו' מאז' אז שמור על זמן העב' גם מאו' לשון ירידה אומ' אני דה"ק הנה ראוי שיתנו וישננו צדקות ה' ובפרט צדקת פרזונו שחזרו הפרזות והכפרים למקומה שע"י זה חזרו הדרכים לקדמותם בלי פחד ואימה והסוחרים יושבים ומרויחים ואז בזמן העב' בהיותנו תחת סיסרא ופחדו הנה אז ירדו יריד בפלאת לשערים עם ה' כמעט הגיעו לדכדוכ' של עניות לחזר על הפתחים ז"ש ירדו למדרגת לשערים לחזור בשערים עם ה' הקדוש וכדיב אשר לא נסה כאלה לא כן כעת הכל נתקן וחז"ל בצדקות פרזונו א"ר אושעיא צדק' עשה הב"ה לישראל שפיזרם בין האומות שאלו הייתה מקובצי' במקום א' היו מכלים אותנו אבל עכשו מפני כבוד שלא יקראו' מלכות' קטיע' אינם הורגים אותנו ולפי זה פרזונו כמו פזורנו לשון פיזור ובס"ה בראשית דף ל"ב פתח ואמר מקול מחצצים בין משאבי' וכו' מקול' מחצצים דא קול יעקב כד"א איש הבינ' בין משאבי' דאיהו יתיב בין איכון דשאבין מיא מלעילא והוא נטיל בתרין סטרין וכליל להו בגוים שם יתנו צדקות ה' תמן הוא מהימנותא לאתדבק שם יתנו צדקו' ה' תמן ינקין צדקו ה' ושואבין נדבות פרזונו בישרא' דא צדיק דעלמא דאיהו קיים וקדי' ואיהו שאיב ונטיל כולא ומסור לנביה ימא רבא איכון מיין עילאין בישרא' דישרא' ירתו קיים דא ויהביה לון קב"ה ירות' ירות' עלמין כיון דיש' שבקו ליה דהוו גזרין ולא פרעין מה כתיב אז ירדו לשערים עם ה' איכון שערי צדק הזו יתבין לתרעי ולא עאלין לגו בההוא זמנא כתיב ויעזבו בני ישרא' את ה' עד דאתת דבורה וכדיבה לון בהאי כמא דכתיב בפרוע פרעות בישראל ועל דא כתיב חדלו פרזון בישראל חדלו פרזון דא הוא פרזונו דקא אמ' חדלו פרזון קיים קדישא דלא איתפרעון עד שקמתי דבורה שקמתי אם בים' מאי אם אלא אבא כמתי' מיין עילאין מעילה לקיימא עלמין בים' שתא לעילא ותתא לאחווא דעלמא לא איתקיימא שא על דא קיימא ורזא דכולא וצדיק יסוד עולם כתיב תלת כפקין מחד חד בתלת קיימא על דין תרין תרין ינקין לחד חד יניק לכמה סטרין כדין כולא חד וכתיב ויהי ערב ויהי בקר יום אחד דערב ובקר כליל בחדא היינו ברית דיומם ולילה וביה כולא חד ע"כ:

עורי עורי דבורה וכו' חז"ל אמרו כל המתיהר אם נביא הוא נבואתו מסתלקת ולמדו כן מדבורה שלהיות' מתיהרת אומרת עד שקמתי דבורה שקמתי אם בים' יוהרא זו גרמה לה הסתלקות נבואה עד שהוכרחו לעורר' ולו' עורי עורי דבורה עורי עורי דברי שיר כי שתק' ואפשר להרחיב זה כי עקר היוהרא היתה במה שנתכבדת בקלון זולתה הוא מה שאמרה בימי שמגר בן ענת בימי יעל כי מה לנביאה לדבר בגנות זולת' ולפי שדברה בגנות שמגר ובגנות יעל ונתייהרא עד שקמתי דבורה ועוד שאו' שקמתי אם בים' כנגד ד' חלוקות אלו הוצרכו ד' פעמים עורי עורי ועיין רש"י ז"ל והרלב"ג ז"ל ולע"ד זה מקושר לתחילת הענין אל מ"ש מקול מחצצים וכו' ר"ל מקול שעתידים עורי עורי דבורה לקולם של המחצצים הנז' ושבחה שישבחו ויתנו צדקות ה' או היא מקושר למ"ש אז ירדו לשערים עם ה' שירדו מגדולת' לחזר לפתחים מלחץ אויב אשר ראוי שאת דבורה עורי לשפוט יש' שישובו בתשובה ועורי ב' לנקום נקמתם ולילחם עם האויבים ואח"כ עורי ג' לשורר על ההצלה ואל תמתיני עד שישב אלא קודם ז"ש עורי דברי שיר קודם שיקום ברק ושב' וכו' ומ"ש קו' ברק כמשז"ל המלחמה של הקב"ה והכנחון לנו והוא בילקוט סימן תסכ"ה לנ"א קום ברק קימה לכד תעשה וה' ילחם לך ודבר שבוי אתה שובה שיקרא על שמך ז"ש ושבה שביך ר"ל ושבה הוא שביך והוא שם לא פועל ר"ל נקרא על שמך כאלו אתה שבית אותו ואולי אמ' ושבה לשון פועל כפשוטו ואז' תזכה להיות שביך בזכות אביך אבינועם כשמו נעים במעשיו וזכות אבא נועם אביך מסייעתך:

אז ירד שריד עיין רש"י ז"ל וכן פי' הרד"ק ז"ל והרלב"ג ז"ל וכן מהרי"א ז"ל אלא שהרחיב הענין יותר לפר' תיבת עם נמשכת אל תיבת ה' כאלו אמר עם ה' והכוונה לפי שאמ' למעלה אז ירדו לשערים עם ה' אז יריד שריד שמלט באדירים חולה לבאר שהשריד הם עם ה' אלו ישרא' שעם ה' השליט הקב"ה בגבורים יבין וסיסרא ומחניהם או אפשר בי"ת בגבורי' כמו עם הגבורים ר"ל ה' ירד לי והשליטני על מחנה סיסרא עם הגבורים של ים וכדמסיק מיני אפרים וכו' שאלה הגבורים עמהם השליטני ה' בסיסרא ומחנהו ע"כ: ולע"ד אפשר שאומרה שריד על ברק הנז' וזה מורה תיבת אז ירד שריד שאז שחשבה שביך אז ישלוט השריד הנזכר הוא ברק שהוא מן השרידים אשר ה' קורא הנה ישלוט לאדירים עם ר"ל לכללות העם על סיסרא שמכחישת הרבוי הם אדירים אמנ' לי דבורה ירד לי בגבורים באופן שחלק ברק יהיו העם וחלקי יהיו הגבורים ע"כ כי ביד אשה ימכור ה' את סיסרא כפשוטו שהוא על דבורה שהתפארת והוא כאומן הגבורים לא יהיה לך שא לי ועליהם יזכר

שפי

מקרא ותרגום

מִקּוֹל מְחַצְצִים בֵּין מַשְׁאַבִּים
שָׁם יְתַנּוּ צִדְקוֹת יְהוָה
צִדְקֹת פִּרְזֹנוֹ בְּיִשְׂרָאֵל אָז יָרְדוּ
לַשְּׁעָרִים עַם־יְהוָה׃
עוּרִי עוּרִי דְּבוֹרָה עוּרִי עוּרִי
דַּבְּרִי־שִׁיר קוּם בָּרָק
וּשֲׁבֵה שֶׁבְיְךָ בֶּן־אֲבִינֹעַם׃
אָז יְרַד שָׂרִיד לְאַדִּירִים
עָם יְהוָה יְרַד־לִי בַּגִּבּוֹרִים׃ מִנִּי
אֶפְרַיִם שָׁרְשָׁם בַּעֲמָלֵק
אַחֲרֶיךָ בִנְיָמִין בַּעֲמָמֶיךָ מִנִּי
מָכִיר יָרְדוּ מְחֹקְקִים
וּמִזְּבוּלֻן מֹשְׁכִים בְּשֵׁבֶט סֹפֵר׃
טו וְשָׂרַי בְּיִשָּׂשכָר עִם־
דְּבֹרָה וְיִשָּׂשכָר כֵּן בָּרָק בָּעֵמֶק
שֻׁלַּח בְּרַגְלָיו בִּפְלַגּוֹת
רְאוּבֵן גְּדֹלִים חִקְקֵי־לֵב׃ לָמָּה
יָשַׁבְתָּ בֵּין הַמִּשְׁפְּתַיִם
לִשְׁמֹעַ

מקול מֵאֲתַר דַּהֲווֹ אָנְסִין לְהוֹן וְנַסְבִין מַה דְּבִידֵיהוֹן בֵּית מְכוֹנַת לִסְטִין וּמְתוּבַת מוֹכְסִין עַל גּוּבִים בֵּית שַׁקְיָא דְּמַיָּא לַאֲתַר דַּהֲוָא נַפְקָן בְּנָתָא דְּיִשְׂרָאֵל לְמִמְלֵי מַיָּא דְּלָא הֲוָאָה יָכְלִין לְאַשְׁמָעָא קָל טַרְפַּת פַּרְסַת רִיגְלֵיהוֹן מִן קֳדָם שַׂנְאָה וּמְעִיקָא תַּמָּן יוֹדוֹן עַל זְכוּתָא דַּיְיָ וְעַל זַכְוָתֵיהּ דְּיָתִיב קִירְוֵי פַּצְחַיָּא בְּאַרְעָא דְּיִשְׂרָאֵל בְּכֵין נַחֲתוּ מִכְּרַכֵּי תוּקְפָּא לְמִיתַּב בְּקִירְוֵי פַּצְחַיָּא עַמֵּיהּ דַּיְיָ׃ עורי שַׁבָּחִי שַׁבָּחִי דְּבוֹרָה שַׁבָּחִי וְאוֹדָה מַלִּילִי תוּשְׁבַּחְתָּא קוּם בָּרָק וּשְׁבִי שִׁבְיָךְ בַּר אֲבִינוֹעַם׃ אז בְּכֵין נְחֵית חַד מִמַּשִּׁירְיַת יִשְׂרָאֵל וְתַבַּר תְּקוֹף גִּיבָּרֵי עַמְמַיָּא הָא לָא מִגְּבוּרָא דִּדְהוֹן הֲוַת דָּא אֱלָהֵן יְיָ תַּבַּר קֳדָם עַמֵּיהּ תְּקוֹף גִּיבָּרֵי שַׂנְאֵיהוֹן׃ מני מִדְּבֵית אֶפְרַיִם קָם יְהוֹשֻׁעַ בַּר נוּן בְּקַדְמֵיתָא אַגִּיחַ קְרָבָא בִּדְבֵית עֲמָלֵק בַּתְרוֹהִי קָם מַלְכָּא שָׁאוּל מִדְּבֵית בִּנְיָמִין וְקַטִּיל יָת דְּבֵית עֲמָלֵק וְאַגִּיחַ קְרָבָא בִּשְׁאָר עַמְמַיָּא מִדְּבֵית מָכִיר נַחֲתוּ כַּד מַרְשְׁמִין בִּקְרָבָא וּמִשִּׁבְטָא זְבוּלֻן כָּתְבִין בְּקוּלְמוֹס דְּסָפַר חָד׃ ושרי וְרַבְרְבֵי יִשָּׂשכָר מִשְׁתַּמְעִין לְמִלֵּי דְּבוֹרָה וּשְׁאַר שִׁבְטָא דְּיִשָּׂשכָר מְשַׁמְּשִׁין קֳדָם בָּרָק מִשְׁתַּלְחִין בְּקִירְוֵי מֵישְׁרָא לְכָל אֲתַר דִּצְרִיךְ לְתַמָּן בְּתוּשְׁלַחְתֵּיהּ אָזְלִין בִּזְרֵעִית רְאוּבֵן סַגִּיאִין נִיכְלֵי לִבָּא׃ למה לְמָא אַתְּבְתּוּן מִמַּשִּׁירְיַת קְרָבָא לְמִיתַּב בֵּין תְּחוּמִין בְּפָרָשַׁת אוֹרְחָא למשמע

בגבורים ד' מ"ל וסי' יי' ירד לי בגבורי' · לעזרת יי' בגבורי' · ואמיץ לבו בגבורי' · והמה בגבורי' עזרי המלחמה : צדקו' ד' ג' מ"ל וא' חס' וסי' שם יתנו צדקות ב' בפסו' תנייגא חס' · ועתה התיצבו ואשפטה · עמי זכר נא מה יעץ בלק : גדולים הגדולים ו' מלאים בקריא' וסי' גדולים חקרי לב · בי עבדו בם גם המה · כשם הגדולים אשר בארץ דד"ה · כי מרפא ינית חטאים גדולים · זבדיאל בן הגדלים · ויזבחו ביום ההוא :

רשי

מחצצים · פתר מנחם עורכי מלחמה ומולדי קרב וחברו עם מלך אין לארבה ויצא חוצץ כולו לשון גדודי' · ד"א מקול מחצצים בין משאבים כשהייתם הולכים בין משאבים לשאוב מים הייתם יראים מקול אבנים חלוקי הנחל קי"זלש בלע"ז שהעובר עליה' נשמע קולם והייתם יראי' שלא ירגישו בהם אויביכ' מעכשו אין לחוש על זאת ושם תנוה עליכם ליתן הודיה לשמו : מחצצי' · לשון אבני חלוקי הנחל כמו ויגרס בחצץ שני : עורי עורי דבורה · לשון שבח כפשוטו התגברי בשירתך ורבותינו אמרו מפני שנתהללה ואמרה עד שקמתי דבורה נסתלקה הימנ' רוח הקדש : אז ירד שריד לאדירים · ירד ירדה כמו לרד לפניו גוי' שרידי ישר' רדו באדירי שבאיה' : יי' ירד לי בגבורים · ירדה לי את גבורי האומות : מני אפרי' · מן אפרי' יצא את שורש יהושע בן נון לרדות בעמלק ויחלש אותו לפי חרב ומחובר מקרא זה לעליון לפרש יי' ירד לי בגבורים את יהושע הקים לרד בעמלק : אחריך · יקום משבט בנימן שאול בן קיש שיגרמנו ויעמס אותו כגבלים עוממות · ויש לפתור בעממיך בחיל של מאתי' אלף רגלי שבא שאול עליהם : מני מכיר ירדו מחוקקי' · שרי' גדולים שכבשו את האמרי אשר בכשו ששי' עיר כל חבל ארגוב שכבש יאיר : ושרי ביששכר · שרים שביששכר הם שנהדראות עוסקין בתורה יודעי בינה לעתים הם תמיד עם דבורה ללמד בישראל חק ומשפט : שרי ביששכ' יו"ד זו טפילה היא ואינ' משמשת כלום והרי היא כיו"ד בהמות שדי וקרע לו חלוני : ויששכר כן ברק · ושאר העם של יששכר כן גם הם עם ברק לכל אשר יצוה : בעמק שולח ברגליו · שלחם בכל שליחותו לאסוף את העם ולכל צרכי המלחמה : בפלגות ראובן · אבל בחילוקי לבו של ראובן רבו חקקי לב בכלי ליבא ערמומית ומה היא ערמומיתו ישב לו בין משפתי המלחמה לשמוע מי נוצח ויהיה עמו : שריקות עדרים כלומר יושב ובוטח ולא חששת למלחמ' ישראל אשר בארץ כנען ולא באת לעוזרם למלחמה הזאת

רדק

מקול מחצצים · מקול יורה החצים לא היו יכולין לשאוב מים ועתה יתנו שם צדקות יי' וטעם צדקו' פרזונו שיוכלו לשבת בערי הפרזות בבטחה וטעם מקול כי הפרשי' ויורי החצים נותנים קול ומריעי' להפחיד העם כמו שאמ' מקול פרש ורומי קשת בורחת כל העיר ופי' יתנו לשון למוד ושנון תרגום ושננתם לבניך ותתנינון לבניך : עורי עורי · שנים הראשונים מלרע והאחרונים מלעיל : אז ירד שריד · ירדה בתשלומו ופי' רדה והשליט הקב"ה ישראל שהוא שריד באדירים בעם יבין מלך כנען ולמ"ד לאדירי' במקום בי"ת כמו וישבו אתו לארץ כי איש הרגתי לפצעי וזולתם : מני אפרים · כמו מן אפרים והיו"ד נוספת וכן מני מכיר : שרשם בעמלק · שרשם היה נלחם בעמלק והוא יהושע בן נון שהיה שרש אפרי' ונשיאם ואחרי יהושע נלחם בנימן עם עמלק והוא שאול שהי' משבט בנימין וכ"ף אחריך כנגד אפרים וכ"ף בעממיך כנגד בנימן ואמר' זה בדרך נבואה והזכירה המתעוררים והמתחזקים אל מלחמ' יי' ועת' שירדו למלחמ' מן מכיר הגדולי' והחכמי' ואף על פי שהיה מעבר לירדן התעורר והתחזק לבא למלחמ' זאת וכן מזבולון ירדו אפילו הסופרי' והחכמי' אין צריך לומר שאר העם ומושכי' בשבט סופר פי' החכמים והסופרים : שבט · העט וכן ת"י בקולמוס דספרא וכן השרים שהיו ביששכר יצאו עם דבורה : ושרי · כמו שרים כמו וקרע לו חלוני כמו חלונים וחשופי שת והדומים להם וכן שבט יששכר יצא כלו וכן ברק יצא אם דבורה : בעמק שלח ברגליו · שלא שאל בהמה לרכוב מרוב חפצו למלחמ' אבל בפלגו' ראובן שנפלג ונחלק מעבר הירדן ולא באו למלחמ' גדולים הם חקקי וחקרי לבי עליו ואומ' לו למה ישב' בין המשפתי' והם מערכו' וגדרות הצאן לשמוע שריקות וכן

מנחה קטנה

עורי עורי ירצה דין בוא שתעור דבורה משנתה ותדבר שיר ולפי שיש שני מיני שינות א' שינות הגוף וא' שינות השכל ולזה אמרה כפל עורי משנתך ועורי משנת השכל לשיר לה' על החסד קום ברק קום גם אתה משנתך ותן תודה לאל ית' ואזתקים וגם תוכל שביה וגו' כי ה' יצא לפניך וילחם בשבילך באופן שאין אתה צריך לעשות מלחמה רק לשלול ולבוז וזה ושבה שבין : מני אפרים וגו' אמרה שהאל ית' עשה אותה מעין שבט אפרים אשר שרשם והוא יהושע שנפלים עמלק · וגם מעין בנימן שהוא מלחמת שאול בעמלק וגם מעין מכיר שכבש כל חבל ארגוב · ומזבולון כלומר וגם אני נחשבת מזבולון שהם היו מושכים בשבט סופר ומספיקים ליששכר צרכו שיששכר עסק בתורה אף אני כמוהם שופטת ישראל ומוכיחם על ביטול תורה וע"י כ נרמתי שישראל עוסקים בתורה וגם שרי יששכר שהם שרים בתורה ועוסקי' נה היא עם דבורה שהיתה עוסקת בתורה ושופטת ישראל : בפלגות ראובן אתה ראובן אין מן התימא שלא באת כי כבר הפלגת עצמך מעדת ישראל פעם אחר פעם הראשון בעדת קרח שנחלקו מן העדה להיות עם קרח ומי יתן והיו עמי בארץ · אך שהיו גדולים חקקי לב מחוקקים ראשי שנהדראו' ועוד שנית לפלגו' ראובן מאחר ישראל שנטל חלקו בעבר הירדן מזרחה ואין לומר שעשו זה מפני יראת המלחמה שהרי הפליגו עצמם מארצם והלכו לפני אחיהם ומ"כ גדולים חקרי לב יש כאן דבר שצריך דרישה וחקירות הלב למה לא באת לעזרת ישראל וגם על גלעד יש קושיא זו וגם יש לחקור על דן למה יגור וגו' מאחר שהם גבורים מאסף לכל המחנות :

רלבג

מקול מחצצים · וכל זה הפתח היה להם מקול האויבים יורי החצים שהיו בין המעינו' שהיו שואבין מהן המי' להצר להם ליש' שלא יוכלו לשאוב משם והיה זה המקו' בדרך הישר שהיו רגילים ללכת בו השוחרים ומפני זה היו הולכי' ארחות עקלקלות והנה במקו' ההוא שלא היו יכולין לבא שם שם יתנו ויגידו צדקות יי' שהכרית את אויביה' המצירי' להם שם ויתנו ג"כ צדקות פרזונו בישראל עתה שיוכלו בני ישראל לשבת בערי הפרזות אשר הכיחום ועזבום מפחד אויב : אז ירדו לשערים עם יי' · ר"ל שישבו בכל שעריה' לפי ששבו לערי הפרזות לשבת · או יהיה הרצון בזה אז ירדו עם יי' לשערים ללמוד תורה מה שלא היו יכולין בו קודם זה כי הדרך הזה סגור לפניה' מפני האויבי' וכובד השעבוד ג"כ היה מונעם מזה : עורי עורי דבורה · יחס לדבורה דברי השיר ולברק יחס שבית השבי שהוא פועל המלחמה : אז ירדו אז ישים השם רודה מה שפרד ונשאר מישראל על אדירים וחזקי' והם עם יבין מלך כנען כ"ש ויכנע אלהים ביום ההוא את יבין מלך כנען לפני בני ישראל יי' שם רודה ומושל לי בגבורי' ר"ל ששם ישראל רודה ומושל על הגבורי' ההם וזהם עם יבין מלך כנען · והנה התחילה דבורה לספר ענין השבטי' במלחמות והתחילה מן אפרים כי על ידו נעשית המלחמ' הראשונ' ואמרה מן אפרי' שרשם מי שהיה שרשם והוא יהושע שהיה נשיא עליה' והיה היות' ככבד שבשבט נלחם בעמלק כמו שנזכר בתורה ויחלוש יהושע וגו' : אחריך תבוא אתה שתהיה משבט בנימן בעממיך להלחם עם עמלק והוא שאול ומן מכיר בני מנשה שהיה חלקו לעבר הירדן ירדו החכמים עם דבורה למלחמה וכן הענין מזבולן : ושרי ביששכר והשרים שהם ביששכר ג"כ ירדו עם דבורה ושבט יששכ' בכללו וכן שמע לעצת דבורה ברק עד שבעמק שולח ברגליו בעצת דבורה כמו שאמ' ויעל ברגליו עשרת אלפי איש ואולם בפלגות ראובן גדולי' חקקי לב : והנה

כלי יקר

שמ־או יאמר עם על ישראל כאלו אמרה אתה ברק שריד ה' אז ירד שריד לנצח אדירים צריך עם רב מישרא' ז"ש לאדירים עם שיעמדו עמו י' שפי איש המנס לשליטה שלי דבורה ה' ירד לי בגבורי' של מחנה סיסרא בלי שום אמצעי אלא הוא ישלטני בהם ובלי ספק עצה נבערה נתייעץ סיסרא לנוס ברגליו וליכנס באהל יעל הישראלית או אוהבת ישראל ואין זה אלא זכות דבורה שה' ירד לה בגבורים או אפשר שאומרו אז ירד שריד וכו' דבר על ההווה במלחמת סיסרא וזהו אומרו אז ירד לי באדירים כאלו היו עם דל ומאן דאחזי לן מהם כן יחזי לן בשאר האומות מ"ה ז"ש ה' ירד לי בגבורי האומות · ואפשר שאל זה כיון רש"י ז"ל שכתב שרידי ישר' רדו באדירי שונאיהם שאומר רדו בלשון עבר גם לשון שונאיהם מורה על אלו שהרעו לישראל וגבי ירד לי בגבורים כתב ירדה לי בגבורי האומות כתב ירדה בלשון עתיד וזה מורה אומרו בגבורי האומות דרך כלל על כל האומות ואתני מר"ו פי' שדבורה אמר' ראו חסדי ה' שאז כשהיה הולך ברק לקראת מחנה סיסרא עם היותו יחידי ז"ש שריד הנה אז שלט מ־משל רב עם היותו יחידי כי לאדירים שהם סיסרא ומחנהו היה נראה להם ברק ובעיניהם כאלו הוא עם רב ז"ש לאדירים עם ר"ל לאדירים היה בעיניהם כעם ונראה בזה למ"ד לאדירים וניצא כמי היותו מוכרת שהיה ראוי להיות סמוך לאדירי עם :

מני אפרים עיין רש"י ז"ל וכן פי' הרד"ק והוסיף ע"ש וכן פי' הרלב"ג ז"ל וכן פי' מהרי"א ז"ל והוסיף במ"ש בשבט סופר שעל סוחרי זבולון שכותבין פנקסי' מסחורתם עליהם אמר כי מתכיר באו חכמים וסופרים מחוקקים וזבולון לסוחר הגדול לחוף אניות ישכון וירכתו עד צידון שהביאו כל עסקיהם ובאו לעזור לא כן ראובן כמו שיזכיר : ומתוך דברי חז"ל מובן פי' מלת שרש' בעמלק זולת הכו' בדברי רש"י והוא שרשם לשון משרש אחריה האמיר בע"א ר"ל מן אפרים יצא מי שעשה שירוש בעמלק שישרש זרעם כמו שנצטוינו מחה תמחה את זכר עמלק גם מ"ש אחריך בנימן בעממיך לשונרבים מובן מדבריהם שאמר כן להיות שני עמים מבנימן נלחמים עם זרע עמלק האחד עמו של שאול והאחר עמו של מרדכי שהרגו בזרעו של עמלק זהו שאמר בעממיך שני עמים והכונה לומר שמזכירי' זרעו של יוסף ובנימן אחיו אשר הם בניה של רחל מהם ינוצחו זרעו של עמלק כדכתיב אם לא יסחבום צעירי הצאן הם צעירי השבטים בניה של רחל ונתנו טוב טעם למה בידם יותר מזולתם לפי שיוסף לא נטר איבה להתנקם מאחיו כשנפלו בידו לא כן עשו ולזה יפול בידם מ"א הרע לאחיהם לא כן ביד שאר השבטים כשיאמרו לעשו למה רדפת את אחיך ישיב להם ואתם למה רדפתם את אחיכם וזהו מה שכתוב הנה היו כקש זה עשו שנאמר בית עשו לקש אם אכלתם זה יעקב שנאמר בית יעקב אם ולא ויאלו את נפשם מיד להבה זו יוסף שנאמר ובית יוסף להבה כי יוסף מתייחס לעשו בהיות נער קטן ועשו קטן בתוך בגוים עשו גדל בין ב' צדיקים ולא למד ממעשיהם ויוסף גדל בין ב' רשעים ולא למד ממעשיהם זה כתיב בו ולא ירא ויוסף כתיב בו את האלו"ם אני ירא ע"כ תורף דבריהם :

ולע"ד מני אפרים שהי"לל מן אפרים אבל כוונתם לומר הנה אפרי' ומכיר ובנימן הנה יחד כלם מני הם נחשבים מני כמו ממני הם נחשבים שהרי באו לעזרתי במלחמה זו לא כן ראובן שעשה עצמו כאלו לא ידעני ואינו מני כדמסיק בפלגות ראובן שנחלק מעלי והיתפליג ולזה אמר מני אפרים וזאת לו נחלה משורשו הטוב ששורשם הנס יהושע שעשה נקמת ה' בעמלק דזרוק חוטרא אהודרא אעיקרא קאי והומרו אחריך וכו' הכינוי של אחריך כלפי עמלק הנזכר זה הוא אחריך ירדוף בנימן דהיינו שאול ומרדכי איש ימיני רודף אחריך עמלק לעשות נקמה בעממיך עממים של עמלק הנזכרים באופן שכ"ף אחריך וכ"ף עממיך כלפי עמלק וגם כן מני מכיר ומזבולן וכו' ר"ל נתחזקו במלחמה כאלו הם ממני ואמר במעלת זבולן שהיו מושכים בני שבטם ע"י המקל ושבט סופר מהסופר שבטו וזכחו בספרותו לכתוב כל תוקף לקיים שיבאו מהם למלחמות ה' ז"ש מושכים ר"ל מושכים בני אדם בשבט סופר עם שבט הסוכר כאמור או יאמר מושכים בני אדם אשר בשבט ר"ל בשבטם ע"י סופר שהיו כותבים ספרים אל כל אשר בשבטם ימהרו לבא לעזור לדבורה :

ושרי ביששכר עם דבור' עיין רש"י ז"ל והרד"ק ז"ל וכן כתב הרלב"ג ז"ל והוסיף ע"ש ומהרי"א ז"ל פי' ושרי ביששכר עם דבורה שרי יששכר מהם ישבו עם דבורה שנשארו בהר תבור עמה ומהם ירדו לעמק למלחמ' וזהו ויששכר כן ברק ר"ל ומיששכר ג"כ היו עם ברק כי בעמק שולח ברגליו יששכר הנז' ולא בקש יששכר בהמה לרכוב עליה לחפצו במלחמה אבל שולח ברגליו ואם השבטים הללו אם בעבר ואם בהווה ואם בעתיד היו אנשי מלחמה לבי בפלגות ראובן גדולי' חקרי לב במה שנחלק ונפרד מבוא במלחמה ע"כ : ולע"ד ולדקדק יו"ד שרי שבא טפלה והכונה כי שבט יששכר כלו בא ואעפ"י שהפסי"ת צוה לברק יקבץ מזבולן ונפתלי הנה בבא זבולן בהכרח יבא יששכר לסייעו כי זבולון מעמיד ליששכר מאכילו ומשקהו ובפרט שכל מה שצוה זבולן בזאת המלחמה היה להעמיד דגל התורה ולהחזיר עטרה ליושנה וכמו שנתבאר למעלה בפ' ולקחת עמך י' אלפים איש מבני נפתלי ומבני זבולן לז"א ושרי ביששכר אות' הגדולים שביששכר שהם שרי וגבירי היו עם דבור' ר"ל למעלה עם דבורה בהר תבור ע"ד מחר אנכי נצב על ראש הגבע' מתפללי' לש"י וכאשר ירימו ידם וגבר ברק ויש' ותלק לה' כבוד וקרא' שרי' ר"ל עלי שאפי' דבור' מחזקת אות' לשרים עליה ושאר דלת עם יששכר היו עם ברק למטה בעמק וז"ש ויששכר ר"ל שאר השבט זולת השרים וכן ברק

רדק

וכן גלעד ששכן בעבר הירדן ולא בא למלחמה · ויש לתמוה והלא מכיר הוא׳ שבא למלחמה ומכיר אבי גלעד וארץ הגלעד לבית מכיר כמו שאמ׳ ויתן את הגלעד למכיר בן מנשה · ויש לפרש כי מה שאמ׳ גלעד בעבר הירדן שכן על בית יאיר בן מנשה אמר שגם הוא היה חלקו בארץ הגלעד כמו שאמ׳ ויאר בן מנשה הלך וילכוד את חוותיה׳ ויש לפרש עוד כי מה שאמ׳ גלעד בעבר הירדן שכן הוא דרך תמיהה ואומ׳ לראוב׳ למה ישבת בביתך ולא באת למלחמ׳ גלעד עש׳ כן כמו שעשית את׳ וישב ושכן בעבר הירדן הלא הרד ובא לעזור למלחמת ישראל ואתה למה עשית כן ואע״פ שאתה מעבר לירדן הלא גם הוא מעב׳ לירדן ויש לפרש ג״כ לענין זה הפירוש שלא בדרך תמיהה כלומ׳ גלעד הלא שכן בעבר הירדן כמוך וחלקו ונחלתו שם היא ואע״פכ עבר ובא לעזרת ישראל ואתה למה לא עשית כן: ודן למה יגור אניות · אינו אומר על אניו׳ הים כי לא היה חלקו על הים כי זבולן היה חלקו שם כמו שאומר זבולן לחוף ימים ישכון ואף על פי שכתוב בחלקו מול יפו אע״פ כן לא היה יפו בחלקו אלא אניות הירדן ר״ל שעבר הירדן וברח מפא׳ האויב והניח נכסיו לעבר הירדן וכן ת״י גזו ועברו ירדנ׳ וגו׳ : אש׳ ישב לחוף ימים · כי שם היה חלקו וגורלו כמו שנאמ׳ בגורלו ופגע בכרמל הימ׳ ואמ׳ והיו תוצאותיו הימ׳ מחבל אכזיבה: ועל מפרציו ישכון · על מקומות הפרוצים לו בעריו ישכון שם מפחד אויבים לפיכך לא יבא למלחמה שלא יניח עריו פרוצות וי״ת קרוי עממיא וגו׳ : חרף נפשו למות · גלה ופרסם נפשו ומסר עצמו למיתה מרוב חפצו למלחמה ונפתלי כמו כן שם עצמו על מרומי שדה להלחם וי״ת דבית נפתלי ישבחונון כל עממי ארע׳ : בתענך על מי מגידו · תענך ומגידו שני מקומות הם בחלק מנשה ומן הנרא׳ כי רחוקי׳ היו זה מזה כמו שאמ׳ ויושבי תענך ובנותיה ויושבי מגידו ובנותיה א״כ מהו שאמר בתענך על מי מגידו ויתכן לפרש כי באו מלכי כנען להלחם והוא סיסרא ואש׳ באו עמו להלחם בתענך והיו חילותיו כל כך רבים שהיו מגיעים עד מי מגידו וכת״י בתענך הוו שרן ומטן על מי מגידו : בצע כסף לא לקחו · לא היו לוקחין שום ממון מבני ישר׳ שהיו נופלים בידיהם אלא היו הורגים אותם : מן שמים נלחמו · כל כך היה הנצחון גדול שנצחו ישר׳ חיל סיסרא כאילו מן השמי׳ נלחמו עם סיסרא : הכוכבי׳ ממסילותם · על דרך שמה הנחת יי׳ גבוריך ודרך הדרש כי הכוכבים חממו אותם והיו לובשים שריוני׳ ומרוב חמימו׳ היו נכנסין בנחל קישון להתקרר ושטפם הנחל לפיכך סמך פסוק נחל קישון גרפם לפסוק מן שמי׳ נלחמו ולפי דרך הפשט לפי שהמלחמה היתה בערבה אשר על שפת נחל קישון היו נכנסין בנחל הן לברוח הן לערוך מלחמה עם ישר׳ ונכפלו המרכבות כמו במצרי שאמ׳ וים׳ את אופ׳ מרכבותיו וכפנו הפרשי׳ בנחל וגרפ׳ הנחל וטבעו ולא כן היה לישר׳ אלא שדרכו הנחל בעוז ועברוהו בלא שום פגע ונזק וזהו שאמ׳ תדרכי נפשי עוז בלומ׳ הנחל שגרפ׳ דרכה נפשי בעוז כי מן השמי׳ נלחמו עמה בעבורי וי״ת תדרכי נפשי עוז דושית נפשי קטילי גבריהון בתקוף · ופי׳ נחל קדומים נחל שהיה שם מקדם כאילו נברא שם מקדם להנקם באויבי יי׳ על דרך כל פעל יי למענהו וגו׳ : אז

רשי

שריקות עדרים · לשמוע קול עדרי המלחמה למי קול ענות גבורה ולמי קול ענות חלושה : בעבר הירדן שכן · ולא בא אל המלחמה : וכן דן הכינס ממונו בספינו׳ לעבור ולברוח : ועל מפרציו · לשמור פרצו׳ ארצו : זבולן עם חרף וגו׳ · בזה נפשו והפקיר עצמו למות במלחמ׳ עם ברק וכן נפתלי על מרומי שדה על הר תבור · בתענך על מי מגדו · ת״י בתענך הוו שרן ומטן עד על מי מגדו ראש המחנ׳ בתענך ומגיע עד על מי מגדו : בצע כסף לא לקחו · חנם באו לעזור סיסר׳ לא בקשו ממנו שכר : מן שמי׳ נלחמו · ואף הקב״ה שלח בהם גבא שחיצם רוצים שום שכר : ממסילותם · ראש הכוכב בשמי׳ וסופו בארץ מכאן אמרו עוביו של רקיע כאוי׳ שבין שמים לארץ שהכוכ׳ תקוע ברקיע כ כמין נגר בדלת מדת ארכו כעביו של רקיע ומן המקרא שמעיד ממסילות נלחמו אנו שומעין שעוביו של רקיע כנגד שמי׳ על הארץ : גרפם

לִשְׁמֹעַ שְׁרִקוֹת עֲדָרִים	ב׳ עולם לְמִשְׁמַע בְּשׂוֹרְתָא דְאָמַן דָאלְבָרָק
לִפְלַגּוֹת רְאוּבֵן	אַתּוּן אָמְרִין דִילָךְ אֲנַחְנָא לְסִיסְרָא
גְּדוֹלִים חִקְרֵי־לֵב: גִּלְעָד	ו׳ מל׳ אַתּוּן אָמְרִין דִילָךְ אֲנַחְנָא לְמִשְׁמַע
בְּעֵבֶר הַיַּרְדֵּן שָׁכֵן	בְּשׂוֹרָא לְמִידַע אִי דָא הִיא מַשִׁרִיתָא
וְדָן לָמָּה יָגוּר אֳנִיּוֹת אָשֵׁר יָשַׁב	ב׳ נִצְחָא בִּקְרָבָא לְמֶהֱוֵי עִימֵּיהּ אִיכְדֵין
לְחוֹף יַמִּים וְעַל מִפְרָצָיו	כְּשַׁר לְמֶעְבַּר לְכוֹן דְּבֵית רְאוּבֵן
יִשְׁכּוֹן: זְבֻלוּן עַם חֵרֵף נַפְשׁוֹ	הֲלָא יַדְעִיתוּן דְּקֳדָמוֹהִי גַלְיָן
לָמוּת וְנַפְתָּלִי עַל מְרוֹמֵי	ג׳ב׳ מל׳ וא׳ חס׳ מַחְשְׁבוֹת לִיבָּא: גִּלְעָד דְּבֵית
שָׂדֶה: בָּאוּ מְלָכִים נִלְחָמוּ אָז כ	ב׳ ר״פ ומי הפקודה גִּלְעָד בְּעִיבְרָא דְיַרְדְּנָא שְׁרַן
נִלְחֲמוּ מַלְכֵי כְנַעַן בְּתַעְנַךְ	וּדְבֵית דָן גְּזוּ עֲבַרוּ יַרְדְּנָא וְשַׁוִּיאוּ
עַל־מֵי מְגִדּוֹ בֶּצַע כֶּסֶף לֹא	נִכְסֵיהוֹן בִּסְפִינָן דְּבֵית אָשֵׁר עַל סְפַר
לָקָחוּ: מִן־שָׁמַיִם נִלְחָמוּ	ב׳ ירעם יַמָּא שְׁרוֹ קִירְוֵי עַמְמַיָּא דְּפַגְרוּ תָּבוּ
הַכּוֹכָבִים מִמְּסִלּוֹתָם נִלְחֲמוּ עִם־	וּבְנַיִן וִיתִיבוּ בְהוֹן: זְבוּלוּן דְּבֵית
סִיסְרָא	זְבוּלוּן לְקַבֵיל עַמְמַיָּא דְגַדִּיפוּ קֳדָם יְיָ

מְסָרוּ נַפְשֵׁיהוֹן לְקַטָלָא אִינוּן וּדְבֵית נַפְתָּלִי יְשַׁבְּחוּנוּן כָּל עַמְמֵי אַרְעָא: בָּאוּ אָתוּ מַלְכַיָּא דַהֲווֹ עִם סִיסְרָא וְאַגִּיחוּ קְרָבָא בְּכֵין אַגִּיחוּ קְרָבָא מַלְכֵי כְּנַעַן בְּתַעֲנָךְ הֲווֹ שָׁרַן וּמְטַן עַל מֵי מְגִידוֹ מָמוֹן דִּכְסַף לָא קַבִּילוּ: מִן שְׁמַיָּא אִתְגַּח עִמְּהוֹן קְרָבָא מֵאֲתַר דְּנָפְקִין כּוֹכְבַיָּא מִכִּבְשֵׁי דְרַבְרְבֵיהוֹן תַּמָּן אִתְגַּח קְרָבָא עִם סִיסְרָא

רלבג

והנה תמה עליו למה ישבת בין המשפתי׳ במקומך ולא התעוררת בזאת המלחמ׳ אבל היית יושב ובוטח והיית שומע שריקות עדרי ישראל על יד האויבים והיית שוכן במקומך ולא חששת לזה הנה לפלגות ראובן גדולי׳ חקרי לב על שפקדו עליהם ולא נתנו לב לצאת משם : גלעד בעבר הירדן שכן וא״ת כי מנעך מזה הירדן הלא גלעד ג״כ שוכן בעבר הירדן ועם כל זה בא לעזרת יי׳ בגבורים כמו שקדם · והנני תמה על דן למה יגור אניו׳ הנה נחלתו לא היתה מעבר הירדן ולא די שלא באו לעזור יי׳ אבל ברח והניח עמו והלך עם קניניו בעבר הירדן באניות כמו שת״י : הנה אשר יש לו התנצלות אם לא בא לעזור יי׳ כי הוא יושב על הספר ולזה היה ראוי לשמור ארצו ולשכון על המקומות הפרוצים בארצו שלא יבאו שם האויבים · ואמנם זבולן ונפתלי ראוי שישובחו והו׳ כי זבולן הוא עם שחרף נפשו למו׳ מרוב קנאתו להנקם מהאויב ר״ל שמסר עצמו לסכנה · וכן נפתלי ג״כ כי מבני נפתלי ומבני זבולן היו החיל אשר עלו עם ברק על הר תבור שהיו על מרומי שדה כי הם ראו חיל עם סיסרא ועם זה מסרו עצמם לסכנ׳ לעלו׳ עליה׳ למלחמ׳ מרוב בטחונם בשם ית׳ : באו מלכי׳ נלחמו · ידמה שמלכי׳ רבי׳ ממלכות הגוים ממשפחו׳ כנען ירדו עם סיסרא להלח׳ עם ישראל ונלחמו אז מלכי כנען בתענך ועל מי מגדו והם המקומו׳ שהיו חושבי׳ לכבשם בקלו׳ וכל כך היו חפצים להלחם בישראל שלא לקחו בצע כסף על זה מיבין מלך כנען כמנהג מי שהיה תחת המלך שאם ירצה המלך להביאו למלחמתו יתן לו שכר : מן שמים נלחמו · אמר זה להורות כי לא בחרבם נצחו לסיסרא אך מאת ה׳ ית׳ בא להם זה הנצחון והאמין שם הכוכבים ממסילותם נלחמים עם סיסר׳ בהשפיע באמצעותם מה שישלם בו נצחון סיסר׳ וחילו: נחל

כלי יקר

בעמק היו שולח ברגליו שולח מאלו השרים ומדבורה ובשליחות׳ היה למטה כדי שזכות שרי יששכר וזכות דבורה מסייעתם בעמק ז״ש שולח ברגליו ואמר בפלגות ראובן ר״ל ב׳ פליגות כפלג׳ ראובן את׳ בימי קדם בזמן משה שרצה לעמוד בעבר מזרח׳ וזו שנים בזאת המלחמה שישב לו מנגד ולא בא לעזר׳ ה׳ בגבורים ז״ש בפלגות ראובן ב׳ כנו׳ בהם גדולים חקקי לב שצריך לחקוק ביניהם סיבה מספקת :

למה ישבת בין המשפתים עיין רש״י ז״ל והרד״ק ז״ל וכ״כ הרלב״ג ז״ל והוסיף ע״ש ובכפל ב׳ כתובים בפלגות ראובן גדולים חקקי לב לפלגות ראובן גדולים חקרי לב כתב מהרי״א ז״ל זה לשונו לפי שהיה התימ׳ עליו בב׳ פנים האחד למה נפרד בעת מישראל וממלחמות׳ שלא היה כשאר שבאו לעזרת ה׳ בגבורים ועליו אמר בראשונה בפלגות ראובן גדולים חקקי לב והתימ׳ השני הוא למה נתיישב מעבר הירדן שאל הארץ ההיא ממר״עה לפי שהיא מקנה רב כו׳ לבני ראובן לז״א למה ישבת בין המשפתים רומז לעבר הירדן לשמוע שריקות עדרים ר״ל לסב׳ עדרי צאן שהיו להם ואת׳ לו׳ שבפלגות ראובן שנפרד להתיישב בעבר הירדן מזרחה גדולים חקרי לב כי אולי עשו זה כדי שלא יתעתדו לבא לעזור לאחיהם בשעת מלחמה ולפי שלא יתנצל ראובן שמה שלא באו הו׳ להיות׳ מעבר לירדן לכ״א הנה גלעד בעבר הירדן שכן היה מחצי שבט המנשה מבני מכיר שבאה נחלתו מעבר הירדן מזרחה כמו ראובן ועכ״ז באו לעזר׳ ה׳ כמ״ש מני מכיר וגו׳ לזה מן התימ׳ על ראובן שלא בא ובדבריו אלה אבין לע״ד שנוי שבין ב׳ הפסוק שבא׳ אמר חקקי לב ובב׳ חקרי לב והטעם שבתיבת הא׳ שהוא למה לא בא למלחמה אין צריך כ״כ חקירה למה לא בא כי זה מפחד ורעדה אלא חקקי לב כי היה לו לבטוח ולישען באלהיו אמנם בתימ׳ הב׳ אמר חקרי לב כי הי׳ שזה עצמי׳ לא קוראים א״ו שמן טעות כזרקה בו ורצה ליפרד מעל ה׳ והורתו כמו שחשב משה ע״ה שקנתרן ואתם קמת׳ תחת אבותיכם תרבות אנשים חטאים וכו׳ לו אם הטעם הוא בשביל המקנה כי הוא טעם חלוש להיות לב חכמים כאלה נוטים אל המקנה ולא יביטו אל טוב מחמדת הארץ בני ישראל לזה אמר גדולים חקרי לב שסובל הענין הזה חקירות לב לרדת אל עומקו :

ולע״ד נראה לפרש למה ישבת וכו׳ הכל על יששכר כי כן היה עוסק בתורה כמו שאמר הכתוב יששכר חמור גרם רובץ בין המשפתי׳ והנה שבחו מקודם ואמר ושרי ביששכר וכו׳ ויששכ׳ כלו כן גם הוא עם ברק בעמק שולח ברגליו ועשות ענין כזה יששכר עם ראותו בפלגות ראובן שנפלג ולא בא בלי ספק גדולים חקקי לב של יששכר כיון שלא נפתה מלבו לבלתי בא למלחמ׳ כיון שראובן לא בא וממשיך ענין זה ואומר למה ישבת אתה יששכר בין המשפתים והמוכיח שעל יששכ׳ מדבר הוא כי מתחלה לא דבר עם ראובן כשאמר בפלגות ראובן שאם היה מדבר עם ראובן היה לה לדבר לנוכח לומר בפלוגתך ראובן כשאמר בפלגות ראובן שלא לנוכח אלמא דבריה עם יששכר הם ולזה אומרת לו ליששכר מהחל לגותי סובבת שהושיבך ה׳ יתברך במשפתים קרוב אל הירדן שכן מליגו ביששכר והיו תולאות גבולם הירדן תשבתי שביה זה בדי שתיישיבו נגדי׳ את ראובן העומד בעבר הירדן מזרחה אבן עתה שלא בא ראובן כמו שבא יששכר שלא למדו מיששכר ושכונה׳ לא הועילה לכם אם כן למה ישבת אתה יששכר סמוך לירדן דהיינו בין המשפתים ר״ל בין ב׳ המערכו׳ מערכת ראובן וגד ומצי מנשה השפיתה האחת והשנית היא מערבת ישראל תשעה שבטים ומחצה ולשון משפתים כמו שפות הסיר שפות לשון עריכ׳ לז״א למה ישבת בין המשפתים ר״ל מה הועלת

גלעד בעבר הירדן שכן עיין רש״י ז״ל וכ״כ הרד״ק ז״ל והוסיף ע״ש וכ״כ הרלב״ג והמהרג״כ ועל מפרציו ישכון קרוי עממיא דפגרו תבו ובנין ויתיבו בהון ע״כ : ולע״דן גלעד בעבר הירדן שכן כמו טוב שכן קרוב וה״ק הנה גלעד עם היותו בעבר הירדן עכ״ז בא בשכן קרוב ולא הרחיק עצמו כמו שעשה ראובן בפלגותיו ותמה על דן ואמר למה יגור לשון גרו לכם למה כתיירא על שרכב אניות להעביר נכסיו כדלעיל ז״ש למה יגור כי אשר יש לו את גאלות שלחוף ימי׳ ישכון ויכולים האויבים לבא עליו דרך אניה בלב ים ועל מפרציו ישכון באופן שצריך חלק עם אשר לשבת בחוף ימים וחלקו ממנו על מפרציו ואין לו אם שלא בא כי ההכרח לא יגונה :

זבולן עם חרף נפשו למות עיין רש״י ז״ל וכ״כ הרד״ק ז״ל וכן הרלב״ג ז״ל והוסיף ע״ש וזו״ל אמרו במסכת מגילה זבולון עם חרף נפשו למות מה טעם משום דנפתלי על מרומי שדה אמר זבולון לפני הקב״ה רבש״ע לאחי נתת שדות וכרמים ולי נתת הרים וגבעות אמר לו הקב״ה כולם צריכים לך ע״י חלזון ושפוני טמוני חול תרגום יוסף ספוני זו חלזון טמוני זו טרי׳ חול זה זכוכית לבנה ע״כ · ואחיך לדקדק מה שייכות יש לאה בשירת דבורה ואפשר שהבוכה לשבח את זבולון שלא עשה כן לתכלית מן התכליות להיות שמח בחלקו בארץ וכדי להעמידה בידו שם נפשו בכפו לז״א שאין הענין כן שהרי זבולן עם חרף נפשו למו׳ על שנפתלי על מרומי שדה ובבוא האויב׳ עתה בחלקו של נפתלי עכ״ז שם נפשו בכפו לבא לעזור את נפתלי לשם ה׳ ולקדום ישראל ומ״ש בזבולן עם ר״ל שפס היותו סוחר באניות לחוף ימים ישכון אשר לא כל המרבה בסחורה מחכים עכ״ז עם היותו עם קרוב לעם הארץ עכ״ז חרף נפשו למות ונפתלי עם היותו בעידונין שלו על מרומי שדה שממהר להביא פירותיו להתעדן בהם עם כל זה לא חס אל העידון ובא לעזרת ה׳ וזולתו מהשבטים לא באו :

באו מלכים נלחמו אז נלחמו מלכי כנען וכו׳ עיין הרלב״ג ונראה לי בטעם כפל באו מלכים נלחמו אז נלחמו וכו׳ כי היו כאן שני מיני מלכים המין האחד מלכים מאפסי ארץ וכמו שנוכיח מדברי חז״ל שבאו הרבעים אלף ראשי גייסות וכו׳ ומגיד עתה הכתוב רוע לבב האומו׳ ההם ושנאתם את ישראל שעם היות מלכי כנען עקר ושאר המלכים של שאר ארצות טפלה הנה בעת שמלחמה באו מלכים של שאר ארצות והתחילו להלחם ואחר כך אז כשנלחמו שאר המלכי׳ אז נלחמו מלכי כנען או יאמר כי בא המהכה כבד מאד חלק ממנו משאר המלכים וחלק ממנו ממלכי כנען על חלק שאר המלכים אמר באו מלכים נלחמו בשאר מקומות של א״י הקרובים שם אמנם אז בהיו העם טרודים עם שאר המלכים אז נלחמו מלכי כנען בתענך על מי מגידו כי היתה לישראל המלחמה קשה בהיות מלכי כנען בתענך וכו׳ ושאר המלכים במקום זולתו או יאמר כי לא המלכי׳ שבאו כעת להלחם היה הסך שלהם ל׳ ואחד מלכים כסך ההוא של המלכים שאז נלחמו בימי יהושע מלכי כנען ז״ש אז נלחמו לא קיים אלו לאלו שהיו סך אחד וכן בילהוט באו מלכים נלחמו ל׳ ואחד מלכים הלכו עם סיסרא כשהלך להלחם עם ישראל ונהרגו עמו למה שהיו מתאוי׳ לשתות ממימי ישראל

מנחה קטנה

באו מלכים נלחמו וגו׳ ירצה בב׳ דברים היה מלחמה זו דומה למלחמות מלכי כנען א׳ בעריכת המלחמה ב׳ בנצחון המלחמה בעריכת המלחמה כשם שבמלחמת יהושע עם כנען נאספו מלכים רבים אף כאן כן וכשם שביהושע מן שמים נלחמו במורד בית חורון שנפלו אבנים מן השמים אף כאן מן שמים נלחמו עם סיסרא · עוד יתכן באו מלכים וגו׳ כמתרעמת על אשר לא באו לעזרת ה׳ ואמרה הביטו וראו אומות הכנענים מלכות אל המלחמה הזאת כי הלא באו מלכים לעזרת סיסרא ולא על בצע ממון כדרך הבאים לעזור בשכרם כי בצע כסף לא לקחו כי אם מגד השנאה שהיו להם עם ישראל והיו נוח ומתוק להם לנקום נקמת ישראל כעין שאותה מי מגדו שהיו מתוקים כיוצא׳ וא״כ ק״ו שהיו להם לישראל לבוא לעזור אחיהם ומה גם כי יבין את כל ישראל היה מיגר ולא על שהיינו צריכין להם כי הלא מן שמים נלחמו הכוכבים וגו׳ אלא התלונה היא על מיעוט דרך ארץ ומיעוט בטחונם בה׳ · ולא שהיה לנו הפסד בזה על שלא באו אדרבה אז הלמו עקבי סוס כי ראה ה׳ בענינו כי אלו גברו השונאים היה האנשים אשר לא באו בשמחה כי היו אומרי׳ שלום עליך נפשי שמנעתי עצמי מסכנה ועי״כ נגלתי מן המות ע״כ היא עמדה לנו שמן השמי׳ נלחמו וע״י הכוכבים הלמו עקבי סוס כמש״חז׳. אלא העיקר שהמונעי׳ ראוים למוגם ולקללה הוא על מיעוט בטחונם בה׳ ושלא היו מאמינים לדברי הנביאה שאמרה כי ה׳ יצא לפניכם וגו׳ ולא באו לעזרת ה׳ כי עזרת ישראל עזרת ה׳ יקרא שהוא ית׳ עוזרם והיה לשם לבא: תברך

רש"י

גרפם · טאטם מן העולם כמגרפה זו שגורפת את האפר מן הכיר: נחל קדומי' · שנעשה ערב לים על זה מימות מצרים כלאיתא בפסחי': תדרכי נפשי · ברגלי' את עוז גבורי כנען: הלמו עקבי סוס · נשתלפו טלפי סוסיה' שהיה חום הכוכב מרתיח את המים והנפורן פשמט כמו שמולגין את הרגלים ברותחין והטלפים נשמטים ומתוך שנשתלפו נהלמו הרגלי':

מדהרו' דהרו' אביריו · שהיו מרקידי' את סוסיהם במלחמ' לשון סוס דוהר הוא לשון הרקד' הסוס: אורו מרוז · אמרי לה כוכבא הוא ואמרי לה גבר' חשיב' הוה והיה סמוך למקום המלחמה ולא בא: אמר מלאך יי' · אמר ברק בשליחותו של הקב"ה: יושביה · היושבים בארבע אמות שלו בארבע מאה שיפורי' שמתי' ברק למרוז: לעזרת יי' · כביכול העוזר את ישר' כעוזר את השכינה: מנשים באהל · שרה שנ' בה הנה באהל · רבקה שנאמר בה ויביאה יצחק האהלה רחל ולאה שנ' בהן ויצא מאהל לאה וגו': מנשים באהל תבורך יעל · לאה הן ילדו וגידלו ואם לא יעל הרי הרשע הזה בא ומאבדן כך היא בבראשית רבה · ד"א אף יעל היתה יושבת אוהלי' לפיכך הזכיר אותה בברכת אוהלים: חלב

רד"ק

אז הלמו · פועל עומד כאילו אומר נהלמו עקבי הסוסים מרוב מרוצתם במלחמה · וזהו שאמר מדהרות דהרות אביריו מה שמכה הסוס בכף על הארץ בעת המרוצ' ושלא בעת המרוצה שנראה כמרקד תקרא דהיר' וכן וסוס דוהר ומרכבה מרקדה · אמ' עקבי סוס כי בעקבין אין פרסה לפיכך אמר כי נהלמו עקבי סוס בכח מכת הסוס בארץ · וטעם אביריו על הפרשי' או על הסוסי': אורו מרוז · שם עיר קרובה למקום המלחמה ולא באו לעזרה לפיכך קללה אותן אבל הרחוקים שלא באו לא קללה אותם: אמר מלאך יי' · כמשמעו כי נביאה היתה דבורה ועל פי הנבואה אמרה זה וי"ת אמר ברק נביא' דיי': תבורך · מרוז תהיה ארור' אבל יעל תהיה ברוכה שהית' זריזה לעזר' יי' במקום שהיתה שם באהלה ויותר תבורך מאשר נשים היושבות באהל:

מים

סיסרא: נחל קישון
גרפם נחל קדומים נחל ל'
קישון תדרכי נפשי עז:
אז הלמו עקבי סוס מדהרות ב'בעלי גויס
דהרות אביריו:
אורו מרוז אמר מלאך יהוה ג'ב'חס ודין מל'
ארו ארור ישביה כי ב'חס' ל'
לא באו לעזרת יהוה לעזרת ב' בפסוק
כה יהוה בגבורים: תברך ג'
מנשים יעל אשת חבר הקיני
מנשים באהל תברך: ג'
מים

סיסרא: נחל נחלא דקישון תבירנון
ל' נחלא דאיתעבידו ביה ניסין וגבורן
מלקדמין לישראל הוא נחלא דקישון
תמן דושישת נפשי קטילי גבריהון
מתקוף: אז בכין אישתלפא טופרי
ג'ב'חס ודין מל' סוסותהון מפנובא דהוה מפניק קדם
ב'חס' ל' רתיכי גברוהי: אורו לוטו מירוז
ב' בפסוק אמר ברק נביא דיי' לוטו ותברוית
ג' יתבהא ארילא אתו לסעדן עמא דיי'
כדאגיחקרבא בגבריא: תבורך
ג' תיתברך מברכת נשיא טבתא יעל
אתת חבר שלמאה כחרא מנשיא
דמשמשין בבתי מדרשין תיתברך:
מים

תברך ג' בקריא' וסי' תברך מנשים יעל אשת חבר הקיני ב' בפסוק ואחריתה לא תברך: באהל ו' בקריא' וסי' ויאמר הנה באהל · כל הבא אל האהל וכל אשר באהל · וירא יי' באהל בעמוד ענן · מנשים באהל תברך · ואת כל כלי הקדש אשר באהל · וחברו דד"ה ונמסר גם בסדר חקת ·

רלב"ג

נחל קישון גרפם · ידמה שכבר גברו אז על דרך מופת מי נחל קישון שהיו בו מים מעטי' וכשהיו עוברי' בו סיסרא ואילו גברו המים והסירום כמו שתסיר המוכבדת אשר יכבדו בה הבית מה שעל הארץ מן העפר וזולתו ובזה האופן טבעו רוב חיל סיסרא ונפל פחדם אל הנשארים ועם זה הענין הנה בנחל המי' הקדומים שהיו בנחל קישון: תדרכי נפשי עוז · ר"ל שלא גברו המים לישראל בעבר' בדרך שיגיעו' ויסירו' ממקומ' אבל היו דורכי' שם בעוז ותוקף וזה היה פלא גדול דומה באופ' מה לפלא שהי' לישר' על ים סוף: אז הלמו · או נהלמו ונשברו עקבי סוס סיסרא שלא נשאר להם כח מחוזק מרוצת' והכות' בהם בארץ כשהנהיגות גבורי סיסרא ולא נשאר להם כח לנוס ואפשר שהיה הרצון בזה כי אז בנחל קישון מרוב המים שנגברו שם היו עקבו' סוסיהם כאילו נשברו ולא יכלו לדהר אבל נגבו המים רגליהם: אורו מרוז · שהיתה עיר גדולה קרובה למקום המלחמה: אמר מלאך יי' · זאת הנבואה לדבורה שעיר מרוז תהי' ארורה ר"ל יושבי' כי לא באו לעזרת יי' עם היות' קרובי': תבורך מנשים · אמנם יעל תהיה ברוכה

מנחה קטנה

תברך מנשים יעל אתם ישראל אשר לא באתם לעזרה בואו וראו מעשה יעל אע"פי שהית אשה לקחה נפשה בכפה לעשות נקם בשונא ישראל כ"ש אתם שהי' לכם לבוא וא"ב מן הראוי להחזיק לה טובה וליתן לו הדמות מה לאמהות וכמ"ש לעיל על פסוק יתנו בקהל · ובוא וראה כמה תחבולות עשתה כדי להפילו שהרי מים שאל והיא הביאה חלב בספל מוטב רמז למלך אדיר להורות כי גדול כבודו בעיניה ויבטח לבו בה כמ"ש למעלה:

ידה

כלי יקר

ישראל ובקשו עם סיסרא ואמרו בבקשה ממך נבוא עמך בתנאי שאנו מתאוים למלא כריסנו מן המים של א"י שנא' בתענך על מי מגידו בצע כסף לא לקחו ע"כ והנה אפשר כיונו חז"ל בדבריהם אלו לתקן כפל באו מלכים נלחמו אז נלחמו כדפרישית עוד תקנו אומר בתענך על מי מגידו כי תענך מקום אחד ומגידו רחוק ממנו גם קשה אומרו על מי מגידו דהי"ל במי מגידו לכך נ"ל שהחיל ירד מתענך ותכלית ביאתה על מי מגידו מתאפקם למלאת כריסם מהם וזולת זה לא היה תכליתם בעד בצע כסף כמנהג בשפרן כי בצע כסף לא לקחו בשכרן אלא מי מגידו הוא שכרן ורש"י ז"ל והרד"ק כתבו כדברי המתרגם שתחלת המחנה בתענך וסופו על מי מגידו וכי רב אלף מחנהו וחיל כבד הוא והרלב"ג ז"ל כתב כי עשו בערמה כו' ע"ש והרד"ק ז"ל וקשה שבזאת המלחמה לא בפקד איש מישראל כפי הנראה כי עבר מלכם לפניהם וה' בראשם והמם מהומה גדולה וי"ל שהכתו' מגיד שאלו המלכים שנפלו יחדיו הם אותם שהיו נופלים מיש' בידיהם ולא היו לוקחים בצע כסף הם הם שנהרגו כאן ולא נתנם ה' לרחמי' או שיברחו ומהרי"א ז"ל כתב קשור הפסוקי' שיש משבטי ישראל שלא באו כאשר הוכיחתן דבורה אבל האויבים לא עשו כן באו מלכי הארץ ושריה כי השרים יקראו מלכים והיה גודל חפצם שבצע כסף לא לקחו מיבין כדרך השכירים הבאים להלחם אבל באו בבחירתם ועם היות שבטי ישראל לא באו לא קצרה יד ה' ומן השמים נלחמו וכו' וגם נלחמו הנהרות שנחל קישון גרפם וכו' ע"כ · ולע"דן שאלו המלכים יחדיו נועדו בתענך ובהיות' קרוב למי מגידו שלחו להם שוחד ואבגוגא שלא יזיקו למי מגידו ולא יעלו אליה למצור ולא קבלו מכס זה בתענך ר"ל בהיותם פה בתענך בצע כסף לא לקחו על מי מגידו שלא רצו לקבל בצע כסף על מי מגידו מרוב זדונם וגאונם והשי"ת השפיל גאותם שיברחו ואחר כך ימותו בכפם מרה ובזה מדוקדק לשון על מי מגידו ומובן ג"כ כי התענך ומי מגידו ב' מקומו' הם רחוקים זה מזה עד שהוכרח הרד"ק ז"ל לומר שהתחיל המחנה מתענך ונמשך על מי מגידו ובמ"ש מיושב הכל:

מן שמים נלחמו הככבים כו' עיין רש"י ז"ל והרד"ק ז"ל ובטעם כפל נלחמו נלחמו עיין הרלב"ג ז"ל ולע"דן בכפל מלחמות אלו שהם כנגד מ"ש · באו מלכים נלחמו אז נלחמו מלכי כנען לעומתם אמר מן שמים נלחמו עם אותם מלכים שבאו לעזור את סיסרא אמנם עם סיסרא עצמו הככבים נלחמו עמו ז"ש הככבים ממסילותם נלחמו עם סיסרא ואמר ממסילותם נלחמו להודיע באיזה אופן היתה מלחמתם או עמו שהיה בהוראת כוכב עם התקרבות אל כוכב זולתו או ביגודו אין מורה פועל בשפלים ע"ד מה שאמרו חז"ל מאי דעתיך דקאי לדק במזרח מהדרנא ליה למערב והכ' הככבים מגילות מערכתם במסילותם הורו השפלה לסיסרא כאילו נלחמו עמו ואת זו ראה סיסרא ולא היה רוצה לבא ליחם באותו הזמן ובאותו המקו' עד יעבור עידן אלא שהקב"ה עשה שמן שמים נלחמו והמלחמה שעשו עמו בהכריחו לבא שמה במקום ההוא ובעת הוראת השפלתו כדי שהככבים ממסילותם ילחמו עמו וסיוע לדברי אלא הוא מה שכתבתי בשם הרד"ק ז"ל בפסוק ומשכתי אליך אל נחל קישון כי ראו האצטגנינים לסיסרא שלא יצא בעת המלחמה או כי יפול והקב"ה יעד ומשכתי בעל כרחו בטובתו ובפסוק בעד החלון וכו' הוסיף על זה ב"ה אמנם מתוך דברי חז"ל שכתבו גבי אורו מרוז איכא דאמרי גברא רבא איכא דאמרי ככבא דכתיב מן שמים נלחמו הככבים מובן מדבריהם שהככבים נתקבצו כהתקבץ בני אדם למלחמה ומובן ג"כ מדבריהם או שאומרו מן שמי' נלחמו הככבים הוא כאילו שהככבים נלחמו מן השמים ולא נפסק מן שמים נלחמו מתיבת הככבים כאשר פירשנו: עוד אפשר כי ידוע הוא דבר כללי בכל המלחמות שהקב"ה פוקד על צבא המרום במרום תחילה ואח"כ יפקוד על מלכי האדמה למטה לכך הגיד שכן עשה בסיסר' שמן שמי' נלחמו עם שרו אשר לו בשמים למעלה ולכך לא הזכיר כאן סיסרא אלא נלחמו סתם דהיינו עם השר שלו למעלה והיה אלום במלחמה או שהככבים ממסילותם נלחמו ג"כ עם סיסרא הגשמי בארץ מתחת ויהיה לאחד מהפנים שזכרנו:

נחל קישון גרפם כבר זכרתי קשר פסוק זה עם הקודם לחז"ל שהככבים מחמום כלאם בוער השריונים ונכנסו לנחל קישון להתקרר וגרפם וזהו שסמך נחל קישון גרפם ונחל קדומים שנעשה ערב בעד הקב"ה בגאלת ישראל ממצרים אמר הקב"ה לים פלוט אותם ליבשה כדי שישמחו ישראל בהרג אויביהם ובשלל ענה הים כלום יש עבד שנותן לו רבו מתנה וחוזר ולוקח אותה ממנו אמר לו הקב"ה אני אתן לך אחת ומחצה מהם שחיל פרעה שם מאות רכב ושל סיסרא תשע מאות ושאל ערב ונתן לו הקב"ה נחל קישון לערב שהוא יגרפם לים וכן עשה נחל קישון גרפם כי הו' נחל ערב קדומים ר"ל מזמן קדמון ע"כ תורף דברי חז"ל פ' ע"פ ורש"י ז"ל הביא כן וכ"כ תדרכי נפשי עוז ר"ל נפשי תדרכי ברגליך את עוז גבורי כנען ע"כ ועיין הרד"ק ז"ל והרלב"ג ז"ל ומהרי"א ז"ל כתב נחל קישון גרפם ע"ד כס כהגברו מימיו וגרפם לנכנסים בתוכו לילחם או לברוח באופן שהיה מסיר את אופן מרכבותיו וזהו נחל קדומים נחל קישון ר"ל כאילו היה קדומים שהוא ים סוף או הירדן שנעשו שם הנסים כיוצא באלו כך בנחל קדומים היה נחל קישון זה לא כן לישראל אלא תדרכי נפשי עוז בלי פחד ע"כ · ולע"דן שהכוונה לומר שההגברות הזה של נחל קישון היה לפי שעה לגרוף מחנה סיסרא ומיד חזר לתכלו ומנהגו וז"ש נחל קישון גרפם ותכף ומיד כשגרפם חזר להמשך כמנהגו הקודם בנחת ז"ש נחל קדומים נחל קישון ר"ל חזר להיותו נחל כימים קדומים נחל קישון לימשך בנחת שאילו התמיד לא היה כ"כ נס כי אולי הפשר' שלגים היה וההשגחה קרב' הענין

בעת ההיא אכן עתה שחזר תכף לקדמותו ומנהגו ללכת לאט לאט על ידי זה תדרכי נפשי עוז ד"ל העוז והמעוז להאמין בו ית' נעשה מסילות בלבבי ונפשי פ"י הענין הנז' מחזור הנחל לקדמותו ומ"ש קדומים בלשון רבים אפשר לפרשו עפ"י דברי חז"ל שכולל בו שני ענינים האחד שילא ערב הנחל הזה מזמן קדמון והענין השני שילא ערב לשי"ת קדמונו של עולם וז"ש קדומים:

אז הלמו עקבי סוס עיין פי' רש"י ז"ל והרד"ק ז"ל והרלב"ג ז"ל וכן פי' מהרי"א ז"ל · ולע"דן שלהיות נחל קישון גורף אותם ננער הרוכב מעל הסוס ואז הלמו עקבי הסוס מדהרות דהרות שהיה עושה כדרכו לדהור ולמי הלמו פי' לך הפסוק עצמו ואמר אביריו ר"ל שהסוס בעקביו הלם ודהר לאביריו בעקבותיו לקיים מה שאמרו חז"ל שהסוס מבקש להרוג את אדונו במלחמה ולפירושי זה מדוקדק הלמו כפשוטו שהלמו לזולתו דהיינו אביריו וא"כ לידחק לפרשו שהוא פועל עומד כמו שכתב הרד"ק ז"ל אבל הוא פועל יוצא כמו פקדו הלמו לאביריו כאמור:

אורו מרוז אמר וכו' עיין רש"י ז"ל והרד"ק ז"ל וכ"כ הרלב"ג ז"ל וכ"כ מהרי"א ז"ל והוסיף בקשר הפסוקים שהזכיר שהשמים עם היותם רחוקים נלחמו וכן הככבים ואלו קרובים במרוז ולא באו לכך ארם ובירך ליעל תבורך מנשים יעל כי עזרה למלחמה וכתב עוד בשם חז"ל מרוז כוכב ומזלו של סיסרא היה · ולע"דן לדקדק כפל אורו מרוז אורו ארור יושביה כי מזה למדו חז"ל שמשמתין לעומד בד' אמות שלו כדפי' רש"י ז"ל גם נבין כפל כי לא באו לעזרת ה' לעזרת ה' בגבורים: ונראה כי מקום היה שם קרוב למלחמה ולא באו למלחמה ואותו הכוכב שעל אותו מקום לא התעורר לבא כיון שלא היה התעוררות בתחתונים בבני אדם ולזה אמר אורו מרוז למאן דאמר כוכבא הוא הוא כוכב של אותו מקום והארירה בעצם וראשונה הוא ליושביה של אותו מקום שהם היו סיבת הכוכב שלא בא כי לא היה התעוררות בתחתונים וז"ש אורו ארור ר"ל אורו ארירה בעצ' ליושביה וזה רמז בתיבת ארור שהוא מקור ואם מרוז הוא גברא רבא ראש לאותו מקו' ארר לראש וארר ליושבי מקומו עמו שרים אל משמעתו ולמ"ד כוכבא לז"א כי לא באו לעזרת ה' הלוחם עם שר של יבין וסיסרא ע"ד יפקוד ה' על צבא המרום במרום והככבים באו לסייע וזה לא בא לעזרת ה' ואורו ארור יושביה על כי לא באו לעזרת ה' בגבורים התחתונים סיסרא וכל מחניו שאילו באו יושביה היו נלחמו בגבורים לעזרת ה' וכוכב מרוז היה נלחם עם צבא מרום של יבין וסיסרא ולמ"ד גברא רבא ארם יחד לראש המקום וליושביו כי לא באו לעזרת ה' ולא שיהיה בעזרת ה' בעצם וראשונה אלא לעזרת ה' בגבורים שהם ישראל הגבורים כובשים את יצרם שהעוזר ישראל היה נחשב כעוזר לה ז"ש לעזרת ה' שאמרתי פי' בגבורים דהיינו לעזור ישראל שהעוזרם כעוזר לה' כמלה שהפ' עצמו שאמר לעזרת ה' חזר ופי' לך שמ"ש לעזרת ה' שהוא בגבורים גבורי ישראל כאמור וכל"עד למ"ד ככבא הוא שהכוכב לא ישנ' תפקידו ולא יזוז ממקומו כי מוכרח במעשיו הוא וא"כ אין להאשימו על שלא בא לעזרת ה' מאחר שהכל בידי שמים והב"ה לא הביאו לעזרה וגם לככבים ממסילותם שנלחמו עם סיסרא בגזרת בוראם היה ואין להחזיק להם טובה ובפרט למ"ד שזה הככב של סיסרא היה כוכבו ומזלו היאך היה יכול לבא ותהשי"ת ניתן להיות ככב ומזל סיסרא ואין לו אשם בזה וכיוצא בזה קשיא לי גבי המלאכים שאמרו גבי בריאת אדם יברא ואהם אמרו לא יברא שכולו שקרים נטל אמת והשליכו לארץ וכו' מה פשעם של אותם המלאכים כי לא יעשו דבר כי אם ברצון בוראם והוא הנותן להם כח והרשות לגשת אליו ית' בטענת דובר שקרים הוא ומה' יצא הדבר והדבור ההוא כי אין להם בחירה ורצון אלא מוכרחים הם במעשיה' והכל"עד בזה למדתי מתוך ס"ה הקדמה א' והיא זו שהמלאכים אשר הם אלפי אלפים וריבי רבבות הנה הנם מסודרים כיתות כיתות שבהיר השי"ת בשם משמותיו הקדושים כל המלאכים יונקים מאותו ה' הגדול מקבלים הארה וכן מכל שם ושם משמותיו יש לו כת מלאכים למטה תלוים באותו השם ביחוד וכן כשהב"ה רוצה לעשות איזה דין כל הכיתות התלויות בשם הדין מתעוררים והנה כשברא הב"ה העולם ורצה לעמוד על בריאתו בדין אם יאות לבוראו כדכתי' בראשית ברא אלי"ם כו' הנה לא היה העולם מתקיים על בריאתו בדין אם יאות לבוראו שאותו הדין גרם ונתן כח אל המלאכים ההם התלויים בו בשם אלי"ם לערער על בריאת האדם עפ"י שורת הדין שבמקורם שם אלי"ם שהתעוררות המלאכים ההם הקורא' תגר על בריאת האדם מהדין העליון היה ומה שנפל אמת וכו' היינו שגברו הרחמים ונגלו רחמיו על מעשיו ובטל אותו קטרוג של אמת עד בכברא וזהו שיתוף הרחמי' ששתף ה' בבריאת עולם שכת המלאכים התלוי בשם הרחמים והחסד הם הם שנתעוררו ללמוד סניגוריה על בריאת האדם בטענת גומל חסדים הוא עושה לדקות הוא ובזה מתיישב כפשוטו מאמר בב"ר פ"ח א"ר סימון בשעה שבא הקב"ה לבראת את אדם הראשון נעשו מלאכי השרת כיתות כיתות וחבורות חבורות מהם אומרים אל יברא וכו' כי קשה מי הגיד להם הבריאה והמלאכים איך יכנגדו אל רצון בוראם כמו שהקשה הקשם השלם כמהר"ר אב"א ז"ל בפ'ח' עיין עליו ובמה שהלעד"י מובן כי בעת ועונה ההיא שבא הב"ה לבראת העולם והיה הוא י"ת וי"ת נושא ונותן בימו לבין עצמו משמיע ומקטרג בדינו הלדק שלא לבראת האדם וכמו שנזכר שם לעיל בסמוך בשם ר' ברכיה שאמ' הקב"ה אם אני בורא אותו רשעים עומדים ממנו ואם איני בורא אותו היאך צדיקים עומדים כו' עיין עליו זה הויכוח שבינו לבין עצמו ית' ויתעלה גרם ועשה התעוררות במלאכים למטה בעולם היצירה שהטענה של ראה צדיקים עומדים ממנה קייבה לכת חסד ללמד סניגוריא לבריאת האדם

תוילדת

רדק

מים שאל חלב נתנה · להכבידו כדי שירדם במהרה עם העייפות שהיה לו והחלב ששתה שלא ירגיש בהכותה אותו וי"ת מיא שאל מינה סיסרא רשיעא וגו' : בספל אדירים · בספל גדול ששותין בו גדולים ואדירים · והחכם רבי יונה פי' אדירים כרועי' הגדולים כמו אדירי הצאן וי"ת בפיילי גבריא וגו' · וכן תרגם קובעת כוס התרעלה פיילי כסא דלווטא וכן השותים במזרקי יין דשתיין בפיילי חמר וכדברי רז"ל היה מביא בפיילי של חרס חדשה ובלשון יון כוס פיילי : הקריבה חמאה · חלב חמאה וחלב שוכר עומד במקום שני' והשקתו החלב הנותר אחר החמאה כי הוא מכביד הלב וטורף הדעת ויתכן לפרש כי נתנה לו חמאה לאכול אחר שהשקתו כי בגאד החלב השקתהו כמו שאמר ותפתח את נאד החלב ותשקהו ובספל אדירים הקריב' לו חמאה לאכול : ידה ליתד תשלחנה · כמו תשלח והנו"ן והה"א נוספות כנו"ן ה"א מסדרונה פרשדונה ואף על פי שאין המנהג כן בפעלים ואדוני אבי ז"ל פירש תשלחנ' ידה וימינה שלא בעבור יתד והלמות ידה שאלה צריכה יתד וימינה צריכה הלמות וכנה השליחות לידים בעבור כי הם עשו המעשה ודומה לו וכל אשר שאלו עיני · בביתה לא ישכנו רגליה · ובתבונות כפיו ינחם · ואם תאמר כי תשלחנה בודד אין צריך לכל זה כי פירוש ידה וימינה הושטו בעבור יתד והלמות · ורבי אחי ר' משה ז"ל פירשו בחסרון כ"ף הדמיון כמו לב שמח ייטיב גהה שפירשו כגהה וכן פי' ידה כידה והוא דרך שאלה בעבור שאמר תבורך מנשים יעל אמר ראויה לה הברכה יותר מאשר נשים כי עשתה מעשה גבורה שלא יעשו שאר הנשים כי אין מעשה גבורה לנשים כי אם לאנשים לפיכך אמר דרך שאלה כידה ליתד תשלחנה הנשים האחרות וימינ' להלמות עמלי' והלמות שם הכלי שמכין בו האנשים העמלים בעלי המלאכה : מחקה ראשה · הסיר' ראשו מלשון מחק בדברי רז"ל אין מוחקי' במקום שגודשי' והמחק הוא הכלי שמעבירי' על המדה שמעביר כל מה שעליה : ומחצה · מן ומחץ מכתו : וחלפה · העבירה היתד ברקתו וכת"י אעבר' בצדעיה או יהיה וחלפה מן יחלוף ויסגיר שהוא לשון כריתה : בין

מַיִם שָׁאַל חָלָב נָתָנָה בְּסֵפֶל
ל' וחד אַדִּירִים הִקְרִיבָה (והקריבה עו)
חֶמְאָה׃ יָדָהּ לַיָּתֵד תִּשְׁלַחְנָה
ל' וִימִינָהּ לְהַלְמוּת
ל' ל' עֲמֵלִים וְהָלְמָה סִיסְרָא מָחֲקָה
ל' ל' רֹאשׁוֹ וּמָחֲצָה וְחָלְפָה
רַקָּתוֹ

מים מַיָא שְׁאַל מִינָהּ סִיסְרָא רְשִׁיעָא חֲלָבָא אַשְׁקְיָתֵיהּ לְמִידַע אִם אִירַת רַעְיוֹנוֹהִי עֲלוֹהִי בְּפַיְילֵי גִבָּרַיָא קְרִיבַת לְקֳדָמוֹהִי שְׁמַן דְגוּבְנִין׃ ידה טוּבְתָא יָעֵל אִתַּת חֶבֶר שַׁלְמָאָה דְקַיְימִית מַה דִכְתִיב בְּסֵפֶר אוֹרַיְתָא דְמֹשֶׁה לָא יְהֵי תִקּוּן זֵין דִגְבַר עַל אִתְּתָא וְלָא יִתַּקַּן גְבַר בְּתִיקוּנֵי אִתְּתָא אֱלָהֵין יְדָהָא לְסִיכְתָא אוֹשִׁיטַת וִימִינָהּ לְאַרְזַפְתָּא דְנַפְחִין לְמִתְבַּר רַשִׁיעִין וְאַנּוּסִין מְחָתָהּ לְסִיסְרָא תַּבְרָהּ רֵישֵׁיהּ פָּצְעָהּ מוֹחֵיהּ אַעֲבִירַת סִכְּתָא בְּצִדְעֵיהּ

רשי

חלב נתנה · לדעת אם לבו עליו שיבין בין טעם מים לטעם חלב כן תרגם יונתן : בספל אדירי' · בספל ששותין בו מים שהמים נקראו אדירים של' במי' אדירים : להלמות עמלים · סיסרא שהיה עמל ויגע : ותיבב

רלבג

ברוכה כי עזרה להם בהריגת סיסר' ויותר מנשים שהן באהל תבורך או ירצה בזה שהיא תבורך מנשים שהן באהל ללמד תורה כמו דבורה ויהיה הרצון בזה כי קללת מרוז אמר מלאך יי' ואולם ברכת יעל אמרה דבורה על צד התפלה והברכה · והנה ספרה על מה ברכה יעל וזה כי היא עשתה מעשיה בחכמה ובגבורה לעזור ישראל וזה שכאשר שאל סיסרא מים לשתות נתנה חלב לשכרו והקריבה לו חמאה בכלי גדול לשתות והרצון החמאה חלב שמן שלא הוסרה ממנו שחמאה כי הוא משכר יותר · והנה נכפל הלשון בזה ומה שספר תחלה כי מנאד החלב השקתהו היה בזה האופן ר"ל שהוציאה ממנו בספל גדול אשר ישתו בו הגבורים : ידה ליתד תשלחנה · והנה כחתיה המנהיגים הגוף תשלחנה ידה השמאלית ליתד ושלחו ימינה למה שהולמים ומכין בו העמלים במלאכות רדות העמל והכתה סיסרא בראשו עד שהפסידה ופרדה התבור אשר בו והכתה ביתד ועברה היתד רקתו או כרתה רקתו :

מנחה קטנה

ידה ליתד וגו' מוד זאת ראה גבורת לב יעל שספית לסיסרא גבור בגבורים וביתד ע"י הכאת הלמות עמלים אשר לזה צריך כמה הכאות ויש לחוש שבהכאה ראשונה יעור משנתו ויעמוד לנגדה וימיתנה · ואף שמעתה תחבולה שבתחילה הלמה ראשו שהכה אותו מכה על ראשו בפטיש ברזל שיעיר שיעות כה ואח"כ מחצה רקתו · ע"מ אף לזו צריך אביר לב לעשות כן לגבור בסיסרא אשר כל רואיו תמשרנה שערות ראשו בדם"ל וא"כ יפה כח יעל שכח ישראל אשר לא באו לעזרת ישראל · או ירצה תברך מנשים וגו' הנה יעל עשתה חסד עם הנשים בשואת שהצילה אותם מן באלמנות כמה שהצילה את בעליהן וגם תברך מנשים באוהל הם הפנוי' הנסתרות באהל במה שהצילה את ישראל אשר להם יגשאו וא"כ בן כן תברך אותה בכמה מיני ברכות : בעד

כלי יקר

ומידת הדין חייבה ללמד קטיגורייא מצד האמת שכולו שקרי' ונמשך זה ממה שאמר הסי"ת רשעים עומדים ממנו וכן שאר הכיתות ולא למדו כן זכות או חובה אלא מצד שורשם ועילתם המיוחד' אותם שהמלאכים התלוים בחסד למדו זכות מצד חסד ה' אשר אמר והיה העולם חסד יברא ולזה הב"ה גבר חסדו ונטל אמת והשליכו לארץ הוא סוד היחוד לארץ ארץ החיים קאמר כדי לבטל הקיטגורייא וגברא האדם ועל זה האופן עצמו היה כאן בענין סיסרא כי בהיות ישראל נוטים מדרך השכל ומהמלות פרקו עול כתקו מוסרות עול תורה ניתן עליהם עול מלכות בשר ודם ושלט עליה' סיסרא בחזקה והדין היה מקטרג והגיע אותו הקטרוג לכוכב מרוז שהיה כוכ' מסייע לסיסרא ומזלו נקר' בכח הדין שיקוב הדין את ההר ולכך לא יאמם כי מכח הדין העליון הוא מתגבר לסייע סיסר' ולשום תחתיו מזור הוא מרוז הוא מזו"ר שהשמתא היא דשמתיה ברק למרוז היינו משום שהיה דין ולא בא בהסכמת הרחמים ולעבודת ה' וזהו כי לא באו לעזרת ה' הוא הרחמים הכובשים הדין והגבורות וזהו שפי' ואמר לעזרת ה' בגבורים ר"ל בגבורות מידת הדין שהיא הדין הקשה ומידת הדין הרפה שניהם נקראו גבורות ז"ש בגבורי' בב' גבורות ומרוז שקטרגו היה בדין ולדק שלא בא כי כך נתחיי' מצד עונות יש' אלא שברק הוא כמלאך ה' נתחכם לעשות זה ע"י השופר כי השטן מתערבב בו כנודע מראש השנה שהדין עובר ע"י קול השופר לכך שמתיה בד' מאה שופריה כדי להחליש כח הדין המורכב במרוז שעל ידה הקב"ה רוצה לעשות מזו"ר לסיסרא ועכשיו ע"י שופרות האלו נכנע וזה הענין של השמתא דשמתיה ברק למרוק בת' שופריה בלי ספק היה בעת המלחמה שהרי שירה זו בו ביום נאמרה כדכתיב ותשר דבורה וברק בן אבינועם ביום ההוא לאמר ושם שגידה אורו מרוז אמר מלאך ה' שהוא ברק מלאך ה' שאמר אורו מרוז ובמה בשופר שע"י זה יסתלק הדין ומלאך רע יענה בע"כ אמן מדקאמר מלאך ה' בלשון עבר מורה מה שאמרנו שנעשה זה בזמן העב' כדפרשית ובזה מתיישבת הערתינו וה' ירחנו נפלאות ולפי זה בפסוק הזה מודיע אופן הנס שהכנעת צבאו של סיסרא וביטול כחות הדין ודבר גבורות שהכל נתקן בקול השופרות ד' מאות · וסוד סך ארבע מאות לעורר הרחמים מהחסד והתפארת והנצח והיסוד לעזרת ה' רחמים המתעוררים מהבינה לעזרת ה' בגבורים הם הגבורה וההוד והמלכות וכמ"ה פרעת ואתחנן דף רס"ט פתח ר' אחא ואמ' אורו מרוז אמר ,מלאך ה' תא חזי האי קרא רזא הוא ברזין עילאין בשעתא דמלכא קדישא מסר ביתיה בידה דמטרוניתא כל זיינין ורומחין ובליסטראו' דיליה אפקוד בידהא וכל אינן מגיחי קרב' דיליה ופקיד עמהא הה"ד הנה מטתו שלשלמה ששים גבורים סביב לה מגבורי ישראל והא אוקמוה ובדין אנא קב"ה קרבא ואינון גבורים דקאמרן מגיחי קרבא ואינון איקרון מלומדי מלחמה כתיב מן שמים נלחמו הככבים ממסילותם נלחמו עם סיסרא והכן בההיא שעתא דאיתכדבו ישראל לגאלה רשימה קדישא מבשרהון בדין האי חרב נוקמת נקם ברית כנס כל חילא דיליה וכל זיינין וכל אינון מגיחי קרבא לאגחא קרבא עימיה דסיסרא וכוכביא הוו אשדין נורא מלעילא ואמר ר' שמעון כל ככב וככב אית ליה שמא בלחודוי וכולהו בשמהן איקרון אמר להון הקב"ה איתעתדן לנקמא נוקמא דבני תרין נוקמי הכא זמין לאתפרעא מנהון חד נוקמא דשית מאה רתיכין דאוזיף לי' לרכבא דמצראי בגין לאגחא קרבא בהון בישראל דכתי' ויקח שש מאות רכב בחור וכל רכב מצרי' וחד נוקמ' דבני דחקו להו עד השתא ובגין כך איתדנו בתרין דינין חד במייא וחד באשא דמייא דכתיב נחל קישון גרפם באשא דכתי' הככבים ממסילותם ואינון כוכביא הוו כוכבא הד דלא אתא להוא נוקמא ואיתלטייא לעלמין דכד שרי לאנהרא אתאן שאר כוכביא ובלועין ליה ולכל סיעתא דיליה ואיתאבידו כולהו כחדא כמה דאת אמר אורו מרוז אמר מלאך ה' וכי רשות אית למלאכא בהאי אלא ההוא מלאך דכתי' ויסע מלאך האלהי"ם והא הוא דכל קרבין דיליה אינון כי לא באו לעזרת ה' כד נפקו ישראל ממצרים לעזרת ה' בגבורים אינון ששים גבורים כד איזדמנו קרבא עם סיסרא והא מלאך הוא וכל דינין וכל קרבא דמלכא ברשותיה וע"ד אמר מלאך ה' והא הוא דכתי' המלאך הגואל אותי ע"כ :

תבורך מנשים יעל לחז"ל והביא רש"י ז"ל דבריהם ע"ש ומ"ש מנשים חז"ל אמרו במסכת סוכה מעין נשים באוהל תבורך כמו ויגדל כסאו מכסאך דלאו אורח ארעא לומ' יות' מכסאך אלא מעין כסאך והרד"ק ז"ל כתב לפי שאמר שמרוז יהיה ארור אבל יעל תהיה ברוכה שהיתה עוזרה לעזרת ה' וכ"כ הרלב"ג וכן מהרי"א והוסיף לומר שרצה הוא שתבורך מפי שאר נשי' באמת שאין פי' מנשים לא לשון מעין ולא לשון יותר אלא מפי הנשים תבורך שיהיו הנשים מברכות אותה וכתב מהרי"א ז"ל ולפי שאפשר שהנשים הצנועות באוהל יקללוה על האכזריות הזה שהלמה סיסרא בראשו שהיא הוראה היות בה תכונ' רעה לכך אמר מנשי' באוהל תבורך כי כל מעשיה לשם שמים היו ורחמי צדיקים היה האכזריות הזה שעשתה עם סיסרא לא לשום תכלית או אכזריות ותכונה רעה · ולע"דן כי אמרו חז"ל שנבעלה שבע בעילות מססרא והיה ראוי לקללה על זה דהמתעסק בחלבים ועריות חייב שכן נהנה לז"א תבורך יותר מכל הנשים הנבעלות בעילות מצו' כי עם היות שנבעלה לסיסרא כל טובתם של רשעים רעה היא אצל הצדיקים וכמו שהביאו חז"ל במס' יבמות פ' מצות חליצה ז"ש תבורך מנשים יעל כי לנודו ולהחלישו נתכוונה ולא ליהנות ומעתה אנוסה היא ומותרת לבעלה ז"ש אשת חבר הקיני כלומר מותרת היא לו וראויה היא להיות אשת חבר הקיני ז"ש אשת חבר הקיני שנראה מיותר שהרי כתב למעלה ותצא יעל לקראת סיסרא וכן ותצא יעל לקראתו ולא הזכיר אשת חבר הקיני אלא שכיון למה שאמרנו להתירה לבעלה שהיא מותרת ואשת חבר הקיני והעפ"י שיעל זו יצאת לקראת סיסרא חוץ מהאוהל שלא כדרך נשים יקרות כי כל כבודה בת מלך פנימה לז"א כי זו אעפ"י שיצאת לקראתו כדכתיב ותצא יעל לקראת סיסרא שאות דרך פריצות עכ"ז מנשים באוהל תבורך ר"ל יותר מאותם הנשים האמהות הצנועות באוהל יותר מהם תבורך כי פריצות זו הקל גרם התשועה כזו בישראל ולע"ד בין לפי' חז"ל שפירשו מנשי' לשון מעין ובין למהרי"א ז"ל שפי' מנשים מפי נשים אפרש מ"ש תבורך מנשים יעל ר"ל מעין ברכה שרגילות להתברך הנשים שהיא שלעולם יתמיד בעליהן עליהן ובו ימשו ז"ש תבורך מעין נשים יעל והברכה היא שתהיה אשת חבר הקיני ולא יקריה אלמון וכן לפי' מהרי"א ז"ל ה"ק מנשים מפי נשים תבורך יעל שיאמרו לה אשת חבר ובסמוך בס"ד בפסוק בין רגלי' וכו' אניף ידי לברר אם בא עליה סיסרא או לא עיין שם כי הוא ענין נכון אויאמר במ"ש חז"ל אין אשה כשרה בנשים אלא העושה רצון בעלה והורה זה גבי יעל שהיתה כשרה עושה רצון בעלה לז"א כי יעל זו תבורך יותר משאר נשי' בבחינה זו של עושה רצון בעלה שהיתה זו עושה רצון בעלה ז"ש אשת חבר הקיני ר"ל עושה רצונו כמו שהיא אשתו המחוייבת להיותה משמעת אליו ועתה ע"י פועל זה מהצלת ישראל מיד סוסיו מנשים באוהל תבורך כדלעיל או יאמר מנשים באוהל תבורך ר"ל כי בלי ספק היו שם באוהל עמה נשים אחרות והיה השכל נותן שתבוא לאחת מאותן הנשים שיהרגו את סיסרא ולא על ידה כי לא תדע מה ילד יום אולי יחזור יבין ויכלא לז"א כי תבורך יעל יותר מאותן הנשים אשר שם באוהל כי לא מלאם לבם לעשות מה שעשתה יעל ז"ש מנשים באוהל תבורך ומ"ש אשת חבר כלומר תבורך מנשים יעל הכשרה כבעל חבר הקיני שנתחבר להקב"ה לכך נקר' חבר ואשת חבר הרי היא כחבר :

מים שאל חלב נתנה עיין רש"י ז"ל והרד"ק ז"ל וכ"כ הרלב"ג ז"ל ומהרי"א ז"ל כתב ג"כ שכיונ' לשכרו כי החלב משכר יותר ולכך הטעהו ונתנה לו חלב במקו' מים וכן הביאה לפניו ספל הוא כלי גדול מלא חמאה שגם היא משכרת כחלב ז"ש בספל הרועים האדירים הקריבה לפניו חמא' הכל לתכלית אחד ע"כ : ולי נראה כי לא הטעתו להשקותו חלב בטעות אבל הטעות היה כי אולי אמרה לו אתה עיף ויגע והמים מזיקים כנודע ויותר טוב שתשתה חלב ולא מים ולזה אמר מים שאל והיא חלב נתנה כתנה בדרך מתנה וותרנות ובלב טוב ובידיעתו שכן מורה תיבת נתנ' ולא כתב השקתו ויגיד עליו ריעו בספל אדירים ר"ל ספל חשוב וגדול שמקריבים בו לפני נכבדי' ארץ ואדירים בו כבדתו להקריב לו בספל אדירי' חמאה שהכל השוב בשתי חלוקות אלו לכבדו בהשקותו חלב החשוב ומועיל ממים ובספל אדירים הקריבה חמאה ובטעות היה שכל כוונתה לשכרו כדי שתפול עליו תרדמה ותמצא מקום שידה ליתד תשלחנה וכו' :

ידה ליתד תשלחנה הי"לל שלחה בלשון יחיד בידה ועיין הרד"ק ז"ל ורש"י ז"ל והרלב"ג ז"ל ומהרי"א ז"ל כתב ליתד תשלחנה ואמר תשלחנה מפני הימין כאלו אמר ידה וימינה ליתד תשלחנה ע"כ · ולע"ד אדקדק עוד אומר תשלחנ' שהי"לל בלשון עבר ידה ליתד שלחה וכנין ג"כ אומר תשלחנה בלשון רבים והוא מקושר עם מה שזכרתי בפסוק הקודם שאו' מנשים באהל הוא על אות' הנשים העומדות שם עם יעל שהיא תבורך יותר מהם יען שלא מלאן ליבן לעשו' פועל זה לא מיניה ולא מקצתיה כי הנשים הנזכרות הם שלחו ידה של יעל ליתד ר"ל אפי' להביא היתד או ההלמות לא מלאתן ליבן ז"ש ידה של יעל ליתד תשלחנה וכן תשלחנה הנשים הנזכרות ימינה להלמות עמלים שאפי' לסעדה בהבאת יתד או הלמות לא סייעוה מפני פחד מהסתכן והיא לבדה ג"כ הלמה סיסרא וכו' ואם נפרש תשלחנה כפשוטו כפי אחד מהפי' של המפרשים ז"ל אבין מה שאמר בלשון עתיד תשלחנה מקושר עם מה שאמר תבורך מנשים שדעתן קלה יעל כי זו מתחילה כששאל מים חלב נתנה לשכרו כדי שיהיה לה עזר גדול לכשידה ליתד תשלחנה אחר כך כדי שלא ירגיש בענין כמלא שמתחילה נתנה אל לבה מה שהיא עתידה לעשות שידה ליתד מתירא היא שתשלחנה וימינה וכו' כי אחכם בחכמה עיניהם בראשו של דבר והגיד אחירות לבה כי פעם אחד ולא שנה לו ז"ש והלמה סיסרא מחקה דהי"לל ומחקה בוא"ו וכמו שאמר ומחצה וחלפה וכו' אבל הגיד הכתוב כי מיד כשהלמה סיסרא מחקה ראשו בהלומה שהלמה סיסרא בהלומה אחת אמנם כדי שיעבור היתד מעבר לעבר הוצרך שומחצה הרבה כדי שיעבור מעבר לעבר וזהו וחלפה רקתו ולפש' שכל זה היה בהכאה אחת לבד ומ"ש ידה ליתד אהז"ל אין יד אלא שמאל ובמדרש הכביר ידה ליתד תשלחנה ומפני מה לא הרגתו בכלי זיין לקיים מה שנאמר לא יהיה כלי גבר על אשה ע"כ ומ"ש להלמו' עמלים רש"י ז"ל סיסרא שהיה עמל ויגע עכ"ל ודרך דרש אפשר וימינה להלמות סיסרא בזכות עמלים בתורה הוא יששכר שעם דבורה והם החזיקו ידיה בזכותם :

בין רגליה כרע נפל צריך להבין יתור וכפל לשונות שבעה כרע נפל שכב כרע נפל כרע נפל שמזה למדו במס' יבמות פ' מצות חליצה א"ר יוחנן בשם רשב"י שבע בעילות בעל אותו רשע שנא' בין רגליה כרע וגו' והא קא מתהניא מעבירה אר"י בשם רשב"י כל טובתן של רשעים רעה היא אצל הצדיקים דכתי' השמר מדבר עם יעקב וכו' בשלמא רע לחיי אלא טוב אמאי לא אלא שמע מינה כל טובתן של רשעים רעה היא אצל הצדיקים בשלמא התם דילמא מדכר ליה שם ע"א אבל הכא מאי רעה איכא משום דקא שדי בה זוהמא דא"ר יוחנן בשעה שבא נחש על חוה הטיל בה זוהמא ישראל שעמדו על הר סיני פסקה זוהמתן אומות העולם מ"ה שלא עמדו על הר סיני לא פסקה זוהמתן ע"כ כי סוגייא זו מוכחת שנבעלה ז' פעמי' ועבירה לשמה היתה כדי להחלישו ומובן אומר ז' פעמים כנגד שבעה לשונות שנאמרו בפסוק זה והו' בין רגליה וכו' ליסנא מעלייא היא ודבר הכתוב בלשון נקיה וכמו שאמר שם בגמ' פ' מ"ח ת"ש לא עשה רגליו ולא עשה שכמו ליסנא מעליה ת"ש ויבא שאול להסך רגליו ליסנא מעליא בין רגליה כרע שכב וכו' ליסנא מעליא וקשה שמנגד לזה מ"ש בויקרא רבה ג' הם שפלטו מן העבירה ושתף הקב"ה שמו בשמן ואלו הם יעל ויוסף ופלטי יוסף מנין עדות ביהוסף שמו יה מעיד שלא נגע באשת פוטיפר יעל מנין והכסהו בשמיכה מהו

רשי

ותיבב · לשון דיבור כמו ניב שפתים ורבותינו פירשוהו לשון גניחה כתרועה דמתרגמי' יבבא · ואני אומר לשון ראיי' כמו בבת עינו וכן חברו מנח' : ומחקה · לשון חיקוי : ומחצה · לשון מחץ : וחלפה · יוצא מצד אחר : אשנ' · חלון : חכמות שרותיה תעננה · החכמות שבשרותי' לכך נקוד חי"ת חטף פתח חכמות שהוא שם דבר נקוד חטף קמץ כמו ראמו' לאויל חכמות וכן חכמות בנתה ביתה וזה נקוד חכמות וכן חכמות נשי' בנתה ביתה חכמות שבנשים : תעננה · דגשו' של נו"ן תשמש במקום נו"ן שלישית ופתרונו תעננ' אותה דגשות הנו"ן תשמש במקו' אותה כמו מרבנ' תביאנ' : ואף היא תשיב אמריה · תנחומי' לעצמה מה אני מתמהת על עיכו' בני הלא ימצאו יחלקו שלל והוא מעכבן : רחמתים לראש גבר · ומענים נשי' יפות שבישרא' כל אחד מהם יש לו במטתו שתים ושלש נשים : כן

שופטים ה

רַקָּתוֹ: בֵּין רַגְלֶיהָ כָּרַע נָפַל
שָׁכָב בֵּין רַגְלֶיהָ כָּרַע
נָפָל בַּאֲשֶׁר כָּרַע שָׁם נָפַל שָׁדוּד: ל' קמ' זקף ס"ו
בְּעַד הַחַלּוֹן נִשְׁקְפָה ל
וַתְּיַבֵּב אֵם סִיסְרָא בְּעַד הָאֶשְׁנָב ל' י'
מַדּוּעַ בֹּשֵׁשׁ רִכְבּוֹ לָבוֹא ב' מסכ
מַדּוּעַ אֶחֱרוּ פַּעֲמֵי מַרְכְּבוֹתָיו:
חַכְמוֹת שָׂרוֹתֶיהָ ב' פתח נשי'
תַּעֲנֶנָּה אַף־הִיא תָּשִׁיב אֲמָרֶיהָ י'
לָהּ: הֲלֹא יִמְצְאוּ
יְחַלְּקוּ שָׁלָל רַחַם רַחֲמָתַיִם לְרֹאשׁ ה"ב קמץ וג' פתח · ל'
גֶּבֶר שְׁלַל צְבָעִים ג' קמצין וב' פתחין
לְסִיסְרָא שְׁלַל צְבָעִים רִקְמָה ב' בספו'
צֶבַע רִקְמָתַיִם לְצַוְּארֵי שָׁלָל:
כן

בְּצִדְעֵיהּ: בֵּין בֵּין רִיגְלָהָא כְּרַע
נְפַל שְׁכִיב בֵּין רִיגְלָהָא כְּרַע נְפַל
בַּאֲתַר דִּכְרַע תַּמָּן נְפַל בְּזִיזָא סִיסְרָא:
בְּעַד מִן חֲרַכָּא אִסְתְּכִיאַת וּמְדִיקָא
אִמֵּיהּ דְּסִיסְרָא מִבֵּינֵי אֲעַיְתָא אָמְרָה
מַה דֵּין אוֹחֲרָא רְתִכּוֹהִי דְּסִיסְרָא בְּרִי
מִלְמֵיתֵי מַה דֵּין אִיתְעַכָּבוּ רְהָטַיָּא
דַּהֲווֹ מַיְתַן לִי אִיגֶּרֶת נִיצְחָנִין:
חכמות חַכִּימַת פְּרִיסְתְּוָתָהָא עָנְיָן
לַהּ אַף הִיא בְּחוּכְמָא מְתִיבָא וְאָמְרָה
לְמֵימַר לְהֵין: הלא הֲלָא מִדְּמַשְׁכְּחִין
מְפַלְגִין בִּיזְתָא יַהֲבִין גְּבַר וּבֵיתֵיהּ כָּל
חַד וְחַד בִּיזָא סַגֵּי קֳדָם סִיסְרָא בִּיזַּת
צִיוּרֵי צִבְעוֹנִין עַל צַוְרֵיהּ נִכְסֵי עַתְרַיָּא
וּמָנֵי חֲמוּדָא קֳדָם גִּיבָּרוֹהִי דְּבָזוּ :
כן

באשר ט"ו בקריא' וסימ' אל קול הנער באשר היא שם . איננו גדול בבית הזה ממנו · אין שר בית הסהר ראה את כל מאומה · בין רגליה כרע נפל שכב · וילך האיש מהעיר ויאמר לו מיכה מאין · ויקם דוד ואנשיו · ואלישע אמר אל האשה · עמדי נא בחבריך · לסריסים אשר ישמרו את שבתתי · ויאמרו אליו הגידה נא לנו באשר · באשר המותי אמות · באשר דבר מלך שלטון · מה יתרון העשה באשר הוא · טוב ללכת אל בית אבל · וד' ובאשר וסי' גם אני אבחר בתעלוליהם · ומניתי אתכם לחרב · ואפרחיו יעללו דם · ותאמר רות אל תפגעי :

רדק

בין רגליה כרע נפל · כן מנהג הלשון לכפול הדברים כדי לחזקם והענין כי כרע כריעה שלא היתה לו תקומה וזהו שאמר כאשר כרע שם נפל שדוד ויש בו דרש והוא רחוק כי יש בפסוק שבעה בין כרע ונפל ושכב ואמרו כי שבע בעילות בעל אותו רשע ליעל אותו היום ומה שכתבו למעלה במילת שמיכה מכאים זה הדרש : ותיבב · הריעה מתרגום תרועה יבבא וי"ת ואוריקה לשון הבטה : האשנב · כמו החלון וכן בעד אשנבי נשקפתי : תעננה · כל אחת מן החכמות תענה אותה : אף היא · אם סיסרא : תשיב אמריה לה · היא בעצמה כמו שהחכמות משיבות לה כן היתה הי' בעצמה משיבה ואומרת כי בעכו' זה אחרו פעמי מרכבותיו: ימצאו יחלקו שלל · ימצאו שלל לרוב בארץ ישראל שינצחו אותם ויחלקו השלל ביניהם ולזה הם מאחרים לבא : רחם רחמתים · נערה או שתי נערות : לראש גבר · לכל גבר וגבר יש לו נערה או שתי נערות מהשלל וי"ת יהבין גבר וביתיה לכל חד וחד : שלל צבעים · בגדים עשויי' במיני צבעונים : רקמתים · שעשו בו מעשה הרקמה משני הפני' בשוה והרקמה היא מעשה מחט בבגד בצורות מצבעים שונים זה מזה : לצוארי שלל · כמו לראש השלל כלומר נתונים הבגדים בראש השלל לתתם לשר הצבא וי"ת כן ביזת ציורי צבעונין וגו' : ואוהביו

מנחה קטנה

בעד החלון נשקפה וגו' לדאג' רם יבא איש מבשר ולפי שאין כבודה של אשה גדולה כמוה לראות מחלון פתוח ע"כ בעד האשנב שהוא יותר צנוע · ואמר ותיבב אבל לא בכתה שלא ישמיע קולה בחוץ ויפחדו לב שאר העם · מדוע בשש רכבו היתה פיאבת האיחור להמרכבה כאילו אירע איזה סיבה במרכבה ולא רצתה לייחס הדבר לסיסרא ע"כ לא אמרה מדוע איחור סיסרא · אף היא תשיב אמריה לה ירצה מה שהיתה מיבב ומחשב מרעת בנה יבא אליה ועל צוארה ולא על בנה אמנם כן יאבדו כל אויבך לא כדבריה שאמרה עליה לבדי יבא הרעה אלא תמ' ד' יבא אבדון כללי לכם : עוד יתכן כן יאבדו וגו' שתראנו נקמתן מכם ועיניכ' רואו' כמו אם סיסרא שראתה מפלת בנה בחייה וגם סיסרא שראה מפלת ממניו בחייו ומת בקוצר שנים כפח"ז ל · אבל לא תניח נקמתם עד אחר מותם פן יהרהרו הרואים אם יוצלחו כל ימיהם ובשלום ימותו כי לא יראו ברעה שאחרי מותם כי אם יאבדו בחצי ימיהם ויכירו צדק משפטיך בכל רואי השמש ולהפך באוהבי ה' שלא תניח טובת' לעה"ב ויתענגו בזה העולם כי אם כצאת השמש בגבורתו כן יוסיפו כח גם בעה"ז כי מצינו שהשמש עורים בה חלים בכל יום קודם שרוצה לצאת לחמי' וכדכתי' לאור חציך יהלכו ומ"מ מעול' לא נרא' בה רושם מהחלים אלא היא מתגברת אורה עד נכון היום כן יהיו אוהבי ה' שהם לפעמים אתה שולח להם יסורים לא ישפה בהם רושם רק יהי' כצאת השמש · וז"ש על פסוק חצי אכלה בם · חצי כלים והם אינם כלים : ויעשו

רלבג

בין רגליה כרע נפל · ר"ל כי בחכמת' סבבה שנפל ונרדם לפניה : ובאשר כרע שם נפל שדוד · ר"ל כי תכף שנפל שדדתהו והמיתתהו יעל · הנה אם סיסרא נשקפה בעד החלון והילילה בדמיון תרועה והית' אומרת מה הסבה שיהיה בושש רכב סיסרא לבוא · והנה החכמות שבשרותיה היו עונות אותה וגם היא בעצמה היתה משיב' לדבריה ואומרת מה שאומרות החכמות ההן והוא כי סבת איחורו הוא שאם ימצאו שלל שיחלקוהו : רחם רחמתים · ולהיותם פרוצים בעריות הקדימו בספור שלל העריות אולי השיג כל אחד מהן נערה אחת או שתים ולסיסרא ג"כ יתנו שלל בגדי הצבועים הנכבדים שלל בגדי צבעונים שהם מרוקמי' ובגדי צבע רקומי' משני עבריהם ויחלקם סיסרא לצוארי בעלי השלל והם אנשי החיל הבאים עמו : והתפללה

כלי יקר

מהו בשמיכ' רבנין דהכא אמרי בסודרא רבנין דתמן אמרי במשיכלא ארשב"ל קורנו על כל המקר' לא מצינו דבר ששמו שמיכה ומהו שמיכ' שמי כה שמי מעיד כה שלא נגע בה אותו רשע פלטי מכין כתוב א' אומר ושאול נתן בתו לפלטי בן ליש וכתו' אחד אומר לפלטיאל מאן כשב פלטי ויהב פלטיאל אלא אל מעיד עליו שלא נגע במיכל ע"כ ובדוחק י"ל שיחלוק רשב"ל על סוגיית הגמרא וכאמר דרבנין דהכא דאמרי בסודרא והתם דאמרי במשיכלא סברי כסוגיית דגמרא ולהכי פירשו בסודר' במשיכל' ולא דרשוהו לשמי כה ולהעיד עליה שלא נגע בה דליבהו סברי שבא עליה וכסוגיא דגמ' דפ' תלות הליכה אלא שק"ק דמדפסיק ותני ג' הם שפלטו מן העבירה וכו' אלמא רב הושעי' שסבר הכי ס"ל ורבנין דהכא ודהתם לא פליגי אלא בפי' בשמיכה לא בענין יעל עצמה :

והנלע"ד הוא דכ"ע לא פליגי שיעל לא נטמאה ובהכי ניחא דמשבח לה קרא תבורך מנשים יעל וכו' מנשים באוהל תבורך והיינו סברת רבה ולא פליגי רבנין ורשב"ל אלא בפירושא דמילתא דבשמיכה אבל בענין יעל כ"ע מודו שלא נטמאה והסוגייא של יבמות של שבע בעילות בעל היינו לפי דעתו של סיסרא שהיא השכיבה אותו בין רגליה והוא סבור שהגיע לסברותו של לוט וכיה זורה מבחוץ אבל ליעל לא נגע כלל אלא שלפי שסברה יעל את עצמה אולי יבעלנה לכך מקש' ואו' והא קא מתהנייא מעבירה וא"כ היאך הכניסה עצמה בזה לשדלתו בדברי' כי אולי יבעלנה וקא מתהניא ומשני היא אמרה שלא תבעול לו כי סבור הוא ולו הונח שיבעול כל טובתן של רשעים רעה אצל הצדיקים וכדמש' דקא שדי בה זוהמא דאמר ר' יוחנן וכו' באופן שאין הכי כמי שלא נבעלה בפועל אלא רואה קרי הוה בין רגליה כרע שכב וכו' וגדולה עבירה זו של הכנסת עצמה בסכנת אולי הבעל דלשמה היה והיא מכוונת להתלישו אבל לעולם יעל לא נבעלה ובזה נבין אומרו בתחיל' בין רגליה כרע נפל שכב לפי שכשכרע בין רגליה והוא נרדם בסברותו נדמה לו דמיונו כי לפי האמת לא היה כאן אלא בין רגליה ששכב כרע נפל לבד לא שכב וזהו שלא הזכיר שנית שכב ואפי' שלא היה שם שכיבה לא באשר כרע בעבור זה אשר כרע עליה כמו עליה יכרעו אחרים והעיז פניו לכרוע בעבור זה אשר כרע לכך התיר' דמו ושם נפל שדוד כי היא לא היתה בוגדת בו אלא לפי שהוא בגד בה בכרוע עליה לכך התירה דמו וזה הענין נכון מאד כפי שיטת המדרש של שמי כה שלא נגע אליה כאמור והוא התכלות ליעל שלא בגדה בברית שלום אשר בינם לבין יבין מלך כנען כי סיסרא פטר מים ראשית מדון · עוד אפשר לומר דלעולם אימא לך שהיה יכול להרגו ולא לקושי' והא קא מתהניא דהשבע בעילות שעשה מציאות כאילו בועל והוא בין רגליה ורואה קרי ז' פעמים אלא שבגמרא רצה לקיים ולייסב אפי' תימא שנבעלה אבל לפי האמת שמי כה מעיד שלא נגע בה כדברי ויקרא רבה ואעפ"י ששני ענייניס אלו דחוקים בעיני כדאית היא יעל להפך בזכותה לשלא נבעלה ושלא יחלקו המדרש של רבה והגמרא והנה לפי המדרש הזה מה שאמר בין רגליה כרע נפל שכב וכו' מדוקדק בעצם שכוונת הכתוב לשלול הבעילה שלא היה שם כי אם היות בין רגליה לבד אבל לא הערה בה ולא נגע אליה כלל ואעפ"י שנתקרב לגלות ערוה לא הועיל זה אלא לשיוציא שכבת זרעו לבטלה ויאלים כמוהר"דק ז"ל מסייע אותנו במה שכתב ז"ל בין רגליה כרע וכו' ע"ש וכן כתב מהר"יא ז"ל שדרך המדרש רחוקים כי מדרכי השיר לכפול הדברים אנכי לה' אנכי אשירה עורי עורי וכו' עכ"ל והרלב"ג כת' ז"ל בין רגליה ר"ל בחכמתה סבבה שנפל ונרדם לפניה ובאשר כרע שם נפל שדוד ר"ל כי תכף שנפל שדדהו והמיתתהו יעל עכ"ל :

בעד החלון נשקפה וכו' חז"ל אמרו מדוע בושש רכבו באו שם שהיה דרכו של סיסרא לבא בשלש שעות והיום לא בא והוא כמו כי בושש משה באו שש ועוד אמרו מהו בושש שלשה דברים זה בצד זה מי שלמ' זה לא אמר זה מדוע בושש רכבו לבא אמר' אמו הלא ימצאו יחלקו שלל אמרה אשתו וכלותיה ורוח הקדש אומרת כן יאבדו כל אויביך ה' ע"כ ועיין רש"י ז"ל והרד"ק ז"ל וכן פי' הרלב"ג ז"לת בתיב' תעננ' שנר' שמפרש אותו לשון רבים שכל החכמות תעניכה כן ע"כ והדין עמו כי תיבת תעניכה ביוד והנו"ן דגוש' שמורה על נקבות רבות או למה שכתב רש"י ז"ל שהנון דגושה במקום נ"ון אחרת כאילו כתיב תעניננה והוא כמו תעננה אותה וא"כ מי הכריח להרד"ק ז"ל לפרש תעננה כל אחת מהחכמות ואפשר שלא הכריע כן מהלשון אלא מהענין כי דברי חכמים הן חכמות בנתה כשמעי' ולא בערבובייא וכשאמר הפסוק חכמות שרותיה תעניכה שהוא בלשון רבים לא יתכן לחכמות ושרות שיענו יחדיו אלא כל אחת מהחכמות עונה מענ' שלה כי כן דרך החכמ' הן ראית כי בדברי הרד"ק כתוב תעננ' בלי יו"ד ומהר"יא ז"ל פירש המשך הפסוקים כשיטת רש"י ז"ל כמו שזכרנו והוסיף בשם ה"ר יוסף אלב"ו ע"ה כתב ענין נחמד והוא כי אם סיסרא רצתה לדעת מצד הקסם או התכונה או גורל החול מה יהי' איחור זה של בנה במלחמה וראתה שסיסרא בנה היה מוכה בראשו ושהיה דם במקב' סיסרא שהוא היה נחלש על ידי שתי נשים שהן היו באמת דבורה ויעל ולא ידעה לשפוט אמיתת הדבר וחכמות שרותיה זהיה אף היא היו הופכו' הדברים והמשפט כפי רצונם ואומרת פתרון אותן המראות לטובה הלא ימצאו וכו' רחם רחמתים לראש גבר ר"ל כי היה החולשה מרוב בעילות הנשים הבתולות והדם שיורה המשפט בראש סיסרא שפטו שהיה שלל צבעים לסיסרא ולפי שהיה מורה הדם על ידי נשים פירשו צבע רקמתי'

והיה זה כן לפי שחכמ' התכונה והקסם יש להם חלק בהגדת העתיד אבל לא בשלימות ובבירור וכמו שדהשו על יקומו נא ויושיעוך הוברי שמים החוזים בככבים מאשר יבואו עליך ואמרו חז"ל מאשר ולא כל אשר והתפללה דבורה כן יאבדו כל אויביך שלא היה הדבר כמו שחשבה אם סיסרא וחכמות שרותיה כי תנחומין של אבל דבריהם אבל יהי רצון מלפני השם שכן יאבדו כל אויביך ה' ואוהבי ה' יהיו כצאת השמש בגבורתו בתקופת תמוז וסמוך לצאתו ההולך ואור ז"ש כצאת השמש בגבורתו הולך ואור עד נכון היום וכן כתב הרלב"ג ז"ל והרד"ק ז"ל ופי' רש"י דבר אחר ואוהביו של סיסרא יהיו כצאת השמש בגבורתו שאינו אלא שלשה שעות כי יבא אחריו גשם ע"כ והכרח פי' רש"י ז"ל הוא דבי"לל ואוהביך לנכח כמו שאמר אויביך ומדשני קרא רמז לאוהביו של סיסרא וגם הטעם של זקף קטן שעל תיבת ואוהביו מורה כן ועל פי שיטת מהרי אלב"ו ז"ל אשר עייכתי וכיונתי לדעתו המקדים לא יושג תקרא על שמו ואוסיף ע"י במה שאמ' בעד החלון בעד האשנב שזה מכרי' היות האשנב מין חלון בפועל בחדרה פתוח על אם הדרך כמו בעד אשנבי נשקפתי להשקיף משם מרחוק אם יבא סיסרא אמנם חלון הוא מנד"ל בערבי והוא שמשביעין בשמות לשדים ומביאי' אותם שיהיו נראים בתוך מראה או בתוך עששית זכוכית לבנה אשר אירע לשעבר יראו כי אין להם ידיע' בעתיד כי המשפטים של הוברי שמים החוזים בככבים יגידו קצת מאשר יבואו עליך לעתיד אבל אין להם ידיעה לא על העבר ועל מאי דהוה הוה והו' כמו וישקף אבימלך בעד החלון וירא את יצחק משחק את רבקה וכו' שפירשו בש"ה קרוב לחלון זה וכן נאמ' כאן שנקפ' כמו וישקף אבימלך ובהשקיף אם סיסרא בעד החלון הנזכר היתה מיללת כי לא היו מראים לה אלא רע ואח"כ היתה משקפת באשנב לדעת אם יבא איש מבשר לדעת מדוע בושש רכבו לבא וכו' כי היו מראין לה באופן מרכבותיו נשרפו באש הככבים והתנהגו בכבדות ולזה אחרו פעמי מרכבותיו והיתה רואה דם ועל ידי נשים שתים כמו שכתב מהרי אלב"ו ז"ל ולא היו מבינות הוכן הענין ולזה החכמות שבשרותיה היו עונות אליה ופותרות אותן הדברים שהיו מראים לה בעד החלון לטובה אף היא הדברים הנוטי' לפורענות תשיב אותם אמרי' שאמרה מתחילה מה שראתה בעד החלון אות' אמריה תשיב אותם שלפורענות שיהיו לה לטובתה משום אל יפתח אדם פיו לשטן והנה היו פיתרו' מה שראו הפורענות המתנהג בכבדות המרכבו' שנמשך מצד חום הככבים שהם גרמו קלקול עקבי הסוס כנזכר בפ' אז הלמו עקבי סוס וקלקול המרכבות הנה חכמות שרותיה היו אומרות כי זה האיחור בפעמי מרכבות הוא מכובד משא השלל רב ז"ש הלא ימצאו יחלקו שלל והדם אשר ראיתים הוא מהבתולות כי רחם רחמתים לראש גבר והנה כי כפי הנראה היו מראים לה בעד החלון פעם היו מראים לה אשה א' ופעם שתים נשים שעל ידיהן נחלש סיסרא וכן האמת שפעם ע"י יעל ובפרע אם כפרש שבא עליה וכפשט של דברי רבי יוחנן ז"ל ולזה היו רואים רחם ומזה מצאו פתח לומר כי רחם רחמתים יהיה לראש גבר או כמו לגבר ראש הוא סיסרא והדם הנראה בחלון הוא גוון אדומיי מהשלל צבעים העולה לחלק סיסרא מביותר משובח שהוא שלל צבעים רקמה כי הצבע של רקמתים שלצוארי ראוי שלל כזה כי כן דרך להתעטף בסודר צבעי' רקמה סביב לצואר והוא הדם שנראה סביב לצוא' סיסר' שאינו דם אלא גוון הסודרים של השלל אדומים כדם משבח צבעונין · ואני שמעתי שנראו' אם סיסרא בעד החלון כפי הפירושי' הנזכרים והיתה רואה פורענות ולכן היתה מייבבת כי חכמה להרע היא ויודעת הדברים על מתכונתם והגידה לחכמותיה ויחדיו ענו כולן והיא גם היא תשיב יהי רצון שאמריה אלה שאמרה על בנה יחולו על ראשה והיה כפרה על בנה ובנה סיסרא נקי ז"ש חכמות שרותיה תעננה ואף היא תשיב ואחרים עמה שאמריה יהיו לה ועליה לא על בנה וכההיא דאדם שתולה קללתו בחבירו כמו ועלה מן הארץ כן היה תולה דבריה ואמריה לה ועליה וז"ש ואוהביו שלא לנוכח כבר זכרתי דברי רש"י ז"ל שחוזר לאוהביו של סיסרא שהיו כמו השמש היוצא בגבורה בחום גדול ולזה מתחיי' לבא גשם ויתעל' השמש ותשש כחו כך אוהביו של סיסרא יחלשו ויתמו וחז"ל אמרו הנעלבים ואינם עולבים שומעים חרפתם ואינם משיבים עושים מאהבה שמחים ביסורין עליהם הכתוב אומר ואוהביו כצאת השמש בגבורתו והיה הכוכ' בזה כפי מה ששמעתי שהנעלבים וכו' ראוי הוא שיקרא להם אוהבי ה' ועליהם הכתוב אומר ואוהביו וכו' כי השמש נעלב מהירח אי אפשר לשני מלכים להשתמש בכתר אחד והשמש שמע חרפתו ולא השיב וזכה ע"י השתיקה לצאת בגבורה שלא נתמעט אורו כירח ע"כ ואומרו חז"ל עתידים הצדיקי' שיאירו פניהם כחמה ולבנה וזהו ואוהביו כצאת השמש בגבורתו ורש"י ז"ל פירש כצאת השמש בגבורתו לעתיד לבא כו' ע"ש וסימניך ויבוא כגמ"ס לכו וכו' ה"י ורחמוהי לדיקיא עתידין לאזהרא כזיהור יקריה על חד תלת מאה וארבעין ותלת במיפק שמשא בגבורתיה והוא כלמד מלשון שבעתים כדפרש"י ז"ל ולע"ד אפשר במה שאמרו חז"ל שהשמש יוצא כגבור לרוץ וכיון שעובדים אותו השם כחו ונטמא כאשה הזו שבא לה אורח כנשים שנטמאת היא וכחה תש כן השמש יוצא בגבורה ואח"כ מצד העבודה שנכשלים בו לעובדו כחו תש לזה אמ' כי אוהביו יהיו כצאת השמש בעת יציאתו שהוא בגבורת' שש ושמח כגבור שעדיין לא עבד אש כן אוהביו אינם עובדים אל בלב שלם בלי שום פניה והיא תכליתה באברהם שנאמ' בו ירא אברהם אוהבי ומה שאמר ותשקוט הארץ וכו' רש"י ז"ל גם מהרי"א ז"ל שהוא מדברי כותב הספר שבסיבת

כֵּן יֹאבְדוּ כָל־אוֹיְבֶיךָ יְהוָה (ז' מל')
וְאֹהֲבָיו כְּצֵאת הַשֶּׁמֶשׁ (ג')
בִּגְבֻרָתוֹ וַתִּשְׁקֹט הָאָרֶץ אַרְבָּעִים (ל' וחס')
שָׁנָה׃ וַיַּעֲשׂוּ בְנֵי־ א
יִשְׂרָאֵל הָרַע בְּעֵינֵי יְהוָה וַיִּתְּנֵם יְהוָה
בְּיַד־מִדְיָן שֶׁבַע שָׁנִים׃ וַתָּעָז יַד־ (ב')
מִדְיָן עַל־יִשְׂרָאֵל מִפְּנֵי מִדְיָן עָשׂוּ
לָהֶם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אֶת־הַמִּנְהָרוֹת (ל')
אֲשֶׁר בֶּהָרִים וְאֶת־הַמְּעָרוֹת וְאֶת־
הַמְּצָדוֹת׃ וְהָיָה אִם־זָרַע יִשְׂרָאֵל (ח' ·ל' מלרע)
וְעָלָה מִדְיָן וַעֲמָלֵק וּבְנֵי־קֶדֶם וְעָלוּ
עָלָיו׃ וַיַּחֲנוּ עֲלֵיהֶם וַיַּשְׁחִיתוּ אֶת־
יְבוּל הָאָרֶץ עַד־בּוֹאֲךָ עַזָּה וְלֹא־ (ה' מל')
יַשְׁאִירוּ מִחְיָה בְּיִשְׂרָאֵל וְשֶׂה וָשׁוֹר (ל' וכל קרי' חלוף וסו'ושה)
וַחֲמוֹר׃ כִּי הֵם וּמִקְנֵיהֶם יַעֲלוּ ה
וְאָהֳלֵיהֶם יָבֹאוּ כְדֵי־אַרְבֶּה לָרֹב (ובאו ק')
וְלָהֶם וְלִגְמַלֵּיהֶם אֵין מִסְפָּר וַיָּבֹאוּ (ח')
בָאָרֶץ לְשַׁחֲתָהּ׃ וַיִּדַּל יִשְׂרָאֵל מְאֹד (ל' וחד י"ל כבוד יעקב)
מִפְּנֵי מִדְיָן וַיִּזְעֲקוּ בְנֵי־יִשְׂרָאֵל אֶל־
יְהוָה׃ וַיְהִי כִּי־זָעֲקוּ
בְנֵי־יִשְׂרָאֵל אֶל־יְהוָה עַל אֹדוֹת מִדְיָן׃
וישלח

כן כסיסרא כן ייבדון כל שנאי
עמך יי ורחמוהי צדיקיא יהון עתידין
לאזהרא כזיהור יקריה על חד תלת
מאה וארבעין ותלתא במיפק שמשא
בגבורתיה ושדוכת ארעא דישראל
מלמעבד קרבא ארבעין שנין: ועבדו
בני ישראל דביש קדם יי ומסרינון יי
בידא דמדינאי שבע שנין: ותקיפת
יד מדינאי על ישראל מן קדם מדינאי
עבדו להון בני ישראל ית מטמוריתא
דבטוריא וית מערתא וית מצודתא:
והוה כד זרע ישראל וסלקין מדינאי
ועמלקאי ובני מדינחא וסלקין עלוהי:
ושרו עליהון ומחבלין ית עללתא
דארעא עד מעלנא דעזה ולא
משארין מזון לקיימא נפש בישראל
ואימר ותור וחמר: ארי אינון וגיתיהון
סלקין ומשכניהון ואתן כמיסת גובא
לסגי ולהון ולגמליהון לית מניין
ועלין בארעא לחבלותה: ומאך
ישראל לחדא מן קדם מדינאי וזעיקו
בני ישראל קדם יי: והוה כד זעיקו
בני ישראל קדם יי על עיסק מדינאי:
ושלח

ותעז ב' בסיפרא וסי' ותעז ידו על כושן רשעתים · ותעז יד מדין: וידל י"ב פתחין בלשי' וסי' העשיר לא ירבה · ואם דל הוא ואין ידו · הנה אלפי הדל · מדוע אתה ככה דל · וידל ישראל מאד · ידל כבוד יעקב · נצרה על דל שפתי · ותהי לדל תקוה · דלו מאנוש נעו · אל תגזל דל · ודל מבין יחקרנו · אם דל אתה עשיר · וכל דסמיכין לאביון דכוו':

רש"י

כן יאבדו · דבור' אומר' תנחומין של הכל הן לה: כן יאבדו כל אויביך יי' · כאשר אבד הוא: ואוהביו כצאת השמש בגבורתו · לעתיד לבא שבעתים כאור שבעת הימים שהיא על אחת שלש מאות וארבעים ושלש כמספר ארבעי' ותשע שבעיות: ותשקט הארץ · אין זה מדברי דבורה אלא מדברי כותב הספר: ויעשו הרע · עד כאן נאמר ויוסיפו שהיה גלגל חט' על חט' אבל בשירה זו נמחל להם כל אשר עשו ועכשיו מתחילין לחטוא כך נדרש באגדת תילים: מנהרות · מטמוריתא ובלשון לעז וולו"ט ועל שם שעושין בהם מאור קטן במקום שאין ניכר קורין מנהרות לוויזי"רש בלע"ז שעושין ביערי' על ידי הפלת האילנות סביב סביב: הם ומקניהם · לרעות את התבואה: איש

רד"ק

ואוהביו · ואוהבי יי': כצאת השמש בגבורתו · כצאת השמש בבוקר שהולך ואור עד שהוא בגבורתו והוא חצי היום כן יהיו אוהבי השם ית' הולכים וחזקים וי"ת ורחמוהי צדיקיא יהון עתידין וגו': המנהרות · כמו מערות ויש להם חלון למעלה שתכנס ממנו האורה ומפני זה נקראו מנהרות: המצדות · מבצרים חזקי': והיה אם זרע · כאשר זרע כמו והיה אם בא אל אשת אחיו ואם יהיה היובל לבני ישראל והדומים להם: וישחיתו את יבול הארץ · התבואות שהיו בעשב קודם שיגמר בשולם וכן האילנות הכל היו כורתי' ומפילי' ולא היו משאירים מחיה: ושה ושור וחמור · היו נוהגים להם: איש

רלב"ג

והתפללה דבורה ואמרה כן יאבדו כל אויבי יי' כמו שאבד סיסרא ואוהבי השם יתעלה יהיו כצאת השמש בגבורתו שאורו הולך ומתחזק עד נכון היום · והרצון באמרו בגבורתו בראש תקופת תמוז כי לא יראה אורו יותר חזק והחום המגיע ממנו הוא יותר חזק ויהיה הולך ומתחזק עד חצי היום · ושקט הארץ עד שלמו ארבעים שנה מעת התחלת השעבוד ולזה יהיה זמן ההשקט עשרים שנה:

ואולם התועלת המגיעות מזה הספור הם אלו: **הראשון** הוא להודיע כי השם יתעלה לא יעשה המופתים רק לצורך ולזה צוה ברק למשוך בהר תבור עשרת אלפי איש מבני נפתלי ומבני זבולון ולא משכם שם השם יתברך כמו שמשך אל נחל קישון סיסרא ורכבו והמונו וזה כי משיכת בני ישראל בהר תבור היה אפשר שישלם בזולת עשיית המופת וכבר ביארנו הספק בזה בספר מ"ר:

השני הוא להודיע כי כשיעשה הש"י המופתים יסבב עליהם הסבות אשר עמהם יהיה יותר מעט מהזרות במופת ההוא אל הטבע ולזה התחכם הש"י להביא בני ישראל בהר תבור והעתיק שם סיסר' ועמו אל נחל קישון לרדוף אחרי ברק ועמו וסבב עם זה שרבו מי הנחל עד שטבעו בו רבים מבני החיל ונתקבצו בזה סבות רבות אל שינצחום ברק ועמו · הא' היא הבהלה שהבהילום מי הנחל · והב' כי ברק ועמו היו יורדים אליהם ולזה היו עליונים וזה ממה שיוסיף להם חוזק על סיסרא ועמו וידמה שנתחברה שם סבה שלישית והוא שכבר היה אור השמש נכח פני סיסרא ועמו והיה משים סנוורים בעיניהם ולזה אמרה דבורה כי הכוכבים ממסלותם נלחמו עם סיסרא:

השלישי הוא להודיע אמתת הנבואה אע"פ שהיתה ע"י אשה כי לא נפל דבר ממה שיעד דבורה בזה הספור · והנה לפרסום אמתת הנבואה אז נסכמו ישר' ללכת במתי מעט ובכלי מלחמה מעטים להלחם עם סיסרא ורכבו והמונו עם תכלית כחו וגבורתו ורבוי כלי המלחמה אשר להם:

הרביעי הוא להודיע כי בתחבולות ראוי שיתנהג האדם להגיע אל תכלית כוונתו ולזה ספר כי יעל מפני רצותה שיפול סיסרא בידה הראת לו כי היא חפצה מאד בהצלתו ובסתרה אותו כדי שלא ימצאוהו שם העוברים והשבים ושכבה עם זה שמכרה אותו ונרדם עם השופת והיה נקל לה לסורגו:

החמישי הוא להודיע כי ביום טובה ראוי להיות בטוב ולזה ראוי למצליח בעת אשר יש לו ידו שיסבב שתגיע לו ההצלחה ביותר שלם שבפנים ולא יקצר מזה הלא תראה כי ברק אע"פ שראה שנפל כל מחנה סיסרא לפי חרב לא נשאר עד אחד השתדל בתכלית מה שאפשר על הריגת סיסרא פן ישוב אל אדוניו וישוב להרע לישראל: **הששי** הוא להודיע לתת תודה לש"י על מה שגמל מהטובות כי עם שזה כבר ראוי הנה בו תועלת להביא האנשים להאמין שכל הטובות באו מאתו ולזה שרה דבורה השירה הזאת ונתנה תודה לשם ית' כעל כל אשר גמלנו:

השביעי הוא להודיע שראוי לכל אדם שיאמין ביעודי הנבואה ולזה נתגנו אשר לא באו לעזרת יי' בגבורים כנגד מחנה סיסרא ונתקללו יושבי מרוז מאת הש"י: **השמיני** הוא לפרסם גנות האומות ההם והיותם פרוצים בעריות ולזה הקדימה אם סיסרא בספור הצלחת סיסרא רחם רחמתים לראש גבר וכבר פרסמה התורה ג"כ ממנהגיהם הפחותי' עוד ספר ששבו בני ישראל לעשות הרע בעיני יי' אחר מות דבורה ולזה נתנם השם ביד מדין ז' שנים ותקפה יד מדין מאד על ישראל עד שהוצרכו לעשות להם בהרים מנהרות והן מערות שיש בהן כמו חלונות תכנס מהן אורה במערה · ואפשר שהרצון יהיה במנהרות אבוקות בעלות אור גדול והיה זה כן כשהיו רואין מההרים שבאו בני מדין היו עושין באבוקות ההן סימן שירגישו בו ישראל ויתחבאו הם ויסתירו מקניה' וקניהם עד שבזה הדרך היתה מגעת בקלות ההודעה הזאת לישרא' בעשותם הסימן הזה להם מהר אל הר והיה אפשר שיגלו אויביהם דברים רבים ועכ"ז עשו מצדות להתחבא שם בקלות ומצדות שהם בנויים חזקי' להמלט שם מאויביהם לא שישבו תמיד במערות ובמצודות כי היה בלתי אפשר שישלם להם חיותם בזה האופן כי לא יזרעו ולא יאספו תבואה · ואחר זה ביאר מה הכריחם לעשות המנהרות והמערות והמצדות והוא מה שהיו משחיתי' בני מדין תבואותיהם ומקניהם · ויהי כי צר להם מאד מפני מדין צעקו אל יי' ושבו אליו שיושיעם מידם · והנה

מנחה קטנה

ויעשו בני ישראל וגו' חז"ל נתנו טעם לשבח למה שלא אמר ויוסיפו שמשמע שהיה לו לומר כאן · ויוספו שאע"פ שלא הוסיפו ברשעות מ"מ בקרא הוסיפו · במה ששכחו באותם ולא זכרו חסדי האל ונסים הגדולים שעשה להם · ומ"כ נס ה' הוסיף להכביר עולם ולהחליש כחם ולהגביר כח אחרים וזה ותעז יד מדין אומה שפילה ובפופה תחת ישראל עד היום ניתן להם עוז על ישראל · גם אמר ותעז על שהעיזו לשעבוד בישראל יותר מהאומות שלפניהם עד שהיו ישראל צריכין להיות נחבא לבא ירא לפני מדין וגם והיה אם זרע ישראל וגו' והם דברים שלא עשו להם אומות הקודמים עד וידל ישראל מאוד מפני מדין אבל לא מפני אומות אחרים שהיו שולטים בהם באופן שכל במה שהוסיפו לחטוא הוסיף ה' לשעבדם בשעבוד קשה · וסיפר הכתוב רשעת מדין יותר משאר אומות כי כל האומות היו שוללים ובוזזים להם להנאתם משא"כ מדין ויספחיתו אע"פ שלא היתה להם הנאה ממנו כל כוונתם היתה לשחת הארץ: ויהי כי זעקו וגו' סיפר הכתוב חסדי האל ית' שאע"פ שלא היתה זעקתם אלא מתוך הדוחק אודות מדין והדין נותן שלא לשמוע אל צעקתם בזו"מ שמע ה' צעקתם: וישלח

כלי יקר

זאת המלחמה שקטה הארץ ארבעים שנה עד כאן והדין עמה' שלא יתכן היות לדברי דבורה בנבואה שכתנבאה שתשקוט הארץ ארבעים שנה דלפי הכי היה לו לומר ותשקוט הארץ בשבא שהוא לשון עתיד ולא ותשקוט פתח שהוא לשון עבר והרלב"ג ומהר"א כולם מסכימים שבכלל ותשקוט הארץ ארבעים שנה בכלל השעבוד עשרים שנה אם כן לא היה ההשקט כי אם עשרים:

ויעשו בני ישראל וכו' חז"ל אמרו בשוחר טוב א"ר סימון לא כל מי שירדה לו' שיר' אלא מי שנעשה לו נס וכל מי שנעשה לו נס ואומר שירה בידוע שמוחלין לו על כל עונותיו ונעשה בריה חדשה וכן אתה מוצא בדבור' וברק שנעשה להם נס ואמרו שירה ומנין שנמחלו להם עוונותיהם ר' אבו בשם ר' אבא בכל מקום הוא אומר ויוסיפו בני ישראל לעשות הרע וכאן כתיב ויעשו בני ישראל הרע תחלת עשייה והיכן הוא מה שעבר אלא מחל להם הב"ה מה שעשו לשעבר ע"כ וכן כתב רש"י ז"ל בשם אגדת תילים ע"כ:

ותעז יד מדין על ישראל מגיד ההפגא' האל ית' איך העונו' של ישראל גרמו כן לא בחיל ולא בכח מדין שהרי ותעז מדין על יש' דוקא ולא על זולתם מהאומות א"כ עונם עונו' הוא אשר זה מדין העם לא היה ויפלוט על ישראל ואם מדין זו היא אותה של ימי משה כאמר ותעז כי היו מתחילה כפופי' ועתה העזו פניה' לגבות הוגם ותעז מדין על ישראל ר"ל על מה שעשו להם ישראל בזמן משה ולגלות לנו שעל ישרא' של אותו זמן קדמון קאמר לכך קאמר על ישראל ולא כתיב על בני ישראל כדכתיב בפ' שלמעלה ויעשו בני ישראל וכמו שאמר מפני מדין עשו להם בני ישראל וכו' ומ"ש את המנהרו' עיין רש"י ז"ל וכן הר"דק והוסיף המצדות מבצרים חזקים וכן כתיב הרלב"ג ז"ל והוסיף לו' ע"ש:

והיה אם זרע ישראל עיין הר"דק ז"ל ולי אפשר כמנהגו שכאשר ראו שהיו זורעים ומדין משחיתים אותו ותם לריק כחם נמנעו מלזרוע כי אם יאחד מעיר ז"ש והיה אם זרע ישראל בלשון אם ובלשון יחיד וכן ג"כ מ"ש והיה אם בא אל אשת אחיו כשראה שלא לו יהיה הזרע לא היה מתמיד לבא אל אשת אחיו ואם לפעמים יקר מקרהו לבא אל אשת אחיו ז"ש והיה אם בא אל אשת אחיו לעתים רחוקות ושיחת ארצה לבלתי נתון זרע לאחיו והגיד כי רחשם הוא מדין העולה בתחילה ואחר כך יצטרפו עמלק ובני קדם ועלו עליו על מדין ז"ש ועל' מדין מלשון יחיד כי הוא העולה תחילה כי ותעז מדין וכו' וא"כ כלוה עמם עמלק ובני קדם ועלו עליו ר"ל על מדין ומוכרח לפרש כן דאי ועלו עליו על ישראל קאמר כפשטיה דקרא קשה אומרו אח"כ ויחנו עליהם כי הוא מיותר ומשנה מלשון יחיד לרבים אלא ודאי ועלו עליו על מדין ויחנו עליהם על ישראל יחד כולם מדין גם עמלק ובני קדם:

ויחנו עליה' וישחיתו את יבול הארץ עיין הר"דק ז"ל ולע"ד יש לדקדק לשון יבול ולשון מחיה כי הלא הרשעי' לא היה תכליתם להנות לרעות מקניהם שם אבל כונתם להשחית ביחוד לישר' והמוכיח כונתם הוא כי היו משחיתים יבול הארץ היותה מאליו עד גבול עזה במקום שזו הוראת כונתם להשחית גבול ישר' מכל ירק עשב וג"כ לא ישאירו מהגרע שהוא מחיה ולכלכל חיטה ושעורה ז"ש ולא ישאירו מחיה בישר' וג"כ שור ושה וחמור לא ישאר לישראל כי אין מרעה להם:

כי הם ומקניה' יעלו יש לדקדק יתור וכאו שמספיק כי הם ומקניהם יעלו ואהליה' כדי ארבה לרוב ויותר נכון היה דלעדיכהו וליתכינהו כי הם ומקניה' ואהליהם יעלו כדי ארבה לרוב ועוד קשה אומרו שנית ולהם ולגמליהם אין מספר שהכל יתור לגמרי ונרא' כי אלו שכוני האהלים היו והמנהגו שהראשיים והמלכי' במדין ועמלק ובני קדם יתלוו אליהם עוד שכוני האהלי' על שמם ונחסי' תחת כנפיהם ועוד היה כן המנהג במלכי הערביי' כנודע ולז"א כי הם ומקנ הם יעלו על מדין ועמלק ובני קדם הנ"ל הוא לשון יעלו כי ביד רמה הם באים כי הם שליטים ומלכים ותעז ידם על ישראל ממנם שאר שכוני האהלים הנחסי' תחת כנפיה' כאמור עליהם הוא אומר ואהליה' יבואו כדי ארב' לרוב אמר בהם לשון ובאו כי הוא במתייחם שאין ראוי לומר בהם לשון עליה כי אין יד אלו שבאהליהם ידם תקיפה ג"כ וכתב שנית ולהם ולגמליה' לגלו' שהגמלים האלה לערביים שכן מנהגם לגדל גמלים עוד היום הבאים באהלים ולא למדין ועמלק ובני קדם הגמלי' ותכלית הוא להשחי' ולא ליהנות וז"ש ויבאו לשחתה ולא נתכוונו ליהנות ואפשר שכל כונתם הית' לבזות ארץ ישראל ולשחתה והו אומרו בארץ לשחתה:

וידל ישראל אח"ז במסכת תעניה אמר רבי חנינא בר פפא לעולם יהא אדם זהיר בתבואה בתוך ביתו שלא נקרא יש' דלי' אלא על עסקי תבואה שנאמר והיה אם זרע יש' ועלה מדין ועמלק ובני קדם כו' וכתיב וידל ישראל ובמסכת ברכות אמרו וידל ישראל שלא היה להם להקריב מנחה דכתי' ואם דל הוא ע"כ וצריך להבין הי פליגי אהדדי זו של ברכות להביא דמציעא שלא נקראו דלים אלא על עסקי תבואה ונראה דילפינן תרתי מדכתיב וידל ישראל מאד דמתיבת וידל ילפינן הביא דמציעא מדכתיב והיה אם זרע ישראל וידל ומתיבת מאד יליף שלא היה להם להקריב מנחה דמג"ש מאד' דוידל עם קרא דאם דל הוא בברכה תיבת מאד ילפינן שלא היה להם להקריב מנחה שהרי בדלות דאם דל והוא יש לו להקריב מנחה כשהוא אומר מאד על כרחין דלא השיגה ידם ולא היה להם להקריב מנח' קרא' ולפי הפשט יהי' וידל יש' מאד שהרגישו מאד הכע' של הדלות מאד ביותו מפני מדין שבאכת יש' מתגרי' העשירות מדין ובעת כדלדלו ע"י ובזה מובן או' מפני מדין ולא אמר' מפני עמלק ובני קדם הנז' בפ' שלמעלה כי לא הרגישו ולצטערו אלא מפני מדין כי האדם לא ירגיש שא תחת עבד כי ימלוך וכל שכן כי ימלוך גדרו ושפח' כי תירש גבירתה:

ויהי כי זעקו בני יש' מהר"יא ז"ל כתב ויהי כי זעקו זכר שכאשר יש' שבו בתשוב' וצעקו אל ה' מתוך צרת' שמע ה' לקול' ושלח אים נביא להודיע ע"י ע"כ וי"ל שהפ' הזה מיותר שכבר אמר בפ' הקוד' ויזעקו בני יש' אל ה' ונר' שהכונה לו' שתכף שצעקו בני יש' ענם ז"ש ויהי כי זעקו ר"ל תכף ומיד עוד אפשר כמו שאמרנו למעלה שלא הרגישו יש' בצער לא מעמלק ולא מבני קדם אלא מן מדין שהם כבשוהו ושלוהו מאז ומקד' ובעת הוא כובש' לכך בזעקת' לא זעקו אלא מפני מדין

רשי

איש נביא· זה הנביא הוא פנחס בסדר עולם: אבי העזרי· מבני אביעזר בן גלעד בן מנשה: וגדעון בנו· אביו היה חובטן והוא כובדן אמר לו אבא זקן אתה ואם יבאו האויבים לא תוכל לנוס לך אתה ואני אחבט: בגת· בקורת בית הבד: עמך גבור החיל· שנתן לך כח כזה: ויש יי' עמנו ואם יש יי' אתנו למה מצאתנו וגו': אשר ספרו לנו אבותנו· פסח היה אמר לו אמש הקריני אבא את ההלל ושמעתיו שהיה אומר בצאת ישראל ממצרים ועתה נטשנו אם צדיקים היו אבותינו עשה לנו בזכותם ואם רשעים היו כשם שעשה להם נפלאותיו חנם כן יעשה לנו איה כל נפלאותיו: ויפן

וַיִּשְׁלַח יְהוָה אִישׁ נָבִיא אֶל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וַיֹּאמֶר לָהֶם כֹּה־אָמַר יְהוָה ׀ אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל אָנֹכִי הֶעֱלֵיתִי אֶתְכֶם מִמִּצְרַיִם וָאֹצִיא אֶתְכֶם מִבֵּית עֲבָדִים: (ואוציא ג' ב' חס' וחד מל' ... חס')

וָאַצִּל אֶתְכֶם מִיַּד מִצְרַיִם וּמִיַּד כָּל־לֹחֲצֵיכֶם וָאֲגָרֵשׁ אוֹתָם מִפְּנֵיכֶם

י וָאֶתְּנָה לָכֶם אֶת־אַרְצָם: וָאֹמְרָה לָכֶם אֲנִי יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם לֹא תִירְאוּ אֶת־אֱלֹהֵי הָאֱמֹרִי אֲשֶׁר אַתֶּם יוֹשְׁבִים בְּאַרְצָם וְלֹא שְׁמַעְתֶּם בְּקוֹלִי:

וַיָּבֹא מַלְאַךְ יְהוָה וַיֵּשֶׁב תַּחַת הָאֵלָה אֲשֶׁר בְּעָפְרָה אֲשֶׁר לְיוֹאָשׁ אֲבִי הָעֶזְרִי וְגִדְעוֹן בְּנוֹ חֹבֵט חִטִּים בַּגַּת לְהָנִיס מִפְּנֵי מִדְיָן: וַיֵּרָא אֵלָיו מַלְאַךְ יְהוָה וַיֹּאמֶר אֵלָיו יְהוָה עִמְּךָ גִּבּוֹר הֶחָיִל: וַיֹּאמֶר אֵלָיו גִּדְעוֹן בִּי אֲדֹנִי וְיֵשׁ יְהוָה עִמָּנוּ וְלָמָּה מְצָאַתְנוּ כָּל־זֹאת וְאַיֵּה כָל־נִפְלְאֹתָיו אֲשֶׁר סִפְּרוּ־לָנוּ אֲבוֹתֵינוּ לֵאמֹר הֲלֹא מִמִּצְרַיִם הֶעֱלָנוּ יְהוָה וְעַתָּה נְטָשָׁנוּ יְהוָה

העזרי ג' בקריא' וסי' ויבא מלאך יי' וישב· בעפרת אבי העזרי· ויקבר בקבר· יואש אביו· ושארדה עזרי: מצאתנו ג' בקריא' וסי' כה אמר אחיך ישרא' אתה· ויאמר אליו גדעון· ל' ימעט לפניך:

תרגום

וּשְׁלַח יְיָ גַּבְרָא נְבִיָּא לְוָת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וַאֲמַר לְהוֹן כִּדְנַן אֲמַר יְיָ אֱלָהָא דְיִשְׂרָאֵל אֲנָא אַסֵּקִית יַתְכוֹן מִמִּצְרַיִם וְאַפֵּיקִית יַתְכוֹן מִבֵּית עַבְדוּתָא: וְשֵׁיזָבִית יַתְכוֹן מִידָא דְמִצְרָאֵי וּמִידָא כָּל דַּחֲקֵיכוֹן וְתָרֵיכִית יַתְהוֹן מִן קֳדָמֵיכוֹן וִיהָבִית לְכוֹן יַת אַרְעֲהוֹן: וַאֲמָרִית לְכוֹן אֲנָא יְיָ אֱלָהֲכוֹן לָא תִדְחֲלוּן יַת טַעֲוַת אֱמוֹרָאֵי דְאַתּוּן יָתְבִין בְּאַרְעֲהוֹן וְלָא קַבֵּלְתּוּן לְמֵימְרִי: וַאֲתָא מַלְאֲכָא דַייָ וִיתֵיב תְּחוֹת בּוּטְמָא דִי בְעָפְרָה דִי לְיוֹאָשׁ אֲבוּהִי דְעֶזְרִי וְגִדְעוֹן בְּרֵיהּ חָבֵיט חִיטִּין בְּמַעֲצַרְתָּא לְעַרְקָא מִן קֳדָם מִדְיָנָאֵי: וְאִתְגְּלִי לֵיהּ מַלְאֲכָא דַייָ וַאֲמַר לֵיהּ מֵימְרָא דַייָ בְּסַעֲדָךְ גִּבַּר חֵילָא: וַאֲמַר לֵיהּ גִּדְעוֹן בְּבָעוּ רִבּוֹנִי וְאִית שְׁכִינְתָּא דַייָ בְּסַעֲדָנָא וּלְמָא עֲרָעֲנָא כָּל דָּא וְאָן כָּל פְּרִישָׁוָתֵיהּ דְּאִשְׁתָּעִיאוּ לָנָא אֲבָהָתָנָא לְמֵימַר הֲלָא מִמִּצְרַיִם אַסְּקָנָא יְיָ וּכְעַן רַטְשָׁנָא יְיָ

רדק

איש נביא· מפרש בסדר עולם זה פנחס ולהוכיחם בא ולהודיע' כי מפני חטאתם קרה להם מה שקרה: ואגרש אותם· טעמו למלת לוחציכם לא למלת מצרי' והלוחצים הם סיחון ועוג שלא הניחום לעבור ויצאו לקראתם למלחמה וכן כנעני מלך ערד וכן מלכי כנען חשבו ללחצם: וישב תחת האלה· אינו ר"ל ישיבה כי אין נראים המלאכי' בישיבה כי אם בעמידה כמו ומלאך יי' עומד והנה איש עומד לנגדו אלא ר"ל נתעכב שם תחת האלה עד שיפנה אליו גדעון וכאשר לא פנה אליו נראה אליו ואמר לו יי' עמך וכן אנכי אשב עד שובך לשון עכבה וכן אשרי יושבי ביתך והדומים להם ועשה זה המלאך שנתעכב שם ולא נראה אליו בתחלת בואו משל שהקדוש ברוך הוא ממלא להם לישראל בכל עת אם יפנו אליו ויקראוהו באמת ובדרש נתעכב שם עד שמצא לו זכות ואחר כן נראה לו אמרו יואש אביו היה חובט חטים אמר לו גדעון אבי זקן אתה הכנס לביתך ואני אהיה חובט שאם יבאו המדינים אין בך כח לנוס אמר המלאך קיימת מצות כבוד ורא' אתה שיגאלו בני על ידיך מיד וירא אליו מלאך יי' ואומר אמר לו גדעון ויש יי' עמנו וגו' אמש קראנו את ההלל ושמ' אבי מקראני בצאת ישראל ממצרים אם צדיקים היו אבותינו עשה לנו בזכותם ואם רשעי' היו כשם שעשית להם נס כך עשה לנו נס אמר הק"בה חייך כך למדת סניגוריא על בני כלאי אתה שאדבר עמך מיד ויפן אליו יי' ויאמר לך בכחך זה בכח זכותך שלמדת סניגוריא על בני ונכון הוא זה הדרש שנתן טעם לעכוב המלאך ולמה שאמר ויפן אליו: אשר בעפרה אשר ליואש· וכן אמר בעפרת אבי העזרי לפי שיש עיר אחרת ששמה עפרה כגבול בנימן כמו שכתוב בספר יהושע והעוים והפרה ועפרה: חובט חטים· כמו דש אלא שהדישה בבהמות וחביטה במקל וכן כי תחבוט זיתך חובט במקל בזית להפיל הזיתי': בגת· גת היה שם שדרכין שם ענבים באותו גת היה חובט החטים וכ"תי במעצרתא: גבור החיל· קראהו כן לבשרו ולחזקו שיגבר וינצח מדין וכן אמר לך בכחך זה: ויפן

רלבג

והנה שלח הש"י נביאו אז לבני ישרא' והודיעם כי עונותיהם הטו שיפלו ביד מדין כי הם סרו מאחרי יי' ועבדו אלהים אחרים אלהי האמורי אשר בארצם עם רוב הטובות שאחן הש"י אותם וידמה שזה הנביא היה פנחס כמו שזכרו רז"ל בפנחס בימי דוד שהגיד הכתוב כי לפני' יי' עמו והנה היה זמן ארוך מאד ולזה אמרו כי פנחס הוא אליהו כי כבר התבאר שאליהו ג"כ חיה שנים רבות וכבר יעד מלאכי שהש"י יביאהו בימי הגאולה אמר הנה אנכי שולח לכם את אליה הנביא וגו' ואין לאומר שיאמר שכבר מת שיהו קוד' שהתבאר אלישע כמו שאמר כי היום אדוניך לוקח מאתך וזה שכבר מצאנו שהגיע מכתב מאליהו אחר זה כמו שהתבאר שם בע"ה בספר מלכים· ויש לשואל לשאול אחר שהיה זה הנביא קיי' איך לא הוכיח ישראל כל ימיו ולמה הוצרכו לנבואת דבורה· וידמה שכא' בהיתר זה הספק שהוא לא היה מתנבא רק לעתים רחוקים ולא היה בכח יתישר בו להנהיג העם ולזה גם כן תמצא בזה המקום שהוצרך למנות גדעון על פועל מלחמת מדין ואפשר כי כמו שהיה אליהו פעם נראה ופעם נעלם כשישאהו רוח השם אל מקום רחוק כך היה הענין בפנחס ולזאת הסבה לא שמש בכהונה גדולה כל ימיו אבל שמשו בניו ובני בניו ובני בני בניו דורות רבי' והוא עדיין קיים כמו שיתבאר בספ' דברי הימי' וזה כי הוא היה קיים בימי דוד כמו שאמ' ופנחס בן אלעזר בן אהרן הכהן נגיד היה עליהם לפנים יי' עמו ולא ימצא בזרע אהרן אחר שיקרא שמו פנחס בן אלעזר בן אהרן כמו שמבואר שם בספר תולדותם: ויבא מלאך יי'· הוא הנביא שזכר כי הנביא יקרא מלאך יי' כאמרו ויבא חגי מלאך יי' ולזה נראה לגדעון בהקיץ בהשתמש חושיו על מנהגם· והנה נתעכב שם הנביא עד שנראה לגדעון אמר לו כי יי' עמו· והנה קראו גבור חיל כי כן היה כמו שאמר לו זכה ולמוכע קום אתה ופגע בנו כי כאיש גבורתו· והנה הרחיק גדעון שהיה יי' עמו לראותו שפלות ישראל וכי נטשם יי' בכף מדין: ויפן

כלי יקר

מדין וה' ראה את ענים זה שהוא מהיותו ע"י מדין וענה אותם וז"ש ויהי כי זעקו ישרא' ר"ל מהיות סיבת הזעקה שזעקו יש' על אודות מדין מיד נענו וישלח ה' איש נביא· עוד אפשר במה שאמרנו בפ' הקודם בשם חז"ל שישראל לא היה להם כדי להקריב מנחת סולת והנה כאשר זעקו אל ה' ולא נודע אם הצעקה על צערם או על הנטערם מביטול המנחות לז"א כאן שיש' זעקו על ביטול המנו' ז"ש ויהי כי זעקו יש' ר"ל ויהי התכלית שכיונו כאשר זעקו יש' אל ה' כיונו ולשמו קראו על אודות מדין אודות שתים הדלת וביטול הקרבן ולזה ענם וישלח ה' מלאך כו' ויוסיע' וזה מוכרח מיתור הכתוב כאשר הקשינו עוד אפשר כי הכתו' מזכיר סיבת עניית' בזעקתם שהיתה מהיותם רבים שקראו עצרה והסיפת עם וזהו שנ' כאן בני יש' וכן בפ' הקודם ויזעקו בני יש' לא כן בפ' וידל יש' ולא כתיב וידלו בני יש' כי לענין הזעקה נתקבלו מרובים ובזעקה הגלו' קבוצ' ז"ש ויהי כי זעקו בני ישרא' ר"ל להיות בני ישראל הזועקים ר"ל מרובים היה הסיבה שנענו וישלח ה' איש נביא:

וישלח ה' איש נביא עיין רש"י ז"ל והרד"ק ז"ל והרלב"ג ז"ל ומהר"יא ז"ל כתב לפי הפשט שהיה איש נביא שנתנבא לפי שעה כנבוא' זו ולכך לא נז' שמו ע"כ הורף דבריו ובהם להבין או' איש נביא דהי"ל וישלח ה' נביא אל בני יש' אבל לא אמר כן להודיע שאיש בעצמא היה ולכך לא הוכיחם עד הנה ולמרך שעה נעשה נביא ואילו כתב וישלח ה' נביא היה מובן שהיה מוחזק בנביאות מקד' ומאז והיה קשה למה לא הוכיחן עד הנה וכתב מהר"יא ז"ל שהכתובי' האלה מזכיר' ד' חסדים שעשה להם הא' אנכי העלתי אתכ' מארץ מצרי' בעצמי וכבודי כי היית' הארץ סוגרת ומסוגרת וזהב' מביא עבדי' שמלבד הכוונה הארץ העם המצריי' מצרים ליש' ומשתעבדי' בהם וכו' והב' ואציל אתכם מיד מצרי' בקריעת ים סוף שם שנ' ויושע ה' ביום ההוא את יש' מיד מצרי' כי טובעו בים סוף והד' ומיד כל לוחציהם ואגרש וכו' דהיינו סיחון ועוג ועמי הארץ ומלכיה שגרשם ונתן להם את ארצם ואמר שלהיותו אל קנא אמר להם אני ה' אלהיכם לא תיראו את אלהי האמורי לשון ראיה כמו אל תפנו אל האלילי' ולשון יראה כפשוטו ולא שמעתם בקולי והוא שגרם לכם הקורות אתכ' עכ"ל והרד"ק ז"ל כתב ואגרש את לוחציכם כו' ע"ש ולע"דן כי לפי שיש' כשתעבדו בעת ביד מדין ומאז ומקדם בעלות מארץ מצרי' הציל ה' אות' מידם לכך באה ההוכחה הזו מתחלת מעבין יציאת מצרים אנכי העלתי אתכם ממצרים שלא הנחתי אתכם שמה כדי שלא תלמדו ממעשיהם לכך אנכי העליתי אתכם ממצרים ובזה מדוקדק אומרו ממצרים ולא כתיב מארץ מצרים כי הסיבה העיקרית בהעלאה ממצרים היתה ר"ל מאנשיה והוציא אתכם קודם הזמן עם היות הבית ההוא בית עבדות לכם כי לא נשלם סך ועבדום וענו אות' ארבע מאות שנה וזהו' ומיד כל לוחציכ' רמז ענין מדין בכלל וסיחון ועוג וכל מלכי כנען ואומרה לכם אם אני ה' אלהיכם אז לא תיראו את אלהי האמורי כי אני אציל אתכם מיד כל המערכות ומיד אלהיהם כי לא ירעו וגם היטב אין אותם והראיה אשר אתם יושבים בארצם שנכבשו בארצכם מזה תקחו מופת שהם לעובדי' אותם המה ואבות' לא הצילו איך יצילו אתכם ולא שמעתם בקולו יעצתי אתכם ותפרעו כל עצתי:

ויבא מלאך ה' וישב וכו' עיין הרלב"ג ומאמר ויפן אליו ה' הייכו ע"י מלאך הנזכר והוא הנביא וכמו ויאמר ה' לא שכבר אמרו חז"ל שהיה זה ע"י שם בן נח והרד"ק ז"ל סובר שהיה מלאך ממש ולא הנביא הנזכר ומ"ש וישב תחת האלה אין הכוונה ישיבה ממש כו' ע"ש וכן הביא רש"י ז"ל ומהר"יא ז"ל מסכים ג"כ לסברת הרד"ק שהיה מלאך ה' מלאך ה' ממש שכל נבדל בצור' איש וליכנו מן התימא כי ברצון ה' יראו לאנשי' ויפיגום פחושיהם בצורת אדם והוא פלא כספר הנפלאות והכריע כיון שאם כדברי הרלב"ג שהוא נביא היאך הגיד הכתו' שעלה השמים' בלהב האש וכמ"ש ויבא מלאך ה' ואח"כ אומר וירא מלאך ה' שהענין כפול פי' מהר"יא ז"ל כדברי הרד"ק ז"ל הנ"ל הוא בהות ומ"ש בעפרה עיין פי' הרד"ק ז"ל ולע"דן כי מתחילה בא אליו מרחוק כי לא ראה לו זכות ובדברי חז"ל ולזה בא וישב לו תחת האלה בישיב' ממש כדי להעלי' הענין שיחשוב שכין אדם יושב אליו רחוק ממנו כשראה שעשה זכות כיבוד אב אז וירא מלאך ה' אליו ר"ל בזכות שהיה בו כראה והכריעו חז"ל משלשה הכרחיות הא' מאי אבי העזרי דאי משום שבא מאביעזר בן גלעד בן מנש' וכדפי' רש"י ז"ל על אבי העזרי מאי אב העזרי שזה הכריח למתרג' ז"ל שתרגם אבוהי דעזרי כאילו היה לו בן שמו עזרי ולדברי המתרגם יקשה דלמה תלהו באב לעזרי ולא כתב אבי גדעון דאפי' קאמ' שעזרי אחי גדעון גדול ממנו אכתי קשה שהיה לו לעשות עיקר כיון שעתיד הנס להיות ע"י ועוד וגדעון בנו וכנו גדעון חובט היה צודק יות' ומאי להניס מפני מדין פשיטא ולא הי"ל להניס אלא מנוס מפני מדין אבל בכאן נרמז כל דבריהם הנז' כי מתחילה יואש חובט והאב הוא יואש עוזר לבנו שיואש חובט היה מתחילה וז"ש אבי העזרי דאין מקרא יוצא מידי פשוטו דאתי מאביעזר קאמר אלא מדשני וקאמר אבי העזרי רמז כאן אבי העזרי לשון אב שהיה עוזר לבנו בחביטה אלא שמנעו גדעון להיותו זקן ואין בו כח לנוס וז"ש וגדעון להיותו בנו בן יכבד אב לכך מנע את אביו והיה גדעון חובט חטים בגת לפי שהי' בו כח להניס מפני מדין לא כן אביו שלא היה בו כח להניס לכך מנעו ובסיבה כ"ז וירא אליו מלאך ה' ואמר ה' בעד בגת אפשר שכיון בזה לסבות המקו' שהוא בגורן לכך הוליכו לגת לחבוט שם שע"י זה יוכל להניס מפני מדין כי אין גת מקום כי אם לענבים או אפשר שאמר וגדעון בנו חובט חטים בגת כו' כי מראה זו מובן מתוך דברי חז"ל היותה בי"ו לניסן אחר שהקריבו העומר וכמו שהוכיח בסמוך בהו' והיה כפלאותיו וסימניך הי"ה עולה י"ו בניסן ובזה מובן או' וגדעון בנו חובט חטים כלו' אילו חבטה זו היתה בשעורים ניחא אבל וגדעון בנו חובט חטים ועושה מלאכה בחול המועד דאסור ולזה כשבא המלאך לא נר' לו תכף כי ראהו עושה עבירה ולא יאות להראות לעובר כשראה שהיה לו ההכללות לנוס מפני מדין אז וירא אליו מלאך ה' כי דבר האבד מותר במועד ואין לו שום אסם ז"ש לנוס מפני מדין כלומר ומותר הוא והעפ"י שהוא חטים:

וירא אליו מלאך ה' וכו' רש"י ז"ל כתב גבור החיל שנתן לך כח כזה ע"כ· והכנת דבריו שזה נמשך ומקושר עם מה שפי' בגת בקורת בית הבד שהבי"ת במקום עם משמעת שעם הקורה של בית הבד שבכבדה היה חובטי חטים באותה קורה והיה עושה אותה בקלות כאילו הי' מקל שכן מורה לשון חובט דלא קאמר דש או כותש ולכך אמר לו ה' עמך גבור החיל שנתן לך כח כזה לחבוט בקלות בקורת בית הבד ועיין הרד"ק ז"ל ומהרי"א ז"ל כתב כי מאמר זה של ה' עמך גבור החיל סובל שני פירושי' האחד ה' עמך גבור החיל בהוה או בעתיד שיהיה ה' עמו ויתגבר כאחרי וגדעון שבין הפי' הראשון ולכך אמר ויש ה' עמנו ולמה מצאתנו כל זאת והפי' שכיון בו מלאך ה' הוא בעתיד שיהיה עמו ויתגבר כאחרי ויתנשא ולע"ד כי בהראות מלאך ה' אל איש אשר לא נסה בזה יחרד ויהיה נופל וגלוי עינים לז"א וירא אליו מלאך ה' ועכ"ז לא קם ולא זע ממנו לכך ויאמר אליו ה' עמך גבור החיל כיון שסבל כח המלאך לראות עין בעין ולא נחרד עוד אפשר במה שאחז"ל בפסיקתא הובא בילקוט בפסוק זה זה לשונו ר' אבהו אמר ר' סימון אמר ר' יהושע בן לוי מצות העומר עמדה להם בימי גדעון שנאמר ויבא גדעון וכו' אכתבנו בסמוך בס"ד בפסוק והנה צליל שעורים ובזה אבין כי גדעון אזר חיל לעשות מצות העומר וז"ש ה' עמך גבור החיל ואי זהו גבור הכובש יצרו לעשות מצות העומר ולחבוט השעורים לכך אמר לו ה' עמך גבור החיל שקנית גבורה וחיל בעשותך מצות העומר והעושה מצוה אחת קנה לו פרקליט אחד והולי הפרקליט שנעש' ממצו' העומר הוא הוא המלאך הזה שבא לעורר את גדעון על התשועה הזאת ובסמוך בפסוק ויאמר אליו מלאך האלי"ם אוסיף בזה לקח טוב ב"ה ולא יגנב לזה אומרו וגדעון בנו חובט חטים וכו' דהדרבה מדקאמר חובט חטים מכלל שכבר חבט השעורי' שהם קודמות לחטים תמיד וקיי' לו מצות העומר כי זאת המראה בי"ו לניסן היה כמו שזכרתי והזכור בפסוק ויאמ' אליו גדעון בי אדוני וכו' ב"ה ומ"ש ה' עמך אמרו חז"ל במסכת ברכות שתקינו שיהא אדם שואל את שלום חבירו בשם שנאמ' ה' עמך גבור

מנחה קטנה

וישלח ה' איש נביא וגו'· גם זה מחסדיו שנלא להם נביא להוכיחם בתוכחת מגולה ויתביישו בה וקיימא לן כל העובר עבירה ומתבייש בה מוחלין לו כל עונותיו. וקודם לכן אע"פי שנעקו אל ה' לא נמאל להם מכל וכל מפני שביתה מחמת יראה וק"יל הכא עירום ודוגות נעשה לו כשגגות אבל לא נתכפר לו בכל· עד שבא הנביא ונייסם בתוכחתו ונמחל לפם ע"כ ויבא מלאך וגו' ומאז התחילה תשועת ישראל: וירא מלאך וגו' הנה היתה ישיבת המלאך תחת האלה כדי לשמור את גדעון לפנים החטים מפני מדין וע"כ לא נראה מבעו אל גדעון עד שהגלים שבידתיה וז"ש ויבא מלאך ה' וגו' והטעם שבא ליטב שם היה מפני שגדעון חבט חטים וגו' ובא לשמרו מפני מדין: ה' עמך גבו' החיל אינך נריך להכריח חטיך בגת כי ה' עמך יען שעסוק במצוה אתה להקריב מנחת העומר כדה"ל ובלוחי מגום אינך נזקין ואתה גבור החיל כי אותך ראה ה' גבור במצות מכל חיילי ישראל: ויש ה' אתנו לא ראם להחזיק טובה לעצמו לומר ויש ה' אתי אלא שכלל כל ישראל בזה: ואיה כל נפלאותיו שעשה עמנו מקדם אע"פי שלא היו ישראל כדאים לזה וכ"ת שהטאנו לה' וע"כ נתן אותנו ביד אויבנו וקנס לנו זמן כמה שני' כהיק בגרה ועדין לא נשלם הזמן· לזה אמר הלא ממצרים גאלנו ה' קודם זמנו ואף שלא היו ישראל ראוים לכך דילג על הזמן ועתה נטשנו וגו': לך בכחך זה בטענה מספקת שאמרת מצרים תוכיח שנאלתם במעט זכות וקודם זמן וע"כ קרייב' דאגרת' וכו': והושעת

פי' רבי' ישעיה

אבי העזרי· פירו' משפחת אבי עזר: חובט חטי' בגת פי' בגת הכרם היה חובט מעט כי היה ירא לחבוט הכל יחד: ע"כ

רד"ק

ויפן אליו יי' · פי' פנה אליו והלבישהו גבורה ואמר לו לך בכחך זה פי' בכח שהוסיף לו על דרך ותהי על יפתח רוח יי' שתרגומו רוח גבורתא מן קדם יי' ויד יי' היתה אל אליה ורוח גבורה מן קדם יי' : הלא שלחתיך · המלה הזאת תבא לחזק המלה וכן הלא שמעת בתי הלא צויתיך חזק ואמץ : בי אדוני במה אושיע · לשון חול הוא כי עדיין לא ידע גדעון כי מלאך יי' הוא וכן אמר לו מתחילה בי אדוני בחירק הנו"ן ונקמץ זה מפני הזקף ואמר לו לשון רבים כי כן המנהג בזו המלה כמו אדניך אדניו זולתי מדבר בעדו כדי שלא יתחלף בשם הנכבד אבל זה לבדו בא בלשון רבים ליחיד למדבר בעדו וי"ת לשון קודש ואמר ליה בבעו יי' ולדעתו אמר גדעון זה כנגד הקב"ה לא כנגד המלאך כי עדיין לא היה יודע שהוא מלאך : אלפי · האלף שבית אבי נמנה בו הוא הדל באלפי מנשה וי"ת זרעיתי זעירא בשבט מנשה · וי"מ אלפי כמו הבי כמו אלוף שפירושו שר ואדון : כי אהיה עמך · אמר לו בשם יי' כי אהיה עמך לפיכך אמר לו גדעון אם כן שנביא אלהים אתה ובשליחותו אתה בא תעשה לי אות שאתה מדבר עמי בשם יי' והאות שעשה לו הוא האש שעלה מן הצור ומה שאמר ויאמר אליו יי' קרא המלאך בשם יי' כמו שכתו' במלאך שנראה ליהושע ויאמר יי' ליהושע : שאתה מדבר עמי · כמו שאתה בסגו' השי"ן כמו עד שקמתי דבורה שהשי"ן בפתח במקום הסגול ונקמצה שי"ן שאתה להרחיב על הא"לף ופירושו שאתה מדבר עמי בשם יי' : והמרק

יְיָ וּמְסָרְנוּן בִּידָא דְמִדְיָנָאֵי׃
וְאִתְפְּנִי לֵיהּ יְיָ וַאֲמַר אִיזִיל
בְּחֵילָךְ דֵּין וְתִפְרוֹק יָת יִשְׂרָאֵל
מִידָא דְמִדְיָנָאֵי הֲלָא שְׁלַחְתָּךְ׃ וַאֲמַר
לֵיהּ בְּבָעוּ יְיָ בְּמָה אֶפְרוֹק יָת יִשְׂרָאֵל
הָלָא הָא זַרְעִיתִי זְעִירָא בְּשִׁבְטָא
מְנַשֶּׁה וַאֲנָא חַלָּשׁ בְּבֵית אַבָּא׃ וַאֲמַר
לֵיהּ יְיָ אֲרֵי יְהֵי מֵימְרִי בְּסַעֲדָךְ וְתִקְטוֹל
יָת מִדְיָן כִּגְבַר חַד׃ וַאֲמַר לֵיהּ אִם
כְּעַן אַשְׁכָּחִית רַחֲמִין בְּעֵינָךְ וְתַעְבֵּיד
לִי אָת דִּי אַתְּ מְמַלֵּיל עִמִּי׃ לא

יְהוָה וַיִּתְּנֵם בְּכַף מִדְיָן׃ וַיִּפֶן אֵלָיו
יְהוָה וַיֹּאמֶר לֵךְ בְּכֹחֲךָ זֶה וְהוֹשַׁעְתָּ
אֶת־יִשְׂרָאֵל מִכַּף מִדְיָן הֲלֹא שְׁלַחְתִּיךָ׃
טו וַיֹּאמֶר אֵלָיו בִּי אֲדֹנָי בַּמָּה אוֹשִׁיעַ
אֶת־יִשְׂרָאֵל הִנֵּה אַלְפִּי הַדַּל בִּמְנַשֶּׁה
וְאָנֹכִי הַצָּעִיר בְּבֵית אָבִי׃ וַיֹּאמֶר
אֵלָיו יְהוָה כִּי אֶהְיֶה עִמָּךְ וְהִכִּיתָ אֶת־
מִדְיָן כְּאִישׁ אֶחָד׃ וַיֹּאמֶר
אֵלָיו אִם־נָא מָצָאתִי חֵן בְּעֵינֶיךָ
וְעָשִׂיתָ לִּי אוֹת שָׁאַתָּה מְדַבֵּר עִמִּי׃
אל

ה' דסמי' ח קמץ · ה' בטע'

והכית ה' מלרע וסי' נמסר בסדר שפטים :

רש"י

ויפן אליו · הקב"ה בעצמו : לך בכחך זה · בכח הזכו' הזה שלמדת סניגורי' על בני כך דרש רבי תנחומא : הנה אלפי · האלף שאני נמנה בו להיות תחת שר האלף הוא האלף הדל בכל אלפי מנשה : שאתה · כמו שאתה : קמח

רלב"ג

ויפן אליו יי' · הוא מלאך יי' שזכר והוא עד ויאמר יי' לא שאמרו רבותינו שכבר היה זה ע"י שם והנה אמר דבריו כאילו השם ידבר כי הנביא ידבר בשם שולחו ואפשר שיאמר אומר שזה הענין היה במראה הנבואה אלא שאנחנו לא הסכמנו לפרש זה ע"ד הנבואה בזה האופן כי ראשית הספור מורה שזה הספור היה בהקיץ ולא כרא' לנו שנשים מדרגת גדעון בנבואה בזה האופן ר"ל שהגיעה לו הנבואה בהקיץ ועוד שאין מדרך הנביא שבא לו הנבואה פעמים רבות שישאל אות מהש"י שיקים לו ייעודו כמו שמצאנו גדעון אחר זה שאמר אם ישך מושיע בידי את ישראל וגו' וזה מבואר מאד למי שידע ענין הנבואה · והנה אמר לו הנביא לך בכחך זה ידמה כי נתחדש לגדעון מאז כח נוסף על הכח שהיה לו קודם זה כדמיון מה שאמר לשאול שיתחדש לו לב אחר ובאופן שנזכר דמיון זה בדוד אחרי המשחו למלך על יד שמואל וידמה שאביו היה שר האלף ממה שאמר גדעון הנה אלפי הדל במנשה ולזה היה כח ליואש לאמר אשר יריב לא יומת עד הבקר : אל

מנחה קטנה

ושושעת את ישראל ע"י תהי' התשועה שתלך במתי מעט לבכות את מדין באופן שהתשועה על שמך יקרא : בי אדוני וגו' אתה אמרת שעל ידי מתי מעט תהי' התשועה בלי עזרת כל ישראל וזה צריך להיות ע"י זכות גדול שבי או בבית אבי ובמשפחתי וזה נמנע בכולם כי אני מאלפי הדל וגם אנכי איש צעיר ובמה אושיע : ויאמר אליו ה' כי אהי' עמך היא הכוונה בשביל שאתה מהדל ומשפיל עצמך באמרך ואנכי הצעיר זה גורם שאהי' עמך כי אני את דכא ושפל במקטינים עצמם להרים קרנם : ועשית לי אות שהיה גדעון מסופק אם הוא נביא או מלאך וע"כ אמר אחר שאמרת שע"י יושעו ישראל א"כ לפי דברך אין זה העדר כבוד לך שתאכל עמי כי אין שמרבין לגדול כמו שעשינו אבל אברהם שאמרו המלאכי' כן תעשה וגו' ובשביל הספק שמא מלאך הוא אמר והנחתי לפניך לא אמר ותאכל אלא והנחתי ובשם שגבי אברהם לא אמר ויאכלו שפרושו נסתלק גם כאן תעשה כן ואז אדע כי נתעלתי שלא סרבתי נגדי אם לאכול כשנביא את אם להסתלק כשמלאך את וזה יהי' לי לאות שה' חפץ וחלק לי כבוד זה ואדע כי תושיע את ישראל : כי

כלי יקר

גבור החיל ע"כ ובמה שאמרו חז"ל בש"ר פ' ל"ב מובן שהמלאך הגואל נראה אל גדעון שבכל מקו' שהיה נראה השכינה היתה נראית שכן כתיב וירא מלאך ה' וירא אליו מלאך ה' ואח"כ ויפן אליו וכו' עיין עליו סוף פ' משפטים :

ויאמר אליו גדעון בי אדוני עיין רש"י ז"ל ומה שאמר בי אדני תרגם יונתן בי לשון בבעו כמו בי אדני ידבר נא וכו' ומהרי"א ז"ל פי' בי אתה מדבר לשון שאלה מה שאמרת ה' עמך בי הוא כי אי אפשר שאם יש ה' עמנו ולמה מצאתנו כל זאת ואיה נפלאותיו וכו' שהוא דבר יותר גדול מזה וא"כ ולמה מצאתנו כל זאת ע"כ · ולעד"ן לפי שהמלאך אמר לו ה' עמך וגדעון חשב שהיה איש נביא או איש נכבד ולזה כשאלק לו כבוד ואמר לו ה' עמך גבור החיל לעומת זה השיבו ואמר ויש ה' עמנו עמי ועמך איך מצאתנו כל זאת ולא אמר ואם יש כי לא היה מספק אם ה' עמנו כי מוכרח הוא שהקב"ה עם ישראל בצרה כמו שנאמר עמו אנכי בצרה לזה אמר ויש ה' עמנו רוצה לומר דבר ידוע שיש ה' עמנו וא"כ ולמה מצאתנו כל זאת ואמר לשון מציאה כי אמרו חז"ל בש"ה שהמזיקי' מצויים בעולם לרוב אלא השם יתברך ברחמיו הועם עיניה' מראות החוטא וכשהעון ג"ם הקב"ה פותח עיניהם והז מוצאים את החוטא וזהו ומצאוהו צרות רבות וזהו ג"כ אומרו כאן ולמה מצאתנו וכו' לשון מציאה שהקיטו רי' מצאונו עד שהביאו עלינו כל זאת שמא תאמר והלא תשובתך בצידך כי עשו ישראל הרע בעיני ה' ועזבם לז"א והיה כל נפלאותיו אשר ספרו לנו אבותינו רוצה לומר הנה אבותינו ספרו לנו שני ענינים האחד מציאות הנפלאות זה שני שלא היינו כדאים שיהם עד שיהיו נפלאות שהם אבל היו נפלאותיו רוצה לומר שהם שלו ובצדקה עשאם לנו מצד מעשינו לז"א והיה כל נפלאותיו אשר ספרו לנו אבותינו שנפלאותיו היו וכמו שעשה לנו אז נסים עם היותינו בלתי כדאים כן ראוי שתעשה גם עתה ואמר לאמר הלא ממצרים שכך ספרו לנו אבותינו שאנו מחויבי' לאמר ומגידים תמיד אנו לבנינו ובנינו לבני בנינו עד סוף כל הדורות ז"ש אשר ספרו לנו אבותינו שנאמר גם לבאנו לבאים אחרינו זה שאמר לאמר הלא ממצרים וכו' שנאמ' זה הנוסח ויהיה זה בכלל מה שנאמר והגדת לבנך ביום ההוא לאמר שהיבת לאמר לאחרים הוא לדורות הבאים ובודאי שתוקף הנס הזה של מצרים לפי שלא היינו כדאים אליו וא"כ גם עתה יעשה עמנו לטובה אות למען שמו וא"כ מה נשתנה עתה מאז זה. שאמר ועתה נטשנו ה' והוא בתיבת לאמר בכלל מה שהזכיר רש"י ז"ל מחוזק הטענה שיש לאמר וללמד בענין זה הוא הלא ממצרים העלנו ה' ולא ימנע היו כדאים או בלתי כדאים אם היו כדאים יעשה נא בזכותם ואם היו בלתי כדאים והטיב עמהם על צד החסד א"כ ועתה למה נטשנו ה' שעל כל פנים צריך לעזרנו ואל יעשנו או בזכות הראשונים או למען רחמיו והיה לו להוכיחנו כאב את בן ירצה ולא להפילנו ביד אדם ובפרט מדין כי צוררי הם לנו וזה שאמר ויתננו בכף מדין כי זו קשה מהראשונה היא הנטישה :

ויפן אליו ה' עיין רש"י ז"ל והרד"ק ז"ל וכן פי' הרלב"ג ומהרי"א ז"ל כתב ויפן אליו ה' המלאך המדבר בשם הש"ית פנה אליו ואמר לו לך בכחך זה שלמדת סניגוריא וכו' כמו שכתב רש"י ז"ל בשם תנחומא המגס במה שפי' ויפן ה' אליו שהוא המלאך חולק על רש"י ז"ל והדין עם רש"י ז"ל שויפן ה' מורה על הקב"ה בעצמו · ולע"ד אפשר ללמוד מתוך דברי חז"ל שכתבתי למעל' בפסוק וירא מלאך ה' שבזכות כבוד אב שלא הניחו לטרוח בחבוט לזה יאמר לך בכחך זה ר"ל שנשתמשת מכחך זה לעשות זה להקל מאביך כי הוא שב גם ישיש ובזכות זה תושיע ישראל עוד אפשר לדקדק תיבת זה כי כאן היו שתי כוחות האחד זכו' כבוד אב והשני שלמד סניגוריא על ישראל הכבוד אב היה מצוה פרטית והיא הייבה שירא' אליו מלאך ה' כי מתחילה בא אליו ולא נראה אליו ואחר כך וירא אליו בזכות כבוד אב באופן שלא נשאר לו כי אם זה הזכות שלמד סניגורייא על ישראל לזה אמר לך בכחך זה למאי דסליק מיני' כי הכח הראשון של כיבוד אב חלף לו ובכחך זה הו' שתושיע את ישראל וזה לך האות כי אנכי שלחתיך כדכתיב ויפן ה' אליו ולא ע"י מלאך ז"ש הלא שלחתיך הוא אות אמת שתושיע את ישראל מכף מדין ועל פי שיטת הרד"ק והרלב"ג שזכרתי שבכחך זה הכח הנוסף לו מאת ה' רוח גבורתא להושיע אפשר שהפסוק מזכיר זה בפי' לך בכחך זה וכו' וכחך זה הוא שהלא שלחתיך ונחה רוח מאתי לקיים השליחות ובכחך זה כל הוכל ולא יבצר ממך מזימה להושיע ולהציל ישראל והרב ב"ע ז"ל בשער ל"ד כתב זה לשונו איזה שליח שישתלח לאיזה שליחות כל עוד שיהיה לשליח תשוקה וחפץ טבעי מצד עצמו אל כוונת המשלח יהיה ענין השליחות ההוא יותר נאות אליו וכל מה שתתחזק ביותר זאת התשוקה יתחזק כח האותות להיו' הוא השליח המיוחד לזה מכל זולתו לא ולמד מגדעון בן יואש כאשר בא מלאך ה' אליו ויאמר לו ה' עמך גבור החיל הנה השיבו ויש ה' אתנו ולמה מצאתנו וכו' והיה כפלאותיו ועתה נטשנו ה' וכו' נתבאר שהענין ההוא אשר עליו נראה אליו מלאך ה' והוא לתת ישועה לישראל מיד מדין היה ג"כ חקוק בלב גדעון מאד עד שהסיח דעתו מאדום התועלת הפרטי אל עצמו מהצלת תבואותיו מפני מדין אשר היה עוסק בהן ופנה לבו לקראת הצער הכללי והצלתם הם למענם והם למען כבוד שמו מה נאמר אחריו ויפן ה' אליו ויאמר לך בכחך זה וכו' אמר שילך בכח זה הנודע מפעלותיו כי ודאי הוא המנעי הראוי והנאות להושיע את ישראל מיד מדין והוא אומרו הלא שלחתיך רוצה לומר זכית בשליחותך והלך והצליח עכ"ל :

ויאמר אליו גדעון בי אדני עיין הרד"ק ז"ל ולים מפרשים ק"ק אומרו בבית אבי ולא אמר בבית אלפי ועיין רש"י ז"ל והוא כדברי הרד"ק ועיין הרלב"ג ז"ל ומהרי"א ז"ל פירשו לשון חול ופי' רש"י ז"ל ופי' ג"כ כדברי הרלב"ג והוסיף ופי' לשון בי אדני כלומ' עמי דברת וכי הם הדברים האלה שאמרת בי אני רואה נמנע שיהיו בי כי במה אושיע את ישראל והשיבו ה' בהלכה ויאמר אליו ה' כי אהיה עמך והכית את מדין שהוא נחשב כאיש אחד ואני ואתה שנים טובים השנים מן האחד ואמר בדבור זה ויאמר אליו ה' לפי שהיו דברי המלאך בשם ה' וזה ספר הכתוב להודיענו אמיתת הענין שם היות שגדעון לא היה יודע שהיה מלאך כי אם נביא ע"כ · ולע"דן כי גדעון חשב שמלאך ה' נביא היה ואליו אמר בי אדני ויש ה' עמנו ולמה מצאתנו כל זאת והיה וכו' ואז נגלה אליו הש"ית שפנה אל גדעון לומר לו לך בכחך זה וכו' וחשב גדעון שבאמצעות הנכת הנביא שרתה עליו רוח ה' לשמוע בקול דברו שאמר לו לך בכחך זה קול דברים הוא שומע ותמונה איננו רואה זולתי קול אומר לו לך בכחך וכו' הלא שלחתיך שתהא שליח ה' אז השיב גדעון ויאמר אליו ר"ל אל הש"ית הפונה אליו כי כבר הבין שרוח ה' דבר בו והתחיל לפעמו כי אעפ"י שלא ידע שהיה הביניים מלאך היה אלא נביא אבל פי המדבר עמו האומר לו לך בכחך זה וכו' ידע שהש"ית הוא ולזה אמר לו בי אדני לשון קדש שם אדנות במה אושיע את ישראל באיזה זכות כי בדרך טבע נמנע כי מצד הכמות הנה אלפי הדל במנשה דל הוא בעושר או דל בשלימות כי אין דלות ועניות כעניות תורה ושלימות ואנכי הצעיר וכו' ויאמר אליו ה' ענהו ה' כי אהיה עמך ע"ד מה שנאמר גבי משה מי אנכי וכו' וענהו והכית את מדין בנקל כאילו היה מדין איש אחד או אמר כאיש אחד ר"ל כמו שהכה אותם איש אחד מיוחד שבעם זה משה האיש ז"ש כאיש אחד שהכה מדין כן גם אתה תכה את מדין ואמר לש"ית אם נא מצאתי חן בעיניך ועשית לי אות שהראנו שאתה מדבר עמי כי אני איני מאמין בעצמי שפיך המדבר אלי ואל המלאך העומד שם שחשבו שהוא נביא אמר אליו אל נא תמוש מזה עד בואי אליך וכו' והמלאך השיבו ויאמר אנכי אשב עד שובך וא יען דלא כתיב ויאמר ה' כי המלאך שחשבו לנביא הוא המדבר ומשיב ואליו אמר אל נא תמוש מזה וכו' כי צדיק ונביא בא לבית מלוני אל לא יפטר בלא אכילה וכשהביא לו המאכל גדי עזים ואיפת קמח וכו' שחשב להאכילו והנותר יתן באמתחתו צידה לדרכו וכשאמר לו המלאך קח את הבשר כו' והנח אל הסלע שנזכר וכו' כהן אל לבו שעולה לה' רצה להעלותו ולכך שתק לו ויעש כן ואז כשעלה המלאך את קצה המשענת אשר בידו ותעל האש ותאכל את הבשר ומלאך ה' הלך מעיניו אז וירא גדעון כי מלאך ה' הוא ולא נביא כאשר חשב ואז אמר אל ה' אשר בשכבר דבר לו כדפרישית גבי ויפן ה' אליו ואז אמר אהה אדנ"י אלו"ים כי על כן ראית מלאך ה' פנים אל פנים פן אמות ויאמר לו ה' שלום לך וכו' נמצא כי פי ה' עצמו דבר אליו פעמים פעם ראשונה לך בכחך זה והשנית ויאמר לו ה' שלום ובשניהם ידע שהש"ית הו' מדבר עמו ולא נעלם ממנו כי אם מציאות המלאך שחשבו לנביא ודברי המתרגם שפי' בי אדני לשון קדש מסייע לזה : ובשיטה זו יתיישב לנו מה שהקשה מהרי"א ז"ל מה היה מחשבת גדעון בזה הנראה אליו המדבר עמו אם נאמר שחשבו נביא קשה איך יאמר א"כ ויפן אליו ה' ויאמר אליו ה' והנה אלה הלשונות לא יצדקו בנביאים ואם חשבו למלאך ה' קשה הוצאת גדי עזים ואיפת לחם וכו' ואיך אמר וירא גדעון כי מלאך ה' הוא שמורה שלא הכירו שהיה מלאך ה' עד הנה ואומר אהה ה' וכו' מורה שלא ידע בו שהוא מלאך ועוד הקשה מהרי"א באומרו ועשית לי אות שאתה מדבר עמי כי האות היה צריך שיבוא על אמות הישועה ובמה שיבא בעתיד כי לאמת שהוא היה מדבר עמו אין צורך לאות כי עיניו רואות כי פיו המדבר אליו ומה שמעיד בו החוש אין צריך בו אות ומופת עד כאן ובמה שפירשנו מובן כי לעולם אימא לך שהמלאך חשבו גדעון לנביא והוא מה שנתחדש לו אחר כך במה שאמר וירא גדעון כי מלאך ה' הוא האמנם במאמר הכתוב ויפן ה' אליו ויאמר לך וכו' לא נעלם מגדעון שפי ה' היה זה ולא המלאך אבל היה מסתפק אם רוח ה' דבר בו ומילתו על לשונו או אם רוח אחרת חלילה מדבר' עמו ולזה אמר אם נא מצאתי חן בעיניך ועשית לי אות אמת שאת' ה' מדבר עמי ולא זולתך רוח עועים או רוח שקר חלילה כההיא דאחאב והייתי רוח שקר בפי כל נביאיו וכו' אמנם מאמר אל נא תמוש מזה עם המלאך המוחזק אצל בנביא אליו דבר ואמר אל נא תמוש כדפרישית ובזה מובן דלא קאמר ואל תמוש בו"או אלא אל נא תמוש כי הוא ענין בפני עצמו בלתי נקשר עם מה שדבר עם השם יתברך זהו הנ"ל על דרך כלל באלו הפסוקים והנני מבאר אחד לאחד למצוא הדברים בכרעון עם מה שכתבו המפרשים ז"ל כמנהגינו :

ויאמר אליו אם נא מצאתי חן וגו' שאתהרש"י ז"ל שאתה כמו שאתה ע"כ וכ"כ הרד"ק ז"ל ומהרי"א ז"ל פירש ועשית לי אות וכו' שני פנים הפן האחד שאמר למלאך עשה נא עמי אות ופלא על הייעוד הזה והסיבה הנזכרת שאתה מדבר עמי כי כל מה שדברת עד הנה אין אמות כלל כי דברים בעלמא שאתה מדבר עמי דברים בלי אות ולכך רצי שיש אות זה שאמר שאתה מדבר עמי דברים בעלמא והסיבה לשאלי אות והפן השני הוא שגדעון חשב שהוא נביא ורצה להאכילו ולא בקש ממנו עתה שיעשה עמו אות אבל שבעת המלחמה והתשועה אז יעשה אות והיא הכאת מדין ולזה אמר אם נא מצאתי חן בעיניך אחר אשר קראתני גבור חיל ואם היה שתעשה בעתיד עמי אות ופלא על מה שאתה מדבר עמי והיא התשועה אשר ייעדו בה שיוכל הנבי' לעשות עליו אות שהם שתי סיבות רוצה לומר מציאות החן בעיניו והיותו מאמר מה שאמר לו ושיעשה עליו אחר כך אות לשיושיע את ישראל מיד מדין הנה תכלית המאמר וסופו הוא אל נא תמוש מזה עד בואי אליך והוצאתי וכו' כי אם מצא חן בעיניו ואם אמת הוא מה שאמר ושיוכל לעשות עליו אות ראוי הוא שאל נא תמוש מזה וכו' שתהנה מאשר לי ותאכל עמי ואפשר עוד ששאל ממנו אל נא תמוש וכו' שלא ימוש עד הגישו לפניו מנחה כדי שבה יעשה אותות ומופתים בהם שהורי' שיהו על עולתו וכן עשה שהקריב הכל ועלה האש מן הצור ולאחר הכל מעין מה שעשה אליהו ע"כ הורף דבריו ושיטה זו השלישית היא של הרלב"ג ז"ל כמו שאכתוב בסמוך בפסוק אל נא תמוש בס"ד ועיני המעיין רואות הדוחק והקושי שבפי' אלו השנים של מהרי"א ז"ל וכבר כתבתי ע"ד ששאל לו אות אמת שאתה ה' המדבר עמי ולא רוח אחרת ח"ו והדברים כפשטן כמו שכתבתי בפסוק הקוד' ואין בו דוחק כלל זולתי מאמר אל נא תמוש שצריך לפרשו בעם המלאך מדבר ולא עם הש"ית שדבר עמו ולכן בא משולח אל נא התם ולא כתיב ואל נא תמוש בוא"ו :

אל נא תמוש מזה וכו' עיין הרלב"ג ז"ל כי אפילו הסובר שזה נביא היה פנחס הוא ודברי הרלב"ג

פי' רבי' ישעיה גאון

לך בכחך זה · פי' במה שיש בידך לך והצליח : הלא שלחתיך · פי' ואין לך לדאג כי אני שלחתיך והצלח : הנה אלפי הדל במנשה · פי' האלף שאני ממונה עליו : ע"כ

רלבג

אל נא תמוש מזה עד בואי אליך · זה גם כן לעד שזה הענין היה נאמן כמו הענין שנראה במלאך יי' במכות ואשתו כמו שאכתוב עתידי' לבאר שם בגזור האל · והנה גדעון שאל אות שיכיר ממנו שהוא במלאכות יי' כדי שיוכל לסמוך על דבריו · והנה היה האות הזה שכאשר שלח מלאך יי' את קצה המשענת אשר בידו ויגע בבשר ובמצות עלתה האש מן הצור וזה דומה למופ' שעשה אליהו בהר הכרמל · והנה פעולו' זה הנביא דומות מאד לפעולו' אליהו וזה ממה שיחזק מאמר האומ' פנחס זה אליהו · וכאשר ראה גדעון כי מלאך יי' הוא פחד מן המות לחשבו כי כבר ראה בעיניו המראות' הרואות וכבר היה מפורסם שכאשר יקרה זה ימשך אחריו המות ויראה זה ממאמר גדעון ומאמר מנוח ומאמר יעקב כי ראיתי אלהים פנים אל פנים ותנצל נפשי הורה שזה הענין כפלא שתנצל נפש הרואה המראות הרואות ואמר בתורה ואל אצילי בני ישראל לא שלח ידו ויחזו את האלהים הורה על זה שהיו ראויים שישלח ידו בהם מפני ראותם האלהים · והשיב לו מלאך יי' אחר שעלה כל כך שלא היה יכול גדעון לראותו שלום לך אל תירא לא תמות וידמה שמה שאין המלאך כשאומ' לו זה המאמ' והוא ג"כ אמר לו בליל' שיקח את פר השור אשר לאביו ואפש' שיאמר שזה הדבור שהיה בליל' היתה מדרגת מה ממדרגות הנבואה והנראה' הקודם הוא יותר כראה לנו · ידמה

רדק

והמרק · המים שנתבשל בהם הבשר נקראו מרק לפי שבהם מירוק הבשר והיוצא ממנו וכמלת המרק חליו קמץ וחליו פתח במקצת ספרים המדויקי' והוא שלא כמשפט השמות מזה המשקל וראיתי במחברת בן אשר שזוכר אותו בכלל הקמוצים : בפרור · ידוע הוא דוד נחשת שמבשלין בו הבשר : אל תחת האלה · ת"י לתחות אלנא : שלום לך · המלאך אמר שעל' השמיעו הקול הזה כי ראה שהיה מפחד בדעתו כי היה מלאך : פר

מנחה קטנה

פי' על כן ראיתי ופי' יאמ"פי' שאמרת לי שמושיע את ישראל בזכותי קטנתי מכל החסדי' ע"י שראיתי מלאך ה' פני' אל פנים ובזה נתמעטו זכיותי · שלו' לך וגו' כי לא תגרע בזה מזכיותך דבר ובכחך זה כחך אתה להושיע את ישראל : ויבן

פי' רבי' ישעיה גאון

ואיפת קמח מצות · פירוש מפני שמיהר לעשות ולא הספיק להחמיץ: כי על כן ראיתי · על אשר ראיתי :

אַל־נָא תָמֻשׁ מִזֶּה עַד־בֹּאִי אֵלֶיךָ וְהֹצֵאתִי אֶת־מִנְחָתִי וְהִנַּחְתִּי לְפָנֶיךָ וַיֹּאמַר אָנֹכִי אֵשֵׁב עַד־שׁוּבֶךָ׃ וְגִדְעוֹן בָּא וַיַּעַשׂ גְּדִי־עִזִּים וְאֵיפַת־קֶמַח מַצּוֹת הַבָּשָׂר שָׂם בַּסַּל וְהַמָּרַק שָׂם בַּפָּרוּר וַיּוֹצֵא אֵלָיו אֶל־תַּחַת
כ הָאֵלָה וַיַּגַּשׁ׃ וַיֹּאמֶר אֵלָיו מַלְאַךְ הָאֱלֹהִים קַח אֶת־הַבָּשָׂר וְאֶת־הַמַּצּוֹת וְהַנַּח אֶל־הַסֶּלַע הַלָּז וְאֶת־הַמָּרַק שְׁפוֹךְ וַיַּעַשׂ כֵּן׃ וַיִּשְׁלַח מַלְאַךְ יְהֹוָה אֶת־קְצֵה הַמִּשְׁעֶנֶת אֲשֶׁר בְּיָדוֹ וַיִּגַּע בַּבָּשָׂר וּבַמַּצּוֹת וַתַּעַל הָאֵשׁ מִן־הַצּוּר וַתֹּאכַל אֶת־הַבָּשָׂר וְאֶת־הַמַּצּוֹת וּמַלְאַךְ יְהֹוָה הָלַךְ מֵעֵינָיו׃ וַיַּרְא גִּדְעוֹן כִּי־מַלְאַךְ יְהֹוָה הוּא וַיֹּאמֶר גִּדְעוֹן אֲהָהּ אֲדֹנָי יֱהֹוִה כִּי־עַל־כֵּן רָאִיתִי מַלְאַךְ יְהֹוָה פָּנִים אֶל־פָּנִים׃ וַיֹּאמֶר לוֹ יְהֹוָה שָׁלוֹם לְךָ אל

לָא כְעַן תַּעֲדֵי מִכָּא עַד מֵיתַאי לְוָתָךְ וְאַפֵּיק יָת תִּיקְרוּבְתִּי וְאָנִיחַ קֳדָמָךְ וַאֲמַר אֲנָא אוֹרֵיךְ עַד דְּתְתוּב׃ וְגִדְעוֹן אֲתָא וַעֲבַד גַּדְיָא בַּר עִזֵּי וּמְכִילְתָּא דְּקִמְחָא אֲפָה פַּטִּיר בִּשְׂרָא שַׁוִּי בְּסַלָּא וְתַבְשִׁילָא שַׁוִּי בְּקִידְרָא וְאַפֵּיק לְוָתֵיהּ לִתְחוֹת אִילָנָא וְקָרֵיב׃ וַאֲמַר לֵיהּ מַלְאֲכָא דַייָ סַב יָת בִּשְׂרָא וְיָת פַּטִּירָא וְאַחֵית לְכֵיפָא דֵיכֵי וְיָת תַּבְשִׁילָא שְׁפוֹךְ וַעֲבַד כֵּן׃ וְאוֹשִׁיט מַלְאֲכָא דַייָ יָת רֵישׁ שׁוּלְטִיתָא דְּבִידֵיהּ וְקָרֵיב בְּבִשְׂרָא וּבְפַטִּירָא וּסְלֵיקַת אֶישָּׁתָא מִן טִינָּרָא וַאֲכָלַת יָת בִּשְׂרָא וְיָת פַּטִּירָא וּמַלְאֲכָא דַייָ אִסְתַּלַּק מִלְּקֳבֵל עֵינוֹהִי׃ וַחֲזָא גִּדְעוֹן אֲרֵי מַלְאֲכָא דַייָ הוּא וַאֲמַר גִּדְעוֹן בְּבָעוּ יְיָ אֱלֹהִים אֲרֵי עַל כֵּן חֲזֵיתִי מַלְאֲכָא דַייָ אַפִּין בְּאַפִּין׃ וַאֲמַר לֵיהּ יְיָ שְׁלָם לָךְ לא

רשי

קמח מצות · למדנו שפסח היה יום תנופת העומר לכן אמר והנה צליל שעורים מתהפך וגו': המרק · הרוטב: אהה · לשון דאגה כלומר מה תהא עלי: כי על כן ראיתי · כי על אשר ראיתי מלאך יי' לכך אני דואג וצועק אהה: ויקרא גדעון למזבח יי' שלום · יי' הוא שלמנו : ופר

מסרה

ויוצא י"ב מ"ל וסי' ויוצא אתו החצה' ויוצא העבד כלי כסף · ויאמר שלום לכם ויוצא יוסף אותם · ויוצא משה את העם · וגדעון בא · ויוצא משם את כלי· פתח יי' את אוצרו לקול תתו המון מים וחברו תנינא · ויוצא יהוידע הכהן · ויוצא ישראל מתוכם :

מלאך האלהים ח' וסי' נמסר בהאי סיפרא סי' י"ג : פנים אל פנים ה' דסמיכי ופי' נמסר בסדר וישלח: שלום לך ג' דסמיכי בקריא ופי' ויא' לו יי' שלום לך · קחנו ובא' כי שלום לך ואין · ורוח לבשה את עמשאי ראש :

כלי יקר

הרלב"ג כדברי מהרי"א ז"ל בפי' השלישי שכתבתי בפסוק הקודם · ולע"דן שגדעון להיותו חפץ בהכנסת אורחים וחשב כי היה איש ואולי לא ירצה להתעכב שם לז"א אל נא תמוש וכו' דלא כתיב שב בזה אלא אל נא תמוש מזה בעודך עומד אבוא והיינו כמי דלא כתיב נא אל תמוש מזה שהיה אז תיבת נא לשון בקשה אבל באומרו אל נא תמוש הודיעו המהירות שימהר ויחיש מעשהו וז"ש אל נא תמוש מזה כי נא ועתה אבוא אליך ואל תתעכב אלא כשיעור ביאתי לבד שאלך ואבא מיד ז"ש עד בואי אליך והוצאת מנחתי וכו' ר"ל התעכב נא לי כשיעור ביאה והוצאת מנחתי לבד שהו' זמן מועט והמלאך ענה אותו ויאמר אנכי אשב בישיבה או לשון עכבה הוא ולא אתעכב לבד עד בואך כי אם עד שובך ר"ל שאפי' שתתעכב זמן מרובה עד שובך אשב ועכ"ז לא בטח גדעון בזה להתעכב שלא תכף באו וז"ש וגדעון בא אל המלאך קאמר והיינו דלא כתיב וגדעון הלך ויעש כו' ולמדנו מזה כמה זריזות צריך בעשיית מצוה מן המצות ולבלתי החמיץ בה והרב ב"ע ז"ל כתב בשער כ"ז זה לשונו ומתחלה חשב שהיה נביא מכהני ה' כי על כן אמר לו ועשית לי אות שאתה מדבר עמי אל נא תמוש מזה עד בואי אליך והוצאתי את מנחתי והנחתי לפניך ויאמר וכו' שאל ממנו כי ע"י מנחתו זו שיניחנה לפניו והוא יקריבנה בעדו אל הש"ת כי איש אלהי"ם קדוש הוא יראהו אליו עניינים אלהיי' יבין לו אות ומופת על מה שמדבר עמו בשם ה' ולסוף ראה והשיג כי מלאך הוא והיא מראה נפלא' כמו שאמר אהה ה' אלהים כי על כן ראיתי מלאך ה' פנים אל פנים ויאמר ה' שלום לך אל תירא והענין ההוא הוא האות שנראה אליו על אמיתת הענין ולא זולת והנה הדבר כמבואר ומסכי' אחר אל הדעת עכ"ל :

וגדעון בא ויעש עיין רש"י ז"ל והכונה במה שאחז"ל שזכות העומר הנעשה באותו היום שבא משעורים הוא מה שמתגלגל בתוך מחנה מדין כדי לכלות' ועיין הרד"ק ז"ל ולע"דן במה שפירשתי בפסוק הקודם שמ"ש וגדעון בא פי' וגדעון בא אל המלאך ויעש בזריזות גדי עזים שהוא מתבשל מהר כי רך וטוב הוא בימי קציר וכן ג"כ עשה איפת קמח מצות ולא חמץ כי לא יוכלו להתמהמה וכן פירשתי בכלי חמדה גבי אברהם שאמר לשרה מהרי שלש סאין קמח סולת לושי ועשי עוגות מצד המהירות תלוש והעשה העוגות מהר כי יעד להם לשלחם מהר ואמר ויוצא אליו ר"ל לו לבדו ולא שיאכל גדעון עמו כי זה מנהג דרך ארץ הוא עוד היום בכפרים של עכו כפר ישיב וכפר הנוקי"עה שנוהגים שהבעלי בתים עומדים על האורחים מרחוק ואינם אוכלים עם האורח עד שישבע והנותר אוכלים הם לבדו אבל אינם אוכלים עמו וזה נר' לי שאמר כאן ויוצא אליו שאין דייקא והיינו אומרו גם כן אל תחת האלה ויגש שפי' ויגש הקריבו אליו דרך הגשת דורון ודרך כבוד דאי לא תימא הכי קשה יתור תיבת ויגש :

ויאמר אליו מלאך האלי"ם יש לדקדק מה טעם שינה כאן שקראו מלאך האלי"ם ובכל הענין נזכר במלאך ה' ויבא מלאך ה' וירא אליו מלאך ה' וישלח מלאך ה' ומלאך ה' הלך מעיניו וראיתי מלאך ה' זה הכלל בכל הענין מזכירו במלאך ה' המורה על הרחמים וכאן נאמר מלאך האלי"ם והיה אפשר לומר כי להיות שגדעון טורח בענין הבשר והלחם כדי לעשות מצוה עם האורח להאכילו בחשבו שהוא נביא ועתה באמור לו קח את הבשר ואת הלחם והנח אל הסלע הלז ואת המרק שפוך לא יקבל ממנו בהסחית הכל ותם לריק כחו לכך אמר כאן ויאמר אליו מלאך האלי"ם שנגלה לו כעת באימה ובמורא והטיל בו אימה יתירה שלא יחליף דבורו ואין אלי"ם בכל מקום אלא דיין המטיל אימה וכמו שפירשתי בכלי חמדה בפסוק וירא ויאמר אין זה כי אם בית אלי"ם שבראות שנתיירא שפט בדעתו שאין זה המקום אלא בית אלי"ם וכעת הרחיב הענין יותר והוא שמתחילה אמר אכן יש ה' במקום הזה וכו' ה' במקום וכו' הול רחמים אמנם כשנתיירא כדכתיב ויירא אז אמר מה נורא המקום הזה הנה זו הוראה שאין זה ר"ל שאיננו זה המקום של ה' מידת רחמים כי אם בית אלי"ם ולזה הטיל בי אימה יתירה אימתני ותקיפא :

עוד אפשר כי להיות הקב"ה בכעס עם ישראל על שעזבו את ה' ועם גדעון לבדו ברצון יען שהשתדל בו ביום ההוא במצות העומר וכמו שכתבתי למעלה בפסוק וירא אליו מלאך ה' שהמצוה ההיא שמהקרבת העומר נעשה אותו המלאך באופן שהמלאך הזה מורכב משני הפכים מדין ורחמים דין מצד ישראל ורחמים מצד גדעון וכמו שכתבתי בכלי חמדה בפסוק וידבר אלים אל משה ויאמר אין אני ה' שאלי"ם מצד ישראל שהללו עובדי עבודת אלי' והללו וכו' ואין מצד משה עצמו אני ה' רחמן ולזה בהיות המלאך הזה ברוגז מצד ישראל ריחם השם יתברך שילוה את גדעון לעשות קרבן זה כדי למתק הדין שבו ואף על פי שאין זה מדרך קרבן לקרב בשר מבושל או אפשר במה שכתבו בש"ה ע"ה בפסוק וידר יעקב נדר אמר ר' יוסי לאו הכי אלא אמר השתא אם יהיה אלי"ם עמדי דינא אצטריכנא לנטרא לי עד דאיתוב לבית אבא אבל כיון דאיתוב בשלם איתכלי לגא רחמי בדינא ואתקשר בקשורא מהימנא לאכללא כולא כחד ע"כ הרי שאמרו שרצועת הדין מועילה להכות האויבים וז"ש כאן ויאמר אליו מלאך האלי"ם שיהיה אלי"ם דיין להכות את המדינים בזכו' שמקיים דברו זה של קח את הבשר וכו' אבל בבחינת ישראל וגדעון מלאך ה' הוא אל רחמי' לישראל בפרט ומהו שאמר ואת המרק שפוך אפשר שאמר לו שאין תועלת במרק ישפוך אותו רק הבשר והלח' לבדם הם אשר יניח על הסלע כי בהם הצורך והמרק ישפוך לאיבוד ומור' על זה אומרו אח"כ והנגל האש מן הצור ותאכל וגו' שלא הזכיר ליאוך המרק אמגם המפרשי' ז"ל פירשו שהיה זה מעין

מה שאמר אליהו שיערו כד המים על המזבח ושנו ושלשו להראות הפלא כמו כן המלאך הזה פנחס הוא אליהו בעצמו עשה כעין זה שצוו' לשפוך המרק על הבשר והלחם כדי שילחך האש את הכל ויהי לנס ואות אשר שאל מאתו ועשית לי אות שאתה מדבר עמי ונראה לע"ד להכריח בדבריה' כי לא יתכן שיצוה המלאך לשפוך המרק על הארץ לריק כי אסור משו' בל תשחית ואו' ויעש כן חוזר אל כל הנז' שעשה בהנח' הבשר על הסלע ושפיכת המרק שהכל מכלל המעשה הוא אשר עשה מה שנצטוה כנ"ל : **וישלח** מלאך ה' צריך להבין שהיה ראוי שיגע בו בצור להוציא האור ממנו ונראה כי גם זה מכלל הנס ופלא שהל' קצה המשענ' בבשר ובלח' ולא נגע ולא פגע בצור ועם כל זה עלה האש מן הצור והוא פלא ז"ש ויגע בבשר ובמצו' ותעל האש מן הצור אין זה דבר טבעי כי מצור העולמים י"ת ויתעלה ואל זה רמז באו' מן הצור עם היות פשוטו על הסלע מדשני קר' שמתחיל' קראו סלע דכתיב אל הסלע הלז ועתה קראו צור לרמוז אל הש"ית צור ילדתו ומ"ש האש בה"א הידיעה דהי"לל אש מן הצור אפשר שרמז אל אש קדוש ולא אש זרה ז"ש האש הידוע מעין האש שירד ליש' במדבר כשהקריבו הקרבנות או אפשר והוא נכון כפי הפשט כי הסלע הלז מורכב הוא מד' יסודות מים ועפר ואש ואויר וכשנגע בצור הוציא והעלת האש הידוע בו מיסודו המוסד בו חלק מה מיסוד האש זה שאמר האש הידוע וכמ"ש את הבשר ואת המצות את לרבות המרק שנשפך עליהם כפי הפי' שפירשתי למעלה : **וירא** גדעון פי' רש"י ז"ל אהה לשון דאגה כמו מה תהא עלי כי ע"כ כי על אשר ראיתי מלאך ה' לכך אני דואג וצועק אהה ועיין הרלב"ג ז"ל וכן כתב מהרי"א ז"ל והוסיף לו שלא עשה המלאך הנס הזה כי אם להודיעו שהוא מלאך וז"ש וירא גדעון כי מלאך ה' הוא אבל לא עשה עדיין אות על התשועה כי אח"כ נעשה האות שעל התשועה ע"כ ול"עד או' כי אפשר באמר וירא גדעון כי מלאך ה' ר"ל בראו' גדעון כי מלאך ה' הלך מפניו ידע שהוא מלאך ולא נביא כאשר חשב עד עתה אבל עדיין היה מקום ספק אם הוא מלאך ה' רחמי' או אם הוא דין לז"א כי כיון שלא עלה המלאך בלהב נראה שהוא מלאך ה' ר"ל מלאך של רחמים ולז"א גדעון אהה עלי ה' אדני כי ע"כ ראיתי ר"ל על דין ואהה והוי ואבוי מור' מה שראיתי מלאך ה' שעם היותו מלאך ה' של רחמים ראיתיו בפנים של זעם ודין וכמו שכז' למעלה ויאמר אליו המלאך האלים ז"ש כי ע"כ ראיתי מלאך ה' פני' בפנים פנים של זעם כמו ודבר ה' אל משה פני' אל פנים שדרשו חז"ל לשון פנים של זעם והשיבו השי"ת ויאמר לו ה' שלום לך ר"ל לך לבדך שלום שזה הדין שראית בו מאז פנים ויש מות לא עליך אלא על מדין או על ישראל כפי הפי' שכתבתי למעלה בפ' ויאמר אליו מלאך האלים וכו' או' יאמר אהה אדני אלים ר"ל אהה ה' מה זאת עשית לי לשלוח לי מלאך מתנכר בזה האופן שבא אלי בדמות בן אדם נביא כי על כן ר"ל שעל שבא' כן בזה האופן בדמות בן אדם לכך ראיתי פנים אל פנים שהבטתי אל פניו שאילו לא בא באופן של מלאך במוראו ואימתו לא הייתי מביט בו כי אירא מהביט אל מלאך האלים והשיבו ה' כי מה שבא אליו המלאך בדמות בן אדם ומשענת בידו לא להזיקך נתכוונתי אדרבה להודיע כי שלום לך עמו עד שסרית עם מלאך ולא פחדת שעם אנשים ותוכל עם מדין ז"ש אל תירא וכעת אל המו' מראת מלאך ה' פנים אל פנים ובזה מובן כפל אל תירא לא תמות ומ"ש ויאמר ה' עיין רד"ק וכן כתב הרלב"ג והוסיף ע"ש ולע"ד דברים כפשטן כי רוח ה' נוססה בו וכן הובא בילקוט בפירוש שבזכות שלמד סניגוריא על ישראל נגלה עליו הקב"ה בעצמו וירא ה' אליו :

ויבן שם גדעון מזבח וכו' נלע"ד שהפסוק הזה מגיד מעל' גדעון וענוותנותו דהב"ה לא עבי' כיסא אלא ע"י השלם הזה וזה כי השי"ת אמר לו שלום לך הלה בו השלום והוא תכלית השלימות ודיבוק אלהי עם השלם שזהו גדר השלום אשר עליו נאמר אין שלו' אמר אל' לרשעים הנה ה' הלה השלום הזה בגדעון וכושר מעשיו וז"ש שלום לך ר"ל לך מתייחס השלום אמנם גדעון אמר בענוה מי אנכי אבל ה' שלום ר"ל מ:ד רחמיה' כמשך השלום ולה' הוא ז"ש ה' שלום ועל כן בנה שם מזבח וקראו בשם ה' שלום להורות ענין זה שמה שם יתברך כשפע וכמשך השלום ויהי זה מעין ההתחלפות הדברים שבין השם יתבר' למשה ע"ה שהשם יתברך אמר כי מצאת חן בעיני ואדעך ומשה אמר ואתה אמרת ידעתיך בשם וגם מצאת חן בעיני כמו שביארתי בכלי חמדה בסדר השליש כי תשא עיין שם ויקר' לו ה' שלו' רש"י ז"ל ויקר' גדעון למזבח ה' שלו' ה' הו' שלומינו ע"כ: **ויהי** בליל' ההוא כו' פר השור עיין רש"י ז"ל והרד"ק ז"ל והרלב"ג ומהרי"א ז"ל כתב בזה שהרלב"ג השתדל לבאר שגדעון לא היה נביא אלא שנאמר לו זה על ידי נביא או מלאך כמו ויאמר ה' לה שני גוים בבטנך שהיה על ידי שם ואליו נטה הרב המורה ואין כן דעתי כי באומרו אל גדעון אמרות רבות ולא נזכר באחת מהן היותה על ידי שליח ולכן אחשוב שהשיג גדעון מדרגת נבואה בתחיל' נראה לו המלאך בצורת אדם ואחר כך דבר ה' עמו בחלום חזיון לילה חלום נבואיי ומה שמנוהו חז"ל בכלל קלי עולם היינו בערך משה אדון הנביאים עד כאן ומה שאמר פר השור אשר לאביך עיין הרלב"ג ז"ל וכתב מהרי"א ז"ל זה לשונו ואמנם הפר הראשון לא זכר מה נעשה ממנו ואני אחשוב שהפר הראשון היה לאביו והפר השני לעובדי עבודת אלילים ומוקצה לעבודת אלילים וציוה שיקח גם כן הפר אשר לאביו זהו שאמר קח את פר השור רוצה לומר קח את פר הוא השור אשר לאביך והיה לקיחת זה לא לצורך זביחה כי אם כדי להסתיר והעלים הענין שהאנש' ינשקו איה פר הבעל ישיבו יואש והאנשיו גם הפר אש' לי גנוב הוא ועם זה לא יאשימו לגדעון

רד"ק

פר השור. כמו פר בן בקר וכן ת"י תור בר תורי ויש לפרש כי פר היננו סמוך והשור בדמות תואר לו כאילו אמר פר הגדול שהיה דומה לשור: ופר השני. י"א שני לבטן והנכון שני לפר הראשון שזכר ופירו' שבע שנים ת"י דאיתפטים שבע שנים ואפשר שהיה בן שבע שנים ובדברי רז"ל שהוקצה לע"א שבע שנים שאמרו אמר ריש לקיש אין מוקצה לע"א שא מוקצ' לשבע שנים שנא' ופר השני שבע שנים ומהם אמרו כי נעבד היה ואמרו שמנה דברים הותרו באות' הלילה חוץ וזר ולילה וכלי שרת וכלי אשרה ועצי אשרה ומוקצה ונעבד: המעוז הזה. הוא הסלע שהקריב עליו הבשר והמצות: במערכה. כתרגומו בסדרא ופירושו במקום המישור שבראש המעוז שיוכל לערוך שם אבני המזבח: את הפר השני. ואת הפר הראשון לא מצאנו שעשה ממנו דבר אם כן למה צוהו לקחתו אמ' כדי לגזלו מהם שלא יהיו מקריבין אותו לע"א:

הא"ס

אַל־תִּירָא לֹא תָּמוּת׃ וַיִּבֶן שָׁם
ד' גִּדְעוֹן מִזְבֵּחַ לַיהוָה וַיִּקְרָא־לוֹ יְהוָה
ה' שָׁלוֹם עַד הַיּוֹם הַזֶּה עוֹדֶנּוּ בְּעָפְרַת
ג' אֲבִי הָעֶזְרִי׃ כה וַיְהִי
בַּלַּיְלָה הַהוּא וַיֹּאמֶר לוֹ יְהוָה קַח אֶת־
ל' וחד ופר שני פַּר־הַשּׁוֹר אֲשֶׁר לְאָבִיךָ וּפַר הַשֵּׁנִי
שֶׁבַע שָׁנִים וְהָרַסְתָּ אֶת־מִזְבַּח הַבַּעַל
אֲשֶׁר לְאָבִיךָ וְאֶת־הָאֲשֵׁרָה אֲשֶׁר־
עָלָיו תִּכְרֹת׃ וּבָנִיתָ מִזְבֵּחַ לַיהוָה
ב' המקדם אֱלֹהֶיךָ עַל רֹאשׁ הַמָּעוֹז הַזֶּה
בַּמַּעֲרָכָה וְלָקַחְתָּ אֶת־הַפָּר הַשֵּׁנִי
ג' ל' ומל' בספ' וְהַעֲלִיתָ עוֹלָה בַּעֲצֵי הָאֲשֵׁרָה אֲשֶׁר
תִּכְרֹת׃ וַיִּקַּח גִּדְעוֹן עֲשָׂרָה
אֲנָשִׁים מֵעֲבָדָיו וַיַּעַשׂ כַּאֲשֶׁר דִּבֶּר
אֵלָיו יְהוָה וַיְהִי כַּאֲשֶׁר יָרֵא אֶת־
ל' בֵּית אָבִיו וְאֶת־אַנְשֵׁי הָעִיר
מֵעֲשׂוֹת יוֹמָם וַיַּעַשׂ לָיְלָה׃
וַיַּשְׁכִּימוּ אַנְשֵׁי הָעִיר בַּבֹּקֶר וְהִנֵּה
ל' נֻתַּץ מִזְבַּח הַבַּעַל וְהָאֲשֵׁרָה אֲשֶׁר־
כ' ויתר דברי יהושפט עָלָיו כֹּרָתָה וְאֵת הַפָּר הַשֵּׁנִי הֹעֲלָה
ל' עַל־הַמִּזְבֵּחַ הַבָּנוּי׃ וַיֹּאמְרוּ
י"ת תס' את אִישׁ אֶל־רֵעֵהוּ מִי עָשָׂה הַדָּבָר הַזֶּה
וַיִּדְרְשׁוּ וַיְבַקְשׁוּ וַיֹּאמְרוּ גִּדְעוֹן בֶּן־
יוֹאָשׁ

לָא תִּדְחַל לָא תְמוּת׃
וּבְנָא תַמָּן גִּדְעוֹן מַדְבְּחָא
קֳדָם יְיָ וּפְלַח עֲלוֹהִי קֳדָם יְיָ דַעֲבַד
לֵיהּ שְׁלָם עַד יוֹמָא הָדֵין עַד כְּעַן
אִיתוֹהִי בְּעָפְרַת אֲבוּהִי דְעֶזֶר׃ וַהֲוָה
בְּלֵילְיָא הַהוּא וַאֲמַר לֵיהּ יְיָ סַב יָת
תּוֹר בַּר תּוֹרֵי דִי לְאָבוּךְ וְתוֹר תִּנְיָנָא
דְּאִיתְפַּטַּם שְׁבַע שְׁנִין וְתִפַּגַּר יָת
אֵיגוֹרָא דְבַעְלָא דִי לְאָבוּךְ וְיָת
אֲשֵׁירְתָא דִי עֲלוֹהִי תְּקוּץ׃
וְתִבְנֵי מַדְבְּחָא קֳדָם יְיָ אֱלָהָךְ עַל
רֵישׁ תּוּקְפָּא הָדֵין בְּסִידְרָא וְתִיסַּב
יָת תּוֹרָא תִּנְיָנָא וְתַסֵּיק עֲלָתָא בְּאָעֵי
אֲשֵׁירְתָא דִי תְקוּץ׃ וּדְבַר גִּדְעוֹן
עַשְׂרָא גֻּבְרִין מֵעַבְדוֹהִי וַעֲבַד כְּמָא
דְמַלֵּיל עִימֵיהּ יְיָ וַהֲוָה מִדְּדָחִיל מִן
בֵּית אֲבוּהִי וּמִן אֱנָשֵׁי קַרְתָּא מִלְּמֶעְבַּד
בִּימָמָא וַעֲבַד לֵילְיָא׃
וְאַקְדִּימוּ אֱנָשֵׁי קַרְתָּא בְּצַפְרָא וְהָא
מִתְרַע אֵיגוֹרָא דְבַעְלָא וַאֲשֵׁירְתָא דִי
עֲלוֹהִי קְצִיצָה וְיָת תּוֹרָא תִנְיָנָא מִיסַּק
עַל מַדְבְּחָא דִבְנֵי׃ וַאֲמָרוּ גְּבַר
לְחַבְרֵיהּ מַן עֲבַד פִּתְגָמָא הָדֵין וְתָבְעוּ
וּבְעוּ וַאֲמָרוּ גִּדְעוֹן בַּר יוֹאָשׁ

רשי

ופר השני שבע שנים. ותורא תנייתא פר השור פר הבחור שהשור בן יומו קרוי שור תנינא: שבע שנים. דאיתפטם שבע שנין לע"א שבעה דברים הותרו אותו הלילה מוקצה אשרה ולילה ובמה וכו' כדאיתא בתמורה: ראש המעוז. ראש הסלע:

הא"ס

מסרה

והעלית ג' בקריא' וסי' אבנים שלמות תבנה את מזבח · ובנית מזבח ליי' אלהיך על ראש המעוז · והעלית את ירמיהו · ונמסר גם בסדר תבא: ואת הפר ג' בקריא' וסי' ואת הפר ואת ערו ואת בשרו · ונתת אותם על סל אחד: העלה על מזבח הבנוי · ונמסר גם בסדר תצוה:

רלבג

ידמה שיהיה הרצון באמרו פר השור אשר לאביך כי לאביו היה שור גדו' והשתדלו לגדלו להקנו הפר שיוליד השור ההוא תחלה לע"א מליד' ומבט' ומהריון כדי שיהיה יפה וגדול כשור שהולידו ויהיה מקודש לע"א מיום היותו · וכן הקנו גם כן זה הפר השני שהוליד השור ההוא והנה היו מוקצי' ז' שנים. וזה יורה כי זה הטעות היה מעת התחלת השעבוד כי ז' שנים היו תחת יד מדין כספר זה והיה לאביו מזבח לבעל והאשרה היתה אצלו וזה השם י"ת באמצעות הנביא או המלאך שיהרוס את מזבח הבעל אשר לאביו ושיכרו' האשרה אשר אצלו: על ראש המעוז הזה · הוא הסלע שהניח עליו הבשר והמצות: במערכ' · ר"ל במקום המסודר בו שיוכל לבנות בו מזבח וזה שיקריב בו הפר ההוא לה' ויעלהו עולה בעצי האשרה וכל זה הי' הוראת שעה כמו שאמרו ז"ל כי זה נעשה בזר ובחוץ ובלילה ובעצי האשרה והנה עשה מהמוקצ' לע"א קרבן לש"י כי יראה שבעשותו בהפך האמונה שנגלה בה תשלם לו ההצלה והצלחה בהפך ממה שהיו חוטאי' עובדי ע"א והנה היתה הכונ' להוסיף בגדעון אמונ' בש"י ולפי שזה הענין לא היה יכול גדעון לעשו' הוא לבדו קרא י' אנשים מעבדיו יעזרוהו בזה עם שזה היה קדוש השם והי' מן הראוי שיהי' בפרהסיא לפי מה שהי' אפשר לו והמספר המעט שישלם בו זה הוא י' ולולי יראתו את בית אביו ואת אנשי העיר שימנעו אותו מעשו' זה היה עושה זה ביום להוסיף בזה פרסום: והנה כאשר השכימו אנשי העיר בבקר ראו כי נותץ הבעל והאשרה אשר עליו כורת והכירו כי הפר השני הוא הועל על המזבח הבנוי כי אולי נשארו ממנו קצת איברים שלא נשרפו כאילו תאמר שנשארו קרניו והיה בהן סימן הכירו בו כי זה הפר הי' או שפטו זה מאמ' כשלא מצאו הפר השני והכירו כי המזבח שבנה הקריב בו קרבן וחקרו ומצאו שגדעון עשה זה והגיע מרוע תכונתם עד שחשבו להמיתו על זה לולי מה שאמר להם יואש

מנחה קטנה

ויבן שם מזבח על בשורת השלום הנוגעת לו ובשורת התשועה הנוגעת לכלל ישראל: עודנו בעפרת וגו' · ירצה שלעולם עומד זכותו על ישראל על הגאולה ועל התשועה שעשה לזכרון טוב לו ולכל בית אבי העזרי: ויהי בלילה ההוא ויאמר ה' וגו' ירצה הש"י שגדעון יתקן אשר עוותו ישראל והחליפו בשיטה שהקריבו קרבנותיהם במזבחו' לע"ז שהדין נותן להקריב' במקום ע"כ אמר ה' שיהרוס המזבח ויבנהו במקו' ובכל מה שהקנו לע"ז יקריב לשמים ועל שהרשיעו לעשות זר משמיהם הנרפה לחושך כע"ש שמים אור לחושך ע"כ אמר שיקריב הקרבן שהדין נותן להקריבו ביום שיקריבו בלילה. עוד יתכן שרצה הקב"ה לזכות את גדעון להצליחו כנגד מדין ע"י שיתקדש שמו יתברך ברבים וישים את נפשו מנגד למית על קדוש השם כי כן יעשה כשעשה גדעון בהריסת תועבת עבודת ע"ז ולא יסקלוהו והורה לנו הוא ית' כחו גדול כח קדוש השם ברבים שהרשהו לעשות שפנה אסורי' לעשן קדוש שמו ברבים ולאשונה נזה לו ליקח את השור ע"ש שהסירו את כבודו בתבני' שור · ואחר שיבוטל הע"ז ע"י שחיטת השור יקח הפר השני לכפרה בגד מה ויכפר בעד · ואמר פר השני שבע שנים · כנגד שעבדו למדין שבע שנים להורות שע"י חטא ע"ז בא להם זה. וגיה שיעלוהו עולה בליל למיתים. בפר ע"ז שנשרף ויקח גדעון עשרה אנשי' כדי שיהי' הקדוש השם בתוך העדה ע"ד ונקדשתי בתוך בני ישראל: ויעש כאשר דבר וגו' לא אמרו ויעשו כי הוא בעצמו עשה הכל כאו נזה ולא לקח עשרה אנשים כי אם לפרסם הקדוש השם בפניהם כי זה נקרא פרהסיא · ויעשו לילה · לפי שהתשועה נעשה לגדעון בלילה כדלקמן ע"כ נזה השם לעשות זה בלילה תבוא לילה של קידוש השם ותגין על לילה של המלחמה שבו בעזרת התשועה: וישכימו בבוקר ראה הכתוב שהיו זריזים ונפסדים ומיד שקמו היתה דעת' לע"ז והלכו מיד לתועבתם וכאשר מצאו שנתץ מזבחם חקרו עוד אחר קרבנם אשר היקנו ומצאו שנקרב לשמים: ויבקשו ויאמרו גדעון וגו' כי אותו ראו אדוק לשמים ע"כ שפטו בשכלם שלשיטתי' אזיל גדעון לבטל ע"ז והוא עשה מה שנעשה · וה' כתן זה בלבם שיברר הדבר כדי להראות שה' הוא מגבר עוז לכל הבוטחים בו ומקדשים שמו ולא יכולים להזיקו באשר ה' אותו: הונא

בלי יקר

ויאמרו שאלו אדם זולתו גנבם. ולכן הקריב האחד והתביא האחד ומה שגזרו מיתה על גדעון על שהרס מזבח הבעל כי לא ידעו שהות הגנב כי לא עלה בדעת התחבולה הנז' עכ"ל: והרד"ק ז"ל כתב בסמוך זה לסוגו ואת הפר הראשון וכו' ע"ש ועיין הרלב"ג: ולע"ד כי יואש אביו של גדעון קנה לו פר בעוד היותו שור קטן ולא קנהו והוא פר ז"ש פר השור פר שמזמן שהיה שור הוא לאביך שזה חביב אצלו יותר ואולי הקנה אותו לע"א. אמנם הפר השני היה היותר חביב אצלו שהוקצה מלידה ומבטן ומהריון זה לו שבע שנים הוא לבדו יקריב בהורא' שעה ומספיק להקהות שיני העובדי' ולא נוה לו לקחת הפר אשר לאביו כי אם להסיר מכשול מדרך אביו כי ברא מזכה אב':

ובנית מזבח לה' וכו' על ראש המעוז רש"י ז"ל ראש הסלע ע"כ: ועיין הרד"ק ז"ל וכן פירש הרלב"ג ז"ל ומהרי"א ז"ל ולי נראה כי מלבד מה שעיין לו באומרו המעוז הוא הסלע הנזכר למעלה בענין המלאך והנח אל הסלע הלז שקראו מעוז על שם ה' עוזי ומעוזי ומנוסי ביום צרה וטוב ה' למעוז הנה הוסיף לעיין לו יותר בפרטות שיהיה על ראש המעוז כדי לרומם בית אלהינו ומזבחו על ראש המעוז הזה ובאי זה מקום במערכה ר"ל במקום שכבר נערך בו הלחם והבשר שהוציא גדעון אל המלאך במערכה ההיא שם ביחוד תבנה המזבח הזה שכבר זכה להיות מזבח קדוש ואמר ולקחת את הפר השני והעלית עולה וכו' שאעפ"י שזו הוראת שעה כנזכר למעלה עכ"ז לא הזכיר בו הפסוק והעלית עולה לה' בפירוש אלא והעלית עולה סתם לו' שהעולה לרצון הוא מלקיחת הפר' ההוא המוקצה זה שבע שנים והיותו עשוי בעצי האשרה אשר נכרתו אעפ"י שגופה של עולה לא תעלה לרצון לפני ה' כי זר המקריב ונעבד הקרבן ושאר הדברים שמנה המחייבים שלא יהיה עולה לה' מכל מקום עולה היא בבחינת ביטול הע"א כי הנשרף ע"א ומבטלה הנה שמוע בקולה' באבד כל אשר עבדו הגוים ההם מזבח טוב ז"ש והעלית עולה בעצי האשרה אשר תכרות:

ויקח גדעון עשרה אנשים עיין הרלב"ג ז"ל: ולע"ד נראה לדקדק מלשון הכתוב שכתוב ויקח גדעון וכו' ויעש כאשר דבר ה' וכו' דלא כתיב ויעשו שזה מוכיח חסידת גדעון כי רוח ה' לבשה אותו ועזרתו עד שהוא עשה הכל כאשר דבר ה' והוא בעצמו קיים דבר השם יתברך שאמר והרסת את מזבח וכו' ואת האשרה אשר עליו תכרות ובנית מזבח והעשרה אנשים שלקח מעבדיו לא הועילו כי אם למאמר אבל לא לעזרו כי הוא לבדו ויעש כאשר דבר ה' כי כן ראוי לאיש כמוהו לבלתי הפיל דבר קטן מדבר ה' ארצה וכמשך מזה תועלת שני כי אם איש זולתו יעשה כן מעבדיו זמת כי המת ימיתוהו אנשי העיר לא כן הוא כי ה' אתו ואביו איש גדול הכל יצילהו ז"ש ויעש כאשר דבר אליו ה' ומה שאמר ויהי כאשר ירא את בית אביו אפשר מדלא כתיב ירא מבית אביו שהכוונה כאשר ירא פן ישחיתו את בית אביו על שילא מחלציו עשה בהמבה בלילה כי אין מקרא יוצא מדי פשוטה כאשר ירא את בית אביו כמו כאשר ירא מבית אביו ויגיד עליו ריעו ואת אנשי העיר וכו' שהוא כמו ומאנשי העיר והטע' שלא כתב מבית אביו ומאנשי העיר להודיע כי לא פחד פן יקראנו אסון ונזק מבית אביו או מאנשי העיר כי ה' אתו למעוז אבל עשה כן לבלתי הזיקם הוא וזהו שאמר ויהי כאשר ירא את בית אביו שלא יקרא אסון לבית אביו וכן את אנשי העיר מעשות יומם ויעש לילה להרחיק עצמו מבוא בדמים ומהיותו סבה להזיק את בית אביו ואת אנשי העיר באחד בזה:

וישכימו אנשי העיר בבקר ר"ל כמנהגם להיות שוא להם משכימי קום או ששמעו בלילה הקול בלבול ולא ידעו מה הוא לכך השכימו בבקר והנה נותץ מזבח הבעל וכו' וממה שאמר והפר השני הועלה על המזבח הבנוי נראה שלא שרפו אבל העלהו עולה על המזבח לבד מוכן ליסרף אבל לא שרפו ולכך ניח' שהכירוהו שהיה ספר השני אמנם פשטיה דקרא שבעלהו עולה ונשרף וכתב הרלב"ג ז"ל כי אולי נשארו ממנו קצת איברים וכו' ע"ש. ועל מה שאמר מאומד וכו' קשה שאין אומד הדעת מספיק להכריע כי שני פרים לקח פר השור אשר לאביו ופר השני שבע שנים:

ויאמרו איש אל רעהו וכו' צריך להבין יתור הלשון שמזכיר לנו מה שאמרו תחלה מי עשה הדבר הזה לא היה לו לומר אלא ויבקשו וידרשו וכו' גם אומרו ויאמרו גדעון בן יואש וכו' לא היה לו לומר ויאמרו גדעון וכו' אלא וידרשו ויבקשו וימצאו כי גדעון עשה הדבר הזה:

ונראה כי הכתוב הזה מגיד כמה עזר האלהי עושה שיבוקש הדבר בדרישה ובקשה וה' הסתיר והעלים מהם הענין שלא כמצא מי עשה כן מצד החקירה והבקשה כי אם מצד משפט השכל שראו את גדעון זה ימים נותן בתף סוררת לע"א ז"ש ויאמרו איש אל רעהו מי עשה כי אז גדברו הרשעים

האלה איש אל רעהו מי אפשר לעשות דבר זר כזה במשפט השכל הוא שדרשו ובקשו ואחר כל דרשו' וחקירה שפטו בדעתם מסברא כי האמת יורה דרכו כי גדעון להיותו בן יואש שר העיר הוא עשה הדבר הזה כי זולתו לא ימלאנו לבו לעשות כן ז"ש ויאמרו גדעון בן יואש ר"ל מסברא הכריעו כן לא שמצאו ראיה ובירור כי ה' עזרו כאמור וגם גדעון איש חיל לא בחר כי אם במתי סוד בכמם שעשו הדבר ההוא עמו שנאמר ויקח גדעון עשרה אנשים מעבדיו שעם היות שהיה לו עבדים רבים בחר מהם עשרה אנשי סוד כאמור:

ויאמרו אנשי העיר אל יואש וכו' צריך לתת טעם למה לא הזכירו גם כן לקיחת הפר השני שהיה מוקצה לע"א משבע שנים וכבר כתבתי מה שסובר מהרי"א ז"ל דכיון שנגנב גם פר השור אשר ליואש אמרו בודאי גם הפר השני לא לקחו גדעון ולא ראו ממנו לא מציאה ולא מקצתיה ולכך לא מצאו לו כל עון כי אם בנתיצת המזבח וכי כרת האשרה אשר עליו ע"כ ולע"ד אפשר כי היו יכולים ללמד זכות על ירובעל על בנין המזבח החדש כי אולי רצה לבנות במה לעצמו לשם הע"א ולהקריב עליו פר השני המוקצה לה משבע שנים ראוי לחנכו במזבח חדש בנוי לשם ע"א ויכריע הדעת כן כי לגבוה לא יתכן להקריבו כי לא לרצון יהיה לו כי זר הקרב יומם ולילה וחוץ הח' דברים הנז"ל מזה יכריעו שלע"א היו ולא להש"ית כי הם לא ידעו שהוראת שעה היתה לכן האשמה היא מהנתיצה וכריתת האשר' היא הוראה על המזבח החדש והקרבתו עליו הפר השני שלגבוה יתברך הוא ולא לע"א לכך אמרו אנשי העיר אל יואש הוצא אתה בעצמך את בנך שימו' על כלל מה שעש' מבנין המזבח החדש והעלאתו עליו הפר השני כי אין לדונו לכף זכות דהא נתץ מזבח הבעל וכי כרת האשרה אשר עליו ז"ש כי נתץ וכו' והוא לשון דהא ויואש הוסיף למעט האשמה ואפילו מכריתת האשרה כי למד על בנו זכות כי אולי עשה לע"א המזבח החדש והקריב עליו הקרבן מפר השני המוקצה משבע שנים ולכך כרת האשרה כדי להקריבו בעצי האשרה לע"א כדי ליקר' ולהחשיבה לעשות הכל בטומאה מזבח חדש ופר שני מוקצה שבע שנים ונקרב בעצי האשרה לכך לא הזכיר יואש אביו כי אם ירב בו כי נתץ מזבחו כי בנתיצת המזבח אין בו שום צד להפך בזכותו ולכך בסמוך כתיב לאמר ירב בו הבעל כי נתץ מזבחו שלא הזכיר כי אם נתיצת המזבח ולא הזכיר אפילו כריתת האשרה:

ויאמר יואש לכל אשר עמדו עליו וכו' עיין רש"י ז"ל והרד"ק ז"ל והרלב"ג ז"ל: ומהרי"א ז"ל כתב יואש השיבם האתם תריבון לבעל ר"ל אינו מן הדין שבני יקרפו אלהיהם ויריבו עמו ולא ג"כ שיושיעוהו ז"ש האתם עשיתם הקלון והמריבה לבעל לא עשיתם אתם אותו ואין אליכם א"כ אשמה וג"כ האתם תושיעון אותו כי הוא אלהים והוא יושיע את עבדיו ולא יושיעו הם אותו ולכן גזר אשר יריב בעבורו יומת עד הבקר רוצה לומר שיואש ואנשיו ימיתו אותו עד הבק' ואם אלהים הוא יריב בעבור כבודו ובעבור כבוד מזבחו או יהיה פי' האתם תריבו לבעל אם תריבו בעד כבודו ואשר יריב לו יומת היתה קללה שאמר רב לו ונתץ מזבחו הבעל בשאותו הוא ימיתהו על הבקר ואמר זה להיותו בלתי מאמין בבעל והנה נראה שהיה יואש שר העיר ושמעו לדבריו ע"כ: ולע"ד נראה בדרך הלכה כי כפי הנרא' היו כאן שתי כיתות הא' מחייבה והשנית מזכה כמשפט כל דיני נפשות שצריך ושפטו העדה והצילו העדה שדרשו חז"ל עדה שופטת ועדה מצלת ויוכיח כן לשון הפסוק שנאמר ויאמר יואש לכל אשר עמדו עליו האתם וכו' כי נראה מיותר. דכיון שהזכיר בפסוק הקודם ויאמרו אנשי העיר אל יואש הוצא את בנך וימות וכו' מספיק שיאמר ויאמר להם יואש האתם תריבון מדקאמר לכל העומדים עליו וכו' לאתויי שהיה דברי זה כללי. עם השתי כיתות הנז' ואל הכת המחייבת אמר האתם תריבון בעבור הבעל ואל הכת המזכה אמר האתם תושיעון אותו ר"ל לגדעון שאם הוא מחויי' מית' לע"א לא תועיל תשועתכם כלום ויכריע פי' זה הכפל וג"כ דלא ערבינהו האתם תריבון והושיעו לבעל מדקאמר בתחלה לבעל ואחר כך כתי' אותו משמע דהבעל לחוד ואותו על בנו קאמר ולכל הפירושי' כוכל לפר' אומרו אשר יריב לו יומת עד הבקר ר"ל אשר יריב לו הבעל שיריב עמו הנה ברגע יומת וזהו אומר עד הבקר ר"ל בעד הבקר יומת כלומר בזמן מועט כי זה בהשכמה היה כדכתיב וישכימו בבקר ואז היה כל הויכוח הזה:

עוד אפשר לפרש ונדקדק למה לא אמר האם אתם תושיעון בה"א כמו שאמר האתם תריבון וכו' והכונה שהוא דקה אותם בקש מעליו ומעל בנו בטענה מזוייפת והיא שאמר להם דעו שאם אתם תושיעון לבעל הרי הוא נחשב לכם כאלו אתם מריבים עמו כי בוה קלול כבודו שלעצמו איננו

פי' רבי' ישעיה

ופר השני שבע שנים · פירו' שני הוא תפוש' כמו ועל מישב הצאן ועל הבקר ועל המשנים והא"יו יתירה · וכך פירו' קח את פר השור אשר לאביך פר שהתפט' שבע שנים: ע"כ

רלבג

יואש אביו שהיה אדוניהם האתם תריבון לבעל ר"ל האם ראוי שאתם תריבון בעבו' הבעל הנה אותם מראים בזה שאינכם מאמינים שהוא אלוה כי לא יצטרך שתריבון בעדו אם היה אלוה ולפי שהיה הוא ראש הע"ז הזאת כמו שנראה ממה שאמר פר השו' אשר לאביך מזבח הבעל אשר לאביך והיה עם זה שר להם אמ' שאשר יריב בעבו' הבעל מהם יומת עד הבק' ר"ל שלא ימתינו להמיתו כי אם עד אור הבקר ר"ל לפי שהוא מורה שאינו מאמין שיהיה הבעל אלוה והוא קרא שם בנו ירובעל לזאת הסבה כאילו הוא מתפלל שירב בו הבעל · והנה לא ספר בזה הספו' מה נעשה מפר השו' אשר לאביו שצוה לקחת אותו וידמה שהמיתו באופן שלא יהנו ממנו כדין המוקצה ולא נצטרך לפרש זה כי הוא ממשפטי התורה וזוה לקחתו להצילם שלא יהיו מקריבין אותו לע"א כמו שארו"ל : וכל מדין ועמלק ובני קדם היו נאספי' להשחית את ישר' וחנו בעמק יזרעאל · ורוח יי' לבשה את גדעון · ר"ל רוח גבור' כמו שת"י ויתכן ע"ד שתרת' עליו רוח הקדש · ותקע בשופר ונזעקו כל משפחות אביעזר אחריו והם יושבי עפרה כי הוא היה מהמשפח' והיה אדון להם ולזה לא הוצרך לשלוח להם מלאכי' · והנה גדעון היה עדיין מאמין ואינו מאמין ושאל אות מהש"י אם יהיה מושיע בידו כאש' דבר ולא הספיק לו האות הא' כי מדרך הגזה שתמשוך הלחיות ולזה שאל אות שני הפך הא' והוא שיהי' חורב על הגזה לבדה ועל כל הארץ יהיה טל · והנכון

ירב בו · קדמאה יריב לו · תניי' ירב לו · תליתאה ירב בו

ל יוֹאָשׁ עָשָׂה הַדָּבָר הַזֶּה׃ וַיֹּאמְרוּ אַנְשֵׁי הָעִיר אֶל־יוֹאָשׁ הוֹצֵא אֶת־בִּנְךָ וְיָמֹת כִּי נָתַץ אֶת־מִזְבַּח הַבַּעַל וְכִי כָרַת הָאֲשֵׁרָה אֲשֶׁר־עָלָיו׃ וַיֹּאמֶר יוֹאָשׁ לְכֹל אֲשֶׁר־עָמְדוּ עָלָיו הַאַתֶּם ׀ תְּרִיבוּן לַבַּעַל אִם־אַתֶּם תּוֹשִׁיעוּן אוֹתוֹ אֲשֶׁר יָרִיב לוֹ יוּמַת עַד־הַבֹּקֶר אִם־אֱלֹהִים הוּא יָרֶב לוֹ כִּי נָתַץ אֶת־מִזְבְּחוֹ׃ וַיִּקְרָא־לוֹ בַיּוֹם־הַהוּא יְרֻבַּעַל לֵאמֹר יָרֶב בּוֹ הַבַּעַל כִּי נָתַץ אֶת־מִזְבְּחוֹ׃

וְכָל־מִדְיָן וַעֲמָלֵק וּבְנֵי־קֶדֶם נֶאֶסְפוּ יַחְדָּו וַיַּעַבְרוּ וַיַּחֲנוּ בְּעֵמֶק יִזְרְעֶאל׃ וְרוּחַ יְהוָה לָבְשָׁה אֶת־גִּדְעוֹן וַיִּתְקַע בַּשּׁוֹפָר וַיִּזָּעֵק אֲבִיעֶזֶר אַחֲרָיו׃ וּמַלְאָכִים שָׁלַח בְּכָל־מְנַשֶּׁה וַיִּזָּעֵק גַּם־הוּא אַחֲרָיו וּמַלְאָכִים שָׁלַח בְּאָשֵׁר וּבִזְבֻלוּן וּבְנַפְתָּלִי וַיַּעֲלוּ לִקְרָאתָם׃ וַיֹּאמֶר גִּדְעוֹן אֶל־הָאֱלֹהִים אִם־יֶשְׁךָ מוֹשִׁיעַ בְּיָדִי אֶת־יִשְׂרָאֵל כַּאֲשֶׁר דִּבַּרְתָּ׃ הִנֵּה אָנֹכִי מַצִּיג אֶת־גִּזַּת הַצֶּמֶר בַּגֹּרֶן אִם טַל יִהְיֶה עַל־הַגִּזָּה לְבַדָּהּ וְעַל־כָּל־הָאָרֶץ חֹרֶב וְיָדַעְתִּי כִּי־תוֹשִׁיעַ בְּיָדִי אֶת־יִשְׂרָאֵל

יוֹאָשׁ עֲבַד פִּתְגָמָא הָדֵין׃ וַאֲמָרוּ אֱנָשֵׁי קַרְתָּא לְיוֹאָשׁ אַפֵּיק יָת בְּרָךְ וְיִתְקְטֵיל אֲרֵי תְרַע יָת אֵיגוֹרָא דְבַעְלָא וַאֲרֵי קַץ אֲשֵׁירָתָא דִי עֲלוֹהִי׃ וַאֲמַר יוֹאָשׁ לְכָל דְקָמוּ עֲלוֹהִי הַאַתּוּן תִּתְפַּרְעוּן לְבַעְלָא אִם אַתּוּן תִּפְרְקוּן יָתֵיהּ דְיִתְפְּרַע לֵיהּ יִתְקְטֵיל בְּרַם אַרְבָּא יִתְיְהֵיב לֵיהּ עַד צַפְרָא אִם צְרוֹךְ אִית בֵּיהּ יִתְפְּרַע לֵיהּ בַּעְלָא אֲרֵי תְרַע יָת אֵיגוֹרֵיהּ׃ וּקְרָא לֵיהּ בְּיוֹמָא הַהוּא יְרוּבַּעַל לְמֵימַר יִתְפְּרַע לֵיהּ בַּעְלָא אֲרֵי תְרַע יָת אֵיגוֹרֵיהּ׃ וְכָל מִדְיָנָאֵי וַעֲמַלְקָאֵי וּבְנֵי מַדִינְחָא אִתְכְּנִשׁוּ כַּחֲדָא וַעֲבָרוּ וּשְׁרוֹ בְּמֵישַׁר יִזְרְעֶאל׃ וְרוּחַ גְּבוּרָא מִן קֳדָם יְיָ לְבִישַׁת יָת גִּדְעוֹן וּתְקַע בְּשׁוֹפָרָא וְאִתְכְּנִישׁוּ אֱנָשׁ אֲבִיעֶזֶר בַּתְרוֹהִי׃ וְאִיזְגַדִּין שְׁלַח בְּכָל תְּחוּם מְנַשֶּׁה וְאִתְכְּנִישׁוּ אַף אִינוּן בַּתְרוֹהִי וְאִיזְגַדִּין שְׁלַח בְּשִׁבְטָא אָשֵׁר וּבְשִׁבְטָא זְבוּלֻן וּבְשִׁבְטָא נַפְתָּלִי וּסְלִיקוּ לְקַדָּמוּתְהוֹן׃ וַאֲמַר גִּדְעוֹן קֳדָם יְיָ אִם אִיתָךְ פָּרִיק בִּידַיַּת יִשְׂרָאֵל כְּמָא דְמַלֵּילְתָּא׃ הָא אֲנָא מַחֵית יָת גִּיזְתָא דְעַמְרָא בְּבֵית אִדְּרֵי אִם טַלָּא יְהֵי עַל גִּיזְתָא בִּלְחוֹדַהּ וְעַל כָּל אַרְעָא יוּבְשָׁא וְאִידַּע אֲרֵי תִּפְרוֹק בִּידַיַּת יִשְׂרָאֵל

רדק

האתם תריבון לבעל · בעבור הבעל : אשר יריב לו · מי שהריב לו ונתץ מזבחו ימיתהו עד הבק' פירוש אם אלהים הוא יריב למריב לו וימיתהו ויונתן תרגם דיתפרע ליה יתקטל וגו' לשון כח תרגום אלהים לא ידעוס דלית בהון צריך : ורוח יי' · כתרגו' ורוח גבורה מן קדם יי' : ויזר

רשי

האתם תריבון לבעל · בשביל הבעל : תושיעון אותו · תנקמו נקמתו וכן והושיע ידי לך דדוד בנבל וכן והושיעה ידי לו : אשר יריב לו · בשבילו אשר יריב לו עד הבקר יומת עד הבקר המתינו : אם אלהים הוא · יריב הוא לעצמו ריבו ונקמתו וכדי לדחותם עד שיברח גדעון היה אומר כן : ירב בו · בגדעון אבל ריב נופל עם או את או בו כמו וירב בלבן אבל לו אינו נופל על הלשון וכל לו הכתובים כאן בשביל הם : ורוח יי' · רוח גבור' : ויזעק אביעזר · כל המשפח' : ויהי

מסרה

תריבון ג' בקריא' וסי' מה תריבון עמדי מה תנסון · האתם תריבון לבעל · אם לא תריבון' אנ"ד · ונמסר גם בסדר בשלח : נאספו י"ד בקריא' וסי' במסרה רבתא : ורוח יי' ג' בקריא' וסי' ורוח יי' לבשה את גדעון · סרה מעם שאול · ישאך על אשר לא ארע :

לה

דברת · צולהון פתחין בין באתנח בין בס"פ

ועל כל · כל סיפר' על בל ועל כל במ"ב אל כל אל כל ·

כלי יקר

אינכו מושיע ואיך יושיע לאחרי' וכמו שאמרו במסכת ע"א אעצמ' לא מצלה לאחרים מבעיא זהו שאמר האת' תריבון לבעל ר"ל היתכן שאתם תריבון עם הבעל אם תעשו כן שאתם תושיעון אותו הרי הוא כאלו אתם מריבים עמו כיון שאתם מורים החולשה שבו נחשב לכם כאלו תריבון ולא יתכן לריבכ' עמו מעתה אשר יריב לו דהיינו בהושיע אותו ונקום כקמתו ראוי שיומ' עד הבקר כי אם אלהי' הוא ירב לו ואין צורך לבני אדם לנקום נקמתו :

ויקרא לו ביום ההוא ירובעל וכו' צריך לדקדק שהיה לו לקרותו ירב בעל ובשני ביתי"ן הן אמת שהדגש בבי"ת במקום בי"ת שנית אבל מכל מקום לא היה לו לינקד בקי"בוץ בצרי"ש אלא סגול ונראה שירב בעל שבפסוק הקודם פי' ירב הבעל שלו יאתה ולא לכם שאין זה כבודו ואם הוא לשון צווי המכם אח"כ כשקרא שם בנו ירובעל כיון לגנוב דעתם לומר כבר הוא ירב מהבעל כי כל יוכל הבעל ולא יבצר ממנו מזמה כל אשר יזם לעשות ולזה פי' ואמר שתכלית קריאתו בשם ירובעל הוא לומר כי בריא הוא לו שירב בו הבעל וירא כחו וכל העומד להעשות כעשוי דמי ע"ש ירב ר"ל כמו ירב עמו הבעל ובריא לי כן עד שעל כן קראתיו ירובעל שכבר רב עמו וירב בו הבעל זהו לשון הודעה ולא לשון צווי ובזה מובן תיבת בו ואולי יואש כתיאם מהע"א ובר' זיכה אבא ולו' שיריב הוא ובעלב הבעל ואין לו מושיע אלא כדי שלא ירגישו העם הביזוי הזה פי' להם שתכלית בשם זה היה לאמר ירב בו הבעל ולא ירוב ובזה מדוקדק תיבת לאמר כלו' מ"ש בפיו הוא ירב בו הבעל אבל בלבו יקבון אין לו לבעל שירוב ומדוקדק ג"כ או' ביום ההוא כלומר כי ביום ההוא בא לכלל המכה בש"י ולכך קראו בשם ירובעל לבזו' הע"א כעין עין קוץ עין כריא מה שלא היה כן בימים הקודמים כי היה טועים בבעל :

וכל מדין ועמלק וגו' הגיד הכתוב כי לא יעזוב ה' את חסידיו כמו גדעון כי תכף ומיד באו מדין ועמלק כו' כדי שיכלה' גדעון וכל הרשעים המבקשים רעתו יפלו תחת רגליו ברדוף אויביו ונלחם ומ"ש ויעברו כתב מהרי"א ז"ל שעברו מעבר הירדן ע"כ :

ורוח ה' לבשה את גדעון רש"י ז"ל רוח גבורה וכ"כ הרד"ק כתרגומו ורוח גבורה מן קדם ה' וכן הרלב"ג ז"ל והוסיף ע"ש וכ"כ רש"י אביעזר כל המשפחה וכ"כ מהרי"א ז"ל כדברי רלב"ג והביא סברת המורה בענין הרוח הזה שהיא המדרגה הראשונה ממדרגת הנבוא' והוא עזר אלוה לאיש וכח גדול נתחדש לו להציל קהל קדושים וחשובים ות"י ורוח נבואה מן קדם ה' רמז למה שאמרתי שהוא רוח נבואה לא להגב' כ"א לפעול גבורות ושאינו טבעי כ"א פלאי והוא מן קדם ה' :

ומלאכים שלח בכל מנשה כונת הכתוב לומר כי כאן ג' כתות הכת של הקרובים ממשפחתו משפחת אביעזר נזעקו מיד אחריו כשמעם השופר כלם כאיש אחד וז"ש ויזעק אביעזר אחריו בלשון יחיד דלא כתי' ויזעקו לומר שבאו כאיש אחד תכף ומיד אמנם הכת השנית רחוקים אבל משבטו היו שבט מנשה הוצרכו למלאכי' אכן גם כן נקבצו ונזעקו יחדיו גם הם כאיש אחד ז"ש ומלאכים שלח בכל מנשה ויזעק גם הוא אחריו סרים אל משמעתו וגם בהם נאמר לשון יחיד ויזעק אמנם הכת השלישית שאינם משבטו אלא אשר זבולן נפתלי שכניו בשלוח מלאכי' אחריה' עלו לקראתם אך לא אחריו כנכנעים כל כך וז"ש ויעלו לקראתם כחברים כאיש את רעהו יעזור ולאחיו יאמר חזק ולכך לא כתיב ויעלו אחריו אלא ויעלו לקראתם ומה שאמר ומלאכים שלח ולא כת' וישלח מלאכים בכל מנשה יגיד שלבשתו רוח חכמה מאת ה' שלא תקע בשופר לפרסם הענין של המלחמה כי אם אחר שכבר שלח מלאכים בכל מנשה וכן באשר ובזבולן ובנפתלי ואז תקע בשופר גדול וז"ש ויתקע בשופר וסמיך ליה ומלאכים שלח ר"ל וכבר שלח המלאכים כי היא תחבולה מטכסיסות המלחמות לעשות הדברים בהצנע כדי שפתאום יצא איד האויבים וזהו בכלל אומרו ויזעק גם הוא אחריו שאולי באו שבט מנשה יחדיו עם משפחת אביעזר ויהיה נכלל זה בכלל אומרו ויזעק גם הוא אחריו גם הוא באותו הפרק כי קדם השליחות של המלאכי' כאמור ולזה בתקוע השופ' נקבצו יחדיו אביעזר וכל מנשה :

ויאמר גדעון עיין הרד"ק ז"ל והרלב"ג ומהרי"א ז"ל חלק על הרלב"ג שלא היה זה ע"י נביא כי אם תפלה אל האלהים ולא כמספק ביכולת האלהי' חלילה לגדעון לנסות את ה' היוכל להציל כי לא תנסו את ה' אבל היה האות הזה אם יצליחהו ה' להציל על ידו את ישראל כמו שאמר אם ישך מושיע בידי את ישראל שהנסיון הוא אם יהיה על ידו ולפי האות שעשה המלאך לא היה כי אם להודיע שהוא מלאך שחשב גדעון שהיה איש לא שיהיה אות על מציאות השליחות שהרי כששאל לו ואמר ועשית אות שאתה מדבר עמו ועשית בלשון עתיד נראה שבעתיד היה רוצה בעת המלחמה שיעשה לו אות על הצלחתו במלחמה ושתיקת המלאך כהודאה דמיא ולכך כשבאה שעת הכושר שעת המלחמה חזר לשאלתו הראשונה שאמר ועשית לי אות והוא מה ששאל אות הגיז' ע"כ תורף דבריו בענין זה וכיוצא בזה הביא הרד"ק ז"ל בשם הגאון רבינו סעדיה ז"ל בפסוק הנסה נא כמו שהזכיר בס"ד : ולעד"ן שכל זה בהקיץ היה ומאת האלהים שאל האות ולא שהיה בלבו ספק כלל שעל ידו תהיה התשועה כי כבר נתאמת אל גדעון ע"י הלהב שיצא ואכל העולה שהשי"ת הוא המדבר עמו והוא הענין הראשון וכמו שנא' ועשית לי אות שאתה מדבר עמי כדפרשית שעל האות שהשי"ת מדבר עמו שאל האות ונעשה לו אז אבל עדיין היה צריך אות על הענין הגדול שייעד ה' לגדעון שם והוא שהבטיחו והכית את מדין כאיש אחד שהודיעו מראשית מה שגעשה לבסוף שהוא ונערו הכו כל מחנה מדין כי כאיש אחד הוא נחשב ועל זה הענין הוא אומר ויאמר גדעון אל האלהים אם ישך מושיע את ישראל בידי ר"ל יחידי דלא כתיב על ידי כי פשוט הוא אצלו וכבר נתאמת זה אצלו אבל הנסיון הזה הוא אם ישך מושיע את ישראל בידי ר"ל יחידי בלי עם רב כאשר דברת מאז שהתשועה תהיה בידי יחידי כנרמז והכית את מדין כאיש אחד ועל כן שאל האות בזה האופן כמו שאבאר בס"ד וזה מדוקדק בלשונו שאומר אם ישך מושיע בידי את ישראל הסמוך תיבת בידי אל תיבת מושיע שאלו היה מסופק על מציאות הישועה עצמה אם יושעו ישראל או לא הי"ל אם ישך מושיע את ישראל בידי :

הנה אנכי מציג את גיזת הצמר וכו' ויהי כן וכו' עיין רש"י ז"ל והרד"ק ז"ל והרלב"ג ז"ל וקצת קשה כי התכם עיניו בראשו של דבר וישאל כא מתחלה האות השני שהוא נפלא יותר והנה הרב בעל העקי' ז"ל כתב בשער י"ג זה לשונו כא ולמד מה עשה גדעון בן יואש כשרצה שיתאמת אצלו המופת בהחלט בקש נסיון הגיזה מסני הספיקה כי בתחל' גזר עיונו שהמנהג הטבעי לארץ לפי קרירותה שיתקיים בה הליחות זמן יותר ארוך מן הגיזה אשר לחומה הטבעי תייבשהו ולזה שאל בהפך זה ואמר אם טל יהיה על הגיזה לבדה ועל כל הארץ חורב אמנם כאשר היה לפי דברו עלה בלבו ספק כי שמא היה כן לפי המנהג הטבעי במה שנמשך החורב אל יובש הארץ אשר בטבע' ושרפיון הגיזה וספגיותה העמידו בה הלחות כאמר אנסה נא רק הפעם בגיזה יהי נא חורב אל הגיזה לבדה ועל כל הארץ יהיה טל ובזה נתאמת לו עניינו ולא נשא' לו שום פקפוק במופתי' שנסהו בב' הספיות ע"כ : ומהרי"א פי' לפי שכבר שאל בתחלה הדברי' מהמלאך אות והודה לו בו דלה כעת לשאל האות בגיזת הצמר ובגורן ובטל כי גיז' הצמר משל לגדעון עצמו שהיה דבר מועט ורב כמוה ועשה הנסיון בגרן שהוא היה המקום שנראה בו המלאך והיה הנסיון בטל להיותו משל אל השפע והעזר האלהי כמו שאמר אהיה כטל לישראל כי טל אורות טליך הטל סימן ברכה וכאלו אמר אני הוא גיזת הצמר שהוא דוגמתי ודמיון עצמי במיעוטה ורפיונה בגורן אשר ישבתי אני שם ועליה יהיה טל ועל כל הארץ חורב יהיה אות וסימן שעלי ירד השפע והעזר אלהי ועל כל האומות הנמשלים לכל הארץ יהי' חורב כי הגוי' ההם חרוב חרבו כי יהיה עליה' חורב ולא ירד טל אורות הנה אז ידעתי כי תושיע בידי את ישראל ז"ש הנה אנכי מציג את גיזת הצמר ר"ל הנה אנכי נמשל את גיזת הצמר אשר אציג בגורן אשר אם טל יהיה על הגיזה לבדה ר"ל שעם היותה לבדה ויחידה שהוא משל אל גדעון ועכ"ז על כל הארץ שהוא משל אל האומות כאמור יהיה חורב הנה אז וידעתי כי תושיע בידי את ישראל והבן או' כאשר דברת שירמוז למה שאמר לו המלאך ולכן שאל לו האות שדבר והמר לגדעון והמנס מה שלא נסתפק באות הראשון ששאל אות שני כתב רש"י ז"ל שבנס הראשון נתקיים היות הטל על הגיזה אבל כל הארץ חורב לא נתקיים כי ברית כרותה שהטל אינו נעצר והפסוק יורה עליו שנאמר ויזר את הגיזה וימץ טל וכו' לא זכר דבר שהיה הארץ חורב ור' ידעיה הפניני במאמר בחינת עולם מתוך מליצתו יראה שהיה דעתו שחשב גדעון שהגיזה לרפיונה תקבל הלחות מהרה יותר מהארץ לקשיה ולכן עם מעט הטל יתלחלח הגיזה ומפני זה בקש האות השני שיהיה על הארץ טל עם היותה קשה ועל הגיזה חורב עם כל רפיונה והוא באמת נס יותר מפורסם ותהיה בחינתו וכונתו על הנס השני שבהיותו גדעון נמשל אל גיזת הצמר במיעוטו ורפיונו כנז"ל ועומד בגורן אשר נראה אליו מלאך האלהים עשה הנסיון שאם יהיה טל על הארץ שהוא רמז לאומות מ"ה שיהיה רמז שכלם יכסו עליה' מים המרי' המאררים כמ"ש נשפת ברוחך כסמו ים וברוח אפיך נערמו מים וכמו שנעשו ישראל עמידת המים והמצריים טובעו בים סוף והירדן ליהושע שביבשה עבר ישראל כך יהיה כאן היבשה אל הגיזה סימן טוב לגדעון וישראל ולפי זה לקח הטל בשני הפעמים בבחינו' שונות וכבר זכר הרב המורה שפעמים שיהיה דבר אחד משל לשני ענייניים מתחלפים עכ"ל · והנה דוחק הוא לפרש טל על האומות כי אהיה כטל לישראל כתיב מלבד הדוחק שהרגיש בו מהרי"א ז"ל עצמו להיות הטל מורה שני עניינים מתחלפים מהטוב אל הרע ומה שהביא לו לכניסין מהרב המורה בלתי מספיק לדוחק גדול כזה ויקשה לו גם כן מה שהקשיתי להרלב"ג ז"ל כי ינסה נא בפעם השנית והוא האות היותר ברור ובנמשל גם כן כבסות מי הזעם המרים המאררים למרים את כל האומות מ"ה ממילא ישראל פושע בה' ואם כן מה צורך יש אל הנס הראשון ואל הוראתו והקושיה הזה איננו לא לשיטת רש"י ז"ל ולא אל שיטת הרב ב"ע כי אם לשיטת מהרי"א ז"ל וק"ל :

ולע"ד אבאר כל אחד מאלו השני אותות באופן שיהיה אות אמת בלי ספק ופקפוק שיהיה מורה

לפי

מנחה קטנה

הוצא את בנך וימת היה שוב להם לחלוקת כבוד לאותו שהו' בעבנתו ויוציא אותו לכבוד ע"ז כדי שיעשם בו נקם ולא אמרו והמיתהו אין ונמיתהו אלא וימת ידנם בלאו הכי בן מות הוא כי בע"ז לא תניקהו אלא ימות אותו : כי נתץ וגו' כי שתים רעות עשה א' שנתץ את מזבח הבעל וא"ת מה נהנך בקל כולל לבנות מזבח אחר לזה אמר השני כי כרת האשרה שלזה צריך זמן רב קודם שיגדל אשרה כמוהו · ומה שלא הזכירו הפר השני מפני שאין זה ע"ז ממש אלא תשמישי ע"ז וגם לא היה הפר דבר מפורסם כ"כ כי היה בלוא בנית מעה"כ המזבח והאשירה : האתם תריבון וגו' הנה דבריכם סותרים זה את זה שאמרתם לי הוצא את בנך וימת כלומר שהע"ז ימיתהו ולא ינקה אותו א"כ למה אתם תריבו בו יריב בו הבעל בעצמו כי אתם מרבה בהפרכם יומת ולא אמרתם נמיתנו אלא שברור לכם שהע"ז ימיתהו א"כ הניחו לו כדי דליהוב בהאי עונשא ולא עוד אלא שיותר טוב לכם שימות אותו הבעל כי בזה יודע לכל כי אלהים הוא שעשה נקם בנבזיו · ומה שאמרתם שגדול כריתת האשרה מהריסת המזבח איפכא מסתברא כי האשרה יש לנו כמוהו ודומה לה שנוכל לעמוד שם מזבח אלא העיקר הוא כי נתץ מזבח הבעל ואע"פי שאפשר לבנות אחר מ"מ בזיון גדול עשה ועל זה ודאי יריב בו הבעל כי לא ינקה אותו על נתיצת מזבח שעל שם מזבחו יקרא מזבח הבעל ולזה קרא אותו ירבעל וגו' אשר נתץ ולא הזכירו שוב האשרה כאשר אמר יואש : לבשה את גדעון כעלבוש המגינה מן הקור והחום כך לבשה אותו רוח ה' לשמרו מן הקמים עליו אם מאנשי עירו שקבלו דברי יואש אביו ולא הריעו לו ואם מאנשי מדין אשר יבאו להלחם עמו גם סייעו רוח אלקים שקבלו דברי גדעון בכל מקום ששלח נקבצו אחריו בית ישראל : ויאמר גדעון וגו' אפשר שחש על ידי שקראוהו ירבעל שעל שם בעל נזכר עליו אולי הפסיד ולא יושעו ישראל על ידו ע"כ שאל אות שאמרי' גבור חיל כאשר דברתי ושעל ידי יושעו ישראל ובהיות שהכניפור הק"בה שישנה הטבע בשבילו כמ"ש והבית את מדין כאיש אחד · וחשב גדעון שאין זכותו מספקת לזה וגם לא זכות ישראל וע"כ ביקש שתי אותות האות הראשון שישנה הש"י הטבע בשבילו ובזה ידע שזכותו מספקת לזה · ואח"כ ביקש שישנה הטבע בשביל ישראל להורות שעדיין חניכותיה גבן אע"פי שאין זכותם מספקת · ושאל האות בגיזה כי עלבד שישראל נמשלו לשה כדכתי' שה פזורה ישראל

עוד

מנחה קטנה

עוד יש לפרש דמיון מה לטל כשיר האומות תקיפה עליה' להיותם כשה בין זאבים וע"כ ביקש האות בגיזי צמר · והיה האות הראשון שיהי' טל על הגיזה לבדה לרמוז על זכותו לבד שיגין שיהיה כדי לנצח המלחמה ולזה יהי' טל על הגיזה לבדה ירצה דמיון השפע יהי' לו ועל הארץ ירצה שיהיה הארץ יהי' חרבה ואם כן כשהיה לו אות על עצמו בקש גם אות לישראל שיהי' השפע ירצה השפע על פני הארץ אלו ישראל הנקראים ארץ חפץ בלי הנטרפות זכותו וזה שבקש על הגיזה שיהיה חרבה שכיון עוד בזה האות ב' דברי' א' נצחון המלחמה ב' שלא יפקד איש מישראל יוצאי' למלחמה · ובאות הראשון שיהי' השפע הנמשלת לטל על הגיזה וזה יהיה לאות לנצחון שה'עמו ויספיק עליו שפעו · ובאות השני שיהי' טל על הארץ ר"ל על ישראל שלא יגרום החטא שנידם שיסור השפע מהם ושלא יפלו אפי' מקצתם באף שינצח אח"כ שונאיו :

וישכם ירובעל וגו' ספר הכתוב בגנות ע"ז שאע"פי שקראו כך ע"ש יריב בו הבעל הוא גדעון בקדמותו שלא הנסיד על ידי שללת הבליהם כי לא יריעו כי תהו נשיהם ובזה נתגלה קלונם כי לא אלהים הוא כאשר אמר יואש אם אלהים הוא יריב לעצמו וגו' וע"כ אמר בוא וראה כי שקר בימינכם שהרי ירבעל הוא גדעון בתוספת כח מראשונה · ואמר וישכם · שבשם שאמר למעלה וישכימו בבוקר לקבל פני הע"ז · ע"כ וישכם ירבעל הוא גדעון אשר קדם שם שמים למנות הק"בה תבא השכמת גדעון הנקרא ירבעל על כרתו הע"ז וקידש שם שמים ושם נפשו בכפו בזה ותכפר על השכמת העם להבליהם : רב העם אשר אתך כבר כתבנו למעלה שבקשת גדעון באות השני היה שמלבד נצחון המלחמה בקש שלא יכשלו ישראל בסיב' חטא ע"ז שבידם ע"כ אמר לו השם לפי שאלתך א"כ רב העם אשר אתך וגו' כי הם אנשי חטא ואולי יכשלו בחטאם ואלו היו חוזרו מטעותם והיו שמים בטחונם כי באמונה שלמ' שיכירו וידעו כי מאתי תבא להם עזר היה אפשר שזכות זה תגין עליהם אמנם אנשים אלו עדין בפחזותם קיימו ויאמרו ידי הושיעה ע"כ אם תרצה שלא יפרץ בהם פרץ שלא תשלח אותם עמך וזו תעשה לבם קרא בה

רשי

ויהי כן שהיה טל על הגזה לבדה יותר מבשאר מקומות כמו שהוא אומר מלא הספל מים אבל על כל הארץ חורב לא נתקיים שהברית כרותה לטל שאינו נעצר : ויזר · לשון מכבש וכן לא זורו ולא חובשו לא נכבשו להוציא' הלחה : מגבעת המורה בעמק · דמיסתכיא למישרא המורה לשון הוראה וראייה כמו מורה באצבעותיו שמשם צופים ורומזים בעמק : יתפאר · וולט"יר בלע"ז : ויצפר

ויזר את הגזה · מבנין הקל בשקל ויצר עליה או מבנין הפעיל בפלס ויסר נח את מכסה התיבה והוא מענין כי רגל תזורה לא זורו ולא חובשו שהוא ענין העיצור והסחיטה והענין הזה היה בהקיץ הראה לו השם ית' זה האות לחזק את לבו או היה במראה הנבואה כי המעשה היה בלילה ומה שאמר וישכם ממחרת כך נראה לו הכל במראה הנבואה והראשון קרוב : אנסה נא · והנה כתוב לא תנסו את יי' והנה עשה עמו האל אות ובא לנסותו אם יעשו' לו זה האות שהוא חזק מהראשון · כתב רבי סעדיה ז"ל כי הנסיון ביכולת הבורא אסור כמו שאמר וינסו אל בלבבם ואמרו הגם לחם יוכל תת אבל גדעון לא היה לו ספק ביכולת הבורא אלא רצה לנסות אם הוא ראוי לנס גדול כזה :

וַיְהִי־כֵן
וַיַּשְׁכֵּם מִמָּחֳרָת וַיָּזַר אֶת־הַגִּזָּה וַיִּמֶץ
טַל מִן־הַגִּזָּה מְלוֹא הַסֵּפֶל מָיִם׃
וַיֹּאמֶר גִּדְעוֹן אֶל־הָאֱלֹהִים אַל־יִחַר
אַפְּךָ בִּי וַאֲדַבְּרָה אַךְ הַפָּעַם אֲנַסֶּה
נָּא־רַק־הַפַּעַם בַּגִּזָּה יְהִי־נָא חֹרֶב אֶל־
הַגִּזָּה לְבַדָּהּ וְעַל־כָּל־הָאָרֶץ יִהְיֶה־
טָל׃ וַיַּעַשׂ אֱלֹהִים כֵּן בַּלַּיְלָה הַהוּא
וַיְהִי־חֹרֶב אֶל־הַגִּזָּה לְבַדָּהּ וְעַל־כָּל־
הָאָרֶץ הָיָה טָל׃
א וַיַּשְׁכֵּם יְרֻבַּעַל הוּא גִדְעוֹן וְכָל־הָעָם
אֲשֶׁר אִתּוֹ וַיַּחֲנוּ עַל־עֵין חֲרֹד וּמַחֲנֵה
מִדְיָן הָיָה־לוֹ מִצָּפוֹן מִגִּבְעַת הַמּוֹרֶה
בָּעֵמֶק׃ וַיֹּאמֶר
יְהוָה אֶל־גִּדְעוֹן רַב הָעָם אֲשֶׁר אִתָּךְ
מִתִּתִּי אֶת־מִדְיָן בְּיָדָם פֶּן־יִתְפָּאֵר
עָלַי יִשְׂרָאֵל לֵאמֹר יָדִי הוֹשִׁיעָה לִּי׃
ועתה

יִשְׂרָאֵל כְּמָא דְמַלֵּילְתָּא׃
מ׳ ג׳ וַהֲוָה כֵן וְאַקְדֵּים מִיּוֹמָא דְבַתְרוֹהִי
ב׳ מל׳ וַעֲצַר יַת גִּיזְתָּא וּנְפַק טַלָּא מִן גִּיזְתָּא
מְלֵי לְקַנָּא דְמַיָּא׃ וַאֲמַר גִּדְעוֹן קֳדָם
ג׳ לא א״ל יְיָ לָא יִתְקֵיף רוּגְזָךְ בִּי וַאֲמַלֵּיל בְּרַם
זִימְנָא הָדָא אֲנַסֵּי כְעַן לְחוֹד זִימְנָא
בְּגִיזְתָּא יְהֵי כְעַן יוּבְשָׁא עַל גִּיזְתָּא
ד׳ בִּלְחוֹדַהּ וְעַל כָּל אַרְעָא יְהֵי טַלָּא׃
י״ו כלים וַעֲבַד יְיָ כֵן בְּלֵילְיָא הַהוּא וַהֲוָה יוּבְשָׁא
עַל גִּיזְתָּא בִּלְחוֹדַהּ וְעַל כָּל אַרְעָא
הֲוָה טַלָּא׃
ב׳ וְאַקְדֵּים יְרוּבַּעַל הוּא גִּדְעוֹן וְכָל עַמָּא
דִּי עִימֵּיהּ וּשְׁרוֹ עַל עֵין חֲרוֹד וּמַשְׁרִית
מִדְיָנָאֵי שַׁרְיָא לְקִיבְלֵיהּ מִצִּיפוּנָא
מִגִּבְעֲתָא דְמִיסְתַּכְיָא לְמֵישְׁרָא׃ וַאֲמַר
ג׳ ב׳ יְיָ לְגִדְעוֹן סַגִּי עַמָּא דִּי עִמָּךְ מִלְּמִמְסַר
יַת מִדְיָנָאֵי בִּידֵיהוֹן דִּילְמָא יִתְרַבְרְבוּן
קֳדָמַי יִשְׂרָאֵל לְמֵימַר יְדָנָא פְּרַקַת לָנָא
וכען

מגבעת המורה · מגבעתא דמיסתכיא · ואפשר שהיה שם צופה מורה הדרכי' : ויצפר · ישכי' בבקר מתרגמינן בקר צפרא או פי' ישכב כלומ' ישוב מהר הגלעד וישוב לו וכן נקרא המצנפת צפירה לפי שסובבים אותה על הראש ולצפיר' תפארה וכן במשנה הקופה משיעשה בה שתי צפירות לרחב שלה : ואצרפנו

כלי יקר

על ההשגחה האלהים באופן שנצטרך לומר טעם לשאלו שנית הנס השני שהיה לתכלית שנאמר בו או זולתו מהתכליות אבל לא שאלו להיותו רואה ח"ו חולשה באות הראשון כי גדעון לא היה מפקפק ביכולת האלהי חלילה לו לנסות את ה' כאשר כתבתי שלא היה הנסיון כי אם לראו' האם יושיע ה' את ישראל בידו של גדעון לבד ולא בעם רב מישראל ובזכותם וכמו שכתבתי גבי אם ישך מושיע את ישר' בידי דייקא כאשר דברת כי אהיה עמך והכית את מדין ולעומת זה אמר הנה אנכי מציג את גיזת הצמר בגורן שהוא כמשל אל גדעון שבהיות טל על הגיזה מורה שהסיוע האלהי יהיה עמו ועל כל הארץ הם ישראל יהיה חורב ר"ל שלא יחול העזר האלהי עליהם כי כרעו לבעל ונשקו לו ולא יצליחו וזה מורה בהיות על הארץ חורב כי ע"י זה המופת וידעתי כי תושיע בידי ולא ביד זולתי את יש' כאשר דברת והכית את מדין ר"ל אתה יחידי בלי עם רב שזה מורה בעצם וראשונה היות טל על הגיזה וחורב על הארץ הגיזה מורה על גדעון והארץ על ישראל מי מנה עפר יעקב והיה זרעך כעפר הארץ : והנה הנה הראשון גדול מאד מכמה בחינות האח' מהיות הטל בלתי נעצר הנה שנוי סדרי בראשית יחשב היות על כל הארץ חורב והבחינה השנית כי היה אפשר שיהיה טל על הגיזה ויתלחלח אותו החלק המועט מן הארץ אשר תחת הגיזה כשיעור הגיזה במקום תחתיה ושאר כל הארץ חורב לזה אמר אם יהיה טל על הגיזה לבדה ר"ל עליה ולא תחתיה וז"ש לבדה כי על כל הארץ חורב ר"ל כל הארץ ואפילו הארץ אשר תחת הגיזה בכלל בתיבת כל שגם בה יהיה חורב והוא פלא גדול בהיות ר"ויהטל על הגיזה שאם הי' יורד על מועט היה קרוב אל הטבע שלא עבר הלחות אל הארץ אבל בירדת הטל על הגיזה בשיעור גדול כמו שהזכיר אחר כך ויזר את הגיזה וימץ טל מן הגיז' מלא הספל מים הוא פלא גדול היות שני הפכים בנושא א' על הגיזה שיעור גדול מלא ספל ותחתיה חורב נפלאות תמים דעים ית' ויתעלה שמו הגדול הגבור והנורא ז"ש אם טל יהיה על הגיזה לבדה וכו' ועל כל הארץ חורב ואפשר שדקדק באומרו אם טל יהי' על הגיזה וכו' דהי"ל אם יהי' טל על הגיז' אפשר כי גדעון חכם ועיניו בראשו לדעת שהטל אינו נעצר וא"כ יקשה לשאול שעל כל הארץ יהיה חורב כי מוכרח הוא לרדת הטל ולזה הקדים ואמר אם ר"ל אם טל על מוכרחת יהיה וכו' הנה אפשר לתקן שיהיה על הגיזה והרי בלתי נעצר כיון שיהיה על הגיזה לבדה יספיק ויורה על זה הטעם אשר יש תלשה על תיבת אם טל וז"ש ויהי כן שהטל הראוי לירד בשאר המקומות ירד כלו על הגיזה ולזה יצא מלא ספל מים עוד אפשר לומר שלא יתחייב במה ששאל גדעון חורב על כל הארץ שתהיה על כל העולם אבל הכוונה בגורן באותו המקום הפרטי יהי' החורב ועליו הוא אומר ועל כל הארץ יהי' חורב וז"ש והקדים הנה אנכי מציג את גיזת הצמר בגורן שאומרו בגורן נראה שמכוון ליחד המקום ההוא לבדו אל ענין הנסיון שאם טל יהיה על הגיזה לבדה ועל כל הארץ החורב ר"ל על כל הארץ אשר בגורן לבד קאמר בכל חלקיו ואפי' תחת הגיזה כדפרשית אבל לא יכלול כל העולם עד שתהיה שאלתו קשה שהטל אינו נעצר וזה אמר ויהי כן : והנה להיות גדעון חפץ שיזכו ישראל על ידו לעבוד את ה' כל ימיו וגם עליהם ירד שפע האלהי וטל ברכה כמו בימי השופטים הראשונים לזה שאל אות שני והוא אומר אל יחר אפך בי ואדברה אך הפעם אנסה נא וכו' כי לא לנסות את ה' היה צריך כי מנוסה ועומד הוא מהנס ואות הראשון כמו שהרחבתי בו וידע כבר כי יושיע ה' בידי את ישראל אכן כוונתו לנסות על ענין אלתו והוא לדעת אם יצליח בהנהגת ישראל והורות להם הדרך ישרה ושיעורו בה בשיעור עד שיהיה נא חורב אל הגיזה בערכם שעל כל הארץ הם ישראל כמו שאמרנו בהוראת הנס הראשון כמו כן בנס הזה השני על ישראל אמר שיהי' טל רצון ועל ברכ' שיזכו מפלת מעשיהם בעתיד עד שיהיה ה' כטל לישראל ויפרח כשושנה ולגדעון יאמר כלום נתתי לך גדולה אלא בשביל ים' כי בכל אדם מקנא חוץ מבנו ותלמידו ישרא' כתלמידיו יחשבו כיון שיתייסרו מהייסרתו ז"ש אנסה נא אך הפעם לדעת מה יעשה ישראל יהי נא חורב אל הגיזה לבדה ועל כל הארץ יהיה טל הם ישרא' שיהיה הארץ חפץ כדכתיב ואתם תהיו ארץ חפץ שעליהם יהי' טל אורות ולזה לא נזכר שנית וידעתי כי תושיע בידי את ישרא' כי מודעת זאת בכל הארץ יהיה חורב מהאות הראשון ומ"ש לבדה הוא כדפרשית לא על שעליה דוקא יהיה חורב אבל על כל הארץ יהיה טל וגם תחת הגיזה ועכ"ז לא תשאב ספוגת' הגיזה מהטל אשר תחתיה והוא נס בתוך נס ולהיות שהגיזה משל אל גדעון ובאומר שהיה חורב אל הגיזה לא רצה שיהיה גדעון הנמשל בגיזה דומה אל המשל בהחלט בענין החורב חס ושלו' ולז"א אנסה נא רק הפעם בגיזה וכו' כי יש אריכות לשון שהיה יכול לקצר ולומר אנסה נא בגיזה לבדה יהי נא חורב ועל כל הארץ יהיה טל או ידלג תיבת בגיזה שהיא מיותרת לגמרי כי היה יכול לומר אנסה נא רק הפעם יהי נא חורב אל הגיזה וכו' אבל כיון לומר שבגיזה שהיא המשל יהי נא חורב לא בנמשל שיהם שהוא גדעון כי איכנו רוצ' שיהיה בו בגדעון חורב השפע האלהי חלילה רק כוונתו לומר שחפץ למען לדק את ישרא' בשיעור גדול עד שיחשב הוא כאלו הוא כחורב בערך שעל ישראל יהיה טל ברבוי כאמור והכ' נתבאר הענין הזה על נכון ואוסיף לבאר כל פסוק ופסוק מהנמשכים בפרטות ואכתוב דעת המפרשים ואוסיף שנית לחדש בהם בעזרת הש"י כי אין מדרש בלא חדוש רק אל ולזו מעיניך כל מה שכתבתי בזה כי הוא העיקר :

ויהי כן עיין רש"י ז"ל הרי שסוברים שנתקיים הענין ולא כפי' רש"י ז"ל שלא רצה ליחד שמו על הפורענות ולזה אמר ויהי כן כאלו כהיה כן מהאלהים ואמנם בסמוך שהיה טל על כל העולם יחד הב"ה שמו דכתיב ויעש אלהים כן והעפ"י שגם בראשונה השגיחה הי' ע"ירת טל בגמיכת הגיזה ולא היה ראוי להזכיר שמו של הב"ה עליה מ"מ ביון שכל העולם שמים אזליכן בתר רובא שעשיית ית' היה היות החורב פרטי בגיז' לבד' והטל בכלל וכיון שהכלל שמחים שעל כל הארץ היה טל להזכיר שמו וכן בתנחומא והובא ג"כ בילקוט ומה שאמר וישכם ממחרת ר"ל כי להיות המופת ופלא החורב שעל כל הארץ לז"א שהשכים ממחרת שאז תוקף ירדת הטל בהשכמה והארץ הרבה ויבשה והטל בגיזה לבד אמנם בחלוקת טל על כל הארץ שהוא טובה לעולם שכלם שמחים בטל הזכיר ויעש אלהים כן בלילה ההוא שבעוד לילה נעשה זה ואפי' שאין תוקף הטל יורד כי אם בהשכמה הקדים השי"ת הטובה ויעש אלהים כן בלילה ההוא :

רלבג

והמכון בעיני כי לנביא שאל אלו האותות וע"י הנביא עשה אות הש"י ובזה אותו הש"י ע"י נביאו או הודיע לו זה הש"י במראה הנבואה והשיב לבית' כל איש אשר הוא ירא וחרד כמו שהורשה שתורה עד שבוה ת על' שני להבי' לישראל כי לא בכח' נצחו אויביהם בזאת המלחמה אך היה זה מאת הש"י אשר הוא נלחם להם והרצון

ויאמר גדעון אל האלהים וכו' אדקדק תיבת בגיז' שמיותרת ולמה תלה הנסיון בגיז' אפשר דה"ק שירידת הטל בכל הארץ דבר טבעי שהטל אינו נעצר הכן הנסיון הוא בגיז' לבד מהיות בה חורב כי ברדת הטל על כל העולם בטבע תקבל הגיזה לחות יותר מן הארץ ועם כל זה יהי נא חורב אל הגיזה באופן שאנסה נא רק הפעם בגיזה שבגיזה הוא הנסיון לא מצד הארץ עוד אפשר כי בפעם הראשונ' הנסיון היה בהיות שני הפכים בזמן אחד הגיז' בטל והארץ חורב ואפילו מה שתחת הגיזה כמנא חלק המופת בגיז' וחלקו בארץ אשר תחת הגיז' שלא שאב מטל הגיזה אכן כעת בנסיון הזה השני הכ' אנסה רק הפעם בגיז' בלבד הוא שכל הנסיון נכלל בגיז' כי בהיות הגיז' חורב מלמעלה שלא ירד טל עליה הוא מופת וגם במה שמלמטה ג"כ חורב ואעפ"י שהיה סמוכה אל הארץ אשר עליה טל שהרי על כל הארץ היה טל וכל לרבות אפי' הארץ אשר תחת הגיז' ועכ"ז לא תמוץ הגיז' מהטל אשר תחתי' על הארץ הכ' הנסיון גדול כולו בגיזה מעליונ' שלא ירד טל עליה ומתחתיתה שלא שאבה מטל הארץ אשר תחתיה אם כן לדק לומר כאן אנס' נא בגיזה וזה במה שיהי' נא חורב אל הגיז' לבדה עם היות שועל כל הארץ יהי' טל לא תשאב הגיזה מהטל כלל אפי' מהארץ הסמוך לה ותחתיה ומ"ש אנסה נא עיין הרד"ק וכבר הארכתי למעלה בפ' הנה אנכי מציג שהנסיון היה לאמת לו אם יוכל גדעון לבדו על מחנ' מדין ע"ש :

ויעש אלהים כן בליל' ההוא כבר כתבנו שבענין הטוב' שהוא היות טל על כל הארץ שכל העולם שמחים כתב ויעש אלהים כן ומ"ש ועל כל הארץ היה טל שתיבה הי' מיותרת לומר כי הטל אינו נעצר וז"ש ויעש אלהים כן להיות חורב אל הגיזה כי על כל הארץ הי' טל משיו כמנהגו וטבעו של עולם שנתן בו הקב"ה מעת הבריא' וזהו הי' טל מטבעו ולא הוצרך לעשות כן האלהים ואפשר שלהיות בלילה הקודמות חורב על כל הארץ וטל על הגיז' עתה בליל' הזאת הב' הוכפל הנס בהיות תכף טל על הארץ ולא שאב החורב שבה את הטל ז"ש ויעש אלהים כן בליל' ההוא שתכף היה זה שהי' חורב אל הגיז' עם היות בה קצת לחות מאמש ועל הארץ הי' טל שלא שאבה הטל מצד חורב אמש :

וישכם ירובעל הוא גדעון מה טעם הזכירו כאן בשם ירובעל ולפרש אחר כך הוא גדעון אפשר שרמז שכמו שהאיש הירא ורך לבב הוא מהעבירות שבידו כך האיש כמו גדעון אשר בידו מצוה ביעור ע"ז ופרשו האריה היה שעמד' לו והחזיק בידו עד שהשכים למלחמה בלב אמיץ מצד היותו ירובעל שגדע הע"ז ורב לבעל שנזכר לעיל שנתחייב בנפשו ונשתכן שלא הגילו אביו מידם שלא בטעות ירב בו הבעל ז"ש וישכם ירובעל בזכות השכ' שנשתכן נתאמן לבבו וישכם בזריזות אמנם העם אשר אתו הי' לבם ירא ורך לבב אולי כל זה רמז בהזכיר ויחנו על עין חרוד כי חנו בחרד' ואימה כשם המקום חרוד כי אחר כך נוה לאמר מי ירא וחרד ישוב וכו' ומ"ש מגבעת המור' פרש"י ז"ל דמסתכיא למישרא המורה לשון הוראה וראיה כמו מור' באצבעותיו שמשם צופים ורומזים בעמק וכ"כ הרד"ק ז"ל והוסיף ע"ש ואפשר שהי' שם צופה מור' הדרכים :

ויאמר ה' רב העם אשר אתך הכוונ' כי עם היות בטבע המלחמ' כבדה מאד וצריכ' עם רב לנצח עכ"ז אמר רב העם אשר אתך מהיתר"ל אינו רב מצד עצמו כי אם מצד התתי את מדין שמזה שהסכמתי לתת את מדין הוא בהסכמ' שהעם רב כי כיון שרציתי לתתי העם צריך לעשות באופן שידעו כי אני הנותן ולא הם אם יהי' עם רב חוששני פן יתפאר ישרא' על כחו ועל מה שנתתים בידם ז"ש עלי שלא יתפארו במה שעשו הם כי אם במה שעשיתי אני יתפארו הם לאמר ידי הושיע' לי מזאת הבחינ' הוא שהפערת רב העם אשר אתך לא מצד הענין עצמו היות המלחמה נקלה ולפי זה תיבת עלי כמו שפי' אז תתענג על ה' שהכוונ' שממש האדם המתענג בשבתו וימים טובים הוא על ה' ר"ל מכיסו ית' ועליו לא על האדם שאין מכנין לו ממה שקבלו לו בראש השנ' או יאמר רב העם וכו' כי מאז יעד הש"ת שהנצחון יהי' ע"י גדעון לבדו דכתיב והכית את מדין כאיש אחד · לעומת זה אומר רב העם אשר אתך כלומר כלו יתר ורב שאין צורך בעם אשר אתך כי אתך וכך לבבך הייתי חפץ פן יתפאר עלי ישראל לאמר ידי הושיעה לי לכך רב העם כי אתה מספיק בלבד לזה כדי שידעו כי לה' הישוע' אבל מאחר שכבר באו מהעם לא יאות להחזירם אחור כי יבושו ופניהם יחוורו ז"ש ועתה שכבר באו העם א"כ קרא נא באזני העם לאמר מי ירא וחרד שאין זה אלא מהעבירות שבידו שזהו מי ירא' וחרד כפל הענין ירא בטבעו מחולשתו וחרד מהעבירות שבידו ר"ל האחר חרפים ישוב ויצפור בבקר כמו שפי' רש"י ז"ל לשון צפר' הרגום בקר גלעד כי יתמעטו ותעם' הכונ' האלהים מאליה וכתב מהרי"א ז"ל שצוה שיקומו בצפרא כדי שלא תשיגם חרפת החזרה כי הוא פחיתות לחזור אחור במלחמ' ממורך לבב והגיד הכתוב שחזרו יותר משני שלישים את הורא' על כרות לבבם וחולשתו עד כאן לשונו ועיין הרד"ק ז"ל ולשיטתו שמפרש שנוב יהי' הטעם בהפך · מסברת מהרי"א שסברת מהרי"א היה שכוס יחזרו בצפרא טרם יכיר איש את רעהו כדי שלא יבושו לא כן להרד"ק ז"ל כי צוה שישובו בשוכם כדי שיתפרסם חזרתם כדי שלא יבאו זולתם כי אין חפץ ה' להושיע בעם רב פן יתפאר ויהיה אגב חדא תרתי חזרתם ומניעת העם שלא יבאו עוד :

ויאמר ה' אל גדעון עוד העם רב מ"ש ואצרפנו עיין הרד"ק ז"ל ובזה מובן אומרו אל המים ואצרפנו לך שנאמר יתבררו ויתלבנו ויצרפו הרשעים לבד ולדיקים לבד ומה שאמר והיה אשר אומר אליך זה ילך וכו' כתב מהרי"א ז"ל מדלא כתב אשר אומר אליך זה ילך הוא תוליך עמך שלא תלה הדבר בגדעון אבל הש"י בחים עצמו לומר לו ואל לא תצטער בהתמעט העם מאתך כי דע לך שאותו אשר אומר אליך זה ילך עמך הוא האיש הראוי לילך עמך שלא ישוב מפני כל והאי' אשר אומר אליך זה לא ילך עמך הוא האיש שאפי' שתוליכהו עמך יברח אחר כך ולא ילך עמך מפחד

רלבג

והלצון בזה ויצפור שישכים בבקר לשוב מהר הגלעד והנה לזאת הסבה גם כן לא רצ' השם שישארו עמו זולתי המלקקים בידם על פיהם כי זה מורה על חריצו' וגבור' ואולם אשר כרעו על ברכיהם לשתות הם עצלים ולזה שישובו להם והנה במאמ' הא' הבדיל מהם בעלי העבירות ורכי הלבב כי האיש הירא הוא ירא מעבירה שבידו כמו שביארו ז"ל בפרק משוח מלחמה והחרד הוא רך הלבב ובזה הענין השני הבדיל העצלים ולא השאיר כי אם הצדיקי' והחרוצים והגבורי' והם היו שלש מאות איש לבד ובהם לבד החזיק כמו שצוה לו הש"י ע"י כביאו או בעצמו במראה הנבוא' · ולקחו צדת העם בידם ושופרותיהם כדי שיהיה שופר ביד כל אחד מהם ויראה שהש"י הודיע לו איך תהיה התשועה ביד שלש מאות האנשים האלה ר"ל שזה יהיה בשיתן שופרו' ביד כלם וכדים רקים ולפידי' בוערים באש בתוך הכדים כאופן שעשו זה ואולם קצר הכתוב כמנהגו וחזק הש"י לבו במספ' האלום ואת שברו כי זה מורה שהורה אמות מה שיעד להם הש"י :

גליל

רדק

והצרפנו לך שם · כמו שצורפין הכסף הסיגים שלא יהיה במלחמה ההיא רק הצדיקי' כי הכורעים על ברכיהם לשתות היה סימן לאשר כרעו לבעל ובמדר' אתה מוצא בימי גדעון שהיו עובדין לבבואה שלהם אותם שהיו כורעין על ברכיהן פירוש לצל שהיה נראה נוהם על המים: על ברכיו לשתות · כמו כן תציג אותו לבד : על ברכיהם · הכ"ף רפה וכן והוא ברך על ברכוהי והשאר דגושין : את צדה העם בידם · צדת העם שהלכו למקומם לקחו העם הנשארים עמו וכן שופרותיהם שהיו עם מקצת' להריע במלחמ' לקחו כמו כן הנשארי' עמו כדי שיהיה שופר ביד כל אחד ואחד מהשלש מאות הנשארים ויריעו תרועה גדולה להבהיל מחנה מדין · ומלת צדה מוכרת במקו' סמוך כי משפטו צדת · וכמוהו ועטה צדק כאיפה שעורים וזולתם שכתבנו בספר מכלל בחלק הדקדוק ותרגום יונתן סמיך ית זוודי עמא :

גלול

וְעַתָּה קְרָא נָא בְּאָזְנֵי הָעָם לֵאמֹר מִי־
יָרֵא וְחָרֵד יָשֹׁב וְיִצְפֹּר מֵהַר הַגִּלְעָד ל׳
וַיָּשָׁב מִן־הָעָם עֶשְׂרִים וּשְׁנַיִם אֶלֶף
וַעֲשֶׂרֶת אֲלָפִים נִשְׁאָרוּ׃
וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־גִּדְעוֹן עוֹד
הָעָם רָב הוֹרֵד אוֹתָם אֶל־הַמַּיִם ג׳
וְאֶצְרְפֶנּוּ לְךָ שָׁם וְהָיָה אֲשֶׁר אֹמַר
אֵלֶיךָ זֶה ׀ יֵלֵךְ אִתָּךְ הוּא יֵלֵךְ אִתָּךְ
וְכֹל אֲשֶׁר־אֹמַר אֵלֶיךָ זֶה לֹא־יֵלֵךְ
ה עִמָּךְ הוּא לֹא יֵלֵךְ׃ וַיּוֹרֶד אֶת־הָעָם ל׳
אֶל־הַמָּיִם וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־גִּדְעוֹן כֹּל
אֲשֶׁר־יָלֹק בִּלְשׁוֹנוֹ מִן־הַמַּיִם כַּאֲשֶׁר ו׳ מל׳
יָלֹק הַכֶּלֶב תַּצִּיג אוֹתוֹ לְבָד וְכֹל אֲשֶׁר־
יִכְרַע עַל־בִּרְכָּיו לִשְׁתּוֹת׃ וַיְהִי
מִסְפַּר הַמְלַקְקִים בְּיָדָם אֶל־פִּיהֶם ב׳
שְׁלֹשׁ מֵאוֹת אִישׁ וְכֹל יֶתֶר הָעָם ל׳
כָּרְעוּ עַל־בִּרְכֵיהֶם לִשְׁתּוֹת מָיִם׃
וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־גִּדְעוֹן
בִּשְׁלֹשׁ מֵאוֹת הָאִישׁ הַמְלַקְקִים ב׳ וטעמין
אוֹשִׁיעַ אֶתְכֶם וְנָתַתִּי אֶת־מִדְיָן בְּיָדֶךָ
וְכָל־הָעָם יֵלְכוּ אִישׁ לִמְקֹמוֹ׃ וַיִּקְחוּ ג׳ וחס׳
אֶת־צֵדָה הָעָם בְּיָדָם וְאֵת שׁוֹפְרֹתֵיהֶם ג׳ חס׳ ל׳
וְאֵת כָּל־אִישׁ יִשְׂרָאֵל שִׁלַּח אִישׁ ל׳
לְאֹהָלָיו וּבִשְׁלֹשׁ־מֵאוֹת הָאִישׁ הֶחֱזִיק ל׳
וּמַחֲנֵה מִדְיָן הָיָה לוֹ מִתַּחַת בָּעֵמֶק׃
וַיְהִי בַּלַּיְלָה הַהוּא
וַיֹּאמֶר אֵלָיו יְהוָה קוּם רֵד בַּמַּחֲנֶה כִּי ד׳
נתתיו

וּכְעַן אַכְלֵיכְעַן קֳדָם עַמָּא
לְמֵימַר מָן דְּדָחִיל וְזַעְיָתוּב וְיִתְבְּחַר
מִטּוּרָא דְּגִלְעָד וְתַב מִן עַמָּא עַשְׂרִין
וּתְרֵין אַלְפִין וְעַשְׂרָא אַלְפִין אִישְׁתְּאַרוּ׃
וַאֲמַר יְיָ לְגִדְעוֹן עוֹד עַמָּא סַגִּי אָחֵית
יַתְהוֹן לְמַיָּא וְאֶבְחֲרִינוּן לָךְ תַּמָּן וִיהֵי
דִּי אֵימַר לָךְ דֵּין יֵיזִיל עִמָּךְ הוּא יֵיזִיל
עִמָּךְ וְכֹל דִּי אֵימַר לָךְ דֵּין לָא יֵיזִיל
עִמָּךְ הוּא לָא יֵיזִיל׃ וְאָחֵית יַת עַמָּא
לְמַיָּא וַאֲמַר יְיָ לְגִדְעוֹן כֹּל דִּי לָחֵיךְ
בְּלִישָׁנֵיהּ מִן מַיָּא כְּמָא דִמְלַחֵיךְ כַּלְבָּא
תְּקִים יָתֵיהּ בִּלְחוֹדֵיהּ וְכָל דִּכְרַע עַל
בִּרְכּוֹהִי לְמִשְׁתֵּי׃ וַהֲוָה מִנְיַן דְּשָׁדַן
בִּידֵיהוֹן לְפוּמְהוֹן תְּלָת מְאָה גַּבְרָא
וְכָל שְׁאָר עַמָּא כְּרַעוּ עַל בִּרְכֵּיהוֹן
לְמִשְׁתֵּי מַיָּא׃ וַאֲמַר יְיָ לְגִדְעוֹן בִּתְלָת
מְאָה גוּבְרִין דְּשָׁדַן אֶפְרוֹק יַתְכוֹן
וְאֶמְסַר יַת מִדְיָנָאֵי בִּידָךְ וְכָל עַמָּא
יֵיזְלוּן גְּבַר לְאַתְרֵיהּ׃ וּנְסִיבוּ יַת זְוָדֵי
עַמָּא בִּידֵיהוֹן וְיַת שׁוֹפְרֵיהוֹן וְיַת כָּל
אֱנַשׁ יִשְׂרָאֵל שְׁלַח גְּבַר לְקִרְווֹהִי
וּבִתְלַת מְאָה גַּבְרָא אַתְקַף וּמַשְׁרִיַת
מִדְיָנָאֵי שַׁרְיָא לְקִבְלֵיהּ מִשִּׁפּוּלֵי
מֵישְׁרָא׃ וַהֲוָה בְּלֵילְיָא הַהוּא
וַאֲמַר לֵיהּ יְיָ קוּם חוּת בְּמַשְׁרִיתָא אֲרֵי
מסרתינון

ישב ה' וחס' בקריא' וסי' ויאמר דוד ל׳ יהונתן · ישב ויצפר מהר גלעד · ל׳ ישב דך נכלם · כי נדר נדר עבדך ישב אפך ותנחמני · וסי' בלשון תרגום אכל מסכינא צפרתא בירושלם ואנחם: ויורד ו' ה' מ"ל וא' חס' וסי' ויורד העם ל׳ המים · ויורד דירו ל׳ זקנו · ויורד לכם גשם מורה · ויורד בנהרות מים ויורד את בן המלך מבית יי' דד"ה · עיר גבורים עלה חכם · בתרא חס' : לשונו ו' מלאים בקריא' וסי' כל אשר ילוק בלשונו · ולשונו כאש אוכלת · ולשונו תמק בפיהם · תחת לשונו עמל ואון · פי צדיק יהגה חכמה · שומר פיו ולשונו · וכל מגלת אסתר דכוו' מ"ל במ"א חס' · ועם ועם כלשנו בתרא דספרא : צדה ג' חס' וסי' הכינו להם צדה ויקח את צדה העם · לקחת צדה לעם :

רשי

ויצפר · צבק' לשון ארמי לפרא : כל אשר ילוק בלשונו וכל אשר יכרע על ברכיו לשתות תציג לבד חוץ מסיעתך כי הם לא ילכו עמך שכך הם למודי' לכרוע לפני ע"א : המלקקים בידם · אין זה דרך כריעה כלוקק בלשונו : כופלי'

כלי יקר

מפקד לבבו כי פחדו בגיון חטאים ז"ש ובכל אשר אומר אליך זה לא ילך עמך הוא אותו שלא ילך ע"כ תורף דבריו: ולע"ד אפשר והיה האיש אשר אומר אליך זה ילך אתך הוא ברצונו הטוב ילך עמך שלא ילך כמו מוכרח במעשיו לא הוא מרצונו הטוב ילך וזה הוא שאמר הוא ילך וכל אשר אומר אליך לא ילך עמך לא יחרה לו על מניעת הליכתו אלא הוא לא ילך הוא מרצון הטוב וישמח שבא הכנוי האלהי כן שלא ילך ושינה מלשון אתך ללשון עמך ואעפ"י שהכוונה קרובה אפשר שההולכים כיון שהם הולכים בלב שלם ונפש חפצה לזה אמר אשר או' אליך זה ילך אתך הוא ילך אתך אתך ממש וכל אשר אומר אליך זה לא ילך עמך שהוא רחוק ממך אבל עמך בחברתך לא ילך הנה הוא לא ילך כל עקר כי זה חפצו כאמור :

ויורד את העם אל המים מהרי"א ז"ל הקשה ז"ל השאלה הב' באומר כל אשר ילוק בלשונו מן המי' כאשר ילוק הכלב והנה ידוע שהכלבים אינם מלקקים בידיהם המים אבל שותים בפיהם וידוע שהוא לא רצה כ"א כאשר לא ישתו בפיהם כ"א בידיהם והוא אינו כמו הכלבים ואיך אמר א"כ כל אשר ילוק בלשונו ובמעש' אמר ויהי המלקקים בידם אל פיהם והנה אם כן אינם ככלבים ותירץ הוא ז"ל ז"ל ואחשוב שעשה הנסיון הזה להבדיל כל הברכים אשר לא כרעו לבעל כי בהם יושיע ה' את ישראל ולפי שהשותים בכריעה שותי' בשפתותיה' ואינם מלקקי' בלשונם לכן אמר כל אשר ילוק בלשונו מן המים כאשר ילוק הכלב ולא היה הנסיון בשתיה בידו כי הכלב לא ישתה בידי' כי אם שילוק בלשון ולא ישתה בפה ובשפתיו בגמיעה וז"ש במעשה ויהי מספר המלקקי' בידם אל פיהם שלש מאות איש ר"ל שלא היו שותים בגמיעה כי אם בלקיקה בלשונם ואין עקר הנסיון בהיות השתיה ביד כי אם בהיותה בלקיקת הלשון שיעשה אותו הכלב והאדם השות'מעומד ולא בגמיעת הפה והשפתי' שאי אפשר שיעשה כן כי אם בכריעה ובהשתחויה ולז"א וכל יתר העם כרעו על ברכיה' לשתות מים כי זה היה ענין הבחינה לדעת מי הוא הכורע על ברכיו ואמר הקב"ה שבשלש מאות איש ההם יושיע את ישראל ר"ל שזכותם עומדת לעד לפי שלא היה בהם ברכים אשר כרעו לבעל עכ"ל ולפי דברי מהרי"א ז"ל מ"ש הכתוב כל אשר ילוק בלשונו מן המים כאשר ילוק הכלב תציג אותו לבד הם הכשרי' וכל אשר יכרע על ברכיו לשתות היא כת הרשעים הכורעים לבעל וכך נראה מתוך דברי הרד"ק ז"ל שכתב על ברכיו לשתו' כמו כן תציג אותו לבד על ברכיהם הכף רפה וכן והוא ברך על ברכוהי והשאר דגושין עכ"ל שבאומרו כמו כן תציג לבד נראה שמפרש הפסוק בשתי חלוקות האחת אשר ילוק בלשונו והשנית וכל אשר יכרע וכו' וכן היינו מבינים בפשוטו של מקרא אכן קשה לזה מה שהקשה מהרי"א ז"ל שלא הזכיר בתחלה ידים ובסוף הוא מזכיר ידים דכתיב המלקקים בידם אל פיהם וכו' וכבר נראה שתירץ זה מהרי"א ז"ל עוד קשה על שיט' זו דאם השתי חלוקות הוזכרו בכתובי' כת הכשרי' כאשר ילוק הכלב תציג לבד וכת הרשעים כל אשר כרע על ברכיו לשתות אם כן הי"ל לו גם כן תציג לבד בסוף הפסוק והרד"ק ז"ל כבר הבליע בנעימה זה במה שכתב על ברכיו לשתות כמו כן תציג לבד אבל עדיין המקרא קצר הוא ויש ליישב זה כי כת כאשר ילוק הכלב והם הכשרים לפי שיטה זו עליו אמר תציג אותו לבד כי מעט הם שלש מאות אמנ' וכל אשר יכרע על ברכיו לשתות אין צריך להציג אותו לבד כי הוא כלל העשרה אלפים הנשארי' ולא יצדק לשון תציג לבד כי הם במועטי' לבד שצריך להציג אותם לבד כדי להציג לפניו ובחברתו אבל היותר קשה לי בזה הוא איך ימשל הצדיק אשר ילוק בלשונו כאשר ילוק הכלב כי יאמר כה הענין בלי משל כי אין ראוי לדמות הצדיק לכלב גם קצת קשה דהי"ל תציג אותו אתך ולא לבד : והנה כל הנזכר יתוקן בשיטת רש"י ז"ל שמתוך דבריו נראה שמפרש שכל אשר ילוק בלשונו מן המים כאשר ילוק הכלב תציג אותו לבד וכל אשר יכרע על ברכיו לשתות הכל חלוקה אחת וכולם רשעים ואפילו הלוקק ככלב שאינו לוקק בידיו כורע הוא ולוקק ככלב ולכן תציג אותו לבד בדד ישב וחוץ מסיעתך וכן כל אשר יכרע על ברכיו לשתות בגמיע' גם הוא בכלל תציג אותו לבד וחוץ מסיעת גדעון והשאר והם הכשרים שישארו עם גדעון אין צורך להזכירם כאן אבל הזכיר בסמוך ויהי מספ' המלקקי' ביד' אל פיה' שאלו הלוקקי' ביד' אל פיהם לוקקי' מעומד ולא בכריע' ולכך הם כשרי' אבל הלוקקי' ככלב בלי יד גם הם רשעי' ולכך המשיל' בכלב יתייסבו כל הדוחקי' הנז' למעל' והא זה כיון רש"י ע"ה במה שכתב זה לשונו כל אשר ילוק בלשונו כו' ע"ש שבכלל דבריו אלה כל דברי שהרחבתי וגם המתרגם ע"ה נראה שסובר כשיטת רש"י ז"ל שאומרו ויהי מספר המלקקים וכו' אינו כאשר ילוק הכלב אלא כת זולתו שלא תרגם והוא תכין המלחכים אלא תרגם תיבת המלקקים דשדן וכן בסמוך בשלש מאות המלקקים דשדן להורות שאלו לבד וכל אשר ילוק וכו' תרגם דלחיך וכו' והוא ענין נכון ועיין הרלב"ג ז"ל :

והרב ב"ע ז"ל כת בשער צ"ו זה לשונו כי להודיע ולפרס' כי לה' המלחמ' ומושיע אין בלתו לזה לאזור כל אנשי המלחמה שלא ירדו כי אם מתי מעט מהמלקקים שהיו שלש מאות פיחת

מעשירי' הפס שהיו מתחלה ואולם בחירת המלקקים יראה שהיו שני טעמים האחד כי זה הפועל יורה על היותם צדיקי' כמו שאחז"ל שהיו מקפידי' שלא לכרוע לבבואה שלהם הנראות במים שהוא ענין ממיני העבודות אלילים והשני מה שיורה גם כן על חזקם וגבורתם שהם ממיני הכשרי' ושאינו קל להם לכרוע על ברכיהם לפי טבעם כמו שאמרו שהסוס היסן בעמדו על רגליו כי גם בלילה לא ישכב הוא לו סימן חוזק ויהר עז מזולתו והתחלות בטבעיות יועילו לקבל שפע ההשגחה והפש' שהלקיקה בלתי כריעה שני העיכים יחד מורים על שלימותם שאינם כופפים גובה קומתם להשביע נפשם מתאותם ולמלא כרסם מעדנים כמו שהוא המנהג ברבים כורעים ונופלים לפני תשוקותיה' אבל יספיק להם מה שיקחו מהדברים ההכרחיים מן המזון ויותר הצריכים במה שילוקו בלשונם לבד ובהשאר קומת' ועומד' עד כאן והנה הרב ב"ע גם כן הולך כשיטת מהרי"א ז"ל שהמלקקים ככלב הם הכשרים וזה מבואר מתוך דבריו:

ויהי מספר המלקקי' לשיט' הרד"ק ז"ל ומהר"יא ז"ל ביאר שלא הזכיר בפסו' זה כי אם כת הכשרי' המלקקי' ביד וכת שנית כל יתר העם כרעו על ברכיהם לשתו' מים אמנם לשיט' רש"י ז"ל היה לו להזכיר המלקקים ככלב והכורעים על ברכיהם לשתות וכמו שהזכיר' למעלה והפשר כי לא נמצאו מי שיכרע וילוק ככלב אלא שתה בגמיעה ולכך אמר וכל יתר העם כרעו על ברכיהם או שנאמר שלא הזכיר הכתוב אלא הכריעה על ברכיהם שהיא היא שחייבה המניע' מלכת' למלחמה ולעולם אימא לך שחלק מאלו שכרעו על ברכיהם מהם לקקו ככלב ומהם שתו בגמיעה אבל כיון שהלך סוף בהם כריעה על ברכיהם מנעם השי"ת מלכת למלחמה ואמר יתר העם וכו' להודיע כי אעפ"י שהצדיקים שלש מאות לבד והכורעים על ברכיהם תשעה אלפים ושבע מאות קראם יתר העם כאלו הם יתר ודבר מועט כיון שהיו מעט האיכות ע"ד כאן לבן הנזהרות שפירשו חז"ל שהיותר גרועות נשארו להלקו של לבן :

ויאמר ה' אל גדעון בשלש מאות באומרו אושיע אתכם הודיע דזכות' דרבים כאלה עדיף להיות גדעון נושע בזכותם של שלש מאות ז"ש בשלש בי"ת בשלש בי"ת בעבור היא ולהיות שאין זכותם תלוי בהיותם מלקקי' לבד כי אין זה כי אם הוכח' שלא עבדו ע"א ודון מינה לכל שאר מעשיהם שהיו כשרים לז"ה האיש המלקקים בה"א האיש הודיע חשיבותם הידועים בכל אישיות ומדה טובה והאות הוא המלקקים ולזה לא כתב בשלש מאות איש המלקקים באופן שזכותם מסייעת אמנם נתינת מדין ביד גדעון לבדו היא ז"ש ונתתי את מדין בידך לבדך ולכן לזה ואמר וכל העם ילכו איש למקומו שלא יזוה להם יתרחקו מעליו כמהלך יום או חצי יום לקיים דבר ה' אבל יהיו שם ברחוק יום אחד לעת מנוה שעת הדחק יבאו לסייע לז"ה וכל העם ילכו איש למקומו ממש ואולי כיון השי"ת שכל העם יחדיו הן המלקקים בידם אל פיהם וכל יתר העם יחד כל העם כלו ילכו למקומו אם ירצו כי ביד גדעון לבדו יתן ה' את מדין וזכות אלו המלקקים בידם יסייע את גדעון מרחוק וממקומם ואפילו שלא יהיו אתו עמו ויורה זה קצת מדלא קאמר וכל יתר העם ילכו איש למקומו נראה כאלו אמר מי יתן וכל העם ילכו איש למקומו כי לא תקצר יד ה' וגדעון החזיק בשלש מאות :

ויקחו את צדה העם בידם וכו' · עיין הרד"ק ז"ל ולעד"ן כי אלו כתב צידת סמוך היה מובן שלקחו כל צידת העם אמנם כעת לקחו קצת והניחו להם כדי חייהם לחזרתם לארצם ולמקומם ולכך לא כתב צידת העם ביד ומהרי"א ז"ל כתב ז"ל ויקחו אותם השלש מאות איש צידה העם החוזרים לבתיהם לקחו מצידתם מה שרצו ושלקחו שופרותיהם שהיה מנהג בימים ההם הבאים למלחמה להביא בידיהם שופרות לתקוע עכ"ל : ומה שאמר כאן ומחנ' מדין היה לו מתחת בעמק שכבר הזכיר זה למעלה בפסוק וישכם ירובעל וכו' שאין הכוונה להורות מקום התנותו של מדין שכבר נזכר אבל כוונת הכתוב לומר מעלת גדעון ובטחונו בקונו שאת כל איש ישראל שילח איש לאהליו ובשלש מאות האיש לבד החזיק עם היות שמחנה מדין היה לו מתחת בעמק אמץ את לבבו ושלח את כל ישראל בדבר השי"ת או יאמר ומחנה מדין כבר היה לו ר"ל בעיניו כאלו שלו הוא וכבוש תחתיו ז"ש היה לו מתחת העמק כי סמוך לבו בטוח בה' ולא ירא כי כל העומד להעשות על פיה' כעשוי דמי :

ויהי בלילה ההוא כתב מהרי"א ז"ל שאמר הקב"ה לגדעון קום רד להלחם במחנה כי נתתיו בידך ע"כ וזהו פשוטו של מקרא והפשר שהיה אומר לו שהוא לבדו ירד להלחם בלי השלש מאות

מנחה קטנה

גם וגו' מי ירא וחרד מעבירו' שבידו שעדין חטאו בידו ואדוק בו ישוב ולזה לא הקשה מ"ש בבני יהושע שאמר הק"בה שיקח עמו כל אנשי מלחמה · ומ"ש הכא דכתי' רב העם אשר עמך אלא הענין הוא מבואר כמ"ש כי ידוע נרוב עם ירבה זכותם כי כן אל כביר לא ימאס זכות הרבים וכל מה שהם רבים יגדל זכותם בעיני ה' וידבק בהם השגחת השם ביותר · וזה הוא כאשר עשו ישראל הטוב והישר בעיני ה' ואז זכותם ונלקתם יעלה לרצון לפני האלהים לכולם שגם ברותם · מפא"כ אם חטאו ישראל ויפנו עורף מה"שי ובתוך סוררת הדבר בהיפוך כל מה שיתרבו ויתקבצו יחד שכנסי ישראל עם עבירות שבידם קיבוץ כזה רע להם ורע לעולם · כי כנס שכבוש וקבוץ לצדיקי' טובה היא ונאה לפי שיקובץ זכות גדול שמה שיחסר לאחד יהיה באחר עד שבין כולם לא יחסר דבר מן השלמיות · כך בכונס וקבוץ הרשעי' יתחברו באחד רשעות כלם ומה שלא קלקל זה קלקל האחר ולזה בימי יהושע שהעם זכאים וצדיקים רבה אל יתברך שילכו כל העם למלחמה שבתוספות ורבוי העם יתרבה גם זכותם ותרבה ההשגחה בהם אמנם כאן שהעם היו חוטאים וכולם עם"ז לא רצה האל יתברך שילכו למלחמה אשר שבתוספות העם יתרבה העונות שבידם ולזה אמר השם רב העם אשר עמך ירבה העם הם רשעי' הפירוד מהם טוב לך: ועשרת אלפים נשארו · אפשר שהיה גדעון מרוב' במספ' זה כפי שכתבנו למעל' בפסוק ומשכתי אליך עשרת אלפי' מקרוב שיהיה בהם עשרה צדיקים כמ"ש אדם אחד מאלף מצאתי ולמדו זה מאברהם שבקש על סדום אולי ימצאון שם עשרה ואמר הש"י אם ימצאון וגו' ונשאתי וגו' ותשב גדעון במספר זה יהי' ודאי עשרה צדיקים · והשיב לו הש"י שאינו כן אלא אם ישארו אלה לא יתנו הודאה לה' רק יאמרו ידינו רמה ע"כ הוריד אותם אל המים ושם תצרף לך הצדיקי' שבהם אשר לא כרעו לבעל והם יתנו הודאה לה' ועוד יתכן כיון שכבר יצא הירא וחרד ישוב ואלו עשרת אלפים לא חזרו מזה נראה שהיו אבירי לב ולא ישובו מפני כל ובלי ספק יאמרו וא"כ כשהם ינצחו יאמרו ודאי ידינו רמה שלחמו כגבורים ויתנו רגלים לדבר שלא חזרו מערכי המלחמה ע"כ גם המה יחזרו למקומם : לא ילך אתך ירבה שהוא מעצמו אינו ירבה לילך כי אני רחקנו ואתן בלבו שישוב באופן שאינך צריך לירא שיריבו עמך ויעשו לך רע על הכיום שפשית לבם' ע"כ אמר לא ילך ירבה הוא מעצמו לא ילך : ויקחו את צדה העם בידם · אעפ"י שכפי סדין החוזרי' מעורכי המלחמה צריך להספיק מים ומזון אבל כאן שלחם לגמרי וז"ש שלח איש לאהליו שאפילו שום עזר לא בקש גדעון יען ראותו כי ה' רחקם גם הוא לא קרבם בשום נד' ואמר ובשלש מאות האיש לא אמר איש או אנשים אלא ירבה שנד' שיותם שלש מאות האיש הנזכרים שבחר ה' אותם שכל העם אשר היה עמו ע"כ החזיק בהם כבטנם ואמונת ה' ואמר' אלו שלש מאות לא היה שם שום בטחון בהם אלא כאילו הם איש אחד רק בה' בטח :

ומדין

פי' רבי' ישעיה

מגבעת המורה בעמק ימקרא קצר הוא ימגבע' מגדל המור' בעמק יאו שן הגור גבוה היה שם · ישב ויצפור · ישב כמו ישובו ונשחנת התנועה · ויצפר כמו ויצרף · כמו כבש כשב · וכל אשר יכרע על ברכיו · נופל על הצג לבד : ויקחו את צדה העם בידם · פי' אילו שלש מאות לקחו צידת שאר העם ושופרותיהם :

רדק

צלול · כתוב בו"יו וקרי ביו"ד ואחד הוא כי אותיות אה"וי מתחלפות והוא מענין תצילנה אזניו כלומר שמע רעש לחם שעורים שהיה מתהפך במחנה מדין ובאמרו לחם שעורים נראה כי שמע וראה אותו או יהיה מן צלי אש שרשו צלה כמו מן שורש הגה הגיני ופי' עוגת שעורי' וטע' צליל שהיתה צלויה בגחלי' והוא הנקרא בדברי רז"ל חררה ולא חררה על גבי גחלים וכ"ת חרר לחם שעורי' · והיה זה משל על ישראל שהיו חלושים מתגברים על מדין ומכניעין אותם : מספר החלום · מן ויספר להם את חלומו לשון הגדה : ואת שברו · פתרונו כי החלום כמו הדבר החתום והסתו' והפתרון שובר אותו ומגלה אותו : ואמרתם

רשי

נופלי' בעמק · שוכנים בעמק : צליל · צלול כתיב שהיה הדור צלול מן הצדיקים : צליל לחם שעורי' · חרר דלחם שעורין חררה שאופין על הגחלים : ויכהו ויפול האהל ויהפכהו · האהל מלמטה למעלה ונפל האהל : לחם שעורים · הוא זכות העומר הקרב בפסח : ואת שברו · ואת ממכרו כלומר ואת פתרונו : את מספר החלום : את סיפור החלום · ית שועית חילמא וית פשריה : שופטו'

רלבג

צליל לחם שעורים · ר"ל קול הברת לחם שעורים : ראש

מַסְרְתִּינוּן בִּידָךְ : וְאִם דָּחֵיל אַתְּ
לְמֵיחַת חוּת אַתְּ וּפוּרָה עוּלֵימָךְ
לְמַשְׁרִיתָא : וְתִשְׁמַע מָה יְמַלְּלוּן וּבָתַר
כֵּן יִתְקוֹף יְדָךְ וְתֵיחוּת בְּמַשְׁרִיתָא
וּנְחַת הוּא וּפוּרָה עוּלֵימֵיהּ לִסְטַר
מְזָרְזַיָּא דִּי בְמַשְׁרִיתָא : וּמִדְיָנָאֵי
וַעֲמַלְקָאֵי וְכָל בְּנֵי מַדִּינְחָא רְמַן
בְּמֵישְׁרָא כְּגוֹבָאֵי לִסְגֵי וְלִגְמַלֵּיהוֹן
לֵית מִנְיָין כְּחָלָא דִּי עַל כֵּיף יַמָּא
לִסְגֵי : וַאֲתָא גִדְעוֹן וְהָא גַּבְרָא
מִשְׁתָּעֵי לְחַבְרֵיהּ חֶילְמָא וַאֲמַר
הָא חֶילְמָא חֲלֵימִית וְהָא
חֲרַר דִּלְחֵים שְׂעוֹרִין מִתְהַפִּיךְ
בְּמַשְׁרִיַת מִדְיָנָאֵי וַאֲתָא עַד מַשְׁכְּנָא
וּמְחָהִי וּנְפַל וְהַפְכֵיהּ לְעֵילָא וּנְפַל
מַשְׁכְּנָא : וַאֲתֵיב חַבְרֵיהּ וַאֲמַר לֵית
דָּא אֱלָהֵין חַרְבָּא דְּגִדְעוֹן בַּר יוֹאָשׁ
אֱנָשׁ יִשְׂרָאֵל מְסַר יְיָ בִּידֵיהּ יַת מִדְיָנָאֵי
וְיַת כָּל מַשְׁרִיתָא : וַהֲוָה כַּד שְׁמַע
גִּדְעוֹן יַת שׁוּעִית חֶלְמָא וְיַת פִּישְׁרֵיהּ
וְאוֹדֵי וְתָב לְמַשְׁרִיתָא דְּיִשְׂרָאֵל וַאֲמַר
קוּמוּ אֲרֵי מְסַר יְיָ בִּידֵיכוֹן יַת מַשְׁרִיַת
מִדְיָנָאֵי : וּפַלִּיג יַת תְּלַת מְאָה גַּבְרָא
לִתְלָת מַשְׁרְיָן וִיהַב

נְתַתִּיו בְּיָדֶךָ : וְאִם־יָרֵא אַתָּה לָרֶדֶת י
רֵד אַתָּה וּפֻרָה נַעַרְךָ אֶל־הַמַּחֲנֶה :
וְשָׁמַעְתָּ מַה־יְדַבֵּרוּ וְאַחַר תֶּחֱזַקְנָה
יָדֶיךָ וְיָרַדְתָּ בַּמַּחֲנֶה וַיֵּרֶד הוּא וּפֻרָה
נַעֲרוֹ אֶל־קְצֵה הַחֲמֻשִׁים אֲשֶׁר
בַּמַּחֲנֶה : וּמִדְיָן וַעֲמָלֵק וְכָל־בְּנֵי־
קֶדֶם נֹפְלִים בָּעֵמֶק כָּאַרְבֶּה לָרֹב
וְלִגְמַלֵּיהֶם אֵין מִסְפָּר כַּחוֹל שֶׁעַל־
שְׂפַת הַיָּם לָרֹב : וַיָּבֹא גִדְעוֹן וְהִנֵּה־
אִישׁ מְסַפֵּר לְרֵעֵהוּ חֲלוֹם וַיֹּאמֶר
הִנֵּה חֲלוֹם חָלַמְתִּי וְהִנֵּה
צְלוּל לֶחֶם שְׂעֹרִים מִתְהַפֵּךְ
בְּמַחֲנֵה מִדְיָן וַיָּבֹא עַד־הָאֹהֶל וַיַּכֵּהוּ
וַיִּפֹּל וַיַּהַפְכֵהוּ לְמַעְלָה וְנָפַל הָאֹהֶל :
וַיַּעַן רֵעֵהוּ וַיֹּאמֶר אֵין זֹאת בִּלְתִּי
אִם־חֶרֶב גִּדְעוֹן בֶּן־יוֹאָשׁ אִישׁ
יִשְׂרָאֵל נָתַן הָאֱלֹהִים בְּיָדוֹ אֶת־מִדְיָן
טו וְאֶת־כָּל־הַמַּחֲנֶה :
וַיְהִי כִשְׁמֹעַ גִּדְעוֹן אֶת־מִסְפַּר הַחֲלוֹם
וְאֶת־שִׁבְרוֹ וַיִּשְׁתָּחוּ וַיָּשָׁב אֶל־מַחֲנֵה
יִשְׂרָאֵל וַיֹּאמֶר קוּמוּ כִּי־נָתַן יְהוָה
בְּיֶדְכֶם אֶת־מַחֲנֵה מִדְיָן : וַיַּחַץ אֶת־
שְׁלֹשׁ־מֵאוֹת הָאִישׁ שְׁלֹשָׁה רָאשִׁים
ויתן

ל' · ל' · ב' וחס' · ה' מל' בכבי' · ב' וחס' · ד' בליש' · ו' · ב' · צליל · ב' · ק' · ל' · ז' · ל' · ב' בתרי ליש' ואת כנף · שברו · ג'

החמשים ד' חס' וסי' נמסר בסדר בשלח וברישׁ יהושע : הנה ז' יחיראין וסי' הנה רבקה לפניך · הנה שבע שנים באות · הנה חלו' ויבא גדעון · הנה מת כי המגיד לי' · הנה שני וייראו מאד · הנה מים כה אמר יי' · הנה דבר על מי ארברה ·

כלי יקר

מאות איש כי נתתיו בידיך לבדך ואין צורך לעם ואם ירא וכו' אלא שגדעון לא רצה ליטול העטרה לעצמו אלא בא בענוה ואמר קומו כי נתן ה' בידכ' את מחנה מדין עם היות שהב"ה אמר לו רד כי נתתיו בידך ובמחנה שמע נתן האלהים בידו את מדין וכו' בידו לבדו עוד אפשר קום רד במחנה מדין ותשמע איך נתתיו בידך ואם ירא אתה לרדת לבדך לשמוע רד אתה ופורה נערך אל המחנה רוצה לומר אני אומר לך רד אתה לבדך וג' במחנ' דלא כתיב אל המחנה אלא במחנה שבטח בי והכנס בתוכיות המחנה ואיש לא יכירך ז"ש במחנה אמנם אם ירא אתה לרדת יחידי ובמחנה דהיינו בתוכו ממש רד אתה בחברת פור' נערך ולא במחנה כי אם אל המחנה אל קצהו ולא בתוכו אמנם בשמיע' מבטיחך אני שאת' תשמע ולא פורה כי תכין לבך לבטוח בי ולהכנס הלום מעט ושמע' אתה ולא הוא ואחר תחזקנה ידיך וירדת עוד במחנה ר"ל בתוכו ממש וז"ש במחנה ולא כתיב אל המחנה והגיד הכתוב מה שבו שהיה גבור חיל וה' עמו ירד תחלה ואחריו נערו וזהו שאמר וירד ולא כתיב וירדו הוא ופורה נערו לומר שירד הוא תחלה ואחריו ופורה אל קצה החמושים אשר במחנה כי אל קצהו לבד מלאם לבם לבא ולא לפנים יותר שראו מדין ועמלק וכו' כארבה לרוב אמנם גדעון לבדו נכנס לפנים יותר וזהו שאמר ויבא גדעון רוצה לומר הוא לבדו בא ונכנס יותר במחנה והנה איש מספר וכו' כי אין חלום בלא שיחה והחמושים הלא הם שומרי המחנה אל דומי להם לא ישנו אלא ודאי במחנה עצמו היה זה כי לב גדעון כלב האריה וככפיר יבטח והוא לבדו שמע מספר חלום ושברו כמו שאמר הקב"ה ושמעת מה ידברו שהוא לבדו ישמע ולא פורה כי פורה אינגו בוטח בה' כמוהו ולכך לא יכנס לפנים ולא ישמע ולזה ויהי כשמוע גדעון את מספר וכו' וישתחו יען כי לא נפל דבר קטן מכל אשר דבר ה' וגם בהיו' הוא השומע ולא פורה ועל הכל וישתחו לה' זהו קשר אלו הפסוקים ומורה הוא על הבטחון שראוי שימלא בשלם בעצם ורהשוגה עוד אפשר לפרש ב' במחנה כמו עם ר"ל רד עם המחנה אשר אתך כי נתתיו את מדין בידך ויכריע זה מדלא כתיב רד אל המחנה ואם ירא אתה לרדת שלא ימלאך לבך בעם מועט ובמחנה קל כזה לרדת רד אתה וכו' אל המחנה של מדין אל המחנה דייקא ואח' תחזקנה ידיך וירדת במחנה ר"ל עם המחנה של ישראל ובזה מובן הומ' פעם במחנ' ופעם אל המחנה ופעם במחנה אמנם מהרי"א ז"ל כתב זה לשונו ואמר שהלך גדעון ונערו אל קצה החמושים אשר במחנה לפי שהיה כמנהג כמו שהוא עדיין היום שבהיו' אנשי המלחמה בשדה בלילה ישימו כל החלש באמצע והגבורים סובבים כדי שאם יבאו האויבים ילחמו בהם החלוצים אשר סביבותם ולא יזנבו בנחלשים ולכן אמר שבא גדעון אל קצה החמושים והודיע זה לפי שהיה החלו' אל החלוצי' ואנשי המלחמה והוא מורה שנמוגו מפניהם כלם אחר שהיותר גבורים פחד קראם ורעדה והנה זכר ששמע גדעון שהיה איש מאותם החלוצים הגבורים אשר לבם כלב האריה מספר לרעהו חלום שחלם עד כאן : וכבר הכרחתי בהפך שהחולם והפותר מאנשי המחנה הוא ולא מחלוצי הצבא :

ומדין ועמלק נופלים בעמק רש"י ז"ל נופלים שוכנים עד כאן : ואני אומר לשון נפילה על שם סופם שעתידים ליפול כתרגומו רמן : וחז"ל אמרו בישמעאל על פני כל אחיו נפל ולהלן אומר ישכון אלא כל זמן שהיה אברהם אבינו חי ישכון וכיון שמת אברהם נפל כל זמן שלא פשט ידו במקדש ישכון וכיון שפשט ידו במקדש נפל בעולם הזה ישכון אבל לעתיד לבא נפל עד כאן ומה שאמר כאן כחול שעל שפת הים לרוב וגבי אברהם נאמר וכחול אשר על שפת הים אמר תיבת אשר ולא אמר לרוב וכאן אמר שעל שפת הים ואמר לרוב ונרא' דגבי ישרא' המשיל אותם לחול בשתי בחינות · האחת הריבוי כחול והשנית איכות החול מה החול הים הולך וסוער והחול עומד נגדו כך הרשעים מהאומות אשר כים נגרש על ישראל וישראל עמדו נגדם ויהיו כחול בבחינת הריבוי וגם בבחינת אשר הוא עומד על שפת הים לגבול כך ישראל אמנם באלו יאמר כחול שעל שפת הים לרוב מאד לבד ולא שייך לבחינה זולת הרבוי :

ויבא גדעון כבר זכרתי שגדעון לבדו בא שמה לפנים מן החמושים הסובבים ובא בתוך המחנ' כי בטח בה' ולא פורה נערו ואמר איש מספר לרעהו כאן הודיע שלא יגלה אדם חלומו כי אם לרעהו פן יפתור לרעהו והחלום הולך אחר הפה כדכתיב ויהי כאשר פתר לנו כן היה וזהו מספר לרעהו לרעהו דוקא ויאמר הנה חלמתי חלום טעם הכפל לומר הנה חלמתי דבר שבלי ספק חלום הוא שהראוני כן מן השמים ולא שהרהרתי בו ביום כדי שחלמתיו כן בלילה כי הצליל שעורים היאך מתהפך ואין אדם מהרהר כן ביום ויהיה זה כמו שפירשתי בספר כלי חמדה בפסוק שמעו נא החלום הזה אשר חלמתי שטעם הכפל אומרו שמעו נא החלום הזה רוצה לומר מהיותו הזה כלומר בזה האופן משונה מורה הוא אשר חלמתי ולא מהרהורי ביום רעיוני על משכבי סליקו כי מי יהרהר ביום שקמה אלומתי וגם נצבה וכו' או אפשר שאמר הנה חלום חלמתי כי איהו חזי וגם מזליה שהחלום הזה רע ומר הוא שהרי בא עד האהל ויכהו ויפול ויהפכו למעלה ונפל האהל אשר כל זה פורענות למדין לעומת כל זה אמר חלום חלמתי רוצה לומר יהי רצון שחלום יהיה מה שחלמתי שלא יהיה בו ממש אלא חלום שהחלומות שוא ידברו · או אמר הנה חלום חלמתי מעין מה שאמרו המפרשים גבי ויקץ פרעה והנה חלום רוצה לומר הנה חלום כי בהקיץ אין שבולים בולעות שבולים כי אין בהם רוח חיים לבלוע אלו את אלו אלא חלום הוא וזה הוא שאמר הנה חלום חלמתי רוצה לומר חלום הוא מה שחלמתי שאין כיוצא בזה בהקיץ להתהפך צליל שעורים וכו' ומה שאמר צליל שעורים רש"י ז"ל צלול כתיב שהיה הדור צלול מן הצדיקים עד כאן : והוא ביאור דברי חז"ל שאמר במדרש פסיקתא רבי אבהו אמר ר"י בל מצות העומר עמדה להם בימי גדעון שנאמר ויבא גדעון

כלי יקר

כו' צליל לחם שעורי' מהו צליל רבנין אמרי על שצלל עליהם אותו הדור מן הצדיקים ובזכות מה ניצולו בזכות צליל שעורים ואיזו זו מצות העומר עד כאן שכנה חז"ל הוקשה להם למה קראה צליל ולא עוג' שעורים או זולתו מהלשונות מה הוא צליל רוצה לומר דהיה לו לומר לשון עוגה אלא רמז בז' שהיה הדור צלול מן הצדיקים ולכן קראה בשם צליל שלא ניצולו כי אם בזכות העומר שהיה בא משעורים : עוד אפשר דקשיא ליה כמי כפל צליל לחם שעורים שאם כונת צליל לשון עוגה היה לו לומר צליל שעורים ולא' לשון כפלה הוא אם כן מהו צליל שהוא מיותר עוד אפשר שבכלל אומרו מהו צליל שהקשה דהיה לו לומר לשון עוגה כדפרשי' אפשר שהקשה קושיא אחרת והיא דכתיב צלול בוי"ו וקרינן צליל ולמה לא קרינן צלול כמו שכתוב ז"ש מהו צליל ומשיב ואומר שאמר לשון צליל כדי להרכיב בו קרי וכתיב צלול על מה שהיה הדור צלול מצדיקי' בזכות מה ניצולו בזכות העומר וצליל אפשר שרמז לשון הצלה שניצולו. בזכות העומר שהקריב גדעון שהעומר משעורי' הוא בא וזה הוא צליל שעורי' ומה שאמר ויכהו וכו' רש"י ז"ל ויכהו האהל ויהפכו האהל מלמעלה למטה ונפל האהל עד כאן : והרד"ק ז"ל כתב כו' ע"ש וכן פירש הרלב"ג ז"ל צליל לחם שעורים רוצה לומר קול הברת לחם שעורים עד כאן והנה מה שאמר ויבא עד האהל ויכהו · ויפול וכו' שהדברים כפולים ומכופלים כתב מהר"יא ז"ל פירושו ששמע חררת לחם שעורים או עוגת לחם צלויה באש שהיה מתהפך במחנה מדין מפה אל פה כאשר יתהפך הדבר היוצא מן האש בכח החום ושבא אל האהל לפי שהאהלים היו באמצע וכל החמושים סביב אליהן ולפי שהצליל צלוי באש והאהלים מפשתן וכיוצא בהגיעו אליו יכהו ויפול האהל והיה תכלי' החלום שבזה האופן האהל ושאר נופל ארצה והצליל שהיה מושלך ארצה היה משם ואילך מתהפך למעל' וזה הוא ויבא עד האהל רוצה לומר שהפיל הצליל את האהל ואז כפילת האהל שם שיתהפך הצליל למעלה ז"ש ויהפכו למעלה ונפל האהל ונשאר א"כ הוא שב למטה הוא הצליל מתהפך למעלה והאהל שהיה למעלה נפל למטה עד כאן :

ויען רעהו ויאמר אין זאת לפי שהחלום היה מורה נזק באהל ההוא של החולם החלום שכן חלם ויבא עד האהל זה אהלו לא על הכלל לזה ענה רעהו ואמ' לו אין זאת רוצה לומר אין הנז' לזאת האהל בפרט כי אם אל חרב גדעון רומז שעם היותו יחידי בעם מועט כצליל השעורים הזה המתהפך שמשתבר והולך וכעס' ניפולין מעט הנה ומעט הנה כפת ניפולין ובכר' מהיות של שעורי' כך שיו כמשל גדעון איש ישרא' רוצה לומר איש ישרא' וצדיק באמונתו יחיה שכפר בע"א שכהן האלהי' בידו את מדין ואת כל המחנה שכל המחנה כמשל לאהל וכמו שהאהל נפל כך כל מדין והמחנה שהם נטוים באהל או שהם ערביים שכוני אהלים יפלו בנופלים ועל ידי צליל שעורים הוא גדעון מהטעם הנזכר · או יאמר אין זאת מתקיימת שהוא הוראת חרבן גדול אלא כי אם חרב גדעון וכו' נתן האלהים בידו את מדין ואת כל המחנה ואז תהיה זאת כיון שנתן האלהים ביד גדעון את כל המחנ' ואם לאו אין זאת מתקיימת ותיבת בלתי כמו אלא :

ויהי כשמוע גדעון כבר פירשתי שגדעון לבדו שמע ולא פורה ושמע מספר חלום ושברו שמור' על הצלחת גדעון והיות ההצלחה על ידו לבדו ובמתי מעט כצליל שעורים הזה המתהפך במחנה ולכן השתחוה כי ראה עין בעין דבר ה' שאמר לו נתתיו בידך ומגד הענוה שבו לא רצה לקח' לעצמו השררה אבל אמר להם קומו כי נתן ה' בידכם ולא הזכיר מה ששמע שבידו ניתן ג"כ שינה כי למעלה אמר הפותר החלום את מדין ואת כל המחנה וכאן להקל בעיניהם הדבר עשה מהכל חלוקה אחת הוא אומרו כי נתן ה' בידכם את מחנה מדין ולא כתב את מדין ואת כל המחנה · ומה שאמר ואת שברו עיין רש"י ז"ל והרד"ק ולע"ד קרא הפתרון שברו על שם השברון שהיה להם שכולם נפלו :

ויחץ את שלש מאות האיש עיין רש"י ז"ל ולעד"ן כי עשה תחבולה אינושית בהינת לילה ועם שוקט ובוטח נתן הלפידים בתוך הכדים כדי שלא יראום מרחוק בטרם יקרבו אליהם יתנכלו להמיתם לכך נתנום בתוך הכדים רקים כדי שבעת שיתקרבו אליהם יוציאום פתאום ולא ידע כל מחנה מדין מהו כי לא ראוהו מרחוק ויתבהלו ולא מצאו כל אנשי חיל ידיהם ובהצטרף אל זה תקיעת השופרות יחשבו שהחיל כבד מאד כפי הערך ושיעור ג' מאות שופרות צריך שהחיל יהיה ג' מאות אלף איש ואין הדבר רחוק שידעו כי אתב בקיבוץ ל"ב אלף איש ואחר כך שמעו חזרתם ואולי חשבו כי נכלו להם בנבליהם להתחבר בנקיקי הסלעים ובמערות צורים לגנב דעתם של מחנה מדין ובעת לילה יצאו כלם יחדיו חיל כבד מאד הוא הוא הרעשת הקול הזה הנשמע כל זה וכיוצא בו נקל לפני ה' לתת בדעת' להביא מורך בלבבם שיכוסו ויפלו בנפלים ואין זר שכיון גדעון אל כ"ז וכיוצא בו ולקיחת הכדי' היתה לו' פעולות הה' מגד עצמה שישברו' ויהי רעש גדול וכמ"ש ונפוץ הכדי' אשר בידם והב' לסתור הלפידים בתוכם וז"ש ויתן שופרות ביד כולם וכדי' רקי' ר"ל שמגד הכדי' עצמה הוצרך ליתן בידם כדי שישבר' בקרב' אל המחנה והתועלת הב' הוא ולפידים בתוך הכדים ובהצטרף לזה התחלקות הג' מאות איש לג' ראשים שזו היראה' עם רב ועצום מאד ואחר שכתבתי זה מצאתי קרוב לזה שכתב מהרי"א ע"ש ותרא' בדברי תוספת מרוב' ובפרט דקדוק לשון הכתוב וכדי' ריקים ולפידים בתוך הכדים כי הם ב' בחינות כאשר זכרתי :

ויאמר אליהם ממני תראו וכן תעשו עיין רש"י ז"ל צריך להבין הכפל ממני תראו וכן תעשו והיה כאשר אעשה כן תעשון והפשר כי להיות עם גדעון מאה איש והשני ראשי' לבדם לכך אמר אל המאה איש אשר אתו עמו ממני תראו וכן תעשו אתם הקרובים אלי והסוף הפסוק דבר עם השני ראשים האחרים ולהם אמר והיה כאשר אעשה כן תעשו או אפשר בהפך שמתחילה אמר אל השני ראשים ממני תראו וכן תעשו גם אתם ואחר כך אומר והנה אנכי בא בקצה המחנה
והיה

מנחה קטנה

ומדין ועמלק וגו' נופלים זה נפילת אשר שלהם שהוא נופל תחילה ומזה נתעורר פחד בלב מחנה מדין וגו' דא"מג דאינהו לא חזו מדין נפילתם מזלייהו חזו וע"כ אמ' נופלי' ולזה הפותר חלם לרעהו אמר אין זה כי אם וגו' נתן אלהים בידו את מדין ירצה אשר שלמעלה ואת כל המחנה כמשמעו · והוכיח זה כמ"ש המפרשי' שעל שרוב יחלם איש מהרהורי לבא וזה חלם דבר שלא עלה בדעתו מעולם ע"כ אמ' שזה הוא מהתעוררו' מעלה על ידי נפילת השר : ויבא גדעון וגו' הנה קרא לישראל פה רומזת שהי' להם בים סוף שהיה עוזא שר של מצרים מקטרג באומרו הללו עע"ז והללו ע"ז וכו' אלא שה"שי' שיפך ברוב חסדיו בזכות ישראל עד שהבילם ...

רשי

שופרו' ולפידי' · להזכיר זכות מתן תורה ופשוטו לילה היה כמו שכתוב והיה חשך לפיכך נשאו עם לפידים להאיר להם ונתנום בכדים כדי שלא יכינו בלפידים: ממני תראו · את אשר אני עוש' ראו ועשו כן : אנכי וכל אשר אתי · אחד מן הראשים : מאה איש · היו עמו : ליי' ולגדעון · חרבא דאתקטלא מן קדם יי' וניצחנ' על ידי גדעון : הקם הקימו · כבר בני חיל את השומרים שהיתה משמרתם באשמורת התיכונה שכן דרך בני גייסות להעמיד שומרים אלו ישמרו שליש הלילה הראשון ואלו שליש השני ואלו שליש האחרון : ונפוץ הכדי' · ולשבור הכדים אשר בידם : ויריעו · תרועת מסע וניסה : וילכדו

רדק

ואמרתם ליי' ולגדעון · פי' חרב כמו שאמר ויקראו חרב ליי' כלומר חרבנו ליי' הוא כי נלחם לנו ואחריו חרבנו הוא לגדעון כי על ידו ננצח המחנה הזה וכ"ת חרבא דאתקטלא מן קדם יי' וניצחנא על ידי גדעון : ראש האשמור' התיכונה · שהיו שומרים המחנה בלילה והיו חולקים משמרות הלילה לשלשה חלקי' השומרי' בתחילת הליל' היו עומדי' עד שליש הלילה והוא סוף האשמורת הראשונה וראש האשמורת התיכונה והיו השומרי' הראשוני' הולכים לישן והאחרים קמים משנתם לשמור וזהו שאמר אך הקם הקימו את השומרי' והנה גדעון בא אל המחנה: שלשת הראשי' · איננו אומר כי הראשים לבדם תקעו כי כל העם תקעו ופירוש ראשי' חלקים כמו והיה לארבעה ראשים : וירץ כל המחנה · לנוס כמו שאמר וינוסו ומה שאמר ויריעו תרועת שבר ופחד : צררתה · בשני רי"שין : ולכדו

וַיִּתֵּן שׁוֹפָרוֹת בְּיַד־כֻּלָּם וְכַדִּים רֵקִים וְלַפִּדִים בְּתוֹךְ הַכַּדִּים׃ וַיֹּאמֶר אֲלֵיהֶם מִמֶּנִּי תִרְאוּ וְכֵן תַּעֲשׂוּ וְהִנֵּה אָנֹכִי בָא בִּקְצֵה הַמַּחֲנֶה וְהָיָה כַאֲשֶׁר־אֶעֱשֶׂה כֵּן תַּעֲשׂוּן׃ וְתָקַעְתִּי בַּשּׁוֹפָר אָנֹכִי וְכָל־אֲשֶׁר אִתִּי וּתְקַעְתֶּם בַּשּׁוֹפָרוֹת גַּם־אַתֶּם סְבִיבוֹת כָּל־הַמַּחֲנֶה וַאֲמַרְתֶּם לַיהוָה וּלְגִדְעוֹן׃ וַיָּבֹא גִדְעוֹן וּמֵאָה־אִישׁ אֲשֶׁר־אִתּוֹ בִּקְצֵה הַמַּחֲנֶה רֹאשׁ הָאַשְׁמֹרֶת הַתִּיכוֹנָה אַךְ הָקֵם הֵקִימוּ אֶת־הַשֹּׁמְרִים וַיִּתְקְעוּ בַּשּׁוֹפָרוֹת וְנָפוֹץ הַכַּדִּים אֲשֶׁר בְּיָדָם׃ וַיִּתְקְעוּ שְׁלֹשֶׁת הָרָאשִׁים בַּשּׁוֹפָרוֹת וַיִּשְׁבְּרוּ הַכַּדִּים וַיַּחֲזִיקוּ בְיַד־שְׂמֹאולָם בַּלַּפִּדִים וּבְיַד־יְמִינָם הַשּׁוֹפָרוֹת לִתְקוֹעַ וַיִּקְרְאוּ חֶרֶב לַיהוָה וּלְגִדְעוֹן׃ וַיַּעַמְדוּ אִישׁ תַּחְתָּיו סָבִיב לַמַּחֲנֶה וַיָּרָץ כָּל־הַמַּחֲנֶה וַיָּרִיעוּ וַיָּנִיסוּ (וינוסו ק') ׃ וַיִּתְקְעוּ שְׁלֹשׁ־מֵאוֹת הַשּׁוֹפָרוֹת וַיָּשֶׂם יְהוָה אֵת חֶרֶב אִישׁ בְּרֵעֵהוּ וּבְכָל־הַמַּחֲנֶה וַיָּנָס הַמַּחֲנֶה עַד־בֵּית הַשִּׁטָּה צְרֵרָתָה עַד שְׂפַת־אָבֵל מְחוֹלָה עַל־טַבָּת׃ וַיִּצָּעֵק אִישׁ־יִשְׂרָאֵל מִנַּפְתָּלִי וּמִן־אָשֵׁר וּמִן־כָּל־מְנַשֶּׁה וַיִּרְדְּפוּ אַחֲרֵי מִדְיָן׃ ומלאכים

וִיהַב שׁוֹפָרַיָא בְּיַד כּוּלְהוֹן וְכַדִּין רֵיקָנִין וּבְעוּרַיָא בְּגוֹ כַדִּין׃ וַאֲמַר לְהוֹן מִנִּי תֶּחֱזוּן וְכֵן תַּעַבְדוּן וְהָא אֲנָא אָתֵי בִּסְיָפֵי מַשְׁרִיתָא וִיהֵי כְּמָא דְאַעְבֵּיד כֵּן תַּעַבְדוּן׃ וְאֶתְקַע בְּשׁוֹפָרָא אֲנָא וְכָל דְעִימִּי וְתִתְקְעוּן בְּשׁוֹפָרַיָא אַף אַתּוּן סַחֲרָנוּת כָּל מַשְׁרִיתָא וְתֵימְרוּן חַרְבָּא דְאִתְקְטָלָא מִן קֳדָם יְיָ וְנִיצְחָנָא עַל יְדֵי גִדְעוֹן׃ וַאֲתָא גִדְעוֹן וּמְאָה גַּבְרָא דְעִימֵּיהּ בִּסְיָפֵי מַשְׁרִיתָא בְּרֵישׁ מַטַּרְתָּא מְצִיעֲתָא בְּרַם אֲקָמָא אֲקִימוּ יַת נַטְרַיָא וּתְקָעוּ בְּשׁוֹפָרַיָא וּנְפָצוּ כַּדִּין דִּבְיְדֵיהוֹן׃ וּתְקָעוּ תְּלָת מַשִּׁירְיָן בְּשׁוֹפָרַיָא וּתְבָרוּ כַּדַּיָא וְאַתְקִיפוּ בְּיַד שְׂמָלֵיהוֹן בִּבְעוּרַיָא וּבְיַד יְמִינְהוֹן בְּשׁוֹפָרַיָא לְמִתְקַע וַאֲמָרוּ חַרְבָּא מִן קֳדָם יְיָ וְנִיצְחָנָא עַל יְדֵי גִדְעוֹן׃ וְקָמוּ גְּבַר בְּאַתְרֵיהּ סְחוֹר סְחוֹר לְמַשְׁרִיתָא וּרְהַטַת כָּל מַשְׁרִיתָא וְיַבִּיבוּ וְאַפְכוּ׃ וּתְקָעוּ תְּלָת מְאָה שׁוֹפָרַיָא וְשַׁוִּי יְיָ יַת חֶרֶב גְּבַר בְּחַבְרֵיהּ וּבְכָל מַשְׁרִיתָא וְאַפְכַת מַשְׁרִיתָא עַד בֵּית שִׁטָּה לִצְרֵירַת עַד כֵּיף מֵישַׁר אָבֵל מְחוֹלָה לְטַבָּת׃ וְאִתְכְּנִישׁ אֱנַשׁ יִשְׂרָאֵל מִנַּפְתָּלִי וּמִן שִׁבְטָא דְאָשֵׁר וּמִן כָּל שִׁבְטָא דִמְנַשֶּׁה וּרְדָפוּ בָּתַר מִדְיָנָאֵי׃ ואיזגדין

רלבג

ראש האשמורת התיכונה · אח' עבור שליש הלילה והנ' בראש האשמורת ההיא הקימו השומרי' מדין ועמלק לשמור המחנה שיהיו שם הם ערים לפי שכל אנשי המחנה היו ישנים ונדמה שכן היו שם שומרים ממוני' לקום בראש כל אשמורת ואשמורת מאשמרות הלילה כי אין לאומר שיאמ' שלא ישכו אנשי המלחמה עד סוף האשמור' הראשונה ולזה הוצרכו או להקי' את השומרי' לא קודם זה כי מה ששמע גדעון ברדתו במחנה קודם זה הורה שכבר היו ישנים · והנה התחיל תחלה לתקוע בשופר גדעון ומאה איש אשר אתו ואחר תקעו בשופרות שני הראשי' הנשארי' והאנשים אשר אתם ובעת שהתחילו לתקוע בשופרות שברו הכדים אשר בידם ונשארו הלפידים וראו שלש מאות הלפידים אשר בוערים תכף שהקימו והיו אלו האנשים קוראים בקול גדול חרב ליי' ולגדעון ועם רוב הבהלה חשבו איל מהם שיהיה חיל גדעון ביניה' וחשב כ"א מהם שיהיה רעהו מאנשי גדעון ולזה' השנה היה חרב איש באחיו והנה קצתם היו הורגין קצתם וקצתם היו נסים מפחד מי שהיה אצלם שחשבו שיהיה מחיל גדעון · והנה נזעקו בני ישראל מנפתלי ומן אשר ומן כל מנשה ורדפו אחרי מדין ללכדם בעת שהיו נבהלים והיו נסים

ומלאכים

מסרה

תעשון ט"ו וסי' ודברת אליו ושמת · לא תעשון אתי · אם תעשון את הדבר · ואם לא תעשון כן · ואצוה אתכם בעת · לא תעשון כן ליי' · לא תעשון ככל אשר · ושמרת' את דברי הברית · ויאמר אליהם ממני תראו בתרא דפסו' וי"א ב' בו : ויאמר להם למה תעשון · ויאמר להם למה תעשון · ויאמר להם שמשון רעלי · ויצום לאמר זה הדבר דמלכים · ויצו עליהם לאמר כה דד"ה ודבתרי' וכל ריב אשר יבא : ויריעו ד' מלאים וסי' וירע העם ויתקעו בשופרות דיריחו · וירץ כל העם ויריעו · ויריעו כל בני אלהים · ויריעו איש יהוד' דד"ה :

מנחה קטנה

וע"כ רצה להזכיר פה הדבר ברמז שלקחו אנוקס במלכתך בלילה כלומר כי נר מגוס שמנו' קידוש השם היא תאיר לו כאבוקה ושבירת הכדים רמז על שבירת מזבח הבעל ועל מעשה הכבר של קידוש השם בפרהסיא בפני עשרה לקח שופר המשמיע קולו בחוץ ע"ד הרם בשופר קולך שהוא ענין פרהסיא · גם יש בו רמז על מחיפת פר השני ושור אשר אביו ודרשו בשופר ע"ד ותיטיב לה' משור פר מקרין ומפ' · ולפי הכוונה חלק השם לשלשה חלקים נגד ג' דברים שעשה וכנגד הריסות המזבח וכריתת האשירה וסחיטת השור והפר : למה לא קראת לנו כלא כזיון גדול עשית לנו פה שלא קראת לנו לפי שידענו שלא לקחת עמך אלא אשר כאשר בהם ה' והוא בירר אותם · וכיון שלא קראת לנו הרי הוא בבירור שלנו שאין אנו כדאים לילך עמך וה' לא יאפינן ככו וא"כ זה לנו לבושת שיחזיקו אותנו לרשעים על ידך ואלו קראת לנו קרוב לודאי שנבחר ה' בנו ונעשה הנס על ידינו שהרי נתן ה' בידינו שני שרי מדין מזה נראה למפרע שכדאים אנחנו והשיב גדעון אדרבה עליכם להחזיק לי טובה שהרי היה הדבר בספק עומד אם יבחר ה' בכם אפי' אם כדאי' אתם מפעם שה' לא חפץ שאקח כי אם מספר קטן שלש מאות איש ואפשר שהייתם נדחים והיה לכם לבושת עולם ועכשיו שלא קראתי אתכם נשארתם בחזקתכם לומר שכדאי' אתם אלא שחסרון מגידי שלא קראתי אתכם ואם יבא איש לדרוש לנגאי הלא יד שמעתער אל התתוג' והדבר הזה יהיה לכם לעינים ולסתום פי המקטרגי' ולומר שטוב עללות אפרים ירבה שנם אפרי' בכלל מעורב בטוב ורע :

עגלין

כלי יקר

והיה כאשר וכו' אל המאה איש אשר עמו דבר ואמר והיה כאשר אעשה אני הראש שלכ' כן תעשון והנכון כי כאן היו שני ענייבים שהיו צריכים לעשות כמותו האחד בענין התרועה בשופר והוצאת הלפידים ונפילת הכדים אשר כנגד זה אמר ממני תראו וכן תעשו והענין השני הוא שצריך יתנו לבם אליו שאם יכנס במחנה מדין יכנסו אחריו ואם ישב מחוץ למחנה מושבו וחרב איש ברעהו והוא יזוז גם הם לא יזוזו ממקומם פן יקראם אסון ז"ש והנה אנכי בא בקצה המחנה בקצהו להבין האם אכנס לתוכו או לא אכנס והיה כאשר אעשה כן תעשון שאם אכנס בתוך המחנה תכנסו גם אתם ואם לא אכנס לא תכנסו גם אתם והמורה על זה הוא סמיכות והנה אנכי בא בקצה המחנה אל והיה כאשר אעשה כו' ואפשר לפרש שמאמר והנה אנכי כו' מקושר עם תחילת הפסוק ממני תראו וכן תעשו בענין זה שהנה אנכי בא בקצה המחנה ומ"ש אחר כך והיה כאשר אעשה כן תעשו היינו כדמפרש ואזיל ותקעתי בשופר כו' :

ותקעתי בשופר אנכי וכו' עיין רש"י ז"ל והרד"ק ז"ל ומהרי"א ז"ל כתב ליוה שיאמרו כול' ליי' ולגדעון ר"ל שהיה שם דבר נסיי שהאלהים הוא בעזרם ודבר אנושי הוא חרב גדעון הנודע אצלם והנה לא השוה שמו עם שם הקב"ה אלא בעבור החלום ששמע כדי שכאשר ישמעו שם גדעון לא ישאר בהם רוח ויחרדו כלפור בזכרם החלום ע"כ וק"ק כי החלום ההוא לא נתפרסם כי אם איש ורעהו ספרו אותו ושברו לע"ד כי להיות יעוד יי' שייעד הנצחון ע"י גדעון אשם גדעון עתה שנחלקו לג' ראשים פן עתה שחלק לבם יאשמו השני ראשים ההולכים לבד לזה ליוה אותם שיאמרו ליי' מקוים ליה עניינו ולגדעון אנו חשבים שזכותו וייעודו יעזרנו ולכך הקפיד בהיות נעשים כל הפעולות יחדיו ממני תראו וכן תעשו כדי שיחשבו הכל כאגודה אחת והוא ע"ד מה שאמרו בגמרא במס' סוכה פרק לולב וערבה גבי מתני' ליה ולך מזבח לי' ולך מזבח ופריך והא קא משתף שם שמי' ודבר אחר ותניא אמר רשב"י כל המשתף שם שמים ודבר אחר נעקר מן העולם שנאמר בלתי ליי' לבדו אלא ליה אנו מודים ולך אנו מקלסים ליה אנו מודים ולך אנו משבחי' ופי' רש"י ז"ל מודים לאו לשון הוד אלא לשון תודה מודים ולא כופרים :

ויבא גדעון ומאה איש וכו' עיין רש"י ז"ל וכ"כ הרד"ק ז"ל ומהרי"א ז"ל והרלב"ג ז"ל והנכון כדבריו ואף על פי שיש לדחות כי באשמורת הראשונה רובם ניעורים ומיעוטם ישנים ולכך לא ישימו שומרים כי אם באשמורת התיכונה והיא שיטת האומרים במס' ברכות ג' משמרות הוי הלילה והתיכונ' היא האמצעי' אחת לפניה ואח' לאחריה שבדוחק אמרו בגמ' התיכונ' שבתיכונו' : ומהרי"א ז"ל שנתחכם גדעון לבא בתיכונה שאז כל העם ישנים ע"כ ובזה אבין אומרו אך הקם הקימו כו' רוצה לומר אעפ"י שהיא עת נכונה מהיות ראש השמורת התיכונה שכלם ישנים אך זה היה מנגד לבד שהקים הקימו את השומרים שהיא בתחילת שמירתם שומרים כראוי ז"ש אך הקם הקימו וכפל הקם הקימו פירושו הקם על המשמרת הראשונה שהיו בהקם עד סוף האשמורת הראשונה שהם הקימו את אנשי משמרת התיכונה : עוד אפשר דה"ק ויבא גדעון ומאה איש אשר אתו בקצה המחנה ואין לומר השב אך את זה לבד עשו בביאתם זו שגדעון כנזכר הקם הקימו את השומרים שהיו יושבים ולקולם רגשו וקמו ז"ש ויבא גדעון ומאה איש כו' אך הקם הקימו את השומרים ומיד ויתקעו בשופרות ונפוץ הכדים אשר בידם להבהילם פתאום :

ויתקעו שלשת הראשים עיין הרד"ק ז"ל והרלב"ג ז"ל ונראה לעניות דעתי שאין ספק שאלו הג' מאות ראשים נפולים היו איש מאחיו כדי שיתראה כל לפיד ולפיד מהם כאילו מאיר לחבורת אלף איש כמנהג המסע"הלי"ם שמוליך המלך ירום הודו וזהו אומרו ויתקעו שלשת הראשים ר"ל לא נתחברו יחדיו אלא ג' ראשים כל אחד פונה אל המחנה ממקומו זה למזרח וזה למערב להיות השופר מעורר רחמים והעד יום הדין של ראש השנה שתוקעי' בו לערבב השטן לכך החזיקו בשמאלם שהוא דין בלפידים וביד ימינם רחמים השופרות לתקוע תחילה לעורר רחמים על ישראל ויקראו חרב ליי' ולגדעון ובא כשרץ כל המחנה ויריעו תרועה בשברים ותרועה כי נשברו וינוסו וזה על דרך תרועם בשבט ברזל :

והנה מהרי"א ז"ל חלק על הרד"ק שכתב שבתחילה תקעו השלשת ראשים הראשים לבדם ולא הפני הצבא אשר תחת ידם שהג' מאות איש אשר תחת יד ג' הראשים האלה לא תקעו כי אם אחר שרץ כל המחנ' וינוסו אז תקעו הג' מאות שופרות והיינו דכתיב ויתקעו ג' מאו' השופרו' ע"כ תורף דבריו · ודוחק גדול הוא לומר שלא תקעו הג' מאות שופרות כי אם אחר שרץ העם כי הראוי הוא יתקעו כן בתחילה לערבבם ולהבהילם וכן דוחק לומר שיתקעו ג' שופרות של ג' הראשי' ושלשת כדים ישברו ושלשת לפידים לבד ודוחק הוא שעל זה יאמר וישברו הכדים ויחזיקו ביד שמאלם וביד ימינם השופרות שהכל יהיה בפרט הזה של הג' ראשים לבדם ולא בג' מאות איש כולם יחדיו זאת ועוד שא"כ לפי דבריו קשה שכמו שהזכיר ויתקעו ג' מאות השופרות כו' שהיה דבר מחודש שלא נזכר עד עתה א"כ היה לו להזכיר ג"כ שבירת הכדים ואחיזת לפידים לג' מאות איש כמו שהזכיר התקיעה של ג' מאות שופרות · ועוד קשה שהרי כתוב ויבא גדעון ומאה איש אשר אתו וכו' ויתקעו בשופרות ונפוץ הכדים · ומהרי"א ז"ל תקן קושי זה שכתב שמאמר ויתקעו בשופרות וכו' ונפוץ הכדים הוא הגדת הענין דרך כלל ואח"כ מפרש בפרטות איך היה הענין ואומר ויתקעו ג' הראשי' זה הוא פרטו של הכתו' הראשון אבל אין זה מספיק כי אין זה פשוטו של מקר' הן אמת שפסוק ויתקעו ג' מאות השופרות מכריע קצת לדברי מהרי"א ז"ל שנראה שכוונת הכתוב לומר שעד עתה לא תקעו כי אם הראשים ג' אנשים לבדם ואחר שרץ כל המחנה ויריעו ויניסו אז ויתקעו ג' מאות שופרות והנראה לע"ד בזה הוא כי גדעון להיות שהוא היה שר הצבא חלקו לו כבוד זה כשבא גדעון ומאה איש אשר אתו תקעו בשופרות הוא והמאה איש וזה הוא שאמר ויתקעו בשופרות ונפוץ הכדים אשר בידם של אלו המאה ואח"כ ויתקעו ג' הראשים הסניים עם גדעון וגם כל אחד מהראשי' עם המאה איש אשר תחת ידו תקעו וכדברי הרד"ק ז"ל אלא שלכבוד הראשים תקעו החל' כל אחד ואחד מהם ותכף תקעו המאה איש שעמו וזהו שאמר ויתקעו ג' הראשים בשופרות וישברו הכדים כלם יחדיו כדי להרעים המחנה לקולם ויקראו חרב לה' ולגדעון ובכל זאת לא זזו ממקומם של גדעון אלא ויעמדו איש תחתיו סביב וירץ כל המחנה ויריעו כל המחנה עצמו ויניסו ותרועה זה תרועת מסע וניסה כדפי' הרלב"ג ז"ל והרד"ק ולי אפשר שאז השופרות שביד החיל של גדעון הריעו הרוע' ואז וינוסו חיל גדעון ולפי שדוחק קצת לפרש ויריעו על ג' מאות איש של גדעון ואמר וינוסו על זולתם ופשטיה דקרא שויריעו וינוסו הכל במין אחד בזה נבין דכתיב ויניסו בי"וד כי ויריעו אנשי גדעון בתרועה ושברים ולא בתקיעה ועל ידי זה ויניסו שעד עתה היה רץ כל המחנ' יחדיו במרוצה לבד אבל ע"י התרועה הניסו אותם ותיבת ויניסו כמו וסנים יניסו רבבה ואחר שחיל גדעון הריעו בתרועה להכים את מחנה מדין חזרו לתקוע תקיעה בשופרות ולא תרועה וזה הוא שאמר ויתקעו ג' מאות תקיעה שנית או שלישית היתה והיא נתקבלה לפני ה' יותר עד שעל ידי כן וישם ה' את חרב איש ברעהו ולא ברעהו בלבד הקרוב אליו כי אם אחר כך שמכ' רעהו בחושבו שהוא ממחנה גדעון היה הולך ומכה את כל המחנה של מדין ז"ש ובכל המחנה עד שנס כל המחנה עד בית השטה צררת' וזה בב' ריש"ן ואחד צרדת' ברי"ש ודל"ת ואולי הכל מקום א' ונכתב כאן צררתה ע"ש שהוכפלו צרות מדין בכפילה ונסה וחרב איש ברעהו :

ויצעק איש מישראל וכו' כאן בתחלה הזכיר נפתלי ואחריו אשר ואחריו מנשה לא כן למעלה שהזכיר מנשה תחלה ואחריו אשר וזבולן ונפתלי דכתיב ומלאכים שלח בכל מנשה ומלאכים שלח באשר ובזבולן ובנפתלי ואפשר שלמעלה הקדי' אביעזר להיותם ממשפחתו של גדעון ואחריו מנשה להיותם משבטו של גדעון ועליה' יחדיו אמר ויזעק גם הוא אחריו אמנם באשר וזבולן ונפתלי הקדים אשר וכתב נפתלי אחרון כי בלכת השליח ילך תחלה אל אשר ובבואו יבא אל זבולן ואחריו אל נפתלי הסמוך שם אל מקדם המלחמה אמנם קבוץ שנעשה מאליו כדכתיב ויצעק איש ישראל שנאסף איש ישראל מאליו ולא ע"י שליח כאן ראוי להזכיר תחלה מנפתלי הקרוב אל המערב' ששמע ניסת מדין ובא ואחריו אשר אמנם זבולן לא ידעתי טעם למה לא נזכר אולי מקומו רחוק מלחוף אניות ישכון וירכתו עד צידון והמלחמה היו קרובה לירדן ומזה הטעם גם כן לא נזכר מנשה

כי

וּמַלְאָכִים שָׁלַח גִּדְעוֹן בְּכָל־הַר אֶפְרַיִם לֵאמֹר רְדוּ לִקְרַאת מִדְיָן וְלִכְדוּ לָהֶם אֶת־הַמַּיִם עַד בֵּית בָּרָה
ג' וְאֶת־הַיַּרְדֵּן וַיִּצָּעֵק כָּל־אִישׁ אֶפְרַיִם וַיִּלְכְּדוּ אֶת־הַמַּיִם עַד בֵּית בָּרָה וְאֶת־
כה הַיַּרְדֵּן׃ וַיִּלְכְּדוּ שְׁנֵי־שָׂרֵי מִדְיָן אֶת־
ד' מל' עֹרֵב וְאֶת־זְאֵב וַיַּהַרְגוּ אֶת־עוֹרֵב בְּצוּר־עוֹרֵב וְאֶת־זְאֵב הָרְגוּ בְיֶקֶב־
י"א ג' זְאֵב וַיִּרְדְּפוּ אֶל־מִדְיָן וְרֹאשׁ־עֹרֵב וּזְאֵב הֵבִיאוּ אֶל־גִּדְעוֹן מֵעֵבֶר לַיַּרְדֵּן׃
א וַיֹּאמְרוּ אֵלָיו אִישׁ אֶפְרַיִם מָה־הַדָּבָר
ג' הַזֶּה עָשִׂיתָ לָּנוּ לְבִלְתִּי קְרֹאות לָנוּ
ל' וחד וכי ירובין כִּי הָלַכְתָּ לְהִלָּחֵם בְּמִדְיָן וַיְרִיבוּן אִתּוֹ בְּחָזְקָה׃ וַיֹּאמֶר אֲלֵיהֶם מֶה־
ל' עָשִׂיתִי עַתָּה כָּכֶם הֲלֹא טוֹב עֹלְלוֹת
ל' אֶפְרַיִם מִבְצִיר אֲבִיעֶזֶר׃ בְּיֶדְכֶם נָתַן אֱלֹהִים אֶת־שָׂרֵי מִדְיָן אֶת־עֹרֵב
ג' וחס' אל"ף וְאֶת־זְאֵב וּמַה־יָּכֹלְתִּי עֲשׂוֹת כָּכֶם אָז
ב' י"ג' רָפְתָה רוּחָם מֵעָלָיו בְּדַבְּרוֹ הַדָּבָר
ד' הַזֶּה׃ וַיָּבֹא גִדְעוֹן הַיַּרְדֵּנָה עֹבֵר הוּא וּשְׁלֹשׁ־מֵאוֹת הָאִישׁ אֲשֶׁר אִתּוֹ עֲיֵפִים וְרֹדְפִים׃
ה וַיֹּאמֶר לְאַנְשֵׁי סֻכּוֹת תְּנוּ־נָא כִּכְּרוֹת לֶחֶם לָעָם אֲשֶׁר בְּרַגְלָי כִּי־עֲיֵפִים הֵם וְאָנֹכִי רֹדֵף אַחֲרֵי זֶבַח וְצַלְמֻנָּע מַלְכֵי

מדין

וְאִיזְגַּדִּין שְׁלַח גִּדְעוֹן בְּכָל טוּרָא דְבֵית אֶפְרַיִם לְמֵימַר חוּתוּ לְקַדָּמוּת מִדְיָנָאֵי וַאֲחוּדוּ עֲלֵיהוֹן יַת מְגִיזָתָא עַד בֵּית בָּרָה וְיַת יַרְדְּנָא וְאִתְכְּנִישׁ כָּל אֱנָשׁ אֶפְרַיִם וַאֲחָדוּ יַת מְגִיזָתָא עַד בֵּית בָּרָה וְיַת יַרְדְּנָא׃ וַאֲחָדוּ תְּרֵין רַבְרְבֵי מִדְיָן יַת עוֹרֵב וְיַת זְאֵב וּקְטָלוּ יַת עוֹרֵב בְּשַׁקִּיף עוֹרֵב וְיַת זְאֵב קְטָלוּ בְּמֵישַׁר זְאֵב וּרְדָפוּ בָּתַר מִדְיָנָאֵי וְרֵישׁ עוֹרֵב וּזְאֵב אַיְתִיאוּ לְוַת גִּדְעוֹן מֵעִיבְרָא לְיַרְדְּנָא׃ וַאֲמַרוּ לֵיהּ אֱנָשׁ אֶפְרַיִם מָא פִּתְגָּמָא הָדֵין עֲבַדְתָּא לָנָא בְּדִיל מָה לָא קְרֵיתָא לָנָא כַּד אֲזַלְתָּא לְאַגָּחָא קְרָבָא בְּמִדְיָן וְדָיְנִין עִימֵּיהּ בִּתְקוֹף׃ וַאֲמַר לְהוֹן מֶה עֲבָדִית כְּעַן כְּוָתְכוֹן הֲלָא טָבִין חַלָּשַׁיָּא דְבֵית אֶפְרַיִם מִתַּקִּיפַיָּא דְבֵית אֲבִיעֶזֶר׃ בִּידְכוֹן מְסַר יְיָ יַת רַבְרְבֵי מִדְיָן יַת עוֹרֵב וְיַת זְאֵב וּמָה יְכֵלִית לְמֶיעְבַּד כְּוָתְכוֹן בְּכֵין נָחַת רוּחֵיהוֹן מִינֵּיהּ בְּמַלָּלוּתֵיהּ פִּתְגָּמָא הָדֵין׃ וַאֲתָא גִּדְעוֹן לְיַרְדְּנָא עָבַר הוּא וּתְלָת מְאָה גַּבְרַיָּא דְעִימֵּיהּ כַּד מְשַׁלְהַן וְרָדְפִין׃ וַאֲמַר לֶאֱנָשֵׁי סֻכּוֹת הָבוּ כְעַן פִּתָּא דִלְחָמָא לְעַמָּא דִי עִמִּי אֲרֵי מְשַׁלְהַן אִינּוּן וַאֲנָא רָדִיף בָּתַר זֶבַח וְצַלְמֻנָּע מַלְכֵי

מדין

רדק

ולכדו להם את המים · שלא יוכלו לעבור ולא היו מים אלו מי הירדן אלא מים אחרים שהיו בדרכם עד בית ברה שהרי אמר אחר כן ואת הירדן: בצור עורב · אחר שהרגו שם עורב נקרא צור עורב וכן יקב זאב אחר שהרגו שם זאב נקרא יקב זאב ות"י יקב זאב מישר זאב אולי המישור ההוא היה כמו יקב שפתו' גבוהות לו סביב: הלא טוב עוללות אפרי' · דרך משל כלומר מפחותי' שבכם טובים מהגדולי' שבנו או עוללות ובציר משל על מדין ומה שעשה גדעון במדין היה כמו הבציר כי הוא החל המלחמה והרג המחנה שהיה רב ומה שנשאר אחר הבציר הם העוללות והוא דבר קטן כנגד הבציר כן אפרים לכדו שרי מדין שהם כעוללות כנגד כל המחנה אלא שהיו שרים וגדולים זהו שאמר הלא טוב עוללו' אפרי' מבציר אביעזר כי המעש' שלכם טוב מהמעשה שלי כי שרי מדין נפלו בידכם ות"י הלא טבין חלשיא דבית אפרים מתקיפי' דבי' אביעזר: מבציר · הבי"ת רפה וראויה להדגש: אזרפתה רוחם · רוח הכעס כמו אל תבהל ברוחך לכעוס: ויאמר

רשי

ולכדו להם את המים · המפסיקי' בין ארץ לארץ כנען ואת הירדן שגם הוא היה מפסיק: הביאו אל גדעון מעבר לירדן · בבקר כשעבר גדעון את הירדן לרדוף אחר זבח וצלמונע: מה עשיתי עתה ככם · מה חשוב מה שעשיתי בתחלתי כמה שעשיתם אתם בסוף: הלא טוב עוללות · שבאו לידכם בסוף מתחלת הבציר שבצרנו אני ומשפחתי שהרי בידכם נתן יי' את המלכים ומה יכולתי לעשות שיהא חשוב כמעשה שלכם: עובר הוא ושלש מאות האיש · עוברים את הירדן אחרי זבח וצלמונע שעברו את הירדן תחלה והיו משחיתים מעבר לירדן את ארץ ראובן וגד ומנשה ועבר שם כדי לנקום אף בהם: לאנשי סכות · ישראל היו: הכף

מסרה

ברה ה' כתיב ה"א בקריא' וסי' עד בית ברה · וחברו דבתריה · מצות יי' ברה מאירת · ברה כחמה איומה כנדגלות ברה היא ליולדתה · וכל לשון אבילה דכוו' כתיב ה"א במ"א: וראש י"א בקריא' וסי' במס'רבת': יכולתי ג' בקריא' וסי' נפתולי אלהים נפתלתי עם אחתי · ומה יכלתיו עשות ככם · השיגוני עונותי ולא' ונמסר גם בסר' ויצא: רוחם ג' בקריא' וסי' אז רפתה רוחם מעליו אשר הלכים אחר רוחם · תוסף רוחם יגועון:

מנחה קטנה

מבציר אביעזר שהם השלש מאות שעמי שנבחרי' מכל העם שהרי בידכם נתן ה' שרי מדין · באופן שסופו יוכיח על תחילתי שבחרתי אתם אלא שמבידי נבצר וע"כ רפתה רוחם: כי עייפים הם ואנכי רודף וגו' ירצה שכשם שהעם יניחו פה בהיותם עייפי' ואין בהם כח לרדוף ואמר להם שהם יפרנסו העם תוך כך עד שובו והוא לבדו ירדוף אחר מלכי מדין כי בטח בהבטחת ה' שיתן מלכי מדין בידו · והם חשבו זה ליהירה כאילו אמר שאין צריך לעזר זולתו כי אם הוא לבדו ירדוף אחריהם ע"כ אמרו הכף זבח וצלמונע בידך שאתה מתפאר שלמך שבידך יפלו ואם שיפי' עמך היה לך לבקש עזר ממנו שנרדוף גם אתה גם אנחנו אחרי מלכי מדין ולא להחזיק הגדולה לעצמך וכן אמר לאנשי סוכות ולזה הושיבו כן ואמר אם ישיבני ה' בשלו' ירצה שאחזור בשלו' כמו שאני עכשיו אעשה בכם נקם · וע"כ לא אמר בשלום כ"א בשלו' ר"ל בשלום שאני בו עתה · והטע' שאיחן גדעון בעזרים מפני שה' לא חפץ שיסי' עמו ובסייעתו כי אם אלו ג' מאות איש רק שלח בכל המקומו' לרדוף אחרי מדין בפני עצמם אבל לא בחברותו · ואמר ויאמר שרי סוכות לשון יחיד שכולם הסכימו כפה אחד וכאיש אחד לזה ע"כ הרג את כולם כדלקמן · אבל שאר העם יאמו נקי כי הם לא עשו דבר · משא"כ אנשי סוכות שכל אנשי העיר ענו כן ע"כ נתץ המגדל והפריכם ביחד: ויאמר

רלבג

ומלאכים שלח גדעון בכל הר אפרי' שירדו לקראת מדין וילכדו להם את המים עד בית ברה ואת הירדן כדי שלא יוכלו לעבור המים וילכדו' ויהרגום בהיות להם המלחמה פנים ואחור · והנה לקחו את עורב ואת זאב שני שרי מדין והרגו את עורב בצור אחד קראוהו אחר זה צור עורב והרגו את זאב במישור אחד היתה תמונתו כתמונת יקב וקראוהו אחר זה יקב זאב מפני זה המעשה שאירע בו: הלא טוב עוללות אפרים וגו' · דימה החלשי' לעוללות שהם ענבים חסרים והגבורים לענבים השלמים אשר יבצרו אותם כי העוללות היו מניחים לעניים ואמר לפייסם כי טובים החלשים שבאפרים יותר מהגבורים שבמשפחתו ובזה שקטה כעסם והגיע מזה תועלת שרי

כלי יקר

כי כיון שהסיבה גדעון אים למקומו כן עשו ולא שמעו ענין המלחמ' לבא אחרי מדין הנסי' ובורחים אמנם לבני אפרים שלח גדעון מלאכים לאמר רדו לקראת מדין ולכדו להם את המים והנה זה לדע' מהרי"א ז"ל בהכרח אחרי המלחמה שאם היה קודם למה התלוננו לומר מה זאת עשית לנו לבלתי קראות לנו כי הלכת להלחם עם מדין אלא ודאי אחרי הניסה שלח מלאכים ילכדו המעברות כדי שלא ימלט מהם איש: ולי אפשר שקודם הניסה שלח המלאכים להיות לבבו בטוח בה' שינוסו וזה הוא ומלאכים שלח לשעבר בכל הר אפרים והם הלכו ועשו כן וילכדו את המים וישבו שם וביני ביני נסו מדין והם והאנשי אפרים נתרעמו על שלא הודיעם כי הלך להלחם שהם שהשלוחי' כשתלחו אחר הניסה ולא בעת הליכתו למלחמה ולכך לא השיגוהו לילחם שחשבו כבר נעשי' המלחמה ולזה הוא שנתרעמו מה זאת עשית לנו לבלתי קראות לנו כי הלכת להלחם במדין:

ומלאכים שלח גדעון וכו' עיין רש"י ז"ל וכן כתב הרד"ק ז"ל ולעניות דעתי אפשר לפרש ולכדו להם את מקומות המים אשר ימלאו מהחום גם התלהבות המלחמה לכך לכדו להם את המים שלא יוכלו לשתות ואת הירדן שלא יוכלו לברוח ולעבור:

וילכדו שני שרי מדין עיין הרד"ק ז"ל וכ"כ הרלב"ג ז"ל: **ויאמרו** אליו איש אפרים וכו' · צריך להבין שמאחר שכל העם אשר אתו השיבם הקב"ה לאחור ולא בחר כי אם במתי מעט ג' מאות איש כדי שלא יתפאר ישראל לאמר ידי הושיעה לי א"כ מה שואלים מה הדבר הזה וכו' והענין הוא כי פרכתם זו לעיקרא דמילתא פירכא מדוע מתחלה כששלח מלאכים בכל מנשה ומלאכים שלח באשר וכו' מה הדבר הזה עשית לנו לבלתי קראות לנו כי הלכת להלחם עם במדין וכי תימא והלא השם ית' החזיר אותם אשר באו וא"כ למה זה הבל תיגעו לבא ולחזור אין זו טענה כי סוף סוף כיון שלא קראת אותנו הנה זו הוראה משנאתך אותנו כי בעת ההיא לא הי' עדיין לפניך גלוי מה שעתיד הקב"ה לעשות וא"כ היה לך לקראות אותנו ואם הקב"ה היה מעכב אותנו לא תאשם אבל עכשיו אשמת כי לא היינו חשובים בעיניך לקראות אותנו לעזרך זה הוא שאמר ויריבו אתו בחזקה ר"ל בחזקת הטענה שהיתה תרעומתן גדול בלי ספק לעומת זה אמרו מה הדבר הזה עשית לנו לבלתי קראות לנו כאשר הלכת בתחלה להלחם במדין ר"ל התרעומ' הוא בעת לכתך להלחם במדין שהיה לך לקראת אותנו כמו שקראת זולתנו והעפ"י שהקב"ה ישיב אותנו אחור מ"מ לכתנו שמה יספיק והעפ"י שלבסוף לא כלך וזהו ויריבון אתו בחזקה שהייתה טענתם חזקה:

ומהרי"א ז"ל כתב מה הדבר הזה וכו' נתרעמו שהקריאה היתה אחרי המלחמה ולמה לא קראת אותנו כי הלכת להלחם כאלו אין בנו יכולת אלא לרדוף אחרי המנוצחי' ואין בנו יכולת להוקף המלחמה בתחילתה כי זה כדי בזיון לנו וזהו מה עשית לנו קלון מתמיד וחרפה רצופה והשיב להם מה עשית וכו' ר"ל חשבתי לעשות לי גבורה ושתקרא על שמי ועתה בראותי מה שעשית' הנה מה שעשיתי עתה אינו כלום וזה הוא הלא טוב עוללות אפרים שלכדו השרים וגדעון גלחם במחנה הפחותים ומה יכולתי לעשות ככם ר"ל כמעשה הגדול שלכם ועל ידי פיוס זה אז רפתה רוח' ר"ל רוחם כעסם ע"כ:

ויאמרו אליו איש אפרים מה הדבר וכו' עיין רש"י ז"ל והרד"ק ז"ל כמצא שהדרך הראשון על הרד"ק ז"ל הוא של המתרגם והשני של רש"י ז"ל וכן פי' הרלב"ג ז"ל כדרך המתרג' דימה החלשים לעוללות שהם ענבים חסרים והגבורים לענבים השלמים של הבציר: ולעניות דעתי אפשר לפרש עוללות על אפרים ובציר על גדעון ומשפחתו אביעזר ולא בבחינת חלשים שבאפרים אלא בבחינת הזמן שכמו שהעוללות באו אחר הבציר כך אפרים באו באחרונה כעוללות וטובי' וערבים אותם העוללות הלא הם אפרים מאביעזר שבא בתחיל' כבציר כי אפרי' לכדו מלכי':

אמנם צריך לדקדק בכתובים כי קושית בני אפרים חזקה וגדעון אינו משיב כלום כי אם מזלם גרם להיות טוב עוללות אפרים מכל מקום תרעומת שעל גדעון במקומו עומד למה לא קראם בתחילה בלכתו על מדין כמו שקרא לזולתם ועוד קשה כפל הטענו' באומרו מה עשית עתה ככם וכו' ומה יכולתי עשות ככם הענין כפול ללא צורך ושינוי לשון ומהו אומרו אז רפתה רוח' בדברו הדבר הזה מורה באצבע כאלו היו כאן שני דברים האחד בפרטות גרם שרפתה רוחם ולא השני:

ונראה כי גדעון השיב שתי תשובות בדבר הא' כי כתרעמתם עלי שביזתי אתכם בעיני העולם והלא כבודכם גדול מכבודי כי מה עשיתי שיהיה מעשה שלי ככם כי הלא טוב עוללות אפרים מבציר אביעזר וכבודכם גדול ממני וטענה זו בלתי מספקת עדיין הקושיא במקומה עומדת שאתה גדעון הרעות במה שעשית לנו לבזותנו לולי ה' עזרתה לנו בהזמין שרי מדין אבל מ"מ אתה הרעות לנו שלא שלחת אחרינו בתחילה לזה משיב שנית והיא תשובה נכחת והיא אומרו בידכ' נתן אלהים ר"ל דעו כי מאת ה' היתה זו שלא רצה שתבאו בתחילת המלחמה כי בידכם נתן אלהים את שרי מדין ר"ל מאז ומקדם גזר ה' עליהם שעתידים ליפול בידכם על דרך אל תירא אותו כי בידך נתתי אותו האמור בעוג מלך הבשן באופן שכיון שהיה מעותד שיפלו בידכם ובידכם נתן האלהים את שרי מדין השיב חכמים אחור כמוני ודעתי סכל שלא שלחתי אחריכם אבל אנוס על פי הדבר הייתי בלי ספק זהו שאמר ומה יכולתי לעשות שבלי ספק ככם שלא ידעתם דבר המלחמה שלא יכולתם עשות דבר לבא מאחר שלא ידעתם בו ככה אני גדעון מה יכולתי לעשות ככם שלא יכולת' לעשות והנה אז בשמעם טענה זו שנית אזרפתה רוחם כי טענה מספקת היא זו וזהו שאמר אז רפתה רוחם מעליו בדברו הדבר הזה השני ונכון הוא ותשובת נכחת:

עוד אפשר לפרש בכפל מה יכולתי עשות ר"ל אל יתהלל חוגר כמפת' כי לו הוכח שכל אוכל ולא יבצר ממני לכיד' זבח וצלמונע הנה אחר כל זאת היה אהיה ככם שאתם הרגת' שנים ואני שני' והנה אתם כבר זכית' בשלכם ואולי תנצחו הנותרים ז"ס ומה יכולתי עשות כ' זמר ומה שאוכל לעשות הנה הוא להיות ככם ולא יותר מכם באופן שאני קרוב להפסד כי אולי תנצחו עוד מלך אחר למדין אבל לו הונח שאוכל לשניהם ושיפלו בידו הנה אהיה ככם ולאז רפת' רוחם מעליו בדברו הדבר הזה ר"ל בדברו הדבר הזה על האופן ההוא שדברו בענוה אף על פי שלא היתה טענה מספקת כי סוף סוף תרעומתן עליו למה לא קראם בתחילה לזה אמר כי אז רפתה רוחם עם היות טענה חלושה עם כל זה רפת' רוח' בדברו הדבר הזה ר"ל על זה האופן שדברו מהפיוס ידעו שלא עשה כן בגאה וגאון לבזות אותם: ובזה מובן דלא כתיב אז רפתה רוחם בדבר הזה תיבת בדברו למה אלא כדפרשית שמגד דברו על האופן ההוא רפתה רוחם:

ויבא גדעון עיין רש"י ז"ל הכתוב הזה מגיד שאנשי אפרים לא רדפו עם גדעון ולא משאר השבטים הנזכרים אלא עובר הוא ושלש מאות האיש אשר התוולא זולתם ועם היותם עייפים היו רודפים כי ראו העת ההיא עת רצון וממנה יושע לגמרי ולכך לא נחו עם היותם עייפים רודפים:

ויאמר לאנשי סוכות עיין רש"י ז"ל ומהרי"א ז"ל כתב זה לשונו זכר שבא גדעון הירדנ' ברדפו אחר שני מלכי מדין אשר ברחו מהמלחמה ושאמר לאנשי סוכות שהיו מבני ישראל שיתנו לחם לעם אשר אתו וזה לשתי סיבות האחת מצד מנות הלא פרוס לרעב לחמך והם עייפי': והשנית להיותם עדיין רודפים את אויביהם ולהושיעם מידם וראוי שיפיקו לרעב נפשם מאחר שהיו רודפים אחר זבח וצלמונע שברחו ונמלטו מהמלחמ' או שהיו זבח וצלמונע שמה בארץ מדין ולא באו לזאת המלחמה והלך גדעון אחריהם כדי שלא ירעו לבני ראובן וגד וחצי שבט המנשה העומדים בעבר הירדן כדברי רש"י ז"ל וזהו שהשיבו אנשי סוכות הכף זבח וצלמונע בידך ר"ל למה תתפאר עלינו ועדיין לא הושעתנו תשועה גמורה כי עדיין זבח וצלמונע קיימים ומחר יבאו גדודיהם וזה הוא שאמר כי נתן לצבאך לחם כלומר למה נתן כיון שאין לנו תשוע מוחלטת או כאמר שלהיות ירא' ממלכי מדין פחדו מתת לחם לרודפי' אחריה' פן יבאו מחר ויחרימום על כי נתנו לחם ומזון לרודפי' אחריהם ולזה אמרו הכף זבח וצלמונע עתה בידך לשלא נירא מהם עוד מתת לחם לרודפי' אחריה' וזאת היתה טענתם והוא הנכון אצלי עכ"ל: ואם כדבריו אלה האחרונים כן הוא לא היה מזיקם גדעון כי אנוסי' הם כאמור זאת ועוד שלשון גדעון בסמוך שאומר ויבא אל אנשי סוכות ויאמר הנה זבח וצלמונע אשר חרפתם אותי לאמר הכף זבח וצלמונע עתה בידך וכו' · הנה שגדעון עצמו פי' הענין שחרפה חרפוהו ולא התגללות כמו שכתב מהרי"א ז"ל בדרך השני הזה והדרך הראשון הוא הנכון אצלי האמת והוא מרש"י ז"ל ואפשר לקיים דברי מהרי"א ז"ל כי עם היות המפורסם טעות אונס מצד פחדתם מזבח וצלמונע ולכך לא נתנו לחם לצבאו ופקודיו מאים' זבח וצלמונע הנ' גדעון רוח ה' דבר בו כי בקרב' קרפה היא לו מאתם אליו לא שזכרו הדברים בזיוף ובקרבם שמו ארבם היא החרפה וגידופין וזהו שאמר ויאמר הנה זבח וצלמונע אשר חרפתם אותי לאמר הכף זבח בהיב' לאמר כיון לומר שהעפ"י שבמפורסם טענו טענה מספקת עם כל זה מה שכיוונתם לאמר הוא חרפה שחרפתם אותי ולכך ענש אותם · ולעניות דעתי נראה כי הכתוב הזה מודיע מעלת גדעון מהיותו לוחם מלחמות ה' בזריזות ובלתי מתמין במצות נקמת ישראל וצרור את המדינים והכית אותם

רשי

הכף זבח וצלמונע בידך · שאתה מתפאר שהצלתנו מיד מדין: הברקנים · דרג"ש בלע"ז: בקרקר · שם מקום: דרך השכוני באהלים · דרך ארץ קדר וערב השוכנים במדבר באהלים שרועי' מקנה תמיד ואין דרים בבתים: מקדם לנבח ויגבהה · שהם ערי ישראל ולא רצה לילך שם אלא דרך עקלתון כדי שלא ירגישו בהם ויהומם פתאום: מלמעלה החרס · עד שלא שקעה השמש בעוד החמה נראית גבוהה: וידע

רדק

ויאמ' שרי סכות · אחד מהשרים ענה לו בעבור כלם לפיכך אמר ויאמר לשון יחיד: את קוצי · עם קוצי המדבר ופירושו ודשתי שאכה בקוצי על בשרכם וי"ת את קוצי על כובי מדברא ועל ברקניא וכו' מדבריו שפירושו שישליכם על הקוצים ערומי' וידוש ברגליו עליהם ונראה כי סכו' זה היה מקום קוצים וברקנים לפיכך שם העי' סוכות כמו התמלא בסכות עורו שפירושו קוצים. לפיכך אמר שיכה אותם בקוצי': הברקנים · מין ממיני הקוצים: בקרקר · הב"ית פתוחה לסימן ה"א הידיעה שלא כמנהג ולהכניסה על שם עיר כי אם במקומות מועטים והוא לרוב ההודע': דרך השכוני באהלים · בא הסמיכות על אות השמוש כמו לנביאי מלכם ופי' כמו שת"י באורח משרית ערבאי דשרן בשכונין במדברא: מלמעלה החרס · כמו שת"י עד לא מיעל שמשא קודם בא השמש וחרס נקרא השמש כמו האומר לחרס ולא יזרח בטר' יבא החרס ויהיה מלמעלה מן כעלות גדים בעתו כלומר טרם הפסק אור השמש או פירושו שהיה השמש עדין למעלה נראה ברקיע שלא נכנס עדין תחת הארץ ויש לפרש כי כל הלילה רדף גדעון אחרי זבח וצלמונע ובבקר כעלות השחר שב מן המלחמה וזהו מלמעלה החרס: ויכתוב אליו · כדי שלא יסכחם עד בואו העיר: וידע

מנחה קטנה

ויאמר גדעון לכן וגו' ירצה הנה בעבור שלא נתתם הלחם לא הייתם חייבים מיתה שאלו אמרתם שאיבכם רוצים לתת לחם הנחתי אתכם אלא על שלא הייתם מאמינים ביכולת ה' וסיקי' הבטחתו לי באמרכם הכף זבח וצלמונע בידך וזה נראה כפירה ביכולת ה' ולזה אדין אתכם בשביל קידוש השם: אתוץ את המגדל הזה כתב אנשי פנואל היה אשם גדול יען שהי' להם ללמוד מאנשי סכות שפירש להם גדעון עונשם והיו כמותרים ומודים בזה כי אנשי סוכות לא היו יודעים עונש שלהם וסי' שוגגי' בעקבת אלא לפי שהיו זקני העיר ומנהיגים שגם השוגג למזיד יחשב בהם ע"כ הרנס: איפה

שופטים ח

מִדְיָן׃ וַיֹּאמֶר שָׂרֵי סֻכּוֹת הֲכַף זֶבַח וְצַלְמֻנָּע עַתָּה בְּיָדֶךָ כִּי נִתֵּן לִצְבָאֲךָ לָחֶם׃ וַיֹּאמֶר גִּדְעוֹן לָכֵן בְּתֵת יְהוָה אֶת זֶבַח וְאֶת צַלְמֻנָּע בְּיָדִי וְדַשְׁתִּי אֶת בְּשַׂרְכֶם אֶת קוֹצֵי הַמִּדְבָּר וְאֶת הַבַּרְקֳנִים׃ וַיַּעַל מִשָּׁם פְּנוּאֵל וַיְדַבֵּר אֲלֵיהֶם כָּזֹאת וַיַּעֲנוּ אוֹתוֹ אַנְשֵׁי פְנוּאֵל כַּאֲשֶׁר עָנוּ אַנְשֵׁי סֻכּוֹת׃ וַיֹּאמֶר גַּם לְאַנְשֵׁי פְנוּאֵל לֵאמֹר בְּשׁוּבִי בְשָׁלוֹם אֶתֹּץ אֶת הַמִּגְדָּל הַזֶּה׃ וְזֶבַח וְצַלְמֻנָּע בַּקַּרְקֹר וּמַחֲנֵיהֶם עִמָּם כַּחֲמֵשֶׁת עָשָׂר אֶלֶף כֹּל הַנּוֹתָרִים מִכֹּל מַחֲנֵה בְנֵי קֶדֶם וְהַנֹּפְלִים מֵאָה וְעֶשְׂרִים אֶלֶף אִישׁ שֹׁלֵף חָרֶב׃ וַיַּעַל גִּדְעוֹן דֶּרֶךְ הַשְּׁכוּנֵי בָאֳהָלִים מִקֶּדֶם לְנֹבַח וְיָגְבֳּהָה וַיַּךְ אֶת הַמַּחֲנֶה וְהַמַּחֲנֶה הָיָה בֶטַח׃ וַיָּנוּסוּ זֶבַח וְצַלְמֻנָּע וַיִּרְדֹּף אַחֲרֵיהֶם וַיִּלְכֹּד אֶת שְׁנֵי מַלְכֵי מִדְיָן אֶת זֶבַח וְאֶת צַלְמֻנָּע וְכָל הַמַּחֲנֶה הֶחֱרִיד׃ וַיָּשָׁב גִּדְעוֹן בֶּן יוֹאָשׁ מִן הַמִּלְחָמָה מִלְמַעֲלֵה הֶחָרֶס׃ וַיִּלְכָּד נַעַר מֵאַנְשֵׁי סֻכּוֹת וַיִּשְׁאָלֵהוּ וַיִּכְתֹּב אֵלָיו אֶת שָׂרֵי סֻכּוֹת וְאֶת זְקֵנֶיהָ שִׁבְעִים
ושבעה

תרגום

מדין: וַאֲמַרוּ רַבְרְבֵי סוּכּוֹת הָא כְּאִילוּ זֶבַח וְצַלְמֻנָּע כְּעַן מְסִירִין בִּידָךְ אֲרֵי נִיתֵּן לְחֵילָךְ לַחְמָא: וַאֲמַר גִּדְעוֹן בְּכֵן כַּד יִמְסַר יְיָ יָת זֶבַח וְיָת צַלְמֻנָּע בִּידִי וְאֶדוּשׁ יָת בִּשְׂרֵיכוֹן עַל כּוּבֵי מַדְבְּרָא וְעַל בַּרְקָנַיָא: וּסְלֵיק מִתַּמָּן לִפְנוּאֵל וּמַלֵּיל לְוָתְהוֹן כְּדָא וְאָתִיבוּ יָתֵיהּ אֱינָשֵׁי פְנוּאֵל כְּמָא דְאָתִיבוּ אֱינָשֵׁי סֻכּוֹת: וַאֲמַר אַף לֶאֱינָשֵׁי פְנוּאֵל לְמֵימַר כַּד אֲתוּב בִּשְׁלָם אֶיתְרַע יָת מַגְדְּלָא הָדֵין: וְזֶבַח וְצַלְמֻנָּע בְּקַרְקָר וּמַשִׁרְיָתְהוֹן עִמְּהוֹן כַּחֲמֵשֶׁת עֲשַׂר אַלְפִין כָּל דְּאִשְׁתְּאָרוּ מִכָּל מַשְׁרִית בְּנֵי מַדִינְחָא וּדְאִתְקְטִלוּ מְאָה וְעֶשְׂרִין אַלְפִין גַּבְרָא שְׁלִיפֵי חַרְבָּא: וּסְלֵיק גִּדְעוֹן בְּאוֹרַח מַשְׁרִית עַרְבָאֵי דִּשְׁרַן בִּשְׁכוּנִין בְּמַדְבְּרָא מִמַּדִינְחָא לְנוֹבַח וְרָמָתָא וּמְחָא יָת מַשְׁרִיתָא וּמַשְׁרִיתָא שַׁרְיָא לְרוֹחְצָן: וְאַפְּכוּ זֶבַח וְצַלְמֻנָּע וּרְדַף בַּתְרֵיהוֹן וְאַחַד יָת תְּרֵין מַלְכֵי מִדְיָן יָת זֶבַח וְיָת צַלְמֻנָּע וְכָל מַשְׁרִיתָא אָזִיעַ: וְתַב גִּדְעוֹן בַּר יוֹאָשׁ מִן קְרָבָא עַד לָא מֵיעַל שִׁמְשָׁא: וְאָחַד עוּלֵימָא מֵאֱינָשֵׁי סֻכּוֹת וּשְׁאָלֵיהּ וּכְתַב לֵיהּ יָת רַבְרְבֵי סֻכּוֹת וְיָת סָבְהָא שַׁבְעִין
ושבעא

רלבג

שרי סכות שלא רצו לצאת לצבא עם גדעון וגם לא רצו לתת להם ככרות לחם ואמר להם גדעון שבתת יי' את זבח ואת צלמונע בידו ייסרם על זה בשידוש בשרם אל הקוצים ואל הברקנים · ועלה משם פנואל וענוהו אנשי פנואל כמענה שרי סכות והתפעל מזה התפעלות רב לרוע תכונתם עד שלא הסכימו לעזור בזאת המלחמה אפילו זה העזר המעט ולפי שנסכמו כל אנשי פנואל בתשובה אחד לנתוץ המגדל ולהרוג יושביו אבל קצר בדבריו ונראה שגלגלות להם שיהרגם וידמה שזה הענין כלו היה בלילה ההוא שהתחיל במלאכת המלחמה· והנה רדף אחריהם עם ג' מאות האנשים אשר אתו וכבר היו זבח וצלמונע במקום אחד שמו קרקר ומחניהם עמהם כחמשה עשר אלף ולא ירא גדעון מרדוף אחריהם להיותם אז נבהלים ונסים והיה לילה שלא היו רואים חיל גדעון · והנה עלה גדעון דרך השכוני באהלים לחקור באי זה מקום זבח וצלמונע או לראות אם נחבאו שם או כדי שלא יראוהו זבח ומחניה' עד היותו עליהם והנה בא גדעון והכה המחנה והמחנה היה בוטח במקום ההוא ולא הרגישו בו עד באו ונסו משם זבח וצלמונע וירדף אחריהם ולכד' והחרי' כל המחנ' שהיו חושבים שיהיה חיל גדעון רב מאשר אתם כי לילה היה ויתכן שקראו ג"כ חרב ליי' ולגדעון להחרידם · והנה שב גדעון מן המלחמה מעת שהתחיל השמש לעלות כי לילה היה כשבא על המחנה זבח וצלמונע:

מסרה

נתן ו' בקריא' וסי' במסרה רבתא· פנואל ח' בקריאה וסי' במסרה רבתא: באהלים ד' וסי' דרך השכוני באהלים· ובית לא תבנו· ונשב באהלים ונשמע· עוד אושיבך באהלים כימי· וישאלהו ג' בקריאה וסי' וישאלהו האיש לאמר מה תבקש· וילכד נער מאנשי סכות· וישאלהו המלך דירמיה:

כלי יקר

אותם כי גורדים הם · ולזה מגיד הכתוב שאמר לאנשי סוכות תנו ככרות לחם לעם אשר ברגלי ר"ל יתנו הככרות לחם בידם ולא שישבו שם לאכול אלא תנו נא ככרות שלשון זה מורה שיוליכום בידם כי עייפים הם ויהי להם למשיב נפש אוכלים עראי ואנכי לא אתעכב אפי' כרגע לקחת מידכם דבר אלא ואנכי רודף והולך אהיה בעוד שהעם מתעכבים לקבל הלחם רודף אחרי זבח וצלמונע לבא עליהם פתאום ולעומת זה ענו אותו דבר מכוון למה שדבר שלא היה הוא רוצה מהם כלום אלא שהוא יהיה רודף ולעם אשר ברגליו יתנו כי עייפי' הם לזה ענו ואמרו הכף זבח וצלמונע עתה בידך שהוא דבר גדול עד שיהיה כדאי לתת לצבאך לחם ר"ל עבד בחינת היותו צבאך דכיון שאין כף זבח וצלמונע עתה בידך הלואי לך ניתן כי מה עשית לנו עד שנתעסק לתת לצבאך לחם ולא הזכירו ככרות לחם כאשר שאל הוא אלא אמרו לחם סתם לשתי בחינות הפכיות ולוקחת יחדיו ככללות באחת האחת שאלו היה זבח וצלמונע בידיך אז היה ראוי לתת לחם כעין עבד לחם רב ועת' שאין זבח וצלמונע בידיך איך כדאי אפילו לככר לחם אחד כל שכן לככרות הרבה שאמרת זה הוא שאמר לתת לצבאך לחם רוצה לומר לחם אחד ולחם כל דהו ודקדקו באומרו הכף זבח וצלמונע דהוה לו לומר הזבח וצלמונע אבל כיוונו לומר שאפילו שהיה זבח וצלמונע מסורים עתה בידיך היה צריך תנאי שני שיהיה הכף שלהם בידיך שזו הוראה שאתה בכחך לקחת אותם ואז לכבודך ראוי שנתן לצבאך לחם רב אבל עכשיו שלא זה ולא אותו בידיך במה תתפאר עלינו לעומת זה השיב גדעון ואמר לכן בתת ה' את זבח וצלמונע ושיתנם בידי כאשר דקדקתם במה שאמרתם הכף וכו' ז"ש בתת ה' את זבח וצלמונע בידי ודשתי את בשרכם וכו':

ויאמר שרי סוכת עיין הר"דק ז"ל וכן כתב מהרי"א ז"ל · ולי נרא' שכוונת הכתוב הז' להודיענו שהענין הזה לא דברוהו אנשי סוכות כי אם השרים ואילו כתב ויאמרו שרי סוכות לא היינו יודעים אם העם דברו והסכימו כן או השרים לבדם לזה כתב ויאמר שרי סוכות לומ' שהשרים היחידים דברו כן ולזה אמר ויאמר בלשון יחיד לומר שהיחידים דברו כן והם השרים לא הכל ולזה נראה לי שלכד נער מסוכות וישאלהו רוצה לומר מי היה המדבר הדברים ההם אם העם או השרים והשיבו ויכתוב אליו את שרי סוכות ואת זקניה כלומר שהאשם בראשים והשרים ולכך הרגם לשרים ובסמוך ארחיב עוד בזה בסייעתא דשמייא ול"ה אמר ודשתי את בשרכם של השרי' הנזכרים ואפשר עוד שאפילו השרים כולם לא הסכימו בזה אלא קצתם ולזה כתיב ויאמר שרי סוכות ולא כתב ויאמרו שלא לכלול אותם אבל אמר ויאמר בלשון יחיד להורות שקצתם אמרו כן:

ויאמר גדעון לכן בתת ה' וכו' עיין הר"דק ז"ל ובלשון ערבי קוץ סו"כה וכתב מהרי"א ז"ל זה לשונו אמנם מה שלא יסרם גדעון תכף ומיד הוא אצלי כדי שלא תתעכב תשועת המלחמה כי בהיותו מעכב שמה להעניש ימנע מהכם פה ויברחו או יתקבצו אליהם עם רב ולזה אמר בתת ה' זבח וצלמונע בידי רוצה לומר כאשר אשלים לרדוף הנה איסר אתכם ויהיה אם כן המאמר הזה מורה הזמן שייסר אותם והיינו תגלי לומר שאם לא יתנם לא יעניש' כי בין כך ובין כך ראויים לעונש על דבר אשר לא קדמו בלחם ובמים קרים על נפש עייפה עד כאן:

ויעל משם פנואל וכו' ויאמר גם לאנשי פנואל וכו' צריך לדעת מאחר שמענה אנשי פנואל תכוון לאנשי סוכות מה נשתנו שבהרגו אנשי פנואל כולם לא כן אנשי סוכות שלא הכו בי אם השרים · ועיין הרלב"ג וקצת קשה שהכתוב משוה אותם לאנשי סוכות כדכתיב ויענו אנשי פנואל כאשר ענו אנשי סוכות שאין הקש זה למחלה ועיין הרד"ק ז"ל ולדבריו הסכים מהר"יא ז"ל אלא דעדיין קשה קצת דלמה באנשי סוכות הרג הראשים ובאנשי פנואל לא היתה דעתו כי אם לנתוץ המגדל ולא להכות השרים ולמה יהיה הפרש ביניהם כיון שיחדיו חטאו חטא אחד · ולי אפשר לקיים דבריו כי אלו של המגדל אמצו את לבבם לבלתי החשיב את גדעון בעיניהם ולא היה בדעתו לענשם בתחילה כי אם במגדל שחטאו לנפשו כדי שידעו אולתם אלא שאחר כך העזו פניהם כל אנשי פנואל לכך הרגם יחדיו אמנם אנשי סוכות שהראשים לבד חטאו לכך ייעד מתחלה להעניש אותם: ולעניות דעתי נראה כי גם לאנשי פנוא' ייעד מתחלה בהריגת ראשים וגילה הכתוב כן באומרו וידבר אליהם כזאת שלא כתב אמנם ויאמר כי אם וידבר אליהם כזאת כי גדול עונם מעון סוכו' כי אם לא באו אנשי סוכות אל המלחמה אפשר להם להתנצל כי פחדו מהכות טפם וגם אשר להם פן יקראם אסון אמנ' אנשי פנואל אשר יש להם מגדל עוז למבצר לטפם ולבא אל המלחמ' כיון שלא באו גדול עונם ולזה דבר אתם קשות וידבר אליהם וכו' והוא הטעם שהוסיף מה שאמר לאנשי סוכות גם המאמר ההוא אמר לאנשי פנואל והוסיף בענשם וז"ש ויאמר גם לאנשי פנואל שבאומרו גם לאנשי פנואל פירושו עליהם נתיצת המגדל ומ"ש בשובי בשלום והי"ל לשלום כנודע לחז"ל אפשר כי כיון שייעד להרו' הראשים כנרמז בתיבת גם ולנתוץ המגד' לזה לא אמ' בשובי לשלו' שאינו שב לשלום עמהם כי אם למלחמה לכך אמר בשובי בשלום ר"ל לשלו' לעצמי ולא לשלום לכם:

וזבח וצלמונע וכו' רש"י ז"ל בקרקר שם מקום ועיין הר"דק ז"ל והרלב"ג ז"ל ובסמוך כתב הרלב"ג ז"ל וירדף אחריהם וכו' ע"ש וכיוצא בזה כתב מהרי"א ז"ל ופי' וישב גדעון מן המלחמ' מלמעלה החרס ר"ל מאחר עלות השמש ביום מכלל שהמלחמ' היתה בלילה ודלא כפי' רש"י ז"ל וכ"כ הר"דק ז"ל ובסמוך בפסוק וישב גדעון הכתוב כל השיטות בפרטות ומ"ש ומחניהם עמם שתיבת עמם מיותרת אפשר שאלה המלכים זבח וצלמונע הפליא ה' שיגלגלו מחניהם ושרי צבאם כדי שיפלו בזאת המלחמה השנית שיתאספו הנותרים אליהם ויפלו יחדיו ז"ש וזבח וצלמונע בקרקר ומחניהם עמם ר"ל מחניהם המיוחד מכמה ימים עמם ולזה לא אמר ומחנה עמם אלא ומחניהם אשר נתוספו עליהם עד סך כט"ו אלפים הם כל הנותרים וכו' ובהכי ניחא לרש"י ז"ל שפירש שזבח וצלמונע הנה היו במלחמה ההיא הראשונה וכמו שזכר בפסוק ויאמר לאנשי סוכות או אפשר שלפי שאמ' וזבח וצלמונע בקרקר שיש מקום לטעות ולומר ששמה המלכים האלה בתוך העיר קרקר והעם נטושים על פני השדה ולא תהיה גבור' הנצחון לגדעון כל כך גדולה לז"א כי זבח וצלמונע בקרקר פירש בתחום העיר ומחניהם עמם לא נפרדו מהמחנה באופן שא"כ כולם יחדיו היו בשדה על משמרתם ומה גם שאלה היו הנותרים מכל מחנה בני קדם אשר ראו הנופלים שרבו מספור אשר בלי ספק כל זה גורם לעמוד על משמרתם ז"ש והנופלים מאה ועשרים אלף איש שולף חרב אשר בלי ספק אלה הנותרים מכל מחנה בני קדם אל דומי להם פן יקראם אסון אשר כל זה הספור הקדמ' להפליג בנס כי נתן ה' בלב גדעון לעלות אליהם בדרך לא עבר בדעת שיבא דרך שם שהיו בטוחים מבא איש באותו הדרך ז"ש ויעל גדעון דרך השכוני באהלים וכו' ויך את המחנה והמחנה היה בטח ר"ל בטוח מבא איש באותו הדרך עליה' באופן שבא עליהם פתאם באותו הדרך או אמר והמחנ' היה בטח מצד הזמן באותו זמן ממלחמה בלבם כי אמרו גדעון ומחניהו עייפים הם וינוחו זמן מה מיגיעם יום או יומים ז"ש והמחנה היה בטח ולא ידעו כי גדעון לבו כלב הארי' תמם ימם עד ישים למרמס כל המחנה עד תומו לא ינום ולא ישן ומ"ש כחמשת קשה שהיל' כחמש מוכרת ולא סמוך ומ"ש דרך השכוני באהלים רש"י ז"ל דרך ארץ קדר וערב השוכנים במדבר באהלים שרועים מקנה תמיד ואין דרים בבתים מקדם לנבח ויגבהה שהם ערי ישראל ולא רצה לילך שם אלא דרך עקלתון כדי שלא ירגישו בהם ויהומם פתאם ע"כ והרד"ק ז"ל כתב דרך השכוני באהלים בא הסמיכות על אות השמוש כמו לנביאי מלכ' ופי' כמו שתרג' יונתן באורח משרית ערבאי דשרן בשכונין במדברא ע"כ:

וינוסו זבח וצלמונע מגיד נפלאות ה' שעם היות שלא הכה גדעון כי אם חלק מועט מהמחנה שעליו אומר ויך את המחנה ועכ"ז נסו זבח וצלמונע ולא הזכיר בהם מלכות בניסה כי אם זבח וצלמונע לשתי סיבות האחת שלא עשו כמלכים בפעל הזה של הניסה כי היה להם למות בכבוד ולא לברוח כי היא חרפה גדולה ונבחר מות מחיים ז"ש זבח וצלמונע או אפשר כי בנוסם התנכרו בלבושיהם כדי שלא יכירום ולא יתנו לב אליהם כי יחשבום ריקים ופוחזים ז"ש וינוסו זבח וצלמונע ועכ"ז וירדוף אחריהם כי רוח ה' בקרבו והוא לבדו הרודף והוא הלוכד ז"ש בלשון יחיד וירדוף וילכוד את ב' מלכי' מדין וכשלכדם פרסמם בשמחה וקול צהלה שעשה בלכידת' כראוי לשמוח בלכידת שני מלכי מדין וע"י לכידתם על האופן הנז' בצהלה ושמחה וקול התרועה גדולה על ידי זה כל המחנה החריד כי כפי הנראה שאעפ"י שהכה במחנה מדין במקומו היה עומד עד שנלכדו אלו ואז נחרדו המחנה עוד אפשר וילכוד את שני מלכי מדין כי מספיק שיאמר וילכוד את
מלכי

רדק

וידע בהם · כתרגומו ותבר עליהון מן וילוש מולי שהו' לשון שבירה ויתכן לפרשו כמשמעו שהודיע להם פשעם עם הקוצי' : ויהרג את אנשי העיר · מה שלא אמר בתחלה כי אם לנתוץ את המגדל לפי שהיו בוטחים בו ועמהו עזות ועת' הרג את אנשי העיר אולי היו נלחמים עמו כשבא לנתוץ את המגדל : איפה האנשים · מה תארם ותבונתם : כמוך כמוהם אחד · כמוך כמוהם כלם אחד ותורה אחת : והיו כתואר בני המלך · כמו שאתה כן הם ויונתן פירש אחד מהם היה כתואר בני המלך כותך כן אנון חד מנהון כחזוא דבני מלכא וגרה' פירושו לפי שמלת אחד נפרדת בטעם וחמר בני המלך כי ברוב בני המלך יפים בתואר משאר בני אדם לפי שהם מגודלי' בתענוג : כי כאיש גבורתו · כלומר לא כמות ע"י נער שנלטע' בפגיעתו כי אין לו גבורה וכח עדין שיכה בנו בפעם אחת מהרה אתה שאת' גבור כי כמו שהאיש גדול כן גבורתו תכה בנו אתה וכמות על ידך מהרה : ויקח · להודיע כי לקחם לעצמו כי בדעתו היה לשאול כל השהרונים : והנזמים מבני החיל כמו שאמר השאלה מכם שאלה : השהרונים · אלי בדמות ירח תרגום ירח סיהרא :

טו וְשִׁבְעָה אִישׁ׃ וַיָּבֹא אֶל־אַנְשֵׁי
סֻכּוֹת וַיֹּאמֶר הִנֵּה זֶבַח וְצַלְמֻנָּע אֲשֶׁר
חֵרַפְתֶּם אוֹתִי לֵאמֹר הֲכַף זֶבַח וְצַלְמֻנָּע
עַתָּה בְּיָדֶךָ כִּי נִתֵּן לַאֲנָשֶׁיךָ הַיְּעֵפִים
לָחֶם׃ וַיִּקַּח אֶת־זִקְנֵי הָעִיר וְאֶת־
קוֹצֵי הַמִּדְבָּר וְאֶת־הַבַּרְקֳנִים וַיֹּדַע
בָּהֶם אֵת אַנְשֵׁי סֻכּוֹת׃ וְאֶת־מִגְדַּל
פְּנוּאֵל נָתָץ וַיַּהֲרֹג אֶת־אַנְשֵׁי הָעִיר׃
וַיֹּאמֶר אֶל־זֶבַח וְאֶל־צַלְמֻנָּע אֵיפֹה
הָאֲנָשִׁים אֲשֶׁר הֲרַגְתֶּם בְּתָבוֹר
וַיֹּאמְרוּ כָּמוֹךָ כְמוֹהֶם אֶחָד כְּתֹאַר
בְּנֵי הַמֶּלֶךְ׃ וַיֹּאמַר אַחַי בְּנֵי־אִמִּי
הֵם חַי־יְהוָה לוּ הַחֲיִתֶם אוֹתָם לֹא
הָרַגְתִּי אֶתְכֶם׃ וַיֹּאמֶר לְיֶתֶר בְּכוֹרוֹ כ
קוּם הֲרֹג אוֹתָם וְלֹא־שָׁלַף הַנַּעַר
חַרְבּוֹ כִּי יָרֵא כִּי עוֹדֶנּוּ נָעַר׃ וַיֹּאמֶר
זֶבַח וְצַלְמֻנָּע קוּם אַתָּה וּפְגַע־בָּנוּ כִּי
כָאִישׁ גְּבוּרָתוֹ וַיָּקָם גִּדְעוֹן וַיַּהֲרֹג
אֶת־זֶבַח וְאֶת־צַלְמֻנָּע וַיִּקַּח אֶת־
הַשַּׂהֲרֹנִים אֲשֶׁר בְּצַוְּארֵי גְמַלֵּיהֶם

וְשִׁבְעָא גוּבְרִין׃ וַאֲתָא לְוָת אֱנָשֵׁי סוּכּוֹת וַאֲמַר הָא זֶבַח וְצַלְמֻנָּע דְּחַסַּדְתּוּן יָתִי לְמֵימַר הָא כְּאִילּוּ זֶבַח וְצַלְמֻנָּע כְּעַן מְסִירִין בִּידָךְ אֲרֵי נִיתֵּן לְגֻבְרָךְ דִּמְשַׁלְהַן לַחְמָא׃ וּדְבַר יָת סָבֵי קַרְתָּא וְיָת כּוּבֵי מַדְבְּרָא וְיָת בַּרְקָנַיָּא וְתָבַר עֲלֵיהוֹן יָת אֱנָשֵׁי סֻכּוֹת׃ וְיָת מִגְדַּל פְּנוּאֵל תְּרַע וּקְטַל יָת אֱנָשֵׁי קַרְתָּא׃ וַאֲמַר לְזֶבַח וּלְצַלְמֻנָּע הֵיכָא גֻּבְרַיָּא דִּקְטַלְתּוּן בְּתָבוֹר וַאֲמָרוּ כְּוָתָךְ כֵּן אַף אִינּוּן חַד מִנְּהוֹן כְּחֶזְוָא דִּבְנֵי מַלְכָּא׃ וַאֲמַר אַחַי בְּנֵי אִמָּא אִינּוּן קַיָּים הוּא יְיָ אִילּוּ קַיֵּימְתּוּן יָתְהוֹן לָא קְטָלִית יָתְכוֹן׃ וַאֲמַר לְיֶתֶר בּוּכְרֵיהּ קוּם קְטוֹל יָתְהוֹן וְלָא שְׁלַף עוּלֵימָא חַרְבֵּיהּ אֲרֵי דְחִיל אֲרֵי עַד כְּעַן יָנִיק׃ וַאֲמַר זֶבַח וְצַלְמֻנָּע קוּם אַתְּ וּשְׁלַט בָּנָא אֲרֵי כְּגֻבְרָא כֵּן גְּבוּרְתֵּיהּ וְקָם גִּדְעוֹן וּקְטַל יָת זֶבַח וְיָת צַלְמֻנָּע וּנְסֵיב יָת עִנְקַיָּא דִּי בְּצַוְּארֵי גַמְלֵיהוֹן

רשי

וידע בהם · ותבר בהון : אחד כתואר בני המלך · י"א אחד היה בהם שתוארו כתואר בני המלך ויש לפתור כמוך כמוהם תואר אחד לכם כי כתואר בני מלכים היו : ולא שלף חרבו · להורג' שהיה ירא מהם : השהרונים · לוניט"ש בלע"ז של זהב : השהרונים

רלבג

וזכר אחר זה שנכר קיים לאנשי סכות ולאנשי פנואל מה שאמר להם איפה האנשים אשר וגומ' שאל להם איך פה דומה להם שיודעו בו תאר' ותמונתם ואמרו לו כי תארם כתאר גדעון ובכלל הנה תארם כתואר בני המלך כי הם יפי תאר או אמרו זה על בני גדעון כי הם היו שם כמו שאמר אחר זה ויאמ' ליתר בכורו ורצו בזה כי תאר אחד מהשהרוני' היה כתאר בני גדעון והשא' היה תארם כתאר גדעון · השהרוני' אשר בצוארי הם כדמות ירח : כי

מסרה

בכורו ג' מלאים בקריא' וסי' ויקח יהודה אשה לער בכורו · ויאמר ליתר בכורו קום · ויהי בכורו אמנון · ונמסר גם בסדר וישב :

כלי יקר

מלכי מדין זבח וצלמונע וממילא היה מובן שהם שני' ויותר נכון היה שיאמר וינוסו זבח וצלמונע וירדוף אחריהם וילכדם וכל המחנ' החריד קלא להגדיל הנס והו' ללכוד מלכים תקיפים השנים כאחד אין זה כי אם יד ה' עשתה זאת היא נפלאות ז"ש וילכוד שני מלכי מדין את זבח וצלמונע ששניה' כאחד נלכדו והו' פלא גדול וביד גדעון כמו שייעד ואמ' בתת ה' את זבח וצלמונע בידי וכו' :

וישב גדעון מן המלחמה מלמעלה החרס לרש"י ז"ל עד שלא שקעה השמש בעוד החמה נראית גבוה ע"כ ואם כן לדבריו נעשית ביום המלחמה והוא נס גדול שיראה השלש מאו' איש לבדו אילו או אפשר שבליל' וכתארך זמן הערך בעוד החמ' גבוה ועיין הרד"ק ז"ל וכפי זה האחרון כתב ג"כ הרלב"ג ז"ל ולע"דן באומרו מלמעלה החרס שחרס זה שם מקום הוא כמו תמנת חרס ומגיד הכתוב שנתחכם גדעון לשוב עליה' פתאום מלמעלה החרס שאולי לא בא מהמעלה העולה לחרס אלא קרוב אליה ודרך שם וז"ש מלמעלה החרס ועשה כן כדי ללכוד נער מהעי' או זולתו מהיוצאים כדי לשאול מאתו מי ומי המשיב אותה התשובה של הכף זבח וצלמונע עתה בידך וכן עשה כמו שמגיד הכתוב וילכוד וכו' :

וילכוד נער מאנשי סוכות כלע"ד כי מחכמת גדעון היא ללכוד נער ולא איש כדי שישאלו לתומו ומה שיהיה משיח לפי תומו הוא האמת וז"ש וילכוד נער מאנשי סוכות נער ולא איש והי"ל וילכוד נער מסוכו' מהו מאנשי סוכות גם זו מכלל חריצותו שנתחכם לקחת נער מאנשי סוכה ר"ל מהאנשי' המעויינים שם בסוכות אשר נקבו בשמות ולא היה הנער הזה מדלת העם כי לא ידע להשיב לו כענין שאלתו כי הוא רצה לשאול מאתו מי ומי משרי סוכות המשיב בזדון הכף זבח וגו' ותוכן דבר זה לא ידע אותו כי אם נער בקי מנערי אנשי סוכות ר"ל אנשים רשומים שבסוכות וזהו אומרו וישאלהו שלא היתה השאלה מי ומי השרים אלא מי ומי משל הזקנים המשיב שלא כהוגן כדפרשיה לעיל בפסוק ויאמ' שרי סוכו' דמדקאמר ויאמר בלשון יחיד נראה שלא אומרו כן כל השרים אלא יחידים מהם אמרו כן ואין ראוי שימותו הצדיקים יחדיו אלא כפם החוטאת היא תמות ולזה ויכתוב אליו את שרי סוכות ואת זקניה אשר היו ידם במעל הזה שהיו שבעים ושבע' איש :

ויבא אל אנשי סוכות יש להבין שהיה לו להזכיר הענין בהפך ממה שהוא מזכיר אותו שהי"לל הלא חרפתם אותי לאמר הכף זבח וצלמונע וכו' הנה זבח וצלמונע והפשר כי לא רצה להתפא' ולהחזיק טובה לעצמו וגבורה לומר שנכביר מצאה ידו אבל הגיד כי מאת ה' היתה זו כי את עניו ואת חרפתו ראה ה' והיה שעמדה לו לתת לו הנצחון הזה לא בחיל ובכח ז"ש הנה זבח וצלמונע בידי והוא פלא וזכיתי לזה יען אשר חרפתם אותי לאמר וכו' וראה ה' בעוני ואסף אלקים את חרפתי ומ"ש כי נתן לאנשיך היעפים לחם שלא מנעו שיזכירו הם היעפים כי אם גדעון הוא המזכי' כן תנו נא ככרות לחם לעם אשר ברגלי כי עייפים הם הכוונה בזה כמתלהלה מורה זיקים להגדיל האשמתם משתי בחינות האחת בהשיב בזדון אל שר צבא ה' הכף זבח כו' וכוסף עוד בחינ' שנית עון האשמה בהיות על ענין מצוה לאנשי' יעפים ויגעים שלא היה להם להפליג בדבר מצוה וזה ג"כ מה שסייע לנצחון שיבלא גדעון כדי שינקו' דבר המצוה של קד' בלא' ומי' ליעפי' אשר אלה מנעו בר ומאן יקבו עמים ויזעמם גדעון בקוצים וברקונים כדין וכשורה :

ויקח את זקני העי' כו' רש"י ז"ל ויוד' בהם ותבר בהון ע"כ וכן כתב הרד"ק ז"ל ומהרי"א ז"ל פירש ויודע כמו וידע אלי"ש לשון רחמים והכוונה כי גדעון שאל להם מאת אנשי העיר האמנם התשובה ההיא של הכף זבח וכו' השרי' השיבוה דבעבור זה בהעניש ענש את השרים לבד כי בהם שפך כאש חמתו האמנם בכללות העם לא שלח ידו אלא ריחם עליהם וזהו ויודע בהם את אנשי סוכות ע"כ ותיבת בהם דחוקה מאד לפירושו כי הפסט מורה בהם בקוצים ובשיחתו נריך לידחק בהם שהוא בזקנים ובשרים בשפכו חמתו עליהם שככה חמתו ויודע את אנשי סוכות במה שעשה בהם · ולע"ד אפשר כי גדעון היה מסופק אם התשובה ההיא של הכף זבח וצלמונע אם היתה מאת הזקנים עצמם ומסברתם או אם מאת העם היתה זו ואין להם אשמה כי אם על שלא מיחו בעם אם היה אפשר בידם למחות שבירור ספק זה נכלל הוא בכלל מה שאמר וישאלהו וכ"ל ששאל את פיו אם האשם בעם או בראשם ואמר שהשיבו שאשמת העם היא ומה שכתב לו הזקני' ושרים הוא כדי להושיבם דיינים להמית הזדים שהעיזו פניהם ע"ד מה שכתוב קח את כל ראשי העם וכו' שפיר' שם שהושיבם דיינים והוקע אותם לחטאים בנפשותם לא לראשי העם וזהו אומרו ויקח את זקני העיר לדיינים ואת קוצי המדבר וכו' רצועות הדיינים ויודע בהם את אנשי סוכות שהם החוטאים ולא השרי' ובהכי דייק הזכירו זקנים ולא הזכיר שרים כי הזקנים שקנו חכמה לדון השרים והם שהחוטא יקבל ענשו והם נפרש שהאשם בראשים וזקנים וכדמוכח פשטא דקרא ויאמר שרי סוכות שנראה שהזקנים ושרים השיבו כך מדעתם ומברתם ולכן אליהם יהיה העונש בקוצים וברקונים וזהו ויקח את זקני העיר ואת קוצי המדבר ואת הברקנים ר"ל משם לארץ גיזוס עם הקוצי' של המדבר וז"ש ואת הקוצים ואת הברקנים להרגם האמנם לאנשי העיר אעפ"י שלא הרגם ראויים הם ליענש וזהו ויודע בהם בקוצים וברקנים הנזכר את אנשי סוכות לייסר אותם אבל לא להרגם ולשון ויודע כתרגומו ותבר אבל לא הריגה נמצא שהזקנים נענשו בקוצים וברקני' מיתה ואנשי סוכות דלת העם נשברו בהם וזה ויודע בהם שברון כל דהו ולא מיתה ואם הדלא לומר שהקוצים היו אל הזקנים להרגם בהם האמנם ואת הברקנים לקח לייסר את אנשי סוכות ויודע אותם בהם אלא שוא"ו ויודע יתירה לשיטה זו :

ואת מגדל פנואל נתץ וכו' כבר כתבתי בפסוק ויעל משם פנואל בשם הרלב"ג ז"ל שמאז יעד להם כך שלא שקרו בדבריו ולא גילה להם שיהרג והתפעל מהם התפעלות רב לרוע תכונתם שלא באו לעזרת ה' בגבורים ולא די זה אלא שאפי' על פת לחם פשעו שהוא סיוע מועט ולהיות שנסכמו כולם בזה לכך חרה אפו והרגם שם בתבתי קושיא על דבריו שהרי הכתוב משוה אותם ואין הקש למחנה והרי הקישם ויענו אותו אנשי פנואל כאשר ענו אנשי סוכות ועיין הרד"ק ז"ל ובזה נבין שהזכיר תחלה ואת מגדל פנואל נתץ ומזה נמשך שהרג את אנשי העיר שהעזו פניהם עמועל נתיצת המגדל והרגו כי שליח ה' הוא ורוח ה' דבר בו ואשר ימרה פיו כממרא פי ה' הוא :

ויאמר אל זבח ואל צלמונע וכו' עיין רש"י ז"ל וכן כתב הרד"ק ז"ל ועיין הרלב"ג ז"ל ולדברי הרלב"ג ניחא שאל כענין והשיבוהו על נכון ומהר"יא ז"ל כתב כי הוא אמר היכן האנשים אשר הרגתם בתבור לומר שאם לא הרגתם אותם והנחתם אותם חיים הייתי מחליף אתכם בעדם עור בעד עור ויורה זה הפירוש אומר אח"כ חי ה' לו החייתם אותם לא הרגתי אתכם הייתי עושה חליפין והם השיבו שני דברי' כמוך כמו הם ר"ל דרך קלל' כך תהיה אתה כמו הם שמתו על ידי מדין ע"ד כמוני כמוך כעמי כעמך והודיעוהו בזה שמתו והודיעוהו עוד שאחד היה בהם שהיה כתואר בני המלך נאה והאחרים לא כן וגדעון השיב ויאמר אחי בני אמי הם ר"ל כפשוטו כראה יחדיו כולם שוים בקורבה והיו אחי ובני אמי שהם דומים זה לזה ביותר ע"כ ול"עד שברלות גדעון להרגם אמר להם איפה האנשים אשר הרגתם בתבור כי לא ימצאו כמותם לא ביופי המידות והמעשים ולא ביופי התואר וזהו איפה האנשי' אבידה שאין לה תמורה כי יש לכסף מוצא האמנם אנשי השלימות מהיכן ימצאו ואי זה מקומם זהו איפה האנשי' אשר הרגתם בתבור כי חטאתכם רב' ואין קץ לעוונכם לעומת זה השיבו לענין שלימות המדו' כמוך כמו הם דבר ומנהיג ממלא מקומם והותר כי אתה אחד מיוחד בעם ודבר אחד לדור ז"ש אחד כלומר בזה יש לך יתר שאת ולענין היופי כתואר בני המלך ע"ד מה שפיר' הרלב"ג שעל בני גדעון המלך אמרו וכאילו רצו לומר הרי בניך ממלאי' מקומם ודומים בתואר לתוארם והוא השיבם ויאמר אחי בני אמי ר"ל כי אין זה מספיק להצלתם כי על כל פנים צריך לנקום דמם חי ה' וכו' אבל עכשיו ונקתי דמם לא נקתי כי צריך הוא בעצמו להרגם או על ידי בנו יתר בכורו שהוא כמוהו כי בן דודו יגאלנו ואולי על זה נשבע באמת ואמר חי ה' לו החייתם אותם לא הרגתי אתכם אני בעצמי או ע"י בני כמוני אבל הייתי שולח מלא' אכזרי בכם אבל עכשיו אני בעצמי אהרוג אתכם או בני ממלא מקומי הוא הבכור ולזה אמר ליתר בכורו קום הרוג אותם ואולי לנסות את בנו ולזרזו אמר לו קום הרוג אותם אבל החכם עיניו בראשו של דבר כי הוא יהרגם לנקום דם אחיו השפוך :

ויאמר ליתר בכורו כתב מהרי"א ז"ל כי רצה להגדיל מעלת יתר בכורו ביתר שאת שיתנך חרבו בדם מלכים שהוא כבוד גדול וסימן טוב לעתיד והנער לא שלף חרבו וזו היא אות שלא יהיה גבור חיל ולא ישלוט במלכים ויועצי ארץ וכן היה שלא מלא מקום אביו עד כאן תורף דבריו ומה שאמר לא שלף הנער כתב רש"י ז"ל ולא שלף חרבו להרגם שהיה ירא מהם ולע"ד נראה שגדעון אילו לא ראה בו הבירות לבב לא היה אומר לו קום הרוג אותם האמנם הגיד הכתוב כי יתר עניו היה ומענוה לא מלאו לבו להרוג אותם כי ירא וטעם היראה הוא כי עודנו נער כי מהיותו עדין נער לא תאות פעולה כזאת אליו לפני אביו וגדולים ממנו מעין ודוגמה היראה' הלכה תלמיד בפני רבו ואם כן לא עשה זה כי אם מחסידות והיינו דלא כתיב וירא ולא שלף חרבו שלשון זה היה מורה על חלישות לב :

ויאמר זבח וצלמונע וכו' כתב מהרי"א ז"ל בשם המפרשים ז"ל כי כאיש גדעון כך תהיה גבורתו רבה להמיתם יחד מה שלא יהיה הנער בנו כי איכו הגון מצד שנותיו וכחו והוא ז"ל כתב כי כאיש הנהרג כך ראוי שתהיה גבורתו גבורה הנעשית בהם שאם הוא גדול ראוי שהעש' גבורתו ר"ל הגבורה הנעשית בהם ע"י גדול ועל עצמו אמרו שכיון שהם גדולים ראוי להעשות משפט גבורתם על ידי גדול כגדעון כי זהו כבודם ולע"דן לדקדק לשון ויא' בלשון יחיד והי"לל ויאמרו זבח וצלמונע ועוד למה שינה שלמעלה אמר גדעון לשון הרג קום הרוג אות' והם אמרו קום פגע בנו ויובן בזה אומר כי כאיש גבורתו וזה כי כוונת הפ' לו' שדבר זה נזרק מפי כל א' מהם וכאמר בבת א' כי כן כמה פעמים יוצא דבר ה' מכוון בכיון גמור מפי שני אנשים עם היותם בלתי מוסכמי' בו מעין ויענו כל העם יחדיו ויאמרו כל אשר דבר ה' נעשה וז"ש כאן ויאמר זבח וצלמונע ששפתם עמו יחדיו ואמר כל א' מהם קום עתה פגע שכיוונו יחדיו אל דבור א' והוא פגע בנו וכוונו בזה לשני ענינים האחד למהירות ההריגה תכף לקומך פגע בנו והשני שלא ירגישו צער ההריגה כי אם בנשיקה ימותו על ידו בפגיעה לבד ולא לשון הריגה שאם תהיה ההריגה ע"י נער שלא נישה בזה יצערם ביותר בהריגתם בהולכה והובאה לא כן אתה בפגיעת חרבך בני מיד נקבל העונש ולא נצטער ועל זה מסיים ואומר כי כאיש כשיעור אישוהו ואנושותו היוהו גבר בגוברין זריז כך תהיה דומה אליו גבורתו כלומר שתמית אותנו בנקלה ודרך גבורה באופן שתשובח בפעולתך בהיותה עשויה בנקלה וזריזות ולא בשוחט בלתי זריז השוחט בסכין אלך כל היום שהוא מצער הנשחט ואולי כיון בתיבת אתה ובוא"ו של ופגע בנו המיותרות כי הי"לל קום פגע בנו אבל הכונה לומר כי יקבלו נחת רוח בהעשות הדבר הזה ע"י שר וגדול כמוך אתה ז"ש קום אתה שמהיות אתה ההורג לא נרגיש כל כך ולא בנער קטן נוהג בנו ועוד שאתה זריז וההריגה תהיה בנקלה ז"ש ופגע בנו כלומר ועוד תועלת שני היות הדבר הנעשה על ידך בפגיעה קלה ולא נצטער כי אתה מכיר ורגיל בעבודת ההריגה כדפרשית ועל זה אמר ויקם גדעון ויהרוג את זבח ואת צלמונע שאולי הרג' בבת אחת במכת חרב אחת כי כאיש גבורתו והיינו דלא כתיב ויהרגם והפשר שאמר ויהרוג שלא שמע אליהם לעשות בפגיעה אבל עשה בהריגה כדי שיצטערו ויקבלו ענשם ממה שעשו עם אחיו בני אמו וז"ש ויהרוג את זבח וכו' ומ"ש ויקח את השהרונים רש"י ז"ל שהרונים לוני"עש בלע"ז של זהב

מנחה קטנה

איפה האנשים אשר הרגתם וגו' אפשר שהיה זה בתחילת מרידת גדעון במדין כשהיו כפופים תחת יד מדין והתחיל להכין עצמו למלחמה · וישראל לא היו נסתרים ממדין כי היו יושבי' לבטח עמם על ידי בתינת עם · ולזה שאל להם גדעון איפה האנשים וגו' כלומר מה עולה מגאתם בהם שהרגתם · אותם שהם לא עשו דבר רק היו יושבים לבטח אתכם · והם השיבו כמוך כמוהם ירצה שהיו כמוך גבורים ומשרי ישראל ומה גם אחד מהם היה כתואר פני מלך והיינו חושבים שעל ידם נעזה המרידה וידם במעל הזה · כי המרידה כזו בעסק תמיד ע"י השרים והגדולים והמלכים וע"כ כדי לבטל המרידה הרגנו אותם כי אמרנו שעל ידי נפילתם ירפו ידי ישראל וישארו כפופים תחתנו · ולזה השיב גדעון פיכם הכשילכם כי מדרך הנכון שלא להרוג המלכים אשר יהיו שבוים כדי לחלוק כבוד למלכות ועוד שהוא כבוד גדול להם להחזיק במלכים שהיו שבוים אצלו תחת ידו וקלון גדול הוא אצל כל מלכי העולם אם יהרוג אותם ואח"כ היו מן הראוי לבחיות לכם ולהיות נשאר שבוים תחת ידי. עתה"כ עכשיו שאמרתם שנביתם אחי בני אמי ואחד היה בהם כתאר פני מלך וחשבתם שהוא המלך והשאר הם שריו ונכבדיו והיה לכם גם אתם להחיות אותם כפי הנכוב הנ"ל ואע"פכ הרגתם אותם ולא חמלתם על כבודם א"כ אתם הרגתם כן משפטיכם להרוג אתכם גם עתה : קום אתה ופגע בנו כיון שאתה דן אותנו על הריגת אחיך וכשם שבידנו הרגנו אותם כן גם אתה תהרוג אותנו כי כאיש גבורתו נאה לגבור להראות גבורתו בגבור וע"כ לפי שהיו אחיך גבורי' ונכבדי' הרגנו אותם בידנו פעם כן תעשה גם אתה בנו :
שאל

רלבג

כי ישמעאלים הם · האודיים: הנטיפות · הן כלי זהב היו נושאין בו הנטף והוא הצרי · הענקות · הן כמו ענקים והן תכשיטין ישימו בצואר · והנה עשה גדעון מהזהב הזה אפוד והוא בדמיון החגורה וידמה שעשה זה להזכיר הנס הזה והכ' טעו אחריו כל ישראל לעשו' ממנו ע"א וידמה שלא היה זה הטעות בימיו ודבר זה היה לגדעו' ולביתו למוקש והנה שקט' הארץ מ' שנה בימי גדעו' ולזה ישב בביתו כי לא היה לו מלחמות ואמרו בימי גדעון להורות הוא הוראה שלא נכללו בזה המספר שנו' השעבוד ואפשר שנאמר שכבר נכללו בזה המספר שנות השעבוד ואולם אמר בימי גדעון להורות שתכף שמת סר ההשקט: והנה

מסרה

גם אתה גם חד מן י"ג פסוקים אית בהון גם גם גם וסימנ' גם תבן גם מספוא · ויצו גם את השני · שלחה הנער אתי · לא איש דברים אנכי · גם צאנכם ובקרכם · גם אהבתם גם שנאתם · ויאמרו איש ישראל אל גדעון · וישאל שאול ביי' · כי גם אחיך ובית אביך · כי גם נביא גם כהן · גם תמול גם שלשום:

כלי יקר

זהב וכן הרלב"ג ז"ל וכן פי' הרד"ק ז"ל מלשון סיהרא תרגומו של ירח ע"כ ויהיה השהרנים כמו סהרוני' מלשון סיהרא ונל"עד שהזכיר זה סמוך אל הריגתם לו' שבעוד היותם חיים לא רצה לקחת שהרוני זהב אשר בצוארי גמליהם של זבח וצלמונע שלא לצערם בחייהם בראותם בעיניהם כידם שלוקח שהרוני זהב אשר בצוארי גמליהם של זבח וצלמונע ואפשר כי היה מנהג כי ההורג יקח השהרונים ושלל גמליהם של הנהרגים כמנהג בעם שההורג את האיש לוקח שלל ממלבושיו וכל אשר עליו וזהו ויקם ויהרוג את זבח ואת צלמונע ואז על ידי זה זכה ויקח את השהרוני' אשר בצוארי גמליהם של זבח וצלמונע הנזכרים כי זה חוקו:

ויאמרו איש ישראל וכו' ויאמר אליהם גדעון וכו' כתב מהרי"א ז"ל לפי שענין השופטים המושלים בישראל לא היו מנחילים ממשלתם לבניהם אלא כל הזוכה לעשות תשועה יבא ויטול בשכרה לזה אמר כי בראותם שגדעון מסר נפשו ועשה והצליח רוצים הם שימשול בהם הוא ובניו ובני בניו מדור דור כיון שהושעתנו מיד מדין ואף על פי שבניך לא ימלאו מקומך בגבור' נקבלם עלינו ואמר בנך לשון יחיד ואעפ"י שהיו לו שבעים בנים המעלה יהות ליתר בכורו והוא הטיבם ויאמר גדעון לא אמשול וכו' כי המלכות לא תהות לאיש רימה ותולעה למשול הוא ובניו אחריו באנשים טובים ממנו כי לא תהות גאות כזה כי אם לשי"ת ז"ש ה' ימשול בכם כי לו יאתה הגיד הכתוב בזה שלא קיימו ישראל דברים זה כלל ואחרי מות גדעון הפרו ברית והרגו בניו וגם כוונת הכתוב לומר מעלת האיש גדעון שסיחת חולין שלו בנבואה היה שאמר לא אמשול אני בכם ולא ימשול בני בכם וכו' שהיה כמו הודעה לעתיד שאין בניו ולא בני בניו עתידים למלוך ולמשול בהם כי אם בן האמה אבימלך עכ"ל וקשה קצת דהא כתיב לא אמשול אני בכם ולפי' זה הוא בלתי

רדק

כי ישמעאלים הם · מדינים הם ישמעאלים כי בני קטורה הם וקטורה היא הגר וכן במכירת יוסף וימכרו את יוסף לישמעאלים ואחר כן אמר והמדנים מכרו אותו אל מצרי' וי"ת ארי ערבאי קטילו כראה מתרגומו כי אינו או'על המדנים כי ישמעאלים הם אבל הערבים השכוני באהלים שעברו ברדפם אחרי מדין והרגום ומהם היו נזמי הזהב: והנטיפות · ת"י כליליא וי"ת מן כסף ושחלת ופי' נטיפות שם כלי זהב שנושאין בהם נטף שהוא הצרי: לאפוד · עשה אותו כמין חגורה או מלבו' זהב והציג אותו בעירו שיהיה לזכרון התשועה הגדולה והוא עשה אותו לטובה ואחרי מותו זנו בני ישראל אחריו ועשה אותו אלוה ובדברי רז"ל במשתחוה לאפוד עצמו כמה דאת אמ' ויעש אותו גדעון לאפוד: וישב

רש"י

השהרונים והנטיפות · עונקיא וכליליא: ויעש אותו לאפוד · להיות לזכרון על תשועה גדולה לראו' כמה היה אילם כבד שבנזמי חשוביהם היה כל הזהב הזה: ויזנו כל ישראל אחריו · לאחר מיתת גדעון: בעל

כלי יקר

עשוי הוא מהגזם הסמוך לפה וזכר הכתוב כי אחרי מות גדעון נכשל בו ישר' ויזנו בו וזה היה לפוקה ולמכשול לכל בית גדעון וחייב להם מכת הרג ואבדן שבעים בניו על אבן אחת וא"כ היה זה מאשמת גדעון שלא שם בטחונו באלהים והדבר שעשה לקיים המלכות הוא הגורם לו איבודו ע"כ

22 גמליהם: ויאמרו איש־ישראל אל־גדעון משל־בנו גם־אתה גם־בנך גם בן־בנך כי הושעתנו מיד מדין:
23 ויאמר אלהם גדעון לא־אמשל אני בכם ולא־ימשל בני בכם יהוה ימשל בכם:
24 ויאמר אלהם גדעון אשאלה מכם שאלה ותנו־לי איש נזם שללו כי־נזמי זהב להם כי ישמעאלים הם:
25 ויאמרו נתון נתן ויפרשו את־השמלה וישליכו שמה איש נזם שללו:
26 ויהי משקל נזמי הזהב אשר שאל אלף ושבע־מאות זהב לבד מן־השהרנים והנטפות ובגדי הארגמן שעל מלכי מדין ולבד מן־הענקות אשר בצוארי גמליהם:
27 ויעש אותו גדעון לאפוד ויצג אותו בעירו בעפרה ויזנו כל־ישראל אחריו שם ויהי לגדעון ולביתו למוקש:
28 ויכנע מדין לפני בני ישראל ולא יספו לשאת ראשם ותשקט הארץ ארבעים שנה בימי גדעון:
29 וילך ירבעל בן־יואש וישב בביתו

גמליהון: ואמרו אינש ישראל לגדעון מלוך עלנא אף את אף ברך אף בר ברך ארי פרקתנא מן יד מדינאי: ואמר להון גדעון לא אמלוך אנא עליכון ולא ימלוך ברי עליכון יי ימלוך עליכון: ואמר להון גדעון שאיל אנא מנכון שאילה והבו לי גבר קדשיה מן ביזתא ארי קדשי דדהבא להון ארי ערבאי אינון: ואמרו מיתן ניתן ופרשו ית כסותא ורמו לתמן גבר קדשיה מן ביזתא: והוה מתקל קדשי דדהבא דשאל אלף ושבע מאה דדהבא בר מן סהרניא וכליליא ולבושי ארגונא די על מלכי מדין ובר מן עינקיא די בצורי גמליהון: ועבד יתיה גדעון לאיפודא ואקים יתיה בקרתיה בעפרה וטעו כל ישראל בתרוהי לתמן והוה לגדעון ולביתיה לתקלא: ואיתברו מדינאי קדם בני ישראל ולא אוסיפו לארמא רישיהון ושדוכת ארעא דישראל ארבעין שנין ביומי גדעון: ואזל ירובעל בר יואש ויתיב בביתיה

תורף דבריו וקשה מאד עליהם שהרי גדעון ברח מהשררה ואמר יי' ימשול בכם וא"כ איך יעשה האפד לזכר המלכות ולא יתיישב זה כי אם כפי השיטה השנית שכתבתי בפסוק לא אמשול אני בכם שהשלילה היא לא אמשול אני לבדי בכם כי אם יי' ימשול בכם ואני כניף לו והנכון הוא שלשם שמי' ... והנני מפרש הפסוקים אחד לאחד על פי ... תיבת שאלה ותנו לי מיותרת מספיק יאמר ... ולא כי"ל אלא אני שואל מכם איש נזם שללו ... שתכלית גדעון בזה היה לטוב ולזכר הנס ... ה' ועזוזו ונפלאותיו אשר הראם גוי רב ועצו' ... וגם בעתיד ז"ש השאלה ודבר שהוא שאלה ... זה תנו נא לי איש נזם שללו ז"ש ותנו וא"ו ... עיקרי השאלה שאני שואל לא תלוז מנגד עיניכ' ... שיטת מהרי"א ז"ל השאלה שאלה על קבלת ... שללו לעשות לבוש המלכות להיות עד ביני ... כי ישמעאלים הם כתב הרלב"ג המדינים וכן כתב ...

בשיבה טובה ד' דסמיכי בקריא' וסי' ואתה תבוא אל אבותיך בשלום · ויגוע וימת אברה' בשיבה טובה וימ' גדעון · דויד דר"ה : שכמה ו' בקריא' וסי' וישלחהו מעמק חברון ויבא · ויאסף יהושע · וילך אבימלך בן ירבעל · וישלח מלאכי' ל אבימלך · הנה חג יי' בשילה · וילך רחבעם שכמה דר"ה : ונמס' גם בסר' וישב :

בְּבֵיתוֹ׃ וּלְגִדְעוֹן הָיוּ שִׁבְעִים בָּנִים ל
יֹצְאֵי יְרֵכוֹ כִּי־נָשִׁים רַבּוֹת הָיוּ לוֹ׃
וּפִילַגְשׁוֹ אֲשֶׁר בִּשְׁכֶם יָלְדָה־לּוֹ גַם־
הִיא בֵּן וַיָּשֶׂם אֶת־שְׁמוֹ אֲבִימֶלֶךְ׃
וַיָּמָת גִּדְעוֹן בֶּן־יוֹאָשׁ בְּשֵׂיבָה טוֹבָה
וַיִּקָּבֵר בְּקֶבֶר יוֹאָשׁ אָבִיו בְּעָפְרָה
אֲבִי הָעֶזְרִי׃ וַיְהִי
כַּאֲשֶׁר מֵת גִּדְעוֹן וַיָּשׁוּבוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל
וַיִּזְנוּ אַחֲרֵי הַבְּעָלִים וַיָּשִׂימוּ לָהֶם
בַּעַל בְּרִית לֵאלֹהִים׃ וְלֹא זָכְרוּ בְּנֵי
יִשְׂרָאֵל אֶת־יְהוָה אֱלֹהֵיהֶם הַמַּצִּיל
אוֹתָם מִיַּד כָּל־אֹיְבֵיהֶם מִסָּבִיב׃
וְלֹא־עָשׂוּ חֶסֶד עִם־בֵּית יְרֻבַּעַל לה
גִּדְעוֹן כְּכָל־הַטּוֹבָה אֲשֶׁר עָשָׂה עִם־
יִשְׂרָאֵל׃ וַיֵּלֶךְ א
אֲבִימֶלֶךְ בֶּן־יְרֻבַּעַל שְׁכֶמָה אֶל־
אֲחֵי אִמּוֹ וַיְדַבֵּר אֲלֵיהֶם וְאֶל־
כָּל־מִשְׁפַּחַת בֵּית־אֲבִי אִמּוֹ לֵאמֹר׃
דַּבְּרוּ־נָא בְּאָזְנֵי כָל־בַּעֲלֵי
שְׁכֶם מַה־טּוֹב לָכֶם הֲמְשֹׁל בָּכֶם
שִׁבְעִים אִישׁ כֹּל בְּנֵי יְרֻבַּעַל אִם־
מְשֹׁל בָּכֶם אִישׁ אֶחָד וּזְכַרְתֶּם
כִּי

ג' בְּבֵיתֵיהּ׃ וּלְגִדְעוֹן הֲווֹ שַׁבְעִין בְּנִין
נַפְקֵי יַרְכֵיהּ אֲרֵי נְשִׁין סַגִּיאִין הֲוָאָה
ב' ר"פ לֵיהּ׃ וּלְחֵינָתֵיהּ דִּי בִשְׁכֶם יְלֵידַת לֵיהּ
ל' אַף הִיא בַּר וְשַׁוִּי יַת שְׁמֵיהּ אֲבִימֶלֶךְ׃
ד' וּמִית גִּדְעוֹן בַּר יוֹאָשׁ בְּסֵיבוּ טָבָא
וְאִתְקְבַר בְּקִבְרָא דְּיוֹאָשׁ אֲבוּהִי
בְּעָפְרָה דַּאֲבוּהִי דְעֶזֶר׃ וַהֲוָה כַּד
ד' מל' מִית גִּדְעוֹן וְתָבוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְטָעוּ
בָּתַר בַּעֲלַיָּא וְשַׁוִּיאוּ לְהוֹן בָּעֵיל קְיָם
ג' לְטַעֲוָתָא׃ וְלָא אִדְּכַרוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל
יַת פּוּלְחָנָא דַּייָ אֱלָהָהוֹן דִּי שֵׁיזֵיב
יַתְהוֹן מִיַּד כָּל בַּעֲלֵי דְבָבֵיהוֹן מִסְּחוֹר
ה' סְחוֹר׃ וְלָא עֲבָדוּ טֵיבוּ עִם בֵּית
יְרֻבַּעַל גִּדְעוֹן כְּכָל טַבְתָא דִּי עֲבַד
עִם יִשְׂרָאֵל׃ וַאֲזַל אֲבִימֶלֶךְ בַּר יְרֻבַּעַל
י' לִשְׁכֶם לְוָת אֲחֵי אִימֵּיהּ וּמַלֵּיל עִמְּהוֹן
ל' בכיפרי וְעִם כָּל זַרְעִית בֵּית אֲבוּהָא דְאִימֵּיהּ
לְמֵימַר׃ מַלִּילוּ כְעַן קֳדָם כָּל יָתְבֵי
שְׁכֶם מָה טַב לְכוֹן דְּיִמְלְכוּן עֲלֵיכוֹן
ג' שַׁבְעִין גַּבְרָא כָּל בְּנֵי יְרֻבַּעַל אוֹ
דְּיִמְלוֹךְ עֲלֵיכוֹן גַּבְרָא חַד וְתִדְכְּרוּן
ג' אֲרֵי

רש"י

בעל ברית · כך שמו : **ולא עשו חסד** וגו' · שהרגו את בניו כמו שכתוב בענין : **ופוחזים** · בהולים בתעשיהם לעשות בלא תבונה :

רד"ק

וישב בביתו · שלא היו מלחמות כמו שאמר ותשקוט הארץ ארבעים שנה : **עם בית ירובעל גדעון** · די היה באחד אלא שמנהג הלשון כן במקומות לרוב ההודעה וכן בית לחם אפרתה :

רלב"ג

והנה אחר מותו שבו בני ישראל לזנות אחר הבעלים ושמו להם לאלקי' בעל אחד ששמו היה בעל ברית · וספר שכבר עזרו אנשי שכם את אבימלך על הריגת אחיו כדי שימלוך כי אחיהם הוא והרגום כלם זולת יות' שנשאר כי נחבא ולולי זה היו הורגין אותו :

כלי יקר

העגין בו ולומר ויכנע מדין כל ימי גדעון ולא יספו לשאת ראשם ותשקוט הארץ ארבעים שנה · ונראה כי גדעון לא קבל עליו שררה ולשפוט את ישראל וכמו שזכרתי למעלה גבי לא אמשול אני בכם והוסיף בסמוך בפסוק וילך ירובעל כו' ולעומ' זה אמר ויכנע מדין לפני בני ישראל ולא הזכיר גדעון ולעומת זה אמר ולא יספו לשאת ראשם ואפי' שלא היה גדעון שופט ומנהיג הדור עם כל זה הספיק זכותו ואימתו מהיותו נמצא בתוך ישראל אעפ"י שלא היה שופט אותם ומנהיגם וז"ש ותשקט הארץ ארבעים שנה בימי גדעון ר"ל מהיו' הזמן הזה בימיו של גדעון כלומר שהוא נמצא זה גרם השקט עם היות גדעון עצור בביתו ובלתי שופט את ישראל :

וילך ירובעל בן יואש וישב בביתו פירושו לפי דעתי שאחר התשוע' הזאת לא נתעסק עוד בצרכי צבור לשפוט אותם אלא הלך לו וישב בביתו כאחד העם והר"דק ז"ל פירש וישב בביתו שלא היו לו מלחמות כמו שאמר ותשקוט הארץ ארבעים שנה וכן הרלב"ג וכן מהרי"א ז"ל הנה לכולם קשה שהפסוק הזה מיותר שכבר הזכיר זה באומרו ותשקוט הארץ ארבעים שנה ואפשר לקיים דבריהם שהיה אפשר שתהיה הארץ שקטה בהיות גדעון מוכן ליום מלחמה באנשי צבא סביבו לעת מצא לזה הגיד שלא הוצרך לזה אלא וישב בביתו מבלתי היותו מוכן למלחמה עם כל זה שקטה הארץ ארבעים שנה כי אימתו תבעת אותם ומה שאמר כאן ירובעל ולא קראו בשמו גדעון אפשר לדרשו לשבח כי מהיותו שפל ברך וברח מן השררה יושב בביתו כאח' העם כדפרשית הורה בזה חסידותו מעין מה שעשה בענין כריתת האשיר' אשר עליה נקרא ירובעל וז"ש וילך ירובעל וישב בביתו כי חשך עצמו מן הדין פורק ממנו איבה וגזל כו' ר"ל שבפעולה הזאת של הליכתו וישיבתו בביתו עשה חסידות מעין חסידותו הראשון אשר נקרא עליו ירובעל ואפשר לדרשו לגנאי כיהשופט ומנהיג את ישראל זכותו גדול מזכה את הרבים זכות הרבי' תלוי בו ולכך קראו ירובעל שכשם שנקר' ירובעל על שם שראוי לריב עמו כך ג"כ בפעולה הזו שבח' לשבת בביתו יושב ובטל ראוי לריב עמו כי מי שהגיע להוראה ואינו מורה ועולם עיניו מראות הדין בנה אמרו חז"ל שעליו נאמר ועצומים כל הרוגיה ומה"ריא ז"ל פירש וישב בביתו שלא היה הולך בארץ לשופט את ישראל אבל שב לביתו והנה ירמוז עוד בשובו לביתו שכלו המלחמות והיה שקט בביתו ושאכן ומזה נטה לבו אחרי נשים רבות עד שהיו לו שבעים בנים ע"כ וק"ק שהרי שמואל נשתבח בזה שהיה הולך סובב שופט את ישראל וכמו שאמרו חז"ל שבשכר זה זכה שבא יי' אליו לדב' אתו לא שאר השופטים ולכן הם היו יגעים אחרי דבר הש"ית וכולי האי ואולי ישיבו הנבואה וא"כ למה אמ' בגדעון וישב בביתו שגם כל שאר השופטי' לא הלכו לשפו' זולת שמואל לא ודאי כדפרשי':

ולגדעון היו שבעי' בנים אומ' אני שהכתוב הזה לשיטת דברי מהרי"א ז"ל שכתב וישב בביתו שמהיותו בביתו תמיד גרם לו שנטה אחרי נשים רבות ולכך היו לו שבעים בנים ולדבריו אומרו כי נשים רבות היו לו כמורה זיקים הוא שלא היה ראוי שיהיו לו לאיש גבור חיל ויי' עמו לנטות אחרי נשים רבות וק"ק שאם כדבריו הי"לל ויהיו לגדעון שבעים בנים כי נשים רבות לקח אמנם באומרו ולגדעון היו לו כו' כי נשים רבות היו לו מורה כי מזמן רב קודם הכנסו לשררה זו ולגדעון היו לו שבעים בנים יוצאי ירכו כי נשים רבות היו לו מאז וכדרך היודע האמת :

ופלגשו אשר בשכם כו' וישם את שמו אבימלך מהרי"א ז"ל פיר' וישם גדעון את שמו אבימלך כנבואה ברורה כבואה שהוא ירש המלכות ולכך קראו אבי מלך ע"כ ובזה אבין אומרו וישם ולא אמר ויקרא להורות ששם אותו בכוונה והשכל מאת יי' כדי שלא ידחה מהיותו בן פלגש לכך קראו בן כלומר אבי הוא המלך ואני בנו יורש מקומו וז"ש וישם את שמו אבי מלך :

ויהי כאשר מת גדעון כו' כוונת הכתוב להודיע יציאת הצדיק מן העולם שעושה רושם שהרי הכף ומיד שמת גדעון מיד שבו ישראל לכסלה עוד ויזנו אחרי הבעלים ז"ש ויהי כאשר מת גדעון כלומר תכף כאשר מת היה כן גם יתור הלשון מוכיח כן שהרי כבר הזכיר וימת גדעון ולא היה לו לומר אלא וישובו בני ישראל כו' ומ"ש כאן ויזנו בני ישראל וכו' שלא אמר כיוצא בלשון זה עד הנה ונכון ג"כ טעם להתלהבות הזה של ע"ה הכף ומיד במות השופט ישובו לעבוד ע"ה והענין מובן מתוך דברי חז"ל שלא בקשו ישראל לעבוד ע"ה אלא כדי לפרוק עול מצות מעליהם בפרט מצות העריות שרצו לזנות ולא בחרו בע"ה אלא כדי לפרוק עול מצות מעליהם ולזנות ובזה אני מבין לע"ד שמהטעם הזה נזכר' העבוד' של הע"ה בשם זנות יען כי התכלי' היה לזנות כאמור ובכלי תמד' הרחבתי בזה וזה מובן מכאן שאחרי מו' גדעון פרצו בעריות ולזה בחרו לעבוד ע"ה וז"ש ויזנו בני ישראל אחרי הבעלים אמר לשון זנות כי הוא התכלית בפעם הזאת לא מצד הע"ה עצמה לאדוק בה כי הבל היא בעיניהם מעשה תעתועים וז"ש אחרי הבעלים ולא כתב אחר הבעלים כי אחר סמוך ואחרי מופלג וז"ש ויזנו אחרי הבעלים שמופלגים מהם היו אלא בשביל הזנות בוחרים בהם ואולי על זה נקראו ג"כ בעלים מלשון בעל ובעילה כי כל תכליתם לזנות ומ"ש בעל ברית לאלהים מתוך מה שאמרו במס"ש פ"ר עקיבא שאמרו שם בעל ברית לאלהים זה זבוב בעל עקרון מלמד שכל אחד ואחד עושה דמות יראהו ומניחה בתוך כיסו כיון שזוכרה מוציאה מתוך כיסו ומחבקה ומנשקה עכ"ל ופירש רש"י ז"ל וזהו לשון ברית אהבה וחיבה ואדוקי' בה ע"כ נמצא לפי זה אומרו בעל ברית שאהבוהו והיה ביניהם ברית אהבה ואדיקות ובתוספות הקשו שם דאמאי לא מייתי זבוב בעל עקרון קרא דמלכים ולמה ליה לאתויי ברייתא ותירצו דהתם דלמא גדול מבזית הוה בדמו' זבוב לכך מייתי מברייתא דקתני מניחה בכיסו אלמא קטן כשאר זבובים היה כדקתני ומניחה בתוך כיסו ודרים מדכתיב בעל ברית משמע שכרתו לה ברית להיות כל שעה אצלם ומסברא קאמר זה זבוב בעל עקרון ע"כ ומתוך דבריהם מובן טעם אחר למה נקרא ברית על שם הברית ר"ל להיות שמה אצלם לזוכרה תמיד כאילו זו ברית כרותה ביניהם לא תשכח ברגע קטן ומתוך דבריש"י ז"ל והתוספות אפשר לי לפרש תיבת לאלהים קדש כאילו אמר וישימו להם בעל הברית לאלהים יתברך לזכרו תמיד שויתי יי' לנגדי תמיד הנה הברית הז' המיוחד לאלהים יתבר' שמוהו לבעל הוא הע"ה כי בזה גדול עונם מכשוא להשוות פונדקית ככהנת ולרש"י ז"ל כך שמו בעל ברית וכן הרלב"ג ז"ל שבחרו בבעל אחד ששמו בעל ברית ע"כ ובמה שכתבתי כי רצו לזנות ולכך בחרו בע"ה אפשר שעל כן נקרא שמו בעל ברית כלומר בעל וע"ה נתנן רשות לברית מילה

ולא זכרו בני ישראל הכוונה במה שאמר את יי' אלהיהם לומר כי לא זכרו שני ענייניס האחד את יי' המטיב עמהם המציל אות' אלא היו כפויי טובה ואם לזה בלבד כיון מספיק שיאמר ולא זכרו את ה' המגם באומרו אלהיהם כיון לומר ענין שני והוא בכלל זה שלא זכרו ענין זה הנה לא זכרו ענין שני והוא שהיות ה' אלהיהם לבדו ותכלית אלהותו שענין זה הוא המציל אותם מיד כל אויביהם כי רבו בכל סביביו צריו וישראל לנידה ביניהם שאילו זכרו ישראל כן לא היו עובדים זולתו שידעו שאויביהם אשר מסביב יקומו עליהם בעזבם את ה' שאמרו לא זכרו לפי שכבר נישו זה בנסיון בכל עת שיפרקו עול מלכות שמים בהטעה נוטט' עליהם עול מלכות ועול דרך ארץ ועתה שכחו כל העבר ולא זכרו את ה' אלהיהם וכו' :

ולא עשו חסד עם בית ירובעל עיין רש"י ז"ל והרד"ק ז"ל ולי נראה ונכון ג"כ קשר הכתו' הזה עם הקודם כי מאמר שלא זכרו את ה' והוא עון עוד מה יתרעם אחריו מדבר קל שלא עשו חסד עם ירובעל ונראה שכוונת הכתובים האלה שנים לעשות להם לישראל קושיא לא ימנע והיא זו שממה שרציתו שלא זכרו את ה' נראה שחשבו שהשי"ת לא הטיב להם כי אם גדעון בגבורה טבעית וא"כ יקשה להם שהיה להם לעשות חסד עם בית גדעון כיון שעשה כל כך טובה עם ישראל בכחו ועוצם ידו וממה שלא עשו חסד עם גדעון הייתו יכולים לומר שהיה זה באמרם כי מה עשה גדעון ה' הוא המושיע והנפרע להם לישראל מכל צריהם מסביב וא"כ קשיא מה שלא עשו חסד עם בית ירובעל אבל יקשה למה לא זכרו את ה' אלהיהם המציל אותם ז"ש ולא זכרו את ה' וכו' ולא עשו חסד עם בית ירובעל שהענייניס האלה המנאם יחדיו הוא ניגוד גדול שנגדיים הם זה לזה ובזה יובן אומרו כאן עם בית ירובעל גדעון כי הכוונה לומר שני ענייניס שבעבורם היה ראוי שיעשו חסד עם גדעון האחד מצד שלימותו כי אם אלי"ש עשה ירב עם הבעל והאריבו וכנגד בחינ' זו אמר ולא זכרו בני ישר' וכו' שאם זכרו את ה' היו עושים חסד עם גדעון בבחינת ירובעל שרב לבעל וכנגד כל הטובה שעשה עמהם לגדע אויביהם על זה אמר גדעון ככל הטובה אשר עשה עם ישרא' באופן שכנגד שתי בחינות האלו אמר ולא עשו חסד עם ירובעל גדעון ובילקוט בשם ילמדנו ולא זכרו בני ישר' את ה' למה שלא עשו חסד עם בית ירובעל הוי אילו עשו חסד עם בית ירובעל זכרו את ה' הוי כל מי שהוא עושה חסד כאילו מודה בכל הנסים שעשה הקב"ה מיום שיצאו ישרא' ממצרים וכל מי שאינו עושה חסד כאילו כופר עכ"ל ויש לדקדק מנא ליה ולתלות ולא זכרו את ה' במה שלא עשו חסד דלימא איפכא כיון שלא זכרו את ה' נמשך מזה שלא עשו חסד הא אילו זכרו את ה' עשו חסד עם בית ירובעל ואם כן לא מצי למילף הוי כל העושה חסד וכו' ותו היכא למילתי דקרא מילי מילי קתני ולא זכרו את ה' ולא עשו ולא בא לתלות זה בזה ולא זה בזה ועוד מנא ליה דכל העושה חסד וכו' כאילו מודה בכל הנסים שעשה הקב"ה מיום שיצאו ישראל ממצרים כל הנסים מיו' שיצאו יש' ממצרים היכא רמיזא בקרא כל זה ועוד קשה דפתח מודה בכל הנסי' ומסיים וכל מי שאינו עושה חסד כאילו כופר שאין הכפירה ממין ההודאה דכאילו כופר נראה פי' כופר בה' מדלא קאמ' כופר בנסים ובהודאה אמר מודה בכל הנסים ולא אמר מודה בהקב"ה לבד :

ונראה לי דקשיא ליה ז"ל בשני כתובים אלו הקושיא שהקשינו למעלה דמאחר שנתרעם שכפרו בה' מה יוכל עוד להתרעם שלא עשו חסד עם בית ירובעל דהא בכלל מאתים מנה תו קשיא ליה והומרו כאן בית ירובעל גדעון ובית גדעון מספיק תו קשיא להו אומרו כאן המציל אות' מיד כל אויביהם דהיה להם לומר ולא זכרו ה' המציל אותם מאויביהם עתה מקרוב מהו לשון מכל אויביהם ולשון המציל ולשון מיד שכל לשונות האלו כאמרו במצרים וארד להצילו מיד מצרים ואומר והבאתי אתכם וכו' וכל זה יובן בדבריו אלא והוא שכוונת הפסוק לומר ולא זכרו בני ישראל את ה' למה שלא עשו חסד עם בית ירובעל ובזה נסתלק' הקושיא הראשונ' והקושיא השנית הירצו באומרו אילו עשו חסד עם בית ירובעל זכרו את ה' מלבד היות ענין הגמילות חסד סגוליי מצד עצמו כי העושה חסד וגמול טוב לחבירו על שהטיב עמו כל דהו מהטובה על אחת כמה וכמה שיזכור את ה' המטיב עמו בלי ערך ומספר שעל כן אמרו חז"ל אשר לא ידע את יוסף למחר אמר לא ידעתי את ה' הנה כאן אם היו מטיבי' עם בית ירובעל היה נמשך להם זכירת ה' מצד שמו של ירובעל על שירב בו בעל שדברי' אלה הוראה חולשת הבעל ושאין בו ממש כי דרך ליכנות אמר יואם כן וז"ש המאמר ולא זכרו בני ישראל את ה' למה שלא עשו חסד עם בית ירובעל שאם היו נוהגים אל לנס עשות חסד עם בית ירובעל משמו היו למדי' שהע"ה אין בה ממש והיו זוכרים את ה' האלים ז"ש עם בית ירובעל גדעון ומתוך דקדוקים לשון הכתוב דקאמר המציל אותם מיד כל אויביהם למד בעל המאמר דכיון דכל הפרטים הנזכרים בפסוק ולא זכרו בני ישראל את ה' אלהיהם המציל וכו' אלהים הכתוב במה שלא עשו חסד עם בית ירובעל מיכה הידוק דהא אם עשו זכרו את ה' המציל אותם מיד כל אויביהם שלשונות אלו מורים על ענין יציאת מצרים אשר שם נאמר בנבואה ה' וארד להציל' מיד מצרים בפ' שמות ובפ' וארא והצלתי ולכלול כאן יציאת מצרים אמר לשון זה של הצלה גם לשון מיד ובאומר כל אויביכם הורה כאן בעלם וראשונה לומר שלא על פרטות הצלה של מיד מדין אלא גם על כל ההצלות שנעשו לישראל מזמן יציאת מצרים ומלבד הלשון הנזכר הנה העושה חסד כאילו מודה בכל הנסים מיום שיצאו ישרא' ממצרים גם מצד הענין כי העושה החסד דהיינו למי שלא

קבל

מנחה קטנה

וישב בביתו ירצה שכ"כ היה בשלוה שלא היה נשמע קול תרוע' מלחמה באופן שגדעון ישב בביתו בהשקט ובבטחה ואין מחריד וזהו השיבה בטובה הנזכר בכתוב : ולגדעון היו שבעי' בנים ירצה שכולם היו בנים הגונים ראוים להתיחס אחר אביהם אשר כל רואיהם יכירום שהם יוצאי ירכו כי היו נמשכי' אחר מעשה אביהם וגם ראוים למלכות מקום אביה' : ופלגשו וגו' בא הכתוב לספר בגנותו שהיה לו נשים רבים ובנים רבים והיה לו להסתפק בזה והוא לא כן עשה אלא שלקח גם פלגש וילדה לו בן והוא עשה כל הרע הנאמר בכתוב : וישם שמו אבימלך לא אמר שקרא שמו כך אלא וישם ר"ל שרצה לעשות רושם בבנו שלא ירום ידו למלוך רק שהשמת אשר יהיה לו הוא שיאמר שאני בן מלך כי אבי מלך וזה אבימלך ואבימלך לא כן ידמה אלא אמר שאביו קראו כך כדי שימלוך והמלוכה לו בירושה מצד שאבי מלך ואני בנו ודרש מקרא זה לעצמו לומר שבשביל אביו בו מיתר אחיו הוא משעם שקלקלתו הוא תקנתו מפני שהוא בן פלגש ע"ד שאמרו חז"ל אין ממני' פרנס וכו' אלא א"כ קופה של שרצי' תלוים מאחריו שאם יתגאה אומרי' לו חזור לאחריך וע"כ שאביו היה מתיירא שאם ימליך אחד משאר בניו הנולדים לו מנשיו יתגאו במלכותו ולא ימשך המלכות לבניו כמש"ל מפני מה לא נמשכה מלכות שאול לבניו מפני שלא היה בו דופי ע"כ אמר לי נאה למלוך שאני בן פלגש ויומשך מלכותי : וימת גדעון בשיבה טובה לפי שבימיו לא היה קטטה ומריבה בבניו אע"פי שהיו מנשים רבים ועל הרוב זה גורם קטטה ומריבה בין שבנים וגם אין האהבה מצויה בניהם מש"אכ כאן היו כל בניו באהבה ואחוה במורא ולזה הכוונה ג"כ אמר ולגדעון ע' בניס ירצה שכולם היו לגדעון שומעים בקולו ונייתים לדבריו וכל הקטן מחבירו עשה כבוד לגדול ממנו בבנים וע"כ לא נוה מי מבניו שימלוך אחריו כי היה מכור שכולם ימשיכו להמליך הגדול מצד השלוה שהיה ביניהם · ומה גם אפילו

[illegible]

פי' רבי ישעיה

וישימו להם בעל ברית [illegible]

רקים ופוחזים · קלים מתנועעים על טרפם שלא היה להם במה יחיו מן פחז כמים וי"ת סריקי' ובקרין סריקין ר"ל ריקין כמו בוקי סריקי בדברי רז"ל ובקרין כמו פקרין בפ"א כמו הבקר לעניים הבקר בבית כמו בפ"א ופירושו אנשים מופקרין ומשולחין או יהיה בקרין כמשמעו בבי"ת ור"ל רועי בקר כי הם הנבזים שבאנשים כמו שמצאנו בדברי רז"ל אפילו רועי בקר ובנסח"א אחרת מצא"תי סריקים ובסירים ופירושו נבזים כמו דבר יי' בזה תרגומו בסר : ויותר יותם · נותר מהשבעים וע' חסר אחד הרג ואף על פי שאמר שבעים מנהג הלשון הוא במקומות שלא יפחו' חשבו' הכולל בעבור אחד כמו כל הנפש הבאה ליעקב מצרימה שבעים · ארבעים יכנו : עם אלון מצב · סמוך לאלון כמו המה עם בית לחם והדומין לו ואילון מוצב כתרגומו מישר קמתא היתה אבן או זולתה מצב שם וייחס המישור אליו : הלוך הלכו העצים · י"ת לשון תמיהה המיזל אזלו אילניא וכן תרגם החדלתי האשבוק כלומר האניח דשני במקומי : והלכת לנוע על העצי' · ומשל העצי' הם אנשי שכם והאטד אבימלך כלומר חסרו אנשים להמליך עליהם כי המליכו הפחות שבהם והוא אבימלך · תוספת והאטד אבימלך · וכן ויבאו עד גרן האטד ולפי שבו קוצים נודרים בו הדברים הצריכי' להשמר מההיזק ולפי שהמלך נכח' לשמו' העם מנזק ומכל דבר רע אמ' כי המלך שבחרו הם והו' אבימלך אינו ראוי לאותו התכלי' שראוי שיוש' עבורו מלך על העם לשמרם מהיזק כי אדרבה הוא מזיק להם הפך הכוונה כמו הקוץ המריע למי שיאחז בו או יפעל בו כן עשה אבימלך בעם שכם שהרג בהם ובאחיו וכמו שהקוץ הוא דבר שאין בו תועלת רק היזק כן יקרא לאנשי שכם מאבימלך שהמליכו עליה' שירע להם ולא יועיל · ע"כ : מלכ' עלינו · מלוכה כתי' ואח' הוא : החדלתי · מבנין הפעיל והוא מפועל או מבני' הפעל כי החדלתי בקמץ הה"א ור"ל

לנוע

רשי

עם אלון מוצב · מישר קמתא מישור שהיו בו מצבו' : הלוך הלכו העצי' · משל היה לזית עתניאל בן קנז הבא משבט יהודה שנקרא זית שנאמר זית רענן יפה פרי תואר וגו' : דשני · לשון שומן : לתאנה

וישכר כל לישנ' כתי' סי"ן בת"א וכרוס עליה ·

רלבג

עם אלון מוצב · ר"ל אצל מישור שהציבו שם היה אבן או דבר אחר : החדלתי את דשני אשר בי יכבדו אלהים ואנשים · אמר זה כי מהשמן היוצא ממנו היו מדליקין במקדש את המנורה : ואמר

למלך כ"ט וכל מסי' דאשר ומצרי' וישראל דכו'

מסרה

וישמע ג' רפין וסימן וישמע אליכם אלהים · יקשיב וישמע לאחור ·מי עמד בסוד יי' :ויאמר להם כ"ב וסימ' מצויין במסר' רבתא : ואנשים י' בקריאה וסימ' ואנשים מבני ישראל חמשים ומאתים · החדלתי את דשני · החדלתי את תירושי · כי נודע דור · ויברח דוד הוא ואנשים ·אל נתן בן עכבור · ואנשים צדיקים ישפטו · עיר קטנה ואנשים בה מעט ובא ·ויבא חנני אח'מאחי · ואקום לילה אני ואנשים : לנוע ד' וסי' החדלתי את דשני · החדלתי את מתקי · החדלתי את תירושי · כן אהבו לנוע :

כי עצמכם ובשרכם אני: וידברו אחי־ ל'
אמו עליו באזני כל־בעלי שכם
את כל־הדברים האלה ויט לבם
אחרי אבימלך כי אמרו אחינו הוא:
ויתנו־לו שבעים כסף מבית בעל
ברית וישכר בהם אבימלך אנשים
ה ריקים ופחזים וילכו אחריו: ויבא ל'
בית־אביו עפרתה ויהרג את־אחיו ל'
בני־ירבעל שבעים איש על־אבן
אחת ויותר יותם בן־ירבעל הקטן
כי נחבא: ויאספו ל'
כל־בעלי שכם וכל־בית מלוא
וילכו וימליכו את־אבימלך למלך
עם־אלון מצב אשר בשכם: ויגדו ג'
ליותם וילך ויעמד בראש הר־גרזים
וישא קולו ויקרא ויאמר להם שמעו כ"ג
אלי בעלי שכם וישמע אליכם אלהים: ג' רפין
הלוך הלכו העצים
למשח עליהם מלך ויאמרו לזית ד'
מלוכה עלינו: ויאמר להם הזית מלכה' ק'
החדלתי את־דשני אשר־בי יכבדו
אלהים ואנשים והלכתי לנוע על־ ד'
העצים

ארי קריבכון ובשרכון אנא: ומלילו
אחי אמיה עלוהי קדם כל יתבי שכם
ית כל פתגמיא האילין ואיתפני
לבהון בתר אבימלך ארי אמרו
אחונא הוא: ויהבו ליה שבעין כסף
מבית בעיל קיים ואגר בהון אבימלך
גברין סריקין ובסירין ואזלו בתרוהי:
ועאל לבית אבוהי לעפרה וקטל ית
אחוהי בני ירובעל שבעין גברא
על אבנא חדא ואישתאר יותם בר
ירובעל זעירא ארי איטמר: ואתכנשו
כל יתבי שכם וכל בית מלוא ואזלו
ואמליכו ית אבימלך למיהוי מלכא
עם מישר קמתא די בשכם: וחויאו
ליותם ואזל וקם בריש טורא דגריזין
וארים קליה וקרא ואמר להון קבילו
מני יתבי שכם ויקביל צלותכון יי:
המיזל אזלו אילניא למנאה עליהון
מלכא ואמרו לזיתא מלוך עלנא:
ואמר להון זיתא האשבוק ית מישחי
דמיניה מיקרין קדם יי וביה מתפנקין
בני אינשא ואיהך למעבר מלכו על
אילניא

החדלתי תדשני וי"ת האשבוק ית משחי : אלהים ואנשים · בנר שמדליקין בשמן זית לפני אלהים ולפני אנשים או במאכל מקריבין השמן במנחות לאלהים ואנשים ג"כ יאכלו אותו וי"ת למיניה מיקרין קדם יי' וביה מתפנקין בני אינשא :

כלי יקר

קבל ממנו טובה דאם למי שקבל ממנו אמת הוא באופן שהעושה חסד מודה בכל הנסים שנעשו לישראל מיום שיצאו ממצרים שכולם היו על צד החסד כי את ערום ועריה כתיב מכל מצוה ומעש' טוב ערומים הם ועכ"ז עשה להם הקב"ה כמה נסים כי השלם ראוי שיעשה חסד ואפילו עם הבלתי ראוי כי הוא כינוי הנקרא חסד כמאמר שהעושה חסד מודה בכל הנסים שנעשו מיום שיצאו ישראל ממצרים דאם אינו עושה חסד אלא למי שעשה עמו טובה מורה שאינו מודה בנסים דכיון דידוע שלא היו ישראל ראויים להם לא נעשו להם נסים לפי דעתו שהרי הוא סובר שאין לעשות חסד אלא בגמול לראוי אליו ממעשה טוב שקדם בו שהרי הוא אינו עושה מעשה חסד אמנם מה שאמר כאילו כופר אם הכוונה על כופר בנסים פשוט הוא מן הטעמים הנז' מהלשון ומהענין כאמור ואם כופר בהקב"ה קאמר בלבד זה יהיה ממה שאמרו חז"ל גבי פרעה שאמר לא ידע את יוסף גרם לו לא ידעתי את ה' באופן שלפחות אפי' כי תפשת מועט תפשת דכופר הוא בהקב"ה כיון דכופר הוא בטובת חבירו ולזה במידה טובה אמר כאילו מודה בהקב"ה ובכל הניסים אמנם במידת פורענות דכל מי שאינו עושה חסד לא תפס אלא לשון כופר בלבד כלומר דהא מיהא ילפינן :

וילך אבימלך בן ירובעל שכמ' הזכיר שם ירובעל לבדו אפשר שכיון להודיענו כי קללת אביו ומה שפתח פיו לשטן לומר ירוב בו הבעל נתקיימה בשתי בחינות האחת מהאפוד שעש' שהיה למוקש לישראל ויזנו אחרי הבעלים שהבעל רב עמו שנכשלו ישראל וכן בבחינה שנית הזכירה כאן וילך אבימלך בן ירובעל שכמשכ' מריבה גדולה עם אחיו כולם שהרגם ואחריתו של אבימלך עדי אובד באופן שרב הבעל עמו עד כלה לא שהבעל חלילה גרם לו זה כי הבל הוא הבעל לא ירע וגם היטיב אין אתו של' הואיל ונפק מפומיה דרב גובריה כאביו יואש נתקיימה ולזה אומר וילך אבימלך בן ירובעל או יהיה זה בבחינה יותר פרטית והיא כי מבית הבעל בעל ברית נתנו שבעי' כסף ובהם שכיר אבימלך אנשים ריקים ופוחזים והרגם לבני ירובעל הרי ריב הבעל גם כיון בהזכיר אביו כאן בזה הענין לומר שאמר אבימלך בלבו כי מצד אביו בן ירובעל הוא וראוי למלכות ואע"פי שאמו פלגש אביו לבל דבר הוא ומצד אמו אף על פי שהיא פלגש הנה לו אחי אמו מעיר לעזור עם כל משפחת בית אבי אמו או אפשר שהזכיר כאן ירובעל לומר כי לאיש כמוהו לא היה יאות לקחת פלגש ואע"פי שמן הדין מותרת אין זו משנת חסידים שזו הוראה נטיית לזימה ואחר נשים ומהיות היסוד רעוע דין פלגש גרם כל הפורעניות שיזכיר לאחר בניו :

דברו נא באזני כל בעלי שכם צר"ך להבין הטענה הזו של משול בכם שבעי' איש או משול בכם איש אח' שאין טעם לטענה זו דהא' כי ימליכו אחד מהם הוא לבדו יהיה המלך דבשלמא טענת וזכרתם כי עצמכם ובשרכם אני טענה מספקת היא ע"ד ומבשרך לא תתעלם והיה אפשר לומר שכאן רמז להם שבמלוך הוא יהרוג את שאר אחיו כי הוא בן פלגש ויתאכזר עליהם וישאר הוא יחידי לא כן כשימלוך אחד מן השבעים אחיו כולם יחיו ויהי עול כבד עליהם משבעים איש ואף על פי שהאחד מולך : והנכון כי להיות השבעים בנים בניו הלד השוה שבהם מכשי' על ידי חופה וכתובה וקידושין הנה כשימלוך אחד מהם עכ"ז יד כולם באמצע במלכות כי שוים הם במעלתם' וביחוסם ז"ש מה טוב לכם שאעפ"י שלענין המצוה של מינוי מלך כנצטווינו לשים מלך מהמובחר כדכתיב מקרב אחיך תשים וכו' מהמובחר עכ"ז מה טוב לכם לכם ולא לו יתברך המשול בכם שבעים איש יען שיאמרו כולנו בני איש אחד בשוה אנחנו שהרי כולנו בני נשים ולא א' בנו בן פלגש ז"ש ע' איש שכולם ימשלו מטעם כל בני ירובעל כלו' כולם שוים לא כן אם משול בכם איש אחד ר"ל שאם ימשול אבימלך לבדו הנה ימשול להיותו בן פלגש אעפ"י שהם ישארו חיים כולם לא יקרבו אליו אלא הוא יהיה איש אחד מובדל מהשבעים איש אחד באין שני לו כי לא יתקרבו אליו מצד היותו בן פלגש בגודל לבבם לא ירצו להתקרב אליו ועוד כיון בשינוי הלשון שבתחיל' אמ' המשול ובסוף אומר אם משול והענין הוא כי אין ממנין על הציבור אלא מי שקופה של שרצים בגוארו כדי שלא ירדה הציבור בחזקה שעל כן אמרו הראשונים שבחר ה' בדוד ע"ה הבא ממואביה כדי שיהא כבנע דאתי מן האסורים לבא בקהל ז"ש מה טוב לכם שימשלו זדי' בכם ז"ש המשל לשון ודאי שודאי ימשלו וירדו אתכם בחזקה לא כן אבימלך מהיותו בן פלגש לא ירים ראש ז"ש אם משול לשון ספק אם משל ימשול לפעמים כי זכור הוא שהוא בן פלגש עד שיפחד תמיד פן תורידוהו מגדולתו ותמיד תהיו צריכים לזכור שעצמכם ובשרכם אני כדאי להעמיד באופן שקלקלתו מהיותו בן פלגש היא תקנתו ז"ש וזכרתם לשון הווה תמיד גם על העתיד ולא אמר וזכרו כי עצמכם ובשרכם אני שהיה לשון זה מורה על זכירת בשעה זו כדי למנותו מלך אבל אמרו וזכרתם מורה על זכירה בהתמדה כדפרשית שאחר שימלוך יזכרו הקורב' כדי שלא להורידו מגדולתו על שהוא בן פלגש ויהיו חיים תלויים ולא יתגאה עליכם והוא הטוב והכלות לכם ולפי זה וזכרתם כי עצמכם ובשרכם הוא מדבר לנוכח אלא שיש פסוקים מדברים לנוכח במקום שראוי לדבר בלשון נסתר אם לא שנאמר שסדר להם הנוסח עצמו שיאמר בלי תוספת ומגרעת כמדברי' בשמו של אבימלך וז"ש בפסוק הקודם לאמר וסמיך ליה דברו נא וכו' כלומר לאמר בלשון הזה שאומר לכם או אפשר שאחר שאמר לאחי אמו וכל משפחת בית אביו לאמר דברו נא וכו' עד אם משול בכם איש א' אז אמר לקהוביו אלה אחלה נא פניכם אחי ורעי כי תדברו מלב ונפש ובהתעלמות אל בעלי שכם ובעת דברכם נא וזכרת' אתם אחי אמי וקרובי כי עצמכם ובשרכם אני כי אז תדברו בלב שלם ונפש חפצה ותצליחו בכל ומהרי"א ז"ל כתב זה לשונו מה הוא היותר טוב ומובח' לכם אם משול בכם שבעי' איש ואם תאמר שלא ימשול כי אם אחד אינו כן כי כולם בני ירובעל ולכולם יש משפט בממשלה אחרי שלא כתנה בימיו לאחד מהם או הוא יותר טוב משול בכם איש אחד לבד ואמנם אמר עוד וזכרת' כי עצמכם ובשרכם אני ר"ל כי הוא היה בן גדעון כמו הבנים האחרים ואם היה נופל מצד אמו שהיתה פלגש הנה אין זה ראוי שיהיה אצלם כי אמו היתה מביניהם ולכן מאותו הצד שחשבו האחים שהוא יותר פחות מפאת האם מאותו הצד עצמו מפאת האמו ראוי שיהיה יות' משובח אצל בעלי שכם עכ"ל :

וידברו אחי אמו וכו' אעפ"י שאבימלך ציוה לאחי אמו ולכל משפחת אבי אמו לאמר כולם יחדיו הנה באו היותר קרובים לדבר בזה לקיים דברו שאמר וזכרתם כי עצמכם ובשרכם אני לדבר עליו בלב שלם וז"ש וידברו אחי אמו לבד גם ראו שלא לדבר בשמו אלא כאילו הם מעצמם מדברים בענין ולא יאמרו שגבה לבו למלכות אין זה כי אם רועה לב לזה וידברו עליו אומרו שהדברים מהם ומדעתם שנתנו אל לבם להמליך את אבימלך מהטעמי' הנזכרים ועל ידי כן ויט לבם אחרי אבימלך כי אמרו להם אלו המדברים אל בעלי שכם אחינו הוא וראוי לכולנו להחזיק בידו או כפשוטו שאנשי שכם מעצמם אמרו אחינו הוא ומהרי"א ז"ל כתב שכונת הכתוב לומר שלא עשו כן לקיים דברי' אהבה עם גדעון שנדרו ואמרו משול בנו גם אתה גם בנך אלא להנאת עצמם נתכוונו כי אמ' אחינו הוא מצד אמו :

ויתנו לו שבעים כסף כתב מהרי"א ז"ל ומזה יתבאר רוע לב אנשי שכם כי נתנו לאבימלך שבעים כסף מבית הבעל כמספר בני גדעון שבעים כמבשרים על הריגת' ע"כ ומתוך דבריו נוכל ללמוד ולומר כי אם היו מולכים אחד מהשבעי' בני גדעון היה ראוי לצאת מבית בעל ברית דורון לכל אחד ואחד מהשבעים ונתייעצו עתה לתת לו לאבימלך כל השבעים מנות ההם כי הוא יחזיק בעוז יותר וזה הענין מתיישב יותר כי כפי פשט הכתובים לא נתברר בהם גילוי דעת מהריגת שבעים בני גדעון עד שיבא הכסף הזה מכוון לבשורת הריגתם ולקיים דברו שאמר מה טוב לכם וכו' עשה ענין השכירות של אנשים ריקים וכו' שבזה אמת את דברו שאם השבעים כסף היה ניתן כסף אחד לשבעים בנים מה יועיל בכסף ההוא הנה יוציאנו באכילה ופיזור שה"א פה"ה וכשנתנו לו לאבימלך הועיל לצורך ציבור ובקשו לשכו' אנשי צבא למלחמה וזהו אומרו וישכור בהם אבימלך שתיבת אבימלך מיותרת שעליו מדבר כמ"ש ויתנו לו כיוון לומר אבימלך הרמאי ורשע ערום לגנוב דעת' עשה כן לקיים דברו מה טוב לכם שהרי דברו מלא בשכור אנשים מהשבעים כסף הראויים לינתן לשבעים איש אחיו ומה שאמר אנשים ריקים ופוחזים עיין רש"י ז"ל והרד"ק ז"ל ולי אפשר שפירוש סריקין גזלנים בערבי ובקרין לשון הפקרים כמו שכתב הרד"ק ז"ל והכוונה שמפקירין ממון בני אדם וזהו תרגום פוחזי' שבאים על בני אדם בפחז מים ושטף מים רבים כשולילותו של זהב : **ויבא** בית אביו עפרתה כתב מהרי"א אולי נתקבצו כולם לעשות אבל לאביהם ירובעל או כדי לברר הממשלה עם מי תהיה ואבימלך בא על הבית פתאום והרג את השבעים ויותר יותם ואין הכוונה שהרג שבעים מלבד יותם כי הם כולם די שבעי' לא יותר אבל רצ' שנותר יותם ממספר השבעים ושלא נשאר בעבור היותו מרחם עליו בהיותו נער כי אם לפי שנחב' ע"כ והרד"ק כתב ויותר יותם נותר מהשבעים והשבעים חסר אחד הרג ואע"פי שאמר שבעים איש מנהג הלשון במקומות שלא יפחות החשבון הכולל בעבור אח' כמו כל הנפש הבאה ליעקב מצרימה שבעים ארבעים יכנו ע"כ ולע"דן לדקדק אומרו בית אביו די שיאמ' ויבא עפרתה אבל כוון לומר שהתנכל לבא כאילו בא ל בי' אביו לא במרד ולא במעל אם באהב' רצ' ויהרוג את אחיו במרמ' בני ירובעל

מנחה קטנה

להם נסים בכל עת רק שכחו הנעשה להם וכרתו ברית לבעל וע"כ לא עשו חסד וגו' כי אדרבה היה להם קנאי עליו על כרתו מזבחו יען ששמו ברית לבעל אין יעשה הפה חסד עם מי שכרת מזבח הבעל באופן שאחד נמשך אחבירו ע"י ששכחו את ה' ועשו ברית לבעל לא עשו חסד עם בית ירבעל כי עדין בשטותם קיימו שרצו לרחקו ולא לקרבו ושמו יוכיח עליו ירב בו הבעל וכש"ל עבירה גוררת עבירה: וילך אבימלך בן ירבעל · לטעלה ייחם הבנים לשם גדעון אבל אבימלך הוא בן ירבעל כי הוא היה נטה אחרי הבעל וכי נתנו לו שבעי' כסף מבית בעל · ודבר תחלה עם אחי אמו כי ראה שיכנסו דבריו באזניהם נטענה שבכבוד גדול הוא להם כשיהי' הוא המלך כי יתלו הגדול' בהם שרוב בנים הולכי' אחר אחי האם ויאמרו סברית מה זה שבן פלגש עלה לגדולה כזו אין זה כ"א מצד מעלת אחי האם והוא גרם להם לעלות לגדולה וע"כ אע"פי שדבר ג"כ לכל משפחות בית אבי אמו לא עשה דבריו רושם כי אם לבני אחי אמו והם לבדם דברו באזני בעלי שכם · וטעמים דבריו להם שיאמרו לבעלי שכם מה טוב לכם המשל בכם שבעים איש כי אע"פי שלא ימשול בכם כ"א איש א' מ"מ זה האחד ברי' להתעשר עשבל אחיו ליתן להם כל צרכם וספוקם כראוי לבני מלכים וזה יכביד עליכם מאד משא"כ אני אין לי שייכות עמהם כ"כ ולא יהיה עליכם כ"כ לטשא ומה גם אפילו ראוי לכם ליתן אחים עליכ' כי עצמכם ובשרכם אני והדין נותן להטיב עמכם ולעולם תהיה ידכם על העליונה לכל דבר ריב ומשפט בהיות המלך מעירכם וממשפחתכ' וטוב דברו בעיני בעל שכם כי אמרו אחינו הוא כי שמו יקרא עלינו שהמלך נבחר משכם · ומה גם שמתו בטעות עצמם ששבו אחרי הבעל והוא יחזיק אמונתם לעבודת הבעל וע"כ נתנו לו שבעים כסף מבית בעל ברית כי אמרו הדבר נוגע לבעל לחזוק האמונה. ועוד יתכן מעין של מעלה שאבימלך רמוז רמזה להם שרוצה להרוג אחיו ואנשי שכם שמחו בזה כי אמרו שבזה יהיה להם פתחון פה שנתקיימה קללות יואש ירב בו הבעל ושים מעש בבעל ואע"פ שלא רב הבעל בגדעון עצמו זה עשה מאחד משני טעמים אם מצד שמאריך רוחים ובני דיליה או מצד שזה הוא יותר נקם כי נקל בעיניו לעשות נקם באיש אחד כי אם להכרית שבעים איש בני ירבעל וע"כ נתנו לו שבעים כסף נגד שבעים בני ירבעל וזה מבית הבעל להודות על הכוונה הלז' ושכר בהם וגו' באותו הכסף עצמו שכר אותם כי ממקום הטנופת באו ולמקו' הטנופת הלכו לאנשי' רקים ופוחזים: אלון מוצב וגו' רמוז לו שלא יעשה כגדעון אביו שכרת האשרה אלא שהוא יעשה מעמד ומצב לבעל וע"כ המליכו עם אלון מוצב וגו': ויגידו ליותם וגו' הנה בלי ספק שמע יותם שהמליכו אבימלך כי לזה הוא פרסום גדול ואין צריך הגדה' אלא שלא ידע שורש פרטי' הדברים מאנשי שכם שיזם במעל הזה ושהם נתנו לו שבעים כסף וכל אשר נעשו מאנשי שכ' שהם גרמא בנזקין ומ"מ היה כמסתפק מה כי' פן ואולי היה בדעתם למלוך אבימלך מפני היותו מעירם וגם לכבוד משפחתו אשר היה שם אבל לא ידעו מזה שהוא יהרוג את אחיו והכסף שנתנו לו היה לסייע אותו להחזיקו למלוכה ע"כ בחר לעמוד

פי' רבי' ישעיה גאון

ופוחזים · פי' מהרי לב : ע"כ

לעמוד על הר גריזים · כלי לפתוח בברכה שעל ההר הזה צוה ה' ליתן את הברכה ולזה הכונה פרש הכתוב שם ההר שהיה עומד עליו וגם הרים קולו ע"ד קול רם · שנאמר בברכות וקללות או אפשר שהיה הר גריזים רחוק קצת משכם עד שהוצרך להרים קולו ביותר ויאמר להם שמעו אלי בעלי שכם והוא לשון שמיעה ממש וגם לשון הכנה שיטו אוזן לשמוע דבריו ולקבלם ואז ישמע אלקים לכם וזה היה פתיחת דבריו בברכה. ואמר בעלי שכם שנראה מיותר כי עמהם היה מדבר אלא שאמר להם עליכם לשמוע דברי מצד שאתם בעלי שכם כי אע"פ שאני כמסתפק אם ידכם במעל הזה גם בהריגת אחי ובמליכת אבימלך לבד סוף כל סוף על ידי שהחזקתם ידי אבימלך יצא הרע' הזאת משכם · מוכן לפורענות ומגלגלין חובה על ידי חייב וע"כ שמעו אלי הלואי שתשמעו אלי בזה ובודאי ישמע אלהי' גם לכם בזאת : הלוך הלכו העצי' וגו' הנה מצינו בישראל ארבע מיני אנשים הא' הוא מי שיש בו מעשים טובים בלי תורה והם נמשלים לזית הנותן השמן הטוב שהיא מביא אור לעולם וכתיב נר מצוה וכתיב ושמן על ראשך לא יחסר אלו מעשים טובים ומהגם עיקר זית אין פריו למאכל אלא המשקה היוצא ממנו הוא העיקר וע"כ מביאין ממנו בכורים משעה אע"פ דכתי' פרי כי זה פריו הרי שאין לו כי אם מעלה אחת עיקרית כמו אלו האנשי' שאין להם כי אם מצות בלי תורה · וכשם שהזית תחילתו מר וסופו מתוק כך בעלי מצות דשכר מצוה בהאי עלמא ליכא והמין השני הוא שיש לו תורה בלי מעשים טובים והם נמשלים לתאנה דמה תאנה זו אין כולם מתבשלי' בזמן אחת כי אם בזמני' הרבה כך התורה אינה נקנית בפעם אחד כי אם בזמני' הרבה בן חמש למקרא בן עשר למשנה וגו' ומה גם צריך זמן רב ללמדה ומה תאנה זו כל זמן שאדם מוכה בה בו' מוצא בה טעם אף ד"ת כל זמן שהוגה בה טעם ומה תאנה תחילתו וסופו מתוק אף ד"ת ישלו פירות בע"הז והקרן לעה"ב ועוד כמה מעלות שוות לתורה כמ"ש חז"ל · ומ"מ עיקרה פריה למאכל ולא למשקה כאופן שאין לה כ"א מעלה אחת והגפן יש לה ב' מעלות שפריו טוב למאכל וגם למשקה וכמשל למי שיש בו תורה ומעש"ט · והאטד הוא למי שאין בו תורה ולא מעש"ט וזה שאמר להם יותם אתם אנשי שכם הנחתם שבעים אחי אשר לא יבצר היות בכם אנשים טובים והגונים שבשלשה סוגים הראשונים שהיה מן הדין לחזור אחריהם ולשאול את פיהם אם הם רוצי' למלוך עליכם ואם היה מתאן כת הראשון שם בעלי מצות באמרם מי אפשי לנו להניח עבודת המקום ולקבל עבודות האנשים שבעבודתנו למקום יכבדו אלקים ואנשים כי יש שני מצות מה שבין אדם למקום ובין אדם לחבירו ומה גם הצדיק מוכה לו ולדורו · ואח"כ היה לכם לחזור אחר אחד מאחי שיש בו הסוג השני והוא שיש לכם מעלת התורה הנמשלה לתאנה ואם יאמרו מי אפשר לי לבטל מד"ת ולעסוק בצרכי הצבור' ואע"פכ היה לכם לחזור אחר הסוג השלישי והוא שיש בו תורה ומע"ט הנמשלי' לגפן והיה לכם לידון בעצמכם הטעם שמיאנו אלו ב' כיתות הוא מטעם ענותנותא שהם מכירים מיעוט ערכם שאינם מושלמים בב' מדות הנאות לשופט וע"כ מיאנו זהיה לכם לבחור אלו הנמשלים לתורה ומע"ט כי להם נאה לשפוט את ישראל ובשביו גם אלו ממאנים באמרם אנו מקבלי' בתורה ובמצות כגפן

ירובעל ר"ל שתי רעות עשה האחת להרוג אחיו ואע"פ שלא יהיו בני ירובעל היה לו לחוס מצד האחוה והשנית מצד היותם בני ירובעל ואפי' שלא יהיו אחיו ראוי ומחויב לחוס על זרע כשרים ובנן של קדושים כל שכן בהצטרף יחדיו היותם אחיו והיותם בני ירובעל ע"ד מה שאמרו חז"ל בפסוק ומדוע לא יראתם לדבר בעבדי במשה בעבדי אעפ"י שאינו משה ובמשה אעפ"י שאינו עבדי וכן כיוצא בו עם בני עם יצחק או אפשר את אחיו ועוד שמכאן שאביו ירובעל מטעה הוא בקבר במכת חרב והרג ואבדן שבעים בניו וז"ש בני ירובעל כאילו אמר שגיעל את האב בהרג הבנים וכדמפרש בסוף הענין וישב אלים את רעת אבימלך אשר עשה לאביו להרוג את שבעים אחיו כמו שמפרש בסמוך שלאביו ממש עשה הרעה הזו שאביו הרגיש וכנטע' ממש בקבר או אפשר שמעשה האפוד אשר עשה ירובעל גרם לו מכת הרג בניו שבעים כדכתיב ויהי לגדעון ולביתו למוקש וז"ש ויהרוג את אחיו והסיב' להיותם בני ירובעל בעון אביה' אבות אכלו בוסר ושיני בניו תקהינה. עוד אפשר שאמר אחיו בני ירובעל ר"ל ויהרג אחיו ולא שוים אליו בלבד אלא טובים ממנו שהם הם בני ירובעל הכשרי' באים מאשה ע"י כתובה חופה וקדושין ואבימלך אינו בן ירובעל בעצם והאשוכה כי בן פלגש הוא ולהיותו רע מעללים לכך צרף לו הכתוב מחשבתו הרעה למעשה דהיינו מה שחשב להרוג כל השבעים ואע"פ שבכלל יותם שברח עכ"ז כתב ויהרוג וכו' שבעים איש על אבן אחת ואע"פ שנותר יותם בן ירובעל הקטן כי נחבא עם כל זה מעלה עליו הכתוב כאילו הרגו כיון שלא ניצול ממנו אלא בבריחתו עוד אפשר מטעם אחר והוא ע"ד מה שאמרו חז"ל בשאול ואל בית הדמים אשר הרג את הגבעונים שהרי שאול לא הרג אלא נוב עיר הכהנים ולא גבעונים אלא שע"י שהכהנים אשר בנוב היו מספיקים מזון לגבעונים והוא הרג הכהנים הרי הוא כאילו הרג לגבעוני' ועל דרך זה יאמר כאן ויהרוג את אחיו וכו' שבעים איש על אבן אח' ואעפ"י שנותר יותם ראוי לחשבו בכלל אלה ההרוגים כי יותם הנותר בן ירובעל הקטן הוא וכיון שנשאר יחידי וקטן ונחבא חשוב כמת הוא ודמו הנה נדרש בכלל הרג אחיו כמו שנדר' דם הגבעונים מיד שאול ובזה מובן אומרו הקטן כי מה תועלת בהודעה זו או אפשר שהודיע השגחת ה' כי את אשר יאהב להציל יציל שהרי יותם ניצול עם היותו קטן נחבא והגדולים נהרגו: עוד אפשר והוא ענין עמוק שהכתוב זה מגיד מראשית אחרית כי בגלל הדבר הזה נגזר על אבימלך שתשליך עליו האשה פלח רכב דהיינו חתיכת אבן ריחים כמו רכב שאמר שחז"ל טוב היה אבימלך מלך פלשתים שהרבה כבוד לאברהם שנאמר הנה ארצי לפניך מאבימלך בן ירובעל שהרג את אחיו אמר לו הקב"ה רשע אתה הרגת שבעים איש על אבן אחת אף אתה ותשלך אשה אחת פלח רכב ושלמה אמר כורה שחת בה יפול וגולל אבן אליו תשוב ע"כ לצוותת זה ר"ל שאמר כאן ויהרוג את אחיו מה שהם ס"ט אבל בהתכלול עמהם את אבימלך שעתיד ליהרג על ידי אבן ג"כ כי במדה שמדד בה ימדדו לו אבן ואבן איפה ואיפה וז"ש בני ירובעל שבעים אי' על אבן אחת ר"ל שתמנה אבימלך עם אחיו הנהרגים או בני ירובעל עולים שבעים על אבן אחת כי אבימלך משלים החשבון שיותם הקטן נותר כי נחבא והמשלים החשבון אבימלך כאמו' ועד"ז מובן ג"כ כפל אחיו בני ירובעל:

ויאספו כל בעלי שכם וכל בית מילוא מהרי"א ז"ל כתב שתכף שהרגו בני ירובעל המליכו את אבימלך כי הוא רצה וגם ירש המלכות ומ"ש למלך כדרך העברה שהרי לא נמנה בכלל מלכי ישראל ושאול המלך הראשון כי כמשח והנה באבימלך עצמו נאמר בסמוך וישר אבימלך על ישראל לשון שררה ולא מלכות אם כן אומרו וימליכו למלך לאו דוקא ע"כ ואני אומר כי הדין עמו שלא היה מלך ראשון כי אם שאול אבל אלה רשעים השגו וטעו בחשבם כי בידם תלוי למנות מלך ואפי' בלי שמן ונביא וז"ש וימליכו את אבימלך עליה' כדי שיוכה להיות מלך שליט על כל שארית ישראל וזה טעם למלך בלמ"ד ולזה עשו ענין זה סמוך עם אלון מוצב אשר בשכם כתרגומו מישר קמתא דבשכ' שעשאוהו כאותו המישור לסימן טוב שישוו כולם במישור ויקבלו כולם עול מלכותו יחדיו כל ישראל והוא ע"ד בעמק שוה היא עמק המלך שדרשו חז"ל שהשוו כול' וקבל מלכותו עליהם והיא כי העמק ההוא שוה הוא כמו שפי' רש"י ז"ל בחומש ועשאוהו עמק המלך שיתחיים המקום בהשוואתו אל הענין שכולם השוו והמליכוהו עליהם כן גם שו בעלי שכם המליכו את אבימלך אצל מישר קמתא דשכם ולא שוה להם שלא השוו כולם לקבלו מלך אלא שררה לבד לא מלכות כי לא נמשח כי אם שאול ובסמוך במשלים של זית וגפן וכו' שאמר זה יותר בס"ד וז"ם אילון רש"י ז"ל שביא דברי שתרגמו ועיין הרד"ק ז"ל ובן הרלב"ג ומהרי"א ז"ל כתב שפי' מקום מוכן להקבץ שם אנשים רבים ע"כ ושם התקבצו להמליך אבימלך :

ויגדו ליותם וילך ויעמוד בראש הר גריזים חז"ל אמרו למה עמד בהר גריזים וקלל ולא נתנו הקללות אלא על הר עיבל אלא כך אמר אתם הכותים עתידים לומר הר גריזי' שלנו הוא שמשם נתנו הברכות ואינכם יודעים ששם נתנו הקללות שהיו עומדים על הר עיבל ומקללים למי היו מקללים לא לאלו שהיו כנגדן כשבאו הקללות באו אל הר גריזים והברכות על הר עיבל לפיכך אמר יותם איני מקלל אלא על הר גריזים ע"כ : ויש לדקדק דמאי קאמר למה עומד בראש הר גריזים דלמא זה ההר נזדמן לו יותר לבא לעמוד עליו ולגמור דבריו אלה ולברוח ממנו יותר מבהר עיבל וההכרח לא ישובח ולא יגונה שאע"פ שבהר גריזי' נתנו הברכות בא זה וקלל כי הוא מוכרח בהר ההוא שנזדמן לו יותר כאמור ולא שיהיה טעם בדבר עד שיאמר ולמה עמד על הר גריזים ועוד קשה דהי"ל ולמה לא עמד בהר עיבל כי שם ניתנו הקללו' והיה מקלל יותר ועוד קשה דהרי ברך לקח בתחלת דבריו ובסופו ואם באמת ובתמים עשיתם וכו' שמחו באבימלך וישמח גם הוא בכם ובבחינת ברכה זו ראוי ליאמר זה בהר גריזים וע"ד שיאמר שכוונתו לקלל ובזה הוא בהר גריזי' לפי שכלפי הר גריזים כאמרו ולמה לא יבחר הר עיבל ששם כאמרו ויאמר ונתת את הקללה על הר עיבל · ונראה שחז"ל דקדקו כפל וילך ויעמוד מספיק שיאמר וילך אל ראש הר גריזים אלא ודאי שזה לשון ויעמוד מענין אלה יעמדו לברך וכו' ואלה יעמדו על הקללה וכוונת הכתוב לומר שכוון בכוון דעה והשכל בעמידה זו לעמוד ביחוד שם בראש הר גריזים ולא בהזדמן היה כך ובמקרה ועל מערכה זו הקשה ואמר ולמה עמד על הר גריזים וכו' דלא נקט ולמה הלך ועמד כיון דאיכא למימר שכך נזדמן לו להלוך אל הר גריזים ולא אל הר עיבל אמנם קושייתו היא מלשון ויעמוד דמשמע שכוונתו לעשות עמידה מענין מעמד הר גריזים והר עיבל ועל זה שאל ולמה עמד על הר גריזים ולפי שהיינו יכולים לתרץ לזה ולומר שלפי שפתח בברכה לכך בא אל הר גריזים לזה אמר המאמר בדקדוק ולמה על הר גריזים וקלל וכו' ר"ל ידוע הוא שיותם לא חפץ בברכה לברך את אבימלך במ"ש אם באמת ובתמים וכו' בריא לו שברשע ופשע עשו כל מה שעשו אבל בערמה פתח בברכה כדי שיענו בע"כ אמן והברכה תהפך לו לקללה והוא תכליתו כדי שתהיה הקללה כמרלת ז"ש ולמה עמד על הר גריזים וקלל כלומר גם הברכות קללות שקלל יחשבו דכיון שהם לא המליכוהו באמת ובתמים תלא אם וכו' ולזה הקשה בכח ואמר ולא ניתנו הקללות אלא בהר עיבל לשלול התירוץ שמתרץ אחר כך כוון בלשונו זה לומר דכיון שלא ניתנו הקללות אלא בהר עיבל כך היה לו ליותם לתת קללות אלו בהר עיבל ולא יתחכם הוא יותר מבוראו ללכת אחרי אלו שכנגדן וכו' ומשני טעם נכון והוא זה שכוון לגלות אונס שטעות הכותים וטעות אנשי שכם אחד הוא כי הכותים טעו ואמרו הר גריזים שלנו הוא כמו הלכו אתה אב לצריבו כך עתידים לומר הר גריזים שלנו הוא ועזרתינו הוא שהרי שם ניתנו הברכות ואינם יודעים ששם ניתנו הקללות שהרי עומדים וכו' כמו כן אלו אנשי שכם חשבו שמלכות אבימלך לטובה גדולה וקללה היא כמו כן בברכו עצמם שאומר להם יותם על זה קללות הם לפי האמת שהרי לא באמת ולא בתמים המליכוהו עליהם ועתיד לקיים עליהם תצא אש מאבימלך ותאכל את בעלי שכם כמוא כי מתייחם ענין זה לאומרו שם ביחוד על הר גריזים כי כמו שהקללות נאמרו בהר עיבל כנגד הר גריזים שהבלתי מקיים דברי התורה יחולו עליו הקללות ולא הברכות הנאמרות שם בהר גריזים כך אלו הקללות שקלל יותם אמרם בהר גריזים שאע"פ שפתח בברכה ע"מ שעשו באמת ותמים הנה אם לא עשו באמו ובתמים קללה תחשב להם ואם כן אע"פ שהשכל היה מחויב לקלל בהר עיבל ששם נאמרו עכ"ז איני מקלל אלא על הר גריזים ר"ל אני מקלל על האופן הזה מהקללות המוספות בברכו' ומלובשות בכם אלא בהר גריזי' ולזה כל דבריו אלה היו עם בעלי שכם ולא עם אבימלך לפי שהם חשבו לטובה להם מלוך אבימלך ולא משאר אחיו ושעות הוא כטעות הכותים בהר גריזים כלפרשית הלוי למדנו מתוך דבריהם ז"ל הכנת כפל וילך ויעמוד שהלך ובכוונה מכוונה ויעמוד לשון עמידה כמו ואלה יעמדו וכו' האמור בהר גריזים ובחר לקללם בהר גריזים להיות שהקללות באמרו כנגדו של הר גריזים ולי אפשר במה שאמרו חז"ל וה' המטיר על סדום שהרשעים מהפכים מדת רחמים למדת הדין כך ראה יותם שאפי' הר גריזים המוכן לברכה ראוי שיהפך להם לאבימלך ובעלי שכם למקום מוכן לפורענות וקללה כי הרעו עם בית ירובעל בהרגם שבעים איש מבניו ולזה עלה בראש הר גריזים אשר שם הראש ואלו מאז הברכות ועתה יהפך לאבימלך לקללה או בחר בראש להיו' המקום ההוא יותר גבוה ותלול שבהר ההוא לשתי בחינות האחד שישמעו דבריו והשני בדי שיהיה נשגב שם יותר בתוך מהם פן ישטמוהו בעלי אלים לא כן בעמדו שם בראש הר גריזים הוא מרומים ישכון מלדות סלעים משגביו וז"ש בעלי שכם כתב מהרי"א ז"ל אדוני שכם וגדוליה ואמר שמעו אלי בעלי שכם והיה שברכם שישמע אליכם אלהים כי רמז להם שעוד מעט יקראו אל אלהים ויצעקו אליו מאבימלך כאשר הוא יותם או נוטק ממנו ע"כ והמתרגם תרגם וישמע ויקבל צלותכון ע"כ :

הלך הלכו העצים וכו' הקשה מהרי"א ז"ל למה המשיל הדבר בזית ובתאנה ובגפן ובאטד ולא זכר עצים אחרים וגם ראוי שנדע למה התחיל בזית ואחר כך תאנה ואחר כך גפן ולמה בזית אמר מלכה עלינו ובתאנה ובגפן אמר לכי את מלכה עלינו והרב"ע ז"ל הקשה בשער י"ב שאין המשל דומה לנמשל כי לא מלכו שעם הזה הולכים אחר המלך אדרבא אבימלך השתדל בכל עוז להביא המלכות אליו והנה חז"ל אמרו במדרש והביא רש"י ז"ל דבריהם ע"ש · וחז"ל אמרו מתקי ותשר דבורה שאמרה דברים מתוקי' בשירתה ועיין הרד"ק ז"ל והרלב"ג ז"ל וגבי יין המשמח אלי"ם פי' בניסוך היין כלפירש רש"י ז"ל והרד"ק ובענין האטד כתב שהוא משל לאבימלך ע"ש · ומהרי"א ז"ל הביא דברי רש"י ז"ל והקשה עליו זה לשונו ויקשה לזה כי עתניאל ודבורה וגדעון לא שאלו מהם ישראל שימלכו עליהם ולא אמרו להם הם שלא ירצו אבל בפועל משלו בישראל ע"כ וקושייתו ז"ל היא חזקה ולתרץ לע"ד בד"ה אפרש הפסוקים על פי שיטת רש"י ובאופן אחר בהתכת לשון הפסוקים והוא כי כל השופטים אשר קדמו לאבימלך שפטו את ישראל אבל לא בדרך מלכות וגאוה כי אם בירא' הש"י והוא המלך עליהם והנביא והשופט עומד ביניהם ובין ה' להגיד להם דבר ה' על אשר יאמר להם לא יטו ימין ושמאל לא כמו שחשבו הפתאים הללו שהמליכו את אבימלך מלכות ולא כדרך השופטים וכדכתיב לעיל וימליכו את אבימלך למלך מלכות ולא שופט אשר דבר כזה הוא מה שהגידו ליותם דכתיב ויגידו ליותם כי פשיטא שהרג אחיו שהרגם כדי למלאת מקום אביו בשררה עשה כן ואין זה חידוש א"כ מה הגידו לו עד ששם נפשו בכפו להראות ולהמצא לפני רודפיו אלא ודאי ויגידו לו הגדה מחודשת והיא שהמליכוהו למלך ממה שברח אביו מאותה שררה שכן אמר לא אמשול אני וכו' ה' ימשול בכם כי לו יאתה וז"ש כאן הלך הלכו למשוח עליכם מלך ולזית דהיינו עתניאל בן קנז מלכה עלינו לא שהיה כן בפועל כי אם בכח שכן דרך כל המושלים יאמרו משל ומליצה כאילו אירע כך בפועל דבר שלא היה ולא נברא אלא למשל היה ע"ד שאח"ז איוב לא היה ולא נברא אלא למשל היה על זה האופן עצמו המגיד יותם בן גדעון כאילו אמר לעתניאל הוא זית רענן מלכה עלינו מלכות והוא בהיותו שופט בלבד כנודע והרי הוא כאילו השיב החדלתי את דשני אשר בי יכבדו אל"ים ואנשים כנודע כמשל השמן כמו שכתבתי בשם המפרשים ובנמשל הרי אני בהיותו שופט ולא מלך אני מכבד אל"ים כי לה' המלוכה והוא ימלוך לעולם ועד ולא אני וכן מכבד אנשים שברור הוא להם שהש"י מלכם ולא בשר ודם ואם אני אקבל עלי למלוך עליהם יחדל הכבוד הזה לכן איני רוצה להיות מלך אלא שופט בלבד וז"ש והלכתי לנוע על העצים איני חפץ במלכות על העצים כי אהיה נע ונד די לי בהיותו שופט לבד והתרגום מסייע לזה שתרג' לנוע על העצים ואיך למיעבד מלכו על אילניא וכן בבולם הזכיר למיעבד מלכו מלכו דייקא וזה מדוקדק אומר מלכה עלינו דכתיב מלובה שהכונה שהעצים אלו ישראל היו רוצים שתהי' המלוכה במשכת מאב לבנים ולא קבל הזית עליו כ"א בשופט לבד ועד"ז עצמו הוא מה שאמר ג"כ לתאנה לכי את מלכי עלינו מלכי דייקא והתאנה זו דבורה כדפר"שי ז"ל · והנה להיות הזית רענן היותר משובח לכך אמר בו מולכה עלינו אמנם כשלא רצה הזית אז אמר לתאנה שאינה כ"כ חשובה אולי זאת תתפתה ז"ש לכי את ר"ל את שאינכי מערך הזית לכי ומולכי עלינו וכן גבי הגפן אמר ג"כ לכי את ר"ל אע"פ שהזית לא רצה מצד מעלתו ובן גם כן התאנה לא רצתה מצד מעלתה במתיקותה ותנובתה הטובה בכל זמן לא כגפן שאחר שיעשוהו יין יזיק לפתאים לצוותת זה אמר ג"כ בה לכי את מלכי עלינו ר"ל את שאינך חשובה בערך הזית והתאנה שאע"פי שהזית לא רצה והתאנה לא רצתה לכי את מלכי עלינו שאינכי יוערב' שההבדל רב בינך לתאנה וכ"ש בינך לזית ולכך חזרו לומר לשון מלכי קרי וכתיב מלוכי שחזרו לראש כמ"ש מלוכ' עלינו שרמזו מלוכ' עד סוף כל הדורות כן אמ' לגפן מלוכי לשון המשכ' מלוכ' שהגריעות שבה יגרום לה לקבל שררה כי אין לה טענה לומר החדלתי את דשני ולא טענת החדלתי את תנובתי הטובה וכו' אף היא תשיב אמריה להם שאינ' מערך הזית והתאנה אבל עכ"ז יש לה שלימות מה והוא אומר החדלתי את תירושי ולא קאמרה את ייני אלא תירושי כלומר לא בעל' ממני שהשותה יין נעשה בו מומות ורע בפועל כי לכך נקרא תירוש ז"ש החדלתי את תירושי והוא מוס דאית בי אלא קדימאה ואמרנא אבל עם כל זה יש בי מהשלימות המשמח אלהים ואנשים יקדיו בנסכים כדפרשי' ז"ל מכאן שאין אומרים הלוים שירה בקרבן אלא על הנסכים ואיך אניח שלימות זה בלכתי לנוע על העצים אחרי גדולות ונפלאו' ממני כענין מלכו' ולזה לא נתרצה שום א' מהמזכרים לקבל עליו עול מלכות כי אם עול שופט לבד וכמ"ש גדעון הוא הגפן לא אמשל וכו' ה' ימשול בכם ולעומת זה הלכו העצים אל האטד לכה אתה מלוך עלינו אתה שאין בך שום שלימות שלא תוכל לטעון ולומ' החדלתי לך יאתה לקבל המלכות כמ"ש שהשלימים מצד שלימות' חוייב שלא יקבלו עול מלכות כי אם עול שופט לבד הש"י המלך עולם ועד עוד אפשר לדקדק תיבת לכי את מלכי עלינו האמור בתאנה ובגפן וכן באטד לך אתה מלוך עלינו והוא כי בתחילה כשדברו לזית אמרו לו מלכ' עלינו קרי אמנם הכתיב הוא מלוכ' עלינו שזה מורה על המשכת המלכות הוא ובניו אחריו וכשלא קבל הזית אז אמרו לתאנה לכי את מלכי עלינו ר"ל את לבדך ולא זרעך אולי תתרצ' בזה וכן בגפן לכי את מלוכי ולא שוה להם וכן לאטד אמרו לו לך אתה מלוך עלינו ר"ל אתה לבדך וקבל להיות מלך כמו שהוא הנמשל באבימלך שהוא לבדו מלך שלש שנים ונפסק המלכו' מזרעו ולפי שההלכה הזו שעשה יותם מהלך הלכו העצי' וכו' היה יפול להרחיבה בעצים זולת אלו ולהזכירם והיה ממשיל בהם שאר השופטים שעמדו להם לישראל אלא שאמר אלו השלשה לפי שהם העיקריים וכמו שכתבתי למעלה בשם הרד"ק ז"ל ובזה אבין לע"ד אומרו הלך הלכו העצים כיון בכפל זה לומר ולכלול במאמרו זה שהעצים האלה אשר הם משל לישראל הנה הלך הולכים לזולת מאלו העצים הנזכרים לומר מלוך עלינו וזהו כפל הלך הלכו העצים אלא לאסבת הקיצור הזכירם שלשה אלה למשל עתניאל הראשון ודבורה להיותה אשה וגדעון אביו של אבימלך בי להבדיל בין הקדש אביו שלא רצה לקבל שררת מלכות ובין החול אבימלך האטד שקבל עליו להיות מלך וכאמר ומהר"יא ז"ל כתב שיטה אחרת והיא שהשררה והמלכות לא יאות כי אם לאחד משלשה או למיוחס או לעשיר או לבעל מידות טובות מקבל את כל האדם בשמחה בנגד המיוחס אמר משל הזית שהוא העול' על כל המשקים וכל זמן שמזקין מוסיף מעלה ושבח והתאנה משל לעשיר שמעדו מתוק מדבש ונופת נופי' והגפן המשמח אנשים משל אל איש בעל מידות טובות המשמח את כל העולם ומקבלם בסבר פנים יפות וענין המשל הזה באומרו הלך הלכו וכו' לומר שהכאות הוא שהעם הנמשלים לעצים ראוי שילכו אחר המלך כי בלכת הולך אחר העם ורדפו אחר השררה בהכלת שהשררה בורחת היא ממנו שזו הורא' היותו בלתי ראוי אליה וכל זה כיון יותם לבזות אל אבימלך כי מצד היחס לאחיו יאתה המלכות ולא לאבימלך שהוא בן פלגש ואם מצד העושר לאחיו לא לאבימלך שהרי הוצרכ' לחזק ידו בשבעי' כסף מבעל ברית להחזיק ידו להשכיר בהם אנשים רקים ופוחזים ואם כנגד שלימות המידות בגפן פוריה וענפה הנה אבימלך אכזרי על אחיו שבעים האופן שביזה אותם שבחרו באבימלך שהוא האטד אשר אין בו שום שלימות וכמו שהמשיל דוד ע"ה את הרשע ובליעל כקוץ מונד כולה' כי לא ביד יקחו וכו' ולהיו' שמטבע העלם לבלות מהשררה מיודע ומבין הוא היות המלכו' שעבוד והשתעבדו'

רלבג

ואמר על היין המשמח אלהים ואנשים בעבור נסוך היין שהיה במקדש · והנה האטד הוא מין ממיני הקוצי' תרגום ודרדר ואטדין והנה אמר זה יותם להורות על פחיתות של אבימלך שלא היה נכון שיגיע ממנו תועלת באזו שלא יגיע מהאטד שום פרי : ועתה אם באמת ובתמים עשיתם הנה ביאר יותם שלא עשו זה באמ' ובתמים ולזה לא ימשך מזה המלא' להם שישמחו באבימלך וישמח הוא בהם אך שיפחיתו זה את זה וכן היה להם בסוף כי יש אלהים שופטים בארץ : והנה

י הָעֵצִים : וַיֹּאמְרוּ הָעֵצִים לַתְּאֵנָה לְכִי־אַתְּ מָלְכִי עָלֵינוּ : וַתֹּאמֶר לָהֶם הַתְּאֵנָה הֶחֳדַלְתִּי אֶת־מָתְקִי וְאֶת־תְּנוּבָתִי הַטּוֹבָה וְהָלַכְתִּי לָנוּעַ עַל־הָעֵצִים : וַיֹּאמְרוּ הָעֵצִים לַגֶּפֶן לְכִי־אַתְּ מָלוֹכִי עָלֵינוּ : וַתֹּאמֶר לָהֶם הַגֶּפֶן הֶחֳדַלְתִּי אֶת־תִּירוֹשִׁי הַמְשַׂמֵּחַ אֱלֹהִים וַאֲנָשִׁים וְהָלַכְתִּי לָנוּעַ עַל־הָעֵצִים : וַיֹּאמְרוּ כָל־הָעֵצִים אֶל־
טו הָאָטָד לֵךְ אַתָּה מְלָךְ־עָלֵינוּ : וַיֹּאמֶר הָאָטָד אֶל־הָעֵצִים אִם בֶּאֱמֶת אַתֶּם מֹשְׁחִים אֹתִי לְמֶלֶךְ עֲלֵיכֶם בֹּאוּ חֲסוּ בְצִלִּי וְאִם־אַיִן תֵּצֵא אֵשׁ מִן־הָאָטָד וְתֹאכַל אֶת־אַרְזֵי הַלְּבָנוֹן : וְעַתָּה אִם־בֶּאֱמֶת וּבְתָמִים עֲשִׂיתֶם וַתַּמְלִיכוּ אֶת־אֲבִימֶלֶךְ וְאִם־טוֹבָה עֲשִׂיתֶם עִם־יְרֻבַּעַל וְעִם־בֵּיתוֹ וְאִם־כִּגְמוּל יָדָיו עֲשִׂיתֶם לוֹ : אֲשֶׁר־נִלְחַם אָבִי עֲלֵיכֶם וַיַּשְׁלֵךְ אֶת־נַפְשׁוֹ מִנֶּגֶד וַיַּצֵּל אֶתְכֶם מִיַּד מִדְיָן : וְאַתֶּם קַמְתֶּם עַל־בֵּית אָבִי הַיּוֹם וַתַּהַרְגוּ אֶת־בָּנָיו שִׁבְעִים אִישׁ עַל־אֶבֶן אֶחָת וַתַּמְלִיכוּ אֶת־אֲבִימֶלֶךְ בֶּן־אֲמָתוֹ עַל־בַּעֲלֵי

ל' וקמץ · ד' · ל' · מלכי ק' · ל' · ד' · ל' · ל' · ל' חס' בכפ' · ל' · ז' רפין · ל' · ב' · י"ב · ע' בטעמ' · י"ב

אִילָנַיָּא : וַאֲמַרוּ אִילָנַיָּא לְתֵינְתָא אִיתָא אַתְּ מְלוֹכִי עֲלָנָא : וַאֲמַרַת לְהוֹן תֵּינְתָא הַאֲשְׁבּוֹק יַת חוֹלְיוּ וְיַת דְּבֵילְתִּי שַׁפִּירְתָּא וְאֵיהַךְ לְמֶעְבַּד מַלְכוּ עַל אִילָנַיָּא : וַאֲמַרוּ אִילָנַיָּא לְגוּפְנָא אִיתָא אַתְּ מְלוֹכִי עֲלָנָא : וַאֲמַרַת לְהוֹן גּוּפְנָא הַאֲשְׁבּוֹק יַת חַמְרִי דְּמִינֵּיהּ מְנַסְּכִין קֳדָם יְיָ וּבֵיהּ חָדָן רַבְרְבַיָּא וְאֵיהַךְ לְמֶעְבַּד מַלְכוּ עַל אִילָנַיָּא : וַאֲמַרוּ כָּל אִילָנַיָּא לְאַטְדָא אִיתָא אַתְּ מְלוֹךְ עֲלָנָא : וַאֲמַר אַטְדָא לְאִילָנַיָּא אִם בִּקְשׁוֹט אַתּוּן מְשַׁחִין יָתִי לְמֶהֱוֵי מַלְכָּא עֲלֵיכוֹן עוּלוּ שְׁרוֹ בִּטְלוּלִי וְאִם לָא תִּפּוֹק אֶשָּׁתָא מִן אַטְדָא וּתֵיכוֹל יַת אַרְזֵי לִבְנָן : וּכְעַן אִם בִּקְשׁוֹטָא וּבִשְׁלָמוּתָא עֲבַדְתּוּן וְאַמְלֶכְתּוּן יַת אֲבִימֶלֶךְ וְאִם טַבְתָּא עֲבַדְתּוּן עִם יְרוּבַּעַל וְעִם בֵּיתֵיהּ וְאִם כִּגְמוּלָא דִּידוֹהִי עֲבַדְתּוּן לֵיהּ : דְּאַגִּיחַ אַבָּא עֲלֵיכוֹן וּמְסַר יַת נַפְשֵׁיהּ כְּעַל גַּב לְאִתְקְטָלָא וְשֵׁיזֵיב יַתְכוֹן מִיַּד מִדְיָנָאֵי : וְאַתּוּן קַמְתּוּן עַל בֵּית אַבָּא יוֹמָא דֵין וּקְטַלְתּוּן יַת בְּנוֹהִי שַׁבְעִין גַּבְרָא עַל אַבְנָא חֲדָא וְאַמְלֵיכְתּוּן יַת אֲבִימֶלֶךְ בַּר אַמְתֵיהּ עַל יָתְבֵי

רדק

לנוע על העצים · ת"י למעבד מלכו : את מתקי · המ"ם נקרא בקמץ חטף : המשמח אלהים ואנשים · מכאן סמכו רז"ל שאין אומרים שירה אלא על היין שנאמר המשמח אלהים וי"ת דמיניה מנסכין קדם יי' וביה חדן רברבי' הרחיק יונתן ע"ה השמחה מהבור' יתעלה כמו שהרחיק כל שאר התארים ממנו כי אין לפניו לא שמחה ולא עצבון ומה שאמר בו מהם על דרך משל כי דברה תורה כלשון בני אדם וכן תרגם אנקלוס ויתעצב אל לבו ואמר במימריה למיתבר תוקפיהון כרעותיה הרחיק לשון העצבון ממנו ית' ומה שלא עש' כן במל' ויחר אף יי' והדומים לו הוא לסוד ידוע אצל מביני מדע ומה שתרג' אנשים רברביא ר"ל כי היין משמח האנשים הגדולי' והחכמים ומיטיב דעתם בו כמו שאמרו רז"ל חמר' וריחני פקחין אבל האנשים הפחותים ישתכרו בו ותשתבש דעתם בו · ומה שהזכיר ג' עצים אלה לדבר לקצר הדבר ועוד כי הזכיר שלשה המשובחים ואחר כך הזכיר הפחות שהוא משל לאבימלך וא"א ז"ל כתב כנגד שלשה שאמרו ישראל לגדעון משול בנו גם אתה גם בנך גם בן בנך : על

רשי

לתאנה · דבורה את מתק דבש דבורים : לגפן · גדעו' שהו' מזרע יוסף שנא' בו בן פורת כגופן דכתיב וגו' : המשמח אלהים · שאין אומרים הלוים שיר הקרבן אלא על הנסכים : אל האטד · שפי"נא בלע"ז : אם באמת · שאני הגון למלכות : ויסר

מסרה

נלחם י"ב פתחין בקריאה וסימ' כי חשבון עיר סיחון מלך · ועתה הטוב טוב אתה מבלק בן צפור · אשר נלחם אבי אליכם · וישלח תעי את יורם בנו · ויתר דברי ירבעם · קדמאה · ויתר דברי יואש · ויתר דברי יהואש · והיה בל מעבר מטה מוסדה · והמה מרו ועצבו · ויהי פחד אלהים · והוא נלחם עם מלך בני עמון :

כלי יקר

כמו אם תהיה עבד לעם הזה וכמו ויסב בבית התפסית האומר בעוזיה כשנצטרע שיסב לו בבית חפשי' משעבוד ועול מלכות ומי שאינו מלך הוא הבן חורין אמיתי לעומת זה אמרה הזית איך אקבל עלי עול שררה ומלכות שעל ידי זה אפסיד מה שבידי זהו שאמר החדלתי את דשני רוצ' לומר

היותו היותר נכבד שבתכליות המדומי' מלד מה שיראה שנשתתפו בה אלהים ואנשים והן הנה פני ההראות בעלי הדעת הזה כמו שביארוהו עם שמבני זה אין ראוי להעזב מהפועל הזה ללכת לנוע בשיכור על העצים היבשי' הנעדרים משום פרי והג' כאשר מתנה זאת הכת להתקבר בהם נטו להם אל מדרגה אשר למטה ממנה ולזה ויאמרו העצים לתאנה וכו' והם הרודפי' אחר המאכל

רדק

על בעלי שכם · על אדוני העיר וגדוליה כי הם עיקר אנשי העיר וי"ת יתבי שכם : מלוא · שם לא תואר וכן ועבדו אותן בתמים ובאמת : וישר אבימלך · מבנין קל מגזרת העי"ן בשקל וישר ש' והוא ענין שרר ולפי שמלך מעצמו ולא מלך על כל ישראל לפיכך אמר וישר ולא אמר וישפט כי לא הלך בדרך טובה ולא החזיר את ישר' למוטב : לבא חמס · כלומר סבה היתה מאת השם ית' שבגדו בעלי שכ' באבימלך כמו שאמר וישלח אלהי' רוח רעה והיה זה לבא חמס שבעים בני ירובעל לשום דמם על אבימלך ועל בעלי שכם ולא כתנוהו לבא אל העיר ושמו לו מארבים על ראשי ההרים ואות' המארבים היו גוזלים כל אשר עבר עליהם לומר שאין מתחת רשותו ואין לה' מושל והיו עושי' הישר בעיניהם : ויבצרו

רלבג

והנה לא מלך אבימלך על ישראל כי אם שלש שנים ותוך זה הזמן הקצר נתקיימה קללת יותם וזה שכבר שלח אלהים רוח רעה בין אבימלך ובין בעלי שכם באופן שהשחיתו זה את זה : וישימו לו בעלי שכם מארבים על ראשי ההרים · ר"ל ששמו בעבורו מארבים שם כדי שיהרגוהו אם ימצא להם ואותם המארבים גזלו כל אשר יעבור עליהם בדרך כי לא היתה אימת המלכות עליהם : והנה

יַתְבֵי שְׁכֶם אֲרֵי אֲחוּכוֹן הוּא׃ וְאִם בְּקוּשְׁטָא וּבִשְׁלֵמוּתָא עֲבַדְתּוּן עִם יְרוּבַּעַל וְעִם בֵּיתֵיהּ יוֹמָא דֵין חֲדוּ בַּאֲבִימֶלֶךְ וְיֶחְדֵי אַף הוּא בְכוֹן׃ וְאִם לָא תִיפּוֹק אֶישָּׁתָא מֵאֲבִימֶלֶךְ וְתֵיכוּל יַת יַתְבֵי שְׁכֶם וְיַת בֵּית מִלּוֹא וְתִיפּוֹק אֶישָּׁתָא מִיַּתְבֵי שְׁכֶם וּמִבֵּית מִלּוֹא וְתֵיכוּל יַת אֲבִימֶלֶךְ׃ וְאַפֵּךְ יוֹתָם וַעֲרַק וַאֲזַל לִבְאֵר וִיתִיב תַּמָּן מִן קֳדָם אֲבִימֶלֶךְ אֲחוּהִי׃ וּמְלַךְ אֲבִימֶלֶךְ עַל יִשְׂרָאֵל תְּלַת שְׁנִין׃ וּשְׁלַח יְיָ רוּחָא בִּישָׁא בֵּין אֲבִימֶלֶךְ וּבֵין יַתְבֵי שְׁכֶם וְשַׁקַּרוּ יַתְבֵי שְׁכֶם בַּאֲבִימֶלֶךְ׃ לְמֵיתֵי חֲטוֹף שַׁבְעִין בְּנֵי יְרוּבַּעַל וּדְמֵיהוֹן לְשַׁוָּאָה עַל אֲבִימֶלֶךְ אֲחוּהוֹן דְּקָטַל יַתְהוֹן וְעַל יַתְבֵי שְׁכֶם דְּתַקִּיפוּ יַת יְדוֹהִי לְמִקְטַל יַת אֲחוּהִי׃ וְשַׁוִּיאוּ לֵיהּ יַתְבֵי שְׁכֶם כַּמְנִין עַל רֵישֵׁי טוּרַיָּא וַאֲנִסִין יַת כָּל דִּי עָבַר עֲלֵיהוֹן בְּאוֹרְחָא

בַּעֲלֵי שְׁכֶם כִּי אֲחִיכֶם הוּא׃ וְאִם־בֶּאֱמֶת וּבְתָמִים עֲשִׂיתֶם עִם־יְרֻבַּעַל וְעִם־בֵּיתוֹ הַיּוֹם הַזֶּה שִׂמְחוּ בַּאֲבִימֶלֶךְ וְיִשְׂמַח גַּם־הוּא בָּכֶם׃ וְאִם־אַיִן תֵּצֵא אֵשׁ מֵאֲבִימֶלֶךְ וְתֹאכַל אֶת־בַּעֲלֵי שְׁכֶם וְאֶת־בֵּית מִלּוֹא וְתֵצֵא אֵשׁ מִבַּעֲלֵי שְׁכֶם וּמִבֵּית מִלּוֹא וְתֹאכַל אֶת־אֲבִימֶלֶךְ׃ וַיָּנָס יוֹתָם וַיִּבְרַח וַיֵּלֶךְ בְּאֵרָה וַיֵּשֶׁב שָׁם מִפְּנֵי אֲבִימֶלֶךְ אָחִיו׃ וַיָּשַׂר אֲבִימֶלֶךְ עַל־יִשְׂרָאֵל שָׁלֹשׁ שָׁנִים׃ וַיִּשְׁלַח אֱלֹהִים רוּחַ רָעָה בֵּין אֲבִימֶלֶךְ וּבֵין בַּעֲלֵי שְׁכֶם וַיִּבְגְּדוּ בַעֲלֵי־שְׁכֶם בַּאֲבִימֶלֶךְ׃ לָבוֹא חֲמַס שִׁבְעִים בְּנֵי־יְרֻבָּעַל וְדָמָם לָשׂוּם עַל־אֲבִימֶלֶךְ אֲחִיהֶם אֲשֶׁר הָרַג אוֹתָם וְעַל־בַּעֲלֵי שְׁכֶם אֲשֶׁר־חִזְּקוּ אֶת־יָדָיו לַהֲרֹג אֶת־אֶחָיו׃ וַיָּשִׂימוּ לוֹ בַעֲלֵי שְׁכֶם מְאָרְבִים עַל רָאשֵׁי הֶהָרִים וַיִּגְזְלוּ אֵת כָּל־אֲשֶׁר־יַעֲבֹר עֲלֵיהֶם

בדרך

רשי

וישר · על כרחם נוהג רבנות ובגאוה: רוח רעה · שנאה טלנ"ט בלע"ז : געל

מסרה

בארה ג' טעמו בא"לף וחד טעמו לרע וסי' נמסר בסדר ויגש : וישר ג' כתיב שי"ן בקריא' וסי' וישר אבימלך על ישראל · וישר במגרה ובחריצי הברזל דד"ה · וישר אל מלאך ויוכל בכה · וכל דכתיב סמ"ך דכוו' : אחיהם ד' בקריאה וסימ' לבוא חמס שבעים בני ירובעל · ויואב ואבישי החיו · בבית אחיהם הבכור · עוד זה מדבר וזה בא · וחד ואחיהם · והשוערים שלום יעקב ·

מנחה קטנה

וישר אבימלך וגו' פי' רש"י בעל כרחם וכו' פירוש לפירושו שלא ישר הדבר בעיני ישראל לא להמליך אבימלך ולא בהרוג בני גדעון אלא שאבימלך בע"כ ושלא כמוכתם נוהג רבנות עמ"כ לא מצינו שנענשו ישראל על זה כי אם אנשי שכם שהסכימו לתשמעתם אשר היתה ידם במעל הזה שברצונם מלך על שכם ולא היה לו דבר עם אנשי שכם כי היה ידו עמהם לעזר כאשר הכמיח להם · אלא וישלח ה' רוח רעה וגו' שמידו היתה זאת להם כדי לשלם לו ולהם כפעלתם : ויאמר

כלי יקר

קמתם על בית אבי ר"ל אבי לבדו שם נפשו והוא יחידי להציל אתכם ואת' כלכם היום מרובים על בית אבי ולא עשיתם הדברים במיתון ז"ש היום בזמן קצר והריגת שבעים בניו על אבן א' שזה אכזריות גדול ובזמן קצר שכלם הרגת' אותם על אבן א' ואלו המלכת' א' מבניו והרגתם השאר היה אפשר ללמד עליכם זכות שעשיתם כן כדי שלא ירים ראש א' מאחיו ויתבלבל המלכות במלכים רבי' והיה תיקון העולם בהריגת' מעין מה שעושים התוגרמי' מלכי חסד הם והורגי' כל אחיה' במלוך המלך לתיקון המלכות כאמור לז"א והרגו את בניו ע' על אבן א' ותמליכו את אבימלך בן אמתו שהיות הנהרגים בניו האצילי' והממלכת בנו מן האמה אין זה תיקון עול' כ"א השחת' העול' הוא שהמלכת' את אבימלך בן אמתו כי אחיכ' הוא ר"ל כמוהו כמוכם דומיא ושוי' מלך אדם חנף במוקשי עם והוא ע"ד מה שאחז"ל ורע' עינך באחיך האביון שצרות עין בצדקת גורם עניות עד שהאביון יהיה אחיך ר"ל שתהיה עני כמוהו אתה אחיו והוא אחיך וז"ש כי אחיכם הוא ומהרי"א ז"ל פי' כי אחיכם הוא מצד אמו שהיא משכם ולא עשיתם המלכתו לשמה מצד היותו בן ירובעל כי אם מצד היותו אחיכם מאמו השכמית ע"כ :

ואם באמת ובתמים עשיתם עם ירובעל קשה שהכתוב הזה מיותר לגמרי שכבר נאמר למעלה בדמותו ועתה אם באמת ובתמים כו' ומהרי"א ז"ל כת' זה לשונו והמנם אומרו עוד ואם באמת ובתמים וכו' ירצה שאין לו צורך אבל הוא מה שזכר למעלה לתת עליו הפסק וגיזרת המאמר ולפי שארכו הדברים חזר לאומרו וזהו ואם באמת ובתמים וכו' ר"ל בענין המלכה בשני הצדדין הנזכר האחד שלא עשו המלכה כראוי והשני האכזריות שעשו עם בית גדעון לזה אמרו ואם באמ' ובתמים עשיתם עם ירובעל ועם ביתו בשני הצדדין הנזכרת אז שמחו עמו והוא ישמח בכם ואם אין תצא אש וכו' ותאכל בעלי שכם הנמשלים כארזי הלבנון וכאשר יהיה זה באמת לא ימלט גם הוא אבל יצא אש מבעלי שכם ותאכל את אבימלך כי כן דרך האטד להדליק בו שאר העצים שג"כ ישרף גופו ע"כ : ולע"ד שהכתוב הראשון שאמר ועתה אם באמת ובתמים עשיתם עם ירובעל וכו' הכוונה בו שאם עשו הוהו הפועל שעשו להרוג בני ירובעל והמליך לבחו' את אבימלך באמת או בתמי' תום לבב עשיתם כן שטעו בהכרעה' כדפרשית מעתה לא תאשמו אמנם בכתוב זה הוסיף לדבר ולו' לו הוכח שמאז לא עשיתם מה שעשיתם כי אם במרד ומעל ולא בתמים אבל היום הזה שבתם עד ה' והמרתם אליו תהלה לאלי"נו שלא השבית לנו גואל מבית ירובעל וכטיב עמו כאשר נלחם ירובעל ושם נפשו מנגד עלינו אפי' זה יספיק להצילכם מן העונש ז"ש ואם באמת ובתמים עשיתם עם ירובעל ועם ביתו היום הזה כלומר אעפ"י שבימים הקודמי' לא עשית' באמת ובתמי' אם היום הזה שבתם בתשובה וקבלתם עול מלכותו של אבימלך מצד היותו משלשל' ירובעל וביתו זה יספיק לשתשמחו באבימלך וישמח גם הוא בכם ומ"ש גם הוא שהוא מיותר מספיק שיאמר וישמח בכם אבל כיון אל מה שאמרו חז"ל בפסוק כמים הפנים לפנים כן לב האדם לאדם דכמה דבליבך על חברך כמה דבליביה עלך שבלב ולב ידברו ויגלה זה לזה אם יש אהבה ביניה' זהו שאמר שמחו אתם באבימלך ראשונה ומזה ימשך וישמח גם הוא בכם שכיון שאת' שמחים בו בהכרח גם הוא כן ישמח בכם כמה דבליבייכו עליה כך בליביה עלייכו :

ואם אין תצא אש וכו' צריך להבין מה טעם תחלת דבריו עם בעלי שכם לבד דכתיב שמעו אלי בעלי שכם וישמע אליכם אלי"ם אמנם בקללה מקלל את בעלי שכם ואת בית המילוא דכתי' תצא אש מאבימל' ותאכל את בעלי שכם ואת בית מילוא הענין הוא כי יותם בן ירובעל גדלה שנאתו עם בית המילוא יותר מעם בעלי שכם כי בשלמא בעלי שכם נטו אחרי אבימלך מצד אמו השכמית כמו שבא בדבריו כי אחיכם הוא אמנם בית המילוא עברו ונתעברו על ריב לא להם לזה כשבא להמליך מליכתו לא מלאו לבו לדבר עם הרשעים בית המילוא ולומר להם וישמע אליכ' אלי"ם כי אם שמעו אלי בעלי שכם וישמע אליכם אלי"ם אמנם כשבא לדבר ולומר העונש אז ענשם ואמר תצא אש מאבימלך ותאכל את בעלי שכם ואת בית מילוא :

וינס יותם ויברח וכו' טעם כפל וינס ויברח הוא וינס לפי שעה מעל הר גריזי' פן ישיגוהו ונס ברגליו לנוס ולהחבא אל מקום פלוני אלמוני לשבת שם ימי מספר ואחר כך ויברח וילך בארה מקום וישב שם מפני אבימלך אחיו מגיד שדבריו אלה ומליצתו הועילה לרכך לבב בעלי שכם ובית מילוא ולא הוצרך לברוח מפניה' כי אם ברח מפני אבימלך אחיו ברח והוא דבר זר מאד שירך לבב האדים וזה עם היותו אחיו אכזרי עומד באכזריותו וזהו שאמ' כאן אחיו ויסייע לזה מה שהכתו' בסמוך בסייעתא דשמייא בפ' וישר וכו' בשם רש"י ז"ל :

וישר אבימלך וכו' עיין רש"י ז"ל וכ"כ מהרי"א כי היה ענייננו שררה ולא דבר אחר לכך לא אמר וישפט אלא וישר ושלש שני' לבד כי רצה ה' לנקום דם אחיו וקיים קללת יותם וע"פ מה שכתבתי למעלה שהם כיוונו לעשותו מלך וכמו שהיה לשון הכתוב וימליכו את אבימלך למלך הגיד עתה כי לא זכה כי אם שררה כל דהו ז"ש וישר לשון שררה וזמן מועט ג' שנים ואחז"ל למה שלש שנים בזכות אביו שאמר שלשה דברים לא אמשול אני בכם ולא ימשול בני בכם ה' ימשול בכם זכה שאבימלך נהג שררה שלש שנים כי לפני כבוד ענוה זה גדעון שבענוה שבו זיכה לבנו שלש שני' ולפני שבר גאון גאוותו של אבימלך גרמה לו השבר שמרדו בו ועתה נבאר המדרש הזה זה לשונו לא אמשול אני בכם ולא ימשול בני בכם ה' ימשול בכם הם אמרו שלשה דברים והוא אמר להם ג' דברים אמר לו הקב"ה חייך אני מעמיד ממך בן שימלוך שלשה שנים כנגד שלשה דברים שאמרת הוי ולפני כבוד ענוה לפני שבר גאון שלא נשבר אבימלך עד שנתגאה והרג את אחיו עכ"ל מתנחומ' הובא בילקוט : ויש לדקדק בו ראשונה מה הועלת בהודעה זו של הם אמרו שלשה דברי' לא היה לו לומר אלא הוא אמר שלשה דברים לא אמשול אני בכם ולא ימשול בני בכם ה' ימשול בכם אמר לו הקב"ה חייך וכו' הם אמרו שלשה דברים למה לי ועוד קשה אומרו שימלוך שלש שנים כנגד שלשה דברים שאמרת ידוע הוא כיון זה שלש כנגד שלש ולא היה צריך לאומרו ועוד קשה אומרו חייך אני מעמיד ממך בן וכו' כי לפי האמת לא היה בזה נחת רוח לגדעון הלואי דלא הוה ליה בן זה כה ולא שרתו עד שיאמר לו חייך וכו' ועוד למה דרשו סוף הפסוק תחלה לפני כבוד ענוה וראש הפסו' לבסוף הן אמת כי המתייחס למה שאמ' חייך אני מעמיד ממך בן וכו' הוא לפני כבוד ענוה ועוד קשה אומרו בלשון שלילה שלא נשבר אבימלך וכו' ויאמר כן בלשון חיוב שנשבר אבימלך על ידי שנתגאה ועוד קשה אומר שנתגאה והרג אחיו משמע הרהי ולא מלאכו לו כי אם הרג אחיו שנתגאה מאי היא ואם חדא היא שנתגאה שהיה לו לבדו השררה ולזה הרג אחיו כי גאות לבב לו לבדו ניחא אבל לישנא דשנתגאה והרג אחיו לא משמע הכי ועוד קשה שהרג אחיו קודם הכניסו למלכות הוא ולשון זה של שלא נשבר עד שנתגאה מורה שנכנס למלכות ולא נשברה ונאבדה ממנו עד שנתגאה והרג אחיו שאז לא היה לו מלכות וזה היכו :

ונראה כי לפי שהוקשה לבעל המאמר שגדעון לא אמר שלשה דברים בפירוש דהיה לו לומר לא אמשול אני בכם ולא ימשול בני בכם ולא ימשול בן בני בכם שאז היה מכוון כוון גמור ג' כנגד שלשה לזה אמר כי הם אמרו ג' דברים · הלא הם משול בנו גם אתה גם בנך גם בן בנך אשר זה יוכיח שכשאמר הוא ג' דברים בהכרח שבכוון השיב להם ואף על גב דלאו בפי' איתמר לא אמשול אני בכם ולא בני וכו' ולא בן בני ימשול עם כל זה בכללא איתמר בתוך דבריו שהשיב ואמ' לא אמשול אני בכם ולא ימשול בני בכם והומרו ה' ימשול בכם כנגד ולא ימשול בן בני הוא שאתם חשבת' להמשיך המלכות מזרעי דבתלתא הויא חזקה ה' ימשול בכם והרי הוא כאילו אמר שלשה דברים מכוונים להשיב בכוון על ג' דברים שאמרו הם ולזה הוצרך להקדים ולומר הם אמרו שלשה דברים וכו' עוד אפשר שהקדמה זו של הם אמרו ג' לדברים הקדמה היא לשברון אבימלך שלפי שישראל אמרו ג' דברים משל בנו גם אתה וכו' והוא אמר להם ג' דברים · הנה הג' דברים שלו עשו פרי לטובה שאמר לו הקב"ה חייך אני מעמיד ממך בן וכו' וג' דברים שאמרו הם גרם להם שאבימלך יתגאה עליה' יותר מדאי עד שלא נשבר אבימלך עד שנתגאה והרג אחיו כי שהים רעות אלו גרמו לו השברון ומ"ש שנתגאה הוא מ"ש רש"י ע"ה בפסוק וישר על כרחם נוהג רבנות ובגאוה שזה פרי ועונש מה שאמרו הם משול בנו גם אתה וכו' כי מה להם בכבשי דרחמנ' עוד אפש' שאילולי הם שאמרו ג' דברי' משול בנו גם אתה וכו' לא היה ראוי להחזיק טובה כ"כ לירובעל אבל אחר שהם אמרו ג' דברים הלא הם משול בנו וכו' והוא ברח מן השררה ואעפ"י שאילו פניו רבי' עליה ראוי הוא להחזיק לו טובה וחייך שאני מעמיד ממך בן וכו' שימלוך ג' שנים כנגד ג' דברי' שאמרת ר"ל ואעפ"י שאיכו מכוון לג' דברים שאמרו הם בנך ובן בנך זה מספיק לכנגד ג' דברים שאמרת ואעפ"י שאינו מכוון לג' דברי' שאמרו הם עוד אפשר שבעל המאמר הרגיש דוחק בענין שאינו מכוון כי להיות הענין בכוון גמור היה צריך להיות שימלוך הוא ובנו ובן בנו שמהשררה שברח תהי' השררה הבאה עצמה רודפת אחריו ומדה כנגד מדה אלא שלא היה להם זכות לזה אמר ג' שנים כנגד ג' דברים שאמרת ר"ל אין הכיון בעלם וראשונה כי אם בצד מה מכוון ג' שנים כנגד ג' דברי' שאמרת והטעם לזה הוא הוי ולפני כבוד ענוה שזכה כן לבנו מהענוה שבו · ובזה ידוקדק אומרו כאן לפני שבר גאון כי אין זה הדרוש שלנו ועוד שהיה לו להקדים רישיה דקרא לפני שבר גאון זה אבימלך שלא נשבר עד שנתגאה והרג אחיו אבל במה שאמרנו מובן שהיה מן הראוי שכיון שהתחילו השי"ת לשלם לו שכר ג' דברים שאמר ירובעל היה א"כ מהראוי שיהיה המתן שכר לו ולבנו ולבן בנו בכוון גמור ג' דברים ומה טעם נעשה זה הכיון בזמן בג' שנים לבד לזה משיב ואומר הוי ולפני כבוד ענוה שכן היה הדין נותן שימשך המלכות לו ולבניו ולנכדו לפני כבוד ענוה אלא משום דכתי' לפני שבר גאון לכך נאבד מאבימלך ממנו ומזרעו ונעשית פשרה זו לקיים שכר ג' דברים בג' שני' לבד זה הוא שאמר שלא נשבר אבימלך עד שנתגאה והרג את אחיו שאומרו בלשון שלילה שלא נשבר וכו' לשלול שלא תחשוב שנשבר אבימלך היה לפי שנגמרו הג' שנים שאין הדבר כן שלא נשבר אבימלך על שנתגאה והרג אחיו שאילו לא נתגאה היה הקב"ה מאריך לו המלכות ולבנו אחריו אבל לא עכשיו שנתגאה הוא הוא הגורם לו שנשבר וחייב לעשות המתן שכר ג' שנים בלבד כנגד ג' דברים באופן שמה שאמר המאמר חייך אני מעמיד ממך בן וכו' הגדת דבר מראשית מה שיהיה באחרית דבר מראשיתו שעל ידי שיתגאה אבימלך לנהוג שררה ורבנות ולרדות בחזקה ישברו ולא יתקיים שכר הג' דברים אלא בדבר מועט ג' שנים כנגד ג' דברים ואמר שנתגאה והרג אחיו הכונה שעקר הגי' שנתגאה על הצבור והגב זה גלגלו עליו גם כן הרג אחיו ונשברה מלכותו ממנו ז"ש שנתגאה באחרונה והרג אחיו בראשונה הם גרמו לו השברון כי לפני כבוד ענוה :

וישלח אלהי' רוח רעה רש"י רוח רעה שנאה טלנ"ט בלע"ז ע"כ ואו' אני כי השנאה הזו ורוח רעה התחיל בה אבימלך ואחר כך שנאוהו וזהו רוח רעה בין אבימלך ובין בעלי שכם ולא כתיב בין בעלי שכם ובין אבימלך כי הוא התחיל השנאה ולכך הם גמרו ויבגדו בעלי שכם באבימלך לקיים דבר יותם שאמר תצא אש מאבימלך הוא השנאה הזו בתחילה שנאה תעורר מדני' ובסוף ג"כ כאמר ויקם אבימלך וכו' ויארבו על שכם והכל מאת ה' יתברך לבוא חמס וכו' :

לבוא חמס וישימו לו וכו' עיין הרד"ק ז"ל וכ"כ הרלב"ג ז"ל ומהרי"א ז"ל כתב ששמו לו מארבי' לראות אם יבא כי היו יראים ממנו מאד פן יבא עליה' פתאום ובהיות המארבי' שם היו גוזלי' כל דבר אשר יעבור עליהם ויוגד לאבימלך הדבר שהיו מארבים ושהיו גוזלים כל העוברים ושבים ולא שת לבו גם לזה ע"כ : ולעניות דעתי נראה לדקדק לשון לבא חמס דלשון לבא היכן יבא והוא כי ידוע שהמקטרגים בחוץ יעמודו כי לא יגורך רע כתיב אבל הקטרוג והצעקה שצועק המקטרג והוא הקטיגור שנעשה מן העבירה לפעמי' יעמוד לפניו איזה סניגור מצוה ויעכב מלבא אותו הקול לפני השי"ת וכשאין זכות נכנס לזה אמר וישלח אלהים רוח רעה בין אבימלך וכו' כדי שיהיה הכנה ומקום פנוי לבא ולהכנס אותו החמס הוא הצעקה שצועקים דמי

שבעים

כ"ו בַּדָּרֶךְ וַיֻּגַּד לַאֲבִימֶלֶךְ׃ וַיָּבֹא גַּעַל בֶּן־עֶבֶד וְאֶחָיו וַיַּעַבְרוּ בִּשְׁכֶם וַיִּבְטְחוּ־בוֹ בַּעֲלֵי שְׁכֶם׃ וַיֵּצְאוּ הַשָּׂדֶה וַיִּבְצְרוּ אֶת־כַּרְמֵיהֶם וַיִּדְרְכוּ וַיַּעֲשׂוּ הִלּוּלִים וַיָּבֹאוּ בֵּית אֱלֹהֵיהֶם וַיֹּאכְלוּ וַיִּשְׁתּוּ וַיְקַלְלוּ אֶת־אֲבִימֶלֶךְ׃ וַיֹּאמֶר ׀ גַּעַל בֶּן־עֶבֶד מִי־אֲבִימֶלֶךְ וּמִי־שְׁכֶם כִּי נַעַבְדֶנּוּ הֲלֹא בֶן־יְרֻבַּעַל וּזְבֻל פְּקִידוֹ עִבְדוּ אֶת־אַנְשֵׁי חֲמוֹר אֲבִי שְׁכֶם וּמַדּוּעַ נַעַבְדֶנּוּ אֲנָחְנוּ׃ וּמִי יִתֵּן אֶת־הָעָם הַזֶּה בְּיָדִי וְאָסִירָה אֶת־אֲבִימֶלֶךְ וַיֹּאמֶר לַאֲבִימֶלֶךְ רַבֶּה צְבָאֲךָ וָצֵאָה׃ וַיִּשְׁמַע זְבֻל שַׂר־הָעִיר אֶת־דִּבְרֵי גַּעַל בֶּן־עָבֶד וַיִּחַר אַפּוֹ׃ וַיִּשְׁלַח מַלְאָכִים אֶל־אֲבִימֶלֶךְ בְּתָרְמָה לֵאמֹר הִנֵּה גַעַל בֶּן־עֶבֶד וְאֶחָיו בָּאִים שְׁכֶמָה וְהִנָּם צָרִים אֶת־הָעִיר

בְּאוֹרְחָא וְאִתְחַוָּא לַאֲבִימֶלֶךְ׃ וַאֲתָא גַּעַל בַּר עֶבֶד וַאֲחוֹהִי וְעָבָרוּ בִּשְׁכֶם וְאִתְרְחִיצוּ עֲלוֹהִי יָתְבֵי שְׁכֶם׃ וּנְפַקוּ לְחַקְלָא וּקְטָפוּ יַת כַּרְמֵיהוֹן וַעֲצָרוּ וַעֲבָדוּ חִינְגִין וַעֲלוּ לְבֵית טַעֲוַתְהוֹן וַאֲכָלוּ וּשְׁתִיאוּ וְלַטִּיטוּ יַת אֲבִימֶלֶךְ׃ וַאֲמַר גַּעַל בַּר עֶבֶד מָן אֲבִימֶלֶךְ וּמָן שְׁכֶם אֲרֵי נִפְלְחִינֵיהּ הֲלָא בַּר יְרֻבַּעַל וּזְבוּל שׁוּלְטָנֵיהּ פְּלָחוּ יַת אֱנָשֵׁי חֲמוֹר אֲבוּהִי דִשְׁכֶם וּמָא דֵין נִפְלְחִינֵיהּ אֲנַחְנָא׃ וּמַן יִמְסַר יַת עַמָּא הָדֵין בִּידִי וְאַעְדֵּי יַת אֲבִימֶלֶךְ וַאֲמַר לַאֲבִימֶלֶךְ טַקֵּיס מַשִׁירְיָתָךְ וּפוּק׃ וּשְׁמַע זְבוּל רַב קַרְתָּא יַת פִּתְגָּמֵי גַּעַל בַּר עֶבֶד וּתְקֵיף רוּגְזֵיהּ׃ וּשְׁלַח אִיזְגַּדִּין לְוַת אֲבִימֶלֶךְ בְּרָז לְמֵימַר הָא גַּעַל בַּר עֶבֶד וַאֲחוֹהִי אָתָן לִשְׁכֶם וְהָא אִינוּן צַיְרִין יַת קַרְתָּא

רשי

געל בן עבד · גוי היה : ויעשו הלולים · ועבדו חינגין : מי אבימלך ומי שכם · מי אבימלך להיו' שר על שכם ומי שכם להיו' עבדי' לאבימלך הלא בן ירובעל היה אבימלך והוא מן עפרת אבי העזרי וזבול פקידו וזה פקיד העיר ששמו זבול פקידו של אבימלך הוא ואדוניו אין לו משפט מלוכ' בעיר ואף פקידו אינו כלום : עבדו את אנשי חמור · אם באתם לקנו' לכם אדוני' באו ועבדו את אנשי חמור שהיה נשיא הארץ מקדם ומדוע נעבדנו לאבימלך : ויאמ' לאבימלך · ויאמר געל בפני זבול להודיע לאבימלך רבה צבאך וצא מן המקום שאתה שם ונראה את גדולתך : בתרמה · כמו במרמה בתרמית כלומר בלט ובסתר : ארבעה

רדק

ויבצרו את כרמיהם · כי היו יראים מאבימלך לצאת ולבצור את כרמיה' ובעזר' געל ואחיו יצאו : הלולים · שמחו' וכן בדברי רז"ל נקר' בית השמחה הלולא וי"ת חנגין : מי אבימלך ומי שכם · כלומר אבימלך ושכם שהיה שר העיר מקדם אחד הם זה כזה ומי הוא שנעבדו אף על פי שהיה עתה אבימלך מלך עליהם הלא גם שכם היה מלך העיר הזאת אם כן עבדו אנשי חמור אבי שכם : ואסיר' את אבימלך · והלא הסירו אותו הלא אסירה אותו לעולם שלא יוכלו אנשי שכם להשלים עמו אם ירצו : ויאמר לאבימלך · כנגד אבימלך ואף על פי שאינו שם כאומר צא אתה אבימלך בכל צבא שתוכל לרבות בעוד שאני הנה נראה מה יהיה ביני ובינך : רבה · בסגול שלא כמנהג : בתרמה · כמו במרמה וכן תרגם יונתן ברז כלו' בסתר שלא הרגישו בו אנשי שכם או יהיה בתרמה שם מקום והוא ארומה שנ' וישב אבימלך בארומ' כן פירשו א"א ז"ל לפי שלא נמצא זה המשקל בנחי הלמ"ד : צרים את העיר

רלבג

והנה הוגד זה הענין לאבימלך ונשמר מלבוא שם · והנה געל בן עבד ואחיו עברו בשכם ובטחו בו בעלי שכם לגלות דעת' בפניו שהיתה כנגד אבימלך ולזה קללו אבימלך בפניו לדעת' כי גם הוא שונאו : ויאמר געל בן עבד מי אבימלך ומי שכם כי נעבדנו · ר"ל כשם שאין ראוי שנעבוד שכם מפני היותו בן חמור שהיה נשיא הארץ כן אין ראוי שנעבוד אבימלך מפני היותו בן ירובעל שהיה מושל על ישראל : הלא בן ירובעל וזבול פקידו · ר"ל אין מעלה לאבימלך אלא שהוא בן ירובעל וכ"ש זבול שהוא פקיד גדעון ואבימלך ואם היה ראוי לעבוד זבול היה ראוי לעבוד את אנשי חמור אבי שכם וזה דבר בלתי ראוי ומי יתן את עם שכם בכללו בידי ואסור אבימלך מכל וכל מהיות מושל על עיר וסבב שיאמר העם לאבימלך רבה צבאך וצאה כמו שתוכל להלחם עמנו ונראה דברי מי יקום והוא מבואר שכל עם שכם לא היו בסכמים בזה המאמר שאם היה הענין כן היו מוציאים זבול מהעיר או היו הורגים אותו והוא מבואר שקצתם היו מורדים וקצתם היו אחרי אבימלך : בתרמה · הוא שם מקום שהיה יושב בו אבימלך וארמה ותרמה הוא מקום אחד :

ויגרש

מסרה

ומדוע י' וסימן נמסר בריש סדר ויקח קרח · ואסירה ג' וסימן ואסירה את אבימלך · ואסירה את ראשו · ואסירה את ברדיליך · שכמה ו' וסימן נמסר בסדר וישב ולעיל בהאי סיפרא ובהאי סימן :

מנחה קטנה

ויאמר געל וגו' ומי שכם · כלומר זה משבט אחד ושכם משבט אחד וא"כ מה לזה עם זה כי נעבדנו בני שכם והם הוא על כי ירבעל לקח אשה משכם ונמשך בני שכם אחר האשה להשתעבד הלא זה מעשה חמור אבי שכם שנעבד בני שכם אחר דינה לכן מטעם זה ירובעל וזבל פקידו עבדו את אנשי חמור אבי שכם המשתעבדים אחר האשה אך לא כן אנחנו ועל כן ומדוע נעבדנו אנחנו שאין לנו עדות קשור ואנשיו :

וילך

כלי יקר

שבעים איש בני ירובעל כמו הן אצעק חמס ולא אענה חמסי עליך ז"ש לבא לפני ה' חמס וקול בכי שבעי' בני ירובעל הצדיק ובזכותו ראוי שיכקמו ז"ש בני ירובעל והענין השני הוא לשום על אבימלך אחיהם כי לא חמל על אחיו או אמר חמס על שגזל המלכות מהם ולהם יאתה הממשלה לא לו וזהו שאמר לבא חמס שבעים בני ירובעל שהם בניו יורשי המלכות ונוסף על החמס דמם שהרגם וזהו שאמר ודמם וכזה מדוקדקת וי"ו ודמם : או אפשר חמס על דם השבעים ודמם לרבות ולכלול דם זרעיות' כי אבימלך עבר עבירה ובעלי שכם החזיקו בידו בשפיכות דמים ושהיו אחיו כי הוא הכזריו' כמרץ שזה גרם לעורר שנאה בין בעלי שכם ואבימלך עד ששמו לו מארבים על ראשי ההרים אשר סביב מושבו והכשילם עונם במה שגזלו את כל אשר יעבור עליהם בדרך שזה גרם שנודע הדבר לאבימלך ונזהר בהם כי רצון ה' שיפול המחזיק ידי עוברי עבירה קודם ואח"כ העובר עצמו כדכתי' וכשל עוזר ונפל עזור וקיים קללת יותם כסדרה תצא אש מאבימלך ותאכל את בעלי שכם תחלה ואח"כ תצא אש מבעלי שכם ותאכל את אבימלך ומ"ש ויגזלו למדו חז"ל גנב בהחבא גזלן בפרהסיא כמו ויגזול את החנית :

ויבא געל בן עבד וכו' רש"י ז"ל כתב געל בן עבד גוי היה ע"כ : ויבטחם עיין הרד"ק ז"ל ומ"ש הלולים רש"י ז"ל כתרגומו חנגין ע"כ ולהרד"ק שמחות וכן בדברי חז"ל נקרא בית השמחה הלולא ויונתן תרגם חנגין ע"כ : ולי אפשר כי הגיד הכתוב מיעוט השכלתם כי געל בן עבד דרך העברה עבר בשכם ותכף ומיד בטחו בו בכל לבבם לאחר ריב עם אבימלך כי מב' היתה זאת זה היא שאמר ויעברו בשכם דרך העברה בעלמא ותכף ומיד ויבטחו בו בעלי שכם אין זה כי אם חסרון דעת כי היה להם להכיר ערכו של געל בן עבד ואחר כך לחרף ולגדף את אבימלך ומגורף לזה הוא מה שדרכו ועשו הלולים והוא לשון הוללות וסכלות כי לשחוק כזה יאמר מהולל בפרט על ידי יין ותירוש יקח לב והביאם לידי בזיון אבימלך וכתחייבו בנפשם והלואי ישובו אל ה' ויעזרם אבל עשו שני הפכים בנושא אחד הלא הם ויבאו בית אלהיהם ויאכלו וישתו עזבו את השם ויאכלו את אבימלך ויקללהו על מי בטחו לקלל את אבימלך כיון שעזבו את ה' ללכת בית אלהיהם וישתו יין נסיכם אשכלות מרורות למו יחשב : ואולי אפשר שגדלה אשמתם וחטאתם כבדה מאד במה שעשו הילולים שהמנהג הם לגבוה כדכתיב והיה כל פריו קדש הלולים לה' · הנה אלה רשעים עשו הילולים לעבודת אלילים מענין הגבוה זה הוא שאמר ויעשו הלולים ויבואו בית אלהיהם כו' :

ויאמר געל בן עבד מי אבימלך ומי שכם עיין רש"י ז"ל וק"ק היות תיבת מי אבימלך ומי שכם מתדמים במבטא ומתחלפים בהבנה ולא עוד אלא שהיה ראוי להסמיך תיבת וזבול פקידו אצל מי אבימלך וזבול פקידו כיון שהכל ענין אחד מהגיל את אבימלך מי הוא ומי זבול פקידו שאינו כלום א"כ למה הפסיק ביניהם במאמר ומי שכם ועיין הרד"ק ז"ל והרלב"ג כתב קרוב לזה בסגנון אחר ע"ש ומהרי"א ז"ל כתב זה לשונו והנכון אצלי הוא שאמר געל מי אבימלך שהוא אדם פחות ומי שכם שהיא עיר גדולה לאלהים כי נעבדנו כדברי רש"י ז"ל בזה כי מן הראוי שיהיה ערך בין העובד לנעבד וכאן הוא בהפך שאבימלך ראוי להיות עובד ושכם נעבד ולז"א כנגד אבימלך הלא אתה בן ירובעל וזבול פקידו עבדו אתם את אנשי חמור שהיה אביו משל בשכם ואמר זה עליה' עצמם שהיו נכבדים כל כך שאבימלך וזבול פקידו היה ראוי שיעבדו את אנשי העיר אנשי חמו' שהיה שר העיר בזמן קדמון ואם אבימלך וזבול פקידו ראוי שיעבדו את אנשי חמור א"כ איך נעבדנו אנחנו לאבימלך רגזה ארץ תחת עבד כי ימלוך ע"כ וק"ק שדבר בתחילה שלא לנוכח מי אבימלך מי שכם כי נעבדנו שלא אמרו כי נעבדך וכן זבול פקידו שלא לנוכח ואחר כך מדבר לנוכח עבדו ומדוע נעבדנו אנחנו שלא לנוכח וכבר הרגיש מהרי"א ז"ל בדוחק זה וכת' וידבר הכתו' א"כ פעם בלשון נסתר ופעם לנוכח וכן מנהג כתובים הרבה ע"כ עוד כת' ואפשר עוד לפרש מי אבימלך ומי שכם כמו שפירשנו והפי' במה שאמר מי אבימלך בא' הלא בן ירובעל רוצה לומר אם תאמרו שנעבוד את אבימלך לפי שהוא בן ירובעל גדעון וגם כן בעבור שזבול פקידו עומד בתוך העיר ומפחדו תעבדוהו הנה אם כן מאותו לד עבדו את אנשי חמור שהיה אבי שכם אם בעבור האבות תעבדו הבנים ולקח בכך לאות שיעבדו את החמורים לפי שחמור היה אב ואדון לאומת עיר שכם ולענין זבול פקידו אשר זכר השיב ואמר ומדוע נעבדנו אנחנו רוצה לומר אנשים גבורי' למה נעבוד זבול פקידו ע"כ : ולע"ד ואדקדק אומרו ומי שכם שבכל הפסוקים מזכיר ואו' בעלי שכם וכאן לא כת' ומי בעלי אלא ומי שכם הלא ודאי לשון מי אבימלך ומי שכים שכם והכוונה שאנשי שכם נחלקו לשתי כיתות האחת העשירים והגבורים והם נשיאי ואדוכי הארץ אשר מרדו באבימלך והם הנקראים בעלי שכם המנם דלת העם היו עם אבימלך והכי דייק לשון קללתו של יותם תצא אש מאבימלך ותאכל את בעלי שכם בדיוק וכן תצא אש מבעלי שכם וכו' ולא כת' משכם כי שכם עמו בשלום מחזיקים ביד זבול פקידו וכתי' וישלח אלהים רוח רעה בין אבימלך ובין בעלי שכם ויבגדו בעלי שכם וכו' בעלי שכם ולא שכם : לז"א מי אבימלך ומי שכם דלת עם הפחותים כיון שבעלי שכם בעזרתי והם מורדים בו ואם כן מי אבימלך ומי שכם כאפס ותוהו נחשבו ומה שאמר הלא בן ירובעל רוצה לומר הלא אם תרצו מלך הגון וראוי הלא בן ירובעל על יותם הוא אומר שעם היותו קטן ראוי לירש המלכות כי הוא בן ירובעל לגבורה ואבירות לבבו לדבר בהר גריזים מליצתו תוכיח עליו ועוד שהוא בן ירובעל האמיתי ואבימלך בן פלגש וזבול יהיה פקידו של בן ירובעל שתמליכו עליכם כדי שינהיג העם ולהחניף את זבול כעומד שם אמר כן באופן שמי אבימלך ומי שכם שהרי בן ירובעל כמליך וזבול יהיה פקידו ולמה נעבדנו את אבימלך שאם באתם לעבוד אבימלך ואנשי שכם אם כן עבדו נא את אנשי חמור אבי שכם הנמצאים שם ואולי געל עצמו היה מאותו השלשלת ועל עצמו הוא אומר כן ואם אתם תרצו לעבוד את אבימלך כי אין טעם ברצון רצונכם זה לפחות מדוע נעבדנו אנחנו רוצה לומר אנחנו על געל בן עבד שהוא המדבר בעדו ואומר אנחנו הגרים אשר אין לנו חלק בגדעון ולא נחלה באבימלך מדוע נעבדנו אנחנו שהלא בגבורה טובים אנו ממנו והפי' הזה מכריע כפל ומודיע כי נעבדנו אנחנו שכבר נאמר ומי שכם גם יותר תיבת אנחנו עוד אפשר מי אבימלך וכו' כדפרשית ומסיים הלא בן ירובעל וזבול פקידו רוצה לומר הלא המלך בן ירובעל והפקיד זבול זה לעומת זה עשה האלהים מפחיתות המלך שהוא בן ירובעל נודע פחיתות הפקיד ומפחיתות הפקיד שהוא זבול תוודע פחיתות המלך זה יוכיח על זה וזה על זה ז"ש הלא אבימלך וזבול פקידו זה הוכחה אל דברי שאמרתי מי אבימלך כי יגיד עליו ריעו ופקידו או אפשר שאמר מי אבימלך כפשוטו ומי שכם על זבול פקידו שהי' משכם עליו הוא אומר ומי שכם כי נעבדנו כי הלא המלך והפקיד מתייחסים הם מאד זה עם זה ז"ש הלא בן ירובעל כו' כדפרשית בן ירובעל פי' למה שאמר מי אבימלך וזבול פקידו הוא פירוש למי שכם שהפסוק עצמו הנא והדר מפרש באופן שכיון שהם פחותים אנחנו לא נעבדם ואתם אם אתם רוצים לעבוד פחותים מה לנו ולצרה הזו הלואי שאתם עבדו נא את אנשי חמור אבי שכם ומדוע נעבדנו אנחנו שאין אנו גגררים אחריכם ודבוותא וכיוצא בו הוא מה שאתם חפצי' לעבוד אבימלך ושכם דהיינו זבול פקידו שאין אנו מחוייבי' לעבדם כי אין אנו נגררים אחריכם בזה :

ומי יתן את העם הזה בידי במה שפי' בפסוק הקודם היות אנשי שכם דלת העם נוטים אחרי אבימלך זולתי בעלי שכם המורדים בו בעזר געל בן עבד בזה מובן אומרו · ומי יתן את העם הזה דלת העם ואנשי שכם שיהיו בידי לאסר אגזור ויעזרוני שאז ואסיר' את אבימלך מן העול' או אפשר שאמר ומי יתן את העם הזה בידי שיפלו בידי ולא אזיקם כי אם ואסיר' את אבימלך לבדו כי אלא הכאן מה עשו ויאמר לאבימלך על ידי שליח רבה צבאך ולא התשו' שהעמוד בתוך המדינה מתחזק בתוך חומה דלתים ובריח אלא כנא השדה יחדיו ז"ש רבה צבאך וצאה דלא כתי' רבה צבאך ובואה שהיה מובן ובואה אל העיר מכלל שהו' לא יזוז מינה אבל עכשיו שאומר וצאה מובן שגעל גם הוא יצא השדה עוד אפשר שלא כת' ובואה אלא וצאה ע"ד מה שכתבו הראשונים ז"ל במסכת לאו וראו ליזוהי דרך רעה שיתרחק ממנה האדם וגבי איזוהי דרך ישרה וכו' גרסי' בואו וראו שהדרך רעה ראוי שיתרחק ממנ' ולכך אמר לשון צאו וראו ובזה אבין אומרו רבה צבאך וצאה שלא כת' ובוא' שלא לפתוח פה לשטן לומר שיבא למדינת שכם ויכבוש אותה ויבא אליה אלא רבה צבאך וצאה צאה ולא איש הדמים איש הבליעל ורש"י ז"ל כת' ויאמר לאבימלך וכו' ע"ש ועיין הרד"ק ז"ל והרלב"ג ז"ל ומהרי"א ז"ל כת' ויאמר לאבימלך ויאמר העם לאבימלך רבה צבאך וצאה כי בעלי שכם יכולים להסירך ממלוכה עד כאן ובזה כיון לדעת הרלב"ג שכת' וסבב שיאמר העם לאבימלך רבה צבאך כו' עד כאן :

וישמע זבול שר העיר וכו' וישלח וכו' כת' מהרי"א ז"ל זכר שזבול שהיה שר העיר תחת יד אבימלך שמע דברי געל ושלח לגלות אוזן אבימלך במקום הנקרא הרמה להודיעו שגעל ואחיו צרים את העיר עליו רוצה לומר היו עוסים את אנשי העיר שיעשו מצור ביניה' בעבורו לשלא יכנס בתוכה ושיבא להלחם בם והודיעו שהוא וכל העם אשר אתו יצאו אליו ולפי שהוא אמר ואסירה את אבימלך ושאר כל הדברים אשר דבר ולכן מפני כבודו יחויי' שיבא להלחם בו ע"כ עיין רש"י ז"ל וכ"כ הרד"ק ז"ל והרלב"ג : ולע"ד לומר כדברי זה וכדברי זה דתרמה שם מקום והוא ארומה ומדשני ליסנא ואמר בתרמה ולא אמר בארומה רמז גם כן ששלחו בערמה לארומה ותרתי קאמר קרא בארומה ובתרמה מדשני ויכריח פי' לשון תרמית דאי שם מקום הוא היה לו להקדים ולומר וישלח מלאכים בתרמה אל אבימלך אבל סמך בתרמ' אל תיבת לאמור לרמוז שהדב' הזה יאמרו אליו ברז ותרמית לאמר ואמ' הנה געל ואחיו באים שכמה דהי"לל באו שכמה אולי כיון לומר שהם באו ורוצים להביא בתיהם לקבוע ישיבתם בשכם וז"ש באים ולא באו או אמר באים דרך לאות לשון עדיין לא באו שכמה אלא בעודם באים אשר גרים הם ובאו לשפוט שפוט שהנם צרים את העיר עליך ר"ל הם מפתי' את העיר ויושביה שהם להבדיך וכמו שכתבתי גבי ומי שכם שאנשי שכם אחרי אבימלך היוזה געל ואחיו צרים את העיר עליך ר"ל עושי' אותם צרים ואויבים עליך בפתוי לשונם וצרים מלשון צר ואויב ולא מלשון מצור

רדק

העיר עליך · כמו שיקר׳ מצור כשצרים את העיר מבחוץ ולא יוכל אדם לצאת ממנה כן נקרא מצור כששומרים את העיר שלא יכנס אדם בה מבחוץ ועל הדרך הזה צרים את העי׳ עליך כלומ׳ בעבורך שומרי׳ את העיר שלא תכנס בה: צל ההרים אתה רואה כאנשי׳ · לחק בו ואמ׳ לו דרך לעג אינם אנשים אלא צל ההרים ידמה לך כאנשים: מעם טבור הארץ · כמו שהטבור באד׳ הוא מיצוע הגוף כן יקרא מיצוע הארץ והמקום הגבוה שבה טבור ות״י מתוקפא דארעא: אלון מעוננים · מישור מעוננ׳: איה אפוא פיך · כלומ׳ איה דבריך שהיית אומר: ויגרש זבול · והיאך גרשוהו ואנשי העיר היו נלחמי׳ עם אבימלך והיאך זבול שהי׳ פקידו של אבימלך גירש געל שהיה עוזר לאנשי שכם ונלחם בעבורם עם אבימלך ונראה כי היו מקצת אנשי העיר סומכים ידי זבול כי אבימלך היה אחיה׳ וכאשר ראו כי גברה יד אבימלך חזקו ידי הסומכים זבול ורפו ידי העם אשר כנגדו וגרשו געל משבת בשכם: והראשים אשר עמו · לא היה אלא ראש אח׳ עמו שהרי חצה אותם לשלשה ראשים ושני הראשי׳ פשטו על כל אשר בשד׳ ואבימלך והראש השלישי אשר עמו פשטו נכח העיר עד שעמדו פתח שער העיר והראש שהיה עם אבימלך היו בהם אנשי׳ גדולים לפיכך אמר והראשים אשר עמו: בעלי

רלבג

ויגרש זבול את געל וגו׳ · יש לתמוה איך היה יכול על זה והנה אנשי שכם היו נלחמי׳ עם אבימלך והנה ידמה שטע׳ זה בהכח׳ גם עם שוכחי אבימלך בשאת׳ להם כי הו׳ סבב כל הרעה הזאת לשכם ולזה הסכימו עמו לגרשו מן העיר או היה זה עם יד המושכים עם אבימלך מעיר שכם: ואבימלך והראשים אשר עמו · ר״ל המכבדים אשר עמו כי שני הראשים פשטו על כל אשר בשדה ולזה לא נשאר כי אם ראש אחד לפשוט ולעמוד פתח העיר: ויפון

העיר עליך: ועתה קום לילה אתה
ל׳ והעם אשר אתך וארב בשדה:
ב׳ ב׳ והיה בבקר כזרח השמש תשכים
י״ז · ה׳ ופשטת על העיר והנה הוא והעם
י״א אשר אתו יצאים אליך ועשית לו
כאשר תמצא ידך: ויקם
אבימלך וכל העם אשר עמו לילה
ויארבו על שכם ארבעה ראשים:
ויצא געל בן עבד ויעמד לה
פתח שער העיר ויקם אבימלך
כן בספ׳ מוגה והעם אשר אתו מן המארב:
וירא געל את העם ויאמר אל זבל
י״ז קמציו וכל זקף ואסף דכו׳ הנה עם יורד מראשי ההרים ויאמר
אליו זבל את צל ההרים אתה
ל׳ ראה כאנשים: ויסף עוד געל
ו׳ קמץ ב׳ מל׳ לדבר ויאמר הנה עם ירדים
ב׳ מעם טבור הארץ וראש אחד בא
ב׳ מל׳ מדרך אלון מעוננים: ויאמר אליו
זבל איה אפוא פיך אשר תאמר מי
אבימלך כי נעבדנו הלא זה העם
ב׳ מל׳ אשר מאסתה בו צא נא עתה והלחם
בו: ויצא געל לפני בעלי שכם
מ וילחם באבימלך: וירדפהו
אבימלך וינס מפניו ויפלו חללים
רבים עד פתח השער: וישב
ל׳ אבימלך בארומה ויגרש זבל את
ה׳ געל ואת אחיו משבת בשכם:
ויהי ממחרת ויצא העם
השדה ויגדו לאבימלך: ויקח את
ל׳ · ל׳ · ב׳ העם ויחצם לשלשה ראשים ויארב
בשדה וירא והנה העם יצא מן
העיר ויקם עליהם ויכם: ואבימלך
י״א וכל ד״ה דכו׳ והראשים אשר עמו פשטו ויעמדו
פתח שער העיר ושני הראשים
י״א פשטו על כל אשר בשדה ויכום:
ואבימלך

קרתא עלך: וכען קום בליליא
את ועמא דעמך וכמון בחקלא:
ויהי בצפרא כמדנח שמשא תקדים
ותתנגיד על קרתא והא הוא ועמא
די עימיה נפקין לקדמותך ותעביד
ליה כמא דתשכח ידך: וקם אבימלך
וכל עמא די עימיה בליליא וכמנו על
שכם ארבעא משירין: ונפק געל בר
עבד וקם במעלנא דתרע קרתא וקם
אבימלך ועמא די עימיה מן כמנא:
וחזא געל ית עמא ואמר לזבול
הא עמא נחית מרישי טוריא ואמר
ליה זבול ית טולא דטוריא את חזי
כגבריא: ואוסיף עוד
געל למללא ואמר הא עמא נחתין
מן תוקפא דארעא ומשריתא חדא
אתיא מאורח מישר מעוננייא: ואמר
ליה זבול אן אינון פתגמך די את אמר
מן אבימלך ארי נפלחיניה הלא דין
עמא דקצתא ביה פוק כען ואגח
קרבא ביה: ונפק געל קדם יתבי
שכם ואגח קרבא באבימלך:
ורדפוהי אבימלך ואפך מן קדמוהי
ונפלו קטולין סגיאין עד מעלנא
דתרעא: ויתיב אבימלך בארומא
ותריך זבול ית געל וית אחוהי
מלמיתב בשכם: והוה ביומא
דבתרוהי ונפק עמא לחקלא וחויאו
לאבימלך: ודבר ית עמא ופלגינון
לתלת משריין וכמן בחקלא וחזא
והא עמא נפיק מן קרתא וקם עליהון
ומחנון: ואבימלך וכל משריין
דעימיה איתנגידו וקמו במעלנא
דתרע קרתא ותרתין משריין
איתנגידו על כל די בחקלא וקטלונון:
ואבימלך

פי׳ רבי׳ ישעיה

מעם טבור הארץ · פירוש המקום היה ממוצע בין העיירו׳ שהעם היו בוסים זה לעיר זו וזה לעיר זו כמו פרשת דרכי׳ ע״כ

רשי

ארבעה ראשי׳ · ד׳ כתות: מעם טבור הארץ · מעם תוקפא דארעא מהר שגבוה שבכולם: אלון מעוננים · מישור מעוננים: ויצא העם השדה · אנשי שכם: ויגידו · המגידים לאבימלך שיצאו בני העיר אל השדה לעשות חפציהם: פתח שער העיר · שלא יוכלו ליכנס: נריח

מסרה

ואת אחיו ה׳ בקריאה וסימ׳ וישב יוסף את אביו ואת אחיו · ויכלכל יוסף את אביו ואת אחיו · האמר לאביו ולאמו לא ראתיו · וישב אבימלך בארומה · ואקח את יאזניה בן ירמיהו בן חבצניה · ונמסר גם בסדר ויגש:

כלי יקר

מבגידת זבול אשר בתוך העיר לכך כתב פעולם לשון ויגרש דפחדה מחתה מחתיכהו לזבול ואחיו וכתב ויגרש את זבול ואת אחיו כו׳ כי באחיו נודק לשון ויגרש כי בתוך העיר היו וגרשם זבול: ולע״דן שלא יתחייב היות ענין גירושי געל משכם שעל ידי זבול בפועל שאמר לו לך מעמנו או על ידי מלחמה אבל הענין הזה נעשה מאליו מהיות אבימלך בארומה קרוב לשכם וזבול פקידו בתוך שכם ואבימלך רדפהו ביום ההו׳ עד שכם געל מפניו ונפלו אז אמר געל בלבו אבימלך אחוז ישכל בחרבו כי בארומה מושבו וז״ש וישב אבימלך וזה סיבה שויגרש זבול את געל ואת אחיו משבת בשכם בסיבת שפחד מזבול כי מחלרים אימה ולכך הלך לו משכם מפחד זבול ואבימלך פן יקראהו אסון ואם הרגה לפרש דרך הללה משבת בשכם שר״ל משבת זבול בשכם מסיבת זה נמשך שנתגרש געל ואחיו ואין צורך להזכיר מאיכן נתגרשו שידוע הוא שמשכם נתגרש:

ועתה קום לילה כו׳ כיון בזה להודיע תחבולה שיעשה והיא שיקום לילה ויושיב מארב בשדה שיהיה אותו המארב יושב ובטל שם בשדה והיה בבקו׳ כזרוח השמש בה שכמה יפשוט מחנה קרוב לעי׳ וזהו ופשטת על העיר והנה הוא געל והעם היוצאי׳ בתוס לבבם כי לא ידעו מהמארב ויצא אליך לילחם בך ועשית לו כאשר תמצא ידך ע״י המאר׳ בנז׳ והנה השי״ת הסיב חכמי׳ אחור והטעהו שעם׳ המארב ארבע ראשי׳ והיה לו להכנית המארב במארבו ואורב במסת׳ בארי בסוכו ואבימלך יפשוט קרוב לעיר שברא׳ געל עם מועט יצא אליהם להלחם בם ואח״כ כשיכתקו אותו מהעיר אז יצאו הארבע׳ ראשי׳ מהמאר׳ ויכוהו פני׳ ואחור אלא שכ׳ שכל עצתו שקד׳ געל ויצא ויעמד פתח העיר ואח״כ קם אבימלך והעם אשר אתו מהמארב ולא היתה זו עצת זבול פקידו:

וירא געל את העם גם זו מאת ה׳ לשלא ינלחם אבימלך כדי להשחי׳ שריד ושפלא אם משכם ותאכל את אבימלך וזהו ויר׳ געל את העם כגלי ז״ש את העם בתיבת את לשון רבוי ובה״א של העם רמז אל הנז׳ שלא נעלם ממנו דבר אלא וירא געל את העם ויאמר אל זבול הנה עם יורד מראשי ההרים וזבול הבונ׳ רצה להתעותו ואמ׳ צל ההרי׳ אתה רוא׳ כאנשי׳ שצל ההרי ואילנו ההרי׳ בהתארכם יתדמו לאנשים וגעל לא קבל דבריו אלא כי ידע כי אויב הוא לו וז״ש ויוסף עוד געל לדבר ר״ל זה מוסיף על ענין א׳ שהראשון במקומו עומד והנה עם יורד מראשי ההרי׳ ועוד נוסף עם יורד מעם טבו׳ הארץ וראש אחד כו׳ ר״ל מהמקו׳ הנקרא׳ כטיבו׳ הזה ז״ש מטיבו׳ הארץ באופן שהיו כאן כת אחת מראשי׳ ההרי׳ וכת מהעמק והמאר׳ והוא אומרו מטיבו׳ ועיין רש״י ז״ל וכן פירש הרד״ק:

ויאמר אליו זבול כשראה שלא עלה בידו להטעותו בצל ההרים כדי שישב בטח ויבא אידו פתא׳ אז רצה להבהילו ולטרדו בדברים איה איפה פיך ר״ל איה איפה חכמ׳ פיך כי טעית לו׳ ולדב׳ תועה אשר תאמר בו מי אבימלך וכו׳ כי שומר פיו ולשונו שומ׳ מצרות נפשו או אמר איה איפ׳ פיך כאילו עב׳ ובעל שנאלמ׳ דומי׳ החשי׳ מטו׳ ולשעב׳ היה ממלל רברבן אם׳ אמר׳ מי אבימלך כו׳ או אמר איה איפ׳ פיך שאם יש לך כח לעשות חיל כעת היה הורא׳ כחך בפיך שראוי אשר תאמר בו בפיך עתה מחדש מי אבימלך כי נעבדנו שמה שאמר׳ לשעב׳ שלא בפניו אינו כלום וא״כ איה איפ׳ פיך שאיפ׳ הוא עתה ודב׳ בעתו אם׳ תאמר בו בפיך מי אבימל׳ כי נעבדנו ובזה מדוקדק שלא אמר אשר אמר אלא אם׳ תאמר כי הגבזה חיל האומ׳ דב׳ מעות לא יחזור לאחריו וכנגד העם שאמרת מי שכם הלא זה העם אשר מאס׳ וחרפ׳ וגדפת אותו לא כא עתה והלחם בו בעם אם יש בך כח:

ויצא געל לפני בעלי שכם כמנהג הראש הגבו׳ שיצא לפני חילו והם אחריו כדכתיב אים על העד׳ אשר יצא לפניהם ואשר יב׳ לפניהם והגיד הכתוב שלא היה חפץ געל ובעלי שכ׳ להרוג באנשי שכם שעם אבימלך כ״א להרוג את אבימלך לבדו וז״ש וילח׳ באבימלך ר״ל באבימלך לבדו ולא בעם לקיים דברו שאמר למעלה מי יתן את העם הזה בידי שלע״פ אם יתן ה׳ העם בידי לא אכה בעם אלא מבא בדמי׳ כ״א ואסיר׳ את אבימלך לבדו וז״ש וילח׳ באבימלך:

וירדפהו אבימלך כו׳ אפשר שאו׳ עד פתח השער מקושר עם תחילת המקר׳ וירדפו אבימלך והוא נס מפניו עד פתח השע׳ רדפו והוא נס מפניו וכל הנז׳ עד פתח השער או אמר ויפלו חללו רבים מהנסים את געל עד שהגיע געל עד פתח השער העי׳ שלעפ״י שנס מפני הגלה פורתא לו לבדו היית׳ ולא לנסים עמו וישב אבימלך עיין מה שה קשה הרד״ק ז״ל גבי ויגרש זבול את געל והרלב״ג גם מהרי״א ז״ל כתב וידמה שכאשר יצא געל להלחם באבימלך ונס געל מפניו זבול שנשאר בעיר סגר הדלת בעדו ואמר שלא יכנס געל עוד בעיר כי הוא סבב כל הרעה ואנשי העיר בראותם חלליה׳ הסכימו עמו בראותם שגעל היה סיבת כל ההפסד ע״כ ולשון ויגרש את געל בלתי צודק אם כדברי מהר״יא שלא הניחו ליכנס אין לשון גירוש נופל אלא בעומד בשכם ויגרש אותו מתוכה והאפשר לקיי׳ דבריו שנבמ׳ נת אחיו שלא בזכר שיצאו למלחמה כי אולי פחד

ויהי ממחרת ויצא העם השדה עיין רש״י ז״ל: ולע״דן כי בהיות בתוך שכם עצמה אנשי׳ רבים אחרי אבימלך וזבול פקידו וכמו שכתבנו בפסוק ומי שכם וכו׳ היו בשאר מיראתם מגעל ואחיו ובעלי שכם אשר עמה נתגרש געל ואחיו נשאו ראש ויהי ממחרת ויצא העם השדה ויגידו הם עצמם לאבימלך לאמר עבדיך הנחנו ואחריך נרוצה כי בני בריתך אנחנו ולזה יצאנו אליך לחסות תחת צל כנפיך נמצא כי ויצא העם כאן הם אוהבי אבימלך ויברח כן לשון הכתוב האומר בסמוך וירא והנה העם יוצא מן העיר כו׳ כי אומרו לשון הזה יוצא מן העיר ובפסוק הזה הוא אומר ויצא העם השדה אלא ודאי שתי כיתות עם יצאו מן העיר אחת להסות בכנפי אבימלך ועליהם נאמר ויצא העם וכו׳ באריזות נמרץ ואחר כך הזכיר העם היוצא השדה לילחם ועליהם כתיב ויקם עליהם ויכם ובכלל העם שאומר ויקח את העם ויחלם כו׳ נכנסו אלו היוצאים כי גם הם היו אנשי צבא וחילו ואין אד לשם זבול יצא עמהם ויכריע ענייניס אלו גם כן הפסוק שאומר ואבימלך נלחם בעיר כל היום ההוא וילכוד את העיר ואת העם אשר בה הרג וכו׳ שמאומרו ואת העם אשר בה הרג נראה שאותו אבימלך יצאו כבר והם אשר חצה אותם לשלשה ראשים כמו שאפרש בסמוך בע״ה:

ויקח את העם ויחצם וכו׳ ואבימלך והראשים וכו׳ קשה דמאחר שחצה העם כולו לשלשה ראשים ככתוב כאן וכתיב ושני הראשים פשטו על כל אש׳ בשד׳ ויכום אם כן היך כתוב ואבימלך והראשים אשר עמו כי לפי חשבון שלשה ראשים דל מהם שני׳ שפשטו על כל אשר בשדה ויכום ישאר עמו ראש אח׳ והרד״ק ז״ל תירץ בזה ע״ש וכן כתב הרלב״ג ז״ל ומהרי״א ז״ל כתב ואבימלך והראשי׳ אשר אתו על השלשה ראשים בדרך כלל עליהם הוא אומר פשטו ויעמדו פתח שער העיר רוצה לומר מהם פשטו ומהם עמדו פתח העיר ואחר כך פרט הכלל הזה ופירש איך היו הענייניס שאשר פשט הם השני ראשים שפשטו על כל אשר בשדה ויכום ונשאר אם כן אבימלך עם הראש האחד ונלחם בעיר כל היום ההוא עד שלכדה ודעה מלא עוד פירש בזה דרך שני שאבימלך והשלשה ראשים אשר אתו פשטו כל שלשתם יחדיו והגיעו עד שער העיר ומשם הלכו השני ראשים ופשטו על כל אשר בשדה ויכום ושבו לפתח העיר ושם נלחמו כל היום עד שלכדוה ודעה מלא: ולע״דן לפרש בשיטתי שפירשתי ויהי ממחרת ויצא העם השדה שהוא העם הנופל אל אבימלך וסיעתו והם הגידו לאבימלך איך באו לעזרו כי העם היוצא להלחם הגיד הכתוב אחר כך במ״ש והנה העם יוצא מן העיר ויקם עליהם ויכם בזה אפשר לפרש אומרו ויקח את העם הזה שיצא השדה לעזרת אבימלך עליו הוא אומר ויקח את העם ויחלם לשלשה ראשים כי עם רב יצא ויארוב בשדה רוצה לומר שם אותם במארב בשדה המנם אבימלך והראשים אשר עמו ארבעה ראשים היו וכמו שהזכיר למעלה עליהם הוא אומר ואבימלך והראשים אשר עמו פשטו ויעמדו פתח שער העיר ושני הראשים מאותם שעמו כי ארבעה היו כנזכר השנים מהם פשטו על כל אשר בשדה ויכום נמצא שלשון ואבימלך והראשים אשר עמו כפשוטו ואם׳ עמו דייק׳ כי הראשים שלשה שעשה מחד׳ מהעם יושבי שכם יצאו מן העיר הראשים ההם לא היו עמו כי אם במארב בשדה וחלק מהמחיה מהראשים שעם אבימלך עמה פתח שער העיר ושני ראשים פושטים אנה ואנה על כל אשר בשדה ויכום:

ואבימלך

צריתי · יער שכפו אילנות ופסגים סביב סביב וקורין אותו פלי"שיר בלע"ז : בית אל ברית · אותו צריח היה של בעל ברי' שם של ע"א שלהם וצלמון יער היה שם ויש פותרין צריח ווט"ש בלע"ז שעושין בקרקע : סוכת עצים · ענף עצים : פלח רכב · חתיכ' אבן של ריחים העליונה הקרויה רכב : ותרץ · ותרוצץ : פן יאמרו לי · פן יאמרו עלי :

בעלי מגדל שכם · אדוני מגדל שכם לא היו בעיר כשלכד אבימלך העיר וכאשר שמעו הלכו אל צריח בית אל להמלט בצריח ההוא וצריח כמו מגדל כמו ובסלעים ובצריחים ושם המקו' שהיה בו זה הצריח בית אל ברית ודעת יונתן כי צריח בית אל שם המקום · ופי' ברית שבאו אליהם לכרות ברית עמהם וכת"י ואתו לצריח בית אל למיגזר קיים : שוכת עצים · שוכה כמו שנף וכן במשנה אבל לא יקוץ את השוב' על מנת ליתן דמים : שוכה · כמו שוכתו כמו וגורם לגלות שאול שהוא כמו וגורתם או הוא משקל אחר שוך בשקל בור : פלח רכב · חתיכה מרכב שהוא אחת מן הריחי' והיא העליונה לפיכך נקראת רכב והתחתונה ריחים או שכב : ותרץ · בחירק הרי"ש והמנהג בסגול והוא מבנין הפעיל מפעלי הכפל מן קנה רצוץ או הוא מנחי הע"ין וכן וירעצו וירצצו לשון שבירה ואפשר שגם הוא מפעלי הכפל : פן יאמרו לי · בעבורי כמו אמרי לי אחי הוא : להושע את ישראל · ואע"פ שלא נזכר כיון שאמ' אחרי אבימלך נראה שגם הוא הושיע ישראל מיד אויביהם' ואילו לא כן לא היה אומ' אחרי ולא היה נמנ' עם שופטי ישראל ולא נאמ' עליו ויושר על ישר' :
תולע

מה וַאֲבִימֶלֶךְ נִלְחָם בָּעִיר כֹּל הַיּוֹם הַהוּא
וַיִּלְכֹּד אֶת־הָעִיר וְאֶת־הָעָם אֲשֶׁר־
בָּהּ הָרָג וַיִּתֹּץ אֶת־הָעִיר וַיִּזְרָעֶהָ מֶלַח:
וַיִּשְׁמְעוּ כָּל־בַּעֲלֵי מִגְדַּל־
שְׁכֶם וַיָּבֹאוּ אֶל־צְרִיחַ בֵּית אֵל בְּרִית:
וַיֻּגַּד לַאֲבִימֶלֶךְ כִּי הִתְקַבְּצוּ כָּל־
בַּעֲלֵי מִגְדַּל־שְׁכֶם: וַיַּעַל אֲבִימֶלֶךְ
הַר־צַלְמוֹן הוּא וְכָל־הָעָם אֲשֶׁר־אִתּוֹ
וַיִּקַּח אֲבִימֶלֶךְ אֶת־הַקַּרְדֻּמּוֹת בְּיָדוֹ
וַיִּכְרֹת שׂוֹכַת עֵצִים וַיִּשָּׂאֶהָ וַיָּשֶׂם
עַל־שִׁכְמוֹ וַיֹּאמֶר אֶל־הָעָם אֲשֶׁר־
עִמּוֹ מָה רְאִיתֶם עָשִׂיתִי מַהֲרוּ עֲשׂוּ
כָמוֹנִי: וַיִּכְרְתוּ גַם־כָּל־הָעָם אִישׁ
שׂוֹכֹה וַיֵּלְכוּ אַחֲרֵי אֲבִימֶלֶךְ וַיָּשִׂימוּ
עַל־הַצְּרִיחַ וַיַּצִּיתוּ עֲלֵיהֶם אֶת־
הַצְּרִיחַ בָּאֵשׁ וַיָּמֻתוּ גַּם כָּל־אַנְשֵׁי
מִגְדַּל־שְׁכֶם כְּאֶלֶף אִישׁ וְאִשָּׁה:
נ וַיֵּלֶךְ אֲבִימֶלֶךְ אֶל־תֵּבֵץ וַיִּחַן
בְּתֵבֵץ וַיִּלְכְּדָהּ: וּמִגְדַּל־עֹז הָיָה
בְתוֹךְ־הָעִיר וַיָּנֻסוּ שָׁמָּה כָּל־הָאֲנָשִׁים
וְהַנָּשִׁים וְכֹל בַּעֲלֵי הָעִיר וַיִּסְגְּרוּ
בַּעֲדָם וַיַּעֲלוּ עַל־גַּג הַמִּגְדָּל:
וַיָּבֹא אֲבִימֶלֶךְ עַד־הַמִּגְדָּל וַיִּלָּחֶם בּוֹ
וַיִּגַּשׁ עַד־פֶּתַח הַמִּגְדָּל לְשָׂרְפוֹ בָאֵשׁ:
וַתַּשְׁלֵךְ אִשָּׁה אַחַת פֶּלַח רֶכֶב עַל־
רֹאשׁ אֲבִימֶלֶךְ וַתָּרִץ אֶת־גֻּלְגָּלְתּוֹ:
וַיִּקְרָא מְהֵרָה אֶל־הַנַּעַר נֹשֵׂא כֵלָיו
וַיֹּאמֶר לוֹ שְׁלֹף חַרְבְּךָ וּמוֹתְתֵנִי פֶּן־
יֹאמְרוּ לִי אִשָּׁה הֲרָגָתְהוּ וַיִּדְקְרֵהוּ
נה נַעֲרוֹ וַיָּמֹת: וַיִּרְאוּ אִישׁ־יִשְׂרָאֵל
כִּי־מֵת אֲבִימֶלֶךְ וַיֵּלְכוּ אִישׁ לִמְקֹמוֹ:
וַיָּשֶׁב אֱלֹהִים אֵת רָעַת אֲבִימֶלֶךְ
אשר

וַאֲבִימֶלֶךְ אֲגִיחַ קְרָבָא בְּקַרְתָּא כָּל יוֹמָא הַהוּא וּכְבַשׁ יַת קַרְתָּא וְיַת עַמָּא דִּי בָהּ קְטַל וְתָרַע יַת קַרְתָּא וּזְרָעָהּ מִילְחָא: וּשְׁמָעוּ כָּל יַתְבֵי מִגְדַּל שְׁכֶם וַאֲתוֹ לִצְרִיחַ בֵּית אֵל לְמִגְזַר קְיָם: וְאִתְחֲוָאָה לַאֲבִימֶלֶךְ אֲרֵי אִתְכַּנָּשׁוּ כָּל יַתְבֵי מִגְדַּל שְׁכֶם: וּסְלֵיק אֲבִימֶלֶךְ לְטוּרָא דְּצַלְמוֹן הוּא וְכָל עַמָּא דִּי עִמֵּיהּ וּנְסֵיב אֲבִימֶלֶךְ יַת כּוּלְבַיָּא בִּידֵיהּ וְקַץ סוֹכַת אָעִין וּנְטָלָהּ וְשַׁוִּי עַל כַּתְפוֹהִי וַאֲמַר לְעַמָּא דִּי עִמֵּיהּ מָה חֲזֵיתוּן עֲבָדִית אוֹחוּ עִיבִידוּ כְּוָתִי: וְקַצוּ אַף כָּל עַמָּא גְּבַר סוֹכֵיהּ וַאֲזַלוּ בָּתַר אֲבִימֶלֶךְ וְשַׁוִּיאוּ עַל צְרִיחַ וְאַדְלִיקוּ עֲלֵיהוֹן יַת צְרִיחַ בְּנוּרָא וְאִתְקְטָלוּ אַף כָּל אֱנָשֵׁי מִגְדַּל שְׁכֶם כְּאֶלֶף גְּבַר וְאִתְּתָא: וַאֲזַל אֲבִימֶלֶךְ לְתֵבֵץ וּשְׁרָא בְּתֵבֵץ וְכַבְשָׁהּ: וּמִגְדַּל תַּקִּיף הֲוָה בְּגוֹ קַרְתָּא וְאִפִּיכוּ לְתַמָּן כָּל גַּבְרַיָּא וּנְשַׁיָּא וְכָל יַתְבֵי קַרְתָּא וַאֲגִיפוּ בְּאַפֵּיהוֹן וּסְלִיקוּ עַל אִיגַּר מִגְדְּלָא: וַאֲתָא אֲבִימֶלֶךְ עַד מִגְדְּלָא וַאֲגִיחַ קְרָבָא בֵּיהּ וּקְרֵיב עַד תְּרַע מִגְדְּלָא לְאוֹקָדוּתֵיהּ בְּנוּרָא: וּרְמַת אִתְּתָא חֲדָא פַּלְגוּת רְכַב רֵחַיָּא עַל רֵישָׁא דַּאֲבִימֶלֶךְ וְרָעֲתַת יַת גּוּלְגַּלְתֵּיהּ: וּקְרָא בִּפְרִיעַ לְעוּלֵימָא נָטֵיל זֵינֵיהּ וַאֲמַר לֵיהּ שְׁלוֹף חַרְבָּךְ וְקַטּוֹלְנִי דִּילְמָא יֵימְרוּן עֲלַי אִתְּתָא קַטְלַתֵּיהּ וְקַטְלֵיהּ עוּלֵימֵיהּ וּמִית: וַחֲזוֹ גְּבַר יִשְׂרָאֵל אֲרֵי מִית אֲבִימֶלֶךְ וַאֲזַלוּ אֱנָשׁ לְאַתְרֵיהּ: וַאֲתֵיב יְיָ יַת בִּישַׁת אֲבִימֶלֶךְ
דעבד

ואת הצם י"ב וסי' נמסר בסדר שלך לך : קרדמות ג' בליש' וסימ' ויעל אבימלך הר צלמון · קולה כנחש ילך כי בחיל · בסבך עץ קרדמות : ומגדל עז ג' דסמיכי בליש' בקריאה וסימ' ומגדל עז היה בתוך העיר · מגדל עז שם יי' · מגדל עז מפני אויב : ומגדל ז' בקריאה וסי' נמסר ביהושע סימן ט"ו : ותשלך ג' וסימ' ותשלך את הילד · ותשלך אשה אחת פלח · ותשלח דברי אחריך · ונמסר גם בסדר וירא :

רלב"ג

ויתוץ את העיר ויזרעה מלח · עשה זה כדי שלא תהא ראויה לשדות ולכרמי' : בעלי מגדל שכם · הם גדולי העיר ולא היו שם בעת ההיא ולזה באו אל צריח בית אל בברית ר"ל שישמרום מיד אבימלך ושם המקו' ההוא בית אל וצריח הוא מגדל חזק והוא אצל בית אל ולזו לא מתו שם כי אם אנשי מגדל שכם כי הם לבדם היו בצריח : שוכת עצים · הוא ענף ונקרא כן מפני שהוא מסכך כי הענפי' הם שסככים סביב האילן שוכת כמו שוכתו : וילך אבימלך וידמה שאנשי תבץ גם כן מרדו בו : פלח רכב · היא חתיכת מרכב והיא אחת מהרחי' והיא העליונה להיותה רוכבת על התחתונה :
ושלשי'

כלי יקר

ואבימלך נלחם בעיר כל היום ההוא הגיד שהוא בעצמו היה הנלחם לקיים קללת יותם תצא אש מאבימלך עצמו וכי תצא אש ותצא קוצים הבער עושה מהר כן השתדל אבימלך כל היום ההוא עד רדתה מהר ומ"ש ויזרעה מלח כתב הרלב"ג כדי שלא תהא ראויה עוד לשדות וכרמים והטע' כדברי מהרי"א ז"ל שהיו אנשי שכם עשירים בסיבת הכרמים כמ"ש ויבצרו את כרמיהם או עשה זה להפחיד ערים אחרות כי כן מנהג המלכים לעשות לערים המורדות לזרעם מלח וכל העולם ישמעו ויראו ולא יזידו עוד :
ולע"ד שמהכרמים יצא עצת המכה ושם ביזו את אבימלך כדכתי' ויבצרו כרמיה' וידרכו ויעשו הלולים ושתו יין כדכתי' ויאכלו וישתו ויקללו את אבימלך ונכנס יין יצא סוד מי אבימלך ומי שכם וסבבו בכרמים כל המרד והמעל הזה לכך זרעם מלח להזירם מן היין להות לבני מרי אל ישגו ביין ואל יטעו בשכר הן אמת דלכל הפירושים קשה דויזרעיה מלח משמע על ויתוץ העיר שמקום העיר לבד זרע מלך וצריך לומר דיזרעיה מלח כל מקום זרע אשר סביבות העיר וכרמיה :
וישמעו כל בעלי מגדל שכם ויבאו וכו' בעלי מגדל שכם עיין הרד"ק וכן פי' הרלב"ג ז"ל ומהרי"א ז"ל ורש"י ז"ל פי' צריח יער כו' ע"ש :
ויעל אבימלך הר צלמון וכו' כבר הזכרתי דברי רש"י ז"ל הר צלמון יער היה ע"כ שוכת עצים רש"י ז"ל ענף אחד וכן הרד"ק ז"ל וכן מהרי"א ז"ל וכן הרלב"ג ז"ל והוסיף ע"ש ונראה לי לדקדק אומרו את הקרדומות לשון רבים מספיק שיאמר ויקח את הקרדום ואפשר ע"ד מה שאמ' הכתוב בסבך עץ קרדומו' שפירש מהרי"א ז"ל שבעץ אחד יחשב כאילו יש בו שני קרדומות האחד במציא למעלה והשני למטה ומדבריו ז"ל אלמוד לפרש כאן ויקח בידו את הקרדומות שאף על פי שלא לקח כי אם קרדום אחד יחשב כאילו לקח שני קרדומות האחד הטבעי והשני השגחיי מאת יי' היתה זאת למען תבא אש מאת אבימלך ותאכל את יושבי שכם אשר עזרוהו לשפוך דם אחיו כקיים בני ירובעל אשר הטיב עמהם והם גמלוהו רעה תבא אליהם ולא תמוש מביתם עוד אפשר שלקח קרדום אחד ונשבר מהיות השוכת עצים גדולה וחזקה והוצרך לקחת לו עוד קורדום שני לחטוב בו וז"ש ויקח בידו את הקרדומות זה אחר זה כאומר עוד אפשר כי לקח שני קרדומות בידו בבת אחת שלא כמנהג להורות חשקו במלחמה שהיה רוצה לכרות בשתי ידיו קרדומות לינקם מהאויבים כי בז' יתחזק לב העם והחזקנה ידיהם לזה עשה עוד ממין זה שכרת שוכת עצים רוצה לומר שוכה שהיו בה עצים גדולה כי לא נתרצה בשוכה בל דהו אלא כי כאיש גבורתו שוכת עצים ובזה מדוקדק תיבת עצים המיותרת דסתם שוכה של עצים היא ולא של עשבים ונזדרז כל כך עד שהוא בעצמו וישאה וישימה על שכמו ולא המתין עד שיעזרוהו לישא אותה ולשום אותה על שכמו להורות החשק הנמרץ ויאמר אל העם אשר עמוהם הקרובים אליו העומדים ראשונה במלכות והיינו דשני קרא ואמר לשון עמו ובתהילה אמר אתו כי כאן תיבת עמו מורה ביחוד יותר על העומדים אצלו וקרובי' אליו אשר פיו המדבר אליהם מה ראיתם עשיתי בחשק וזריזות ככל הנזכר כן אתם גם אתם מהרו עשו ודיו לבא מן הדין להיות כנדון ז"ש די לכם במה שתעשו יהי כמוני כל אחד שוכת עצים ודי ולא השאל מכם שתי שוכות וזהו דסמיך ליה ויכרתו גם כל העם איש שוכו או אמר כמוני לפי שהיו בתוכם ראשים רבים ונכבדים שאין ראוי ישאו משא כאחד הרקים לז"א להם כמוני רוצה ל מר לא יש חסרון כבוד בזה כי כמוני הוא ודיו לעבד להיות כרבו :
ויכרתו גם כל העם איש שוכו עיין הרד"ק ז"ל וכן הרלב"ג ז"ל ומהרי"א ז"ל כת' שאם הצריח הו' יער בהלו הענפים שהביא כל א' ואחד ושמו אותם על הצריח ויציתו עליהם את הצריח באש על ידי הענפים הוצת היער הוא הצריח ונשרף הכל ואם הוא מגדל נאמר שעשה האש כנגדו ומהעשן ומהחום ימותו כל אשר במגדל ההוא ע"כ והנה נתקיימה קללת יותם תצא אש מאבימלך שהרי הוא כרת עצים ותאכל את יושבי שכם :
וילך אבימלך אל תבץ כתב מהרי"א ז"ל שהתשפט האלהי סבב שהלך אבימלך אל תבץ ונלכד שם כאשר הלך לשרוף לתבץ כאשר עשה למגדל שכם ושב גמולו בראשו כי אלוהי משפט וי' ומ"ש ויחן בתבץ וילכדה רוצה לומר בנקלה בלי מלחמה כי לא נזכר' מלחמה כי ראו גבורה יד

כלי יקר

אבימלך ומי יעמוד לפניו :
ומגדל עז היה בתוך העיר מ"ש מגדל עז ולא אמר ומגדל חזק וכיוצא מן אלו הלשונות אפש' שרמז בתיב' עז על התוקף השגחיי מגדל עוז שם יי' בו בטחו גם נעזרו באופן שהמגדל שהיה בתוך העיר היה חזק בטבע וגם בעזר שדי מלורף אלין והוא כי אבימלך אויב חרף ה' בהשחית נחלת אביו ובניו נקם יקמו שעל זה נשענו אנשי תבץ בתוך המגדל וז"ש ומגדל עז היה בתוך העי' ואולי כיונה המסרה לזה שאמרה ומגדל עז היה בתוך העיר מגדל עז שם יי' מגדל עז מפני אויב רוצה לומר ומגדל עוז שהיה בתוך העיר הוא מגדל עוז שם ה' שבו בטחו ולא שיעשה בזכותם ולמענם כי אם מגדל עז מפני האויב אבימלך ומשגבת ה' אותו יהיה להם למגדל עוז כדי שיפול בידם והמר וינוסו שמה כל האנשים והנשים ולא כת' ויכנסו שמה וכו' כי מתחילה עשו כפי יכולת' לעמוד ולראות אולי יוכלו להלחם עם אבימלך וכשראו שנלכד' העיר אז מהרה נסו שמה אל המגדל כל האנשים שהם מיהרו לנוס תחילה ואחר כך הנשי' ועדיין בעלי הגרופין הם בעלי העיר העומדי' בפני חיל אבימלך כדי שיכנסו ביני ביני האנשים והנשים ובעלי העיר הם הם שנכנסו באחרונה ויסגרו בעדם המגדל ויעלו על גג המגדל גם הנשים שהרי האשה השליכה פלח רכב על אבימלך מכלל שגם הן היו באותו הגג והמלחמה :
ויבא אבימלך עד המגדל וילחם בו וכו' ותשלך אשה אחת וכו' הגיד שעם היות אבימלך גבור כארי ורץ ככבי ויבא אבימלך עד המגדל ואין לומר השב וילחם בו וראה שלא עלה בידו נגש יותר לשרוף את פתח המגדל לשרפו ותשלך אשה אחת וכו' מידה כנגד מידה כמו שאמרו חז"ל הוא הרג את כל אחיו על אבן אחת גולל האבן אליו תשוב עמלו בראשו על ידי פלח רכב שהו' חתיכת אבן רחים ולי אפשר עוד מידה כנגד מידה הוא הרג את אחיו ביד רמה שגבר עליהם לכך רכב שהיא מהארץ העליונה תפרע ממנו הוא הרג את אחיו שמשם בראשם חטא ובראשו לוקה ותרץ גלגלתו כי מידה כנגד מידה לא בטלה ועל כן לא באה בשדרתו או זולתי מן המקומו' כי אם בראשו וכמו שהוא הרג את אחיו עצם מעצמיו ובשר מבשרו הלא אב אחד לכול' כן ראה ה' שיסבב אבימלך מיתת עצמו על ידי נערו וחרבו תבא בלבו ומ"ש פלח רכב עיין פי' רש"י ז"ל וכן פי' הרד"ק ז"ל וכ"כ הרלב"ג ז"ל ומהרי"א ז"ל ומ"ש ותרץ את גלגלתו רש"י ז"ל ותרץ ותרוצץ ע"כ ועיין הרד"ק ולע"ד לדקדק מלשון הכתו' דלא קאמר ותשלך אשה אחת וכו' ותבא על ראש אבימלך אלא ותשלך וכו' על ראש אבימלך שמא כוונה האש' להשליך פלח רכב מכוון על ראש אבימלך ושם נפל והרץ את גלגלתו ויובן מזה גודל לב שהאשה שאמץ את לבבה נגד אבימלך והכ' כיון דעתה לכוון על ראש אבימלך אל השערה ולא תחטיא והכתוב מגיד זה בפי' באומרו ותשלך אשה אחת א' מיוחדת בדעה והשכל שכוונה להשליך על ראש אבימלך ועלה בידה ותרץ את גלגלתו :
ויקרא מהרה אל הנער נושא כליו כתב מהרי"א ז"ל כי טעה בזה שלא יהיה חסרון כבוד אלא אלו היה נלחם עם אשה ותנצחהו אבל כשתשליך האבן עליו מה לי איש או אשה ובמה שכתבתי לע"ד בפסוק הקודם מובן כי ביזוי גדול הוא לאבימלך איך לא נשמר מאשה אחת שדעת' של אשה קל תחת גערה בה או למה לא היה נע ונד עצמו אנה ואנה כמנהג היום שהרוכבים נעים ונדים כדי שלא יהיו כמטרה לחץ או זולתו אשר מלד זה ימשך לו ביזוי גדול עד שציוה לנערו שלוף חרבך ומותתני פן יאמרו לי אשה הרגתהו ומ"ש פן יאמרו לי רש"י ז"ל פן יאמרו עלי וכן הרד"ק ז"ל :
ויראו איש ישראל וכו' קשה דה"ל ויהי כי מת אבימלך וילכו איש ישראל למקומו למה תלה הענין בראיה ונראה שכוונ' הכתוב לומר וירא איש ישראל המה ראו שמת אבימלך על האופן הנז' בפסוקים הקודמים אשר מי פתי איש בער לא ידע כי מה' היתה זאת להשיב רעת אבימלך אשר הרג את אחיו כיון שראו איש ישר' גלגלת אבימלך מרוצצת כי מת אבימלך אמרו בלבם בירא את ה' מבא בדמי אחינו ישראל עוד כי אחינו בשרינו הם ונקם ינקם כמו שאירע לאבימלך הרואה על כן נתנו לבם לשוב מאחרי אחיהם וילכו איש למקומו וזה רמז באומר איש ישרא' ר"ל כולנו איש אחד נחנו אחים אנחנו הלא אב אחד לכולנו אל אחד בראנו לכך וילכו איש למקומו :
וישב אלהים את רעת אבימלך וכו' הודיע הכתוב מה שאמרו חז"ל בפסוק ויד עו המארים לא [illegible]

מנחה קטנה

וילך אבימלך אל תבץ ויחן · העיר זו משכם היתה והמה היו בכלל המורדים באבימלך אבל לא היו שהמתעלי' אותו בראשונה ולזה נאמר נפרעה מהם · מהמתעליו' אותו בראשונה או רצה אל להנקם ממנו ע"י מגדל עוז שבתוכה : ותשלך אשה וגו' · הנה משפט דן אותו במדה · כי הוא הרג אחיו מה שהוא כנגד משפט גם הוא נהרג ע"י אשה שמשפטה להיותה בשלת רחמי' כדכתי' ידי נשי' רחמניות וגו' וגם אמרו ז"ל שמזה המשפט שלא יאמר' במלך אל חולדה מפני שאשה קרובה לרחם וכאן נהפכה לאכזר לו' וזאת ע"י פלח רכב · כי הוא הפריד בן אחים · ורחים ורכב הם כמו אחים לא יתפרדו · וכאן נפרד הרכב והרגו · ונתרוצץ עוזו ע"י שבלבל עוזו ולא בדעת עשה כי אין אדם חוטא אא"כ נכנס בו רוח שטות · ונאמר חי ומת ע"י חרב כמו שהוא הפית לאחיו ע"י חרב וזה ע"י עבדו נושא כליו כמו שהוא המשיל על אחיו שהיה כדין שיפי' עבד לאחיו להיותו בן פלגש ע"כ משל בו נערו ודקרו : פן יאמרו וגו' · ירצה אני יודע שבודאי יאמרו אשה הרגתהו אבל איני רוצה שיאמרו זה בפני בחיי ולאחר מותי יאמרו מה שירצו · או נאמר בראות אבימלך שמת' היה ושל' לו כמדתו רצה לצאת ידי חובתו לקבל עונשו בהאי עלמא בשלמות וע"כ אמר לנערו שליף חרבך ואמות על ידי חרב כמו שעשיתי לאחי פן יאמרו אשה הפילתנו בלי חרב בפלח רכב ובזה לא קבלתי עונשי בשלמות רק יהיה שמור לי לעולם הבא ע"כ דוקרני ואמות על ידי חרב ואקבל עונשי במדה ולא יהי' לי עונש עוד מזה :
הושע

פי' רבי' ישעיה גאון

כל בעלי מגדל שכם · פי' בעלי הקריה שכל העיר תפש והקריה לא תפש עדיין : ויבאו אל צריח בית אל ברית · פי' צריח הוא שן הסלע ושם היו בתים בנויים של עיר : ומגדל עז · פי' ומגדל של עוז ואין פירושו מגדל עז כלומר חזק : ע"ש

מנחה קטנה

להושיע את ישראל · פשט הכתוב אע"פי שהי' אחרי אבימלך וקרוב לו שהיה בן דודו לא נמך ממעשיו אלא כל כוונתו לא היה כי אם להושיע את ישראל · ונחר לשבת בהר אפרים שהיה מקום מוכן לחכמה ולמדע ולנבואה כמו שאמר בתחלת ספר שמואל בנעים מהר אפרים ולגודל מעלתו בחיין לבר אפרים בקבר ג"כ שמה כי מזג המקו' טוב ומוב לחיים ולמתים : שלשי' בנים וגו' סיפר הכתוב זה להודיע ע"י כשרון מעשיו זכה לכבוד זה: וירעו

רדק

תולע בן פואה בן דודו איש יששכר · כך שמו וכן במקצ' נסחאות כתרגומו בר דודו ובמקצת הנוסחאות בר אח אבוהי ואם כן הוא ירצה לומר בן דוד אבימלך: עיירי' כמו ערים ונראת כו עי"ן הפעל לזווגו עם עיירים שזכר שהוא ענין אחר והוא דרך צחות ספור זה להודיע סבת היותו שופט כי גדול היה ונכבד בעושר ובבנים וכבוד וכל א' מבניו היה נכבד רוכב על עיר אתון והעיר הוא החמור הנער כמו אסרי לגפן עירה ועל עיר בן אתונות אולי הם הנבחרים בארכות ההם לרכוב ואפשר גם כן כי עולי ימים מהסוסי' יקראו גם כן עירים כי מלאנו בזולתי החמור ועיר פרא ואפשר לפי שהפרא הוא חמור הבר: חוות יאיר · אם הם הנזכרים בתורה ויאיר זה הוא יאיר בן מנשה הדבר תימה כי אם כן היה יאיר יותר משלש מאות שנה · ונוכל לומר כי זה יאיר הגלעדי איננו יאיר בן מנשה והערים האלה אם כן אינן חוות יאיר הכתובות בתורה : ולא

תרגום

דעבד לאבוהי למיקטל ית שבעין אחוהי: וית כל בישת אינשי שכם אתיב יי ברישיהון ואתא להון לוטת יותם בר ירובעל: וקם בתר אבימלך למיפרק ית ישראל תולע בר פואה בר דודו גברא משיבטא דבית יששכר והוא יתיב בשמיר בטורא דבית אפרים: ודן ית ישראל עשרין ותלת שנין ומית ואיתקבר בשמיר: וקם בתרוהי יאיר גלעדאה ודן ית ישראל עשרין ותרתין שנין: והוו ליה תלתין בנין רכיבין על תלתין עירין ותלתין קירוין להון קרן כפרני יאיר עד יומא הדין די בארעא דגלעד: ומית יאיר ואתקבר בקמון: ואוסיפו

מקרא

אשר עשה לאביו להרג את שבעים אחיו: ואת כל רעת אנשי שכם השיב אלהים בראשם ותבא אליהם קללת יותם בן ירבעל: ל"י ג'אנך
ג'

א ויקם אחרי אבימלך
להושיע את ישראל תולע בן פואה
בן דודו איש יששכר והוא ישב ה'מל'
בשמיר בהר אפרים: וישפט את
ישראל עשרים ושלש שנה וימת
ויקבר בשמיר:
ויקם אחריו יאיר הגלעדי וישפט
את ישראל עשרים ושתים שנה:
ויהי לו שלשים בנים רכבים על
שלשים עירים ושלשים עירים
להם להם יקראו חות יאיר עד היום ג'
הזה אשר בארץ הגלעד: ב' ה וימת
יאיר ויקבר בקמון:

ויסיפו

רשי

בן דודו · כך שמו: עיירים · עולים סוסים בחורים: ושלשים עיירים להם · ושלשים ערים בלא חומה להם לכך נקראו עיירים לשון עיירות: את

קללת ג' בקריאה וסימ' כי קללת אלהים תלוי · ותבוא אליהם קללת יותם בן ירבעל · קללת חנם לא תבוא · אנ"ך · ונמסר גם בסדר כי תצא : דודו ה' מלאים בקריאה וסי' ויקם אחרי אבימלך להושיע את ישראל · ויאמר שאול אל דודו · ונשאו דודו ומסרפו להוציא עצמים · ואחריו אלעזר בן דודו · אלחנן בן דודו :

רלבג

ושלשים עירים להם · כפל הענין בעניני' מתחלפי' על צד הצחות והנה הוא כאלו ערים כמו שזכר להם יקראו חות יאיר : **ואולם** התועלת המגיעות מזה הספור הן אלו : **הראשון** הוא להודיע שאין ראוי שיתרשל האדם מההצלה מפני רוב שפלות ידו והכנעו לפני האויב אבל ראוי שיתחכם בזה לפי מה שאיפשר ולזה ספר כי בראות ישראל כי מדין באים תמי' לשללם ולהשחיתם המציאו תחבולות להמלט מזה לפי מה שאיפשר ולזה עשו המנהרות בהרים והמערות והמצדות כי בהם תשלם להם הצלת מה כמו שביארנו : **השני** הוא להודיע עוצם השגח' הש"י בישראל מפני בריתו עם האבות והוא שתכף ששבו ישראל אליו שלח כביאו להצילם ביד גדעון ומסך לבבו לזה בכחו זה האופן הנפלא שבא בזה הספור וכל זה לחוזק ההשגחה בישראל וידמ' שבחר הש"י ית' שתהיה התשועה על יד גדעון לשתי סבות הא' כי אולי היה היותר ראוי לזה המעשה כי הוא היה גבור חיל והיה גם כן יותר ראוי שיעשה הנס על ידו מזולתו מישראל אז והב' כי ידמ' שהרע שעשו ישראל היה שרשו בבית יואש אביו כי שם היה הבעל ומזבח הבעל והאשרה והיה שם פר שהוקצה לע"א ז' שנים ולזה יתכן שהתחיל יואש בזה הטעות וזכו אחריו בית ישראל ולפיכך כתילת מזבח הבעל וכריתת האשרה היה ראוי שיקדם קודם הצלת ישרא' מהרע שנפלו בו על זה המרי וזה היה איפשר שישלם בקלות על יד גדעון לבער הרע מקרבם קודם הלחמם עם מדין : **השלישי** הוא להודיע ענין המופתים אשר עשה הש"י על יד נביאו כי באמונתם יתקיימו הפנות התוריות כמו שביאר' בספר מ"י ובביאורינו לדברי התורה ולזה זכר שעלה האש מן הצור ע"ד המופת ואכלה הבש' והמצו' ושכשא רוח יי' המלאך אלא אשר לא ידע עד אשר הלך מעיני גדעון : **הרביעי** הוא להודיע כי כשימשך דבר רע מדבר מה ראוי שיסירו הדבר ההוא קוד' שישתדלו בהסרת הרע הנמשך ממנו ולזה ספר שצוה הש"י להרוס מזבח הבעל ולכרו' האשרה אשר עליו ולהעלו' הפר שהוקצה לע"ז כדי לבערו ואולם מי שישתדל בזה התועלת בזולת זה האופן ידמה למי שירצה לטבול מפני טומאת שרץ ושרץ בידו כי בזה לא יטהר מטומאתו כלל : **החמישי** הוא להודיע שראוי למי שיתחייב לו לעשו' פועל על מה שישתדל לעשותו באופן אשר יתכן לו לעשות בקלות ולזה ספר כי לא הסכים גדעון לעשו' זה הענין שצוה לו ביום אע"פ שהיה יותר ראוי כי הקרבנו' לא יעשו אלא ביום עם שבזה יהיה הענין יותר מפורסם והקדשה לש"י ואולם מנעהו מזה ראותו שאם היה עושה זה הענין ביום ימנעהו מזה כל בית אביו וכל בני עירו לרוב היותם שקועית בזה המרי ולזה הסכים לעשות זה הענין בלילה : **הששי** הוא להודיע שהקדש' הש"י ראוי שתהיה בעשרה מישר' לפרסם הענין יותר ולזה זכר שלקח גדעון עשרה אנשי' מעבדיו במעשה הדבר הזה מהריסת מזבח הבעל וכריתת האשרה והעלת הפר השני : **השביעי** הוא להודיע כי מי שירצה למנוע רבי' מדב' מה יכבד לו ראוי שישתדל בחכמה בשילאה שהוא מסכים להם בזה שבעבורו היה התעוררותם לזה הפועל אשר יקשה לו וכזה יקל לו למאות תוחלת למנעם מן המעשה ההוא ולזאת הסבה מצאנו בראובן שלא בקש מאחיו שיניחו יוסף וילך לו כי ידע שלא ישמעו אחיו לו לזה אך בקש מהם שלא ישפכו דם אבל שישימו אותו בבור ושמה ימות מעצמו וכן עשה יואש בזה המקו' להציל בנו מיד העם המבקשי' אותו להרגו וזה כי הס' לא אמ' להם כי אין לבעל אלהות כי אולי לא ישמעו לו אבל הודה להם שהוא אלוה ולזה צוה אותם שלא ירובו בעבורו כי הם יחסרו בזה מעלתו ויכלתו והתפלל הוא לפניהם שיריב הבעל בעצמו לאשר נתץ את מזבחו : **השמיני** הוא לפרסם ענין המופתי' שזכר מענין ירידת הטל על גזת הצמר לבדו והיה על כל הארץ חורב ומענין ירידת הטל על כל הארץ ועל הגזה היה חורב כמו ששאל גדעון כי בזה יתקיימו הפנות התוריות כאמרם ז"ל בהאמנת המופתים : **התשיעי** הוא להודיע שראוי למי שיתחיל במלחמה עם מי שתקיף ממנו שיעשה דבריו בחכמה ר"ל שאם לא יתבאר לו שינצח לא ימסור עצמו לסכנה ולזה תראה ששאל גדעון אות שינצח אויביו קודם שיתיר עצמו להלחם עמהם ולפי שהיה קצת ספק באות הראשון שב לשאול אות שני כמו שביארנו עם שברבוי האותות תתחזק האמונה בנבואה כמו שביארנו בבאורינו לדברי התור' על מה שאמר והיה אם לא יאמינו לקול האות הראשון וגו' לזה ג"כ נתן הש"י לגדעון אות שלישי שבבר ינצח המלחמה והוא מספר החלום ואת שברו ששמע במחנה מדין : **העשירי** הוא להודיע שראוי להלחם שלא יערב עם בני חילו מי שהוא ראוי שינוצח כי בהיות האחד מבני החיל מנוצח יפול מורך לב על הנשארים ויהיה זה סבה שיפלו

כלי יקר

לאבותינו מכאן שהאבות מצטערים בקבר ע"כ וז"ש את רעת אבימלך אשר עשה לאביו ממש שהרגיש בקבר ונצטער זאת ועוד רעתו רבה מלאו לבו להרוג את שבעים בניו ולא ריחם על אחד מהם והם אחיו :

ואת כל רעת אנשי שכם הנה גדול המחזיק במחלוקת וחוטא ולא לו הכבוד מהחולק עצמו כמו שלמדו חז"ל מקרח שהרי נבלעו בניו כדכתי' ובני קרח לא מתו לא כן דתן ואבירם וירדו הם כו' ובזה אבין או' גבי אבימלך את רעת אבימלך וכאן הוא או' את כל רעת אנשי שכם ר"ל כל הרעה תלויה באנשי שכם וקולר תלוי בצוארם שהם החזיקו ביד אבימלך להרוג אחיו וגדול עונש מכשוא יותר מאבימלך עצמו דבשלמא אבימלך היה רודף אחרי השררה אמנם אנשי שכם מה לי שימלוך עליהם אבימלך או זולתו מאחיו הטובים ממנו ואחיו הקטן יוכיח על כולם וז"ש ואת כל רעת אנשי שכם כל הרעה הם עשו אותה ולז"א השיב אלי"ם בראש' על אנשי שכם קאמר מה שלא אמר כן באבימלך דהי"לל וישב אלי"ם את רעת אבימלך בראשו אשר עשה לאביו וכו' כי גדול אשמ' אנשי שכם המחזיקים במחלוקת מאבימלך עצמו החולק או אפשר שמאמר השיב אלי"ם בראשם כולל יחדיו אבימלך ואנשי שכם שהזכיר את רעת אבימלך וכו' ואת כל רעת אנשי שכם אשר השיב האלי"ם בראשם של כל הנזכרים אבימלך ואנשי שכם שב עמלם בראשם ועל קדקדם ויגיד עליו אומרו ותבא אליהם קללת יותם בן ירובעל שהוא כולל לאבימלך ואנשי שכם שלכולם קלל ואמ' ותבא אליהם קללת יותם וכו' ר"ל הנה מצד היות הקב"ה יתברך ויתב' דיין אמת חוייב כן לאבימלך ואנשי שכם וז"ש וישב אלים וכו' ואין אלי"ם בכל מקום אלא דיין כמו שאמרו המקובלים ז"ל באופן שמצד הדין מחוייב כן אמנם מה שעשתה פרי קללת יותם הוא שבאה ובהיותה קללת יותם לבא פורענות אבימלך ע"י אנשי שכם ופורענות אנשי שכם ע"י אבימלך כמו שקלל יותם ולהיות ע"י אש כמו שכוונו הענין מהשרף מגדל שכם ויושביו כידוע באש כי בזה נתקיימה ותבא קללת יותם בזכו' היותו בן ירובעל תגזר אומר ויקם לו בכל דבריו לא נפל מהם ארצה היות אש ממש יוצא מאבימלך ותאכל בעלי שכם :

ויקם אחרי אבימלך עיין הרד"ק ז"ל וכבר כתבתי למעלה דאדרבה משם ראיה למה שכתב מהרי"א שלא שפט את ישרא' כיון דאמר וישר על ישראל שררה ולא שופט · ולע"ד נרא' שמה שאמר אחרי אבימלך לפי שהיה קרוב לו כדכתי' בן דודו של אבימלך כפי המתרג' ז"ל שתרגם בר אח אבוהי לז"א אחרי אבימלך כאילו ירש המלכות וזכה בו מהיותו בן דודו כי או דודו או בן דודו יגאלנו ואפשר עוד כי להיות כל רעת אבימלך נמשכת מהיותו קרוב לבעלי שכם והם החזיקו בידו בעבור הקורבה והיותו ביניהם לכך מזכיר הכתוב חסדי ה' שהקים אחרי אבימלך ר"ל כדי לתקן מה שנתעוות מאבימלך לכך הקים ה' תולע בן פואה תולעת שפל בעיניו ואיש חשוב מבני יששכר יודעי בינה לעתים והוא יושב בשמיר בהר אפרים גר בארץ כי הוא מיששכר אשר זה בלי ספק הכנ' גדולה ולהיות שפל ברך כמו שכת' הרמ"בם ז"ל בשינוי מקום לבעל תשובה כדי שיכנע לבבו בגרות ובזה מובן הודעה זו שמודיע אותנו והוא יושב בהר אפרים שזה תיקון מה שקלקל אבימלך בזדון לבו שכל הבעלי זרוע קרוביו ומה שאמר בן דודו רש"י ז"ל פי' כך שמו וכן הביא הרד"ק ז"ל בן דודו כך שמו כתרגומו במקצת נוסחאות בן דודו ובמקצת נסחאות בר אח אבוהי ואם כן רצה לומר בן דודו אבימלך ע"כ :

וישפוט את ישראל מהיותו עניו ושפל ברך הגיד כי בחייו שפט את ישראל לא שררה לבד כאבימלך שכתו' בו וישר וכו' כי לא דן דין עני ובכלל הענוה שאף אחרי מותו נקבר בשמיר שהיה בהר אפרים ולא בנחלת קרוביו בתוך יששכר :

ויקם אחריו יאיר הגלעדי וכו' לענין הושיע את ישראל הזכיר אחריו שגם יאיר קם להושיע ולשפוט ולא הזכיר בפירוש לומר אחרי תולע וכו' כי תולע ויאיר שניהם כאחד טובים מושיעים את ישראל ושופטים אכן באבימלך שהרע לישראל שם כאמר ויקם אחרי אבימלך ולא כת' סתם ויקם אחריו תולע וכו' אלא ויקם אחרי אבימלך לומר שקם אחרי אבימלך לתקן קלקול אבימלך כדפרשית לעיל :

ויהי לו שלשים בנים רוכבים וכו' עיין רש"י ז"ל וכ"כ הרד"ק ז"ל וכן הרלב"ג ז"ל וכ"כ מהרי"א ז"ל הלא שבעניין רוכבים על שלשי' עיירים רש"י מפרש סוסים הקטנים וכן הרד"ק והוסיף לומר שהם עיירים בן אתונות ומהרי"א ז"ל מפרש שני הפירושי' כי מפרש עיירים הפרדות שלדבריו עיירי' הרכבה מאתון ומסוס עליהן היו רוכבי' ומ"ש להם יקראו חוות יאיר עיין הרד"ק ז"ל ומהרי"א ז"ל כת' זה לשונו ואפשר לומר שאין יאיר הזה יאיר בן מנשה אבל היו אלה חוות יאיר האמורו' בתורה כי לא נזכר כאן שיאיר הגלעדי הזה לכדם ולא שהוא קראם חוות יאיר כי יאיר אשר בימי משה לכדם וקראם כן אבל יזכור כאן שיאיר הגלעדי הזה היו לו שלשים בנים והם היו מושלים באותם החוות יאיר הנזכרות בתורה בקראו כן בעבר הגלעד תמיד ואינו מהפל' שבני יאיר זה ישבו בערי' שלכד יאיר בן מנשה בזמן אחר ושקראם אז חוות יאיר עכ"ל והדין עם הרד"ק במה שהכריע שאין זה יאיר בן מנשה כי תימה לומר שהיה כ"כ זמן והוא פלא ולא נזכר בכתו' גם לי אפשר להכריע כן שאם הוא יאיר בן מנשה איך שפטו גדעון ואבימלך ותולע בימיו והוא ראוי לשפוט כי בן מאתים ושמנים שנה הוא בקירוב אכן בענין החוות יאיר מה שכת' הרד"ק הוא הנכון כי אם הם אותם חוות עצמם הי"לל להם קראו חוות יאיר בלשון עבר על זמן משה ע"ה אמנם באומרו להם יקראו בלשון עתיד נראה שהם זולתם והכריע כן מדברי פירוש רש"י ז"ל שם בפי' החומש ויקרא אתהם חוות יאיר לפי שלא היו לו בנים קראם בשמו לזכרון ע"כ והנה זה היו לו שלשים בנים הנה פרש"י ז"ל גם כן מסכים שאין יאיר זה האמור בתורה שהכתו' בתורה לא היו לו בנים ובזה מובן אומרו להם יקראו חוות יאיר שהוא לא קראם אבל העולם יקראום כן ועמד להם השם הזה עד היום הזה מהיותו נקרא מפי העולם קול המון כקול שדי ובזה מדוקדק לשון להם יקראו חוות יאיר להם ולא לאותם שבימי משה שאותם שבימי משה נקראו כן מפי יחיד הוא יאיר בן מנשה ולא עמד השם ההוא בהם ואם נפרש כדברי מהרי"א ז"ל שהם חוות יאיר הנזכרות בתורה משלו אלו בהם ובהם אומר להם יקראו חוות יאיר שתיבת להם במ"ש והיה ראוי להיות בנ"ון אם חוזר אל העיירות אבל הכוונה באומרו להם אל הבנים השלשים הבנ' להם ולשמם יקראו החוות יאיר הקדומות וז"ש להם יקראו פי' כי גברה ידם ויצא להם שם עד שקראום החוות להם ועל שמם של אלו :

ויוסיפו בני ישראל חז"ל במדבר רבה פ"ב אמר הקב"ה הכי גואל אתכם ואעשה לכם נסים ואתם ממרים אותי בא וראה ז' גאולות שגאלתי אתכם ואתם חייבים לשמחני שבע פעמים כנגד שבעה גאולות וכן הוא אומר ויאמר יי' אל בני ישראל הלא ממצרים ומן האמורי מן בני עמון ומפלשתים וצידונים ועמלק ומעון לחצו אתכם הרי שבע גאולות והמריתם אותי בשבעה ע"א שנאמר ויוסיפו בני ישראל לעשות הרע בעיני יי' ויעבדו את הבעלים ואת העשתרות ואת אלהי ארם ואת אלהי צידון ואת אלהי מואב ואת אלהי בני עמון ואת אלהי פלשתים ע"כ והביא רש"י

רלבג

פיפלו ביד אויביהם ולזה נוה השם להסיר מאנשי המלחמה הרשעים ורכי הלב והחלושים עד שנמשך מזה תועלת אחר והוא שיתפרסם לישר' כי מאת הש"י היתה להם תשועה לא בכחם ועוצם ידם ויהיה זה סבה אל שיתחזק להם אמונת בש"י: **הי"א** הוא להודיע כי מי שהו' נעזר בש"י בדבר מה אין ראוי מפני זה שישען על הנס ויקצר מפני זה מהמציא הסבות אשר יביאו אל תכלית ההוא הלא תראה כי גדעון עם היותו מובטח שיכנס אויביו השתדל בהמצאת כל הסבות שיתכן שישלם בהם לו זה עם העם המעט שהיה עמו ולזה בא עליהם בלילה בעודם שקועים בשינה והוא אחר שליש הלילה עם שלש מאות שופרות וסבב שלא כראו הלפידים עד אשר החלו לתקוע התקיעות החזקות המבהילות ותכף ישברו הכדים ונראו הלפידים והיה זה סבה חזק' להבהיל מאד בני המחנה ולהחרידם עם שהם שמעו עם זה קול מלעיד אותם מאד והוא מה שהיו אומרי' חרב ליי' ולגדעון והי' זה סבה אל שהיה כל אח' מהם חושב שיהי' שוכאו האיש הכמצא אצלו ולזה היתה חרב איש באחיו:

הי"ב הוא להודיע שראוי לשמוח מהטוב ביום טובה ולזה ראוי להצליח ושיעשה כל מה שיוכל בעוד שהו' מצליח ולא יקצר מזה ולזה תמצא שהשתדל גדעון בזריזו' בלילה ההוא באופן שתשלם לו הריגת כל מה שאפשר בחיל מדין ולזה מהר גדעון לשלוח מלאכים בכל הר אפרי' שירדו לקראת מדין וילכדו להם את המי' עד בית ברה ועד הירד' וירדף בלילה ההוא אחר הנשארים מחיל מדין עד שהשיג זבח וצלמונע מלכי מדין ולכד' בחכמ' עם העם המעט אשר עמו:

הי"ג הוא להודיע שראוי לכרות מהקטטה והמריבה כפי היכולת כל שכן כשיהיה אפשר שיתקדם מהמריבה ההוא ביטול הגעת תועלת ולזה ספר שהשתדל גדעון במה שהתרעמו עליו בני אפרים בפיוס ואם היו מריבין עליו על לא חמס בכפיו אבל היה ראוי להם לשבחו במה שבא להם מהישועה על ידו ולבקשת השלום השפיל עצמו מאד וכבד אותם ואמר הלא טוב עוללות אפרים מבציר אביעזר והשבית הריב בזה האופן ואולם יפתח לא השתדל בדומה לזה בהשבתת הריב והיה זה סבה אל שנפל עם רב מיש' ואולם בזה המקום כתחבלה סבה שבית להביא גדעון אל שפיים בני אפרים בקלות כי אולי זאת המריבה תמנעהו מהשלמת כיוות מחנה מדין לפי מה שאפשר ולזה ג"כ השתדל גדעון לפיים בני אפרים בקלות:

הי"ד הוא להודיע שאין ראוי לאדם למנוע מרעב לאם כ"ש כשיהיה לו חק עליו כמו הענין בגדעון ואילו שהיו כלחמים להושיע ישראל מיד מדין ולזה לא היה ראוי לאנשי סכות ופנואל שימנעו גדעון בזה האופן שמנעוהו ולזה ספר שהשיגם מהעונש על זה מה שכבר נזכר בזה הספור:

הט"ו הוא להודיע שאין ראוי לאדם שימסור עצמו להרוג האנשים אם לא היה זה להציל את עצמו ולזה זכר מה שהשיב לזבח ולצלמונע בעבור הריגתם האנשים שהרגו בתבור וזה כי הם לא היו צריכין להרגם לפחדם מהם כי כבר היו מושלים עליהם עד שהיו ישראל מתחבאים מפחדם ולזה אמר להם גדעון כי לולי הריגתם אותם לא היו נהרגים: **הי"ו** הוא לפרסם שופטי ישראל ומנהיגיהם הטובים לא היו מושלים בישראל באופן שיוכלו להביאם לעשות כנגד התורה אבל היה' מושלת התור' על המושלי' ההם כי הם היו מוכרחים ג"כ להתנהג בדרכי התורה כמו שנכלל בספר אלה הדברים ולזה אמר גדעון לא אמשול אני בכם ולא ימשול בני בכם יי' ימשול בכם: **הי"ז** הוא להודיע שאין מחק השלמים לרדוף אחר רבוי הממון ולזה ספר שלא שאל גדעון מהנזמים והשהרונים ויתר הענינים' אלא לעשו' מהם אפוד לא להרבו' קניינו וידמה שעשה זה להזכיר זה הנס ואם היה עושה מזה כלי מה בבית האלהים בשילה היה נמשך לכוונת התורה בזה אלא שהוא הניח אותו בעירו בעפרה והיה זה סבה אל שזנו כל ישראל אחריו ומפני זה השיג לגדעון עונש אל שלא נמשך הממשלה לזרעו: **הי"ח** הוא להודיע שאין ראוי לאדם שיהיה נמשך לתאות המשגל הלא תראה כי גדעון לקח פילגש עם היות לו נשים רבות והיה זה סבה להמיתת בניו שהיו לו מנשיו כי בן הפילגש המיתם: **הי"ט** הוא להודיע כי על כל יביא הש"י במשפט ולזה ספר כי מפני שהרג אבימלך אחיו עם עזר בני שכם סבב הש"י שנהרגו בני שכם ואבימלך כמו שאמר להם יותם בן ירובעל: **הכ'** הוא להודיע שאין ראוי לקבל הטובה מאחר לגמול לו רעה תחת טובה ולזה ספר כל בני שכם שנענשו מפני שגמלו רעה לגדעון תחת הטוב' אשר גמלם כמו שבא בדברי יותם: **הכ"א** הוא להודיע שראוי ללוחמים שישמרו מהתקרב למקום שיתכן שיקרה להם בו נזק עם היות הנלחמים עמם מעטי המספר וחלושים והמשל שאם יקרבו אנשי החיל למגדל הגבוה יוכל לאשר במגדל ואם הם מעטי המספר וחלושים להזיק להם אם ברמותם עליהם אבנים גדולות אם בזולת זה מהדברי' שיתכן שיזיקום בהם ולזה הוא מתנאי המלחמ' שתהיה במקום הראוי ובעת הראוי ועם מי שראוי ובאופן הראוי ובשיעור הראוי: תם: עוד ספר שכבר שבו ישראל לעבוד ע"א ונשקעו בה מאד עד שכבר עבדו כל אלהי הגוים אשר ישבו בארצם ועזבו את יי' מכל וכל עד שלא עבדוהו כלל ולזה מכרם ביד פלשתי' וביד בני עמון ובשנ' ההיא בעינה שנמכרו ישראל בידם הפלינו אויביהם לענותם ולרוצצם והתמיד זה הענין מן הענוי לכל בני ישר' בעבר הירדן בארץ האמרי אשר בגלעד ולא הספיק זה לבני עמון אבל עברו את הירדן להלחם ביהודה ובבנימין ובבית אפרי' · אז זעקו בני ישר' אל יי' ושבו אליו ואמר השם להם ע"י נביאו והוא פינחס לפי שאחשוב שהכבר הושיע הש"י אותם פעמי' רבות מלוחציהם כשזעקו אליו ושבו אליו וסרו מעבוד אלהים אחרים ולזה לא יוסיף עוד להושיע אותם והנה נכנעו ישראל על זה מאד ליי' והסירו את אלהי הנכר מקרבם ועבדו את יי': והנה

שופטים י

וַיֹּסִ֣פוּ ׀ בְּנֵ֣י יִשְׂרָאֵ֗ל לַעֲשׂ֣וֹת הָרַע֮ ד'כתיב'כן
בְּעֵינֵ֣י יְהוָה֒ וַיַּעַבְד֣וּ אֶת־הַבְּעָלִ֣ים
וְאֶת־הָעַשְׁתָּר֡וֹת וְאֶת־אֱלֹהֵ֣י אֲ֠רָם
וְאֶת־אֱלֹהֵ֨י צִיד֜וֹן וְאֵ֣ת ׀ אֱלֹהֵ֣י מוֹאָ֗ב
וְאֵת֙ אֱלֹהֵ֣י בְנֵֽי־עַמּ֔וֹן וְאֵ֖ת אֱלֹהֵ֣י
פְלִשְׁתִּ֑ים וַיַּעַזְב֥וּ אֶת־יְהוָ֖ה וְלֹ֥א
עֲבָדֽוּהוּ׃ וַיִּחַר־אַ֥ף יְהוָ֖ה בְּיִשְׂרָאֵ֑ל ל'מל' וכס"א נמסר ב' מל'
וַֽיִּמְכְּרֵם֙ בְּיַד־פְּלִשְׁתִּ֔ים וּבְיַ֖ד בְּנֵ֥י
עַמּֽוֹן׃ ס וַֽיִּרְעֲצ֤וּ וַֽיְרֹצְצוּ֙ אֶת־בְּנֵ֣י ל' · ל'
יִשְׂרָאֵ֔ל בַּשָּׁנָ֖ה הַהִ֑יא שְׁמֹנֶ֣ה עֶשְׂרֵ֣ה
שָׁנָ֗ה אֶת־כָּל־בְּנֵ֤י יִשְׂרָאֵל֙ אֲשֶׁר֙
בְּעֵ֣בֶר הַיַּרְדֵּ֔ן בְּאֶ֥רֶץ הָאֱמֹרִ֖י אֲשֶׁ֥ר
בַּגִּלְעָֽד׃ וַיַּעַבְר֤וּ בְנֵֽי־עַמּוֹן֙ אֶת־
הַיַּרְדֵּ֔ן לְהִלָּחֵ֛ם גַּם־בִּיהוּדָ֥ה וּבְבִנְיָמִ֖ין ב' חד חס' וחד מל ואת ברעה
וּבְבֵ֣ית אֶפְרָ֑יִם וַתֵּ֥צֶר לְיִשְׂרָאֵ֖ל מְאֹֽד׃ חס'
י וַֽיִּזְעֲקוּ֙ בְּנֵ֣י יִשְׂרָאֵ֔ל אֶל־יְהוָ֖ה לֵאמֹ֑ר
חָטָ֣אנוּ לָ֔ךְ וְכִ֤י עָזַ֙בְנוּ֙ אֶת־אֱלֹהֵ֔ינוּ ל'
ונעבד

ויסיפו י"א וסימנהון ושגוי אתיהון במסר בריש סדר וישב :

תרגום

וְאוֹסִפוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לְמֶעְבַּד דְּבִישׁ קֳדָם
יְיָ וּפְלַחוּ יָת בַּעֲלַיָּא וְיָת עַשְׁתָּרָתָא וְיָת
טַעֲוַת אֲרָם וְיָת טַעֲוַת צִידוֹן וְיָת טַעֲוַת
מוֹאָב וְיָת טַעֲוַת בְּנֵי עַמּוֹן וְיָת טַעֲוַת
פְּלִישְׁתָּאֵי וּשְׁבָקוּ יָת פּוּלְחָנָא דַיְיָ וְלָא
פְלָחוּ קֳדָמוֹהִי: וּתְקֵיף רוּגְזָא דַיְיָ
בְּיִשְׂרָאֵל וּמְסָרִינוּן בְּיַד פְּלִישְׁתָּאֵי
וּבְיַד בְּנֵי עַמּוֹן: וְרַחֲקוּ וְשַׁעְבִּידוּ
יָת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל בְּשַׁתָּא הַהִיא תַּמְנֵיָא
עַסְרֵי שְׁנִין יָת כָּל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל
דִּבְעִיבְרָא דְיַרְדְּנָא בְּאַרְעָא אֱמוֹרָאָה
דִּי בְּגִלְעָד: וַעֲבָרוּ בְּנֵי עַמּוֹן יָת יַרְדְּנָא
לְאַגָּחָא קְרָבָא אַף בִּיהוּדָה וּבְדְבֵית
בִּנְיָמִין וּבְדְבֵית אֶפְרַיִם וְעָקַת לְיִשְׂרָאֵל
לַחֲדָא: וּזְעִיקוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל קֳדָם
יְיָ לְמֵימַר חַבְנָא קֳדָמָךְ וַאֲרֵי שְׁבַקְנָא
יָת פּוּלְחָנָא דַיְיָ אֱלָהָנָא ופלחנא

רדק

ולא עבדוהו · פירשו רז"ל ולא עבדוהו אפילו בשותפות: בשנה ההיא · פירשו המפרשים כמו מהשנה ההיא כי מה טעם בשנ' ההיא שמנה עשרה שנה ויתכן לפרש כי בשנה ההיא לחצום ורצצו' ושמנה עשר' שנה רצצום כמו בשנה ההיא וחסר וי"ו השמוש מן שמנה כמו שמש ירח והדומים להם: ותצר ליש' · פרשו יצר וכן ויצר לו יצרו כעדי אוכו ויצר וצור בענין אחד: ויאמר

רשי

את הבעלים וגו' · שבע ע"א נמנו כאן: ויעזבו את יי' ולא עבדוהו · אפילו בשותפות עם אלו: בשנה ההיא · כשמת יאיר: אשר בעבר הירדן · ארץ ראובן וגד ומנשה שהיו שכיניהם: הלא

מנחה קטנה

וירעצו וגו' כונת הכתוב לומר שמעולם לא הקילו עולם מעליהם כזרון הקוני' עבדים נתגדלו מכבידי' עולם כדי לסטיל עליהם אימה יתירה ואח"כ כשרוצי' שהם כפופי' תחת ידם מקילין מעליהם עם"כ כאן השוו בשעבוד בלי הנחה · כי כל עוד שהוסיפו להרע מעשיהם כנד ה' הוסיף ה' והכביד עולם עליהם כדי שיראו מה בין עבודת המקום לעבודת האומות · והנה ישראל נעקו אל ה' כפעם בפעם וסברו שכתחלה נעקתם יושיעם ה' כאשר עשה להם זה פעמי' הרבה אמנם ה' השיבם על זה יען שהוספתם להרע כ"כ פעם אחר פעם לא אושיע

פי' רבי' ישעיה

בשנה ההיא · פי בשנה שמת יאיר או בשנה ראשונ' שהתחילו לכבשם · ותצר לישראל מאד · ותצר המלחמה לישראל מאד · וכן וייצר יעקב מאד ויצר לו · הרי עשה הזה · ואילו היה כתוב ויצר בלא לו הייתי מפרשו כי אין הפועל יוצא באחר : ע"כ

כלי יקר

רש"י ז"ל דבריהם גם במה שאמר ויעזבו בני ישראל את יי' ולא עבדוהו ואפי' בשותפות עם אלו ע"כ וכן הרד"ק ז"ל וכן מהרי"א ז"ל ולי אפשר כי בדור אנוש הוחל לעבוד ע"א בתורת אמצעי בינ' לבין הבורא ית' וית' ואחר כך טעו העובדים לומר לעץ אבי אתה וע"ד הוא אומר ויעזבו בני ישראל את יי' מתחילה היו עובדים את הע"א לאמצעי ואח"כ ויעזבו את הסי"ת ולא עבדוהו בשותפות עם הע"א שיהיה אמצעי אלא ולא עבדוהו כלל כי אמרו שהע"א ההיא היא לבדה אלוה או יאמר ויעזבו את יי' ואעפ"י שעבר זמן רב מהעזיבה לא חשקה נפשם ולא נדבה רוחם אותם לעבוד אותו פעם ביובל ז"ש ולא עבדוהו או יאמר ולא עבדוהו אפי' בזמן שהיו עובדים אותו לא עבדוהו עבוד' שלימה באופן שמאמר ויעזבו בני ישראל את יי' אינכו כי אם בבחינת אותם העבודה המועט' תקרא עזיבה ומתוך ס"ה פ' לך לך דף כ"ג מובן ויעזבו בני ישראל את יי' שעזבו את המילה שהיא אות יו"ד משם ה' וזהו ויעזבו את יי' וזה חייב להם שנימכרם ביד פלשתים ז"ש ויחר אף כו' וימכרם ביד פלשתים וכו' ובפ' שמות דף ג' בס"ה :

ויחר אף יי' בישראל צריך להבין מה טעם נאמר כאן בישראל ולמעלה אמר ויוסיפו בני ישראל לעשות כו' ובסמוך וירוצצו את בני ישראל ואחר כך אומר ותצר לישראל ולא כתיב לבני ישראל ואחר כך כתי' ויאמר יי' אל בני ישראל ויאמרו בני ישראל וכתי' ותקצר נפשו בעמל ישראל אבל הכוונה כפי הנראה כי החוטאים לא היו כלל ישראל כי אם אותם שבעבר הירדן ועליהם אמר ויוסיפו בני ישראל דהיינו אותם אשר בעבר הירדן המכס החרון אף היה כללי על כל ישראל ואפי' על אותם שבארץ כנען כי היה להם למחות ולים ישר' כאים אחד יחשבו שאים אחד יחטא ועל כל העדה יהיה קצף ז"ש ויחר אף יי' בישראל אמנם תוקף הצער והשעבוד היה בעצם וראשונ' בחוטאי' וז"ש וירעצו וירוצצו את בני ישראל בני ישראל ולא קאמר את ישראל וכשעלה בדעתם ויעברו בני עמון הירדן להלחם גם ביהודה כו' אז כתיב ותצר לישראל מאד ולא כתי' לבני ישראל וכשבא התוכח' בתיב ויאמר אל בני ישראל כי הם חוטאים בעצם וראשונה והם הם שהתוודו את עונם ויאמרו בני ישראל אמנם אחר הוידוי כששבו בתשובה ויסירו את אלהי הנכר כו' אז ותקצר נפשו בעמל ישראל בעומדים בא"י את עמלם ראה יי' כדי להושיעם ובזכותם של ישראל דהיינו העומדים בארץ כנען ירחם על בני ישראל אשר בעבר הירדן כי מרובה מידה טובה ממידת פורענות והגיד הכתו' השגחתו ית' ויתעלה שמכרם בידם של אלו שישראל העובדים את אלוהיהם עתה חדשים מקרוב באו הלא הם פלשתים שהזכיר באחרונה ואחרי בני עמון הקודמים שיהם בידם נמסרו להודיע שהשתעבדו' נמשך מהעבודה שעבדו את אלוהיהם להודיע כי מיד יי' היתה זאת :

וירעצו וירוצצו את בני ישראל בשנה ההיא עיין רש"י ז"ל והרד"ק ז"ל והרלב"ג ז"ל ומהרי"א ז"ל פי' שבי"ת בשנה ההיא משמשת בלשון עם כמו בנערינו ובזקננו כלך יאמר שרעצו ורצצו את בני ישראל עם השנה ההיא שכוס ומספר שמנה עשרה שנה והמכס איך כמנו השני' הלא :

ולע"דן שהתחילו בשעבוד מעט מעט וכשהגיעו לשנה ההיא שנת שמנה עשרה רעצו וירוצצו את בני ישראל כי הכבידו העבודה עליהם ונתנו לב למשול גם בישראל אשר בארץ כנען וז"ש בשנה ההיא שמנה עשרה שנה רוצה לומר בשנה ההיא הלא היא שנת שמנה עשרה שנה בה הכבידו עולם כי אמרו לנו בני ישר' למורשה ואפשר לומר עוד בין שנפרש בשנה ההיא על הראשונ' שהתחילה בו השעבוד ובין שנפרש אומרו בשנה ההיא על האחרונה של י"ח יאמר כי היא השעבוד אשר שעבדו בשנה ההיא שקול כנגד כל הי"ח כי באחרונה הכבידו עולם ביותר והוא שגרם לישר' לשוב בתשובה וכן על דרך זה אפשר לפרש בשנה ההיא הראשונ' רעצו ורוצצו כנגד י"ח שנה והראשון עיקר כי הדעת מחייב שהיו מכבידים ולא מקילין ומה שאמר אשר בעבר הירדן עיין רש"י ז"ל כי מהיות להם שכנים רעים למדו ממעשיהם והם שעבדו בהם :

ויעברו בני עמון לא הספיק להם השתעבדם בבני ישר' אשר בעבר הירדן כי גם עברו לתוך ארץ כנען ליהודה ובנימין ואפרי' ובזה הצר לישראל מאד ויזעקו עד כאן וכן כתב מהרי"א ז"ל וכבר כתבתי בפ' ויחר אף ה' בישר' למה נאמר כאן ליש' ולא כתיב לבני ישראל כי באומרו ליש' הוא כולל כל ישר' יחדיו דרך כלל ואולי אמר ותצר ליש' מאד על יש' שבא יען שהצרו מאד ליהוד' הוא המלך ובנימין ובני אפרי' שאלה תולדות ישר' מרחל עקרת הבית יוסף ובנימין ולכך ותצר ליש' שבא מאד מכאן שהאבו' מצטערים בקבר ויש' בפרט כי נצטער בגידל בנים יותר משאר האבות והרד"ק ז"ל כתב ותקצר לישראל פרשו יצר וכן ויצר לו יצרו כעדי אוכו ויצר וצור בענין אחד ע"כ :

ויזעקו בני ישראל צריך לדקדק תיבת לאמר ועוד קשה אומרו חטאנו לך שנראה דברי מותר שיספיק אומרו וכי עזבנו את אלי"נו ונעבוד את הבעלים כי בכלל מאתים מנה גם תיבת וכי בלתי מתיישבת ומהרי"א ז"ל פירש חטאנו לך הוא ודוי כללי ומפרש ואומר מה שאמרנו חטאנו לך הוא במה שעזבנו את ה' ונעבוד אלהים אחרים או יהיה כשואל סיבה ואומר וכי עזבנו את אלהינו ר"ל ומה ההועלת אשר נמשך אלינו למה שעזבנו את אלי"נו וכו' ע"כ :

ולע"דן לפרש תיבת וכי בתמיה כמו וכי בלשון גמרא והכי קאמר אף ע"פ שלפום ריהטא נראה שהוא ראוי לאמר עוינו ופשענו לא נאמר כן אלא לאמר חטאנו לך כי וכי עזבנו רוצה לומר היתכן שמלב ומנפש עזבנו את אלינו ונעבוד אלי"ם אחרים חלילה לנו שבודאי לא היו הדברי' אלא לפנים או כדי לפרוק עול מצות או לידבק בעריות כמו שאמרו חז"ל לא עבדו ישראל האלילים אלא כדי להתיר להם עריות באופן שהראוי לאמר ונוסח הוידוי הוא חטאנו לך ולא לשון זולתו והנה פתוהו בפיהם ובלשונם יכזבו לו שחשבו שעל ידי זה בלבד יספיק לשהוא רחום יכפר עונם ופשעם ולא שוה להם שהקב"ה אמר להם ואתם עזבתם אותי ותעבדו אלים אחרים הכל בלב שלם ז"ש ואתם דייקא בכל עצמותכם לכן לא אוסיף להושיע אתכם וכו' אחר כך חזרו ויסירו את אלהי הנכר מקרבם רוצה לומר בלב שלם ומקרבם ממש ומכליותיהם אז נענו עוד אפשר לפרש שבתחילה התוודו את חטאתם שחטאו ואפילו במילי דעלמא שאותם העבירות קלות גררו וגרמו להם עבירה באלהות לעבוד אלילים זהו שאמר חטאנו לך ואח' כך עוינו זהו שאמר וכי עזבנו את אלי"נו הוא"ו וא"ו התוספת מוסיף על חטאנו כאילו אמר וכי עזבנו וכו' כמו ועוד כי עזבנו את אלי"נו ונעבוד את הבעלים שעבירה קלה גוררת עבירה חמורה עוד אפשר שתקנת חז"ל כמוסכם בגמרא לומר חטאתי עויתי פשעתי כי אין להעיז ולומר פשעתי תחילה לזה אמר בכאן התחילו ואמרו לנוכח פני ה' חטאנו לך לך דייקא לנוכח אמנם כשהם כלימה פניהם לגמור עוינו פשענו אבל אמרום שלא לנוכח וכי עזבנו את אלי"נו דלא כתיב וכי עזבנוך אלהינו אלא שלא לנוכח מבושת פנים :

ויאמר ה' אל בני ישראל וכו' ולידונים וכו' ואתם וכו' עיין הרד"ק ז"ל והרלב"ג ורש"י ז"ל האלילים בפסוק ויוסיפו בני ישראל הבעלים העשתרות אלהי ארם אלהי צידון אלהי

רדק

ו אמר יי' אל בני ישראל · על ידי נביא: ותקצר נפשו בעמל ישראל · לא ת"י לרחק התארי' מהבורא ית' כמו שכתבנו ולא מצא דרך לפרשו והניחו מלתרגם והאמת הגדול רמב"ם ז"ל פי' נפשו רצונו ופי' תקצר נפשו חדל רצונו מלהגדיל עמל ישראל כי בתחילה כשעשו הרע בעיניו היה חפצו בעמלם ובצרתם וכשקרה להם מהשקרה צרות רבות ורעות ונכנעו ושבו אל יי' ויעבדוהו רחם עליה' וחדל רצונו מלהגדיל עוד עמלם ובי"ת בעמלם כמו מ"ם כמו והנותר בבשר ובלחם כגר וכאזרח הארץ והדומי' להם ולפי דעתי כי בעמל כמשמעו ופירוש ותקצר נפשו כמו המו מעי לו וכן ויתעצב אל לבו והכל הוא דרך משל ודברה תורה כלשון בני אדם : ויחנו בגלעד · היא העיר שלכדו בני מכיר בן מנשה ועתה נאספו בני עמון וחנו בגלעד שחשבו ללכד' וכשראו בני ישר' זה נאספו וחנו במצפה להלח' בבני עמון וכיון שנאספו בני ישראל חדלו להם בני עמון ושבו להם לארצם ויפת' כששלח מלאכים אל ארץ בני עמון שלא וכן כשהלך להלח' אל ארץ בני עמון הלך כמו שאמר וממצפה גלעד עבר בני עמון כי לא מצא' בארץ הגלעד כי כבר הלכו להם :

בן

וְנַעֲבֹד אֶת־הַבְּעָלִים׃ וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל הֲלֹא מִמִּצְרַיִם וּמִן־הָאֱמֹרִי מִן־בְּנֵי עַמּוֹן וּמִן־פְּלִשְׁתִּים׃ (ב') וְצִידוֹנִים וַעֲמָלֵק וּמָעוֹן לָחֲצוּ אֶתְכֶם וַתִּצְעֲקוּ אֵלַי וָאוֹשִׁיעָה אֶתְכֶם מִיָּדָם׃ (ה') וְאַתֶּם עֲזַבְתֶּם אוֹתִי וַתַּעַבְדוּ אֱלֹהִים אֲחֵרִים לָכֵן לֹא־אוֹסִיף לְהוֹשִׁיעַ (ה' וס"פ) אֶתְכֶם׃ (ב') לְכוּ וְזַעֲקוּ אֶל־הָאֱלֹהִים אֲשֶׁר בְּחַרְתֶּם בָּם הֵמָּה יוֹשִׁיעוּ לָכֶם בְּעֵת צָרַתְכֶם׃

טו וַיֹּאמְרוּ בְנֵי־יִשְׂרָאֵל אֶל־יְהוָה חָטָאנוּ עֲשֵׂה־אַתָּה לָּנוּ כְּכָל־הַטּוֹב בְּעֵינֶיךָ (ג') אַךְ הַצִּילֵנוּ נָא הַיּוֹם הַזֶּה׃ וַיָּסִירוּ אֶת־אֱלֹהֵי הַנֵּכָר מִקִּרְבָּם וַיַּעַבְדוּ אֶת־יְהוָה וַתִּקְצַר נַפְשׁוֹ בַּעֲמַל יִשְׂרָאֵל׃ (ד' ב' אנוש חוליתו)

וַיִּצָּעֲקוּ בְּנֵי עַמּוֹן וַיַּחֲנוּ בַּגִּלְעָד וַיֵּאָסְפוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וַיַּחֲנוּ בַּמִּצְפָּה׃ (ג') וַיֹּאמְרוּ הָעָם שָׂרֵי גִלְעָד אִישׁ אֶל־רֵעֵהוּ מִי הָאִישׁ אֲשֶׁר יָחֵל (ספסים יחל קמץ וכל קרי' פתח) לְהִלָּחֵם בִּבְנֵי עַמּוֹן יִהְיֶה לְרֹאשׁ לְכֹל יֹשְׁבֵי גִלְעָד׃

ויפתח

ופלחנא ית בעליא: ואמר יי לבני ישראל הלא ממצרים ומן אמוראה ומן בני עמון ומפלישתאי: וצידונאי ועמלקאי ואינשי מעון דחקו יתכון ובעיתון קדמי ופרקית יתכון מידהון: ואתון שבקתון פולחני ופלחתון לטעות עממיא בכן לא אוסיף למפרק יתכון: אזילו ובעו מן טעותא דאיתרעיתון בהון האם יכלין למפרקכון בעידן עקתכון: ואמרו בני ישראל קדם יי חבנא עביד את לנא ככל דתקין קדמך ברם שיזבנא כען יומא דין: ואעדיאו ית טעות עממיא מביניהון ופלחו קדם יי ועקת נפשיה בעמל ישראל: ואתכנישו בני עמון ושרו בגלעד ואתכנישו בני ישראל ושרו במצפה: ואמרו עמא רברבי גלעד גבר לחבריה מן גברא דישרי לאגחא קרבא בבני עמון יהי לריש לכל יתבי גלעד:

ויפתח

רשי

הלא ממצרים · שבעה תשועות יש כאן כנגד שבע ע"א שהם עובדים : ומעון · שם אומה : ותקצר נפשו בעמל · כביכול לא היה רחב' מקו' לסבול וליכנ' שם צרה שהיה לו בעמל ישראל: ויצעקו · נאספו ע"י כרוז : וילחמו

רלבג

והנה קצר רצון הש"י מהושיע אות' תשועה שלימה כמו הענין בתשועות הקודמות בסבת עמל ישר' אם זה ע"ד דיברה תורה כלשון בני אדם שהם כאילו שבבו לש"י עמל ויגיעות להצילם ולשוב להצילם פעמים רבות מצד היותם שובים בחרים ככלב שב על קיאו וכאילו הלאוהו על זה · או ענין עמל מענין שקר וכזב כמו עמל ואון וירצה בזה כי בסבת השקר והכזב שבחר בו ישר' והוא עבדם אלהים אחרי' קצר רצון הש"י מהושיע אות' תשועה שלימה כמו הענין בתשועות הקודמות ולזה לא אמ' להם בזה הענין ויקם יי' וגו' :

מסרה

מן בני ד' וסי' נמסר בסד' מצורע : וזעקו ג' פתחין וסי' לכו וזעקו אל האלהים · הלילו הרעים וזעקו · קדשו צום קראו עצרה : ותקצר ד' בקריא' וסי' ותקצר נפש הע' בדרך · ותקצר נפשו בעמל ישראל · ויהי כי הציקה לו ותאלצהו · וגם נפשם בחלה : בעמל ב' ישראל · אנוש :

כלי יקר

מוהב אלהי בני עמון אלהי פלשתים והוא מדברי חז"ל כמו שכתבתי בפסוק ויוסיפו את' בדבריהם ז"ל הבין ענין נחמד בפסוק שנותן טעם למה לא יוסיף עוד להושיעם והוא כי הלא ממצרי' וכו' שבעה גאולות כנגדם עבדתם שבעה עבודו' אלילים וזהו שאמר אתם עזבתם אותי רוצה לומר אני עשיתי הטוב והגאות ואתם גמלתם רעה תחת טובה שעזבתם אותי ותעבדו אלים אחרים בכוין אל שבעה גאולות שבעה עבודות אלילים אשר לכן לא אוסיף להושיע אתכם כי אם אוסיף להושיע אתכם תשועה שמינית עוד תוסיפו סרה לעשות עבודת אלילים שמינית כי כנגד כל תשועה אתם קובעים לכם ע"א לכן לא אוסיף עוד להושיע אתכם עוד אפשר לע"ד בהבנת הפסוקים ואבין מה נשתנו אלו הנזכרים בפסוק זה שאומר בהם מן האמורי מן בני עמון ומן פלשתים ובפסוק וצידונים ועמלק ומעון ולא אמר בהם ומן צדונים ומן עמלק ומן מעון ונראה כי הנזכר בפסוק זה כולם גוים ומלכים שנשתעבדו בישרא' והיו ישר' כבושים תחת ידם וזה שאמר הלא ממצרים לא כתב מן מצרים הלא ממצרים כי כאן רמז שהיו ישראל בתוך מצרים ממש ובא אלים ולקח לו גוי מקרב גוי כמו שאמרו חז"ל כזה שמוציא את הולד וזהו ממצרי' מקרבם ממש ומן האמורי מן בני עמון ומן פלשתים שאף על פי שלא היו כענין מצרים ולכך לא כתב מהאמורי מבני עמון ומפלשתים אבל כתב מן מן להורות שנשתעבדו להם והיו כפופים תחת ידם ומן האמורי' וכו' רוצה לומר מתחת ידם הושיעם ה' כמו שיזכיר בפסוק וצידונים דאכל הנזכרים בפסוק זה קאי אמכם בצידונים שלא נשתעבדו ישראל כי לא גברה ידם לזה וכן עמלק ומעון שלא עלה בידם לכובשם ולהשתעבד בישראל רק לחצום לחץ לבד לכך כתיב וצידונים ועמלק ומעון לחצו אתכם ולא כתב ומן ומן גם כי לא יצדק הלשון לומר ומן ומן לחצו כפי דקדוק הלשון הי' צריך שיאמר ומן צידונים וכו' אשר לחצו אתכם לכך כתיב וצידונים וכו' לחצו אתכם וכו' ובין הנזכרים בפסוק הקודם שהייתם כפופים תחת ידם ובין אלו שלחצו אתכם לבד הצד השוה שבהם שותצעקו אלי ואושיע אתכם מידם ואתם בעת עזבתם אותי לגמרי כנזכר בפסוק הקודם ויעזבו בני ישראל את ה' ולא עבדוהו בשותפות וזהו שאמר ואתם עזבתם אותי מה שלא עשו כן דורות אחרי' בכם לכן לא אוסיף להושיע אתכ' ובסמוך בפסו' ויסירו וכו' אבאר עוד טעם למה לא יוסיף להושיע ואיך נתרצה ונתפייס אחר כך ומה שאמר ומעון רש"י ז"ל שם אומה עד כאן והמתרגם תרגם אנשי מעון כמו איש במעון ע"כ :

לכו וזעקו אל האלי"ם כו' ראוי להבין אומרו יושיעו לכם יושיעו אתכם הוא הצודק ונראה שהקב"ה אומר להם בדרך לעג לכו וזעקו אל האלי"ם אשר בחרתם בם ולא בי כי המה יושיעו את האויבים הצוררים לכם בעת צרתכם שתועיל לכם הזעקה כדי שיושיעו מי שיזיק לכם בעת צרתכם והוא הפך המבוקש כי הרע ירעו אתכם מצד עון ועקת' אליהם והטב אין אות' ואולי אמר המה יושיעו לכם ע"ד כמוהם יהיו עושיהם דרך קללה המה יושיעו לכם המה ולא אני שלא יכמרו רחמי אליכם כי עזבתם אותי והמה לא אלי"ם יושיעו לכם כי מה יושיעו והטב אין אותם ותרגם יונתן האם יכולין למפרקכון בעידן עקתכון :

ויאמרו בני ישראל וכו' מהרי"א ז"ל הקשה אם השם יתברך אמר לא אוסיף להושיע וכו' מה היתה תשובתם חטאנו עשה אתה לנו ואם הטוב בעיני ה' להרע להם א"כ איך אומ' עשה לנו הטוב בעיניך והצילנו כו' שאם יעשה הטוב בעיניו לא יצילם כי עזבוהו ותירץ הוא ז"ל כי שאלת בני ישראל היתה נפלה נא בידך ה' כי רבים רחמיך והוכיחנו ברעב ובדבר ובכל חולי ומכה רק ביד אדם אל נפולה וזהו שאמר חטאנו וראויים אנו לתוכחת עשה אתה בעצמך ועל ידך לנו בכל הטוב בעיניך רעב או דבר וכיוצא אך הצילנו נא היו' הזה ביד אדם אל נפולה וזהו שאמר אך הצילנו נא היום הזה מיד רשעים וזדים ע"כ · תורף דבריו והם נכונים מאד : ולעניות דעתי אפשר שהם אמרו מתחילה חטאנו לך כאילו אמרו שהיה חטא בערך גדולתו יתב' וזהו שאמר לך וגם כן אמרו שהחטא היה מצד שעזבו את ה' ועבדו את הבעלים הא אילו לא עזבו את ה' אף על פי שהיו עובדי' האלילי' לא היו נענשים ולכך לא ענם ה' אמנם אחר כך אמרו אל ה' חטאנו ולא אמר לך שלא סתם חטאנו ויסירו את אלהי הנכר אשר בקרבם אז נענו והוא על דרך הנזכר בתורה על כי אין אלהי בקרבי מצאוני וכו' ולכך כתיב ואנכי הסתר אסתיר פני וכו' כי פנה אל אלהי"ם אחרים ובכלי חמדה הרחבתי ביאורם :

ויסירו את אלהי הנכר כתב מהרי"א ויסירו בתחילה קיימו סור מרע ואחר כך ויעבדו וכו' בעשה טוב ע"כ ומה שאמר ותקצר נפשו בעמל ישראל עיין רש"י ז"ל והרד"ק ז"ל והרלב"ג ז"ל ומהרי"א ז"ל פי' שתיבת נפשו חוזרת לישראל כאילו אמר ותקצר נפש ישראל בעמל השעבוד כאילו אמר כאן היו ג' דברים האחד שהסירו את אלהי הנכר וכו' והשני שעבדו את ה' והג' שקצרה נפשו של ישראל בעמל השעבוד שהג' דברים האלה שבבו הרחמים והסליחות לישרא' ואין להקשו' מאמר ותקצר נפשו שיחזור לישרא' וישוב לפרשו כי הוא ע"ד ותפתח ותראהו את הילד עכ"ל : ולע"דן שאמר שעשו תשובה שלימה ויסירו וכו' ויעבדו את ה' אהבם הקב"ה ומאס עצמו כב יכול להיות עמהם בעמלם על דרך אומרו כי בי חשק וכו' עמו אנכי בצרה ויהיה על דרך מה שאמרו חז"ל כד רחימתין עזיזא אפתיה דספסרא קאימנ' וכד רחימתין לאו עזיזא ערסא דשיתין גרמידי לא כו' · באופן שכשעזבו ישרא' את ה' השמים ושמי השמים לא יכלכלוהו ואיך יהיה עמהם בצרה כי ארוך כב יכול הוא אמנם לעת כששבו ותקצר נפשו כב יכול קצר עצמו וכנסו לגמצ' עצמו בין בדי עמלם להיות בכל צרתם לו צר וזהו ותקצר נפשו בעמל ישראל עוד אפשר כי בהיות ישראל חוטאים בנפשותם הם ושלום הנפש הקדושה פורחת כמו שאמר בס"ה וכמו שהוכחתי בכלי חמדה מפסוק מנשמת אלוה יאבדו שקדוש' הנשמה פורחת ברצותה שהם חורשי און וכן הרוח תשוב אל האלי"ם וזהו שאמר ומרוח אפו יכלו עד שלא ישארו כי אם נפשים וגשם ורוח אין וזהו שאמ' שאגת אריה וכו' ר"ל האנשים האלה החורשי און וכו' אשר כל רוח אין בקרבם יהיו תלושי הבורה וחוזקי החומר כשאגת אריה וקול שחל לצעקתם ושיני כפירים נתעו משאגתם ויהיו חסרי כל שלימו' כל ישר' אובד מבלי טרף וכו' וכשישובו בתשובה תשוב הרוח והנפש למקומה וזהו השיבה לי ששון ישעך ורוח נדיבה תסמכני ורוח נדיבה דייקא הפך ומרוח אפו יכלו וזהו שאמר כאן ותקצר נפשו בעמל ישראל כי כשהיו עובדים הבעלים והעשתרות פרחה אפילו הנפש הקדושה מהם וכל שכן הרוח והנשמה ולא כשהיה להם עמל לא היה נצר לנפש האצולה מאתו יתברך כי איננה בקרבם והקב"ה לא ירגיש בצערם אמנם בעת ששבו בתשובה נפש ורוח נדיבה וקדושה תסמכם ואותה הנפש העומדת בגופן של ישראל שהיא האצולה מאתו יתברך ונפשו יתברך תקרא כי ממנו יתברך נאצלה וחלק אלוה ממעל היא ונשמת שדי תבינם וזהו שאמר ותקצר נפשו יתברך בעמל של ישראל שהרי הנפש נפשו יתברך היא ועמלה בעמל' וקצרה ע"ד ותקצר נפש העם בדרך ומצערה ירגיש הקב"ה כב יכול ע"ד ידעתי את מכאוביו וזהו ותקצר נפשו בעמל ישראל :

ויצעקו בני עמון עיין רש"י ז"ל ותרגומו ואתכנישו ומה שאמר ויחנו וכו' עיין הרד"ק ז"ל וכ"כ מהרי"א ז"ל : **ויאמרו** העם וכו' כתב מהרי"א העם ושרי גלעד ראו רצון האויבים שתכף עם הליכתם של אסיפה זו של בני ישראל יחזרו אליהם האויבים לזה התקינו עצמם למלחמה ולפי שלא היה להם שר צבא אמרו מי האיש אשר יחל להלחם בבני עמון יהיה לראש ונראה שכול' פחדו ולא יצא איש לקחת ממשלה זו מיראתם להלחם בם ע"כ :

ולע"דן זר מאד שיקבצו שתי מחנות לריק וילכו אנשי בני עמון בפחי נפש כי ודאי כבחר מות מחיים לבני עמון באשר ברחו מישראל הנכנעים תחת ידם אין הדעת סובל דבר זה גם הפסוק שאומר בסמוך ויהי כי נלחמו בני עמון עם ישראל וילכו זקני גלעד לקחת את יפתח והפשר לקיים דבריהם ולומר כי בני עמון בחזרתם זו התנכלו כדי שיתפזרו ישראל מאסיפתם זו וקל מהרה ישובו על ישראל פתאם ולא ישאירו שריד ופליט מסוגלי ישראל וביני ביני הלך אליהם יפתח לארצם ומה שאמר ויהי כאשר נלחמו פירושו כאשר הפרו ברית שביניהם ובין ישראל שהיו להם למס ונכנעים אליהם ועכשיו כשמרדו בהם אמר ויהי כאשר נלחמו בני עמון עם ישראל בנח לך לא בפועל אמנם הנראה לעניות דעתי כי המערכה של בני עמון ומערכת ישרא' עמדו מערכה מול מערכה אלא שיפתח לא רצה לשלוח כתב אל אנשי הצבא ושלח אל המלך שעדיין היה המלך במקומו ובני עמון נצעקו ונאספו ויחנו בגלעד והיינו אומרו ויצעקו בני עמון ויחנו וכו' שלא הוזכר מלך בני עמון וכשלא ענה אותו כראוי והתירוח ה' על יפתח כתן ה' בלבו שלא ילך אצל המערכות העומדות זו למול זו אלא ויעבור את הגלעד ואת מנשה לגבוה דעתם שכולם חשבו שהמלחמ' תהיה שם בגלעד והוא נגב דעת הכל ונכנס לו לפנים בתוך ארצות עמון ועשה המלחמה שם בשתי מעט בלי עזרת עם ישראל אתו וזהו ויבא יפתח המצפה אל ביתו שהמלחמה נעשית שם בפנים בגבול עמון ואולי כששמעו שיפתח נלחם בערוער הלכה המערכ' אשר בגלעד לילחם עם יפתח ונפלו שם :

ויאמרו העם שרי גלעד מי האיש אשר יחל לשיט' הרד"ק ומהרי"א ז"ל שכתבתי בפסוק הקוד' שנסעו מזה כל מחנה עמון כאשר ראו שנאספו ישראל ונתבטלה המלחמה נלע"ד לפרש שאמר כאן מי האיש אשר יחל דהיה לו לומר האיש אשר יחל יהיה וכו' אבל אומרו מי האיש הוא על דרך מי ימלל גבורות ה' רוצה לומר מי הוא האיש הזה כי בודאי צריך שיהיה איש חיל גדול מאד כיון שעמון הלכו להם ובטולו המחלוקת והוא יהיה המתחיל אשר יחל להרחר הריב ודאי רחוק הוא שימצא איש חיל כזה אשר ימלאכו לבו להעיז פניו בהם ולהחל להלחם בבני עמון כיון שהם הלכו איש לאהליו ולא החזיקו במחלוקת : ולע"ד אפשר שלהיות ישראל כפופים תחת יד פלשתים ותחת יד בני עמון כמו שכתוב ויחר אף ה' בישראל וימכרם ביד פלשתים וביד בני עמון לזה אמר מי האיש אשר יחל להלחם בבני עמון וצריך להשלים במלחמת פלשתים ג"כ מי האיש כי צריך שגדול יהיה כמו כיון שהמלחמות האלה סמוכות זו לזו שמיד אחר התחלה זו של עמון צריך לילחם עם פלשתים אלא שהשי"ת עזר את יפתח בנקמה גדולה שעשה בעמון מערוער עד בואך מנית עד שכל הנשארים פלשתים וכיוצא שמעו וייראו או יאמר מי האיש כלומר הנה אנו מסכימים שמי שיהיה האיש אשר יחל להלחם בין שיהיה חשוב והגון למלכות או בלתי ראוי זהו שאמ' מי האיש רוצה לומר יהיה מי שיהיה האיש אשר יחל אנו מסכימים שיהיה לראש לכל זקני גלעד כי איש אשר יעשה כאלה זכאי הוא כי אין מגלגלין זכות אלא על ידי זכאי או יאמר אשר יחל להלחם רוצה לומר מיד כשיחל להכין עצמו להלח' תספיק התחלה זו לשיזכה להיות ראש ליושבי גלעד שאין צורך שינצח את המלחמה וגומרה אלא מיד בהתחלה יהיה לראש :

ויפתח הגלעדי היה גבור חיל והוא בן אשה זונה ת"י פונדקיתא ע"כ ועיין הרד"ק ז"ל ולדברי התוספתא הזו קשה עובדא מה שאמרו חז"ל בדבה פרשת נשא פי' גבי שמשון ז"ל אינו אומר משבט אלא ממשפחת הדני מלמד שהיה אביו מדן ואמו של מנוח מיהודה ועל זה אמר יעקב

מנחה קטנה

אושיע אתכם כי אין בזה תועלת מאחר שאתם תמיד תוסיפו סרה ולא תאמינו כי כי תאמרו שע"ז היא מושיע אתכם ע"כ תחלה לכו וזעקו אל האלהי' אשר בחרתם בה ותראו שאין ממש בהם כי לא יושיעו לכם באופן שתודו שאין אלהי בלעדי : חטאנו עשה אתה לנו · מה שחטאנו הוא בין אדם למקום כי עזבנו אותך ואין בו עוה שבין אדם לחבירו וע"כ עשה אתה לנו נקבל ממך העונש · כי יותר טוב ליפול בידך מביד בשר ודם כי רחמיך רבי' וכמו שאמר דוד המלך נפלה נא ביד ה' וגו' · ובמה יודע רחמיך ממנו כי הצילנו היום הזה כמו שאמר המדרש אין שבח למלך שמטיב לעבדו בהיות עבד נאמן בבריתו אלא שבח לאדון שמטיב לעבדו כשאינו שומע בקולו : ויסירו את אלהי הנכר וגו' ירצה ששבו בסור מרע ועשה טוב וזה ויסירו את אלהי הנכר סור מרע · ויעבדו את ה' כועשה טוב ובזה תקנו מה שעוותו ויעזבו את ה' שהרי עשוב · ויעבדו את הבעלים שעשו רע : ותקצר נפשו ירצה אותו הרצון שהיו לו ית' בעמל ובורת ישראל ברצה לתת להם קצרה נפשו ורצונו בזה הרצון שהיה בעמלם אבל לא הוסר לגמרי כי עדיין רוצה בעמלם אלא שקצר לבד . או ירצה ותקצר נפשו שעשה האל ית' רצונם לא לעונשם אבל בשביל שכינתו ית' אשר קורא בעמלן וצורתן של ישראל שפני שבכל צרתם לו צר : ויצעקו בני עמון · הנה מיד התחיל ה' בעזרם ששבו בני עמון מארץ יהודה ובנימין ושבו לעבר הירדן בארץ שגלעד וגם התאספו יחד להלחם ולפי שמלך בני עמון לא היה אצלם הוכרח יפתח לשלוח לארץ בני עמון · ויאמרו העם שרי גלעד ירצה שרי גלעד אמרו הדבר בהסכמת העם כי אין ביד שרי גלעד לבד לבחור להם ראש כי אם בהסכמת העם · מי האיש וגו' נראה מזה שהיה רחוק בעיני גלעד שיהי' איש אשר ישים נפשו בכפו ללחום נגד בני עמון · כי ידעו כי קצף ה' עליהם הקצף רב על עוזבם אותו ונתן אותם ביד בני עמון ע"כ אמרו מי האיש שאינו מתירא מעבירות שבידו שיודע בעצמו שלא חטא בע"ז והוא יחל להלחם כי זכותו ילך לפנינו וזו ע"י שהוא יתחיל אנחנו נהיה בעזרו לגמור הדבר ואיש כזה ראוי להיות עלינו לראש כי רוח' יחל עליו להושיענו :

ויפתח

דן

רלבג

והנה ספר כי יפתח היה בן אשה זונ' ופי' בו שכב' היה בן אשה שהיתה משבט אחר ולפי שלא נשאת לאח' מבני השבט קראה זונ' להיות' נוטה ממה שראוי להנשא לאחד ממשפחתה כדי שלא תסוב נחלה ממטה למטה והנה נשא גלעד אשה אחרת משבטו והיו לו בנים ממנ' ובני האש' ההי' סבבו על יד זקני גלעד שלא ינחל יפת' עמה' בני' אביה' והיה זה עול כי היה ראוי שירש עמהם · והנה ברח יפתח מפני אחיו וישב בארץ איש שמו טוב ויתלקטו אליו אנשים ריקים ויצאו עמו וידמה שיפתח היה מנהיגם והיו הולכים למלחמה תמיד ומשם חפרו אכלם · ולפי שכבר נתבאר לזקני גלעד שהיה יפתח מצליח במלחמותיו באו אליו ואמרו לו שיהיה להם לקצין אם יהיה נלחם בעבורם בבני עמון ובזה התנאי קבלו יפתח להלחם בבני עמון ואמרו כל אלו הדברים לפני יי' רוצה לומר שכבר אמרו שיי' יהיה שומע בינותם אם לא יקיימו מה שקבלו עליהם : והנה

מסרה

ויפתח ג' וסי' נמסר ביהושע סימן ט"ו : והייתה ג' מלאים דמלאים וסי' ויאמרו ליפתח לכה והייתה לנו לקצין · אתה הייתה המוציא והמביא את ישר' דשמואל · אם תחזק ממני ארם והייתה לי לישועה · אם עברת אתי והית' כתיב · ושארה והייתה כתיבין : לראש ה' בספרא וסימ' רחם רחמתים לראש גבר שלל צבעי' לסיסר' · ויאמרו העם שרי גלעד · ויאמרו זקני גלעד אל יפתח ודבתריה · אם משיבי' אתם אותי להלחם · וילך יפתח עם זקני גלעד וישמו העם אותו :

יא

א וַיִפְתָּח הַגִּלְעָדִי הָיָה גִּבּוֹר חַיִל וְהוּא בֶּן־אִשָּׁה זוֹנָה וַיּוֹלֶד גִּלְעָד אֶת־יִפְתָּח׃ ג' חד שום קרת וחד שום גבר וחד לשון פתיחה וַתֵּלֶד אֵשֶׁת־גִּלְעָד לוֹ בָּנִים וַיִּגְדְּלוּ בְנֵי־הָאִשָּׁה וַיְגָרְשׁוּ אֶת־יִפְתָּח וַיֹּאמְרוּ לוֹ לֹא־תִנְחַל בְּבֵית־אָבִינוּ כִּי בֶּן־אִשָּׁה אַחֶרֶת אָתָּה׃ ב' וַיִּבְרַח יִפְתָּח מִפְּנֵי אֶחָיו וַיֵּשֶׁב בְּאֶרֶץ טוֹב וַיִּתְלַקְּטוּ אֶל־יִפְתָּח אֲנָשִׁים רֵיקִים וַיֵּצְאוּ עִמּוֹ׃ ל' וַיְהִי מִיָּמִים וַיִּלָּחֲמוּ בְנֵי־עַמּוֹן עִם־יִשְׂרָאֵל׃ ג'
ה וַיְהִי כַּאֲשֶׁר־נִלְחֲמוּ בְנֵי־עַמּוֹן עִם־יִשְׂרָאֵל וַיֵּלְכוּ זִקְנֵי גִלְעָד לָקַחַת אֶת־יִפְתָּח מֵאֶרֶץ טוֹב׃ ב' בטע' זקף גדול בסיפ' · ל' וַיֹּאמְרוּ לְיִפְתָּח לְכָה וְהָיִיתָה לָּנוּ לְקָצִין וְנִלָּחֲמָה בִּבְנֵי עַמּוֹן׃ ב' מל' · ד' וַיֹּאמֶר יִפְתָּח לְזִקְנֵי גִלְעָד הֲלֹא אַתֶּם שְׂנֵאתֶם אוֹתִי וַתְּגָרְשׁוּנִי מִבֵּית אָבִי וּמַדּוּעַ בָּאתֶם אֵלַי עַתָּה כַּאֲשֶׁר צַר לָכֶם׃ ל' ומל' י' בטע' וַיֹּאמְרוּ זִקְנֵי גִלְעָד אֶל־יִפְתָּח לָכֵן עַתָּה שַׁבְנוּ אֵלֶיךָ וְהָלַכְתָּ עִמָּנוּ וְנִלְחַמְתָּ בִּבְנֵי עַמּוֹן וְהָיִיתָ לָּנוּ לְרֹאשׁ לְכֹל יֹשְׁבֵי גִלְעָד׃

ויאמר

תרגום

וְיִפְתָּח גִלְעָדָא הֲוָה גִיבַּר חֵילָא וְהוּא בַּר אִיתְּתָא פוּנְדְקִיתָא וְאוֹלֵיד גִלְעָד יַת יִפְתָּח׃ וִילֵידַת אִיתַּת גִלְעָד לֵיהּ בְּנִין וּרְבִיאוּ בְּנֵי אִתְּתָא וְתָרִיכוּ יַת יִפְתָּח וַאֲמָרוּ לֵיהּ לָא תַחֲסֵין בְּבֵית אֲבוּנָא אֲרֵי בַר אִיתְּתָא אוֹחֲרֵי אַתְּ׃ וַעֲרַק יִפְתָּח מִן קֳדָם אֲחוֹהִי וִיתֵיב בְּאַרְעָא טָבָא וְאִיתְכְּנִישׁוּ לְוַת יִפְתָּח גַבְרִין סְרִיקִין וּנְפָקוּ עִימֵּיהּ׃ וַהֲוָה מִזְּמַן יוֹמִין וַאֲגִיחוּ קְרָבָא בְנֵי עַמּוֹן עִם יִשְׂרָאֵל׃ וַהֲוָה כַּד אֲגִיחוּ קְרָבָא בְנֵי עַמּוֹן עִם יִשְׂרָאֵל וַאֲזָלוּ סָבֵי גִלְעָד לְמִדְבַּר יַת יִפְתָּח מֵאֲרַע טָב׃ וַאֲמָרוּ לְיִפְתָּח אִיתָא וּתְהֵי לָנָא לְרַבָּא וְנַגִּיחַ קְרָבָא בִּבְנֵי עַמּוֹן׃ וַאֲמַר יִפְתָּח לְסָבֵי גִלְעָד הֲלָא אַתּוּן סְנֵיתוּן יָתִי וְתָרֵיכְתּוּנִי מִבֵּית אַבָּא וּמָא דֵין אֲתֵיתוּן לְוָתִי כְּעַן כַּד עָקַת לְכוֹן׃ וַאֲמָרוּ סָבֵי גִלְעָד לְיִפְתָּח בְּכֵין כְּעַן תַּבְנָא לְוָתָךְ וּתְהַךְ עִימָּנָא וּתְגִיחַ קְרָבָא בִּבְנֵי עַמּוֹן וּתְהֵי לָנָא לְרֵישׁ לְכָל יָתְבֵי גִלְעָד׃

ואמר

רדק

בן אשה זונה · בן פלגש גלעד היה ונקרא' זונ' לפי שאינה עם בעלה בכתוב' וקדושין והיא כמו הזונה ואע"פ שהיא מיוחדת לו וי"ת פונדקית' כמו שתרגם ג"כ רחב הזונ' פונדקית' או הו' הענין בעצמו כי הזונ' כמו הפונדקית' שמפקרת עצמה ובתרגום של תוספתא דלא היא כימוסא הות ביסר' מלקדמין דלא מיסתחרא אתתא משבטא לשבט' ובכן לא הוה יכיל גבר' למיסב איתת' דלא משבטא וכד הות איתתא דרחמא גברא דלא משבטה הות נפק' מבי נשא בלא אחסנתא והוו אנשי קרון לה פונדקיתא דרחימת גברא דלא משבטהא וכן הוה ליה לאימיה דיפתח ודומה כי הצריכו כל זה למתרגם לפי שאמר לא תנחל בבית אבינו כי בן אשה אחרת אתה וכן תרגם ארי בר איתתא משבטא אחורי את ולפירושינו יהיה פי' לא תנחל לפי שהיה בן פלגש וזהו בן אשה אחרת לפי' היו אומרי' שלא ינחל עמהם ושלא כדין היו מגרשין אותו כי בן הפלגש יורש כמו שאמרו רז"ל מי שיש לו בן מכל מקום בנו הוא לכל דבר חוץ ממי שיש לו מן השפחה ומן הנכרית ואמרו לכל דבר למאי הלכתא לירשו וליטמא לו וכן אמ' להם יפתח ותגרשוני מבית אבי כלומר עשיתם עמדי שלא כדין : מארץ טוב · אדון הארץ היה שמו טוב וי"ת מארע טב וכן אם יגאלך טוב : לפני

רשי

וילחמו בני עמון · היא האמורה למעלה : את

כלי יקר

דן ידין עמו כמיוחד שבשבטים זה יהודה לכך הקישו ליהודה שמארץ יהודה היה ואמו היתה מיהודה וכן מנוח היה מדן ואשתו מיהודה כמצא שמשון בא משבט דן ומשבט יהודה שכך אמר אימי' דשמשון הצללפוני והיא מיוחסת על שבט יהודה שנאמר ושם אחותם הצללפוני עכ"ל ולדברי התוספתא הזו אם כן היה ראוי לקרוא למנוח בן זונה דאימיה מיהודה וכן לשמשון בן זונה דאמיה מיהודה הצללפוני היה אפשר לומר דאין הכי כמי שלא שאין צורך ותועלת להזכי' כן ולכך לא הזכיר בן אבי מנוח ושמשון כי כאן הזכירו לתת סיבה למה שגירשוהו אחיו ואנשי גלעד וברח יפתח לפי שהיתה אמו קרויה זונה והוא אומרו כי בן אשה אחרת אתה רוצה לומר אחרת משבט אחר שלכך קראוה זונה והנכון לומר דכשהאיש תובע אותה ואפילו שתהיה משבט אחר דרך איש לחזר על אבידתו ואין בכך כלום ולא יקראוה זונה אבל כשהאשה שמשבט אחר היא התובעת אז גנאי הו' לה ויקראוה זונה והכי דייק לשון התוספתא דקאמר וכד הות אתתא דרחמא גברא דלא משבטהא וכו' והוו אינשי קרו לה פונדקית' דרחימת גברא דלא משבטה' תלה הענין באשה כשהי' האוהבת בעל דלא משבטהא אבל כשהאיש אוהב ולוקח אשה משבט אחר אינו גנאי ומנוח ואביו אהבו נשים משבט יהודה ואין גנאי בדבר ואכן כאן האשה אהבה את גלעד ולכך קראוה זונה ועיין הרלב"ג ומהרי"א ז"ל כתב שיטת הרד"ק ז"ל שהיה בן פלגש או פונדקיתא כדברי התרגום ואמר שעם זונה לא היה ספק ושם בהיותו בן [illegible]

וגם כי נאספו אליו עם רקים וכו' והוא היותר טוב ויושר בהם ומה שאמר ויתלקטו אל יפתח אנשים רקים ויצאו עמו עיין הרלב"ג וחז"ל למדו מכאן שכל עוף למינו ישכון וכן אדם בדומה לו דבר זה כתו' בתורה שנוי בנביאים משולש בכתובים תנינן במתניתין תנינן בברייתא כתו' בתורה וילך [illegible]

[illegible]

מנחה קטנה

ויפתח הגלעדי וגו' [illegible]

[illegible]

רדק

לפני יי' במצפה. במקו' שהיה שם ביתו כמו שאמר ויבא יפתח המצפה אל ביתו ומה שאמר לפני יי' כמה שאמ' יי' יהיה שומע בינותינו או לפי שהשכינ' שורה בישראל במקום שיתקבצו או הטעם כמו שפירשתי בספר יהושע כי היא המצפ' שנועדו המלכים להלחם עם יהושע ומפני התשועה הגדולה שהיתה שם היה המנהג בישראל להקבץ שם והיה שם מזבח ובית תפלה ולאותה מצפה הלכו אנשי גלעד עם יפתח לדבר שם דבריהם לפני יי' במצפה: את ארץ מואב ואת ארץ בני עמון. מה לו להשיב לו על ארץ מואב והוא לא היה שואל ממנו כי אם ארץ בני עמון לפי שהוא היה שואל ממנו מארנון ועד היבוק לפיכך השיב לו כי אותה הארץ שאתה שואל בשם מואב היתה נקראת ומלך האמורי לכדה ממואב וישראל לקחה ממלך האמורי והנה ישראל לא לקח לא ממואב ולא מבני עמון: במדבר עד ים סוף. במדבר הידוע והוא מדבר שור וכן כתי' ויסעו ממדבר שור וילכו שלשת ימים במדבר והוא מדבר איתם ושני שמו' נקראו לו כי כן כתי' ויעברו בתוך הים המדברה וילכו שלשת ימים במדבר איתם ויחנו במרה והלכו המסעו' ההם מרה ואילים עד שבאו עד ים סוף וכן כתו' ויסעו מאי' ויחנו על ים סוף ומה שאמר עד ים סוף והם כבר עברו הים ואחרי עברם הלכו בזה המדבר דע כי ישראל לא עברו הים לרחבו כי בפיאה שנכנסו ממנה לים סוף באותה הפיאה עצמה יצאו כי הנה נכנסו ממדבר איתם לים סוף ומים סוף יצאו למדבר איתם עצמו ואם תאמר אחרי שלא הוצרכו לעבור הים לרחבו למה נכנסו בו והם יצאו אל המקום שהיו בו מתחלה לא עשה כן יתברך שמו אלא להראות עוצם גדולתו שעברו ישרא' בתוך הים ביבשה ויטבעו המצריים בתוכו ולאורך הים הלכו המסעו' ההם אחר שעברו ומה שאמר ויחנו על ים סוף ועד עתה במדבר ים סוף הלכו המסעו' עד עתה הלכו רחוק מן הים ובמסע הזה חנו על שפת הים לפיכך אמר גם כן הנה עד ים סוף ומשם נסעו על מדבר סין ומה שאמר הנה ויבא קדשה קצר המסעו' וכת' הצריך לו לכתוב והוא קדש כי משם שלחו המלאכים כמו שכתוב וישלח משה מלאכים מקדש אל מלך אדום וגם אל מלך מואב שלח והנה לא ראינו בתורה ששלח אל מלך מואב רק מכינו שאמר כאשר עשו לי בני עשו היושבים בשעיר והמואבים היושבים בער נראה ששלח להם כמו ששלח לבני עשו ומה שאמר כאש' עשו לי בני עשו והם לא הניחום לעבור וגם כן המואבי' לא הניחום לעבור כמו שאמר וגם אל מלך מואב שלח ולא אבה והוא אמר כאשר עשו לי בני עשו והמואבים כלומר שהניחום לעבור פי' החכם ראב"ע ז"ל כי מלך אדום לא הניח' לעבור על דרך מדינתו כי משם היתה ארץ כנען קרובה אבל עברו על דרך שעיר לפיכך אמ' היושבי' בשעיר כי כן כתי' אתם עוברי' בגבול אחיכ' בני עשו היושבי' בשעיר וכתי' ונסב את הר שעיר וכן מלך מואב לא הניחם לעבור אבל המואבי' היושבי' בער הניחום לעבור שנ' אתה עובר היו' את גבול מואב את ער:

ויאמר יפתח אל־זקני גלעד אם־
(ל' ומל') משיבים אתם אותי להלחם בבני
עמון ונתן יהוה אותם לפני אנכי
אהיה לכם לראש: (י) ויאמרו זקני־
גלעד אל־יפתח יהוה יהיה שמע
(ב' חס') בינותינו אם־לא כדברך כן נעשה:
וילך יפתח עם־זקני גלעד
וישימו העם אותו עליהם לראש
(ל' · ב') ולקצין וידבר יפתח את־כל־דבריו
לפני יהוה במצפה:
וישלח יפתח מלאכים אל־מלך בני־
(ד' קמצין) עמון לאמר מה־לי ולך כי־באת אלי
להלחם בארצי: ויאמר מלך בני־
עמון אל־מלאכי יפתח כי־לקח
ישראל את־ארצי בעלותו ממצרים
(י"ד פסו' אית בהון ועד ועד) מארנון ועד־היבק ועד־הירדן ועתה
(ג' · ו' מל') השיבה אתהן בשלום: ויוסף עוד
יפתח וישלח מלאכים אל־מלך בני
עמון: ויאמרו לו כה אמר יפתח לא־ טו
לקח ישראל את־ארץ מואב ואת־
ארץ בני עמון: כי בעלותם ממצרים
וילך ישראל במדבר עד־ים־סוף
(ד') ויבא קדשה: וישלח ישראל
מלאכים אל־מלך אדום לאמר
(כל קרי' ולא שמע במ"ה לא שמע) אעברה־נא בארצך ולא שמע מלך
אדום וגם אל־מלך מואב שלח ולא
אבה

ואמר יפתח לסבי גלעד אם מתיבין
אתון יתי לאגחא קרבא בבני עמון
וימסר יי יתהון קדמי אנא אהוי
לכון לריש: ואמרו סבי גלעד
ליפתח מימרא דיי יהי סהיד בינגא
אם לא כפתגמך כן נעביד:
ואזל יפתח עם סבי גלעד
ומניאו עמא יתיה עליהון לריש
ולרבא ומליל יפתח ית כל פתגמוהי
קדם יי במצפיא: ושלח יפתח
אזגדין לות מלכא דבני עמון למימר
מה לי ולך ארי אתיתא לותי לאגחא
קרבא בארעי: ואמר מלכא דבני
עמון לאיזגדי יפתח ארי נסיב ישראל
ית ארעי במיסקיה ממצרים
מארנונא ועד יובקא ועד ירדנא וכען
אתיב יתהן בשלם: ואוסיף עוד יפתח
ושלח איזגדין לות מלכא דבני עמון:
ואמר ליה כדנן אמר יפתח לא נסיב
ישראל ית ארעא דמואב וית ארעא
בני עמון: ארי במיסקהון ממצרים
ואזל ישראל במדברא עד ימא דסוף
ואתא לרקם: ושלח ישראל אזגדין
לות מלכא דאדום למימר איעבר
כען בארעך ולא שמע מלכא דאדום
ואף לות מלכא דמואב שלח ולא
קביל

בינותינו ג' בקריא' ב' מ"ל וא' חס' וסי' ראה ראינו כי היה יי' עמך. כי עד הוא בנותינו. יי' יהיה שומע בינותינו אם לא כדברך. מציעתא חס': ולך ד' בקריא' וסימ' מה לי ולך כי באת אלי. ותאמר אל אליהו. לך אל נביאי אביך. מה לי ולך מלך יהודה דד"ה: ויאמר י"ב סבירין ויאמרו וסי' ויאמר מצרים אנוסה. ויאמר בני גד ובני ראובן קדמא. ויאמר שרי סכות. ויאמר כה אמר יפתח. ויאמר הנה בניות ברמה. כי לא מצאתם בידי מאומה. שלום בואך. כה אמר בן הדד. ויהוא יצא אל עבדי אדניו. ויאמר אפרים אך עשרתי. והאמצים יצאו ויבקשו:

רשי

את כל דבריו. התנאי שביניה': לפני יי' במצפה. למקום שנאספו כולם שהשכינה שורה על רוב ציבור: עד ים סוף. בדרומה של ארץ אדום ואר' אדום בדרומ' של ארץ כנען: אעבר בארצך. מדרום לצפון ליכנס לארץ כנען: וגם אל מלך מואב. שהיתה ארצו בסוף ארץ אדום במזרחה. של אדום ובדרומה של ארץ ישראל:

ולא

רלבג

והנה שלח יפתח מלאכים אל מלך בני עמו' והראה לו בסוף הענין כי אין לו תרעומות כלל על ישראל אשר הארץ שלקח ישראל בעלותו ממצרים מארנון עד יבוק ועד הירדן וגו' כי לא לקחה ישראל מבני עמו' אבל לקחה מסיחון מלך האמורי וידמה שלא לו בראשי' הדברי' השני' כה אמר יפתח כי אולי יפתח היה מפורסם ביניהם בגבורה ורצה מפני זה להודיעו כי הוא המושל על ישראל כדי שישמ' מלך בני עמון מלהלחם עם ישראל ואמ' לו על צד הלעג הלא את אשר יורישך כמוש אלהיך אותו תירש כי לא יכול כמוש שיהי' להציל מיד סיחון כאומרו אוי לך מואב אבדת עם כמוש וגו' ואמ' לו שאינו טוב מבלק בן צפור מלך מואב שלא רב עם ישר' על זה ולא נלח' בה עם היותם יושבי' בימיו בחשבון ובבנותי' ובערער ובבנותי' ובכל הערי' אשר על יד ארנו' והנה נמשך זה עד שלש מאות שנה שלא קם אחד מהם להלח' עם ישר' על זה ואם היה דין להם על הארץ הזאת מדוע לא הצילו אותה מידם בכל זה הזמן הארוך:

והנה

וילך

מנחה קטנה

אם משיבים אתם אותי וגו' תלה הגדולה בהם כאילו הם העיקר בזה ושע"י ובותם יושע והם הם המשיבים אותו ומכריעי' אותו לזאת הגדולה: וידבר דבריו לפני ה' וגו' אע"פי שקבלו אותו לראש לא גבה לבו אלא בעדת ענוה ושם מגמתו בה' בהתפללו אליו ושם גם בקש רחמי' על ישראל וזה כל דבריו: מה לי ולך. שלא אין לך ליראה שנקח מארצך כלום שכבר מוזהרים אנחנו לא תצור ולא תתגר בם מלחמה וא"כ מה ראית כי באת להלחם ורמז לו באמרו לי ולך שהטוב שמנו למלך שקבלו אותו לראש וע"כ מוכרח הוא להכניס עצמו בדבר. ואמר בארצי כי נאסף עמון לארץ הגלעד שהוא ארץ יפתח ודירתו וגם ע"י שזקני גלעד קבלו אותו לראש אמר בארצי. ולזה השיב מלך עמון ממקום שבאת ופיך ענה בך שמוזהרים אתם שלא ליקח מארצי כלום וא"כ מחויבי' אתם להחזיר לי את ארצי אשר לקחו בני ישראל שלא כדין: ויוסף עוד יפתח כיון בתלת ויוסף שהוסיף דבר בשליחות השני אם מצד השלוחי' ששלח לו שלוחים נכבדים ואם מצד הדברים שצוה להם לדבר בלשון כבוד כי חלק כבוד למלכות וזה מלאכים אל מלך בני עמון אנשי' ראוים לשליחות למלכים. וכוונת השליחות שהיו ישראל מוזהרים לפתוח בשלום בכל מקום וכן עשינו אלא שהם לא רצו להניח אותנו לעבור וע"פ הסברה היינו צריכין לעשות מלחמה עם סיחון וזה היה מותר לנו מן הדין והראיה ויתן ה' וגו' ואם עשינו שלא כדין לא היה הק"בה עוזר אותנו כי לא עביד הק"בה ניסא לשקרי ובדרך הטבע לא היה באפשרי לכבוש מלך קשה כסיחון ועיר קשה כחשבון ומכ"ש בצירוף סיחון וחשבון אם לא כי יד ה' עשה זאת וא"כ כיון שה' אלהי ישראל הוריש את האמורי אין מלחמה לכך לומר שגזולה היא בידינו והלא לא עלינו תרעומתך כי אם על ה':

ועתה

כלי יקר

נלחמה בבני עמון וכיון שאתה העיקרי במלחמה היה לנו לראש שהוא יותר מקצין וכללי לכל יושבי גלעד כי אולי כשאמרו שם זקנים רבים ונכבדים מאלה אשר מתחילה אמרו והיית לנו לקצין לכן דווק' ולקצין דהא בהא תליא כי כמו שהיה גם לכל יושבי גלעד רוצה לומר לזקנים היושבים כעת בגלעד וכיון שימשול גם בהם בכלל הזקנים אשר יושבים בגלעד הנה מדרגה זו של ראש היא ולא קצינות לכך כתיב והיית לנו לכל יושבי גלעד והנה יפתח אמר לזקני גלעד אם משיבים כו' כל הפסוק מראשו ועד סופו בלשון שאלה כלומר אם משיבים אתם אותי על תנאי זה להלחם בבני עמון אמר להלחם שהיא תיבה יתירה כוללת שילחמו הם או שילחם הוא כי לא רצה ליטול עטרת תפארת המלחמה לעצמו וזהו גם כן מה שכיון באומרו ונתן יי' אותם לפני שלא אמר בידי כי אם לפני כי בין שיתן בידכם או בידי הכל לפני הוא רצו עתה מה הדבר שאתם מתחייבים בו שהוא ונתן יי' אותם לפני אם תעמדו בדבורכם שאנכי אהיה לכם לראש גם שלא אהיה גם לכל שאר הזקנים יושבי גלעד מסתפק אני בזה רק שלא תהתלו והם ענו שהשי"ת יהיה עד בינו וביניהם ושומע בינות' שיקיימו כל דבריהם ועל פי שיטת מהרי"א ז"ל שכתב אנכי אהיה לכם לראש בעל כרחכם שלא בטובתכם כלע"ד שנענו לו כהוגן יי' יהיה שומע בינותינו אם לא כדברך שאמרת אנכי אהיה לכם לרא' אם לא כן נעשה בטוב רצוננו כן נעשה אותך ראש שהדברים שהם נעשים בהכרח לא ישובחו אבל כן נעשה ברצוננו:

וילך יפתח האמין בם וילך יפתח אתם וישימו העם אותו עליה' לראש לאחר הכנוח ולקצין מעתה ואפילו קודם המלחמה ולכך הזכיר ולקצין באחרונה דעדיף מראש לפי שהוא תכף ומיד ואף על פי שמדרגת לראש גדולה היא לאחר זמן וקבלה מהרעא ולא כורא מאיגרא לו יהיה לראש לדלת העם ולקצין על זקני גלעד כי כן אמרו זקני גלעד והיית לנו לקצין ולמעלה אמרו לראש לכל יושבי גלעד הם דלת העם ומ"ש וידבר יפתח את כל דבריו לפני יי' במצפה עיין רש"י ז"ל והר"דק ז"ל והסכים עמו מהרי"א ז"ל ודקדק אומרו לפני יי' במצפה כי שמה היתה דבקה ההשגחה האלקי"ת בעת התשועה הנזכרת והוסיף הוא לומר לא שהיה המשכן שם במצפה עד שיאמר לפני יי' אבל הוא על דרך יי' יהיה שומע בינותינו ורוצה לומר שבהיותו במצפה אשר היה שם ביתו דבר דבריו בעשה תפילתו אל האלהים שיושיע יי' את ישראל על ידו ע"כ והוא הראוי שהכין עצמו לתפלה תחילה כי הוא המושיע ואחר כך לפיוס מה לי ולך ואחר כך למלחמה:

וישלח יפתח מהרי"א ז"ל כתב אחרי שהושם לראש נהג כמנהג המלכים במלחמותם לשלוח ולקרא ראשונה לשלו' ואמר לו מה לי ולך רוצה לומר מה האיבה והשנאה אשר בינינו מה עשית לנו ומה חטאנו לך כי באת אלי להלחם בארצי ובזה הודיעו שהוא קצין שוטר ומושל לכך השיבו מלך מואב כי לקח ישראל את ארצי רוצה לומר איני מריב עמך כי מי אתה ומי בית אביך לשתהיה שוט' ומושל הארץ אבל תלונתי על ישראל כולו אשר לקח את ארצי כאשר עלה ממצרים עד כאן: ולע"דן כי אמר מה לי ולך רוצה לומר ממריבות מתעוררות מהיות דבר בשותפות בין שני' ואחד ימעול מעל בחבירו ע"י זה יעורר מדיינים אמנם אנו מה לי ולך ר"ל דבר מה בינינו שיהיה לי ולך רוצה לומר בשותפות עד שאולי מעלתי וגרם המריבה הזו שבאת לרדותי בתוך ביתי והוא זר מאד ז"ש כי באת אלי להלחם בארצי ואין זה מדרך ארץ או הפסד שאמר מה לי ולך דרך לחות ועגוה הלא אתה מבני עמון מלוט בן אחי אברהם ואני בני אברהם והנשי' אחים אנחנו ושלי שלך ושלך שלי ז"ש מה דבר שיהיה לי ולא לך ומה הדבר שיאמר עליו שיהיה לך ולא לי עד שבאת באכזריו' כמרן להלח' מיד ובארצי כי הנהוג כעמי כעמך כסוסי כסוסיך מצד הקירבה והשיבו כענין כי לקח ישרא' את ארצי רוצה לומר ישראל פטר מים ראשית מדון שלקח ארצי ואמר לקח כאילו היא לקחו בכחו ועוצם ידו וזהו אומרו בעלותו ממצרים כסברת בלק ובלעם בתחילת' שאמרו הנה עם יצא ממצרים שאמרו ז"ל שכיחשו ביי' ויאמרו לא הוא המוציא את ישראל אלא הם יצא מעצמם עד שיכחשו אויבינו לנו והכריחו הקדוש ברוך הוא שיאמר אל מוציאו ממצרים הודה על כרחו שלא בטובתו ומלך מואב זה לא קבל כן שהרי אמר בעלותו ממצרים כי התחיל בגנות בספרו ענין יציאת מצרים ולומר בעלותו כאילו מאליו עלה בלי מעלה יתברך ויתעלה שמו וסיים בגבולים מארנון וכו' באופן שלא אל ארצך באתי כמו שאמרת אתה יפתח כי אל ארצי ואל מולדתי כי לי גלעד ולי מנשה שהכל בכל גבולי מארנון ועד היבוק ועד הירדן ועתה השיב' כו' ר"ל מטונך וטענך שאמרת שאנשים אחים אנחנו הו כפי הפי' הראשון גם כן מה לי ולך דהא יש לי ולך מהארצות האלה בינינו דברי ריבות בשערים ושיבתם ועתה יבא נא דרך השיבה אתהם ונהיה בשלום כמשפט האחים והקרובים אשר אמרת:

ויוסף עוד יפתח וכו' כיון בתיבת עוד המיותרת להודיע שהשלוחים הראשונים הם עצמם הוסיף שלחם עוד שנית כי כבר ניסו באלה וזהו אומרו ויוסף עוד יפתח ואל הקשה עלי מאומרו בענין בלק ויוסף עוד בלק שלוח שרי' רבי' ונכבדי' מאלה שהרי התם היו שלוחי' זולת הראשוני' וכתב ויוסף עוד בלק שלוח כו' כי כוונ' הכתוב שם להגי' מראשי' אחרית ומקד' אשר לא יעשו פרי תבוא' באלה כראשונים מוסף עוד עליה' שלא ילאיהו אלה כראשונים ע"ד מה שכתוב רש"י ז"ל שם בפסוק מה יוסף יי' דבר עמי לא ישנה את דברו מברכה לקללה כו':

ויאמר לו כה אמר יפתח עיין הרל"בג ז"ל ולע"ד אפשר כי לפי שלעג עליו מלך בני עמון כפי מה שכתב מהרי"א ז"ל במ"ש כי לקח יש' וכו' כי מי אתה ומי סמך לאיש שר ושופט אין דברי כי אם ישראל אשר עם גאה וגאון בזה נתגאה יפתח ואמר לו כה אמר יפתח וכו' בלשון גאוה ומ"ש לא לקח ישר' כלע"ד שלפי שאמר מלך עמון כי לקח ישראל השיבו שלא לקח ישראל שאין ישראל לוקח בכחו ועוצם ידו כי אם מה שהש"י נותן לו וכדמסיק ויתן ה' אלהי ישראל את סיחון וכאשר הבוס ירשו נכסיהם והכל מאת השי"ת ובמ"ש לא לקח ישראל את ארץ מואב עיין הרד"ק וכן כתב הרלב"ג ז"ל וכן כתב מהרי"א ז"ל בטענות ארבעה שסדר וזו הראשונה וכן כתב רש"י ז"ל בפסוק וירשו את כל גבול האמורי מארנון ועד היבוק שאתה אומ' שהו' שלך הם מסיחון לקחוה ע"כ:

כי בעלותם ממצרים וכו' כפי מה שכתבתי למעלה בפסוק וישלח יפתח שהרשיע מלך עמון לדבר ולומר בעלותו אם כן לא היה לו ליפתח לומר כי בעלותם כנראה שמעצמם עלו אבל הי"לא

רשי

ולא אבה · משה רמזה בתורה כאשר עשו לי בני עשו היושבים בשעיר והמואבים היושבים בער כשם שאדום לא נתנו' לעבור כך מואב לא נתנום לעבור : וילך במדבר · מן המערב למזרח במיצר דרומי של אדום ומואב : ויסב את ארץ אדום · כל דרומה ואת ארץ מואב כל דרומ' וכשהגיע למקצוע דרומי מזרחי פנה אל הצפון לסבוב את מיצר המזרחי : ויבא ממזרח שמש · של ארץ אדום : ויחנון בעבר ארנון · לסוף מזרח' של ארץ מואב ושם התחילה ארץ סיחון ועוג וכיבשו עבר הירדן במזרח ארץ כנען ועברו הירדן ונכנסו לה לארץ כנען דרך המזרח : ויירשו מארנון ועד היבוק · שאתה אומר שהיא שלך הם מסיחון לקחוה : מן המדבר ועד הירדן · מדברות היו שם לפני הירדן : על ידי ארנון · אצל ארנון שהיו תמואב וידעו שלא היה להם לעבור עליהם שהרי מסיחון כבשום שלקחה ממלך מואב : שלם

רדק

וילך במדבר · במדבר ים סוף כמו שכתוב ויסעו מהר ההר דרך ים סוף לסבוב את ארץ אדום : ויחנון · הנו"ן נוספת כנו"ן תשמרון תזכרון : כמוש אלהיך · והנה הוא היה אלהי מואב רק זה אמר לו אתה שואל הארץ שהי' ממואב ומלך האמרי לקחה ממואב ולא הצילו כמוש אלהיו וכן היה בפי המושלים אוי לך מואב אבדת עם כמוש ואם כן הוא שהארץ היתה לך וכמוש היה אלהיך את אשר יורישך כמוש אלהיך אותו תוריש כי הוא לא הי' יכול להציל הארץ מיד מלך האמורי וייי' אלהינו הוריש מלך האמורי מפנינו וירשנו את האר' ההיא : הוריש · ענין גירושין כתרגומו דתריך וכן כל אשר הוא דבק עם מפני הוא לשון גירוש וזולתו הוא לשון ירושה : הטוב טוב התהי הזקף מלרע בתי"ו ומקצת ספרים מדוייקים מלעיל הזקף בא"לף : הרוב רב · ענין מריבה : אם נלחם נלחם בם · הראשון מקור בחולם בשקל נשאל נשאל דוד והשני נפעל עבר שהוא פתח והנה אמר ביהושע ויקם בלק וילחם בישר' אלא כמו שפי'שם כי המלחמה הית' ששלח בלעי' לקלל אותם והנה הוא לא נלחם עם ישראל בעבור ארצו וגם מלכי מואב אחרי כן לא נלחמו בישרא' בזו הטענה היום ג' מאות שנה שהאר' ביד ישר' : שלם

(18) אָבָה וַיֵּשֶׁב יִשְׂרָאֵל בְּקָדֵשׁ׃ וַיֵּלֶךְ
בַּמִּדְבָּר וַיָּסָב אֶת־אֶרֶץ אֱדוֹם וְאֶת־
אֶרֶץ מוֹאָב וַיָּבֹא מִמִּזְרַח־שֶׁמֶשׁ לְאֶרֶץ
מוֹאָב וַיַּחֲנוּן בְּעֵבֶר אַרְנוֹן וְלֹא־בָאוּ
בִּגְבוּל מוֹאָב כִּי אַרְנוֹן גְּבוּל מוֹאָב׃
וַיִּשְׁלַח יִשְׂרָאֵל מַלְאָכִים אֶל־
סִיחוֹן מֶלֶךְ־הָאֱמֹרִי מֶלֶךְ חֶשְׁבּוֹן
וַיֹּאמֶר לוֹ יִשְׂרָאֵל נַעְבְּרָה־נָּא בְאַרְצְךָ
כ עַד־מְקוֹמִי׃ וְלֹא־הֶאֱמִין סִיחוֹן אֶת־
יִשְׂרָאֵל עֲבֹר בִּגְבֻלוֹ וַיֶּאֱסֹף סִיחוֹן (ה' חס' בליש')
אֶת־כָּל־עַמּוֹ וַיַּחֲנוּ בְּיָהְצָה וַיִּלָּחֶם
עִם־יִשְׂרָאֵל׃ וַיִּתֵּן יְהוָה אֱלֹהֵי־יִשְׂרָאֵל
אֶת־סִיחוֹן וְאֶת־כָּל־עַמּוֹ בְּיַד יִשְׂרָאֵל
וַיַּכּוּם וַיִּירַשׁ יִשְׂרָאֵל אֵת כָּל־אֶרֶץ (ז' פסו' אית בהון את ואת את)
הָאֱמֹרִי יוֹשֵׁב הָאָרֶץ הַהִיא׃
וַיִּירְשׁוּ אֵת כָּל־גְּבוּל הָאֱמֹרִי מֵאַרְנוֹן
וְעַד־הַיַּבֹּק וּמִן־הַמִּדְבָּר וְעַד־הַיַּרְדֵּן׃
וְעַתָּה יְהוָה אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל הוֹרִישׁ
אֶת־הָאֱמֹרִי מִפְּנֵי עַמּוֹ יִשְׂרָאֵל וְאַתָּה
תִּירָשֶׁנּוּ׃ הֲלֹא אֵת אֲשֶׁר יוֹרִישְׁךָ
כְּמוֹשׁ אֱלֹהֶיךָ אוֹתוֹ תִירָשׁ וְאֵת כָּל־
אֲשֶׁר הוֹרִישׁ יְהוָה אֱלֹהֵינוּ מִפָּנֵינוּ
אוֹתוֹ נִירָשׁ׃ וְעַתָּה הֲטוֹב טוֹב אַתָּה (ל' ד' כן בספ' מוגה)
מִבָּלָק בֶּן־צִפּוֹר מֶלֶךְ מוֹאָב הֲרוֹב רָב (ג' ב' חס' וא' מל')
עִם־יִשְׂרָאֵל אִם־נִלְחֹם נִלְחַם בָּם׃ (ל' וחס' יו"ד)
כשבת

קַבִּיל וִיתֵיב יִשְׂרָאֵל בִּרְקָם׃ וַאֲזַל
בְּמַדְבְּרָא וְאַקִּיף יַת אֲרַע אֱדוֹם וְיַת
אֲרַע מוֹאָב וַאֲתוֹ מִמַּדְנַח שִׁמְשָׁא
לַאֲרְעָא דְמוֹאָב וּשְׁרוֹ בְּעִבְרָא דְאַרְנוֹן
וְלָא עָלוּ בִּתְחוּם מוֹאָב אֲרֵי אַרְנוֹן
תְּחוּם מוֹאָב׃ וּשְׁלַח יִשְׂרָאֵל אִזְגַּדִּין
לְוָת סִיחוֹן מַלְכָּא דֶאֱמוֹרָאָה מַלְכָּא
דְחֶשְׁבּוֹן וַאֲמַר לֵיהּ יִשְׂרָאֵל נְעִיבַּר
כְּעַן בְּאַרְעָךְ עַד אַתְרִי׃ וְלָא הֵימִין
סִיחוֹן יַת יִשְׂרָאֵל לְמֶיעֱבַר בִּתְחוּמֵיהּ
וּכְנַשׁ סִיחוֹן יַת כָּל עַמֵּיהּ וּשְׁרוֹ בְּיָהְצָה
וַאֲגִיחַ קְרָבָא עִם יִשְׂרָאֵל׃
וּמְסַר יְיָ אֱלָהָא דְיִשְׂרָאֵל יַת
סִיחוֹן וְיַת כָּל עַמֵּיהּ בִּידָא דְיִשְׂרָאֵל
וּמְחוֹנוּן וִירֵית יִשְׂרָאֵל יַת כָּל אֲרַע
אֱמוֹרָאָה יָתֵיב אַרְעָא הַהִיא׃
וִירִיתוּ יַת כָּל תְּחוּם אֱמוֹרָאָה
מֵאַרְנוֹנָא וְעַד יוּבְקָא וּמִן מַדְבְּרָא וְעַד
יַרְדְּנָא׃ וּכְעַן יְיָ אֱלָהָא דְיִשְׂרָאֵל
תָּרֵיךְ יַת אֱמוֹרָאָה מִן קֳדָם עַמֵּיהּ
יִשְׂרָאֵל וְאַתְּ מְדַמֵּי לְמֵירְתֵיהּ׃
הֲלָא יַת דְּיַחְסְנִינָךְ כְּמוֹשׁ טַעֲוָתָךְ
יָתֵיהּ תַּחְסֵין וְיַת כָּל דְּתָרֵיךְ יְיָ אֱלָהָנָא
מִן קֳדָמָנָא יָתֵיהּ נֵירַת׃ וּכְעַן
הֲטַב טַב אַתְּ מִבָּלָק בַּר צִפּוֹר מַלְכָּא
דְמוֹאָב הֲמִידַן דָּן עִם יִשְׂרָאֵל אִם
קְרָבָא אֲגִיחַ בְּהוֹן׃ כד

גבלו בגבלו ה' חסר בקריאה וסימן בסדר חיו : הטוב ד' רפין וסי' הטוב טוב אתה מבלק בן צפור · הטוב היותך כהן · הטוב לך כי תעשק · הטוב כי יחקור אתכם : הרוב ג' ב' חס' וא' מלא ופי' ועתה הרב עם שדי יסור · הרב דברים לא יענה קדמאה מ"ל : נלחם י"ב פתחי' וסי' נמסר לעיל בהאי סיפרא סימן ט' :

רלבג

והנ' לא שמע מלך בני עמון אל דברי יפתח ורצה על כל פנים להלחם בים' אז נתחדשה ביפתח רוח גבורה מאת יי' ועבר על בני עמון במקום שהיו נאספים ונלחם בם והכה אותם מכה גדולה מאד כמו שזכר באופן שנכנעו בני עמון מפני בני ישראל : וספר

כלי יקר

הי"לל כי בעלות אותם הסי"ת ונראה כי יפתח ספר דברים ממעשה שהיה כך היה שכל העולם חשבו שישראל מעצמם יצאו ולא מאת ה' שהרי המצריי' אע"פי שראו כמה נפלאות לא ידעו כי ה' נלחם להם במצרים ולא ידעו כן עד קריעת ים סוף ושאר האמות לא ידעו כן עד שנפלו ביד ישראל שאם היו כן מתחילה סיחון ועוג לא היו מתגרים בישראל כמאמ שהכתוב הזה אינו מגיד סברת יפתח ח"ו כי יודע שמה' יצא דבר יציאת ישראל ממצרים אבל מספר הענין שהבינו האומו' כי בעלותם ממצרים הם מעצמם כפי סברת האומות זה גרם ששלח מלאכים אל אדו' ומואב לא נתנוהו עבור בגבולו וכן סיחון מהיותו סובר כן שלא האמין את ישראל עבור בגבולו אמן את לבבו ויאסוף את כל עמו ומ"ש עד ים סוף עיין רש"י ז"ל והרד"ק ז"ל ויחנו ביהצה שאילו ידעו שה' העלה אותם לא יצאו ללחום עמהם ויתן ה' וכו' שכל הדברים אמתו וסופו יוכיח על תחילת יציאתן שמה' היתה וזה שאמר כי בעלותם וכו' ומהרי"א ז"ל כתב שכאן מתחיל לטעון טענה שנית שזכו ישראל בארצות האלה כאן מן כי בעלותם ממצרים ובאו קדשה לא זזו משם אבל שלחו המלאכים אל אדום ואל מואב ואף על גב דלאו בפירוש איתמר עם כל זה בכללא איתמר דכתיב כאשר עשו לי בני עשו וכו' והמואבי' היושבים בער וכן כתב הר"דק ז"ל ומה שאמר וגם אל מלך מואב עיין רש"י ז"ל ולכל הפירושים ניחא לרש"י ז"ל אומרו ולא אבה וישב ישר' בקדש שהוא מאמר החלטי שלא אבה כלל וישבו להם בקדש אמנם הר"דק ז"ל כתב וגם אל מלך מואב וכו' ע"ש אמנם לשון ולא אבה וכו' וישב ישראל בקדש הוא מאמר החלטי שלא עברו כלל וק"ק להרא"בע :

וילך במדבר ויסב וכו' עיין רש"י ז"ל והר"דק ז"ל והכוונה בכל אלו הדקדוקים שמספר בכיוון הגבולים שבאו ישרא' דרך שם להודיע והכרית איך לא לקח ישראל בחזקה שום דבר שהרי וילך במדבר נחש שרף ועקרב וצמאון והריכות דרך וזהו שאמר ויסב את ארץ אדום ואת ארץ מואב כדי שלא ליכנס בגבולם שלא ברשות אדום ומואב ובאו ממזרח שמש לארץ מואב בלמ"ד לומר שלא נכנסו בגבול מזרחי של ארץ מואב אלא רחוק מעט וזה שאמר לארץ בלמ"ד רוצה לומר בגבול המזרחי הנוטה לארץ מואב וקרוב אליו לא בגבול מואב עצמו שהרי כשחנו חנו בעבר ארנון לא בארנון עצמו אלא בעבר והם לא רצו לבא בגבול עצמו של מואב לכך באו בעבר הארנון ולא בארנון עצמו יען כי ארנון גבול מואב לכך לא באו בארנון עצמו כי אם בעבר ארנון ושל סיחון היה המקום הזה הוא הר נועה שהזכיר רש"י ז"ל בפרשת חוקת מעבר ארנון הקיפו ארץ מואב כל דרומה ומזרחה עד שבאו מעבר השני וארנון בתוך ארץ האמורי בלשונה של מואב היוצא מגבול האמורי דנועה יוצאה מגבול האמורי והיא של האמוריים ונכנסת לגבול מואב עד ארנון שהוא גבול מואב ושם חנו ישראל ולא באו לגבול מואב עד כאן הרי שישראל הקפידו על חנייה של לפי שעה לחנות שם בגבול מואב כי אם בגבול האמורי כ"ש לקחת בחזקה ושלא כדין באופן שלא לקח ישראל וכו' :

וישלח ישראל מלאכים אל סיחון רש"י ז"ל בחומש בפרשת חוקת כתב זה לשונו וישלח ישראל ובמקום אחר אומר וישלח מלאכים וכו' וישלח משה מלאכים וכו' וביפתח אומר וישלח ישראל מלאכים אל מלך אדום הכתובים הללו צריכים זה לזה זה נועל וזה פותח שמשה הוא ישראל וישראל הוא משה לומר לך שנשיא הדור הוא ככל הדור שהנשיא הוא הכל ע"כ שצריך לדקדק אומרו נעברה נא בארצך בלשון רבים ואח"כ אומר עד מקומי בלשון יחיד והיה לו לומר עד מקומינו או אעברה נא וכו' והוא הלשון הצודק שיאמר כי כן נאמר בתורה אעברה בארצך וא"כ למה ישנה יפתח ונדקדק ג"כ אומרו מלך האמורי מלך חשבון כי שם בתור' לא נזכר אלא אל סיחון מלך האמורי בלבד ולא מלך חשבון ונראה כי יפתח כיון לטעון ולומר שעמון ומואב טהרו בסיחון וז"ש וישלח ישראל מלאכים אל סיחון מלך האמורי מלך חשבון ר"ל שחשבון לסיחון נחשב וממנו לקחוה ישראל אחר שכטה' מעמון ומואב עוד אפשר שכיון לומר מלך חשבון שמתחילה כשרצו ישראל לעבור בארץ סיחון על אותו חלק שהיה לו עתה מחדש שכבשו מזמן קרוב הלא הוא חשבון וכל בנותיה באותם הארצות שאלו הדרך ועליהם אמרו אעברה בארצך כי כמשיח לפי תומם לעבור דרך שם היו מחזיקים אותה לארצו של סיחון ולא של מואב ועמון וז"ש אל סיחון מלך האמורי בבחינת היותו מלך חשבון ר"ל זה בפרטות הוא שאמרו אעברה בארצך על חשבון ובנותיה אשר זו הוכחה גדולה כי לא למואב ועמון תחשב חשבון כי אם לסיחון ז"ש ויאמר לו ישראל ר"ל במשיח לפי תומו אמר לו ישרא' נעברה נא בארצך שקראו ארצך הרי שלא לקח ישראל את ארץ מואב ואת ארץ בני עמון כי אם את ארץ סיחון ואמר נעברה נא כי ישראל אמרו רל"נכו שההיה אתה סיחון על משמרת מתנהג לאיטי בעם כבד שעמך כדי שיהא לבך בטוח שלא נמרו' בך וז"ש נעברה נא ר"ל אני ואתה בארצך עד בואי אני אל מקומי ואתה השאר על מקומך לשלום כי זרע ישראל לא ידברו עולה ולא ירגו כי הם

כלי יקר

האמת ולכך היו מבטיחי' אותו כעברה נא בלשון רבים אני ואתה ועכ"ז ולא האמין סיחון ועוג ור"ל כי למד יפתח כן ממה שכתוב בתורה אעברה בארצך ומסיק בלשון רבים לא נטה בשדה ולא כתיב לא אטה וכתיב בדר' המלך נלך עד אשר נעבור גבולך מכאן למד יפתח שרצו ישראל שילכו בדרך המלך יחדיו ישראל וסיחון עד אשר נעבור יחדיו גבולך כדי שתהיה משמרת עלינו שלא נמרוד בך וזהו אומרו נעבור גבולך בלשון רבים ולכך אמר כאן נעברה שמה שכתוב בתורה אעברה הוא צודק בבחינת שים' עוברי' למקומ' ולא לסיחון ולכך כתיב אעברה אבל בסמוך נאמר נעבור גבולך שהלוה אותנו לויה עד לא תגורחוק מן העיר ומשם למד יפתח לומר נעברה נא וכו' :

ולא האמין סיחון וכו' ויתן ה' אלהי יש' שמלבד היותו קטן אמנה נוסף עוד היותו פוטר מים ראשי' מדון שהיה לו לצאת לספר ולעמוד שם אבל הוסיף על אמנתו כי ויחנו ביהצה וילח' עם ישראל ולא ישר' עמו כי ישרא' בקשו שלום או יאמר וילחם עם ישר' אבל ישראל לא הוצרך ליל' עמו כי ה' נלחם להם ויתן ה' אלהי ישראל ר"ל אפטרופוס ואלוה ופטרון שלהם והנלחם להם מסר את סיחון תחילה ביד' וכאשר מת גבורם נפלו כל עמו גם כן ביד ישראל שכן כתוב בפ' אלה הדברי' ויתנהו ה' אלהינו בידינו ונך אותו תחילה ואחר כך ואת בניו ואת כל עמו ויירש ישראל את כל ארץ האמורי שבכלל שזכה ישר' הארצות האמורי זכה בחשבון כמאמר שאין לך דין ודברים עם ישראל כי מהאמורי ירש ולא לקח ממואב שהרי לא שלחו יד לירש כי אם גבול האמורי מאומכם וכו' מאוייתן במצריו וירשו את כל האמורי לבד מארנון ועד היבוק ולכ"א יבוק בכלל שהיבוק גבול עמון היה א"כ בשלא מחלוקת ורש"י ז"ל פי' וירשו מארנון וכו' ע"ש :

ועתה ה' אלהי ישר' וכו' כפי הנראה שמלך עמון היה בא בטענה שכיון שסיחון לקחה בשמות כשנלחם במלך מואב הראשון אשר במות סיחון ובניו תחזור הארץ לבעליה הראשונים מואב ועמון לעומת זה אמר שזו אינה טענה כי השי"ת כיון בכוונה להרוג סיחון כדי שירשו ישראל כל ארצותיו ועמון ומואב טהרו בו ולא תשוב אליהם עוד ז"ש ועתה ר"ל במאמ עתה פסקן של דברי' שה' הורי' את האמורי מפני עמו ישראל והבאתו ואתה תירשנו באומר שכיון שמת סיחון תשוב הרצו אשר כבש והשוב אליך נחלה זו לא יתכן שהב"ה כל מה שהורישו וגרשו כוונתו לשכירם אנו אותו :

הלא את אשר יורישך כמוש וכו' עיין הרד"ק ז"ל : ולע"ד הדקדוק לשון יורישך בלשון עתיד והיה לו לומר הורישך ועוד שהויכוח עם מלך עמון וכמוש אלהי מואב אכן הכוונה ללעוג על מלך עמון ולומר אתה מערער על דבר שאין לך בו זכות ואתה חושב שכביר תמצ' ידיך שהרי אמרת ועתה השיבה אתהן בשלום כאלו אתה בוטח שתשוב לקחת' מידינו לזה אמר את אשר יורישך לעתיד כמוש אלהי"ך אותו תירש כי לא ירעו לנו וגם הטב אין אהו להחזי' לך הרצותיך מידינו ז"ש אשר יורישך בלשון עתיד ואמר עוד בכלל דבריו לעג אחר באומרו כמוש אלהיך שאם אתה עמון תשוב לעבוד את כמוש אלהי מואב ובעשנו שיהיה אלהיך אפשר שיוכל כל ושיורישך אותו תירש והכל דרך ליצנות דליצנותא דע"א שריא כדכתיב כרע בל קורס נבו ואולי כמוש ע"א למואב וגם לעמון ולז"א אלהיך והרלב"ג כתב זה לשונו ואמר לו על צד הלעג הלא את אשר יורישך כמוש אלהיך אותו תירש כי לא יכול כמוש אלהיהם להצילם מיד סיחון כאומרו אוי לך מואב אבדת עם כמוש ומה שכתבתי ענין זולת זה :

ועתה הטוב טוב אתה וכו' עיין הרד"ק ז"ל ומהרי"א ז"ל כתב ועתה ר"ל מלבד הטענות הנז' לזכות בירוש' הארץ הנה עוד טענה לאחר ירושתה יש טענה אחרת והיא הטוב טוב אתה מבלק בן צפור מלך מואב שראה את ישראל שלקחו את הארץ והוא היה מלך למואב בעת ההיא האם נלחם בישראל לקחת אותה מידם ע"כ : ולע"דן לדקדק כפל הטוב טוב אתה הטוב אתה מבלק מספיק וגם כפל הרב רב אם נלחם נלחם בם אבל כיון להוכיחו ולומר הטוב כמו הטוב לך כי תעשוק ז"ש הטוב לך לחשוב ולעלות בדעתך שאתה טוב מבלק המיוחס בבן צפור או החכם בחכמת הרטום והאשף וכשדי כמו שאחז"ל בס"ה שהיה יודע בצפור וז"ש בן צפור מלך מואב בזמן הראשון והראשונים כפתחו של אולם וא"כ הטוב דבר כזה שתחשוב שטוב אתה מן הראשונים או אמר בלי ספק שלא עלה בדעתך שאתה טוב מבלק מדרגה אחת כי כיון שמלאך לבך לדבר כזה לקחך לבך והטעך בשאתה טוב טוב כפל ומכופל בכמה מעלות טובו' על בלק כיון שהוא לא רב עם ישראל ואתה מלאך לבך ז"ש הטוב טוב כפול שאילו לא נתגאית בשאתה טוב סיב מבלק בכמה טובות לא מלאך לבך להלחם בישראל שהרי בלק אפילו מריבת דברים על זה לא רב ז"ש הרב רב עם ישראל וגם שמלכו שלא לחם עמהם בהביאו אל בלעם והיינו מה שכתוב ויקם בלק בן צפור מלך מואב וילחם בישראל וישלח ויקרא לבלעם שאומרו וישלח ויקרא לבלעם הוא פי' וילחם עם ישראל שהיתה מלחמה א בכח ולא בפועל היה ז"ש אם נלחם ר"ל אם תראה שנו' בו נלחם רוצה לומ' לשון

מנחה קטנה

ואתה כתוב וגו' אל תדמה בנפשך שאנו מוזהרים להלחם כך מדכתי' אל תגורם וגו' דמשני הלא שאתה הוא הפורץ גדר תחלה ואז מותר לנו להלחם והראייה מבלק בן צפור שהוא ג"כ פרץ גדר תחילה וגם כליו הייתה מוזהרי' ומ"מ נתנו ה' בידינו וגם אתה תהיה כמוהו אם תעשה שמא רעה כי ישפוט ה' השופט שעליו לריב ריבנו כיון שהתרעמת עליו שנתן לנו הרנך שלא כדין אשר כמוקנו בה זה שלש מאות שנים ומכפר שלש הוא אוקה איש עמך טענה מספקת אשר הניח ה' הארץ בידנו וזמן רב כזה · וכיון פוטר כזה שאל יעלה בדעתך כיון שישראל עע"ז תוכל לנו שהרי בשמן זמן זה עבדו כמה פעמי' עבודה זרה ומדוע לא בצלתם בזמן שבומן ההיא : ולא

לשון

רשי

ג' מאות שנה · משכיבשו את הארץ בימי יהושע עד יפתח מכאן יש ללמוד שנות השופטים הנזכרים עד הנה אם שני השיעבוד של כל אומה נמנים בתוך ימי השופט אם לאו שנינו בסדר עולם יהושע פרנס את ישר' עשרים ושמנה שנה ואין לי מקרא מתי ללמוד עתניאל ארבעי' שנה ושני שיעבוד של כושן רשעתי' בכללם אחריו אהוד שמונים שנה ושמנה עשרה שנים שיעבוד של עגלון בתוכם הרי קמ"ח שנה דבורה ארבעים שנה ושני שיעבוד יבין בתוכה הרי קפ"ח אחריו שבע שנים של שיעבוד מדין וארבעי' של גדעון ושלש של אבימלך הרי רל"ח שני' אחריו כ"ג של תולע וכ"ב של יאיר אלא שעלתה שנה אחת לשניהם וי"ח של בני עמון עד שלא בא יפתח הרי ג' מאות : עבר בניעמון · אל בני עמון :

בְּשֶׁבֶת יִשְׂרָאֵל בְּחֶשְׁבּוֹן וּבִבְנוֹתֶיהָ וּבְעַרְעוֹר וּבִבְנוֹתֶיהָ וּבְכָל־הֶעָרִים אֲשֶׁר עַל־יְדֵי אַרְנוֹן שְׁלֹשׁ מֵאוֹת שָׁנָה וּמַדּוּעַ לֹא־הִצַּלְתֶּם בָּעֵת הַהִיא: וְאָנֹכִי לֹא־חָטָאתִי לָךְ וְאַתָּה עֹשֶׂה אִתִּי רָעָה לְהִלָּחֶם בִּי יִשְׁפֹּט יְהוָה הַשֹּׁפֵט הַיּוֹם בֵּין בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וּבֵין בְּנֵי עַמּוֹן: וְלֹא שָׁמַע מֶלֶךְ בְּנֵי עַמּוֹן אֶל־דִּבְרֵי יִפְתָּח אֲשֶׁר שָׁלַח אֵלָיו: וַתְּהִי עַל־יִפְתָּח רוּחַ יְהוָה וַיַּעֲבֹר אֶת־הַגִּלְעָד וְאֶת־מְנַשֶּׁה וַיַּעֲבֹר אֶת־מִצְפֵּה גִלְעָד וּמִמִּצְפֵּה גִלְעָד עָבַר בְּנֵי עַמּוֹן: וַיִּדַּר יִפְתָּח נֶדֶר לַיהוָה וַיֹּאמַר אִם־נָתוֹן תִּתֵּן אֶת־בְּנֵי עַמּוֹן בְּיָדִי: וְהָיָה הַיּוֹצֵא אֲשֶׁר יֵצֵא מִדַּלְתֵי בֵיתִי לִקְרָאתִי בְּשׁוּבִי בְשָׁלוֹם מִבְּנֵי עַמּוֹן וְהָיָה לַיהוָה וְהַעֲלִיתִהוּ עוֹלָה: וַיַּעֲבֹר יִפְתָּח אֶל־בְּנֵי עַמּוֹן לְהִלָּחֶם בָּם וַיִּתְּנֵם יְהוָה בְּיָדוֹ:

ויכם

כַּד יְתִיב יִשְׂרָאֵל בְּחֶשְׁבּוֹן וּבְכַפְרָנָהָא וּבְעַרְעֵר וּבְכַפְרָנָהָא וּבְכָל קִרְוַיָּא דְעַל תְּחוּמֵי אַרְנוֹן תְּלַת מְאָה שְׁנִין וּמָה דֵין לָא שֵׁיזֵבִיתוּן בְּעִדָּנָא הַהִיא: וַאֲנָא לָא חָטֵית לָךְ וְאַתְּ עָבֵד עִמִּי בִּישָׁא לְאַגָּחָא קְרָבָא בִּי יְדִין יְיָ דְעָבֵד דִּינָא יוֹמָא דֵין בֵּין בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וּבֵין בְּנֵי עַמּוֹן: וְלָא קַבִּיל מַלְכָּא דִבְנֵי עַמּוֹן לְפִתְגָּמֵי יִפְתָּח דְּשַׁלְחָלוּתֵיהּ: וּשְׁרַת עַל יִפְתָּח רוּחַ גְּבוּרָא מִן קֳדָם יְיָ וַעֲבַר יַת גִּלְעָד וְיַת מְנַשֶּׁה וַעֲבַר יַת מִצְפַּיָּא דְגִלְעָד וּמִמִּצְפַּיָּא דְגִלְעָד עֲבַר בְּנֵי עַמּוֹן: וְקַיֵּים יִפְתָּח קְיָים קֳדָם יְיָ וַאֲמַר אִם מִמְסַר תִּמְסַר יַת בְּנֵי עַמּוֹן בִּידִי: וִיהֵי דְיִפּוֹק מִפַּקְבַּר מִדְּשֵׁי בֵיתִי לְקַדְמוּתִי כַּד אֵתוּב בִּשְׁלָם מִבְּנֵי עַמּוֹן וִיהֵי קֳדָם יְיָ וְאַסְקִינֵיהּ עֲלָתָא: וַעֲבַר יִפְתָּח לְוָת בְּנֵי עַמּוֹן לְאַגָּחָא קְרָבָא בְּהוֹן וּמְסָרִינוּן יְיָ בִּידֵיהּ:

ומחנון

רדק

ג' מאות שנה · ג' מאות שנה ישבו בארץ הזאת עד היום מיום שנכבשה ומדוע לא נלחמת' עליה עד היום ולא הצלת' אות' וג' מאות שנה בחשבון זהכמו שמפורש בסדר עולם יהושע פרנס את ישראל כ"ח שנה עתניאל בן קנז ארבעים שנה אהוד שמוני' שנה דבורה וברק ארבעי' שנה גדעון ארבעים שנה אבימלך ג' שנים תולע בן פואה כ"ג שנ' יאיר כ"ב שנ' הרי ר"עו שנה ושני השעבו' בכלל וי"ח שנה שעעבדו בני עמון בישראל עד שלא קם יפתח הרי ג' מאות שנה עם שש שנים של יפתח : ותהי על יפתח רוח יי' · ושרת על יפתח רוח גבורתא מן קדם יי' : עבר בני עמון · פי' אל ארץ בני עמון : והעליתיהו עולה · דעת רז"ל בזה ידוע וא"א ז"ל פי' והעליתיהו הוי"ו במקו' או ופי' והיה ליי' הקדש אם איננו ראוי לעולה וכמו זה הוי"ו מכה אביו ואמו או אמו ויפה פי' וכן נראה מהפסוק כי לא המיתה שאמר ואבכה על בתולי לאות כי לא המיתה אך לא ידעה איש כמו שאמר והיא לא ידעה איש ומה שאמר גם כן ויעש לה את נדרו אשר נדר ולא אמר ויעלה עולה לאות כי פרושה היית' וזהו את נדרו אשר נדר והיה להשם כך נראה לפי פשטי הפסוקים ולדברי רז"ל אם קבלה היא בידם עלינו לקבלה : אין

מסרה

ומרוע י' וסי' נמסר בריש סדר קרח : וידר ג' בקריא' וסי' וידר יעקב נדר לאמר אם יהיה : וידר ישראל נדר ליי' ויאמר · וידר יפתח נדר : נתון ד' מלאים וסי' ונתון אותו על · נתון תתן לו ולא ירע · ויאמרו נתון נתן · וידר יפתח · וכל כתוב' רכו' · ה' סבירין ממנה וקרינן ממנו וסי' והרים ממנו בקמצו מסלת המנחה ומשמנה · ואם בהמה אשר יקריב ממנה קרבן :

רלבג

ושפר שכב' כדר יפתח כדך ליי' שאם יתן בידו את בני עמון יהיה ליי' אשר יצא מביתו בשובו בשלום מבני עמון ויעלנו עולה אם היה ראוי לזה והנה היוצא מדלתי ביתו יהי' בהכרח בעל החיים ואם היה ממין האד' יהי' ליי' ויהיה מיוחד לעבודת הש"י לבד ואם יהיה זכר לא יצטרך שיהיה פרו' מן האשה כי כבר יהיה מיוחד לעבודת הש"י בזולת זה האופן כמו שנמצא בכהנים ובלוים ומצאנו ג"כ זה הלשון בשמואל שם לקחו אשה והולידו בנים ממנה ואמנם אם היתה אשה יתחייב שתהיה פרושה מאיש שאם היה לה בעל לא תהיה מיוחדת לעבודת הש"י אבל תעבוד על זה בעלה כמשפט הנשים הנשואות ולזה

מנחה קטנה

ולא שמע וגו' ירצה שאין יפתח גרם בזה שלא שמע וקבל דבריו ששי' שלוחיו אדברי' דברי קנטורי' שלא בזה להם יפתח או שלא היו השלוחים הגונים וראוים למלך לא כן הדבר כי אם אע"פי שהשלוחי' דברו דברים רכים כפי אשר צם יפתח בפיהם וז"ש את דברי יפתח · וגם אשר שלח אליו שלוחי' הגונים כל זה לא הועיל : ותהי על יפתח וגו' ע"י שלא יפתח דברי רכו' למלך עמון ופתח בשלום ומה גם שתלה הגדולה בבעליה שאמר שה' הוא הנותן את הארץ ביד ישראל וכב' בטח והתפלל אליו קודם שמות דבר מה או שלא שום שליחות תחלה וידבר יפתח את כל דבריו לפני ה' שהוא כמו נטילת רשות מה' ע"כ גם ה' נתן לו עצה וגבורה למלחמה וחיזק לבו עד שהלך לארץ בני עמון להלחם בם : וידר יפתח נדר לה' כפי הדין שיזכי' תחלה נדר ואח"כ ה' וע"כ לא אמר וידר יפתח לה' נדר · אלא נדר לה' · ועוד כיון בזה שטעם יפתח שלא פירש דבריו בנדרו ואמר מה בדעתו אם כוונתו להקדש דמים או עולה ממש · זה מטעם שהיה נדר לה' והוא יודע כוונתו . וטעה בזה כי בנדרים הכל הולך אחר לשון בני אדם והיה לו לפרש : נתון תתן כפל לשון נתן בזה תתן בנא' · א"כ שהיתה כוונת יפתח שלא יכשלו ישראל בחטאם במלחמותיו ולא יפקד מהם איש כאופן שנקט תרתי נתינת עמון בידו ושל' יפול איש מישראל ארצה : וזה ר' זו ג"כ באמרו בשובי בשלום ולא אמר לשלום אלא בשלום של עכשיו בלי שעדר איש : אבל

כלי יקר

לשון מלחמה כדכתיב ביהושע ויקם בלק כו' וילחם בישראל וישלח ויקרא האם אותו נלחם מובן כפשוטו שנלחם בם ממש פנים בפנים זה איננו כן שבכח הוא שנלחם ולא בם : או אפשר לתרץ קושיית הרד"ק יותר בפשיטות ולומר שמה שנלחם בלק עם ישראל וישלח לקרא לבלעם הנה היה מדאגה על העתיד כאומרו עתה ילחכו הקהל את כל סביבותינו אבל הרב רב עם ישראל או אם נלחם נלחם בם על הארצות האלה של חשבון הלא נלחם ולא עליהם כי ראה שבדין זכו בהן ישראל ועל העתיד דאג לא על העבר כי פתיאם ומאל וא"כ תשוב אתה לערער :

בשבת ישראל בחשבון וכו' מהרי"א ז"ל כתב שזו טענה חזקה היא שהחזיקו ישראל בשבתם בחשבון וכל בנותיה וג' שנים הויא חזקה כ"ש ג' מאות ומדוע לא הצלתם בכל הזמן ההוא א"כ החזיקו וזכו ע"כ : ועל פי שיטתו יאמר לע"ד ומדוע לא הצלתם בעת ההיא כשכבשוה מסיחון היה לכם לערער אז הכף בעת ההיא בטענה שכיון שבעל הזרוע נפל הוא סיחון תשוב הארץ לבעליה הראשונים מואב ועמון וכיון ששתקתם בעת ההיא בטל זכותכם ועיין הרלב"ג הנה שמפרש בעת ההיא על כל הזמן הארוך של ג' מאות שנה אמנ' לשון בעת ההיא נראה כמו שפירשתי על העת ההי' של הריגת סיחון וכניו כשהיה מלך למואב בלק בן צפור ובעת ההיא לגזרה שוה נאמ' כאן בעת ההיא ונאמר שם ובלק בן צפור מלך למואב בעת ההי' גם וי"ו ומדוע מורה שמוסיף ולשיטת הרלב"ג היה לו לומר מדוע בלא וא"ו ומ"ש בערעור ולא נקר' עד עתה שא ערוער נלע"ד שדבר יפתח נחות לומר מהר שאתם מחרחרים ריב עמנו ומערערים ראוי לקרו' בשם את ערוער ערוער מלשון ערעור שאתה מערער עלינו בדבר המוחזק מכמה שנים ומה שאמר אשר ע"י ארנון עיין רש"י וכ"כ הרד"ק ז"ל ועיין הרלב"ג ז"ל ומהרי"א ז"ל להרחיב בזה בספר שמואל בפ' בן שנה שאול במלכו עיין עליו · ובעזרת הבורא בהגיעי שם אניף ידי על כל הפירושים ובעת נסמוך על דברירש"י ז"ל שהביא מסדר עולם :

ואנכי לא חטאתי לך וכו' מהרי"א ז"ל כתב שהיתה כונת יפתח בזה לומר שאין למלך מואב זכות עם ישראל מהטענות שזכר ואין זה כי אם תואנה הוא מבקש להרע ליפתח ולזה אמר ואנכי לא חטאתי לך ואת עושה עמי רעה להלחם בי ר"ל לי בפרט מה שלא עשית עם ישראל עד הנה לכן ישפוט ה' השופט ר"ל מי שהוא שופט כל הארץ בין בני ישראל ובין בני עמון עכ"ל :

ואני אומר שכוונת להתגלל מחטא ועון להיות נקי מה' כי ידוע שנאמר בתורה גבי בני עמון אל תצורם ולא תתגר בם לאסור אפילו להתראות להם בכלי זיין לצערם כ"ש להלחם עמהם ואם כן אתה יפתח חוטא אתה לה' ועובר בלאו לא תצורם ואל תתגר בם לז"א ואנכי לא חטאתי לך ואתה הוא העושה אתי רעה להלחם בי אשר מעתה נקי אני מחטוא בלאו לא תצורם ואל תתגר בם וכן כפי הטענה הזו שאני טוען שאתה הפותר מישראלית מדון והאשם תלוי בך ולא בי כן ישפוט ה' וכו' כי יזכני בדין ויחייב אותך המחרחר ריב ולא אני ומ"ש ישפוט ה' השופט וכו' בל"עד ישפוט ה' שהוא השופט הודוע ישפוט היום ולא יאחר כמנהג הכתוב כאלו הוא מסורס ישפוט ה' היום השופט ביני וביניך · או יאמר אולי מלאך לבך ליטלם בישראל על כי עזבו את ה' ויעבדו הבעלים שגם הוא עוזב אותם והיינו שופטם וכל תוכל עמנו דע שאתה מוטעה בזה שכבר שבו אל ה' וקבלוהו לאלוה ופטרון ושופט ז"ש ישפוט ה' השופט היום ר"ל שהיום נעשה שופט על ישראל שקבלו עול אלהותו ושבו אליו ואעפ"י שבימים שחלפו לא היה שופט' כי עזבוהו היום הוא שופט והנ' ישפוט בין בני ישראל ובין בני עמון :

ולא שמע מלך בני עמון כו' כתב מהרי"א ז"ל וזכר שלא שמע מלך בני עמון את דברי יפתח ירצה שמלך בני עמון אמר בלבו מי יפתח לעשות עצמו מושל בישראל ולשלוח מלאכי' ולכן לא רצה לשמוע דבריו באומ' איני מלך ומושל איכני שומע דבריו ע"כ · ולע"ד אפשר דהכי קאמ' ולא שמע שאפי' לשומען לא החשיב את יפתח אלא שתק את השלוחים או יהיה לא שמע כמו לא שמיע לי כלומר לא סבירא לי שלא קבל דבריהם וכאלו לא שמע ולשני הפירושי' נותן טעם למה שלא שמע והם' אשר שלחו אליו כי אמר מי הוא זה ואי זה הוא הדיוט כזה שישלח שלוחי' כאלו הוא גבר' רבא ולא יצא הוא בעצמו ובכבודו ז"ש אשר שלח אליו ולא בא הוא בעצמו :

ותהי על יפתח רוח ה' עיין הר"דק ז"ל ומ"ש עבר בני עמון עיין רש"י ז"ל וכן כתב הר"דק ז"ל ולע"דן לדקדק אומרו עבר בני עמון ממש שעבר בני עמון והניח בגלעד במערכה' והלך לו אל עם סוקט בסוף ארץ בני עמון והוא במה שזכרתי למעלה שבעת ועונה זו עדיין לא נתפרדה החבילה של מחנה בני עמון כי היו בגלעד וישראל גם כן במצפ' מערכה מול מערכה ולזה אמר שסרתה עליו רוח גבורה מאת ה' עד שנתחכם ויעבור הגלעד שעם היה מחנה בני עמון שהי' גגיב' דעת גדולה לבא פתאום אל עם סוקט ובוטח וממצפה גלעד עבר בני עמון שהניח בני עמון נאספים בגלעד ומצפה ועבר יפתח ללכת אל קצה ארץ בני עמון אל המקום שהיו בטוחים לא כן במערכה שהיו עומדים על משמרתם והנה זו רוח חכמ' רוח עצה גדולה וזהו שאמר עבר בני עמון ולא כתיב עבר אל בני עמון אמנ' הרלב"ג ז"ל כת' זה לשונו או נתקדשה ביפתח רוח גבורה וכו' ע"ש

וידר יפתח נדר לה' ויאמר וכו' חז"ל אמרו במסכת תעניות שהו' אחד משלשה ונאמר מהרדע' בב"ר ששאלו שלא כהוגן והשיבו להם כהוגן וליפתח שלא כהוגן כי היה אפשר שיצא כלב או חזיר וענוהו שלא כהוגן שיצאת בתו עד כאן : ואפשר הטעם שענוהו שלא כהוגן לפי שנדרו היה להש"ית והנודר להביר יעקב צריך לדקדק בדבריו כי אינו ראוי לדבר בשל גבוה והיה היוצא וכו' והעליתיהו עולה ואפי' אם יהיה כלב לזה בענש וענוהו שלא כהוגן בבתו אמנם השלשה אחרים אע"פי ששאלו שלא כהוגן היה לענין בשר ודם ולכך לא נענשו וענו אותם כהוגן אליעזר עבד אברהם ושאול וכלב ומי שאינו אומר אלא שלשה מפיק כלב משום דאשר ילכוד את קרית ספר הוא שיחזיר מפלפולו ההלכות שנשתכחו בימי אבלו של משה ועליהם אמר אשר ילכוד בפלפולו קרית ספר לשון ספר ממש וקרית לשון קריה והחזירן עתניאל בן קנז בפלפולו וזו שאמר וילכדה עתניאל וכו' ואיש אשר הלה לו בפלפולו לא יהיה כתין ולא ממז' ולכך איננו מונה אותו במסכת תענית בכלל אותם ששאלו כהוגן ובהכי ניחא מכייתא דשלשה למעוטי כלב ושאיכן ארבעה כדמכי בב"ר וכב"ר תני ארבעה מכייתא למעוטי דלא תימא שלשה הם וכדסבר במסכת תעניות מטעמ' דפרשי' ובזה אבין כונת הפסוק שאומר כאן וידר יפתח נדר לה' ויאמר שתיבת לה' מיותר שידוע שלה' הוא והכי גבי יעקב כתיב וידר יעקב נדר לאמר ולא כתיב לה' אבל כונת הכתוב להתרעם עליו לומר וידר יפתח נדר והנה הנדר לה' שראוי שידקדק בדבריו שלא להוציא דבר שלא כהוגן מפיו זהו שאמר לה' ויאמר אם נתן וכו' והיה היוצא וכו' שלא היה לו לומר סתם והיה היוצא וכו' כי בכלל הדבר הזה ואפילו כלב ודבר טמא והנודר לה' ראוי שידקדק בדבריו וכפי מה שפירשתי בפסוק הקודם שהניח יפתח המערכה של ישראל מול מערכ' עמון אם חונה בגלעד והלך לו לפנים אל המלך עמון ובא הכה ג"כ את המחנה העומד בגלעד בזה יובן אומרו אם נתון תתן כפל הנתינות האחת נתון על שהולך אלים שינלחם ומידי שובו תתן גם כן את המערכה העומדת בגלעד ויהיה בידי בעת המוע' אשר אתי עמי :

והיה היוצא אשר יצא וכו' עיין הר"דק ז"ל והרל"בג ז"ל ומהרי"א ז"ל כתב סברת חז"ל שיפתח הקריב את בתו עולה ממש · וכתב ג"כ סברת המפרשים ז"ל שזכרנו שלא העלה אות' עולה אבל עשאה פרושה ולא נשאת ועוד נזכיר בזה בע"ה : ולעניות דעתי נראה שאין צורך לפרש וי"ו והעליתיהו במקום או ועם כל זה נהפך לזכות יפתח שפירש דבריו ואמר כהוגן והיה היוצא ולא כלב ודבר טמא אלא אשר יצא לקראתי ר"ל דבר חשוב שיצא לקראתי בעל דעת ותבונה שיצא בכונה לקראתי בשובי בשלום ונזרקו בפיו דברים אלו שכן היה בסוף ותצא בתו לקראתו כמאמרו לקראתי ואמר עוד בבירור דבריו והיה לה' והעליתיהו עולה והיה לה' הוא הגלוי רוצה לומר כשיהיה לה' ר"ל דבר ראוי לה' ולא טמא אז והעליתיהו עולה כמלא דבריו הכל חלוקה אחת קלתם תגלי וקלתם הקדש :

ויעבור יפתח וכו' אמר שזכות הנדר אמץ את לבבו ובטח ויעבור אל בני עמון כמו שפירשתי לעיל שנכנס בתוכיות התחום בני עמון להלחם בם ביד רמה וה' נתנם בידו כאשר שאל אם נתן תתן בידי וכו' :

ויכם מערוער וכו' הגיד המקומות שהכה אותם עד אבל כרמים אולי כיון לומר כי שם נזכר לבני עמון זכות היין שהשקו את לוט שלשם שמי' נתכוונו לכך הכה אותם עד אבל כרמי' לבד שהוא מקום מישור של כרמים כמו שתרגם יונתן מישר כרמיא ולא יותר שעמד להם יפתח זכות יין :

ויבא יפתח המצפה וכו' עיין הר"דק ז"ל וכן כתב מהרי"א ז"ל ולע"ד לדקדק אומרו ורק היא יחידה כי תיבת ורק מיותרת ובלתי מתיישב' דהי"לל והיא יחידה מהו ורק ונראה דהכי קאמר והנה בתו וכו' ואילו היו לו עוד בנים ובנות זולתם לא היה מצטער אכן מה שנצטער באהה לקראתו לא מצד היותה בתו נצטע' רק מצד שהיא יחידה לבד נצטער ז"ש ורק היא יחידה או יאמר כי בצאתה לא הירע שיצא' אחרת עמה כדי שיהא לו ספק האם נקח את בת יפתח או את היוצאת עמה לזה אמר והנה בתה יוצאת לקראתו ורק היא כמשך אל יוצאת שרק היא יוצאה והנה היא יחיד' לא היה שאין לו ממנו כו' :

ויהי כראותו אותה וכו' עיין רש"י ז"ל ומהרי"א ז"ל פי' הכרע הכרעתני וכו' העמוש' לא נלחוני ולא הכריעוני ואת בתי הכרעתני והיית בעוכרי לפי שפציתי פי ליי' ונדרתי שתהיי הקדש ולא תנשאי עוד ולא אוכל לשוב מזה ע"כ : ולע"דן שאמר הנה הייתי אך שמח וטוב לב בישועת יי' על ידי אכן דאגה זו הכריעה על כל אותה שמחה כי כבדה אנחתי שאת היא יחיד' ונוסף עוד דאגתי היות הרע הגדול הזה מסובב על ידך ז"ש ואת היית בעוכרי את באהך לקראתי וג"כ אנכי בעצמי הייתי עוכר את עצמי ז"ש ואנכי מקושר עם הכרע הכרעתני ואת היית בעוכרי כלומר את הכרעתני ואנכי גם כן הכרעתי את עצמי וזהו אומרו ואנכי דהי"לל כי אנכי פציתי פי אבל אומרו ואנכי בוא"ו מוסיף על כל מ"ש הכרע הכרעתני ואת היי' בעוכרי ואנכי ג"כ הייתי

בעכרי

וַיַּכֵּם מֵעֲרוֹעֵר וְעַד־בּוֹאֲךָ מִנִּית ב׳בתרי ליש׳ בתטי׳ מנית
עֶשְׂרִים עִיר וְעַד אָבֵל כְּרָמִים מַכָּה
גְּדוֹלָה מְאֹד וַיִּכָּנְעוּ בְּנֵי עַמּוֹן מִפְּנֵי
בְּנֵי יִשְׂרָאֵל: וַיָּבֹא
יִפְתָּח הַמִּצְפָּה אֶל־בֵּיתוֹ וְהִנֵּה בִתּוֹ
יֹצֵאת לִקְרָאתוֹ בְּתֻפִּים וּבִמְחֹלוֹת ב׳
וְרַק הִיא יְחִידָה אֵין־לוֹ מִמֶּנּוּ בֵּן ד׳ · ל׳
אוֹ־בַת: וַיְהִי כִרְאוֹתוֹ אוֹתָהּ
וַיִּקְרַע אֶת־בְּגָדָיו וַיֹּאמֶר אֲהָהּ בִּתִּי
הַכְרֵעַ הִכְרַעְתִּנִי וְאַתְּ הָיִית בְּעֹכְרָי ל׳ · ל׳ · ל׳
וְאָנֹכִי פָּצִיתִי פִי אֶל־יְהוָה וְלֹא אוּכַל ג׳ · ה׳
לָשׁוּב: וַתֹּאמֶר אֵלָיו אָבִי פָּצִיתָה ל׳
אֶת־פִּיךָ אֶל־יְהוָה עֲשֵׂה לִי כַּאֲשֶׁר
יָצָא מִפִּיךָ אַחֲרֵי אֲשֶׁר עָשָׂה לְךָ יְהוָה
נְקָמוֹת מֵאֹיְבֶיךָ מִבְּנֵי עַמּוֹן:
וַתֹּאמֶר אֶל־אָבִיהָ יֵעָשֶׂה לִּי הַדָּבָר
הַזֶּה הַרְפֵּה מִמֶּנִּי שְׁנַיִם חֳדָשִׁים ב׳
וְאֵלְכָה וְיָרַדְתִּי עַל־הֶהָרִים וְאֶבְכֶּה ב׳ יומם
עַל־בְּתוּלַי אָנֹכִי וְרֵעיֹתָי: וַיֹּאמֶר ורעותי ק
לֵכִי וַיִּשְׁלַח אוֹתָהּ שְׁנֵי חֳדָשִׁים וַתֵּלֶךְ
הִיא וְרֵעוֹתֶיהָ וַתֵּבְךְּ עַל־בְּתוּלֶיהָ עַל־
הֶהָרִים

וּמְחָנוּן מֵעֲרוֹעֵר עַד מַעֲלָנָא דְמִנִּית
עַשְׂרִין קִירְוִין וְעַד מֵישַׁר כַּרְמַיָּא
מַחֲתָא רַבְּתָא לַחֲדָא וְאִיתְּבָרוּ בְּנֵי
עַמּוֹן מִן קֳדָם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל: וַאֲתָא
יִפְתָּח לְמִיצְפַּיָּא לְבֵיתֵיהּ וְהָא בְּרַתֵּיהּ
נָפְקַת לְקַדָּמוּתֵיהּ בְּתוּפִין וּבְחִינְגִּין
וּלְחוֹד הִיא יְחִידָה לֵית לֵיהּ מִינֵּיהּ בַּר
אוֹ בְרַת: וַהֲוָה כַּד חֲזָא
יָתַהּ וּבְזַע יַת לְבוּשׁוֹהִי וַאֲמַר וַוי בְּרַתִּי
אַכְרָעָא אַכְרַעְתִּינִי וְאַתְּ הֲוֵית בְּעָכְרָי
וַאֲנָא פְּתַחִית פּוּמִי בִּנְדַר קֳדָם יְיָ וְלָא
אֵיכוּל לְמִיתַּב: וַאֲמַרַת לֵיהּ אַבָּא
פְּתַחְתָּא פוּמָךְ בִּנְדַר קֳדָם יְיָ עֲבֵיד לִי
כְּמָא דִי נְפַק מִפּוּמָךְ בָּתַר דַּעֲבַד לָךְ
יְיָ פּוּרְעֲנוּתָא מִבַּעֲלֵי דְבָבָךְ מִבְּנֵי עַמּוֹן:
וַאֲמַרַת לַאֲבוּהָא יִתְעֲבֵיד לִי פִּתְגָּמָא
הָדֵין שְׁבוֹק מִינִּי תְּרֵין יַרְחִין וְאֵיהַךְ
וְאֶתְנַגֵּיד עַל טוּרַיָּא וְאֶבְכֶּה עַל בְּתוּלַי
אֲנָא וְחַבְרוֹתָי: וַאֲמַר אֵיזִילִי וּשְׁלַח
יָתַהּ תְּרֵין יַרְחִין וַאֲזַלַת הִיא
וְחַבְרָתַהּ וּבְכַת עַל בְּתוּלָהָא עַל
טוּרַיָּא

ויבא יפתח המצפה אל ביתו · אל השדה ללקט אורות · וילך בכל דרך אסא דמלכים · וסי׳ בליש׳ ארמית אפריש בעירא דיפתח ולקט באורחא · ונמסר גם בסדר צו: ולא אוכל ג׳ בקריאה וסימ׳ ויהי כראותו אותה ויקרע את בגדיו ויאמר · ונלאיתי כלכל ולא אוכל · ואשלחה אליהם מלאכים:

רשי

אבל כרמים · מישר כרמיא: הכרע הכרעתני · לשון נקבה ודומה לו לבבתיני אחותי כלה: היית בעוכרי · כל דמי נעכר קפחת את רגלי: וירדתי על ההרים · לשון יללה הוא ודוגמתו על גגותיה וברחובותיה כולו יילל יורד בבכי המתעלס בבכי על שגופו משתבר ומדרש אגדה דורשו רבי תנחומא על ההרים לפני סנהדרין אם ימצאו פתח לנדריך: ותבך על בתוליה · מלא כתי׳ על בתולותי׳ משמע בתולה ממש: ותהי

רדק

אין לו ממנו · ת״י כמו ממנה לית ליה מיניה כלומר כי תבתו זאת לא היה לו בן או בת כי לא היה לה בעל עדין כמו שאמר והיא לא ידעה איש וכן אמר בעל המסורת ה׳ סבירין ממנה וקרינן ממנו ויתכן לפרש ממנו כמשמעו כי אפשר שהיו לאשת יפתח בנים מאיש אחר קוד׳ שנשאת ליפתח והיה מגדלם יפת׳ בביתו והיו חשובים כבניו אבל ממנו לא היה לו בן או בת כי אם זאת: וירדתי · י״ת מענין אריד בשיחי וירד ויריד בענין אח׳ ורבי׳ כמוהו והנכון לפרשו כמשמעו כי המצפה שם היה בית יפתח היה גבוהה על ההרי׳ או אמ׳ וירדתי כנגד העמק אשר בין המצפה וההרים וכן ויעלו אותם עמק עכור וירד הסלע כמו שפירשנו וי״ת ואתנגיד על טוריא ובדרש וירדתי על ההרים אלך לפני סנהדרין אולי ימצאו פתח לנדרך: ויעש לה את נדרו אשר נדר · שעשה לה בית והכניסה שם והיתה שם פרושה מבני אדם ומדרכי העולם והיה חק בישראל כי משנה לשנה היו הולכות אליה בנות ישראל לתנות:

רלבג

ולזה קרע יפתח את בגדיו בראותו בתו יוצאה לקראתו כי זה הנדר יחייב שלא תהיה לאיש ידמה שעש׳ לה יפתח בי׳ מחוץ לא ראית׳ אדם בו ולא אשה וישב׳ שם אך המתין לה שנים חדשי׳ תלך בהם עם רעותיה לבכות על בתוליה על ההרים וזה הזמן השגירה בבית ההו׳ ולא היתה רואה אפילו אשה שם זולתי ארבעה ימים בשנ׳ שהיה חק לישר׳ שתלכנה בנות ישראל לתנות לבת יפתח על בתוליה והיא היתה פרוש׳ מאיש כל ימיה: ולאוי

ממנו ס׳ סבירין ממנה וקרי׳ ממנו

כלי יקר

בעכרי והכרעתי את עצמי:

ותאמר אליו אבי פצית פיך צריך לדקדק מה טעם כתיב כאן גבי ותאמר אליו וכו׳ בסמוך כתיב ותאמר אל אביה ועוד קשה יתור פצית את פיך כו׳ עשה לי כאשר יצא מפיך שהיתה יכולה לומר בקיצור אבי עשה לי כאשר פצית פיך ליי׳ או אבי עשה לי ככל היוצא מפיך אחרי אשר כו׳ גם נדקדק לשון אחרי דהיה לו לומר עשה לי ככל היוצא מפיך כי עשה נקמות באויביך גם צריך להבין לשון נקמות נקמה אחת היא גם מ״ש מבני עמון מיותרת דהי״ל מאויביך בני עמון:

ונראה להבין כל זה במה שנחלקו חז״ל בב״ר רבי יוחנן ורשב״ל רבי יוחנן אמר יפתח הקדש דמי׳ היה חייב ורש״ל אמר אפילו הקדש דמים לא היה חייב דתניכן אמר על בהמה טמאה ועל בעלת מום הרי אלו עולה לא אמר כלום הרי אלו לעולה ימכרו ויביא בדמיהן עולה ע״כ ולרבי יוחנן צריכים אנו לומר דשאני אדם מבהמה טמאה ומבעלת מום דהתם גבי בהמה טמאה ובעלת מום היכא לפלוגי בין אומר הרי אלו עולה דהתם לא אמר כלום אבל גבי אדם בין כשאומר הרי אלו לעולה ובין כשאומר הרי אלו עולה הכל הקדש דמים הוא דאדם אינו לעולם ועל פי סברות אלו האמוראים ז״ל אפרש הכתובים לשיטת רבי יוחנן דהכי קאמרה ותאמ׳ אליו אבי פצית את פיך אל יי׳ שאמרת והיה ליי׳ והעליתיהו עולה שזה שפצית פיך לא לבטלה הוא שלא להקדש דמים הוא ועל כרחין כיון שפצית פיך אל יי׳ אין ראוי שיהיו דברי בטלה ואף על פי שהיה מועיל אך בדין פדיון דמים עכ״ז אני מרוצה שעשה לי כאשר יצא מפיך ממש להעלני עולה ולא הקדש דמים ז״ש עשה לי כאשר יצא מפיך ממש אחרי אשר עשה לך ה׳ נקמו׳ מאויביך כו׳ ראוי לעשות ממש אשר יצא מפיך ולא הקדש דמים ולרש״ל נמי הכי קאמר אבי פצית פיך אל יי׳ פצות פה כל דהו שאין בו שום תורת נדר ואפילו להקדש דמים אינו מועיל כסברת רש״ל דלא אמר כלום דאדם כבהמה טמאה שוים וכשאומ׳ הרי אלו עולה לא אמר כלום ובבת יפתח והעליתיהו עולה כתיב ועכ״ז עשה לי כאשר יצא מפיך ממש אחרי כו׳ אין ראוי לחזור אחרי דיכים להוציא חלק למי שעשה לך נקמו׳ מאויביך ואמר כאן ותאמר אליו אבי כו׳ שהדברי׳ הא׳ שדבר׳ לו אפשר שהם כעין מה שפירשו חז״ל גם את הכל יקח אחרי אשר בא אדוני לשלום שאחז״ל שאמר כן בכעס אמר לו אני אמרתי מתי תבא בשלום ואתה עושה בי כך לא עליך יש לי תרעומת אלא על מי שהביאך לשלום והיינו דכתיב ובני יונתן מריבעל וכי מריבעל שמו והלא מפיבושת שמו אלא מתוך שעשה מריבה עם בעליו יצאת בת קול והמרה נלא שר נלא דכתיב ויבא שאול עד עיר עמלק וירב בנחל על עסקי נחל ע״כ ועל זה נלע״ד שאמרה בת יפתח מאחר שנדרך היה תלוי באם נתן תתן את בני עמון בידי א״כ לא עליך תלונותי אלא על מי שעשה לך נקמות מאויביך בבני עמון שאילו לא עשה לך לא היה חל הנדר ולא הייתי נלכדת ולעומת זה לא הזכיר כאן ותאמר אל אביה כי לא דברה אליו כאומרת אל אביה בנחת כי אם בכעס גדול וז״ש ותאמר אליו מרוב שיחה וכעסה ובפסוק השני ברואותה שכלתה הרעה והאהבה שאביה הוא וראוי לכבדו לז״א הכתוב שנית ותאמר אל אביה שדברה עמו בנחת יעשה לי וכו׳ כמו שאפרש בסמוך בס״ד ומ״ש נקמות מהבאר זה עם מה שכתבתי למעלה כי שתי נקמות עשה יפתח האח׳ אל מלך עמון והוא האויב האמיתי הוא והעומדים אצלו דהשוכה במלכות והשני׳ עם אותם שנקבצו שם בגלעד שלכולם נלא יפתח וז״ש יפתח אם נתן תתן כפל הכתיבות כמו שפירשתי שם וז״ש כאן אשר עשה לך יי׳ נקמות לשוררים וזהו אומרו גם כן מאויביך על המלך בני עמון והחיזת מריעיו ומחנהו אשר אתו היא הנקמ׳ האחת והשנית מבני עמון המערכ׳ העומדת בגלעד וזהו נקמות מאויביך מבני עמון ולא כתב מאויביך בני עמון בלי מ״ם עוד אפשר כי בלכת יפתה הנה והנה בעמדו בארץ טוב הוא והנשים רקים אשר אתו היה פושט על האויבים ולוקח מהם שבי ומלקוח אשר בעת הי׳ אשר נתקבצו מחנה בני עמון אין זרות שימצאו שם מאותם האויבי׳ זולת בני עמון והם אשר שבה מארצם מלקוח ושבי שעם בני עמון לא נלחם כי קיים לא תצורם ואל תתגר בם על כן אמר נקמות שתים האחת מאויביך על שאר האויבים של שאר ארצות שנקבצו שם בעת תמט רגל יפתח והנקמה השנית מבני עמון:

ותאמר אל אביה יעשה לי הדבר הזה וכו׳ אפשר לפרשו באחד משני פנים או יעשה לי הדבר הזה שנדרת להעלות אותי עולה אך הרפה ממני שנים חדשים ואלכה כו׳ ובזה מובן אומרו יעשה לי שלא לנוכח כי אין אביה מקריב אלא הכהן או אפשר הדבר הזה מורה באצבע על הרפה ממני ז״ש ותאמר אל אביה שכיון שהוא אביה ראוי לרחם עליה בזה לפתו׳ להרפה ממנה שנים חדשים ואחר כך יעלה עולה ליי׳ ומ״ש וירדתי על ההרים פי׳ רש״י ז״ל לשון יללה ודוגמתו כו׳ בבכי המתעלס בבכי עד שגופו משתבר ומדרש אגדה דורשו כו׳ ע״ש וכן פי׳ הרד״ק ז״ל ע״ש וכ״כ מהרי״א ז״ל והוסיף כו׳ ע״ש ואמר טעם להליכתם זו אל ההרים לפי שהוא סובר שלא עשה לה אלא הפרישות שלא תרא׳ לא איש ולא אשה לכך שאלה שני חדשים ללכת הנה והנה ואחר כך תסגר עכ״ל ומ״ש ואבכה על בתולי ר״ל בתולים ממש שלא זכתה לינשא לאיש וכן פי׳ רש״י ז״ל בסמוך ע״ש:

ויאמר לכי צריך לדקדק כפל לכי וישלח אותה שני חדשי׳ ועוד מה צריך לפרש ולומר ותלך הי׳ וריעותיה ותבך וכו׳ שכיון שהוזכר כן בשאלתה מה צורך להזכיר בשעת מעשה ולהזכיר הענין למקוטעים הזמן של ב׳ חדשים בוישלח אותה שני חדשים והליכתה עם ריעותיה לבכות על בתוליה באומרה ותלך היא כו׳: ונלע״ד להבין זה כי בענין זה של בת יפתח שיטת חז״ל שהקריבה עולה ממש וכמו שהרחיב בסמוך בפסוק ויהי מקץ בס״ד והשיטה השנית של כל המפרשי׳ כמו שזכרנו שעשה לה בית והעמידה שם בראש ההרים פרוש מכל חי איש ואשה אך מידי שנה בשנ׳

כלי יקר

ד׳ ימים ילכו לתנות את בת יפתח וגם בזה יש אומרים שהיו רואים אותה וי״א קולה היו שומעים אבל ראיה לא ידאוה ולסברתם זו נדרו של והעליתיהו עולה ליי׳ שאם יהיה ראוי לעולה עולה ממש ואם בן אדם שאינו ראוי להקריבו ממש יהיה פרוש ליי׳ וזוהי עולתו ובזה אבין אומרו לכי וישלח אות׳ שני חדשים אמר שכיון שנדרו הוא שהיוצא מפתח ביתו לקראתו עולה הוא ואפי׳ שיהיה בן אדם כבתו יהיה פרו׳ מעתה חל עליה חובת הפרישות מיד בעת ובעונה הזו ולזה אמר לה שתתחיל ללכת שפי ויחידה ז״ש לכי ר״ל לכי יחידה והיינו אומרי וישלח אותה לבדה ב׳ חדשי׳ שבזה לבד קבל דבריה שאלה מאתו אבל באנכי וריעותי לא הודה לה שהרי אמר לה לכי וישלח אותה לבדה ובפרט לך ב׳ חדשי׳ לשלול אנכי וריעותיה אמנ׳ היא כיון שראת׳ באביה שהודה במקצת הוסיפ׳ ללכת היא וריעותיה ז״ש ותלך היא וריעותיה ותבך על בתוליה על ההרי׳ והנה לשיטת חז״ל שכתבתי למעלה גבי וירדתי על ההרי׳ שו סנהדרין נ״ל דאומר ואבכה על בתולי׳ לפני הסנהדרין כדי שיפתחו לי פתח לנדרך אז יהיה פירושו וירדתי אל ההרים להתיר נדרך ואם לא ימצאו פתח להתר אז ואבכה על בתולי והאומר אני כמו שיפתח לא רצה להשפיל עצמו ללכת לפני פנחס שיתיר לו נדרו כן בתו או בגאו׳ או מפני הבושה לא רצתה ללכת לפני הסנהדרין או לכבד את אביה לא זלזלה עצמה ללכת אל הסנהדרין או לפנחס שכן מורה או׳ הרפה ממני כו׳ שהוא לא היה רוצה שתרד אל ההרים לשאול על נדרה ואלתה פניו הרפה ממני ומחול לי ותן לי רשות או יהיה הרפה ממני לפי שאין ראוי לאחר הנדר ובחרה מות מחיים וזהו אומרו כאן ותלך היא ורעותיה ותבך על בתוליה על ההרים שמיד פתחה בבכיה על ההרים שנתיאשה מלכת אליהם או מפני הבושה להראות לפניהם או מפני גאוה כמו שזכרנו ולכך לא כתיב ותרד על ההרים ותבך על בתוליה כמו הפסוק הקודם ובסמוך בפסוק ויהי מקץ ארחיב זה בס״ד:

ויהי מקץ שנים חדשים כו׳ הרד״ק והרלב״ג ומהרי״א כולם הסכימו שבנה לה בית על אחד ההרים ומקום לפרישות וזה היה נדרו והעליתיהו עולה אם יהיה שור או כשב או עז ואם איש אדם יהיה יקריב אותו על אחד ההרים בבנות לו בית פרישות ולא ישא אשה ואם אשה תהיה פרושה מאיש וזהו ויהי מקץ שנים חדשים ויעש לה את נדרו אשר נדר הוא הפרישות מבני האדם ומדרכי העולם וז״ש והיא לא ידעה איש כי נשארה פרושה כאמור שזה נדרו וכתב מהרי״א שמכאן למדו לאחיות לעשות בתים ומה שאמר ותהיה חק בישראל עיין רש״י ז״ל וכן פי׳ הרד״ק ז״ל וכן הרלב״ג ז״ל וכן מהרי״א ז״ל והפי׳ הראשון של רש״י ז״ל הובא בתוספתא מהתרגום ז״ל והות לגזרה בדיל דלא לאסקא גבר ית בריה וית ברתיה לעלת הכמא דעבד יפתח גלעדאה ולא שאיל לפנחס כהנא ואלו שאיל לפנחס כהנא הוה פריק יתה בדמים ע״כ וכן הביא הרד״ק ז״ל:

ולע״דן לדקדק בפסוק אומרו מקץ ב׳ חדשי׳ וכן הרפה ממני ב׳ חדשים ב׳ חדשי׳ הוא הנודק כפי דקדוק הלשון כדכתי׳ וישנה אות ׳ב׳ חדשי׳ גם צריך להבין אומרו אשר נדר שהו׳ מיותר:

ונראה שאפשר שזה היה בתוך החדש או בסופו והיה אפשר שיחשבו אותם הימים לחדש וחד׳ אחר שלם באופן ששניהם יחשבו ב׳ חדשים לכך אמרה הרפה ממני שנים חדשים שיהיו שנים ר״ל שוים שלימים אמנם יפתח לא דקדק בזה ואולי לא היה רוצה לעבור בבל תאחר לשלמו ולז״א וישלח אותה שני חדשים דהיינו ימי מספר מהראשון והשני שלם יעלו לשנים חדשים אמנם היא נתאחרה וזהו ויהי מקץ שנים חדשים רוצה לומר שלימים שיהיו שנים ממש שוים במספרם ותשב אל אביה כי בת תכבד אב ויעש לה את נדרו בטעות שחשב אשר נדר רוצה לומר שחשב שהיה נדר אבל לפי האמת טעות הוא דלר׳ יוחנן הקדש דמים היה חייב ולרש״ל אפי׳ דמים לא היה חייב וכמו שכתבתי בפסוק ותאמר אליו אבי פצית פיך כו׳ וז״ש אשר נדר וטעה והטעה רבי׳ כי ותהי חק בישראל שלמדו ממנו מאז לעשות כן איש לבתו להפרישה שלא תדע איש כבת יפתח וז״ש ותהי חק ולא כתב ויהי חק בישראל אם הוא מקושר למימים ימימה אבל אומרו ותהי בתי״ו שימן לנקבה שבת יפתח היתה חק לישראל רוצה לומר שלמדו לעשות כמוה להפרים איש בתו כאמור וכן מורה לשון בישראל דאי ללכת מימים ימימה לבנות ישראל היה החוק ולא בישראל מאי בישראל אלא ודאי אומרו בישראל מורה על שישראל הוסיפו לעשות כמעשה יפתח:

מימים ימימה תלכנה רש״י ז״ל לתנות לקונן ע״כ וכן פי׳ הרד״ק ז״ל ע״ש וכ״כ הרלב״ג ז״ל וכן מהרי״א ז״ל ונראה ששני פירושים האלה תלויים במחלוקת שזכרנו לעיל דלשיט׳ חז״ל שהעלה אותה עולה כליל ליי׳ לתנות לבת יפתח פי׳ לקונן כפי׳ רש״י ז״ל ולשיטת המפרשים שלא העלה אותה אלא שהסגיר אותה בבית אחד על אחד ההרים פרושה כנזכר פי׳ לתנות להשיחה ולנחמה הן אמת כי גם הפי׳ הראשון ילדק לתנות לבת יפתח לקונן על בתוליה והנה תיבת לבת מסייעת לשיטת המפרשים דלדעת חז״ל שאמרו שהעלה אותה עולה היה לו לומר להתנות על בת יפתח מהו לבת אלא שהיתה בחיים ולתנות להבוא״ו וצריך לדקד׳ אומרו כאן יפתח הגלעדי מאי ז״ה של הגלעדי לא הזכירו כי אם פעם אחת בתחילת הענין ויפתח הגלעדי וזו שנית ובמותו נאמר וימת יפתח הגלעדי ואפשר שלהיות יפתח חסר תור׳ לא ידע דהקדש דמי׳ היה חייב ולר״ל ולא כלו׳ וכן אמרו חז״ל בתנחומא פרי צדיק עץ חיים ולא למד תור׳ שהי׳ עץ חיים למחזיקים בה ולא היה חכם שאילו היה חכם היה יודע היאך לוקח נפשות וזהו ולוקח נפשות חכם ע״כ ובזה אומרו להנו׳ לבת יפתח הגלעדי רוצה לומר שאף על פי שנכנס לשררה לא נתגדל בתורה אלא עדיין הוא בפחזותיה כמאז בהיותו יושב בגלעד ז״ש יפתח הגלעדי שהיותו עדיין יפתח במדרגה ההיא שהיה מאז בהיותו הגלעדי זה

שרש

מנחה קטנה

אבל כרמים · אפשר שקראו המקום כן על שם המאורע שהיה להם · וקודם המקום לשמחה שבצירת כרמיהם וקוראים היו״ד בשמחת לבם ועתה נכסף להם לאבל וקראו להם אבל כרמים: והנה בתו יוצאת ורק היא יחידה · ירמוז שהיה כאן ב׳ דברי׳ להצילה א׳ אם לא היית׳ באה לקראת׳ מיד כשבא מהדרך הק׳ פעמ׳ זמן אח״כ או שהיתה באה עומדת בפתח ביתה והיה או נדר ספק לומר שלזה לא היתה כוונתו אמא״כ שבביתו ברגע במיפר׳ עוד וזו באה והנה מיד בתו יוצאת לקראתו ממש כנדר יפתח · ועוד בא שנית שהיא בתה יחידי שלא בא אדם אחריה · שאז היה מקום ספק נדר ולומר מאחר ששנים באים לקראתו אע״פי שהיא מוקדמת מ״מ יוצאים לקראתו קרינן בהו ולא בוגר מי יהי׳ העולה ומספק שניהם פטורי׳ משא״כ כאן שלא היה שום חשש ספק לפוטרם וז״ש בדיוק בתיבת והנה היא יוצאת לקראתו · רק היא יחידה שעמה שאין שום אדם או שאר בעל חי יוצא אחריה ועי״כ ויהי כראותו אותה וי וכי היה שרא׳ אות׳ לבדה בא וגם מיד בואו: הכרע הכרעתני ואת היית בעוכרי שאם אבקש התרה אצטרך להשפיל עצמי ולהכריע עצמי אבל עכשו להתיר לי כי אהי׳ נעכר לפניו ואת גורמת כמבואת את בעוכרי ג״כ · ותאמר אליו אבי עשה לי כאשר יצא מפיך ולא תבקש התרה ולא אהיה בעוכריך · ועוד י״ל ואת היית בעוכרי שיצא חוץ ואין זה מהנהוג כי כל כבודה בת מלך פנימה וגם אין בנהוג לצאת יחידי ועי״כ גם אתה גרמת בנזקך: אחרי אשר עשה וגו׳ ירצה מאחר שהא׳ נתן לך נקמה באויבך אחר הנדר ואלו היה בדרך בלתי רצוי לפניו לא הרחם לך כל אלה · אך אין זה אלא שהסכי׳ ה׳ עם דבריך ונרצה לפניו ועי״כ עשה מה שיצא מפיך: ויעש

רדק

לתנות לה · כלומר לקונן ולבכות על בתוליה שמה כתרגומו לאלאה ותרגם ויקונן המלך ואלה מלכא או פירוש לתנות להשיח ולנחמה ארבעה ימים כי כל השנה היתה מתבודדת כמו האנשים הפרושים הסגורים בבתים והחק הזה עשו עמה כל ימי חייה ומה שאמר ותהי חק לשון נקבה ר"ל הליכת בנות ישראל היתה לחק בכל שנה וי"ת והות לגזרה בישראל בדיל דלא לאסקא גבר ית בריה וית ברתיה וגו' ומצאנו בזה מחלוקת רז"ל אמרו וכי נדר היה ר' יוחנן ורבי שמעון בן לקיש רבי יוחנן אמ' דמים היה חייב ור"ש לקיש אמר אפילו דמים לא היה חייב דתנינן אמר על בהמה טמאה ועל בעלת מום הרי אלו עולה לא אמר כלום הרי אלו לעולה ימכרו ויביא בדמיהן עולה ולא היה שם פנחס שיתיר לו נדרו כלומר שיאמר לו כי בדמים היה פטור אמר פנחס הוא צריך לי יבא אצלי ויפתח אמר ראש קציני ישראל אני ואלך אצלו בין דין לדין אבדה הנערה ושניהם נענשו יפתח בנשילת איברי' מת שנאמ' ויקבר בערי גלעד פנחס נסתלקה ממנו רוח הקדש שנא' ופנחס בן אלעזר הכהן נגיד היה עליהם הוא עליהם אין כתיב כאן אלא היה עליהם לפנים ויי' עמו עכשיו לא היה עמו · ראינו מדבריהם כי מה שעשה יפתח בטעות עשה והיה הוא סבור שנדרו היה נדר כמו שאמ' ואנכי פציתי פי אל יי' ולא אוכל לשוב ובתו גם כן רצתה בדבריו כי חשבה גם כן שנדרו היה נדר כמו שאמרה פצית את פיך אל יי' עשה לי כאשר יצא מפיך :
פליטי

רשי

ותהי חק · גזרו שלא יעשה אדם עוד כן שאילו הלך אצל פנח' או בא אצלו היה מתיר לו נדרו עמדו בגדולתן ומבין שניהם אבדה ונפרע מהם פנחס נסתלקה שכינה הימנו שנאמ' בדברי' הימים לפנים יי' עמו למדנו שבסופו אינו עמו ויפתח הוכה בשחין וניפול איברי' שנאמר ויקבר בערי הגלעד ויש עוד לפתור ותהי חק בישראל מחובר למקרא של אחריו מימים ימימה תלכנה וגו' הדבר הזה קבעו עליהם לחק: לתנו' · לקונן: ויעבר צפונ' · ויעב' את הירדן והלכו לצפון עבר הירדן אל הגלעד :
כי

ההרים: ויהי מקץ שנים חדשים
ל"ט ותשב אל אביה ויעש לה את נדרו
אשר נדר והיא לא ידעה איש ותהי
מ חק בישראל: מימים ימימה
תלכנה בנות ישראל לתנות לבת
יפתח הגלעדי ארבעת ימים בשנה:
א ויצעק איש אפרים ויעבר
צפונה ויאמרו ליפתח מדוע עברת
להלחם בבני עמון ולנו לא קראת
ללכת עמך ביתך נשרף עליך באש:
ב ויאמר יפתח אליהם איש ריב
הייתי אני ועמי ובני עמון מאד
ג ואזעק אתכם ולא הושעתם אותי
מידם: ואראה כי אינך מושיע
ואשימה נפשי בכפי ואעברה אל
בני עמון ויתנם יהוה בידי ולמה
עליתם אלי היום הזה להלחם בי:
ויקבץ

טוריא: והוה מסוף תרין ירחין ותבת
לות אבוהא ועבד להית נדריה די
נדר והיא לא ידעת גבר והות לגזירא
בישראל: תוספת בדיל דלא
לאסקא גבר ית בריה וית ברתיה
לעלתא כמא דעבד יפתח גלעדאה
ולא שאיל לפנחס כהנא ואילו שאיל
לפנחס כהנא הוה פריק יתה בדמין:
מזמן לזמן אזלן בנת ישראל לאלאה
לבת יפתח גלעדאה ארבעא יומין
בשתא: ואתכנש אנש אפרים
ועבר לציפונא ואמרו ליפתח מא דין
עברתא לאגחא קרבא בבני עמון
ולנא לא קריתא למיזל עימך ביתך
נוקיד עלך בנורא: ואמר יפתח להון
אנש דין הויתי אנא ועמי ובני עמון
לחרא ובעית אנא מנכון ולא פרקתון
יתי מידהון: וחזית ארי ליתך פריק
ומסרית נפשי כבעל גב לאתקטלא ועברית לות בני עמון ומסרינון יי בידי
ולמא סליקתון לותי יומא דין לאגחא קרבא בי:
וכנש

ה' דסמיו · ב' ואת נחלתו · יוד יתיר · רפי

מימים ימימה ה' בקריאה וסי' · ושמרת את החקה הזאת למועדה · מימים ימימה תלכנה בנות ישראל · ועלה האיש ההוא מעירו מימים ימימה · ויאמרו הנה חג יי' בשילו מימים ימימה : ומעיל קטן תעשה לו אמו · ונמסר גם בסוף סדר בא ;

רלבג

וראוי שנעיין במה שאמ' יפתח זה שלש מאות שנה עברו מעת שכבשו הארץ ההיא עד התחלת שנות יפתח ונעיין עם זה במה שנ' בבנין הבית שהיה בת"פ שנה לצאת בני ישר' מארץ מצרי' וזה ממה שיחייב שלא היה מעת צאתם יפתח עד בנין הבי' כי אם ק"מ שנה ואם תקרנו נמצא בו יותר וזה שכשנקבץ שנות יפתח ואבצן ואילון ועבדון יהיו ל"א ואם נקבץ עם זה שנות השעבוד ביד פלשתים שהיו מ' שנה עם שנות שמשון שהם כ' שנה ושנות עלי ושנות שמואל ושאול שהם י"ג שנה ושנות דוד ושלמה עד בנין הבית שהם מ"ג שנה יהיו קפ"ז שני' ואם אמרנו שהשנות השעבוד ביד פלשתים נכללו בשנות שמשון ועלי עדיין יהיו נוספים ז' שנה ועוד כי יתכן שכבר התחילו השעבוד קודם הריון שמשון אחר שכבר נראה המלאך אל האשה ואמר לה והוא יחל להושיע את ישראל מיד פלשתים · וידמה שנאמר בהיתר זה כי ישראל היו ביד פלשתים גם בימי יפתח ובימי השופטים הבאים אחריו אלא שלא היו פלשתים עדיין מושלים בישר' אך היו מתגברין עליהם במלחמותיה' ולזה ספר קודם למיתת יפתח שכבר מכרם הש"י ביד פלשתים ובימיה' היה הריון שמשון והתחיל השעבוד להיות פלשתי' מושלי' בישראל סביב למיתת משלת שמשון ולזה אמרו ישראל לשמשון הלא ידעת כי מושלי' בנו פלשתי' ועל"ז הנה יהיו שם ז' שנים נוספות ואפשר שנאמ' כי אלו הז' שנים היו חסרים מהג' מאות שנה שאמר יפתח והנה אמר על דרך הקירוב ג' מאות שנה כי לא חשש לז' שנים החסרות מזה והנה ימצא זה מסכים על האופן שפירשנו בשנים שיהושע והזקנים פרנסו ישראל כ"ז שנה ואחר פרנס עתניאל בן קנז ישראל מ' שנה עד שנות השעבוד ופרנס אהוד את ישראל עד פ' שנה עם שנות השעבוד ופרנסו דבורה וברק את ישראל מ' שנה עד שנות השעבוד ופרנס ירובעל את ישר' עד מ' שנה עם שנות השעבוד ופרנס אבימלך את ישר' ג' שני' ותולע אחריו כ"ג שנה ויאיר כ"ב שנה וי"ח שנות השעבוד הרי רצ"ג שני' וכשנחבר אליהם מ' שנה מעת יציאת מצרי' עד כבישת הארץ ההיא וקמ"ז שנה ממיתת יפתח עד כ"ה יהיה הכל ת"פ שנה ואם נפל ספק מתי היה פסל מיכה וענין פילגש בגבע' שנזכר שם שהיו בעת שלא היה מושל בישר' איש הישר בעיניו יעשה ולו' יחשב שהי' בין שמשון ובין עלי זמן בלתי קצר עמדו בו ישר' בזולת שופט הנה נתיר זה הספק בשנאמ' שזה היה בשנו' השעבוד שזכרנו שלא היה שופט אם קוד' למית' עתניאל בן קנז או קודם למיתת אהוד או קודם למיתת זולתם מן השופטים בשנות השעבוד שלא היה בישראל מושל וכבר נאמ' בזה עוד בע"ה בהגיענו לשם ואפש' שנאמ' שמה שאמר יפתח ג' מאות שנה היה אמת בלא שום קירוב אך נבלעו קצת משנות שמשון בשנו' עלי שהרי בסוף היה יושב שמשון בארץ פלשתי' ויתכן שאז היה שופט עלי ונחשבו אותם השני' בשנות שמשון כי הוא היה שופט אותם אם היה עומד אצלם והנה נבאר עוד זה בהגיענו שם בע"ה ונשוב למה שהיינו בו מביאור אילו הדברי' · וספר אחר זה שכבר הגיע מרוע בני אפרים שאמרו לשרוף בית יפתח עליו באש על אשר לא קראם בזאת המלחמה תחת מה שראוי להם לגמלו חסד על הטוב' אשר עשה להם ששם נפשו בכפו ונלחם עם אויביהם והנה לא נשתדל יפתח לפייסם באופן שפייסם ירובעל או אולי לא היה יכול על זה והיה זה סבה על שנפלו מאפרים מ"ב אלף :
וספר

מנחה קטנה

ויעש לה כאשר נדר הוא שהעלה אותה לעולה ולא ביאר זה הפסוק שסמך על מה שנכתב לעיל שיהי' עולה לה' ועל זה אמר ויעש לה כאשר נדר · אי נמי לפי שהיה דבר מגונה ובושה וקלון מרום לפי שנשגגה באת הדב' לידו ע"כ כס' אותו והעלימו' ושנא' אותה הכתוב באחריו והיא לא ידעה איש ולא אמר ואיש לא ידעה אלא לומר לא לבד שלא ידעה איש אלא שלא באתה אל איש כלל · ועוד רמז שלא תאמר שלא היה חפץ בה איש ע"כ תלה הדבר בה שהיה הרבה קופצי' עליה אלא היא לא רצתה וזה שאמר והיא לא ידעה איש שעגבה יגבר : ותהי חק בישראל ירצה שישראל לא ידעו טעם זה שהוא לא גלה דבריו לשום אדם למה עשה כך והי' אצל אחרי' כחק בלי טעם · או ירצה ותהי חק לישראל שהי' הדבר לישראל כחק בלי טעם ושלא ילמד אדם לעשות כמעשהו כי זר מעשהו בעיני ישראל כדבר חק בלי טעם וכן לא יעשה : ארבעת ימים לשנה · אפשר כנגד ארבעה מיני נער שהיה שם נער אביה ואמה ונער עצמה ונער מי שהי' רוצה ליקח אותה : ויצעק איש אפרים ור' כל השבט כאספו כאיש אחד לפי שהי' הדבר נוגע לכל השבט · ולפי שכבר נעשה להם כיום בימי גדעון שלא קרא אותם אלא שגדעון התנצל עצמו על זה · ועתה גם יפתח לא קרא אותם חזר וניעור לבשם כיום הראשון שגדעון ואמרו מה זה שפעמים הוכישו לנו מושעי ישראל אין זה כי בזוים ושפלי' אנחנו בעיניכם ולמפרע נראה שגם התנצלות גדעון לא היה כי אם לפנים ע"כ לא רצו לקבל או לשמוע שום התנצלות מיפתח אלא מיד באו להלחם ולשרוף ביתו · ועונש זה יהי' לו ג"כ לבזיון כי ודאי היה לו בית לפי כבודו ובקשו לשפוך חמתם על עצים ואבנים כלומר אם אל כבוד עצי' ואבנים ראוי לחוס כ"ש על כבוד הבריות והטעם אפשר לומר שנענשו בני אפרים בשיבה זו הוא מפני שכבר היה לבני יוסף יחד כדכתי' סוף יהושע ויהיו לבני יוסף לנחלה והיה ביד בני אפרי' למחות באנשי שכם על החזיקם ביד אבימלך ולא מיחו וע"כ נענשו : איש ריב הייתי אני ועמי ירצה עיקר הריב שהיה לי ולעמי עם בני עמון היה נוגעים לי כי בארצנו היו חונים ושוכנו ארץ יהודה וישראל ובאו בארצנו וע"כ היה הדבר נוגע לי ולעמי וכמו שאמר למלך עמון כי באת להלחם בארצי ומ"מ מפני שהיו בני עמון שונאי דכולהו ישראל זעקתי אליכם אח"כ לבוא לישועתי ולא באתם וכטעם שלא באתם כי מנעכם ה' מכבוד שלא רצה ליתן אותם בידכם כי אם בידי במתי מעט כדי שלא תאמרו ידינו רמה רק שיודע לכל כי ה' נתנם בידי ומה עליתם וגו' כי לא תלחמו תאמר שה' לא אפשר לכם ליתן עמון בידכם ונתנם בידי ב"ש שלא תנצחו אותי :
ויקבץ

כלי יקר

גרם לה לבת יפתח הצרה הזו ועל כן היו באות לתנות על בת יפתח שאירע לה מעשה כזה להיות שאביה לא למד תורה שאילו למד תורה היה יודע שהדין הוא שהקדש דמים לבד היה חייב :

והנה צריך להבין דלר' יוחנן דאמר הקדש דמי' ולר"ש לקי' אפי' הקד' דמים לא היה כאן קשה מאד ענין זה למה לא פסק פנחס ע"י שאלה דבשלמא אם היה נדר שצריך התר' היה צריך ללכת לפניו להתיר נדרו אבל לענין הוראה קשה מאד איך פנחס לא פסק כן מבלי בא יפתח לפניו ולשיטת חז"ל שאמר גבי וירדתי אל ההרים דהיינו סנהדרין ההורים ומורים הוראות בישר' איך יתכן שתלך אצלם ולא יורו לה ההלכה אם היא פטורה אפי' מדמים ואם לא הלכה כר' יוחנן הקדש דמים היתה חייבת וכבר זכרתי למעלה בפסוק ויאמר לכי שלא הלכה אצל סנהדרין שבפסוק שאומ' וירדתי על ההרים מהכרח לשון וירדתי הוכרח כן ועכ"ז אין מקרא יוצא מידי פשוטו הרים ממש ובפסו' ותלך היא ורעותיה ותבך על ההרי' לא כתיב ותרד לומר שלא הלכה אל הסנהדרין מהסיבו' שכתבתי שם או מפני כבוד אביה או מצד הבושה כי לא יאות לבחורה לומ' התירו נדרי בפרט לשיט' המפרשים ז"ל שהנדר הזה הוא פרישות שלא תנשא עוד ואיך תלך לשאול התרה לינשא וזר מאד לומר שפנחס לא ירצה להורות פסק דין שחייב הקדש דמים עד שיבא לפניו יפתח אלא שמצאתי בתוספתא שכתבתי למעלה בפסוק ויהי מקץ שכתב התרגום ואלו הוה שאילו את פנחס הוה פריק יתה בדמים באופן שצריך לתת טעם לסנהדרין ולפנחס וצריך עיון :

ויצעק איש אפרים מתוך דברי תנא דבי אליהו נראה שבעון פנחס שלא התיר את יפתח ועון יפתח שנדר שלא כהוגן והקריב את בתו שלא הלך לקבל היתר ממנו זה גרם לו יצעק אפרים עליו ולערבב השמחה ונפלו מ"ב אלף מאפרים והעון כולו תלוי בצואר פנחס שהיה לו לפנחס שיאמר להם להתיר נדרי לא באתם אלא לעשות מריבה באתם וכיון שלא מיחה בהם הכל תלוי בצוארו ולפי שיפתח שם נפשו בכפו בעד ישראל מסרם הב"ה בידו נמצא ויצעק כו' תולדות עון יפתח ופנחס ע"כ : ובזה אבין מה ראו איש אפרים להתקוטט עם יפתח לומר מדוע עברת להלחם בבני עמון ולנו לא קראת ללכת עמך וכו' כי מעון בתו של יפתח נתעוררו שראו שאלו הלכו עמו לא היה נודר נדר זה יפתח כי לפי שראה עצמו במתי מעט אז נדר ואמר אם נתון תתן את בני עמון בידי וכו' והיה היוצא וכו' דבידי דייקא לומר שעם היות מתי מספר עמדי נתון תתן הא אם היה עם כבד ויד חזקה לא נדר זה נמצא שעון שריפת בתו לעולה נמשך מלכתו יחידי ולז"א מדוע וכו' והעונש הוא ביתך נשרוף עליך מדה כנגד מדה כמו ששרפת את בתך בטעות הדין כי הקד' דמים לבד היית חייב לכך נשרוף ביתך ותהיה אתה בתוכו באופן שישרף עליך ממש ויהיה זה מדה כנגד מדה שכמו ששרף בתו יחיד' כך ישרפוהו בתוך ביתו עליו ז"ש ביתך נשרוף עליך בדקדוק ולפי שהדין עמהם נשאו ראש ללחם בו אלא שזכות המצוה ששם נפשו בכפו מסייעתו לנצחם ולהרוג מאפרים מ"ב אלף איש ואעפ"י שחטא בכל מה הנה זכה במה ששם נפשו בכפו להושיע את ישראל וכמו שנזכיר בפסוק ואראה כי אינך מושיע וכו' וזו קצת סברא לאפרים שלא די שלא גמלוהו טובה אבל באו להתקוטט עמו יען שעשה פועל מגונה כזה לשרוף בתו אשר לא כדת ולשיט' המפרשי' ז"ל אוכל לומר שאמרו ביתך נשרוף עליך רוצה לומר ביתך זה שעשית לבתך להיותה מוסגר' נשרפהו עליך כי טעות הוא שאין כאן קדושת הגוף כי אם קדושת דמים : ועוד אפשר להסביר סברא לאפרים כי יפתח כאשר לבשה אותו רוח ה' מיד ויעבור את הגלעד בלי עכוב ובודאי שהלך אחרי ישראל ובפרט אחרי אפרים שהיו סמוכים לו והיו אחיו וכמו שאומר אחר כך ואזעק אתכם וכו' וארא' כי אינך מושיע וכו' ומזה הטעם עצמו הוא שהקפידו אפרים שאלו לא קראם לא היתה כל כך קפיד' כי נאמר פתאום באו בני עמון עליך ואין לך אפס המגן עתה התרועמה גדול שאתה באת בגבול בני עמון והם לא באו בגבולך באופן שלא היה הדבר נחוץ כל כך ז"ש מדוע עברת אתה בבחירתך להלחם בבני עמון ולנו לא קראת לעבור עמך ר"ל ראינו שקרא' אותנו כל אחד יחד ולאחר שעברת את בני עמון ולמה לא קראתנו ללכת עמך · עמך ממש שלא קראתנו אלא ללכת אחריך ולא עמך והוא ענין נכון להקפיד בו ויאמר יפתח כו' התנצל שקריאתו היתה כוללת אל כל יש' בכלל והוא ואזעק אתכם בלשון רבים על כלל יש' ואח"כ ואראה כי אינך מושיע אתה אפרים כי אך עצמי ובשרי אתה אפרים אח למנשה וגלעד ממנשה ושכן קרוב אלי ולכך היו עיני תלויות ביחוד אליך ואראה כי אינך מושיע על אפרים ולכך נאמר בלשון יחיד אינך מושיע ולא כתיב אינכם מושיע כמו שאמר ואזעק אתכם ולא הושעתם והוא דקדוק נכון בכתובים ולזה הקפידו אפרים על כי שלא בעדם אחרי עברו אל בני עמון ולא המתין על בואם בהיותם קרובים ששאר השבטים הרחוקים לא יש מקום להקפיד כיון שהיו רחוקים אין לו אפס במה שלא המתין בעדם לא כן אפרים הקרוב אליו לא היה נמשך נזק בהמתינו יום או יומי' אין זה שלא המתין להם כי אם רוע לב או אפשר שלא שלח לקראת את שאר השבטים כי אם אחרי אפרים לבדו שלא אחרי עברו ולכך הקפידו שמוטב הי' שלא ישלח אחריהם כלל ממה ששלח אחריהם ולא נתעכב בעדם ולפי זה מה שאו' אחר כך ואזעק אתכם על כל שבט אפרים כי רב הוא ואראה כי אינך מושיע על פליטי אפרים אלה שבאו עתה להלחם בו אליהם אמר כי אינך מושיע כי כיחיד יחשבו בערך שאר אנשי השבט של אפרים גם נכון הוא :

והרלב"ג ז"ל ומהרי"א ז"ל כתבו כי היה רוע תכונת אפרים שלא די שלא גמלו טובה ליפתח שהציל כל ישר' מכף בני עמון אלא שהעזו פניהם לבא להלחם בו ולכך לא פייסם יפתח כמו שפייס' גדעון ואמר הלא טוב עוללות אפרים וכו' אבל הרגם כי כעת חזקו פניהם מסלע יותר מדי לומר ביתך נשרוף או אולי לא יקבלו ממנו הפיוס : ומהרי"א ז"ל הרחיב בזה עוד ונתן טעם למה בא אפרים יותר מכל השבטים להיותו אחיו וסמוך לו כי גבול גלעד קרוב לאפרים ואמר שאין האשם תלוי באנשי גלעד כי אם האשם בראשיהם הוא יפתח שנגאה וגאון עשה זאת כדי ליטול העטרה של הנצחון לעצמו לבד לכך לא נתקוטטו עם אנשי גלעד כי אם עם יפתח לבדו ולכך אמר לו אתה חשבת להתגדל בזו וחרפה ההיא לך כי ביתך נשרוף כי לפני שבר גאון ע"כ הורף דבריו · ומה שאמ' ויעבור צפונה רש"י פי' ויעבור את הירדן והלכו לצפון עבר הירדן אל הגלעד ע"כ :

ויאמר יפתח וכו' ואראה כי אינך מושיע וכו' · כבר דקדקתי בפסוק הקודם טעם אומרו ואזעק אתכם בלשון רבי' ואח"כ אומר בלשון יחיד ואינך מושיע עיין עליו · ומהרי"א ז"ל כתב שסדר יפתח כאן ג' טענות הראת כנגד מה שחשבו אפרים שמאת יפתח יצא הדבר מזדון לבו ולא מאת אנשי גלעד לעומת זה אמר ראש כה איש ריב הייתי אני ועמי יחדיו בבני עמון באופן שאין כאן חשד לומר שרציתי ליטול העטרה לעצמי לבדי ואמר איש ריב הייתי אני ועמי ובני עמון מאד ר"ל פעמים רבות וגם זו כאשר מהם הם עמדי והטענה השנית ואזעק אתכם וכו' ר"ל ולו הוכח שהייתי אני לבדי העושה זאת המלחמה לא היה לי אשמה כי פעמים רבות אזעק אתכם ובקשתי עזרתכם ולא הושעתם וידוקדק בדבריו ז"ל אומרו ואזעק דלא כתיב וזעקתי אלא ואזעק תמיד הטענה השלישית היא ויתנם ה' בידי ולמה עליתם אלי היום להלחם בי ר"ל ואם השי"ת לא רצה לתת את עמון בידכם כי אם בידי מה פשעי ומה חטאתי ז"ש ויתנם ה' בידי ואם הוא הוריש
מפני

רד"ק (התחלה)

פליטי אפרים אתם · כלו' פליטי אפרים אתם שאתם מחולקים בתוך אפרים ובתוך מנשה ואין אתם חשובים לכלום לפי שהיו אנשי אפרי' מחרפין אותם כך היו אנשי גלעד מכים אותם כשהיו מוצאים אותם יחידי' עוברין בארצם ולדעת המתרגם אותם דבק עם גלעד לא עם אפרי' וכ"ת ארי אמרו משזיבא דבית אפרים מה אתון דבית גלעד בגו בית אפרים ובגו בית מנשה · וזה שאמר פליטי אפרים ר"ל הפחותי' שבאפרים היו מחרפין אותם כך ויוכיח הפירוש הזה והיה כי יאמרו פליטי אפרי' העבורה והמלחמה הזאת לא היתה להם לבני גלעד כי עם האנשים הרקים והפחותים שבאפרים והם נקראים פליטי אפרים והם אשר היו צריכים לעבור מפני הבהמו' שהיו רועי' מעבר

מקרא

וַיִּקְבֹּץ יִפְתָּח אֶת־כָּל־אַנְשֵׁי גִלְעָד
וַיִּלָּחֶם אֶת־אֶפְרָיִם וַיַּכּוּ אַנְשֵׁי גִלְעָד
אֶת־אֶפְרַיִם כִּי אָמְרוּ פְּלִיטֵי אֶפְרַיִם
אַתֶּם גִּלְעָד בְּתוֹךְ אֶפְרַיִם בְּתוֹךְ
ה מְנַשֶּׁה׃ וַיִּלְכֹּד גִּלְעָד אֶת־מַעְבְּרוֹת
הַיַּרְדֵּן לְאֶפְרָיִם וְהָיָה כִּי יֹאמְרוּ
פְּלִיטֵי אֶפְרַיִם אֶעֱבֹרָה וַיֹּאמְרוּ לוֹ
אַנְשֵׁי־גִלְעָד הַאֶפְרָתִי אַתָּה וַיֹּאמֶר
לֹא׃ וַיֹּאמְרוּ לוֹ אֱמָר־נָא שִׁבֹּלֶת
וַיֹּאמֶר סִבֹּלֶת וְלֹא יָכִין לְדַבֵּר כֵּן
וַיֹּאחֲזוּ אוֹתוֹ וַיִּשְׁחָטוּהוּ אֶל־
מַעְבְּרוֹת הַיַּרְדֵּן וַיִּפֹּל בָּעֵת הַהִיא
מֵאֶפְרַיִם אַרְבָּעִים וּשְׁנַיִם אָלֶף׃
וַיִּשְׁפֹּט יִפְתָּח אֶת־יִשְׂרָאֵל שֵׁשׁ שָׁנִים
וַיָּמָת יִפְתָּח הַגִּלְעָדִי וַיִּקָּבֵר בְּעָרֵי
גִלְעָד׃ וַיִּשְׁפֹּט אַחֲרָיו
אֶת־יִשְׂרָאֵל אִבְצָן מִבֵּית לָחֶם׃
וַיְהִי־לוֹ שְׁלֹשִׁים בָּנִים וּשְׁלֹשִׁים
בָּנוֹת שִׁלַּח הַחוּצָה וּשְׁלֹשִׁים בָּנוֹת
הֵבִיא לְבָנָיו מִן־הַחוּץ וַיִּשְׁפֹּט אֶת־
י יִשְׂרָאֵל שֶׁבַע שָׁנִים׃ וַיָּמָת אִבְצָן
וַיִּקָּבֵר בְּבֵית לָחֶם׃
וַיִּשְׁפֹּט אַחֲרָיו אֶת־יִשְׂרָאֵל אֵילוֹן
הַזְּבוּלֹנִי וַיִּשְׁפֹּט אֶת־יִשְׂרָאֵל עֶשֶׂר
שָׁנִים׃ וַיָּמָת אֵילוֹן הַזְּבוּלֹנִי וַיִּקָּבֵר
בְּאַיָּלוֹן בְּאֶרֶץ זְבוּלֻן׃
וַיִּשְׁפֹּט אַחֲרָיו אֶת־יִשְׂרָאֵל עַבְדּוֹן
בֶּן־הִלֵּל הַפִּרְעָתוֹנִי׃ וַיְהִי־לוֹ
אַרְבָּעִים בָּנִים וּשְׁלֹשִׁים בְּנֵי בָנִים
רֹכְבִים עַל־שִׁבְעִים עֲיָרִם וַיִּשְׁפֹּט
אֶת־יִשְׂרָאֵל שְׁמֹנֶה שָׁנִים׃ וַיָּמָת
עַבְדּוֹן בֶּן־הִלֵּל הַפִּרְעָתוֹנִי וַיִּקָּבֵר
בְּפִרְעָתוֹן בְּאֶרֶץ אֶפְרַיִם בְּהַר
הָעֲמָלֵקִי׃ וַיֹּסִפוּ

יג

א בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לַעֲשׂוֹת הָרַע בְּעֵינֵי יְהוָה
וַיִּתְּנֵם יְהוָה בְּיַד־פְּלִשְׁתִּים אַרְבָּעִים
שָׁנָה׃

ויהי

תרגום

וּכְנַשׁ יִפְתָּח יַת כָּל אֱנָשֵׁי גִלְעָד וַאֲגִיחַ קְרָבָא עִם דְּבֵית אֶפְרַיִם וּמְחוֹ אֱנָשֵׁי גִלְעָד יַת דְּבֵית אֶפְרַיִם אֲרֵי אֲמָרוּ מְשֵׁיזְבַיָּא דְבֵית אֶפְרַיִם מָה אַתּוּן חֲשִׁיבִין דְּבֵית גִלְעָד בְּגוֹ בֵּית אֶפְרַיִם בְּגוֹ בֵּית מְנַשֶּׁה׃ וַאֲחָדוּ דְּבֵית גִלְעָד יַת מְגִיזַת יַרְדְּנָא עַל דְּבֵית אֶפְרַיִם וַהֲוָה כַּד אָמַר חַד מִמְּשֵׁיזְבַיָּא דְבֵית אֶפְרַיִם אֶעֱבַּר וְאָמְרִין לֵיהּ אֱנָשֵׁי גִלְעָד הַאֶפְרָתִי אַתְּ וַאֲמַר לָא׃ וְאָמְרִין לֵיהּ אֱמַר כְּעַן שׁוּבַּלְתָּא וַאֲמַר סוּבַּלְתָּא וְלָא מְתַקֵּן לְמַלָּלָא כֵּן וַאֲחָדִין לֵיהּ וְנַכְסִין לֵיהּ בִּמְגִיזַת יַרְדְּנָא וְאִתְקְטָלוּ בְּעִידָּנָא הַהִיא מֵאֶפְרַיִם אַרְבְּעִין וּתְרֵין אַלְפִין׃ וְדָן יִפְתַּח יַת יִשְׂרָאֵל שִׁית שְׁנִין וּמִית יִפְתַּח גִלְעָדָאָה וְאִתְקְבַר בְּקִירְוֵי גִלְעָד׃ וְדָן בַּתְרוֹהִי יַת יִשְׂרָאֵל אִבְצָן דְּמִבֵּית לָחֶם׃ וַהֲוָה לֵיהּ תְּלָתִין בְּנִין וּתְלָתִין בְּנָן שְׁלַח לְבָרָא וּתְלָתִין בְּנָן כַּלָּן אָעֵיל לִבְנוֹהִי מִן בָּרָא וְדָן יַת יִשְׂרָאֵל שְׁבַע שְׁנִין׃ וּמִית אִבְצָן וְאִתְקְבַר בְּבֵית לָחֶם׃ וְדָן בַּתְרוֹהִי יַת יִשְׂרָאֵל אֵילוֹן דְּמִבֵּית זְבוּלֻן וְדָן יַת יִשְׂרָאֵל עֲשַׂר שְׁנִין׃ וּמִית אֵילוֹן דְּבֵית זְבוּלֻן וְאִתְקְבַר בְּאַיָּלוֹן בְּאַרַע זְבוּלֻן׃ וְדָן בַּתְרוֹהִי יַת יִשְׂרָאֵל עַבְדּוֹן בַּר הִילֵּל דְּמִפַּרְעָתוֹן׃ וַהֲוָה לֵיהּ אַרְבְּעִין בְּנִין וּתְלָתִין בְּנֵי בְנִין רְכִיבִין עַל שִׁבְעִין עִילִין וְדָן יַת יִשְׂרָאֵל תְּמַנְיָא שְׁנִין׃ וּמִית עַבְדּוֹן בַּר הִלֵּל דְּמִפַּרְעָתוֹן וְאִתְקְבַר בְּפִרְעָתוֹן בְּאַרַע שִׁבְטָא דְאֶפְרַיִם בְּטוּרָא דְּבֵית עֲמָלֵק׃

וְאוֹסִיפוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לְמֶעְבַּד דְּבִישׁ קֳדָם יְיָ וּמְסָרִינוּן יְיָ בִּידָא דִפְלִשְׁתָּאֵי אַרְבְּעִין שְׁנִין׃

והוה

רשי

כי אמרו פליטי אפרי' אתם · גלעד פחותים שבאפרים היו מבזין את הגלעד ואומרים להם מה אתם גלעד חשובין בתוך אפרים ובתוך מנשה כך תרגם יונתן: וילכד את מעברות וגו' · היו שומרים במקום המעברות: אמר נא שבולת · שבולת הנהר זה אעבור: ולא יכין לדבר כן · שהיו מגמגמים בלשונם: אבצן · זה בועז: יין

רלבג

וספר אחר זה שכבר מת יפתח ונקבר בערי גלעד והנה הרצון בזה שכבר נקבר באחת מערי גלעד והנכון אצלי כי יפתח מפני שלא השאיר אחריו בן או בת יאשיה נקרא בהם שמו לזה שיקברו עצמותיו בכל ערי גלעד קצת פה וקצת פה כדי שיהי' לו זכר באותן המקומות שהציל מיד מלך בני עמון והנה זכר שכבר שפט אחריו את ישראל אבצן מבית לחם ולפי שבועז כראה מענינו שהיה שופט ישראל והיה מבית לחם ולא נמצא בשופטים זולת אבצן שיהיה מבית לחם אמרו רבותי' ז"ל כי אבצן זה בועז ונכון הוא ואחריו שפט את ישראל אילון הזבולני ואחריו שפט את ישראל עבדון בן הלל: עד

מסרה

החוצה י"ו וסימ' ויוצא אתו החוצה · ויהי בהוציאם אותם החוצה · ולרבקה אח · ותתפשהו בבגדו · ויהי כראותה כי עזב · ויהי כשמעו כי · ויהי בהרימי קולי · כי ישבו אחים · בחוץ תעמד והאיש · והי' כל אשר יצא · ויהי לו שלשים בנים · וישכימו ויהי בעלות · ויקרא את נערו · ויאריכו הבדים דמלכים · וחברו דר"ה · יען בצד ובכתף תהדפו:

רד"ק (המשך)

לירדן שהיה שם מרעה לבני אפרי' כמו שאנו עתידים לבאר בספר שמואל בפסוק ביער אפרים והפחותים הם הרועים ברוב והרג הרב הזה היה לעונש עונו' שהיו בשבט אפרי' בנסת': האפרתי אתה · נקרא אפרת אשר משבט אפרים ונקר' אפרתי אשר מבית לחם אפרתי כמו דוד בן איש אפרתי: שבלת · כמו שהיו מנסין אותם בזאת המלה כן היו מנסין אותם בכל מלה שיש בו שי"ן והאפרתי' היו קוראין אותה סי"ן ולקח הכתו' אחת מהמלות וי"מ כי לקח מלת שבולת לפי שהיה שבולת הנהר במקום שהיו עוברי' בני אפרים שהיו מגמגמין באותה הש"ין אולי היה אויר ארצם גורם להם זה כמו אנשי צרפת שאינן מבינים לקרא הש"ין וקוראין אותה כמו תי"ו רפה: בערי גלעד · דרך הדרש בזה שהוכה בשחין כבד והיה נופל איברים מעיר לעיר ובכל עיר שהי' נופל איברו היה נקבר שם וזה היה לו עונש שהרג בתו ולא נשאל על נדרו ובדרך הפשט פירוש בערי הגלעד באחת מערי הגלעד וכמוהו בשתי' תאחזן כי באחת משתים ועל עיר בן אתונות בן אחת האתונות: אבצן מבית לחם · אמרו רז"ל אבצן זה בועז והנראה בעיני כי אמרו זה בעבור ספור הכתוב נשואי בניו ובנותיו וסמך לו דבר מנוח ללמדך שלא יתגאה אדם לא בעושר ולא בבנים כי אבצן עשה ששים סעודות בין בניו ובנותיו ובכלן לא זימן מנוח לפי שהיה עקר והיה הוא' כודנתא עקרתא במאי פרע לי והרע לו מפני זה שכולן מתו בחייו והיה לו למנוח בן קיים והיה שופט ישראל כי ראה השם בעלבונו וטוב הוא. אם קבלה היתה אכלם זה ולפי דרך הפשט ספר הכתוב נשואי בניו ובנותיו לספר ההצלחה הגדולה שהיתה לו בבנים ובבנו' כי כלם השיאם בחייו ובאמת היו בו דברים טובים אשר בספר' הג"ע לזאת ההצלחה ולמעלה גדולה להיותו שופט ישראל: רוכבים על שבעים עיירים · הספור הזה גם כן להודיע הצלחתו שראה בנים ובנות ובני בנים גדולים אנשים רוכבי' על עיירים כלומר מרוב עשרם וגדולתם לא היו צריכין להתעסק במלאכ' הארץ ובעבודת הארץ אלא רוכבים על עיירים ונתמנה שופט ישראל: ארבעים שנה · מחשבון ימי השופט הם אלו הארבעים: ממשפחת

כלי יקר

מפני איך לא ירדתם לעלות אלי למלחמה ז"ש ולמה עליתם היום הזה להלחם בי ע"כ תורף דבריו וע"פ שיטתו נוכל לפרש ולמה עליתם אלי היום להלחם בי כי אין לכם לך להלחם בי כי לא עלי תלונותיכם כי אם על ה' שהכנס בידי כי אני מה: ולע"דן אומרו איש ריב ולא כתי' איש מלחמה לומר כיהוא לא עשה כי אם התחלה לעשות ריב ומריבה כל דהו וה' גמר בעדו ויתנם בידו אז אמר איש ריב הייתי אני ועמי ובני עמון לרמוז כי גם ביני ובין עמו יושבי גלעד אלא היה ריב שגרשוהו מבית אביו כאומרו שהיא ריב הייתי אני ועמי ובני עמון באופן שהמריבה בין שלשתינו אני ועמי ובני עמון ואם כן מעתה אין לחשוד אותי שרציתי לקחת העטרה לעמי ולא לכם כי אתם אהובים יותר מהם ובזה מדוקדק הלשון שאומר הייתי אני ועמי דהיה לו לומר הייתי אני ועמי בבני עמון בבי"ת ולא ובני עמון בוי"ו: או יאמר איש ריב הייתי רוצה לומר אם הדבר היה נעשה פתאום היה ראוי לי להודיע לכם ולגלות אזניכם אבל איש ריב הייתי אני ועמי קודם המלחמה עשינו המריבה מאד עם בני עמון שהרי הוא רב עמי ולבני עמו ופעמים שלחנו שלוחים ונתפרסמו הדברי' שכל מי שהיה נדבה רוחו לבא ולעזור ולמה לא באתם זה הוא שאמר איש ריב הייתי כו' ובני עמון מאד ואזעק אתכם ולא הושעתם אם כן אין לי אשם:

ואראה כי אינך מושיע כו' הנה כל זה נראה דברי מוהר שלא היה צריך להתחיל לא ואשימה נפשי בכפי כו' אבל אמר שאחר שזעקתי אתכם ולא הושעתם הבנתי ונראה בעין שכלי כי אינך מושיע ר"ל שאינך ראוי להושיע שלא עשאך יי' מושיע לסיים בתשוע' זו ז"ש ואראה כי אינך מושיע וכו' שאילו היית מושיע מאת יי' היה גערה עליך רוח ממרום לעוררך לבא לעזרתי ובפרט בהתעוררותי שזעקתי אתכם ז"ש ואראה כי אינך מושיע ומתוך כך כתאמנתי ואשים' נפשי בכפי כי בי לבדי תלוי הדבר וא"כ למה עליתם אלי היום הזה להלחם בי כיון שלא ניתנה הישועה על ידיכם ומיי' יצא הדבר שלא לקרות אתכם אין לכם להלחם בי ואמר ולמה עליתם ולא כת' ולמה באתם אלי לומר אתם נתעליתם עלוי רוב ומעלה שעליתם בעיניכם לבא להלחם בי ואמר היו' הזה לומר היום הזה ולא יום זולתו מהימים שעברו היה לכם לעלות אלי להפר את נדרי מבתי אשר נתתי ויבא אם כן נרמז כאן מה שכתוב בתנא דבי אליהו היה לו לפנחס שיאמר להם להפר נדרי לא באתם אלא לעשות עמי מלחמה באתם ע"כ ומדברי מהרי"א מובן דה"ק אם ביום זולתו הייתם באים ללחם בי בעודי הדיוט לא תאשמו כי מה אני אכן כעת שנתן יי' אותם בידי למה עליתם אלי היום הזה שאני משוח ה' להלחם בי שהרי הוא כאילו אתם לוחמים עם יי' כי אני מה כי תלונו עלי:

ויקבץ יפתח את כל אנשי גלעד וכו' קשה דהע"פי שאמר ויקבוץ יפתח כי הוא המקבץ עם כל זה היה לו לומר וילחמו את אפרים בלשון רבים כדכתיב ויכו אנשי גלעד וכו' כי הם הלוחמים והמכים לא יפתח ואפשר שרמז כאן כי יי' נלחם באפרים כי קנא ונוקם הוא אף היו כפויי טובה לבוא להלחם עם מי ששם נפשו בכפו להושיעם מבני עמון וז"ש וילחם את אפרים הב"ה ולא קאי איפתח הנזכר בתחלת הפסוק ורמז כאן מה שאמר בתנא דבי אליהו הובא בילקוט זה לשונו יושב על כס' שופט צדק יהי שמו הגדול מבורך לעול' ולעולמי עולמי' אחר שפט זה נפשו בכפו ובא להציל את ישראל מבני עמון ומואב ובאו אלו לעשות מריבה עמו מיד עמד והרגו מהם מ"ב אלף שנא' אמור נא שיבולת ויאמר סיבולת סיבולת זה לשון ע"א כאדם שאומר לחבירו של בל ומי הרג אותם פנחס שהיה ספקה בידו למחות ולא מיחה ולהפיר נדרו ולא התיר וכל מי שספק בידו למחות ולא מוחה להחזיר את ישר' למוטב ולא החזיר כל דמים שנשפכים בישראל נשפכין על ידו שנאמר ואתה בן וכו' ע"כ הרי שהשי"ת השופט בצדק נתן לו הנצחון על שבאו ללחם בו שלא כדין ומ"ש כי אמרו פליטי אפרים עיין רש"י ז"ל ולפי זה חסרה תיבת מה ותיבת אתם במסכת אל גלעד אתם גלעד בתוך כו' אכן אומרו אח"כ והיה כי יאמרו פליטי אפרים אעבורה וכו' מוכיחי' כפי' זה ומהרי"א ז"ל כתב דברי ת"י והרחיב אותם שגוב' החירוף לומר אתם גלעד בין אפרים ובין מנשה מובלעים שאיככם מחוז בפני עצמו ולמה תתגאו שאתם נכרי' בין אדוני הארץ והכל חשובים כלום ובזה לא יש חסרון תיבת מה ואולי זהו מה שכתב רש"י ז"ל אלא שכתב תיבת מה אתם כדי להסבירו למבין ועיין הרד"ק ז"ל ולפי זה אומרו והיה כי יאמרו פליטי אפרים העבורה אין אותו פלטי אפרים כראשון שהראשון חירוף וגידוף לבני מנשה שהם פליטי אפרים ומה שאומר והיה כי יאמרו פליטי אפרים הם ממש פלטים מאפרים ואעפ"י שמתדמה בלשון מתחלף הוא בענין או יהי' כמו שמתקן אותו מהרי"א ז"ל בסמוך בסוף דבריו ומהרי"א ז"ל כתב כי אמרו פליטי אפרים כו' כי אמר אפרים לגלעד פליטי אפרים אתם גלעד ר"ל שאיככם פליטים ונכולים אלא בעבור אפרים שהרי אתם עומדי' בתוך אפרים ובתוך מנשה וע"י זה פליטים אתם גלעד בהיותכם נכרי' משני עבריכ' ומ"ש אפרי' כן לאנשי גלעד בשעת המלחמה היו אומרים להם כן ומפני זה זכר שלכד גלעד את מעברות הירדן אשר יעבור בו אפרים ואו' והיה כי יאמרו פליטי אפרים ר"ל והיה בעבו' מה שאומרים אפרים לאנשי גלעד קודם זה כמו שנזכר למעלה פליטי אפרים בעבור זה היו אומרי' להם אנשי גלעד בהיותם על המעברות האפרתי אתה ר"ל אם הוא משבט אפרים ולהיותם כפולי' כגאון אשר אין להם רועה והיו אומרים לא ואנשי גלעד מבחינים אותם באמרם אמור נא שיבולת וכו' ע"כ תורף דבריו בזה וק"ק דכיון שקוראים לאנשי גלעד פליטי אפרים מצד היות גלעד בתוך אפרים ובתוך מנשה יקשה מה ראית לקראם פליטי אפרים ולא של מנשה המגין עליהם בעבר השני או לפחות יקראו אותם פליטי אפרים ומנשה יחדיו ואפשר שאפרי' גבורים יותר ולכך תולים הפליט' בהם לקרות אותם פליטי אפרים ולא פליטי מנשה: ולע"דן ויכו אנשי גלעד את אפרים לא את הברורים אשר בהם באפרים בלבד אלא גם על הפחות. כשהיו רואים חבורת אנשים היו אומרים

להם

מנחה קטנה

ויקבץ יפתח וגו' ירצה שלא יצא להלחם אלא ברצון כל אנשי גלעד ובהסכמתם: פליטי אפרים אתם ירצה שהי' מכירי' אותם מכל שהיה גלעד משבט מנשה והשכירו מי שהוא מאפרי' או מנשה באופן שלא היו יכולין לומר שהם ממנשה כי היו מיודעי' ומכירי' מי מאפרי' או ממנשה · ועוד שנית שהיו מודיע מי מאפרי' ע"י שלא היו יכולין לומר שבלת · או ירצה כי אמרו פליטי אפרים אתם שהרי לא יעבור או מן גלעד בתוך מנשה או מאפרי' אתם ואם היה אומר ממנשה אני היה ג"כ מנסים בלישנא שבשם שלא היה יכול לומר שבולת בש"ין ימנית כן לא היה יכול לומר מנשה כי אם מנסה ובזה היה מכירי' אותם. והנשארי' שהי רוצים לעבור המעבורות היו ג"כ מנסי' בזה האופן אם יוכל לומר שבלת · ואפשר שהיה שואלין אותו תחלה האפרתי אתה ואח"כ היו אומרי' אמור שבל' ולא אמרו מתחלה אמור שבלת · לפי שהיה התוני עם הפליטים יכולין להתנצל לפטור עצמם באמרם שהם אינם מהמורדים ביפתח כי שם היו חוץ מביתם באותו זמן ולא ידעו דבר מה מהמרידה ע"כ שאלו תחלה האפרתי אתה ואם היה מודה בארצו ובשבטו ואמר כן אפרתי אני אלא שאין בי אשם כי נקי אני בדבר אפשר שהיו פוטרין אותו אחר החקירה והדרישה שנקי הוא אמנם אם היה כופר בארצו ואמר לא אז חקרו אחריו אם אמת אתו שאינו אפרתי ואם לאו היו הורגי' אותו ולא הועיל עוד שום התנצלות כי אמרו אלו נקי אתה מה לך לכפור בצבצות היה לך לומר מיד פשטת ולא ודאי שנם לן משפט מות וכין שנה לך והיא בורגם אותו · ויקבר בערי גלעד אמר שהאי עיר גלעד היו מרינה' כל זה וכל אחד אומר ויקבר בעירי כי כבוד הוא לא שכ' ספורו נקב' אחד והקברו בזה שיקבר במקום אחד שנ' שיין לב הערים והיה לבולם חלק בו וזה ויקבר בערי גלעד ונכדי חז"ל יתומים: אבצן הוא חז"ל שכוש בועז ולכספר שקראו אבצן שהיה שופט בצדק ומשגיח על ישראל בחסד ולזה קראו אב לכן שכוח שהיה אב לחתן ולכן נאמן מר עיניהם של ישראל: ויהי לו שלשים בנים ואח' חז"ל שכולן מתו בחייו לפי שלא זימן מנוח (עיין בכלי יקר) · וס"פ שלא בכר שמשמע מאדוני אבי ז"ל זה פי' הפסוק שאמרה נראה בנות בלא אבקש לבני לקחת את אשר וייטב לך · כי ענין בוא ורות היה ענין יוצא לקרות שם לבעלה הראשון ולא יצב שהיתה אומרת רות לנעמי מה לי בבעל בזה שהי' לה כ"כ בנים ובנות ולא מתו וככר שוכו בתור בכור נמוכה גדולה ותצרי לולי לבעלה ואין בזה תיקון לבעלה ע"כ אמרה תרש מזה נראה לו שביום שמבוא בטה שלא מזו לו אמנם שלא שהבא לך מנוח ירבה שאינך לזכר אב כן נשואין שלך וזה ייטיב לך שישארו בחייו בנים אשר תוליד לו: ע' מנים על שמם התורה שנתינה לם' יום · ואמנם

פי' רבי ישעיה

כי אמרו פליטי אפרים אתם · פירוש כי היו מכירים בני גלעד את פליטי אפרים מפני שבגלעד היתה כבר אפרי' ובין מנשה · רמז לא שבולת · פירוש על שבולת הנהר: עד

מנחה קטנה

ואשתו עקרה ולא ילדה יש נשים שהיו יולדת תחלה ואח"כ נתעקרה מחמת חולי או עקרה אחר ואח"כ נתקנה אבל זו היתה עקרה ולא ילדה מעולם וזיא בפלא עגום עקר: נחום

רדק

ממשפחת הדני ביו"ד היחס כמו שבט המנשי ומשפחת כמו שבט וכן ויקרב את משפחת יהודה: עקרה ולא ילדה' תוספת ביאור וכן ותהי שרי עקרה אין לה ולד: ואל תשתי יין ושכר' הוי"ו מורה כי השמרי נא ר"ל מטומאה כמו שהנזיר היה נשמר מטומאה ומיין ושכר כן לוה אותה להיותה נשמרת מכל הדברים האסורים לנזיר להיות קדושתו מן הבטן ומה שאמר ואל תאכלי כל טמא אחר שאמר השמרי נא פי' השמרי נא מטומאת מגע ואהל ופי' כל טמא שלא תאכל דברים טמאים או פי' ואל תאכלי כל טמא דברים האסורים לנזיר כמו כל אשר יצא מגפן היין מחרצנים ועד זג וכל משרת ענבים כמו שפירשו רבו' ז"ל מאי ואל תאכלי כל טומאה דברים האסורים לנזיר אבל י"ת פי' תסאב ולדעתו ולפירושינו בהשמרי נא שמשון לא נטמא למתי' אבל מלאכו בדברי רז"ל כי קבלה בידם כי שמשון נטמא למתים ולדבריהם ואל תשתי יין ושכר פי' השמרי נא ומפני זה פירשו כל טומאה דברי' האסורי' לנזיר' ויש לתמוה היאך מי שנוה עליו הבור' ית' להיות קדושתו מן הבטן איך נטמ' בבנות הערלים והנראה בזה כי הנשים אשר לקח בתמנה ובעזה ובנחל שורק גייר אותן והשיבן לדת ישראל כי חלילה משופט ישראל ומושיעם להתחתן בפלשתי' ועובר על לאו דלא תתחתן בם אע' חמור מאד ומביא את האדם לידי כפירה בבורא ית' ויתע' כמו שאמר כי יסיר את בנך מאחרי ולא נמצא בכתוב שנענש על זה ולא נאמר עליו שעשה רע בעיני יי' והיה הבורא יתעלה מצליחו בכל אשר יפנה וכן אמר הכתוב כי מיי' היא כלומר לקחתו אשה מבנות פלשתים מיי' היתה ורצון האל ית' היה בזה כי בודאי היה מגייר אותן ומשיבן אל דת ישראל ואף על פי כן שבה היתה מאת השם לקחת אשה מפלשתים להנקם בהם כי נראה כי ישראל שבאותו הדור לא היו יריאים השם כל כך שיושיעם תשועה שלמה מיד פלשתים כי כל ימי שמשון היו מושלים פלשתים בישראל כי מה שאמר הכתוב

1 וַיְהִי אִישׁ אֶחָד מִצָּרְעָה מִמִּשְׁפַּחַת הַדָּנִי וּשְׁמוֹ מָנוֹחַ וְאִשְׁתּוֹ עֲקָרָה וְלֹא יָלָדָה׃

ב׳ וַהֲוָה גַבְרָא חַד מִצָּרְעָה מִזַּרְעִית דָּן וּשְׁמֵיהּ מָנוֹחַ וְאִתְּתֵיהּ עַקְרָא לֵית לַהּ וְלָד׃

ג׳ וַיֵּרָא מַלְאַךְ־יְהוָה אֶל־הָאִשָּׁה וַיֹּאמֶר אֵלֶיהָ הִנֵּה־נָא אַתְּ־עֲקָרָה וְלֹא יָלַדְתְּ וְהָרִית וְיָלַדְתְּ בֵּן׃

וְאִתְחֲזִי מַלְאֲכָא דַּיְיָ לְאִתְּתָא וַאֲמַר לַהּ הָא כְעַן אַתְּ עַקְרָא וְלֵית לִיךְ וְלָד וְתַעְדִּין וְתֵלְדִין בַּר׃

ד׳ וְעַתָּה הִשָּׁמְרִי נָא וְאַל־תִּשְׁתִּי יַיִן וְשֵׁכָר וְאַל־תֹּאכְלִי כָּל־טָמֵא׃

וּכְעַן אִסְתַּמְרִי כְעַן וְלָא תִישְׁתִּין חֲמַר חֲדַת וְעַתִּיק וְלָא תֵיכְלִין כָּל מְסָאַב׃

ה כי ... ארי

וילדת ג' בקריאה וסימ' וקראת שמו ישמעאל כי שמע' כי הנך הרה וילדת בן ומורה' ויאמר לי הנך הרה:

רש"י

יין ושכר' חמר חדת ועתיק: ומורה

רלב"ג

עוד ספר שכבר הוסיפו בני ישראל לעשות הרע בעיני יי' והיה זה שנה אל שהיו פלשתים מושלים בהם ארבעים שנה וזה המספר התחיל שהיה מאיזה ממשלת שמשון כמו שזכרנו אחר קודם זה מכלם הש"י ביד פלשתים מקודם עת יפתח וביימי השופטים אשר אחריו שזכרנו היו פלשתים מצרים לישראל ולזה לא היעיד לאשת מנוח שהיה הרת ותלד בן והוא יחל להושיע את ישראל מיד פלשתים או אולי לא היתה כלל יד פלשתים על ישראל בימי השופטים ההם אבל יעד שני הענינים יחד והוא שכבר יהיו ישראל תחת יד פלשתים ושמשון יחל.

כלי יקר

להם פליטי אפרי' אתם יתר פליטה מהמחנה של אפרים שהרגנוהו וברחו פליטים מהם אתם ונהרוג אתכם ז"ש כי אמרו אנשי גלעד לכת האנשים שהיו רואים אותם היו אומרים להם פליטי אפרים אתם כי גלעד בתוך אפרי' ובתוך מנשה יושבים ומכירים אותם או קלתם שהם פליטים מאפרים והורגי' אותם יקדיו וזהו מה שמפרש אח"כ ואו' גלעד בתוך אפרי' בתוך מנשה:

וילכוד גלעד את מעברות הירדן כו' לו' שאין צריך לומר שכשהיו רואים חבורת אנשים שהיו אומרים להם פליטי אפרים אתם והורגים אותם כי גלעד עומד בתוך אפרים ובתוך מנשה ומכירי' אתם אושנים מהם שהם מאפרים ויגיד עליו ריעו והורגים כולם אלא אפי' ליחידים שהיו פוגעים שלא היו מכירים אותו היו בודקים אותו באמור נא שיבולת וכו' והורגים אותו ז"ש והיה כי יאמרו פליטי אפרים שנמלטו מהמלחמה אעבורה הירדן לנום אל ארצי ומולדתי כתחכמו אנשי גלעד ויאמרו האפרתי אתה וכו' וע"י זה מתברר אצלם שהוא אפרתי והורגין אותו ולפי זה פליטי אפרים האומר כאן עם פליטי אפרים אתם שוים במבטא כענין ומ"ש וילכוד עיין רש"י ז"ל מ"ש האפרתי אתה עיין הרד"ק ז"ל: ולע"דן לדקדק ויאמרו לו אנשי גלעד וישאלוהו אנשי גלעד צודק יותר ועוד מה תועלת בשאלהם זו הראשונה כי מי פתי וחסר לב שיאמר אפרתי אני שיהרג בודאי שיאמר לא וצריך ליבתן בשיבולת שבולת וא"כ מתחילה היה לו לומר והיה כי יאמרו פליטי אפרים אעבורה ויאמרו לו אנשי גלעד אמור נא שיבולת ויאמר סיבולת כי לא יכין כו' וישחטוהו ונרא' שה"א האפרתי איננה ה"א השאלה כי אם ה"א התימה לומר האפרתי אתה ר"ל היתכן שאפרתי אתה ודאי שאינך אפרתי ואף הוא ישיב אמריו לא רחמנא ליצלן ויתור ה"א של האפרתי יתירה היא ועשו כן כדי שיבטח לבו שהאמינו בדבריו שאינכו אפרתי כדי שאח"כ כשיאמרו לו אמו' נא שיבולת ויאמר סיבולת שלא יתן לבו להכין לשונו לדבר נכות לומר שיבולת כדי שלא יהרג וזהו ויאמרו לו אמור נא שיבולת ויאמ' סיבולת שלא יכין הכנה לדבר כן כי בטח לבו שהאמינוהו במ"ש לא אפרתי אני ולא רמיא עליה מתוך שמחת ההצלה שניצל לא כן אם מתחילה היו שואלי' אותו אמו' נא שיבולת היה מכין עצמו לאומ' ומכוון דבריו כי כיון שעדיין לא ניצל יתן אל לבו לומר הלא דבר הוא ויכוין לומר שיבולת ולא סיבולת:

ויאמרו לו אמו' נא שיבולת עיין רש"י ז"ל וקרוב לזה כתב הרד"ק ז"ל וכן כתב מהרי"א ז"ל וכבר זכרתי מה שאמרו בתנא דבי אליהו שיבולת ל' נוטריקון הוא שא בל כי בל ע"א כמו כרע בל קורס נבו כו' ומ"ש ויפול בעת ההי' מאפרים מ"ב אלף איש עיין הרד"ק:

ומהרי"א ז"ל הכריע מלשון הכתוב בעת ההיא שהיה זה ההרג של מ"ב אלף ביום המלחמה ולא שהיה מנהגם כן לרשעים משבט אפרים עד כאן והדין עמו ובטעם ההרג הרב הזה זכרנו בפסוק ויקבוץ יפתח מש"א ז"ל שבעבור שהעזו כניהם ביפתח לו' לו ביתך נשרוף במקום שהיה ראוי ומחוייב שיפייסוהו וירוממוהו בקהל עם על אשר שם נפשו בכפו להציל ישראל מבני עמון ולא די שלא החזיקו לו טובה אלא שחרפוהו לכך נפלו מ"ב אלף של אפרים:

וישפט יפתח את ישראל וכו' מ"ש ויקבר בערי הגלעד בערי לשון רבים עיין הרד"ק וכן כתב מהרי"א בערי הגלעד באחת מערי הגלעד ועיין הרלב"ג ז"ל: ולע"דן שההרג הזה שנעשה בבני אפרים גרמה לו ג"כ ליפול בערי הגלעד אברים אברים כמו שנפלו כמה כתחים טובים מאפרים וילפינן כן מסמיכות הענינים:

וישפט אחריו את ישראל אבצן וכו' והיה לו שלשים וכו' עיין רש"י ז"ל וכן הביא הרד"ק ז"ל והוסיף ע"ש ומהרי"א ז"ל כתב שענין זה מקושר עם ענין יפתח שבת' יחידה היתה לו ולא זכה שתנשא ובועז הוא אבצן השיא שלשים בנים ושלשי' בנות כולן בחייו גלגל הוא שחוזר בעולם אגב אורחיה הודיע מנהג גינוא שהבני' לעולם אל אביה' והבנות שולח החוצה אל בעליהן ולא ידור החתן אצל חמיו כי קל מסובין הוא כמו שאמר בן סירא עד כאן הורף דבריו:

וישפט אחריו וכו' ויהי לו ל' בני' ול' בני בני' עיין הרד"ק וכן כתב מהרי"א ז"ל שהיה כבוד ועוזר גדול לשופט הזה שהיו לו בנים אנשים נכבדים כולם אחריו כחלים ביד גבור לכל דבר שבקדוש' אשרי הגבר אשר מלא את אשפתו מהם עד כאן:

ויוסיפו בני ישראל לעשות הרע וכו' עיין הרד"ק ז"ל והר"לבג ז"ל: **ויהי** איש אחד מצרעה ממשפחת הדני חז"ל אמרו במדרש רבה פרשת נשא ויהי לשון צער והוא מהו שאמר בסמוך מות נמות כי אלהים ראינו וכו' ור' יודן אמר כל מקום שנא' בלשון זה בצדיקים שקול הוא כל"א צדיקים כמנין ויהי איש אח' כל מקום שנא' אח' גדול ומיוחד שבעם מצרע' והלא צרעה ליהוד' שנא' אשתאול וצרעה ואשנה ומניכו צרעה לדן ויהי גבול נחלתן צרעה ואשתאול לפיכך נ"ל שהיה ממשפחת הדני פי' איכו אומר משבט דן אלא ממשפחת הדני מלמד שהיה אביו מדן ואמו של מנוח מיהודה ועל זה אמר יעקב דן ידין עמו כאחד שבטי ישראל כמיוחד שבשבטים זה יהודה לכך הקישו ליהודה שמארץ יהודה היה ואמו היתה מיהודה וכן מנוח היה מדן ואשתו מיהודה במלא שמשון בא משבט דן ומשבט יהודה שכך אמר אמיה דשמשון הצללפוני והיא מיוחסת על שבט יהודה שנא' ושם אחותם הצללפוני ע"כ נמצ' שדקדק באומרו ממשפחת הדני ר"ל ממשפחה אחת היא ממשפחת האב היה מהדני כי ממשפח' האם הוא מיהוד': והרד"ק ז"ל כת' הדני ביו"ד היחס כו' ע"ש והנה חז"ל דרשו שם מיתור אין לה ולד שאפי' עיקר מטרין לא היה וגלגלה הקב"ה וא"כ צריך להבין כאן כפל עקרה ולא ילדה: ול"עד נראה שאמר איש א' מיוחד שבעם צרעה כמו שזכרנו מדברי חז"ל שאעפ"י שעם הארץ היה למ"ד וילך מנוח אחרי אשתו אחריה ממש דלא ידע אפי' מקרא והלך אחרי האים עכ"ז היה שלם במידות ואין כמוהו בצרעה ולכך זכה לבן מושיע את ישראל וראה מלאך יי' פנים אל פנים או אמר איש אחד במ"ש חז"ל כי הוא לבדו בא ממשפחת הדני מאביו אבל אמו משבט יהודה היא במלא שהיה אחד מיוח' בדבר הזה כי כל שאר האנשים והנשים ידבקו איש לבית אבותיו וינשאו נשים משבטם אבל אביו של מנוח נשא אשה מיהודה והיה זה כדי שיהיה אמיץ לבב דמיהודה קאתי וכן נשא מנוח אשה מיהודה כדי שילא שמשון אביר לב שאמו וזקנתו מיהודה קאתו ז"ש איש אחד מצרעה יחידה הוא שבא ממשפחת הדני ר"ל שאביו לבד מדן ואמו מיהודה לא שנעשה בחסק ס"ו אלא מיי' יצא הדבר מהטעם הנז' ז"ש הדני ע"ד מ"ש חז"ל הר"ן ובני ה"א בתחילת תיב' ויו"ד בסוף תיבה בכל השבטים להעיד שהם שבטי יה כן נאמר כאן הדני ה"א בראש וי"ד בסוף להעיד יה עדות ברורה שלשם שמים נתכוונו ומיי' יצא הדבר ולכך לא נקראת זו זונה כמו אם יפתח וז"ש ג"כ ושמו מנוח כמו שמצינו בכל הצדיקים ששמן קודם להם ושמו בועז ושמו מגוג דומים לבוראם ושמי יי' כמו שאמרו חז"ל ובזוהר דפריתם ז"ל בכלי המדה ואמר ושמו מנוח במ"ר פ"י למה נקרא שמו מנוח שזכה לדבר עם המלאך והנבואה נקראת מנוחה שנאמר ושריה שר מנוחה מלמד שזכה ברוך בן נריה לרוח הקדש שמה דתימה ונחה עליו רוח יי' עכ"ל דבא מלאכו מנוח לא מלאכו לז"ה למה נקרא שמו מנוח ולא פת ודרשו מנות על שזכה לנבואה הנקראת מנוחה ואמר ואשתו עקרה ולא ילדה כי תקרא עקרה אפי' יולדת אחד לכך אמר עקרה ולא ילדה או יאמר במ"ש חז"ל שנפל מחלוקת בין איש לאשתו מנוח אומר לאשתו את עקרה ולא אני עקר והיא אומרת אתה עקר ולא אני ולפי האמת העקרות בה וכמו שאמר המלאך הנה נא את עקרה ולא בעליך ע"כ דבריהם ובזה אבין אומרו עקרה ר"ל היא עקרה ומתרעמת על בעלה שלא ילדה ר"ל שאומרת שהיא ראויה לילד ולא ילדה בסיבתו ולכך בא המלאך להכריע האמת וכן כתבתי בכלי חמדה בספר כסא השני:

וירא מלאך יי' אל האשה עיין הרלב"ג ז"ל והדבר קשה להוציא הכתובים מפשטן למה זה תשאל לשמי והוא פליא למה פנחס יעלים שמו ממנו ולמה לא יאכל בי אזנה מות' דבריו הלוי באכילה ומהרי"א ז"ל כתב שבוא מלאך ואמר שנראה אל האשה ולא למנוח בעלה להיות האשה מוכנת יותר ממנו בחכמה ובדעת כנראה מויכוח ויאמר מנוח אל אשתו מות נמות כו' ותאמר לו אשתו כו' כי היא עקרת הבית ומוכנת להטיב יותר ממנו להשיג מראה כזו לראות מלאך יי' ממש וגם אפשר שבא אליה המלאך שאליה בא כי היא שנזהרת מאכול כל דבר האסור לנזיר ולא לבעלה ע"כ: ולע"דן שדברי מהרי"א ז"ל רמוזים במ"ר פ' נשא פ"י וירא מלאך ה' אל האשה מכאן אתה למד שאשתו של מנוח צדקת היתה שזכתה לדבר עם מלאך ולשום שלום בינה לבין בעלה ולהודיעה שהיא עקר' והיא מונעת ההריון ולא בעלה לכך דבר עמה ולפי שראתה המלאך נקראת שמה הצללפוני שהיא פונה במלאך ואין כלל אלא מלאך כמה דתימא כי על כן באו בצל קורתי להלן שהיה לוט צדיק יותר מאשתו באו המלאכים בצל קורתו ולא בצל קורתה ברם הכא שבא המלאך בצילה לפי שהיתה צדקת לכך נקראת הצללפוני למה נאמר הצלל וגו' אמר הצל לפי שתי פעמים נראתה לאשה אחת בעיר ואחת בשדה כי באומרו מכאן אתה למד שאשתו של מנוח צדקת היתה רמז להיותם מוכנת יותר מבעלה שזכתה לדבר עמה מלאך שזכתה והוכנ' לדבר עמה מלאך וזהו וירא מלאך יי' אל האשה דמהתם למד מכאן אתה למד כו' ואמר עוד ולשום שלום בינה לבין בעלה כאילו היא עונה שבית שלא דבר עם בעלה יען שכוונתו לשים שלום בינה לבין בעלה ע"י מה שיאמר לה את עקרה ולא בעליך ולא יאות לומר כן לבעלה כי יוסיף זדון עליה ז"ש ולשום שלום בינה לבין בעלה ולהודיע' שהיא עקרה כו' לכך דבר עמה שזו סיבה שנית להראות אל האש' ולא אל בעלה והוכיח בעל המאמר כן משמה שנקראת הצללפוני ואמר ולפי שראתה במלאך יי' דהי"לל המלאך בה"א לא במלאך אבל כיון לענין נחמד להודיענו איך היא הבינה שהיה מלאך מעת ראותה אותו וכמו שהרחבתי בדקוק תיבת לאמר איש האלהים וכו' ז"ש ולפי שראתה במלאך רוצה לומר שהשיג' היותו מלאך ושכה בו בכוונה והלו אמר שראת' המלאך לא היה מוכיח בלשונו שהשיגה בו שהוא מלאך ודקדק זה משמה שנקרא הצללפ' כי שה"א יתירה לכך אמר ולפי שראתה במלאך נקרא' שמה הצללפוני רוצה לומר בה"א יען שהיה פונה במלאך באופן שהב' במקום היא ואין צלל אלא מלא' כו' ומסיק ברם הכא לפי שהי' צדקת נקרא' הצלל כי בצל קורתה בא ולא בצל קורתו של מנוח שהיה חשובה ממנו וע"ז הקשה ואמר למה נאמר הצלל ולא נאמר הצל שקושיא זו מקושר' עם האמו' וכמו איהכי כלו' כיון שאמר' שהאש' צדקת ממנו ובצל קורת' בא המלאך שהיא המוכנ' יות' קש' דאי הכי למה נקרא' הצללפוני על שתי צללי דאיכא למיטעי דבצילו של בעלה כמי בא דאי לאו הכי הצל מאי למימר ולא הצלל לזה משיב דלעולם הצלל תרתי משמע וכולן באשה לפי ששתי פעמים נראתה אל האשה אחת בעיר ואחת בשדה וזהו הצלל שתי צללים וכולן באשה ועדיין צריך להבין מי הכריחם לומר זה אח' בעיר ואחת בשדה מה צורך בזה כי באומרו שתי פעמי' נראה לאשה בזה יצא קושית למה נאמר הצלל ומה לו עוד באחת בעיר ואחת בשדה ואפשר שהוקשה להם דאי הכי דהרתי צללי' קאמר קרא לכתוב הצללצל לזה אומר שלפי ששתי פעמים נראה לאשה לכך נאמר הצלל ולא הצל ולפי שלא היו שתיהם בעיר להיותם שמת שבשתיהם נראה בצל קורתה לכך כתב הצלל ולא הצלצל שהרי לא היה כאן כי אם צל קורה אחת בעיר שהאחרת בשדה ויספיק יתור הלמ"ד להודיע ששני פעמים נראה אליה המלאך ולהורות שאינם שוות במקום אחד לרמוז זה כתב הצלל ולא הצלצל הרי למדנו יתרות אשתו של מנוח המוכנ' יותר מבעלה כדברי מהרי"א ושהיה מלאך ממש ומהרי"א ז"ל הוכיחו והבריע כן מהזכירו מלאך שתם ומעלותו בלהב וכמה הכרחיות ולמפורסמות אין צריך ראיה והנה חז"ל בפסוק והוא פליא אמרו בפשיטות שהוא מלאך אבל לבד זה מצאתי מדוש בס"ה בפרשת וירא אליו בסתרי תורה בהוספת א' היות שם מלאך זה אוריאל והוא הרביעי במרכבה שהשלשה אנשים שנראו לאברהם אבינו הם מיכאל גבריאל רפאל הא' בשר את אברהם והשני רפאו והשלישי הפך סדום והרביעי אוריאל שכאן אוריאל היה המבשר ע"כ וראיתי לע"דן להסמיך שם המלאך בפסוק הזה וירא מלאך יי' אל כי תיבת וירא עם היב' אל אוריאל ומלאך יי' באמצע והטעם שבא אוריאל לבשר ענין שמשון לפי שהזהירו בכמה דינים פרטיים ועל שם אור תורה זו שלא לו את אוריאל ויוכיח היותם מלאך ממש במה שאמר לה הנה נא את עקרה ולא בעליך כמו שאח"ז ומתרעמת על בעליך שלא כדין בזהו' שלא ילדת כאילו בו תלוי הדבר אמנם לע"דן להבין זה במ"ש חז"ל בפ' נשא שסכנת זרע היה בבטנה ולא קלט עד בא דבר המלאך הזה ולמדו זה ממ"ש הנך הרה ולא כתב הנה תהרי ע"כ שזה נל"עד שכיון באומרו הנה נא את עקרה ר"ל הנה נא בעת ועונה הזו שני הפכים ברגע א' שהנה נא את עקר' ולא ילדת וכא ג"כ והרי' וילדת בן שיקלוט שכבת זרע בגזרתו יתברך שעקרה כו' והרית כו' שני הפכים אלו ימצאו נא ביד איזה עקרה וגו ברגע זה והרית וילדת בגזיה שלא שיקלוט הזרע בן עם היות שאשה מזרעת תחילה יולדת

הכתוב ויתנם יי' ביד פלשתים ארבעים שנה עשרים של שמשון בכללם על כרחך לפי חשבון השנים ולא היו ישראל נלחמים בהם כי אם שמשון לבדו ולפיכך לא היה לפלשתים טענה להלחם בישראל מפני שמשון כי לא היה ברשותם והוא לבדו היה עושה הרעו' בפלשתים ועם פלשתים היה שוכן בעוד שהיה מריע להם ומיראתם אותו גם כן היו נמנעים מלהלחם בישראל לפיכך כשבקשוהו פלשתים מבני יהודה כשהלך לסלע עיטם מסרוהו להם וכן עלת דבורי' בגוית האריה ודבש וכן היות אשת שמשון למרעהו הכל סבה להנקם מפלשתים: יתב' האל אשר לו נתכנו עלילות וסבות ומאתו הכל אבל עונש נקירת עיניו לפי שאמר ותישר בעיני שמשון ואמר אותה קח לי כי היא ישרה בעיני

רשי

ומורה תער' על שם שמור ומשליך את השער: ואל

רלבג

יחל להושיע' מידם ולפי שהיה גלוי וידוע לפני מי שאמר והיה העולם שעתיד שמשון לרדוף אחרי הנשים וללקות בהם יתחכם הש"י מלידה ומבטן ומהריון לאכעו מזה ולזה רצה שיהיה נזיר אלהים כי ההמנע משתיית יין מועיל מאד לזה הענין באמרם כל הרואה סוטה בקלקולה יזיר עצמו מן היין ולזאת הסבה בעינה מנע אמו בעת היותה הרה ומכו משתיית היין והשכר והזהיר אותה

ה כִּי הִנָּךְ הָרָה וְיֹלַדְתְּ בֵּן וּמוֹרָה לֹא־יַעֲלֶה עַל־רֹאשׁוֹ כִּי־נְזִיר אֱלֹהִים יִהְיֶה הַנַּעַר מִן־הַבָּטֶן וְהוּא יָחֵל לְהוֹשִׁיעַ אֶת־יִשְׂרָאֵל מִיַּד פְּלִשְׁתִּים:
ו וַתָּבֹא הָאִשָּׁה וַתֹּאמֶר לְאִישָׁהּ לֵאמֹר אִישׁ הָאֱלֹהִים בָּא אֵלַי וּמַרְאֵהוּ כְּמַרְאֵה מַלְאַךְ הָאֱלֹהִים נוֹרָא מְאֹד וְלֹא שְׁאִלְתִּיהוּ אֵי־מִזֶּה הוּא וְאֶת־שְׁמוֹ לֹא־הִגִּיד לִי:
ז וַיֹּאמֶר לִי הִנָּךְ הָרָה וְיֹלַדְתְּ

אֲרֵי הָא אַתְּ מְעַדְיָא וְתֵלְדִין בַּר וּמִסְפַּר לָא יִעְבַּר עַל רֵישֵׁיהּ אֲרֵי נְזִירָא דַיְיָ יְהֵי רַבְיָא מִן בִּטְנָא וְהוּא יִשְׁרֵי לְמִפְרַק יָת יִשְׂרָאֵל מִידָא דִפְלִשְׁתָּאֵי: וַאֲתַת אִתְּתָא וַאֲמַרַת לְבַעְלַהּ לְמֵימַר נְבִיָּא דַיְיָ אֲתָא לְוָתִי וְחֶזְוֵיהּ כְּחֵיזוּ מַלְאֲכָא דַיְיָ חֲסִין לַחֲדָא וְלָא שְׁאֵילְתֵּיהּ אֵי מִדֵּין הוּא וְיָת שְׁמֵיהּ לָא חַוִּי לִי: וַאֲמַר לִי הָא אַתְּ מְעַדְיָא וְתֵלְדִין

יחל ה' ב' קמצין וג' פתחין וסימן נמסר בריש סדר מטות · ויאמר לי ח' דסמיכי בקריאה וסימן ויאמר לי הנך הרה וילדת בן · ויאמר לי מי אתה ואומר · ויאמר לי עבדי · ויאמר לי שלמח בנך · ויאמר לי יתמוך דברי · מדוע פניך רעים · על מה זה אתה מבקש · והשגל יושבת אצלו: מלאך האלהים ח' דסמיכי בקריאה וסימן ויאמר אלי מלאך · ויסע מלאך קח את הבשר · ומראהו כמראה · וישמע האלהים בקול מנוח · וירגל בעבדך · ואדני חכם כחכמת · כי כמלאך האלהים כן אדני המלך:

ידמה כי חשק בה ליופיה וכן באחרות אשר חשק ולקח לתאות אליהן והנה הפסיד כוונתו הראשונ' הטובה שהיתה רצון האל כמו שכתוב כי מיי' היתה כי תואנה הוא מבקש מפלשתים נראה כי בתחילה היתה כוונתו לטובה לבקש תואנה מפלשתים ואחר כך גברה עליו התאוה בראותו אותה וישרה בעיניו והפסיד כונתו האלהית בכוונתו הגופנית הבהמי' אשר התערבה בה ולפיכך נענש ונקרו פלשתים את עיניו מדה כנגד מדה ור"ז"ל אמרו כן אף על גב דכתיב כי מיי' היא כי אזל מיהא בתר ישרותיה אזל ואף על פי כן עזרוהו מן השמים ונקם נקמת עיניו מפלשתים: יין ושכר כתרגומו חמר חדת ועתיק ובדברי רז"ל מיין ושכר יזיר ר' אליעזר הקפר ברבי אומ' יין זה מזוג שכר זה חי: הנך הרה· תהיה הרה: וילדת בן· מורכב מן יולדת וילדת ואמר בו בלשון פועלת ואף על פי שאינה עדיין יולדת לפי שאמר הרה שהוא תואר כמו פועלת אמר גם כן לשון פועלת בלידה ואמר בו לשון ופעלת לפי שעתידה ללדת או יהיה ויולדת מן הדומה למרובע: ומורה לא יעלה על ראשו · הוא התער וכ"תי ומספר: והוא יחל · כי השופטים אשר היו לפניו לא היו נלחמים בפלשתים ורז"ל דרשו הותלה שבועתו של אבימלך דכתיב אם תשקור לי ולניני ולנכדי ולא נלחמו בישראל תחלה או את יחל להושיע לפי שלא הושיעם תשועה שלימה: כמראה מלאך האלהים נורא מאד ·פי' כי המון בני אדם חושבין כי המלאך גוף וצורתו צורה נוראה: לנער

כלי יקר

ילדת זכר בו' ובזה מדוקדק גם כן אומר והרית ולא אמר ותהרי אלא והרי' בלשון עבר:

ועתה השמרי נא כו' הרד"ק ז"ל דקד' מוה"ו ואל תשתי כו' שתיב' השמרי נא הוא על שמיר' כפשה מהטמ' למתי' במגע ומשא ואהל כדין נזיר עולם שאסו' בטומא' ומ"ש אל תאכלי כל טמא היינו שלא תאכל דברי' טמאי' או אפי' דברים טהורים והאסורים לנזיר קור' אותם טמא כיון דאסורי' לנזי' וכן אחז"ל ורש"י ז"ל מאי כל טמא דברים האסורים לנזיר ע"כ והוא ז"ל עצמו כתב ביגוד לדבריו מחז"ל ששמשון נטמ' למתי' ולדבריה' ז"ל השמרי נא כלל ואומר ואל תשתי בו' פרט ואין בכלל אלא מה שבפרט' אבל לא נצטו' על שמיר' טומאה ומפני זה פירשו חז"ל ואל תאכלי כל טמא על דברים האסורי' לנזיר לא על דברים טמאים שהרי לא נצטוה בטומאה ע"כ תורף דבריו: ולע"דן אקיים דבריו שפירוש השמרי בעודה מעוברת מטומאת מת כדי שיהיה קדוש ולכשיגדיל ינהוג נזירותו בשער לבלתי הקל בתער ואם ירצה גם כן לנהוג בתורת חסידות פרישות מטומאה ינהוג והנה בהיות שמשון שפיפון עלי אורח הורג בפלשתים לא רצה לנהוג פרישו' מטומאה כי כל ימיו עומד בין המתים וההרוגים· ולפי פשט הפסוק באומרו השמרי נא ואל תשתי יין וכו'· אמרו חז"ל בפרשת נשא מ"ר פ"י ועתה השמרי נא הזהירה שלא תשתה חומץ יין וחומץ שכר וכל משרת ענבים שאלו אינם אלא משמרת ליין כדי שלא יבא לשתות הנזיר יין לכך אסרן עליו הכתוב ואל תשתי יין ושכר כמשמעו עד כאן ולפי זה השמרי נא זהירות שתעשה משמרת למשמרתו וסייג כמו שאסרתם התורה כדי שלא ישתה היין עצמו והסבר כי האשה שהרה שומרת עצמה ממש' כבד שלא תפיל ומיגיעה יתירה גם צריכה זהירות כמו שאמרו חז"ל שלשה חדשים הראשונים רע לאשה ולולד שנעשה שגדל ועל זה אמר השמרי נא מאלו הדברים דחמירא סכנתא מאיסורא ואל תשתי יין וכו' מוסיף דברים האסורים מן הדין על הדברים האסורים מצד הסכנה ובזה לדקה וא"ו של ואל תשתי וכו' כמשפטה מוסיף על ענין ראשון ויש הוכחה לפירוש זה שהרי כשספרה לבעלה לא הגידו דבר זה של השמרי כי אם זה דברה אליו ועתה אל תשתי ואילו היה זהירות דין כמו שאמר השמרי כמו שפירש הרד"ק ז"ל ע"ש וכן כתב הרלב"ג ז"ל ומהרי"א ז"ל כתב בזה בקירוב והוסיף לוהר שתכלי' כדי שיהי' מזג הנער טהור מהריון מתחלף אל פלשתים האוכלים כל טומאה ושותי' במזרקי יין ויהיה זה סיבה לשנאתו אותם ותמיד ילחם בם וינקם נקמות ה' ע"כ באופן שאז התחילו ישראל להלחם עם פלשתים כמ"ר פרשת נשא פי' אמר והוא יחל בו תהיה הלה נבואת יעקב שאמר דן ידין עמו יהי דן נחש וכו' ומ"ש יין ושכר הרד"ק ז"ל כתרגומו חמר חדת ועתיק ורבי אליעזר הקפר יין זה מזוג ושכר יין חי ע"כ:

כי הנך הרה וילדת בן וכו' עיין הרד"ק ז"ל ומ"ש ומורה לא יעלה חז"ל פי' לשון מורה ויראה שאין השער מתיירא אלא מהתער שמשחית אותו לא מהמספרים שאין להם השחתה והרד"ק ז"ל פי' הוא התער וכן תרגם יונתן ומספר והוא יחל להושיע את ישראל חז"ל אמרו בויקרא רבה אמר רבי אחא בר חנינא הותלה שבועתו של אבימלך דכתיב אם תשקור לי ולניני ולנכדי ועיין הרד"ק ז"ל ובבר כתבתי סברת הרלב"ג בזה בפסוק ויוסיפו בני יש' לעשות הרע וכו' ובטעם איסו' הגילוח עיין הרלב"ג ז"ל ודבריו בזה כלם הבל המה כי אין השער מחליש ולא הנזירות מרב' הגבור' וד"ז לא היה בטבע כי אם בהשגח' ה' בהיותו נזיר אלהים מקיים מצות ה' כחו גדול וכאשר עבר על מצוה זו והעביר אדרתו ממנו סר כחו כי גילה סוד ה' אל האש' וסבת הגילוח ראוי לעונש וכמש' ביד פלשתים כי סר צילו ית' מעליו אבל כפי האמת רצה הש"ית שיהיה מזגו מתחלף מפלשתי' כמו שכתבתי וגם לסיבה אחרת לפי שהיה גלוי לפניו ית' הדברים הזרים שעתיד שמשון לעשות שלא יתלו בהיותו שכור או שתוי לכך הדירו מן היין וגם לזהו שמור' לא יעלה על ראשו כדי שיהיו קוצותיו תלתלים שחורות כעורב כמתאבל על שעבוד ישראל כדי שיהיה כוכף תמיד לינקם מפלשתים וז"ש ומורה לא יעלה וכו' הטעם כי נזיר אלהים וכו' וראוי שינהג בדיני הנזירות והטעם הב' והוא יחל להושיע את ישראל ובעבור זה ראוי שיגדל פרע שער ראשו כדי שיהיה כמתאבל על ישרא' וזה יביאהו לנקום נקמתם ולכך ראוי שיתחלף במזגם ואמר והוא יחל התחלת תשועה ולא תשוע' שלמה כדברי הרד"ק ז"ל: ולע"דן לדקדק אומרו שנית כי הנך הרה וילדת בן שכבר נאמר והרית וילדת בן ויובן זה במה שכתבתי הנך הרה שעתה יקלוט השכבת זרע ז"ש הנך הרה בלשון הווה וזהו גם כן וילד' בן מלה מורכבת מהווה ועתיד כי כבר נתעבר' מזכור ועכ"פ תלד אותו והודיענו גם כן שמצד קדושתה במצות האלו של השמרי נא ואל תשתי יין ושכר ואל תאכלי כל טמא והטע' שאני מזהירך בזה הוא כי אלו סימנים מועילי' לקיום ההריון שלא תפילי ויצא לאור שתלדי בן ז"ש כי הנך הר' ר"ל ע"י הסימנים אלו של אל תשתי יין כו' ואל תאכלי כו' ע"י זה הנך הרה ויולד' בן ומורה וכו' ומחוייב' את בזה ג"כ מצד הנער בעצמו כי נזיר אלהים יהי' הנער מן הבטן כו' ע"כ את מוכרח' מהב' סיבות אלו הא' בקיום ההריון והב' כי נזיר אלהים יהיה הנער מן הבטן וכו' ומצאתי סיוע לדברי אלה מן המדר' רבה בר קפר' אומר גדול השלום שדבר הכתוב לשון בדוי בנביאים בשביל להטיל שלום בין איש לאשתו דכתיב הנה נא את עקר' ולא ילדת אבל למנוח לא אמר כן מכל אשר אמרתי אל האש' תשמר מ"מ שמנין היא צריכה והמאמר הזה אבארהו גם ס"ד בסמוך בפסוק מכל אשר אמרתי אל האשה תשמר וכו' הרי שקראו המצות האלה סמנין לתקן האש' והכינה להריון ולידה' וגם הנער עצמו יהיה נעזר במצות הנזירות שינהוג ובפרעו היותו גדל פרע בהיו' נזר אלהיו על ראשו יהיה משרש בארץ חיים העליונה כי השעיר בראש שורש האדם וכמו שכתבו הראשונים ז"ל במצות הפיאה להניח חלק מה מהשער שאם ח"ו יתגלח הכל יהיה כאלו נעקרו כל שרשיו אשר לעומת זה בהשאר כל שער הראש מצוה גדולה להיותו מושרש בארץ חיים העליונה ועל כן אמר ומורה לא יעל' על ראשו פשוטו של מורה ותער שלא יעלה על ראשו ורמז ג"כ במורה שלא יהיה מורה של בשר ודם מדלא כתיב ותער לא יעלה על ראשו וגלמוד זה ממ"ש גבי שמואל ומורה לא יעלה על ראשו דא"ר יוסי במשנה אין מורה אלא של בשר ודם וכתן טעם לזה יען כי נזיר אלהים יהיה הנער ר"ל שההומ' אחר יין ושכר למי אוי למי אבוי כי מתפתה בילדו הוא וזה פוגעת בו מדת הדין אכן כעת ע"י פרישו' זה כזיר אלהים ר"ל פרוש ממדת הדין יהיה הנער וזהו נזיר אלהי' שאין אלהים בכל מקום אלא דיין ובסמוך הוסיף כי נזיר אלהים יהיה הנער עד יום מותו שאז ביום מותו יפגע בו מדת הדין וימות והיאמר כי נזיר אלהים יהיה הנער מן הבטן וכו' ר"ל אין זה כשאר הנזירים שהם נעשים נזרים על פי עצמם שנודרים בנזיר אבל זה נעשה נזיר אלהים ר"ל על פי האלהים שגזר עליו נזירו' מן הבטן והוא אידוש שאדם שהקטן יהי' נזיר מן הבטן ועד יום מותו דכיון שהנזירות על פי ה' אין לו דין סתם נזירו' ל' יום או גבול זולתו כי אם כל ימי חייו וכתן טוב טעם לנזירו הזה להנהיגו מן הבטן יען שמשם בעודו בבטן משם בזכותו יחל ויתחיל להושיע את ישראל מיד פלשתים כי למת קרן מושיען ואף על פי שעדיין הוא בבטן וז"ש והוא יחל להושיע את ישראל מן הבטן ולכך קראו בשם נער שאמר יהיה הנער מן הבטן שהרי יחל להושיע ישראל הוא נער גדול וא"כ בצאתו מרחם אמו ויגדל לו יגמור הישועה או אמר והוא יחל על ענין הפרישות הנזכר שהפרישות הזה הוא יחל להושיע את ישראל שהעושה מצוה יקנה לו פרקליט גדול ולכל דורו ג"כ או יאמר והוא יחל להושיע את ישראל סמוך אל סוף הפסוק שאומר מיד פלשתים כיעד הנה היו בשלום וברית עם פלשתים מזמן אברהם ע"ה וכעת שמשון המתחיל להושיע' מיד פלשתים שהרי מעולם לא כשהעבדו לפלשתי' ולא נושעו מהם כי אם עתה וזהו אומרו והוא יחל להושיע את ישראל מיד פלשתים דמיד פלשתים והוא יחל· עוד אפשר לפרש יחל מלשון חילול כמו לא יחל דברו שהגיד מראשית אחרית שעתיד הוא לחלל קצת מקדושתו בקחתו בת מבנות פלשתים כדי לאחר ריב עמהם ולש"ש יכוין להושיע את ישראל כי תואנה הוא מבקש וכמו שאכתוב בסמוך וז"ש והוא יחל חילול קדושה והתכלי' להושיע את ישראל וכן כתבתי בקירוב בכלי חמדה בסדר נשא שני ובמ"ה פ' נשא מצאתי סעד לזה שאמרו שם בפסוק מיין ושכר יזיר כו' זה לשונו והא לנזיר מ"ט אסר ליה ענבים אלא עובדא ומלה דא רזא עילאה הוא לאפרשא מן דינא בכלא והא ידעת ההוא אילנא דחב ביה אדם קדמאה ענבים הוו ודא הוא רזא דמלה דהא יין וענבים בסטרא חד איתאחדו יין לעילא ואוקמוה ושכר לשמאלא דהא שכר מיין נפקא ענבים דכנים להו לגבייהו ודא הוא אילנא דחב ביה אדם קדמאה בגין כך כולא בחד סטרא אתאחד ואיתימא דשביק מהמנותא כלום להו הכי אלא לא איתחזי בי עובדא מסטרא דשמאלא כלום ת"ח דהכי אוליפנא מספרא דרב המנונא סבא והכי כתיב גדל פרע שער ראשו בעי דיתרבי שער רישיה ודקניה ואיתפרש מיין ושכר וענבין בגין דכלהו סטר שמאלא ולא תליין שער' יין אימא עילאה שכר סטר דאיתחדו ביה ליואי דנפקי מיין עילאה ולא יהי לון שער' וג"כ כד סליקו ליואי להאי אתר בעיין לאעברא כל שערא דלהון כמה דאת אמר והעבירו תער על כל בשרם ענבי' אימא תתא' דכנים יין ושכר לגווה ועל דא איתפרש מכל סטר שמאלא לאחוזאה עובד' דילהון לגבי ענבים דא לא תלי שער' ודקנא דהא נוקבא בעייא לספר' שערא כדחזיא לאזדווגא בדכור' והא דקנא לא אשתכח בה בגין כך הוא תלי שערא דרישא ודקנא ורזא דמילא נזיר שא"ס מקרי ולא נזיר ה' פריש מדינ' כלא עכ"ל:

ותבא האשה ותאמר לאשה י"ל אומרו ותבא גם תיבת לאמר בלתי צודקת לאמר להורים כי בעלה למי יאמר ועוד או' ולא שאילתיהו כו' ואת שמו לא הגיד לי מה תועלת בכל זה הי"לל ההכרחי לבד ותאמר לאשה איש אלו"ם בא אלי ויאמר לי הנך הרה מה לה לפטפט פטפוטי דברים כנשים ולמה בענין המקום אמרה ולא שאילתיהו אי מזה הוא ובענין השם אמרה ואת שמו לא הגיד לי ודוחק לפר' ולא שאילתיהו שחוזר לואת שמו כלו' לא שאלתיהו אי מזה הוא ואת שמו בכלל ולא שאלתיהו שלא שאלתי לו על שני הענייניס האלה ולא הגיד לי בפני עצמו ור"ל שגם הוא לא הגיד לי מהשני ענייניס הנזכר לא שם מקומו ולא שמו אלא שכפי זה הי"לל ולא הגיד לי בוא"ו אם הוא ענין בפרד מאת שמו אם חוזר גם אל אי מזה הוא: ונראה כי האשה הזו בהיותה בשדה מתבודדת יחידה נראה אליה מלאך יי' וזהו ותב' האשה ותאמר לאשה איש האלהים כו' איש שראהו בצורת אדם ושפטה היותו איש האלהים מצד ייעודו שייעד לה גם היות הכרת פניו ענתה בו כי מראהו בזוהר פניו כמראה מלאך האלהים ואע"פ שמעולם לא ראתהו והבא מן השדה ויוכיח כן בסמוך דכתיב ויבא מלאך האלהים עוד אל האשה והיא יושבת בשדה מדלא כתיב ויבא עוד מלאך האלהים וכתב ויבא מלאך האלהים עוד אל האשה והיא יושבת בשדה מוכיח שבפעם הראשונה ג"כ בשדה בא אליה וזו עוד בא אליה שנית ומהרי"א ז"ל פי' שכוונתה לו' שמעו'ס לא ראיתי מלאך עד שאדמה תמונת מראהו זה אל מלאך אבל כוונתי באו' ומראהו כמראה מלאך אך מה שיהדמה אל מלאך הוא בבחינת היותו נורא מאד ולפי שלא ישתדל לדע' שמו ושם עירו ללכת שם לדבר עמו ולשאל האמ' כדברי האשה לכך הקדימה ולא שאלתיהו אי מזה הוא כיון שראיתי בו שלא שמו לא הגיד לי כששאלתי מעמו בראותי שהיה מעלי' שמו ממני לא ראיתי לשאל עוד שם עירו ואם לא נזכר בכתוב או היתה כוונתה שראתה מראהו כל כך נורא מאד שעמדה מתבהלת ולכן לא שאלה לשמו ולא לשם עירו ע"כ ולהיותה בעלת שכל וחסידה לא תלה' לבה לגלות לבעלה את אשר ראתה הן אמת שחז"ל אמרו במ"ר פ' נשא פ"י שנראה המלאך פעם אחת בעיר ופעם בשד' וכמו שזכרתי למעלה בפסוק וירא מלאך יי' אל האשה אולי לא יאמינו לאמר לא נראה אליך מלאך יי' ומצד עמוה ג"כ לא ראתה לאמר כן וז"ש ותאמר לאשה מה שראוי לאמר כפי מציאותי והכרתי הוא כי איש אלו"ם בא אלי ומראהו כמראה מלאך האל"ם אבל אין האשה שלי יכולה לדבר ולומר שמלאך יי' ממש נראה אלי כי מה אני ומה חיי ז"ש לאמר איש אלהים בא אלי איש ולא מלאך אבל אגלה לך על כרחי היות מראהו

מנחה קטנה

והוא יחל וגו' כי או יהיה נשלמים הם' שנה שנגזר עליהם שיהיו תחת יד פלשתים: לאחר הים האלכי בא אלי כי היתה מספקת אם הוא מלאך או נביא ואמרה זה לבעלה כדי שיאמר וישבע בשכלו להכריע אם הוא מלאך או איש אלהים:

איש

מנחה קטנה

איש האלהי' אשר שלחת גו' ירנה כפי דברי אשתי סנכי כשמתפקק אם הוא איש אלהי' או מלאך ע"כ אמר אשר שלחת שזה הספק בא באשר שהוא שלוחך ויכולי' לספק עצמם באיזה צורה שהם רוצים ולפניך גלוי הספק' יהי' מי שיהי' יבא אשר שלחת · ומ"מ בקשתי שיבא עוד אלינו שיהי' ביתנו לפני ב"כ אולי אוכל להכריע מי הוא: וישמע אלקי' וגו' מזה נראה אם לא היה מנוח מתפלל על זה לא חזר המלאך עודי' א"כ אע"פי שהי' חוזר לא היה נראה אל מנוח כי אם אל האשה: וילך מנוח אחרי אשתו ירנה שעשה עצמו טפל לה לפי שראה שהיא מוכנת לזה יותר ממנו שהראה עצמו זה פעמי' לאשתו וע"כ הלך אחרי' טפל לה: האתה האיש אפשר שהמלאך הראה עצמו למנוח בצורה של איש פשוט לא כמו שהראה עצמו לאשה בצורה נוראה כמו שמעידה ונראהו נורא מאד וגו' ע"כ אמר האתה האיש ולא אמר האיש האלהי' כי לא ראה בו שום שינוי מאיש גופיי: עתה

רלבג

אותה מאכילת כל טומאה להורות על קדושת הנער הילוד כי זה ממה שייעירם להכינו בקדושה · ויהיה עוד זה סבה לתכנו אל שיהיה פרוש מהבלי העולם ומהתאוות הגופניות ולזולת הסבה ג"כ נוח שלא יעלה מורה על ראשו להורות על קדושתו כי זה כלו ממה שירחיק ממנו ההתגאל בענין המסגל לפי מה שאפשר ועם שנזה · הענין מפוא לענין הגבורה ר"ל גדול השער אלא שראוי שלא יעלם ממנו שהשם אדם בו גבורה נוספת מפני הנזירות אשר לא יקייבה גדול השער לפי הטבע וזה שכבר מלאכו שתקף שנולא שר כחו ממנו ולא היה זה כן אם היתה הגבורה מתחייבת מגדול השער כי הרושם שיש בגדול השער כגבורה הוא מלד עלרו האידים העשניים בגוף שהיה מדלכם שיתהוה מהם השער וזה כי השער כשהגיע אל תכליתו לא יגדל · ואז יעלרו האידים השניים ההם תוך הגוף ותתגבר האדוסה בגוף ויתחדם מזה רוח גבורה ומי שזה דרכו לא תסור הגבורה בגלוח השער כי אם אחר זמן רב ומעט מעט: הנה

רדק

לנער היולד · כשיהיה יולד והוא תוא' כמו והסנה איננו אוכל ונכתב במלת היולד הא"ין עם הדגש וכן אשר יולד לישראל לעמל יולד: אשר בא ביום אלי · בזה היום וכן ת"י ביומא דיכי: משפט

רשי

ואל תאכלי כל טמא · דברי' האסורי' לנזיר: לנער היולד · העתיד להוולד: אחרי אשתו · אחר עצתה: מה'

כלי יקר

מראהו כמראה מלאך ולא מלאך יי' של רחמים אלא כמראה מלאך האלהי"ם מלאך דין שהוא נורא מאד יען שזה ההנגלות אלי למה שלא שאלתיהו אי מזה הוא לדעת איה מקום אחמותו לכשיבא מיד לגו דברו וכבדנוהו

וּתְלִידִין בַּר וּכְעַן לָא תִשְׁתִּין חֲמַר חֲדַת וְעַתִּיק וְלָא תֵיכְלִין כָּל מְסָאָב
ארי נזירא דיי יהי רביא מן בטנא עד יום מותיה: ד וצלי מנוח קדם יי ואמר
בבעו יי נביא דיי דשלחתא ייתי כען עוד לותנא ויליפיננא מה נעביד
לרביא דאיתיליד: ושמיע קדם
ח ייצלותיה דמנוח ואתא מלאכא דיי עוד לות איתתא והיא יתבא בחקלא
ומנוח בעלה לית עמה:
ואוחיארת איתתא ורהטת וחויאת לבעלה ואמרת ליה הא איתחזי לי
גברא דיאתא ביומא דיכי לותי: וקם ואזל מנוח בתר אתתיה ואתא לות
יא גברא ואמר ליה האת גברא די מלילתא עם איתתא ואמר אנא:
ואמר

ג וילדת בן ועתה אל־תשתי יין ושכר ואל־תאכלי כל־טמאה כי־נזיר אלהים יהיה הנער מן־הבטן עד־יום מותו:
ד ויעתר מנוח אל־יהוה ויאמר בי אדוני איש האלהים אשר שלחת יבוא־נא עוד אלינו ויורנו מה־נעשה לנער היולד:
ט וישמע האלהים בקול מנוח ויבא מלאך האלהים עוד אל־האשה והיא יושבת בשדה ומנוח אישה אין עמה:
י ותמהר האשה ותרץ ותגד לאישה ותאמר אליו הנה נראה אלי האיש אשר־בא ביום אלי:
יא ויקם וילך מנוח אחרי אשתו ויבא אל־האיש ויאמר לו האתה האיש אשר־דברת אל־האשה ויאמר אני:

ויאמר

מסרה

ויעתר ד' בקריאה וסימן ויעתר יצחק ליי' לנכח אשתו · ויצא משה מעם פרעה דערוב · ויצא מעם פרעה דארבה · ויעתר מנוח אל יי' ויאמר · ונמסר גם בריש סדר תולדות : כי אדניה' דסמיכי וסימן נמס' בסדר שמו':

כלי יקר

עם דעת אשתו של מנוח כי לא גילתה לו כי אם דבר הנזירו' לבד לא מה שיחל להושיע את ישר' א"כ למה בא המלאך שנית ללא צורך כלל וכמו שהקשה מהרי"א ז"ל עצמו בתוך קושיותיו כי לא יצא מהספק הזה בכל מה שכתב גם לשיטתו זאת קשה מאד פעם של מה נעשה לנער שהו' שאת הנהגת הנער בפרישותו וה"כ היך נהפך א"כ לשאל שאלות אחרות לדע' העתידו' מהנער גסקשה לשיטתו

מה צורך להזכיר שנית מכל אשר יצא מגפן היין תשמור וכו' שהרי מצוה ועומדת הי' בזה ובמה שכתב שהקפיד מנוח על שבא אל האשה לדבר עמה זה לא יעלה על הדעת חלילה כי מוחזקת בכשרות והאיש איש אלהים הו' שהעפ"י שלא ידע מנוח כי מלאך ה' הו' עכ"ז חשב היות איש אלהים ככבד ונור' מאד כדכתיב ויעתר מנוח וכו' איש האלהים אשר שלחת ובפרט שהאשה מעצמה באה והגידה לו איש האלהים בא אלי כו':

ולע"דן בזה כי האשה הגידה לבעלה מאמר איש האלהים הנך הרה וילדת בן וכו' ועתה אל תשתי יין ושכר וכו' ומנוח נסתפק בזה ספק גדול והוא האם דין זה תנהוג האשה בעוד מעוברת בלבד שלא תשת היא יין ושכר כי הרי הוא בהלו הנער עצמו שותה אותם ונזיר אלהים יהיה הנער מן הבטן אבל אחרי אשר יולד הנער תהיה מותרת האם לשתו' יין ושכר ולאכול כל הדברי' האסורי' מידי דהוה דהנכרית מניקה בנה של ישראל ואעפ"י שהיא אוכלת חלב ונבלות וטרפות שגבי משה רבינו ע"ה שאמרו חז"ל שלא רצה לינק מנכרי' ואעפ"י שמן הדין מותר לינק הטעם כדי שלא תהפך הנכריה שפה שדבר עם ה' פנים אל פנים יינק משדיה אבל לא שיהי' בזה אוסר באופן שמלד הענין יש מקום להסתפק בזה גם מלד הלשון של הנך הרה וכו' ועתה וכו' מורה שבעת ההריון דוק' האיסו' או דילמא אפילו כשיהיה ולד יהיה אסור ועל זה נעתר מנוח אל ה' ויאמר בי אדני בי לשון בקשה איש האלהים אשר שלחת יבא נא עוד אלינו שנזכה אני והאשה לראותו ז"ש ותכלית ביאתו שנית הוא מה נעשה לנער באשר יהיה כבר נולד ז"ש לנער היולד שידעתי דין האם' בעודה הרה אבל דין הנער היולד בהנקתו לא ידעתי והיולד פי' לכשיהי' יולד וכן פי' הרד"ק כמו אדם לעמל יולד והיב' הנער מורה כן והנה שמע האלי"ם בקול מנוח בכל אשר שאל אל האם' בהיותם בשדה ומעשה שהיה כך הי' שאיש מנוח אין עמה לא שהיה בן בכונה שהרי המתין לו המלאך וגבי מנוח שאל את פיו עתה יבא דבריך בלשון רבים שהוא ביו"ד ובסגול כי שני דברים רצה לדעת הא' פרישו' האשה בעוד מעוברת והוא הידוע אללו והשני המחודש מה יהיה דין ומשפט הנער אחר שיולד כאמור וז"ש מה יהי' משפט הנער ומעשהו ולפי שעקר שאלתו היא לדעת משפט הנער הנולד והוא הספק שנסתפק בו כאמור בזמן ההנהגה מה דין האשה בשתייתה ואכילתה ועל כל זה השיב לו תשובה מחודשת מכל אשר אמרתי אל האשה תשמר בדין עיבורה בזמן הזה שאתה מסופק בו שהוא זמן ההנקה ז"ש מכל אשר אמרתי אל האשה תשמר ג"כ בעת ועוב' ההנהג' והיינו דלא כתיב כל אשר אמרתי אל האם השמר דפסיס' שתשמור כל האמו' אליה דהיינו בעת ההריון אבל הקידום הוא תשמר בעת ההנקה ג"כ ואעפ"י שלא הוזכר כן בפי' בתשובה עכ"ז כיון שהתשובה הזו על השאלה מובן שעליה משיב ואומר מכל אשר אמרתי אל האשה תשמר ומדקדוק לשון תשמר ולא אמר תשמור · גם מיתור הלשון שהו' שנית כל אשר צויתיה תשמור שהו' יתור גמור אבל יתור זה להודיע שתחילת הפסוק הוא על הנער היולד כאשר שאל על הזמן שאחר שנולד בזמן הנקתו וסוף הפסוק שאומר כל אשר צויתיה תשמור הוא זירוז שנית שמורה על זמן העיבור כמו שצויתיה תשמור · ומצאתי סעד לדברי אלה במ"ר פרשה נשא פ"י מה יהיה משפט הנער מה נזירות יצטרך לשמור הנער אחר שיולד ומעשהו מה תעשה אמו קודם לכן כל הימים שתהי' הרה ממנו עכ"ל דקש' בדבריו מה ספק יש בלבו על משפט הנער אחר שיולד דהא בפי' אמרה לו כי נזיר אלהים יהיה הנער מן הבטן עד יום מותו וכן בשעת ההריון כבר נאמר לה הנך הרה ועתה אל תאכלי ואין כאן לדדין לספק שום ספק · כן אמת שמנוח לא האמין לאשתו וכמו שנזכיר בשם חכמינו ז"ל בפסוק ויאמר מנוח ולכך שאל בין על זמן ההריון ובין על זמן אחר שיולד אלא דלשיטה זו קשיא דהיה לו להקדים ולומר מה מעשהו ואח משפט הנער שכן קודמין בזמן ונראה דמה יהיה משפט הנער מהנזירות יצטרך כו' רוצה לומר האם יספיק שישמור שלא יאכל ענבים ולא ישתה יין הוא לבד או יצטרך לשאמו ג"כ לא תאכל ולא תשתה ומעשהו קור' לאמו לפי שהיא עושה אותו שהיא אחת מהג' שותפין שבאדם אביו ואמו והקב"ה באופן שתיבת מעשהו על אמו קאמר וכולל בו הזמן של ההנקה וגם הזמן של ההריון לכך איחרו אעפ"י שבחיכת זמן ההריון דהוי להקדימו עכ"ז איחרו לפי שנכלל בו שאלה מה יהיה משפט הנער שבמעשהו שהי' אמו העושה אותו בה היא השאלה אם צריכה שימור בזמן ההנקה ובזה מתיישבים הפסוקים כפשטן על נכון דרך כלל והנני מבאר כל כתוב על מקומו אחד לאחד:

ויעתר מנוח אל יי' להיותו יודע ומכיר כי אשתו אשת חיל עטר' בעלה ולדקת ומזכ' יותר ממנו וכמו שהרקשנו בפסוק וירא מלאך יי' אל האשה לכך נראה ששאל יבא נא עוד אלינו יחדיו כי בהמלצות זכות המוכן התול הנכולה על הבלתי מוכן שבהמלצות זכות אשתו יבא אלינו יחדיו:

וישמע האלהים בקול מנוח הגיד הכתוב היכולת האלהי יתברך ויתעלה כי בעוד היות מנוח מתפלל קודם שיספוך ויגמור עתרתו שהוא רבוי התפלות כעתר כמו שאח"זל גבי ויעתר יצחק ליי' לנוכח אשתו כי עקרה היא קודם שיגמור ותכף בהתו קול שמע יי' בקולו ז"ש וישמע האלהים בקול מנוח בקול דייקא במהירות עד שבא המלאך עוד אל האשה והיא יושבת בשד' ומנוח בעלה אין עמה ר"ל שלא הספיק לגמור תפילתו עד שנענ' ובא המלאך אליה קודם לכת מנ' ח אל השדה לעמוד שם עם אשתו להמתין ולראות הבא יבא איש האלהים כאשר שאל מאת האלהים שתפילתו ועתרתו היתה בבית דחליף עלי' מאן דמצלי בדברא ובעודו מתפלל בבית בא המלאך אל אשתו בשדה ומנוח איננו אין עמה וז"ש בקול ולא כתיב לקול מנוח לומר שבעוד היות מנוח בתוך הקול נענה וכיוצא בזה דקדקתי בסדר חיי שרה בכלי חמדה בפסוק שומע בקול עבדי דלא כתיב לקול עבדו לומר שבעוד היות אליעזר בקול נותן קולו שמע אותו יי' וקראו כאן מלאך האלהים מה שלא נקרא בכל הפסוקים כי אם מלאך יי' וירא מלאך יי' ויאמר מלאך יי' ויאמ' מנוח אל מלאך יי' ויאמר לו מלאך יי' ויעל מלאך יי' ולא יסף עוד מלאך יי' כי מלאך יי' הוא זה הכלל בכל המראה הזו קורא אותו מלאך יי' זולתי במקום הזה קורא אותו מלאך האלהים ובתחילה כתיב כמראה מלאך האלהים כדפרשית לעיל להיותו נורא מאד היה כמראה מלאך האלהים ולא כמראה מלאך יי' שהמלאך של רחמי' אין מטיל כל כך יראה כמו שמטיל מלאך הדין שהוא אלהים נורא ויעל

שהעפ"י שגם הוא לא הגיד לי שמו שמתוך שמו היינו יכולים להכירו ולבא עד תכונתו לעת מלוא דבריו דברי חפץ שכיון שהוא את שמו לא הגיד לי מעצמו היה ראוי ומחוייב לי לשאל אי מזה הוא ועכ"ז לא שאלתיהו אע"פ שהוא את שמו לא הגיד לי לא שאלתיהו איזה מקומו לכבדו בהתקיים בשורתו והסיבה כי פחד קראני ורעדה ורוב עצמותי הפחי' ותסמר שערת בשרי ממראהו נורא מאד זה גרם ולא שאלתיהו עם היותי מחוייבת בשאלה כזו ובזה נבין תיבת לאמר באופן שני ותאמר לאשה מאמר אחד שהוא התגלו' לאמר ר"ל למה שהיא ר"ל המירה אחרת והמאמ' הראשון הוא איש אלי"ם כו' נורא מאד והמאמר השני הוא ולא שאלתיהו שהראשון התגלות למאמ' השני · או יאמר לאמר כי המלאך אמר לה את עקרה ועתה השמרי ואל תשתי וכו' דלגה את עקרה כו' וזהו ותאמר לאשה הראוי לאמר לו וזהו לאמר שבל מאמר את עקרה אין ראוי לאמר מפני השלו' וכמו שנזכיר בפסוק מכל אשר אמרתי אל האם תשמר וגם בכלל זה כאמר שלא אמרה לבעלה ועתה השמרי נא כדפרשי' לעיל מפני הבושה אבל אמרה לאישה הראוי ומחוייב לה לאמר והוא ויאמר לי הנך הרה כו' עוד אפשר לפרש בתיבת לאמר שלא רצתה לגלות לו ומורה לא יעלה על ראשו והוא יחל להושיע את יש' פן יוודע הדבר ויהרגוה והיא הרה או בגלותו מרתם אמו וז"ש לאמר איש אי"ס כו' ויאמר לי הנך הרה כו' אמנם ענין ומורה כו' והו' יחל להושיע לא הזכיר כמו שכתב מהרי"א ז"ל פן יקראהנה אסון ואוסיף בזה בסמוך בס"ד בפסוק הבא אחרי זה:

ויאמר לי הנך הרה וכו' כבר זכרנו שהעלים ממנו מאמר את עקרה ולא ילדת מפני השלום והעלים ומורה לא יעלה על ראשו כדברי מהרי"א שהגידול שער מורה אבילות כמת אבל על לערן של ישר' עד ינקום נקמת' ורמתה לבלתי גלות זה וסוד והוא יחל להושיע את ישר' כדי שלא יקראהנ' אסון מפלשתים והוסיף לו' עד יום מותו חז"ל אמרו במ"ר פ' נשא פ"י כי' הוסיפ' עד יום מותו לפי שלא ידעה מה שעתיד אבל המלאך שהיה יודע שעתיד הוא לאבד נזירותו ע"י דלילה לכך לא אמר עד יום מותו: ולע"דן אקיים דבריהם שנדק' בה' כי נזיר יהיה הנער זמן רב ואע"פ שיהי' הפסק בנזירותו עכ"ז ביום מותו יחזור לגמוח שערות ראשו יתחיל הנזירות לחול בו וז"ש עד יום מותו ר"ל אפי' ביום מותו יהיה נזיר ועד יום מותו כמו אפי' וכתב מהרי"א ז"ל עשתה כן להפחיד מנוח לו' שאם יעביר' על הנהג' המלא' מיד ימות הולד שבבטנ' שחייו תלויי' לו מנגד ורלוי לשמור הפרישות הזה כדי שיחיה ולמד' כן מהיות הגיווי בתחילה מן הבטן ומע' הריון א"כ בודאי נמשך החיוב עד יום מותו ולדק' במשפט זה ע"כ: ולע"דן במה שפירשתי למעלה גבי נזיר אלהים שהכונ' לשיהיה נזיר ופרו' ומן הדין וזהו נזיר אלהים ואין אלהים בכל מקום אלא דיין דקדקה באו' כי נזיר אלהים יהיה הנער עד יום מותו ולא יום מותו בכלל כי אז ודאי מדת הדין פוגעת בו נימות:

ויעתר מנוח וכו' וישמע וכו' ותמהר וכו' ויקם וכו' ויאמר מנוח וכו' ויאמר מלאך וכו' מכל אשר יצא וכו' באלו הפסוקים בכלל הקשה מהרי"א ז"ל מה צורך בביאת המלאך שנית עד שהוצרך מנוח להעתיר אל ה' ויאמר בי אד' איש האלהים וכו' שכבר נאמר כי נזיר אלהים יהיה הנער וכו' ודיני הנזירות פשוטים בפי' זאת ועוד שכשבא איש האלהים לא הוסיף דבר על מה שאמרה לו אשתו של מנוח וכשבא המלאך רא"נו את מנוח שואל ואתו מה יהיה משפט הנער ומעשהו ואין זה ענין מתייחס לנזירות גם בתשובת המלאך אינו נראה שלא השיב לו דבר על מה ששאל לו מענין הנער שאו הכל מענין האשה וכשנו הדברי' ללא צורך וכדרס ללא שאל לו טעמו חטין והודה לו בשעורי' ומהרי"א ז"ל כתב בזה כי רצה מנוח לדבר עם איש האלי"ם וכבי' פה אל פה ידבר בו ויסמך בנבואתו וכו"ז ויעתר מנוח וכו' בי אדוני ר"ל עם היו' שבא אל האשה רצוני ג"כ שיבא גם וידב' בי אדוני וגם ימשך התועלת שפי בעצם העיון שירחיב ביאור במעלות הנהגת הנער כי יורה לנו מה נעשה לנער היולד בדיני הנזירות ואם יוסיפו לעשות לו דבר אחר נוסף על הנזירות כיון שנשתנה נזירותו זה להיותו מן הבטן מורה היותו דבר אלהי ולכן אמר ששמע אלהים בקולו והוסיף לבא המלאך אל האש' להיותה היותר מוכנת כנז' לעיל וגם בא אליה בפעם השנית בעבור שהכירהו וידע שהו' אשר בא אליה ראשונה שמנוח לא ראהו בראשונה וזכר שהלך מנוח אחרי אשתו שהיא היתה יודעת המקום שישב שם המלאך ואפשר עוד שמנוח חרה לו על האיש הזה בהיות שבא לדבר אל האשה אולי היה רמאי ובא להתעולל עלילות ברשע באישים פועלי און ולכך בחר ללכת אחרי אשתו ולא הלך עמה לראות מרחוק אם בבוא אליו ישלח ידו אליה ח"ו יען שראה שבא אליה פעמים ולא בא אליו אמר לו האתה אשר דברת אל האשה כאילו ירא זיקים מעשה דבר בלתי הגון בזה להרבות שיחה עם אשה יחידה ויאמר אפי וחזר מנוח ואמר לו עתה יבא נא דברך ר"ל עתה שאני עמה שעת הכושר לבא דבריך ולא קודם ופרט בקשתו באומרו מה יהיה משפט הנער ומעשהו לא אמר מה יעשו לנער אבל כוונתו לשאול העתידות אשר יעשה הנער אחרי הגדלו אחרי שהשם יתברך מולידו בדרך נס והאיש דבר גדול ומשפטו של נער עתיד להיות ענין נורא וזה רצה לידע וכיון שראה המלאך שתחילת מבוקשו היה לידע מה יעשה לנער היולד וכעת חזר על לדין ושאלות אחרות לא רצה להודיע מהעתיד כיון שאינו הכרחי ואולי ימשך נזק פן ידעו כן פלשתים ויהרגו האשה בהריונה כי לזה העלימה האם ענין ומורה לא יעלו על ראשו וגם ענין והוא יחל להושיע את ישראל לכך השיבו ברמז מכל אשר אמרתי לאשה תשמר ורצה להשיב לו בזה גם כן על מה שבא אל האשה לדבר לה ולא לבעלה שהו' לפי שהם דברים צריכים אליה בהנהגתה ואינם צריכים לבעל ושאין לו שייכות בזה ובנסתרות אין לו עסק ולא הוצרך לתת הנהגה אל הנער יען שראהו שואל מה יהיה משפט הנער ומעשהו שהי' שאלת העתידות כאמור שמכלל דבריו שה מובן שידע דיני הנזירות ותוספת דינים אין כאן ולזה חתם הדברים כל אשר צויתיה תשמור ואין תשמור האמור כאן לשון צווי אבל הוא לשון הודעה ר"ל יודע אני שכל אשר צויתיה תשמור ואם כן אין צריך כאן דברים אחרים עכ"ל:

והנה לשיטתו זאת קשה ראשונה שהקב"ה יתברך ויתע' כמגיד מראשית אחרית היודע שתכלית מנוחהו' לשאול מה יהיה משפט הנער שהי' שאלה לדעת העתידות שעתיד הנער לעשות בקמה בגוים תוכחות בלא מיום ביוכל' ולא היה ברצון השי"ת לגלות לו כן והסכימה דעתו של מקום

הנה זה המלאך שדבר אל מנוח ואל אשתו היה נביא בהכל' כי אין מלך הנבואה שתהיה יחד לשנים בזה האופן הנזכר בזה היקום והנה אתשוב שזה הנביא היה פינחס והנה לא רצה לאכול מגדי העזים כמו שלא רצה לאכול מהבשר והמלות שהביא אל פניו גדעון כדי ליטב יותר בלב מנוח ואשתו כי הוא מלאך יי' כדי שיהיו נזהרים מכל שאמר להם : והנה

משפט הנער ומעשהו · דחזי לרביא ומה נעביד ליה : בלחמך · במאכלך כי לחם כולל כל המאכל : ואם תעשה עולה · כלומר זה גדי עזים שאתה אומר שתעשה לפני לא אוכל ממנו ואם תרצה אתה לעשות ממנו עולה תעשה ובאמרו ליי' לפי שאותו הדור היו עושי' הרע בעיני יי' והיו מעלים עולות לאלהים אחרים : כי לא ידע · טעמו דבק עם נעצרה נא אותך : מי

וַיֹּאמֶר מָנוֹחַ עַתָּה יָבֹא דְבָרֶיךָ
מַה־יִּהְיֶה מִשְׁפַּט הַנַּעַר וּמַעֲשֵׂהוּ׃
וַיֹּאמֶר מַלְאַךְ
יְהוָה אֶל־מָנוֹחַ מִכֹּל אֲשֶׁר־אָמַרְתִּי
אֶל־הָאִשָּׁה תִּשָּׁמֵר׃ מִכֹּל אֲשֶׁר־יֵצֵא
מִגֶּפֶן הַיַּיִן לֹא תֹאכַל וְיַיִן וְשֵׁכָר אַל־
תֵּשְׁתְּ וְכָל־טֻמְאָה אַל־תֹּאכַל כֹּל
טו אֲשֶׁר־צִוִּיתִיהָ תִּשְׁמֹר׃ וַיֹּאמֶר מָנוֹחַ
אֶל־מַלְאַךְ יְהוָה נַעְצְרָה־נָּא אוֹתָךְ
וְנַעֲשֶׂה לְפָנֶיךָ גְּדִי עִזִּים׃ וַיֹּאמֶר
מַלְאַךְ יְהוָה אֶל־מָנוֹחַ אִם־תַּעְצְרֵנִי
לֹא־אֹכַל בְּלַחְמֶךָ וְאִם־תַּעֲשֶׂה עֹלָה
לַיהוָה תַּעֲלֶנָּה כִּי לֹא־יָדַע מָנוֹחַ כִּי־
מַלְאַךְ יְהוָה הוּא׃ ויאמר

ג' ל' ג' דסמי' ל' ב' נגני' ל' ד' קמ' ל' ל' ל'

וַאֲמַר מָנוֹחַ כְּעַן יִתְקַיְּמוּן פִּתְגָמָךְ מָה
יְהֵי דַּחֲזֵי לְרַבְיָא וּמָה נַעְבֵּיד לֵיהּ׃
וַאֲמַר מַלְאֲכָא דַייָ לְמָנוֹחַ מִכֹּל
דַּאֲמָרִית לְאִתְּתָא תִּסְתַּמַּר׃ מִכֹּל
דְּיִפּוֹק מִגּוּפְנָא דְחַמְרָא לָא תֵיכוּל
וַחֲמַר חֲדַת וְעַתִּיק לָא תִשְׁתֵּי וְכָל
מְסָאַב לָא תֵיכוּל כֹּל דִּי פַקֵּידְתַּהּ
תִּיטַר׃ וַאֲמַר מָנוֹחַ לְמַלְאֲכָא דַייָ נֵיחוּר
כְּעַן יָתָךְ וְנַעְבֵּיד קֳדָמָךְ גַּדְיָא בַּר
עִיזֵּי׃ וַאֲמַר מַלְאֲכָא דַייָ
לְמָנוֹחַ אִם תַּחֲרִינַנִי לָא אֵיכוּל
בְּלַחְמָךְ וְאִם תַּעְבֵּיד עֲלָתָא קֳדָם
יְיָ תַּסְקִינַהּ אֲרֵי לָא יְדַע מָנוֹחַ אֲרֵי
מַלְאֲכָא דַייָ הוּא׃ ואמר

ומעשהו ג' בקרי' וסי' מה יהיה משפט הנער ומעשהו · ואיש במעון ומעשהו בכרמל · ומעשהו השכילו:

רשי

מה יהיה משפט הנער ומעשהו · מה חזי למיעבד לעולימא ומה נעביד ליה : נעצרה נא · נאסוף אותך אל הבית : כי

כלי יקר

ויאמר נא כי בפעם הזאת השנית בא במורא נוסף על הראשון כדי שיתנו אל לבם ויבינו שהוא מלאך ולא איש וז"ש ויבא מלאך האלהים אל האשה שעם היותו מלאך רחמים משמיע שלום מבשר טוב הנה בא במור' גדול כאילו הוא מלאך אלהים וז"ש ויבא מלאך האלהים אל האשה וז"ש תיבת עוד בסוף ולא כתב ויבא עוד מלאך האלהים אל האשה אבל כתב ויבא מלאך האלהי' עוד ש' האשה שבא כעת בעודיות מורא נוסף על המורא הראשון שבא בפעם הראשונה ז"ש ויבא מלאך האלהים עוד שהיה אימתני ותקיף בפעם הזאת עוד על הראשונה ר"ל בהוספה מרובה ובפסוק ותבא האשה ותאמר לאישה פירשתי ענין זולת זה במה שסמך תיבת עוד אל האשה שהכרחתי ממנו היות המראה הראשונה ג"כ בשדה ולפי שמצאתי חז"ל במ"ר פ' נשא פ"י שהראשונה בעיר וזו בשדה לכך כתבתי ענין זה על פי שיטת חז"ל עוד אפשר שסמך תיבת עוד אל האשה לפי שהפעם הזאת בא המלאך מצד עתרת מנוח שאל יבא נא עוד אלינו לכך אמר ויבא מלאך האלהים עוד אל האשה רוצה לומר שבא עוד אל האשה והיה ראוי לבא אל האיש כי הוא השואל זה ועם היות שאישה אין עמה לכך נראה אל האשה והטעם לפי שהיא מוכנת יותר ומתבודדת ז"ש והיא יושבת בשדה וחז"ל אמרו במ"ר פ' נשא פ"י ולמה חזר המלאך אצל האשה ולא בא אצל מנוח שלא לפסול דבריו הראשונים שאמר לאשה ד"א כדי לחבבה בעיניו עד כאן · והקושיא הזו של למה חזר המלאך אל האשה נראה שהכתוב עצמו מרגיש בה ואו' עוד אל האשה למה ומשיב והיא יושבת בשד' כדפרשי' :

ותמהר האשה ותרץ חז"ל אמרו במ"ר פ' נשא מלמד שכל מעשה הצדיקים במהירות עד כאן אשר בא ביום אלי הרד"ק ז"ל פי' אשר בא בזה היום אלי וכן ת"י ביומא דידי ע"כ וחז"ל אמרו במ"ר פ' נשא פ"י אינו אומר אשר בא אלי היום אלא ביום מלמד שלא נראה המלאך אליה עד למחר לפי שמנוח לא נתפלל עד למחר בתפיל' הבקר כמה דתימא יי' בקר תשמע קולי עד כאן :

ויקם וילך מנוח אחרי אשתו רש"י ז"ל אחרי עצתה ע"כ והוא מחז"ל דאמרו מנוח ע"ה היה שנאמר וילך מנוח אחרי אשתו וקי"ל אחורי ארי ולא אחורי אשה ואפילו אשתו והכריחו בגמרא מדכתיב גבי אלקנה אחרי אשתו שאינו אחרית ממש אלא אחרי עצתה וזהו גם כן אחרי אשתו האומר כאן אחרי עצתה הוא מ"ש רש"י ז"ל אחרי עצתה וכבר כתבתי שיטת מהרי"א ז"ל בפסוק ויעתר מנוח שהלך אחריה ומופלג ממנה ולא סמוך אליה לדעת האיש הזה מה טיבו אם זך וישר פעלו או לאו עיין שם ולהיות שאחז"ל שאמר מנוח אל המלאך שלא היה רוצה לסמוך בדברי האשה שאינן בנות הוראה ולא לסמוך על דבריהן מתוך דבריהם אלו אפשר לפרש שאומר מנוח האתה האיש איש הדעת איש האלהים אשר דברת אל האשה שאין לסמוך על דבריה ולמה לא דברת אלי ולא הוצרכת לבא שנית ויאמר אני ר"ל אני יודע ומבחין שעמה ראוי לדבר שהיא עקרת הבית המועדת להשגה וכל הדבר תלוי בה ובמ"ר פ' נשא פ"י ויאמר אני מלמד שהצדיקים מבררים על מעשיהם ויאמ' אני אני הוא בתחילה אני הוא בסוף שאיני מחליף בדברי ע"כ עוד אמרו שם בסמוך מהו ויאמר אני אמר לו המלאך אתה חושב בי שאני איש אתה האיש ואני איני איש אלא מלאך ז"ש אני ודכוותיה האתה זה בני עשו ויאמר אני איני עשו אלא יעקב ע"כ :

ויאמר מנוח עתה יבא דבריך ר"ל עתה שאני כאן אאמין דברי אשר תאמר אלי כי לא מפיה של אשה אני חיין וכן אחז"ל במ"ר פ' נשא אין אני מאמין בדבריה שמא פחתה או הותירה ויאמר מלאך יי' מכל אשר אמרתי אל האשה תשמר לחלוק כבוד אל האשה ולחבבה בעיניו עד כאן שלפי שמנוח אמר איני מאמין בה ובדבריה פחתה שמא לכך אמר המלאך מכל אשר אמרתי אל האשה תשמר שאין תוספת בדבריה ולשלול שלא גרעה אמר ג"כ בסוף ככל אשר צויתיה תשמור ותספיק שבריא לי שלא תפחות ומ"ש מה יהיה משפט הנער ומעשהו למהרי"א ז"ל שאל מה יהיה משפט הנער בעתידות ומעשהו שכיון שהשי"ת מלוה בו הפרישות הזה מהריון נראה שבעתידות יעשה נוראות ותשועה גדולה ולא ענהו יי' בזה כי הסתר דבר יאות כדי שלא יהרגוהו פלשתים והיא הרה ולחז"ל במ"ר פ' נשא פ"י מה משפט מה גזירות יצטרך הנער לשמור אחר שיולד ומעשהו ומה תעשה אמו קוד' לכן כל הימים שתהיה הרה ממנו והכוונה בזה שלא האמין לה וכמו שזכרנו דברי חז"ל בפסוק ויעתר מנוח או כוונתה מה יצטרך הנער לשמור אחר שיולד דהיינו האם ראוי שתשמור אמו שלא תאכל ענבים ויין ושכר וכל טמא כדי שלא יבא מתמציתם בחלב אם לא וכדפרשית שם לעיל עיין שם גבי ויעתר מנוח כו' :

ויאמר מלאך יי' אל מנוח מכל כו' מכל אשר יצא כו' ויקרא רבה פ' ט פ"ט בר קפרא אמר חורי גדול השלום שדברו הכתובי' לשון בדוי בנביאים להטיל שלום בין איש לאשתו שנ' הנה נא את עקרה ולא ילדת אבל למנוח לא אמר כן אלא מכל אשר אמרתי אל האשה תשמר מ"מ סימנין היא צריכה עד כאן : ויש לדקדק מאי קאמר שדברו הכתובים לשון בדוי ולא מצינו אפי' כתוב א' שידבר בדוי כי אם העלים בלבד והשתיקה מהדבר לא יקרא בדוי דבשלמא מה שהזכיר ראשונה שדברו בתורה בדאות בענין אברהם ושרה ההיא ודאי בדותא היא אבל זו אינה אלא שתיקה ועוד קשה מנא ליה סימנין היא צריכה דקרא לא מיירי אלא בדיני הנזירות ונראה דקשיא ליה יתור בפסוקים דאמר כלל מכל אשר אמרתי ופרט מכל אשר יצא מגפן היין וכו' וחזר לומר כלל כל אשר צויתיה תשמור עוד דקדק בר קפרא מאי שנא בתחילה דקאמר תשמר ולבסוף קאמר תשמור לכך אמר כי בתחילה אל האש' אמר לה הנה נא את עקרה וכשבא לדבר אל מנוח מפני השלום דבר בדאי שאמר מכל אשר אמרתי אל האשה תשמר רוצה לומר הנה אין בה עקרות שהסימנין אינם מועילי' כלל לעקרה אבל אם הם מועילי' מועילים לאשה ראויה לילד המקולקלת להריון מאי זה חולי יועילו הסימנין להחזיר' לתיקונה כמב' שאמר הכתוב שאומר מכל אשר אמרתי וכו' מ"מ סימנין היא צריכה הנה בדוי הוא דכיון דעקרה היא סימנין אינם מועילים אלא שלהבאת השלום העלים העקרות ולא גילהו למנוח אלא אמר מ"מ סימנין היא צריכה כאילו הקלקלה קל ליתקן ע"י סימנין וזה דקדק בלשונו דהכא קאמר לשון בדוי שהלשון הוא בדוי כמו שדקדקנו אמנם למעלה גבי אברהם אמר שדברו הכתובים דברי בדאות בשביל להטיל שלום בין אברהם ושרה דברי בדאות ממש ולא לשון בדוי וכי תימא אמאי קאמר בסמוך גבי אחי יוסף כי הא' לישנ' לשון בדוי והא דבר בדוי שמעולם לא אמר כן יעקב לא קשה מידי דהתם לא מצינו שאמר יעקב שינקם מהם והם ישנו שאמר שימחול לכך אמר לשון בדוי שהלשון בידוי לא הענין כי השכל מחייב שרצון יעקב כדבריהם כן הוא אמנם גבי אברה' הוי נגוד שהיא אמרה אחרי בלותי היתה לי עדנ' והנני בחזרה ואדני זקן שבה הפך ואמר ואני זקנתי שייך שם דברי בדאות וז"ש דברי בדאה ה"ל בשני דברים הוי הבדאות האחד מנגד מאחד ואני זקנתי לאדני זקן והשני שהיא אמרה אחרי בלותי היתה לי עדנה שהלכה הזקנה ממנה והיתה לה עדנה כבחורה עידון בשרה ובאמור השי"ת שאמרה ואני זקנתי הנה הוא ניגוד לאחרי בלותי עדנה נמצא בדבור אחד מנגד לשני ענייניס שאמרה שרה ושינה בשניהם מפני השלו' וזהו דברי בדאות דברי שנים משמע והודיע בר קפרא

כלי יקר

שהפרישות מיין ושכר המצות הללו סימנין הם לתקן העקרות שבזכותן תפקד והבין זה בר קפרא מיתור הפסוק ומאומרו תשמ' ולא אמ' תשמו' להודיע שהיא עצמה תשמר וע"י מצות הלו תתרפא וכסימנין מרפאים יחשבו לה וז"ש מכל אשר אמרתי לה הנה ימשך לה מהם שתשמ' ותתרפא ומה שאמר אחר כך כל אשר צויתיה תשמו' כבר דרשו בפרשת נשא פ"י דקרא אתא לרמוז אל ומורה לא יעלה על ראשו באופן שנתיישבו יתור וכפל הפסוקים לשיטת בר קפרא ולהקן כפל הפסוקים הללו אפשר ללמוד מתוך דברי חז"ל זכרנו אותם בפסוק השמרי נא וכו' שיש דברים שנאסרו בתורת סייג כמו החומץ ומשרת ענבים אף על פי שאין בהם כל שכרות שעליהם נאמר ועתה השמרי נא כדפרישי' גם לעיל וכנגד זה חזר כאן ואמר מכל אשר אמרתי אל האשה תשמר רוצה לומר אין האיסור באותם הדברים מצד עצמם רק אסורים כדי שתשמר האשה ויהיה לה גדר ושייג ז"ש תשמ' ולא תשמור אמנם היין ושכר אסורים מצד עצמם לא תאכל וכנגד ומורה לא יעלה על ראשו אמר גם כן כל אשר צויתיה תשמור תשמור מצד עצמו כי הוא עיקרו של נזירו' כי נזר אלהיו על ראשו בגידל פרע ומדברי מהרי"א ז"ל שכתבנום למעלה שלא רצתה אשת מנוח לגלות לבעלה ענין והוא יחל להושיע את ישראל כדי שלא יאמרו הנה נהחכמה לו למושיען של ישראל ובטרם באהו מרחם יהרגוהו אל זה כ"נ לעד שהסכים המלאך לומר שהרי לא מצינו יזכיר למנוח דבר מזה בפרט למאן דאמר עם הארץ היה לא יאות לגלות לו סוד וזהו שאמר מכל אשר אמרתי אל האשה ביני לבינה תזהר ותשמר לגלות פן יקראנה אסון וענין היין ושכר אמר בפירוש וכל אשר צויתיה תשמור אל ענין ומורה לא יעלה על ראשו תשמור לקיימו ולא אמרו בפירוש לפי שהגידל פרע שער ראשו מורה על הבדלתו על נערן של ישראל וימשך מזה נזק אם ידעו הציווי הזה לכך רמזו כל אשר צויתיה תשמו' ולא אמר תשמר ובמה שפירשתי לשיטתי שספק מנוחהיה בילד לכשיהיה נולד מה יהיה אז משפט הנער אם נאסור את אמו מפני התמצית שבחלב או לא לז"א ראשונה לענין השאלה מכל אשר אמרתי אל האשה תשמר אף לאחר שתלד את הנע' כי בזה היתה שאלתך וראוי שתשמור עצמ' מכל אש' יצא מגפן היין לא תאכל בעודה מניקה ועל זמן ההריון אמר כל אשר צויתיה תשמו' והוצרך לזה כדי שלא תבטל מראה זו שנראה לבעל למה שדבר עם האשה כי על כן כשנראה שנית נראה גם כן אל האשה עם הבעל או משום לחבבה או כדי שלא לפסול דברים הראשונים כמו שזכרנו בפסוק וישמע האלהים בקול מנוח בשם חז"ל עיין עליו :

ויאמר מנוח אל מלאך ה' רש"י ז"ל נעצרה נא נאסוף אותך אל הבית ע"כ ועמ"ר פ' נשא פ"י מלשון נעצרה נא דרשו עצורים היינו כמה דאת אמר כי עצור עצר ה' בעד כל רחם אתה בשרתנו בהרות' נעצרה נא אותך נעשה עמך יום טוב כמה דתימא ביום השמיני עצרת תהי' לכם ונעשה לפניך גדי עזים שאין שמחה אלא בבשר ע"כ ומהרי"א ז"ל כתב שכיון שראה מנוח את המלאך מקצר בדברי' ובלתי מגלה לו דבר חשב להאכילו כדי שיתעכב ויגלה לו אי זה דבר המשפט הנע' ומעשהו בתשועות שעתיד לעשות וז"ש נעצרה נא לשון עכבה ע"כ והרב בעל העקידה ז"ל כתב בשער כ"ג בפסוק נעצרה נא וכו' וזה כי הוא שתף בו שני ענינים יחד באומרו נעצרה נא אותך כאשר יזמין איש אל רעהו לסעוד' והשני ונעש' לפניך גדי עזים כענין קרבן אלהות ושתי הכוונות בלתי רצויות בו ולזה השיבו אם תעצרני כאשר יובן מהמאמר הראשון לא אוכל בלחמך כי לא מנהג אדם לי ואם תעשה עולה כמו שיובן מהמאמר השני לה' תעלנה ולא לזולתו כמו שאמ' זובח לאלים וכו' הוא ולא מלאך הוא ולא שרף וכו' וקשה עוד מזה שהכתוב העיד שלא ידע מנוח כי מלאך ה' הוא ועם כל זה כיון לעבוד אותו בתורת קרבן כי עם הארץ היה ונפל בשיבושו של נ"ב שנאמר עליו נפל על אנפוהי ולדניאל סגיד ומנחה וניחוחין אמר לנסכא ליה והנה במה שהוכיחו בדבריו הביאו אל הדרך הנכונה עד שאמר ויקח מנוח את גדי העזים כו' וכן כתב מהרי"א ז"ל והוסיף ונעשה לניך לזה מלשון הכתוב לפניך דלא כתיב ונעשה לך משמע בתורת קרבן ע"כ אלא שהענין זר מאד דאפי' שנאמר עם הארץ היה אבל לא כופר חלילה להקריב קרבן לאדם זאת ועוד דמסקנא דגמרא היא גבי אחרי אשתו אחרי עצתה ולא היה עם הארץ והוסיף מהרי"א ז"ל וכתב קרוב לשיטה זו מורכבת בפי' תיבה לפניך כי בתיבת ונעשה לפניך גדי עזים יש שני הבנות המובן האח' כפשוטו להאכילה ועליה השיב אם תעצרני לא אוכל בלחמך ואם המובן של ונעשה לפניך ר"ל דרך קרבן ואם תעשה עולה לה' תעלנה ולא לי והפסו' כוהן התנצלות למנוח שבטעות דבר כן כי לא ידע מנוח וכו' לא במרד ומעל כנזכר שעולה וניחוחין אמר לנסכא ליה לדניאל כי אם מהעדר ידיע' עשה כן כי לא ידע מנוח כי המלאך ה' הוא ע"כ תורף דברי מהרי"א ז"ל וגם עליהם קשה מה שהקשיתי לשיטת הרב ב"ע ז"ל ולשטתו ז"ל ובפ' ויאמר מלאך ה' אזכיר מה שנל"עד ממה שכתבתי בכלי חמדה בפרשת נשא :

ויאמר מלאך ה' אל מנוח אם תעצרני וכו' עיין הרד"ק ז"ל · ומהרי"א ז"ל הקשה על דברי הרד"ק כי אין דרשנו זה בפרישות מע"א עד שיזהיר אותו לה' תעלנה לכך הכרית שבדברי מנוח שאמר ונעשה לפניך היה אפשר לומר שהיה רוצה לעשות לפניו עולה בדרך קרבן לז"א שאם הכוונה להאכיל אותה לא אוכל בלחמך כי לחם אבירים אני אוכל ולא אוכל בלחמך ואם תעשה עולה ואל זה כוונת באומרך לפניך דרך עולה לה' תעלנה ולא לי ע"כ ואפשר שבכלל דברי הרד"ק ז"ל דברי מהרי"א ז"ל במה שאמר זה גדי עזים שאתה אומר שתעשה לפני לא אוכל ממנו והוא על ההבנה הפשוטה של לפני ואם תרצה לעשות עולה תעשה וכו' הוא על ההבנה השנית של לפניך ובכלי חמדה בפרשת נשא ביארתי שם קצת באלו הכתובים ועתה ארחיב הענין ההו' בעצמו יותר והוא שמנוח נסתפק אם היה איש או אלוה יתברך ויתעלה נגלה אליו וזה כיוון באומרו האתה האיש אשר דברת אל האשה כי היה רואה אותו נורא מאד ולכך אמר האתה האיש בתמיה כי אין זה תאר איש אדמה וכשענהו המלאך ואמר אני נתחזק בספק יותר שאומר אני ר"ל אני ע"ד ויאמר אתה זה בני עשו ויאמר אני שפירושו הא מאן דהכא איש או אלהים או מלאך ומנוח חלק שתי חלוקו' שאם הוא איש ובן אדם נביא לה' שדרך הנביאים כשהנבואה שורה עליהם להיות פניהם בוערים כלפידים וכמו שאמר חז"ל בריש ויקרא רבה על חלוקה זו אמר נעצרה נא אותך אצלינו לאכול ואם אתה אלוה כי המראה נוראת מאד ומדברך שאמרת אני הנא מאן דהכא מחזיק ספק זה ועל חלוקה זו אמר ונעשה לפניך גדי עזים לפניך כי אתה אלוה לכך השיבו המלאך על שתיהם אם תעצרני לא אוכל בלחמיך ומהטעם שכפרש ואם תעשה עולה לה' תעלנה כי איני אל ולז"א כי לא ידע מנוח כי מלאך ה' הוא ר"ל שתי חלוקות חלק שאם הוא איש נעצרה נא וכו' ואם אתה אל ונעשה לפניך ולא חלק חלוקה אם הוא מלאך ז"ש הפסוק כי לא ידע מנוח כי מלאך ה' הוא ואפי' דרך ספק לא ידע לחלק בתוך החלוקות חלוקה זו הג' אם הוא מלאך שהרי לא חלק אלא שתי חלוקות לבד זולא

מנחה קטנה

[illegible]

רדק

מי שמך · ולא אמר מה כמשפט הלשון שלא לאמר מי אלא על עצם חי מדבר והשם אינו העצם לפי לא יאמר על השם מי אלא מה שמך מה שמו ואם נאמר כי לפי שהיה רואהו אמר כי אין למלאך גוף והשם כמו העצם הנה לא ידע מנוח כי הוא רואהו עד שעלה · ויש לפרש לפי שהיה בעיני מנוח נביא גדול ונכבד והאדם הגדול נודע בשמו למי שלא ראהו והנה השם כמו העצם : כי יבא דבריך וכבדנוך · וכתוב דבריך והא׳ הוא על הענין ופירושו כתרגומו ארי יתקיימו׳ פתגמך וניקריניך : פלאי · בהעלם ה״א והיו״ד ליחם ואם היתה ה״אלף נראת היה על משקל עברי ופירושו מכוס׳ ונעלם שלא תוכל לדעתו וי״ת והוא מפרש וכן תרגום כי יפליא ארי יפרים ועניינו מופרש ומובדל מדעתך אותו : ויעל על הצור · מבכין הפעיל ומה שהעלה מנוח עולה על הצור ליי׳ בשעת איסור הבמות שכל זמן שהי׳ אהל מועד בשילה נאסרו הבמו׳ אמרו רז״ל הוראת שעה היתה כי הנה המלאך אמר לו ואם תעלה עול׳ ליי׳ תעלנה : ומפליא לעשות · המלאך היה מפליא לעשות בהוצאת האש מן הצור ואכול הגדי והמנחה וכשהאש גדל והעל׳ לעב עלה מלאך יי׳ כלומ׳ נסתלק מעליהם בלהב : בעלו׳ הלה׳ מעל המזבח בבי״ת : ולא יסף עוד · שלא נרא׳ להם פעם אחרת עוד וטעם אז ידע מנוח דבק עם ויעל מלאך יי׳ בלהב המזבח ולא עם ולא יסף או יהי׳ פי׳ ולא יסף כלו׳ כשרא׳ שנסתלק מעיניו ידע כי מלאך יי׳ היה ויש לפרשו דבק עם ולא יסף ויהיה פי׳ ולא יסף להראה על המראה ההיא בעצמה כלומר עלה בלהב המזבח ולא נראה להם עוד אז ידע כי מלאך הו׳ שהלך מעיניה׳ ולא ראוהו עוד במראה ההיא : להרא׳ · בחולם וכן להראה בשילה כמו שבא בשלמים הכתון תכתן : ותחל

17 וַיֹּאמֶר מָנוֹחַ אֶל־מַלְאַךְ יְהוָה מִי שְׁמֶךָ כִּי־יָבֹא דְבָרְיךָ וְכִבַּדְנוּךָ׃
18 וַיֹּאמֶר לוֹ מַלְאַךְ יְהוָה לָמָּה זֶּה תִּשְׁאַל לִשְׁמִי וְהוּא־פֶלְאִי׃
19 וַיִּקַּח מָנוֹחַ אֶת־גְּדִי הָעִזִּים וְאֶת־הַמִּנְחָה וַיַּעַל עַל־הַצּוּר לַיהוָה וּמַפְלִא לַעֲשׂוֹת וּמָנוֹחַ וְאִשְׁתּוֹ רֹאִים׃
20 וַיְהִי בַעֲלוֹת הַלַּהַב מֵעַל הַמִּזְבֵּחַ הַשָּׁמַיְמָה וַיַּעַל מַלְאַךְ־יְהוָה בְּלַהַב הַמִּזְבֵּחַ וּמָנוֹחַ וְאִשְׁתּוֹ רֹאִים וַיִּפְּלוּ עַל־פְּנֵיהֶם אָרְצָה׃
21 וְלֹא־יָסַף עוֹד מַלְאַךְ יְהוָה לְהֵרָאֹה אֶל־מָנוֹחַ וְאֶל־אִשְׁתּוֹ אָז יָדַע מָנוֹחַ כִּי־מַלְאַךְ יְהוָה הוּא׃
22 וַיֹּאמֶר מָנוֹחַ אֶל־אִשְׁתּוֹ מוֹת נָמוּת כִּי אֱלֹהִים רָאִינוּ׃
23 וַתֹּאמֶר לוֹ אִשְׁתּוֹ לוּ חָפֵץ יְהוָה לַהֲמִיתֵנוּ לֹא־לָקַח מִיָּדֵנוּ עֹלָה וּמִנְחָה וְלֹא הֶרְאָנוּ אֶת־כָּל־אֵלֶּה וְכָעֵת לֹא הִשְׁמִיעָנוּ כָּזֹאת׃
24 וַתֵּלֶד הָאִשָּׁה בֵּן וַתִּקְרָא אֶת־שְׁמוֹ שִׁמְשׁוֹן וַיִּגְדַּל הַנַּעַר וַיְבָרְכֵהוּ יְהוָה׃

ותחל

וַאֲמַר מָנוֹחַ לְמַלְאֲכָא דַייָ מַה שְׁמָךְ אֲרֵי יִתְקַיְימוּן פִּתְגָּמָךְ וּנְיַקְרִינָךְ׃ וַאֲמַר לֵיהּ מַלְאֲכָא דַייָ לְמָא דְנַן אַתְּ שָׁאֵיל לִשְׁמִי וְהוּא מְפָרַשׁ׃ וּנְסֵיב מָנוֹחַ יַת גַּדְיָא בַּר עִיזֵי וְיַת תִּקְרוּבְתָּא וְאַסִּיק עַל טִינָרָא קֳדָם יְיָ וּמְפָרַשׁ לְמֶעְבַּד וּמָנוֹחַ וְאִתְּתֵיהּ חָזָן׃ וַהֲוָה בְּמִיסַּק שַׁלְהוֹבִיתָא מֵעִילָוֵי מַדְבְּחָא לְצֵית שְׁמַיָּא וּסְלִיק מַלְאֲכָא דַייָ בְּשַׁלְהוֹבִית מַדְבְּחָא וּמָנוֹחַ וְאִתְּתֵיהּ חָזָן וּנְפָלוּ עַל אַפֵּיהוֹן עַל אַרְעָא׃ וְלָא אוֹסֵיף עוֹד מַלְאֲכָא דַייָ לְאִתְחֲזָאָה לְמָנוֹחַ וּלְאִתְּתֵיהּ בְּכֵן יְדַע מָנוֹחַ אֲרֵי מַלְאֲכָא דַייָ הוּא׃ וַאֲמַר מָנוֹחַ לְאִתְּתֵיהּ מֵמַת נְמוּת אֲרֵי מַלְאֲכָא דַייָ חֲזֵינָא׃ וַאֲמַרַת לֵיהּ אִתְּתֵיהּ אִילוּ רַעֲוָא קֳדָם יְיָ דִּנְמוּת לָא קַבֵּיל מִינָּנָא עֲלָתָא וּמִנְחָתָא וְלָא אַחְזְיָנָנָא יַת כָּל אִלֵּין וּכְעִידָּן פּוֹן לָא אַשְׁמְעִינָנָא כַּחֲדָא׃ וִילֵידַת אִתְּתָא בַּר וּקְרַת יַת שְׁמֵיהּ שִׁמְשׁוֹן וּרְבָא רַבְיָא וּבָרְכֵיהּ יְיָ׃

ושריאת

רשי

כי יבא דברך · אם יבא לנו שליחות דבר מאתך משנדע ונכיר את שמך וכבדנוך ונעשה מה שתשלח לנו : והוא פלאי · מכוסה תמיד הוא משתנה ואינו יודע למה משתנה היום : וכעת הזאת · לא השמיענו כזאת לא היה משמיענו בשור׳ז אם ראויי׳ אנו למות : לפעמו

רלבג

והנה עלה המלאך בלהב המזבח כמו הענין במה שעשה לגדעון מענין האש שאכל הבשר והמצות והלך מעיניו אז מלא׳ יי׳ ואולי לזא׳ הסבה לא רצה הנביא לגלות שמו כי אז לא היו מאמינים מאד בנביאים כי דבר יי׳ יקר אז ולהוסיף להם האמונה בדבריו העלי׳ מהם מי הוא : והנה היו ידאים מהמו׳ מנוח ואשתו בראות׳ מלאך יי׳ לסב׳ אשר זכרנו בזה הענין בגדעון : ותחל

מסרה

ומפלא פליא ד׳ חס׳ יו״ד בליש׳ וסי׳ כי יפלא נדר בערכך כי יפלא לנדר בערכך נפשות · כי יפלא לנדר נדר · ומפלא לעשות ומנוח ואשתו · הפלא עצה הגדיל תושיה · ונמסר גם בסדר נשוא · ואת המנחה ח׳ בסדר פקודי :

מנחה קטנה

ויהי בעלות הלהב וגו׳ פי׳ שהמלאך יש לו דבקות באש של מעלה ע״כ עלה בלהב הבא מלמעלה השמימה : אלהי׳ ראינו כי חשב שהשכינה באה לקבל הריח קניחות ונוח הלהב שעל אש מן השמים שמזומנת וע״כ בראות המלאך את השכינה דבק בה ויעל השמימה ע״כ אמר אלקי׳ ראינו׳ · עוד אפשר לומר דידוע דח״זל על פסוק כי לא יראני האדם וחי אבל בשעת מיתה רואה האדם השכינה. ואם הוא צדיק לא תפרד השכינה ממנו ואם לאו השכינה מסתלקת ממנו ומניחתו והנה מנוח סבר שזה היה גילוי שכינה שהגיע זמנם למות ועל שהם חייבים לא דבקה השכינה בם ואפי׳ המלאך לא יסף עוד להראות כי ביאת מלאך לא היה כי אם אנב השכינה וזה שאמר מות נמות מיתה כפולה את׳ הטבעית שנית גם באותו עולם כי לא כשרים אנו כי ע״כ נסתלקה אחר הראות כמקרה פטירת הרשעים · והשיבה אשתו לו חפץ ה׳ להמיתנו על כי נתחייבנו מיתה מקודם לא לקח מידנו עולה ומנחה אם רשעים היינו בעינו ועוד שאם גלוי השכינה היה על היות עת למות לא היה מתראות כי אם השכינה בלבד ולא גם המלאך וזה ולא הראנו את כל אלה ושלישי׳ שלא השמיענו וגו׳ : אוירנה כלפי׳ שאמרה חז״ל שהקרבן לא נאמר לא אל ולא אלהי׳ אלא שם הויה לפי שהקרבן בא לרצות ולהמשיך הרחמים · ועל זה אמר הכתוב טעותו של מנוח כי בראותו שהמלאך עלה בלהב הקרבן ידע כי מלאך ה׳ הוא ואח״כ את אלהי׳ ראינו שאילו מדת הדין רצה לפגוע בם ולהמיתם · ואמרה לו אשתו לו חפץ ה׳ להמיתנו וגו׳ · כיון שהקרבנו קרבן ונתקבל אין זה מדת אלהי׳ כי אם מדת רחמי׳ וא״כ הוא תרתי דסתרי אהדדי אלא ודאי שהוא להראו׳ לנו את כל אלה ומ״כ אמר ותלד האשה בן ייאמ הדבר לאשה כי היא הורה לו הדרך לכל זה ואיוק לבו : ותקרא שמו שמשון ע״ש השמש כי כמה השמש יש לו נרתק ונתיק בנרתקו הוא מאיר [illegible]

כלי יקר

אלא חלוקת מלאך ולכך כתוב כאן בפסוק זה כי לא ידע מנוח כי מלאך ה׳ הוא אף גם זאת שאמר לו אם תעצרני לא אוכל בלחמך שהיה קל להבין מדבריו שזה שמלאך ה׳ הוא עם כל זה לא ידע מנוח וכ״ש מקדם שהרי לא ידע בהיותו מלאך כי אם בסמוך אז ידע מנוח כי מלאך ה׳ הוא אז ולא קודם ע״כ מה שכתבתי בקירוב בבלי חמדה כמלא כתוב כי לא ידע מנוח וכו׳ מקושר כאן ולא לפסוק שלמעלה כמו שכתוב הרד״ק כי לא ידע מנוח שהוא דבק עם נעצרה נא שאינו דבק כי אם עם אם תעצרני וכו׳ ובן בתב מהרי״א ז״ל זה לשונו ואם תעשה עולה לה׳ תעלנה ולפי שבאמר הזה רמז היותו מלאך לכך הודיע הסיפור כי לא ידע מנוח בי מלאך ה׳ הוא שעם כל הרמזים האלה לא הבין מנוח כלום עד כאן עוד נלע״ד והבין טעם למה לא רצה לאכול בלחמו ומינו המלאכים גבי אברהם שאכלו הן אמת שהיינו יכולים לומר דאברהם שאני ע״ד מ״ש חז״ל שבלוע הפגירו ולא באברהם משרבין לקטן ואין משרבין בגדול דבוותא כאמר אוכלים אלא גדול כאברהם אב המון ולא אוכלים גבי מנוח ונראה כי הגיד הכתוב למה שלא רצה לאכול יען שטעה מנוח בראות דמות כמראה אדם אבל היה נורא מאד כמראה מלאך אלהים שקרוב לדעת שמלאך הוא ובפרט שאשתו אמרה לו כמראה מלאך ומנוח בכל זאת לא ידע כי מלאך הוא לכך לא רצה לאכול מפתו ז״ש אם תעצרני לא אוכל בלחמך והכתוב נותן טעם ואומר כי לא ידע מנוח שמלאך ה׳ הוא ואילו ידע מאד למלאך ולכך לא׳ סעד אצלו לא כן גבי אברהם שבאו לו בדמות ערביים שהרי אמר להם ורחצו רגליכם מאבק רגליהם שעובדים אותו הערביים ולזכות את אברהם באו בדמות הדמות ולכך אכלו אכלו וחז״ל אמרו במ״ר פרשת נשא פ״י ולמה אכלו המלאכים שבאו לבשר את שרה בהריון וזה לא רצה לאכול לפי שאותם המלאכים בשנראו תחילה לאברהם בדמות עוברי דרך נראו לו והוא הכניסם לביתו כמנהגו והזמינם לאכול והם לא רצו לבטל מנהג האכסניים ואכלו עמו ואחר שאכלו אמרו שליחותן ולא נראה הדבר שיקבלו שכר על שליחותן בתחילה אמר שליחותו ואילו היה אוכל עמו היה נראה כנוטל שכר על שליחותו לכך נמנע מלאכול ובמ״ש ואם תעשה עולה לה׳ תעלנה אמרו חז״ל במ״ר פרשת נשא רמז לו המלאך שצריך לעלות עולה לה׳ על בשורה טובה כשם שעשה אברהם אבינו בשעה שאמר לו הקב״ה לזרעך אתן את הארץ מיד בנה אברהם מזבח על בשורה טובה שכן כתיב ויבן שם מזבח לה׳ הנראה אליו ואין מזבח בלא קרבן עכ״ל גם שם למה לא הגיד בו מכאן אתה למד בשעה שהנביאים הולכים בשליחותו של הקב״ה רוח הקדש היתה שורה עליהם היתה נותנת להם אימה שהכל מתיראים מהם שהיו דומים למלאכים ע״כ :

ויאמר מנוח אל מלאך ה׳ מי שמך עיין הרד״ק ז״ל : ולע״דן אע״פי שלא ידע מנוח שמלאך ה׳ הוא נזרקה נבואה בפיו ואמר מי שמך שתיבת מי רומז לביפה ן׳ שערים במספר מ״י שהרי נזיר הנזירות בו תלוי כמו שכתבתי למעלה בפסוק כי הנך הרה וילדת בן בשם ה״ה דיין דא אימא עילאה והנזיר מזיר עצמו מן היין וזהו לע״ד נזיר אלהים דא אימא עילאה שהיא נקראת אלהים בל״ב אלהים דבראשית וזהו מי שמך ולפי הפשט לע״דן הכי קאמר דע לך שכל כך אנו חייבים בכבודך שלא די שנכבד אותך אלא אפילו כל איש זולתך שיבא על שמך נעשה לו כבוד בסיבתך כיון שבא על שמך והומר פלוני שלחני אליכם וכיוצא ז״ש מי שמך ר״ל הודיענו מה שמך וכתב מי שמך ר״ל התכלית בידיעת שמך הוא שמי שמך ר״ל מי שיזכיר שמך כשיבא דבריך על ידו שיאמר כך דבר פלוני שתעשו לי וכבדנוך שלא ישוב דברך אחור עוד אפשר לומר ענין זה בדרך הלצי והוא שאמ׳ מי שמך שכולל בו שלה ודעת שמו ובכלל זה אמרו לו דע שכשתקיי׳ דבריך זה שבשרתנו לא לך בלבד נכבד אלא כל מי שיהא שמו כשמך מי שמך כאשר יבא ויתקיים דבריך וכבדנוהו בשביל שנקרא שמו כשמך וז״ש וכבדנוך בוא״ו נוספת שנכבדהו והתכלית לכבד אותך וכפ״ש שנהוג כבוד גדול בך כיון שאנו מכבדים זולתך למי שנקרא כשמך ואמר וכיבדנוך לשון עבר לומר מהעבר שכבדנוך במ״ש נעצרה נא אותך וכו׳ אלא שלא ראיה מזה תקח ראיה ואמונה לדברינו שהם אמת והמובה כי לא יפול דבריך ארצה שהרי וכבדנוך שמזה תדע דלימינו הטוב כי כבד נכבדך מאד ומ״ש כי יבא דברך וכבדנוך אמרו במ״ר פרשת נשא ע״י אמר לו מנוח אמור לי שמך כדי שאשאל באיזה מקום המלאך בעת שיתקיים נבואתך ונתן לך דורון ואין וכבדנוך אלא מנחה כמה דתימא כי כבד אכבדך מאד ע״כ וכן כתב הרד״ק ז״ל בשם המתרגם ולעד״ן להבין בפסוק דכתיב דבריך בי״וד וקריינן דברך והכוונה שהמלאך ייעד בשני דברים הא׳ הנך הרה וילדת בן שאפילו ההריון מבת בשורה מופלאת היא לעקרה כמוה לז״ה כאן כי יבא דברך ר״ל מובטחים אנו בך כי יבא דבריך שניהם יחדיו האחד שתתעבר והשני שיהיה בן זכר שהכרת פניך ענתה בך כי לדקת בפיך שכמראה מלאך אלהים מראך המנם הקרי הוא כי יבא דברך רוצה לומר אפילו שלא יבא אלא דברך האחד לבדו מספיק הוא לשנכבדך מאד דלאו מילתא זוטרתי היא והרד״ק ז״ל כתב דברך קרי וכתיב דבריך והאחד הוא על הענין ורש״י ז״ל כתב אם יבא לנו שליחות דבר מאתך משנדע ונכיר שמך וכבדנוך ונעשה מה שתשלח לנו עד כאן וכן כתב מהרי״א ז״ל :

ויאמר לו מלאך ה׳ למה זה תשאל לשמי וכו׳ במ״ר פרשת נשא והיא פלאי אמר לו המלאך איני צריך לידע שמי שאין סופך שתראני עוד לעולם והוא פלאי על עצמו אמר שהוא

יהיה מכוסה ממנו כמה דתימא פליאה דעת ממני ד״א והוא פלאי איני יודע לומר לך שמי שלפי השליחות ששולח הקב״ה אותנו קור׳ לנו שם הוי והוא פלאי לפי פליאה ופליאה שעושה על ידינו הוא קורא לנו שם ד״א והוא פלאי ע״ש שליחותו שהיה להזיר שמשון כענין שכתוב איש או אשה כי יפליא וכו׳ ע״כ תורף דבריהם ורש״י ז״ל כתב הפי׳ הראשון של חז״ל וכן כתב הרד״ק ז״ל ומהרי״א ז״ל פירש דברי המתרגם והוא מפרש מובדל ומופרש מחומר והר״דק לא הבין לאתם כן כאשר זכרנו · ולעד״ן לדקדק תיבת זה המיותרת די שיאמר למה תשאל לשמי והכוונה אתה רוצה לדעת שמי לענין זה שכשיבא דברי וכבדתני כפי הפי׳ הנז״ל לעומת זה אמר למה זה ר״ל לתכלית זה אין לך צורך בידיעת שמי והוא פליא נכסה ונעלם מכל ולא תוסיף לראו אותי כדי לכבדני או להועילני ז״ש למה זה זה דייקא :

ויקח מנוח את גדי העזים עיין הרד״ק ז״ל וכן כתב מהרי״א ז״ל בפי׳ ומפליא לעשות והוסיף עוד ואמר שמנוח ואשתו הכינו הגדי עזים והמנחה על הצור ומפליא ר״ל המלאך שמו מפליא או פלאי עליו מוטל לעשות מה שירצה יעשה כרצונו ומנוח ואשתו רואים אם יאכלהו המלאך או יעשהו עול׳ ע״כ תורף דבריו ולפירוש זה קשה מאד על הצור לה׳ שהרי ברר הכתוב שלה׳ הקריב שם ואם כן איך יאמר אח״כ ומפליא לעשות שיעשה המלאך כרצונו עוד פירש ומפליא לעשות שהמלאך היה מפליא ומכסה ומתעלם והרבה לעשות הפלאה ולא עלה בידו שמנוח ואשתו רואים ושעל זה אמרו אחר כך מות נמות כי אלהים ראינו ר״ל על שראינו את המלאך מה היותו מפליא ועושה כל מאמצי כחו להפליא ולהתעלם ע״כ תורף דבריו ז״ל : ולעד״ן שמנוח לא הביא אש הדיוט כדי שלא לשים עצמו באיסור במות בענין שריפת הקרבן דמספיק לכך לקח בענין השחיטה גדי העזים והמנחה יחד כולם ויעל על הצור לה׳ והניח שם לשם ה׳ שה׳ שהוא מפליא לעשו׳ שיעשה נא פלאין דהיינו להוריד אש על הגדי והמנחה יחדיו ואילו היה אש הדיוט היה מקריב אחד לאחד אלא להיות מנוח רוצה שירד אש גבוה הכינם שם ומנוח ואשתו רואים מה יעשה ה׳ מהורדת האש והיה זה מעין מה שעשה משה בפרשת שמיני שהכין אהרן כל הקרבנות והאש מלפני ה׳ וירא העם וירונו וכו׳ או אמר לה׳ ומפליא לעשות ר״ל לה׳ יאתה העולה כי הוא הבורא ועוד כי הפליא חסדו בהריון הזה וזהו שאמר ומפליא לעשו׳ שעליו להודות לה׳ על כי הפלי׳ חסדו לי :

ויהי בעלות הלהב מגיד הכתוב שהק״בה עשה פלאים האח׳ בהוריד אש גבוה והפלא שני שיעלה מעל המזבח עצמו ולא ירד מלמעלה למטה ויהיה זה כדי להורות כי נגלה האלהים שם בהגלות המלאך כי אוריאל הוא מלאך המרכבה ראש אחד מארבע מחנות שכינה וזהו בעלות הלהב מעל המזבח השמיימה שמעלה המזבח עלה שלא כטבע אלא בפלאי ה׳ כאמור אז ויעל מלאך ה׳ בלהב המזבח וכו׳ :

ולא יסף עוד מלאך ה׳ עיין הרד״ק ז״ל ומהרי״א ז״ל דקדק באומ׳ אז ידע מנוח דדוקא מנוח ידע אז ולא מקודם לא כן אשתו שמתחילה ידעה בו שהוא מלאך ע״כ :

ויאמר מנוח אל אשתו מות נמות כתב מהרי״א ז״ל שחשב המלאך שהיה אלהים אמת ומלך עולם ונמשך מנוח בזה אחרי ההקדמה המפורסמת בקדמונים שהרואה שכל נבדל ימות כמו שזכרתי בגדעון והיא בחכמה השיבתו דברים נכוחים לו חפץ ה׳ להמיתנו לא לקח מידינו שלשה דברים יורו שלא נמות הא׳ שלקח מידינו עול׳ ומנחה השני שהראנו את כל אלה והוא ראיית המלאך ואש מן השמים ועלית המלאך בלהב השלישי שהשמיענו כזאת מבשורת הבן שזכר שאם נמות לא תתקיים הייעוד שהבטיחנו ע״כ : ולע״ד אוסיף על דבריו כי הטעם הראשונה היא שכיון שהעולה ומנחה אין ראוי להקריבה אלא כהן ומאחר שהק״בה לקח מידינו עם היותנו ישראלי׳ זה אות אמת שאוהב אותנו ולא נמות ז״ש לו חפץ ה׳ להמיתנו לא לקח מידינו עולה ומנחה שהלקיחה מידינו ולא מיד זולתינו היא הורא׳ גדולה מאהבה ושזה בכלל היותו הוא לוקחה מידינו על ידי אש גבוה שירד מן השמי׳ שאילו היה נקרב על ידי אש הדיוט לא היה בזה שום הורא׳ אם חפץ בנו אם לא אכן כעת שלקח הוא בעצמו ומידינו זה אות גדול והשני ולא הראנו את כל אלה גם המלאך שנראה פעמים וירדת האש מן השמים ועלות המלאך בלהב שזה בכלל בתיבת את כל שהוא לשון רבוי ותיבת אלה מיעוט רבוי׳ שנים כנגד הדברים הנזכר והשליפי׳ וכעת לא השמיענו כזאת ר״ל דאילו לא חפץ בנו ושהמיתנו לא היה משמיענו דבר פלא כזאת לאשה עקרה שתלד אשר כל זה הורה בכף כזאת אשר על פי שלשה דברים אלה נוכיח שלא נמות :

ותלד האשה בן לא הגיד בה הריון שההריון כבר נעשית הרה ע״י דבר המלאך שקלט הזרע כמו שזכרנו ובזה מובן גם כן אומר ותלד האשה דודאי האשה היא היולדת ולא האיש אבל רמז הכתוב שלידה זו נעשה מהאשה לבדה מבלי שיתחבר עוד אליה איש אחר דבר המלאך כי השכבת זרע קלט בה בעת בא דבר המלאך וז״ש ותלד האשה בן ועל כן נקרא שמו שמשון לשון תשמיש המיטה דזכרון שבלי שימוש מחדש נתהוה הבן הזה מהשמוש שהיה בה קודם בא המלאך ולא קלט עד בא אליה המלאך ככ״זל ועל כן נקרא שמו שמשון לשון תשמיש ומהר״יא ז״ל פירש לשון שמש שמשמש את האלהים בנזירותו ומלחמות ה׳ הוא נלחם וגם רמז שיהיה שמשון לפלשתים

ולכן

ותחל רוח יי' לפעמו · ת"י ושריאת רוח גבורה מן קדם יי' לתקפותיה · כלומר הגבורה והכח שהיה לו במחנה דן החל לו והוא המקום שחנו שם בני דן כשהלכו ללכוד את ליש והוא המקום בין צרעה ובין אשתאול ושם החל לו הכח מאת יי' אולי היה לו שם דבר עם אויבים ונלחם והכתוב לא ספר ויהיה פירוש לפעמו לחזקו הפך בנין נפעל והתפעל ממנו שהוא הסרת הכח ושבירת האיברים כמו נפעמתי ולא אדבר ותפעם רוחו ותתפעם וכבר כתבתי בו פירושים אחרים בספר מכלל בשרש פעם אבל זה הפירוש הוא הנכון בעיני ובדברי רז"ל כי פי' לפעמו מענין פעמון שהיתה רוח נבוא' מקשקשת לפניו כזוג ופי' רוח יי' נבואתו של יעקב אבינו החלה אז שאמר יהי דן נחש עלי דרך:

רשי

לפעמו · לבא בקרבו לפעמים : כי תאנה הוא מבקש · עלילה להתגרו' בם : וידבר

רלבג

ותחל רוח יי' לפעמו · ר"ל שכבר החלה רוח גבור' שהיתה בו מאת הש"י לפעמו וזה שפעם היה חושב להלחם עם פלשתים ופעם חושב להמנע מזה כפעמון זה שהכ' אילך ואילך : והתקכס

כלי יקר

ולכן לא פרסם סיבת השם ההוא פן יקראנה אסון מפלשתים ע"כ ולפי' השני שממון היה לה לקרותו וחז"ל אמרו מעין שמו של הקב"ה נקרא דכתיב כי שמש ומגן ה' אלהים מה הקב"ה מגין על כל העולם כך שמשון בכחו על כל ישראל עד כאן והוא לשון שמש ומגן גם במ"ש ויגדל הנער ויברכהו ה' אמרו במסכת סוטה פ' ראשון ויברכהו ה' במה ברכו אמר רב שברכו באמתו אמתו כבני אדם וזרעו כנחל שוטף ופרש"י ז"ל כל ברכה שבמקר' לשון רבוי דבר המתרב' ומלוי בו שובע ומה ברכה נמצ' בו לא נמצ' עושר בשמשון שברכו באמתו להיות זרעו כנחל שוטף במה שנתאוה נתברך עד כאן לשונו : ולער"ן שדקדק בפסוק שכתוב ויגדל הנער ויברכהו שהברכה היתה אחר גדלות ולא קודם בעודו קטן ועל כן שואל ואומר ובמה ברכו שלא היה אפשר בקטנות אלא אחר קטנות והיינו דנקט רישיה דקרא דקאמר ויגדל הנער ויברכהו וכו' שתחילת המקרא גורם שאלתו זו של במה ברכו שלא היה אפשר להיותה קודם גדלות ומשיב שברכו באמתו אמתו כבני אדם וזרעו כנחל שוטף דהשתא ניחא אומרו ויגדל הנער ואחר כך ויברכהו שהוא ענין בגדלות ולא בקטנות אמנם למדו שאמתו כבני אדם וזרעו כנחל שוטף מתיבת הנער המיותרת די שיאמר ויגדל ויברכהו אומרו הנער אלמא באמתו כשאר העולם הוא ולכך באה תיבת הנער אמנם הברכה בזרע הוא שהיה כנחל שוטף :

ותחל רוח ה' רש"י ז"ל לפעמו לבא בקרבו לפעמים עד כאן והובא כיוצא בזה בס"ה פרשת מקץ דף קנ"ד זה לשונו ותחל רוח ה' לפעמו דהוה אתי רוח ואזיל ולא הוה מתיישבא בימיה עדיין כדקא יאות וע"ד כתיב ותחל רוח ה' לפעמו בדין הוא שירותא ע"כ ובזה מובן ותחל רוח ה' שבהתחלה באה אליו רוח ה' לפעמים ועיתים לא בהתמדה ואח"כ היתה עמו בהתמדה ועיין הרד"ק ז"ל ומהרי"א ז"ל כתב לפעמו רוצה לומר שלא היה שכלו מיושב כי אם טרוד ונפעם ע"ב ועיין הרלב"ג ז"ל : ולע"דן כדברי מהרי"א ז"ל ויהיה מלשון נפעמתי ותפע' רוחו מקושר עם מ"ש ויגדל הנער ויברכהו ה' כמו שזכרתי בפסוק הקודם שהוא בענין שנתאוה בו נתברך כי ללכים הוא ילין ולכך אמר כי ותחל רוח ה' לפעמו ולשבר כחו כדי שלא יהא שטוף בזמה כיון שלא שוה לו יתברך כי שמשון הלך אחר עיניו הניחו ללכת בדרך שהוא רוצה לילך בה מוליכים אותו ומ"ש במחנה דן רוצה לומר הנבואה שייעד יעקב אבינו ע"ה במחנה דן שעליו אמר יהי דן נחש עלי דרך אותה הנבואה חלתה בו וכאילו המקרא מסורס ותחל רוח ה' במחנה דן לפעמו ואמר בין צרעה ובין אשתאול כי צרעה מיהודה היא אלא שמנוח אמו מיהודה ולכך היתה צרעה לדן מצד אמו של מנוח וכמו שכתבתי בשם חז"ל בפ' ויהי איש אחד מצרעה וז"ש בין צרעה ובין אשתאול אשר מיהודה כי שם נגלו אליו האלהים בחלקו של יהודה וחז"ל במ"ס א"ר אסי צרעה ואשתאול שני הרים גדולים היו ועקרן שמשון וטחנן זה בזה עד כאן ונל"עד שדקדקו כפל בין צרעה ובין אשתאול די שיאמר בין צרעה ואשתאול מאי בין ובין אלא מלמד שטחנן זה בזה ונעשו כאחד דבין צרעה אשתאול הוא נחשב ואשתאול צרעה הוא נחשב כיון שטחנן זה בזה והיינו בין צרעה ובין אשתאול רוצה לומר צרעה ואשתאול כא' הן חשובים וירושלמי הביאו הילקוט תרין אמוראין חד אמר בשעה שהיתה רוח הקדש שורה עליו פסיעותיו כמצרעה ועד אשתאול וחד אמר שערותיו מקישות כזוג והיה קולו כמצרעה ועד אשתאול עד כאן כי הראשון דורש לפעמו לשון פעמי דלים פת"דה בלעז וז"ש בשעה שהיתה רוח הקדש שור' עליו פסיעותיו כמצרעה ועד אשתאול וזהו לפעמו לשון פסיעה אחת רוצה לומר לפעמו היה כשיעור שבין צרעה ובין אשתאול וחד אמר שערותיו מקישות וכו' מפרש לשון פעמון כמקשקש שערותיו היו מקישות ומשמיעות קול כפעמון עד שנשמע קולן למרחוק כשיעור שבין צרעה ואשתאול ואולי המאמר של ר' אסי שזכרנו גם הוא דקדק לשון לפעמו לשון פסיעה ופע' שרמס ברגליו וטחנן זה בזה בין צרעה ובין אשתאול יחדיו הביאם תחת כפות רגליו ולפעמו :

וירד שמשון תמנת' עיין הרד"ק ז"ל ובדרשה זו נ"ל סמיכות הפסוק דסמיך לוירד שמשון תמנתה וירא אשה וכו' ר"ל הטעם שנאמר בשמשון ירידה יען שראה שם אשה מבנות פלשתים וחשק בה לכך ירידה היא לו :

ויעל ויגד לאביו ולאמו במ"ש חז"ל דלשמשון שנתגנה בתמנת כתב בה ירידה בזה אדקדק אומרו ויעל ויגד לאביו ולאמו שעלה' היה לו עלייתו זו ולאתו מתוך תמנתה כיון שלא נתפתה לקחת אותה פתאם אבל בא ויגד לאביו ולאמו וכו' כי אם יועילו' מלבו חסק' כמאמר האין בבנות אחיך וכו' ז"ש ויעל ויגד וכו' לשון עלייה ואמר ויגד לאביו ולאמו והיה לו לומר לאביו ולאמו למ"ד ולאמו יתירה אבל כיון לו' שאמר ראשונה לאביו ועשה עצמו כאילו אשר לא שומע ואין בפיו תוכחת על עון כזה וכשראה שמשון באביו ככה אז ראה ויספרה לאמו ז"ש ולאמו והוא דקדק בלשון הכתוב ואין ספק ששמשון איש אשר רוח אלהים בו לא יקחנה מבלי גרות כמו שכתבו המפרשים ז"ל ובדבריהם אלו אבין או' אשה ראיתי רוצה לומר ראיתי בהשגתי שאני הרואה ורוח ה' דבר בי ומילתו על לשוני כי היא לי לאשה ולא אבוא אליה והיא גויה אבל גיירוה הכינוה פרנסוה שתהא ראויה להיו' בה קיחה וקידושין שהגוי' ושפחה אין תופסין בה קידושין וז"ש ועתה קחו אותה לי לאש' ר"ל ועתה בזריזות עתה גיירוה הכינוה באופן שתקחו אותה שתהיה לי לאשה דהיינו שתתגייר ויהיו לי בה ליקוחין ואסות ולעומת זה ענו אביו ואמו האין וכו' כלומר מי הכנסך בתגר זה כי לו הינח שתגייר אותה מ"מ היא משרש נחש ז"ש מפלשתים ולא כתב מבנות פלשתים כי טענתו בזה היא מהיות מפלשתי' שאין לערב הנמול עם הערל ובסמוך בפסוק ויאמר לו אביו בס"ד אוסיף בזה טעם למ"ש אשה מפלשתים ולא אמר מבנות פלשתים וזהו אשמת מהלין וכיליון דכתיב וישאו להם נשי' מואביות רוצה לומר הגם ע"י שגיירום להם נחשב כאילו הם עדיין מואביות ובגיותן שהגירות שלא לשם שמים היה כדי להכשיר להנשים לפרתים ויחשוני' כהם ז"ש להם נשים מואביות להם דייקא וכן פירשתי בכלי חמדה בסדר במדבר ראשון :

אמנם מדברי המקובלים ז"ל כלמוד בזה תרוץ יותר נכון ונבין בזה דעת שלמ' ע"ה בחכמתו איך כטה אחרי נשים חתיות לדוכיות ומואביות מצריות ומכל לשונות הגוים ואין ספק שהיה מגיירן אבל לא יספיק זה לחכ' כשלמה ואמרו כי להיות שלמה שליט בכיפה הטעהו יצרו שיקח נשים

כה ותחל רוח יהוה לפעמו במחנה־דן בין צרעה ובין אשתאל: [א] וירד שמשון תמנתה וירא אשה בתמנתה מבנות פלשתים: ויעל ויגד לאביו ולאמו ויאמר אשה ראיתי בתמנתה מבנות פלשתים ועתה קחו־אותה לי לאשה: ויאמר לו אביו ואמו האין בבנות אחיך ובכל־עמי אשה כי־אתה הולך לקחת אשה מפלשתים הערלים ויאמר שמשון אל־אביו אותה קח־לי כי־היא ישרה בעיני: ואביו ואמו לא ידעו כי מיהוה היא כי־תאנה הוא־מבקש מפלשתים ובעת ההיא פלשתים משלים בישראל: וירד

ושריאת רוח גבורא מן קדם יי' לתקפותיה במשירית דן בין צרעה ובין אשתאול: ונחת שמשון לתמנת וחזא אתתא בתמנת מבנת פלשתאי: וסליק וחוי לאבוהי ולאימיה ואמר אתתא חזיתי בתמנת מבנת פלשתאי וכען סבו יתה לי לאיתו: ואמרו ליה אבוהי ואימיה הא לית בבנת אחך ובכל עמי אתתא דאת אזיל למיסב אתתא מפלישתאי ערליא ואמר שמשון לאבוהי יתה סב לי ארי היא כשרת בעיני: ואבוהי ואימיה לא ידעין ארי מן קדם יי' הוא ארי תוסקפא הוא בעי לאיתגראה בפלישתאי ובעידנא ההיא פלשתאי שלטין בישראל: ונחת

ב' לרחות · ב'מל' בכפ' · ב'ים' ב'

ואביו ט' בקריא' וסי' ואביו שמר את הדבר · ואביו קרא לו בנימן · ויותר הוא לבדו לאמו ואביו · איש אמו ואביו תיראו ואת שבתתי · ואביו ואמו לא ידעו · וירד שמשון ואביו ואמו תמנתה · בן אשה אלמנה הוא · בן אשה מבנות דן · איש ואביו ילכו אל הנערה · ונמסר גם בסדר וישלח :

וירד שמשון תמנתה · וכתיב ביהוד' הנה חמיך עולה תמנתה ויש מרז"ל שאמרו שני תמנו' היו ומהם אמ' חדא תמנת היא דאתי מהאי גיסא עלייה דאתי מהאי גיסא ירידה · ודרך דרש יהוד' שנתעלה בה כתיב ביה עלייה שמשון שנתגנה בה כתיב ביה ירידה : תאנה · עליל' כתרגומו תוסקפ' ותרגום עלילות דברים תסקופי מלין וכן האלהים אנה לידו לשון עלילה וסבה : כפיר

כלי יקר

מבל הגאים כדי שיכנעו תחת מלכות בית דוד וכמו שהכנסי' ככנעות התחיו ונשפעות ממנו ככה כל האומו' יהיו נשפעות מתחת יד מלכו' בית דוד וטעה שבהכנים הקדושה ואות ברית קדש במקו' הטומאה של בנות הגוים המורדים בה' יהיה סיבה לעבד כי ימלוך ושפחה כי תירש גבירתה בבוא שפע ברית קדש בשפחה ותרגז ארץ ואולי גם בזה טע' שמשון כדי להכניע פלשתים תחתיו רצה לקחת אשה מהם וכמו שהיא נשפעת ממנו ככה כל כלל אומתה תהיה תחת יד שמשון וטעה בשיקול הדע' כזה כמו שטעה ש"ע כי לא זו הדרך אדרבה אור ילדך תשי ומוסיף כח וגבורה בהם בפלשתי' ומהר"יא ז"ל כתב בזה זה לשונו מאהנו פעמי' רבות בספורי הנביאו' שהיו עושי' דברי' רבים אשר לא כדת בהוראת שעה כדי שילא מהם עבודת האל יתברך כענין אליהו בהר הכרמל שהקריב בבמ' ומנוח אבי שמשון הקריב בבמה כנזכר בהוראת שעה וכן ראוי שנאמר בשמשון שעשה דבר זה שלא כדין כדי שימצא תואנה ליכקם מפלשתים כ"ש שלא היה הרוח האלהי מיושב בו ומסודר לעשו' תשועות כשאר השופטים אבל הש"ית למשפט שמו וגור להוכיח יסדו ולזה השפיע בו רוח גבורה וחוזק והיא טעם הפעמות ונמשך מזה שבראותו אשה תיטב בעיניו לא היה מעצור לרוחו ובחרותו אפו לא יעמוד דבר לפניו וידמה שבתו' לבבו היה חושב שלענין נזירותו לא היה מתוייב כי אם בדברים שהזהיר המלאך הלא הם איסור כל אשר יצא מגפן היין ושלא יוכל כל טומאה ומורה לא יעלה על ראשו ובשא' הדברי' היה נמשך אחרי תאוותו והש"ית הספיק בידו לעשותם כן לפי שעם היותם פעולות מגונות מפאת עצמם הנה ימשך מהם הנקמה מפלשתים וכבר בא זה בכתוב שזכ' שכאשר הלך שמשון לתמנת וראה שם אשה וחשקה בנפשו ואמר לאביו ולאמו שיקחוה לו לאשה והם אמרו לו האם אין בבנות אחיך וכו' ולא חשש מזה כלל ולא אמר שיגייר אותה אבל אמר לאביו אותה קח לי לאשה כי היא ישרה בעיני ר"ל שלא חשש אל האיסור אבל הלך לבד אחרי מחמד עיניו ולפי שאמו היתה מתרעמ' הרבה על זה על כן הגיד הכתוב ויאמר שמשון אל אביו וכו' ולא אל אמו כדי שלא תאמר כמו שאמרה רבקה אם לוקח יעקב מבנות חת בחלה למה לי חיים וספר הכתוב הסיבה בכל זה באומרו ואביו ואמו לא ידעו כי מה' הוא כי תואנה וכו' רוצה לומר כי האל יתברך נתן מקום בזה לשמשון להיותו תואנה להנקם מפלשתים ואמר ובע' ההיא פלשתים מושלים בישראל עם שכבר נאמר זה להגיד שסבב הקב"ה סיבה שינקמו ישראל מפלשתים המושלים בם ולא בידיהם כי אם ביד שמשון ולא יעמוד ברשותו כי אם ברשות פלשתים אף בעת הנקמ' כדי שלא ימצאו פלשתים תואנה על יש' לזה אבל יהי מיוחס הענין לשמשון לבדו וישראל נקיים וימנעו פלשתים מהלחם עם ישראל מיראת שמשון עד כאן :

ויאמר לו אביו ואמו וכו' הנה מאמר ובכל עמי מיותר שכבר אמר בבנות אחיך ומספיק גם אומר ובכל עמי לשון יחיד והי"לל ובכל עמינו או בכל עמיך כמו שאמר אחיך נראה שאמו היתה מצטער' ביות' מאביו כי אשת חיל היא עטרת בעלה מיקירי יהודה כמו שזכרנו למעל' ולזה דברו אביו ואמו כל אחד מהם מאמר אחד וז"ש ויאמר אביו ואמו ולא כתב ויאמרו לומר שכל אחד מהם אמר מאמר מיוחד שמאמר האין בבנות אחיך אביו אמר אמנם מאמר ובכל עמי אשה אמרה אשת מנוח הבאה מיהוד' ר"ל האם אין בכל עמי על שבט יהוד' קאמר שהם עמה ולא עמו של שמשון שהוא מדן קאתי והיה לך ללמוד מזקנים תתבונן שכמו שעשה זקניך שלקח אשה מיהודה ואביך קניך גם כן שלקחני מיהודה ואתה גם כן קח גם מעמי ולא עמיך שאת מדן ויהיה לך לקחת אשה מיהודה אם אין אשה לך בבנו' אחיך שבט דן שהם אחיך שאל אביך ויגדך שהוא עשה כן זקניך ויאמ' לך למה לקחת מפלשתים כי יש שלש בחינות שראוי לך להרחק מהזווג הזה מסיבת אחת מהן כ"ש משלשתן יחד האחת שצריך שתלך מארצך ארץ הקדש וממולדתך ומבית אביך לגור ולדור אצלה ולהיות בארצה ז"ש כי אתה הולך ר"ל הולך מארץ הקדש ומאצלינו לסבול עול הגרות זאת ועוד מפלשתים המושלים בנו לא יאות ועוד שהם שונאים ואויבים אלינו ומה חיתון יהיה עם האויבים לא תתחתן בם והשלישית הערלים כי הנימול עם הערל לא יאותו כי אם מין במינו דבר נאה ומתקבל או אמר כי אתה הולך למות בקחתך אשה נכרית שתהי' משוב כמת בי יהרגוך פלשתי' זאת ועוד מבחינת עונש הבועל ארמי' קנאים פוגעים בו כמו הנה הנכי הולך למות האמור בעש' והמסרה אמר שני הולך מלאי' בוא"ו הולך לקחת אשה מפלשתים הולך למות ואולי היתה זו אשה גדולה בשנים ובעולת בעל אלמנה או גרושה שכל הפסוקים מזכירין אותה בשם אשה דלא כתיב בת מבנות פלשתים אלא ראיתי מבנות פלשתים לעומת זה הוכיחוהו אביו ואמו האין בבנות אחיך בבנות דייק' העדינות והבתולות כי אתה הולך לקחת אשה מפלשתים ולא הזכיר כאן מבנות פלשתי' אלא אשה מפלשתי' כלו' אשה גדולה בשני' ובעול' בעל וזהו אשה מפלשתי' ר"ל שהיא היתה אשה לפלשתים שנשאת כבר לפלשתי' ולכך לא כתיב מבנות והוא פחיתות גדול להניח הבנות הבתולות מבני עמך ולקחת אשה נשואה ומפלשתים הערלים ויאמר שמשון אל אביו אותה קח לי כמו שהיא בכל אלו הבחינות שזכרת סברית וקבלית עלי אותה קח לי כי היא כאשר היא בכל אלו המומין שבגלוי שבה ישרה בעיני ומח"ל אומרו בסוטה פ' ראשון לפי שאמר כי היא ישרה בעיני ששמשון הלך אחר עיניו לפיכך נקרו את עיניו שנאמר ויאחזוהו פלשתים וינקרו את עיניו איני והא כתיב ואביו ואמו לא ידעו כי מה' היא ופרש"י ז"ל מה' היא שחשק באותה אשה כדי להתגרות בפלשתים כי האל מיהא בתר ישרותיה אזל :

ואביו ואמו לא ידעו וכו' רש"י ז"ל כי תואנה הוא מבקש עלילה להתגרות בם ע"כ וכן הרד"ק ז"ל והרלב"ג ז"ל ומהר"יא ז"ל כתב שלזה הגיד כאן שבית ובעת ההיא פלשתים מושלים בים' שכבר הזכיר זה למעלה ויתנם ה' ביד פלשתים מ' שנה אלא הכוונה לו' שלהיו' פלשתי' מושלי' בים' שהיה נמשך בזק לים' מהלחם שמשון עמהם לכך סבב ה' שילך שמשון ביניה' ויסם בקרבם הרב' ונלח' בם כדי שלא יהי' להם שום תואנה עם ים' אבל שמשון יבקש לו תואנה לילחם בם וים' לא יוזקו וראוי לחוש לכיוצא בזה כי בעת ההיא פלשתים מושלים בים' וכו' ע"כ ובכלי חמדה פי' פ' נשא ואביו ואמו חרה להם מאד כי לא ידעו שמה' היא הכוונה של שמשון ולם"ש נתכוון בתחילה ונענש יען דכי האל בתר ישרותיה אזל או מתוך לשמה בא לשלא לשמה ולבסוף עם דלילה והי' לשמה ושמחה ואולי אומרו כי מה' היא כי תואנה הוא מבקש הש"ית הנזכר תואנה מבקש כדי לינקם מפלשתים ולהכניעם קצת ובזה אבין אומרו ובעת ההיא פלשתי' מושלים בים' ממשלה כל

שאין בבנות אחיך וגו' ירצה אם על כבודך אין אתה חש · ראוי לך לחוס על כבוד בנות אחיך כי כדי בזיון גדול אשר אתה עושה להם כי מה יאמרו הפלשתים ודאי אין בכל בנות עמך אשה הגונה ראויה לאיש כמוך שאתה ממאס בכולם לקחת לך אשה מבנות הפלשתים והוא השיב אין זה בגנאי לבנות עמי כי אין אדם נושא אשה אלא א"כ מצאה חן בעיניו ושלשה חנות הן חן אשה על בעלה · וכן כל אחד בוחר לעצמו שיפה לדעתו · ולפעמי' מניח הטוב ובוחר ברע · כי טוב מראה עינים תנ' וכיון שכן אותה קח לי כי זאת הוגנת לי כי היא ישרה בעיני אע"פ שאפשר שבעיני אחרים אינה ישרה : עוד אמרו לקחת אשה אע"פי שתקח אותה בחזקת בתולה תמצא אותה בעולת בעל כי נחשדים הם על הזנות ומה גם היא מבנות פלשתי' שהם מבני חם שבזה את בניו על מדות מגונות ובתוכם הזנות · והוא השיב אותה קח לי איני שם לב אל עמה כי אם אליה כי היא ישרה בעיני ולא עמה הערלים והתגיירה היא כקטן שנולד ותשכחה את עמה ותהי' בכת ישראל ומבנו' בנרים : אם

ה וירד שמשון ואביו ואמו תמנתה
ויבאו עד כרמי תמנתה והנה כפיר
אריות שאג לקראתו: ותצלח עליו
רוח יהוה וישסעהו כשסע הגדי
ומאומה אין בידו ולא הגיד לאביו
ולאמו את אשר עשה: וירד וידבר
לאשה ותישר בעיני שמשון:
וישב מימים לקחתה ויסר לראות
את מפלת האריה והנה עדת דברים
בגוית האריה ודבש: וירדהו אל
כפיו וילך הלוך ואכל וילך אל
אביו ואל אמו ויתן להם ויאכלו
ולא הגיד להם כי מגוית האריה רדה
הדבש: י וירד אביהו אל האשה
ויעש שם שמשון משתה כי כן יעשו
הבחורים: ויהי כראותם אותו
ויקחו שלשים מרעים ויהיו אתו:
ויאמר

ונחת שמשון ואבוהי ואימיה לתמנת
ואתו עד כרמי תמנת והא אריא בר
אריון נהים לקדמותיה: ושרת עלוהי
רוח גבורא מן קדם יי והדמיה כמא
דמהדמין גדיא ומדעם לית בידיה
ולא חוי לאבוהי ולאימיה ית דעבד:
ונחת ושאיל באיתתא וכשרת בעיני
שמשון: ותב לזמן יומין למיסבה וסר
למיחזי ית פגרא דאריא והא קינא
דדבריתא בפיגרא דאריא וביה
דובשא: ונסחיה בידיה ואזל מיזל
ואכיל ואזל לות אבוהי ולות אימיה
ויהב להון ואכלו ולא חוי להון ארי
מפיגרא דאריא נסיח דובשא:
ונחת אבוהי על עיסק איתתא ועבד
תמן שמשון משתיא ארי כן עבדין
עולימיא: והוה כד חזו יתיה ודברו
תלתין חברין והוו עימיה: ואמר

רדק

כפיר אריות · שמיכתו כסמיכת גדי עזים והכפיר גדול מגור והאריה גדול מהכפיר והלביא גדול מהאריה והליש גדול מהלביא וכל זמן שמזקין גבורתו נוספת בו: לקראתו · אולי הוא הולך בדרך לפני אביו ואמו מרחוק והכפיר בא לקראתו ואביו ואמו לא ראוהו וזהו שאמר ולא הגיד לאביו ולאמו את אשר עשה: רוח יי׳ · רוח גבור מן קדם יי׳: וישסעהו · תרגומו והדמיה כמה דמהדמין גדיא וכן בארמית הדמין יתעבדון ענין חתיכת הדבר לשנים וכן וישסע אותו בכנפיו לפיכך היה צריך לפרש ולא יבדיל: וידבר לאש׳ · בעבור האשה שיתנו לו או דבר עם האשה עצמה שתכנס לו: וירדהו · תרגומו ונסחיה מן בית גאים יסח יי׳ ענין נתיכת הדב׳ ממקומו וכן והכהנים ירדו על ידיה׳ ובענין הזה הרדיה בדברי רז״ל לקיחת הפת ממקו׳ שנדבק שם בתנור ואמר אף הרוד׳ ונותן לשל השל מגרפן לחלה וקראו שם הכלי שנותנין בו הפת מרד׳ כאמר׳ כשירדה לא ירדה במרד׳ אלא בסכין: אל האשה · כתרגומו על עיסק איתתא · ואמר וירד אביהו והנה ירדו שלשתם שמשון ואביו ואמו כרא׳ כי אביו נכנס לעיר תחילה על ענין האש׳ שתכין עצמ׳ לנשואין: ויקחו שלשים מרעים · כמו ויקח קרח כלומר כל אחד לקח חבירו ונתקבצו ומ״ש כראותם על המרעים שוכר אחר כן וכמוהו ותראהו את הילד והדומים לו שכתבנו בספ׳ מכלול:

רשי

וידבר לאשה · על האשה דבר לקרוביה כן תרגם יונתן: עדת דבורים · קינא דדבריתא כניסת דבורים: וירדהו · לשון הבדלת דיבוק של כל דבר הנדבק וכן לענין פת הנדבקת בתנור נקראת הבדלתו רדייה הרודה פת מן התנור הרודה את כוורתו על שם שהדבש עשוי על ידי חלות שעוה מדובקת בדופני הכלי בכל צדדין מדופן אל דופן כמדת עוגל הכלי וכן תרגם יונתן וירדהו ונסחיה: וירד אביהו אל האש׳ · על עיסק איתת׳: מרעי׳ · חברי׳ לשושבינות: ויהי

רלבג

והתחכם למצוא תואנה מפלשתי׳ כדי שיוכל להכותם ולזה בחר לקחת אשה מפלשתים כי בזה האופן חשב שישיג מבוקשו והנה אמרו ז״ל שהוא גייר׳ תחלה כי חלילה למי שהו׳ שופט ישרא׳ שיתנאל בבנות הערלים ויהיה עובר על מה שהזהירה התורה אלא התחתן בם כ״ש הוא שהיה נזיר אלהים · וכבר

מסרה

דברים ג׳ חס׳ בליש׳ בקריא׳ וסי׳ וירדפו אתכם כאשר תעשינה הדברים · סבוני כדברים דעכו כאש קוצים · והנה עדת דברים · אנ״ך:

סדינים

כלי יקר

דהו תמיהת שמשון כי יחל ויתחיל מן הבטן להושיע את יש׳ באופן שבעת ההיא פלשתי׳ מושלים וכו׳ ולא היו מסורים בעול כבד שכ״ל ויתנם ה׳ ביד פלשתים הוא שעבוד כבד ות״ל אמרו בב״ר פ׳ ס״ח ר׳ אבהו פתח בית והון נחלת אבות ומה׳ אשה משכלת כי מה׳ היא רבי פנחס בשם רבי אבהו מצינו בתורה בנביאים ובכתובים שאין זווגו של איש אלא מהקב״ה בתורה מנין דכתיב ויען לבן ובתואל ויאמרו מה׳ יצא הדבר בנביאי׳ ואביו ואמו לא ידעו כי מה׳ הוא בכתובים מנין בית והון נחלת אבות ומה׳ אשה משכלת ע״כ ומהר״יא ז״ל פירשו שם כי הרחיב בו הביאור:

ולע״דן בקצרה אדקדק ראשונה מאי קאמר ר׳ אבהו פתח בית והון כו׳ ואח׳כך רבי פנחס בשם רבי אבהו מצינו בתורה וכו׳ דמשמע ששם שני ענייני׳ האחד מאמר ר׳ אבהו לבדו בית והון וכו׳ והשני רבי פנחס בשם רבי אבהו מצינו וכו׳ולא ראינו שאמר רבי אבהו דבר כי אם לשון הפסוק בית והון נחלת אבות ומאי קמ״ל זיל קרי בי רב הוא · ונדקדק גם כן אומרו מצינו וכו׳ מאי קמ״ל דהכל בידי שמים הוא ודאי ואומרו מצינו בתחילת דבריו והי״לל בתורה ובנביאים וכו׳ מצינו ועוד שהי״לל מהתורה במ״ש מהנביאים מהכתובים וכו׳ ולא בתורה ובנביאים בכתובים ועוד כמו שדקדק החכם השלם הנזכר אומר בחלוקת הכתובים היינו דכתיב ומה׳ אשה משכלת שלא אמר כן בלשון היינו דכתיב בתורה ובנביאים וקשר אומרו יש מי שזווגו בא אליו ויש מי שהולך אצל זווגו וכו׳:

ונראה דבפסוק בית והון וכו׳ קשה שהזכיר בחלוקת הראשונה הנושא והוא בית והון ואחר כך הזכיר שהוא מנחלת אבות ובחלוקה השנית אמר בהפך שהקדים תחילה ואמר ומה׳ ואחר כך הזכיר הנושא והיא אשה משכלת והיה לו להשוות מידותיו בית והון נחלת אבות ואשה משכל׳מה׳ אשר מכח דקדוק זה רבי אבהו פתח גבי ענין יעקב שראינוהו הולך גדול לקחת לו אשה ועל ידה השיג הכל בהון עתק ולדקה צאן ובקר ואוהלים ועבודה רבה ז״ש ר׳ אבהו פתח בית והון נחלת אבות ומה׳ יהיה הבית וההון על ידי אשה משכלת שכן מצינו ביעקב זכה להון ע״י אשה משכלת ולא מנחלת אבות כי במקלו עבר את הירדן ובהכי ניחא שינוי הקדימו ומה׳ לומר שהבית וההון הנזכרת יהיה מה׳ על ידי אשה משכלת שכיוצא בזה פירשוהו בש״ה וזהו רבי אבהו פתח בית והון נחלת אבות ומה׳ אשה משכלת שבפתיחת הפסוק הזה בענין יעקב דבר הלמד מענינו ודבר הלמד מסופו הוא שהיה סוב אחרית דברו מראשיתו כמ״ש הוא בעצמו כי במקלי עברתי את הירדן הזה ועתה הייתי לשני מחנות אמנם רבי פנחס בשם רבי אבהו תקן דקדוק זה בשמו של ר׳ אבהו באופן אחר כמו שאפרש בסמוך גבי היינו דכתיב ומה׳ אשה משכלת בש״ד וכוונתו בזה לו׳ שמצינו ברור ודבר פשוט שאין זווגו של איש אלא מהקב״ה ולזה נקט לישנא בתורה בנביאים וכו׳ שכשאומר מהתורה וכו׳הוא דבר נעלם שצריך ללומדו מהתורה אבל דבר זה מצאנוהו בתורה ברור מאד עד שאפילו לבן רך בשנים ידע אותו ז״ש בתורה מנין ויען לבן ובתואל מה׳ יצא הדבר שבכוונה מכוונת הביא התילת הפסוק ויען לבן לומר שאפילו לבן ענה כן לפני אביו להיות הדבר ברור מאד שענין הזווג מה׳ ואמר בלשון שלילה שאין זווגו וכו׳ אלא מהקב״ה לומר שלא זו בלבד מציאות הזווג הוא מהש״ית אלא אפילו פרטי דקדוקי הדברים שבזווג כגון ההיא דמסיק יש מי שזווגו בא אליו כגון יצחק שבהיותו שם בשד׳ שיצא לשוח בא זווגו אליו רבקה ויש מי שהולך אצל זווגו כל זה בכלל ההשגחה ומהש״ית ז״ש שאין זווגו של איש ר״ל אין בו דבר קטן ולא גדול שלא יהיה מאת הקב״ה ויליף לה מקרא דקאמר מה׳ יצא הדבר דליפתוק מתיבת הדבר אלא לרבות שאפי׳ דבר קטן שבו מה׳ הוא כמו שהוכיח העבד בספור הדברים של ואבא היום אל העין וכו׳ משם למדו המוסכם שמה׳ יצא הדבר בכל פרטיו וכן בנביאי׳ פשוט שאמר ואביו ואמו לא ידעו כי מה׳ הוא מכלל דהיה להם לידע דבר פשוט כזה שמה׳היה ענין הזווג ועל כן מתמיה ואומר ואביו ואמו לא ידעו כי מה׳ היא שנעלם מהם דבר פשוט כזה אמנם בכתובים למדו מהשנוי שהקדים ואמר ומיי׳ אשה משכלת ולא כתב ואשה משכלת מיי׳ דהייתי יכול לומר דמה׳ הוא ועל ידי הצטרפות סיבות טבעיות מחייבות הזווג ההוא והשגחת יי׳שני הענייניס יחדיו יחייבו הזווג ההוא דהא בית והון נחלת אבות כמי עכ״ז מיי׳ ג״כ יהיה בהשגחתו משגיח הצטרף אל נחלת אבות לכך הפך הסדר ואמר ומה׳ אשה משכלת לומר דמיי׳ לבדו אשה משכלת קאמר מה שאין כן בבית והון שנחלת אבות יסוד והכנה לבית והון וההשגחה גומרת אב׳ בזווג מיי׳ לבדו לזווג אשה משכלת וז״הו מ״ש שאין זווגו של איש אלא מהקב״ה שהשלילה כלמוד מדכתי׳ומיי׳ אשה משכלת וזה דקדק בלשונו שאמר היינו דכתיב כך ולא כתב ואשה משכלת מיי׳ להשמועינן דאין זווגו של איש אלא מהקב״ה ר״ל מציאות הזווג ואופן ההזדווגות לכלול בזה יש מי שזיווגו בא אליו ויש מי שהולך אצל זווגו שהכל מאת יי׳ · עוד אפשר במ״ש היינו דכתיב כו׳ דהוקשה לו אומרו ומיי׳ אשה משכלת שהיא יתיר די שיאמר בית והון נחלת אבות מיי׳ אשה משכלת אלא וא״ו מוסיף כל מין זווג בין אשה משכלת או בלתי משכלת שהכל מאתו יתברך אלא שאין לכנות לו יתברך אלא זווג ההגון אשה משכלת ולכך כאמרה בפירוש והבלתי משכלת ברבוי הוא״ו של ומיי׳ וז״ש היינו דכתיב ומיי׳ אשה משכלת ר״ל היינו דכתיב ומיי׳ בוא״ו ובהכי ניחא קושיא אחרת הקשו אותם המפרשים תיבת אשה משכלת אמנם הבלתי משכלת מנא לך ובמה שאמרנו ניחא דמוא״ו יתירה ילפינן כמצינו למדין כוונת הפסוק שאומר ואביו ואמו לא ידעו כי רוצה לו תימה גדול הוא איך אביו ואמו לא ידעו כי מיי׳ היא כי אין מציאות הזווג אלא מיי׳ שהוא דבר פשוט ומוסכם:

וירד שמשון ואביו ואמו וכו׳ חז״ל אמרו בירושלמי שאמרו לו אביו ואמו כשם שכרמיהם זרועות כלאים כך בנותיהם זרועות כלאים ר״ל עשויות בזנות ע״כ ודקדקו כן כי מה תועלת בהודעה זו שבאו עד כרמי תמנתה אלא לדרשה אתא שאמרו לו כשם שכרמיהם זרועות כלאים כו׳ מ״ש כפיר אריות עיין הרד״ק ז״ל ומהרי״א ז״ל כתב כי גור וכפיר שמות נרדפים לילדי האריות והאריה וליש ולביא שמות נרדפים לזקנים שבאריות ואמר שיאגת הכפיר לבדו לקראתו הוא אות שפלשתים יבקשו את נפשו של שמשון לבדו והוא שיסע אותו כשסע הגדי בלי חרב וחנית ס׳ שישסע הוא את פלשתים בלי חרב וחנית ע״כ ובכלי חמדה בסדר שני נשא כתבתי שדקדק הכתוב לומר וירד שמשון בלשון יחיד ולא אמר וירדו שמשון ואביו ואמו והראוי להקדים אביו ואמו ושמשון שלא שכוונת הכתוב לומר ירידה בשמשון לבדו לפי שנתגנה בה בקחתו ערלה לאשה ז״ש וירד שמשון לו לבדו החשב ירידה לא כיהודה שנתעלה בה ולזה הגיד שבבואם עד כרמי תמנתה ולך לך אמרין נזירא סחור סחור לכרמא לא תקרב פן יכשל בכרם שהנזיר אסור בכל היוצא מגפן היין לזה הגיד שכפי׳כפיר אריות יוצא לקראתו ולא לקראתם לפי שהוא היה נזיר ולא הם נזירים ולכך שאג כפיר אריות לקראתו כי יותר טוב פגוש דוב שכול וכפיר אריות באיש ואל כסיל וחוטא לחטוא בחטאו ואולהו ואמר כפיר אריות ר״ל שמהיותו כפיר משני אריות ר״ל משתי בחינות חטא האחד איסור יין והשני איסור עריות שהיה הולך לקחת אשה נכרית או אמר כפיר חזק ואמיץ כשני אריות לרמוז שאג׳לו כשני אריו׳שהי׳ לזרזו על שני עניינים הוא בא האחד שלא יכשל ביין ובכרמים והשני שלא יכשל בעריות לישא אשה מתמנתה ולהיותו צדיק בהותה שעה כי בא׳שר הוא שם לא חטא כי אם במ״ש כי היא ישרה בעיני לכך זכה והצלח עליו רוח יי׳ וישסעהו כשסע הגדי ומאומה אין בידו כפשוטו ורמז שלא היה בידו מאומה לא חטאת והשם ר״ל מהנכתב ביד כל אדם יחתום ז״ש ומאומה אין בידו ואמר ולא הגיד לאביו ולאמו את אשר עשה כדי שלא יאמרו לו בני שים נא כבוד לאלהי ישראל ותן לו תודה וחוז׳בך מקחת אשה נכרית לכך שתם וחתם הדברים וז״ש ולא הגיד לאביו ולאמו את אשר עשה וסמיך ליה וירד וידבר לאשה כו׳הא אילו הגיד לאביו ולאמו לא ירד וידבר לאשה ולא תשר בעיניו כי היו מבטלי׳ הכל ולהודיע שהכובש יצרו שכרו גדול מאד והמורת הנער ששבל לכבוש יצרו יזכה בנועם יי׳ מתוק מדבש ונופת צופים לזה ספר שעדת דבורים בגוי׳האריה ומהאוכל הוא שטן הוא יצה״ר כאריה טורף ושואג אם וכבשוה האדם מהאוכל יצא מאכל ומעז יצא מתוק כי הנה טוב מאד זה מלאך המות שאלמלא הוא לא היה מתן שכר לצדיקים ופשטיה דקרא מודיע שיאג כפיר אריות וישסעהו כשסע הגדי כי בזה מודיע גבורת הצדיק מושל ורודה בכל חית השדה כי מוראו וחתיתו על כל היצורים וספור זה הצעה לענין הדבש אשר נעשה בגוף האריה הזה שמשם נעשית החידה ושגילה סודו אל אשתו ואורעהו לנער ועכ״ז הלך רכיל מגלה סוד נזירותו ונפל ביד פלשתים ולא היה נאמן רוח מכסה דבר ולא שת לבו לזאת שעשתה לו אשה האחת שלקח:

ותצלח עליו רוח יי׳ עיין הרד״ק ז״ל ומהרי״א ז״ל כתב שהגיד גבורתו ששסע אותו כשסע הגדי וכלל גבורתו הוא שלאביו ולאמו לא הגיד את אשר עש׳כי גם זו מגודל גבורתו שלא נתהלל בפועל נפלא כזה שלא היה בעיניו לגבורה שעולם גבורת הגבור הוא שלא יתהלל הגבור בגבורתו ע״כ וכבר כתבתי בפסוק הקודם למה לא הגיד לאביו ולאמו את אשר עשה עיין עליו ואמר כשסע הגדי דמספיק שיאמר וישסעהו כגדי אבל כיון לו׳ שהפועל בעצמו עשה ושיסע אותו כגדי ולפי שהיה אפשר שטרח ויגע ונצטער בזה פן יקראנו אסון מהאריה לז״א כשסע הגדי שכמו שבשיסוע הגדי לא יתפעל האדם בשסעו כן שמשון לא נתפעל משיסוע כפיר אריות באופן שאין הקש זה למתכה בבחינת השיסוע ששיסעו כגדי אלא גם בכלל הקש זה הוא להודיע שפיסעו בלי פחד ואימה כמו שאין פחד למשסע הגדי וז״ש ומאומה אין בידו ר״ל לא חשב שכביר מצאה ידו שנצא בידו את הכפיר ושיסעו אלא ומאומה אין בידו והראיה שלאביו ולאמו לא הגיד את אשר עשה כי ומאומה אין בידו דבר גבורה כמו שפירש מהרי״א:

וירד וידבר לאשה כו׳ עיין רש״י ז״ל וכן כתב הרד״ק ז״ל ומהרי״א ז״ל הקשה שפסוק זה מיותר שכבר אמר למעלה כי היא ישרה בעיני ותירץ כי הישרות בעיניו בפעם ההיא הוא ישרות כפי הראיה עם היות שעדיין לא דבר עמה לבדוק יופי שכלה ומדותיה ובפסוק הזה זכר שדבר עמה ויסרה בעיניו בדברים ומידותיה וז״ש ותישר בעיני שמשון והפי׳שאום׳וירד וידבר לאשה לפי שמשון ירד וידבר לאשה ושהאשה ישרה בעיני שמשון ולא בעיני אביו עכ״ל ויכריח פיר׳זה דהי״לל ותישר בעיניו מדקאמר בעיני שמשון מכלל דהקודם באביו קאמר · ולע״דן דלפי שיאג הכפיר שואג לקראתו היה לו לתת אל לבו כי אריה שאג מי לא ירא את יי׳ הנכבד והנורא ועכ״ז וירד וידבר אל האשה ותישר בעיני שמשון ר״ל עם היותו שמשון בבחינה זו מחדש שנתעלה שצלחה עליו רוח יי׳ שעליה נקרא שמשון שזרחה לו שמש ומגן יי׳ אלהים לצאות עכ״ז לא שת לבו גם לזאת ותישר בעיני שמשון ומה׳ וידבר לאשה בקמץ אכריע שכוונת הכתוב לומר שדבר עם האש׳ עצמה ולא עם קרוביה דא״ם לא כן הי״לל לאשה בשב״א:

וישב מימים לקחתה עיין הרל״בג ז״ל ומהרי״א ז״ל כתב וישב מימים לקחתה זכר שאחרי האירוסין שבו אביו ואמו עמו לביתם ואחרי ימי׳שבו שמה לעת נישואין ושהלך שמשון לראות מפלת האריה אשר המית ומצא עדת דבורים בגווייתו ויקחהו בכפיו ויאכל ויתן לאביו ולאמו ויאכלו ולאביו ולאמו לא הגיד להם דבר ע״כ ורש״י ז״ל פי׳ עדת דבורי׳קירא דדבריתא׳ כניסת דבורים ע״כ: ולע״דן לדקדק למה שינה את שמו מכפיר לאריה דכתיב מפלת האריה ולא כתיב מפלת הכפיר ועוד אומרו והנה עדת דבורים וכו׳ מאי קמ״ל ומאי נפקא מינה ומכל הספור הזה וירדהו וכו׳ולא הגיד וכו׳ ולמה לא הגיד הן אמת דפשטיה דקרא שלהיות שמשון חריף ונתן אל לבו לשאול החידה לכך הגיד הכתוב כ״ז הספור הצעה למה שיספר אח״כ ובכלל הדבר הזה אמר שלא הגיד להם לאביו ולאמו כי מגוית האריה רדה הדבש כדי שלא תהיה להם הקדמה ידוע וגילוי דעת לעת שאלו החידה יגידוה וימשך לו נזק כי שמשון היה חכם רוא׳הנולד בדברים

מליצים · הם יריעות של פשתן שהאדם שוכב בהם בלילה או מתעטף בהם ביום וי"ת פלדסין ותרגם בשני חריטין בתרי פלדסין: ביום השביעי · יום השבת היה יום רביעי לימי החופה ופי' ותבך עליו שבעת ימים השלמת שבעת ימי' מיום השבת עד סוף שבעת ימי המשתה היתה בוכה בכל יום ופוצרת בו שיגיד לה החידה ויש לפרש ביו' השביעי כמשמעו שביעי לימי המשתה והם כשראו שלא יכול להגיד החידה בשלשת הימים נואשו מהגידה והחרישו עד יום השביעי וביום השביעי אמרו לאשת שמשון פתי את אישך ופירו' ותבך עליו שבעת הימים היא מעצמה בכתה עליו כל שבעת ימי המשתה ולא רצה להגיד לה וביום השביעי הציקתהו לפי שאמרו לה נשרוף אותך והגיד לה: הלירשנו · היו"ד מעמדת בגעיא במקצת הספרים ופירש הפסוק הלירש אותנו קראתם לנו כדי שתקחו ממונינו ואם לא בעבור מה קראת' לנו שאנחנו רואי' שתרצו לקחת ממונינו על ידי החידה וי"ת הלמסכנותנא קריתון יתנא הלכא תרגם הלא כמו הלום :

החרשה

רשי

ויהי ביו' השביעי · לימות השבת ולא שביעי למשתה והוא רביעי לימי המשתה: הלירשנו קראת' לנו הלא · ת"י הלמסכנותנא קריתון יתנא הלכא: שבעת

רלבג

וכבר ספר מעולם גבור' שמשון שלא' עליו רוח גבור' מאת יי' עד ששסע כפיר האריות השואג לקראתו כשסע הגדי ומאומה אין בידו: ואחר שנה מהעת הזאת שהיתה האשה הזאת לשמשון לאשה שב שמשון לקח' אותה לו לאשה וידמה שנתנו לה שנים עשר חדש לפרנס את עצמה: ויגד

כלי יקר

בדברים האלה · והנכון כי כוונת הכתו' לומר שהעון מתלים כח החוט' וקווי ה' יחליפו כח שהרי שמשון מאז בשבא לשדך ולארס את האשה הזו שעדין כיה תקוה פן ישוב ונחם מקחתה הוא החליף כח בגבורה של מעל' והי' בעיניו בעודו חי כמו שהו' כפיר ושיסעו כשסע הגדי אמנ' בעת הזאת שכבר גמר לקחתה והו וישב

ויאמר להם שמשון אחודה־נא לכם
חידה אם־הגד תגידו אותה לי
שבעת ימי המשתה ומצאתם ונתתי
לכם שלשים סדינים ושלשים
חלפת בגדים: ואם־לא תוכלו
להגיד לי ונתתם אתם לי שלשים
סדינים ושלשים חליפות בגדים
ויאמרו לו חודה חידתך ונשמענה:
ויאמר להם מהאכל יצא מאכל ומעז
יצא מתוק ולא יכלו להגיד החידה
טו שלשת ימים: ויהי ביום השביעי
ויאמרו לאשת־שמשון פתי את־
אישך ויגד־לנו את־החידה פן־
נשרף אותך ואת־בית אביך באש
הלירשנו קראתם לנו הלא: ותבך
אשת שמשון עליו ותאמר רק
שנאתני ולא אהבתני החידה חדת
לבני עמי ולי לא הגדתה ויאמר
לה הנה לאבי ולאמי לא הגדתי ולך
אגיד: ותבך

ואמר להון שמשון איחוד כען לכון
חודתא אם חואה תחוון יתה לי
שבעת יומי משתיא ותשכחון ואתן
לכון תלתין פלדסין ותלתין איצטלן
דלבושא: ואם לא תוכלון לחואה
לי ותתנון אתון לי תלתין פלדסין
ותלתין איצטלן דלבושא ואמרו ליה
חוד חדתך ונשמעינה: ואמר להון
מאכלא נפק מיכלא ומתקיפא נפק
חוליא ולא יכילו לחואה חודתא
תלתא יומין: והוה ביומא שביעאה
ואמרו לאיתת שמשון שדילי ית
בעליך ויחוי לנא ית חודתא דילמא
נוקיד יתיך וית בית אבוך בנורא
הלמסכנותנא קריתון יתנא הלכא:
ובכת איתת שמשון עלוהי ואמרת
לחוד שנאתני ולא רחמתני חודתא
חדתא לבני עמי ולי לא חויתא ואמר
לה הא לאבא ולאמא לא חויתי וליך
איכדין אחוי: ובכת

מסרה

אישך ו' בקריא' וסימ' אל האשה אמר הרב' ארב' עצבונך והרונך · ואם לא שטי' טמאה תחת אישך · ואת כי שטי' תח' אישך ב' בפסוק · פתי את אישך: אחרי מות אישך · וחד השלחת לאישך :

כלי יקר

והחליפות בתנאי אז אתן להם כמנות כפולות ז"ש ונתתי לכם ל' סדינים ול' חליפות בגדים בשכר הב' הגדות ל' סדינים בעד מהאוכל וכו' ול' חליפות בעד הגדה מעז יצא מתוק הא אם לא יגידו אלא אחד מהם אם היה מהאוכל וכו' יתן להם ל' סדינים והיה הא' ואם יגידו החלק השני מעז יצא מתוק אז יזכו בחלק הב' והוא ל' חליפות בגדים לעומ' זה כשהגידו לו מה מתוק מדב' ומה עז מארי אז נתחייב בחליפו' ולא

מימים לקחתה ככלב שב על קיאו מדלא כתיב ויבא לקחתה אלא וישב כלומ' ששב לכסלה עוד הנה אז כשסר לראות נראה בעיניו כדבר גדול אותה המפלה שהפילה ולא מילתא זוטרתי מפלת כפיר אלא את מפלת האריה שהוא יותר הזק וזה היה אחרי מפלתו שמת ולשכה שלמה שלא כשאר ממנו כי אם גוייתו כי בשרו חלף הלך לו וזהו שאמר והנה עדת דבורים בגויית האריה ודבש בגויית דייקא כי אימתו תבעתו עם היות גויית ואמר שגם בפעם הזו הורו לו מן השמים הוראה גדולה שאם מתוקה אלו האשה הזו המגואלה הנה לה עקיצות כדבורים אשר יותר טוב היה לו שלא ידבק עמה להיות אלה בעולם הזה. דאומרים לדבורה לא מדבשיך ולא מעקציך ז"ש והנה עדת דבורים כו' ודבש ר"ל הדבש הזה כרוך בתוך כמה עוקצי דבורים ומה מתיקות יש נכופת אשר תטופנה שפתי זרה ואחריתה מרה כלענה חדה בכמה עוקצין כמאן דסימנא מילתא היא שלכך כראוהו לשמשון עדת דבורים ודבש כדי שישוב אחור אלא שלא שת לבו גם לזאת שלהיותו רודף אחר הערב לכך וירדהו אל כפיו וילך אכול והלוך ולא חשש אל מאיסות היותו כמא' בגויית פגר מת וזהו ולא הגיד להם כי מגויית האריה רדה הדבש שאילו הגיד להם לא היו אוכלי' מפני המאיסות לא כן שמשון שלא חשש ועבר על לא תאכל כל טמא כפי פשוטן של דברים ואף על פי שהפסוק של וכל טמא אל תאכל ואל תאכלי כל טמא דבר האסור לנזיר קאמר כמ"ש בגמ' עכ"ז היה לו לאיש נזיר אלהים לינזר מכל טמא ולא לרדוף אחרי המתיקות בשיעור גדול עד שלא יחוש אל הטומאה שזה משל כאשה ומתקבל אל עבייני שאיננו חש לטומאת האשה בערך מתיקו' ערבותה והוא טעות אכולה ומ"ש לשון ויסר לראות מוכיח מ"ש הרד"ק בפ' וירד שמשון גבי כפיר אריות שואג לקראתו אולי הוא הולך בדרך לפני אביו וז"ש ויסר כו' סר מן הדרך לראות מפלת האריה וז"ש ויסר ותרגומו וסר למחזי וכו' שזו הוראה על עקמותו הדרך לראות מפלתו :

וירדהו אל כפיו עיין רש"י ז"ל וכן כתב הרד"ק ואמר וילך הלוך ואכול כמתלה לשון הכתוב מורה זיקים שטעה בשתים הולך ואוכל שאין דרך ארץ להיות האדם הולך ואוכל בדרך והענין השני הוא כי בן כמוהו ראוי יכבד אב ואם לבלתי טעום הדבש עד יביאהו לפני אביו ואמו ויאכלו ראשיתו וכמותר יאכל הוא המכם הוא וילך הלוך ואכול שזו הוראה היותו רודף אחר הערב ואין מעצור לרוחו ברגע קטן זאת ועוד אחרת הלוך ואכול ואח"כ וילך אל אביו ואל אמו ויתן להם ויאכלו כו' ואמר וילך אל אביו וכו' זה מורה ששמשון ירט הדרך ללכת לראות אל גויית האריה ואח"כ חזר וילך אל אביו מסייע למ"ש הרד"ק בפסוק וירד שמשון וכו' :

וירד אביהו אל האשה עיין פי' הרד"ק ז"ל וכן הביא רש"י ז"ל כתרגומו : ולע"ד צריך לדקדק אומרו כאן אביהו ולא אמר אביו · ונראה כי אביו לא להכין צרכי הנישואין ירד אלא לגיירה והטבילה מנידותה וכמו שרמזנו למעלה באומרו קחו אותה לי לאשה שיגיירוה עד שיהא לו בה ליקוחין ולז"א אביהו באותיו' יהו בסופו להודיע כי מה' הוא חוקר ודורש להכשירה לעבודתו ולזה הקדים ונכנס קודש בנו והכתוב עצמו מגלה זה באומרו ויעש שם שמשון משתה ששמשון הוא העושה ומכין לא אביהו כי לבו הלך השכים ואין נוגה לו לעשות משתה ושמחה עם פלשתים כי כן יעשו הבחורים לא אביו ומהרי"א כתב כי כן יעשו הבחורים שעל הבחורים הוא החתן דרכו לעשות סעודה לא הבחורות היא הכלה ומשפחתה :

ויהי בראותה אותו עיין הרד"ק מרעים פרש"י חברים לשושבינות ע"כ · ולע"דן והתקן תיבת כראותה אותו מוסב אל הבחורים הנזכר כי כן יעשו הבחורים שבאותו מקום משתה ויהי כראותם הבחורים אותו אז ויקחו הבחורים הנזכר ל' היותר נבחרים שלהם להיותם מרעים שושבינים ויהיו אתו כי אין ראוי לבא כולם יחדיו כי תרבה עליו ההוצאה והוא גר בארץ נכריה ותכבד העבודה ולא ישמח אבל לקחו מהם שלשי' להיות מרעים ויהיו אתו לאכול ולשתות ולשמוח בכל עמלו או יהיה ויהי כראותה אותו ר"ל הבחורים בראותם אותו ראו לעשות משפט הבחורים לשלח מנות איש לרעהו דרך שושבינות ז"ש ויקחו להם מנות ומנחו' לשלוח לו וז"ש ויקחו ל' ומה לקחו פירש הפסוק ואמר מרעים ר"ל כמנהג המרעים החברים השושבינים שלוקחים מנות ומגדים כן לקחו השלשים ויהיו אתו :

ויאמר להם שמשון אחודה נא וכו' י"ל כפל אחודה נא לכם חידה שתיבת חידה מיותר' ועוד כפל אם הגד תגידו ועוד יתור ומצאתם ועוד קשה שבתנאי והחיוב הוא השלשים סדינים ושלשים חליפות בגדים ולעת מצא לא נתן להם אלא שלשים חליפות דכתי' ויתן החליפות למגידי החידה והרד"ק ז"ל כתב בסמוך בפסוק ויקח את חליצותם ג"כ הסדינים נתן להם אע"פי שלא זכרם או החליפות לבד כי די היה להם אחר שבמרמה לקחו' ממנו ע"כ ומהרי"א ז"ל כתב בשיטה זו האחרונה והוסיף בה הרחבה בהיה קטטה ביניהם ובין שמשון שמשון אמר לולי חרשתם בעגלתי וכו' ואתם חייבים לי ולא די זה אלא שאתם רוצים לקחת ממני עד שעשו פשרה בחליפות ומחלו הסדינים ע"כ · ולע"דן כי החידה הזו כפולה היא החלק האחד מהאוכל יצא מאכל והשני מעז יצא מתוק וז"ש אחודה נא לכם חידה מהאוכל יצא מאכל ועוד לי חידה דהיינו ומעז יצא מתוק והכל חידה אחת ולא ב' עם היות בה ב' חלקי' הכל חיד' אח' באופן שאם הגד תגידו אותה לי בשני חלקים וז"ש הגד תגידו כפל ההגדות האחד של מהאוכל יצא מאכל והשני של מעז יצא מתוק וזהו גם כן אומרו אותה לי ר"ל שתגידו אותה כלה בשלימות בכל חלקיה אז ונתתי כו' ובריך שלא תמצא בזה מרמה ותחבולה אלא ומצאתם אתם מדעתכם כי פחד פחד ויאתהו שתגיד לכם השתו או יאמר ומצאתם ונתתי ר"ל בלי איחור ועיכוב את הכף שתמצאוהו אתן לכם הסדינים

בסדינים כי כן היה התנאי שאם יגידו שניהם יזכו בסדינים ובחליפות ואם יגידו מחצ' יזכו במחצית החתן ואם לא תוכלו להגיד לי ר"ל לא תוכלו להגיד לי דבר מה לא מינה ולא מקצתה אז ונתתם לי כו' וכוונת חידה זו דברים כפשטן על ענין הארי והדבש שרדה מגוייתו אמנם זה לא יספיק כי מה לנו בזה ואפשר שכיון בזה לבזות את הפלשתים אשר הם מושלים בישראל והוכלים אותם בכל פה ולעומת זה אמר מהאוכל יצא מאכל כי מהם יצא לשמשון מאכל אשתו אשר לקח ומאכל בלשונקיה ע"ד כי אם הלחם אשר הוא אוכל והיינו ומעז יצא מתוק ואל זה דקדק לשון הכתוב באומרו אחודה נא היא לכם חידה כלומר לכם ועליכם היא סובבת כוונת החידה עם היות דברים כפשטן על ענין זולתו עוד אפשר שכיון לומר ג"כ בכלל דבריו לפי שאלו המרעים נתקרבו אליו בעת שמחה לאכול ולשתות עמו כיון ג"כ בדבריו אלה שמהם שהם האוכלים למעדנים מהם ומכיסם יצא המאכל כי הביאו לו שושבינות או יביאו לו הסדינים והחליפות אם לא יבינו החידה ומהם גוי עז יצא כל המתוק אשר עשו ממיני מתיקה כמנהג בשמחות ומ"ש הגידו אותם לי שבעת ימי המשתה יתבאר זה בפס' ויהי ביום השביעי בס"ד וענין חידה פירש מהרי"א ז"ל דבר הסתום וחתום ולשון הגדה יאמר על הפירוש שלה ע"כ ומ"ש סדינים עיין הרד"ק ז"ל :

ואם לא תוכלו להגיד החידה למעלה אמר אם הגד תגידו אותה לי דהיינו אותה בשלימו' בכל שני חלקים אז יזכו בשתי מתנות סדינים וחליפות אמנם כאן הוא אומר ואם לא תוכלו להגיד לי ר"ל שלא יהיה לכם יכולת להגיד לי חלק מה אפי' חלק ממנ' אז ונתתם אתם לי ל' סדיני' ואמר אתם שהוא מיות' שכב' אמר ונתת' אבל אמר כי אם הוא יתחייב סוף שיקח משלה' מפלשתים ויתן להם אמנם אם הם לא יוכלו להגיד אז ונתתם אתם ר"ל משלכ' תתחייבו ומכיסכ' לכן חזקו לו' החידה או הפס' שלמעלה אמר אם יגידו החידה נתחייב לתת להם מיד הל' סדיני' כו' וז"ש ומצאתם ר"ל תכף לו מצאת' ונתתי לכם בלי איחור ועיכוב אמנם אם לא תוכלו להגיד אז ונתתם אתם לדעתכ' ובחירתכם ובהיות לכם יכולת כי אצריך אפי' ואז ב' דילי והנה אמר חודה חידתך ונשמעכ' פיה' הכסילם שלא יוכלו להגידה אלא ונשמענה כלו' נשאל את פי' זולת ונשמעכ' מפיו וכמעשה שהיה ששמעו' מאשתו ואפשר ונשמעכ' לשון הבנה כמו וישמע אברהם לעפרון :

ויאמר להם מהאוכל כו' ב"סה פ' ויהיה דף ר"מ פתח ואמר מהאוכל יצא מאכל האי קרא אסמכתא אית לן ביה מהאוכל דא צדיק דכתיב צדיק אוכל לשובע נפשו צדיק אוכל ודאי כטיל כולא אמאי לשובע נפשו למיה' שובע לההוא דאיקרי נפשו דאיקרי הוא יצא מאכל דאלמלא ההוא צדיק לא יפוק מזונא לעלמין ולא יכיל עלמא לקיימ' ביה ומעז יצא מתוק דא יצחק דבריך ליעקב בטל השמים ומשמני הארץ כו' אע"ג דכל א' אלמלא תקפא דדיג' קשיא לא נפקא דבש מאן דבש דא תורה שבע"פ דכתי' ומתוקי' מדבש ומעז דא תורה שבכתב דכתי' יי' עז לעמו יתן יצא מתוק דא תורה שבעל פה ע"כ ורש"י ז"ל כתב בסמוך ויהי ביום השביעי לימות השבת ולא שביעי למשת' והוא רביעי למשת' עכ"ל מתוך דבריו אלה נראה שהוא מפרש ששבע' ימי המשת' לבד היה הזמן הנתן להם להשכיל והבין החידה ולא יכלו להגיד החידה ג' ימים מהמשתה ובתלתא הויא חזק' כשראו שלא הבינו נתייאשו מהבינ' עוד אז נתייעצו לדבר אל האשה וה ייכו ויהי ביום הז' לשבוע וד' למשתה אז ויאמר לאשת שמשון פתי את אישך כו' והומר ותבך עליו ז' הימים לאו ז' ימים שלימי' היתה הבכייה לא כדפרש"י בסמוך ז"ל ז' הימי' הנותרים מז' הימים מד' והילך ושיטה זו הביא' הר"דק ז"ל וכת' עוד שיטה שנית ע"ש : ומהרי"א ז"ל כתב בזה בשם האפודי שיטה ג' והיא נכונה מתיישבים בה כל הכתובים כפשוטן והיא שימי המשתה ז' וקודם המשת' ז' ימים אחרי' יכינו למשת' כל צרכי סעודה ובאות' הימים שהיו מכינים הסעודה מיד בהתחברם אליו המרעי' שאל להם החידה ולא יכלו להגיד החיד' ג' ימים מהשבעה הראשוני' שקוד' ז' ימי המשתה ובתוך ארבע' ימים הנותרי' נתייעצו לדבר אל האשה תפת' את בעלה בחיבת ביא' בעת התקרבו אליה אולי יפות' וז"ש ויהי ביום הז' להכנת הסעודה אמר לה פתי את אישך ולפירושו זה יבא על נכון אומר ותבך עליו ז' הימי' אשר היה להם המשת' ר"ל ז' הימים כמילואות' כל ז' ימי המשתה היתה בוכה עליו ומדוקדק ג"כ אומר ז' הימים הא' היה להם המשתה ר"ל אלו הז' הימי' אשר היה להם המשתה דמכלל דאיכא ז' הימי' אחרי' והם הז' ימי' של הכנה קודם הסעודה והמשתה ואומרו ויהי ביום הז' ויגד לה וכו' היינו ז' למשתה שהוא יום י"ד לשאלת החידה :

ולע"דן דוחק במ"ש שהכנת הסעודה היה ז' ימים כי הוא זמן רב דהא שקדו חכמים על בנות יש' שיהא אדם טורח בסעוד' ג' ימים א' בשבת וב' וג' וכד' בשבת כונסה כ"ש בנות נכריות שיספיק להם ג' ימים זאת ועוד ק"ק לשיטה זו שויהי ביום הז' להכנת הסעודה ועדיין לא נשאת א"כ היכי קאמר קרא להם שמשון פתי את אישך כו' שהרי עדיין לא היתה אשתו והו' לא אישה שלא נכנסה עדיין לחופה גם דוחק לשיטה זו היות הארבעה ימים שמן הז' יושבים ובטלים מתייעצים לדעת מה יעשו ולא נזכרו בפי' אלא מכלל ויהי ביום הז' לכך אכי אומר כי ימי ההכנ' היוג' וכההיא דמסכת כתובו' דשקדו חכמי' כו' שיהא טורח בסעודה ג' ימים והם הם אשר היו נושאים ונותנים בהגדת החידה ועליהם נאמר ולא יכלו להגיד החידה שלשת ימים ויהי ביום השביעי לימי השבוע ויום שבת קדש היו כיון שראו שלא יכלו להגיד החידה שלשת ימים בו ביום השביעי לשבוע והוא ראשון לנישואין שבו ביום ההוא נכנסה לחופה ולכך אמרו פתי את אישך שאישה הוא ובזה נ"ק אומרו ותבך עליו שבעת הימים. אשר היה להם

המשתה

מנחה קטנה

אם הגד תגידו ירצה באו' קרוב לודאי שתגידו לי שאינו דבר קשה ההבנה כ"כ · אבל הסנדם תהיה לי מה שיספיק דעתי כי לא יספיק שתאמרו דבר מה ותאמרו זה הוא אלא שתהי' לי מסכמים לדעתי שבשלא תמצאו החידה אני אגיד לכם ותודו לדברי שזה היה בדעתי ושזה שאני אגיד הוא הפתרון האמיתי · ועוד כי אצריך לכם זמן לזה ושהו' שבעת ימי המשתה שבאותו הזמן ודאי שנאתם אותו ושם גם בהיותכם רבים שלשי' בני אדם יחד ובהצטרפות השכל של כ' רב ע"י ויכוח וחיפוש אחרין יגעתם ומצאתם · ועוד ששם ימי משתה אשר בה יתרחב השכל כי היין משמח השכל ועם כל זה אם תגידו ונתתי ונו' ואם לא תוכלו ירצה ואם היה דבר כפלא טעם כל זה לא תוכלו ונתתם ונו' כי גם בזה אני מוקפ' עליכם כי אין הנתינות שוות שאם תגידו אני לבד מחויב ליתן לכולכ' ובזה אני מעמם עלי דבר גדול שעולה לשך רב לאיש אחד · ואם לא תגידו אין כל אחד נותן כי אם אחד שזהו דבר מועט כי בין כולכ' אתם נותני' מה שאני מתחייב עצמי לבד ליתן לכם · אז אמרו חודה חידתך ירצה החידה צריך שתהי' חידתך דבר יוצא ממך ומה שתחדש אתה כי או נשמענה בודאי כי כשלך שכלנו שוים ולא יתכן שלא נבין מה שתחוד אתה אבל לא תהיה חידתך זולתך מקובלת לך מזולתך כי אם תהיה מהראשונים שכבלם כפתחו של אולם אז ודאי לא נשמענה או ירצה ונשמענה דשמא תאמר מאן עוכא אם החידה היא ממך או מזולך וכי יודע שנשמענה ממך החידה אם לא נגיד ובזה נראה אם יש בה דבר עם השייך לך ולדומה לך משא"כ אם הוא דבר זר שאין לך בו שייכות ודאי מזולתך היא · או ירצה חודה חידתך ונשמענה אע"פי שלא נבין אותה וניתן לך החליפות נרויח שיהא שנשמענה ממך שתגיד לנו אתה החידה ובדי שנדע החדה לא איכפת לן שנפסיד הסדינין כי גם אנחנו יכולין להרויח בזה נגד אחרי' שנחוד להם החידה ובודאיגם אחרים לא יגידו נרויח מה שנפסיד כאן: רק שנאתני ונו' ירצה אינך יכולה לומר שלא אהבתני כלל אחר שאלו לא קדמה לך אהבה אלי לא הייתה באה לקחת אותי לאשה ממקומך ומארצך אלא שאין אהבה זו כאהבת דודים שמאראוי לגלות לי כל מסתרי לבך כי נהיה לבשר אחד וכלבך כך לבי שוים בכל דבר כנהוג בין איש ואשה · באופן שהאהבה המעט אשר לך עלי כנגד אהבה רבה הראוי לך לאהוב אותי שנאה יקרא שכשם שיש הפרש גדול בין אהבה לשנאה כן יש הפרש בין אהבה מועטת לאהבה רבה וז"ש רק שנאתני ומה הוא השנאה שלא אהבתני בחיבה יתירה כראוי לך להיות עלי: כי החידה חדתה וגו' ירצה שמהראוי להיות אני אצלך ביתר שאת מאחרים ולהגיד לי מה שלא הגדת לאחרים · ולא זו שלא עשית כך אפילו אני גרוע אצלך מאחרי' שלא הגדתי לי מה שהגדת לאחרים ע"כ בקשתי שיהיה לי מעלה יתירה מבני עמי ותתקן אשר עוית ותגיד לי הפתרון ואז יהיה לי דבר המורה אהבה שהגדתי לי מה שלא הגדת לאחרי' והוא השיב לה שאין העלמת החיד' הוראת שנאה שהרי לאבי ולאמי שודאי אהבת נפשי אהבתי אות' ומ"מ לא הגדתי להם ולא הספיקה האהבה להכריחני להגיד להם אע"פ שזו אהבה קודמת וטבעית ואיך יספיק אהבתך לי שהי' אהבה מקרית להגיד לך ומ"מ אהבתיך אהבה עצומה ואין זה העדר אהבה או ירצה רק שנאתני וזה כי כמים הפנים לפנים כן לב האדם לאדם ואלו היה לך אהבה עמי היית יודע שגם אני אוהב אותך ולא הגלה

בוקך

ה' וַתֵּבְךְּ עָלָיו שִׁבְעַת הַיָּמִים
אֲשֶׁר־הָיָה לָהֶם הַמִּשְׁתֶּה וַיְהִי ׀ בַּיּוֹם
הַשְּׁבִיעִי וַיַּגֶּד־לָהּ כִּי הֱצִיקַתְהוּ וַתַּגֵּד
הַחִידָה לִבְנֵי עַמָּהּ׃ וַיֹּאמְרוּ לוֹ
אַנְשֵׁי הָעִיר בַּיּוֹם הַשְּׁבִיעִי בְּטֶרֶם
ל' ל' ל' יָבֹא הַחַרְסָה מַה־מָּתוֹק מִדְּבַשׁ וּמֶה
ב' רפע עַז מֵאֲרִי וַיֹּאמֶר לָהֶם לוּלֵא חֲרַשְׁתֶּם
בְּעֶגְלָתִי לֹא מְצָאתֶם חִידָתִי׃ וַתִּצְלַח
עָלָיו רוּחַ יְהוָה וַיֵּרֶד אַשְׁקְלוֹן וַיַּךְ
מֵהֶם ׀ שְׁלֹשִׁים אִישׁ וַיִּקַּח אֶת־
ל' ל' ומל' חֲלִיצוֹתָם וַיִּתֵּן הַחֲלִיפוֹת לְמַגִּידֵי
ז' הַחִידָה וַיִּחַר אַפּוֹ וַיַּעַל בֵּית אָבִיהוּ׃
כ וַתְּהִי אֵשֶׁת שִׁמְשׁוֹן לְמֵרֵעֵהוּ אֲשֶׁר
ל' ד' רֵעָה לוֹ׃ וַיְהִי מִיָּמִים א
בִּימֵי קְצִיר־חִטִּים וַיִּפְקֹד שִׁמְשׁוֹן אֶת־
ל' חס' אִשְׁתּוֹ בִּגְדִי עִזִּים וַיֹּאמֶר אָבֹאָה אֶל־
אִשְׁתִּי הֶחָדְרָה וְלֹא־נְתָנוֹ אָבִיהָ
ג' חס' לָבוֹא׃ וַיֹּאמֶר אָבִיהָ אָמֹר אָמַרְתִּי כִּי־
שָׂנֹא שְׂנֵאתָהּ וָאֶתְּנֶנָּה לְמֵרֵעֶךָ הֲלֹא
אֲחוֹתָהּ הַקְּטַנָּה טוֹבָה מִמֶּנָּה תְּהִי־נָא
לְךָ תַּחְתֶּיהָ׃ וַיֹּאמֶר לָהֶם שִׁמְשׁוֹן
נִקֵּיתִי הַפַּעַם מִפְּלִשְׁתִּים כִּי־עֹשֶׂה
אֲנִי עִמָּם רָעָה׃ וילך

וּבְכַת עֲלוֹהִי שַׁבְעָא יוֹמַיָּא דַהֲוָה
לְהוֹן מִשְׁתְּיָא וַהֲוָה בְּיוֹמָא שְׁבִיעָאָה
וְחַוִּי לַהּ אֲרֵי דְחַקְתֵּיהּ וְחַוִּיאַת
חוּדִיתָא לִבְנֵי עַמָּהּ׃ וַאֲמָרוּ לֵיהּ אֱנָשֵׁי
קַרְתָּא בְּיוֹמָא שְׁבִיעָאָה עַד לָא מֵיעַל
שִׁמְשָׁא מַה חֲלֵי מִדּוּבְשָׁא וּמַה תַּקִּיף
מֵאַרְיָא וַאֲמַר לְהוֹן אִילוּלָפוֹן בְּדַקְתּוּן
בְּאִתְּתִי לָא אַשְׁכַּחְתּוּן חוּדְתִי׃ וּשְׁרַת
עֲלוֹהִי רוּחַ גְּבוּרָא מִן קֳדָם יְיָ וּנְחַת
לְאַשְׁקְלוֹן וּקְטַל מִנְּהוֹן תְּלָתִין גַּבְרָא
וּנְסֵיב יַת זְרָזֵיהוֹן וִיהַב אִיצְטְלְוָיָא
לִדְחַוִּיאוּ חוּדִיתָא וּתְקֵיף רוּגְזֵיהּ
וּסְלֵיק לְבֵית אֲבוּהִי׃ וַהֲוָת אִתַּת
שִׁמְשׁוֹן לְחַבְרֵיהּ דַהֲוָה שׁוֹשְׁבִינֵיהּ׃
וַהֲוָה לִזְמַן יוֹמִין בְּיוֹמֵי חֲצַד חִטִּין
וְאַדְכַּר שִׁמְשׁוֹן יַת אִתְּתֵיהּ בְּגַדְיָא בַּר
עִזֵּי וַאֲמַר אֵיעוֹל לְוַת אִתְּתִי לְאִידְרוֹן
בֵּית מִשְׁכְּבָא וְלָא שַׁבְקֵיהּ אֲבוּהָא
לְמֵיעַל׃ וַאֲמַר אֲבוּהָא מֵימַר אֲמָרִית
אֲרֵי מִסְנָא סְנֵיתָא וִיהַבִיתַהּ לְחַבְרָךְ
הֲלָא אֲחָתַהּ זְעֵרְתָּא שַׁפִּירָא מִינַּהּ
תְּהֵי כְעַן לָךְ חִלּוּפָא׃ וַאֲמַר
לְהוֹן שִׁמְשׁוֹן זַכַּאי אֲנָא זִימְנָא הָדָא
מִפְּלִשְׁתָּאֵי אֲרֵי עָבֵיד אֲנָא עִמְּהוֹן
בִּישָׁא׃ ואזל

ויגד ד' רפין וסי' פתי את אישך · ויגד לנו יי' אלהיך · ויגד לך תעלמות חכמה · ועוף השמים ויגד לך · ולי ח' בקריאה וסי' ותבך אשת שמשון עליו · ויחר לשאול מאד · ולי אני עבדך ולצדוק הכהן · לי הכסף ולי הזהב אמר · לי גלעד ולי מנשה קדמאה דספר' · ולי מה יקרו רעיך · יי' דלותי ולי יהושיע · ולי הדברי ורברבני · לולא ד' כתיב א' בקריא' וסי' נמסר בסדר מקץ · אביהו ז' בקריא' וסי' וירד אביהו אל האשה · וירד אשקלון · וירד אחיו וכל בית אביהו · ודקרהו אביהו · וישלח חירם מלך צור · ולחסה מן בני מררי · ויחל שלמה לבנות : אמר ו' ג' חס' וג' מל' וסי' נמסר בראש סדר משפטים ובסדר נשא :

רשי

שבעת הימים · הנותרים משבעת הימים מרביעי ואילך : בטרם יבא החרסה · לפני שקיעת החמה שעדיין היה להם שהות על הערב : חרשתם בעגלתי · משל הוא אילולפון בדקתון באתתי : רוח יי' · רוח גבורה מן קדם יי' : חליצותם · מלבושים שחלץ מעליהן : למרעהו · לאחד משושביניו כתרגם : נקיתי הפעם · בדין אעשה להם הרעה : ויפן

רדק

החרסה · השמש כמו האומר לחרס ולא יזרח והה"א נוספת כמו החדר' והטעם שאם בא השמש ביום השביעי טרם הגידם החידה היו נותנים לו שלשים סדינים כי כבר שלמו שבעת הימים לפיכך דחקו להגידה טרם בא השמש : חרשתם בעגלתי · על דרך משל כלומר שחקרו הדבר באשתו וכן חרשתם רשע על דרך משל והמסרה אמר' בחרי ליבני : ויך מהם שלשים איש · קבלו רבותי' ז"ל כי מותר היה לו ליטמא למתים אף על פי שהיה נזיר כי המלאך אמר נזיר אלהים יהיה הנער ולא נדר הוא עצמו בנזיר ודברים שאמ' לו המלאך בפירו' היו אסורים לו יין ותגלחת לפיכך היה מכה בפלשתים ומפשיטם אחר כן שנאמר ויך ויקח ולולי קבלתם הייגו יכולין לומר כי היה נוכה בפלשתי' באבן בזולתה ולא היה נוגע בהם כמו שהכה אות' בלחי החמור שהי' משליך אותה עליה' והורג אותם בה או אפילו היה נוגע בם טרם מותם היה מסלק ידו מהם כי לא ימות האד' תכף המכה ואף על פי שהוכה מכת מות גם כן ויקח את חליצותם טרם מותם או אפי' אחר מותם נוה לפלשתי' אחד להפשיט' · או נוכל לומר כי היה נזהר מלהטמ' למת אלא במקו' מצוה והמלחמ' בפלשתים מצוה היתה להלחם בהם ולהושיע את ישראל מידם ומיי' היה הכל כמו שכתוב כי מיי' הוא והנה קבלו רבו' ז"ל כי נזיר מטמ' למת מצו' : חליצות' · בגדיהם וכלי זייגם ובדמיה' נתן החליפות למגידי החידה גם כן הסדינים אף על פי שלא זכרם או החליפו' לבד כי די היה להם אחר שבמרמה לקחום ממנו : למרעהו אשר רעה לו · כתרגומו לחבריה דהוה שושביניה : אשר רעה לו · שלקח אותו שמשון לריע : נקיתי הפעם · הפעם הזאת אני נקי מהם כי בדין אעש' עמם רעה : שועלים

רלבג

ויגד לה כי הציקתהו · אפשר שיהיה הרצון בו' שמרוב השתדלות' בזה עמו הלאה אותו והציקתהו עד שלא יכול להציל שלא יגיד לה החידה או יהיה הציקתהו בענין המשגל כי כשהיה תובע אות' היתה מונעת' ממנו בעת שהיה יצרו תקפו וכאשר לא יכול לסבול זה הגיד לה את החידה עד שבטר' יבא השמש ביום הזה כשלם לאנשי העיר ענין הגד' החידה : לולי חרשתם בעגלתי · אמר זה להעיד להם כי אשת שמשון גלתה להם החידה ולולי זה לא מצאוהו או אמר זה להורות שהוא היה חושד אשתו שזנתה עם אחד מהם ולזה גלתה לו ענין החידה והוא הגידה לאנשי העיר · ובגבורתו הכה ל' מפלשתים באשקלון ולקח את חליצותם ונתנ' למגידי החידה · וחרה אף שמשון על רוע תכונת אשתו ונפרד ממנה ועלה בית אביה וכאשר ראה אביהו כי עזבה שמשון החזירה לסור' ונתנה לאש' לאח' מן החברים אשר רעה לו שמשון בשבעת ימי המשתה · ואחר זה בימי קציר חטים היה שב שמשון לפקוד את אשתו בגדי עזים ואשב לבוא אליה והגיד לו אביה כי נתנה למרעהו לאשה לחשבו שכבר שנאה ורצה לתת לו לפייסו אחותה הקטנה אשר היתה טובה ממנ' והתפעל מזה שמשון ורצה להנקם מפלשתים ואמר שהוא נקי אם יעשה עמם רעה ולא יוכלו לגנותו על זה כי בדין היה לו להרע להם על מה שעשו כנגדו מזה הפועל : והנה

מנחה קטנה

שודך לאחרים · ואחר שאת מסתיר ממני הסוד הוא מוסת ורחייה סריק שנאתני או בודאי לא אהבתני שאלו אהבתני היית יודע שגם אני אוהב אותך אלא שאת למד מלבך שאין לי אהבה עמך ובזה תירא שהגיד לי והראיה שחדת חידה לבני עמי ומפני היותם בני עמי לי לא הגדת פירושם שאתה חושש שמא אגיד החידה לבני עמי ואין זה אלא מפני שנאתני ומזה אתה למד שאין לי אהב' עמך · ולזה אמר לה שאין העדר ההגדה מורה על יראת השנאה כמו שאת חושבת את' שלאבי ואמי לא הגדתי ובודאי איני מתיירא מהם שיגלו סודי לאחר ואין אהבתי שליפה עמהם שאחשוב שגם הם אין אהבתם שלמה אתי וע"מ לא הגדתי להם מפני שזה תלוי בסבה אחרת שמונעת אותי מלהגיד וא"כ איך אגיד לך : ויהי ביום השביעי שבת היה ויום רביעי לסעוד' ולא רצה שמשון להיות יום שבת קודש בין הערלים ופירש מהם וע"כ היה להם שעת הכושר לדבר עמה ביחידות ושמשון לא הרגיש בלכתם לדבר עמה כי לא היה שם אותו היום : ויהי בימי קציר חטים הנה שמשון המתין לבוא אל אשתו עד ימי קציר חטים כי בזה הראה אהבתו לה ושמחל לה את כל אשר עשתה לו וע"כ בא בזה הזמן כלומר כי לאהבו גודל האהבה שאע"פי שעתה הוא עת הקציר שכל אחד פונה לתבואתו לאסוף אותה הביתה והוא הניח הכל ובא לפקוד את אשתו · ועוד שנית הביא עמו גדי עזים למתנה לכבדה ולרצותה וזה יהיה לה כסות עינים שלא יאמרו שהיא קלקלה וע"כ הניחה אלא כאילו הוא קלקל בזה שביזה כבודה וע"כ בא לרצותה כאילו מבקש ממנה שתמחול לו מה שבגד בה · ורמז בגדי עזים שאע"פי שידע שהיא הגידה החידה לבני עמה שהי' ע"י ששמו את החרי כשעת גדי עזים לומר שראה המעשה וזוכר הוא בנת השנאה ועם כל זה בא לפקוד אותה כי הכל מחול לה ומורה האהבה למקומה : ויאמר אביה אמר אמרתי · ירצה שאביו רצה לגנותה בעיני שמשון ע"כ הגדיל אשמתה בעיני שמשון כדי שימאן לקחתה וכזה יהי' לו התנצלות שנתנה למרעהו ועוד יהי' פועל יוצא ממנה שיקח אחותה ולזה אמר אביה אמור אמרתי ירצה מה שאמרתי הוא ראוי לאמר בי שנא שנאתה כי ראויה היא לשנא אותה שנאה כפולה כי בורר הדבר מה שחשדת אותה שזינתה שאמת הדבר וע"כ נתתי אותה למרעך הנתפס עמה בזנות כדי שיש' אותה בעגינו ואל תנטער שאת הוצאת הרשעה מביתך וזה הכניסה לביתו · ע"כ הלא אחותה הקטנה טובה ממנה כי הראשונה היתה נחשדת על הזנות בהיותה פנויה וזו עדין קטן בשנים ואין בה חשש זו' ואל תדאג מגד היותה אחותה למדה ממעשה כי טובה היא מזנה נוטה לצד הטוב וממאס ברע · תהי נא לך תחתי' כא מעתה ומעכשיו תוכל ליקח אותה בלי עיכוב וזמן הכני כא מוכן ומזומן לעשות נשואין · וכזו תהיה לבך בטוח שתהיה לך לבד ואין לזר אתך כי גנועה היא : נקיתי הפעם באשר שנשואין אלו השניה נעשית בפרהסיא דקלא אית לה ולא מיתו בה לעשות דבר [illegible]

כלי יקר

המשתה ואומרו ויאמרו לו אנשי העיר ביום השביעי בטרם יבא החרסה היינו יום ערב שבת שפי בשבת ושביעי לימי המשתה הנה כמלא שכל הזמן המוגבל לסיבת החידה עשרה ימים הוא והוא מספר קצוב עשרה ולשיטת מהרי"א היו בין הכל י"ד יום והנה נתפרש הענין נכללו בארב' שיטות ועתה הכתוב בס"ד כל כתוב וכתוב בפני עצמו א' לאחד :

ויהי ביום השביעי ויאמר לאשת שמשון לרש"י ז"ל שביעי לשב' ולהרד"ק ז"ל שביעי לימי המשתה ולמהרי"א שביעי להכנת הסעודה ומ"ש פתי את אישך ויגד לנו הי"לל ויגד לך את החידה כדי שתגידי לנו וכתב מהרי"א ז"ל הכוונה ויגד לך את החידה ואומרו לנו לצריכנו פן נשרוף אותך ואת בית אביך באש ובזה פתחו פיהם לשטן כי כן עשו אחר כן ששרפו אותה ואת בית אביה באש ע"כ ולי הפס' שכוונה הפסוק להגיד ע"ש שלמ' ע"ה אל תתן לנשים חילך והודך לאכזרי כי הרי מריעיו של שמשון היו מרוצים שלא יקח מהם שמשון סדינים וחליפות והם לא יקחו ממנו וזו שאמרו פתי את אישך שיגד לנו החידה מעצמו קודם הגעת הזמן הקצוב על הגדתם כדי שנהיה פטורין הכו והוא והרשעה לא עשתה כן אלא פתתו והטתו בטוב לקחה כדי שהגד יגיד לה והיא הלכה ותגד לבני עמה ויגידו לשמשון וחייבוהו שלא כדין שהוסיפה רשע ופשע יותר ממה ששאלו פלשתי' ואומרו פן נשרוף אותך כו' הכוונה שאמר לא תדעי מה ילד יום הן אמר כי בעודנו חי עמך לא נוכל עמך ועם בי' אבי' אבל לא ידע האדם מה יהיה רעה על הארץ בפרט היש כזה שנאוי מפלשתים בקרוב יקראנו אסון ופן נשרף אותך ואת בית אביך ושמשון איננו להציל כי לקח אותו אלהים והפירוש הזה מוכרח דאם לא כן א"כ למה פתו אותה והלא יכולים הם לבלתי תת לשמשון דבר ולשרוף את ביתו אלא ודאי ע"כ עם שמשון לא ירים איש את ידו להלחם בו ומ"ש פן נשרוף אותך ואת בית אביך אחרי מות איסך קאמר ובזה אבין אומרו אח"כ ותבך אשת שמשון עליו ר"ל בכתה על ו על שמשון על מה שאמרו לה שסופו ליפול בידם ואז ישרפו ביתה ולהכי לא כתב ותבך אשת שמשון לפניו ומ"ש הליורשנו קראתם לנו הלא רש"י ז"ל ת"י הלמסכנותנה קריתון יתנה הלכא ע"כ והוכרח לפר' כן שאין לשון ירושה נוכל כי אם במתי' יהר"דק ז"ל הוסיף ע"ש :

ולי אפשר שאמר קראת' לנו מלשון קרוא' ר"ל הנה קראתם לנו כמרים אהבה ואחוה והתכלו' רע לירשנו שאלו' היה דבר קל אבל חיוב שלשים סדינים ושלשי' חליפות הוא חיוב גדול כשיעור שמהנו והם יורשים הכל והעני חשוב כמת שאתם תירשו הכל :

ותבך אשת שמשון עליו וכו' צריך לדקדק תיבת עליו דהי"לל לפניו ועוד כפל שנאתני ולא אהבתני ועוד דהי"לל לאבי ולאמי לא הגדתי ואיך אגי' לך מהו ולך אגי' ועוד כי זה ק"ו שים עליו תשוב' דע"כ יעזוב איש את אביו ואת אמו ודבק באשתו כי הם בשר א' : ונראה כי התכלכה אשת שמשון לבכות לפניו על ענין החידה ואמרה לה בים לי אלא על הוראת שנאה שבך שאתה שונא אותי כיון שלא הגד' פירושה של חידה ז"ש ותבך עליו ר"ל עליו ולא על החידה בכתה אלא עליו שנראה מזה שהיה שונא אותה מאד כיון שלא הגידה לה ובפסוק הקודם פירשתי למה כתב עליו וגם הוא נכון ואמרה רק שנאתני ולא אהבתני ר"ל הנה אנו עתה בעת התחונה עת דודים והיה ראוי להיות בינינו אהבה עזה כדי שבהמשך הזמן תהיה האהבה הולכת ומתמעטת כמנהג החתני' שאוהו החשק הנמרץ בלתי מתמיד הוא ובפרט למי שנושא אשה בחשק כנודע אמנם אתה רק שנאתני ולא קדמה אהבה רבה אל השנאה הזו ז"ש רק שנאתני ר"ל רק לשון מיעוט כמשפט רקים מיעוטים ולא קדמה אהבה כמו תמר עם אמנון שאהב אותה תחילה ואח"כ שנאה ביותר כדכתיב וישנאה אמנון כו' כי גדולה השנאה אשר שנאה מן האהב' אשר אהבה אבל כאן אומרת רק שנאתני ולא אהבתני מעולם באופן שאע"י שתיב' שנאה מה מצטרף שאין תיבת שנאה לודקת אלא במקום שהיה שם אהבה כאן לא לדקה רק בבחינת השנאה ז"ש רק שנאתני ולא אהבתני והמופ' שאחיד' חדתה לבני עמי ולי לא הגדת הפי' שלא והשיב ויאמר לה הנה זה דברי בטל שהרי לאהובי כנפשי הלא הם אבי ואמי ועכ"ז לא הגדתי ר"ל אפי' הגד' דבר המביא גילוי דעת בסיבם לא הגדתי מאז ומקדם לאבי ולאמי והיינו דכתיב למעלה ולא הגיד להם כי מגויית האריה רדה הדבש ז"ש לאבי ולאמי לא הגדתי ולא כתב לא הגדתיה שהיה מורה על הגד' החידה אבל אומרו לא הגדתי מורה שלא הגיד שמץ דבר המביא אליה ולך אגיד בתמיה ואמר בלשון הזה כי פיו הכסילו וברית כרותה לשפתי' שעתי' הוא להגיד לה ז"ש ולך אגיד כי תטהו בטוב לקחה עוד אפשר כיונה בכפל שנאתני ולא אהבתני והיא עצמה מפרשת דבריה שמה שאמרתי שנאתני היינו במה שבחידה חדתה לבני עמי שלהיות' בני עמי היה לך לשמחם ולא לוחד חידה להפך שמחתם לאבל ומ"ש ולא אהבתני הוא שלי לא הגדת ז"ש ולי לא הגדתה :

ותבך עליו שבעת הימים כו' קשה כפל שבעת הימים אשר היה להם המשתה ואפי' לשיטת האפודי ז"ל שכת' מהרי"א ז"ל כיון קלה דלפי שהיו שם שבע' ימי ההכנה של המשתה לכך גילה הכתוב שעתה מדבר על שבעת הימים של המשתה ולא על אותם שבעת ימים של הכנה אבל מ"מ קשיא דהי"לל שבעת ימי המשתה : ולע"דן שכוונת הכתוב לו' תן דעתך אל מעשה יי' כי נורא הוא שבכתה שבעת הימים אשר היה להם המשתה באופן שהפך יי' חגם לאבל ושמחת שבעת ימי המשתה ליגון וסימנא מילתא היא שאותו הזווג לא יעלה יפה שהרי שרפוה ואת בית אביה כי העובר על דבר יי' לא תתחתן בם ששון ושמח' יניסו מהם ייגון ואנחה ישיג להם וז"ש ותבך שבעת הימים אשר היה להם המשתה רוצה לומר שבכיית השבעת הימים להם במקו' המשתה ושמחה ומ"ש ויגד לה כי הציקתה עיין הרלב"ג ז"ל וכן כתב מהרי"א ז"ל :

ויאמרו לו אנשי העיר וכו' עיין רש"י ז"ל וכן פירש הרד"ק ז"ל והוסיף החרס ה"א יתירה ע"כ ומ"ש חרשתם בעגלתי כו' רש"י ז"ל משל הו' אלולפון לא בדקתון באתתי ע"כ וכן כתב הרד"ק ז"ל וכן הרלב"ג ז"ל והוסיף עוד ע"ש וכן כתב מהרי"א ז"ל וכתב עו' זה לשונו וראוי שתתבונן באופן התשובה שהשיבו לשמשון מריעיו והוא אומרו מה מתוק מדבש כו' שאתה הראה שהחיד' היתה בשני חלקים האחד מהאוכל יצא מאכל והחלק השני מעז יצא מתוק והם לפי שאשת שמשון הגידה להם הכל רצו להעלים הענין ולומר שמאומדן דעת ידעו כן והשיגו כי מה מתוק מדבש ומה עז מארי שהדעת מכריע כן ולכך לא הזכירו החלק הראשון ולפרשו ושמשון השיב להם שוא לכם זה שלולא חרשתם כו' לא מצאתם חידתי מאומד הדעת כי אם משמועה מפי אשתי ולכן תתפארו בעיונכם :

ולע"דן בי נתחכמו במרמה האחד לבלתי בא המרעים להגיד לשמשון כן מפיהם אבל גילו זה לכלל אנשי העיר כדי להורות שהדבר הזה פשוט מטבע הענין שמי לא ידע בכל אלה שמה מתוק מדבש וז"ש ויאמר לו אנשי העיר ולא כתיב ויאמרו לו מריעיו והערמה ומרמה שנית היא שנתעכבו עד בא החרסה כדי לנערו שאחר שיחשוב שכבר זכה בשלשים סדיני' ושלשים חליפות שהרי קרוב לבוא השמש אז באו בטרם יבא החרס הוא השמש כמו שזכרנו בשם המפרשים ז"ל כמו האומר לחרס ולא יזרח כו' והוסיף ה"א לגרוע כח השמש לומר שכשהיה קרובה לבא אשר תשש כח החמימות כנקבה ז"ש החרסה אז באו להגיד פשר דבר מהטעם הנז"ל או אפשר שהערימו לו סמוך לשקיעת החמה להורות שאז השיגו כן בעיונם שראה יי בעניים ולא ידעוהו קודם זה שלא היו מכניסים עצמם בספק בין השמשות אלו ידעוהו מקודם וז"ש בטרם יבא החרסה והמרמה השלישי' היא מלבד מה שכתב מהרי"א ז"ל שהעלימו חלק מהאוכל יצא מאכל ואמר אכי שגם במה שהגידו בחלק מה מתוק מדבש ומה עז מארי הפכו סדר החידה כי כאשר נשאל מהם קודם נאמר ומעז ואחר כך נאמר יצא מתוק ואלה רשעים פתחו במה מתוק מדבש שזה דבר ברור ואין בו ספק שאחר כך נכריע ומה עז מארי מבחינת היות הארי עז שכל זמן שמזקין גדול כחו כמו שאחז"ל אבל אם היו מקדימים לפרש מה עז מארי היה נמשך מזה ניגוד למה מתוק מדבש כי מה שייכות יש לדבש עם הארי לכך הקדימו ושמו יסוד מוסד ענין הדבש בהגעות מה מתוק מדבש שזה אין בו מקום ספק ומה עז מארי להורות שמכח הסברא ידעו כן ושמשון השיב להם לולי חרשתם בעגלתי רוצה לומר עם היות שלא השגתם בחידתי מאומה לא מינה ולא מקצתה עכ"ז אמת שאפשר לו' בהשאלה שמצאתם חידתי בבחינת מה שהשגתם במחשבותיכם אשר חשבתם וחרשתם לכוף את אשתי שהאיץ אותי להגיד לה ז"ש לולי חרשתם לשון חורשי און אילו לא חרשתם לכוף את עגלתי זו אשתי לא מצאתם חידתי ותצלח

רשי

ויפן את הזנבו' זנב אל זנב · ויפן משמע הוא עצמו פנה · ויפן משמע הפנה את אחרים וכן שימוש כל תיב' שפעל שלה בה"א וירב העם וירב בבת יהודה תאניה ויגל יהודה מעל אדמתו יגלה ויגל מלך אשור את ישראל אשורה הגלה : חתן התימני · חתן הפלשתי אשר בתמנה : אם תעשון כזאת · שמא רגילים אתם בכך לתת אשתו של זה לזה : שוק על ירך · פרשין עם רגלאין רוכב סוס אינו נשען על ירכו כי אם על שוקו רגל אחד נתון בברזל התלוין במרכבת : בסעיף · בנקרת סלע עיט' וחבורו סעיפי הסלעי' מסעף פארה : וינטשו · ויתפזרו : בלחי · שם מקום : למה עלית' עלינו · והלא עבדי' אנחנו לכם : לאסו' את שמשון · שתאסרוהו ותסגירוהו לנו : לא כי אסו' נאסרך · לא נהרג אותך כי אסר נאסרך :

ויֵּ֥לֶךְ שִׁמְשׁ֖וֹן וַיִּלְכֹּ֣ד שְׁלֹשׁ־מֵא֣וֹת שׁוּעָלִ֑ים וַיִּקַּ֣ח לַפִּדִ֗ים וַיֶּ֤פֶן זָנָב֙ אֶל־זָנָ֔ב וַיָּ֜שֶׂם לַפִּ֥יד אֶחָ֛ד בֵּין־שְׁנֵ֥י הַזְּנָב֖וֹת בַּתָּֽוֶךְ׃

ה וַיַּבְעֶר־אֵשׁ֙ בַּלַּפִּידִ֔ים וַיְשַׁלַּ֖ח בְּקָמ֣וֹת פְּלִשְׁתִּ֑ים וַיַּבְעֵ֥ר מִגָּדִ֛ישׁ וְעַד־קָמָ֖ה וְעַד־כֶּ֥רֶם זָֽיִת׃ וַיֹּאמְר֣וּ פְלִשְׁתִּים֮ מִ֣י עָ֣שָׂה זֹאת֒ וַיֹּ֣אמְר֗וּ שִׁמְשׁוֹן֙ חֲתַ֣ן הַתִּמְנִ֔י כִּ֚י לָקַ֣ח אֶת־אִשְׁתּ֔וֹ וַֽיִּתְּנָ֖הּ לְמֵרֵעֵ֑הוּ וַיַּעֲל֣וּ פְלִשְׁתִּ֔ים וַיִּשְׂרְפ֥וּ אוֹתָ֛הּ וְאֶת־אָבִ֖יהָ בָּאֵֽשׁ׃ וַיֹּ֤אמֶר לָהֶם֙ שִׁמְשׁ֔וֹן אִם־תַּעֲשׂ֖וּן כָּזֹ֑את כִּ֛י אִם־נִקַּ֥מְתִּי בָכֶ֖ם וְאַחַ֥ר אֶחְדָּֽל׃ וַיַּ֨ךְ אוֹתָ֥ם שׁ֛וֹק עַל־יָרֵ֖ךְ מַכָּ֣ה גְדוֹלָ֑ה וַיֵּ֣רֶד וַיֵּ֔שֶׁב בִּסְעִ֖יף סֶ֥לַע עֵיטָֽם׃

וַיַּעֲל֣וּ פְלִשְׁתִּ֔ים וַֽיַּחֲנ֖וּ בִּֽיהוּדָ֑ה

י וַיִּנָּטְשׁ֖וּ בַּלֶּֽחִי׃ וַיֹּֽאמְרוּ֙ אִ֣ישׁ יְהוּדָ֔ה לָמָ֖ה עֲלִיתֶ֣ם עָלֵ֑ינוּ וַיֹּֽאמְר֗וּ לֶאֱס֤וֹר אֶת־שִׁמְשׁוֹן֙ עָלִ֔ינוּ לַעֲשׂ֣וֹת ל֔וֹ כַּאֲשֶׁ֖ר עָ֥שָׂה לָֽנוּ׃ וַיֵּרְד֡וּ שְׁלֹשֶׁת֩ אֲלָפִ֨ים אִ֜ישׁ מִֽיהוּדָ֗ה אֶל־סְעִיף֮ סֶ֣לַע עֵיטָם֒ וַיֹּאמְר֣וּ לְשִׁמְשׁ֗וֹן הֲלֹ֤א יָדַ֙עְתָּ֙ כִּֽי־מֹשְׁלִ֥ים בָּ֙נוּ֙ פְּלִשְׁתִּ֔ים וּמַה־זֹּ֖את עָשִׂ֣יתָ לָּ֑נוּ וַיֹּ֣אמֶר לָהֶ֔ם כַּאֲשֶׁר֙ עָ֣שׂוּ לִ֔י כֵּ֖ן עָשִׂ֥יתִי לָהֶֽם׃ וַיֹּ֣אמְרוּ ל֗וֹ לֶאֱסָרְךָ֙ יָרַ֔דְנוּ לְתִתְּךָ֖ בְּיַד־פְּלִשְׁתִּ֑ים וַיֹּ֤אמֶר לָהֶם֙ שִׁמְשׁ֔וֹן הִשָּׁבְע֣וּ לִ֔י פֶּן־תִּפְגְּע֥וּן בִּ֖י אַתֶּֽם׃ וַיֹּ֣אמְרוּ ל֣וֹ לֵאמֹ֗ר לֹ֚א כִּֽי־אָסֹ֤ר נֶאֱסָרְךָ֙ וּנְתַנּ֣וּךָ בְיָדָ֔ם וְהָמֵ֖ת לֹ֣א נְמִיתֶ֑ךָ וַיַּאַסְרֻ֗הוּ בִּשְׁנַ֛יִם עֲבֹתִ֥ים חֲדָשִׁ֖ים וַֽיַּעֲל֖וּהוּ מִן־הַסָּֽלַע׃

הוא

וַאֲזַל שִׁמְשׁוֹן וַאֲחַד תְּלַת מְאָה תַּעֲלִין וּנְסֵיב בְּעוּרְיָא וּקְטַר דַּנְבָא בְּרֵישׁ דַּנְבָא וְשַׁוִּי בְּעוּרְיָא חַד בֵּין תְּרֵין דַּנְבַיָּא בִּמְצִיעָן׃ וְאַדְלֵיק אֶשָּׁתָא בִּבְעוּרַיָּא וְשַׁלַּח בְּקָמַת פְּלִשְׁתָּאֵי וְאַדְלִיק מִגְּדִישַׁיָּא וְעַד כְּרָמַיָּא וְעַד זֵיתָא׃ וַאֲמָרוּ פְּלִשְׁתָּאֵי מַן עֲבַד דָּא וַאֲמָרוּ שִׁמְשׁוֹן חֲתָנֵיהּ דְּתִימְנִי אֲרֵי נְסֵיב יָת אִתְּתֵיהּ וִיהָבָהּ לְחַבְרֵיהּ וּסְלִיקוּ פְּלִשְׁתָּאֵי וְאוֹקִידוּ יָתַהּ וְיָת אֲבוּהָ בְּנוּרָא׃ וַאֲמַר לְהוֹן שִׁמְשׁוֹן אִם תַּעַבְדוּן כְּהָדָא אֱלָהֵן כַּד אִתְפְּרַע מִנְּכוֹן וּבָתַר כֵּן אִתְמְנַע׃ וּמְחָא יָתְהוֹן פָּרְשִׁין עִם רַגְלָאִין מַחָא סַגִּיאָה וּנְחַת וִיתֵיב בְּשְׁקִיף כֵּיף עֵיטָם׃ וּסְלִיקוּ פְּלִשְׁתָּאֵי וּשְׁרוֹ בְּאַרְעָא דְּבֵית יְהוּדָה וְאִתְרְטִישׁוּ עַל לֶחִי׃ וַאֲמָרוּ אֱנָשֵׁי יְהוּדָה לְמָא סְלֵקְתּוּן עֲלָנָא וַאֲמָרוּ לְמֵיסַר יָת שִׁמְשׁוֹן סְלֵיקְנָא לְמֶעְבַּד לֵיהּ כְּמָא דַּעֲבַד לָנָא׃ וּנְחָתוּ תְּלָתָא אַלְפִין גַּבְרָא מִדְּבֵית יְהוּדָה לִשְׁקִיף כֵּיף עֵיטָם וַאֲמָרוּ לְשִׁמְשׁוֹן הֲלָא יְדַעְתָּא אֲרֵי שַׁלְטִין בָּנָא פְּלִשְׁתָּאֵי וּמַה דָּא עֲבַדְתְּ לָנָא וַאֲמַר לְהוֹן כְּמָא דַּעֲבָדוּ לִי כֵּן עֲבָדִית לְהוֹן׃ וַאֲמָרוּ לֵיהּ לְמֵיסְרָךְ נְחַתְנָא לְמִמְסְרָךְ בִּידָא דִפְלִשְׁתָּאֵי וַאֲמַר לְהוֹן שִׁמְשׁוֹן קַיִּימוּ לִי דִּלְמָא תִּשְׁלְטוּן בִּי אַתּוּן׃ וַאֲמָרוּ לֵיהּ לְמֵימַר לָא אֲרֵי מֵיסַר נֵיסְרִינָךְ וְנִמְסְרִינָךְ בִּידֵיהוֹן וּמִקְטַל לָא נִקְטְלִנָּךְ וַאֲסָרוּהִי בְּתַרְתֵּין גְּדִילָן חֲדַתִּין וְאַסְּקוּהִי מִן כֵּיפָא׃

הוא

ובהאי סיפרא סימן ז' ויקרא ויאמר ז' בחד פסוק וסי' וירא אהרן ויבן מזבח · ויקרא שמשון אל יי' · ותלך לקחת ויקרא אליה · ויקרא אל יי' ויאמר · וחברו גבי בן הצרפית · ויחל יונה לבא בעיר · ויקרא אסא אל יי' דד"ה :

רדק

שועלים · למה שועלי' לפי שהשועל מנהגו לחזור לאחוריו לפיכך היה דבק הלפיד בין שתי הזנבות כי כל אחד מהם היה חוזר לאחוריו ולא היה נפרד מחבירו ומתוך כך היה הלפיד דבק בהם ואלולי כן היה זה הולך לפניו וזה לפניו והלפיד נופל מביניהם ור"ל דרשו מאי שנא שועל ס אמר שמשון יבא שועל שחוזר לאחוריו ויפרע מפלשתים שחזרו משבועת' והיא שבועת אבימלך לאברהם : ויפן זנב אל זנב · מבניין הפעיל כי הוא בשש נקודות : ועד כרם זית · ועד כרם ועד זתים הכל הבעיר וכ"תי ועד כרמיא ועד זיתיא · ויש לפר' כרם סמוך לזית ויקר' כרם זית הזיתים הנטועי' ביחד הרב' כמו שנקרא כרם הגפנים הנטועים ביחד הרבה וכן אמרו רז"ל כרם זית איקרי כרם סתמ' לא איקרי : אם תעשון כזאת · אם מתחילה כשגזלו אשתי עשיתם זאת ששרפתם אותה ואת בית אביה היה טוב אבל עתה שלא אשפתי מתחילה עד שבקשתי אני ליני מכ' לא אחדל עדין אלא אם כן נקמתי בכם פעם אחרת ואחרי כן אחדל : שוק על ירך · י"ת פרשין עם רגלאין שוק הוא הרגלי וירך הוא הרוכב · ויש לפרש שוק על ירך על הנופלים בניסם כלומר כי לא הפך אחד מהם פניו אליו ולא עמד איש בפניו אלא כלם נסו מפניו והכה אותם בניס' ונופלי' שוק על ירך כי הנס ונופל על פניו מתהפך שוקו על ירכו : וינטשו בלחי · על שם סופו כי על דבר לחי החמור נקרא המקו' לחי ופירו' וינטשו לשון שטיחה כמו והנם נטושים על פני האדמה : כאשר עשו לי · רע עשו לי ורע עשיתי להם וכן כאשר יתן מום באדם כן ינתן בו : ויעלהו מן הסלע · כי מקום בני יהודה היה גבוה מן הסלע כמו שאמר למעלה וירדו אל סעיף סלע עיטם : בערו באש · ת"י כביתנא דאתחרכא בה נורא :

וימסו

מסרה

חתן ד' וא' וחתן וסי' נמסר בשמו' · תעשון ט"ו וסי' נמסר בסוף מטות

רלבג

והנה התחכם שמשון להרע להם בזה האופן והוא שלכד לכד שלש מאות שועלים ולקח לפידים ושם פני זנב אל זנב מהשועלים וקשר בין הזנבות לפיד אחד והוא עץ ידלק בו האש בקלות ולאיחור תנועת השועלי' היה בוער האש בכל מקום שיעברו בו טרם עברם ממנו ובזה האופן הבעיר שמשון בקמו' פלשתים מגדיש ועד קמה ועד כרם זית ר"ל השדה שהוא נטוע זתי' כדמו' כרם כי לא יחוד תנועת השועלי' בהם בער בהם האש קוד' עברם מהם וכאשר ידעו פלשתי' כי שמשון עשה זה מגד מה שעשה כנגדו אב אשתו ורצו להנק' מאבי אשתו ומאשתו ולא התפעלו כנגד שמשון כי כבר התבאר להם כי בדין עשה מה שעשה : ויאמר להם שמשון · הראוי שתעשו כזאת להוסיף לעשות כנגדי הנה אם נקמתי בכם מענין הראשון ואחר אחדל מהרע לכם אך עתה שנשבתם לעשות כנגדי הנה אני עושה עמכם רעה והכה אותם שמשון שוק על ירך מכה גדולה ר"ל שוק אצל ירך ודמה הרגלי' לשוק והפרשי' הרוכבי' בסוסים לירך כי השוק הוא למטה מהירך · ואח"כ ירד שמשון וישב בסעיף סלע עיטם מפני פלשתים שהיו אורבים לו : וינטשו בלחי ר"ל שהתפזרו והתפשטו במקום ההוא מענין והנה נטושים ·

והנה אסרו בני יהודה את שמשון בשנים עבותי' חדשים לתתו ביד פלשתים הוא בא עד לחי שהיו שם פלשתים

כלי יקר

הוא־בא עד־לחי ופלשתים הריעו לקראתו ותצלח עליו רוח יהוה ותהיינה העבתים אשר על־זרועותיו כפשתים אשר בערו באש וימסו אסוריו מעל ידיו: וימצא

טו לחי־חמור טריה וישלח ידו ויקחה ויך־בה אלף איש: ויאמר שמשון בלחי החמור חמור חמרתים בלחי החמור הכיתי אלף איש: ויהי ככלותו לדבר וישלך הלחי מידו ויקרא למקום ההוא רמת לחי: ויצמא מאד ויקרא אל־יהוה ויאמר אתה נתת ביד־עבדך את־התשועה הגדלה הזאת ועתה אמות בצמא ונפלתי ביד הערלים:

ויבקע

הוא אתא עד לחי ופלשתאי יביבו לקדמותיה ושרת עלוהי רוח גבורא מן קדם יי והואה גדילתא דעל דרעוהי כביתנא דארח ביה נורא ואתמסיו איסרוהי מעל ידוהי: ואשכח לועא דחמרא בטינתא ואושיט ידיה ונסבה וקטל בה אלף גברא: ואמר שמשון בלועא דחמרא רמיתינון דגורין בלועא דחמרא קטלית אלף גברא: והוה כשציותיה למללא ורמא לועא מן ידיה וקרא לאתרא ההוא רמת לחי: וצחי לחדא וצלי קדם יי ואמר את עבדת על יד עבדך ית פורקנא רבא הדא וכען אימות בצחותא ואתמסר בידא דערלאי:

ובזע

רשי

רוח יי׳ · רוח גבורה מן קד׳ יי׳: אסוריו · קשריו: טריה · לחה וראיתי בספר רפואות שקורא ללחה שיוצא מן המכ׳ טרי׳: חמור חמורותים בלחי החמור · לצבור צבורים רבים בלוע׳ דחמר׳רמיתינון דגורין: את

רדק

וימסו · מבנין נפעל והוא כמו וימס לבב העם: אסוריו · שם והאחד ממנו אסור והם היתרים אשר נאסר בהם: טריה · לחה וכן מכה טריה וכן יקראו לה בערבי טרי וי״ת בטינתא ואם בבי״ת שמוש פירושו בלחותה מדברי ר״ל אם היתה שלה מטונפת מותר פי׳ לחה: חמור חמורתי׳ · צבור וצבורי׳ כמו חמר חמרים והם שלשה משקלים בזה הענין חמור משקל אחד בשקל שאור יאור וחומר מן חומרים משקל אחר בשקל קדש חדש וחמורתי׳ מן חמורה משקל אחר משקל דבורה מגורה: רמת לחי · תרגום וישלך ורמת ולפי שהשליך הלחי שם קראו רמת לחי: אל

רלבג

רבי׳ ותצלח עליו רוח גבורה מאת יי׳ ושבו העבותים אשר על זרועותיו אצל גבורתו כפשתים אשר בערו באש באופן שכדמ׳ לו כאלו נמסו אסוריו מעל ידיו כי לא נצטרך לכח מרגיש לנתק העבותים ואפשר עם זה שהיו שאר הדברים יחד ר״ל שהש״י הקלים על דרך המופת העבות׳ ההם ושמם כחולשם כפשתי׳ אשר נבערו באש ורוח הגבורה שפרת׳ עליו היתה בהריגתו אז אלף איש בלחי החמו׳ שמב׳ ואמר שמשון בלחי החמו׳ החרשתי צבור וצבורין מהרוגי׳ ואמ׳ חמור חמורתים לזווג שם עם חמור על צד הצחות: ויהי ככלותו לדבר וישלך הלחי מידו ויקרא למקום ההוא רמת לחי · כי נעשית שם גבורה נפלאה באמצעות לחי החמור עם שהמקום ההוא שאצלו היתה המלחמה היה שמו לחי וידמה שהוא היה מקו׳ גבוה ולזה ג״כ קראו רמת לחי: המכתש אשר בלחי · אפשר׳ שהיה שן סלע דומה למכתש במקום שהיה שמו לחי וע״ד המופת בקע אותו הש״י ויצאו ממנו מים וישת ולהורו׳ זה הנס קרא שמו עין הקורא אשר בלחי הלזון בזה שהש היה עין השם אל הקורא לו שהוא משפיק להוציא לו משה מים: והנה

כלי יקר

ויאמרו פלשתים מי עשה זאת רש״י ז״ל חתן התמני חתן הפלשתי אשר בתמנה עד כאן · וכתב מהר״א ז״ל לא רצו ליכנס ממנו מיראתם אותו אבל רצו לפייסו וגם שראו שכל מה שעשה שמשון בדין עשה: ולעד״ן לדקדק אומר חתן התמני כי אין צורך בסימן זה כי שם שמשון ידוע לכל אבל כוונו לומר תשובה לפלשתים שאמר מי עשה זאת שהפקידים של פלשתים שאלו לדלת העם אשר סביבות השריפה כדי לדון את העושה כן ואנשי הסביבות השיבו שמשון חתן התמני ר״ל הסיבה שעשה שמשון כן חתן התימני ר״ל יען שעדיין הוא חתן התימני שבעודו חתנו שלא גרש בתו ממנו אלא בעודו באישותו לקח אשתו ויתנה למרעהו ולכך שרפו אותם כמו שהיו סיבה לשרוף המחיה ו׳כלכלה קמות פלשתים מגדים ועד קמה וכו׳ או שהיה דין אשת איש הנשאה לאחר בשרפה:

ויאמר להם שמשון אם תעשון כזאת וכו׳ עיין רש״י ז״ל והרד״ק ולפיכך תיבת תעשון בלשון עתיד בלתי מודקת ועיין הרלב״ג ומהרי״א ז״ל כתב שאין ראוי לאדם הנכבד שיכקם הוא בעצמו וידיו רב לו אלא ע״י אחרים ולכך אמר שמשון אם תעשון כזאת ר״ל האם ראוי שתעשון כזאת הנקמה על הקלון אשר עשו לי אינו ראוי באמת אלא שאנקם בכם אני בעצמי ואחר כך אחדל אבל בנקמה שלכם לא אחדל ע״כ: ולעד״ן נראה לפי שיטת הרלב״ג אם תעשון כזאת ר״ל האם ראוי שתעשון כזאת שעשיתם להוסיף לעשות כנגדי וכיון שאין ראוי לעשות כזאת שעשיתם לא אחדל אלא אם נקמתי בכם ר״ל אם נקמתי מכם על זאת אחר אחדל אבל קודם שאנקם מכם לא אחדל ועוד נלע״ד אם תעשון כזאת ר״ל אל תטעו שנתפייסתי במה שעשיתם לכבודי כי אפילו אם תעשון עוד כשיעור זאת אשר עשיתם ר״ל אם תוסיפו והעשון כזאת עם כל זה לא אתפייס ולא אחדל אלא א״כ נקמתי בכם ואחר אחדל אבל אם לא נקמתי בכם לא אחדל ואפילו תעשון כזאת עוד נקמה:

ויך אותם שוק על ירך עיין פרש״י והרד״ק ז״ל וכן פירש מהרי״א ז״ל עוד פירש הרד״ק שוק על ירך כו׳ ע״ש והרלב״ג כתב כדברי הרד״ק ע״ש וכן כתב מהרי״א ז״ל ומ״ש בסעיף רש״י ז״ל בנקרת סלע עיטם וחבירו סעיפי הסלעים מסעף פוריה ע״כ: ולע״ד אפ׳ עם היות ששמשון היה ספיפון עלי אורח ר״ל חגר בשתי רגליו וז״ש ויך אותם עם היותו שוק על ירך בלי רגלים אלא חגר בשתי רגליו וכאלו הפסוק מסורס ויך אותם מכה גדולה שוק על ירך ואולי הכה אותם שוק על ירך ממש על הירכים ועל השוקים להיות מכ״מ כי הם לקחו אשתו ונתנוה לאחר לכך הכה אותם כף על ירך מעין הסוטה ולבתה בטנה ונפלה ירכה שהירך התחילה בעבירה תחילה לפיכך תלקה הירך תחילה והיינו אומר אחר כך כאשר עשו לי כן עשיתי להם בירך קלקלו ובירך ושוק לקו מדה כנגד מדה:

ויעלו פלשתים וכו׳ עיין רש״י ז״ל והרד״ק ז״ל והרלב״ג הביא כדברי שניהם וכן מהרי״א ז״ל: ולע״דן שהקב״ה מגיד מראשית אחרית ולמקום ההוא קרא הש״י אשר שם שמות בארץ אל תקרי שמות אלא שמות קראו לחי על אודות הלחי של שמשון ע״ד למקום ההוא קרא כחל השכול במש״ל שם וז״ש בסמוך הוא בא עד לחי וכו׳ ותצלח עליו רוח ה׳ כי המקום ההוא מוכן מאת ה׳ ליעשות בו נס:

ויאמרו איש יהודה למה עלית עלינו עיין רש״י ז״ל וי״ל מי הכריחו לרש״י לפרש שתאסרוהו ותסגירוהו לנו ופשטיה דקרא משמע להסור אותו הם בעצמם ונראה שהוכרח מכל הענין כי שמשון הכה בהם מכה גדולה שוק על ירך כנז״ל א״כ לא יתכן לפרש לאסור אותו הם כ״א שיהודה יאסרוהו ויסגירוהו בידם וכן מצינו שעשו בסמוך דכתיב ויאסרוהו בשנים עבותים שאנשי יהודה אסרוהו · הכרח ב׳ שאם הם באו לאסור את שמשון היה להם ללכת לעיטם כי שם שמשון מה להם אצל יהודה אלא ודאי שבאו אליהם כדי שיאסרוהו והיינו דכתיב וירדו שלשה אלפים איש מיהודה אל סעיף סלע עיטם · הכרח ג׳ אומר לאסור כו׳ לעשות לו כאשר עשה לנו דבכלל לעשות לו כאשר עשה לנו הכל וא״כ למה הוציא מן הכלל לאסור אלא ודאי לאסור על ידיהם של יהודה שיאסרוהו ולעשות כאשר עשה לנו ע״י פלשתים שהם יעשו הכרח ד׳ מלישנא דקרא דקאמר לאסור את שמשון כו׳ לעשות לו כו׳ דהי״לל ולעשו׳ בוא״ו העטף אלא ודאי לאסור את שמשון היינו שיאסרוהו אנשי יהודה ומאמר לעשות לו כאשר עשה לנו לעשות פלשתים קאמר ולכך לא כתיב ולעשות בוי״ו:

ולעד״ן ויאמרו איש יהודה למה עליתם עלינו ר״ל שלא היה לכם לעלות עלינו אלא על שמשון לבדו כי כחנו מה ועל זה באה התשובה לאסור את שמשון עלינו רוצה לומר עלינו עליפס כדי שאתם תאסרוהו וכדפרש״י:

וירדו שלשת אלפים איש מיהודה כו׳ הנה נתרעמו עליו לאמר הלא ידעת כי מושלים בנו פלשתים אשר בעשותך רע להם במה שהכית אותם שוק על ירך הרי הוא כאילו עשית לנו שהפלשתים ישפכו בנו חמתם ז״ש הלא ידעת כי מושלים בנו הפלשתים וא״כ מה זאת עשית רוצה להם שהרי נחשב כאילו לנו עשית ולא להם או יאמר מה זאת מורה באצבע על הקיבוץ שנתקבצו פלשתים שאתה שמשון עשית לנו זה הקיבוץ והצער והשיב טענה מספקת ואמר אל תצטערו כי הפלשתים לא יעשו אלא בדין ואני לא עשיתי עמהם שלא כדין כי כאשר עשו לי בקחתם את אשתי ושרפ׳ אות׳ כן עשיתי להם ששרפתי מגדים ועד קמה ומה לכם בתג׳ זה ובפ׳ ויך אות׳ שוק על ירך פי׳ אומרו כאשר עשו לי כן עשיתי להם ע״ש:

ויאמרו לו לאסרך ירדנו הי״לל לאסרך ותתך ביד פלשתים ירדנו למה הפסיק בתיבת ירדנו באמצע והי״לל ולתתך וכו׳ בוא״ו · ונראה כי אנשי יהודה ידעו כי כל יוכל ולא יבצר ממנו לנתק העבותים אשר יאסרוהו בהם ולזה אמרו לו לאסרך ירדנו רוצה לומר עיקר ירידתנו הוא המאסר כדי להודיע לפלשתים כי לא מלבנו כל מעשיך אלא שלא כרצוננו ז״ש לאסרך ירדנו ר״ל היא הוא עיקר הירידה כי זה יעלה בידנו בודאי יען שגם אתה תחפוץ לדקנו בעיני פלשתים אמנם גבי לתתך לא אמר ירדנו כי הדבר בספק אם יעלה בידנו לתתך או לא יעלה ז״ש לתתך ביד פלשתים ולא ערב חלוקה זו עם חלוקת לאסרך ולתתך ביד פלשתים ירדנו שאין עיקר ירידתם אלא לאסור וחלוקת לתתך אם יעלה בידם הרי טוב ואם לאו מה נעים כי אין חפצם כי אם בהתגללותם מן פלשתים ולכך לא אמר ולתתך בוא״ו כדי שלא לקשרו עם תיבת ירדנו הנז׳ שהרי לא ירדו לכך בעצם והתשובה כי אם לאסור לבד הוא המכוקש עוד

אפש׳ שלא אמ׳ ולתתך בוא״ו וכי הביא מראשית אחרית שכחו גדול ועתיד לנתקם קוד׳ הגיעו אל פלשתים באופן שבעת תתם אותו ביד פלשתים ניתק המאסר ולכך לא אמרו ולתתך כו׳ כי איננו נוסף על המאסר שכבר הוא נתוק וכרות בעת תתם אותו ביד פלשתים לכך כתי׳ לתתך ביד פלשתים ובסמוך בס״ד בפסוק שאחרי זה נוסיף טעם לאומר לתתך בלי וא״ו גם להפסיקו בתיבת ירדנו באמצע עיין עליו אז השביעם שלא יפגעו הם בו כי זכותא דרבים עדיף ויוכלו לזכי אין כחו אלא מאת יי׳ ולא יעזור אותו על ישר׳ כי אם על פלשתים לבד לאהבת ישראל וז״ש פן תפגעו בי אתם שתיבת אתם מיותרת אבל כיון לומר כחדי מכם פן תפגעו בי הוא להיותכם אתם במה שאת׳ עם יי׳ אלא לכך ירא אני מכם:

ויאמרו לו לאמר כו׳ רש״י ז״ל כתב לא כי אסור נאסרך לא נהרוג אותך כי אסור נאסרך ע״כ תיבת לא מיותרת שהרי כתי׳ בפי׳ והמת לא נמיתך · והיה אפשר לקיים דברי רש״י כי הם אמ׳ לאסרך ירדנו וחשש פן כוונתם לפגוע בו ולהרגו תכף ולעומת זה השיבוהו ואמרו לא נהרוג אותך תכף כי אסר נאסרך והוסיפו להבטיחו על אחר המאסר שגם אחר שיאם׳ והמת לא נמיתך ולע״דן לפרש פן תפגעו בי לשון הכאה וכתרגומו תשלטון בי ויאמרו לו לאמר לא נפגע בך הפי׳ הכאה כל דהו קודם המאס׳ כי אנו אם׳ נאסרך ר״ל נאסור אותך מאסר על מאס׳ כפול בעבות אחד אסור ושני נאסרך בעבות שני וזהו טעם כפל אסר נאסרך וכדמסיק ויאסרוהו בשנים עבותים חדשים דהי״לל בשני עבותים מדכתב בשנים עבותים נראה שלא היה הקשר והמאס׳ הזה בשני עבותי׳ יחדיו כי אם מאס׳ בכל עבות מהם לבדו שנאסרוהו בעבות א׳ ושנו במאס׳ שנית בעבו׳ השני ז״ש בשנים עבותים שהיו שני׳ נפרדים זה מזה במאסר ולא יחדיו שכל מאסר היה לבדו זה בעבו׳ א׳ וזה בעבות ה׳ וזהו אסר נאסרך שהוא כפול והיה אפשר לפרש טעם הכפל להיותו בשני עבותים שלכך אמר אסר נאסרך אמנם מה שאמרתי עיקר שמובן אומ׳ בשני שלא כתב בשני עבותים ואחר המאס׳ הבטיחוהו והמת לא נמיתך · עוד אפשר לפרש לא נהרוג אותך כי אם׳ נאסר׳ כדפרש״י ז״ל ומ״ש עוד והמת לא נמיתך לא בפעם הזאת ולא בזולת לעולם עוד אפשר ויובן תיבת לאמר המיותר׳ די שיאמר ויאמרו לו לא כי אסר כו׳ אבל הכוונ׳ לומר שאמרו דברי הבטחו׳ ודברים המיישבי׳ את הלב איך יתכן שנפגע בך ואתה תחל להושיע את יש׳ מיד פלשתים הנכבה בידינו את נר יש ז״ש ויאמרו לו דברים מחייבי׳ לאמר לא תקום ולא תהיה פגיעה בך ובדרך הלכה ויאמרו לו שהוא עצמו יאמר לא יתכן שתפגעו בי ע״פ הראיות והאמירות שאמרו ז״ש ויאמרו לו לאמ׳ לא ומ״ש ונתנוך ביד׳ כמו ונתנכוך בידם או ונתנוך על רבים כסתרי׳ אסר נאסרך אנו יחדיו כדי לצאת ידי חובתינו מפלשתי׳ המושלי׳ עלינו ונתנוך אנשי׳ זולתנו בידם כי לא ימלאנו לבנו לתתך ביד פלשתים על ידינו כולנו ואולי עם זה נבין מה שלא אמר ולתתך בוא״ו כי מאמר לאסרך ירדנו אנחנו כולנו ולכך אמר כאן ירדנו והתכלית לתתך על ידי קצת אנשים ולא שכולנו נהיה המתנים ז״ש לתתך ולא כתיב ולתתך ומ״ש ויעלוהו מן הסלע עיין הר״דק ז״ל:

הוא בא עד לחי כו׳ עיין רש״י ז״ל והר״דק ז״ל והרל״בג ולע״ד אכריע כפירושו השני שברוח יי׳ אשר צלחה עליו נמסו העבותים מאליהן במופת וכם מלשון וימסו כלומר מאת יי׳ נעשה וכאילו נמסו מאליהן מבלי הצטרף כח גבורתו של שמשון להמים אסוריו וזהו גם כן לשון ותהיינה העבותים כו׳ שנתהווה בהן ה׳ יה זו להיותן כפשתים אשר בערו באש לחולשתן מצד עצמם בנס ומופת: ולע״דן לדקדק דפתח בזרועתיו ומסיים בידיו ונראה שהקב״ה עשה שלא נתקרבו אליו פלשתים עד שהוא בא עד לחי ממש לחי החמור הכז׳ בסמוך כדי שתכף שיותרו ידיו ימצא מוכן הלחי של חמור להכות בו או עד לחי שם המקום הכז״ל ע״ש הנס שנעשה בו והוא גם זה במופת שלא כדרך טבע שאילו הותרו העבותי׳ מצד ידיו היה הדב׳ טבעי שנסתייע בידיו להתי׳ הקשרי׳ כנוהג שבעולם באיש שידיו קשורו׳ אמנם הב״ה הפליא לעשות היות התחלת התר הקשרים מצד העליון שאצל הזרועות ז״ש ותהיינה העבותים אשר על זרועותיו כפשתים אשר בערו באש על זרועותיו דייקא שמשם התחיל הנס ופלא ואותו החלק שעל ידיו ממיל׳ וימסו אסוריו מעל ידיו שבעו׳ שיו ע״י שלא נעו כד הקש׳ הכה והכה נמס מאליו בהשגחת יי׳ והוא פלא:

וימצא לחי חמור טריה עיין רש״י ז״ל ולע״דן לדקדק אומרו וישלח ידו מיותר ואפשר שהגיד חסדי ה׳ שהיתה כ״כ קרובה הלחי אליו שאין מרחק בינו לבינה כי אם כדי שליחות יד וז״ש וישל׳ ידו ויקחה להורות על הקריבות אמר וישלח ידו או אפשר שהיו ידיו מיוגעות מהקשר אמין שאסרוהו ולא קמה עוד בם רוח אלא וישלח ידו בשילוח בלי כח טבעי אלא וישלח ידו ויקחה ויך בה אלף איש בהשגחת הש״ית ובב״ר פ׳ ויחי אמרו טריה מהו טריה בת תלתא יומין רבי אבון אמר בטנה תרין ופי׳ החכם השלם כמ״הר אברהם בן אשר ז״ל פי׳ תרין נראה דקאי לימים שלא היתה אלא משני ימים ואין נראה לפרש הרין שתי לחיים כי אינו כמשך עם בטנ׳ דקאמר רבי אבון עכ״ל והנה מלבד ההכרח הוא מהפסוק שלא נזכר בו אלא לחי אחד וימצא לחי ועל שמו נקרא המקום רמת לחי ולא לחיים ועל הפי׳ שלוגם כן קשיא ליה דמנא ליה דבת תרין יומין הוה ונראה לע״ד דתרין אינו תרגום של שנים אלא לפי שר׳ אבון הביא לשון התרגום שתרגם טריה בטנה ופי׳ לא שהוא לשון לחות וזהו אומרו תרין לשון לחות והרי שבערבי קורין ללח הר״י וכמו שהביא רש״י ז״ל בפי׳ לחי חמור טריה כנ״ל והכוונה לומר טריה ולא היתה ביותר משעתה ולא בר תלתא יומין כלפי׳ ת״ק ע״כ:

ויאמר שמשון עיין רש״י ז״ל וכן הר״דק ז״ל וכן כתב הרלב״ג ז״ל והוסיף ע״ש ומהרי״א ז״ל כתב גם כן בלחי החמור אחד עשיתי צבור וציבורין של מתים כמו חמרים חמרי׳ והביא המשל בזה ואמר בלחי החמור הכיתי אלף איש שהם הצבורין שזכר שעשה ע״כ: ולע״דן בטע׳ הכפל דמספיק או׳ מאמר בלחי החמור חמר חמורותים או שמאמר בלחי החמו׳ הכיתי אלף איש והכוונה ויאמר שמשון בלחי החמור וכו׳ הנה דבר גדול הוא העשוי בלחי החמור צבור אחד ועל הרוב חמורותים שהם שני צבורין והנה עזרני הב״ה שבלחי החמור הכיתי אלף איש שהם כמה וכמה לבו ין לא שנים בלבדו והוא פלא גדול:

ויהי ככלותו לדבר וכו׳ עיין הר״דק ז״ל הוא כמו רמה בים והרלב״ג ז״ל ומהרי״א ז״ל פי׳ כדברי הר״דק ז״ל ע״ש: ולעד״ן ויהי ככלותו לדב׳ מכאן שאין ראוי לדבר בדברי של הללקה בשע׳ הללקה פן יקרא להם אסון שהדיבו׳ הזה גרם לו ביטול הקללקה בלחי ואילו נתגלה בחומר

מנחה קטנה

בריעו לקראתו ירצה שעשו תרועת שמחה בפניו וכמצחק בעיניו לבזותו שהוא אסור בזיקים והיו מוכנין אותו בדברי בזיון כי נמסר בידם: חמור חמרתים ירצה שהיה חמור זה מתאומים כמ״ש המדרש בטנה תרין שהיה לאמו שתי תעולים כנשון אחת והוא קטן האחרי׳ ואמר זה להגדיל הנס שבלחי קטן בזה נתקיים בו איכה ירדוף אחד אלף: אתה נתת ביד עבדך ירצה עתירא אני שקטנתי מכל החסדי׳ שעשית תשועה גדולה לי וע״כ מתיירא אני שעתה שכבר קבלתי ממך חסד גדול שיגרום חטאי ליפול ביד הערלים · ומה גם מתירא אני שכבר נתקיימה הבטחת המלאך והוא יחל להושיע וגו׳ משמע יחל ולא יגמור ועתה שכבר החלתי להנקם מהם מעתה ונפלתי ביד הערלים · וכיון עוד בדבריו אתה נתת ירצה התעוררות הצמא בא לי ע״י התשועה הזאת שע״י בא אלי הצמא מהתעוררות החמימות לעשות נקם ולזה צריך מים קרים על נפש עיפה לשורגים כ״כ מהעלי׳ וא״כ ועתה אמות בצמא עליך להושעני כי הוא גמר הישועה ושכיון שנת׳ הישועה ע״י ידעת נ״כ שהטבע נותן שאצמא למים ע״כ ועתה למה אמות בצמא אשר גרמת לי על ידי הישועה · וכשם שהתחלת הישועה היה בנס שהפלתי אלף מפלשתים כן תעשה לי נס בסוף הישועה במים: ביד פלשתים ירצה אע״פי שהיו הפלשתים מושלים בישראל לא הריעו ראש נגדו והוא שפט את ישראל בימיהם בע״כ שלא בטובתם והיה זה להם בקוני׳ בעיניהם וזה בימי פלשתים ומ״מ לא הריעו הפלשתים לשום אדם מישראל כי ידעו שאין יד אדם בתעל הוה כי אם הוא לבדו עשה מה שעשה וגם לא באו עוד לבקשו לאסור אותו כי ראו כי הוא מתיר האסור אפי׳ בעבותים בפולים ומדשים ע״כ אמרו שלא לבוא אני עמלים בזה:

וילך

רלבג

הנה זכר שכבר שפט את ישראל בימי פלשתים עשרים שנה ואחר בימי פלשתים להורות שבימי שמשון בכללם היו פלשתים מושלים בישראל אלא שהוא הושיעם קודם תשועת מה · אחר זה ספר שבא שמשון עזתה וראה שם אשה פונדקית ובא לביתה ללון שם והנה הוגד לבני עזה שבא שמשון שם וארבו לו כל הלילה בשער ההיא ר"ל שהם סגרו השער וארבו לו כל הלילה בזה האופן להרגו בבקר לחשבם שהוא תחת והנה ידם :

רדק

את המכתש אשר בלחי · י"ת ית כיפא דבלועה ירא"ה דעת התרגום כי סלע היה אחת הלחי והיה הסלע עשוי כמו מכתש לפיכך קראו מכתש ובנסחא אחרת מצאתי ית כסא דבלועה והיא הגומא שהשן תקועה בתוכה ובנוסחא אחרת מצאתי רומזא דבלעא ולא ידעתי מה : עין הקורא · כתרגומו עינא דאתיהיבת בצלותיה דשמשון :

ויבקע אלהים את־המכתש אשר־בלחי ויצאו ממנו מים וישת ותשב רוחו ויחי על־כן ׀ קרא שמה עין הקורא אשר בלחי עד היום הזה :

וישפט את־ישראל בימי פלשתים עשרים שנה :

טז

א וילך שמשון עזתה וירא־שם אשה זונה

תרגום

ובזע יי ית כיפא דיבלועא ונפקו מיניה מיא ושתי ותבת רוחיה וחייא על־כן איתקרי שמה עינא דאיתיהיבת בצלותא דשמשון היא קיימא בלחי עד יומא הדין :

ודן ית ישראל ביומי פלשתאי עסרין שנין : ואזל שמשון לעזתא וחזא תמן אתתא פונדקיתא

רדק

ויספט את ישראל בימי פלשתי · טעם בימי פלשתים הימים שפלשתים מושלי בישראל והוא הושיעם מהם אע"פ שלא היתה תשועתם שלמה : אשה זונה · איתתא פונדקיתא וכבר כתבנו דעת המתרגם בענין רחב הזונה : לעזתים

רשי

את המכתש · גומא שהשן יושבת בה עשויה כמין מכתש : עין הקורא · מעין שבא על ידי זעקת הקורא אל יי' : לעזתים

מסרה

המכתש ב' בקריא' וסי' הילילו ישבי המכתש · ויבקע אלהים את המכתש אשר בלחי : קורא הקורא · מלאי' בליש' בקריא' וסי' במסרה רבתא :

כלי יקר

אומרו בלחי החמור הכיתי אלף איש הו טעה שלא הזכיר שם שמים לומר אשר מה' יתברך ויתעל' וזה גרם הנער הגדול מהצמא כמו שיזכיר בסמוך ויצמא מאד וז"ש ויהי ככלותו לדבר תכף ומיד וישלך הלחי מידו כי אזלת ידו ועל כן קראו למקום ההוא רמת לחי דהיינו השלכת לחי שהירע לו זה ברוב דברים כי לכך נוה הלים' וסגר' הדל' בעדך ובעד בניך פדי שלא ירבו ידברו גבוהה גבוהה וימנע השפע ההוא היורד ולכך התודה בפסוק ויצמא מאד ויקרא אל ה' ויאמר אתה נתת ביד עבדך את התשוע' שהוא תקנת מה שעוות בדברו בלחי החמור שלא נתן הישועה לה' ואמר ויקרא למקום ההוא לפי שכל המקום נקרא לחי כמ"ש וינטשו בלחי וכו' הוא בא עד לחי כו' המכ' למקום ההוא הפרטי אשר בו השליך הלחי נקרא רמת לחי ושאר המקום שמו לחי מימי עולם או מאת ה' המגיד מראשית אחרית כמו שכתבתי למעלה בפסוק ויעלו פלשתים וינטשו בלחי :

ויצמא מאד ויקרא אל ה' וכו' בב"ר פ' ויחי אמר ויצמא מאד דמפטם לחי א"ר חוניה ורבי עזריה בשם רבי יוחנן אפי' היה צרצור של מים לא היה יכול לפשוט ידו וליטלה אלא ויקרא שמשון אל ה' ויאמר ה' אלהים אתה נתת ביד עבדך את התשוע' אמר לפניו רבון העולמי' אפי' אין ביני לבינך אלא המילה הזאת כדאי הוא שלא נפול בידן מיד ויבקע אלהים את המכתש אשר בלחי ע"כ הנה הודיענו חז"ל שמשון היה שמן ובריא שהרי אמרו שהלים המפוט' הוא אהי' לשון נמה ומהומ' מאד למדו שאפי' היה שם צרצור של מים לא היה יכול לפשוט ידו וליטלה ויליף כן מאומרו אתה נתת ביד עבדך בהזכירו ביד מורה איך כח ידו תשש שלא יכול ליטול הצרצור של מים אפי' היה שם ולזה תמה אתה ה' איך תשש ידי ואתה נתת בידי גבורה ותשועה גדולה ז"ש אתה נתת ביד עבדך ביד דייקא ומ"ש אפי' אין ביני לבינכם אלא המילה הזאת כדאי הוא שלא נפול בידם יליף כן מלשון הזאת דמיותר די שיאמר אתה עשית ביד עבדך התשועה הגדולה וכדדייק בלשונו המיל' הזאת שהמילה נקראת זאת בפ' לך לך ויליף לה נמי מלשון הערלים שבסוף הפסוק ולפי הפשט כבר זכרתי היות זה וידוי דברים על מה שנתגאה בלחי החמור הכתי אלף איש ויהי ככלותו וכו' וטען ויאמ' אל ה' אתה נתת ביד עבדך שהוספת כח בידי להרוג בה אלף איש ז"ש ביד עבדך את התשועה הגדול' הזאת ושיחתה דבריך הנעימי' אם עתה אמות בצמא מיתה מכוול' שלא תקרא תשועה גדול' אלא נפילה תקרא ביד פלשתים כיון שנמשך מאותה התשועה הצמא הגדול להמית אותי ז"ש ונפלתי ביד הערלים ונפלתי לשון עבר דלא כתיב ואפול ביד ערלים :

ויבקע אלהים עיין רש"י ז"ל ומהרי"א ז"ל כתב האמת כדברי רש"י ז"ל ועיין הר"דק ז"ל ורלב"ג ז"ל והנה בדברי רש"י במסכת סוטה פ' ראשון הוא פתאוה לדבר טמא לפיכך נתלו חייו בדבר טמא ופירש רש"י ז"ל בדבר טמא לחי החמור שהלמלא הוא מת בצמא ע"כ דברי הרלב"ג ז"ל הם מר"זל בב"ר פרשת ויחי פ' צ"ח זה לשונו ויבקע אלהים את המכתש אשר בלחי רבי לוי אמר המקום ההוא שמו לחי ורבנן אמרי המקום ההוא מכתש שמו רבי אבא בר כהנא ורבי ברכיה בשם רבי אליעזר מלמד שברא לו הקב"ה מעין מבין שיניו בא זכות תברכתו של מסה גא' יזכק מן הבשן מבין שיניו עכ"ל וצריך לדקדק בו דבשלמא ללוי דקאמר המקום ההוא שמו לחי ניחא דקרא דייקי כוותיה שאמר מתחילה וינטשו בלחי וכו' הוא בא עד לחי וכו' והיינו קרא דויבק' אלהי"ם את המכתש אשר בלחי שהסלע שהיה כמכתש נבקע והמכתש הזה הוא העומד בלחי ששם המקום שמו לחי ובמקום הפרטי שהשליך שמשון הלחי של חמור נקר' רמת לחי אמנם לרבנן דאמרי המקום ההוא מכתש שמו קשה כל הני קראי הנזכרי' וקרא דויבקע אלהים את המכתש אשר בלחי קשה יותר מכולם דמהו המכתש אשר בלחי שאין תולה המכתש והוא שם המקום ואומר אחר כך אשר בלחי :

ונראה דאין הכי נמי דקראי דייקא ברבי לוי ולהכי הקדים דבריו שהם פשטן של כתובים ולהכי דקדק בלשונו שאומר המקום ההוא לחי ורבנן מהפכים הלשון המקום ההוא מכתש שמו ולא קאמרי שמו מכתש והטעם דכיון דרבנן מחדשים שם המקום ההוא מכתש לכך אומר המקום ההוא מכתש שמו כלומר דע שמכתש שמו מעיקרא אלא ששם לחי נתחדש לו מצד מעשה הלחי והנס הכתובים עושים עיקר משם לחי שהוא זכר לנס וטפל לשם מכתש עם היותו עיקרי וז"ש ויבקע אלהים את המכתש אשר בלחי שעושה עיקר משם הלחי הנקרא על המקרה שקרה ה' בלחי ונסו · ואפשר עוד דבין לרבי לוי ולרבנן שם מקום לחי אמגם לא חלקו אלא במקום ההוא הפרטים אשר נעשה בו הנס של בקיעת המים מה שמו דלר' לוי גם המקום ההוא שמו לחי ככל כלל המקו' הנקרא לחי ז"ש רבי לוי אמר המקום ההוא ר"ל ההוא שמיוחד שמדבר בו הפסוק של ויבקע אלהים את המכתש שמו לחי ורבנן אמרי המקום ההוא הפרטי מכתש שמו והוא ידוע אשר בלחי שם המקום הכללי והחכם השלם כמ"הר אב"א הרחיב שם עיין עליו כי לא דרכנו דרכו ועל פי הנזכר בב"ר תלמד שבר' לו מעין מבין שיניו של שמשון בזה אבין יותר תיבת ממנו כי די שיאמר ויצאו מים וישת ממנו למה לי אלא ודאי ממנו משמשון קאמר ולהודיע פירש ויבקע המכתש אשר בלחי שהוא מדבר על הלחי עצמו של שמשון ויצאו ממנו משמשון עצמו מים וישת ולשיטה זו ניחא כי שמשון אמרו עליו שאפילו היה אצלו צרצור מים לא היה כח בידו ליטלה ולשתות לכך עשה לו הקב"ה המעין בין שיניו : ולע"דן לדקדק אומרו ויבקע אלהים ולא כתיב ויבקע ה' ואפשר לומר לפי שהגשמים קבועים בברכת אתה גבור ומזכירין גבורות גשמים בתחיית המתים ולכך נאמר ויבקע אלהי' גבורה בסוד או בבינה והיא אלהים המשפיע המים הילו מ"י כמוהו אב הרחמן זוכר יצוריו ברחמי' לחיים ע"ד הפשט נראה כי שמשון זכה בדין לתשועה זו של המים כדי שלא יתם לריק התשוע' הראשונה של המלחמה והכאת אלף איש וכמו שטען ואמר אתה נתת ביד עבדך התשועה הגדולה הזא' ועתה אמות וכו' והנה שמשון בהיותו צמא היתה עינו מעויינת בלחי ומבטא בו כלומר היתכן שיתם לריק גם הלחי חלילה אלא עתה יגדל נא כח ה' וזה עזר לכבוד ה' גם כמו שטען מעין זכות המיל' כמו שאחז"ל ונרמז בפסוק ונפלתי ביד הערלים וזהו אומרו ויבקע אלהים כי המתחיל במצוה אומרים לו גמור בדין וז"ש את המכתש אשר בלחי ר"ל כי היה שם מקום בסלע כמו מכתש ונבקע כפירוש הרלב"ג שנבקע בו במקום המלא אשר עם הלחי ז"ש המכתש אשר בלחי הזה ממש לחי שהשליכו בעת שמשון שם בית ד להודיע שנאמן אשר בלחי גרם וסייע להבקע המכתש ואם כדברי רש"י שהמכתש היה בלחי ע"מו שהכ' בו שמשון יהיה הטעם שנבקע המכתש אשר בלחי להורות שבו בלחי שנעשית תשועת ההכאה בו בלחי עצמו שנעשה תיקון הצמא שילא ממנו מים וישת ותשב רוחו ויחי והנה על כן לדק מאד השם אשר קרא המה עין הקורא אשר בלחי ולא נקרא אשר במכתש אין שעין השקפתו של שמשון הקורא לא היה פונה בעינו אלא בלחי ההוא שהכה בה האלף איש בה

היתה עין הקורא תלויה לאמר היתכן שבלחי הזה נלאתי נלחון כזה בנס ומופת ויתם לריק כחי חליל' לאל מזה כיון שהתחיל בהצלה הוא יגמור בעדי וזה גרם לו להוושע בדין לכך כתב שם אלהים גבי הבקיע' והייתו אומרו על כן קרא שמה עין הקורא אשר בלחי להודיע אופן התשוע' וסיבת' שנעשי' מצד היות עין הקורא אשר בלחי היתה תלויה בו ופונה שם :

עוד אפשר לפרש על כן קרא שמה וכו' במה שכתבתי למעל' שהמעיין הזה נעשה בפיו של שמשון עצמו כמו שדקדקתי מאומרו ויצאו ממנו שר"ל משמשון ובשיטה זו אבין אומרו על כן קרא שמה עין הקורא שהפסוק עצמו הוקשה לו למה קראה עין הקורא היה לו לקרות שמה שהרי המעין לקורא נעשה ועוד הוקשה לו דמספיק שיקראה עין הקורא אשר בלחי למה לי לז"א על כן האמרתי לך שממנו ממש משמשון יצאו המי' ניחא ודייק שעל כן קר' שמה עין הקורא מעין הקורא שהרי הקורא עצמו נעשה ממנו מעין ועין וזהו אומרו אשר בלחי עצמו של שמשון יצאו מים וכתקיימה ברכתו של יוזק מן הבשן בין שן כמו שאחז"ל דלשיטת האומרים שהמכתש הוא קרקע אשר במקום הנקרא לחי קשה הדקדוקים שאמרתי וגם לשיטת דמסכת סוטה שהביא רש"י שמלחי החמור יצאו המי' לא היה לו להזכי' אשר בלחי לזכרון שהרי הוא פורענות לו שבשם שכתאו' לדבר טמא כך עשו לו נס בדבר טמא לחי החמור המנס לשיטה זו שהמעין נעשה בפיו ובלחי עצמו של שמשון ניחא שעל כן קרא שמה עין הקורא אשר בלחי :

וישפוט את ישראל עיין הר"דק ז"ל וכן פתב הרלב"ג ז"ל ומהרי"א ז"ל כתב כי להיות שעשה שמשון תשועה גדולה כנזכר ע"ד נס ופלא ונקמה בפלשתים לכך שמוהו ישראל לשפוט עליהם כל הימים אשר פלשתים מושלים בהם עד כאן :

וילך שמשון עזתה עיין הר"דק ז"ל וכן הרלב"ג ז"ל ויבא אליה ללין כביתה ע"כ ומהרי"א ז"ל כתב וראה שם אשה זונה ויבא אליה כי היה נמשך אחרי תאותו עד כאן והוא פשוטו של מקרא וכן אחז"ל במסכת סוטה תני רבי אומר שמשון תחילת קלקולו בעזה לפיכך לקה בעזה תחילת קלקולו בעזה דכתיב וילך שמשון עזתה וירא שם אשה זונה לפיכך לקה בעזה דכתיב ויאחזוהו פלשתים וינקרו את עיניו והכתיב וירד שמשון תמנת' וירא שם אשה זונה בתמנתה תחילת קלקולו מיהא בעזה הוה עד כאן ופרש"י ז"ל דההוא דתמנת לאו קלקול הוה כולי האי שלקחה לו לאשה ולא בא עליה בזנות עד כאן הרי שביארו היותה זונה ממש וקלקל עמה ובסמוך ב"ה בכסו' לעזתים אכיף ידי על זה :

לעזתים לאמר וכו' וישכב שמשון עד חצי הלילה וכו' רש"י ז"ל לעזתים לאנשי עזה נאמר עד כאן וכן הביא הר"דק ז"ל כתרגומו לעזתאי איתחוא למימר עד כאן וכן הרלב"ג ז"ל וכן מהרי"א ז"ל והרלב"ג כתב וארבו לו כל הלילה כו' ע"ש ומהרי"א ז"ל כתב זכר שנאמר לאנשי עזה הנקראים עזתים בא שמשון הנה ושכתרשו ר"ל שתקו כל הלילה ויארבו ויסובו בשער העיר אשר בו יצא שמשון כדי להרגו ביציאתו כמו שאמר והרגנוהו ושהלכו שם עד אור הבקר ושמשון לא שכב כי אם עד חצי הליל' ויקם לצאת מן העיר ומאשר מצא דלתו' העיר נעולות ויאחז בהם ובשתי המזוזות ויסעם עם הבריח אשר בהם ויעלם על כתפיו על ראש ההר וזה מהגבורה העצומה עד כאן ומ"ש ויסעם רש"י ז"ל פירש ויעקר ממקומם עד כאן ועיין הר"דק ז"ל ומ"ש ויתחרשו עיין רש"י ז"ל וכן הר"דק ז"ל וכן מהרי"א ז"ל · ולע"דן שבין שנפרש אשה זונה פונדקית מוכרת מזונות כשיטת הר"דק והמתרגם או זונה ממש כשיטת מהרי"א ז"ל אבל לא כוון שמשון בזה ללכת אחר עיניו אבל הליכתו שם ובואו אליה רצוני לומר אל ביתה לפי שבית' בית ועד לזונות ורבו שם הנכנסי' והיוצאים כדי שידעו שבא שמשון שם שהיכנו ירא ומרד מהם אבל אדרבה חפץ שיאמר לעזתים ביאתו שם וז"ש לעזתים לאמר כל כוונתו כי ביאתו שם כנזכר הוא כאילו רצה בזה לעזתים לאמר לומר להם דעו שבאתי הנה בעיר עזה גדולה לפלשתים כי תואנה הוא מבקש עם פלשתים למרות עיני כבודם להתגרות בם ז"ש בא שמשון הנה ר"ל עד הנה עזה העיז פניו שמשון לבא כי אין פחד פלשתים לנגד עיניו ולכך ירד שם בבית הזונה לא שיהיה בזה פונה אל זמה ח"ו ולשיט' חז"ל שקלקל בזונה אפשר שהיתה עבירה לשם מצוה וכשמעם ויחר לאנשים ויסובו ויארבו לו בשער העיר הכוונה בזה שדרך השומרים סובבים בעיר אולי ימצאו איש יוצא ובא וכן עשו אלה האנשים אולי יפגעו בשמשון הולך לתומו ויצא מבית הזונה ויהרגוהו פתאם ז"ש ויסובו כל השומרים יחדיו בכל העיר ועל כל סבוב וסבוב ישובו אל מקום משמרתם הקבוע הוא פתח שער העיר זה דרכם כל הלילה לסובב בעיר אולי יפגעון בו בשובו אל פתח שער העיר ולפי זה מאמר כל הלילה איננו נמשך אל תיבת ויארבו לו כל הליל' אבל הוא מקושר גם אל ויסובו ויארבו כל הליל' בשער שהסיבוב והמארב עשו כל הלילה חזור חלילה וכל הלילה לאו דוקא אלא כל זמן הלילה עד שעקר דלתות עזה כי אחר שנעקרו הדלתות למה יארבו עוד או שנאמר שנתעכבו בסיבוב כל העיר בפעם שמחצו' הלילה עד אור בקר ובזה תהיה תיבת כל הלילה בדקדוק שכל הלילה יצא להם בסבוב ומארב שני פעמים כי לבם נכון שהפתח נעול ולכך לא היו סובבים במהירות וז"ש לאמר עד אור הבקר והרגנוהו שמחת ה' היתה זאת שיאמרו כך כדי שיהיה פנאי לשמשון לברוח ולעקור דלתות עזה ובזה מובן ששמשון ביני ביני בעודם מקיפים וסובבים בעיר בא ברגע ועקר הדלתות והלך לו וכשבאו מהסבוב בסוף הלילה או בעת בואם כפי הפירושים הנזכרים מצאו פתח פתוח לפניה' נשארו בפחי נפש. או אפשר שנאמר ויסובו ויארבו לו כל הלילה בדקדוק שמתחילת הלילה ועד סופו נסבו על בית הזונה אשר בא שמה והם סובבים הבית ואורבים את שמשון להרגו והאנשים האלה הסובבים הם היו האנשים העומדים בשער העיר לשמור באופן שמאמר בשער העיר מורה האנשים הסובבים ואיננו מורה מקום המארב ולא מקום הסבוב שמקום המארב והסיבוב היה בית אשה זונה אשר בא שם שמשון וטעו ויתחרשו כל הלילה לבלתי הריש יד באומרם אפי' יתעכב עד אור הבקר והרגנוהו ואם יצא קודם הרי אנו אורבים אליו ונהרגנו באופן שעל הרוב אימור ההריגה תהיה עד אור הבקר ושמשון יצא בחצי הלילה ולא הרגישו הסובבים שאיש חושק יניח תשוקתו בחצי הלילה הלואי עד אור הבקר ושמשון יצא ועקר הדלתות של עזה והלך לו ושומרי הפתח לא עמדו בפניו כי היו סובבים ואורבים בית אשה זונה או אפשר שהיו שתי כיתות כת סובבת בעיר או בבית אשר שם שמשון וכת קבועה בשער העיר וזהו ויסובו ויארבו כל הלילה בשער העיר שכל הלילה סבבה הכת הסובבת וכל הלילה אורבה הכת האורבת בשער העיר ויתחרשו כל הלילה כמו שזכרתי בסמוך למעלה · או יהיה פירוש ויתחרשו מלת השי"ת כי מי ישום אלם או חרש אשר לא ישמע לקול אלא הוא י"ה וי"ת שכתחרשו כל הלילה בטעכת אומרם עד אור הבקר וכו' ז"ש לאמר יהיו העומדים בשער מתחרשים מהשי"ת עד

מנחה קטנה

וילך שמשון עזתה ספר הכתוב עוצם לב שמשון כלב אריה ולא ישוב מפני כל וזה הוא דבר פלא שספר הכתוב וילך שמשון עזתה עיר חומה ודלתים ובריח באחת ערי ממלכות שיש לה שומרים ומשגיחים על כל יוצא ובא באופן שמיד נתפרס' הדבר · וע"כ מיד לעזתים לאמר היה בדבר נאמר להם כדבר פלא · וזה לאמר דבר פלא יש שכלאי לאמר ולשמוע שבא שמשון הנה לא לשמע אוזן אלא למראה עינים שפשוטו כי ראו אותו ועוד דבר פלא שבא הנה בפרהסיא וזה שיפן מובהק שאינו מתיירא מהם והא ראייה שהלך בית אשה זונה ששם מתקבצים רקים ופוחזים ובקל יארע לו שם פיגם ולגבו לא כן ידעה כי נכון בטוח וסמוך הוא על גבורתו · וע"כ אמרו אין טוב לנו אלא לארוב לו במקום פלוני אלמוני נעלם ונסתר סמוך לשער העיר כדי שאם ירצה לצאת נצא ממחבואינו ונפלנו עליו פתאום ונהרגנו וזה אי אפשר לעשות כי אם עד אור הבקר זמן פתיחת השער שירצה לצאת משא"כ בלילה לא יצא גם כי יודע הוא שהשער סגור ואי אפשר לצאת · ואמר ויסבו ויארבו לו · שהיו מחביאי' עצמם אשני צדדי השער אלה מפה ואלה מפה כדי שיהא הוא בתוך ובקל ימיתנו וזה והרגנהו ודאי יפול בידנו כי לא יבצ' ונראה שהיו מתיראין לגשת אליו בביתו כי מי מטיל כסותו בין לביא ולביא' וכו' וכבר היו יודעי' הנעשה להם ממנו על דבר אשת ע"ב אמר לתופשו ע"פ תחבולה במארב : וישכב

רדק

לעזתים לאמר · לעזתים הוגד לאמר וכן הוא התרגום לעזתאי איתחוא למימר : ויתחרשו · כתרגומו ושתיקו כל ליליא כלומר עשו עצמן כחרשים כדי שלא ישמר מהם שמשון : ויסעם · ויסע עמם ועם הבריח כי לא נמצא ממנו מפועל הקל יוצא כי אם בודד וכן ויסע את היתד הארג עם היתד או יהיו אלה השנים פעלים יוצאים והאחרים פעלים עומדים : ואנחנו נתן לך · בפתח שלא כמנהג : והדברים האלה אשר עשתה לו לדעת כחו לא היו ביו' אחד אלא היתה שואל' ממנו יום אחד ואחר יומים היתה עוד חוקרת אותו ומציקה אותו בדבריה כמו שכתוב ויהי כי הציקה לו בדבריה כל הימים : יתרים לחים · אשר משבטים לחים : וחליתי · כתרגומו ואחלוש : בהריחו אש · כלומר שינתק בהיותו קרוב לאש שלא ישלוט בו האש אלא מעט בריח ולדעת יונתן וי"ו בהריחו על האש שתרגם דארח ביה נורא : עבותים · יתרים עשויים משלשה חבלים שהם חזקים : מחלפות

רלבג

והנה שכב שמשון עד חצי הלילה ואז קם ואחז בדלתות שער העיר ובשתי המזוזות והסיעם עם הבריח ושמם על כתפיו והעלה אותם על ראש ההר אשר על פני חברון וזה מופת שיור' על עוצם גבורתו · אחר כן ספר שאהב אשה בנחל שורק מבנות פלשתים ושמה דלילה וידמה שביידה תחלה כמו שאמר ז"ל ועלו אליה סרני פלשתים והסיתוה לפתות את שמשון שידיעה במה כחו גדול ובמה יוכלו לאסור אותו לענותו והתל בה ג"פ ואחר זה הציקתהו בדבר עד שהלאת אותו עם שכבר היתה מונעת ממנו בעת שהיה יגרו תקפו כמו שאמרו רז"ל ולזה קצרה נפשו למות וכשקצרה נפשו למות אז הגיד לה את כל לבו והיה זה סבה שנפל ביד פלשתים ונקרו עיניו ואסרוהו בנחשתי' והיה טוחן בבית האסורים כמנהג האסורי' שהיו טוחנים שם מיני התבואה להשתעבד בהם : והנה

שופטים יו

ב' זונה ויבא אליה: לעזתים לאמר
בא שמשון הנה ויסבו ויארבו לו
ג' כל הלילה בשער העיר ויתחרשו
ו' כל הלילה לאמר עד אור הבקר
ל' חס' והרגנהו: וישכב שמשון עד חצי
ג' א"ד הלילה ויקם בחצי הלילה ויאחז
בדלתות שער העיר ובשתי המזוזות
ב' חס' ויסעם עם הבריח וישם על
ז' פסו' על אל על כתפיו ויעלם אל ראש ההר אשר
על פני חברון:
ויהי אחרי כן ויאהב אשה
בנחל שורק ושמה דלילה: ויעלו ה
אליה סרני פלשתים ויאמרו לה
כ' פתי אותו וראי במה כחו גדול ובמה
נוכל לו ואסרנהו לענותו ואנחנו
נתן לך איש אלף ומאה כסף:
ותאמר דלילה אל שמשון הגידה
נא לי במה כחך גדול ובמה תאסר
ו' לענותך: ויאמר אליה שמשון אם
יאסרני בשבעה יתרים לחים אשר
לא חרבו וחליתי והייתי כאחד
האדם: ויעלו לה סרני פלשתים
שבעה יתרים לחים אשר לא חרבו
ותאסרהו בהם: והארב ישב לה
בחדר ותאמר אליו פלשתים עליך
שמשון וינתק את היתרים כאשר
ג' ינתק פתיל הנערת בהריחו אש
ולא נודע כחו: ותאמר דלילה
אל שמשון הנה התלת בי ותדבר
אלי כזבים עתה הגידה נא לי במה
ו' בסעו' כסיפ' ה' מל' צלים' תאסר: ויאמר אליה אם אסור
יאסרוני בעבתים חדשים אשר לא
ח' קמ' וכל חומש דכו' נעשה בהם מלאכה וחליתי והייתי
במ"כ י"ב כאחד האדם: ותקח דלילה עבתים
חדשים ותאסרהו בהם ותאמר
אליו פלשתים עליך שמשון
ל' והארב ישב בחדר וינתקם מעל
זרעתיו

פונדקיתא ועל לותה: לעזתאי
איתחוה למימר אתא שמשון הלכא
ואסחרו וכמנו ליה כל ליליא במעלנא
דתרע קרתא ושתיקו כל ליליא
למימר עד ניהור צפרא ונקטליניה:
ושכב שמשון עד פלגות ליליא וקם
בפלגות ליליא ואחד בדשי תרע
קרתא ובתרין סיפיא ונטלינון עם
עברא ושוי על כתפוהי ואסקינון
לריש טורא דעל אפי חברון:
והוה בתר כן ורחים אתתא בנחלא
דשורק ושמה דלילה: וסליקו לותה
טורני פלשתאי ואמרו לה שדילי
יתיה וחזי במה חיליה רבא ובמה
ניכול ליה וניסריניה לעניותיה
ואנחנא נתן ליך גבר אלף ומאה
סילעין דכסף: ואמרת דלילה
לשמשון חוי כען לי במה חילך סגי
ובמה תיתאסר לעניותך:
ואמר לה שמשון אם
יסרונני בשבעא יתרין רטיבין דלא
יבישו ואחלוש ואיהוי כחד מן בני
אנשא: ואסיקו לה טורני פלישתאי
שבעא יתרין רטיבין דלא יבישו
ואסרתיה בהון: וכמנא יתיב לה
באידרון בית משכבא ואמרת ליה
פלישתאי אתו עלך שמשון ופסקית
יתריא כמא דמתפסק חוטא דכיתנא
דארח ביה נורא ולא איתידע חיליה:
ואמרת דלילה לשמשון הא שקרת
בי ומללתא עמי כדבין כען חוי כען
לי במה תתאסר: ואמר לה אם מיסר
יסרונני בגדילן חדתן דלא אתעבידא
בהון עיבידתא ואחלוש ואיהוי כחד
מבני אנשא: ונסיבת דלילה גדילן
חדתן ואסרתיה בהין ואמרת ליה
פלישתאי אתו עלך שמשון וכמנא
יתיב באידרון בית משכבא ופסקינון
מעל דרעוהי

עד אור הבקר ו' וסי' ויתחרשו כל הלילה · ונבזה בהם · כי אם נותר לנבל : ולא הגידה לו דבר · עד אחד לא נעדר להם · ואנחנו' מחשים והבינו עד אור הבקר : ינתק ג' וסי' כאשר ינתק פתיל · ינתק מאהלו מבטחו · והחוט המשלש לא במהרה ינתק · נעשה ח' קמצין וסי' נמסר בסדר צו :

מנחה קטנה

וישכב שמשון וגו' ירצה לא שהי' ירא לשכב עד אור הבוקר אלא מעשב שהי' כן היה שלעשות גדריו נכנס ואח"כ קם לפי תומו לילך לדרכו וידע כי ימצא השער סגור אלא שסמך על גבורתו לעקור דלתות השער וכן עשה שתאום בלי נודע לשומרי' דכר כי לא מלה בדעתם פיקוס בעוד לילה: ויהי אחרי כן אמר שה' אלהיו היה עמו להצילו מיד פלשתים ולעשות בהם נקם וזה היה ע"י אשה ע"כ כשראה שאלתה בידו ולא גרם חטאת שסר ה' מעמו לזה שנה באולתו ויאהב אשה וגו' מפלשתים וזה היה גרוע מתה שעשה בראשונה באשה אשר לקח מפלשתים שהם גיירה וכאן הניחה כגיותה ודבק בה לאהבה אותה וע"כ נענש : במה כוחו גדול אם הוא מצד הטבע שנטבע בו גבורה כזו או שהו' מצד השגחת האלהיי כדי שנדע במה נוכל לו אם הוא מצד הטבע אפשר שנוכל לו ע"י איזה תחבולה אבל אם הוא מצד השגחת אלהיי לא נוכל לו· וע"כ כששאלה לו דלילה אמר שכוחו הוא מצד הטבע שהוטבע בו ולזה אמר אם יאסרני בשבעה יתרים וגו' נגד שבעה כוכבי לכת מנהיגי העולם וחליתי כי הוא מוכנע תחת הטבע ולא יוכל לשנות דבר שבטבי' כשראה דלילה שנתק היתרי' אמרה התלת בי אי אפשר שכחך תלוי בטבע כי דבר גבורה כזה הוא נגד הטבע עד שגלה לה לבו באמרו שהוא השגחת אלהיי עליו כל זמן שקיים נזרו ואם יגלח יסיר ממנו השגחתו ויהיה בכל האדם: וסרני

פי' רבי' ישעיה

ויתחרשו פי' נתיעצו בסוד · עד אור הבקר והרגנוהו יפי' כמתין עד אור הבקר והו' מקרא קצר : ויסעם עם הבריח · כל פועל קל מזה ספרוש עומד בעצמו וזה אינו באחר כמו הככד ע"כ

רשי

לעזתים לאמר · לאנשי עזה נאמר : ויתחרשו · נהגו עצמן בשתיקה . ויסעם · ויעקרם ממקומם : יתרים · חבלים דקים: ולא נודע כחו · לא הוצרך להתחזק בנתקו אותם : עבותי' חבלים גסים : מחלפות

כלי יקר

שיצא שמשון ולא הרגישו בו הסובבים בעיר ובא אל שער העיר והם כחרשים שלא הרגישו עקירת הדלתות והוא פלא גדול :

וישכב שמשון עד חצי הלילה וכו' כבר כתבתי בפסוק הקודם שיטת המפרשים ז"ל על פסוק זה : ולע"רן שהגיד הכתוב מעלת הבטחון של שמשון כי בטח לבו ועכב לשכב שם עד חצי הלילה וז"ש וישכב שמשון עד חצי הלילה שלא נדדה שינה מעיניו והנומ' מעפעפיו אבל שכב עד חצי הלילה כי בטח בה' ונעזר וה' נתן לו כח להסיע הדלתות ממקומם ובנקלה שלא הרגישו השומרים ז"ש ויאחז בדלתות העיר ובשתי המזוזות ויסעם ממקומם דהיינו הציר שסובבים הדלתות עליו וישם על כתפיו לא כתב וישימום על כתפיו להודיע גבורת ה' אשר אתו שלא הרגיש בשומם על כתפיו כמשים הדלתות הכב' שכבדות הלא וישם על כתפיו כאילו היתה שימה כל דהו והראיה שהעלם אל ראש ההר שהעולה במעלות נושא משא כבד טורח גדול לו ז"ש ויעלם אל ראש והבחינה השנית הית' מהיות המרחק גדול מעזה עד על ראש ההר אשר על פני חברון שהוא קרוב למהלך יום א' שזו הוראה גדולה על גבורתו עד שהושמו לסימן לשמשון בכמי שעקר דלתות עזה שהוא סימן מובהק לשמשון שה' אתו הן בעקירתן ושלא הרגישו השומרים הן בהעלאם על הר רחוק מעזה הוא על פני חברון וחז"ל למדו שרוחב כתפיו של שמשון היו רוחב ששים אמה כרוחב הדלתות של עזה מדכתי' על כתפיו כשיעור כתפו רש"י ז"ל וההכרח מדלא כתיב בכתפו או על כתפו על כתפיו משמע שהושמו על כתפיו והיו כמידתן ששים אמה :

ויהי אחרי כן ויאהב אשה וכו' במ"ס תנא רב אומר אלמלא לא נקרא שמה דלילה ראויה היתה שתקרא דלילה דלדלה כחו דלדלה לבו דלדלה מעשיו דלדלה כחו כתיב ויסר כחו מעליו דלדלה לבו דכתיב ותרא דלילה כי הגיד לה את כל לבו דלדלה מעשיו דאסתלקא שכינה הימנו דכתיב והוא לא ידע כי ה' סר מעליו עד כאן ויש לדקדק למה ליה לרב למימר אלמלא לא נקרא כו' דכיון דכבר נקראת דלילה ידרוש דלילה על שם שדלדלה כחו ולבו ומעשיו ועוד שלשה חלוקות אלו בלתי מסודרות כי לבו קודם ואח"כ כחו ואח"כ מעשיו :

ונראה דקשיא ליה למה הזכיר שמה דלילה מה שלא הזכיר שמה של אותה של תמנת שזה מוכיח ששם זה ניתן לידרש והוקשה לו לרב אומרו ושמה דלילה בסוף הפסוק דהי"לל מתחילה ויאהב דלילה בנחל שורק או ויאהב אשה דלילה בנחל שורק למה סתם שכתוב תחילה ואחר כך פירש הפירוש ובסוף הפסוק או הי"לל ודלילה שמה שהרשעים קודמים לשמם נבל שמו וכו' כנזכר בפ"י דף קכ"ט במדבר רבה מזה דקדק רב שהכתוב עצמו אומר כן בלשון הזה שאלמלא לא נקרא שמה דלילה ראויה היתה שתקרא דלילה וז"ש ושמה דלילה ר"ל שאלמלא לא נקראת שמה דליל' ראוי היה ששמה דלילה ר"ל ראוי שתקרא כן שמה דלילה כיון שדלדלה כחו ולבו ומעשיו לדק בה שמה וה'ש שמות בהר"אל תקרי שמות שא שמות נמצא שלשון אמלא וכו' מהפסוק עצמו דריש כן ומ"ש דלדלה כחו לבו מעשיו כוונתו בזה להודיע כי זה הכח של שמשון לאו בשערו תליא מילתא אלא העיקר היה תלוי בחשיבותו באופן שהדבר היותר קל הוא הגילוח שסר כחו והיותר חמור מזה הוא שדלדלה לבו ע"ד ויהי לעת זקנת שלמה נשיו הטו את לבבו להיותו נוטה אליהן והיותר חמור הוא דלדלה מעשיו דאסתלקא שכינה הימנו נמצא שאעפ"י שחלוקת דלדלה לבו קדם בזמן עכ"ז ראוי

כלי יקר

למנוחו אחר דלדלה כחו לפי שהוא חמור ממנו שהרי אעפ"י שדלדלה כחו אילו היה לבו שלם עם ה' היתה שכינה עמו ולא יוכלו עמו פלשתים אבל כיון שדלדלה לבו גרם לה שדלדלה מעשיו דאסתלקא שכינה הימנו :

ולע"רן באומרו ויהי אחרי כן ויאהב אשה וכו' במה הו' שזכרתי למעלה שיטת מהרי"ה ז"ל וסיטת הז"ל שקלקל תחילת קלקולו בעזה בבואו אל האשה זונה וזנה ממש וביאה ממש בזה אבין הו' ויהי אחרי כן כי אחר שנכשל בה בזנות ובעבירה מגיד הכתוב שעבירה גררה עבירה אחרת ז"ש ויהי אחרי כן כלומר כמו שך ונגרר מהבזכר לאחרי שאותו הזנות גרם לו לאהוב דרך חשק אשה בנחל שורק ולא דרך נישואין ולא גיירה ושמה תוכיח עליה שהיא דלילה כמו שכתבנו בשם חז"ל שדלדלה אותו מכל טוב ופירש רש"י ז"ל דלילה לשון עקירה כמו אבנים שנדלדלו ע"כ ולפיט' הז"ל חסרה ד"לת ואפשר לפרש דלילה לשון דלות ועניו' שעשתהו עני ודל במאו בלבו במעשיו והרלב"ג כתב ויומה שגיירה ע"כ :

ויעלו אליה סרני פלשתים עיין הר"דק ז"ל · ולע"רן לדקדק אומרו פתי אותו עם תיבת וראי בלתי צודק כי הפתוי הוא לשיגיד הוא במה כחו גדול כי לראו' במה כחו כמו שהומר וראי במה וכו' אין צריך פתוי א"כ הי"לל פתי אותו ויודיעך במה כחו גדול וכו' אבל הכוונה כי וראי הפתוי שאמרו פתי אותו כדי שיגיד לה מצפוני לבבו אבל לא תהיי לקרו' אותנו עד שתראי בחוש ובמבחן במה כחו אז תודיעי אותנו כי חכמי' המה לדע' ששמשון יפעה' אותה פעם ושתי' וכמעט שהיה ז"ש פתי אותו וראי וכו' והיה שמעה ותבן לה שלא שלחה אחריה עד שנתאמת אצלה הענין ולפי שחששו פן תחוש לאהבה חשוקה שמשון אוהה' ואיך תבגוד בו למסרו ביד אבורים למות לזה אמרו וראי במה כחו גדול ובמה נוכל לו לא להרגו כי אם ואסרנוהו לענותו ענוי ולא מיתה ואולי לזה נקרו פלשתים את עיניו ולא הרגוהו לענותו ולהניחו חי וחשוב כמת בהיותו סומא שהוא אחד מחמשה חשובי' כמתים בחייהן ועומד כאסור בהיותו סומא בלתי הולך אנה ואנה ז"ש והסרנוהו לענותו בלב' והבטיחוה על המעות שיהיו לה לבה בטוח כאילו כבר ניתנו המעו' בידה ע"ד נתתי כסף השדה קח ממני ז"ש ואנחנו ניתן דתיבת אנחנו מיותרת אבל כיונו לומר מהיות אנחנו סרני פלשתים נכבדי ארץ אשר לא ישוב דברינו אחור ראוי שתחשבי בלבך שכבר ניתן לך בלשון עבר האלף ומאה כסף ולזה אמר ניתן בפתח לשון עבר ולא כתב ניתן בצרי ולשון עתיד ואולי אמר ואנחנו נתן לך וכו' להודיע שיתחייב כל סרני פלשתים יתן כל איש ואיש מהם הסך הגדול הזה של אלף ומאה כסף ז"ש ואנחנו נתן לך והי"לל ליך בלשון נקבה אבל כוונו לומר כי בעשותה דבר גבורה כזו ללכוד ברשתה את שמשון הגיבורה כאיש תחשב גם היא ולזה אמר לך ולא אמר ליך ומ"ש איש אלף ומאה כסף כתב מהרי"א ז"ל ר"ל שכל אחד מהם יתן לה אלף ומאה שקלי כסף ואפשר לפרש שכל אחד מהם היה מחייב עצמו לתת לה בעד כולם אלף ומאה שקלי כסף ונראה שהיה בזמן הוא אותו הסכום מאלף ומאה כהוג אגלם כי כן תמצא במיכה אלף ומאה שקלי כסף ואין ספק שהתמיד הפתוי הזה ימים רבים עכ"ל :

ותאמר דלילה אל שמשון הגידה נא לי וכו' כתב מהרי"א ז"ל דרך כלל באלו הכתובים זה לשונו נראה כי היה שאלה ממנו זה כדרך נשים מתרפקות על דודי' ועם הראות אהבה שאלה ממנו שיגיד לה כחו הגדול להראות לה אהבה עצומה כי היה מדרך האוהבי' לגלות סודותיהם

סודותיהם לאשר יאהבנו לו שתאמר לו שהיתה שואלת כן מתוך לתכלית לאסרו ע"י פלשתים והוא כמצחק בעיני אשתו אמר לה אם יאסרוני בשבעה יתרים לחים. וחליתי וכו' וזכר הכתוב כי היא לא הביאה עמה הנשים מפלשתים כי חששה אולי לא יהיה כן ובראותו פלשתים אסרוהו ידע בהם הם שאמרו לה לשאל כך ולא ישוב לגלות לה סוד הענין לכך אמר ותאסרהו שהם היא לבדה אסרה אותו והי' לה האורב בחדר לראות אם אחר הנסיון יתראה הדבר היותו כן וילכד ברשת האורב ותאמ' פלשתי' עליך שמשון וינתק את היתרי' אשר אסרוהו בהם ולא נודע כחו ר"ל שנתקן בנקל' ולא הוצר' להתאמ' בכחו לנתקן כי היה כפתיל הנעורת בהריחו אש ודלילה הסיבה לא עשיתי אלא למען נסותך הישך אוהב אותי ונגלה בעיני שאינך אוהב כיון שכזבת בי והוא השיבה אם יאסרוני בעבותי' ר"ל אמת אמרתי לך בראשונה במה שאמרתי בשבעה יתרים לחים אבל צריך להוסיף מה ששכחתי תנאי אחד והוא שיהיו עבותים חדשים ולכך לא אמר הענין במאמר הזה השני כי נסמך על המאמר הראשון שאמר שבע' יתרים וכו' וזכר ג"כ כי דליל' עשתה הנסיון בזה עד ראותה אם הוא אמת ושמשון נתקן כחוט ולא היא בכתה לפניו לאמר עד הנה התלת בי וכו' וכו' ר"ל איני חוששת לדעת זה ואיני מפלגת בענין זה עוד אלא בעבור שהתלת בי ודברת עמי כזבים ולכן אשתדל ע"כ שתגיד לי האמת וכל זה מענייני הנשים הזונות עם בעליהן מרבות תלונות עמהם ויאמרו שהיא מאהבה מסותרת והיו דבריה במה תאסר בידיה כי היא לא היתה מגלה שידי פלשתים עמה בזה וזכר ששמשון אחר שדבר כזבים בשתי פעמים הראשונים הנה בשני הפעמים האחרונים רצה לדברו אמת אלא שבפעם הראשונה מהשנים האחרונות גילה קצת היות סגולת כחו בשערו בחליפות ראשו אבל לא גילה שהדבר תלוי בגילות כי אם שתארגם במסכ' רוצ' לומר שתארוג שער ראשו עם כלי האורגים הנקרא מסכת ודלילה ראתה להוסיף בדבריו וז"ש ותתקע ביתד כי גם אחרי האריגה תקעם עוד ביתד ·ארגה וקראה עליו פלשתים עליך ויסע את היתד ואת המסכת ואז דלילה בכתה לפניו איך תאמר אהבתיך ולבך אין אתי רוצה לומר הנה לא היתה זאת השאלה ממני כי אם לבחינה ונסיון הישך אוהב אותי אם לא ושמשון חשב שכן היה האמת שכל זה לא עשתה דלילה אלא כי אם להבחינו באהבתו אותו ולפיכך בפעם האחרונה גילה כל לבו והאמת ומפני זה כתיב בפעם הרביעי' ויגד לה את כל לבו וכו' רוצה לומר הנה בפעם השלישית הגיד לה מקצת לבו באמור לה שהדבר תלוי במחלפות ראשו אך שתקף חזר להעלי' בערבוב דברים בטלים הוא אומ' עם המסכת וכו' אשר כעת בפעם הרביעי' גילה כל לבו באומר שכחו בשערו ושיסר כחו בגלחו אותו ע"כ תורף דבריו ז"ל וקשה קצת להרכיב ענין היתרים לחים כי יתרים לחים הוא מעלי השדה הרכים אשר נעשה מהם יתרים כערבי נחל וכיוצא ועבותי' חדשי' לשון זה על העבות הנעשה מעשה גדול מהמשי והחוטים ולשון חדשי' נופל עליו לא על היתרי' של עשבי' או עלי שדה הרכים הן אמת שרש"י ז"ל מפרש בסמוך יתרים לחים חבלים דקים ובזה יתוקנו דברי מהרי"א ז"ל שהוצרך להוסיף על דבריו הראשונים מיתרים שהם דקים לעבותים שהם עבים כשמם והוא שני חדשים :

והרב ב"ע ז"ל בשער ע"ג כתב זה לשונו שלא נכתבו הדברים ההמה של שמשון ודלילה רק לצרף מהם הדברים הללו שאם לא כן מאי דהוה הוה וגם כי לא לכבוד הוא לו וליתר הנזירים ונכית שיהיה שמשון רמז אל כל אדם ודלילה אשתו אל החומר הרע הנפסד המדלדל כחו וגבורתו וכמו שאמר למה נקרא שמה דלילה שדלדלה כחו ודלדלה לבו ודלדלה מעשיו והיתה שאלה ותקירת השטן הוא יצ"הר אליו במה יסור כחו ממנו הארבעה ענינים שאמרנו והנה על הענין הא' אמר שאם יאסרוהו בשבעה יתרים לחים אשר לא חורבו רמז אל רבוי הלחיות המותריות שבנערות שהם מקצרים השלימות ואוסרים אותו ומדלדלים את כחו בשיבוש המעשי' הבלתי מוגבלים שעמם יחל' וימות להיות כאח' האדם שאינם בעל ברית לאלהים ויבוקש הדבר ולא נמצ' שנאמר וינתק את היתרים כהנתק פתיל הנעורת בהריחו אש ולא נודע כחו שאעפ"י שיהיה האדם משובש על זה האופן הנה אינו מחויב שיפסד בזה בעוד ראש נזרו קיים באמונתו והנה על הענין השני נאמר שאם יאסר בעבותים חדשים עד שלא נעשה בהן מלאכה שיוסר כחו כו' והוא רמז נכבד אל המעשים החדשים הבלתי שלמים אשר לא באו עדיין לכלל מלאכה גמורה רק הם ע"ד ההגבלה המשובש' כמו שאמרנו ואמר הכתוב שאסרוהו בהן אמנם נאמר וינתקם מעל זרועותיו כחוט אמנם על הענין השלישי אמר אם תארגי את שבע מחלפות ראשי עם המסכת והוא רמז קרוב אל הסתבכות הדעת ובלבולו בעיוניו אשר הם הרהורי ראשו ומחלפותיו שהם מעורבים ומסובכים עם מסכת בלבול סכלותו אמנם נאמר ויקץ משנתו ויסע את יתד הארג ואת המסכת לומ' שאעפ"י שיהי לו כן כאש' יקץ משנתו ויכוין מושכליו עם אמונתו יוכל להתקיים אמנם כאש' בנגע בראש נזרו ואמר נזיר אלהים אני מבטן אמי אם גולחתי וסר ממני כחי וחליתי והייתי בכל האדם הנה או כאשר גולח שם נפל שדוד כי טמא ראש נזרו והיא מה שרמזנו אליו והנה בזה גם כן רמז נפלא וכל מה שהוא מבואר שכל עוד שירגיל עצמו באלו הדברים יוסר כחו ממנו ויהי' אליו יותר קשה העמידה על עמדו כי בראשונה לא נודע כחו ובשנית כבר היה כחוט ובשלישית כבר הוצרך להתחזק להסיע את יתד הארג וכן כל כיוצא באלו הדברים עכ"ל ועיין עליו בשער ע"ג כי בתחילתו הרחיב בפרטות הארבעה דברי' האלה המזכרים ונרמזים בענין שמשון ודלילה ועם היו' זה דרך רמז נכון הוא לדעת מוסר השכל החכמה ודעת להתנהג האדם ׳

ולע"ד לפי הפשט הטתו בטוב לקחה לפתותו בחלקת לשונ' שאמרה הגידה נא לי ר"ל נא לשון בקשה נא לי אשר אהבתני ואהבתיך הודיעני נא במה כחך גדול כדי להשתדל בהם להוסיף כח בכחך ז"ש במה כחך גדול ר"ל במה יהיה כחך גדול שעל ידו יגדל נא כחך והיינו דלא כתיב במה גדול כחך וכן הודיעני נא במה תאסר לענותך כדי לשמרך מהדברים המחייבי' האסר ולחזק ידי בדברים אשר כחך גדול בהם ר"ל מתגדל בהם וגם כן במה תחסר כי לא אמרה במה יאסרוך כי לא יתכן יאסרוך שיוכלו לך והוא פתוי גדול מחלקת לשון נכריה במה שאמרה לו במה תאסר ולא אמרה במה יאסרוך כי לא יעלה בדעת לאסרך בעל כרחך שלא ברצונך אלא במה תאסר מרצונך כי איש חיל אתה ומי יעמוד לפניך :

ויאמר אליה שמשון אם יאסרוני רש"י ז"ל יתרי' לחי' חבלים דקים ע"כ והרד"ק ז"ל יתרים לחים אשר משכטים לחים וחליתי כתרגומו ואחלוש ע"כ : ולע"ד לדקדק בכל לחים אשר לא חורבו ועו' מאי שנא בכל אלו הפעמים הוא אומר כאחד האדם לא כן בפעם הרביעית שאמר בכל האדם · והענין הוא כי שמשון איש אמונים הוא וצדיק באמונתו שלא לכזב ולכך אמר בדבריו בשני פעמים הראשונים שאין בם מועיל והייתי כאחד האדם שרוצה לומר כמיוחד שבאדם כי לא יחלש כחו ובפעם השלישית סתם וחתם את הדברים ולא הזכיר לא כשאר האדם ולא ככל האדם אמנם בפעם הרביעית אז אמר לה והייתי ככל האדם·אדם כל דהו ולא כאחד האדם גם התחכם בדבריו במה שאמר לחים אשר לא חורבו כמוסר מודעה שצריך שיהיו יתרי' לחים שלא חורבו כל דהו מהחורב מה שהוא נמנע כי אפילו הלחים הא מיהא בהכרח יחורבו דבר מה ואפילו ברגע קטן ולפי הפשט אפשר שהיתרי' יחורבו ואחר כך שרו אותם במים עד שחזרו להיותם לחים לכך אמר שצריך בטבע שיהיו לחים בלחותם שמלד עצמם אשר לא חורבו מעולם שזה מסייע בטבע להיותם חזקים יותר והיינו דלא קאמר יתרים לחים ולא חרבים אבל אומרו אשר לא חורבו מורה על העבר : עוד אפשר לומר ולמלתי מיסודו של מהר"יא ז"ל ימה שאמר בשתי הפעמים האחרונות שבאחת גילה טפח באומרו מחלפות ראשי שבשער ראשו תלוי הדבר אלא שכיסה טפחיים באומרו שהדבר תלוי באריגה ואין הדבר כן אלא בגילות הוא אומר כל לבו בפעם הרביעית עד כאן סוף דבריו בזה אשר מהם אלמוד ואוסיף מדילי כי מהפעם הראשונה רמזה ולא כרמזה שהכל תלוי בשער ראשו ועליו אמר אם יאסרוני בשבעה יתרים לחים אשר לא חורבו שבעה רמז אל שבעה מחלפות ראשו שבשערו ושיגולח לעשות ממנו יתרים לחים לחות השרשי' אשר לא חורבו ותכף ומיד קודם שיחלבו וחליתי והייתי כאחד האדם זה הוא שאמר אשר לא חורבו וחליתי והייתי וכו' לרמוז אל התכיפות אלא שהוא כיסה סודו בחידו והיא טעתה בשיקול דעתה לחשוב הדברים כפשטן ולא ידעה כי בעל חידות הוא מימי עולם ושנים קדמוניות וגם כשהשנילה בו שנית שינה בדבר הזה ופי' וגילה הענין והחידה יותר מבואר קצת והוא אומרו

ואם אסור יאסרנו בעבותים חדשים אשר לא נעשה בהם מלאכה רוצה לומר בשער ראשו אשר מנהג לעשותו מעשה עבות ושיהיו חדשים לא בבחינת שהם חדשים מקרוב באו שהרי מרתם אמו הם אתו עמו אכן נקראים חדשים בבחינת שלא נעשה בהם מלאכה ולהיות הדבר נעלם לא הבינה אותו ובפעם השלישית גילה לה יותר באומרו את שבע מחלפות ראשי וכו' : ובכל זאת לא הבינה עד שהוכרח לגלות הענין בפרטו' בפעם הרביעית אם גולחתי וכו' שזהו ביאור כל חידותיו סתומה מכולן והשנית יותר מבוארת והשליש' יותר ויותר עד בא דבר ביאורו ברביעית והיא השאלה הבלתי מהפכת בזכות שמשון שלא הוציא דבר שקר מפיו מעולם כי אם חד חידה שלא יוכזבו דבריו :

ויעלו לה סרני פלשתים וכו' · הנה בפעם הזאת שחשבה גילה לה כל לבו או שאלה לבה לשאול מפלשתים יתרים לחים וכו' וזהו ויעלו לה סרני פלשתים שבעה יתרים לחים אשר לא חורבו וכו' וכשראתה התל' בה או נתביישה ולא שאלה מהם בפעם השנית עבותים לכך כתיב ותקח דלילה עבותים וכו' היא לקחה ולא נתנום לה פלשתים או אפשר להיות הזמנת אלו היתרים לחים אשר לא חורבו מעולם כדפרשית קשה להמצאם הוצרכם להטריח את פלשתים ז"ש ויעלו להם סרני פלשתים ז' יתרים לחים אשר לא חורבו אמנם בחלוקה העבותים לא הוצרכה להטריח בדבר קל המצוי לה לכך ותקח דלילה עבותים חדשים ותאסרהו בהם כי אין ראוי להטריח סרנים על דבר המצוי :

והאורב יושב לה בחדר הנה זאת אומ' לו פלשתים עליך שמשון כדי לראות אם יוכל להתיר עצמו ואילו היתה רואה בו החולשה היה האורב יוצא מן החדר ולוכד את שמשון· והוא נתק היתרים כפתיל הנעור' שאין לו חוזק הפתיל אשר נעשה מהנעורת של פשתן כמו הפתיל שנעשה מהפשתן עצמו ובפרט בהריחו אש שהוא יותר חלוש ומ"ש בהריחו אש עיין הרד"ק ומ"ש ולא נודע כחו רש"י לא הוצרך להתחזק בנתקו אותם ע"כ וכן מהר"יא ז"ל :

ולע"ד לפרש אומר ולא נודע כחו ר"ל מאחר שהותרו היתרים לא נודע עדיין במה כחו של שמשון שהרי הוצרכה לשנות ולשלש פעמים ג' עד שנודע כחו אליה שהוא בשער ראשו כשגילה לה כל לבו או יאמר ולא נודע כחו של הפתיל הנזכר בהריחו הפתיל אש אשר לא נודע כחו של הפתיל כיון שתחילתו מנעורת וסופו שהריח אש שלא נודע בו שום כח שנתק כהנתק חבלי עכבים :

ותאמר דלילה וכו' הנה התלת בי והוא דבר זר לאהוב להתל באהובתו בשלא גילה לה במה כחו גדול והשני בחלק במה תאסר דברת אלי כזבים והוא זר רע ומר לדבר שקרים כי דובר שקרים לא יכון ז"ש ותדבר אלי כזבים לבים במה שאמרת שתאסר ביתרי' לחים וכו' כי נכללו בזה הדבור כזבי' רבים הא' באמרו היות כחך תלוי במאסר שיאסרוך ואין הדבר כן והב' במה שאמרת בתנאי הקשר היותו מיתרים לחים וכו' שהכל כזבים ז"ש ותדבר אלי כזבים מאי דהוה הוה עתה בעת הזאת הודיעני האמת ז"ש עתה הגידה נא לי מהב' חלוקות ממך הא' במה כחך גדול שרוי לך מחול לך הודיעני לפחות במה תאסר שהיא השאלה הב' הנזכר בפסוק ותאמר דלילה הגידה נא לי וכו' ובזה נבין תיב' עתה באופן אחר שר"ל מקדם ומאז שאלתי ממך שתים האחד במה כחך גדול והב' במה תאסר אבל עתה הריני מרוצה בא' מהן והיא במה תאסר ז"ש עתה הגידה נא לי במה תאסר כי בזאת כל חפצה לאוסרו ולענותו ע"י פלשתים :

ויאמר אליה אם אסור יאסרוני צריך לדקדק כפל אם אסור יאסרוני מספיק שיאמר אם יאסרוני כדכתיב אם יאסרוני בשבעה יתרי' · ובדברי מהר"יא שפי' שזו החלוקה מורכבת על החלוקה הא' ופירושה כאלו רצה לומר לה דעי שצריך להוסיף על היתרים לחי' הנזכר שיהיו שבעתם עשוי' עבותים וזה הם אלו העבותים הנזכר כאן שהרי על סכום מנין ז' הנזכר בפסוק ההוא עליו מוסיף כאשר זכרתי למעלה בפסוק ותאמר דלילה ע"ש אבין לע"ד כפל אומר אם אסור יאסרוני שזהו פי' הדברים הנ"ל בפתם עתה הרחיב הבנתם אליה ויועילו ז"ש אם האסור שזכרתי לך בזה יתרים שלא הועיל כלום עתה אוסיף להודיעך שאם אותו אסור יוסיפו בו שיאסרוני בעבותים חדשים כו' יועילו ולשיטתי שפי' שהגיד חלאשית אחרית בלשון חידה שהיתרים לחים הם שער ראשו וכן העבותים והמחלפות שהיה מגלה לה מעט מעט גם בשיטתו זו מובן אם אסור הנזכר ביתרים הנזכר יאסרוני ר"ל יוסיפו באסור ההוא לאוסרני בעבותים חדשים יועיל מאד : עוד אפשר לפי שכבר אסרוהו זקני יהודה בעבותים כשהביאוהו לפלשתים ונתקו מעל זרועותיו ככ"ל לנ"א אם יאסרו אותי בעבותים חדשים שלא נעשה בהם מלאכה היא עולה בידם ז"ש אם אסור יאסרוני בעבותים חדשים וכו' אבל אותם שנעשה בהם מלאכה לכך ניתקו ואעפ"י שהיו חדשים והזכיר זה להודיע שאנשי יהודה שרצו לאוסרו בעבותים חדשים הלא דבר הוא אלא שנעלם מהם זה התנאי והוא העיקרי שלא נעשה בהם מלאכה ומ"ש בעבותים רש"י ז"ל עבותים חבלים גסים ע"כ והרד"ק ז"ל פי' עבותים יתרים עשוים משלשה חבלים שהם חזקים ע"כ ומ"ש כאחד האדם פירשתיו בפסוק ויאמר אליה שמשון :

ותקח דלילה עבותים וכו' לפי הפשט מיעוט עבותים שתים ומהר"יא ז"ל כתב שבעת כמנין היתרים ע"כ וכבר כתבתי שלהיות שהתל בה פעם ראשונה לכך לא שאלה העבותים מהסרני' כי בושה מהם אלא ותקח דלילה עבותים ולהיותו נוטה לבו אחר אשתו הנה בפעם הזאת נתקן אבל לא כפתיל הנעורת בהריחו אש אבל הרגיש בו כחוט ז"ש וינתקם מע' זרועותיו כחוט :

ותאמר דלילה אל שמשון עד הנה התלת בי וכו' כבר זכרתי דברי מהר"יא שפי' היות זה כדברי הזונות המתרפקות על דודיהם ומתלוננות על בעליהן כאו' מאחר שעד הנה התלת בי ג' פעמים לכן אשתדל שעל כרחך תגיד לי האמת לא שאני חפצה לדעתו אבל עצמו כי אם תגד מה שהתלת בי ז"ש הגידה לי במה תאסר ע"כ ומה שאמר המחלפות עיין רש"י ז"ל וכן כתב הרד"ק ז"ל :

ותתקע ביתד הנה הוסיפה לחזק בתקיעת יתד במקום כאן שלא יזוז מיזוקו ולא הועילה והנה בשתי פעמים הראשונות היו היא והוא ער אוסרת אותו דלך שחוק אמנם בזו הפעם שצריך מיתון לארוג השבע מחלפות הוכרחה לעשות זה והוא ישן כדי שיהיה לה מיתון לארוג וז"ש ותאמר פלשתים עליך שמשון והוא ישן ויקץ משנתו ויסע כו' שלא כדברי הרד"ק ז"ל במה שכתב בפסוק ותיישנהו כו' שבכל הפעמים היתה מיישנת אותו ובלי ספק שכיון שנגע בנזירות שער ראשו הוצרך ליגיע' להסיע ז"ש ויסע את היתד וכו' ולא נזכר כאן שנעשה הדבר בנקלה והנה בשלשה פעמים אלו הראשונים כתיב ותאמר אליו כי אע"ג דאיהי לא חזיא מזלה קא חזי שלא הגיד לה דבר ושלא גילה לה האמת ז"ש ותאמר אליו ומדברת אליו ונכבת דעתו כאילו אוהבת אותו אמנם בפעם הרביעית ניכרים דברי אמת כמו שיבא לכך לא כתיב ותאמר אליו אלא ותאמר פלשתים עליך שמשון ויקץ משנתו ויאמר אצא כפעם וכו' שבעת ההיא ידעה שנפל ברשתה ומה לה עוד לדבר אליו לכך כתיב ותאמר פלשתים עליך שמשון כאילו אומרת אל האורב או אל זולתו מהעומדים שם לא אליו אחריה ומ"ש את היתד הארג עיין הרד"ק ז"ל :

ותאמר אליו איך תאמר אהבתיך וכו' ראוי לדקדק למה הוסיפה כאן לומר איך כו' ולבך אין אתי וכו' ועוד למה בפעם הראשונה היתה שאלתה במה כחך גדול ובמה תאסר ובפעם שנית ושלישית במה תאסר ובזו הרביעית חזרה להתלונן עליו ולא הגדת לי במה כחך גדול ולא אמרה במה תאסר : ונראה כי בפעם הזאת הרבתה לדבר אליו חלקות ונופת תטופנה שפתותי' והוא אומר איך תאמר אהבתיך ר"ל אחר שהתלת בי ג' פעמים דבתלתא הויא חזקה נגלה לעין כל שאינך אוהב אותי אשר מצאתה כיון שאינך אוהב אותי אין לי תרעומת על שלא הודעתני במה תאסר או במה כחך גדול כי מה לך עמי אכן תרעומתי בפעם הזאת הוא העיקרא דמילתא פרכא למה תאמר אהבתיך ז"ש איך תאמר אהבתיך ולבך אין אתי זה שלש פעמים דאיה שהוחזק הדבר שאתה שונא אותי א"כ איך תאמר עוד בפיך אהבתיך לזה אמרה בלשון עתיד תאמר ולא אמרה איך אמרה ואולי רמז זה על שעת ביאה כדכתיב בפסוק ותאלצהו כמו שיבא ואמר כי כיון שתנאי האוהב להפקיד לבו בקרב לבו של אהובו בלב ולב ידברו ימדיו א"כ איך תאמר אהבתיך כיון שלבך אין אתי משום שהיה לך למסור לבך אתי ולגלות

רדק

שבע מחלפות · קוולות : עם המסכת · ת"י עם אכסנא במשתיתא ר"ל לארג · קוולות ראשו עם היריעה ויהיו ארוגים שיש ארוג במסכת ואחר כן לתקוע היתד שלא יתגלגל עמוד העץ שמקפלין בו הארוג ויעמוד בחוזק שלא יוכל לזוז והיא עשתה כן : את היתד הארג · חסר הנסמך ר"ל היתד יתד הארג או בא הסמיכות על ה"א הידיעה כלסכות הקדש והדומי' לו והארג הוא שם הכלי שמקפל האורג הבגד לפניו באורגו ות"י אכסין דגרדאין והוא בשש נקודו' : ותאלצהו · רפה הלמ"ד ודינו להדגש ופירושו ותאלצהו : ותקצר נפשו למות · אמרו רז"ל בלשון נקיה שהיתה שומטת כר מתחתיו בשעת גמר תשמיש : כי הגיד לה כל לבו · מהיכן ידע' אמרו רז"ל יודעת הית' אות' הרשע' באותו הצדיק שלא היה מוצי' שם שמים לבטל' וכיון שאמר נזיר אלהי' אני ידעה שהגיד לה את כל לבו ויש לפרש כי הכירה בדבריו כי אמת אמר לה כי אמר לה הסבה שבעבורה היה לו הכח ואמר וסר ממני כחי ולא אמר כן בשלשה פעמים אלא וחליתי כלומר יחלוש כחי מחוזק היתרים באך פעם הזאת אמר וסר ממני כחי : עלו הפעם כי הגיד לה את כל לבו · לה כתיב וקרי לו והכתיב לדברי השליח שאמר לסרני פלשתים והקרי דבריה שצותה לשליח :

ותישנהו

פי' רבי' ישעיה

שמע את היתד הארג · ויסע יוצא באח' · כמו ויסעם · והא"הא של היתד יתיר' : ותאלצהו · מן הכב' וכפל הדגש להקל : כי הגיד לה את כל לבו · שספר לה את כל הענינ' למה תלוי כחו בשערותיו : ע"כ

דַּרְעוֹהִי כְּחוּטָא׃ וַאֲמַרַת דְּלִילָה
לְשִׁמְשׁוֹן עַד הָכָא שַׁקַּרְתָּ בִּי וּמַלֵּילַת
עִמִּי כַּדְבִין חֲוִי כְעַן לִי בְּמָה תִּתְאֲסַר
וַאֲמַר לַהּ אִם תְּשַׁתְּנִין יָת שְׁבַע גְּדִילַת
רֵישִׁי עִם אַכְסְנָא בְּמַשְׁתִּיתָא׃ וּנְקַשַׁת
בְּסִיכְּתָא וַאֲמַרַת לֵיהּ פְּלִשְׁתָּאֵי אָתוֹ
עֲלָךְ שִׁמְשׁוֹן וְאִיתְעַר מִשֵּׁינְתֵיהּ וּנְטַל
יָת אַכְסַן דְּגַרְדְּסָוָות מַשְׁתִּיתָא׃
וַאֲמַרַת לֵיהּ אֵיכְדֵין תֵּימַר רְחִמְתִּיךְ
וְלִבָּךְ לֵית עִמִּי דְּנַן תְּלָת זִמְנִין
שַׁקַּרְתָּ בִּי וְלָא חֲוֵיתָא לִי בְּמָה חֵילָךְ
סַגִּי׃ וַהֲוָה כַּד אֲעִיקַת לֵיהּ
בְּפִתְגָמָהָא כָּל יוֹמַיָּא וּדְחַקְתֵּיהּ
וַעֲקַת נַפְשֵׁיהּ לִימְמָת׃ וְחַוִּי לַהּ יָת כָּל
לִבֵּיהּ וַאֲמַר לַהּ מַסְפַּר לָא עֲדָא עַל
רֵישִׁי אֲרֵי נְזִירָא דַיְיָ אֲנָא מִבִּטְנָא
דְאִמָּא אִם אֶתְגַלַּח וְיַעְדֵּי מִנִּי חֵילִי
וְאֶחְלוֹשׁ וְאֶהֱוֵי כְּחַד מִן בְּנֵי אֱנָשָׁא׃
וַחֲזַת דְּלִילָה אֲרֵי חַוִּי לַהּ יָת כָּל לִבֵּיהּ
וּשְׁלַחַת וּקְרַת לְטוּרְנֵי פְלִשְׁתָּאֵי
לְמֵימַר סַקוּ בְּרַם זִמְנָא הָדָא אֲרֵי חַוִּי
לְיַת כָּל לִבֵּיהּ וּסְלִיקוּ לְוָתַהּ טוּרְנֵי
פְּלִשְׁתָּאֵי וְאַסִּיקוּ כַּסְפָּא בִּידֵיהוֹן׃
ואשכבתיה

ג' זְרֹעֹתָיו כַּחוּט׃ וַתֹּאמֶר דְּלִילָה אֶל־
שִׁמְשׁוֹן עַד־הֵנָּה הֵתַלְתָּ בִּי וַתְּדַבֵּר
אֵלַי כְּזָבִים הַגִּידָה לִּי בַּמֶּה תֵּאָסֵר
וַיֹּאמֶר אֵלֶיהָ אִם־תַּאַרְגִי אֶת־שֶׁבַע
ד' ובעינין מַחְלְפוֹת רֹאשִׁי עִם־הַמַּסָּכֶת׃
וַתִּתְקַע בַּיָּתֵד וַתֹּאמֶר אֵלָיו פְּלִשְׁתִּים
עָלֶיךָ שִׁמְשׁוֹן וַיִּיקַץ מִשְּׁנָתוֹ וַיִּסַּע
ל' ג' אֶת־הַיְתַד הָאֶרֶג וְאֶת־הַמַּסָּכֶת׃
ג' וַתֹּאמֶר אֵלָיו אֵיךְ תֹּאמַר אֲהַבְתִּיךְ טו
ה' וְלִבְּךָ אֵין אִתִּי זֶה שָׁלֹשׁ פְּעָמִים
הֵתַלְתָּ בִּי וְלֹא־הִגַּדְתָּ לִּי בַּמֶּה כֹּחֲךָ
ג' גָדוֹל׃ וַיְהִי כִּי־הֵצִיקָה לּוֹ בִדְבָרֶיהָ
ל' ד' כָּל־הַיָּמִים וַתְּאַלְצֵהוּ וַתִּקְצַר נַפְשׁוֹ
לָמוּת׃ וַיַּגֶּד־לָהּ אֶת־כָּל־לִבּוֹ וַיֹּאמֶר
לָהּ מוֹרָה לֹא־עָלָה עַל־רֹאשִׁי כִּי־
נְזִיר אֱלֹהִים אֲנִי מִבֶּטֶן אִמִּי אִם־
גֻּלַּחְתִּי וְסָר מִמֶּנִּי כֹחִי וְחָלִיתִי וְהָיִיתִי
כְּכָל־הָאָדָם׃ וַתֵּרֶא דְלִילָה כִּי־הִגִּיד
לָהּ אֶת־כָּל־לִבּוֹ וַתִּשְׁלַח וַתִּקְרָא
לְסַרְנֵי פְלִשְׁתִּים לֵאמֹר עֲלוּ הַפַּעַם
ל' כִּי־הִגִּיד לה אֶת־כָּל־לִבּוֹ וְעָלוּ אֵלֶיהָ
ק' סַרְנֵי פְלִשְׁתִּים וַיַּעֲלוּ הַכֶּסֶף בְּיָדָם׃
ותישנהו

רשי

מחלפות · קוולות · פלוני"ש בלע"ז : עם המסכת · עץ שהגרדי מיסך בו את השתי ושם העץ אכס"ובלא בלע"ז ולשון מסכת אורט"רא בלע"ז · ותאלצהו · דוחקתו ואין לו דמיון : ותרא דלילה כי הגיד לה · נכרין דברי אמת :

ותקרא

מסרה

ולבך ה' בקריא' וסי' איך תאמר אהבתיך ולבך אין אתי · בי אין עיניך ולבך · ולבך תשית לדעתי · עיניך יראו זרות · אל תבהל על פיך ולבך אל ימהר להוציא דבר · ראשי כ"ד בקריא' וסי' במסר' רבתא :

כלי יקר

לי כל מצפוניו אם אהבתני וכו' בפע' הראשונה רצתה לדעת השתי שאלות יחד הלא הם במה כחך גדול במה תאסר כיון שהתל בה אמרה במה תאסר שיספיק לה ידיעה זו והיא היותר מוכרחת לתכליתה שהו' אפילו ביד פלשתים כיון שראת' שלא עלה בידה אז אמרה אשאלה ממנו אחת והיותר קלה והיא במה כחו גדול כדי שבעיון ושקיד' תמצא אופן לבטל אותו הכח הגדול ותבין בעיון במה יאסר וזהו שאמרה ולא הגדת' לי ר"ל אפי' השאלה אחת שבשתיהן והיותר קלה הלא היא במה כחך גדול וזה כבין בסמוך שכתוב ותרא דלילה כי הגיד לה את כל לבו כו' דכיון דהיא לא שאלה אותו כי אם במה כחך גדול והוא ביאר לה השתים שכחו גדול כי נזיר אני מן הבטן ובמה יאסר באם גולחתי וסר ממני כחי וכו' שכיון שבדרש אליה ללא שאלה אותו וביאר לה השתי שאלות זו הוכחה שגילה לה כל לבו ובסמוך בס"ד ארחיב בזה :

ויהי כי הציק' לו בדברי' וכו' עיין רש"י ז"ל והרד"ק ז"ל והרל"בג ומהרי"א ז"ל כתב הציקתהו בדבריה ובבכייתה ותאלצהו או כפי מה שפי' חז"ל שהייתה שומטת כר מתחתיו בשעת תשמיש וגו' ותקצר נפשו למות החשוב שאמרו הכתוב להגיד ששמשון לא הסכים לגלות לה זה עד לפי שקצרו ימיו למות והגיע עתו ולכן היה מאת האלי"ם שיגיד לה כל לבבו כדי שיהיה זה סיבת מיתתו וז"ש ותקצר נפשו למות ויגד לה את כל לבו ע"כ : ולע"דן להבין הכתוב במה שאחז"ל במסכת סוטה ט"א מאי ותאלצהו אמר רבי יצחק בשם רבי אמי בשעת גמר ביאה נשמטת מתחתיו ע"כ כי מלבד שהוקשה להם מאי ותאלצהו שאין לו הבנה כמו שהוזכר בדבריו מאי ותאלצהו אפשר ג"כ לומר שני הכרחיות אחרים האחד יתור ותאלצהו אחר שאמר ויהי כי הציקה לו בדברים וזה אפשר שנכלל בלשון קושייתו שאמר מאי ותאלצהו שמלבד שהבנתו של תיבת ותאלצהו בלתי מובנת דלא ידענ' מאי ותאלצהו גם כן קשה יתור ותאלצהו וז"ש מאי ותאלצהו כלומר כבר נכלל בכלל מה שאמר כי הציקה לו בדבריה ולמה לו לומר עוד ותאלצהו ומשני א"ר יצחק בשם רבי אמי בשעת גמ' ביאה כו' והההכרח השני והוא שלישי הוא למה לא ערבינהו ויאמר נא ויהי כי הציקתהו בדבריה ותאלצהו כל הימים ולמה הפסיק בתיבת כל הימים ובדברי ר' יצחק מובן כי הציקה לו בדבריה כל הימים אבל ותאלצהו בלילות כי שמשון צדיק בכל דרכיו וישר' קדושים אין משמשין מטותיהן ביו' כ"ש שמשון וכמו שאבאר בס"ד בפסוק ותרא דלילה כו' אמנם במה שאמר ותקצר נפשו למות אחז"ל בב"ר פ' וירא פ' כ"ב א"ר יוחנן נערו של איש גדול מנער' של אש' הדא הוא דכתיב ויהי כי הציק' לו בדבריה כל הימים ותאלצהו שהייתה שומטת עצמה מתחתיו ותקצר נפשו למו' אבל היא לא קצרה נפש' שהייתה עושה צרכיה ממקום אח' ע"כ והקשה השלם כמה"ר הב"א ז"ל כתב ולקמי' גרסינן וז"ל שהייתה עושה צרכיה ממקום אחר ע"כ והדין עמו דהי לא גרסינן הכי לא יליף מידי דנערו של איש גדו' משל אש' והיה אפשר לע"ד לומר דמרישיה דקרא דותאלצהו שהייתה שומט' עצמה מתחתיו מיניה יליף דהלמא נערו של אשה ומאי דמסיק וקאמר ותקצר נפשו למות כפשו ולא נפשה כייהו כאילו הקשה על דברי עצמו למה לא ילפינן זה מותקצר נפשו למות דגדול נערו של איש ודחי דמהתם ליכא למילף דאימא לך משום דהיא היתה עושה צרכיה ממקום אחר לכך לא נקצרה אלא מותאלצהו דבשעת גמר ביאה היתה נשמטת מתחתיו והא התם דבין הוא ובין היא שניהם מקבלים צער אלמא היא יכולה לסבול והוא אינו יכול לסבול אבל דברי החכם השלם הנזכר הם עיקר דגרסינן ויש אן' שהיתה עושה צרכ' ממקום אחר שכן תמצא שם ברש"י ז"ל שכבר כתב זה לשונו ומכין שנערו של איש מרובה משל נערה של אשה דכתיב ותקצר נפשו נפשו ולא נפשה ע"כ מלשונו זה נוכיח דע"כ ויש אומרים גרסינן ובדברי רבי יוחנן אפשר לכלול כל הג' הכרחיות שזכרתי שהוא לא הזכיר בדבריו מאי ותאלצהו כמו שהזכיר ר' יצחק בשם ר' אמי במסכ' סוטה אמי לא הכריח אלא מהשתי הכרחיות אמכסר' יוחנן הכריח מכולן שלמדנו אומרו ותקצר נפשו למות מהצער שהיתה נשמטת בגמר ביאה או שהיתה נמנעת מהתשמיש והיא היתה עושה וכו' ואפשר לע"ד שכיון שהיתה נשמטת מתחתיו א"כ היה דש מבפנים וזורה מבחוץ כעין ער בכור יהודה שהי' רע בעיני ה' על שהיה עושה כן והוא עון פלילי גור' מבול לעולם ופוג' הנפש וז"ש ותקצר נפשו למות רמז קצור בנפש מהעון פלילי וקרב' למות מהצער הטבעי והגשמי :

ויגד לה את כל לבו מהרי"א ז"ל דקדק לשון את כל לבו כי כבר בענין הקודם הגיד לה מקצת לבו במ"ש מחלפות ראשי ובעת מסקנת הדברים שהשלים לגלות לה שארית מצפוני לבו אמר לה בענין בשלימו' ז"ש ויגד לה את כל לבו ע"כ ול"כ שיובן אומרו ויגד לה את כל לבו במ"ש אם גולחתי וכו' כמו שאבאר בסמוך ויאמר לה מורה לא עלה על ראשי כי נזיר אלהים אני וכו' אמר לה כי יש שאר הנזירים מבני אדם שהוא מדיר עצמו בנזיר אחר שגדל ונעשה איש כדכתיב איש כי יפליא בסמוך לאיש נודר בנזיר כמצא שאחר שעלה על ראשו תער נודר בנזיר אבל אני איני כן מורה לא עלה על ראשי מעול' יען כי נזיר אלהים אני ר"ל שהאלהים עשאני נזיר מבטן אמי ולא עשיתי את עצמי נזיר והנה גילה הכל ואמר אם גולחתי ר"ל לא מבעיא אם אגלח בכוונ' אלא אפי' אם גולחתי ע"י זולתי וסר כחי וכ"ש אם אגלח עצמי ואמר וסר ממני כחי שתיב' ממני מיותרת אבל ר"ל ידעתי כי ניקשתי באמרי פי עד שאם גולחתי ע"י זולת אני הגורם לעצמי בגלוי סודי לאשתי ולא קיימתי בעצמי מושכבת חיקך שמור פתחי פיך ז"ש וסר ממני כחי ממני

כלי יקר

נהיה הדבר ואני גרמתי לעצמי אמר וסר ממני כחי ר"ל שלא יוסר הכח הכללי מהשי"ת מאתו אבל וסר ממני כחי ר"ל כחי שממני מצד המניקה הזו אבל עדיין ישאר עמי כחו של השי"ת ולכך הזכיר בסמוך ואמר והוא לא ידע כי ה' סר מעליו שזה נתחדש לו אח"כ שלא עלה בדעתו שהשי"ת יסור ממנו וכמו שאזכור בסמוך בשם הרד"ק ז"ל עיין שם או אפשר שאמר וסר ממני כחי כי שמשון מעצמו היה בו ק"ת גבורים יותר משאר האדם ונוספה על גבורתו רוח גבורה מאת השי"ת לז"א כי כאשר יגולח לא די שיסור אותו הרוח גבורה מאת ה' התלוי במצות הנזירו' אשר בביטולה יסיר רוח ה' מעליו אלא גם כח הטבעי יחלישהו ביטול המצוה וז"ש אם גולחתי וסר ממני כחי אפי' כחי שממני ומטבעי יסור וחליתי ככל אדם דעלמא ולא כתב כאחד האדם כמיוחד שבאדם אלא בכל אדם רק ופוחז וכמו שכתבתי למעלה גבי כאחד האדם :

ותרא דלילה כי הגיד לה את כל לבו במ"ס פ' ראשון מנא ידעה א"ר חנן א"ר ניכרין דברי אמת אביי אמר ידעה בהוהו צדיק דלא מפיק שם שמים לבטלה כיון דאמר לה כי נזיר אלהים אני אמרה השתא ודאי קושטא קאמר ע"כ ופרש"י ז"ל בפ' המקנא ניכרין דברי אמת מתקבלים ומיושבים ודבורים על אופניהם ראתה שערו גדול ולא היה שותה יין והבינה שהדברים האחרונים שאמר לה שבדבר הזה היה כחו גדול אמת הן ע"כ ומזה יתברר לנו מעלת שמשון וצדקותו שלא הוציא מעולם שם שמים לבטלה ויהיה הוכחה למ"ש למעלה שלא שמש מטתו ביום כי צדיק הוא בכל דרכיו רק בדבר נשים פלשתיו' כי מאת ה' היתה זו ותואנה הוא מבקש מפלשתים וכן כתב הרד"ק ז"ל בקירוב והוסיף שבשלשה פעמים לא אמר אלא וחליתי כלומר יחלוש כחי מחוזק היתרי' אך בזאת הפעם אמר וסר ממני כחי דרך שגולה יוסר הכח מאין ע"כ ומהרי"א ז"ל כתב ב' סיבות חז"ל הנזכרות והוסיף מדיליה ואמר ואולי ששמעה גם כן דלילה ענין אמו ומה שקרה לה עם המלאך בהריונה ומכל זה הכירה שהאמת אתו ואולי נשבע לה ג"כ עליו ע"כ : ולע"דן ותרא דלילה וכו' ראתה שהיא שאלה ממנו במה כחך גדול לבד והשיבה על השתים השיבה שכחו גדול שמורה לא עלה על ראשי כי נזיר אלהים וכו' והשיבה לבמה תאסר אם גולחתי וסר ממני כחי והרחיב לגלות סודו באומרו גולחתי שאפי' יגולח ע"י אחרים יוסר כחו עם היות הגילוח שלא כרצונו וכ"ש בהיותו ברצונו גם שהוסיף גילוי במה שאמר וסר ממני כחי כדפרשית לעיל בפ' ויגד לה דממני שאני הוא הגורם לעצמי הסרת כחי בגלותי סודי לשוכבת חיקי ומ"ש ותשלח ותקרא פי' שאולי היה תמיד אורב מפלשתים אתה עמה ועתה שלחה אות' והקר' על ידם לסרני פלשתים ולהיותה יודעת כי סרני פלשתים לא יחליפו דבורם מהכסף שנדרו לה לזה צוותה לשליח לאמר עלו הפעם כי הגיד לי את כל לבו ר"ל צוותה את השלוחים לאמר הנוסח הזה ובלשון הזה בלבד לאמר עלו הפעם כי הגיד לי את כל לבו אבל דבר הכסף לא תאמרו שאם כי הם מעצמם יביאוהו ואין צריך להזכיר כ"ש להזכיר וז"ש ועלו אליה סרני פלשתים ויעלו הכסף בידם כאשר דמתה כן היה שהם יעמדו באמונת' להעלות הכסף · וזה מובן או' לאמר עלו כו' שהכוונ' לשלול שלא יאמר כי אם מה שהיא מסדר' לאמר בלי שום תוספת שאם יוסיפו לדב' בדבר הכסף המוסיף גורע בכבודם של סרני פלשתים · ומ"ש עלו הפעם כי הגיד לה את וכו' עיין הרד"ק ז"ל :

ותיישנהו על ברכי' עיין הרד"ק ז"ל וכבר כתבתי לע"ד בפ' ותתקע ביתד דדוקא בב' הפעמים האחרונים בנגעה בשער ראשו אז הוצרכה לישנו לא בב' פעמים הראשונים והוא ער ומ"ש ותקרא לאיש עיין רש"י ז"ל והרד"ק ז"ל ומהרי"א ז"ל כתב ששמשון היה ישן על ברכי' וגלחה שבע מחלפות ראשו ובפעם הזאת לא עשתה בעצמה הנסיון הזה בידיה אבל צוותה לאיש שיגלחהו וז"ש ותקרא לאיש כי קראה לאיש המגלח שיגלחהו ואם אמר הפ' ותגלח פי' שגילחה דלילה ע"י האיש שוכר ובמ"ש ותחל לענותו כתב דברי המפרשים הם דברי הרד"ק ז"ל והוא ז"ל כתב והפשר שדלילה התחילה לענותו ביסורין וקשורי' ושסר כחו מעליו ולא הרגיש בהם מרצוי ע"כ : ולע"דן כי היא ישנתו על ברכיה שבהפסק יהי נרדם מהיותו על ברכיה וחששה אולי ער הוא ובלתי ישן ובהתחילה לגלח ירגיש לזה אמר הכתוב והקרא לאיש על שמשון עצמו קראה אותו בהיזו תואנה או לאיש מהאנשים העומדים לפניו קראהו להוכה לראות אם הוא שקוע בשינה לא לגלח קראה לאיש וכראותה שהוא ישן קבוע בשינה שלא הרגיש בקריאת' לאיש אז והגלח היא בעצמה גלחתו ולפירוש זה ניחא לשון ותגלח כפשוטו ואמר ותחל לענותו וכו' כי אין ספק שהכח הזה אלהי הוא ומהשגחתו יתברך אשר עליו נהיה באמצעות מצות הנזירות נזר אלהיו אשר על ראשו באופן שהאשה הזו לא עשתה כי אם התחלת ענוי בגלחה שער ראשו שע"י זה נגרר ויסר כחו והשגחיי מעליו מאליו הוסר באמצעית העון של הגלוח וחשקו בנכריות כשבוטל הנזר אשר על ראשו שע"י היתה המצוה כנר מצוה דולקת וכשכבתה ויסר כחו מעליו ובפ' ויחל שער ראשו לצמח בס"ד אזכי' דברי מהרי"א ז"ל במה הי' כחו של שמשון אם מצד השער או מצד ההשגח' :

ותאמר פלשתים עליך שמשון וכו' כבר כתבתי למה לא כתיב והאמר אליו כבשאר הפעמים כי כעת ראתה שכלתה אליו הרעה ולא דברה עמו מאכזריותה עליו לכך כתיב ותאמר פלשתים עליך שמשון מדבר' אל זולתה כמו האורב או שלוחי פלשתים ומ"ש אצא כפעם בפעם ואנער עיין הרד"ק ז"ל והז"ל בשיטתו שכל שאר הפעמים היתה מישנהו וכבר חלקתי עליו למעלה שלא היתה שינה כי אם בב' פעמים האחרונים לא בראשונים שלא נזכרה בהם שינה ולפי זה או' אצא כפעם בפעם על מציאות היציאה או כפעם בפע' לא ש והינער כי אם בפעם הקודמ' לז"א או אפשר לו' דהכולה קאי אצא כפעם בפעם ואנער וכו' ונדקדק אומר כפעם בפעם דהי"ל

בפעם

ותישנהו · וכן עשתה בכל הפעמים שאסרה אותו היתה מישנתו תחלה כדי שלא יבעט באסרה אותו וזה הוא שאמר בפעם השלישית ויקץ משנתו ויסע את היתד הארג ואת המסכת: ותקרא לאיש · לאיש המגלח · ופירוש ותגלח צותה לו שיגלח והוא יוצא לשלישי או לקחה היא המספרים מיד האיש וגלחה אותו: ותחל לענותו אף על פי שגלחה אותו והוא ישן הרגיש בעצמו עניי וחלוש בגלחה אותו: אצא כפעם בפעם ואנער · כמו שהיה עושה בכל פעם ופעם שהיה מקיץ משנתו ומתחזק כן חשב לעשות הפעם הזאת ולהתחזק ופירוש ואנער מהשינה: והוא לא ידע · והלא הגיד לה כל לבו ודעתו היה כאשר יגלח יסור כחו ממנו כמו שאמר וסר ממני כחי ואם כן היאך אמר והוא לא ידע אלא ששכח בשנתו מה שאמר לה וחשב שהיה זאת הפעם כפעמי' האחרות ולא נזכר שסר כחו מעליו שעדין לא נעור משנתו משלם או פירוש והוא לא ידע ידע שסר ממנו כחו אב' לא ידע כי יי' סר מעליו כי חשב שאף על פי שסר ממנו כחו שיעזרוהו ה' בפעם הזאת שלא יפול ביד פלשתים: בנחשתים · כתרגומו בשלשלן דנחש: ויהי טוחן · נראה כי מנהג הארצות ההם בזמן ההוא להיות ריחים בבית האסורים להיות מתפרנסים מהטחינה האסורים שהיו בנחשתי' ואין להם מלאכ' אחרת להתפרנס שם אלא בטחינה בריחים וכן הוא אומר בתורה עד בכור השפחה אשר אחר הריחים ואמר על בכור השבי אשר בבית הבור ידמה כי הכל אחד והשבויים טוחני' היו בבית הסהר ודרך הדרש רחוק בזה שפירשו כמו תטחן לאחר אשתי שכל אחד היה מביא אשתו לו שתתעבר ממנו וכי מה תועלת היה להם בזה והלא סר ממנו כחו וכן ת"י על דרך פשוטו והוא טחין בבית רחיא: ויחל שער ראשו לצמוח כאשר גלח · כמו שגלחו שבע מחלפות ראשו כן החלו לצמוח והטעם הספור בזה לפי מה שאומר ויאמר שמשון אל הנער שחשב שמשון שישוב לו כחו עם שערו ואמר לנער ימישהו את העמודים כי חשב כיון שצמח ראשו זה היה סבת השבת כחו אליו בעזר האלהים: לדגון אלהיהם ולשמחה · מקור משקל ליראה את יי': אלהינו

וַתְּיַשְּׁנֵ֙הוּ֙ עַל־בִּרְכֶּ֔יהָ וַתִּקְרָ֣א לָאִ֔ישׁ וַתְּגַלַּ֕ח אֶת־שֶׁ֖בַע מַחְלְפ֣וֹת רֹאשׁ֑וֹ וַתָּ֙חֶל֙ לְעַנּוֹת֔וֹ וַיָּ֥סַר כֹּח֖וֹ מֵעָלָֽיו׃
כ וַתֹּ֕אמֶר פְּלִשְׁתִּ֥ים עָלֶ֖יךָ שִׁמְשׁ֑וֹן וַיִּקַ֣ץ מִשְּׁנָת֗וֹ וַיֹּ֙אמֶר֙ אֵצֵ֞א כְּפַ֤עַם בְּפַ֙עַם֙ וְאִנָּעֵ֔ר וְהוּא֙ לֹ֣א יָדַ֔ע כִּ֥י יְהוָ֖ה סָ֥ר מֵעָלָֽיו׃
וַיֹּאחֲז֙וּהוּ֙ פְלִשְׁתִּ֔ים וַֽיְנַקְּר֖וּ אֶת־עֵינָ֑יו וַיּוֹרִ֨ידוּ אוֹת֜וֹ עַזָּ֗תָה וַיַּאַסְר֙וּהוּ֙ בַּנְחֻשְׁתַּ֔יִם וַיְהִ֥י טוֹחֵ֖ן בְּבֵ֥ית הָאֲסִירִֽים׃
וַיָּ֧חֶל שְׂעַר־רֹאשׁ֛וֹ לְצַמֵּ֖חַ כַּאֲשֶׁ֥ר גֻּלָּֽח׃
וְסַרְנֵ֣י פְלִשְׁתִּ֗ים נֶֽאֱסְפוּ֙ לִזְבֹּ֧חַ זֶֽבַח־גָּד֛וֹל לְדָג֥וֹן אֱלֹהֵיהֶ֖ם וּלְשִׂמְחָ֑ה וַיֹּ֣אמְר֔וּ נָתַ֤ן אֱלֹהֵ֙ינוּ֙ בְּיָדֵ֔נוּ אֵ֖ת שִׁמְשׁ֥וֹן

וְאַשְׁכְּבַתֵּיהּ עַל בִּרְכָּהָא וּקְרַת לְגַבְרָא וּגְרַעַת יַת שְׁבַע גְּדִילַת רֵישֵׁיהּ וּשְׁרִיאַת לְעַנְיוּתֵיהּ וַעֲדָא חֵילֵיהּ מִנֵּיהּ׃ וַאֲמָרַת פְּלִשְׁתָּאֵי אָתוֹ עֲלָךְ שִׁמְשׁוֹן וְאִתְּעַר מִשִּׁינְתֵיהּ וַאֲמַר אֶפּוֹק כִּזְמַן בִּזְמַן וְאִתְגַּבַּר וְהוּא לָא יְדַע אֲרֵי גְּבוּרְתָּא דַּייָ עֲדַת מִנֵּיהּ׃ וַאֲחָדוּהִי פְּלִשְׁתָּאֵי וְנַקַּרוּ יַת עֵינוֹהִי וְאַחִיתוּ יָתֵיהּ לְעַזָּה וַאֲסָרוּהוּ בְּשַׁלְשְׁלָן דִּנְחָשׁ וַהֲוָה טָחֵין רֵיחַיָּא בְּבֵית אֲסִירַיָּא׃ וּשְׁרֵי סְעַר רֵישֵׁיהּ לְצַמָּחָא כָּתַר דְּאִתְגַּלַּח׃ וְטוּרָנֵי פְלִשְׁתָּאֵי אִתְכְּנִישׁוּ לְדַבָּחָא דְּבַח רַבָּא לְדָגוֹן טַעֲוַתְהוֹן וּלְמֶחֱדֵי וַאֲמָרוּ מְסַרַת דַּחַלְתָּנָא בִּידָנָא יַת שִׁמְשׁוֹן

רשי

ותקרא לאיש · לשלוחו של סרנים: ויורידו אותו עזתה · מקום תחלת קילקולו: ויהי טוחן בריחים · מלאכה כבדה ורבותי' פירשו מה שפירשו: בין

רלבג

והנה סרני פלשתים חשבו לתת תודה לאלהיהם על אשר נפל בידם שמשון אויבם ומחריב ארצם והיה זה סבה שקראו לשמשון שישחק לפניהם כדי שיראוהו כלם ויתבאר להם מה הגיע להם מהטוב בנפלו בידם · והנה

מסרה

ויאסרוהו ג' בקריאה וסי' וינקרו את עיניו · וילכדו את מנשה בחחים דד"ה · בשנים עבותים · וגמפר גם בלך לך · ולשמח' ג' בקריא' וסי' לדגון אלהיהם ולשמחה · צום הרביעי וצום ולשמח' מה זה עשה:

מנחה קטנה

וסרני פלשתים וגו' כפור הבתוב פתיות גדול של אנשי פלשתים אע"פ שידעו בברור שסר כח שמשון ע"י שעבר על מנות אלקיו כמו שאמר אם גולחתי וסר' ככל האדם ובן היה באופן שראו שסי' זה מהשגחת השם כי לא נתן והוא לקח בכח והם כנסיות תלו זה בדגון אלהיהם ויאמרו נתן אלהינו בידינו וגו' וכיה שטותם באומרם שע"י איזה חטא מרה אשר שע"ז עליהם שלא שמשון להכניסם ולהחריב ארצם ושכשיו כום רוצו שסר בידם שמשון ועל זה עשו זבח לאלהיהם · א"כ שמתח בשטותם באומרם שאלהי ישראל שלא עליהם שמשון להחריב ארצם · אלא שטענה נגד שכע"ז שלכם שסר שמשון בידם: אף

כלי יקר

כפעם ופעם או בכל פעם ופעם או בכל פעם אבל באו' כפעם בפעם ר"ל ויאמר אצא ואנע' כפע' הקודמת לזו' שהייתי ישן דהיינו כאשר אסורה המחלפות במסכת ויתד כך אמר אצא כפעם הזאת וטעה כי לא ידע וכו' ומ"ש והוא לא ידע כו' עיין הרד"ק ז"ל ות"י ואנער ואתגבר אולי תרגמו לשון נער ובחור ולא לשון התעוררות הזכיר ויקץ משנתו ותהגי הה"ר אברהם פי' כי מאמר והוא לא ידע נמשך למעלה ואיננו נמשך את כי ה' סר מעליו והכי קאמר אצא כפעם בפעם וכו' והוא לא ידע מה שאירע לו מהגילוח ושסר כחו ממנו ונותן טעם לזה איך לא ידע דבר ברור כזה ואיך טעה לו' אצא כפעם בפעם ואו' כי ה' סר מעליו זה סיבה לטעותו כי כיון שה' סר מעליו הושב חכם אחור ודעתו יסכל ולזה והוא לא ידע שסר כחו והוא הבליי ולפי הפשט לעד"ן שטעה שמשון שכיון שהיה ישן כשגלחוהו אנוס הוא ולא יסור ה' מעליו כי לא מלבו גולח זש"ה והוא לא ידע כי ה' סר מעליו כי אדם מועד לעולם בין ער בין ישן שלא היה לו לגלות סודו אל נכרית וכיון שהלך רכיל ראוי שה' סר מעליו והוא לא ידע זה':

ויאחזוהו פלשתי' וינקרו את עיניו סיבת ניקור עיני שמשון במ"ס פ' ראשון תנן שמשון הלך אחר עיניו לפיכך נקרו פלשתים את עיניו שנאמר ויאחזוהו פלשתים וינקרו את עיניו ובגמ' מייתי תנו רבנן שמשון בעיניו מרד שנאמר ויאמר שמשון אל אביו ואל אמו וגו' ולא ידעו כי מה' היא כי אזל מיהא בתר ישרותיה אזל ע"כ וצריך להבין למה לא הוקשה לו קושיה זו של איני והכתוב וכו' עלה דמתניתין קוד' שיביא הברייתא ונבין אגב אורחין מה הוסיפה ברייתא א על המשנה: ונראה דעל' דמתניתין לא הקש' דקל להבין ולתרץ כי אזל מיהא בתר ישרותי' אזל ולכך נענש והכי דייק ליסנא דמתניתין דקתני שמשון הלך אחר עיניו הלך דייקא דהוא לשון כי אזל מיהא בתר ישרותיה אזל אמנם עלה דברייתא היא קושיה חזק' דתני בה שמשון בעיניו מרד כו' בלשון מרד קשה מאד וע"כ מקש' ואו' איני והכתיב ואביו ואמו לא ידעו כי מה' הו' וא"כ היאך קורא אותו מרד ומשני בדוחק כי אזל מיהא בתר ישרותיה אזל ולאיש כמוהו מרד ומעל יקרא או אפשר עוד והיא הנכון יותר דאילו במתניתין לא קשיא מידי כי כאמר דתני שהם שמשון הלך אחר עיניו דמ"ש הלך אחר עיניו ונענש עליו היינו במה שקלקל בעזה דכתיב וילך שמשון עזתה וירא שם אשה זונה וכו' וירא היינו בעיניו וכן איתא בגמ' בסמוך תני ר' אומר תחלה קלקולו בעזה וכו' ועליה נאמר שנענש דאביו ואמו לא ידעו כי מה' הוא עלה דההיא דתמנת כתיב ולא קשיא מידי אמנם בברייתא דתני שמשון מרד בעיניו ומייתי ראיה מקר' דכי היא ישרה בעיני האמור בההיא דתמנת לכך מקשה ואזמר איני והכתיב ואביו ואמו לא ידעו כי מה' הוא דההיא דתימנת למה נענש עליה כיון שמה' יצא הדבר ומשני שפיר כי אזל מיהא בתר ישרותי' אזל שישר' בעיניו ולא נתכוון לש"ש לגמרי אלא לפי שישר' בעיניו לפיכך לקחה לו ולכך נענש ולפי זה מתני' דשמשון הלך אחר עיניו היינו אפי' בההיא דתמנת שכיון שאמר כי היא ישרה בעיני נענש עליה ומכאן נלמוד שאם אפי' בדבר מצוה שמה' הוא כי תואנה הוא מבקש מפלשתים נענש לפי שנטה אחרי עיניו באומרו כי היא ישרה בעיני הנוטים אחר עבירה בלבם ומחשבתם ודבורם ומעשיהם ועיניהם עאכ"ו שגדול עונם מנשא ומ"ש ויאחזוהו פלשתים שהיא מיותר שבכלל אומר וינקרו את עיניו נכלל שאחזוהו שאם לא אחזוהו היאך ינקרו עיניו אבל כיון לו' שמרוב פחדם לא המתינו ברגע קטן שלא נקרו פלשתים את עיניו אבל תכף ומיד כשאחזוהו בה שעתא נקרו את עיניו שאפי' שינגל מידם יהיה מעוות לא יוכל לתקון בניקו' עיניו ז"ש ויאחזוהו פלשתים וינקרו את עיניו ומ"ש ויורידו אותו עזתה אחז"ל טעם למה הורידוהו עזתה ולא במקום אחר תניא ר' או' תחלת קלקולו בעזה לפיכך לקה בעזה תחילה קלקולו בעזה וירד שמשון עזתה וירא שם אשה זונה כו' לפיכך לקה בעזה דכתיב ויורידו אותו ע"כ וכדמסיק תלמודא דההיא דתמנת לאו קלקול הוה פי' דרך אישות לקחה אבל בעזה התחלת קלקול שרא' זונה ויבא אליה בזנות לכך לקה שם והיינו ויורידו אותו עזתה שנתבזה שם בעיר גדול' או לקה בעזה היינו שהרי שם מת והו' לקה בעזה דכתי' ויורידו אותו עזתה מגמ' העגין יליף הלקו' ששם מת עם פלשתים ולפיכך כתב כאן ויורידו אותו עזתה מקום תחילת קלקולו רמז אל דברי חז"ל ומ"ש בנחושתים עיין הרד"ק ז"ל ומ"ש ויהי טוחן בבית האסורים עיין רש"י ז"ל וכן הביא הרד"ק והרלב"ג והכי או' שדרך חז"ל נכון אדא כי דרך ארץ ונוהג שבעולם כשלוכדים מלך לבלתי שעבדו במלאכה נמבזה ונמסה וא"כ טוחן בבית האסורים לשון נקיה הוא ועוד נר' שדרשו קרי וכתיב שכתיבת האסירים כתיב וקרינן האסורים האסירים כפשוטו על המאס' והדרשה תדרש בקרי שהיה טוחן ובועל כדברים האסורים לו בת אל נכר וזהו בבית האסורים שאין בית אלא אשה וזהו בבית האסורים האסורים לו קאמר וטוחן כמו תטחן לאחר אשתי דאיוב והכה חשבו שאעפ"י שסר כחו לפי שעה היה עד שישוב שערו אל ראשו וישוב כחו אליו א"כ בעל כח יחשב בכח ואעפ"י שאיננו בו בפועל לכך היו מבקשים להתעבר ממנו:

ולע"דן לתת טעם למה שהורידוהו עזת' לב' סיבות הא' שקלקל בעזה מאד להעיז פניו לעקור דלתותיה והיא עיר חומה גבוה דלתי' ובריח היותם חזקה שבערי פלשתים ושמה יעיד עליה היות שמה עזה כי עזה הוא בעזית עלומות והשנית כי מפחדם פן ירדה לכך הוליכוהו עזתה ויאסרוהו שם בנחושתי' ויהי טוחן הכל להכחישו דכ' לי האי ואולי ובבית האסורים כדי שיהיה מאס' בתוך מאס':

ויחל שער ראשו לצמח כו' עיין הרד"ק ז"ל ומהרי"א ז"ל כתב ז"ל ואין ראוי שנחשוב שהיה כח שמשון בשערות בדרך טבע אבל היה כחו דבר נסיי בעוד שישמור נזירותו וכאשר הלך אחר עיניו בדלילה ולא זכר שהיתה ממשפחת זרים אשה נכריה נענש שסר יי' מעליו והודו נהפך למשחית וכאשר צמח שער ראשו לא אמר הכתוב ששב כחו אליו כי לפי האמת לא שב הכח עם השער אבל קרא אחר למיתתו שהוליכוהו לצחק בו בבית אלוהיהם והוא עשה תשובה מחטאיו ושב אל יי' בכל לבבו ובכל נפשו וקראהו מארתו וענהו וחזק ידיו ועשה מה שעשה בכח האל לא מהשער עכ"ל: ולע"דן שצדק מהרי"א ז"ל בחלק הראשון שבדבריו שאמר אין ראוי שנחשוב שהיה וכו' עד וכאשר צמח שער ראשו לא אמר הכתוב ששב כחו כו' אמנם בחלק זה האחרון כי לפי האמ' לא שב הכח עם השער אבל קרא אחר למיתתו שהוליכוהו לצחק וכו' אני חולק עליו כי השבת כח הלויה בודאי בשערו כי כחו של שמשון בשערו ולא בדרך טבע היה כי אין מבוא לטבע לתת כח גדול כזה מגדל שער הראש וגידולו אבל כחו בסגולת מצות הנזירות שבשער ימשך לו ואין ספק שאם היה שמשון מגדל פרע שער ראשו היה שב כחו אליו בסגולת המצוה של נזירות ומה שהוצרך לתשובה אל יי' בכל לבבו ובכל נפשו שכתב מהרי"א שע"י התשובה השיג הנצחון בכח האל לא מהשער ע"כ כי השער לא יועיל אין הדבר כן כי השער סגוליי מצד מצות הנזירות אלא שלהיות שלא גדל עדיין הוצרך לתפלה ותחנונים שיעשו סניף למיחות שער שמתחיל כעת לצמוח וז"ש ויחל שער ראשו לצמח כו' שהכוונה בסיפור זה שהתחלת צמוחו סייע בדבר גבורות שמשון אשר יזכירו הכתובים שיעשה מכפילת הבית ולהיות נמיחת כל דהו כי כאשר גולח היה זה לכך הוצרך לקרוא בשם יי' זכרני נא וחזקני כו' אבל יסוד העניין היה צמיחת השערות וראיה לדברי אלה מה שאחז"ל בב"ר פ' ויחי יהי דן נחש עלי דרך מה נחש זה כל כחו אינו אלא בראשו כך שמשון אם גולחתי וסר ממני כחי ע"כ הרי בפי' אמר שכחו בשער של ראשו והיה כעין הנחש אלא שנסבר כחו טבעי בראשו ובשמשון כחו השגחיי מפאת מצות הנזירות כאמור כי עלום עושה דבר יי' ובפרע מצוה כזו אשר מבטן לוקח לידיד ה':

וסרני פלשתים נאספו עיין הרד"ק ז"ל והרלב"ג ז"ל: ולע"דן כי סרני פלשתי' נאספו לזבוח זבח גדול שיהיה בזבח שיעור לשני ענייפים הא' לדגון אלהיהם וחלק מהזבח לשמחה שאין שמחה אלא בבשר זבח שלמים ולכך הוצרך לזבח גדול שיספיק לזה ולזה ולפי' זה תיבת ולשמחה מקושרת עם זבח גדול או אפשר לקשרו אל תחלת הפסוק שאמר נאספו לזבוח כו' ונאספו ג"כ לשמחה ולכך קראו לשמשון שישחק לפניהם עוד אפשר שמאמר ולשמחה הכתוב הגיד מראשית אחרית שעתידים רבים ליהרג וישמחו כל בית יש' וזהו לזבוח זבח גדול לדגון אלהיהם ולשמחה ליש' ולכן לא כתיב ולשמוח ואולי אל זה רמז המסר' ולשמחה שלשה זהו וצום הרביעי כו' יהיה לבית יש' לששון וכו' והג' לשמחה מה זו עושה ע"כ רצה לפרש ולשמחה זו ליש' שהיום בצום ובכי יהיה לבית ישראל לששון ולשמחה שהצום יהפך לשמחה כך כאן ג"כ נהפך היגון לשמחה ליש' ובסבב הסי"ת ע"י העם עצמו שרצו לשמוח ולצחק והביאו שמשון שעשה להם כל זאת וזהו ולשמחה מה זו עושה שע"י השמחה נתגלגלה פורענות פלשתים ושמחה יש' והנה הסרני' אשר המה חכמים יועצי שרי פלשתים שבחו ופארו לאלהיהם ואעפ"י שלא ראו את שמשון וז"ש ויאמרו נתן אלי"נו בידינו כו' אמנם דלת העם לא נתעוררו לשבח עד שראו את שמשון בעינ' ז"ש ויראו אותו העם ויהללו את אלהיהם ר"ל כשראו אותו אז ויהללו לא כן סרני פלשתים ואמרו את שמשון אויבנו להודיע מעלת הבחינה הזו בידם האחת מבחינת היותו שמשון איש אשר רוח אלי"ם בו אשר זה מורה היותו כח דגון גובר עליו חלילה והבחינה השנית היותו אויבנו מהתועלת של הרחקת הנזק ראוי לשבח על זה העם לא ידעו בזה לכך לא אמרו אלא נתן אלהינו בידינו את אויבנו לבד ולא אמר את שמשון אויבנו כדברי הסרנים:

ויראו אותו העם ויהללו את אלהיהם כו' צריך להבין השינוי שבין נוסח סרני פלשתים לנוסח העם בהודאה שסרני פלשתים לא אמר אלא חלוק' אחת לבד והיה נתן אלי"נו בידינו את שמשון אויבנו אמנם כאן העם האריכו למעניתם כי אמר נתן אלי"נו בידינו את אויבנו ואת מחרי' ארצנו ואשר הרבה חללינו · גם צריך לדקדק מהו אומר כי אמר נתן אלי"נו כו' הי"לל ויאמרו נתן אלי"נו וכו' כדלעיל גבי הסרנים: ונראה כי הסרנים והם מנהיגי פלשתים לא האריכו בשבח אלהיהם לו' נתן בידינו את שמשון אויבנו ומחריב ארצנו ואשר הרבה חללינו כי אם היו משבחים כך מתוך שבח' למדנו גנותם ושפלות' ששמשון היה מחריב ארצ' ומרב' חללים וחרפה היא להם איכה ירדוף אחד אלף לכך לא פירשו כ"כ אלא אמר דרך כלל את שמשון אויבנו אמנם דלת העם אמר בפרטות יותר את אויבנו מחריב ארצנו ואשר הרבה חללינו וז"ש כי אמרו נתן אלי"נו בידינו את אויבנו ר"ל כי אמר הסרנים סרני פלשתים אמר נתן אלי"נו בידינו את אויבנו ולא אמר יותר כחסי' על כבודם אבל ענו העם נוסיף ואת מחריב ארצנו ואשר הרבה חללינו באופן שמאמר כי אמר הוא דברי העם מספר מה שאמר הסרנים ומוסיפים מדילהם שבחי' שהם ואת מחריב ארצנו ואש' הרבה חללינו: עוד אפשר שהסרנים לא רצו להאריך ולומר אשר החריב ארצנו והרבה חללינו כי היה נמשך מזה חסרון כבוד לדגון אלה הם ולא שבח כי אם אלוה הוא איך לא עכב ביד שמשון שלא יחריב ארצו ולא ירבה חלליהם לכך לא אמר אלא את שמשון אויבנו אמנם דלת העם שלחו את לשונם להוסיף שבח באומר' שלא חלוקו' אלה ולא ידעו כי חרפה היא לו לדגון וכלימה שלא הציל את עובדיו מיד שמשון מתחילה קודם שיחריב ארצם וירב' חלליהם זאת ועוד שאין ליחס שום חרבן או הריגה כי אם לשוה שממנו הכל ולזה אומר הכתוב ויהללו את אלהיהם ר"ל ראה הפתיות של העם הזה שהללו את אלהיהם בדבר גנאי' והוא

שִׁמְשׁוֹן אוֹיְבֵנוּ: וַיִּרְאוּ אֹתוֹ הָעָם וַיְהַלְלוּ אֶת־אֱלֹהֵיהֶם כִּי אָמְרוּ נָתַן אֱלֹהֵינוּ בְיָדֵנוּ אֶת־אוֹיְבֵנוּ וְאֵת מַחֲרִיב אַרְצֵנוּ וַאֲשֶׁר הִרְבָּה אֶת־חֲלָלֵינוּ: וַיְהִי כִּי טוֹב לִבָּם וַיֹּאמְרוּ קִרְאוּ לְשִׁמְשׁוֹן וִישַׂחֶק־לָנוּ וַיִּקְרְאוּ לְשִׁמְשׁוֹן מִבֵּית הָאֲסִירִים וַיְצַחֵק לִפְנֵיהֶם וַיַּעֲמִידוּ אוֹתוֹ בֵּין הָעַמּוּדִים: וַיֹּאמֶר שִׁמְשׁוֹן אֶל־הַנַּעַר הַמַּחֲזִיק בְּיָדוֹ הַנִּיחָה אוֹתִי וַהֲמִשֵׁנִי אֶת־הָעַמֻּדִים אֲשֶׁר הַבַּיִת נָכוֹן עֲלֵיהֶם וְאֶשָּׁעֵן עֲלֵיהֶם: וְהַבַּיִת מָלֵא הָאֲנָשִׁים וְהַנָּשִׁים וְשָׁמָּה כֹּל סַרְנֵי פְלִשְׁתִּים וְעַל־הַגָּג כִּשְׁלֹשֶׁת אֲלָפִים אִישׁ וְאִשָּׁה הָרֹאִים בִּשְׂחוֹק שִׁמְשׁוֹן: וַיִּקְרָא שִׁמְשׁוֹן אֶל־יְהוָה וַיֹּאמַר אֲדֹנָי יֱהוִה זָכְרֵנִי נָא וְחַזְּקֵנִי נָא אַךְ הַפַּעַם הַזֶּה הָאֱלֹהִים וְאִנָּקְמָה נְקַם־

אחת

שִׁמְשׁוֹן בְּעֵיל דְבָבָנָא: וַחֲזוֹ יָתֵיהּ עַמָּא וְשַׁבָּחוּ יַת טַעֲוַתְהוֹן אֲרֵי אֲמָרוּ מְסַרַת דַּחַלְתָּנָא בִידָנָא יַת בְּעֵיל דְבָבָנָא וְיַת מַחֲרִיב אַרְעָנָא וּדְי אַסְגֵּי יַת קְטִילָנָא: וַהֲוָה כַּד שְׁפַר לִבְּהוֹן וַאֲמָרוּ קְרוֹ לְשִׁמְשׁוֹן וִיחַיֵּיךְ לָנָא וּקְרוֹ לְשִׁמְשׁוֹן מִבֵּית אֲסִירַיָּא וְחַיֵּיךְ קֳדָמֵיהוֹן וְאָקִימוּ יָתֵיהּ בֵּין עַמּוּדַיָּא: וַאֲמַר שִׁמְשׁוֹן לְעוּלֵימָא דְמַתְקִיף בִּידֵיהּ שְׁבוֹק מִינִי וְאַמִּישְׁנִי יַת עַמּוּדַיָּא דְבֵיתָא מְתַקַּן עִילָוֵיהוֹן וְאֶסְתְּמִיךְ עִילָוֵיהוֹן: וּבֵיתָא מְלֵי גַּבְרַיָּא וּנְשַׁיָּא וְתַמָּן כָּל טוּרְנֵי פְלִשְׁתָּאֵי וְעַל אִיגָּרָא כִּתְלָתָא אַלְפִין גַּבְרָא וְאִתְּתָא דַּחֲזַן בְּחוּכָא דְשִׁמְשׁוֹן: וְצַלִּי שִׁמְשׁוֹן קֳדָם יְיָ וַאֲמַר יְיָ אֱלֹהִים יֵיעוֹל דָּכְרָנִי קֳדָמָךְ וְתַקְּפְנִי כְּעַן בְּרַם זִמְנָא הָדָא יְיָ וְאִתְפְּרַע פּוּרְעָנוּתָא חֲדָא

ב׳ כתי׳ כן ותלאחרי · ד׳ · ב׳ כתיב כן · כטוב ק׳ · ג׳ · האסורים ק׳ · ב׳ והמישני ק׳ · ב׳ חד מ״ל וחד חס׳ וכתב לב · חס׳ · ג׳ · ב׳

רשי

בין העמודים · אשר הבית נכון עליהם : והימשני · שנט״יר בלע״ז כמו אולי ימושני : זכרני נא · זכור עשרים שנה ששפטתי את ישראל ולא אמרתי לאחד מהם העבר לי מקל זה ממקום למקום · נקם אחת משתי עיני · ושכר עין השנית הנח לי לעולם הבא וכאן פרע לי שכר האחת מהן : וילפת

רדק

חללינו · לשון רבים ואף על פי שהוא בלא יו״ד : כי טוב · כי טוב כתיב וקרי כטו׳ והענין אחד : האסירי׳ · כתיב ביו״ד וקרי האסורים בוי״ו והענין אחד וזה תואר וזה פעול : והימשני · כתיב שרשו וימש והמישני קרי שרשו מוש והענין אחד כמו ייטב וטוב וענינו ענין הסרה אל הדבר כמו לא ימיש עמוד הענן לא ימיש מתוך האהל שהם ענין הסרה · אלא שאלו פעלים עומדים וזה פועל יוצא · ואלו ענין ריחוק מפני שהם דבקים עם מ״ם וזה ענין קרוב מפני שהוא דבק עם את כמו אל במקומות : ואת העמודים · כמו ואל וכמוהו ואת בית יי׳ אני הולך ואחרים זולתו וי״מ אותו ענין מישוש וכת״י ואמישני ומשש בענין אחד ולזה הפירוש יהיה כמשמעו : נקם אחת · סמוך נקם אחת משתי עיני כלומר מאחת משתי עיני אנקם מהם בדרש אמר רבונו של עולם תן לי שכר עיני אחת בעולם הזה ושכר עיני אחרת תהא שמורה לי ומתוקנת לעתיד לבא ורפיו׳ תי״ו משתי על הנכונה כי כל אות בג״ד כפ״ת אח׳ שוא נע רפה לבד ממלת שתי שתי׳ שנקראת דגש ואנשי מזרח קוראים אות׳ באות גבוהה אשתי אשתי׳ להיות השוא נח : וילפת

רלבג

והנה סבב שמשון עם הנער המחזיק אותו שיניחהו למשש העמודים אשר הבית נכון עליהם למששם כדי שישען עליה׳ · וקרא שמשון לשם ית׳ שיחזקהו בפעם הזאת להנקם מאויביו שנקרו עיניו ושמע השם לקולו ונהר שמשון למו׳ עם פלשתים כדי שינקם מהם : והנה

מסרה

ויהללו ד׳ בקריא׳ וסי׳ ויראו אתה שרי פרע׳ · ויראו אתו העם דשמשון · גם חצני נערתי · עד לשמחה · כטוב ד׳ בקריא׳ וסי׳ ויהיו כי טוב לבם כן כתיב גפן בוקק ישראל פרי · כטוב לב אמנון · כטוב לב המלך ביין : ויצחק כל לישן שחוק כתיב ש׳ במ״ב כתיב צ׳ וסי׳ ויצחק לפניהם · תהיה לצחק וללעג · וכל אורייתא דכוותה כתיב צ׳ :

מנחה קטנה

את שמשון אויבנו ירצה בנתינת שמשון בידם נמסר בידם כל ישראל אויביהם וז״ש נתן בידינו את שמשון כלומר עם שמשון נמסר שונאינו ישראל בידינו · ויראו אותו שעם ויהללו את אלהיהם כי בראותו שהי׳ משכיל ובעל שכל אמרו מה זה שנתעמעם ע״י אשה אין זה כי אם אלהיהם סכל עצתו וגם בראותו כי גבור כזה נפל בידם ע״כ הללו הדבר ב״כ ליתן שנה לאלהיהם : קראו לשמשון כי בהיותו לפנינו ועינינו רואות אותו תגדל שמחתינו יותר ובזה ישמח לבנו · ופיו הכסילים כי לא ה״ל אלא וישחק לפנינו אלא שהם אמרו וישחק לנו ישחק שחוק לנו כי ישחק דבר אשר בו נכיה לשחוק : ויאמר שמשון אל הנער וגו׳ הנה כראות שמשון שהפלשתים נתנו תודה לאלהיהם וכאילו הוא עשה זה ע״כ אמר לקדש השם ולעשות נקם אע״פי שגם הוא ימות ע״י כך למען ידעו כל האומה כי שקר בסכם ולא יוכל להצילם : והמשני את העמודים וגו׳ הקשה בכלי יקר איך השעה שמשון לנער עד שהוליכו אל העמודים ואפשר לומר שהיו סומכים עצמם שסר ממנו כחו ולא היה לשום א׳ מהם שום מיחוש שיוכל לעשות דבר חוץ לטבע ובדרך טבע ידעו שאי אפשר לנתק עמודים חזקים כאלו ומה גם היו סומכי׳ עצמם על דגון אלהיהם שהוא יצילם וע״כ אע״פי שראו שהיה מלפף העמודים ונטה עליהם בכוחו לא הקפידו על זה כי שמחו וסמכו על טעותם : ויקרא שמשון אל ה׳ וגו׳ שהיתה קריאתו אל ה׳ כלומר על כבוד ה׳ שלא יתחלל שלא יאמרו הגוים שאלהיהם גרמה כל זה · ואמר זכרני נא וגו׳ אך הפעם הזה האלהים ירצה שאינו מבקש להנצל מידם ולבקש על נפשו רק כל כונתו להמית נפשו עם פלשתים למען ידעו כי ידך שיתה זאת : ואנקמה

כלי יקר

כי אמר נתן אל״ו בידינו את אויבינו ואת מחריב ארצנו ואש׳ הרבה חללינו שאילו היה להם דעת לא היה להם לתלו׳ חרבן הארץ והרבו׳ החללים · כי אם בהלוה שמאתו הכל לא בשמשון שאת זה ראו הסרנים ולא אמר רק את שמשון אויבינו · ומ״ש חללינו כתב הרד״ק לשון רבים ואע״פ שהוא בלא יו״ד ע״כ :

ויהי כטוב לבם כו׳ עיין הרד״ק ז״ל : ולע״דן מ״ש כי טוב כטוב אפשר שעל שני מיני בני אדם שהיו שם על הסרנים אמר כטוב שלא היה טוב בעצם אלא כטוב אמנם דלת העם עליהם אמר כי טוב כי העם טב לבם לגמרי ולשון הכתוב מוכיח שהסריכים מדבר דכתיב ויאמר קראו לשמשון שהסרנים אמרו לדלת העם קראו לשמשון וסוגת הפסוק לתת ההגללות לסרני פלשתים היה חכמתם וצינת כבוניהם תסתתר בעת כזאת להביא את שמשון לעמוד בין העמודי׳ כי החכם עיניו בראשו של דבר פן יקרא׳ אסון לו״א ויהי כי טוב לבם ביין ובשכר וכיולא ויאמרו קראו לשמשון וישחוק לנו לשון שחו׳ המכם הוא ויצחק לפניהם כמו צחוק עשה לי אל״ם כל השמע יצחק לי כמו לומר זה נחקה שרה כך ויצחק שמשון לעג לפניה׳ כי כל עיונו לספק השמח׳ לתוג׳ באשר עשה לבסוף ועזרו הש״י ת׳ ויעמידו אותו בין העמודי׳ כי לבם בל עמם כמו שהקדים ואמר ויהי כטוב לבם הו אפשר שקבא׳ יי׳ צבאות עשתה זאת והיא כפלאת שכיון שסבחו לדגון כי הוא הנותן את שמשון בידם ולא אמר שהקב״ה מסרו בידם בעונותיו ועונות ישר׳ לכך כתיב ויהי כי טוב לבם ערב׳ השי״ת שמחתם שיקראו לשמשון כדי שתערבב כל שמחתם וידעו כי יש אלו״ם בים׳ והדגון דאה׳ לו ולעובדיו יבושו כל עובדי פסל ומ״ש בין העמודים רש״י ז״ל פי׳ שהבתים נכון עליהם ע״כ : **ויאמר** שמשון אל הנער המחזיק בידו רש״י ז״ל והימשני פלפ״לר בלעז כמו אולי ימושני אבי וכן הרלב״ג ז״ל ועיין הרד״ק ז״ל :

וצריך · לדעת היאך הטעה שמשון לנע׳ עד שהוליכו אל העמודי׳ אשר הבית נכון עליהם ואפשר שהנער הזה היה סומך ידו של שמשון כדי שיוכל לעמוד וז״ש הנער המחזיק בידו כתרגומו דאתקף בידיה לכך גנב דעתו ואמר לו הניחה אותי ר״ל למה תצטער להחזיק בידי הניח׳ אותי והמישני שאמשש בעמודים החזקי׳ אשר הבית נכון עליהם שאוכל להשען עליהם בלי פחד שיסבלוני ולא תמישני אל עמודים כל דהו פן יזועו ויפול כל זה הטעה את הנער ובקרבו ישים ארבו שהיה חפץ בעמודים אשר הבית נכון עליהם כדי להפילם :

והבית מלא האנשים והנשים צריך לדקדק ה״א של האנשים וה״א של הנשים יתירה דהי״לל מלא אנשים ונשים ונראה כי בתוך הבית היו האנשים הידועים בחשיבות והנשים היקרות בחשיבות וז״ש מלא האנשים והנשים וז״ש ושמה כל סרני פלשתים ר״ל שכולם בתוך הבית כל סרני פלשתים ולגלות על האנשים והנשי׳ שהם היות׳ חשובים כתב תיב׳ ושמ׳ כל סרני פלשתי׳ לגלות שהאנשים והנשים מסוג א׳ כי אם׳ מבחוץ ועל הגג דלת העם א״נ שה״א הידיעה של הנשי׳ לא בבחינת החשיבות אלא האנשים אשר הרג שמשון קרוביהם והנשים אשר עשאם אלמנות שכולות הם הן אשר הבית מלא וז״ש האנשים והנשים ומ״ש ועל הגג כשלש׳ אלפים איש ואשה מתוך מה שאחז״ל בב״ר פ׳ ויחי פ׳ צ״ח א״ר לוי כתיב ועל הגג כשלשת אלפים איש אלו מה שהיו על ספת הגג אבל מה שהיו לאחוריהם ולאחורי אחוריהן אין בריה יודע כו׳ מובן פי׳ כשלשת אלפים איש שאינו חוזר גם אל מה שבתוך הבית הנזכר בתחלת הפסוק אלא ועל הגג בלבד כשלשת אלפי איש כי לאחוריהם כו׳ אין מספר ומ״ש כשלשת אלפים איש ואשה ולא כתב אלפי סמוך אפשר כיון בזה להגיד לנו שהיו שלשת אלפים זוגות איש ואשה כי איש וביתו באו לשמוח כמנהג בהרבה ערים עוד היום שילך איש ואשתו לשמחות ואין מבלים ואם היה אומר שלשת אלפי איש ואשה היה הסמיכו׳ אל איש ולא היה מודיענו אם היו זוגות אבל עכשיו הודיע שהיו זוגות איש ואשה ויהיו א״כ אלף וחמש מאו׳ איש וכן אלף וחמש מאות אשה או שלש אלפים איש וכן ג״כ שלשת אלפים אשה באופן שהיו ששת אלפים בין איש ואשה ולכל אחת מובן הו׳ אלפים מוזכר׳ ולא סמוך כי איש ואשה לזוגות אתא ואלפי׳ בפני עצמו :

ויקרא שמשון אל יי׳ צריך לדעת למה אמר שם זה אדוני אלהים ובהתחלה אמר ויקרא אל יי׳ זה יובן במ״ש בב״ר פ׳ תולדות פ׳ ל״ו ר׳ אחא אמר יתן לך אלהות אימתי לכשתצטרך לה הה״ד ויאמר יי׳ אלים זכרני נא וחזקני אמר לפניו רבון העולמים הוי זוכר לי אות׳ ברכה שברכני אבא יתן לך ויתן לך האלהות ע״כ. ופרש״י ז״ל ויתן לך האלהות אילות וכא אימתי כשתצטרך לו ומ״ש הה״ד יי׳ אלים הוקשה לו למ׳ הזכיר שם זה יי׳ אלים ומתרץ שכך אמ׳ רבש״ע זכור לי אותה ברכה שברכני אבא יתן לך ויתן לך האלהית שהוא לשון תוקף והיינו וחזקני נא כמו שברכני אבא בחוזק כמו שרמז בא׳ ויתן לך האלהים אלא לשון תיקף וחוזק ומובן בזה אומר ג״כ לשון זכרני לשון זכירה של דבר שהיה מזמן האבות ובזה אבין אומר וחזקני נא אך הפעם הזה האלו״ם שתיב׳ האלים מיותר׳ אבל רמז אל ויתן לך האלו״ם מטל כו׳ וז״ש וחזקני נא אך הפע׳ הזה כמו שהבטחתני בתיב׳ האלים של ויתן לך האל״ים יתן לך אלהותם או אפשר להבין כ״ז במ״ש במסכת סוטה אמר רב אמ׳ שמשון לפני הקב״ה רבש״ע זכור לי עשרי׳ ושתים שנה ששפטתי את יש׳ ולא אמרתי לאח׳ מהם העבר לי מקל ממקו׳ למקום ע״כ והם דברי רש״י כאן ויובן שכמו שהב״ה לא ישא פנים ולא יקח שוחד אל דיין אמת שופט בצדק׳ כך שמשון דן את יש׳ שלא נהנ׳ מהם אפי׳ העבר׳ מקל ממקום למקום שהעבר׳ מקל שהוא צורך הדיני׳ לרדות במקל וברצוע׳ למי שלא יקבל הדין ועכ״ז שהוא לצורך עצמם לא הטריח׳ כ״ש דבר שיהיה להנאת שמשון לבדו ועל זה אמר על שמשון דן ידין עמו כאחד שיחידו של עולם וז״ש ויקרא אל יי׳ ויאמר אדוני אלי״ם אשר אתה אלי״ם דיין עולם בלא פנה כמו שנ׳ קומה אלו״ם שפטה הארץ כו׳ זכרני נא שהלכתי בדרכך זה שלא אמרתי העב׳ לי מקל ומכל שכן דבר זולתו וז״ש זכרני נא ומ״ש נקם אחת משתי עיני עיין רש״י ז״ל והכריחם כן יאמר נקם הא׳ דהי״לל ואנקמ׳ משתי עיני מדקאמ׳ נקם הא׳ הבוונה שינק׳ על אחת מהשתי עיני׳ ולא על שהיה כדי שתשא׳ לו השני לעול׳ הבא וכן כתב הרד״ק ע״ש : ולע״דן שאמר זכרני נא וחזקני נא כי יעקב אבינו אמר על דן דהיינו שמשון יהי דן נחש עלי דרך ואמר בב״ר פ׳ ויחי פ׳ צ״ט כפה שנחש נקמן כך היה שמשון נקמן ואנקמה נקם אחת ע״כ בזה אומר זכרני נא אותו הענין שהבטחתני אבי בברכת אבי יהי דן נחש על בחינת שהנחש נקמן כן עשה נא איפה וחזקני ונקמה כנחש שהוא נקמן ואמר חזקני נא הפעם כזה האלי״ם שתיב׳ האלים מיותרת אבל אמר עשה נא למען שמך שאתה האלו״ם ולא דגון שהללוהו והנקמה אגב זה נקם אחת ר״ל בבת אחת על כבוד אלהותך ואגב ג״כ משתי עיני או אפשר שאמר נקם אחת שלא תהיה הנקמ׳ בשתי פעמים או פעמים רבות אלא פעם אחת ולא אשנ׳ להם ז״ש ואנקמה נקם אחת ר״ל בפעם אחת בבת אחת ועשה הנקמה להנקם משתי עיני יחדיו כמו שהם עשאוני סומא חטוב במת כך אמיתם ואמית הסרנים והגדולים עיני העדה :

וילפות שמשון את שני עמודי התוך כו׳ עיין רש״י ז״ל והמתרגם תרגם ואחד שמשון ובנגדי רש״י ז״ל ועיין הר״דק וכן מהרי״א ז״ל : **ויאמר** שמשון תמות נפשי וכו׳ עיין הרלב״ג ז״ל : ולע״דן במה שאחז״ל הובא בילקוט דניאל א״ר יוחנן בשני מקומות מצינו שהצדיקים מבקשים מן הב״ה שלא יספו עם הרשעי׳ דוד אמר אל תאסוף עם חטאי׳ נפשי אלו הנסקלין והנשרפי׳ ועם אנשי דמים אלו הנהרגי׳ והנחנקי׳ ודניאל אמר די לא יהוב דונדניאל וחברוהי עם שאר חכימי בבל מכאן גלמו׳ שבמו׳ אל תשא יש רוגז בעול וארץ מתקוממ׳ לו ליגקם ממנו ולכן לא ירצו הצדיקי׳ למות עמם וז״ש כאן שמשון תמות נפשי ואע״פ שנאספ׳ עם חטאי׳ אם פלשתים שבריה׳ וקבלית עלי או יאמר כי ההרג את עצמו ידוע הוא שעתיד ליתן דין וחשבון כדכתיב ואך את דמכם לנפשותיכם אדרוש לזה אמר תמות נפשי ואע״פ שאני מתחייב בנפשי עד שלא יהיה לי אחרי׳ שתהיה אחרית׳ עם פלשתי׳ עכ״ז תמות ואנקמה מהם ואמר הפסוק ויט בכח ולא כתב בכחו להודיע כי ה׳ חזקו והכח יי׳ עשה זאת שעזרו כדי לינק׳ מהסרני׳ הנאספים לזבוח לדגון והוא לא אלוה ועיק׳ המכוונה היה בסרני׳ כי הם הם אשר נקרו עיני שמשון והם הם הנאספי׳ לזבוח לדגון כדכתיב וסרני פלשתים נאספו לזבוח כו׳ והע׳ באו שלא במתכוון כמו כן העונ׳ בא על הסרני׳ בעצ׳ ורא׳ שזמה וז״ש ויפול הבי׳ על הסרני׳ בעצ׳ וע״כ העם במקרה ז״ש אשר בו ר״ל להיותם בו שם נמצאו ושם היו לכך נלכדו ברשת׳ של הסרני׳ שאילו לא היו בו העם ניצולו אמנם הסרני׳ אפי׳ יצא הקצף להרג׳ ולא היו׳ ניצול׳ בשו׳ אופן כדי לינק׳ עיני שמשון שנקרום הסרני׳ וגם ליפרע מהם על כבוד יי׳ דשבחו לדגון למרות עיני בבוד יי׳ ויהללו ומ״ש ויהי המתי׳ אשר המית במותו רבי׳ מאשר המית בחייו לא שיכנסו בסוג אחד שהרי בחייו מצאנו שהכה בלחי החמור אלף איש ובמותו נאמר בפירוש שנהרגו שלשת אלפים איש העומדים על הגג מלבד העומדים לאחריה׳ ולאחרי אחוריהם אין מספר כמו שזכרתי למעלה בפסוק והבית מלא וכו׳ בפס׳ אחז״ל או אפשר שהרי זה בא ללמד על המתים אחרי מותו שהיו מרובים וכמלא למד על אשר מתו בחייו שאף על פי שלא מצאנו שהרג שמשון כי אם אלף איש ע״כ יש לך לומר שהרג כמה אלפים דכיון שהכתוב מכניסה בסוג אחד המתי׳ בחייו עם המתי׳ במותו ואומר שהיו מרובים אשר במותו מאשר בחייו היו אשר במותו כמה אלפים ורבבות כאשר זכרנו בפסוק והבית מלא ואם אשר בחייו לא היו אלא אלף לא היה הפסוק מכניסה בסוג א׳ וכיון שהכניסם בסוג אחד אלמא אותם שבחייו היו כמה וכמה אלפים ואפשר שלא הוזכרו בפי׳ אלא אלף בענין הלחי הכה בכמה פעמים זולתו הרג מרובים וילמד שזה מן המפורש ממה שאמרו העם ויקראוהו לשמשון המחריב ארצנו ואשר הרבה את חללינו שלא יהותו לשונה כאלה על סך אלף או אלפים וגם בפסוק וירדו אחיו ממה שאחז״ל בו כמו שאבאר בס״ד יתבאר לך זה היות המתי שנהרגו כמה אלפים מפלשתים בחייו עד שאפי׳ עד עשרים שנה אחרי מותו נשאר פחד ורעדת שמשון בקרבם של פלשתים ולא נשארו אם על ישראל :

וירדו אחיו וכל בית אביהו כו׳ מהיכן היו לו אחים והוא עקרה כתב מהרי״א ז״ל ירצה שאחרי שפתח אלהים את רחמה ותלד את שמשון הולידה בנים אחרים כמו שאירע ביולדה בחנ׳ עד עקרה ילדה שבעה ע״כ ובמ״ש וישאו אותו ויעלו ויקברו אותו בי בקבר מנוח אביו כו׳ אמרו בב״ר פ׳ ויחי פ׳ צ״ח א״ר לוי כתיב ועל הגג כשלשת אלפים איש אלו מה שהיו על ספת הגג אבל מה שהיו לאחוריהם ולאחורי אחוריהם אין בריה יודעת ואתה אמרת וירדו אחיו וכל בית אביהו וישאו אותו ויעלו ויקברו אותו בקבר מנוח אביו · אלא אביהו יעקב בקש רחמים על הדבר ויפול רכבו אחור יחזרו הדברים לאחוריהם ע״כ הרי הודיענו שע״ד נס והשגחת השי״ת נמצא בתוך הרוגים אין מספ׳ מברכת יעקב אבינו שרמז בתיבת אחור שיחזרו הדברים לאחוריהם שיחזור שמשון אל עמו ויקבר בקבורת׳ ומתוך דבריה׳ אלו יתבאר לך שלא היה זה משבח פלשתים שלא התעללו בו אבל נתנוהו לקחתו ולהעלותו אל קברו׳ אבותיו כי אין זה אלא בהשגחת יי׳ לקיים דבר עבדו שאמר רוכבו אחור שיחזרו הדברים אל אחוריהם ויהי מיתת אלה״ים על פלשתים ולא התעוללו בו והיינו דסמיך ליה והוא שפט את ישר׳ עשרים שנה כמו שיבא ונדקדק בפסוק אחרי פעם אביהו ופעם אביו דאביו על מנוח הוא כמו שאמר בקבר מנוח אביו אמנם וכל בית אביהו

וישא

והנה הפה שמשון שני עמודי התוך אשר הבית נכון עליהם ובדבר נסמך עליהם א' בימינו ואחד בשמאלו והטה אותם בכח בדרך שנפל הבית על הסרנים ועל כל העם עד שהיו המתים במותו רבים מאשר המית בחייו · והנה זכר אחר זה מעט שנים שהוא שפט את ישראל עשרים שנה להורות כי הזמן שישב בארץ פלשתים נכלל באלו הכ' שנה :

וילפת · כמו וילפת מן ויחרד האיש וילפת ילפתו ארחו' דרכו שהוא ענין ההפוך והנטייה : והוא שפט · והרי אמר למעלה וישפט את ישראל אלא למעלה אמר וישפט אחר התשועה שנעשית לו בעין הקורא כאלו אז מת כי לא נעשית לו אחר כן תשועה אבל החלה מפלתו ולא היתה לו אלא במותו ועכשיו בשמת אמר והוא שפט את ישראל כמו שאמר בכל שופט ושופט ויש בו דרש למה נאמר שני פעמים כי שפט את ישראל עשרים שנה אמר ר' אחא תלמד שהיו פלשתים יראים ממנו עשרים שנה לאחר מותו כמו שהיו יראים ממנו עשרים שנה בחייו : ויהי

כ״ט אַחַת מִשְּׁתֵי עֵינַי מִפְּלִשְׁתִּים: וַיִּלְפֹּת שִׁמְשׁוֹן אֶת־שְׁנֵי ׀ עַמּוּדֵי הַתָּוֶךְ אֲשֶׁר הַבַּיִת נָכוֹן עֲלֵיהֶם וַיִּסָּמֵךְ עֲלֵיהֶם
ל אֶחָד בִּימִינוֹ וְאֶחָד בִּשְׂמֹאלוֹ: וַיֹּאמֶר שִׁמְשׁוֹן תָּמוֹת נַפְשִׁי עִם־פְּלִשְׁתִּים וַיֵּט בְּכֹחַ וַיִּפֹּל הַבַּיִת עַל־הַסְּרָנִים וְעַל־כָּל־הָעָם אֲשֶׁר־בּוֹ וַיִּהְיוּ הַמֵּתִים אֲשֶׁר הֵמִית בְּמוֹתוֹ רַבִּים מֵאֲשֶׁר הֵמִית בְּחַיָּיו:
ל״א וַיֵּרְדוּ אֶחָיו וְכָל־בֵּית אָבִיהוּ וַיִּשְׂאוּ אֹתוֹ וַיַּעֲלוּ וַיִּקְבְּרוּ אוֹתוֹ בֵּין צָרְעָה וּבֵין אֶשְׁתָּאֹל בְּקֶבֶר מָנוֹחַ אָבִיו וְהוּא שָׁפַט אֶת־יִשְׂרָאֵל עֶשְׂרִים שָׁנָה: ויהי

חֲדָא מִתַּרְתֵּי עֵינַי דְּנַקְרוּ לִי פְלִשְׁתָּאֵי: וַאֲחַד שִׁמְשׁוֹן יַת תְּרֵין עַמּוּדֵי מְצִיעָאֵי דְּבֵיתָא מְתַקַּן עִלָּוֵיהוֹן וְאִיסְתְּמִיךְ עֲלֵיהוֹן חַד בִּימִינֵיהּ וְחַד בִּסְמָאלֵיהּ: וַאֲמַר שִׁמְשׁוֹן תְּמוּת נַפְשִׁי עִם פְּלִשְׁתָּאֵי וּנְגַד בְּחֵילָא וּנְפַל בֵּיתָא עַל טוּרְנַיָּא וְעַל כָּל עַמָּא דִּי בֵיהּ וַהֲווֹ קְטִילַיָּא דִּי קְטַל בְּמוֹתֵיהּ סַגִּיאִין מִדִּי קְטַל בְּחַיּוֹהִי: וּנְחָתוּ אֲחוֹהִי וְכָל בֵּית אֲבוּהִי וּנְטַלוּ יָתֵיהּ וּסְלִיקוּ וּקְבָרוּ יָתֵיהּ בֵּין צָרְעָה וּבֵין אֶשְׁתָּאוֹל בְּקִבְרָא דְּמָנוֹחַ אֲבוּהִי וְהוּא דָּן יַת יִשְׂרָאֵל עַסְרִין שְׁנִין: והוה

רשי

וילפת · ויאחז אשכר"נא בלע"ז כמו ויחרד האיש וילפת נאחז בזרועו האשה: ויהי

תמות ג' בקריא' וסי' תמות נפשי עם פלשתים · תמות נפשי מות ישרים · תמות בנער נפשם וחייתם · וחד ותמות בצמא · וחד את פלגשי ענו ותמת · ונמסר גם בסדר בלק: וכל בית י"ב וסי' נמסר בהאי סיפרא ס' ט': אביהו ז' וסי' נמסר לעיל בהאי סיפרא סוף סימן י"ד:

והתועלות המגיעות מזה הספור הן אלו:

הראשון לפרסם מה שנפלו בו ישראל מהרע שכף שהרשיעו לעבוד את אלהי הגוי' אשר הפילים השם ביד ישראל עד שנשנה ההיא רעצו ורצצו פלשתים ובני עמון את ישראל והתמיד השעבוד הזה החזק שמנה עשרה שנה עד ששבו אל יי' בכל לבם כי בזה תתקיים אמונת ההשגחה והגמול והעונש אשר היא גדולה שבפנות התוריות ולזאת הסבה גם כן זכר כאשר שבו אל יי' בכל לבם נעזרו מאת השם יתברך להכניע אויביהם:

השני הוא להודיע שאין ראוי לרדוף התלושים כי אין בשעל עזרתם הלא תראה מה שקרה לזקני גלעד שרדפו יפתח בעבור אחיו שהיו קרוביהם וגרשוהו שהסתפח בנחלתו ולסוף הענין הצרכו אליו שיהיה מושל עליהם:

השלישי הוא להודיע שראוי לאדם שיעשה דבר זה לתקות גמול שיעשה דבריו בחכמה באופן שגיע לו הגמול אחר עמותו המעשה ולזה רצה יפתח שישמו זקני גלעד יי' עד ביניהם על תנאיהם כדי שיתברר לו שלא יהתלו בו אחר כלותו זו המלחמה אשר בעבורה אמרו לו זקני גלעד שיהיה להם לקצין והיא מלחמת בני עמון והיה זה במצפה שהיה מקום שהיו מתקבלים בו יש' תמיד כי נגלו בו דברים נפלאים כאילו ויגף יי' שם:

הרביעי הוא להודיע שאין ראוי להלחם עם האנשים אם לא היתה שם סבה ראויה תביא על זה ועל זה ספר שלא יפתח מה שעלה לבני עמון והיה משיב לו מלך בני עמון תחלה כי בסבת החמס שעשו לו ישראל בארץ ההיא שהחזיקו בה הוא רוצה להלחם עמם ובסוף הענין כתבאר שלא היתה שם סבה ראויה תגיעהו לזה ואמר יפתח שישפוט הש"י ביניהם כי עול היה עושה לו מלך בני עמון ונמשך מזה שסבר כאחהו יפתח והכה בבני עמון מכה רבה מאד:

החמישי הוא להודיע שראוי לאדם שיעשה ענייניו בחכמה ובהתישבות כדי שלא תשיגהו החרטה על זה הלא תראה כי יפתח מהר לנדור נדר ליי' בזולת התישבו' והשיגתהו החרטה כי היה ראוי שיתישב תחלה אם היה שתצא בתו מדלתי ביתו לקראתו שיקדש ליי' דבר אח' וזולתה ולא ימנע ממנה פרי בטן:

הששי הוא להודיע שראוי למי שיבקש טוב מה מהש"י שידור לו נדר מה כדי לפרסם בלב האנשי' כי כל הטובו' מאתו ולזה זכר כי יפתח נדר ליי' אם יתן בני עמון בידו:

השביעי הוא להודיע שמי שנדר ליי' יתחייב לו שיקיימהו ואע"פ שיכבד לו מאד הלא תראה כי יפתח בעבור שפצה פיו ליי' הוכרח לקיים את נדרו אע"פ שהיה הדבר לו בתכלית הקושי · והנה יש לשואל שישאל איך לא נשאל יפתח על נדרו כי כבר היה שיתקיים והוא היה יודע פי' התורה בשלימות ואפשר שנאמר שלא היה יודע יפתח שיש לנדרים היתר גם לא ידעו זה אז אחד מאנשי גבולו כי כבר נשקעו כלם בנמוסי הגוים ועזבו את התורה ימים רבים והנה החכם אין לו להתיר את הנדרים אלא כשישאל הנודר היתר לנדרו להיותו מתחרט בנדר · ואפשר שנ' כי בקיום זה הנדר פרסום הנס שעשה לו הש"י היה בלתי ראוי שיתחרט יפתח על זה הנדר לפי מה שחשב:

השמיני הוא להודיע שאין ראוי לאדם שיקנא לחברו בראותו שהגיע ממנו פועל טוב בשלא קרא לו בעשיית הטוב ההוא כדי שיהיה נקרא על שמו ג"כ זה הפועל הטוב הלא תראה כי בני אפרים היו מקנאים על יפתח בשלא קרא להם ללכת עמו וקרה להם מפני זה מהרע מה שקרה:

התשיעי הוא להודיע שאין ראוי לאדם שיהיה בלתי מכיר הטובה שקבל מאחר ויגמול רע תחת טוב הלא תראה כי בני אפרים שהיו להם להכיר הטו' שבא להם ע"י יפתח ולגמול להם חסד על זה כשחשבו לגמול להם רע תחת טוב שעש' להם כמשך להם מהרע הנפלא מה שסופר בזה הספור עד שנפלו מבני אפרים מ"ב אלף:

העשירי הוא להודיע שאין ראוי לבעלי היכולת לגנות החלושים הלא תראה כי בני אפרים היו קורין גלעד פליטי אפרים על כך הבנו והאבן שמאסו היתה לראש פנה וקעקעה את בנינם החזק:

האחד עשר הוא להודיע שראוי שתלך האשה אחר בעלה ולא יתנהגו בזה גלות בית אביה ולזה זכר מאבצן עם היותו גדול שכבר שלח שלשים בנות החוצה:

השנים עשר הוא להודיע עוצם ההשגחה האלהית בענין שמשון בעבור ישראל וזה כי מפני שנגלה לשם יתברך שסופו ללקוח בדבר הנשים התחכם למנעו מזה כפי היכולת ולזה היה נזיר אלהים מן הבטן ונמנעה ממנו התגלחת להוסיף לו כח באופן שתשלם לו ההצלה מצד הגבורה אם לא יוכל לכבוש יצרו מזנות הפלשתים והוזהרה אמו שתנהג מקצת דיני הנזירות בעודה הרה ממנו לזאת הסבה בעיניה ומן הכרוה שולת ההשגחה היתה עוד מצד תפלת הנבואה יעקב שאמר לישועתך קויתי יי' וזה שמשראה הרע הראוי לבא לשמשון לסוף הענין מפאת הנשים אמר שהוא מקוה מהשם ית' יושיעהו מזה על דרך ההשגחה:

השלשה עשר הוא להודיע שראוי לחקור בדברים המיישרים לתכלית מה שאפשר כדי שיגיע מהם התכלית הדרוש ולזה ספר שלא סמך מנוח על דברי אשתו אבל בקש מאת השם ית' שישוב לו איש האלהי' אשר שלח כדי שתשלם לו הידיעה מה יהיה משפט הנער ומעשהו ומי הוא זה האיש אם הוא ראוי לסמוך עליו:

הארבעה עשר הוא להודיע ולפרסם ענין המופתים אשר יעשה הש"י ע"י נביאיו כי באמונתם יתקיימו הפנות התוריות ולזה זכר זה המופת שנעשה בפני מנוח ואשתו בעליי' המלאך בלהב המזבח ומופ' שמשון התמס אסוריו מעל ידיו ובקע המכתש אשר בלחי ויצאו ממנו מים להציל שמשון מהצמא החזק שהיה לו:

החמשה עשר הוא להודיע שבכל מקשר אחד השגת המלאך ולזה חשב מנוח שימות כשהשיגו מלאך השם וכן זכר זה גדעון והיה זה כן כי כשהשיג השכל אשר לנו המציאות הרוחני ידמה שיחויי' שידבק בו וישאר הגוף מת אם לא יעזור אלהי:

הששה עשר הוא לפרס' קיום יעודי השם ולזה הפליג לספר הגבורה שעשה שמשון מדבר כפיר האריה ולקחו האשה שלקח בתמנתה שהיתה סבה להפיל חללים רבים מפלשתים ובזאת הסבה אמר כי מיי' היא כדי שיפיל חללים רבים מפלשתים כמו שיעד שהוא יחל להושיע את ישראל מיד פלשתים לא שהיה זאת מהש"י שיתגאל בבנות פלשתים הערלים ולזה ספר גם כן אשר מה שהרע שמשון בפלשתי' בחייו ובמותו ודבר גבורתו עד שלגלי מגלה סודו לדלילה לא היה כופל ביד פלשתים עם היותו באדם יחיד מרוב גבורתו כאילו התחכם הש"י שאם היה שיהיה נפתח לבו לנשים שתהיה לו גבורה כפלאת יפיה גמשך בה מפלשתים:

כלי יקר

ויצא אותו וכו' אביו רמז ליעקב שזכות ברכתו של אב הזקן ההוא כה נתחזקו לבא ולישא אותו ולהעלותו אל קברו ואפש' שאומ' אחיו על הנשי שבטו דן אחים הם לו וכל בית אביהו היותר קרובי' לו על כלל ישראל הוא אומר כל בית אביהו וקראו אביהו של שמשון כיון שהם עליו והתפלל על קבורתו שאמר הנכי אחור ישובו הדברי' לאחוריהם ומ"ש והוא שפט ישר' עשרים שנה עיין הרד"ק ז"ל וכן בתב מהרי"א ז"ל וכתב עוד הרד"ק ז"ל ויש בדרש כו' ע"ש והרלב"ג וכתב עליו מהרי"א ז"ל והוא מאמר אמיתי והביא ג"כ דברי חז"ל שזכר הרד"ק ז"ל ע"כ ועל דברי חז"ל כסמוך שהרי שוכתתי למעלה בפסוק הקודם היות מרבה חללים זולת אותם אשר בעין הקורא במעשה הלחי והדרש של שבעיה הרד"ק ז"ל אותי' בירושלמי פ' המקב' זה לשונו כתוב א' אומר וישפוט את ישראל ארבעים שנה וכתוב א' אומר והוא שפט את ישראל עשרים שנה א"ר אחא מלמד שהיו פלשתי' יראים ממנו עשרים שנה לאחר מותו כדרך שהיו יראים ממנו עשרים שנה בחייו עכ"ל אם הוא בירושלמי עצמו ובגירסת יפה מראה ע"ש ופירש החכם השלם כ"ע ביפה מראה זה לשונו כתוב א' אומר וישפט ישר' ארבעים שנה זה חולק על ספרים שלנו שכתוב בהם עשרים שנה וכן בפ' במה בהמה גבי מעבירים עם יי' דקאמר מעבירם כתיב ואינו כן בספרינו וכן כתבו התוספו' והרד"ק כתב ענין זה בשם הדרש מיתור הכתובים דכתיב והוא שפט אחר שכבר כתב וישפט לאחר מותו שאותם שלא ראוהו מה חששו שמא עדיין חי עכ"ל:

ולע"ד קשה מאד לומר שיהיה חילוק גרסאות בפסוקים בין ארבעים לעשרים ואין הנדון דומה לראיה שאין זה שיבוש טעות בספרים בין מעבירים למעבירם ביו"ד אחת חסר' או יתירה אבל בין ארבעים לעשרים אין השכל מקבל טעות כזה גם הדקדק לשון המאמ' דקאמר כתוב א' אומר וישפוט כו' וכתוב א' אומר והוא שפט וכו' דהי"לל קשו קראי אהדדי:

ונראה לע"ד דלעולם אימא לך שהגרסאות בפסוקים שוות הן עשרים עשרים אלא דקשיא ליה הכפל וקשיא ליה כמי דכיון דכתיב בפסוק וישפט את ישראל בימי פלשתים עשרים שנה במעשה עין הקורא אשר בלחי אלמא דקרא ארבעים שנה קאמר שפט כיון דכתיב במלחמה ההיא וישפוט כו' עשרים שנה וכתיב בתר הכי ויהי אחרי כן ויאהב אשה כו' אלמא עשרי' שנה זולת מעשה דלילה וא"כ הרי הוא כאילו אמר הכתוב ארבעים ולע"ג דאמר עשרים דכיון דעשרים הם זולת זמן דלילה הרי הוא כאילו כתב וישפוט ארבעים שנה ולז' מקשה ולומר כתוב אחד אומר וישפוט את ישראל ארבעים שנה וכתוב א' אומר והוא שפט את יש' עשרים שנה דאי אפשר לומר שהם זולת העשרים הנז' בפסוק וישפט דכיון דקאמר והוא שפט את ישר' עשרים שנה אלמא כל משפטו ששפט את ישר' עשרים הוא ואלו קרא דוישפט את ישראל מוכח דארבעים הוא ומשני דהאחד בחייו וישפוט והשני במותו קרא דוהוא שפט את ישראל · ומסתייע פי' זה מדברי הרד"ק ז"ל ובילקוט מנהני גירסא אחרת והיא כתוב א' אומר וישפט את ישר' עשרים שנה וכתוב א' אומר והוא שפט את ישראל ארבעים שנה אר"א מלמד שהיו פלשתים יראים ממנו עשרים שנה לאחר מותו כדרך שהיו יראים ממנו עשרים שנה בחייו ואי אפשר שהיתה הגירסא שוה אבל כתוב ארבעים בפסוק הכולל בית ישראל שנים כמה שהוא שפט א"ר אחא מלמד שהיו פלשתים יראים ממנו עשרים שנה לאחר מותו כמה שהיו יראים ממנו עשרים שנה בחייו וסיים דבר הבעל המאמר באו' בדרך שהיו יראים כו':

ויהי איש מהר אפרים כו' צריך לדעת ענין זה של מיכ' ושל פלגש בגבעה אימתי היו כי כיון שנכתבו בסוף הספ' נראה שהיו אחר ענין שמשון · ומכתוב אשר נאמר בפלג' בגבע' שנאמר על יבוס שירושלים לא נכבשה עדיין לא נכבשה ירושלם אם' הדברים כסדרן כבר נכבש' מכמ' שנים ועיין רש"י ז"ל וכן אמרו בדרש במו שהביא הרד"ק ז"ל ע"ש וכמו שאחז"ל לכבודי לא מחיתם לכבוד בשר ודם פלגש בגבעה מחיתם והרלב"ג ז"ל הוסיף בזה לקיים דברי חז"ל ע"ש ומהרי"א ז"ל הוסיף לקיים דברי חז"ל כי כותב ספר שופטים רצה לכתוב סדר השופטים זה אחר זה בלי הפסק וממה שקרה להם מהמלחמות עם האויבים ולא רצה להבדיל ביניהם ואחרי זכרונם ספר העניינים האלה של מיכה ושל בני דן ושל פלגש בגבעה עם היותם קודמין בזמן לזכור עונייני ישראל שקרה להם בימיהם שהיגם ביחסם אל האויבים ולא השופטים וכדי שידע הזמן אשר קרה בכל עם היות שנכתב בזולת מקומו בא בכל א' מסיפורים בימים ההם אין מלך בישראל וכו' להורות שאירע זה אחרי מות יהושע קודם שופטי ישראל ע"כ והוא מה שכתוב בסדר עולם בימי כושן רשעתים היה פסל של מיכה:

ולע"ד אבין בזה מה שקרא כושן רשעתים על שנעשו בישראל כמה רשעיות פסל מיכה ופלגש בגבעה והוא פקד עליהם בכל חטאתם וחז"ל אמרו טעם אחר למה שנקרא רשעתים כמו שנתבאר במקומו · ועיין הרד"ק ז"ל מה שכתב בשם סדר עולם ובסמוך שהביא זה בין שמשון לעלי וגם

מנחה קטנה

ולנקמה נקם אחת וגו' ...

רש"י

ויהי איש מהר אפרים· אע"פ שנכתבו שתי פרשיות הללו בסוף הספר של מיכה וש[ל] פלגש בגבעה בתחלת השופטים היה בימי עתניאל בן קנז שנאמר וישימו להם בני דן את הפסל כל ימי היות בית אלהים בשילה למדנו שכל ימי שילה היה פסל מיכה ובפלגש בגבעה נאמר על יבוס שבירושלם לא נסור אל עיר נכרי למדנו שעדיין לא כבשו את ירושלם: אשר לוקח לך· אשר נגנב ממך ויש לו דומה כי אשה עזוב' לנו עזור' ממנו: ואת אלית· קללת כל מי שגנבו וגם אמרת הקללה באזני: הנה הכסף· אני מודה לך עליו שהוא בידי שאני לקחתיו: וישב את אלף ומאה הכסף לאמו· אמר להחזירו לה ובמקום שהוא שם הרי הוא ברשותך: הקדש

יז

א וַיְהִי־אִישׁ מֵהַר־אֶפְרָיִם וּשְׁמוֹ מִיכָיְהוּ׃ וַיֹּאמֶר לְאִמּוֹ אֶלֶף וּמֵאָה הַכֶּסֶף אֲשֶׁר לֻקַּח־לָךְ וְאַתְּי אָלִית וְגַם אָמַרְתְּ בְּאָזְנַי הִנֵּה־הַכֶּסֶף אִתִּי אֲנִי לְקַחְתִּיו וַתֹּאמֶר אִמּוֹ בָּרוּךְ בְּנִי

ד' וכל אפ"ף דגו' · ואת ק'

וַהֲוָה גַּבְרָא מִטּוּרָא דְבֵית אֶפְרָיִם וּשְׁמֵיהּ מִיכָיְהוּ׃ וַאֲמַר לְאִמֵּיהּ אֶלֶף וּמְאָה סִלְעִין דִּכְסַף דְּאִתְנְסֵיב לִיךְ וְאַתְּ אוֹמֵית וְאַף אֲמַרְתְּ קֳדָמַי הָא כַסְפָּא עִמִּי אֲנָא נְסֵיבְתֵּיהּ וַאֲמַרַת אִימֵּיהּ בְּרִיךְ ברי

רד"ק

ויהי איש מהר אפרים ושמו מיכיהו· כתוב בסדר עולם כי בימי כושן היה פסלו של מיכה שנ' וישימו להם את פסל מיכה אשר עשה כל ימי היות שם בית האלהים וגו' ובימיו היתה פלגש בגבעה שנאמר ויקם וילך עד נכח יבוס היא ירושלם ואמר לא נסור אל עיר נכרי אשר לא מבני ישראל הנה ואם מפני הפסוקים האלה אמר אם כן אף בימי יהושע היה פסלו של מיכ' כי בימיו השכינו אהל מועד בשילה אחר ארבע עשרה שנה שבע שכבשו ושבע שחלקו וזה רחוק שבימי יהושע היה זה הפסל שהרי כתוב ויעבדו את יי' כל ימי יהושע ועוד שאמר אין מלך בישראל איש הישר בעיניו יעשה ולא היה זה בימי יהושע כי אפילו על המזבח שבנו בני גד ושבט ראובן אמרו לעלות עליהם לצבא כל שכן פסל מיכה ומה שאמר כי דבר פלגש בגבע' היה בימים ההם מפני שאמר לא נסור אל עיר נכרי דומה שלא נכבשה ירושלם עדין ואני אומר כי בימי יהושע נכבשה שנאמ' ואלה מלכי הארץ אשר הכה יהוש' ובני ישר' ובכללם מלך ירושלם אחד ואומ' ואת היבוסי יושב ירושלם לא יכלו בני ישר' להוריש' וישב היבוסי את בני יהוד' בירושלם הנה כי לקחו בני ישר' ויהודה ירושלם בימי יהושע לבד מצודת ציון שלא נכבשה עד דוד ונראה כי לא נתיישבה ירושלם מישר' כל כך אע"פ שנכבשה לפי שהיה היבוסי עדיין שם והלוי ונערו כשעברו נכח יבוס היה ערב ודומה כי מפחד היבוסי היה דרכם לא מפחד ירושלם שהיו בה ישראל ואם בא ללון שם בערי היבוסי היו פוגעי' תחילה ואמ' לו נערו נסורה אל עיר היבוסי הזאת ונלין בה ואמ' לו אדוניו לא נסור אל עיר נכרי ואמרו בדרש כי נסמך זה הענין לענין שמשון מפני שהיו אלף ומאה כסף בדבר שמשון לרעה ואלף ומאה כסף של אם מיכה גם כן לרעה ונסמך גם כן אליו דבר פלגש בגבעה כי בעון פסל מיכה נהרגו כמה אלפים מישר' במלחמת בנימין ולולא זה לא היו מתים מישראל כי בדין היו נלחמים עם בנימן לבער הרעה מישראל: אשר לקח לך· הכסף אשר לך אשר לקח ונגנב מאתך: ואת אלית· כל מי שלקח אותו יהיה כך וכך אני מודה כי אני לקחתיו והשיב הכסף לאמו ואמר' לו אמו אחר שהשב' אותו לי הנה הקדשתי

מנחה קטנה

ויהי איש מהר אפרים לפי הנראה היה זה האיש שלם וטוב במעשיו וע"כ אמר איש מורה על השלם ואיש חיל ומהר אפרים מקום מוכן להשיג השלמות וגם אמר ושמו מיכיהו כדרך שאמר אצל הצדיקים שלא שאמו שמעתו בדבר זה וגם הוא באמר שאמו לא כוון לעבדו בדרך עבודה ולא לשם אלהות וע"ז ולזה קראוהו מתחילה מיכיהו כי כן שמו אבל כאשר טעה הסירה ממנו הנבואה הי"וד והו"יו ולא נשאר לו אותיות יה"ו כי אם ה' אחרונה מפני נדיבתו שנאמ' בו עד אחרים ימין שהיה פתו מצוי' לעוברים ושבים: ואת אלית קללת למי שלקחו וגם אמרתי באזני כי סתם חרם אינו אל על הקרובים אלא שאמרת באזני הקללה שזה נראה שגם אני בכלל הקללה וע"כ אני מוכרח להודות משני טעמים הא' כדי שלא אהי' בכלל הקללה שלא תחול עלי ועוד שנית שלא תחשד בכשרים ולא תהא נלקה בשתים עונש החושד בכשרי' וגם חסרון הכסף ע"כ בהודאתי שתיהם מתוקנים· ותאמר אמו ברוך בני לה' כי לא עלתה על דעתי שתהיה אתה בכלל הקללה אפי' אם אתה הלוקח כי קללתי היה אם שלטו בו יד זרים וזה עשיתי לטובתך כי אתה היורש אותי ושלי שלך הוא וכדי שישאר הכסף בידך אחרי אליתי כדי שיודה הגנב מאימ' הקללה אמנ' אין אתה בכלל כי אין לך בע' גדול ממי שמתה בניה בחייה וא"כ איך אגרום קללה לעצמי בקללך להיות קוברת בני רק ברוך אתה בני לה' כי כן תמיד ברכתך כפי שתגידך מה' יאו ירדה בני אל תחוש לקללתי כי היתה קללתי על תנאי אם לא יחזיר הלוקח משא"כ אתה בחזרתי לי וא"כ מכלל הן אתה שומע לאו ומה גם אמרתי בפירוש התנאי שתהייה בני ברוך באם שאתה הלוקח לא תהי' בכלל הקללה רק ברוך תהיה מ"מ עוד אפשר לומר ברוך בני לה' לא תכפיה שאת ברוך ממני שהחזרת לי הכסף אלא אף גם את תהי' ברוך מה' כי גם לו יש חלק בו כי הקדיש הקדישתו לה':

פידי

רלב"ג

השבעה עשר הוא להודיע שאין ראוי לגלות סודו גם לשוכבת חיקו הלא תראה כי תכף שגלה שמשון סודו לאשתו גלתה אותו לאנשי העיר וכן הענין במה שגלה סודו לדלילה שהיה סבה להפילו ביד פלשתים שנמשך מזה מהרע מה שנזכר כבר בזה הספור:

השמנה עשר הוא לבאר שאין ראוי לידבק בבנות הערלים גם אחר התגיירם כי נקל להם לחזור לסורם הלא תראה מה שקרה לשמשון מפני דבקו באלו הנשים עם שהוא מבואר שאם לא היה דבק בהם והיה נלחם בפלשתים עם ישראל היה מכניעם ומשפילם מצד חוזק גבורתו והצלחתו עליהם באמצעות העזר האלהי שהיה בהכרח נוסף עליו אם היה נשמר מאלו הנשים והיה מנהיג ישראל כמנהג השופטים השלמים:

התשעה עשר הוא להודיע שראוי למנהיג שישמר עמו ולא יספיק לו שמיר' עצמו הלא תראה כי שמשון עם מה שנתפרסם לו מגבורתו שלא יוכלו רבים להזיק לו אם יהיה בידו כלי מלחמה כי גם בלא כלי מלחמה היה מכה רבים כמו שבא בזה הספור הנה לא רצה להזיק בבני יהודה בבוא' לאסרו לתתו ביד פלשתים וסבל שיאסרוהו בראותו שאם לא יסבול זה ידיבו בני יהודה על זה עמו בחוזק למלט נפשם מיד פלשתים ונתחדש בזה מריבה בינו ובין בני יהודה ואולי יפול מהם רב ולזאת הסב' שאל מהם כשהסכי' לסבול שיאסרוהו שלא יפגעו בו הם כי אולי אם ירא' כוונתם לבא לפגוע בו לא יוכל לסבול שלא יקום כנגדם ויפיל מהם רב והנה ג"כ סבל שמשון שיאסרוהו בני יהודה להכבתו אותם כדי שיעשה להם התגלות עם פלשתים במה שהיה משחי' בהם כי הם הראו עצמם עוזרי' לפלשתים לאסרו בידם ולזה נודע להם כי לא מלכם היה עושה שמשון הרע להם:

העשרים הוא להודיע עוצם השגחת הש"י על ששבב שלשים אחד אסור וזולת כלי מלחמה כלא והמית רבים כי אין לי' מעצור להושיע ברב או במעט: **הכ"א** הוא להודיע שיש גמול וחספט על כל המעשה מדה כנגד מדה ולזה זכר כי לקח שמשון בעיניו כי לכתו אחר עיניו הכשילהו בזה: **הכ"ב** הוא להודיע מה שעשה השם לקנאת כבודו במה שהיו הפלשתים מיחסים לאלהיהם נפילת שמשון בידם אשר היתה סבת התפתותו פתויי הנשים וזה שכבר השיב לשמשון כחו שנכבר להנקם מהם ונפשו לא חיה כי הוא היה ראוי לכך מצד התפתותו בדברים הפחותים האלה ולזה שאל שתמות נפשו עם פלשתים לפי שלא היה ראוי לו או לעשות לו נס יותר גדול מזה והם היו ראויים ג"כ לזה מפני שהיו מיחסים זאת ההצלחה לאלהיהם· עוד ספר שכבר היה איש מהר אפרים ושמו מיכיהו והנה אחשוב שכבר היה זה בימים הקדומים שלא היה שם שופט והיה זה בימי השעבוד אם קודם עתניאל בן קנז אם קודם אהוד אחד מהבאים אחריהם והביאני לזה שאי אפשר לומר שהיה זה הענין בין שנות שמשון ובין שנות עלי לפי מה שהתבאר מדברינו הקודמים וכבר נבאר במה שאחר זה שראוי שיהיה כל זה הספור במה שבין מיתת יהושע ובין עתניאל בן קנז ואחשוב שנסמך זה הספור לשמשון שהיה משבט דן לספר מה שאירע על החטא לשבט דן על דבר פסל מיכה שהתמיד זמן ארוך מאד וכבר אמרו קצת המפרשים שהיה זה בנפיל הסכמת מספר אלף ומאה כסף שבא בסיפור שמשון ודלילה למספר אלף ומאה כסף שבא בסיפור מיכה ונוכל לומר לפי זה המאמר עוד שכבר היתה הסכמת אחרת בענין אלו הכספי' והוא שמכל אחד מהם נמשך רע לדן כי כסף דלילה היה סבה אל שנפל שמשון ביד פלשתים ונקרו עיניו ונמשך לו המו' בשבתו וכסף מיכה היה סבה שטעו בני דן בפסל ההוא זמן ארוך· והנה

כלי יקר

וגם הכתוב כל דבריו בארוכה בס"ד בפסוק בימים ההם כו' ובימים ההם שבט הדני וכו' עיין עליהם והרלב"ג הסכים לסברת חז"ל שהיה ענין זה בימים הקדמונים אם בזמן עתניאל בן קנז אם קודם אהוד אם קודם אחד מהבאים אחריהם וכתב והביאני לזה שא"א לומר שהיה זה הענין בין שנות שמשון לשנות עלי לפי מה שהתבאר מדברינו הקודמים עכ"ל ומהרי"א ז"ל אחרי שאזק דברי חז"ל כתב ז"ל אבל כפי סדר הפרשיות נוכל ג"כ ליישב הענייניס ולאמר שענין פסל מיכה וענין פלגש בגבעה שניהם קרו אחרי שאסרו פלשתים את שמשון ובהיותו גולה בתוכם עם היות שכתוב מה שעבר להבאים ספורו כתב שמת שמשון ולינו סותר לזה מ"ש בפסל מיכה כל ימי היו' בית האלהים בשילה לפי שזה לא יחייב היות הפסל בשבט דן כל הימים אשר ישב ארון האלהים בשילה שאם היה זה מחוייב מהמאמר ההוא יתחייב גם כן שבימי יהושע היה פסלו של מיכה כיון שבימיו היה הארון בשילה והוא רחוק מאד שכל ימיו עבדו ישראל את ה' כמו שהעיד הכתוב אבל פירוש הכתוב שבני דן שמו הפסל בליש וישב שם מאז והלאה כל ימי היות המשכן בשילה וזה לא יגזור ההתחלה כי אם הסוף ר"ל שהתמיד שם משה ושם באותו מקום עד שנעתק המשכן משילה שאז בימי שילה בימי שמואל הסירו את הבעלים ואת הפסילים מן הארץ וגם הפסוק השני שחייב הכלם זה במה שאמר שהיה ירושלים מעם נכרי לא מבני ישראל המה גם זה ממה שיקל התרתו לפי שעם היום שבני יהודה לכדו את ירושלים היה זה מה שנפל בחלקו אבל מה שנפל בחלק בנימין הנה אמר הכתוב בזה הספר אחרי שלכדו בני יהודה את ירושלים ואת היבוסי יושב ירושלים לא הורישו בני בנימין ויושב היבוסי את בני בנימין בירושלים עד היום הזה וכבר פירשתי על הפסוק הזה שם שהיה יבוס מחוז והיו בו ערים מבני יהודה וערים מבני בנימין ועם שלכדו יהודה את המקומות אשר היו בחלקו הנה בנימין לא לכדו את כל הערים אשר נפלו בחלקו ונשא' מהם מלהכבש וגם אותם שלכדו הניחו לישב שם את היבוסי ועליהם אמר לא נסור אל עיר נכרי אשר לא מבני ישראל המה עכ"ל: והנה לע"דן להקשות ראשונה על שיטת חז"ל שכתבו שהיה זה בין יהושע לעתניאל בן קנז והקשה לסדר שהרי חז"ל אמרו ועבר בים צרה זה פסלו של מיכה שעבר בים ואיך לא פקד יהושע דבשלמא משה הנסתרות לה' אלהינו ולא הוזהרו על הנסתרות עד שעברו את הירדן אבל ביהושע אמאי לא היענוש אלא ודאי הדברים כסדרן כדפ' מהרי"א ונראה דחז"ל אמרו שכיון שמיכה היה פתו מצוייה לעוברים ושבי' הגין לשלא נענשו ישראל עליו כמו שהגין על עצמו שלא נמנה בכלל אותם שאין להם חלק לעולם הבא ואמרו במ"ש למה לא מנו מיכה מפני שפתו מצוייה לעוברים ושבים· באופן שנוכל לומר מעתה שהיה מימי עולם משעברו ישראל בים ולא נתפרסם בכהן ואפד ותרפי' ובית ועד כי אם בימים ההם לדברי חז"ל שאין מלך בישראל בין יהושע לעתניאל או אחרי מות שמשון כשיטת מהרי"א יהיה הפרסום הזה כי מצילותו ממצרים ילא ויעבור בים צרה כאמור· ועל שיטת מהרי"א ז"ל שכתב שאירע פסל מיכה ופלגש בגבעה אחר שנאסר שמשון ובהיותו גולה בתוכם עם היות וכו' קשה כי זה הגלות לא התמיד בתוכם כי אם זמן מועט ביזהגילוח לצמיחת השער ימים שנים או שלשה דהא כתיב ויחל שער ראשו לצמח כאשר גולח וסמיך ליה וסרני פלשתים וכו' ויהי כטוב וכו' ומת שמשון יחדיו שם· אין לנו להשען כי אם על שיטת חז"ל שדבריהם דברי קבלה· ומ"ש ושמו מיכיהו חז"ל אמרו שנקרא מיכה להורו' שעבר בים צרה ואמר מי כמוך באלי"ם ה' שהוא נקרא רפה הכף מי כמוך כמו מיכה באלהים באלמים והשני מי כמוך נאדר ה"כף דגושה· ומ"ש ושמו מיכהו כדרך הצדיקים ושמו בועז שאחז"ל הצדיקי' שמם קודם הנה פ' י' דף קנ"ע בב"ר ע"א ושמו מנוח הרשעים קודמין לשמן כגל שמו גלית שמו שבע בן בכרי שמו אבל הצדיקים שמם קודם ושמו אלקנה ושמו ישי ושמו בועז ושמו מרדכי ושמו מנוח דומי' לבוראם ושמי ה' אתיבון ליה והכתיב ולרבקה אח ושמו לבן ורבי יצחק אומר אפרדכסום ר' ברכיה אמר מלובן ברשע אתיבון ושמו מיכיהו לפי שהיה מקבל אורחין נכתב שמו כשם הצדיקי' עד כאן ביארתיו בסדר כשא השני בכלי חמדה ומ"ש כאן מיכיהו ובכל הפסוקים מכאן ואילך מיכה

ומהרי"א ז"ל כת' מיכיהו בקטנותו ובנערותו ז"ש ושמו מיכיהו שהוא שם הקטנה ואחרי היותו איש נקרא מיכה וז"ש והאיש מיכה שנקרא מיכה אחרי שהיה איש ונקרא כן תמיד אחרי כן ע"כ: ולע"דן כי מיכיהו נקרא לשבח בבחינת המצוה רבה שהיה מקבל אורחים וז"ש ושמו מיכיהו ע"ד עדות ביהוסף שמו שיהיה שם י"הו שלם אמנם בבחינת הע"א שנמשך אחריה נאמר מיכה והאיש מיכה לו בית אלהים שהוא לשון חול וזה סיבת לגרוע ממנו שם י"הו הקדוש ונזכר תמיד בשם מיכה ומסתייע סברתי ממאמר חז"ל הנזכר שכתיב בו ושמו מיכיהו ולא כתב ומיכיהו שמו כעין כגל שמו גלית שמו אלא כעין ושמו בועז וזולתו כי היה מקבלת אורחים· אשר לשינה א בעינה נאמר גם כן מיכיהו לשבח ולא לגנאי כאמור:

ויאמר לאמו אלף ומאה וכו' עיין רש"י ז"ל וכן פירש הרלב"ג ז"ל ועיין הרד"ק ז"ל שכתב כפי' רש"י ז"ל ומהרי"א ז"ל כתב שהסך הזה של אלף ומאה כסף ידוע אצלם והיא היתה מאדר' ומקללת ובוכה חס על כבוד אמו ולקללותיה ז"ש את אלית ואל זה חששתי וגם אמרת באזני והאמירה היא שאמרת שהנה הכסף אתי שהשערתך הנכונה והנני מודה ליך שאני לקחתיו ולפי זה המאמר של ואת הוא אלית וגם אמרת באזני הנה הכסף אתי והגזרה היא אני לקחתיו ר"ל אמת אמרת והשיבה לו אמו ברוך בני לה' רוצה לומר אין הקללות תופסות בך אבל אתה ברוך תהי' מכל העמים כיון שהודית עכ"ל: ולע"דן במה שאמר לוקח לך ולא אמר לוקח ממך שהבחור הזה מהתעא עם אמו והיה לדבר צחות ולומר האלף ומאה כסף אשר לוקח הנה לך לוקח שבקחתי אותם הרי הוא לך כי עובר ירך אמו ואני כמוך נמצא שלוקח ממך והלך לך כי כמוני כמוך ויהי בידך ואת לא כן תדמי אלא אלית קללות וגם אמרת באזני הקללות כאילו רצונך שיכנסו דבריך באזני ולכבד ברשת קללותיך אם אני לקחתי הכסף ואולי אל זה רמז באומרו ואת אלית דכתיב בי"וד ואתי אית כלו' ואותי אלית שהרי אמרת באזני ואם הקללות לזרים לא היה לך לדבר באזני אלא כשופר תרימי קולך על פני חוצות שישמעום עד שלזה אני מוכרח להודו' הנה הכסף אתי ולא שלקחתיו מיד הגנב אלא אני לקחתיו והוכרח להקדים לה הנה הכסף אתי להשיב נפשה לומר לה הנה הכסף במבקלו הידוע אתי הוא שלא הוצאתיו לבהלה ובזה מובן שהוצרך לומר הנה הכסף אתי אני לקחתיו ואז השיבה לו אמו ברוך בני לה' רוצה לומר הש"ית יהפך לה את הקללות שקללתיך לברכה שתהי' ברוך ולא ארור או אפשר שתיבת לך היא גיזרת אשר לוקח והכי קאמר האלף ומאה כסף אשר לוקח לא כאבד אלא לך יהיה כי את אלית וכו' הנה הכסף אתי וכו' ובדרך הלצה כעין מהרי"א ז"ל אפשר לפרש כי אמו של מיכה צעקה על הכסף שלקח ממנה ואמרה אלות כיון שראתה שלא הועלה בכל קללותיה פחדה פן בנה מיכה מהיותו כתבע יחזור להיות תזבע לומר מדוע לא שמרת אותו כראוי שכספים אין להם שמירה אלא בקרקע ויום ולילה לא ישבותו מחרחר ריב לזה בתחכמה לומר לו למיכה אחר כל האלות והחרדות והנה מצאתי הכסף אתי ועמי כמדומה אלי שהנחתיו במקו' אחד ולא מצאתיו שם ולכך צעקתי בכל אותם האלות וזה ממנהג הנשים בכל יום לעשות כיוצא בזה ז"ש ויאמר לאמו אלף ומאה הכסף האמת הוא אשר לוקח לך כמנה שגזירת הכתוב של אלף ומאה הכסף הגיזרה היא אשר ל' קח לך כי ערמתך לא תועיל ליך כאן ז"ש ואת אלית בתחילה וגם אמרת באזני מאמר סותר אותם האלות שהרי גם אמרת דע בני שהכסף הנה הוא אתי אני אמך והוכיחת לומר כן באזני בסוד כדי שלא ישמעו השכנים הנחשדים ויתערמו עמך על האלות אשר אלית וחשדת כשרים הנה דעי לך אמי שהנה אני לקחתיו באופן שאני לקחתיו הוא גיזרת הכתוב מעין מה שפי' מהרי"א ז"ל וניחא לי טפי לשון הפסוק שאומר הנה הכסף אתי שהוא מדברי אמו של מיכה על עצמ' דלפי' מהרי"א הי"לל בני הכסף אתך דאומרו אתי הוא דחוק שמורה מדבר על עצמו ולכך אומר אתי אבל אמו אתך אמרה והמכרי"א פירוש מהרי"א ז"ל ופירושי זה הוא כפל הנה הכסף אתי אני לקחתיו ועוד שהי"לל ואני לקחתיו בוא"ו:

ויסב

רש"י

הקדש הקדשתי אותו מידי לבני · קבלתי עלי למסרו מידי לידך לעשות פסל ומסכה ועתה השיבנו אליך לכך אני מוסרו לך ואני הקדשתיו מתחלה מידי לבני · תנהו לי עתה ומידי אני אשיבנו אליך יש אומרים שהאשה הזאת היא דלילה לפי שכתוב אלף ומאה כסף וטעות הוא בידם שהרבה שנים קודם שמשון למיכה אף בפרשיות נסמכו על הכסף הרע שוה כאן וכאן וכסף על פורענות היו שניהם : בית אלהים · בית טעוון כל אלהים האמורים בפרשה זו חול חוץ מזה כל ימי היות בית אלהים בשילה : וימלא את יד אחד · חנכו לעבודת הפסל להיות כהן לפניו כל חינוך דבר שאד' נכנס בו לשם גדולה קרוייה מילוי ידים ריוועסטיר בלע"ז ובשכתנין פקידות לאדם קורין למתן ריוו"סטיר בלע"ז :

ממשפחת

רד"ק

הקדשתי הכסף מידי · לך שתעשה ממנו פסל ומסכה ועת' השיבנו לך שתעשה ממנו הפסל ולא רצה מיכה להשתדל בו לעשותה פסל ומסכה והשיבו פעם אחרת לאמו ואמו לקחה מאתים כסף ונתנתם לצורף לעשות פסל ומסכה והמאתים כסף היו שכר הצורף ובתשע מאות כסף עשה הפסל והמסכה : לו בית אלהים · עשה אותו בית אלהים ועשה עוד אפוד ותרפים ותרגום בית אלהים בית טעוותא ואמרו רבותי' ז"ל כל אלהים האמור במיכה חול חוץ מן אחד שהוא קדש כל ימי היות בית אלהים בשילה ותרגום אפוד ותרפים איפוד ודמאין : וימלא · שהקריב קרבנותיו על יד אחד מבניו ומנהו להיות כהן וכן ומלאת יד אהרן ויד בניו : איש הישר בעיניו יעשה · אמר זה לפי שעשה מיכה הפסל ולא היה מי שימחה בידו כי אין מלך ושופט בימים ההם :

מבית

[מקרא ותרגום]

בְּנִ֥י לַֽיהוָֽה׃ וַיָּ֥שֶׁב אֶת־אֶֽלֶף־וּמֵאָ֥ה
הַכֶּ֖סֶף לְאִמּ֑וֹ וַתֹּ֣אמֶר אִמּ֡וֹ הַקְדֵּ֣שׁ
הִקְדַּ֣שְׁתִּי אֶת־הַכֶּסֶף֩ לַֽיהוָ֨ה מִיָּדִ֜י
לִבְנִ֗י לַעֲשׂוֹת֙ פֶּ֣סֶל וּמַסֵּכָ֔ה וְעַתָּ֖ה
4 אֲשִׁיבֶ֥נּוּ לָֽךְ׃ וַיָּ֥שֶׁב אֶת־הַכֶּ֖סֶף
לְאִמּ֑וֹ וַתִּקַּ֣ח אִ֠מּוֹ מָאתַ֨יִם כֶּ֜סֶף
וַֽתִּתְּנֵ֣הוּ לַצּוֹרֵ֗ף וַֽיַּעֲשֵׂ֙הוּ֙ פֶּ֣סֶל וּמַסֵּכָ֔ה
וַיְהִ֖י בְּבֵ֥ית מִיכָֽיְהוּ׃
ה וְהָאִ֣ישׁ מִיכָ֔ה ל֖וֹ בֵּ֣ית אֱלֹהִ֑ים וַיַּ֧עַשׂ
אֵפ֣וֹד וּתְרָפִ֗ים וַיְמַלֵּ֞א אֶת־יַ֨ד אַחַ֤ד
מִבָּנָיו֙ וַֽיְהִי־ל֖וֹ לְכֹהֵֽן׃ בַּיָּמִ֣ים הָהֵ֔ם
אֵ֥ין מֶ֖לֶךְ בְּיִשְׂרָאֵ֑ל אִ֛ישׁ הַיָּשָׁ֥ר בְּעֵינָ֖יו
יַעֲשֶֽׂה׃ וַֽיְהִי־נַ֗עַר

מבית

כ"ה ו' כ"ה ט' כ"ה — ב' חד מל' וחד חס'

בְּרִי קֳדָם יְיָ׃ וַאֲתֵיב יָת אֲלַף וּמְאָה
סִילְעִין דִּכְסַף לְאִמֵּיהּ וַאֲמָרַת אִמֵּיהּ
אַקְדָּשָׁא אַקְדֵּישִׁית יָת כַּסְפָּא קֳדָם יְיָ
מִן יְדִי לִבְרִי לְמֶעְבַּד צְלֵם וּמַתְּכָא
וּכְעַן אֲתֵיבִינֵיהּ לָךְ׃ וַאֲתֵיב יָת כַּסְפָּא
לְאִמֵּיהּ וּנְסֵיבַת אִמֵּיהּ מָאתַן סִילְעִין
דִּכְסַף וִיהָבִיתֵיהּ לְקֵינָאָה וְעַבְדֵיהּ
צְלֵם וּמַתְּכָא וַהֲוָה בְּבֵית מִיכָה׃
וְגַבְרָא מִיכָה לֵיהּ בֵּית טַעֲוָתָא וַעֲבַד
אֵפוֹד וּדְמָאִין וְקָרֵיב יָת קוּרְבַּן חַד
מִבְּנוֹהִי וַהֲוָה לֵיהּ לְכוּמְרָא׃ בְּיוֹמַיָּא
הָאִינוּן לֵית מַלְכָּא בְּיִשְׂרָאֵל גְּבַר
דְּכָשַׁר בְּעֵינוֹהִי יַעֲבֵיד׃ וַהֲוָה עוּלֵימָא

מבית

מסרה

בית אלהים ה' וסי' נמס' בסדר ויצא : וימלא ט' וסי' נמסר בסדר שלח לך :

רלב"ג

והנה ספר שכבר אמר מיכה לאמו אלף ומאה סלעין כסף אשר לוקח לך ואת קללת כל מי שלקחו אם לא ישיבנו לך וג"כ אמרת זה באזני ולזה הוכרחתי להגיד לך שאני לקחתיו והוא אתי והשיב הכסף לאמו ואמר' לו אמו הקדש הקדשתי הכסף לי מידי לבני לעשו' פסל ומסכ' אשר היו לודות שיטעו בהן האנשים אז ויחשבו שיהיה בהם כח להגיד העתידו' מצד עוררם כח הדמיוני ודמה שלזאת הסב' עשאום תחילה לא לשם ע"א ויורה על זה מה שאמר' הקדשתי הכסף ליי' · והנה השיבה לו אמו הכסף והוא השיב אותו שנית לאמו ועשתה ממנו פסל ומסכה והיה בבית מיכיהו כדי שיגיד לו העתידות לפי מחשבתם · וכבר עשה מיכה לו בית מיוחד לזה הפסל והמסכ' ועשה מהם אפוד ותרפים וקראו אותו בית אלהים לחשבו כי שכינתו תשרה שם ומלא יד אחד מבניו להיות לכהן לשאול לו העתידות : אין מלך בישראל וגו' · וסיפר זה כי אולי היה זה סבה להעשות זה הפסל ולזה ראוי שנאמר שזה היה אחר המלך שהיה מונע אותם מזה אם הוא חי והוא יהושע לפי מה שאחשוב שהזהיר ישראל על זה כדי לבער ע"א כי גם עלי שהיה נכבד מכל אשר לפניו והשופטים לא בערו בימיו הבעלים והעשתרות עד שבא שמואל ובערם כמו שמספר בספר שמואל ולזה ארך עליו פסל מיכה עד מות עלי כמו שיבא אחר זה ולזה ידמה שהיה זה הענין אחר מות יהושע וקודם ממשלת עתניאל בן קנז ויורה על זה עוד שכבר זכר בזה הספו' ששבט הדני היה מבקש לו נחלה לשב' בימים ההם וזה היה אחרי מות יהושע כי אז התחלו השבטים להלחם כל אחד בגבולו כמו שהתבאר בראש זה הספר ששאלו ישראל מי יעלה לנו תחלה להלחם בכנעני :

עוד

כלי יקר

וישב את אלף ומאה הכסף וכו' קשה אומרו פעמים וישב את אלף ומאה הכסף לאמו וישב את הכסף לאמו וכו' כי אחד מהם מספיק ועיין רש"י ז"ל וזהו וישב את הכסף לאמו שנית שכתנו בפועל בידה ממש ועיין הרד"ק ז"ל ומדבריו אלה נר' שהיו שתי ההשבות בפועל ממש ולא כפרש"י ז"ל וכן פי"ש הרלב"ג ז"ל ומהרי"א ז"ל גם מדבריו שההקדש הזה כעת עשהו אחר שהחזי' אותו לה ומהרי"א ז"ל סובר שהקדש זה כשאמר קדושתו לכשתמצאנו יהיה קדש מידי לבני אמסרנו ועתה אשיבנו לך וכן עשתה שמיד השיבתו לו והו' לא רצה לקחתו ולא לצוות לעשות פסל אבל השיב שנית הכסף לאמו רצה לו' כך עשי את אמי כרצונך וידי אל תהי בו ע"כ תורף דבריו :

ולע"דן שהסבה אחת היתה כאן והיא אחר הזכירה הכתוב ראשונה וישב את אלף ומאה וכו' לאמו אמנם הפסוק השני שאומר וישב את הכסף לאמו לא יתחייב שבא להורות על מציאות הסבה שנית כדברי המפרשים ז"ל אבל כוונתו להורות על זריזותה לקיים נדרה שתכף ומיד כאשר וישב את הכסף לאמו אז מיד ותקח אמו וכו' ותתן לצורף ובזה מובן שבפסוק הראשון פרט לך הכתוב סך הכסף ומכיונו אמנם בפסוק הזה שלא בא אלא להורות על הכיפות לקיחתה הכסף ונתנו לצורף מה צורך לפרט משקלו לכך אמר הכתוב וישב את הכסף לאמו וסמיך ליה ותקח אמו וכו' ותתנהו לצורף אמנם בענין זמן ההקדש הזה שזכרתי מחלוקת הרד"ק ומהרי"א שלמהרי"א ההקדש קודם המצאו ולהרד"ק הקדישתו אחר המצאו כאשר כתבתי ולע"ד אני אומר ששניהם צדקו יחדיו והאמת כדברי שניהם ששתי הקדשות היו כאן שהאשה הזו הקדישה הכסף הזה ראשונה כשניקח ממנה כדברי הרד"ק ז"ל ועתה כשהשיבו מיכה הקדישתו שנית כדי שלא יהיה ההקדש הא' בהקדש טעות או כמקדיש דבר שאינו ברשותו שאינכו כלום דאיש כי יקדיש את ביתו קדש ודרשו חז"ל מה ביתו ברשותו אף כל ברשותו וזה כיון הכתוב באומרו הקדש הקדשתי את הכסף בכפל הקדש הקדשתי רמזה לשתי ההקדשות הקדש קודם המצאם והקדשתי עתה לאחר במצאתים · או אפשר בכפל הקדש הקדשתי האחד על הקדש דמים והמעות והשני הקדשתי לתתם מידי ליד בני רוצה לומר תכף להגיעם בידי מידי לבני בלי איחור ועיכוב באופן שלעומת זה ועתה השיבנו לך עתה מיד או רמזה מידי לבני כפי' רש"י ז"ל על שתשתדל להגיע סך המעות הנמצאות מידי לבני ולא על ידי שליח ולכן ועתה השיבנו לך לקיים נדרי בכל חלקיו גם בחלק היותו כיתן מידי לבני שיתגלגל על ידי ומה שאמר הקדשתי את הכסף לה' מאומרו לה' נראה כמו שכתב הרלב"ג ז"ל ע"ש ומהרי"א ז"ל כתב שעד לדברי הרלב"ג זה לשונו וכבר כתב הרלב"ג שבהתחלת זה הפסל לא היה כי אם להורדת הרוחניות וכו' ע"ש הרי שהוציא מהרי"א ז"ל מן הכלל בית אלהים שהוא קדש שאין למדים מן הכללות והפי' במקום שנאמר בהם חוץ והראיה שהביא הרלב"ג איננה ראיה גמורה כי הרי מצינו בסמוך עתה ידעתי כי ייטיב ה' לי כי היה לי הלוי לכהן אשר צריכים אנו לומר כי הפסל הזה לאמצעי בחרו בינו ובין השם יתברך כאשר טעו דור אנוש וכאשר הרחבתי בסדר תשא בכלי חמדה ולעולם אימא לך דעבודת אלילים היתה רק דרך אמצעי :

וישב את הכסף כבר נתבאר בשם הרד"ק ז"ל אומרו ותקח אמו מאתים כסף לשכירות הצורף והנשאר תשע מאות כסף לעשות פסל ומסכה ומהרי"א ז"ל כתב שמאחר לקחה סך מאתי' כסף ותתנהו לצורף ויעשהו לסך כסף זה של מאתים פסל ומסכה ושאר הכסף נשאר בידה ולא שלמה את נדרה כי אם במאתים לבד והשאר חמדה לה לעצמה שאמרה הרבה ועשתה מעט עד כאן : **ולע"דן** במה שאמר ותקח אמו מאתים כסף ותתנהו לצורף לעשות הפסל ומסכ' מהמאתי' כדברי מהרי"א אבל כמ"ש שמעלה בנדרה אפשר שמעולם לא הקדישו אלא המאתים לבד ונדקדק כן מאומרה הקדש הקדשתי את הכסף ולא קאמרה הקדש הקדשתי' לה' שהיה חוזר הקדשתיו אל כל סך הכסף הנז' אבל באומרה הקדשתי את הכסף ר"ל את הכסף הידוע אלא בהקדישי אותו דהיינו הכסף הידוע הראוי להקדיש המובחר אל יבוזבז יותר מחומש · או אפשר ותקח אמו רוצה לומר ותקח אמו לעצמה מאתי' והשאר ותתנהו לצורף ויעשהו וכו' ותיבת ותתנהו חוזר אל תיבת הכסף של תחלת המקרא ומה שאמר ויהי בבית מיכיהו למהרי"א ז"ל על הפסל המסכה הנזכר כי שאר הכסף לקחתו אמו של מיכה לעצמה וכבר כתבתי מה שכתב הרלב"ג ויהי בבית מיכיהו לא לעבוד' אותו כי אם שיגיד לו העתידות לפי דעתה עד כאן : **ולעד"ן** שמיכיהו לא נטה אחריו בעת ההיא והראיה שלא נכשל בעשייתו כי אמו לקחה ונתנה לצורף כדכתיב ותקח אמו וכו' לא מיכיהו כי עדיין לא נכשל בע"א והו שאמר ויהי בבית מיכיהו שהיה שם בביתו כאחד מהכלים לא בחשיבות אלוה או אמר ויהי בבית מיכיהו ובצנעה בתוך ביתו ואחר כך עשה לו בית אלהים בפרסום והיינו שהזכירו בשם מיכיהו בפסוק אמנם בפסוק הבא אחריו שכבר קבלו עליו לאלוה ויעש לו בית כדכתיב והאיש מיכ' לו בית אלהים וכל אלהים האמור במיכה חול אז גרע משמו וכתב והאיש מיכה ולא מיכיהו :

והאיש מיכה לו בית אלהים עיין רש"י ז"ל וכן הביא הרד"ק ובתיבת וימלא כתב הרד"ק שהקריב קרבנותיו על יד אחד מבניו וכן ומלאת יד אהרן ויד בניו ע"כ : ובדבריהם אבין אומרו שם האלהים בה"א הידיעה להבדיל ולהורות על האלהים הידוע יתב' ויתעלה שמו לעולמי עד ובכל הספר כתיב אלהים כי הם חול כמו שאחז"ל ומה שאמר ויעש לו אפוד ותרפים עיין הרלב"ג הרי שהמילוי הזה היינו לקרבנות כדברי הרד"ק ולדברי הרלב"ג ויעש אפד ותרפים מהפסל ומסכה הנזכרת אמנם מהרי"א ז"ל כתב שמלבד הפסל והמסכה אשר עשתה אמו מכספה עשה אפד ותרפים משלו ומלא יד אחד מבניו לכהן להקריב קרבן עד כאן תורף דבריו וכן נראה מדברי הרד"ק ז"ל ממה שכתב בסמוך בפסוק ויאמרו לו שאל נא באלהים וכו' כי שם ביאר ענין התרפים ותהותם שהוא ענין זולת פסל ומסכה עיין שם :

ולע"דן שאפשר לומר כי הפסל ומסכה היה בסתר ובצנעה וכמו שהזכיר ויהי בבית מיכיהו רוצה לומר בביתו המיוחד לו לבדו והאיש הזה עשה בפרסום בית אלהים לשם ה' ושם האפד ותרפים להגיד העתידות כענין התרפים של לבן ולהעלים הענין בהתחלתו פן ארץ מתקוממה לו לכך נתחכם לעשות כהן אחד מבניו שלא יודעו הדברי' חוצה אלא הכהן מבניו והעכ"ס שם בסתר כמו שאמר ויהי בבית מיכיהו באופן שהיו כאן שני בתים ויסייע לזה לשון הפסוק בסמוך ויענו חמשת האנשים וכו' הידעתם כי יש בבתים האלה בתים האלה לשון רבים מורה שיש שני בתים ופתח באפד ותרפים וסיים בפסל ומסכה לומר שהיו האפד ותרפים בגלוי בבית אחד ופסל ומסכה שם בסתר בבית מיכה כאמור : או אפשר שויהי בבית מיכיהו הכתוב קורא אותו כן לומר שאין בו קדושת בית אלהים והאיש מיכה לא כן ידמה בלבבו כי והאיש מיכה לו בית אלהים רוצה לומר לו ובעיניו חשוב בית אלי"ם והיינו דלא כתיב בית האלהים לו ובסמוך בפסוק ויהי בבית מיכה בס"ד הכתוב כיוצא בזה :

בימים ההם אין מלך בישראל כו' עיין הרד"ק וכן כתב הרלב"ג ז"ל והוסיף ע"ש ובדבריו מדוקדק לשון אין מלך ולא כתב אין שופט אם הדברים ארעו בסדר שנכתבו בימי השופטים אלא ודאי באומרו אין מלך מכלל דבימים הקודמים היה מלך דדוקא בימים ההם אין מלך ומהרי"א ז"ל כתב על פי שיטתו שהיה ענין מיכה אחרי שמשון כי בימים ההם שאירע ענין מיכה אין מלך בישראל ולא שופט אלא שלפני ששמשון היה עדין אז בכבלי ברזל ביד פלשתים אסור בכבלי עוני לכך לא כתב בפירו' אין מלך ולא שופט שאעפ"י שהיה אסור בזיקים סוף סוף הרי היה להם שופט ולא יצדק לומר מאמר החלטי אין מלך ואין שופט כי שופט היה להם אבל לא היה בתוכם לכך כתיב אין מלך בישראל ע"כ תורף דבריו · ובפסוק יש לדקדק למה בא פסוק זה בין הדבקים ולא נכתב בתחילת כל הענין דהוי"לל בימים ההם אין מלך בישר' ויהי איש מהר אפרים וכו' אבל זה יוכיח מה שזכרתי בפסוק הקודם שבתחילה נעשה הכל בסתר ולכך לא יצדק להקדים ולומר בימים ההם אין מלך וכו' ויהי איש מהר אפרים כי לו הוכח שהיה מלך מה יעלה בידו לעשות בדברים הנעשים בצנעה ובסתר הנסתרות לה' אלהינו אמנם כאן ובאמצע הענין שמלאו לבו לעשות לו כהן ולאחד מבניו אין זה אלא זדון לבו שאין פחד לנגד עיניו ולכן אמר בימים ההם אין מלך בישראל וכו' שזה גרם ויהי נער כו' ויאמרו לו מיכה וכו' שעשה הלוי לו לכהן כי איש הישר בעיניו יעשה ובסמוך בסייעתא דשמיא בפסוק ויהי בימי' ההם ומלך אין וכו' אכיף ידי שני' בזה :

ויהי נער מבית לחם יהודה חז"ל בבבא בתרא פ"ג ממשפחת יהודה אלמא מיהודה קאתי והו' לוי אלמא מלוי קאתי אבוה מלוי ואמיה מיהודה אי כמי מתוך שעשה מעשה מנשה דאתי מיהודה קארי ליה ממשפחת יהודה דכתיב ויהונתן בן גרשון בן מנשה הוא ובניו היו כהנים לשבט הדני עד גלות הארץ וכי בן מנשה הוא והלא בן משה הוא דכתיב ובני משה גרשום ואליעזר אלא מתוך שעשה כמעשה מנשה תלאו הכתוב במנשה מכאן שתולים הקלקלה במקולקל עד כאן ורש"י ז"ל הביא הלישנא בתרא לבד משום דלישנא קמא הוה בעי למילף דמשפחת האם קרויה משפחה וליתא דמסקנא היא דאינה קרויה ובסמוך אקיים דברי הג מרא ואליבא דהילכתא דמשפחת האם אינה קרויה משפחה עיין שם וכן הביא הרד"ק ז"ל והרחיב ע"ש וכן כתב הרלב"ג ז"ל ומהרי"א ז"ל פירשו גם כן שמאמר ממשפחת יהודה חוזר לשמון לבית לחם הנז' לפי שהיו שתי בית לחם :

ולע"דן לומר ולקיים מה שאמרו בגמ' דאבוה מלוי ואמיה מיהודה ועכ"ז לא מצינו למילף משם דמשפחת האם קרויה משפחה אלא מטעמא דמסיק דתולין הקלקלה במקולקל ולא שתהיה הקלקלה בלי שייכות אבל התליה תהיה בדרך ישרה שכיון שאמו של זה הלוי מיהודה קאתי כדקס"ד לכך נתלה יפה במנשה שכיון שמנשה בא מיהודה ועבד ע"א וזה גם כן אמו ממשפחת יהודה זה נדמה למנשה שיצא מגזע יהודה ולכך כתב הפסו' בן מנשה כדמסיק בגמרא מתוך שעשה מעשה מנשה תלאו הכתוב במנשה כמ"ש שמנשה שבא מיהודה ועבד ע"א וזה ג"כ שבא ממשפחה יהודה מאמו ראוי לתלותו במנשה שבא מיהודה ולא מצינו למילף דמשפחת האם קרויה משפחת לענין דינא דנחלות וזולת דקרא דקאמר ממשפחת יהודה לענין יוחסין קאמר שנדמה זה במעשיו למנשה וראוי לתלותו בו במנשה וכי מייתי בגמרא ראיה להולין קלקלה במקולקל מענין והותו ילדה אחרי אבשלום במ"ש קא מייתי ראיה דכיון דהתם קרי ליה ילדה אחרי אבשלום עם היות האמהות מתחלפות אבשלום בן מעכה ואדניה בן חגית מכל שכן שראוי לתלות הנער הזה במנשה כיון שבא מיהודה כמו מנשה והבן זה מאד שעולה יפה דמסקנא דשמעת' דבבא בתרא כשתדקדק' בענין מאד ובענין הזה מאמר הירושלמי פרק הרואה זה לשונו' נונא ושמעון קמטריא ויהונתן בן גרשון בן מנשה נו"ן תלויה אם זכה בן משה ואם לאו בן מנשה עד כאן וכתב החכם השי"ס כ"ע ביפה מראה זה לשונו אם זכה בן משה שמשואל כתב ספר שופטים ואז היה חי יהונתן והיה לו תקוה שישוב בתשובה כדעבד בימי דוד להכי קאמר אם זכה בן משה ואם לאו בן מנשה לפי שעבד ע"א כמותו והולין הקלקלה במקולקל עכ"ל : **ולע"דן** במה שזכרתי מבואר לפי שהיה מעורב ביהונתן ב' משפחות מצד האם ליהודה ומצד האב לוי בן גרשום לזה אמר אם זכה בן משה ש...

מנחה קטנה

מידי לבני וגו' ירצה אל תצטער על קללתי ולא יהא לבך נקפו לומר שנכשלת בקללותי ומה שאמרתי לך אין זה כ"א תנחומין כאיש אשר אמו תנחמנו · לזה אמרה הנה הקדשתי את הכסף לה' מידי לבני על ידך יעשה הדבר ובזה תשוב אשמה לה' והשאתך תכופר וע"כ כדי שתנוח דעתך השיבנו לך ועל ידך יגמור הדבר באופן שאתה הגורם לכל זה כי אלו לא לקחתיהו לא הקדישהו וגם עתה המצוה נקראת על מי שגמרה כי על ידך תהי' ועל שמך יקרא : וישב את הכסף לאמו באומרו אין זה השב האשם כי את תוספת אשם וחטאת · נגד ה' בעשות פסל ומסכה ולא די לי' שנורעתי שטא זה בלקחי הכסף וע"כ הקדשתיו אותה ועבירה גוררת עבירה ע"י שלקחתי הכסף קבלת עליך לעשות פסל ומסכה · אף זו אין מעשה הרעה הגדולה הזאת ומשאתי לאלהים בעשות ע"ז ובחטאתי שם אלהי · וע"כ בראותו אמו כי לא ישרה הדבר בעיני בנה חזרה בעקבת ולא נתנה כי אם מאתים כסף ואולי חשבה שמאחר בדבר שחם על הכסף שיחסר ירושתו בכך רב כזה ע"כ גרעה מערך הקצוב שהי' בדעתה ליתן והעמידו על מאתים כסף כי אמרה על כך קטן כזה לא יקפיד בנה : ויהי בית מיכהו כאן כינה אותו הכתוב בשמו מיכיהו כי עדין לא הקמיץ רק שהנא נגר שמיכ' עשה בתריה וע"כ נקרא מאז ולהלאה מיכה בחסרון אותיות השם כי סר מאחרי ה' ועבירה גוררת עבירה על ידי שלא קיים ובערת הרע מקרבך והניחו בביתו זה גרם שאח"כ קבלו לאלוה : לו בית אלהי' לא אמר ויעש בית אלהי' כמו שאמר באפוד ותרפים · אלא ר"ל שהי' לו מקום מיוחד לכל דבר קדושה כמו תור' ותפלה · ועת כטעותו אח' ע"ז בא לו זה המקו' להעמיד שם הע"ז : וימלא את יד אחד מבניו שלקח המיוחד שבבניו והוא הבכור כי להם היה משפט הכהונה קודם שנבחרו הכהני' לזה · והיה בדעתו שיהיה במקום הכהן עד שיזדמן כהן לידו : עוד אפשר לומר אחד מבניו במשח"ל על פסוק ותקחי את בניך אשר ילדת לי היו לו חמשה בנים ד' מהם עע"ז ואחד מהם מוקנה לבית הספר ובא להקריב אחד מבניו למולך מקריב לו את זה שהקנה ללמוד תורה · אף כאן לקח אחד מיוחד בבנים שהיה לומד תור' בבית אלהים אשר לו ומיללו מקדושתו ונתנו לכהן לאפוד ולתרפים ועבירה גוררת עבירה ע"י שהקנה הבית אלהים אשר לו לע"ז לקח גם בנו אשר היה לומד שם תורה לכהן לע"ז :

מבית

רד״ק

מבית לחם יהוד׳ · בית לחם אחר היה לפיכך סומך בית לחם זה ליהודה בכל מקום ומה שאמר ממשפחות יהודה הוא תוספת ביאור ועל בית לחם אמ׳ שהיה משבט יהודה והנער הזה לוי היה ואיך יאמר עליו ממשפחת יהודה · והאומ׳ כי אמו ממשפחת יהודה ירחקו היכן מיחס הכתוב אדם למשפחת האם · ומה שאמר כל אלה בני מכיר אבי גלעד והיה שגוב ויאיר בני בת מכיר בעבור העיר׳ שהיו ליאיר בארץ הגלעד אמר כן · ור״זל דרשו כי בן גרשם בן משה רבינו היה ולפי שעשה מעשה מנשה שהיה מיהודה אמר עליו ממשפחת יהודה לפיכך תלוי בו הנ״ון כשאמ׳ עליו ויהונתן בן גרשם בן מנשה ·תלו נ״ון מלמעלה בין המ״ם והש״ין לומר כי נכד משה היה ולכבוד משה תלוי עליו הנ״ון כלומר כי עשה מעשה כאילו היה בן מנש׳ ולא בן משה: והוא גר שם · בבית לחם היה גר ואף על פי שהיה לוי והיו ללוי׳ ערים לשבת זה הנער התגורר שם בבית לחם על צרכי מחיתו והנה לא מצא שם עוד מחיתו ויצא משם לגור במקום שימצא שם מחיתו: עד בית מיכה לעשות דרכו · כלומר בא עד בית מיכה ולא לכוונה שיעמוד שם אלא לעשות דרכו משם והלך: לימים · לשנה: וערך בגדי׳ · תרגם יונתן וזוג לבושין רוצה לומר כי ערך האחד בבגדי׳ לשנה שנים אחד לימי הקיץ ואחד לימי החורף: וילך הלוי · הלך לצרכי מיכה ולמה שצוהו ונתרצה לישב עמו: ויואל · כבר פירשתיו: כי היה לי הלוי לכהן · כלומר סימן טוב הוא זה לי שנזדמן לי משבט הכהנים להיות כהן לי: בימים ההם · גם זה הפסוק מוכיח כי לא היה זה בימי עתניאל בן קנז כי שופט היה לישראל וכל ימי השופט לא היו עושים איש הישר בעיניו כמו שאמר והושיעם מיד אויביהם כל ימי השופט וגו׳ ואומר והיה במות השופט ישובו והשחיתו מאבותם וגו׳ ונראה כי בימי השופט לא היו עושים איש הישר בעיניו ובשלשת הענינים האלה בדבר מיכה ובדבר בני דן ובדבר פלגש בגבעה אמר אין מלך בישראל ואלו הענייניס היו בין שמשון לעלי שהיה שופט ישראל והיה הזמן ביניהם כמו שהיה שלא היה להם שופט בישראל והיו עושים איש הישר בעיניו ואם נאמ׳ כי לא היה זמן ביניהם כדברי בעל סדר עולם שהרי ביפתח מצאנו שאמ׳ שלש מאות שנה מיום שכבשו ישר׳ לארץ סיחון שהיה בשנת הארבעים לצאת בני ישראל מארץ מצרים והנה מיפתח עד שבנה הבית מאה וארבעים שנה שהרי אומר הכתוב ויהי בארבע מאות שנה ושמונים שנה לצאת בני ישראל מארץ מצרים וגו׳ הנה שלש מאות שנה עד יפתח משנת הארבעים ומאה וארבעים מן יפתח עד שבנה המלך שלמה את הבית הנה הם מיציאת מצרים ארבע מאות ושמנים עם ארבעים שהיו במדבר ואנחנו מוצאים אלו מאה וארבעים אשר מיפתח לבנין הבית כמנין השופטים והמלכים כי אבצן שפט את ישראל אחרי יפתח שבע שנים ואילון עשר שנים ועבדון שמנה שנים ושמשון עשרים שנה ועלי ארבעים שנה ושמואל עשרים שנה ודוד ארבעים שנה וארבע שנה של שלמה שהרי בשנה הרביעית למלכו בנה הבית כמו שכתוב בשנה הרביעית בחדש זיו והנה לפי חשבון זה יתרו׳ על מאה וארבע׳ שנה של שלמה שהרי בשנה הרביעית למלכו בנה הבית כמו שכתוב בשנה הרביעית בחדש זיו והנה לפי חשבון זה יתרו׳ על מאה וארבעים תשע שנים הנה אנחנו צריכים על כל פנים לתקן החשבונות אפילו לדברי בעל עולם כי תשע שנים הם יתרים לחשבונו והנה עשרים שנה שמנה לשמואל לא נמצא בפירוש בכתוב ועוד כי אינם עשרים שנה שגלה הארון מת עלי והנה הארון היה בשדה פלשתים שבעה חדשים ועלה בית שמש ומבית שמש לקרית יערים ויהי שם עשרים שנה עד שהעלהו דוד משם אחר שבע שנים שמלך בחברון הנה חסרו מהעשרים שנה שבע שנים נשארו י״ג שנה אחר עשר לשמואל ושתי שנים לשאול וכלם נחשבים לשמואל שאפילו במלוך שאול היה שופט שמואל שנאמר וישפט שמואל את ישראל כל ימי חייו הנה משמת עלי עד שמלך דוד שלש עשרה שנים נשארו עדיין שתי שנים והנה שש שנים נקח מהשלש מאות שאמר יפתח כי לא נשלמו אלא עם השש שנים שלו והוא אומר זה בתחילת ימי שפטו נמצא כי חשבון זה איננו מדוקדק ועוד כי ראינו כי בחיי עלי היה שמואל שופט את ישראל שנאמר ויהי דבר שמואל אל כל ישראל ויצא ישראל לקראת פלשתים למלחמה ואומר ואני התהלכתי לפניכם מנעורי ועד היום הזה ודרך הכתוב לרדוף אחרי הכלל ולא יקפיד בפרט אם יהיה חסר או יותר והנראה כי בין שמשון לעלי היו בלא שופט ימים רבים כי הנה הכתוב מעיד בשלשה הענינים האלה הסמוכים אין מלך בישראל ·

והנה

מִבֵּית לֶחֶם יְהוּדָה מִזַּרְעִית יְהוּדָה
וְהוּא לֵוִי וְהוּא דָר תַּמָּן׃ וַאֲזַל גַּבְרָא
מִקַּרְתֵּיהּ מִבֵּית לֶחֶם יְהוּדָה לְמִידַר
בַּאֲתַר דְּיִשְׁכַּח וַאֲתָא לְטוּרָא דְבֵית
אֶפְרַיִם עַד בֵּית מִיכָה לְמֶעְבַּד
אוֹרְחֵיהּ׃ וַאֲמַר לֵיהּ מִיכָה מְנָן אַתְּ
אָתֵי וַאֲמַר לֵיהּ לֵיוָאָה אֲנָא מִבֵּית
לֶחֶם יְהוּדָה וַאֲנָא אָזֵיל לְמִידַר בַּאֲתַר
דְּאַשְׁכַּח׃ וַאֲמַר לֵיהּ מִיכָה תִּיב עִמִּי
וֶהֱוֵי לִי לְאַב וּלְכָהֵין וַאֲנָא אֶתֵּן
לָךְ עֲשַׂר סִלְעִין דִּכְסַף לִזְמַן עִידָּן
וְזוּג לְבוּשִׁין וּפַרְנָסְתָךְ ואזל

מִבֵּית לֶחֶם יְהוּדָה מִמִּשְׁפַּחַת
יְהוּדָה וְהוּא לֵוִי וְהוּא גָר־שָׁם׃ וַיֵּלֶךְ (ז׳פסו׳ והוא והוא ד׳)
הָאִישׁ מֵהָעִיר מִבֵּית לֶחֶם יְהוּדָה (ג׳)
לָגוּר בַּאֲשֶׁר יִמְצָא וַיָּבֹא הַר־אֶפְרַיִם (ט״ו)
עַד־בֵּית מִיכָה לַעֲשׂוֹת דַּרְכּוֹ׃
וַיֹּאמֶר־לוֹ מִיכָה מֵאַיִן תָּבוֹא וַיֹּאמֶר
אֵלָיו לֵוִי אָנֹכִי מִבֵּית לֶחֶם יְהוּדָה
וְאָנֹכִי הֹלֵךְ לָגוּר בַּאֲשֶׁר אֶמְצָא׃
וַיֹּאמֶר לוֹ מִיכָה שְׁבָה עִמָּדִי וֶהְיֵה־לִי
לְאָב וּלְכֹהֵן וְאָנֹכִי אֶתֶּן־לְךָ עֲשֶׂרֶת (ג׳)
כֶּסֶף לַיָּמִים וְעֵרֶךְ בְּגָדִים וּמִחְיָתֶךָ (ה׳ ל׳ ג׳)
וילך

והוא לוי והוא גר שם ו׳ פסוקי׳ והוא והוא וסי׳ ויהי נער מבית לחם יהודה · והנה עמך שמעי בן גרא בן הימני מבחורים · וימצא את אלישע בן שפט והוא חרש · אותו תקדישו והוא יבנה · אכלו זרים כחו · ואחר בא חצרון דר״ה: והיה ו׳ בקריאה וסימ׳ ואעשך לגוי גדול ואברכך ואגדלה · התהלך לפני והיה תמים · עלה אלי ההרה והיה שם · והיה נכון לבקר ועלית · ויאמרו לו מיכה שבה עמדי · ויאמרו לו החרש שים ידך על פיך · ונמסר גם בסדר לך לך:

רש״י

ממשפח׳ יהוד׳ · והוא לוי מן האם ורבותינו אמרו לפי שעש׳ מעשה מנשה שבא מיהודה קראו ממשפחת יהודה והוא לוי בן גרשם בן משה רבינו היה כמו שמפורש בענין ויהונתן בן גרש׳ וגו׳: לעשות דרכו · דרך הליכתו: באשר אמצ׳ · פרנסתי להשתכר: לימים · לסוף שנה: וערך בגדים · זוג חליפת בגדי׳ שהם ערך וסדר לכל בני אדם כפי הראוי להם לשנה: וערך בגדי׳ · אפרלי״מינט בלע״ז: ומחיתך · ומזונותיך:

וילך

רלב״ג

עוד ספר שכבר היה נער ממקום שנקרא בית לחם יהודה והיה ממקו׳ ההוא ממשפחת יהודה והוא לוי והוא גר שם · והנה משך לבו מיכה אל שיהיה לו לכהן בביתו לשאול העתידות באמצעות הפסל והתרפים שהיה משתמש בהם להתבודד הכח הדמיוני מבין שאר הכחות לא שהפסל והתרפים ידברו חלילה וע״כ הנה התרפים דברו און על הדרך כי אין כח נקסם להודעת העתידות באמת כמו שביארתי בספר מלחמות יי׳:

וספר

כלי יקר

אביו ושרשו הקדוש שבא ממנו יופיע בו אם זכה ובן משה הוא המנס אם לא זכה שרש יהודה שממנו עתיד ליצא מנשה שרש נחש ולפעמים הוא המופיע בזה תלוי לשלא יזכה וראוי לתלותו במנשה עם היות שעדיין לא בא לעולם והולין הקלקלה במקולקל מהטעם הנזכר והוא נכון מאד ואעפ״י שהרמב״ם ז״ל כתב בהלכות תשובה שאין דבר שימשוך האדם אל הטוב או אל הרע לא מערכת ולא תולדתו וכיוצא האמת כן הוא שלא יש דבר מכריע אבל מסייע כל דהו השורש ועל כן אמר אם זכה כו׳ אם לא זכה בן מנשה וכמו שהוכחתי בכלי חמדה מהביא דמאן דהוליד במאדים או הוסיף דמא או מהלא או עבחא הרי שהורא׳ המערכה מורה היא שפיכות הדם ויש לה תיקון מאום ברע שפיכות דמים ובחור בטוב לשחוט ולמהול דכוותא בענין היחס הנושא אשה יבדוק באחיה שהשורש יסייע ואעפ״י שלא יכריע: ודע כי בגמרא קא ס״ד לומר והוא לוי ששמו לוי לא שבא משבט לוי ולעולם ממשפחת יהודה הוא והקשו על זה ממה שנאמר כי היה לי הלוי לכהן ודחו דמשום השם בעלמא הלא שהכריזו בתר הכי שזה אי אפשר דהא יהונתן שמו והוכרחו לומר תירץ דתולין הקלקלה במקולקל כמו שזכרתי והפשר לומר עוד דלעולם מלוי הוא בין מהאב ומהאם ומ״ש ממשפחת יהודה הפסוק עצמו מברר ואומר והוא לוי דמלוי קאתי ומה שנקרא ממשפחת יהודה על שם שנתגדל שם ביניהם ולמד מתכונותם וז״ש והוא לוי והוא גר שם כי על שגר שם נקרא ממשפחת יהודה על שם ונספחו וכו׳ לשון טפלה שנתטפל ליהודה ובאמת אבל הוא לוי ואמר והוא גר שם לרמוז דאתי מגרשום בן משה ולזה בא מקף בן גרשם גר שם לומ׳ שבריית כרותה לשפתי׳ וכיון שמשה כתנו לגרשם ליתרו כמו שאמרו חז״ל ושם האחד אליעזר נלכד גרשם לע״ה שזה הנער היוצא ממנו טעה כמו שאמרו חז״ל יעבוד אדם ע״ה ואל יצטרך לבריות ולא ידע הפירוש הנכון עבודה שהיא זרה לו מכאן שאל יפתח אדם פיו לשטן ועיין הרד״ק ז״ל ובדבריו אכי מבין אומרו והוא גר שם שתיבת והוא מיותרת די שיאמר וגר שם אומרו והוא ר״ל והוא העפ״י שבא מלוי והיה לו לדור בערי הלויים עכ״ז גר שם על מחייתו וכלכלתו:

וילך האיש מהעיר מבית לחם יהודה רש״י ז״ל לעשות דרכו דרך הליכתו ע״כ ועיין הרד״ק ז״ל וכן כתב מהרי״א ז״ל: ולע״דן לדקדק אריכות לשון הכתוב וילך האיש מהעיר מבית לחם יהודה דמספיק שיאמר וילך האיש מבית לחם יהודה ומהו לעשות דרכו שהוא בלתי מתיישב לפירושים הנזכרים ונראה כי כונת הפסוק לומר מה שזכרתי היות העיר הזה הבא מגרש׳ ממושכן לע״ה מימי קדם בהרשת שפתי משה ע״ה ועוד שבא מיתרו שאמרו חז״ל אמר רבי אלעזר לעולם ידבק אדם בטובים שהרי משה נשא בת יתרו ויצא ממנו יהונתן וכו׳ שכמו שגרשם נעשה על ידי גרות משה ע״ה אשר הלך לגור עם יתרו כשמו גרשם כי אמר גר הייתי כן זה הלך לגור באשר ימצא והיתה סיבה מעיר התהילה בית לחם לגור באשר ימצא וזה כוון באומרו וילך האיש מהעיר בה״א הידיעה כי עיר תהילה היא והעד וילך איש מבית לחם וכו׳ ושם האיש אלימלך כו׳ וזה טעם כפל מהעיר מבית לחם יהודה כי אם היה אומר מבית לחם יהודה בלבד היה מורה מקום שהלך ממנו לבד המכס באומרו מהעיר מורה האמיר שעם היותה עיר גדול ורחבת ידים הלך ממנה לגור באשר ימצא והיה סיבה מסובבת לבא עד הר אפרים שבכל המקומות שבין בית לחם להר אפרים לא מצא מנוח אשר ייטב לו שגם זה הוראה שביאתו וסיבובו היה כדי לעשות דרכו לשון לעשות מורה לעשות דרכו ממש אשר הוא בא ממנה ומקבת בור אשר ממנו נוקר הוא גרש״ן שניתן מימי יתרו ומשה לע״ה כשהתנו להבן הא׳ גרשם לע״ה והאחד אליעזר לשמים ושבא מיתרו כמו שאמרנו בשם חז״ל אשר כדי לעשות דרכו הנער הזה בא מאותו הדרך ומאותו השרש שהזמין השטן שילא מהעיר ההיא בית לחם עם היותה משובחת כאמור וגם קטרג השטן שלא מצא מנוח לו עד בואו הר אפרים עד בית מיכה ושם הרגיע ומצא לו מנוח לעשות דרכו זה דרכו כשל לו לכ׳

אחרי הבעלים כמו שהיה התנאי בין יתרו ובין משה וכדי שלא יקשה לך איך משה הצדיק יעש׳ זאת להתחתן בבת כומר לע״ה ולעשות התנאי הזה כבר כתבתי בשם הראשונים ז״ל בכלי חמדה שכיון שידע משה שיתרו היה חוקר גדול ובכל יום ויו׳ היה נעתק מע״ה אל זולתה בראותו שאין בה ממש דוחה אותם ועובד זולתה וכן ביום שני ככה יעשה יתרו כל הימים ובראיה שאותו היום בדוהו על שכפר בע״ה לכך בחר משה בתו כי ידע משה שסופו לרדת אל עומק האמת ולהכיר בורא׳ לכך התנה התנאי הזה וקראו גרשום גר לשי״ת כי בטח לא תצא תקלה ואעפ״י כן הוצרך הכתוב לתת התנצלות אל דבר זר כזה הוא מה שאמר כי אמר גר הייתי בארץ נכריה ועכ״ז שכונתו לשמי׳ כאמור הנה נלכד בארשת שפתיו בנכדו הוא הנער הזה שיהונתן בן גרשם הוא וכמו שרמזתי למעלה והוא גר שם גרשם · או אפשר שאמר עד בית מיכה לעשות דרכו ונדקדק שלא אמר עד הר אפרים אבל אמר ויבא הר אפרים וגבי מיכה כתב עד בית מיכה והכונה שלהיות בית מיכה בית פתוח לרוחה לעוברים ושבים על כן בא הר אפרים ולא בא שם מצד הר אפרים עצמו אלא מצד היות שם בית מיכה ז״ש עד בית מיכה והתכלית לעשות כ׳דת דרכו כי שם יותן לו כי לא על חנם האריך הש״ת אפו על מיכה עד גלות הארץ וכמו שאזכיר בפ׳ עד גלות הארץ בס״ד:

ויאמר לו מיכה מאין תבא בשאלה אפשר שנשאל על המקום שבא ממנו או על השורש והמשפחה שלו ואילו היתה השאלה על המקום הי״לל מאין באת בלשון עבר אבל באומרו תבא על הוראת היחס שבכל יום ויום איש היחס והמעלה צדוק חוטרא התורה העיקרא קאי ובכל יום ויום בא מחדש משרשו בעשות פעולות נכונות מכוונות אל שרשו ובראותו נער כזה בן קדושים שאל על שתיהם מאין תבא והוא השיבו על שתיהם ואמר לוי אנכי אם שאלתך על השורש שלי מקבת בור אשר ממנו נוקרתי לוי אנכי ודרך דרש נוכל לומר שהגיד לו שממשה קאתי והוא שאמר מי אנכי כי אלך אל פרעה או מהאיש אשר ניתן על ידו התורה אנכי ה׳ אלהיך וכו׳ ז״ש לוי אנכי ואם שאלתך מאין על המקום שבאתי הנה הוא מבית לחם יהודה ואנכי הולך לגור ולא להשתקע באשר אמצא מנוח או כדפרש״י ז״ל באשר אמצא פרנסתי:

ויאמר לו מיכה שבה עמדי עיין הרלב״ג ז״ל ומהרי״א ז״ל כתב בקש ממנו שישב עמו ועם היותו נער יהיה לו בערך אב ועם היותו לוי יהי לו בערך כהן ז״ש והיה לי לאב ולכהן ומ״ש ואני אתן לך עשר׳ כסף לימים פרש״י לסוף השנה וערך בגדים זוג חליפ׳ בגדי׳ שהם ערך וסדר לכל בני אדם כפי הראוי להם לשנה וערך בגדים אפרלי״מינט בלעז ומחייתך ומזונותיך וילך הלוי אחר עצמו עד כאן וכך פי׳ הרד״ק ז״ל והוסיף ביאור ע״ש ומהרי״א ז״ל פירש לימים כפרש״י ז״ל אמנם במה שאמר וערך בגדים פי׳ בגדים הנערכי׳ אליו וכפי ערכו שהוא כהן שראוי לבגדי חמודות ע״כ ובמ״ש וילך הלוי כפרש״י ז״ל: ולע״דן לפרש כי נוהג שבעולם כשנכנס איש גר בבית ככבד הנה ינסהו לדעת מוצאו ומובאו ואם הוא הגון יפקידהו על כל ביתו ועל פיו יצאו ויבאו ז״ש ויאמר לו מיכה שבה עמדי כי לפי האמת שבה עמדי מיותר לא היה צריך להתחיל אלא ויאמר לו מיכה אתה לאב לי ולכהן כי בודאי זה לא יהיה כי אם בשבתו עמו או הי״לל אם תשב עמדי תהיה לי לאב ולכהן מהו שבה עמדי אבל כוון למה שזכרנו שבה עמדי עד שאדע מוצאיך ומובאיך ואת׳ בטוב היישרתך ובאם תבא המדו׳ המשובחות היה לי לאב ולכהן כי בראותי בך מדות חשובו׳ אתנך כאב לי ולכהן ז״ש והיה ולא כתיב ותהי׳ ואנכי אתן לך עשרת כסף לימים וערך זה הנזכר מעשר׳ כסף אתן לך בבגדי׳ שיהיו שוים עשר׳ כסף לשנה כדי שלא יהיה בינינו דין ודברי׳ ובראות הלוי דבר הזה הלך לו אל ארצו בית לחם להביא כל אשר לו כי מצא לו מנוח אשר ייטב לו וז״ש וילך הלוי או אפשר לפרשו כפירוש רש״י ז״ל והרד״ק ויגיד הכתוב מטוב מדותיו של הלוי כזה שהחזיק בענוה כזקנו ענו מאד שהוא יהונתן בן גרש׳ בן משה ע״ה שלא גבה לבו ולא

רמה

מנחה קטנה

מבית לחם יהודה ממשפחת יהודה ירצה באמרו ממשפחת יהודה חוזר על בית לחם יהודה כפי׳ הר״דק ע״ש והטעם שאמר זה הוא להורות שכל יושבי העיר היו ממשפחת יהודה לא משאר שבטים כמו שהוא בשארי עירות שדרים שם אנשים משבטים הרבה לא כן בבית אל היו אנשיה רובם ככולם ממשפחת יהודה וע״כ לא מצא המקום חן על הנער להשתקע שם כי היה גר שם בארץ נכריה שלא היה שום קרוב או אנשי שבטו נמצאי׳ שם רק היה כגר יחידי בלי אוהב וריע כי הוא לוי ואנשי העיר ממשפחת יהודה והיו מרחקים אותו ולא מקרבים באומרם שהוא גר מארץ אחר׳ מערי הלוים ע״כ הלך האיש מהעיר כי המקום גורם ללין משם מצד שהי׳ המקום נקרא בית לחם יהודה ע״ש שכל אנשיה מיהודה ולא היה נחשב בעיניהם ומאן דבים ליה בהאי מתא ליעול למתא אחריתי ע״כ הלך באשר ימצא מקום שחינו עליו שיהא מתקבל שם: או ירצה באומר והוא גר שם שעם היותו אהוב ונחשב אל אנשי בית לחם עד שהיה אצל הכל ממשפח׳ יהוד׳ לא היה מחשיב עצמו אלא ללוי וגם המקום לא עשה בו דירת קבע אלא כגר ואורח נטה ללין ולילך משם עד אשר ימצא מקום שיכשר בעיניו והיה זה האיש אוהב לנוע ממקום למקום עד שבא הר אפרים בית מיכה בית פתוחה לרווחה לכל והוא לא כן ידמה להתעכב שם כי אם לעשות דרכו כדרכו לעשות ולילך ממקום למקום כי לא מצאו כף רגליו מנוח במקום א׳ אע״פי שהי׳ בבית מיכה מזון רב בעין יפה ומה שקראו פעם נער ופעם איש כי אע״פי שהיה איש היה עושה מעשה נערות האוהבים לנוע ולכתת רגליהם וגם היה ניעור וריק מדעת כי היה נוח לרצות ולפתות ע״כ הלך בעצת האיש מיכה לשכור עצמו לע״ז כי ודאי בבלי דעת עשה זה · ומה גם היה מוטעה בעצמו ובבלי דעת בהבין מאמר לעולם ישכיר אדם עצמו לע״ז על ע״ז ממש והיה שומר הפלות ולא הענין וזה שתיית גדול בבלי דעת ודאי: ויאמר לו מיכה מאין תבוא כי מבין ביסי עיניך ניכר שאין אתה מן המסדרי׳ ומתפרני׳ באדוניהם כי הכרת פניך ענתה בך שממשפחת רם אתה שלא נישו לכתת רגלים בארצי ופרצי והא ראייה שאין אתה רוצה להתעכב בביתי ולאכול מפתי המזוי לכל עובר · רק אתמול בואך והיום יגיעך רגלך ללכת לדרכך אשר לא נסיתי ביתר הטעם הנאים בכל קודתי אלא מתמעטים עמי ימי׳ מספר טרם ילכו מפה · והוא השיב האמת אתך כי לא הורכתי לכן אם הייתי רוצה לשבת בבית לחם יהודה אלא מצד שאני לוי ואנשי המקום ממשפחת יהודה וכגר נחשבתי ביניהם ע״כ הרחקתי נדוד מהם עד אשר אמצא מקום הגון שאהי׳ מתקבל ביניהם בכבוד · ויאמר לו מיכה אם הדבר כזה אתה מבקש א״כ שבה עמדי ותהי׳ חשוב כמוני כמוך עמדי ממש כאילו אתה ממשפחתי ומבית אבי ולא לבד שתהי׳ דומה בדומה חשוב כמוני ולא אגדל כסאי ממך אלא אפי׳ תהי׳ לי לאב לכבוד כבן את אב יכבד כי כבד אבבדך מתורת הדין כי תהי׳ לכהן לעבוד עבודת הקודש לאלהי ואזמני מכווה לכבדך וליתן לך מנה יפה וזה יהי׳ בשכר קבוע עשרת כסף וגו׳ · באופן שפה תגיע למבוקשך ועוד אעשה לך מעלה בקודש לעילוי מלוי לכהן: עשרה כסף לימים לשנה וקראו ימים לפי שאחשוב השנה משנות העולם וכבר היה עבר איזה זמן

מכשמלת

והנה עלי בן שמנה וחמשים שנה כשנתמנה שופט ובן צ"ח שנים היה כשמת ושפט את ישר' ארבעים שנה ולא יתכן לומר שנכנסו שנותיו של שמשון בשנותיו של עלי כי לא יתכן שהיה שמשון שופט בימי עלי והוא בן חמשים שנה ויותר והיה מנביאי ישראל ומזקיניהם ומבני הקבלה שקבלו תורה שבעל פה שהרי עלי קבל מפנחס ושמואל קבל מעלי וכן נביא אחרי נביא אם כן הפסק היה בין שמשון לעלי שלא היה שופט לישראל ובימים ההם שלא היה להם מלך ושופט היו עושים כל איש ואיש הישר בעיניו ועשה מיכה פסלו ובני דן הקימו להם אותו הפסל ובני בנימין הרעו בדבר פלגש: כי לא נפלה לו · לא נפלה לו כל נחלת גורלו כמו שאומר בספר יהושע ויצא גורל בני דן מאם

רשי

וילך הלוי · אחר עסקו: כי לא נפלה לו · ירושה כפי הראוי להם בארץ מכובשת כמו שנאמר ביהושע ויצא גבול בני דן מהם ואף כאן יש ללמוד שהיה מעשה זה בתחלת השופטים מיד:

מי

וַיֵּלֶךְ הַלֵּוִי: וַיּוֹאֶל הַלֵּוִי לָשֶׁבֶת אֶת־הָאִישׁ וַיְהִי הַנַּעַר לוֹ כְּאַחַד מִבָּנָיו: וַיְמַלֵּא מִיכָה אֶת־יַד הַלֵּוִי וַיְהִי־לוֹ הַנַּעַר לְכֹהֵן וַיְהִי בְּבֵית מִיכָה: וַיֹּאמֶר מִיכָה עַתָּה יָדַעְתִּי כִּי־יֵיטִיב יְהוָה לִי כִּי הָיָה־לִי הַלֵּוִי לְכֹהֵן:

א בַּיָּמִים הָהֵם אֵין מֶלֶךְ בְּיִשְׂרָאֵל וּבַיָּמִים הָהֵם שֵׁבֶט הַדָּנִי מְבַקֶּשׁ־לוֹ נַחֲלָה לָשֶׁבֶת כִּי לֹא־נָפְלָה לּוֹ עַד־הַיּוֹם הַהוּא בְּתוֹךְ שִׁבְטֵי־יִשְׂרָאֵל בנחלה

וַאֲזַל לֵיוָאָה: וּצְבִי לֵיוָאָה לְמִיתַּב עִם גַּבְרָא וַהֲוָה עוּלֵימָא לֵיהּ כְּחַד מִבְּנוֹהִי: וְקָרֵיב מִיכָה יָת קוּרְבַּן לֵיוָאָה וַהֲוָה לֵיהּ עוּלֵימָא לְכָהֵן וַהֲוָה בְּבֵית מִיכָה: וַאֲמַר מִיכָה כְּעַן יְדַעְנָא אֲרֵי אוֹטֵיב יְיָ לִי אֲרֵי הֲוָה לִי לֵיוָאָה לְכוּמְרָא: בְּיוֹמַיָּא הָאִינּוּן לֵית מַלְכָּא בְּיִשְׂרָאֵל וּבְיוֹמַיָּא הָאִינּוּן שִׁבְטָא דְּבֵית דָּן בָּעַן לְהוֹן אַחְסַנְתָּא לְמִיתַּב אֲרֵי לָא אִיתְפְּלֵגַת לְהוֹן עַד יוֹמָא הַהוּא מִגּוֹ שִׁבְטַיָּא דְיִשְׂרָאֵל באחסנא

כלומר פחו' ממה שהיה ראוי להם כמו שפירשנו ופירוש בנחל' בנחלה הנחלקת לו בתוך שבטי ישראל לא נפלה לו הראויה לו והוצרכו לבקש נחלה:

עד

כלי יקר

רמו עיניו ללכת בגדולת הכהונה אלא וילך הלוי בכל הליכותיו הליכו' לוי כשהי' ולא הליכת כהן שמלא ידו מיכ' עליה כי לא גבה לבו וכתובים שאחר זה בס"ד ארחיב בזה ב"ה:

רלבג

וספר שכבר היה שבט הדני מבקש נחלה לשבת בה ושלחו מרגלים לעיר ליש לרגל הארץ שנפל' בגורלם ועברו דרך בית מיכה והכירו הנער הלוי ושאלו לו התצליח דרכם וענ' להם על צד הקסם באמצעות הפסל והתרפי' שכבר הצליח דרכם · והנה

ויואל הלוי לשבת את האיש וכו' וימלא מיכה וכו' ויאמר כי הכע' הוא ענו כאשר הגדנו בענין הכהונה שלא נתגא' בה כאמו' וילך הלוי ועתה הגיד כי גם בענין לאב ויואל הלוי לשבת את האיש ויהי הנער רואה לומר היה הנער כנער קטן משרת ובעיניו של הנער היה כאחד מבניו של מיכה ואעפ"י שמיכה אמר לו שיהי' כאב לו וז"ש ויהי הנער שתיבת הנער מיותרת ועוד קרי ליה הלוי וקרי ליה הנער אלא ודאי הכי קאמר שמטוב טעמו הנער הוא החזיק עצמו כנער לשרת בכל כחו את מיכה אל כל אשר יאמר כי הוא זה וגם הוא החזיק עצמו כא' מבניו שכן יכבד

ופראה כי כשהיה רוצה להקריב לפניו תור או אימר וכו' היה עינו צרה בע"א שלא יחשיבו כקרבן חשוב ולכך היה דוחה אותו ואו' לו מה זו מועילה וכו' אסר אחרי דבריו אלה מי פתי ישו'

רדק

עד בית מיכה · סמוך לביתו : שאל נא באלהים · לפי מחשבתם כי לא היה זה האפוד אלא לשם ע"ז עשוי בדמות אפוד והתרפים היו שואלים בהם לדעת העתידות ולא היה חלק הש"י בזה אך הם היו חושבים כי דבר יי' היה השאלה בתרפים ההם לפיכך אמרו לו שאל נא באלהים וכ"ת שאל כען במימרא דיי' · א"כ באלהים זה אינו נמחק כי קדש הוא ובדברי רז"ל שאמרו כל אלהים האמור במיכה חול חוץ מאחד שהוא קדש כל ימי היות בית אלהים בשילה אם כן באלהים זה חול הוא ונמחק והנה הדב' אלגינו ספק ומספק אני אומר שאינו נמחק ואני תמיה על כי נתנה אלהים בידכם איך אמרו עליו שהוא חול ואף רבי אליעזר שאמר במיכה יש מהם חול ויש מהם קדש הכתובים באל"ף למ"ד חול הכתובים בי"וד ה"א קדש חוץ מזה שבאל"ף למ"ד והוא קדש כל ימי היות בית אלהים בשילה · והנה לא הסכים עמו יוכתן בן עוזיאל ואם זה באלהים הוא חול אמרו לו שישאל בתרפים ההם כי הלוי אמר להם כי מגידים הם העתידו' באמת ונתפתו לדבריו וענין התרפים יש אומרים כי הוא כלי נחשת העשוי לדעת חלקי השעות וישפטו בהם על דרך המזלות והם הוברי שמים ויש אומרים כי יש כח בחכמי המזלות לעשות צורה בשעות ידועות ותדבר הצור' ההיא כי הנה כתו' כי התרפים דברו און והנה אין זה הפסוק ראיה כי ר"ל בעלי התרפים והחכם רבי אברהם אבן עזרא כת' כי הקרוב אליו כי התרפים הם על צורת בן אדם והיא עשויה לקבל כח העליונים והעד שהתרפים כן התרפים ששמה מיכל בת שאול במטה עד שחשבו שומרי הבית שהוא דוד : נכח

בְּאַחְסָנָא : וּשְׁלַחוּ בְּנֵי דָן מִזַּרְעִיַתְהוֹן חַמְשָׁא גּוּבְרִין מִקְצַתְהוֹן גַּבְרִין בְּנֵי חֵילָא מִצָּרְעָה וּמֵאֶשְׁתָּאוֹל לְאַלָּלָא יַת אַרְעָא וּלְמִבְדְּקָא וַאֲמָרוּ לְהוֹן אִיזִילוּ בְּדוּקוּ יַת אַרְעָא וַאֲתוֹ לְטוּרָא דְבֵית אֶפְרַיִם עַד בֵּית מִיכָה וּבָתוּ תַמָּן : אִינוּן עִם בֵּיתָא מִיכָה וְאִינוּן אִישְׁתְּמוֹדְעוּ יַת קַל עוּלֵימָא לֵיוָאָה וְזָרוּ לְתַמָּן וַאֲמָרוּ לֵיהּ מַן אַתְיָיךְ הַלְכָא וּמָא אַתְּ עָבֵיד הָכָא וּמַה לָךְ כְּדֵין : וַאֲמַר לְהוֹן כְּדֵין וּכְדֵין עֲבַד לִי מִיכָה וַאֲגַרְנִי וַהֲוֵית לֵיהּ לְכוּמְרָא : וַאֲמַרוּ לֵיהּ שְׁאִיל כְּעַן בְּמֵימְרָא דַיְיָ וְנִידַע הֲתַצְלַח אוֹרְחָנָא

בְּנַחֲלָה : וַיִּשְׁלְחוּ בְנֵי־דָן מִמִּשְׁפַּחְתָּם חֲמִשָּׁה אֲנָשִׁים מִקְצוֹתָם אֲנָשִׁים בְּנֵי־חַיִל מִצָּרְעָה וּמֵאֶשְׁתָּאֹל
ב לְרַגֵּל אֶת־הָאָרֶץ וּלְחָקְרָהּ וַיֹּאמְרוּ (ו' חס' בסיפ') אֲלֵהֶם לְכוּ חִקְרוּ אֶת־הָאָרֶץ וַיָּבֹאוּ הַר־אֶפְרַיִם עַד־בֵּית מִיכָה וַיָּלִינוּ (י"ט ר"פ) שָׁם : הֵמָּה עִם־בֵּית מִיכָה וְהֵמָּה הִכִּירוּ אֶת־קוֹל הַנַּעַר הַלֵּוִי וַיָּסוּרוּ שָׁם וַיֹּאמְרוּ לוֹ מִי־הֱבִיאֲךָ הֲלֹם וּמָה־אַתָּה עֹשֶׂה בָזֶה וּמַה־לְּךָ פֹה : וַיֹּאמֶר
ג' אֲלֵהֶם כָּזֶה וְכָזֶה עָשָׂה לִי מִיכָה
ד' וַיִּשְׂכְּרֵנִי וָאֱהִי־לוֹ לְכֹהֵן : וַיֹּאמְרוּ
ה (ו' ל' חס') לוֹ שְׁאַל־נָא בֵאלֹהִים וְנֵדְעָה הֲתַצְלִיחַ דַּרְכֵּנוּ

רשי

מי הביאך הלום · יש כאן תמיהות הרבה לא מזרעו של משה רבינו אתה שנאמ' בו אל תקרב הלום ומי שם פה לאדם ומה זה בידך : שאל נא באלהים · בתרפים שמדברי' על ידי מכשפות : נוכח

רלבג

והנה באו המרגלים לעיר ליש וראו העם אשר בה שוקט ובוטח לא היו יראים ממלחמה ולזה לא היו שומרי' בשער העיר לשמור העיר שלא יכנסו בה אויבים : ולא

מסרה

אלהם ו' חס' בסיפרא וסי' ויאמר אלהם רדפו אחריה' דאהוד · ויאמ' אלהם גדעון לא אמשול אני בכם · אשאלה מכם שאלה · וישלחו בני דן · כזה וכזה עשה לי מיכה · ויאמר אלהם אל אחי אל תרעו נא
תנינא דפסוק' כזה וכזה ג' דסמיכי וסי' כזה וכזה עשה לי מיכה · כי כזה וכזה תאכל החרב · הנה אשת ירבעם באה :

מנחה קטנה

והמה הכירו את קול הנער · שהיו יודעי' מה שדיבר לתבואתו מנחה לע"ז שאין כה ממש בזה הקול ולשון הכירו שאין זה מכומרי ע"ז ע"כ שאלו לו מאחר שאין לנך שלם מם הע"ז מי הביאך הלום וגו' כי אתה פוסח על שתי הסעיפי' שאין לבך לשמים בתמימות כיון שאתה עושה בזה כומר לע"ז וגם פה אין אתה עושה מאומה כי אין לבך לע"ז מאחר שאתה מונע תקרובת ע"ז וא"כ מה לך פה : וישכרני וגו' ירבה ע"י שמכיר אותי מיכה אני מוכרח לעשות מה שאני עושה והכל לפנים כי לבי לשמים ואין אני כהן לע"ז כמו שאתם חושבים אלא אני עושה בשביל שכירתי וזה מותר לי כדי שלא אצטרך לבריות כי כן קבלתי להשכיר עצמו לעבודה זרה וכו' והי' מובן אצלו פי' הענין אפי' לעבודה זרה מותר להשכיר עצמו כשאינו עובדו והיא זרה לו אע"פי שאינה זרה לאחרי' והוא כומר לה כיון שהיא זרה לו ולבו לשמים ואפשר שהי' חושב לקבל שכר על זה כענין אהרן שבנה מזבח לעגל כי אמר אם ישראל יבנו יהיו' זריזי' ונפסדים כי בזמן מועט יגמור בנינו משא"כ אם הוא יבנה אותו יתעצל בדבר ותוך כך יבא משה ויבטל הדבר · אף כאן סיה סבור אם אחר יהי' כומר לע"ז יחזיק האמונה ויטעה הבריות כדרך הכומרים משא"כ הוא היה מונע הבריות ממנו והיה משחק בע"ז כמש"חז"ל ובאמ' טעה עצמו כי גם זה אסור כי היה לו למסור נפשו ולבטלה מכל וכל ועכ"פ להרחיק מן הכיעור ופתח ביתה ולא ליהנות ממנה כלל ולא לקבל שכירות על ידה ופי' לעולם ישכיר אדם עצמו לע"ז הוא באמר בגמרא דעלמא אע"פי שאינו לפי כבודו כדאי' בגמרא · וזה שאמר מיכה אע"פי שאני מושכר לכהן לע"ז מ"מ כיון שהיא זרה לי ואין אני מאמין בה אלא לבי לשמים אינני אשם בזה ויבא הפסדי בשכרי שאני משיב רבים מעון ע"י שאני אומר להם אין ממש בזה ההבל ומונע הע"ז מכבוד ותקרובת · ע"כ אמרו לו כיון שאת אומר שלבך לשמים וכוונתך למובה וא"כ דבריך מקובלים לפני ה' ע"כ שאל נא באלהי' ונדעה אם כנים דבריך כי אם אתה אומר שנצליח דרכנו ויבואו דבריך ככוונתך ונדעה שאמת אתך שהרי גזרת ויקם · ולזה אמר להם הכהן לכו לשלום אין לכם ראי' מזה כי בלא"ה נכח ה' דרכיכם ותצליחו ולית אתם צריכין לי ולדכותי כי כבר הבטיח ה' לתת לכם את ארץ כנען ובודאי יקיים הבטחנו וזה שאמר נכח ה' דרכיכם וגו' :
וילכו

כלי יקר

ראיתי לדקדק במאמר הזה מה ראו המרגלים הללו להזכיר אלו השלשה דברים שבמשכיותי' מזולתם דבשלמא חז"ל מקרא הם דורשים אבל העיקרא דדינא פרכא על האנשי' ההם שדברו עם כומר למה אמרו הדברים האלה יותר מזולתם : ונראה כי אמרו לו הדברים המתייחסים להפרישו מע"א ולזה אמרו לו כיצד אתה טועה בע"א שהטועים בע"א הוא לעשות אמצעי בינם ובין הבורא יתברך כדור אנוש ולזה בחר' להיותך כומר ופרוש לה לשמה והוא דבר תימה דלאו ממשה קאתית דכתיב ביה אל תקרב הלום בהיותו מתבודד במדבר הר האלהי' חורבה והראה שם לדעת כי יי' הוא האלהים בשמים ממעל ועל הארץ מתחת ואין צריך אמצעי שהרי ירד לדבר עם משה בארץ עד שאמר לו אל תקרב הלום כי המקום כו' וכיון שאתה מיוצאי חלציו של אותו צדיק אשר עין בעין נראה אליו האלהים בארץ אין ראוי לעבוד ע"א ואפילו לאמצעי והיאך אתה כומר לע"א וזהו אומרו מי הביאך הנה והלא אתם הלום ר"ל דאתית ממשה שנאמר בו הלום והתימה השני שהרי השיג ענין מגילות יי' על כל המופת ובבחינה אחת חלוקה זו יותר מאמת מהראשונה כי בראשונה תוכל לדחות שהיה בדרך דמיון אבל בענין זה שהיה מופת חותך לעשות ממטה שיתהפך לנחש ז"ש לאו ממשה קאתית דכתיב ביה מה זה בידך ויאמר מטה ועכשיו אתה כומר לע"א דבר תימה הוא כיון שאתה בא מזרעו של אותו צדיק שנעשה לו מופת על שנראה אליו יי' ובכלל זה אמרו לו והלא משה בשביל שדבר לשון הרע שאמר והן לא יאמינו לי כענש שנאמר לו מה זה בידך ויאמר מטה ונעשה נחש ועכשיו אתם תופש אומנותו של נחש לדבר לשון הרע על בוראך כמו שדבר הוא שאמר מאילן זה אכל וברא העולם ובזה ניחא שהביאו לו מופת זה ולא שאר המופתים · ואפשר לדחות ולומר שאמרו לו הראשון שבהם או שאמרו לו אות שיהיה מתייחס לפי הענין ומה אתם עושה בזה אבל הנכון הוא שכוונו להוכיחו בכלל דבריהם תוכחת מסותרת וז"ש ומה אתה עושה בזה כלומר מה אתה עושה באותו המופת של מזה ועוד שתענש כנחש כי הרי אתה כומר לע"א כמדבר לשון רע על קונך כנחש.ולפי שחשבו ישיב להם ידעתי שאין בה ממש לא עשי' כדי חיי לזה הוכיחוהו בשלישית ואמרו מה לך פה לאו ממשה קאתית דכתיב ביה ואתה פה עמוד עמדי שניתן רשות לישראל לשוב להם לאהליהם ולנשיהם ולאכילתם ועסקי העולם ואתה פה עמוד עמדי שכיון שפירש מן האשה בוב לא חזר אליה עוד ופירש ממאכל ומשתה כמה ימים להם לא אכל ומים לא שתה וכיון דממשה קאתית כיצד יתכן שבשביל המאכל והמשתה או חמדת ממון תשב כאן ז"ש מה לך פה · אמר להם כך מקובלני וכו' לעולם ישכיר אדם עצמו לע"א אלא שלא יהיה לבו לע"א כדפרש"י ז"ל וכיון שאין בלבי לע"א מה בכך והם אמרו לו שהוא מוטעה בפירוש הענין שאין הפי' כמו שהבין אלא עבודה שהיא זרה הימנו והלשון הזה נוטה שהנוסחא שקבל מבית אבי אבא שהוא משה עליו השלום היה סתמי ישכיר אדם עצמו לע"א ואל יצטרך לבריות והפירוש הנכון בדבריו אלא הוא עבודה שהיא זרה הימנו והוא לא הבין כן וז"ש והוא לא ידע כו' וכבר כתבתי למעלה בפסוק ויואל הלוי בפירוש הירושלמי שהגרסא שאמר משה עליו השלום הוא עבודה שהיא זרה לו ואל יצטרך לבריות כי דבר כזה לא היה משה עליו השלום מניח מקום לטעות בו · ומהרי"א ז"ל כתב בזה והמה הכירו את קול הנער אולי היה משורר לע"א ומרבה לפניה תחנונים ולזה הכירוהו מקול שירו וז"ש את קול הנער מגד הקול או שמעוהו מדבר והכירוהו ואמרו לו מי הביאך הלום לפי שהכירוהו שהיה מבית לחם יהודה ומה אתה עושה בזה שלא היה מקום ללויים לשרת כי אם לפני הארון ומה לך פה רוצה לומר מה יאכל שמה והנער השיבם על שלשה שאלות אלו אחת לאחת אם על בואו וישיבתו שמה אמר כזה וכזה עשה לי מיכה ר"ל שהיה הולך לדרכו ועכב שם · ועל מה ששאלו מה לך פה על מזונותיו השיבם וישכרני ומשכרי אני אוכל ועל שאלת מה אתה עושה בזה השיבם משמש לכהן לפני הפסל ע"כ :

ולע"דן כי שאלו לו ראשונה מי הביאך הלום שראוהו לבוש בגדי כהונה ורבנות וכמו שזכרנו למעלה בערך בגדים ועל כן שאלו מי הביאך הלום ואין הלום אלא מלכות ורבנות וכמו שדרשו חז"ל מי אנכי כי הביאותני עד הלום כי נתנכר במלבושיו שהרי לא הכירוהו אלא מקולו והשאלה השנית ומה אתה עושה בזה הכבוד וההבל שאתה עובד לו והשאלה השלישית מה לך פה מה לך פרס קבוע פה ז"ש מה לך פה ועל הראשונה השיבם כזה וכזה עשה לי מיכה כלומר מיכה הביאני הלום ולא זה בלבד עשה לי מיכה אלא כזה וכזה רוצה לומר כזה המלבוש לימות החמה וכזה לימות הגשמים כמו שזכרתי למעלה בשם המפרשים ערך בגדים ערוכים הראוי לימות החמה והראוי לימות הגשמים ולי הוסיף הראוי לימי החול והראוי לימי החגים וימי השמחה זה הכלל בגדים ערוכים מכוונים לזמנים ידועים זהו כזה וכזה עשה לי מיכה ולשנית מה אתה עושה בזה שאין בו ממש השיב וישכרני כענין תשובתו הנזכרת בירושלמי שהבאתי לעיל שאמר ליה בר פחין ואת מה בעי הבא א"ל משום כדי חיי ואם כאן הפירוש של מה אתה עושה בזה כפשוטו מה מעשה שלך פה תשובתו ואהי לו לכהן זה אני עושה כאן מקריב ומקטיר וכנגד מה לך פה מה פרס יש לך פה השיב וישכרני שכרי הידוע ואין לחוש כי באו התשובות שלא כסדרן כי גם לשיטת מהרי"א כן · עוד אפשר ששאלו מי הביאך הלום אל הכהונה שהרי גבי אהרן משה הקריבו כדכתיב ואתה הקרב אליך את אהרן אחיך וז"ש מי הביאך הלום עוד שאלו שנית הלא קרוא זה הדבר אשר תעשה להם לקדש אותם לכהן לי לקח פר בן בקר וכו' ז"ש ומה אתה עושה בזה הדבר וכו' והשלישית מה לך פה מה פסק לך פה והשיב לשתי השאלות הראשונות במה שאמר כזה וכזה עשה לי מיכ' שמיכה אמר לו קרב אל המזבח וכזה וכזה עשה כמה פרים וכמה אילים כפלי כפלים שאלהם מה אתם עושה בזה ומיכה עשה כזה וכזה ואפשר שכיון באומרו כזה בחולם לשון נקבה כמו כזו וירמוז למה שנאמ' בתורה שם גבי וזה הדבר וכו' ולחם מצות וחלות מצות בלולות לכך השיב לא די שעשה לי זה אלא כזו שהם החלות שהן לשון נקבה ואולי שופם של אלו הוכיח על החילתן שבני דן טועים ולהוטים אחר ע"א ולכך שאלו לו כנז"ל והוכרח להשיבם כאילותם כי לא מלבו ועל השאלה השלישית מה לך פה השיב וישכרני ואהי לו לכהן ר"ל שכיר לכהונה אני וזה לי פה והתשובות כסדר השאלות :
ויאמרו

אבל לא יצאו אל הארץ לא להם לישה לכבשה כי לא היתה בנחלתן אבל עשו זה מפני שלא היה להם היט' מלכות כי בימים ההם אין מלך בישר' איש כל הישר בעיניו יעשה ע"כ ולע"דן הקדמה למה שבאו שבט הדני אל בית מיכה ולקחו הנער הלוי ואמרו לו אל השמע קולך כו' כי זה מורא שלא היו יראים כלל ואיש כל הישר בעיניו יעשה ומאן דאלים גבר ולזה הקדים שנמשך זה כי בימי' ההם אין מלך בישר' ולזה איש כל הישר בעיניו יעשה וזהו מ"ש ובימים ההם שבט הדני כו' שלשון ובימים ההם שבט הדני כו' נופל על הלשון של בימים ההם אין מלך בישר' שזה גורם לזה שמהיו' בימים ההם אין מלך בישר' נמשך שובימים ההם שבט הדני כו' והירע בסוף שלקחו אגב ארחם את אשר למיכה עם היותו מטיב לכל העולם מאכיל ומשקה כי איש כל הישר בעיניו יעשה ולא יחוש אם זר מעשהו בעיני אלו"ם ואדם ומ"ש כי לא נפלה לו ירושה עיין פי' רש"י ז"ל וכן פי' הרד"ק ז"ל והרחיב ע"ש ע"כ ומהרי"א ז"ל פירש כי לא נפלה לו נחלה כו' ר"ל שנחלה היתה להם אבל לא היה בתוך בני ישר' והם לא רצו להיותם נבדלים מישר' בגבולי נחלתם ובקשו נחלה בלא מצרים יותר קרוב לשאר שבטי ישר' ובתוכם :

ולע"דן להבין עפ"י שיטת רש"י ז"ל והרד"ק ז"ל מאמר מבקש לו נחלה לשבת שפירושו מבקש לו נחלה לשבת מרווח ולא רחוק שהמקום שנפל לו בנחלה יצא מהם כאמור ולשיטת מהרי"א ז"ל יהיה פי' מבקש לו נחלה לשבת רוצה לומר לשבת בתוך אחיו שבט ישראל עוד אפשר לפרש כי כל התחומין שנפלו לדן לא ישרו בעיניו והיה רוצה לשבת במקום דשן ורעגן וז"ש מבקש לו נחלה לשבת בה בנחת רוח שתהיה נחות דשא על מי מנוחות כי לא נפלה לו עד היום ההוא מקו' דשן ורענן בנחלה אשר נפלה לו בתוך בני ישראל לכך היה מבקש לו מקום הגון לשבת בו ולקחו ליש ז"ש ראינו את הארץ והנה טובה מאד כי זהו מבוקשם ומאוויי נפשם כי לא חסר להם וז"ש למעלה ויצא גורל בני דן מהם ר"ל שיצא מהם ומלב' כי לא נחה דעת' בו ולא מצאו בו קורת רוח וכדפי' לעיל ויוכיח כן או' מקום אשר אין שם מחסור כל דבר אשר בארץ :

וישלחו בני דן ממשפחתם מהרי"א ז"ל זכר ששלחו בני דן איש אחד מכל משפחה ומשפחה על דרך מה שעשה משה איש אחד לשבט ז"ש ממשפחתם כמו ממשפחותם חמשה אנשים אחד לכל משפחה והיו מקצותם רוצה לומר מקציניהם מעין מה שעשה משה עליו השלום נשיא א' כו' כל נשיא בהם וכולם בני חיל כמו שנאמר כולם אנשים רוצה לומר בני חיל וגבורים ובא עד בית אפרים לבית מיכה עכ"ל ומתוך דבריו נראה שמפרש עד בית מיכה לבית מיכה ממש ככנס בתוכו או אפשר שהרדפת לשונו שאמר לבית מיכה איננו פירושו עד בית מיכה אלא פירוש להמה עם בית מיכה מ"מ לעד"ן לפרש עד בית מיכה בתוכו ממש אבל הרד"ק ז"ל פי' עד בית מיכה סמוך לביתו ע"כ ונראה לי שהכריח למהרי"א לפרש לבית מיכה שנכנסו לביתו ממש כי יגיד עליו רעו הוא הפסוק הנז"ל ויבא הר אפרים עד בית מיכה שהוא ממש בביתו ובתוכו דסמיך ליה ויאמר לו מיכה אמנם ההכרח לפי' הרד"ק הוא שמזכיר כאן שנית המה עם בית מיכה דאלמא עד בית מיכה האמור בפסוק הקודם סמוך לביתו לגו ולא בביתו מדכתב א"כ המה עם בית מיכ' ובסמוך בפסוק המה עם בית מיכה אפרשהו לע"ד בס"ד ויתוקן בו לפי' מהרי"א אומרו שני' המה עם בית מיכה : ולע"דן במה שכתבתי בפסוק ויהי איש אחד מצרעה ממשפחת הדני שאמרו ברבה והלא צרעה מיהודה והשיבו שאמו של מנוח וכן אשתו של מנוח מיהודה ולכך זכו בה בני דן כמלא לפי זה שצרעה היו בה רבים מבני יהודה שהרי מיהודה היא אלא שנטלוה בני דן מכדוניות הנשים שנשאו להם כאמור לכך הגיד כי מהיותם מעורבים דעתם עם יהודה לז"א כי בעת המרגלות שלחו ממשפחתם רוצה לומר מאותם הבאים משבט יהודה ומדן באופן שממשפחת' ממשפחה אחת לבד הם מדן דהיינו ממשפחת האם אבל היה בהם מיהודה מצד משפחת האם שלהיותם גבורים זכה בהם למרגלים כי גור אריה יהודה ויהיו בני חיל לבם כלב אריה והצד השוה שבכולם שהיו ממשפחתם של דן מהאב והיינו דלא כתיב ממשפחותם ובסמוך בפסוק ויבאו אל אחיהם הוכיח כן וזה כי מקצותם רוצה לומר מקצתם היו אנשים בני חיל מצרעה שכיון שהם באים מתערובת דן ויהוד' הם מצרעה ואשתאול ולזה היו אנשי חיל וגבורי' ומקצותם כתרגומו מקצתהון ולהיות שפירשתי בפסוק הקודם שכל בקשתם הוא לבקש מקום טוב ורענן לזה אמר לרגל את הארץ כפשוטו ולחקרה מה היא השמנה אם רזה היא שזה נכנס בכלל חקירה והחלוקה השנית היא עיקר בשליחותם וז"ש ויאמרו לכו חקרו את הארץ שהעיקר בשליחות הזה הוא החקירה לא המרגלו' ולכך בלא תשובתם מכוונת ראינו את הארץ והנה טובה מאד מכוונת אל אשר שאלו :

המה עם בית מיכה לפירוש הרד"ק שהזכיר למעלה גבי עד בית מיכה כנז"ל ניחא כי בלילה לנו שם סמוך לבית מיכה לא בביתו ממש ולכך הזכיר הכתוב שבבוקר המה עם בית מיכה והמה הכירו וכו' ויסורו שם מכלל דעד עכשיו לא סרו שם אל תוך הבית ולפי מה שפירש בפסוק הקודם עד בית מיכה ועד בכלל ובתוכו לנו שם צריך לומר שכוונת הפסוק הזה שאומר שנית המה עם בית מיכה רוצה לומר ובא להגיד שתכף שהמה הגיעו עם בית מיכה תכף ומיד והמה שמעו את קול הנער הלוי ויסורו שם רוצה לומר כתקרבו אליו ויסורו שם במקום אשר הוא עומד בתוך ארבע אמותיו לדבר ולומר לו מי הביאך וכו' כמו שנפרש בסייעתא דשמייא ומה שהוכפלו הדברים האלה שלשה מי הביאך הלום ומה אתה עושה בזה ומה לך פה רש"י ז"ל כתב יש כאן תמיהות הרבה לא מזרעו של משה רבינו אתה שנאמר בו אל תקרב הלום ומי שם פה לאדם ומה זה בידך עד כאן אמנ' חז"ל בפ' יש נוחלין הביאו זה בקצת שינוי זה לשונו ויאמרו לו מי הביאך הלום אמרו לו לאו ממשה קא אתית דכתיב ביה אל תקרב הלום לאו ממשה קאתית דכתיב ביה מה זה בידך לאו ממשה קאתית דכתי' ביה ואתה פה עמד עמדי ועכשיו תעשה כומר לע"א אמר להם כך מקובלני מבית אבי אבא לעולם ישכיר אדם עצמו לע"א ואל יצטרך לבריות והכה הוא אינו ידע מאי ע"ז עבודה שזרה הימנו כדאמר ליה רב לרב כהנא פשוט נבילתא בשוקא ושקול אגרא ולא תימא כהנא אנא כו' עיין עליו :

רשי

נוכח יי׳ דרככם · נוכח הקב״ה גלוי זה אין בו ממש : ואין מכלים דבר · אין אחד מהם פרי׳ לחברו שיחזירנו ריקם ויכלימנו כמו שנאמר בסוף הענין אין מחסור כל דבר כך שמעתי : ירש עצר · יורשים מועטים שאם יהרגו את אלו אין עוד עוזרין נלחמים עם המחזיקים בנחלה : ורחוקים הם מעזרת צידוני׳ : ודב׳ אין להם עם אדם · שום ברית כרות שיבאו לעזרתם לעת הצורך : מה אתם · כלומר מה אתם משיבין דבר מה מצאתם במקום שנפל לנו גורלנו מה העם החזק הוא הרפה : ואתם

רדק

נכח יי׳ דרככם · על דרך הנה אי׳ יצא לפניך כלומר סיוע אלהים עמכם ותרגומו אתקין יי׳ ארחתכון : ויבאו לישה · והוא לשם הנזכר בספר יהושע ושני שמו׳ היו לו : את העם אשר בקרבה יושבת לבטח׳ · זכר העם בלשון נקבה וכן חטאת עמך מדוע סובבה העם הזה : כמשפט צדונים · כי הצדוני׳ היו הקרובים לארץ ישראל והיו שוקטים כי לא היו רוצים להלח׳ עמהם כי לא היו מארץ כנען כמו שכתוב ויהי גבול הכנעני מצדון ואמר בזבולן וירכתו על צדון שהוא כמו עד צדון אבל צדון לא היה מארץ כנען לפי׳ היו שוקטי׳ ולא היה להם פחד מישראל ותרגומו כהלכת צידונאי דשקטין וסרן לרוחצן : ואין מכלים דבר בארץ · כלומר אין להם שכנים שיזיקו׳ ויכלימו׳ בשום דבר כמו לא הכלמנום וכן תרג׳ יונתן לית דמזיק ולפיכך הם שוקטים ובוטחים ואינם יריאים ואינם נשמרים ולפיכך הם נוחי׳ להכבש כי לפי שהם בוטחים אינם שומרים העיר ואין להם כלי זיין : יורש עצר · ת״י ירותין זעירין כלומר יורשי המלוכה היו קטנים ולא היה חוזק במלוכה ולפי הפשט עצר הוא מלוכה מן זה יעצר בעמי ומלת ואין מכלים עומדת במקום שנים אין יורש עצר כי לא היה בהם מלך ולא יורש מלוכה : ורחוקים המה מצדונים · כלומר שלא יוכלו לעזרם : ודבר אין להם עם אדם · שאין להם ברית עם אדם לעזרם אם יצטרכו כמו שכתו׳ בסוף הענין ואין מציל כי רחוקה היא מצידון ודבר אין להם עם אדם וכן אלה הדברים ידעו המרגלים מבני העיר שנכנסו בעיר כאנשים סוחרים או הראו עצמם שרוצים לשבת בארץ והיו שואלים ענין הארץ : מה אתם אומרים · כלומר מה בשורה בפיכם : קומה ונעלה · ענין זירוז כמו קום עבור קום התהלך בארץ : ואתם

שופטים יח

דַּרְכֵּנוּ אֲשֶׁר אֲנַחְנוּ הֹלְכִים עָלֶיהָ׃
ו וַיֹּאמֶר לָהֶם הַכֹּהֵן לְכוּ לְשָׁלוֹם נֹכַח יְהוָה דַּרְכְּכֶם אֲשֶׁר תֵּלְכוּ־בָהּ׃
ז וַיֵּלְכוּ חֲמֵשֶׁת הָאֲנָשִׁים וַיָּבֹאוּ לָיְשָׁה וַיִּרְאוּ אֶת־הָעָם אֲשֶׁר־בְּקִרְבָּהּ יוֹשֶׁבֶת־לָבֶטַח כְּמִשְׁפַּט צִדֹנִים שֹׁקֵט וּבֹטֵחַ וְאֵין־מַכְלִים דָּבָר בָּאָרֶץ יוֹרֵשׁ עֶצֶר וּרְחֹקִים הֵמָּה מִצִּדֹנִים וְדָבָר אֵין־לָהֶם עִם־אָדָם׃
ח וַיָּבֹאוּ אֶל־אֲחֵיהֶם צָרְעָה וְאֶשְׁתָּאֹל וַיֹּאמְרוּ לָהֶם אֲחֵיהֶם מָה אַתֶּם׃
ט וַיֹּאמְרוּ קוּמָה וְנַעֲלֶה עֲלֵיהֶם כִּי רָאִינוּ אֶת־הָאָרֶץ וְהִנֵּה טוֹבָה מְאֹד וְאַתֶּם

תרגום

אוֹרְחָנָא דִּי אֲנַחְנָא אָזְלִין עֲלַהּ׃ וַאֲמַר לְהוֹן כָּהֲנָא אֱיזִילוּ לִשְׁלָם אַתְקִין יְיָ אוֹרְחַתְכוֹן דִּי תְהָכוּן בַּהּ׃ וַאֲזַלוּ חַמְשָׁא גוּבְרִין וְאָתוֹ לְלָיִשׁ וַחֲזוֹ יָת עַמָּא דִּי בְגַוַּהּ יָתְבִין לְרוֹחֲצָן כְּהִילְכַת צִידוֹנָאֵי דְּשָׁקְטִין וּשְׁרַן לְרוֹחֲצָן וְלֵית דְּמַנְזַק פִּתְגָּמָא בְּאַרְעָא יָרוּתִין זְעִירִין וּרְחִיקִין אִינּוּן מִצִּידוֹנָאֵי וּפִתְגָּם לֵית לְהוֹן עִם אֱנָשׁ׃ וַאֲתוֹ לְוָת אֲחוּהוֹן צָרְעָה וְאֶשְׁתָּאוֹל וַאֲמַרוּ לְהוֹן אֲחוּהוֹן מָה אַתּוּן׃ וַאֲמַרוּ קוּמוּ וְנִיסַּק עֲלֵיהוֹן אֲרֵי חֲזֵינָא יָת אַרְעָא וְהָא טָבָא לַחֲדָא וְאַתּוּן

מסורה

כ״ב · י״ה חס׳ · ב׳ · ב׳ וכאו

צידנים ח׳ חס׳ ובליש׳ בקריא׳ ופי׳ וילכו חמשת האנשי׳ ויבאו לישה · ועתה צוה ויכרתו לי ארזים מן הלבנון · וילך שלמה אחרי · יען אשר עזבוני ומאכל ומשתה ושמן · לצדנים כתיב דעזרא · וצידונים ועמלק בן כתיב מ״ל דמ״ל ושארא צידנים כתיב :

לישה · ג׳ קמץ וחד פתח בקריא׳ ...

רלבג

ולא היה בארץ ההיא מכלים דבר שיהיה יורש המלוכה והוא המושל שהוא מכלי׳ בתוכחתו החוטאים · ומלת עצר הוא מענין זה יעצור בעמי ויהיה הרצו׳ בזה שלא היתה הממשל׳ בזאת כאלה מהאב לבנו וזה ממה שימנע המנהיג ההוא מלמסור עצמו לסכנה בעבור שמירת הגוים שהם אינם לו ולזרעו וראו עוד שהם רחוקים מצידונים שיעזרום כשידעו דבר המלחמה ולזה הוא מבואר שטרם שתגיע הידיע׳ לצידונים תשלם לבני דן הורשת העיר ההיא · והנה

כלי יקר

מנחה קטנה

רד"ק

אתם מחשים · אתם שותקין שלא חקתו הדבר בזריזות ולא תעשו : אל תעצלו · לא תתרשלון : כל דבר אשר בארץ · הזאת או בשום ארץ בעולם שם תמצאו כי אין שם מחסור כל דבר : ואלה באו · מה שמור ואמר ויקחו את פסל האפוד וכבר אמר לקחו את הפסל ואת האפוד מפני מאמר הכהן שאמר להם מה אתם עושים סור ואמר · ומה שאמר פסל האפוד סמך הפסל לפי שיש פסל בלא אפוד וזה היה עם אפוד : את הטף · כי אלו שש מאות איש חגור כלי מלחמה עם טפם ונשיהם ומקניהם הלכו כי היו בטוחים שילכדו העיר : ואת הכבודה · כתוב בוי"ו עם הדגש וכבר כתבנו הדומים לו בספר מכלל · ופירוש הכבודה הכלים והמטלטלים ותרגומו קנינא כתרגום רכוש שהוא גם כן כולל קניין האדם כלים וכסף וזהב ושאר מטלטלין: נזעקו · נאספו וכן מה לך כי נזעקת נאספת אתה והנסיך ונאמרה האסיפה בלשון זעקה לפי שעל ידי זעקה יאסף העם : ויסבו פניהם · בדגש הס"מך והב"ית : פן יפגעו בכם · עניינו פגיעת החרב כמו ויפגע בו וימת וי"ת וישלטון בכון וכן ויפגע בו ושליטו ביה : מרי נפש · אנשים כעסנים שיש בחברתנו : ואספ' נפשך · אתה תהיה גורם שתמותו כלכם אם תשמיע' קולך ותוסיף לדבר עוד בדבר הזה והוא מבנין הכני אוסיפךאל אבותיך · תוסף רוחם יאסף אהרן והדומי' להם : באם

מסרה

מחשים ד' בקריאה וסי' אל תעצלו ללכת · ואנחנו מחשים וחכינו עד אור הבקר · מחשים מקהת אותה · והלוים מחשים לכל העם : על כן ח' בטעם וסי' נמסר בסדר וישלח : הירעתם ג' וסימ' נמסר בסדר ויצא · וישש ג'ר"פ וסי' נמס' בסדר משפטים : כבודה ג' מלאים ורגשי' וסי' ואת הכבודה לפניהם · וישבת על מטה כבודה · כל כבודה בת מלך פנימה : ויסבו ג'רגשי' בקריאה וסי' ויקראו אל בני דן · את ארון אלהי ישראל · ויסבו את פניהם ממשכן יי' :

כלי יקר

בידכם שפקד ה' כבר על לבא המרום ולכך לא יהיה עם שופט כי נתנה האלהים בידכם לא יהיה פתיחת טעם למה שאמר והארץ רחבת ידים יען כי נתנה האלהים בידכם וגלוי וכנוי לפניו כן מעת הוסדה ולכך עשאה רחבת ידים או האשר לפרשו כמסך לסוף הפסוק כי נתנה אלהים בידכם מקו' וכו' רוצה לומר עד עתה היה הארץ רחבת ידים לבד אבל כאשר נתנה אלהים בידכם אז תחול ההשגחה האלהית בה ותהיה מקו' אשר אין שם מחסור כל דבר יען כי נתנה אלהים בידכם והנכון באומרו מקום אשר אין שם מחסור כל דבר וכולי לפי שכוונה שבעולם בארץ אחת רחבת ידים והיא מתחלקת מקומות אשר ישיבה מקום מיוחד למיני פירות וזרעים ובמקום זולתו לזולתם אשר בה תקבץ כל המקומות יחדיו לא החסר כל בה אמנם כאן הפליגו לדב' ולומר שהארץ כולה טובה מאד ככ"ול ופרטי הדברים בפרטות שהגיע שבחה עד שיעור גדול אשר בכל מקום מהמקומות שבה יהיה מכלל יופי מכל הדברים וזהו שאמר מקום אשר אין שם שם לייקא בהיותו החלק ומקום אין שם מחסור כל דבר אשר בארץ ההוא עצמה כי כל הנמצא בכל הארץ ההיא ליש ימצא גם כן במקום הפרטי שבכל מקום ממקומותיה וזהו מאמר לשון מקום אשר אין שם מחסור כל דבר אשר בארץ ליש בכללה דלשאר הפירושים היה לו לומר ארץ אשר אין בה מחסור וכו' :

ויסעו משם ממשפחת הדני וכו' טעם ויסעו משם ואחר כך חוזר לומר מצרעה ומאשתאול דמספיק שיאמר ויסעו ממשפחת הדני מצרעה ומאשתאול גם לשון ויסעו הורה בזה כי בטוח לבם שילכדו העיר עד שנסעו מזה הם ונשיהם וטפם ומקניהם וקניינם וזהו שאמר ויכעו משם רוצה לומר נעתקו משם הם וכל אשר להם שז' מור' לשון מסע דלא היה כותב וילכו ממשפח' וכולי היתה הליכה לפי שעה אבל עתה בזכיר שנסעו משם מסע גמור ועקירת דירתם משם והם היו ממשפחת הדני המשפחה האחת של אב ומכל הלם מיהודה היו כאשר זכרתי למעלה וגבי ממשפחת הדני ושמו מנוח והיו אלו שש מאות איש חגור כלי מלחמה זולת האנשים ההולכים להומם עם הטף והנשים ואמר חגור לשון יחיד לומר שכל שש מאות כלם איש אחד שוים לטובה ותגור כלי מלחמה או האשר כי מעט מהם שהיה מוכן וחגור כהוגן וכתיקון כי לא היה להם פחד האנם בסמוך כשבאו אצל מיכה כתיב חגורים שכולם אזרו וחגרו כליהם כי עת מלחמה היא אולי יקנאו על להיות אלהיהם לג"א חגורי' וגם כן אמר בסמוך כלי מלחמתם האנם כאן לא כתיב

ואתון שתקין לא תתרשלון למיזל
למיעל למירת ית ארעא : כמיתיכון
תעלון לות עמא דישרן לרוחצן
וארעא פתיות ידין ארי מסרה יי
בידיכון אתרא דלית תמן חסרן כל
מדעם די בארעא : ונטלו מתמן
מזרעית דן מצרעה ומאשתאול שית
מאה גברין מזרזין במני קרבא :
וסליקו ושרו בקרית יערים בארעא
דבית יהודה על כן קרו לאתרא
ההוא משרית דן עד יומא הדין הא
הוא אחורי קרית יערים : ועברו
מתמן לטורא דבית אפרים ואתו עד
בית מיכה : ואתיבו חמשא גובריא
דאזלו לאללא ית ארעא ליש ואמרו
לאחוהון הידעתון ארי אית בבתיא
האילין אפוד ודמאין ופסלא ומתכא
וכען דעו מה תעבדון : וזרו לתמן
ועלו לבית עולימא ליואה בית מיכה
ושאילו ליה לשלם : ושית מאה גברין
מזרזין במני קרביהון קיימין במעלנא
דתרעא דמשיבט בני דן : וסליקו
חמשא גבריא דאזלו לאללא ית
ארעא עלו לתמן ונסיבו ית צילמנא
וית איפודא וית דמאין וית מתכא
וכהנא קאים במעלנא דתרעא ושית
מאה גברא דמזרזין במני קרבא :
ואילין עלו לבית מיכה ונסיבו ית צלם
איפודא וית דמאין וית מתכא ואמר
להון כהנא מה אתון עבדין :
ואמרו ליה שתוק שוי ידך על פומך
ואזיל עמנא והוי לנא לאב ולכהנא
חטב דתהי כהין לבית גברא חד או
דתהי כהין לשבטא ולזרעית בישראל :
ושפר לבא דכהנא ונסיב ית איפודא
וית דמאין וית צלמא ועל בגו עמא :
ואתפניאו ואזלו ושויאו ית טפליא
וית בעירא וית קנינא קדמיהון : אינון
ארחיקו מבית מיכה וגבריא די
בבתיא דעם בית מיכה איתכנישו
ואדביקו ית בני דן : וקרו לבני דן
ואסחרו אפיהון ואמרו למיכה מה
לך ארי אתכנישתא : ואמר ית דחלתי
די עבדית נסיבתון וית כהנא ואזלתון
ומה לי עוד ומה דין תימרון לי מה
לך : ואמרו ליה בני דן לא תשמע
קלך עמנא דלמא ישלטון בכון גברין
מרירן נפשן ותסיף נפשך ונפש אנש
ביתך : ואזלו בני דן לאורחיהון וחזא
מיכה ארי תקיפין אינון מיניה ואתפני
ותב

ואתם מחשים אל תעצלו ללכת
לבא לרשת את הארץ : כבאכם י
תבאו אל עם בטח והארץ רחבת
ידים כי נתנה אלהים בידכם מקום
אשר אין שם מחסור כל דבר אשר
בארץ : ויסעו משם ממשפחת
הדני מצרעה ומאשתאל שש מאות
איש חגור כלי מלחמה : ויעלו
ויחנו בקרית יערים ביהודה על כן
קראו למקום ההוא מחנה דן עד
היום הזה הנה אחרי קרית יערים :
ויעברו משם הר אפרים ויבאו עד
בית מיכה : ויענו חמשת האנשים
ההלכים לרגל את הארץ ליש
ויאמרו אל אחיהם הידעתם כי יש
בבתים האלה אפוד ותרפים ופסל
ומסכה ועתה דעו מה תעשו :
ויסורו שמה ויבאו אל בית הנער טו
הלוי בית מיכה וישאלו לו לשלום :
ושש מאות איש חגורים כלי
מלחמתם נצבים פתח השער אשר
מבני דן : ויעלו חמשת האנשים
ההלכים לרגל את הארץ באו שמה
לקחו את הפסל ואת האפוד ואת
התרפים ואת המסכה והכהן נצב
פתח השער ושש מאות האיש
החגור כלי המלחמה : ואלה באו
בית מיכה ויקחו את פסל האפוד
ואת התרפים ואת המסכה ויאמר
אליהם הכהן מה אתם עשים :
ויאמרו לו החרש שים ידך על פיך
ולך עמנו והיה לנו לאב ולכהן
הטוב היותך כהן לבית איש אחד
או היותך כהן לשבט ולמשפחה
בישראל : וייטב לב הכהן ויקח כ
את האפוד ואת התרפים ואת
הפסל ויבא בקרב העם : ויפנו
וילכו וישימו את הטף ואת המקנה
ואת הכבודה לפניהם :
המה הרחיקו מבית מיכה והאנשים
אשר בבתים אשר עם בית מיכה
נזעקו וידביקו את בני דן :
ויקראו אל בני דן ויסבו פניהם
ויאמרו למיכה מה לך כי נזעקת :
ויאמר את אלהי אשר עשיתי
לקחתם ואת הכהן ותלכו ומה לי
עוד ומה זה תאמרו אלי מה לך :
ויאמרו אליו בני דן אל תשמע כה
קולך עמנו פן יפגעו בכם אנשים
מרי נפש ואספתה נפשך ונפש
ביתך : וילכו בני דן לדרכם וירא
מיכה כי חזקים המה ממנו ויפן וישב

רש"י

ואתם מחשים · מתעצלי' : ואת הכבוד' · תשואות · כל דבר שהוא כבד בהליכתו שאינו יכול לרוץ אם ירדפו בני המקום אחריהם: הכבודה · פו"נטומא בלע"ז : ויסבו פניהם · בני דן אל הקוראים אליהם · ומה לי עוד · ומה נשא' לי עוד : אנשים מרי נפש · כעסנים שיש בשיעתנו: לישה

רלב"ג

והנה ליש הוא לשם הנזכר בספר יהושע והעד שכבר אמר ג"כ שם שכבר קראו שם העיר דן כשם דן אביהם כמו שנאמר בזה המקום · וספר כי אלו עברם עברו בית מיכה חמשת המרגלים ולקחו הפסל והמסכה והאפוד והתרפים מבית מיכה ופתו הנער הלוי ולקחוהו עמם והיה לאב ולכהן לכל שבט דן והנו שם פתח השער שש מאות איש חגור כלי מלחמה משבט דן · וכראות מיכה כי חזקים הם ממנו הניח ושב לביתו והם באו על ליש והכו יושביה לפי חרב ואת העיר שרפו באש ודמה שסרפו העיר באש כדי שיראו יושבי שאר העיירות אשר כפלו בגבולם אותם ויכלאום בקלות יותר אשר נפל פחדם עליהם : ואח"כ

כלי יקר

אלא כלי מלחמה ובסמוך נכסוק ויפורש הרחיב בזה בס"ד :

ויעלו ויחנו בקרית יערים ביהודה כי להיותם קרובים עם שבט יהודה כאשר זכרנו בשם חז"ל שעליהם נאמר דן ידין עמו כאחד שבטי ישראל כמיוחד שבשבטים שהוא יהודה שהרי הוא קרוב אליהם לזה אפשר שבעת המסע הזה שהיו עוקרים דירתם רצו לעבור דרך יהוד' ולהפרד איש מאחיו בנשיקה של פרישות ז"ש ויעלו ויחנו בקרית יערים והטעם בחנו שם להיות ביהודה קרוביהם ומחותניהם אלא עם אלו והנה היה מקום קרוב לקרית יערים אשר שם חנו כל המחנה יחדיו והנשים והטף מחוץ לעיר קרוב אליה וז"ש על כן קראו למקום ההוא אשר סמוך לקרית יערים מחנה דן והנה הוא אחרי קרית יערים אחרי העיר יען כי שם חנה מחנה דן שכן המנהג להיותם חונים המחנה כולו חוץ לעיר שלא לערבב' והנשי החיל יכנסו לעי' לבד ועליהם אמר ויעלו ויחנו בקרית יערים בה בקריה ממש וע"כ קראו למקום ההוא אשר בחוץ ואחורי העיר מחנה דן כו' כי המחנה [illegible] אמר שחנו בו לפי שהמחנה לא יחנה בעיר מושב אבל הם באו וחנו סמוך לקרית יערים וקראוהו על זה מחנה דן ופירש באיזה מקום ממנו חנו אלא מקדם לעיר או מאחריה ואמר שהמקום ההוא היה אחרי קרית יערים עכ"ל שהוא מפרש מאמר בקרית יערים סמוך אליו בתחומה של עיר או בעיבורה אבל מה שפירשתי יותר מכוון שיהיה פי' בקרית יערים בתוכה ממש אנשי הצבא והטף והכבודה וכל קניינ' במחנה אחרי קרית יערים :

ויעברו משם כו' ויענו חמשת וכו' יש לדקדק אומרו ויענו בתחילת דבריהם אם הוא כמו ויען איוב הראשון גם צריך לדקדק או' ההולכים לרגל בלשון הווה ובלודק שיאמר הרגלי' מרגלי' את הארץ על שרגלו אותה לשעבר ועוד אומרו והארץ ליש בלתי צודקת כ"א הידיעה דהי"לו לרגל את ארץ ליש · ונר' כי להיות החמשה האלה שרגלו הארץ לשעבר ומידי עברם בבית מיכה מאז נתנו עיניהם בפסל אשר למיכה והאפד והתרפים לגנוב את אלהיו וז"ש ויעברו משם הר אפרים להגיע עד בית מיכה שאמרו נדיב לב הוא ושמעו האלך כי אלהים גדול ז"ש ויבואו עד בית מיכה צלעומת

מנחה קטנה

[illegible]

פי' רבי ישעיה

[illegible]

לעומת דבריהם עכו חמשת האנשים וזהו ויענו חמשת האנשים ויאמרו אל אחיהם הידעתם כי יש בבתים האלה אפד ותרפים כו׳ ועתה דעו מה תעשו כן תאכלו לחם שם בבית מיכה כי לא תוכלו אחר האכילה להגדיל עליו עקב ז״ש ועתה דעו מה תעשו ולהיותם בדברים האלה מחזיקי במרגלותם ואומנות׳ תפשו בידם בדברם דעו מה תעשו באומרו תכו עליכ׳ לקחת האפד והתרפי׳ האלה לזה אמר ההולכים לרגל את הארץ בלשון הזה להורות כי דבריהם אלה אשר דברו דברי מרגלות הם ז״ש ההולכים לרגל את הארץ ליש שעיקר המרגלות היה ללייש ואגב אורחם מרגלים הם בהר אפרים בבית מיכה ועל כן אמר את הארץ כולה אשר יזדמן להם לרגל וליש בעצ׳ בכוונה מכוונ׳ ולכך לא אמר את ארץ ליש שהיה מובן פרטי בליש לבד לא כן אומרו את הארץ ליש מורה על כלל הארץ זולת ליש וליש גם כן ככל היו מרגלים. בה וכבר זכרתי למעלה בפסוק וישב את הכסף לאמו כו׳ ויהי בבית מיכיהו והאיש מיכה לו בית אלהי׳ שהיו שם שני בתים האחת בית מיכה והשנית בית אלהים ויוכיח כן פסוק זה שאומר כי יש בבתים האלה בתים שנים האחד בתוכו אפד ותרפים והשני פסל ומסכה בבית מיכיהו יותר בהצנע והיותר מחוד׳ הזכי׳ באחרונה דהיינו פסל ומסכה שמו ומי היודע בהם. לא כן התרפים ואפד שהיו מפורסמים ואוסיף בסמוך בס״ד או אפשר שלא היו כאן כי אם בתים בגויים כעין כפר ולא עיר דלתים ובריח והנה שם המקום שהיה בו מיכה גרב שמו מקום קטן שלא נזכר בכתובים רק בגמרא אמרו מגרב לשילה ג׳ מילין כו׳ וכתב רש״י ז״ל גרב מקומו של מיכה מגרם היה פסלו ע״כ ח״ש כי יש בבתים האלה לא אמר כי יש בעיר הזאת כי בתים מועטים היו והראיה שלא יכלו להלחם עם שש מאות איש הבאים עליהם:

ויסורו שמה ויבואו אל בית הנער הלוי וכו׳ ושש מאות׳ צריך להבין מה טעם אמר למעל׳ כלי מלחמה וכאן הוא אומר כלי מלחמתם: ונראה כי אלה באו בית הנער הלוי אשר היה לו לנער הזה בבית מיכה שגם היה לו בית מיוחד והוא בית אלהים הנז׳ לעיל כי בו הי׳ הכהן וישאלו לו לשלום ובקרבם ארבם לגנוב את התרפים ואם יפציר הוא או זולתו ילחמו עמו וז״ש ושש מאות איש חגורים כולם יחדיו ז״ש חגורים בלשון רבים והיה בדעתם לילחם עם עמהם אם יסרבו מהניחם להוליך האפד ותרפים וז״ש חגורים כלי מלחמתם רוצה לומר מלחמתם היתה זו שהתקינו עצמם לשלום בתחבולה לגנוב אלהיהם ז״ש מלחמתם אם יפנו פה או יכלפו אותם למעלה לא כתיב אלא חגור א׳ ממשפחה ולכך אמר כלי מלחמה ולא מלחמתם:

ויעלו חמשת האנשים וכו׳ ואלה באו כו׳ עיין הרד״ק ז״ל ומהרי״א ז״ל כתב לתקן הכפל הזה בלקיחת האפד לקחו את הפסל כו׳ ויקחו את פסל כו׳ ושלש ויקחו את האפד כו׳ והנראה שכאשר עלו המרגלים ובאו עד בית הנער הכהן ושאלו לשלום בעבר׳ משם ואז בהגידם אליו ענין האנשים שהיו בשער העיר בא הנער מיד לפתח שער העיר לראות אנשי המלחמה העוברים והיושבי׳ בשער ובעוד שהוא הלך לשער העיר לראותם עלו חמשת האנשים המרגלים ובאו שמה ר״ל לבית הנער הנז׳ שכבר ידעוהו ובאו ולקחו את הפסל את האפד ואת התרפי׳ ואת המסכ׳ וכאשר לקחו זה היה הנער הכהן עומד פתח שער העיר מדבר עם השש מאות איש חגורי מלחמה וכאשר ראה האנשים המרגלים שהיו באים מביתו ושלקחו הפסל והתרפים והיו מביאי׳ את הכל בידיהם לפתח שער העיר אשר היה שם עם החגורי׳ נתבהל הנע׳ ואמר מה אתם עושים בכל זה בהיותם שם בשע׳ העיר ומדב׳ עם השש מאות איש ואז אמרו לו החרש ואז וייטב לב הכהן ויקח מיד שם בשער העיר הפסל והאפד והתרפים ויבא בקרב העם עכ״ל:

ולע״ד לו׳ כי האנשים האלה חמשה נכנסו שמה בתואכ׳ שהם באים לרגל את הארץ ליש וז״ש ויעלו חמשת האנשים ההולכי׳ מקודם לרגל את הארץ באו שמה שאמרו באו שמה ביותר אבל הוא עם ההולכים לרגל את הארץ באו שמה רוצה לומ׳ בתואנה לרגל את הארץ באו שמה אל בית הלוי לא לגנוב את הפסל ואם לקחו את הפסל וכו׳ ואין רואה כי הכהן עומד פתח השער של הבית הנז׳ ושש מאות האיש חגורים כלי מלחמה היו שם פתח שער הבית של הנע׳ הלוי אשר בבית מיכה ולא נסתפקו בזה אשר לקחו החמשה המרגלי׳ מבית הלוי הנז׳ אלא השש מאות איש שהיו שם פתח השער באו אל בית מיכה ממש לא אל בית הנער הלוי הנזכר אלא באו בית מיכה וז״ש ואלה באו שמודה על סוג אנשים זולת הנז׳ ובאו אל בית זולת הבית הנז׳ כי כב׳ זכרתי במ״ש כי יש בבתים האלה אפד וכו׳ שהודיעם ששני בתים היו שם ולכך מתי מספר החמשה המרגלים באו בתואנה אל בית הלוי ולקחו בנקל את הפסל ואת האפד וכו׳ אשר שם אתכם ואלה המרובים של ו׳ מאות הוצרכו לבא בית מיכה ביד רמה כי באו שם אל תוך ביתו וחדרי משכיתו ויקחו את פסל האפד שהוא היותר מעולה דמדקאמ׳ פסל האפד מכלל דאיכא פסל שאינו של האפד וכמו שכתבתי בשם הרד״ק ז״ל ולע״ד שפני המיני׳ היו כאן פסל בלי אפד והוא אשר הזכי׳ בפסוק ויקחו את הפסל ואת האפד שאין זה כאלה בזה אתכם אותו המוצנע בבית מיכה ענין הוא פסל האפד פסל הידוע באפוד שחשוב יותר ואת התרפים ואת המסכה שמעין אותם ארבעה מינים שהיו לו בגלוי בבית הנער הלוי בית מיכה היו לו גם כן ד׳ מינים יותר חשובים בהצנע בביתו של מיכה ממש והכל לקחו ובזה נתקן כפל הלקיחות ולעומת זה בפעם הראשונה החרים הכהן כי אמר עוד לנו פסל האפד גנוז בבית מיכה לעת מצוא אתכם בעת שלחו יד ביד רמה גם באותם שבבית מיכה אז אמר אליהם הכהן מה אתם עושים לעקור ולשרש את הכל כי ביטלתם גם כהונתי וז״ש ויאמ׳ אליהם הכהן כלומר פהונתי מה תהא עליה ובזה מובן אומרו כאן הכהן ולמעלה כתיב ויבואו אל בית הנער הלוי אז ויאמרו לו החרש שים ידך על פיך כי כהונתך בריתי עולם היא לך ולך עמנו והיה לנו לאב ולכהן כו׳ ואז ויקח מידם את האפד וכו׳ ויבא בקרב העם ללכת עמם או שנכנס בקרבם ממש ולא לצדדין פן יקראהו אסון ממיכה ושכיניו ואולי לא היתה בגידה בנער הלוי כי ההכרח לא יגונה ובע״כ הוכרח ללכת אחריהם כיון שראה שבטלו הכל ולא שמעו אל קולו או ראה וילך עמם ויבא בקרב העם ובסמוך באומרו ומה לי עוד הורה שלא הניחו לו לא ע״א גלויה ולא אשר מסותרת שם בסתר:

ויאמרו לו החרש כו׳ טעם כפל החרש ושים ידך על פיך היה אפשר לומר כי המנהג היה ובארצות ישמעאל כשאדם מזכיר חסדי ה׳ אשר הפליא חסדו משים ידו על פיו כאילו מנשקה ואח״כ משימה על ראשו וזהו דרך שבח ותהלה ז״ש כאן החרש ותן לו תודה ושים ידך על פיך כי גמלך כל טוב שעד עתה היית כהן ליחיד ועכשיו לשבט ולמשפחה ואו׳ הטוב היותך וכו׳ והכתן כי הנער הלוי הזה היה מצר על לקיחת האפד והתרפים והפסל אולי חמדו להם כסף וזהב כי משקלו אלף ומאה כסף או פחות מעט כפי הפירושים הנז״ל ועל זה היה צועק ואדם והשכית היה אומר בלבו אולי יחשדוני שעשיתי קשר בוגדים ביני וביניהם והייתי כפוי טובה עם מיכה לנ״א כנגד הראשונה החרש וכנגד השנית שים יד על פיך כמו שרוצה לצעוק מצרתו ומשים ידו על פיו לבלתי ישמע קולו כי בזה תצא ידי חובתך מהבריות והיית נקי מישראל שידעו כי לא מלבך אלא על כרחך אתה הולך ז״ש ושים ידך על פיך כי מ״ש החרש הוא כי אין בלבבו לבטל הע״א ולהניחך אלא ולך עמנו והיה לנו לאב ולכהן מה שלא זכית עם מיכה כי לא מנימו אלא שכר לו והיה לי לאב ולכהן ולאו בפי׳ איתמר קיום השכי עניינים אלא ויהי לו כאחד מבניו וימלא מיכה את יד הלוי ויהי לו הנער לכהן שלא נאמר בפי׳ שקיים לו ייעוד לאב לזה אמר כאן ולך עמנו והיה לנו לאב ולכהן מה שלא עשה לך מיכה ולו הוכח שלא נקיים עמך היותך לנו לאב עכ״ז שלא תהי׳ אלא לכהן הטוב היותך כהן לבית איש אחד או היותך כהן כו׳ דודאי כהן דרבים עדיף זאת ועוד כי בהיותך כהן למיכה איכך כהן אלא לצרכו בלבד אתכם אם תהיה לכהן לשבט דן יתפשט הענין עוד לזולתם כספחת הזו ונספחו כל בית ישראל ז״ש לשבט ולמשפחה בישראל רוצה לומ׳ לשבט על שבט דן וממנו ימשך ויתפשט למשפחה זולת השבט עד שיתפשט בישראל כולו וז״ש בישראל כי תיבת בישראל מיותרת או יאמר לשבט ומשפחה בישראל רוצ׳ לומ׳ לשבט כמו שבט דן המאותן עם משפחה רמה של יהודה כמו שזכרתי למעלה גבי ממשפחת הדני ושמו מנוח באופן שהיותו שבט גדול וחשוב ומשפחה מעולה בישראל או יאמר בישראל במה שאחז״ל והזכרים דבריהם בסמוך בס״ד בפסוק ויקראו שם העיר דן כשם דן אביהם אשר יולד לישראל וכו׳ כי אומרו כאן בישראל על ישראל סבא יעקב אבינו הוא אומ׳ שחשוב היה שבט זה בעיני יעקב עד שחשב שהמשיח יצא ממנו הוא שמשון ולשרלהו מת אז אמר לישועתך קויתי ה׳ כמו שאחז״ל בב״ר פ׳ ויחי:

וייטב לב הכהן כו׳ כיון שדברו על לבו שהוא יעמוד על כהונתו ולעם רב או וייטיב לבו ויקח את האפד ואת התרפים ואת הפסל לאחוז בעבודת הכהונה ולכהן יאתה להוליך את האפד ותרפים והפסל ומן הפחד פן יקפם ויברח הכניסוהו בקרב העם בתוכו ממש וזהו ויבא בקרב העם או יהיה דרך הלצה שאהבוהו ואילו נכנס ממש בקרבו וכרעיו של העם וז״ש ויבא בקרב העם או יהיה הטעם שבא בקרב העם ולא לצדדין פן יקראהו אסון ממיכה ושכיו יתפשוהו כבוגד ויהרגוהו בחן וכיוצא וכמו שכתבתי בפסוק ויעלו חמשת כו׳:

ויפנו וילכו וישימו את הטף טעם ויפנו וילכו שהיו זריזים בלכתם לא יסבו בלכתם אחור את ויפנו בפניהם פונים אל מקום מיכה פן יבואו עליהם וילכו פונים והולכים כי לא הסבו פניהם עד שהרחיקו מבית מיכה והיינו אומרו בסמוך ויקראו אל בני דן ויסבו פניהם אמנ׳ סמוך אל בית מיכה ויפנו וילכו וכו׳ פונים והולכים פניהם לנגד מיכה וז״ש וישימו את הטף וכו׳ עיין הרד״ק ורש״י ז״ל וכן כתב מהרי״א ז״ל והוסיף כי מפני פחדם ממיכה ושכניו שמו הטף והמקנה לפניהם ואנשי החיל באים אחריה׳ לשמרם ע״כ ולע״ד הכבודה לשון כבוד שעשרו של אדם כבודו הוא או אמר הכבודה ובה״א הידיעה על הנשים אשר נאמר בהן כל כבודה בת מלך פנימה ולכך ואת הכבודה לפניהם ממש פן יהיו לבו בקחת קנת נשים משכון עד תתם הפסל לכך אמר שהכשי׳ לפניהם של בני דן ממש ואחריהן הטף והמקנה:

המה הרחיקו מבית וכו׳ תיבת המה מיותרת די שיאמר ורחיקו אבל כוונת הפסוק לומר שלא היה העיכוב שהאנשים אשר עם בית מיכה להיות׳ עצלים מתעצלים להקבץ ולכך הרחיקו שאין הדבר כן אלא מרוב הזריזות אשר בבני דן ז״ש המה הרחיקו ר״ל המה מרוב זריזותם הרחיקו מהר מבית מיכה והאנשים אשר בבתים וכו׳ נזעקו תכף בשמע׳ כי זריזים הם וידביקו את בני דן בזריזותם ומ״ש נזעקו עיין פי׳ הרד״ק ז״ל ת״י נזעקו איתכנישו בזעקת איתכנישתא:

ולע״ד כי אפשר לפרשו כפשוטו לשון זעקה שהיו זועקים על בני דן בקולי קולות להבהילם ולהטרידם וכיוצא בזה מצאתי פי׳ מהרי״א ז״ל זה לשונו והיה מיכה נועק והחגורים אמרו לו מה לך כי נזעקת עד כאן אלא שק״ק אומרו נזעקת דהו״ל זעקו זעקת והיה אפש׳ לומר בדרך הלצה כי לא די שבני דן לקחו האפד ותרפים והפסל והכהן אלא כשהרחיקו מבית מיכה המה זעקו עליהם שלא יאמרו כגנבים באו לבו וכשודדי לילה ולכך אמ׳ שהמה הרחיקו מבית מיכה ואז זעקו אליהם וזהו והאנשים אשר עם בית מיכה נזעקו מבני דן והראשון עיקר מפני מה לך כי נזעקת ומה״ש ואומרו אשר בבתים נראה שלא היה עיר כי אם כפר בבתים סמוכים אל בית מיכה וכמו שדקדקתי למעלה במ״ש הידעת׳ כי יש בבתים האלה אפד ותרפים וכו׳ שאינו אומ׳ כי יש בעיר הזאת אלא בבתים האלה בתי מספר:

ויקראו אל בני דן עיין רש״י ז״ל והרד״ק ז״ל ובסמוך בס״ד אבאר אומרו מה לך:

ויאמר את אלהי כו׳ רש״י ז״ל ומה לי עוד ומה נשא׳ לי עוד ע״כ ומהרי״א ז״ל כתב החגורי׳ אמרו לו מה לך כי נזעקת והוא השיבם את אלהי אשר עשיתי לקחתם ר״ל הפסל שעשה מכסף אמו והאפד והתרפים אשר עשה משלו ואת הכהן ותלכו ומה לי עוד רוצה לומ׳ ומה נשאר לי עוד שלא לקחתם ואם כן איך תאמרו אלי מה לך: ולע״ד כי בני דן אמרו למיכה ואנשיו מה לך כי נזעקת כמו חשבון של מה לך ושל מה בך ז״ש מה לך כי נזעק׳ מה יתן ומה יוסיף לך זה האפד עד שאתה נזעקת לנ״א את אלהי אשר עשיתי אלהי זה כמה שנים שאני עובדו והנה לקחתם והלוא הכיהנתם הכהן הייתי מעמיד לי עוד אלוה אחר ומה לי עוד חשוב מאלהי ז״ש ומה לי עוד ע״ד מה שפירשתי בפסוק ובפל מאדך שפירשתיו לשון מאד מאד כלומר בכל הדבר שהוא מאד אצלך רוצה לומ׳ חשוב יותר בו תאהוב את ה׳ אלהיך ועל דרך זה המבדיל בין קדש לחול ובין וכו׳ אמר כאן מיכה ומה לי עוד כי הכה זה לי כל מאדי שאין לי דבר זולתו שיהיה מאד ועוד ז״ש ומה לי עוד ומה זה תאמרו אלי מה לך רוצה לומר מאי איכפ׳ לך והלא בו כל חיי רוחי או יאמ׳ ומה לי עוד רוצה לומר שהאדם כשאירע לו איזה דבר רע ראוי לפחוד פן יארע בו יות׳ קשה ממנו ולכך אחז״ל שאין ראוי להתקשות על המת יות׳ מדי ולא יותר מכשיעו׳ אלא שלשה לבכי וכו׳ והמצטע׳ על מתו יותר מדאי אין זה אלא שעתיד לחות לו זולתו לזה אמר כאן ומה לי עוד עד שאצטער עליו מה זה שאתם אומרים מה לך והם ענוהו כי יותר כי עדיין יש לו רוחו בקרבו פן יפגעו בו אנשים מרי נפש שאינם מקפידים על שפיכות דמים ויהרגוך והרי לך עוד דהיינו נפשך:

ויאמרו אליו בני דן אל תשמע וכו׳ עיין רש״י ז״ל והרד״ק ז״ל ובמרי נפש פי׳ כדברי רש״י ז״ל ומ״ש ואספת נפשך עיין הרד״ק תקן בזה אומרו פן יפגעו בכם בלשון רבים ואומרו נפשך ונפש ביתך כי תאסף נפש ביתו אם הוא המשמיע קולו לבדו שאז אגב גררא מצעקתו לא ידחיכו ויהרגו את כל הבאים עמו והוא הגורם ו״ש ואספת לא שיעשה בפועל האסיפה אלא גרמא בעלמא. וגם מהרי״א ז״ל פי׳ שבני דן השיבוהו שאל ישמיע קולו פן יפגעו בו אנשים מרי נפש ההולכים במחנה ויהרגוהו ויהרג הוא וכל אנשי ביתו ההולכים עמו ע״כ:

ולע״ד במ״ש אחז״ל בפסוק אשר המית את הגבעונים שלא מצינו ששאול המיתם אלא מכוון שהמית את נוב עיר הכהנים שהיו מספיקים מזון ומחיה לגבעונים הרי הוא כאילו המיתם ולכך כתיב אל שאול ואל בית הדמים. וז״ש כאן אל תשמע קולך עמנו פן יפגעו בכם אנשים רשעים שהנפש שלהם מרה כלענה על חטאתיהם וכמו שפירשתי בכלי חמדה בפסוק למה יתן לעמל אור וחיים למרי נפש כי המרי נפש טוב להם מיתתו ולא יחטאו אלא שכות רשעים תקנתהם. ולא די מהרע מיתתך אבל באסוף נפשך ממילא באסיפת נפשך הרי הוא כאילו תאסף נפשך ונפש ביתך הנחסים בצילך ומקיים שתתן להם די מחסורם. והיינו אומרו ונפש ביתך ולא אמר ונפש אנשי ביתך אם על העומדים עמו הוא אומר אלא ודאי על אותם הקטנים עם הגדולים שבבית הוא אומר:

וילכו בני דן לדרכם וכו׳ צריך לדקדק פשיטא שילכו לדרכם כי מי מעכב והסדר הנכון שהיה לו לומר הוא וירא מיכה כו׳ וישב אל ביתו ובני דן הלכו לדרכ׳ ונראה כי בלכת שיירה ואנשי חיל בקרבה בבא עליה צרים תעמוד השיירה מלכת לעמוד נגד הליסטים כי אינו דומה בעמדם יחד מקובצים להיותם נוסעים שבנקל לקחת ולשלול השיירה לעומת זה הגיד הכתוב אבירות לבב של בני דן שלא חששו לעמוד ולישב עד שוב מיכה אבל בזו לו ולאנשיו וילכו בני דן לדרכם כי בזה ודאי ראה מיכה בשיקול דעתו והבנתו ראה כי חזקים המה ממנו שאילו לא היו חזקים לא נסעו מזה והולכים דרכם אבל היו עומדים נגדם עד טרדם משם את מיכה ולזה ויפן וישב אל ביתו שהיה שב אל ביתו וכל פנייתו ופניו אל הפסל ותרפים ואפד והכהן אשר שללו ממנו בני דן וז״ש ויפן וישב אל ביתו. ודרך הלצה אפשר באומרו וירא מיכה כי חזקים הם והחזק הוא ממנו רוצה לומר ממיכה עצמו כנעשו חזקים שהפסל ומסכה שללו ממיכה יעזרם שהרי כבר זכו בו וז״ש כי חזקים הם ממנו ולכך ויפן וכו׳:

והמה לקחו צריך להבין כי אומר זה מיותר שכבר נזכרה לקיחה זו למעלה פעמים שלש א״כ מה טעם לומר עוד והמה לקחו את אשר עשה מיכה ויבואו על ליש אבין זה במ״ש חז״ל בתנחומא הובא בילקוט והמה לקחו את אשר מיכה וכו׳ זהו שאמר הכתוב לך ה׳ הצדקה ולנו בושת הפנים אמר רבי סימון המה לקחו את אשר עשה מיכה בלמכה ואת הכהן אשר היה לו כומרא ויבואו אל ליש עבדין עבודת אלילים ומצלחין הוי לך ה׳ הצדקה עד כאן שזה הענין אומר אותו הפסוק במ״ש והמה לקחו רוצה לומר עם היות שהמה לקחו את אשר עשה מיכה והיה ראוי שלא יצלחו פן יאמרו ידינו רמה בכח הפסל ומסכה והכהן ועכ״ז ויבואו על ליש ונצחום בצדקת ה׳ כדכתיב לך ה׳ הצדקה. עוד אפשר כי אחז״ל שכשיצאו ישראל ממצרים כשל משה שם והשליכו ליאור כדי שיעלה ארונו של יוסף ואותו השם גנבו מיכה ועשאו לפסל ועבר בים צרה עד כאן ובדבריהם אלו אבין כוונת הפסוק והמה לקחו את אשר עשה מיכה לומר את אשר עשה מיכ׳ לקחו לגנוב אותו השם מזמן משה ע״ה כשהשליכו ליאור באותו המידה מדדו לו ז״ש והמה לקחו את אשר עשה מיכה כלומר כאשר עשה כן עשו לו. או אפשר כי למעלה המרגלים לא אמרו אלא כבואכם תבואו אל עם בוטח ולא הזכירו שוקט מהטעם הנז״ל לעומת זה הוא אומר כאן כי בקחת

באש · יש לתמוה למה שרפו אותה והם רוצים לישבה והנה כל הערי' העומדות על תלם לא שרפם יהושע רק חצור לבדה והיתה זה לפי שהיתה ראש הממלכות להבהיל הנשארי' והנה אלו למה שרפו העיר ויתכן כי כשנכנסו בני דן בפי' פתאום נכנסו כי הם לא היו מרגישים ולא היו נשמרי' מהם ושלחו אש בעיר להבהיל העם ולא יהיה פנאי לאדם להשיב מלחמה בין האש והמלחמה שעשו' להם בני דן או אפשר כי היתה מלאה גלולים ולפיכך שרפוה ואף על פי שהם הקימו הפסל להם היתה כוונתם לשמים ואף על פי כן היו חוטאים ליי' כי כן כתיב לא תעשון אתי אלהי כסף וגומר כלומ' אתי אע"פי שתהי' כוונתכם לעבודתי ובאגדה והם לקחו את אשר עשה מיכה וגומר ויכו אותה לפי חרב עבדין ע"א והיא מצלחת בידיהון יש צדק' גדולה מזו היינו הך דכתיב לך יי' הצדקה ולנו בשת הפנים: אשר יולד · בוי"ו עם דגש וכב' כתבנו הדומים לו בספר מכלל · וטעם אשר יולד ליש' שלא תחשוב כי ראש המשפחה ההיא אשר באו לליש היה שמו דן ובשם אבי המשפחה ההיא קראו שם דן המקום הבוא לפי' אמר אביהם אשר יולד לישראל: בן

וישב אל ביתו: והמה לקחו את אשר עשה מיכה ואת הכהן אשר היה לו ויבאו על ליש על עם שקט ובטח ויכו אותם לפי חרב ואת העיר שרפו באש: ואין מציל כי רחוקה היא מצידון ודבר אין להם עם אדם והיא בעמק אשר לבית רחוב ויבנו את העיר וישבו בה: ויקראו שם העיר דן בשם דן אביהם אשר יולד לישראל ואולם ליש שם העיר לראשנה: ויקימו להם בני דן את הפסל ויהונתן בן גרשם

ותב לביתיה: ואינון נסיבו ית דעבד מיכה ודברו ית כהנא די הוה ליה וארתו לליש לעמא דשקטין ושרן לרוחצן ומחו יתהון לפתגם דחרב וית קרתא אוקידו בנורא: ולית דמשיזיב ארי רחיקא היא מצידון ופתגם לית להון עם אנש ואינון במישר דלבית רחוב ובנוית קרתא ויתיבו בה: וקרו שמא דקרתא דן בשום דן אבוהון דאתיליד לישראל וברם ליש שמא דקרתא מלקדמין: ואקימו להון בני דן ית צילמא ויהונתן בר גרשם

י' ר"פ · ג' · ד' י' ה' · ל' בטע' בת"א · ז' בטעם · ג' מל' סוס בר כס · ס"א כשם · ג' וזנין קדמ' ז"ן ותבי' · ס"ין

ואין מציל ו' פסוקי' אית בהון ואין אין בקריא' וסי' וילכו חמשת האנשי' · ואין מציל כי רחוקה היא · הבט ימין וראה · עשה גרולות ואין קדמאה · ואין אני ואחי ונערי · אני יי' ואין עוד זולתי: רחוב ג' מלאים בקרתא וסימניהון והיא בעמק אשר לבית רחוב · וישכרו את ארם בית רחוב · וארם צובה ורחוב · וכל שום נכברא דכוות' מל' במ"ב חס' וסימניהון ויך דוד את הדרעזיר לאחוז בכנפות הארץ · מרשעי' וימנע תרויהון בשמואל :

רשי

ליש · שם העיר ובספר יהושע קורא שמה לשם על שמצאו שם אבן טובה ששמה לשם והיא היתה על החשן לשבט דן שמו כתו' על לשם וידע שבאותה היא נחלת': בן

רלבג

ואח"כ בנו העיר וקראו שמה דן כשם דן אביה' · והנה הקימו את פסל מיכ' בבית שעשו לו ויהונתן בן גרשום בן מנש' הוא ובניו היו כהנים לשבט הדני בבית הפסל ההוא עד יום גלות הארץ והוא הנער הלוי שהביאו מבית מיכה :

כלי יקר

הע"א עמהם גרמה חוזק לב אל עם ליש להיותו שקט ובוטח כי כמה וכמ' העון עושה ז"ש והמה לקחו את אשר עשה מיכה ולכך כשבאו ויבואו אל עם שוקט ובוטח מה שלא כן עד עתה והיה מהראוי שלא ינצחו שא שבצדקת ה' ינצחו כמו שאמרנו לך ה' הצדקה ומ"ש ואת העיר שרפו באש עיין הרד"ק ז"ל והרלב"ג ז"ל ולשון ויבנו את העיר וישבו בה סותר דבריו : ולע"דן שסרפו העיר ממש וכדברי הרלב"ג אך הטעם כי רצונם היה לחזור וליסד' על שמם וכדמסיק ויקראו שם העיר דן בשם דן אביהם וכיינו או' ויבנו את העיר וישבו בה :

ואין מציל וכו' כאן הוסיף טעמ' על שכבשוה בנקל על שהיא בעמק ועל זה הי' נוחה להכבש :
ויקראו שם העיר דן וכו' צריך להבין מה ראו על ככה לקרוא שם העיר דן בשם דן אביהם שלא מצינו כיוצא בזה בשאר השבטים שיקרא עיר שכבשו על שם ראש שבטו ראובן או שמעון ונראה להבין זה בדברי חז"ל שאמרו בב"ר פ' וישלח פ"ב גוי וקהל גוים יהיה ממך ר' יודן ור' איבו ור' מנין בן נגרי בשם ר' יוחנן אמרו עתידין בניך לעשות גוי כקהל עמים מה קהל עמים מקריבים בשעת איסור במות אף בניך מקריבין בשעת איסור במות ר' חנינא מייתי לה מהכא ויקח אליהו י"ב אבנים וכו' אשר דבר ה' אליו לאמר ישראל יהיה שמך משעה שנתן לו השם הזה נאמר לו גוי וקהל גוים יהיה ממך רבי שמלאי מייתי לה מהכא ויקראו שם העיר דן בשם דן אביהם אשר יולד לישראל משעה שנאמר לו זה השם נאמר לו גוי וקהל גוים יהיה ממך עכ"ל וצריך לדקדק בו ראשונה מה בשורה היא זו שאומר ליעקב בבואו מלבן לא שלו ולא שקט ולא נח ויבא רוגז בשורה זו שבניו יהיו כגוים · ועוד מה דוחק ראה ר' שמלאי בדברי רבי חנינא דמייתי לה מענין אליהו עד דמייתי לה ר' שמלאי מענין פסל מיכה ואדרבה דאליהו עדיף שע"יכך יגדל כח כח ה' על האלילים אלמים אשר אין קול ואין עונה · ואם כן למה מייתי לה מדן · ואפשר כי בשורה היא מענין פרה ורבה בשיעור רב שזה יחייב לבניך לעשות כל א' במה לעצמו ואפי' בשעת איסור במות כי מי יעלה בהר ה' ומי יקום במקום קדשו כי ירחק ממנו המקום וז"ש לו גוי וקהל וכו' עתידי' בניך לעשות גוי כקהל עמים מה קהל עמים מקריבים בשעת איסור במות כו' והנה ר' חנינא מייתי לה פשר דברי ר' יוחנן וראיה לדבריו מהכא ויקח אליהו כי קחתו י"ב אבני' והזכירו הכתוב שבטי בני יעקב אשר היה דבר ה' אליו ישראל יהיה שמך שהכוונה בכל זה להורות שמקדם ומאז כשבושר יעקב באל שדי פרה ורבה גוי וקהל גוים יהיה ממך בושר בענין אליהו ולכך אליהו כשנזכר כן עשה מעשה מכוון בענין והוא י"ב אבנים כנגד שבטי יעקב אשר ענין זה היה דבר ה' אליו מאז כשנאמר לו ישר' יהיה שמך שם היה דבר ה' על זה דהיינו גוי וקהל גוים ולפי שלדברי רבי חנינא קשה תרתי חדא שיקרא לאליהו היחיד גוי והוא לשון עם רב לפחות שבט אחד והשנית דהביא דאליהו לא יצדק לומר בו גוי כקהל גוים שאין ראוי לדמותו לגוים כי עבודת שמים היתה אותו הקרבן של אליהו שידעו על ידו כי ה' הוא האלהים לזה אמר רבי שמלאי מייתי לה מהכא ויקראו שם העיר דן וכו' כי בזה יצדק תיבת גוי על שבט דן ומרובה באוכלוסין ויצדק ההדמות אל גוים מקריבים בשעת איסור במות אף בניך עתידים להקריב בשעת איסור במות · ואפשר עוד לומר דר' שמלאי ראה דוחק בדברי ר' חנינא לדבריו לא היה לו לומר וקהל בוא"ו אלא גוי קהל גוים לומר גוי כקהל אבל באומר וקהל בוא"ו לא יצדק לפרש כקהל לזה בא ר' שמלאי ומייתי לה מהכא ויקרא שם העיר דן וכו' ולפי זה מייתי לה מהכא כמי קאמר ומוסיף על דבריו שסני הענינים יחדיו יצדקו שנרמזו בדברי יעקב גוי על ענין אליהו וקהל על שבט דן המרוב' באוכלוסין שעל שניהם יחדיו בושר יעקב שעתידין בניך בזמן אליהו ודן שיהיו כגוים והשתא ניחא הוא"ו של וקהל ואף על פי שדן קדם רמזו באחרונה בתיבת וקהל לפי שבו יצדק ההקש של כגוי' יותר מבאליהו וענין זה מפולפל הוא במאמר אלא שהלשון שאומר ר' שמלאי מייתי לה מהכא הי"לל מייתי לה כמי מהכא כיון שהוא מוסיף על דברי ר' חנינא אבל מ"מ הענין הזה נכון ואמיתי בעצמו שלו הוכח שלא כיון ר' שמלאי לכך אלא חולקים הם זה עם זה אני מע"ד ומסברתי אומר אני השתי סברות יחד שבשני הענינים בושר יעקב אבינו יחדיו בתיבת גוי נרמז ענין אליהו ע"ה ובתיבת וקהל ענין דן שיחד שניהם השוו כגוים למה עמים מקריבים בשעת איסור במות ותהיה כונה זו צודקת בהבנת פ' גוי וקהל כוללת שתי סברות של התנאים האלה · וגם כי לא תהיה צודקת במאמר והדרך הראשון עיקר מ"מ נמצינו למדים מפשוטו של מאמר הבנת הפסוק שאמר ויקראו שם העי' דן שהכתוב בעצמו רוצה לתת טעם למה קראוהו בשם זה כי מאת ה' זו אשר שם שמות בארץ אל תקרי שמות אלא שמות שקראוהו דן בשם דן אביהם והטעם אשר יולד לישראל שכל מה שאירע להם בזה כבר היה דבר ה' אליו מעת אשר יולד לישראל שהרי שם נאמר לו גוי וקהל גוים יהיה ממך · ועיין הרד"ק ז"ל ומ"ש ואולם ליש שם העיר לראשונה עיין רש"י ז"ל :

ומתוך דברי רש"י ז"ל אלמוד לע"ד טעם נכון למה שינו שם העיר לשים אותה בשם דן אביהם והבין ג"כ שכאן הוא אומר שהיתה נקראת ליש לראשונה ושם ביהושע נאמר שהיתה נקראת לשם · והוא שבין שנאמר שליש ולשם דבר אחד או שהם שני שמות מפני שם לשם הזכרתו לשנות שם העיר ולקרותה דן בשם דן אביהם לפי שלשם היא האבן שעל החושן לשבט דן ושם בפ' תצוה נאמר בחושן ונשא אהרן את שמות בני ישראל בחושן המשפט על לבו לזכרון לפני ה' ונאמר ונשא אהרן את משפט בני ישראל על לבו לפני ה' תמיד לכך פחדו חטאים רעדה אחזה את בני דן כי בבוא זכרון אבן לשם לפני ה' שהיא האבן שחקוק עליה דן ככנז' כדברי רש"י ז"ל במקום היו סניגורא תמשך קטיגורי' ומזכיר עון לשם ששמו שם פסל מיכה והאפד ותרפים ומסכה לכך שינו את שם מקומם בין ליש אגב לשם ושמו לה שם חדש דן בשם דן אביהם להעלים הענין הזה ועכ"ז יפה כוונו בקריתו דן כי גם את אשר יעבודו דן אבי הוא יתברך ויתעלה שמו נאמן ליפרע מהעובדים זולתו · ואולי לזה כיון הפסוק באומרו ויקרא שם העיר דן להורות על ענין דין בשם דן אביהם אשר יולד לישראל שאז כשנולד ליש' קראה אותו רחל דן לאמר דנני אלהים וגם שמע בקולי ויתן לי בן על כן קרא שמו דן להורות שהשי"ת דן את עולמו כן גם כן אלו כוונו לקרות שם העיר כשם דן אביהם על אותה ההוראה עצמה שהורה קריאת השם ההוא כאשר יולד לישראל שהוא על שם דנני אלהים וגם שמע בקולי כן כיונו אלו לפי שלא יטעה בהם הרואה התרפים והפסל ומסכה לו' שהם עובדים עבודת אלילים לזה קראוהו בשם דן אביהם להורות כי לשם שמים

נתכוונו וכמו שכתבתי בשם הרד"ק וגם הרלב"ג אזיל בשיטה זו וגם החכ' כמ"הר שמואל נ"ע בספר יפה מראה ובספר יפה עינים הכריע כן שכתב ביפה מראה ברכות פ' הרואה עלה מ"ב דף כ' עמוד שני האריך שם ובסוף כתב ומה שיתכן בזה כי לא נעשה הפסל ההוא לשם עבודת אלילי' אלא כדרך הטלמסאות שיעשו הבקיאים בחכמת המזלו' בחשבם שבעשותם בשעות ידועו' יאצילו עליו משפט העליונים וטעו בחשבם כי אין כאן תאחרק בענין ההשתדלות האנושי' להכין עצמו לקבלת הטובה וזה רצון האלהי' ח"ו וזה היה טעות עגלי ירבעם כדפירשתי ביפה עינים בפ' העגל גם התרפים אינם עבודת אלילים אלא להגדת העתידות כמו שאמרו בפרקי ר' אליעזר שהיו שוחטים בכור ומולקים ראשו ומולחים אותה במלח ובשמים וכותבים תחת לשונו שם הטומאה ומתכים אותו בקיר ומדבר ומהמפרשים אמרו שיש מחכמי המזלות לעשות אותה בשעות ידועות ותדבר הצורה ההיא ויש אומרי' שהוא כלי נחשת עשוי לדעת חלקי השעות ושפטו בהם ע"ד המזלו' והם הוברי השמים ומיכה לשם שמים נתכוון כי חשב שתשרה השכינה שם · ולז"א והאיש מיכה לו בית אלהים כדפירש הרלב"ג אלא שאחר כך טעו בו קצת ועשאוהו לע"א וזה היה בהסתר אבל המפורסם מעניינו לא היה רק להגדת העתידות על הדרכים הנזכרים ועם שגם בזה איסור אלא היו צדוקי' ההמון בזה ולא ישמעו לקול מורים כי יחשבו שימנעו מהם הטוב ולכן אמרו המנהיגים בזה מוטב שיהיו שוגגין ואל יהיו מזידין או שחששו שאם ימנעום מזה ילכו לבקש כוונתם בדרכים יותר רעים באובות וידעונים ומעונן ומנחש ומכשף כי ההמון כואבים ברוב הפעמים לבקש הנעל' והעתיד כמי שיש לו חולה או נאבד' לו אבידה וכיוצא עד כאן לשונו ועיין שם · כי האריך בזה כל הצורך אשר מתוך כל דבריו ז"ל סעד לדברי אלה במה שפירשתי ויקראו שם העיר דן כשם דן אביהם שהקב"ה דן ידין אותם כפי כונתם שהיא לשמים ויהיה זה טעם שלישי לשינוי שם העיר ולקרותה דן ויחד כולם נכונים לא ינתק החוט המשולש :

ויקימו להם דן את הפסל וכו' כבר זכרתי למעלה בפסוק ויואל הלוי וכו' טעם למה שאמרו חז"ל שהנו"ן תלויה זכה בן משה מלך אביו גרש' ממשה ע"ה קאתי לא זכה מלך אמו דאתיא מיתרו ואמו זו שהיתה ממשפחת יהודה שאז ראוי לתלותו במנשה היוצא מחלציו של יהודה שזה פנה בקלקולו אל השורש ההוא אשר ממנו חוצב מנשה ואל מקבת בור שאנן אשר ממנו נוקר ולזה נו"ן תלויה כדברי חז"ל זכה בן משה לא זכה בן מנשה והדברים גם כן כפשוטן ואזיל בשיטת חז"ל ואפילו שהוא בן צדיק מותר לקרותו רשע בן רשע שאעפ"י שהמולידו הולדה טבעי' צדיק גמו' הוא אין ראוי לתלותו בו אבל תולין המקולקל במינו ומקולקל כמוהו וכמו שפירשו המקובלים ז"ל שמלך הכפשות אשר חוצב' משם כפש זה הרשע היות' רע אביו רשע ובן רשע הוא וגם שאביו מהגוף צדיק ומ"מ הוא ובניו כהנים למדו חז"ל שהאריך ימים רבים כמו ת"ק שנה ויותר דהיינו עד גלות הארץ והטעם כמו שזכרתי למעלה בפסוק ויואל הלוי בשם הירושלמי שהאריך ימים לפי שהיתה עינו צרה בע"א ככז"ל בארוכה עיין עליו · ומה שאמר עד יום גלות הארץ כתב רש"י ז"ל בימי סנחריב בגלות ראשונה ע"כ והוא מדברי חז"ל בירושלמי הנז"ל בפסוק ויואל הלוי ועיין הרד"ק ז"ל וכן כתב מהרי"א ז"ל והוכיח כן מאומרו עד גלות הארץ ולא כתיב עד גלות ישרא' וגם הרלב"ג ז"ל הכריע מהטעם הנזכר בדברי הרד"ק שלא יתכן לפרש עד גלות הארץ בימי צדקיהו כי איך יעברו כמה מנהיגים ולא יבעירו פסל מיכה אבל גלות הארץ כשגלתה כשעשו הרע בעיני ה' ויתכן שגלת' הארץ של דן בימי יבין מלך כנען שברחו להם שבט דן ועבר מעבר לירדן כמו שאמרה דבורה וברק ודן למה יגור אניות וכשנושעו שב דן לארצו ולכל הפירושים גלות הארץ קודם מות עלי הוא כי הפסל לא נתקיים אלא כל ימי היות בית האלהים בשילה ולא יתכן שיהיו להם כהני הפסל אחר שהוסף הפסל כי ידמה שאחר זה היו להם כהנים אחרים לזה הפסל אשר לא היו מזרע זה הנער הלוי וזה מחוייב מהלשון שאומר עד יום גלות הארץ ההיא להורות כי אחר זה היו להם כהנים אחרים · ואין זה הכרח לע"ד כי כונת הפסוק לומר שהלוי הזה עם בניו היה זמן רב עד גלות הארץ ולהודיע שלא שמשו הם בלי אביהם אלא הוא ובניו היו כהנים עד גלות הארץ וכמו שיבא בסוף דבר הרלב"ג עצמו והנה אמרו רבותינו ז"ל שזה הנער הלוי היה בן בנו של משה והיה חושב שראוי לאדם לעבוד ע"א ואל יצטרך לבריות ואין הענין כן אלא עבודה שהיא זרה לו וידמה שזה האיש היה אחד ואשר נזכר בענין דוד כי כבר זכה כי הוא ובניו כהנים היו רוצה לומר שאחר מותו הוקם שם כהן אחד מבניו ואפשר שנאמר כי לא יחוייב שזה שמת יהונתן ויהיה אומר הוא ובניו שהם היו יחדיו כהנים עמו לא בזה אחר זה ויהיה זה האיש אשר נז' בענין דוד שאמרו ז"ל עכ"ל · והנה דברי רש"י ז"ל מיוסדים על דברי חכמינו ז"ל בירושלמי וכמו שזכרתי ואין להתמיה איך לא בערו עלי או שמואל אודוד כמו שטען הרד"ק והרלב"ג כי אפשר לתרץ כמו שכת' ביפה מראה כנז"ל בפסוק ויקראו שם העיר דן או שדוד עמד ובטלו כנזכ' בירושלמי הנז"ל וכשמת דוד ש'אמרו שחזר לקלקולו לא יתחייב היות הדבר תכף למיתת דוד אלא אחר ששלמה נשא בת פרעה ונשיו הטו את לבבו ולא שת לבו לזאת לפסל מיכה : ולע"דן בפ' זה והבא אחריו אין להקשות למה כפל הענין במלות שונות ויקימו להם בני וכו' וישימו להם את פסל מיכה אשר עשה וכו' ומה צריך לומר אשר עשה כי מודעת זאת ופסוק וישימו וכו' קשה לרש"י ז"ל שפירש עד גלות הארץ עד זמן סנחריב אם כן היאך כתב אחר כך כל ימי היות בית האלהים בשילה וקושיא זו הקשה אותה הרד"ק ומהרי"א ז"ל על רש"י ז"ל כמו שזכרתי בפסוק זה לעיל בתוך דברי הרד"ק ז"ל וצריך ליישב כל זה : ונראה כי בני דן בראותם שנצחו ולכדו העיר חשבו שהפסל עוזרם ולכך הגיד הכתוב הראשון ויקימו להם בני דן הקימוהו וכבדוהו ויהונתן וכו' היו כהנים וכו' וזה הטעות לא טעה בו הנער הלוי לתת ממש בפסל כי אם בני דן וז"ש ויקימו להם בני דן בני דן הקימוהו ולא יהונתן כי יהונתן בן גרשם בן מנשה לא היו כהנים לפסל ככהני הבעל אבל יחדיו הוא ובניו עינם צר' בע"א ולכך לא היו כהנים אלא לשבט הדני ולא לפסל לשבט הדני כמפורסם כי המסתרים עינם צרה בה מה זו מועילה וז"ש וישימו להם על יהונתן הנזכר ובניו קאמר וישימו להם שימה כל דהו לא קימה יען כי נתנו לבם לומר מה זו עושה מה זו מטיבה כיון שהיא מעשה ידי

מנחה קטנה

בפה הראיקו מבית מיכה וגו' הכוונה בזה הוא להגיד פריצות האנשים אשר בבית מיכה וגודל חשקם בע"ז וזה שמם היות שהלכו בני דן מרחק רב עם ע"ז בזמן קצר כזעקו בית מיכה וידביקו בני דן שכ"כ היו אדוקים בע"ז עד שרצו אחריהם בזריזות גדול והשיגו אותם : ויפנו וילכו שהלכו דרך פנים ולא כאנשים הבורחים המתיראי' שהולכים ופונים לאחוריהם אבל שמה ויפנו לצד פנים ולא היו סובבים פניהם לאחוריהם אלא כאשר קראו אותם ויסבו פניהם : ויאמרו למיכה וגו' אע"פי שכולם או רובם היו קוראי' אחריהם הם אמרו למיכה לבד כי ידעו כי בשלו ובשבילו התאספו כולם ע"כ דברו עם מיכה לבדו ולהזהירו שישוב ובשובו ישיב הכל וכאשר היה · מה לך כי נזעקת מה זה נחשב בעיניך כ"כ עד שמשמ' עצמך בהסכנה כ"כ עליו או מה תועלת מושג לך מהפסל והאפוד שכ"כ רבת בשבילו · והוא השיב את אלהי וגו' כלומר אם בעיניכם קל ונבזה הוא כלא אלהי הוא חשוב כי את אלהי לקחתם וכדאי הוא למסור נפשו עליו ולאהבו בכל נפשי כי הוא אלהי אשר פעלתי ורביתי במעשה ידי וכמה טרחות טרחתי וכמה יגיעות יגעתי עד שזכיתי לכך · ומה גם מתוך מעשיכם בכר שגם אליכם חשוב הוא וכדעתכ' לעבדו וע"כ לקחת' אותו ולא ממעמדת הכסף · וכא ראי' שהרי גם הכהן לקחתם מזה נראה שלקחתם אותו לאלוה דא"כ מה לכם עם הכהן אשר לקחתם אותו ברצוי כסף ודברי' המכריעי' לבו לילך אתכם כי לולא כך לא היה הכהן הולך אתכם ברצון טוב וא"כ הוא חשוב אף אחרים ואתפק מלצעוק בצעקה גדולה ומרה על זה : ויאמרו אליו בני דן וגו' ירצה כיון שאתה אומר שהוא אלהי וכדאי הוא למסור נפשך עליו א"כ ממקום שבאת גם אצלנו הוא חשוב וחייבי' גם אנחנו למסור נפשינו עליו וע"כ אל תשמע קולך פן יפגעו בכם וגו' כי יאמרו כמוך כמוהם שגם הם ימסרו נפש מחיים עליו ולא ליתן הפסל מידם ורפותם וע"כ לא תגרום מיתה לעצמך ע"יכ · ומיכה בראותו כי חזקים הם וגו' כי טענה חזקה היה להם שלא יתנו הפסל מידם באהבתם אותו להיותו אלהי וילך לדרכו · ואפשר כיון שראה מיכה שגם הם יעמדו הפסל לאלוה ולזנות אחריו היה מתנחם במקצת כי אמר כבודו במקומו וכל מקום שהוא שם כבודו שם והיה זה לו לתנחומי' של הבל מש"אכ מתחילה היה מתירא שיבטלו אותו וע"כ לקחו גם הכהן כדי שלא ישיב עוד לבטלה לעשות פסל ותרפים אחרים והי' מצטער בכפל על אבדון אלהיו וגם על הבזיון שיעשו לו לשברו ולבטלו משא"כ מכשיו ששמע שישאר בקיומו ויהי' לפסלו כבוד גדול להיו' אלוה לשבט ומשפחה בישראל היה מתנחם במקצת ולזה שמוך לו והמה לקחו את אשר עשה מיכה שע"יכ שהי' מיכה רואה שכוונתם לעמדו לאלהיו זה גרם ששב לביתו ולא השיב עוד ותהי זאת לו נחמתו: וסיפר הכתוב בגנותן של בני דן אחר שנאמו מיכה שהודה ולא בוש שהי' הפסל מעשה ידיו והכנעותיו כוונו כמ"ש את אלהי אשר עשיתי וא"כ היה להם לעשות שפטים במיכה ובאלהיו או לפחות לכתת ולשבר הפסל והאפוד וכל תכסיסיו והמה לא כן עשו את לקחו את אשר עשה מיכה שהי' יודעים שמעשה מיכה היה שמיכה בהכנעותיו עשאו אפ"ה טעו אחריו: ויהי

בן מנשה · המ"ן תלויה וכבר זכרנו טעמו למעלה: עד יום גלות הארץ · מדרך הסברה נראה כי עד יום גלות הארץ הוא יום שגלה הארון ועליו אמר ויטש משכן שילה וגומר ואמר ויתן לשבי עוזו ותפארתו ביד צר ויסגר לחרב עמו ואמר ויכעיסוהו בבמותיהם ובפסיליהם יקניאהו וזה נאמר על פסל מיכה והפסוק האחר שכ' כאן גם כן מוכיח שאמר כל ימי היות בית האלהים בשילה ידמה כי עד יום גלות הארץ וימי היות בית האלהים בשילה זמן אחד הוא ושמואל אע"פ שהיה שופט לא מחה בפסל ההוא כי כל ימי עלי לא היה מתפרסם כל כך בשררה לכבוד עלי ועלי גם כן התרפה בזה כמו שהתרפ' במוסר בניו וכשמת עלי וגלה הארון וגלו מישראל רבים ונפלו בחרב רבים בטל אותו פסל וזהו שאמר עד יום גלות הארץ כי רחוק הוא שיהיה הפסל עד יום גלות האר' אפילו גלות בני גד ובני ראובן שהיה הגלות הראשון ואיך היה דוד מלך ישראל ולא בערו וגם שלמה בנו ולא בערו אין הדעת סובלת להאמין זה: ותזנה · תרגום וכסרת ותרגום דבר יי' בזה בסר ר"ל בזתה אותו וילאה מביתו והלכה לבית אביה או יהיה פירושו זנות כמשמעו כי אשתו היתה אבל בלא כתובה וקדושין וזנתה מתחתיו · ופי' עליו על פניו כלומר שלא חששה לו ולא נסתרה ממנו. לזנות או פירו' עליו עמו בעוד שהית' עמו כמו ויבאו האנשים על הנשים שהוא כמו עם · ופי' ותלך מאתו שכעס בעל' עמה והלכ' לה לבית אביה: ימים ארבעה חדשים · חסר וי"ו השמוש כמו שמש ירח ופי' ימים שנה או יהיה ד' חדשים פי' ימים וכן ת"י יומין ארבעה ירחין: להשיבו

רשי

בן מנשה · מפני כבודו של משה כתב נו"ן לשנות את השם ונכתבה תלויה לומר שלא היה מנשה אלא משה: עד יום גלות הארץ · בימי סנחריב בגלות ראשונה: ותזנה עליו פלגשו · יצתה מביתו אל החוץ כל לשון זנות אינו אלא לשון יוצא כפקת ברה יוצאה מבעלה לאהוב את אחרים: הואל

30 גֵּרְשֹׁם בֶּן־מְנַשֶּׁה הוּא וּבָנָיו הָיוּ כֹהֲנִים לְשֵׁבֶט הַדָּנִי עַד־יוֹם גְּלוֹת הָאָרֶץ׃ 31 וַיָּשִׂימוּ לָהֶם אֶת־פֶּסֶל מִיכָה אֲשֶׁר עָשָׂה כָּל־יְמֵי הֱיוֹת בֵּית־הָאֱלֹהִים בְּשִׁלֹה׃

יט

א וַיְהִי בַּיָּמִים הָהֵם וּמֶלֶךְ אֵין בְּיִשְׂרָאֵל וַיְהִי אִישׁ לֵוִי גָּר בְּיַרְכְּתֵי הַר־אֶפְרַיִם וַיִּקַּח־לוֹ אִשָּׁה פִילֶגֶשׁ מִבֵּית לֶחֶם יְהוּדָה׃ ב וַתִּזְנֶה עָלָיו פִּילַגְשׁוֹ וַתֵּלֶךְ מֵאִתּוֹ אֶל־בֵּית אָבִיהָ אֶל־בֵּית לֶחֶם יְהוּדָה וַתְּהִי־שָׁם יָמִים אַרְבָּעָה חֳדָשִׁים׃ ויקם

גֵּרְשֹׁם בַּר מְנַשֶּׁה הוּא וּבְנוֹהִי הֲווֹ כּוּמְרִין לְשִׁבְטָא דְּבֵית דָּן עַד יוֹמָא דִּי גְלוֹ יָתְבֵי אַרְעָא׃ וְשַׁוִּיאוּ לְהוֹן יַת צַלְמָא מִיכָה דִּי עֲבַד כָּל יוֹמַיָּא דַּהֲוָה קַיָּים בֵּית מַקְדְּשָׁא דַּייָ בְּשִׁילוֹ׃ וַהֲוָה בְּיוֹמַיָּא הָאִינוּן וּמַלְכָּא לֵית בְּיִשְׂרָאֵל וַהֲוָה גְּבַר לֵיוָאָה דָּר בְּסִיפֵי טוּרָא דְּבֵית אֶפְרַיִם וּנְסֵיב לֵיהּ אִתְּתָא לְחֵינָתָא מִבֵּית לֶחֶם דְּבֵית יְהוּדָה׃ וּבְסָרַת עֲלוֹהִי לְחֵינָתֵיהּ וַאֲזַלַת מִלְּוָתֵיהּ לְבֵית אֲבוּהָא לְבֵית לֶחֶם דְּבֵית יְהוּדָה וַהֲוַת תַּמָּן יוֹמִין אַרְבְּעָא יַרְחִין׃ וקם

ד' תלוים · ב' ירושלם · ו' נפיפרה · ב' חד ר"פ וחד ס"פ

מנשה ד' מלין דאית בהון אות תלוי וסי' רשעים לאחוז בכנפות הארץ · מרשעים וימנע מרשעים אורם · מנשה ויקימו להם בני דן את הפסל · מיער יכרסמנה חזיר מיער:

רלבג

והנה יום גלות הארץ לא יתכן שיאמ' על יום גלו' בימי צדקיה שכבר עברה כמה מלכים שביערו עבוד' אלילים מן הארץ כמו שמואל ושאול ודוד ומלכים זולתם אחרים ואולם אמר על יום גלות הארץ כי יתכן שגלתה הארץ ההיא כשעשו הרע ישראל בעיני יי' עד שהקים השם לישראל מושיע ושבו לארצם ויתכן שגלת' הארץ ההיא בימי יבין מלך כנען שברחו להם שבט דן ועברו מעבר לירדן כמו שאמרו דבורה וברק ודן למה יגור אניות ואיך שהיה הוא ומבואר שיום גלות הארץ היה קודם מות עלי וזה שהפסל ההוא לא נתקיים להם כי אם כל ימי היות בית האלהי' בשילה ולא יתכן שיהיו להם כהני הפסל אם' שהוסר הפסל ולזה הוא מבוא' שהיה כבר יום גלות הארץ ההיא קודם זה כי ידמה שאחר זה היו להם כהני' אחרים לזה הפסל אשר לא היו מזרע זה הנע' הלוי וזה מחוי' מהלשון שאמר עד יום גלו' הארץ ההיא להורות כי אחר זה היו להם כהנים אחרים והנה אמרו רבותינו ז"ל שזה הנער הלוי היה בן בנו של משה והיה חושב שראוי לאדם לעבוד עבודת אלילי' ואל יצטר' לבריות ואין הענין כן שלא ראוי לעבוד עבודה שהיא זרה לו וידמה שזה האיש היה אחד ואמ' מכר בענין דוד איש אחר כי כבר זכר כי הוא ובניו היו כהנים ר"ל שאחר מותו הוקם שם כהן אחד מבניו ואחשב שנאמר כי לא חוייב מזה שמת יהונתן והיה אמרו הוא ובניו שם היו יחד כהנים עמו לא כזה אחר זה ויהיה זה האיש הוא אשר נזכר בענין דוד שאמרו ז"ל: וספר עוד כי בימים ההם שלא היה מלך בישראל שיוכיח החוטאים היה איש לוי גר בירכתי אפרים ולקח לו אשה פלגש מבית לחם יהודה וזנתה עליו פלגשו ר"ל שנטתה ממנו ושבה אל בית אביה לברוח ממנו וזה היה הזנות הזה כי הכתוב' איך שתהיה נקרא זנו' אמר זנות יין ותירוש יקח לב והוכרחנו לפרש הענין בזה האופן שאם זנתה עליו לשכב עם זולת' אשה היתה אסורה לבעלה ולא היה ראוי שישוב לבקשה עוד אבל ענין זנותה ביאר במה שאמ' ותלך מאתו אל בית אביה שעמדה שם זמן ארוך כמו שביא' שעמדה שם שנה וארבע' חדשים וזה ממה שהורה שאין רצונה לשוב אליו עוד והנה רבותינו ז"ל פירשו זה הזנות לענין קרוב למה שפירשנו וכשראה זה אישה הלך אחריה לדבר על לבה להשיבה כי ידמה שפרה ממנו על דבר הקטטות שהקניטה בביתו ולזה הוצרך לפייסה ובזה האופן הלך להשיבה: וירא הו

כלי יקר

ידי אדם ז"ש את פסל מיכה אשר עשה מיכה שלהיות שמיכה עשה הפסל והיעשה לו אדם אלהים את זה ראו יהונתן ובניו לכך וישימו את פסל מיכה שימה ולא קימ' כאמור יען שהוא עשהו ומה צריך אלהות יש במעשה ידי אדם פה להם ולא ידברו וכו' ובזה אבין התלות נו"ן בן משה מנשה לפי שהיו בו ב' בחינות האחת אשר יראה האדם לעיפים שהם כהנים ועובדים שם ובבחינת המפורסם בן מנשה העובד ע"א הוא ובניו אמנם כמה שה' רואה ללבב שאין מחזיקים בו לאלוה בן משה הוא אלא שהוא בן משה בן מנשה בבושה אחד שני הפנים או אפשר נרמז בפסוק טענת יהונתן שהיה לך מקובלני מבית אבי אבא יעבוד אדם ע"א ואל יצטרך לבריות וזהו אומרו בן משה שהיה קבלתו מבית אבי אבא הוא משה יעבוד אדם ע"א ואל יצטרך לבריות קבלה זו והיותו בן משה היה גרמה לו לעבוד ע"א ולהיותו בן מנשה: עוד אפשר לפרש ולומר שהכתובים האלה מדברים בשני פסילים שהיו למיכה וכמו שזכרתי זה למעלה בפסוק ויעלו חמשת האנשים וכו' ולקחו את הפסל וכו' והוא הפסל המפורסם להגיד העתידות בכח התלמאם כמו שזכרתי שם ושם אפד ותרפים וכנגד זה הפסל אמר כאן ויקימו להם בני דן את הפסל הידוע ומפורסם לכל הקימוהו לכל העול' ויהונתן וכו' כהנים וזה הפסל שלא היה לשהות הארץ עד גלו' הארץ זמן רב עד סנחריב כדפרש"י ז"ל · אמנם הפסל השני שנזכר שם עליו לקיחה שנית שעליו כתוב ואלה באו בית מיכה ויקחו את פסל האפד מכלל דהראשון פסל זולתו הוא וזה נעשה לשם ע"א ועל זה בא גם כן כאן כתוב זה השני האומר וישימו את פסל מיכה אשר עשה רוצה לומר בשם ע"א וזה עמד כל ימי היות בית האלהים בשילה כי אחר שנעתק בית האלהים משילה ע"י שמואל נתבטל זה הפסל של מיכה שהיה לשם ע"א כי שמואל ע"ה בטלו כיון שהיה בו ע"א אבל לא בטל הראשון כי היה מעין אוב וידעוני ומהטעם שכתב ביפה מראה זכרתיו למעלה שלא עקר את הכל כדי שלא יבואו לטעות בדבר

מנחה קטנה

וישמח לקראתו · כי על ידי שבאה לבית אביה יצא עליה קול רנון של זנות והיה זה ג"כ לבושה לאביה כי את אביה היא מחללת וע"כ כשהיה מחזר בעלה אחריה היה לה זה לכסות עינים ונוכחת עם כל לאמר שבעלה סרח עליה והא דאי' שמחזר אחרי' לדבר על לבה שתמחול לו מה שסרח כנגדה ולהשיב אליו ובזה היה כבוד אביה במקומו מונח כמקדם וע"כ וישמח לקראתו: ויחזק בו חתנו וגו' שהיה חתנו מחזיק ומתכבד בו כעין שאמרו גבי יתרו חתן משה שהי' יתרו מתכבד במשה לומר זה חתני אף כאן זה האיש היה אדם נכבד והי' חתנו מכבד בו והיה לו לחזקת כבוד וישב אתו שלשה ימים וגו' אפשר שהי' אבי הנערה מפציר כ"כ שיעכב האיש עמו זמן מה כדי שיתפרסם הדבר בהמשך הזמן לכל בני עירו שהי' בעלה מחזר אחריה ולדבר על לבה כדי לאפוקי נפשה מחשדא שלא סרחה היא על בעלה וע"כ אע"פי שהי' זה האיש אדם נכבד התאמץ על נפשה להשיבה אליו וזה לה לכבוד וע"כ לאביה: סעד לבך את"ל קודם שאכל ושתה יש לו שתי לבבות ולאחר שאכל ושתה אין לו אלא לב אחד וז"ש סעד לבך ולא אמר לבבך כי ע"י אכילה אין לו אלא לב אחד: סעד נא לבבך ירצה אני רואה לבבך חלוק אם ללכת או להתעכב כאילו יש לך שתי לבבות אני אתן לך עצה סעד נא וזו לא יהי' לך אלא לב אחד וז"ש סעד נא בשביל לבבך שלא יהא לבך חלוק לשתי לבבות:
אל

רדק

להשיבו · כן כתי' וקרי' להשיבה ופירו' הכתוב להשיבו אליה והיא תשיב אליו: ותביאהו בית אביה · מצא' אותו פלגשו בדרך והכניס' אותו לבית אביה: סעד לבך פת לחם · בפת לחם והוא שלא כמשפ' אבל סעד נא לבבך והו' קמוץ הו' חטוף כי הוא סמוך במקף: נטות היום · נטות השמש לצד מערב כי היו' נקר' זמן היו' השמש על הארץ:
רפה

וַיָּקָם אִישָׁהּ וַיֵּלֶךְ אַחֲרֶיהָ לְדַבֵּר
להשיבה ק' עַל־לִבָּהּ לַהֲשִׁיבוֹ וְנַעֲרוֹ עִמּוֹ וְצֶמֶד
ג' ב' מל' וחד חס' חֲמֹרִים וַתְּבִיאֵהוּ בֵּית אָבִיהָ וַיִּרְאֵהוּ
אֲבִי הַנַּעֲרָה וַיִּשְׂמַח לִקְרָאתוֹ׃
וַיֶּחֱזַק־בּוֹ חֹתְנוֹ אֲבִי הַנַּעֲרָה וַיֵּשֶׁב
אִתּוֹ שְׁלֹשֶׁת יָמִים וַיֹּאכְלוּ וַיִּשְׁתּוּ
ל' וַיָּלִינוּ שָׁם׃ וַיְהִי בַּיּוֹם הָרְבִיעִי ה
וַיַּשְׁכִּימוּ בַבֹּקֶר וַיָּקָם לָלֶכֶת וַיֹּאמֶר
ל' ב' אֲבִי הַנַּעֲרָה אֶל־חֲתָנוֹ סְעָד לִבְּךָ פַּת־
ל' לֶחֶם וְאַחַר תֵּלֵכוּ׃ וַיֵּשְׁבוּ וַיֹּאכְלוּ
שְׁנֵיהֶם יַחְדָּו וַיִּשְׁתּוּ וַיֹּאמֶר אֲבִי
ד' הַנַּעֲרָה אֶל־הָאִישׁ הוֹאֶל־נָא וְלִין
ג' חס' וְיִטַב לִבֶּךָ׃ וַיָּקָם הָאִישׁ לָלֶכֶת
ד' וַיִּפְצַר־בּוֹ חֹתְנוֹ וַיָּשָׁב וַיָּלֶן שָׁם׃
וַיַּשְׁכֵּם בַּבֹּקֶר בַּיּוֹם הַחֲמִישִׁי לָלֶכֶת
ב' ובעינין וַיֹּאמֶר אֲבִי הַנַּעֲרָה סְעָד־נָא לְבָבְךָ
ל' וְהִתְמַהְמְהוּ עַד־נְטוֹת הַיּוֹם וַיֹּאכְלוּ
שְׁנֵיהֶם

וקם בעלה ואזל בתרהא למללא על
לבה לאתבותה ועולימיה עימיה וזוג
חמרין ואעלתיה לבית אבוהא וחזהי
אבוהא דעולימתא וחדי לקדמותיה:
ואתקיף ביה חמוהי אבוהא
דעולימתא ויתיב עימיה תלתא יומין
ואכלו ושתיאו ובתו תמן: והוה
ביומא רביעאה ואקדמו בצפרא וקם
למיזל ואמר אבוהא דעולימתא
לחתניה סעיד ליבך פיתא דלחמא
ובתר כן תיזלון: ואסחרו ואכלו
תרויהון כחדא ושתיאו ואמר אבוהא
דעולימתא לגברא שריכען וביות
וישפר ליבך: וקם גברא למיזל
ואתקיף ביה חמוהי ותב ובת תמן:
ואקדים בצפרא ביומא חמישאה
למיזל ואמר אבוהא דעולימתא
סעוד כען ליבך ואיתעכבו עד מתפני
יומא ואכלו תרויהון

רשי

הואל נא ולין · הלילה:
רפה

רלבג

ויראהו אבי הנער' וישמח לקראתו · ויראה שזה האיש הלוי היה נכבד מאד ולזה השתדל לכבדו מאד אבי הנערה והיה מראה מאד כי נכבד קשה עליו פרידתו עד שכבר עכבם שם עד היום החמישי ורצה לעכבם עד היום הששי ולא יכול:
ויקם

כלי יקר

לא ודאי ה"ק ותזנה בעודה עליו כמו ועליו מטה או עמו כאו' ויבאו האנשי' על הנשי' וכמו שאזכור. בשם הרד"ק ז"ל בסמוך והכי קאמר שבהיותה סמוכ' אצלו והיותה עמו שלא יצאת לזנות לחוץ זנתה והיאך יתכן זה אם לא שנאמר או בזבוב או בנימא דשיכי בעודה עמו ותתני' ה"ר אברהם אמר' בזה הכרח שליסי פלגשו שר"ל שבעוד' פילגשו ובאמנת ברית אהבתו ותזנה הא כיצד בזבוב או בנימא שבזה ילדקו השני הפכי' בנושא א' ותזנה והיותה פילגשו · ורש"י ז"ל פירש כאן ותזנה שזכתה מביתו אל החוץ כל לשון זנות איננו לא לשון יוצא כפקת ברא כו' ממש אלא ותזנה על שיצאה מביתו אל זנות החוץ דהיינו בית אביה בלי רשותו וכדי שלא יראה לך שפי' זה דחוק לפרש שיצאתה מביתה לחוץ קורא הכתוב זנות לזה אמר רש"י ז"ל שאין זה זר כי כל לשון זנות איננו אלא על שם שיוצאה מביתה ללכת לזנות כפקת ברא א"כ איננו זר שיקרא כאן הכתוב את יציאתה מביתה ללכת אל בית אביה בלשון זנות וכן הביא הרד"ק רא' מהתרגום ע"ש וכן כתב הרלב"ג שהנטייה שנטת' ממנו ללכת לבית אביה קורא זנות והכתוב עצמו מבאר מאמר ותזנה שאינו זנות ממש אלא במה שהלכ' מאתו ז"ש ותלך מאתו אל בית אביה וכו' שעמדה שם שנה וארבעה חדשים והכריח כן מההכרח עצמו שזכרתי למעלה בשם התוספות שאם זנתה ממש לא היה מבקש אותה לשוב אליה וכן כתב מהרי"א ז"ל שאין ותזנה לשון וכו' ממש אלא שיצאת מבית אביה ומה שאמר ותלך מאתו אל בית אביה אל בית לחם יהודה כי מספיק אל בית אביה ועוד שהיה לו להקדים אל בית לחם יהודה ואל בית אביה אבל במה שזכרתי למעלה במה שאמר מבית לחם יהודה שבא גילה היותה בת יפת תואר בזה מובן לומר כאן ותלך מאתו אל בית אביה ושבה אל בית לחם יהודה כי אין לה שורש יחס שיצאת ממנו אבל שבה אל המקום אשר נולדה בו מיפת תואר וזרוק חוטרא לאוירא לעיקרא קאי אל עיקרה שהיא מבית לחם יהודה מיפת תואר כאמור אבל שאמר מאתו שהוא מיותר נלע"ד במה שארז"ל במסכת גיטין פרק א' אמר רב חסדא לעולם אל יטיל אדם אימה יתירה בתוך ביתו שהרי פלגש בגבעה הטיל עליה בעלה אימה יתירה והפילה כמה רבבות מישראל אמר רב יהודה כל המטיל אימה יתירה בתוך ביתו סוף הוא בא לידי שלש עבירות ג"ע ושפיכות דמים וחילול שבת עד כאן: ופירש רש"י ז"ל גלוי עריות שכשיגיע זמן טבילתה בעת צינה והיא יראה לומר לא טבלתי ונבעלת לו נידה · שפיכות דמים כי הבא או שבורחת מפניו ונופלת בגומת הפחתי' או בנהר וחילול שבת פעמים שמדלקת נר בשבת או מבשלת מפני אימתו עד כאן לשונו והתוספות כתבו בסדר עולם אמרינן באותו היום של פילגש בגבעה שבת היה ור"ת כתב שלש עבירות ג"ע ושפיכות דמים וחילול ה' ושלשה היו בפילגש בגבעה ולהכי לא חשיב הבר מן הבי עכ"ל : ובענין זה הנאמר בגמרא הבין לע"ד אומר ותלך מאתו ר"ל מאתו היו כל הדברים האלה ג"ע ושפיכות דמים וח"ש וחילול ה' כפי הפירוש הנזכ' יען שהטיל אימה יתירה בתוך ביתו על זבוב או נימא שהוא גרם ליפול כמה רבבות בישראל וז"ש מאתו והוא נכון מ"ש ימים ד' חדשים עיין הרד"ק והרלב"ג פי' כפי' הא' שנה וארבעה חדשים: ולע"דן בפירוש השני ולפי שאם אמר ד' חדשי' היה אפשר לומר דרך משל מניסן הלכה וזה הלך אחריה בתחילת תמוז שהוא ארבעה חדשים אבל לא שלמים לכך אמר שהיו ארבעה חדשים שלמים. לימים ק"ך ז"ש ימים ארבעה חדשים:

ויקם אישה וילך אחרי' כאן מוכיח היות ותזנה עליו כמו שפירשנוהו בפסוק הקוד' ולא כפשוטו זנות ממש וז"ש ויקם אישה בתיב' אשה כיון לומ' שראוי שיה והיא הוא עדיין באישותו שלא נאסרה לבעל כמשפט המזנ' והיה מספיק שיאמר ויקם וילך אחריה ומה שאמר להשיבה וכתי' להשיבו עיין הרד"ק ז"ל ומהרי"א כתב שהבי' האיש צמד חמורי' שהו' זוג חמורי' א' לו וא' לפילגשו להביא עליו ולפי שסיב' ביאתו היתה זו הפילגש לכ"כ ותביאהו כלו' היא היא הביאתהו בית אבי' ר"ל היא היתה סיבה ותביאתהו בבא לא בפועל : ולע"דן כי האשה הזו היתה נגועה מאד ויסב לה בבית לחם יהודה בבית מיוחד לה. ז"ש בית אביה ואל זה כיון למעלה שאמר אל בית אביה אל בית לחם יהודה ר"ל שלא נכנסה בו אלא בבית מיוחד לה לבדה לשבת שם אלמנות חיות וז"ש אל בית לחם יהודה דהי"לל אל בית אביה בית לחם יהודה אל לרמוז שחזרה אל בית אביה וישבה לה אחר כך אל בית לחם יהודה. בבית מיוחד לה לבדה ולעומת זה כתיב ויקם אישה וילך אחריה ואל ביתה ירד כדי לדבר על לבה להשיבה כפשוטו והכתיב הוא להשיבו חוזר אל הלב להשיבו למקומו ולא יתכנו ע"ד למשיב נפש וכיון שירד אלא היא הביאה אותו אל בית אביה מפני הכבוד וז"ש ותביאהו בית אביה ולפירש הר"דק יצאבית היתה זו בביתה לא ישכנו רגליה כיון שפגעה היא כו' ולא פגעו בו אביה והנה האיש הזה בעל הפילגש חשוב הי' כמו שכתב ומה שאמר ויראהו אבי הנערה וישמח לקראתו עיין הרלב"ג ז"ל ובדבריו הבין לע"ד תיב' לקראתו דמספיק אומרו וישמח אבל הכונה שהפילגש היתה מביאה אותו והוא ראהו מרחוק הכרת פניו עכרה בו צדקתו וחריפותו חכמת אדם תאיר פניו ולזה כשראהו יצא לקראתו שמח וטוב לב וז"ש ויראהו אבי הנערה וישמח לקראתו ויצא וזה יורה לשון ויחזק בו חותנו וכו' שבצאתו לקראתו החזיק בו חותנו להביאו אל ביתו באופן שהשבת בתחילה בהבאה והביא גמר :

ויחזק בו חותנו אבי הנערה צריך להבין כפל חותנו אבי הנערה בחותנו או באבי הנערה מספיק אבל אפשר שכונת העכבה הזו היתה לשתי פנות האחת כי חותנו הוא וראוי לכבד את חותנו והשנית מצד הנערה והיותו אביה כדי לפקח עליה להשלים ביניהם ולתווך שלום שישוב אליה וז"ש ויחזק בו לשתי בחינות אחת חותנו והשנית אבי הנערה ואפשר לפרש בהפך והפירוש מסיק כדבריו להזכיר הב' בחינות והם ויאכלו וישתו והשנית וילינו שם שעל ידי הלינ' תשו' עטר' האהב' ליושבה וזה טעם הזכירו הלינה בלשון נקיה · ובמה שזכרתי שזו בת יפת תואר היתה יובן אומ' כפל חותנו אבי הנערה אין רבוי אחר רבוי אלא למעט ולומר שמה שהוא חותנו איננו לגמרי רק בבחינה שהוא אבי הנערה כי בת יפת תואר היא כאמה בהם:

ויהי ביום הרביעי וכו' וישבו וכו' ויקם וכו' מתוך שיטת חז"ל שזכרתי למעלה בפסוק ותזנה וכו' שענין פילגש בגבעה אירע בשבת אומר אני כי בעל פילגש זו יום ראשון מהשבוע יצ' מביתו וביום אחד הגיע אל חמיו ויהי ביום הרביעי לביאתו שהוא חמישי לימי שבוע וישכימו בבקר ויקם ללכת שהכין כל חפציו וזהו ויקם ללכת ואמר לו חמיו סעדי לבך פת לחם ולא תעכב אתכ' אלא ואחר סמוך תלכו שאחרי מופלג אחר סמוך וכשהתחילו לאכול האכילה גררה השתיה ואין המרובה הדרך עודו יותר כמו שאמרו חז"ל במסכת ברכות וז"ש וישבו ויאכלו שהאכילה הזו

כלי יקר

היתה דרך קבע וישיבה כמו שאמר וישבו ויאכלו שניהם יחדיו וזה גרר וישתו ולעומת השתיה אמר אבי הנערה אל האיש הואל נא ולין מאחר ששתי' יין הואל נא ולין ויטב לבך ולא תצטער בדרך בשתיית יין ששתית שהדרך טורד למי ששתה יין מרובה דדווקא לרביעית יין שיש מפיגו ודרך מיל ולהיות הדבר הזה מחוייב מצד עצמו להרחי' איש את רעהו מהכוק לעומת זה בתב כאן ויאמר אבי הנערה אל האיש ולא כתיב אל חתנו כי האמירה הואת מצד היותו חתנו אמר לו כן אלא אפי' היה איש זולתו ראוי ומחוייב לומר לו שאחר שאכל ושתה שלא ישים לדרך פעמיו ולכך כאן הוא אומר ויאמר אבי הנערה אל האיש וכו' הואל נא ולין ויטב לבך · כתב ולין סתם ולא כתב ולין הלילה הן אמת דרש"י ז"ל כתב ולין הלילה אבל לדעתי כיון לומר שילין מעט עד שהשינה תפיגנו כל זה אמר לו מצד האמת דל מהכא הקוד' אמנם בפסוק הקוד' ויאמר אבי הנערה אל חתנו סעד לבך וכן בסמוך כתיב ויקם האיש ללכת ויפצר בו חותנו לומ' שהסעוד' מביא לחם וכן ההפצר שהפצי' הכל היה מצד היותו חותנו כי כן יאות לחמיו עם חתנו להפציר מאד באופן שנתעכ' האיש עד יום החמישי לביאתו שהוא שישי לשבוע ויצא בבוקר ליום חמשי לביאתו שהוא ששי לשבוע באופן שנכנס בליל שבת בגבעה · ולפי זה מה שאמר בפסוק ויק' האיש ללכת הוא ופלגשו וכו' והשכמתם מחר ללכת לדרכם מחר לאו דווקא שהרי לפי זה יום שבת הוא אלא מחר על יום ראשון קאמר והוא דוחק אבל הענין מוכרח כפי שיטת סדר עולם וכפי השיטה של חילול ה' לא קשה מידי · וממה שאמר סעד לבך פת לחם ב"ר אמרו' ימצא בתורה בנביאי' ובכתובים מכינו דלחם מזוגתא דליב' מהתור' ואקחה פת לחם וסעדו לבכם בנביאי' סעד לבך פת לחם בכתובי' ולחם לבב אנוש יסעד ע"כ והרד"ק כתב סעד לבך פת לחם בפת לחם והוא שלא כמשפט אבל סעד נא לבבך והוא קמוץ הוא חטוף כי הוא סמוך במקף ע"כ:

וישכם בבוקר ביום החמישי כבה לאבי הנערה בראותו שביום הרביעי בכר שם חתנו לדרך פעמיו כדכתיב ויקם האיש וילך וכו' וישב וילן שם שתיב' וישב מורה שכבר שם לדרך פעמיו וישב וילן שם הנה עתה ביום החמישי כשהשכים ללכת ויאמר אבי הנערה סעד נא לבבך כאן הוסיף לומר סעד נא ר"ל בעת זו תכף ומיד תשים לדרך פעמיך ולא הזכיר כאן פת שהוא דבר קבוע אבל סעד נא לבבך בכל מידי דמסעד כגון תמרים ויין למסעד פורתא עד נטות היום כי יעבור חצי היום שהוא תוקף השמש וחם לכם ולמעלה הזכיר וישבו ויאכלו שניהם יחדיו שהיה דרך קבע אבל לפירות קלים ליכא ישיבה וקביעות והיינו דלא קאמר וישבו אלא ויאכלו שניהם ושאין כל א' והאחד אכל בפני עצמו מדלא כתיב ויאכלו שניהם יחדיו כדלעיל וישבו ויאכלו שניהם יחדיו כי כאן היתה אכילת עראי ביותר הן מצד האכילה עצמה שלא היתה פת הן שלא היתה בישיבה והשנה יחדיו אלא מעומד וכל א' אוכל בפני עצמו והנה בכל הכתובים הקודמים אמר סעד לבך וייטב לבך לשון לב אחד אמנם כעת בראותו משכים בבוקר למהר ללכת ראה בו שלוקח לבבות שאין לו לב אחד עמו כאמן בבריתו ובפרט אם יום החמישי הזה הוא ששי בשב' כי מיירא אל לבו לצאת ערב שבת מבית חמיו אין זה כי אם רוע לבב לנ"א סעד נא לבבך לבבך שני יצ"הט וי"צהר ובזה נבין תיבת נא באופן שני זולת הנז"ל בסמוך שהכוונה לומר עד עתה הי"ת בעיני כמוך כמלאך ה' לב אחד שכן נאמר במלאכים וסעדו לבכם ולכך אמרתי סעד לבך וייטב לבך אבל עתה שני לבבות יש בך ז"ש סעד נא לבבך נא רוצה לומר עתה לבבך הם שני' ולא לבך וכן בסמוך וייטב לבבך והוא דקדוק נכון:

ויקם האיש ללכת הוא ופלגשו עיין רש"י ז"ל וכן כתב הרד"ק ומה שאמר חנות היום עיין רש"י ז"ל והרד"ק ז"ל ומהרי"א ז"ל כתב זה לשונו ונראה לי שלפי שהיה נוטה היום וראה חותנו שלא היה אפשר שבאותו היום ילך ויגיע לביתו מבלי שיחנה באמצע הדרך אותו הלילה וכיון שבהכרח ילין באמצע הדרך באותו הלילה יהיה טוב שילין שם בביתו ג"כ בלילה ההוא ולא יצא משם ללון במלון אחר ואם ילין שם בביתו ישכים בבקר ויגיע באותו היו' לביתו וז"ש הנה נא רפה היום כי לא היה השמש בחזקו וגבורתו בהיותו קודם חנות ולכך אמר לינו נא פה ונתן הסיבה ואמר הנה חנות היום לין פה ר"ל הנה החנייה שתעכב בהכרח בדרך היום הזה לין אותה פה וייטב לבבך מה שלא יטב לך כ"כ במקום אחר והשכמת' בבוקר ותשיג להגיע לביתך ולאהליך ולא תלין בדרך ע"כ: ולע"דן לדקדק אומרו ופלגשו ונערו שהוא מיותר דודאי שפלגשו ונערו ילכו כי כל החרדה הזו בעד הפלגש היתה · ונראה כי בפעם הראשונה ושניה היה האיש מסרב ללכת לבד אמנם בפעם הזו גם הפלגש לא נחה דעתה להתעכב כ"כ זמן פן יהיו למשל על כן אמר ויקם ללכת הוא העיקר אבל יחדיו מוסכמים היו בזה ז"ש הוא ופלגשו ונערו ר"ל שהוא ופלגשו ונערו היו כולם מוסכמים לקום כמצא מאמר הוא ופלגשו מקושר אל תיבת ויקם ולא אל תיבת ללכת והנה כיון שהיו כולם מוסכמים לכך דבר אבי הנערה בלשון רבים בתחילה ואמ' הנה נא רפה היום לערוב ובפרט אם היה ערב שבת כפי מה שפירשתי לעיל זהו שאמר לערוב לינו נא כי הנה חנות היום רוצה לומר היום הבא לקראתכם יום חנות ומנוחה הוא והנה הלבו והשכמתם כולכם מחר לדרככם וכו' מחר על יום ראשון קאמר כדפרשית לעיל כי לא יתכן מחר ממש שיום שבת היה היום של פלגש בגבעה ואמר והלכת להאליך רוצה לומר ידעתי בני ידעתי כי לא משכחתי אהה ממהר לכתך וביו' דחוק כזה הכן מחיבת ביתך ולאהליך אהה עושה זאת הדרך כא הפך סוף שתלך לביתך ז"ש והלכת לאהליך רוצה לומר והלכת לאהליך שאתה כל כך דוחק ללכת סוף שהלך הסכן אל נא תמהר שהמהירות מביא חרטה ודבר בלשון רבי' לינו וכו' והשכמתם וכו' יען שכולם היו מוסכמים בהליכה זולת בשני מקומות בפסוק זה הוכרח לדבר בלשון יחיד לין פה וייטב לבבך דבר זה לא יאות לא אל הנער שמורא רבו עליו ולא אל האשה אשר מורא בעלה עליה לכך אמר בלשון יחיד וכן והלכת לאהליך לשון יחיד שלא יאות לומר והלכתם לאהליכם כי אין האהל אלא לבעל הבית בלבד ולכך כתיב והלכת לאהליך:

ולא אבה האיש ללון מתוך דברי חז"ל בב"ר בפסוק גם מקום ללין ליגות הרבה אלמוד שדרכי הנערה גם כן אמר לין פה וייטב כו' לינה אחת כמו ללין האמור שם גבי אליעזר אמנם חתנו ידע כי בהתעכב לינה אחד ימשכו לינות הרבה ובפרט אם היה ערב שבת בהכרח ילין ליל שבת ומוצאי שבת ואולי יתארכו הדברים לילות הרבה ז"ש ולא אבה האיש ללון מחשש יהיה ללון לינות הרבה כמו ללון דרבקה והגיד הכתוב זריזות האיש הזה ופלגשו אשר עמו כי להיות שהשמש

רלבג

ויקם האיש הלוי ללכת עם פילגשו אע"פ שכבר רפה היום לערוב · והנה באו עד נוכח יבוס והיא ירושלם: והיום רד מאד ר"ל שלא נשאר ממנו כי אם מעט כי השמש ירד מהאופק ולפי שהיום מתחדש מן השמש יאמר שהיום ירד מאד כשירד השמ' ולא רצה האיש הלוי לסור שם כי היה שם היבוסי יושב בעת ההיא ולזה אמר לא נסור אל עיר נכרי אש' לא מבני ישראל הנה וזה לאות כי לא כבשו עדין בני יהודה את ירושלם אלא כבשוה נ"כ בימי יהושע ואע"פ שכבר הכה יהושע את מלך ירושלם לא מצאנו שכבש העיר עד שבא שבט יהודה אחריו ונלח' בירושלם ולכדו אותה כמו שזכר בראש זה הספר והנה היה זה הענין מהפילגש קודם שנלחמו שבט יהודה בירושלם ולזה גם כן יתבאר שאחרי מות יהושע היו אלו הספורים · כמו שזכרנו ואולם נכתבו בזה המקום לסבה שזכרנו: והנה סיפר שלכו בגבעת בנימין והגיע מרוע תכונת' שלא היה שם איש מבני העיר מאסף אותם הביתה ללון עד שבא איש אחד מהר אפרים היה גר שם והוא הביאו לביתו: והנה

רדק

רפה היום לערוב · רפיון השמש הוא לעת ערב שרפה חומו ואורו וגבורתו וחזקו הוא בחצי היום וכמ"ש כצאת השמש בגבורתו בחצי היום והוא מה שאמרו והביו כצאת השמש בגבורתו ר"ל כצאת השמש עד זמן שהוא בגבורתו והוא חצי היום כי עד או האור הולך ומתחזק כן ומחצי היום עד הערב הולך ומתרפה: הנה חנות היום · הלילה הוא חנות היום כי ביום אדם הולך הנה והנ' ובלילה חונה או פירוש חנות השמש כי בערב ידמה לאדם כי השמש חונה אע"פ שהוא הולך וסובב כיון שנעלם מעין האדם ידמה כי הוא חונה ממהלכו וי"ת ביתו כען הבא לחוד יומא דין: חבושים · אמר חבושים להודיע כי טעוני' היו בלחם ויין ומספוא והחמורים החבושי' הוא שיטעון האדם או ירכב עליהם: עם יבוס · סמוך ליבוס כמו שפירשתי עם בית מיכה כמוך לבית מיכה: רד מאד · ירד לצד מערב: הנה · אמר הנה על הערים אע"פ שלא זכר הלא עיר ר"ל לא בזו ולא באחרת אמר לא מבני ישראל הנה: לך ונקרבה · כמו לכה הכתו' בה"א וכמוהו לך כתרגמה פנים הכתו' בד"ה: ולנו · חס' למ"ד הפעל והיא נבלע' בדגש ומשפטו ולננו בגבעה בשקל וקמנו: בני ימיני · להודיע כי הגבעה היתה לבנימן כי גבעה אחרת היתה אשר בה עיר וכן אמר הגבעה אשר לבנימן · וי"א כי אמר בני ימיני כי בחזקת רעי' היו ויוכיחו עליהם מעשיהם: ואת

שניהם: ויקם האיש ללכת הוא ופילגשו ונערו ויאמר לו חתנו אבי הנערה הנה נא רפה היום לערוב לינו־נא הנה חנות היום לין פה וייטב לבבך והשכמתם מחר לדרככם והלכת לאהלך: ולא־אבה האיש ללון ויקם וילך ויבא עד־נכח יבוס היא ירושלם ועמו צמד חמורים חבושים ופילגשו עמו: הם עם־יבוס והיום רד מאד ויאמר הנער אל־אדניו לכה־נא ונסורה אל־עיר היבוסי הזאת ונלין בה: ויאמר אליו אדניו לא נסור אל־עיר נכרי אשר לא־מבני ישראל הנה ועברנו עד־גבעה: ויאמר לנערו לך ונקרבה באחד המקמות ולנו בגבעה או ברמה: ויעברו וילכו ותבא להם השמש אצל הגבעה אשר לבנימן:
טו ויסרו שם לבוא ללון בגבעה ויבא וישב ברחב העיר ואין איש מאסף־אותם הביתה ללון: והנה איש זקן בא מן־מעשהו מן־השדה בערב והאיש מהר אפרים והוא־גר בגבעה ואנשי המקום בני ימיני: ויישא

תרויהון: וקם גברא למיזל הוא ולחינתיה ועולימיה ואמר ליה חמוהי אבוהא דעולימתא הא כען פנא יומא למערב ביתו כען הכא לחוד יומא דין בית הכא וישפר לבך ותקדמון מחר לאורחתכון ותהך לקירוך: ולא אבא גברא למבת וקם ואזל ואתא עד לקביל יבוס היא ירושלם ועימיה זוג חמרין חשיקין ולחינתיה עימיה: אינון עם יבוס ויומא מאך לחדא ואמר עולימא לריבוניה איתא כען ונזור לקרתא דיבוסאי הדא ונבית בה: ואמר ליה ריבוניה לא נזור לקרתא בני עממיא דלא מבני ישראל אינון וניתמטי עד גבעתא: ואמר לעולימיה איתא ונקריב בחד מן אתריא ונבית בגבעתא או ברמתא: ועברו ואזלו ועלת להון שמשא בסטר גבעתא די לשבט בנימן: וזרו לתמן למיעל למבת בגבעתא ואתא ויתיב ברחובא דקרתא ולית אינש דכניש יתהון לביתא למבת: והא גברא סבא אתא מן עיבידתיה מן חקלא ברמשא וגברא מטורא דבית אפרים והוא דר בגבעתא ואנשי אתרא מן שיבטא דבית בנימן: וזקף

רשי

רפה · השמש מגבורתו ונטה לערוב: הנה חנות היום · עת שכל הולכי דרכים נוטים לחנות בבית: עד גבעה · גבעת בנימן: ולנו · כמו ולנו דגשוב' הנו"ן במקום נו"ן שנייה: ואת

מסרה

והשכמתם ג' וסימ' נמסר בסדר וירא: ופילגשו ד' בקריאה ב' מנהון ר"פ וסימ' ופילגשו ושמה ראומה ותלד גם היא · ופילגשו אשר בשכם ילדה · הוא ופילגשו ונערו ועמו צמד חמורי' חבושים: חמורים ו' מלאים בליש' בקריא' וסימ' ויבל לחמורים · ולא אבה האיש ללון · החמרי' לבי' המלך · אשר בשר חמורים בשרם · וישבו מקניהם דד"ה · וגם הקרבים אליה' עד יששכר דד"ה: לך ג' הס' ה' בליש' הליכה וסימ' לך נא אתי אל מקום אחרי' לך ונקרבה באח' המקומות· לך נתראה פני' דד"ה: ללון ז' וסי' גם מקום ללון · ויסרו שמה לבא ללון ב' בפסו' · ויען האיש הלוי · למה תהיה כגר בארץ · ולא אבה האיש:

מנחה קטנה

[illegible]

כלי יקר

רד מאד ואמסו פן יאסף היום ואין דרך ללכת בלילה כי כל הדרכים בלילה בחזקת סכנה וכמו שאחז"ל לעול' יצא אדם בכי טוב ויבא בכי טוב וכו' לעומת זה ירדו מעל החמורים וז"ש ועמו צמד חמורים חבושים ר"ל שהיו חבושים זה בזה שזו הורא' שאין רוכב עליה' שכשיש רוכב על א' וא' הרוכב הולך על החמור בפני עצמו ואפשר החמור בידו אבל כשהם חבושים דהיינו קשורים זה בזה אין רוכב עליהם להקל מעליהם שילכו במרוצה והוא הולך ברגליו היה וז"ש ופלגשו עמו ר"ל גם פלגשו ירד' מעל החמור הולכת ברגליה עמו כדי להגיע אל מחוז החפץ בכי טוב ולכך כיון שפלגשו עמו אמם בלכתו לכך היו יחד השני חמורים חבושים יחדיו מלשון אין חבוש מתיר עצמו מבית האסורים ובזה מובן הומרו ופלגשו עמו שהוא מיותר לגמרי · והרד"ק ז"ל פירש אמר חבושים להודיע כי טעונין לחם ויין ומספוא והחמורים והחבושים הוא שיטעון האדם או ירכוב ע"כ והיינו חולק על דברי כי דבריו הם חבושים שינגאדום ששמים השגגה בלעז כדי לרכוב עליהם או לשי' המשא כדי שהמרדעת לא יתגלגל הנה והנה והוא מלשון ויחבוש את חמורו · ולמדנו מכאן זריזות בדרכים לעת ערב בכל יום כ"ש אם היה ערב שבת שראוי לרדת מעל החמור כדי לילך מהר להגיע בעוד היום לכבוד השבת:

הם עם יבוס עיין הרד"ק ז"ל והרלב"ג ז"ל: ויאמר אליו אדניו · רש"י ז"ל פי' עד גבעת עד גבעה בנימין ע"כ ועיין הרד"ק ז"ל ומהרי"א ז"ל כתב זה לשונו עיר היבוסי הזאת ונלין בה כי כל הדרכים בחזקת סכנה הם וכ"ש בלילה וכבר כתבתי שהעיר הזאת היית' אחת מהערים שהם נכללים במחוז ירושלם שכולם נקראים יבוס וירושלם וידמה שהיה אותם העיר מן הערים אשר בשבט בנימין שישב היבוסי שם ולכן אמ' האיש שלא יסור אל עיר נכרי אשר לא מבני ישר' ושטוב ללכת לגבע' או לרמ' · וכתב הסיפור הזה להודיע שהשם לדרך פעמיו צריך זריזות לפנות בבוקר וללכת שהרי עיכוב זמן מועט לסעד לבבו כתאח' הדרך ונתעכבו בגבעה ונמשך כל הפורענו' של פילגש בגבעה · ולמדנו שצריך יתלונן האדם בקרב יש' ועם היות שבפעם הזו נמשכת פורענות שאולי אם ישבו בקרב היבוסי לא אירע כן עכ"ז אזלינן בתר רוב הפעמים · ע"כ:

ולע"דן לדקדק הומר ואשר לא מבני יש' הנה שהוא מאמר מיותר כיון שאמר אל עיר נכרי · ונר' כי כוונתו לו' שאעפ"י שהיבוסי מחלק יהודה הוא ועתיד הוא ליכבש ומוראם של יש' ופחדם עליהם עכ"ז לא נסור אל עיר נכרי יען שעדיין לא מבני יש' הנה העירו' כולם בהווה שאילו היו כבושות לבני יש' אעפ"י שהיו דרי' בה יבוסי ונכרי הייני סרים שם ואעפ"י שהיו נכרים או אפשר שהוא מקושר עם ועברנו עד גבע' והוא כי אין זר שידעו שמן דבר שמע הגבע' ברשעותם אבל עכ"ז בחר ואמר לא נסור אל עיר נכרי אשר לא מבני ישר' הנה דאיכא תרתי נכרי בדת' ולא מבני יש' אלא ועברנו עד גבעה לפחות שמבני יש' הם ואעפ"י שיהיו בהם מידות פחותות כנכרי מוטב לסור שם מלסור אל עיר נכרי דאיכא תרתי כאמור · או אפשר שהנער אמר ונסורה אל עיר היבוסי הזאת ולעומת זה ענה ואמר לא נסור אל עיר נכרי יען כי כל העיירות אשר סביבה מהיבוסי אין גם אחת של בני ישראל ז"ש אשר לא מבני יש' הנה שאר העיירות ולכך לא נסור אל עיר נכרי כיון שלא מבני ישראל הנה כל שאר העיירות אשר ליבוסי הנה ולא אחד בהן לישראל יש פחד הרבה ולכך ועברנו עד גבעה:

ויאמר לנערו לך עיין הרד"ק ז"ל וכן כתב רש"י ז"ל ואין לפרש ולנו בגבעה ר"ל אפילו נתעכב עד שסבר לנו אכשי הגבעה וברמ' שהו' תחיל' הלילה דא"כ הי"לל ולנו הגבע' או' ברמה אין לו הבנה לכך הנכון כדברי רש"י ז"ל והרד"ק ז"ל כנו' ותיבת לך אשר לע"ד לפרשה כפשוטו כלו' לך אני אומר שבך תלוי הדב' ונקרב' בא' המקומות אם תנהיג החמורים במהירות ולנו בגבעה או ברמה שכבר היה לנו נוקפו משמע הגבעה שלכך אמר ולנו בגבע' שהיא יותר טובה מעיר נכרי או ברמה והיא משובחת מהגבעה אלא שהגיד הכתוב שאירע שבא להם השמש שם קרוב לגבעה ולנו שם כמו שאמר ויעברו כו' ותב' להם השמש אצל הגבע' ובפרט אם היה שבת ראוי לקנות שם שביתה:

ויסרו שם לבא ללון בגבעה ראוי להבין בתחילת הכתוב ויסורו לשון רבים ואח"כ כתיב ויבא וישב ברחוב העיר בלשון יחיד האסף אותם בלשון רבים הכוונ' כי בבוא האיש עם אשתו ונערו להכנ' במדינה לעת ערב ובפרט אם היה ערב שבת בין השמשות צריך שיקדי' האיש לא קם תנאים אשר ישב לו וז"ש ויסורו שם יחדיו כולם המכם האיש בלוי לבדו לו יאתה לבא העיר לבדו לתור להם מנוחה אשר יבואו שמה וז"ש ויבא וישב ברחוב העיר ואחריו באה פלגשו ונערו בחשבם כי כביר מצאה ידו והנה הוא ברחוב ישבו עמו ולכך כתיב ואין מאסף אותם הבית ובתחילת הפסוק כתב לבא ללון וכן בסופו מאסף אות' ללון ליכות הרבה זה ילדק לפי מה שכתבתי ששבת היה והיו צריכים ללון שם ליל שבת וליל מוצאי שבת:

והנה איש זקן כו' כוונת הכתוב הזה לספר בשבח האיש הלוי הזה הזקן הנזכר מעם היותו איש זקן חלוש מהלאות הסרפ' ובא מן מעשהו מן השדה שלא יצא לש' לראות מה הי' צריכ' אבל בא מן מעשהו עבוד' קשה כל עבוד' בשדה ולא היה רוכב חמו' וגם לא כח בהמצע הדר' שבין השד' לעיר הלא מן השדה בא בבית' אחת מן השדה לפי שהי' בער' ולא עלה בידו להתאחר והשהיה ליל שבת לדקדק כל הסיפור הזה לו' שאוריו היה מן השב' ולכן בא בזריזו' בלי שבת באמצע הדר' הלא מן השדה לפי שהי' בער' ועם כאילו אמר בא מן מעשהו בא מן השדה לפי שהי' בער' ועם היו' כל הסיבות הנז' הזקנה והלאו' והזמן בואו בער' מחייבי' התעצלו בהכנס' אורחים והיות' קש' היות מהר אפרי' והוא גר בגבע' כי א' הבא לגו' לא ישפוט שפוט ועכ"ז פנה אל האיש הזה העומד ברחוב ומ"ש ואנשי המקו' בני ימיני עיין הרד"ק ויהיה לע"ד זו ג"כ סיב' גדול' מחייב' לזקן הזה לבלתי יכנס בתג' זה אורח להכנים אורחים כי הוא קל מסובין וכפר' בהיו' שוא"נשי המקו' בני ימיני ועכ"ז לא שת לבו אף לזא' כי גבר' המצוה גם היות מהר אפרי' כמו האי' הלוי שגר בהר אפרי' מיודעיו מכירו ז"ש והאי' מהר אפרי' ואמר והוא גר בגבע' שהוא ולא זולתו גר שם בגבעה כי היו אנשי' האלה נשכחי' מיני רגל כמו שיוכי' בסוף ואפשר שזה ג"כ מכלל שבחיו שעם היות שהוא לבד וגר שם וזולתו לא עבר בה איש עכ"ז וישא עיניו וירא את האיש האורח כו' ששת לבו ועיניו לזא' עם היו' דמילתא דלא רמי' עלי' דאיניש לא ירדב' ומהר"י ז"ל כתב שהיה מהר אפרי' והוא גר בגבעה עם היו' האנשי המקום היו בני ימיני ע"כ:

וישא עיניו וירא את האיש האורח כו' מה לנו להזכיר ברחוב העי' והיה לו להקדים זלו' וירא ברחוב העיר את האיש האורח גם הומר האיש הזקן מיותר כי בו עסקינן ונראה כי בראות האיש הלוי שאין מאסף אותם הביתה הכין לו ברחוב העיר בקרן א' מקום לו ולפלגשו וחמוריו סביב כמנהג וז"ש וישא עיניו וירא את האיש הזה שנעשה אורח מהרחוב ששם ברחוב מושבו ושם בית מנוחתו ז"ש האורח ברחוב ר"ל את האיש שהוא האורח ומתארח ברחוב העיר ולזה ככת' באחרונ' להורות על המקו' שהוא אורח בו בא הכתוב ולא בא כמורה המקום שראהו בו דא"כ היה כותב וירא ברחוב העיר את האיש האורח או אפשר שהכתוב נותן טעם לאיש הזקן שנראה שאין טעמו בו וריחו כמר באומ' תחילה אנה תלך ומאין תבא והסדר הנכון בהפך מאין הבא ואנ' תלך ותשובת האיש הלוי תוכיח שענהו תחילה מבית לחם יהודה ואח"כ עד ירכתי הר אפרים כו' לזה אמ' כי להיותו שם ברחוב לעין כל בני ימיני לא רצה למרות עיני כבודם ולכך אמ' לו אנה תלך כאילו גם הוא מסכים עם בני ימיני ושרצונו שילך מהר משם ולזה שאל תחילה אנה תלך ולכך אמר ויאמר האיש הזקן רוצה לומר טעם זקנים יש בו ובכוונה דבר בזה הסדר · או אפשר כי לפי שראהו ברחוב לכך אמר לו אנה תלך כי היותך ברחוב מורה היותך הולך מהרה בזריזות הודיעני אנה תלך שאתה כל כך מהיר שאינך נכנס בצל קורתי או אפשר שנתחייב זה לך מהמקו' שבא' ממנו שאתה תברח ממנו לז"ה ומאין תבא ויאמר אליו וכו' שאין הדבר מצד המהירות ללכת אלא שאין מאסף אותם:

ויאמר אליו עוברי' אנחנו האיש הלוי ענהו כעניין ואמר כי האדם אפשר שלא יכנים אורח כי ידע היותו בא לשבת שם ימים או עשור ולכך לא ירצה לסבול עול שבולו זמן רב לעומ' זה אמר דרך תשובה עוברים אנחנו דרך העברה בלי איחור ועיכוב ועוד אנחנו ר"ל איש ואשה ונער אין לו לישב באכסניא זמן רב ז"ש עוברים אנחנו ולפי שהאורח הבא מדרך רחוקה תועה במדבר בישימון דרך אשר בהגיעו אל מקום ישוב ישבו שם ימי' מספר להביא מן הדרך ומעניו לז"א אם המקום ההו' שעומד בו הוא פתח מדבר יתעכב שם ימים כדי להתחזק במאכל ומשתה להחלי' כח כדי לעבור המדבר ההוא לעומת זה אמר כי לא יצטרך לכל זה לא מצד הבחינה הראשונה שזכרתי מבחינ' מה שממנו · שהרי מבית לחם יהודה הוא וכשמה כן היא עיר בר ולחם ומזון ובית לחם יהודה המקו' חשוב ואם בבחינת מה שאליו אמר עד ירכתי הר אפרים שלא יש מרחק א' ויבינו ובין גבולו משם אנכי ואלך עד בית לחם יהודה על ענין שהיה לי ובעת את בית יי' אני הולך שהיני

רדק

את בית יי' אני הולך · הוא שילה ושילה היתה עירו כי מהר אפרי' היה כמו שאמר בירכתי הר אפרים ושילה היתה לאפרים או פי' ואת בית יי' אני הולך אף על פי שלא היה עירו שילה אמר כי היה הולך שם להתפלל או לזבוח וכן ידמה לדעת המתרגם ולבית מקדשא דיי' הכא אזיל ואמר זה כדי שיאספו אל ביתו בלב טוב: ולנער עם עבדך · לי ולאמתך אמר על פילגשו ולנער יש הרבה לחם ויין וגם לעבדיך אשר בביתך אם ירצו לאכול ולשתות ממה שיש עמנו וי"ת ולעולימא דעם עבדך אמ' עבדך על האיש ופלגשו כלומר הנער אשר עמנו וכנון הוא: ויבול · כתיב וקרי ויבל ואחד הוא פ"א הפעל בפתח והוא מפעלי הכפל שרשו בלל רוצה לומ' נתן להם מספוא והמספוא נקר' בליל כמו שכתו' בליל חמיץ יאכלו אם יגע' שור על בלילו ולפי שבוללי' למאכל הבהמה השעורי' והשבולת שועל או אח' מהם עם התבן נקר' כן: מטיבי' · שרשו יטב מבנין הפעי': מתדפקי' · זכרנו דקדוקו בספר מכלל בחלק הדקדוק בדבר שבת התפעל והוא מלשון קול דודי דופק והוא הנקישה על הדלת: ונדענו · פירשו בו למשכ' זכור לפי שאמר הנה בתי הבתולה ופלגשו ולאיש הזה לא תעשו את דבר הנבלה הזאת דומה כי למשכב שאלו אותו · וי"ל כי היו רוצים להרגו כמו שספר הוא אותי דמו להרוג ודב' נבלה הוא להרוג האכסנאי הבא ללין בעיר ולדעת המפרשי' יהיה פי' דמו להרוג שדעתו היה להרג קודם שיזקק לנבלה ההיא או כנה הדב' הכעור בלשון הריגה: ויחזק

וַיִּשָּׂא עֵינָיו וַיַּרְא אֶת־הָאִישׁ הָאֹרֵחַ בִּרְחוֹב הָעִיר וַיֹּאמֶר הָאִישׁ הַזָּקֵן אָנָה תֵלֵךְ וּמֵאַיִן תָּבוֹא:	ה' זבמי'	וּזְקַף עֵינוֹהִי וַחֲזָא יָת גַּבְרָא דְּאָרַח בִּרְחוֹב קַרְתָּא וַאֲמַר גַּבְרָא סָבָא לְאָן אַתְּ אָזִיל וּמְנַן אַתְּ אָתֵי:
וַיֹּאמֶר אֵלָיו עֹבְרִים אֲנַחְנוּ מִבֵּית־לֶחֶם יְהוּדָה עַד־יַרְכְּתֵי הַר־אֶפְרַיִם מִשָּׁם אָנֹכִי וָאֵלֵךְ עַד־בֵּית לֶחֶם יְהוּדָה וְאֶת־בֵּית יְהוָה אֲנִי הֹלֵךְ וְאֵין אִישׁ מְאַסֵּף אוֹתִי הַבָּיְתָה:	ח' · ד' י'	וַאֲמַר לֵיהּ עָבְרִין אֲנַחְנָא מִבֵּית לֶחֶם דְּבֵית יְהוּדָה עַד סְיָפֵי טוּרָא דְּבֵית אֶפְרַיִם מִתַּמָּן אֲנָא וַאֲנָא אֲזִיל עַד בֵּית לֶחֶם דְּבֵית יְהוּדָה וּלְבֵית מַקְדְּשָׁא דַּייָ אֲנָא אָזִיל וְלֵית אֱנָשׁ דְּכָנֵישׁ יָתִי לְבֵיתָא:
וְגַם־תֶּבֶן גַּם־מִסְפּוֹא יֵשׁ לַחֲמוֹרֵינוּ וְגַם לֶחֶם וָיַיִן יֶשׁ־לִי וְלַאֲמָתֶךָ וְלַנַּעַר עִם־עֲבָדֶיךָ אֵין מַחְסוֹר כָּל־דָּבָר:	כ · ג' מל' בלש' · ל'	וְאַף תִּיבְנָא אַף כִּיסְתָא אִית לַחֲמָרָנָא וְאַף לְחֵם וַחֲמַר אִית לִי וּלְאַמְתָךְ וּלְעוּלֵימָא דְּעִם עַבְדָּךְ לֵית חוּסְרַן כָּל מִדְּעַם:
וַיֹּאמֶר הָאִישׁ הַזָּקֵן שָׁלוֹם לְךָ רַק כָּל־מַחְסוֹרְךָ עָלָי רַק בָּרְחוֹב אַל־תָּלַן:	כ' אית חמוד' · כ'	וַאֲמַר גַּבְרָא סָבָא שְׁלָם לָךְ לְחוֹד כָּל חוּסְרָנָךְ עֲלַי לְחוֹד בִּרְחוֹבָא לָא תְבִית:
וַיְבִיאֵהוּ לְבֵיתוֹ וַיָּבָל לַחֲמוֹרִים וַיִּרְחֲצוּ רַגְלֵיהֶם וַיֹּאכְלוּ וַיִּשְׁתּוּ:	ויבל ק' · ל' ומל'	וְאַעֲלֵיהּ לְבֵיתֵיהּ וּרְמָא כִּסְתָא לַחֲמָרֵיהּ וְאַסְחוּ רַגְלֵיהוֹן וַאֲכָלוּ וּשְׁתִיאוּ:
הֵמָּה מֵיטִיבִים אֶת־לִבָּם וְהִנֵּה אַנְשֵׁי הָעִיר אַנְשֵׁי בְנֵי־בְלִיַּעַל נָסַבּוּ אֶת־הַבַּיִת מִתְדַּפְּקִים עַל־הַדָּלֶת וַיֹּאמְרוּ אֶל־הָאִישׁ בַּעַל הַבַּיִת הַזָּקֵן לֵאמֹר הוֹצֵא אֶת־הָאִישׁ אֲשֶׁר־בָּא אֶל־בֵּיתְךָ וְנֵדָעֶנּוּ:	ג' י' ל' · ל'	אִינוּן מְטִיבִין יַת לִבְּהוֹן וְהָא אֱנָשֵׁי קַרְתָּא גַּבְרִין בְּנֵי רִשְׁעָא אַקִּיפוּ יַת בֵּיתָא דַּחֲקִין לְמִיתְבַּר דַּשָּׁא וַאֲמָרוּ לְגַבְרָא מָרֵיהּ דְּבֵיתָא סָבָא לְמֵימַר אַפֵּיק יַת גַּבְרָא דְּעַל לְבֵיתָךְ וְנִרְעֵינֵיהּ:
וַיֵּצֵא אֲלֵיהֶם הָאִישׁ בַּעַל הַבַּיִת וַיֹּאמֶר אֲלֵהֶם אַל־אַחַי אַל־תָּרֵעוּ נָא אַחֲרֵי אֲשֶׁר־בָּא הָאִישׁ הַזֶּה אֶל־בֵּיתִי אַל־תַּעֲשׂוּ אֶת־הַנְּבָלָה הַזֹּאת:	ו' חס' בכתיב'	וּנְפַק לְוָתְהוֹן גַּבְרָא מָרֵיהּ דְּבֵיתָא וַאֲמַר לְהוֹן בְּבָעוּ אַחַי לָא תַבְאֲשׁוּן כְּעַן בָּתַר דְּעַל גַּבְרָא הָדֵין לְבֵיתִי לָא תַעְבְּדוּן יַת קְלָנָא הָדֵין:
הִנֵּה בִתִּי הַבְּתוּלָה וּפִילַגְשֵׁהוּ אוֹצִיאָה־נָּא אוֹתָם וְעַנּוּ אוֹתָם וַעֲשׂוּ לָהֶם הַטּוֹב בְּעֵינֵיכֶם וְלָאִישׁ הַזֶּה לֹא תַעֲשׂוּ דְּבַר הַנְּבָלָה	כה · ל' י' ב' · ד'	הָא בְרַתִּי בְּתוּלְתָּא וּלְחֵינָתֵיהּ אַפֵּיק כְּעַן יָתְהֶן וְעַנּוּ יָתְהֶן וְעִיבִידוּ לְהֶן דְּתַקִּין בְּעֵינֵיכוֹן וּלְגַבְרָא הָדֵין לָא תַעְבְּדוּן עֵיסַק קְלָנָא

וגם תבן גם ח' פסוקין מ' ג' ג' מלין קדמ' ובתראה נסבין ו' ומציעתא לא נסיב ו' וסימ' ויהיו בני שאול ושם שם ושם · ויאמר אליו מה אתה ראה ושבעה שבעה ושבע' · אדין סרביא וכל כל וכל · יש אחד ואין אין ואין · ואלה יצאו מן העיר אלה ואלה · ואם רע בעיניכם אם ואם · וגם תבן גם מספוא וגם לחם ויין · ופתח הצלע פתח ופתח: ברחוב · ד' ומלאים בקריא' וסי' ויאמרו לא כי ברחוב נלין · רק כל מחסורך עלי · כי בשלה ברחוב אמת · ברחוב אכין מושבי:

רשי

ואת בית יי' · לשילה אני הולך: ויבל לחמורים · ויתן יבול לחמורים ויבל אפר"ווכדיר בלע"ז: ונדענו · משכב זכור: ולין

רלבג

והנה הגיע מרוע תכונת בני העיר שרצו לקחת האיש הלוי למשכב זכור והחזיק האיש בפילגשו והוציאה להם החוץ וידמה שכבר היתה יפה מאד ולזה נתפייסו בזה בראותם אותם כי כבר התיר להם האיש הזקן להוציא להם בתו הגדולה הבתולה ופילגש האיש הלוי ולא נתפייסו בזה והאנשים החוטאים האלה התעללו

כלי יקר

מן האנשים רודפי המאכל אלא את בית יי' אני הולך או תהי' כונתו לו' עוברי' אנחנו בלי איחור ועיכוב כי את בית יי' אני הולך וההולך את בית יי' ראוי שיפסי' פסיע' גסה כדכתיב ונדע' נרדפ' כו' שלמדו חז"ל מצוה למרהט להורות החשק כמו כן אני מהרה אשי' לדרך פעמי כי את יי' אני הולך ועם כל אלו הטענות אין איש מאסף אותי הבית לבד בית הייתי רוצה לבד לא דבר זולתו כמו שיגיד ואמר אין איש מאס' אותי ר"ל לי לבדי לפחות היה להם לכבדני לו' בא ברוך ה' ומ"ש ואת בית יי' אני הולך כתב רש"י ז"ל בית יי' לשילה אני הולך ע"כ וכן כתב הרד"ק ז"ל והוסיף ע"ש וכן כתב מהרי"א ז"ל:

וגם תבן גם מספא כו' הטעם שהקדים ענין החמורים לשתי סיבות האחת כי היה אפשר להלין בעדם שלא אספום הביתה מצד החמורים כי לא כל אדם יש לו בהמות כדי שיהיה מצוי אצלו תבן ומספו' ולכך לא אספו אותו כי לא רצו לעשות המצוה למחצה לשלים ולרביע לזה משיב וגם תבן ומספא יש לחמורינו והוא דבר הנראה לעין כל ז"ש יש לחמורינו או אפשר שהקדים זה ע"ד מה שהקדימה התורה ונתתי עשב בשדך לבהמתך ואח"כ ואכלת ושבעת שאחז"ל שאסור לאדם שיאכל עד שיאכיל לבהמתו וע"כ האיש הלוי יודע זה ולכך הקדים שגם תבן ומספא יש לחמורינו וגם לחם ויין כו' ומ"ש ולנער עם עבדיך עיין הרד"ק ז"ל ומהרי"א ז"ל כתב כדברי הרד"ק ז"ל ופירש עוד עם עבדיך ר"ל הבאתי יין ולחם לי ולאמתיך ולנער שאוכל עמהם שהם עבדיך כמו שאמר ולאמתיך ע"כ: ולע"ד שתיבת ולנער נמשכת לראש הפסוק יין ולחם יש לי ולאמתך ולנער ושתיבת עם עבדיך נמשכת לסוף הפסוק אמר כי עם עבדיך אני ופלגשי ונערי שכולנו עבדיך הנה עם עבדך אין מחסור כל דבר שכל הדברים הצריכים יש עם עבדיך או אפשר שלמדנו כאן דרך ארץ שבהיות לאדם נער עברי יהיה טוב לו עמו ע"ד כי טוב לו עמך במאכל כו' האמו' גבי עבד עברי לזה אמר ולנער עם עבדיך ר"ל הנער טוב לו עמנו אני ואשתי שאני והיא עבדיך כי באוכלינו לחם ויין באותו הלחם שאני אוכל מסולת או מה שהוא כן יאכל נערי עמי וכן כמו שאשתה יין אני ואמתך כן ישתה הנער ז"ש ולנער עבדיך עם עבדיך במאכל עם עבדיך במשתה כענין עמך האמור בעבד עברי:

ויאמר האיש הזקן צריך להבין אומרו רק רק שאינם מתיישבות ונראה כי האיש הלוי בראות שאין איש מאסף אותם הבית ידע כי אנשי סדו' האנשים האלה בני בליעל ופחד לנפשו פן יקראנו אסון וזו היתה כוונת תרעומתו אל הזקן בכל דבריו ואין מאסף כו' וגם תבן גם מספא כו' שלא היה התכלית שיאספוהו כי אם כמנטע'כי לבו היה נוקפו כי הע"ג דאיהו לא חזי מזלי' מיהא קא חזי כל התלאה אשר מצאתהו ולעומת זה השיב הזקן כענין ואמר שלום לך אל תירא פן יקראך אסון רק בתנאי שכל מחסורך לאוכלך תהיה עלי ולא תאכל מכל אשר לך כלום כי אז בהיותי מחויי' בכל מחסורך שבאת בצל קורתי וסמוך על שולחני אני מחויב באחריות' ושלום לך רק כל מחסור' עלי ראהו מסרה' כי היה סוכה מתנות להטרי' על האכסניא ובפרט בהיות עמו כל דבר לכך הוסיף הזקן ואמר רק ברחו' אל תלין ר"ל לפחות כיון שאיכך רוצה ליהנות ממני רק ברחו' אל תלין אלא בביתי ואז שלום לך ואפי' תאכל מאשר אתך כי על כן באת בצל קורתי ואעפ"י שלא תהיה סמוך על שולחני זה יספיק לשלום יהיה לך: **או** יאמר מובטח אני באנשי המקום שיהדרו פני פני זקן כמוני ושלום לך וז"ש ויאמר האיש הזקן שמהזקנה ימשך לך שלום ולפחות אם לא יהדרו פני זקן וירצו לשלוח יד בכל דבר קטן או גדול הנה מה שיחסר לך שיגנבו לך דבר עלי יהיה ז"ש רק רוצה לו' למיעוט מחסורך עלי האחריות רק בתנאי אחד שברחוב אל תלין שאם ברחו' תלין איני מקבל שום אחריות דשם מכיח היזיקה ולא יעלה בידי להצילה · ומהרי"א ז"ל כתב כל מחסורך עלי לפי שהאיש הלוי לא זכר אלא לחם ויין ויש צורך עוד לדברים אחרים בשר ופירות וכיוצא לכך אמר רק כל מחסורך ר"ל מה שיחסר לך מצטרף עם המצוי אצלך עלי יהיה ולפחות רק ברחו' אל תלין אלא בביתי ע"כ ויש קצת כיגוד מהפ' שאו' אח"כ ויבל לחמורים שהוא האיש הזקן שפתח בפסוק ויביאהו כו' ומדהזכיר ויבל לחמורים נראה שמשל הזקן היה הבליל לחמורים:

ויביאהו לביתו ויבל כו' רש"י ז"ל ויבל אפרווכדי' בלע"ז ע"כ ועיין הרד"ק ז"ל: ולע"ד כבר כתבתי בפ' הקוד' שהאיש הזה הזקן רצה לתת לו כל מחסירו כדרך כל אכסנאי שאין ראוי שיאכל משלו בבית האכסניא וז"ש ויביאהו לביתו ויבל הוא בעצמו לחמורים כי אין חכמה ואין תבונה לנגד יי' ומצות הכנסת אורחים ומשלו בלל לחמורים ולשיטת מהרי"א שזכרתי בפ' הקודם שלא קבל עליו לתת לו אלא מה שיחסר לו לא מה שנמצא אתו שלפי' זה אדקדק אומרו

כלי יקר

ויבל כי למה אמר כלשון הזה ולא כתב ויאכיל לחמורים כי רצה לגלות שלא עשה הזקן משלו אלא הטורח והיגיעה לבלול לחמורים להאכילם כי מה תבן ומספוא שעם האורח משלו נתן לחמוריו · וירחצו רגליהם כי כן דרך הבא מן הדרך ובפרט מי שיבא ברגליו וכבר זכרתי למעלה בפסוק ולא אבה האיש שהלכו ברגליהם כדי להגיע אל המלון מהרה באופן שהוצרכו רחיצה · או שרחצו רגליהם לכבוד שבת כפי השיטה שזכרתי למעלה שליל שבת היתה זו וירחצו רגליהם לכבוד שבת ואח"כ ויאכלו וישתו כי כן דרך הרפואה שהאוכל ואחר כך רוחץ גורם לו להקיא והנכון לרחוץ תחילה להסיר יעפות הדרך ואחר כך ויאכלו וישתו:

המה מטיבים את לבם כו' קוד' כל דבר ראיתי לברר לך כוונת אנשי הגבעה ופגייתם כפי הדעות הנמצאות מהמפרשים ז"ל ראשונים ואחרונים ז"ל אחד לאחד בע"ה · הרמב"ן כתב בפ' וירא זה לשונו ודע והבן כי ענין פלגש בגבעה העפ"י שהוא נדמה לענין הזה של סדום אינו כמוהו ברוע כי הרשעים ההם לא היה דעתם לכלות הרגל ממקומה אבל היו שטופים בזמה ורוגים במשכב האיש האורח וכאשר הוציאו אליהם פלגשו נתפייסו בה והאיש הזקן אשר אמר להם הנה בתי הבתולה ופלגשו אוציא' נא אותן ועשו להן הטוב בעיניכם יודע היה שלא יחפצו בבתו ולא יעשו עוד רעה וע"כ לא אבו לשמוע לו וכאשר הוציא את פלגשו לבדה שתקו ממנו והאיש בעל הבית גם האורח כולם היו חפצים להציל את פלגשו כי פלגש היתה לא אשת איש וכבר זכרתי' עליו ובפרק ההוא עוד לא היו בו כל אנשי העיר כאשר בסדום שנ' בו מנער ועד זקן כל העם מקצה אבל בגבעה נאמר והנה אנשי העיר בני בליעל מקצתם שהיו שרים ותקיפים בעיר כמו שנ' האיש ויקומו עלי בעלי הגבעה וע"כ לא מיחו האחרים בידם והנה פגות כל העם מכל שבטי ישרא' רצו לעשות גדר גדול בדבר להמית אותם שכאמר ועתה תנו את האנשים בני בליעל אשר בגבעה ונמית' · ודבר ברור הוא שלא היו חייבים מיתה בדין תורה שלא עשו מעשה זולת עינוי הפלגש הזונה ולא נתכוונו' למית' שלא גם לא מתה בידם וישלחוה מאתם כעלות השחר והלכה מאת' לבית אדוניה ואח"כ מתה אולי נחלשה מרוב הביאו' ונתקררה בפתח עד האור ומתה שם אבל מפני שהיו חפצים ואומרים לעשות נבלה כאנשי סדום ראו השבטים לעשות סיג לתורה שלא יעשה ולא יאמר כן בישראל כמו שאמרו ונבערת רעה מיש' וזה הדין הוא ממה שאמר רבותינו בית דין מכין ועונשים שלא מן התורה ולא לעבור על ד"ת אלא לעשות סיג לתורה ושבט בנימין לא נסכמו בדבר זה שלא היה להם חיוב מיתה בעינוי הפלגש ואולי הקפידו עוד בני בנימין על אשר לא שלחו להם מתחילה ועשו ההסכמה שלא מדעתם ולפי דעתי שזה ענשם של יש' להנגף בתחיל' מפני שלא היתה המלחמ' כעשית מן הדין והגדר עצמו על שבט בנימין היה מוטל לעשותו לא עליה' שמצוה על השב' לדון את שבטו והנה שתי הכיתות ראויה להענש כי בנימין מרשיע שאינו חושש ליסר הרעים ולא לגעור בהם כלל ויש' עושים מלחמה שלא מן הדין וגם את פי' יי' לא שאלו בזה אבל אמר מי יעלה לנו בתחיל' למלחמה על בני בנימין כי מעצמ' הסכימו למלחמה עכ"פ וכן לא שאלו בענין הנילות אם תתנם בידי בטחו בזרוע בשר שהיו רבים מאד כי עתה כמוהם עשרת פעמים ויותר ולא שאלו אלא מי יעלה לנו בתחילה והוא כמו גורל ביניהם אולי היה כל שבט אומר לא אעלה אני תחילה או אומר אני ראשון והקב"ה השיב כפי שאלתם יהודה בתחילה לאמ' כי יהודה בראש תחילה לעול' כי בו בחר יי' לנגיד ולכך לא אמר יהודה יעלה כשאר המקומות כי לא הרשה אות' אבל לא מנע' ולא אמר להם לא תעלו ולא תלחמו מפני ענשו של בנימין והנה הלך יי' עם שניהם בקרי' והניחם למקרה ובני בנימין היו גבורים ועריהם בצורות והשח תו ביש' הבוטחים בזרוע בשר והוסיפו עונש על ענשם כי די היה לה' להברי' יש' מן הגבעה והם הכו בהם למשחית איבת עול' והפילו מהם עם רב ועצום כ"ב אלפים והנה ישר' כאשר הוכו מכה רבה נודעה להם שגגתם כי עשו מלחמה עם אחיהם שלא ברשות גבוה ושלא כדין התורה וע"כ שאלו ביום השני האוסיף לגשת למלחמה עם בני בנימין אחי הזכירו עתה האחו' לשאול אם היא אוסר' עליהם המלחמה ויי' הרשה אותם ביום השני ואמר עלו אליו כי עתה מותר להם לדרוש דם אחיהם השפוך והם לא שאלו הנילה כי עדיין היו בוטחים ברובם לנגח עכ"פ ויי' לא ביאר להם רק כי המלחמה מותרת להם ומפני שעדיין לא נתכפר ענשם הראשון נפלו מהם גם ביום השני שמנה עשר אלף וביום השלישי גזרו תענית וישובו ויבכו לפני יי' והקריבו עולות לכפר על הרהור הלב אשר בטחו בזרועם והקריבו שלמים והם שלמי תודה כי ראו עצמ' כאילו כולם פלטי' מחרב בנימין וזה משפט כל הנמלטים להקריב תודה כענין שנ' ויזבחו זבחי תודה ויספרו מעשיו כו' וכתיב ועתה ירו' ראשי

מנחה קטנה

וישא עיניו וירא וגו' מלל שהי' זקן ונתכהו עיניו מראות ע"כ היה צריך לישא עיניו בכוונה גדולה כשהי' רוצה לראות דבר וע"כ וישא עיניו וירא ואלולי כן לא היה רואה אותו: אנה תלך וגו' מפני שראה אותו ברחוב העיר ולא הי' מתירא אמר לו אם הוא משלוחי מצוה שאינם ניזוקין לא בהליכתן ולא בחזירתן ולזה שאל לו אנה תלך לעשות מצוה או כבר עשית המצוה וכבר אתה בחזרתך וזה ואתה תבוא שכבר עשית המצוה וע"כ אין אתה מתירא מנזק' ע"ש היכא דשכיחא היזקא שאני שכאן הוא מקום שסכן מאנשי בליעל והוא השיב שעדין אני עוסק במצוה כי בית ה' אני הולך וע"מ לא רציתי לסמוך עלתי על הנס אלא שאין איש מאסף אותי הביתה · או ירצה אנה תלך וגו' כיון שאתה בחוץ תעמוד אחר שאתה ממקום שאין גומלי חסדי' מצויין וע"כ אתה סבור שגם אנחנו כמוהם והוא השיב לא כי אלא שאני בא מבית לחם יהודה מקום שכל יושבי' אנשי חסד ועם גם אני מהר אפרי' מקום שנותלין חסד טובה כתובית עליה שהיה בהר אפרי' אלא שאין איש וגו': שלו'לך וגו' כיון שאתה נ"כ מהר אפרי' מארץ מולדתי וגם אנשי חסד וא"כ ראוי לי לעשות עמך חסד כי ואני גם אתה כלכלת את אפרי' כנהוג בארצנו והדין נותן לשמוע לך פרי מעשיך הטובים בהאי עלמא וע"כ כל מחסורך עלי ואנא אירון ואפרנס יתיבי כהלכות יהודאין של ארצנו ומה גם כיון שאתה הולך לבית ה' מצוה עלינו לספק לך כל צרכך כמו שהיו עושין לעולי רגלי' וכ"ש ברחוב אל תלין: המה מטיבי' את לבם · אעפ"י שגם שניהם היו בדאגה הבעל בית שיש מתירא מאנשי העיר מפני שעבר חוק מנהגי' שלא ללין שום אורח וגם האיש האורח הי' דואג מפני שראה שאין איש מאנשי העיר מאסף אותו הביתה מזה ידע שאנשי בליעל המה ודאגה בלבבם אלא ע"י שתיית היין שהיו מטיבי' את לבם שכחו פחדם · כמ"ז ל פחד קשה יין מפיגו · ולא

פי' רבי' ישעיה

רק ברחוב אל תלין · לא יהא לה כמהו ומשמעו תלון או תלין: ויבל לחמורי' · תיקן המאכלם: ונדענו · למשכב זכר: ע"כ

על אודי סבירותי ואוכחה באהלו ובחי תלונה כו' והנה היו בשני הימים המתים ארבעים אלף ומבנימין נפלו לבסוף כ"ה אלף אנשי חיל ומעיר מתים עד כל הנמצא רבים ויתכן שהיו ט"ו אלפים בין אנשי' ונשים וטף והיה עונש שתי הכיתות בשוה ומה נכבדו דברי רבותי' שהיה הקצף בפסלו של מיכה אמר הב"ה בכבודי לא מחית' במחוייבי מיכה ובפושטים ידיהם בעיקר בכבוד בשר ודם מחיתם יותר משורת הדין וע"כ סבל עלת שתי הכיתות ואמץ את לבבם ולא זכרו ברית אחים ואחר המעשה נתחרטו כמ"ש ויבא העם בית יי' וישבו שם עד הערב לפני האלהים ויבכו בכי גדול ויאמרו למה יי' אלהי ישר' היתה זאת בישראל להפקיד היום מישר' שבט א' כי הכירו טעותם ועונם' והנה אגב גררא פירשנו ענין משותם ואינו מבואר והזכרנו סבותיו עכ"ל:

ולע"דן לדקדק על דבריו דאמונה במ"ש שתכליתן היה הזנות ורצונ' במשכב האיש הדבר הזה לא יסבלהו השכל הן מצד עצמו שלא נחשדו ישראל לא על הבהמה ולא על הזכו' ואפי' שבט מהם · ועוד שאם כדבריו שכתב לא היה דעתם לכלות הרגל ממקומם כו' יקשה מאד שהרי עמד האיש ופלגשו וכערו ברחוב העיר ואין מאסף אותה הביתה אשר אין זה כי אם כיאון בתנות הכנסת אורחים וגם יקשה מזה על מה שאמר שתכליתן לזנות עם האיש ושטופי זמה היו שאחר כך היה להם להכניסו לביתם · ולעשות בו הטוב בעיניהם אלא ודאי נראה שאנשי הגבע' בדמו לאנשי סדום שיד עני ואביון לא החזיקה וענין הניאוף הזה של משכב זכור היה במקרה כדי שידחקו כדוד כל העוברים ושבים כיון שידעו אותם למשכב זכר אלא שכאשר נתנו להם הפלגש והיא יפה ביותר נתעסקו בה ונתפייסו ג"כ כי אשר נבעלה בענין תכליתם שהוא לשתכלה רגל מהם מי יעבור וידעו אותי או את אשתו ובזה נתפייסו בפלגש ולא בבתו של האיש הזקן · ובזה מוסכמים הרב ב"ע ז"ל ומהרי"א ז"ל כמו שאזכי' סברת' בסמוך גם במה שכתב הרמב"ן ז"ל גם במ"ש כי פלגש היתה לא אשת איש וכבר זכתה עליו עד כאן והנה במ"ש לא היתה אשת איש זה תלוי במחלוקת שבין רש"י ז"ל והרמב"ן שרש"י ז"ל סובר שהיא בקידושין בלא כתובה והרמב"ן סובר שהיא בלא קידושין אמנם מ"ש וכבר זכתה עליו קשה מאד היאך הוא חולק על דברי חז"ל במס' גיטין פ"א' שבין לר' אביתר ובין לר' יונתן כולם מוסכמים שלא זנתה ואומרו ותזנה זבוב מצא לה או נימא מצא לה גם בסוף דברי הרמב"ן ז"ל קשה מה שהקשה עליו הרב ב"ע ז"ל כמו שיבא בדבריו ז"ל בסמוך: והרב ב"ע ז"ל כתב בזה זה לשונו ומכאן אתה מוצא תשובה נכונה בענין פלגש בגבעה כי נהגו כמנהג אנשי סדום בשני הענינים ר"ל בכלות רגל העוברי' ושבים ובהתר הנבלה הזו של משכב זכור כמוה' הנה לא היה זה להם דבר מזה בתשומת דתית ולא הותר להם לעשות כן מדיניהם כסדום אבל היו במדינה שחוקיה טובים ועושים אותם ולזה לא יקשה לנו למה לא המטיר יי' עליהם גפרית ואש מאת יי' מן השמים אבל היה עליהם מדיניהם על זה עון פלילי והיו שופטי העיר או השבט חייבי' לבערם מן העול' ובמה שראו ולא מיחו או העלימו עיניה' מן מה שעשה בפרהסייא היה החטא ההוא מוטל על כל השבטים והיה מאת הש"י להפרע מכולן אחרי מלאת יד התופשים את דינם וכן הוא הדין בכל מה שחטאו היחידים בכל גבור בפרוץ באחד מהאיסורים שבתורה כגון ביין נסך או גבינת הגוי' או שעטנז וכיוצא שהעלם עין השופטים והמנהיגים מתיר אותם כאילו הם מותרים מן הדין שכבר הפרו בזה חטאות היחיד להיותם חטאות הצבור וראוי לקרוא תגר על מנהג התר הקדשות שאין להתיר איסור קל שבקלים בעקור דבר מן התורה ואפילו שיהיה התכלי' להרים מכשול דבר חמור מיחיד או יחידי' שחטא אשר יחטא ואם היחיד בסתר שלא לדעת רבים וברשות' חטאת יחיד הוא והוא לבדו בעונו ימות וכל ישראל נקיים כמו שהי' עון פלגש בגבעה אם היו בית דין שלהם מוסרים את הבני בליעל ביד ישראל אמנם החטא הקטן כשיסכימו עליו דעות רבים והדת נתנ' בבתי דיניה' שלא למחות בו הנה הוא עון פלילי וחטאת הקהל כולו ולא ניתן למחילה אם לא בפורענות הקהל כמו שהיה הענין בבנימן על השתתפם בעון והוא היה עון סדום שהם ובתי דיניהם שלהם היו מוסכמים יחדיו שלא להחזיק יד עני ואביון ולכן טוב ומוטב היא שיכרתו או יסקלו או ישרפו החטאים ההם בנפשותם ולא תעקר אות אחד מהתורה בהסכמת רבים אמנם מה שנגפו ישראל פעמים לפני בנימן עם שכבר למדו חז"ל מסבימות הסיפורים טעם מספיק והוא עון פסל מיכה שלא מיחו בו וכמו שאז"ל לכבודי לא מחית' לכבוד ב"ו מחיתם · עדיין יש לנו' כי מזולת זה היה להם להתקדש ולמלאת ידם בטהר עצמם מכל פשעיהם לכל חטאתם קודם שיבאו למלחמה עם אחיהם ומלחמת האומות תוכיח כאמר בפ' שופטים מי האיש הירא ורך וכו' ואחז"ל מן העבירות שבידו ק"ו בהלחמ' אלו עם אלו וגם היה ראוי ליטול רשות והמלך בגבורה תחילה והם לא חששו ולא נתנו לבם אל דבר מזה אבל כל שאלתם ובקשת' היתה מי יעלה בתחילה למלחמה כי הקפידו על סדר מעלותיהם והנה הושב להם יהודה בתחילה ודי להם הער' במה שלא אמר יעלה כי לא יובן אם יעלהו או ירד בתחילה ולא שתו לב ולזה נתכם להרע עמה' כדי שירגישו בעצמם כמו שעשה במלחמת העי' · ועדיין בפעם השנית ששאלו לא באו עד תכלית הכונה רק חשבו כי שמא חטאו לערוך המלחמה עם שבט אחד מישראל על כל דבר פשע שיהיה כי אנשים אחי' כולם ולזה אמר האוסיף לגשת עם בני בנימן אחי ולפי דבריהם השיבם עלו אליו כי אין חכמה ואין עצה וכו' ובדבר שיש חילול הש"ת איש בבנו ובאחיו כלומר אין טענתכם בזה וכאשר ראו שנתנגפו בפעם שנית או באו לכלל דעת וירדו לסוף הכונה האלהית וימלאו את ידיהם בבכי ובצום מעלות עולות ושלמים לכפר בעדם לפני ה' מכל חטאתיה' ואז דקדקו בשאלתם הג' ונתנו לבם ליטול רשו' על המלחמה ואמר האוסיף עוד לצאת למלחמה עם בנימן אחי אם אחדל ירצה אם אצא עמו למלחמה עם היותו אחי או אם יש טעם שאחדל בעבורו הורני ולא אסור ימין ושמאל ולזה היתה אז התשובה שלימה עלו כי מחר אתננו בידך וזהו לדעתי דבר נכון · ואם כדברי הרמב"ן ז"ל לא הוצרכו אל השאלה השלישית ולא חדשו בה דבר עכ"ל: ומהרי"א כתב שאנשי הגבעה וסדום השוו וכדי שלא יתפשט הנרעת הזה יותר אמר האיש הלוי הבו לכם דבר ר"ל לתועלתכם ועצה שלא יתפשט הלום הנרעת הזה והוסיף עוד בזה בארבעה טענותיו שסדר בטענה הראשונה כי אחר שנאספו שמה כל ישראל והסנהדרין בתוכ' אשר הם במקום מלך בישראל הנה להם יאתה לבתם פשע מפקוד לא לשבט בנימן ובזה חולק על טענת הרמב"ן שכתב שחטאו ישרא' במה שרצו הם לפקוד שכל שבט ראוי שידון שבטו ומצוה מוטלת עליו · גם בטענה השנית שכתב מהרי"א ז"ל חלק על הרמב"ן ז"ל והיא אחר שכולנו בני איש אחד נחנו וערבים זה לזה אין לומר שהם השבט דן לשבטו גם בטענה השלישית שכתב מהרי"א ז"ל והיא שהיה החטא הזה זמה ועון פלילי שאנשי העיר המחוייבים כפי הדין אהכנסת אורחי' שמה יקומו עליהם בעבורם בעריהם וישאלו את האיש ואת האשה להתעולל עלילות ברשע ויהיה זה סיבה שיחדלו אורחות ואיש לא יוכל ללכת בדרכם גם זה חולק למ"ש הרמ"בן שלא היתה כונתם לכלות רגל כסדום · טענה ד' שהיה זה החטא דומה לסדום וראוי לדונם בדינא זוטא ולא בדינא רבה אשר יהפכם ה' באפו ובחמתו ולא היתה כונתם כי אם ליסר העוברי' לבד לא השבט לבדו באופן שמצד הטענות הנז' נסתלקה הקושי' והיא שמה להם לשבטי ישרא' לדון שבט בנימן כי לשבט בנימן עצמו יאות לייס' העוברי' ושבטם ואין לזרים אתם · ועוד כתב מהרי"א ז"ל חמשה בחינות מחייבות מיתה לשבט בנימן וחולק בזה על הרמב"ן ז"ל · האחת ששאלו האיש למשכב זכור ועם היות שמחשבה רעה אין הקב"ה מצרפה למעשה ניבור שאני שהחטא הקל בהכשלו בו הכלל יהיה חמור והעד על זה אנשי דור המבול שלא נחתם גזר דינם אלא על הגזל והוא קל לאו שניתן להשבון ואין לוקין עליו ומזה הצד ראוי שיענשו אנשי הגבעה עם היות החטא בלתי חמור ועל כיוצא בזה אחז"ל לא שהדין כך אלא שהשעה צריכה לכך · הבחינה השנית ושלישית שזנו את פלגש האיש לו הודה שלא היתה אשת איש נבלה עשו ביד רמה כ"ש שהאמת כדברי רש"י ז"ל גם הרמ"בם אזיל בשיטתו שפילגשו היא קידושין בלא כתובת והביא ראיות' ברורות להביא דברי רש"י ז"ל והרמ"בם ז"ל שלא כדברי הרמ"בן: והבחינה הרביעית שאנשי הגבעה שפכו דם הפילגש לשכב עמה להיות אלה ומרוב הבעילות נחלשה עד אשר מתה שעם היות שאמרו חז"ל גבי עשרה שהרגו את הנפש פטורים הנה זה הוא לפי שלא נודע מי הכהו ובענין כזה להיותו כללי · וכשלו חבים ראוי להעניסם · הבחינה החמישית לפי שאנשי הגבעה דמו לכלות רגל מארצ' ומפני זה חוייבו מיתה כדי שכל שאר הערי'

ישמעו ויראו ולא יזידון עוד שמכל זה יתאמת לך היות עון זה ממין סדום ההפוכה כמו רגע ואם תאמר אם כן למה לא נענשו כסדום מאת ה' מן השמי' אשיבך מילין שאנשי סדום התמידו במיד' רעה זו כמה שנים עד שנתמלאה סאתם וכדכתיב זעקת סדום ועמורה כי רבה וכו' ארדה נא וכו' ובעת בא המלאכים באו להם במידתם המגונה והנהוגה זה כמה שנים אבל אנשי הגבעה לא עשו הנבלה הזו מקודם כי זאת הפעם על הפילגש היא הראשונה שנכשלו: והנה הרמ"בן ז"ל השתדל להבדיל עון הגבעה לעון סדום לומר שעון סדום חומר מהגבעה ולא נכנס בזה אלא כדי להשיב על הספק אשר הערותי וכדי ליישב למה נפלו ישראל לפני בני בנימן פעמים ואין כן דעתי אלא שעונותיה' היו שוים ומתדמי' באיכות' ולא נתחלפו כי אם בהשכות החטא והתמדתו שאנשי סדום התמידו עד שנתמלאה סאתם לא כן אנשי הגבעה ע"כ תורף דבריו ז"ל · ובסמוך בס"ד אכתוב הטעם לשיטת מהרי"א למה נפלו אנשי ישראל לפני אנשי הגבעה כיון שמעשה ישראל בדין עשו וכבר הודעתיך על דרך שהוא כדברי מהרי"א ז"ל שעון הגבעה ועון סדום את' הוא וכמו שמוכיח פשט הפסוק שאנו בו המה מטיבים את לבם וכו' ובמה שאמר מטיבי' את לבם הרד"ק ז"ל מטיבים פרשו ייטב מבניין הפעיל מתדפקים זכרנו דקדוקו בספר מכלול בחלק הדקדוק בדבר שבת התפעל והוא מלשון ק"ל דודי דופק והוא הנקישה על הדלת ע"כ: ומהרי"א ז"ל מטיבים לבם זכר שהמה בהיותם מטיבים לבם אחר המאכל שהיו שניהם מספרים כדבר איש אל רעהו והנה אנשי העיר אנשי בליעל רוצה לומר אנשי' ידועים מהעיר שהם אנשי בליעל ובליד' ומבטן ומאביה' למדו תכונות רעות סבבו את הבית כדי שלא יוכל איש לצאת משם בלד אחד ומהם דפקו על הדלת ואמרו אל הזקן בעל הבית הוצא את האיש אשר בא אל ביתך ונדעהו והידיעה ההיא היתה למשכב זכור ויורה עליו שהאיש הזקן אמר להם אל נא אחי תרעו כו' ע"כ ורש"י ז"ל כתב גם נדענו משכב זכור ועיין הרד"ק:

ולע"דן המה מטיבים את לבם ע"ד מאז"ל בפ' ויאכל וישב וייטב לבו גבי בועז שאכל מיני מתיק' ע"כ שו"ם כאן ג"כ ויאכלו וישתו ואח"כ הביאו מיני מתיקה אחר הסעודה כדי להטיב לבם ובעוד שהמה מטיבים את לבם קודם שהטיבוהו ואנשי העיר וכו' נסבו על הבית או אפ' שזה האורח לבו לב רגז דמזליה חזי המאורע רע שעתיד לאירע לו אלא שהזקן מטיב את לבו ומבטיחו אל תירא כי על כן באת בצל קורתי והאורח יענהו בלי ספק עבדך אני כל ימי כי היית מחסה לי ומעוז ביום צרה יהי לבך בטוח כי אשלם במיטב' ואם שוכא מתנות אתה הנה שכרך אתך ופעולתך לפניך בע"ה ז"ש המה מטיבי' את לבם שזה מטיב לבו של זה וזה מטיב לבו של זה ובעוד' באותו ויכוח והנה אנשי העי' אשר יחדיו הם כלם אנשי בני בליעל ואילו אמר והנה אנשי בני בליעל נסבו וכו' היה מורה על פרט אנשים בני בליעל לכ"א אנשי העיר הידועים יחד כולם שהם כולם בני בליעל ואמר כאן נסבו את הבית ובסדום כתיב נסבו על הבית זה כי אנשי סדום יראו פן יעלו לגג ולכך נסבו על הבית עליו ממש אמנם כאן לא הסבו על הבית כי אם את הבית לבד ולא עליו ואפ' יובן זה במה שאז"ל בבראשי' רבה פרשת וירא בפ' בצל קורתי שכתב שם רש"י ז"ל באשתו של לוט לא רצת להכניס אורחי' עד שקבל אותם בצל קורתו בחלקו אשר לו בבית והיינו בצל קורתי ופי' רש"י ז"ל בצל לשון הטיה כמו לא תטה משפט תרגומו לא תצליא דין שהבריחה אשת לוט והטת את האורחים מחלקה לחלקו וקורתו · ובדבריהם מובן אומרו שם נסבו על הבי' להורות כי מחוץ סביב הבית אנשי סדום וגם על הבית עצמו אשתו של לוט סובבת כי מאנשי סדו' היא גם במידתם ותכונתם · אמנם כאן לא כתיב נסבו את הבית כי אין איש מאנשי הגבעה שם בבית · ואומר מתדפקים קשה קצת דהי"לל דופקים אפשר לומר או' מתדפקים שהיו רמאים ועשו עצמם כשתי כיתות מתדפקי' זה עם זה שם על הדלת כדי שיטעה לומר שיש כת מחייבת ורשעה וכת מזכה ומהפכ' בזכות' אל נא אחי תרעו כדי שיפתח הזקן הדלת כי יאמר בלבבו עלימו תטוף מלתי ואכריע עם המזכים ודעת המחייבים יבוטל בהכרעתי ויפתח הדלת ויעשו כרצונם בנקל ז"ש מתדפקים זה עם זה על הדלת וכת מהם אמרו אל האיש הזקן בעל הבית לאמר רוצה לומר שיאמר הוא הכרעתו כדי לגנוב דעתו כי סברתם היא הוצא את האיש ונדענו ואתה הזקן הנכבד אליך לאמר ולהכריע ואף גם זאת מכלל רמאותם וזהו שאמ' תיבת הזקן לתיבת לאמר ולא כתב לאיש הזקן בעל הבית לאמר עוד אפשר לפרש זה הענין ולומר שכן היה באמת שגם בסדום כולם מוסכמי' לרעה אמנם כאן היו שתי כיתות וז"ש המה מטיבים כו' ואנשי העיר ר"ל החשובי' אין אנשים בכל מקום אלא חשובים וז כת אחת וכת שנית מהמחייבים הם הם בני בליעל נסבו את הבית לא הראשונים אנשי העיר כי אדרבה להציל הם באים ובזה יתיישב לך דקדוק מהרי"א וא"ת א"כ לא נענשו כסדום וכו' כנז' בתוך דבריו כי במ"ש מובן שגם לא נמצאו עשרה צדיקים וכאן היו שתי כתות מתדפקים אלו עם אלו כאמור ובזה ידוקדק אומר בסמוך ולא אבו האנשים לשמוע תיבת האנשים מיותרת די שיאמר ולא אבו לשמוע אלא משמע שהיו שני מיני אנשי' ולכך אומר האנשי' בה"א הידיעה והם הכת אשר לא רצו:

ויצא אליהם האיש בעל הבית כו' ומהרי"א ז"ל כתב שטען שתי טענות האחת אל נא אחי בשביל שאני אחיכם אל תרעו אחרי אשר בא האיש הזה אל ביתי והטענה השנית מצד הענין בעצמו רע מאד ומעש' זר ז"ש ולאיש הזה לא תעשו דבר הנבלה הזאת מצד עצמה נבלה היא ע"כ:

ולע"ד אדקדק אומר ויצא אליהם האיש בעל הבית ואילו הזקן לא כתיב כי פנה הודו פנה הדרו הראוי להדר פני זקן כי פניו לא נהדרו כזקן כיון שבאו אל ביתו וחדרי משכיתו ז"ש ויצא אליהם האיש בעל הבית ויאמר אליהם אל אחי אל תרעו דהי"לל אל נא אחי תרעו אבל באומר אל אל כיון אל שתי הטענות כמו שכתב מהרי"א ז"ל ולכך אמר אל אחי ר"ל להיותכם אחי זה לי זמן שוכן בקרבכם אל אחי וגם מצד הדבר עצמו היותו זר אל תרעו ומפרש ואזיל ומ"ש אל אחי אחרי אשר בא האיש הזה אל ביתי ובפרט היותו האיש הזה רוצה לומר מאלכי ז"ש הזה והבחינה השנית מצד הענין בעצמו ז"ש אל תעשו הנבלה הזאת ובזה מדוקדק אל אחי אל תרעו שאינו מדוקדק לשיטת מהרי"א ז"ל:

הנה בתי הבתולה ופלגשהו צריך לדקדק אותם אותם להם הכל בלשון זכר והיה ראוי להיות בכנון אותן להן ועוד קשה יתור ולאיש הזה לא תעשו דבר הנבלה הזאת שהוא מיותר שכבר אמר כן בתחילת דבריו אל תעשו את הנבלה הזו ועלה קאי הנה בתי הבתולה וכו' ועוד תיבת דבר מיותרת לגמרי · ונראה כי האיש הזקן אמר להם דברים של טעם מה לכם תדכאו איש לעשות עמו נבלה שאין דרך איש בכך הנה בתי הבתולה ופלגשהו השתמשו בהם משכבי אשה כדרכן ושלא כדרכן ז"ש וענו אותם כדרכם ועשו להם הטוב בעיניכם כו' לשלא כדרכה ולכך אמר אותם אותם לשון זכר לו' שאף להוצי' הם אחר משכב זכור ישכבו נא את הנשים שלא כדרכן בזכרים וז"ש אותם בלשון זכר ועשו להם הטוב בעיניכם ואמר ולאיש לא תעשו כו' אמר להם הזקן דעו נא כי מרה תהיה לכם באחרונה כי הנבלה הזאת בישר' אתם עושים אותם לא באיש הזה כדכתיב בסמוך ככל הנבלה אשר עשה ביש' ז"ש ולאיש הזה לא תעשו דבר הנבלה הזאת שאין לשון זה לשון תילוי ותחינה שלא יעשו עמו נבלה שהרי כבר כאמר למעלה ושם נא אל תעשו אמנם כאן הוא אומר לא תעשו שהו' לשון הודעה דעו נא שלאיש הזה לא תעשו דבר הנבלה כי אם לישרא' דרך כלל אתם עושים הנבלה הזאת שזה דקדק באומרו לשון דבר כלו' כי יצא דבר הנבלה הזאת לחלל כבודן של יש' כולם ולטמאה בקמיהם באומרם שנמצא בהם שטופים בזימת זכר והוא דבר שלא נחשדו בו ישר' לא על הבהמה ולא על הזכור ז"ש ולאיש הזה לבדו לא תעשו דבר הנבלה הזא' כי אם לכל ישר' אתם עושים אותה ולכן אל נא אחי תרעו בזאת:

ולא אבו האנשים לשמוע לו עיין הרלב"ג ז"ל וכן כתב הרד"ק ומהרי"א ז"ל כתב מה שלא אבו האנשים לשמוע לו לא היה זה לפי שלא היו חפצים במשכב אשה כי אם במשכב זכו' כי אם היה כן היו שואלים בעד נער הלוי אשר בא עמו ולא היו מתפייסי עם הפלגש אבל האמת הוא שהם לא חפצו בקלון הזקן להיותו מיושבי העיר ומנכבדי העדה ולא בחרו לענו' בתו ולכן לא שמעו אליו כשדבר בבתו ונתפייסו עם הפלגש וזה ג"כ ממה שיורה שהם לא שאלו האיש אלא כדי שיבא לתת פלגשהו כי ראו שהיא יפת תואר ויפת מראה וחשקו בה ולכן האיש האורח הבין כוונת'

ונגדם הרע ולזה אמר להם שמעו שכמעט שמיעה יבינו דבריה האזינו לרוזנים אשר הם הכובשים את יצרם כי עדין אינם מלכים גמורים ולזה צריכים האזנה לשמוע דבריה וקראה אותם בזה השם לפי שלזה שאמרה צריך ממשלה ושלטנות על היצר כדי שלא לשמוח בטוב מצד הטוב אלא בו יתב' ולשמוח ברע ולזה אנכי לה' אנכי אשירה וכו' בזה הנצחון והנס אשר ראית' מה שאני רואה ומבין ממנו שאנכי לה' הוא מה שאנכי אשירה ולא תחשבו שמה שאני עליזה ושמחה הוא מפני הטוב עד שתחשבו שכאשר יוסר הנצחון לא אשיר כי אין הדבר כך אלא מה שאנכי אשירה הוא מפאת שאני רואה שאנכי לה' ולזה אומר גם כן לשם ה' כאשר יהיה אלהי ישראל דן אותם בדין ומיסר אותם כי זה וזה הוא מדת רחמנות בו ובשתיהם אני רואה שאנכי לה'· או ירצה אומר לה' אלהי ישראל וכו' מה שאני מזמר לה' אינו אלא מפני היותו אלהי ישראל ומשגיח גם לא מפאת הטוב הנמשך מזה כי היותו אלהי יש' הוא דבר גדול הערך ונחשב אצל כל הנמצאות כי בזה יתוקנו הצנורות וימצא העולם כלו שפע והראיה ה' בצאתך משעיר כאשר באת לראות אם יקבלו את התורה בצעדך משדה אדום לבא לתת אותה לישראל ואמר זה עם היות שאין כונתו אלא לקבלת ישראל התורה לא למה שהאומות לא קבלוה· מפני שבזה גדל זכות ישראל ובזה נראה מעלתם יותר ולזה אז כאשר יצאת משם ובאת אצל ישראל לתת להם התורה כל הדברים כלם שמחו כי ארץ רעשה וגם שמים נטפו על השפע עליה וגם האויר שהוא מקום הוית העבים נטפו מים כתקון ומההרים נזלו על חיים וזה נראה בסיני בחום וכל זה מפני שאז רצה ה' להיות אלהי ישראל ולקחת אותם לו לעם סגולה באופן שדבר זה נעלה ונחשב מאד אצל כל הנמצאות ולזה אם אני אומר על הנס הזה ועל הנצחון לא יהיה אלא מפני היות ה' אלהי ישראל ומשגיח בהם ות"ת וכי לא היה אלהי ישראל עד עתה לזה אמרה שהן אמת שהוא אלהי ישראל· אמנם בימים אשר קדמו לה בימי שמגר בן ענת ובימי יעל שידמה שבימיו היתה יעל מוכיחה את ישראל ושופטת אותם גם היא הנה באלו הימים נסתלקה שכינת האל ית' והשגחתו עד שהסתיר האל ית' פניו מהם עד שבמקום שעד עתה המה היו שולטים באויביהם ונמוגו כל יושבי הארץ מפניהם בהפוך הוא שעתה היה פחד האומות עליהם ויראתם עד שאפי' ללכת בארחות לא היו יכולים ללכת ובמקום שעד עתה היו הולכי נתיבות והוא הדרך הישר ולא יטו אנה ואנה עכשיו ילכו ארחות עקלקלות עד שחדלו פרזון בישראל ירצה הנה עתה ילכו ארחות אבל עקלקלות וכשחדלו פרזון בישראל חדלו גם הארחות עקלקלו' כי לא יצאו מעיר המבצר כלל וכל זה הוראת ומופת סלוק השגחת האל יתברך מישראל ובלתי היותו פטרון להם עד שקמתי אני כדבורה הזאת אשר היא נותנת ממנה הדבש הממתיק פה האנשים כן קמתי ברבות דברי להם להשיבם והוא היה הסבה שקמתי אני יונקת להם החכמה והמדע ויושר דבריהם ובזה היה ה' להם לאלהים ונעשה עמהם זה הנס ולזה אנכי אם אשירה הוא לה' וכו' למושג ממני מה' והוא שאזמר לו להיותו אלהי ישראל· או ירצה כפי זה אנכי לה' וכו' מפני שאנכי הייתי סבה להמשיך על ישראל לה' על זה אנכי אשירה והשיר יהיה כי אומר לו על שחזר והיה אלהי ישראל אחר שהסתיר פניו מהם· או נאמר בפי' הפסוקים על אופן אחר והוא שכונה לומר שעיקר השמחה שעליה תשיר השירה אינו מפני התועלת המושג לה מהנצחון הזה ולכללות עם ישראל אלא מפני הכבוד המושג אליו ית' מזה וזה מב' פנים אם מצד עצמו אם מצד היותו משפיע ואלהי ישראל אם מצד עצמו כי כ"י שמו מחולל בגוים מ"ה כאשר תגבר ידם על עמו ישראל כי יאמרו מבלתי יכולת ה' להושיעם הם גוברי' עליהם ומיחסים הגבורה והיכולת אליהם וזה חלול שמו ית' ואם מצד היותו רוצה להשפיע כי לזה הוא אלהי ישראל כי אין מוכנים לקבל שפעו אלא הם ולזה בכל צרת' לו צר כי לא יוכל להשפיע מפני חסרון הכנת המקבלים ונמצא שאינו פועל מה שרוצה לפעול ולז"א דבורה בפרוע פרעות בישראל וכו' כאשר ינקם האל ית' נקמות באומות מ"ה בעבור ישראל שזה יהיה בהתנדב עם להיותם עם ה' הנה אז שמו ית' יתגדל ולזה ברכו ה' במה שתתנו לו הגדולה וגם תמשיכו ממנו השפע שאלו הם ב' דברים אשר ישיג בזה הוא ית' ולזה שמעו מלכים שהם ישראל השלמים המלכים ומושלים בעצמם האזינו רוזני' בהאזנה יתרה והם המון העם הכובשי' את יצרם אבל עדין אינם מלכים כי לאלו צריך האזנה יתרה להבין מה שרצת' לומר והוא אנכי לה' וכו' המושג לה' מהכבוד והקלוס בזה הוא מה שאנכי אשירה וכל שמחתי הוא בזה לא בתועלת המושג אלי מכבוד הנצחון וזה על הכבוד הראשון מצד הוראת יכלתו ית' וגם מצד היותו אלהי ישראל ומשפיע אזמר לה' לכבוד המושג לו מזה והוא היותו אלהי ישראל כי אז הוא משפיע מטובו וצנורות ההשפעה מתוקנים כמו שהיה בעת בי ה' בצאתך כו' כמ"ש וכל זה מפני היות אז ה' אלהי ישראל ועכשיו היה כ"י בלתי יכול להשפיע ולא יכול להראות כחו כי בימי שמגר וכו' אשר כל זה היה חלול כבודו ית' מהב' טעמים האמורים עד שקמתי כדבורה הזו העוקצת להוכיח את ישראל כי זה היה סבה שקמתי אותה שהוא אם בישראל והיא כנסת ישראל אשר היא השכינה כי היתה כ"י נופלת כי לא היתה יכולה לפעול מה שהוא דרכה לפעול ואני הקימותים ובזה דייקו אמרו לישראל כ"א על עצמה היא אומרת לא היה לו לומר אלא לישראל אבל באומרו בישראל נראה שירצ' שקמתי אותה שהיא אם בישראל אשר היתה נופלת והיא השכינה כמ"ש :

יבחר אלהים חדשים וגומר

עתה התחילה השירה כפי דרכינו הראשון באמרה בפרוע פרעות והוא היות האל יתברך מבטל מישראל הגזרות הגזורות עליהם בהתנדב עם ולזה הוכיחה זה ממה שקר' לישראל והוא שכאשר יבחר ישראל לעבוד אלהים חדשים והם ככבי השמים והמזלות וקראה אותם אלהים חדשים מפני התחדשותם בכל עת ב מצבם ובהוראות' ואין כחם עתה ככחם אז לפי שישתנו כפי שנוי תנועתם ומצבם ולזה אמר שכשיבחר עם ישראל לעבו' אלהים חדשים אז היה להם המלחמה לשערים והרצון כי לא די שהי' האל יתברך מסתיר פניו מהם אלא שגם לטבע לא היו נעזבים אחר שהיה סר מהם הגבורה כ"כ עד שיהיו האויבים באים להלחם עליהם בשערי עיר' מה שאין דרך האויבים לעשות אחר שמתלבשים בעיר' יותר גבורים מהגבורים בארצות זולת' ועם כל זה היו כל כך נכנעים עד שמלחמה היתה בהם לשערי' וגם אז אשר היה מן הראוי שילחמו על ארצם עד שימצאו היה מור' לבבם כל כך גדול עד שלא היה נראה בידם מגן ורומח ודוק אמרו אם יראה ולא אמר אם ימצא שנמצא היה אצלם אבל לא היו יכולים מרוב פחדם להלחם בו ולהראותו וזה אפי' שיהיו עם רב במ' אלף בישראל עם כל זה יחתו ויפול פחד האומות עליהם עד שקמתי אני והיה לבי עם חוקקי ישראל והם החכמים והחסידים המגבילים אותם ומשימי' להם חוקי' המתנדבי' בעם להישיר אותם ואומרים להם ברכו ה' ועבדו אותו עמם היה לבי ואליהם היה אהבתי וביארה מי הם אלו החוקקים באמרה רוכבי אתונות צחורות לדעתי קראה אתון לחמרו של אדם שהשכל רוכב עליו כאשר יהיה האדם חסיד ונכנס כנוס אליו ולהוליכו למקום אשר ירצה ולזה קרא החמ' זה צחו' שהוא לבן להראות היותו לבן וטהור ונקי וכן יתואר בכל מקום לובן וירצה אותם שהם רוכבים על חמרם בהיותו לבן וטהור ולזה אמר רוכבי ולא אמר הולכי וגומר כי אלו היה הכונה כפי מה שאמרו המפרשים שהוא שהולכי' ממקום למקום אין הכונה ברכיבה על האתון הרכיב' בעצמה ואם כן הולכי על אתונות צחורות הי"לל וכמ"ש יתישב· וספר סבה אחר להם והוא יושבי על מדין שירצה יושבים תמיד תבלי שנוי בהם על מה שהוא הדין והיושר בכל דבר וכל הליכתם וכונתם הוא על דרך השיח שהוא הדבור בהם אשר הוא עצמותם ומהותם והמבדיל אותם משאר הב"ח ולזה הולכים ומתנהגים על דרכו ולא ע"ד החיוני והמדמה אשר בהם ישותף לב"ח· או נאמר שאחר שאמרה שלמות עצמם אמרה השלימות העקריי שהוא השפעת שלמותם על זולתם להנהיג' בדרכי השלמות הנקנה אליהם שלזה קראם חוקקי ישראל אלא שלפי שצריך המנהיג זולתו שישלי' עצמו תחלה והשלמות אשר יש בו עמו יהיה משלים את זולתו לזה אמר ראשונה שלמותם ואחר זה אמר שאחר היותם שלמים הולכים תמיד על דרך לומר לאנשים שיהו ירצה דברו והתנהגו כפי

השכל הדברי אשר בכם ולא תהיו נעדרו' מהדבור כי בזה תהיו משותפים לב"ח וביארה דבריה אלו באמרה מקול מחצצים וגומר ורצה מפאת הצרה אשר היו בה והוא מקול המורי' החצי' עליהם מבין המעיכות אשר משם היו שואבים המים אשר הוא מקום מוכרח להם אליו כי לא יוכל לעבור מבלי מים ומש' היו מורי' להם חצי' משם יתנו להם לישראל צדקות ה' אשר הוא דרכו לעשות עמהם לומר להם שלא בא להם זה ממנו יתברך חס ושלום שהוא בעל צדקות ורחמים ויהיה מלשון למוד דתרגום ושננתם לבניך הוא ותתנינון ואמרה זה בלשון תרגום ולא אמרה ילמדו לפי שהתלמוד היה בהסתר ובהצנעה מפני יראתם מפושעי ישראל ולזה היו מביאים להם ראיה מהצדקות אשר פקד האל יתברך תמיד לעם ישראל ויהיה פרזונו כמו פזורנו כמו שפירש אותו רז"ל או יתבאר מלשון פרזון וירצה לצדקות שעשה עמהם להיות ערי הפרזון בישראל מיושבי' מבלי פחד האויבים כלל מה שאין כן עתה שחדלו פרזון· או יר' מקול מחצצים וגו' שחוקקי ישראל אלו האומרים לעם ישראל שיהו לא די שהיו מחייבי' אותם לברך שם ה' על הטוב שהוא מה שאמר למעלה והתנדבי' בעם ברכו ה' אלא גם הרע כי מקול מחצצים בין משאבים שהיא צרה גדולה לישראל שם יתנו וילמדו אותם לצדקות ה' לומר כי אין דבר זה רע להם אדרבה הוא צדקה ממנו יתברך להם להשיבם לדרך הישר ושעל זה ראוי לברך אותו יתברך כמו שמברכים על הטוב וזה שאומרים להם שצדקה הוא להם המוסר אשר ייסר אותם האל יתברך או כאשר עשיתי זה ונדבק לבי לחוקקי ישראל להישיר את ישראל ולהשיבם הוסר מעם ישראל הפחד שהיה להם וירדו לשערים להיותם אז עם ה' ודבקים עמו יתברך וזה חסד גדול ממנו יתברך שתולה הדבר ברצונו שכאשר לא ירצו לעבוד אותו יתברך יענים אותם וכשעה שיתנדבו להיותם עמו יסלק מהם הגזרה ויבטל הנקמות מהם כי על זה אמרה בתחלת שירתה בפרוע פרעות וגו' כמ"ש :

או ירצה יבחר אלהים חדשים כלומר לי נאות לומר שירה ולהגדיל חסדי האל יתברך על חסדו אשר עשה עם ישראל וזה מפני שעשה זה בזמן שעדין ישראל לא שבו בתשובה שלמה כי עדין עם ישראל יבחרו אלהים חדשים לעבדם וקראם חדשים להיותם מחדשין אות' תמיד כי עוזבים אחד ולוקחים אחר לחשבם שזה יועיל להם יותר מהראשון ודוק באמרו יבחר ולא אמר בחר שירצה שעדין היו בלתי שבים תשובה שלמה שעדין היו מוכנים לשיבחרו אלהים חדשים ועכ"ז עשה האל ית' עמהם חסד גדול שאז בזה הזמן היה מלחמה מישראל על האומות בשערים כי הניחם האל יתברך שם למסרם ביד ובודאי כי נצחונם ומלחמתם לא היתה בכחם וגבורתם אחר שכלי המלחמה לא לקחו בידם כלל ומגן אם יראה בהם או רומח ואם כן לא היה זה אלא בחסדו יתברך והשגחתו על עמו בהיותם בלתי ראוים כלל ואם תאמר ואם כן על מה בטחת כאשר יצאת להלחם אחר שאין ההשגחה אלא כפי ההכנה והמה לא היו מוכנים לזה אמר לבי בטח ובעבורי לפי שהיה סמוך לחוקקי ישראל והם השלמים שבהם שהיו שלמים מצד עצמם וגם משלימים את העם וזה שאמר לבי לחוקקי ישראל והם החכמים והחסידים הנמצאים בישראל שמלבד היותם בעצמם שלמים ודבקים בו יתב' הם מתנדבים בעם העלתי שלם ואומרים להם ברכו ה' שירצה המשיכו השפע מאתו ית' אשר לא יהיה אלא במה שתשיבו אליו ותעבדוהו ולא היו מתחייבים במקומם עד שיבאו להם העם לדרוש את ה' אלא היו רוכבי אתונות צחורו' ללכת ממקום למקום להדריך את ישראל לעבודתו יתבר' והיו יושבים על מה שהוא דין ויושר כדי שלא יענשו ישראל עליו ולא היה זה במקום אלא הולכים על הדרכים במקום עוברים ושבים ולא הדרכים הבלתי נהוגים אלא על דרך שהוא על אם הדרך שהוא דרך לכל הדרכים וכל זה לומר לישראל שיהו בדברי תורה ובעבודת האל יתבר' ואלו היה זה בעת השלום לא הייתי מחזקת להם טובה כל כך אלא שהם עושים זה מקול מחצצים ומורים חצים ובמקום גלוי ומפורסם שהוא בין משאבים שם מבלי פחד ואימה יתנו וילמדו להם צדקות השם ודרכיו מה הם כדי שיתנהגו בם והם הצדקות אשר יחייבוהו להיות פרזונו ודירתו בישראל ובזה בטחתי כי אז ירדו לשערים ולמלחמה להלחם אותם שהם עם ה' בודאי והם אלו חוקקי ישראל שאמרתי· עורי עורי דבורה וגומר אחר שספרה דבורה חסדי האל יתברך עמה שגברו על החסדים אשר עשה עם מלכים ורוזנים אשר קדמו אליה כמ"ש אמרה עורי עורי וכו' דין הוא שעל החסד הזה הנפלא תעור דבורה משנתך ותדבר שיר והנה אמר עורי עורי לפי שמנת האדם והבטול מהפעולה הוא או מפאת שנת החמר ר"ל הכלים הגופניים שאינם מתעוררים לעשות אותה והם מתעצלים בזה או מפא' השכל אשר הוא המעורר אותם להיותו ישן ובלתי משכיל בפועל והנה לדבור השיר צריך לב' דברים לשכל המקבל רוח הקדש שיהיה ער ומוכן לקבל ולא ישן שהוא כאשר לא יהיה משכיל ולכלים המוצאים מה שבשכל אל הפועל והם כלי התנועה או כלי המעשה או כלי הדבור ולזה אמרה עורי משנת השכל ועורי משנת האבר הפועל והוא הדבור בכאן בהיותה דבורה אשר הוא קול' שהגיע' לקבל רוח הקדש ואחר זה ההתעוררות התעוררי בב' חלקים אלו בשכל לקבל רוח הקדש ובפה לדבר דברי שיר ות"ת אתה ברק אלי למה אעשה עצמי עיקר בשיר ולא אתן לך חלק בו הנה אתה אין השיר הנותן לך אלא תפארת המלחמה ולזה קום ברק ולא תרצה להשתתף עמי בשיר ושבה שביך כי לאיש חיל כמוך וגם מצד אביך אשר היה כן לא יאות אלא להלחם לשבה שבי' ולי נאה לומר שירה ולזה אין אני מעוררת לזה אלא לי ולא לך ואז כאשר תקום אתה ותאזור חיל להלחם ירד שריד ירצה ירדה ממשול שריד לאדירים אשר בעם כי הוא יהיה נותן להם כח לרדות באויביהם וכך אני בטוחה כי ה' ירד לי ויתן לי ממשלה בגבורים והם הגבורים אשר באו להלחם עלי או יר' עורי עורי דבורה כלומר ב' סבות לך לשתעור בב' החלקים הצריכים התעוררות כמ"ש אם מצד כשתקרא דבורה לבד מבלי לווי וזה מצד מעלתך אשר בה הגעת לנבואה וגם עורי עורי מצד המעלה האחרת שנתוספה בך והוא מצד היותך אם ושופטת את ישראל ולזה דברי שיר קודם שיהיה הנצחון כי בטוח אתה כי הש"י יהי' עמך ולזה קום ברק ולא תקום להלח' ולנצו' כי זה נתן לך ממנו ית' כבר אלא שבה השבויים והביא אות' כי לזה יעזור אותך זכותך וגם זכות אביך וזה כי אז קודם המלחמה מצד הבטחון הוא ראוי שירד שריד כמוך שאתה מהשרידי' אשר ה' קורא אז צריך שירד יר' יוריד לאדירי' אשר הם עם ה' באומרו להם ה' ירד וישליט אותי בגבורים עם היותם גבורים כי לפניו ית' אשר ישליטני עליהם אין גבורת' מועילה להם להלחם כלל· או יר' קום ברק וגומר שלא אמר זה על המלחמ' שכבר שבה מה שהיה לו לשבות אלא היא אמרה עורי עורי דבורה מצד עצמך עורי עורי מפאת העם וזכותם כי ב' דברים אלו צריך כל שופט ישראל ולזה אמרה מב' סבות אלו עורי משנת השכלו' והעדר ההכנ' ודברי שיר ותן שבח והודאה לאל ית' ואחר נתינת השבח קום ברק והתאזר על אויביך תמיד ולא תצטרך בקומ' זאת להלחם אלא ושבה שביך לבד לפי שאז כאשר אדבר השיר ה' השליט לכל מי שהוא שריד מהשרידי' אשר ה' קורא לאדירי' אשר יהיו בעם ואמר לאדירי' עם ולא אמר לאדירי עם לומר שהאל יתב' ישליט השריד לאדירים אשר באומות עם היות שלא יהיו יחידים אלא קבוץ גדול אשר הוא ראוי להקרא עם· וזה מפני שאני מובטחת שה' ירד לי והמשיל אותי בגבורים הידועים בגבורה· או יר' כפי זה הדרך אז ירד שריד יר' ממה שראיתי שאז השליט האל ית' לברק עם היותו שריד ויחידי על שלאבירים אשר הוא מחנה סיסרא היה נראה להם כאלו היה אותו השריד עם רב בזה מובטח אני שכן ה' ירד לי בגבורים ולא אפחד כלל מגבורתם ולזה קום ברק ולא תפחוד מלהלח' על האויבים כי ה' נלחם לך ואתה שבה השבויים לחוד· מני אפרים וגו' לפי שאמרה ה' ירד לי בגבורים אמרה שהאל ית' עשה אותה מבין שבט אפרים אשר שרשם והוא יהושע נתן לו האל ית' גבורה בעמלק שהוא החליש אותו ואת עמו לפי חרב אחריך אפרים ונוסף לך בא בנימין גם הוא כי הוא נלחם בעמלק ד' פעמים והוא בימי שאול ובימי מרדכי באופן שהוא גם הוא היה בעממיך יר' בנחלים עוממות כמו שפירש רש"י ז"ל ולזה אחריך היה בענין מה שעמימת אתה לעמלק כי גם הוא עשה כך באופן שה' עשה אותי כמוה' וגם עשה אותי מני מכי' אשר ירדו שרי גדולים מהם ובזכות' כבשו כל הכנ' וארגוב אשר כבש יאיר בן מנשה ובזה הזכיר גבורת שלשה שבטים אשר הם אפרים ובנימין ומנשה ומזבולן כלומר וגם אני נחשבת מזבולן שהם היו מושכים ומחזיקים בשבט סופר אשר הוא יששכר כי הוא היה הסופר יושב אהלים וזבולן עוסקים בפרגמטיא ומחזיקים ולזה לא אמרה

בוחנים

פותחים בשבט סופר אלא מושכים שנראה שהם המושכים אותו ומתמידים אותו ואחרים הם המתחילים ושרי ביששכר יר' ולהיות יששכר העוסק בתורה לזה אמרה ושרי והם השרים אשר היה לבה עמהם הנה הם אותם החכמים אשר ביששכר כי הם היו עם דבורה מסייעי' אותם בזכותם כמו שאמרה לבי לחוקקי ישראל ועכ"ז לא לקחתי מהם למלחמה לפי שכמו יששכר כן היה ברק שהוא למד מהזקנים ושמש אותם ואם כן בעמק שולח להלחם ברגליו ירצה בסבתו שהוא היה היותר ראוי לזה · בפלגות ראובן וגומר ירצה וראובן גם כן נודעת אליו גבורה גדולה שהוא היה אשר בא להלחם עם אחיו על כל מלכי כנען והוא היה העובר לפני המלחמה חלוץ ולזה אמר בפלגות ראובן רצוני במה שהפליג עצמו והבדיל עצמו מאחיו גדולים הם הדברים המחקקים בלב על זה כי א"א לתת טעם נכון לזה אחר שמה שחשש משה בהם שהוא ליראתם ממלחמות ארץ כנען לא יתכן שזה טעם הבדלם מאחיהם אחר שהם היו היותר מסכנים עצמם בזה וא"כ השאלה תמיד במקומה עומדת שנשאל להם ונאמר למה ישבת בין המשפתים שהוא בין הגבולים והוא בין גבול ארץ ישראל לגבול ח"ל · לשמוע שריקות עדרים והם השפעות וכחות הככבים והמזלות כי הם אלהי ח"ל והשולטי' בה כמאמר ז"ל כל ב"י הדר בח"ל דומה כמי שאין לו אלוה וכן דוד הוא אומר כי גרשוני היום מהסתפח בנחלת ה' לאמר לך עבוד אלהים אחרים ולזה לפלגות ראובן והפרשתו מאחיו גדולים היו החקירו' שיחקרו בזה ולא מצאו טעם נכון לזה · או יר' למה ישבת וגו' כי אמר שבפלגות ראובן גדולים היו החקירות והספקו' שנחקקו בלב' הדורשים טעם לזה כי לא מצאו לו טעם שאם אין שם אלא מ"ש התורה שהוא ומקנה רב היה וגו' בודאי כי הוא טעם חלוש כי יקשה אליהם ונאמר למה עשו מהעיקר טפל ומטפל עיקר והו' אומר למה ישב' בין המשפתים ונפרד' מאחיך לשמוע שריקו' עדרי צאן וא"כ בודאי שבפלגו' ראובן גדולים הם החקירות אשר יחקור הלב בזה · וגם גלעד נפל ברשת זו כי גם הוא בעבר הירדן שכן בהיות' גבורים וגם יש לחקור עליהן ולומר אליו שלמה יגור אניו' שמאחר שגבור' נודע לו למה נפל פחד האומות עליו עד שתמיד הוא כאניות ממגור האויבים אמנם אשר נודעה לו גבורה נפלאה והיא שלחוף ימים ישכון עם היותו מקום סכנה ולא פחד האומות עליו כלל ועוד גבורה יתרה נודעת לו שהוא שבחוף אשר ישכון במקומו' פרוזים בלי חומה והוא שכן מה שאין דרך העולם לעשות כן שבחוף הימים יעשו מבצרים חזקי' ודלתים ובריח להשגב בם מהאויבים והנה אמר זה לפי שמה ששכן בחוף ימים לא היה זה ברצונו אלא שזה הי' חלקו ונחלתו כמ"ש בו והיו תוצאותיו הימה ולזה גבורתו היא במה שהי' שוכן במקומות פרוזים מבלי בנות מבצ' ולא חומ' כלל · וזבולון יר' הנה זבולן גבורתו גדולה לפי שהוא לא די הגבורים שבו אלא עם שבו חרף נפשו יר' בזה והפקיר נפשו למות כי לא חשש פן ימות להמנע מפני זה מבא למלחמה אלא לא חשש לנפשו ובא למלחמה וגם נפתלי היה עמו בזה ג"כ וזה היה על מרומי שדה אשר הוא בהר תבור במלחמה זו וכללו' דבריה הוא לומר שגם לא עשה האל יתברך עם בגבורים האלה ולזה זכר מגבורתם והנה אם תחפש תמצא שזכרה כאן תשעה שבטים והם אפרים ובנימן ומנשה וזבולן ויששכר וראובן ודן ואשר ונפתלי ולא זכרה ללוי ולא לשמעון ולא ליהודה והטעם מפני ששמעון ולוי לא נמצא בהם גבורה מפני מה שדבר להם יעקב אביהם אחלק' ביעקב ואפיצם בישראל ואת יהודה לא רצתה להשוות עצמה אליו מפני שחלקה כבוד למלכות ואמר' זה לומר שלא יאות לומר שירה על זה · או נאמר בנוכח דבורה והוא שהיא אמרה שהאל יתב' נתן ממשלה בנצחון זה לשריד ה' והוא ברק וגם לה השליטה ונתן לה ממשלה בגבורים ירצה באמצעות הגבורים אשר היו עמה ומפני שלמלחמה זו לא באו אלא זבולון ונפתלי ושאר השבטים לא באו עם היות שאמרה לו לך ומשכת בהר תבור שימשוך לב ישראל להביאם למלחמה עם כל זה לא נמשכו אליה זולתי משבט זבולון ונפתלי ולזה באה דבורה בשירתה להאשים את מי שיש לו אשם בזה ולהציל מהאשם את מי שאין לו אשם ולז"א מני אפרים יר' ממני יקראו אפרים אע"פ שלא באו וממני הם נחשבים לפי שהשרש' ועקר גבורת' אשר נתן להם האל ית' הוא בעמלק שכן כאשר בא עמלק על יש' אמר הקב"ה למשה שישלח את יהושע למלחמה ואחריך יר' במדרגת עם אפרים יר' אתה שרשך בעמלק ואחריך נתן גם כן לבנימן חלק בעממיך אשר אתה נלח' עמהם שהם עמלק וקראה עממיך יר' העממים כנחלים עוממו' ממך וזה שיהושע החלים אותם ולזה קראם בכנוי אל בנימן עממי' וא"כ אלו אע"פ שלא באו ממני הם נחשבים ממני וממכיר ג"כ וחשב מכיר והוא מכיר בן מנשה לפי שירדו מהם מחוקקי' והם אשר קראה דבורה לבי לחוקקי ישר' ואם לא נלחמו בידם נלחמו בזכותם ומזבולון ג"כ ירדו מחוקקי' לפי שהם מושכי' בשבט סופ' והו' ביששכר כדי שילמדו בתורה הם מושכי' אות' אם יר' השרים שלי והם שרי מלחמתי אשר הוא הזכות היו ביששכר כי המה יודעי בינה לעתי' והם המחוקקים אשר היה לבי עמהם וא"כ מזבולון באו אלו כי הוא אשר משכו את יששכר לזה ולא הספיק ליששכ' אלא שיששכר הוא אשר עשה כן ברק יר' הוא סבר שיהיה כן כמו שהי' ברק לפי שכל זכו' ברק הוא ששמש את הזקנים החכמים ובשכר ששמש אותם היה לו מה שהיה לו באופן שבעמק שולח למלחמה ואת ברגליו של יששכר יר' בסבת' וא"כ בא להתלונן על יששכר כי המה היו עיקר המלחמה אלי וגם לברק מצד זכות' ואם מראובן הנה הוא יש לו התנצלות שהיה בעבר הירדן רחוק ממני ולא יוכל לבא אבל מעיקרא דדינ' פרכא כי בפלגות ירצ' במה שהבדיל עצמו ראובן מאחיו ולקח חלקו ונחלתו בעבר הירדן ע"ז גדולים החקוקות שבלב חקוק ע"ז או ירצה גדולים חקקי לב הם חקרי זה וא"ל לראובן למה ישבת בין המשפתים לשמוע וגו' כמ"ש וא"כ לפלגות ראובן פעם אחרת אשר הבדילו עצמ' שהם אנשים מבני יש' שבאו לחלוק עם קרח גם בזה גדולים חקרי לב יר' חקירות רבו' נעשו לזה לפי שהם היו כ"ג ראשי סנהדראות וכלם חכמים א"כ אין לנו עסק בנסתרות אלו אבל מה שאני אומר' בזה הוא שלא היה לי מהם לא סיוע גבור' ולא סיוע זכות כי בשניהם נכלל מיש' וגלעד ג"כ שכן היה לראובן בעבר הירדן וגם אם יתנצל בזה התמיה עליו באופן שאמרנו בראובן ודן אשם אשמה גדולה בזה כי למה יסיר בטחונו מהש"י ויגור אניות להשגב שם מאויבי ישר' כי זה לא די שלא סייע בזכות אלא שעשה בהפך אחר שהסיר בטחונו מהש"י ואשר התנצלותו מפורסם אחר שהוא יושב לחוף ימים וגם אין להם מבצרים כלל אלא על מפרציו ישכון וא"כ לא היה יכול לעזוב מקומו ולבא כי הוא צריך לשמיר' גדולה וגם הוא שמיר' לכל א"י ואם כן הרי לך מי שאשם בדבר זה ומי שלא יאש' אבל בודאי כי על כלם עלינו לשבח' ולהודות לזבולן אשר הוא חרף נפשו ולא חשבה לכלום שהשימה למות על עדת ה' ולהושיעה אחר שלא בא אלא הוא וכיון שרא' את אחיו שלא באו היה מן הראוי שיפול עליו אימתה ופחד ועם כ"ז לא ראה דבר מזה אלא שם עצמו בסכנה גדולה והלך למלחמה ונפתלי גם הוא נמשך אחריו אלא שלהיו' המתחיל בזה זבולן לזה עשה עיקר ממנו ואלו עשה זה בכנע' או ע"י תחבולה ותחבולת האמיות אשר יעשו במלחמה לא היה השבח כ"כ שכפי זה לא היה הבטחון כל כך מפורסם אלא מה שיגדיל שבחו הוא ששם עצמו על מרומי שדה להלחם בפרהסיא וזה בטחון גדול ושבח גדול · ועוד שאלו היו הנלחמי' נגדו אנשים מעטים ספרא וחילו עכ"ז הייתי אומר שחרף נפשו למות וכ"ש עתה שבאו מלכים נלחמו וגומר :

באו מלכים נלחמו וגומר

מה שצריך לדייק בפסוק הוא זה לאשונה בכפל אמרו מן השמים נלחמו והדר אמר נלחמו עם ססרא שהי' די שיא' מן השמים נלחמו הככבים ממסילות' עם ססר' הב' שאם השמים הם הככבים למה כפל הענין במלות שונו' ואם שמים וככבים הם ב' דברים מתחלפים צריך לחקור ולידע מה הם שמים ומה הם ככבים וגם אמרו ממסילותם הג' באמרו נחל קדומי' נחל קישון שאין לו משמעו' כלל והמפ' לא פירשו בו דבר : אמנם הביאור בפסו' הוא זה אחר שזכרה דבורה איך השליטה האל יתב' ונתן לה חלק בגבורים לזה הודיעה עוצם הנס אשר עשה עמה האל יתברך בזאת המלחמה העצומה ולזה הגדילה במהות המלחמה ואמר באו מלכים נלחמו יר' הנה מלחמת כל השבטים לא היה אלא כנגד מלך אחד אבל במלחמה זאת באו מלכים רבים לעזור את ססרא ובשביל שהעוזרים מהמלכים כאשר יבואו לעזור מלך אחד אם לא יביאם זולתי אהב' המלך ולא שנאת העם אשר באו עליו או אינם מתאמצי' גם להלחם וגם אם ילחמו לא יהיה באכזריות גדולה לזה להגדיל מלחמה זאת אומר כי היה מעולם שנאתם שעם היות שהבא לעזר זולתו להלח' לא ילח' הוא בראשונה אלא מקודם ילח' בעל המלחמת ואח"ז המה עוזרים אותו לזה אמר שבזה לא עשו כן אלא שבאו מלכים נכריים והמה נלחמו בתחלה ואז נלחמו מלכי כנען והנה זה היה מפני שלא באו אלא משנאתם עם ישראל והראיה שבצע כסף לא לקחו כלל על זה וזה ראיה שלא הביאם אלא שנאתם העצומה אשר היה להם עם ישראל כי בזה יתגברה במלחמה · או ירצה בצע כסף לא לקחו לפי שהייתי יכולים לומר שטעם קדימתם למלחמה אינו מפאת שנאה עם ישראל אלא שהשכירם ססרא ולזה לקחת שכרם בהכרח יעשו מה שיצוה להם לזה אמר שאין זה כן אלא שקדמו להלחם וזה היה מרצונם לפי שבצע כסף לא לקחו כדי שנא' שחמדת הכסף עשה להם זה וראה כי לא אמר כסף לא לקחו כי לא היה לו לומר אלא כך אלא הכונה להגדיל השנאה לומר שלא די שלא הקדים להם פועל שכרם לבא אלא אפי' חמדת הכסף שיטלו וזה יהיה אלו דבר להם לתת להם אחר המלחמה גם הנאת זה הבצע לא לקחו כלל כי לא באו אלא להלחם לבד · והרדק ע"ה פירש בצע כסף לא לקחו על מלחמות אחרות והכונה לומר שאלו המלכים אשר באו להלחם היו אויבים לישראל כי מעולם בכל עת אשר נלחמים לא היו לוקחים שום ממון מיש' שהיו נופלים בידיהם בפדיון נפשם אלא היו הורגי' אותם ויפה כיון לפי שלפי דרכינו וכך לפי המפ' לא נתן להם הי"ל · או יר' באו מלכים וגו' וזה שרצה להראות עוצם גבורתו ית' וגודל הנס אשר עשה עמהם לפי שהנה המלכים לא יתנועעו לבא להלחם אלא מצד כח שרן שהוא המעורר אותם לבא וזה ראיה שכל ככבי השמים מנגדים להם אחר שבאו מלכים מעצמם נלחמו כי זה ודאי יורה שההתעוררות לבא אינו אלא מפאת שר כל מלך ומלך ולא תאמר שמאת החמדה הביאתם וא"כ ברצונם באו ולא מהוראת ככב ומזל כי הנה א"א אחר שבצע כסף לא לקחו וא"כ אין זה אלא מהתעוררות עליון שכל שר הניע למלכו לבא וכפי זה גם שריה' באו עמם ולזה אמר מן שמים נלחמו שלא באו המלכים אלא משמים נלחמו עם ישראל ועם כל זה הכריחים האל ית' לעשות הפך זה והוא שנלחמו עם ססרא ולא עם ישראל ולא תאמר שהוכרחו לזה מפני היותם בבית השפלו' ולא ברום המעלה וזאת היתה סבת מלחמתם עם ססרא לזה אמר הככבים ממסילותם יר' מן שמים נלחמו הככבים ממסילותם והם בתי הרוממות כמו שפי' הר"דק בשרש סלל ועם כל זה נלחמו מוכרחים מהאל יתבר' עם ססרא וזו צדקה גדולה שעשה האל ית' עם ישראל בימי דבורה · או נאמר שאמר זה כדי שלא נטעה לומר שמה מה שנלחמו את ססרא היה לפי שהיה מזלו בשפל הירידה לפי שהיו מלכים אחרים אשר מזלם חזק שנלחמים אותו ומפאת מזלם ושפל מזל ססרא נוצח לזה אמר שאין הדבר כן אדרבה כל המלכים כלם היו נכנעים אליו ובאו מעצמם וגם נלחמו הם תחלה ואז נלחמו מלכי כנען וכל זה משעבודם אליו לא מחמדה כי בצע כסף לא לקחו ונמצא שכלם היו בעזרתו של ססרא ושריה' והם כנגד ישראל ועם כל זה מן השמים נלחמו כל השרים כלם והם הככבים בהיותם בממשלה גדולה כמו שלסלה והוא במסילותם ועשו ב' מלחמות שהמה נלחמו כנגד מלכיהם המשפיעים בהם וגם נלחמו כנגד ססרא בעצמו וגם מן הארץ נעשה להם נס גדול לישראל דומה לקריעת ים סוף לישראל וזה שגברו המים לגרוף אויביהם ולהם נשארו בטבעם מבלי תגבורת אלא שגם תחלה יבשו המים לישראל ואח"כ חזרו על המצרים וכאן היה הדבר בהפך כי נחל קישון נחל קטן היה ולא היה בו כדאי לשטוף הנכנסים בו ועם כל זה גברו המים בו כ"כ עד שנחל קישון גרפם ואחר זה חזרו המים ונשאר הנחל כימי קדמתה ועברו בו ישראל וזהו נחל קדומים נחל קישון ובזה תדרכי נפשי לעזו ית' ויכלתו ולהאמין בו · או ירצה נחל קישון גרפם ובזה נדייק אמרו גרפם ולא אמר שטפם אלא כונה לומר שגברו מי נחל קישון בהשגחתו ית' עד שבא הנחל למקום אשר היו בו וגרף אותם כמו המכבדו' שיכבדו בהם המים והראיה לזה שהם לא היו צריכים לעבור על אותו הנחל כי לזה הוצרכו חז"ל לומר שחמימות הככבים הביאן לשם להתקרר · אמנם כפי דרכנו זה לא באו שם אלא שהנחל גרפן ממקומם ושמא תאמר שנחל זה מקודם זה היה דרכו להתגבר ולעשות זה לזה אמרה נחל קדומי' נחל קישון ירצה מקודם נחל היה ולא נהר שוטף וא"כ עכשיו שחזר נהר שוטף בודאי כי לא היה זה אלא לדרך נס מאתו ית' ובזה תהיה נפשי דורכת לעוז התורה להחזיק בה אחר שהיא הנותנת העוז לעוסקים בה על הבריות כלם לשכותם · או ירצה תדרכי נפשי מכאן ולהבא בעוז האמיתי והוא העוז השכלי אשר יושג מצד התורה האלהית והנה ספרה נס אחד שנעשה שם כדי שלא ימלט אחד מהם וזה שאלו לא היה אלא תגבורת המים היו בורחים רובם בראות המים באים להם אלא שאז בהשגחת האל ית' הלמו נשברו עקבי הסוס מצד הרקודי' והם ריקודי אבירי והם הגבורים שהיו מרקדים אותם לנוס עליהם והלמו עקבותיהם מצד דהרות האבירי' עד שלא יכלו לנוס ובאו המים וגרפו אותם ובזה לא היה להם מפלט כלל או יר' אז הלמו ויהיה פועל יוצא וחוזר לאביריו והוה ליה כאלו אמר אז הלמו אביריו את עקבי הסוס מרוב דהרות אשר יהיו מרקידים אותם ובמקום שהדהרות יכריחו אותם לנוס היה מהשגחת האל ית' שהלמו אותם בהם עד שלא ילכו לנוס אלא שאמר אביריו לבסוף לומר שלא היה זה לפי שלא היו יודעים לרקד אותם שלא היו פרשים ויודעים להרקידים לז"א שלא היו אלא דהרות אביריו והם האבירים אנשי המלחמה ועכ"ז הלמו עקבי סוס ברקודים וזה מהשגחת האל ית' :

אורו מרוז אמר מלאך וגומר

צריך לדייק בפסוקים ראשונה שאם יושבי מרוז חטאו כי לא באו לעזרת ה' מרוז בעצמה מה חטאה ולמה צותה דבורה לארר את הארץ · הב' למה ביושבי' כפל הארירות ואמר אורו ארור יושביה · ה"ג בכפל אמרו כי לא באו לעזרת ה' לעזרת ה' והיה די שיאמר כי לא באו לעזרת ה' בגבורים · הד' במה שכפלה הברכות ליעל והיה די שיאמר תבורך מנשים באהל יעל · ועוד למה הודיע לנו עתה שהיא אשת חבר הקיני והוא דבר ידוע לנו · הה' במה שספרה כל עניניה דמלבד שהכל אמרה הנבואה למעלה ולא היה צריך עתה להודיענו הנה יקשה עוד שאין לנו תועלת בידעתו כי מה שצריך לשבח אותו הוא במה שהלמה מחצה רקתו והתחבולו' שעשתה לזה אין בהם שבח כלל וא"כ הי"ל תבורך מנשי' וגומר הו' באלו הו' בריעות שנראה שהם דברים יתרים מבלי טעם וצריך להבין כונתה בהם · אמנם הביאור בפסו' הוא זה · דעתי הקצרה מסכמת עם הר"דק והר"לבג אשר אמרו שמרוז שם עיר קרובה למלחמה ולא באה לעזרה ועם זה נפרש הפסוקי' הנה צותה לקלל את הארץ להרחיק עם ישראל משבת בה ומתערב עם יושביה וזה כי רוע תכונת יושב עיר מה יולד מפאת רוע מזג העיר שכבר ידעת שהתכונו' כפי המזג ומזג העיר והאוירה עושה רושם בנולדים בה ולזה כאשר רצה לקלל יושבי מרוז אמר אורו מרוז בעצמה והתרחקו ממנו ואורו ארור ב' ארירות ליושביה האחד מצד המזג הרע אשר קנו מהעיר והב' מצד חולשת שכלם שלא הספיק לתקן המזג ולישרו כי לזה נתן השכל ולזה אמר אורו יושביה מצד מזגם הרע וארור יות' תמידי מצד שכלם החלוש אשר לא תקן המעות אשר הטבע ומזגם הרע והטעם בזה כי לא באו וגו' · או נאמר שכפל הארירות ליושביה ביארה הטעם בכפל אמרה כי לא באו לעזרת ה' וגו' וירצה שעם היות שאנשי המלחמה לא יהיו גבורים היה ראוי שיבאו בטוחי' בעזרת ה' שיעזרם ויושיעם כ"ש שהיה להם מצורף עם הבטחון בעזרת ה' היה להם דבר אחר אשר הוא שהי' בגבורים אנשי חיל ועם זה היה הנצחון יותר מחוייב וזה כי הבוטח בה' במה שיעזרהו מצדו כבר ישובח אם לא יבטח אם יהיה סבת שלילת בטחונו שאינו בוטח בעצמו שאינו יודע אם הוא ראוי שיעשה עמו נס וכן נמצא בצדיקים שאחר הבטחון נתיראו כי אמרו שמא יגרום החטא · אמנם במקום אשר יש גבורים אנשי מעשה אשר בהם היה עזרת ה' וכ"ש אשר לא בטחו ובאו לעזרת ה' שהיה ראוי שיבטחו בו ית' ואין להם התנצלות באמרם כי לא בטחו בעצמם אשר שהיה לעזרת ה' בגבורים הצדיקים שעליהם משגיח האל יתב' והעוזר

ממנו

אמנו יעב' בטוח ולזה הם מחוייבים ב' ארירות על העדר בטחונם בו ית' ועל העדר בטחונם בגבורים · או ירצה כי לא באו לעזרת ה' וגו' על ב' זמנים שהיה ראוי שיבאו ראשונה כאשר היו ישראל עדיין חלשים שלא היה שם אלא עזרת ה' לבד והוא בעת אשר קראם ברק לבא למלחמה ועל זה אמר כי לא באו לעזרת ה' והב' שאחר שלא באו אז היה מן הראוי אם כן כאשר הי' עזרת ה' בגבורים והוא בעת הנצחון כאשר רדף ברק אחרי הרכב שאז היה עזרת ה' והיה בגבורים שכתגברו עם ישראל עם ברק לרדוף אחרי אויביהם ולזה אמר שיארדו אותם ב' פעמים אחר שלא באו לא בראשונה ולא בשניה · תבורך מנשים יעל וגו' אחר שספרה ב' הסבות שבשבילם היו מחוייבים יושבי מרוז ארירה ספרה היות הסבות כאלו ביעל בהפך שלזה אנו חייבים לברך אות' שני פעמים וזה שיושבי מרוז היה להם ב' סבות מחייבות אותם שיבאו ולא באו ויעל היה לה ב' סבות מונעות אותם שלא תעשה מה שעשתה ועם כל זה עשתה אותו לעבוד את ה' ולזה דין הוא שתבורך ב' פעמים הא' מצד היותה אשת חבר הקיני וחבר הקני כרת ברית עם יבין מלך כנען והאשה חייבת לשמור ברית בעלה ולאהוב את אוהבי בעלה והב' מצד היותה אשה ואין מדרך האשה להלחם וגם לא לסכן עצמה עם גבור כססרא כי היא מטבעה חלושה ורכת הלבב ועם כל זה השתדלה בכל עוז ולא עמד בפניה לא אהבת בעלה ולא רכות לבב לזה אמרה תבורך מנשים ירצה מכל הנשים כלם תבורך שיברכוה האחד מפני היותה אשת חבר הקני ועם כל זה לעבוד את ה' ית' לא חששה לזה לשמור ברית בעלה אלא כזדרזה לשם האל יתברך וגם תבורך מן הנשים בטעם אחר והוא מנשים באהל ירצה מטעם היות דרך הנשים להיותם באהל ביתם ולא לצאת להלחם ולסכן עצמם מטעם זה גם כן תבורך ולזה ספרה גודל השתדלותה והתחבולות אשר עשתה להרוג את ססרא · או ירצה תבורך מנשים וגו' ובזה כדייק אמרו מנשים שאם כונה לומר שיברכו את יעל הי"ל תבורך רחל ותהי ברכתה מנשים ואנשים ולזה אומר שכונתה לומר שעם היות שיעל לא עשתה מעשה נשים הכשרות בזה והיה נראה שלא תהיה ראויה להתברך הברכ' אשר בה נברך הנשים הכשרות לזה אמרה שאין הדבר כן אלא שתבורך מעין ברכת הנשים או יותר מהם אם הא"ם מ"ס היתרון וזה שאם תראה מעשה יעל בזה יראה לכאורה שלא עשתה מעשה הנשים הכשרות לפי שמדות האשת חיל הוא היותה משועבדת ונכנעת למה שירצה בעלה וכן נזה לא לוד ע"ה כמ"ש שמעי בת וראי והטי אזנך ושכחי עמך וגו' כי הוא אדוניך והשתחוי לו ואם כן אם נזה לה לעזוב רצון אביה ואמה בעבור רצון בעלה כל שכן שצריכה לעזוב רצון אחרים והדבר הב' משבחי האשה הוא היותה כבודה בת מלך פנימה בירכתי ביתה צנועה והנה יעל עשתה ב' דברי' בהפך אלו הא' במה שעשתה הפך רצון בעלה אחר ששלום היה בינו ובין יבין והיא עשתה בגידה גדולה כזאת עליו והב' שיצאת לקראת ססרא ותביאהו עמו לאהל ותשכיבהו בין רגליה וזו דרך פריצות ואין דרך הצניעות לעשות זה לזה אמרה דבורה שעם היות מעשה יעל מגונה מצד אלו הב' דברים שעם כל זה אחר שכונתה לשמים הנה היא תבורך מעין הברכה אשר יבורכו הנשים העושות רצון בעליהם ומעין הנשים הצנועות באה לו והוא אמרה תבורך מנשים יעל עם היותה אשת יעל ועשתה שלא כרצונו ומנשים באהל עם היות שהיא יצאת מן האהל לקראת ססרא תבורך או ירצה מנשים באהל כלומר מפי אותן הנשי' אשר הם צנועו' באהל כי המה בודאי יגונה אלנס מי שלא תהיה דומה שיה' עם כל זה ליעל אחר שיצאת לעשו' מעשה משובח כזה מאותם הנשי' הצנועות באהל תבורך כי לא די שלא תתגנה בזה בעיניהם אלא שתשובח ותבורך מהם : או ירצ' תבורך מנשים וגו' הנה יעל עשתה חסד גדול עם כל הנשים בין הנשואות שהצילה אותם מן האלמנות במה שהצילה את בעליהן והן הנקראות נשים סתם נשים לבעליהן ובין מהפנויות הנסתרות באהל תבורך כי לא עזבה אותם באהל במה שהצילה את ישראל אשר להם ינשאו וזהו אמרה מבורך מנשים הנשואות יעל וזה במה שיאמרו שתמיד תהיה אשת יעל ולא תתאלמן ממנו כמו שהיא הצילה אותנו מן האלמנות וגם מנשים באהל תבורך זאת הברכה לפי שהיא הצילה אותם מן העון · מים שאל חלב נתנה וגו' אחר שספרה הנבואה טוב כונתה במעשה שאליו ראויה לברכה ספרה המעשה עצמו במה שהיו בו ב' דברים שאין דרכן להמצא בנשים והם החכמ' והגבורה ועל החכמה אמר מים שאל וגו' רש"י ע"ה אמר שנתנה לו חלב במקום מים לידע אם היה לבו עליו שיבין בין טעם מים לטעם חלב או היה מטורף בדעתו עד שלא יבחין זה וכן אמר המתרגם : וכפי זה אפרש הפסוק וזה שהיא כונה לבסות אותו כמו שאמרנו ולזה נתנה לו חלב במקום מים ולהבחין אמיתות זה מבלי ספק נתחכמה בב' אופנים האחד במה שנתנה לו החלב בכלי ששותים בו מים ויהיה בספל אדירים שנקראים אדירים על המים כמ"ש רש"י ע"ה · והכונ' בזה לפי שאלו נתנ' לו החלב בכלי ששותים בו החלב לא הי' נסיון לדעת אם הוא בריא בדעתו גם שירגיש שהוא חלב כי לא יצטרך לזה בריאות דעת אחר שכלי חלב לחוד וכלי מים לחוד ועם היות שיהי' מטורף עד שהוסר ממנו חוש הטעם עם כל זה בכלי יבין זה וכל כונתה לבסותו בחוש הטעמ' לזה נתנ' לו החלב בספל מים עד שאם ידע שהוא חלב לא יהי' אלא בהרגש חוש הטעם ובזה תדע שאינו מטורף בדעתו ואם לא יבחין אז ידע שהוא מטורף ועוד נתחכמה בזה הנסיון באופן אחר שאם תתן לו החלב ממש קודם שיוסר ממנו החמאה גם אם ירגיש זה עדין לא יורה על דעתו שהי' בריא מפני שהשנוי גדול בינו למים ולזה לאמת הנסיון לגמרי הקריב' לו חלב חמאה שהוא חלב אשר יוסר ממנו החמא' שאז הוא דומ' למים וצריך דעת בריא להבדיל בין שניהם ואם לפ' חמאה כמו שפי' הרלב"ג ע"ה שהוא חלב שעדין החמא' עמו יהי' ההתחכמות בהפך והוא לאמת הטרוף שאם לא יבחין בין מים לחלב שהוסר ממנו החמא' אין ראיה מזה לטרוף דעתו שאחר שהשנוי ביניהם מעט איננו מן התימא שלא ירגיש השנוי אשר ביניהם ואין זה מופת על טרוף דעתו ולזה הקריב' לו החלב שעדין בו החמא' שאז אם לא יבחין הוא ראיה על טרוף הדע' בהחלט הואיל שהשנוי רב והוא לא הרגיש אותו בחוש הטעם · או נאמר והוא כפי מה שפי' הרלב"ג והרד"ק ושאר המפרשים שנתנ' לו החלב לפי שהוא מכביד הלב ומטריף הדעת ולזה אמר' מחכמת יעל שכאשר שאל המים נתנ' לו במקומם החלב לפי שהמים יסיר העיפות כמ"ד מים קרי' על נפש עיפה והיא רצתה שישאר עיף וינע וגם יטרף דעתו ויכבד לבו ולזה במקום המים נתנה לו החלב ומפני שלא ירגיש הוא בזה ויחשוב אם ירגיש בחלב שלרעתו נתנה לו החלב לזה נתחכמה ונתנה לו החלב בספל נאה אשר שותים בו אבירי המלחמ' והגבורים כי בזה יראה שעדין הוא חשוב בעיניה לשר גדול וחשוב ושהחלב אשר נתנה לו איננו אלא לטובתו לא לרעתו או יהי' ספל אדירים שהוא כלי גדול אשר יכיל שעור רב מהמים כי בו שותים הגבורים לכבות החום כי הגבורה היא מחממת חום נוסף ועשתה זה כדי שיחשוב שעדין הוא גבור בעיניה ובזה יבטח שתירא מלהזיקו וגם נתחכמה שלא נתנה לו ההפך והוא חלב שבו חמאה אלא אותו שהוסר ממנו החמאה כי הוא קרוב למים ובזה גלתה שבח חכמתה ועל שבח הגבורה אמרה ידה ליתד תשלחנה וזה להראות גבורת לבה שלא כדרך הנשים שהם רכות הלבב ביותר וזה במה שלא פחד לבה לעשות מעשה זה וזה שכל העושה דבר מה אם יעשנו בפחד הנה יתבלבל דעתו ולא יוכל לעשות הדברים בסדר הנכון אשר יצטרך לעשותם כתקנם ולזה להראות שיעל לבה כלב הארי גבור אמרה דבורה הסדר הנכון אשר בו עשתה מעשה זה מבלי בלבול כלל והוא שכונה ראשונה שידה השמאלי' כחותיה המניעים תשלחנה אותה ליקח היתד ובזה יתישב אמרו תשלחנה שנדחקו המפרשים בו בב' אופני' האחד שהי"ל שלחה לשון עבר וגם אם תאמר לשון עתיד הי"ל תשלח לשון יחיד מלבד שלא אמר השולח אותם כמ"ש יתישב כי הכח המתעורר אשר הוא עם האברים והעורקים יכינו בלי המעט' היה כל כך חזק ומבלי בלבול שידה ליתד תשלחנה הכחות המכינים וימינה להלמות והוא הכלי אשר בו תתקע היתד ושמילת הסדר הזה יורה על גבורת לבה ועוד לה גבורה גדולה בעצמ' במה שלא לקחה כלי קטן לעשות זה מאותם אשר הם אצל בעלי בתים לתקוע יתד האהל כאשר יתקעו אלא לקחה הלמות עמלים והוא הכלי אשר בו מכים העמלים והם בעלי המלאכה כי הם מורגלי' בידיעתם אותו עם היות שהוא כבד והם ידעו איך יכו בו והיא מגודל גבורתה עם היות שהיא לא הורגלה בו לקחה אותו באופן אשר יקחו אותה העמלים המורגלים בזה עד שהכתה בו מכה הגונה · ושמא תאמר שזה היה קודם שהגיעה אצל ססרא אולם כאשר באה אצלו התבלבל ויטרף דעתה ולא תכלים אותו כאשר יצטרך לזה אמר והלמה את ססרא וגם כונה להלום אותו

באבר הראשי שמחקה את ראשו ולא קרה לה שום חולשה או רתת בידה כמו שיקרה למפחדים אלא ההכאה היתה בחוזק גדול שמחקה וחלפה רקתו וזה גבורה גדולה וגם אבירות לב ביעל עם היותה אשה ובזה כפ' פי' אחר בב' הברכות אשר אמרה תבורך מנשים ירצה אין טוב ברכתה מסוג גבולות הנשים אלא היא תבורך יותר מן הנשים אחר שאין מעשיה אלא מעשה אנשים אם מפא' החכמה שדעתן של נשים קלה ולזה אמרה תבורך מנשים יעל אשר אין להם חכמה והיא גלתה בדבריה אלו חכמה גדולה ואלו היתה אשת חבר וחכם נאמר כי ממנו למדה אלא שהיא אשת חבר הקני שלסכלותו ומיעט אהבתו לחכמה נפרד מנגד יהודה אשר שם באו בני חוב' להסתופף בצל החכמה ועל הגבורה אמרה מנשים אשר לרכות לבב' הם תמיד באהל תבורך היא כי היא לא נהגה בהם אלא בגבורה גדולה עשתה מעשה זה · או נאמר ששבח אותה בזה על גודל בטחונה בו יתברך עד שלא הרך לבה ולא פחדה כלל מססרא ולזה אמרה ידה ליתד יר' מגודל בטחונה בו יתברך שידה ליתד תשלחנה שלוחי ההשגחה וימינה להלמות עמלים באופן שהאמינה שאין לקיחתה זה אלא מהשגחתו ית' הנה בזה בטחה והתאמצה לעשות מה שעשתה והו' כי לא תקעה היתד בראשו בעודו בריא אלא היתה עושה דבריה אחת לאחת כאלו לא היה איש זה ולא גבור מעולם וזה שמתחלה הלמה ססרא וזה שהכתה אותו בגופו בהלמות עמלים אשר בידה וזה דבר זר כי בזה יקץ משנתו אם ישן היה והיא לא חששה לזה מרו' בטחונה בו ית' ואח"ז מחקה ראשו בהכאה אחרת כדי שתתדבק ראשו ויכנס בה היתד בקלות ואח"ז מחצה ביתד במכה עצומה בגבורה גדולה עד שחלפה רקתו וזה כמתלהלה' בו ובלתי יראה ממנו עם היותו כעוצם הגבורה אשר נודע ממנו כפי מה שהגדילו רז"ל בקבלתם · והנה אמרה במה זה בטחה יעל כל כך בו ית' אחר שהבטחון צריך לזכות גדול לזה אמרה שראתה סימנים לזה וזה שססרא כאשר בא לאהל להנצל שם בין רגליה של יעל כרע להתחנן אליה שתסתירהו מברק ותשמור אותו ובאותה שעה כפל ונפילתו זאת היה לה לאות ומופת שיפול בידה ועוד כי ראתה בו שעשה דבר שלא כטבע ודרך הבורחים אשר מרוב הפחד לא ינום ולא יישן כלל שהיראה איך שתהיה תסיר השנה וכ"ש ביראה ופחד גדול אשר היה לו לססרא שכל מחנ' ישראל רודפים אחריו ועם כל זה שכב ובזה ראתה שסיבה זאת היתה מאתו ית' ליתנו בידה וכל זה ספור מה שקרה לו ועכשיו מבארת איך לקחה זה לסימן ולזה אמרה בין רגליה כרע נפל ירצ' כאשר ראתה שבין רגליה כרע נפל הבינה שבמקום אשר כרע שם נפל שדוד ומוסר הגבורה מאתו ית' ולזה נתגברה עליו מבלי פחד ומורך לבב כלל · או נאמר שעל ג' דברים אשר אמר שעשתה לו דבורה עליהם אמר אלו הכריעות שיר' שבעת אשר הלמה אותו בין רגליה כרע להתחנן אליה בחלם שבחלשים ושם כפל וחזר ושכב וזה השגחה גדולה וכשמחקה כדי שתתדבק אז חזר לקום ובין רגליה כרע פעם אחרת ושם כפל ובאותו המקום אשר כרע שמה לא שכב עוד כי שם מחצה ראשו וחלפה רקתו :

בעד החלון נשקפה וגומר

מה שצריך לדייק בפסוק הוא זה ראשונה שלמה יחסה אם ססרא האחור לרכבו ולפעמי' מרכבותיו ולא אל ססר' עצמו אשר יביאם וא"כ הי"ל מדוע בושש בני לבא וגומר · הב' באמרה חכמו' שרותי' תעננ' ולא אמר מה היו עוני' אותה · הג' באמרה אף היא תשיב וגומר שאם הוא כדברי המפ' שענייית החכמות הוא הלא ימצאו ופי' הפסוק חכמות וגו' תעננה ואף היא תשיב לעצמה זה והוא שהלא ימצאו וגו' הנה כפ' זה לא יתישב אמרו אמריה שנראה שדבריה אלו הם אמריה כבר שאמרה אותם ותשוב עתה להשיב עצמה בהם וא"כ לא הי"ל אלא אף היא תשוב לו ומאי אמריה · ועוד שמלת תשיב לא תתישב שאם הוא מלשון תשובה תענה הי"ל כמו תעננה · אמנם ביאור הפסוק הוא זה · רש"י ז"ל כתב שחכמות יר' החכמות שבשרותיה ור"ל שמלת חכמות הוא שם תואר לא שם דבר ולכן נקוד חטף פתח שמלת חכמות אשר הוא שם דבר היא נקודה בחטף קמץ ולפי שכפי זה אנו צריכי' לג' נונין האחת השרשית שפרשו ענה והב' אשר תורה על הרבוי והג' אשר תורה על הכנוי שיר' תענן לה לז"א רש"י ע"ה שלזה בא דגשות שלנון לשמש במקום נון שלישית שהיא נון הכנוי והוא ליה כאלו אמר תעננה ופתרונו תעננה אותה והרד"ק לא הוצרך לנון ג' כי הוא פי' חכמות כל אחד מהחכמות וא"כ פתרון הכתוב תענה אותה וא"כ האחד נון השרש והשנית נון הכנוי והתימא מהרד"ק מי הכריחו לפרש חכמות כל א' מהחכמות אחר שדגש הנון תורה על נון אחרת ובזה יש לנו נון אשר תורה על הרבוי ותאמר שיר' שכלם תעננ' אותה כמו שפי' רש"י ואלו לא פי' אמריה תשיב אמריה לה שיר' לעצמה היינו אומרים שזה אשר דחקו לפרש כן שהוא יפרש תשיב אמרי' לה' לחכמות וכיון דלא אמר להם הוצרך לו' שחכמות יר' כל א' מהחכמות אבל מה נעשה דהוא פי' שלה הוא לעצמה וזה כפי דרכם מוכרח בפי' הפ' שאחר שמה שהם עונות הוא אמרו הלא ימצאו איך יאמר שהיה משיב זה לחכמות וא"כ עדין קשה למה פי' הרד"ק כל אחד מהחכמות ושמא הביאו לזה דרך ארץ שאין דרך הרבים לענות כלם כאחד או אי זה כלל מהדקדוק אשר נעלם ממנו · ויהיה מה שיהיה הנה פי' הפסוק לפ"ד הוא בזה האופן · כפי הנראה משטחיות הדברים אם ססרא היתה מצטערת ודואגת על איחור ססרא בנה שבושש לבא ולזה בלבה היה טינה וחושבת שמא שום רע היה לו והו' סבת איחורו כי זה הוא דרך האם על בנה שתמיד דואגת שמא היה לו שום רע בעת אשר לא תראהו ולזה במחשבת לבה היתה אומרת שמא נוצח ונהרג ומרוב דאגתה זאת לא היתה יכולה לשבת בביתה כלל וגם לא היה כבוד לה לצאת החוצה לשאל עליו ולזה בעד החלון נשקפה לראות מה האנשים או על זה או אם יש שום שמוע או יבא שום מגיד מהמלחמה וזה בהסת' גדול שלא היתה עומדת בחלון הפתוח אלא בעד האשנב לבד ובהיותה שם מפני דאגת לבה היתה מיבבת ומיללת אבל לא היתה בוכה מפני שלא ישמע קולה ויפחדו העם ועם היות' מיבבת מרוב דאגת לבה ומה שהיתה מחשבת עכ"ז בפיה לא היתה אומרת כדי שלא לפתוח פיה לשטן וגם בספקות אשר היה לבה מספק לא היתה מיחסת האחור לססר' אלא היתה מיחסת אותו לשום מקרה שאיר' לרכב ולזה לא אמר' מדוע בושש ססרא לא מדוע בושש רכבו שהית' תולה האחור ברכב או לפעמי הרכב וחכמו' שרותיה היו מריבות והיו מעני' אותה על מה שהית' מבשרת רע במה שהיתה מיבבת ויהיה תעננה מלשון ענוי ואף היא כאשר היו שרותיה מענות אותה ומריבות עמה תשיב אמריה לה ירצה מה שהיתה אומרת מהרע תשיב אותו לראשה ותאמר עלי קללתך בני ולא על ססרא כי מה שהיה חושבת על ססרא ומיבבת יהיה עליה ועל עצמה לא על ססרא שססרא אין דבר רע מגיע לו אלא הלא ימצאו וגו' או יר' תשיב אמריה שהיתה מספקת ואומרת מדוע בושש רכבו לבא וגומר תשיב לאמריה אלו לה לתועלת ואומרת שסבת האחו' אינו אלא רבוי הטובה שמצאו משלל רב והם מחלקי' אותו וחלוקה זו היא המעכבת אותו או שמא נתעכבו בשכיבת הבתולות רחם רחמתים לראש גבר ומה שאני חושבת על ססרא בני איננו רק אלא שלל צבעים לססרא כו' אשר הוא המובחר מהשלל · או נאמר עפ"ד אשר דרך הר"י אלבו בס' העיקרים שפי' בעד החלון שהוא בחכמת הקסם או התכונה או כמו שפי' בס' הזוהר על וישקף אבימלך בעד החלון שהחלון האמור שם הוא ע"י חכמת הככבים והיא חכמת האסטרולוגיאה כי בחינות הככבים אשר משם ימשכו נמורות למטה יקראו חלונו' רקיע וזהו ענין אמרו כאן בעד החלון ומה שהיתה מיבבת הנה הוא לפי שהיתה רואה באצטגנינו' שלה אודם במזלה בנה וססר' בנה מוכה ע"י שתי נשים שכן הי' דבורה ויעל ובראות' זה היתה מיבבת כי לא ידעה לשפוט אמיתת הדבר וחכמות שרותיה והיא היו הופכות הדברים ופותרין אותם לה ולתועלת' והיו פותרות המראה לטובה באומן הלא ימצאו וגומר רחם לומר כי היה החולשה מרוב בעילות הנשים הבתולות והדם אשר ראתה בראש ססרא שפטו שהיה שלל צבעים שה א' אדום וזהו שלל צבעים לססרא ולפי שההוראה היתה הדם על ידי שתי נשים שפטו צבע רקמתים וזהו פי' הרב ז"ל כפי דרכו ואכתנו כפרש הפסוקים ונדייק איתם יותר כותיה ולא מטעמיה ונאמר בעד החלון יר' בעבור מה שראתה אם ססרא בחלון שהוא באסטרולוגיאה והוא שראתה במזל בנה דאתרע לזה נשקפה כי לא היתה רוצה להביט הטב במראה

באלה אלא בהשקפה מועטת וג"ז ותיבב בעד מה שהיה מורה לה האשנב והוא האורי הקטנים אשר בחלון כי לחלון לא הביטה אלא נשקפה ועמדה כי לא רצתה לראות אותו הרע שהיה מורה לה ובמה שהיתה רואה בעד האשנב היתה מיבבת · או שמא היו ב' מלאכות האחת חכמת האסטרולוגיאה והיא חכמת הככבים ובתחלה נשקפה בעד האלון ותיבב ואחר זה לאתה לידע זה בחכמת הקסם אשר הם השדים המודיעים על ידי המלאכות אשר עושים לזה כמו על ידי מראה וכיוצא בו ולהיות הוראה זו מועטת מההוראה התכוניית קרא לראשונה חלון לב' אשנב ומשניהם יחד היתה רואה דברים שבשבילם היתה מיבבת ומיללת והם הדברים האמורים · או ירצה בעד החלון בעבור מה שראתה בחלון והיא החכמה הככביית כמו שאמרה הוא היה הסבה שנשקפה בהיותה מיבבת בעד האשנב לראות אם יש מגיד או משמיע שום שמועה ובראות חכמות שרותיה אותה על זה האופן היו שואלים לה מדוע ירצה מה ראתה ומהו הטעם שהראו לה בחלון על אחור רכב סיסרא מבא ועל אחור שאר מרכבותיו וכפי זה אמר חכמות שרותיה תענינה הוא דבוק ע"ד שאלת מדוע וכפי זה יתישב שאם היא ראתה כבר בעד החלון הטעם איך תאמר מדוע וכו' אלא הוא ליה כאלו אמר חכמות שרותיה תענינה מדוע וכו' ורוצה כי לא רצה לתלות השאלה בו ולאמר מדוע בושש סיסרא לבא אלא תולים האחור במרכבות כדי שלא להוציא פיהם לשטן ועל זה אמ' אף היא ירצה גם היא כאשר הוכרחה לדבר לענות לחכמות תשיב אמריה עם היות שבמחשבתה לא היה זה אחר שהיתה מיללת אלא אמריה אשר הוציאה בפיה תשוב אותם באופן שהיו לה לתועלתה ולטובתה והיתה גם היא כמו שהם כוהלו מהתלות האחור בסיסרא גם היא נתנה סבות תחון לאחורו ואומרת להם הלא ימצאו ונומר ירצה סבת האחור בודאי אבלי שאינו אלא שימצאו יחלקו שלל ובזה נתאחרו ומה שאני רואה מן הדם אינו אלא רבוי דם הבתולות שבעלו רחם ונומר והדם אשר ראיתי בראש גבר אינו אלא צבע אדום אשר קנה מהשלל ומה שראיתי זה תלוי באשה רצוני שהדם היה באשה הנה הוא שהלבוש הוא מרקמה שהוא מלאכת הנשים והב' נשים הוא שהוא רקמתים נעשות מב' נשים זה היתה פותרת אם סיסרא אבל דבורה אומרת כן יאבדו ונומר ירצה כי בכל זה לא רצתה לתלות דם סיסרא בדם הבתולות כמו שעשתה בדם המחנה מפני שהוא בזוי וקלון לשר הצבא להיותו טרוד בזה או לפי שראתה הדם על צוארו ואין מדרך דם הבתולים לעלות לצואר וז"ש על לצוארי שלל · כן יאבדו כל אויביך הנה זו תפלת דבורה אחר השירה ופירש דבריה יהי רצון מלפניך שכמו שנאבד סיסרא כן יאבדו כל אויביך ולפי שהשירה זו מורכבת על אבדת סיסרא ועל מעלת עם בני ישראל ולזה היה מן הראוי שכשם שהתפללה על אבידת האויבים תתפלל גם כן על נצחון האוהבים שכן ינצחו תמיד לאויביהם ולז"א אחר שאמרה כן יאבדו אמרה שזה צריכה להתפלל לפי שאין דבר רע יורד מלמעלה שאוהביו אין צריך תפלה על הצלחתם שבכל זמן אשר יהיו אהבי האל־ית' הם כצאת השמש להאיר בגבורתו ית' המוציא אותו שמורה בו חנים וכוצא כמ"ד לאור חצך יהלכו כן הם תמיד יוצאי' בגבורתו יתב' כי בהיות הצלם האלהי עליהם הם כאורים בגבורה האלהית וכפי זה בגבורתו איכו חוזר לשמש אחר שאין השמש בגבורתו בעת צאתו אלא אחר זמן אלא חוזר לאל ית' שהוא המוציא אותו והוא יוצא בגבורתו ית' · או ירצה כן יאבדו שאיכה תפלה אלא ספור והודעה ויר' כן הוא תמיד שיאבדו כל אויביך ה' כאשר אוהביו ית' הם מאירי' בשכלם ובשלמות' כצאת השמש בגבורתו להאיר שהולך ואור עד נכון היו' שאז הוא יוצא בגבורת העליה שהוא הולך ועולה ומאיר :

ביאור חידות יותם הלוך הלכו העצים וגו'

מה שצריך לדייק בפסוקים הוא זה · ראשונה צריכים אנו לדרוש ולחפש בכונת יותם בחידתו זאת מה היתה · הב' שאם תראה ותחפש בזה יעלה בידך כי רצונו לומר להם גריעות אבימלך אשר מלכו עליהם שהוא דומה לאטד ושאם באמת ובתמים המליכוהו יחסו בצלו ואם לא תצא אש שכן לא ביאר הוא במשל זולתי זה וא"כ יקשה למה במלוכת הזית והגפן והתאנה אחר שאיכו צריך אליהם אל התולדה שהוציא מדבריו שלזה לא היה צריך לומר במשלו זולתי הלך הלכו העצים אל האטד ויאמרו לו מלוך עליכו וגו' ואם כן שאר המשלים לא יועילו לו ולמה האריך בהם א"כ · הג' כי אין המשל דומה לנמשל כי לא מצינו לעם הזה בשום מקום ולא בשום זמן הולכים לבקש להם מלך ואפי' אבימלך הוא בקש אותם כי המה לא בקשוהו ולמה אם כן הביא משלים שאין להם כמשל כלל כי אין לומר כי לא בדעת ידבר אחר שאימן לבבו וקיום מה שנגזר עליהם יורה לנו היות כל דבריו בדעת והשכל · הד' למה לקח למשל אלו הד' מיני עצים זית וגפן ותאנה ואטד ולא זכר עצים אחרים וגם צריכי' אנו לידע למה סדרם בזה הסדר · הה' למה בזית אמר מלכה כי לא אמר לכי ומלכי ובגפן ותאנה אמר לכי את ומלכי ועוד כי בזית אמר מלכה וכתיב מלוכה ובגפן ותאנה אמר מלכי ועוד כי באטד במקום לכי אמר לך ובמקום את אמר אתה ובמקום מלכי אמר מלוך כי דברו לו בלשון זכר ולג' האלכות בלשון נקבה · הו' בתשובת אלו האלכות החדלתי בלשון עבר כי יון הכראה כונתם לומר שהם בורחים מהמלכות בעבור מה שיחדל מהם בהיותם מולכים וכן פירשו המפרשים כלם וא"כ לא היה לו לומר אלא אחדל וגו' וכן גם כן לא היה לו לומר והלכתי לנוע אלא ואלך וגו' · הז' באומרו ואם באמת ובתמים כי אם אמת ותמים הם ענין אחד במלות שונות יקשה לנו הכפל ואם הם ב' דברים צריכים אנו להבין ההבדל ביניהם ולמה הוצרך לשניהם :

הרב ב"ע ז"ל בספר י"ב אמ' שכונת האיש הזה לפי חכמתו וגודל לבבו לא היתה לתאר אות' במשל הזה בחלוקה מהאנשים היותר פחותה שכבר הוא קודם זה לומ' להם שלפחיתות' ומיעוט תועלתם לא ימצא מי שירצה בחברתם ויקבל שררתם אלא אם יהיה כבזה וחדל אישים כמותם מצורף למה שכיון להמשיך לב העם במליצותיו כדי שלא יבהלו להשיב לו דבר ויפסיקו אמריו או לרדוף אחריו עד תומם ועל הכת הפחותה אשר הם הבהמיים הנמשכי' אל חמדם אשר הם בלתי מקבלים מצד עצמם שום גדר והגבלה יען אשר לא יתכוונו אל תכלית ידוע טוב או רע ב"א אל מין הפסד ופחיתות ואלו הם האנשים אשר לא יועילו למו כ"ש שלא יועילו לזולת' וליסוד העולם כי לא יעזרו זה את זה גם לא יעזרו בעצמם ולשו המשיל בשם עצים כי דרך הכתו' להמשיל האנשים אל העצים כי האדם עץ השדה הן אני עץ יבש אבל לא כיון אל עץ פרי עושה פרי של רק אל עץ אשר לא תדע כי לא עץ מאכל הוא בלי ספק ולזה לא מצאו להם מכות עד בואם אל גורן האטד כי הוא ממינם ואמר כי הכת הזאת' הנעדרת משום תשוקה אל ענין נגבל בט"ש בקשו להם מנהיג יכהינם ע"פ שגעונם כי בזה הוא כח הנדק גדול מאד כי אפי' הנשחתים במעשיהם וילמו בלך על כל הר ונבעה לגנוב ולרצוח יבקשו להם דבר נדק מה כמו שנמצ'זה במאמרי הפילוסופי' ואמר כי הלכו תחלה אל ג' כתות אשר כלם ישותפו בהיותם מבקשים תכלית ידוע ומוגבל עם היות שאינו ע"ד האמת תכלית החיים האנושיי' והם רודפי השררה וכבוד והם אשר המשיל בזית להיותו עולה על כל המשקין כלן ואל רודפי המאכל והמשקה והם אשר המשיל במתק זה תאנ' ואל רודפי התענוגים הבשריים והם אשר המשיל בגפן אחר שהיין משל בכל מקום אל התענוגים כי זנות יין ותירוש יקח לב להיותם הם בעלי תכלית מוגבל והעצים בלתי בעלי פועל מוגבל לא רצה אחד להשמע להם על שהלכו להם אל האטד אשר הוא נעדר הפרי והנה עלה כלו קמשונים כסו פניו חרולים והוא קבל עליו זאת הסברא הפחותה אף כי לא יאמין בה עד שאמר אם באמת ובתמים וגו' באו חסו בצילי כי החוסה בצלו בצל הקוץ הוא חוסה ואם אין תצא אש כי הנזק וההפסד קרובים לבא על הפחותים כשמתחברים זה לזה והכונה לפי מנמתו לומר להם כי בזה קרא להם כי מפני שהם במדרגה הזו הפחותה שבמדרגות מי האיש מכל רודפי שאר המבוקשים יעזוב דרכו מלכת אחריו כדי להתחבר עמהם להיות להם לראש ולזה הטיבו אשר עשו במה שבחרו באיש כעור ורק מכל שלמות כי הוא הראוי להם והם הראויים אליו עד כאן תורף דברי הרב וכיון בהם לומר כי הם הן אמת שלא בקשו להם מעולם מלך אלא מה שאמר להם כי להיותם מהיותר פחותים אשר בכתות האנשים

והוא מאותם אשר אין תכלית מוגבל לפעולותיהם לא ידרש להם ותדע להם מי שהיה מבקש תכלית מה בפעולותיו אפי' שלא יהיה תכלית חשוב · משלמיות החיים האנושיים אלא א' מג' תכליותיו גרועים אשר הם או הכבוד או המאכל והמשקה או התענוג הבשריי והוא המשגל כי אלו עם היות' תכליותיו פחותי' רקים מהשלמו' האנושי עכ"ז לא יודו כלל להיותם מנהיגים לכת פחות כמוהם אשר אין תכלית כלל למה שיפעלו ולזה הביא להם המשל מג' אילנות הרומזים לג' מיני תכלית עם היות לא כך היה וא"כ מהאטד אשר הוא עץ שאין פרי בו וזה ירמוז לאבימלך כי הוא אשר היה דומה להם קבל עליו להיות מנהיג להם זו כונת הרב בזה ואמנו המתקנו דבריו כדי שבהם יותרו קצת ממה שהקשינו בפסוקים דוק ותשכח והוא האריך בזה יותר · ומהר"יא ז"ל הרכיב פי' בזה על ב' דברים הא' שכל מי שיש לו שלמות מה יברח מהשררה והמלכות כי ידע שהמלכות הוא עבדות והשתעבדו לא תרות כמ"ד אם תהיה עבד לעם · ומי שאינו מלך הוא הבן חורין המאיהי כמו שכאמר בעזיהו וישב בבית החפשית יר' חפשי מעבוד ועול מלכות וא"ת ז"ל האיש השלם לא יהיה הוא מבקש שרר' אדרב' ישנא אותה ולא יקבלה אלא הכאות הוא שהעם הנמשלים לעצים ראוי שילכו אחרי המלך כי בלכת המלך אחר השרר' בהכרח שבורח' ממנו שזה הוראה היותו בלתי ראוי אליה והב' הוא כי לא יבוקש מהעם למלך אלא מי שיהיה בו ג' שלמיו' או א' מהם או היחס או העושר או המדות טובות ולזה אמר הוא שכדי לבזות את אבימלך אשר היה רק מכל אלו הג' אמר להם חידה זו שהלוך הלכו העצים למשוח עליהם מלך כמו שהוא מן הראוי שיבקשוהו ובודאי כי לא יבקשו אלו או מיוחס ולזה הביא משל הזית כי הוא העולה על המשקין וכל זמן שמזקין מוסיף מעלה ושבח או יבקשוהו עשיר ולזה הביא משל התאנה שעשרו מתוק מדבש וכופת צופים או יבקשוהו בעל מדות מקבל את כל האדם בשמחה ולזה הביא משל הגפן המשמח אלהים ואנשים וכל מי שהיה בו מדה מאלו המדות לא ירצה לקבל עליו שררה לפי שיבין שהוא ההשתעבדות אליו ולזה כל אחד מאלו אומר להם איך אקבל אני שררה שבו אשתעבד ואחדל ממה שיש לי בעצמי וכאשר אלו לא ירצו או ילכו אל האטד שהוא משל אל האיש הריק מכל שלמות כמו שהי' אבימלך כי יחס אין לו כי בן פלגש היה ועושר אין לו שהרי הוצרכו לתת לו שבעים כסף מבית בעלי ברית ומדות אין לו שהרי נהג באכזריו' על אחיו והב' איש־כמו זה הוא אשר יר' השררה ויקבל אות' ולזה האטד לקח המעלה מיד ולהיותו בלתי מאמין בעצמו אמר איני יודע אם אתם מצחקים בי להדיחני ולצחק בי אחר כך אבל אם באמת אתם עושים זה באו וחסו בצלי והוא כדמות לעג שהאטד אין לו צל ואם אין אלא שכוכתם לצחק בי אחר כך דעו כי תצא אש מן האטד כי אין בו תועלת אלא להדלקה ולא תחשבו שאדליק הפחותים כי לא אדליק אלא ארזי הלבנון שהם היותר משובחים עד כאן תורף דבריו וכונתו בזה · ודבריו במחילה מכבוד תורתו בלתי מתישבים חדא שכפי דבריו אלו אין הדברים מסודרים לפי שהמבקשים הדברים הנצרכים למלך להיותו מלך תחלה מבקשים היותר נצרך אליו רצו' מה שהוא שלמות בו יותר ובודאי כי המדות טובות הם היותר נבחרים באדם מהיחס דאי בר אבהן הוא ולאו בר אוריין או ממדות רעות אשה תיכליה ואי בר אוריין ובעל מדות טובות הוא ולאו בר אבהן יאי ואם כן בראשונה היה לו לומר הליכתם אל הגפן שהוא לע"ד המדות הטובות ואחר כך היחס שהוא קרוב אליו והוא הזית ואחר כך היותר פחות שהוא שלמות חצוני והוא העושר ועוד שאין הנדרש מהמלך העושר שהמלכות יתן לו העושר וגם דמיון התאנה לעושר בלתי מתישב כלל כי אם הוא מפני המתיקות והלא הדקל שנותן תמרים יותר מתוק · ולאיתי מה שפירש באלו הג' דברים החשובות בזית והכאת הממון בתאנה ממה שיחלק להם מהשלל והשמחה בבטחון ממה שיהיו שקטים ונחים איש תחת גפנו ואיש תחת תאנתו בטוחים מהאויבים ובזה יהיו שמחים ולזה המשיל ואמר שהלכו העצים אל הזית שעל ידו כמשך כבוד ואמרו לו מלוך עלינו ועל כן השיב החדלתי את דשני כלומר אלו היותי נכאו בכבוד זה הנמשך ממני תמיד היותם מתכבדים בי אך הנה לא יבצר מהיות זמן מה שהחדלתי את דשני והוא מזמן מסיקת הזיתים עד שובו לטעון שהוא רוב השנה כמצא שאין כבוד נמשך תמיד ממני ואיך תתכבדו בי ובראותם שאין הכאת הכבוד בקשו הכאת המועיל וילכו אל התאנה שבה תאנים טובות ומתוקות ליהנות מהם ואמלה שהיא גם היא מתיקותה איני נכאת שחדל ממנה אחר שיולקטו התאנים ממנה באופן שאין ההנאה מתמדת או כאומר ראו שאין הכאת המועיל הלכו להם אחר הכאת השמחה והוא הגפן ואמר שגם בו שמחתו איכו מתמיד ואז הלכו אל האטד אשר הוא משולל משלשתן עד כאן דבריו ולא ידעתי מה יועילו דברים אלו אחר שלא ביאר למה כמשל כלל וגם הדברים אשר פירש במשל לא יתישבו כלל :

אמנם מה שנראה לי בפירוש הפסוקים ויותרו בו כל השאלות אשר עוררנו וגם דיוקים אחרים הוא זה · הנה יותם כיון בדברים אלו לומר לבעלי שכם שמפני שהם מעצמם עצים אשר לא עץ מאכל הוא אלא אילן סרק אשר איכו כותן פרי וכן הם גם הם יבשים מכל מיני השלמות אשר הוא פרי האדם והתכלית אשר בעבורו כברא לזה הוא ממנע להם לקבל שלמות מהמלכים והמנהיגים אשר ישימו עליהם עם היות המנהיגים שלמים בכל מיני השלמות אדרבה המנהיג יפסיד שלמותו וישוב אליהם והמה לא ישובו אליו ולא יקנו שלמות עמו ואם זה יקרה להם עם השלמים מה יקרה עם המנהיג החסר מכל פרי ושלמות שאז גם אם יכונו לטוב לא יושג להם ואם יכונו לרע או יקבלו כזק גדול עד שהגיע הכזק אליו ואליהם וזה הראה להם במתק דבריו ובמליצתו זאת אשר בזה השים לפניהם מה שהיה להם מהעדר השגת השלמות עם המנהיגי' השלמים ואם כן מה יקוו להשיג עם המלך החסר מכל טוב שעתה המליכו עליהם שבודאי לא יקבלו ממכו תועלת ולא די זה אלא את הרע יקבלו ממכו והטוב לא יקבלו ואחר זה כבאר הפסוקים על זאת הכונה ולזה אקדים הקדמה והיא זאת השלמיות אשר יבקשו עם ישר' מהמלך אשר ימליכו עליהם איכם לא הכבוד ולא העושר ולא הגבורה ושאר הדברים והתכליות החסרים אחר שכל כונתם במנהיג איכה אלא כדי שיורם הדרך אשר ילכו בה להתנהג בדרכי הש"י יתברך ולשמור חקיו ומשפטיו עד שישיגו הדבוק עמו שבזה לא יחסרו דבר כלל ולזה לא יבוקש ממנהיג מה שיבוקש במלכי האומות לא הגבורה והערכה למלחמה כי ה' ילחם לכם וכלי גבורתם איכם אלא השלמות המדביק אותם עמו יתברך להמשיך עליהם השפע האלהי אלא מה שיבוקש מהם הוא היותם שלמים בדברים המדביקים אותם עמו ית' להמשיך להם השפע ממכו כי בזה ינהיגו האומה בהראות להם הדרך אשר ילכו בה להשלימם בחקי האלהים ובתורתו כי זה ימלא כל חסרונים ולזה כאשר יהיו עם ישראל מוכנים לקבל עם היות שלא יהיה בהם בפועל יקבלו אותו מהרועה המנהיג אותם בהיותו שלם וטוב עם האלהים ואנשים אבל אם יהיה מלך עריץ ובלתי הולך בדרכי ה' או תפסד האומה להעדר השלמות בהם ורוע המנהיג · ואם יהיו האומה כעדרת השלמות וגם איכם מוכנים מטבע' לקבל אותו כי הדעות קנין בהם ולא ישמעו לקול מורים אשר בזה הם דומים לאילן סרק אשר איכו מוליד פרי וכלו קוצים אז עם היות המלך שלם לא יועיל להם כלל ולא די זה אלא שגם שלמותו אשר לו יעדר ממכו אחר שלא יוכל לפעול אותו עמהם באופן שהוא ישוב אליהם והמה לא ישובו אליו ומ"כ אם המלך דומה להם כעדר מכל שלמות ומדה טוב' וקרוב לכל פחיתות וחסרון שאז יקבלו מכו גדול ויוזק הם והוא · ולזה אמר להם יותם אחר שהמשילם לעץ יבש כי לא עץ מאכל הוא ואיכו כותן פרי שאחר שהמה כאשר בקשו המלך בקשו היותר שלמים ועם כל זה לא הועילו להם להישירם אל השלמות ולא די שלא כתנו להם השלמות אלא שחדלו משלמותם כי לא יכלו לפעול בו מצדם וזה היה להם מצד היותם נעדרי השלמות אפילו בכח רחוק מה יעשה להם אם כן המלך העריץ אשר עתה המליכו עליהם אשר הוא ממינם ויותר רע מהם בהיותו קוץ מכאיב ואיש אשר יגע בו ימלא ידו ברזל וכאשר יסמוך איש עליו ובא בידו ונקבה כקוץ מוכד וזו היא כונת דבריו וכך אמר הלוך הלכו העצים לבקש להם מלך לראות אם על ידו יתכן להם להקכות שום שלמות לתת פרי כדוגמת עם ישראל עתה ולהיות שהשלמות על ג' מינים האחד שלמות השכל הדברי אשר הוא במדע והשכל אשר בהם ילמד להם לישראל חקי האלהים ותורתו שזהו אשר שלמה ע"ה אמר ונתת לעבדך לב שומע לשפוט את עמך את ישראל ובזה ישיג המלך דבקות עמו יתברך ותהיה השגחת האל יתברך עליו כי זאת כדרש ממלך ישראל וזהו שלמות השכל והאופן הב' להמשיך השפע האלהי הוא רוח הקדש אשר

הוא

ראה בלשון האדם ובדבור התמוני ועם זה באות הלשון להתפלל אליו יתברך ולהתחנן בהיות העם צריכים לזה וגם הורדת השפע בנביאות וזמירותיו ותושבחותיו לאל ית' האופן הג' אשר בו ימשיך השפע האלהי הוא שלמות המעלה והחדות והוא בהיותו נוהג בכל דרכיו על פי המעלה המדומית והצדק האמיתי כי זה גם כן סבה להתמיד השגחת האל ית' עליו · ולזה אמר שהלוך הלכו יר' הליכות רבות הלכו העצים לבקש להם שופט או מלך והם עם ישראל בהיותם בלתי שלמים ומבקשים השלמות ותחלה ירצ' להשיג המדרגה היותר עליונה מהשלמות והיא החכמה ולזה הלכו תחלה לזית שהוא רמז לחכמה להיות החכמה מאירה הלבבות כמו שהשמן מאיר החושך' כי כל מצוה ותורה אור ואומרו אליו שימלוך עליהם נדוק והבן כי לכלם דברו לשון נקבה והטעם מפני שהמה רצו שיהיה להם כלי ואמצעי יקבל השפע ממנו יתברך והשגחת האל יתברך משפעת עליו עד שיהיה כנקבה מקבלת מהזכר כי זהו מבוקש ישראל ובזה הוא שיגליחו ולזה דברו אליו בלשון נקבה אלא שלחכם לא אמרו לו לכי מלכי לפי שהחכם החכמה ממלכת אותו כמ"ש שלמה בי מלכים ימלוכו ומאן מלכי רבנן לפי שהם המלכים האמיתיים המושלים בכל חלקי המציאות ולזה לא אמרו לכי כי לא יצטרך תנועה לבקש המלוכה ואיכו סר מהיותו הדיוט למלך שמלך הוא כבר ולזה אמר מלכה וכתיב מלוכה שירצה מלוכה שבך נראה שתהיה עלינו והנה לא אמר במליצתו זאת שמלך וקבל עליו לפי שרצה לקצר בדבר שהוא ידוע אחר שמדרך השלם להשפיע על זולתו והוא רוצה בזה אלא שאם ישפיע ולא יועיל או יחר אפו על זה ולזה מה שאמר הוא · מה שקרה לו אחר מלכותו עליהם שלא הועיל להם אלא שהפסיד ממה שהיה לו ולזה אמר החדלתי לשון עבר שהוא ספור מה שקרה לו אחר שמלך · לו מה שיקרה לו אחר שימלוך וכונת' לומר הנה במה שמלכתי עליכם לא די שלא קבלתי תועלת אחר שלא השלמתי אתכם אלא שנפסד ונחדל ממני מה שיהיה לי והוא הדשן ירצה התענוג אשר יושג בהשכלה ועיון כי הוא תענוג כפלא אשר · בו יכובדו אלהים ואנשים להיות השכל משותף בהם וזאת ההארה השכלית והוא השכל הוא דבר מכובד שיכבד כל מי שהוא משכיל ובהיותו מנהיג אתכם ומורה אתכם החדלתי ממני · והסבה לפי שהלכתי לנוע על העצים אשר לא יתנו פרי כי אלו היו הם נותנים פרי הייתי מוסיף אני בהשכלה ותענוג בהשפיעי עליהם אבל כשהם אינם מקבלים אני מחסר ממה שיש לי · ואחר שראו שלא הספיקה ידם לקבל תועלת מן החכמה שהיא רחוקה מהם השתדלו לבקש מנהיג אשר ימשיך עליהם השפע בשלמות ומדרגה שפלה מזו והוא שלמות הכח הדברי בדבור ומתק שפתים קורא אל ה' והוא יעננו ולזה אמר שהלכו לתאנה לפי שהתאנה המתוקות שלה יצא מהקנה שלה אשר הוא דומה לפה ואמרו לה לכי מלכי עלינו ירצה לכי את מגד עמך ולא תמתין ואליכו ומלכי עלינו בנביאות אמרותיך ונפלאותיך וקבל השפע שלזה דברו לו · בלשון נקבה והוא גם הוא אחר שמלך עליהם ולא הועיל למו אבל הוא כחדל משלמותו אמר להם החדלתי את מתקי וגו' והוא מתק שפתי כמו שאמר ומתק שפתים יוסיף לקח וגם הדברים בעצמם אשר הייתי מדבר שמלבד הצחות והמתיקות אשר בו הייתי אומר אותם הם בעצמם היו טובים ומתוקים ולזה אמר · ואת תנובתי הטובה ושמא יהיה תנובה מלשון ניב שפתים · וכאשר ראו שלא קבלו תועלת גם בזה להיותו רחוק מהם בקשו איש אנושי לבד שיהיה שלם בחברת האנשים ובמדות טובות וזה המשיל לגפן לפי שהגפן הוא ישמח לבב אנוש ומטיב אותו והנה הסוג הכולל לכל המדות הטובות · הוא לב טוב כי זה דעת רבי אלעזר והוא אשר ראה רבן גמליאל יותר צודק כאשר אמר לתלמידיו צאו וראו איזו היא הדרך הטובה שידבק בה האדם שירצה איזו המדה שכאשר יקנה אותה האדם יקנה כל המדות הטובות ואמרו כל אחד דעתו ואמר רבי אלעזר בן ערך לב טוב ואמר להם רואה אני את דברי רבי אלעזר שבכלל דבריו דבריכם אחר שהם תלו השלמות בדבר פרטי והוא תלה אותו במה שיכלול את כלם ולזה המשיל בעל המדות הטובות לגפן המשמח לבב אנוש ואחר שמלך עליהם ולא הועיל להם אמר להם שלא די שלא קבל תועלת במה שחשב להשלים אותם אלא שנחדל משלמותו אחר שנתחבר והלך לנוע על העצים היבשים בטבע בלתי מוכנים לקבל וזהו שאמר החדלתי את תירושי המשמח אלהים ואנשים כי הדרך הישרה הוא דרך האל יתברך וממנו ילמדו האנשים והוא מענג לדורכים בהם ואחר שראו שגם השלמים לא יוכלו לקבל שום תועלת כלל בחרו ללכת למינם והוא לחלוך עליהם מלך בליעל אשר לקוץ מוכר ידמה לחשבם שכל מין ישלם במינו ושמו יתכנסו כפי טבעם ודרכם ובזה ובודאי טעו כי לא די שלא יקבלו תועלת ממנהיג זה אדרבה יקבלו נזק גדול מה שלא היה עם הראשונים שאמנם ודאי שתועלת לא קבלו אמנ' לא הזיקו להם אבל זה בודאי כי אחר שהם מוכנים להשרף מפאת יבשותם להיותם נעדרי' מכל שלמות זה ידליק האש בם וישרפם ולזה הבליעל הזה אמר להם קודם שימלוך מפאת מה שהוא יודע אחר שבקשת המנהיג הוא להשיג השלמות והוא אין לו שלמות לתת להם אם יבקשוהו אדרבה פחיתיות וחסרונו' יש בו והוא מה שאמר אם באמת אתם מושחים אותי ירצה אם משיחתכם אותו הוא מתכוונים מפאת האמת והוא בקשת השלמות המושג מהמנהיג ואם כן האמת ובקשת אמיתות המנהיג הביא אתכם למשוח אותי בואו חסו בצלי ותראו כי אין לי צל כלל ואתם שוגים בזה טעות גדול אחר שאלי צל הקוץ כי מלבד שאין לי צל אשר יסמוך עלי יוזק ואם אין ירצה ואם גם אתם רואים שאני אין ואין לי מה לתת לכם ולא בקשתם ממני מה שיבוקש מהמנהיג באמת זה היה אם לא תקבלו לא תועלת ולא נזק אבל דעו ודאי שממני תקבלו נזק גדול מעם היותכם כארזי הלבנון ישפיק האש והעדר הדבק כי לשרוף אתכם שתצא אש מן האטד וכו' · או כבאר הפסוקים על אופן אחר והוא זה · הנה אם נשקיף בכיתות האנשים נמצא אותם נחלקים לארבעה חלקים · הראשונה השלמים אשר נשלמו והשיגו השלמות בקנין והם בני עלייה · הב' הדורכים אל השלמות והם משיגים אותו אבל עדיין לא הגיעו אליו אלא הם דורכים להשיגו וזה נחלק לב' חלקים או שהשלמות להם בכח קרוב מבלי סכנה שיטו ממנו והם אותם אשר מזגם טוב והם מוכנים לקבל השלמות או שהם דורכים אל השלמות אבל הם בסכנה גדולה לפי שיצרם הרע נדלק בהם ומתגבר עליהם והם צריכים אל המלחמה גדולה כדי להשיג השלמות ולהמלט מהסכנה · הד' אותם אשר לא די שאינם דורכים אל השלמות אלא שהפחיתות והחסרון קנין בהם מבלי שיהיה בהם שום שלמות והמה האנשים הבלתי מוגבלים במעשיהם אלא רודפים אל הדברים החמריים מבלי שום הגבלה כלל והנה החלוקה היא הכרחית לפי שיש באנשים או כלו טוב או כלו רע או קצתו טוב וקצתו רע וזה ב' חלוקות או שלקח מהקנה הטוב יותר או שיקח מקנה הרע יותר והנה המשיל השלם אשר קנה השלמות כבר לשמן או לפי שהוא מאיר או לפי שהוא · עולה על כל המשקין וכן השלם הוא אור הלבבות וגם הוא מבני עלייה והמשיל הדורך אל השלמות והשלמות בו בכח קרוב מבלי סכנה לנטות אל החסרון ואל הרוע לתאנה לפי שהוא אין כל פריה מבשל בזמן אחד אלא היא מתבשלת מעט מעט באופן שהמתיקות אשר בה שהוא הבשול הוא הולך ומשיג אותו והמשיל הדורך אל השלמות אבל הוא בסכנה אל הגפן לפי שהגפן המעט ממנו טוב והרבוי בו הוא רע וכן במשל היצר הרע לגפן ולייין לפי שרובו רע ומיעוטו טוב והמשיל הרע כלו לאטד כי הוא קוץ מכאיב אין תוחלת ממנו כלל שיעשה ולזה אמר יותם כי העצים היבשים כאשר הם בעלי שכם אשר אין בהם פרי ולא שלמות כלל אי אפשר להם שיקבלו תועלת כלל ממי שיהיה בו שלמות מה ואם יהיה מעט וזו היא הסבה שלא יקבל עליו שום שלם להיות קצין להם וראש מפני שהשלם אם ירצה להיות ראש הוא מפני שמדרך השלם להשפיע על זולתו אמנם אם לא ימצא מקבל או מה שירצה להשפיע לא ירצה ובזה יחסר הוא משלמותו בעודו מתנועע לפעולה בלי תכלית כזו וזו היא הסבה אשר תביאם ללכת ש מינם כמו שעשו הם בבקשם איש רע ובליעל הוא אבימלך וזהו שאמר הלוך הלכו ר"ל אומרו הלוך הלכו שהי' די שיאמ' הלכו העצים וגו' שאם הכונ' לומ' שלהיותם עצים לא עלה בידם מההליכה המבוקש להם זולתי ההליכה לבד והיה אומרו הלך הלכו יר' ההליכה הלכו אבל תכלית ההליכה שהוא המבוקש בה לא השיגו אליה לפי שהלכו לזית אשר הוא דמיון ומשל לאיש השלם אשר השלימות קנין בו והוא מבני עלייה לומר אליו שימלוך עליהם ולהיות איש כזה מלך המציאות כלם כי הוא עולה על כלם לזה לא אמ' לכי ומלכי כאיש אשר יצטרך להתנועע להשיג הדבר כי המלוכה היתה אליו אלא א"ל מלוכה שיש לך מלוך בה עלינו וראה כי לזה אמרו לו לשון זכר מלכה ולא מלכי לפי שזה לא נשאר בתוקת מקבל אלא עלה למדרגת זכר

משפיע והוא אמר להם שבודאי אגלו כאלו ראהו · כבר שבהתחברו לרשעים וחסרים שלמותו אחר שהתועלת בזה שהוא להשלימם לא יושג אדרבה הוא יפסיד משלמותו ז"ש החדלתי בלשון עבר כלומר יודע אני זה בודאי כדבר אשר היה כבר ונולד והוא שהחדלתי את דשני והוא התענוג אשר יש לי בהתבודדי להשיג המושכלות ולהתדבק בו ית' אשר זה הערכות כבוד האלהים והם המלאכים ונביאי מעלה והאנשים וזה במה שהלכתי לנוע על העצים נפרדתי מהדבוק האלהי וא"כ לא אנהג אתכם · ונמצא שהשלם אשר כבר קבל השלמות לא יקבל אות' ולא ישמע אליהם ולזה הלכו להם למי שאינו במדרגה זו מהשלמות אלא שהוא דורך אל השלמות ומתנועע להשיגו ולזה אמרו לכי את יר' לכי את לעצמך ועשי תנועתיך להשיג השלמות ומלכי עלינו ולזה אמרו לו לכי לפי שעדיין הוא בתנועת השגת השלמות ודברו לו בלשון נקב' מלכי את לפי שעדיין הוא נקבה מקבל ודורך לקבל השלמות ואמר להם שלא ימלוך עליהם לפי שאם ילך לנוע על העצים הנה בזה יחדל ויפסיד מה שהשיג מהשלמות ומה שממתין עוד להשיג באופן כי מה שיש לו יחדל ממנו ומה שממתין עוד להשיג לא ישיגנו ולז"א התאנה אשר היא דמיון ומשל לזה המין מהאנשים החדלתי את מתקי עם היות שעדיין לא ראיתי אותו הרי הוא אצלי לודאי כאלו החדלתי את מתקי והוא השלמות המושג אלי אשר הוא מתוק אצלי את תנובתי אשר אמתין שתתנובב ותתבשל עוד וזה אם אלך לנוע על העצים היבשים אשר אין שלמו' להם כלל ולא תועלת ממנו כי לא אשיג אלא התנועע אשר בה אתפרד משלמותי ולכם לא אועיל כלל באופן שגם איש כזה לא ירצה לקבל מלכות עליהם · ואח"ז ילכו למין הג' מהאנשים והם האנשים הנשקעים בי"צהר אבל הוא בהם כגפן שרובו רע ומיעוטו טוב והם דורכים אל השלמות אבל הוא רחוק מהם ולזה אמרו לכי ומלכי את כמ"ש וגם הוא אמר שלא ירצה אותו המעט מהשלמות שיש לו עם היות שהוא מעט ולזה אמר החדלתי את תירושי דוק ולא אמר את ייני אלא את תירושי שירצה אותו הרשות והדלות כי תירוש הוא מענין רוש ועושר על הרש ויר' אותו הדלות שיש לי מהטוב והתועלת אשר בהיותו מעט הוא משמח אלהים ואנשים שכן הוא יצר הרע כאשר ילקח ממנו מעט והוא המוכרח מוגבל מהשלמות ואם אלך לנוע אותו המעט כי אטה אל העצים ולזה גם זה לא קבל עליו באופן שכל מי שיש לו קנת שלמו' בודאי לא ימלוך על אנשים פחותים הדומים לעצים כאלו והוא אשר הוליכם לאטד אשר הוא חסר מכל שלמות ומלא חסרונות וראה כי כאן הסכימו כל העצים וזה כי בבקשת מלך בקנת שלמות לא כל העצים יסכימו בזה כי לא ירצו להגביל עצמם אלא ויאמרו העצים שיר' קנתם שכן הפחותיות על הקנת אותם בלכתם לאטד אשר הוא ממינם מצא מין את מינו ונעור ולזה כלם הסכימו שהוא אשר ימלוך עליהם כי הוא ינהיגם על פי דרכם וראה כי לאטד דברו בלשון זכר כי אמרו לו לך אתה מלוך עלינו לפי שהוא אינו מקבל מזולתו כי לא דורש אל השלמות כלל באופן שאינו אלא זכר משפיע מרשעתו ומנזקיו פועל הרע ולא מקבל שום טוב כלל ואז האטד תמה על זה כי ראה שלרשעי הפזור להם טוב לפי שהפסד והנזק קרוב לבא אל הפחותים כאשר יתחברו זה לזה ולזה אמר שהוא איכו מאמין בסכלותם אלא חושב שמתלוננים עליו שאם באמת הם מושחים אותו יחסו בצלו ויראו כי אין לו מחסה כלל ואם אין יר' ואם לא תמצאו בי מחסה לא יספיק זה אלא שאתם קרובים להפחד שתצא אש וגו' וא"כ אומרו ואם אין איכו ר"ל ואם איכו באמת אלא הכונה כמ"ש שהוא לא יאמין שירצו להמליכו ואם באמת הם מדברי' שיכסו זה ויראו כי מלבד שלא ימצאו מחסה בצילו על הקנף ימצאו בו נזק גדול ונמצא שאפי' האטד לא קבל עליו והוא הרע הגמור כי ראה שאם יתוסף על הרע יעדר כלו · ועתה אם באמת ובתמים · אחר שאמר להם יותם מליצתו וחידתו זאת אמר להם המכוון בדבריו אלו והוא אומרו ועתה אם באמת ובתמים יר' עם היותם שדברי' אלו ארוכים היו איני רוצה לבאר מהם זולתי מה שאני צריך לעת הזאת והוא שעשית' אתם והוא שהמלכתם את אבימלך וזה כי הנה יתכן שחייב אתכם לעשות זה אחד מג' דברים הא' באמת והוא בחשבכם שזהו האמת הנוכי שדנתם שזהו האמת עם היו' שאינו כן שזה שבלות בכם או שלא היה מפני שדנתם שהוא אמת אלא שלא השגתם השקר אשר בזה ובתום לבבכ' מפני שסכלתם במה שלא ידעתם להבחין בין האמת והשקר שזהו שבלות העדרי וח"ש להם הנה אתם משחתם את אבימלך לחשבכם שהוא היותר ראוי למלוך יותר מכל אחיו והנה אם היה זה מאתכם באמת שדנת' שזהו הוא האמת או בתמים שלא דנתם היות זה האמת אלא שלא ידעתם השקרות שבו ומה שיגיע ממלכותו מהנזק ולזה ותמליכו את אבימלך מגד עצמו וגם כי עם זה ג"כ חשבתם שעשיתם טובה עם אבימלך שב' דברים אלו אתם צריכים לדין בזה האחד שיהיה הראוי מגד עצמו למלוך והב' שיהיה אותו אשר בהמלכתכם אותו תעשו טובה עם אבימלך · כמו שחייבתם לעשותם אם כן אחר שבודאי שלא עשיתם זה לא בשקול הדעת וראיתם כי זהו האמת או לא ראית' השקר אשר בזה הנה בודאי לא צדקתם וצריך להראות אתכם האמת בזה שאם ממה שחשבתם שבזה גמלתם הטובה אשר אתם חייבים לירובעל הנה אבי נלחם לכם ושם עצמו בסכנה להציל' ממדין ולא חשש לסכנת נפשו כדי להושיע אתכם ולהחיות אתכם עם רב ואתה הרגתם את בניו על אבן אחת אשר זה נמשך לכם ממה שהמלכתם את אבימלך וגם אם בחרתם את אבימלך מגד עצמו גם בזה טעיתם ותמליכו את אבימלך בן אמתו ואיך יסבול הדעת לבחור בן האמה על בני האנשים אשר היו לו בכתובה וקדושין וא"כ מגד עצם הבנים לא צדקתם בבחירה ועוד שהמלכתם אותו על בעלי שכם ואיך ימלוך בן אמה על אדונים כאלה ואם כן בודאי כי לא ראיתם בזה גמול טוב ירובעל אחר שהיה ראוי שיהיה הגמול לו ולביתו ואת' גמלתם רעה אל ביתו ולא אל יותם ומעלת אבימלך כי בן האמה הוא ואם כן אין זה אלא שראיתם כי אחיכם הוא והוא דומה לכם ובמלכים השלמים ידעתם כי לא תמצאו חפץ · ואחר שהראה אותם כי לא צדקו במה שעשו בשום בחינה מהבחינות והאשים אותם מגד הפעולה בעצמה חזר להראות להם ולגבות פעולתם מגד הנמשך ממנו והוא אומרו ואם באמת ובתמים שנראה שהוא כפול שלא במה שאמרנו יתישב והוא שעכשיו חזר לו' זה להראות להם אשמם גם מגד מה שימשך מזאת הפעולה וה"א ואם באמת ובתמים ולא מגד שהוא אחיכם אלא שדנתם שזהו האמת או שטעיתם בשקול הדעת ומגד הסכלות בתום לבבכם חשבתם שעשיתם חסד עם ירובעל הנה בזה אחר שאתם שוגגים בדבר יתכן שתשמחו במה שעשיתם אבל בודאי שלא מתמיד לכם השמחה אלא היום הזה שמחו באבימלך אחר שאתם בזה הטעות וישמח גם הוא בכם כי אתם כמוהו והוא כמוכם אבל זה לא יהיה אלא היום הזה כי השקר אין לו רגלים והוא יפסיד עצמו ואם אין אלא שלא ראיתם בזה שאחיכם הוא ועם היות שידעתם שאין האמת עמכם מודים בדבר עשיתם הפך האמת לנשא פנים לאחיכם הנה בזה לא די שלא תקבלו תועלת אלא שיבא לכם ממנו נזק גדול והוא שתצא אש הרשעו' מאבימלך ותאכל וגו' וזה שהרע אין לו קיום אלא אם יתערב בו קצת טוב עם היות שיהיה מיעוטו אבל אם יהיה רע כלו לא יתקיים ולא יצטרך שיפסד ממה שיבא לו חוץ ממנו אלא מיניה וביה וזהו אומרו תצא אש מאבימלך ומרשעו ותאכל וגו':

סימן יד וירד שמשון ואביו ואמו וגו'

מה שיש מן הקושי בפסוקים שצריך להתעורר בו הוא זה הראשונה בטעם זה הנס אשר נעשה לשמשון כי יקרה ה' אלהיו לפניו הכפיר הזה וישסעהו אחר שהדבר ידוע ומוסכם שלא יעשה נס אלא על צד ההכרח וגם הגבורות הנעשות לשמשון לא היו נעשות אלא לתועלת ישראל ומן הנראה אין תועלת להם בזה · הב' באומרו וישסעהו כשסע את הגדי שנראה שבזה מעט הנס והגבורה שיותר ראוי היה שיאמר שסע אותו כשוסע אריה שירצה שעם היותו אריה וגבורתו שסעו אותו כשסע את הגדי נראה שכחלש כחו ואם כן לא שסע אלא גדי · השלישית למה לא הגיד זה לאביו ולאמו · ואחר שנדע הטעם למה לא הגידו נחקור לידע למה הודיעה לנו זה הכתוב אחר שספורי שמשון הם ספור גבורותיו ובשלילת ההגדה זו אין כאן גבורה לפי הנראה · הד' למה כשחזר הלך לראות את מפלת האריה כי מה אשר רצה לראות בה עתה בעת מיתת האריה בנבלה מושלכת · הה' למה קראה מפלת · ואין זה שם בהמה או חיה מתה אלא

שמה

אמה נבלה ואם כן את נבלת האריה הי"לל · הו' למה האריכה הנבואה בספור המשתה שעשה בחופתו וגם מה שעשו לו המריעים אשר כתלוו עמו · הז' במה שאמר וירד אביהו כי למה קרא זה ירידה ועוד במה שקראוה אביהו ולא אביו : אמנם הביאו בפסו' יובן לנו אחר שנקדי' הקדמה והיא זאת · מפלאי הטבע ומשרשי הבריאה הוא היות הדברים כלם אשר בזה העולם השפל נכנעים בטבען בפני האדם והאדם מושל בהם כפי רצונו וזה מפני שצורתו ראשית כל הצורות כלם וכלם במדרגת החומר אליה אחר שכלם נכללו בה אך אמנם הנה זה יהיה כאשר תכנוס הנפש האנושי' זה החלק המורכב מכל מיני הנמצאות הניכב לפניה כאשר תהיה שולטת על כל אלו הכחות הגופניות אז כל שאר הנמצאות אשר תחתיהם יקבלו עליה' עול מלכות וישתחוו איש ממקומו כי כן נגזר דעת הבריאה כמאמר האל יתברך וירדו בדגת הים וגומר ולזה כאמר ומוראכם וחתכם יהיה וגו' אמנם כאשר לא ישמור האדם מדרגת צלמו ודמותו על זה האופן אלא שכל כחותיו ימרדו בו ויפרקו עולו מעל צוארם לרפיון צורתו השכלית וחלשתו אז כל הנמצאות הטבעיות פשוטות גם מורכבות הקרובות והרחוקות יחשבוהו לפחות מהם ויפרקו עולו מעליהם וימרדו בו וירימו יד כנגדו עד שיזיקוהו כמ"ש רמי בר אבא במסכת שבת אין חיה שולטת באדם עד שנדמה לו כבהמה שזה יהיה כאשר הכח האנושי והשכל נעדר ממנו לגמרי שהאנשים נמשלו כבהמות וכן נדמו לחיות כי כן הביא ראיה לדבריו מדברי דוד שאמר אדם ביקר בל ילין נמשל כבהמות נדמו ואז יהיה האדם ביניהם ככפיר אריות בעדרי צאן · הרי לך שזאת הממשלה טבעית באדם אשר צורתו האנושית תתחזק ותוסר ממנו · כאשר הצורה השכלית האנושית תחלה כי אז ישתעבד אליהם אחר שהם שומרים צורתם והם בעלי צורה והוא כחמר בלי צורה ועל זה תתוקנה יחיד' עליו וימשלו בו תחת אשר היה הוא כפי טבעו מושל בהם וזהו מה שאמרו ז"ל על מה שאמ' האל יתב' בבריאת האדם וירדו בדגת הים וגו' זכו ירדו לא זכו ירדו אשר כיוונו בזה שאמר האל ית' ממשלת האדם על הנמצאות הטבעיות בלשון הזה ולא אמר וימשלו וגם לא אמר ורדו וגו' לפי שזאת הממשלה היא תכליית גם שהיכה אלא אם יזכו ואם לא יזכו לא לבד תוסר מהם הממשלה אלא שירדו להשתעבד אליהם והנה זה החוזק הנפשי אשר הוא דבק לצורה השכלית אשר הוא בהיותה בצלם אלהים זו היא הגבורה אשר לשלמים אשר בה ימוצאו מהם כל הנמצאות ויכרעו ויפולו לפניהם ולא ירימו יד בטבע צורתם נגדם כלל וזה עלוי זאת הגבורה הנפשיית על הטבעית אשר היא גבורת הגוף והוא שבגבורה הגופניית לא יחלש צורת המנגד וטבעו אלא התחזקתו על אויבו והיה במה שיגבר בכחו עליו אמנם בגבורה השכלי' הנה חוזק האדם בה הוא בהכנע צורת המנגד אליו מפני הצלם האלהי והצורה · האלהיית אשר על פניו עד שלא יעמוד כנגדו כלל עד שבאש לא יכוה והמים לא ישטפוהו והחיות לא ירימו יד נגדו כלל וגם צורת האנשים הפחותים תהיה כאין כנגדו ותכנע אליה כמו שיכנעו אליו הבהמות וחיות הטורפות · ולזה בזאת הגבור' הנפלאה לא ישמר יתם כלל כי רובי רבבו' מהאנשים כאשר יהיו בפני איש האלהים כלם לפניו כאיש אחד אחר שכלם יחלש כחם ותבטל צורתם בפניו על אופן אח' ורוב רובי רבבות ואיש אחד הכל שוה כמו שאמר האל ית' לגדעון כי אהיה עמך והכית את מדין כאיש אחד אמנם בגבורה הגופניית אם יתגבר על ב' לא יתגבר על ג' ואם יגדל כחו על י' לא יגדל על עשרים וכיוצא בזה אחר שהמנגד ישאר בכחו וכתות רבים יתגברו על כת אחד · וכאשר תראה כל גבורותיו של שמשון כלן היו שכליות נפלאות כי להיות שרוח ה' צלחה בו ונדבקה בו הצורה האלהית בזה היו כל צורות הדברים נכנעות אליו ונתים ממנו והיו כלא היו ולזה היה שולט בהם כאלו היו גוף בלי צורה כלל אחר שכלם יכנעו אליו וישתחוו לו וכפי מה שהיה מחזיק זה הדבוק היה חוזק כפשו זאת על הדברים וכאשר החליש אותו או כחלש אדנותו מעליהם כמו שנבאר ובזה שאמרנו יובנו הפסוקים וגם כל עניני שמשון ממה שספרה ממנו הנבואה כמו שתראה בע"ה בעכפיו כבא לבאר בע"ה · ספרה הנבואה שכאשר ראו אביו ואמו שרצון שמשון להכנס לבת פלשתים וראו שלא יוכלו לבטל ממנו רצון זה אז הסכימו ללכת עמו לקחת אותו לו לאשה ולפי שבעכפיו ירידה זו לא היתה ברצונם כלל לזה לא ייחס הירידה אלא לשמשון לבד ולזה אמר וירד שמשון ואביו ואמו שירצה שלא ירד לזה אלא שמשון שהוא ירד ברצונו ואביו ואמו מוכרחים מצדו ויבאו עד כרמי תמנתה והנה כפיר אריות וגומר בהכרח כאמר ששמשון נפרד מאביו ואמו אחר שאמר שבא כפיר אריות לקראתו ולא לקראת' ועוד כי אמר שלא הגיד הדבר לאביו ולאמו ואלו היה עמהם לא היה צריך להגיד לזה כאמר שאביו ואמו לא הלכו לתמנת עתה לא שבאו עד כרמי תמנתה ושם ישבו כדי שמשם ידברו על לב הנערה או לאביה ואמה ושמשון הלך לתמנת ובהיותו הולך לשם יצא כפיר אריות לקראתו ובטעם ביאת כפיר אריות לקראתו לא דברו בזה המפרשים הקדמונים וראיתי אחרון אחד בספר שבא לידינו אשר קראו כלי חמדה שכתב בפ' נשא שבא להתרות בו על ב' עבירות שהיה בידו מוכנים לעשותם האחת מהיותו בכרם וקרוב ליכשל בנזירותו שלך אמרין נזירא סחור סחור לכרמא לא תקרב פן יכשל בכרם שהנזיר אסור בכל אשר יצא מגפן היין ולזה יצא לקראתו ולא לקראת אביו ואמו שהוא היה נזיר והמה לא היו נזירים ולכך שאג אריה לקראתו כדי שלא יחטא בכרם ואמר כפיר אריות לרמוז ששאג לו כשני אריות רוצה לומר מב' בחינות חטא הא' מאסור היין והב' אסור עריות שהיה הולך לקחת אשה מבנות פלשתים ולזה מפני שלזרזו על ב' ענינים בא · אמר כפיר אריות אלא שלפי שעדיין לא חטא ולא ידין האל יתברך את האדם אלא באשר הוא שם לזה זכה ותצלח עליו רוח ה' וישסעהו כשסע הגדי וזה פי' הוא באומרו ומאומה אין בידו שירצה לא היה בידו מאומה מן החטא מהנכתב ביד כל אדם יחתים עכ"ד והם קשים בעיני מכמה פנים חדא כי למה ישאג לו על הכרם והוא לא חשב בה וגם לא רצה לקחת ממנה כלל וגם על האשה אשר הלך לשאת בה לא הועיל דבר כי אחר זה לקחה ולמה יעשה האל יתברך דבר לבטלה והוא יודע מחשבו' לבב וכ"ש כי אחר ששסע אותו בודאי שזו ראיה אליו לחזק ידו במה שהלך לעשות אחר שצלחה עליו רוח ה' ושסע את האריה כשסע את הגדי שהוא נס גדול כי זה ראיה אליו שאין דבר רע במה שהולך לעשות כי הן אמת שלא יעניש האל יתברך על מה שעתיד לעשות וכן על מחשב' רעה לא יעניש אם לא יצרפה למעשה עם כל זה לא ידבק עמו ויתן תרומו עליו לעשות לו נס באופן שיחשב להמלט מהקושיא באומרו כי לא חטא עדין לא נמלט ממנה כי זה יספיק לו לשלא יענש אבל לא יספיק לו לשלא תוסר ממנו השגחת האל יתברך והדבוק עמו כ"ש שבודאי תמנע אותו יתברך מבא אליו ומתת עליו רוחו ולזה הנ"ל בזה הוא כפי מה שאמרנו ששמשון לא חטא במעשה הזה כי מה הוא כאשר העידה הנבואה הן אמת שאלולי דבתר ישראל' עיניה אזל לא היה כפיר אריו' בא לקראתו ושואג כלל כי לא יוכל על זה אמנם מפני שהלך אחר עיניו בא הכפיר והוא שואג אבל עם כל זה כאשר בא אליו ורוח ה' היה עליו נכנעה צורתו אליו עד שלא נשאר בו צורת אריה כלל אלא חזר להיות כגדי עזים וזה במה שאמר צלחה' עליו רוח ה' ונתחזקה צורתו הנפשיית עד שלא הוצרך להתגב' עליו ההתגברות אשר צריך להתגבר לשסע אריה אלא שסע אותו כאלו היה גדי והראה לו האל יתברך זה לאמץ לבו כנגד פלשתים שעם שהם חזקים כארי טורף עם כל זה יפלו לפניו כי לא יצטרך לזה לא חרב ולא חנית כלל ולא גבורה גופניית אלא כי ברוח ה' אשר עליו יכרעו ויפולו לפניו עד שכאשר יהרוג בם גברא קטיל' קטל ולאוסף' לזה לאמץ לבו הביא לידו הכפיר והראה לו באיזה צד נכנע אליו עד שנתבטלה צורתו וגבורתו וחזר להיו' לפניו כגדי עזי' וכן יחלשו לפניו פלשתים שהם דומים לחיות הטורפות וכן תמצא שאות זה בעצמו הראה האל יתברך לדוד המלך ע"ה כאשר רצה לתת את גוליות בידו ולהקימו למלך לוחם מלחמות ישראל כמו שאמר הוא גם את הארי גם את הדוב הכה עבדך כמו שיתבאר שם אם ירצה ה' בחיים : ולזה בא דוב שואג לפניו להראות לו כי ההליכה אחר עיניו הוא סבה לגבות זאת הפעולה אשר הוא הולך לעשות ועם כל זה ה' לא יעזבנו כי על ידו רצה להושיע את ישראל ולזה פלשתים השואגים כנגדו יכרעו ויפולו לפניו כי יתבטל כחם וישובו בתכלית החולשה כחולשת הגדי לפני האריה ולזה שסע את הארי' בידו מבלי היות בידו שום דבר כלל אלא בידו עשה זה ולזה אמר ומאומה אין בידו כי זה להראו' אליו כי לא יצטרך לשתוף הטבע כלל בגבורותיו ומפני שראה היות זה נס גדול אליו ומפני זה היה מן הראוי שמי שבא' עליו רוח ה' בזה השיעור יתחיק עצמו ממה שהלך לעשות ועם כל זה

עדין לבו עליה לזה לא רצה להגיד זה לאביו ולאמו כלל מפני שלא ימצאו טענה להטעין עליו להרחיקו ממנה · או כאמר ששמשון כאשר ראה שהכפיר הוא נחלש כל כך לפניו עד שלא הוצרך להתגבר עליו אלא כאשר יתגבר האדם לשסע גדי לזה לא נראה אליו דבר זה גבורה כלל והיא אמרו ומאומה אין בידו ירצה שלא היה בידו מאומה מגבורה כלל בזה שעשה אחר ששסה גדי ואין גבור' כלל ביד מי שיהרוג גדי ולזה כאשר הוא לא חשב לכלום מה שעשה לא הגיד דבר לאביו ולאמו מפני שראה שאין בזה דבר גבורה כלל להשתבח בה עם היות שראהו כפיר אריות אחר שכאשר שסע אותו שסע אותו כגדי · וירד וידבר וגו' אחר שלא אמרה הנבוא' שירדו אביו ואמו נראה שהם לא ירדו כלל כי בבאם עד כרמי תמנתה שם ישבו כי לא רצו לרדת עמו שמא יוכלו אביו להשיבו מדעתו זה אלא הוא ירד אל תמנת וידבר עמה ותישר בעיניו מפאת הדבור כי עד עכשיו היה מהראיה לבד ובזה לא חשוק אלא את יפיה לבד ועכשיו דבר עמה וישר בעיניו כי ראה טוב טעמה ודעתה בדברים אשר דבר עמה והשיבה לו כהוגן ועם כל זה לא אמ' שדברו עמה בעסקי נשואין כלל כי נראה שאביו ואמו לא רצו ולזה חזרו להם ולא לקחום כלל אלא שאחר זה מימים חזר לקחתה כמ"ש · או שכאמר גם הוא כאשר ראה מה שנעשה לו מהנס הדר ביה ולא רצה לקחת אותה לאשה עם היות שירד ודיבר עמה וישרה בעיניו ולזה לא ספרה הנבואה שדברו עמה על זה כלל · אלא ויהי מימים ירצה ממה שנודמים הימים שהוא השכחה כי המה סבה לשכחה לזה שכח כל זה ושב לקחתה הוא לבדו וז"ש וישב מימים לקחתה ירצה מסבת מימים כמ"ש שב הוא לבדו לקחתה כי לא אמר דבר לאביו וכאשר בא למקום אשר בו שסע את הארי' נזכר והלך לראות את מפל' האריה דוק באומרו מפלת כי לא הלך לראות את האריה אלא המפלה אשר הפילהו כי נשאר תמיה מזה כי הוא ראהו אריה וחזר בידיו כגדי ולזה הלך לראות איך היתה זאת המפלה אם היה אריה או גדי ונעשה לו נס אחר והוא שמצא עדת צורת דבורים ובו היה דבש אשר יצא מהדבורי' וירדהו את הדבש מהגוף וילך הלוך ואכל ממנו כי ערב לו והנה הראו לו זה להראות אליו על הנס הראשון כי היה בנס אלהי ובהתגברות כח נפשו במה שנתדבק רוח ה' ולזה הראו אליו שמהאוכל ומטרף יצא מאכל אליו וכמו כן היה לו בראשונה שתח' היות אריה טורף ושואג חזר להיות גדי נטרף ונאכל וכל זה להראות אליו שעדי עכשיו פלשתים היו אוכלים וטורפים ועכשיו ישובו להיו' נאכלים ממנו · ולזה אמר שערב לו זה הדבש עד שלא המתין עד הביאו אל אביו ויאכל או אלא שהלך הלוך ואוכל ממנו ולא הביא אותו אל אביו ולא הגיד לו מאין הביאו כי בזה יצטרך להגיד לו מה שקרה לו בראשונה וישתבח בגבורתו והוא הסכים כבר שלא להגידו ולזה לא הגיד אותו אליו או שמא לא הגידה כי חשש שלא יאמינו לקול דברו שזה דבר זר ולזה אמ' ולא הגיד להם כי מגוית האריה וכו' כי ראה שלא יאמינו לקול דברו או כאמר שהראו לו בזה שעל ידי ערבות דבר גשמי כמו שהוא מתיקות הדבש יעשו לו נסים והוא מה שאמרנו לעיל כי מה' הוא כי תואנ' וגו' והוא לא הבין זה אלא היה לו לסימן טוב שמצא דבר מתוק בדרך בבואו לקחת אשה מפלשתים וגם שמצאו בגוית הארי' שהיא דימיון לפלשתי' אשר בזה ראה כי מהם יצא לו מאכל ולזה הוליכו אל אביו מבלי שיספר לו מה היה הדב' ואז וירד אביהו דוק כי לא יחס ירידה לאביו עד עתה כי שמח בתאוה אביו גם כן בראותו זה הסימן ולזה ירד גם הוא והסכים עמו ולזה אמר אביהו כי עד עכשיו לא היה הוא כי לא הסכים לדעתו ועכשיו היה הוא ומסכים עמו ולא זכר את אמו כי שמא היא לא רצתה ולא הסכימה עמו כי היא מבוהלת מהמלאך להפרישו מכל דבר טמא ולו"א גם כן אביהו ירצה הוא לבד ולא אמו עמו ואז ויעש שמשון משתה וגומר וספרה הנבואה שבראות אנשי העיר אותו עושה משתה ושם ושמח בלקחו בת מאתם בזה האמינו בו והסכימו לשמוח בו ולבקש חברתו ולזה ויקחו מהם שלשים וגומר ועם היות שאנשי העיר לא נזכרו כאן סמכה הנבואה על המבין ולזה קראה בדבריה · או ירצה וירד אביהו לומר כי אביו לירידה היה לו זה כי לא הסכים בדבר אלא על צד ההכרח ולזה וירד בזה שעשה שמשון ירד והוסיף לומר והו' לומר שלפי שהוא היה דבק עמו יתברך לזה ירידה היתה לו אבל שמשון בהפך כל זה שלא די שלא נחשבה לו לירידה אלא שעשה שם בפלשתים משתה שבעת ימים כי כן דרך הבחורים לשמוח בחופתם וכהג מעשה הבחורים בזה · או ירצה כי כן וגו' הנה שמשון עשה משתה ז' ימים ומפני כי כן דרך הבחורים והוא מה שירצה לומר ועוד בראותם אותו עושה זה לזה ויקחו מתכות ודורונות שלשים מריעים ובאו להיות עמו לאכול ולשתות

ויהי איש מהר אפרים וגומר

מה שצריך להתעורר בפסוקים הוא זה · ראשונה במקומות הזמן אשר בו היו אלו הב' ענינים אשר בהם השלים הספר הזה אשר הם ענין פסל מיכה וענין פלגש בגבעה כי בזה כנוהו המפ' מפני שכפי הנראה אי אפשר לומר שבאו הספורים במקום כסדר זמנם ושאלו השני ענינים היו בין ימות שמשון לימות עלי לפי מה שמנו בס"ע משכות השופטים וגם כי הפסוקים לא יסבלוהו חדא מדכתיב וישימו להם את פסל מיכה אשר עשה כל ימי היות בית האלהים בשילה ואם לא היה זה אלא אחר מות שמשון לא היה כל ימי היות בית האלהים בשילה אחר שכבר עבר זמן רב שהיה בית אלהים בשילה והוא לא היה עדיין ובענין פלגש בגבעה ג"כ אמר לא תסור אל עיר נכרי אשר לא מבני ישראל וגו' ואמר זה על יבוס אשר בירושלים ואם הדברים כסדרן כבר נכבש יבוס והיה לישראל כמה שנים ולזה רש"י ז"ל כתב אף על פי שנכתבו ב' ספורים אלו בסוף הספר בתחלת השופטים היו בימי עתניאל בן קנז והביא ראי' לזה ממ"ש בפסל מיכה כל ימי היות בית האלהים בשילה ובפלגש בגבעה על יבוס לא תסור אל עיר נכרי כמ"ש ע"כ וגם זה לא יסבלהו השכל שיקשה דאם כן למה לא כתבו כותב הספר בזמנו בתחלת הספר בין מות יהושע להקמת עתניאל אחר שאז היה ולמה אחרו עד הנה ורש"י להשיב לזה אמר בסמוך יש אומרים שהאשה הזאת היא דלילה וטעות הוא ביד' שהרבה שנים קודם לשמשון מיכה הך הפרשיות נסמכו על הכסף הרע ששנה כאן וכאן וכסף של פורענות היו שניהם עכ"ל · ובודאי כי בזה השיב על כתיבתו כאן אבל לא השיב על מה שהקשינו כי למה לא כתבו בזמנו בהתחלת הספר וזה כי אחר שלא נכתב שם ועבר זמנו נזכר כאן בזכירת אלף ומאה כסף של דלילה של פורענות אבל עדיין יקשה שיותר ראוי שיכתב בזמנו וכאשר היה · ועם כל זה הרד"ק ז"ל זה דעתו כדעת רז"ל והוא דעת רש"י וזה שפרק רש"י ז"ל על כתיבתו כאן והוא מפאת שוי הכסף לרעה והוסיף עוד שאחר שהכסף סבב לכתוב זה כאן נסמך אליו גם כן ענין פלגש בגבעה בשביל שבענין מיכה שלא מיחו מתו כמה אלפים מישראל במלחמת בנימין ולולא זה לא היו מתים מישראל כי בדין היו נלחמים עם בנימין לבער הרעה מישראל ע"כ · והרלב"ג ז"ל גם כן הוסיף בזה חזוק לקיום דברי חכמים ואמר כי יש עוד התיחסות לזה הסיפור כאן בבחינה שלישית והוא שבשניהם נמשך הפורענות לשבט דן שמהכסף הראשון נמשך הפורענות לשמשון הבא מדן ומהכסף הב' נמשך הפורענות לדן ע"כ · ומהרי"א הוסיף ופירק קושייתנו שאמרנו כי למה לא נכתב בסדר זמנו ולזה אמר שכונת הספר רצה לכתוב סדר השופטים זה אחר זה בלי הפסק וגם מה שקרה להם מהמלחמות עם האויבים ולא רצה להפסיק ביניהם ואחרי זכרונם ספר הענינים האלה עם היותם קודמין בזמן לזכור עניני ישראל שקרה להם שאינם מתיחסים אל האויבי' ולא אל השופטים וכדי שנדע איזמתי קרה זה לזה אמר בשניהם בימים ההם אין מלך בישראל שהוא אחרי מות יהושע קודם שופטי ישראל ע"כ ואחר זה הרד"ק וגם מהרי"א ז"ל חוזר מזה והסכימו שהכתובים בסדר זמנם ושב עניני אלו קרובין · שמשון לפלי זהמה הרד"ק שתי הראיות שהביאו חז"ל על זה אם לראשונה שמו ממש בענין מיכה כל ימי היות בית האלהים בשילה אמר ז"ל א"כ אף בימי יהושע היה פסלו של מיכ' כי בימיו השכינו אהל מועד בשילה אחר י"ד שנים ז' שכבשו וז' שחלקו · וזה רחוק שבימי יהושע יהיה זה הפסל וקרא אמר ויעבדו את ה' כל ימי יהושע ועוד שאמר שהיה זה בזמן שאין מלך בישראל ולא היה זה בימי יהושע בי אפי' על המזבח שבנו בני גד ובני ראובן אמרו לעלות עליה' למלחמה

מלחמה כל שכן שלא יעתבו או פסל מיכה ועל הראיה שהביאו ג"כ לענין פלגש בגבעה ומ"ש על יבוס לא תסור אל עיר נכרי גם זה סתר באומרו שגם בימי יהוש' לא יוכל לומר זה אחר שבימי יהושע נכבשה יבוס אחר שמלך ירושלם בכלל המלכים אשר הכה יהושע וכן אמר שם ואת היבוסי יושב ירושלם לא יכלו בני ישראל להורישם וישב היבוסי את בני יהודה בירושלם הרי לך כי לקחו בני יהודה את ירושלם בימי יהושע לבד מצודת ציון שלא נכבשה עד דוד ולזה אמר הוא כי לא כתישבה ירושלם כ"כ אעפ"י שנכבשה לפי שהי' היבוסי עדיין שם והלוי ונערו כשעברו נכח יבוס היה ערב וידמה כי מפחת היבוסי שיה דרכם לא מפחת ירושלם שהיו בה ישראל ואם בא ללון שם בעדי היבוסי היו פוגעין תחלה ולזה אמר לו נערו אל תסור אל עיר נכרי ע"כ וגם הרי"א ז"ל אחר שחוק דברי חז"ל אמר אבל כפי סדר הפרשיות מכל ג"כ לישב הענינים ובאמר שענין פסל מיכה וענין פלגש בגבעה שניהם קרו אחרי שאסרו פלשתים את שמשון ובהיותו גולה בתוכם עם היות שכתוב אחר מות שמשון לפי שרצ' להשלים ספורו וסתר לאיות רז"ל במה שסתר את הרד"ק ז"ל אלא שהוסיף הוא לומר שמ"ש כל ימי היות בית האלהים בשילה על סוף הזמן אמרו לא על התחלה אלא ירצה שמיום שהקימו ואחר כל הימים שנשאר משם ולהלאה בית האלהים בשיל' ע"כ ואני לפק"ד דרך רז"ל היושר אצלי ובהם נחה דעתי בפי' הפסוקים וראיותיה' בזה חוק' ולא יספיקו לדברי הרד"ק ולא לדברי הרי"א לסתור אותי כי מ"ש הרי"א שאמר כל ימי וגו' על סוף הזמן אמר הנה זה דבר שלא יתכן שא"כ לא הי"לל אלא כל ימי השאר בית האלהים בשילה אבל אמרו כל ימי היות כראה כל זמן היותו שם ולא יכריחנו מ"ש שהי' גם בימי יהושע אחר שכוכל לומ' שלהיות זמן יהושע זמן מועט כי אחר הכבוש והחלוק הובא אהל מועד לשילה ועקר הזמן הי' משמ' יהושע עד גלות הארון שהוא כל ימות השופטים לזה אמר כל ימי היותו ולא חש לזמן המועט אשר הוא זמן יהושע ולזה אמר כל ימי על רובא דרובא ולא חשש למיעוט הזמן הזה ואם כן גם שנאמר שלא היה בימות יהושע בהכרח נאמר שהיה בימי השופטים ולא אחר כל השופטים דא"כ לא יתכן שיאמר כל ימי היות על זמן מועט כזה אשר הם ימות עלי לבד וא"כ יותר ראוי שנאמר שאמר כל ימי היות על כל הימים שהיו ממות יהושע עד גלות הארון ולא יחוש לזמן יהושע המועט משנאמ' שאמר כל ימי היות על זמן מועט שהיה מימות שמשון עד גלות הארון ולא יחוש לכל הזמן הקוד' וגם מה שאמר הרד"ק שמ"ש לא תסור הוא על חלק מארצות היבוס שלא כלכדו גם זה לא יתכן שאם כן למה לו ללכת לגבעה לבקש עיר מישראל היה לו לבא לירושלם הוא חלק היבוסי הנלכד כבר והם מושלים וא"כ אחר שהלך לגבעה נראה שכל מחוז היבוסי עדיין לא כלכד · ועוד יש לי הכרח גדול לאמת דברי רז"ל והוא אומרו בימים ההם אין מלך בישראל כי אלו היה זה אחר השופטים לא היו בימים ההם נעדרים מהמלך כי ימים רבים היה להם שלא היה להם מלך ומה שנעדר וחסר מהם עתה הוא השופטים ואם כן אין שופט בישראל הי"לל וזה א"כ יכריחנו לומר שלא היה זה לא כשאסרו והוסר מהם המלך שהוא יהושע והוא אחרי מות יהושע ומה שלא כתבו כותב הנבואה עד המקום הזה לפק"ד יהיה הסבה בזה אחד מב' דברים האחד כי כונת הנבואה להאשים לכל השופטים כי כלם ראו פסל זה ולא מיחו ולא ביערו אותו וזה משותף לכל השופטים שלז"א שהיה כל ימי היות בית האלהים בשילה ולזה אחר שספר מעניני השופטים כלם וענין כל אחד ואחד מהם ספר מה שהיה מהנהגות משותף לכלם וזה שבימיה' כלם היה פסל מיכה ולא מיחו לכבוד הש"י ומזה נמשך להם עונש פלגש בגבעה ולזה סופר אחריו ולזה אמר בב' הענינים בימים ההם אין מלך בישראל שעל כל ימי השופטים אמר זה לומר שעם היות שהיה להם שופטים מפני שלא היה מלך להם אלא שופט לבד לזה איש כל הישר וגו' ואין מוחה בידו · והסבה הב' היא כי כותב הספר ראה שלכתוב זה בזמנו היה צריך לכתבו בתחלת הספר ולהתחיל הספר בו אחר שזה קרא והיה בימות יהושע בימי עתניאל בן קנז ולא ראה להתחיל הספר בפורענות לזה התחיל ספרו בדבר שבח לישראל ואחר שהתחיל לספר עניני השופטים הפרטיים לכל אחד ואחד עזב אלו הב' ענינים לבסוף להיותו בזמן כלם · ואחר שהכרחנו זמן הספורים אבא לבאר הפסוקים ויהי איש מהר אפרים לפי הנראה איש זה לא היה רע מעללים אדרבה היה איש שלם וחסיד בכל מעשיו וזה העידה אותו הנבואה באמר' ויהי איש שמלת איש תורה על השלם ואיש חיל וגם אמרו שהיה מהר אפרים. שהוא הר כודע לשלמים גופים מהר אפרים כי היה הר מוכן להשיג השלמות וגם כאשר קראה אותו קראה אותו כדרך הצדיקים ששמם קודם ליהם וזה יורה שהוא מצד עצמו היה שלם לא שאמו הטעתו בדבר זה וגם הוא כאשר עשאו לא כוון לעבדו בדרך עבודה ולא לשם אלהות וע"ז עשאו כמו שכפ' וגם כדיבותו יורה על מה שאמרנו שהי' פתו מצויה לעוברי דרכים גם מאמרו לאמו יורה על זה כמ"ש · וראה כי לזה קרא שמו עתה מיכיהו כי כן שמו אבל כאש' עשה הסירה ממנו הנבואה היו"ד והוי"ו ולא כשא' לו משם י"הו זולתי אשר היתה בראשונה ה"א לאשונה שבשם וכשעת אחרונה מפני כדיבותו כי בזה נשאר דבק לה"א אחרונה שבשם ולזה קרא' אותו מיכה והבן · ויאמר לאמו וגו' הוקשה למפ' ז"ל מלת לך שהיא זרה שלא לוקח אליה אלא ממנה לוקח וא"כ לא הי"לל אלא אשר לוקח ממך ורש"י אמר שלך הוא כמו ממך ואמר שיש לו דומה כמו אשה עזובה לבו שיר' ממנו ולדעתי בב' המקומות דוחק כפלא לפר' כך וגם הרד"ק לא נחה דעתו בזה ונכחד לפרש הפסוק ואמר דהוה ליה כאלו אמר הכסף אשר לו לוקח וז"ל אשר לקח לך הכסף אשר לו לוקח ונגנב מאתך ועם היות שבסוף דבריו נראה שפי' כפי' רש"י ז"ל אחר העיון כונתו כמו שאמרנו שלכך אמר הכסף אשר לך ומ"ש א"כ אשר לוקח ונגנב מאתך הוא לפ' מלת לוקח כי יל' נגנב זה דעתו ז"ל אלא שיקשה לזה שלמה צריך לומר שהוא הכסף שלה ולזה אומר כי בכל זה הכסף אשר לאם יש לו כח וזכות לבן בו אחר שהוא מנכסי אביו ולזה אמר הכסף אשר אני מודה שהוא לך ולזה לוקח כי לא נגנב ח"ו ועם זה כוכל לפרש בלי שנסרס הפ' ירצה הכסף אשר לוקח לא נגנב ח"ו מפני שאני מודה ויודע שהוא לך ואין לי זכות בו כלל ואת לא דכת זה שלא שאלית על זה בחשבך שנגנב ושבתולת נגבה נלקח כי או אלית עם היות שהנחשד בזה ממך הייתי אני לפי שלא הכרזת האלה הזאת בשוקים וברחובות שלא אמרת אותו באזני לבד עד שלא שמע את האלה אלא אני שזה יורה היות דעתך שהכסף גנוב אתי ובודאי כי טעית בזה כי אני לקחתיו לבד לא בתורת גנבה וליטול לעצמי ח"ו · או יר' הכסף אשר לוקח ובטעה שלוקח לא לוקח ללקוחו רצו' ללקחו לעצמו אלא לוקח לך כי אעפ"י שלוקח לא לקחו הלוקח אלא לך ואת לא דמית כך שלא חשבת שהלוקח גנבו ואת אלית על זה עם היות שלא חשדת בזה זולתי אלי כי אמרת באזני זה ולא אמרת אותו לאדם אחר כלל ובזה טעית בב' דברים שחשדת בכשרים ואלית ועוד שאחר שחשדתני אני היה לך לדון שאני אם לקחתיהו לא לקחתיהו לעצמי ח"ו ולזה דע לך שהכסף הוא אתי לבד בשמירתי לא בחזקתי וליטול אותי אלא שמור הוא אתי לבד לפי שאני לקחתיו לבד וח"ו לא בתורת גנבה כלל אלא לוקח למשמרת אתי לבד ולזה אמרה ברוך בני לה' וזה שהוא קללתו ופחדה שמא תתקיים הקללה ולזה אמר יהי רצון שיהפך לך הקללה לברכה בני · או יר' ברוך בני לה' כלומר לא תחוש לקללתו ואת כי בודאי אני לא אליתי אלא למי שגנבו ולקחו לעצמו אבל בני שלא לקחו אלא לי ברוך הוא ואין הקללה שורה בו · או יר' ברוך בני לה' שאמרה הכה שאתי שלא ידעתי האמת ואין לחוש לקללתי ואת שאם אני אליתי לה' שהוא יודע מחשבות לב וידע כונת בני השובה אליו יתב' הוא ברוך · וישב את הכסף וגו' רש"י והרד"ק ז"ל פליגי בב' השבות אלו שלדעת רש"י הראשון הוא במחשבה לא בפועל מחשב והסכים להשיב הכסף לאמו ואחר שאמרה היא הקדשתי אותו מידי לבני שידעה קבלתי עלי למסרו מידי לידך לשם פסל ומסכה תנהו לי עתה ומידי אני אשיב אותו אליך או וישב את הכסף בפועל שנתנו לאמו והרד"ק אמר ששניהם בפועל אלא שבראשונה השיבו אליה ואמו אמרה לו אחר שהשבת אותו לי הנה הקדשתי הכסף מידי לידך שתעשה ממנו פסל ומסכה והשיבתו לו ומיכה לא רצה לעשות הפסל והשיבו פעם אח' לאמו וז"ש שנית וישב את הכסף לאמו ולפ"קד כוכל לפ' שההשבה הראשונה היתה בפועל שהשיב לה את אלף ומאה הכסף והיא אמרה שאעפ"י שהיא לוקחת אותו מידו עם כ"ז היא תשיבהו אליו לפי שלא היה אלה שמור אלא לזכותו ולתועלתו וז"ש הקדם הקדשתי את הכסף לתת כסף זה מידי לבני יר' לזכות בני כדי שיזכה בו לעשות פסל ומסכה ואם כן ועתה כאשר אעשה זה אחר שהוא לך ולזכותך אשיבנו לך כי אעש' הפסל ומסכה ואתנהו לך והוא לא רצה בזה כי מתחלה לא נתנה

דעתו לזה לעשות פסל ולזה וישב את הכסף לאמו ולא שהי' בידו והשיבו לה אלא שהשיבו לגמרי אמו כי אמר לה שתקח לה זכות זה לעצמה ולא יהיה אליו יד וחלק בזה כי לא רצה בו וגם כל זה ותקח אמו וגו' וגם בענין זה פליגי הרד"ק והר"יא כי הרד"ק אמר שלקחה מאתים כסף מהכסף ותתנהו לצורף בשכר טרחו ומהתשע מאות עשתה הפסל והר"יא אמר בהפך שלא אמר הכתוב מה שנתנה בשכר אלא שלקחה מאתים כסף מהכסף ומהם עשתה פסל ומסכה והתשע מאות לקחה לעצמה כי לא שלמה את נדרה אלא במאתים כסף והשאר חמדה לה לעצמה שאמרה הרבה ועשתה מעט ע"כ · ובין למר בין למר לא יתישב אומרו ויעשהו שנראה שחוזר אל כל הכסף ולזה כ"ל לפר' ובזה כבין אומרו ותקח אמו מאתים כסף שכר' שהוא יתר שלהרד"ק ולהרי"א ז"ל לא היה צריך לומר אלא ותתן אמו לצורף מאתים כסף ודיו ולזה כאמר שהמאתים כסף לקחה אמו מאלל' זולת האלף ומאה כסף וזה שאלף ומאה כסף היה אללה מוכן לזה הפסל ולא תוכל לפחות ממנו כנ"ל אלא שהוסיפ' עוד מאללה שכר הצורף ולזה אמר ותקח אמו ירצה לקחה זה מאללה מאתים כסף ותתנהו לצורף ויעשהו לכסף המוקדש והם אלף ומאה כסף עשתה אותו פסל ומסכה וראה אומר ויהי בבית מיכיהו כי עדיין קרא אותו מיכיהו כי עדיין לא רצה בו כמ"ש · ואמר ויהי בבית מיכיהו לומר שלא חשבו לאלוה ולזה לא עשה לו בית מיוחד כלל אלא היה בביתו כשאר כלי כסף שהיו לו אבל אחר זה האיש מיכה טעה בו וזן שלו ראוי לעשות בית מיוחד אשר יקרא בית אלהים · או יר' לו לדעתו היה הבית אשר היה לו שם בית האלהים כי טעה בו וחשבו לאלהים · או יר' שהפסל ומסכה היה לו ולדעתו בית אלהים כי עשאו אמצעי בינו ובין אלהיו וחשב שבו ישרה האל' ית' שכינתו ולז"א לא עשאו אלא להורדת השפע והרוחניות על ידו ולזה חשב ששם ישרה שפע האלהי ולזה לו ולדעתו היה פסל זה בית אלהים ולא יקשה עלינו מ"ש רז"ל שכל אלהים הכתוב במיכה חול חוץ מאחד והוא בית אלהים אשר בשילה כי גם זה חול הוא אחר שלו ולדעתו היה אבלו שהוא בית אלהים ואינו כן · ויעש אפוד ותרפים להרלב"ג ז"ל הוא הפסל בעצמו שעשאו אפוד ותרפים כי לא עשה ממנו אלוה כעבד אלא מגיד עתידות כמו הצורות שיטעו בהם האנשים ויחשבו שיהי' בהם כח להגיד העתידות אמר עוררם הכח הדמיוני וכפי דעתו זה מה שמלא יד בנו לא היה להקריב קרבן אלא שהוא יהיה השואל בהם להגיד עתידות והמלוי הוא שחנכו לזה והרגילו במה שיצטרך לזה להיותו הפסל מגיד עתידות על ידו · והנכון אצלי שמלבד הפסל אשר לו ולדעתו היה בית אלהים כמ"ש עשה הוא ג"כ אפוד ותרפים לשאל בהם כדי שיהיה המבדיל בין קדש לחול הפסל כדמות הארון והאפוד ותרפים כדמות אורים ותומים · או יר' ויהי בבית מיכיהו שהכתוב אמר זה כי הוא היה נגיד מיכיהו כי אין לו אחוזה כלל עמו ית' והאיש מיכה בסכלותו לו ולדעתו היה בית אלהים נקשר באלהות בהיותו בביתו ולזה הוסיף עוד לחטא ויעש אפוד ותרפים ולפי שרצה שיהיו דבריו אלה בסתרים לא עשה כהן אליו איש נכרי אלא את אחד והוא המיוחד שבבניו מלא את ידו ויהי לכהן ירצ' לו לפ"ד היה כהן עובד · בימים ההם וגומר הוצרך לומר זה כאן לומר איך מלאו מיכה ואמו לעשות דבר כזה בישראל ואין יראת מנהיגו עם ישראל עליו כלל לזה אמר שבימים ההם אין מלך בישראל ולזה הוסרה היראה מעל פניהם והנה אמר זה כאן ולא אמר בשעת עשיית הפסל לפי שהמעשה לא היה דבר כודע והיה בסתר ולזה לא הניעו לעשות מפני שלא היה מלך כי כבר אפשר שאפילו שיהיה מלך יעשו זה כי המלך לא ידע הנסתרות להוכיחם על זה אמנם עתה שעשה פרסום כזה וקנה בית וכהן בודאי שאלו היה יראת המלך עליו שלא יעשה זה לזה אמר כאן שעשה לו בית אלהים ואפוד ותרפים וכהן מפני שבימים ההם אין מלך בישראל ומזה יראה שקודם הימים האלו היה להם מלך וא"א לפרש זה אלא בדבריהם ז"ל שאמרו שהיה זה אחרי מות יהושע כמ"ש למעלה · או כאמר שאמר זה כאן מפני מה שרצה לומר שלקח נער מבית לוי ויהי לו לכהן כי עד עכשיו הכל היה בסתר כי הבית ביתו והכהן בנו וזה היו יכולים לעשותו גם שיהיה מלך אמנם מה שעשה עתה שלקח כהן מבית לוי וזה דבר שיפרסם מעשה וגם הלוי לא ירא מעשות זה לזה אמר שבימים ההם אין מלך וגו':

שופטים יט ויבא אל ביתו ויקח את המאכלת וגו'

תחלת מה שצריך לדרוש ולחקור בענין הזה הוא לידע מה היתה כונת הנער הלוי הזה לעשות דבר זר כזה לנתוח פלגשו לי"ב נתחים שאם הכונה כדי לשלוח נתח אחד לכל שבט מלבד שלא מצינו זה מבואר בפסוק אדרבה נראה בהפך זה כמ"ש הנה יקשה שלזה לא היה צריך לי"ב נתחים אלא לי"א אחר שלשבט בנימין לא שלח אותם וכן אמר הרלב"ג אלא שאמר שעשאה לי"ב נתחים מפני שמבלי בנימין הם י"ב כדכתיב אפרים ומנשה כראובן ושמעון יהיו לי והוא דוחק וגם הר"יא לא הודה לו בזה ואמר שגם לשבט בנימין שלח והכתובים לא יורו על זה · ועוד צריך לדייק אמרו לא נהייתה ולא נראתה כי זה סותר זה שאמרו לא נהייתה שולל ההויה לגמרי ואמרו לא נראתה נראה שנהייתה אבל לא נראתה · ועוד באמרו שימו לכם עליה שאין לו משמעות שאם ירצה שימו לכם לב כמ"ש היתפ' היה לו לומ' שימו לבבכם ומאי שימו לכם ועוד צריך לדייק כפל אמרו ויצאו כל בני ישראל ותקהל העדה כי הי"לל ויצאו כל בנ"י כאיש אחד או ויצאו כל העדה כאיש אחד · ועוד באומרו ויתיצבו פנות כל העם וגומ' שאין לו משמעות להתיצבות הזה · ועוד באמרו איש האשה הנרצחה שהוא יתר שכבר ידענו זה · ועוד באומרו הנה כלכם בני ישראל דפשוטא שכלם הם בני ישראל ומה רצה לומר בזה שאם ר"ל שכלם יחד דבר ועצה בזה הוא יתר כי עמהם מדבר ובאמ' הבו לכם דבר עם כלם מדבר ולכלם אמ' זה ולמ' הוצרך לומר הנה כלכם בני ישראל · אמנם הביאור בפסוקי' הוא זה · הנה לדעתי הנער הלוי היה מצורף למה שרצה להראות לכל יש' האכזריות הגדולה הזאת אשר עשו לפלגשו רצה להראות הנזק הגדולה המגיע להם מרשעות אנשי הגבע' וחטא' בני בנימין אשר לא מיחו בהם ולא יסרו אות' על זה במה שהסכימו לכלות רגל מאקומם ולהפריד קשר האהב' וההתאחדות עם אחיה' בני ישר' כי בזה יתעוררו לתקן זה אחר שהוא נזק מגיע לכלם יחד וזה בהראות להם פנה גדולה יסוד חזק בסבת עמיד' וקיומ' אשר זה יעורר עליה' לבקש תקנ' ליסר האנשי העושי' הנבלה והי' הקדמה ידועה ומוסכמת שכל ישראל יחד הם כגוף אחד בעל האברי' אשר הם נקשרים ונאחזים יחד ברוח החיוני המתפשט בכלם כאש' יהיו יחד וכאשר קיום הגוף תלוי באחדות וקשור חלקיו אלו באלו אשר זה יהיה בקיום הצורה ועמידתה בו שהיא המאחדת חלקי הגוף ובהפרדת זה האחדות והקשור יפסד כל הגוף ולא ישאר לו קיום כן עם ישראל הצורה שמעמידה אות' היא האחדו' והקשור בהיותם · גוי א' מתדבקי' החלקי' ומתאחדים אלו את אלו כי בזה יהיה הרוח האלהי ואור השכינה עמם יחד מקשרת אות' וכותב' להם העמיד' והקיום ובהתפרדם מזה האחדו' יהיה סבת הסתלקות האור האלהי והחיות מהם ויפסדו יחד וז"ש משה ע"ה ויהי בישורון מלך בהתאסף ראשי עם יחד שבטי יש' וכן דרשו ז"ל זה כקרא ואגודתו על ארץ יסדה והוא אומ' כשישראל שוין בעצ' אח' וכשהם עשויי' אגודה אחת וכו' וזה כי כמו שקיו' המציאו' ומוהו הו' ההתאחדו' וקשו' חלקיו עד היו' המשכן אח' ע"י נפש העולם המקשרת אות' כן צורת עם ישראל המקיימת אותם היא התאחדותם וקשור' וזאת ההקד' היא פנה ויסו' ואבן בוחן שעליה יוכן כ"ז הענין כמו שנבאר בע"ה ולזה האיש הלוי כאשר ראה מה שקרה אליו שנולד מהסכמת אנשי הגבע' לבטל ברית האחוה עם אחיה' בני ישראל ולכלות רגלם מעירם ומארצם מלבד הפרוד אשר הם מתפרדים מהם בחטא הזימה והזנות אשר בתוכם רצה להראות את כל עם ישראל אשר בכל גבול וגבול זה במה שנתח את פלגשו לי"ב נתחים כי בזה מלבד שהראה להם מה שנעשה לו הראה להם ג"כ מה שמגיע אליהם מהנזק לפי שהם י"ב שבטי יה מקושרים ומתאחדים כמו הגוף הזה וכמו שהגוף סבת אבידתו בהפריד חלקיו אלו מאלו כן סבת אבדת ישראל בהפריד ההסכמה וההתאחדות מביניה' והיו י"ב נתחים להראות להם עוד שזה המספ' הוא מספר מכוון ויש לו סוד עלום בישראל לחול עליהם שכינתו ית' והשגחתו הפרטית שלא יתכן להיות זה אלא בהיותם י"ב שבטים שלמים במספרם ומחוברים ומתאחדים אחדות שלמה ומפני שהם דומי'

בזה לעגול השמיני שי"ב מזלות חקוקים בו ובזה הם מוכנים וראויים לקבל משפע האלהי שהם מקבלים כמו שהאריך בזה הרי"א עליו השלום בשערים שלו יעויין שם · ולזה נתח אותה לי"ב נתחים לרמוז למספר שבטי ישראל שאם ינותחו ויתפרדו לנתחים ויוסר הקשור וההתאחדות מהם יקרה להם כמקרה הגוף המנותח ומתפרד החלקים ולזה הראה להם את פלגשו אשר נעשה בה מה שנעשה מסבת אנשי הגבעה לכל אחיהם בני ישראל ורצונם להתפרד מהם לומר אליהם שאם לא ישתדלו בתיקון זה שעתידים להתפרד איש מעל רעהו ויתחלקו לי"ב חלקים כפרדים וזה יהיה סבת אבידתם ולזה הגיד להם זה במה שעשה ועכשיו נבאר הפסוק · ספרה הנבואה שכאשר בא האיש הזה אל ביתו לקח את המאכלת והנה תמצא בדברי רז"ל שדייקו אמרו באברהם ע"ה ויקח את המאכלת ולא אמר הסכין ואמרו ע"ש שמאכלת מזכותה לדורות הבאי' ולדעתי מזה הטע' בעצמו אמרה כאן הנבואה המאכלת לפי שבודאי מעשהו זה מאכיל את ישראל לפי שאלולי הוא היה מתפשט זה הנגע בכל ישראל והיא סבת הסתלקות השכינה מהם וסבת אבידתם ובזה שעשה בסכין הזה נתעוררו הם לתקן זה ואם כן הוא האכיל את ישראל ועמד להם ולזה אמר ויקח את המאכלת · או נאמר שקראו מאכלת לפי שכונתו להאכיל ולהפיל בו את אנשי הגבעה אשר עשו לו זה והכונה לומר שאין כונתו בלקיחה זו לנתוח הזה שלא להאכיל ולכלות את אנשי הגבעה ולבסוף נעשה בזה יותר מזה שכפלו כמה רבבות מישראל · ויחזק בפילגשו ראה והבן כי בזה הראה גודל אהבתו עמה שלעשות דבר זר כזה בה אחר מיתתה שנראה דבר קלון וביזוי אליה אנס את עצמו והחזיק לעשות זה לפי שהיתה פלגשו ועודה אהובת נפשו אע"פי שהוא מסרה בידו כי לא משנאה עשה זה וגם אחר זה לא מאס בה אלא שלנקום נקמתה עשה זה וינתחה וגומר · והלב"ג אמר ששלח נתח אחד לכל שבט וגם הרי"א הודה לו אלא שנתחלפו בשבט בנימין אם שלח אליו אם לא ובודאי דאלו מודינא להו ששלח נתח אחד לכל שבט שצדק הרי"א ז"ל שלמה לא ישלח לשבט בנימין אחר שעד כאן לא חטא השבט כלו שלא אנשים מאנשי הגבעה ולא עלה עליהם החטא אלא אחר שלא רצו למסרם להוכיחם או שייסרו הם אותם וא"כ בודאי שלכלם שלח אלא שהכתוב לא יורה על זה לפי שאמר וישלחה בכל גבול ישראל שנראה שאת כלה שלח בכל גבול ישראל ולא נתח אחד לכל חלק וחלק מגבול ישראל ואלו היה כך הי"לל וישלח לאחד ולא וישלחה שהוא כנוי אל כלה · ולזה נ"ל עד שכל הי"ב נתחים שלח בכל גבול ישראל שאל כלם שלח שיוליכו אותה נתוחה בי"ב נתחים ויעברו אותה בכל גבול ישראל עד שכלם יראו דבר זר כזה וילמדו ממנו הנזק הגדול אשר יגיע אליהם אם לא יתקנו זה דהרי הם כאלו נחלקו הי"ב שבטים לי"ב חלקים אחר היותם גוי אחד וגוף א' שזה יהיה סבת הפסדם אחר שצורתם היא בהתקשרותם והתאחדותם יחד כמ"ש · והר"יא אמר מפאת שאלה ששאל בזה הענין והיא שאיך נתקבצו כל ישראל כמו שנאמר ויצאו כל בני ישראל ותקהל העדה וגומר קודם שידעו אמיתת הדבר והיה ראוי שבשמעם הדבר הרע ישלחו לראשונה אנשים לשבט בנימין לאמר מה הרעה הזאת וגומר ועתה תנו האנשים וגו' וכאשר לא יאבו בני בנימין ולא ישמעו אליהם אז היה ראוי שיתקבצו להענישם ובני ישראל לא עשו כן אלא נתקבצו תחלה ואחר כך שלחו ולזה להתיר קושייתו זאת אמר שלא נתקבצו להלחם על בני בנימין אלא לדעת מה היה זה באמיתו וכדי להעניש החוטא אחר שידעו אמיתת הענין ולז"א וידבר שלא הזכיר דבר מדברי המאורע כאשר שלח הנתחים והרואים לא היו יודעים מי עשה זה ולמה עשאו ולזה ספר הכתוב שהיה כל הרואה הנתחים ההם מאותה האשה נתבהל מאד כי לא ידעו מה הוא ואמר לא נהיתה וכו' שימו לכם לב וגומר ר"ל שאלו לאלו היו אומרים זה ובסמוך בפסוק ויצאו כל בני ישראל אמר הנה נתבאר מזה שישראל נאספו קודם שישלחו מלאכים לבני בנימין לפי שעדיין לא נודע הדבר אליהם והיה קבוצם יחד כדי להשיג אמיתת הדבר עכ"ל · ולכאורה נראה שמחזק הקושיא יותר במה שחשב להתיר אותה שאם אחר ידיעת מי נתחה ולמה נתחה הוקשה אליו שלמה נתקבצו עד שישאלו את בני בנימין וידעו אמיתות הענין כ"ש אם לא ידעו דבר אלא שראו הנתחים ולא ידעו מי נתחה ועל מה שאז לא היה מן הראוי שיתקבצו כלל עד אשר ידעו מה הוא אבל אחר העיון בדברי הרב התשובה נגלית וזה שהוא הרכיב הקושיא על יסוד אחד והוא שהמה ידעו אמיתת הענין איך היה ולא נקבצו אלא להלחם על בנימין ולזה הוקשה אליו שלא עשו כשורה שהיה ראוי שתחלה ישאלו פי שבט בנימין לראות אם יתנצלו על זה או יודו בעונם ואם יודו אז ישאלו מהם ליסר החטאים הפושעים אשר עשו וכאשר לא יאבו אז יתקבצו להלחם כאשר עשו בימי יהושע בני ישראל אל בני ראובן וגד ומזה הכריח עצמו לומר שבודאי לא היה הקבוץ להלחם כי עדיין לא ידעו דבר כלל מי הם החוטאים אלא שעל הדבר הזר הזה אשר שולח אליהם בלי בירור ופירוש כלל קובצו יחד לידע מה זה ועל מה זה · זה דעתו ז"ל ואל זה דעתי נוטה ולא מפאת הקושיא אלא שהכתובי' הם יעידו על זה · ראשונה במה שאמר לקמן ויאמרו דברו איכה נהייתה הרעה הזאת ויען האיש הלוי וגומר ואם הוא כבר שלח להם לומר המאורע מה שאלו בזה ולמה הוצרך האיש הלוי לומר עתה איך היה זה אחר שכבר שלח לומר זה · ועוד מדלא אמר הכתוב כאן ששלח דברי הפלגש ומה היה לה עם נתחי הפלגש אלא ודאי שהוא לא אמר דבר מזה אלא ששלח הנתחים לבד וזה עשה כדי שיתקבצו כל ישרא' יחד וזה שאלו אמר להם איך היה הדבר יוכל להיות שלא יתקבצו לבקש הנקמה וליסר החוטאים כלם ולזה רצה לשלוח דבר זר כזה כדי שיתקבצו לדעת מה הוא זה ואחר שיהיו כולם מקובצים בודאי שאז כאשר יסופר להם המעשה לא יתפרדו עד אשר ידעו אמיתת הענין מה הוא ולזה אמר ששלח הנתחים אל כל גבולי ישראל והיה זה סבה שכל הרואה דבר זה ואינו שומע מה היה זה היה אומר לא נהייתה ירצה שמעולם לא נהיה כדבר הזה בתוך בני ישראל ולפי שאין האדם דן על הנסתרות ויוכל להיות שהיה בסתר ולא נודע דבר זר כזה לזה אמרו ולא נראתה שירצה לדעתנו לא נהייתה וגם יתכן שנהיתה לא נראתה ונתפרסמה כלל וזה למיום עלות בני ישראל ממצרים כי מאז היו בני ישראל ועול התורה עליהם · או ירצה לא נהיתה כלומר מיום אשר עלו בני ישרא' מארץ מצרים מעולם לא נהייתה הדבר אשר בעבורו נעשה זה וגם לא נראתה הענין והאשמה בזה האופן מן ההוראה כי מי שעשו לו איזה דבר יבא ויתרעם עליו אבל לא יראה אותו כדרך הוראה זו · או ירצה לא נהייתה כלל דבר זר כזה וגם לא נראתה דבר שידמה לזה ויהיה כזאת והוא אומר ולא נראתה כזאת · או ירצה שמעולם לא נהיה דבר זר כזה שיהיה נסתר ולא נראתה כזאת שנראתה שבודאי אלו היתה לא היה נסתר ולא נראה שעם היות שיש עוונות נסתרים אשר יראו אליו יתברך אינם דומים לזה עד שנאמר שהיתה ולא נראתה כי לא יתכן שנהיתה ולא נראתה דבר זר כזאת שאין זה מהדברים אשר לא יראו וישארו נסתרים ומכוסים אלא שבודאי שלא נהיתה כלל והראיה לזה לאותו היום אשר עלו בני ישראל ממצרים אשר היו בתוך עם שטופים בזמה ולא נראתה בהם כלל אחר שאמת היתה ופרסמה הכתוב שימו לכם ירצה אין דבר זה ראוי שתדרשו מהותו על ידי שלוחים אשר ידרשו ויחקרו בזה אלא שימו לכם לעצמיכם עליה ירצה על חקירת דבר זה ואחר שתדעו מה הוא זה עיינו זה לזה מה הוא הדבר אשר ראוי לעשות על זה ואחר זה דברו וגזרו לעשות · או ירצה שימו לכם שימו מה שיגיע לכם מהנזק נוסף עליה והוא על רע הפלגש הזה באופן שלא תחקרו ותשתדלו לתקן זה מפני מה שהיה לפלגש הזו אלא שימו מה שיגיע לכם מהרע והעונש נוסף עליה ובזה תשתדלו לתקן זה מב' סבות בעבור עצמכם ובעבור הפלגש ואחר שתשימו זה בדעתכם עוצו עצה ביניכם ואחר כך דברו מה הראוי לעשות בזה · או ירצה שימו לכם עליה כלומר לא תחשבו ותאמרו שהאנשים החוטאים אשר סבבו זה הם הנתפסים על עון פלגש זה ואתם נקיים ובזה תתרשלו מלבקש ליסר זה אלא שימו מה שיגיע לכם מה עונש עליה כי כלכם נתפסים בזה העון ולזה עוצו עצה בזה ודברו ולזה ויצאו כל בני ישראל ירצה כל החשובים כמו זקנים ושרים ויועצי הארץ יצאו ממקומם לדרוש ולתור דבר זה ובזה כיון שיצאו החשובים ותקהל העדה והם שאר העם כלב אחד כאלו היו כלם איש אחד וכל זה כדי לידע מה היה זה ואיך היה ומי הם הגורמים דבר זה בזה · ודוק אומרו למדן שירצה שאפילו שבט הדני אשר היה פסל מיכה ביניהם עד באר שבע שהם כלם צדיקים וחסידים עם היותם נבדלים זה מזה היו בזה כלם כאיש אחד כי כלם נקהלו ויצאו בלב אחד לחקור בזה אל ה' במצפה כי שם היה מקובל אליהם שתתפרסם ההשגחה הפרטית אשר באמצעותה יגלה אליהם מה הוא זה · ויתיצבו פנות כל העם ירצה שנתיצבו ראשי פנ' העם לפי שכל שבטי ישראל היו בקהל עם האלהים אשר היו ארבע מאות וגומר ולזה הראשים שבהם נתיצבו כדי שיהיו הם החוקרים בדבר זה · וישמעו בני בנימין וגומר אחר שבודאי אמרו ויאמרו בני ישראל דברו הוא דבר פנות ראשי העם הנזכר יקשה מה שהפסיק באומר וישמעו בני בנימין ולז"א הרד"ק שרצון הפסוק לומר שהיו מכל שבטי ישראל ארבע מאות אלף רגלי שנקבצו ובאו אמנם בני בנימין שמעו ולא הרגישו בדבר לבא גם הם וכפי דעתו זה יהיה פירוש הפסוק שכך ישראל שמעו והשמיעה סבבה להם לבא אל ה' ולהקבץ אמנם בני בנימין לא נשתתפו עם בני ישראל אלא ששמעו אבל לא באו והוא דבק א"כ לאמרו כל שבטי ישראל בקהל עם האלהים כי באו לשמע אזן אבל בני בנימין שמעו לבד אבל לא באו והוא הנכון בפסוק · או ירצה ויתיצבו פינות העם והם הראשים התיצבו בעצמם והמתיצבו כלם עם היותם כלם שבטי ישראל בקהל עם האלהים וגומר עכ"ז כיון שחסר מהם שבט בנימין התיצבו ולא דברו דבר עד שידעו ששמעו בני בנימין וכאשר ידעו ששמעו ולא באו אז דברו הם ויאמרו יר' פנות העם אמרו בני ישראל דברו איכה נהייתה הרעה הזאת ומי הוא הגורם בעשייתה כי בודאי בין כלכם יש מי שידע זה אחר שבישראל נעשה והנכם שבטי יה כלכם כאן ואז ויען האיש הלוי וגומר יר' שענה בקול מר ובכי מראה שהוא איש האשה לומ' כי היתה אשתו אהובה אצלו והוא אישה ולז"א ויען האיש הלוי איש האשה הנרצחה אני כי מתחלה נרצחה שנעשה לה זה וזה כי תחלה אמר זה ואח"כ אמר מה היה הדבר והיא הגבעתה אשר לבנימין וגומר · ראה אומר הגבעתה אשר לבנימין שרצה לומר שאין תלונתו והתרעומת שלו על בעלי הגבעה לבד אלא על כל השבט כלו לפי שהם יודעים ברשעות ופשע אנשי זאת העיר ואינם מוחים בידם ולא מיסרים אותם על זה כי בזה הם מסכימים עמהם והם הם בעלי הדבר והוא מ"ש הגבעתה אשר ראוי לבנימין ליסרה וליסר הפושעים אשר בה באתי ולא שאלתי מהם דבר זולתי ללון אתם ולא יותר כי לא חסרתי דבר וראה כי לא זכר כאן הנער שנראה שלא לן עמו כמ"ש למעלה · ויקומו עלי בעלי הגבעה וגומר הוקשה להרד"ק אומר אותי דמו להרוג אחר שהמוסכם מכל המפ' שלא תבעוהו להרגו אלא למשכב וגם מלת וכדעכו לא תפול על ההריגה וגם אמרו חלוף בתו ופלגשו תחתיו יורה על זה ואם כן איך אמר דמו אותי להרוג ולז"א שכן כאשר נסבו הבית כונו שאם ירצה להמנע מהם שיהרגוהו וגם הוא בודאי שיהרג ואל יעבור וא"כ עם היות שתביעתם המשכב בודאי שכונתם ההריגה כי יודעים היו שלא אעזוב אותם ואע"פי שמחשבה רעה אין הקב"ה מצרפה למעשה באלו תחשב עליהם למעשה אחר שאם לא עשו בי המעשה הרי עשו מה שכונו לעשות לי לפלגשי שענו אותה עד שמתה ולא חששו לחייה אלא למלאת תאותם והרד"ק אחר שאמר שדעתו היה ליהרג קודם שיזקק לנבלה ההיא אמר או שכינה הכתוב את הנבלה בשם הריגה וזה מפני שהוקשה לו בתירוץ הראשון מ"ש שמחשבה רעה אין הקב"ה מצרפה למעשה ואנחנו התדכנו זאת הקושיא ולא נחה דעתי בתירוץ הב' שלא יתיישב אומר דמו כי לא הי"לל אלא רצו · או נאמר דמו להרוג עשו לי דבר אשר היה לי בדמיון הריגה וז"ש דמו להרוג במה שעשו דמו להרוג וזה במה שתבעו אותי לנבלה כי זה בעיני הוא דומה להריגה אחר שבודאי אבחר מות מחיים ואע"פי שלא עשו מעשה בי את פלגשי ענו וגומר · או ירצה אותי דמו להרוג במה שתבעו אותי למשכב כי בודאי אמות ולא אחיה עד השלימו כונתם ולמדו זה בק"ו מפלגשי שהיא אשה ועכ"ז לפי שענו ואנסו אותה מרוב היגון אשר היה לה על זה ותמת וא"כ כ"ש שגם אני אמות אחר שהיגון בי ירבה על יגונה שהוא דבר נבלה ביותר ממה שהוא בה ואם כן בודאי דמו להרוג · ואוחז בפלגשו וגו' הנה בזה התגלגל על מה שעשה וביאר כונתו במעשהו זה ולז"א ואוחז בפלגשי עם היותה אהובת נפשי ואנתחה ואשלחה בפרסום גדול כזה בכל שדה נחלת ישראל עם היות שכפי הנראה אין דבר זה מוטל על כל ישראל אלא על שבט בנימין לבד הנה על השלוח בכל ישראל עשיתי זה לפי שזמה ונבלה זו היתה בישראל כלו לא בחלק אחד מהם ואם זימה על הניאוף ונבלה על הפסקת האורחים מהם וזה דבר משותף לכל ישראל שכל מי שיבא מישראל להם יעשו לו כדבר הזה ועוד טעם אחר למה שנלחתיה בכל שדה נחלת ישראל והוא שלכלכ' מוטל חיוב הפקידה והבקשה לתקן מה שעותו אלו וליסר אותם עליו ולא לשבט בנימין לבד אחר שעם היות השבטים מתחלקים ונפרדים הנה כלכם בני ישראל בני אב אחד והוא ישראל סבא וא"כ אם יחטא חלק א' מכם כלכם אתם צריכים ליסר החוטאים ולתקן החטא כדי שלא יתפשט בכם ואם כן הבו לכם דבר יר' תנו לכם דבר זה ולא תסלקו עצמכם ממנו ובזה עוצו עצה למה שיהיה להלאה ומה שימשך מזה כדי שלא ימשך · או ירצה הנה כלכם בני ישראל וגומר וזה שאחר שאמר טעם השלוח בכל שדה נחלת בני ישראל אמר טעם הנתוח וז"א הנה כלכם בני ישראל שירצה דעו כי וראו שאין שם בני ישראל עליכם ואין הצורה האלהית אשר בה תקנו זה השם קיימת בכם אלא בהיותכם כלכם אחים יחד ולא יהיה פירוד בכם כלל והנה עתה אשר בני בנימין עשו נבלה זאת בישראל להתפרד מכם ולבטל ברית האחוה עמכם הרי אתם כגוף חסר אבר שהוא ב"מ ואין צורתו שלמה בו כלל ולזה נתחתי את פלגשי לי"ב נתחים לומר לכם שאם לא תתקנו זה קודם שיתפשט עדיין תהיו כלכם נפרדים ומתחלקים ותחת היות כלכם גוף אחד בעל צורה שלמה אשר עליה אתם קרויים בני ישראל תהיו כגוף מת נחלק לי"ב חלקי' ואם כן הדבר הזה לא תראו אותו מצדי וממה שהיה לי מהנזק אלא הבו לכם דבר זה וראו כי לכם כלכם נוגע הדבר הזה והעצה יהיה לתקן מה שיהיה הלום מהפרוד לא מה שהיה ע"כ לבד וזה שאם לא ישתדל האדם לרפאת חולי אשר יקרה באבר אחד מגופו יתפשט החולי בכל הגוף ויפסד כל הגוף ולזה אמר להם שישתדלו לרפאת החולי אשר היה בחלוק מהם והוא בקשם החלוק והפרוד מאחיהם מפני מה שיקרה להם הלום מזה כי מה שירצה האדם מהנולד וישתדל לתקנו הוא נקרא עצה · או ירצה ואשלחה בכל שדה נחלת ישראל וגומר ירצה הנה עשיתי זה ושלחתי אותו בכל ישראל לומר לכם חרפה זו אשר היא זימה כי הוא מעצמו דבר מאוס וחרפה הוא לנו וגם שהיא זימה ונבלה במה שהותר להם משכב זכור זה בודאי אינו חרפה להם לבד כי היא חרפה נוגעת בכל ישראל כלו וזה שיחרפונו האומו' ויאמרו בישרא' נמצא דבר חרפה ונבלה כזאת וזה מפני שהנה כלכם בני ישראל ואחר שאב אחד לכם ואתם נקראים בני ישראל כאשר יחרפו האומות וישמעו הנבלה הזאת לא יאמר אנשי הגבעה או בני בנימין אלא יאמרו בני ישראל ואם כן ייחסו החרפה הזאת לכלכם ונמצא שעשו זימה ונבלה ולא בהם לבד אלא בישראל כלו ולזה אל תסלקו עצמכם מהדבר הזה אלא הבו לכם דבר זה כי לכם הוא נוגע ועוצו עצה לא למה שהיה ע"כ לבד אלא מה שיהיה הלום אם ישארו אנשי הגבעה בזה הפשע והנבלה כי יתפרסם הדבר ויהיה חרפה לכלכם וכדי בזיון וקצף ולזה שלחתי פלגשי לכלכם לומר שלכלכם תתיחס חרפה זו כדי שתראו שכלכם מחוייבים לבער הרע הזה מקרבכם · או ירצה הבו לכם דבר להסיר מה שהיה לכם מהחרפה בזה ויהיה באופן שיהיה עצה למה שיולד וימשך מזה הלום דנוכי יהיה עצה לתקנו · או ירצה הנה כלכם בני ישראל כלומר אף על פי שמדרך המוסר היה שבדבר המשפט לא ידברו זולתי השופטים והשרים ואנשי החכמה בדבר זה צריך שכלכם תתלבשו רוח קנאה וכלכם תתנו דבר העצה בדבר זה כי הוא דבר דלית צריך בשם כלל ולזה הנה כלכם בני ישראל כאשר אתם כאן הבו לכם דבר ועצה בדבר זה ולזה אמר ויקם כל העם וגומר שכלם יחד ענו ואמרו דבר בזה כאלו היו כלם איש אחד כאשר נבאר :

סימן כ"א ואיש ישראל נשבע במצפה וגומר

הנה אלו הפסוקים בעיני קשה ההבנה ומה שהוקשה לי בהם הוא זה · ראשונה שהנה בני ישראל עשו בזה ב' דברים הפכיים סותרים זה את זה וחוזרים על כונות מתחלפות וזה שמה שנשבעו לומר איש ממנו לא יתן בתו לבנימין לאשה הורו בזה שלא נתחרטו ממה שעשו אדרבה שמחו וגם החזיקו בו אחר שבקשו איך ימחה שם השבט לגמרי ולא ישאר להם לשארים וזרע כלל ואחר זה הורו הפך זה אחר שבאו אל בית אל ויבכו שם וגם צעקו אל ה' ואמרו למה ה' אלהי ישראל היתה זאת בישראל להפקד שבט אחד מישראל שנראה שנתחרטו על מה

שעטו וכתאבלו עליו וא"כ הם סותרים עצמם · ועושים פעולות הפכיות ואיך יתכן זה · והרי"א ז"ל הרגיש בזה וכתב שהם סעיפים והפעולו' הפכיות לזה אחר שהיו בב' זמנים מתחלפי' ולזה אמ' שמ"ש ואיש ישראל נשבע וגו' לא היה אחרי המלחמ' אלא קוד' כל המלחמות או נתקבצו במצפ' ונשבעו איש ממנו וגו' ואחר שבאו מן המלחמה והרגו בהם הרג רב או עלו אל בית אל ובכו ונתחרטו משבועת' זו וזה כי או כששלחו להם שיתנו בידם את האנשי' החוטאי' להמית אות' ולא אבו בני בנימין שמוע להם ולזה כ"ש ראו פשע וחטאת קשה בבני הגבע' ואון ותרפים הפגר בני בנימין מתת אנשי הגבע' בידם או נשבעו שלא יתן איש והגידו הכתוב כאן כי רצו לבקש תיקון נשים להם שלא ימחה שבט מישרא' וכן כתב הרד"ק ז"ל וגם הרלב"ג אמר כך לא שהוא אמר שהיה זה מטעם נדר שנדרו שאם ה' יתן בידם את בנימין לא יתנו להם נשי' ע"כ דעתם ז"ל ולבי וגם לעתי הקצרה לא נחה בזה מפני שא"א שבא' שבועה זו היית' קודם המלחמ' לפי שלא ימלט מחלוקה או היית' כונת' או להסיר השבט כלו ולכלותו מעל פני האדמה אנשי' ונשים וטף כמו שהסכימו לעשות אחר זה לולי רחמי הא' יתב' שהשאיר מהם שש מאות איש או שנאמר שלא כוונו או אלא להעניש ולהרוג מהם מקצתם כדי שהנשארים ישמעו ויראו ויהיו תחת עולם לעבודת האל יתברך · ואם כונתם להרוג קצתם לבד ולהשאיר מהם אז אין מקום לשבועה זו אחר שבודאי נשיהם וטפם וקצינ' לא יגעו בהם אחר שגם מהאנשים לא רצו אלא החוטאים לבד וליסר המפצירים וממאנין לתת אותם בידם ואם כן למה היו צריכים לבכות ישראל כי בכות רבות היו להם וכ"ש עתה שיהיה נוסף להם נשי' אותם אשר יהרוגו וימותו במלחמה וא"כ מה תועלת בשבועתם זאת ואם נאמר שכונתם למחות השבט כשיה' וטפם וקניכם ולזה נשבעו זה כדי שלא להשאיר שם לנשארים מהם בודאי כי כונתם להרוג את כלם ואם לא ישאירו איש למה יצטרכו לשבועה זאת אחר שאין איש תובע אותם ואם כן בודאי כי השבועה היה אחר המלחמה כי ראו שנשאר מהם ו' מאות איש ועליהם נשבעו ואח"ז באו לבית אל ובכו והתרעמו על שנפקד שבט מישראל וצריך ג"כ לחקור ולידע מעיקרא מאי סברו ולבסוף מאי סברו בזה · הב' באו' וישבו שם עד הערב כי מי יתן ונדע מה עשו בישיבתם שם עד הערב שאם באו להקריב היה להם להקריב מתעה שבאו ואם באו לבכות על מה שהיה יבכו מתע שבאו ולמה אם כן באו וישבו שם בטלים שלא הקריבו ולא בכו אלא ישבו שם בטלים ואין לומר שכונת הפ' לומר שבאו וישבו שם עד הערב ובזה הזמן ויבכו ויר' שבכו כל היום כלו עד הערב שאם נאמ' שמתעה שבאו לאלתר בכו והתמידו בבכיתם עד הערב אין הכתוב מסודר שהי"לל הפעולה ואח"כ יאמר זמנה וא"כ הי"לל ויבא העם בית אל וישאו קולם ויבכו בכי גדול וישבו שם עד הערב וא"כ אחר שאמר וישבו שם עד הערב ואח"כ וישאו קולם בודאי כי לא בכו עד הערב ולזה צריך לידע למה ישבו שם עד הערב ומה הועילו בישיבה זו או מה היה להם שם שגרם בכיתם אחר שלא בכו אלא עד שישבו עד הערבים הג' בתלונתם זו על האל ית' באמרם למה ה' כי לא על ה' תלונתם זו אחר שהוא לא צוה כך ולא גזר כך ותלונתם לא היתה ראויה אלא על עצמם כי הם הסבה בזה והפועלים אותו ואם כן על עצמם היה ראוי שיתלוננו לא על ה' כי הוא יתב' מנעם מזה פעם אחת ושתים והם לא אבו שמוע · הד' מה כוונו בקרבנות אלו ולאיזה ענין הקריבו אותם · הה' למה לא הקריבו אותם ביום בואם אלא עד יום המחרת · הו' שלמה בנו מזבח שאם בית אל זה הוא המקום אשר נקרא בית אל יקשה שאחר שזה המקום הוא המקום שהקריב בו יעקב אבינו ע"ה יותר טוב היה להם שיקריבו קרבנותיה' על המזבח הקדום המוכן לזה אשר בנה יעקב ולמה בנו מזבח חדש ואם בית אל זה איננו מקום בית אל אלא שילה וקראו בית אל לפי שהיה שם הארון הרי גם בו היה מזבח אשר עליו היו מקריבים תמיד ובו היה להם להקריב ולמה בנו מזבח חדש · הז' במה שחקרו ודרשו אחר שבנו המזבח והקריבו הקרבנו' מי היה אשר לא עלה בקהל ה' שלמה לא בקשו זה קודם בואם לבית ה' כאשר באו מהמלחמה שאז היה העת הראוי לדרוש על זה או בעת אשר נקבצו להלחם ולמה עזבו מלחקור זה עד עתה :

אמנם מה שאחשוב בפי' הפסוקים הוא זה · כבר אמרנו שכל כונת ישראל במה שהסכימו כלם ובאו כאיש אחד כלם חברים להלחם על בנימין היה מפני שבני בנימין רצו להפר ברית האחוה אשר היה ראוי להם עם אחיהם בני ישראל בהיות ההתאחדות וההתאספות ביניה' להיות מלכו של עולם ביניהם ומשגיח בם כדכתיב ויהי בישורון מלך בהתאסף ראשי עם ואחר שראו שנתפשט נגע זה בכל השבט ושהיה בלתי מקבל רפואה בכלל אחר שלא רצו לתת האנשים החוטאים שבהם אשר הסכימו בזה וגם לא עשו מעשה אשר יורה על זה אלא שהוסיפו פשע על פשעם במה שבאו להלחם עליהם כאשר תבעו מהם זה לזה ראו שהטוב טוב הוא להסיר השבט כלו ולמחות אותו ולכלותו כדי שישאר האחדות בין הי"א שבטים הנשארים ולא שיעזבו אותו ויתפשט הנגע בכלם כמו שעושה הרופא הבקי בראותו נגע או צרעת או מורסה באבר א' מאברי איש אחד מתפשט והולך והוא כותש ממנו כי איננו מקבל רפואה בכלל שאז יחתוך אותו ויסירנו במה שיבחין ויאמר כי טוב לו שיהיה מחוסר אבר ויהיה חי במום זה משיתפשט החולי בכל הגוף ויפסד כלו כי טוב העור מהסומא וכן עשו ודנו עם ישראל ולזה באו להלחם על שבט בנימין אשר נולד בהם זה החולי בהיותם אבר מהם כי כלם יחד כגוף אחד מתדמה החלקים וכאשר ראו בהם חולי זה שהוא עשותם המזימתה להפר ברית האחוה ושכלם הסכימו בזה אחר שבאו להלחם על אחיהם להחזיק ביד עושי רשעה זאת או ראו כי שבט זה ואבר זה לא די שהוא אין רפוא' למחלתו אלא שממנו יתפשט לכל הגוף ולכל השבטים ולזה הסכימו לכלותו מעל פני האדמה וזה היה הסבה שכאשר נמלט מהם ו' מאות איש עשו תקנה זו כדי שיהיו כלים מאליהם והוא במה שנשבעו שלא לתת להם אשה ובזה לא יפרו וירבו והמה כלים מאליהם מלבד שגם בזה גמלו להם מדה כנגד מדה שהמה רצו להפר ברית האחוה מביניהם ולזה הרחיקו החתון בהם אשר הוא סבת האחוה והאהבה וכל זה להיותם חולים בזה החולי ויראו שמהחתון יהיה ביניהם הסכמה ודבוק ובזה יסירו את המתחתנים בהם מאחרי ישראל וילמדו להם סברתם זה הרעה · ואחר שעשו זה חזרו וראו כי מה שחשבו לתקן מצד אחד עותו אותו מצד אחר וזה שהמה בקשו תקנו' כדי שלא תסתלק השגחת האל ית' ואור שכינתו מביניהם ע"י הפרת האחוה וההתאחדות מביניהם ולזה חשבו לתקן זה בהסרת מפירי האחוה ואח"ז ראו שלא ההתאחדות לבד גורם אל שכינת אלהי' מרום עמהם אלא שצריך התאחדות והסכמת יחד שבטי ישראל י"ב שבטים ואם יחסר א' מהם או לא יועיל אחות ואחדות הי"א כלל שכן אמר משה ע"ה בהתאסף ראשי עם יחד שבטי ישרא' שירצ' שיהיה ההתאספות ביחד לכל שבטי ישראל שהם י"ב שבטים שבטי יה עדות לישראל וזה ג"כ הרא' האל ית' ליעקב אביהם בבאו לבית אל קודם שיולד בנימין שא"ל אני אל שדי פרה ורבה גוי וקהל גוים וגו' שר"ל בזה אני האל שדי שיש די למדבק בי ולא יצטרך לזולתי כלל אחר שאני היכול האמיתי וכל הכחות כלם ממני הושפעו ולזה כדי שהשרה שכינתי עמך עדיין אתה חסר בן אחד ולזה פרה ורבה מה שחסר לך והוא בנימין וכאשר תהיה בזה המנין השלם או אשגיח בזרעך ואתן להם את הארץ ואם כן עתה שמחו את שבט בנימין להיותו מפר ברית האחוה והקשור מפחדתם שזה יהיה סבה לסלוק השכינה מהם הנה בצד אחד לא די שלא הועיל להם זה אלא שהיו סבה להסתלקות השכינה אחר שאין שכינה שורה אלא על י"ב שבטים מתאחדים ומתאספים יחד שבטי ישראל ולזה כנוכו בזה ואחר שנשבעו שבועה זאת חזרו וראו שזה יהיה סבת כליית השבט וסבת הסתלקות השגחת האל ית' ואור שכינתו מהם ולא ידעו מה לעשות ולזה באו לבקש תקנה לזה ולידע האמת וזה לבית ה' כי לא ידעו אם די ומספיק לקיום השכינה ביניהם באחות ואחדות י"א שבטים או אם לא יועיל זה מה שיהיו י"ב שבטים ולזה מפאת זה הספק באו לבית אל שהוא המקום אשר בו נאמר ליעקב אני אל שדי פרה ורבה אשר מזה יראה היותם צריכים למנין זה כדי שישגיח על בניו ויתן להם את הארץ המושגחת ממנו ולזה בנה שם יעקב מזבח והוא מצבת אבן ונסך עליה יין ויצק שמן לרמוז לישראל שהם צריכים להיותם מדובקים ומתאחדים כאבן המקובצת חלקים וקשה להתפרד ועל מנין זה הציב מצבה זאת ולזה באו שם לראות זה המקום אשר נבנה שם זה המנין אם תראה עליהם שם שכינת אלהי ישראל עם היות שחסר מהם שבט אחד אם לא שאם תראה ידעו שבדין עשו מה שעשו ואם לא תראה ידעו שטעו שמה שעשו ולזה שפרה הנבואה שבאו שם וישבו שם עד הערב וענין ישיבתם זאת היתה להמתין ולראות אם אור השכינה תראה אליהם כי אם לא תראה ידעו שטעו במה שעשו ובאומרו שישבו שם עד הערב ולא אמר שנגלה עליהם אור ה' בזה אמר שלא נראה אור השכינה להם אדרבה הסתירה פני' מהם כמו שאמרו ז"ל על פסוק שאמר ביום השמיני למלואים ויעמדו לפני ה' שאמרו שהרגון בזה שעמדו שם להמתין אור ה' ולא נגלה אליהם עד שאמר להם משה זה הדבר אשר צוה ה' תעשו וירא אליכם כבוד ה' והוא שימולו כפי דעת רז"ל שם וא"כ באומרו וישבו שם עד' שישבו שם מבלי תועלת כי ישבו להמתין שיראה להם כבוד ה' והיתה ישיבה לחוד כי לא נראה להם ה' ולא ראו שמא קרה להם זה מצד שנפקד ונחסר מהם השבט וכיון דחסר המנין ואינו יחד שבטי ישראל נסתלקה אור השכינה מהם ולזה וישאו קולם ויבכו בכי גדול על מה שעשו ונרמז הם בידם ולזה התלוננו עליו ית' ואמרו למה ה' אלהי ישראל וגו' יר' אחר שאתה ה' אלהי ישראל ורצונך להשגיח בהם ולהיות אלהיהם צריך אתה לשמור אותם שלא יחסר המנין מהם כדי שתהיה אלהיהם ולא תפסק מהם השגחתך וא"כ למה היתה זאת בישראל שעזרת אותם ונתת להם כח להפקד שבט אחד מישראל אחר שבזה הוראה ממך שאינך מקפיד למנינם או שאין לך חפץ להיות אלהי ישראל אחר שאלו רצית אתה לא תהיה כזאת בישראל אחר שהכל ממך ובהשגחתך · או יר' למה ה' היה זאת בישראל יר' עד עכשיו חשבנו שנקמה זאת ומה שנעשה לבנימין היה הרע והנזק בהם ואבל לא לכל ישראל אבל עכשיו שראינו שמזה נמשך רע גדול לישרא' והוא הסתלקות שכינתך והשגחתך מהם מה עשו אם כן ישראל אחר שאתה אלוהיהם עד שהיתה זאת בהם להפקד שבט א' מישראל אשר יגרום זה שאם בנימין חטאו ישראל מה חטאו · או יר' ובזה כדייק או' להפקד כ"א מה שהיה הוא חסרון השבט לא הי"לל אלא כי נפקד שבט אחד וגו' אמנם באומ' להפקד כדא' שאדע היא אחרת אשר גרם להפקד וגו' ולזה נאמר שירצה למה ה' שאתה תמיד אלהי ישראל ומשגיח בהם היתה זאת ההשגחה בישראל עתה שהשגחת בהם ועזרת אותם להפקד שבט אחד מהם אחר שזה יהיה סבה שלא תהיה אלהיהם ונמצא שהשגחת בהם ועזרת אותם לרעתם אחר שחסרון השבט הוא רעה לכל ישראל ולא לשבט לבד · או ירצה למה ה' וגו' וזה שחסרון השבט לא היה אלא ממה שסלק האל ית' השגחתו מישראל ונתנם ביד בנימין כי המה בראשונה כאשר הלכו להלחם עליה לא היה אלא כדי ליסרם ולהסיר מהם הנבלה הזאת הנמצאת לא לכלות אותם אלא שכאשר גברה ידם עליהם והרגו מהם מה שהרגו מ' אלפי איש מהם או ראו כי אין תוחלת מהם והסכימו לכלותם ולהחרימם נמצא שסבת הכליה היה האל יתברך במה שעשה בישראל על ידי בנימין ועל זה התלוננו ואמרו למה ה' אחר שאתה אלהי ישראל והמה עמך ונחלתך היתה זאת בישראל והוא מה שגבר יד בנימין עליהם עד שהרגו מהם מ' אלף מישראל שזה הי' סבה להפקד שבט אחד מישראל ולסלק שכינתך מהם מה שאין ראוי שתעשה זה ותהיה אתה הסבה לסלק אלהותך מהם או יר' למה ה' וגו' והוא שאמר זה על הנבלה אשר עשו אנשי הגבעה ובני בנימין עמהם אשר לא מיחו בידם וזה שאמר שהוא ית' אלהי ישראל והם עמו ונחלתו הוא ית' צריך לשמור את רגלם מלכד כדי שלא יבואו לעשות דבר אשר יסבב סלוק השגחתו ית' בהם ולז"א למה ה' אחר שאתה אלהי ישראל היתה זאת הנבלה והחטא העצום בישראל והוא מה שנמצא בשבט בנימין כי כל ישראל נתפסים עליו ולזה אמר בישראל וא"כ למה היה זו ולא שמרת אותם מזה כמו שאמ' דרכך שזה היה סבה להפקד שבט אחד מישראל אשר הוא סבת הסתלקות אלהותך ואור שכינתך מהם · או יר' למה ה' אלהי ישראל יר' אחר שאת אלהי ישראל וכל ישראל באו לראות את פניך למה היתה זאת בישראל והוא הסתרת פניך מהם בעבור הפקד שבט אחד מישראל כי אם נפקד אחד הרי הי"א כלם חברים ומתאחדים מקבלים עליהם עול מלכותך ולמה יספיק חסרון שבט א' לאבד כלם כי היתה זאת והוא הסתרת פניך מישראל עם היות כלם עבדים לך להפקד יר' בעבור הפקד והלמ"ד כמו למ"ד אמרו לי שירצה בעבורי · וכאשר ראו שלא ענם האל יתב' על זה אז אמר להם במה זה יתקנו את אשר עותו חשבו שמא הטעות נפל בדעתם זה כי חסרון השבט אינו מעלה ומוריד להשגחת האל יתברך על ישראל ולזה חשבו שמא היה זה לפי שלא הקריבו לפניו קרבנות הנצרכים לגלוי השכינה ולזה לפי שאין קרבנות נקרבים בלילה דכתיב ביום צוותו לה המתינו עד יום המחרת והסכימו להעלות קרבן אלא שלא רצו להעלות אותו על המזבח אשר בנה יעקב אבינו ע"ה לפי שהוא בנה אותה על בשורת הבן אשר יולד לו והוא בנימין ועל הי"ב כלם יחד הקים מצבת אבן ועליה שמן השפעה משמי מרום ואיך א"כ יענם אל בקרבנות אשר יקריבו על זה המזבח ובנימין שהיה אשר בעבורו נבנה המזבח נפקד מהם וגם הוא היה במו עלי' כ' שבטים ועכשיו לא נשארו אלא י"א לזה בנו מזבח חדש על שם י"א שבטי' ועליו הקריבו עולות אשר הם הממשיכים השפע האלהי ומדבקים האדם עמו ית' מצד השכל ושלמים כדי להתדבק גוית' מצד הגוף לראות אם ע"י המזבח וקרבנות אלו אשר הם הקרבנות הממשיכים את השכינ' מלמעל' יראה אליהם האל ית' ויתרצה מהם ויקבל את קרבניהם ולא ספרה הנבוא' שירד אש מן השמים ולא שנראה אליהם ה' ונראה אליהם כבודו ית' ולזה כאשר ראו זה פשפשו במעשיהם לדעת מה הוא החטא אשר בידם שבעבורו הסתיר האל יתברך פניו מהם · וראו שלא ימלט שיהיה העון זה עון אחר זולת פקידת וחסרון השבט או עון פקידת השבט וכשפשפו לראות מהו העון אשר יוכל להיות סבת זה זכרו השבועה הגדולה והחרם אשר היית' לאשר לא יבא וגו' ושמא יש מישראל אשר עברו על החרם וכח החרם וענשו גדול שעכן חטא בו וכל ישראל נתפסו עליו או שיהיה הסב' מצד פקידת וחסרון השבט ולזה השתדלו לתקן את שניהם ועל החרם אמרו מי אשר לא עלה וגו' לפי שהשבוע' הגדולה שהוא החרם היתה למי שלא יעלה שמות יומת ולזה חקרו ודרשו מי הוא אשר לא עלה להמיתו כאשר נשבעו כי ידעו שכל זמן שלא קיימו שבועתם להעבים העובר הם נתפסים ומנודים ממנו יתברך ואם היה בעבור מה שחסרו שבט אחד לזה השתדלו ולתקן זה ולהחזירו כמ"ש וינחמו וגו' כמו שנבאר ב"ה :

לב אהרן

חלק המדרש

ברכות פרק הרואה

ה' עמך גבור החיל שנו רבותינו התקינו שיהיה אדם שואל את שלום חבירו בשם שנא' והנה בועז בא מבית לחם ואמר לקוצרים ה' עמכם ואומר ה' עמך גבור החיל ואומר אל תבוז כי זקנה אמך ואומר עת לעשות לה' הפרו ואומר וכי תימא בועז מדעתיה דנפשיה קאמר ת"ש מדקאמר ליה מלאך לגדעון ה' עמך וכ"ת מלאך הוא דקאמר ליה לגדעון ת"ש ואומר אל תבוז כי זקנה אמך ואומר עת לעשות לה' אמר רבא האי קרא מרישיה לסיפיה מדרש מסיפיה לרישיה מדרש מרישיה לסיפיה מדרש עת לעשות לה' מ"ט משום דהפרו תורתך מסיפיה לרישיה מדרש הפרו תורתך מ"ט משום עת לעשות לה' ע"כ :

ביאור המאמר דבר ידוע הוא כי הזוכר ש"ש לבטלה שהוא כאשר לא תהי' כונתו לכבודו יתב' או להללו או להתפלל אליו או בספור מה שצוהו לעשות וכיוצא בזה הנה זהו זלזול בכבודו ית' ומטעם זה היינו חושבים שכ"ש כאשר יזכירהו לכב' בן זולתו שהוא זלזול בו ית' ולזה יחשב שהשואל שלו' חברו בשם שהוא מזכי' שמו ית' כדי לכב' את חבירו שאין לך זלזול בכבודו ית' גדו' מזה לז"א שהתקינו שאע"פ שנראה זה זלזול עכ"ז התקינו שיהיה אדם שואל שלום חבירו בשם ודוק באו' שואל שלום שבזה ביארו טעם התקנה והוא שבזה איננו מזכיר שם שמי' לבטלה אלא הוא שואל מאתו ית' ומתפלל על שלום חבירו ולזה הותר לו לשאל זה השם · ולפי שזה דבר נוגע בכבודו ית' ואיננו מן הראוי שיעשה זה מדרך סברא לבד לזה אמר שלמדו זה מהכתוב

הכתוב דאשוכה מבואר שאמר לקוצרים ה' עמכם שיר' ה' יהיה עמכם והב' מהמלאך גדעון שא"ל ה' עמך ומקרא דאל תבוז כי זקנה אמך עם קרא דעת לעשות לה' ובעי בגמרא מאי ואומר ומשני דאשוכה למד מבועז ולפי שנוכל לומר שאין ראיה מדברי יחיד וסברת כפשיה דסבר דמותר הוא דאמר אבל מאן לימא לן דהלכה כותיה ולזה הביאו ראיה מהמלאך דאמר לגדעון ה' עמך והוא שאל בשלמו של גדעון ושאל בשם ולפי שגם מזה אין ראיה לפי שהמלאך שלוחו של מקום היה ונוכל לו' שזו הודעה שבשר אותו ואמר לו שהשגחת הא"ל ית' עמו וז"ש בגמרא וכי תימא מלאך הוא דקאמר ליה שיר' מלאך הוא ושלית ממנו ית' וזה אינו שאלת שלום אלא אמירה והודעה דקאמר ליה שהוא עמו לזה הביא קרא דאל תבוז כי זקנה אמך ולדעת הרמב"ם ז"ל ענין זה הפסוק הוא לומר אם מאלו הראיות אין א"ת למד עכ"ז אל תבוז התקנה אף על פי שיהיו תקנות ישנות וקדמוניות ולדעתו זה אין הפסוק ראיה לדרוש אלא ראיה לקיום התקנה עם היות שלא ימצא לה סמך מקרא · וקרא דעת לעשות לה' אחר שהביא להראות עונש המלעיג על תקנו' חכמים ופי' הפסוק יביא זמן ועת להפרע הא"ל ית' מהם ולענוש אותה שהפרו התורה וזהו שאמר הפרו תורתיך עת לעשות לה' ירצה לעשות בהם נקמה ומי שיעזוב הפסוק על סדרו יפרשהו ויאמר שירצה שכאשר יבא העת אשר יר' הא"ל ית' להפרע מהם ולהנקם מהם יזדמנו סבות לבני אדם להפר התורה כדי שיבא עליהם העונש במשפט והאריך בזה הרמב"ם ז"ל כמו שנראה בביאורו למסכת יעויין שם · ע"כ דברי הרמב"ם ז"ל ובתחלה מכבודו מתאבק בעפר רגליו נראה לי שדברי הגמ' לא יתישבו בזה שנראה ממנו שאומרו אל תבוז כי זקנה אמך הוא ראיה לדרוש להתיר שאלת שלום בשם לא לשלול הבזוי מהתקנ' כמ"ש הרב שכן אחר וכי תימא מלאך הוא דקאמר ליה ת"ל אל תבוז שנראה שאל תבוז הוא ראיה לדרוש ועוד כי אחר שהם בקשו סמך לתקנה ולא מצאו הנה אם כבוזה התקנה איננו מגד שהיא ישנה אלא מגד שאין סמך לה מלבד שיקשה איך תהי' הזקנה והקדמות לתקנ' סבה לבזות אותה אדרבה זו סבה לשמור אותה · והרש"י ז"ל פירש אל תבוז כי זקנה אמך אל תבוז את בועז לומר מדעתו עשה זה אלא למוד מהזקני' ויש להם על מה שיסמוכו והוא קרא דאמר עת לעשות להם עכ"ד ודברי פי' חכם חן וזה שהתגא רצה להביא ראיה מהמלאך לפי שהוקשה אליו שמא נאמר דבועז יחיד הוא ומדעתא דנפשיה קאמר ולא הוכרחנו לקביע הלכה כמותו לז"א דיליף מהמלאך וכאשר דחה שזולשת זאת הראי' לפי שנוכל לו' שדבריו הודעה לא שאלת שלום בשם לזה חזר לחזק הראיה הראשונה מבועז במה שסתר הקושיא שאמרנו דדעת יחיד הוא ואין לקבלו לז"א שאין לו' זה כי לו"א שלמה אל תבוז וגומר שיר' אל תבוז את בועז או בשום חכם מחכמי ישראל אשר יתקן שום תקנה באמרך שדעת יחיד הוא שדע' שאינו דעת יחיד אלא דעת מקובל מהזקנים הראשונים ולז"א אל תבוז את בועז באמרך שיחיד הוא בסברתו אלא כי זקנה וגו' יר' למוד הוא מזקני ישראל שלבד שיש להם על מה שיסמוכו והוא קרא דאמר ד"ע עת לעשות לה' וגומר שיר' שפעמים שמבטלי' ד"ת כדי לעשות לה' אף זה המתכוין לשאל בשלום חבירו זהו רצונו של מקום שנ' בקש שלום ורדפהו זהו מה שפי' רש"י ז"ל ועכ"ז אחר שאלת הרשות אענה גם אנכי חלקי ואומר כי הנה עם ז"ל הביאו סמך לתקנה מבועז והמלאך ולפי שראו הדחיות אשר בהם נוכל לדחות ב' הראיות כמ"ש ובזה כמצאת התקנה בלי ראיה וסמך לזה חזר ואמר שעם היות שלא להתקבל שום ראיה מאלו שיש לנו לקבל התקנה ולא כבוז אות' ולז"א ואומר אל תבוז וגומר יר' הנה הבאתי לך ראיות על התקנה ואם לא תקבל אותם ותדחה אותם ואומר יר' הרי לך כתוב אחר שאמר שעם היות שלא יהיה לתקנת החכמים ראיה וסמך אין לבזו אותם וז"ש שלמה אל תבוז כי זקנה אמך וזה שהפסוק קשה מכמה פנים חדא כי למה שלל הבזוי ולא חייב הכבוד ויותר טוב היה שיאמר כבד כי זקנה אמך ועוד כי אומרו אל תבוז משמע שיש טעם לבוז ולזה אמר אל תבוז והדבר קשה דמהיכא תיתי לן שיבוז שהוצרך לומר שלא יבוז ואין לומר שכוונת הכתוב לומר אל תבוז אמך מפני שזקנה דמשמע שטעם הבזוי הוא מפני חסם שיבוז משום דזקנה כי זה אי אפשר דאדרבה הזקנה יחייבהו לכבדו לא לבוז ועוד דאם איתא שאלת אל תבוז חוזר לאם לא הי"ל שלא אל תבוז אמך כי זקנה כי למה יאמר מלת אמך שהוא כושא הדרוש והשימו אחר הטעם · ועוד שמלת כי היא כתיבת טעם וכפי הפשט הוא טעם לבזוי לא למה שאמר אל תבוז · וכפי זה היה לו לומר אל תבוז אמך אם זקנה או באשר זקנה · לא מלת כי שרוב שמושה היא לכתיבת טעם שנראה שהוא טעם לאמור ואם תאמר שמלת כי גם היא תשמש כמו כאשר · הנה עתה יקשה יותר דמשמע אל תבוז אותה כאשר זקנה אבל אם לא זקנה בוז תבוז אות' וזה דבר דבלתי אפשר כלל לזה אמרו חכמינו ז"ל דמלת אמך משל לזקני ישראל שהם המניקים החכמה והשלמות לבני הדור כמו האם שמניקה את בנה וירצה אל תבוז מה שיאמרו לך הססמים והתקנות אשר יעשו לך מפני שאינך מוצא ראיה וסמך אליהם והטעם כי זקנה יר' מפני שזקנה יר' קנת חכמה אמך המורה לך זה ואמר שהוא זקן וזקנה חכמה אל תבוז את שכל אלם ואם כן עם היות שאין לתקנה זו סמך צריך אתה לקבל אותה ואם עכ"ז יראה לך הדבר בעצמו זר שנוגע בכבודו ית' לתת שלום בשמו לזה אמר שאין הדבר זר כי כבר הותר לעשות דבר נגד התורה בעת אשר יעשה זה לה' ר"ל לשם שמים וזהו מ"ש דהע"ה עת לעשות לה' הפרו תורתך ואמר רבא כי פסוק זה אין לו הכרע כי לא ידענו אם הדרוש בריש' והטעם בסיפ' באופן שמרישיה לסיפיה מדרש או אם הדרוש בסיפא והטעם ברישא באופן שהוא כדרש מסיפיה לרישיה ואמר רבא דכולהו אתנהו ביה ולזה שלל דוד מלת כי מקרא לעזוב אותה בלא הכרע ולזה נוכל לעשות סיפיה טעם לרישיה ויהיה כדרש מרישי' לסיפיה וירצה הנה הא"ל ית' כאשר יושפע ממנו הטוב איננו פועל בעת וזולת עת אלא כל עת שוה אליו ית' להשפיע הטוב אמנם הרע הבא ממנו ית' איננו תמידי אלא עת מה לעשות לה' והוא עת הדין שזה יעשה ממש יתב' לעתים ולרגעים ויהיה פי' הפסוק עת לעשות וגו' יר' מה שהוא עושה הא"ל ית' בעת וזולת עת אשר הוא המשפט הרע כאשר יביאנו הנה הסבה אל זה הוא כאשר הפרו תורתך או שמסיפיה לרישיה והדרוש בסיפ' ויר' הפרו תורתיך והות להם להפרה בעת אשר יעשו לה' לעבדו וללכת בדרכיו והנה הורה הפסוק זה באומ' לה' שנרא' שהוא במה שיעשה לה' מזולתו לא לנמשך ממנו יתב' לזולתו שאלו היה כך היה ראוי שיאמר עת לעשות ה' ובזה כתן רשות כולל להפר תורתו כדי לעבוד אותו ית' וא"כ תקנה זו עם היות שנר' שלא כדין אחר שיראה כמזלזל בכבודו ית' עכ"ז אחר שהוא ית' מתקדש בו ית' שהוא לשאלת שלום ממנו לחבירו הותר אליו והתקנה על הדין ועל היוסר :

תעניות פ"א ובב"ר

אמר רשב"ן אמר רבי יונתן ד' שאלו שלא כהוגן לג' ניתן כהוגן ולאחד נתן שלא כהוגן ואלו הם אליעזר עבד אברהם דכתיב והיה הנערה אשר אומר אליה וגו' יכול אפי' חגרת אפי' סומא וזמנה לו רבקה כלב אמר אשר יכה את קרית ספר ולכדה ונתתי לו את עכסה וגו' שו לכד' עבד א' היה נותן לו את בתו וזמן לו הב"ה כהוגן שנ' וילכדה עתניאל בן קנז אחי כלב ויתן לו וגו' שאול אמ' והיה האיש אשר יכנו יעשרנו המלך עושר גדול ואת בתו יתן לאשה הא אלו יכא כושי א' או עבד והכהו היה נותן לו את בתו וזמן לו הב"ה כהוגן דכתיב ודוד בן איש אפרתי יפתח והיה היוצא אשר יצא וגו' הא אלו יצא חמור א' או כלב אחד או חתול אחד היה מעלהו עול' וזימן לו הב"ה שלא כהוגן הה"ד ויבא יפתח המצפתה אל ביתו והנה בתו יוצאת לקראתו :

מה שצריך לדייק בדברי המ' הוא זה הא' מה שהורגלנו לדייק בדברי האגד' והוא מכייכא למה לי ועוד שאמר ד' הם ולא אמר ד' תבעו וגו' הב' למה מנה כאן את כלב ואמר שד' הם ובגמ' תעניות בגמ' לא מנה את כלב ואמר כי ג' הם ותו לא · ורש"י ז"ל פי' בשם רבו דטעמ' דגמר' דלא מני את כלב הוא משום דפשיט להאי קרא דאשר יכה את קרית בהלכות שנשתכחו בימי אבלו של משה כדאית במסכת תמורה ואין לחוש אם כן שהשרה רוח הקדש על עבד ולא על ממזר כדאמרינן בנדרים שאין שכינה שורה וכו' עכ"ל וקשיא לי בזה טובא דהתם בתמורה משמ' דלא החזי' עתניאל ההלכות על ידי רוח הקד' אלא על ידי פלפולו ואדרבא משמע מתון דא"א לומ' שהחזירן ברוח הקדש דאמר התם אמר להם ליהושע שאל א"ל לא בשמים היא א"ל לשמואל שאל א"ל אלה המצות שאין נביא רשאי לחדש דבר מעתה ועוד אמ' התם על ההלכות שנשתכחו ליהושע שא"ל הקב"ה לאמרם לך א"א וכו' ואעפ"י כן החזירן עתניאל בפלפולו הרי לך בהדיא שלא היה זה אלא בפלפולו ושא"א לו להחזירן ע"י רוח הקדש ובעל יפה מראה השיב לזה הנבואה לחוד ורוח הקדש לחוד דע"י נבואה ממש א"א שיחזירם אבל ע"י רוח הקדש אפש' והוא שיעור עליו רוח ממרום על האדם להבין אותו וליישר דעתו להבין דבר מתוך פלפולו זה אפשר והביא ראיה לזה מהגמרא שנכנסת ע"י רוח הקד' וגם מדברי חז"ל שאמרו בפ"ק דב"ב אעפ"י שנטלה נבוא' מן הנביאים מן החכמים לא נטלה ופי' הרמב"ן ז"ל אעפ"י שנטלה נבואת הנביאים שהוא המראה והחזון נבואת החכמים שהיא בדרך חכמה לא בטלה אלא יודעים האמת ברוח הקדש שבקרבם ולזה אמר שמה שאמ' שהחזירן רוח הקדש בפלפולו ירצה בפלפולו ע"י רוח הקד' שנוספה בו ע"כ והוא אמר שאין להקשות דא"כ אמאי לא עשה כן הא"ל ית' ליהושע משום דאפשר שלא היה כ"כ מפולפל כעתניאל שיועיל רוח הקד' להבינו לזה ולי בודאי זו קושיא עצומה שיהושע שאל ממנו ית' שיבאר לו ההלכות ואמר לו דהוא דבר דלא אפשר ואם אפש' ע"י רוח הקד' היך הוא דב' דלא אפשר כי מה שאמ' שלא היה יהוש' תלמידו של משה רבינו ע"ה אשר העידה עליו התורה ויהושע בן נון מלא רוח חכמה כי סמך משה את ידיו עליו מפולפל כעתניאל הוא דבר דלא אפשר ואין להאמינו כלל וכבר היינו יכולים להלין בעד הרב ולומ' שיהושע שאל ההלכות ממנו ית' שהוא יאמרם אליו מבלי שיטרח הוא בהם וזה א"ל דא"א אמנם אלו פלפל הוא בחכמתו ודרש בזה עד המקום שיד שכלו מגעת כמו שעשה עתניאל היה הוא בודאי משיג אותם ג"כ מפני שכאשר יגע וטרח ע"י פלפול או ילוה אליו רוח אלהי ואור שכלי אשר יאיר את שכלו למלאת מה שחסר לו כפי מה שהוכן אליו ולזה כאמ' דעתניאל הית' לו זה הרוח האלהי אשר לא יושג אלא למיוחסים שבישראל שאין שכינה שורה אלא על המיוחסים ולזה לא שאל שלא כהוגן אחר שדבר זה א"א להשינו עבד או ממזר · אלא שעדין הדבר קשה שזה איננו אלא לנבואה כי לזה יצטרך תנאים אמנם לרוח הקדש יוכל להיות גם בעבד וממזר ועדין הקושיא במקומה עומדת דאמאי לא מני בגמ' לכלב מהשואלים שלא כהוגן אלא אם נאמר דהרבה והגמ' פליגי בזה דלדעת הגמ' אין רוח הקד' ג"כ שורה על עבד וממזר ואגדה דרבה סבירא ליה דרוח הקד' שורה גם על עבד וממזר והוא דוחק · ומ"ש ג"כ דפליגי בחזרת ההלכות דאליבא דגמ' היה ע"י רוח הקד' ואליבא דמדר' רבה היה ע"י פלפול ולזה הגמ' לא מני לכלב לפי שלא שאל שלא כהוגן דרוח הקד' איננו שורה על עבד וממזר והרבה מני לכלב לפי שהפלפול ימצא גם בעבד וממז' ושאל גם הוא שלא כהוגן גם זה דוחק שעדין לזה כפול בקושיות שהקשינו דרוח הקד' אפשר גם כן שתשרה בעבד וממזר ונצטרך לשנויי דחיקי וא"כ עדין צריכין אנו למודעי · הג' דלמה לא חשיב רבי אושעיה רבה לישראל אשר א"ר ברכיה בש' בפ"ק דתעניות שגם הם שאלו שלא כהוגן בשני שאלות האחת במ"ש ויבא כגשם לנו והב' במה שאמרו שימני כחותם על לבך והשיבם הא"ל ית' כהוגן שלשאל' הגשם אמר הא"ל ית' אהיה כטל ולשאלת החותם על הזרוע אמר הא"ל ית' הן על כפים וגו' · הד' כי מי יתן ונדע למה לג' השיבו כהוגן וליפתח לא אחר שכלם השוו במה ששאלו שלא כהוגן כי הוא ספק עצום וצריך לדרוש טעם בזה ודוחק לומר שיהיה זה לפי שיפתח לא היה צריך כג' המזכרים כי אחר שאל ה' הם דורשי' במה שהם אומרים אם צריך האדם להזהר בדבריו ואם לא יזהר יענשו היה לו להעניש גם הג' ואם לא למה יעניש את יפתח ומה שמענו בזה לדרשנים הוא כי יפתח היה מחוייב להזהר בדבריו יותר מהג' מפני שהוא כדר במה שנוגע לכבודו ית' הכודר לאבי יעקב צריך שיהיה נזהר לכדור דבר שיהיה הגון ואיננו רשאי לדבר כשל גבוה אבל האחרים הם דברו בדבר שלה' שכונתו לכבוד' כלב בבתו וכן שאול ואליעזר באמ' יצחק ולכן ליפתח השיבו שלא כהוגן ולג' כהוגן אלו דבריהם ובעיני יפלא כי אדרבה מי שכל בדבר שנוגע לכבודו ית' היה מן הראוי שהש"י יתקן מה שעות הוא את שטעה כי לא ידע אמנם בדבר שאינו נוגע לכבודו ית' אין מוטל עליו ית' לתקנו :

אמנם הביאור בדבריהם ז"ל הוא זה · עם היות שהמתפלל הוא מתפלל אליו יתברך שהוא יודע מחשבות לב עם כל זה צריך להזהר בתפלתו לפרש באר היטב מה שירצה לשאול ולא יאמר אותו בדברים מבוארים שלא יובן מהם זולתי מה שרוצה לשאול ולא שיאמר דברים שיובן מהם דבר והפכו כמו שהורו זה חכמי המדרש במגלת אסתר על קרא דלהיות היהודים עתידים ליום הזה · וכן ביאר הרא"בע ז"ל בפירו' קהלת ועם כל זה כשהאדם יחטא בזה למיעוט דעתו שלא ידע איך יסדר דבריו ויתפלל וישאל שאלתו בדברים אשר יובן מהם דבר והפכו הנה הא"ל יתברך ידינהו לכף זכות והוא ידע מחשבתו וימלא משאלות לבו כי על זה אמר דוד המלך עליו השלום תפלה לעני כי יעטוף ולפני ה' ישפוך שיחו · אמנם אם יהיה חסר דעת כל כך שישאל רצונו בדברים אשר לא יובן מהם רצונו כלל אבל יובן ההפך מרצונו אז לא יותן אליו אלא הנשמע מדבריו ולא יותר ולזה אמרו ד' הם וגו' אח' שמצינו מחלוקת בין הגמרא ובין רבי אושעיא רבה במנין השואלים שלא כהוגן הדבר מבואר כי בודאי דמניינא בכל אחד מהם וגם אמרו הם הוא למעט סברת חבירו כי בגמרא אמר ג' הם לומר שאינם ד' ובמדרש רבה אמרו ד' הם לומר שהם ד' ולא שלשה ופליגי בכלב אבל צריך לדרוש טעם פלוגתייהו בכלב כי בגמרא לא מנו אותו מהשואלים שלא כהוגן ובמדרש רבה מנו אותו ועדין כראה טעם זה לפי שהוא כפי מה שנפרש בשאלה שלא כהוגן מה היא · וזהו מ"ש שד' שאלו שאלתם שלא כהוגן ירצה בלי סדור הגון בשאלה שהוא שתהיה כשאלת בדברים אשר לא יובן מהם זולתי מה שיר' על צד היותר טוב אלא שג' מהם והם ששאלו שלא כהוגן במה שהיה יובן מדבריה' מה שירצו וגם מה שלא ירצו אמנם יפתח לא היה כן אלא שלא יובן מדבריו מה שירצה כלל אלא ההפך ממה שירצה וזה · שאליעזר עבד אברהם רצה לידע איזו היא האשה אשר הוכיח ה' לבן אדוניו ורצה שתהיה חשובה ומיוחסת ושלמה מכל צד מגדלי היופי ואמר והיה אשר אומר אליה וגומר ובזה כלול כל מין ממיני נערה ויכול להיות תמימה מכל מום או בעלת מום לפי שהמדות הטבעיו' אשר יתפרדו ככר ימצאו גם בב"מ ואם כן שאלתו שלא כהוגן שהי"ל והיה הנער' אשר תהיה שלמה ואומר אליה וגומר וא"כ שאלתו היתה בדברים אשר יובן מהם מה שירצה ולזה הושב אליו כפי רצונו אחר שזה נכלל בדבריו ג"כ ולקח מהם הא"ל יתברך היותר טוב אליו ומה שברצונו וכלב גם הוא אמר אשר יכה את קרית ספר דמשמע יהיה מי שהיה אשר בזה כלול המעולה המיוחס וגם עבד באופן שכלל בדבריו מה שיר' ומה שלא ירצה כיון שהשיבו אליו השיבו לו במובן הטוב והוא מה שרצה וכן עד"הד בשאול שאמ' יפתח עם היות שודאי לא היה רצונו להעלות את ביתו עכ"ז הדברים אשר סדר בפיו לא די שיובן מהם מה שלא רצה אלא שלא יובן כלל מה שרצ' וזה עשה במה שפתח פיו ולא ידע לסתום אותה אלא שהאריך בדברים אשר בהם היה אומר מה שלא יר' כלל וזה שאלו אמר היוצא מדלתי ביתו ותו לא היה שאלתו שלא כהוגן ע"ד שאלת הג' אחר שיוכל לצאת שור וצאן וכיוצא בזה ויתכן שתצא בתו וכיוצא בו אמנם הוא ביאר בדבריו שלא כרצונו שאמר אשר יצא לקראתי והיוצא לקראתו בהכרח יהיה מי מדבר אדם או אשה אחר שבהמה אף שתצא איננה יוצאה לקראתו ואלו אמר זה ותו לא יובן איזה איש או אשה שיהיה והיה אפשר שיצא איש אחר אבל הוסיף עוד ואמר בשובי בשלום ורצה שיצא לקראתי בשמחת שובי לשלום שזה לא יובן אלא על מי שהיה אוהב אותו יותר וישמח בשובו בשלום והוא אין לו ממנו רק בתו וא"כ לא יובן בדבריו אלא זה ולזה השיבו לו שלא כהוגן ויצאה בתו כי זהו מה ששאל · ולסברת בעל הגמרא לא ימנה כלב עם אלו לפי שלדעתו לא יובן מדברי כלב אלא מה שרצה ומי שיהיה הגון לבתו מפני שהמה אולי לטעמיהו שפי' קרא על ההלכות אשר נשתכחו בימי אבלו של משה וכפי זה כוכת דבריו לומר אשר יכה ירצ' מי שיבטח בעיונו ופלפולו עד שיכה הלכות אלא ויזכרם וגם שיהיה לוכד אותם שירצה שישיג כל הלכה אליבא דשמעתתא והוא האמת בהם עד שיהיו ההלכות פסוקות אשר אין בהם ספק ולזה בודאי צריך לסיוע ועזר אלהי אשר יתלוה אליו והוא מה שאמר הרמ"בן ז"ל במה שאמר שמן החכמים לא נטלה נבואה שיודעים האמת ברוח הקדש אשר בקרבן וזה שלידיעת האמת בדברים לא יספיק הפלפול אלא צריך שילוה אליו רוח אלהי וסיוע אשר זה לא ישרה אלא במקום טהור ומיוחס וא"כ בודאי כי השאלה היא בכוש'

 שופטים

אשר לא יתכן להיות עבד או שפחה ואינה צריכה ביאור אמנם במימרא לידן סברו שהדברים כפשטן ולזה דמו אותה לשאלת שאול ששאל זה על מלחמת גלית ולזה מנו לכלב ועם אליעזר עבד אברהם · או נאמר כטעם דבריהם בזה והוא כי אחר שהושוו הג' השואלים במה ששאלו רצונם בדברים אשר יובן מהם גם מה שלא ירצו ובזה שאלו שלא כהוגן הנה נתחלפו במה שהג' מה ששאלו הוא דבר תלוי בו ית' כי הוא אשר ימלא שאלתם ולזה מודת טובו יתברך וחכמתו הוא ימלא שאלתם על צד היותר טוב ויקח מדבריהם מה שירצו וכונו אליו והוא הטוב אמנם יפתח שאלתו זאת היא תלויה בבחירה אנושית כמו שנבאר ולזה הושב אליו שלא כהוגן · והנני מבאר · אם כאליעזר עבד אברהם הנה בודאי הנערה המזומנת ליצחק אבינו ע"ה לאשה היתה מוכנת אליו כבר מיום הולדה ממנו ית' כי הוא יחד אותה והבדילה לו אלא שאליעזר בסימנין אלו אשר שאל לא היו לבקש הוא האשה ולבחור אותה הוא וע"י הסימנין שאלו היה כך היה עונה אותו שלא כהוגן אלא ענין שאלתו זאת היה לידע איזו היא האשה אשר הוכיח האל יתב' וזמנה כבר לאדוניו באופן שהמוכיח והמזמן הוא האל יתב' והוא לא רצה לידע אלא איזו היא אשר הוכיח וכן אמר הוא והיה הנערה אשר אומר אליה וגו' אותה הוכחת וגו' ואחר שזה דבר תלוי בו ית' מובטח הוא שלא יזמין ליראיו וחסידיו זולתי מה שהוא הגון להם כי לא ינוח שבט הרשע על גורל הצדיקים ולזה אף שדבריו בלתי מסודרים כהוגן ניתן לו כהוגן וז"ש אליעזר בדבריו אלו בודאי דבר שלא כהוגן אחר שתלה זה בסימנין בלתי מיוחדים לאשה בעלת יופי ותמימ' כי אפשר שהנדיבות ימצא גם בחגרת או סומא וראה כי בגמרא לא אמר אמה או שפחה כמ"ש ב"ר והטעם בזה לפ"ד לפי שהנדיבו' אשר הוא שאל בתנאים אלו הוא נדיבות בחירי שכלי קנוי בנפש ולא טבעי אשר זה א"א שימצ' באמה אשר מטבעה אין לה שלמות כלל אמנם בב"ר אפש' להמצא זה שאל ורבה לא דייק לו"א אפי' אמה אלא שלהיות אשה זו נתנת ליצחק ע"י ית' נתן לו כהוגן את רבקה השלמה בכל כי אין דבר רע נתן מאתו יתב' למושגחים ממנו · וכן כלב גם שיהיה הענין כפשוטו והוא שבקש גבור חיל שיכה את עיר קרית ספ' ולכדה הנה הנצחון הזה א"א להיות זולתי בהשגחתו ית' ולא בקש בזה גבורה אלא זכות למי שיהיה בצלם אלהי ומושגח ממנו ית' אבל שכפי הטבע היא דבר דלא אפשר שתוכל להכבש ולהלכד מאיש גבור טבעי אלא מהמושגח ממנו ית' והן אמת שדבר כלב שלא כהוגן אח' שכבוש עיר ולכידת' הוא דבר אשר יוכל עבד או ממזר ללכדה אלא מפני שהלכידה היתה על ידו ית' והשגחת שהוא הנותן כח ללכדה לא נתנה אלא ע"י אדם שלם ראוי להשגיח עליו והוא עתניאל בן קנז ובזה תבין למה בעל הגמ' לא מנה את כלב עם אלו לפי שלדעת הגמ' השאלה הוא על ההלכות והלכות אלו לא היו מושגי' לא בנבוא' ולא בשפע אלהי כלל שאלו היה כך יהושע שאל ממנו ית' והיה ראוי שיותנו אליו ולא היה כך אלא שאמרו לו לא בשמים הוא ואם כן מי שישיג אותם ובפלפולו ישיגם ובזה ישותפו הבלתי מיוחסים עם המיוחסים כי אחר שהיא השגה אנושית כלם אנשים וא"כ הן אמת ששאתי שלא כהוגן אבל לא ימנה עם אלו לפי שהוא הושב לו כהוגן ולא מטעם אלו לפי שאליעזר ושאול מה ששאלו הוא דבר אשר יושג ויותן ממנו ית' ולזה הושב להם כהוגן וזה שהנותן ית' לא נתן זה אלא לראוי והגון אמנם כלב שאל דבר אשר יושג ע"י האדם בפלפולו ואם היה זה עתניאל לא היה דבר מושג ממנו ית' וא"כ א"א לומר בו שהשיב לו האל ית' כהוגן אחר שלא עשה בזה האל ית' דבר ולזה לא עזב הגמרא אותו מטעם שאלתו שבזה בודאי נשתתף עם אלו אלא מטעם תשובתו שאינו משותף עם אלו כי לא הושב ולא נתן אליו ממנו יתב' והבן אמנם במ"ר אשר דרשו הדבר כפשוטו הושב ממנו ית' כהוגן אחר שהלכידה לא תהיה אלא ממנו ית' והוא נתנה לאדם הגון והוא עתניאל וא"כ בזה שותף הוא אם שאול ואליעזר וכן שאול והנה הוא בודאי שאל שלא כהוגן אחר שהנצחון במלחמה יוכל להיות בד"ט ואז אפי' עבד ינצחהו ויוכל להיות בהשגחה ואז לא ינוצח אלא מאדם מיוחס ראוי שתשרה עליו שכינה אלא מפני שהנצחון לא היה אלא ממנו יתברך הושב אליו כהוגן לפי שלא ישגיח האל ית' אלא על מי שיהי' ראוי והגון · אבל יפתח שאל דבר שאינו צריך להיות על ידו יתברך והוא היוצא אשר יצא ולצאת לקראתו בשובו בשלום הוא דבר תלוי בבחירת היוצא ובזה אין מגע בזה להשגחתו ית' ולזה נשאר הדבר לבחירת היוצא ולזה יצא מי שרצה ואחר ששאל שלא כהוגן לא הושגח לתקן שאלתו ולבטל בחירת היוצא בהשגחה כי הוא לא שאל על דבר שיפשה בהשגחה ואם כן הג' ישותפו בשאלתם שלא כהוגן אמנם הג' היה שאלת דבר אשר לא יעשה אלא על ידי האל ית' והוא ית' עשאו ע"צ היותר טוב אם האשה ליצחק או הנצחון בכלב ושאול ולא חוייב משאלתם שלא כהוגן לעות את שאלתם ולהשיגם שלא כהוגן אחר שכפי זה צריך הוא יתברך לפעול שלא כטבעו אשר הוא הטוב המוחלט אחר שהוא הפועל זה ששאלו אמנ' יפתח שאל דבר שלא כהוגן בדבר אשר יעשה על ידו הבחירה ולא יצטרך לפעולתו יתב' ולזה לא נתקנה שאלתו כי לזה צריך לבטל הבחירה והוא נס גדול לנהוג שלא כטבע והבן זה כי הוא עיון חריף · ושמתי כעל כל הון במאמר בור"ר פל"ז נוסחא אחרת אשר בה לא שתף את יפתח גם בשאלה שלא כהוגן וזה שאמר שם שלשה שאלו שלא כהוגן והשיבן הקב"ה כהוגן ואחד שאל שלא כהוגן והשיבו המקום שלא כהוגן · ראה והבן מזה אמיתות דברינו כי לא רצה כאן רבי אושעיא רבה להשוותם גם בשאלה והוא מהטעם האמור מפני שהג' שאלו שלא כהוגן אבל היה דבר שמתנתו תהיה על ידו יתברך ולא במה שיוכל להיות גם ע"י הטבע שאלו שלא כהוגן אמנם כאשר רצה האל יתברך להשגיח על זה ולתת אותו ע"י נתנו כהוגן אבל יפתח שאל דבר שתלוי בבחירה אנושית או ברצון טבעי ולתקן אשר עוות בזה צריך לבטל טבע הבחירה והוא נס גדול ולזה כיון שנעשה ע"י בחירה אנושית נשאר הדבר בעוותו · וראה גם כן אמיתות דברינו שם בור"ר פל"ז כי בג' אמר בהם לשון אשר יורה היות העושה האל יתברך כי באליעזר אמר עשה הקב"ה וזמן לו את רבקה ובכלב אמר מה עשה הקב"ה זמן לו את בן אחיו · ובשאול אמר זמן לו הקב"ה כי בכל הג' יחס שמעשה שלו יתברך כי הוא העושה אבל ביפתח אמר נזדמנה לו בתו לפי ששם אין הדבר תלוי בו יתברך אלא ברצון בתו וראה ודוק שנוי הלשונות באלו הג' כי באליעזר אמר ועשה לו הקב"ה וזמן לו את רבקה אמנם בכלב אמר מה עשה זמן לו ובשאול אמר וזמן לו וכו' וזה כי באליעזר לא עשה זה הקב"ה עתה רצו' יחוד רבקה ליצחק כי מזומנת היתה לו מקודם ולזה אמר עשה הקב"ה זה קודם ומה שעשה עכשיו הוא שזמן אותה לו לאליעזר ובכלב או כאשר שאל עשאו הקב"ה וא"כ העשייה והזמון היה בבת אחת ולזה אמר מה עשה זמן לו וכו' וכן בשאול אמנם ביפתח אמר השיב לו הקב"ה וזמן ראה כי לא אמר עשה לו הקב"ה כי לא עשה מעשה אלא השיב לו במה שסלק עצמו מזה וזמן לו בזה לבתו שלא בטל בחירתה · או נאמר זה ע"ד אחר והוא קרוב למ"ש בקבוץ הדברים וזה ששאלת הג' הנה הפעולה אשר שאלו יתכן להיות כפי הטבע או המקרה וגם יתכן להיות כפי ההשגחה אחר שאליעזר שאל אשה לבן אדוניו וזה יתכן שתהי' כפי הטבע והמולד או כפי ההשגח' ולזה הן אמת ששאל שלא כהוגן באומרו הנערה אשר תצא ולא אמר אשר תוציא ולזה עזב שדבל

או שיהיה כפי הטבע ואז יוכל להיות חגרת או סומא או אמה או יהיה זה כפי ההשגחה ואז תהי' שלמה והיה לו לפרש את דבריו אלא אחר שדברו זה יוכל להיות כפי ההשגחה ניתן לו כפי ההשגחה האלהית ומלא את חסרונו וגם לכידת הערים אם הוא כפשוטו בכלב ובשאול כשנרת הב"ר כיוצא בזה מפני שהלוכד עיר או ילכדנה בטבע או בהשגחה אלהית והם אמרו אשר יכה וגומר ושאול אמר האיש אשר יכנו ודברו שלא כהוגן אחר שתוכל להיות ההכאה בטבע וזה ימצא ג"כ בעבד או ממזר אלא שמלא האל יתברך חסרונו כפי ההשגחה אבל יפתח אמר היוצא אשר יצא והוא דבר שלא יתכן להיות בהשגחה אלא אם יבטל טבע ורצון היוצא שלא יצא ולזה נזדמנה לו בתו · או נאמר כפירש המאמר וזה כי אליעזר וכלב ושאול הן אמת שדברו שלא כהוגן במה שלא ביארו דבריהם באמרו דברים שיובן מהם ההגון והבלתי הגון אבל לא נתבאר בדבריהם ומה רצו' שירצה הבלתי הגון כמו ההגון ח"ו אלא שהם לא רצו אלא בהגון אלא שלא ביארו דבריהם וכן אמנם יפתח לא היה עוות דבריו במה שלא ביאר ההגון אלא שאמר בהדיא שרוצה גם בבלתי הגון וזה שאליעזר אמר והיה הנערה וגומר ולא פירש בדבריו שתהיה נערה זו תמימה ויובן גם במאמר וז"ש רש"י ז"ל שם באומרו והיה הנערה משמע הנערה היוצאה תחלה ואומר לה בה היה מכחש אפילו חגרת אפילו סומא לפי שלא פירש בשאלתו ואמר ובתנאי שתהא נאה וחסידה ראה כועס אומרו איך אמר שמה שטעה הוא במה שלא פירש לבד לא שפירש שאפילו תהיה חגרת ואם כן אחר שהוא לא פירש לא זה ולא זה אלא אמר דבר שיוכל להיות בב' אופנים האל יתברך שהוא מטה כלפי חסד הטה אותו לטובה וכן כלב אמר אשר יכה ושאול אמר האיש אשר יכנו וכאשר יכה וגם בהאיש אשר יכנו יובן שני דברים או הגון או בלתי הגון אבל לא אמר אחד מהם כי אף שלא יהיה הגון יתן לו בתו כי לא אמר המכה אשר יכה שירצה יהיה מי שיהיה אמנם יפתח הוא ביאר ואמר שאף שיהיה בלתי הגון יעלהו שכן אמר והיה היוצא אשר יצא מדלתי וגומר כי מלת והיה מיותרת וגם אשר יצא כי לא הי"לל אלא אשר יצא מביתי ובזה ידבר שלא כהוגן על הדרך שדברו הג' אמנם באומרו והיה היוצא אשר יצא הנה הפירוש בדבריו הוא שיהיה היוצא מי שיהיה כשר או פסול ראוי או בלתי ראוי יקריבנו · ואם כן שאלתו שלא כהוגן הוא ממין מתחלף לשאלת הג' שהג' שאלו בדבר אשר יובן הבלתי הגון אבל לא אמרו בפי' שרוצים בו · אמנם יפתח שאל הבלתי הגון בפי' ואמר ששוה אצלו מי שיהיה הגון ומי שלא יהיה הכל דבר אחד · ומה נעמו בזה דברי רבי הושעיא רבה בור"ר שהפריד אותם גם בשאלה כמ"ש כי הג' שאלו שלא כהוגן במה שלא ביאר ההגון לבד ויפתח שאל שלא כהוגן במה ששאל גם הבלתי הגון · ובגמרא הסירו את כלב לפי שלדעתם ביאר בדבריו שאינו מדבר אלא בהגון וראוי וזה גם שיהיה כפשוטו · וזה באומרו אשר יכה ולכדה שבזה אמר שאינו מדבר אלא במכה המושגח לה במכה בטבע לפי שהלוכד עיר בטבע תחלה ילכוד העי' ואחר זה יכה את יושביה · אמנם הנצחון ההשגחיי אינו כך אלא על ידי הצורה האלהית אשר במושגח אשר ישתעבדו אליה כל הצורות יכה האנשים שבראותו אותם ימיתם ולזה תחלה מכה ואח"כ לוכד העיר ואם כן באומרו כסדר הזה אשר יכה ולכדה בזה אמר שרצונו הוא לכונת ההשגחיי אשר לא יתכן שיהיה עבד או אמה · אמנם רבי הושעיא רבה מפרש קרא על ההלכות אשר לא יושגו על ידו יתברך אלא בפלפול ותכמה וזה יוכל להמצא בעבד או ממזר ולזה מנה אותו עם השואלים שלא כהוגן · או נאמר בפירוש המאמר כי בג' אשר הם אליעזר וכלב ושאול היו שואלים דבר לזולתם וזה כי אליעזר שואל אשה לאליעזר וכלב שואל בעל לבתו וכן שאול ולזה אם הם שאלו שלא כהוגן לא מפני זה יפסידו המקבלים השאלה כי בזה יהיה חוטא השואל ונענש זולתו והוא המקבל אשר לא חטא ולזה לאליעזר עשה הקדוש ברוך הוא מעשה חדש ולא כפי שאלתו וזמן לו רבקה לא בעבורו אלא בעבור יצחק הנושא אותה כי לא שאל ולא חטא בשאלתו · וכן בכלב אם הוא חטא לא מפני זה יזמין האל יתברך לבתו עבד או ממזר ולזה גם בו עשה הקב"ה וזמן לעתניאל לא בעבור כלב אלא בעבור בתו כי לא חטאה וכן בשאול · ומה נעמה בזה גם כן גרסת הגמרא שיחס זה להזדמנות לשואלים ובערכם שכן אמר ונזדמנה לו רבקה ונזדמנה לו דוד שירצה שלא בעבור אליעזר ושאול שלהם נזדמן ובמקרה היה להם הזמן ההגון אחר ששאלתם לא סבבה זה אחר ששאלו שלא כהוגן אלא ששאלו על דבר זולתם ובעבור זולתם זמן להם האל יתב' ההגון אמנם יפתח הנה שאלתו היא אליו אשר הוא ששאל דבר להקריב הוא לתת תודה לאל יתברך שהצילהו ונתן בידו את בני עמון ולזה אחר ששאל שלא כהוגן נזדמן לו שלא כהוגן שנזדמן לו דבר בלתי ראוי וגם היא בתו ולזה לא הושגח ממנו ית' לעכב אותה שלא תצא אז לקראתו ולזה לפי שגם בשאלתם אינם שוים שהשלשה שאלו לזולתם ויפתח שאל לעצמו ולזה הפרידם בור"ר גם בשאלה כמ"ש · ובגמרא לא חשב את כלב לפי שאליו לא הושב מאתו יתברך אחר שהוא אשר השיג ההלכות בפלפול ואינו דומה לשאול ולאליעזר בתשובה עם היות שידמה בשאלה שלא כהוגן ובב"ר אשר פירשוה קרא כפשטה דמו אותו לשאול · הנה ביארתי לך המאמר על ד' פנים ואתה תבחר ואם ישרו בעיניך גם את הכל תקח אלא שנשאר עדין עלינו מוטל להבין כי למה לא מנו לא בגמרא אליבא דת"ק ולא ברבה לישראל בב' השאלות אשר שאלו ולזה אומר בראשונה כי אינם דומים לאלו בשאלה כלל וזה שישראל לא שאלו שלא כהוגן אדרבה שאלו כהוגן לענין רבוי השפע כי המה רצו שירבה השפע עליהם בגשם שהוא הרבה אלא שחסרו בזה שאם הוא רב בעצמו הוא נפסק ואינו תמידי ובאחי וטוב מעט ותמיד מהרבה אשר לא יתמיד ולזה אמר להם האל יתברך אהיה כטל ולדעתי לא הסי' להם שאלתם שהוא הרבוי כגשם והראיה שלא אמר אבא כטל אלא אהיה שירצה שלענין ההויה ותמידותה יהיה כטל ואם כן הכונה לומר אעשה מה ששאלו ואוסיף עוד וזה שאבא בגשם ואהיה כטל ואם כן אין זה דומה לאלו כלל וזה שישראל לא שאלו שלא כהוגן אלא שלא שאלו כהוגן והבן הבדל אלו הדברים כי המה שאלו דבר הגון אלא שלא שאלוהו כהוגן אחר שחסר משאלתם הנצחיות והתמידות וכן גם כן במה ששאלו שימם כחותם על הלב ובודאי כי הלב הוא מקום האהבה אחר שאהבה תלויה ברצון אשר הוא בלב אלא שאהבת הלב איכה גלויה אלא לפעמים כאשר יוציאכה לפועל ועיקר ההשגחה והאהבה היא היותה גלויה ומפורסמת ולא בהסתר ולזה אמר להם האל יתברך שאלתם כהוגן אלא שחסר ממנה הגלוי והפרסום ולזה הוסיף הפרסום באומרו הן על כפים חקותיך שמה שהוא בכף היד הוא נראה לכל ובזה נתן לו מה ששאל והוא התמימה בלב והוא אהבתה יתברך להם ובדברים גלויים אשר תראה לעיני כל ולזה אם כן לא מנה רבי יוחנן בגמרא אלו וגם רבי הושעיא לא כללם ושתפם עם אלו ויתכן שלזה בא המכין בב' המקומות למעט אלו · או נאמר ששאלת אלו היתה שלא כהוגן לפי שאמרו דברי' אשר יובן מהם הרצוי אצלם והבלתי רצוי ולזה שאלתם שלא כהוגן אמנם בשאלתם ישר' לא יובן אלא הרצוי להם אלא שחסרו מהרצוי ששאלו הרבוי בשפע והוא הרצוי וחסרו התמידות כמ"ש וכן באהבה שאלו הרצוי והיא אהבת הלב וקביעותה וחסרו הפרסום ולזה אינם דומים להמנות עם אלו שאלו הדבר הבלתי רצוי כלל :

ובזה נשלם מה שראינו לכתוב בזה מספר לב אהרן
מחלק המדרש

רשי

ויהי איש אחד · הכל לפי הסדר משה מסר את התורה ליהושע ויהושע לזקנים ושופט מסר לשופט עד שהגיע לעלי וממנו לשמואל כמו ששנינו וזקנים לנביאים : מן הרמתים צופים שתי רמות היו שצופות ורואות זו את זו ויונתן תירגם צופים מתלמידי נביאיא : אלקנה · לוי היה מבני אביאסף בן קרח כי נתייחס בדברי הימים :
אפרתי · יונתן תירגם בטורא דבית אפרים ומדרש אגדה אפרתי בן פלטין אבגינוס אד' חשוב כמו אפרין נמטייה לר"ש לשו' חן :
ועלה

רדק

ויהי איש אחד מן הרמתים צופים · כבר כתבנו בתחלת ספר יהושע כי הו"ו תמצא בלשון הקדש בתחילת הדברים וכן מנהג לשון ישמעאל ודקדוק מלת ויהי כתבנו שם ג"כ : מן הרמתים · כתבו רבותי' ז"ל שתי רמות הם שצופו' זו את זו וא"כ שפתי רמות הם והמלה מוכיחה כן שהיא בלשון שנים יהיה פירוש מן הרמתים מאחת משתי רמות כמו ויקבר בערי גלעד בשתים תתחתן כי והדומים להם וטעם צופים על הרמתי' כמו שפירשנו ויש לפרש צופים נביאים ומן שזכר עומד במקום שנים כאילו אמר מן צופים כלומר ממשפחת צופים וכן תרג' יונתן מתלמידי נביאיא כי הנביא יקרא צופה כמו צופה נתתיך וזהו פי' הנכון כי ממשפח' נביאים היה כי מבני קרח היה כמו שמפורש יחסו בדברי הימים ובני קרח נביאים היו והם אסיר ואלקנה ואביאסף ואלקנה אבי שמואל היה מבני בניו של אלקנה בן קרח : מהר אפרים · לוי היה והיה גר בארץ אפרים ואפשר כי לטעם זה נסמך מעש' פלגש בגבעה לסיפור הזה בדב' אלקנה ותולדת שמואל שגם הוא לוי היה והיה גר בירכתי הר אפרים ומסבתו באה רעה גדולה לישראל ומסבת זה באה טובה גדולה לישראל ושמואל בנו החזיר ישראל לדרך טובה : אפרתי נאמר על שני פנים האחד מיוחס על השבט על מי שהוא משבט אפרים או על מי שהוא גר בארץ אפרים כמו האפרתי אתה והאחד מיוחס למקום הנקרא בית לחם אפרת כמו ודוד בן איש אפרתי מחלון וכליון אפרתים וזה הוא מיוחס אל הר אפרים כמו שאמר מהר אפרים ולכך קראו אפרתי כי לא נוכל לפרש שהיה אפרתי מיוחס לשבט אפרים כי לוי היה א"כ מה שאמ' אפרתי שהיה מהר אפרים · ויש לתמוה אחר שאמר מהר אפרים למה אמר אפרתי אחר כן ואפשר שאמר ג"כ לפי שהוא ואבותיו היו גרים שם ועל צוף אמ' אפרתי לא על אלקנה כי על אלקנה כבר פי' מהר אפרים זהו נכון לפי הפשט ומה שאמר כי הוא ואבותיו היו גרים בהר אפרים נראה כי נחלתם היתה שם כי מבני קהת היו ובני קהת להם ערי' בהר אפרים כמו שאמ' בספר יהושע ולמשפחות בני קהת הלוים וגומר את שכם ואת מגרשיה בהר אפרים ובדרש מפרש אותו לשון גדולה וחשיבות : אפרתי · אמר רבי יהושע בן לוי פלטיני י"ת אפרתי גברא פליג חולק בקודשיא בטורא דבית אפרים :
ועלה

ויהי

א וַיְהִי אִישׁ אֶחָד מִן־הָרָמָתַיִם צוֹפִים מֵהַר אֶפְרָיִם וּשְׁמוֹ אֶלְקָנָה בֶּן־יְרֹחָם בֶּן־אֱלִיהוּא בֶּן־תֹּחוּ בֶן־צוּף אֶפְרָתִי׃
ב וְלוֹ שְׁתֵּי נָשִׁים שֵׁם אַחַת חַנָּה וְשֵׁם הַשֵּׁנִית פְּנִנָּה וַיְהִי לִפְנִנָּה יְלָדִים וּלְחַנָּה אֵין יְלָדִים׃
ועלה

והוה גַּבְרָא חַד מֵרָמָתָא מִתַּלְמִידֵי נְבִיאַיָּא מִטּוּרָא דְּבֵית אֶפְרַיִם וּשְׁמֵיהּ אֶלְקָנָה בַּר יְרוֹחָם בַּר אֱלִיהוּא בַּר תּוֹחוּ בַּר צוּף גַּבְרָא פְּלִיג חוּלַק בְּקוּדְשַׁיָּא בְּטוּרָא דְּבֵית אֶפְרָיִם׃ וְלֵיהּ תַּרְתֵּין נְשִׁין שׁוּם חֲדָא חַנָּה וְשׁוּם תִּנְיֵיתָא פְּנִנָּה וַהֲוָה לִפְנִנָּה בְּנִין וּלְחַנָּה לֵית בְּנִין׃ וסליק

חד מן ג"א מלין דכתיב וי"ו בסוף תיבותא וקרי' יו"ד וסי' מצותו ועשה חסד דמשנה תורה · תקעו והחלוץ הולך לפני הכהנים תקעו דיהושע · אזנו ויאמר שאול לרצים · בלבו ושם איש נבל · שנואו ויאמר דוד ביום ההוא · בנפשו או עשיתי בנפשו שקר · בעינו מדוע בזית את דבר ה' · וישבו בנוב אשר בילדי הרפה · דרכו האל מעוזי חיל · העצנו ואלה שמות הגבורים / חצרו הכרמלי פערי הארבי · רגלו אתה ידעת את דוד אבי · וקדשו ויבא את קדשי אביו · גבואו עדה' בישראל וביהודה · הביאו עצה עשה פליליה · הברו נלאית ברוב עצתיך · התפתחו התנערי מעפר קומי · עצתו קורא ממזרח עיט · מטעו ועמך כולם צדיקים · תקראו ואנכי אמרתי איך אשיתך · תשובו ב' בפסוק · אכלנו הממנו נבוכד ה' בפסוק · וידו אדם מתחת כנפיהם · חתיתו כי נתתי את חתיתו · רבוא אכתוב לו רבו תורתי · ישבו ומשפחת סופרים · בנו אלקנה בנו אלקנה · בנו ויאמר דוד לשלמה בנו אני היה · ומוציאו וישלח ה' מלאך ויכחד · יגודו למנצח לדוד בה' חסיתי · חסדו אלהי חסדו יקדמני · ועננו למען יחלצון ידידך · כחו ענה בדרך כחו · ויודעו ישובו לי יראיך · הראיתנו אשר הראיתנו צרות · תחיינו ב' בפסוק · יתרו כי יתרו פתח ויענני ורסן מפני שלחו · במו אם הרהתצי במו שלג והזכות בבורי כפי · או אל למלכים למואל · אשתנו באדין נבוכד נאצר התמלי · לשורשו וכל דלא להוא עבד דתא · ויעשו מתניה מתני ויעשו · ידו ומבני נבו יעואל · ועגו ובקבקיה ועגו ואחיהם · ולו ד' ר"פ וסי' ולו שתי נשים · ולו היה בן ושמו שאול · ולו אחים בני יהושפט · ולו הבין כלי מות חציו :

רלבג

הנה ספר שכב' היה איש אחד מן הרמתים צופים מהר אפרים ושמו אלקנה בן ירוחם בן אליהוא בן תוחו בן צוף אפרתי וכבר נתבאר בספר דברי הימים שהוא היה לוי והיה מבני קרח ולזה נתבאר שלא נקרא אפרתי אלא מפני היותו גר בהר אפרים ולזה יהיה ראוי אמרו מן הרמתים צופים מודיע המקום המיוחד שהיה ממנו והוא הרמתה כמו שאמר אחר זה ויבאו אל ביתם הרמתה ואמרו מהר אפרי' מודיע מקומו הכולל שהיה גר שם וידמה שתהיה העיר הנקראת הרמתה כלאית כשתי' והיו צופות זו לזו ולזה אמר שהוא הרמתי' צופים או יהיה זה מודיע מעלת משפחתו ומקומו ויהיה הרמתים כמו הרמתי' אשר נקוד חירק תחת הת"ו וכמו ונעקש דרכי' יפול באחת והרצון בזה שהוא היה מן האנשים היושבים ברמה שהיו צופים ר"ל נביאים כי היושב ברמ' יקר' רמתי כמו שהיושב במצרים יקר' מצרי והוא הודיע בזה כי ממשפחות נביאים היה שהיו יושבים ברמה ולזה קבע שם שמואל ביתו כאמרו ותשובתו הרמתה כי שם ביתו והנה הוא היה מבני קרח שהיו מהם כמה נביאים או נקראו אלו הרמתי' צופים להיותם מבני צוף שנקראו שמו צופי בספר דברי הימים ויורה על שהם היו מתיחסי' אל צוף מה שאמ' אח' זה כאשר בא שאול ונערו הרמתי' המה באו בארץ צוף · והנה סמך זה הספור לשני הספורים הקודמים כי בכל אחד מהספורים ההם היה מה שהגיע מהקלקול בסב' לוי היה גר בהר אפרים כי הנער הלוי היה גר בבית מיכה שהיה בהר אפרים והאיש הלוי בעל הפילגש ג"כ היה גם בהר אפרי' והסכימו עוד שני הספורי' ההם שכב' נסע מבית לחם יהודה מי שבא על ידו הקלקול כי הלוי אשר בא בבי' מיכה היה מבית לחם יהודה ופילגש הלוי היתה מבית לחם יהודה ומשם נסע האיש הלוי שבאה התקלה על ידו · והנה סמך לזה זה הספור שהיה איש לוי גר בהר אפרים ויצא ממנו מי שבאה טובה גדולה על ידו לישראל וספר שכבר היו לאלקנה שתי נשים שם האחת חנה ושם השנית פנינה ולא זכתה חנה לבנים :
מיתים

כלי יקר

ויהי איש אחד מן הרמתים כו' עיין רש"י ז"ל ומדרש שמואל ויהי איש כל מקום שנא' בלשון הזה שקול כשלשים ואחד לדיקים ע"כ · למדו כן מתיבת ויהי בגימטריא ל"א וזהו שאמר כל מקום שנ' בלשון הזה ר"ל ויהי וטעם הסך הזה להיו' שאמרו חז"ל שאין העולם חסר מל' לדיקי דכתיב כה יהיה זרעך יהי"ה בגי' שלשים לנ"א כי זה שקול כשלשי' ואחד אף הוא יסוד העול' כיון שהוא שקול כשלשים ואחד אשר השלשים העולם עומד עליהם וזה הוא יותר גדול שהוא כשלשי' ואחד לדיקים ע"כ · ומ"ש ויהי עיין הרד"ק ז"ל :
ולע"דן כפי שיטת חז"ל ויהי לשון לער הוא ויהי אחרי מות משה ויהי אחרי מות יהושע הדברים פשוטים שפטירת הלדיקים מן העו' עושה רושם ולער גדול וכאן נאמר ויהי לפנינה ילדים לומר שאז הוכפל הלער לחנה בהיות כי לפנינה ילדים ולחנה אין ילדים כי אז רבתה הקנא' והלער לחנה ובסמוך בס"ד הוסיף בזה גבי ויהי לפנינה ילדים ומ"ש מן הרמתים אחז"ל במסכת מגילה אמר ר' אבהו א' ממאתים לופים שנתנבאו לישראל כו' כמלא שדרשו מן הרמתים לשון מאתים הר בפני עלמו כלומר הרמתים הר שיש בו מאתים לופים והלקנה א' מהם ועוד לחז"ל ר' חנינא אומר הרמתים הבא מבני אדם העומדים ברומו של עולם ומאן ניניהו בני קרח שנא' ובני קרח לא מתו ותניא משום רבינו אמרו מקום נתבצר להם בגיהנם ועמדו עליו ואמרו שירה ע"כ · והברהם בני פירש שבדרך חז"ל יובן תיבת הרמתי' כלומר שמהו עדת קרח ובניו נילולו ומדקדקי' תיבת הרמתים כלומר הר מתים שבני קרח לא מתו וישבו על הר מתים והלקנה היה מהם ע"כ · ועוד שם לחז"ל שיטה אחרת הביאה רש"י ז"ל הרמתים שתי רמות היו שלופו' ורואות זו את זו וי"ת לופים מתלמידי נביאים ע"כ · ועיין הרד"ק ז"ל ומ"ש אפרתי נאמר על כמה פנים נאמר על שהוא משבט אפרים או על מה שהוא גר בהר אפרים כמו האפרתי אתה או ע"ש בית לחם אפרת כמו ודוד בן איש אפרתי מחלון וכליון אפרתים מבית לחם יהודה וזהו מיוחס להר אפרים כי לא נוכל לומר אפרתי על שם שבט אפרים כי לוי היה ויש לתמוה אחר שאמר מהר אפרים אפרתי למה ואפשר שאמר גם כן לפי שהוא ואבותיו היו גרים שם ועל צוף אמר אפרתי כי נחלתם היתה שם כי מבני קרח היו ובני קהת היו להם עדים בהר אפרים ולמשפחת בני קהת אל שכם ואת מגרשיה בהר אפרי' ובדרש מפרש אותו לשון גדולה וחשיבות אפרתי ר"ל פלטייני וי"ת גברא פליג חולק כו' וקרוב לזה כתב הרלב"ג ע"ש וכן הרד"ק ז"ל וכן מהרי"א ז"ל ובדבריהם שלא מובן במדרש פ' אמור מדברין ומגיחין ויהי איש אחד מן הרמתים לופים מהר אפרים מדברין ומשחקים ויהי איש א' מהר אפרים מיפייבו ע"כ כי התייחסותם זה לזה מלד המקום הר אפרים ולזה נסמכו הענינים זה לזה ומהרי"א ז"ל הוסיף הרחיב שכמו שבענין פלגש בגבעה אלדה ובעלה לוי ומהר אפרים נמשך כ"כ פורענות הנה כאן מלוי אלקנה מהר אפרים ומאשתו חנה ילא מי שקיים העולם כמלא השמיכות בג' ענינים וכדי שלא נחרף את הלוים ולא נקלל הר אפרים שממנו ילאה תקלה לעולם אחרי שמש' ג"כ ילא ה' את הברכה וכם' דברי הימים ספר היות אלקנה לוי מבני אביאסף בן קרח ומפני זה יחדה חנה את שמואל בנה לשרת כל ימיו לפני ה' כי קהת הלוים היו בארלותם וקלתם משרתי' לפני ה' וזה רלתה אמו שיהיה מן המשרתים ומשמות אבותיו של שמואל כלמוד היותם חסידים ע"ד הכנ' במאמר ר' מאיר בדיק בשמיה · כי שם אלקנה שקנה האלהים לנחלה לו בן ירוחם המרחם לבריות בן אליהוא אלי הוא בן תוחו בן צוף הם ראשי אבות המשפחה וצוף אפרתי הוא על שם הר אפרים ולכך שמואל בחר נדמה להיות מגורי אבותיו וזכה לנבואה כחלת אבותיו שהיו לופים ונביאים ובמדברבה כל מקום שנא' בו אחד גדול הוא והביאו רבים ומהם אלקנה ויהי איש אחד גדול בדורו עכ"ל · וסיוע לדבריו ז"ל שאמר ושמו אלקנה ואחז"ל הלדיקים שמם קודם להם עוד כתב מהרי"א ז"ל גבי איש אחד מהרמתים אפשר שהב' נשים שהיו לו כמו שיזכיר האחת היתה מהרמה הא' והשנית מהרמה השניה באופן שהיה איש א' מן הב' רמות שלופות זו את זו ובית של חנה עיקר אצל אלקנה כי את חנה אהב והיינו דכתיב וישובו ויבואו אל ביתם הרמתה כי שם היתה בית חנה ושמואל קבע שם גם כן דכתיב ותשובתו הרמתה כי שם ביתו כי קבע שם בבית אמו את ביתו והם נאמר שנקרא האחת הרמתה והאחת רמה יתכן שבית פנינה ברמה ובית חנה הרמתה ולכן יאמר שהיה ביתו של אלקנה ושל שמואל ביחוד הרמתה ולא ברמה :
ולע"דן ויהי איש א' מב' הרמות שנתגדל שם בשתיהם ולמד בשתיהם ונעשה איש אחד מיוחד שבעם מתוך מה שלמד בשתיהם וז"ש איש אחד מן הרמתים כי נראה שהיו שתיהם רמות הם במעלה עיירות גדולות של חכמים ושל סופרים ונביאים לופים הז יאמר ויהי איש א' מן הרמתים ונראה הכונה במה שפי' בפסוק איש היה בארץ עוץ כי שם הקושיא הזאת עלמה אבל כיון לומר כי היו באיוב שני זמנים האחד בתחלה שעדיין לא ילא טבעו בעולם ולא שם לו על פני חולו' והשני כאשר גדל ושמו הולך בכל המדינות כי האיש גדול ועל הזמן הראשון אמר איש היה בארץ עוץ איש כל דהו ואח"כ נתפרסם איוב שמו ובכל הזמנים האלה יחדיו היה האיש ההוא תם וישר כו' ז"ש והיה האיש ההוא ההוא דייקא מתחלתו ועד סופו כמו שהרחבתי בכלי חמדה כיולא בזה אמר באלקנה ויהי איש אחד מן הרמתים ונפרש איש אחד כל דהו ולא מיוחד ושוב עלה לגדולה ועוד מעט והוא בן לופים אשר מהם אפרים ואחר כך עלה יותר ושמו אלקנה וכו' ע"ד ושמו אתב

מנחה קטנה

ויהי איש אחד מן הרמתים וגו' · אר"ז ל שלופים הוא שם מקום שאמרו בג' שהמניחי' לופים קורים על ירושלים שנראית משם והנה למראה עיננו הם ג' מקומות ברחבי ג' הרים כב' שתי רמות שבט רמתים והג' היא לופים והם ב' מקומות קרובים זה לזה בכמו שני מגולה ועל שלשתם יאמר כרמתים לופי' וידוע שכ"ש שכ' אחד מיוחד וגדול הוא וז"ש ויהי איש גדול אחד מיוחד שבכל ג' מקומות אלו וע"ש ויהי כלומר בהויתו ונדקתו היה מתחלתו ועד סופו עד לופי' שזכו לראות שקדם והיה ראוי לזה הם מגד מעשיו וגם מגד זכות ויחוס אבותיו לדיק בן לדיק וז"ש ושמו אלקנה בן ירחם וגו': ולו שתי נשים ירלה שהיה הפרש בין שתיהם באהבתו אותם כי שם אחת מיוחדת בכם היתה חנה כי היא היתה לו עקרת הבית עד שהיתה במעלה הגלון לקרא ראשון בשם אחת כאילו היא האחת פנינה היתה שניה במעלה לו וזו ושם השנית · וכפי הנהוג איפכא שמתברא שסי' לו להיות פנינה ראשונה במעלה שהרי לפנינה ילדי' וגו' ואין אשה אלא לבנים · עוד יתכן לומר ע"ש מש"ז ל כי בראות חנה שלא ילדה נתנה את פנינה לאישה אולי בונות זה תבנה גם היא וכזה יתכן כי ע"כ לא נאמר האחת חנה כב"א כי יחידית היתה לו עקרת הבית ופנינה ששלה לה כי היא הנותנת אותה לבעלה כדי שתבנה גם היא ממנה ולא נתקיים שנתה כי ויהי לפנינה ילדי' ולחנה אין ילדים אפי' אחר נתינתה השנית לבעלה · עוד אפשר כי ידוע שמכאבי הבתת אות ה' בריאות אל' כתיבות כח עליון נולד שמגם יוכחים הבנים כי ע"כ לתקן יולדיה אברהם ומרם הזוהלה לות ה' בשם כל אחד מהם · וזה שסיפר הכתוב כאן שלא סי"ס גם נולדו לה בנים בלא שם סי"ס הרוחי עלל בכי גם בנים ושנעמם עפנה ולא תעמוד חנה ב"ס כי ..."

פי' רבי ישעיה

ויהי איש אחד מן הרמתי' וגו' יפי' מן הרמתי' שהיה בארץ צוף · אשר בהר אפרים ונקרא' אותם הרמתים רמתים צופים · על שם צוף · אפרתי · יגעור שהיה דר בהר אפרי' נקרא אפרתי · כי הלוי' היו מפוזרים בכל שבטי ישרא' בארבעים ושמונה עיר שנתנו להם ·

ויכל הזמן היה אפרתי. אבגינוס מיוחס אפרתי שמא' אפרתי חוזר לאלקנה שהיה אפרתי כל ימיו בין בהיותו איש א' מן הרמתים בין כשעלה לגדולה וגם אלקנה בנביאים וצופים מהר אפרים ושמו אלקנה וכו' בכל הזמנים יחדיו אפרתי הוא ומיוחס וחשוב · ובמדרש שוחר טוב הובא בילקוט זה לשונו · ר' פנחס אמר עטרה נתעטר אפרים מיעקב אביו בשעת פטירתו א"ל בני אפרים ראש ישיבה ראש שבט מעולה ומשובח שבהם יקרא על שמך בן תוחו בן צוף אפרתי ודוד בן איש אפרתי ירבעם בן נבט אפרתי מחלון וכליון אפרתים · וצריך לדקדק מה היא עטרה זו שנתעטר אפרים מיעקב אביו דמאי קאמ' בשעת פטירתו דאם היא מעלה ומוריד בענין או אם הוא סיפור הזמן שהיה בו וקושטא דמלתא שאם העטרה הזו היא שיקראו על שמו הי"לל דא"ל בני אפרים כו' גם צריך להבין אומרו בני אפרים ראש ישיבה וכו' שאם אז לאפרים א"כ עטרות רבות עטרו ולא אחת וא"כ מהו אומרו עטרה נתעטר אפרים מיעקב אביו וכו' עטרה לשון יחיד וכאן הזכיר כמה עטרות ראש ישיבה ראש שבט · ועוד מה היא העטרה הזו שיקראו על שמו ומה תועלת וכבוד מדומה בזה · ונראה כי ידוע שהמעלה תלויה אל האיש העניו מאד דכתיב ולפני כבוד ענוה וכמו שאחז"ל גבי אפרים והוא הצעיר שלפי שהיה מצעיר ומקטין עצמו זכה לגדולה ביתר שאת על אחיו לז"א ר' פנחס עטרה נתעטר אפרים שלהיו אפרי' הגון וראוי לכל כבוד מצד ענותנותו הגדולה עם היותו עמל בתורה לא גבה לבו לכך זכה ונעטרה נתעטר אפרים מיעקב שהוא בהשתדלותו מעצמו זכה ונתעטר מיעקב שהרי ע"י הברכה שהיתה בו נתעטר בעטרה בהגלות נגלות אליו האלהים בשעת פטירתו שאז יראה כל אדם את שכינת עוזו ית' לפניו יכרעו כל יורדי עפר ז"ש נתעטר מיעקב אביו בשעת פטירתו שאז תוסף רוחם של צדיקים כשיגוען ונתעטר מיעקב ששם אותו לראש לפני מנשה כמו שנא' וישם את אפרים לפני מנשה לא שאפרים עצמו יהיה הראש ישיבה וראש שבט אבל נדקדק בכיוון במ"ש בני אפרים ראש ישיבה ר"ל בני אפרים דע כי כל מי מהבאים אחרי כן שיזכה לגדולה להיות ראש ישיבה או ראש שבט וכו' יקרא על שמך להורות שרוח ענותנותך נוספת בו עד שיזכה לגדולה ההיא בין שיהיה ראש ישיבה או ראש שבט שהוא מלכות או מעלה או משובח שבבני הכל יקרא על שמך להורות שהענוה שבו כמו שהיתה באפרים היא היא שגרמה לו השררה ההיא מן הטעם הנזכר שהרי בלי ספק לא יזכה למעלה גדולה או קטנה אלא אם כן יהיה מצעיר נפשו ומקטין אותה מאד ומפרש המאמר ומפרש הדברים שאמ' אחת לאח' כי ראש ישיבה על אלקנה קאמ' שהיה מהצופים שבהר אפרים והיה איש אחד מיוחד ראש ישיבה ועל כן אמר בן תוחו בן צוף אפרתי להזכי' בו אפרים וכנגד ראש שבט מלכות מזכיר ודוד בן איש אפרתי שרצה שלהיות תחלה ראש שבט יהודה וא"כ בכל ישראל · וכנגד מעולה על ירבעם כי המלכות של בית דוד היא נכונה עם היות שנחלקה וניתן לאפרים מלכות ישראל לירבעם ודוד עבדי נשיא להם לעולם לעתיד לכך א"ז מעולה בלבד על ירבע' אמנם משובח אמ' על מחלון וכליון כשבאו לשדי מואב שהיו משובחי' בפי הכל וזה כבוד וכל כבוד לא נמצא בשום כבדא כי אם מצד הענוה כאמור מעין אפרים לכך אמ' מחלון וכליון אפרתים ר"ל מעין אפרים נמצא בהם וכיוצא בו שעל כן ראוי שיקראו אפרתים ואם תהיה זו העטרה שנתעט' אפרים אין זר כי עטרה לו לתפארת שכל העולם לגדולה יקראו על שמו לו' שלא זכו אליה אלא מסבת הענוה כאמו' כמו שלא זכה אפרי' ית' ממנשה אלא לפי שמנשה הבכור ומתנהג בתורת בכו' לא כן אפרים כי הוא הצעיר מקטין עצמו כמו יקטן שאחז"ל שיצאו ממנו י' משפחות על שהיה יקטן כשמו מעשיו מקטין עצמו · ומ"ש בן תוחו סובא בילקוט א"ר יוחנן בן תוחו נוטריקון הוא אסף באותיות את ב"ש ובו' ע"כ · ונ"ל שאסף בן קרח היה ולכך רמוז כאן שאלקנה בן תוחו הוא ולאו בפי' אתמ' שלא לפגום בכבודו שבא מקרח העומד בנהיג' שהרי לא יצא משם עד שא"כ התפללה חנה עליהם מוריד שאול ויעל כמו שנז' בס"ד:

ולו שתי נשים כו' ומהרי"א ז"ל כתב פי' שמפרשים שחנה היתה עקרה ויקשה אגלי למה לא אמ' שהיתה חנה עקרה כדכתיב ותהי שרי עקרה · ואני אחשוב שהיתה ראויה לילד אלא שהק"בה על דרך כש מנע ממנה פרי בטן ויוכיח כן או"ה סגר בעד רחמה כי סגר ה' אין סגיר' אלא בדב' שהיה פתוח והיה זה כדי שתתפלל להשם ית' והרלב"ג ז"ל פי' כי להיות חנה יותר אהובה ופנינה שנואה ממנו לכך ויהי לפנינה ילדים ולחנה אין ילדים:

ולע"דן לדקדק או' אחת חנה דהי"לל האחת בה"א כמו האחת אהובה וכו' · ונראה כי חנה אשתו הראשונה וכשלא ילדה לקח את פנינה שנית וכן מוכיח לשון ושם השנית פנינה ולהיות שאין אדם מוצא קורת רוח אלא מאשתו הראשונה לכן אמר שם אחת חנה כי אחת היא יונתי תמתי אשתו ראשונה חנה אחת היא לעולם ואפי' אחר שהיו לפנינה ילדים ולחנה אין ילדים והיינו דסמיך ויהי לפנינה ילדים וכו' שאפי' או שם אחת חנה ואילו כתיב האחת חנה מובן שאין כונת הכתוב אלא להבדיל בין האחת ובין השני' אבל עכשיו הודיע אותנו היות אחת חנה באהבתו ואפי' שהיו לפנינה בנים עכ"ז במדרגת ב' אלא ולהכי לא כתב שם האח' חנה ושם האחת פנינ' · עוד אפש' שכמו שגבי אלקנה כתב ויהי איש אחד מיוחד בשלמות כנז"ל כן אשתו חנה שם אחת מה שחנה ג"כ אחת היא מיוחדת בשלמות וכמו שנראה מהסיפור בעניינה וכמה הלכות למדו חז"ל מדבריה כמו שיבא באופן שכונת הכתוב לו' שאע"פ שא"א ולו שתי נשים אין הכונה שמקולות ושוות הם שמם אחת חנה ואין דומה לה בכל הנשים בכל מין שלמות ואמ' ויהי לפנינה כו' כבר זכרתי שהוי לשון צער שהוכפל הצער מהיות לפנינה ילדים ולחנה אין ילדים היה שבר על שבר · עוד אפשר ויהי לפנינה ילדים ר"ל כולם בשלמות שלא מת א' מהם וזה נמשך כל זמן שלחנה אין ילדים כי תכף שנולד לחנה בן א' מתו שנים לפנינה וכמו שיבא בדברי חז"ל בפסוק כי פקד ה' את חנה וזהו ויהי לשון צער והכרהם בני פי' ויהי לפנינה ילדים שהכתוב הגיד מראשית אחרית שלא יהיו לפנינה כי אם שני ילדים כי מיעוט ילדים שנים והשמונה ימותו כנז' בדברי חז"ל בפסוק כי פקד ה' את חנה ואפי' אלו הילדים שנים הנותרים ולחנה ר"ל בעבור חנה אין ראוי להזכירם לילדים לפנינה ז"ש ולחנה אין ילדים יען שחנה התפללה עליהם שלא ימותו ועל כן ראוי שיקראו על שם חנה כי רבת בנים פנינה אומללה ועקרה היא חנה תחשב כאילו ילדה. שבעה עם היות שלא ילדה אלא חמשה ע"כ · ועל פי דרכו או' ויהי לפנינה ילדים על השנים הנותרים כאמור אחר ולחנה אין ילדים ר"ל ולסבת חנה אין ילדים יות' משנים כי כולם ספו תמו על שהיו מכעיסין אותה ואפי' שהיו לש"ם כעכסו · עוד אפשר באומרו ולחנה אין ילדים ר"ל חמידות מה שלא היתה עינה צרה בהם אלא היה בעיניה כאלו אין ילדים לפנינה הנזכרת · עוד אפש' שאו' ולחנה אין ילדים של ויהי לפנינה ילדים שאותם הילדים שלפנינה לחנה ובעיניה אינם ילדים כי ידע' שעתיד' מדת הדין לפגוע בהם על הכעסתה שנא' וכעסתה צרתה וכו' אעפ"י שהיה לש"ם. וכדכתיב ורבת בנים אומללה זו פנינה:

ועלה האיש ההוא וכו' אחז"ל ועלה האיש ההוא נתעלה בביתו נתעלה בחצירו נתעל' בעירו נתעלה בכל ישראל וכל עלוייו לא היה אלא משל עצמו · וצריך לדקדק מהיכא יליף לדרוש ועלה לשון עילוי ומי הכריחם לזה כי ידוע הוא שהכל מחוייבי' לרומם את בית אלהינו ולכך שייך לשון עליה וכן צריך לדעת מהיכא יליף כל אלו החלוקות והיכא רמיזי בקרא נתעלה בביתו נתעלה בחצירו נתעלה בכל ישראל · גם אומרו וכל עלוייו לא היה אלא משל עצמו מאי קאמר ומהיכא יליף לה: ונראה דקשיא ליה מהו ועלה בלשון יחיד כאלו הוא לבדו העולה ואין הדבר כן כי איש וביתו באו ושתי נשיו עמו כדכתיב והיתה מדי עלותה כו' הרי שהיתה עולה חנה מידי שנה בשנה ופנינה המכעסת אותה עמה וא"כ למה אמר בלשון יחיד · ועוד תיבת האיש ההוא מיותרת · ועוד קשה שתיבת מעירו מיותרת שידוע שמעולה מעירו עולה · עוד הוקשה להם דהי"לל ועלה האיש וכו' מימים ימימה שילה או לשילה להשתחוות ולזבוח לה' ולמה כת' ועלה האיש ההוא מימים ימימה להשתחוות ולזבוח לה' צבאות בשילה תיבת בשילה האחרונ' כ"ז הכריח' לחז"ל לדרוש תיבת ועלה לשון עלוי כי הוא לבדו שנתעלה כי היה שלם ונתעלה בביתו דהיינו שהשלים את עצמו ואחר כך השלים את זולתו שכניו טוב לצדיק טוב לשכניו ומזה נמשך לו עוד עלוי יתירה כי המזכה את זולתו זכותו תלוי בו וזה שאמר נתעלה בחצירו ובזה מתורץ יתור תיבת האיש רוצה לומר נתפשט בהיותו האיש הידוע בש"ט בחצרו ובשכניו וא"כ בתפשט עוד משלמותו להדריך אנשי עירו בעבודת ה' וז"ש נתעלה בעירו ר"ל נתעלה במה שמשם לעירו וז"שה בעירו וא"כ בתפשט עוד שנתעלה בכל ים' כמו שאז"ל שלא היה הולך בדרך אחת לעולם שלא כל שנה ושנה היה עולה בדרך א' כדי להדריך את ים' לעלות ולראות את פני ה' גבהו וז"ש נתעלה בכל יש' ר"ל נתעלה עוד במ"ש בכל ישראל שזכה את הרבים וזכות הרבים תלוי בו · ואפ' עוד לו' שלמדו זה מהזכירו בסמוך בשילה שר"ל שתיב' ועלה מקושר אל תיב' להשתחוות ולזבוח לו שמחה שהדריך את ישר' להשתחוות ולזבוח לה' צבאות צבאו' מעלה וצבאות יש' למטה שכבו ע"י באומנו' זה ועלה האיש ההוא וכו' שנתעלה בכל יש' ובזה מדוקדק תיב' צבאות · או אפ' שאמר נתעלה בביתו מ"ד שאמ"ל בפ' חכמות בשוק תרנה שאפי' אם ישתר איש במסתרים ללמוד בתורת ה' הנה חכמות בשוק תרונ' ומהרי' עליו וז"ש נתעלה בביתו ועלה לשון יחיד נתעלה ואחר כך נתפרסם העילוי בחצרו ואחר כך יצא לו שם טוב בעירו ונתעלה בעירו ואחר כך יצא לו שם טוב בכל יש' ונתעלה בכל ישראל וז"ש שילה ועלה על ביתו האיש על חצרו מעירו על עירו ומימים בשילה מלבד כתיב ועל האיש ההוא מעירו מימי' ימימה' לשילה בלמ"ד אלמ' העליה הזאת עלו ומעלת שלמות מקושרת עם להשתחוות ולזבוח שהעילוי הזה מצד עבודתו ויראתו את ה' זכה אליה ואמר וכל עילוייו לא היה אלא משל עצמו ר"ל לא תחשוב שהעלוי הנז' בפ' יהיה עילוי ומעלה דמיוני' במעלות המדומות של העוה"ז שלפי האמת אותה המעלו' איננ' באדם אלא חוץ ממנו לא כן מעלות השלמות שהם הם בו באדם עצמו דבקות בשכלו לא יפרדו ממנו לעולם וז"ש וכל עילוייו לא היה אלא משל עצמו ר"ל מעילוי שהוא של עצמו ולא של זולתו וזה למד מתיב' ההוא המיותר' שר"ל ועלה האיש ההוא שהעילוי לעצמו או אפשר בהבנת וכל עילוייו לא היה אלא משל עצמו שהכונה לו' שהאי' הזה לא קבל מזולתו דעה והישר' אלא כל עילוייו משל עצמו מטוב שכלו וגם בזה מדוקדקת תיב' ההוא שר"ל ועלה האיש ההוא ממנו ומעצמו ממנו פינה ממנו יתד השלמות בנז' מדוקדק באומר הזה כל הדקדוקי' של היתורי' הנז' בפסוקים עוד אח"זל הוב' בילקוט ז"ל אלקנ' ואשתו ובניו ואחיותיו וכל קרוביו היה מעלה עמו לרגל ובאי' ולני' ברחוב' של עיר והיתה המדינה מרגשת והיו שואלין אותם להיכן אתם הולכים ואומר לבית ה' בשילה שמשם תצא תורה ומצוה ואתם למה לא תבואו עמנו ונלך יחד מיד עיניהם מזלגו' דמעות או' להם נלך עמכם ואו' להם הן עד לשנה הבאה ה' בתי' לשנה אחרת ה' בתי' עד' שהיו כולם עולים ובדרך שהיה עולה בשנ' זו לא היה עול' בשנה אחר' עד שהיו כולם עולי' א"ל הק"בה אתה אלקנה את הכרעת את יש' לכף זכות וחנכתם במצות שזכו רבי' ע"י חייך אני מוציא בן ממך שיכריע את ישראל לכף זכות ויחנך אות' במצות הא למדת שבשכר אלקנה יצא שמואל

ולע"דן שבדבריהם אלו יתורץ או' מעירו שהוא מיותר דודאי מעירו היה עולה ולא מעיר אחר לכך אמר שלא היה נוסע מביתו אל המסעות אשר לבית ה' אלא היה יוצא מביתו לרחובה של עיר כדי לפרסם עלייתו כדי שיעלו עמו לרגל ויזכו רבים וז"ש ועלה האיש הה' מעירו שהיו לנים ברחוב' של עיר ולא היה עולה מביתו כאמו' · או אמר מעירו על שהיה מעלה עמו אחיותיו וכל קרוביו וז"ש ועלה האיש ההוא מעירו וכו' כלו' מאנשי עירו וגם קרוביו · ואפ' שמתיב' מעיר' מימי' ימימ' למדו שבדרך שהיה עולה שנה זו לא היה עולה שנה אחר' דהשתא כיתא או' מעירו מימים ימימ' שר"ל מדי שנה בשנ' היה עולה מעירו בדרך מיוחד שבשנ' אחד היה יוצא מעירו מפתח המזרחה ובשנה אחר' מפתח עירו המערבי ובשנה אחרת הדרומי ובשנ' אחרת מפתח הצפוני וז"ש מעירו מימי' ימימ' שמימי' ימימ' היתה מין עלייה מעירו משונה זו מזו · נמצינו למדים מסמא"ה הזה הנכ' תיבת מעירו · ורש"י ז"ל כתב ועל האיש ההוא כו' ע"ש והר"דק כתב כרש"י ז"ל גבי ועלה אלא שנימים ימימה כתב שנה בשנה ורש"י ז"ל כתב ממועד למועד והר"דק הביא דברי המתרגם סיוע לפרש"י ומ"ש מעירו לו' שהיה מוכה מבני עירו לעלות עמו והביא ג"כ המדרש שהזכיר רש"י ע"כ תורף דבריו · והרל"בג ז"ל כתב ועלה האיש וכו' מימי' ימימ' וכו' והכריע שפי' הנכון הוא משנה לשנ' וכונת הפ' לומר שעלה האיש ההוא מעירו ר"ל שעוזב כל אשר לו מעירו מכל וכל ומימי' ימימה מדי שנה בשנה שלא יתכן שבכל רגל יעזוב דירתו מכל וכל · ומהר"יא ז"ל הכריע מימי' ימימ' שהיא שנה בחג האסיף חג הסוכות שהוא עת שמחה מדכתיב בסמוך וכן יעשה שנה בשנה ועם שכפי הדין הנשים והטף פטורין מן המצות הזאת של הרגל היה עושה כנעל נד כיותר טוב להרגילם בעבודה ויראת השי"ת במה שיראו עיניהם המקדש ואת מקדשו יראו ועוד שאין לאדם שמחה שלמה כי אם עם אשתו ובניו ובני ביתו ע"כ: ולע"דן במ"ש ועלה האיש ההוא דמשמע דהאיש הוא לבדו העולה ושכתובים מכחישי' זה שמוכיחים שהיה עולה אלקנה ונשיו מידי עלות' בית ה' וכמו שזכרתי למעלה בשם המדרש שאחיותיו וכל קרוביו גם מאנשי עירו רבי' עולים אתו וא"כ איך אמר ועלה האיש ההוא דמשמע הוא לבדו · וכבר נתיישב זה לעיל על פי המדרש אמנם כפי הפשט נ"ל בהקדים א' שאחקם והיא כי היתה קדושת אלקנה כ"כ גדולה שמעת לאתו מעירו לא היה מתייחד עם נשיו כלל לכבוד המקדש וקדושתו לקיים את מקדשי תיראו · ואוכיח כן מהפ' באומרו וישכימו בבקר וישתחוו לפני ה' וישובו ויבואו אל בית' וידע אלקנה את חנה אשתו והביא רש"י דברי חז"ל ויבאו אל ביתו וידע מכאן לאכסנאי שאסור בתשמיש המטה ע"כ · ומצאתי לזה קצת ספק שאכסנאי אסור בתשמיש והוא היה מחמיר אפילו בדרכי' · אשר בזה אבין או' ועלה האיש ההוא מעירו ר"ל שכאשר עלה מעירו תמיד האיש ההוא יחידי ר"ל שלא היה מתקרב לאח' מנשיו שא"כ למה לא נתקרב לחנ' עד שובו אל ביתו מכ"ש את פנינה כי את חנה אהב · ובזה מדוקדק תיבת האיש ההוא ותיבת מעירו וזה שאמר להשתחוות ולזבוח וכו' במדרש ר' אבא בר יוסא בשם רבי יצחק התפלה גדולה מן הקרבנות דכתיב להשתחוות ואחר כך לזבוח ורבנין אמרו תפלה שקולה כנגד כל הקרבנות דכ"ע מודו דתיבת לזבוח כאלו נזכרו כל הקרבנות מדסתם לזבוח ולא כתב לזבוח שלמים אבל פלוגתייהו היא דתנא קמא סבר דכיון שבפסוק אומר שעיקר עלייתו היה להשתחוות דהיינו התפלה שקולה כנגד כל הקרבנות שים בה השתחוויות ואגב גררא ולזבוח אלמא תפלה גדולה מן הקרבנות וז"ש דכתיב להשתחוות וא"כ לזבוח שהדבר העיקר' נז' תחלה וא"כ הטפל והוא לזבוח אמנם רבנין סברי דשקולה תפלה כנגד כל הקרבנות ודייקי הכי מהפסוק מדכתיב להשתחוות ולזבוח שאם כדברי ת"ק הי"לל להשתחוות וזבוח שאז הזבחים טפלים להזכירם באחרונה אמנם עתה שאומר ולזבוח בלמ"ד מוכיח שבעלייה שהיה האיש ההוא עולה היתה לשני ענייני' שקולים להשתחוות ולזבוח שהל"מד מורה השוא' בעלייתו שהיתה להשתחוות ולזבוח שאם התפלה גדולה לא היה לו לומר ולזבוח בלמ"ד כאמור · והר"דק ז"ל כתב להשתחוות להתפלל לפני ה' ולזבוח שם זבח המועד ע"כ והביא המדר' הנ"ל מהופך והכל עול' לענין א' ועיין הרל"בג ז"ל ומהר"יא ז"ל כתב להשתחוות ולזבוח לה' וכו' ששם היו אהרן והזכיר ג"כ המדרש לא בדרך שהיה עולה שנה זו ופו' והקים תפלת הזבחים ע"כ והיא שיט' רבני' הנ"ל ומ"ש ושם שני בני עלי עיין הר"דק ז"ל ומהר"יא כתב שכונת הכתוב באו' ושם שני בני עלי להגיד עם היות שחפני ופנחס היו במקדש והיו לוקחים הזבח בחזקה ואשר ישכבון את הנשים הנה עכ"ז לא נמנע אלקנה מבא שילה שנה בשנה להשתחוות ולזבוח כי חשב לעבודה האל ית' ולא חשש לרשעת הכהנים לגודל צדקתו עכ"ל:

ולע"דן שכונת הכתוב הזה לתרץ קושיא חזקה והיא שאחר שידוע הוא היות אלקנה לוי למה איש קדוש ותמיד כמוהו לא היה דר שם בשילה בקבע לשורר שם עם הלויים בשירים וזמרם ועו"א ועלה האיש ההוא מעירו מימים ימימה והוא דבר תימ' כמתמיה למה לא יקבע דירתו בשילה ולזה משיב ואו' ושם ב' בני עלי וכו' כהני' לה' ולזה לא קבע דירתו שם אבל הי' עולה מימי' ימימה ואפ' שלתירוץ קושי' זו הקדים בראש הספ' ואמר צופים מהר אפרים שלהיותו מעורב עם בני הנביאים לכך לא קבע דירתו בשילה אלא ועלה וכו' ר"ל להיותה עיר של צופים ונביאים לכך נתחייב שלא היה עולה חסם כי אם מימים ימימה מדי שנה בשנה ועוד טעם שנית ושם שני בני עלי וכו' שמשנאתם לא קבע שם דירתו באחור או אפ' שהקושיא שמקשה הפסוק היא למה לא היה עולה כי אם פעם אחת בשנה מימי' ימימה ולא ג' רגלי' ומשוב כי שם שני בני עלי וכו' ולזה לא היה בא כי אם פעם א' בשנה לבד ואחר שני בני עלי וכו' טעם אומרו שני לפי

שמעני

רשי

ועלה האיש · לשון הוה הוא עולה היה מזמן מועד למועד לשילה ומדרש אג' בדרך שהיה עולה בשנה זו לא היה עולה בשנה אחר כדי להשמיע ישר' ויעשו כמותו : ויהי היום · והוא יום מועדא : מנה אחת אפים · חולק חד בחירי הראוי להתקבל בסב' פנים יפות : צרתה · אשת בעלה פנינה : גם כעס · כעס אחר כעס תמיד לכך נאמר גם היתה אומר לה כלום קנית מעפורת לבנך גדול או חלוק לבנך קטן : בעבור הרעימה · שתאונן ורבותינו אמרו בעבו' הרעימה שתתפלל ולשם שמים נתכוונה : בעד רחמה · כנגד רחמה וכן כל לשון בעד : וכן

רדק

ועלה · כן היה עושה בכל שנה ושנ' שהיה עולה לשילה לזבוח ומה שאמ' מעירו לומ' שהיה מזרז בני עירו לעלו' · ובדרש לא בדרך שהיה עולה בשנ' זו היה עולה בשנה אחרת אלא בכל שנה היה עולה בדרך אחרת בשביל להשמיע את ישראל ולהעלות אותן לשילה : מימים ימימה · משנה לשנה כמו ושמרת את החקה הזאת למועדה מימים ימימה או פי' מתמועד למועד וכת"י מזמן מועד למועד : להשתחות ולזבוח · להתפלל לפני יי' ולזבוח שם זבח המועד ובדרש ר' אלעזר בשם רבי יצחק שקולה תפילה כנגד הקרבנות שנא' להשתחוו' ולזבוח ורבנן אמרי חביבה תפילה יותר מכל הקרבנות דכתיב להשתחוות ואחר כך לזבוח : ושם שני בני עלי · זכרם על הזבחים לפי מה שעתיד לזכור עליהם מה שהיו עושים בקרבנות : ויהי היום · יום מועד וכת"י יומא דמועדא ובדרש ר' יהושע בן לוי אומר זה יומא של עצרת : ונתן לפנינה · מן השלמים שהיה זובח : ולחנה יתן · כמונתן כמו אז יבנה יהושע אז יבדיל משה והדומים להם : מנה אחת אפים · מנה אחת נכבדת להשיב אפה וכעסה וכן ארך אפי' ארך כעס ויונתן תרגם חולק חד בחי' ר"ל מנה הראוי' להתקבל בסב' פני' יפות ובדרש מהו אפים בכפילת אפים בסבר פנים יפות אפים כנגד פנינה וילדיה ואדוני אבי ז"ל פי' אפים כעס כלו' בכעס היה נותן לה מנה אחת לבד לפי שהש"י סגר את רחמה ולא היו לה בנים שיתן לה מנות כמו לבני פנינ' היה לו כעס ועצב בזה לפי שהיה אוהב חנה והיה מתאוה להיות לו ממנה בנים: ויי' סגר את רחמה · ת"י מן קדם יי' איתמנע לה ולד: צרתה · פנינה שהיתה צרה לה וכן כל שתי נשים לאיש אחד נקראות צרות לפי שהן צרות זו לזו כדרוב וכן במשנה פוטרות צרותיהן : גם כעס · כעס אחר כעס היתה אומרת לה דברים של כעס לפי שלא היו לה בנים · ובדרש מכעסת וחוזר' ומכעסת מה היתה אומרת לה זבנת לבריך רבה סודר או לתייכ' חלוק : בעבור הרעימ' · מן רעמו פנים ענין זעף ורי"ש הרעימה דגושה שלא כמשפט ובא כן לחזק קריאת הר'יש כמו קוף ותקנוהו מן העיר וזולתו מן הדגושי' לתפארת הקריאה וי"ת הרעימה לאקניותה כלומר שתהא לה קנאה ממנה היתה אומרת בפניה דברים של גידולי בנים וכיוצא בהם כדי שתהא לה קנאה ויכאב לבה : בעד רחמה · על רחמה כמו בעד השלח יפולו וכפר בעדו : וכן

מקרא

וְעָלָה֩ הָאִ֨ישׁ הַה֤וּא מֵֽעִירוֹ֙ מִיָּמִ֣ים ׀ יָמִ֔ימָה לְהִֽשְׁתַּחֲוֺ֛ת וְלִזְבֹּ֛חַ לַיהוָ֥ה צְבָא֖וֹת בְּשִׁלֹ֑ה וְשָׁ֞ם שְׁנֵ֣י בְנֵֽי־עֵלִ֗י חָפְנִי֙ וּפִ֣נְחָ֔ס כֹּהֲנִ֖ים לַֽיהוָֽה׃ וַיְהִ֣י הַיּ֔וֹם וַיִּזְבַּ֖ח אֶלְקָנָ֑ה וְנָתַ֞ן לִפְנִנָּ֣ה אִשְׁתּ֗וֹ וּֽלְכָל־בָּנֶ֛יהָ וּבְנוֹתֶ֖יהָ מָנֽוֹת׃

ה וּלְחַנָּ֕ה יִתֵּ֛ן מָנָ֥ה אַחַ֖ת אַפָּ֑יִם כִּ֤י אֶת־חַנָּה֙ אָהֵ֔ב וַֽיהוָ֖ה סָגַ֥ר רַחְמָֽהּ׃ וְכִֽעֲסַ֤תָּה צָֽרָתָהּ֙ גַּם־כַּ֔עַס בַּעֲב֖וּר הַרְּעִמָ֑הּ כִּֽי־סָגַ֥ר יְהוָ֖ה בְּעַ֥ד רַחְמָֽהּ׃ וכן

למערבאי חס' למדנחאי מל' · ב' נחרי ליס' עסר יעקב ט' בקרי'

תרגום

וְסָלֵיק גַּבְרָא הַהוּא מִקַּרְתֵּיהּ מִזְּמַן מוֹעֵד לְמוֹעֵד לְמִסְגַּד וּלְדַבָּחָא קֳדָם יְיָ צְבָאוֹת בְּשִׁילֹה וְתַמָּן תְּרֵין בְּנֵי עֵלִי חָפְנִי וּפִינְחָס מְשַׁמְּשִׁין קֳדָם יְיָ׃ וַהֲוָה יוֹם מוֹעֲדָא וְדַבַּח אֶלְקָנָה וִיהַב לִפְנִנָּה אִתְּתֵיהּ וּלְכָל בְּנַהָא וּבְנָתַהָא חוּלָקִין׃ וּלְחַנָּה יְהַב חוּלָק חַד בְּחִיר אֲרֵי יַת חַנָּה רְחִים וּמִן קֳדָם יְיָ אִתְמְנַע מִנַּהּ וְלַד׃ וּמְצַהֲבָא לַהּ צָרְתַהּ אַף מַרְגְּזָא לְהַבְדִּיל לְאַקְנָיוּתַהּ אֲרֵי אִתְמְנַע מִן קֳדָם יְיָ מִינַּהּ וְלַד׃ וכן

מימים ימימה ה' וסימ' נמסר בסוף סדר בא : אהב ט' בקריא' וסימ' לך נא אל הצאן וקח לי משם · וילך ויקח ויבא לאמו · כי את חנה אהב ויי' סגר רחמה · בגדה יהודה ותועבה נעשתה בישראל · כנען בידו מאזני מרמה לעשוק · כי צדיק יי' צדקות אהב ישר יחזו · יבחר לנו את נחלתינו את הר ציון · ויבחר את שבט יהודה · ועז מלך משפט אהב :

רלבג

מימים ימימה · הרצון בזה משנה לשנה או מרגל לרגל כמצות התורה והיותר נכון שמשנה לשנה היה עולה שם עם נשיו ברגל ורגל ולזה נאמר ועלה האיש ההוא מעירו מימים ימימה ר"ל שפעם אחת בשנה היה עולה מעירו בדרך שלא נשאר לו שם בביתו אפי' הנשים והטף : להשתחוות ולזבוח ליי' בשילה · פי' רבותי' ז"ל להשתחוות ולהתפלל ואע"פ שהיה מתפלל גם כן בעירו הנה התפלה בבית המקדש היא יותר נבחרת · ואפשר ג"כ שהיתה ההשתחואה ממש כי הנכנס שם היה משתחוה כמו שאמרו ז"ל : ולזבוח · הם שלמי שמחה ושלמי חגיגה : ויהי היום · כאשר זבח אלקנה זבח השלמים נתן לפנינ' אשתו ולכל בניה ובנותיה מנות כי כלם היו שם כמו שפירשנו · ואולם לחנה יתן מנה אחת אפים ר"ל שהיה נותן לה מנה אחת בעלת שני מני' כאילו תאמ' שהיה נותן לה מהנתחי' השמנים מאד ומהנתחי' שאין בהם שומן כדי שתבח' מה שתרצה לאהבתו אותה או יהיה אמרו אפים רומז לפני' ורצה בזה שהיתה יושבת לנגדו פנים כנגד פנים להשגיח בעניניה איך תאכל ולזה הרגיש אלקנה שלא אכלה : והנה

כלי יקר

שחפני ופנחס אליבא דר' יונתן חטאים היו שאמר כל האו' בני עלי חטאו אינו אלא טוע' ומדוקדק הו' שני בני עלי להשוות' חפני ופנחס כדאמרי' במס' שבת ושם שני בני עלי חפני ופנחס א"ר שמואל בר נחמני א"ר יונתן כל האומר בני עלי חטאו אינו אלא טועה סבר לה כרב דאמר פנחס לא חטא ומקיש חפני לפנחס מה פנחס לא חטא אף חפני לא חטא אלא מה אני מקיי' אשר ישכבון את הנשים מתוך שהיו קיניהם שלא הלכו אצל בעליהן מעלה עליהן הכתוב כאלו שכבו א"ר פנחס לא חטא שנאמר בן אחיטוב אחי אי כבוד בן פנחס בן עלי כהן לה' בשילה אפשר חטא בא ע"י והבתו' מייחסו והא כתי' יכרת ה' לאיש אשר יעשנה אם יש' הוא לא יהיה לו ער בחכמים ועונה בתלמידים ואם כהן הוא לא יהיה לו מגיש מנחה לה' צבאות אלא פנחס לא חטא ע"כ אשר במאמ' הזה מובן או' שני בני עלי להקיש חפני ופנחס לו' ששניהם שוים בטוב' וכמו שפנחס כשר הוא מדמגינו לו בן מגיש מנחה אחיה בן אחיטוב וז"ש שני בני עלי חפני ופנחס שוים בטוב' אשר לא חטאו אלא כהנים הם לה' צבאות אלא מפני שהיו קיניהם על הנשים לכך נענשו ולכך נמנע אלקנה מבא לשם בג' רגלים אלא פעם א' בשנה על לא טובה השמועה ולסבר' המסקנא נ"ל דהיה סובר במ"ש ועלה האיש ההוא מעירו מימים ימימה דהיינו חג הפסח שכתו"שם ושמרת' את החקה הזאת למועד' מימים ימימה ככתו' בפ' בא גבי פסח באופן שאלקנה היה חוגג הפסח ואחר שעשה חג הפסח אז עלה מעירו מימים ימימה במלאת המועד הבא אחר הפסח הוא עצר' זה הכריחו לריב"ל שאמר ויהי היום עצרת ומתוך דבריו למדנו ועלה שהוא אחר הפסח כאמור ולמסקנ' דפריך בני עלי בני בליעל מתוך שהיה לפנחס למחות בחפני ולא מיחה מעלה עליו הכתו' כאלו חטא וכתבו התוס' ופליג א"ר יונתן דאמר שניהם לא חטאו עכ"ל · ולמסקנא זו או' שני בני עלי לחלק ביניהם ששניהם הם במדות שפנחס צדיק וחפני רשע · או יאמר ג"כ דהשוא' של שני בני עלי במקומה עומדת אלא לגנאי ולא לשבח ולומר כמו שחפני חטא כן פנחס כיון שלא מיחה הוא כמוהו וזהו לו וז"ש שני בני עלי כלו' שוים הם לרעה :

ויהי היום ויזבח אלקנה חז"ל אמרו ויהי היום ריב"ל זה יומו של עצרת וכו' שהכריחו לריב"ל ז"ל שהוא שבועות לפי שהוא יום אחד וז"ש זה יומו של שבועות כלו' שהוא יום אחד שמזה הוא מוכרח שאינו חג הפסח לפי שאמר מימים ימימה שכתוב בו ושמרת את החקה הזאת למועדה מימים ימימה שהוא חג הפסח וכאן כאמר ועלה האיש ההוא מעירו מימים ימימה דהיינו שהיה חוגג חג הפסח בעירו ואח"כ עולה שהרי בפסח ז' ימים הוא ובכאן הוא אומר ויהי היום בהכרח זה יומו של שבועות דהא השנה א"א דלאו יוסר"ה יום של זבחים שלמים וחילוק מנות הא אין לך לו' אלא זה שבועות ורש"י ז"ל והוא יומא דמועד ע"כ וכן הביא הרד"ק והרלב"ג כתב כאשר זבח אלקנה זבח השלמים נתן לפנינה אשתו ולכל בניה ובנותיו מנו' כי כולם היו שם :

ולחנה יתן מנה אח' אפים אז"ל ולחנ' יתן מנה אח' אפים בכפלי' אפים בסבר פנים יפות כנגד פנינה וילדי' כנגד כל הבנים ד"א היפה שבהם ע"כ וצריך לדקד' מאי קשי' לבועד שדרשו כל הדרשות האלו בתיב' אפים וצ"ל דהדבר שבין פי' לפי' והבנ' הדברי' שנראה לדבר שהיין לו שחר וכו' דקשי' להו או' מנה א' דמשמע דא' היתה וא"כ סותר זה בזה הפי' שהוא כפלי' וא"כ איפו מנה א' לז"א אמר ראשונה מנה א' בכפלי' ר"ל מנה אחת היא אבל באיכות' היא שוה כפלי' ז"ש בכפלי' בב"ית ר"ל מנה א' כשווי כפלים ובאיכות אבל בכמות לעולם מנה א' היא ואח"כ פי' אפים בסבר פני' יפות דלעול' מנה א' היא ומ"ש אפים באיכות הסבר פני' יפות שהיה נותן אותו לה בפני' נהובות ואפים לשון פני' נהובות וסבר פנים יפות עוד דרש אפים לשון פני' ור"ל פני פנינה וילדיה היה נותן לה מנה א' שתהיה שוה כנגד כל אפים של פנינ' וילדיה הנז' בפ' הקוד' אח"כ אמר כנגד כל הבנות שהוא כמו סבר' אחר' וע"ד תפסת מועט תפס' שלפי שפי' אפים כנגד כל אפים של פנינה וילדיה הנז' בפ' הקוד' ואפ' לאות דילמא אפי' דקאמר קרא כנגד הילדי' הנז' באחרונה דסמוך ליה טפי דתפס' מועט תפסת לז"א כנגד כל הפני' של פנינ' ואלו הפי' מתיחסי' וקרובי' זה לזה לכך לא אמר בכל א' דבר אחר דמה לי בכפלי באיכות השווי ומה לי אפים באיכות הלב הטוב וסבר פני' יפות ומה לי אפים כנגד פנינה וילדי' שהוא קרוב לפי' הא' של מנה א' בכפלים ע"כ לא אמ' ד"א שאינו דבר אחר בהחלט לא כן בפירוש האחרון אמר דבר אחר היפה שבהם שהפי' מתחלף מאד מכל הפי' הקודמי' דא"ק מנה א' מיוחדת היפה שבהם והנבחר' הראוייה להתקבל בפני כל אשר יקריבו הם לפני אות' האפים מרוב חשיבות ויפה זה הדבר כפרש"י ז"ל שהזכיר בס"ד נמלינו למדי' ד' פירושי' בתיב' אפי' מתוך המאמר הזה ועיין רש"י ז"ל והרד"ק ז"ל והביא בדברי רש"י ז"ל גם הביא מאמר אחר הנזכר בסיגנון אחר יש טעו' לשון והביא בשם אביו ז"ל אפים לשון כעס שהיה נותן מנה אחת לבד לחנ' ולכך היה אפים לפי שהש"י סגר את רחמה ולא היו לה בני' שיתן לה מנות כמו לבני פנינה והיה לו כעס ועצב בזה לפי שאת חנה אהב ובוזי' מתאוה להיו' לו ממנה בני' וכ' סגר רחמה תרג' יונתן מן קדם ה'

אתמנע לה ולד ועיין הרלב"ג ז"ל ומהרי"א ז"ל כתב קרוב למ"ש הרד"ק ז"ל בשם אביו ז"ל כי לחנה יתן מנה א' באפים כלו' בב' יגונו' הא' כי את חנה אהב וה' סגר רחמ' יהיה עלב חסרון הבנים מאהבתו וסיגון הב' על מה שהית' פנינה מכעסת את חנה וזהו שסמך וכעסתה צרת' וכו' :

ולע"ד לדקדק שנוי הלשון שגבי פנינה אמר ונתן לפנינ' לשון עבר וגבי חנה אמר ולחנה יתן לשון עתיד ולמה גבי פנינ' אמר אשתו לא כן גבי חנה ולמה אמר בניה ובנותי' ולא אמר בניו ובנותיו כי הבנות בנותיו והבני' כי לא יתכן שהיו לפנינה בנים ובנות מבעל אחר ומה הו' מנה א' אפים כי אם הי' מנה א' איכה אפים ונרא כי אלקנ' אוהב צדק ומשפט ולכך היה מקדי' לתת לפנינה וילדיה מנות כי אשתו היא בבחינת שאם הבני' היא ול"זא ונתן לפניג' לשון עבר שתכף היה נותן לפניג' · זאת ועוד שהיא אשתו ביחוד בבחינת הילדים והיה צריך לכל בנותיה מנו' ולחביבות הבני' ראוי להקדי' לתת לה ראשונה אמנם את חנה אשר אהב היה מכבד אותה ומחבב' בתת לה מנה א' אפים בכפלי' באופן שמה שהיה פוגם בה באיחור מנותיה שע"כ כתיב יתן מנה וכו' בלשון עתיד להורות שאחר שנתן לפניג' יתן לחנה גם סדר הכתוב מוכיח כן והקדי' לפנינה כדי שלא להטיל קנא' ביניהן שמה שפוגם בה בתת לה מנה א' ולצרת' חנ' מנה א' אפי' בכפלי' הנה משגיח בכבוד' בהקדימה ויהיו אפי' ולו' וכמא' ולו שתי נשי' כלו' ב' נשים השוה בכבודן כאמור עוד אפשר כי מפני חייתו של הזבח היה מחל' המנות לבניו ולבנותיו ולפנינה כי יכוסו זבח השה וז"ש ויזבח אלקנה וכבר נתן אלקנה לשעבר דהיינו קודם הזבח נתן לפניג' ולכל בניה ובנותיה מנות שהיה אומר נתח פלו' לפנינה ונתח פלוני לבני פלוני כי היה משיח עם פניג' כן ושיח' הילדים ומזה ג"כ היה מייעד לתת לחנה מנה א' אפי' ר"ל כפלי' לב' סיבו' הא' כי את חנ' אהב והב' כי וה' סגר רחמ' והיא מרת נפש ראוי להחיו' לב כדכתי' בתת לה מנה א' אפים ז"ש כי את חנה אהב וה' סגר וכו' ועוד טעמ' ב' שה' סגר רחמ' או יאמר מנה א' ר"ל א' מיוחד' ומובחר' מב' פני' ז"ש אפים ר"ל ב' פני' היו בזה הפועל הא' כי את חנה אהב והב' כיה' סגר רחמ' ואפ' לפר"כי לפנינה אשתו יחדיו עם כל בניה ובנותי' לא יתן אלא ב' מנות דרך משל ב' משקלי' בשר מבשר זבח השלמי' שעם היות' מרובי' לא יתן כ"א ב' מנות לפניג' ולכל דייקא שלכולם ר"ל עם היות' מרובי' מנות ב' לבד כתן שמיעוט מנות ב' כדכתיב ומשלח מנו' איש לרעהו אמנם לחנ' יתן מנה א' שיהי' בה אפים בכפלי' שתהי' מנת חנ' כשיעור הב' של פניג' ובניה ובנותיה כי את חנה אהב ולפניג' מכבד' בתת לה ב' מנות שמה בעלמא את' לה ואחד לילדיה עם היו שתיהן כמנ' א' של חנה והנכון בעיני כי לפניג' היה נותן מנות לה ולכל בניה ובנותיה בשוה משקל א' לגולגלי' ולחנ' ג"כ היה נותן מנה א' לבד כמשקל כל מנה ומנה שאר המנות שלא להטיל קנאה בסעודה כי בניו ובנותיו הם אצל הככו' שהי' עוש' לחנ' הוא בתת מנתו אשר לאלקנ' עצמו אל חנה שתבשל חלקו עם חלק' כי את הנה אהב ויאכל עמה וז"ש ולחנה יתן מנה א' לה לעצמה והיו אפי' כפלי' ר"ל ב' מנות עם מנתו של אלקנה וכזה נתיישב אומרו מנה אחת ונתיישב או' אפים שמובן שהוא בכפליי' והבן זה · ובזה מובן אומר בניה ובנותיה ר"ל כדי שלא תצטער הנה לא היה אוכל עמהם ולא מאהיב להם פני' כאלוהם בניו ובנותיו לא מתנהג עמם בזרות כאלו הם בניה ובנותי' ולא בניו ונותן להם המנות ואיננו אוכל עמהם לא כן עם חנה אשר אהב שם יתן חלקו וחלקה יחדיו ולכך היה רואה שחנ' בלתי אוכלת עד שאמר לה חנה למה לא תאכלי הלא אנכי טוב לך ר"ל הלא אנכי האוכל עמך ומנתך טוב לך זה יותר מעשרה בנים אשר לפנינה שאינו אוכל עמהם כאומר ואולי כיון באומרו אהב ולא כתב אוהב לומר שאמת כיון שזכה להבטות מפנינה היה אוהב אותה תמיד ואולי לזה אמ' לפנינה אשתו שהיא אשתו אם הבנים בניו ובנותיו אשר בגנה עמה' ואת חנה אהב כמו אהב לשון עבר כי ה' סגר רחמה או אמר וה' סגר רחמה שבראות ה' שאת חנה אהב סגר רחמה כדי שיתפלל אל ה' כי מתאוה הוא לתפלתן של צדיקים או כדי שיאהב את פנינה מצד בניה ע"ד וירא ה' כי שנואה לאה ויפתח את רחמה ואברהם בני פירש ולחנה יתן מנה אחת אפים כלומר בפני כל אחד ואחד מבניו וזהו אפים לא היה נותן לה כי אם מנה אחת לכך היה עושה כך אלקנה כדי שתתבזה היא וה' ראה כי שנואה היא ויפתח את רחמה ולזה נתן טעם הפסוק כי את חנה אהב כלומר מצד אהבת' וכך היה מכעיסה מפני שה' סגר רחמה ואולי עתה יפתח את רחמה ע"ד וירא ה' כי שנוא' לאה או הפי' כלו' באף והימ' היה נותן לה כאלו אינו רוצה לתת לה והוא ג"כ קא באף וכו' והיא לא ידע' כונתו שלאהבתה היה עושה כך כדפרשי' וכו' :

וכעסתה צרתה גם כעס כו' פמי' וכעסתה צרתה גם כעס מכעסת וחוזרת ומכעסת מה הוא אמרה זבנת לבנך רבה סודר ובמנות כחלוק לבנך קטן אמר רב נחמן וכו' עיין בילקוט · הרי שתקנו חז"ל כפל וכעסתה צרתה גם כעס ותיבת גם שהכונה שהיתה מכעסת וחוזרת ומכעסת כמה מיני הכעסות הנז' במדרש כנז' שכולם נכללות בתיבת גם לרבות זבכפל וכעסתה גם כעס וכן הביא רש"י ז"ל עוד להם במדרש בעבור הרעימה אמר רב נחמן היתה פנינה

משכמת

מנחה קטנה

ועלה האיש וגו' · כנה אמרו חז"ל שחייב אדם להביא נדריו ברגל ראשון שבא ואם לא הביא עובר בעשה · אבל אינו עובר בבל תאחר עד שיעברו עליו שלש רגלים וסיפר הכתוב שעלה בכל רגל להשתחות ע"פ ההכרח כדי לזכות לה' שלא יעבור על והבאתם שמה ואולי כן לא היה עולה כי גם שני בני עלי שהי' מבזים הקדשי' ולא יוכל לראות העול זולת ההכרח · ולדברי המפרשים שאמרו מימי' ימימה היא משנה לשנה · בפסוק ניתן טעם איך עבר אלקנה על העשה לזה אמר שמנע ללכת בשביל שני בני עלי שהיו שם אע"פי שעבר העשה ומ"מ עלה כל שנה כדי שלא לעבור שלא בבל תאחר · ואמר ועלה האיש ההוא · שהיה עליתו עושה רושם בעירו שהנה זיוה והדרה משתנו זמן עליתו וגם היתה ידועה דליתו כי היה הולך בשפק גדול וקיבל המים כדי לקיים בבית אלהי' נהלך ברגש וגם כדי שישמעו בני עירו עליתו וישמעו גם המה כמוהו : עוד אפשר ועלה האיש ההוא וגו' שלא תתמה למה לא הלך אלקנה לגור בשילה במקום שהקנו המפרשי' עיין בכלי יקר · לזה אמר ועלה האיש ההוא מעירו כדי לעלות ממקו' רחוק כי שכר פסיעות ישנו גם כדי לזכות לכל עירו וגם לכל ישראל שהיה מסבב בכל ארחות עירי שנה בשנה כמש"הול וגדול זכות המזכה רבי' :

פי' רבי' ישעיה

מימי' ימימה · תרגמו מזמן מועד למועד · ולפי פשוטו נראה משנ' לשנה כמו שכתו' לפנינו :

וְכֵן יַעֲשֶׂה שָׁנָה בְשָׁנָה מִדֵּי עֲלֹתָהּ בְּבֵית יְהוָה כֵּן תַּכְעִסֶנָּה וַתִּבְכֶּה וְלֹא תֹאכַל: וַיֹּאמֶר לָהּ אֶלְקָנָה אִישָׁהּ חַנָּה לָמֶה תִבְכִּי וְלָמֶה לֹא תֹאכְלִי וְלָמֶה יֵרַע לְבָבֵךְ הֲלוֹא אָנֹכִי טוֹב לָךְ מֵעֲשָׂרָה בָּנִים: וַתָּקָם חַנָּה אַחֲרֵי אָכְלָה בְשִׁלֹה וְאַחֲרֵי שָׁתֹה וְעֵלִי הַכֹּהֵן יֹשֵׁב עַל־הַכִּסֵּא עַל־מְזוּזַת הֵיכַל יְהוָה: וְהִיא מָרַת נָפֶשׁ וַתִּתְפַּלֵּל עַל־יְהוָה וּבָכֹה תִבְכֶּה: ותדר

וְכֵן יַעְבֵּיד שְׁנָא בִשְׁנָא בְּזִמַּן מִסְּקַהּ לְבֵית מַקְדְּשָׁא דַיְיָ כֵּן מַרְגְּזָא לַהּ וּבַכְיָא וְלָא אָכְלַת: וַאֲמַר לַהּ אֶלְקָנָה בַּעֲלַהּ חַנָּה לְמָה אַתְּ בַּכְיָא וּלְמָא לָא תֵיכְלִי וּלְמָא בָּאִישׁ לִיךְ לִבֵּךְ הֲלָא רְעוּתִי טָבָא לִיךְ מֵעַשְׂרָא בְּנִין: וְקָמַת חַנָּה בָּתַר דַּאֲכָלַת בְּשִׁילֹה וּבָתַר דִּשְׁתִיאַת וְעֵלִי כַּהֲנָא יָתִיב עַל כּוּרְסֵיהּ עַל מְזוּזֵי בִּסְטַר סִיפָּא דְהֵיכְלָא דַיְיָ: וְהִיא מְרִירַת נַפְשׁ וּמְצַלְיָא קֳדָם יְיָ וּמִבְכָּא בָכְיָא: וקיימת

ל' וכל יחזקאל דכו'

תכעסנה ב' חס' וסימ' מדי עלותה בית יי' · ויעזבו את יי' · וכל ירמיה דכוו' כמ"א ולא תכעיסו · וכל במכעיסי' דכוו' מל' כמ"א חס' והכה יי' את ישר' : ולא תאכל ג' בקריא' וסי' רק חזק לבלתי אכל הדם כי הדם הוא הנפש · שורך טבוח לעיניך ולא תאכל ממנו כן תכעסנ' ותבכה ולא תאכל :

רשי

וכן יעשה אלקנה שנה בשנה · נותן לה חלק מובחר להראותה שמחבב' ולראתה לפי מיבה שבעלה מראה לה כן תרבה גם היא להכעיסה : מעשרה בני · שילד' לי פנינה: אנכי טוב לך · מחבבך : אכלה בשילה · לא מפיק ה"א והאלף חטף קמץ והוא כמו אחרי אכול בשילה ואחרי שתה והלשון נופל בין לזכר בין לנקבה אחרי אכלה לשון פעול כמו לאכלה לשון לפעול: ועלי הכהן יושב על הכס' · אותו היום שב על כסא גדול שנתמנ' שופט על ישראל : על מזוזת · כמו אצל מזוזות :

יי' צבאות

רדק

וכן יעשה · אלקנה היה עושה כן שנה בשנה לעלות בית יי' עם ביתו ופנינה ג"כ היתה מכעיס' חנה בכל פעם מדי עלותה בית יי' כי בדבר המנות היתה מכעסת אותה שהיו לה ולבניה מנות ולחנה לא היתה אלא מנה אחת לפי שלא היו לה בנים שיקחו מנו' : הלא אנכי · כתרגומו הלא רעותי טבא לך כלומר רצוני אליך ואהבתי אותך טוב לך מעשרה בנים וי"מ אנכי טוב לך יותר ממה שאני טוב לעשרה בני' שיש לי מפנינה כלומר יותר אני אוהב אותך ממה שאני אוהב את בני ואמרו כי עשרה בנים היו לפנינה ולפירושנו יהיה טעם עשרה דרך כלל חשבון כמו ואפו עשר נשים מעשר שליטים שבע כמטאתיכם שבע יפול צדיק והדומים להם : אכלה · מקור בתוספת ה"א ואין הה"א לנקבה כי איננה מפיק וכן שתה מקור ופירוש אחרי שאכלו ושתו ואפשר כי חנה גם כן אכלה אף על פי שאמר ותבכה ולא תאכל אפשר כי אחר שאמר לה בעלה ולמה לא תאכלי ופצר בה אכלה מעט ובעל הדרש אמר שתה ולא שתתה לא דקדק : ועלי הכהן יושב על הכסא על מזוזת היכל יי' · פירוש סמוך למזוזת כי המזוזות הם לחיי השערים לא המפתן וכן ועליו מטה מנשה סמוך לו וזבחת עליו סמוך לו ות"י בסטר סיפא דהיכלא דיי' ויש מרבותינו ז"ל שאמרו כי אין ישיבה בעזרה אפי' למלכי בית דוד אלא לכהן גדול שנא' ועלי הכהן יושב על הכסא על מזוזת אבל ויבא דוד וישב לפני יי' פירשוהו שישב עצמו לתפלה ודרשו רבותינו ישב כתיב מלמד שבאתו היום מינוהו כהן גדול: ותתפלל על יי' · כמו אל יי' וכן ונתן הספר אל יודע ספר כמו אל יודע ספר על ספן כמו אל ספן :

רלבג

והנה היתה הסבה בזה הכעס שהכעיסתה צרתה שהיתה מתפארת ברבוי בניה והיתה מבזה אות' על שאין לה בנים · והנה אמר לה אלקנה לנחמה כשהיה רואה אותה בוכה ואינה אוכלת למה תבכי ולמ' לא תאכלי ולמה ירע לבבך הלא אנכי טוב לך מעשר' בני' לרוב אהבתי אותך · והנה קמה חנה אחרי האכיל' והשתייה אבל היא לא אכלה ולא שתתה כמו שאמר ותבכה ולא תאכל וכמו שאמרה ויין ושכר לא שתיתי : ועלי הכהן יושב על הכס' אצל מזוזת היכל יי' · ולא היה יושב בהיכל אבל בעזרה היה לו רשות לשבת שם לפי שהיה כהן גדול : והיא מרת נפש ותתפלל על יי' · ר"ל כנגד קדשי קדשים והמ' ההוא לפני יי' ר"ל מה שישים לנגד המפרשי' שהיה בו ארון בבית יי' והיתה בוכה בעת התפלה כי שערי דמעה לא ננעלו :

והנה

כלי יקר

מסכמ' ואומרת לחנה אין את עומדת ומרחצ' פניהם של בניך כדי שילכו לב"ה כו' ובשש שעות היתה אומר לה חנה אין את עומדת ומקבלת בניך שבאו מבית הספר · ר' תנחום בר אבא אמר היו יושבי' לאכול היה אלקנה נותן לכל א' ואחד מבניו חלקו והיתה פנינה מתכוונת להכעיס את חנה היתה אומר לאלקנה תן לזה בני חלקו ולזה בני חלקו ולזה לא נתת חלקו למה בעבור הרעימה על אלהים אמר לה הקב"ה את מרעמת אותה עלי חייך שאין רעמים שאין מטר אחריהם ומיד אני פוקדה שנאמר כי פקד ה' את חנה עכ"ל · וצריך לדקדק מאי איכא בין רב נחמן לרבי תנחום ונראה דרב נחמן דרש כפל וכעסת' גם כעס כי הכעס הראשון בבקר בבקר משכמת ואומרת לחנ' אין את עומדת ומרחצת פניהם של בניך והכעס השני שאומר גם כעס היינו בשש שעות היתה אומרת אין את עומדת ומקבלת בניך מבית הספר ולהורות שהשנן כעסים בענין הבנים האחת בהליכתם והאחת בחזרתם מבית הספר ולכך אמר גם כעס שבתיבת גם רומז שגם הכעס השני היה מעין הא' בבנים · אמנם ר"ת רצה לדקדק או' גם לרבות את אלקנה והוא כי היו יושבים לאכול והיה אלקנה נותן לכל א' וא' מבניו חלקו והיתה פנינה מכוונת להכעיס את חנה היתה אומר לאלקנה תן לזה בני חלקו ולזה בני חלקו ולזה לא נתת חלקו הכונה בזה שאלקנה היה נותן לכל א' וא' מבניו חלקו היינו שהיה מכין להם חלק כל אחד וא' מבניו ואומר לפנינה הרי חלק כל א' וא' מבניך חלקי בניהם ותכי טרף לביתיך וחוק לנערותיך כדי שלא תקנא חנה אמנם פנינה היתה מתכוונת להרעימה והיתה אומר' לאלקנה תן לזה בני חלקו ותן לזה בני חלקו ר"ל תן אתה בעצמך ועל ידך ולזה בני שלא נתת לי כדי שאתן לו תן לו חלק וזהו שאמרה ולזה לא נתת חלקו כלל אף בידי ולא מידך לידו ובזה מובן כפל תן לזה בני חלקו תן לזה בני חלקו ולזה לא נתת חלקו וכן ניחא כמי שהם כוכת תן לזה בני חלקו ותן לזה בני חלקו היינו משום שלא ניתן להם חלק כלל קשה מצד הענין שנראה שאלקנה היה סוכח מליתן לבנים רבים והוא זר מצד הענין גם מצד הלשון שכבר הזכיר ואמר והיה אלקנה נותן לכל אחד מבניו חלקו ולשון לכל א' מורה שהיה נותן לכל וא"כ איך יתכן שלא יתן לרבים מהם עד שאמר פנינה תן לזה בני חלקו ותן לזה בני חלקו ועוד למה משנה בלשונם האמר כא בכולם לזה בני לא נתת חלקו ולזה בני לא נתת חלקו כדמסיק ולזה לא נתת חלקו אלא כדאמרן שהפי' על אותם שנתן אלקנה חלקו של כל א' וא' בידך היתה מפקד' שיתנהו אלקנה ביד הבן וכל כונת' של פנינה להרעימה ול׳ רך זה מובן או' גם כעס יותר מלשיטת ר"כ דהשתא קאמר וכעסתה צרתה על פנינה וגם כעס על אלקנה שהיה נמשך כעס לחנה מתתו אלקנה חלק לכל בן ובן וזהו גם כעס מאלקנה והיתה היא מוספ' כעס על זה הכעס באו' לזה לא נתת חלקו שמראה היא שבניה מרודים עד ששכח אלקנה מתת לכ"א חלקו וגם כעס מאי הן לזה בני חלקו ותן לזה בני חלקו כדפרישית שהוא הכעסה שיתן לכל אחד וא' בידו דרך חבה יתרה וזהו גם כעס ואם חז"ל לא כיונו לזה עכ"ז הענין הוא אמיתי בעצמו שאו' גם כעס לרבות שקנה שהי' נמשך לה כעס ממנו בתתו לכל א' מבניה של פנינה חלקו ולה אין ולד · ונתבאר מתוך מאמר הזה או' בעבור הרעימה אל האלהים וא"כ תהיה כונת פנינה לש"ש כדי שתתרע' לפני ה' ויפקדנ' חנה כי לשון הרעימה יבא הגשת פקידה לטובה הוא אשר נאמ' כי פקד ה' את חנה כי פקד ה' חנה מ"ל את לרבות פנינה שסיבת פקידה חנה היתה פנינה בהרעים אותם על אלהים ולזה כיון בעל המאר באו' חייך אין רעמים שאין אחריהם מטר ומיד אני פוקד שנאמר כי פקדה' את חנה בעד פנינה · הנה שמזה הפסוק יליף כמי שפקדה ה' בעד פנינ' ומ"ש צרת' עיין רש"י ז"ל והרד"ק ז"ל ובמ"ש גם כעס כתב כדברי חז"ל ורש"י ז"ל שזכרנו ומ"ש בעבור הרעימה כתב הרעימה מן רעמו פנים ענין זעף ורי"ש הרעימה דגושה שלא כמשפט ובא כן כדי לחזק קריאת הרי"ש כמו קו"ף ונתקנוהו מן העיר וזולתו מן הדגושים לתפארת הקריאה וי"ת הרעימה להקניות' היתה אומ' לפני' דברים של גדולי בנים כדי שתהא לה קנאה ויכאב לבה בעד רחמה על רחמה כמו בעד הפלא יעבורו וכפר בעדו ע"כ · ומהרי"א ז"ל פי' וכעסתה צרתה והכעס היה גם כעס לאלקנה כי את חנה אהב והיה גם כעס לאלקנה בעבור זה שפנינה היתה מרעמה ומקצפה לחנה באמיר אליה כי ה' סגר בעד רחמה אלו דבריה של פנינה לחנה בהרעימה אותם ואפשר עוד לפרש כי האדם כשיש לו יגון גדול על דבר גדול כשיכעיסוהו בדבר אפי' קטן יעורר היגון הגדול וכן הירע לחנ' כשכעסת' צרת' הלויבת אותם גם כעס ר"ל גם כעס כל דהו בדבר זולת עקרי' להקליף אותם בשצף קצף כל דהו אשר ע"י היתה מתעורר הכעס הגדול כי סגר ה' בעד רחמה שאותו הכעס המועט שהית' מכעס אותם היתה מסבב' לחנה כעס גדול בעבור כי סגר ה' בעד רחמה ע"כ תורף דבריו : ולע"ד כי הנראה הפי' בהתנהג עם חברתה בהכנעת צרה תיא וצרה שמה כ"ש בהכעיסם באופן שהצרה בטבעה כעס ה' מתמיה ז"ש וכעסת' צרתה ר"ל כעסתה בבחינ' היותם צרתה וכוסף עוד גם כעס שהיתה מכעסת אותם בדברים הכו"ל בשם חז"ל ז"ש גם כעס כוסף על היותה צרתה או אמר וכעסת' צרתה בהכעסות הרבה ככז"ל בשם חז"ל גם היה לה לחנה כעס בעבור שגם שהיתה סיבה להרעימה על הש"י שהיתה מחטיאם אותה לקראה הגר על מדותיו ית' ותכה אשר כשרה היא ומזאת הצדיקה היתה מצטערת ביותר וז"ש גם כעס בעבור שהיתה פנינה סיבת להרעימה ר"ל שתתרעם על כי סגר ה' וכו' זו קשה מכולם · עוד אפשר לפרש זה הענין בסגנון זולתו והוא שנפרש ה"א של הרעימה ה"א השימות וידוקדק בזה הדגש שברי"ש הרעימה באופן שגם כעס היה בעבור הרעימה הידועה שהיתה מתרעמת על כי סגר ה' בעד רחמה · או אפשר ונבין לומר כאן תיבת בעד שלא אמר כן למעלה אלא סגר רחמה ויביה הענין כי למעלה

הגיד הפ' הענין לאמתו שה' סגר רחמה ורצה לפייסה ולא אמר בעד כי תיבת בעד כמו בעבור והלו אמר בעד רחמה מורה שהיה היזו השמה תלילה ברחמה שבעבור שבה זאת וה' סגר רחמה דרך עונש אמנם בפ' הזה המדבר בצרתה שכעסתה כמה מיני כעסים גם כעס גדול מיוחד עולה על גביהם כדי שע"י תתרעם כי הוא חמור והו: שהיתה פנינה אומר לחנה כי סגר ה' והסגירה היתה בעבור רחמה ז"ש בעד רחמה שברחם עצמו היה סיבת והוא עצמו חייב הסגירה לפי שחטא בו בהשיג גבול פנינה מצד היות אלקנה אוהב את חנה היה מתקרב אליה יותר מאל פנינה וזה גרס לה הסגיר' ז"ש בעד רחמה :

וכן יעשה שנה בשנה עיין רש"י ז"ל והרד"ק ז"ל ומהרי"א ז"ל כתב וכן יעש' על פנינה כן תעש' מידי שנה בשנה כן תכעיסנה והיו"ד במקום תי"ו כמו תעשה שנה בשנה והטעם שהיתה מכעסת אותה מידי עלותה בית ה' ולא בזולת הזמנים מובן בדברי חז"ל במה שאמרנו שטן ופנינ' לש"ש נתכונו כי לכך היתה מכעסת את חנה מידי עלותה בית ה' כדי שתתפלל אל הש"י מידי שנה תבכה ששערי דמעה לא ננעלו וישמע אליה הש"י ויפקדה ואפשר לו' עוד כי פנינה היתה ברמה א' מן הרמתים וחנה ברמה שנית ואלקנה היה איש אחד מן השתי רמות הנז"ל ולכך לא הי' להם קטטה כי אם מידי עלותה בית ה' ששם היו פוגעות זו בזו ומכעיסות זו את זו ע"כ תורף דבריו · והביא גם כן טעם הרד"ק ז"ל : ולע"רן לדקדק או' בבית ה' בי"ת יתירה דהי"ל מידי עלותה בית ה' בבית ה' למה מזה אבריח מה שכתב מהרי"א ז"ל שפנינה לש"ש נתכונ' ולכך היתה מכעסת אותה מידי עלות' בית ה' כדי שתתפלל להש"י ויפקדה ע"כ · ובדבריו אלה נבין או' בבית ה' ולא בית ה' כן תכעיסנה שכונת הכתוב לפרט הענין בפרטות שאפי' מידי שנה בשנ' לא היתה מכעסת את חנה בשילה כי אם בבית ה' כן תכעיסנה ר"ל בהיותה בבית ה' בהוכו ממש כן תכעיסנה ותיבת כן מורה שכשיעור שהיא עומדת בפנים בבית הש"י וכשהיא עומדת קרוב' לפתח בית ה' תכעיסנה אבל לא כ"כ אבל כשהיא בחוץ לא מינה ולא מקצתה לא היתה מכעסת אות' כלל כי כונתה לש"ש כדי שתתפלל תכף אל הש"י ועל כן בהיותה חוץ מבית ה' לא תכעיסנה כי אם דוקא בהיותה בבית ה' בהוכו כאמור וזה מורה בבית ה' כן תכעיסנה גם תיב' כן ומ"ש ותבכה ולא תאכל מדרש סוחר טוב היתה לי דמעתי לחם יומם ולילה מכאן אתה למד שהצרה משבעת לאדם ואינו אוכל וכן אלקנה הוא אומר לחנה למה תבכי ולמה לא תאכלי ומכאן שהצרה משבעת וכו' · וצריך לדקדק מאי קאמר מכאן שהצרה משבעת לאדם וכו' דפתח בצרה וסיים בבכיה מכאן שהבכיה וכו' ועוד למה להו למוד תרי קראי קרא דהיתה לי דמעתי וקרא דחנה למה תבכי ולמה לא תאכלו : ונראה שבעל המאמר הוקשה לו אומרו היתה לי דמעתי בלשון עבר דפתח כאיל תערוג וכו' כן נפשי תערוג אליך אלהים · צמאה נפשי לאלהים מתי אבוא ואראה פני אלהים תהיה לי דמעתי וכו' הי"לל · ועוד דקדק או' היתה לי דמעתי דהי"לל היתה דמעתי לי אם על הדמעה מדבר לכך אמר כתיב היתה לי דמעתי שמרגיש ב' דקדוקים אלו שסנים הנז' ומשיב מכאן אתה למד שהצרה משבעת את האדם שהצרה הנז' כן נפשי תערוג וכו' צמאה נפשי וכו' דרך צרה כמבכירה מתי אבוא ואראה פני אלהים הנה הצרה הזאת היא היתה לי דמעתי ר"ל היא היתה גורמת לבכות ולהוריד דמעות וכן היתה לי לחם יומם ולילה שתיבת היתה מובכ' עמה ואחרת עמה היתה לי דמעתי והיתה לי לחם יומם ולילה מכאן אתה למד שהצרה משבעת לאדם ואינו מבקש לאכול ובהצטרף הדמעה אליה מכ"ש שיהיה לחם יומם ולילה עד שהצרה כשיעור הזה שמצטרף אליה דמעה משבעת שבע ממש עד שאינו מבקש לאכול כלל אמנם מכתוב אלקנה לא למדנו משם אלא שהבכיה מאכילה עד שלא תאכל אבל לא שתהיה שבעה כמו על ידי הצר' שהצרה משבעת והבכיה מאכילה אבל לא משבעת שיכולה היא לאכול עדיין ובזה מובן או' למה תבכי ולמה לא תאכלי דקשה דלפי המדרש הזה הי"לל למה תבכי ולמה לא תאכלי דהכל שאלה אחת אבל עתה שאומר שתי פעמים למה למה · למה תבכי ולמה לא תאכלי קשה דמאי בעי בלמה לא תאכלי מפני שהיא בוכה אבל במה שאמרנו שדקדק בלשונו ואמר מכאן שהבכיה מאכילה ולא משבעת ניחא דכיון דמאכילה היא ולא משבעת לכך שאלה שאלה ב' ולמה לא תאכלי כי אעפ"י שהיא בוכה עכ"ז יכולה היא לאכול כל דהו למה לא תאכלי כלל שהרי הבכיה מאכילה ולא משבעת היא כאמור :

ויאמר לה אלקנה אישה חנה למה תבכי ולמה ירע כו' פסיקתא רבתי למה תבכי שרה שהיתה עקרה כך היתה יושבת בוכה אלא רבקה שהיתה עקרה כך היתה עושה ולמה ירע לבבך רחל שהיתה עקרה כך היתה עושה הלא אנכי טוב לך מעשרה בנים אלו עשרה בנים של פנינה עכל"ה · מהשט דבריהם נראה שרצו לדקדק כפל למה תבכי ולמה לא תאכלי ושלש למה ירע לבבך · ומשיב בעל המאמר שכל לשון מהג' למה למה למה כנגד אם אחת אבל צריכים אנו לדעת התייחסות עלמי ונראה כי שרה שהיתה בוכה על הבנים היה לעיתים ולא תמיד שהרי כתי' ותצחק שרה ולזה אמ' כנג' זה ולמה תבכי בהתמדה שהרי שרה שהית' עקר' ובוכה אבל לא היה הבכי בהפלגה כמו שאת בוכה וז"ש כך היתה בוכה שלא היה כך בהפלגה גם תיבת יושבת מורה על בבית הנה היותה בקבע יושבת ובוכה תמיד בודאי שרה לא היתה כך יושבת ובוכה ולמה לא תאכלי כנגד רבקה שמצינו שהיתה מתפללת עם בעלה זה יושב בזוית זו ומתפלל ורבקה נכחו ככתוב ויעתר יצחק לה' לנוכח אשתו ותפלה מבטל הגזרה ולהפכה כעתר הזה שמהפך התבואה בודאי שהיה שם תעניות דברי האומות בזעקתם וז"ש רבקה כו' כך היתה עושה בבלתי אכול אפי' במועד

מנחה קטנה

למה תבכי וגו' פתח בסגול כלומר איזה תועלת ותיקון תוכאי מזה לברתך וזה למה תבכי מה תועל' בבכי ושמא תאמרי שסוא להשקיט ולבכו' את דאגת הלב כדרך הבוכים שמשככים בבכיה קצת את צרתם אם זו היא כוונתך לבנים יגון ואנחה ע"י הבכי א"כ הוא ולמה לא תאכל כי האכילה תסייע לדוץ דאגה ואם הוא כי מורת לבך ונפשך אונסתך ומעכבתך מלאכול ושמה הנה אעיקרא דדינא פירכא כי ולמה ירע לבבך כלי שיבה כי אין האשה מחייבת בפרי' ורבי' וא"ת מ"מ אתה דואג כי השיבה עם אשתו עשר שנים ולא ילדה חייב לגרשה וכ הוא למי שאין לו בנים כלל אבל אני יש לי בני' וא"כ אנכי טוב לך וברוך המקום שנפלת בגורלי כי אלו באת בגורל מי שאין לו בנים היה מגרשך והי' לך לבזיון גדול וכ"ת מ"מ לא ינחת ידי דאגתך כי שמא היום או מחר ימותו בני' זה הדאגה היה אם היה לי בן אחד או שתי' אבל עכשיו יש לי עשרה בנים מילתא דלא שכיחא הוא שימותו כלם וז"ש הלא אנכי טוב לך מצד שיש לי עשרה בנים: אחרי אכלה בשילה · תיבת בשילה נראה מיותר אלא כוונת הכתוב להורות שחנה לא שת לבה לכל דברי בעלה שהרי כתיב אחריו והיא מרת נפש שבתרורותה הראשונה קיימ' כי תנחומין של אהבה היה לה דברי בעלה כי כל כוונתה היה להשתיל תולדות · לא היתה רוצה לטעום אכילה אלא טעם אכילתה היתה מצד שהי' בשילה שהיה וכמו שלמים שמנוס באכילתה ומה גם שמוסן האוכל על עצמו קדוש' ומקרב עצמו לקדושה ע"י אכילה זו כאילו היא רוחנית וצל שם זה נקרא קרבן שמקרב עצמו לקדושה וע"י שמשכת הקדושה תהא מוכנת יותר להתפלל בכוונה רצויה ושתהא נשמעת תפלת' וע"כ מיד אחר אכלה וגו' הלכה להתפלל בהיכל ה' מקום מוכן לקבלת התפלה ומה גם ע"כ תעמוד בכוונה יתירה כי אלמת קודש הוא מקום בורא: והיא מרת נפש וגו' הנה מצינו גבי איוב שהטיח דברי' כלפי מעלה . ואעפ"כ אמר הש"י כי לא דברתם אלי נכונה כעבדי איוב ואח"ז שוה היה לפי שאין אדם נתפס על צערו וזה שאמר בפסוק גבי חנה שא"ז שהטיחה דברי' כלפי מעלה שדכתי' על ה' גם אמרו שחנה הוה מריר לבה טובא באופן מה שזכרה היה מצד הצער ומרירו' לבה וע"כ לא נתפסה על דבורה ואדרב' כי שמע ה' לקולה · וזה מרגם הכתוב לתרץ למה לא נענשה חנה על הטיחה דברי' כלפי מעלה ועוד נוסף ששמע ה' בקולה לז"א והיא מרת נפש דהוה מריר לבא טובא וזה גרם שהתפללה על ה' והיא לא נתפסה על זה דבצערא גרס : ותדר

פי' רבי' ישעיה

וכן יעשה שנה בשנה · ויש לומ' שנדר היה לו שיעלה שם בכל שנה ושנה הוא וביתו לזבו' שם כ"א שלשה רגלי כי בשלשה רגלי' הזכרי' חייבים ולא הנשים יובן אומר לפנינו לזבוח את זבח הימי' ואת נדרו · אל"א בנדר היה עליו לעלו' שם בכל שנה ושנה ביום הקבוע לו : ויהי היום והיה בכל יום עושה כן : מנה אחת אפים · פי' מליאה בשר משני עבריה כמלא שהיו לה שתי כני"גם כעס · לא די' כעסה שהיתה עקר' אלא שגם כיסף לה כעס צרת בעבור הרעימה · פירוש התכוינה להלבין פניה ולהרעימה · ודגשות הרי"ש לא צורך כמו ונתקנוהו · וכן יעשה שנה בשנ' · פי' אלקנה שהיה נותן לו מנה אפי' · וכן הכעיסתה פנינה והו"יו חסר : אחרי אכלה בשילה ואחרי שתה · פי' · אחר האכל שלה ואת' השתי' שלה :

מועד ה' חלילה לה' וכנגד רחל אשר אמרה על בני זלפה שפחתה ותלד על ברכי שזה לב טוב וכן עם לאה אחות' לז"א ולמה ירע לבבך לבלתי התעסק עם בני פנינה שהיה לך ללמוד מרחל וטוב לבבה · עוד אפשר דלמה תבכי ולמה לא תאכלי הכל חלוקה אחת שהרי תולדת הבכיה היא מניעת האכילה וכנז"ל בדחז"ל שהבכיה משבעת וזה כנגד שרה שלא היתה בוכה כדי שימשך שלא תאכל מעולם לא עשתה כך ויש נקודה מפסקת אחר למה ירע לבבך נראה שרצה שהמשיך זה למעלה אחרי רבקה באופן שלא ירע לבבך כנגד רבקה · וכנגד חלוקת רחל אנכי טוב לך מעשרה מבני פנינה שהיו עשרה : עוד במדרש שמואל הלא אנכי טוב לך אמר ר' לוי הלא אני טוב לך אין כתיב כאן אלא אנכי א"ל בריך יהא בחלקיך כד"א אנכי ה' אלקיך ע"כ : ונוכח המאמר לו' שהוכיח אלקנה חנה על מה שהיתה מבזה את המועדות בבכיה וענוי נפש שהרי הוא פריקת עול ה' ומצותיו אשר נכתבו באנכי ה' אלהיך לקבל עולו ובפרט שאחז"ל שהמבזה את המועדות כעובד אלילים ולמדו כן מסמיכות הפסוקים אלהי מסכה לא תעשה לך וסמיך ליה את חג המצות תשמור ובזה מובן אומרו הלא אנכי ה' אלהיך טוב לך לשלימות נפשך מעשר בנים ואת מבטלת אנכי ה' אלהיך וכאילו את עושה פסל ומסכה מאחר שאת מבזה את קדושת המועדות תבכי ולא תאכלי שאת חלק האלילים ויותר טוב שבכייך יהא בחלקי ואמר מעשרה בנים מכוון לעשרת הדברות שהם כללים ותלויים באנכי ה' אלהיך וכו' · ורש"י ז"ל כתב הלא אנכי טוב לך ומחבבת יותר מעשרה בנים אשר לפנינה וכן הרלב"ג ז"ל והרד"ק ז"ל בשם התרגום הלא רעותי טבא לך כלומר רצוני אליך ואהבתי אותך טוב לך מעשרה בנים · ומ"ש עשרה בנים אמרו שעשרה בנים היו לפנינה או עשרה הוא כלל חשבון כמו ואפו י' נשים מעשרה סליטים שהיו בעיר ע"כ · ומהרי"א ז"ל שבראות אלקנה תוגת אשתו חנה דבר על לבה דברי ניחומים ואמר לה חנה למה תבכי שהבכי מיוחד למתי כדכתיב אל תבכו למת ואת למה תבכי האם יש לפניך מת ועוד שהתור' צותה לאכול ברגלים מזבחי השלמים ואת למה לא תאכלי בזמן הרגל ועוד צותה התורה בשמחת הרגל והיית אך שמח ואת למה ירע לבבך בזמן החג ראוי ליטב לבבך ושמחת בחגך הלא אנכי טוב לך מועיל לך יותר מעשרה בנים אשר תולידו ולא זכר הכתוב תשובת חנה ע"כ :

ולע"ד במה שאמרו במדרש הנז"ל בסמוך הלא אנכי על אנכי ה' אלהיך כו' כמו שפרשתיו יאמר עתה נצריך אפשר שהוא על עניני העול' הזה הנה מזאת הבחינה אנכי אישך ז"ש ויאמר לה אלקנה והמאמר שאמר לה הוא שהוא אישה ומחבבה וא"כ למה תבכי ולמה לא תאכלי כי אני אישך מתלוה אליך ואם כנגד שלמות הנפש אשר זה תכלית טוב על זה אמ' ולמה ירע לבבך מגד אחריתך לעולם הבא אין לך להצטער כי הקב"ה שבראך ועשאך עקרה נראה שזה הוא הטוב לך ז"ש הלא אנכי ה' בעיניו נראה לו ית' שזהו הטוב לך ואם כן למה ירע לבבך וזה אפשר שנרמז בדברי המאמר בלשון בריך יהא בחלקך כלומר הבורא שבראך על זה האופן הוא יהיה בחלק' ועוד שאין האשה מצווה על פריה ורביה ואת כשרה והגונה ומה שביארתי בתחלת הפסוק בביאור המאמר נכון מאד עיין עליו :

ותקם חנה אחרי אכלה בשילה · עיין רש"י ז"ל והרד"ק ז"ל וכן פירש הרלב"ג וכן מהרי"א ז"ל והוסיף לקח פי' אכלה ושתה כאילו מפיק ה"א וכדברי הרד"ק ז"ל שאכלה לחם צר ומים לחץ שהרי כתיב ויין ושכר לא שתיתי אבל לא שללה מים קרים ולחם ע"כ · ובמסכת כתובות דרש ר' יהודה איש כפר גבוריא מנין שאין פוסקים מזונות לאשה שנאמ' ותקם חנה אחרי אכל' בשילה ואחרי שתה ולא שתת אלא אכלה ולא אכלת · אכן מדשני קרא בדבוריה קאמרינן מכדי בגווה קא עסיק מאי טעמא שני ש"מ שתה ולא שתת תנא כוס אחד יפה לאשה שנים נוול ג' תובעת בפה ד' אפילו חמור תובעת ואינה מקפדת אמר רבא לא אמרן אלא שאין בעלה עמה אבל בעלה עמה לית לן בה והא חנה דבעלה עמה אכסנאי שאני דאמר רב יהודה מנין לאכסנאי שאסור בתשמיש המטה שנאמר וישכימו בבקר וישתחוו לפני ה' וישובו ויבואו אל ביתם הרמתה וידע אלקנה את חנה אשתו השתא אין מעיקרא לא עכ"ל :

ולע"ד לדקדק בפסוק שתיבת בשילה מיותרת · ועוד למה הפסיק תיבת בשילה בין אכלה לשתה דהו"ל אחרי אכלה ואחרי שתה בשילה · ועוד כפל אחרי אחרי · ועוד ועלי הכהן מאי קמ"ל שהרי ידוע הוא שעלי כהן הוא וכל שאר הכתוב מיותר כי מה לנו לידע מקום מושבו · ונראה שכוונת הכתוב לומר כשרות חנה וזריזותה לחלות פני ה' שלא נתעכבה זמן רב עד שתאכל בו פעמים רבות באותן הימים הרבים אלא תכף שאכלה בשילה ר"ל בכניסתה לשילה אכלה פעם אחת לבד ואחרי אכלה בשילה ליתובי דעתא מטורח הדרך כי הרעב אסו' להתפלל ולכן אכלה ואחרי אכלה קמה וז"ש אחרי אכלה בשילה דהיינו האכילה הראשונה ולפי שאין ראוי להתפלל תכף לאכילה ושתיה ללכת בגאוה וברמות רוחא לז"א אחרי שאחרי מופלג כדחז"ל בתחלת יהושע שעבר זמן לאכילתה והלכה לבית ה' ואחרי שתה לאלקנה כנז"ל מדמסכת כתובות לכך לא כתב יחדיו אחרי אכלה ושתה אלא שאין ב' חלוקות לפי ששתה אלקנה כנז"ל ואכלה חנה ושתה ולפי שעדיין יש לשואל שישאל שהיה לה להזדרז להקדים ולבא אל בית ה' תכף ומיד לכניסתה ואפי' קודם אכילה כלל לזה נתן עוד טעם ב' והוא שכשבאו לשילה בכן עדיין עלי טרוד בהקרב' הקרבנות והעבודה ואז בעת ההיא ועלי הכהן יושב ובטל מכהונו לא כן קודם שהי' כהן ומקריב על כן נתעכבה ז"ש ועלי הכהן שלהיותו כהן נתעכבה עד אחרי אכלה כי היתה רוצה להקביל פני זקן להתברך בו בהקבלת פניו וגם שהוא כהן לאל עליון וז"ש הכהן להורות גם כן על מעל' הקבלת פניו והוא טעם שני להזכיר הכהן גם הזכיר המקום שהיה יושב סמוך למזוזת היכל ה' מקום שתוכל היא להתקרב אליו לנשק ידיו לא כן בהיותו בפנים גם להתפלל בתוך ארבע אמותיו באמ' החמשית כדי שזכות עלי יסייע להקבלת תפלת' וכמו שלמדו חז"ל ממה שכתוב עמכה בה"א בסוף תיבה דמז לאמה חמשית וז"ש ועלי שומר את פיה כו' שהיתה סמוכה אליו כאמור · ואולי לא היה מנהגו של עלי לשבת שם על הכסא אלא שאותו היום הב"ה ית' וית' עשה שישב שם לכבוד חנה וז"ש ועלי הכהן ר"ל עם היותו הכהן המתעסק בכהונתו ובלתי יושב אותו הי' ישב וז"ש ועלי הכהן יושב ישב כתיב חסר וי"ו ומסייע זה ממ"ש חז"ל ישב כתיב שאותו היום מינוהו שופט על ישראל כנז' לעיל ובזה מובן אומרו ועלי הכהן ישב על הכסא וכו' :

והיא מרת נפש כו' חז"ל פרק אין עומדין שנו רבותינו אין עומדין להתפלל לא מתוך כובד ראש מנא הני מילי אמר ר' אלעזר דאמר קרא והיא מרת נפש. ותתפלל על ה' וממאי דלמא שאני חנה דהוה לבא מרירא טובא אלא אמר רבי יוסי בר חנינא מהכא ואני ברוב חסדך בו' אשתחוה אל היכל קדשך ביראתך ומסקנא דגמרא מפסוק וגילו ברעדה א"ר אדא בר אהבה במקום גילה שם תהא רעדה ע"כ · שאחרי שלמדנו בכל אדם שאין עומדין להתפלל אלא מתוך כובד ראש כ"ש חנה בהתחננה שהוסיפה מינה להיות מרת נפש קודם התפללה · ובזה מובן שהפסיק הפסוק בין והיא מרת נפש לובכה תבכ' להודיע שמרת נפש מוכרח קודם עמד להתפלל שאין עומדין כל העולם להתפלל אלא מתוך כובד ראש והיא מרת נפש כלומר והיא האמירה יות' להקדים מרירות נפש ועיין הרד"ק ז"ל והרלב"ג ז"ל וכן הביא מהרי"א ז"ל :

ולע"ד טעם היות חנה מרת נפש על בזיון כמשפט הנשים דבעו חוטרא לידא ומרה לקבור' וז"ש והיא מרת נפש אבל עיקר בכיתה היתה על ה' ועבודתו שהיתה רוצה בבן קורא בתורה וכמו שארחיב בפסוק כי מה' שאלתיו · עוד אפשר להרחיב זה גם בתחלת הכתוב שאמר והיא מרת נפש ר"ל היא משונה משאר הנשים שמרירותה הוא ענין נפש לא על ענין גופני כשאר הנשים או יאמר כי המתפלל בכובד ראש ובכיה בלי ספק תפלתו תהיה על הש"י כ"י כמשא כבד עד יעשה לו מבוקשו ויצא כנוגה צדקו וז"ש והיא מרת נפש ועם כ"ז כפנית' ממרירות' וכל עסקיה ותתפלל חנה זה גרם להיות התפלה ההיא על ה' כ"י כמשא כבד עד י"צא לאור משפטה וזה על דרך השלך על ה' יהבך עליו ממש ונצטרף לזה ובכה תבכה שמערי דמעה לא ננעלו · או יאמר על ה' כמו על מזוזת היכל ה' שפירושו סמוך כן הרבתה תפלה ותחנונים עד שנכנסה תפלת' סמוך וקרוב ה' לכל קוראיו לכל אשר יקראוהו באמת ובס' הזוהר פירשו ממ"ש חז"ל בני חיי ומזוני לאו בזכותא תליא מלתא אלא במזלא וזכותא על מה דאתגליא בסוד התפארת ומזלא על מה דסתימא סוד הבינה והן ב' שמות ההויה שם הויה בנקודת חו"לם זכותא שם הויה בנקו' צי"רי מזלא וז"ש

הנני יוסיף על ימיך ט"ו שנה יוסף בלשון נסתר על עלמא דסי"א ומילא מזלא שבו תלויים החי' וכו' ובזה אני מבין היות' ט"ו כנגד שם יה שהוא סתימא וזהו ותתפלל חנה על ה' על דייקא ומהר"יא ז"ל הביא מדרש שחנה הטיחה דברים כלפי מעלה ובזה מובן אומרו על ה' רמז להטחת דברים כלפי מעלה כ"י עליו ית' הטיחה דברים מצורף אל תפלתה :

ותדר נדר וכו' חז"ל ותדר נדר כל מעשיה בכפלים וכעסתה צרתה גם כעס מנתה בכפלים מנה אחת אפים בכיתה בכפלים ובכה תבכה ראייתה בכפלים אם ראה תראה נדרה בכפלים ותדר נדר ע"כ : ולע"ד כונת דבריהם כי הם דקדקו כפל ותדר נדר לכך אמרו כל מעשיה בכפלים כמו שמבאר כעסה בכפלים והכונה וכעסתה צרתה ומלבד זה היה לה כעס מעצמה וז"ש גם כעס והיא מצד בחינות הא' בטבע שרוצה שיהיו לה בנים כדי שלא להכנע תחת יד צרתה וזהו וכעסתה צרתה והבחינה השנית גם כעס מצד מצות הבנים שזוכה בהם האשה בהוליכתם ללמוד ככתוב תורת אמך וזהו כעסה בכפליים מהשתי בחינות ולכך היה נותן לה בעלה מנה אפים כלומר משתי בחינות האחת כי את חנה אהב כדי שלא תתגאה עליה צרתה והשנית כי ה' סגר את רחמה להפיס דעתה ולא שוה לה ולזה בכיתה בכפליים הא' להיותה גרועה משאר נשים עקרה והשנית מצד העדר השלמות המושג ע"י הבני ולזה בא בכוון ראיית' בכפלים הבחינה הראשונה אשר היא לשם שמים ולעבודת השם ית' שזה ראוי שתראה תחלה שכן היתה התפלה שהתפללתי על ה' ועבודתו והבחי' השנית תראה בעיני אמתך ותחוש על הכנעת עיני אמתך ולזה נדרה בכפלים כי היה די כשהיה הנדר פשוט דהיינו שאחד שיהיה בן נ"ה שנה כשאר הלויים בהכנסתם לעבודת הלוים ככתוב בתורה כן שמואל מנ"ה שנים ואילך יעלה בית ה' ועד נ"ה תשמח בו חנה אמו אמר' כעת שנדרה ונתתיו לה' כל ימי חייו הנה נדרה כפול וזהו נדרה בכפלים ול"ז הכתוב ותדר נדר ר"ל נדר כפול היה נדרה זה כאמור ולסברת ר' נהוראי במשנה שסובר נזיר היה שמואל כדברי רבי נהוראי שנאמר ומורה לא יעלה על ראשו כו' ביאר טפי שנדרה כפול הנדר הא' ונתתיו לה' כל ימי חייו לעבוד עבודת משא הלויים והנדר השני נזירות שנאמר ומורה לא יעלה על ראשו וזהו ותדר נדר שני נדרים · עוד לחז"ל במ"ש ותאמר ה' צבאות ברכות פרק אין עומדים א"ר אלעזר מיום שברא הקב"ה את עולמו לא היה אדם שקראו להקב"ה צבאות עד שבאתה חנה אמרה לפניו רבש"ע מכל חיילות שבראת בעולמך קשה לפניך שתתן לי בן אחד משל לה"ד למלך ב"ו שעשה משתה לכל עבדיו בא עני א' ועמד על הפתח אמר תנו לי פרוסה אחת ולא השגיחו עליו דחק ונכנס לפניו המלך אמר מכל הסעודה שעשית קשה לך ליתן לי פרוסה אחת עכ"לה : ולע"ד לדקדק ענין המשל שאין צורך בו ואינו מתייחס עם הנמשל כי מה דחק ונכנס שייך בנמשל ובמה שקדם בפסוק הקודם היות הבנים תלויים במזלא עלאה דסתימא מובן שמתחלה עמדה על הפתח דהיינו פתח עינים זה השער לה' לבא אל המלך בזכותא וכשלא השגיחו עליה ונכנסה לפני ולפנים אל עלאה דסתימא במזלא ובזה תובן צורך המשל והיותו מכוון בנמשל · עוד בפסיקתא א"ר יהודה בר סימון א"ר יהודה אמרה חנה לפני הב"ה רבש"ע יש צבא למעלה ויש צבא למטה הצבא של מעלה לא אוכלים ולא שותים ולא פרים ורבים ולא מתים אלא חיים לעולם והצבא של מטה אוכלים ושותים ופרים ורבים ומתים ואינם חיים ואיני יודעת מאיזו צבא אני אם מצבא של מעלה אני לא אהא אוכלת ולא שותה ולא מולידה ולא מתה לא חיה לעולם ואם מצבא של מטה אני אהא מולידה ואוכלת ושותה ד"א חנה היתה עולה לרגל וראתה כל ישראל אמרה לפניו רבש"ע כל הצבאות הללו יש לך ואין לי אחד בהם עכ"לה : ולע"ד לדקדק מה ספק היה לחנה אם היא מלמטה או מצבא מרום ומה כיונו חז"ל בזה · והיה אפשר לומר שחנה דברה נחת והלכה עם הקב"ה במ"ש בפסוק ה' צבאות ר"ל שני צבאות יש לך צבא מרום וצבא תחתון ואם אני מצבא תחתון תן לי בנים ואם אני מן העליונים והיא קושית לא ימנע והלכה זו רמוזה באו' ה' צבאות כאמור · גם בזה מובן אם ראה תראה כפל הראיות אם ראה שאני מהעליונים לא אמות ואם תראה שאני מן התחתונים הבה לי בנים וז"ש תראה בעיני אמתך ונתת לאמתך זרע אנשים כיון שמאנשים אני ולא מצבא מרום מלאכים · נמצא בזה מובן תיבת צבאות וכפל ראה תראה ותיבת אנשים · ובל"א תקנו הב' ענינים מהב' הנז' באופן יותר נאות שאמרה חנה בתיבת ה' צבאות מכל הצבאות הללו יש לך ר"ל שלך הם שהרי באים הם לרגל לכבדך ואין לי אחד בהם ר"ל ואין לי זכות שיהיה לי אחד בהם ובתוכם עובד ה' וז"ש אם ראה כלו' אם כמו שהוא האמת שאתה רואה את כל העולים ברגל לכבדך ראוי הוא שג"כ אני בעניי יהי לי חלק א' בתוכם לפארך ולרוממך וז"ש תראה בעיני אמתך וז"ש זרע אנשים אפילו א' בהם נקרא זרע · ובזה מובן אחר"כ חנה את הרבית חיילותי גם אני ארבה חיילותיך דכתיב כל אלה בנים להימן חוזה המלך עכ"ל שדקדק באומרו הרבית חיילותי כלומר שהתכלית שלך לש"ש כשיהיה לך בין העובדים אותי בן אחד אף אני תכליתי יהיה להרבות חיילותיך ולא לכבו' עצמי מדה כנגד מדה · והיינו דכתיב כל אלה בנים להימן שדקדק ריב"ל אומרו בנים להימן דפשוט הוא שהם בנים ולא בנות הם ועוד דהו"ל כל אלה בני הימן אבל כיון לו' שהתכלית היה להרבות בני' וחיילות להימן חוזה המלך בדבר האלהים שכן היה דבר הש"י שהתכלית להרים קרן חנה ולהרבות חיילותיה כאמור · עוד לחז"ל בכפל אם ראה תראה במסכת ברכות פ' אין עומדים אמר רבי אלעזר אמרה לפני הב"ה אם ראה מוטב ואם לא תראה אלך ואסתתר בפני אלקנה בעלי ומשקה לי מי סוטה ואתה אי אתה עושה תורתך פלסתר שנאמר ונזרעה זרע עכ"לה : ולע"ד שמלבד קושית הכפל של ראה תראה והשנוי שלא אמר אם תראה או אם ראה ראה דקדקו בפסו' עוד בעני אמתך · גם לשון זרע אנשים לכך דרשו אם ראה הרי טוב ואם לאו על כרחך תראה בעני אמתך שאסתר וכו' זה עני אמתך ובזוי ודלדול ואין אתה עושה תורתך פלסתר שכתוב בה ונזרעה זרע והא' זרע הנז' בסוטה כו' חנה במ"ש זרע כשיש קנוי בין שני אנשים שנסתרה אשת אחד עם חברו ובמ"ש בפני אלקנה בעלי לומר שמו מוכיח עליו ענין קנוי וסתירה · עוד מסיק בגמרא לדברי דברה תורה כלשון בני אדם אם ראה תראה ובילקוט ד"א אם ראה בצערי תראה בעיבורי תראה בלדתי ע"כ · ומ"ש אמתך אמתך אמרו בפרק אין עומדים א"ר יוסי בר חנינא שלשה דבקי מיתה בראת באשה ואמרי לה בדקי מיתה ואלו הן חלה נדה והדלקת הנר ע"כ · ופרש"י שלש פעמים אמתך כתיב בפסוק ודריש להו לשון מיתה על שם שלשה דבקי מיתה שהוא דבקה למות או בדקי שנבדקת למות נדה וחלה והדלקת הנר של שבת על שלש עבירות הללו נשים מתות בשעת לידתן וטעמא יהיב במסכת שבת ומ"ש זרע אנשים שם מאי זרע אנשים אמר רב גבר בגוברין ושמואל אמר זרע שמושח שני אנשים שאול ודוד ור' יוחנן אמר זרע ששקול כשני אנשים משה ואהרן שנאמר משה ואהרן בכהניו ושמואל בקוראי שמו ורבנן אמרו זרע שמובלע בין אנשים לא ארוך ולא קצר לא אלם ולא אינגר לא סומ' לא אוכם ולא חכים ולא גיחור לא חכים ולא טיפש ד"א אנשים חכמים כד"א אנשים חכמים וידועים כו' אנשים כביאים כד"א וישארו שני אנשים במחנה אנשים גדולים והאיש בימי שאול בא באנשי ע"כ · ומ"ש מורה לא יעלה מחלוקות ר' נהוראי ור' יוסי דלרבי נהוראי לשון שירות כמו ומורה דשמשון ולרבי יוסי אין מורה אלא לשון מורא של בשר ודם והקשו עליו והלא לא נתקיים זה שנאמר ושמע שאול והרגני וכו' ומסייע לרבי יוסי תרגומו ועיין הרד"ק ז"ל ובמ"ש ה' צבאות הביא דחז"ל שלא מצינו מי שקרא להקב"ה צבאות והוסיף כי י"ש לה' צבאות בשילה הוא ספיר דברים ממבחר הספר שלמד כן מחנה · ובכפל אם ראה תראה דרשו ואין צורך כי כן מנהג הלשון לצרף המקור עם הפעולה כמו אם שמוע תשמעון וכן כמי גבי עני אמתך שלשה פעמים כי כן דרך המקראות לצאת וזכרתני ולא תשכח הכפל לחזק התפלה וכן זכור אשר עשה לך עמלק לא תשכח לחזק המצות ודרשו חז"ל וזכרתני בזכרי' ולא תשכח את אמתך בנקבות זרע אנשים פי' זכרים ומ"ש ומורה לא יעלה על ראשו מוכיח כי על זכרים אמרה כי לא יאמר זה על נקבות ע"כ · ובשאר הפרטים כתב כדא"ז"ל הנ"ל ומ"ש ונתתיו לה' שיהא נזיר קדש לה' וי"ת ואמסריניה דיהא משמש קדם ה' ולדעת המתרגם נ"ל טעם היות הלויים נתונים נתונים היינו מבן ל' ומעלה וזה נתון כל ימי חייו ומורא תער כמו ומורה דגבי שמשון · וי"ת דשמשון ומספר ותרגם זה ומרות ועניינו לפי דעתו כמו באלף וקרוב להנז"ל הביא מהר"יא ז"ל ועיין הר"לבג ז"ל

 ולהר"לבג

מנחה קטנה

ותדר נדר וגו' ידוע דשלשה שותפין באדם וק"יל דאין האשה מדירה את בנה בנזיר לזה אמר ותדר נדר ותאמר ה' צבאו' כלומר אע"פי שאין בידי להדיר בנו שכל וכל כי חלק בעלי אינו יכול ע"מ על חלק שנינו חל הנדר וזה כפל. ותדר נדר אחד בשביל חלקי השם וא' בשביל חלקי וע"כ אמרה ה' צבאות שמוך לו כי חלק שנינו יהי' קודש · וז"ש ג"כ ונתתיו לה' מה שהוא חלקי נתתי לה' מה חלק ב' קדש אף חלקי כן ואמרה כל ימי חייו שזהו המשך זמן השותפו' כי אח"כ נתפרדה החבילה שהקב"ה נוטל חלק וחלק רבין ואמו מונח לפניהם ונבטלה השותפו' ולזה הטעם אמר' ג"כ ומורה לא יעלה על ראשו ולא הזכירה יין או טומאת למתים · כי בתוך החלק מה שהיא נותנת הוא השערות וע"כ על זה יש לה רשות להזירו לה' · ומספר שהיתה חנה בטוחה שבעלה לא יקפיד על זה ויסכי' עמה שיהא גם חלקו קדש כי מאחר רבים להטות כיון ששנו' מהשותפי' נוחים בכך גם השלישי יכריע ויסכי' עמה : ונתת לאמתך זרע אנשים הת"יו של אמתך בראשון ושני נקוד סגול והשלישי נקוד בש"בא כי הסגול הוא ג' נקודות מורה על כג' שותפי' שע"י התחברות החוט המשולש תפקד והנה ידוע מחכמי האמת שכל בן הניתן מסיטרא דנוקבא אינו מתקיים הרבה וע"כ לא אמרה ונתת לאמתך בסגול הת"יו כאילו היא אינו רוצה שיהי' חלקה רב בו כדי שלא יהא מסטרא דנוקבא רק בש"בא שתי נקודות כאילו אין כאן כ"א חלק המקום וחלק אביו וכאילו היא מסולקת ממנו וז"ש ונתת' לאמתך זרע אנשים שיהא מסטרא דדוכרא למען יאריך ימי' וז"ש כל ימי חייו כלומר שיהיו ימיו ימי חיי' ארוכי' · או ידובר ונתתה לאמתך זרע אנשי' דידוע שתלה הכתוב הזכרי' בנקבות כדכתי' אלה בני לאה וגו' · וזה מטעם כשאשה מזרעת תחילה הוא זכר · וז"ש ונתתה לאמתך זרע שתהי' לה זרע המיוחס לה וזה זרע אנשי' · עוד אפשר שניקדה בנקוד השב"א כי אח"ז ג' פעמי' אמתך שאמרה הם כנגד ג' מצות שהאשה נצטוה בהן נדה חלה והדלקה והפרט בהם שבוא' כי נדה וחלה נוהגת בכל זמן משא"כ הדלקה שאינו כ"א משבת לשבת ע"כ השתי' הראשוני' · בס"גל הת"יו שנקרא עם הנקוד' בשלמות משא"כ השלש הוא בחטוף ואינו נקרא עם הנקודים להורות שהוא חסרון זמן לקיימו כ"א מצוה שהזמן גרמא : והיה כי הרבתה להתפלל וגו' ויחשבה עלי לשכורה אי' בירושלמי הובא בב"י ע"י שהרבתה בתפלה קצרו ימיו של שמואל וע"כ עלי שמע מענה שני דברי' סותרי' זה את זה שתחילה בקשה על אריכות ימי' לבנה כדלעיל ועכשיו הרבתה להתפלל וזה גורם לו קצור ימי' ויחשבה עלי לשכורה ואע"ג דכתי' וקולה לא ישמע זה הי' כשהי' מתפללת אבל מה שאמר ותדר נדר וגו' זה היה כמו הקדמה לתפלתה וזה אמרה בקול רם · עוד יתכן והי' כי הרבתה וגו' כי בלי ספק היה עלי יודע הדין שאסור להשמיע קולו בתפלתו אלא כי דרך המתפלל הוא להתפלל בלחש ואח"כ להתחנן מה שהוא מוסיף אחר תפלתו בקול רם כנודע מהפוסקים ע"כ עלי אף שראה כי מאז התחילה להתפלל לא השמיעה קולה היתה בעיניו לאשה חכמה מתפללת ע"פ הדין אך בראותו כי הרבתה להתפלל אמר בלבו אין ספק שהספיק מה שהתפללה עד כה לשיעור תפלה ועתה תתחנן בקול רם וע"כ היה שומר ומפתין את פיה שאחר התפלה בלחש שתגבה קולה בהתחננה בקול ויספש

עניינה

רדק

ותדור נדר · אני תמה איך חל נדרה על בנה שיהיה נזיר ועוד שלא היה בעולם ואיך חל הנדר עליו ואפילו היה בעולם הרי אמרו האיש מדיר את בנו בנזיר ואין האשה מדרת את בנה בנזיר ואפי' באיש לא מצאנו בו טעם אלא אמרו הלכה היא בנזיר ואם תאמ' כי אלקנה עשה הנדר גם כן אחרי ששמע אשתו זה לא ראינו והיאך הניחה פסוק לספור עיק' הנדר וכתב נדר חנה שאינו נדר זה רחוק · ויותר אני תמי' איך לא דברו רז"ל בז' הדבר כי לא מצאתי בדבריה' בזה שום דבר לא במדרש ולא בתלמוד : יי' צבאות · דרשו רז"ל לפי שלא מצאנו' עד הנה אד' שקראו יי' צבאו' כי מה שאמ' למעלה ליי' צבאות בשילה הוא סיפור דברי מחב' הספר לפיכ' אמרו למה נתיחד כאן בשם הז' אמר' חנ' לפני הקב"ה שני צבאו' בראת בעולמך העליונים לא פרים ולא רבים ולא מתים התחתוני' פרים ורבים ומתים אם מן התחתוני' אני אהיה פרה ורבה אם מן העליוני' אני אהי' בחיים ולא אמות ועוד אמרו רז"ל אמר רב פעמי רגלים היו עולים אמרה חנה לפני הקב"ה רבון העולמים מכל אוכלוסין שיש לפניך אין אתה פוקדני באחד מהן : אם ראה תראה · דרשו מפני הכפל ואין צריך כי כן מנהג הלשון לצרף המקור עם הפעלי' כמו אם שמוע תשמעון ואמ' כי לחזק הדבר הוא זה הצירוף והם ז"ל דרשו בו אם ראה מוטב ואם לאו תראה אני מקנאה לאלקנה בעלי ואני יולדת כמו שכתבת בתורתך ואם לא נטמא' האשה וטהורה היא וגו' : בעוני אמתיך · שלשה יש בפסוק כמו אלא תולדות נח וישראל חמשה בפסוק כי כן דרך המקרא' לנחות · ודרשו בו אמרה חנה שלש מנו' נצטוית האשה ולא עברתי אחת מהן : וזכרתני ולא תשכח את אמתך · הכפל לחזק התפיל' והבקשה וכן זכור את אשר עשה לך עמלק לא תשכח לחזק המצוה · ודרשו רז"ל וזכרתני בזכרים ולא תשכח את אמתך בנקבות: זרע אנשים · פי' זכרים ומה שאמר ומורה לא יעלה על ראשו מוכיח כי על זכרים אמרה כי לא יאמר זה על הנקבות וי"ת בר בגו בני אינשא ובדרש זרע אנשים שלא יהו פניהם דומים לא לקוף ולא לסרים · ד"א זרע אנשים חכמי' כמא דאת אמר אנשי' חכמי' ונבונים אנשים נביאים כמי דאת אמר וישארו שני אנשי' ועוד אמרו זרע ששקול כשני אנשים ומאי ניהו משה ואהרן שנאמר משה ואהרן בכהניו ושמואל בקוראי שמו : ונתתיו ליי' · שיהיה נזיר קדש ליי' וי"ת ואמסריניה דיהא משמש קדם יי' ואם כן לדבריו מה נתנ' לו חנה והלא כל הלויים ליי' נתוני' נכול לפרש כי שאר הלוים היו באין לעבודת יי' מבן עשרי' וחמש שנה והי' כהנ' אותו ליי' כל ימיו · ובדרש אמרו לה לחנה למה את מבקשת זרע אנשים חכמים זרע אנשים נביאים אמרה להם שיהא ראוי לתתו ליי' וזהו ונתתיו ליי': ומורה · תער כמו ומורה לא יעלה על ראשו דשמשון וי"ת של שמשון ומספ' ותרגם זה ומרו' אנש לא תהא עלוהי ועניינו לפי דעתי כמו באל"ף ובדברי רז"ל מחלוקת בזה ר' נהוראי אומ' נזיר היה שמואל שנ' ומורה לא יעלה על ראשו מה מורה האמור' בשמשון נזיר אף מורה האמור בשמואל נזיר אמר ר' יוסי אין מורה אלא של בשר ודם אמר לו רבי נהוראי והלא כתיב ושמע שאול והרגני הרי שכבר היה עליו מורא של בשר ודם אמ' רב יוסף כמאן מתרגמי' ומרות איניש לא תהא עלוהי כמאן כרבי יוסי · ובדרש מפ' למה נקרא תער מורה א"ר אמי לא תבא שמה יראת שמיר ושית מה הדין מורה לא מדחיל אלא מן פרזלא אף הדין שערא לא מדחיל אלא מן פרזלא : והיה כי הרבת' · בדרש ר"ש בשם ר' חלפתא ובשם ר"ת מכאן כל המרבה בתפלה נענה מחלפא שעתיה דר"ת תמן אמר רבי אבהו בריה דרב פפי ור' יהושע דסכנין בשם דרבי לוי בשם ר' מאיר בכל ענין יהיה מותר ודבר שפתי' אך למחסור חנה על ידי שהרבתה בתפלה קצרה ימיו של שמואל שנ' וישב שם עד עולם ואין עולם של לוים אלא חמשים שנה דכתיב ומבן חמשים שנה וגו' והא איכון נ"ב אמר ר' יוסי בר בון תרתי שגמלתו : שומר את פיה · היה שומר ומעיין את פיה מה היתה זאת התפלה הארוכ' לא ישמע קולה רק שפתיה נעות לפיכ' היה חושב אותה שהיא שכורה ות"י שומר כמו ממתין כמו שמר את הדבר לא תשמר על חטאתי ופירוש את פיה כמו מאמרה ודבריה וכן תרגם יונתן ועלי אוריך לה עד דתפסוק :

מדברת

שמואל א א

וַתִּדֹּר נֶדֶר וַתֹּאמַר יְהוָה צְבָאוֹת אִם־רָאֹה תִרְאֶה ׀ בָּעֳנִי אֲמָתֶךָ וּזְכַרְתַּנִי וְלֹא־תִשְׁכַּח אֶת־אֲמָתֶךָ וְנָתַתָּה לַאֲמָתְךָ זֶרַע אֲנָשִׁים וּנְתַתִּיו לַיהוָה כָּל־יְמֵי חַיָּיו וּמוֹרָה לֹא־יַעֲלֶה עַל־רֹאשׁוֹ׃ וְהָיָה כִּי הִרְבְּתָה לְהִתְפַּלֵּל לִפְנֵי יְהוָה וְעֵלִי שֹׁמֵר אֶת־פִּיהָ׃

וחנה

וְקַיֶּימַת קְיָים וַאֲמָרַת יְיָ צְבָאוֹת אִם מִגְלָא גְלֵי קֳדָמָךְ סִיגוּף אַמְתָךְ וְיֵעוֹל דָּכְרָנִי קֳדָמָךְ וְלָא תַרְחֵיק יַת אַמְתָךְ וְתִתֵּן לְאַמְתָךְ בַּר בְּגוֹ בְּנֵי אֱנָשָׁא וְאֶמְסְרִינֵיהּ דִּיהֵי מְשַׁמֵּשׁ קֳדָם יְיָ כָּל יוֹמֵי חַיּוֹהִי וּמָרוּת אֱנָשׁ לָא תְהֵי עֲלוֹהִי׃ וַהֲוָה מַד אַסְגִּיאַת לְצַלָּאָה קֳדָם יְיָ וְעֵלִי אוֹרִיךְ לַהּ עַד דְּתִפְסוֹק׃

וחנה

ראה ה' בקריאה וסימ' ראה ראינו כי היה יי' עמך · ראה ראיתי את עני עמי אשר במצרים · אם ראה תראה בעני אמתך · וראו ראו ואל תדעו · קדמאה ובתרא כתיב ו' ומציעתא כתיב ה' · ונמסר גם בסדר תולדות :

רשי

יי' צבאות · למה נתיחד שם זה כאן אמרה לפניו רבונו של עולם שני צבאות ברא' בעולמך העליונים לא פרים ולא רבים ולא מתים והתחתוני' פרים ורבים ומתי' אם אני מן התחתוני' אהיה פרה ורבה ומתה ואם אני מן העליונים אני לא אמות זו מצאתי באגדה של ר' יוסי הגלילי · ורבותינו דרשו במסכת ברכות מה שדרשו עד הנה לא היה אד' שקראו להקב"ה צבאות אלא כך אמר' לפניו רבונו של עולם מכל צבאות שבראת בעולמך קשה בעיניך ליתן לי בן אחד : אם ראה תראה · רבותי' דרשו בו במס' ברכות מה שדרשו : אמתך האמו' ג' פעמי' במקר' כנגד שלשה דברים שהאשה מצוה עליה': זרע אנשים · צדיקי' כמה דאת אמ' אנשים חכמי' וידועי' · ומרות אינש לא תהא עלוהי: ונתתיו ליי' · שיהא ראוי לתתו ליי' : שומר את פיה · מצפה שתפסוק כך תרגמו יונתן ועלי אוריך לה עד דתפסו' סומר לשו' המתנ' כמו שמר את הדבר לא תשמר על חטאתי :

רלבג

והנה נדרה חנה נדר ליי' שאם יראה בעניה ויתן לה זרע אנשים רוצה לומר הזרע המתהוה מן האנשים והוא שיהיה לה ולד תתננו ליי' כל ימי חייו רוצה לומר שיהיה תמיד לעבודת הש"י עד יום מותו ותער לא יעלה על ראשו לגלח שערו כי יהיה נזיר וקדש ליי' אם יהיה ראוי לזה ר"ל אם היה זכר · ובכאן רמז שהנודר מן התגלחת כל דיני נזירות חלין עליו כי היא לא נדרה רק מן התגלחת ושתקה משאר דיני נזירות · או יהיה הרצון באמרה זרע אנשים בן זכר וזה כי זרע האנשים כשלא ישתנה מזרע הנקבה יהיה הולד זכר וכשישנהו זרע הנקבה תהיה נקבה כמו שהתבאר בחכמה הטבעיות : והיה כי הרבתה להתפלל לפני יי' · ר"ל לפני קדשי הקדשים:

הנה

כלי יקר

[illegible]

מנחה קטנה

[illegible]

פי' רבינו ישעיה

זרע אנשים · זרע קיימים שיגדל באנשי' וכן ת"י בר בגו בני אנשא · ומורה לא יעלה על ראשו · פי' נראה שנראה להיו' נזיר כמו שמשון האמור בו ומור' לא יעלה על ראשו :

מדברת על לבה · כתרגומו כל מללא בלבה כלומר שהיתה מכוונת את לבה בתפלתה : עד מתי תשתכרין · עד מתי תראי עצמך כאילו את שכורה שאת תתנועעת בשפתי פיך ואין דבריך נשמעין : הסירי את יינך · והתפקחי כי את נראת כשכורה ואין את עושה כשאר המתפללין שאומרים בקשתם בדרך שתוכל לשמוע ואף על פי שלפעמים המתפלל אומר דבריו בחשאי קצת אפי' הכי צועק ומתפלל במקצת דבריו גם כן ואת הרבית כל כך להתפלל ולא נשמע קולך ומתוך זה נר' כי שכורה את · וי"ת עד אימתי את משתטיא הלא תפיגין ית חמריך מיניך : לא אדני · שיני שכורה כמו שתחשוב אלא אשה קשת רוח אנכי רוחי קשה עלי מרוב צרתי וסמיכות קשת רוח כסמיכות נובלת עליה מגלחי זקן קרועי בגדי' והדומי' להם : ויין ושכר · כתרגומו חמר חדת ועתיק וכן אומר בדרש ויין זה חדש שכר זה ישן ויתכן לפרש שכר הנעשה מהפירות : ואשפוך את נפשי · ברוב התפלה כאילו שפכה נפשה כמו שפכה לפניו לבבכם וי"ת ואמרית עולבן נפשי בצלו קדם יי' : לפני בת בליעל · לפני יי' כבת בליעל כלומר אל תחשוב שאעמוד שכור' לפני יי' וי"ת כבת רשע וי"ת לא תכליס ית אמתך קדם בת רשיעא נראה מדבריו כי בת בליעל אמר' על פנינה צרתה ואמרה לו לא תכלימני בפניה כי היא תשמח לאידי והיא מכעיסה אותי · ופירוש אל תתן אל תתנני בזה הדבר הרע אל תכלימני בו לפני זאת האשה בת בליעל ונכון הוא הפירוש : כי

יג וְחַנָּה הִיא מְדַבֶּרֶת עַל־לִבָּהּ רַק שְׂפָתֶיהָ נָּעוֹת וְקוֹלָהּ לֹא יִשָּׁמֵעַ וַיַּחְשְׁבֶהָ עֵלִי לְשִׁכֹּרָה׃

יד וַיֹּאמֶר אֵלֶיהָ עֵלִי עַד־מָתַי תִּשְׁתַּכָּרִין הָסִירִי

טו אֶת־יֵינֵךְ מֵעָלָיִךְ׃ וַתַּעַן חַנָּה וַתֹּאמֶר לֹא אֲדֹנִי אִשָּׁה קְשַׁת־רוּחַ אָנֹכִי וְיַיִן וְשֵׁכָר לֹא שָׁתִיתִי וָאֶשְׁפֹּךְ אֶת־נַפְשִׁי לִפְנֵי יְהוָה׃

טז אַל־תִּתֵּן אֶת־אֲמָתְךָ לִפְנֵי בַּת־בְּלִיָּעַל כִּי

וְחַנָּה הִיא מְצַלְיָא בְלִבַּהּ לְחוֹד סִפְוָתָהָא נַיְדָן וְקָלַהּ לָא מִשְׁתְּמַע וְחַשְׁבַהּ עֵלִי כְּאִתְּתָא רַוְיָא׃ וַאֲמַר לַהּ עֵלִי עַד אֵימָתַי אַתְּ מִשְׁתַּטְיָא הֲלָא תְּפִגִּין יָת חֲמָרִיךְ מִינִיךְ׃ וַאֲתֵיבַת חַנָּה וַאֲמֶרֶת לָא רִבּוֹנִי אִתְּתָא עַיְיקַת רוּחַ אֲנָא וַחֲמַר חֲדַת וְעַתִּיק לָא אִשְׁתֵּיתִי וַאֲמָרִית עוּלְבַּן נַפְשִׁי בִּצְלוֹ קֳדָם יְיָ׃ לָא תַכְלִים יָת אַמְתָךְ קֳדָם בַּת רִשְׁעָא אֲרֵי

רשי

ויחשבה עלי לשכור' · שלא היו רגילים להתפלל בלחש : לא אדוני · לא אדון אתה בדבר הזה גילי' עצמך שאין רוח הקדש שורה עליך שתדע שאיני שכור' יין : אל תתן את אמתך · כלפי שאמר' לו דבר קשה חזרה ופייסתו שלא יתגנ' הפקר' ובזיון לפני צרתה בת בליעל : כי

ויחשבה ג' בקריאה וסי' ויראה יהודה ויחשבה לזונה · ויחשבה לו צדקה · ויחשבה עלי לשכורה : ויין ושכר ג' דסמיכי בקריא' וסי' לחם לא אכלתם ויין ושכר · מכל אשר יצא מגפן היין · ותען חנה ותאמר לא אדוני :

רלבג

הנה היה עלי מביט ורואה תנועת שפתי' וקולה לא היה נשמע ולזאת הסבה חשבה עלי לשכורה וגינה אותה על שכרותה · וענתה חנה ואמר' לא אדני והנה אין הענין' כאשר חשבת אבל אני קשת רוח אחד מרוב הרע' והכעס על קשי מזלי : ואשפוך את נפשי · על דרך ולפני יי' ישפוך שיחו והענין בו ענין התפלה שאמרה בה כל רצונה לענין השם : אל תתן את אמתך · ראויה להיות בת רשע והרצון בו שלא יתכנה כבת בליעל כי אשר הם במדרג' אחת מהצדק או במדרגה אחלת מהרשע הם ראוים שישבו יחד להשכימתם בתכונה ההיא ולזה הם אוהבים זה את זה ומתחברים יחד : כי

כלי יקר

כתהוית שמחת העניה שנענית מגד כי הרבתה להתפלל שכל המרבה להתפלל נענה ומ"ש מחלפא שפתיה היינו כי מה שהרבתה להתפלל איני מה שאמרה וישב שם עד עולם שהיינו המור בשעת הפלה ועוד כי לא היה בזה קרות ימים לשמואל כי אמרה שתשב שם עולם עולמו של לויים ואח"כ ישוב מנבא כעבודה אל ביתו ושמח את אשתו ובניו יושב ומורה הוראות לכל ישראל אבל מה שהרבתה להתפלל הוא מ"ש ונתתיו לה' כל ימי חייו שזה גרם קצרות כשאמרה אח"כ וישב שם עד עולם דהיינו עולמו של יובל שזהו ביאור ופירוש למ"ש ונתתיו לה' כל ימי חייו שלא יהיו לו חיים אלא מה שישב שם עד עולם שבשעה שאמרה כן איגלאי מלתא למפרע במה שאמרה כל ימי חייו דהיינו עד עולם עולמן של לויים כמלא שמה שהרבתה בתפלה גרם קיצור ע"י וישב שם כו' ורש"י ז"ל שומר מנפה כו' ע"ש וכן הרד"ק ז"ל : ולע"דן לפי הפשט שאמר שאע"פ שהיא מהרבת' חנה להתפלל לא מיחה בה מהיות לפני ה' לכך ועלי שומר את פיה עד שתשהוק היא מעצמה כי לא יאות לגעו' בעומד לפני מב"ו כ"ש בעומד לפני ה' והעפ"י שחשד' כשיכור' חלק כבוד למקו' קוד' :

וחנה היא מדברת כו' מסכת ברכות פרק אין עומדין אמר רב המנונא כמה הלכתא גברוותא איבא למשמע מהני קראי דחנה וחנה היא מדברת על לבה מכאן שהתפלה צריכה כונה רק שפתיה נעות מכאן למתפלל שיחתוך בשפתיו וקולה לא ישמע מכאן למתפלל שאסור להגביה קולו בתפלתו ויחשבה עלי לשכורה מכאן לשיכור שאסור להתפלל ע"כ ולע"דן שח"ל דקדקו לשון על לבה שלא אמר מדברת בלבה משמע שהיתה מעוררת את קולה לכוין ומדברת על לבה כי צריך כונת הלב בתפלה ומדקאמר רק שפתיה נעות וקולה לא ישמע מיותר על כן דרשו וקולה לא ישמע שאסור להשמיע קולה בתפלה אלא שצריך לחתוך בשפתיה וזהו רק שפתיה נעות אבל וקולה לא ישמע שהוא אסור כמלא שדקדקו גם כן לשון רק לחתוך המלות · ואפשר שדקדקו ג"כ לשון לא ישמע דהי"לל לא נשמע אבל אמר לא ישמע שלא היה זה בקרי והזדמן שלא נשמע קולה אלא מצד הדין המחייב כן שקולה לא ישמע שאסור להשמיע ולהגביה קול בתפל' וחנה היא מדברת על לבה אמר רבי אלעזר בן רבי יוסי בן זמרא על עסקי לבה רב"שע כל מה שבראת באשה לא בראת דבר א' לבטלה עינים לראות אזנים לשמוע חוטם להריח פה לדבר ידים לעשות מלאכה רגלים להלוך שדים להניק דדים אלו שנתת על לבי למה לא להניק בהם תן לי בן ואניק בהם : ולע"דן שלפי דבריהם וחנה מדברת דברים על עסקי לבה היינו שהיתה מדברת על עסק דדים העומדים על לבה שלמה הם הדדים אם לא תניק בהם · עוד אפשר שדקדקו בפסוק תיבת היא כי די שיאמר וחנה מדברת על לבה לזה אמרו שאמרה חנה כל מה שבראת באשה לא בראת דבר אחד לבטלה כו' שזה רמז באומר וחנה היא מדברת שדבריה הם שחנה היא כלומר שהיא בכל מה שנבראה בה היא לצורך עינים כו' כל זה בכלל נתיבת היא אבל דדיה שהם על לבה אין בהם צורך שהרי אין לה בן להניק ועל כן מדברת על הדדים שעל לבה שהם מיותרים בה וממ"ש הכתוב על לבה לרמוז אל הדדים כנז' מוכרח הוא שגם בכלל התרעומת הזה על היות הדדים לבטלה ותרעמה בלשון שא"כ למה זה דדיה היו על לבה ולא למטה כבהמות שהרי חז"ל אמרו שדוד ינק משדי אמו ואמר על זה שירה על שעשה לה דדים במקום בינה למעלה על לבה כדי שלא יסתכל בערוה ושלא יינק ממקום הטנופת אבל מי שהיא עקרה כמוה לא היה להיות הדדים במעלות כיון שאין בהם תועלת ההנקה גם אין מקומם על לבה כיון שאין לה בן לא שמא יסתכל איכא ולא שמא ינק איכא באופן שהן שתי קושיות האחת מעלות נתינת דדים והשנית על לבה וש' שתיהן רמזה באומרה דדים אלו שנתת על לבי למה כו' ומ"ש ויחשבה עלי לשכורה מהרי"א ז"ל שמהיות עלי שומר את פיה ומעיין בכמות התפלה ואריכותה גם באיכותה שקולה לא ישמע ומכל הלדדין הלא ויחשבה עלי לשכורה ע"כ ועיין רש"י ז"ל והרד"ק ז"ל והוא בכלל דח"זל הנ"ל בסמוך · ולע"דן לדקדק כפי הפשט או' וחנה היא שתיבת היא מיוהרת אבל הכונה לפי שכמה טעמים שהשפתים נעות מאליהם לבד לזה אמר כאן שחנה היא היא המדברת עיקר הדיבור השכליי והכונה באופן שהשפתים לא היו עושים כל התפלה רק תנועת שפתים ז"ש רק שפתיה נעות אבל חנה היא המתפללת בכונה מצטרפת אל השפתים וז"ש רק שפתיה נעות בלבד והעיקר היא חנה מדברת על לבה שהוא הכונה · עוד אפשר שאמר רק שפתיה נעות שלשון רק למעט הוא כלומר שלא היה נשמע קולה רק שפתיה נעות לבד לא משמיעות קול וכמו שמסיים ואומר וקולה לא ישמע כי אסור להגביה קול בתפלה :

ויאמר אליה עלי וכו' חז"ל פ' אין עומדין מכאן לרואה דבר שאינו הגון בחבירו שחייב להוכיחו ע"כ ועיין הר"דק ז"ל ובדבריו אלה מובן אומרו תשתכרין ולא אמר תשכרון חזרה בדבריו ז"ל עד מתי תראי עצמך כאילו את שכור' ומהרי"א ז"ל כתב שלפי שאלקנה היה בא שמה מידי שנה בשנה ועלי אוהב אותו ולפי שפעמים ראה כן בחנה על כן אמר לה עד מתי תשתכרין ולא אמר כן על העבר כי אם על העתיד וז"ש עד מתי תשתכרין לעתיד תמיד איעלך שראוי לך לעשות גדר אפי' מיין כל דהו ז"ש הסירי את יינך מעליך וכיון שתלכי אל קצה האחרון למנוע עצמך אפילו מכל שהוא תבואי אל המנוע לבלתי השתכר ובזה מובן כפל עד מתי תשתכרין הסירו את יינך מעליך ע"כ תורף דבריו · ולע"דן בטעם הכפל דהכי קאמר עד מתי תשתכרין שהיא מדה פחותה ואם נכשלת בשכרות ראוי שבשלך תבלבלי מחלייך שתפיגי יינך בשינ' או בדרך מיל שאחז"ל שיין מפיג אם הוא עד כדי רביעית ז"ש הסירי את יינך מעליך דמשמ' שאחרי היות היין עליה תסירהו וכן ת"י הלא תפיגין ית חמריך מניך :

ותען חנה וכו' פ' אין עומדין אמר עולא ואיתימא רבי יוסף בר חנינא אמרה לו לא אתה אדון בדבר זה איכא דאמרי לא אדון אתה בדבר זה לא שכינה ולא רוח הקדש שורה עליך שדנתני לכף חובה ולא דנתני לכף זכות מי לא ידעת דאשה קשת רוח אנכי ויין ושכר לא שתיתי אמר רבי אלעזר מכאן למי שחושדין אותו בדבר ואין בו שצריך להודיעו עכ"לה וראוי לדקדק מנא להו ז"ל למדרש כן לא אדוני לא אתה אדון בדבר זה · ועוד מנא ליה תרתי לאיכא דאמרי לא אתה אדון בדבר זה ולא שכינה ולא רוח הקדש שורה עליך ומאי קאמר מי לא ידעת כו' שנראה שמפר' הפסוק כתמיהה לא אדוני אשה קשת רוח אנכי בתמיהה ומי הכריחם כן : ולע"דן דקשיא ליהו כפל ותען ותאמר ועוד קשה דאם כונת לא אדוני כפשוטו לא שתיתי שכר קשיא תרתי חדא דא"כ לאומרו ויין ושכר לא שתיתי מיותר שכבר בכלל זה במאמר לא אדוני אם הכונה לא שתיתי יין ושכר ויקשה ג"כ למה פתח בתחלה לא אדוני ואח"כ מפרש מה שאמרתי לא אדוני היינו ויין ושכר לא שתיתי ועוד קשה דהי"לל אדוני לא כי אשה קשת רוח אנכי כו' לעומת זה דרשו שענין לא אדוני הוא שח"ל לא אתה אדון בדבר זה שלא הבנת האמת ובזה מובן או' לא בתחלה ואח"כ היבת אדון להכחיש אדונתו שלא אדון אתה בדבר זה ובזה מובן כפל ותען ותאמר לא אדוני כו' שענתה לו התנצלות ותאמר לו קנטוריא הקנטוריא הוא ותאמר לא אדוני לא אתה אדון ומ"ש ותען היינו אש' קשת רוח אנכי כו' ובזה מובן שהוצרך לומ' אח"כ ויין ושכר לא שתיתי והאיכא דאמרי דייק דהי"לל לא אדון הכנוי למה אבל באו' לא אדני דריש כשם אדנ"י שהוא קדש ולשון שכינה שהוא שם אדנו' כאמור · וטעם ככל הדברי' שדנתני לכף חובה ולא דנתני לכף זכות הכי קאמר בריה לי שלא שרת' עליך שכינה ולא רוח הקד' מב' פנים כתברר לי זה הא' שדנתני לכף חובה ואילו היתה רוח הקדש בך הנה היית מגלה לך האמ' ולא היית דנ' אותי לכף חוב' ב' דב' שאין בי זאת ועו' כיון שלא דנתני לכף זכו' העון הזה כדאי לסלק רוק הקדש מעליך ז"ש לא אדני לאיכ' דאמרי לשון קדש הוא כאמור ואמ' מי לא ידעת כו' דהי"לל כי אשה קשת רוח אנכי אם הוא נתינת טעם אבל כיון שהוא לשון תמיהה שמתמהת עליו ואומרת טענה מספקת למ"ש לא אדון אתה בדבר זה ולא שכינה ולא רוח הקדש כי מי לא ידעת כו' דהיה לך לדעת כו' ובפרט מהיותך מכיר אותנו שהרי מידי שנה בשנה אנו באים כאן ומודעת זאת היותי חשובת בני' ואולי המאמר מפרש ויין ושכר לא שתיתי מקושר עם תמיהתי מי לא ידעת שכל זה בכלל מי לא ידעת שאשה קשת רוח אנכי ויין ושכר לא שתיתי שכל זה היה לך לידע שלא שתיתי יין ושכר ושלא' קשת רוח אנכי וההכרח לפירוש זה יתור ויין ושכר לא שתיתי שכבר נכללו דברים אלו בכלל לא אדני לא אדון אתה בדבר שחשדתני בששתיתי יין ושכר אלמא שלא שתת יין ושכר אם כן למה חזרה לומר עוד ויין ושכר לא שתיתי אלא ודאי הכל בכלל התמיהה על מי לא ידעת שאשה קשת רוח אנכי ובכלל מי לא ידעת אני תמה מי לא ידעת שיין ושכר לא שתיתי · ונתבאר המאמר כנז' ונתבאר הכתוב כפל ותען ותאמר ויתור ויין ושכר לא שתיתי שכב' בכלל באו' לא אדוני · ורש"י ז"ל כתב כדברי המדרש ע"ש ועיין הרד"ק ז"ל וכן כתב הרלב"ג ז"ל ומהרי"א ז"ל פירש שהמקרא מסורס כאילו כתוב אדוני לא אשה קשת רוח אנכי כו' והכונה שהיה אפשר לחשוד אותה בריבוי דבריה לא' מב' דברים או שהיא אשה קשת רוח ואשת מדינים וזה שלל' באו' לא אדוני אשה קשת רוח וכו' כלו' איני אשה קשת רוח אנכי וגם לא נמשך זה משתיית יין ושכר כי יין ושכר לא שתיתי אבל היה זה הגדת דברי תפלתה בכל רצונה בתכלית הכונה הכבונה ז"ש ואשפוך את נפשי לפני ה' שיספיק היות לפניו ית' ולא לפניך שאין מהראוי שהתפלה תשמע לבני אדם וז"ש ואשפוך את נפשי לפני ה' ע"כ : ולע"דן שכונת הכתוב לו' שכאן היו ב' דברי' הא' עניה והתגלגלות על החסד שחבדה לשיכורה ועליו אמר ותען חנה שבחלק העניה עשת' כחנה הכשרה והענין הב' הוא ותאמר לא אדוני שהטיחה דברים קשים לפניו לא אדון וכו' על כן לא ערבינהו לומ' ותען ותאמ' חנה של אמר ותען חנה ותאמר ואמרה אשה קשת רוח אנכי ומרוב צערי אני כשיכורה ולא מיין אלא כשיכור מי רוש ולא תירוש והוא המבלבל דעתי עד שהייתי בעיני אדוני כשיכורה כי חליל' לי לשתו' יין אפי' כל דהו דשתוי לא יתפלל ובדיעבד תפלתו תפלה ז"ש ויין ושכר לא שתיתי אפילו שתיה ואשפוך נפשי ר"ל חלילה לי משתות יין ושכר ושפוך נפשי לפני ה' שהוא אסור באופן שמאמר ואשפוך נפשי מקושר עם יין ושכר לא שתיתי ואשפוך שלא עשיתי שני הענינים האלה יחדיו שהם סותרים זה את זה שתיית יין ושפיכת נפשי לפני ה' · ובמדרש אשה קשת רוח אנכי כי צרתי מתקשת בי ע"כ אולי דקד' יתור תיבת אשה כי די שיאמ' קשת רוח אנכי אבל כיון לו' מר אשה על צרתה פנינה שממנה נהסך היות קשת רוח אנכי מרוב הכעסותיה ז"ש המאמר כי צרתי מתקשה בי · ובמדרש שמואל ר' אחי בשם ר' יצחק מאותן שקשים לקבל מתנותיהן אני כגון שרה וחברותיה עכ"ל · וביאור דבריהם ז"ל הוא כי הצדיקי' קשים לקבל מתנותיהן שנותן להם הש"י שהקב"ה איכו נותן להם עד שיפצירו וירבו תפלה לפי שהקב' מתאוה לתפלתן של צדיקי' ככתוב השמיעני את קולך כו' כשרה וחברותיה שלא נפקדו אלא בתפלה רבה ותחנונים וכמ"ש חז"ל כן גם אני ממינה ולזה הוכרחתי להפציר והרבות תפלה וזהו ואשפוך נפשי לפני הש"י שפיכה סבה על התפלה ודקדק המאמר הזה בפסוק יתור תיבת אשה שהכונה לומר אשה על שרה וכיוצא בה מחברותיה רבקה ויעתר יצחק לה' לנוכח אשתו כי עקר' כו' כאילו אמרה כי כאשה קשת רוח שקשה רוח כדיבה ית' ית' לתת לה ולכיוצ' מתנות כן גם אנכי קשה לקבל מתנותי עד שאשפוך נפשי לה' :

אל תתן את אמתך וכו' אז"ל מכאן לשיכור המתפלל כאילו עובד ע"א דכתיב הכא לפני בת בליעל וכתיב התם יצאו אנשים בני בליעל מקרבך מה להלן ע"א אף כאן ע"א · וצריך להבין מה שייכות זה לזה ועוד לפי דבריהם אלו מאי קאמר לפני בת בליעל הי"לל כבת בליעל לפני למה לי : ונראה לע"ד כי השכור המתפלל דומה כמי שאין לו אלוה כיון שלא כתיירא להתפלל כראוי אשר אין לו עול אדון והוא בליעל בלי עול ושם נאמר אנשים בני בליעל בע"א מה להלן ע"א אף כאן ע"א ר"ל דומה בדומה הוא כיון שאין פחד אלהים לנגד עיניו ואמר לפני בת בליעל לומר שהבת בליעל עומד' היא אחריה והיא לפניה כלו' שאין הבדל בינה לבין הבת בליעל אלא שהבת בליעל לאחור מעט וזו לפניה אבל קרובות הם זו לזו להיותן דומות זו לזו מה זו ע"א ובליעל אף זו ע"א · ועיין רש"י ז"ל והרד"ק ז"ל והביא דברי המתרגם לא תכליס ית' אמתך קדם בת רשיעא שדברי המתרגם נוטים לדברי רש"י ז"ל שאמר בת בליעל על פנינה כנז"ל · ועיין הרלב"ג ז"ל ומהרי"א ז"ל פירש אל תתן את אמתך כבת בליעל לחשוד אותי כזונית שמרוב שיחי וכעסי דברתי עד הנה אל תחשדני בזה שדברתי עד הנה בדבר כעס ושיחי כי באמת דברתי אלא בשפיכת

מנחה קטנה

עוד אפשר וחנה היא מדברת על לבה כלפי שאמרה חז"ל שהיתה בת ק"ל שנה ומנינה גבי מרים נאמר ותצחק מרים בקרנה שאמרה דדי' נותקות שלא יניקו בן אף כאן על לבה על עסקי דדי' כנתוני' על לבה שלשה הטנע אף המשר שתהי' לה בן לינוק בשדים נותקות כ"א מגד כנגד וע"כ אמרה אם ראה תראה בשל כי נדיך רמזי' כשלה דרך גם להיות לה עדנה אחרי בלותה וע"י שיהי' דרך גם ונתתיו לה' ולזה קראה ג"כ שמו שמואל כי מה' שאלתיו שאלה מה' נגד הטנע : ויחשבה עלי לשכורה · כנה כתבנו למעלה שהי' חושדה בזה כשם שטים' דברים כלפי מעלה וגם מגד מה שאמרה ראה תראה שאלך ואסתתר וגו' וזה לא ישר בעיני לעשות כן לעמוד עצמה בנסיון כזה אולי יגבר היצר ותבוא לידי חטא ועל זה אמרה כי אדוני וגו' אל תחשוב לי לעון במה שהטחתי דברי' כלפי מעלה כי מרוב שיחי וגו' ואין אדם נתפס על צערו · והאל תתן את אמתך לפני בת בליעל במה שאמרתי להסתר עם אדם לחשדני שאכנס עצמי בנסיון וספק זנות ומה גם לעשות השם על השמים כי אם מרוב שיחי וגו' שהרבתי להתפלל בכל מיני נדרים להכניס דברי לפניה ליתן לי בן ולא מלבי הי' לעשות מה שאמרתי כי אם כאדם באומ' דבר מתוך כעס ומתחרט בו אח"כ בהעבר הכעס אף אני כן שכעסי דברתי עד הנה ולא עד בכלל כי עד הנה דברתי ולא אוסיף דברתי דבור נעלמא ולא מעשה : לפי

כִּי־מֵרֹב שִׂיחִי וְכַעְסִי דִּבַּרְתִּי עַד־הֵנָּה:
ל׳ וַיַּעַן עֵלִי וַיֹּאמֶר לְכִי לְשָׁלוֹם וֵאלֹהֵי
ל׳ יִשְׂרָאֵל יִתֵּן אֶת־שֵׁלָתֵךְ אֲשֶׁר שָׁאַלְתְּ
מֵעִמּוֹ: וַתֹּאמֶר תִּמְצָא שִׁפְחָתְךָ חֵן
בְּעֵינֶיךָ וַתֵּלֶךְ הָאִשָּׁה לְדַרְכָּהּ וַתֹּאכַל
ל׳ וּפָנֶיהָ לֹא־הָיוּ־לָהּ עוֹד: וַיַּשְׁכִּמוּ
בַבֹּקֶר וַיִּשְׁתַּחֲווּ לִפְנֵי יְהוָה וַיָּשֻׁבוּ
וַיָּבֹאוּ אֶל־בֵּיתָם הָרָמָתָה וַיֵּדַע
ל׳ אֶלְקָנָה אֶת־חַנָּה אִשְׁתּוֹ וַיִּזְכְּרֶהָ יְהוָה:
ל׳ וחס׳ וי״ו קה״ו וַיְהִי לִתְקֻפוֹת הַיָּמִים וַתַּהַר חַנָּה כ
י׳ וַתֵּלֶד בֵּן וַתִּקְרָא אֶת־שְׁמוֹ שְׁמוּאֵל
ל׳ כִּי מֵיְהוָה שְׁאִלְתִּיו:

ויעל

אֲרֵי מִסְגֵּי אַקְנָיוּתִי וְאַרְגָּזוּתִי אוֹרֵכִית
בְּצְלוֹ עַד כְּעַן: וַאֲתִיב עֵלִי וַאֲמַר
אִיזִילִי לִשְׁלָם וֵאלָהָא יִשְׂרָאֵל יִתֵּן יַת
בָּעוּתִיךְ דִּבְעִית מִן קֳדָמוֹהִי: וַאֲמָרַת
תַּשְׁכַּח אַמְתָךְ רַחֲמִין בְּעֵינָךְ וַאֲזָלַת
אִתְּתָא לְאוֹרְחֵיהּ וַאֲכָלַת וְאַפִּין בִּישִׁין
לָא הֲווֹ לָהּ עוֹד: וְאַקְדִּימוּ בְּצַפְרָא
וּסְגִידוּ קֳדָם יְיָ וְתָבוּ וַאֲתוֹ לְבֵיתְהוֹן
לְרָמָתָא וִידַע אֶלְקָנָה יַת חַנָּה
אִתְּתֵיהּ וְעַל דָּכְרָנַהּ קֳדָם יְיָ: וַהֲוָה
לִזְמַן מִישְׁלַם יוֹמַיָּא וְעַדִּיאַת חַנָּה
וִילֵידַת בַּר וּקְרָת יַת שְׁמֵיהּ שְׁמוּאֵל
אֲרֵי אֲמָרַת מִן קֳדָם יְיָ שְׁאִילְתֵּיהּ:

וסליק

רשי

כי מרוב שיחי · דברתי לפניך קושי: שיחי · יש מקומות שהוא לשון אנינות לב ד״א מרוב שיחי וגו׳ כתרגומו ארי מסגי אקניותי וארגיזותי אוריכי׳ בצלו עד כען. כעסי · שצרתי מכעסת אותי: אל תתן · כמו אל תתנני בנפש צרי: את שלתך · חסר א״לף לדרוש בו לשון בניס כמו ובשליתה היוצאת וגו׳: יתן את שאלתך · כשרה שנתקבלה תפלתך: תמצא שפחת׳ חן · לבק׳ עליה רחמים: ופניה לא היו לה · פני׳ של זעם: ויבאו אל ביתם · וידע אלקנ׳ · מכאן לאכסנאי שאסור בתשמיש המטה: לתקופות הימים · מיעוט תקופות שתים מיעוט ימים שנים לששה חדשים ושני ימים מכאן היולדת לשבעה יולדת למקוטעים: שמואל · על שם אל ועל שם המעם נקר׳ כי ממנו שאלתיו: את

רלבג

כי לא דברתי בסבת השכרות אבל בסבת רוב צרכי להתפלל לשם ית׳ ולסבת הכעס שמכעס׳ אותי צרתי דברתי עד הנה להשיג רצוני מה״ש ולהשקיט המיית לבבי מהכעס כי כבר ישקיט הכעס באופן מה מהספור והגד׳ בו כאמרם ז״ל דאגה בלב איש ישחנ׳ ישיחנ׳ לאחרי׳ ובזה האופן היה מכוח לה מרגזה ומעצבה · והנה אמר לה עלי על הדרך מן הנבואה שתפלתה תהא נשמעת או אמר לה זה על דרך התפלה והבקשה ולזה אמרה לו תמצא שפחתך חן בעיניך שתתן לבך להתפלל עליה: ותלך האשה לדרכה ותאכל לבטחונה על תפלת הנביא שתהיה נשמעת או לבטחונה ביעודו ושקט כעסה לזאת הסבה: והנה השכימו בבקר והשתחוו לפני ה׳ ושבו לביתם וזכר הש״י חנה וילדה בן ותקרא שמו שמואל להורות כי מיי׳ שאלה אותו · ולא אמר אומר שהיה ראוי א״כ שתקרא שמו שאול · אמרנו לו כי לא ידקדקו קוראי השמות כל כך הלא תראה לאה שקראה שם בנה ראובן כי ראה יי׳ בעניה ונקרא שם כח לאמר זה ינחמנו ממעשינו והיה ראוי א״כ שיהיה שמו מנח׳:
והיה

רדק

כי מרוב שיחי וכעסי · כתרגומו ארי מסגי אקניותי וארגיזותי אוריכית בצלו על כען כלו׳ מרוב שיש לי לשוח לפני האל על הקנאו׳ שמקנאה אותי צרתי ומכעיסה אותי דברתי לפני יי׳ יתברך עד הנה: יתן יי׳ את שלתך · חסר ה״אלף והושלה תנועתה על הש״ין כי משפטו שאלתך ופי׳ דרך תפלה או אומ׳ לה כך דרך נבואה כי נביא היה ואמ׳לה לכי לשלום כי אלהי ישראל יתן את שאלתך לפיכך הטיבה את לבה ואכלה כי קותה לדברי הנביא ואמרה לו תמצא שפחתך חן בעיניך על דרך אמצא חן בעיני אדוני כי נחמתני ולפי׳ הראשון יהיה פירוש תמצ׳ שפחתיך חן בעיניך שתתפלל עלי עוד ולפיכך הטיבה את לבה ואכלה כי חשבה כי תפילת עלי תועיל לה · ובדרש נרא׳ כי דרך נבואה אמר לה לכי לשלום אמר לה הדין שלמא מן דידי ברם שלמיך מן ברייך: ואלהי ישראל יתן את שלתך כתיב אמ׳ לה הבן הזה שאתה עתידה להעמיד הרבה שלא עתיד הוא לשלול מן התורה: לדרכה · הלכה לה לביתה ואכלה נראה שלא אכלה עם בעלה או אפש׳ כי אכלה מעט בהפצר בעלה ועכשיו הטיבה את לבה ואכלה · ובדרש מהו לדרכה שפירשה נדה כמו כי דרך נשים לי: ופניה · פניה הרעי׳ לא היו לה עוד וכ״תי ואפין בישין: לתקופות הימים · ימי העבור כתרגומו לזמן משלם יומיא · ופי׳ ותהר חנה שהרתה כבר כי כאשר שבו משילה ידע׳ אלקנה בעלה והרתה כמו שאמר ויזכרה יי׳ לתקופת הימים זהו כשהשלים ימי׳ ההריון ילדה בן ויש ווין כזאת מורו׳ לשעבר כמו אן אתה קלפת ונחטא ויבקעו הימים והדומי׳ להם ואמרו רז״ל כי ימי הריונה היו ששה חדשים ושני ימים מעוט תקופות שתים מעוט ימים שנים והתקופה היא ג׳ חדשים ולמדנו מזה היולדת לשבעת יולדת למקוטעים: שמואל · הורכבה המלה בזה הטעם מן כי מיי שאלתיהו כי יש באותיות שמואל שאול ויש באותיותיו גם כן מאל כאילו אמרה שאול מאל: כי מיי׳ שאלתיו · חסר מלת אמרה כלומר למה קראה שמו שמואל כי אמרה מיי׳ שאלתיו · וכת״י ארי אמרת מן קדם יי׳ שאלתיה:
וכל

כלי יקר

בשפיכת נפשי לפני ה׳ לא מרוב שיחי וכעסי וזדוני דברתי והרב בעל העקידה ז״ל בשער ב׳ אל תתן את אמתך לפני בת בליעל וכו׳ וזה כי מפני ששיא יצאה ממדת המוסר לחרף צרתה בפניך בקרותי אותה בת בליעל וכמו שאחז״ל איזהו אפיקורוס המבזה חבירו בפני תלמיד חכם ראתה

[illegible]

מנחה קטנה

לכי לשלום אינך צריך להסתתר ולשתות תיסהמרי׳ כדי לעשות שלו׳ בינך ובין בעלך כי מעתה לכי לשלו׳ וקאי שאיא גליא שהיית עומד בנסיון והיית יוצאת נקי מחטא וע״כ יתן את שאלתך וזה אלהי ישראל וגו׳ ליודע מחשבת יתן שאלתך וגם שלך שאמרת שיהי׳ לה׳ וע״כ אלה ישראל ימלא שאלתך אשר שאלת מעמו שיהי׳ צדיק ראוי לעבודת ה׳ כי הנא לטהר מסייעין לו׳ עוד אפשר אלהי ישראל וגו׳ שיחוש על כבודו שלא ימחק שמו שנכתב בקדושה כשתלך ותסתתר וז״ש אלה ישראל יתן את שאלתך אשר שאלת מעמו דייקא: וישתחוו לפני ה׳ · ירנה אע״פ שחנה לבד הזירה בנה לנזיר כלי בעלה עכבין גם אלקנה בעלה שנה עמה להשתחות לפני ה׳ שניהם כאחד להורות שגם הוא רוצה בכך ולב שתיהם שוות בזה: וישבו ויבאו אל ביתם ע״ד שאמרו חז״ל גבי אברהם שהלך למסעיו שלא שינה אושפיזו אף אלקנה כן שנה בדרך אשר

[illegible]

פי׳ רבי ישעיה

[illegible]

רש"י

את זבח הימים · זבח מועדיא: ואת נדרו · נדרים שנדר בין רגל לרגל היה מקריב ברגל: עד יגמל · לסוף כ"ב חדשים שכך זמן תינוק לינק: וישב שם עד עולם · עולמו של לויים חמשים שנה ומבן חמשים שנה ישוב מצבא העבודה וכך היו ימיו של שמואל חמשים ושתים שהרי עלי שפט את ישראל ארבעים שנה וביום תפלת חנה כתוב שופט בא אותה שנה לעיבורו של שמואל כשתיירו ל"ט ושמואל פירנס את ישר' משמת עלי שלש עשרה שנה שהרי יום שמת עלי גלה הארון וישב בשדה פלשתים ארבעה חדשי משם בא לקרית יערים עד שהעלהו דוד משמלך שבע שנים בחברון על יהודה והמליכוהו כל ישר' עליה' וכתיב ויהי מקץ שבע הארון בקרית יערי' וירבו הימים ויהיו עשרי' שנה צא מהן שבעה שני' שמלך דוד בחברון כמצא משגלה הארון עד שמת שאול שלש עשר' שנה וארבע' חדשי' ושמואל מת לפני שאול ארבעה חדשי': אך

כא וַיַּעַל הָאִישׁ אֶלְקָנָה וְכָל־בֵּיתוֹ לִזְבֹּחַ לַיהוָה אֶת־זֶבַח הַיָּמִים וְאֶת־נִדְרוֹ:
כב וְחַנָּה לֹא עָלָתָה כִּי־אָמְרָה לְאִישָׁהּ עַד יִגָּמֵל הַנַּעַר וַהֲבִאֹתִיו וְנִרְאָה אֶת־ פְּנֵי יְהוָה וְיָשַׁב שָׁם עַד־עוֹלָם: ד"ב אלו"ה חס' ה'
כג וַיֹּאמֶר לָהּ אֶלְקָנָה אִישָׁהּ עֲשִׂי הַטּוֹב בְּעֵינַיִךְ שְׁבִי עַד־גָּמְלֵךְ אֹתוֹ אַךְ

כא וּסְלִיק גַּבְרָא אֶלְקָנָה וְכָל אֱנָשׁ בֵּיתֵיהּ לְדַבָּחָא קֳדָם יְיָ יָת דְּבַח מוֹעֲדַיָּא וּלְשַׁלָּמָא יָת נִדְרֵיהּ:
כב וְחַנָּה לָא סְלִיקַת אֲרֵי אָמְרָה לְבַעְלָהּ עַד דְּיִתְחַסִּיל רַבְיָא וְאַיְתֵינֵיהּ וְאִתְחֲזֵי קֳדָם יְיָ וְיִתֵּיב תַּמָּן עַד עָלְמָא:
כג וַאֲמַר לַהּ אֶלְקָנָה בַּעְלָהּ עֲבִידִי כִּדְתַקִּין בְּעֵינַיִכִי אוֹרִיכִי עַד דְּתַחַסְלִין יָתֵיהּ בְּרַם

רד"ק

וכל ביתו · כתרגומו וכל אינש ביתיה: את זבח הימים · כתרגומו · ית דבח מועדיא: ואת נדרו · לזבוח את זבח הימים שהיה רגיל לזבוח את זבח המועד מימים ימימה ועלה ג"כ לזבוח נדרו כי נדר קרבן לה' על בנו וכת"י ולאשלמא ית נדריה: עד שיגמל · עד תשלם יניקתו והוא עשרים וארבע חדש שהתינוק יונק ואע"פ שהיו חייבי' להביאו משום יראה כל זכורך אמרו רז"ל כי ראתה חנה בנער שהיה מעונג וחלוש וחשש' שמא יחלה מפני הדרך: וישב שם עד עולם · כמו שנדרה עליו ונתתיו ליי' ופי' עד עולם על ימי חייו ור"ל דרשו עד עולם עולם הלוי' שהיו משרתים עד חמשים שנה כמו שכתוב ומבן חמשים שנה ישוב מצבא העבודה ואמרו כל שנותיו של שמואל לא היו אלא כ"ב שנה כי כבר אמר' חנה ונתתיו ליי' כל ימי חייו ואמ' וישב שם עד עולם והו' עולם של לויים שהם חמשי' שנה ומצבא לבי' יי' עד יום מותו חמשי' שנה ושתי שנים שינק כמו שאמר עד יגמל הנער ודרך הנע' לינק כ"ד חדשים הרי כ"ב שנה: יקם

וכל ביתו ג' וסימ' ויעל האיש אלקנה · ויצא המלך וכל ביתו ברגליו · וימת שאול ושלשת בניו דד"ה: ונראה ה' בקריאה וסימ' ונראה אל הכהן · ונראה שנית אל הכהן · עד יגמל הנער והביאתיו ונראה את · וגם אני חשפתי שוליך ונראה קלונך · גלה חציר ונראה דשא · ונמסר גם בסדר תזריע:

רלב"ג

והנה מקץ שנה שנפרדו משילה עלה האיש אלקנה וכל ביתו לזבוח לה' שלמי היום טוב ההוא ואת נדרו אשר נדר בשנ' ההיא כי בבאו שם ח ייב לשלם שנאמר ובאת שמה עולותיכם וזבחיכם וחנה לא עלת' אז כי איב' מחויבת בזה כמו שקדם ולא רצתה להביא שם שמואל עד גמלו כי בדעתה שתכף היותו שם ישאר שם בבית ה' כל ימיו וזה אמרה וישב שם עד עולם ולפי שכבר יונח עולם שהוא יובל אמרו ז"ל שכבר ישב שם חמשים שנה כעולמו של יובל ולזה אמרו שכל ימיו של שמואל הרמתי לא היו כי אם כ"ב שנה כי ימי ההגמל היו ב' שני' ולזה יהיה המאמר מכוונה על דרך הנבואה והנה יראה שכן היה כי לא שפט עלי ישראל כי אם ארבעים שנה ואחריו עמד ארון ה' בבית אבינדב עשרים שנה ואז עברו שבע שנים למלכות דוד לפי מה שנזכר בזה הספר ולזה לא יהיה מראשית ימי עלי עד מלכות דוד כי אם כ"ג שנה ושבעה חדשים שעמד הארון בשדה פלשתים וכבר מת שמואל קודם מות שאול והיה עלי שופט קודם הולד שמואל ואע"פ שנאמר שביום הראשון שהוקם היתה לפניו חנה הנה לא יתכן שיהיו חיי שמואל יותר מן כ"ב שנה וזמן מועט ולזה יהיה מן הפלא כמה שאמר שמואל ואני זקנתי ושבתי ולהתיר זה הספק אמרו שקפצה עליו זקנה והנה נפרש זה על דרך אחר הפשט בהגיענו שם בנ"ה:

כלי יקר

עוד לומר שמואל הוא כמו שמו אל כי כל הדברים האלהים יקראו בשם הקב"ה כמו שקרא למזבח אל אלהי ישראל והנביא אמר ויקרא שמו פלא יועץ אל גבור ולפי ששאלה אותו מאת הש"י והש"י נתנו לכך קראה אותו שמואל עכ"ל · ולפירוש הראשון קשה שהיה לו לקרותו שמואל בקמ"ץ תחת הפ"א כיון שהוא לשון שימה ולפי' הב' קשה יתור הוי"ו והשי"ן שהיה לו לקרותו מאל בלבד שי"ן וא"ו למה ולכל הג' פי' נתינת טעם כי מה' ששאלתיו בלתי מתיישב' כיון שאין בשם שמואל התייחסו' בשאלה ע"כ: ולע"ד שלתקופות ימים נתעברה דהיינו אחר תקופת תמוז והשרי שנכנס בתקופת השנים ז"ש לתקופות הימים ותהר וחז"ל פי' שהוא מוסב אל ותלד שלתקופות הימים ותלד ואפשר שהיות לידתה בשני תקופות שהם ו' חדשים וימי מספר באופן שלדבריהם היה ההריון והלידה תכף בעוד ו' חדשים וז"ש ותהר ותלד וכו' · והנה להיות תכלית חנה בשאלת הבן הזה לשמו של הב"ה וכמו שפי' גבי ותתפלל חנה על ה' וכן אחז"ל אמרו לחנה למה את שואלת אנשים חכמים ונבונים גדולים וצדיקים אמרה להם לפי שהם לשמו של הקב"ה ע"כ הובא בילקוט בפ"הס ראה תראה בעני גבי זרע אנשים הרי שהשיבסתנה שתכלית שאלתה לשמו של הב"ה וזה כ"ל שאמר ותקרא שמו שמואל על שם תכלית שאלתה היתה לשמו של אל וז"ש כי מה' שאלתיו ר"ל מה' ועבודתו היה מבוקשי כששאלתיהו וזהו שמו אל כאלו הוא ב' תיבות שמו אל כלו' לשמו של אל · עוד אפשר במ"ש חז"ל באגדת שמואל בפ' אך יקם ה' את דברו ר' ירמיה בש"ר שמואל בר יצחק אמר בכל יום ויום היתה בת קול יוצאה ומפלגלת בכל העולם ואו' עתיד צדיק א' לעמוד ושמו שמואל וכל אשה שהיתה יולדת בן היתה מוציאה את שמו שמואל וכיון שהיו רואים את מעשיו היו או' אין זה שמואל ע"כ · שחנה חנה בהתחננה נכספה וגם כלתה נפשה לכן לא היתה שואלת שלא על אותו שמואל שהיתה הבת קול או' עתיד צדיק א' לעמוד ושמו שמואל ואותו הוא אשר שאלה חנה וז"ש בסמוך אל הנער הזה התפללתי ר"ל לעומת זה אמר כאן ותקרא את שמו שמואל יען כי מה' שאלתיו לשמואל בשם זה כשהיתה הבת קול יוצאת ואו' עתיד צדיק א' לעמוד ושמו שמואל באופן שכיון ששאלתיו מאת ה' שמואל אשר הבת קול יצא ממני לכך מחוייב לקרותו בשם שמואל כדי שישכים אל הבת קול עד שאומרו העולם כמדומין אנו שזה הוא ובפרט בראות' הבת ק"ל שנה בלד אין זה אלא צדיק אחד שעתיד לעמוד ושמו שמואל כמלא שאין כוכת שם שמואל על היותו שאול מאת ה' דא"כ היה לה לקרותו שאול אבל קראתו שמואל כי מאת ה' שאלה ששמואל יהיה בחלקה וגורלה ולכך קראתו כן כדי להסכים אלהבת קול וז"ש ותהר חנה ותלד שמשעת ההריון ידעה שיהיה בן זכר זרע אנשים ולא נקבות כי ראתה היות' בת ק"ל שנה וילדה אין זה כ"א אותו שמואל של הבת קול · ואתני הה"ר אברהם י"ן פי' שכוונת הכתוב לתת טעם למ"ש ותקר' את שמו וכו' שהיא הקוראה לו שם ולמה לא קרא שמו אלקנה כי להיים יהות לקרוא שם בנו הנולד לו בהמולו בשר ערלתו לזה נותן טעם שהיא קרא' את שמו ולא בעלה כי מה' שאלתיו וא"כ אני הייתי סבת ביאתו לכך גם אני אקראנו השם וז"ש ותקרא שמו שמואל כי מה' שאלתיו · ובתנא דבי אליהו לא ולמד מחנה שהיתה עקרה י"ט שנה וששה חדשים עד שבא שמואל ושמחה · נותן טעם מפני מה בעלי בתים בים' נעצרים על הבנים כדי שירבו רחמים ומסיק לא ולמד מאברהם כו':

ויעל האיש אלקנה כו' עיין רש"י ז"ל והרד"ק ז"ל והרלב"ג ז"ל ומהרי"א ז"ל כתב בדברי המפ' הנז"ל והוסיף לו' שעלה בסוכות דאזדא לטעמיה שסובר ויהי היום ויזבח אלקנה שהיה בסוכות ומאז אל השנה האחרת שהוא ימים עלה אלקנה לזבוח לה' את זבח הימים ימימה משנה לשנה שהיה זובח ולקיים את נדרו שנדר לעלות שילה שנה בשנה ע"כ:

ולע"ד הו' ויעל האיש אלקנה דהי"ל ויעל אלקנה האיש למה לי · וכו' כי לפי שהדעת מחייב שהרבו לנדור הבעל והאשה חנה על דבר הזכירה אשר זכרה ה' ותהר ותלד בן ולא יהות איחור הנדר כי בעון נדרים בנים מתים ח"ו וחנה לא רצתה לעלו' אז עד הגמל בנה וישב שם עד עולם לז"א הפ' ויעל האיש אלקנה כלו' כיון שהוא האיש של חנה הבעל כאשתו לענין תשלומי הנדר לבלתי אחרם ולכך ויעל האיש כו' לזבוח את זבח הימים תמידין כסדרן בכל שנה ושנה ומוספין שהוסיף כעת ז"ש ואת נדרו אשר עשה לשם בנו הנולד לו כי חנה לא עלתה והנה המוסכם ביניהם שיעלה האיש אלקנה שהוא ימלא מקום' בנדרים ואים במקום אשתו:

וחנה לא וכו' כבר כתבתי למעלה בפ' ויהי כי הרבתה להתפלל מ"ש חז"ל ר' אבא בריה דרב פפי ור' יהושע דסכנין בש"ר לוי חנה ע"י שהרבתה בתפלה קצרה ימיו של שמואל שנא' וישב שם עד עולם עד עולמן של לויים דכתיב ומבן חמשים שנה ישוב מצבא העבודה והא איכון חמשין והרתין א"ר יוסי בר אבין שתים שגמלתו ע"כ · וביארתיו למעלה ועיין רש"י ז"ל ומדוקד' בזה הו' יגמל ולא אמר עד גמל הנער שבאו' יגמל מאליו משמע דהיינו כ"ב חדש שכך זמן תינו' לינק שבהשלים הזמן יגמל מאליו וכמ"ש וישב שם עד עולם הביא כדברי חז"ל הנז"ל ע"ש והרד"ק ז"ל כתב כפרש"י ע"ש והדין עם חז"ל מדלא כתיב וישב שם לעולם וכתב עד עולם לשון עד מורה על גבול עולם קצוב והוא עולמן של לויים · ועיין הרלב"ג ומהרי"א כת' מעין הנז"ל בדברי הרד"ק שלפי שהיה חלוש לא הוליכה אותו עד גמלו או לפי שנולד למקוטעין כדחז"ל ע"כ תורף דבריו:

ולע"ד שחנה עכב' עד גמלה אותו שיהיה ראוי לעמוד יחידי וז"ש והביאותיו · ר"ל אני יחיד' כי שלא בזמן המועד לא יעלה אלקנה וכשיגמר זמן ההנקה והביאותיו ונראה את פני ה' שיהיה ראוי לעמוד שם ואז וישב שם כו' שאו' תיבת שם נרמז ששם בשילה ישב עד עולם של לויים מלבד ב' שנים של היניקה ז"ש שם עד עולם מדוקדק עם דחז"ל כנז"ל:

ויאמר לה אלקנה אישה וכו' אך יקם ה' את דברו אגדת שמואל ר' ירמיה בשם ר' שמואל בר ר' יצחק בכל יום ויום היתה בת קול יוצאת ומכרזת בכל העולם כולו ואו' עתיד צדיק אחד לעמוד ושמו שמואל וכל אשה שהיתה יולדת בן מוציאה את שמו שמואל וכיון שהיו רואים את מעשיו היו אומרים אין זה שמואל וכיון שנולד שמואל וראו את מעשיו אמרו כמדומין שזה הוא עכ"ל · וקשה דבשלמא לפי' המפרשים ז"ל יקם את דברו שדבר עלי יתן את שאלתך שדרך נבואה היה כיאה שאמר אך יקם ה' את דברו ר"ל את דבר נבואתו שע"י עלי אבן כפי המדרש הזה בלתי מתיישבת תיבת אך יקם כי אין האיחור כאן מעכב עד שיאמר אך יקם ה' את דברו · ועוד מאי קאמר וכל אשה שהיתה יולדת בן מוציאה את שמו שמואל מוציאה מכחת את שמו שמואל מבעי ליה · ועוד מאי קאמר כיון שנולד וכו' ורואים את מעשיו דהי"לל כיון שראו את מעשיו של זה אמרו כמדומין אנו שזה הוא אבל הו' כיון שנולד זה הוא מיותר:

ונראה כי חנה אמר' ונראה את פני ה' וישב שם עד עולם הוכיחה בחיתוך דבריה אלה שהבן הזה יהיה צדיק ועומד לפני ה' עד עולם ולכך נתעכבה לעומת זה ענה אלקנה ואמר עשי הטוב בעיניך כו' אך יקם ה' דברו הוא הבת קול שהיה מכריז עתיד צדיק לעמוד ושמו שמואל כ"א יקם ה' את דברו בבן הזה שיהיה הוא אשר יעד ה' בדברו בבת קול כדי שישב שם עד עולם שוקד על דלתות ה' כצדיק · ואמר כי כל הנשים היולדות בן היו מוציאות שם בניהם שמואל לפי שהמעשים לא היו צודקים לשהוא שמואל לכך אמר מוציאות את שמו שמואל שהיתה הוצאה כמי שמוציא דבר לחוץ למקומו ולכך לא אמר מנחת את שמו או משימה שמו שמואל אלא מוציאה שמו לא כן כשנולד שמואל האמיתי בן חנה ראו בו שני ענינים הא' מוצאות תולדתו שלא בטבע מן אשה עקרה כיון שנולד זה שלא בטבע שהיה דבר תמוה לרבים וכוסף עוד ענין שני שהיו רואים את מעשיו אז על פי ב' עדים אלו אמרו כמדומין אנו שזה הוא · ועיין רש"י ז"ל וכן כתב הרד"ק ז"ל ועיין הרלב"ג ז"ל ומהרי"א ז"ל כתב בשם רש"י ז"ל שכתב אך יקם ה' את דברו הוא אשר דבר נביא אקים להם מקרב אחיך כמוני אין השמעון על שמואל השקול כמשה ואהרן שנ' משה ואהרן בכהניו ושמואל בקראי שמו וגם היה לוי כמוהו · ומהרי"א ז"ל כתב אך יקם ה' את דברו הכונה לפי שחנ' אמרה ג' דברים האחד שלא תעלה עד הגמל הנער והשני שאז תביא את הנער שמה ר"ל מיד אחרי הגמל אותו יביאהו ולא יאחר עוד · והג' שישב שם עד עולם ר"ל שנים רבות כפי פשוטו או לעולמו של יובל או של לויים כפי הדרש בעבור זה השיב אלקנה ואמר לשלשתם עשי הטוב בעיניך על מה שאמרת והביאותיו ונראה את פני ה' עם היותו דבר קשה שילד קטן אחרי ההנקה מיד יבא בית ה' עם כל זה עשי הטוב בעיניך ואמר עוד שבי עד גמלך אותו כנגד מ"ש עד יגמל הנער שלא תלך למקדש עד שתגמלהו שחנה לא היתה מחוייבת ברגל שאין החיוב אלא על הזכרי' ואמר עוד אך יקם ה' את דברו על מ"ש וישב שם עד עולם דהשם יתב' יקיימהו כי יחיה שנים רבות ויקם ה' את דברו ויהיה לפי זה כינוי דברו חוזר לשמואל כלומר יקם ה' את דברו של שמואל שדברה חנה עליו באומרה וישב שם עד עולם והמפרשים אמרו שכינוי דברו יחזור אל הקב"ה שיקם דברו הטוב אשר דבר על ידי עלי שאמר וה' אלהי ישראל יתן את שאלתך כו' אבל זה הוקשה אלי לפי שחנה לא שאלה כי אם שיתן לה ה' זרע אנשים ועליו אמר עלי ואלהי ישראל יתן את שאלתך כו' וזה כבר נתקיים כאשר ילדה את שמואל ואם כן איך יאמר אלקנה אך יקם ה' את דברו וחז"ל דרשו שהיתה בת קול כו' כנז"ל ע"כ · וקושייתו שעל המפרשים יש לתרץ שבכלל זרע אנשים נכלל כמה ענינים כנז"ל בשם חז"ל ובפרט אמרה ונתתיו לה' כל ימי חייו שיהיה הגון לעמוד לפני ה' כל ימי חייו לשרתו והיינו דמסיק ומורה לא יעלה על ראשו שלא יהיה לו מורא של בשר ודם כפי דרש' חז"ל ועל הכל ענה אותה עלי ואמר יתן ה' את שאלתך אשר שאלתי מעמו על הפרטים הנזכרים זרע אנשים חסידים ומורה לא יעלה על ראשו כי עתה יש לורך בזה' אך יקם ה' את דברו שיתקיימו בו כל הדברים הנכללים בתיבת אנשים כאשר כתבנו שם בפסוק זרע אנשים:

ולע"ד במה שכתב מהרי"א ז"ל בפ' ויעל האיש אלקנה ז"ל מה שיורה פשט הכתוב ראוי שיאמר שלא הוליכו את שמואל לפני עלי בזמן המועד כ"א כאשר גמלתהו באותו זמן שנשלמה יניקתו ע"כ · באופן שבהשלים ימי ההנקה תביאהו חנה ואפי' קודם המועד ואפי' היא לבדה וז"ש והביאותיו ונראה כו' והביאותיו ר"ל היא לבדה ואפי' בלא בעלה לבלתי יתאחר רגע להיות חוץ מבית ה' לעומת זה אמר לה אלקנה אישה שעם היותו אשר לא עכב על ידה אלא כתן רשות עשי הטוב בעיניך להתעכב עתה מעלות עמנו וכן שבי עד גמלך אותו ואפי' שלא בזמן המועד כשתגמלי אותו את תעלי עמו ז"ש שבי עד גמלך אותי שאחרי שתגמלי אותו אז לא תשבי ואפי' שתעלי את יחידה אך יקם ה' את דברו ר"ל אע"פ שאני הולך יחידי ואחר כך תלכי את יחידה בגמלך הנער עכ"ז הרשות בידך אך יקם ה' את דברו והכל יהיה גמר טוב וז"ש אך יקם ה' דברת שהענין הזה לא כעס' אלא בדבר ה' שלא בדרך טבע יקם ה' דברו שהתחיל שיצא הדבר לידי גמו' טוב והגיד הכתוב ותשב האשה כו' עד גמלה אותו ומיד ותעלהו עמה ולא עם בעלה כי לא עלה אלקנה כי אם במועד וזהו ותביאהו כו' שתולה הכל בחנה שא הורא' שלא עלה עמה אלקנ' ונתקיי' והביאותיו ונראה כו':

ותעלהו עמה כו' עיין רש"י ז"ל והרד"ק ז"ל והרלב"ג ז"ל ומהרי"א ז"ל שחנה העלתה את שמואל כאשר גמלתהו כי עם היותו רך ויחיד לפני אמו לא נמנע' מהסירו מבין שדיה לבא מיד הוליכתו למקדש וממה שאמר כאשר גמלתו למדנו שהיא הניקתו וזה שמלב' הלא יותר כלות

מנחה קטנה

עוד אפשר לומר ואלהי ישראל יתן את שלתך וגו' יכי אמר עלי בלבו הנה שאלת שיתן לך זרע וזה אפשר יתנן לה אך שיהיה צדיק לא ינדק כי הכל בידי שמים חוץ מיראת שמים ע"כ אמר איני אומר אלהי ישראל יתן את שאלתך שהוא כל השאלה בשלמות כי אם חסד דבר אחד ע"כ השמיט הא"לף כי אחת היא שהוא ענין היותו צדיק וזהו יתן את שלתך והוא כי אשר יתן ה' הוא אשר שאלת מעמו בלומר מאשר הוא עמו שהוא מפתח של חיים שהיא עמו שלא מסרה לשליח משא"כ יראת שמים שאינם עמו כי הכל בידי שמים חוץ כו' כי היא ביד כל אדם לבחור ברע או בטוב: עוד יתכן כי זה היה מאמר עלי ואלהי ישראל העתיד להביא צדיק לעולם לזכות את ישראל כדאי' במדרש שהי' בת קול יוצא עתיד צדיק לעמוד ושמו שמואל וכו' לזכות את ישראל יתן את שלתך כי אשר אינה שאלתך שלתה כי אשר שאלת מעמו הוא כי כבר הוא עמו מזומן להביאו: ותאמר תמצא שפחתך וגו' ולא אמרה מצאתי חן אך אמרה הנה ידעתי שאלתי שיה' בן לעבוד ה' שזה צריך להיות מבחירת האדם ע"צ גם אנכי לא אתנגע מלגדל אותו ביראת שמים ועל פי הכנות המצטרכו' לזה כדי שיהיו לו המעשי' טובה בטבע ע"ד חנוך לנער ע"פ דרכו וגו' באופן שלהבא אמצא חן מאהי' מבורכת על ידו שיאמרו אשרי טוב ילדו אשרי שזה גדלו ואמצא חן בעיניך עי"כ: ויעל האיש אלקנה · הנה ה"לל ויעל אלקנה האיש נ"ל אלא ירנה שהלך אלקנה בדרך מעוקם כפעם בפעם אע"פי שהי' צריך להקדים יציאתו וקשה עליו פרידתו מחנה אשתו ועם גם הנגנועין שהי' לו על בנו ע"צ לא עיכב והלך בזריזות לכבוד השם וסיבב בדרך אשר לא דרך בה עד עתה כי כן דרכו כל שימי' לילך בדרכי שוני' כדי לזרז ישראל לילך עמו כמש"ל · וז"ש וילך האיש הידוע שהלך כל פעם בדרך רחוקה ומעוקם כן עשה ג"כ בפעם הזה כהילוכו עם בני ביתו בפסק גדול · ומשונה יציאה זו מיציאות שלפרים כי תמיד היתה אהובתו אתו עמו ושמח את אשתו ברגל משא"כ עכשיו כי וחנה לא עלתה ועי"כ גם הנש' שמואל נשאר אצל אמו אע"פכ לא עיכב כי נפלאה אהבת העיקר' לו מאהבת נשים · והטעם שלא הלכה חנה עמו כי אמר' כשם שמקבל שכר על הדרישה ה' כן אקבל שכר על הפרישה כדי לינק הבן שיהי' חזק ובריא לישב לפני ה' עד עולם: עד יגמל הנער כדי שילך ברגליו שאז הקטן חייב לעלות לרגל: עשי הטוב בעיניך וגו' אע"פי שבעיני אינו טוב כ"כ כי יותר היה נוח לי כשהיית עולה עמי כי חייב אדם לשמח אשתו ברגל וביותר אין שמחתי שלמה כשבני אין עמי מ"מ כיון שאת עושה זה לטובת בני שלא לטפל עצמך בטלטול הדרך עם הקטן כאשר ישא האומן את היונק ע"כ אף אני מרובה בנקי

אַךְ יָקֵם יְהוָה אֶת־דְּבָרוֹ וַתֵּשֶׁב הָאִשָּׁה וַתֵּינֶק אֶת־בְּנָהּ עַד־גָמְלָהּ אֹתוֹ׃ וַתַּעֲלֵהוּ עִמָּהּ כַּאֲשֶׁר גְּמָלַתּוּ בְּפָרִים שְׁלֹשָׁה וְאֵיפָה אַחַת קֶמַח וְנֵבֶל יַיִן וַתְּבִאֵהוּ בֵית־יְהוָה שִׁלוֹ וְהַנַּעַר נָעַר׃
כה וַיִּשְׁחֲטוּ אֶת־הַפָּר וַיָּבִאוּ אֶת־הַנַּעַר אֶל־עֵלִי׃ וַתֹּאמֶר בִּי אֲדֹנִי חֵי נַפְשְׁךָ אֲדֹנִי אֲנִי הָאִשָּׁה הַנִּצֶּבֶת עִמְּכָה בָּזֶה לְהִתְפַּלֵּל אֶל־יְהוָה׃ אֶל־הַנַּעַר הַזֶּה הִתְפַּלָּלְתִּי וַיִּתֵּן יְהוָה לִי אֶת־שְׁאֵלָתִי אֲשֶׁר שָׁאַלְתִּי מֵעִמּוֹ׃ וְגַם אָנֹכִי הִשְׁאִלְתִּהוּ

נ' ירמיהו סער' ודין · ג' · ג' · ג' · ז' · ל' מל' · ה'

בְּרַם יְקַיֵּים יְיָ יַת פִּתְגָמוֹהִי וְאוֹרִיכַת אִתְּתָא וְאוֹנִיקַת יַת בְּרַהּ עַד דַּחֲסִילַת יָתֵיהּ׃ וְאַסְקְתֵיהּ עִימַּהּ כַּד חֲסַלְתֵיהּ בְּתוֹרִין תְּלָתָא וּמְכִילְתָא חֲדָא דְקִימְחָא וּגְרַב דַּחֲמַר וְאַיְיתֵיתֵיהּ לְבֵית מַקְדְּשָׁא דַיְיָ לְשִׁילוֹ וְרַבְיָא הֲוָה יָנִיק׃ וּנְכִיסוּ יַת תּוֹרָא וְאַיְתִיאוּ יַת רַבְיָא לְוָת עֵלִי׃ וַאֲמַרַת בְּבָעוּ רִיבּוֹנִי חַיֵּי נַפְשָׁךְ רִיבּוֹנִי אֲנָא אִתְּתָא דְּאִתְעַתְּדַת עִמָּךְ הָכָא לְצַלָּאָה קֳדָם יְיָ׃ עַל רַבְיָא הָדֵין צַלֵּיתִי וִיהַב יְיָ לִי יַת בָּעוּתִי דִּבְעֵית מִן קֳדָמוֹהִי׃ וְאַף אֲנָא מסרתיה

ותביאהו ג' ב' חס' וא' מלא וסי' ויגדל הילד ותביאהו לבת פרעה · ויקם אשה וילך אחריה · ותעלהו עמה כאשר גמלתו בפרים שלשה · מצעית' מ"ל:

רדק

יקם יי' את דברו · הפסוק מוכיח כי מה שאמ' עלי יתן יי' את שאלתך דרך נבואה אמ' שיתן לה יי' את שאלתה והנה שאלתה היתה שיהא לה זרע אנשים ושיהיה ליי' לפי' אמ' יקם יי' את דברו פי' אשר דבר ע"י הנביא שיתן שאלתה והוא בן שיחיה ויהיה ליי' · ובדרש אך יקם יי' את דברו בכל יום ויום היתה בת קול יוצאת ומפוצצת בעול' ואומר' עתיד צדיק אחד לעמוד ושמו שמואל וכל אשה שהית' יולד' בן היתה מוציאה שמו שמואל כיון שהיו רואין את מעשיו היו אומרי' אין זה שמואל כיון שנולד זה וראו מעשיו אמרו דומה שזה הוא וזהו שאמר יקם יי' את דברו: בפרים שלשה · מהם לאכול ומהם לזבוח ליי' וכן ואיפה אח' קמח לאכול ולהקריב ממנה מנחה וכן ונבל יין לשתות ולהסיך ממנו לפיכך אמר וישחטו את הפר ולא אמר הפרים ר"ל הפר שהקריבו ליי': והנער נער · כלומר עודנו נער קטן ורך ואף על פי כן לא המתינה לו עד שיתחזק אלא כיון שגמלתו כלומר שהשלימה לו יניקתו לסוף כ"ד חדשים שנולד מיד העלתהו עמה בית יי' וי"ת ורביא הוה יניק ואין ר"ל שהיה יונק עדיין שהרי אומר כאשר גמלתו שסלמה יניקתו אלא יניק ר"ל נער קטן כי כן לשון ארמית קוראין לנער יניק כמו שמצאנו בדברי רז"ל יניק וחכים מר ינוק' ומר קשיש' · וי"מ והנער נער חריף יודע בין טוב לרע כמו המנער שמנער את הפסולת מן הפשתן: ויביאו את הנער · אלקנה וחנה אחרי ששחטו את הפר לקרבן הביאו את הנער בית יי' אל עלי להיות יושב ולומד לפניו ושיחנך אותו לכל תורה ומצות והדרש אין צריך לכתוב כי נודע הוא והוא רחוק: בי אדני · ענין תחנה ובקשה כתרגומו בבעו רבוני שינפשך שתתן עיניך אל הנער הזה ותלמדהו כי אני האשה שהתפללתי אל יי': עמכה · כלומר לפניך ובמעמדך שהיית אתה שם בהתפללי ובעבור הנער הזה התפללתי ונתן לי יי' את שאלתי כמו שבשרתני אתה וה"א עמכה כה"א אשר שלחתי בשתכה ספרים והיו לאות על ידכה והדומים להם כי הנח פעמים יכתב ופעם לא יכתב ויש בו דרש מכאן לארבע אמות של תפלה: אל הנער · בעבור הנער: השאלתיהו · החזרתי לו השאלה שהוא נתולי וי"ת מסרתיה דיהא משמש קדם יי': אשר

רשי

אך יקם יי' את דברו' · את ששאלת ממנו זרע אנשים ועלי בישרה ברוח הקדש ואלהי ישראל יתן את שאלתך יקם יי' את דברו זהו לפי פשוטו ומדרש אגדה רבי נחמיה בשם רבי שמואל בר רב יצחק אמר בכל יום ויום בת קול יוצאת ומפוצצת בעולם ואומרת עתיד צדיק אחד לעמוד ושמו שמואל וכל אשה שהיתה יולדת בן היתה מוציאה שמו שמואל וכיון שהיו רואים את מעשיו היו אומרים אין זה שמואל כיון שנולד זה וראו מעשיו אמרו דומה שזה הוא וזהו שאמ' יקם יי' את דברו שיהא זה שמואל הצדיק: ואיפה אחת קמח · שמעתי בשם רבינו יצחק הלוי איפה קמח שלש סאין להוציא ממנה שלשה עשרונים סלת הראוי לפר האמ' כדתנן לחם הפנים עשרים וארבע עשרונים מעשרים וארבע סאין עשרון סלת לסאה חטין: ונבל יין לנסך: והנער נער ורביא הוא יניק: ויביאו את הנער אל עלי · לראו' שנתקיימה נבואתו ורבו' דרשו מה שדרשו שהורה הלכה שאינו צריך כהן לשחיט' כדאית' בברכות: כי אדני · לתת עיניך עליו שיהא תלמידך ולפי מדרש רבותנו שלא יענישוהו מיתה: אל הנער הזה התפללתי · אלא תאמר זה ימות ויתן לך אחר: וגם

רלבג

אמר אלקנה אך יקם ה' את דברו · על דרך תפלה ר"ל שיהיה הבן בזה האופן שיתקיים בו מה שנדרה חנה: בפרים שלשה · אחשוב שהביאום שם לזבוח שלמים מרוב השמחה והקמח למנחות והיין לנסכי' והביאה הנער בית ה' שילה לקיים נדרה · והנ' היה הנער נער ימים אחד והנה עם זה לא נמנעה מלהביאו שם לקיים את נדרה · והנה אמר ששחטו את הפר והביא את הנער לפני עלי כי בעבור הבאתו היתה רוב השמחה וידמה שאמרו לעלי שהוא ישאר שם והיה עלי מגדל זה לקטנו כי הלוי לא יכנס לעבוד' כי אם מבן כ"ה שנה ומעלה ולזה אמרה לו חנה בנקו' שישמע דבריה והנ' נשבע' בחי נפש הכהן הגדול שהיא האשה הנצבת עמו במקום ההוא להתפלל אל ה' הנה הוא הנער שהיתה בעבורו תפלתו כי בה נתן השם שאלתי אשר שאלתי ממנו גם אנכי השאלתיו לה' לעבדו כל ימיו כדרך המשאיל דבר מה להשתמש בו: והנה

כלי יקר

לנער מחלב זולתה ולזה דקדקה מרים שתניק יוכבד את בנה ואמר שהוליכה עמה פרים שלשה ואיפה אחת קמח וכו' ויראה שהדברים האלה בלתי מתייחסי' כי היה ראוי שתביא יותר קמח ויות' יין כפי שלשה פרים ורש"י ז"ל כתב איפה קמח ונבל יין לכל פר ופר והרלב"ג ז"ל פירש שהיו הפרי' לעולות והקמח למנחות ולניסוך היין ונכון לומר שהיה פר אחד והקמח והיין לאכילתם בשילה ושני הפרים האחרים היו לקרבן אחד בעד חנה היולדת וא' בעד שמואל בנה והנה יורה על זה מ"ש וישחטו את הפר ששחטו את הפר שהיה לאכילתם ואחר זה הביאו את הנער אל עלי ר"ל עם שאר הפרים ואמר וישחטו ויביאו רומז לאלקנה ולחנה אשתו ואמר והנער נער ר"ל עם היות הנער נער רך לא נמנעו מלהביאו לפני ה' · ובמדרש אמרו שהיה בן שתי שנים ועל כל שנה ושנה אמר נער נער עד כאן לשונו:

ולע"ד לדקדק אומר עמה שהוא מיותר ואומ' כי אלקנה לא עלה וכמו שזכרתי למעלה באומ' והבאותיו וכו' ובסמוך שאומר וישחטו שם כתב רש"י ז"ל שמואל ויש אומרי' אלקנה כי הסברה הראשונה סוברת שלא עלה אלקנה וכן יורו הכתובים שלא נזכר כלל אלקנה ומה שכתוב בסמוך וילך אלקנה הרמתה על ביתו אפשר כפשוטו ושעלה אלקנה עמהם או אפשר שהיה אלקנה עם שמואל קודם הרגל תכף כאשר גמלה אותו ובמועד עלה אלקנה ושמחו שם יחדיו הבעל אלקנה וחנה עם בניהם והניחוהו שם ועלו ובזה ניחא שלא נזכר אלקנה כאן בעליותיו של שמואל כי אם חנה לבדה והכ"ל אומרו ותעלהו עמה כאשר גמלתו עמה ולא עמו להודיע שלא עלה אלקנה או אפשר שהגיד הכתוב ענין השגחת הש"ת כי עם היות שגמלתו היה עמה בחיקה ישכב כמשפט הילדים הישנים בחיק אמם והעפ"י שגמלום וכדכתיב גמולי מחלב עתיקי משדים הוא גבול אחר גמולי מחלב וז"ש ותעלהו עמה כאשר גמלהו וכשהביאה בית ה' שילה עם היותו ילד נעשה נער בלתי דבק באמו כי רוח ה' נוצצה בו ותחל לפעמו ז"ש והנער נער כלו' והנער נעשה נער שנעתק מהילדות אל הנערות והיה ראוי לומר והילד נער אלא שקראו נער באו' והנער על שם סופו הפלא שנעשה נער וזכה לזה ע"י הבאתו בית ה' והריחו בריח הקדושה ע"י זה הנער נער ולענין השלשה פרים אומר אני שכולם היו לגבוה שזהו אומר בפרים ג' מקושר עם ותעלהו שכמו שהוא עלה לעבוד ה' כן בפרי' ג' יחדיו חוט המשולש לתכלי' א' לקרבן והיינו דלא כתב בג' פרי' אלא בפרי' ג' ומה שהזכיר אח"כ וישחטו את הפר ויביאו וכו' ולא פרי' זה דקדקו חז"ל והכריחו שמואל הורה בפני עלי ששחיט' כשרה בזר דמקבל' הדם ואילך בכהן וכמו שנזכיר בסמוך בפסוק וישחטו את הפר בס"ד ובהכי ניחא שלעפ"י שהג' לגבוה כי חנה לא תאכל ובפרט אם באה יחידה לא לאכול בשר בהם ולא לשתות כנבל יין כי אם הכל לגבוה אלא שהנע' נער ר"ל הנער בהוראתו עשה מעשה נערות שלא נטל רשות מעלי על הוראה זו אלא הורה מיד הלכה למעש' בפני רבו עלי וזה רמז והנער נער ולהכי כששחטו פר אחד על פי הוראה זו מיד כששחטו הא' הביאו את הנע' אל עלי לראות היעמדו דבריו אליבא דהלכתא אבל אין כוונת הפס' ל' שהפר הא' שחטו לגבוה בלבד כדברי הר"דק או שהפ' הא' שחטו לעצמן ואח"כ הביאו את הנער אל עלי כמו שפיר' מהרי"א ז"ל כי לא יתכן שיקדימו שחיטת החולין ואכילתם לקרבנות ה' אבל העניין מה שאמרתי שהג' שלשתן לגבו' אלא שהזכיר וישחטו את הפר משום מעש' שהיה מההוראה שעל ידו הביאו את הנער אל עלי לווכח על הדין האמור ומ"ש ותביאהו בית ה' שילה דהי"לל לבית ה' בשילה יובן זה במ"ש חז"ל במסכת זבחים באו לשילה נאסרו הבמות ולא היה שם תקרה מה"מ א"ר חייא בר אבא א"ר יוחנן כתוב א' או' ותביאהו בית ה' שילה אלמא בית הוא וכתוב א' או' ויטוש משכן שילו אלמא אהל הא כיצד מלמד שלא היה שם תקרה אלא בית של אבני' מלמטה ויריעו' מלמעל' ע"כ ויש לדקדק דעדיין חלק מהקושיא במקומה דמאי שנא הכא דנקט בית ה' והתם אהל ומשכן · והדבר פשוט כי כשנחרב ביזהו וקראהו משכן שילה ולכך נטשו ויטוש משכן שילה מצד היריעות של מעלה והן הן אשר ניטלו כי האבנים אשר סביב סביב מלמטן במקומם עומדים אמנם כעת ביסודו אמר בית ה' לשון חשיבות ובזה אבין או' ותביאהו בית ה' שילה שר"ל ע"י הבאתו שהי' צדיק שהבת קול מכרזתו תמיד עליו לז"א הפסו' ותביאהו וע"י זה נעשה בית ה' שילה שבעיניו היה בית ולא אהל ערא' מהנהגותיו וחסידותו וכל זה בשלמות הגיע אל המקום אשר הוא חונה שם עם היות שהנער עדיין היה נער מכאן ראיה שבהגדילו עאכ"ו והמדר' שהביא מהרי"א ז"ל שאמר והנער נער כנגד ב' שני' שגמלתו יהי' כוונת' לו' שבשנ' הא' כבר היה נער פיקח יוצא מההקש הטבעי ועליו נא' והנער וכנגד השנ' הב' נאמר פעם ב' נער לו' שכיון שהשנ' הא' היה נער ממילא שנ' בשהיה נער חשוב מאד הוא כי יגיד עליו רעו ואלו לא אמר והנער נער לא למדנו זה:

וישחטו את הפר וכו' עיין רש"י ז"ל ולדברי רז"ל ויביאו את הנער הכהני' אשר שם לראות היעמדו דברי הוראה זו שפורה ועיין הר"דק ז"ל ואיני רואה רחוק בדברי חז"ל כי הם דברי קבלה ועיין והרלב"ג ז"ל וכבר זכרתי שמהרי"א סוב' ששחטו את הפר לאכילתם והביאו את הנער אל עלי עם ב' הפרי' הנותרי' לקרבן לה' ולהר"דק הפר לגבוה ולכך הביאוהו לנער עם הקרבן של הפר והשנים לאכול ולשמוח · ולע"דן זכרתי שהשלשתן לקרבן היו שהכתוב לא הוצי' מנה להדיוט אלא שהזכיר שתכף בשחיט' הפר הא' בחינוכו הביאו אל עלי או מפני הוראתו הביאוהו אל עלי אבל לעול' אימא לך שג' הפרי' היו לגבוה וצריך לו' דמאי דקאמר את הפר וכו' את הפר המשובח שחטו להביאו בחינוך המשובח ולשיטת מהרי"א ז"ל מדוייק את הפר הידוע המשובח לגבוה והיינו דלא כתיב וישחטו פר אלא את הפר וגם לדברי הר"דק מתיישב את הפר הידוע ומיוחד לשמחתם לא המשובח:

ותאמר בי אדוני אנכי האשה הנצבת עמכה בזה הרי"בל מכאן שאסור לישב בתוך ארבע אמות של המתפלל ע"כ ויש מי שלמד כן מה"א של עמכה כלו' היית אתה גם עמדי ואני נצבת עמך לפי שהיה בתוך הארבע אמות ואליהן רמז ה"א של עמכה שאילו היו בתוך ארבע אמות היה אסור ויש שלמדו כך מתיבת בזה כי ארבע אמות לב' לדדיה שמנה וארבע לפניה הכל י"ב כי לאחוריה אין אסור והיינו הנצב' עמכה בזה י"ב בגימטרייא כנגד י"ב אמות ורש"י ז"ל אל הנער הזה וכו' בי אדוני לתת עיניך בו כו' ע"ש ועיין הר"דק וכבר כתבתי למעלה בסמוך הברח הדר' שכתב הר"דק שהוא ה"א של עמכה או תיבת בזה ומהרי"א ז"ל שלפי שאלקנה וחנה אשתו שניהם יחד הביאו את הנער אל עלי חששה חנה שמא יספק עליה השאלה הה' אשר עשיתי בפ' הזאת והיה איך אלקנה לא עשה הנדר להיות שמואל נזיר ועשאו חנה בהיות הדין שהאיש מדיר בנו בנזיר לכן אמרה חנה אדוני אל תהפוך שכמו שאנחנו מביאים בשוה הנער ג"כ היינו שותפי' בו אלקנה אישי ואני אשתו איכו כן כי בעבורו ובסיבתו לבד נולד הוולד הזה וזה הוא בי אדוני ר"ל בעבור אדוני היה זה הנער וביא' למה היה בסיבתו ולא בסיב' בעלה כי אני האשה הנצ' עמכם בזה להתפלל לה' ולא אלקנה בעלי הנה א"כ בסיבתי ובי' היה הנער כמו שאני נצב' עמכה ולא בעלי כן ג"כ בענין התפללתי אל הנער הזה התפללתי ולא התפלל בעלי לא במקו' זה ולא בזולתו וכמו שאני המתפלל' כן ג"כ הנתינ' לי כתנו ה' וז"ש ויתן ה' לי את שאלתי ולא כתן הנער לאלקנה אישי ומזה הוליד הולדה מחוייב' והי' וגם אנכי השאלתיהו לה' ר"ל כמו שאנכי נצבתי על משמרתי עליו ואנכי התפללתי והאל ית' לי בייחוד נתנו הנה ג"כ יש יכולת בידי לתתו ולהדירו לה זש"ה וגם אנכי השאלתיהו לה' כל הימי' ואמר השאלתיהו לשון שאלה לו' שאינו מתנה גמורה שיקחהו אלהים וימיתהו כי אם בהשאלה לעבדו ויהנה ממנו ג"כ אביו ואמו ולעת כי בעד חזקת' על בנה להיותו בנה וחי · ולז"א השאלתיהו ע"כ והביא הדרש שאמרו באותה שעה נצננה בה רוח הקדש וכו' כנז"ל בדברי הר"דק ז"ל וזהו כל הימים שאול לה' ואמר וישתחו רומז לאלקנה שהודה בנדר חנה אשתו וישתחו לאל או ירמוז לשמואל שחנכה אותו להשתחוות לה' וגם אפשר שעלי כשמעו הנס הזה הוא השתחוה לה ע"כ ועיין הר"לבג ז"ל: ולע"דן בי אדני ע"פ שיטת חז"ל שרצ' להמית הנער לפי שהורה הלכה בפניו ששחיטת קדשים כשרה בזרים לז"א בי אדני יחרה אפך ולא בנער ועל זה השביעה אותו חי נפשך שכן תעשה בי אדני ולא בו כי הוא בן יקיר לי מאד · או יאמר חי נפשך אנכי האשה כו' ר"ל אני היא האשה המרת נפש הנצבת עמכה בזה להתפלל אל ה' וא"פ שאני בעת שמחה בבן הזה ובפרט שה' עליו שזהו הצדיק שמכרזת הבת קול שעתיד ליולד ואלו הייתי מרת נפש וקולי לא ישמע לזה נשבעה לו כי היא היא אותה הנצבת עמך בזה והעפ"י שאין השכל מחייב שאנכי אותה האש' לכך הוכרחה לישבע וז"א חי נפשך אנכי האשה הנצבת עמכה בזה וכיון שהבן יקיר לי אל תגע בו יד ובפרט של הנער הזה ר"ל הזה חכם וחסיד עליו התפללתי וכמ"ש זרע אנשים חכמים וידועים כנז"ל וכיון שמלא ה' את שאלתי אשר שאלתי מעמו ר"ל כתן שאלתי כהיותו כן וגם בבחינה ההיא אשר שאלתי מעמו דהיינו שיהיה בן יודע ספר או אמר אשר שאלתי מעמו דמפתח שלחיה בידו של הקב"ה וז"ש מעמו ואח' שעברתו כל זה הבע' למה זה תעניש הוריך אפך בו או יאמר אל הנער הזה התפללתי כמ"ש המדרש כנ"זל שכשנולד שמואל אמרו כמדומין אני שזהו אשר הבת קול מכרזת עליו ואומרת עתיד שמו' צדיק ליולד וא"כ בזה יצדק לו' אל הנער הזה התפללתי ר"ל לא התפללתי על נער סתם כ"א על זה ביחוד שהוא הצדיק של בת קול המכרזת וכיון שה' נתן לי שאלתי ברחמיו כמו שהוא ית' עשה לי טובה כזו כן גם אני גמלתי לו טובה וגם אנכי השאלתיהו לה' כל הימים ימי חייו ז"ה אנכי כו' או אמר כל הימים הייתי נודרת אותו לה' כל היום כשמעי הבת קול והטעם שכל הימים הייתי מקדים אותו לו כל ימיו הקדשתיו יען שתכלית שאלתי לא היתה לתועלת בידי ומראה לקבורה אלא אשר היה הוא שאול לה' ר"ל התכלית אשר היה שאול לה' ולעבודתו וא"כ אחרי שמלא ה' את שאלתי ובקשתי ראוי להודות וישתחו שם לה' חנה ואלקנה · או אפשר שאמר חי נפשך אדוני אני האשה הנצבת עמכה בזה אמ' בעליך

מנחה קטנה

אך יקם ה' את דברו כי שדרנו מה שמואל עליכו כדי שישי' מוך ונכרית לעבודת ה' גם ה' ישמש את שלו כי הבא לטהר מסייעין אותו · והנער נער כמד"א ויהושע בן נון נער שהוא משמש בלמוד וזה שסיפר הכתוב שאחר זמן שהנער גדול לקרוא נער היה נער כלומר משמש בית אולפנא ובאותו זמן היה וישחטו את הפר ואז היתה ההוראה והגהם אל עלי ואין הפר הזה מהשלשה שנזכרו' שא"כ לפה שוטלם ה"א הידיעה אחי רבותי' שהב' הנותרים כי אם פר אחר שהיה משויים ע"י אותו מעשה · ואמרם מענות להביאו הא' אל הנער כזה התפללתי שיהא הוא הצדיק שאמר הבת קול ויתן ה' לי ולא לאשה אחרת את שאלתי אשר שאלתי מעמו כלומר אשר כבר היתה עמו הנשמה הזאת מוכנת עמו ועוד טענה שנית כי הוא נתון לה' ומעמו הוא ושוא יבילנו כי שלו הוא וז"ש וגם אנכי וגו' כלומר וגם טענה אחרת כי ואנכי השאלתיהו וגו': ותתפלל

פי' רבינו ישעיה

ואיפה אחת קמח · פי' ג' פרים צריכין ט' עשרוני' הרי איפה חסר עשרון · וקמח הוא סולת כמו שלש סאין קמח סולת: ונבל יין · לנסכי':

אשר היה · כמו אשר יהיה ורבים כמוהו : הוא שאול · כמו נתון כלומר הוא שהיה שאול הנה הוא נתון לה' ויש בו דרש באותה שעה נגנבת בה רוח הקדש ואמרה כל זמן ששמואל קיים שאול קיים זהו שאמר שאול לה' : וישתחו אלקנה · כנוטל רשות ללכת תבית י"א פירושו וישתחו וישתחו שמואל אף ע"פ שלא היה אלא בן שתי שנים למדוהו להשתחות לה': ותתפלל חנה ותאמר · התפללה לפני ה' ונתנה לו שבח והודאה על הבן שנתן לה והתפללה לה' שיחיה ויהיה לה' ות"י וצליאת חנה ברוח נבואה ואמרת כבר שמואל ברי עתיד למיהוי נביאה על ישראל וגו' וכ"תי שירה זו על מלכי אומות העולם ועל כנסת ישראל ובפסוק אין קדוש כה' אמר על סנחריב מלכא דאתור אתנביאת ואמרת ובפסוק אל תרבו אמר על נבוכד נצר מלכא דבבל אתנביאת ואמרת ובפסוק קשת גבורים חתים אמר על מלכות יון אתנביאת ואמרת ובפסוק שבעי' בלחם על בנוהי דהמן אתנביאת ואמרת ובפסוק ה' ממית ומחיה עד ה' יחתו מריביו אמר על גמול הצדיקים בגן עדן ועל פורענות הרשעים בגיהנם ובפסוק ה' יחתו מריביו אמרת דין גוג ומגוג ומלכות משיח · ולפי הפשט פתחה חנה בשירה זו על שלוי עולם ומתגאים ועל ענוי ארץ ושפלי' כי הקב"ה רואה הכל ומשפיל גאים ומגביה השפלי' כמו שהיה הדבר עליה ועל פנינה צרתה : עלץ לבי בה' · לבי שהיה עצב עתה עלץ ושמח וקרני שהיתה שפלה שלא היה לי להרים ראש לפני צרתי עתה רמה : רמה קרני בה' · התוקף יקרא קרן לפי שהוא המקום הגבוה שבבהמה גם הקרנים תוקף החיה כמו שאמר בהם עמי' ינגח והוא באדם דרך משל וכאילו אמר רם ראשי כמו שאמר ועתה ירום ראשי על אויביו וכל זה בה' שהיה בעזרי : רחב פי · מלעיל מפני פי שהוא מלה זעירה : על אויבי · על פנינה ועל המכעיסים אותה בהיותה עקרה : בישועתך · בהושעת לי מצרתי ונתת לי בן : אין

הנה

הוא שאול · מ"ד וחד והוא · שאול וכל שוס · נגיש דכו'

הַשְׁאִלְתִּיהוּ לַיהוָה כָּל־הַיָּמִים אֲשֶׁר
הָיָה הוּא שָׁאוּל לַיהוָה וַיִּשְׁתַּחוּ שָׁם
לַיהוָה׃
ב
א וַתִּתְפַּלֵּל
חַנָּה וַתֹּאמַר עָלַץ לִבִּי בַּיהוָה רָמָה
קַרְנִי בַּיהוָה רָחַב פִּי עַל־אוֹיְבַי כִּי
שָׂמַחְתִּי בִּישׁוּעָתֶךָ׃ אין

מַסְרְתֵּיהּ דִּיהֵי מְשַׁמֵּשׁ קֳדָם יְיָ כָּל יוֹמַיָּא דְּהוּא קַיָּים הוּא מְשַׁמֵּשׁ קֳדָם יְיָ וּסְגִיד תַּמָּן קֳדָם יְיָ׃ וְצַלִּיאַת חַנָּה בְּרוּחַ נְבוּאָה וַאֲמָרַת כְּבַר שְׁמוּאֵל בְּרִי עָתִיד לְמֶהֱוֵי נְבִיָּא עַל יִשְׂרָאֵל בְּיוֹמוֹהִי יִתְפָּרְקוּן מִידָא דִפְלִשְׁתָּאֵי וְעַל יְדוֹהִי יִתְעַבְדָן לְהוֹן נִסִּין וּגְבוּרָן בְּכֵין תְּקוֹף לִבִּי בְּחוּלָקָא דִּיהַב לִי יְיָ וְאַף הֵימָן בַּר יוֹאֵל בַּר בְּרִי שְׁמוּאֵל עָתִיד דִּיקוּם הוּא וְאַרְבְּעַת עֲשַׂר בְּנוֹהִי לְמֶהֱוֵי אָמְרִין בְּשִׁירָה עַל יְדֵי נִבְלִין וְכִנּוֹרִין עִם אֲחֵיהוֹן לֵיוָאֵי לְשַׁבָּחָא בְּבֵית מַקְדְּשָׁא בְּכֵין רָמַת קַרְנִי בְּמַתְּנְתָא דְמַנֵּי לִי יְיָ וְאַף עַל פּוּרְעָנוּת נִסָּא דַעֲתִיד לְמֶהֱוֵי בִּפְלִשְׁתָּאֵי דַּעֲתִידִין דְּיֵיתוֹן יָת אֲרוֹנָא דַיְיָ בַּעֲגַלְתָּא חֲדַתָּא וְעִימֵּיהּ קוּרְבַּן אֲשָׁמָא בְּכֵין תֵּימַר כְּנִשְׁתָּא דְיִשְׂרָאֵל אֶפְתַּח פּוּמִי לְמַלָּלָא רַבְרְבָן עַל בַּעֲלֵי דְבָבַי אֲרֵי חָדֵיתִי בְּפוּרְקָנָךְ׃ על

ק' ונכס"ה נמס' ל' וחס' · ה' · ג' בטעי' י"א מלי'

אויבי י"א מלאים בקריאה וסימ' רחב פעיל אויבי · ואנקמה מאויבי · בשוב אויבי אחור · ארדוף אויבי ואשיגם · אל יעלזו אויבי לי · הצילני מיד אויבי · אויבי יאמרו רע לי · כי אמרו אויבי לי · אז ישבו אויבי אחור · מהוללי בי נשבעו · פרץ האלהים :

רשי

וגם אנכי השאלתיהו לה' · כאדם המשאיל כלי לרבו או משאילו בכו לשמשו : הוא שאול · אפר"וכטין בלע"ז כלו' אין אתה רשאי לעכבו הק"בה נעשה עליו שואל כי השאלתיו לו ועליו להחזירו לי : וישתחו שם · שמואל ויש אומרים אלקנה : רחב פי על אויבי · על פנינה : ואין

רלבג

והנה השתחוה עלי לה' שם לתת לו תודה כששמע שנתן לה השם שאלתה כמו שאמר עלי לה או אולי השתחוה הנער לה' כי למדוהו זה לחנכו לעבודת הש"י וידמ' שמא' הפרים שהביאו שחטו בימי הנשארי' מהרגל או הביאו' בית ה' לנדב' עם הנער · וכו' התפללה חנה לש"י על דבר בנה שנת והודאה לש"י כעל כל אש' גמלה רב טוב וידמ' שזאת התפלה היתה על דרך הנבואה ואם נתערב בה קצת מה שהורגש לה בחוש · וזה ענין התפלה לפי מה שאחשוב : עלץ לבי בה' · אמרה כל זה בעד כנסת ישראל כשיבא שמואל בנה לעבוד את ה' לבדו ולהסיר הבעלים והעשתרות שאם לא יעשה לישראל טוב אחר די בו שמחה : רמה קרני בה' · לנגח את אויבי אחר כן כי כבר נפלו לו אז הפלשתים בידו : רחב פי על אויבי · להיותם תמיד נופלים בידו כל ימי שמואל כמו שנזכר אחר זה והיתה סבת זה כי שמחתי בישועתך שהראית במלחמה הראשונה שהיתה לשמואל עם פלשתים להגלות בה ידך החזקה אשר חזקה והוסיפה אמונתי בך :

מנחה קטנה

ותתפלל חנה ותאמר ירנה שאין זה הודאה לבד על העבר אלא גם תפלה על העתיד וכמ"ש אל שכל י"ח ברכות נכללו' בה · ואמרה עלץ לבי בה' · מדת הרחמי' כי אין הדין נותן להיות זרע לבת ק"ל שנים כמוני · ועוד ירנה מאמר שהוא צדיק הניתן לי משמים על זה עלץ לבי ע"ד אם חכם בני ישמח לבי גם אני · ומה גם רמה קרני בה' כי עשה לי נס כמו שנעשה ליוכבד שילדה בת ק"ל שני' והוליד משה שהי' מדריך ישראל בדרך השם וגם התפלל בעד ישראל וביטל ע"ז גם אני כמוהו שילדתי בת ק"ל שנה וביון שנעשה לי גם כזה ודאי זה יהי' הצדיק שאמר הבת קול באותן שנים הוא ידריך ישראל ויתפלל עליהם ויבטל ע"ז באותן ששקול שמואל כמשה : רחב פי על אויבי זה היצ'הרע שקראוהו חז"ל שונא לפימר גירא בעיני דשטנא ולא ישימו להרע כי שמחתי בישועתך שאמרת ע"י בת קול שיבא צדיק : אין

פי' רבי' ישעיה

כל הימים אשר היה · פירו' כל הימים אשר יהיה חי וכן ת"י כל יומין דהוא קיים · יבא העתיד בלשון עבר. : וישתחו שם · אלקנה :

כלי יקר

בעליך שזכותך היותי נצבת עמך כשהתפללתי על הנער הזה היא שעמדה לו באופן שהנער הזה שלך הוא ז"ש חי נפשך אדוני אני האשה הנצבת עמכה בזה להתפלל אל ה' שם נצבת עמכה ר"ל זכותך עמדה לי כשאל הנער הזה התפללתי ויתן ה' שאלתי וגם זכות שני עמדה לי שאנכי השאלתיהו לה' ז"ש וגם אנכי השאלתיהו וכו' ר"ל נוסף עלי היותך נצב אצלי ואנכי האשה הנצבת עמך בזה גרם וגם גרם לי שאנכי השאלתיהו קודם הורתו לה' כל הימים מה טעם עשיתי כך יען אשר היה הוא שאל לה' ר"ל הנער הזה היה שאול מה' תמיד כאשר הבת קול וכל הנשים כולם היו שואלים אותו מה' וכשהיה להם בן זכר היו משימין שמו שמואל אולי הוא אותו שהכריזה הבת קול וביון שכולם שאלו אותו מה' ונפל בחבלתי וגורלי לכך השאלתיהו לה' יען אשר היה הוא שאול מה' כאמו' : ותתפלל חנה וכו' · מדרש ילמדנו מכאן אנו למדים שנשים חייבות בתפלה שכן חנה היתה מתפללת י"ח ברכות רמה קרני בה' מגן אברהם כו' ממית ומחיה מחיה המתים אין קדוש כה' האל הקדוש כי אל דעות ה' אתה חונן ובכשלים אזרו חיל הרוצה בתשובה מוריד שאול ויעל סלח לנו כמרבה לסלוח כי שמחתי בישועתיך גואל ישראל מקימי מעפר דל רופא חולי עמו ישראל שבעי' בלחם מברך השנים רגלי חסידיו ישמור מקבץ נדחי עמו ישראל ה' ידין אפסי ארץ אוהב צדקה ומשפט ורשעים בחשך ידמו מכניע זדים וירום קרן משיחו את צמח ואין צור כאלהינו שומע תפלה אל תרבו תדברו גבוהה שאותך לבדך ביראה נעבוד יצא עתק מפיכ' הטוב שמך ולך נאה להודות ויתן עז למלכו עושה שלום הרי י"ח ברכות שהתפללה ע"כ · מכאן שהנשים חייבות בתפלת י"ח ברכות שהרי כאן נזכרו רמז שיהן והכי ניחא למה דברו כן מכאן ולא למדו מחנ' שנז"ל דכתיב ותתפלל על ה' דמהתם אין ללמוד דאמר לצור' שעה לשאול כן התפללה לא שתה' מחויב' בתפלה אמגם כאן כאמר ותתפלל חנה ותאמר שהתפללה י"ח כדיליף דהשתא ניחא שפיר כיון שראינו שהתפללה אפי' אחר שנולד לה מכאן ראי' שהנשים חייבות להתפלל ומכאן ראי' על הנוסח של י"ח ברכות כדיליף לה אחת לאח' וז"ש ותתפלל חנה כמנהגה וכחובתה שגם הנשים חייבות ואגב התפללה ותאמר השבח הזה של רמה קרני כו' שבכללו רמוז הי"ח ומדקאמר ותתפלל חנה ותאמר משמע שב' ענינים היו כאן הא' ותתפלל חנה והשני ותאמר א"כ למדנו מותתפלל שנשים חייבות ואין ללמוד כן מותתפלל על ה' דדילמא בשעת הצורך התפללה אבל מכאן יליף שפיר ומ"ש עלץ לבי במדרש שמואל ע' שבעים ל' שלשים ז' תשעים הרי קן אמרה לאברהם נתת בן לק' שנה ולשרה לצ' שנה לכך עלץ לבי ע"כ · וכונ' המאמר לו' שהיתה מצטערה על העקרו' ואף גם זאת שנפקד' שרה חנה עדיין לא נפקדה ומזע איחר הריונה לז"א כי ברא"ותה ק"ן שנה במנין עלץ שהיו אברהם ושרה שקרא זה חייב שעלץ לבה שעיכוב ההריון שבח הוא ולא גנאי שהקב"ה מתאו' לתפלתן של צדיקים ועוצר אותם כדי שיתפללו וגם חנה חשובה בעיני ה' וה' סגר רחמה · או אפשר שהשמחה שעלץ לבה הוא כי אברהם ושרה בני ק"ן ק' לאברהם וצ' לשרה והנה הדבר פלא הלבן מאה שנה יולד ואם שרה הבת צ' שנה תלד ולזה ראוי שתשמח היא כי ניסה יותר גדול שיהיה בת ק"ל שנה כפי הנ"ל במדרש ז"ש עלץ לבי שנדר העלצון בלבי מה שנזכרו מענין אבר' ושרה שנחשב לפלא גדול מהיות שנותם כמנין על"ץ עה"כו ק"ל שנה ואפשר עוד דרך ג' במאמר שנדבר על הזמן שקוד' הריון שמואל ולדתה אותו שאז לא היה לה עלצון כי אסבה' שמי שענה את אברהם ושרה שילידו והולידו בני ק"ן שנה הוא יענה אותי ז"ש עלץ לבי ע' שבעים ל' שלשים ז' תשעי' שזאת נחמתה בעקרותה שלא יפלא מה' דבר ועיין בסמו' כי שם בס"ד הרחיב בזה והרדק ז"ל כתב ותתפלל חנה התפלל' לפני ה' ונתנה לו שבח והודא' על הבן שנתן לה והתפללה לה' שיחי' ויהיה לה ות"י וצליאת חנה ברוח נבוא' ואמרית כבר שמואל ברי עתיד למהוי נביא' על יש' וכו' וכת"י שיר' על מלכי א"ה ועל כנס' יש' ובפ' אין קדוש כה' אמר על סנחריב מלכ' דאתור את נביאת ואמרת ובפ' אל תרבו תדברו גבוהה כו' על גוג קשת גבורים כו' אמר על מלכות יון ובפסוק שבעי' בלחם על בנוהי דהמן ובפסוק ה' ממית ומחיה עד ה' יחתו מריביו כו' אמר' על גמול הצדיקים בג"ע ועל פורענות הרשעים בגהינ' ובפסוק ה' יחתו מריביו אמרת דין גוג ומגו' ומלכ' משיח' · ולפי הפש' פתחה חנה בשירה זו על שלוי' עול' המתגאי' ועל ענוי ארץ ושפלי' כי הב"ה רואה הכל ומשפיל גאים ומגביה שפלים כמו שהיה הדבר עליה ועל פנינ' צרתה עלץ לבי בה' לפי שהיה עצב עלץ ושמח וקרני שהיתה שפלה שלא היה לי להריס ראש קרן לפני צרתי עתה רמה קרני בה' התוקף יקרא קרן לפי שהוא המקום הגבוה שבבהמה גם הקרני' הם תוק' החיה כק"ש בהם עמי' ינגח וכאילו אמ' רם וראשי כמו ועת' ירום ראשי על אויבי וכו' בה' שהי' בעוזרי' רחב פי מלעיל מפני שהי' מלה זעיר' על אויבי על פנינ' ועל המכעיסי' אותה בהיותה עקר' בישועתך שהושעת לי מצרתי ונתת לי בן ע"כ · ורש"י ז"ל כתב רחב פי כו' על פנינ' ע"כ · ועיין הר"לבג ומהר"יא כתב כדברי הר"דק שהנ' מכלל הנביאות מנו אותה חז"ל ובדבריה שו כבן פתח נבואו' כמו שת"י · ועוד ראי' מאו' ישב שם עד עולם כפי מה שדרשו חז"ל על חייו של שמואל שיהיו נ"ב שני' וכן מה שדרשו גבי כל הימים אשר היה הוא שאול לה' שכל ימיו של שמואל יחיה שאול המלך כ"ז הוכחה מתנבאת' רוח נבואת' בדברי חנה וגם כפי הפשט אין המלט מנאמר שנבאה על מלכו' שאול ועל מלכות דוד ע"ה במ"ש ויתן עוז למלכו וירם קרן משיחו כמו שאמר ב"ה ואמר כי חנה אחרי' אשר ילדה את שמואל קבל' נסיבתו הכנ' רבה ונגלת' בה רוח הקדש לא שהיה נבוא' החלטי' כישעיה וירמיה ודבורה אשה נביאה אבן היא ענינ' כעין רוח הקדש אשר כדוד ושלמה ולכן היו דברי' במשמעו' החוצי' ומהנבחנ' הזאת כנה אותה בשם תפלה ואמר ותתפלל כי היו הדברים בבחינ' עצמה תפלה ותחנונים לאל ית' מצד שעשה כל שאלת' ובקשת' ושבכל הדברים שבקשה בתפלת' קיימו ויצאו דברים נבואיי' ומזאת הבחינ' כתבו חז"ל שהיתה נביאה חנה כמו שמנו ג"כ דוד ושלמה ומאשר היתה תפלת' כאשר הביאה את שמואל בנה ראוי שיפורשו הדברים בעניני שמואל ומעשיו לא במה שקר' אחרי מותו כדרך יונתן ובזה אמר ותתפלל חנה ותאמר הנה התפלל בעצם וראשונה בפסוק האחרון מפרשה ה' יחתו מריביו והוא לשון התפלה אלא שלפי שאז"ל יסדר אדם שבחו של מקום קודם לתפלה באופן שאו' ותתפלל חנה רצת' חנה לעשות כן וז"ש ותאמר עלץ לבי שהוא שבחו של מקום עד הפ' של ה' יחתו מריביו ואומר ותאמר כלו על סדור שבחו של מקום עלץ לבי רמה קרני והנמשכי' ואמר המפר' כפי הכתוב עלץ לבי לב שהי' עלב עתה ישמח בה' וכבודי שהיה שכן לעפר עתה ירום ויגבה קרני ומלכותי אז יהיה רמה קרני לנגח אויבי וכן רחב פי על אויבי שהם פנינ' וקרוביה לפי ששמחתי בישועתך ואמרה זה לפי שהיה לבה עצב על כבודה וקולה לא ישמע ואני אחשוב שאמרה זה כדי להשיב ראשונה לדברי אלקנה אשר דבר אליה ושני' לדברי עלי אשר אמר אליה שם וזה לפי שאלקנה אמר לה דברי ניחומי' למה תבכי וכו' לו' שתשמח עמו ולא תתעצב להעדר הבני' עוד אמר הלא אנכי טוב לך מעשרה בני' שגדול כבודה עמו לז"א עלץ לבי בה' ר"ל עם כל דברי בעלה שאמר לי ולמה יר' לבבך והנה לא שמח לבבי עם דבריו אבל עת' בה' שלקח לבי ושמח לבי ואף שבעלי אמר אנכי טוב לך על הכבו' הנה לא היה כן כי לא רמה קרני וכבודו בדבריו כ"א בה' ואם עלי הכהן קללני קללה כמרב' על שהיו שפתי נעו' וקולי לא ישמע הנה עתה רחב פי על אויבי והסיבה בכל זה כי שמחתי בישועתך כי התשוע' האלהי' היא המשמח' המכבד' המרחב' את פיה לא דבר אחר והבן הדברים שכו' אמרה שלא יחשוב אדם שהיתה שמחת' עם הילד אינו כן כי אם בה' ובישועתו מאשר בא מאתו הנער לא בבחינת הילד כ"א בבחינת הנותן ית' ע"כ : ובכלי חמדה בסדר ראשון בראשית שם הרחבתי בזה והוא שהקשתי ראשונה אומרו ותתפלל חנה והיינו מזכיר כאן לא תפלה ולא שאלה כי אם שבח וגם קשה יתור עלץ לבי ורמה קרני בה' ותירצתי שם שכל ההפטרה הזו סובבת על ה' יחתו מריביו הלא הם כת המכחישים מציאות ה' המריבה האחד · והשני כת' המכחישי ההשגחה וכמו שהרחיב בסמוך בס"ד ועל כן מקדמת ואומרת שמתוך הפלא הזה של עיבור חנה ובפרט היותה בת ק"ל שנה ולדתה בן צדיק וחכם בוצין בוצין מקטפי ידיע שהורה הלכה בפני רבו ראתה לשבח אל ה' ית' כי מתוך כעולותיו ניכר מציאותו כי אין בלתי משגיח ולזה אמר ותתפלל חנה ותאמ' שהשבח הזה כבר היה מגמ' פניה מאז מעת התפלה על דרך מה שפירשתי בכלי חמדה בפסוק מהולל אקרא ה' ומאויבי אושע סר"ל קודם שאושע מאויבי כבר סדרתי שבחו של מקום על אותם שוע' שאושע מאויבי ז"ש מהולל אקרא ה' ומאויבו אושע וזהו או' ותתפלל חנה ר"ל מהעת היא אשר התפללה חנה לה' בעד בנים מאז ותאמר עלץ לבי כי נכון לבה בטוח בה' לא תשוב ריקם כי שערי דמעה לא ננעלו והי' תבכה ולא תאכל בודאי ישמע אלהים ואל דמעתה אל יחרש וזהו שאמר ותתפלל חנה ותאמר עלץ לבי בה' מאז אמנם כעת שיצא הענין בפועל רמה קרני בה' ובהיות השני ענינים בזמנים מתחלפים לכך לא ערב אותם לומר עלץ לבי ורמה קרני בה' אבל אמר עלץ לבי בה' מאז ובעת רמה קרני בה' כאמור עוד אפשר שע"י הבן הזה והיותו צדיק הנה רמה קרנה של חנה בה' ועתהאוקדת על מה שרמה קרנה בה' על כן עלץ ושמח לבי והפועל הוא שרמה בלתי בן שעתה רחב פי על אויבי המכחישים מציאות ה' או השגחתו כי עתה רחב פי על אויבי כי יש לי מופת חותך האם בת ק"ל שנה תלד באופן שרחב פי על אויבי וכל שמחתי ששמחתי היא מצד היות הישועה ישועתך ועל ידך לא על מציאות הישועה עצמה מהיות לי בן כ"א שמחתי היא על שהשגח' עלי לפקדני וזכרני בישועתך ולפי זה כי שמחתי בישועתך על קדוש שמך שיאמרו כל העולם אין קדוש כה' כי אין בלתך ע"כ · או אפשר כי לפי שחנה הביאה את בנה רך בשנים וידידות נפש' התפלה כעת אל ה' יאמן כעת אל לבה שיהיה עלץ ומתעל' בה' ולא תתעצב על הניחה את בנה קירו' לבה ז"ש ותתפלל חנה ותאמר אנא ה' מה שעלץ לבי בה' יתמיד עלצון זה ולא ירע לבבי בתתי אותו כל ימיו אל עלי ולבית ה' · ואולי אמר עלץ לבי וכו' על ג' זמני' הא' קודם הריון שמואל שלא היה לה במה לשמוח כי אם בה' וז"ש עלץ לבי בה' קודם לידת שמואל ויסייע לזה המאמר הנז"ל עלץ לבי תשעי' של שרה ומאה של אברהם כדפרישית שזאת נחמתה שמי שענה לאברהם ושרה הזקנים הוא יענה אותם ויתן לי בן עם היותי זקנה ועקרה ובזה היתה לה תקוה ותוחלת ובזה עלץ לבי קודם לידת שמואל ואחר הורתו ולידתו רמה קרני בה' · ועתה שהבאתיו אל בית ה' רחב פי על אויביו פנינה וכיוצא בה כי אינלאי מלתא שתכליתי בבנים היתה לעבודת ה' ולא לזולתו מהפכיות הנכריות ז"ש

דתב

ב
2 אֵין־קָד֥וֹשׁ כַּיהוָ֖ה כִּֽי־אֵ֣ין בִּלְתֶּ֑ךָ וְאֵ֥ין צ֖וּר כֵּאלֹהֵֽינוּ׃ 3 אַל־תַּרְבּ֤וּ תְדַבְּרוּ֙ גְּבֹהָ֣ה גְבֹהָ֔ה יֵצֵ֥א עָתָ֖ק מִפִּיכֶ֑ם כִּ֣י אֵ֤ל דֵּעוֹת֙ יְהוָ֔ה וְל֥וֹ נִתְכְּנ֖וּ עֲלִלֽוֹת׃ 4 קֶ֥שֶׁת גִּבֹּרִ֖ים חַתִּ֑ים וְנִכְשָׁלִ֖ים אָ֥זְרוּ חָֽיִל׃

ולו ס״ו כתי׳ · ק׳ ח׳ וק׳ וי״ו

תרגום: עַל סַנְחֵרִיב מַלְכָּא דְאַתּוּר אִתְנַבִּיאַת וַאֲמָרַת עָתִיד דִּיקוּם הוּא וְכָל חֵילָוָתֵיהּ עַל יְרוּשְׁלֵם וְנִסְּ סַגִּי יִתְעֲבִיד בֵּיהּ תַּמָּן יִפְּלוּן פִּגְרֵי מַשִּׁירְיָתֵיהּ בְּכֵין יוֹדוּן כָּל עַמְמַיָּא אוּמַיָּא וְלִישָּׁנַיָּא וְיֵימְרוּן לֵית דְּקַדִּישׁ אֶלָּא יְיָ אֲרֵי לֵית בַּר מִינָךְ וְעַמָּךְ יֵימְרוּן לֵית תַּקִּיף אֶלָּא אֱלָהָנָא: עַל נְבוּכַדְנֶצַּר מַלְכָּא דְבָבֶל אִתְנַבִּיאַת וְאָמְרַת אַתּוּן כַּסְדָּאֵי וְכָל עַמְמַיָּא דַּעֲתִידִין לְמִישְׁלַט בְּיִשְׂרָאֵל לָא תַסְגוֹן לְמַלָּלָא רַבְרְבָן לָא יִפְּקוּן גִּידוּפִין מִפּוּמְכוֹן אֲרֵי אֱלָהָא יָדַע כּוֹלָא וְעַל כָּל עוֹבָדוֹהִי מְתִיחַ דִּינֵיהּ אַף לְכוֹן עָתִיד לְשַׁלָּמָא פּוּרְעֲנוּת חוֹבֵיכוֹן: עַל מַלְכוּת יָוָן אִתְנַבִּיאַת וַאֲמָרַת קַשְׁתַּת דְּגִבָּרֵי יְוָנָאֵי יִתָּבְרוּן וּדְבֵית חַשְׁמוֹנָאֵי דַהֲווֹ חַלָּשִׁין יִתְעֲבֵד לְהוֹן נִסִּין

רש״י

ואין צור כאלהינו · אין צייר כאלהינו הצר צורה בתוך צורה : אל תרבו תדברו · כל גסי הרוח אשר שמחו מכלמת ובשביל פנינה שהית׳ מתגאה עליה היא מדברת לפי פשוטו ולפי מדרשו כתרגומו שתרגם יונתן : עתק · חזק · ד״א ערק לשון סרה כמו ויעתק משם ההרה יצא דבר סרה מפיכם : כי אל דעות ה׳ · יודע מה בלבבכם: ולו נתכנו עלילות · כל מעשה האדם כמכין לפניו · נתכנו · לשון מכיין כמו ותוכן לבנים אתכנו · קשת גבורים חתים וגו׳ · כך אומנותו של הקב״ה מתיש את הגבורי׳ ומחזיק את החלשים משביע את הרעבים ומרעיב את השבעים : שבעים

רד״ק

אין קדוש כה׳ · שהתפללתי בבית מקדשו ושמעה תפלתי : כי אין בלתך · ידעתי כי אין בלתך שראוי להתפלל לו ועל כן עלי לומר אין קדוש כה׳ : ואין צור כאלהינו · אין חזק כאלהינו שהופך הטבעים ברצונו כי הייתי עקרה ולא היה בטבעי ללדת : אל תרבו · שתדברו גבוהות אמרה כנגד פנינה וכנגד המכעיסים אותו : יצא · אל יצא ואל שוכר עומד במקום שנים : עתק · דבר חזק : כי אל דעת ה׳ · הכל יודע הוא ואין נסת׳ ממנו ואמר דעות לשון רבים כלומר כל דעות בני אדם ידעם כאח׳ בלא רבוי ובלא שינוי אצלו כמו שאמר היוצר יחד לבם המבין אל כל מעשיהם : ולא נתכנו עלילות · כתוב באל״ף וקרי בו״ו ופירוש שכתוב כי לא נתכנו עלילות בני אדם אם לא יחפוץ האל ופי׳ הקרי כי לו לבדו נתכנו העלילות לא לבן אדם כי הוא עושה כאשר ירצה ובן אדם אומר ולא יעשה ודב׳ ולא יקימנה ופירוש עלילת מעשים : קשת גבורים חתים · טעם חתים על גבורים לא על קשת כי היה לו לומר חתה ופי׳ חתים הם וקשת׳ וכמוהו כי היתה אליו פני המלחמה קול נגידים נחבאו והדומים להם שכתבנו בספר מכלל : אזרו חיל · החיל והכח הוא אוזרם : שבעים

רלב״ג

הנה כשנעיין בקדושים שברא הש״י והם המלאכים שהם נבדלים ונקיי׳ מחומר לא ימצא בהם מי שהוא קדוש ונבדל כמו הש״י וזה שכל אחד מהם לא יתפשט אל הגלגל שהוא מניע אותו והוא משים אותו חי ביחס ההוא המיוחד כמו שבארנו בחמשי מספר מלחמות יי׳ אמנם הש״י אין לו יחס לאח׳ מהם כי אין בלתי כמצ׳ אותו ואין לו שום יחס עם חומר ואין בורא ויוצר כאלהינו כי אף על פי שהש״י סדר שיתהוו קצת הילירות באמצעות פועלים מה הנה הם לא ישנו את תפקידם ולא יתחדש מהם רק מה שסדר הש״י שיתחדש מהם על המנהג הטבעי ואולם הש״י עושה ויוצר כל מה שירצה ואף על פי שיהיה כנגד הטבע והנה אמרה זה לפי מה שאחשוב בעבור המופת שעשה הש״י לה שהיתה עקרה וילדה ובעבור שאר המופתים הדומים לזה שעשה הש״י : אל תרבו תדברו אמרה בעבור דברי פנינה והכעסתה אותה על שאין לה בנים והיותה מתגדלת עליה מצד רבוי בניה ובעבור הדברים האלו שאומרים האנשים קצת לקצת אל תרבו לדבר גבוהה גבוהה ודבר חזק בעבור מה שתראו שהגיע לכם מהטוב או שראוי להגיע מצד כחכם ועוצם ידיכם או רוב השתדלותכם או חולשת שכנגדכ׳ או השתדלותם כי השם לבדו יודע העתידות ולא נתכנו המעשים לאיש אשר יחשב לפשותם כי לא אדם דרכו כמו שזכרה אחר זה · ולמה שהוא קרי ב״וו ולו נתכנו העלילות כי הוא לבד יכול על כל אשר יחפוץ · הגבורים הם חתים כשירצה הש״י עם היות קשתם בידם וכחם · והאנשים הנכשלים אזרו חיל עם עזר הש״י כמו שהתבאר מענין סנחריב להלחם על ירושלם עם שאר המופתים הדומים לו : האנשים

מנחה קטנה

אין קדוש כה׳ · אמ״ל שזו אמרה כנגד ברכת אתה קדוש וגו׳ ורצתה בזה להבדיל בין קדושת המקום לקדושת ישראל שאע״פ דכתי׳ קדושים תהיו כי קדוש אני ה׳ מ״מ אין דומתה כי אין קדוש כה׳ · וקרוב לזה בב״ר פרשה צ׳ קדושים תהיו יכול כמוני ת״ל כי קדוש אני קדושתי למעלה מקדושתיכם · וז״ש בנוסח אתה קדוש ושמך קדוש · ואע״פ וקדושים יהללוך וגו׳ שגם ישראל נקראו קדושי׳ מ״מ נא״י האל הקדוש קדושתך למעלה מקדושתם · כי אין בלתך · מי ידמה לך שיהא נקרא קדוש בשלמות כמוך כי אין צדיק בארץ אשר יעשה טוב ולא יחטא והן בקדושיו לא יאמין · ואין צור כאלהינו · אמ״ל א״ת צור אלא צייר כי אין צייר כמותו כי צייר הכל יש מאין מה שא״א לשום נבר׳ כי אם יש מיש : אל תרבו תדברו גבוהה וגו׳ הנה ידוע דאמ״ל שתקנה בתפלה זו כוללי׳ שמנה עשרה ברכות שבתפלה ואמרו חז״ל אסור להרבות לספר בשבחו של מקום כי אם מה שאמר משה בתורה האל הגדול הגבור והנורא · ואם יוסיף נרא׳ כאילו שייחתכנו לשבחו של מקום כדאי׳ בברכות · וזה שאמרה חנה אחרי שאמרה עלץ לבי וגו׳ שהם אבות וגבורות וקדושת השם שאלו שלשה הם ברכות שבח למקום אמרה אל תרבו תדברו גבהה יותר ממה שתקנו ז״ל ולא יצא עתק מפיכם דברים עתיקי׳ בשבחו של מקום אע״פ שכוונתכם לטובה להרבות בשבחו של מקום כההיא דכתיב לקמא דר׳ חנינא ואמר האל הגדול הגבור והנורא והעזוז וכו׳ כדאי׳ בברכות ונערו בו כי לו דומי׳ תהלה ע״כ כל מה שאתה משבח אתה פוגם כי מי ימלל גבורות ה׳ וגו׳ ע״כ יהיו דבריכם מעטי׳ · ושמא תאמרו היתכן שמעט בכבוד שמים שלתת לו תוארים בשבחי׳ הרבה וכוונתי רצוי׳ להרבות בכבוד שמים ולא למעטו חלילה לזה אמרה כי אל דעות ה׳ וגו׳ והוא יודע כוונתך כי טובה היא וע״כ די בזה שיהא כוונתך לשמים ובזה המעט אתה כולל הרבה בדעתך והוא יודע תוכן לבות וכי תמים אתה עם ה׳ אלהי׳ · האמנם עיקר שבחי המקו׳ הוא לומר בלשון שלילה כמו אין כמוהו אין גבור כמוהו ולא נתכנו עלילות אין מי שיוכל לתוכן ולספר עלילות ה׳ ונפלאותיו וגבורותיו וזה כפי הכתיב לא בא״לף שלא יוכל אדם לתוכן גודל עלילות ה׳ · וכפי הקרי לו נתכנו עלילות ירצה שזהו טעם למה לא תרבה לדבר גבוהה ודברי׳ עתיקי׳ ברבוי תוארים כי לו נתכנו כל עלילות וכל שבחי שבחי׳ יותר ויותר מה שאתה אומר כלולי׳ בו וא״כ אי אפשר להשמיע כל תהלתו וע״כ יהיו דבריך מעטים כי אם במה שפרשת לבד :

פי׳ רבי׳ ישעיה

אל תרבו תדברו גבוהה ויצא עתק מפיכם לחרף אותי על שהייתי עקרה : כי אל דעות יי׳ : ולא נתכנו עלילות · והוא יכין ליתן לעקרות בנים ולהמית בני היולדות : עתק · הו׳ דיבור קשה כמו הדוברות על צדיק עתק : ונתכנו · כמו מי תכן את רוח יי׳ : עלילו׳ · מעשים : קשת גבורי׳ חתי׳ : פי׳ דקרא מהורס הו׳ גבורי קשת חתים ועל שנשברם בתג גבורים :

כלי יקר

רחב פי על אויבי יען כי שמחתי בישועתך ר״ל היותך מושיעי זה עקר תכליתו והוכחה לזה הוא תתי את הבן יקיר לי לשרתו ולברך בשמו שזו הוראה גדולה היותי חפצה בעבודת ה׳ ובירא תו · ובדברי חז״ל רמה קרני עשרה קרנות הן קרנ׳ וכו׳ הובא בילקוט ברמה מדבריהם שדברי חנה אלו על כללות ישראל ויהיה הכונ׳ שהעפיגים שייבי׳ זה לזה שכמו שחנה שמחה בבן כן הוא יתברך ישמח ויגל בבניו הלא הם ישראל ורמה קרני כדכתיב וכל קרני רשעים אגדע ואז תרוממנה קרנות צדיק אלו ישראל ודרך הסוד חנה רמז לשכינה ולישראל כשיושעו מהגלות רמה קרני על שכינת עוזו וכו׳ :

אין קדוש כה׳ מגילה א״ר יהודה בר מנשיא אל תקרי בלתך אלא בלותך שלא כמדת הב״ה מדת ב״ו מדת בשר ודם מעשיו מבלין אותו אבל הב״ה מבלה מעשיו : ואין צור כאלהינו אר״י בן מנשיא אין צייר כאלהינו שלא כמדת הב״ה מדת בשר ודם ב״ו צר צור׳ על גבי הכותל ואינו יכול להטיל בה רוח ונשמה קרבים ובני מעים אבל הב״ה צר צורה בתוך צור׳ ומטיל לתוכה רוח ונשמה קרבי׳ ובני מעים ע״כ ובמסי׳ הרבו בזה עיין בילקוט · ורש״י ואין צור כאלהינו אין צייר כאלי״נו הצר צורה בתוך צורה ע״כ · ועיין הרד״ק ז״ל והרלב״ג ז״ל ומהרי״א ז״ל כתב שלפי שחנה אמרה עלץ לבי בה׳ וכו׳ לומר שהיתה לידתה בדרך נס ופלא אלהי והיה לאות אמת שהיתה לידתה בטבע ולא מסיבת האל״ ית׳ שהוא להיותו נבדל מחומריות וגבוה מעל גבוה לא ישגיח ולא ידע הדברים השפלים האלה ולא יתבונן בהם לזה רצתה להודיע שזו באמת מחשבת כפסד׳ כי הנה האלהים עם היותו קדוש ונבדל כי הקדושה איננה כ״א ההבדל והפרד מן החומריות הנה עכ״ז הוא יודע כל הדברים השפלים ומשגיח בהם לתת לאיש כדרכיו ולז״א כמודה בהקדמת כחולק אין קדוש כה׳ ור״ל אמת הוא מ״ש כי אין קדוש כה׳ ולפי שלא יאמר אומר ויהר עליו עם שאר הנבדלי׳ כי אין לו שום יחס לז״א אין בלתך ר״ל אין קדוש בלתי ה׳ אבל עם הודאת ההקדמה הזאת אל תרבו תדברו · גבוהה ר״ל שהוא גבוה ומפני זה לא ישגיח איננו כן ואל תטעו בדברי שקר דברי הפלוסופים ואל תתעסקו בחקירתם אבל יצא עתק מפיכם ותדברו דברים ותיקין אמיתיים והם כי אל דעות ה׳ ר״ל יודע הדברים אשר בכאן כולם ולו נתכנו עלילות ר״ל שהוא המשגיח וגדול העצה ורב העליליה ולו יאותו המעשי׳ כולם כי הם מאהו ובידו ע״כ ובכלי חמדה שכתבתי שאמ׳ אין קדוש כה׳ מקושר עם רחב פי על אויבי שרחב פי לה׳ בפה מלא אין קדוש כה׳ והכוונה שאע״פ שקדושה לו ית׳ וההשגחה בדברים השפלים לספור את רובע יש׳ וטיפה זו מה תהא עליה וכיוצא נראים בעיני הפתאים שהם שני ענינים הפכיים ונגדיים זה לזה שאם קדוש הוא איך ישגיח בדברים כיוצא באלו הנבזים ונמאסים אין קדושתו ופרישותו לז״א כי אין קדוש כה׳ כי אדרב׳ היא הנותנת ומורה על עוצם קדושתו הנוראה שלא יצטרך להסיר בלתו ממשרתיו להשגיח חלילה בענינים החומריים כי קדושתו נפלאת והראיה כי אין בלתך להשגיח מתחת ידך חלילה כי זו הוראה שלא יגרע מקדושתך בהשגיח בכיוצא בדברים אלו ואפי׳ כמבזים זה למה״ד לאיש חכם ומיוחס מאד שאפי׳ שיטפל בענינים שפלים יתלו בענותנותו לא כן איש רק שאם לא יתנהג בכבודו ופרישו׳ לא יחשבוהו לכלום כן אתה המבדיל עם היותך גדול וקדוש אין בלתך המלאכי יען שהוא דבר נמנע כי אין צור וצייר כאלי״נו באופן שבהכרח הוא שנעשו כל הדברים בהשגתו עם היותו קדוש וזו שייך· לענין חנה בהריונה שלא בטבע ושייך אל כללות כוונתה בתפלתה שהיא מיוסדת על מפלאות ה׳ והשגחתו כמו שפרשתי בסמוך גבי ה׳ יחתו מריביו ע״כ תורף דברי שם · ושמעתי מדרשים אין קדוש כה׳ כי אין בלתך שום קדושה וכיון שכל הקדושות נמשכו ממך ומאצילותך לא יתכן שהעלול יתדמה אל עילתו להיות בשוה אליו וז״ש אין קדוש כה׳ יען שאין קדושה בלתך שאתה קדוש וממך כל קדושה נמצאת לקדושים ותרשישים ואישים :

אל תרבו תדברו וכו׳ עיין רש״י ז״ל והרד״ק ז״ל וקרוב לזה כתב הרלב״ג ז״ל בקרי וכתיב · ומהרי״א ז״ל כבר זכרתי שיטתו בפסוק הקודם עיין שם : והרב כמה״רר יעקב בי״רב ז״ל כתב שהכתוב הזה סובב על מה שכתב הרמ״בם ז״ל בענין ידיעתו י״ת שאם הוא יודע א״כ ידיעתו מכרעת שילא הפועל ההוא כמו שידעו הוא י״ת כדי שלא יהיה חסרון בידיעתו שהרמ״בם ז״ל תירץ בזה כי לו הרמים כ״ו שאין ידיעתו חוזממנו וכמו שלא נשיג מהותו כך לא נוכל להשיג ידיעתו לדעת איך יודע העתידות ובלתי מכריע ועל זה אמר הרב הנז׳ כי אל דעות ה׳ לדעת העתידות ולו נתכנו עלילות והמעשים מפאת הידיעה כי איננה מכרעת כי עמקו מחשבות ה׳ וידיעתו אבל האמת הוא שהוא אל דעו׳ ואיננו מכריע וזהו ולא נתכנו עלילו׳ מהרחבת הידיעה ע״כ : ובכלי חמדה פירשתי אל תרבו תדברו גבוה דהיינו בהסתלקות ההשגחה השפלים ממנו י״ת בחשבכם שהוא גבוה ר״ל גבהות ומעלה אליו י״ת וז״ש שנית גבוהה כי יש לחוש פן יצא עתק מפיכם דבר כפירה לעקור את הכל ואפי׳ מציאות ה׳ ותיבת עתק יהיה לפי זה מלשון המעתיק הרים ולא ידעו לעומת זה אל תרבו תדברו גבוה׳ בחשבכם שהיא גבוהה פן יצא עתק מפיכם שהאמת איננו כן אלא שאל דעות ה׳ וכל אותם העלילות שאתם מ׳ לילים עליו בהו׳ שאיננו משגיח וכיוצא באלו העלילות לא נתכנו ולא יהכן שכולם יהרסו ואת כולן ישא רוח יקח הבל והיינו ולא נתכנו עלילות ולא באלף והם הוא בוא״ו פירושו כל הדברים שאתם רואים באלו הם שלא כדין ובלתי עשוי׳ על נכון וכמשפט הלילה לאל מרשע ושדי מעול שלו ולפניו נתכנו על הנכון כל הדברי׳ הנראים לעינינו כעלילות בלי יוצר לפני הם מהוכנים ומכוונים וז״ש ולו נתכנו עלילות ע״כ והפנ׳

עוד כי אל דעות ה׳ יודע הדברים בכח קודם שנתכנו בפועל וז״ש כי אל דעות ה׳ כי עדיין שלא נתכנו העלילות קודם התכנם יודע ה׳ אותם וכוונתו להכרית דרוש ההשגחה · ובמסכת ברכות כי אל דעות ה׳ אמר ר׳ אמי גדול דעת שנתנה בין שתי שמות שנ׳ כי אל דעות ה׳ ע״כ :

קשת גבורים כו׳ עיין רש״י ז״ל והומללה פירושו שלא נזכרו על שם פנינה כ״א על שם הגל ובהכי ניחא שלא אמר אומללו אלא אומללה שלא נזכרו עוד בשם אמם כ״א בשם חנה ע״כ ועיין הרד״ק ז״ל וכן הרלב״ג ז״ל ומ״ש שבעי׳ בלחם נשכרו הרד״ק כפי׳ רש״י ז״ל ומהרי״א ז״ל פי׳ שכוונת הפ׳ להביא ראיה איך הוא ית׳ סיבת כל הענינים שבעולם והפוכותיו כי בענין הכבוד והשררה אם תראו שקשת גבורים חתים ר״ל גדולתם וחזקת׳ באפס יד ישבר ונהפך ענין חתים הגבורים ההם והנכשלים שהם האנשים החלשים ונפחותים בפתע אזרו חיל ואם הראה ג״כ בענין העושר שבעים בלחם נשכרו ר״ל אותם שהיו שבעים באו לידי חוסר כל עד שנשכרו לעבוד עבודת בעד ככר לחם והפך ברעבים שלא היה להם לחם לאכול חדלו כלו׳ חדלו מלהיות נשכרים ואם תראו ג״כ בענין הבנים שעד עקרה ילדה שבעה ר״ל עד היות עקרה בלתי ראויה להוליד ילדה בנים הרבה והפך מה שהיתה רבת בנים אומללה מהם הנה ג׳ הדברים הא׳ בהנה בהם עולם הפוך הכונה ראו שאינו במקרה אבל סיבתה הוא ית׳ ולזה חזר להזכירם ביחסם אלא יתברך והתחילו במאי דסליק מיניה שהוא עד עקרה ילדה שבעה ורבת בנים אומללה שזה יהיה ע״י ה׳ שה׳ ממית ומחיה כלו׳ שה׳ ממית רבת בנים ומחיה לעקרה שילדה שבעה והמנם בענין העושר אשר זכר׳ הנה האלוה ית׳ הוא סיבתו ש׳ מוריש ומעשיר לא בכמו׳ קטן אבל משפיל אף מרומ׳ וזה ג״כ בענין והעושר אשר זכר והמנם בענין הכבוד שזכר גם כן האל הוא סיבתו כי הוא מקים מעפר דל מאשפות ירים אביון ולא זה על העושר כי אם על הכבוד שהאל ית׳ מריס הדל והנבזה מהאשפות ועם היות כבודם חדש עמהם הנה ברצון ה׳ יושיבהו עם נדיבים וזקנים והמעל׳ ואף המלכות שהוא תכלית הכבוד והמעלה והעילוי פעמים ינחילהו אל הפחות והדל וזש״ה וכסא כבוד ינחילם ואמר שאין בזה עול וחמס לשאר האנשים המושלים בהוכו בקרב הארץ כי לה׳ מצוקי ארץ ר״ל עמודי הארץ וישת עליהם תבל וכיון שהוא יתב׳ ברא העולם והטביעו על מה שהוא איך לא ימליך את בן טבאל בתוכו ואיך לא יעשה בו כרצונו עכ״ל :

ובכלי חמדה כתבתי קשת גבורים חתים שהכונה להכריח מציאות ה׳ כי אותם הגבורים אשר ניחתה קשת נחושה מזרעותם כעת אפי׳ בהתחברם שני גבורים ואפי׳ על קשת אחד כל דהו מהרבים אינם יכולים לדורכו ז״ש קשת בלשון יחיד ואפי׳ עליו הגבורים חתים ונכשלים אחר שנכשלו שנפל לבם מכשלונם עכ״ז אזרו חיל לא בחיל ולא בכח כי אם בכח ה׳ והשבעים מאז כעת נשכרו והרעבים חדלו מלהשכיר אותם ע״ד והתמכרתם בארץ אויביכם ואין קונה · או אמר שבעי׳ בלחם נשכרו והרעבים חדלו מהשכיר עצמם בלחם כי נכנסו השבעים תחתם וכפרס וכן על זה הדרך עד עקרה וכו׳ שאלו הענינים הנגלים ומושגים אינו נקח ראיה אל הנעלמים בתחיית המתים שנוכל ללמוד מאליו לאמת כי ה׳ ממית ומחיה שכבר ראינו תחיית המתים ומיתת החיים במוריש ומעשיר ע״כ · עוד היה אפשר לפרש פסוק קשת גבורים חתים ונכשלים הכל חלוקה אחד שאומר נפלאות ה׳ שאפי׳ אחר שקשת גבורים חתים וג״כ נכשלים הגבורים הנה ראו שהיה חיתת הקשת וכשלון שבר על שבר ועכ״ז אחר שהירע להם כל זה אזרו חיל בעזר ה׳ ולכך הביאם ה׳ שיכשלו ושיהיו חתים כדי שידעו כי לא בכח יגבר איש כי אם מאת השי״ת אמנם יגידו שאר הכתובים עליו שכל׳ שתי חלוקות וזה הכתוב גם כן כאחד מהם : עוד אפשר שבכלל דבריה הלא כיונה קנטור אל צרתה פנינה אשר היתה מכעסתה צרתה גם כעס וזורה לה חלים כמתהלה׳ יורדות חדרי בטנה עליה רמז קשת גבורים על חיליה כחילי גבורים שנונים עם גחלי רתמים הנה קשת גבורים חתים ונכשלים אזרו חיל על עצמ׳ לא להזיק ולחרף זולתה כי אם אזרו חיל לעצמה אשת חיל ועליה אמר שבעים על פנינה שהיתה שבעה ורעבים חדלו על חנה עצמה שמאז והנבה ולא תאכל כעת ורעבים חדלו ויוכיח זה הסיום עד עקרה ילדה שבעה ר״ל בנים רבים ועל עצמה אמר׳ ורבת בנים אומללה על פנינה שאחז״ל ככנ״ל בדברי רש״י ז״ל שבהולד בן לחנה פנינ׳ קוברת שנים עד שספו תמו מן בלהות ורבת בני׳ אומר לה ובזה ידוקדק הו׳ עד עקרה שתיבת עד מיותר די שיאמר עקרה ילדה שבעה אבל הכונה לקשר ענין עקרה ילדה שבעה עם מאמר ורעבים חדלו אשר בכלל דבריה אלו רמז על עצמה שמאז היתה רעבה ולא תאכל ממרירות נפשה וכעת חדלו מהרעבון ומסיימת שנמשך הרעבון ההוא עד אשה עקרה ילדה שבעה וכו׳ וזהו אומרו עד עקרה וכו׳ דהיינו שמואל ששקול כשבעה בנים כלומר בנים מרובים או ששמואל עולה בגימטריא שבע׳ כמו שכתב רש״י ז״ל וחז״ל אמרו בפ׳ ע״ב ב״ר שדרשו שבעים זו לאה שהיתה שבעה בבני׳ ונשכרה ורעבים חדלו זו רחל שהיתה רעבה בבנים חדלה עד עקרה ילדה שבעה זו לאה שהיתה עיקר׳ של בית וילדה שבעה ורבת בנים אומללה זו רחל שהיתה ראויה שיעמדו ממנה רובן של בני׳ אומללה ומי עשה כן ה׳ ממית ומחיה לדבריהם ניחא שענין שבעים הוא מענייני׳ דבנים ומעין הדרוש על פקידת חנה :

ה׳ ממית ומחיה וכו׳ חז״ל אמרו במסכת סנהדרין שנו רבותינו עדת קורח אין להם חלק לעול׳ הבא שנאמר ותכס עליהם הארץ בעולם הזה ויאבדו מתוך הקהל לעה״ב · ר׳ אליעזר אומר עליהם הכתוב אומר ה׳ ממית ומחיה ריב״ל בשם רבי אומר כך היתה עדתו של קרח שוקע׳ ויורדת עד

רשי

שבעים בלחם · ולא צריכים להיות נשכרים לשום מלאכה מרעבים ונשכרו בלחם פרנסתם ורעבים שהיו טורחים ויגעים על מזונות חדלו מטרחם: עד עקרה ילד' שבע' ורבת בנים וגו' · ובעוד שהעקרה יולדת שבעה בנים רבת בנים אמללה וקוברת בניה חנה ילדה שבעה שנאמר כי פקד יי' את חנה ותהר ותלד ג' בנים ושתי בנות וכשחנה יולדת אחד פנינה קוברת שנים ועשרה בנים היו לה שנא' הלא אנכי טוב לך מעשר' בנים של פנינ' כשילד' חנה ארבעה קברה פנינה שמונה וכשנתעברה ולד חמישי נשתטחה פנינה לרגליה ובקשה רחמים וחיו ונקראו על שמה אלו דברי רבי נחמיה רבי יהוד' אומר בני בנים הרי הן כבנים ויש אומרים שבעה בגימטרא כתניין שמואל: · חסידו

מקרא

חָיִל: שְׂבֵעִים בַּלֶּחֶם נִשְׂכָּרוּ וּרְעֵבִים חָדֵלּוּ עַד־עֲקָרָה יָלְדָה שִׁבְעָה וְרַבַּת בָּנִים אֻמְלָלָה: יְהוָה מֵמִית וּמְחַיֶּה מוֹרִיד שְׁאוֹל וַיָּעַל: יְהוָה מוֹרִישׁ וּמַעֲשִׁיר מַשְׁפִּיל אַף־מְרוֹמֵם: מֵקִים מֵעָפָר דָּל מֵאַשְׁפֹּת

ו' דגשים · ל' · ג"ב מל' וח' חס' · ב'

ירים

תרגום

נִסִּין וּגְבוּרָן: עַל בְּנוֹהִי דְהָמָן אִיתְנַבִּיאַת וַאֲמָרַת דַּהֲווֹ שַׂבְעִין בְּלַחְמָא וְגָעַן בְּעוּתְרָא וְסַגִּיאִין בְּמָמוֹנָא אִיתְמַסְכָּנוּ תָבוּ לְאִתַּגָּרָא בִּלְחֵם וּמָזוֹן פּוּמְהוֹן מָרְדְּכַי וְאֶסְתֵּר דַּהֲווֹ חֲשִׁיבִין מִסְכֵּינִין עֲתָרוּ וְאִתְנַשִּׁיאוּ יַת מִסְכֵּינוּתְהוֹן תָּבוּ לְמֶהֱוֵי בְּנֵי חוֹרִין כֵּן יְרוּשְׁלֵם דַּהֲוַת כְּאִיתְּתָא עֲקָרָא עֲתִידָא דְהִתְמְלֵי מֵעַם גָּלְוָתְהָא וְרוֹמֵי דִמְלְיָא סַגֵּי עַמְמַיָּא יְסוּפוּן מַשִּׁירְיָתְהָא תִּיצְדֵי וְתִיחֲרוּב: כָּל אִילֵין גְּבוּרְתָא דַייָ דְהוּא שַׁלִּיט בְּעָלְמָא מֵמִית וְאָמַר לְאַחָאָה וּמַחִית לִשְׁאוֹל וְאַף עָתִיד לְאַסָּקָא בְּחַיֵּי עָלְמָא: יְיָ מְמַסְכֵּין וּמְעַתִּיר מַשְׁפִּיל אַף מְרִים: מֵקִים מֵעַפְרָא מִסְכֵּינָא מִקִּילְקָלְתָא

מרים

רדק

שבעים בלח' נשכרו · אותם שהם שבעים מתחלה שבו להיות נשכרי' בפת לחם והותם שהיו רעבי' מתחלה ונשכרו חדלו מלהשתכר ומלטרוח על טרפ' כי היו שבעי' ברצון הבורא יתברך עד שיגיע רצון הבורא עד כך והשגחהו עד כי מי שהית' עקרה כמוני ילדה שבעה ומי שהיתה רבת בנים כצרתי פנינה עתה אומללה נכרת' כלומר שמתו בניה · ומה שאמר שבעה אינו דוקא אבל הוא שם חשבון כי כן דרך הכתו' כשירצ' לומר רבים יאמר שבע כמו אומללה יולדת השבעה שבע כחטאתיכם שבע יפול צדיק וקם לפי שהעולם במספר שבע' ז' ככבים משרתים שבע ימי השבועה ועל עצמ' אמרה הנה שהיו לה בנים ובנו' כמו שכתוב כי פקד יי' את חנה ותהר ותלד שלשה בנים ושתי בנות: ורבת בנים · זה אמרה על פנינה אמרו כשהיתה חנה יולדת אחד היו בני פנינה מתי' שנים · ובדרש עד עקרה ילדה שבע' שמואל בגימטריא במספר שבעה ויתכן לומ' כי אמרה זה חנה על כנסת ישראל וכל השירה כולה גם כן על כנסת ישראל ולכך התחיל בה בלשו' ותתפלל כי לשון התפילה יפול ברו' על הענינ' העתידי' ובמעט על מה שעבר ואמר' זה ברוח נבואה ולכך הוסמה במכתב בין הנביאי' כי היא נבואה כולה עתידה על צרות ישראל ותשועתם כמו שתרגם המתרגם יונת' בן עוזיאל ויפה אמר ומתיישב בלב הנבונים ודעתנו בזה הפסוק והשירה כולה כי אמרה חנה כל עניני העולם ודרכי בני אדם תלויין ביד הבורא ית' וברצונו והוא משגיח בכללים ובפרטים ועוש' בהם כרצונו ואפילו אם נראה לבני אדם שיעשה להם דבר שאינו על רצונם ואפלם יש להם להתפלל אליו בכל נפשם כמו שעשיתי אני והוא יתן להם בקשתם ורצונם בכל דבר שהיה חפלם ורצם כי השגחתו בתחתוני' כמו שהיא בעליוני' כמו שאמרה בסוף כי ליי מצוקי ארץ וישת עליהם תבל ואמרה כי אם יהיו ישראל בצרה ובגלות תחת האומות הנמשלו לאש' שילדה בנים הרבה והיא מתגא' בהם ושמחה ומתהדר' עליה' בכל עת שתתגב' האשה הרבה בבנים להגר ולהרע לעקרה והיא כנסת ישראל הנמשלת לאשה עקרה שיולדת מעט בנים כמו שנאמ' בישעיה רני עקרה לא ילדה וכמוהו הרב' אפילו שהיו לה מעט בנים לזאת העקרה עוד יבא זמן שתהיה גם היא רבת בני' בעת שישובו אל יי' בכל לבם ויתפללו אליו בגלותם וצרתם ואז אותה שהית' רבת בנים אומללה פי' נכרתה ונפסקה מלהוליד ולהגדיל ומה שילד' יכרת ויאבד וזה מורה על ביאת המשיח וענין תשועת ישראל בשובנו לארצנו במהרה בימינו ומיתת הנועדי' עם גוג ומגוג כי תהיה בהם מהומה גדולה ויפלו' כללו הטובי' שבהם ועל זה אמר רגלי חסידיו ישמור וכל הענין נמשך בזה הדרך ומעת' פתחתי לך הדרך ותבין מעצמך: יי' ממית ומחיה · את האדם אמר בתחלה ממית ואח' כך מחיה בהפכו מחיה שמעמידו בחיי' ומאריך ימיו כשירצה וכן והחלימני ותחייני והדומים לו שפי' העמדת החיים באדם וכן מוריד שאול ויעל כמו העלית משאול נפשי חייתני מיורדי בור וכן מיד שאול כי יקחני סלה כי טעם מיד שאול למעלה ממנו ולמטה ממנו או הוא רמז לצרות ולרווחות וכן הכי אמות והחיה או יהיה ממית ומחיה אני אמית ואחיה רמז לגמול הצדיקים ולעונש הרשעים בנפשותם או אמר פסוק זה בדרך נבואה או בדרך קבלה על תחיית המתים לעתיד לבא: אף מרומם · הרבוי לפי שהעלייה יותר כח וגבורה מהירידה: מאשפות · לשון יחידות בשקל אמות הראוי בתשלומו אחיו' וקבוצו חבקו אשפתות בתמורת הכח בדגש: מצוקי

רלבג

האנשים השבעים כשהם עשירים שבו כשירצה הש"י להיות עניים עד שיהיו משתכרים בפת לחם שהוא השכר המיוחס להם בתכלית הדלות · והאנשים הדלים והם הרעבים חדלו כי שבו עשירים וחדלו מהשתכר כשירצה הש"י עד שהעקרה כשרצה השם ילדה שבעה ר"ל בנים רבים ואמרה זה על עצמה בדרך נבואה כי ראתה שיהיו לה עוד בנים ובנות כמו שספר אחר זה כי פקד ה' את חנה ותהר ותלד שלשה בנים והנה אמרה שבעה על דרך אמרו שבע יפול צדיק וקם שבע תועבו' בלבו ומי שהיא רבת בנים יקרה לה כשירצה הש"י שאומללה ונכרתה מרוב בניה באבדן בניה ואפשר שמתו בסוף בני פנינה ועליה אמרה כן: ה' ממית ומחיה · האנשים אחר זה כאן נתנבאה על תחיית המתים בביאור להיות עניכו בתכלית הפלא · ואמרה מוריד שאול ויעל לכפול הענין במלות שונות כי הרצון בשאול קבר כמו כי ארד אל בני אבל שאולה ונקרא הקבר שאול להיותו בבטן הארץ וכזה נקרא היותר שפל שאול כמו שפירשנו בביאורנו לספר איוב: ה' מוריש · הש"י הוא מוריש ואחר כך מעשיר האדם כשירצה ומשפיל אותו ואחר כך מרומם אותו כשירצה ולזה אין ראוי שיתגאה העשיר על עשרו ורוממותו ולא שידאג אחד על שפלותו השפל ועל עניו העני כי הש"י מקים מעפר דל וירים האביון מן האשפה ר"ל מי שהיה אביון כל כך עד שהיה מנקה המקומות להסיר מהם האשפה והלכלוך ירימהו הש"י להושיב אותו עם נדיבים : ויכחילם

כלי יקר

עד שעמדה חנה והתפללה עליהם שנאמר ה' ממית ומחיה ע"כ: ולע"דן לדקדק אומרו עליהם הכתוב אומר וכו' ריב"ל אומר כך היתה כו' מאי בינייהו · ונראה דהרוויהו פליגי אדרבותינו שאמרו אין להם חלק לע"הב והם סברי דיש להם חלק לע"הב אמנם במשמע' הכתוב פליגי דלר' אליעזר עליהם הכתוב אומ' ה' ממית ומחיה כפשוטו ואעפ"י שהלשון בלאו הכי מודק דקאמר ה' ממית ומחיה דהי"לל המית ומחיה הוריד שאול ויעל בלשון עבר אמנם באומרו ממית מוריד משמע על כלל העולם מדבר לז"א עליהם הכתוב אומר ר"ל אף עליהם דאי לא תימא הכי מה לה לחנה בשבח זה אמנם ריב"ל מתקן הכתוב באו' כך היתה עדת קורח שוקעת ויורדת עד שעמדה חנה אם כן שפיר קאמר ממית כי בכל יום היתה להם מיתה מחודשת והכי דייק לשון מוריד שוקעת ויורדת עד שהתפללה חנה כי בדברי ריב"ל מדוקדק לשון מוריד כי עד אותו רגל שהתפללה חנה יורדים והולכים היו ז"ש מוריד וכו' ועתה ויעל ומחי' לעולם הבא ולפי זה ריב"ל סובר שהאמת עם רבותינו ויאבדו מתוך הקהל לע"הב לולי חנה וזה דקדק באומר כך היתה עדת קרח שוקעת ויורדת ר"ל כמו שאמרו רבותינו ז"ל הוא האמת שעדת קרח היתה שוקעה והולכה עד שעמדה חנה רוצה לומר עמדה בעובי הקורה שנאמר ותתפלל וכו' ה' ממית ומחיה מוריד שאול ויעל דרך תפלה ובזה פליג ארבי אליעזר · אי אפשר לתת שייכות לענין זה עם התיבת חנה מלבד קרבת שאר בשר והוא כי אמרו חכמים ז"ל שקרח ראה שלשלת יוחסין יוצאה ממנו ועל זה נטען

הרוממות ויבעט בה' על דרך וישמן ישורון ויבעט שאז ודאי אף מרומם באף וחימ' הוא ע"כ · ואפשר עוד בהפך משפיל ואותה ההשפלה לפעמים גורמת רוממות לנפש על ידי ההשפלה ההיא וז"ש משפיל וגם מרומם באותו המשפיל עצמו כאמור:

מקים מעפר דל וכו' עיין הרד"ק ז"ל והרלב"ג ז"ל ובדברי מהרי"א ז"ל כתבתים בפסוק קשת גבורים חתים עיין עליהם: ובבלי חמדה בדרוש הנז' פי' שהש"י יקים מעפר הדל ומאשפות האביון להושיב אותו עם נדיבי' אשר הטיבו עמו והחזיקו בידו ויושיב העני והנדיב יחד בכסא כבוד כסא אחד לשניהם ז"ש וכסא כבוד ינחיל' והטעם שאין נותנין כסא לכל אחד לעצמו הוא כי לה' מצוקי ארץ ר"ל כי עשיר ורש נפגשו עושה שניהם ה' מצוקי ארץ העני בסבלנותו והנדיב בצדקתו מעמידים העולם עד ששת עליה' תבל על העני ועל הנדיב שהרי הם היו המצוקי' ארץ כאמור לעומת זה בכתיבת השכל יהיה יחדיו וכסא כבוד ינחילם יען כי לה' מצוקי ארץ וכו' שלא נפרדו בחייהם ובמותם אין ראוי שיפרדו אלא כסא כבוד לשניהם יחד וסיוע לזה מה שאמרו חז"ל במסכת יומא כי לה' מצוקי ארץ אמר רבי יוחנן ראה הקב"ה שהצדיקים מועטים עמד ושתלן בכל דור ודור שנאמר כי לה' מצוקי ארץ ע"כ: ולע"דן דדריש מצוקי ארץ לשון צרה וצוקה צר ומצוק וכו' והכי קאמר כי לה' כגלה מצוקי הארץ מצד מיעוט הצדיקים שראה הקב"ה שהם מועטים וישת ר"ל שתלן בכל דור ודור כדי שיהיה עליה מתקיים התבל הרי שהצדיקים מקיימים העולם

ירים אביון להושיב עם־נדיבים וכסא כבוד ינחלם כי ליהוה מצקי ארץ וישת עליהם תבל׃ רגלי חסידו ישמר ורשעים בחשך ידמו כי־לא בכח יגבר־איש׃ יהוה יחתו מריבו עלו בשמים ירעם יהוה ידין אפסי־ארץ ויתן־עז למלכו וירם קרן משיחו׃ וילך

ל' חס' · חסידיו ק' · מריביו ק' · עליו ק' · ב' המתחות

מרים חשיכא לאותבותהון עם צדיקיא רברבי עלמא וכורסי יקרא מחסין להון ארי קדם יי גלן עובדי בני אינשא מלרע אתקין גהנם לרשעיא עברי על מימריה וצדיקיא עבדי רעותיה שכליל להון תבל : וגוית עבדוהי צדיקיא יטר מגהנם ורשעיא בגהנם בחשוכא יתדנון להודעא ארי לא מן דאית ביה חילא זכי ליום דינא : יי יתבר בעלי דבבא דקיימין לאבאשא לעמיה עליהון מן שמיא בקול רם ישקיף יי יעביד פורענות מן מגוג ומשירית עממין חטופין דאתן עימיה מסיפי ארעא ויתן תוקפא למלכיה וירבי מלכות משיחיה : ואזל

ינחלם ג' חס' בליש' ינחלם בקריא' וסי' וכסא כבוד ינחלם · כי הוא ינחלנה את ישר' · מאחזתו ינחל את בניו : וישת בקריאה וסי' וישת לו עדרים לבדו ולא שתם · וישת על ראש אפרים והוא הצעיר · וישת אל המדבר פניו · וישת עליהם תבל · וישת חשך סביבותיו · ויעמד שש שערים וישת עליה · ונמסר גם בסדר ויצא :

רש"י

חסידו · כתי' חסידיו קרי בין יחיד בין רבים וכן יחתו מריביו מריבו בין יחיד בין רבים : עליו בשמי' ירעם · עלו · כתי' אפי' עלו בשמים מרעים עליהם ומורידם : ידין אפסי ארץ · שופטן ומייסרם · יושטי"ציי"ר בלע"ז : היק

רד"ק

מצוקי ארץ · עמודי ארץ וכן ויציקים לפני יי' ויעמידום ומצוקי הארץ הם הצדיקים · כי בזכותם מתקיי' התבל וכן או' וצדיק יסוד עולם או יהיה פירושו על דרך ומתחת זרועו' עולם ר"ל כי הוא יתברך הוא קיום עולם ומעמידו ומעמידי האדם לו הם ובכחו עומד הכל וסדר הישוב בארץ להעמיד היצורים עליה וזהו שאמר וישת עליהם תבל כי מקומות הישוב יקראו תבל : חסידו · כתי' בלא יו"ד וקרי בי"וד וכן מריבו עלו והענין אחד כי יו"ד הרבוי תפול לפעמים : ישמור · שלא ינגפו · ידמו · שתק מרגשת' ורשעתם או פי' יכרתו וכן אל תדמו בעונם ופי' בחשך כאדם שהולך בחשך שיפול : כי לא בכח יגבר איש · לא יהיה מה שיחשבו שיגברו בכחם ובחילם כי כאשר יהיה רצון האל להושיבם בחשך והיא הגזרה שתבא אליהם לא תועילם גבורת' ועושרם : יי' יחתו מריביו · מריבי הצדיקים הם מריביו : עליו בשמים ירעם · עליו על כל אחד מריביו וב"ת בשמים במקו' מן כמו שכ' ירעם מן שמי' יי' וכן ב"ת בקדשים לא יאכל והנותר בבשר ובלחם והדומי' להם ויש לפרשו כמשמעו כלומר יעשה הרעם בשמים להשמיעם ולבהלם וזהו פירוש עליו כלומ' בעבורו והרעם הוא משל על הגזירות היורדות מן השמי' שאמ' וישלח חצים ויפיצם ברק ויהם : ידין אפסי ארץ · על דרך כי הוא לקצות הארץ יביט אם יסתר איש במסתרים : ויתן עז למלכו' וירם קרן משיחו · כפל דבר כי המלך הוא המשיח ואמר' חנה זה על דרך נבואה או דרך קבלה כי היתה קבלה אצלם כי עתיד להיות מלך בישראל וחתמה השירה הזאת בדברי המלך לפי שזכרה מפלת הרשעים והם אויבי ישראל ואמרה כי האל יתן עז למלך ישר' שיושעו ישר' על ידו מיד אויביהם ואם אמרם זה בדרך נבואה רמזה בזה שעל ידי שמואל בנה יהיה מלך בישר' והוא ימשחנו : על

רלב"ג

וינחילם כסא כבודם · ר"ל שישימם מלכים נכבדים ומנהיגים אחר היות' דלים ואביונים · והנה אמרה זה לפי מה שאחשב על דלות' מהבנים ונתן לה הש"י בן שסופו להיות מושל בישראל וממשלה נכבדת · והנה הי' זה כן כי לה' עמודי הארץ ר"ל העמודים ההם שת הישוב אשר בו ימצא המין האנושי ואלו העמודים הם אופני השגחתו באלו השפלי' אם הם סבת קיום המין האנושי באופן שלם · וזאת ההשגחה ישמר רגלי חסידיו מהכשל ברעות העולם · ואולם הרשעי' לא יכין להם אור ויראה להם הרע שיפלו בו כדי שישמרו ממנו אבל יכרתו בחשך · וכבר יתבאר' שזה אמת כי לא בכח יגבר איש אבל ימצא שיכוצא עם היותו יותר חזק משכנגדו וזה יהיה בהכרח מצד השגחת הש"י באיש החלום · והנה עתה התפללה חנה בענין בנה ואמרה דרך תפלה ה' יחתו מריבי שמואל והם הפלשתים שבאו להלחם עמו ועם ישראל בעבורו · ירעם הש"י בשמים וכן היה במלחמה ראשונה שנלחם שמואל בפלשתים שנאמר וירעם ה' בקול גדול ביום ההוא על פלשתים ויהמם · ה' ידין אפסי ארץ כי הוא היה הולך ממקום למקום לשפוט ישראל · ויתן הש"י עוז למלוכה אשר ימליכהו שמואל וימלוך בחייו והוא שאול באופן שינצח אויבי ישראל · וירים הש"י קרן משיחו אשר ימשחהו שמואל ולא ימלוך בחייו והוא דוד אשר רמה קרנו מאד לנצח כל אויביו ונתנה לו המלוכה ולזרעו אחריו · עוד

כלי יקר

ולע"ד פירוש רביעי לשון רגילות : עוד לחז"ל רגלי חסידיו ישמור זה יעקב שנא' לו ושמרתיך בכל אשר תלך ורשעים בחשך ידמו זה עשו ואלופיו שרדפו אחר יעקב בעשר שעות והשקיע הקב"ה את היום והיה עשו עומד בחשך ע"כ · בונתם ז"ל דקשיא להו אומרו חסידו ולא חסידיו לזה דרשוהו גבי יעקב שבודק אומרו חסידו בלשון יחיד · ודקדקו עוד שני ענינים הא' אומרו רגלי חסידיו ולמה לא ישמור את כל החסידים א"כ לשתוק קרא מרגלי ויאמר חסידיו ישמור · ועוד הוקשה להם אומרו ישמור בלשון עתיד דהי"לל שומר לזה אמר זה יעקב שנאמר לו ושמרתיך בכל אשר תלך שבזה נתיישבו השני דקדוקים שאומר רגלי לפי שהבטחון היה על ההליכ' שהיא ברגלים שנאמר לו ושמרתיך בכל אשר הלך ברגלך ולפי שנאמר לו ושמרתיך בלשון עתיד לכך כתב הכא ישמור בלשון עתיד וזה דקדק באומר בלשונו בעל המאמר במ"ש שנאמר לו ושמרתיך שכיון שנאמר לו ושמרתיך נתרצו השני דקדוקים הא' באומר רגלי לפי שנאמר בכל אשר תלך וכיוצא הו' ישמור לפי שנאמר לו ושמרתיך וכו' : עוד אפשר לפרש שהק"בה השקיע לו ליעקב השמש לשני תועלות הא' כדי שישאר עשו בחשך ולא ישיג את יעקב הוא ואלופיו והשני גלוי לפניו ית' שעתיד יעקב בחזרה להיות צולע על ירכו ורגלו ויזרח לו השמש לרפואתו החמה ששקעה בעת קודם זמנה וכמו שאמרו חז"ל ז"ש רגלי חסידיו ישמור זה יעקב שנאמר הנה אנכי עמך וכו' שבזה היה לו שמירה לרגליו מהלכד עם עשו ואלופיו בהוה ושמירה לרגליו שיתרפאה מהיותו צולע על ידי זריחת השמש לו לבדו קוד' הזמן מצד שבעת שקעה לו חמה כדי שתהא החמה מזומנת לעתיד ושמור' ורשעים בחשך ידמו והשתא ניחא דלמה נקט בחסידיו מכת רגליה וברשעים אמר עומס בחשך ידמו כי שייכי שפיר שמירת רגלי החסידיו היתה בשקיעת החמה וממנו כמשך ורשעים בחשך ידמו וכוון המאמר בדבריו קפחה בעשו ואלופיו ומסיים והיה עשו עומד בחשך ולא הזכיר אלופיו עם עשו עומדים בחשך :

ונראה שהכתוב אמר ורשעים בחשך ידמו לשון הכרת יכרתו כי איך יכרתהו בחשך היות ששקעה חמה דבשלמא אם הייתו מפרשים בחשך גיהנם ניחא שיכרתו הרשעים בחושך גיהנם אבל בשקיעת חמה זו איך יכרתו הרשעים לז"א זה עשו ואלופיו שרדפו אחרי יעקב בעשר שעות והשקיע הקב"ה היום ונכרתו האלופים שהלכו להם כיון שראו שנוי סדרי בראשית והיה עשו עומד בחשך הוא לבדו שבזה נדק הו' ידמו נכרתו שהלכו להם ונכרתו מהמקום ההוא :

ובאגדת שמואל ד"א רגלי חסידיו ישמור זה יוסף ורשעים בחשך ידמו זו אשתו של פוטיפר כי לא בכח יגבר איש דתניא איזהו גבור הכובש את יצרו ע"כ צריך לדקדק מאי קשיא להו ז"ל שדרשו הפסוק ביוסף ועוד קשה למאי דדריש באשתו של פוטיפר מאי ורשעי' בלשון רבים ורשעה בחשך הדם הי"לל ומאי קאמר כי לא בכח יגבר איש דתניא איזהו גבור וכו' :

ונראה דקשיא להו הו' רגלי חסידיו ישמור דהי"לל חסידיו ישמור למה הזכיר השמירה ברגלי' ועוד חסיד כתיב והי"לל חסידיו כמו שמזכיר ורשעי' הו יאמר ורשע כמו שאמר חסידו ועוד מהו הענוש הזה של בחשך ידמו ותרצו בדבריהם כי הכתוב מדבר ביוסף ולהכי ניחא אומר חסידו בלשון יחיד וניחא כמי לשון רגלי חסידו ישמור ששמר רגליו מהכשל בעבירה ששם בין רגליו אות ברית קדש ולכך נדק השימור בהם ורשעים בחשך ידמו רצה לומ' כשהיותה אשתו של פוטיפר עם בעלה ואמרה לו כדברים האלה עשה לי עבדך ופירשו ז"ל כדברים האלה של תשמיש והיה מכראוי שיהרגהו פוטיפר והב"ה עזר שבכל מרון אפו של פוטיפר לא הועיל אלא לשום אותו בבור כדי שיעלה לגדולה ז"ש ורשעים בחשך ידמו ויסתקו מעשות רע זו אשתו של פוטיפר דבאו' זו אשתו של פוטיפר ולא אמר זו אדונתו של יוסף תקן המאמר הו' לשון רבים ורשעים כי הכתוב מדבר על הזמן ביחוד שהיתה אשתו של פוטיפר ר"ל מתייחדת עמו בעלה ואשתו של פוטיפר שהיה השכל מחייב שיהיו השני רשעים הבעל ואשתו יחדיו לינקם מיוסף והב"ה עשה שידמו וישתקו יכרתו כי לא בכח יגבר איש אבל באיזה דבר יגבר בהיותו כובש את יצרו דתנן איזהו גבור הכוב' את יצרו באופן שיוסף מהיותו גבור כובש את יצרו עם אדונתו נעשה גבור שכל העולם כאין נגדו ופוטיפר ואשתו בכלל כי לא בכח יגבר איש כי אם בחסידות יגבר איש והיא שעמדה ליוסף במלאת הבנת רגלי חסידיו שמירה מהכשל בעבירה ורשעים בחשך ידמו נכרתו לא יוכלו עם החסיד אשר רגליו שמורי מעבירות וזה כי לא יגבר האיש בכח כי אם בהיותו כובש את יצרו וכמ"ה פ' בראשית דף כ"ב והיא חשך דאתבריא ביומא קדמאה לרשיעיא כד"א ורשעים בחשך ידמו עכ"ל ומדוקדק בו' הו' בחשך בפתח שלא אמר בחשך בשב"א להורות על החשך הידוע הנברא ביום ראשון כאילו אמ' בהחשך ידמו ועיין רש"י ז"ל והרד"ק ז"ל והרלב"ג ז"ל ומהרי"א ז"ל כתב לפי שאמר' שהקב"ה עושה ההפכים והדברים משונים ממית ומחיה מוריש ומעשיר אמרה שלא יחשוב שיש בזה שינוי אצלו י"ת ושהוא מתנחם ומתחרט לז"א שהשינוי במקבלים שהרי רגלי חסידיו ישמור ורשעי' בחשך ידמו אין זה אלא שחסידות החסיד גורם לו השימור ורשעות הרשעים גורם להם שידמו שאין הדבר תלוי בכחם וגבורתם כי לא בכח יגבר איש כי אם בצדקות וברצון האל שהוא אל דעות ולו נתכנו עלילות כמו שהכיח בראשונה ולכן נתעלסה בה' בהולדת בנה כי מאתו הכל ע"כ :

ובבלי חמדה בדרוש הכ"ז אחרי שאמר שהקב"ה כסא כבוד ינחילם צריך לעשות לו הדום רגלים לכסא כבוד ז"ש רגלי חסידיו ישמור בהיות להם הדום הרגלים וכמו שהחסיד התחסד עם קונו ונכנס לפנים משורת הדין כן ראוי שיכנס לו הש"י בשמילתו לפנים משורת הדין שהחסי' שמיר' מעולה לרגליו לא כן הצדיק שהצדיק רגליו יורדות סמוך למות כיון שהוא עמד בשורת הדין ולא נכנס לפנים משורת הדין ומידה כנגד מידה לא בטלה לכך רגלי חסידיו ישמור ולא רגלי צדיקיו אמנם הרשעים בחשך גהינם ידמו כי לא בכח יגבר איש שהרי הרשעים יש להם כמו אין ראוי לקרותם גבורים כיון שנכנסים יצרם שאין גבור אלא הכובש יצרו וכמו השום כי לא בכח יגבר איש עד שיקרא גבור ובעל כח ע"כ: עוד אפשר במה שאמר חסידו וקרינן חסידיו והוא כי לפי שבפסוק הקודם אמר שכסא כבוד ינחילם לעני ולעשיר המטיב עמו יחדיו כדפרישית לעיל נמי וכסא כבוד ינחילם יחדיו לז"א כי רגלי חסידיו של שניהם כי העני חסיד בסובלו עול העני' בסבר פנים יפות והעשיר נקרא חסיד בעלם בהקהו מלחמו לדל ז"ש חסידיו קרי דקרינן על שניה' חסידו והכתיב חסידו על העשיר העושה חסד שהוא הוא החסיד האמיתי ורשעים הבלתי עושים צדקה בחשך ידמו כי לא בכחו ועוצם ידו יעשה לו האדם חיל וגבורת עושר כי לא בכח כו' :

יי' יחתו מריביו כו' אגדת שמואל מריביו מריבו כתיב א"ר אבא בר כהנא אם חד הוא יפול ואם תרין אינון יפלון עליו בשמים ירעם עלו כתיב א"ר אבא בר כהנא אם עולים הם לשמים משם אני מרעים בקולי ומורידם ה' ידין אפסי ארץ א"ר אבא בר כהנא אלין אומי עלמא דסובריהון פסיק מן בריהון עד כאן ויש לדקדק שאין הכב' לאו' אם חד הוא יפול ואם תרין יפלו כי מה הודיענו הפסוק בזה חידוש ויודיע אותנו מריביו דאם תרין אינון יפולו וכ"ש חד דיפול ומאי קאמר עלו בשמים אם עולים הם וכו' ואפשר לומר כי נפילת המריב האחד יותר קלה מנפילת המריבים מרובים ולזה הפסוק או' מריביו ומריבו רוצה לומר שהב"ה יפילם ויחתם אפילו המרובים יפולו בנקל כאחד וז"ש המאמר אם חד הוא יפול אם תרין אינון יפלון ר"ל שכמו שיפול האחד בנקל כן יפלון השנים כעין נפילת האחד בנקל כי כל מריביו באין נגדו אפס ותהו נחשבו לו · והנכון כי המריבים עם הש"ית הלא הם המריבי' עם ישראל כנודע מש"ה בפסוק להתייצב על ה' שבהתייצבם על ישראל הרי הוא כאילו התייצבים על ה' ממש ועליהם הוא או' ה' יחתו מריביו ואלו המריבים הם על שני פנים הא' המריבים הגשמים והשנים הרוחניים העומדים בשמים ממעל מתחזקי' הם מעוונות ישראל לקטרג עליהם אלא שהתשובה שישראל שבי' גורמ' שיחתו ולז"א אם חד הוא יפול ר"ל אם חד מריב גשמי יפול ואם תרין אינון דהיינו אחד גשמי בארץ ואחד רוחני בשמים ממעל מתחזק מעבונות ישרא' אם תרין אינון על זה האופן יפלון ג"כ אף יותר בקושי על ידי תשובה ותפילה ולזה כתיב מריבו וקרינן מריביו לרמוז אל הב"ה והיינו דמסי' עליו בשמים ירעם שאם הוא יחיד עליו ירעם ברעם קולו בשמים והוא נקל אכן אם עלו בשמים ר"ל שעלייתם תלויה ג"כ בשר שלהם העומד בשמים מתחזק בכח עוונות ישראל ז"ש אם עולים הם לשמים משם אני מרעים בקולי להחריד לב ישראל לשוב בתשובה ורמז שאח"ז והאלהים עשה שיראו מלפניו אלו רעמי' שהם סיבה לעורר שיראו בני אדם מלפניו יתבר מקול פחדים באזניהם מהרעם ז"ש אני מרעים בקולי ומורידם לא שההורדה תלויה בעלם והתשובה ברעם כי להורידם אין צריך רעם אכן הוא במקרה שמרעים אני בקולי ומורידם למריבו יען כי ישראל שבים בתשובה כאמור בהמצאות קול הרעם שעשה ה' שיראו מלפניו ואפשר שרמז עוד באו' אם עולים הם לשמים ר"ל גם טועים הם לחשוב שעלייהם תלויה בשמים והוראת כסילים והכל תלוי במזל ז"ש אם עולים הם לשמים הנה אני מרעים בקולי והשגחתי ומורד' כדי שידעו שהכל תלוי בידי שמים זולת יראת ה' וז"ש אפסי ארץ שאותם האומות דסובריהון פסיק מן בריהון שאין להם תקוה כי אם מסמזל אותן האפסי ארץ שקרא' אפסי לפי שתקוותם ותוחלתם כעשית אפס ותוהו שאין להם תקו' מהשי"ת כי בטחו במזל' אותם ידין ה' ויפיל' כדי שידעו שהכל בידי שמים חוץ מירא' שמים וז"ש אפסי ארץ ועליהם אמר עליו בשמי ירע' וכן הוא אומר ירע מן שמים ה' כדמסיק ועליון יתן קולו ברד וגחלי אש כן יעשה ה' בהוא' האפסי ארץ והם האומות מ"ה דמובד סובריהון מן בריהון ולא יהי' כוונת המאמר בהביאו פסוק וירעם מן שמי' כו' לפרש פסוק זה של בשמי' ירעם שבי"ת בשמי' כמו מן השמים ירעם וכמו שהביא בדברי הר"דק ז"ל בסמוך וכן הביא רש"י ז"ל והוסיף לו' ידין אפסי ארץ שופטן ומייסרן יוסט"ציי"ר בלעז עד כאן ועיין הר"דק ז"ל והרלב"ג ז"ל וקריב לזה כתב מהרי"א ז"ל והוסיף בא' עליו בשמים ירעם שרמזה חנה שבכלל דברים שעליו ובעבור שמואל ירעם בשמים רמז שנאמר הלא קציר חטים וכו' : ובבלי חמדה בדרוש הכו' כתבתי שכל הפטרה זו מיוחדת על שני מיני מריבים שיש להם"ית המריב האחד מכחשים השגחתו ית' והשני כופר בכל ואפילו מציאות ה' עליהם. יחדיו אמר מעתה מאחר שהוכחנו מצד פעולותיו הנוראים השגחתו וממלא יחתו מריביו שני המריבים כי הש"ית משגיח וידין אפסי ארץ להעניש הרשעים הגדמי'

מנחה קטנה

רגלי חסידיו ישמור · הנה זה מחסדי ה' שאע"פ שהאדם הוא בעל בחירה במעשיו ע"מ שבא לטהר מסייעין לו שכיון שבא לידו עבירה פעם ראשונה ושניה וניצל הימנה ע"י בחירתו אח"כ אין חטא בא לידו כי ה' לא אנה לידו שום און ומעבירו על שיצ"הר כאמרם ז"ל יצרו של אדם מתגבר עליו בכל יום ואלמלא הק"בה עוזרו אין יכול לו שנ' ה' לא יעזבנו בידו וזה מגיע לאדם שכר פעולתו אשר פעל והגביר על יצרו בכח גדול וביד חזקה נלחם עם היצ"הר ע"כ גם ה' יתן לו כמו עזר לינצל מרע ואעפ"כ יש לו שכר על המצות שעושה או' כמו שאמ' לו בעת נלחם עם היצר כמו שכתבנו על שכר שבוה מזוה · וז"ש הנה רגלי חסידיו ישמור ע"י שהוא חסיד במעשיו הק"בה משמר רגלו מלכד והוא צריך לאותו עזר כי לא בכח יגבר איש שאלמלא הק"בה עוזרו אין אפשרו' לאדם לעמוד בו · משא"כ הרשעי' בחשך ידמו וע"כ הק"בה מתן להם השגה בעה"ז להאבידם לעתיד והם לא כן ידעו כי סברו שהשגה באה להם בכח' ובמריבותם ובאמת אינו כן כי לא בכח מעשה ידיו יגבר איש כי אם ע"פ השגחת השם וכזה פרשנו כי לא בכח וגו' על רישא דקרא וגם על הסיפא · עוד אפשר כלפי שאמרו ז"ל שלצדיקים נדמה היצר כהר לפי שהם מסרכין לשמוע לו והוא מתגרה בהם ביותר ויותר כאמרם ז"ל כל הגדול מחבירו יצרו גדול ממנו · משא"כ לרשעים נדמה להם כחוט השערה כי אין היצר הרע צריך להתגבר עליהם כ"כ כי בהסתה מועטת הם שומעי' בקולו וע"כ מגיע לצדיקי' שכר הרבה על מעשיהם הטובי' כי היו צריכין ללחום עמו כגבורים כאמ"ז איזה גבור הכובש את יצרו ולרשעים מגיע עונש גדול על עונם כיון שבנקל היו יכולין לדחות היצ"הר מעליהם וז"ש רגלי חסידיו ישמור הש"י ותשמרם מכל רע חלף פעולתם אשר עבדו לאלהי' בכבישת יצרם ולרשעי' בחשך ידמו על שלא דנו ללחום עם יצרם · ואמר הטעם לשניהם בצדיקי' ראוי' לשכר ע"י שלחמו מלחמה גדולה עם יצרם שג"כ היתה חזקה עד כי לא בכח יגבר איש כי אם בעזר אלהי' ולרשעי' לא היו צריכי' כח כי אם בנקל היו יכולין לדחותו ולא היו צריכי' כח לגבר עליו ומ"מ לא היו עלחמי' נגדו · ושמא תאמרו שאנו רואין לפעמי' להפך הרשעי' נשכרים ביותר כי ארץ נתנה ביד רשע והוא רשע וטוב לו ובצדיקי' להפך והוא צדיק ורע לו לזה אמרה שזה ההפרש שיש בין צדיק לרשע הוא יהי' כשם' יחתו מריביו ליום הדין ואז יראו מה בין עובד אלקי' לאשר לא עבדו, כשם' יתן עוז למלכו וגו' ואז הרשעי' יאבדו והצדיקי' ירומם קרנם לעד : וילך

פי' רבי' ישעיה

מצוקי ארץ · כמו יסודות : מריביו עליו כמו ופגרים אחים : ויתן עוז למלכו · יש לומר שהתפלל על שאול ודוד שהמליך ומשח שמואל :

על ביתו · כמו אל ביתו וכן ותתפלל על ה' כמו אל ה' : את פני עלי · כמו לפני כלו' שהיה עלי מלמדו עבודת ה' וי"ת בחיי עלי כהנא כמו שתרגם אונקלוס על פני אהרן בחייהון לאבוהון : בני בליעל · בני רשע · ובדרש בנים שבלו שם שמים מעליהם אמרו אין מלכות בשמים וזהו שאמר לא ידעו את ה' או פירוש לא ידעו את ה' לא היו יודעים דרך ה' שהיו עושים מעשה רשע בכהונתם כמו שמספר והולך מה היו עושים וי"ת גברין רשיעין לא הוו ידעין למדחל מן קדם ה' : ומשפט הכהנים · הם שמו להם זה החק והמשפט : כבשל הבשר · בשר שלמים ומלבד משפט שהוא חזה ושוק היה נער הכהן לוקח משאר הבשר שהיה חלק הבעלים : כל אשר יעלה המזלג · בבת אחת וזה היה חק עלה וגזל שמו הכהנים על ישראל והמזלג ידוע והוא כלי ברזל יש לו שינים שמעלין בו בשר מן הקדירה : שלש השינים בידו · שלש שם תואר סמוך כאילו אמר כי המזלג משולש בשיני' וכמוהו גדול הכנפי' ר"ל שכנפיו גדולים כן שלש השינים ר"ל בו שיניו שלש ויהיה שלש תואר על משקל גדול ואמר שנים בלשון שנים אף ע"פ שהם שלש לפי ששיני האדם והבהמה הם זוגות אמר בשיני הכלים בלשון זוגות ואע"פ שאינם זוגות : והכה · במזלג שבידו היה בבשר שבכיור וכל הבשר שהיה מעלה במזלג היה לוקח לו ולא היה מתרצה בחלק הכהונה הכתוב בתורה : בכיור · כיור דוד קלחת פרור מיני קדרו' הם ות"י וקבע ליה בכיור' או בדודא או בקדירא או במליסא ותרגום מזלג משיליא ותרגום ירושלמי ומזלגותיו ומחתותיו ומשיליתיה ומחתיתיה : יעלה · מבניין הפעיל : גם

יא וַיֵּלֶךְ אֶלְקָנָה הָרָמָתָה עַל־בֵּיתוֹ וְהַנַּעַר הָיָה מְשָׁרֵת אֶת־יְהוָה אֶת־פְּנֵי עֵלִי הַכֹּהֵן׃
יב וּבְנֵי עֵלִי בְּנֵי בְלִיָּעַל לֹא יָדְעוּ אֶת־יְהוָה׃
יג וּמִשְׁפַּט הַכֹּהֲנִים אֶת־הָעָם כָּל־אִישׁ זֹבֵחַ זֶבַח וּבָא נַעַר הַכֹּהֵן כְּבַשֵּׁל הַבָּשָׂר וְהַמַּזְלֵג שְׁלֹשׁ הַשִּׁנַּיִם בְּיָדוֹ׃
יד וְהִכָּה בַכִּיּוֹר אוֹ בַדּוּד אוֹ בַקַּלַּחַת אוֹ בַפָּרוּר כֹּל אֲשֶׁר יַעֲלֶה הַמַּזְלֵג יִקַּח הַכֹּהֵן בּוֹ כָּכָה יַעֲשׂוּ לְכָל־יִשְׂרָאֵל הַבָּאִים שָׁם בְּשִׁלֹה׃
גם

יא וַאֲזַל אֶלְקָנָה לְרָמָתָא לְבֵיתֵיהּ וְרַבְיָא הֲוָה מְשַׁמֵּשׁ קֳדָם יְיָ בְּחַיֵּי עֵלִי כַּהֲנָא׃
יב וּבְנֵי עֵלִי גֻּבְרִין רַשִׁיעַיָא לָא הֲווֹ יָדְעִין לְמִדְחַל קֳדָם יְיָ׃
יג וְנִימוּסָא דְכַהֲנַיָא מִן עַמָּא כָּל גְּבַר דְּנָכִיס נִכְסְתָא וְאָתֵי עוּלֵימָא דְכַהֲנָא כְּמִבְשַׁל בִּיסְרָא וּמַשִׁילְיָא דִי לֵיהּ תְּלַת שִׁינִין בִּידֵיהּ׃
יד וּבְקַעְלֵיהּ בְּכִיוֹרָא אוֹ בְדוּדָא אוֹ בְקִדֵירָא אוֹ בְמִלֵיסָא כֹּל דְּמַסִּיק מַשִׁילְיָא נְסִיב כַּהֲנָא לְנַפְשֵׁיהּ כְּדֵין עַבְדִין לְכָל יִשְׂרָאֵל דְאָתַן לְדַבָּחָא תַּמָּן בְּשִׁילוֹ׃
אף

רשי

היה משרת את ה' את פני עלי · מכאן למשמש פני תלמידי חכמים כמשמש פני שכינה : ומשפט הכהנים · הם קבעו להם חק זה ולהם לא היה לנחל כי אם חזה ושוק של שלמים : דוד · פיר : בקלחת · יורה : בפרור · מחבת : כי

רלבג

עוד ספר שכבר הלך אלקנה זה הרמתה בעבור ביתו ולולי זה היה נשאר שם בעבור הנער שנשאר שם לשרת את ה' והניחו שם את פני עלי הכהן כדי שילמדנו וייסרנו לעבודת הש"י · או יהיה על ביתו כמו אל ביתו כמו ישעה האדם על עושהו שהוא כמו אל עושהו · והנה בני עלי היו רשעים ובלתי יודעים הש"י ולזאת הסבה היו רודפים אחרי הזוללות והיו מפני זה לוקחים מישראל יותר מכדי חקם מבשר השלמים שהוא חזה ושוק ועשו להם הכהני' חק ומשפט שהיו לוקחים מהבשר שבשלו ישראל מן השלמים כל אש' יעלה המזלג מהכלי שהיו מבשלים בו הבשר וזה היה חמס וגזל לקרבנות שהם היו לוקחים אותם על צד רדיפת התאוות ולא נתנו להם המתנות שנתן להם הש"י אם לא לתכלית שיחזקו בתורת ה' מצד שלא יצטרך להם לטרוח במזונם · ועשו רעה גדולה יותר מזאת שקודם שקרבו מתירי השלמים לכהנים ולישראל והם החלבים עם מה שנמשך לשם היו חוטפים להם בחוזקה מבשר הזבח לאכול בבלי תת הבשר המבושל שמו להם לחק לקחת מזבחי ישראל יותר על מה שהיה ראוי להם והנה שמו שלחנם קודם לשולחן גבוה כאילו היתה לשם העבודה לה' והיה עקר הכוונה למלאת בטנם ובזה האופן נאצו בני עלי את מנחת ה' : והנה

מנחה קטנה

וילך אלקנה וגו' ירצה שבי' בלכו לביתו עבד ששיה רואה שהנער הי' משרת וגו' שלא היה צריך עוד לאביו להדריכו לדרך ישרה כי מעצמו ומאליו היה משרת את ה' וללמד תור' מפי עלי ואע"פ ובני עלי בני בליעל לא למד ממעשיהם · וכוונת הכתוב לספר גנות(?) שמואל וגנות בני עלי · כי הנה שמואל למד תורתו מעלי ובודאי שעלי גם לבניו למד תורה ולהדריכם בדרך ישרה ומ"מ לא ידעו את ה' באופן שלשמואל ראוי לקרות בן עלי כי כל המלמד לבן חברו תורה כאילו ילדו · משא"כ בני עלי אינם ראוי לקרותם בשם אביו כי אם בני בליעל וז"ש ובני עלי בני בליעל · ועוד ירצה כי הנה ידוע שיותר גרוע כשאדם נתגדל בבית צדיק והוא פרשע משהוא בבית רשע ע"כ הכתוב בא בתמיה ובני עלי בני בליעל שזה דבר גדול שיהי' זרע הצדיק נבלים ברע ואל תאמר שזה היה במה שכוונו בכבוד אביהם כי אם לא ידעו את ה' שפגמו בכבוד המקום · וכמו שמפרש בפסוק ומשפט הכהני' וגו' · והנה דרך היצה"ר להחטיא האדם קטן תחלה והולך ומוסיף בגדול היינו כי כן היה פשע כי התחילו לקחת מן המתבשל שאחר הקטרת אמורי' והוסיפו לקחת טרם יקטירון את החלב שהוא איסור גדול היינו שלא הותר הבשר לא לכהנים ולא לבעלים : נער

פי' רבינו ישעיה

ומשפט הכהנים · קבעו להם חוק לוקח כל אשר יעל' המזלג ית' על חזה ושוק שלהם :

כלי יקר

בגורמי' אפיסה בארץ ז"ש אפסי ארץ ויתן עוז למלכו שבר עוב למתהלך לפניו כמו שהוכיחק מקשת גבורים וכו' ומ"ש מוריש ומעשיר כו' שהיא השגחה פרטית וכיוצא בכל הפרטיות הנזכרים שם ובהכי ניחא או' מריביו בלשון רבים וכתיב מריבו לרמוז אל המכחים מציאות ה' שהוא מריב עלמיי ולכך כתיב מריבו ואמר עליו בשמים ירעם שהש"ית יפקוד עליו על צבא המרום בשמים וע"י שעליו בשמים יפקוד ממילא ירעם לתחתונים והיינו או' עליו בלשון יחיד על שר של מעלן וירעם בלשון רבים על אנשי הצבא התחתונים עד כאן ואפשר עוד ויתן עוז למלכו המשי' הראשון ואחר כך וירם קרן משיחו בן דוד לעולם וח"ז אמרו שהעשר קרנות שהיו לישראל כולם בטלם אומות כדכתיב בדניאל קרניי' עשר ובבוא המשיח אשר קרני רשעים יגדע ככתוב וכל קרני רשעים אגדע אז תתרוממנה קרנות צדיק הם העשרה קרנות שניטלו מישראל כדכתיב גדע בחרי אף כל קרן ישראל ועליהם אמר וירם קרן רוצה לומר כל קרן אימתי בזמן משיחו :

וילך אלקנה עיין רש"י ז"ל דקדק שלא אמר את פני ה' ואת פני עלי מדקאמר את משמע הקש ועיין הרד"ק והרלב"ג ז"ל ומהרי"א ז"ל כתב והנער היה משר' את פני ה' ר"ל תכלי' שכנתו שם הוא לשר' את הש"ית ובהתחלה שעדיין לא היה מטיב שמוש בהלו המכויני' של השהות הנה התחלתו לשר' את פני עלי הכהן שיחנכהו כמלא או' את פני ה' התכלית :

ולע"ד לדקדק או' את ה' את פני עלי בוא"ו העטוף וכמ"ש המפרשי' ז"ל שעמד לפני עלי הכהן כדי שיחנכהו בעבודת הש"ית מובן זה שהכוונה משרת את ה' והיה זה לפני עלי הכהן שיחנכהו בכהונה וז"ש את פני עלי כלומ' הפירות שהיה משרת את ה' היה את פני עלי ולפניו שיורנו מדרכיו הישרים כי באמת עלי הוא לבד הכהן בכהונה לא בניו שהם בני בליעל לא כהנים בדסמיך ליה ובני עלי וכו' ולא אמר ובניו בני בליעל כי חלילה לרשע להיותו בן צדיק בעלם ולכך לא אמר אלא ובני עלי ולא אמר ובני עלי הכהן או יאמר מדיוקו שמואל ע"ה והוא נער שהיה משרת את ה' ולא היה מתחבר עם בני עלי פן ילף אורחותיהם אלא פני עלי הכהן הגדול המיוחס עמו ולפניו עומד תמיד מתחבר עמו לא עם בניו כי ובניו בני בליעל לא ידעו את ה' לכך הומר משר' את פני עלי הכהן או יאמר להבדיל בין שמואל הקדוש ובין בני עלי החול כי והנער עם היותו בנער קטן משרת את ה' ובחר בזה להיותו את פני עלי ובניו בני עלי ממש יוצאי חלציו לא ידעו את ה' ולא למדו מאביהם :

ובני עלי עיין הרד"ק ז"ל ומהרי"א ז"ל כתב הגיד הכתוב טעם היות' בני עלי היו אלו בני בליעל לא מצד עלי עצמו הליל' כי הוא כהן לאל עליון אבל קראם בני בליעל מצד עצמם שהם בני בליעל יען שלא ידעו את ה' וכו' פירוש לבני בליעל עד כאן : ולע"דן שהכוונה לומר שבני עלי היו שם בלי עול שמים כלל כמו שנ' גבי בני בליעל שאמרו חז"ל בלי עול לא ידעו את ה' עומד ושורה שכינתו שם בשילה שאילו ידעו את ה' עומד שם היו חרדים מעשות מה שהיו עושים וז"ש לא ידעו את ה' ויהיה א"כ מקושר עם מה שאמר משרת את ה' העומד שם ובני עלי לא ידעו את ה' והילקוט הביא ומה נאמר בסוף הענין ובני עלי בני בליעל בנים שפרקו עול שמים מעליהם לא ידעו את ה' אמרו אין מלכות בשמים עד כאן :

ומשפט הכהנים את העם כו' עיין רש"י ז"ל וכן הרד"ק ז"ל והרלב"ג ז"ל ומהרי"א ז"ל כת' גם כדברי הנזכר שהו' ומשפט הכהנים שלא היה משפט לה' אלא משפט הכהנים שמו להם חקים ומשפטים לא טובים ביניהם שבזבוח כל זבח כל איש ישראל יעשו לו בן ובא נער הכהן כבשל הבשר ולוקח במזלג של שלש שנים כל אשר יעלו והיו בזה חמשה דברים רעים האחד שהיו לוקחים יותר מהעולה להם בדין שהתורה נתנה להם חזה ושוק והם היו לוקחים יותר מזה וזה רמז באומרו כל אשר יעלה המזלג ר"ל יותר ממה שנותנה התורה והשני שלא היו לוקחים האפי' בסדר מסודר להם כי אם בלתי סדר ידוע שהרי כדי להורות בגזל היו לוקחים במזלג של ג' שינים שכל שן מהם יקח לו שיעור מנה אחת וזה רמז באו' והמזלג שלש השינים בידו והשלישי שלקחם דרך אלמות עושים בחזקה על דרך גזל וחמס כי לא ישאלו מאת הבעלים אבל יקחוהו בחזקה וז"א ואם לא לקחתי בחזקה · והרביעית שהיו הכהנים מתנהגים בגאוה וגאון ודרך רע לשלוח הנער שלהם ולא הלכו הם בעצמם וזהו ובא נער הכהן שהיה ראוי שילכו הכהנים בעצמם לזכות משולחן גבוה · והחמישי שאין הכהן זוכה עד שיקטירו החלבים ואלו היו לוקחים קודם ההקטרה וז"ש וגם בטרם יקטירון את החלב וכו' ר"ל שפעמים לא ירצה הכהן לאכול בשר כי אם צלי אם והיה בא לקחת הבשר קודם הבישול כדי לאכול צלי והיה זה בזוי לקרבנות והורא' שלקיחתם היתה לרדיפת התאוות והיו שמים שולחן ה' נמבזה ונמאס ע"כ :

ולע"דן קשה לפרש אומר משפט הכהנים שהוא משפט שסידרו הכהנים מעצמם כי זה לא יתכן שהרי מצינו בפרשת שופטים שנאמר שם וזה יהיה משפט הכהנים וכו' גבי הזרוע והלחיים והקיבה לכך אני אומר שפסוק זה מקושר עם הקוד' אל מה שאמר לא ידעו את ה' ומשפט הכהנים את העם לא ידעו את ה' ומשפט הכהנים את העם ג"כ לא ידעו ביאורי כל איש זובח כו' והיה בא נער הכהן וכו' ואין הדין כי אם חזה ושוק של שלמים ואחר ההקטרה · או יאמר כי ה' נתן המתנות האלו לכהנים כדי שיהיה ה' נחלתו ויהגו בתורתו יומם ולילה יורו משפט ליעקב ותורה לישראל ועכשיו כל המשפט שהיו עושים הכהנים את העם לתועלת עצמ' לחזר אחר הבשר ז"ש ומשפט הכהנים שהיה ראוי שיהיו עושים את העם הנה כל המשפט היה לשפוט את עצמם מכל איש זובח זבח ובא נער הכהן וכו' וזו הוא המשפט שהיו עושים הכהנים את העם ולא היתה כונת הש"ית כן אלא שישפטו את העם משפט לדק להציל עשוק מיד עושקו לא שהשופטים יהיו העושקים והנה מתקבולות נער הכהן ונטיותו אחרי הבלע שלא היה ממתין עד בשל הבשר בישול גמור כי אז המזלג לא יעלה עמו בשר מרובה כיון שנתבשל כל לורכו כמבע הוא אבל ובא נער הכהן כבשל הבשר וכו' כבשל בכף ולא כבשל בבי"ת והמזלג שלש השינים בידו שהיות שינים שלש והבשר כבשל בלי ספק שאז יעלה במזלג ושיגיע בשר מרוב' והוא גזל ונוסף עוד מתהבולותיו של הנער שהי' מעמיק המזלג לתחתית הדוד והכיור עד שפוגע בהם ומכה בהם ממש כדי שיתחבו שיני המזלג הטב בבשר עד שיעלה בו בשר מרובה ז"ש והכה בכיור וכו' לשון הכאה לפי שהיה מתכוון שיכה המזלג מתחת הבשר כדי שיתחב בו בעלם וימשוך בשר מרובה בשיני המזלג וז"ש כל אשר יעלה המזלג יקח הכהן וכו' והוא מסורס כאילו כתוב · כל אשר יעלה המזלג בו יקח הכהן או יהיה פירושו שלא היה הכהן מסער בתוכחו שירי המזלג שלא יקח ביותר מדאי ויותר מכשיעור הרבה אלא היה רוצה לבדו שכל אשר יעלה המזלג רוצה לומר שכל האפשר שיעלה המזלג היה הכהן לוקח בו שלא היה מניח אלא מה שאין יכולת בידו לקחתו במזלג ז"ש כל אשר יעלה המזלג יקח הכהן כו' וזו היתה גזרה שוה לכל ישראל שלא יבושו מהנכבדים כמו מהגרים הבאים שם בשילה מארץ רחוקה זה שאמר ככה יעשו לכל ישראל הבאים שם וכן יעשו לאשר בשילה שלא יבושו לא מאנשי שילה שביניהם ולא מהבאים שם או יאמר ככה יעשו לכל ישראל הבאים שם וככה יעשו לאשר שם בשילה מתושביה והכל עולה לענין אחד ומכריח כן אומרו בשילה ולא אמר הבאי' לשילה ועפ"י שיטת המפרשים ז"ל הנז"ל שהכהנים האלה עשו להם חוקים לא טובים מדוקדק כאן אומר ככה יעשו וכו' שהסכימו ביניהם שככה יעשו תמיד לכל ישראל וכו' כאומר כדי שיהיה משפט שוה לכולם :

והכה בכיור עיין רש"י ז"ל והרד"ק ז"ל והנלע"ד כתבתיו בפ' הקודם :

גם בטרם יקטירון את החלב ובא נער הכהן וכו' תורת כהנים מה נאמר ותהי חטאת הנערי' גדולה מאד לפי שאין אהרן ובניו זכאין בחזה ושוק אלא אחר הקטר חלבים שנא' והקטיר הכהן את החלב ואח"כ והיה החזה לאהרן ובניו נטמאו אימורים או אבדו יכול לא יהיו זכאין אהרן ובניו בחזה ושוק ת"ל והיה לאהרן ובניו ע"כ הני רשב"י א"ל הב"ה מפני מה אתם אוכלים שיירי המנחה ומניחין את הקומץ לזבובים ומפני מה אתם אוכלים את הבשר ומניחין את החלבי' שטיחין בחמה מה יש' אומר לא יבאו ויזרוק את הדם ויקטיר את החלבים יקחו אח"כ הבשר ומה הכהן אי' להם הדם איני זורק והחלבי' איני מקטיר הנה בשר ננלות לכהן והם לא לקחתי בחזקה ומה נאמר בסוף הענין ובני עלי בני בליעל בנים שפרקו עול שמים מעליהם לא ידעו את ה' אמרו אין מלכו' בשמים ע"כ : ויש לדקדק היכי יליף מקרא דוהיה לאהרן ולבניו לכשנטמאו אימורין או אבדו שזכאי' אהרן ובניו בחזה ושוק · ואי יליף הכי מקרא דילמא קרא כוליה להכי הוא דאתא ומנא ליה הדרשה הראשונה שאין אהרן ובניו זכאין בחזה ושוק אלא אחר הקטר חלבים · ונבין ג"כ שייכות הדרשות זו לזו · ועוד קשה אומר מה נאמ' בסוף הענין ובני עלי בני בליעל שאין זה בסוף הענין אלא בתחילת הענין ובני עלי וכו' ומשפט הכהנים כו' : ונראה דהם מדקדקים שני ענינים בפסוקים הא' סדר הענין שהקדים תחילה ואמר והקטיר הכהן את החלב ואחר כך אמר והיה החזה לאהרן ובניו שאם היה בדין שזוכה בו אפי' קודם הקטרה היה א"כ ראוי להקדים והיה החזה לאהרן ובניו ואח"כ והקטיר ומדוקדק זה למדו הדין הראשון שאין אהרן ובניו זכאין בחזה ושוק אלא אחר הקטר אמורי' אח"כ דקדקו דקדוק שני והוא יתור תיבת והיה החזה דהו"לל והחזה לאהרן תיבת והיה למה לי לז"א כשטמאו אימורים או אבדו יכול לא יהיו אהרן ובניו זכאין בחזה ושוק שאלו הייתי אומר כן הוה ניחא דהייתי אומר דקרא דוהקטיר וכו' והיה אלו לסדר שראוי להקדי' הקטרה ללקיחת חזה ושוק קאתי ולומר שצריך להקדים הקטרה לזכיית חזה ושוק אלא עדיפא מינה והכי קאמר כשהקטיר החלב הוא זוכה בחזה ושוק אבל כשנאבדו או נטמא שלא הקטירו כלל אז לא יזכו בחזה ושוק ז"ש יכול לא יהיו אהרן ובניו זוכים וכו' ולהכי אתא קרא ולא לכוון שהקטיר' קודמ' לזכיי' חזה ושוק לז"א תלמוד לומר והיה לאהרן ובניו הכוונה מדקא' והיה ולא אמר והחזה לאהרן ובניו הוסיף לו' הויי' וזכות לאהרן ובניו בחזה ושוק לו' שאפי' נטמאו או אבדו דבהויתן הן החזה ושוק לאהרן ובניו ומעתה חזר הדין למקומו הראשון שראוי להקדים הקטרה לזכיית החזה ושוק דהא לא מצינו למדרשיה לדרשה אחריתי לשא' כאבדו או נטמאו שלא יזכה אהרן ובניו כיון דכתיב תיבת והיה דמשמע בין כשהקטירו בין כשנטמאו או אבדו לעולם בהויותם אהרן ובניו היא אלא לשראוי להקטיר תחיל' ואח"כ והיה החזה ושוק לאהרן ובניו שכן כתוב והקטיר תחיל' ואח"כ יהיה החזה ושוק לאהרן ובניו להכי לחוד אתא קרא ולא לדרשה אחריתי ומ"ש ומה נא' בסוף הענין הרי פי' שמש"א הפ' ובני עלי בני בליעל לא קראה בני בליעל כי אם על מה שיזכיר שעשו עול בענייניהם כדב' ומשפט וכו' גם בטרם יקטרון וכו' ועל שם סוף' שהיתה חטאת הנערים גדול' וע"כ נקראו בני בל' על ז"ש מה נאמר בסוף הענין כי על שם סוף הענין הוא שנא' ובני עלי בני בליעל כו' ואעפ"י שנאמר בתחילה על שם סופו הוא שהכתוב תנא והדר מפרש תנא ובני עלי בני בליעל והדר מפרש היאך היה זה שהגיעו למדרגה זו של בני בליעל כי ומשפט וכו' גם בטרם יקטירון וכו' ומה שאמר בנים שפרקו עול שמים מעליהם רצו חז"ל להרץ כפל בני בליעל ולא ידעו את ה' · ועוד כוונתו שלא נפרש בני בליעל סמיך דא"כ קורא לאביהם בליעל חלילה לז"א כי נקראו בני בליעל בנים שפרקו עול שמים מעליהם שהרי לא היו רוצים להקריב החלבים שא הניחו' לזבובים

רד"ק

גם בטרם · היו לוקחים את הבשר ואוכלים קודם הקטרת האימורי' וזה רעה רבה כי לא נתן להם האל אלא שיזכו משלחנו אחר שיזרקו הדם ויקטירו החלבים · ובדרש אמר להם הב"ה מפני מה אתם אוכלים שירי מנחה ומניחי' את הקומץ לזבובים מפני מה אתם אוכלים את הבשר ומניחין את החלבים שטוחין בחמה מה ישר' אומרין להם יבא הכהן ויזרוק את הדם ויקטיר את החלב ואחר כך יקח לו הבשר מה הכהן אומר לו הדם איני זורק והחלב איני מקטיר תנה בשר לצלות לכהן : ולא יקח ממך · כך היה אומר לו ואחר כך היה לוקח גם מן המבושל או פעמים היה לוקח מן המבושל כמו שכתוב כבשל הבשר ופעמים היה לוקח מן החי לצלי ולא היה לוקח אחר כך מן המבושל :

גַּ֚ם בְּטֶ֙רֶם֙ יַקְטִר֣וּן אֶת־הַחֵלֶב֒ וּבָ֣א׀ טו
נַ֣עַר הַכֹּהֵ֗ן וְאָמַר֙ לָאִ֣ישׁ הַזֹּבֵ֔חַ תְּנָ֣ה
בָשָׂ֔ר לִצְל֖וֹת לַכֹּהֵ֑ן וְלֹֽא־יִקַּ֥ח מִמְּךָ֛
בָּשָׂ֥ר מְבֻשָּׁ֖ל כִּ֥י אִם־חָֽי׃ וַיֹּ֨אמֶר
אֵלָ֜יו הָאִ֗ישׁ קַטֵּ֨ר יַקְטִיר֤וּן כַּיּוֹם֙
הַחֵ֔לֶב וְקַ֨ח־לְךָ֔ כַּאֲשֶׁ֥ר תְּאַוֶּ֖ה נַפְשֶׁ֑ךָ
וְאָמַ֣ר׀ ל֗וֹ כִּ֤י עַתָּה֙ תִתֵּ֔ן וְאִם־לֹ֖א
לָקַ֥חְתִּי בְחָזְקָֽה׃ וַתְּהִ֨י חַטַּ֤את
הַנְּעָרִים֙ גְּדוֹלָ֣ה מְאֹ֔ד אֶת־פְּנֵ֖י יְהוָ֑ה
כִּ֚י נִֽאֲצוּ֙ הָֽאֲנָשִׁ֔ים אֵ֖ת מִנְחַ֥ת יְהוָֽה׃
וּשְׁמוּאֵ֕ל מְשָׁרֵ֖ת אֶת־פְּנֵ֣י יְהוָ֑ה נַ֕עַר
חָג֖וּר

אַף עַד דְּלָא יִתַּסְקוּן תַּרְבָּא לְמַדְבְּחָא
וַיְיתֵי עוּלֵימָא דְּכַהֲנָא וַאֲמַר לְגַבְרָא
דְּדָבַח הַב בִּשְׂרָא לְמִטְוֵי לְכַהֲנָא וְלָא
יִסַּב מִינָּךְ בְּשַׂר מְבַשַּׁל אֱלָהֵין כַּד חָי׃
וַאֲמַר לֵיהּ גַּבְרָא אוֹרִיךְ עַד דְּיִתַּסְקוּן
תַּרְבַּיָּא וְסַב לָךְ כְּמָא דְּרַעֲוָא נַפְשָׁךְ
וַאֲמַר לֵיהּ אֲרֵי כְּעַן תִּתֵּן וְאִם לָא
יִסְבוּן מִינָּךְ בְּעַל כּוּרְחָךְ׃ וַהֲוַת חוֹב
עוּלֵימַיָּא סַגֵּי לַחֲדָא קֳדָם יְיָ אֲרֵי בַּזּוּ
גַּבְרַיָּא יָת קוּרְבָּנַיָּא דַּייָ׃ וּשְׁמוּאֵל
מְשַׁמֵּשׁ קֳדָם יְיָ עוּלֵימָא אסיר

רש"י

כי נאצו · לשון בזיון : נער חגור אפוד בד · כרדוט דבוץ והוא לשון מעיל שהרי תירגם יונתן מעילין דכי כן תלבשנה הבתולו' מעילין כרדוטין : ומעיל

רלב"ג

והנה היה שמואל משרת את ה' והיא מקטנותו היה חגור אפוד בד לשמו שהוא כדל לעבודת הש"י כמו הענין בכהני נוב עיר הכהנים שהיו שם שמונים וחמשה איש נושאי אפוד בד : והיתה

רד"ק

כיום · הכף כ"ף האמתו' וכן השבעה לי כיום כי אותו כהיום תמלאון אותי : ואמר לו · כתוב בו"יו וקרי באלף ושניהם נכונים בענין : כי נאצו · כמו כי נאץ נאצת ענין מיאום ובזוי וכ"תי הרי בזו : את מנחת ה' · כתרגו' ית קרבנא דה' : משרת את פני ה' · למה כתב זה · והלא אמר למעלה משרת את ה' אלא לפי שספר בגנות בני עלי ספר בשבח שמואל שלא למד ממעשיה' להתעסק באכילה ובשתייה ובתענוג העולם אלא משרת את פני ה' ומה היתה עבודתו היה מתעסק בתלמוד תורה ולדעת את ה' וללמוד את עבוד' הלויים בשיר בפה ובכלי וכל זה הוא עבודת ה' : חגור

חטאת ז' פתחין בקריאה וסי' מלבד חטאת הכפורים · כי חטאת קסם מרי · ותהי חטאת הנערים · חטא' יהודה כתובה · וכפר אהרן על קרנתיו אחת בשנה · חטאת הקהל הוא · חטאת פימו דבר שפתימו · וכל תריסר דכוו' במ"א קמץ רתם המרכבה לרכש · ונמסר גם בסדר תצוה:

מנחה קטנה

לצלות הכהן אמשר שזה הי' גבר משרת לבני עלי וס"כ מפר ולא יקח ולא אמר ולא אקח והיו עושי' זה כדי להתנצל על זה כנגד האיש הזובח לומר שהנער השליח עשה זה שלא מדעתם באופן שהיו מתיראי' מן האדם ולא היה משגיחי' על כבוד השם היודע נסתרות · ולא הי' עליהם מורא שמי' כמורא בשר ודם וז"ש ותהי חטאת הנערי' גדולה את פני ה' שלא השגיחו כבודו ויראתו כבפני בשר ודם : כי נאצו האנשי' כי מלבד החטא שעשו גם היו ידי האנשי' הזובחי' אומרים בלבם אם כהני ה' משרתי פניו הם מבזים זבחי אלהי' מה יעשו המון העם באופן שינאצו את קרבנות ה' בבזות קרבנותיהם בעיניה' ויאמרו כי נבזה אכלו מלילה: ואת זה קרא הכתוב חלול השם כשאדם גדול עובר עבירה שילמדו ממנו שאר אנשים ובזה אמחו והחטיאו אחרים ע"כ היתה חטאם גדולה מאוד וגו' גם אומר כי נאצו שע"י היה הקרבן לקרב בגעל ובתגבון במקום שהיה לו להקריבו בשמחה וזה גרם שהיה מונע מלבוא להקריב קרבן כי אם ע"פ ההכרח ולא למדו ממעשה שמואל שהיה עומד בצדקו משרת את פני ה' בלי חב ואם כ"א משדריכת עלי לבד : ומעיל

כלי יקר

לזבובים וזהו פרקו עול שמים כו' ופירשו ג"כ בני כמו בנים מוכרת ולא סמוך וזהו או' בני' שפרקו עול שמים מעליה' ועוד מעט עד שכפרו ואמרו אין מלכות בשמים שעבירה יפריק' עול גברה עבירה אמורה שלא ידעו מציאות ה' ז"ש לא ידעו את ה' · והרד"ק ז"ל כתב כעין הנז"ל במדרש תורת כהנים וכן הביא הרלב"ג ז"ל גם בדברי מהרי"א ז"ל בפסוק ומשפט הכהנים הזכיר כן בתוא החמישי עיין למעלה ומ"ש ולא יקח ממך בשר מבושל עיין הרד"ק ז"ל ולע"דן לפי הפירוש הראשון שכתב הרד"ק שהיו לוקחים מן הבשר החי ומן המבושל כלע"ד שאל זה כיון הפסוק באו' גם בטרם יקטירון ר"ל מלבד מה שלוקחים במבושל גם בטרם כו' תנה בשר לצלות לכהן שכמלא שהיו לוקחים פעמים מבושל וחי וז"ש גם בטרם כו' ולפי הפי' השני שכתב שלפעמים היו לוקחים מבושל ולפעמים היו לוקחים חי הנה או' גם בטרם כו' שנראה מוסיף על חטאתם פשע הכוונה כי בתחילה לא היו לוקחים אלא אחר הקטר חלבים כי ישר' בעל הזבח לא היה מבשל הבשר עד אחר הקטר חלבים שהיו ישראל זריזים יותר מהכהנים אבל היתה חטאת נער הכהן שהיה לוקח בגזל כחש' יעלה המזלג ביותר מהראוי לו ובפסוק הזה מזכיר שלפעמים מוסיפים על חטאתם פשע לקחת קודם ההקטר שאעפ"י שלא היו לוקחים בשר חי יותר מהראוי להם היה לפי האמת נחשב כולו בגזל כיון שלוקחים אותו קודם ההקטר שעדיין לא זכו בו עד הקטרת חלבים א"כ זו קשה מן הראשונה שהוא כולו נגזל ועוד שביזו קדשי שמים להניחם לזבובים וחלבי' לחמה ומ"ש תנה בשר לצלות לכהן כו' שהדברים כפולים ומכופלים תנה בשר לצלות לכהן שזה פשוט שעל בשר חי הוא או' וא"כ או' ולא יקח ממך בשר מבושל פשוט הוא דכיון שלוקח חי לצלות ודאי שלא יקח מבושל דלא יעלה בדעת לקחת מנה אחת לפי' חי לצלות ומבושל וחוזר לו' עוד כי אם חי :

ונראה כי רהטוב' שואל ממנו שיתן בשר לצלות ר"ל בשר רהוי לצלי שיש בשר מיוחד לצלי כנודע והיינו דקאמר בשר לצלות לכהן ולא אמר בשר לכהן לצלות והנע' הכהן מסביר לו פני' שלא יפחד שיקח כעת בשר לצלי ויסוב ויקח מהמבושל ז"ש ולא יקח בשר מבושל ועוד עתה מרויח שבקחתו מהמבושל לוקח כאשר יעלה המזלג דהיינו יותר מכשיעור וכעת לא יקח ממך כי אם חי מה שהרג' אם מעט ואם הרבה וז"ש ולא יקח ממך בשר מבושל דתיבת ממך למה לי אבל אמר לא יקח ממך בשר מבושל ר"ל לא יקח ממה שבוא ממך דהיינו מה שיעלה המזלג ואפילו בהוא ממך כעת בתתך לו חי לא יקח ממך מבושל כי אם חי ר"ל השיעור הרהוי לבד · או יאמר לא יקח ממך מבושל שאתה טורח בבישול כי אם חי והוא יותר נקל לך בלי יגיעה וטורח הבישול באופן שהי' בא בפרך בפה רך בתחילה :

ויאמר אליו האיש קטר יקטירון כו' בסנהדרין פרק ארבע מיתות אמר · אמר ר' חנינא המגביה ידו על חבירו אעפ"י שלא הכהו נקרא חוטא שנ' ואם לא לקחתי בחזקה וכתיב ותהי חטאת הנערים גדולה ע"כ ועיין הרד"ק ז"ל : ולע"דן לדקדק או' ויאמר אליו האיש שלא אמר האיש הזובח כמו שהזכירו בפסוק הקודם ועוד כפל קטר יקטירון ומהו או' כיון דהי"לל קטר יקטירון עתה החלב או קטר יקטירון עתה החלב וקח לך כו' כיום למה לי :

ונראה כי בתחילה קראו האיש הזובח שהוא בעל הזבח ומשל בהם' לו הכן כאשר בא נער הכהן ושאל תנה בשר לכהן ולא יקח ממך בשר מבושל כי אם חי שאריכות הדברים כוטי' לידון לב ויד רמה עם היות שפירשתי אותם בפסוק הקודם זה' פיום עכ"ז פבוטן של דברי' מורה גאוה וגאון ודרך רע מחטאת הנערים שעכ"פ יקחו הבשר החי לצלות לעומת זה או' בפסוק הזה ויאמר אליו האיש כי שירו טבוח לעיניו ואין לאל ידו כאילו אינו בעל הבשר ז"ש ויאמר האי' קטור יקטירון שאינו מדבר כאילו הוא בעל הזבח כי אם בכובד ראש ושפה רפה וזהו ויאמר אליו האיש דברי' של טעם והם קטר יקטירון ר"ל היה רהוי שהכהן השולח אותך יקטר שהוא יקטיר וא"כ ישלח אותך לקח' בשר החי ז"ש קטר כדי שיזכה בבשר או לפחות יקטירון שאר כהנים מי שיהיה וא"כ תבא לשאל הבשר ואפי' שלא תהיה אתה המקטיר ז"ש קטר יקטירון ואמר כיום החלב לרמוז אל מה שאחז"ל כנז"ל החלבים הנחתם בחמה ז"ש כאן קטר יקטירון כיו' החלב ר"ל כפי היום וחומה של החמה מחממת החלבים ומסר' אתן כן היה רהוי שקטר יקטירון בזריזות כיום שהיום החם רהוי להקטיר בו החלב יותר בזריזות ובזה הפשר להבין באופן שני כפל קטר יקטירון כיום שאמר האיש לנער הכהן בשלמא בשאר הימים אפי' שיהיה קטר בעצלה אין בכך כלו אבן ביום החם יקטירון כיום כפי היו' החם כך צריך שיקטירון מהר ומאז' וקח לך כאשר תאוה נפשך מוכיח מה שפירשתי בבי תנה לי בשר לצלות שיש בשר מיוחד לצלי יותר מזולתו ז"ש כאן קח לך כאשר תאו נפשך מאחר שיקטירון החלב תזכה במהנות ולא תצטרך שאתננה לך אבל אתה קח לך בשר כאשר תאו' נפשך לצלי או בזולתו ואמר ואם לא לקחתי בחזקה ר"ל ואם לא היה לבי בטוח שעתה תתן הנה כבר לקחתי מאז בחזקה ובזה מובן שלא אמר אקח בחזקה אלא לקחתי חזקה · ומתוך דברי רש"י ז"ל שכתב בסמוך בפסוק וגדעתי את זרעך וכו' מובן שבחזקה פי' בחזקת הברי' שני תתן להם שחשבו שלא תיעקר לעו' כהונה גדולה ממשפחתם וזהו בחזקה :

ותהי חטאת הנערים גדולה כו' זכרתי מה שאחז"ל שמקושר עם מ"ש לקחתי בחזקה דהיינו הרמת יד ונקרא חטא המרים ידו על חבירו והיינו דסמיך ותהי חטאת הנערים גדולה ועיין הרד"ק ז"ל ומהרי"א ז"ל כתב ותהי חטאת הנערים חשבו המפרשים שהנערים שזכר כאן הם בני עלי והם מה שאמר כי נאצו האנשים את מנחת ה' וכפי הפשט לא אמרו כי אם על נערים הכהנים זכר שהיתה חטאתם גדולה בעיני ה' במה שהיו חומסים את הבעלי' ומבזים את עבודת המקדש ואמר שחטאת הנערים הללו גדלה ונמשכה מאש' נאצו האנשים את מנחת ה' ר"ל קרבנותהם והאנשים הם הכהנים בני עלי שלהיותם מנאצי' את מנחת ה' היו הנערים עושים במעשיהם וחוטאים ג"כ לא' מאד א"כ הנערים הם נערי הכהנים והאנשים הם הכהנים בני עלי אשר היו סיבת הרעה הגדולה הזאת ע"כ : ולע"דן כי הנער ש הם נערי הכהנים הנזכרים בפסוקים הקודמים שהיה בא לקחת בשר חי לצלי קודם הקטרת חלבים והנער הבא לקחת בשר מבושל יותר מכשיעור והאנשים הם ישר' וכוונה אעפ"י שלא היה בי' מהגער מעשה הנערים

בעיני בני אדם כי אם חטאת בעלמא שבזה היתה חטאתם גדולה מאד את פני ה' כלומר לפני הש"ת נגלו תעלומות מעשיהם והיתה חטאתם גדולה מאד לפניו יען שלפניו נגלו לבות האנשים מביאי המנחה וראה ללבב שנאצו את מנחת ה' יען שראו האנשים המנחה עומדת הקומץ לזבובים והחלב מסריח שטוח לחמה כנזכר לעיל בדברי הז"ל בתורת כהני' כמו שהבאתי בפסוק גם בטרם יקטירון מהגלות זה את פני ה' במסך שותהי חטאת הנערים גדולה לפניו ית' עם היות לעיני בני אדם חטאת הנערים :

ושמואל משרת את פני ה' עיין רש"י ז"ל והרד"ק ז"ל והרלב"ג ז"ל ומהרי"א ז"ל כתב ושמואל משרת להגיד שעם היות נערי הכהנים רעים וחטאים לה' מאד הנה שמואל עם היותו כמו הם הנערים בטבעם ילמדו זה מזה הנה שמואל לא למד אלא משרת את פני ה' ולא אמ' כאן את פני עלי כדלעיל לרמוז שכבר היה מכוון לבו לשמי' ולא לעבוד את פני עלי לבד כמו שהי' בהתחלתו וזכר שעם היותו לוי היה חגור אפד בד ומגיד בזה שהכהנים בני עלי בזו וחיללו כהונת' עם היותם אנשים ושמואל עם היותו נער ולוי שלא היה כהן משרת את ה' ובשירותו ומלבושיו כמו כהן באפוד ע"כ : ולע"דן לדקדק שלמעלה אמר את ה' וכאן אמר פני ה' ואפשר שלהיותו נער ועכ"ז מתנכר במעלליו זך וישר פעלו ונער חגור אפוד בד בטכסיסי כהן גדול בא בימים זה חייב להשתעשע בו הש"ת והיותו נגד פני ה' תמיד עיני ה' בו ז"ש כאן ושמואל משרת את פני ה' ואולי שירותו שהיה משרת את פני ה' הוא שיותו חגור אפד בד כי זה היה מקבלו הש"ת במקום שירות וא"כ יהיה סוף הפסוק ביאור לתחילתו שאמר משרת וכו' וקשר פסוק זה עם הקודם הוא שחטאת הנערים גדולה מאד כי נאצו בו ושבב זה ג"כ היות שמואל משרת את פני ה' בו אשר בהפיס זה לעומת זה יכריע הנערי' לכף חובה יותר על דרך באת אלי איש האלהים להזכיר את עוני בערך איש האלהים כך בערך חסידות שמואל גדלה חטאת הנערים מאד אם מצד הדברים עצמם היותם מכוערים ואם בבחינות ההעמדה והעברת פעולתם כנגד ערך מעשה שמואל הצדיק :

ומעיל קטן תעשה לו אמו כו' עיין רש"י ז"ל והרד"ק ז"ל והוא ז"ל מפרש מימים ימימה מהמועד למועד אמנם הרלב"ג מפרשו משנה לשנה שכתב ז"ל והיתה אמו עושה לו מעיל קטן וכו' ומהרי"א בשיטה הב' של הרד"ק שהיתה עושה לו מעיל קטן ר"ל במדתו והיה הולך וגדל ולכך תעשה לו אחר' מדי שנה בשנה ע"כ ועל השיטה הא' של הרד"ק הוסיף סיוע תחכמינו ז"ל שמעיל א' היה לו מנערותו ואמו היתה מביאתו ברגל וחוזרת להוליכו ושנקבר במותו מעוטף בו וז"ש הנעלי' אוב מעוטף מעיל הה"ד תתהפך כחומר חותם וכו' ע"כ : ולע"דן לדקדק יתור כל אלו הסימנים שהו' בעלותה את אשה לזבוח כו' כי די שיאמר ועלת לו' מימים ימימה וגו' שכוונת חנה בכל מעשיה יחד לש"ש וכוונתה שבעבין המעיל שלא היה להראות את בנה הבן יקיר לה אלא להיותו משרת את פני ה' כנז' בפ' הקודם עלה מסיק ומקשה ואו' ומעיל קטן תעשה לו אמו מקושר עם הקודם שלכבוד שירותו את ה' תעשה לו אמו מעיל תמיד כדי שלא יהיה ח"ו בכלל מסנאי' הבנו מות משחז"ל על ה"ח שיש לו רבב בבגדו וזהו או' והעלתה מימים ימימה בעלותה את אשה בשניהם יחדיו בעלותה תכליתה לזבוח את זבח הימים ולא לראות את בניהם היו עולים וע"ז בא ההקש של בעלות' את אשה ללמוד וללמד שכול' לש"ש :

וברך עלי את אלקנה וכו' אמר לו כל בנים שעתיד הב"ה ליתן לך יהיה מן הצדק' הזו ודכוות' ויעתר יצחק כו' עיין בילקוט ויש לדקדק מנא ליהו למדרש הכי ומי מכריח' לזה · ונר' דקשיא ליהו וכפ' יתור אמר כי הי"לל וברך עלי את אלקנה ואת אשתו ישם ה' לך זרע כו' ועוד קשיא להו או' וישם' ה' לך זרע מן האשה הזאת לשון שימה דהי"לל יתן ה' זרע מן כו' ועוד קשה או' זרע דהי"לל בנים ועוד שכבר היה לו זרע קדוש מן האשה הזאת הוא שמואל א"כ לא יצדק או' זרע מכל אלו הדקדוקים למדו שאמ' לו כל בנים שעתיד הב"ה ליתן לך יהיו מן הצדקה הזאת שבהיות ואמר נרמז אמר לו כו' ובזה מובן ג"כ אומר לשון ישם ה' לך זרע ר"ל הזרע שכבר עתיד הב"ה ליתן לך שאינו צריך לומר יתן עוד אלא שישם אותו לך מן האשה הזו שע"י יבואו לך אות הנהונים לך מאת ה' ובזה מובן אומר זרע מן האשה הזאת לרמוז ולכלול שכל מציאות הזרע כולו בנים שעתיד הב"ה ליתן לך יהיו מן האשה הזאת וכן גבי ודכוותה ויעתר יצחק כו' דרשו ב' ענייני' הא' לשון ויעתר דלא קא' ויתפלל שמתיך דקדוק זה דרשו בב"ר דרשות הרבה · עוד דקדקו דהי כוונת הכתוב באו' לנוכח אשתו להודיע שהיה שטוח בזוית זו והיא שטוחה נגדו בזוית אחרת הי"לל ויעתר יצחק נוכח אשתו למ"ד לנוכח למה לי לעומת זה דרשו אחר שהתפלל יצחק על בנים ונענה שיתן לי בנים הוצרך עוד להתפלל תפילה כעתר הזו שמהפכת התבואה ממקום למקום כך אלא יולדו מיצחק מאשה אחרת כי אם מאשתו זו רבקה וזה מורה למ"ד לנוכח לו' שאמר לפניו רבש"ע כל בני' שאתה עתיד ליתן לי יהיו מן הצדקת הזו · וכן גבי ודכוותה ויהי ביתך כבית פרץ כו' דרשו לשון מן הזרע אשר יתן וכו' לשון זרע דקא' שרצה לכלול כל זרע ולו' כל בנים שעתיד הב"ה ליתן לך יהיו מן הצדקת הזאת עלה בידינו דקדוק לשון הכתוב ישם ה' לך זרע או' לשון שימה ישם ה' ולשון זרע ויתיר תיבת ואמר · ורש"י ז"ל וברך עלי לשון הווה כו' ע"ש ועיין הרד"ק והרלב"ג ומהרי"א כי שהיה מברך עלי לאלקנה ואשתו שנה בשנה על שאלה מאלהים איש חיל כיוצא כשמואל וז"א תחת השאלה כו' ר"ל בעבור השאלה ששאלה מהש"י שסבבה לידת שמואל ראויה בו בעבור זה ולכך היה מברכה תמיד שיתן ה' לך עוד מן האשה הזו בנים אחרים כיון שסבבה ליד שמואל כי בלי ספק חסידות הנע' היה מפאת אמו שהיא חסיד בשמים אשה יראת ה' ע"כ ולשיטתו ק"ה או' אשר שאל לשון זכר דהי"לל אשר שאלה דבשלמא להרד"ק והרלב"ג שפי' אשר שאל כל א' מהם ניחא ומת"ם למקומו למד מהרי"א שהרמת להוד והוא מקו' חנה ורמה להוד והוא מקו' ארנה ועליו אמר והלכו למקומו או בהפך אלקנה מהרמתה וחנה מהרמה וכוונת הפ' לו' והלכו למקומו מרוסר עם הפ' שאמר זה כי פקד ה' כו' לו' שהלכו למקומ' שמחים ובטוחים כי פקד ה' כו' ע"כ תורף דבריו ז"ל : ולע"דן לדקדק יתור ואמר וכן לשון ישם ואו' אשר שאל ולא אמר אשר שאלה כי חנה היא השואלת ונראה כי עלי קלוש ה' לא ירבה שיחה עם חנה כי אל תרבה שיח' עם האשה אנו

חגור אפוד בד · ת"י כרדוט דבוץ ותרגם כי כן תלבשנ' בנות המלך הבתולות מעילין כרדוטין ותרג' ומעיל קטן כמשמעו זעיר דומה לי כי המעיל נעשה בתכונות שונות יש מעיל לעטיפה וכן מעיל שמואל שנאמר והוא עוטה מעיל וכן היה מעיל כהן גדול הבגד העליון שהי' עוטה אותו והמעיל שהיו בנות המלך לובשות והיה מלבוש עשוי בתכונת מלבושי הנשים וכן האפוד עשוי בתכונות שונות של כהן גדול היה עשוי בתכונ' הכתובה בתורה והאפוד של פשתן היו חוגרים אותו העובדים את יי' והיו מתנאים בו משאר בני אדם ואותו היו חוגרים בין כהן בין לוי בין ישראל כמו שכתוב בכהנים וימת ביום ההוא שמנים וחמשים איש נושא אפוד בד וכן בשמואל שהיה לוי חגור אפוד בד וכן דוד כשהיה בעבוד' האל לפני הארון חגור אפוד בד כמו שכתוב ודוד חגור אפוד בד: ומעיל קטן עשתה לו · המעיל שהיה עוטהו במועד לכבוד היום ובאמרו קטן כלומר במדתו והוצרך לומר זה כי לא מנהגם לעטות מעיל אלא הגדולים אבל הקטנים לא וזה מרוב אהבתה אותו וכי היה משרת את פני ה' עשתה לו מעיל ולא היתה מניחתו אצלו כדי שלא יעטה אותו בימי החול אלא ממועד למועד לכבוד היום והוא היה נער ולא היה נשמר מלטנפו לפי' היתה מעלה אותו לו במועד ותחזיר' אותו עד מועד אחר: תעשה · כמו עשתה ורבים כמוהו או אמר תעשה כי לא עשתה לו מעיל אחד לבד אלא כמו שהיה הולך וגדל כן תעשה לו כמדתו מעיל: העלתה · נפתחו הה"א והעי"ן להקל על קריאתם וקריא' המלה מלרע כי הטעם בת"יו: וברך · כן היה עושה בכל זמן שהיו עולי' היה מברך אותם ואומר להם שישים ה' להם זרע שיהיו עמה' כי שמואל כבר נתנוהו לה' ותחתיו יתן להם זרע וזהו תחת השאלה אשר שאל כל אחד מהם אלקנה ואשתו והשאלה הוא שמואל ולוי' כמו מיי' או יהיה פירושו תחת השאל' אשר שאלו כי כבר נתנוהו לה' והיו צריכין לבנים אחרים שיגדלו עמהם וישרתום לעת זקנתם וי"ת זרע בנין כשרין: למקומו · ולא אמר למקומם נראה כי הרמתה היתה מקומו ולא מקום' כי חנה היתה משפחתה מעיר אחרת: כי פקד · טעם למה שאמר והלכו למקומו כלומ' הלכו בטוחין בברכת עלי שברכם וכן היה להם כי פקד ה' אותה: עם ה' · משמש כתרגומו קדם ה':

רשי

מעיל קטן תעשה לו אמו · משנה לשנה: וברך עלי · לשון הוה הוא מברכו היה בכל שנה
כ תחת השאלה אשר שאל לו בן ואומר לו ישים ה' לך זרע יהיה רצון שכל בנים שיהיו לך יהיו מן הצדק' הזו והרי זה מקר' מסורס:

רלבג

והיתה עושה לו אמו מעיל קטן שנה בשנה ועליו היה חגור אפוד בד ושנה בשנה היה מברך עלי את אלקנה ואת אשתו שישים לו זרע מן האשה תחת השאלה אשר שאל לה' כל אחד מהם והלכו אחר זה למקום אלקנה וידמה שזאת הברכה היתה שנה בשנה מפני ראות עלי טוב תכונת הנער והיותו גדל וטוב גם עם אלהים וגם עם אנשים כמו שזכר אחר זה · עוד ספר כי עלי היה זקן ושמע החמס שהיו עושין בניו לכל ישראל מענין לקיחתם מהם הבשר המבושל או החי באופן הקודם:

ושמע

חֲגוּר אֵפוֹד בָּד׃ וּמְעִיל קָטֹן תַּעֲשֶׂה־
לּוֹ אִמּוֹ וְהַעַלְתָה לוֹ מִיָּמִים ׀ יָמִימָה
בַּעֲלוֹתָהּ אֶת־אִישָׁהּ לִזְבֹּחַ אֶת־זֶבַח
כ הַיָּמִים׃ וּבֵרַךְ עֵלִי אֶת־אֶלְקָנָה
וְאֶת־אִשְׁתּוֹ וְאָמַר יָשֵׂם יְהוָה לְךָ זֶרַע
מִן־הָאִשָּׁה הַזֹּאת תַּחַת הַשְּׁאֵלָה
אֲשֶׁר שָׁאַל לַיהוָה וְהָלְכוּ לִמְקֹמוֹ׃
כִּי־פָקַד יְהוָה אֶת־חַנָּה וַתַּהַר וַתֵּלֶד
שְׁלֹשָׁה־בָנִים וּשְׁתֵּי בָנוֹת וַיִּגְדַּל
הַנַּעַר שְׁמוּאֵל עִם־יְהוָה׃

ועלי

אָסִיר כַּרְדוּט דְּבוּץ׃
וּמְעִיל זְעֵיר עַבְדָא לֵיהּ אִמֵּיהּ
וּמַסְקָא לֵיהּ מִזְּמַן מוֹעֵד לְמוֹעֵד
בְּמִסְקַהּ עִם בַּעְלַהּ לְדַבָּחָא יָת דְּבַח
מוֹעֲדַיָּא׃ וּבָרֵיךְ עֵלִי יָת אֶלְקָנָה וְיָת
אִתְּתֵיהּ וַאֲמַר יְקַיֵּם יְיָ לָךְ בְּנִין כַּשְׁרִין
מִן אִתְּתָא הָדָא חֲלַף שְׁאֵילְתָא
דִּשְׁאֵיל קֳדָם יְיָ וַאֲזַלוּ לְאַתְרֵיהוֹן׃ אֲרֵי
עַל דִּכְרָנָא דְּחַנָּה קֳדָם יְיָ וְעַדִּיאַת
וִילֵידַת תְּלָתָא בְנִין וְתַרְתֵּין בְּנָן וּרְבָא
רַבְיָא שְׁמוּאֵל מְשַׁמֵּשׁ קֳדָם יְיָ׃

ועלי

וברך ג' בקריאה וסי' וברך את לחמך ואת מימיך · וברך פרי בטנך ופרי אדמתך · וברך עלי את אלקנה ואת אשתו · ונמסר גם בסדר משפטים:

זקן

מנחה קטנה

ומעיל קטן תעשה לו אמו · הנה בלי ספק היה אלקנה אביו מספיק לו כל צרכיו ומלבושיו · כי משל אחרים לא היה רוצה ליהנות ובפרט' לא היה עוסק כי אם משרת את פני ה' · אלא שסיפר הכתוב שלבד זה עשתה לו מעיל קטן לשינת בנה. ולפי שאין רשות לאשה ליתן שלא מידיעת בעלה כי אם מתנה מועטת ע"כ אמר מעיל קטן ר"ל קטן בשווי' ואף גם זו לא נתנה כי אם מימים ימימה · ואפ"ה לא נתנה לו גם את זה כי אם בידיעת בעלה ע"כ אמר בעלותה את אישה וגו': וברך עלי וגו' · לשון הוה · שזאת הברכה בירך עלי מימים ימימה עד שילדה שלשה בני' וגו' · ואמר ישם ה' לך ולא אמר לכם כמו שאמר את אלקנה ואת אשתו כי אין פרי בטנה של האשה מתברך אלא מפרי בטנו של איש · והטעם לברכה זו כי אמר עלי כיון שה' נתן לה בן צדיק א"כ הגיוני שתעמיד תולדות הרבה: ויגדל הנער שמואל עם ה' כל כמה שהי' גדול היה גדול בירא' ה' ובעבודתו:

ועלי

פי' רבי' ישעיה

תחת השאלה אשר שאל לה' · כי לא שאלה הנה בן אחד ולא יותר אלא שתעשה בנים ואף על פי שילדה שמואל היה מברכה עלי ברוח הקדש שיהיו לה בני' אחרי' · וזהו שכתוב לפני' כי פקד מודיעה שנתקיימה ברכתו כי ברוח הקדש היה מברכ' כברכת יצחק ליעקב ויעקב לבניו · ושאל עילה על לב חנה כמו ותגל זוד שעל'על נפש דוד:

כלי יקר

היה מברך לאלקנה שיתן לו ה' זרע מן האשה הזאת ולא שידבר עם חנה כי אפי' להעלות שמה על שפתיו לא היה מעלה ז"ש וברך עלי את אלקנה ואת אשתו ר"ל ברכה כולל לשניהם והיא ישם ה' לך זרע מן האשה הזאת שזהו פי' וברך עלי את אלקנה כו' וז"ש ואמר ר"ל בדקדוק הלשון הזה של ישם כו' ובאו' ישם ה' לך כיוון שיהיה זרע כשר בשימת עין טוב שיהיה לך דומה לך מן האשה הזאת הכשרה שיתדמו אל גזע מוצאו אביהם ואמר אחר השאלה אשר שאל כי לפי האמת חנה שאלה ועלי הוסיף לשאול מאת ה' שאמר ואלהי יש' יתן את שאלתך אשר שאלת מעמו הרי ששאל עלי על שאלת'לז"א הפ'וברך עלי כו' שישים להם זרע תמורת ותחת השאלה אשר שאל עלי כי גם הוא של ונצטרך שאלתו זו עם שאלתה · או אפשר שאמר אשר שאל על חנה וכמו שפי' מהרי"א ז"ל ומה שלא אמר אשר שאלה אלא אשר שאל בלשון זכר לומר כי חנה בפועל הזה עשתה כזכר שלא פנתה אל רחב · בחוטרא לידה ומרה לקבורה כדרך נשים אלא דרך איש לה שלא שאלה אותו לשום פניהו כי אם לעבודת השי"ת ולז"א אשר שאל לה' ר"ל ששאל לשם ה' ועבודתו ואין זו דרך נשים כי אם דרך איש שלם כאמור וזה הוא אשר שאל:

כי פקד ה' את חנה · חז"ל אמר יש פקידה לבכורות שנא' פקוד כל בכור זכר יש פקידה לבנים שנאמר כי פקד ה' את חנה יש פקידה כו' ובפסיקתא זש"ה מצרף לכסף וכור לזהב ואיש לפי מהללו כשם שהמצרף הזה מכניס את הכסף באש ואת הזהב לכור כך הב"ה צורף את הצדיקים כל א' וא' לפי כחו וכן אתה מוצא שרה נצרפה הב"ה כ"ה שנה משבאת לא"י ורבק' אף היא נצרפה הב"ה לפי כחה עשרה שנה ואף חנה נצרפה הב"ה י"ט שנים שהיתה עמו עשר שנים ולא ילדה ונטל פנינ' וילדה לו עשרה בנים כמד"א הלא אנכי טוב לך מעשרה בנים אלו בניה של פנינה ואת נותן ח' שנים לעבור' ושנה א' לעבורו של שמואל הרי י"ט שנה ואח"כ פקדה שנא' כי פקד ה' את חנה ותהר ותלד ג' בנים וב' בנות הרי ה' ואנו מוצאים שאמרת בשירת' עד עקרה ילדה שבעה ר' יהודה ור' נחמיה ורבנן ר' יהודה אומר ה' ילדה אלא שמואל שקול כמשה ואהרן שנאמר משה ואהרן בכהניו ושמואל בקוראי שמו ר' נחמיה אומר חמשה ילדה אלא שראתה שני בניו של שמואל ובני בנים הרי הם כבנים ורבנן אמרי ה' ילדה אלא כשנפקדה חנה היתה חנה יולדת בן ופנינה קוברת שנים ילדה חנה ד' ופנינה קבר' שמונה כיון שנתעברה חנה בן חמשי נתיראה פנינה שמא תקבור בניה שנשתיירו לה ובקשה מן חנה אמרה לה בבקשה ממך נענתי לך יודעת אני שחטאתי לך אלא וותר לי כדי שיחיו שני בני בנות' שעה נתפללה חנה עליהם ותיו אמר לה הב"ה חייך שהיו ראויים למות אלא הואיל שהתפללה עליהם לשמך אני קורא אותם לפיכך הוא או' עד עקרה ילדה שבעה זו חנה ויש לדקדק היכי דריש מאיש לפי מהללו ועוד מה טעם שינה הלשון בין שרה ורבקה וחנה כי בשרה לא אמר כפי כחה וברבקה והנה אמר לפי כחה עוד שינה דגבי רבקה אמר ורבקה אף היא נצרפה הב"ה לפי כחה וגבי חנה שינה שאמר ואף חנה נצרפה הב"ה ולא אמר אף היא ועוד קשה לר' יהודה דאמר חמשה ילד אלא שמואל שקול כמשה ואהרן דאכתי חסר א' דהא שמואל כשנים הוא נחשב ולא יותר וצריך לדקדק או' גבי ר' יהודה ור' נחמיה ורבנן שבכלל א' מהם או' חמשה ילדה והם דברי מותר כי פ' מלא הוא: ונראה לע"ד דקשיא להו בפ' מצרף לכסף וכור לזהב ב'משלי' למה במצרף לכסף או בכור לזהב מספיק ומאי קאמר ואיש לפי מהללו לכך פי' שהקב"ה מצרף את הצדיקים כל אחד ואחד כפי כחו כשיעור שיעמוד בנסיון ויהללו את ה' אפילו על מדת פורענות ז"ש מצרף וכו' שכמו שהצורף אינו מצרף הכסף והזהב בכור או שניהם במצרף אלא כל א' בכלי מיוחד לו בפני עצמו מצרף לכסף ביחוד וכור לזהב ביחוד כן הב"ה כשמצרף האדם ע"י יסורין מצרפו הוא כפי כחו שלא יבעוט שלא יסבול ולא יכול ויהלל ז"ש ואיש לפי מהללו שיעו' שיהלל את ה' לו יאמר ואיש לפי כשיעור שיוכל לסבול ויהיה לו הסבלנות לתפארת והלה לא שיבעט וקלף וקלל באלהיו ומלכו ופנה למעלה ז"ש ואיש לפי מהללו ולא יותר כדי שלא יבעט ז"ש כך הב"ה צורף את הצדיקים כל אחד ואחד לפי כחו ומביא ראיה משרה ואמר בה אתה מוצא שרה נצרפה הב"ה כ"ה שנה לא אמר בה כפי כחה יען כי כח שרה המכון גדול הוא משיעור כ"ה שנה שהרי שסבלה העקרות זמן רב יותר מכ"ה שנה דהיינו הזמן רב שישבה בח"ל כי אלו הכ"ה שנה שמונה המאמר היינו אחר שבא' לארץ כנז' בדבריו כ"ה משבא לארץ ע"כ לא אמר בשרה כפי כחה כי גדול כח כיון שסבלה כמה שנים אלא שלהיותם שני דירת ח"ל אין לצרפם עם שני הארץ אמנם גבי רבקה שבקטנותה באה לארץ לכך נאמר בה נצרפה הב"ה לפי כחה כ' שנה כי לא היה בה יותר מזה השך וכן חנה י"ט שנה לכך הזכיר בשתיה'לפי כחה וגבי חנה לא אמר אף היא לפי שאינו דומה לרבקה שרבקה לא סבל' כ"ה נער העקרות אבל חנה סבל' נער העקרות ונער הצרה שהע"פ שזמן העקרות שלה הי' י"ט שנה ושל רבקה כ' עכ"ז נער' של חנה גדולה משל רבקה מצד הצר' לכך לא יאות לו' אף היא אלא בדבר גדול יותר מהקודם אבל ק"ק דגבי רבקה לא הי"לל ורבקה אף היא שהרי שרה גדולה ממנה כיון שסבל' עול צר' מהגר אלא שיש לדחו' שהגר לא צרה היא כי שפחתה היא ומה שפ' גם בנער צרת רויא'שכבר יצאה ידי חובת אברה' ותרע מהו בשאול לו בנים שכבר נבנה מהגר ולכ"א ורבק' אף היא' או אפ'שהע"פ ששרה שסבלה נער גדול מרבקה אין מהקושי שיאמר ברבקה אף היא דומה אליה בצד מה לא כן בחנה שעניכם גדול מרבקה לא יאות לו' בה אף היא כיון שעניכם גדול מהקודמים אליה היא רבקה לכך לא אמר אלא אף הב"ה כו' ובענין ר"י אומר ה' ילדה אפ' לפר' גם' מב' עניניס הא' שהם' שמואל בכללם והעריך את שמואל כמשה ואהרן ב' בבחינת בכהניו

ושמואל מצד עצמו הרי ג' וד' שילדה הרי ז' אלא שדייכו לו' ששמואל כשני' ובפרט כמשה ואהרן · עוד אפ' שנאמר שאלה הה' לר"י הוו מלבד שמואל ויוכיח הפ' כן באו' וברך עלי כו' ואח"כ כי פקד ה' את חנה ותהר ותלד ג' בנים וב' בנו'פקידה מחודשת אחר הברכה נמצא שהיו ה' מלבד שמוא ושמואל שקולה כב' הרי ז' ומדברי מהרי"א נראה שמפרש כן בפשט הפ' שהיו אלה הה'זולת שמואל כמו שהזכיר בסמוך בס"ד וידוקדק בזה או' אח"כ גבי ר' נחמיה או' ה' ילדה שגר' שהוא מיותר אלא נראה שכיון לו' שיטה זו של ה' מדה מוחלפים השיטה מהה' ילדה הנז' בדברי ר"י והעפ"י שמתדמה הוא בלשון מתחלף הוא בענין ולכך הוצרך ר' נחמיה לשני בני שמואל שימלא מספר ילדה ז' · וגבי רבנן שילד'לו' ה' ילדה שחוזר לראש ובשיטה ר"י שהיו חמשה זולת שמואל אלא שכיון שנתעברה מהחמשה הי' ב' בני פנינה הנותרים נוטים למות והתפללה חנה עליהם וניצולו כדמסיק בסוף המא' · וכשנולד השישי מכ"ש שלא יארע עוד תקלה בבני פנינה כי כבר בטלה הגזרה מהחמישי והילך · או אפ'עוד שכשנולד שמואל הצדיק לא אירעה תקלה בבני פנינה והשכל מחייב כן שלא יתגלגל חובה בעת לידת צדיק כמוהו וכשנולדו הה' אחריו מעת הפקידה הזו של כי פקד ה' את חנה כו' בעת ההריון הה' נטו למות שני בני פנינה אלא שחנה התפלל עליה' אשר אפשר לו' שחנה מצאה פתח תקוה פתוח לפניה להלין כיון שניצולו בעת לידת שמואל אין ראוי שימותו כעת וברוך היודע · וברבנן הפ' לומר עוד שיטה אחרת יותר פשוטה שהה' ילדה עם שמואל ובשני בני פנינה נשלם מנין ילדה שבעה ולפי זה לוקא לר' יהודה הוא שנולדו חמשה זולת שמואל · עלה בידינו מהמאמר הזה פירש בפ' כי פקד ה' את חנה שזהו הפקידה היא י"ט שנה אחר נישואיה שהמתין לה אלקנה עשרה שנים ונשא את פנינה וט' שנים ילאו בעיבורי הילדים של פנינה שלא היתה מניקה אותם אלא שהיתה נותנת אותם למניקה להניק ומ"ש ותהר ותלד ג' בנים וב' בנות יש לספק אם הוא חוץ משמואל או עמו כפי השיטות שזכרנו למעלה בפירוש המאמר והרד"ק כתב טעם למה שאמר והלכו למקומו בלו' הלכו בטוחי' בברכת עלי שברכם וכן היה להם כי פקד ה' אותה עם ה' משמש קדם ה' ע"כ וכבר כתבתי שמהרי"א מפר' הפ' הזה מקושר עם הקודם והלכו למקומו בטוחי' כי פקד ה' וכו' והוא בסגנון אחר מדברי הרד"ק וכתב עוד מהרי"א ז"ל מקושר עם מ"ש והלכו למקומו שפירושו שבכלל ברכת אלקנה ואשתו הוא שיתן להם ה' בנים מן האשה לפי שהשאלה אשר שאל ר"ל שבנה שמואל היה לה ר"ל לעבוד אותו ולא היתה אות השאל' לאלקנה וחנה ואמר שאר הבנים אשר יוליד יהיו במקומו של שמואל כי יהיה שמואל בבית השם ושאר הבנים בבית אלקנה במקומו וזהו והלכו למקומו כאלו אמר והיו במקומו כמו והלכה והיתה לאיש אחר ועל זה המשיך סיפור הדברים באומרו וכי פקד ה' את חנה ותהר ותלד שלשה בני' ושתי בנות ר"ל בביתו אמנם שמואל לא היה כן בביתו אבל גדל הנער שמואל עם ה' ולא עם אביו ואמו עכ"ל: ולע"דן לדקדק אומר את חנה כמו שאז"ל שבר"ה נפקדה שרה וחנה ואז"ל גבי שרה ראובן בשמחה שמעון מהי היכפת ליה אלא כשנפקדה שרה כמה עקרות נפקדו עמה וכמה סומין נתרפאו ובזה מדוקדק או' את שרה דכוותה כי פקד ה' את חנה ר"ל חנה והיתה כל העקרות כי הוא יום פקידה ראש השנה שבזכותה יפקדו בכל מכל ובכלל פקידה זו היו שני דברים הא' פקידה לבנים והריון ז"ש כי פקד ה' ותהר ותלד שלשה בנים ושתי בנות והשני עגדל שמואל עם היותו נער קטן גדל בשם טוב וזה היה עם ה' העוזר אמתי ומסייע לכל מי שבא לטהר זהו שאמר ויגדל שמואל עם עזר השם יתברך ז"ש עם ה' · או אמר ויגדל הנער שמואל כו' שעם היותו נער קטן בגמות השנים הנה גדל בהליכות עם ה' שעמו יתברך והללו ובעיניו היה גדל מאד בראות נער קטן נוהג כשורה כאילו היה זקן בא בימים:

ועלי זקן מאד א"ר יוחנן בן תורתה מפני מה חרבה שילה מפני שהיו בה שני דברים גלוי עריות ובזוי קדשים גלוי עריות דכתיב ועלי זקן מאד ושמע את אשר יעשון בניו לכל ישראל אשר ישכבון את הנשים וא"עג דאמר ר' שמואל בר נחמני כל האומר בני עלי חטאו אינו אלא טועה בזיון קדשים מיהא הוה דכתיב גם בטרם יקטירון כו' ותהי חטאת הנערים גדולה את פני ה' ע"כ · ורש"י ז"ל אשר ישכבון כמשמעו כו' ע"ש ועיין הר"דק ז"ל וישכבון וכו' כת' כדברי רש"י ז"ל ומ"ש הצובאו' הנשי' היולדו' הבאו' לשילה בקרבן כמו שכתוב בתור' שהיולדו' צריכות קרבן ונקראו בלשון צבא וכן הלויי' הבאי' לעבודת אהל מועד אמר לצבא צבא לפ' שהבאי' לעבוד' אהל בביתו באי' צבא והיל שנא'ספי' מזה ומזה לבא שם וכן הנשים היולדו' נאספו' להביא קרבנותיה' לז"א הצובאו' וכן אמר במראות הצובאו' והתרגו' בשניה' דאתיין לצלא' ומ"ש בשניהם פתח אהל מועד לפי שלא היו נכנסו' הנשים באהל מועד נקרא בית ה' אשר בשילה או לפי שלא היה עליו תקר' אלא הירעות למעלה · ועיין הרל"בג: ולע"דן שכונ' הפ' לו' שעם היו' האיש זקן מאד לא ידע ולא יבין זהו בזקני ע"ה לא בזקני תורה ולז"א ועלי זקן מאד ושמע ר"ל זקן מאד ועכ"ז ושמע את כל אשר יעשון בניו שלא עכבה הזקנה מתתו לב לשמוע את כל אשר יעשון בניו ולכך הוכיח אותם כדמסיק ואמר להם אל בני וכו' · או יאמר ועלי זקן מאד יותר מבשיעור ימיו קפלה עליו זקנה יען ששמע את כל אשר יעשון בניו שמיעה זו גרמה לו להיותו זקן מאד ואמר אשר יעשון בניו וכו' אשר ישכבון כו'. הכל לשון עתיד לומר ששמע מה שעשו ועושים והענין שלהם מעוות לא יוכל לתקון בעתיד כי שמע זדון לבם אשר יעשון לכל ישראל בעתיד לא גבנעו ולא נמנעו וכן אשר ישכבון את הנשים ולהורות שאין הדבר כמשמעו חלילה להם משכוב

אותם

זקן מאד · אמר זה להודיע כי עלי לא היה משמש בכהונה מרוב זקנותו לפיכך היו עושין בניו מה שהיו עושים בדברי הכהונה ואע"פ שכהן היה נפסל בשנים אם היה זקן בשנים הרבה שירתו הוא נפסל ועל עלי נאמר זקן מאד מלמד שהגיע לעת הרתת: ישכבון · כמשמעו ויש מרבותינו ז"ל שפירשוהו שלא כמשמעו ואמרו שלא היו שוכבין עמהם אלא ע"י שהיו מעלות קרבניהן לשילה והיו הם משהים אותן ומלינים אותם חוץ לבתיהם לילה אחד ומעלה עליו הכתוב כאילו שכבום: הצובאות · הנשים היולדות הבאות לשילה בקרבן כמו שכתוב בתורה שהיולדות צריכות קרבן וקראו בלשון צבא וכן בלויים הבאים לעבודת האהל · מועד · אמר לצבא צבא לפי שבאים לעבודת אהל לביתו באים צבא וחיל שנאספין מזה ומזה לצבא שם וכן הנשים היולדות נאספות להביא קרבנותיהן לפיכך אמר הצובאות וכן אמר במראות הצובאות והתרגום בשניהן דאתיין לצלאה: ומה שאמר בשניהם פתח אהל מועד לפי שלא היו נכנסות הנשים באהל מועד וקרא בית ה' אשר בשילה אהל מועד לפי שלא היה עליו תקרה אלא היריעות מלמעלה: העם · אלה הבאים לזבוח גם בני עיר שילה: מעבירים עם ה' · שאתם מעבירים עם ה' מלבא באהל מועד מפני החמס שאת' עושי' להם בקרבנותיהם וי"ת דרגנין עמא דיי כלומר מעבירי' עם ה' קול עליכם ומרננים אחריכם: ופללו

22 ועלי סיב לחדא ושמעיה כל דעבדין בנוהי לכל ישראל וית די שכבין ית נשיא דאתין לצלאה בתרע משכן זמנא: 23 ואמר להון למא תעבדון כפתגמיא האילין די אנא שמע ית פיתגמיכון בישין מן כל עמא אילין: 24 לא ברי ארי לא תקנא שמועתא די אנא שמע

ה' וְעֵלִי זָקֵן מְאֹד וְשָׁמַע אֵת כָּל־אֲשֶׁר יַעֲשׂוּן בָּנָיו לְכָל־יִשְׂרָאֵל וְאֵת אֲשֶׁר־יִשְׁכְּבוּן אֶת־הַנָּשִׁים הַצֹּבְאוֹת פֶּתַח אֹהֶל מוֹעֵד: כ"ג י"ד וַיֹּאמֶר לָהֶם לָמָּה תַעֲשׂוּן כַּדְּבָרִים הָאֵלֶּה אֲשֶׁר אָנֹכִי שֹׁמֵעַ אֶת־דִּבְרֵיכֶם רָעִים מֵאֵת כָּל־הָעָם אֵלֶּה: ל' אַל בָּנָי כִּי לוֹא־טוֹבָה הַשְּׁמֻעָה אֲשֶׁר אָנֹכִי שֹׁמֵעַ

ג' מלי' דכת' ה' חס' בליש'

רש"י

אשר ישכבון · כמשמעו ורבותינו אמרו מתוך ששיהו את קיניה' והם היו ממתינות עד שתרחן קיניה' קריבין: מעלה · עליהם · כאילו שכבום: אם · אנכי שומע מעבירי' עם ה' · שמועה שעם ה' מעבירי' עליכם לשון ויעבירו קול במחנה מוציאי' עליכם קול שמועה לא טובה: ופללו

רלב"ג

ושמע גם כן את אשר ישכבון הנשים הצובאות פתח אהל מועד · ורא' שתדע שאין הכונה בזה הענין המשגל שאם היה הענין כן היה ראוי שיגנה הנביא פנה לעלי בני עלי על זה החטא העצום ולא מצאנו שגנה אותם רק על החטא שזכר תחלה ולזה יהיה הרצון בזה כי הנשים הצובאות פתח אהל מועד אחר הבאתן קיניהן והם הזבות והיולדות הם היו מתעצלין בהקרבת קרבניהן באופן שהיו שוכבים וקיניהן לא קרבו ובזה האופן היו שוכבין את הנשים שלא הקריב' קרבנותיהן בדרך שיוכלו ללכת לבתיהן וזהו פירוש נאות מאד לפי הלשון ולפי הענין ובדרך זאת הבינו רז"ל זה הפסוק ר"ל שלא שכבו עמהן אבל היו שוהות קיניהן · ואמר להם על זה עלי כי לא טוב' השמועה והקול שהיו מעבירין עליהם עם ה' כי הם היו חוטאים בזה לה' ובועטים בקרבנותיו באופן שיכרנו: אם

כלי יקר

אותם לז"א הצובאות שלהיו' שהנשים הללו הן הן המוסיפו' בצבא ישראל ובעת בשיהוי קיניהם ישכבו שם פתח אהל מועד לכך העלה הכתוב כאלו שכבום ז"ש אשר ישכבון את הנשים הצובאות סיבה להעלות עליהם כאלו שכבום וזה על דרך מסה"ל במראות הצובאות שע"י המראות נעשו הצובאות הם ישראל לצבאות ה' שהיה הישראל עיף ויגע מעבודת פרך ועל ידי המראות התעוררו בעליהן לתאוה ככו' בדברי רש"י ז"ל כן הצובאות האמור כאן סיבה להעלות עליהם כאלו שכבום כיון שעכבום מבעליהם לילה אחת כמה צבאות מצבאות ה' נמנעו והרי יהושע נענש על שמנע את ישראל לילה אחת מפריה ורביה ולפי זה אומר פתח אהל מועד חוזר אל אשר ישכבון הנשים הצובאות והיכן ישכיבון לישן בפתח אהל מועד ישכבון ויש הכרח עוד לפאין הדברים כפשוטן ממה שאו' ישכבון את הנשים דהי"ל ישכבו את הנשים שבני עלי ישכבו · את הנשים כמו עם הנשים אמ' אמר ישכבון עם תיבת את הנשים מוכרח שישכבון על שמשכיבין את הנשים פתח אהל מועד קאמר וכדברי הרל"בג שזכרתי ובפרק במה בהמה יוצאה אמרו ישכבן כתיב בלשון יחיד על חפני וגם זה בהכרח צריך לו' שחפני לבדו היה המשהא קיניה' ופנח' זריז ולא שחפני שכב ח"ו ממש חלילה אלא שהיה וכן מסיק התם מלד הקושיא שמקשה בני עלי בני בליעל ומשני מתוך שהיה לו לפנחס למחו' בחפני ולא מיחה מעלה עליו הכתוב כאלו חטא ע"כ · השתא דאתית להכי נאמר דאחפי' נאמר אשר ישכבון לשון רבי' על חפני ופנחס על שלא מיחה בו מע"ה כאלו שכבון שניהם ולכי שלא מיח' בחפני קרינן ישכבון א"ע · דישכבן כתיב דחפני לבדו המשהא קיניהם והעלה הכתוב עליו כאלו שכבן ממש וגם לפנחס לפי שלא מיחה ומשום הכי ניחא דלא קאמר אלא שהיינו עוקר כלל מהנזכר:

ויאמר להם למה תעשון כדברי' וכו' באגדת שמואל למדתך תורה דרך ארץ כשאתה שומע סופתו של חברך אל תאמר לו ממה שאתה שומע רעתו לא תגלה אותו שני' מאת כל העם אלה ע"כ יהר"דק ז"ל מאת כל העם אלה הבאי' לזבוח גם כל בני העיר שילה ע"כ: ולע"רן לדקדק אומ' כדברים האלה דהי"ל הדברים האלה או דברים אלה ועוד אמרו את דבריכ' רעים מיותר שכבר אמר כדברי' האלה אשר אנכי שומע מאת כל העם לא די · ונראה במה שקדם שאשר ישכבון את הנשים לא הדבר כיעור עבירה ממש אלא כיעור דומה לו משהין קיניהן ז"ש למה תעשון לאותן הענייני' הדומים לכיעור ז"ש כדברים האלה שלא יעלה בדעתי שאתה עושין ממש הדברים האלה אלא כדברים האלה בכ"ף הדמיון ועליהם אני שואל אתכם למה תעשון כדברים האלה לא הם בעצמן אבל דומים אליהם והוא מקושר עם סוף הפ' אשר אנכי שומע את דבריכם רעים ר"ל שמדברים כל העם עליכם דברים רעים ואלו לא הייתם עושי' כדברים האלה לא היו העם אומר עליכם דברים רעים אלא משהת' עושים כעין הדברים רעים שמדברי' עליכם ודוגמתן הן הם הגורמין לכם שאני שומע דבריכם רעים מאת כל העם אלה באופן שמתוך אשר אני שומע את דבריכם רעי' מאת כל העם אלה יודע ומבין אני שהם איניכם עושי' ממש הדברים הרעים לפחות תעשו כדברים האלה ר"ל דוגמתן · עוד אפשר שאמר להם למה תעשון כדברים האלה לא על עיקר המעשי' והדברים הוא אומר כ"א על שהם גורמין להכשיל את העם בלשון הרע ז"ש למה תעשון כדברים האלה הלא הם אשר אני שומע את דבריכם רעים מאת כל העם אלה שאתם הם העושים כל הדברים והדבורים האלה שמדברים העם אלה אתה הסיב' ומדוקד' בזה לשון כדברים האלה שהוא לשון דבור ודברים ממש ולכך לא כתב למה תעשון כמעשים האלה · או אפשר שהוכיח' על שהיו הם בני עלי מדברים תוע' על עם ה' ועם ה' ג"כ מדברים עליהם ואין זה ראוי כי במה דבלבך על חברך במה דבלבי' עלך ז"ש למה תעשון כדברים האלה הלא הם אשר אנכי שומע אתכם תמיד ואת דבריכם כשאת' מדברים על העם אלה איניכם מדברים טובה עליו בדבריכם על העם כי אם דברים רעים אתם מדברים מאת כל העם פורענו' וגנות ומאת כל העם האלה אתם מדברים רעים אל תעשו כך כי לא טוב' השמוע' אשר אנכי שומע שמעבירים קול עם ה' עליכם וכל זו השמועה הרע' עליכם נמשכת מהיות דבריכם רעים על העם אלה שהסגלה שאתם שונאים אותם לחרפם ולהיות דבריכם רעים עליהם גורמ' שנאת' אתכם ולדבר עליכם הוע' והא' עיקר:

אל בני כי לא טובה השמועה וכו' אגדת שמואל רבי שמואל בר נחמני אומר זקן שנמצא בו דופי אין מורידין אותו מגדולתו אלא אומר לו הכבד ושב בביתך נשיא מאי רבי יוחנן אמר מעבירין אותו ר' שמואל בר יצחק מייתי לה מהכא כי לא טובה השמועה אשר אנכי שומע מעבירים עם ה' מעבירים כתיב מעבירין אותו ומחזירין ליה א"ר חגי אין מחזירין ליה דקטיל להון ריש לקיש אמר אף מלקין אותו שמע רבי יהודה נשיאה וכעס ערק ריש לקיש ונפק ליה למגדל צבעייא קם ליה רבי יוחנן ולא נחת להנוייה קם עמד ר' יהודה נשיאה אמר ליה אמאי לא נחית מר לתנייה אמר ל ה דמפ הא יהיב במגדל צבעייא אתא לקדמותיה כיון דשמע רבי יוחנן נפק לאפיה וקרא עליו הפ' הזה לפדנה לו לעם א"ל דייך דומה לבוראך עד כאן · וכוונת רבי שמואל דמייתי לה מהכא כי לא טובה השמועה מעבירי' ר"ל שעל לא טובה השמועה לנשיא מעבירין אותו שהרי בני עלי כנשיאים ואמר שעל לא טובה השמועה מעבירים אותם מגדולתם עם ה' ולפי שאומר מעבירים עם ה' סובל ב' פירושי' או שהם מעבירי' את עם ה' או שעם ה' מעבירים אותם לז"א מעבירים כתי' דהשתא מוכרח שמעבירים עם ה' פי' שעם ה' מעביר אותם מנשיאותם זהו שאמר מעבירים כתיב ומאמר מעבירים אותו ומחזירין הוא ענין בפני עצמו שה"ק דהיינו ר' שמואל בר רב יצחק סובר מעבירין אותו ומחזירין אותו ורבי חגי חולק דא"ר חגי אין מחזירין ליה דקטיל לכון והיי"לל רבי חגי אמר לא אמר רבי חגי דמשמע דלא פליג את"ק בעיקר הדין והרי הוא אומר בהפך אין מחזירין ליה דקטיל לו: ונראה דרבי חגי כמי לא פליג אתנא קמא בעיקר הדין דאיהו נמי סבר לענין הדין מחזירין אותו כת"ק ואע"פי שהעבירוהו מן הדין יכולין להחזירו דאין איסור בדבר בחזרה אבל מה שאומר רבי חגי אין מחזירין אותו כדקתני טעמא דקטיל לון · נמלא דרבי חגי מסכים עם ת"ק שמחזירין אותו מן הדין שאין איסור בדבר אלא משום חששא דקטיל לון הוא דאין מחזירין לא מצד הדין עצמו אבל דברי שמאמר אין לנו עסק בהם לענין ביאור הכתוב' עלה בידינו מזה ביאור אומר מעבירי'

עם ה' שרוצה לומר לא טובה השמועה שהרי יש ימולת ביד עם ה' להיותם מעבירים אתכם מגדולתכם ומעבירים קרי שהעם הזה מעבירים לבני עלי על לא טובה השמועה ורש"י ז"ל מעבירים עם ה' שמועה לא טובה ע"כ ועיין הרד"ק ז"ל ודברי יונתן הם דרש"י ודברי הרלב"ג ז"ל ומהרי"א ז"ל פירש אל בני לא בני אתם כי לא טובה השמועה אשר אנכי שומע מעבירים עם ה' כלו' וכיון דקלא לא פסיק מכל העם להעביר ולהתפשטות השמועה כמו שכתב הרב המורה ז"ל פרק כ"ה חלק ראשון באופן שאל בני כלומר לא בני אתם שאם הייתם בני היה לכם להדמות אלי בשם טוב: ולעד"ן לפרש מלבד מה שכתבתי קשר פסוק זה עם הקודם בפסוק ויאמר להם למה וכו' עיין שם · ואפשר עוד ויובן בפירוש שני הכתובים ששני הפסוקים האלה באים כאחד לתוכחת על שני העניינים אשר נכשלו כנגד הא' אל האשם ובזוי קדשים עליו הוכיחם למה תעשון כדברים האלה אשר אנכי שומע באזני מתרעמים על העלאת הנערים גדולה כאשר יעלה המזלג ובשר לגלי קודם הקטרה שיחדו כל העם מתרעמים עליכם ואני שומע · ובענין השני על אשר ישכבון הנשים אל בני אין ראוי לכם כיון שאתם בני כי לא טובה השמועה שהע"פי שבדבר הזה של חטאת אינכם מדברים בפירוש שמועה רעה לחטוא אתכם לפחות לא טובה השמועה כי הם בושים להוציא השמועה מפיהם שהרע בזה כל שכן שהם בושים לומר כן בפני אלא כשהם מעבירי' כך ביניהם לבין עצמם דרך העברה אשר אנכי שומע לא שיאמרו בפני כמו שאומרים ענין בזוי הקדשים ז"ש כי לא טובה השמועה אשר אנכי שומע ויכול אני שומע פירוש הכתוב עצמו ואמר מעבירים עם ה' שהם מרננין ומעבירים אותו ביניהם ולפי שומע כלאחר יד · ולפי שהיו בניו יכולים להתנצל על זה לומר שהאויבים הם האומרים כך · והתנצלות שני לומר כי דברי השמועה לא מעלין ולא מורידין שמכזבים על הרוב לזה אמר מעבירים עם ה' ר"ל שמאחר שלימון עם ה' הקדוש קול המון עם ה' כקול שדי ואין זה אלא שיגלו שמים עונכם וארץ מתקוממה לכם ובזה יובן האמור לא מלא בוי"ו שלא כתב לאות שעלי לא האמין וגם העם לא אמרו שמועה רעה בפירוש והם לא טובה השמועה אבל לא רעה ולא היתה על שניהם כי הם על חפני לבדו ואף רמזו באומרו אל בני על שניהם האשמה האחד חוטא והשני על שאינו מוחה כי לו לחפני כפי חשיבותו לא טובה השמועה והרי הוא כאלו כתיב לו לא טובה השמועה · ודרך דרשה אפשר שכיון באומרו מעבירים עם ה' רוצה לומר ידעתי בני שאשר ישכבון את הנשים אין הדברים כמשמען אלא שאתם משהין קיניהם ואתם מונעים אותם מהשמים ואת בני עם ה' הגורמין מבית תענוגיהם ומהרבות צבאות ה' ועם ה' זהו שאמר מעבירים עם ה' מבואו לעולם והולדו ועל פי פירוש זה או פיר' הרד"ק ז"ל שזכרתי מעבירים עם ה' מבא אל אהל מועד לכל אחד משני הפירושים האלה · מיושב מה שאמרו פרק במה בהמה יוצאה והכתיב אל בני כי לא טובה השמועה אמר רב נחמן בר יצחק בניהיב והכתיב מעבירים אמר רב הונא בריה דרב יהושע מעבירים כתיב עד כאן · ופתב רש"י ז"ל על מאמר זה בגמרא והכתיב מעבירים אמר רבא בריה דרב יהושע מעבירים כתיב קשה בעיני שם החכם הנזכר כאן כי אומר אני שטעות גדול הוא ולא גרס כן לא להא מילתא שהרי בספרי' מוגהי' כתיב מעבירים וגם במסורת הגדול במקום שמנויים שם כל התיבות דלא כתיב בהם יו"ד וקרין ולא נמנה זה והם מנויים על פי החשבון וזו אינה קושיא דהאי מעבירים לא לשון עבירה הוא אלא לשון ויעבירו קול במחנה והכי קאמר להו לא טובה השמועה אשר אנכי שומע את עםה' מעבירים ומכריזים וקובלים עליכם והאי מעבירים לשון רבים הוא והעם ה' קאי ולא אבני עלי שהרי הם היו עוברים ולא היו מעבירים את אחרים עכ"ל: וכוונת דבריו ז"ל שמקשה שתי קושיות האח' על תירוץ מעבירים מהכוסחאות כי מעבירים כתיב ולא מעבירים · והקושיא השנית היא על קושית הגמרא דלא מקשה מידי דמעבירים לשון העברת קול הוא ולא לשון עבירה עד שיקשה מעבירים ויצטרך לתרץ מעבירים ואי לשון עבירה הוא היה לו לומר עוברים ולא מעבירים עד כאן תורף דברי רש"י ז"ל והתוספות אמרו שהגמרא חולקת על הספרים שלנו והביאו ראיה מן הירושלמי שכתוב בו דשמשון מלך ארבעים שנה בפלשתים והלו בספרים לא כתיב אלא עשרים עד כאן · והנה ראית הירושלמי למיתי אותה למעלה במקומו בספר שופטים עיין עליו · האמנם על דברי רש"י ז"ל שהקשה מן הספרים אין זו קושיא בעיני שהרי חז"ל דרשו כלת כתיב ובספרים כלם כלות כתיב אלא מאי אית למימר שהם קבלו אע"פי שהוא בוי"ו אותה הוי"ו אין זה מקומה אלא במקום זולתי זאת ועוד שהרי במאמר אגדת שמואל שזכרתי אומר בג"כ מעבירים וכמו שפירשתי בסמוך עיין עליו ונוסף עוד אומרו בגמרא אמר רב הונא בריה דרב יהושע מעבירים כתיב שאחר שהזכירו הדבר בשם אומרו קשה לומר שהוא טעות שנפל בספרים וכמו שדקדק רש"י ז"ל בלשונו שאמר קשה בעיני שם החכם הנזכר כאן כי אומר אני שטעות גדול הוא וכו' ר"ל אומר אני שטעות הוא אלא עיקר הקושיא הוא בעיניו שם החכם אשר כל זה עם המאמר של אגדת שמואל מוכיחים דמעבירים כתיב והכונה דבגמרא לא רצו לפרש הכתוב הזה כפשוטו על העברת קול הריגון ולמז דא"כ הוא מיותר שכבר נאמר דבריכם רעים מאת כל עם ה' אלא מעבירים עם ה' למה לי לכך הוכרחו לפרש שתיבת מעבירים עם ה' פירשתי או כדברי הרד"ק שמעבירים את עם ה' מלבא אל אהל מועד כי נאצו את מנחת ה' או פירש כדפרישי' מעבירים עם ה' מלבא לעולם בהשהותם קיני הנשים היולדות שלא היו נזקקין לבעליהן ולכך הקשו מאומרו מעבירים לשון רבי' דמשמע ששניה' היו מעבירים את עם ה' מלבא אל אהל מועד ומשני מעבירים כתיב דחפני לבדו המעבירים מבא אל אהל מועד כי חפני העושה החמס הזה וקרינן מעבירים כדמשי' על שניהם על חפני בעלה ועל פנחס שלא מיחה · עלה בידינו ב' הבנות בענין מעבירים דכתיב לפי המדרש שמואל שהעם מעבירים מנהוג שררה על הנזכר על לא טובה השמועה · ולשיטת הגמרא מובן אומרו מעבירים שהאחד מהם שהוא חפני מעבירים את עם ה' מלבא כו' לשיטת הרד"ק אומר מעבירים כו' שלא לבא לעולם שהם שהו קיניהן:

אם יחטא איש לאיש כו' במסכת יומא פרק י"ה רמי ליה יוסף בר חנו לרבי אבהו הכן עבירות שבין אדם לחבירו אין י"ה מכפר עד שירצה את חבירו דכתיב מכל חטאתיכם לפני ה' תטהרו והא כתיב אם יחטא איש לאיש ופללו אלהים מאן אלהים דייגא אימא סיפא אם לה' יחטא איש

מנחה קטנה

ועלי זקן מאוד ושמע וגו' הנה אמרו חז"ל שזקנה קופצת על האדם מצד הבנים כשאינם הולכי' בדרך ישרה · וכ"ש כשאדם הוא זקן שבא בימי' ויש לו בנים לא טובי' שזקנה גוברת עליו בכפלי כפלים · וז"ש הכתוב במתאונן על נרות עלי שהי' זקן מאוד מרוב ימים בן צ"ח שנה וגם שמע את כל אשר יעשה בניו ומי"כ נפל בחולש' הזקנה ביותר · כי היה מצטער מאוד באשר שהיה הפגם מגיע אליו מצד שהיו בניו והיה הבריות אומרי' הראיתם מעשה בני עלי כי מקולקלי' המה ולא אמרו מעשה חפני ופנחס כי אם בני עלי באופן שהיו מזכירין שמו על הרעה ועוד רעה נוספת שלא לבד ששמע זה עיקירי' כי אם צעקת רבים אשר יעשון בניו לכל ישראל · ומה גם שהיו ישראל מגדיל עוונתם עד לשמים באומרם אשר ישכבון את הנשי' אע"פ שהם לא עשו זה כי אם בצובאות פתח אוהל מועד שעיכבו קנים והם העלו עליהם כאלו שכבו אותם והשומע סבור שהדברים כפשטן שכיבה ממש · למה תעשון כדברי' האלה ודאי יש ממש בדברי' האלה ומעש' יש כאן אשר ודאי עשיתם מה שנאמר עליכם ומה הוא זה אשר אנכי שומע דבריכם רעים שאתם מדברי' דברים רעים אל העם ונראי וגם שאתם אומרים ליקח בחזקה מה שאתם רוצים יותר ממה שזיכה לכם התורה וגם אתם אומרים ליקח בשרים יקטירון החלב ובזה אתם מבזים כבוד השם ב[illegible]

[illegible]

ופללו אלהים · ישפטנו הדיין וי"ת אם יחוב גבר לגבר הלא ייתון לקד' דייל וישמע מליהון ויפלי ביניהו' נר' כי פירוש פללו מתרגו' ובערת ותפלי: מי יתפלל לו · מי יתפלל בעבורו כלומר מי יכנס למשפט בעבורו עם הש"י · ויש לפרשו לשון תפילה ובקשה על דעת יונתן שתרגמו כן ממן יבעיה וישתביק ליה: כי חפץ ה' להמיתם · על דרך השמן לב העם הזה ואמר עד אשר אם שאו ערים וכן ויחזק ה' את לב פרעה וכן כי הקשה ה' אלהיך את רוחו ואמץ את לבבו והטעם כי כשיגדיל האדם לחטוא ימנע האל ממנו דרכי התשובה כדי שיקבל עונשו והנשארים יראו וייראו אבל הרשע שלא הרב' לחטוא יפתחו לו דרכי התשובה אם רוצה לשוב ועליו נאמר כי לא אחפץ במות המת בשובו וחיו ואפילו ירבה הרשע לחטוא אם שב אל ה' בכל לבבו ומראה לבני אדם גם כן תשובתו שלימה זהוא הדרך הטובה בכל נפשו ובכל מאודו באמת תקובל תשובתו שלימה ויהיה לו סיוע אלהי התשובה אבל בוחן לבבות יודע האמת וראה בבני עלי כי לא היה לבבם שלם ואפי' ישמעו לקול אביהם ויסורו מדרכם הרעה ידע כי לא יעשו זה בכל לבם לפיכך חפץ שלא ישמעו לקול אביה' ויענשו וימותו ברשעם כדי שיאמרו בני אדם רשעים היו אלה וראוים היו לעונש הזה ויצדיקו עליהם את הדין: ורבותי' הקשו אלו הפסוקים ואמרו כתיב כי חפץ ה' להמיתם וכתוב כי לא אחפוץ במות המת ותירצו כאן קודם גזר דין כאן לאחר גזר דין: הולך וגדל וטוב · כמו שהיה גדל כן היה מטיב דרכיו וי"ת וטוב ושמיה טב: גם עם ה' וגם עם אנשים · כתרגומו ותקנן אורחתי' קודם ה' ותירצין עובדוהי בגו בני אינשא: ויבא

רש"י

ופללו · לשון משפט כמו ונתן בפלילים: אלהים · דיין: כי חפץ ה' להמיתם · שכבר נחתם גזר דין אבל קודם שנחתם גזר דין נאמר כי לא אחפוץ במות המת ויבא

כה שָׁמַעַ מַעֲבִרִים עַם־יְהוָה: אִם־יֶחֱטָא אִישׁ לְאִישׁ וּפִלְלוֹ אֱלֹהִים וְאִם לַיהוָה יֶחֱטָא־אִישׁ מִי יִתְפַּלֶּל־לוֹ וְלֹא יִשְׁמְעוּ לְקוֹל אֲבִיהֶם כִּי־חָפֵץ יְהוָה לַהֲמִיתָם: וְהַנַּעַר שְׁמוּאֵל הֹלֵךְ וְגָדֵל וָטוֹב גַּם עִם־יְהוָה וְגַם עִם־אֲנָשִׁים: ויבא

שָׁמַע דְּרָעִין עַמָּא דַייָ: אִם יְחוּב גְּבַר לִגְבַר הֲלָא יֵיתוֹן לִקְדָם דַּיָּינָא וְיִשְׁמַע מִלֵּיהוֹן וְיִפְלֵי בֵּינֵיהוֹן וְאִם קֳדָם יְיָ יְחוּב גַּבְרָא מִמָּן יִבְעֵי וְיִשְׁתְּבֵיק לֵיהּ וְלָא קַבִּילוּ לְמֵימַר אֲבוּהוֹן אֲרֵי רַעֲוָא קֳדָם יְיָ לְקַטָּלוּתְהוֹן: וְרַבְיָא שְׁמוּאֵל אָזִיל וְסַגִּי וּשְׁמֵיהּ טָב וְתַקְנָן אוֹרְחָתֵיהּ קֳדָם יְיָ וְתָרִיצִין עוֹבָדוֹהִי בְּגוֹ בְּנֵי אֱנָשָׁא: ואתא

ולא ישמעו ד' וסי' נמסר בסדר שמות: וטוב ה' קמצין בקריא' וסי' ואל הבקר רץ אברהם ויקח בן בקר · והנער שמואל · ושמו שאול בחור וטוב · וימצאו מרעה שמן · הוספת חכמה וטוב · וסימ' בלשון תרגום שמואל טליא בחריא רהט ואשכח חכמתא · ונמסר גם בריש וירא:

וטוב ה' קמץ וסי' שמואל טליא בחריא רהט ואשכח חכמתא ·

רלב"ג

אם יחטא איש לאיש ופללו אלהים · ר"ל ישפטהו הדיין ובזה הדרך יתקן את אשר עותו כי הדיין אותו לנגש קנאה על זה החטא כי לא לו חטא וירא' זכותו לפי מה שאפשר · ואולם אם לה' יחט' איש הנה אין בזה תקון כי אין שם שופט על זה זולת הש"י והוא יענשהו כי לו חטא ולבש קנאה על זה דרך משל כאמרו כי אנכי ה' אלהיך אל קנא והיה בחטא זה ע"א שהיה החטא לש"י · והנה לא היו שומעים בקול אביהם לקבל תוכחת כי הש"י היה חפץ להמיתם על אלו החטאים כדי שירחקו מהם הבאים אחריהם ולא יפסידו כונת התורה בענין הקרבנות כמו שהמית נדב ואביהו' לזאת הסבה כמו שבארנו לדברי התורה · או היה זה הענין מהעדר קבולם התוכחת מיוחס לש"י במקרה להיותו סבת כל הדברים כאמרו ותהי אשה לבן אדוניך כאשר דבר ה' או יהיה הרצו' בזה כי היה לבני עלי חטא אחר היה ראוי שימית' הש"י עליו אע"פ שישובו מזה החטא שהוכיחם עליו עלי וזה כי הם לא ידעו את ה' הפך מה שכיון בעני' העבודה והנה אע"פ שישובו מזה החטא שהוכיחם עליו עלי היה המות ראוי להם כי הם לא הרגישו בעני' הקרבנות מה שנה' לעבודת הש"י ולא חשבו בהם תכלית אח' זולת השמנת גופם וכבר דקדק' התורה שתהיה הכונה בהם לה' ולזה מרחיק' שתוריין מן הקרב' שאי אפשר שתהיה כוונתם שלימה כ"ש אפשר לא ידעו את ה' ירחיקו מן הקרב' ולזה היה רצון הש"י מיתתו פני עלי כדי שידקדקו הבא' אחריהם בכונת הקרבנות וידעו שאין הכונה בהם השמנת גופם כמו שחשבו אלו: ויבא

כלי יקר

איש אלא ה"ק אם יחטא איש לאיש ופללו האלהים ימחול לו ואם לה' יחטא איש מי יתפלל לו התשובה ומעשים טובים עכ"ל · ופר"שי ז"ל והכתיב ופללו האלהים קס"ד ופללו לשון תפלה ופיוס שכב"ה מפייסו ומפללו ומכפר עליו מאן אלהים דיינא ודאי ופללו לשון ונתן בפלילים הדיין ישפוט ביניהם איהכי דפללו דקרא לשון משפט ניהו אימא סיפא מי יתפלל לו מי ישפטנו במקום המקום וכי אין שלוחים הרבה למקום ליפרע ממנו הכי קאמר אין הכי נמי דפלול דקרא לשון פיוס והכי קאמר אם יחטא איש לאיש ופללו האלהים לחבירו ויראהו האלהים ימחול לו ואם לה' יחטא מי יתפלל בעדו אם איננו שב מעבירות שבידו כך היה עלי הכהן מוכיח את בניו שישובו מרעתם ע"כ · ולע"ע דרש"י ז"ל כתב דפירש הנביא זה לשונו ופללו לשון משפט כמו ונתן בפלילים אלהים דיין ע"כ · כי דבריו אלה אינם כפי המסקנא דהא מסקינן דופללו לשון פיוס ותיבת אלהים היינו חול דיין אלא האלהים ממש ונ"ע · ובהבנת המאמר ולע"ד דאפילו לקס"ד ידעינן דופללו לשון דין ומשפט הוא וא"כ מאי פריך הכא תנן עבירות וכו' אין יום הכפורים מכפר עד שירצה את חבירו אבל כשירצה את חבירו אז יום הכפורים מכפר לו שא"כ היכי קאמר אם יחטא איש לאיש ופללו אלהים דפסיק והכי ופללו אלהים שידון אותו ואפי' כשירצה אותו והלא אם ירצה אותו לא יוכל האלהים לדונו כי כיתן למחילה · א"כ מהו ופללו ומשני מאן אלהים דיינא שהדיין דן ביניהם ולא ה' והאלהים לשון דיין אבל לא מידם בתיבת ופללו דבר כי גם לקס"ד לשון בפלילים הוא וניחא לפי' זה דלא קא' בגמרא מאי ופללו לשון דיינות כדכתיב בפלילים ומאן אלים דיינא מדלא קאמר אלא מאן אלהים דיינא לבד משמע שזהו חדושו לבד ותיבת ופללו כדקאי קאי דלעולם לשון דפלילים הוא ופריך איהכי דתיבת האלהים חול הוא אימא סיפא דקרא אין לו הבנה דקאמר מי יתפלל לו והלא הוא עד והוא דיין ית' ויתע' א"כ מאי קאמר מי יתפלל לו דבשלמא אלו היינו מפרשים האלהים קדש ניחא דה"ק קרא בשב' בני אדם חוטא זה לזה עד האלהים ית' יבא דבר שניהם לימתו תבעת' ועדיו יבא דבר שניהם המנם השתא דאמרת אלהים לשון דיינא היכי מסיק קרא ואם לה' יחטא מי יתפלל לו דהא האלהים ית' ידין אותו כאשמתו ז"ש אי הכי אימא סיפא ואם לה' יחטא איש לו"א אלא הכי קאמר וכו' שעוקר בתיבת אלא מה שהיה לו' עד עתה שאלהי' הוא דיין ובשר ודם דלאו הכי הוא אלא הכי קאמר אם יחטא איש לאיש ופללו האלהים ודנו עד שקבל עונשו אז האלהים מוחל לו ושהיה קודם המנם אם לה' יחטא מי ידון אותו תחלה דדי שאח"כ הבוא סליחות האלהים הא אין לו תקומה אלא תשובה ומעשים טובים שזהו פלולו בחטוא לה' ואח"כ ג"כ האלהים ימחול לו · ולפי' זה תיבת ופללו לשון ונתן בפלילים הוא לעולם כדפרש"י ז"ל כאן אלא שעדיין קשה מ"ש האלהים דיין דלא קאי הכי למסקנת הגמרא וכמו שכתבתי ונ"ע · ועוד היה אפשר דכי קאמר אלא הכי קאמר ופללו האלהים מחול דעוקר פי' ופללו שעד עתה בין לקס"ד בין למסקנא היה מפרשו לשון דין ונתן בפלילים ועכשו עוקר ומפרשו לשון פיוס וכדפרש"י ז"ל בגמר' כנז"ל וכן עוקר תיבת האלהים ומפרשו לשון קודש והיינו שאחר הפיוס לחבירו ה' ימחול לו · וקשה קצת לפי' זה דהכתוב קאמר מי יתפלל לו דפסיק וקאמר דליכא פיום ולא"כ התשובה ומ"ט וא"כ העיקר חסר · ונראה כי גם בין אדם לחבירו כשיפייסהו האלהים מוחל ואפי' שלא יהיה הפיום בחרטה מלב ונפש לז"א ואם לה' יחטא מי יתפלל לו דפיום לפנים או טובל ושרץ בידו אינו מועיל כי לפניו נגלו כל התעלומות פה אינו מועיל אלא תשובה ומ"ט שהיא חרטה בלב שלם ובנפש חפצה כמלא דמאמר מי יתפלל פסק פסוק שאין פיום בעוד החטא עומד עד שישוב וינחם אל האלהים ואפשר נרמזה התשובה בלו' מי יתפלל שנאמר על התשובה אם עונות תשמר יה ה' מי יעמוד כי עמך הסליחה למען תורא וזהו ומי יתפלל אותו המי של מי יעמוד · ועל דרך האמת המי היא כתשובה עלה בידינו מהוך הנז' לעיל ב' פי' בלשון ופללו הא' לשון פיום והב' לשון דייניס וכן גבי מי יתפלל ג"כ שניהם ולקס"ד בגמרא האלהים לשון חול דיין ולמסקנא לשון קדש האלהים מוחל וסולח · ובאן בנביאים כתב רש"י כתב ופללו לשון משפט כו' ע"ש וכבר כתבתי הקושי אשר בזה דלא אתי כמסקנת הגמרא · ועיין הרד"ק ז"ל והרלב"ג ז"ל ומהרי"א ז"ל כתב והנני מפרש הפי' לכל א' מהדעות בהיות ופללו לשון משפט או מלשון תפלה והצד השוה שבהם הוא היות אלהי שלהים קדם יאמר כפי הדעה הא' שפללו הוא מלשון משפט אם יחטא איש לאיש הנה ישפוט אותו האלהים כי יה כ האדם בעל דינו והאל ית' השופט והדיין אבל אם לה' יחטא איש מי יתפלל לו ר"ל מי יהיה נזקק להשפט עמו הנה בלי ספק יהיה בעל דינו הש"י ואיך יעמוד לבו תחזקנה ידיו במשפטו עם האלוה ית' שוה בשוה ויהיה התפלל התפעל מענין הפלילים והמשפט וכן הביאו הרד"ק בספר השרשים בשרש פלל ואם נאמר שופללו האלהים לשון תפלה יהיה פי' כן אם יחטא איש לאיש הנה ישוב האיש אשר חטא לו לכפר את חטאתו ולהתפלל בעד החטא אל האלהים כמו שנ' ויתפלל בעדך וכו' וזהו ופללו אלהים ר"ל ופלל בעבורו אלהים אל האלהים אבל אם לה' יחטא מי יתפלל בעבורו אל האלהים כי אין לו איש בעל דינו שיכפר לו חטאתו ויתפלל בעבורו אל ה' ומפני זה יהיה מרוחק מן הכפרה וספר הכתוב שעם כל דברי עלי הטובים ולא ישמעו ויהיה עתיד במקום עבר כמו ולא שמעו כי חפץ ה' להמיתם ע"ד ויחזק ה' כנז"ל בדברי הרד"ק גם בפיה דבריו ז"ל באן קודם גזר דין כו' ואסיף ובמסכת נדה כאן קודם תשובה כאן לאחר התשובה עכ"ל:

ולע"ד שכוונת עלי הוכיחם הוכחת מגולה שבעונות שלהם היו כוללים ב' דברים הא' בין אדם לחבירו שאין לו תקומה עד ישוב את הגזילה אשר גזל ויפיים את חבירו שהרי היו גוזלים הבשר בקחתו כאשר יעלה בה מזלג והוסיפו על חטאתם פשע לה' בהקדים לקיחה הבשר לגלי קוד' הקטרת האימורים גם בזה שסברו שאלו אנשי יש' מוסף לה' לסיבתה כמאלו החטיאו רבים אשר המחטיא דבי' אין מספיקים בידו לעשות תשובה ועבירות שבין אדם לחבירו כמבע התשוב' עד שירצה חבירו ואלו עשו כן לכל ישר' המביאי' קרבן ולא ידעו את גזלו וכמה גזלו עד שישובו וכיחמו ועוד שחושבין שיש' מוחלין להם על הבשר שלוקחים יותר מכשיעור ואינה יודעים שחוטאים כדי שיתנו לב לשוב אשר כמאלו בהם דברים רבים מאותם שמנה הרמ"בם כד' דברים מעכבין את התשובה אשר כל אלו הסיבות גרמו כי חפץ ה' להמיתם שהרי אין בידם ספק לשוב בתשובה כיון שעשו הדברים שאין מספיקין בידם לשוב כאמור ולז"א אם יחטא איש לאיש ופללו האלהי' ידין אותו אם לא ריצה את חבירו בעונש גדול ואם ריצהו ידין אותו בעונש קל אם מת קודם כפור ולזה פסוק תני סתמא ופללו לפי שהוא דין בין כשרצה את חבירו או לא ריצה אותו ואם לא יחטא ר"ל ואם ג"כ ונוסף על חטא זה שחטא איש לאיש נוסף עוד שלא יחטא באופן שיהיה החטא כולל יחד בין איש לאיש ועם ה' ז"ש לה' יחטא איש שתיבת איש מיותרת אבל כיון לו' על האיש הא' שאמר יחט' איש לאיש ואם לה' יחטא איש הא' מי יתפלל לו שהרי גדול עונו כולל הוא בין אדם לחבירו ובינו למקו' והנה כן הוא עונכ' כולל ביניכם לאנשים רבים ועם ה' או אפשר יהיה פללו לשון פיום אם יחטא איש לאיש ה' יפייסנו כשישאל ממנו מחילה ויא' לו אחר שאשאל ממך מחילה תמחול לו ואם גם כן לא יחטא האיש הא' ז"ש יחטא איש מי יפיי' בעדו שהרי הש"י קטיגורו ומי יתפלל לו וזה כיון ביתור תיבת איש כדלעיל · או אפשר כיון בתיבת איש לומר ואם לה' יחטא איש שהוא תימה גדול מצד החוטא היותו איש רמה ותולעה ומצד האל אשר חטא לו רם ונשא מאד מי יתפלל לו ומי יפייסהו והגיע מעניינם שידע אביהם קשי ערפם וזדונם שלא ישמעו לקול אביהם · ואפי' הכי הוכיחם כדי לצא' ידי חובתו ע"ד הוכיח תוכיח את עמיתך והעפ"י שבריא לו שלא ישמ' כדי שלא ישא עליו חטא ז"ש כאן ויא' להם אביהם אל בני וכו' אם יחטא וכו' והעפ"י שהיה יודע שלא ישמעו לקול אביהם עכ"ז הוכיחם אביהם · ז"ש ולא ישמעו ולא אמר ולא שמעו · או אפשר שכיון באומרו ולא ישמעו כו' נוסף על העונות הנז' שבין אדם לחבירו ובינה למקום נוסף על אם יחטא איש לאיש שכ"ז גורם שחפץ ה' להמיתם:

והנער שמואל וכו' עיין הרד"ק ז"ל ומהרי"א ז"ל כתב והנער שמואל הולך וגדל בכל השלימיות וטוב עם אלהים שלא למד מבני עלי גם עם אנשים בני עלי שלא חשבוהו כמשפט הנערים מביא דבה אל אביהם עלי כדכתיב ויבא יוסף את דבתם רעה ז"ש גם עם אנשי' בני עלי כהמו ה' שלא חשבוהו כמביא דבה אל אביהם כי לבם נכון עמו: ולע"ד לדקדק אומרו גם עם ה' גם עם אנשים שהרי באומרו גם עם ה' נכללו האנשים ואם כן מה צורך עוד לו' גם עם אנשים ובמה שכתב מהרי"א ז"ל שהו' גם עם אנשים שעל בני עלי קאמר ניחא שבכלל גם ה' נכללו כל אנשי יש' שהיה טוב עסים' גם עם ה' ואו' עוד גם עם אנשים היינו בני עלי שגם עמה' היה טוב בלתי מביא דבתם רעה אל אביהם אמנם לפי הפש' שגם עם אנשים על בני ישר' קאמר צריך ליישב זה ונאמר שמואל בתחלתו רוח הבריות נוחה הימנו שהיה הולך וגדל וטוב עם בני אדם גם עם ה' עד שהיה רוח הבריות נוחה הימנו ורוח המקום גם כן ולפי שיקרה לפעמים בהדבק האדם אל ה' ועבודתו יגרום לו פרישות מבני אדם מרוב חסידותו ויגרום לו לבלתי היות רוחם נוחה הימנו באחרית ימיו לעומת זה אמר שמואל אפי' אחר שהגיע למדרגת השלימו' להיותו טוב עם אלהים עכ"ז החזיק גם כן במדת החסידות והיא להיות דעתו מעורבת עם הבריות ז"ש גם עם אנשי' שלא גרמה לו היותו טוב עם ה' לפרוש מן הציבור ומן האנשי' אבל היה טוב גם עם ה' גם עם אנשים ועוד אפשר שבתיבת וטוב גם עם ה' שהיתה חסידותו בינו לבין הבריות ובינו לבין המקום ז"ש וטוב גם עם ה' בבחינת הש"י ואומר גם עם אנשים שהוא מיותר הכי פירו' וגם עם אנשים נתגדל שמו ויצא שבעו בעולם כמו הולך וגדל וכו' באופן שהיה טוב עם בני אדם ועם ה' וגם זה מפורסם וידוע עם האנשים האלה:

ויבוא איש האלהים אל עלי וכו' בילקוט והוא מסדר עולם זה אחד מעשרה שנקראו איש האלהים אלקנה נקרא איש האלהים שנא' ויבוא איש אלהים אל עלי וכו' ע"כ הרי פירשו שאלקנה הוא זה האיש האלהים ומאמר הנגלה נגליתי רשב"י אומר בא וראה כמה חביבין ישראל על הקב"ה שבכל מקום שגלו גלתה שכינה עמהם שנאמר הנגלה נגליתי אל בית אביך בהיותם במצרים וכו' ע"כ שהרי או' שנגלה ה' במצרים ובכפל הנגלה נגליתי ר' שמואל בר נחמני בשם ר' יונתן ב' גליות נגליתי הנגלה נגליתי אחד להוציא בניך ממצרים וא' ליתן כהונה לבניך ואתם מורדים בי ר' ור' תנחומא ור"י ורישלקיש ור"א ור"ח בשם רבי יונתן מלינו שטמא עהור עצמו מפני כבודן של צדיקים ובמצרים היכן נגלה עליו ר' ברכיה בשם רבי א' בו מתוך פלטרין של פרעה ע"כ · דבדקדוק אומר לבית פרעה שביון לו' שמתוך בית פרעה שהוא מקום טומאה יותר מכל מצרים ז"ש לבית פרעה שמשם נגלה אליו ה' והיה בבואת עוד נגע אחד אביא על פרעה כו' שנאמרה לו בתוך פלטרין של פרעה לפי שאמר לו אל תוסף עוד ראות פני וגו' ורש"י ז"ל והרד"ק והרלב"ג ומהרי"א כולם ביארו ויבא איש האלהים שהוא אלקנה כנז"ל בדברי חז"ל ומ"ש הנגלה נגליתי עיין רש"י ז"ל ולפי' הה"א ה"א השאלה ועיין הרד"ק ז"ל והרלב"ג ומהרי"א ז"ל כתב ג"כ ויבא איש אלהים אלקנה או פנחס כדברי הרלב"ג וה"א הנגלה נגליתי ה"א השאלה רמז ה"א המחגים אם במצרים היתה זאת בימיכם ואמר אם נגלה נגליתי לבית אביך בהיותם במצרים ואמר זה על אהרן ראש הכהנים כי למשה לא נגלה אלא בהר סיני ובחור אותו מכל שבטי ישראל

מנחה קטנה

מעבירים עם ה' · מלת מעבירי' מלשון מעביר קול במחנה כמו ויעבירו קול במחנה שם לשכות לבות מרעיתו לבות ואע"פ שמעבירי העם לא שמעו כבך ובאו ע"ש לא ינער שלא יבאו שמם הם הצדיקי' שאינם רוצים שיבשל אדם על ידם כי אף שמבריו נכנס עליו אין שבכניסי' אותו במחיצתי של מקום: אם יחטא איש לאיש וגו' פשרש יש בין דיני אדם לדיני שמים בי אם יחטא איש לאיש ופללו הדיין לו לבדו ולא לבניו ולמשפחתו משא"כ אם לה' יחטא איש יחידי מי יתפלל לו מי יודע עד היכן מגעת' לדורי דורות שנריכין להתפלל לכסל הגזר והתנכר בזה מה שנגזר על ביתו ודמו עד עולם: ולא ישמעו לקול אביהם · פנה דברי המוכיח לא ישמעו רושם כמו שנאמר לו אם יש אמתת דבר שמע זה על המוכים ובזה השמין היה גם על עלי משום כמה שלא כהה בבניו וכמו שאמר בסמוך בדברי נביאת ע"כ לא נכנסו דבריו באזני בניו כלל שלא לבד שלא נתקרבו על הראשונו' אלא אפי' ולא שמעו לקול אביה' · מצד היותו אביהם שנם לו יש אמתת מה בדבר כי חפץ ה' להמיתם גם לפני כי שלשתן בני מות הם על עון זה שעליו נסתם תאמר למה לא תם הוא יתברך אל נורך הדור שהיו צריכין אליו שהיה רחם הקבלה לו"א אין זה כלום כי עד שלא שקעה שמשו של עלי זרחה שמשו של שמואל כי הנער שמואל הולך וגדל וגו' והנה שלמות הגדרון הוא כשהאדם טוב בשמים כשהוא בפני אנשי' או כשהוא יחידי כמבין רז"ל כל שאמר יהי' רצון שיהא מורא שמים עליכם כמורא בשר ודם שעיקר החסידות הוא בין אדם לקונו וז"ש גם עם ה' וגם עם אנשים שכתוב שכי' שלם בפני אנשים כך היה בפני ה' בבחינו מעשיו: ויבא

פי' רבי' ישעיה

מעבירים עם ה' · ת"י דרכנין עמה דיי': אם יחטא איש לאיש ישפטנו הדיין ויפייו' את החוטא אבל אם יחטא איש לבורא מי יפיים לבור' ויתפלל בעדו שימחול לו אם לא ישוב התוטא מדרכו הרעה · ונפל דגשו' לאל"ף ופללו לקהל:

וַיָּבֹא אִישׁ־אֱלֹהִים אֶל־עֵלִי וַיֹּאמֶר אֵלָיו כֹּה אָמַר יְהוָה הֲנִגְלֹה נִגְלֵיתִי אֶל־בֵּית אָבִיךָ בִּהְיוֹתָם בְּמִצְרַיִם לְבֵית פַּרְעֹה׃ וּבָחֹר אֹתוֹ מִכָּל־שִׁבְטֵי יִשְׂרָאֵל לִי לְכֹהֵן לַעֲלוֹת עַל־מִזְבְּחִי לְהַקְטִיר קְטֹרֶת לָשֵׂאת אֵפוֹד לְפָנָי וָאֶתְּנָה לְבֵית אָבִיךָ אֶת־כָּל־אִשֵּׁי בְּנֵי יִשְׂרָאֵל׃ לָמָּה תִבְעֲטוּ בְּזִבְחִי וּבְמִנְחָתִי אֲשֶׁר צִוִּיתִי מָעוֹן וַתְּכַבֵּד אֶת־בָּנֶיךָ מִמֶּנִּי לְהַבְרִיאֲכֶם מֵרֵאשִׁית כָּל־מִנְחַת יִשְׂרָאֵל לְעַמִּי׃ לָכֵן נְאֻם־יְהוָה אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל אָמוֹר אָמַרְתִּי בֵּיתְךָ וּבֵית אָבִיךָ יתהלכו

וַאֲתָא נְבִיָּא דַיְיָ לְוָת עֵלִי וַאֲמַר לֵיהּ כִּדְנַן אֲמַר יְיָ אִתְגְּלָאָה אִתְגְּלֵיתִי לְבֵית אֲבוּךְ כַּד הֲווֹ בְמִצְרַיִם וּמְשַׁעְבְּדִין לְבֵית פַּרְעֹה׃ וְאִתְרְעֵיתִי בֵיהּ מִכָּל שִׁבְטַיָּא דְיִשְׂרָאֵל קֳדָמַי לְמֶהֱוֵי כָהֵין לְאַסָּקָא קוּרְבָּנָא עַל מַדְבְּחִי לְאַקְטָרָא קְטוֹרֶת בּוּסְמִין לְמִלְבַּשׁ אֵיפוֹד לְשַׁמָּשָׁא קֳדָמַי וִיהָבִית לְבֵית אֲבוּךְ יָת כָּל קוּרְבָּנַיָּא דִבְנֵי יִשְׂרָאֵל׃ לְמָא אַתּוּן אַנְסִין בְּנִיכְסַת קוּדְשַׁיָּא וּבְקוּרְבָּנַי דְּפַקֵּידִית לְקָרָבָא קֳדָמַי בְּבֵית מַקְדְּשִׁי וִיקָרְתָּא יַת בְּנָךְ קֳדָמַיתָא לַאֲכָלוּתְהוֹן מֵרֵישׁ כָּל קוּרְבַּן מִנְחַת יִשְׂרָאֵל דְּעַמִּי׃ בְּכֵין אֲמַר יְיָ אֱלָהָא דְיִשְׂרָאֵל מֵימַר אֲמָרִית בֵּיתָךְ וּבֵית אֲבוּךְ

ישמשון

רדק

ויבא איש האלהים · רבו' אמרו כי הוא אלקנה אבי שמואל כי נביא היה והיה מכלל הרבעים ושמנה נביאים שנתנבאו לבני ישראל: הנגלה · מקור בחסלומו עם כ"ון נפעל כמו נשאל נשאל דוד והה"א לתמיהה והמפרשים פירשו הה"א לאמת הדבר כפשוטו של הענין וכן ה"א הראת גם ירשת ואדוני אבי ז"ל פירשו לתמיהה והוא קשור עם סוף הענין וכן ה"א הנגלה נגליתי אל בית אביך ובחו' אותו כדי שתבעטו בזבחי ובמנחתי למה תבעטו בזבחי והנכון בעיני כי שאלה זאת הה"א לתחלת הדברים לשמוע התשוב' ואע"פ שהדבר ידוע וכן במלות השאלה כמו אי הבל אחיך ויאמר לו איכה מה זה בידך מה לך פה אליהו מה לך הים וכן הה"א שהיא לשאלה גם כן כמו הנגלה נגליתי וכן הרצחת וגם ירשת המן הסלע הזה הראית כי נכנע אחאב: אל בית אחיך · אהרן ומשה שהיו נביאי ה' במצרים: לבית פרע' · כתרגומו ומשעבדי' לבית פרעה: לעלות על מזבחי · משפטו להעלות מבניין הפעיל כלומר להעלות עולות: למה תבעטו בזבחי · כי המבזה הדבר בועט בו ברגליו כך אתם תבזו הזבח והמנחה שתראו שאינה באים הזבחים והמנחות אלא להבריאכם והנה זה בזיון הקדשי' וכאילו תבעטו בהם ותרחיקוה כי בעבורכ' נמנעים ישרא' מלהביא: אשר צויתי מעון · כלו' במעוני וכן הנמצא בית ה' כמו בבית ה' · ותכבד שלא נערת בהם ולא מנעתם ממעשות הרעות: להבריאכם · ולא אמ' להבריאם כי אי אפש' שלא היה עלי אוכל ממה שהיו בניו אוכלי' ופירוש להבריאכם להשמינכם וכן ועגלון איש בריא מאד: לעמי · הלמ"ד כלמ"ד הרגו לאבנר והשלישי לאבשלום: אמור אמרתי · במדרש מתחילה נתתי כהונה לאלעזר הכהן ובניו שנאמ' והלבשת אותם את אלעזר בנו ובימי פלגש בגבעה שפקרו ישראל ברוב המצות ומי גרם להם פנחס ואלעזר ושאר הכהנים שהיה להם לסבוב מעיר אל עיר ולהוכיחם ולא עשו כן לפיכך נטלתי כהונה גדולה מהם ונתתיה לך שאתה מבני איתמר ואמרתי שיתהלכו ביתך ובית אביך לפני עד עולם עתה חלילה לי כי מכבדי אכבד ובוזי בני פנחס שכבד אותי בשטים:

רשי

ויבא איש האלהים · זה אלקנה: הנגלה נגליתי אל בית אביך · מכאן שנתנבא אהרן במצרים ומה היא הנבואה היא שנאמרה ביחזקאל ואומר אליהם איש את שקוצי עיניו השליכו ובגלולי מצרים אל תטמאו: הנגלה נגליתי · הידעתם כי הנבואה הזאת והגדולה כזאת נתתי לאהרן: אשר צויתי מעון · כאשר צויתי במעוני: להבריאכ' מראשי' וגומר · הרי זה מקרא מסורס ותכבד את בניך ממני לפני לעיני עמי כבדת את בניך ממני ומהו הכבוד להבריאכם מראשית כל מנחת ישרא' קדמה סעודתם לסעודתי כמה שנאמר גם בטרם יקטירו' את החלב וגומר: להבריאכ' · לשון סעוד' כמו תבא נא תמר אחותי ותברני לחם: לעמי · מוסב על ותכבד את בניך ממני הראית' לעמי שאת' מכבדי' ממני ובמה הראית' להבריאכם מראשי' מנחתי: אמור אמרתי · שני פעמי' פסקתי גדולה לבני איתמר בבני גרשם ובבני מררי כאמר ביד איתמר בן אהרן הכהן ועלי מבני איתמ' היה זו ראיתי במדרש שמואל · ולש"ון הג"ון מז"ה שמע"תי · אמר אמרתי ביתך ובית אביך וגו' · מתחלה נתתי כהונה גדולה לאלעזר הכהן שנאמר והפשט אהרן את בגדיו וגומר ובימי פלגש שפקרו ישראל ברוב המצות ומי גרם להם פנחס וכיוצא בו שהיה להם לסבב מעיר אל עיר ולהוכיח' נטלתי הכהונה גדולה מהם ונתתיה לך שמבני איתמר אתה ואמרתי יתהלכו לפני עד עולם שכשפוסקין לו גדולה לאדם פוסקין לו ולדורותיו עד עולם: כי

רלבג

ויבא איש האלהים אל עלי · אמרו שהוא אלקנה אולי היה זה מקובל אצלם והנה לא מצאנו לו נבואה במקום אחר ואפשר שנאמר כי הוא פנחס כמו הענין בנבואות הנזכרות בספר שופטים וידמה שפסקה נבואה מעלי מצד הזקנה ולזה הוצרך שיבא לו איש האלהים: הנגלה נגליתי · אין הה"א ה"א התימה אבל הוא ה"א האמתות כמו ה"א הלבן מאה שנה כמו שפירשנו שם וכבר נגלה הש"י לאהרן בהיות ישראל במצרים והיה מוכיח ישראל כמו שנזכר בספר יחזקאל ולזה אמר הש"י הנה השפעתי לאהרן שפע הנבואה ולא הספיק זה אבל בחרתי אותו לכהן מכל משפחות ישר' להקריב על המזבח ולהקטיר על המזבח הפנימי ולשאת לפני בגדי כהונה גדולה להשרות עליהם רוח נבואה באמצעות האורים והתומים ואני עשיתי להם כל הטובה הזאת ולמה אתם בועטים בזבחי ובמנחתי אשר צויתי במעון שהיה במעון הידוע ואחר זה תזכו במתנות ושולחני ואתה מכבד את בניך ממני וזה שהם לוקחים תחלה מהזבח והמנחה קודם שיקריבו מהם כאילו היה הכונה להשמינכם מראשית כל מנחת ישראל שהיה ראוי להיות לי בעבור עמי שיקחו בו תועלת כמו שבארנו בדברינו לדברי התורה ואתם משימים התועלת בכוון לעמי בזה הענין להשמינכם והנה יקחו ישראל תועלת במה שיאכלו הכהנים כשישתמשו בו באופן הראוי כי הם יורו משפטי הש"י ליעקב ותורתו לישראל: מכבדי

כלי יקר

ישראל ר"ל ואם בחרתי אותו מכל שבטי ישראל לא היה זה להיותו אדון ומושל והולך בתאר בית פרעה וזהו לו' לבית פרעה אבל בחרתי אותו לכהן לי בענין הקרבנות לעלות על מזבחי ואם לענין הקטרה להקטיר קטרת ואם בענין האורים ותומים לשאת אפוד לפני ובעבור העבודה והטרחה ואתנה לבית אביך את כל אשי ישרא' ומאחר שהוא כן למה תבעטו בזבחי וכו' עד כאן:

ולע"ד לדקדק כפל הנגלה נגליתי גם הדקדק אומרו בהיותם במצרים שלא אמר בארץ מצרי' ואמר לבית פרעה ואפשר שהוא לשון ה"א השאלה ור"ל האם נגלה נגליתי אל בית אביך רוצה לומר שני מיני גלויים היו שם במצרים לבית אביך עמרם והאחד לאהרן וזה היה בהיותם מטומעים במצריים ובגלוליהם אשר אז נגליתי אל בית אביך להוכיחם כאמור שם איש שקוצי עיניו השליכו ובגלולי מצרים אל תטמאו שזהו אומרו בהיותם במצרים ר"ל בהיות' מטומעי' ומעורבים בתוך גלוליהם ועל זה בא גלוי אחד הרמוז בתיבת הנגלה והגלוי הב' הרמוז בנגליתי מוסב ומקושר עם לבית פרעה שנגליתי אליו ע"י משה ואהרן שגם הוא מבית אביך הוא משה ואהרן נגליתי עליו לכלות בית פרעה במכות וז"ש לבית פרעה ולהיות נבואה זאת פורענות ותוכחת לעלי לא נגלה עליו השם יתברך מעגותנוהו ולא דבר בו פה אל פה אלא ע"י שליח והיא איש האלהים עם היות לו נביא ה':

ובחור אותו מכל שבטי ישראל חז"ל אמרו ברבה אשרי מי שבחרו הקב"ה אע"פ שלא קרבו וכו' ואהרן בחרו וקרבו שנ' ובחור אותו וכו' ואתה הקרב אליך וכו' ובכלי חמדה ביארתי המאמ' הזה ובילקוט בשם תנחומא הביא אשרי אהרן בכפליים שבחרו וקרבו שנאמר ובחור אותו מכל שבטי ישראל וכתיב ואתה הקרב אליך את אהרן אחיך לכך נאמר אשרי הבחר ותקרב ע"כ והרד"ק ז"ל להעלות על מזבח משפטו להעלות מבנין הפעיל כלומר להעלות עולות ע"כ ודברי הרלב"ג נזכרו בפסוק הקודם · גם דברי מהרי"א ז"ל: ולע"ד מדוקדק או' ובחור אותו כמו שא' חז"ל שאהרן נבחר ואחר כך נדחה שנ' ובאהרן התאנף ה' וחזר וקרבו שנאמר ואתה הקרב אליך את אהרן אחיך וכו' כ"ז נראה לי שכיון באו' ובחור אותו לשון מקור כלומר תמיד אני בוחר אותו והיה נבחר מקוד' וזהו או' משבטי ישרא' ישרא' שבא כי הקדישו לי לשמי באו' וכל אשר תתן לי עשר אעשרנו לך ובחור אותו מכל מאז היה לי והוספתי בו קדושה ליחדו לכהן שיהיה לו רשות לעלות על מזבחי ולדרוך במזבח דלאו אורח ארעא במלך ב"ו לדוס ברגליו השלחן ולאהרן נתתי רשות לעלות על מזבחי רק שלא יעלה במעלות וכו' כדכתיב אשר לא תגלה ערותך עליו והתכלית בעליה להקטיר קטרת חלב או סמים שהכל בכלל להקטיר קטרת ולפי' זה ניחא או' להקטיר דלמפרשים הי"לל ולהקטיר בוא"ו ומוסיף על ענין ראשון גם ניחא דכתיב לעלות על מזבחי ולא כתב להעלות ומ"ש לשאת אפוד ולא אמר ולשאת בוא"ו לפי שהזכיר ב' עניינים הא' באומרו לי שר"ל לי לשמי לתהלה ולתפארת והב' לכהן והיינו דלא כתב לכהן להורות שהם ב' ענייניס ופי' מאי דסליק מיניה לכהן דהיינו לעלות על מזבחי להקטיר וכו' שהוא ענין שירות ועבודה וכיהון כ"ש לכהן · ואח"כ פי' מאי דפתח ביה והוא תיבת לי שהוא לכבוד ולתפארת ז"ש לשאת אפד לפני והנה גם כן לבית אביך את כל אשי ישראל שזה בכלל תיבת לי ולי לשמי יהיו כל אשי ישראל ר"ל שיזכו בחלקם משולחני שלחן גבוה קא זכו:

למה תבעטו בזבחי וכו' עיין רש"י ז"ל והרד"ק ז"ל והרל"בג ומהרי"א ז"ל כתב שכלל עלי בכלל תוכחה זו לפי שלא מיחה בבניו לרדותם במקל שלא הוכיחם כי אם בדברי' קלים דברי' בעלמא ורבי' מאד לכך אמר אליהם ועלי בכלל למה תבעטו להבריאכ' וכו' כמו עד הנה מאכת' שבכלל משה ובמלת לעמי פי' קרוב לדברי הרלב"ג שהכוונה בקרבנו' לעמי ר"ל לכפרת עמי והם חשבו שהתכלית להשמינכם ע"כ תורף דבריו · ולע"דן לדקדק או' תבעטו בש"בא תחת הבית שהי"לל תבעטו בפתח תחת הבי"ת אבל כיון לומר שאעפ"י שהם מבעטים בזבחי ובמזבחי לפי האמ' בכם ובעצמכ' הוא הביעוט שאת' תבעטו והמתבעטי' כדמסיק ובוזי יקלו · ואמר כי תכלית כוונה' והזבח בוא כשמתבעלו שירה שפני הזב מיון להש"י ז"ש בזבחי ובמנחתי

אשר צויתי הבאתם כדי שע"י יתקשרו העולמות ויהיה הבית הזה מעון ובזה מדוקדק שלא אמר במעון או יאמר אם הבית הזה מעון ר"ל מעון להשי"ת א"כ איפה איך תבעטו בזבחי ובמנחתי לעיני שאני דר כאן ואם מעון הוא ליה מוראו ויראתו שנצטויתם במצות מקדשי תיראו אני ה': ואמר ותכב' את בניך ממני להבריאכם כו' אמר שיו בניך עושי' כענין המשל גייפה בחורין ומתלק' לביסיי' הם נוטלי' מראשית כל מנחת יש' ומהמובחר כדי להבריאכ' לעמי ר"ל כדי לעשות סעודה לעמי ולהאכילם מראשית כל מנחת ישר' כדי שיתכבדו בשם נדיבות באופן שהיו חומסים לאשר יעשה המזלג ומראשית כל מנחת ישר' המביאים כדי ליתן לעמי זולתם באופן שבניך נוטלים מהבלתי ראוי ממנו ויותר מכשיעור כדי להאכיל לזולתם מעמי הבלתי כדאי' באופן שהואכלנא הבשר להם ובהבל ילך ואין זה הראוי ודרך הלצה נוכל לרמוז כל באו' והכבד את בניך ממני שאין פי' ממני יותר ממני אבל פי' כיבדת את בניך ולא מכיסך כי אם ממני ומכיסי כבדתם בקרבנו' ובמנחותם ולשון להבריאכ' לשתי לשון סעודה כפרש"י ז"ל הכו"ל וכן תרגם לאכלותיהון לשון אכיל' והוצי' עלי מן הכלל שתרגם לאכלותהון ולא תרגם לאכלותכון:

לכן נאם ה' אלהי ישראל ברא"שית רבה כי מכבדי אכבד ובוזי יקלו אמ"ר ירמיה בן אלעזר החמי' הב"ה על כבודו של צדיק יותר מכבודו בכבודו כתיב כי מכבדי אכבד ובוזי יקלו ע"י אחרי' בכבודו של צדיק כתיב והברכה מברכיך ומקללך אאר אנא עכ"ל ויש לדקדק בו למה הרא' הב"ה חומר' זו בבוזים לו שיקלו מה שלא אמר כן בצדיק ומקללך אאר · ויאמר כה חומרא זו ענין בכבוד שיאמר בצדיקים והברכ' כדקאמר וגם בכבודו יאמ' כי מכבדי יכובדו בוזי יקלו ומאי שנא דנקט אומר זו בבוזי ולא במכבדי' · ונראה שהדב' מוכרח כן כי לא יתכן לו' במכבדי יכובדו מאיליה דהא המכבדי' הש"י צדיקי' הם וכיון שהם צדיקים שהב"ה מחמי' בכבוד' של צדיקי' מוכרח הוא לכבדם בעצמו ולו' בהם מכבדי אכבד באופן שאי אפש' להראות חומר יתירה בכגון של צדיקים יותר מבכבודו יתבר' כי אם בבוזים שבוזיו יקלו ובמקלל הצדקים נא' ומקללך אאר · עוד אפשר לו' שלו הונח שהמכבד לא יהיה צדיק כי אם באותו פרטי שכבד את ה' עכ"ז ניחא שלא הראה החומרא לכבוד הצדיקים כי אם בבוזי' ולא במכבדי' לפי שהיא הוראה גרועה וזה כי ידוע הוא שאין הב"ה מכנה שמו על הרעה כדכתיב ויקרא אלהי' לאור יום ולחשך קרא לילה · אשר בכנות שמו על הרעה באו' ומקללך אאור אני בעצמי הנה זו הוראת חומרא יתירה בכבודן של צדיקים שהרי לא חשש השי"ת לכנות שמו על הרעה לכבודן של צדיקים והכתיב עליו ומקללך אאור ובכבודו לא כן שלא כי מכבדי אכבד ובוזי יקלו ולא אמר אקלל שלא לכנות שמו על הפורענו' ורש"י ז"ל אמור אמרתי שני פעמים כו' ע"ש וכן הרד"ק וכן הרלב"ג ובמ"ש חלילה לי עיין הרד"ק ז"ל וכן כתב מהרי"א ז"ל וסת' דעת חכמי הנכרי' שכתבו שעלי בהיותו שופט לקח הכהונה הגדול' לעצמו ואמר שלא יתכן דבריהם שא"כ היה מוכיחו על זה איש האלקים ואדרבה דברי איש האלקים מורה בהפך באמרו אמור אמרתי ביתך וכו' אביך יתהלכו לפני ובית אביך על משפחתו אמר כי מה שכתב מהרי"א ז"ל ויתהלכו לפני על כהונה גדולה קאמר הרי שכל זה היה בדבר ה' לא שעלי יקח ביד רמה חלילה ע"כ תורף דבריו ז"ל: ולע"דן לדקדק או' אלהי ישראל האמר זה מה שייכות יש לו כאן וכפל אמר אמרתי · ונראה שהכונה שלהיות בני עלי מצערים את בני ישרא' ואני אלהי ישראל ראוי לי לפקוד עליכם ולהסיר המעיקים אותם כמו בניך וז"ש אלהי ישראל ואמר הב' כא הגדיל חסדי שעם היות שנתתי הברית והחיים והשלום לפנחס כדכתיב לכן אמור הנני נותן לו את בריתי שלום ז"ש אמר אמרתי ר"ל עם היות שהיה אמור דהיינו לשון אמירה שנא' בו לכן אמור שנתתי השררה לפנחס עם כל זה נטלתי השררה ממנו שביתך ובית אביך ר"ל משפחתך יתהלכו לפני עד עולם ואמר לשון הליכה יתהלכו לפני וכו' לרמוז שפנחס נענש על שלא הלך לפני מעיר לעיר מדריך את כל עם ישראל בעבודתי אמרתי לך הראה תקח מוסר יתהלכו לפני בהליכה מעיר לעיר להרים מכשול מתוך עם ישראל והנה עתה ג"כ היה מהראוי שאני בעצמי אנקם ממך להקל בכבודך אלא שחלילה לי מעשות קלקול שאין ראוי לכנות שמי על פורענות ז"ש ועתה חלילה לי

מנחת קטנה

ויבא איש אלקי' אל עלי ידרש נוא וראה שמה גדול שמא מי שיש בידו לפחות ואינו מוחה שהרי עלי חסיד גדול הי' כהן ונביא לאל עליון בשביל שלא מיח' בבניו נסתלקה ממנו הנבואה וגיל' אזנו ע"י נביא · ואמר הנגלה נגליתי וגו' כי ידוע שמתחילה היה העבודה בבכורים ולא שאח"כ כשחטאו בע"ז ונשנו לוי לא חטא ע"כ זכה השבט לכהונה במקום הבכורי' וז"ש הנגלה נגליתי בתמי' וכי נגלתי לכם במצרי' ליתן לכם הכהונה שהרי אז היה העבודה בבכורי' ועוד שאלה נוספת ניתן לבכורים בהיותם במצרי' כשהרגתי בכורי מצרי' הקדשתי אותם לי ואע"פ כן לקחתי גם אח"כ בשביל שחללו כבודי ובחרתי בשבט לוי כי אותו מצאתי נאמן לפני כענין שנ' ויאספו אליו בני לוי ומה גם שתחיל' היה הבחירה במשה שהוא יהיה כהן ואהרן לוי אלא שגם הוא נדחה בשביל שסירב בשלוחתי ואע"פ שהיה עושה זו דרך ענוה ולכבוד אחיו אהרן שהי' גדול ממנו ואע"פ נדחה מן הכהונה ובשביל שאהרן לא סירב בחרתי בו בבית אביך להיו' לי לכהן לעלות על מזבחי ואתנה לבית אביך את כל אשי אלף מעולתם כ"ד מתנות כהונה וא"כ למה תבעטו וגו להבזו' קדשי מאחר שידעתם שכבר בדחו הבכורי' בשבת חטא היה לכם ליזהר ביותר בכבודי שלא תדחו גם אתם ומה גם שיותר אני מדקדק עמכם מאחר שצויתי מעון לעשות משכן ביניכם ששכנתי עמי דומה ושכנתי בתוככם והזהרתי אתכם שלא תחללו את מקדשי ואלו היה במשכן בגלגל או דומה לו לא תכבד אזמתכם כ"כ כאשר פה בשילה והוא כי שלש הדרגות היה משכן שבמדבר ובגלגל היו יריעות למעלה וקרשים סביב למעלה שימנו היה וכן שילה שהיה בנין אבנים למטה ויריעות למעלה אך בה"מ שבירושלי' היה בנין למטה וגג למעלה והוא כי במדבר היה ערעי בעלמא וכן בגלגל אך בשילה היה קנת קבע והוא כבוד אל שכינה יותר משיות ארעי שמור טלטול אך כי' בשולמי' עולה על כלם שהוא קבע גמור והוא כבודו ית' בעולם של היות גד קבוע בשלה וקבע גמור עולמים כאמר כאחד המנוחה וכשתי הנחלה בזמן שניהם לבד נאסרו הבמות ובזה אומר הוא אלו במשכן המדבר או גלגל לא היה כ"כ כובד עון אך עתה במקום אשר צויתי מעון שהוא מעון ממש בכתלים שבו קדושה יתירה הרבה על היות מעין בית עולמים זה עון כבד מאוד: ותכבד את בניך · גם אתה עלי וגם בניך דכיון שלא מחית בם שעלין עליך כאילו עשית גם אתה ותכבד את בניך יותר ממנו כאלו להם ליקח חלק בראש כמא' שמו שתכנו חלקם בפה וטרם יקטירו חלקי: מהיות זקן בביתך · הנבא אמ"ז"ל כשהאדם מגיע תוך ה' שני' לימי אבותיו ידאג מן המיתה כמ"ש יצחק לא ידעתי יום מותי · שע"פ הרוב שנות' של בנים קרובי' לימי אבות אבל בניך לא יגיע למעלה זו שא"פ שאתה כעשה זקן מופלג בן צ"ח שנה אבל בניך לא יהי' זקן שיגיע לכלל: זקן

פי' רבינו ישעיה

הנגלה נגליתי · דרך הה"א בגה ית רב בענין זה כמו הכמכת ונכהו הכהו · הנקל לכתו בחטאת ירבעם · תבעטו בזבחי · לשון ביזוי כאדי' שמבעט הדבר ברגלו שמבזהו · אשר צויתי מעון · חסר בי"ת · להבריאכ' מראשית כל מנחת ישראל לעמי · להבריאכם אינו יוצא בי"תר · אע"פ שהוא כבד לעמי · מוסב על ותכבד בניך ממני שכיבדת' לנגד עמי ממני בלא מחיתה בידם:

ובוזי יקלו · שנאמר ויגרש שלמה את אביתר מהיות כהן וגומר כדבר ה' אשר דבר אל בית עלי ונעשה צדוק כהן גדול שהיה מבני פנחס: חלילה לי שיתהלכו הם לפני כי
אחר שהם בוזי דין הו' שיקללו ועל זרע עלי אמר זה ולא על שאר הכהנים אע"פ שאמר מתחילה ביתך ובית אביך ובכלל בית אביך שאר הכהנים כמו שאמר נגליתי לבית
אביך והוא אהרן הכהן הוא ובניו שחטאו בכהונה סילק מהם כבוד הכהונה וברית הכהונה וכבוד הכהונ' הוא להיות כהן גדול ולא היה בזרעו כהן גדול אלא טפל לאחרים כמו
שאמר ספחני נא וברית הכהונה החיים והשלום כמו שאמר לפנחס הנני נותן לו את בריתי שלום ואמר בריתי היתה אתו החיים והשלום ועל זרע עלי אמר וכל מרבית ביתך

רשי

כי מכבדי אכבד · את בני פנחס שכבד אותי בשטים וכן היתה בימי שלמה כשנבנה בית המקדש ויגרש שלמה את אביתר מהיות כהן לה' כדבר ה' אשר דבר על בית עלי ונעשה צדוק כהן גדול תחתיו שהי' מפנחס שכן נתייחסו בדברי הימים : ובוזי יקלו · מאליהם משאסתלק מהם : וגדעתי את זרועך · החוזק שיש לכם בבריתי שאת' אומרים אם לא לקחתי בחזק' : והבטת צר מעון · וראית צרתך בלכך בתוך מעוני כאשה הרוא' צרת' עמה בבית : בכל אשר ייטיב את ישראל · כשיבנה בית עולמי' בימי שלמה ותהא טובת' של ישראל שלימה כמה שנאמר שם לא נפל דבר אחד מכל דברו הטוב יהודה וישראל רבים כחול אשר על שפת הים וגו' וישב יהודה וישראל לבטח איש תחת גפנו ואיש תחת תאנתו כל ימי שלמה : ולאדיב · כמו ולדאיב : ימותו אנשים · בחורים אינו דומה אבלו של בחור לאבלו של תינוק : ולא יהיה זקן בביתך · מדה כנגד מדה אתם אכלתם קדשים לפני זמנן בטרם יקטירון את החלב אף אתם תמותון בלא זמן : וזה לך האות · שיתקיים הדבר ביום אחד ימותו שני בניך והיא תהיה לך אות שיתקיי' כל הפורענות שנאמר לך והבט' צר מעון וכל מרבית ביתך ימותו אנשים :

יִתְהַלְּכוּ לְפָנַי עַד־עוֹלָם וְעַתָּה נְאֻם־
יְהוָה חָלִילָה לִּי כִּי־מְכַבְּדַי אֲכַבֵּד
וּבֹזַי יֵקָלּוּ: הִנֵּה יָמִים בָּאִים וְגָדַעְתִּי
אֶת־זְרֹעֲךָ וְאֶת־זְרֹעַ בֵּית אָבִיךָ
מִהְיוֹת זָקֵן בְּבֵיתֶךָ: וְהִבַּטְתָּ צַר
מָעוֹן בְּכֹל אֲשֶׁר־יֵיטִיב אֶת־יִשְׂרָאֵל
וְלֹא־יִהְיֶה זָקֵן בְּבֵיתְךָ כָּל־הַיָּמִים:
וְאִישׁ לֹא־אַכְרִית לְךָ מֵעִם מִזְבְּחִי
לְכַלּוֹת אֶת־עֵינֶיךָ וְלַאֲדִיב אֶת־
נַפְשֶׁךָ וְכָל־מַרְבִּית בֵּיתְךָ יָמוּתוּ
אֲנָשִׁים: וְזֶה־לְּךָ הָאוֹת אֲשֶׁר יָבֹא
אֶל־שְׁנֵי בָנֶיךָ אֶל־חָפְנִי וּפִינְחָס בְּיוֹם
אחד

יְשַׁמְּשׁוּן קֳדָמַי עַד עָלְמָא וּכְעַן אֲמַר יְיָ
ל' קוּשְׁטָא אִינוּן דִּינָאֵי אֲרֵי לִדְמְיַקְּרִין
ג' ל' יד' ר"פ בסיפ' קֳדָמַי אֵיקַר וְדִמְבַסְּרִין עַל שְׁמִי
ה' חס' בליש' יִתְשַׁטוּן: הָא יוֹמַיָּא אָתַן וְאֶקְטוֹף
יַת תְּקוֹף זַרְעָךְ וְיַת תְּקוֹף דְּרַע בֵּית
ד' אֲבוּךְ מִלְּמֶהֱוֵי סִיב בְּבֵיתָךְ: וּתְהֵי חָזֵי
מִסְתַּכַּל וּתְהֵי חָזְיָא בְּעָקְתָא דְּתֵיתֵי
ח' עַל אֱנָשׁ בֵּיתָךְ בְּחוֹבִין דְּחַבְתּוּן קֳדָמַי
ל' בְּבֵית מַקְדְּשִׁי וּבָתַר כֵּן אַיְיתֵי טַבְתָא
ל' עַל יִשְׂרָאֵל וְלָא יְהֵי סִיב בְּבֵיתָךְ כָּל
כ"ג ר"פ יל' פס' בסיפ' יוֹמַיָּא: וֶאֱנָשׁ לָא אַפְסֵיק לָךְ מִן
ג' מַדְבְּחִי לְחַשְׁכָא יַת עֵינָךְ וּלְאַפָּחָא יַת
נַפְשָׁךְ וְכָל סַגְיוּת בֵּיתָךְ יִתְקַטְלוּן
עוּלֵימִין: וְדֵין לָךְ אָתָא דְּתֵיתֵי לְוַת תְּרֵין בְּנָךְ לְוַת חָפְנִי וּפִנְחָס בְּיוֹמָא
חד

ימותו אנשים הפך הברית כמו שהם חללו הברי' וכבוד הכהונה: יקלו · ענין קלון ולהבדיל הענין בא קל הק"וף ונדגש ק"וף יקלו רודפיכם שהוא ענין קלית ושניהם מבניין נפעל מפעלי הכפל ואמר יקלו ולא אמר אקל כמו שאמר אכבד כי הם יקלו מעצמם בהסתירי פני מהם · ובדרש רבי ירמיה בשם רבי שמואל מלינו שהחמיר הקב"ה בכבודו של צדיק יותר מכבודו בכבודו של צדיק מה כתיב ומקלל דאאור בכבודו של הקב"ה כתיב ובוזי יקלו על ידי אחרים : הנה ימים באים · כי לא חלה הקללה על זרע עלי עד שנעשה צדוק כהן גדול :וגדעתי · פי' והכרתי : זרועך · חוזק כלומר אורך החיים : מהיות זקן · שימותו בחורים ורבו' פירשו חכם כמו והדרת פני זקן ר"ל שלא יהיה מבית עלי סמוך בסנהדרין · צר מעון · מעון הוא בית ה' ופירש צר כמו וכעסתה צרתה כי כמו שתי נשים לאיש אחד צרות זו לזו כן שני כהנים בבית המקדש צרים

זרעך ה' חס' בליש' בקריאה וסימ' נמסר בסד' עקב : זרע ג' חס' בנביאים ובכתובים וסי' וגדעתי · זרעך ואת זרע · כל היום יחרש החרש לזרע · ולא בזרע גדולה ובעם רב · וכל אוריתא דכוו' חס' במג' מ"ל וסימ' וגאלתי אתכם בזרוע נטויה · במסות באתות ובמופתי' ובמלחמה · וטרף זרוע אף קדקד ונמסר גם בסדר וארא : מזבחי ח' בקריא' וסי' גמסר בסוף סדר וישמע יתרו : מרבית ג' בקריא' וסי' וכל מרבית ביתך ימותו אנשים : והצי מרבית העם וב' ובמרבית חכמתך · מרבית וסימ' לא תתן אכלך ובמרבית ביתך :

זה לזה לפי שכל אח' נוטל חלקו ועינו צרה בשל חבירו וצר סמוך למעון או פירושו צר במעון : וכל אשר ייטיב · וכל הטוב אשר ייטיב ה' את ישראל כשיבנה בית בית המקדש זרעך יהיה נקלה שם שהיה גדול עליהם והם טפלי' לאחרים וי"ת ותהא מסתכל בעקתא דתיתי על אינש ביתך בחובין דחבתון לחבתון בבית מקדשי ובתר כן אייתי טבתא על ישראל : לכלות את עיניך · ר"ל עיני בני בניך אשר יהיו בזמן ההוא וכן ולאדיב את נפשך נפש בני בניך שיהיו בזמן ההוא וזהו כליון עיני' שיראו בבית המקדש כהן נגיד עליהם ויותר גדול יהיה עונש זה משימותו כלן ולא ישאר מהם זכר לפיכך אמר ואיש לא אכרית לך מעם מזבחי והענין כענין שאמר דוד אל תהרגם פן ישכחו עמי הניעמו בחילך והורידמו כי זה הוא העונש הגדול שיחיו ויראו ברעתם וכן שאל משה רבינו ע"ה הרגני נא הרוג ולא אראה ברעתי : ולאדיב את נפשך · הפוך מן לדאבון נפש וכן תרגומו ולאפחא נפשך וכן תרגם ומדיבו' נפש ומפחן נפש : וכל מרבית ביתך · כענין אשר טפחתי ורביתי סרימי"כט בלע"ז : ימותו אנשים · בחורים וכת"י עולימין וכן בא באנשים כאנשים זקני' כל אחד יתפרש לפי מקומו: וזה לך האות · כשתראה שני בניך ימותו ביום אחד יתברר לך כי העתיד אשר דברתי על בניך יתקיים : והקימותי

רלבג

מכבדי אכבד · ר"ל פינחס שכבד הש"י בקנאו את קנאת הש"י בשטי' ולזה השיב הכהונה הגדול' לו בימי שלמה כי היה צדוק כהן גדול תחת אביתר שהיה מבית עלי שהיה מבני איתמר כמו שנזכר בדברי הימים כי אחימלך בן אביתר היה מבני איתמר : מהיות זקן בביתך · ירצה בזה שלא יהיה בהם מי שיזקין אבל ימותו בחורים : והבטת צר מעון בכל אשר ייטיב את ישראל · ר"ל שכבר תביט מקום צר דחוק לך בכל הטוב אשר ייטיב ה' את ישראל ולא יהיה בך לא חלק לשמוח בו : ולא יהיה זקן בביתך כל הימים · ר"ל שלא ימצא חכם בביתו כל הימים כמו שהוא עתה שהיה בו עלי שהיה חכם ונביא : ואיש לא אכרית לך מעם מזבחי · כדי שיראו בדעת בהיותם תחת כהן מושל עליהם תחת אשר היתה להם הממשלה לולי זה החטא ולזאת הסבה לא ימותו בניך בעודם קטנים אבל ימותו בהיותם אנשים בדרך שיראו שפלותם ודלותם בעבודת הכהונה :

כלי יקר

לי מהקל אני בעצמי בכבודך אלא מכבדי אכבד ובוזי יקלו מאילא ומאליהן וכי מלשון אלא הוא מד' לשונ' שכי משמש בהם או אמר ועתה חלילה לך להורידך מגדולת שזכי' בה לעבוד בימי שלמה וזהו כי מכבדי אכבד ובוזי יקלו מאליהן וגרי' מהון ולכך חלילה לי לעשות כן עתה וכמו שפיר' במדרש שמואל כי מכבדי אכבד על ענין פנחס כנז"ל מובן אומר כאן או' כי מכבדי אכבד דלא הי"ל אלא ועתה חלילה לי כי בוזי יקלו דשייך לענין בני עלי שהיו מבזים קדשי ה' ומכחותיו ונבין גם כן או' ובוזי יקלו דהי"לל אקל אבל אמר הנני מחזיר עטרה ליושנה לזרע פנחס כי מכבדי אכבד שיהיו כהנים גדולים ויצאים משלשלת פינחס בן אלעזר וזה הכבוד שהכב' למכבדי בני פינח' ממילא בוזי יקלו הם בניך ומשפחתיך הבאי' מאיתמר שנסתלקה הכהונה גדולה מהם ונתנה לבני פינחס בן אלעזר :

הנה ימים באים וכו' מתוך המדרש הנ"ל שבימי שלמה ניתנה כהונה גדולה לצדוק הבא מפינחס ז"ש הנה ימי' באי' וגדעתי וכו' על ימי שלמה הבאים ונ"ש מהיות זקן בביתך פי' במס' סנהדרין פ"א בפסוק ולא יהיה זקן בביתך כל הימים שלא יהיה מוסמך מבית עלי ולא על זקן ממש כאמר שהרי כבר נאמר בסמוך וכל מרבית ביתך ימותו אנשים אלא ודאי זקן סמיכ' קאמ' ע"כ ובזה מובן אומרו וגדעתי את זרועך וכו' מהיות זקן בביתך שמהסתלק הסמיכה מבי' עלי דהיינו זקן לא יהיה להם זרוע ולא זדון כי אין להם עוז ולא סמך מוסמך ומובן גם כן אומרו ואת זרוע בית אביך דעל איתמר קאמר שלא יהיה לו עוד זרע דהיינו שלא יצא כהן גדול מבי' אביו איתמר · ומדברי מהר"י ז"ל ג"כ כלמוד זקן על כהן גדול שהוא על הרוב זקן ונשוא פנים · ועיין רש"י והרד"ק ז"ל והרלב"ג ז"ל ג"כ כתב זקן כפשוטו ומהר"א ז"ל הביא כדברי חז"ל שבסנהדרין:

ולע"דן הנה ימים באים מקושר עם ועתה נאם ה' כמו שפירשתי שועתה בעת כזאת היה ראוי לפקד עליך אבל חלילה לי כי מכבדי אכבד ובוזי יקלו אימתי הנה ימים באים בזמן שלמה · ואמר שנהיות שאז בימי שלמה לא זקן בביתך אז תנטער בקבר ע"ד וירעו אותנו המצרים ז"ש הנה ימים באים וגדעתי את זרועך וגם כל אבותיך ירגישו בקבר ואת זרוע בית אביך כשלא יהיה זקן בביתך מוסמך · ולפי שהיו באים בכח זרוע לקחת מהקרבנות בשר שלא בכח הזרוע לז"א וגדעתי את זרועך ואת זרוע בית אביך שהיו למדים המשפחה כולה ממנו שאין משפחה שאין בה מוכס שאין כולם מוכסים · או שמחפים עליו · ועיקרא דהאי מלתא הכי איתא התם · רבי חנינא ורבי אושעיא הוה קא משתקיד רבי יוחנן למסמכינהו לא הוה מסתייעא מלתא הוה קא מצטער טובא אמרו לו לא נצטער מר דאנן מדבית עלי קא אתינא דאמר רבי שמואל בר נחמני אמר רבי יונתן מניין שאין נסמכין לבית עלי שנאמר לא יהיה זקן בביתך כל הימים והרי קראי למה לי דבחד קרא דכל מרבית ביתך ימותו אנשים סגי דהא מימותו אנשים ממעט זקן ממש וחד קרא מהני הרי קראי לסמיכה קאתי · והירן לי חתני כה"ר אברהם נר"ו דאי מחד קרא הוה אמינא בשלא יהיה בביתך ראוי לסמיכה קאמר אבל השתא דאיכא תרי קראי מוסיף לומר דאפילו שימצא ראוי והגון לסמיכה כמעשה רבי חנינא ורבי אושעיא שהיו ראויים שהרי משתקיד רבי יוחנן למסמכינהו וגרוס עונש בית עלי דלא מסתייעא מלתא למסמכינהו וזהו שבר על שבר ולהכי אתו תרי קראי מהיות זקן בביתך ולא יהיה זקן בביתך ולפירוש זה אומר וגדעתי את זרועך ואת זרוע בית אביך מהיות זקן הכי קאמר שאפילו שיהיה זקן וראוי לסמיכה אגדע זרועך וזרוע בית אביך דלא ליסתייעא מלתא למסמכינהו וזהו שאמר מהיות זקן שאפילו שימצא מי שיאריך ימים על ידי התורה וג"ח עכ"ז לא יזכה ליסמך ונכון הוא · ולא יהיה זקן בביתך מדה כנגד מדה אתם אכלתם קדשים לפני זמנם בטרם יקטירון את החלב אף אתם תמותון בלא זמן עד כאן :

והבטת צר מעון וכו' עיין רש"י ז"ל והרד"ק ז"ל והרלב"ג ז"ל · ולע"דן והבטת צר מעון שהמעון הקדש יהיה בעיניך והבטתך כאלו אתה מבים צר ואויב · יען שלישראל ייטיב המעון כל הטובה ממנו יתד ממנו פנה ובביתך תראה שהמעון גרם לך שלא יהיה זקן בביתך כל הימים הנה מזה יתחייב שהביט במעון כאלו הוא צר ואויב לך ומטיב לכל ישראל · או אפשר שקראו לעלי צר ואויב של המעון כיון שלא הוכיח את בניו הגורמים ניאוץ בקרבנות ה' ולמאוס לבא אל מעונו וזהו שאמר והבטת אתה האיש צר ואויב המעון תביט בכל אשר ייטיב ה' את ישראל ותביט במה שלא יהיה בביתך זקן בדאבון נפש כדמסיק · או אמר והבטת וכו' כדפרישית צר על עלי ואליו קאמר תביט בכל אשר ייטיב ה' את ישראל ושבכלל הטובה שמטיב עמם הוא שלא יהיה זקן בביתך כל הימים וזהו שאמר ולא יהיה שהו"או מוסיף על בכל אשר ייטיב שלא יהיה זקן בכלל אשר ייטיב שאם יהיה זקן יחזור העולם לקלקולו לקחת בחזקה חלקם וקודם הקטרה ואשר ישכבון את הנשים :

ואיש לא אכרית לך וכו' עיין רש"י ז"ל וכן מהרי"א ז"ל ועיין הרד"ק ז"ל וכן כתב הרלב"ג ז"ל: ולע"דן לדקדק אומרו ואיש לא אכרית לך שהכונה שלא יכרית ה' איש מעם מזבחי ר"ל איש ראוי והגון למזבח לה' וז"ש לך דומה לך שאז יהיה הכליון לדאבון נפש גדול כיון שנמצא איש הגון ועכ"ז יהיה נטרד וזולתו ממשפחת פינחס משרת אשר יאיה זה סיבה לכלות עיניך ולאדיב את נפשך נפשך ממש שבראו מזכי הבא וכיון שזה לא יעלה לשרת לכהונה גדולה יהיה בלי ספק דאבון לנפשך לעלי ונפשו ממש · ובזה אין אנו צריכים למה שנדחק הרד"ק לכלות עיני בני בניו וכן נפשך נפש בני בניו אלא עיניך ונפשך ממש של עלי קאמר · ובאומרו וכל מרבית ביתך ימותו אנשים רמז שאם לא יהיו מרבית ביתו דהיינו התעסקות בקרבנות לבד אבל יתרבו בענין זולת הזבח והמנחה שהוא התעסקות בתורה וגמילות חסדים אז יזכו להאריך ימים וכמו שאמרו בגמרא ברא"ש השנה בזבח ומנחה אינו מתכפר אבל מתכפר הוא בתורה ובגמילות חסדים :

וזה לך האות עיין רש"י ז"ל וכן הרד"ק ז"ל וכן הרלב"ג ז"ל וכן מהרי"א ז"ל : ולע"דן לדקדק אומרו שני בניך אל חפני ופנחס אל בניך חפני ופינחס מספיק · ונרא' שהאות הזה בשני חלקים החלק האחד חלק האות הוא מיתת שניהם ביום א' · והחלק השנית היות אל חפני תחלה ואחר כך אל פינחס · והכונה שכן הוא הדין היות כסדר ה"ה כיון שחפני עיקר בחטא ופינחס עונשו על שלא מיחה בחפני אם כן ראוי ליענש חפני תחלה ואחריו פינחס · אבל עדיין ק"ק יתזר לשון דסתם תחילה שאמר אשר יבוא אל שני בניך וכו' ואח"כ מפרש שמה שיבוא הוא ביום אחד ימותו שניהם · ואפשר לומר שהקב"ה גילה טפח באומרו ביום אחד ימותו שניהם וכסה טפחיים באומרו אשר יבוא אל שני בניך דהיינו שלא ימותו מיתת עצמם אלא יהרגו לא רצה לומר לו בפירוש אלא סתם וחתם אשר יבוא אל שני בניך כדי שלא יצטער ביותר · עוד אפשר שבאומרו אשר יבוא אל שני בניך יעוד הוא ולא אות והכי קאמר וזה לך האות על קיום היעוד אשר יעדתי אשר יבוא אל שני בניך שיעדתי שלא יהיה בהם זקן כמוך ושלא ימותו כי אם בחורים וגידוע זרועך וזרוע בית אביך שכל זה בכלל באו' אשר יבוא אל בניך בהמשך הזמן הנה האות המאמת קיום אשר יבוא אל שני בניך האות הוא של חפני ופנחס ביום אחד ימותו שניהם :

והקימותי לי כהן נאמן וכו' רש"י ז"ל כהן נאמן הוא צדוק ע"כ · וכן הרלב"ג ז"ל וכן הרד"ק ז"ל והרחיב ע"ש ועיין הרלב"ג ז"ל ומהרי"א ז"ל כתב בית נאמן שלא תפסק עוד כל ימי עולם הכהונה הגדולה ע"כ : ולע"דן לפי שבני עלי חטאו בגזל לקחת בשר באשר יעלה המזלג לכך אמר והקימותי לי לכהן נאמן נאמן ולא גזלן כבני עלי · ובענין רע

מנחה קטנה

לכלל זקן · והבטת צר מעון שלא לבד בזמן הבית שכות' מעון רחב וגדול שלא יהי' זקן בסנהדרין בביתך כי אם גם אחר והבטת צר מעון שלא יהיה רק מקדש מעט שכות' מעון צר אפי' או תבים ליספק עליו ולא יאציל לך גם שאינה סמיכה של סנהדרין במקדש כי הם צר מעון ולא תגלים כי לא יהי' זקן בביתך כל הימי' שאין נסמכין לבית עלי : לכלות את עיניך וגו' כי כל מי שמניח בן שעומד מקומו הרי הוא כאלו אינו מת וכיון שלא ישאר לך בן הרי הוא מיתה ממש וזה לכלו' את עיניך ולאדיב את נפשך · ולא לבד שלא יהי' לך בן ממלא מקומך אלא אפי' שום זרע לא תניח אחריך כי חפני ופנחס ביום אחד ימותו שניהם ואין לך דאבון נפש גדול מזה · ושמא תאמר איך אפשר שכ"כ גדול יהיה חטאו כי שאינו מוחה לפני המקום שנתיחד לי כל הרעה הגדולה הזאת על שלא מחיתי · ידע תדע שכן הוא וזה לך האות אשר יבא אל שני בניך חפני ופנחס ואע"פי שפנחס לא חטא אלא שלא מיחה בחפני ע"מ יחד יענשו ומזה תראה שגם אתה כמוהם שיש לך עונש בדב' כאילו עשית וע"כ ביום אחד ימותו בניכם למען תדע ששוי' הם פי' שחטא נמי שאינו מוחה : והקמותי

פי' רבי' ישעיה

הנה ימים באים · בימי שלמה שגירש את בני עלי מכהונ' גדולה · ונאמ' שם כדבר ה' אשר דבר על בית עלי : והבטת צר מעון · תביט הצר שלך שיכהן בכהונ' גדולה במעוני והב"ית חסר : ואיש לא אכרית לך מעם מזבחי · פירו' שיפשו כשאר הכהני' ויכלו עיניה' וידאבו נפשותם כשיראו השררה שלהם לאחרים · ולאדיב · כמו ולדאיב : וזה לך האות אשר יבוא אל שני בניך · פי' מה שיגיע לשני בניך שימותו ביו' אחד יהיה לך אות שתגיע אליך הרע' :

והקימותי לי כהן נאמן · אמרו כי זה היה צדוק כי לא חלה על ורע עלי הקללה עד שנעשה צדוק כהן גדול וזה היה כשהיה בורח דוד מפני אבשלום שנסתלק אביתר והיה צדוק כהן גדול שנאמר ויעל אביתר ואחר כן אמר ויאמר המלך לצדוק השב את ארון האלהים העיר ואותו היום נתמנה כהן גדול אבל לא היה כהן גדול עד שנמשח שלמה והוא גם כן נמשח לכהן גדול וקודם היום הזה לא היה מסולק זרע עלי מכהונה גדולה שהרי היה אחיה בן אחיטוב נושא אפוד במלחמת שאול ואחימלך היה כהן גדול בנוב ואביתר בנו היה כהן גדול עד שהוקם צדוק : כאשר בלבבי ובנפשי יעשה · פי׳ שיעשה כל אשר ברעוני ותרגום יונתן די כמימרי וכרעותי יעביד : בית נאמן · פי׳ קיים נאמן במקום נאמן כי זרע צדוק היו כהנים גדולים וכן תמצאם מיוחסים בדברי הימים עד עזרא : והתהלך לפני משיחי · הוא וזרעו ואמרו לפני משיחי כי הכהן היה בא לפני המלך להורותו הדרך הטובה ולא היה המלך בא לפני הכהן הגדול אלא כשהיה שואל באורים ותומים כמו שכתוב ולפני אלעזר הכהן יעמד ושאל לו במשפט האורים אבל בכל עת אחר שירצה המלך לראות הכהן הגדול ולדבר עמו הכהן היה בא לפניו וכן אמר זכריה הנביא וישב ומשל על כסאו והיה כהן על כסאו ועצת שלום תהיה בין שניהם ופי׳ והיה כהן על כסאו כמו לפני כסאו כמו עומדים עליו נצבים עליו שהו׳ כמו לפניו וי״ת וישמש קדם משיחי ונראה כי דעתו כמו שפירשנו : להשתחות לו · כתרגו׳ לאישתפלא ליה כלומר ישפיל עצמו לפניו יבקש ממנו על מחיתו : לאגור׳ כסף · בעבור אגורת כסף והאל״ף נוספת והוא מן עשרים גרה ותרגומו למעא דכסף כתרגום עשרים גרה עשרים מעין ויש מפרשים אותו מתרגום שכר אגרא : וככר לחם · כתרגומו פיתא דלחמא כלומר חתיכת לחם : ספחני נא · חברני כמו ונספחו על בית יעקב מהסתפח בנחלת ה׳ ענין החבור והדבוק : אל אחת הכהונות · אל אחת ממשמרות הכהנים וכ״תי מניני כען לחדא ממטרת כהניא : משרת את ה׳ · כבר פירשנוהו : יקר · שלא היו נביאים בישראל וזהו אין חזון נפרץ שלא היה החזון נפרץ אלא נגרר וסתום ותרגומו הוה כסי ביומיא האינון לית נבואה גליא :

חד יתקטלון תרויהון : ואקים קדמי כהין מהימן דכמימרי וכרעותי יעבד ואקיים ליה מלכו קיימא וישמש קדם משיחי כל יומיא : ויהי כל דישתאר בביתך ייתי לאשתפלא ליה למעא דכסף ופיתא דלחמא ויימר מניני כען לחדא ממטרת כהניא למיכל פיתא דלחמא : ורביא שמואל משמש קדם יי בחיי עלי ופתגמא דיי הוה כסי ביומיא האינון לית נבואה גליא : והוה

אחד ימותו שניהם :

לה והקמתי לי כהן נאמן כאשר בלבבי ובנפשי יעשה ובניתי לו בית נאמן והתהלך לפני־משיחי כל־הימים :

לו והיה כל־הנותר בביתך יבוא להשתחות לו לאגורת כסף וככר־לחם ואמר ספחני נא אל־אחת הכהנות לאכל פת־לחם :

ג

א והנער שמואל משרת את־יהוה לפני עלי ודבר־יהוה היה יקר בימים ההם אין חזון נפרץ :

ויהי

רש״י

כהן נאמן · הוא צדוק : לאגורת כסף · בשביל להשתכר מעה כסף · לאגור׳ כסף · ממשקלות עשרים גרה הוא : ספחני · אספני : היה יקר · היה מנוע וכן יקר רוח איש תבונ׳ מנוע דברי׳ הדס מבין : אין חזון נפרץ · לית נבואה גליא : נפרץ · לשון ופרצת ימה וקדמה : ושמואל

רלב״ג

כהן נאמן · הוא צדוק שהושם כהן תחת אביתר בימי שלמה : והתהלך לפני משיחי כל הימים · ר״ל לפני המלך אשר יעמוד בעמי : יבא להשתחות לו לאגורת כסף וככר לחם · ר״ל שיבקש שישימהו במשמרות כהונה בעבור דב׳ מועט שיגיע לו מהתועלת בשביל הכהונה ההיא והוא מעה כסף וככר לחם ויספי׳ לו לראותו שיחברוהו לאחת ממשמרות כהונה כדי שיגיע לו חלקו מעט לחם לאכול וזהו העונש הראוי לבית עלי תחת לקחם אשר לא להם להשמין את עצמם וכו׳ הש״י מהם מה שראוי להיות להם בדרך שלא ישא׳ להם כי אם מעט יוכלו לחיות ממנו בדוחק : והנה הנער שמואל היה משרת את ה׳ לפני עלי שהיה מיישיר אותו על זה · והנה היה דבר ה׳ יקר בימים ההם ר״ל שהנבואה היתה מנעת בקושי עד שלא היתה אז נבואה נפתחת אבל היה ענין הנבואה סתום שלא ימצא אז מי שיתנבא : ויהי

כלי יקר

לשמים שהיו בני עלי אשר ישכבון וכו׳ וכיוצא לכך א׳ כאשר בלבבי ובנפשי יעשה ר״ל לא די שיעשה היוצא מפי כי אם כלבבי ובנפשי דליבא לפומא לא גלי יעשה ויקיים אותו שיחפש להוציא דבר מתוך דבר שברצוני לעשותן כי יפק רצון מה׳ ואכי מקדש ומאז מימי פינחס ן׳ אלעזר בקנאו את קנאתי כתתי לו בריתי שלום ברית כהנת עולם אלא לפי שנתעלל כנחם מהובים את ישראל כנז״ל ניטלה ממנו הכהונה גדולה וניתנה לבני איתמר וכעת העטרה חוזרת אל הכשנייה שלה וזהו א׳ ובניתי לו בית נאמן ובניתי לשון עשב והתהלך לפני משיחי כדברי המפרשים ז״ל על שלמה ואולי אמר משיחי על העתיד והכונה כל הימים יהיה עד בוא משיחנו יתהלך לפני משיחו ואחריו וכו׳ כל הימים :

והיה כל הנותר בביתך וכו׳ עיין רש״י ז״ל והרד״ק ז״ל והרלב״ג ז״ל כתב כדברי הרד״ק ז״ל ורש״י ז״ל והוסיף שזה יהיה עונש מה שהיו אוכלים מותרות להשמין עצמן ועכשו אפילו ההכרחי פת להם לא ישיגו כי אם בדוחק גדול מאד · ומהרי״א ז״ל כתב כדבריהם והוסיף לומר שמה שאמר יבוא להשתחות לו לאגורת כסף שמאמר לו לא נתברר בדברי המפרשים ז״ל אם חוזר אל המלך הנזכר במשיחי או אל כהן נאמן · והכריע היות חוזר אל הכהן כי כהן גדול על פיו יהי׳ כל סדר הכהונה ואליו יהות לומר ספחני נא אל אחת הכהונות וכו׳ : ולע״דן כי כיון שמאס ה׳ את בית עלי לכך אמר בו בלשון הזה והיה כל הנותר לשון פגול ונותר וזהו שאמר כל הנותר בביתך יבא להשתחות וכו׳ גם אמ׳ לשון והיה שהוא שמחה שישים ה׳ בעשותו דין בהויביו ובזויו ...

כתיב ושמואל משרת את ה׳ כיון שעדיין לא בא לכלל דעת את ה׳ ושירותו אבל הגיד שהיה משמש שם במקום ההוא לפני ה׳ וכדפרשית לעיל שמהיותו דבר תמוה נער קטן חגור אפד בד היה עומד בזה את פני ה׳ והשגחתו להשתעשע בו ז״ש משרת את פני ה׳ נער חגור אפד בד המנסך ... בזה להודיע אחר שנתגדל וטוב גם בעיני אלהים גם בעיני אנשים על כן הוא או׳ והנער שמואל משרת את ה׳ ממש בעבודת הלויים ועומד גם כן לפני עלי והזכות הזה הנמצא בו בשמואל ... מזורז בשירות ה׳ גם בשירות רבו עלי כמורא שמים הוא הגורם לו שעם היות דבר ה׳ יקר בימים ההם אין חזון נפרץ ר״ל שלא היה דבר ה׳ בא כי אם לאחד מעיר ופעם ביובל ואפי׳ באותו הפעם לא החזון נפרץ להגלות האלהים במראה בגלוי כי אם בחידות אליו יתוודע ולא במראה כי אין חזון נפרץ כמו שיגיד בסמוך לצדקות שמואל שעם היותו נער היה משרת את ה׳ לפני עלי במורא ויראה : עוד אפשר שכוונת הכתוב בזה להגיד שבבא איש האלהים לדבר אל עלי ... כולה שבזאת הפרשה הגיד הכתוב מעלת שמואל ושלימות וחשיבותו היותו עמו שלא יצא ... מלאכים איש האלהים הבא אל עלי לשמוע מה בפיו כדרך כל הנעלים לנ״א · והנער ... נער לא הטה אזנו לשמוע מה ידבר איש אלי״ם אבל היה עסוק בשירותו וזהו שאמר והנער ... משרת ה׳ רוצה לומר מחזיק בשירותו ולא פונה אל דבר זולתו לפני עלי ולא אצלו סמוך כדי לשמוע ... שמא תאמר שהנביא קורא בגרון אל יחשוך ולכך לא הוצרך שמואל להתקרב לשמוע כי שומע ... לנ״א שאין הדבר כן כי ודבר ה׳ היה יקר בימים ההם אין חזון נפרץ שזה היה מחייב להיות ...

מנחה קטנה

והקימותי לי כהן נאמן בבריתי שתמלה יתירה יהיה לו שאע״פ שכהנים אחרים שתעו מאחריו בתעות בני ישראל מאחרי ה׳ אבל זה הכהן ישי׳ נאמן לפני כל הימי׳ אפי׳ בזמן המלכים שעבדו ישראל ע״ז וזה צדוק וכמנין שנ׳ ביחזקאל והכהני׳ הלוי׳ בני צדוק אשר שמרו את משמרת מקדשי בתעות בני ישראל מעלי וגו׳ · וא״ת כיון שאתה גוזר על צדוק ובניו שיהי׳ צדיקי׳ א״כ הם מוכרחי׳ במעשיהם ונטלה הבחירה מהם לזה אמר שכאשר בלבבי ובנפשי יעשה והוא כמו שכתב הרב מו״רם אלשיך כי יש הפרש בין מחשבה לדבור כי הידיעה עליונה למה שהיא מחשבה דקה הרוחניות זכה ועליונה באיכות עד אין קץ לאיש שנשמי דרך להתפעל ממנה כל עוד שלא דברו ה׳ באופן כי גם שלא יעשה האד׳ ...

פי׳ רבינו ישעיה

ויהי ביום ההוא: הלילה בכלל היום: במקומו · במקום שהכהנים ישנים לפנים מן הלוים: החלו כהות · להיות כהות כי הוא תואר: לא יוכל לראות · תוספות ביאור ופירש לא יוכל לראות היטב אבל רואה היה שהרי אמר החלו ולא אמר כהו וכן הוא אומר ביעקב אבינו לא יוכל לראות ואח"כ אמר וירא ישראל את בני יוסף וטעם הספור הזה במקום הזה אם עניינו על דרך פשוטו לא מצאתי לו טעם נכון ואם הוא דרך משל ור"ל עיני הלב כלומר רוח הקדש וטעמו שהיתה רוח הקדש הולכת ופוסקת ממנו שלא היתה רגילה אצלו כבתחלה מפני מעשה בניו לפי' באה הנבואה הזאת אל שמואל ולא באה אליו · ובדרש אומר כהות ממש ואמר כל המעמיד בן רשע עיניו כהות מכה לו מיצחק וכן עלי ולדעת הדרש היה הספו' הזה הנה לפי שעתיד לזכור הנבואה שבאה לשמואל על עון בנו: ונר אלהים טרם יכבה · אם על נרות המנורה אמר היה זה קודם עלות השחר כי הנרות היו דולקי' מערב עד בקר אע"פ שפעמים היו כבות מקצתן בלילה ושמן היו נותנין בהן כמדה שהיו דולקי' מערב עד בקר וברוב פעמי' היו דולקין עד הבקר ונר מערבי בכל זמן היו מוציאי' אותו דולק ואמר כי באה נבואה זאת לשמואל קודם שכבו הנרות בעוד לילה כמו זמן קריאת הגבר שהרי אומר אחר כן וישכב שמואל עד הבקר · ובדרש אמר כי על נר הנבואה אמר ואמרו וזרח השמש ובא השמש עד שלא ישקיע הק"בה שמשו של צדיק אחד הוא מזריח שמשו של אחר עד שלא ישקיע שמשו של משה מזריח שמשו של יהושע עד שלא תשקע שמשו של עלי הזריח שמשו של שמואל וזהו שאמר ונר אלהים טרם יכבה:

רשי

ושמואל שוכב · במקומו בעזרת הלוים השומרים בית המקדש וכן תירגם יונתן ושמואל שכיב בעזרת ליואי: בהיכל ה' אשר שם ארון האלהים: ויקרא ה' · וקול יצא מהיכל ה' מבית קדש הקדשים שקרא שמואל סוף המקרא העליון מחובר לראש המקר' התחתון זה שאמר הכתוב ירעם אל בקולו נפלאו' עלי היה כהן ושומר מבפנים ושמואל היה לוי ושוכב מבחוץ וקפץ הקול דרך עלי לשמואל במסכת תמיד: טרס

ג

ויהי ביום ההוא ועלי שכב במקומו ועינו החלו כהות לא יוכל לראות: ונר אלהים טרם יכבה ושמואל שכב בהיכל יהוה אשר־שם ארון אלהים: ויקרא יהוה אל־שמואל ויאמר הנני: וירץ אל־עלי ויאמר הנני כי־קראת לי ויאמר לא־קראתי שוב שכב וילך וישכב: ויסף יהוה קרא עוד שמואל ויקם שמואל וילך אל־עלי ויאמר הנני כי קראת לי ויאמר לא־קראתי בני שוב שכב: ושמואל טרם

ב ועיניו ק'
ג
ד
ה
ו

והוה ביומא האינון ועלי שכיב באתריה ועינוהי שריאו למכהי לא יכיל למיחזי: ובוצין בית מקדשא דיי עד לא טפא ושמואל שכיב בעזרת ליואי וקלא אישתמע מהיכלא דיי דתמן ארונא דיי: וקרא יי לשמואל ואמר הא אנא: ורהט לות עלי ואמר הא אנא ארי קריתא לי ואמר לא קריתי תוב שכיב ואזל ושכיב: ואוסיף יי למקרי עוד שמואל וקם שמואל ואזל לות עלי ואמר הא אנא ארי קריתא לי ואמר לא קריתי ברי תוב שכיב: ושמואל עד

עינו ח' חס' יו"ד בתרא וסי' ועינו החלו כהת · ולא כחד מכינו ויאמר יי' הוא הטוב · ויברח אבשלום · ועברת העברה לעבור · יקח ויעלי · ועניו את עינו תראינה · יראו עינו כידו · קרץ בעינו: קרא ד' בקריא' וסי' שמואל · וחברו · חדש ושבת קרא מקרא · בטרם ידע הנער:

רלבג

ויהי ביום ההוא · שבא איש האלהים לעלי להגיד לו הדברים הקודמים בימי עלי היה שוכב במקומו מרוב זקנה והחלו עיניו להיות כהות באופן שלא יוכל לראות · הנה

ושמואל שוכב בהיכל ה' · בהיכל ה' דבק עם ונר אלהים טרם יכבה כי הנר היה בהיכל ה' ושמואל היה שוכב במקומו כי שמואל לא היה שוכב בהיכל ה' אלא בעזרת הלוים לפיכך האתנחתא בשוכב לפי שאינו דבק עם בהיכל ה' וכן פירשו רז"ל כי לא יתכן להבין הפסו' כמשמעו שהרי אין ישיבה בעזרה אלא למלכי בית דוד בלבד כל שכן שכיבה וכל שכן בהיכל וכ"תי ובוצין בית מקדשא דיי' עד דלא טפא ושמואל שכיב בעזרת ליואי וקלא אישתמע מהיכלא דיי' דתמן ארונא דיי' · ובדרש ירעם אל בקולו נפלאות תמן תנינן נעל הכהן מבפנים ובן לוי ישן לו מבחוץ קפץ הדבר על עלי ודבר על שמואל מבחוץ: אשר שם ארון האלהים · בלא ה"א הידיעה והמסרה לית כותיה: טרם

כלי יקר

יוכל לראות כמו לא יכול לראות בהם · עוד אפשר על פי הכתוב דכתיב עינו וקרין עיניו כי בתחלה כהה העין הא' כעין ותכהינה שהוא סמות עין לגמרי הא' ועוד מעט לא יוכל לראות אפי' מהשנית שנשארה לו כי לזה כיון הכתיב שכתוב עיניו השתים:

ונר אלהים טרם יכבה כו' ויקרא אלהים אל שמואל כו' במסכת קדושין פ"י יוחסין אמרו חז"ל אין צדיק יוצא מן העולם עד שמכיח כמותו שנ' וזרח השמש ובא השמש וזהו ונר אלהים טרם יכבה ר"ל קודם שיכבה נרו של עלי ושמואל שוכב בהיכל ה' למלאות מקומו עשו נר זה כמו נר ה' נשמת אדם וכן כתב מהרי"א ז"ל: ולחז"ל ושמואל שוכב והלא אין ישיבה בעזרה אלא למלכי בית דוד בלבד אלא נר אלהים טרם יכבה בהיכל ה' ושמואל שוכב במקומו ע"כ · ועיין רש"י ז"ל וכן הביא הרד"ק ז"ל והוסיף סיוע מהאתנחא אשר בתיבת קולו שוכב שזה מורה שאיננו מקושר עם בהיכל ה' · ועם היות שהרד"ק ז"ל לא הזכיר סיוע זה אלא לפי' הא' שמקשר בהיכל ה' עם תחלת הפסוק כאלו כתוב ונר אלהים בהיכל ה' טרם יכבה ושמואל וכו' הנה גם האתנח מסייע לפירוש הב' שכתב רש"י ז"ל ממסכת תמיד שהאתנח מורה שתיבת בהיכל ה' אשר עם ארון האלקים כמסכת למטה לויקרא ה' אל שמואל מן ההיכל · ועוד צריכים אנו לומר דלפי הפי' הא' מחז"ל שאו' ונר אלהים טרם יכבה בהיכל ה' ושמואל שוכב כוונת הכתוב להודיענו ב' ענייני' הא' שהכבוד של נר אלהים שהיה בהיכל לכבוד התורה אשר שם ארון האלהים · והודיענו ענין שני ששמואל לא היה שוכב עד זמן גדול מהלילה שהיה לומד עד זמן רב שהגיע נר אלהים ליכבות · ולפי' הב' שהביא רש"י שבהיכל ה' נמשך למטה אם כן הודיענו ונר אלהים הענין הא' לבד שלא ישן שמואל עד שעבר זמן רב מהלילה ונר אלהים טרם יכבה ושמואל שוכב ומה שאמר אשר שם ארון אלהים בלא ה"א הידיעה ובמסרה לית דכוותה ע"כ דהי"לל ארון האלקים · ועיין הרלב"ג ז"ל ומהרי"א ז"ל כתב כעין הנז"ל והוסיף מדיליה ושמואל שוכב בהיכל ה' רוצה לומר שבהיות שמואל שוכב ושקט מוכן לנבואה וגם השכל פנוי מעסקי העולם ומשוטט במחשבתו בהיכל ה' אשר שם ארון האלהים אשר ע"י ההתבודדות הוכן שהגיע אליו דבר ה' ויקרא שמואל ולהיות מחשבתו משוטטת בארון אלהים ע"כ באה אליו הנבואה שעתיד ארון האלהים לגלות בגלות:

ולע"דן שכוונת הכתוב לומר שעם היות שוכב הגיע אליו קול ה' ושמע שקראו שעם היות שוכב שמעו שקול ה' בכח ועכ"ז לא שמעו עלי והודיענו שעם היותו שוכב נזדרז מיד כשקראו ויאמר הנני ולא הוצרך כאן השנות אליו הקריאה לומר שמואל שמואל אלא ויקרא ה' אל שמואל ומיד ויאמר הנני כי בזה יורה עבודתנות שמואל ומורא רבו לא כן בסמוך כשאמר לו עלי והאמרת דבר כו' כי שומע עבדך שם נאמר שקרא שמואל שזה ג"כ מענוה כי לא האמין יבוא אליו דבר ה' כי עפר הוא בעיניו ומה הוא לכך המתין עד השנות אליו הקריאה שמואל שמואל · ואמר שם ארון אלהים בלא ה"א הידיעה לומר שהיה נר ה' נתון בהיכל אשר שם ארון ואשר שם אלהים שכל אחת משתי בחינות אלו ראוי לחלוק כבוד למקום ההוא לכבוד התורה ולכבוד אלי"ם · ובפרט עם בעת שנגלה והרעים ה' בקולו נפלאות ויקרא אל שמואל:

ויקרא ה' אל שמואל כו' צריך לדקדק מה טעם הקריאה הראשונה אמר שמואל הנני ובשנייה לא אמר ויוסף ה' קרוא עוד שמואל ולא כאמר הנני אלא ויקם שמואל וילך אל עלי ויאמר הנני וכן בשלישית · ונראה כי כשנגלה ה' אל שמואל בתחלה נגלה לו בקריאה ולא שקראו שמואל רק קול לו קול אליו כמי שישן ויגערו בו לעוררו ועל זה אמר ויקרא ה' אל שמואל דלא כתי' ויקרא ה' שמואל אלא אל שמואל קריאה שהגיעה אל שמואל אבל לא בשמו ואולי היתה קריאה זו בנועם קולו של עלי כמו שאירע למרע"ה שאז"ל אנכי אלקי אביך שנגלה לו בקולו של עמרם ועכה משה אבי והשיבו ה' אנכי אלקי אביך איני אביך אלא אלקי אביך · ויחייב השכל כן כי זה חייב לו שירוץ אל עלי ויאמר הנני כי קול הקריאה בנועם הקול היה שקראה לי אתה ז"ש כי קראת לי כהדמו' קולך שמעתי ויאמר לא קראת לך ולא לזולתך ז"ש לא קראתי כלל · אמנם בפעם השנית מלבד שהיה נוספת על הפעם הראשונה הנה הוסיף בה עוד על הפעם הראשונה שקראו בשמו שמואל · ויוסף ה' קרא עוד שמואל ולא קאמר אל שמואל והכרח השני אמרו כאן תיבת עוד שהיא מיותרת והכרח שלישי שלא אמר בפעם השלישית תיבת עוד אלא ויוסף ה' קרוא שמואל בג' · והנה לא אמר בפעם הב' ולא בג' הנני בעת הקריאה יען שכיון שראה שעלי שוכב במקומו רחוק ממנו ראה כי מה תועלת באו' הנני כי בפעם ראשונה חשב שעלי קם ממשכבו ובא קרוב אליו וקראו לכך הנני ומשלא ראהו שרץ אל עלי כי חשב שהיה קרו אלו. כשקראו ולכחיל' הדבר לא נתעכב עלי עם אלא הלך לו אחר שקראו ולכך וירץ במרוצה אל עלי וכשראהו במשכבו ואמר לו לא קראתי שוב שכב מאז בפעם השנית ושלישית לא אמר הנני תכף רק עד לכתו אל עלי או קרוב אליו ויאמר הנני כי קראת לי וגם לזאת השיב לא רץ כי כבר בא לכלל דעת שלא בא עלי אצלו והלך לו ואם כן למה ירוץ כיון שאין כאן דבר נחוץ ולזה וילך אל עלי ויאמר הנני וכו' ואז בפעם השני' חשב עלי שמוראתו מורא רבו כמורא שמים היה נמשך זה פעם ושתים ולא"א לו בני שוב שכב א"ל בני אתה בלשון חיבה להסירות שמואל אמר אפי' בהיותו ישן לא שכב לבו מפחד · ומורא רבו מבעתו ולפי' בבואו

ישן לכך אמר בני שוב שכב · אמנם מהרי"א ז"ל כתב כי בפעם הראשונה כשבא שמואל אל עלי מיד כשמעו הקול בהיותו על מטתו אמר הנני וקם ורץ וילך אל עלי ויאמר הנני כי קראת לי ועלי השיבו לא קראתי שוב שכב דרך גערה שחשב עלי כי היה זה מהדמיון כי כמו שהדברים ילכו מהחושים אל הדמיון כן לפעמים ילכו מהדמיו' אל החושים וזו שסיבה אשר ירבו הדמיונות הכוזבים אל המוקדחים ואל חלושי המזג וחשב עלי קרה כן לשמואל לכך גער בו ואמר לא קראתי שוב שכב ושמואל שב אל המטה בבושת פנים וכשבא הקול פעם שנית אעפ"י שחשב שעלי קורא אותו עכ"ז לא אמר הנני מן המטה וגם לא רץ כבראשונ' מהבושה אשר הכלימו עלי בראשונה ולזה הלך אליו ואמר הנני כי קראת לי א"ל הנה עתה לא תוכל להכחיש שקראת לי אחרי ששנה הקול ב' פעמים וידמה שעלי הרגיש בדבר ולכך לא גער בו כאשר גער בו בראשונה אבל אמר לו בני שוב שכב כי בבריאת הגבורת הדמיון לא יהיה כי אם על המעט ורחוק להמצא ולכן אמר לו בלשון רכה בני שוב שכב ע"כ · ומה שכתבתי נכון כי רחוק לומר שעלי יגער בו בשום פעם:

ושמואל טרם ידע את ה' עיין רש"י ז"ל והרד"ק ז"ל ומהרי"א ז"ל הביא דברי המורה ע"ה אשר הסכים בספרו בחלק שנית שלא יגיע לשום נביא מאת ה' קול מוחש כי אם קול מושכל במראה הנבואה ולא בהקיץ · ומאשר הוקשה לו מהשנות כאן בענין שמואל קול קריאה כאשר יקרא עלי אליו קול מוחש · והשיב בפ' מ"ד מהחלק הנזכר ואמר זה לשונו והפשר שישמע הנביא הדבר ההוא שישמעהו במראה הנבואה כדבר הרגיל הנודע עד שלא ירחיק ממנו דבר זה יתבאר מענין שמואל כי כאשר קראהו ה' בנבואה חשב שעלי הכהן קראו פעם אחר פעם שלשה פעמים · אח"כ ביאר הכתוב עילתו ואמר שאשר חייב לו זה להיותו חושב אותו עלי הוא לפי שלא נודע אז שדבר ה' אל הנביאים יהיה בזאת הצורה ולא נגלה לו זה הסוד עדיין והוא או' ושמואל טרם ידע את ה' וטרם נגלה ר"ל שהוא לא היה ולא נגלה לו שכן דבר ה' · או יהיה או' טרם ידע את ה' רוצה לומר שלא קדמה לו נבואה כי כאשר יתנבא כבר נאמר במראה אליו אתודע ויהיה פי' הכתוב לפי ענינו כן ושמואל לא התנבא קודם ולא ידע כי כן תהיה צורת הנבואה עכ"ד המורה ז"ל והני המהתי עליו בספר מחזה שדי אשר לי שאינה דבר כמו שחשב הרב ז"ל אלא שממש בא קול מוחש אל שמואל מעין הקול שבא לישראל בסיני קול אלקים נברא בנס ושהנבואה תבא להם לנביאים לפעמים מושכלת בהתודעות ברור מגיע לשכליהם ולפעמים תבוא מדומה בצורות אשר יראו בכחם המדמה ופעמים תבוא מוחש' בקול מגיע לאזניהם ובדבר נורא שיראו לעיניהם בפועל ושכל אלה מיני הנבואה וחכמי הנוצרים הסכימו בזה והקשה על הרב מפסוק זה של ושמואל טרם ידע את ה' וכו' למה בא בין פעם שנית לשלישית ויראה מדבריו שהוא חשב היה אחרי כל הקריאות ושלא עיין בכתוב ואחשוב אני שלא בא הפסוק הזה כי אם להבדיל בין עלי ובין שמואל כי שוגג היה עלי בקריאה הראשונה לא חשב שהיתה קריאה נבואיית וגם שמואל לא חשב כן והיו שניהם שוים בהבנה בזאת הפעם אמנם אחרי שקראו שנית הרגיש עלי קצת בדבר ואמר שוב בני שכב כאשר אמרתי ובפעם השלישית הבין בשלימות שה' קורא לנער ושמואל לא ידע ולא הרגיש כלל גם בשנית גם בשלישית עד שלמדו עלי ובא הפסוק הזה לתת טעם למה לא הרגיש שמואל בדבר כמו שהרגיש עלי והשיב ושמואל טרם ידע את ה' ר"ל עלי היה לו מקום להבין ולדעת לפי שכבר ידע את ה' ר"ל שהתנבא הוא עצמו ונגלה אליו דבר ה' שיבא בקול מוחש אבל שמואל עדיין לא ידע את ה' כי לא נתנבא עד הנה ועוד שלא נגלה אליו דבר ה' מפי שומע ומלמד איך תהי' צורת הנבואה ולכן לא הרגיש כלל בקריאות עד שהודיעו עלי הדבר ות"י עד לא ש ף למידע דחלתא דה' וזכר הכתוב כי גם בפעם השלישית הלך שמואל אל עלי כי לא נמנע מלכת אליו עם היות שלא ענהו כחפצו כפאר הפעמים והכריע דבריו מאו' דבר כי שומע עבדך שזה מורה שיגיע קול מוחש לנביא עד כאן תורף דברי מהרי"א ז"ל:

ולע"דן לפרש ושמואל טרם ידע את ה' שבא הפסוק בין הקריאה שנייה לג' שדווקא בזאת השנית הוא ששמואל עדיין לא ידע את ה' וכו' אמנם בפעם השלישית כבר התחיל רוח ה' לפעמו ונסתפק לו' מי זה הקורא אלי כיון שעלי אמר פעמים שלא קראני אולי מה' יצא הדבר ז"ש ושמואל טרם ידע את ה' עדיין לא ידע כאלו מתמיה איך עדיין לא ידע את ה' ולפחות אם לא ידע את ה' והשגתו והי"לל את דבר ה' שקול הקורא קול שדי ז"ש ושמואל טרם לא ידע את דבר ה' ר"ל ועדיין לא ידע דבר ה' זו קשה מו הראשונ' ואמר זה להודיע כי כאן היה לו לידע ולגלו' לנו שאחר כך ידע בשלימות אך לא בבירור וז"ש ויוסף ה' קרוא שמואל בשלישית שבתיבת בשלישי' מיותרת אבל רמז שבפעם השלישית הזו נתוספה בו שהקריאה מה' היתה לא בבירור אך פוסח על שתי הסעיפים שהרי ויקם וילך אל עלי ואז ויבן עלי כי ה' קורא לנער והדמיון שחשב שמואל שעלי קורא אותו לא היה כוזב כי בא אליו האלקים בקולו של עלי להיותו נער והוא שגרם לו לבוא גם בשלישית של עלי עם היות שהוחזק לו פעמים שלא לזה בדמיונו ז"ש ויבן עלי ב' עניינים הבין שהדיבור מהשי"ת הוא ז"ש כי ה' קורא זה הוא ענין א' · והבין גם כן טעם בואו אליו בקולו של עלי יען שהוא לנער על פי דרכו · עוד אפשר שכוונת הכתוב לומר התגלות לשמואל איך לא עבון

מנחה קטנה

שליו שלא שם מתוך אונג תורה · ושמא תאמר מ"ש כיון שנבואת שמואל היה פרה בלענה והלא טוב טוב היה תנא לעלי בשורה רעה זו ע"י אחר ולא ע"י שמואל שגדלו כבן ולמדו תורה וגרם לו כל ככבוד הזה ואין תנא לו הבשורה רעה הזאת על ידו ע"כ הקדים ואמר אמת הוא טוב שתבא לו הבשור' ע"י אחר אך מה נעשה כי דבר ה' היה יקר בימים ההם אין חזון נפרץ באופן שלא היו נביאים אלתו ודי לאלקים הנבואה הרעה אשר אמר לו ולמה ישנה לו שיד באחרת קשה הימנה או דומה לו וע"כ הוכרח להיות על ידי שמואל: ועיניו החלו כהות לא יוכל לראות הודיע בזה שנבואת שמואל מיד כשנאמר' החיל לקיים · והנה מדרך הטבע כשהראיה מתחיל לילך ולחסר מהזקן הוא חסר מעט מעט עד שנדלה היות עיניו כבות ממש"כ פה לא כן היה כי אם ויהי ביום ההוא שכקם השם לגלות אוזן שלו ע"י שמואל מיד עיניו החלו כהו' עד שלא יוכל לראות מזה נראה שאובע אלהי בית שמיד שכהה עיניו נאמרה כבר את שמואל ובשנאמרה נבואת שמואל כהה עיניו וזה שאמר ויהי בי' כ הפוא וגו' ועיניו החלו כהות וגו' ושמואל שוכב וגו' כאילו רוצה לומר עוד זה מדבר וזה בא שניהם כאחד ממשמשי' ובאים באופן שמיד כשנאמר' נבואת שמואל עשתה רושם בעלי: ושמואל שוכב בהיכל ה' · סיפר כזה מעלת שמואל שהיה ה' דיבר עמו בהקיץ ולא בחלום ע"פ חלום וזה שאמ' ונר אלקי' טרם יכבה ושמואל שוכב וגו' הטעם ששמואל שוכב הוא מגיד שכבר התחיל לשכבות ולא היה יוכל לראות עוד לעיין בלימודו ואלולי כן לא היה שוכב עדיין כי אם עוסק בתור' אלא ע"פ ההכרח שהיה אור הנר הולך ומתמעט עד שכמעט שלא כבה שהיה שיעור קטן להכבות ואז ושמואל שוכב וכמעט רגע קט לשכיבתו שעדין לא נם כלל שלא היה משכיבתו אז שיעור להתנמנם והא ראיה ונר אלקי' טרם יכבה שעדין לא כבה הנר והוא שכב עצמו קרוב וסמוך לכבית הנר מזה נראה ששיעור קטן היה ביני וביני ואז ויקרא ה' בהקיץ אל שמואל ולא המתין עד שישכב בתנומת עלי משכב לגלות אזנו אלא בהקיץ ממש · ושמא תאמר שאין זה הכרח שלא ייסן כלל כי אולי מיד ברגע כשימרא שסכב ישן כדרך כמה בני אדם שישינים סמוך לשכיבתם ממש וביותר שמואל שהיה ניר וזמן לב תוך הלילה ואינו מפתיעא שמספתו שינה מיד לזה אמ' שאינו כן שהרי היה שוכב במקום נורא בהיכל ה' אשר שם ארון אלהי' והי' יראתו המקום עליו שלא לישן מיד וכפין שאמר יעקב מה נורא המקום הזה ואנכי לא ידעתי שאלו ידעתי לא ישנתי במקום קדוש כזה מזה נראה שאימת המקום גורם מניעת השינה במקצת וש"מ שבהקיץ דבר ה' עמו · ופ"כ וירץ אל עלי וגו' כי ידע בבירור שקול לו וקול אליו בא אלא שלא ידע שכנו ומהותו מי קרא לו ומא"כ אם היה זה בחלום לא היה רץ מיד עד קריאתו שנית בהקיץ כי היה בהתפעלות אשר קול מוחש או חלום בעלמא ע"כ אמר הנני כי קראתני לי שקול ודאי שמעתי בהקיץ ולא בחלום ועלי השיבו לא קראתי שוב שכב · ואלו שמעת שמואל אחר עמידתו בחלום לא היה בעמדתו שוכב לבד בהיכל ה' אחר שם ארון האלהים:

פי' רבי' ישעיה

החלו כהות · החלו להיות כהות ונר אלהים טרם יכבה בהיכל ה' אשר שם ארון אלהי' · ושמואל שוכב · והוא מקרא מסורס והיה שוכב בעזרה עם הלויים:

טרם ידע את ה׳ · פירש טרם שידע את דבר ה׳ היה זה שקרא אליו ולא הבין כי עדיי׳ לא ידע את ה׳ ולא נגלה אליו דבר ה׳ בנבואה לפיכך לא היה מבין כי ה׳ קור׳ על כן אדם לפיכך קם שלש פעמים אל עלי בטר׳ ידע : וטרם נגלה · הוא כפול דבר או פירש טרם ידע כי עדיין לא ידע בחכמה האלהו׳ אע״פ שלמד בספר החכמות כי א״ל למד בזאת החכמה היה מבין ומבחין בקול הנבואה נראה שכן דעת יונתן שתרגם עד דלא אליף למידע דחלתא דיי׳ : ויבן עלי · כי בשתי הפעמים חשב עלי כי נדמה לו לשמואל כי אדם קורא אותו ומתוך שנתו היה נדמה לו זה ולא היה קורא לו אדם אבל כאשר ראה כי שלש פעמים זו אחר זה שמע הקול אחרי שניעור משנתו ידע כי גם היה טועה שמואל ובאמת היה שומע הקול ולא היה קול אדם כי לא היה שם אדם אחר שהיה קורא אותו לפי׳ הבין עלי כי קול מלאך ה׳ היה והחכ׳ ראב״ע פי׳ כי לפי ששמואל לבדו היה שומע הקול ועלי לא היה שומע אותו ידע עלי והבין כי קול הנבואה היה שהקב״ה משמיע אותו למי שירצה וכן וישמע את הקול מדבר אליו וכן אר״ל מדב׳ אליו קול לו קול אליו משה שומע ואין ישראל שומעין : ויבא ה׳ ויתיצב · נראה בפעם הזאת נראת תמונה לנגד עיניו במראה הנבואה לפי׳ אמר ויתיצב כמו ויתיצב מלאך ה׳ בדרך : דבר כי שומע עבדך · ולא אמר ה׳ כמו שאמר לו עלי כי היה ירא עדיין מהזכיר השם במראה הנבואה ויש בו דרש כי חשש עדיין שמא קול שד הוא וזה רחוק :

ז׳ עַד לָא אֲלַף לְמִידַע אוּלְפַן מִן קֳדָם יְיָ
וְעַד דְּלָא אִתְגְּלֵי לֵיהּ פִּתְגָם נְבוּאָה
דַּייָ : וְאוֹסִיף יְיָ לְמִקְרֵי שְׁמוּאֵל
ח׳ בִּתְלִיתָאָה וְקָם וַאֲזַל לְוָת עֵלִי וַאֲמַר
הָא אֲנָא אֲרֵי קְרֵיתָא לִי וְסַבַּר עֵלִי אֲרֵי
מִן קֳדָם יְיָ מִתְקְרֵי לְרַבְיָא :
וַאֲמַר עֵלִי לִשְׁמוּאֵל אֵיזִיל שְׁכוּב וִיהֵי
אִם יִקְרֵי לָךְ וְתֵימַר מַלִּיל יְיָ אֲרֵי שָׁמַע
ט׳ י׳ עַבְדָּךְ וַאֲזַל שְׁמוּאֵל וּשְׁכִיב בְּאַתְרֵיהּ :
וְאִתְגְּלֵי יְיָ וְאִתְעַתַּד וּקְרָא כִּזְמַן בִּזְמַן
שְׁמוּאֵל שְׁמוּאֵל וַאֲמַר שְׁמוּאֵל מַלִּיל
אֲרֵי שָׁמַע עַבְדָּךְ : ואמר

ז׳ טֶרֶם יָדַע אֶת־יְהוָה וְטֶרֶם יִגָּלֶה
אֵלָיו דְּבַר־יְהוָה : וַיֹּסֶף יְהוָה קְרֹא־
ח׳ שְׁמוּאֵל בַּשְּׁלִשִׁית וַיָּקָם וַיֵּלֶךְ אֶל־
עֵלִי וַיֹּאמֶר הִנְנִי כִּי קָרָאתָ לִי וַיָּבֶן
עֵלִי כִּי יְהוָה קֹרֵא לַנָּעַר :
וַיֹּאמֶר עֵלִי לִשְׁמוּאֵל לֵךְ שְׁכָב וְהָיָה
אִם־יִקְרָא אֵלֶיךָ וְאָמַרְתָּ דַּבֵּר יְהוָה
כִּי שֹׁמֵעַ עַבְדֶּךָ וַיֵּלֶךְ שְׁמוּאֵל וַיִּשְׁכַּב
ט׳ י׳ בִּמְקוֹמוֹ : וַיָּבֹא יְהוָה וַיִּתְיַצַּב וַיִּקְרָא
כְפַעַם־בְּפַעַם שְׁמוּאֵל ׀ שְׁמוּאֵל
וַיֹּאמֶר שְׁמוּאֵל דַּבֵּר כִּי שֹׁמֵעַ עַבְדֶּךָ :
ויאמר

רש״י

טרם ידע את ה׳ · עדיין לא היה מכיר ענין קול נבואה כל טרם שבמקרא לשון עדיין לא כתרגומו עד לא ואינו לשון לפני וזה יוכיח ועוד כי טרם תיראון מפורש ממנו וכן כל שיח השדה טרם יהיה בארץ : ויאמר שמואל דבר · ולא הזכיר שם שמים כמו שליוהו עלי אמר שמא קול אחר הוא : עושה

רלב״ג

הנה טרם שכבה נר אלהים והוא אצל עליית השחר היה שמואל שוכב אצל היכל ה׳ אשר שם ארון האלהים בלשכה אחת היתה שם ובעת הזה המוכן בהגעת החלומות הצודקים התחלה להגיע אליו הנבואה עד שקרא אליו ה׳ במראה הנבואה ואמר הנני ורץ לעלי כי נדמ׳ לו שעלי היה קורא אותו וכן נדמה לו זה עד ג׳ פעמים שהרגיש עלי כי ה׳ קור׳ לנער וצוהו שאם יקראהו עו׳ ישיב לו דבר ה׳ כי שומ׳ עבדך וידמ׳ שלא סמך שמואל על זה כי ה׳ קור׳ לו להיות דבר ה׳ והיה הנבואה יקר בימים ההם עם חשבו היותו בלתי ראוי לנבואה והנה הודיעהו הש״י בדרך הנבוא׳ הרע העתיד לבא על ישראל עת מלחמת פלשתים שמתו בה רבים מישראל ולוקח ארון האלהים ומתו חפני ופנחס והרע העתיד לבא לנוב עיר הכהנים כי מתו בה בית עלי מלבד אביתר על יד שאול וידמה שלזה אמר האל וכלה כי התחלת הפורענות היה במלחמה שמת בה חפני ופנחס וכלוי הפורענות היה בענין נוב עיר הכהנים · ואמר

מנחה קטנה

אתה שקול שמעתי קול · שכיון שאני לא קראתי לך ואדם אחר אין פה לקרוא לך א״כ ודאי לא קול ממש היה אלא לפי דמיונך : ובפעם השנית אזר שמואל אל עלי ואמר לו הנני ואז חשב עלי שודאי קול קרא אליו אלא שהיה דרך עלי כשהיה קורא לשמואל היה קורא אותו בני או בני שמואל כלפי שא״מוא׳ שכל המלמד לבן חבירו תורה כאילו ילדו · וכמו שאמר ישעי׳ הילדי׳ אשר נתן לי ה׳ והיו תלמידיו · ונ״כ אמר עלי לשמואל הרי לך סימן מובהק שלא קראתי לך שאת אומ׳ שהקול קרא שמואל וא״כ לא נקראת משני שהרי לא קראתי בני כדרכי תמיד לכנות לך בשם בני וזה שאמר לא קראתי בני · מזה תדע שאני לא קראתי לך ע״כ שוב שכב עד אשר תראה אם יגיע לך איזה בירור מי הוא הקורא לך · ובפעם השלישי׳ היה שמואל כמסופק אם הוא עלי או לא אלא שמ״מ הלך אל עלי · ואמר הנה שמעתי דברים טובי׳ ונכוחי׳ ומ״מ כיון שאין כאן אדם זולת שניכו וא״כ ודאי קראתני לי ואז הבין עלי שממש יש כדבר ואין זה כי אם קול ה׳ אליו ואמר לך שכב · וגו׳ כי שמע עבדך ולא די כאמרך דבר כי שומע אני כי אם ג״כ עבדך כי זה הוראה שאתה מוכן לשמשות שליחות המקום ולהיות עבד ה׳ · ושקול שמואל באמת כזה שקדמה קריאה לריבור פעמי׳ ושלש מפני הסיבה · ועם גם כדי שלא ישובב דעתו ויהי׳ מיושב בדעתו כי זה היה טרם ידע את ה׳ וז״ש ושמואל טרם ידע את ה׳ וגו׳ ונ״כ ויוסף ה׳ ק״וא שמואל קריאה אחר קריאה כדי שיתיישב דעתו לשמוע מה ידבר לו : הנה

כלי יקר

נתן לבו בפעם שנית והלך שהשי״ת קורא לו לז״א כי שמואל כבר נכנס בלבו ספק לו׳ אולי אין עלי הקורא כיון שנדמה לי בראשונה שקראני ורצתי אליו ואמר לא קראתיך וגם בשנית א״כ הוית חזקה למאן דאמר בתרי הויא חזקה ואעפ״י שאין ההלכה כן מ״מ ראוי לחוש ולכן משנית והילך לא אמר הנני בעת השמיעה כאשר בראשונה כי אם עד בואו לפני עלי וילך אל עלי ויאמר הנני כי לא ידע מי הוא הקורא וכן בשלישית לזאת הסיבה גם כן לא אמר הנני כי אם עד בואו לפני עלי באופן שכבר חשב אולי אין זה קולו של עלי אבל מה שנעלם ממנו לגמרי שעדיין לא ידע הוא את ה׳ ואת דבר ה׳ כי מרוב ענותנותו לא שת לבו אולי דבר ה׳ ז״ש ושמואל טרם ידע את ה׳ ר״ל עדיין לא ידע את ה׳ ועדיין לא נגלה אליו דבר ה׳ אבל כבר ידע ונתן אל לבו שאיננו עלי והלך לפניו לברר הענין על ידו כי כיסה באלה והוא רבו · ודרך הלוי ושמואל טרם ידע טרם כמו לפני ר״ל טרם זאת הפעם השלישית שיזכיר ידע את ה׳ וטרם גם כן ידע שיגלה דבר ה׳ אליו אלא העצוה חייבה לו שיוסף ה׳ קרוא שמואל בשלישית ועכ״ז קם והלך אל עלי ויאמר הנני עם היות שטרם ידע ומובן בזה אומרו טרם ידע הטרם ולא לשון עדיין לא ידע ומובן שכתבו כאן בין פעם שנית לשלישית לו׳ שטרם השלישית ידוע הכל ונתון אל לבו אך לא בבירור :

ויוסף ה׳ קרוא אל שמואל וכו׳ עיין הרד״ק ז״ל וכבר כתב׳ שמהרי״א מפרש שמהפעם השנית התחיל להבין עלי ונסתפק אולי ה׳ דבר בו ומלאתו על לשונו אמנם בפעם הג׳ אז ויבן עלי תוכן הענין בלי פקפוק : ולע״ד כתבתי בפסוק הקוד׳ שויבן עלי כולל שני ענינים הא׳ שהבין אמתת הדבר שהשם יתב׳ המדבר ז״ש כי ה׳ קורא והענין הב׳ הבין טעם למה באה אליו הקריאה בנועם קולו של עלי יען היותו לנער שלא יקבל נזק מהפחד ז״ש קורא לנער והפס׳ לומר עוד כי בפעם הראשונה כאשר אמר לו עלי שוב שכב הגיד הכתוב שעשה שמואל כן דכתיב וילך וישכב אמנם בפעם השנית בכי שוב שכב לא כתיב וילך וישכב כי רוח ה׳ נוססה בו ותחל רוח ה׳ לפעמו ותדד שנתו מעיניו ואפי׳ לשכב על המטה בלי שינה לא רצה לשכב ולהיותו מוכן בא הדבו׳ תכף וזהו שאמר ויוסף ה׳ קרוא שמוא׳ בשלישית רוצה לומר שלא עבר זמן שכיבה אלא תכף בשלישי׳ קראו ה׳ דאם לא כן בשלישית מה בא ללמדנו ידוע הוא אלא ודאי לומר שלישית בזמן היא אבל לא בשיעור ולכך בבואו בחפזון הבין עלי כי ה׳ קורא לנער מלבד היות פעם שלישית דבתלתא הויא חזקה שאולי זה רמז באומר בשלישית כלומר שהיותו בשלישית חייב לעלי להבין כי ה׳ קורא לנער אמנם מה שבאה הנבואה אל שמואל על זה האופן כתב מהרי״א ז״ל כי מאת ה׳ היתה זאת כדי שיהיה גלוי דעת לעלי והקדמת ידיעה כדי שישאלהו בבקר וידע שאלו באה אליו הנבואה בבוק׳ אולי היה שמואל בוש וירא להומרה לעלי רבו שהרי גם בכל זאת לא גילה אותה אליו כי אם אחר ההשבעה עד כאן : ולע״ד עוד טעם בזה כדי שלא יחשוב עלי כי רעיוני לבו על משכבו סליקו והם הם שראה לא נבואה אלא מהרהורין נתדמה לו כן ויאשים את שמואל תלמידו לכך ראה ה׳ ויוכח אמם על ידי איש האלהים ובלילה קרא שלש פעמים שמואל עד שהבין עלי כי ה׳ קורא לנער ונתברר אלו היותה נבואה ברורה וחזון נפרץ :

ויאמר עלי לשמואל לך שכב וכו׳ נראה לדקדק אומרו כאן לך שכב ובפעמים הקודמים שוב שכב גם נראה צריך לדקדק אומרו וישכב במקומו ולמעלה אמר וישכב בלבד ונראה כי עלי ידע ונתברר לו היות ה׳ מדבר אליו ולכך יפקוט באופן שלא יוכל עוד שמואל לישן עד הגיע אליו נבואה לכך אמר לך שכב ולא אמר שוב שכב שלשון שוב שכב מורה על שישוב לשכב כאשר שכב מקודם וזה כמנע כי נדדה שינה מעיניו עד ימלא את הדבקות האלהי · ואפשר עוד כי עלי ראה בשכלו שאין נבואה זו אלא על עלי עצמו דאף על גב דאיהו לא חזי מזליה קחזי · ועוד ראה שלא נגלה אליו איש האלהים אלא לתלמידו הבין שאין בשורה מולאת בפיו לזה היה בוחר עלי להרחיק הנבואה הזאת חבי כמעט רגע עד יעבור זעם בת דינה בטל דינה ולזה אמר לשמואל לך שכב שילך למקום זולת לשכב ולא ישוב אל המקום אשר עמד ושכב שם עד הנה ולכך לא אמר שוב שכב שלשון שוב שכב מורה שישוב אל אותו המקום עצמו אבל אמר · שוב שכב והיה אם יקרא אליך ולא אמר והיה כי יקרא אליך במה שאמרנו שחשב תבטל הנבואה ולעומת זה הזכיר הכתוב כי שמואל הלך וישכב במקומו הלך דרך אמרת כאלו ראה ושכב במקום אחר כאשר דבר עלי וחזר וישכב במקומו דייקא שכיון שהגיע אליו גלוי דעת מעלי רבו כי פי ה׳ המדבר אליו חזר אל מקומו הקבוע לו אשר בו נראה לו ה׳ פעמים אולי יגמור ה׳ בעדו · ואף על פי שאמר לו עלי ואמרת דבר ה׳ כי שומע עבדך לא עשה כן שמואל מהטעמים שיבואו בפסוק ויבא ה׳ :

ויבא ה׳ ויתיצב ויקרא כפעם בפעם וכו׳ חז״ל תוספתא דברכות בילקוט ויקרא כפעם בפעם שמואל שמואל אברהם אברהם יעקב יעקב משה משה לשון חיבה לשון זרוז הם הם עד שלא נדבר עמהם הם הם משנדבר עמהם הם הם עד שלא נכנסו לגדולה ע״כ · ובב״ר פר׳ ויצא פ׳ ע״ב ויאמר אליו מלאך האלהים בחלום יעקב יעקב וגומר רבי אליעזר ן׳ יעקב אומר אחד לו ואחד לדורות אין לך דור שאין בו כאברהם ואין דור שאין בו כיעקב ואין לך דור שאין בו כשמואל ע״כ · ובילקוט מביא גם כן אין לך דור שאין בו כמשה עכ״ל · וכן הביא מהרי״א ז״ל ואמר שאין הכונה בבחינת הנבואה שהרי כתיב ולא קם נביא עוד בישראל כמשה אבל אמר כן בבחינ׳ ההנהגה שהיו מגינים שימלא בכל דור ודור כמאמרם לתקן כמו שאמרו ז״ל יפתח בדורו כשמואל בדורו ע״כ · ואולי מדרש רבה שלא הזכיר משה הוא מפני קושית ולא קם נביא עוד ולא התקן כולם קרא על כן צריכים אנו לומר דבר שוה לכל מי שהוכפלו שמותם שהוא מיד ולדורות שבכל דור יהיה כמות׳ דאם לא נאמר כן נאמר לו הרי במשה נאמר משה משה ובי היכי דבמשה לא מצית למימר בו ולדורות

הכי נמי בכל השאר שהוכפלו שמותם אלא ודאי גירסת מהרי״א ז״ל והילקוט מוכרחת דגרסינן נמי משה וכמו שפירש מהרי״א ז״ל שהוא בבחינת ההנהגה שיעמוד במותם בערך הדור יפתח בדורו כשמואל בדורו אלא דקשיא לי על פי׳ מהרי״א ז״ל דאם כדבריו אם כן קשה מאן פלג לך לומר זה אברהם וזה משה וזה יעקב וזה שמואל :

ונראה לע״ד בסוד הגלגול וכמו שאמרו הראשונים זה מה שהיה הוא שיהיה משה היה הוא שיהיה שכל החסידים הם עצמם חלק מה מנשמתם הבא בגלגול כדי להעמיד הדור וזהו אברהם היו יהיה היה לשעבר ויהיה לעתיד והיינו מ״ש אין לך דור שאין בו כאברהם יצחק ויעקב כאברהם ממש חלק וניצוץ ממנו כפי הכנת הדורות ית׳ חכם הרזים וכן אין לך דור שאין בו כמשה שעם היות שאין עוד נביא לא כמשה ולא זולתו כי ולא אתנו יודע עד מה הנה לא בבחינת הנבואה דבר המאמר כי אם בבחינת הנשמה ממש · וחלק ממנה ממש הבא כמה פעמים לעולם כדי להעמידו ולקיימו · ורש״י ז״ל ויאמר שמואל דבר ולא הזכיר שם כמו שלוהו עלי אמר שמא קול אחר הוא ע״כ · ועיין הרד״ק ז״ל והם דברי רש״י הנז״ל · ומהרי״א ז״ל כתב ויבא ה׳ ויתיצב כפעם בפעם רוצה לומר שבא קול ה׳ ויתיצב בהזניו כשאר הפעמים כי הוא לא ראה תמונה כלל ולזה אמר שמואל דבר כי שומע עבדך ולא אמר דבר ה׳ כמו שאמר לו עלי לפי שעדיין היה מסופק אם היה המדבר ה׳ עד שראה אופן הדברים · והביא טעם מחז״ל למה בא ה׳ אל שמואל דכתיב ויבא ה׳ אל שמואל ושאר הנביאים היו צריכים ללכת אל ה׳ אמרו שבמדה שמדד שמואל לסבב מעיר לעיר לשפוט את ישראל שלא יצטרכו לבא אחריו כך מדד לו הקב״ה שלא להטריחו לבא אחריו אלא השם יתברך בא אחרי שמואל דכתיב ויבא ה׳ ויתיצב וכו׳ ע״כ · והנה במה שכתב שלא תמונה הכתוב שאומר ויתיצב מנגד דבריו כמו שכתב הרד״ק ז״ל גם אומרו ויבא ה׳ מורה כדברי הרד״ק ז״ל · ועיין הרלב״ג ז״ל · ולע״ד שדרך נבואה היה זה כדברי הרלב״ג ז״ל והענין הוא כי מדרגות הנבואה רבים ראשונה באל שדי כדכתיב וארא אל אברהם וכו׳ באל שדי והיא אספקלריא שאינה מאירה · אמנם הנבואה שהיא בשם הויה שהיא האספקלריא המאירה לא נודעתי להם שלא נגלה אליהם בהם כ״א אל אדון הנביאים משה ע״ה · ובזה מובן שלא אמר דבר ה׳ כי אולי הדבור יהיה מאל שדי אלא אמר סתם דבר כי שומע עבדך · ולכל הפירושים נתקיים בשמואל תן לחכם ויחכם עוד שלא אמר דבר ה׳ ובזה אבין אומרו ויאמר שמואל שתיבת שמוא׳ מיותרת אכן אמר כי בלמידה זו כשמו שמואל כן הוא שנתחכם עוד ולא אמר דבר ה׳ מכל הטענות הנזכרות לעיל · והיה עוד מחכמת שמואל שהמתין עד שקרא פעמים שמואל שמואל ואחר כך ויאמר דבר כי שומע עבדך כי גם זו מענוה כי לא האמין שהשם יתברך ידבר עמו עד השנות הדבר לא כן בפעמים כולם תכף כשהיה אומר שמואל היה אומר הנני ומה שאמר כפעם בפעם פירוש כשני הפעמים יחד שאז הוא שמואל שמואל · או יאמר ויקרא כפעם בפעם שמואל ולא אמר דבר כי שומע עבדך עד השנות ב׳ שמואל אז אמר דבר כי שומע וכו׳ ולהורות שלא אמר יחדיו שמואל שמואל פסיק טעמא וכמ״ש ויבא זכו׳ ויתיצב שהוא כפול אפשר לפרש כמו שפי׳ ז״ל בפסוק אלהים נצב בעדת אל אטימוס ר״ל פקיד ליפרע מהדיינים אם יעוותו דין א״ו דכוותה כפרש ויבוא ה׳ ויתיצב שבא נצב לריב ה׳ ולדון דינו של עלי וביתו לכך אמר ויתיצב :

ויאמר ה׳ אל שמואל הנה אנכי וכו׳ ביום ההוא אקים כו׳ עיין רש״י ז״ל וכן הרד״ק והוסיף ע״ש וכן כתב הרלב״ג ז״ל והוסיף ע״ש · ומהרי״א ז״ל הוקשה ׳ז מה תועלת בהשנות נבואה רעה זו ע״י שמואל שכבר נאמר כל זה ע״י איש האלקים הבא אליו והשיב שעלי הי׳ מסופק בדבר איש האלקים אם מה׳ היה הדבר אם לא לפי שדבר ה׳ היה יקר בימים ההם ויורה על זה שלא תמלא שדבר עלי דבר כלל על דברי איש האלהים כ״ש בהיותו אלקנה כדעת חז״ל שלא היה נביא קודם לזה הנה מפני זה ראה האל יתברך לשלוח את שמואל באופן שידע עלי עצמו שהגיע אליו הדיבור האלהי מבין שני הכרובים וישאלהו עלי וידע שבאמת דבר ה׳ אליו ועל ידו יתאמת דבר איש האלהים ובאומרו הנה אנכי וכו׳ ביום ההוא וכו׳ הכל כדברי הרד״ק הנז״ל ע״כ :

ולע״ד להקשות על דבריו ז״ל ראשונה דכיון שגלוי לפניו ית׳ שעלי יספק בדבר איש האלהים עד עת בוא דבר שמואל א״כ לבטלה שלח איש האלהים אל עלי שהרי לא האמין בו · ועוד קשה מאד שעלי יספק בדברי אלקנה החסיד שיבא מדעתו ויאמר הדברים בשם ה׳ חלילה לו לעלי לחשוד את אלקנה החסיד ואיש האלהים אלקנה כשמו לחשבו כנביא בקר · ועוד שאם שמואל בא אליו הנבואה לאמת דברי איש האלהים א״כ היה לו לשי״ת לומר לשמואל לך אל עלי ואמרת אליו הנה אנכי וכו׳ ולא מצינו כי אם גלוי אוזן לשמואל לא שתאמר לו הנבואה כדי שיאמר לו הוא אל עלי שאם לא הרבה והפציר עלי לא הגיד לו שמץ דבר ממנה עד שהשביעו · ועוד דא״כ לא היה לו לומר אלא ויאמר ה׳ אל שמואל לך אמור אל עלי כי כל אשר דברתי אל איש האלהי׳ האמת והצדק : ובתוך דברי מהרי״א מבליע בנעימות דברותיו קצת מאלו הדקדוקים אבל לא יצא מהם שעדיין הם במקומם עומדים וצ״ע :

ולעד״ן להרץ באורך נבואה זו על שמואל שבאה להודיע חדוש גדול והוא ע״ד המוסר דין על חבירו הוא נענש תחלה מכלל שחבירו יענש באחרונה כן כב יכול הודיע השם יתברך לשמואל שארון האלהים ילקח ויפלו ישראל בחרב וז״ש הנה אנכי דלא קאמר עושה אלא הנה אנכי ר״ל הנה אנכי נלכד תחלה ואחר כך אני עושה דבר בישראל בישראל עצמם אשר כל שומעו תצלנה אזניו ואחר זה יחול עונש בית עלי ז״ש ביום ההוא שנענשתי תחלה כב יכול אני וישראל עמי אז באחרונה אקים אל עלי כו׳ · ואמר החל וכלה החל את כל אשר דברתי אל ביתו דאל ביתו יהי׳ החל ועל

עושה דבר · זהו גלות הארון : תצלנה · תכנין הפעיל שרשו צלל והוא ענין הרעשה כמו לקול צללו שפתי : ביום ההוא · ביום שיהיה זה הדבר הקשה אשר כל שמעו תצלינה שתי אזניו ביום ההוא אקים אל עלי מה שדברתי אל ביתו ע"י איש האלהים כמו שכתוב למעלה כי ביום ההוא תהיה תחלת הפורענות הבאה על בית עלי שימותו בניו וכן אכלה הרעה אל בית עלי עד עולם : אל ביתו · כמו על ביתו וכן אל ההריס לא אכל : כי שופט אני · לא יכלה משפטי בזרעו עד זמן קצוב אלא עד עולם אשפטם שיתבזו ויתקצרו ימיהם : בעון אשר ידע · בעון סמוך למלת אשר כאילו אמר בעון הדבר אשר ידע ובעונו ילקה זרעו עד עולם שכתוב ומשלם עון אבות אל חיק בניהם אחריהם

ואף על פי שהיו בנים זפאים האל ית' שמו קורא הדורות מראש ויודע מה שעתיד להיות ידע פי לא יהיה בבניו עד עולם שיהיה זכאי כל כך שלא יזכר לו עון אבותיו זה: כי מקללים להם בניו · תקון סופרים כי לא רוצה לומר לאל יתברך אלא שכנה הכתוב וזה אחד מי"ח פסוקים שהם תקון סופרים והקללה הזאת הוא ענין בזיון כמו שאמר עליהם ובוזי יקלו וי"ת ארי מרגזין להון בנוהי: לא כהה בם · לא עכרם ולא מנעם אע"פ שאמ' אל בני כי לא טובה השמועה זה היה לעת זקנותו שלא היו יראי' ממנו ומתחלת עשותם הרעה היה לו למנעם ולהריב עמהם בחזקה ולא עשה כן : בזבח ובמנחה · לפי שהיו הם כהנים ומקריבים זבח ומנחה אמר כן כלו' לא תועיל להם כהונת' לפני או מפני שמעלו בזבח ובמנחה אע"פ שישתדלו בזבח ובמנחה לכפר מעלם לא יכפר להם לעולם ורבותי' ז"ל דרשו בזבח ובמנחה הוא דלא יתכפר אבל יתכפר בתלמוד תורה ובגמילות חסדים ומהם אמרו אבל מתכפר בתפלה : ויפתח · כלו' קם בבקר ופתח דלתות בית ה' כמנהגו ולא הלך אל עלי בקומו לספר לו המראה כי ירא מהגידה לו: כה

ויאמר יי לשמואל הא אנא עביד פתגמא בישראל דכל דישמעיניה ייצלן תרתין אודנוהי : ביומא ההוא אקים על עלי ית כל די מלילית על ביתיה אגמר ואישיצי : וחויתי ליה ארי מיתפרע אנא מן אנש ביתיה עד עלמא בחובין דידע ארי מרגזין להון בנוהי ולא כהה בהון : ובכן קיימית לבית עלי אם ישתבקון חובי בית עלי בניכסת קודשין ובקורבנין עד עלמא : ושכב שמואל עד צפרא ופתח ית דשי בית מקדשא דיי ושמואל דחיל מלחואה ית חיזו נבואתא לעלי : וקרא עלי ית שמואל ואמר שמואל ברי ואמר	ויאמר יהוה אל שמואל הנה אנכי עשה דבר בישראל אשר כל שמעו תצלינה שתי אזניו : ביום ההוא אקים אל עלי את כל אשר דברתי אל ביתו החל וכלה : והגדתי לו כי שפט אני את ביתו עד עולם בעון אשר ידע כי מקללים להם בניו ולא כהה בם : ולכן נשבעתי לבית עלי אם יתכפר עון בית עלי בזבח ובמנחה עד עולם : טו וישכב שמואל עד הבקר ויפתח את דלתות בית יהוה ושמואל ירא מהגיד את המראה אל עלי : ויקרא עלי את שמואל ויאמר שמואל בני ויאמר

אנכי עשה ד' בליש' וסי' הנה אנכי עשה דבר בי"ש · והיתה לי ב' בפסוק · אנכי יי' עשה : אקים ו' וסי' · אקים את יצחק · נביא אקים : אקים אל עלי · ואת דוד מלכם · את סכת דוד · והריסותיה אקים :

רשי

עושה דבר · היא לקיחת הארון ביד פלשתים : תצליכה · לשון צלצלים טנט"ניר בלע"ז : החל וכלה · אותו היום תתחיל גזרתי על בית עלי שימותו חפני ופנחס ומכאן ואילך אכלה גזרתי ואשלימה עליה' מדור אל דור להמיתם הכשי' בן שמנה עשרה שנה : החל וכלה · אקומ"ינצט אחיספ"לייזמנט בלע"ז: כי מקללי' להם בניו · מקללים לי היה לו לומר אלא שכנה הכתוב מקללי' מקילים כל קללה לשון קלות ובזיון הוא: ולא כהה · לא הכהה פניהם להעבירם מגדולתן : כה

רלבג

ואמר כי כל שומעו תצלינה שתי אזניו להפלגת קושי הענין הזה יהיה הקול ההוא מרעיד האכשי' כאילו מחוזק הקורא מהקול ההוא תתחדש הצלילה והשברה באוזן : מקללים להם בניו ולא כהה בם · הרצון בזה שהוא ידע שישראל היו מקללים בניו בסבת העוסק שהיו עושים אותם בית עלי ממה שהיו חוטפין מהם מן הזבחים ובעבור העגלה שהיתה בהם מהקרב' הקרבנות אשר הובאו להם עד שכבר ישכבו' וקרבנות הנשים הצובאות פתח אהל מועד לא קרבו עדיו' הנה לא הוכיחם עלי על זה באופן שימנעו מעשות כן אבל אמר להם אל בני כי לא טובה השמועה וגומר · ולא דקדק אחר זה שיוסרו מאלו החטאים · ולכן נשבע השם לבי' עלי שלא יתכפר להם עונם באמצעות קרבנות כאילו תאמר זבח ומנחה כי כלם באים לכפרה ולזה היתה סמיכה על ראש השלמים להעיד שגם הם באים לכפרה ומזה המקום דקדקו רבו' ז"ל שהכפרה לא תשלם לבית עלי בזבח ומנחה ואולם תשלם במה שהוא יותר טוב מהם והוא העסק בתורה ובגמילות חסדים ומזה המקום יותר הספק איך ענש השם יתע' האנשים שלא חטאו מפני חטא אבותיהם וזה כי זה העונש לא היה אלא למי שלא ידע את ה' מהכהנים שהוא אוחז את חטא אבותם אמנם מי שהתעסק מהם בידיעת הש"י יוכל מזה העונש אלא שכבר יותן לו עונש מה במקרה בעבור חטא אבותיו והוא שלא תהיה לו שררה בענין הכהונה מפני היותה הסרה מכל משפחתו בחטא האבות : כה יעשה לך אלהים וכה יוסיף · הוא

כלי יקר

על מה שאמר דבר בישראל אמר כלה שלא תמשך עוד פורענותם של ישראל כמו שיהיה אל בית עלי שהוא התחלה · או אפשר שאמר החל וכלה כיון שהיה הייעוד שלא ימות הבן האחד ואחר כך השני אחר זמן מה כי אם שניהם חפני ופנחס החל וכלה כי שניהם כאחד ביום אחד ימותו יחדיו בהחל והכליון תרון יחדיו שהם רע גדול כמאמר הצדקת רבקה למה אשכל גם שניכם יום א' שהכוונה מלבד השכול שהוא רע ומר הנה נוסף עוד היות שניכם ביום אחד ז"ש גם שניכם ר"ל גם רע שני היות שניכם יום אחד · וכאלו המקרא מסורס למה אשכל שניכם גם יום אחד · והנכון בעיני לצורך כבודה זו של שמואל אחר שבא דבר איש האלהים הוא כי כאשר בא דבר איש האלהים אל עלי אליו קידם נוס ועצרה עם בניו וביתו יחדיו וגער בהם לומר להם דעו כי מרה תהיה לכם באחרונה בלי ספק שהיה הוא ניחם על הרעה אמנ' השתיקה הזו ששתק עלי ולא שת לבו ולא כיהה בם בבניו זו קשה מן הראשונה ועל זה חרה אף ה' עוד ואמר ה' אל שמואל אחר שעלי לא נתפעל מדברי הנה אנכי עושה דבר בישראל אשר כל שומעו וכו' ביום ההוא וכו' לכן נשבעתי לבית עלי אם יתכפר וכו' שעשאו גזר דין שיש בו שבועה אין לכן אלא לשון שבועה להוסיף לומר שלא יתכפר עוד בזבח ומנחה ותמהני על מהרי"א ז"ל איך לא תירץ כן מאחר שהוא מפרש כן בפסוק והגדתי לו וכו' כמו שיבא :

והגדתי לו כי שופט אני את ביתו כי מקללים להם בניו חז"ל התנחומא שכינה בו הכתוב וכן כתב רש"י ז"ל ע"ש ועיין הרד"ק ז"ל והרלב"ג ז"ל · ומהרי"א ז"ל כתב שהמפרשים פירשו והגדתי לו שר"ל כמו ואגיד לו ע"י העונש יגיד לבית עלי חטאתם כי מתוך העונש הגדול יוכר עוצם החטא ואין זה מתישב ולדעתי יוכיח לעלי על אשר לא התפעל מדבר איש האלהים אשר בא אליו קודם זה ז"ש והגדתי לו כי שופט אני את ביתו אשר הגיד לו ע"י איש האלהים שהיה שופט את ביתו עד עולם בעון אשר ידע אשר מקללים להם בניו ועכ"ז שאמר לו איש האלהים לא חלי ולא מרגיש שהנה עלי לא כיהה בם כשבא איש האלהים לא כיהה בם כיהות ולא גער בהם שבודאי היה ראוי ומחוייב כשבא איש האלהים אל עלי יעשה רושם לגעור בהם והוא לא כיהה בם אשר זה חייב שלכן נשבעתי לבית עלי וכו' ואמרו אשר מקללי' להם בניו אין צורך לומר מה שאמרו חז"ל שהוא תקון סופרים אלא דברים ככתבם כי להם לעצמם מקללים ולא לי שמעשיהם גרמה להם לעצמם קללה כמו שקללם כי בוזי יקלו ואם כן לפי האמת להם הם מקללים ולא לי עד כאן ובדבריו עייבתי ושפתים ישק : ולע"דן שכוונת הפסוק לתרץ קושיא אחת והוא כי מה הועל' היה בהגדה זו שהגיד ה' לבית עלי כיון שגלוי לפניו שלא יגער בהם בבניו א"כ שהיקותו יתברך יפה מדבורו כי לא ימשך מההגדה זו שום תועלת אלא נזק וצער לעלי אם כן מה בצע בהגדה זו ז"ש והגדתי לו כי שופט אני את ביתו עד עולם בלשון קושיא הוא כאלו אמר מה תועלת במה שהגדתי לו כי שופט אני את ביתו עד עולם הוא מותיב לה והוא מפרק לה ואומר בעון אשר ידע כי מקללים להם בניו ועכ"ז לא כיהה בם בעבור עון זה הגדתי לו שאלו כיהה בם לא הייתי מגיד לו כן שלא יהא יושב ומיצר ומצטער קודם בא הפורענות אבל בעבור העון שידע ולא מיחה ואפילו בדברים בעלמא לכך הגדתי לו כי שופט אני את ביתו כו' · ולכן נשבעתי לבית עלי שתליתי הענין בבית עלי להיות שהיה ראוי לו למחות ולכהות בם ולא כיהה ע"ד כי מי כח זאת לי שנתלה הדבר בנח וז"ש ולכן נשבעתי לבית עלי וכו' רוצה לומר נמשך ממ"ש בעון אשר ידע וכו' שמשכו ב' דברים האחד שהגדתי לו כי שופט אני את ביתו עד עולם כדי שיהיה יושב דוה כל היום והב' לכן נשבעתי לבית עלי וכו' ומ"ש כי מקללים להם בניו רוצה לומר שבניו מקללים להם לישרא' ומזלזלי' בם והיתה להם חורת אל ראש הענין שאמר הנה אנכי עושה דבר בישראל אשר כל שומעו כו' יען שמקללים להם להבז' בניו של עלי :

ולכן נשבעתי לבית עלי חז"ל ר"ה אמר רבי שמואל בר נחמני אמר רבי יונתן מניין לגזר דין שיש בו שבועה שאינו מתקרע שנאמר לכן נשבעתי לבית עלי אם יתכפר כו' אמר רבה בזבח ומנחה אינו מתכפר אבל מתכפר הוא בתורה אביי אמר בזבח ובמנחה אינו מתכפר אבל מתכפר הוא בגמילות חסדים רבה ואביי מדבית עלי קא אתו רבה דעסיק בתורה חייה ארבעין שנין אביי דעסיק בתורה ובגמילות חסדים חיי שיתין שנין עד כאן ויש לדקדק ראשונה דכיון דדייק מקרא מדקאמר אם יתכפר בזבח ובמנחה אבל מתכפר הוא וכו' קשה שהיה ראוי שיתכפר כפרה גמורה שיחיו כשאר העולם ואפילו כמה שנים ימי שנותינו בהם שבעים שנה ואם בגבורות וכו' ואם כן היכי קאמר דרבה דעסק בתורה חיי ארבעים ואביי דעסיק בתורה ובגמילות חסדים חיי שיתין שנין והיא מן הדין שאפילו עסק בתורה בלבד או בגמילות חסדים בלבד יספיק להאריכו ימים רבים ועוד שכיון דמדיוקא דקרא ילפינן לבית עלי כפרה זולת זבח ומנחה אם כן היה ראוי שכל דבר זולת זבח ומנחה יכפר ומאי שנא תורה וג"ח ממצות זולתם · הן אמת כי תורה עץ חיים היא וג"ח עטרת תפארת שיבה בדרך צדקה תמצא וג"ח כצדקה חשיבה · אלא יקשה דאם כן נילף מינה לצדקה נמי והמאמר הזה לא הזכיר אלא תורה וג"ח ·

ונראה שחז"ל סוברים שמאמר שבגזרה היא שימותו בני עשרים וי"ח ולא יותר כדכתיב ימותו אנשים · לכך זכות התורה יספיק להוסיף על ימיהם עשרים שנה וכן ג"ח עשרים שנה ובהצטרף שניהם ארבעים שנה והוכיחו כן מלשון הכתוב שאומר אם יתכפר עון בית עלי בזבח ובמנחה עד עולם דהי"לל עולם או לעולם דאומרו עד עולם מורה גבול כמו שלמדו מאו' וישב שם עד עולם עד עולם של לויים חמשים שנה וכאן לא יתכן לפרש כן ואם כן הי"לל בזבח ובמנחה לעולם מדקאמר עד עולם דקדקו שכוונת הכתוב לומר אם יתכפר בזבח ובמנחה והכפרה הזו מגוחה עד עולם רוצה לומר עד שיעשו עולם חדש דהיינו תורה · דכמו שהתורה הוא עמוד שהעולם עומד עליו כדתנן על שלשה דברים העולם עומד על התורה ועל העבודה ועל גמילות חסדים דל מהכא עבודה דהיינו זבח ומנחה ישארו תורה וג"ח כי הם עמודי העולם שאם יעסקו בהם יקיו כי יעשה להם עולם חדש ואותו העולם מספיק שיהיה כעין עולמם הקודם שהם חיים עד עשרים פחות ולא יותר כמאמר דהעוסק בתורה והוא עמוד א' יועיל שיחיה עשרים שנה ולא יותר וכן בג"ח עשרים ולא יותר כי הוא להם עולם חדש וזהו עד עולם ולפי שיש שם בילקוט שג"כ התפילה מכפרת רוצה לומר האריכות בתפילה והכוונה בה אפשר אם כן שמי שמאריך בתפלתו הרי חשוב כקרבן דכתיב ונשלמה פרים שפתינו ואיזו היא עבודה שבלב זו תפילה אם כן לפי זה תעמיד התפילה כעמוד העבודה של הקרבנות ולבית עלי יותר כי נשבע וכו' שלא יתכפר בזבח ומנחה אבל מתכפר הוא בתפלה ואם כן בג' עמודים שהעולם עומד עליהם תורה ועבודה וג"ח גם הם יועילו לבית עלי להאריך ימיהם כל אחד ואחד עשרים שנה וכילף הכי מדכתיב עד עולם ואלו מסגולות יותר ממצות זולתם שהם הם משתיתו של עולם דקרא עד עולם קאמר כאמור · ולפי שלא נטעה לומר דאומר בזבח ובמנחה וכ"ש בזולתם להכי גלי קרא ואמר אם יתכפר עון בית עלי וכו' דלא קאמר לא יתכפר עון וכו' אבל אמר אם יתכפר לומר שכבר נכנס העון הזה בסוג אם יתכפר ואינו נמנע מכח המנעות אלא בזבח ובמנחה לבד עד שיעשו תקון העולם והעמדתו וז"ש עד עולם דהיינו תורה וגמילות חסדים ובמקום עבודה זו תפלה וכדפרישי' בכלי חמדה בפסוק זבח רשעים תועבה ותפלת ישרים שהיא תמורת הזבח רצונו יתברך כי ונשלמה פרים שפתינו ועיין הרד"ק ז"ל והרלב"ג ז"ל וכן הביא מהרי"א ז"ל עד כאן וק"ק דאם כן כשעוסק בתורה או בג"ח או בזולתם מהמצות לא היה ראוי ליענש והיה לו להאריך ימים כיון שאינו אוחז מעשה אבותיו בידו והמאמרים הנז"ל מוכיחים בהפך כנז"ל והאפשר שהוא ז"ל לפשטיה דקרא מפרש הא דדוקא בזבח ומנחה לא יתכפר אבל מתכפר הוא בשאר שלמיות כיון שאינם אוחזים מעשה אבותיהם בידיהם ודבריו לפי פשוטו של מקרא והדרשא תדרש ועדיין צ"ע ודברי מהרי"א ז"ל אינם סובלים תקון זה וצ"ע :

ולע"דן שאומר ולכן נשבעתי וכו' שבעבור שידע כי מקללים להם בניו ולא כיהה בם נמשך לו שהגדתי כי שופט אני את ביתו וכו' ונמשך לו גם כן שלכן נשבעתי לבית עלי אם יתכפר עון בית עלי בזבח ומנחה עד עולם כיון שלא גער בהם ולכך הוא אומר לבית עלי עון בית עלי שכל האשם תלוי בעלי ראש הבית כיון שהיה לו למחות בביתו ולא מיחה בם ולכך לא אמר עון בניו והאפשר שכוונת הכתוב אומרו אם יתכפר ולא אמר שלא יתכפר עון בית עלי בזבח כו' להורות שאינו אומר שהכפרה נמנעת אבל אומר אם יתכפר עון בית עלי להורות שאפשרית הכפרה אך לא בזבח ומנחה וכאילו אמר אם יתכפר עון בית עלי לא בזבח ומנחה :

וישכב שמואל וכו' עיין הרד"ק ז"ל ומהרי"א ז"ל הוסיף דאו' וישכב שמואל עד הבקר שכיון ששמע דברים קשים לכך לא קם בזריזות להגידם ל עלי כמו שהיה קם לאמר לו הנני כי קראת לי אבל וישכב עד הבוקר עד כאן : ולע"דן שאמר וישכב שמואל שלא אמר ויישן שמואל כי נדדה שינה מעיניו אלא וישכב שכיבה על מיטתו לבד כדי שלא ירגיש עלי :

ויקרא עלי את שמואל צריך לדקדק אומרו את שמואל אל שמואל או ויקרא עלי לשמואל הי"לל גם אומרו שמואל בני · ונראה שעלי ראה שקול ה' הבא אליו פעמים שלש לא ישקוט עד אשר ידבר עם שמואל בלי ספק עוד נתן אל לבו שאם לא היה מדבר לו היה שמואל מגיע עדיו בבוקר ואומר לו לא בא אלי עוד הדיבור ההוא אשר מזה אמת היות נגלה ה' אל שמואל · עוד ראה בשכלו שלא דבר לו בשורה טובה רק אם שמואל שמע בשורה לא יקשה ולא ימתין עד אור הבקר

מנחה קטנה

הנה אנכי עושה דבר בישראל וגו' תיבת הנה נראה מיותר גם היה לו לומר תעשה דבר אלא אמר הנה הנה הריני מוכן לעשות דבר והרי הוא כאילו אני עושה עכשיו שכבר נגזרה גזירה · ואמר עושה דבר בישראל וגו' כאן רמז לקיחת הארון שגם הפלשתי' הלוקחי' אותו נענשו' עי"ש וז"ש הריני עושה דבר בישראל ועי"כ כל שמעו אפי' האומות תצלנה שתי אזניו כי גם כן ישי' יד ה' להומם ולאבדם למען ידעו כי יד ה' עשתה זאת בחטא ישראל ולא בכחם · והנה אינו שנמפלו ישראל לפני מה שכן כשאחז נלקח כולם מרגישי' אף ישראל ע"י שנגזרה גזירה על בני עלי ישראל לוקין וכן מפינו גבי שאול כשנגזרה עליו גזירה למות עם בניו ישראל לוקין וז"ש הנה אנכי עושה דבר בישראל וגו' בשביל ביום ההוא אקים אל עלי וגו' ואמר החל וכלה ע"י החל יהי' לך האות אל כלה כמו שאמר וזה לך האות אשר יבא אל שני בניך וגו' שזה תדע שג' מה של העתיד כאמר יקוים · ואף כאן הוא [illegible]

[illegible]

פי' רבי' ישעיה

[illegible]

רדק

כה יעשה לך אלהים· כן הוא מנהג הלשון לאמר דבר זה בשבועה וכן כה יעשה לי אלהים וכדרש כה יעשה לך אלהים כשם שאין בני יורשי' את מקומי כך אין בניך יורשי' את מקומך: ולא כחד ממנו· ובדרש אע"פכ באה לו קללתו מכאן אמרו קללת חכם אפי' על תנאי היא באה: ה' הוא· בדרש אמר ליה אדון הוא מה הטוב בעיניו יעשה: ולא הפיל מכל דבריו ארצה· כל מה שהיה אומר היה בא והקב"ה מקיים על ידו אפי' הדברים שהיה אומר שלא ברוח נבואה ובזה הדבר ידעו כל ישראל כי נאמן שמואל לנביא לה' ותרגומו ולא בטיל מכל פתגמוהי דארעא: להראה· בחולם וכן להראה אל מנוח כמו שבא בשלמים הנתון תנתן: כי נגלה· טעם מלת כי לפי שאמר ויוסף אמר כי המראה הראשונה הבאה לשמואל היתה בשילה בבית ה' וכן עתה הוסיף להראה לו בשילה והמרא' הזאת היתה לו לצוות בני ישראל לצאת לקראת פלשתים למלחמה וזהו שאמר כדבר ה' וכן אמר ויהי דבר שמואל לכל ישראל: ויצא ישראל· כלומר צוה אותם לצאת בדבר השם ויצאו וצוה אותם לצאת להנגף לפני פלשתי' לפי שהיו ענושי' ומחייבים את המשפט הזה וכן במלחמת הגבעה צוה אות' לעלות וינגפו: על האבן העזר· כמו הארון הברי' והכתוב אמר זה כי כשהיתה זאת המלחמה אבן נגף היתה ולא אבן עזר ועדיין לא נקראה אבן העזר כי על המלחמ' האחר' שעשה שמואל עם פלשתים בין המצפה ובין השן שקרא אותה שמואל אבן העזר שעזרם האל ית' באותה מלחמה אבל מה שכתב הנה אבן העזר דברי הסופר הם וכן וירדף עד דן: ותמש

וַיֹּאמֶר הִנֵּנִי׃ וַיֹּאמֶר מָה הַדָּבָר אֲשֶׁר דִּבֶּר אֵלֶיךָ אַל נָא תְכַחֵד מִמֶּנִּי כֹּה יַעֲשֶׂה לְּךָ אֱלֹהִים וְכֹה יוֹסִיף אִם תְּכַחֵד מִמֶּנִּי דָּבָר מִכָּל הַדָּבָר אֲשֶׁר דִּבֶּר אֵלֶיךָ׃ וַיַּגֶּד לוֹ שְׁמוּאֵל אֶת כָּל הַדְּבָרִים וְלֹא כִחֵד מִמֶּנּוּ וַיֹּאמַר יְהוָה הוּא הַטּוֹב בְּעֵינָו יַעֲשֶׂה׃ וַיִּגְדַּל שְׁמוּאֵל וַיהוָה הָיָה עִמּוֹ וְלֹא הִפִּיל מִכָּל דְּבָרָיו אָרְצָה׃

כ וַיֵּדַע כָּל יִשְׂרָאֵל מִדָּן וְעַד בְּאֵר שָׁבַע כִּי נֶאֱמָן שְׁמוּאֵל לְנָבִיא לַיהוָה׃ וַיֹּסֶף יְהוָה לְהֵרָאֹה בְשִׁלֹה כִּי נִגְלָה יְהוָה אֶל שְׁמוּאֵל בְּשִׁלוֹ בִּדְבַר יְהוָה׃

א וַיְהִי דְבַר שְׁמוּאֵל לְכָל יִשְׂרָאֵל וַיֵּצֵא יִשְׂרָאֵל לִקְרַאת פְּלִשְׁתִּים לַמִּלְחָמָה וַיַּחֲנוּ עַל הָאֶבֶן הָעֵזֶר וּפְלִשְׁתִּים

וַאֲמַר הָא אֲנָא׃ וַאֲמַר מָה פִּתְגָּמָא דְּמַלֵּיל עִמָּךְ לָא כְעַן תְּכַסֵּי מִנִּי כְּדֵין יַעְבֵּיד לָךְ יְיָ וּכְדֵין יוֹסִיף אִם תְּכַסֵּי מִנִּי פִּתְגָּם מִכָּל פִּתְגָּמָא דְּמַלֵּיל עִמָּךְ׃ וְחַוִּי לֵיהּ שְׁמוּאֵל יָת כָּל פִּתְגָּמַיָּא וְלָא כַסֵּי מִינֵּיהּ וַאֲמַר יְיָ הוּא דְּתַקִּין בְּעֵינוֹהִי יַעְבֵּיד׃ וּרְבָא שְׁמוּאֵל וּמֵימְרָא דַּייָ הֲוָה בְּסַעֲדֵיהּ וְלָא בָטִיל מִכָּל פִּתְגָּמוֹהִי דְּאַרְעָא׃ וִידַע כָּל יִשְׂרָאֵל מִדָּן וְעַד בְּאֵר שָׁבַע אֲרֵי מְהֵימַן שְׁמוּאֵל בְּפִתְגָּמֵי נְבוּאֲתָא דַּייָ׃ וְאוֹסֵיף יְיָ לְאִתְגְּלָאָה בְּשִׁילֹה אֲרֵי אִתְגְּלֵי יְיָ לִשְׁמוּאֵל בְּשִׁילוֹ בְּפִתְגָּמָא דַּייָ׃ וַהֲוָה פִּתְגָּם שְׁמוּאֵל מִדְּעָא לְכָל יִשְׂרָאֵל וּנְפַק יִשְׂרָאֵל לְקַדָּמוּת פְּלִשְׁתָּאֵי לְאַגָּחָא קְרָבָא וּשְׁרוֹ עַל אֶבֶן סַעֲדָא וּפְלִשְׁתָּאֵי

בדבר יי' ה' בקריאה וסי' במס' רבת':

רשי

כה יעשה לך· באותה קללה עצמה שלא יהו לך בנים הגונים וכן עלתה בו ואף על פי שהגיד ולא כיחד מכאן אמרו קללת חכם אפילו על תנאי היא באה: ה' הוא· אדון הוא והכל שלו: כי נגלה ה' אל שמואל· לפי שאמר למעלה ודבר ה' היה יקר בימים ההם אמר כאן כי מעתה בשביל שמואל נגלה ושנה והרגיל להגלות: ויהי דבר שמואל לכל ישראל· נהיה הדבר שנאמר לשמואל ובא לכל ישראל והיכן היה הפורענות ויצא ישראל לקרא' פלשתים למלחמה: ותמש

רלבג

הוא לשון קללה והרצון בו כה יעשה לך אלהים רעה כי לא היה יודע עלי שיהיה ענין הנבואה הזאת דבר קללה ויורה על אמתת זה הפירוש מה שאמר בן הדד כה יעשה לי אלהים וכה יוסיף· ואולם רז"ל הוציאו מזה שקללת חכם אפי' על תנאי היא באה דרך הדרש: כי נאמן שמואל לנביא לה'· למדנו מזה שמי שלא יפיל מכל דבריו ארצה לא יצטרך לנתינת אות או מופת אחר שהוא נביא לפי שזה דבר מיוחד בנבואה ולא ידקדק באמר ההודעות כמו החלום והקסם והוברי שמים כי הם אם יאמרו אמת לפעמים הנה יכזבו פעמים רבות ואין הענין כן בנבואה כי כל דבריהם אמת· וכבר יתבאר באיזה מן הדברים יצדק זה בנבואה ובאי זה מהם לא יצדק כי ידוע שמה שתגיד הנבואה בקצ' הטובות והרעו' האלהיות יקרא שלא יתקיים כשנעתקו האנשים שבא להם הייעוד מהטוב אשר בא להם בעבור הייעוד הטוב או מהרע אשר בא להם בעבור הייעוד הרע: והנה זכר שכבר הוסיף ה' להראה בשילה לשמואל והיה דבר שמואל לכל ישראל בחיי עלי בעניני הנבואה ובזה האופן היה מגביה אותם גם בחיי עלי עד שכבר נתפרסם להם שהוא היה נביא אמת· אחר זה ספר שכבר יצא ישר' לקראת פלשתים למלחמ' מעצמם ולא שאלו באלהים עם היות אצלם אורים ותומים ונביא איך יתנהגו בענין המלחמה הזאת ובסוף הענין מתו רבים מהם' וארון האלהים נלקח ובזה נתקיים מה שאמר איש האלהים לעלי ומה שאמר לו שמואל: ותמש

כלי יקר

הבקר כן ימלאכו עון עם רבו עלי ואין זר שהכרת פני שמואל ענתה בו כי ירא מהגיד את המראה ופניו בלי ספק זועפים ז"ש ויקרא עלי את שמואל ר"ל כבר הבין היות את שמואל והנו עמו דבר ה' וזהו ויקרא את שמואל ועל כן אמר לו שמואל בני כי ידעתי טוב לבבך והיותך כבן לי שיראת ובוש אתה מהגיד לי המראה ז"ש שמואל בני· אורמז לו שהצדיקים עיקר תולדותם הם מעשים טובים והתלמיד כמוך בני הוא ולא חפני ופנחס· כי המה בני הגוף ואתה בני כנפשי והמה יאבדו ואיכם בני ואתה תעמוד וזהו שאמר בני ולכך שאל לו בפשטות מה הדבר אשר דבר אליך שכבר היה ברור לו שדבר אליו ה':

ויאמר מה הדבר אשר דבר אליך וכו' חז"ל במסכת מכות אמר רבי אבהו קללת חכם אפילו על תנאי היא באה מנלן מעלי דקאמר ליה לשמואל כה יעשה לך אלהים וכה יוסיף אם תכחד ממני ואע"ג דכתיב ויגד לו שמואל את הדברים האלה ולא כחד ממנו כתיב ולא הלכו בניו בדרכיו ע"כ שעלי קלל את שמואל שכה יעשה לו אלהים ובמדה זו ממש שלא ימלאו בניך מקומך כמוני ז"ש כה יעשה כמו שבני אינם ממלאים מקומי ונתקיים בשמואל· וכן הביא רש"י ז"ל וכן מהרי"א ז"ל וכן הביא הרד"ק ז"ל והוסיף לפי הפשט כן המנהג לומר דבר זה בשבועה וכן יעשה לי אלהים· וכן הרלב"ג ז"ל· ולע"דן שחז"ל יתרצו קושייתו שאמר כי לא היה יודע עלי כמו שזכרנו למעלה שכבר נתן עלי אל לבו שנבואה רעה ראה שמואל כיון שלא רצה להגידה לו וע"כ יצדק אומרו כה יעשה לך אלהים לשון קללה· ודבריהם ז"ל מוכרחים כאן מיתור לשון הכתו' שהרי כבר אמר אל תכחד ממני דבר כה יעשה לך אלהים וכה יוסיף מספיק מה צורך עוד לומר אם תכחד ממני דבר אומרו דבר מיותר· ועוד שהיה לו להקדים בתחילת הפסוק ולומר כה יעשה לך אלהים אל תכחד ממני וכו' מדסמיך כה יעשה לך אלהים אם תכחד ממני מכל זה למדו שתיבת כה יעשה לך אלהים לשון קללה הוא אם תכחד ממני דבר ומדוקדק ג"כ אומרו לשון אלהים שאין אלהים בכל מקום אלא דיין והי"לל כה יעשה לך ה' דבשלמא גבי בן הדד לא ידע כי אם שם אלהים אלא גבי עלי מדנקט אלהים ש"מ קללה הוא:

ולע"דן לדקדק אריכות לשון מה הדבר אשר דבר אליך דהיה לו לקצר ולומר מה דבר אליך וכו' ועוד הי"לל אשר דבר אליך ה' ולא סתם אשר דבר אליך גם קשה כפל אל תכחד וכו' אם תכחד וכו' שהוא שלילה וחיוב וכבר זכרתי שזה דרשת חז"ל:

ונראה כי עלי ראה הכרת פניו של שמואל זועפים גם משתיקותו הבין היות הנבואה רעה עליו ועל ביתו לכך אמר בחסידותו מה הדבר אשר דבר אליך כמבהיל ואומר מה הרעה והדבר אשר דבר אליך שלא מצער היא בערך מעשי בני המקולקלים ואם כן רעיוניך אל יבהלוך אל תכחד ממני ולהיות שכבר הבין היותה בשורה רעה לכך לא רצה להיות שמו ית' עליה אבל אמר אשר דבר אליך ולא אמר אשר דבר אליך ה' על דרך מה שאחז"ל ויקרא אלהים לאור יום ולחושך קרא לילה· ואמר אל נא תכחד ממני כה יעשה לך ה' וכה יוסיף לשון ברכה הוא אל נא תכחד ממני מהנבואה כה יעשה לך ה' שידבר לך נבואה וכה יוסיף להגלות נגלות אליך ומכלל הן אתה שומע לאו שאם לא תכחד כה יעשה לך וכה יוסיף הא אם תכחד לא יוסיף עוד להגלות אליך ועל זה הוא אומר אם תכחד ממני דבר וכו' שהוא מוסב על הדיוק ואני מכריע כן שהוא לטובה מדהזכיר שם כה יעשה לך אלהים· הן אמת דלדעת חז"ל שהוא קללה ומדוקדק לשון אלהים שאין אלהים בכל מקום אלא דיין· עוד נ"ל בטעם השלילה של אל נא תכחד ממני וכו' שכית חיוב הכחד ממני וכו'· ותדקדק תיבת דבר מכל הדבר אשר דבר אליך שתיבת דבר מיותרת ואם באנו לדקדק דבר מכל הדבר מיותר די שיאמר אם תכחד ממני מכל אשר דבר אליך· ונראה כי כאן היה אפשר להכחיד אחד מאותי דברים או שיכחיד לו אפילו מן העניני' או שלא יכחיד לו מן העניני' כי אם מהלשון ושיחה קלה כי ראה עלי שאפי' שיחה קלה שדבר לו השם יתברך לא יכחד ממנו ועל זה בא כפל הכתוב ויובן גם כן אומרו מה הדבר באופן שנראה ממה שכתבתי והוא חלה פניו דרך בקשה הוא אומרו אל נא ואין נא אלא לשון בקשה שמה הדבר רוצה לומר אפילו הנוסח והאופן אשר דבר אליך ה' בבקשה ממך שתאמר אותו הנוסח עצמו אלי זה שאמר מה הדבר אשר דבר אל נא תכחד ממני אמנם לענין הקללה של כה יעשה לך אלהים וכה יוסיף אינו מביא אותה במסורת הברית של קללה כה יעשה אלהים וכה יוסיף אלא אם תכחד ממני דבר כל ענין מכל הדבר אשר דבר אליך ה' דרך משל על ולא יהיה זקן שהוא דבר אחר ולא יהיה סמוך וכל מרבית ביתך ימותו אנשים וכו' באופן שהעניינים לא רצה שיעלים ממנו מכל הללה אמנם בנוסח ובלשון עצמו חלה פניו באל נא תכחד ממני ולעומת זה יבא על נכון ויגד לו שמואל:

ויגד לו שמואל את כל הדברים וכו' שאומרו את כל שהוא לשון רבוי רמז שאפי' הנוסח של הדברים עצמן אמר לו ועל העניינים עצמם אמר ולא כחד ממנו ומה שאמר ה' הוא רש"י ז"ל אדון הוא והכל שלו עד כאן· וכן הביא הרד"ק ז"ל בשם הדרש· וכן מהרי"א ז"ל והוסיף לומר ה' הוא הרחמן ולא יעשה לא טוב וזהו שאמר הטוב בעיניו יעשה ולא הרע ע"ד כל מאי דעבדין שמיא לטב עד כאן: ולע"דן לפרש ויאמר אל שמואל שאחר שהגיד לו כל הדברים הללו ויאמר לו תנחומין ה' הוא הטוב בעיניו יעשה לך כי רחמן הוא ופשוט של מקרא ויאמר עלי:

ויגדל שמואל כו' חז"ל אמרו במדרש ולא הפיל מכל דבריו א"ר יודן בר' סימון אפי' מטפל ארצה לא הפיל מכל דבריו שכן הוא אומר לשאול מחר אתה ובניך עמי במחיצתי ע"כ והבריתו כן מדלא כתיב לא הפיל ארצה מכל דבריו והכרח שני כו' פשיטא שלא יפול דבר נביא ארצה לכך דרשו שאפי' כשהלך ונקבר ארצה מה שדבר אחרי היותו ארצה מת לא הפיל דבר· ועיין הרד"ק ז"ל והרלב"ג ז"ל ומהרי"א ז"ל כתב וה' עמו ולא הפיל מכל דבריו ארצה אפי' הדברים קלים של חול שהיה אומר שלא ברוח הקדש שהיה מסולסל בדבריו לאו' במדה ובמשקל ולא הפיל דבר מהם ארצה ולזה ידעו כל ישראל כי נאמן לנביא לה' רוצה לומר מוכן להיות נביא מצד מה שראו מאמות דבריו וסדר ענייניו כי איכות המדות ושלמותם בטבע עוזר גדול אל הגעת הנבואה ע"כ· ובדבריו מדוקדק לשון הפיל על שמואל ולא קאמר לא נפל מכל דבריו ארצה:

ולע"דן שגדל שמואל וה' היה עמו דהיינו רוח נבואה ולא הפיל מכל דבריו ר"ל מכל הדברים שהיה הש"ת מדבר עתיד לדיק אחד לילד ושמו שמואל וכן דרשו בפסוק אך יקם ה' את דברו ולעומת זה הוא אומרו כאן שהקים ה' את דברו ולא הפיל מכל דבריו של רש"י הנז' כוה היה עמו לא הפיל מכל דבריו ארצה· ופשוטו מכל דבריו של שמואל שאמר בענין זה של עלי לא הפיל ה' מכל דבריו ארצה· והכתוב הזה מגיד מראשית אחרית ומקדם אשר לא נעשו· ואפשר עוד שאמר ויגדל וכבר היה ה' עמו מקטנותו בטרם יוצר בבטן ידעו ה' והיינו דלא כתיב ויגדל שמואל ויהי ה' עמו אלא והיה ה' עמו מקטנותו ואמר ולא הפיל מכל דבריו ארצה תיבת ארצה דבק עם דבריו לומר שאין צריך לומר דבריו שהיה מדבר ברוח הקדש שלא הפיל אלא אפי' דבריו ארצה ר"ל דבר עצמו שהיו מהארץ ולא מן הש"י בנבוא' אפי' הכי לא הפיל ויוכיח על זה מדלא כתיב ולא הפיל ארצה מכל כי נתקיים בו ותגזר אומר ויקם לך:

וידע כל ישראל וכו' לשיטת מהרי"א ז"ל נתפרש שאחר שהיה שלם במדות להוציא דבריו במשקל שלא הפיל שמואל מכל דבריו ארצה אפי' שיחת חולין שלו היתה צריכה למוד מזה ידעו כל ישראל כי נאמן שמואל לנביא לה' שהכנת המדות שלמות גדול הוא להגעת על ידי כן אל הנבואה· ולדברי הרד"ק ז"ל הבין לע"ד דהכי קאמר וידע יש' שכיון שאפי' הדברים בעלמ' שידבר שמואל יגזור אומר ויקם לו ועל דרכיו נגה אור מזה ידעו כל ישראל כי נאמן שמואל לנביא לה' שאם שיחתו הקלה לא נפל ארצה מכ"ש הדברים אשר ידבר בשם השם ית':

ויוסף ה' להראה בשילה עיין רש"י ז"ל וכן כתב מהרי"א ז"ל והרחיב בדבר שכוונת הכתוב לומר שלא די שהיה נאמן שמואל לנביא אלא שבעבור הכנתו הוכנו אחרים להראה אליהם הש"י ז"ש ויוסף ה' להראה בשילה ר"ל להראה לאחרים והיתה הסבה בזה לפי שנגלה ה' בשילה אל שמואל ובעבור שנגלה אליו הוסיף להגלות ולהראות לאחרים· ואמנם אומר עוד בזה בדבר ה' הוא פירוש ההגלות אל שמואל שלא היה שראה שמואל מראה כלל כי אם שמע הקול ההוא כמו שנזכר ולזה אמר כאן כי נגלה ה' אל שמואל בדבר ה' ר"ל שנגלה אליו בדבריו וקולו שמשמע ע"כ· ועיין הרד"ק ז"ל ומהרי"א ז"ל הקשה על דברי הרד"ק ז"ל שאין זה מתיישב כי אין תועלת במה שהודיע שנראה אליו האלהים בשילה לפי שנראה לו בשילה כי לא באה הנבוא' לשמוא' בסבת המקים כי אם מפאת הכנתו והרצון האלהי וגם אין ראיה שכתוב שנחיכת שמואל בנבואתו היתה בדבור כזב ושהיתה התחלת נבואתו בשוא ודבר כזב שהדבר הראשון אשר ייעדו עליו ליסרא' לא נתקיים עכ"ל: ולע"דן שב' קושיות אלו מתרצות בתירוץ אחד מובן מדברי הרד"ק ז"ל עצמו כי במראה הראשונה שנראה הש"י אל שמואל בשילה אמר לו הנה אנכי עושה דבר בישרא' וכו' והוא הלקח הארון בנפילתם ביד פלשתים כנז"ל בשם חז"ל לעומת זה יאות לומר כי ויוסף ה' זאת שנית להראות בשילה כי נגלה ה' אל שמואל מאז בשילה ועתה הוסיף להראות לו בדבר ה' לצוות את בני ישראל שיצאו לקראת פלשתים ולהנגוף צוה אותם שיצאו לקבל ענשם שענושים היו מאז מהמרא' הראשונה שייעד להם להנגף ועתה הגיע עת לצאת הענין מ"הכח אל הפועל להנגף בפועל ונסתלקו בזה קושיות מהרי"א ז"ל· ועיין הרלב"ג ז"ל:

ולע"דן בהבנת הכתוב כי הב"ה עזב את ביתו אשר בשילה כטם את נחלתו ויטוש משכן שילה מפני בני עלי חפני ופנחס עד שלא היה רוצה להראות עוד אל שום נביא בשילה כי אם באולתו מהמקומות אבל להיות שמואל הנאמן עומד שם על כן נר' ה' שם בשילה שמלא כי נראה אל שמואל בשילה לא הוסיף להראה שם בשילה ז"ש ויוסף ה' להראה בשילה ר"ל בשילה אשר נטש כעת הטעם ה"א כי נגלה ה' אל שמואל בשילה בדבר ה' וכיון שזכה המקום ונתקדש בשמוא' לכך הוסיף ה' להראות בשילה ומדוקדק בזה אומרו בשילה פעמי' כי הדרו' הוא היות הגלוי בשילה ולא במקומות

מנחה קטנה

אמר ודאי תוכחה בפיו אלי כיון שחיטו בא טרם קראי אותו ואמר שמואל בני כיון שאתם שמלא מקומי להיות נביא במקומי וזה ע"י התורה ולמדתיך א"כ ראוי אתם קרותך בני כמ"ש לעיל· ויאמר הנני ירצה ע"י שקראתי לי א"כ הנני בא אלא אוכל לסרב נגדך מלבוא ולולי כך לא באתי כי אין בפי בשורה טובה לך ובזה גלה לו ברמז שלא אליו קשו' וע"כ אמר מה הדבר וגו' כי מבין רמזי שאינך יכול שאלי הדבר נוגעת ע"כ הגד נא לי מה הוא וגו': אל נא תכחד ממני ירצה אין אני חושד אותך שאתה גלות אלי מה' שתכחד הדבר ולא תגידנו שזה הוא נביא הכובש נבואתו ומיחייבן עליה מיתה לשמים: אלא אולי בדעתך להגיד הדבר על ידי אחר מפני שיראה לזה אמר ממני שתגיד לי לעצמי וגם אפשר שתגיד לי אלא שתרכה לקבל בדברי' או לדבר לישנא דמשמעא לתרי אפי כדי להקטין צערי וליפות משכין במקצת גם בזה איני רוצה כי אם אל תכחד ממני דבר וגו': ה' הוא הטוב בעיניו יעשה· הנה ידוע שאין הק"כה חוזר ממדה טובה אבל חוזר הוא ממדה רעה ותבטלה כדאי' במדרש גדולה תשובה שביטלה את השבועה וביטלה את הגזירה שנא' וא"ש אע"פ שאמרת לי כזה ה' לכן נשבעתי לבית עלי וגו' ע"מ ה' הוא כי ברחמים מתנהג ויש תיקון בתשובה לבטלה כי אינו דומה למדה טובה שהטיב בעיניו יעשה ודאי כי לא איש אל להתנחם אבל ז"כ במדה רעה ההוא אמר ולא יעשה· וא"כ אין רע בלי טוב שעורב בו ואתו טובתו שיש כמה תקוני' לבטלו: ויגדל שמואל וגו'· ירצה ע"פי שהי' שמואל נבחר לנביא ולמאו' מקום רבו עלי מ"מ ויגדל שמואל הוא היה נשאר בענותנותו כמו שהי' שמואל מקדם כך היה אח"כ כשעלה לגדולה וע"כ זה' היה עמו כדכתי' אני את דכא· ולא הפיל שמואל מכל דברי ה' דבר ארצה שלא קיים כל מה שנצטווה מפי ה'· עוד אפשר לומר כמו שאמרו גבי דוד וה' עמו שהלכה כמותו בכל מקום· אף כאן אמר וה' עמו שהלכה כמותו בכל מקום וע"כ לא הפיל מכל דבריו ארצה שלא נתבטל דבר מתורתו כיון שכולם הי' כפי הדין וההלכה: עוד אפשר במה שאמר ולא הפיל וגומר שאע"פי שנאמר לו בנבואה פרענות ישראל במלחמת פלשתים והיה יכול להזהיר את ישראל שלא ילכו למלחמה ושלא ילכוהו אלא שלא רצה לבטל דבר ה' כדי שלא יפול מדבר· ה' ארצה וטיפר הכתוב שאע"פי שהעלים שמואל הדבר מישראל היה נכבד וחשוב אצל כל ישראל שלא היה להם תרעומות על שמואל שלא גילה את אזנם ובהזהירים מלכת למלחמה שלא היו דנין אותו לכף זכות שמפ' זה מפני כי נאמן שמואל לנביא לה' וע"כ לא גלה את דבר ה' לזולת: עוד יתכן ויגדל שמוא' וגו' כי עד כה דבר שהיה שמואל עומד לפני ה' וזה בעמדו לפני עלי מע"ה כאילו עמדו לפני ה' אך עתה ויגדל שמואל וה' היה עמו בלי עמדו לפני עלי כי אם עם שמואל עצמו וע"כ וידע כל ישראל וגו': ויחנו על האבן העזר· ירצה עת ורצה מה המטה גורם תמש"י

פי' רבינו ישעיה

כה יעשה אלהי' וכה יוסיף· כך דרך לשון זה במקרא' להבזי' ואינו מפרש מה: ויוסף ה' להראה בשילה לשמואל כי נגלה יי' אל שמואל בדבר ויהיו שיצוה את ישרא' לצאת במלחמה· וזהו מה שאומר ויהי דבר שמואל שצוה אותם אזני' הבורא לצאת למלחמה: על האבן העזר· הה"א יתירה ונקר' על שם העתיד בימי שאול: בקרא

וּפְלִשְׁתִּים חָנוּ בַאֲפֵק: וַיַּעַרְכוּ פְלִשְׁתִּים לִקְרַאת יִשְׂרָאֵל וַתִּטֹּשׁ הַמִּלְחָמָה וַיִּנָּגֶף יִשְׂרָאֵל לִפְנֵי פְלִשְׁתִּים וַיַּכּוּ בַמַּעֲרָכָה בַּשָּׂדֶה כְּאַרְבַּעַת אֲלָפִים אִישׁ: וַיָּבֹא הָעָם אֶל־הַמַּחֲנֶה וַיֹּאמְרוּ זִקְנֵי יִשְׂרָאֵל לָמָּה נְגָפָנוּ יְהוָה הַיּוֹם לִפְנֵי פְלִשְׁתִּים נִקְחָה אֵלֵינוּ מִשִּׁלֹה אֶת־אֲרוֹן בְּרִית יְהוָה וְיָבֹא בְקִרְבֵּנוּ וְיֹשִׁעֵנוּ מִכַּף אֹיְבֵינוּ: וַיִּשְׁלַח הָעָם שִׁלֹה וַיִּשְׂאוּ מִשָּׁם אֵת אֲרוֹן בְּרִית־יְהוָה צְבָאוֹת יֹשֵׁב הַכְּרֻבִים וְשָׁם שְׁנֵי בְנֵי־עֵלִי עִם־אֲרוֹן בְּרִית הָאֱלֹהִים חָפְנִי וּפִינְחָס: ויהי

וּפְלִשְׁתָּאֵי שְׁרוֹ בַּאֲפֵק: וְסַדָּרוּ קְרָבָא פְלִשְׁתָּאֵי לִקְדָמוּת יִשְׂרָאֵל וְאִתְרְטִישׁוּ עַבְדֵי קְרָבָא וְאִתְבָּרוּ יִשְׂרָאֵל קֳדָם פְּלִשְׁתָּאֵי וּמְחוֹ בְּסִידְרָא בְּחַקְלָא כְּאַרְבְּעָה אַלְפִין גַּבְרָא: וַאֲתָא עַמָּא לְמַשְׁרִיתָא וַאֲמָרוּ סָבֵי יִשְׂרָאֵל לְמָה אִתְבַּרְנָא יְיָ יוֹמָא דֵין קֳדָם פְּלִשְׁתָּאֵי נִיסַב לָנָא מִשִּׁילוֹ יַת אֲרוֹן קְיָמָא דַייָ וְיֵיתֵי בֵּינָנָא בְּדִיל יְקַר שְׁמֵיהּ נִתְפְּרִיק מִיַּד בַּעֲלֵי דְבָבָנָא: וּשְׁלַח עַמָּא לְשִׁילוֹ וּנְטַלוּ מִתַּמָּן יַת אֲרוֹן קְיָמָא דַייָ צְבָאוֹת דִּשְׁכִינְתֵּיהּ שַׁרְיָא עֵיל מִן כְּרוּבַיָּא וְתַמָּן תְּרֵין בְּנֵי עֵלִי עִם אֲרוֹן קְיָמָא דַייָ חָפְנִי וּפִינְחָס: והוה

ג' · ה' · י"א ג' · י"כ פס' · ד'

ויבא י"א רפין בקריאה וסי' כמס' רבת': ויושיענו ג' ב' מלאי' וא' חס' וסימ' נקחה אלינו · אל תחרש ממנו · זה יי' קוינו לו ויושיענו · קדמאה חס':

רדק

ותטש המלחמה · כענין ויטש על המחנה ענין התפשטו' הדבר וי"ת ואתרטישו עבדי קרבא: ויושיענו · ת"י ובדיל יקר שמיה נתפריק מיד בעלי דבבנא: את ארון ברית ה' צבאות יושב הכרובים · טעם הספור הזה לומר כי הוא אדון החילו' להגביר אוהביו ולהחליש אויביו ויושב הכרובים אמר להודיע כי הוא קרוב לבני אדם לכל אשר יקראוהו באמת ולולי העונות לכל זה היה נמצא והעונות גרמו ומפני זה אמר ושם שני בני עלי עם ארון ברית האלהים חפני ופינחס להודיע כי הם גרמו המכשלה וכדי שיבואו למלחמה היתה סבה מאת האלהים שאלו זקני ישראל את הארון והם גרמו את המכשלה עם עונות ישראל הבאים למלחמה כי היו בהם עובדי ע"א וארון זה הוא הארון שבו מונחין שברי לוחות והוא היה יוצא עמהם למלחמה והוא של' עליו וארון ברית ה' נוסע לפניה' · ומצאנו מחלוקת בדברי רבותינו ז"ל בזה מהם אמרו כי לוחות ושברי לוחות מונחין בארון אחד וספר תורה עמהם בארון ומה שאמר ושמתם אותו מצד ארון ברית ה' זו פירושו ושמתם אותו בארון מצד לוחות ברית השם ומהם אמרו כי כמין גלוסקא עשו לארון מבחוץ ושם היה ספר תורה מונח וזהו שאמר מצד ארון ברית ה' ומהם אמרו כי בארון אחד לבדו היה ספר תורה מונח ומהם אמרו כי לשברי לוחות היה ארון לבדו והוא היה יוצא למלחמה והפסוקים מוכיחין כי הלוחות השלימו' היו בזה הארו' שהביאו במחנ' שהרי אמר יושב הכרובים מראה כי הכרובים היו עליו ועוד כי זה הארון שיצא למלחמה זה הוא ארון שיהיה בבית שמש בשובו משד' פלשתים והוא שיהיה בקרית יערים ובבי' עובד אדום ובעיר דוד ומעיר דוד העלוהו והכניסוהו לבית קדש הקדשים: מיד

רשי

ותטש המלחמה · ותתפשט המלחמה · כמו והנם נטושי' על פני הארץ וכן ויטשו בלחי: אבן העזר · עדיין לא היה כן שמה כי בימי שאול נקראה כן וכאן קראה על שם סופה: בכל

רלבג

ותטש המלחמה · הרצון בו שפשטה המלחמה · אלה הם האלהים המכי' את מצרים בכל מכה במדבר · ר"ל ובמדבר כי ענין קריעת ים סוף היה במדבר אשר בו מתו פרעה וחילו וכבר הכם קודם זה במצרים במיני' רבים מהמכות: פן

מנחה קטנה

אע"פי שזה המקום היה מוכן לתשועות להם גם לישראל בימי שאול ואע"פכ מפני החטא' נתהפך המקום להם לפורענו' ולומר לך שאין המקום גורם לנצח או לנגוף אלא הכל לפי מעשיהם של ישראל: ויבא בקרבנו כי ידוע שאין רע יורד מלמעלה אלא ע"י הסתלקות השכינה כדעם לא תפלין ובמ"ש על כי אין אלהי בקרבי מצאוני הרעות וגו' והוא סברת ההשגחה · וכיון שהשכינה היא שורה על הארון אמרו נקחה ארון ברית ה' ויבא בקרבנו וכיון שהשכינה מתהלך בתוך המחנה אין רע פוגע בנו: ושם שני בני עלי וגו' אע"פי שהלוים היו נושאי' לארון ע"פ כיון שידעו שנצחי יריחו היה הכהני' נושאים אותו ונגברו בתמנעות הארון ע"ב גם עתה צוו לנביאו ע"י הכהנים חפני ופנחס ואמר ושם שני בני עלי עם ארון האלהים לרמוז שבאו לעת"ב כמו שדרשו גבי עוזא וימת שם עם ארון האלהים שבא לעת"ב (סוטה דל"ה) אף כאן שני בני עלי עם ארון האלהים שכיון שקבלו עונשם בעו"הז זכו לעו"הב: מי

פי' רבי' ישעיה

אלינו בא הלמד במלא המורי' כמו הכ"ון ונופלת ברוב המלו' ותאמר ויקחו כמו ויכסו בהפלת הלמ"ד וה"נון אף זה בבלע הלמ"ד והיה ראוי גלקחה כמו נכסה ונלכה · שמשפטו נכסעה: המגיש את מגרים

כלי יקר

במקומות זולתו · ומובן גם כן או' בפעם הראשונה בשילה בה"א והוא שמו ובשני בשלו בוי"ו לומר שבפעם הזאת נראה בשילה מצד עצמה לא כן כאשר נגלה ה' אל שמואל שאז לא היה בשילה כי אם בשלו ר"ל כאשר הוא שלו הוא שמואל שלו ונאמן לנביא לו ושלו יתברך הוא · או אמר בשלו על שמואל שנגלה ה' אל שמואל בההכנתו של שמואל ובשלו שמשלו נתנו לו לשמואל ולזה כתב בשילו בוי"ו ולא בשילה בה"א:

ויהי דבר שמוא' וכו' עיין רש"י ז"ל והרד"ק ז"ל וכבר כתבתי למעלה מה שהקשה מהרי"א ז"ל על זה ומה שתירצו ליישב דברי הרד"ק ז"ל · ובפסוק הקודם כתבתי שיטת הרלב"ג ז"ל שהיה דבר שמואל אל כל ישראל להוכיחם ולהדריכם ואפי' בחיי עלי ועכ"ז לא שאלו עיין שם · ומהרי"א ז"ל כתוב זה כדברי רש"י ז"ל ועוד פירש שכונת הכתוב לומר שדבר ה' אשר דבר אל שמואל משמוע נפילת ישראל ביד פלשתים לא העלימו שמואל מישראל אבל דברו היה גלוי וידוע לפני כל ישראל זהו שאמר ויהי דבר שמואל אל כל ישראל גלוי וידוע להם ועם כל זה לא שתו לבם ולא פחדו אלא ויצא ישראל לקראת פלשתים כי משיב חכמים אחור לעשות כרצונו:

ולע"דן שכונת הכתוב לומר שעם היות דבר ה' אל שמואל על ישראל ועל בית עלי בסתר דבר ולא גלה סודו שמואל כי אם אל עלי לבדו ולא לזולתו והוא דקדוק הכתוב שאו' ויגד לו שמואל ולא כיחד ממנו שהשכנות הדבר פעמים ואומר לו וממנו מורה שלא לבדו גילה ואחר ההשבעות ולא לזולתו ולעומת זה הזכיר כאן שעם כל זה יצא דבר ה' והיה נודע לכל ישראל עם היות ששמואל לא דבר כלום והוא האמת אגלי ששמואל לא יגלה דבר שלא כיתן לו רשות לאו' וע"ז לא כתב וידבר שמואל אל כל ישראל כי הוא לא דבר אלא שהדבר נגלה מעצמו והיה לכל ישרא' זהו שאמר ויהי דבר שמואל לכל ישרא' מאליו נהיה ונגלה ותרגומו והוה פתגם שמוא' מטיה לכל ישרא' · ומ"ש על האבן העזר עיין רש"י ז"ל וכן הרד"ק ז"ל והוסיף ע"ש וכ"כ מהרי"א ז"ל כי דברי הסופר הם ע"כ: ולע"דן שלא היה ראוי להזכיר כאן אבן העזר אם לא שאפי' הנפילה הזו שנתנגפו תחשב לעזר בבחינת שקבלו עונש על פשעתם ותם עונש על דרך מה שאמרו חז"ל לא היו ימים טובים לישראל כיום שניתן להם מגילת איכה שבה כטלו ישרא' איפופוסים על עונותיהם ובבחינה זו שייך קראת עזר ולזה הזכירה כאן בשם זה ושם כ"אמר עד הנה עזרנו ה' ר"ל מאז התחיל לעזרינו כיון שנתנקם מפנחס וחפני ועונות ישראל נתנכו והיה הבנה להקים רועה נאמן כשמואל ונגמר העזר במלחמה השנית בשנתנגפו פלשתים לפני ישראל וזהו שאמר שם ויאמר עד הנה עזרנו ה':

ויערכו פלשתים עיין רש"י ז"ל וכן הרלב"ג ומהרי"א ז"ל פי' כמו ויטוש משכן שילה לשון עזיבה שכאשר נטשו במלחמה ועזבוה מיד וינגף ישרא': ולע"דן בפי' מהרי"א מלשון עזיבה וכונת הכתוב לומר שהב"ה עשה באופן שלא יכירו גרימו הפלשתים לאמר ידינו רמה במלחמה וכדי שיכירו ישראל שמאת ה' היתה זאת לכך לא נגפו בתוקף המלחמה שהיה הדבר בטבע אכן אחר עזיבת המלחמה אז נגפו לא בחיל ולא בכח הפלשתים כי אם בגזירה אלהות ז"ש ויערכו פלשתים לקרא' ישר' ואחר עזיבת המלחמה אז וינגף ישראל ז"ש ותטוש המלחמה וינגף ישראל לפני פלשתים ואמר שהרגו מהם כארבעת אלפים איש קצתם מהמערכה וקצתם מהנפוצים בשדה שנטשו המלחמה ועזבוה באו עליהם והרגום וז"ש ויכו במערכה בשדה במו במערכה ובשדה במערכה הערוכים ומסודרים ללחם ובשדה על הנטושים ונפוצים · ולפי המפרשים ותטוש לשון התפשטות לפי שדרך הלוחמים לעמוד מערכה מול מערכה ויוצאים הגבים גבורים ממערכה זו אל זו והמוכים הם הנטושים על פני השדה חוץ מהמערכות ז"ש ויערכו פלשתים לקראת ישראל ונתפשטה המלחמה וינגף ישראל והכו במערכה ובשדה בין הכל כארבעת אלפים איש שהוא דבר יוצא מן ההקש להכות במערכה שאין דרך להכות אלא ביוצאים חוץ מהמערכה אל פני השדה · ואולי אמר במערכה בשדה במערכה להודיע שגברה יד פלשתי' נשלטו ופשטו ידם במערב' ואומרו בשדה פי' שהכום חללים בשדה ולא הכאה כל הכו אלא הפילום חללים בשדה:

ויבא העם וכו' ירושלמי השקלים שני ארונות היו עם ישראל במדבר אחד שהיה תורה בתוכ' בו ואחד שהיו שברי לוחות כתונים בתוכו וזה שהיתה תורה בתוכה בתוכו היה באהל מועד שנאמר וארון ברית ה' ומשה לא משו מקרב המחנה וזה שהיו בו שברי לוחות היה נכנס ויוצא עמהם ורבנין אמרין ארון אחד היה פעם אחת יצא בימי עלי ונשבר וקרא מסייע ליה לרבנין אוי לנו מי יצילנו מיד האלי"ם האדירים האלה מלה דלא חמון מימיהון וקרא מסייע ליה לרבי ויאמר שאול לאחיה הגישה ארון האלהים והלא הארון בקרית יערים היה אלא מאי עבדו ליה רבנין הגישה אלי ציץ וקרא מסייע ליה לפי' הארון ויש' יושבין בסוכות והלא הארון בציון אלא מאי עבדי ליה רבנן ספר שהוא בקרוי שעדיין לא נבנה בית הבחירה עכ"ל · והנה מקרא דמסייע לרבנן אוי לנו מלה דלא חמון מימיהון לא הקשה מזה לרבי יהודה כמו שהקשה בסמוך לרבנן מקרא דמסייע לר' יהודה והוכרח לומר הגישה זה הציץ יען כי קל להבין שאעפ"י שראו במלחמת אמרם ארון א' בשברי לוחות לא היה כזה אשר בה ברית ה' בלוחות שלמות יושב הכרובים וההרעשה שעשו הודיע את פלשתים איכות הארון הזה ומעלתו כי הכל נודע ואין דבר נעלם ולא הוצרך להרץ זה לר' יהודה כי ברור הוא אבן בסמוך לרבנין שצריך ליתחק לרבנין שקר' ארון לציץ והוא דוחק גדול לכך הוצרך להקשות לרבנן ולתרץ הדוחק הזה לרבנן · והנה מהרי"א ז"ל הרחיב בזה מאד בפסוק ויערכו פלשתים עיין עליו · ובספר יפה מראה פרק י"ג סופרות בדף קמ"ח כי שם גוכח על דברי מהרי"א ע"ש ומהרי"א ז"ל כאשר נגפו יש' אמרו הזקנים והחכמים שבהם למה נגפנו ה' היום לפני פלשתים רוצה לומר הנה אנחנו לא חטאנו וחשבו שלא היה הענין על צד העונש כי אם על העדר ההשגחה לפי שלא באו לדיקים ומפני זה התחכמו ואמרו נקחה אלינו ארון האלהים ויבא בקרבנו ויושיענו מכף אויבינו ר"ל שיביאו עמהם הארון ושהאל יתגאה על ארון בריתו ובשמרו אותו ישמרם כמאמר המסעים היכל ה' היכל ה' היכל ה' המה שבעבור שמירת היכל ה' תמשך שמירה אליהם והביאם אל זה הדעת היות בימי משה ע"ה הארון נוסע לפניהם ובימי יהושע ארון ה' נוסע לפניה' כמלוה אותם במלחמותם ע"כ · ועיין הרד"ק ז"ל במה שאמר ויושיענו כו':

ולע"דן להבין אומרו ויבא העם אל המחנה שהוא מיותר די שיאמר ויאמרו זקני ישראל וכו' · ועוד מה טעם בשאלה זו של למה נגפנו ה' ואדם אין צדיק בארץ לקרוא תגר על מדותיו יתברך כי אל אמונה ואין עול צדיק וישר הוא · ונדקדק אומרו היום כי ידוע כי היום היה ולפני פלשתים מיותר · ועוד מה תועלת בהבאת הארון כי השם יתברך עיניו משוטטות בכל הארץ והוי' רחוק למראה עינים וקרוב לקוראיו: ונראה כי סדרו וערכו מערכת ישראל מול מערכת פלשתים והם הלוחמים ביום ההוא ושאר העם חנו למערכת הרחק כמטחוי קשת או יותר כי כן המנהג היום במלחמות המלך כנודע ולעומת זה אמר ויבא העם אל המחנה שבא מן המערכה אל המחנה וניצול העם הנם מפלשתים וזה התחייב התחזקות העם בקושיתם של למה נגפנו ה' היום ר"ל ידענו ה' רשענו אשר מעולם איש כל הישר בעיניו יעשה אכן זאת שאלתינו למה נגפנו ה' היום כי מה היום מימים שלא יתכן היות הסיבה איש כל הישר בעיניו יעשה שהרי זה מכמה ימים ושנים וא"כ היה לו ליפרע ממנו מכמה ימים ולא היום ז"ש למה נגפנו ה' היום ולא קודם שמידו היתה זאת להמלט לפני פלשתים לא בחיל ולא בכח וזה דקדק באומרו לשון לפני פלשתים ולא אמר ביד פלשתים וכמו שפי' גבי ותטוש המלחמה כי זו תמיד גדולה ליפול לפני בני עולה ז"ש לפני פלשתים שהיה גוית' לפום על כבוד שמו ז"ש למה נגפנו ה' שהיה לו לחוס לכבוד שמו ואם כן איך נגפנו שהוא ית' הנוגף ולא פלשתים ולזה לא אמרו למה נגפנו לפני פלשתים אלא נגפנו ה' · ולעומת זה נקחה אלינו משילה את ארון האלהים כי נתנו אל לבם כי גודל האשמה בזה הוא חפני ופנחס שכבר נגלה אל זקני ישראל נבואת שמואל שייעד הנה אנכי עושה דבר בישר' אשר כל שומעו וכו' ביום ההוא אקים אל עלי וכו' שהרי בזה גלוי דעת הוא לנפילת ישראל ביד פלשתים וכו' כדמסיק בעון אשר ידע כי מקללים הם בניו וכו' ולעומת זה אמר אין לנו תקנה כי אם להוציא ארון יש' מן המקום אשר שגא ה' שלקיחתו משילה זכות גדול יחשב לנו וז"ש משילה שהוא מיוהר ואין צורך למורה מקום אלא ודאי בא להורות שעקר התועלת הוא להעתיקו משם ולגב חדא תרתי ויבא בקרבנו שביאתו בקרבנו תגרום לנו הישועה לכבוד שמו ומעתה שהיה ונסתלקה קושית מהרי"א שהקשה איך מלא' לבם להוציא ארון האלהים משילה שהרי פרץ ה' פרץ בעוזה וכו' כי פרץ עוזה היה על שאחז בארון האלהים וא"כ איך לא יראו הם כי במ"ש מהורץ שידעו שרצון האלהי היה להוציא ארונו משילה והסיבה להיות שם שני בני עלי חפני ופנחס וז"ש בסמוך וישלח העם וכו' כמו שנבאר בס"ד:

וישלח העם בו' שאמר וישאו משם את ארון האלהים לו' שכל מאויי כפשם היה להוציאו משם משם דייקא כי זהו הרצון האלהי כי נטש משכן שילה ולא חפץ בישראל לשבת בתוכם אלא לשבת בגבהות מעלה ויושב הכרובים הוא לא יושב בתוך ישראל יען ששם שני בני עלי חפני ופנחס בני עלי ר"ל נוהגים שררה על הצבור שלא לשם שמים וסומכים על שאביהם עלי שופט יש' ז"ש שני בני עלי וכו' ולפי זה לא היה ראוי שיבואו חפני ופנחס עם הארון אלא הם באו מעצמם שלא מדעת העם והיה מאת יי' להפילם ולקיים דברו אשר דבר ע"י נביאיו ע"י איש האלהים וזה לך האות אשר יבא אל שני בניך וכו' וע"י שמואל כאמר עושה דבר בישראל כו' ביום ההוא אקים וכו' וכפי האמת מהנזכר שהמכוון להבריח הארון מחפני ופנחס א"כ לא היה להם לישראל שיבאו עמו חפני ופנחס אלא שהקב"ה השיב חכמים אחור ודעתם סכל לשיבואו ויספו יתמו ביום אחד יחדיו וז"ש עם ארון האלהים חפני ופנחס ולא הזכירם בשם בני עלי כי סר צילם מעליהם הוא על אביהם לשלא תגן זכותו עליהם כי בא יום אידם · ואמר עם ארון ברית האלהים ולא אמר ברית ה' בכנו' קודם זה ואחר זה לומר שארון האלהים הוא בעת הזאת ואין אלהים אלא דיינודין שהרי רוצה הוא לעשות דין בחפני ופנחס ולזה קראו ארון האלהים שלא יגן עליהם זכות אביהם ולזה לא הזכירו אלא חפני ופנחס · ומהרי"א ז"ל כתב והיה שלחו שילה ונשאו משם ארון ברית יי' ולא הביאוהו ביד זרים כי אם ביד הכהנים כמו שעשה יהושע וז"ש ושם שני בני עלי עם ארון יי' חפני ופנחס כלומר שהם הביאו הארון ולא קרב איש זר לא מזרע אהרן · והמכם למה נשבה ארון אלהים בתוך אויביו היה זה אגלי לחמשה סבות האחת לפי שהיו ישראל רעים וחטאים והיה ענשם שיפול עטרת ראשם הוא הארון כמ"ש ושברתי את גאון עוזכם וזה לרמז במ"ש אחר זה ויהי בשבת הארון בקרית יערים וירבו הימים בעשרים שנה וינהו כל בית ישראל אחרי השם כו' ויאמר שמואל כו' כל זה מורה שלא חזרו בתשובה ע"ד אותו הזמן שהוכיחם שמואל שקודם זה היה ביניהם ע"א ופסל מיכה לא ביערוהו עד אותו זמן ולכך נפלו בידי פלשתי' והשנית בחטאת בני עלי וזהו ברמז באו' ושם שני בני עלי כו' נראה שבשבילם אירע זה שלישית לפי שהוציאו הארון מבית קדושתו וזלזלו בקדושתו בלי שאלת רשות גבוה להוציאו לכך נשבה הרביעית לפי שישרא' לא שבו בתשובה שחשבו שבשביל הארון יצילם האלהים כדי לשמור ארון בריתו ומפני זה יען הביאוהו להשגב עמו ולא שבו היה ענשם שבשל עוזר ונפל עזור החמשית שרצה הב"ה להראות את השרים והעמים יופי קדושת הארון שאעפ"י שלא רצה לעשות אותות ומופתים להציל העם החוטא אבל עשאם לאחר שנשבה ושישרא' בזוהו והפלשתים יראו וכיבדוהו בזבח ובמנחה עד כאן והרחיב שם עוד לברר שני' הארון כחו ומהותו אם כשטת רבנין האמת או כשיטת רבי יהודה יעויין בספרו והחכם השלם כמהר"ר שמואל יפה ביפה מראה הרבה לדקות ראיותיו יעויין שם במסכת שקלים פי"ו סופרות דף קמ"ה

רד"ק

מיד האלהים האדירים האלה: ת"י מיד מימרא דיי' דעובדוהי רברבין אילין אינון גבורתא דיי' וגומר וא"א ז"ל פי' במדבר מן ומדברך נאוה וזה פירש במלותו ובדברו הכה מצרים ועתה הוא בעצמו בא אוי להם ובדברי רז"ל עירובי דברי' באמרה בפרשה מי יצילנו מיד אלהים האדירים האלה עד כאן דברי צדיקים שבהם אבל הרשעים היו אומרים אלה הם אלהים המכים את מצרים בכל מכה במדבר אמרו עשר מכות היו לו וכלן הביאן על המצרים ושאר המכות כלה על עמו במדבר אין לו מכה עוד מעתה אמר להם הב"ה אתם אומרים שאין לי מכה עוד אני מביא עליכם מכה שלא נהיתה מעולם והיה אחד מהם יוצא בסחור ועכבר יוצא מן התהום ושומט את בני מעיו ומוליך לתהום וכן הוא אומר ותכבד יד ה' על האשדודים · ויש מפרשי' מי יצילנו מיד האלהים האדירים האלה כי מנהג בלשון הפלשתים לקרא לאלהים אחרי' לשון רבים וזהו שאמרו מי יצילנו מיד האלהים האדירים האלה וכיוצא בדבר ואתה עיפויגע על ישראל ולא ירא אלהים על עמלק עירובי דברים כתובין כאן וכן יתכן להיות כפשוטו : ויהי

מנחה קטנה

פי' יצילנו מיד האלהים האדירים וגו' הנה אמרו ז"ל על פסוק כי גדול שמו בגוים דקורא' ליה אלהא דאלהא ועפ"כ אמרו האדירי' לשון רבים כלומר שמלכותו בכל משלה אף על כל אלהי העמי' וז"ש מי יצילנו וגו' שאין לומר שיסמכו על דגון אלהיהם כי הוא האלהי' האדירי' שאדיר הוא על כל אלהי העמי' והא ראי' אלה הם שמכים את מצרי' ובכללם נלקה גם ע"ז שלהם כדכתי' ובכל אלהי מצרי' אעשה שפטי' וא"כ מי יצילנו ואין לומר שנבזון על השר שלנו שלמעלה שגם זה אינו כי הוא המכה את מצרי' עם מצרי' לא נאמר אלא מצרי' הוא השר שלהם וכענין שאמרו ז"ל על פסוק וירא ישראל את מצרי' מת שהוא נאמר על שרו של מצרים · וע"כ אין לנו על מי להשען זולת ענינו ולא לשום שר או אלוה כי בראות האלהים האדירים כי לא נוקם לעומתו או אלוה או שר או עול גם הוא ירפה עמנו כי נקים כמודים בדולתו ויביא הדבר אל כח אנשים בשבט וזה התחזקו והיו לאנשים : וינגף ישראל וינסו איש לאהליו · אמרו חז"ל תחילת נפילה ניסה וז"ש וינגף ישראל וזה בא ע"י וינסו איש לאהליו · כי ע"י שסר השגחה מהם לא עצרו כח לעמוד במלחמה יום או יומים מערכה מול מערכה כבשאר מלחמות אלא מיד וילחמו פלשתים תחילת המלחמה וינגף ישראל כי לא לחמו עם אויביהם כפעם בפעם כי אם וינסו איש איש לדרכו פנה להציל נפשו כי חרדת אלהי' בא עליהם ולא יכלו עמוד כי אם פנו עורף · ואמר וינגף לשון יחיד שתשש כחן כאילו היו איש אחד · גם אמר וינסו איש לומר שנתפזרו כ"כ עד שלא היו שנים יחד כי אם כל אחד לבד נס לדרכו עוד ירבה שהלכו בבושה איש לאהליו בחפוי כאשר יתגנב העם הנכלמים הנוסים במלחמה : וארון

פי' רבינו ישעיה

בכל מכה במדבר · אחד וי"ו מתרונו ובמדבר וזהו מדבר ים סוף :

רש"י

בכל מכה במדבר · על ים סוף וי"ת ולעמי' עבד פרים במדבר' ובסיפרי שנינו שהפרשה הזו עירוב דברים מי שאמר זה לא אמר זה כשרין שבהם אמרו מי יצילנו מיד האלהים האדירים האלה והרשעים אמרו אלה הם האלהים המכים את מצרים בכל מכה כל מכות שהיו לו על המצריי' הביאם אין לו עוד מכה מעתה · אוש

רלב"ג

פן תעבדו לעברים כאשר עבדו לכם · זה מורה כי לא היו פלשתים מושלים בישראל ולא ישר' בפלשתים ואפשר שמזמן קרוב יצאו בני ישר' מעבדות או אפשר שיארך זמן עבדות' את הפלשתים עד מות עלי ויהיו א"כ כל שנות שמשון כללות בשנות עלי ונמנו לשניהם כי רוב ישיבת שמשון היה בעיר' שדה פלשתים וכשלא היה שמשון שר היה שופט אותה עלי : והנה

מסרה

ותהם הארץ · ותה' הקריה · ותהם כל העיר עליהן : מה כ"ד פתחין וסימ' נמס' בסדר כי תשא : אתמל ג' בקריא' וסימ' גם אתמל גם שלשום דשמואל · כי לא היתה כזאת אתמול שלשום · כיום אתמול ·

ה וַיְהִי כְּבוֹא אֲרוֹן בְּרִית־יְהוָה אֶל־הַמַּחֲנֶה וַיָּרִעוּ כָל־יִשְׂרָאֵל תְּרוּעָה גְדוֹלָה וַתֵּהֹם הָאָרֶץ:
ו וַיִּשְׁמְעוּ פְלִשְׁתִּים אֶת־קוֹל הַתְּרוּעָה וַיֹּאמְרוּ מֶה קוֹל הַתְּרוּעָה הַגְּדוֹלָה הַזֹּאת בְּמַחֲנֵה הָעִבְרִים וַיֵּדְעוּ כִּי אֲרוֹן יְהוָה בָּא אֶל־הַמַּחֲנֶה:
ז וַיִּרְאוּ הַפְּלִשְׁתִּים כִּי אָמְרוּ בָּא אֱלֹהִים אֶל־הַמַּחֲנֶה וַיֹּאמְרוּ אוֹי לָנוּ כִּי לֹא הָיְתָה כָּזֹאת אֶתְמוֹל שִׁלְשֹׁם:
ח אוֹי לָנוּ מִי יַצִּילֵנוּ מִיַּד הָאֱלֹהִים הָאַדִּירִים הָאֵלֶּה אֵלֶּה הֵם הָאֱלֹהִים הַמַּכִּים אֶת־מִצְרַיִם בְּכָל־מַכָּה בַּמִּדְבָּר:
ט הִתְחַזְּקוּ וִהְיוּ לַאֲנָשִׁים פְּלִשְׁתִּים פֶּן תַּעַבְדוּ לָעִבְרִים כַּאֲשֶׁר עָבְדוּ לָכֶם וִהְיִיתֶם לַאֲנָשִׁים וְנִלְחַמְתֶּם:
י וַיִּלָּחֲמוּ פְלִשְׁתִּים וַיִּנָּגֶף יִשְׂרָאֵל וַיָּנֻסוּ אִישׁ לְאֹהָלָיו וַתְּהִי הַמַּכָּה גְּדוֹלָה מְאֹד וַיִּפֹּל מִיִּשְׂרָאֵל שְׁלֹשִׁים אֶלֶף רַגְלִי: וארון

(ח) ג' ד' חס' כבבי'

וַהֲוָה כַּד אֲתָא אֲרוֹן קְיָמָא דַיְיָ לְמַשְׁרִיתָא וְיַבִּיבוּ כָל יִשְׂרָאֵל יַבָּבָא רַבָּא וְאִשְׁתַּגְּשַׁת אַרְעָא: וּשְׁמָעוּ פְלִשְׁתָּאֵי יַת קָל יַבָּבָא וַאֲמָרוּ מָה קָל יַבָּבָא רַבָּא הָדֵין בְּמַשְׁרִיתָא דִיהוּדָאֵי וִידָעוּ אֲרֵי אֲרוֹנָא דַיְיָ אֲתָא לְמַשְׁרִיתָא: וּדְחִילוּ פְלִשְׁתָּאֵי אֲרֵי אֲמָרוּ אֲתָא אֲרוֹנָא דַיְיָ לְמַשְׁרִיתָא וַאֲמָרוּ וַוי לָנָא אֲרֵי לָא הֲוַת כַּהֲדָא מֵאִיתְמָלֵי וּמִדְּקָמוֹהִי: וַוי לָנָא מַן יְשֵׁיזְבִינָּנָא מִיַּד מֵימְרָא דַיְיָ דְּעוֹבָדוֹהִי רַבְרְבִין אִילֵין אִילֵין אִינוּן גְּבוּרָתָא דַיְיָ דִּמְחָא יַת מִצְרַיִם בְּכָל מְחָא וּלְעַמֵּיהּ עֲבַד פְּרִישָׁן בְּמַדְבְּרָא: אִתְּקְפוּ וַהֲווֹ לְגֻבְרִין פְּלִשְׁתָּאֵי דִּילְמָא תִשְׁתַּעְבְּדוּן לִיהוּדָאֵי כְּמָא דְאִשְׁתַּעְבִּידוּ לְכוֹן וּתְהוֹן לְגֻבְרִין גִּבָּרִין וּתְגִיחוּן קְרָבָא: וְאַגִּיחוּ קְרָבָא פְלִשְׁתָּאֵי וְאִתְּבָרוּ יִשְׂרָאֵל וְאַפְּכוּ גְּבַר לְקִירְווֹהִי וַהֲוַת מַחְתָּא רַבְּתָא לַחֲדָא וְאִתְקְטַל מִיִּשְׂרָאֵל תְּלָתִין אַלְפִין גְּבַר רִיגְלִי: וארונא

כלי יקר

ויהי כבוא ארון ברית ה' וכו' מהרי"א ז"ל כתב שכוונת הכתוב לו' שטעו בעשות תרועת בקול ענות גבורות המנצחים שחשבו שהארון יהיה סיבת הנצחון ולא ידעו שהכל תלוי ביראת שמים ותשובה ותלות עיניהם למרום והעד זה ענין יריחו שציוה ה' שלא יריעו העם כי אם בנפול החומה לא קודם אבל ראוי לעמוד בכובד ראש תולים עיניהם למרום ע"כ ובדבריו אבין לע"ד או' ויהי כבוא בכ"ף הדמיון שעדיין לא בא ר"ל תכף להגיעו ומיד הריעו ואולי היתה תרועה קטנה לא יאשמו שהית' לסימן הכנעה כמו התרועה שבר"ה שהיא באה להכנעת הלב ולשבר את ערלתו מעין תרועם בשבט ברזל אמנם היות התרוע' גדולה היה בזה שהיה לשמחת נצחון ותהום כל הארץ לקול שמחתם ולא יאות כן לשמוח כפתאים וכמ"ש בתנא דבי אליהו הובא בילקוט סימן ק"ג זה לשונו אמר ישראל למה נגפנו ה' אמר הב"ה כשהיו מכעיסים לפני בעזרת ישראל ובעזרת הנשים לא אמרת כך שלחו והביאו את ארון הברית והריעו תרועה גדולה שאין בה ממש על אותה שעה אמר נתנה עלי בקולה על כן שנאתיה מיד נהרגו שלשי' אלף איש ונשבה וכו' שבזה ראו שקול התרועה אין בה ממש ושנאוי היה לפני הקב"ה לזה אמר ותהום כל הארץ אבל לא בשמים שלא נשמעה כלל שהרי נשבה הארון ובזה מובן דסמיך ליה :

וישמעו פלשתים את קול התרועה ולעומתה כן תמהו ויאמרו מה קול התרועה הגדולה כי מה טעם יש בה להיותם גדולה המורה על הנצחון והיא במחנה העברים המנוצחים שלא תאות תרועה גדולה כזאת אלא במחנה פלשתים המנצחים ודרך הלצה אפשר לקשר תיבת הזאת לסוף הפסוק הזאת יתכן להיות במחנה העברי' או יאמר במחנה העברים לבזיון עמא פחיזא בכל עניניהם שהרי בעבר הנהר היו עוברים מארץ מולדתם אל ארץ לא להם שע"כ נקראו עברי' על שם עבר הנהר באופן שהם עמא פחיזא והכתי' בפחזותייהו קיימי לקדם בתרועה ובזמירות להריע קודם הנצחון אין זה אלא מדרכם בפחיזות כסל למו · וידעו תשובה לשאלתם זו והיה כי ארון ה' בא אל המחנה ומי יעמוד לפניו מאז אפו אם כן לזה שמחו והריעו ואולי אמר וידעו כי ארון ה' בא אל המחנה ועכ"ז התלוצצו ואמרו מה קול התרועה ויהיה א"כ אלו מחלק מבין שם במחנה פלשתים שאמרו אלה הם האלהים המכים את מצרים בכל מכה במדבר וכמו שיבוא בס"ד בסמוך אלה מהחסידים שבמחנה שאמרו אוי לנו מי יצילנו מיד וכו' :

ויראו הפלשתים כו' ויאמרו אוי וכו' עיין רש"י ז"ל ומהרי"א ז"ל כתב כדברי רש"י ז"ל ועיין הרד"ק ז"ל והרלב"ג ז"ל : ולע"ד לדקדק שינוי לשון שבין שני הכתובים שבאחד אמר פלשתים וישמעו פלשתים בלא ה"א וכאן הוא אומר ויראו הפלשתים בה"א גם בפסוק זה הוא או' אוי לנו וכו' ובפסוק השני שנה ואמר אוי לנו מי יצילנו מיד האלהים כו' גם שינוי שכתוב בא אלהים אל המחנה כו' וכאן הוא או' האלהים האדירים : ונראה להבין כל זה במה שזכרנו מדברי חז"ל ערבובי דברים יש כאן מי שאמר זה לא אמר זה שלפי זה אומר וישמעו פלשתים בלא ה"א הידיעה להורות אל כלל פלשתים שכולם שמעו את קול התרועה ויאמרו כו' הידיעה הכללית לפלשתים היא כי ארונו ה' בא אל המחנה ארון ה' ולא אלהים עצמו אמנם בפסוק זה אמר ויראו הפלשתים בה"א הידיעה להורות על הבינונים שיראו את ה' וז"ש הפלשתים המיוחדים כי אמרו בא אלו"ם אל המחנה אלהים בא ולא ארון כאשר ידעו הכלל מדלת העם ארון ה' לבד ולא אלהים ולעומת זה אמרו אוי לנו כי לא היתה כזאת אתמול שלשום · אמנם הכתוב של אוי לנו מי יצילנו מיד האלהים אלו דברי הכשרים שבהם והיודעים ומכירים את מעשה ה' כי נורא הוא לעומת ז"א שבית אוי לנו מי יצילנו כי אוי לנו כי לא היתה כזאת וכו' הוא מדברי הבינונים וזה הוא דברי הכשרים ולכך אמר האלהים האדירים שידוע אצלם כחו וגבורתו ומיתור אומרו שנית אלה הם האלהים המכים כו' הכריחו היות' דברי הרשעים האומרים אל הכשרים שבהם אל תיראו כי אלה הם האלהים המכים את מצרים בכל מכה במדבר כלומר כל המכה כלתה ואין לו עוד מכה שם במדבר כלתה שבמצרים התחילו ובמדבר כלתה כל המכה שלא נשאר לו עוד מכה וגם זה מובן אומ' במדבר שזה מצרים היותם דברי הרשעים שאילו היו דברי הכשרים למה יזכיר במדבר ולא במצרים ששם היו תוקף המכות אבל כיון שהם דברי הרשעים לו' שתמו כל מכותיו הוכרח לו' בכל מכה במדבר לומר ששם במדבר הוא המקום שכלתה כל מכה שהיה לו · או אמר על פי שיטת חז"ל שהרשעים אומרים אלה הם האלהים המכים את מצרים בכל מכה במדבר ר"ל לא נצח את מצרים להכותם בכל מכה אלא במדבר חוץ למחוז מצרים ולא בתוך מצרים עצמה שזה מורה חולשה בו אם כן אל נא תיראו ממנו : עיד אפשר לפרש שכל השני כתובים נאמר מפי א' ולא היו האומרים מחלפי' ויגיד כי יראו הפלשתים מאד כי אמרו בא האלהים כעת למחנה ואמרו מי יתן והיה שבא והיתה כזאת אתמול שלשום ששיו מנצחים אותנו והיינו יכול' הולכים לדרכנו לא כן שלא בא אתמול שלשים אלא כעת שהרגנו מהם ארבעת אלפים שהנצחון הזה לרעתינו הוא כי ירדפנו גואל דם ז"ש ויאמרו אוי לנו והנה עלינו שלא היתה כזאת בתמול שלשום שאלו היתה כזאת תמול שלשום לא היה אוי לנו שלא היינו נוצחים אותם ולטובתינו נשברה רגל פרהינו שעתה אוי לנו מי יצילנו מהאלהים האדירים האלה אחר דם עבדיו יקום ומלומד בזה כי אלה הם עצמם אותם האלהים המכים את מצרים בכל מכה עד תומם במדבר לנקום נקמת בני ישראל שחוטשים לכו שכן יעשה ג"כ עתה עד תומינו לנקום נקמת הארבעת אלפים שהרגנו ומי יתן יבא האלקים תמול שלשום ולא הרגנום כי בא קלב הרבו ימנו בהריגתם כי אלה הם האלהים המכים ונוקמים ונוטרים :

התחזקו והיו לאנשים וכו' עיין הרלב"ג ז"ל ומהרי"א ז"ל כתב שאמר אלה לאלה התחזקו וכו' מאחרי שאין לכם ענין אלהות הזה ראוי הוא לכם פלשתים שתתחזקו ותהיו לאנשים כי בכח אנשים תלחמו אחרי שאין לכם כח אלהית ויאמרו הכרח התגברותם לזה באומר כן תעבדו לעבריים וכו' והוא או' עוד והייתם לאנשים ונלחמתם וכו' שירצה מיותר הוא דרך פיוס ר"ל ואני ידעתי שתהיו אתם לאנשים ונלחמתם כי כן ראוי אל כל בני חיל ע"כ :

ולע"ד בטעם הכפל התחזקו והיו לאנשים והיתה לאנשים וכו' שאמר להם התחזקו עתה והיו לאנשי' והוא היותר טוב להזדרז בהתחלת הדברים פן תכהמו באחרית ואף כי ע"י היותכ' משועבדים לעבדים תבער בקרבכם להתחזק ולהלחם באחרונה לצאת משועבדם ויותר טוב ההתחזקות מועט בתחיל' ז"ש התחזקו והיו לאנשים פלשתים ר"ל לאנשים פלשתים הידועים נשם טוב בעולם מגבורה וניצוח פן תעבדו לעברים שהוא פחיתות משני פנים האחת העבדות והשנית לעבריים זה העם לא היה ונוסף עוד היותכם עבדים לעבדי' שהוא רע ומר יותר ז"ש כאשר עבדו לכם ולא עוד אלא שאם לא תתחזקו עתה אלא תשתעבדו לעבריים סוף סוף שתתעורר לנסוף והיתם לאנשים ונלחמתם שלא תוכלו לסבול עול פחיתות ההשתעבדו' לעבריים עבדכם ולא היו לאנשים פלשתים ר"ל הנודעים בשם גבורים כי אם לאנשים כל דהו וז"ש והיתה לאנשי' ונלחמתם ולמעלה אמר והיו לאנשים פלשתים כי יותר טוב הוא ההתחזקות לבלתי נפול כי אחר הנפילה קשה לקום על דרך מה שאמר הכתוב וכי ימוך אחיך ומטה ידו והחזקת בו שאמרו חז"ל משל למשא בעוד שהוא על הבהמה קל להעמידו ואפי' ע"י יחיד נפל לארץ צריכה כמה בני אדם להקימו או יאמר התחזקו כדת פלשתים ז"ש התחזקו והיו לאנשים פלשתים שרז"ם על היותם מחזיקים כדת פלשתים שהוא העזר העיקרי אצלם לתת עוז ותעצומות לאלהיהם ועל זה אמר ראשונה שלהיותם פלשתים צריכים להם חיזוק כדתם פן תעבדו לעברים שאז לא תוכלו להיות אנשים פלשתים שלא לו' מחזיקים כדת פלשתים כי יתקיים בכם קללת התורה שאמרה בים' ונמכר לגר או לעקר משפחת גר שאמר חז"ל לכומה וכותן בפירות שביעית סופו שימכר לע"א שנעקרת ז"ש כלן פן תעבדו לעבריים כאשר עבדו לכם שנתקיימה בהם קללת לעקר משפחת גר באופן שצריך ג"כ היו לאנשים בענין אנושות המלחמה בגבורה ולהלחם ז"ש והייתם לאנשים ונלחמתם או יאמר והייתם לאנשים ונלחמתם מדלא קאמר והיו לאנשים כמו בתחילת הכתוב כיון לומר התחזקו ואל תיראו מהארון פן תעבדו וכו' כאשר עבדו לכם והנה כבר הייתם לאנשים ונלחמתם שהרגתם ארבעת אלפים ומאחר שכבר הייתם לאנשים ונלחמתם אתמול שלשום מעתה אל תעכבו לא התחזקו והיו לאנשים באופן שתחילת הכתוב לשון צווי וסופו לשון הודעה ורא' מן העבר על העתיד ואמר ונלחמתם וכו' אפי' שתצטערו במלחמה ראוי שתלחמו ותסבלו עול המלחמה בעד עריכם ואהיכם ז"ש ונלחמתם ולא אמר ולחמתם או והלחמת' שא ונלחמתם ר"ל שתהיו כפעלים מן הנלחמ' וסמיך ליה וילחמו פלשתים בקמץ תחת הלמד שהיה לו לומר וילחמו בשוא וכמו שאבאר בס"ד :

וילחמו פלשתים וינגף ישראל וכו' מהרי"א ז"ל כתב זכר שכאשר בני עלי לא יראו את ה' ולא כבדוהו כך לא עזרם ולא היה עמהם וכאשר הפלשתים יראו מלפניו וכבדוהו בדבריהם באומר מי יצילנו מיד האלהים האדירים האלה הלך לפניהם וינגף ישראל וינוסו איש לאהליו ומתו כשלשים אלף איש ונלקח ארון האלהים ושני בני עלי שהיה הארון בידיהם מהו כדבר ה' אשר דבר ביד איש האלהים וביד שמואל ע"כ : ולע"ד שהשי"ת עשה שיראו ויכירו כולם שלא בכחם ועוצם ידם עשו חיל כי אם עון ישראל ז"ש וילחמו בקמץ שאמר שהפלשתים נלחמו ונדחקו במלחמה מישראל כי שבוס גם שבבוס עד שחשבו כי כלתה הרעה אל פלשתים שישראל ינצחום אז וינגף ישראל בחטאם ולכך לא הזכיר וינגף ישראל לפני פלשתים כי לכבוד הארון שבא חסם השי"ת ועשה באופן שינגף ישראל מאליהם כאילו הנגיפה נעשית מאליה ולא לפני פלשתים שהרי הם קבלו התפעלות המלחמה מישראל ונדחקו בה כמו שדקדקתי מאומרו וילחמו ואחר כך וינגף ישראל וכו' שנסו איש לאוהליו ונתחזקו פלשתים להלחם עם ישראל ולהכות בהם מכת הרג וזכר ותהי המכה גדולה מאד כאילו המכה נהיתה מאליה שלא אמר ויכו פלשתים בהם מכה גדול' אלא אמר וינגף ישראל וכו' ותהי המכה גדולה שאין זר לומר וינגף שכשלו איש באחיו כפשוטו של מקרא באופן שאומרו וינגף ישראל ר"ל מיניה וביה נגף ולא ע"י פלשתים · ודרך הלצה אמר ויפול מישראל וכו' ר"ל מסיבת ישראל בחטאיו או שהיה המפיל איש באחיו ומ"ש מישראל מ"ם הסיבה ויכריע כן תיבת מישרא' דלא יעלה בדעת שהנפילה מפלשתים עד שיאמר ויפול מישראל לא והוי בא להודיע שאין הנגיעה והנפילה מחיל וכח פלשתים אלא מישראל עצמן נתחייבה המכה הנזכר כפי הבחינות הנזכר ובפסוק ותקרא לנער אי כבוד לאמר גלה כבוד מיש' אכיף ידי בס"ד לנגד זה העניין הנז' ובאומר שלשים אלף רגלי הודיע שהנסים היו הרוכבים על סוסים מנסרים קלו והנופלים היו הרגליים שלשים אלף רגלי :

וארון האלהים נלקח לא אמר ויקחו ארון האלהים של נלקח לומר שהוא ברצון הש"י נלקח ע"ד אשר הגלתה מירושלם הוגלה מעצמו ושני בני עלי מתו הלד השוה שבשניהם המיתה שמתו אבל בסיבת המיתה לא השוו כי חפני בחטאו מת ופנחס מת על שלא מיחה בו ז"ש חפני ופנחס ר"ל כל א' בסיבתו מת · ואפשר לומר זה בסגנון אחר והוא ושני בני עלי מתו ר"ל שני בני עלי נפרדים זה מזה בסיבת המיתה כנזכר חפני העקר בחטא ופנחס על שלא מיחה בחפני · ויש לדקדק למה לא הזכיר בפ' זה ארון ברית האלהים שבכל הפסוקים הקודמים מזכירו בשם ברית ה' בנית

וירץ איש בנימן · דרשו בו שהוא היה שאול בן קיש שחטף הלוחות מיד גולית הפלשתי וברח לו ורחוק הוא שהוליא אדם את הלוחות מהארון שהרי כמה נגעים וכמה רעות באו לפלשתים מקדושת הארון בהיותו בארץ פלשתים לבד כל שכן את שלחו יד בו כי גם אנשי בית שמש שהיו ישראלים מתו כמה מהן כי ראו בארון ה׳: יך דרך מצפה כתיב יך כלומר שהיה לבו מכה אותו ומפחד על ארון האלהים שילא וכתב יך לזה הטעם על דרך ויך לב דוד אותו וקרי יד שפי׳ מקום כמו ויד תהיה לך כלומר היה יושב על הכסא במקום שהיה רואה דרך הבאי׳ מן המלחמה והיה מצפה ומיחל שיבא אדם כי היה לבו חרד על ארון האלהים ויונתן הוסיף בו שער שתירגם על כיבש אורח הרעא מסכי כמו שאמר בפסוק האחר בעד יד השער: ועיניו קמה · כל אחת מעיניו קמה כלומר כהתה ואמר לשון קימה בעין וכן כי קמו עיניו משיבו כי לעת הזקנה תיבש הלחות ויקומו יתרי העין ותכנס העין בחורה ויש מפרשים ענין כליון עינים וכן תרגם יונתן כלו עיניהם קמה עיניהון וכן תרגם ועיניו קמה: ויען המבשר · מספר החדשות על טוב ועל רע נקרא מבשר: נלקחה · נזכר הארון בלשון זכר ובלשון נקבה בלשון זכר ברוב וכן בזו הפרשה וארון האלהים נלקח ובזה הפסוק בלשון נקבה וכן אשר בא אליהם ארון ה׳: כהזכירו

רשי

איש בנימן · זה היה שאול שחטף את הלוחות מיד גולית וברח לו: יד דרך מצפה · אצל יד הדרך היה מצפה: מפרקתו

רלבג

והנה עלי יושב על הכסא יד · דרך מצפ׳ · ר״ל שהיה הכס׳ במקום שהיה מצפה ומביט הדרך אם יבא מבשר להגיד לו מה שקרה לארון האלהים · כי היה לבו חרד על ארון האלהים · ולזאת הסבה היה הכסא אצל מקום טו השער לראות העוברים והשבים וזה מורה על רוב חסידותו שלא היה חרד לבניו עם מה שגלה לו איש האלהים ששניהם ימותו ביום אחד גם כששמעו מות חפני ופנחס לא חרד אלא עד ששמע שארון האלהים נלקח כי אז נפל אחורנית מעל הכסא מרוב החרדה ובסבת הנפילה נשברה מפרקתו מרוב החולשה ומת מכובד גופו ורוב הזקנה כי הכובד ההוא היה סבת מיתתו בנפלו:

הדה

ו״ו וכל דסמיך לאלהי״ם דכו׳ ומ״ו · מה

וארון אלהים נלקח ושני בני־עלי מתו חפני ופינחס: וירץ איש־בנימן מהמערכה ויבא שלה ביום ההוא ומדיו קרעים ואדמה על־ראשו: ויבוא והנה עלי ישב על־הכסא יך דרך מצפה כי־היה לבו חרד על ארון האלהים והאיש בא להגיד בעיר ותזעק כל־העיר: וישמע עלי את־קול הצעקה ויאמר מה קול ההמון הזה והאיש מהר ויבא ויגד לעלי: ועלי בן־תשעים ושמנה שנה ועיניו קמה ולא יכול לראות: ויאמר האיש אל־עלי אנכי הבא מן־המערכה ואני מן־המערכה נסתי היום ויאמר מה־היה הדבר בני: ויען המבשר ויאמר נס ישראל לפני פלשתים וגם מגפה גדולה היתה בעם וגם־שני בניך מתו חפני ופינחס וארון האלהים נלקחה: ויהי

וארונא דיי אישתבי ותרין בני עלי אתקטלו חפני ופינחס: ורהט גברא משבטא דבנימין מסידרא ואתא לשילה ביומא ההוא ולבושוהי מבזעין ועפרא רמי על רישיה: ואתא והא עלי יתיב על כורסיא על כיבש אורח תרעא מסכי ארי הוה ליביה תביר על ארונא דיי וגברא אתא לחואה לקרתא ואישתגישת כל קרתא: ושמע עלי ית קל צווחתא ואמר מה קל שיגושיא הדין וגברא אוחי ואתא וחוי לעלי: ועלי בר תשעין ותמני שנין ועינוהי קמה ולא יכיל למיחזי: ואמר גברא לעלי אנא אתית מסידרא ואנא מן סידרא דקרבא אפכית יומא דין ואמר מה הוה פתגמא ברי: ואתיב דמבשר ואמר אפך ישראל קדם פלישתאי ואף מחתא רבתא הות בעמא ואף תרין בנך איתקטלו חפני ופינחס וארונא דיי אישתבי: והוה

מסרה

ויבוא ט״ו מלאים בקריאה וסי׳ ויבוא והנה עלי יושב על הכסא · ויקץ שלמה והנה חלום . בן אשה אלמנ׳ הוא ממטה נפתלי · ונבי׳ אחד זקן · ויבוא אל מלך · ויתחפש מלך ישראל ויבוא · וימת המלך ויבוא שמרון · ויבוא יהוא יזרעאלה · ויבוא ישעי׳ בן אמוץ דישעיה · ויבוא ט׳ אנשים מזקני ישר׳ · ויבוא ט׳ הגוי׳ אשר באו שם · ויבוא אליה כבוא אל אשה זונה · ויבוא אל שער פניו: ויבוא גם השטן: וחברו · וכל מגלת אסת׳ דכוות׳ מ״ל במ״ב הס׳ וסי׳ אל המשתה אשר עשתה אסתר · ויבא המלך והמן לשתות:

כלי יקר

בבית אלהים והיה אפשר לומר מכיון שנלקח הארון בזה שלפי שלא היו נוהגים כתורה וכהלכ׳ לשמור ברית אלהים לכך אמר וארון אלהים נלקח שאלו היו נוהגים בו כברית הכרותה ביניהם לא היה נלקח · והכוון במה שאגיד בסמוך בפ׳ וירץ איש בנימין שאמר חז״ל ששאול חטף הלוחות מיד גלית והביאם אל שילה · בדבריהם אלו אבין או׳ וארון אלהים נלקח שהארון לבדו נלקח לגמרי שנשאר שם עד שהחזירו במנחות הממש ברית אלהים שהם הלוחות לא נלקחו לגמרי אלא לפי שעה שהרי בה בעתה חטף חזר שאול וחטף ברית אלהים שהם הלוחות · ובסמוך בס״ד בפ׳ ויען המבשר נתן טוב טעם למה נאמר כאן נלקח ושם נאמר נלקחה בה״א וגם שם אבאר התחלפו סדר הענינ׳ שבין פ׳ זה לפ׳ ויען המבשר ע״ש:

וירץ איש בנימן מהמערכה חז״ל אמרו וירץ איש בנימן מן המערכה זה שאול ר׳ לוי בר סימון · ורבנין רבי לוי אמר ס׳ מיל הלך שאול באותו יום במערכה היה . ושמע שנשבו הלוחות הלך וחטפן מיד גלית ובא · ורבנין אמרי ק״פ מילין במערכה היה וברח לשילה ושמע שנשבו הלוחות חטפן מיד גלית ובא ע״כ: ויש לדקדק במאי קא מפלגי רבי לוי ורבנין שזה אמר ששים מיל וזה ואמר ק״פ מנא להו הכי אם קבלה נקבל · ונראה דמהאומרו ואיש בנימן דמה לנו בהודעה זו דפה לי אם הוא מבנימן או מזולתו מהשבטים · ועוד היה לו לומר איש ימיני מהאומרו איש בנימן דקדקו שזה שאול שהיה איש ראש בנימן ובפרט בפועל השלם הזה אשר עשה מהצלת הלוחות שאולי על ידי זה זכה למלוכה · ואולי הכריחו גם כן היותו שאול מלשון ומדיו קרועים שכן כתיב בשאול גבי דוד וילבש אותו מדיו לומר שלהיות שאול משכמו ומעלה גבוה מכל העם לעומת זה קרא הכתוב בגדיו בלשון מדיו לומר שארוכה מדתם ביותר מכשיעור אלהו וזהו אומרו כאן ומדיו קרועים מלשון מדיו גם כן זה שאול · והנה ר׳ לוי דקדק אומרו מהמערכה שהוא מיותר די שיאמר וירץ איש בנימן ויבא שילה מהמערכה למה לי · גם אומרו ביום ההוא שהוא מיותר · גם אומרו ומדיו קרועים ולא אמר לשון ובגדיו אלא ומדיו · ונדקדק עוד אומרו בסמוך ויען המבשר למה קראו מבשר בדבר רע · והרד״ק ז״ל כתב שמספר חדשות נקרא בין טוב בין רע נקרא מבשר עד כאן · את זה דקדק רבי לוי ודרש ששים מיל הלך שאול באותו היום שזה מובן אומרו ויבא שמה ביום ההוא שכונת הכתוב בזה להודיע זריזות האיש הרץ שבא מהמערכה לשילה ביום ההוא עם היות מהלך ששים מיל ולמה ששמע שנשבו הלוחות והלך וחטפן מיד גלית ובא מהאומרו מהמערכה למד כן שכונת הכתוב לומר שלא היה זה האיש מן הנסים שנסו אלא אדרבא מן המתגברים שנתאמץ בגבורה והחזיק במערכתו לרוץ לקראת גלית ולקחת לוחות הברית וכל זה רמז באומרו מהמערכה · וענין הלוחות בפרטות אפשר שלמד כן ממה שדקדקתי בפסוק הקודם שכתוב וארון אלהים נלקח הארון דוקא ולא הברית שהם הלוחות כי שאול הצילם · ובזה מדוקדק לשון ויען המבשר שעל בשורה טובה יבא שהיא הצלת הלוחות · ובזה יתיישב גם כן קושיא אחת שהקשיתי בזמי הכנים לשאול בתגר זה לבא לבשר בשורה רעה לא יאות בן כי אם לכסיל להיותו מוציא דבה ובשורה רעה כי האיש טוב לא יאות לו כי אם בשורה טובה כדכתיב כי איש טוב הוא ואל בשורה טובה יבא · ובמה שאמר שהיה כאן בשורה טובה מהצלת הלוחות והחזרתן למקומן יאות לו בשאול פועל שלם כזה · ורבנין הוסיפו ששאול ברח מהמערכה הרי ששים מיל לשילה ושמע שם שנשבו הלוחות וחזר לקראת גלית ולקחתם מידו הרי ס׳ מיל אחרות הרי מאה ועשרים ולקחן והוליכן לשילה הרי מאה ושמונים · ולשיטת רבנין ניחא טפי ששאול לא השמיע כי שלום מבשר טוב לבד מהצלת הלוחות כי ענין בשורה רעה הוא שמעה בשילה ולמדו כן מלשון הכתוב שאומרו בסמוך ויאמר האיש על עלי אנכי הבא מן המערכה ואני מהמערכה נסתי היום שהדבר כפול אבל הגיד לו אני הבא מן המערכה עם היותי שאנכי נסתי היום מהמערכה וכששמעתי שנלקחו הלוחות חזרתי שם ולקחתים ואנכי הבא מהמערכה עתה בלוחות וכל זה כעשה היום שנתא׳ שהלכתי היום מאה ושמונים מיל כדפירשנו ותכליתי הבשורה טובה מהצלת הלוחות וזה אגיד לך באומרי נס ישראל וכו׳ ועם כל זה שנסו ישראל כתתי אל לבי להציל הלוחות באופן שהארון לבדה נלקחה ולא הברית שהם הלוחות ובסמוך אכיף ידי בזה בע״ה · ורש״י ז״ל פירש איש בנימן וכו׳ שאול שחטף את הלוחות מיד גלית וברח לו עד כאן · וכן הביא מהרי״א ז״ל והקשה ואמר ורחוק הוא שהוליא אדם את הלוחות מהארון שהרי כמה נגעים וכמה רעות באו לפלשתים מקדושת הארון בהיותו בארץ פלשתים לבד כל שכן אם שלחו יד בו כי גם אנשי בית שמש שהיו ישראלי׳ מתו כמה מהם כי ראו בארון ה׳ ע״כ · והמדרש נכון מאד ואמר שבכלל המכות פקד ה׳ על ששלחו יד בלוחות ומהרי״א ז״ל כתב גם כן המדרש הנזכר וכתב עליו כבר יסדונו חז״ל שאין משיבין על ההדש · אכן פשוטו של מקרא שהלוחות נשבו עם הארון וחזרו עמו ואיש זה מבנימן הוא איש בעלמא ולא שאול · ולעד״ן שהמדרש הזה עיקר כמו שהוכחתי למעלה ונוסף עוד דקדוק לשון וירץ כי מה טעם במרוצה הזאת האם לבשר רע לא יתכן אלא ודאי לבשר טוב רץ דהיינו הצלת הלוחות והיינו אומרו וירץ איש בנימן מהמערכה רוצה לומר שמשם מהמערכה התחיל לרוץ ולא היתה מרוצתו קרוב אל שילה כי לבשר טוב הוא בא מהצלת הלוחות ולכך בא במרוצה בו ביום ההוא ובזריזות אלא שעל לקיחת הארון והרג עם ה׳ בא במדיו קרועים ואדמה על ראשו:

ויבא והנה עלי יושב על הכסא עיין רש״י ז״ל והרד״ק ז״ל וכן כתב הרב בעל העקידה ז״ל · והוסיף לומר שכונת הכתוב לומר מחסידות עלי עליו השלום שלא נחרד על בניו ולא על ישראל עם היות שייעד לו השם יתברך ששניהם ימותו יום אחד לא חרד כי אם על ארון האלהים עיניו ולבו שם · וכן כתב מהרי״א ז״ל והוסיף לומר שהאיש הזה לא בא דרך שם אלא מצד אחר ותזעק העיר ועלי שמע הצעקה ושאל עליה עד כאן:

ולע״דן ליושב דכתיב יך דרך מצפה דתיבת יך ייושב אותה הרד״ק ז״ל כנזכר לעיל שהוא כמו ויך לב דוד אמנם תיבת דרך לא ישב לכתיב ואפשר שתיבת דרך איננה מקושרת עם תיבת יך אלא עם תיבת מצפה כלומר היה לבו מכה אותו ומפחד בדרך וכאנהג המצפה שתמיד לבו נקפו פן קראם אסון · או אמר והנה עלי יושב על הכסא לא יושב בנחת רק יך כאלו היה מוכה מהכסא ביושבו עליו שמיד היה קם מהכסא בדרך האיש שהוא מצפה וצופה אשר לא ישב ישיבת קבע אלא מיד יקום · ולקרי יד דרך מצפה כפשוטו שהיה מצפה בדרך אולי יבא מבשר והאיש בא להגיד כמו והאיש בא בעיר להגיד לעלי אלא שהעיר והזעק כיראו הסימנים רעים מבגדיו קרועים ואדמה על ראשו אבל הוא לא הגיד דבר כאיר נאמן לשולחיו וזה הוא שאמר הכתוב ויבא ויגד לעלי ולא לעיר:

וישמע עלי את קול הצעקה אמר שעלי שמע את קול הצעקה שכבר ידע ושמע היותה צעקה מרה ואין קול התרועה של נצחון ולא רצה לפתוח פיו לשטן לשאל מה קול הצעקה שלא מה קול ההמון הזה כאלו לא נתברר לו מהות הקול ההוא שמע אם הוא של צעקה ויללה או של שמחה והיה מהירות האיש הבא בעוד עלי שואל מה קול ההמון והאיש מהר ויבא בזריזותו ויגד לעלי ולא לזולתו כי כן דרך הציר נאמן לבלתי הגיד כי אם אל האיש הראשי:

ועלי בן תשעים ושמנה עיין הרד״ק ז״ל וכן מהרי״א ז״ל והוסיף · או אפשר שלרוב הלחו׳ מהזקנה כאלו המים על עיניו וקמו וכתעבו מאד והוא אשר ישבו לזקנים העדר הראות ע״כ:

ויאמר האיש לעלי וגו׳ · כבר ביארתי למעלה בפסוק וירץ איש בנימן טעם כפל אנכי האיש הבא מן המערכה ואני מן המערכה נסתי וכו׳ שהוא על שני פעמים שבא מן המערכה כפי שיטת רבנין הבא מן המערכה כעת וגם כן מאז הבקר ג״כ נסתי מן המערכה וזהו שאמר ואני מן המערכה נסתי היום שכל זה נעשה היום הליכת ק״פ מיל ונרמז ענין הלוחות בתיבת אנכי הבא וכו׳ שרומז אל הלוחות שכתוב בהם אנכי ה׳ אלהיך וכו׳ · או יאמר אנכי הבא מן המערכה לא אמר בא אלא הבא ה״א יתירה ר״ל הידוע שאנכי באתי כאן מאז בבקר וכששמעתי שלקח גלית הלוחות חזרתי והלכתי ולקחתי הלוחות מידו בחטיפה עד שאני מן המערכה נסתי בלוחות שחטפתי מיד גלית והיום הזה היה כל הנזכר והוא שלא ללכת ב׳ פעמים ולבא ביום אחד ויהיה זה כשיטת רבנין · ולשיטת רבי לוי שסובר שלא בא אלא פעם אחת הגיד הכתוב אנכי וכו׳ לומר שלפי האמת גם הוא מן המערכ׳ שכיון שהבי׳ הלוחות בידו בנצחון זה לא נחשב לו ניסה שהוא פחיתות לאיש הנס מן המערכה אלא כאלו בא הוא נחשב זהו שאמר אנכי האיש הבא מן המערכה עם היות שואני מן המערכה נסתי היום כי נצחון לקיחת הלוחות כבוד גדול הוא ולעומת זה הוא שואל מה היה הדבר בני הגידה נא לי בני שאבין המדיך אה ואז ויען המבשר וכו׳ כדפרישית שבשורה טובה דפי׳ מהצלת הלוחות וזהו אומרו המבשר בשורה טובה והודיע לו זה באומרו וארון האלהים נלקחה שלא נלקח אלא הארון לא לוחות הברית אשר בתוכו ולכך לא כתיב וארון ברית אלהים נלקחה כמו שדקדקתי למעלה ועיין הרד״ק ז״ל · והרמב״ן ז״ל כתב נלקחה נזכר הארון לשון זכר ולשון נקבה בלשון זכר ברוב וכן בזה הפרשה וארון האלהים נלקח ובזה הפסוק נלקחה בלשון נקבה וכן אשר בא אליהם ארון ה׳ · ולע״דן לדקדק מה טעם שינה המבשר סדר הענינים כי כפי ספור הכתוב למעלה סיפר מגפת ישראל תחילה ואחר כך וארון האלהים נלקח ואחר כך ושני בני עלי וכו׳ ובסדר הזה היה יעוד השם יתברך שאמר הנה אנכי עושה דבר בישראל וכו׳ ואחר כך ביום ההוא אקים את עלי וכו׳ שקודם יעשה דבר בישראל מגפת העם ולקיחת הארון אשר כל שמעו תצלנה שתי אזניו ואח״כ יקים לבית עלי שימותו שני בניו אם כן למה לא הזכירם המבשר כסדרם שאירעו ובמה שאמרנו שענין ארון האלהים היה בטחון לשאר ה׳רות שמי שינקים נקמת הארון ינקום נקמת ישראל לכך הזכירו באחרונה עם היות לקיחתו באמצע · ואפשר עוד כי הזכירם כפי חומר הדברים החמור החמור באחרונה תחילה הזכיר הניסה ואח״כ המגפה גדולה היתה בעם ואחר חמור לזה הוא וגם שני בניך מתו והיותר חמור הוא וארון האלהים נלקחו׳:

מנחה קטנה

וארון אלהי׳ נלקח׳ ושני בני עלי מתו כתב פיתת עלי ללקיחת ארון אלקי׳ לבוונה שכתבתי למעלה שוכני למע״ב ע״י שלקחו הפיסוקין שלהם בס״הו: וארון אלהי׳ נלקח לא אמר לקחו או ויקחו ארון אלהי׳ וזה לב׳ טעמי׳ א׳ לומר שהפלשתי׳ שהו כל מגעתם ליקח הארון והיו נלקחי׳ עם ישראל עד שלקחו הארון וע״כ כבה ה׳ גם כי אחרי שהביא הארון ליהם היה להם להחזירו לכבוד השם · והטית ע״פ מה שאמרו ז״ל כמשל למרגליות שהיה אבודה כל מקום שהיא שם מרגליות אלא שהיא שכינה כבדה אלא שבעליה אף כאן וארון אלקי׳ נלקח כשהרון היה לישראל שנלקח מהם ארון אלקי׳ אבל הארון עצמו בכל מקו׳ שהיה הרי הוא בקדושתו וזה נראה מהמשכה אשר הכה ה׳ בם על דבר הארון: וירץ איש בנימן בינת רינתו ביתם שהיה מתירא שהפלשתים ירדפו אחריו וע״כ לכבוד הש״י רק במריצות וזריזות ואלקי׳ עזרו שהלך דרך רחוק ביום אחד חוץ לטבע כמו שאמ״ז״ל · וזה גם כן רמז עם מה שגדולה בלוחות אבן כת שש טפחים ולזה אמר איש בנימן שהיה איש מיוחד גבור ורב קומה משכמו ומעלה גבוה מכל העם כי לזה היה צריך כח וגבורה לרוץ עם משא כזה · גם ייחס אותו אמר בנימן שקידם שם שעים בירידת לים תחילה אף שאול קידוש שם שמי׳ שחטף הלוחות מיד גלית שהי׳ הגבור הגדול שבפלשתי׳ וע״כ אמר איש בנימן: ומדיו קרועים וגו׳ ירנס בשבת סמוך לשילה קרע בגדיו כי על הדרך לא היכב למעות וזה וע״כ לא אמר ויבא איש בנימן מהמערכה ומדיו קרועי׳ אלא ויבא שילם ביום ההוא ובזה קרועים: ויבא והנה עלי יושב וגו׳ כי הנה האיש בא לדעת בשורה ומקום לאיש ומייחל לבני אדם יגיעו דבר אם עינים לו לראות ילך ברגליו אל הדרך אשר יבאו בו רגלי מבשר ואם כהו עיניו ולא יוכל לראות ישב במקומו ויעיר אזן לשמוע הכאות פסיעות רגלי הבאים בדרך לשאול מה בפיהם · ואמר שאמר שעלי עיניו כהות ובוא פרד ותחב על ארון ה׳ ואזניו כאפרכסת כנגד הדרך לשמוע את אשר נעשה ואין ישמש אם בעיניו אינו רואה נתן לבו לשמוע ממקום מוסכב אם איש מכה בדברות רגליו על הדרך לשאול או לשמוע מה בפיו וזהו יושב על הכסא ואת פי שיך דרך היה מצפה אם ישמע פי שיכה ברגלין דרך לשעור לשאול ממנו היה מצפה מתי ישמע ותה שהיה תחב לשמוע הוא כי היה חרד לבו על ארון האלהים: ותפשר לומר שהיה חרדתו בענין ארון האלהי׳ שהיה מתירא על חילול כבודו כי אם עורף יפנו ישראל לפני פלשתים אז יאמרו הגוים הלא מכסת׳ ישראל ומעוזם הוא ארון אלהי׳ כי הוא הנלחם להם ואח״כ איה נוראותיו וגבורותיו כי לא הציל הנופחים בו ואח״כ לשוא בטחו בו ובכלל הגוים בית ישראל בכמסרי׳ תחת השבט פעם נוגפים ופעם נגפים · לא שעלה בדעתו שילקח הארון מפלשתים. אלא על חילול כבודו כאמור וע״כ כששמע המבשר כי לקחו ארון אלקי׳ דבר שלא חשב אנוש רעיון אחזתו ונבהל עד אשר כד כי נפל אחורנית: והאיש בא להגיד בעיר כדי שאנשי העיר יגידו היכר לעלי ולא רצה להוציא דבה להגיד לו מיתת בניו

פי׳ רבי׳ ישעיה

יד דרך מצפ׳ · במקו׳ שהדרך המצפ׳ לעמוד אם ישמע שמועה · ועיניו קמה · כל אחת ואחת · ומפני שהעיני׳ מתכוונו׳ תמיד לראות נופל בה לשו׳ קימה · וארון האלהי׳ נלקח׳ · לא במקרא ארון במקרי׳ נקב׳ ולפעמי׳ הכה׳

ויהי כהזכירו את ארון האלהים ויפל מעל הכסא אחרנית בעד יד השער ותשבר מפרקתו וימת כי זקן האיש וכבד והוא שפט את ישראל ארבעים שנה: וכלתו אשת פינחס הרה ללת ותשמע את השמועה אל הלקח ארון האלהים ומת חמיה ואישה ותכרע ותלד כי נהפכו עליה צריה: וכעת מותה ותדברנה הנצבות עליה אל תיראי כי בן ילדת ולא ענתה ולא שתה לבה: ותקרא לנער אי כבוד לאמר גלה כבוד מישראל אל הלקח ארון האלהים ואל חמיה ואישה: ותאמר גלה כבוד מישראל כי נלקח ארון האלהים: ופלשתים

והוה כד אדכרותיה ית ארונא דיי ונפל מעל כורסא לאחורוהי על כיבש אורח תרעא ואיתברת פקותיה ומית ארי סיב גברא ויקיר והוא דן ית ישראל ארבעין שנין: וכלתיה אתת פינחס מעדיא למילד ושמעת ית שמועתא דאישתבי ארונא דיי ודמית חמוהא ודאיתקטל בעלה וכרעת וילידת ארי ביעותהא חיבלהא: וכעידן מותה ומלילה נשיא דקיימן עילוה לא תידחלין ארי בר דכר ילידת ולא אתיבת ולא שויאת על לבה: וקרת לרביא אי כבוד למימר גלה יקרא מישראל דאשתבי ארונא דיי ודמית חמוהא ודאיתקטיל בעלה: ואמרת גלא יקרא מישראל ארי אישתבי ארונא דיי: ופלשתאי

ותדברנה ג׳ בקריא׳ וסי׳ ותדברנה הנצבות עליה · ותאמר האשה האחרת לא כי בנך · ותדברנה בפיכ׳ דירמיה :

רשי

מפרקתו · מפרקותיה עצם הצואר : ללת · על כרחו ללדת פירושו ואין לו דמיון ומכא׳ חברו בחלק יללה לפי שחבלי לידה בילה באו לה ויסוד ולדה אין אות ביסודה אלא למ״ד לבדה : נהפכו · נשתנו מכדרכן לכך מתה : ציריה · צירי דלתי בטנה קרדוניל בלע״ז : אי כבוד · אין כבוד וכן ימלט אי נקי אין נקי : אל הלקח · כמו על הלקח ואינו צריך לזוז מלשון אל למי שיודע להבין דברו : אל הלקח · איטווירי״ש לאישט ריפריש בלע״ז : ואל מות חמיה · אל הרעה הזאת שמת חמיה ואישה : אגל

רדק

כהזכירו · כהזכיר המבשר ארון האלהים : ויפל עלי · מרוב כאב שאחזו נפל לאחריו : בעד יד השער · כתרגומו על כיבש אורח תרעא : מפרקתו · עצם הצואר נקרא מפרקת לפי שנעשה פרקים פרקים : וכבד · כבד התנועה מפני זקנתו או פי׳ שהיה כבד בשר שהיה בעל בשר לפיכך מת בנפלו מפני כבודו : הרה ללת · היתה הרה וקרבו ימיה ללדת והלמ״ד חסרה כן דעת רוב המפרשים וכת״י מעדיא למילד ורבי אחי רבי משה פירשו מן יללה כלומר קרבו ימיה לחיל ולזעוק בחבליה ודקדוק המלה ללת כמשקל לרדת לשבת בחסרון יו״ד ילל כמו י׳ ירד ישב ומשקל הלמ״ד אין חסרון האחרונה שהיא למ״ד הפעל ונשאר במלה מן השרש ע״ין הפעל לבד כמו לתת אלא שזו בצירי וזו בפתח : כי נהפכו עליה ציריה · כלומר נהפכו ונתגלגלו עליה ציר וחבלי הלידה עם חבלי השמוע׳ הרעה ומחוזק ציריה כרעה וילדה ומתה ות״י ארי בעתוה חבלהא ובדברי רבותינו ז״ל תניא רבי אלעזר או׳ כשם שצירים לדלת הבית כך יש צירים לאשה שנ׳ ותכרע ותלד כי נהפכו עליה ציריה : וכעת · בכ״ף : מותה · בשורק : אי כבוד · כמו אין כבוד בחסרון הנ״ון ובא בחירק כמו ואין יש פה תחת ידך או כמו אי כבוד בצירי כלומר איה הכבוד שהיינו היום בישראל : ותאמר · פעם אחרת אמרה כי בתחלה אמרה גלה כבוד בעבור הארון שנשבה ובעבור שמת חמיה ואישה ועתה שבה ואמרה בעבור הארון לבדו גלה כבוד כי הוא עיקר הכבוד : [illegible]

רלבג

הרה ללת · אחשוב שיהיה שרשו ללה ויהי׳ מקור ומכינו ענין שלמות באמרו אמר שמלאו ימי הריונה ללדת כאמרו וימלאו ימיה ללדת וכבר פירשוהו מענין יללה והוא חסר למ״ד אחרת כי היה משפטו ללדת : ותכרע ותלד כי נהפכו עלי׳ ציריה · ולא יכלה להתאפק על דבר הוליד כראוי · והיא קראה שם הנער אי כבו׳ לאמר גלה כבוד מישראל · ואל הלקח ארון האלהים ואל מות חמיה ואישה · כי חמיה היה נביא וכהן גדול ואישה היה ראוי לשמש בכהונה גדולה אחריו כי ידמה שהיה יותר ראוי לכהונה מאשר כי לא היה רע כ״כ כמו חפני ולזה נתקיימ׳ הכהונה גדולה מזרע פינחס עד מלכות שלמה כמו שיתבאר במה שיבא ולזה הקדים בפורענות לזכר חפני קודם פינחס בסוף הענין שבא לזכר כי השנה החזיק׳ למה שאמרה גלה כבוד מישר׳ הוא הלקח ארון האלהים כי כבר נשאר לישראל כהן והיה שם מהכהנים גם כן מי שיתמנה כהן גדול תחת עלי · והנה

כלי יקר

ויהי כהזכירו וכו׳ עיין רש״י ז״ל והרד״ק ז״ל וכן הרלב״ג ז״ל ופי׳ רש״י ז״ל כי היה כבד התנוע׳ מפני זקנתו · או פירושו שהיה כבד בבשר שהיה בעל בשר לפיכך מת בנפלו מפני כבדו עד כאן · וכן פירש מהרי״א ז״ל והוסיף באומרו והוא שפט את ישראל ארבעים שנה שהוא טענה לכבודו וחולשתו עד שתכף שנפל מת מהיות חלוש וכבד יען היותו זקן וגם ששפט את ישראל ארבעים שנה והטורח ועול בריבים הקלישוהו או יהיה כפשוטו שמספר מעלתו ששפט את ישראל ארבעים שנה שמיתתו עושה רושם ומוסף עוד צער זה לישראל על צערם ויגון על יגונם : ולע״ד סמיכת הכתוב לומר שאלו המתין עלי לשמוע דברי המבשר כי בשורה טובה בפיו בבחינת שלא הלוחות שעל כן אמר וארון אלהים ולא ארון ברית אלהים כגיד הכתוב שתכף כהזכירו ארון אלהים לא נתן דעתו להבין מדבריו אלא שהלוחות ניטלו ונטרד ונצטער כל כך עד שנפל מעל הכסא אחורנית בעד יד השער שהיות הנפילה אחורנית והיותה על יד השער אולי היה שם אבנים בשער כמנהג על המפתן או דלפה ותשבר מפרקתו וימות וחוזר לרמז הכתוב לתת טעם אל הנפילה כי זקן וכו׳ לא שתפיל עצמו אלא נפל כי זקן האיש וכבד וכו׳ :

וכלתו אשת פנחס עיין רש״י ז״ל וכן כתב הרד״ק ז״ל והרלב״ג ז״ל ומהר״י ז״ל הוסיף לפרש ציריה לשון צירים וחבלים שמדרך היולדת הבן או בת אחר הלידה יבאו לה צירים וחבלים ויצאו המותרות הדמיות והם שמם פהרי״ש בלעז לא כן בזאת כי אחר שילדו נהפכו עליה ציריה לאחור שהותם המותרות חזרו לאחור ולקרבה ולא יצאו לחוץ כראוי והם סבבו מיתתה : ולע״ד שכוונת הכתוב לסמוך כלתו של עלי כמו שעלי רוב צערו על הלקח ארון האלהי׳ וכלתו אשת פנחס דומה היא אליו ז״ש וכלתו מוסיף על ענין עלי ודומה היא לו ואמר כי לא גרמה השמועה ללדת בלי זמן ואח״כ ישתכן הנער היולד אבל היתה הרה ללדת שכבר מלאו ימי הריון הכן בשמועה השמועה והיא שמעה שנלקח ארון האלהים גרם מות חמיה מצער הלקחתו וכן מות אישה ז״ש אל הלקח ארון האלהים ומות חמיה ואישה שמיתת שניהם בארון תלויה ולפיכך לא כתב ואל מות חמיה אלא כתב ומת חמיה ר״ל בסיבת הארון או אפשר שהמשמיעים השמועה הקל בעיניה תחילה מארון האלהים עם מיתת חמיה לפי האמת חשבו שהיא גם כן תקל בעיניה כי אשה תרגיש לצער במיתת בעלה באופן שארון האלהים קל כפי השערתם בעיניה ואחר כך ומות חמיה ואחר כך אישה · אמנם היא החסידה לבבה לא כן ידמה ז״ש ותכרע ותלד כי נהפכו עליה ציריה ר״ל כי נהפכו הצירים והחבלים עליה בהזכירם שלא כסדר המשמיעים שמועות אלו מהופכים אשה תחילה ואח״כ חמיה ואח״כ הארון או לפחות חמיה תחילה ואחר כך אישה ואחר כך הארון כי הצירים היותר חזקים האחוז על הלקח ארון האלהים מעין חמיה עלי שלא נצטער כי אם בהזכירו ארון האלהים וז״ש וכלתו אשת פנחס וכו׳ כדמות עלי שלא נצטער אלא על הארון כן כלתו אשת פינחס וקשיא לי בזה למה אלה המשמיעים לא השמיעו בכלל השמועה מיתת גיסה חפני : ונראה כי כבר נתברר למעלה היות האשמה תלויה בחפני ואשת פנחס הזה שלא מיחה וכן עלי על שלא מיחה וז״ש ותשמע את השמועה אל הלקח ארון האלהים ומת חמיה ואישה שלא הזכירו השמועה אלא ארון וחמיה ואישה הכשרים שעליהם נתפעלו לא על חפני אולי שמחו לאידו ממה שהיה עושה עם הנשים בקרבנות ועם הנשים בהשהות קיניהם באופן שעל הארון וחמיה ואישה הכשרים נהפכו עליה ציריה ולא על גיסה חפני :

וכעת מותה ותדברנה וכו׳ הרד״ק ז״ל וכעת בכף מותה בשורק : ולע״ד לדקדק למה לא אמר ובעת בבית ונראה כי ידי נשים האלה לא ידעו בברור עת מותה על כן לא אמר ובעת מותה בבי״ת אלא בכ״ף הדמיון ודמה להיות עת מותה דברו הנצבות עליה לאמ׳ אל תיראי מהמיתה כיון שמת חמיה ואשה וכהיה דתדאג כל המשפחה כי בן ילדת ונולד בן וכבר נתרפאה כל המשפחה כדתנ״ל ז״ש אל תיראי כי בן ילדת ונתרפאה ולא ענתה ולא שתה לבה אל תנחומיהן של הבל כי ראתה נגעה אליה הרעה והמיתה :

ותקרא לנער אי כבוד ותאמר גלה כבוד וכו׳ עיין רש״י ז״ל והרד״ק כתב כרש״י וזכרו לברכ׳ ועיין הרלב״ג ז״ל והוא קרוב לדברי הרד״ק ז״ל ומהר״יא ז״ל כתב אמרו ותקרא לנער אי כבוד יורה שאשת פנחס אמרה זה ויהיה אם כן שלא לצורך אמרה שנית ותאמר גלה כבוד מישראל כי נלקח ארון האלהים וגם יקשה למה לא זכר שם בפסוק השני מות חמיה ואשה ואחשוב שאשת פנחס עם היות שלא ענתה לנשי׳ על מה שאמרו אל תירא וכו׳ ולא שתה ליבה לשמחת הבן הנה היא לבדה קראה לנע׳ אי כבוד כי אמר׳ כאשר ידעו שילדה בן יקראוהו אי כבוד כלו׳ אין כבוד ולא דבר עוד והנשי׳ הנלבו פי׳ דבריה ואמר׳ שכוונתה בזה השם לשלשה סיבות הם אל הלקח ארון האלהים ואל מות חמיה ואל אישה ולפי זה ותקרא לנער אי כבוד בלבד דברי אשת פנחס ומאשר שמעה באהזכיה שפירשו דבריה שלא באמת ושלא כראוי שהשוו מיתת חמיה ואישה אל הלקח ארון האלהים בתחזק׳ וחזרה לדבר ולו׳ ותאמר גלה כבוד מישראל כי נלקח ארון האלהים בלבד ולא ישתתף שום דבר עם כבוד כ׳ באופן שאשת פנחס לא עשתה השינוי בדבריה אבל היה השינוי מהנשים שטעו בהבנת דבריה ולכך חזרה לברר כוונתה על נכון שבל תכלית שם אי כבוד על הלקח ארון האלהים לא כוונת זולתו עד כאן תורף דבריו ז״ל · ובכלי חמדה פרש׳ חוקת דרוש רביעי שם הבאתי דברי מהרי״א ז״ל וגם שם כתבתי מה שכתב מורי ז״ל בדרשותיו ביאור תיבת לאמר כי קראתו לנער זהיה המבשר לטעות ולומר שקראתו אי כבוד על כי גלה בכבודו על הנער הזה במות זקנו ואביו כי תפארת בנים אבותם ועכשיו נשאר יתום מאביו ואמו גם היא נוט׳ למות באופן שפנה כבודו לכך פירשו דברים שהתכלית בקריאתה אי כבוד הוא גלה כבוד מישראל שעל הכלל מישראל היה מצטערת לא על הפרט של הילד עצמו ולהיות צערה על הכלל לכן צדקה בסידורה הדברי׳ על הסדר הזה כי תחיל׳ הקדימה ארון האלהים שהם בבחינת עצמה שיה לה להקדים מות אישה לכל ולומר שעיקר שם אי כבוד על מות אישה בעצם ורקשוכה וגם עלי חמיה וגם אל הלקח ארון האלהים ולפי שראתה ונתנה אל לבה שעיקר הצער על הלקח ארון האלהי׳ ואין לפרש לא דבר זולתו לזה חזרה ואמרה ותאמר גלה כבוד על לקיחת הארון ואין לזכור עוד שום דבר מצורף לזה : ולע״ד הלמוד מיסודו של אבא מהרי״ז ז״ל לפרש הכתובי׳ בסגנון זולתו והוא שהיא קראתו אי כבוד לכלול על לקיחת הארון ועל מות חמיה ואישה כי היא ידעה מעלת חמיה וגם אישה כשר מאד לא נמצא בו רק שלא מיחה בחפני לבד ואפי׳ חפני עצמו לא נמצא בו רק עון שהיה קיני נשים והכתיב עליו אשר ישכבון את הנשים לעומת זה בידעה חסידותם של חמיה ובעלה כללה הטעם קריאת אי כבוד וכיונה לאמר אל הלקח ארון האלהים ואל חמיה ואישה וכיינו שלא זכרה ואל מות חמיה כי אין מות הצדיקים שלפי במיתתן קרואי׳ חיים לז״ה ואל חמי׳ ואישה ר״ל אל הסתלקותם ולהיות שישראל חשבו גם את בעלה פנחס ואפי׳ על חמיה עלי נתרעמו על שלא מיחה בבניו לעומת זה אעפ״י שלפי האמת אלה ראוי לקרות שם אי כבוד על הארון וגם על חמיה ואישה עכ״ז לא רצתה להוציא מפיה כן כיון שכל העולם לא כן יחשבו לכך ותאמר בפירוש גלה כבוד מישראל כי נלקח ארון האלהים ולא רצתה להזכיר ולומר בפי׳ אל הלקח ארון האלהים פן תהיה לבוז שבעלה חשוב בעיני אדם על כן ותאמר גלה כבוד מישראל כי נלקח ארון האלהים כמאלו השני כתובים מודקים הראשון בבחינת כוונתה שקראתו אי כבוד על הג׳ ענינים יחד והכתוב השני שלזהתאמר הגיד בו מה שאמרה בפירש אבל עדיין קשה לכל הפירושים הנזכר שהיה לה לקראתו גלה כבוד על שם גלה כבוד מישראל ולמה קראתו אי כבוד : ולע״ד הוא כי כלתו אשת פנחס ראתה כאן שני מקרים רעים האחד לקיחת הארון והשני מות חמיה ואישה וכל אחד משני מקרים האלה חמור מחבירו בבחינה א׳ הלקח הארון האלהי׳ חמור כי הוא חילול ש״ש בהלקח ארון האלהים ובבחינה השנית מות חמיה ואישה חמור יותר כהוא דבר מעוות לא יוכל להתקן וחסרון לא יוכל להמנות כי החכמה והחסידות מאין תמצא איש כעלי וגם פנחס בעלה גדול בישראל כי דרך גוזמא נאמר אשר ישכבון את הנשים וכדפרשית המג׳ ענין הארון קל בבחינה זו כי סופו לבוא כי לא איש אל ללכת שבי לפני צר כי אלהים אדירים הוא ויכה אותם בכל מכה לזה בחרה לקראתו אי כבוד בבחינת מות חמיה ואישה שהכבוד הזה איננו כי לא ישוב עוד ולא ידבק בהם ובבחינתם לומר גלה כבוד שגלה מורה על דבר הגולה וישוב למקומו ואילו חמיה ואישה לא ישובו עוד לבית׳ ולא יכירם עוד מקומם וזהו ותקרא לנער אי כבוד בבחינת חמיה ואישה ולפי ששם זה אי כבוד בלתי צודק בארון האלהים שעתיד הוא לחזור לזה פירשה היא עצמה דבריה לאמר גלה כבוד מישראל על הלקח הארון וכו׳ ועל חמיה ואישה ולפי שהוקשה לדבריה אם כן לא היה לה לקראתו אלא גלה כבוד לז״א אף היא תשיב אמריה לה ותאמר גלה כבוד מישראל כי נלקח ארון האלהים שבזו החלוקה של ארון האלהים בלבד הוא צודק גלה כבוד שיחזור למקומו וכו׳ לא בחמיה ואישה שצודק אי כבוד דהיינו על מותם · ועתה עקר מהדבר שאין לו תמיה בקביעות שם אי כבוד ובבטוי שפתיה עשתה מלקיחת ארון האלהים לאמר גלה כבוד מישראל וכו׳ ותאמר גלה כבוד וכו׳ טעם היותו ראוי ועתיד לחזור עם כל זה כבוד אלהים עדיף להעלותו על שפתיה תמיד ואומרה שנית ותאמר גלה כבוד להוציא מן הכלל שקודם שכלל ארון וחמיה ואישה אמרה שלו׳ גלה על ארון בלבד וחמיה ואישה שארון באי כבוד שהיננו כלל זהו מה שכתבתי בכלי חמדה שלי סימן קל״ח · עוד אפשר לפרש ולדקדק מה טעם בפסוק האחד אל הלקח ארון האלהים ובפסוק השני אומר והלקח ארון האלהים והכוונה ששני מיני גליות של כבוד היו בישראל הא׳ על שהיו סיבת לקיחת הארון בחטאם וכן מיתת חמיה ואישה שזה הדבר רע ומר ועל כן קראו אי כבוד על כי ולא כבוד מישראל על שהם היו סיבת לקיחת הארון מישראל וז״ש מישראל שהמ״ם הסיבה ואל חמיה ואישה שתיבת אל הלקח מורה ע״י האלת והם ישראל בהמצאות הפונות וחמיה ואישה שחרפה זאת לא תמחה ואחר כך ותאמר עוד בחינה שנית והיא גלה כבוד מישראל על מגילות לקיחת הארון מלבד בחינת סיבתו הנזכרת בפסוק האחד כי הנה יוליכו חרפתם שנלקח ארון האלהים באופן כי בפסוק האחד הזכיר מגילות גלה כבוד מישראל בבחינה סיבת הלקח ארון האלהים וסיבת לקיחת חמיה ואישה והכתוב השני אומרו גלה כבוד מישראל מצד הלקיחה עצמה של הארון :

ופלשתים

מנחה קטנה

בפין ולא · שלחה לו כי אם נתעסק כל העיר כל אחד לעצמו היה טרוד באבלו וגמרו על קרוביו ואבות ובני׳ ונשים כל פי׳ שהי׳ אנשיהם זקניהם ואביהם במלחמה ועל כן לא בא אדם להגיד לעלי מה שמעו ועל כן כראו׳ האיש כי אין איש מגלה הדב׳ לעלי היה הוא מיהר לבוא להגיד לעלי ע״פ הכרם : גם ישראל ותחילת נפילה ניסה שע״כ · מגפה גדולה היתה בעם · וגם שני בניך אתו הזכיר בבניו לשון מיתה ולא אמר וגם שני בניך נגפו מפני כבוד עלי שהמובן ממנו הוא ג״כ מיתה טבעית ועל כן לא אמר ב״כ נגפו ישראל ושני בניך אלא מפה בנא לפני עמו כדי להפריש בין נגיפת ישראל למיתת בניו שלא יצטער יותר מדאי וגם על מיתתם אין לך להצטער יותר מדאי כי די לעבד להיות כרבו כי גם ארון האלהי׳ נלקחה עוד כיון בדבריו אלה תנחומין לעלי לומר שהיה כמספרות כגון להציל עצמם אם היה רוצים לברוח אלא שלא רצו להניח הארון בלי שמירה וע״כ אמרו טוב לנו למות על קדוש השם שלא נעזוב ארון אלקי׳ וזה שאמר וגם שני בניך מתו וארון אלקי׳ נלקחה שארון אלקי שהיה בידם הוא סבת מיתתם שמסרו עצמם למיתה מחיבת הארון : הרה ללת אמר ר״לת כי כבר היתה הרה ללת כלומר לא [illegible]

פי׳ רבינו ישעיה

[illegible]

מנחה קטנה

...צינו · ויעמדו : נופל לפניו · כמו על פניו וכן ת"י על אפוה : אל המפתן · כמו על המפתן וכן ויד את הפלשתי אל מצחו כמו על והמפתן היא האסקופ' התחתונ' : רק דגון נשאר עליו · אמרו כי דגון מטבורו ולמטה היה צורת דג לפיכך נקרא דגון ומטבורו ולמעלה צורת אדם כמו שאומר ושתי כפות ידיו כרותו' אל המפתן וזהו פירושו רק דגון נשאר עליו · צורת דג נשאר עליו וי"ת לחוד גופיה דדגון אשתאר עלוהי : לא ידרכו : בדרש רבי ירמיה בשם רבי שמואל בר רב יצחק אלינו שהמירו ישר' בע"ה יותר מאומות העולם באומות העולם כתיב על כן לא ידרכו אבל בישראל כתיב ופקדתי על כל הדולג על המפתן קפץ : בעפולי' כתיב וקרי בטחורי' והכתיב הוא שם כנוי לתחתוניו' כי עפולי לשון גבוהו' כמו עפל ובוחן והכנוי בהפך והקרי הוא שם החולי : גת

ה

רשי

אל דגון · צלם עשוי כדמות דג: המפתן · איסקופה : ויסימם · לשון שממה : בטחורים · חלחולת כרכשא מכת הנקב עכברין בכנסין ושומטים בני מעיהן ויוצאין : ויסתרו

מסרה

וראש י"א וסימ' נמסר בסדר האזינו ובשפטים סוף סימ' ז' : טחרים דכתבן עפלים ו' בקריא' וסימ' בשחין מצרים ובעפלים · ותכבד יד יי' · ויהי אחרי הסבו אתו · והאנשים אשר לא מתו · מה האשם אשר נשיב לו · ועשיתם צלמי עפליכם וצלמי עכבריכם · ושארה כד קריין · כן כתבן :

כרתות ב' כתוב כן ויצן את בית יער ולין ושארא כרתת בתיב ·

א וּפְלִשְׁתִּים לָקְחוּ אֵת אֲרוֹן הָאֱלֹהִים וַיְבִאֻהוּ מֵאֶבֶן הָעֵזֶר אַשְׁדּוֹדָה׃
ב וַיִּקְחוּ פְלִשְׁתִּים אֶת־אֲרוֹן הָאֱלֹהִים וַיָּבִאוּ אֹתוֹ בֵּית דָּגוֹן וַיַּצִּיגוּ אֹתוֹ אֵצֶל דָּגוֹן׃
ג וַיַּשְׁכִּמוּ אַשְׁדּוֹדִים מִמָּחֳרָת וְהִנֵּה דָגוֹן נֹפֵל לְפָנָיו אַרְצָה לִפְנֵי אֲרוֹן יְהוָה וַיִּקְחוּ אֶת־דָּגוֹן וַיָּשִׁבוּ אֹתוֹ לִמְקוֹמוֹ׃
ד וַיַּשְׁכִּמוּ בַבֹּקֶר מִמָּחֳרָת וְהִנֵּה דָגוֹן נֹפֵל לְפָנָיו אַרְצָה לִפְנֵי אֲרוֹן יְהוָה וְרֹאשׁ דָּגוֹן וּשְׁתֵּי כַּפּוֹת יָדָיו כְּרֻתוֹת אֶל־הַמִּפְתָּן רַק דָּגוֹן נִשְׁאַר עָלָיו׃
ה עַל־כֵּן לֹא־יִדְרְכוּ כֹהֲנֵי דָגוֹן וְכָל־הַבָּאִים בֵּית־דָּגוֹן עַל־מִפְתַּן דָּגוֹן בְּאַשְׁדּוֹד עַד הַיּוֹם הַזֶּה׃
ו וַתִּכְבַּד יַד־יְהוָה אֶל־הָאַשְׁדּוֹדִים וַיְשִׁמֵּם וַיַּךְ אֹתָם בַּעְפָלִים (בטחרים ק') אֶת־אַשְׁדּוֹד וְאֶת־גְּבוּלֶיהָ׃
ז וַיִּרְאוּ אַנְשֵׁי־אַשְׁדּוֹד

ופלשתאי שבו ית ארונא דיי' ואיתוהי מאבן סעדא לאשדוד : ונסיבו פלשתאי ית ארונא דיי' ואעילו יתיה לבית דגון ואקימו יתיה בסטר דגון : ואקדימו אנשי אשדוד ביומא דבתרוהי והא דגון רמי על אפוהי על ארעא קדם ארונא דיי' ונסיבו ית דגון ואתיבו יתיה לאתריה : ואקדימו בצפרא ביומא דבתרוהי והא דגון רמי על אפוהי על ארעא קדם ארונא דיי' וריש דגון ותרתין פיסת ידוהי קציצן מחתא על סקופתא לחוד גופיה אשתאר עלוהי : על כן לא דורכין כומרי דגון וכל דעלין לבית דגון על סקופת דגון באשדוד עד יומא הדין : ותקיפת מחתא דיי' על אינש אשדוד ואצדינון ואלקי יתהון בטחורין ית אשדוד וית תחומהא : וחזו אנשי אשדוד

רלבג

והנה הביאו הפלשתים ארון האלהים בבית ע"א שלהם שהיה בהם צלם על צורת בן אדם שהיו קורין אותו דגון · והנה על צד המופת עשה הש"י לכבודו שהפיל דגון ארצה לפני ארון ה' להעיר כי אין עוד מלבדו ואולי חשבו הפלשתים שכבר היה זה על דרך המקר' לא מאת הש"י ולזה לקחו את דגון והשיבו אותו למקומו ולא השתדלו להסיר משם ארון אלהים · וביום השני מצאו דגון נופל לפני ארון ה' וראש דגון ושתי כפות ידיו כרותו' על המפתן רק הנשאר מדגון היה נשאר אצל ארון ה' נופל ארצה ולזה היו כומרי דגון נשמרי' מלדרוך על מפתן דגון כי חשבו שהיה המקום קדוש מצד מה שמצאו שם ראש דגון ושתי כפיו ידיו · ולא הספיק לש"י השפטים שעשה באלהיהם אבל הכה האשדודי' ושמם שוממים ותמהים על המכות שבאו להם בדרך

אלא היו יכולים לאמר שהיה חדוש זה המקרה להם אם לא מפני מה שהסבו אליהם ארון האלהים · וזאת המכה היתה שהוכו בטחורים והוא חולי מצער מאד וינ' מהם דם רב כל שכן אלו שבאו להם מאת הש"י להכאיבם מאד ולזה הוכרחו להוציא ארון האלהים מאשדוד ושלחוהו בגת וידמה · שאלה המופתים עשה הש"י באמצעות שמואל שהי' כביא או פעשה זה בזולת כביא להשגחתו על ישראל שלא יאבד ארון האלהים מהם · והנה

כלי יקר

ופלשתים לקחו וכו' נראה שכוונת הפסוק לומר שהיתה זריזות הפלשתים ומשמחתם שכבו' מלאה ידם מלקיחת הארון שלא המתינו לזכות באמצע הדרך שלא לקחו את הארון ... ראשו וידיו הכריתו וזהו שאמר רק דגון נשאר עליו שר"ל לא נשאר דגון עליו למעלה אלא למיעוט ולהרפה לדגון וזהו שאמר רק דגון וכו' שרק מיעוט הוא :

גת ישוב׳ לגת גרים כמוהו: ויסבו את ארון אלהי ישראל: כדגש הסמך והבי״ת: ויסתרו׳ להם׳ כתיב בשי״ן והוא כמו בסמ״ך ופי׳ שיהיה להם מכת הטחורים במקום סתר מבפנים והיה קשה להם ממה שאם היה להם במקום גלוי ותרגום ולקו יתהון בטחוריא: להמיתני ואת עמי׳ שרי עיר עקרון אמרו כן: למה

והנה אחר הסבו אותו בגת היתה מכת הש״י בעיר מהומה גדולה ... במכת הטחורים והיו הטחורי׳ בסתרים ולזה הם יותר קשי׳ ... זה שלחו ארון האלהים לעקרון ותכף שבא שם הביא הש״י מהומ׳ ... שלא מתו הוכו בטחורים הנה כל זה קרה לפלשתים מפני ארון

אַשְׁדּוֹד כִּי־כֵן וְאָמְרוּ לֹא־יֵשֵׁב אֲרוֹן אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל עִמָּנוּ כִּי־קָשְׁתָה יָדוֹ עָלֵינוּ וְעַל דָּגוֹן אֱלֹהֵינוּ׃ וַיִּשְׁלְחוּ וַיַּאַסְפוּ אֶת־כָּל־סַרְנֵי פְלִשְׁתִּים אֲלֵיהֶם וַיֹּאמְרוּ מַה־נַּעֲשֶׂה לַאֲרוֹן אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל וַיֹּאמְרוּ גַּת יִסֹּב אֲרוֹן אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל וַיַּסֵּבּוּ אֶת־אֲרוֹן אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל׃ וַיְהִי אַחֲרֵי הֵסַבּוּ אֹתוֹ וַתְּהִי יַד־יְהוָה בָּעִיר מְהוּמָה גְּדוֹלָה מְאֹד וַיַּךְ אֶת־אַנְשֵׁי הָעִיר מִקָּטֹן וְעַד־גָּדוֹל וַיִּשָּׂתְרוּ לָהֶם עפלים׃ וַיְשַׁלְּחוּ אֶת־אֲרוֹן הָאֱלֹהִים עֶקְרוֹן וַיְהִי כְּבוֹא אֲרוֹן הָאֱלֹהִים עֶקְרוֹן וַיִּזְעֲקוּ הָעֶקְרֹנִים לֵאמֹר הֵסַבּוּ אֵלַי אֶת־אֲרוֹן אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל לַהֲמִיתֵנִי וְאֶת־עַמִּי׃ וַיִּשְׁלְחוּ וַיַּאַסְפוּ אֶת־כָּל־סַרְנֵי פְלִשְׁתִּים וַיֹּאמְרוּ שַׁלְּחוּ אֶת־אֲרוֹן אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל וְיָשֹׁב לִמְקֹמוֹ וְלֹא־יָמִית אֹתִי וְאֶת־עַמִּי כִּי־הָיְתָה מְהוּמַת־מָוֶת בְּכָל־הָעִיר כָּבְדָה מְאֹד יַד הָאֱלֹהִים שָׁם׃ וְהָאֲנָשִׁים אֲשֶׁר לֹא־מֵתוּ הֻכּוּ בעפלים וַתַּעַל שַׁוְעַת הָעִיר הַשָּׁמָיִם׃ ויהי

(margin: כחריס ק׳ · בטחרים ק׳)

אַשְׁדּוֹד אֲרֵי שַׁוְיָא עֲלֵיהוֹן מַחְתָּא וְאָמְרִין לָא יִשְׁרֵי אֲרוֹן אֱלָהָא יִשְׂרָאֵל עִמָּנָא אֲרֵי תְקֵיפַת מַחְתֵיהּ עֲלָנָא וְעַל דָּגוֹן טַעֲוָתָנָא׃ וּשְׁלָחוּ וּכְנָשׁוּ יָת כָּל טוּרְנֵי פְלִשְׁתָּאֵי לְוָתְהוֹן וַאֲמָרוּ מָה נַעֲבֵיד לַאֲרוֹן אֱלָהָא דְיִשְׂרָאֵל וַאֲמָרוּ לְגַת יִסְתַּחַר אֲרוֹן אֱלָהָא דְיִשְׂרָאֵל וְאַסְחַרוּ יָת אֲרוֹן אֱלָהָא דְיִשְׂרָאֵל׃ וַהֲוָה בָּתַר דְּאַסְחַרוּ יָתֵיהּ וַהֲוָת מַחְתָּא דַיְיָ בְּקַרְתָּא שְׁגוּשׁ רַבָּא לַחֲדָא וּמְחָא יָת אֱנָשֵׁי קַרְתָּא מִזְּעֵירָא וְעַד רַבָּא וּלְקוֹ לְהוֹן בְּטְחוֹרִין׃ וְשַׁלַּחוּ יָת אֲרוֹנָא דַיְיָ לְעֶקְרוֹן וַהֲוָה כְּמֵיתֵי אֲרוֹנָא דַיְיָ לְעֶקְרוֹן וְזָעִיקוּ עֶקְרוֹנָאֵי לְמֵימַר אַסְחַרוּ לְוָתָנָא יָת אֲרוֹן אֱלָהָא דְיִשְׂרָאֵל לְקַטָּלוּתָנָא וְיָת עַמָּנָא׃ וּשְׁלָחוּ וּכְנָשׁוּ יָת כָּל טוּרְנֵי פְלִשְׁתָּאֵי וַאֲמָרוּ שַׁלַּחוּ יָת אֲרוֹן אֱלָהָא דְיִשְׂרָאֵל וִיתוּב לְאַתְרֵיהּ וְלָא יִקְטֹל יָתִי וְיָת עַמִּי אֲרֵי הֲוָת שְׁגוּשׁ קְטָלָא בְּכָל קַרְתָּא תְּקֵיפַת לַחֲדָא מַחְתָּא דַיְיָ תַּמָּן׃ וְגֻבְרַיָּא דְּלָא מִיתוּ לְקוֹ בְּטְחוֹרִין וּסְלֵיקַת צְוָחַת קַרְתָּא לְצֵית שְׁמַיָּא׃ והוה

ארון אלהי ישראל ו׳ וסימ׳ ויראו אנשי אשדוד ושל אחריו ג׳ בפסוק׳ הסבו אלי׳ אם משלחים את ארון אלהי ישראל: וישלחו ד׳ בנביאים ובכתובים וסי׳ וישלחו את ארון האלהים עקרון׳ ויקחו את ירמיהו׳ ויכרתו את ראשו׳ וישאו את ראשו ואת כליו׳ וכל אוריתא דכוו׳ במ״א וישלחו האנשים את ידם: ויאספו י׳ פתחין וסי׳ בלשון תרגום סביא שלחו סלויא ושלחו פלשתאי גרמוי דמלכא ולאחיהון חמרא וכספא ופירושם נמסר בסדר שמות

רשי

ויסתרו׳ כמו ויסתרו שהרי הוא במסורת כתובין שי״ן ומפורשי׳ בלשון סמ״ך מכת בית הסתרי׳: מהומ׳ מות׳ כל מהומות ע״י רעש וזה אביהן וירעם ה׳ בקול גדול על פלשתי׳ ויהומם כדמפורש באגדת שלשי׳ ושתים מדות לרבי אלעזר בנו של רבי יוסי הגלילי: במה

כלי יקר

וישלחו את ארון האלהים עקרון וכו׳ הטעם שלחו אותו עקרון מעצמם בלי אסיפת סרני פלשתי׳ כאשר עשו מאז וישלחו ויאספו את כל סרני פלשתים וכו׳ אפשר משני פני׳ הא׳ כי להעתיקו ממקומו שהוש׳ ע״י כל פלשתי׳ הוצרך לעשות מעמד מכל הסרנים אמנם אחר אשר הועתק מאשדוד וקל להעתיקו מגת להוליכו אל מקום אולתו לכך כתיב וישלחו את ארון האלהים עקרון עוד אפשר כי בתחילה עשו קבוץ כל הסרנים לפי שאמרו מה נעשה לארון אלהי ישראל כאם נוליכהו למקום אולתו או אם נחזירהו לישראל כי הוא שאיהם ואחר שעלה המוסכם שיעמוד בתוכם אז לא הוצרך עוד קבוץ סרנים אלא וישלחו את ארון האלהים הם שלחוהו מעצמם בלי רשות ומעמד סרנים והנה כאן אולו לקרותו ארון האלהים כי עשה דין ונקמה גדולה בהם קראו ארון האלהים ויזעקו לאמר הסבו אלי את ארון שנוקם ונוטר נקמות היותו אלהי ישראל ז״ש כאן את ארון אלהי ישראל או אמרו את ארון שרוצה לחזור לארצו ולהיותו עוד אלהי ישראל לעומת זה וישלחו ויאספו את כל סרני פלשתים והסכימו ויאמרו שלחו את ארון אלהי ישראל וכו׳ ואמר להמיתני ואת עמי שהדברים היו מתרבים בהדרגה והולכים בתחילה באשדוד הכה בטחורים אחר כך לגת מהומה גדולה ואולי היו קצת יחידים מתים לכך לעקו עקרון ואמרו הסבה אלי כו׳ להמיתני ואת עמי שימותו הגדולים הראשיים ואחר כך כלל עמי על דרך ונאכל גדיש או הקמה שתחילה מתים הצדיקים והראשיים ואחר כך לפי׳ הקוצים זהו שאמר ...

מנחה קטנה

עלינו ועל דגון אלהינו ירצה באם שהכה ודאי עלינו ע״י הארון ואין לומר שמקרה הוא שהרי דגון אלהינו יוכיח כי אם היה מקרה לא היה אלקה דגון אלהינו: וישב למקומו׳ הוא מעצמו כי אין אנו צריכין כי אם לשלחו ואח״כ הוא מעצמו ישב למקומו: להמיתני וגו׳ ברית כרותה לשפתים שאע״פ שאמר מקומו׳ לא מתו כי אם הוכו בטחורי׳ וכן כיון שאמרו להמיתני היתה כן מהומת מות. אי נמי לפי שהוכו אחרי מקומו׳ בטחורי׳ שהוא מין צרעת ומצורע חשוב כמת ע״כ אמרו להמיתני וזה שאמר ג״כ והאנשי׳ אשר לא מתו הכו בעפלים וכוס בינו חשובים כמתים: בעם

פי׳ רבינו ישעיה

ויסתרו להם טחורי׳ ומפני שהם גודלים בתוך המעי אומר להם לשון סתר׳ ומפני שרחו בסתרי הבורא לקו במכת בית הסתרי׳: וישב למקומו׳ כמו וישוב ונתחלפה התנועה:

א וַיְהִי אֲרוֹן־יְהוָה בִּשְׂדֵה פְלִשְׁתִּים שִׁבְעָה חֳדָשִׁים: וַיִּקְרְאוּ פְלִשְׁתִּים לַכֹּהֲנִים וְלַקֹּסְמִים לֵאמֹר מַה־נַּעֲשֶׂה לַאֲרוֹן יְהוָה הוֹדִעֻנוּ בַּמֶּה נְשַׁלְּחֶנּוּ לִמְקוֹמוֹ: וַיֹּאמְרוּ אִם־מְשַׁלְּחִים אֶת־אֲרוֹן אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל אַל־תְּשַׁלְּחוּ אֹתוֹ רֵיקָם כִּי־הָשֵׁב תָּשִׁיבוּ לוֹ אָשָׁם אָז תֵּרָפְאוּ וְנוֹדַע לָכֶם לָמָּה לֹא־תָסוּר יָדוֹ מִכֶּם: וַיֹּאמְרוּ מָה הָאָשָׁם אֲשֶׁר נָשִׁיב לוֹ וַיֹּאמְרוּ מִסְפַּר סַרְנֵי פְלִשְׁתִּים חֲמִשָּׁה עָפְלֵי זָהָב וַחֲמִשָּׁה עַכְבְּרֵי זָהָב כִּי־מַגֵּפָה אַחַת לְכֻלָּם וּלְסַרְנֵיכֶם:
ה וַעֲשִׂיתֶם צַלְמֵי עָפְלֵיכֶם וְצַלְמֵי עַכְבְּרֵיכֶם הַמַּשְׁחִיתִם אֶת־הָאָרֶץ וּנְתַתֶּם לֵאלֹהֵי יִשְׂרָאֵל כָּבוֹד אוּלַי יָקֵל אֶת־יָדוֹ מֵעֲלֵיכֶם וּמֵעַל אֱלֹהֵיכֶם וּמֵעַל אַרְצְכֶם:

ולמה

וַהֲוָה אֲרוֹנָא דַיְיָ בִּקְרְוֵי פְלִשְׁתָּאֵי שַׁבְעָא יַרְחִין: וּקְרוֹ פְלִשְׁתָּאֵי לְכוּמְרַיָּא וּלְקוֹסְמַיָּא לְמֵימַר מַה נַעְבֵּיד לַאֲרוֹנָא דַיְיָ הוֹדִיעוּנָנָא בְּמָה נְשַׁלְּחִנֵּיהּ לְאַתְרֵיהּ: וַאֲמַרוּ אִם אַתּוּן מְשַׁלְּחִין יַת אֲרוֹן אֱלָהָא דְיִשְׂרָאֵל לָא תְשַׁלְּחוּן יָתֵיהּ רֵיקָן אֱלָהֵין אָתָבָא תְתִיבוּן קֳדָמוֹהִי קָרְבַּן אֲשָׁמָא בְּכֵין תִּתַּסּוּן וְיִתְרְוַח לְכוֹן לְמָא לָא תְנוּחַ מַחְתֵיהּ מִנְּכוֹן: וַאֲמַרוּ מָה קוּרְבַּן אֲשָׁמָא דְנָתִיב קֳדָמוֹהִי וַאֲמַר מִנְיַן טוּרְנֵי פְלִשְׁתָּאֵי חַמְשָׁא טְחוֹרֵי דְדַהֲבָא וְחַמְשָׁא עַכְבְּרֵי דְדַהֲבָא אֲרֵי מַחָא חֲדָא שָׁוְיָא לְכוּלְכוֹן וּלְטוּרְנֵיכוֹן: וְתַעְבְּדוּן צַלְמֵי טְחוֹרֵיכוֹן וְצַלְמֵי עַכְבְּרֵיכוֹן דִּמְחַבְּלִין יַת אַרְעָא וְתִתְּנוּן קֳדָם אֱלָהָא דְיִשְׂרָאֵל יְקָרָא מָאִים תְּנוּחַ מַחְתֵיהּ מִנְּכוֹן וּמִן טַעֲוָתְכוֹן וּמִן אַרְעֲכוֹן:

ולמה

רלבג

[illegible] להם עלה שישלחוהו בכבוד וישיבו לו אשם לכפר עליהם אז ירפאו אם בסבתו באו להם הרע [illegible] היה נודע להם למה לא תסור יד הש"י מהם כי הוא רוצה שיתנו לו כבוד תחת אשר חשבו לחלל [illegible] ואמרו זה להודות כי בזה יבחר אם בא להם הרע הזה בסבתו כי כבר היה דעתם שאם לא בא [illegible] הרע בסבתו לא ישיבוהו לישראל: וידמה שכבר פלא הש"י עוד שם עכברים היו משחית' את הארץ והתפשט' המכ' הזאת בכל ערי פלשתי' ולזה אמרו להם כומריהם וקוסמיה' שיעשו להם צלמי טחורי זהב ועכברי זהב כמספר הסרנים וזה האשם שישיבו לה' כדי שתסו' ידו מעליהם והזהירום שלא יקשה [לבם] מעשות זה לא יקר' להם כמו [ש]קרה למצרים ולפרעה: והנה

מה שכתבנו

למה לא תסו' ידו מכם: אז תדעו למה לא סרה ידו והכתו מכם לפי שהייתם מעכבים ארונו אצלכ' כי כשלחכ' אותו תרפאו והאשם לכפרה על אשר עשיתם: וחמש' עכברי זהב' זה מסייע הדרש שכתבנו למעלה כי כשהיה להם חולי התחתוניות והיתה יוצאת הלחליו' שלהם בפי הטבעת מתוך החולי והיו באי' העכברי' ושומט את המעי ההוא ולפי שהיה החולי אחד לסרנים ולעם אמרו להם הכהנים והקוסמים שיעשו אף בדמות הטחורים חמשה ודמו' העכברי' חמשה כמספר הסרנים ויהיו אשם לכפר להם ולהסיר אותו החולי מהם: לכולם ולסרניכם: כמו שמעו עמים כלם: ולמה

רשי

במה נשלחנו: באיזה ענין נשלחנו שלא יחרה אפו וישוב חרונו ממנו: אשם: היכר דבר שאתם מודים שמעלתם: אז תרפאו ונודע לכם: שהוא עשה כי למה לא תסור ידו אז מכם: סרני פלשתים: חמשה הם כמה שנא' ביהושע העזתי והאשדודי והאשקלוני והגתי והעקרוני: עלות

פי׳ רבינו ישעיה

פי׳ מגפה אחת לכלם ולסרניכם: פי׳ אמרו להם קוסמי' מגפה אח' יש לכל פלשתי' ולסרניכם: בעבור זה יעשו להם והסרנים וכן עשו הסרני' עשו חמשה וכל העיירו' עשו כל אחת אחת' בעצמה כמפורש לפנינו:

מנחה קטנה

במה נשלחה למקומו נראה שהיו שואלים אם יש תיקון על העיכוב שעכבו אותו ז' חדשי' וז"ש ויהי הארון וגו' ז' חדשי' ויקראו פלשתי' וגו' לאמר מה נעשה וגו' כלומר הגו לנו עצה במה נתנצל על נשלחנו למקומו ולא נאשם במה שעיכבנו זה זמן רב ומה גם אחר אשר הכה ה' בנו ויהי' לנו לשלחו מיד ע"כ הגידו לנו במה נתרצה לה' על זה כשלחנו אותו למקומו: והם השיבו שיש תיקון בזה שתשיבו אשם וזה יורה שאתם ונשמו במה שעשו וע"י הוידוי יכופר כי מודה ועוזב ירוחם וע"כ כשיתודו שחטאו חזה יהי' ע"י השבת האשם וגם יעזבו מה שעשו כשישלחו וישיבו אותו למקומו אז תרפאו: ונתתם לאלהי ישראל כבוד עיין מה שכתבנו למעלה בפסוק וילכו אותו אצל דגון: וזה שאמרו שתתנו כבוד לאלהי ישראל שהוא אלוה על כל אלהי' כי הוא העושה שפטים באומה ובאלהיהם וזה כבודו: ולמה

כלי יקר

[ש]לו אשם בשתי השבות ההשבה האחד מן טחורי זהב והשבה שנית מן עכברי זהב שאליהם רמז כפל השב תשיבו ולא שהוא מתרפס ברצי כסף חלילה אבל כוונת ההשבה להודות ולהתוודות לו אשר הוא תכלית ההשבה הזו ובמספר הסרניי' כי האשם תלו בראשים ז"ש השב תשיבו לו אשם כי אז אם תתוודו אשמנו תועיל שתתרפאו שע"כ בהשבה אין בה תועלת וזה דקדק באו' לשון אז תרפאו שהוא לשון תנאי ולא אמר השב תשיבו לו אשם ותתרפאו ומדוקדק ג"כ או' לשון האשם דלא קא' האשם כדבסמוך כי אשם זה אינכו הידוע לכל מה' טחורי זהב כו' עכברי זהב שעליו אמר בסמוך ויאמר מה האשם אשר נשיב לו והו: על האשם המפורסם שישיבו ולכך הוא או' אשר נשיב דלא קא' אשר השב נשיב כי לא שאלו על אשם הנעלם מההכנע' אלא על אשם הידוע אמנם כאן הוא או' השב תשיבו לו אשם כי אשם זה הוא וידוי והכנעה שעליו הוא או' השב תשיבו לו אשם שהכפל ירמוז השבה א' על מציאות ההשבה הגשמית והשבה שנית על ההכנעה והיא נזכרת בלשון אשם בלי ה"א הידיעה שהוא דבר שבלב וה' יראה ללבב והיא כוונת כוללת בכל הקרבנו' כמו שהרחבתי בסדר ויקרא בכלי חמדה ויכריע פי' זה האומר נודע לכם כו' שאין לה הבנה ר"ל אז תרפאו יען שכב' נודע לכם הסיבה למה לא תסור ידו מכם שלא הוא ההפכר' וזדון לב אשר ע"י האשם המושב בודאי נודע לכם סיבה למה לא תסור ידו מכם וע"י זה אז תרפאו כי המביא אשם בהכרח צריך שיהיה נודע לו שיעור גודל חטאתו כדי שישוב וניחם אל האלהים: עוד אפשר לפי שהפלשתים הסרנים אמרו לכהנים הודיעונו וכו' לעומת זה השיבו בדרך ארץ ואמרו אם משלחים וכו' לא אמרו שלחו אותו שלא אם משלחים וכו' לתלות הכל בסרני פלשתים ודרך כבוד ולכן אמרו ג"כ אל תשלחו אותו [illegible]

ולמה [illegible]

רדק

מניח הדבר בספק ובאולי ובפסוק הקודם אמרו אז תרפאו: ועיין הרלב"ג ז"ל אלא שעל [illegible] ומהרי"א ז"ל פי' באולי יקל ידו מעליכם שע"י שתתנו מכאן ולהבא כבוד [illegible] שלא יוסיף עוד להביא עליכם מלחמה ע"י [illegible] בכל מכל יקל ידו לבלתי הניף ידו עוד עליכם אפי' [illegible] ולע"ד שכוונת הפסו' מקושר עם מה שכתבתי [illegible] כי בזה יתכפרו ודאי כי אם לא תרצו להביאם בעד [illegible] ואם עשיתם צלמי עפוליכם וצלמי עכבריכם ונתתם [illegible] אולי יקל ידו וכו' לא כן בעשותכם הקרבנות האלה בעד [illegible] אז תתכפרו ודאי ולא אולי שלכך יעצנו אתכ' ואמרנו מספר [illegible]

[illegible]

רד"ק

ולמה תכבדו · זה לבדו כמלא מבנין הדגוש בלשון כבדות : התעולל בהם · עשה מעשה השחתה כמו את אשר התעללתי במצרים : חדשה · שלא נעשה בה מלאכה בעבור קדושת הארון : עלות · מניקות כתרגומו ונקראו עלות על שם היונקים שנקראו עולים ועוללים וצוו לקחת פרות עלות להראות המופת שלא שבו בעבור בניהם אשר לא עלה עליהם עול · זה אמרו בעבור קדושת הארון שלא נעשה בהם מלאכה אחרת כמו שאמרו גם כן עגלה חדשה : אל העגלה · כמו על העגלה וכן ויוך את הפלשתי אל מצחו כמו על מצחו או הוא כמו בעגלה וכן ואל הארון תתן שהוא כמו ובארון וכ"תי בעגלתא : בארגז · בתיבה כתרגומו בתיבותא : כלו בבית · כמו כלאו והוא מבעלי הה"א כמו לא יכלה ממך אשר בלתי היום הזה או היא מבעלי הא"לף ובא כדרך בעלי הה"א וכן מלו תוכך חמס כמו מלאו ונשו את כלמת' כמו ונשאו כי כבר נשתמשו בזה העניין בשתי לשונות בה"א ובא"לף לפי שדרכם להמיר זה בזה · וטעם להשיב את בניהם מאחריהם ולכלוא אותם בבית לפי שלולי דבר הארון היו שבות אל בניהם אחר שלא היו בניהם הולכים אחריהם : וישרנה

רלב"ג

[illegible]

ולמה תכבדו את לבבכם כאשר כבדו מצרים ופרעה את לבם הלוא כאשר התעלל בהם וישלחום וילכו: ועתה קחו ועשו עגלה חדשה אחת ושתי פרות עלות אשר לא עלה עליהם על ואסרתם את הפרות בעגלה והשיבתם בניהם מאחריהם הביתה: ולקחתם את ארון יהוה ונתתם אתו אל העגלה ואת כלי הזהב אשר השבתם לו אשם תשימו בארגז מצדו ושלחתם אתו והלך: וראיתם אם דרך גבולו יעלה בית שמש הוא עשה לנו את הרעה הגדולה הזאת ואם לא וידענו כי לא ידו נגעה בנו מקרה הוא היה לנו: ויעשו האנשים כן ויקחו שתי פרות עלות ויאסרום בעגלה ואת בניהם כלו בבית: וישמו את ארון יהוה אל העגלה ואת הארגז ואת עכברי הזהב ואת צלמי טחריהם:

וישרנה

ולמה תיקרון ית לבכון כמה דיקרו מצראי ופרעה ית לבהון הלא כד איתפרע מנהון ובתר כן שלחינון ואזלו: וכען סבו ועבידו עגלתא חדתא חדא ותרתין תורן מינקן דילא נגידא בניר ותיסרון ית תורתא בעגלתא ותיתיבון בניהין מבתריהין לגיו: ותסבון ית ארונא דיי ותתנון יתיה בעגלתא וית מני דדהבא דאתיבתון קדמוהי קרבן אשמא תשוון בתיבותא מסיטריה ותשלחון יתיה ויהך: ותחזון אם באורח תחומיה יסק לבית שמש מן קדמוהי איתעבידת לנא ית בישתא רבתא הדא ואם לא ונידע ארי לא מחתיה קריבת בנא עירוע הוא דהוה לנא: ועבדו גבריא כן ונסיבו תרתין תורן מינקן ואסרינון בעגלתא וית בניהין כלו בביתא: ושויאו ית ארונא דיי בעגלתא וית תיבותא וית עכברי דדהבא וית צלמי טחוריהון:

ואכוינא

ה' דגש ר"פ · ג' · ג' · ה' · ג' · ו"פ י' · ג' · ג' וכל קהלות דכו' · ד' · ד' חס' · ג' · ג' כ"כ נקריין

ופרעה ג' בקריא' וסי' ופרעה חולם והנה עמד על היאר · ופרעה הקריב וישאו · ולמה תכבדו את לבבכם : עלות ה' בקריא' וסי' נמסר בסדר וישלח : ואת בניהם ד' בקריא' וסי' נמסר בסדר ואתחנן ויהושע סימ' ח' : וישמו ד' חס' וסי' אבנים גדולות · ארון יי' אל העגלה · על האבן הגדולה : וישמו לה ידים דאיזבל דמלכי' ונמסר בסדר מקץ וגם ביהושע סי' ו' :

רש"י

עלות · מניקות : אשר לא עלה עליהם עול · כל זה לנסיון שאין אלו ראויות למשוך ועוד שגועות אחר בניהם ואם יהא כח בארון שיוליכו אותו מאליה שדע שהוא עשה לנו : ארגז · סקריניין בלע"ז : כלו בבית · לשון כלא : וישרנה

פי' רבינו ישעיה

ולמ' תכבדו את לבבכם · כמו תכבידו · כלו בבית · אינו מלשון כלא שא"כ כן היה אומר כלאו אלא מלשון לא יכלה ממך · שמנעו בניהם מהם בתוך הבית :

מנחה קטנת

ולמה תכבדו את לבבכם · [illegible]

כלי יקר

[illegible]

וישרנה הפרות: כתרגו׳ ואכוינא תורתא ר״ל כוונו דרך בית שמש והלכו דרך ישרה לא סרו ימין ושמאל ובא בסימן אחד של נקבה לבד כמו ויחמנה בצואן לשתות ולגש הסי״ן בחסרון ה״יוד פא הפועל ובמלת ויחמנה בא נח הל״ירי תמורת ה״יוד פ״א הפועל: הלוך וגעו היו געות בעבור בניהם לעקת הבקר תקרא געייה כמו אם יגעה שור ובדרש שאמרו שירה הגיאו וישרנה מלשון שירה: וישמחו לראות עד שמרוב שמחה פרצו לראות בארון ופתחו וראו מה שבתוכו לפיכך נענשו כמו שכתוב ולא יבואו לראות כבלע את הקדש ומתו: ואת הפרות העלו עולה: אנשי בית שמש בקעו עצי העגלה והעלו הפרות עולה כי הותרו הבמו׳ משחרבה שילה ונקבה כשירה בבמת יחיד

רש״י

וישרנה: הרי תיב׳ זו אנדרוגינוס תלמד שאף הוולדות היו אומרים שירה רבי רבי השיט׳ התכופפי וכו׳ כדאיתא במסכת ע״א ולפי פשוטו וישרנה לשון דרך ישר היו הולכות: בית שמש: הלך וגעה לשו׳ צעקת בקר געייה: וישמחו לראות: היו מסתכלי׳ כיאך הוא בא לבדו ומשמחתם נכנסו בו קלות ראש ולא היו מסתכלין בו באימה ודרך כבוד: כופר

יב וַיִּשַּׁרְנָה הַפָּרוֹת בַּדֶּרֶךְ עַל־דֶּרֶךְ בֵּית
ד׳ חס׳ וכל ירמיה דכו׳ שֶׁמֶשׁ בִּמְסִלָּה אַחַת הָלְכוּ הָלֹךְ וְגָעוֹ
במ״ו מל׳ ב׳ וְלֹא־סָרוּ יָמִין וּשְׂמֹאול וְסַרְנֵי
פְלִשְׁתִּים הֹלְכִים אַחֲרֵיהֶם עַד־גְּבוּל
יג בֵּית שָׁמֶשׁ: וּבֵית שֶׁמֶשׁ קֹצְרִים
קְצִיר־חִטִּים בָּעֵמֶק וַיִּשְׂאוּ אֶת־
עֵינֵיהֶם וַיִּרְאוּ אֶת־הָאָרוֹן וַיִּשְׂמְחוּ
יד ג׳ עפרון לִרְאוֹת: וְהָעֲגָלָה בָּאָה אֶל־שְׂדֵה
ב׳ יְהוֹשֻׁעַ בֵּית־הַשִּׁמְשִׁי וַתַּעֲמֹד שָׁם
וְשָׁם אֶבֶן גְּדוֹלָה וַיְבַקְּעוּ אֶת־עֲצֵי
ה׳ הָעֲגָלָה וְאֶת־הַפָּרוֹת הֶעֱלוּ עֹלָה
טו לַיהוָה: וְהַלְוִיִּם הוֹרִידוּ
אֶת־אֲרוֹן יְהוָה וְאֶת־הָאַרְגַּז אֲשֶׁר־
ד׳ חס׳ אִתּוֹ אֲשֶׁר־בּוֹ כְלֵי־זָהָב וַיָּשִׂמוּ אֶל־
הָאֶבֶן הַגְּדוֹלָה וְאַנְשֵׁי בֵית־שֶׁמֶשׁ
הֶעֱלוּ עֹלוֹת וַיִּזְבְּחוּ זְבָחִים בַּיּוֹם
הַהוּא׃

יב וְאַכְוִינָא תּוֹרָתָא בְּאוֹרְחָא עַל אוֹרַח
ד׳ חס׳ וכל ירמיה דכו׳ בֵּית שֶׁמֶשׁ בִּכְבִישָׁא חֲדָא אָזְלִין מֵיזַל
במ״ו מל׳ ב׳ וְגָעַן וְלָא סְטָאָה לְיַמִּינָא וְלִשְׂמָאלָא
וְטוּרְנֵי פְלִשְׁתָּאֵי אָזְלִין בָּתְרֵיהוֹן עַד
יג תְּחוּם בֵּית שָׁמֶשׁ: וּבֵית שֶׁמֶשׁ חָצְדִין
חֲצַד חִטִּין בְּמֵישְׁרָא וּזְקָפוּ יַת עֵינֵיהוֹן
וַחֲזוֹ יַת אֲרוֹנָא וְחַדִיאוּ לְמֶחֱזֵי:
יד ג׳ עפרון וְעֶגְלְתָא אֲתַת לַחֲקַל יְהוֹשֻׁעַ דִּי בְּבֵית
ב׳ שֶׁמֶשׁ וְקָמָא תַמָּן וְתַמָּן אַבְנָא רַבְּתָא
וְצַלְּחוּ יַת אָעֵי עֶגְלְתָא וְיַת תּוֹרָתָא
ה׳ אַסִּיקוּ עֲלָתָא קֳדָם יְיָ: וְלֵיוָאֵי
טו אַחִיתוּ יַת אֲרוֹנָא דַּיְיָ וְיַת תֵּיבוּתָא דִּי
עִמֵּיהּ דִּי בֵיהּ מָנֵי דַהֲבָא וְשַׁוִּיאוּ עַל
ד׳ חס׳ אַבְנָא רַבְּתָא וְגֻבְרֵי בֵית שֶׁמֶשׁ אַסִּיקוּ
עֲלָוָן וְנַכִּיסוּ נִכְסַת קוּדְשִׁין בְּיוֹמָא
הַהוּא

ויש בדרש מרז״ל כי סרני פלשתים העלו אותם כי רבי אליעזר אומר כי אין מקריבין מבהמות גוים והקשו לו זה הפסוק ותירצו כי סרני פלשתי׳ אנו למדין ובמקום אחר אמרו הוראת שעה היתה זהו לדעת רבי אליעזר אם ישראל הקריבו׳: ועכברי

רלב״ג

והנה כתישרו הפרות דרך בית שמש מזולת נטייה וסרני פלשתים הולכים אחריהם עד גבול בית שמש לראות אמת׳ הענין: והעגלה באה אל שדה יהושע בית השמשי ותעמד שם ושם אבן גדולה ויבקעו את עצי העגלה ואת הפרות העלו אותם עולה לה׳ על המזבח אשר בנו שם ואנשי בית שמש העלו עולו׳ וזבחו זבחי שלמים ביום ההוא לה׳: ויך

מנחה קטנה

באנשים הנקובים למעלה וגם הסרנים הם עצמם עשו ולא סינו לעשות פ״ישליש׳ ובן לקיחת הפרות ואסירת העגלה בם הכל עשו בעצמם ונכבודם כאשר דברו הכהני׳ והקוסמי׳: ואמר ויקחו שתי פרות שהוסיפו על דברי הקוסמי׳ שהם אמרו קחו ועשו עגלה חדשה שכיוונו בעלות אחו שתהי׳ לקחיתם לשמם: אבל גבי הפרות לא אמרו קחו אלא ושתי פרות עלות מ״מ הכיאו אפי׳ שאפשר בבתיהם והם לא כן עשו אלא ויקחו שתי פרות אף הסרו׳ לקחו מן השוק לשם זה כדי שלא ונגנב דבר מבל הנעשה שיבי׳ הכל לשמם: ובית שמש קוצרים שבוא שמחה לבעלי השדות בד״א בשמחת הקציר ונתוסף בהם עוד שמחה כי נשאו את עיניהם ויראו את הארון וישמחו ע״כ גדול שמחה כפולה נכה לנם לראות ולהסתכל בארון והו וישמחו לראות זעל זה נאמר לאחר ויך וכו׳ כי ראו בארון נלא נאמר מיד ויך באנשי בית שמש כו׳ כי אם אחר סיפור הקרבת העולה וסיפור חזרת הסרנים למקומם ונמתם יתכן הוא שלא הנחה ית׳ הכותם על ראייתם עד שהלכו להם סרני פלשתים פן יעלצו הפלשתים אם היו רואים פן יאמרו כי כמות זה כן כמות זה כי גם תיגית הארון בישראל כאשר מתו פלשתים ע״כ אחר כל הנעשי׳ ושבו הסרני פלשתי׳ למקומ׳ ואז ויך באנשי בית שמש: ויך

פי׳ רבי ישעיה

וישרנה הפרות: דגש הש״ין להבליע בו היוד שהוא פ״א הפועל: יבא בסימן אחד לנקיבה כמו ויחמנה: כמו תרבע תלביו׳ מגוי יעמדל׳: במסלה אחת: פירו׳ שלא נטו לכאן ולכאן אלא יכוונו המסלה:

כל דרך ה׳ וסי׳ נמסר בשפטים סי׳ ה׳:

כלי יקר

ברוב הדרך המתוסקה ברקמי זהב המהוללה בדביר ארמון המעולפת מבין שני הכרובים אמר רבי שמואל בר רב נחמן כמה יגיעות יגע בן עמרם עד שלמד שירה ללויים ואתם אומרות שיר׳ מאליכם יוסר כחכן עכ״לה׳ ובפרק אלו נאמרים ויך באנשי בית שמש כי ראו בארון ה׳ משום דראו ויך רבי אבהו ור׳ אלעזר חד אמר קוצרים ומשתחוים היו וחד אמר מלויה אמור מאן אמריך דאמריית מאן פייסך דאיפייסת עד כאן: ופירש רש״י ז״ל משום דראו ונסתכלו בו ויך בתמיה קוצרין ומשתחוין היו לא בטלו ממלאכתן לכבודו והאי כי ראו לשון בזיון כמו אל תראוני שאני שחרחורת מאן אמריך דאימריית מי הכעיסך שנכעסת גלה הגלת עצמך מן השכינה ועתה מאן פייסך שנתפייסת לבא מאליך ע״כ שדברי הגמרא הם דברי המדרש הנזכר למעלה שהיו מליזין בארון או שהיו קוצרים ולא נהבטלו או שאמרו מאן אמרייך דאימריית שלכל הפירושים נכללו בלשון כי ראו לשון שחוק ולצות: והחכם השלם כמה״ר אברהם ן׳ אשר זכרונו לברכה פירש שהיו אומרים שטבעו רע להכות בכל מקום שהוא יושב ולהרע להם עד כאן: וזהו מליזין בארון לשון לצות שפתים אלא שקשיא לי על דבריו שלא יתכן שאמרו בשאט בנפש עד שהכה בהם ואם כן למה הלכו אנשי בית שמש כדי שיאמרו אחר כך אנשי שמש וכו׳ לצות שפרי הלצות הזה בודאי שלא אמרוהו עד שהוכו ולקו׳

ונראה כי לשיטת החכם השלם הנזכר למעל׳ כששואל במדרש למה לקו הייני רבוי המכה שבעם דמשום דראו די שימותו קצת אבל לקורבים דהיינו עשרים ושנים אלף למה לקו לזה משיב לפי שהוכו מעט מהם משום דראו והיו מליזין בארון לומר שטבעו רע אז הכביד המכה בהם והלקה אותם כמה אלפים:

ולע״דן שהיו מליזין על שלא הלכו לפקח עליו בהיותו בשדה פלשתים שבעה חדשים ואנשי בית שמש הם היות׳ קרובים אליהם והם היו מחוייבים יותר מכל ישראל והיינו דמסיק בתמאה אמר הק״בה אלו הרגגולתו של אחד מהם וכו׳ ואין אתם משגיחים בו שזהו פירוש שהיו מליזין בארון ולשון שהיו מליזין מורה על היות מליזין בהתמדה והיינו שלא השגיחו ללכת אחריו שבע חדשים כאמור ויהיה טעם הגמרא לחוד והמדרש לחוד ושאר כל דברי המדרש באר החכם השלם כמה״ר אברהם בן אשר ב״ע בב״ר בפרשת כ״ד עיין שם ולמדנו מן המדרש הזה פירוש וישרנה לשון יושר שהלכו בדרך ישרה שכיונו אל הדרך ופירוש שני שירה כאלו מורכב הוא בלשון וישרנה ויאשר כה לשון נוטריקון כה כלה ולמדנו גם כן לשון הולך וגעו שהע״ין מתחלפת בא״לף כאלו היו אומרות אם רה לה׳ כי גאה גאה וזהו שאמר הולך וגעו הלוך וגאה כי האלף ממולא העין ויש הרבה קורין לאלפין עיינין ובסמוך אלמוד מזה המאמר לביאור הכתובים בס״ד ועיין רש״י ז״ל והיינו דלא קאמ׳ ותשרנה הלוך וגעו לשון צעק׳ בקר געי וכן הרד״ק ז״ל וכן הביא מהרי״א ז״ל והביא בדברי המדרש וישרנה לשון שירה והרל״בג ז״ל גם כן כתב וישרנה שהלכו ביושר מבלי נטיית ימין ושמאל וסרני פלשתים אחריהם לראות אמיתות הענין: ולע״דן לומר שלדברי המדרש הנ״ל שאמרו שיר׳ לא אמרו עד שכיוונו הדרך תחלה בדרך בית שמש כמו ששמו הקוסמי׳ זה לאות ולסימן גבי מה׳ ולא הדבר ואח׳ שהוברר אמיתת הענין כי מה׳ היה הדבר אז בדרך שוררו אלא קודם וזהו וישרנה הפרות בדרך ולא קודם אלא כשהיו כבר בדרך בית שמש והנה מההשגחה האלהית שאפילו בו בדרך בית שמש במסילה אחת הלכו ולא היו הולכות עתים מצד הדרך מערבי ועתים בצד הדרך המזרחי אלא במסילה אחת הלכו עם היותם טרודות בגעייתן של בניהן ולערך זהו שאמר במסילה אחת הלכו עם היות שהלוך וגעו ולא סרו ימין ושמאל אפילו בדרך עצמו ומתוך הנ״ל במדרש רבה שהפכו פניה׳ כלפי הארון ואמרו שירה מובן או׳ הולך וגעה פעם שהגעיי׳ ביותה בהפיכת פנים אל הארון עם כל זה לא בא להם ההליכה ואפשר שלמדו חז״ל גם כן מתיבת וישרנה שיישרו פניהם כלפי הארון וגם כן שוררו וישרנה תרתי משמע לשון שירה ולשון יושר שישרו פניהם כלפי הארון שלא לתת אחוריהן לארון מדרך מוסר ויהיה הפלא יותר גדול במה שלא סרו ימין ושמאל עם היותם הולכות לאחור ופניהם לארון והגיד הכתוב כי הסרנים הלכו ללות את ארון דרך כבוד וסרני פלשתים הולכים אחריהם ומלוין את המלך כי דקדקו דברי הכהנים והקוסמים שאמרו אם משלחים את ארון אלהי ישראל שהכוונה כדפרשית אינו ראוי אלא שתלכו אתם עצמכם עמו כי אין עצה ואין תבונה נגד ה׳ אבל אם משלחים אותו על ידי הזולת אל תשלחוהו ריקם כו׳ לכך הלכו אחרין סרני פלשתים וצריך לחקור אם היו הולכים סרני פלשתים אחרי הפרות לבד בין העגלות לפרות או אחרי הכל גם אחרי הארון ונראה מדלא קאמר אחריהן בנ״ון אלא אחריהם משמע שגם אחרי הארון היו הולכין וכן יכריע מדרך המוסר שלא להפוך אחוריהם לארון והיה להם ללמוד מן הפרות שלא הפכו אחוריהם לארון כמו שזכרתי אלא הפכו פניהם לארון ושוררו וכו׳ וסרני פלשתים הולכים אחריהם גם אחרי הארון והבקר ללות אותו עד גבול בית שמש שהוא גבול ישראל לדברי הרל״בג לא היו צריכים ללכת עד גבול בית שמש לא כתאמת הענין:

ובית שמש קוצרים כו׳ עיין רש״י ז״ל והרד״ק ז״ל: ולע״דן עפ״י שיטת הגמר׳ של מס׳ סוטה פ׳ אלו נאמרין שעל שלא ביטלו ממלאכתן נענשו בזה אבין או׳ ובית שמש קוצרים קציר חטים בעמק שהזכירו שהיו קוצרים גם הזכירו שהיה בעמק הוא הקדמה למאי דמסיק ויראו את הארון ונשארו עדיין קוצרים שלא בטלו ממלאכת׳ לכבוד הארון וז״ש וישמחו לראות שהיבת לראות מיותרת אבל כיון לומר שהשמחה לא הועילה להם כי אם לראות ולא לבטל ממלאכתן ולכך בשמחו וזהו לראות ולא בטלו ממלאכתן ללכת לקבל פניו עם היותם בעמק קרוב אליו ועפ״י

שיטת רש״י ז״ל שוירהו את הארון שהחזיר׳ למקומו פלשתים וישמחו לראות השמחה על ראות שבי׳ בא מאליו ונראה לע״ד שזהו סמיכות הכתוב וישמחו לראות והעגלה באה וכו׳ שהשמחה על היות באה מאליה כנזכר:

והעגלה באה אל שדה כו׳ עיין הר״דק ז״ל והר״לבג ומהרי״א ז״ל הביא השתי שטות ואמר כי לשטת האומרים שפלשתים ביקעו עצי העגלה ואת הפרות העלו עולה להם צריך לו׳ שגם אנשי בית שמש הוצרכו להעלו׳ עולו׳ וז״ש בסמוך ואנשי בית שמש העלו עולו׳ ויזבחו וכו׳ ולע״דן הפסוק הזה מקושר ונמשך אל מה שאומר בסוף וחמשת סרני פלשתים ראו כו׳ רוצה לומר שראו שהעגלה באה מאליה אל שדה יהושע כו׳ שנטת׳ מן הדרך והוא דבר גדל לנטות מן הדרך אל השדה של יהושע בית השמשי יותר מזולתו מהשדות אשר לזולתו אולי לכשרותו כי בו בחר ה׳ ושמו יהושע בית השמשי נראה שהוא נכבד מבית אביו בית השמשי שנראה שע״ש משפחת אביו השמשי נקרא כל המקום בית שמש ותעמוד שם או היה לסיבת היות שם אבן גדולה להורות להם שחנה שם כדי שיתעוררו להורידו מעל העגלה שם על האבן גדולה ולבקע עצי העגלה להעלות עולה וזהו ז״ש ותעמוד שם יען שושם אבן גדולה ויבקעו את עצי העגלה כתב מהרי״א כדי שלא ישתמשו בהם עוד בדבר חולין אחרי שנתקדשו בארון:

והעם הורידו צריך לומר שהלויים הורידו תחילה את ארון ה׳ ואחר כך נתבקעה העגלה לעצי׳ ואף על פי שנזכר בפסוק הקודם ויבקעו את עצי העגלה וכו׳ ואחר כך והלוים יאמר שעשו כסוד למנחת פלשתים אשר בארגז לשים אותה על האבן בצד הארון אל האבן הגדולה ולפי שעל הכהנים להוריד הארון ולא על הלוים כדכתיב ולא יבואו לראות כבלע את הקדש ומתו על כן הגיד הכתוב שנענשו ביום ההוא רוצה לומר בהוראת שעה שני ענינים האחד והלוים הורידו ולא הכהנים כי לא נמצאו שם והשני גם כן ואנשי בית שמש העלו עולות ויזבחו זבחים ביום ההוא ר״ל להוראת שעה היה כל זה:

וחמשה סרני פלשתים וכו׳ הגיד הכתוב זריזותם או ע״ד נס שבאו עם הארון ונתעכבו עד שראו כל הנזכר וישובו עקרון הכל היה ביום ההוא כאלו קפצה להם הדרך או שהארון נשא נושאיו בביאה בזמן מועט:

ואלה טחורי הזהב אשר הביאו כו׳ עיין הרד״ק ז״ל ומהר״יא ז״ל כתב שטחורי זהב היו חמשה בעד חמשת הסרנים אמנם העכברים היו יות׳ עכבר לכל עיר ואפילו הכפר הביאה עכבר ליראתם וכדי להנצל ואף על פי שהקוסמים לא צוו אלא חמשה עכברי זהב בעד חמשה ערי סרני פלשתים הנה ראה כי עם הארץ מירא׳ת וכדי להנצל הרבו בעכברים להביא אפילו בעד כל כפר עד כאן: ולע״דן שלא שנו כלל מצווי הקוסמים והכהנים לא בטחורי זהב ולא בעכברי זהב כי כולם חמשה חמשה ולא יותר ובזה מדוקדק אומרו ואלה טחורי וכו׳ לשלול ולומר שלא היה שם יותר ועכברי הזהב גם כן מספר כל ערי הפלשתים לחמשת הסרנים מעיר מבצר אשר לסרני׳ הלא הם החמשה הביאו ועד כופר הפרזי ולא עד בכלל כי לא הביאו מכפרים ערי הפרזי שאין מוקפת חומה כי לא מהחמש׳ לבד כי לא ישנו את הפקיד׳ של הקוסמים ובהכי ניחא שלא אמר ומעיר מבצר בוי״ו כי אם מעיר מבצר שהוא ביאור לנז׳ שהוצאת טחורי הזהב גבו אותם המעות מעיירות של מבצר הביאו מכסם להם לא מהכפרי׳ שלא להטריח אות׳ העניים והאביונים הכפריים ולעולם שלא היו כי אם חמשה טחורים וחמשה עכברים והמוסיף על הסך הנז׳ עליו הדאיה:

ועכברי הזהב מספר וכו׳ עיין רש״י ז״ל וכן הרד״ק ז״ל וכן הביא מהרי״א ז״ל בשם הר״דק ז״ל וכתב שאין ועד אבל הגדולה חוזר למעלה כי אם למה שיאמר אחריו ושיעורו ועד האבן הגדולה אשר הניחו עליה הארון הנה היא יושבת עד היום בשדה יהושע להגיד כי לא די שעוד היום יוכר וידע שדה יהושע אבל גם האבן הגדולה היא עד היום באותו שדה ונקראת אבל הגדולה על שם האבילות כדלעיל עד כאן תורף דבריו ז״ל: ולע״דן לקיים אומרו ועד אבל הגדולה שהוא מקושר למה שאמר למעלה ואלה טחורי הזהב אשר הביאו פלשתים ופי׳ מספ׳ הפסוק מי הנותנים לאשדוד אחד לעזה אחד וכו׳ ושגבו אותם מכל עיר מבצר ועד כופר הפריזי כולם נתנו חלק בטחורי זהב ובעכברי זהב כדפרשי׳ ואם השיבו הנז׳ אשם לה׳ ועד אבל הגדולה היתה ההשבה כי עיקר ההשבה היא להשיב לו עד הגבול שינוח הארון ושם יתנום לו דהיינו אבל הגדולה כי עד שם אבל הגדולה הלכו אחרי הארון להיות ההשבה עד אבן הגדולה אשר הניחו עליה את ארון יי׳ עד שם היתה ההשבה שהרי לא שבו אל ארצם עד שנח הארון במנוחתו על האבן הגדולה והקריבו לפניו והסרנים רואים ואחר כך חזרו לעריהם:

ויך באנשי בית שמש כי ראו בארון כבר זכרתי למעלה דברי חז״ל במס׳ סוטה שפי׳ כי ראו לשון זלזול כמו אל תראוני שאני שחרחורת כו׳ שהיו קוצרים ורואים בו או שאמרו מאן אמרייך דאמריי׳ מאן יפייסך דייפיים׳ גם שם שבעי׳ איש כל אחד שקול כחמשים אלף או חמשים אלף איש כל אחד ואחד מהם שקול כשבעי׳ איש הסנהדרין: ולע״דן שהכריחו כן מתיב׳ בארון דהי״לל כי ראו הארון אומר בארון מורה על תיבת ראו שהוא לשון ביזיון שלעגו וביזו בארון ומאי׳ שבעים איש חמשים אלף איש בלי וא״ו וחמשים הכריחו שהם שבעים איש שקולים כחמשים או חמשים שקולים כשבעים עוד הכרח שני איש איש למה לי והכרח שלישי שהזכיר הפרט המיעט של שבעים איש תחילה ומנהג להזכירו באחרונה ולו׳ חמשי׳ אלף ושבעים איש ומתוך דברי תנאי

דבי

ועכברי הזהב · כמו שהיו טחורי הזהב במספר הערים חמשה כן היו העכברים מספר כל ערי פלשתים שהם חמשה הנזכרים וכן היו מעלה בכלו המגפה הפרזי׳ כלומר שהיו כפר׳ לכולן כמו שאמר למעלה כי מגפה אחת לכלם ולסרניכם · ומה שאמר מעיר מבצר עד כפר הפרזי חסר וי״ו מעיר מבצר כלומר אע״פ שלא היתה מלות הקוסמים והכהנים לעשות אלא חמשה טחורי זהב וחמשה עכברי זהב למספר הסרנים והעיירות הגדולות שהם אשדוד ועזה ואשקלון וגת ועקרון הם עשו מעצמם יותר טחורי׳ זהב ועכברי׳ כי היו יראים עדיין ועשו מכל הערים והכפרים שהם ערי הפרזות כל עיר וכל כפר עשו אחד זהב ועכבר זהב בכל המקומות שהיו יושבים שם פלשתי׳: עד אבל הגדולה אשר הניחו עליה את ארון ה׳ · כלומר כי סמוך לאותו מקום היו פרזי׳ פלשתים: ומה שאמר עד היום הזה בשדה יהושע אמר שהניחו עליה הארון שהיא עד היום הזה בשדה יהושע ונקראת האבן הגדולה אבל על האבל שנעשה בו כמו שאמר ויתאבלו העם וי״ת אבל הגדולה אבנא רבתא: כי ראו בארון · ת״י על דחדיאו דחזו ית ארונא דיי׳ כמו שאמר ושמחו לראות ובדברי רז״ל משום דחזו ויך באנשי בית שמש נחלקו בזה מהם אמרו שהיו קוצרי׳ ומשתחוים כלו׳ שלא הניחו מלאכתם בעבורו ומהם אמרו שאמרו דברים אשר לא כן כנגד הארון אמרו מאן אמרייך דאמרית ומאן פייסך דפייסי׳ ובדברי הדרש הזה יהיה פירו׳ ראו כמו לראות בך והדומי׳ לו שמפרשי׳ אותם לשון בזיון והנכון מה שפירשנו שפתחו אותו וראו מה שבתוכו לפיכך אמר בארון ולא אמר ארון: שבעים איש חמשי׳ אלף איש חסר וי״ו השמוש וחמשי׳ אלף איש כמו שמש ירח ראובן שמעון והדומים להם וי״ת וקטיל בסבי עמא שבעים גברא וקהלא חמשין אלפי גברא · ובדברי רז״ל שבעים איש שכל אחד שקול כחמשים אלף איש וי״א חמשים שכל אחד שקול כשבעים סנהדרין: אל

הַהוּא לַיהוָה׃ וַחֲמִשָּׁה סַרְנֵי־
פְלִשְׁתִּים רָאוּ וַיָּשֻׁבוּ עֶקְרוֹן בַּיּוֹם
ב׳ כתי׳ וקרי בענין הַהוּא׃ וְאֵלֶּה טְחֹרֵי
הַזָּהָב אֲשֶׁר הֵשִׁיבוּ פְלִשְׁתִּים אָשָׁם
ג׳ לַיהוָה לְאַשְׁדּוֹד אֶחָד לְעַזָּה אֶחָד
ג׳ י׳ י׳ לְאַשְׁקְלוֹן אֶחָד לְגַת אֶחָד לְעֶקְרוֹן
ג׳ אֶחָד׃ וְעַכְבְּרֵי הַזָּהָב
מִסְפַּר כָּל־עָרֵי פְלִשְׁתִּים לַחֲמֵשֶׁת
ג׳ הַסְּרָנִים מֵעִיר מִבְצָר וְעַד כֹּפֶר הַפְּרָזִי
ג׳ ד׳ וְעַד אָבֵל הַגְּדוֹלָה אֲשֶׁר הִנִּיחוּ עָלֶיהָ
אֵת אֲרוֹן יְהוָה עַד הַיּוֹם הַזֶּה בִּשְׂדֵה
ג׳ יְהוֹשֻׁעַ בֵּית־הַשִּׁמְשִׁי׃ וַיַּךְ בְּאַנְשֵׁי
בֵית־שֶׁמֶשׁ כִּי רָאוּ בַּאֲרוֹן יְהוָה וַיַּךְ
בָּעָם שִׁבְעִים אִישׁ חֲמִשִּׁים אֶלֶף אִישׁ
ג׳ וַיִּתְאַבְּלוּ הָעָם כִּי־הִכָּה יְהוָה בָּעָם
מַכָּה גְדוֹלָה׃ וַיֹּאמְרוּ אַנְשֵׁי בֵית־
י׳ שֶׁמֶשׁ מִי יוּכַל לַעֲמֹד לִפְנֵי יְהוָה
ד׳ ד׳ הָאֱלֹהִים הַקָּדוֹשׁ הַזֶּה וְאֶל־מִי יַעֲלֶה
מֵעָלֵינוּ׃ וַיִּשְׁלְחוּ מַלְאָכִים אֶל־
ל׳ ד׳ חס׳ ג׳ יוֹשְׁבֵי קִרְיַת־יְעָרִים לֵאמֹר הֵשִׁבוּ
פְלִשְׁתִּים אֶת־אֲרוֹן יְהוָה רְדוּ הַעֲלוּ
אֹתוֹ אֲלֵיכֶם׃
ז
א וַיָּבֹאוּ אַנְשֵׁי
קִרְיַת יְעָרִים וַיַּעֲלוּ אֶת־אֲרוֹן יְהוָה
ויבאו

הַהוּא קֳדָם יְיָ׃ וַחֲמִשָּׁא טוּרְנֵי
פְלִשְׁתָּאֵי חֲזוֹ וְתָבוּ לְעֶקְרוֹן בְּיוֹמָא
הַהוּא׃ וְאִלֵּין טְחוֹרֵי דְהַבָא
דַאֲתִיבוּ פְלִשְׁתָּאֵי קָרְבַּן אֲשָׁמָא קֳדָם
יְיָ דְאַשְׁדּוֹד חַד דְעַזָּה חָד דְאַשְׁקְלוֹן
חַד דְגַת חַד דְעֶקְרוֹן חָד׃ וְעַכְבְּרֵי
דְהַבָא מִנְיַן כָּל קִירְוֵי פְלִשְׁתָּאֵי
לַחֲמִשָּׁא טוּרְנַיָא מִקִּירְוִין כְּרִיכָן וְעַד
קִירְוֵי פַצְחַיָא וְעַד אַבְנָא רַבְּתָא
דַאֲחִיתוּ עֲלַהּ יָת אֲרוֹנָא דַיְיָ עַד יוֹמָא
הָדֵין הָא הִיא בַּחֲקַל יְהוֹשֻׁעַ דְמִבֵּית
שֶׁמֶשׁ׃ וּקְטַל בְּגַבְרֵי בֵית שֶׁמֶשׁ עַל
דַחֲדִיאוּ דַחֲזוֹ אֲרוֹנָא דַיְיָ כַּד גְלֵי וּקְטַל
בְּסָבֵי עַמָּא שַׁבְעִין גַבְרָא וּבִקְהָלָא
חַמְשִׁין אַלְפֵי גַבְרָא וְאִתְאַבָּלוּ עַמָּא
אֲרֵי מְחָא יְיָ בְּעַמָּא מְחָא סַגִּיאָה׃
וַאֲמָרוּ גַבְרֵי בֵית שֶׁמֶשׁ מַן יָכִיל
לְמֵיקַם קֳדָם אֲרוֹנָא דַיְיָ אֱלֹהִים
קַדִּישָׁא הָדֵין וּלְאֵידֵין אֲתַר יִסְתַּלַּק
מִינָנָא׃ וּשְׁלַחוּ אִיזְגַדִּין לְוַת יָתְבֵי
קִרְיַת יְעָרִים לְמֵימַר אֲתִיבוּ פְלִשְׁתָּאֵי
יָת אֲרוֹנָא דַיְיָ חוּתוּ אַסִּיקוּ יָתֵיהּ
לְוָתְכוֹן׃ וַאֲתוֹ גַבְרֵי קִרְיַת יְעָרִים
וְאַסִּיקוּ יָת אֲרוֹנָא דַיְיָ׃ ואעילו

הניחו והניחו ד׳ וסי׳ ועכברי הזהב · ובצאתם הכהנים: ההפכי׳ ללענה · ממתים ידך יי׳ ממתים מחלד חלקם בחיים: הקדוש ד׳ מלאים וסי׳ נמסר בסדר קרח · וא׳ מי ד׳ וסי׳ וא׳ מי יעלה מעלינו · וא׳ מי תדמיון א׳ · וא׳ מי תדמיוני · וא׳ מי מקדושים תפנה:

רשי

כופר הפרזי · כפר שאין לו חומה: אבל הגדולה · היא אבן הגדולה האמורה למעלה שהלמ״ד באה במקום נו״ן וכן נשכה במקום לשכה בספר עזר׳ ומפני שארע להם אבלות בדבר קראה אבל: שבעים איש חמשים אלף איש · תרגם יונת׳ וקטל בסבי עמא שבעים גברא ובקהלא חמשין אלפי גברא ורבותינו אמרו שבעים איש שכל אחד היה שקול כחמשים אלף או חמשים אלף איש שכל אחד שקול כשבעים סנהדרין: קדשו

רלבג

ויך · השי״ת באנשי בית שמש כי ראו בארון ה׳ · ולא עזבו מלאכתם שהיו קוצרים קציר חטים וכנגד מהעם שבעים איש שהיו שקולים חמשים אלף איש לגודל מעלתם או היו המוכים חמשים אלף ושבעים איש · ויתאבלו העם כי הכה ה׳ בעם מכה גדולה: והביאו

מנחה קטנה

ויך באנשי בית שמש וגו׳ אפשר שאנשי בית שמש היו סבורי׳ שהלוחות היו בארון כי לא ידעו שחטף אותם שאול מן פלשתי׳ וע״כ נהגו בו כ״כ כבוד והקריבו עולות ושלמים · ואח״כ ראו בארון ה׳ שלא היה בו שלוחות לא היו מהגי׳ כ״כ כבוד ולזה נענשו וע״כ לא נענשו בתחיל׳ עד אחר כל המעשי׳ וזה שאמר ויך באנשי בית שמש כי ראו בארון ה׳ ולא ראו בו הלוחו׳ ולא נהגו בו כבוד כמקדם · ובאמת היה קדושת הארון גדולה מצד עצמו ומה גם שהי׳ שם מקום קבוע להשראת השכינה ומשם דברה השכינה עם משה כדכתי׳ ודברתי אתך מעל הכפורת מבין שני הכרובים אשר מעל ארון העדות · וע״כ נענשו:

פי׳ רבי׳ ישעיה

אל שדה יהושע בית השמשי · ים לומ׳ היה בית שמש היא אחרי׳ הרס שהשמש נקרא חרס ש.אמר בסרים יצא החרסה: ואת הפרות העלו · שאין כוהג זכרות בבהמה׳ כפר הפרוי · לשון כפר: ועד אבל הגדולה · כמו אבן הגדולה וגא הלמ״ד בחילוף נו״ן כמו נשכ׳ לשכ׳: כי ראו בארון · כי ואין דרך זה דרך כבוד לראות כל בארו׳ שהי׳ מקום השכינ׳ שהרי הזהי׳ את הלוי׳ על כך ולא יבאו לראות כבלע וגו׳:

כלי יקר

דבי אליהו נראה שלשון כי ראו בארון כפשוטו שהיה להם לכסות עיניהם וליפול על פניה׳ ולראות מהביט אל האלהים כיון שלא עשו כן לכך נענשו שמתו מתם הסנהדרין וז״ש שבעים איש דהיינו הסנהדרות וג״כ מתו חמשים אלף איש שהשני המספרי׳ לדקו עכ״ד: וגם מהג׳ הכרחים בנזכר הברית תנא דבי אליהו שהשני מספרים מתו ורש״י ז״ל כתב כדברי חז״ל דמס׳ סוטה וכן הר״דק ז״ל והוסיף ע״ש ועיין הר״לבג ז״ל ולפי׳ השני קשה הסלשה הכרחיות שכתבתי למעלה ומהרי״א ז״ל הקשה על השטות הכו׳ כולם כי בית שמש מקום קטן מאד וא״כ איך נאמר שמתו חמשים אלף איש גדולים ושקולים כל א׳ מהם כשבעים איש ועוד כי למה מתו כולם על עון נקל שלא עזבו מלאכת׳ אין זה עון פלילי גם שלא יתכן שהיו חמשים אלף איש קוצרים כ״ש שבכתוב אמר שאנשי בית שמש זבחו וכבדו ה׳ מהעם וא״כ עזבו מלאכת׳ וכבדו ה׳ ואם פתחו הארון לא יתכן שכ׳ אלף איש פתחוהו שמתו כולם וכן מאן אמריך דאמדית לא יתכן שסך כזה יאמרו לשון הרע והנכון אצלי שלא מתו באנשי בית שמש כי אם ע׳ איש לבד מא׳ מהטעמים הנז״ל אמנם הנ׳ אלף איש שזכר כאן הוא מספר ההרוגים שמתו בסיבת הארון אם בעם פלשתים ואם בבית שמש שהיו כולם נ׳ אלף איש ורצה הכתוב להודיע זה כאן לפי שהשלי׳ בזה סיפור עון פלשתים וגיאת הארון ושלים להודיע פלאות הארון וכל המתים שמתו בסיבתו ויהיה בים באנשי בית שמש במקו׳ עם כמו ברכבו ובפרשיו · והגיד הכתוב שהיתה ההכאה מהפלשתים שזכר למעלה ועם אנשי בית שמש שמתו ג״כ בסיבת הארון היו כולם נ׳ אלף איש וזכ׳ הכתוב שנתאבלו אנשי בית שמש שהכה ה׳ בעם מכה גדולה והם הע׳ איש שמתו מאנשי בית שמש כי בערך קוטן המקום היה זה מכה רבה ע״כ תורף דבריו: ולע״דן כי הזלזול שהליזו בארון שלא החשיבו אותו אפי׳ כתרנגול׳ או שאגדה לו לאדם שמחז׳ עליה כמה פתחים ואנשי בית שמש גדלה אשמתם שהיו קרובים אל הארון בעומדו בשדה פלשתים לפחות היה להם להשתדל כפי אפשרותם אם יוכלו לקחתו לפיכך נפלו כ״כ אלפים מישר׳ וכמ׳ שכת׳ למעלה בפ׳ ויערכ׳ הפרזות גבי שהיו מליזין בארון וזה אפשר כאן ויך באנשי בית שמש כי ראו לשון אל תראוני והנכון כי זלזול הזה תלוי בקולר כל יש׳ כי היה להם לנדד שינ׳ עד ימצאו מקום לקחת ארון ה׳ ולא ישליכו אחרי גוים באופן שאנשי בית שמש חטאו שהביטו בארון ה׳ ושאר ישראל שזלזלו בו שלא לפקח עליו כתרנגולת כנזכר ז״ש ויך באנשי בית שמש כי ראו בארון ה׳ כו׳ אמנם בים׳ מכה רבה ז״ש ויך בעם שבעים איש כחמשים כו׳ כדלעיל שא״ל שכל א׳ היה שקול כע׳ סנהדרין שזה מוכיח היו׳ המכ׳ בים׳ כי בבית שמש לא היו כ״כ שפי׳ וכ״כ גדולי הערך שיהיה שקול וכו׳ וכן אית׳ בתנ׳ דבי אליהו בסי׳ ק״ג בילקוט לפיכך נפל מיש׳ נ׳ אלף איש וכו׳ מיש׳ דייקא ולפי זה אמר שנתאבלו העם על כי הכה ה׳ בעם ר״ל שנתאבל על ב׳ ענייני הא׳ על היות ה׳ מכה בעם שזו הורא׳ כעס וחימ׳ עזה שהם כאופי׳ מהש״י ז״ש על כי הכה ה׳ בעם והענין הב׳ הוא היו׳ המכ׳ גדול׳ ר״ל גדולת הערך שמתו אנשים גדולי הא׳ כו׳ אלף שכל א׳ שקול כע׳ סנהדרין שזו מכה גדולה ר״ל בגדולי׳ ויור׳ על מ״ש אז ויאמר אנשי בית שמש מכלל שהעם שנתאבלו אינ׳ מבית שמש דא״כ הי״ל ויאמרו מי מכל כו׳ או׳ אנשי בית שמש משמע שהנז״ל אינם מבית שמשי:

ויאמרו אנשי בית שמש מהרי״א כת׳ והפ׳ שכאשר בא הארון אל בית שמש וראו מה שהכה בפלשתים אז אנשי בית שמש דחו אותו אל קרי׳ יערי׳ ושלחו מלאכים שם ולכך שכה הארון בהם כמו שעש׳ בפלשתים ואנשי קרית יערי׳ לא מת בהם עד אחד ולפי זה יהיה או׳ ויאמר אנשי בית שמש מי יוכל בו׳ וישלחו מלאכים כו׳ ויבאו אנשי קרי׳ יערי׳ כו׳ כל הפסוקים האלה קודמי׳ במעש׳ למית׳ הע׳ איש שמתו באנשי בית שמש כאשר ראו את הארון׳ והוא כאלו אמר וכבר אמר אנשי בית שמש וכו׳ וכבר שלחו מלאכים וכו׳ ובאו אנשי קרית יערי׳ וכו׳ זה אחריו לתת סיבה למה שהכה אותם שהוא · לפי שלא הושיבוהו בתוכם אלא שלחוהו לקרית יערים ולזה הכה בהם מספר הנ״ד הגדול ע׳ איש ואור׳ ע״ז שכאשר אמרו מי יוכל לעמוד כו׳ לא הזכירו כלל מן המתים לפי שלא מתו עדיין עם היות שנז׳ אחריו להודיע סיב׳ ענשם כמו שאמרתי ע״כ תורף דבריו · ולע״דן דברים בכתב׳ ובסדר שנסדרו זה אחר זה שאחר שהוכו מכת ע׳ איש אמרו אם כי בם לא״ש נתמוט לראות בעוב ה׳ והרגו ועכ״ז נענשו על שעמדו ולא כרעו ונפלו לפני הארון ולא כסו פניה׳ ז״ש אנשי בית שמש ולא שאר העם כי העם נענשו על סיבת הזלזול שזלזלו שלא לחזר אחריה׳ כדפי׳ אמנם אנשי בית שמש שנענשו על כי ראו בארון כפשוטו של מקרא ושלא כפלו לפני הארון על פניהם בבריכ׳ בכריע׳ כנ״זל בפס תנא דבי אליהו ע״כ אמר בלשון הזה של מי יוכל לעמוד לפני ה׳ הא׳ים הקדוש הזה שהרי על שעמדנו ולא כפלנו לפניו באה אלינו הצרה של מכה זו ואמר הקדוש שאע״פי שישב בין טמאים בקדושתו עמד שהרי זה לא קרב אליו שהוכו בטחורים או אמר הקדוש כי נתקדש בעולמו ע״י המכות הגדולות האלה שהכה בפלשתים ויקן כישן ה׳ כגבור מתרונן מיין ויך צריו אחור חרפת עולם נתן למו והוא נתקדש שמו ז״ש הקדוש הנ׳ והור׳ באצבע הקדוש הזה שהרג בהם כמה נפשות שזו הוראת קדושתו הנפלאה ז״ש ה׳ האלהים הקדוש הזה שהורה הדין באלהים שהרי הכה בשוגגים ובמזידים אותו והקדוש הזה כאמור · ואל מי יעלה מעלינו שלא יקבלוהו כיון שאירע כל כך פיקוח נפשות בנו כי מה שהיה בפלשתים אין משם ראיה כי לא עשה כן אלא כדי שיחזירוהו אמנם מה שעשה עלינו שמי יעלהו מעלינו שהנה עלינו יפחדו פן יארע להם כמונו וזהו אומרו ואל מי יעלה מעלינו שתיבת מעלינו מיותרת אבל כיון אל הנזכר ולעומת זה יזכיר האמור:

וישלחו כו׳ אחיכם נתחכמו שלא לשלוח אל קרית יערים לומר להם מעשה שהיה כך היה שמתו כמה נפשות חסידים ממנו בסיבת הארון כי אז מי יערב לבו להעלותו אליו פן יקראהו אסון כמוהם לזה הבליעו הענין ואמרו לאמר ר״ל לאמר בנוסח הזה ראוי לאמר אות באות והוא הם בו פלשתים את הארון ה׳ לא ארון אלהים שאין אלהים בכל מקום אלא דין רצו לומר רדו העלו אותו אליכם כאילו שהם קרובים אל פלשתים ולא יאות לשבת שם סמוך לספר פן ישובו לקחתו לכן רדו העלו אותו אליכם כדי שיהיה יותר שמור ולא הזכירו מענין מיתת השבעים איש וזולתו לא מיכה ולא מקלתה ואמר אל יושבי קרית יערים שלא שלחו השלוחים כי אם אל הראשוני׳ יושבי קרית יערים ר״ל העוסקי׳ בישובה של העי׳ והמעידי׳ בזכותם ז״ש יושבי קרית יערים כמו שדרשו חז״ל גבי יושבי הארץ עוסקי׳ בישובה של ארץ:

ויבאו הכתו׳ הזה מגיד שעל היות שהשלוחים לא הלכו כי אם יושבי קרית יערים הגדולים העוסקים בישיבה של עיר כנז״ל עכ״ז לעת מצוה באו כולם ככל העם ז״ש ויבואו אנשי קרית יערים כלל האנשים גם כן מלבד היושבים כי כולם רצו לזכו׳ בו ואמר שהיה לבם שלם עמו שלא חשבוהו בארון האלהים עושה דין ומכה את פלשתים ואת יושבי בית שמש אלא ידעו שארון ה׳ הוא כאמן לשלם שכר טוב למתהלכי׳ לפניו וז״ש ויעלו את ארון ה׳ ומ״ש ויביאו אותו אל בי׳ אבינדב כו׳ ועיין הרד״ק ז״ל וכן רש״י ז״ל קדשו זמינו: ולע״דן במ״ש בית אבינדב בגבעה כי אולי היו לאבינדב זה שני בתים האחת בהר והאחת בגבעה לכך אמר שהביאוהו לבית אבינדב לאותו הבית אשר בגבעה שהיה יותר פרוש שיעמוד שם הארון במקום מתבודד ופרישות ולכך הוצרך לו׳ שומר וקדשו את אלעזר בנו לשמור את ארון ה׳:

ויהי מיום שבת הארון כו׳ חז״ל אמרו אחד עשר של שמואל ושתים שנמשח דוד ושבעה שמלך בחברון ע״כ ועיין רש״י ז״ל וכן הביא הר״דק ז״ל ועיין הר״לבג ז״ל ומהרי״א ז״ל גם כן הביא פי׳ חז״ל שבמדרש שמואל ובסדר עולם פירשו שעמד הארון בקרית יערי׳ ימים רבים הלא הם עשרי׳ שנה י״א של שמואל ושתים שנים של שאול והשבעה שנים שמלך דוד בחברון ולפי דרכם דאוי שיפורש הכתוב כן שמיו׳ שבת הארון בקריה יערים שאותה ישיבה היו ימים רבים כי היו עשרי׳ שנה הנה מיום שבתו שמה וינהו בני ישראל אחרי ה׳ ובכו וחזרו בתשובה וידמה לי שהיה זה לפי שראו פלאי הארון כי עשה בקרב פלשתים ובאנשי בית שמש והיה זה להם לאות גדול שה׳ הוא האלהים ובראות זה נתחרטו על אלהי הנכר שהיו עובדים באופן שכוונת הכתוב לפי זה שמיום שבת הארון שם בקרית יערים שבו ישראל אל אלהים והנה נוכל לטעון להכרעת זה הפירוש ממה שלא אמר ויהי אחרי שבת הארון בקרית יערים עשרים שנה וינהו בני ישראל שאז יראה היות התשובה אחרי העשרי׳ אבל לומר ויהי מיום שבת הארון בקרית יערים להגיד שמיום שבתו שמה נהו ישראל אחרי ה׳ ומאשר כתנ גלגלו הדברים בהודעת שבת הארון שם הודיע כמה ימים ישב ואמר וירבו הימים ויהיו עשרי׳ אבל קשה לי לדעת היה אומר היה וירבו הימים ויהיו עשרים שנה כי אין המקו׳ הזה

רשי

קדשו· זמינו: מיום שבת הארון בקרית יערים· וראו הפורענות שבא עליהם בעון בית עלי ואת הגבורה שעשה הקב"ה בפלשתים: וינהו אחרי ה'· על ידי שמואל שהיה חוזר מעיר לעיר ושופטם ומוכיחן: וינהו לשון המשכה הוא תתנהון לפולחני וכן לא נוה בהם אין בהם תועלת למושכם אל הטוב ומנחם חברו וינהו לשון יללה כמו נהי נהיה וכן ולא נה בהם ופירוש וינהו אחרי ה' שהתאבלו על מעשיהם הרעים ושבו אחרי ה' ל"א וינהו כמו ויתאספו ונקוו אליה כל הגוים מתרגמי' ויתנהו למפלח בה כל עממי' ויהיה מזה הענין גם כן ולא נה בהם כענין שאמר לא מהם ולא מהמונם ולא מנה שבהם כלומר ולא מקבוץ שלהם: וישאבו מים וישפכו· תרגם יונתן ושפיכו לבהון בתיובתא כמיא קדם ה' ולפי משמעו אינו אלא סימן הכנעה הרי אנו לפניך כמים הללו הנשפכין: וישפט שמואל· בין איש לרעהו על עסקי ממון שביניהם או על עסקי עברה שעברו: ויעלהו

שמואל א ז

וַיָּבִאוּ אֹתוֹ אֶל־בֵּית אֲבִינָדָב בַּגִּבְעָה וְאֶת־אֶלְעָזָר בְּנוֹ קִדְּשׁוּ לִשְׁמֹר אֶת־אֲרוֹן יְהוָה׃ וַיְהִי מִיּוֹם שֶׁבֶת הָאָרוֹן בְּקִרְיַת יְעָרִים וַיִּרְבּוּ הַיָּמִים וַיִּהְיוּ עֶשְׂרִים שָׁנָה וַיִּנָּהוּ כָּל־בֵּית יִשְׂרָאֵל אַחֲרֵי יְהוָה׃ וַיֹּאמֶר שְׁמוּאֵל אֶל־כָּל־בֵּית יִשְׂרָאֵל לֵאמֹר אִם־בְּכָל־לְבַבְכֶם אַתֶּם שָׁבִים אֶל־יְהוָה הָסִירוּ אֶת־אֱלֹהֵי הַנֵּכָר מִתּוֹכְכֶם וְהָעַשְׁתָּרוֹת וְהָכִינוּ לְבַבְכֶם אֶל־יְהוָה וְעִבְדֻהוּ לְבַדּוֹ וְיַצֵּל אֶתְכֶם מִיַּד פְּלִשְׁתִּים׃
ה וַיָּסִירוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אֶת־הַבְּעָלִים וְאֶת־הָעַשְׁתָּרֹת וַיַּעַבְדוּ אֶת־יְהוָה לְבַדּוֹ׃ וַיֹּאמֶר שְׁמוּאֵל קִבְצוּ אֶת־כָּל־יִשְׂרָאֵל הַמִּצְפָּתָה וְאֶתְפַּלֵּל בַּעַדְכֶם אֶל־יְהוָה׃ וַיִּקָּבְצוּ הַמִּצְפָּתָה וַיִּשְׁאֲבוּ־מַיִם וַיִּשְׁפְּכוּ לִפְנֵי יְהוָה וַיָּצוּמוּ בַּיּוֹם הַהוּא וַיֹּאמְרוּ שָׁם חָטָאנוּ לַיהוָה וַיִּשְׁפֹּט שְׁמוּאֵל אֶת־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל בַּמִּצְפָּה׃

וישמעו

תרגום

וְאַעִילוּ יָתֵיהּ לְבֵית אֲבִינָדָב דִּי בְגִבְעֲתָא וְיָת אֶלְעָזָר בְּרֵיהּ זַמִּינוּ לְמִיטַּר יָת אֲרוֹנָא דַּייָ׃ וַהֲוָה מִיּוֹמָא דִּשְׁרָא אֲרוֹנָא בְּקִרְיַת יְעָרִים וּסְגִיאוּ יוֹמַיָּא וַהֲווֹ עַשְׂרִין שְׁנִין וְאִתְנְהִיאוּ כָּל בֵּית יִשְׂרָאֵל בָּתַר פּוּלְחָנָא דַּייָ׃ וַאֲמַר שְׁמוּאֵל לְכָל בֵּית יִשְׂרָאֵל לְמֵימַר אִם בְּכָל לִבְּכוֹן אַתּוּן תָּיְבִין לְפוּלְחָנָא דַּייָ אַעְדּוּ יָת טַעֲוַת עַמְמַיָּא מִבֵּינֵיכוֹן וְעַשְׁתְּרָתָא וְאַתְקִינוּ לִבְּכוֹן לְפוּלְחָנָא דַּייָ וּפְלַחוּ קֳדָמוֹהִי בִּלְחוֹדוֹהִי וִישֵׁיזֵיב יָתְכוֹן מִידָא דִּפְלִשְׁתָּאֵי׃ וְאַעְדִּיוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל יָת בְּעָלַיָּא וְיָת עַשְׁתָּרָתָא וּפְלַחוּ קֳדָם יְיָ בִּלְחוֹדוֹהִי׃ וַאֲמַר שְׁמוּאֵל כְּנִישׁוּ יָת כָּל יִשְׂרָאֵל לְמִצְפַּיָּא וַאֲצַלֵּי עֲלֵיכוֹן קֳדָם יְיָ׃ וְאִתְכְּנִישׁוּ לְמִצְפַּיָּא וּשְׁפִיכוּ לִבְּהוֹן בִּתְיוּבְתָּא כְּמַיָּא קֳדָם יְיָ וְצָמוּ בְּיוֹמָא הַהוּא וַאֲמָרוּ תַּמָּן חַבְנָא קֳדָם יְיָ וְדָן שְׁמוּאֵל יָת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל בְּמִצְפַּיָּא׃

ושמעו

רדק

אל בית אבינדב בגבעה· פי' אשר בגבעה וכמוהו רבים ואפשר שגבעה זו בתוך קרית יערים והיה בעיר אבינדב אחר לפיכך הודיע כי לבית אבינדב שהיה יושב בגבעה הביאו הארון: קדשו· כתרגומו זמינו: לשמור את ארון ה'· לשמור הבית שהיה בו הארון שיהיה בטהרה ולכבד ולרבץ לפני הארון: וינהו· י"מ לשון נהי כלומר בכו וחזרו בתשובה שלימ' כי ראו דבר הארון וקדושתו והיה להם לאות גדול כי ה' הוא האלהים ונתחרטו על אלהי הנכר שהיו עובדי' וי"מ מתרגום ונקוו אליה ויתנהון וכן תרגם יונתן וינהו והתנהיאו כלומר כלם נאספו אחריו ועבדוהו לבדו כמו שאמר ויעבדו את ה' לבדו אחר שהסירו הבעלים והעשתרות ובערו כל זכר ע"א: וקבצו את כל ישראל המצפתה כבר פירשתי בספר יהושע למה היה מנהג ישראל להקבץ המצפתה ושם מזבח ובית תפלה כי שם היתה תשועה גדולה בהלחם יהושע עם המלכים· ובדרש אמר רבי סימון וכי שילה היא המצפה או המצפה היא שילה אלא כיפה יוצאה מתחומו של בנימן לתחומו של יוסף ועליה בית המקדש של שילה בנוי· ואתמ' אני מזה הדרש וכי מה לה' אצל שילה והלא חרב משכן שילה מיום שגלה הארון ומעת שבא הארון לקרית יערים הביאו אהל מועד אל נוב וכן אמר בסדר עולם בתחילת עשרים שנה הביאו את אהל מועד לנוב: וישאבו מים וישפכו לפני ה'· ת"י ושפיכו לבהון בתיובתא כמיא קדם ה' ויתכן לפרש ששפכו מים לפני ה' סימן לכפרת עונות על דרך כמים עברו תזכור: וישפט שמואל· שמואל הענים כל אחד לפי עונו כי שם התודו עונותיהם:

אל

מנחה קטנה

וירבו הימים ויהיו עשרים שנה· ירצה שהיה להם ימים טובים שהם אריכות ימי' ושנים כמאמ"ז ל שבוראות ימים הוא ימי' של שלום ונח' וזה בא להם מצד שבת הארון בקרית יערים בכבוד ובקדושה וזה היה המשך זמן עשרים שנה· וינהו כל בית ישראל אחרי ה' גם זה היה סיבה שהאריך להם ה' ימי' טובים· אלא שזה היה כביכול ע"מ לקבל פרס שלפי שהטיב ה' להם שכבדו אותו וע"כ ויאמר שמואל וגו' שאין זה השבה בלב שלם כי אם שיובנו אל ה' בכל לבבם ונפשם ואז יספיק להם התשובה להצילם מיד פלשתים: הסירו את אלהי הנכר וגו' כי זה הוא התשובה המכוונת תחלה סור מרע ואח"כ ועשה טוב וזולת זה הוא כטובל ושרץ בידו וע"כ תחילה הסירו את אלהי הנכר וזה הוא סור מרע· והכינו לבבכם אל ה' בחרטה גמורה על העבר ולבטל הע"ז מלבכם ואח"כ תהיה עבודתכם שלימה במעשה טוב וזה ועבדו את ה' והעבודה צריך שיהי' בלי מעורב ברע וזה לבדו ולא בשיתוף: קבצו את כל ישראל וגו' שתהיו כולכם באסיפה אחת ולעם אחד ואז ואתפלל בעדכם כי הן אל כביר לא ימאס וזכות דרבים עדיפא:

וישמעו·

רלבג

והביאו הארון לקרית יערים אל בית אבינדב אשר בגבעה ואת אלעזר בנו קדשו לשמור את ארון ה': ויהי מיום שבת הארון בקרית יערים וירבו הימים ויהיו עשרים שנה ר"ל שכבר עמד בית אבינדב עשרים שנה עד שהסירו דוד משם: והנה נאספו כל בית ישראל אחר ה' אחר מות עלי ונתחרטו ממעשיהם הרעים בראותם המגפה הגדול' שהיתה בעם במלחמ' ההיא ושאר הרעות שקרו להם והכירו כי פעולותיהם הרעות הסבו אלה או יהיה הרצון בזה שכבר רבו הימים מיום שבת הארון בקרית יערים והיו הימים עשרים שנה ואחר כן נאספו כל בית ישראל אחרי ה' ואמנם היה שם הארון יותר מעשרים שנה כי הוא עמד שם עד שמלך דוד שבע שנים והנה לזה הפי' צריך שיאמר שנכנסו כל שנות שמשון בשנות עלי ולזה הפי' יתכן שיהיו ימי חיי שמואל בתכליתם כמו ס"ה שנה ויאות שיאמר ואני זקנתי ושבתי ואמנם אם לא נאמר כן הנה לא חיה כי אם נ"ב שנה ולא יתכן שיאמר על עצמו שהוא זקן ואיש שיבה ואפשר עם זה שנולד שמואל קודם שנתמנה עלי שופט על ישראל ויהיו ימי חייו יותר ממה שזכרנו· והנה סבב שמואל אחר זה שהסירו ישראל את אלהי הנכר אשר בקרבם ועבדו את ה' לבדו וקבצם שמואל המצפה ושאבו ישראל מים ושפכו לפני ה' להעיד שכבר התרחקו שם בעניניהם ושפטם להסיר מהם כל קלקול ועון שביניהם במה שבין אדם לחברו ואמר' עשו זה במצפה כי כבר היה מושב' ביניהם שמה שיעשה שם נעשה לפני ה' כמו שזכרנו בדבר יפתח·

וכאשר

כלי יקר

ראוי להודיע בו כמה שנים ישב הארון בקרית יערים כי אם מתי עשו התשובה והודעת הימים שישב שם הארון שיבא אם בתחילת הסיפור כאמר וכר שבא הארון לקרית יערים ואם באחריתו כאשר לוקח משם ולא שיודיענו אגב גררה הדברים וספור התשובה וגם אומרו וירבו הימים הוא ללא צורך אחרי שפירש ויהיו כ' שנה ולפי שח"זל על זה היסוד בנו דעתם בשנות שמואל ושנות שאול ואין דעתי מסכים עמהם כמו שאבאר במקומו' הראוי' אל זה לכך ראיתי לפרש הכתו' הזה כולו על תשועת ישראל ויגיד גנותם שעכ"ז מה שראו מן הנסים והנפלאות שהגדיל ה' לעשות לעיניה' באמצעות ארונו ולא שמעו ולא שמו לבם אבל מיום שישב הארון בקרית יערי' עברו ימים רבים עד שבו ישראל אל ה' ויהיו עשרים שנה ואחריהם נתחרטו ישראל ויבכו ממעשיהם הרעים וכמה שהפרש אחרי זה משכות שמואל יתאמת לך הפירוש הזה וכבר ראיתי לכר"לבג שנטה לזה הפירוש ושמחתי בו להיות סיוע מה לדעתי עד כאן לשונו: ולעד"ן שכונת אומר ויהי מיום שבת הארון מקושר אל מ"ש למעלה ויביאו אותו אל בית אבינדב בגבעה ואת אלעזר בנו קדשו לשמור כו' עתה אומר ויהי הענין הנז' ר"ל כמשך היותו בבית אבינדב בהיות אלעזר בנו שומר הארון הי' זה מיום שבת הארון בקרית יערי' שמעת הראשונה שהיה בקרית יערים היה זה שעמד בבית אבינדב והי' ג"כ זה הנז' שבנו מקדש לשמור הארון והתמיד זה עד שרבו הימים ויהיו עשרים שנה וכיון בכפל וירבו הימים ויהיו עשרים שנה לומר שאע"פי שנשתנו המושלים ונתחלפו כי ראשונה היה שמואל ואח"כ שבעה שהיה דוד בחברון עכ"ז לא שינו את ארון ה' מהמקום וזהו שאמר וירבו הימים שכינ' הכתוב הזה הוא מצד התחלפות המנהיגים שיקראו רבוי בבחינ' רבוי דעות שהיו בימים ההם באהות וגם רבוי מצד הזמן היותו עשרים שנה אשר על כן אמר וירבו הימים ויהיו עשרים שנה עכ"ז הזמן הרב עם הצטרף חילוף דעות ממנהיגים רבים עכ"ז היה שם בהתמדה הארון בקרית יערים והגיד ג"כ וינהו כל בית ישראל אחרי ה' והיה זה תכף ומיד מזמן השבת הארון או יאמר שאע"פי שמתחילת הכ' שנה ע"י הנהגת שמואל הנביא ע"ה התחילו לשוב עכ"ז גמר התשובה לנהות כולם אחרי ה' לא נגמר זה עד מלאת עשרים שנה וז"ש וינהו כל בית ישראל אחרי ה' באופן שכונת הכתוב הזה מקושר לפניו לענין ויביאו אותו אל בית אבינדב וכו' ויהי מיום שבת וכו' ר"ל ויהיו שם מיום שבת ומקושר ג"כ לסוף הפסוק וינהו כל בית ישראל וכו' ואמר כל בית ישראל שאפילו הנשים אין בית אלא אשה נהו אחריהם:

ויאמר שמואל אל כל בית ישראל וכו' מהרי"א שכאשר ראה שמואל הטובתם אמר להם אם בכל לבבכם כו' הסירו את אלהי הנכר מתוככ' תחלה ואחר הזיכוך הזה יבא המירוק שתכינו לבבכם ותעבדוהו לבדו ואז יציל אתכם מיד פלשתים שאע"פי שפלשתים כבדוהו אל תחשבו שהב"ה יסביר להם פנים כי בהיות ישראל דבקים בו ובעבודתו יצילם מידם כי ישראל עם קרובו ע"כ: ולעד"ן שלפי טבעם מחשבה רעה שבלב הב"ה מצרפה למעשה כדכתיב למען תפוש את בית ישר' בלבם דע"א חמירא בה אפי' המחשבה בלב לז"א אל כל בית ישראל לאמר שהי' אומר אל כל בית ישרא' יאמר זה לזה בכל בית מבני ישר' הסירו את אלהי הנכר שיהיה זוכה ומזכה והיינו או' בית יש' שבכל בית ובית יאמרו כן כי זה מנהגו של שמואל ללכת מביתו לבית להיישיר את יש' אם בכל לבבכם אתם שבים הסירו את אלהי הנכר מתוככם ר"ל מתוך קרבכם ומתוך לבבכם קאמר שלא יהיה בכם אל זר והעשתרו' אשר בהון לכך לא אמר הסירו אלהי הנכר והעשתרו' מתוככם ולהסיר מהלב רוע אלהי הנכר אחר כך והכינו לבבכם אל ה' שיהיה הלב מוכן אל ה' ולא תפנו אל האלילים בלב ובכונה ואח"כ בעבודה ובמעשה גם כן ועבדוהו לבדו באופן שהמעש' והמחשבה ירוצו יחדיו אל ה' ויציל אתכם מיד פלשתים לא אמר ויציל אלא ויצילכם על העבודה הזאת והכנת הלב הנז' יציל אתכם מיד פלשתים כי אין לך בן חורין אלא הנותן צוארו בעול תור' ומצות זה יציל אותו מכל צרה ושעבוד:

ויסירו בני ישראל וגו' אמר שבני ישראל הם ראשי אלפי ישראל המה המפרסמים אחר ע"א לא בית ישראל ולכך בב' באחים הקודמים אמר בית ישראל וכאן הוא אומר בני ישראל על המנהיגים ויוכיח כן אומרו אחר כך ויאמר שמואל קבצו את כל ישראל על בני ישראל הנזכרים המסירים את אלהי הנכר אליהם אמרו קבצו את כל ישראל· ומה שנקראו בעלים אחז"ל שהיו עושים דמות זכר ומזנות הנשים עמהם וז"ש הבעלים לשון בעל ממש וע"כ הם נקראי' בלשון הכתובים לשון זנות כי היו מזנות עם האליל כאמור שעל כן נקראו בעלים על שם בעילה· ובכלי חמדה ביארתי טעם שני לקוח מדברי חז"ל שכל תכלי' עבודת הע"א היתה כדי לפרוק עול מלכו' שמים כדי להפקיר עצמם לזנות ועל כן באו כל התוכחות בלשון זנות לכן זונה ותפשקי רגליך וכו' כי כל פעולת הע"א הולכת אחר התכלית שהיא הזנות:

ויאמר שמואל וכו' עיין הרד"ק ז"ל וכן כתב מהרי"א ז"ל שלהיות השגחת ה' דבקה במקום המצפה לכך היו הולכים שם תמיד: במדרש זה שמביא הרד"ק ז"ל לא הבנתי דברי המדרש ולא קושית הרד"ק ז"ל וצ"ע בה:

ויקבצו המצפה וישאבו מים אחז"ל וכי מים שאבו אלא מלמד ששאבו דברי תורה וישפכו לפני ה' וכי לפני ה' שפכו אלא מלמד ששפכו לבם בתשובה כמים אמרו שם חטאנו לה' דרבי הונא ור' ירמיה בשם רבי יצחק ברבי שמואל נתעטף שמואל בחלוקן של ישראל אמר לפניו רבש"ע כלום אתה תובע מן האדם אלא שיאמר לפניך חטאתי וישראל אומרים לפניך חטאנו אי אתה מוחל להם עד כאן: ועיין רש"י ז"ל והרד"ק ז"ל וכן הביא הרלב"ג ז"ל ומהרי"א ז"ל וישאבו מים וישפכו לפני יי' הכוון האלי ששאבו מי דמעותיה' ושפכו אותן הדמעות לפני יי' והבי' דברי המדרש הנז"ל ובמ"ש וישפטו שמואל כו' שהעניסם כל אחד ואחד לפי עונו כנז"ל מרש"י ז"ל ומהרד"ק ז"ל והרלב"ג ז"ל· והוסיף להביא לו הכר כמו התשפט בן אדם את תועבות אבותם הודיעם ע"כ: ולעד"ן כי לכי המדרש המפרש וישאבו ששאבו ד"ת יאמר וישפכו לפני ה' שנתוועכו שם לפני יי' בדברי תורה ממה ששאבו מזמן רב ומתוך דברי רב הונא ור' ירמיה אבין כוונת הפסוק מאו' וישפוט שמואל את בני ישראל שאין הכוונה על דינים כפשוטו של מקרא שדן ביניהם על עסקי ממון או על עבירות וכדברי המפרשים ז"ל שזכרתי אבל כוונו חז"ל לפרש שאחר התשוב' והתענית גם וידוי חטאנו אז נתעטף שמואל בחלוקן של ישראל ר"ל שנעשה אנטילאר שלהן וטוען בעדם שהדין והמשפט נותן שתקובל ברצון תשובתן וזהו וישפוט שמואל את בני ישראל במה שבינם למקום באמר הם שם במצפה לפי שעה שואלים מחילה וסליחה מהשי"ת שפט שמואל שהדין עם ישר' כי כלום אתה מבקש מן האדם אלא שיאמר לפניך חטאתי שהוא מתודה על עצמו ובזה יספיק לו וישראל אומרים לפניך חטאנו אי אתה מוחל להם בתמיה מפני פנים האחד שאומרת חטאנו בלשון רבים וזכותא דרבים עדיף ודאי שיקובל ברצון עכ"פ והענין השני הוא שאומר חטאתי אינו מתודה כי אם על עצמו לבד ועדיין הוא מחוייב מצד ערבות על חטאו של חבירו כדי ליפטר מהערבות וזה כיון בלשונו שאמר וישראל או' חטאנו אי אתה מוחל להם בלשון תמיה כי הוא תמו' מצד מהטעם הנז'· עוד אפשר שתמה בזה מבחינה אחרת והיא כלום אתה מבקש מן האדם אלא שיאמר לפניך חטאתי דהיינו פעם אחת וישראל אומרים לפניך חטאנו ר"ל בהתמד' וכמה פעמים ואי אתה מוחל להם מכאן למדנו שהודוי מעולה כשיאמר בלשון רבים מבחינת זכותא דרבים עדיף ומבחינ' שמתודה על כל עוונותיו וגם על עוונות חבירו כדי ליפטר מהערבו' שכל ישראל ערבים זה לזה ונכון לומר כמה פעמים חטאנו והרבות בודויים כמו שדקדקתי מתיב' או' חטאנו דלא קאמר וישראל אמרו חטאנו אלא אומרים בלשון הווה· ואולי דקדקו כן מלשון ויאמרו שם חטאנו מהו שם אלא הכי קאמר בעוד היותם שם היו מתמידים לומר חטאנו ליי' כל עוד היותם שם והוא דקדוק נכון בתיבת שם אם לא כוונו אליו חז"ל· עוד אפשר בזו ויאמר שם חטאנו ליי' ע"ד מה שפירשו הראשוני' בכתוב כי אדם אין צדיק בארץ אשר יעשה טוב ובאותו המעשה טוב שלא יחטא בו בכוונה או בתכלית וכיוצא שהוא מוכרח שיתערב רע בטוב ובזה יאמ' ששאבו מים ותורה וישפכו לפני יי' ויצומו ביום ההוא שכל פעולה מאלו כאוהה ומעשה טוב הוא עלכן אמרו מאמר ועניין האמור בלמות ז"ש ויאמרו והמאמר הוא שם חטאנו לה' ר"ל שם שם בפועל

רדק

אל תחרש ממנו · מבנין הפעיל והוא פועל עומד וכן החרישו ממנו רוב הפעל הזה בבניין הפעיל הוא פועל עומד : טלה חלב · שהיה יונק עדיין : ויעלה עולה · כן כתיב וקרי ויעלהו ודרשו רז"ל הכתוב ואמרו ויעלה כתיב שהיתה נקבה ומכאן סמכו שעולת נקבה כשרה בבמת יחיד וקבלו גם כן כי זר מקריב בבמת יחיד כי משחרב משכן שילה ובאו להם לנוב הותרו הבמות כל זמן שהיה אהל מועד בנוב וגבעון עד שנבנה בית עולמים שנאסרו ושוב לא היה להם היתר ואמרו אין הבמה נתרת אלא ע"י נביא כי שמואל העלה ראשון בבמת יחיד משחרב משכן שילה וכן בגלגל יהושע העלה בבמת יחיד ראשון שנאמר אז יבנה יהושע : ויענהו ה' · אפשר ע"י אש שירדה מן השמים על העולה או על ידי הרעם שהרעים בקול גדול על פלשתים להבהילם וכאשר נשמע הרעם אז ידע כי ענהו ה' : לבית

ושמעו פלשתאי ארי איתכנישו בני ישראל למצפיא וסליקו טורני פלשתאי על ישראל ושמעו בני ישראל ודחילו מן קדם פלשתאי :

וַיִּשְׁמְעוּ פְלִשְׁתִּים כִּי־הִתְקַבְּצוּ בְנֵי־יִשְׂרָאֵל הַמִּצְפָּתָה וַיַּעֲלוּ סַרְנֵי־פְלִשְׁתִּים אֶל־יִשְׂרָאֵל וַיִּשְׁמְעוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וַיִּרְאוּ מִפְּנֵי פְּלִשְׁתִּים :

ואמרו בני ישראל לשמואל לא תשתיק מיננא מלצלאה קדם יי אלהנא ויפרקיננא מידא דפלשתאי :

וַיֹּאמְרוּ בְנֵי־יִשְׂרָאֵל אֶל־שְׁמוּאֵל אַל־תַּחֲרֵשׁ מִמֶּנּוּ מִזְּעֹק אֶל־יְהוָה אֱלֹהֵינוּ וְיֹשִׁעֵנוּ מִיַּד פְּלִשְׁתִּים :

ונסיב שמואל אימרא דחלבא חד ואסקיה עלתא קדם יי וצלי שמואל קדם יי על ישראל וקביל צלותיה יי :

וַיִּקַּח שְׁמוּאֵל טְלֵה חָלָב אֶחָד וַיַּעֲלֵהוּ עוֹלָה כָּלִיל לַיהוָה וַיִּזְעַק שְׁמוּאֵל אֶל־יְהוָה בְּעַד יִשְׂרָאֵל וַיַּעֲנֵהוּ יְהוָה :

והוה שמואל מסיק עלתא ופלשתאי איתקרבו לאגחא קרבא בישראל ואכלי יי בקל רב ביומא ההוא על פלישתאי ושגישינון ואיתברו קדם ישראל : ונפקו.

וַיְהִי שְׁמוּאֵל מַעֲלֶה הָעוֹלָה וּפְלִשְׁתִּים נִגְּשׁוּ לַמִּלְחָמָה בְּיִשְׂרָאֵל וַיַּרְעֵם יְהוָה בְּקוֹל־גָּדוֹל בַּיּוֹם הַהוּא עַל־פְּלִשְׁתִּים וַיְהֻמֵּם וַיִּנָּגְפוּ לִפְנֵי יִשְׂרָאֵל : ויצאו

רשי

ויעלהו עולה · ויעלה כתיב נקבה היתה מכאן למדו רבותינו עולת נקבה כשרה בבמת יחיד במס' ע"א : מתחת

מסרה

ישראל ז' דסמיכי בקריאה וסימ' נמסר בסדר ויחי : מעלה ח' פתחין וסימ' שמואל אסיא שיצי נהרידון דמואביא וברק בירקין בבבל ופירוש' נמסר בסדר ראה : ויהמם ג' בקריאה וסי' ויהי שמואל מעלה העלה · ויהם יי' לפני ישראל · ברקים רב ויהמם ·

רלבג

וכאשר שמעו פלשתים כי התקבצו בני ישראל במצפה עלו סרני פלשתים אל ישראל להלחם עמם וייראו ישראל מפני פלשתים ובקשו משמואל שיתפלל לשם בעבורם בדרך שיושיעם מיד פלשתים · והנה להגיע הנבואה לו והדבקות האלהי העלה שמואל עולה לה' כי העולה תייסיר לזה כמו שבארנו בפירושנו לדברי התורה ואפשר שהעלה אותה על ידי כהנים כי שמואל לא היה כהן ואפשר שהיתה הוראת שעה והכ' או הותרה במת יחיד כי כבר חרב משכן שילה ולא היה שם עדיין במת צבור · ועם העלותו העולה התפלל שמואל לש"י בעבור ישראל והרעים הש"י ביום ההוא בקול גדול מרעיד על פלשתים באופן שכבר נגפו לפני ישראל ואפשר שלזאת הסבה העלה העולה להראות לישראל שתכף שהיה מעלה העולה נתחדשו הקולות האלה המרעידים כדי שיאמינו יותר בש"י · אמנם טעם אלו הרעמים היו יורדות להכות ואם אלהים זר ונולא זה כבר היה מגין הקול לישראל באופן הזיקו לפלשתים וזכר

כלי יקר

השאיבת מים ובאום שם חטאנו לה' כי הלם חטא על הנפש וכמו שאחז"ל שדנו ק"ו מנזיר שלא הזיר עצמו · כי אם מן היין נקרא חוטא הלם שמונע עצמו מכל דבר עאכ"ו באופן שלדקו במה שאמרו שם חטאנו לה' שם אפי' בפועל מצוה ושוב או אפשר שלפי שישראל נקבצו במצפה להתוודו' ולבכות על חטאתם שגרמה חרבן שילה וגלות הארון על כן אמרו שם חטאנו לה' ר"ל שם בשילה חטאנו לה' שגרמנו חרבן מקום קדו' וליעוס משכן שילה :

וישמעו פלשתים כו' כתב מהרי"א ז"ל ידמה שהיו פלשתים יודעים שבמצפה תמלא ההשגח' מעולה ושבהקבץ עמי' יחדיו שמה יהיו מצליחים ולכן חרה אפם בהקבץ ישראל שם במצפה ויעלו מיד לילחם בם · ואמר שבשמוע שנתקבצו ישראל במצפה מפד היותו במצפה כתנו אל לבם אולי נתקבצו עליהם ז"ש וישמעו פלשתים כי נתקבצו ישראל המצפתה מיד ויעלו סרני פלשתים להראות כח ועולם יד שהם הולכים אחריהם להלחם בם ואינם מחרישים עד באו ישראל אליהם שהיו אז מורים חליפות כח כאילו אזלת ידם ולכן כאשר שמעו ישראל כך מהקבץ הסרנים בה שעתה פחדו מאד הראותם אבירו' לבבם שבאו לקראתם אל המצפה ובפרט שזכרו את אשר נפלו מאז בידם ונלקח הארון ז"ש וייראו מפני פלשתים ר"ל שכבר נכשלו ונפלו בידם ובזה מובן שלא אמר שתם ויראו בלבד · ואולי לא היה בכוונת' להלחם בם אלא נתקבצו שם לקבל תוכחת שמואל ע"ה ולמוש' ולהתפלל בעדם דהיינו שיקבל ה' תשובתם ואמר בתחילת הכתוב בני ישר' וכן בסופו וישמעו בני ישר' ובאמצע הכתוב אומר ויעלו אל ישראל ולא אמר ויעלו אל בני ישראל הכוונה כי הפלשתים בתגאו יען כי נלחום · בראשונה שניתן חיתתם עליהם וחשבו שלא יזכר שם ישר' עוד אמר זאת הפעם ז"ש אל ישראל כולו מקטון ועד גדול לא אל בני ישר' הנמצאים מקובצי' שם במצפה · עוד אפשר שרמז כאן מה שאחז"ל מכאן שהאבות מצטערים בקבר ובפרט ישראל סבא אשר נצטער ביותר על גדול בניו וז"ש שם ויראו ישראל את היד הגדולה ונאמר כנגד אבותם עשה שלא כו' וז"ש כאן לעו"ר אל ישראל ישר' סבא שבעלותם על בני ישראל הרי הוא כאילו עלו

לבית כר · ת"י לבית שרון כמו כר נרחב : ובין השן · שן סלע היה שם ונקרא המקום על שמו : כל ימי שמואל · עד אשר זקן שמואל ולא יכול לצאת ולבא לפניהם ולשפט על עריהם ולהוכיחם כמו שעשה לפני זקנתו ולפיכך חטאו ישראל והיתה יד פלשתים עליהם וזה היה להם הסבה אשר שאלו להם מלך ואילו לא חטאו לא היו צריכי' לפיכך היה רע בעיני ה' יתברך כששאלו להם מלך אבל צריכים היו למלך כמו שאמר האל לשמואל כסבה אלין שאול כעת מחר אשלח אליך איש מארץ בנימן ומשחתו לנגיד והושיע את עמי מיד פלשתים כי באה צעקתו אלי : ותשבנה הערים · כי שבט יהודה לכד הערים האלה מתחילה כמו שאמר בתחלת ספר שופטים ואחר כך באו פלשתים ולקחום מהם ועתה בימי שמואל שבו אותם הערים לישראל : בין ישראל ובין האמרי · לא ידעתי טעם לספור הזה בזה המקום כי לא ראינו בזמן ההוא מלחמה בין ישראל ובין האמרי אלא עם פלשתים ואולי בהיות הפלשתים נלחמים בישראל היו נלחמי' בהם ג"כ יתר האמרי שנשארו בארץ עם בני דן כמו שאמר בספר שופטים וילחצו האמרי את בני דן ואומר וגבול האמורי ממעלה עקרבי' מהסלע ומעלה והם היו נלחמי' בהם וכראותם כי נכנעו פלשתים עשו גם הם שלום עם ישראל : כל ימי חייו · מיום שהחל להיות שופט עד שמת והם שלש עשרה שנה · ובדרש וכי כל ימי חייו והלא לא שפטם אלא שלש עשרה שנה אלא בן לוי עד שהוא במעי אמו הוא כתוב באסרטיא של מעלה: ותשובתו הרמתה כי שם ביתו · ומשאר מקומות הרחוקי' זולתי אותה שזכר שהיה סובב היו באים שם ברמה לפניו למשפט ורז"ל דרשו בכל מקו' שהיה הולך ביתו עמו כלומר שלא היה נהנה מאדם אלא משלו ופי' שם בכל המקומות שהיה סובב : ויבן שם מזבח לה' · מיום שנחרב שילה שהותרו הבמות עשה הוא במתו שהיה מקריב עליה כשהיה רוצה להקריב נדרים ונדבות וזבחי שלמים כי זר מקרי' בבמת יחיד כמו שכתבנו :

רשי

מתחת לבית כר · מלרע לבית שרון : ובין השן · שן הסלע : זיטו

מסרה

ולא יספו ה' דסמיכי בקריאה וסי' ויכנע מדין ויכנעו הפלשתי' דשמואל · ויתקע יואב בשופר · ויעמדו כל העם · ויכרה להם כירה גדולה : וסבב ג' בקריאה וסי' והלך מדי שנה בשנה · וסבב לעפל ויגבהה · ובא אליה מלך גדול וסבב אתה :

רלבג

וזכר שכבר נגפו ישר' את הפלשתים ויכום באופן שנכנעו הפלשתים ולא יספו עוד לבא בגבול ישר' ושבו הערי' לישראל שלקחו פלשתים מאתם והנה היה גם כן שלו' בימי שמואל בין ישראל ובין האמורי · והנה זכר איך שפט שמואל את ישראל כל ימי חייו בהשגחה נוספת כי הוא לא היה מטריח ישראל לבא אליו כמו שהיו עושים בניו אבל הוא היה הולך לשפטם בבית אל והגלגל והמצפה והיו מתקבצי' שם אלין המקומות הקרובים להם ואחר היה שב אל הרמה כי שם היה ביתו ובית אבותיו ושם היה שופט את ישר' הקרובים לו והנה בנה שם מזבח לה' לא נאסרה אז במת יחיד כמו שזכרנו · **והנה** התועלת המגיעות מזה הספור הם אלו :

וַיֵּצְאוּ אַנְשֵׁי יִשְׂרָאֵל מִן־הַמִּצְפָּה
יא וַיִּרְדְּפוּ אֶת־פְּלִשְׁתִּים וַיַּכּוּם עַד־
מִתַּחַת לְבֵית כָּר : וַיִּקַּח שְׁמוּאֵל
אֶבֶן אַחַת וַיָּשֶׂם בֵּין־הַמִּצְפָּה וּבֵין
הַשֵּׁן וַיִּקְרָא אֶת־שְׁמָהּ אֶבֶן הָעָזֶר
וַיֹּאמַר עַד־הֵנָּה עֲזָרָנוּ יְהוָה : ‹צ"א פתחי' ל'›
וַיִּכָּנְעוּ הַפְּלִשְׁתִּים וְלֹא־יָסְפוּ עוֹד
לָבוֹא בִּגְבוּל יִשְׂרָאֵל וַתְּהִי יַד־יְהוָה
טו בַּפְּלִשְׁתִּים כֹּל יְמֵי שְׁמוּאֵל : וַתָּשֹׁבְנָה ל'
הֶעָרִים אֲשֶׁר לָקְחוּ־פְלִשְׁתִּים מֵאֵת
יִשְׂרָאֵל לְיִשְׂרָאֵל מֵעֶקְרוֹן וְעַד־גַּת
וְאֶת־גְּבוּלָן הִצִּיל יִשְׂרָאֵל מִיַּד
פְּלִשְׁתִּים וַיְהִי שָׁלוֹם בֵּין יִשְׂרָאֵל וּבֵין
הָאֱמֹרִי : וַיִּשְׁפֹּט שְׁמוּאֵל אֶת־יִשְׂרָאֵל
כֹּל יְמֵי חַיָּיו : וְהָלַךְ מִדֵּי שָׁנָה בְּשָׁנָה
וְסָבַב בֵּית־אֵל וְהַגִּלְגָּל וְהַמִּצְפָּה
וְשָׁפַט אֶת־יִשְׂרָאֵל אֵת כָּל־הַמְּקוֹמוֹת
הָאֵלֶּה : וּתְשֻׁבָתוֹ הָרָמָתָה כִּי־שָׁם
בֵּיתוֹ וְשָׁם שְׁפָטוֹ אֶת־יִשְׂרָאֵל וַיִּבֶן־ ‹נ' קמץ וכל סוס גבר דכו'›
שָׁם מִזְבֵּחַ לַיהוָה : וַיְהִי

וּנְפָקוּ אֱנָשֵׁי יִשְׂרָאֵל מִן מִצְפַּיָא וּרְדָפוּ
יא יַת פְּלִשְׁתָּאֵי וּמְחוֹנִין עַד מִלְרַע לְבֵית
שָׁרוֹן : וּנְסִיב שְׁמוּאֵל אַבְנָא חֲדָא וְשַׁוִּי
בֵּין מִצְפַּיָא וּבֵין שִׁינָא וּקְרָא יַת שְׁמַהּ
אֶבֶן סַעֲדָא וַאֲמַר עַד הָכָא סַעֲדָנָא
יְיָ : וְאִיתְבָּרוּ פְּלִשְׁתָּאֵי וְלָא אוֹסִיפוּ
עוֹד לְמֵיעַל בִּתְחוּם יִשְׂרָאֵל וַהֲוַת
מַחֲתָא דַּייָ בִּפְלִשְׁתָּאֵי כָּל יוֹמֵי שְׁמוּאֵל :
ל' וְתָבָא קִירְוַיָּא דִּנְסִיבוּ פְּלִשְׁתָּאֵי מִן
יִשְׂרָאֵל לְיִשְׂרָאֵל מֵעֶקְרוֹן וְעַד גַּת
וְיַת תְּחוּמֵיהוֹן שֵׁיזִיב יִשְׂרָאֵל מִידָא
דִּפְלִשְׁתָּאֵי וַהֲוָה שְׁלָמָא בֵּין יִשְׂרָאֵל
וּבֵין אֱמוֹרָאֵי : וְדָן שְׁמוּאֵל יַת יִשְׂרָאֵל
כָּל יוֹמֵי חַיּוֹהִי : וַאֲזַל בִּזְמַן שְׁנָא
בְּשַׁנָא וּמִסְתַּחַר לְבֵית אֵל וּלְגִילְגָּלָא
וּלְמִצְפַּיָא וְדָאִין יַת יִשְׂרָאֵל יַת כָּל
אַתְרַיָא הָאִלֵּין : וּבְמִתְּבֵיהּ לְרָמְתָא
אֲרֵי תַמָּן בֵּיתֵיהּ וְתַמָּן דָּן יַת יִשְׂרָאֵל
וּבְנָא תַמָּן מַדְבְּחָא קֳדָם יְיָ :
וַהֲוָה

הראשון הוא להודיע יחס שמואל לכבודו והודיענו כי האור שאולב ממנו היה ככבד מאד מצד אביו ואמו שהיתה כדיאה לפי מה שנזכר ממנה ולזה היה ראוי אל שיגיע לזאת המעלה הנכבדת שהגיע אליה עם שכבר היה קדוש ונבדל לעבודת הש"י מעת הלידה :

השני הוא להודיע כי הש"י משגיח בשפלים ולזה מפני שרתה הש"י כי חנה היתה האהובה אצל אלקנה נתן לפנינה ילדים ולחנה אין ילדים וכמו שנזכר בתורה בדומה לזה בענין רחל ולאה :

השלישי הוא להודיע שאע"פ שאין הנשים חייבות לעלות לרגל ולא הטף אלא מי שיכול לעלות ברגליו מירושלים להר הבית אחת בשנה ראוי לשלם לעלות שם עם נשיו וטפיו בכללם וזה לשתי סבות האח' להיישירם לאמונה אמתית כמו שיראו מענין המקדש והשנית כי השמחה השלימה לא תשלם לאדם אם לא בהיותו עם אשתו ובניו בכללם ולזה ידמה שיהיה ראוי להיות זה בחג הסוכות שהוא חג השמחה ולזה זכר שאלקנה היה עולה מעירו שנה בשנה להשתחות ולזבח לה' ר"ל שלא היה משאיר בעירו דבר מבני ביתו ולזה היו שם נשיו וכל בנותיו פעם אחת בשנה :

הרביעי

כלי יקר

במציאות הביאה היא שלא הוסיפו עוד לבא אפי' ביאת עוד כל דהו כי נכנעו הכנעה גדולה עד שיעור כזה ועכ"ז שלא היו באים עכ"ז ותהי יד ה' מכת בפלשתים כל ימי שמואל בגבותו וכן ת"י יד מחתא · ואפשר שהו' ותהי יד ה' כפשוטו והוא נתינת טעם למ"ש ויכנעו פלשתים כו' מסיבת שהיתה יד ה' תקיפה בפלשתים שלא יראו רא"ש ז"ש ותהי יד ה' בפלשתים כל ימי שמוא' וזה גרמה להם ההכנעה והיה זה בלי ספק כי פקד ה' · על צבא המרום של פלשתים ואז התחתונים אין להם רשות להרים ראש וז"ש ויכנעו הפלשתים בה"א הידיעה ולא אמר ויכנעו פלשתים :

ותשובנה הערים וכו' אמר כי ע"י ההכנעה הנז' שלא יספו לבא בגבול ישרא' נתחייב מזה ששבו הערים מאליהן לישראל ז"ש ותשובנה הערים כו' והיו קצת ערים שלא הם מעקרון ועד גת ואת התחום שאלו הערים הציל ישרא' מיד פלשתים בכח הזרוע ואמנם שאר הערי' ותשובנה מאליהן באופן שהיו קצת הערים ששבו מאליהן וקצתם שהצילום בע"כ ובזה מובן כפל ותשובנה הערים כו' מעקרון כו' כי מה צורך לשתים ואח"כ לפר' אלא ודאי שהיו כאן ב' הענינים יחדיו כאמור ואמר ויהי שלום בין ישראל כו' כי ע"י שנתרחב גבול ישראל מצד הפלשתים בחזרת הערים אשר שבו אל ישראל נמשך מזה היות שלום בין ישראל ובין האמורי לא כן בהיותם נדחקים מפלשתים כי היתה מלחמה בין ישראל ובין האמורי שהיו ישראל נדחקים מפלשתים והולכים אל גבול האמורי להרחיב גבול וכבר זכרתי בפ' ויקח שמואל שיטת הרד"ק ז"ל שמקדם ומאז ברואות את פלשתים נלחמים עם ישראל היה האמורי נוסף גם הוא על שונאם ונלחם בם לא כן עתה שנכנעו פלשתים לפני ישרא' גם או האמורי ק"ו בעצמם ונכנעו ויהי שלום בין ישרא' ובין האמורי:

וישפוט שמואל את ישראל כל ימי חייו וכו' קשה היאך שפט כל ימי חייו והלא בימי קטנות היאך ישפוט · חז"ל אמרו במדבר רבה פרשה כ' עלה ק"מ אמר רבי שמואל בר זעיר את מוצא כתוב בשמואל וישפוט שמואל את ישראל כל ימי חייו וכי כל ימי חייו שפט שמואל את ישראל והרי כל ימי חייו לא היו אלא נ"ב שנה והתה מוצא שתים שהיה יונק וארבעים שנה שהי' עלי קיים ושופט בהם לא היה שמואל לשפוט לפני רבו ושתי שנים שמלך שאול הרי מ"ב נשתייר שם עוד עשרה שנים הוי לא נשא כפו אצל ישראל אלא עשר שנים וכתיב וישפוט שמואל את יש' כל ימי חייו אלא אמר הקב"ה הריני מכתיב עליו כל ימי חייו שיקבל שכר כל ימים שהיה בעולם ואף שבט לוי אמר הקב"ה למשה שימנה אותם מבן חדש ומעלה כלו שיהא מתחשב לה' עד שהם מבן חדש הוי מבן חדש ומעלה תפקדם עד כאן · עוד שם בעלה הנז' וכי בני קהת מבן חדש ומעלה שומרים משמרת הקדש והלא עד שהיה מבן שלשים לא היה כשר לעבודה למה עשה כן לפי שהיה הארון מכלה בבני קהת והיה ממעטן שהיה מקצר ימיהם ואעפ"י כן בחיבת הקדש היו רצים בני קהת לפיכך הכלה עליהם שכר כאילו מבן חדש נכנסו לשמש כמו שכתב בשמואל הרמתי וישפוט שמואל את ישראל כל ימי חייו אף הוא היה מבני קהת ע"כ · הרי מכלל דבריהם אלו שהיות שמואל מבני קהת אשר עבודת הקדש עליהם בכתף ישאו הארון ומכלה בהם לכך העלה להם שכר מבן חדש ומעלה כאלו הם שומרי משמרת הקדש אשר שמוא' מהיות לוי מבני קהת כבר זכה לימנות לגיון מבן חדש לקבל שכר וא"כ כשזכה בסופו לשופט מוכיח סופו על תחלתו לתת לו שכר כאילו כל ימי חייו שופט לכך הכתיב עליו וישפוט שמוא' כל ימי חייו אף הוא היה מבני קהת · ועיין הרד"ק ז"ל ולדברי הרד"ק ז"ל קשה ממה שהזכיר המאמר הנזכר למעלה שתי שנים שמלך שאול שהותר שלא שפט מיום שהחל לשפט עד שמת אלא שנוכל לומר שגם בימי שאול היה גם כן שמואל שופט וסובב מידי שנה בשנה · ומהרי"א ז"ל הביא כדברי הרד"ק ז"ל וגם דברי המדרש והרחיב כי זה הפסוק תתימת ענין שמואל כי מכאן ואילך יתחיל בסיפורי שאול ולכך חתם בזה להודיע שגם כשמלך שאול היה שמואל שופט את ישראל :

והלך · בית אל והמצפה וכו' יש לדקדק דהיה לו לקצר ולומר וסבב בית אל והגלגל והמצפה ושפטן כל שאר הכתוב מיותר · ונראה כי בלכת שמואל אל בית אל לא היה שופט את עיר בית אל לבדה כי אם גם את ישראל כל אשר לו ריב כחוק שאינו יכול להמתין דינו עד סוף שמואל אבל מחוז שלא היה לו לבית אל וכיוצא בזה כשהיה בגלגל וכיוצא בזה במצפה ז"ש והלך מידי שנה בשנה וסבב בית אל והגלגל והמצפה ושפט את ישראל ר"ל את כל ישרא' את כל המקומו' האלה כי גם שם בהיותו שופט את המקומות האלה באים אליו שאר ישראל לדרוש אלהים ודבר המשפט · וחז"ל אמרו לפי ששמואל עליו השלום הקל טורח ישראל לבא אצלו לדין אלא אדרבה הוא בא אצלם כן באותה מדה בא ה' אליו וקראו שמוא' שמואל ויאמר הנני ולא הצריכו לחפש אחר דבר ה' כמו שאר הנביאים :

ותשובתו הרמתה כי שם ביתו וכו' ברכות פרק א' אמר רבה א"ר יצחק כל הרוצה ליהנות יהנה כאלישע דכתיב ונשים לו שם מטה ושולחן וכל שאינו רוצה ליהנות אל יהנה כשמואל שנאמר ותשובתו הרמתה כי שם ביתו מאי כי שם ביתו אמר רבי יוחנן כל מקום שהלך שם ביתו ע"כ · וק"ק היכי יליף מכי שם ביתו לכל מקום שהולך שם ביתו דבהאי קרא ברמתה מיירי והיכי מוקים ליה בעל המאמר לכל מקום שהלך שם ביתו שהיה מוליך כל צרכו עמו · ונרא' דדייק לשון כי שם דיספיק שיאמר ותשובתו הרמתה וכו' ז"ש מאי כי שם ביתו דתיבת כי שם קשיא ליה ומשני דכי שם לא קאי ארמתה כי היכי דתקשי שהוא מיותר אלא כי שם חוזר אל המקומות הנז' בפסוק הקודם בית אל והגלגל והמצפה כי שם ביתו בכל מקום שהיה הולך שם ביתו · ועיין הרד"ק ז"ל והרלב"ג ז"ל ומהרי"א ז"ל כתב והנה זכר שהיה שמואל הולך מעיר לעיר לשפוט את ישראל בכל המקומות והכוון שלא היה הולך כי אם באותם המקומות הערי' אשר ישב שם הארון והשגחת ה' היתה דבקה בהם והם בית אל שהיה שילה שכן נקרא פעמי' בית אל מפני היות בית האלהים שם ימים רבי' והגלגל והוא המקום אשר ישב הארון שם ראשונה אחר שעבר הירדן והמצפה להיותו מקום משפט ומושגת מאד ומשם הייתה תשובתו הרמתה כי שם היה ביתו קבוע והביא דברי חז"ל הנז"ל ויבן מזבח כו' בדברי המפרשים :

ולעו"ד לדקדק לשון כי שם ביתו ותשובתו הרמתה אל ביתו הי"לל ומהו משם שפט את ישראל הי"לל שפט את ישראל ושם למה לי וסמיכות ויבן שם מזבח אבל הכוונה כי אחר שהיה סובב הולך בכל המקומות הנז"ל ושם בהם שופט אותם ואת כל ישראל כי יהיה להם דבר בא אליו שם באחד המקומות ההם וא"כ היה השכל נותן אשר בבואו אל ביתו הרמתה שם ינוח יגיע כח הקף וצער הדינים ועול צבור לז"א ותשובתו הרמתה כי שם ביתו אשר הוא בית מנוחתו ועכ"ז ושם אשר בא לנוח הנה ושם שפט את ישראל כי לא ינוח לא בסיבובו וגם לא בתשובתו הרמתה ששם שפט את ישראל ובעת שלא יהיה לו דינים ומשפט ויבן שם מזבח באופן שתמיד הולך מחיל אל חיל כי כן טבע השלם לא ישקוט אפי' כרגע קטן אל יתן פוגת לו :

ויהי

מנחה קטנה

ואמר ויכנעו הפלשתים ובו' וישפוט שמואל שע"י המשפט של שמואל ויכנעו הפלשתי' כענין מה שאמרו ויהי דוד עושה משפט וצדקה וזה גרם ויואב על המלחמ' שהי' מנצחו ע"כ במלחמה : והלך וסבב ובו' · ירצה כמו שאמרו באלקנה אביו שהי' מסבב דרך הלוכו בכל שנה באופן אחר ויגרם לישראל שיעלו לרגל ע"כ זכה לבן שהלך וסבב ג"כ בכל שנה ושנה סיבוב אחר לשפוט את ישראל ולהורותם את הדרך אשר ילכו בה בתורת ה' ובעבודתו · ותשובתו הרמתה כי שם ביתו · ירצה אע"פ שהיה כל השנה חוץ לביתו מ"מ ביתה ביתו שם ברמה זה בית מדרשו לא זזה מתקומו כל הימים ושם באו כל ישראל לשפטם בבית המדרש שלו ע"פ התורה אשר למד שם עם תלמידיו וע"כ נקראת המשפט על שמו אע"פ שהי' ע"י תלמידיו וז"ש כי שם ביתו ושם שפט את ישראל ויבן שם מזבח גם שם למה לי' אלא להורות שהי' שם המקום קבוע בית המדרש בגדול אשר לו ושם יקבצו כל בית ישראל לשאול הדבר הקשה להם כי היה שם מקום מפורסם לתורה ולעבודה כי שם בנה ג"כ מזבח לה' :

ויהי

הרביעי הוא להודיע שראוי לתקון הקשי יום ולהטיב לבם כפי היכלת ולזה ספר כי מפני שהיה צר לחנה בראותה רבוי המנות לפנינה ולבניה ולבנותיה והיא היתה יחידה היה אלקנה מטיב לב חנה כפי היכלת והיה נותן לה מנה שהיו עיניו בה ולזה היה מוסיף חנה אצל פניו ושאר המנות היה נותן כאלו היה משליך אותם אחרי גוו ובזה האופן היה מנחם אותה מן הכעס שהיתה מכעסת אותה צרתה כשהיה אומר לה שהוא טוב לה מעשרה בנים:

החמשי הוא להודיע שאין ראוי להתגאות על רבוי הטובה ולבזו' הקשי יום הלא תראה כי פנינה מתפארת ברבוי בניה ובנותיה והיתה מכעסת חנה מפני היותה עקרה והש"י ראה עני חנה ונתן לה בנים ובנות ובני פנינה היו מתים כמו שאמרה חנה עד עקרה ילדה שבעה ורבת בנים אומללה:

הששי הוא להודיע שאין ראוי להתפלל אחר האכילה והשתייה כי אז לא יתכן שתשלם הכונ' בזה לפי הראוי ולזה ספר כי מפני שאחר זמן אכילה ושתייה קמה חנה להתפלל לפני ה' הנה לא חשב עלי שתהיה מתפללת אך חשבה עלי לשכורה כי לא נכון להתפלל אחר האכילה והשתייה והיתה תשובת חנה מפני זה שיין ושכר לא שתתי ולזה לא תתגנה אם תתפלל אז:

השביעי הוא להודיע שרבוי התפלה והבכיה עוזרים אל שתהיה בכוונה יותר ולזה אמרו ז"ל כי שערי דמעה לא ננעלו ורבוי התפלה גורם שתחזק הדבקות בין המתפלל ובין הש"י ולזאת הסבה זכר בתפלת חנה שהיתה נשמעת כי היא הרבתה להתפלל ובכה תבכה להעיר שבאלו הדברים היה רושם להשמיע התפלה וידמה שלזאת הסבה אמר שנתן לה השם שאלתה:

השמיני הוא להודיע שמתפלל אין צריך שישמיע קולו כי הש"י יודע מחשבות האנשים אבל צריך שיוציא בשפתיו דברי התפלה כדי שתשלם לו הכונה בה ולזה אמר בתפלת חנה רק שפתיה נעות וקולה לא ישמע:

התשיעי הוא להודיע שהמבקש דבר מה מהש"י על צד החסד שידור נדר שאם יתן שאלתו יקיימהו כי בזה יביא להאמין שהטוב ההוא הגיע לו מה"שי ולזה יקיים בעבורו הנדר ההוא ולזה היה קיום הנדר באלו המקומות הזכרת החסד ולזאת הסבה תמצא במקומות רבים נדר נדרו בזה האופן מצאנו זה ביעקב וביפתח וברבים זולתם ולזה מצאנו שנדרה חנה זה הנדר בזה המקום וידמה שכבר קיים אותו שמואל ואע"פ שאין האשה מדרת את בנה בנזיר ולא האיש גם כן בזה האופן שהרי לא נולד שמואל עדיין כשנדרה חנה זה הנדר לפרסום האות והמופת שעשה לה הש"י.

העשירי הוא להודיע שראוי לשלם שיעיין בעניני האנשים כדי שיוכיחם אם עשו דבר שלא כהוגן ולזה ספר כי עלי היה שומר את פיה לעיין מה היה ענינה ואף על פי שלא היה מדרך השלם ההוא לתת עינו בנשים וכאשר הרבתה לעשות זה הפועל חשב עלי שתהיה שכורה ולזה הוכיחה על זה:

האחד עשר הוא להודיע שראוי לכל אדם שיציל עצמו מן החשד לפי מה שאפשר לו ולזה ספרה חנה ואם היה ראוי שתבוש מלדבר בפני עלי שהיה כהן גדול ונביא לא קצרה מלדבר לעלי את דבר התגלותה:

השנים עשר הוא להודיע שתפלת הנביא יותר נשמעת מתפלת זולתו ולזה שמחה חנה כשהתפלל עלי שיתן לה הש"י את שאלתה ובקשתה ממנו שיתפלל לה' בעבורה על זה ולזה גם כן בטחה שתהיה תפלתה נשמעת ולזה אכלה וסר כעסה ממנה:

השלשה עשר הוא להודי' שאין ראוי לאנשי שישמש מטתו ולזה זכר שידע אלקנה את חנה אשתו אח' ששבו ובאו אל ביתם למדנו מזה כי בשילה לא ידע' ואע"פ שיהיה בתכלית הכוסף שיהיה לו זרע מחנה אשתו ואם תאמר אומר כי נמנעו מזה מצד נרכס להכנס במקדש אמרנו לו שלא היה מחויי' שיכנסו שם בכל יום ולזה הוא מבואר שכבר היה אפשר לאלקנה שיטמא יום אחד שם:

הארבעה עשר הוא להודיע שחלב האם יותר נאות לנער מחלב זולתה ולזה דקדק' מדי' הנביא' שתניק יוכבד את משה ודקדקה חנה שתניק היא את בנה מפני רצותה שיהיה נגדל לעבודת הש"י:

החמשה עשר הוא להודיע שראוי לתת לש"י תודה כנגד כל אשר גמל מן הטוב ולזה זכר שהביאה חנה עם שמואל שלשה פרים לזבוח ליי' ואיפה אחת קמח ונבל יין ושחטו הפר האחד מהם ליי' קודם הביאם הנער אל עלי כדי לשים עבודת הש"י ראשונה בזה כדי שיעזרו בזה הפעל מהש"י:

הששה עשר הוא להודיע שמי שירצה בו שיהיה שלם מאד צריך שיתנכוהו אל השלמות בעודו קטן לפי מה שאפש' כדי שיגדל במנהגים המשובחים וימשך אחריהם ולזה זכר שכבר השתחוה שמואל ליי' והוא כמו בן שתי שנים לפי שהם צוהו על זה לחנכו ולהרגילו לעבודת הש"י ולזאת הסבה גם כן היה שמואל מקטנותו חגור אפוד בד:

השבעה עשר הוא להודיע מה שנזכר במאמר חנה על דרך הנבואה שנתבאר בזה הספו' עם מה שיבא אחריו שכבר נתקיים אחר זה לפי מה שפירשנו בפסוק ותתפלל חנה ובפסוק יי' יחתו מריביו:

השמנה עשר הוא להודיע שאין בקדושים ובמלאכים שישוה לשם ית' בענין הקדושה וההבדל מחומר והנה למדנו מזה שאין הש"י המניע אחד מן הגלגלים היותר נכבד מהם אבל הוא עליון על כל מניעיה' כמו שבארנו במאמר החמשי מספר מלחמו' יי' וזה למדנו במה שאמרה חנה אין קדוש כיי' כי אין בלתך:

התשעה עשר הוא להודיע שהש"י הוא אשר לו נתכנו עלילות לבדו ולזכר מה שירצה אחרים זולתו מהפעולו' ממנו לא יוכל לאדם רק מה שסדר לו השם ית' מהפעולות ולזה אמר' חנה ואין צור כאלהינו:

העשרים הוא מה שלמדנו מדברי חנה שאין ראוי להתגאו' מפני רבוי הבנים ולא מפני יתרון הגבורה ולא מפני יתרון העושר כי אלהים שופט זה ישפיל וזה ירים:

העשרים ואחד הוא מה שלמדנו מדברי חנה שהשם ית' מחייה המתים ומעלה אותם מקברותיהם וזה אחת מפנו' האמונה:

העשרים ושנים הוא להודי' שהש"י משגיח במין האנושי ובייחוד לצדיקים ואמנם הרשעים ידמו בחשך ובכמו זה אמר דוד כי יודע יי' דרך צדיקים ודרך רשעים תאבד:

העשרים ושלשה הוא להודיע כי לא היתה הסבה בחטא בני עלי הוא היות עלי בלתי משגיח בעניינם ובלתי מייסר אותם אל הטוב וזה כי את פני עלי ובהשגחתו נתיסר שמואל לשרת את יי' ועם כל זה לא הועילה הנהגת עלי להישיר בניו אל השלמות מצד רוע תכונתם:

העשרים וארבעה הוא להודיע תכונת בני עלי בענין הקרבנו' כי בזה תועלת לבאר שמה שהגיע להם מאת השם י"ת מהעונש המופלג אשר נזכר בזה הספר היה ביושר ולז' באר שהם פנו אל המדה המגונה מאד והוא הזוללות ובמדה אחרת מגונה גם כן והוא החמס עד שבאלו בזה מנחת יי' וזכר עוד מגנות' שהם היו מ[illegible] בהקרבת הקרבנות עד אשר ישכבון ועדיין לא הקריבו קני הזבות והיולדות וכל זה היה מפני שלא ידעו את ה' ולזה לא השגיחו בתכלית הכוונה אשר בעבור' היו הקרבנות שאם היה משגיחי' בו היו משתדלים להתנהג בענין הקרבנות בקדושה ויראו מלהקל בעניינם:

העשרים וחמשה הוא להודיע מעלת שמואל מקטנותו עם בני עלי לא למד ממעשיהם ולזה שב לזכור ששמואל היה משרת את ה' אחר זכרו רוע תכונת בני עלי וזכר עם זה שמחת עלי בו מצד טוב תכונתו ולזה זכר שהיה עלי מברך את אלקנה ואת אשתו בבאם שם לרגל:

העשרים וששה הוא להודיע שכבר נתקיים מה שנתנבאה חנה ואמר' עד עקרה ילדה שבעה ושכבר נתקיימה תפלת עלי במה שהיה אומר יתן ה' לך זרע מן האשה הזאת ולזה זכר שכבר ילדה שלשה בנים ושתי בנות:

העשרים ושבעה הוא להודיע שהתוכחת בחטאים הקשים לא יספיקו בה דברים רכים ולזה זכר תוכחת עלי לבניו שלא היו בה דברים קשים נגלים בתכל העיון כראוי בענין אלו החטאים ולזה גנה אלו החטאים הש"י על צד התוכח' ואמר לשמואל כי גם עלי חטא מפני שידע חטא בניו ולא כהה בהם כראוי ומזה המקום יתבאר כי לא מנע הש"י דרכי התשובה מבני עלי שאם היה הענין כן לא היה הש"י מגנה עלי על זה בזה האופן ואפשר שנאמר שאע"פ שרצה הש"י שלא ישובו כי חפץ להמיתם היה ראוי לעשות לעלי הראוי לעשות לו מהתוכחת:

העשרים ושמנה הוא להודיע שמי שיחטא לאשר גמלהו טובות רבות הנה חטאו יותר גדול מאד ממה שהיה אם לא גמלהו אלו הטובות ולזה כאשר רצה השם להודיע לעלי העונש הנפלא שיענשהו על אלו החטאים הודיע לו תחלה רבוי הטובות אשר גמלהו כי מפני זה היה ראוי שיהיה נשמד יותר מחטא לש"י ולזה היה העונש הזה הנפלא שתאבד הכהונה הגדולה ממשפחתו ותנתן לזרע פנחס בן אלעזר אשר כבדו הש"י בכל עוז וזה מבואר בפנחס בן אלעזר הלא תראה כי יהושע היה טפל לאלעזר שנאמר ולפני אלעזר הכהן יעמד ופנחס קנא לאלהיו בשטי' ומסר עצמו לסכנה גדולה בעבור כבוד הש"י וכן היה מעת היות צדוק כהן גדול עד תחלת בית שני כי יהושע בן יהוצדק היה מזרע פנחס בן אלעזר כמו שנזכר בספר דברי הימים והוא היה כהן בתחלת בית שני וראוי שנאמין לפי זאת הנבואה שכל ימי בית שני נתקיימה הכהונה הגדולה לזרע אלעזר כי הכהנים שהיו מזרע איתמר היו מועטים ודלים כי לא היתה להם שררה ולזה לא היו יכולין לתת ממון למלכי ישראל שיעמידום כהנים גדולים וזה היה העונש הראוי להם הם לקחו את אשר לא להם ועשק הש"י מהם אשר להם מה כזו הקרבנות ורצה הש"י שיגיע להם בזוי ושפלות המגיע להם ממתנו' הכהונה ולזאת הסבה רצה שלא יכרת זרעו מעם מזבח הש"י לאדיב את נפשם על מה שנכפלו בו מהבזוי והשפלות הם השתמשו בקרבנות בקיום גופם לבד ורצה השם ית' שיסורו אלו החיים מהם קודם מיתתם:

העשרים ותשעה הוא לבאר עוצם מעלת שמואל בנבואה שעם היות דבר ה' יקר בימים ההם הגיע לו הנבואה בזה האופן שהתפעל דמיונו מהשפ' המגיע לו באופ' שהשיג זה הקול באמצעות הדמיון והנה זה היה שומע הקול בחוזק כל כך עד שהיה מקיץ ממנו וזה ממה שהורה על עוצם שלמות הכח המדמה והשכלי בשמואל ונתבאר שכבר נתקיים מה שייעד מזה לעלי ולבניו והשאר נתקיים בנוב עיר הכהנים ובהסרת אבותם מהיותו כהן גדול ונתבאר עוד מעוצם מעלתו בנבואה שלא הפיל מכל דבריו ארצה ונתפרסם לכל ישראל היותו נביא גם בימי עלי וזה יורה שתמיד היתה מגעת לו הנבואה בכל מה ששאלו ממנו:

השלשים הוא להודיע בית ישראל אשר בעבורו נתחייבו שיפלו ביד פלשתים וזה כי הפלשתים הכירו בצד מה לשם ית' מעלתו אמרו אוי לנו מי יצילנו מיד האלהים האדירים האלה וכשבא ארון ה' בידם לקחו מוסר תכף ושלחו אותו בכבוד מעליהם ואולם ישראל היו עובדי' הבעלים והעשתרות והמירו כבודם בלא יועיל ולא לקחו מוסר בכל הרעות שהביא הש"י עליהם על זה ולזה לא סרו מנפול ביד פלשתים עד שעבדו את ה' לבדו והסירו הבעלים והעשתרות:

השלשים ואחד הוא להודיע עוצם השגחת השם ית' בשפלים במה שחדש מהמופתים הנפלאים כדי שישוב ארון האלהים לעם הראוי לו והודיע בו עם זה אופן יושר הש"י שלא רצה בתחלה לעשות רע לפלשתים על זה אבל עשה אות מה באלהיהם להיסיר אותם שישיבוהו וכשראה שלא נוסרו בזה עשה באלהיהם ובהם שפטים נפלאים וזה ג"כ היה בהדרגה ר"ל שהרע היה הולך וגדל וזה כי בתחלה הכם בטחורי' נסתרים שלא היו יכולי' לחבוש עליהם שום תחבשת ומזה הצד היו מכאיבים יותר והיו יותר רב הסכנה ואח"כ המית הש"י קצתם והנשארים הכם בטחורים ומהמופתים שנעשו שם גם כן היה התישר הפרות מעצמם למשך העגלה אשר היה בה ארון ה' לנכח בית שמש עם שלא משכו בעול ושהשיבו בניהם מאחריהם הביתה:

השלשים ושנים הוא לבאר שראוי להתנהג בענין ארון האלהים בקדושה גדולה ונפלאה ובתכלית הכבוד כי נכללה בו התורה שהוא מקום השלמות ולזה זכר שנענשו אנשי בית שמש כי ראו ארון ה' עם היותם קוצרים קציר חטים בעמק והיה ראוי להם שיניחו מלאכת' ויתעסקו בענין גניזת הארון כי התורה לא התירה ראייתו גם לבני קהת כמו שאמר ולא יבאו לראות כבלע את הקדש ומתו וזה כלו היה להפליג בקדושתו ובמעלתו אצל האנשים כי מה שתתכן ראייתו לכל האנשים לא יתכן לו מעלה בנפש במדרגת המעלה שיתנו למה שלא ימשלו על ראייתו:

השלשים ושלשה הוא להודיע שתכף ששבו ישראל לה' בכל לבם נעתר להם על יד שמואל עד שמשמים נלחמו עם פלשתים על צד המופת ברעמי' ולהבות ואחר זה הכו אותם ישראל ושבו להם על יד שמואל כל הערים שלקחו מהם פלשתים:

השלשים וארבעה הוא להודיע שהמעלה שהשם ית' נותן לצדיקים איננה ניטלת מהם עד יום מותם ולזה ספר ששמואל שפט ישראל כל ימי חייו אף על פי שבסוף ימיו היה מלך שאול הנה היה אז שופט שמואל את העם:

השלשים וחמשה הוא להודיע שראוי למנהיג שיעשה באופן שלא תכבד הנהגתו אל המונהגים ממנו ולזה ספר ששמואל היה הולך מדי שנה בשנה לשפט ישראל בבית אל והגלגל והמצפה כדי שלא יכבד אל המקומות הרחוקים לבא אליו ואחר כך היה שב אל הרמה כי שם ביתו לשפוט שם כל אשר יביאו אליו:

השלשים וששה הוא להודיע כי שמואל מפני שהיתה כונתו שתהיה הנהגתו כלה על פי ה' בנה מזבח לה' ברמה להעלות עליו עולות להמשיך לו הנבואה כי בזה הישרה להגעת הנבואה כמו שבארנו בביאורנו לדברי התורה: תם

א וַיְהִי כַּאֲשֶׁר זָקֵן שְׁמוּאֵל וַיָּשֶׂם אֶת־בָּנָיו שֹׁפְטִים לְיִשְׂרָאֵל׃
וַיְהִי שֶׁם־בְּנוֹ הַבְּכוֹר יוֹאֵל וְשֵׁם מִשְׁנֵהוּ אֲבִיָּה שֹׁפְטִים בִּבְאֵר שָׁבַע׃
וְלֹא־הָלְכוּ בָנָיו בִּדְרָכָו וַיִּטּוּ אַחֲרֵי הַבָּצַע וַיִּקְחוּ־שֹׁחַד וַיַּטּוּ מִשְׁפָּט׃ (בדרכיו ק') (ל' ד')
וַיִּתְקַבְּצוּ כֹּל זִקְנֵי יִשְׂרָאֵל וַיָּבֹאוּ אֶל־שְׁמוּאֵל הָרָמָתָה׃
ה וַיֹּאמְרוּ אֵלָיו הִנֵּה אַתָּה זָקַנְתָּ וּבָנֶיךָ לֹא הָלְכוּ בִּדְרָכֶיךָ עַתָּה שִׂימָה־לָּנוּ מֶלֶךְ לְשָׁפְטֵנוּ כְּכָל־הַגּוֹיִם׃ (ב' דיהושע וחד דשמואל חס') (ד')

וירע

וַהֲוָה כַּד סִיב שְׁמוּאֵל וּמַנִּיַּת בְּנוֹהִי דַּיָּינִין עַל יִשְׂרָאֵל׃ וַהֲוָה שׁוּם בְּרֵיהּ בּוּכְרֵיהּ יוֹאֵל וְשׁוּם תִּנְיָינֵיהּ אֲבִיָּה דַּיָּינִין בִּבְאֵר שָׁבַע׃ וְלָא הַלִּיכוּ בְנוֹהִי בְּאוֹרְחָתֵיהּ וְאִתְפְּנִיאוּ בָּתַר מָמוֹן דִּשְׁקַר וְקַבִּילוּ שׁוֹחֲדָא וְצַלּוּ דִּינָא׃ וְאִתְכְּנִישׁוּ כָּל סָבֵי יִשְׂרָאֵל וַאֲתוֹ לְוָת שְׁמוּאֵל לְרָמָתָא׃ וַאֲמַרוּ לֵיהּ הָא אַתְּ סַבְתָּא וּבְנָךְ לָא הַלִּיכוּ בְּאוֹרְחָתָךְ כְּעַן מַנִּי לָנָא מַלְכָּא לְמִידַנְנָא כְּכָל עַמְמַיָּא׃

ובאיש

רש"י

ויטו · הם עצמם · ד"א את המשפט · ורבותינו אמרו לא חטאו בני שמואל אלא לא הלכו בדרכי אביהן שהיה מחזר בכל מקומות ישראל ושופטן בעריהן הם לא עשו כן כדי להרבו' שכר לחזניהם ולסופריהם: וירע

רד"ק

אבל · הוא ושני הנזכר בדברי הימים: שופטים בבאר שבע · ספור זה להודיע כי לא הלכו בדרכי אביהם שהיה הולך וסובב על הערים שלא להטריח את כל ישראל לבא אין למשפט והם לא די להם שלא עשו זה אלא שישבו בקצה ארץ ישראל כי באר שבע היה בקצה ארץ ישר' כמו שאמר הכתוב מדן ועד באר שבע כי אלה שתיהן היו קצות ארץ ישראל ועדיין אילו היה האחד יושב בדן והאחד בבאר שבע לא היה רע אבל שניהם היו שופטים בבאר שבע להטריח ישראל לבא אליהם ולהרבות שכרן · ואמרו רבותינו ז"ל בני שמואל לא חטאו אלא לפי שלא היו מחזירין בכל מקומות ישראל וישבו בבתיהם כדי להרבות שכר לחזניה' ולסופריהם מעלה עליהן הכתוב כאילו לקחו שוחד ומהם אמרו חלקם שאלו בפיהם ומהם אמרו מתנו' נטלו בזרוע ולפי פשט הפסוק נראה שחטאו: ויטו אחרי הבצע · הם נטו אחרי הבצע כלומר שהיה לבבם נוטה לממון והיו נבהלים להון ואין טוב להיות שופטים אנשים כאלה אלא שונאי בצע כמו שאמר בתורה והם האנשים המסתפקים בחלקם הנמנעים מן העולם הזה ואינ' רודפים אחר הממון וזהו פירש שונאי בצע ואין לפרש שונאי גזלה וחמס ושוחד כי כבר אמר יראי אלהים אנשי אמת ובני שמואל היו אוהבי בצע ולא עוד אלא שלקחו שוחד ויטו משפט אבל י"ת ויטו אח' הבצע ואתפניאו בתר ממון דשקר: אתה זקנת · ואין אתה יכול לשפטנו כמו שעשית עד היום ובניך ששמת לנו שופטים לא הלכו בדרכיך: שימה לנו מלך לשפטנו ככל הגוים · אמרו רבותי' ז"ל שלש מצו' נצטוו ישראל בכניסתן לארץ למנות עליהם מלך ולמחות זרע עמלק ולבנות בית הבחירה אם כן למה היה הדבר רע בעיני ה' לפי שבתרעומת שאלו אותו ולא לשם מצו' כי אילו אמרו הנה לנו מלך שישפטנו ביושר ובאמונה לא היה הדבר רע בעיני שמואל שהרי הכתוב מעיד כי בניו לא היו שופטים ישרים או אילו אמרו נבא לפניך ותשפטנו אתה

אתה

רלב"ג

ספר אחר זה שכאשר היה זקן שמואל והיה לואה מהנהיג ישראל על דרך שנהג שם בניו שופטים לישראל בבאר שבע כדי שישפטו שם הרחוקים ממנו ויקלו מאליו והנה לא הלכו בניו בדרכיו אבל הלכו אחר התועלת ולזה לקחו שוחד והיה זה סבה שהטו משפט כי השחד יעור עיני חכמים כמו שנזכר בתורה ולזה אסור לקבל שחד אף על פי שלא יכוין להטו' משפט כי טבע השחד כן הוא שיפות' האדם בו להועיל בדינו לאשר קבלהו ואע"פ שלא יתכוין מקבל השחד להטות הדין הנה השחד יסבב שיעלם ממנו אמתת הדין מפני חשקו להועיל לאשר קבל השוחד ממנו עד שלא יוכל לראות לו חובה · והנה נתקבצו כל זקני ישראל ובאו לשמואל הרמתה ואמרו לו שישים להם מלך לשפט' ככל הגוים והמה טעו בזה כי ישראל אינן באופן שישפט להם המלך לפי מה שירצה כמו הענין במלכי הגוים שימיסדי' לעמם נימוסי' כאשר יעלה על רוחם ולזה אמרה התורה שאם יאמרו ישראל שישימו עליהם מלך ככל הגוים אשר סביבותיהם שלא יוכלו לשים עליהם כי אם מאחיהם שהם נקשרים לקיו' התורה ועל פי התורה ינהיגום לא בנימוסים אחרים ולזה צותה התורה שיכתוב לו המלך ספר תורה אחר זולת הספר שהיה לו כשהיה הדיוט והיה עמו תמיד וקרא בו כל ימי חייו כדי שתהיה הנהגתו על פי התורה ולזאת הסבה היה רע בעיני שמואל כאשר בקשו ישר' זאת הבקשה ולזה הודיע להם בסוף הענין כי אין לישר' מלך זולת הש"י וגם הש"י אמר לשמואל כי בקשתם היתה לסור מדרכי התורה ולזה אמר כי אותי מאסו ממלוך עליהם והנה בסוף הענין היו מלכיה' סבה להתעות ישראל ולהסיר' מעל ה' עד שהביאו לגלות מעל אדמתם כמו שנזכר בירבעם בן נבט וחבריו ולזה רצה הש"י להרחיקם מזה מפני התכלית הרע שהי' עתיד להמשך מזה ולזה צוה את שמואל להגיד לישראל את משפט המלך כדי שיסורו מזה בסבת הקושי אשר יהיה לעם לסבול כל אלה הדברים שזכר שיהיה מושל המלך עליהם עד שהיו לו לעבדים:

ויאמר

ויטו ד' וסי' ויקחו שחד ויטו משפט · ויטו לאבשלום האהל · ויטו בתהו צדיק · ויטו נשיו את לבבו : ככל הגוים ד' בקריא' וסי' ככל הגוי' אשר סביבתי · עתה שימה לנו מלך לשפטנו · והיינו גם אנחנו ככל הגוים · יען אמר מואב ושעיר:

כלי יקר

ויהי כאשר זקן שמואל כו' במסכת תעניות א"ל רב נחמן לרב יצחק ומי סיב כולי האי והא בר חמשין ותרתין שנין הוה דאמר מר מת בנ"ב שנה זו מיתתו של שמואל הרמתי א"ל ה"ק רבי יוחנן זקנה קפצה עליו דכתיב נחמתי כי המלכתי את שאול אמר לפניו רבש"ע שקלתני כמשה ואהרן דכתי' משה ואהרן בכהניו ושמואל בקוראי שמו מה משה ואהרן לא בטלו מעשה ידיהם בחייהם אף אני לא יבטלו מעש' ידי בחיי אמ' הקב"ה היכי נעביד לימות שאול לא שביק שמואל לימות שמואל כד זוטר קא מהדרו כ"ע אבתריה לא לימות לא שמואל ולא שאול כבר הגיעה מלכות בית דוד ואין מלכות נוגעת בחברתה אפי' כמלא נימא מיד קפצה עליו זקנה והיינו דכתיב ושאול יושב בגבעה תחת האשל ברמה וכי מה ענין גבעה אצל רמה אלא לומר לך מי גרם לשאול שיעמוד בגבעה תפלתו של שמואל הרמתי ומי מדחי גברא מקמי גברא אין דא"ר שמואל בר נחמני מאי דכתיב ע"כ חצבתי בנביאים הרגתים באמרי פי במעשה ידיהם לא נאמר אלא באמרי פי אלמא דחי גברא מקמי גברא עכ"ל למדנו מכאן שקפצה עליו זקנה שלא כפי ערך שניו ובאברהם נאמר ואברהם זקן בא בימים זקנה לפי השנים · ובדבריהם אדקדק לע"ד שלא אמר ויהי כי זקן שמואל כי אינו זקן בא בימים לכך אמר כאשר זקן שקפצה עליו זקנה ונר' לעיני העולם כאשר זקן ולא זקן ממש אלא שכאשר זקן אז וישם בניו שופטים לישראל כדי שימלאו מקומו · ומהרי"א ז"ל כתב שחז"ל הכריחו היות חיי שמואל נ"ב שנה בד' הקדמות הא' שעלי שפט את ישראל מ' שנה כדכתיב והוא שפט את יש' מ' שנה · והב' שנתמנה עלי שופט על ישראל בו ביום שעמדה חנה להתפלל לשאול מהש"י בן דכתיב ועלי יושב על הכסא יש' כתיב שאותו היום מינוהו שופט והג' שארון ה' ישב בקרית יערים כ' שנה כדכתיב ויהי מיום שבת הארון בקרית יערים כו' כ' שנה וינהו כל בית ישראל כו' והד' שאחרי שמלך דוד ע"ה שבע שנים בחברון הובא הארון מקרית יערים והניחו בבי' עובד אדום הגתי והוכיחו זה מפסוק בן שלשים שנה דוד במלכו מ' שנה מלך בחברון מלך על יהודה ז' שנים ובירושלם מלך ל"ג שנה על כל יש' ויהודה ומאשר אחרי זה סופר ויקם וילך דוד וכל העם אשר אתו מבעלי יהודה להעלות משם את ארון האלהים גזרו שהיה זה סמוך למלכו על ישראל ומד' הקדמות אלו הוכיחו שהיה שמואל נ"ב שנה בלבד שכאשר היה עלי שופט שאלה חנה את שמואל ועלי שפט את ישראל מ' שנה לעבור כשהרו ט"ל שנה וביום שמת עלי נשבה הארון ועמד ז' חדשים בשדה פלשתים ומשם הובא לקרית יערים וישב שם כ' שנה הוצא מהם ז' שנים שמלך דוד על יהודה בחברון נשארו י"ג שנים שהיה בקרית יערים בימי שמואל י"ג וט"ל הכל נ"ב זו הי' שיטת חז"ל ומהרי"א ז"ל דחה בקש ראיות חז"ל ובנה לו במה לעצמו לומר ששמואל היה ע' שנה ויות' ונשען על לשון הכתוב ויהי כי זקן שמואל · ואני אין לנו אלא דברי חז"ל אשר כולם הסכימו היות ימיו בן נ"ב שנה והגמרא הנז"ל תפריע כן ומיכה לא כוון כי דבריהם דברי קבלה גם בתום וגם הוכיחו מפסוק ברור קרוב להקדמות הנז"ל להפריע היות חי שמואל נ"ב:

ויהי שם בנו כו' עיין ברד"ק ז"ל וקרוב לזה כתב מהרי"א ז"ל והוסיף בדרך הזאת שזה בכלל ולא הלכו בניו בדרכיו שלא הלכו בהות' דרכים שהיה הולך וסובב לדון את ישר' ובכלל זה הוא שלא הלכו בדרכיו הישרים ע"כ · ועיין הרלב"ג ז"ל: ולע"ד מלת קאמר ויהי בנו הבכור יואל ומשנהו אביה שופטים בבאר שבע שאז היבה ויהי היפה בזה להורות היותם שופטים אבל עתה באו' ויהי שם בנו הבכור יואל כו' הסוים סובבת אל השם כיותו יש' והיות אביה לא אל המשפט ונראה עוד זה שלא היו תפסים כי אם בשם והבלת תפארת קריאת שם שופטים שלא שישפטו בפועל ז"ש ויהי שם בנו הבכור שהי' השם של הבכור ושם המשנה אביה שפטי' בבאר שבע שהיה שמם שופטי' שמא בעצמה לא שישפטו בפועל לדון דין עני ואביון כ"א לנהוג שרר' על הצבור שיהיה להם שם שופטים לבד לכבוד ולתפארת:

ולא הלכו בניו כו' במסכת שבת פ' במה כו' א"ר שמואל בר נחמני א"ר יונתן כל האו' בני שמואל חטאו אינו אלא טועה שנ' ויהי כאשר זקן שמואל ולא הלכו בניו בדרכיו בדרכיו הוא דלא הלכו מחטא נמי לא חטאו אלא מה אני מקיים ויטו אחרי הבצע שלא עשו כמעשה אביהם שהיה שמואל הצדיק מחזר בכל מקומות יש' ודן אותם בעריהם שנ' והלך מידי שנה בשנה וסבב בית אל והגלגל והמצפה והם לא עשו כן אלא ישבו בעריהם כדי להרבות שכר לסופריה' לחזניה' כתנאי ויטו אחרי הבצע ר"מ אמר חלקם שאלו בפיהם ר' יהודה או' מלאי הטילו על בעלי בתים ר' עקיבא או' קופה יתירה של מעשר נטלו בזרוע ר' יוסי אומר מתנות נטלו בזרוע ע"כ · ופרש"י ז"ל שם האומר בני שמואל חטאו במקח שוחד והטיית דין · לחזניהן לשמשיהן שסוכרין אות' לילך ולהזמין · ולסופריהם לשטרי ברורין ולא גרות שם מלאי הטילו על בעלי בתים פרקמטיא לעסוק בה ולתת להם שכר ומתוך כך היה נמשך להטות לב דין כשבאים לפניה' והיינו חטאו · חלקם שאלו בפיהם מתוך שהיו גדולי הדור ושופטים לא היו מונעים מהם ושאר לויים עניים מלעשרים · ולר' יהודה לא חטאו בהטיית משפט · קופה יתירה יותר מן הראוי · מתנות זרוע ולחיים וקיבה והם לא היו כהנים · ל"א מתנות לויה כגון מעשר וקרא כתיב ונתן לכהן ולא שיטול מעצמו בשחיטת חולין · וה"ה לכל מתנות כהונה ולויה ע"כ :

ולע"ד לדקדק דקדוק א' שמביא ראיה מג' ויהי כי זקן שמואל ולא הלכו בניו בדרכיו דלא היה לו להביא קרא דכאשר זקן שמואל לא היה לו להביא אלא קרא דלא הלכו בדרכיו לדקדק בדרכיו לא הלך מחטא נמי לא חטאו · ונרא' דמקרא דכאשר זקן שמואל יליף דלא חטאו והוא שאם כוונת הפסוק כפשוטו דלא הלכו בדרכיו שלא חטאו ויטו אחרי הבצע ויקחו שוחד איך היה זה כאשר זקן דהא הנוטה אחרי הבצע מקטנותו יודע וא"כ למה תלה זה בזמן הזקנה של שמואל דבשלמא ויקחו שוחד ויטו משפט תלאם בכאשר זקן שמואל כי אז נכנסו הם לדיינים ושופטים ז"ש המאמר האו' בני שמואל חטאו אינו אלא טועה שנ' ויהי כאשר זקן שמואל שזה מוכיח שכל ענייניהם לא הנז' כאן הכוונה ויטו אחרי הבצע להרבות שכר לחזניהם וסופריהם שזה נמשך בעת היה כאשר זקן שמואל ונתנו הם לשופטים והוא נכון · זה לשון המאמר בב"ר פ"ה עלה נ"ד ולא הלכו בניו בדרכיו ויטו אחרי הבצע אפשר בניו של שמואל הצדיק היו עושים אותו המעשה א"ר ברכיה מברכת הית' עוברת בבאר שבע והיו מניחים צרכי צבור ועוסקין בצרכי עצמן ומבח אותו מעשה מעלה עליה' הכתוב כאילו לקחו שוחד ע"כ · ולי אפשר שהיתה הטעם שהדיין צריך להיות לבבו פנוי לעומק הדין נמצא שבהתעסקם בסחורה אפי' שהיה הדבר לפי שעה שיורה שעבר' דרך שם קראם נוטים אחרי הבצע חמדת ממון ולוקחים שוחד ונוטים משפט בסיבת היות שכלם טרוד בסחורה ולא כדין הטו משפט ולאו אדעתייהו ורש"י ז"ל ויטו הם עצמם ד"א את המשפט והביא דברי חז"ל הנז"ל ועיין הרד"ק ז"ל והרלב"ג ז"ל וכן כתבתי בפסוק ויהי שם בנו שיטת מהרי"א ז"ל גם כן כתב דברים כפשטן והביא שיש קצת מפרשים כן גם הביא שיטת חז"ל הנז"ל · והקשה מהרי"א ז"ל על שיטתו שהפסוקים ככתבן אם כן למה לא ענש הש"ת את בני שמואל כאשר ענש את בני עלי על חטאם ולמה לא הוכיח ה' את שמואל כמו שהוכיח לעלי על שלא מיחה בידם ותמה על שהמפרשים לא התעוררו על זה ותירץ כי עון בני עלי היה גלוי לכל ישראל לא כן עון בני שמואל שהיה בסתר כי השוחד לא יגתן אלא בסתר ולא בגלוי ויורה ששמואל לא ידע מזה כלל ולזה אין עליו אשמה כלל · והשני שבני עלי חטאו בהזמנותם האלהי' בדבר שחייבים בו מיתה לא כן בני שמואל בלקיחת שוחד שאין בו מיתה והוכיח לעלי על שידע ולא הוכיחם כראוי שלא בלשון רכה לא כן שמואל שכאשר ידע אמר להם ובני הנה אתכם ר"ל עשו בכם משפט אם חטאו ולא תסתרו להם פני' בעבור כבודי עכ"ל : ולע"ד שקושייתו גניבה לשיטת חז"ל שהאומר בני שמואל חטאו אינו אלא טועה כי בדרכיו הוא דלא הלכו מחטא נמי לא חטאו אלא שהגזי' עליהם והעלה עליהם הכתוב כאילו הטו אחרי הבצע ולקחו שוחד ויטו משפט אבל חלילה להם מזה אלא שהיו מרבים שכר לחזניהם ולסופריהם או מלאי הטילו או חלקם שאלו בפיהם כנז"ל אמנם גבי בני עלי אעפ"י שאמרו חז"ל התם נמי כל האומר בני עלי חטאו אינו אלא טועה היינו שהאומר שחטאו בישכבון הנשים טועה שאינו כן אלא שעיכבו קיניהן אבל בענין הקרבנות חטאו ודאי שהיו מקדימין עצמם להקרבת הקרבן שהיו מפיקים לאהולצבוים כנז"ל וכן שהיו לוקחים הנערים כאשר יעלה המזלג נמצא שחטאתם גדולה מאד ולכך נענשו ונענש עלי והענין הזה נכון מיוסד על דברי חז"ל וע"כ לא התעוררו המפרשים על קושיא זו שאינה קושיא כלל כאמור · והיינו יכולין לפרש שהפסוק הזה מוכח על השורש של עבירה גוררת עבירה שבתחילה לא הלכו בדרכיו בעשה טוב וכתיב בדרכו לשון יחיד שלפי' בדרך א' מדרכיו הטובים בעשה טוב לא הלכו וקר בן בדהכי ואח"כ נכשלו עוד ויטו אחרי הבצע שלא היו שונאי בצע כמו שאחז"ל שצריך להיות שונאי ממון עצמן ואילו נטו אחרי הבצע של עצמן לאהוב ממון ועבירה זו גררה חמורה ממנה ויקחו שוחד לדון אמת ואח"כ עבירה זו גררה ויטו משפט · אלא שדברי חז"ל עיקר כדפרשית :

ויתקבצו כל זקני ישראל כו' ויאמרו אליו כו' מסכת יומא פכ"ג ר' אלעזר בר' יוסי אומר זקנים שבאותו הדור כהוגן שאלו שנאמר ועתה שימה לנו מלך לשפטנו ועמי הארץ שבהם קלקלו שנא' והיינו גם אנחנו ככל הגויים ע"כ הנה דקדקו חז"ל שכאן הוא לו' זקני ישראל ולמטה אומר שמע בקול העם ושמוך ויאמרו העם · וישמע שמואל את כל דברי העם לכן אמרו כי בהקבצו הזקנים ואמרו כשורה שימה לנו מלך לשפטנו דהיינו על פי התורה ככל הגוים שיש להם מלך א"ב כראוי וכהוגן שאלו הזקנים · אמנם העם עמי הארץ דברו שלא כהוגן שאמרו והיינו ככל הגוים בלי עול מ"ש וכמו שנזכיר בסמוך בס"ד :

ויאמרו אליו אתה זקנת כו' עיין ברד"ק ז"ל וק"ק על דבריו שכל אותם התלונות והגלות שמלך מי אמר לו שלא שאלו כך שהרי שימה לנו מלך ויובלל בזה שמלוך ובכלל לשופטינו אפשר לכלול לשופטנו בדרך התורה · והרלב"ג כתב שטעו בשאלת מלך לשפטנו ישראל אינם באופן שישפטם המלך לפי מה שירצה כמו מלכי הגוים שעושים כנימוסים הבריאים להם ולזה

אמרה

מנחה קטנה

ויהי כי זקן שמואל · אמר ויהי לשון צער כי צרה היתה לו שלא זקן שמואל הוצרך לשום בניו שופטים וגו' ולא הלכו בניו בדרכיו וכיון שלא היה כלא לבד שקפצה עליו זקנה כפי דחז"ל אלא שגם זה גרם לו שוד זקנה קודם זמנו שלא הלכו בניו בדרכיו ועפ"י דברי חז"ל שאמרו שזה גרם לו קללת עלי אשר בשם שנפלו למת זקנתו היו בניו מנו' קשים אף בני שמואל חלקם שאלו בפיהם או מתנות נטלו בזרוע מעין מעשה בני עלי ומה בשם שני בני עלי אף כאן שני בני שמואל · ומה שאם הגדיל הכתוב חטאם יותר ממה שהיה כאמרם ז"ל כל האומר בני עלי חטאו בחטאת הנאמר בהם אינו אלא טועה · אף כאן כל האומר בני שמואל חטאו בחטא הנאמר בהם אינו אלא טועה · והטעם שהגדיל הכתוב חטא בני עלי כ"כ ומעלה עליהם כאלו עשאו הוא מפני שנתגדלו בביתו של אותו צדיק ולא למדו ממעשה אביהם אף כאן כיון שלא הלכו בניו בדרכיו ולא למדו ממעשה אביהם מעלה עליהם הכתוב כאילו עשאו וקרוב לומר שמה שמינה בניו לשופטי' על ישראל שיסבבו מעיר לעיר כמו שעשה הוא אבל לא שמו אותם שיהיו שופטים גם בעירו והוא לא ישפוט ישראל כלל מפני הזקנה · שהרי כבר אמרו חז"ל זקני ת"ח כל זמן שמזקינין חכמה נתוספת בהם וא"כ לא ימנע הזקנה אותו מלהיות שופט ומורה דרך ה' לישראל אלא שבדעתו היה שהוא ישפוט את כל הדבר אשר יביאו אליו ובניו יסבבו מעיר לעיר לשפוט כל אשר לא יבוא לפניו וע"כ היה עיקר דירת בניו בבאר שבע ולא ברמה כי אסור להורות לפני רבו אא"כ רחוק ממנו ג' פרסאות אפי' ברשות רבו וע"כ שופטים בבאר שבע ולא ברמה · וכיון שבניו לא הלכו בדרכיו אלא ישבו בעריהם א"כ לא הועיל שמואל בתקנתו כולם אדרבה איגרע גרע שכל זמן שהיה הוא שופט היה פחדו על ישראל ואין שום אדם היה מסרב מלבוא לדין ומה גם שהיו מובטחים בתום וביושר שמואל שידין דין אמת לאמיתו ושהיו יודעי' שחכמת אלקים בקרבו נביא אמת לה' · משא"כ בניו שהי' צריכין לדון ע"י כפייה ולשלוח שליח אחר שליח בהזמנה תלתא זימני ובזה היו מרבין שכר לחזניהם שהי' נוח להם שיסרבו מלבוא ולא היו כופין שום אדם מיד אלא היה מניחים לסרב אותם כדי להזמין שוב ושני' כדי להרבו' שכר לחזניהם וכו' וע"כ · ויתקבצו כל זקני ישראל וגו' ויאמרו הנה אתה זקנת וא"א לך לסבב מעיר לעיר כמקדם ובניך אשר מינית על כן לא הלכו בדרכיך · וזה מגד שהם בניך ע"כ אין כאן יראה שאין ירא' ממך ע"כ תנה לנו מלך וגו' והוא ימנה לנו שופטי' ושוטרי' והוא עליהם מורא מלכות לשפוט כהוגן ככל אשר יצוה המלך וזה והיינו ככל הגוים שמלכיהם ממנים להם שופטיהם בכל עיר ועיר ע"כ גם אתה תתן לנו מלך לשפטינו לא שהוא ישפוט בעצמו כי מלך לא דן דיני תורה והוכיח כי אם ע"פ הכהן או השופט ומ"ש נצטוינו שלא לעבור פי השופט או הסנהדרין · אלא לשפטינו בוא לענין שישפט שהוא ימנה לנו אנשי' שתהיה עליהם אימת מלכות ולא יעברו חק פיו · ועל זה חרה לשמואל שלא אמרו לו למנות שופטים אחרים אנשי אמת שנאי בצע תחת בניו · וה' הטיבו

פי' דבי' ישעיה

ויטו · הוא קל ואינו יוצא באחר · ויטו הוא עבד ויוצא באח':

כלי יקר

מנחה קטנה

בשיבו לא אותך מאסו כי אם אותי כתב העזרה לתנו' שופטי' כ"פ מלך ושישפוטו שאימת בשר ודם ולא אמרו שידונו דין אמת מאימת המקום כאופן שהגדילו אימת בשר ודם מאימת המקום ב"ה וזה שאמר הש"י אותי מאסו ממלך עליהם שהיה להם לומר שתבחר להם שופטים יראי אלקי' שתהא יראת אלקים נגד פניהם וכאילו גהינם פתוחה מתחתיהם וחרב שלופה מונחת נגדיהם שזה הוא הכל מאימת המלך הקדוש ב"ה. שאלקי' נצב בעדת אל ולא לעצות שיקר מאימת בשר ודם כאמור · ולפי זה אלו היו ישראל מבקשי' מלך ללחום מלחמותיהם ולילך לפניהם ככל הגוים היו שאלו כהוגן ולא היה כאן העדר כבוד למקום ית' כי על זה נצטווינו בתורה אמנם כמה שהי' עיקר כוונתם שבאו על שפטי' שופטים שהמלך הוא יהי' גרם וסיב' לשפוט אמת מצד יראתו בזה היה שאלתם שלא כהוגן: ועל זה בא דברי ה' ככל המעשים אשר עשו וגו' שהעליתי יראתי אחרי גווים ועשו במתכן מעשיהם שלא השוו כבוד שבד לכבוד קונם והיו כפוי טובה שלא להזכיר כל הנסים וחסדים אשר עשיתי עמם מיום העלותי אותם מארץ מצרים עד היום הזה כן המה עושים לך שעשית עמם' כמה חסדים והתפללת עליהם והם מאסו בך וע"כ אל תקפיד כי די לעבד להיו' כרבו: וירע

אמרה התורה שאם יאמר ישר' שישימו להם מלך ככל הגוים אשר סביבותיהם שלא יוכלו לשים עליהם כי אם מקרב אחיהם שהם נקשרים לקיים התורה וע"פי התורה ינהיגום ולזה צותה התורה שיכתוב לו המלך ס"ת על שמו זולת הספר שהיה לו כשהוא הדיוט והיה עמו תמיד וקרא בו כל ימי חייו כדי שתהיה הנהגתו לעם ע"פ התורה ולזאת הסיבה היה רע בעיני שמואל כששאלו ישר' מלך ולזה הודיע להם בסוף הענין שאין לישראל מלך זולת השי"ת וגם השי"ת אמר לשמואל כי בקשתם היתה לסור מדרכי התורה ולזה אמר כי אותי מאסו ממלוך עליהם והנה בסוף הענין היו מלכיהם סיבה להתעות ישר' ולהסירם מעל השי"ת · ומהר"יא ז"ל בפי' הכתוב שאו' אתה זקנת כו' כתב כדברי הר"דק ובטעם היות הדבר הזה רע בעיני שמואל ובעיני ה' לא חרה אפו כ"כ כתב ז"ל כמה דעות הראשון לחז"ל בספרי אמרו לא בקשו ישראל מלך אלא להעבידים לע"א שנאמר והיינו גם אנחנו ככל הגוים כו' וזהו' ככל המעשים אשר יעשו כו' ויעזבוני ויעבדו אלהים אחרים · והדעת הזה רחוק מאד כי אם כן לא היה הק"בה ממלא שאלתם ולא היה מספיק בידיהם ולא יאמר כעת מחר אשלח אליך איש כו' והושיע את עמי מיד פלשתים יורה שהיתה המלכתו הכרחית לתשועת העם ועוד שכאשר אמר הב"ה לשמואל ועתה שמע בקולם אך כי העד תעיד בהם והגדת להם משפט המלך כו' היה לו להזהירם על ה"עא שלא יכשלו בה כל זה · מורה שלא כיונו לעבוד ע"א ומה שאמרו ככל הגוים לא כיונו לענין ע"א אלא לענין המשפט ומה שאמר הש"י ככל המעשים כו' ויעזבוני ויעבדו אלהים אחרים לא שהיה ההקש הזה לענין עבודת ע"א אבל היה תכלית המאמר כן המה עושים לך ר"ל שהיו עוזבים ההנהגה האלהית והנהגת שמוא' · ומבקשים הנהגת מלך ע"כ: ולע"דן שהק"בה לא מלא שאלתם בתת להם מלך פושע אבל אדרבה נתן להם מלך חסיד שאול הגון לנגיד ישראל ויושיעם אבל לעולם אימא לך שכונתם לרעה והקש של ככל הגוים יוכיח כן שאין הקש לחצי' והנכרת השני שהביא מפסוק ועתה שמע בקולם אך כי העד וכו' איכה ראיה שאו' אני שבכלל אך כי העד תעיד בהם היינו שיעיד בהם היום את השמים ואת הארץ כי אבד יאבדון אם יעזבו את הש"י לעבוד ע"א ז"ש אך כי העד תעיד · גם וגם כן תעשה ענין שני והגדת להם משפט המלך לא שיהיה הכל ענין אחד כי אם כן יהיה יתור לשון לומר אך כי העד תעיד בם והגדת להם משפט המלך כו' · כתב עוד מהר"יא ז"ל הדעת השני הוא גם כן לרז"ל והביאוהו בתוספת' דמסכת סנהדרין שנענשו על שאמרו והיינו אנחנו ככל הגוים שאמרו חז"ל זקנים שבהם שאלו כהוגן שנאמר שימה לנו מלך כו' ועמי הארץ שבהם קלקלו שנא' והיינו אנחנו ככל הגוים יראה שלא חטאו במה ששאלו מלך כי אם באופן השאלה ויתדמה שלזה כיון הרמ"בם ז"ל בס' שופטים הלכות מלכים פ"א שאמר שהיה החטא לפי ששאלוה בתרעומת ולא לשם מצוה אלא שקצו בשמואל הנביא והרד"ק ז"ל בפי' לזה המקום פירש התרעומ' שהיה לפי שלא אמרו לשמואל שישפוט בעצמו עם היותו זקן או ישים להם שופט אחר במקומו אחרי שבניו לא הלכו בדרכיו · וגם זה איננו שוה לי לפי שהתורה כאשר צותה בענין המלך אמרה ואמרת ואשימה עלי מלך ככל הגוים אשר סביבותי ואם ישראל שאלו באותו הלשון שצותה התורה מה פשעם ומה חטאתם · ועוד שפשטי הפסוקים האלה שוים בעיניהם כי אמרו שימה לנו מלך לשפטינו ככל הגוים שהוא מאמר שיחסו חז"ל לזקנים שדברו כהוגן שוה הוא אל מה שאמר והיינו גם אנחנו ככל הגוים שיחסוהו חז"ל לרשעים שקלקלו כי מה קלקול אשר בזה ועוד שהכתוב אומר וירע בעיני שמואל כאשר אמרו תנה לנו מלך לשפטינו ואמר בתוכחתו ליש' ודעו חטאתכם רבה כו' לשאול לכם מלך הנה לא אמר ככל הגוים ולא מפני התרעומת והוא המורה שהיה הרע בשאלתם מלך וכן באו' עוד ותאמרו לא כי מלך ימלך עלינו וה' אלהיכם מלככ' הנה אם כן בעצמות השאלה היה הגנות ע"כ: ולע"דן שדברי חז"ל נכונים וכבר ביארתי בפסוק ויתקבצו שהזקנים דברו כשורה שימה לנו מלך אתה בעצמך מלך הגון וכשר והתכלית לשופטינו במשפט יעמיד ארץ שזהו במשפט התורה ככל הגוים שהמלך שופטם וזהו לשפטינו ככל הגוים שההקש לענין המשפט אמנם עמי הארץ קלקלו שמיאנו בדבר שמואל שאמרו לא כי מלך יהיה עלינו מ"מ ולא שתשימהו אתה דאם כן היה להם לומר כי מלך תשים עלינו לא יהיה עלינו והוסיפו על חטאתם פשע באו' והיינו ככל הגוים שההקש בא על ההויה ככל הגוים שאמרו והיינו ככל הגוים דמשמע היה כוללת בכל מכל לא בבחינת היות להם מלך לבד דא"כ היה להם לומר לא כי אם מלך יהיה עלינו ככל הגוים · ובסמוך אוסיף בס"ד ענין נכון בדקדוק תיבת אם מלך דהי"לל לא כי מלך כו' עיין שם · ומו' ושופטנו מלכנו ויצא כו' משמע ואיתלאי מילתא למיפרע במאמר והיינו אנחנו ככל הגוים שאינו מאמר על ענין המלך והמשפט אלא בכל כלל מעשיהם וגם הראיה שהביא מהר"יא ז"ל ממה שנאמר בתורה אשימה עלי מלך ככל הגוים אשר סביבותי איכה ראיה דאדרבה הכתוב מגיד מראשית אחרית כאילו אמר ידעתי כי עתיד אתה לומר אשימה עלי מלך ככל הגוים אשר סביבותי דברים שלא היה לך למימר וידעתי מעתה רוע לבך שואמרת אשימה עלי כו' לא שיהיה ואמרת אשימ' עלי מלך לשון צווי עד שיקש' מהר"יא ז"ל אם כן מה פשעם כיון שאמרו בלשון הכתוב בתורה גם הראיה הב' איכה ראיה שיפה אמר הכתוב בכוון וירע בעיני שמואל כאשר אמרו תנה לנו מלך לשפטינו כפי מה שפירשתי בכלי חמדה כמו שאזכיר בסמוך בס"ד · עוד כתב מהר"יא ז"ל דעת ג' לה"רר נסים ז"ל בדרשותיו אמר שכפי התורה היה ענין המשפט מסור לשופטים וענין המלחמות מסור למלך וישראל חטאו במה ששאלו מלך לשפוט כי אילו שאלוהו סתם או מלך להלחם היה ישר בעיני שמואל ולקח זה האמת המו' מדברי הר"לבג ז"ל כי לא שהרל"בג ז"ל הרכיב עמו שאר הדעו' וכן עשה הר"דק ז"ל לקבץ הדעו' כולם בחשבם להמלט מהספקות · וגם זה הדעת בלתי נכון שעם היות שאמרו מלך לשפטינו אין הכונה לשפטינו בין דם לדם בין דין לדין כי איך יתכן שהמלך יעיין על פרטי' כאלה אלא ודאי לשפטינו על המשפט הכללי להכות במקל ורצועה שהוא המיוחד למלך · ומה לנו לטעון בזה כי אם דברי שמואל שאמר כאשר הטיל הגורל כה אמר ה' אלהי ישראל אנכי העליתי אתכם ממצרים והיום מאסתם את אלהיכם לא יחס הגנות כי אם בשאלתם מלך בהיות האל יתברך מלכם לא כמו שנתנו המשפט למלך כדברי הר"ן ע"כ · ולע"דן מוכרח שהמלך למשפטי הדינים שאלוהו מדקאמר אתה זקנת ובניך לא הלכו בדרכיך עתה שימה לנו כי אילו לענין דיני המלוכה אפילו שיהיה זקן היה יכול להנהגת המלכות אבל לענין המשפטים ודברי ריבות הוא שמעלה ומוריד הזקנה שהזקן לא יוכל שאת עול הדיני' בין דם לדם ובין דין לדין דברי ריבות באופן דמדקאמר אתה זקנת כו' שימה לנו מלך אלמא לענין הדינים קאמר דאילו לענין המלחמות והנהגת המלכות לא יתכן שהמלך כשיזקן יורידוהו מכסא מלכותו זה הכרח גדול לה"רן למה שפי' שחטאו ישראל לפי ששאלו המלך לדון דיני ממונות · והשיטה הרביעית הביא מהר"יא ז"ל בשם הרמ"בן ז"ל בפי' התורה בפסוק לא יסור שבט מיהודה כתב שהיה החטא במה ששאלוהו בימי שמואל הנביא והיה בזה אליו מהקלון והחרפה בהיותם מורים שמואסים בהנהגתו ובוחרי' בזולתו עם היות שמואל שופט ונביא וקדוש ה' שזו אשמה גדולה להם · ולפי שיכל לטעון הטוען שהיה שמואל חוטא במה שלא הוכיח לבניו כעלי הכהן ולכן שאלו ישראל בימיו זולתו אני אשיב בעד הרב כי שמואל לא ידע דבר מהשוחד הניתן בסתר לא כן עון בני עלי שהיה בפרהסיא ועוד שהיו הם כהנים וחוטאים באמונתם האלה' לא כן בני שמואל הם לא היו שופטים כי אם מתחת יד אביהם ולכן נטלו עונשם כשהסירום מהשררה · וכבר מצאתי זה הדעת בקצת מחכמי המורים והנה גם לשיטה זו קשה הקושיות שלשיטת הר"ן כי לא הוכיחם הנביא על ששאלו מלך בימיו כי אם על השאלה עצמה בשאלם מלך בסתם ע"כ · ועל מ"ש ולפי שיכל לטעון הטוען כו' כבר זכרתי שאין כאן קושיא כלל לא להרמ"בן ז"ל ולא לזולתו כי בני שמוא' לא חטאו כלל לא כן בני עלי שאע"פי שלא חטאו בגלוי עריו' מ"מ חטאו בבזוי קדשי' כמו שכתבתי למעלה גם הכתובים מסייעים לשיטת הרמ"בן ז"ל כי לא אותך מאסו כו' כן המה עושים גם לך · כתב עוד מהר"יא ז"ל הנה עוד אקשה לכולם יחד כי אם שאלת מלך דבר נכון מצד עצמה ולא היה החטא כי אם באופן השאלה או בזמן השאלה או בכונתם יקשה למה יהושע ושאר השופטים לא המליכו מלך ואיך עברו כולם על מצות התורה בהיות' בארץ שכבר כבשוה וחלקוה ע"כ · וגם בזה נאמר שאין הכי נמי ששאלת מלך מצד עצמה מצוה הגון ולכך לא שאלוהו השופטים ולא שמו עליהם אבל

עיקר האשמה בזה היה לפי ששאליהו בזמן שמואל נביא נאמן ובסמוך אזכיר בזה שיעור ופסיק להציל את כל השיטו' מהקושי' הזאת בהביאי הכלע"ד מתחל' אבל עדיין צריכין אנו לחודעי כו' עיין עליו · עוד כתב מהר"יא ז"ל שיט' חמישית בשם חכם נוצרי שהמלך אשר שיבחרו בה לקיים משפטי התורה ולדון בהם או שהמלך ידון כרצונו שלא כתורה או בדין בינוע או נימוס אשר יבחר והמין הראשון הוא צווי התור' שום תשים עליך מלך כו' וכתב לו משנה התור' כדי שלא יסור מהתורה והמין השני הוא ששאלו ישרא' שכן אמרו ושפטנו מלכנו ר"ל שישפוט כרצונו ולכן אמר השם ית' כי אותי מאסו כמאס' משפטי התורה וזהו והיינו אנחנו ככל הגוי' ושפטנו מלכנו שהגוי' מלכם שופטם כפי השכל' כרצונו וכימוסו · ולזה צוה ה' שיגיד לעם משפט המלך האמן שהמלך הישר לא יגע בכל אשר לעם והם הפצירו בחטאת' ואמרו והיינו גם אנחנו ככל הגוי' ושפטנו מלכנו כי על"פ הנו רוצי' המלך שלא יהי' נכנע לשו' דת ע"כ אמר הושע ע"ה אתן לך מלך באפי ר"ל מהמין השני המזיק לא מהמין ושומע ד"ת ודן על פיה ולז"א להם שמוא' בתוכחתו אות' ועת' הנה המלך אשר בחרת' וכו' אם תיראו את ה' ועבדת' אותו והיית' גם אתם וגם המלך אשר מלך עליכ' אחרי ה' אלהיכ' לומר שהטוב הוא שהם והמלכ' יכנעו של הדת ושל תורת משה ומשפטיה ואם לא יעשו כן תהיה יד השם תמיד: ואם ישאל שואל אם הם חטאו למה כאשר שבו בתשובה ואמרו כל העם אל שמוא' התפלל בעד עבדיך אל ה' אלהיך ואל נמות כי יספנו על חטאתינו רעה לשאול לנו מלך איך לא פירשו אופן החטא שהיה לשאול מלך לשפוט כרצונו ואיך לא עזבו החטא והוא המלך ששאלו והיו א"כ שבים בתשובה מבלי עזיבת החטא והוא דומה לטובל ושרץ בידו · השיב החכם הנו' שלא עזבו מלכם לפי שכבר היה נמשח בדבר ה' ואיך תהיה בחירתו והמשחתו לבטלה וגם לפי שהיה הדבר מפורסם בכל ישרא' ויהיה אם כן לשאול קלון מתמיד וחרפה רצופה וגם לפי שכבר עשה מלחמת יבש גלעד ולא יהיה ראוי לגמלו רעה תחת טובה וגם לפי שכבר נתחדש מלכותו בגלגל ויזבחו שם ואיך ישוב כל זה אחור · הנה אם כן במ"ש ודעו וראו כי רעתכם רבה בשאול לכם מלך ואמרם גם כן יספנו על חטאתינו רעה לשאל לנו מלך הוא נאמר על המלך מהאופן השני הנזכ' וזכרו זה ברמז כי סמכו על מה שכבר בארו בדבריה' ולא חזרו מחטאתם לפי שהיה הדבר מפורסם מהמלכ' שאול ע"כ תורף דברי החכם הנזכ' מהיות שמהר"יא ז"ל הביאם יותר בהרחבה עיין בספרו · באופן שהמלך על האופן השני הוא הרע וזכרו ברמז לשאל לנו מלך שהוא על האופן לשפוט כרצונו והרע ע"כ דברי החכם והלין בעדו מהר"יא ז"ל משאול שלא נמשכה מלכותו על שלא עשה כדת כמ"ש לו בגלגל הסכלת כי לא שמרת את מצות ה' אלהיך אשר צוך כו' בקש לו ה' איש כלבבו ויצוהו לנגיד ובענין עמלק וימת שאול במעלו כו' שכל זה מורה שאמר שתכלית המלך להקים דבר ה' כשבטל מצותו בוטל מלכותו ונתנה ה' לדוד הידוע לפני ה' כדכתיב יען מאסת את דבר ה' וימאסך ה' ממלך כו' ע"כ תורף דבריו · והנה שיטה זו של חכם זה הוא להרלב"ג ז"ל ובכלל דבריו שזכרתי מעלה שאמר שטעו בשאלם מלך לשופטם ככל הגוים והנ' טעו בזה כי ישרא' אינם באופן שישפטם להם המלך לפי מה שירצ' כמו במלכי הגוים שמייסדים להם נימוסים כאשר יעלה על רוחם עיין לעיל בדבריו ולא חסר מדבריו כלום ממ"ש החכם הזה וה' יודע אם מהרלב"ג ז"ל שמעו כן · לא הוסיף החכם כי אם במה שאמר ואם ישאל שואל אם הם חטאו כו' כנז' לעיל אשר באמת לשיטת הרלב"ג ז"ל הנזכר שהיא גם היא שיטת החכם הזה לא קשה מידי מקושייתו כלל ועיקר וזה כי לעולם אימא לך שהם שאלוהו שישפטם כרצונו ולא על פי התור' ומזה האופן אין ראוי למנותו מלך כי הן לצדק ימלוך מלך ושרים לקיים משפט התורה ישורו · אמנם כאשר חרה אף ה' בהם ואמרו וידוי ושבו בתשובה לא יתחייב מן התשובה היות ביטול המלך לגמרי כי מספיק שתבוטל תכלית כונתם מהאופן ההוא שבקשוהו לשפט כרצונו ויתנו אל לבם שימלוך להיות שוטר לקיים דיני התורה ומשפטיה ואדרבה יזכו במנוי המלך על התכלית הזה · שאם היה לך איסור במינוי המלך לא יכנל משאלת השואל ביזה שהשיב ואמר לפי שכבר היה נמשח כו' כי אין עצה ואין תבונה לנגד ה' ואילו היה איסור לא היה מצוה למשחו כי הוא מגיד מראשית ומקדם אשר לא נעשו ובמה שכתבתי נתיישבה על נכון שאלת השואל והכתובים מכוונים בזה לזרז העם אל שיסכימו בהעמדת הדת ע"י המלך ולזרז המלך על זה והנה הדעת הזה נכון ואעפ"י שמהר"יא ז"ל הקש' עליו ראשו' שהפסוקים סותרים אותו במ"ש כי אותי מאסו ממלוך עליה' לא דבר מהאופן פרטי מהמלכות כי אם שבהמלכתם מלך היו עוזבים הנהגת האל ית' ושמואל אמר ותאמרו לא כי מלך ימלוך עלינו וה' אלהיכם מלככם ואמר בתוכחתו ודעו רעתכם רבה בשא' לכם מלך והם עצמם אמרו יספנו על חטאתינו רעה לשאל לנו מלך שכל זה יורה שהמלך בסתם באיזה אופן שיהיה היה רעה גדולה ועון פלילי ע"כ: ולע"דן שהחכם הנז' כבר הרגיש קושיא זו במ"ש אם הם חטאו כו' איך לא פרשו כי החטא שהיה לשאל מלך לשפוט כרצונו ואיך לא עזבו כו' והחכם עצמו תירץ קושייתו זו בתוך דבריו בתחילת' שכת' והא' ית' אמר לא אותך מאסו כו' כי אותי מאסו ממלוך עליהם לפי שהיו פורקים מהם עול התורה ודיניה' והיו בוחרים במלך שישפוט כפי העול' על רוחו כו' גם כשהרגיש קושיא זו ואם ישאל שואל כו' בסוף דבריו הנה אנא למה שאמר לשאל להם מלך לשאול לנו מלך הוא נאמר על האופן השני דהיינו שישפוט כרצונו אמר וזכרו זה ברמז כי סמכו על מה שכבר ביארו בדבריהם · וכיון שהחכם הזה הקשה קושיית מהר"יא ז"ל ויישב אות' לא היה לו למהר"יא ז"ל לחזור ולעורר הקושיא עליו · והדברים האלה ברורים בדברי החכם הנזכ' בירור גמור עד שאמר תמיה שכמעט מתחילת דבריו לסופן יש קצת התחלפות שבתחילת דברו אשר קדם ואם ישא' שואל כו' שאמר והאל יתב' אמר לא אותך מאסו כי אותי מאסו כו' לפי שהיו פורקים עול תורה ודיניה מעליהם והיו בוחרים מלך שישפוט כפי העולה על רוחו ע"כ שדבריו אלה נכונים שכונת אותי מאסו ממלוך עליה' היינו משום שהדן על פי התורה עול השם יתברך ועל תורתו עליו ובקשם מלך שישפוט כרצונו כפי העולה על רוחו הנה אותי מאסו ממלוך עליהם הא אם היו רוצים במלך שידונם ע"פ התורה לא היו אז מואסים כי אם אותך לא כן כעת ז"ש לא אותך מאסו והוא תירוץ נכון עד שהחכם הנז' הוצרך עוד לתירוץ אשר בסוף דבריו שלא באר אם לומר לשא' מלך לשפטינו ככל הגוים לפי שסמכו על מה שכבר ביארהו בדבריהם לתרץ בתירוץ זה פסוק לשאל לכם מלך ופסוק יספנו על חטאתינו רעה לשאל לנו מלך אבל פסוק לא אותך מאסו כל זה מיושב הוא על נכון אם כן נסתלקה הקושיא הראשונה שהקשה מהר"יא ז"ל · הקשה עוד מהר"יא ז"ל קושיא חזקה מאומד דעותיהם שזקני ישראל אשר חרה להם ענין בני שמואל על שלא הלכו בדרכיך כו' ואיך יתכן שישאלו מלך שישפטם כרצונו וכעולה על רוחו שלא כמשפטי התורה שאם כן היו בוחרים רע יותר גדול מרע בני שמואל ואיך יבואו לפני שמואל על שאלה כזו ע"כ תורף קושייתו והיא חזקה · ואפשר לע"ד להסדיר בדוחק כי הזקנים ראו שכשידונם דיין בדין תורה ויטה משפט הנעלם מעין הדיין ומהעול עצמו לא כן בשומו מלך עליה' לשפטם כפי העולה על רוחו לא יאשם בנטותו מן הדין שיבצע מאחר שקבלוהו למלך עליהם לדין דיניה' כפי שכלו והמלך לא יכיר פני' כי כולם עבדיו ולא יצטרך לשוחד וגם מוראה של מלכות שלא יבלע איש את רעהו חיים ואפי' שלא יהיה סובב מעיר לעיר לא כן בהיות בני שמואל שופטים בבאר שבע בלתי הולכים בדרכיו של שמואל לסובב בכל עיר ועיר מדינה ומדינה אשר ראו בזה שיתוקן להם הכל ע"י המלכת המלך · הקשה עוד מהר"יא ז"ל כי אם היתה המלכת המלך מהאופן הראשון נכונה אם כן למה יהושע והשופטים לא המליכוהו בימיהם ולא נתעוררו אליו ונעת לא שאלוהו כי אם מסבת זקנת שמואל ומסבת היות בניו בלתי הולכים בדרכיו ואם שימת המלך מהאופן הראשון מצות אם כן היה להם שישאלו בלי הצטרף סבות אלו הנז' ע"כ תורף דבריו · וכבר זכרתי קושייתו למעלה שהקשה אות' אם לכלל השיטות הנז"ל ושם ישבתי שבסמוך בע"ה בהביאי הכלע"ד מתחיל אבל עדיין אנו צריכי' לחודעי ע"ש כי שם כתבתי דבר שיספיק לקושיא זו · וכת' עוד מהר"יא ז"ל שיטה מחז"ל ואין לנו שב' שחטאו ישרא' במה שאמרו שימה לנו מלך שהיה ראוי שיאמרו שאל לה' שיתן לנו מלך כמו שמצאתי בדעות חכמי הנוצרים ג"כ אין זה נכון כי אחרי שהם לא המליכוהו מעצמם ובאו לפני הנבי' לשא' מלך ידוע הוא שע"פ ה' יתנו וע"פ ה' ישעו ושלא אמרו שימה לנו מלך כי אם ע"פ נבואתו מאת ה' ע"כ תורף דבריו וזו איכה קושי' אלא כי באו' שימה לנו מלך מראי' היות הדבר סוכם אלא כן ושעל כל פנים שימה לנו מלך אבל אילו היו אומרים שאל לנו מאת ה' מלך היה הדבר מתוחד

אל

אל מה שיתיב ה' אם ימכנכו או ישימכו ואם לא כיונו המ' לזה ועל כן הדין עם מהרי"א ז"ל א"ח לתדכו דרך זה שהוא נכון: אמנם. מהרי"א ז"ל הקדים ג' דבורים לבא עד תכונת הענין הזה והאריך למעכיתו ואני אקצר ואעלה:

הדיבור הראשון לפי שיש מי שסובר שמלכות המלך הכרחית בעם כמו הלב המולך בכל הגוף וימשכו שלשה תועלות הא' האחדות והעדר השיתוף והב' ההתמדה והעדר החילוף והג' היכולת המוחלט אשר למלך. והוא ז"ל דוחה סברא זו שאפשר שימצאו בעם מנהיגים רבים מסכימים ומתאחדים זו כנגד האחדות וכנגד הענין השני מההתמדה גם הוא אפשר להמצא גבנים לקבוע זמן רב או מעט להנהגתם ובהגיע תור זולתם שופטים ושוטרים יקומו תחתיהם וראה אם הראשונים פשטו באמונתם אשר ירשיעון אלהים ישלמון. וכנגד הג' מהיכולת אפס' לרבים להיות יכולת מוגבל ומסודר כפי דיני התורה והמשפטים הדין נותן שיחיד ורבים הלכה כרבים שהיחידי אפשר שיטעה בשיקול דעתו לא כן הרבים יבררו וילבנו הדברים על נכון והוכיח כן מכמה מדינות שנהרבו מהיות הנהגתם ע"י קיסר ומלך יחיד ועיר תהילה וויניצי"אה מוכהנת ע"י השררה יל"ה הנהגה נכונה ומתקשה לו מדברי שע"ה שאמר בפשע ארץ רבים שריה וחלק שריה הם אדוני הארץ לא מהשופטים והמנהיגים שאינם שרי עם ומנהיגהם וגם כי שלמה שפנח ענין המלכים לעצמו היה דורש. והביא ראיה לזה מב"ד הגדול שהיה ע"א סנהדרים שבהיותם רבים צדיקים ותמימי' תהיה הנהגתם מעולה יותר מהיותה ע"י אחד ואפי' צדיק תמי'. ואם יהיה המלך רע מעללים והוא יחיד לית דימחה בידיה לא כן בהיות ההנהגה ע"י רבים שאם איש אחד מהם יקטיא השערה מהאמת חביריו ימחו בידו באופן שמכל הנזכר מבואר שאין ענין המלך הכרחי:

והדיבור השני הוא שאפי' שנודה שהמלך הכרחי עם מה שהוא בחילוף האמת יהיה זה באומות שיצטרכו אליו לג' ענינים האחד ללחום מלחמותיהם והושיעם מיד אויביהם והשני לעשות להם חוקים ומשפטים נמוסיים יחיו בהם והג' לדונם על פיהם וע"פ צורך השעה לעשות סייג כפי הזמן ולא כן בישראל כנגד האחד מהנזכר אמר כי ה' שופטנו כי הוא נתן כח ביד הדיינים לדון כפי צורך השעה וכמו שאמר במסכת סנהדרין ב"ד מכין ועונשין כדין ושלא כדין כפי צורך שעה ולעשות סייג לתורה וכנגד הענין השני של חקיקת חוקים אמר ה' מחוקקנו ואנו אין לנו רשות להוסיף ולא לגרוע על חוקי ה' וזהו שאמר ה' מחוקקנו וכנגד ענין ישועת העם ע"י המלך ה' מלכנו הוא יושיענו בענין אשריך ישראל מי כמוך וכו' באופן שהמלך אינו הכרחי לישראל ואדרבה הזיקו להם מלכיהם והדיחום מעל ה' לא כן השופטים שכולם הם יראי אלהים אנשי אמת וכו' ועל כן אמר אתן לך מלך באפי אפי' על המלך הכשר כשאול ולקחתיו בחמתי במלחמת פלשתים. עד כאן מה שיספיק לתכלית עם היות שהוא ז"ל הרחיב בראיות ודקדוקי פסוקי מוכיחים זה וכו':

הדיבור השלישי בפירוש כי גם המלך והוא כי הרצון האלהי היה שלא ימליכו עליהם מלך כלל כי ה' מלך עולם ועד ואומרו כי תבא אל הארץ אשר ה' אלהיך נותן לך וירשתה וישבת בה אשר בעת ההיא יהיה מהשתכלות שאלתך מלך כי בשעת המלחמות היה לכם לשאול לא אחר כבוש וחילוק שעוזרך ה' ונתנה לך לא היה לך להיות כפוי טוב' לשאול מלך מבלי צורך זולת היותך רוצה להשתוות עם הגוים וזהו שאמר אשימה עלי מלך ככל הגוים אשר סביבותיו כלומר לא להכרח ותכלית אחר וכאשר יקרה שתאמר כן הנני מצוך שעם תשים עליך מלך מקרב אחיך שיהיה נבחר ע"פ ה' ומקרב אחיהם לא שיהיה בזה צווי שישאלהו אבל הצווי הוא שאם ישאלהו ישימו מקרב אחיהם ועל פי ה' וזה דומה לפסוק כי תצא למלחמה על אויביך וכו' שענין היפת תואר אינה מצות עשה לקחתה אבל המצוה היא שאם יפתהו היצר הרע יקחנה אחר שיעשה המצוה האמורה בענין כן ענין זה שאין מצוה בשאלתו אלא אדרבה מפעל היצר הרע הוא עם היות שנתלה בו מצות שום תשים עליך מלך אשר יבחר ה' אלהיך וכו' והכריח כן מחמשה הכרחיות האחת כי איך יגנה ה' לישראל בשאלתו מאחר שלא היתה בחירתו בידם ומה צורך בשאלתם אותו השנית שאם היו צווי לא היה לו לומר ככל הגוים אשר סביבותי כי אין ראוי שתהיה שאלת המלך כי אם מצד שלוה אותה האל לא להיות שוה לגוים הראית בלשון הזה בכל שאר המצות אבל מצינו בהפך לא תעשה כמעשיהם. השלשה מאשר אמרו חכמים ז"ל בסנהדרין ג' מצות נצטוו בישראל בכניסתם לארץ להעמיד אליהם מלך ולהכרית זרעו של עמלק ולבנות בית הבחירה לא סמכו הקמת המלך אל ואמרת אשימה עלי מלך אבל סמכו המצוה לשום תשים עליך מלך אשר יבחר ה' אלהיך בו וזה מה שיורה שאין מפסוק הראשון של ואמרת אשימה עלי מלך מצוה אבל הוא הגדת עתידות. והמצוה היא על הדרך שאמרתי ויהיה כח המאמר שנצטוו ישראל בכניסתן לארץ כאשר ישאלו מלך שאז ישימו אשר יבחר ה' אלהיך ומקרב אחיהם לא למנות מלך סתם. ולזה מה שאמרו שם רבי נהוראי אומר לא נאמרה פרשה זו אלא כנגד תרעומתן של ישראל שנאמר ואמרת אשימה עלי מלך כו' הנה כיון החכם הזה לדעתי. הרביעי שאם שאלת המלך הוא מצוה אחת אם כן יהיה מצוה שנית היותו מקרב אחיהם אשר יבחר ה' ולא מצינו מוני המצות במנין שימנו שתי מצות כי אם אחת לשים מלך מקרב אחיהם לא שאלת המלך בסתם. החמישי שאם היה מצוה במנוי מלך היה להם לאמר שימה לנו מלך כאשר צוה ה' וכשהוכיחם שמואל ואמר רעתכם רבה בעיני ה' איך לא אמר בהתנצלותם לא חטאנו כי ה' צוה לעשותו יורה כל זה היות שאלת המלך מהיצר הרע לא שיהיה בה מצוה. ואחר הכתת הדיבורים האלה אומר בהתר השאלה הנזכרת שישראל לא נצטוו בתורה על שאלת מלך ולא בחר ה' בהקמתו כמו שבא בדיבור השלישי ולא היה צורך הכרחי להנהגת קבוציהם אחרי שהשם יתברך היה כלחם אליהם והיו מתנהגים על פי התורה והיו עמהם נביאי ה' וכאילו לא היה ה' הולך לפניהם והוא היה מלכם באמת כמו שבא בדבור השני ושכל מלך לאחדותו והתמדתו ויכולתו המוחלט הוא מזיק בכל אומה ולשון כ"ש באומת ישראל כמו שבא בדיבור הראשון ומפני זה ישראל בשאלם מלך אשר הוא מנהיג מסוכן וכ"ש בערבם שלא היו צריכים אליו לדבקות ההשגחה האלהית עמהם ולזה חרה אף ה' ואמר לא אותך מאסו כו' ואמר שמואל לא כי מלך ימלוך עלינו וה' אלהיכם מלככם יורה שהיה החטא בבעטם במלכות האלהי ובוחרים המלכות האנושי ומפני זה לא הקים מלך ולא שאר השופטים להיות הדבר בלתי הגון ולאומר שיאמר ואם היתה שאלת מלך בלתי הגונה כאמו' אם כן כאשר שבו ישראל בתשובה למה לא בטלו המלכות כי אין לטבול ושרץ בידו והאל יתברך למה צוה למשוח את דוד למלך עליהם ונתן לו ולזרעו אחריו ברית המלכות לעול' ואם כן היו תמיד בחטאם הנה לזה אשיב. מלבד מה שכתבתי בשם החכם. שאם היה שאלת המלך חטא מפורסם בתורה היה התירו ממה שיקשה אבל אני לא אמרתי אלא שהוא דבר הרשות ועם היות פועל היצר הרע לא הזהירה התורה עליו והוא כענין היפת תואר שאין המצוה מהתורה שיבעל האדם אותה הנדה והשפחה הזוכה במלחמה ולא הזהיר גם כן עליו שלא יבעול אותה שדברה תורה כנגד יצה"ר וכיון שכן ישראל גם כן אעפ"י שעשו שלא כהוגן בשאלה מ"מ לא יחשבו בטובלים ושרץ בידם כיון שאין כאן עבירה נאסרת בתורה והיה די להם שיקיימו מ"ש התורה לשים עליהם מלך אשר יבחר ה' אלהים ולזה מ"ש שמואל אליהם אל תיראו וכו' אך לא תסורו מאחרי ה' ר"ל אין הדבר אסור מצד עצמו כי אם לא תסורו מאחרי ה' הנה יהי' המלך כלי ואמצעי להצלחתכם ולישועתכם ואם לא תעשון כן גם אתם גם מלככם תספו ולפי שהם לא יחשבו שבהמלכת המלך האנושי יפרד מהם השגחת המלך האלהי ית' אמר כי לא יטוש ה' עמו בעבור שמו הגדול ר"ל אעפ"י שהמלכתם מלך ב"ו עליכם לא יטוש מלכנו האמיתי ית' את עמו בעבור שמו הגדול עם היותכם בלתי ראויים אליו ונתן הסיבה ואמר כי הואיל ה' לעשות אתכם לו לעם ועם היות בכם מלך אנושי תקראו עם ה' והוא ית' המלך האמתי בתוככם ולפי שלא יאמר כלום מתקנא אלא גיבור בגיבור כמוהו כמאמרם ז"ל לכן אחר שבקשו ישר' מלך כמשחו המלכים תמיד ולא צויתי שיעבדו אותם כי לא היה החפץ האלהי רק שילכו אחרי ה' ולא יסורו מן המצוה ימין ושמאל ולכן בחר בדוד עבדו ויקחהו ממכלאות צאן להיות גלוי וידוע לפניו טבעו ותכונתו שיהיה ירא את ה' במצותיו חפץ מאד ולכן עשה ה' שהנביא שמואל עצמו ימשח אותו כדי שלא יאמר העם שהנביא חרה לו הטב בשאלם מלך מפני כבודו בבקשו השררה והכבוד ולהורות שהנביא לא לכבוד עצמו דורש כי אם תועלת ישראל ביוהו על כן ע"כ תורף דבריו ז"ל:

ולע"ד להניף ידי על הג' דיבורים הנז"ל ועל דברי מהרי"א ז"ל אתא לאתת למצוא דברי חפץ מאשר אקשה על דבריו ואין התכלית בסתירת דבריו כי אם בבנין דברי חז"ל שהוא דוחה אותם גם אהבת האמת במה שנוא אמת בדיבור הראשון הכית בו. שאין מציאות מלך בעם הכרחי הנה לע"ד שבאומה הישראלית הדין עמו שאין בו צורך הכרחי כי ה' מלכם ומושיע' כמו שאמר מהרי"א ז"ל אמנם בשאר האומות וכן בישראל אחר שבחרו לשים עליהם מלך אין ספק שהמלך היחידי תהיה הנהגתו נכונה יותר מהיותם רבים ונכבדים. וכדברי שע"ה שאמר בפשע ארץ רבים שריה ושארי ליה מארי למהרי"א ז"ל במ"ש שע"ה לעצמו היה דורש חלילה אבל הוא האמת שאוי לעם שכולם ראשים אלא שאותם המדינות שהזכיר מהרי"א ז"ל בחרו ברע במיעוטו כי ראו שהמלך היה בליעל אבל בהיות המלך יחיד ירא ה' תהיה הנהגתו מעולה שאין למעלה הימנה והעד יחזקאל ועשיתי אותם לגוי אחד כו' ומלך אחד יהיה לכולם למלך כו' ובסמוך כא' שם ועבדי דוד מלך עליהם ורועה אחד יהיה לכולם ואחז"ל דבר א' לדור ובפרט באומה הישראלית אשר בהיותו דבר זוכה ומזכה. תשרה עליו רוח אלהין קדישין בכל אשר יפנה יצליח לב מלך ביד ה'. אחר שכתבתי זה מצאתי לרב ב"ע ז"ל בפ' שופטים שער פ"ה עלה קנ"א חולק על דברי מהרי"א ז"ל ומסכים לדעתי זה ושמחתי לכתוב שיטתו בסמוך בס"ד:

ובדבור השני אכיא היות המלך הכרחי היה באומות לא בישראל שישראל ה' שופטינו ה' מחוקקינו וכו' כנו' בזה הדיבור הדין עמו בבחינת שאין להם צורך הכרחי במלך מצד אותם הג' בחינות אבל מ"מ בהיות להם מלך חסיד לוחם מלחמות ה' תחול עליו השגחת ה' ויהיה לכל דרכיו משכיל גם לענין הוראת שעה יהיה תועלת מהמלך היחיד בהיותו חסיד לית דימחא בידיה גם להיותו שוטר ומושל להקים דבר המשפט והראיה מהשבעים סנהדרין שהם היו רבים ואיש לא ימרה את פיהם ממורא של מלכות ולצדק ימלוך מלך ישראל להחזיק ביד הסנהדרין ולזה רמזו ז"ל במאמר ההוא אשר הביא מהרי"א ז"ל אמר עולא בקש משה רבינו מלכות ולא נתנה לו כדכתיב ויאמר אל תקרב הלום ואין הלום אלא מלכות שנאמר כי הביאותני עד הלום ע"כ כי חלילה לו למשה עניו לרדוף שררה ומלכות ישאל בפיו לתכלית כבוד ושררה חלילה אבל היה חפץ שתנתן לו מלכות לדורי דורות כענין דע"ה כדי שלא יכבה נרו לעולם ועד מלפני ה' אבל יהיה הוא וזרעו עומדים לתשובה במלכות שמים וז"ש בקש משה רבינו מלכות דלא א' בקש משה

מנחה קטנה

וירע הדבר וגו׳ תנה לנו מלך לשפטנו וגו׳ זה מסייע לפירושנו שאמרנו שזה שהיה עיקר תרעומו׳ ה׳ וגם שמואל במה שאמרו לשפטינו שהיה עיקר כוונתם לפרו׳ מינוי השופטי׳ ע״פ המלך שלא יהיה עליו מורא מלכות ואת יראת ה׳ לא דרשו כאמור למעלה: ויתפלל שמואל אל ה׳ זה תמוה כי אין כאן מקום לתפלה ואפשר שתפלה זו היה שלא יענשו ישראל על ידו על אשר מאסו בו כי כל שחבירו נענש על ידו אין מכניסי׳ אותו במחיצתו של הקב״ה ולזה השיבו הש״י אל תירא מזה ומעכשיו לא יבצר דבר מכל אשר זממו ושמע בקולם לכל אשר יאמרו יהי׳ תכלית כוונתם לאיזה אופן שיהי׳ לכל אשר יאמרו אליך שמע בקולם ואל תדאג שיענשו על ידך כי לא אותך מאסו לענוש ע״כ כי אם אותי באופן שאם יגיע להם עונש על זה לא יהי׳ בסיבת מאיסת אותך כי אם על אשר אותי מאסו ממלך עליהם ׃ ככל המעשים אשר עשו וגו׳ שכל העונש שהגיע עליהם על זה לא היה כ״א על אשר עזבו אותי ואלי היה הדבר נוגע כן הוא ג״כ עתה ובסיבת זה עלי לשלם להם כמעשיהם ולא יענשו בסיבתך׃ גם יש היכחה קצת לזה הפירוש מהושע שאמר ושופטיך אשר אמרת תנה לי מלך ושרים וגו׳ וכי היכן מצינו שאמרו כן אלא כדפרישי׳ שעיקר כוונתם היה לשנות להם שופטים ע״פ מלך וז״ש ושופטיך אשר אמרת תנה לי מלך ושרים וגו׳ שבקשת לך משפטי׳ ושרים ע״פ מלך כדפרישי׳: והגדת

רד״ק

אתה כל ימי חייך אחר שאין אתה יכול לחזור על המקומות היו אומרים טוב הוא אם אמרו נמנה בעצמך מלך עלינו אחר שאתה זקנת והמלך ישפטנו ויוכיחנו ויהיה מוראו עלינו לשמור דרך ה׳ זו השאלה היתה טובה אבל כשאמרו שימה לנו מלך זה היה רע ומיעוט בטחון בהשם ועוד שאמרו ככל הגוים והם לא היו צריכים ככל הגוים אם היו שומרים דרך ה׳ כי הוא לוחם את מלחמות׳ והם אמרו ויצא לפנינו ונלחם את מלחמותינו לפיכך אמר הקב״ה לשמואל לא אותך מאסו כי אותי מאסו ממלוך עליהם ואין כונתם שימאסו אותך למשפט כי אינם רוצי׳ מלך בדב׳ המשפט לבד כי די היה להם בך כל ימי חייך אבל עתה כשמלאו שילה לשאול שופט שאלו מלך ואותי מאסו ממלוך עליהם וסלקו בטחונם ממנו ׃

ובדברי רבו׳ ז״ל מחלוקת מהם אמרו למה נענשו על שהקדימו ככל הגוים ומהם אמרו לא בקשו להם מלך אלא להעבידם ע״א שנאמר שימה וגומר והיינו אנחנו ככל הגוים ומהם אמרו זקנים שבהם כהוגן שאלו שנאמר שימה עלינו מלך לשפטנו ועמי הארץ שבהם קלקלו שנאמר והיינו גם אנחנו ככל הגוים׃ ויתפלל שמואל׃ התפלל שתבא אליו הנבואה בענין זה מה ידבר ה׳׃ גם

תרגום

ובאיש פתגמא בעיני שמואל כד אמרו מני לנא מלכא למידיננא וצלי שמואל קדם יי׃ ואמר יי לשמואל קביל למימר עמא לכל דיימרון לך ארי לא יתך רחיקו ארי בפולחני קצו מלמהוי מלכא עליהון

מקרא

ו וַיֵּרַע הַדָּבָר בְּעֵינֵי שְׁמוּאֵל כַּאֲשֶׁר אָמְרוּ תְּנָה־לָּנוּ מֶלֶךְ לְשָׁפְטֵנוּ וַיִּתְפַּלֵּל שְׁמוּאֵל אֶל־יְהוָה׃
ז וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־שְׁמוּאֵל שְׁמַע בְּקוֹל הָעָם לְכֹל אֲשֶׁר־יֹאמְרוּ אֵלֶיךָ כִּי לֹא אֹתְךָ מָאָסוּ כִּי־אֹתִי מָאֲסוּ מִמְּלֹךְ עֲלֵיהֶם

רש״י

וירע הדבר׃ לפי שאמר לשופטנו ככל הגוים׃ סעד

פי׳ רבי׳ ישעיה

כי אותי מאסו׃ פי׳ שאני הייתי מקים להם שופט והיה מושיעם כשהייתי רואה שהיו שבים אלי׳ ועכשיו שואלים בפתו׳ מכלי ורוצי׳ שימלך מלך קבוע עליהם ככל הגוים׃

כלי יקר

בוחרים במלכות האנושי ומפני זה לא הקים יהושע מלך ולא שאר השופטים יראי ה׳ וחושבי שמו להיותו דבר בלתי הגון כו׳ אשר זו קושיא לר׳ יהודה לסבר במס׳ סנהדרין פ״ב שלש מצות נצטוו ישראל בהכנסתן לארץ כו׳׃ ולע״ד להבין זה במה שכתב על דברי ר׳ יהודה רש״י ז״ל ג׳ מצות להכי נקט ב׳ מצות הללו שהם הלויות זו בזו לעשותן כסדרן כדמפרש לקמן בתחילה מלך ואחריה עמלק ואחרי׳ בית הבחירה בכניסתן לארץ דבכולהו כתיב ירושה וישיבה וירשתם וישבת

[illegible]

לא יסור שבט מיהודה ובפרט היות הדבר קודם זמנו ופגה ידע לא יהיה אחרית טוב ולכך היה כתבה אל הכלי׳ מלבד שחז״ל אמרו שמהיותו עניו מאד ברח מעם הסדרה׃ והנה הטעם שפירשתי נכון ונרמז בשם שאול שהיה דרך השאלה ועדאי׃ גם אפשר שנרמז בשמו שאול עמו כי חטא ישראל הנזכר היה ששאלוהו פגה קודם ומן עת הזמיר ממלכות הגיע כאמור וזהו שאול לשון שאלה על ששאלו אותו קודם אונו ואכלוהו פגה לכך לא הצליחו ואפשר לרמוז הסוד בזה בכלל ר׳ יהודה

[illegible]

מנחה קטנה

ויאמר זה יהיה משפט · והנה הודיע שמואל לישר' את משפט המלך ר"ל פיקת המעשר מהם ולאסור שאין המלך מותר באותם הענינים שזכר אבל רצה שמואל לירא׳ם ולבהלם והודיעם מה שיעשה המלך כשיתחזק על ממלכתו כשיקשה להם ממה שלא אפשר לעשותו מגד משפטי התורה : וזעקתם

גם לך · פירו׳ עמך כלומר אע"פ שאתה עמה׳ ויצאת לפניהם במלחמותיהם והצליחו עד אשר השלמת להם אויביהם עד אשר לא הוצרכו למלחמה כי השיבות על הדרך הטובה אע"פ כן עתה מרדו בי גם עמך לשאול להם מלך מה שלא היו צריכי׳ כי אין להם מלחמ׳ כי אם מלחמת נחש מלך בני עמון : משפט׳ חוק וכן משפט הכהנים מאת העם וכן תרגם יונתן נימוסא · ונחלקו רבותנו ז"ל במשפט המלוכה רבי יוסי אומר כל האמור בפרשת המלך מלך מותר בו רבי יהודה אומר לא נאמרה פרשה זו אלא ליראם ולבהלם : ורצו

רשי

העד תעיד בהם · שתהא אימת מלכם עליהם : ולעשות

עֲלֵיהֶם׃ כְּכָל־הַמַּעֲשִׂים אֲשֶׁר־עָשׂוּ מִיּוֹם הַעֲלֹתִי אוֹתָם מִמִּצְרַיִם וְעַד־הַיּוֹם הַזֶּה וַיַּעַזְבֻנִי וַיַּעַבְדוּ אֱלֹהִים אֲחֵרִים כֵּן הֵמָּה עֹשִׂים גַּם־לָךְ׃ וְעַתָּה שְׁמַע בְּקוֹלָם אַךְ כִּי־הָעֵד תָּעִיד בָּהֶם וְהִגַּדְתָּ לָהֶם מִשְׁפַּט הַמֶּלֶךְ אֲשֶׁר יִמְלֹךְ עֲלֵיהֶם׃ וַיֹּאמֶר שְׁמוּאֵל אֵת כָּל־דִּבְרֵי יְהוָה אֶל־הָעָם הַשֹּׁאֲלִים מֵאִתּוֹ מֶלֶךְ׃ וַיֹּאמֶר זֶה יִהְיֶה מִשְׁפַּט הַמֶּלֶךְ אֲשֶׁר יִמְלֹךְ עֲלֵיכֶם אֶת־בְּנֵיכֶם יִקָּח וְשָׂם לוֹ בְּמֶרְכַּבְתּוֹ וּבְפָרָשָׁיו וְרָצוּ

ג׳חס׳ · ה׳ · ד׳ זג׳ · ג׳קמצי׳וכל אתנ׳וס״פ דכו׳

עֲלֵיהוֹן׃ כְּכָל עוֹבָדַיָּא דִּי עֲבָדוּ מִיּוֹמָא דְּאַסֵּיקִית יַתְהוֹן מִמִּצְרַיִם וְעַד יוֹמָא הָדֵין וּשְׁבַקוּ פּוּלְחָנִי וּפְלַחוּ לְטַעֲוַת עַמְמַיָּא כֵּן אִינוּן עָבְדִין אַף לָךְ׃ וּכְעַן קַבֵּיל לְמֵימְרֵיהוֹן בְּרַם אֲרֵי אַסְהָדָא תַסְהִיד בְּהוֹן וּתְחַוֵּי לְהוֹן נִימוֹסָא דְּמַלְכָּא דְּיִמְלֹךְ עֲלֵיהוֹן׃ וַאֲמַר שְׁמוּאֵל יַת כָּל פִּתְגָּמַיָּא דַּייָ לְעַמָּא דִּשְׁאַלִין מִינֵּיהּ מַלְכָּא׃ וַאֲמַר הָדֵין יְהֵי נִימוֹסָא דְּמַלְכָּא דִּי מְלֹךְ עֲלֵיכוֹן יַת בְּנֵיכוֹן יְדַבַּר וִימַנֵּי לֵיהּ בִּרְתִיכוֹהִי וּבְפָרָשׁוֹהִי וּרְדָפִין

ויעזבני ג׳ חס׳ בליש׳ וסימ׳ ויעזבני ויעבדו אלהים אחרים דשמוא׳ · יען אשר עזבני דירמיה · חסר ואמת ולא יעזבך : המה עשי׳ ה׳ דסמיכי בקריא׳ וסי׳ נמסר בסדר ויקהל · העד תעיד בהם העדה בהם ד׳ בליש׳ בקרי׳ וסי׳ אך כי העד העיד בהם ותעד בהם להשיב׳ · אשר העדות בהם · ואעידה בהם : יקח ג׳ קמצין בקריא׳ וסי׳ וזה יהיה משפט המלך · גם אתו לאשור יובל · בנשך לא יתן · וכל אסף דכוו׳ קמצין :

כלי יקר

ביון ב׳ הכתות המדייכות ושמואל לא דן אותה אלא להבנה שלישית שימה עלינו מלך ככל הגוים לשפטנו ולכך לא הזכיר בדבריו אלא וירע בעיני שמואל כאשר אמרו תנה לנו מלך לשפטנו לעומת זה השיבו הקב"ה ואמר ה׳ לשמואל אל תהי צדיק הרבה אלא שמע והבן בקול העם לכל אשר הוכל לפרש שיאמרו אליך וז"ש אשר יאמרו בלשון עתיד ולא אמר אשר אמרו שלא ראוי שתבין בדבריהם כל מה שאפשר שיסבלו מהפירושי׳ לגנאי דהיינו אותם הב׳ פירושים כי דע לך שכוונת דבריהם שאמרו ככל הגוי׳ כיונו לו׳ שרצו להיות כגויי ההם בלי עול תורה ובלי עול דעה אלא בחרו להיות ככל הגוים ודיניהם כי לא אותך ...

כלי יקר

מצטער וכאילו לי היה וזה הוא שאמר גם לך רוצה לומר ראוי להוסיף גם על אותם מעשים שעשו היום העלותי אותם וכו׳ זה אשר המה עושים לך כעת שעלי היו כולנה · ומה שאמר איש לאהליו דרשו לאלהיו לעבוד בו עבודתו ולבכות במה לעצמו. דאם לא כן לאהליו למה לי וכיון שאיש מקריב באהליו הפירוד בעבודתו יהברך גוררת הגורמת לעוד מעט ויעבוד איש לאהליו ומאהליו בעבודה יהיה לאלהיו :

ועתה שמע בקולם אך כי העד תעיד וכו׳ עיין רש"י ז"ל והרד"ק ז"ל וכן הביא הרלב"ג ז"ל

ורצו לפני מרכבתו · מלרע והיה משפטו מלעיל על דרך נחי העי"ן אע"פ כן באו מהם מלרע כמו שכתבנו בחלק הדקדוק מספר מכלל וטעם ורצו על הפרשי' שומר או טעמו כי יקח מבניכם ג"כ להיותם רצים רגלי' לפני מרכבתו וכן תרגם יונתן כמו רצים ורדפין קדם רתיכוהי: ולעשות כלי מלחמתו · ת"י והזמנא למיעבד מאני קרביה וכל זה בשכר ולא בחנם אלא שהמלך קודם לכל אדם: לרקחות · לרקח מרקחת הבשמים וי"ת לשמשן: ולטבחות · מבשלות וכן בערבי יקרא המבשל טב"אך וה"כף בערבי תי"ת בעברי או יהיה כמשמעו לשון זביחה כי המבשלות יזבחו מה שיבשלו: ולאופות · אופות הלחם: וזרעיכם · פירוש שדות וכרמים וכבר אמר ואת שדותיכם ואת כרמיכ'

ורדפין קדם רתיכוהי: ולמנאה ליה רבני אלפין ורבני חמשין ואיכריא למינר ניריה ולמיחצד חצדיה ואומניא למעבד מאני קרביה ומאני רתיכוהי: וית בנתיכון ידבר לשמשן ולטבחן ולאפן: וית חקליכון וית כרמיכון וזיתיכון טביא יסב ויתן לעבדוהי: וזרעיכון וכרמיכון יסב חד מן עשרא ויהב לרברבוהי ולעבדוהי: וית עבדיכון וית אמהתכון וית עולימכון שפיריא וית חמריכון ידבר למהוי עבדין עבידתא: ענכון יסב חד מן עשרא ואתון תהון ליה לעבדין: ותצוחון ביומא ההוא מן קדם מלככון דאתרעיתון לכון ולא יקביל יי צלותכון ביומא ההוא: וסריבו עמא לקבלא למימר שמואל ואמרו לא אלהן מלכא יהי עלנא: ונהי אף אנחנא ככל עממיא ויתפרע לנא מלכנא ויפוק ברישנא ויגיח ית קרבנא: ושמע שמואל ית כל פתגמי עמא וסדרינון קדם יי: ואמר

ורצו לפני מרכבתו: ולשום לו שרי אלפים ושרי חמשים ולחרש חרישו ולקצר קצירו ולעשות כלי מלחמתו וכלי רכבו: ואת בנותיכם יקח לרקחות ולטבחות ולאפות: ואת שדותיכם ואת כרמיכם וזיתיכם הטובים יקח ונתן לעבדיו: וזרעיכם וכרמיכם יעשר ונתן לסריסיו ולעבדיו: ואת עבדיכם ואת שפחותיכם ואת בחוריכם הטובים ואת חמוריכם יקח ועשה למלאכתו: צאנכם יעשר ואתם תהיו לו לעבדים: וזעקתם ביום ההוא מלפני מלככם אשר בחרתם לכם ולא יענה יהוה אתכם ביום ההוא: וימאנו העם לשמע בקול שמואל ויאמרו לא כי אם מלך יהיה
כ עלינו: והיינו גם אנחנו ככל הגוים ושפטנו מלכנו ויצא לפנינו ונלחם את מלחמתנו: וישמע שמואל את כל דברי העם וידברם באזני יהוה: ויאמר

ג' בספ' וז גם כי ברחו' גלגן

רש"י

ולעשות כלי מלחמתו · לעשות אותם אומנים וכפחים ונגרים: לרקחות · מתקנות מרקחים ובשמים לתמרוקי הנשים: בארן

רלבג

טו וזעקתם · ואמר להם הנה יכבד עליכם זה עד אשר תזעקו לה' ממכבד העול שיעמיס עליכם מלככם ולא יענה ה' אתכם כי רוע בחירתכם הביאה אתכם כל זה ומאנו העם כי על כל פנים הם בוחרים שיהיה להם מלך לשפטם ויאמ' להם מהתועלת ממנו שיצא לפניהם להלחם את מלחמותיהם עד שלא ימשלו עליהם האויבים באופן שהיו מושלים מקד' כי המלך יסבב שיתקבצו כל העם להלחם עם אויביהם　והם

מסרה

ולא יענה ה' בקריא' וסי' וזעקתם ביום ההוא · אז יזעקו אל יי' דמיכה · ישאהו על כתף · שם יצעקו ולא יענה · לעבדי קראתי ולא יענה; ונלחם ה' פתחין בקריא' וסי' נמסר בסדר שמות:

כי השדות והכרמים והזתים הטובים יקחם כלם אם ירצה ושאר השדות והכרמים יעשר ר"ל יקח המעשר מן השדו' והכרמים או מתבואות אחר מעשר הלוי' · ורבותינו ז"ל פירשו לא שיקח השדות והכרמי' אלא פירותיהם אם יצטרכו אותם עבדיו כשילכו למלחמה יפשטו על המקומות אם אין להם מה יאכלו שם יקחו אותם ונותן את למיהן אבל מעשר התבואה והפירות והצאן הוא משפטו בכל עת שירצה שהרי שלמה מלך ישראל היה לוקח וכן לקחת בנותיכם לנשי' ולפלגשי' בכל אשר יבחר והראיה כי לא אמר שיקח השדות והכרמים והזתים לעצמו אלא ונתן לעבדיו כלומר לאנשי מלחמתו כי כלם עבדיו אלא מהו ונתן לעבדיו לאנשי החיל אשר עמו לא שיקח גוף השדות והכרמים לעצמו שאם כן היה לוקח אחאב כרם נבות במשפט המלוכה ולא היתה מצטרכת איזבל לכל הגלולים ההם ולשפיכת דם נקי ומה שאומר הטובים כלומר שיבחר מהטובי' לקחת פירותיה' ולתת לעבדיו ומה שאמר שדותיכם וכרמיכם וזיתכם כי הם עיקר המחיה וכן אמר דגנך תירושך ויצהריך: לאנכם יעשר · ובכללם הבקר שהרי לא זכר בפרשה: ואתם תהיו לו לעבדים · אמר שאמר כל הפרשה מה צריך ואתם תהיו לו לעבדים הלא אמר שיקח הבנים והבנות והשדות והכרמים וכל מה שירצה אמרו רבותינו ז"ל שיוכל להטיל מס עליכם כתיב הכא לעבדי' וכתיב התם והיו לך למס ועבדוך: ויאמרו לא · בדגש הלמ"ד וכן ויאמרו לא כי ברחוב נלין: ושפטנו מלכנו · בדברי הדיינין או פירושו יקח משפטינו מיד אויבינו כמו שפטני ה' וריבה ריבי וכ"תי ויתפרע לנא: ונלחם · מבנין נפעל כלומר הוא יהיה נלחם את מלחמותינו וכ'תי במקלת הנוסחאות ויגיח ית קרבנא ואפשר שהיה הנ"ון למדברים בעדם מהקל וכן הוא בתרגום במקלת הנוסחאות ונגיח ית קרבנא: וידברם באזני ה' · כתרגומו וסדרינון קדם ה' כלומר בתפילתו שהתפלל לאל שיענה בדבר המלוכה וסדר דבריהם לפניו:

ויקי

כלי יקר

דאלה לומר ויעשה מהם גם כן סרים פקידים על החורשים לחרוש ועל הקוצרי' לקצור לא שהם עצמ' יחרשו ויזרעו כי הוא עול גדול · או אפשר כפשוטו לחרוש חינם כי מורה התר הכל להאכיל לאנשי החיל הלוחמים מלחמותם:

ואת במתיב' יקח כו' עיין רש"י ז"ל וכן הביא הרד"ק ז"ל: **ואת** שדותיכם כו' וזרעיכ' וכרמיכם וגו' עיין הרד"ק ז"ל ומהרי"א ז"ל כתב שלפי הפשט שכל זה סיפור החמס שיעשה המלך ביד רמה בדברים בפשטן שכל הנזכר יקח חינם אין כסף כמה שאחז"ל שיקח פירות הכרמי' אפילו בדמים לא השדות הוא לפי' רבי יוסי האו' שכל הכתוב בפרשת המלך המלך זוכה בו עד כאן ולע"דן שלא לאו מדברי חז"ל הנז"ל והכי אומר דלפי חז"ל הנז"ל ואת שדותיכ' ואת כרמיכ' בו' על הפירות שיתן לחילו יתן דמיהם ניחא הרתי תרא הו' ואת שדותיכם כלומר לא שיקח השדו' עצמם אלא ואת הואה לומר הטפל להם דהיינו הפירות כמו שדרשו חז"ל כמו גבי ערלתם ערלתו אם פריו את לרבות הטפל לפריו · גבי וזתיכם לא כתב ואת לפי שאפי' שתיבת זיתיכם כולל ג"כ פני הזית וה"כ הי"לל ואת זיתכם עם כל זה ניחא שלא אמר ואת זיתכם לפי שסובלת פי' וזיתכם על הזתים עצמן הטובים דהיינו הפירות לא על עצי הזית והוא דקדוק נכון עוד מדוקדק לפיטת' הו' בכאן ונתן לעבדיו לא כן בסמוך פס' ונתן לסריסיו ולעבדיו והטעם שכאן שלוקח ביד רמה הפירות לא התיר לקחתם אלא לעבדיו והם אנשי החיל שהם מועילים לכלל ישראל ולכך התיר לו לקחת הפירות הטובים וכרמים אבל לא לסריסיו העומדי' לפניו אמנם בסמוך כשדבר על המעש' שיקח המלך בדינא דמלכותא דינא הז אמר ונתן לסריסיו ולעבדיו שבשלו הוא רשאי לחלק לסריסים ועבדים:

ואת עבדיכם כו' מהרי"א ז"ל כתב ואת עבדיכם כו' ר"ל גם יעשה עול אחר והוא שהעבדי' והשפחות והמורים ובחורים שיצטרכו לכל עבוד' האדמה עם היו' שכמל' יקח מהתבואות מעשר הנה עוד יקח מהם משרתיכם וחמוריכם באופן שלא יוכלו לעשות מלאכתן: ולע"ד המ' בשיקיח לא מלאכה יהיו משועבדים בעבדיהם ושפחותיהם ובחוריהם הטובים לעשות מלאכתו כשיצטרך לאיזו מלאכה שתהיה · אבל בכתוב מיותרת למ"ד למלאכתו ועוד יקח לעשות מלאכתו מהו ועשה למלאכתו אבל הכוונה בהו' ועשה למלאכתו שייחד אותם מיוחדים למלאכתו מוזר חליל' לים יומו וזהו ואת עבדיכם כו' יקח ועשה אותם מיוחדים למלאכתו והיותר טובים יבחר וייחדם לזה לאנכם יעשור כו' הרד"ק ז"ל ובכללם הבקר שהרי לא זכר בפרשה ואתם תהיו לו לעבדים הלא כבר אמר שיקח הבנים והבנות והשדות והכרמים ומהו ואתם תהיו לו לעבדים אחז"ל לתת לו מס שנ' בו והיו למס ועבדוך ע"כ וכן הביא מהרי"א ז"ל והוסיף עוד שאתם גם גופותיכם לא תהיו בני חורין כי המלך ישתעבד מכם כעבדים כנעניים בכל אשר ירצה:

ולעד"ן שאין זה ממשפטי המלוכה שאם כן הוא מיותר שכבר אמר ואת בניכ' יקח כו' אבל אמר שאתם מרצונכם תקבלו עול מלכות ואתם מאליכ' תשתעבדו והיו לו לעבדים והיינו דלא כתיב ואתכם יקח לעבדים אלא ואתם תהיו לו לעבדים מעצמיכם תהיו לעבדים תעבדוהו:

וזעקתם ביום ההוא כו' עיין הרלב"ג ז"ל ומהרי"א ז"ל וזעקתם ביום ההוא מלפני מלכיכם שלא תוכלו לשנוא בו יד כדכתיב כי מי שלא ידו במשיח ה' ונקה אבל וזעקתם ב' וס ההוא לפני ה' ועם היותו קרוב לכל קוראיו לא יענה אתכ' לפי שכבר התרה בכם ולא שמעת' עד כאן ולע"דן ביום ההוא פעמים שהם מיותרים די שיאמר וזעקתם מלפני מלכיכ' אשר בחרתם לפני ה' ולא יענה אתכם · אבל אמר שיהיה החמס שיעשה המלך ביום ההוא שימלוך החמס קם למטה רשע זהו שאו' וזעקתם ביום ההוא שימלוך ז' לא תזעקו אל ה' על מלככם אבל תזעקו מכאב לב על שאת' ברמתם כל זה לעצמיכם זהו שאו' זעקתם ביום ההוא מלפני מלכיכם והזעקה תהיה על שאתם בחרתם לכם וברוע בחירתכם באה אליכם הרעה הזאת שאין מנחם · וא' ולא יענה ה' אתכם ביום ההוא ר"ל מהיותו אוהב משפט בהכרח ישמע לזעקתכם ואע"פ שאין אתם זועקים אליו עם כל זה יענה לאחר זמן זהו שא' ולא יענה ה' אתכם ביום ההוא לא יענה הא לאחר זמן ביום אחר יענה כי יקוב הדין את ההר:

וימאנו העם לשמוע כו' והיינו ככל הגוים כו' יש לדקדק לשון גם שהוא מיותר דהי"לל לא כי מלך ימלוך עלינו גם או' והיינו גם אנחנו כו' מיותר שכבר אמר כן בתחל' שאמ' מגזי' עלינו וכבר זכרתי מה שאמר הרב ב"ע שכוונת' לו' לא יארע לנו זה כי אם מלך בלבד ר"ל מלכות הוא שיהיה עלינו בלבד אבל לא יעשה לנו חמס והו שא' לא כלו' לא יעשה לנו כמו שאתה או' כי אם מלך בלבד יהיה עלינו והיינו גם אנחנו ככל הגוים סובלים עול המלך ומסיו וארנוניו כדי לקבל תועלת המשפט ויצא לפנינו לכל דבר כבוד ותפארת יהיה הוא לצאת ולבא לפנינו וג"כ ונלחם את כל מלחמותינו · ועיין הרד"ק ז"ל ומהרי"א ז"ל הוסיף לומר שאפי' שהמלך יעשה להם החמס ככו' ראוי לסבול העושק ותמס הפרטי הזה כדי להנצל מהחמס ועושק האויבים הנלחמים עמם שהמלך יצילם מהם וא' ועוד כיונו לו' שאין זה ראוי ליחשב חמס למלך כיון שהוא עובד עבודת' ולוח' מלחמות' הנה שברו אתו יהיה מה שיקח מן התבואות ופירו' והשתעבדות ולא חמס ע"כ ולפי זה או' לא כי מלך ימלוך עלינו הרי לא יחשב לחמס כ"א מלך יה' יה' עלינו ושפטנו ונלח' מלחמותינו אין ראוי לדונו בחמסן וגזלן והרלב"ג ז"ל כתב שעפ"פ הם רואים בחק המלך יען סבביות ישראל בלי מלך כשהיה בא על איזה מהם איזה מלחמה לא היו מתקבלים יחדיו לעזו' איש את רעהו ולכן היו מנוצחים מאויביהם ולכן בחרו במלך שאז הוא מחוייב לקבץ חילותיו ולהושיעם בבא מלחמה על איזו בפרט שיהיה וכאשר ראה הפי"ת כוונת' הסכים עמהם אך הייפיר' בסוף הענין שיהיו כזהרים לשמור התורה ואם לא יספו הם ומלכם · ולע"דן לדקדק יותו' שכיון שרוב המפרשים הסכימו היו' הפקדה שמואל על אומר ככל הגוים א"כ למה ישנו באולת' ולמה הקדימו לו' והיינו גם אנחנו ככל הגוים ושפטנו מלכנו דהיה להם לו' ושפטנו מלכנו ככל הגוים כדלעיל ונראה כי לפי ששמואל הגיד אל כל דברי ה' אל העם ובכלל זה אמר להם דברי ה' לא כי אותי מאסו ממלוך עליהם לעומת זה ענו יחדיו ואמ' לא ר"ל לא נמאס בה' ובעבודתו חליל' כי אם מלך יהיה עלינו והיינו גם אנחנו וכו' השני כתובים מקושרים יחדיו וה"ק כי אדרב' אם יעלה בדעתינו לעזוב את ה' ודרכו ולהיות גם אנחנו ככל הגוים ובחוקותיהם הנה המלך ישפטנו ר"ל שיעשה בנו משפט כתוב בתורה ועונש הראוי וזהו שא' כי אם מלך יהיה עלינו ימשך תועלת שאם היה נהיה גם אנחנו בכל הגוים לסגר מאחרי ה' הנה אז ושפטנו מלכנו על מה שהיינו גם אנחנו ככל הגוי' ישפטנו וייסרנו כמצא המלך מוצי' בהימתו לבלתי סור מן המצוה והתועלת שני ויצא לפנינו ונלחם את מלחמותינו ר"ל ירגים וינצער מהמלחמות שילחמ' בנו האויבנו כאילו הוא בעצמו כלא' שאילו יצוא הצער וזהו שא' ונלחם כו':

וישמע שמואל כו' עיין הרד"ק ז"ל וכן מהרי"א ז"ל פי' וידברם שהתפלל אל ה' שיגמהו ויטיב מה יעשה בענין המלך והרב ב"ע ז"ל הקשה בשער ל"ה וישמע שמואל כו' מה שמועה שמע מהם אשר לא שמע רהסוגה ולמה ידבר דבריהם באזני ה' שהרי אמר לו מתחלה שמע בקול' אך כי העד תעיד כו' ותירץ כי לפי שכבר שמע מפיהם בעת מה שלא שמע עד עתה וכמ"ש לא כי אם מלך ימלוך עלינו והיינו גם אנחנו ככל הגוים כו' כנז"ל בפ' הקודם בשם הרב ב"ע ז"ל לכך נאמר וישמע שמואל את קול דברי העם ירצה שדבר שמע מהם מה שגלה אזנו בכוונתם ולזה היתה השונתו שנית שמע בקולם והמלכת עליהם מלך כי נכון הדבר מאת האלהים מסכים עם מה שא' בתורה אשימה עלי מלך ככל הגוים כי היא הטענ' היותר כאות' בשאלה זו ע"כ:

ולע"דן במה שפי' שעכשיו חזרו ים' בתשובה ממה שאמר ככל הגוים בסוף שאז היה המובן ככל הגוים באמונות אבל בעת שהקדימו כוונו לו' שאם יטו מדרך הישרה והיינו ככל הגוי' הנה אז ושפטנו מלכינו במשפטו נקמו' להחזירנו למוטב והמלך לא יזיק אבל יועיל מאד מהמורא שלו לבלתי חטא וגם ילחם מלחמותינו אשר דברים טובים כאלה שמעם שמואל והנה מאד משמועת' כי היטיבו בכל אשר דברו זה שא' וישמע שמואל את כל דברי העם את כל דייק' מדבר קטן ועד גדול ולכך כיון שישרו' בעיניו וידבר' באזני ה' כי יהיו לרצון לא כן למעלה דכתיב וירע הדבר שלא דבר דבריהם באזני ה' אדרבה ויתפלל שמואל אל ה' לומר אל תשת עליהם חטאת אשר נואלנו ואשר חטאו ובזה מדוקדק אומרו שם ויתפלל ובכאן וידברם באזני ה' וכו':

ויאמר

מנחה קטנה

דישמאנו כעם לשמוע וגו' פי' אמרו אע"פ שאנו מקפידי' שבשיעול דבר שומם הרבות שבר לשובי' ולשופרי' שטעו כניך הוא מפני שהי' ע"י כך באו עינוי הדין ועוות הדין יעל זה אנו בועקי' לא על סטמון וע"כ מלך ימלוך עלינו וע"י יהי' הסכנסה ישרה באמת ובדק יבא לאור משפט ומה נסכמה תועלת יגיע לנו ע"י זה בענין מלחמה ושאר דברים באופן שינא שפתבנו בשכרנו שגרוים ע"כ ומה שסקנסת עלינו על שבזינו כבוד וירדת שמים כלדמיל עתה אנו אומרים לא כי לא כאשר אמרת שמשינו מורא שמים שפל ומורא ב"ו עיקר לא כי אלא כך אנו אומרים מלך יהי' עלינו שאע"פ שסעיקר הוא ע"י מורא שמים מ"מ ע"י שיש מלך שופט בארץ תכפל בארמה על השופטי' ומתוך שלא לשמה בא לשמה ידונו דין אמת לאמתו מורא שמים ואם פן ואולי יהי' פי מגדו תקפו להטות דין וליקח שוחד יהי' עליו מורא מלכות ועי"כ יעמוד כראשונ' שיחזור עליו יראת שמים · ומה שאמרנו והיינו ככל הגוים זה יהי' בעסקי המלחמה שהמלך מסדר מלחמתם ושניבהם ולא בזמנו כספכנו בו אלא על ה' ישמכו שיבלא לנו עזרת"י המלך והמלך איננו כי אם ויצא לפנינו ונלחם וגו' ומ"מ לה' הישועה: וישמע שמואל וגו' למד זה ממעשה רבינו שב' וישב משה את דברי העם אל ה' למען תורה דרך ארץ כו' אף כאן וידברם באזני ה' מפני הכבוד גם כראה נגה דרישות שמואל בעסקי ישראל תמיד ששמע את דברי העם מיד וידברם באזני ה' ולא שיבב כדי לשמוע מה יענה לו אותו על זה:

ניבי

זה תוסף לישראל חזוק ואולם כשלא היה לישראל מלך היו האויבים נלחמים עם קצת ישראל ואין הנשארים בלתי המוקים את ידם ובזה האופן היו האויבים מנצחים עם היותם מעטים מישראל הרבה וידמה שכבר אמר זה ואלו ידעתם מכחם מלך בני עמון שבא עליהם להלחם עמם. ואין שאמר להם שמואל בימה שאמר זה. ובאשר ראה השם יתברך כוונתם הטובה עשה לך היותם בסוף הענין על פי שמואל שיהיו מזהירים לשמור מצות התורה ואם לא הנה יספו גם הם גם מלכם: היה

ויהי איש מבן ימין. כן כתיב בשתי מלות וקרי מבנימין מלה אחת והענין אחד: קיש בן אביאל. ובדברי הימים אומר ונר הוליד את קיש ונר היה בן אביאל והלא היה אחי קיש ואבי אבנר כמו שאומר בזה הספר ויתכן לפרש כי אביאל היה שמו נ״כ נר ושני שמות היו לו כמו שמצאנו כמוהו רבים בדברי הימים והיו לו שני בנים האחד קרא שמו קיש והאחר קרא שמו נר כשמו והוא היה אבי אבנר. ומצאתי בויקרא רבה כי עיקר שמו אביאל והיו קוראים שמו נר לפי שהי׳ מדליק נרות במבואות האפלות: בחור

כב וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־שְׁמוּאֵל שְׁמַע בְּקוֹלָם וְהִמְלַכְתָּ לָהֶם מֶלֶךְ וַיֹּאמֶר שְׁמוּאֵל אֶל־אַנְשֵׁי יִשְׂרָאֵל לְכוּ אִישׁ לְעִירוֹ׃

וַאֲמַר יְיָ לִשְׁמוּאֵל קַבֵּיל לְמֵימְרֵיהוֹן וְתַמְלִיךְ לְהוֹן מַלְכָּא וַאֲמַר שְׁמוּאֵל לְאֱנָשֵׁי יִשְׂרָאֵל אִיזִילוּ גְּבַר לְקַרְתֵּיהּ׃

ט

א וַיְהִי־אִישׁ מבן־ימין [מִבִּנְיָמִין] וּשְׁמוֹ קִישׁ בֶּן־אֲבִיאֵל בֶּן־צְרוֹר בֶּן־בְּכוֹרַת בֶּן־אֲפִיחַ בֶּן־אִישׁ יְמִינִי גִּבּוֹר חָיִל׃

וַהֲוָה גַּבְרָא מִשִּׁבְטָא דְּבֵית בִּנְיָמִין וּשְׁמֵיהּ קִישׁ בַּר אֲבִיאֵל בַּר צְרוֹר בַּר בְּכוֹרַת בַּר אֲפִיחַ בַּר גַּבְרָא מִשִּׁבְטָא דְּבֵית בִּנְיָמִין גִּיבַּר חֵילָא׃

ולו ... וליה

כלי יקר

ויאמר ה׳ אל שמואל שמע בקולם. מהרי״א ז״ל כתב שמע לשון הבנה הבן ושמע בקול׳ שבין שאמרו לך תנה לנו מלך כונת׳ שהדבר מסור בידך וזהו שאמר והמלכת עליהם מלך ר״ל שהמלכה בידך היא להמליך אשר תחפוץ והודה נא לדבריו׳ שאתה תמליך עליהם ומזה למד שמואל שאמר לאנשי ישראל לכו איש לעירו ר״ל אני אמליך המלך כמו שאמרתם מה לכם בזה לכו לעירכם ואני אעשה כדבריכם והיתה הכונה כי האל יתברך יבחר במלך כאשר ירצה והוא יקראם ויאסוף את ישראל אחרי שהודיעהו הש״י המלך אשר ימלוך עליהם: ולע״דן שאמר שיסרו דברי העם באזני ה׳ ...

כלי יקר

בישורון מלך ונקרא מחוקק כי שם חלקת מחוקק ספון ואחריו יהושע ראש לכובשי׳ איך לא היו משבט יהודה אבל היו משבט לוי ואפרים והשופטים משאר השבטים השלישית שאם ניתן המלכו׳ ליהוד׳ על אחיו היה ...

בוא ובניו בקרב ישראל וכו׳ ואמרו בסנהדרין שהמלכות ירושה היא למלך וכו׳ והביאו הרמ״בן ז״ל בפ״א מהלכות מלכים וכן מוכיח לשון הכין ה׳ את ממלכתך עד עול׳ ואם כן ברכת יעקב אבינו מה תהא עליה ומה שכתב הרמ״בן ז״ל שהיה שאול מולך על חלק מישרא׳ או מולך על ישרא׳ מתחת יד מלך יהודה זה אינו שהו׳ הכין ה׳ את ממלכתך עד עול׳ מורה שממלכתך כעין שאתה מולך כן תהיה עד עולם. מכח שבעה טענות אלה הוכיח מהרי״א ז״ל שהו׳ לא יסור שבט מיהודה אינו אומ׳ על שבט המלכות אבל אמר שבט על ממשלה ושולטנות שלא יסור זה מיהודה שבדגלי׳ ראשון ובמלחמה יהודה יעלה בתחלה ולעולם היה ליהודה שם וגדולה לבדו דכתיב ויהיו ישראל שמנה מאות אלף ואיש יהודה חמש מאות אלף איש שנזכרו יהוד׳ הנבדלים במעלה ואמר שלא יסור שבט הנהגה גם בתוך הגלות ומחוקק ומורה צדק עד ביאת משיח או אמר שבט כמו ופקדתי בשבט פשעם לו׳ שאפי׳ שלא יסור שבט מיהודה אלא שיהיה תמיד נגוע ומוכה עכ״ז גם כן לא יסיר מחוקק מבין רגליו על דרך כל זאת באתנו ולא שכחנוך והתמדת היסורין והתמדת היותו מחוקק בתורה ימשך זה עד כי יבא שילה הוא המשיח ואז ולו יקהת עמים ר״ל אל שבט יהודה או אל המשי׳ ואמר זה בפרט על שבט יהודה לפי שהוא אשר בא בגלות הזה והוא העתיד ליגאלו בעצ׳ ורהשוכה כמו שנאמר קח לך עץ אחד וכתוב עליו ליהודה וכמו שנאמר הנה אני לוקח את עץ יוסף וכו׳ ונתתי אותי על עץ יהודה והטעם שבחר ה׳ בשאול משבט בנימין כששאלו ישראל מלך להיותו ראוי והגון למלוך ולא היה מונע אליו לא מצדו ולא מצד משפחתו ולא מצד שבטו והמלכות נתנה לו מורשה לעולם ולבניו אחריו עד עול׳ עוד אפשר שרצה הש״י שימלוך המלך מהשבט הקטן בנימין ודוד וממועט שבשבטים מענין פילגש בגבעה וכמ״ש שאול עצמו הלא בן ימיני אנכי מקטני שבטי ישראל להורות שהשי״ת מקים מעפר דל וכדי שלא ירום לבבו מאחיו בגודל שבחו וכאשר חטא ניתן המלכות לדוד מצד עצמו לא מצד היותו משבט יהודה אדרבא מצד דוד ניתן המעלה לשבט יהוד׳ וז״ש ויבחר ה׳ בי לעול׳ כי ביהודה בחר ה׳ וזה יורה שהיה התחלת החסד לדוד לא ליהוד׳ ולז״א תחילה ויבחר ה׳ כי בו בחר ה׳ ראשונה ואח״כ אמר כי ביהודה בחר ה׳ ואח׳ זה אמר כי ביהוד׳ בחר ה׳ לנגיד ובבית יהודה בית אביו וכו׳ לומר שאחרו בחר בו מפני צדקתו בחר האל ית׳ להתמי׳ המלכות בשבטו ולא בכל בית ממנו כי אם בבית אביו ולא בכל א׳ מאחיו כי אם בו ובבניו הנה בארו שהוא היה התחל׳ והסיבה לא יהודה והאריך ברא״י יעויין בספרו: ולעד״ן לקיים דברי הרמ״בן ז״ל ולהניף ידי על הטענות ז׳ שהביא מהרי״א א׳ לא׳ למאוה אשבון להשיב בעד הרמ״בן כי הטענה הא׳ שטען שלא יסור שבט מיהודה שהי״ל לא יסור מלכות מיהודה כי שם שבט אינו ...

רדק

בחור וטוב · פי' טוב בתואר ובמראה וכ"ת יעולים ושפיר פי' טוב בתאר וכן טוב ממנו שפיר מיניה: בארץ שלשה · תרגם יונתן בארעא דרומא וכן תרגם מבעל שלשה מארעא דרומא · בארץ שעלים · תרגם יונתן בארע מתברא: בארץ צוף · תרגם יונתן בארע דבה נביאה: ודאג לנו · תרגם יונתן ויציף לנא כלומר יפחד וכן בבראשית רבה ואיה השה לעולה אמר לו יציף ההוא גברא מכל מקום ה' יראה לו השה: והאיש נכבד · כלומר נכבד וגדול בדברי הנבואה כל אשר ידבר בא יבא וכן תרגם יונתן וגברא מתנבי קשוט כל מה דיתנבי אתקיימא יתקיים והוצרך לומר זה אף על פי שכל נביא אמת כן הוא כי כל מה שידבר בנבואה יבא אלא לפי שהיה אנשים בזמן ההוא דבר הנבואה יקר עד שהתנבא שמואל והוברי שמים או הקוסמי' שהיו בהם או בעלי אוב אם יאמרו פעמים העתידות או הנעלם יכזבו פעמים רבות לפיכך אמר כל אשר ידבר בא יבא: את דרכינו אשר הלכנו עליה · כלומר הדבר אשר הלכנו בעבורו: ומה

ב וְלֵיהּ הֲוָה בַר וּשְׁמֵיהּ שָׁאוּל עוּלֵים וְשַׁפִּיר וְלֵית גַּבְרָא מִבְּנֵי יִשְׂרָאֵל שַׁפִּיר מִינֵּיהּ מִכַּתְפֵיהּ וּלְעֵילָא רָם מִכָּל עַמָּא׃ ג וְאַבְדָא אֲתָנַיָּא לְקִישׁ אֲבוּהִי דְשָׁאוּל וַאֲמַר קִישׁ לְשָׁאוּל בְּרֵיהּ דְּבַר כְּעַן עִמָּךְ יָת חַד מֵעוּלֵימַיָּא וְקוּם אִיזִיל בְּעֵי יָת אֲתָנַיָּא׃ ד וַעֲבַר בְּטוּרָא דְבֵית אֶפְרַיִם וַעֲבַר בְּאַרְעָא דָרוֹמָא וְלָא אַשְׁכָּחוּ וַעֲבַר בְּאַרְעָא מַתְבְּרָא וְלֵית וַעֲבַר בְּאַרְעָא שִׁבְטָא בִנְיָמִין וְלָא אַשְׁכָּחוּ׃ ה אִינּוּן אֲתוֹ בְּאַרְעָא דְּבַהּ נְבִיָּא דַיְיָ וְשָׁאוּל אֲמַר לְעוּלֵימָא דְעִימֵּיהּ אִיתָא וְנְתוּב דִּילְמָא יִשְׁבּוֹק אַבָּא מִן עֵיסַק אֲתָנַיָּא וְיֵצִיף לָנָא׃ ו וַאֲמַר לֵיהּ הָא כְעַן נְבִיָּא דַיְיָ בְּקַרְתָּא הָדָא וְגַבְרָא מִתְנַבֵּי קְשׁוֹט כָּל דְּאִיתְנַבֵּי אִתְקַיְּימָא יִתְקַיֵּים כְּעַן נֵיזִיל לְתַמָּן מָאִים יְחַוֵּי לָנָא יָת אוֹרְחָנָא דַּאֲתֵינָא עלה

ב ולו היה בן ושמו שאול בחור וטוב ואין איש מבני ישראל טוב ממנו משכמו ומעלה גבה מכל העם׃
ג ותאבדנה האתנות לקיש אבי שאול ויאמר קיש אל שאול בנו קח נא אתך את אחד מהנערים וקום לך בקש את האתנת׃
ד ויעבר בהר אפרים ויעבר בארץ שלשה ולא מצאו ויעברו בארץ שעלים ואין ויעבר בארץ ימיני ולא מצאו׃
ה המה באו בארץ צוף ושאול אמר לנערו אשר עמו לכה ונשובה פן יחדל אבי מן האתנות ודאג לנו׃
ו ויאמר לו הנה נא איש אלהים בעיר הזאת והאיש נכבד כל אשר ידבר בוא יבוא עתה נלכה שם אולי יגיד לנו את דרכנו אשר הלכנו עליה

מסרה

אשר עמו י"א וסי' ויאכלו וישתו הוא · ויאמר יעקב א' ביתו · ויבא יעקב לוזה · ויארבו על שכם · ואבימלך והראשים · מה ראיתם עשיתי · בארץ צוף · ושאול יושב בגבעה · ויקם דוד ויעבר הוא · ואנשים אשר עמו העלה · ויגש יואב והעם · וכל ד"ה דכו':

כלי יקר

הרמ"בן ז"ל סעד לדבריו ממה שאמ' ד"ה ע"ה ויבחר ה' אלהי ישראל בי להיות למלך על ישראל לעולם כי ביהודה בחר ה' שמאחר שאמרו ויבחר ה' אלהי ישראל בי חוזר לראש הענין לסדר הבחירה באי זה אופן היתה ואומרו שבתחל' בחר ה' כי ביהודה בחר ה' ובבית יהודה בית אבי ובבית אבי שעל כרחך מיתור סוף הפסוק שאומרו שנית ובבית אבי בא להורו' כדברי הרמ"בן ז"ל שהבחירה היתה ביהודה תחילה ואחר כך בבית אבי בי דאילו למהרי"א ז"ל או' ובבית אבי בי מיותר לגמרי שכבר אמר ויבחר ה' אלהי וכו' בי באופן שהבחירה היתה מתחלה ביהודה בזכות שהציל ליוסף כמו שאחז"ל ואח"כ בחר בדוד אלא שלפי שהיה כתעב שאלת מלך בעת ההיא בא' מב' בחינות הא' שעדין לא הגיע זמן של מלכות בית דוד ויעקב לא יעד שלא יהיה מלך מזולת שבט יהודה כי ייעודו של יעקב הוא שאחר שימלוך מלך ביהודה לא יסור עוד לא שלפי שהיה ראוי שלא להמליך מזולתו מהשבטים כיון שהוא חשוב בעיני ה' כשיעור זה שאחר שימלוך לא יסור שבט מיהודה לכך הוצרך הרמ"בן ז"ל לומר שלהיות כתעב שאלת המלך ואין בו הצלחה לכך לא רצה ה' שימלוך מלך באפו ית' ביהודה אבל יהיה מבנימין וז"ש הרמב"ן ז"ל לא רצה להמליך עליהם מן השבט אשר לא תאות המלכות לעולם שיהיה לעולמים ונתן להם מלכות שעה ולזה רמז הכתוב ואתן לך מלך באפי ואקח בעברתי לפי שנתנו לו שלא כרצונו ואומרו לפי שנתנו לו שלא כרצונו חוזר לראש לו' ואתן לך מלך באפי לא אל ואקח בעברתי כמו שהבין מהרי"א ז"ל בדברי הרמ"בן שסובר שנענש על שנתנו לו שלא כרצונו שלכך לקחו מברכתו ולכן לקחו וע"כ תמה מהרי"א ז"ל ואמר חלילה לש' מרשע וכו' ושאר תמיהותיו אשר בכלל הטענה הששי' כולם נסתלקו בזה דהרמב"ן ז"ל סברתו היא שכיון שניתן לו שלא כרצונו ע"כ אמר אתן לך מלך באפי אמנם ואקח בעברתי היינו שכיון שנכשל שאול בענין עמלק ונתחייב בעונש לא עמדה לו זכות ישר' כיון שמתחל' נמלך באפו לקחו אח"כ בעברתו על מעשיו של שאול עצמו ונצטרף לזה עון שאלת ישר' וז"ש הרמ"בן ז"ל ולכן לקו שאול ובניו בעברתו שנהרג שאול ובניו ונפסקה ממנו המלכות ולא ניתן להם מלכות של קיימא וז"ש נסכלת כי לא שמרת וכו' דברי הרמ"בן ז"ל נכונים גם דברי הרלב"ג ז"ל כנז"ל · והטענה השביעית וכל חלקיה אומרו דמלשון של בקש לו ה' איש כלבבו משמע שכלבבו של הש"ת לא היה מלכות שאול ולפי שאלהו בימי שמואל וגם השם יתברך יודע הוא העתידות וזהו בקש לו ה' איש כלבבו כן בקש לו בפיו כדי שיהיו פיו יתברך ולבו שוין באותו המלך לא כך שאין פיו ולבו שוים שהעפ"י שבפיו המליך אותך אין בלבו כן ואפי' יהיה שאול חסיד היתה נכונה ממלכתו עד עולם שיאריך ימים שאול על ממלכתו יותר משתי שנים ואחריו זרעו בקצת שבטים לקיים יאריך ימים על ממלכתו הוא ובניו וכו' שהמלכות ירושה ובפסק הרמב"ם ז"ל בפ"א מלכים ויהוד' בקצתם לקיים את אשר כלבבו ית' להמליך את יהודה ודוד באופן שאומרו הכין ה' את ממלכתך בבחינת מלכותו תהיה עד עולם אבל לא נכלל בזה זרעו שימלוך בכיוצא בו בכל ישראל כמובן בכל לזה אל הכנת ממלכתם עד עולם בזמן ולא באיכות המלכות שיהיה כיוצא בשיעור הזה הכמלא בעת שמולך בכל ישראל · זה הכלל רואה אני כוונת מהרי"א ז"ל לסתר דברי הרמ"בן ז"ל והם חזקים כראי מוצק ולא הרחבתי בזה כי דברי הרמ"בן ז"ל אינם צריכים חוזק:

ולע"דן לתת טעם בהמלכת שאול מבנימין מזולתו טעם חז"ל שמצד חסידותו ומצד זקנו שהי' מאיר במבואות האפלים כנז"ל הנה זכה שאול למלוכה מצד היותו גבור חיל לקח ליהות הברית מיד גלית כשנשבה ארון האלהים ביד פלשתים כנז"ל בפסוק וירץ בנימין מהמערכ' שאחז"ל זה שאול ובפסוק ויען המבשר פירשתי הבשורה שהבשורה מהצלת לוחות הברית מיד גלית הפלשתי שבשים נפשו בכפו על הצלת לוחות זכה למלוכה ואולי נרמז זה באומרו מבן ימין בשתי תיבות שלהיות ממינו אם דת הציל לכך בן ימין הוא ופשוטו מבנימין וכאילו אמר הפסוק שהעפ"י שהיה משבט בנימין עם כל זה זכה לפי שהיה קיש בן גדולים והיה גבור חיל ולו היה בן ושמו שאול שלא אמר ולו בן שא ולו היה בן כלומר שאול באותה הגבורה שעשה מהצלת הלוחו' ובשלימות חסידותו הנה היה לו בן רוצה לומר היה דומה אליו בכל אשר כל רואהו יכירהו כי הם זרע ברך ה' קיש אביו וגבור חיל ומיוחס כן הבחור ההוא לפי שהרשע בן צדיק אינו בנו אלא במקרה ההולדה לא בעצם ובאשונה וזהו שאמר ולו היה בן ושמו שאול שמו קודם לו ככל הצדיקים ושמו בועז ושמו מרדכי דומים לבוראם ושמי ה' כמו שאמרו חז"ל ובחסידות בחור וטוב וכו' והרד"ק ז"ל וטוב פירו' בתואר ובמראה וכת"י עולים שפיר וכן טוב ממנו שפיר מיניה ע"כ משכמו ומעלה גבוה מכל העם חז"ל אמרו שנאה בצוארו ובה נתגאה לכך נפל בחרב בצוארו · ולחז"ל עוד משכמו ומעלה שהוא פירו' למה שאמר ואין איש מבני ישראל טוב ממנו יכול מכל ת"ל משכמו ומעלה גבוה מכל העם ע"כ שהכוונה שבדבר הזה הפרטי שהיה יפה וטוב מכל בני ישראל וכו':

ותאבדנה האתנות וגו' י"ל לקיש מספיק מה צורך לו' סימן אבי שאול וכן ויאמר קיש אל שאול בנו אל שאול די ועוד קח נא אתך את אחד מהנערים שלא היה ראוי להיות תיבת נא לשון בקשה אלא בבי וקום לך נא בקש את האתונות · ונראה שכונת הכתוב לומר שהקב"ה עשה כן בכוונת המכוין שיאבדו האותנות כדי שיבא שאול אל שמואל ושיהיה ביאתו שלא בהיותו הולך במצות כבוד אב תכין לו המצוה הזאת להיותו ראוי לקבל עטרת המלכות וזהו שאמ' ותאבדנה האתונות לקיש ושיבת אבידה זו להיותו אבי שאול כדי שיאמר אל בנו לך וילך לפני שמואל הנביא וכו' וזהו שאמר ויאמר קיש אל שאול בנו שאמירה זו לתועלת שאול בנו היתה להגיעו למלכות ולפי שהיה שאול עניו מכל האדם וכמו שאמרו חז"ל בפסוק ודאג לנו וכו' וקיש אביו יודע בו כן וחשש פן ישים לדרך פעמיו לבקש האתונות יחידי לזה אמר קח נא אתך נא לשון בקשה שלא הלך יחידי אלא קח נא את אחד מהנערים וקום לך בקש את האתונות · ובזה אפשר שנבין אומרו ויאמר קיש אל שאול בנו רוצה לומר להיות שאול בנו הנודע לו בחסיד מקיים מצות אביו בזריזות

רשי

בארץ צוף · בארע דבה נבייא · צוף · כמו צופה: פן יחדל אבי מן האתונות · שתגדל דאגה שלנו עליו עד שישכח את האתונות: ודאג · אידוב"ירא בלע"ז: את דרכינו · מעשה האתונו' מה נהיה בם שבשבילם הלכנו את כל הדרך הזה: מה

רלבג

המה באו בארץ צוף · היא הרמה שהי' בית שמואל שם וקראה ארץ צוף לפי שהיו היושבים שם מתיחסים בצוף כמו שאמר בראש זה הספר כי אלקנה היה בן צוף ולא נכנסו עדיין ברמה אך היו בשדה העיר ויאמר

כלי יקר

והוא יחידי ימהר יחישה מעשהו ללכת לכך אמר לו כן קח נא וכו' כאמור וכתב את האתונות לרבות המלכות כי אותה הזה מבקש שהאתונו' הולכות הם מהשם יתברך וע"כ אמר בלשון יחיד בקש את האתונות שהוא המבקש האתונות ואת האתונות לרבות המלכות או אמר בקש ולא בקשו כי הנער אין לו צער בביקוש כי אם שאול לבדו המבקש ומצר ומצטער שהנער מאי איכפת ליה:

ויעבור בהר אפרים וכו' עיין הרד"ק ז"ל · ולע"דן לדקדק כי בפסוק הזה נזכרו ארבע' מקומות הר אפרים ארץ שלישה ארץ שעלים ארץ ימיני ובהר אפרים לא אמר ולא מצאו ולא לשון ואין וגבי בארץ שלישה אמר ולא מצאו וגבי וארץ שעלים ואין וגבי בארץ ימיני ולא מצאו מאי שנא וכן מאי שנא גבי בארץ שעלים כאמר ויעברו בלשון רבים וכל אחד ויעבור · ונראה כי במסע הראשון בעברם בהר אפרים לא אמר שום לשון כי לא תמהו שלא מצאום שם לכך לא אמר ולא מצאו כי אם במסע השני ויעבור בארץ שלישה ולא מצאו כאילו הוא תימה שתמהו איך לא מצאו בשני המקומות שעברו ותיבת ולא מצאו אל בארץ בלבד היא חוזרת דאי לבהר אפרים לערביניהו ויעבור בהר אפרים ובארץ שלישה ולא מצאו ובמקום השלישי בארץ שעלים לא היה קול מבשר ואומרו דרך כאן עברו וכיוצא כנזכר במקום ארץ שלישה אלא ואין לא מיגה ולא מקלתה שאפילו קול הברה מבשורת ראות אותם עוברות דרך שם אין · או אפשר כי במקום הזה הוא השלישי בלו לבקש זה מצד זה וזה מצד זה וזהו שאמר ויעברו בלשון רבים שעברו שניהם בארץ שלישה זה במערבה וזה במזרחה אשר חשבו להגיע למבוקשם על כן אמר שלא שוה להם זהו שאמר ואין ואולי להיות שעלים ארץ מדברא ואולי פירושו נחלקת לשנים על כן אמר כאן ויעברו שאול בצד א' והעם בצד שני ועם כל זה ואין כאמור · ואפשר לפרש בהפך שבמקום שכאמר ויעבור היינו שכל אחד ואחד עבר יחידי מצד אחד ועם כל זה לא מצאו לא הנער ולא שאול אמנם בארץ שעלים היה המקו' מסוכן להיותו ארץ מתברא ואולי נקרא כן על שם עברום האויבים ואל תקרי שעלים אלא שעולים שם האויבים על כן אמר ויעברו שעלים יחדיו ואין וכו' אמנם בארץ ימיני שבט בנימין חזרו ויעבור כל אחד ואחד לבדו כבתחלה כי שם חלקת שבטם בנימין:

המה באו בארץ צוף וכו' חז"ל בתוספתא דברכות פן יחדל אבי מן האתונות ודאג לנו מפני מה זכה שאול למלכות מפני הענוה דכתיב ודאג לנו שקל עבדו כיוצא בו אבל שמואל לא אמר כן אלא הנה נטש אביך את דברי האתונות ודאג לכם לאמר מה אעשה לבני ע"כ כוונת חז"ל פשוטה שאע"פי שגם שם נאמר ודאג לכם בשוה עכ"ז מדמסיק לאמר מה אעשה לבני משמע שהדאגה העיקרית שיאמר אותה היא זו לאמר מה אעשה לבני כי לנער יש תמורה אמנם שאול אמר ודאג לנו בשוה ולא הזכיר לאמר מה אעשה לבני אמנם מה שראוי לדקדק היא דהיכי קאמר אבל שמואל לא אמר כן שאין זה מדברי שמואל אלא סיפור דברים שמספר שמואל מה שיאמרו על שני האנשים אשר אצל קבורת רחל ואין לתלות הדברים אל שמואל · ונראה שהמאמר הזה סובר שהו' והנה אביך נטש וכו' כלם הם דברי שמואל ולא מדברי האנשים ההם כמו כן מפשוטו של מקרא אשר הלכת לבקש ויכריע זה אומרו נטש אביך את דברי האתונות שאם מצאן לא שייך נטישה כיון שנתקן הענין אשר לעומת זה כתב הרד"ק והנה נטש אביך פירש קודם שנמצאו ע"כ ואת זה רצו חז"ל והכריעו שהם דברי שמואל שאומר לשאול סיפור המאורע שקודם שנמצאו האתונות נטש דאגת האתונות ודאג לכם לאמר · ועוד מה ענין דכיון דהדאגה בלב והאמירה בפה לאמר מה אעשה לבני מנא להו לאנשים ההם שדאג לכם בלבו דילמא לא דאג אלא על מה שראה מזה הכריעו שהם דברי שמואל על פי הנבואה שידע מה שבלב אבי שאומר שדאג לכם על שניכם אבל לא בשו' אלא העיקר על שאול והיינו אומרו לאמר דלאו בפי' אמר כן אלא מכלל הדאגה שעם שהיתה לכם עכ"ז עיקר לאמר מה אעשה לבני ולפי זה יש ג' הכרחיות שהם דברי שמואל ב' מהלשון וא' מהענין · ורש"י ז"ל בארץ צוף בארעא דביה נביאה צוף כמו צופה כתיב כו' פן יחדל אבי מן האתונו' שתגד' דאג' עלינו עד שישכח את האתונות ודאג אירוכטי"רא בלעז ע"כ וכן הרד"ק ועיין הרלב"ג ז"ל · ולע"דן לדקדק אומרו לנערו אשר עמו דאשר עמו מיותר גם תיבת לבא מיותרת נשובה פן יחדל אבל זה מובן מדברי חז"ל הכנז"ל ענות שאול שהשוה נערו ועבדו אליו באומר ודאג לנו ואני אומר שגם בתחילת הפסוק מורה ענות שאול המה בארץ צוף ושאול אמר לנערו אשר עם היותו עמו משועבד אליו עכ"ז אמר לו לכה ונשובה שלא אמר נלכה ונשוב אלא לכה כאילו הנער עיקר והוא טפל אליו אשר בלכת הנער ישוב שאול זהו שאמר לכה ונשובה פן יחדל אבי מן האתונות שאולי ימצאם וידאג לנו אמנם לשון יחדל עתיד מוכיח כדברי רש"י ז"ל:

ויאמר לו הנה נא כו' עיין רש"י ז"ל וכן הרד"ק ז"ל והוסיף ע"ש · ומהר"יא ז"ל והאיש נכבד שלם במדות וכל אשר ידבר בא יבא שלם בדעות וזה לנו אות כי אולי יגיד לנו דרכינו אשר הלכנו עליה דרכינו ממש אשר הלכנו בארץ שלישה ובארץ שעלים וארץ ימיני שהיה הליכתנו בדרך עקלתון אשר בהגיד אותו לנו נקח מופת מהגדה זו על העתיד ע"כ:

ולע"דן שאמר והאיש נכבד על היות נבואתו אמיתית כדברי הרד"ק ז"ל והמתרגם יען כי מי שאין נבואתו מתקיימת הוא נבזה ומבוזה מכל העולם לכן אמר שזה האיש נכבד יען שכל אשר ידבר בא יבא ובזה מדוקדק אומרו כל אשר ידבר דלא כתב וכל אשר ידבר אם מילי קאמר או אמר שאמר נכבד כאמור על הנבואה או האיש נכבד איזהו מכובד המכבד את הבריות באופן שלא נכוש בלכתינו לפניו ובפרט על דבר האתונות כי האיש נכבד מאד וגם יש לו סגולה שלא זו בלבד יגיד העתידות אבל לו סגולה נפלאה והיא כל אשר ידבר בא יבוא על כל פנים וזה טעם כפל בא יבוא כי יגזור אומרו ויקם לו ועל דרכיו נגה אור שהקב"ה מסכים עמו עתה נלכה שם אולי יגיד לנו את דרכינו והטעם שאני אומר כולי האי במעלתו ואולי יגיד לנו ה' היינו מסיר השאלה שאנו הולכים לפני והוא על דבר קל ובגנזה ז"ש אשר הלכנו עליה · וע"ד מהרי"א אוכל להרקיב דהפי

מנחה קטנה

ואוד שפי' בחור וטוב וגו' יש כו לשאלות רבות ישראל שנקבו מלך לא סלאתיהם ולוס גריך גבור חיל: ותאבדנה האתנות וגו' אח"ז על הפסוק הכיקי לי את הילד ואני אתן את שכרך לא דיין לגדיקי' שמחזירין להם אבידתן אלא שמקבלין עליהן שכר אף כאן לא די שהחזירו האתונות אלא שהרים שאול ג"כ המלוכה ע"כ: קח נא אתך הנה לשון לקיחה הנאמר גבי אדם הוא בדברים ובהיות שאול בחור בבית אביו ע"כ אלק לו אביו כבוד באמרו את אחד מהנערים המיוחד והחשוב שבהם ואולי ימאן השבד שילך אתך להיות לו השבל כבוד לחפש אחר אתונות אשר שהראוי לשבות מ"י נערים נבזים ושפלים · אף אתה תשיב לו די לשבד להיות כרבו כי גם אתה תלך אתו עמו וז"ש קח נא אתך וגו' · וקום לך כינא ולא ידע מה כינא שקימה היתה לו פי"כ שנעשה מלך · ומה' יצא הדבר שעם היות שאול אוב בחור וטוב ומהודר מכ"ז שלמו אביו בכרים ונבעו' לבקש את האתנות כדי שיקרה שקרהו ילך אל שמואל להמליכו: ויעבור בהר אפרים וגו' הגיד הכתוב זריזות שאול לקיים מצות אביו שלא חיפש באחד המקומות שהיה ביותר אפשרי למצוא שם ולשוב אחור אלא שהי' מחפש בחיפוש אחר חיפוש ועבר מעיר לעיר וממדינה למדינה כי אמר אולי ימצא· אביו על אבדון האתנות ע"כ היה זריז ונשכר לעבור בכל המקומות הנזכרי' בכתוב: פן יחדל אבי וגו' כלומר כלום עשיתי כל הטלטול הזה אלא לכבוד אבי ושלא יצטער על אבדון האתנות וכיון שיצטער יותר על איחור ביאתנו א"כ למה זה איגע עוד ואוסיף צער אל אבי ומה גם כבר עשינו את שלנו והפרזנו על המדה כי אין דרך האתונות להתרחק בכל שיעור הזה שהלכנו כי אם עד סביבות מקומם כברת ארץ וכיוצא ע"כ יחדל מן האתנות ודאג לנו· השיב הנער הנה איש אלהי' וגו' כי מי יודע פן ואולי באחד המקומות אשר עברנו בם לחפש היה האתונות תועה ואיש מאסף אותם הביתה עד דרוש אחיו אותו ואכתנו לא ידענו מזה ע"כ נלך אל איש אלהי' והוא יגיד לנו את דרכנו אשר הלכנו עליה באיזה מקום שהם מופקדים ונאספים הביתה:

והנה

ומה נביא לאיש · לא היו יודעים אם היה מקבל ממון כמו הקוסמים שנותנים להם ממון השואלים מהם ותרגם יונתן אם מקבל ממון מה נעיל לגברא : כי הלחם אזל · וכי לחם היו נותנין לו שכר אלא כך אמרו אין לנו כסף כי אפילו הלחם אין לנו לצידה ובמה נקנה צידה לדרכינו ובדרך הזה תרגם יונתן אף אכחנא זודין עטרו מיננא עפרו פי' סרו והבמות לא סרו תרגומו לא עטרו : ותשורה אין להביא · מנחה אין לנו להביא לו : מה אתנו · ויונתן תרגם ומדעם דכשר לית לאעלאה לנביא דיי' מה עמנא למיעבד : ויוסף הנער לענות את שאול · פירוש לדבר כמו וענית ואמרת ויען איוב הראשון זה תחלת השבת הדבור שהשיב הנער אל שאול בדבר הנביא ואיך יאמר ויוסף הנער וכן תרגם יונתן למעני ית שאול ולא תרגם להתבא · ויתכן לפרשו כמשמעו ענין מענה שהוא השבת הדבור ופי' ויוסף כי מתחילה אמר שאול לנערו לכה ונשובה וענה לו הנער הנה נא איש האלהים בעיר הזאת ועתה כשאמר לו שאול ומה נביא לאיש הוסיף הנער לענותו הנה נמצא בידי רבע שקל : רבע שקל כסף · ת"י זוזא חד דכספא כי השקל ארבעה זוזים : כי לנביא היו' · קבלו רז"ל כי שמואל הנביא כת' ספרו וזה המעשה היה בסוף ימיו כי בחיי שאול מת שמואל ושאול לא מלך כי אם שתי שנים אם כן מה הוא לפנים או מהו היו' יתכן לפרש כי קריאת הרואה לנביא כמו שהיה לפנים כוהיה היום שכתב שמואל זה מה שאמר לפנים אין רצונו לומר שנפסק היום אלא רוצה לומר כי מלפנים היתה זאת הקריאה שקראו לנביא שאול ונערו רואה כמו שאמרו היש בזה הרואה איזה בית הרואה אבל מקרוב בימי שמואל שנפרצה הנבואה ויצאו דברי הנביאי' בישר' הן בתוכחות הן בעתידו' היו קוראים גם כן לרואה נביא לפי שלשון נביא הוא לשון דבור מענין ניב שפתים ואף על פי שאינם שורש אחד ובימי שמוא' יש שהיו קוראי' רואה כדברי הקדמונים ויש שהיו קוראים נביא ופירוש רואה שרואה במראה הנבואה העתידו' או מה שאבוה לפי שעה להגיד וכן זאת לפנים בישראל וגומר שלף איש נעל כי מלפנים היה ואותו היום גם כן היתה זאת התעודה ועוד היום הוא הקנין שקונין בו כל דבר : ותאמרנה יש · יש בו דרש אמרו לו תראה הענן קשור על פתחו כד"א ויש אשר יהיה הענן : הנה לפניך · כנגד שאול כי הוא הנכבד וחבירו נערו היה : לעס

ז' עָלֶיהָ: וַיֹּאמֶר שָׁאוּל לְנַעֲרוֹ וְהִנֵּה
ל"ג קמץ ז' נֵלֵךְ וּמַה־נָּבִיא לָאִישׁ כִּי הַלֶּחֶם אָזַל
ח' מִכֵּלֵינוּ וּתְשׁוּרָה אֵין־לְהָבִיא לְאִישׁ
הָאֱלֹהִים מָה אִתָּנוּ: וַיֹּסֶף הַנַּעַר
לַעֲנוֹת אֶת־שָׁאוּל וַיֹּאמֶר הִנֵּה נִמְצָא
ט' בְיָדִי רֶבַע שֶׁקֶל כָּסֶף וְנָתַתִּי לְאִישׁ
הָאֱלֹהִים וְהִגִּיד לָנוּ אֶת־דַּרְכֵּנוּ:
לְפָנִים ׀ בְּיִשְׂרָאֵל כֹּה־אָמַר הָאִישׁ
ז' חג' ד' בְּלֶכְתּוֹ לִדְרוֹשׁ אֱלֹהִים לְכוּ וְנֵלְכָה
כ"ח עַד־הָרֹאֶה כִּי לַנָּבִיא הַיּוֹם יִקָּרֵא
י לְפָנִים הָרֹאֶה: וַיֹּאמֶר שָׁאוּל לְנַעֲרוֹ
ג' טוֹב דְּבָרְךָ לְכָה ׀ נֵלֵכָה וַיֵּלְכוּ אֶל־
י"ט ר"פ הָעִיר אֲשֶׁר־שָׁם אִישׁ הָאֱלֹהִים: הֵמָּה
עֹלִים בְּמַעֲלֵה הָעִיר וְהֵמָּה מָצְאוּ
נְעָרוֹת יֹצְאוֹת לִשְׁאֹב מָיִם וַיֹּאמְרוּ
ל"ג ד' לָהֶן הֲיֵשׁ בָּזֶה הָרֹאֶה: וַתַּעֲנֶינָה אוֹתָם
וַתֹּאמַרְנָה יֵּשׁ הִנֵּה לְפָנֶיךָ מַהֵר ׀ עַתָּה
כִּי

עֲלַהּ: וַאֲמַר שָׁאוּל לְעוּלֵימֵיהּ וְהָא נֵיזִיל
וְאִם מְקַבֵּיל מָמוֹן מַה נָעֵיל לִנְבִיָּא דַיְיָ
אַף אַנַחְנָא זְוָדִין עֲדַן עֲטָרוּ מִנָּנָא
וּמִדַּעַם דִּכְשַׁר לֵית לְאַעָלָא לִנְבִיָּא
דַיְיָ וּמָה עִמָּנָא לְמֶעְבַּד: וְאוֹסִיף
עוּלֵימָא לְמַעֲנֵי יַת שָׁאוּל וַאֲמַר הָא
אִישְׁתְּכַח בִּידִי זוּזָא חֲדָא דִכְסַפָּא
וְנִתֵּן לִנְבִיָּא דַיְיָ וִיחַוֵּי לָנָא יַת אוֹרְחָנָא:
בְּקַדְמִין בְּיִשְׂרָאֵל כִּדְנַן אָמַר גַּבְרָא
בְּמֵיזְלֵיהּ לְמִתְבַּע אוּלְפַן מִן קֳדָם יְיָ
אִיתוֹ וְנִהְמְטֵי עַד חֶזְוָיָא אֲרֵי לִנְבִיָּא
יוֹמָא דֵין מִתְקְרֵי מִלְּקַדְמִין חֶזְוָיָא:
וַאֲמַר שָׁאוּל לְעוּלֵימֵיהּ תַּקִּין פִּתְגָּמָךְ
אִיתָא נֵיזִיל וַאֲזָלוּ לְקַרְתָּא דְּתַמָּן
נְבִיָּא דַיְיָ: אִינוּן סַלְקִין בְּמַסְקָנָא
דְקַרְתָּא וְאִינוּן אַשְׁכְּחוּ עוּלֵימָן נָפְקָן
לְמִמְלֵי מַיָּא וַאֲמָרוּ לְהֵין הַאִית הָכָא
חֶזְוָיָא: וְאָתִיבַת יָתְהוֹן וַאֲמָרַת אִית
דָּא הָא קֳדָמָךְ אוֹחִי כְּעַן אֲרֵי

לדרוש אהים ד' בקריא' וסי' יבא אי העם לדרש אהי' · לפנים ביש' כה אמר האיש בלכתו · לכה ונלכה עד הרואה ויהי לדרוש אהים בימי זכריהו : וב' לדר' האלהים וסי' אבל דברים טובים · כל לכו הכין :

רשי

מה נביא לאיש · תרגם יונתן אם מקבל ממון מה נעיל לגברא לא היה שאול מכיר במעשיו של שמואל וסבור שישאל שכר : ותשורה · תירגם יונתן מדעם דכשר לשון יושר ומנחם פי' תשור' לשון תקרובת ראיית פני מלך ואדם חשוב לשון אשורנו ונראין דבריו : רבע שקל · זוזא חדא דכספא : בישר' · הסופר כתב זאת ואין זה מדברי נער שאול : כי לנביא היום · למי שקורין אותו · נביא היום היו קורין לפני' רואה : כבאכם

רלבג

ויאמר הנה נמצא בידי רבע שקל כסף · ראוי שישאל שואל מה המתן הזה למי שהיה מושל בישראל ואיך יתכן שידמה שיהיה מדרך הנביא לקחת אלו המתנות · וידמה שנאמר בזה כי זה המתן לא היה אלא להעיל הנביא שיתבודד בעניני בעל זה המתן ובזה האופן היתה מחשבתו מתבודדת בעניניו והיתה מגעת לו הנבואה בהם ולזה היה נהוג שיתנו לו השואלים ממנו דב' נבואה דבר מה לסבב שיתבודד מחשבתו בעניניהם ואולי היה זה עתה כי אולי מצד הזקנה לא היתה מגעת לו הנבואה בכמו אלו הענינים כי אם בזה האופן וכן מצאנו ביצחק שאמר לעשו שיביא לו מטעמים ויאכל כדי שתתבודד מחשבתו בעניניו זמן רחב ויגיע לו בדרך נבואה מה שעתיד לבא אליו כי אין מדרך השלם שיבקש כמו אלו הדברים לבקשת התענוג כמו שבארנו בפירושינו לדברי התורה והנה שמואל להיות מחשבתו משוטטת בענין המלך ששאלו ישראל מי מהם יבחר לו להיות מלך כי כבר אמר לו הש"י שימליך לישראל מלך הגיע אליו הנבואה בזה קודם שישאל ממנו שאול דבר ולזה הודיע אותו כל עניניו תכף ונשא אותו על צד המלוכה כשאמר לו שכל חמדת ישראל היה לו ולכל בית אביו : והנה

כלי יקר

דהכי קאמר אולי יגיד לנו דרכינו דהיינו בדרך הב"ק לתון ארץ שלישה ארץ שעלים וארץ בנימין על זה אני אומר אולי יגיד לנו את דרכינו והגדה ב' להגיד את אשר הלכנו עליה דהיינו האתונות באופן שאפשר שיגיד הענין בהכרח אבל את דרכינו עוד אפשר ובבין אומרו עתה נלכה שם שהוא מיותר אבל אמר שבלכתנו עתה שם גם שלא ישאל ממנו על האתונות אבל בעמדנו לפניו שם אולי יגיד לנו את דרכנו וכו' ואפ' שלא נשאל ממנו ולכן אמר לשון אולי וכן היה שהגיד לו מבלי שאלה :

ויאמר שאול כו' עיין רש"י ז"ל ותשורה אין להביא ת"י וטעם דבור לשון יושר ומנחם פירוש תשורה לשון תקרובת ראיית פני מלך והד' חשוב לשון אשורנו ונראין דבריו וכן הרד"ק ז"ל והרחיב ע"ש וכן מהרי"א ז"ל ובדרך הזה ת"י אף אכחנא זוודין עטרו ממנא עטרו פירוש סרו הבמות לא סרו ת"י לא עטרו ותשורה אין לנו להביא מנחה אין לנו להביא מה אתנו וי"ת ומדעם דכשר לית לאעלאה לנביא דה' מה עימנא למעבד ע"כ ועיין הרלב"ג ז"ל ·

ולע"דן לדקדק יתור איש האלהים שכבר אמר לאיש ומה טעם שינה שבתחלה אמר לאיש ובסוף הוסיף לאיש האלהים ונבין ג"כ ענין זה שהרי שמואל לא היה נהנה משום גברא וכמו שאחז"ל הל יהנה כשמואל ורחוק הוא שאיש כשאול לא ידע בדבר הזה המודע או בכל הארץ ונראה כי לא היה זה אלא שבלכתם לפני שמואל לא ילך האיש לפניו ריקם כי לא יראו פני ה' ריקם ובודאי ששמואל לא יהנה אבל יחלקהו לעניים וז"ש ויאמר שאול לנערו והנה נלך כמו שאמרת נלכה שם ומה נביא כו' גם בזה משוה נערו אליו באומרו נלך מה נביא לאיש שאין ראוי להקביל פני האיש ...

שאם כן לא היה ראוי להוליך עמו דבר מנחה ותשורה אבל מהיות שאיש הזה הולך לדרוש אלהים זאל זה היה מכוין באומרו נלכה עד הרואה האלהים אשר אנו הולכים לדרוש אלהים וכיון שאיש בלכתו לדרוש אלהים היה אומר כן אם כן מזה הטעם ראוי להוליך עמו איזה דבר כשבא לראות את פני ה' אלהים :

ויאמר שאול לנערו טוב דברך במה שזכרתי מחורפת הנער במה שאמר ונתתי לאיש האלהים שהוא יהיה הנותן כי לפי ערכו היה מתנתו ראויה לראייתו פני אלהים ועל זה לודק אומרו ויאמר לנערו טוב דברך מהחורפה שאמרת שאתה תהיה העיקר בנתינה וזהו שאמר לכה נלכה כו' ר"ל אתה תחלה ואני אחריך נלכה יחדיו ואמר וילכו אל העיר יען אשר שם איש האלהים הלכו אל העיר כי לא היתה כוונתם ליכנס שם :

המה עולים וכו' מהרי"א ז"ל שהעיר אשר בה שמואל במקום גבוה עד כאן · ולע"דן יתור עולים די שיאמר המה במעלה והפשר שאילו אמר המה במעלה הייתי אומר יושבים או נחים לכך אמר המה עולים במעלה שהיו זריזים והנכון שאמר עולים על שם עלוי ומעלה ולכך נזדמנו להם אותן הבתולות כמו שנזכיר והגיד שהמה עולים במעלה העיר והמה מצאו מציא' בהסח הדעת שלא בזמן נערות יוצאות לשאוב מים וזה כיון באומרו המה עולים והמה מצאו שהיב' והמה מיותרת אבל הלשון הזה מורה על הפגיעה בהסח דעת שהמה עולים והמה מצאו פתאום הנערות ושאלו היש בזה הרואה אולי הלך לסבוב לדון · או אפשר שרמז באומרו והמה מצאו נערות כו' למה שאחז"ל בפרקי רבי אליעזר רבי עקיבא אומר כל מי שנכנס לעיר ומצא נערות יוצאות לפניו דרכו ...

מנחה קטנה

וכנה נלך וגו' כלומר כיון יגיד כין לא יגיד ראוי להקביל פניו אך ומה נביא כו' כלומר לא יבצר או הוא איש נכבד ולא איש אלקים או הוא איש אלקים · אם הוא איש נכבד מה נביא לאיש כי כן אמת שמספיק דבר קל אינכו כי הלחם אזל מכלינו ואם הוא איש אלקים צריך תשורה שהוא דורון חשוב ותשורה אין להביא לאיש האלקים מה אתנו : כי לנביא היום וגו' · ירצה כלא יקסם וכי כיתכן כי נביא גדול חשוב כמשה ואהרן יקל בכוח להיות מגיד עתידות במו רובע שקל כסף כדרך אנשים שים להם הגנחה מה ולא כבוא המחזרים בחברות להגיד לכל בבא ובידו איסר או פונדיון ע"כ אמר אל תתמה על דברי הנער הלז כי הלא לפנים בישראל כה יאמר האיש בלכתו לדרוש אלקים לכו ונלכה עד הרואה והוא תואר הנאמר ג"כ לכל שמחזור בשוקים נהסנת ראיה מה בכנכים וביוצא לכל הנותן פרוטה או שתים וע"כ ע"י הרגל הכוא לא יבחין השומע בין איש אלקים גדול כשמואל ליתר הרואים וע"כ אין לתמוה אם טעה בזה הנער הלז כי גם שמואל נאמר הרואים : המה עולי' וגו' כיפור הכתוב זריזות שאול שלא היה לבו פונה לשום דבר אלא לעשות שליחות אביו ואע"פי שהיה נערות יוצאות לא עמד לדבר עמהן בעמידה אלא דרך הליכה היה שואל להם בהכרח בקיצור נמרץ היש בזה הרואה ולא אמר הגידה נא לי כו' כמו שאמר לשמואל כפירשין אל תרבה שיחה עם האשה וז"ש המה עולי' והמה מצאו הללו עולין והללו יוצאין ודרך הליכה היה מדבר עמהן ואלו היו היוצאי' אנשי' היה מדב' דבריו יותר מבורר באריכות הלשון אלא מבנגד שהיו נערות היה מקצר ומולה ויאמרו לבן מבגד שהן נקבות היש בזה הרואה אף הן השיבו לו בקיצור יש ואח"כ האריכו לשמשיתם הנה לפניך מהר וגו' כלומר מכין דיסי' עיניך ניכר שדבר נחוץ לך לדבר עם הרואה במהירות וע"כ מהר עתה כי עתה עת מוכנת לדבר עמו ולכן מהרה תמיהו כי ראינו דרככם מוצלחת כי היום בא לעיר שלא בזמנו ע"י כי זבח לעם וגו' ומה גם על יום טוב באתם כי זבח לעם וסימנא מילתא וכיון שכן ודאי כבואכם העיר וגו' כיון שה' חפץ בידכם תגליא כן תמצאון אותו וגו' וכן היתה להם כי ויעלו העיר וגו' והנה שמואל יוצא לקראתם וגו' :

השלם

מנחה קטנה

אשלח אליך איש וגו' כי במה שבונים שבנתי על בביאותיו אליך שלא תלך אתה אצלו כמו בדוד שהלך שמואל ע"פ ה' למשוח אותו זה לא כן כי אם אותו אשלח אליך: כי באה צעקתו וגו' לשון יחיד כלומר כולם כאחד צעקו ובקשו מלך ומגד שהם רבים הן אל כביר לא ימאס תפלת הרבים: וה' ענהו וגו' וא"כ היה לשמואל לזרז עצמו לנגדו אלא מכח זריזות שאול ב"כ ויגש שאול את שמואל: איזה

פי' רבי' ישעיה

כי אותו כהיו' תמצאון אותו · פירו' כי אותו שאת' מבקש כהיו' תמצאו אותו: ושמואל ראה את שאול ויי' ענהו · פיר' ראה אותו יפה והגון ואמר בלבו שמא זהו שאמר הבור' אתמול והיה ירא לגלות לו עד שענהו השם:

רדק

לעם בבמה · כל במה בזה הענין ודומה לו תרגם יונתן בית אסחרותא לפי שהיו זבחי שלמים שהם נאכלין לכל אדם אחר הקטרת הלבים וזריקת דם והיו עושין אנשי העיר אותו זבח לאכול אותו בבית הבמה אשר עשו אותו לפעה כי היתר הבמות היה באותו הזמן משחרב שילה והיה המשכן בנוב וכל מקום מאכל קורין אותו מסיבה לפי שהיתה ישיבתם לאכל במסיבה וכן תרגם ויסבו לאכול לחם ואסחרו כמו שאמרו רבותינו ז"ל נמסיבה לך אחר זקנה ובלשון ארמית לסחרותא: כבואכם העיר: כן אמרו רבותינו ז"ל מה היה כל האריכו' הזה שהאריכו אלו הנערות לדבר מהם אמרו. כדי להסתכל יופיו של שאול ומהם אמרו כי מיי' היה לפי שלא הגיע עדין השעה שאמר לו הקדוש ברוך הוא לשמואל כע'

מח' אשלח אליך איש: כי הוא יברך הזבח · תרגם יונתן ארי הוא פרים על מזונות והוא לשון בוצע בדברי רז"ל בעל הבית בוצע ונקר' המברך תחלה בסעודה בוצע לפי שבוצע הלחם ומברך עליו ופירוש יברך הזבח יברך על הזבח ואף ע"פ שעל הלחם היה מברך תחלה לפי שעיקר סעודה היה הזבח אמר יברך הזבח או לפי שהזבח היה לו ברכה בפני עצמה כי כשהיו אוכלין זבחי שלמים היו מברכים עליו אשר קב"ו לאכול הזבח וברכת הלחם לא היתה פוטר' של זבח: הקרואים · הקראים והמזומנים לאכול שם תרגומו זמיניא: כהיום · הכ"ף אמתת הדבר וכן השבעה לי כיום והדומים לו: יוצא לקראתם · יוצא מבית אחד מן העיר לעלו' הבמה ופגע בהם: כעת מחר · כעת הזאת למחר וכן תרגם יונתן בעידנא הדין מחר: כי ראיתי את עמי · בתרגומו ארי גלי קדמי עולבנא דעמי: כי באה צעקתו אלי · כי פלשתים היו נלחמים בהם מעת שזקן שמואל ולא היה יכול להוכיחם וחטאו ופלשתים משלו בהם עד ששמו בארצם נציבים וזעקו אל יי' ואמרו לשמואל להקים להם מלך להושיעם: ויי' ענהו · אמ' לו ברוח הנבואה וכן תרגם יונתן ומן קדם יי' אתאמר ליה: זה יעצר בעמי · ימלוך כמו יורש עצר יורש מלוכה ונקרא המלך עוצר לפי שעוצר העם שלא ילכו ולא יעשו דבר אלא ברשותו ויונתן תרגם דין יעדי מרוותא מן עמי כלומר יסיר המרות והממשלה מן עמי ואמ' זה בעבור פלשתי' שהיו מושלים בהם ואמר יעצור בלות' שיעצור פלשתים וימנעם מלהלחם בישראל כמו שאמר והושיע את עמי מיד פלשתים: את שמואל · כמו אל שמואל: אנכי

כִּי־הַיּוֹם בָּא לָעִיר כִּי זֶבַח הַיּוֹם לָעָם
ג' וחס' בַּבָּמָה: כְּבֹאֲכֶם הָעִיר כֵּן
תִּמְצְאוּן אֹתוֹ בְּטֶרֶם יַעֲלֶה הַבָּמָתָה
לֶאֱכֹל כִּי לֹא־יֹאכַל הָעָם עַד־בֹּאוֹ
כִּי־הוּא יְבָרֵךְ הַזֶּבַח אַחֲרֵי־כֵן יֹאכְלוּ
ד הַקְּרֻאִים וְעַתָּה עֲלוּ כִּי־אֹתוֹ כְהַיּוֹם
תִּמְצְאוּן אֹתוֹ: וַיַּעֲלוּ הָעִיר הֵמָּה
בָּאִים בְּתוֹךְ הָעִיר וְהִנֵּה שְׁמוּאֵל יֹצֵא
לִקְרָאתָם לַעֲלוֹת הַבָּמָה:
טו וַיהוָה גָּלָה
אֶת־אֹזֶן שְׁמוּאֵל יוֹם אֶחָד לִפְנֵי בוֹא־
שָׁאוּל לֵאמֹר: כָּעֵת מָחָר אֶשְׁלַח
ל' אֵלֶיךָ אִישׁ מֵאֶרֶץ בִּנְיָמִן וּמְשַׁחְתּוֹ
ב' חד מל' וחד חס' לְנָגִיד עַל־עַמִּי יִשְׂרָאֵל וְהוֹשִׁיעַ אֶת־
עַמִּי מִיַּד פְּלִשְׁתִּים כִּי רָאִיתִי אֶת־
ב' עַמִּי כִּי בָאָה צַעֲקָתוֹ אֵלָי: וּשְׁמוּאֵל
רָאָה אֶת־שָׁאוּל וַיהוָה עָנָהוּ הִנֵּה
ג' וחס' הָאִישׁ אֲשֶׁר אָמַרְתִּי אֵלֶיךָ זֶה יַעְצֹר
בְּעַמִּי: וַיִּגַּשׁ שָׁאוּל אֶת־שְׁמוּאֵל
בְּתוֹךְ הַשָּׁעַר וַיֹּאמֶר הַגִּידָה־נָּא לִי אֵי־
זה

אֲרֵי יוֹמָא דֵין עַל לְקַרְתָּא אֲרֵי שֵׁירוּ
נִיכְסַת קוּדְשַׁיָּא יוֹמָא דֵין לְעַמָּא
בְּבֵית אַסְחָרוּתָא: כְּמֵיעַלְכוֹן
לְקַרְתָּא כֵּן תַּשְׁכְּחוּן יָתֵיהּ עַד לָא
יִסַּק לְבֵית אַסְחָרוּתָא לְמֵיכַל אֲרֵי
לָא אָכִיל עַמָּא עַד מֵיתוֹהִי
אֲרֵי הוּא פָּרִיס מְזוֹנָא בָּתַר כֵּן אָכְלִין
זְמִינַיָּא וּכְעַן סַקוּ אֲרֵי יָתֵיהּ כְּיוֹמָא דֵין
תַּשְׁכְּחוּן יָתֵיהּ: וּסְלִיקוּ לְקַרְתָּא
אִינוּן עָלִין בְּגוֹ קַרְתָּא וְהָא שְׁמוּאֵל
נָפֵיק לְקַדָּמוּתְהוֹן לְמִיסַּק לְבֵית
אַסְחָרוּתָא: וּמִן קֳדָם יְיָ אִתְאֲמַר
לִשְׁמוּאֵל יוֹמָא חַד קֳדָם מֵיתֵי שָׁאוּל
לְמֵימַר: כְּעִידָּן הָדֵין מְחַר אֶשְׁלַח
לְוָתָךְ גַּבְרָא מֵאַרְעָא שִׁבְטָא בִנְיָמִין
וְתִמְשְׁחִינֵיהּ לְמֶהֱוֵי מַלְכָּא עַל עַמִּי
יִשְׂרָאֵל וְיִפְרוֹק יָת עַמִּי מִידָא
דִּפְלִשְׁתָּאֵי אֲרֵי גְּלֵי קֳדָמַי דּוּחְקָא
דְּעַמִּי אֲרֵי עָלַת קְבִילְתְּהוֹן לְקֳדָמַי:
וּשְׁמוּאֵל חֲזָא יָת שָׁאוּל וּמִן קֳדָם יְיָ
אִתְאֲמַר לֵיהּ הָא גַּבְרָא דַּאֲמָרִית לָךְ
דֵּין יַעְדֵּי מַרְוָתָא מִן עַמִּי: וַעֲרַע שָׁאוּל יַת שְׁמוּאֵל בְּגוֹ תַּרְעָא וַאֲמַר חַוֵּי כְעַן לִי אֵי
דין

רשי

כבאכם העיר כן וגומר' מאריכות היו בדברים כדי להסתכל יפיו של שאול: הבמתה · לבית הסחרותא · משחרב שילה הותרו הבמות והיו מקריבין שלמים ואוכלין יחד: כי הוא יברך הזבח · הרי הוא פרים על מזונא בוצע על המזון על השלמים מברכין באכילתן ברוך אתה ה' אלהינו מלך העולם אשר קדשנו במצותיו לאכול הזבח: כהיום · כאשר היום קיים: יעצור בעמי · ימשול כמו עצור ועזוב כן דרך המושל לעצור העם במלחמה שלא יתפזרו ולא יתפשטו זה מזה ולעצור בכל אחד מעשות רעה בלשונכו קורי' מעצו' קור"סטניר בלע"ז: ויגש · וערע: ולמי כל חמדת ישראל · כאן בא לרמוז לו דבר המלוכה: ברא"ש

מסרה

יעצר ג' וחס' וסי' ושמואל ראה את שאול · אל יעצר עמך אנושי' הן יעצר במים ויבשו ·

כלי יקר

בו' והכין לו שמואל סעודה וזהו באמר כי זבח היום לעם בבמה שביום הזה יש בו דבר חדוש כי זבח לעם כי זבח שמואל אשר עשה והכין לעם להאכילם לכבוד שאול בבמה זהו שאמר לעם בבמה ומדלא קאמר כי זבח העם בבמה ועל כן נאמר כי הוא יברך את הזבח כי היה בעל הבית בזבח הזה ובעל הבית בוצע והוא יברך את הזבח:

כבואכם העיר כן תמצאון אותו וכו' מכילתא כי הוא יברך הזבח אמר רבי נתן מכאן לברכ' שהיא לפני המזון רבי ישמעאל אומר קל וחומר הם כשאכל ושתה טעון ברכה שנא' ואכלת ושבעת קל וחומר כשהוא תאב לאכול ע"כ ובמסכת ברכות כבואכם העיר כן תמצאון אותו בטרם יעלה הבמתה כל כך למה רב אמר שהנשים דברניות הן ושמואל אמר כדי להסתכל ביופיו של שאול דכתיב משכמו ומעלה גבוה מכל וכו' רבי אומר לפי שאין מלכות נוגעת בחברתה אפי' כמלא נימא עד כאן ויש לדקדק למה לא הקשו בגמרא על מר שמואל דקאמר כדי להסתכל ביופיו של שאול מה שהקשו באגדת שמואל על רבי יהודה שהזכיר סברא זו דאיתא התם כל האורך הזה למה מביטות בנוייו של שאול היו ולא היו שבעות ממנו זו דברי רבי יהודה א"ל רבי יוסי א"כ עשית בנות ישראל כזונות והלא כשם שאי אפשר לזון את עיניו מאשה שאינה ראויה לו כך אי אפש' לאשה לזון את עיניה מאיש שאינו שלה אלא שלא הגיע עדין השעה שאמר הקב"ה לשמואל כעת מחר אשלח אליך ע"כ דקושיית עשית בנות ישראל כזונות קשה על דברי שמואל · וגם צריך לדקדק בראיה דמשכמו ומעלה גבוה מכל העם מה ראיה צריך לשהיה יפה הדבר פשוט הוא ועוד קשה דבגמרא דילן קאמר משום דאין מלכות נוגעת בחברתה כמלא נימא דהיינו מלכות וממשלת שמואל שעדיין היה לו אותו הזמן המועט בעוד שהיו מאריכות הנשים בדברים אלו ולכך עיכבו הנשים עד שיגיע עת מלכות שאול ואם כן באגדת שמואל למה לא הזכירו מזה כלום אלא משום כעת מחר ובגמרא דילן למה לא הזכירו כההיא דאגדת שמואל משום כעת מחר שהיה צרי' לשהות עד בא העת ההיא של מחר מעת לעת · ונראה דדוקא גבי סברת רבי יהודה שבאגדת שמואל דקאמר שהיו מביטות בנוייו של שאול ולא היו שבעות ממנו עליו הוא שקשה לו רבי יוסי עשית בנות ישראל כזונות כיון דקאמר שלא היו שבעות ממנו דלזנות היה מביטות בו אמנם בגמרא דילן מאי דקאמר שמואל אינו מזה הסוג שמה שהיו מביטות הוא לשבח המרום על שברא בריה כזו ז"ש כדי להסתכל ביופיו של שאול מבחינה דכתיב משכמו ומעלה גבוה מכל העם שהוא דבר משונה בטבע מזאת הבחינה היו מסתכלות ביופיו לא ליהנות ממנו והיינו מה שהביא שמואל פ' דכתיב משכמו ומעלה לגלות סברתו בכוונתם בהסתכלותם ביופיו של שאול דלשם שמים היו מסתכלות כאמור ומשום הכי לא הקשו לשמואל מה שהקשו לרבי יהודה באגדת שמוא' עשית בנות ישראל כזונות · וכמה שאמר בגמרא רבי אומר שאין מלכות נוגעת כו' ומה שאמר באגדת שמוא' שלא הגיעה השעה שאמר הקב"ה לשמואל כעת מחר אשלח אליך לא פליגי כי המה ראו מה טעם אמר הקב"ה כעת מחר אשלח אליך איש מארץ בנימין וכו' כי למה יקפיד השי"ת בעתים לעשות הדבר מעת לעת לומר כעת מחר יאמר לא מחר אשלח איש אלא ודאי הטעם הוא לפי שהיו' עדיין שירי מלכות וממשלה לשמואל לכך אמר הקב"ה כעת מחר ולא קודם ולא אמר העת הזאת אלא בכמאוס כעת הזאת של מחר אשלח אליך וכו' שאין מלכות נוגעת ועל כן מוכרח להיות ביאתו מעת לעת כזו מחר ז"ש כעת מחר כמאמר הגמרא שלנו עם אגדת שמואל בזאת החלוקה מוסכמים שלא שאגדת שמוא' המסובב ובגמרא הזכירו הסיבה ועיין רש"י ז"ל והוא קרוב לדברי הרד"ק ז"ל הנז"ל בפסוק הקודם ע"ש ומהרי"א ז"ל פירש שלפי שהם זרזוהו באומרו מהר עתה וכו' לכך נותנים טעם לדבריהם ואומר כבואכם העיר כן וכו' רוצה לומר כן על זה האופן הנזכר במהירות וזריזות אז תמצאו אותו בטרם יעלה הבמתה שהוא מוכרח לעלות לברך הזבח ואחרי כן יאכלו הקרואים אבל קודם לכן לא יאכלו והוא איש נכבד שלא ירצה להטריח צבור הקרואים המעוכבים לבלתי אכול עד בואו ולכן ימהר הנביא לבא שמה ומפני זה תאות לכם לבקשו מהר ומה שאמר עוד כי כהיום תמצאו אותו רוצה לומר שלא יקוו עוד כיום מחר לדבר עמו כי אותו כיום ההוא תמצאו אותו מפני ביאתו שמה לזבח אבל ביום זולת היום ההוא לא ימצאוהו בדרך שהשעה צריכה לכך יעד כאן אלא שק"ק איך יתכן שלא יעמוד אלא יום אחד שם בלבד ולא ימי מספר עד שהיו ביניהם דברי ריבות בשעריםבין דם לדם בין דין לדין וגם הכ"ף יתירה דהי"לל ואותו היום תמצאוהו ·
ולע"דן שהכוונה לומר כבואכם העיר כן תמצאו לפי שהבא מהדרך בלבושי הדרך בבואו לעיר להראות לנביא צריך להחליף שמלותיו קודם על כן אמר להם כבואכם העיר כן תמצאו אותו כאותו האופן של כבואכם צריך שתמצאו אותו ותמצאו לפניו כדי שיהיה בטרם יעלה הבמתה

וכו' שמא תאמרו למה נדחוק השעה ונמתין עד ליום המחרת לעומת זה אמרו ועתה עלו ואל תאחרו ליום מחר כי דעו לכם שלעולם לא יהי פנוי כי אותו היום כהיום הזה שהגדנו לכם שיש לו עסק הזבח כן תמיד כיום הזה תמצאו אותו עסוק תמיד אשר לעומת זה יעצנו אתכם שתמהרו להשיגו שאין עת פנאי כעת הזאת כי היום בא לעיר לפני התגלע הריב וז"ש כי אותו כהיו' תמצאון אותו ויוכיח כן גם כן תיבת אותו המיותרת:

ויעלו העיר עיין הרד"ק ז"ל · ולע"דן כי מאת ה' היתה זו על דרך מה שנאמר והנה רבקה יוצאת על כרחה וזהו שאמר כאן והנה שמואל יוצא לקראתם ממש בכונה אלהית אבל שמואל היה הולך לעלות הבמה · ואפשר עוד כי לפי שהש"ית גילה אוזן שמואל יום אחד לפני בא שאול לאמר כעת הזאת למחר אשלח לך איש וכו' אינכו רחוק שבהגיע העת ההיא מעת לעת שיצא שמואל לקראתם ממש להקביל פניהם לעלות הבמה עמהם כי ה' גילה את אוזן וכו' שזה חייב לשמואל להיותו יוצא לקראתם ומובן קשר וה' גילה שכיון שהזמן היה מכוון מעת לעת נתן שמואל אל לבו לצאת לקראתם ובסמוך הרחיב בס"ד והסייע דברי אלה מדבריו של הרלב"ג ז"ל שכתב זה לשונו והנה שמואל להיות מחשבתו משוטטת בענין המלך שאלו ישראל מי מהם יבחר להיות מלך כי כבר אמר לו הש"ית שימלוך לישראל מלך הגיע אליו הנבואה בזה קודם שישאל ממנו שאול דבר ולזה הודיע אותו כל ענייניו תכף:

ויהוה גילה את אוזן שמואל יום אחד כו' כעת מחר וכו' עיין הרד"ק ז"ל ומהרי"א ז"ל חלק על זה ואמר שאומר אני ראיתי את עמי כי באה צעקתו ש"ר"ל על דבר שאלת המלך צועקים תנה לנו מלך אותה צעקה שהיו אליך אני שמעתי עד כאן ·
ולע"דן שאחרי שהגיד מעשה ה' לתת בלב נער שאול לבא אל שמואל והמהירות שמהרוהו הנערות היוצאות לשאוב כי מה להם ולצרה הזו אלא כל זה הוכחה כי מאת ה' היה הזרוז הזה בלבם של הנערות לדחוק ולהכרות דברי זרוז לשמואל כי על הכל עושה הש"י שליחותו להשלי' דבורו שדבר אל שמואל כעת מחר אשלח אליך איש וכו' ולקיים זה נתן בלבן של נערות לדבר דבר לזרוז בביאה כי מאת ה' היה התעוררות הזה ולכן אמר אשלח אליך כאילו הוא שלוח מאתו יתברך ולא אמר יבא אליך איש מארץ בנימין ולהיות ה' מגיד מראשית אחרית אמר לנגיד על עמי כי לא יהיה מלך כי אם כנגיד זמן מועט ותחזור המלכות לאכסניא שלה יהודה אשר לא יסור שבט מיהודה ועתיד הוא להכליא והושיע את עמי מיד פלשתים ולע"פי שלא היה ראוי להשגיח בעמי ואפילו לראותו כיון שאותי מאסו ממלוך עליהם עכ"ז ראיתי את עמי להסתכל בו ולא הזיקו כעמי יען כי באה לעקתו אלי ושמעתי כי חנון אני לקול תחנוניו של עמי:

ושמואל ראה את שאול וכו' עיין רש"י ז"ל והרד"ק ז"ל ומהרי"א ז"ל כתב קרוב לנזכר ואמר עוד שמכאן ראיה שאפשר שתגיע ידיעה לנביא בעודו משתמש בחושיו כי כן באה ההודעה הזאת של שמואל · ושלא כדברי הרב המורה ע"כ ·
ולע"דן שזה הפסוק מוכיח מה שזכרתי ויעלו העיר וכו' שלהיות שה' גילה אוזן שמואל לאמר כעת מחר אשלח לך איש וכו' היה עיניו על הדרך ולכן יצא מביתו לפגוע עם המלך ויהי' כמו הקבלת פניו ולעומת זה הגיד הפסוק כאן ושמואל ראה את שאול ר"ל ראה אותו כי נתן של לבו תהו האיש ובעודו רואה אותו וה' ענהו הנה האיש שבזה מדוקדק לשון ענהו שהיה שם של מחשבה מחרים לדעת אם זה האיש אם לא ועני' ה' אותו לשאלתו וספקו ואמר לו הנה האיש אשר אמרתי אליך ומה אתה מסתפק וכשר הוא שלא תהיה מלכותו כמלכות זולתו ממלכי ישראל שימליכו וירחו את העם מהיותם עמי לא כן זה אלא זה יעצור בעמי בעודם עמי שלא יאהו להרבות רעה אלא עמי יהיו ואולי רמז באו' זה יעצור בעמי ר"ל זה דוקא יעצור בעמי כ"לו ולא יוכלו ירבו שתחזור המלכות ליושבה ליהודה:

ויגש שאול את שמואל וכו' רש"י ז"ל ויגש וערע ע"כ וכן מהר"יא ז"ל את שמואל והרד"ק ז"ל כמו אל שמואל: ולע"דן שלפי המתרגם וערע שאול הו' את שמואל שפגע בו אמנם להר"דק ז"ל שאמר את שמואל כמו אל שמואל נראה שמפרש כפשוטו כמו ויגש אליו יהודה וכן ויגש שאול את שמואל אל שמואל ואת במקום אל הוא וכונת הכתוב להגיד השגחה ית' שעלה לשאול אצל שמואל בשאלת איזה בית הרואה והוא שלא פגע בזולתו לשאול איזה בית הרואה ושפגע בו בתוך השער הוא שלא מהשערת שאול גם כן השערה נכונה שנתן אל לבו לקרב בתוך השער של שמואל וכו':

ויגן

רשי

בראש הקרואים · במקום מסיבת הגדולים כי בדרך מסיבתן היה כיכר אחד הגדול דרך מסיבתן: אשר אמרתי לך · לפי שידע שמואל שיבא שאול צוה לתת לו מנה יפה לכבודו: ואת השוק והעליה · את השוק והירך שעליה: הנה הנשאר · מן המנות של הקרואים והוכב לבד לכבודך: שים לפניך לאכול · בפרק אחרון דזבחים ק"ל חזה ושוק בבמה גדולה ואין חזה ושוק בבמה קטנה לפיכך הותר לאכול לשאול: כי למועד שמור · כי למועד האכילה היה השוק הזה שמור לכבודך: לאמר העם קראתי · אמירתי היתה לטבח העם קראתי לסעודה ויודע אני מספר' והזהר במנות' ונתתי לו המנו' למספרם וזו שמורה לכבודך: וידבר עם שאול על הגג · מוכיחו ומלמדו ליראה את הקב"ה: ויעבר

רלבג

והנה הרחיק זה שאול להיות שבטו היותר קטן שבשבטים ומשפחתו הצעיר' מכל משפחו' בנימין · והנה הביא שמואל את שאול ואת נערו אל הלשכ' ולכבוד שאול כבדם יחד הוא ונערו ונתן להם מקו' בראש הקרואים· ויחד שמואל מנה יפ' לשאול להורות על הגדולה והמלכו' ולזה שם לפניו השוק ומה שעליה וא"ל שהנשאר שלא יוכל לאכול ישים לפניו לאכול לנערו את זה או לאשר לפניו מהקרואי' והוא יותר נכון כי לזמן כזה מהשב' האחרת תמתין ותיחל למלכות שתמלוך על ישראל ותאמר העם קראתי:
והנה

מסרה

ולמי ג' וסי' למי אלה לפניך · ולמי כל חמדת ישר' · ולמי אני עמל: בשלשים איש ג' וסי' ויצאו בני בנימן · ויהפ' איש ישראל · ויתן להם מקום · קדמ' בשלשם כתיב: וירם ח' בקריאה וסי' במסר' רבת':

זה בית הראה: ויען שמואל את־שאול ויאמר אנכי הראה עלה לפני הבמה ואכלתם עמי היום ושלחתיך בבקר וכל אשר בלבבך אגיד לך:
כ ולאתנות האבדות לך היום שלשת הימים אל־תשם את־לבך להם כי נמצאו ולמי כל־חמדת ישראל הלוא לך ולכל בית אביך:
ויען שאול ויאמר הלוא בן־ימיני אנכי מקטני שבטי ישראל ומשפחתי הצערה מכל־משפחות שבטי בנימן ולמה דברת אלי כדבר הזה:
ויקח שמואל את־שאול ואת־נערו ויביאם לשכתה ויתן להם מקום בראש הקרואים והמה כשלשים איש:
ויאמר שמואל לטבח תנה את־המנה אשר נתתי לך אשר אמרתי אליך שים אתה עמך:
וירם הטבח את־השוק והעליה וישם לפני שאול ויאמר הנה הנשאר שים־לפניך אכל כי למועד שמור־לך לאמר העם קראתי ויאכל שאול עם־
כה שמואל ביום ההוא: וירדו מהבמה העיר וידבר עם־שאול על־הגג:
וישכימו

תרגום

דין בית חזויא: ואתיב שמואל ית שאול ואמר אנא חזויא סק לקדמי לבית אסחרותא ותיכלון עמי יומא דין ואשלחינך בצפרא וכל די בלבך אחוי לך: ועל עיסק אתניא דאבדא לך ואת אתיתא למבעיהון יומא דין דנן תלתא יומין לא תשוי ית לבך עליהון ארי אשתכחא ודמן כל חמדת ישראל הלא היא לך ולכל בית אבוך: ואתיב שאול ואמר הלא בר שיבט בנימין אנא מזעירי שבטיא דישראל ותרעיתי חלשא מכל זרעית שיבט בנימין ולמא מללתא עמי כפתגמא הדין: ודבר שמואל ית שאול וית עולימיה ואעילינון לאסחרותא ויהב להון אתר בריש זמיניא ואינון כתלתין גברא: ואמר שמואל לטבחא הב ית מנתא די יהבית לך דאמרית לך שוי יתה עמך: וארים טבחא ית שקא וירכיה ושוי קדם שאול ואמר הא דאשתאר שוי קדמך אכול ארי לזמנא נטיר לך למימר עמא זמינית לשירותא ואכל שאול עם שמואל ביומא ההוא: ונחתו מבית אסחרותא לקרתא ומליל עם שאול על איגרא:
ואקדימו

רדק

אנכי הרואה · לא היה זה חוץ מדרך הענוה כי כיון ששאל לו איזה בית הרואה לא יתכן שלא יענהו ורבותינו ז"ל אמרו כי נכשל בזה הדבר כי היה לו לומר שאל לאחרי' כיוצא בזה אמר לו הקדוש ברוך הוא אתה הוא הרואה אני מודיעך שאין אתה הרואה והיכן הודיעהו בשעה שאמר לו לך ואשלחך אל ישי בית הלחמי וגומר וירא את אליאב אמר לו הק"בה לא אמרת אנכי הרואה אל תבט אל מראהו: וכל אשר בלבבך אגיד לך · דבר האתונות וזולתו ממה שיש בלבו לשאול: שלשת הימים · לא אמר שלשת ימים על אבדת האתונו' אלא על בקשתם וכן תרגם יונתן ועל עיסק אתניא דאבדא לך ואת אתיתא למבעיהון יומא דנן תלתא יומין: ולמי כל חמדת ישראל · בזה הדבר רמז לו דבר המלוכה: ויביאם לשכתה · אל הלשכה ועניינו חדר וזאת הלשכה היתה בית הבמה אשר שם אכלו הקרואים וכן ת"י ואעילינון לבית אסחרות': כשלשי' איש · הכ"ף הוא כ"ף השיעור ר"ל שלשים פחות מעט או יותר מעט: את השוק והעליה · פיר' ואשר עליה והוא הירך וכן ת"י וירכיה · ובדברי רז"ל מאי והעליה רבי יוחנן אומר שוק והליה רבי אליעזר אומר שוק וחזה רבי שמואל בר נחמני אומ' שוק ושופי ומאי והעליה דשופי עלוי שוק: ויאמר הנה הנשאר · פירוש ויאמר שמואל לשאול הנה זאת המנה הנשארת לבדה חלוקה מהמנות האחרות אשר סדרתי לקרואי' וזאת המנה אמרתי לטבח להצניעה לבדה לשים לפניך אכול כי למועד הזה הוא שמור לך את זה החלק כשאמרתי לטבח העם קראתי הכן המנות ואמרתי לשמור זה לך החלק כי ידעתי בואך:
ויהי

מנחה קטנה

איזה בית הרואה מפני נקיות לא רצה לומר איזה הרואה אלא בית הרואה שמשמעו שיש לו לדבר עם אדם אחד שהוא בבית הרואה ושמואל השיבו ידעתי כי לא כן שוא אלא שיש לך לדבר עם הרואה בעצמו ואנכי הרואה: עלה לפני כי ראוי אתה לילך לפני גם לאכול עמי וגם כל אשר בלבבך אגיד לך וגו' ואל תתמה על החלוקות הגדול שמגיע כי לגדולה מזו אתה מתוקן לפי כל חמדת ישראל וגו': בן ימיני אנכי וגו' ואם תאמר שאם שכבר בחר הק"בה בנביאים ע"י זכות שהידו שקידם ס"ה בהורדה לים תהלים ע"פ קטנה לי הלא ממשפחה קטנה וצעירה אני וא"כ למה תדבר אלי ולא לאחר גדול ממני ומספר כיון ששמואל לא אמר לו דבר בשם ה' אלא באילו מדבר מעצמו זה דרך ברכה מגד היותו איש גבור חיל מעצמו ולמעלה גבוה מכל העם אמר לו למי ראוי כל חמדת ישראל להיות מלך הלא לך יאתה למלוך ומי יתן שה' יחפוץ בך למלך · ועל זה השיב שאול ויאמר ראוי להסתפק לך טובה על הברכה שברכתני ומה גם יודע אני כי איש אלקי' אתה וברכתך לא ישוב ריקם אך בדבר הזה נראה לי שברכתך ברכה לבטלה הוא כי איך יעלה על הדעת שה' תפץ בי להיותי ממשפחה צעירה מכל משפחות שבטי בנימין · ועל זה השיב שמואל תדע כי דבר ה' בוא ושים בואך אלי כבר הכנתי לך מקום בראש הקרואי' וגם אמר לנער בפני שאול תנה את המנה וגו' שמזה יראה שאול שהכל היה' גלוי לשמואל שכבר יבא אליו וע"פ ה' אמר שהוא ימלוך:

פי' רבי ישעיה

וכל אשר בלבבך אגיד לך · פי' כל הספיקו' שיש בלבך לבד מהאתונו' אגיד לך · וישם לפני שאול ויאמר הנה הנשאר והיה לשאר העם · שים זה האו' לפניך ואכול אותה כי למועד זה היה שמור לך זה שכן אמר לו שמור: כך זכך עם קראתי וזימנתי מנו' לה' ולך זימנתי זאת המנה:

כלי יקר

ויען שמואל וכו' אנכי הרואה וכו' רבי יהושע דסכנין בשם רבי לוי אמר ליה הק"בה שמואל אתה קורא עצמך הרואה אני מראה דבר שאין אתה רואה אימתי אלא בשעה שא"ל מלא קרנך שמן וכו' ויאמר ה' אל שמואל אל תבט אל מראהו ואל קומתו וכו' ע"כ · **ולע"דן** להקשות מה אשמה יש לשמואל הלא לא ישיבו וי"ל דהי"לל אנכי לבד וזה יספיק לתשובה הרואה למה והנכון כי שאול לא שאלו אלא הגידה נא לי איזה בית הרואה והיה לו לשמואל לומר זה ביתו או אפילו יאמר זה בית הרואה לא יאשם אבל בהיותו נדרש ללא שאלו ששאל שאל על הבית ושמואל משיב לו על מציאות הרואה לאמר אנכי הרואה לזה הוא שנענש: **ולע"דן** לדקדק כפל ויען שמואל את שאול ויאמר אנכי שהוא כפל ענין עניינה והאמירה וא' מהם מספיק · ונראה כי לשיטת הרד"ק ז"ל שאין אשם לשמוע זה שהוא מוכרח לענות אפש' שלזה כיון הפסוק בכפל כאילו אמר מהיות מוכרח בעניה לענות שמואל זהו ויען שמואל את שאול אין להאשים אותו על מאמרו ויאמר אנכי הרואה ולשיטתי שאמרתי שעכ"ז הדין עם חז"ל כי היה לו לענות לשאול בענין השאלה איזה בית הרואה לענות זהו ביתו או זהו בית הראה אבל ממה שענה לשאול ויאמר לו שלא כענין אנכי הראה לכך נענש ובאומרו את שאול שנראה שהוא מיותר אפשר דהכי קאמר שלענין הכבוד עשהו לשאול ואליו ענה ואליו אמר עלה לפני הבמה בלשון יחיד אבל בענין האכילה אמר ואכלתם בלשון רבי' עליו ועל נערו כי בשניהם רוצה שיאכלו אמנם או' וכל אשר בלבבך אגיד לךדבלשון יחיד על שאול כי בודאי איש חיל כמוהו בחו' וטוב בלי ספק שהיו בלבו כמה ספקות וחקירות במושכלות ובתלי תלים של הלכות עליו אמר וכל אשר בלבבך אגיד לך מעניני חכמה וסתרי תורה ולאתונות וכו' זה זולת אשר בלבבך:

ולאתנות וכו' עיין הרד"ק ז"ל ולמי כל חמדת ישראל רש"י ז"ל כאן בא לרמוז לו דבר המלוכה ע"כ וכן הרד"ק ז"ל ומהרי"א ז"ל כתב ולענין האתונות האובדות עם היותם שלא תשאל עליהם אל תשת לבך להם כי נמצאו כ"ש שאין ראוי שתחוש לאתונות כי למי כל חמדת יש' הלא לך · ולע"דן לדקדק או' האובדות הי"לל האבודות ומאי לך כי לא לו המה אלא לאביו ועו' מהו או' אל תשת לבך להם שמאחר שמבשר אותו כי נמצאו א"כ למה ישים דעתו עליהם ונראה כמ"ש הרד"ק שהיום שלש' ימים הוא ג' מהבקום לא מאבידתן בזה אבין או' האובדאות לך דהכי קאמר לך שבקשת אותם ולא מצאתן אתה עתה האובדות לך הן שהרי אתה קרוב להתיאש מהם באופן שהם אובדות לך ובעיניך יען שהיום ג' ימים שאתה מבקש אותן ולא מצאתם ואמר הימים בה"א הידיעה להוסי' שאלו הג' ימים בקשום בזריזות כאלו הם ארבע' ימים או יותר לז"א שלשת הימים בה"א הידיעה רוצה לומר הידועים שבקשתם אותם בזריזות ומהירות גדול ובסרו שנמצאו ואמר לו אל ישים אל לבו להם לא להבירהם ולא למציאתם ועכשיו שבשרו שכבר נמצאו אל השם לבד להם כי נמצאו לשמוח במציאתם כי למי כל חמדת ישר' הלא לך ולכל בית אביך וכיון שכן אין ראוי לך לשים לב על דברים שפלי הערך כאלה מהאתונות לשמוח בלבך על מציאותן כי כל חמדת ישראל לך שאתה מלך או אמר האובדות לך שכל אבידתך לא היו אלא בשבילך כמו שכתבתי למעלה בפסוקותאבדנה האתונות שהשם ית' סבב סבות כדי שילך שאול אל שמואל או יאמר האובדות לך שלשת דלך הם שלשת ימים שהם אובדות אבל לא להביך כי נמצאו קודם השלשת ימים:

ויען שאול ויאמר וכו' מהרי"א ז"ל כתב לפי שרמז לו לשאול על המלכות ונבהל שאול מזה ועל זה משיב הלא בן ימיני אנכי מקטני שבטי ישראל וגם מאותו השבט הקטן ממשפחתי הצעירה ממנו ואם כן למה דברת אלי כדבר הזה עד כאן: ולע"דן לפי שהיה מקובל אצל הכל היות המלכו' מיהודה לזה אמר הלא בן ימיני אנכי ולא מיהודה ולא הרות לי המלכות ועוד שאילו הייתי משאר שבטים החרשתי אלא הרני מקטני שבטי ישראל קטן שבבני יעקב וקטנותאיכו' וכמות מענין פילגש בגבעה זהו שא' מקטני לשון רבים דהי"לל קטן שבטי ישראל ומשפחתי הצעירה מכל משפחות כו' הצעירה בה"א הידיעה לומר שהיא ידועה בכך לכל לא שהוא אז כך דרך ענוה ולמה תדבר אלי כדברים האלה שאין להם שחר · ואולי אמר קושיא אחרת בא' ולמה דברת אלי כדבר הזה כלומר מה תועלת יש בדברך אלו כדבר הזה שאם מהשי"ת יצא הדבר של מלכות מלכיו בבא העת יעשה כמאבי' בחיל שמיא וארעא ואם כן למה ולאיזה סיבה ותכלית דברת אלי כדבר הזה פן יגבה לבי זהו שא' שדקדק באומרו דברת אלי אלי דייקא שלא חפלתי בדברך אלי בדבר הזה שאין תועלת אלא הדרגה נזק:

ויקח שמואל את שאול ואת נערו כו' עיין רש"י ז"ל והרד"ק ז"ל ומהר"א ז"ל והנה הביא שמואל את שאול ואת נערו אל הלשכה ולכבוד שאול כבדם יחד הוא ונערו ונתן להם מקום בראש הקרואים ע"כ: ולע"דן לדקדק איך ישיב נערו עם שאול יחדיו שאין זה מדרך ארץ והיינו יכולין לומר שרצה ללמדו למכאן והלאה כשיכנס למלכות שהקטן שבישראל יהיה בעיניו חשוב כמוהו כי בזה תהיה הנהגתו מעולה והנכון כי מנהג של ערבים שן הוא בסדר השולחנו' הוא להסב הנכבדים מוסמכים אל הכותל ולא העם והנערים לעומתם באופן שאין זר שהאדון ישב ראש פנה והוא מוסמך אל הכותל ונערו נגדו יושב ואוכל כי הוא יבצע לו הלחם והבשר ושאר הדברים וזהו ויקח שמואל את שאול ואת נערו ויביאם לשכתה ויתן להם מקום בראש הקרואים שאול בראש הקרואים שכנגד הכותל יושב בהסבה ומוסמך אל הכותל ונערו נגדו בראש הקרואים שמנגד דרך הסבה והמה חוזר לשאול ונערו שהיה לפניה' מאכל כשיעור השלשים איש שם קרואים ותהיה הכ"ף כף הדמיון כי לכבוד שאול הרבו לפניו בצווי שמואל:

ויאמר שמואל לטבח תנה וכו' עיין רש"י ז"ל והרלב"ג ז"ל ולע"דן לדקדק כפל הדברים תנה את המנה אשר נתתי לך אשר אמרתי וכו' יאמר התכיב מהם ונראה כי שמואל רצה לברכו לעיני הכל בשני ענייניםהאחד בהו' לטבח לעין כל הנה את המנה אשר נתתי לך אני בעצמי והיה לך שבזה מורה לשון חשיבות שאול בעיני שמואל עד שהוא בעצמו וכבודו הקנהו לקח המנה ונתנה לטבח ולפי שלא יובן מזה באשר נתתי לך אולי נתנה לו לעצמו לזה אמר אשר נתתי לך אשר אמרתי אליך שים אותה עמך בשמירה מעולה לעת מצוא ועת הצורך והיינו אמר הגיעה השעה תנה במנה אשר אמרתי לך שים אותה עמך לא היה מורה בחשיבות שאול כי אם בבחינה אחת שא' לנערו שישים עמו מנה חשובה לעת מצוא אבל כעת הוסיף חשיבות באומרו אשר נתתי לך אני בעצמי כאמור נוסף על אשר אמרתי אליך שים אותה עמך:

וירם הטבח את השוק והעליה פ' אין מעמידין מאי והעליה רבי יוחנן אמר שוק והאליה והאי קרי ליה והעליה דמסמכא ליה רבי אליעזר אר' שוק וחזה מאי והעליה דמחית ליה לחזיה עילויה דשוק רבי שמואל בר נחמני אמר שוק ושופיה ומאי והעליה משום דשופי עלוי שוק קאי עד כאן ורש"י ז"ל את השוק והירך שהעליה הנה הנשאר מן המנות של הקרואים והוכב לבד לצורך לשים לפניך לאכול בפרק אחרון דזבחי' קיימא לן חזה ושוק בבמה גדול' ואין חזה ושוק בבמ' קטנה לפי' הותר לאכול לשאול כי למועד שמור לך כי למועד האכיל' היה השוק הזה שמור לצרכך לאמר העם קראתי אמירתי היתה לטבח העם קראתי לסעודה ויודע אני מספר' והזהר במנתם ונתתי לו המנו' למספרם וזו שמור' לצרכך ע"כ · וכן הרד"ק ז"ל ע"ש והרלב"ג ז"ל ומהרי"א ז"ל שוק והעליה הכי קאמר השוק והשומן שעליה שהמנה היותר מובחר' ושמנה הכין לשאול לכבוד המלכו' · ומה שאמר ויאמר הנה הנשאר לדברי המפרשים הנז"ל הוא מאמר שמואל ולפי האמור שהם דברי הטבח אל שאול לפי שכאשר ישב שאול על השולחן כבר היו הקרואים יושבים ומאכליהם לפניהם ובא שמואל והושיב שאול בראש ואז הביא הטבח את המנה ולכך הוצרך לו לשאול אל תחשוב לפי שבאת באחרונה שהמנה אשר שמתי לפניך הוא המותר הנשאר מהקרואים אינו כן כי הוא אינו מותרי השולחן אבל למועד הזה שמור לך זה הנשאר באומרי העם קראתי ר"ל בחשבי שהיו עמי אנשי העם קרואים הנה זה שאמרתי החלק הזה והכנעתי אותו לכבודך ואמר לו כן להודיעו שהיה החלק הזה ושלא בא שם בקרי והזדמן ולזה אמר וירם הטבח את השוק להגיד שכאשר הביאו לפני הביאו ברוממות ומעלה כמו שמנהג להביא המאכל לפני מלכים ברוממות הידים ע"כ:
ולעד"ן שכוונת הכתובים אלה יחדיו להורות מעלת הנביא שמואל כי מאז ציוה לטבח על המנה הזו של חזה ושוק או שוק והאליה כפי' הנזכר לעיל לשים אותה עמו לעת מצוא כי נכון לבו בטוח בה' שהגיד לו שכעת מחר אשלח אליך איש מארץ בנימן וכו' וידע כי לא יפול מדבר ה' ארצה ויורה הבטחון הנמרץ היות הקרואים מסובים על השלחן ממתיני' עד בא שמואל לברך הזבח ושמואל ממתין את האיש וכו' אשר ייעד לו הסי"ת שיבו' כעת מחר וכהגיע העת יצא שמואל לקראתו כמו שפירשתי למעלה בפסוק והנה שמואל יוצא לקראתם וכו' יוצא בכוונה ולא במקרה ויוכיח כן מה שהכין לו המנה יפה כמו שאמר ויאמר שמואל לטבח תנה המנה אשר נתתי לך וכו' ועשה כן הטבח וירם הטבח והוא לשון הרומה ותורה על שהיה שם נשאר תבשיל והרים זו המנה המעולה השוק והעליה וישם לפני שאול ויאמר הטבח כי הוא הנזכר כאן ויאמר הנה הנשאר שים לפניך כו' חפש שן יתפוש שאול שמה שיורי קדרה הנשארת לטבח למנתו אם כן יהיה זו סעודה המיוחדת לבעליה

רדק

ויהי כעלות השחר · בכ"ף : ויעבור לפנינו · שלא ישמע את דברינו : עמוד כיום · ולא אמ' שיעמוד היום, בעיר שהרי באותו היום הלך לו שהרי אמר לו ואשלחך ועוד שאמר לו בלכתך היום מעמדי אלא פירוש כיום לאמת הדבר כמו השבעה לי כיום ופי' עמוד עמוד עד שאדבר עמך : את פך השמן · לא היה זה השמן המשחה כי לא היו משוחים ממנו אלא מלכי בית דוד אבל שמן אפרסמון היה ואמרו שאול ויהוא שנמשחו בפך לא נמשכה מלכותן דוד ושלמה שנמשחו בקרן נמשכה מלכותן : וישקהו · בדרש כל נשיקות הם של תפילות חוץ מג' נשיקות נשיקה של גדול' נשיקה של פרקים נשיקה של פרישות נשיקה של גדולה ויצוק על ראשו וישקהו נשיקה של פרקי' וילך ויפגשהו בהר האלהים וישק לו נשיקה של פרישו' ותשק ערפה לחמותה ר' תנחומא אומר אף נשיקה של קריבות שנאמ' וישק יעקב לרחל למה שהיתה קריבתו : הלא כי משחך · מלת הלא תבא במקומות לחזק הדבר ולזרז האדם וכן הלא שלחתיך הלא שמעת בתי והדומי' להם : בלכתך היום · אמרו רבותינו ז"ל היכן מצינו שנקברה רחל בצלצח בגבול בנימן והלא לא נקברה אלא בבית לחם שנאמר ותמת רחל ותקבר בדרך אפרת היא בית לחם ואין בית לחם אלא חלקו של יהודה שנאמר ואתה בית לחם אפרתה וגו' אלא כך אמר לו עכשיו שאני מדבר עמך הנה הם עם קבורת רחל הנה הם באים ואתה הולך ואתה מוצא אותם בגבול בנימן בצלצח: והנה נטש אביך · פירוש קודם שנמצאו האתונות : אילון

וַיַּשְׁכִּ֗מוּ וַֽיְהִ֞י כַּעֲל֣וֹת הַשַּׁ֗חַר וַיִּקְרָ֨א שְׁמוּאֵ֤ל אֶל־שָׁאוּל֙ הַגָּ֣גָ לֵאמֹ֔ר ק֖וּמָה וַאֲשַׁלְּחֶ֑ךָּ וַיָּ֣קָם שָׁא֔וּל וַיֵּצְא֧וּ שְׁנֵיהֶ֛ם ה֥וּא וּשְׁמוּאֵ֖ל הַחֽוּצָה׃ הֵ֗מָּה יֽוֹרְדִים֙ בִּקְצֵ֣ה הָעִ֔יר וּשְׁמוּאֵ֞ל אָמַ֣ר אֶל־שָׁא֗וּל אֱמֹ֥ר לַנַּ֛עַר וְיַעֲבֹ֥ר לְפָנֵ֖ינוּ וַיַּעֲבֹ֑ר וְאַתָּה֙ עֲמֹ֣ד כַּיּ֔וֹם וְאַשְׁמִֽיעֲךָ֖ אֶת־דְּבַ֥ר אֱלֹהִֽים׃

א וַיִּקַּ֨ח שְׁמוּאֵ֜ל אֶת־פַּ֥ךְ הַשֶּׁ֛מֶן וַיִּצֹ֥ק עַל־רֹאשׁ֖וֹ וַיִּשָּׁקֵ֑הוּ וַיֹּ֕אמֶר הֲל֗וֹא כִּֽי־מְשָׁחֲךָ֧ יְהוָ֛ה עַל־נַחֲלָת֖וֹ לְנָגִֽיד׃ בְּלֶכְתְּךָ֤ הַיּוֹם֙ מֵֽעִמָּדִ֔י וּמָצָאתָ֩ שְׁנֵ֨י אֲנָשִׁ֜ים עִם־קְבֻרַ֥ת רָחֵ֛ל בִּגְב֥וּל בִּנְיָמִ֖ן בְּצֶלְצַ֑ח וְאָמְר֣וּ אֵלֶ֗יךָ נִמְצְא֤וּ הָאֲתֹנוֹת֙ אֲשֶׁ֣ר הָלַ֣כְתָּ לְבַקֵּ֔שׁ וְהִנֵּ֨ה נָטַ֤שׁ אָבִ֙יךָ֙ אֶת־דִּבְרֵ֣י הָאֲתֹנ֔וֹת וְדָאַ֤ג לָכֶם֙ לֵאמֹ֔ר מָ֥ה אֶעֱשֶׂ֖ה לִבְנִֽי׃

וחלפת

ואקדימו והוה כמסק צפרא וקרא שמואל לשאול לאגרא למימר קום ואשלחינך וקם שאול ונפקו תרויהון הוא ושמואל לברא : אינון נחתין בסיפי קרתא ושמואל אמר לשאול אימר לעולימא ויעיבר קדמנא ועבר ואת קום הכא כיומא דין ואשמעינך ית פתגמא דיי : ונסיב שמואל ית מנא דמשחא ואריק על רישיה ונשקיה ואמר הלא ארי משחך יי על אחסנתיה למהוי מלכא : במהכך יומא דין מיני מלותי ותשכח תרין גברין עם קבורתא דרחל בתחום בנימין בצלצח : ויימרון לך אישתכחא אתניא דאזלת למיבעי יתהן והא שבק אבוך ית עסק אתניא ויציף לכון למימר מה אעביד לברי :

ותהך

ויעבר ג' בקריא' רפין וסי' אמר לנער ויעבר לפנינו · ויעבר אחד מהנערים · ויעבר עלי מה : דבר אלהים ג' בקריאה וסימ' ואהוד בא אליו · ויהי בלילה ההוא דר"ה · ואשמיעך את דבר אלהים : קברת ג' ב' חסרים וא' מלא וסי' נמסר בסדר וישלח :

רשי

ויעבור לפנינו · וילך ברחו' ממנו לא ישמע דברינו ויעבר הנער לפניה' ולשאול אמר ואתה עמוד עמדי : עם קבורת רחל בגבול בנימן · והלא קבורת רחל בגבול יהודה בבית לחם אלא עכשיו הם בקבור' רחל וכשתפגע בהם בגבול בנימן בצלצח כך שניה בתוספתא דסוטה. צלצח לשון צלצח לצח של הב"ה שהוא צח ואדום והיא ירושלם : ודאג לכם · ירא עליכם כל לשון דאגה לשון יראה דוסט"יר בלע"ז : אילון

רלבג

והנה לקח שמואל פך השמן ויצק על ראש שאול למשחו למלך על ישראל ונתן לו אותות כדי שיאמינו כי המלכו' תהיה לו והאות היותר חזק מהם הוא השפכלו לב אחר והתנבאו עם נביאי' והוא לא נשה קודם זה להיות לוי"ד ושם בכנואה : ומי

כלי יקר

לבעליה הטבח ואם כן יש גזל בזה מפני הבושה הביא' לפני ולא נשאר לו בקדרה כלום ולחסידותו הנמרץ היה אפשר ימנע מלאכול לזה אמר לו הטבח לא תחוש כי הנה הנשאר ראה אותו כי הוא לחלקו ומעתה אכול בשמחה זאת המנה שים לפניך ולא תסימנ' לפני הקרואים להיותך חושש לאבק גזל מאחר שהראיתיך הנשאר בקדרה מעט' שים לפניך זאת המנה ואכול בלב טוב כי למועד שמו' לך ולך ולא לי לאמר שכך אמר לי הנכבי' שאשמרהו לך ואימתי היה זה בעת שאמר לי העם קראתי אז צוה לי על שמירת המנה הזאת לך ואז כשמוע שאול כן ויאכל שאול וגם לפי שהיה אוכל עם שמואל שמוש בודאי לא יאכל מדבר שיהיה בו אבק גזל בסעודה שאינה מספקת לבעליה כי איש אלהים קדוש הוא זהו ויאכל שאול עם שמואל ואומרו ביום ההוא מורה שהיתה הסעודה ביום ולא בלילה שלא כדברי מהרי"א שכתב ז"ל וזכר שאחרי האכילה שהיתה כפי הנראה בלילה כי כן היה המנהג בימים ההם כמו שכתוב בספרי הרומיים ואני אומר שביום ההוא היה אלא שנמשכה עד הלילה שמזה נמשך שבלכתם משם תכף עלו לגג לישן וידבר עם שאול על הגג :

וירדו מהבמה העיר וכו' עיין רש"י ז"ל ומהרי"א ז"ל כתב ולא זכר הכתוב במה היו דבריו ויתכן שהגיד אליו את כל הדברים אשר הלכו הוא ונערו ענין האתונות כמו שייעד לו כל אשר בלבבך אגיד לך : ולע"דן שדבר עמו דברי סודות ומעשה מרכבה כמו שכתבתי למעלה באומר כאשר בלבבך לב חכם חוקר באלהיות אגיד או דבר עמו בענייני המלכות בסתם ולכך העלהו הגג שהמקום פנוי ואין שם כותלים כי אזנים לכותל ויוכיח כן ויקרא שמוש אל שאול הגג שנראה שהיה שם מקום וועד שדבר סודות · או אפשר שהיה ישן שמואל שם ולכך קראו לדבר על הגג המקום ששמואל ישן וירד שאול לישן בבית ועד לאורחים ובבקר כעלות השחר קראו שנית אל הגג :

וישכימו כעלות השחר וכו' הרד"ק ז"ל כעלות בכף ע"כ · ומהרי"א ז"ל כתב שלנו שם על הגג ואומרו וישכימו כעלות השחר היה די באחד מהמאמרים האלה אם היתה הכונ' לבד על ההשכמה אבל ידמה שמואל בלילה לא שכב לבו במושבו איך ימשח את שאול למלך וגם שאול לא ינוס ולא ישן במושבו בדברי שמוש שאמר לו ולמי כל חמדת ישראל הלא לך ובמה שכבדו וישם את כסאו מעל כל הקרואים ושיתה המנה כבר עצורה לו מאתמול וזה רמז באומר וישכימו שניהם שהשכימו כל אחד במקומו קודם עלות השחר לפי שלא היו יכולין לישן ויהי כעלות השחר אז קרא שמוש אל שאול הגג ויאמר לו קומה ואשלחך ויצאו שניהם שמוש ושאול והנער אחריהם ע"כ : ולע"דן לא לן על הגג אלא שמואל לבדו ושאול לן למטה עם נערו וישכימו שאול ונערו ללכת בהשכמה כי לבם בל עמם על נער קיש אבי שאול אמנם לא יכלו ללכת כי אם ברשות הנביא והנביא לא רצה לשלחם כי אם בכי טוב עד עלות השחר ועוד שרוצה למשוח המלך באור היום ולא בלילה כי אורח לדיקים כאור נוגה הולך ואור עד נכון היום ולעומת זה ויהי כעלות השחר סמוך לעלות וזה מורה הכ"ף הנה אז קרא שמוש אל שאול שיעלה אל הגג שמא משמע שלא לן שם כדפרישית שלא כדברי מהרי"א ז"ל ואז אמר לו קומה ואלך עמך ללוותך לנייך וזהו שאמר קומה ואשלחך ויקם שאול לשון קומה כי עלה לגדול' ומלכות ויצאו שניהם יחדיו הוא ושמוש החוצה ללוותו וגם כדי לצאת השדה לעשות המשיחה שם בסוד כדי שיצליח שאין הברכה מצויה אלא בדבר הסמוי מן העין :

המה יורדים בקצה העיר וכו' עיין רש"י ז"ל וכן הרד"ק ז"ל ומהרי"א כתב שמדרך המוסר אמר שמואל אל שאול שיאמר לנערו עבור לפנינו ולא אמר שמואל עצמו כן לנער שאין ראוי שיצוה איש לנער איש זולתו כי אם על ידי אדונו · ואתה עמוד עמדי כיום ר"ל עד שיהיה היום ברור שיזרח השמש ואז אשמיעך את דבר ה' ואולי כיון שיהי' השמש בבית הראשון במזל טומח בשעת המלכתו כדי שתהיה מלכותו כצאת השמש בגבורתו ע"כ : ולע"דן המה יורדים בקל' העיר שהלכו בקצה העיר מקום פנוי מבלי עוברים ושבים כל כך לדבר כרצונם ואמר והמה יורדי' דרך דרש אומר להודיע שהשררה נטלה משמואל ויורד הוא דאם לא כן לו הוכח שיהיה המקו' מורד ודרך ירידה מה צורך בהודיע לנו זה אלא ודאי כדאמרן ואמר ירידה לשאול אגב שמואל גם הודיע ששמואל נפטר בתוך שנתו של שאול באופן שלעתיד שניהם יורדים והטעם שלא אמר שמוש לנער עבור לפנינו הוא להיות שמואל רוצה לעשות דבר בסוד נתחכם לבלתי אמור כך הוא בעצמו הדבר לנער שאול שיעבור לפניהם כי יבין הנער שהיה סוד בדבר ויספר לאביו וקרובו שאול לאמ' סוד דבר עמו הנביא לכך אמר שיאמר כן שאול לנערו כי אל ידע הנער אז אם דבר לו סוד אז לאו כי יאמר הנער בלבו שאול אמר לי עבור לפנינו אולי חשב שיאמרו לו סוד ואפשר שלא אמר לו סוד כי איכו מוכרח ואמר ואתה עמוד שלא יהא הולך ושומע דבר ה' דרך עראי אבל אתה עמוד כדי שאשמיעך את דבר ה' מעין ההולך בדרך שצריך לעמוד לבלתי לכת אנה ואנה בקרית שמע עד על לבבך לקבל עול מלכות שמים ז"ש ואתה עמוד עומד ולא הולך דאם לא כן פסיט' שהוא יעמוד שם ולא יעבור עם נערו ואשמע דבר אלהים כי אין אלהים בכל מקום אלא דיין כמו אלהים לא תקלל לומר לא תעלה על דעתך שאתה דיין ומלך ישראל כי ה' מלכם ה' שופטם ה' מושיעם אבל אתה פקיד מתחת ידי הסי"ת להעמיד דגל התורה · ואמר כיום לרמוז מה שזכרנו למעלה בשם חז"ל שהנערות היוצאות לשאוב מים האריכו למעניתם עד שתגיע עונת מלכות שמים לשאול וזה נראה לי שאמר כאן עמוד עד היות כיום ר"ל היום המיוחד למלכותך ואז אשמיעך את דבר אלהים בבא יום ועת התחלת מלכותך שלכל זמן וכו' :

ויקח שמואל בראשית רבה א"ר וכו' כל נשיקה לתפלות בר מתלת נשיקה של גדולה נשיקה של פרקים נשיקה של פרישות נשיקה של גדולה דכתיב ויקח שמואל את פך השמן וכו' נשיקה של פרקים ויפגשהו בהר האלהים וישק לו · נשיקה של פרישות שנא' ותשק ערפה לחמותה · רבי תנחום אומר נשיקה של קרבות שנא' וישק יעקב לרחל וישא וכו' עד כאן · ופי' החכם השלם כמהר"ר שלמה אלקא"בז הלוי ז"ל דנשיקות של גדולה הייני משום שמציאות הנשיקה היא לדבקא רוחא ברוחא הנושק עם הנישוק ולהיות שאול מבנימן והמלכות מיוחדת ליהודה דכתיב ישתחוו לך בני אביך לכך הוצרכה הבאה ע"י נשיקת שאול משמואל לדבקא רוחא ברוחא רוח שמואל ברוח שאול כדי שיקבל הנועם האלהי עליו ויצלח למלכות · ובמסכת הוריות אחז"ל שהשמן הזה איננו שמן המשחה שלא נמשחו בשמן המשחה כי אם מלכו' בית דוד בלבד אבל פך השמן זה משמן אפרסמון היה · ועוד אמרו רמה קרני ולא רמה פכי שאול שנמשח בפך השמן לא נמשכה מלכותו דוד ושלמה שנמשחו בקרן נמשכה מלכותם ע"כ · ובדבריהם מובן הכתוב ותרם פראם קרני ולא פכי בלותי בשמן רענן זה שמן המשחה ולא שמן אפרסמון שלא נמשח בשמן רענן הוא שמן המשחה כי אם בית דוד וכן הביא הרד"ק ז"ל וכתב הלא כי משחך ה' מלת הלא תבא במקומות לחזק הדבר ולזרז האדם וכן הלא שלחתיך הלא שמעת בתי והדומים להם עד כאן · ומהרי"א ז"ל כתב אומרו לשון הלא כי משחך הלשון הזה מורה כי כבר היה נגזר לפניו יתברך שימלוך על ישראל והו ענין הלא משחתיך · אמנם צריך לדעת מה טעם נמשח שאול בסתר דבשלמא דוד מפני פחד שאול ויהוא מפני יורם אבל שאול לפני כל ישראל היה ראוי שימשחהו כמו שנמשח שלמה והנראה לי כי שאול משחו שמואל כדי שתצלח עליו רוח ה' ויהפך לאיש אחר כי המשיחה יכינהו לקבל הרוח האלהי ויקדשהו ולפי שהיה עתיד להפיל עליו גורלות לכן היתה המשחה בסתר כי אלו היה זה מפורסם יהיה אחר כך ענין הגורל דבר מיותר ויאמרו ששמואל מדעתו עשה זה ולכן משחו ויקדשו ולפי שהיה עתיד להפיל עליו גורלות ולכן היתה המשחה בסתר כי אלו היה זה מפורסם יה ה לאחר כך ענין הגורל דבר מיותר ויאמרו ששמואל מדעתו עשה זה ולכן משחו בסתר :

ולע"דן שלהיות המלכות לדע"ה והמשיחה הזאת איננה בשמן המשחה כי אם בשמן אפרסמון הוכרחו לעשות דבר בסתר לפי שעה וגם לאחר זמן כדי שלא יודע שנמשח בזולת שמן המשחה ולא יחשיבהו לשאול · זאת ועוד שלהיות המלכות לבית דוד הוצרכו למשוח אל שאול בסתר כדי שיצליח כי הדבר הסמוי מן העין יצליח מאד וכולי האי ואולי יצליח כיון שהוא מבנימין ולא מיהודה ועתידה מלכותו ליבטל ממנו ולחזור אל אכסניא שלה ויהיה זה מטעם הנשיק' שזכרתי בשם החכם השלם ז"ל הנז"ל והאפשר שכל הנז"ל נרמז בפסוק שאומר ויקח שמואל פך השמן דהיינו פך שמן אפרסמון ולא קרן השמן של המשחה וישקהו ויאמר טעם לכל זה הוא הלא כי משחך ה' על נחלתו לנגיד כי לא מיחת קרן לדוד היא לדורי דורות ולכך צריך הכנת הנשיקה ולא יאות בקרן שמן המשחה כיון שאינו רק לנגיד לשעתו :

בלכתך היום מעמדי וכו' תוספתא דסוטה ומצאת שני אנשי' על קבורת רחל וכי היכן מצינו שנקברה רחל בצלצח והלא בגבול יהודה נקברה שנאמר ותמת רחל ותקבר בדרך אפרת היא בית לחם אמר ליה עכשיו שאני עמך הנה על קבורת רחל אתה הולך והם באים ואתה מוצא אותם בגבול בנימין בצלצח · רבי יוסי הגלילי אומר לא כל יום רבי עקיבא אומר לא כל של זקן ומלכים מהלכיך יצאו עד כאן · ובבראשית רבה פרש' ב' אמר רבי ינאי ורבי יוחנן הוי יתבו אתא ההוא מינא שאליהו מאי דכתיב בלכתך היום מעמדי והלא צלצח בגבול בנימין וקבורת רחל בגבול יהודה דכתיב ותקבר בדרך אפרת וכתיב בית להם אפרתה אמר רבי ינאי אסוף את חרפתי אמר ליה הכי קאמר בלכתך היום מעמדי עם קבורת רחל ומצאת שני אנשי' בגבול בנימין בצלצח ואית דאמרי בלכתך היום מעמדי בגבול בנימין בצלצח ומצאת שני אנשים עם קבורת רחל והאי דוקא וכך אתה מוצא שבגבול בנימין הוו דכתיב ויעבור בארץ בנימין ולא מצאו והמה באו ארץ צוף וכתיב והנה נא איש אלהים בעיר הזאת עד כאן · ועיין רש"י ז"ל ודאג לכם ירא עליכם כל לשון דאגה לשון יראה דוטטי"ר בלע"ז וכן הביא הרד"ק ז"ל כשיטה הראשונה הנז"ל והנה נטש אביך פירוש קודם שנמצאו האתונות עד כאן וכן מהרי"א ז"ל ·

ולעד"ן לפרש בלכתך היום מעמדי ומצאת שני אנשים עם קבורת רחל רוצה לומר שם המאמרים בלכתך היום מעמדי אמנם כעת עומדים הם בצלצח בגבול בנימין ומשם ילכו אל קבורת רחל והוא דבר שלא כדרך טבע שיעמדו כעת כאן בגבול בנימין ותמצאם בלכתך מעמדי עם קבורת רחל ואמרו אליך נמצאו האתונות ומציאתם היתה על ידי הליכתך לבקש זכו שאמר אשר הלכת לבקש זה גרם המציאה שעל ידי הודעתך להבריך חברך חברא אית ליה וחברך דחברך חברא אית ליה וידעו שנאבדו לכם והביאום לאביך ונמצאו על ידי הבקשה שהלכת לבקש והנה נטש אביך את דברי האתונות וכו' למעלה אמר לשון יחדל על שם שיחדל מדאגת האתונות ודאג לנו וכו' אמנם כאן נראה לי שמדבר על אחר שנמצאו האתונות ולכן לא שייך לשון יחדל אבל אמר לשון נטש כלומר אף על פי שנמצאו נטש ועזב את דברי האתונות שאינו רוצה להביט בהם מאחר שדאג לכם ועיקר דאגתו לאמר מה אעשה לבני שעיקר הדאגה על שאול כי הנער יש לו תמורה לא הבן יקיר :

וחלפת משם והלאה כו' עיין רש"י ז"ל וכן הרד"ק ז"ל וכן הביא מהרי"א ז"ל והרחיב בענין השלשה אתונות למה היו שלשה ובעניכים האלה ולא בזולתם ואמר כי להיות האדם טבעי דבק עם יולדיו אמו ואביו הם האות הראשון שימצאו הנשים יודיעוהו מעניני אביו שנמצאו האתונות ושאביו בצער עליו והוא בבקיעת שהוא חי טבעי אמנם מלך בשינה זו שבית שמאה בו ביותר

את:ס

מנחה קטנה

ואתה עמוד כיום אמ"ז"ל שנבואת נביאי אה"ע בא להם בלילה כחלום משא"כ נביאי ישראל בא להם הנבואה ביום ולפי שהי' הדבר רחוק אצל שאול שימלוך מצד היותו הצעיר ממשפחת בנימן ואמר אולי חלמא הוא שמואל ואפשר משום גדולה שיכנת לי וע"כ חלם חלמא שנא עלי ואמ"ש שראה בחלומו שאהי' מלך אין חלום בלא דברים בטלים וא"ש אינו כי אם הוראת שום גדולה ע"כ אמר שמואל עמוד כיום ואשמיעך את דבר אלהי' נבואה ממש הנא אלי ביום שכולו אמת : את פך השמן וגו' ירצה אפשר שיקשה שאול אם כדבריך למה אין אתה משחני בשמן המשחה כדרך שמושחין המלכים ע"כ אמר אינך צריך לזה כי כלא משחך ה' וגו' כבר משוח ועומד אתה מן השמים ועיין בכלי יקר מה שכתב בזה משם מוה"רם אלקבז ז"ל והרב מוה"רם אלשיך הרחיב הענין וז"ל דבר ידוע כי עיקר מלכות ישראל הוא מיהודה כדכתי' היתה יהודה לקדשו וגו' בזכות שירדו לים תחלה ונחשון בראשם עד באו מים עד חוטמם ע"כ זכה שיהיו ישראל ממשלותיו והוא יהיה מלכם אלא שלמשות נקמה בעמלק הומלך שאול שהוא ימיני כי אין עיקר נפי' ת עמלק אלא בבני רחל ואחזכם בכתר בנימן שיוסף להיות אלא השתחוה לעשו אבי עמלק וגם שהוא נכנס תחילה לים אלא שבני יהודה רגמו אותם והוציאו ויצאו בנימן ונכנסו בני יהודה וע"כ אחשבה שקדם שאול ויצא הוא מהמלכות ונכנס יהודה · עוד אחשבה כי למען המשיל הוא ית' אדון בכל איש על המדם למלך צריך יהיה במלך יתרון על כל אישי הסמון באיכות שא"כ מאי רבותיה מינייהו למשול עליהם והנה ע"י שמן המשחה הוא שמן משחת קודש אשר גזה אלהים לעשות יושפע שפע יתרון איכות קדושה על הנמשח כי קדוש הוא ולא למנם אמר שנמשך משכן וכל כליו והכהנים והמלכים כלב עדין בל השיעור שעשה משה קיים לא חסר ממנו מאומה וגם לא של חנם נקרא משחת דרבותא אלא שהוא ניתן ומשפיע רבותא לנמשח ממנו ועקרא שלא דבר הכתוב ויקח שמואל את קרן השמן וימשח אותו וגו' ותצלח רוח ה' אל דוד מהיום ההוא ומעלה וגו' אך אמנם אין זה רק אל הנמשח בשמן המשחה כי קדוש הוא אך לא לנמשח בשמן אפרסמון והנה שאול שנמשח בפך היה בשמן אפרסמון ע"כ כאשר לקח את פך השמן שהוא אפרסמון ויצוק על ראשו והנה כתבנו כי השמן הזה אינו משפיע שפע קדושה כשמן המשחה ע"כ מיד וישקהו לאדבקא רוחא ברוחא להשפיע ברוחו הכנת שפע לחשלים אשר יחסר לו על בלתי היות בשמן הקדושה כאפרסמון כאשר בשמן משח' קודש ע"כ אמר לו הלא כי וגו' כלומר הלא תקפיד בזה דע כי משם הוא כי משחך ה' גו' כלומר מלכותך לא קיימא לעולם אב לבנים כנחלה כי אינה רק נחלה לה' וזה כי משחך ה' על נחלתו כלומר ולא נחלה לך ולא תואר אותך מלך כ"א לנגיד והוא כי המלוכה היתה ערוכה בכל שמורה לדוד ועל זה אחשוב היתה אות יתירה בהלוא שהיא וא"ו ואלף כלומר שמלכותו מסופק שהתמדה אם תהיה המשיחה אנ הכנידות לזאת לא ולזה כתיב לו בו"ו ולא כאלף :

בלכתך

פי' רבי' ישעיה

הלא כי' משחך · הלא תדע כי משחך · ומצא' שם שני אנשי' שהם עומדי' עכשיו עם קבורת רחל ותמצא אותם בגבול בנימן בצלצח :

אלון תבור · כתרגומו מישור תבור : **עולים אל אלהים בית אל** · הוא לוז שקראו יעקב בית אל ושם היה המזבח שבנה יעקב ובשעת היתר הבמות היו מקריבים שם ואותו שני' היה קדוש והיו באים שם ישראל באותו הזמן להתפלל בזכות יעקב וכן אמר על זה יעקב יהיה בית האלהים ואף על פי שהדרש יש לו דרך אחרת בזה זה שכתבנו הוא הנראה לפי פשטי הפסוקים כי בית אל היה מקום קדוש לעולם ומקום מזבח והיו באים להתפלל שם והיה מקום גבוהה כמו שאמר וזה שער השמים פירוש שער לידע ממנו מה שגוזרין בתחתונים מן השמים ואמר הושע בית אל ימצאנו ושם ידבר עמנו ותרגם יונתן עולים אל האלהים דסלקין למיסגד קדם ה' לבית אל : **שתי לחם** · תרגם יונתן תרתין גריסין דלחם פירושו חלות לחם : **ושלשה ככרו' לחם** · תרגום תלתא פיתין דלחם והככרו' הם גדולות מן החלות נראה כי אותו שהיה נושא שלשה ככרות לחם היה נושא גם כן חלות לחם וזכר גם כן הככרות לפי שהם הגדולות ולא זכר הקטנות כי לא יתכן כי אם לא היו נושאים אלא שלשה ככרות לחם שיתנו לשאול ונערו שתים ולא ישארו עמהם אלא ככר אחד והם היו שלשה אלא כי גם חלות לחם היו נושאים שתי' או שלשה ונתנו לשאול ונערו שתי חלות לחם ואחר שזכר ככרות וזכר חלות ידוע הוא שלא קראו הככרות חלות וכן כתוב בתורה וככר לחם אחת וחלת לחם אחת : **גבעת האלהי'** · תרגם יונתן לגבעת' די בה ארונא דיי' והוא גבעת קרית יערים כי שם היה הארון מיום שהשיבוהו פלשתים עד שהעלהו דוד משם : **אשר שם נציבי פלשתים** · שהיו פלשתים מושלים בישראל והיו להם נציבי' ממונים על ישראל שם וכן גבע בנימן כמו שאמר בדוד כשהיה מושל באדום וישם באדום נציבים והממונה לדבר שנקרא נציב שמעמידין אותו עליהם · ואמר לו שמואל כי שם תצלח עליו רוח ה' לשני דברים האחד לפי שהיה שם הארון והשני לפי שהיו שם נציבי פלשתים רמז לו כי הוא יסירם משם ויושיע ישראל מידם : **חבל נביאים** · תרגם יונתן סיעת ספריא רוצה לומר תלמידים כי תלמידי חכמים נקראו סופרים ואלה היו תלמידי הנביאים הגדולים והתלמידים היו נקראים בני הנביאים והנביאים הגדולים שהיו באותו הזמן מעלי עד דוד היו אלקנה ושמואל וגד ונתן ואסף והימן וידותון : **מהבמה** · כי שם בקרית יערים היה במה : **ולפניהם נבל ותוף וחליל וכנור** · כי רוח הקדש אינה שורה אלא מתוך שמחה : **והמה מתנבאים** · תרגם יונתן משבחין כלומר נבואת' היתה שירות ותושבחות לאל באמרות ברוח הקדש : **וצלחה עליך רוח ה'** · תעבור ותנוח עליך רוח נבוא' : **והתנבית** · בא על דרך בעלי הה"א : **ונהפכת לאיש אחר** · רוצה לומר שתהיה לך רוח יתירה ורוח נבואה ושררה וזהו שאמר גם כן ויהפוך לו אלהים לב אחר : **כי תבאינה** · כתוב בי"וד כמו תבואינה בהיכל מלך שנקראת האלף והיו"ד למשך אבל זה נקרא תבאנה בהעלם הא"לף הכתוב והקרי פניהם אחד ושניהם נכונים בלשון כמו תשובנה ותשובינה : עשה

רשי

אילון תבור · מישור תבור : **גבעת האלהים** · גבעת קרית יערים אשר עכשיו ארון האלהים שם : **נציבי פלשתים** · פרדיוטות שמינו על ישראל שהיו רודין בהם ומושיבין נציבים בערי ישראל : **חבל נביאים** · סיעת ספריא חבל סיעה וכן חבלי שאול סבוכי משרית רשיען ה אקפוגי : **מהבמה** · מבית אסחרותא : **כי תבאנה האותו' האלה לך** · ותדע כי דברי אמת וכשם שבאו לך אותו' הללו כך יתקיים דבר המלוכה : עשה

מסרה

רוח יי' ה' בסיפ' וסי' נמסר בסדר ויקהל : והתנבית ד' חס' א' בליש' נבוא וסי' וצלחה עליך רוח · ויכל מהתנבות · מדוע נבית בשם יי' · והתנבי חגי :

ג וְחָלַפְתָּ מִשָּׁם וָהָלְאָה וּבָאתָ עַד־אֵלוֹן תָּבוֹר וּמְצָאוּךָ שָּׁם שְׁלֹשָׁה אֲנָשִׁים עֹלִים אֶל־הָאֱלֹהִים בֵּית־אֵל אֶחָד נֹשֵׂא ׀ שְׁלֹשָׁה גְדָיִים וְאֶחָד נֹשֵׂא שְׁלֹשֶׁת כִּכְּרוֹת לֶחֶם וְאֶחָד נֹשֵׂא נֵבֶל־יָיִן׃ ד וְשָׁאֲלוּ לְךָ לְשָׁלוֹם וְנָתְנוּ לְךָ שְׁתֵּי־לֶחֶם וְלָקַחְתָּ מִיָּדָם׃ ה אַחַר כֵּן תָּבוֹא אֶל־גִּבְעַת הָאֱלֹהִים אֲשֶׁר־שָׁם נְצִבֵי פְלִשְׁתִּים וִיהִי כְבֹאֲךָ שָׁם הָעִיר וּפָגַעְתָּ חֶבֶל נְבִאִים יֹרְדִים מֵהַבָּמָה וְלִפְנֵיהֶם נֵבֶל וְתֹף וְחָלִיל וְכִנּוֹר וְהֵמָּה מִתְנַבְּאִים׃ ו וְצָלְחָה עָלֶיךָ רוּחַ יְהוָה וְהִתְנַבִּיתָ עִמָּם וְנֶהְפַּכְתָּ לְאִישׁ אַחֵר׃ ז וְהָיָה כִּי תָבֹאינָה הָאֹתוֹת הָאֵלֶּה לָךְ עשה

ג וְתַהַךְ מִתַּמָּן וּלְהָלָא וְתֵיתֵי עַד מֵישַׁר תָּבוֹר וְיִשְׁכְּחוּנָךְ תַּמָּן תְּלָתָא גוּבְרִין דְּסָלְקִין לְמִיסְגַּד קֳדָם יְיָ בְּבֵית אֵל חַד נָטֵיל תְּלָתָא גַדְיָין וְחַד נָטֵיל תְּלַת פִּתִּין דִּלְחֵים וְחַד נָטֵיל גַּרְבָּא דַחֲמַר׃ ד וְיִשְׁאֲלוּן לָךְ לִשְׁלָם וְיִתְּנוּן לָךְ תַּרְתֵּין גְּרִיצָן דִּלְחֵים וּתְקַבֵּל מִידֵיהוֹן׃ ה בָּתַר כֵּן תֵּהַךְ לְגִבְעֲתָא דִּי בָהּ אֲרוֹנָא דַּיְיָ דְּתַמָּן אִיסְטְרָטִיגֵי פְלִשְׁתָּאֵי וִיהֵי כְּמֵיעֲלָךְ תַּמָּן לְקַרְתָּא וְתִעְרַע סִיעַת סָפְרַיָּא נָחֲתִין מִבֵּית אַסְחָרוּתָא וְקֳדָמֵיהוֹן נִיבְלִין וְתוּפִּין וְצַלְצְלִין וְכִנּוֹרִין וְאִינוּן מְשַׁבְּחִין׃ ו וְתִשְׁרֵי עֲלָךְ רוּחַ נְבוּאָה מִן קֳדָם יְיָ וּתְשַׁבַּח עִמְּהוֹן וְתִשְׁתַּנֵּי לִגְבַר אוֹחֲרָן׃ ז וִיהֵי אֲרֵי יֵיתוּן אָתַיָּא הָאִלֵּין לָךְ עביד

כלי יקר

אדם נימוסיי מנהיג ישראל אמר לו וחלפת משם והלאה רוצה לומר ראוי ומחוייב לך מאחר שאתה מלך ישראל אין ראוי להיות לך יחס עם ענייני האתונות ולצרכי אביו אבל שיעזוב אותם ויפנה להלאה כלומר אל דברים יותר מעולים וגדולי' והוא האות השני שנתן לו עם היות עם האחד שלשה גדיים לא יתן לו גדי עזים אחד להורות אליו שלא יתנהג עם ישראל כמו העופות הטורפים בשר לעשוק אותם ואין אומר השב וכן לא יתנו לו יין כי אל למלכים שתה יין אבל יתנו לחם לבד אנוש יסעד משל שלא ירדוף אחר העושק ולא אחר התאוות הגופניות אבל יתנהל לאטו מסתפק בהכרחי בלחם לבדו אשר עליו יחיה האדם וכנגד היותו אלהי בא אליו האות הג' ז"ש אחר תבא גבעת האלהים כי יעלה בהר ה' ויקום במקום קדשו וזה השני דברים כשישכנא את שוכניו דהיינו או אשר נציבי פלשתים להסירם מן הארץ והשני במה שישלים נפשו בדיבור אלהי וזהו ופגעת חבל נביאים נגזה האות האחרון אמר ונהפכת לאיש אחר שילא מגדר היותו איש להיותו אלהיי עד כאן תורף דבריו ז"ל : ולע"רן לדקדק אומרו וחלפת משם והלאה שנראה שהוא כפל הענין שהחליפות ההליכה משם והלאה אם כן יספיק אומרו וחלפת משם ובאת כו' עם היות האות הזה בתורה ונראה כי כאן אמר לו שלשה אותות האחד בלכתך היום מעמדי ומצאת שני אנשים עם קבורת רחל כי רחל אמו של בנימין אשר שאול איש ימיני הוא מבנימין הוא ולכך שם עם קבורת רחל אמו יבושר איך נמצאו האתונות ואחר התאמת האות האחד מאז בלי ספק יתירוחך כי הראה אשר ייעדתי אותך במלכות מבלבן ובא זוהו שאמר וחלפת משם והלאה תחלף לרוח אחרת כיון שתראה שנתקיים האות האחד והסייע עם זה במה שאחז"ל במסכת מגילה שבזכות צניעות רחל זכת' ויצא ממנה שאול וכמו שנזכר בפסוק ועל דבר המלוכה לא הגיד כי בזה נודק מאד היות האות הראשון שם עם קבורת רחל הצנועה אשר בזכותה יצא שאול מחלציה ושם על קבורתה יבא לו אות הראשון שעל ידו יחלף רוחו משם והלאה והנה יהי לך אות שני מהמצאה שם באילון תבור אשר תבור בהרים נפסל ליתנן בו תורה מפני היותו גבוה ותלול וכמו שאמרו חז"ל גבי הרים גבנוני' ובאת עד אילון תבור ומאלוף שם כדי שתקח מוסר השכל לבלתי התגאות במלכות אלא תהיה שפל ברך שכאשר המצא אחד נושא שלשה וכו' ושאלו לך לשלום ונתנו לך שתי הלחם ולקחת מהם שלא תתגא' לקחת מידם ובפרט שמה שיתנו לך הוא שתי פרוסות לחם אשר תתנו מככר אחד והיינו דלא כתיב שתי חלות לחם אלא שתי לחם שהם שתי פרוסות האחת לך והאחת לנערך הלא מגער הם כדרכו של עני בפרוסה זאת ועוד שעם היות עמם נבלי יין לא יפתחו אותם לך או גדי עזים לא יתנו לך לא תקפיד כלל אלא ולקחת מידם דרך ענוה להסתפק במועט ובזה נסתלקה קושית הרד"ק ז"ל כי לא נתנו לו שתי ככרות ולא שתי חלות כי אם שתי פרוסות מככר אחד כאמור והוא נכון :

ושאלו לך לשלום כבר כתבנו דלהרד"ק ז"ל שתי חלות קאמר הם שתי לחם והיו עם אותם האנשים חלות קטנות זולת הככרים שהם הגדולות · ויקשה לדבריו למה לא זכר אלא ואחד נושא שלשה ככרות לחם דהי"לל ג"כ וחלות לחם ומהרי"א ז"ל כתב שמה שלשה ככרות נתנו לו השתים עד כאן · והרד"ק ז"ל תמה שלא יתכן כן איך יניחו לשלשה אנשים ככר אחד ולשאול ונערו שתי ככרות ולי אפשר לקיים דברי מהרי"א ז"ל כי זהו גופו של אות הזה השני שעם היותם שלשה אנשים יניחו לעצמם ככר אחד לבד ויתנו לו שנים · או אפשר כי אולי האנשים ההם הולכים אל מקום קרוב ויספיק להם ככר אחד ויודעים כי לשאול ונערו רב מהם הדרך וצריכי' שתי ככרות ויותר ויתנו לך שתי הככרות · או אפשר שלא יתחייב שהשלשה אנשים יאכלו בזימון אלא כל אחד ואחד הולך לדרכו האחד נושא ג' גדיים ואחד נושא נבל יין והאחד שלשה ככרות לו לבדו כי חלק אין לו עם אדם ולכן יתן שתי ככרות לשאול ונערו והאחת לו · וכבר זכרתי שלע"דן ששתי לחם פירושו שתי פרוסות מככר אחד משלשיתו או מרביעיתו וכיוצא באופן שישאר להם יותר משתי ככרות ונאה כמי שלא נזכר כי אם שלשה ככרות · שבודאי האמת יורה דרכו שלא היה שם יותר ומדוקדק לשון שתי לחם ולא אמר שתי חלות לחם כדכתיב וככר לחם אחד וחלת לחם אחת ע"כ :

אחר כן תבא גבעת האלהים כו' עיין רש"י ז"ל וכן הרד"ק ז"ל והוסיף ע"ש וכן מהרי"א ז"ל אלא שבתיבה מתנבאים הולך ואומר מתנבאים אין פירושו משבחים כמו שתרגם יונתן ופי' המפרשים אבל עניינו שהיו מכינים עצמם ומתבודדים להתנבא כי מתנבאים הוא ההפעל מהנבואה עד כאן והביא הירון לקושיתו של הרלב"ג שהקשה מהיכן היו אלו חבל נביאים כו' ע"ש · ומהר"יא ז"ל השיב באמצעות השפע שירד על שמואל אלא זולתו מעין הנזכר בפסוק ויוסף ה' להראה בשילה כי נגלה ה' אל שמואל עד כאן וזה מראה לי שהיא הסיבה האחרת שרמז אליה הרל"בג באומרו אם לסיבה אחרת והיא שבאמצעות המוכן יחול השפע על הבלתי מוכן ·

ולע"דן זכר הפסוק באומרו אשר נציבי פלשתים להודיע רשעה הפלשתים כי לא נהגו איתתם נציבים בארץ אחרת כי אם בגבעת האלהים להורות ידם בכל משלה הגילה לאל וזהו שאמר גבעת האלהים אשר שם נציבי פלשתים · או אפשר שמי שבא אל המקום אשר שם נציבי פלשתים מתחייב שיתפעל מהם ויטרד בדעתו כי אימתו תבעתם לו"א לשאול אחר כן תבא גבעת האלהים אשר שם נציבי פלשתים ועם כל זה אשר שם נציבי פלשתים ויהי בבואך שם ומצאת חבל נביאים כו' ולפניהם תוף וחליל וכו' והמה מתנבאים וצלחה עליך רוח ה' והתנבית עמם וכו' שלא יטרידך היות שם נציב פלשתים מקושר עם סוף הענין האומר וצלחה עליך רוח ה' כו' :

וצלחה עליך רוח ה' עיין הרד"ק ז"ל · ומהרי"א ז"ל כתב וצלחה פירושו שיצלח עליו רוח אלהים והוא הרצון והתהוה להנבא ומיד והתנבית עמם רוצה לומר תעסק להנבא זכר שישיג מבוקשו ורצונו וזהו ונהפכת לאיש אחר כלומר שישיג השפע הנבואיי ובזה יהיה לאיש אחר וייעדו גם כן בתחלת הנבואה והוא הרצון והמצעי והוא ההתבודדות להנבא ותכליתה הוא השפע המגיע אליו · ואפשר עוד לאמר שיצלח עליו רוח ה' רוח הקודש והיא המדרגה הקטנה הראשונה ממדרגת הנבואה · ואחר כך יגיע אל מדרגת הנבואה הגמורה והתנבית עמם ומלבד זה ימלא עצמו בדברים האנושיים כח ענוה וגבורה שלא היה לו וזהו ונהפכת לאיש אחר ע"כ ולע"דן מאשר ביארתי בכלי חמדה שבאמצעות המוכן תחל הנבואה גם על הבלתי מוכן וכמו שהוכחתי בפסוק הרק אך במשה דבר ה' כו' עיין שם וזהו אומרו וצלחה עליך רוח ה' שתעבור ותדלג מהם אליך ועליך רוח ה' דהיינו רוח הקודש ככז"ל אמנם לענין נבואה זה לא יהיה כי אם לפי שעה זהו שאמר והתנבית עמם עמם דווקא ובאמצעותם אבל אחר כך לא יהיה כי אם רוח ה' שלא תסור אפילו בלכתך מעמם שכן כתיב ורוח ה' סרה מעם שאול הוא הרוח הזה הנזכר כאן שצלח' עליו רוח ה' וכו' שלא הוסרה ממנו כי אם עד אותו העת שהוסר ממנו וזהו ונהפכת לאיש אחר בהתמדה כו':

והיה כי תבאנה האותות האלה וכו' עיין רש"י ז"ל והרד"ק ז"ל והרלב"ג ז"ל : ולעד"ן שלא היו האותות כדי שיאמין כמו שאמר הרלב"ג ז"ל כי שאול חסיד הוא ומאמין אבל האותות האלה מודיעות לשאול ההנהגה הנכונה שיתנהג במלכות וכמו שכתבתי למעלה בשם מהרי"א ז"ל וזה נראה לי שאומרו האותות האלה לך לך דייקא כי לך נהנו לאות להדריכך בדרך השכל ואז יהיה לך רשות שכל אשר תמצא ידך לעשות עשה כי לא יצא דבר בלתי מתוקן מתחת ידך כי האלהים עמך כיון שבאו לך האותות האלה המיישרות אותך ואמר עשה לך כי די שיאמר עשה כל אשר תמצא ידך כי לא נתן לו רשות כללי כי אם רשות פרטי לעשות בטכסיסי המלכות כתרגומו זה שאומר עשה לך לך דייקא לעשות ולהתקין כל מה שצריך לך כי כבר האלהים עמך ורוח ה' צלחה עליך :

וירדת לפני הגלגל וכו' עיין רש"י ז"ל וכן כתב הרד"ק ז"ל בהרחב' הענין יותר ע"ש ומהר"יא ז"ל כוה שמואל לשאול שירד לפני הגלגל כדי שיחדש שם המלוכה ולא אמר לו דבר מביאתו המצפה על דבר הגורלות כי אם מהגלגל להיותו מקום אשר יושלם בו ענין המלכתו מבלי היות עוד ספק בדבר והוא לא הגיד גם כן תכלית ירידתם הגלגל אבל אמר לבד להעלו' עולות ולזבח זבחי שלמים ואמרו שבעת ימים תוחיל עד בואי אליך הוא שאחרי הפרד ממנו בגלגל וילך לדרכו יחל שבעת ימים עד בואו אליו והחשוב שבמה שאמרו וירדת לפני הגלגל רמז לו לחדוש המלוכה שיעשו שם ובמה שאמרו עוד והנה אנכי יורד אליך רמז לו על הביאה השנית שיחזור שמואל לבא שמה על דבר מלחמת פלשתים עד כאן · ולעד"ן בטעם מה שאמר לו עתה שבעת ימי' תוחיל וכו' לפי שאמר לו עשה לך כל אשר תמצא ידיך והכוונה כמו אשר זכרתי כי איננו רשות כללי כי אם פרטי במה שהוא לך להכין ולהתקין טכסיסי המלכות כל מה שתוכל ואשר תמצא ידך לעשות עשה כזה לבד אכן בשאר הפרטים הזהר כי שבעת ימים תוחל עד בואי אליך והודעתיך שאין לך מותר לעשות כי אם על פי מה שאודיעך אחר ימים שבעה את אשר תעשה ולהלן בענין חטא שאול בפס' ויאמר שמואל מה עשית וכו' מביא מהרי"א ז"ל לפרש בפסוק זה שהכוונה בו היא הנה אנכי יורד אליך להעלות כו' ולע"פי שההקרבה בבמה מותרת מאחר כאן היה לווי שלי שתהיה הקרבה זו ע"י שמואל ולא ע"י זולתו ועוד לוהו שבעת ימים תוחיל על כל פנים ואפי' אם יעבור עם כל זה תמתין עד בואי אליך ואפילו שיעבור יותר משבעת ימים כל שכן אם היה גבול השבעה ימים שאומר לו שמואל מכוון לזבחים שיזבח לשבעת ימי מילואין לא שיקוה אותו שבעת ימים לבד ויהיה לפי זה שבעת ימים דבק למעלה עם לזבוח זבחי שלמים שבעת ימים ואומר אחר כך תוחיל עד בואי אליך הוא ענין בפני עצמו שיחכה עד בואו ימים רבים או מעטים עד בואו ג' ומה שאמר בסמוך למועד אשר אמר שמואל לא אמרו על המועד שחכה אותו כי אם על המועד שהגדיל בזבחים · ואומרו והודעתי אשר תעשה שהנביא יודיעהו באופן שתהיה בו תשועת המלחמה האם היא בדרך נס' כמו

מנחה קטנה

בלכתך היום וגו' · כתב מוה"רם אלשיך ז"ל רמזו לו מן השמים יזכיר קבורת רחל וקנאתו שמתה דרך עוכב בל יקברנו כמוה והיתה בשורת השני שכנים לנער כי נטש את דברי האתונות ודאג לכם וגו' · לרמוז לו כי גם הוא יטוש הצאן והבקר של עמלק בל יקמדם וידבק כל פנמו מה יעשה לו הוא ית' בל עוכרו מנותו · עוד שנית רמזו לו ויזכור איש נושא עמו ג' גדיים אל האלהים לבית אל לזכות לה' שבוא כי יהיה הוא נושא ג' בניו לזכות עמו במלחמה של האלהי' בית אל לביות גם שמואל בבית אל עליון במחיצתו · ובא האיש השני בג' ככרות לחם ולקח ממנו השנים למען יתן אל לבו כי יאמרו לו שהמיתלך נתן לחם לדוד כי לא יחסם כי דרך גומלי חסדים לתת לחם להולכי דרכים כאשר הוא פגעו לקח מג' ככרות להם השנים מהם ונעון השלישי שהוא היותו רודף את דוד ונוה לפניו במספר לה. רגו ורמה שיכל שם בכיר העזים שהוא נבל של עוד מזים יזכור האיש שהו' מבית נבל יין ויתן אל לבו כי גרמו לו כי מאת ה' נהיה הדבר ולא שיכל ולא ירדפנו עוד ולא עשה כן כ"ח הן הלך הוא בעצמו עד בית שמואל להרוג את דוד אחר נמלט שם ולא ענה לבקש נביאי' ויפשט גם הוא בגדיו ויתנבא גם הוא לפני שמואל ויפול ערום כל היום ההוא וכל הלילה ע"י כברת דוד וגם זה רמז לו פה שמואל באות השלישי שפגע חבל נביאים ויתנבא גם הוא עמהם עד יאמרו הגם שאול בנביאים למען יזכור שאות בזה ברודפו אחר דוד אשר היה שם שמואל ואז ע"י לבקש נביאים נבא ויפשט אבל ענייני העולם ויסכים ויאמר כי מן השמים נסיה הדבר ולא ירדפנו עוד · ולא כן עשה והורהו שמואל שמ"י רמז באותות האלה אשישים אליהם לבו יגלא במלוכה ובדבר הזה שנאמנו ראינו טוב טעם ודעת אל אומר בלכתך ביתה שמואל לקחת את דוד לספיתו ע"כ יאמרו הגם שאול בנביאי' שבי' וה המשל קודם לכן אך כשאמרו יתייצב כימה שאירע לו שם בלכתו משם שמואל היה סימן על מה שהיה עתיד לעשות ברדפו אחרי דוד ומשפל שכתיב שגרמו ולא חס וזהו אומרו בשם השנית ע"כ היה למשל הגם שאול וגו' · כלומר על המעשה הזה שהיה עתיד למשל אחז נפשה הגם שאול כו' ולא חס כי הגם ויגרם דוד מנית ברמה כו' · ולא חס מלרודפו משתי רבות במעורת בכתובים · והיה כי תבאינה וגו' אז תדע ותשכיל מעולא דבר כי מנכסה ה' אותך בכל אלו דברים האמורים והוזר מלעבור אפילו באחת מהם כי אם מסה לך אשר תמצא ידיך כי בידך הדבר מסור בלי שום מבריע בו בכל בידי שמים חוץ מירלת שמים · אך שמע בקולי ובחר לך בחיי' כי הנה לאשר מסייעין לו וז"ש כי האלהים עמך בזה יש לך יתרון שהרוצה פותחין לו ולא מסייע משמ"ש כמוב מסייעין אותו : שבעת

פי' רבי' ישעיה

גבעת האלהים · זו גבעת קרית יערים · בשם הארון :

רד"ק

עשה לך אשר תמצא ידך · כלומר כל מה שתרצה לעשות עשה כי האלהים עמך ויש לפרש כי רמז לו בזה הדבר על מלחמת נחש העמוני ויונתן תרגם אתקן לך מאני מלכותא: שבעת ימים תוחל · כלו' מיום הפרדי ממך בגלגל וזה היה אחר חידוש המלוכה כי בחידוש המלוכה שניה' באו הגלגל יחד עם כל ישר' ואחר שדבר שמואל דבריו הלך לו ובחר לו שאול שלשת אלפים ויתר העם שלח לאהליו ומיום שנפרד שמואל משאול שם בגלגל אמר לו שיוחל לו שבעת ימים עד שיבא אליו ושאול לא יצא מן הגלגל אלא היה שם מחדוש המלוכה עד שעת המלחמה כמו שאמר ושאול עודנו בגלגל ומה שאמר לו זה הדבר עתה ולא המתין לו עד שיהיו בגלגל ויפרד ממנו שיאמר לו אז שבעת ימים תוחל עד בואו אליך מפני שעתה כשדבר לו בדבר המלוכ' רמז לו בזה הדבר אם תתקיי' לו המלוכה אם לאו אם זו היא מצוה ראשונה שלוהו ואם יעמוד בה תתקיים בידו המלוכה ואם לאו לא תתקיי' לפיכך אמר והודעתי לך את אשר תעשה כלומר אז אודיע אותך מה יהיה ממלכותך: מאתמול · בחירק האל"ף ודגש התי"ו: ומי אביהם · תרגם יונתן ומאן רבהון וכן הוא הפירו' מי המלמד אלה הנביאים ומשרה עליהם רוח נבואה ואין לתמוה בזה כי הקדוש ברוך הוא המלמד אלה הנביאים מלמד גם כן זה · ויש מפרשים אביהם כמשמעו לפי שאמרו מה זה היה לבן קיש אמרו ואלה הנביאים מי אביה' וכי מאביהם היה להם הנבואה שאתם תמהים על בן קיש: על כן היתה למשל · פירו' זאת האמירה היתה למשל מהיו' ההוא ומעלה כשהיה אדם שפל עולה במעלה היה אומר הגם שאול בנביאים: מהתנבות · בא על דרך בעלי הה"א: ויבא הבמה · כי הנביאים מצאוהו חוץ לבמה וכשכלה מהתנבות עמהם בא לבית הבמ': ויאמר דוד שאול אליו · אולי מצאו שם בבי' הבמה או קצר הכתוב והלך לו שאול אל עירו ומצאו דודו תחלה ושאל אותם על דרכם: לא

עיביר לך מני מלכותא ארי מימרא
דיי בסעדך: ותיחות קדמי לגילגלא
והא אנא נחית לותך לאסקא עלוון
ולנכסא נכסת קודשין שבעא יומין
תוריך עד מיתי לותך ואחוי לך ית
דתעביד: והוה כד איתפני כיתפיה
למיזל מלות שמואל ושני ליה יי לבא
אוחרנא ואתאה כל אתיא האילין
ביומא ההוא: ואתו לתמן לגבעתא
והא סיעת ספריא לקדמותיה ושרת
עלוהי רוח נבואה מן קדם יי ושבח
ביניהון: והוה כל דידע ליה
מאיתמלי ומדקמוהי וחזו והא עם
ספריא משבח ואמר עמא גבר
לחבריה מא דין הוה לבר קיש האף
שאול בספריא: ואתיב גברא
מתמן ואמר ומן רבהון על כן הות
למתלא האף שאול בספריא: ופסק
מלשבחא ועל לבית אסחרותא:
ואמר אח אבוהי דשאול ליה
ולעולימיה לאן אזלתון ואמר למבעי
ית אתניא וחזינא ארי לא אשכחנא
ואתינא לות שמואל: ואמר אח אבוהי
דשאול חוי כען לי מה אמר לכון
שמואל

עֲשֵׂה לְךָ אֲשֶׁר תִּמְצָא יָדֶךָ כִּי
הָאֱלֹהִים עִמָּךְ׃ וְיָרַדְתָּ לְפָנַי הַגִּלְגָּל
ח וְהִנֵּה אָנֹכִי יֹרֵד אֵלֶיךָ לְהַעֲלוֹת עֹלוֹת
לִזְבֹּחַ זִבְחֵי שְׁלָמִים שִׁבְעַת יָמִים
תּוֹחֵל עַד־בּוֹאִי אֵלֶיךָ וְהוֹדַעְתִּי לְךָ
ט אֵת אֲשֶׁר תַּעֲשֶׂה׃ וְהָיָה כְּהַפְנֹתוֹ
שִׁכְמוֹ לָלֶכֶת מֵעִם שְׁמוּאֵל וַיַּהֲפָךְ־
לוֹ אֱלֹהִים לֵב אַחֵר וַיָּבֹאוּ כָּל־הָאֹתוֹת
הָאֵלֶּה בַּיּוֹם הַהוּא׃
וַיָּבֹאוּ שָׁם הַגִּבְעָתָה וְהִנֵּה חֶבֶל־ י
נְבִאִים לִקְרָאתוֹ וַתִּצְלַח עָלָיו רוּחַ
אֱלֹהִים וַיִּתְנַבֵּא בְּתוֹכָם׃ וַיְהִי כָּל־
יא יוֹדְעוֹ מֵאִתְּמוֹל שִׁלְשֹׁם וַיִּרְאוּ וְהִנֵּה
עִם־נְבִאִים נִבָּא וַיֹּאמֶר הָעָם אִישׁ
אֶל־רֵעֵהוּ מַה־זֶּה הָיָה לְבֶן־קִישׁ הֲגַם
יב שָׁאוּל בַּנְּבִיאִים׃ וַיַּעַן אִישׁ מִשָּׁם
וַיֹּאמֶר וּמִי אֲבִיהֶם עַל־כֵּן הָיְתָה
יג לְמָשָׁל הֲגַם שָׁאוּל בַּנְּבִאִים׃ וַיְכַל
מֵהִתְנַבּוֹת וַיָּבֹא הַבָּמָה׃
יד וַיֹּאמֶר דּוֹד שָׁאוּל
אֵלָיו וְאֶל־נַעֲרוֹ אָן הֲלַכְתֶּם וַיֹּאמֶר
לְבַקֵּשׁ אֶת־הָאֲתֹנוֹת וַנִּרְאֶה כִּי־אַיִן
וַנָּבוֹא אֶל־שְׁמוּאֵל׃ וַיֹּאמֶר דּוֹד טו
שָׁאוּל הַגִּידָה־נָּא לִי מָה־אָמַר לָכֶם
שמואל

רש"י

עשה לך אשר תמצא ידך · התקן לך מאני מלכותא והכן לך טכסיסי המלכים כמה שתוכל: וירדת לפני הגלגל · ולאחר שתמלוך תרד הגלגל לפני קוד' שארד אני: והנה אנכי יורד אליך · לסוף שבעה ימים שתרד אתה: תוחל · תמתין: לב אחר · רוח גבורת מלכות: ומי אביה' · מה תימה לך בדבר מי אביהם של נביאים וכי נבואה ירושה היא: ואת

רלב"ג

ומי אביהם · רוצה לו' שאין ענין הנבואה והשלמות מגיע מהאב לבן ולזה יתכן שיהיה הבן נבי' ואף על פי שאביו אינו נביא · וכבר ישאל שואל איך היו שם כל כך נביאים וכבר נזכ' במה שקדם כי דבר ה' היה יקר בימים ההם אין חזון נפרץ · ואפשר שנאמר כי הפרש יש בין זה הזמן ובין הזמן שהתחי' שמואל להתנב' ועל כן אפשר שנאמר בהתרת זה הספק כי זה היה בעת ההיא שהתחי' שמואל להתנב' ואמנם עתה רבו הנביאים אם מצד מה שלמד אותם שמואל והביאם אל השלמות אם לסבה אחרת: ויקרב

עשה לך ז' בקריא' וסי' נמסר בסדר בהעלתך: כי האלהי' ו' דסמיכ' בקריא' וסי' ועתה לא אתם שלחתם אתי הנה · והיה כי תבאנה האתות האלה · ויאמר נתן אל דוד דד"ה · מענה בשמחת לבו · כי האלהים בשמים ואתה על הארץ על כן · ויזבחו ביו' ההוא: והב' אנכי ה' בקריא' וסי' נמסר בריש סדר ויצא · בנביאי' ה' וסי' הגם שאול · ושל אחרון על כן יאמרו · וישאל שאול · חצבתי בנביאים:

כלי יקר

שהיה בענין יהונתן ונערו או כיוצא עד כאן תורף דבריו והפיר' שפיר' שבעת ימים דבק למעלה רחוק מאד תגד עצמו גם מצד הפסוק של ויוחל שבעת ימים למועד אשר שמואל כו' מורה על פסוק שבעת ימים תוחיל שהשבעה ימים לתוחלת ומה שנדקדק בו מהר"א ז"ל בלתי מתיישב והם היינו מקשרים שבעת ימים למעלה להעלות עולות לזבוח זבחי שלמים שבעת ימים אם כן היה מובן שהעלת העולות ושלמים יתמידו שבעת ימים לא אל ימי מלואים כי ימי מלואים לא נתנם אלא לכהנים למלאת ידם במקדש או במשכן לא ללוי או ישראל העובד בבמה שאין לו מילואים והנלע"ד שבעת ימים מקושר עם תוחיל עד בואי אליך כפשוטו של מקרא וכן הביאו חז"ל ויקרא רבה פכ"ו דף רכ"ד ז"ל ועל שלא שמע לשמואל שנאמר שבעת ימים תוחל עד בואי אליך ולא עשה כך ע"כ · אם יקשה לך דהי"לל שבעת ימים תחל ואבוא אליך והודעתיך את אשר תעשה יהיה הכוונה כי שמואל ברוח הקדש ניבא ולא ידע מה ניבא שעתיד שאול לבלתי הוחיל עוד מעט כשיעור שעה ותכף יבא שמואל וזהו שאמרו לו מראשית שבעת ימים התיל וביום השביעי כא תוחל עוד מעט עד בואי אליך שאל העיר כבר באתי אלא שבעוד שאני בא אליך מפתח העיר עד בואי אליך כשיעור מועט כזה תבהל ותמהר והשכל עשה הכן לא תוחל עד בואי אליך כרגע קטן עוד מעט הנז"ל עד בואי אליך וזה הודיע גם כן באומר לשון והנה אנכי יורד שבעודי יורד אליך חוששני פן תבהל ותמהר אתה להקריב העולות ותעבור פי ה' והיה לא תצלח ולא שוה לו כל זה הזירוז:

והיה כהפנותו כו' רש"י ז"ל לב אחר רוח גבורת מלכו' עד כאן ומהרי"א ז"ל כתב וזכר הכתוב שמיד כאשר הפנה שאול מעם שמואל הרגיש בעצמו תכונה אחרת ולב אחר עם היות ששמואל לא ייעד לו להפוך לו לב אחר עד אחרי כל האותות שזכר ועוד ספר שבאו לו כל האותות הנזכרים והם השנים הראשונים שיעד לו והאמרם בכלל להיותם היותר מעטי המעלה מאשר הוא בעל חי ומאשר הוא אדם אמנם הייעוד השלישי הזכירו בפרטות להיותו מעולה מאד אלהיי בחול הנבואה עליו עד כאן · ולעד"ן לדקדק אומרו כהפנותו בכף ולא בבית אלא בכף לומר קודם שנפנה לגמרי משמואל שרתה עליו רוח נבואיי על שאול ולכבודו של שמואל לא באה רוח ה' על שאול לפני שמואל ממש אלא כהפנותו מעין מה שאחז"ל שאסור לתלמיד להורות הלכה בפני רבו זהו שאמר כהפנותו באופן שקודם שפנה לגמרי נהפך לו לב אחר והיה זה בדבר שמוש ע"ה ששמואל אמר אחר שיבואו לו האותות כולם יהפך לאיש אחר וכאן התחיל קצת מהפנותו ללכת מעם שמואל הפך לו אלהים לב אחר אבל לא נגמר היותו איש אחר עד העשות כל האותות וזהו ויבאו כל האותו' האלה ביום ההוא על השלשה אמר כו':

ויבאו שם הגבעתה כו' ויען איש וכו' עיין הרד"ק ז"ל וכן הביא מהרי"א ז"ל בפי' הזה השני והוסיף לומר במ"ש על כן היתה למשל הגם שאול בנביאים ולא היה למשל הגם בן קיש בנביאים כי שמעו תוכחת האיש אשר ענה ומי אביהם של שאר הנביאים באופן שאין לתמוה מצד האב אלא מצד שאול עצמו ועל כן היה המשל כן בנוסחה זה עכ"ל:

ולעד"ן לדקדק אומרו מאתמול שלשום די שיאמר ויהי כל יודעו ויראו והנה עם נביאים כו' · ועוד ודקדי לה מאי קרי לה לאותם שתמהו על בן קיש כי תשובתם בלדם ומי אביהם כו' ועוד כי קיש איננו מהנבזים ח"ו אבל הוא המדליק נרות לרבים איש חסד:

ונראה כי התימה שתמהו עליו הוא שלא ראוהו שוקד בהתבודדות כמנהג להתבודד זמן רב ואח"כ נוכר תהלה בהתבודדות יוכל פריה בהשגת הנבואה שבדרך תימה כאמר יגעתי בהכחתי ומנחה לא מצאתי על שיגע בהתבודדות ומניחת הנבואה לא מצא וז"ש ויהי כל יודע מאתמול שלשום שידעוהו שלא היה הילך בדרכי ההתבודדות ועכ"ז עתה ראוה והוא ועם נביאים כבא רוצה לומר והוא עתה בהתחברו עם נביאי' בלבד ניבא המה ראו כן על כן תמהו ויאמר העם בולו איש אל רעהו מה זה היה לבן קיש רוצה לומר מה זה היה לאיש שאינו פרוש מאביו כמנהג הרוצה להתבודד שצריך לעזוב את אביו כמו שעשה אלישע עם אליהו שנשק את אביו ואת אמו והלך אחרי אליהו ז"ש מה זה היה לבן קיש רוצה לומר שהוא אדוק עם קיש וכרוך אחריו אשר זה גורם התימה איך היה זה לבן קיש הגם שאול בנביאים כך בנקלה מבלי קדימת פרישת מאביו והתבודדות אלא פתאום יזכה בנבואה דבר גדול הוא זה:

ויען איש משם ויאמר ומי אביהם ר"ל הדין עמך שהנבואה תלויה בהתבודדות וכאן לשאול לא קדם לו התבודדות כלל גם מתמול גם משלשום אבל היה מצד זכות אבות תוה אביו שהדליק נרות ולכך זכה לצאת ממנו שאול ז"ש ויען איש משם ויאמר ומי אביהם של שאול וקיש הנזכרים ר"ל תנו עיניהם במי אביהם של אלו שהוא אביאל שזכותו גרמה היות זה באופן שאותם שהיו מתמיהים ואומרים הגם שאול בנביאים לא תמהו עליו ח"ו מפני שיות בו דופי הלילה שא"כ לא היה ראוי להיותה למשל אבל יסכרו פי דוברי שקר אבל מאשר לא היה בזה דופי כאמר שלא תמהו אלא מפני היות הדבר פתאום בלי שום קדימת הכנה אלא בהתקרבו עם נביאים מיד ניבא ע"כ היתה למשל ונתפשט הענין להיות משל בפי הכל לו' הגם שאול בנביאים · ולפי' נכרם מה זה היה לבן קיש שהתמיה מצד היותו בן קיש תלדק תשובת האיש העונה ומי אביהם על אביהם של קיש ושאול הוא אביאל שזכותו גורם כנז"ל: עוד אפשר בכונת הו' על כן היתה למשל דהכי קאמר ע"כ שעמד איש משם ויאמר ומי אביהם ונתפרסם הדבר ע"כ היתה למשל בפי הכל הגם שאול בנביאים זאת ועוד שאלו לא ענה איש את רעהו דבר ולא היה מתפרסם הדבר אל תתמהו כי אין שאול נביא אבל מתחבר הוא לנביאי' וקרוב לאידהנא הוא ואידך לא היה מתפרס' המשל כיון שאין שאול נביא היאך יאמר הגם שאול בנביאים שאינו בנביאים אבל מכיון שענה האיש והודה שנביא הוא ולמה תתמהו עליו יותר מעל שאר הנביאים כי ומי אביהם באופן שאימת בזה היותו שוה במדרגת שאר הנביאים על כן היתה למשל הגם שאול בנביאים עמהם דומה בדומה:

ויכל מהתנבו' עיין הרד"ק: **ויאמר** דוד שאול אליו ואל נערו עיין הרד"ק ז"ל: ולע"דן שכאן הודיעו מוסר השכל שעם היות השאלה כוללת אן הלכתם אל שאול ואל נערו אן הלכתם לשון רבים עכ"ז לא ענה אל שאול לבדו שאין לנער לדבר דבר לפני אדונו וז"ש ויאמר לבקש וגו' לשון יחיד שאול הוא וכונת שאלת אן הלכתם ר"ל במה הארכתם כ"כ זמן ואולי התעסקתם בענין האחרת ולזה השיב לבקש האתונות ר"ל בזה נתעסקנו ולא בעסק זולתו עד שלא הנחנו מקום ונראה כי אין ונבא אל שמואל דהל"כ קשה מה שאלו אנה הלכתם והתשובה לבקש האתונות מודעת זאת:

ויאמר דוד שאול הגידה נא לי במה שכתבתי למעלה שעם היות ששאול לא שאל על דבר האתונות השיב שמואל כאשר בלבבו וז"ש כאן ונבא אל שמואל באנו אליו ולא ששאלנו לעומת זה ענה דוד שאול ויאמר הגידה נא לי מה אמר לכם שמואל מאליו מבלי ששאלו ממנו דבר ז"ש מה אמר לכם שמואל מבלי ששאלוהו שכן מורה לשון אמר מדלא קאמר מה השיב לכם שמואל ועל זה משיב ויאמר שאול כו' הגד הגיד לנו כלו' מעצמו מבלי יקדמהו שאלה וכמו שזכרנו למעלה בפסוק אולי יגיד לנו את דרכינו וכו':

ויאמר שאול ואת דבר המלוכה לא הגיד וכו' ב"ר עלה מ"ו פ' ע"א רחל תפסה פלך שתיקה ועמדו כל בניה בעלי מסתורין בנימין ישפה יש פה יודע במכירתו של יוסף ואינו מגיד שאול ואת דבר המלוכה לא הגיד אסתר אין אסתר מגדת וכו' ובמסכת מגילה פ"ב זס"ה לא יגרע מצדיק עינו א"ר חנינא בשכר צניעות שהית' ברחל זכתה ויצא ממנה אסתר כו' עיין שם ורש"י ואת דבר המלוכה לא הגיד דרך צניעות היתה בו וכן הרד"ק ז"ל וכן מהרי"א ז"ל והוסיף כי לא רצה שמואל שיתגלה הדבר שהרי אמר לו אמור לנער ויעבור לפנינו ע"כ:

ולע"דן כפל הגד הגיד לנו הגדה א' מספיק ומהו את דבר המלוכה את לאתויי מאי ותיבת דבר מיותרת הי"לל והמלוכה לא הגיד ומהו אשר אמר שמואל · ונר' כי מהיות שאול נאמן רוח מכסה דבר המלוכה ראה להעלי' ענין המלוכה גם בדברים שיש להם שייכות בענין המלוכה והוא האות הראשון שאמר לו ומצאת ב' אנשים עם קבור' רחל ואמר אליך נמצאו האתונות לא רצה להגיד זה לעפ"י שהיא התשובה לענין האתונות שהיה לו להשיב הגיד לנו נמצאו האתונות וב' אנשים בקבורת רחל שיבשרוך כי נמצאו האתונות עכ"ז לפי שהיה אות בדבר דשייך למלוכה לא הגיד כדי שלא יאמר לו ומה צורך באות זה הלא דבר הוא לכך אמ' הגד הגיד לנו בב' הגדו' אמ' לי נמצאו האתונות הא' מ"ש לו שמואל אל תשים לבך להם כי נמצאו עוד הגדה ב' ומצאת ב' אנשים כו' ואמר אליך נמצאו האתונות נמצא ב' הגדו' בלשון נמצאו האתונות ז"ש ברמז הגד הגיד לנו כי נמצאו האתונות אבל לפרט לו בפרטות לו' בלכתך כו' ואמר אליך כי נמצאו האתונות וכו' לא רצה שאול לומר כן לדודו לפי שהיה דבר דשייך במלוכה · ואת דבר המלוכה לא הגיד ר"ל לא מבעיא במלוכה שלא הגיד אלא אפי' דבר דשייך אליה לא הגיד זהו שאמר ואת דבר יען אשר אמר

מנחה קטנה

שבעת ימי' תוחיל וגו' כי פוא' · שהמספר הם"ב בימי השבוע ובזה תגלם לך הספק שקבלת בכל יום מימי השבוע ואז תהיה מוכן להצלחה ושתקובל ותבנך לפני האלהים ושם גם ידוע שכל עניני קדושה משלמי' בשבעה כמו חג הפסח וסוכו' וי"ו השביעי שבעת ימי' תשי' תחת אמו וכן הרבה: מה זה היה לבן קיש ירבה אע"פי שהיו יודעין שמשזה אביאל אביו של קיש שהי' מדליק נרות לרבים ומי"כ זכה דגברא רבא נפקא מיני' שזהו קיש שזכה לנבואה זה לא היה מן התימא שע"י נר מצוה זכה לנרו של נבואה וכענין דבורה אשת לפידות · שאא"כ שיהי' הזכות כ"כ גדול שגם בן קיש יזכה לנבואה זה היה מהנמנע אצלם ע"כ תמהו מה זה היה לבן קיש שגם שאול בנביאי' שעד כאן הגיע זכות אביאל שגם שאול בנביאי' ועל זה השיבו ומי אביהם של אלו הנביאי' וכי כל הנביאי' זוכים לנבואה ע"י זכות אבות ולא שמעשם עצמם אולי מעשיו של שאול עצמו גרמה לו לנביאות בלי זכות אבות והוא מצד היותו צנוע ועניו שמביא' לרוח הקודש ע"כ היתה למשל הגם שאול בנביאי' וזה המשל אמרו שאל יאמר האדם כיון שאין לזה זכות אבותיו אינן בגיע לזה המעלה כי אין זכות כזכות עצמו והא ראיה מגם שאול בנביאים: אליו ואל נערו · זה ג"כ מענוות שאול שלא גבה לבו אע"פ שנמשח למלך והיה חולק כבוד לנערו בכל דבר וע"כ גם דוד שאול בראותו ששאול חולק כבוד לנערו גם הוא השוה נערו לו · אי נמי לפי שראה דוד שאול איזה סימן בשאול שהיה שמח וטוב לב בפני' בהוכות כי נהפך לאיש אחר מאז שנמשח והיה דוד שאול מתירא ששאול יעלים הדבר אם נתבשר בשורה טובה כי היה מכיר בשאול ומכעו שהוא צנוע ועניו ע"כ שאל זה שלא בפני זה וז"ש אליו ואל נערו כ"א בפני עצמו · לראות אם יכוונו דבריהם · ויאמר לבקש את האתונות ונראה וגו' ירבה שניהם כיונו לאמירה אחת וע"כ אמר ויאמר לשון יחיד · ויאמר דוד שאול מה אמר לכם שמואל זולת דבר האתונות ששמחת על דבריו בירואה אני פניך בהובות ורוח אחרת עמך מה שלא הסכנתי בך מתמול שלשום ועל זה השיב שאול שאחזי בדברי את איש אלהי' ועל בשורה טובה שבישר לי כי נמצאו האתונות ע"כ שמח לבי לכבוד אבי שהשיבו לו אבידתו אבל דבר המלוכה לא הגיד ירבה שלא רצה להגיד לו סיבת נהפכו לאיש אחר שהוא על דבר המלוכה · ואל היות קשה אין שקל שמואל בדבריו ושם גם לדודו אשר הוא כאביו לזה אמר אשר אמר שמואל כי שמואל אמר לו אשר לא יגיד עד יתפרסם אח"כ בהקבץ כל ישראל יחד: כא

פי' רבי' ישעיה

ומי אביהם · פירוש אבותיה' של נביאים לא היו נביאים כי אין הנבואה הולכת בפירות:

רדק

לא הגיד לו · אולי מתוך צניעות שהיתה בו : ויצעק שמואל · כמו ויאסף ולפי שהאסיפה והקבוץ על ידי הצעקה יבא בזה הלשון : אל ה' המצפה · כמו שפי' בספר יהושע ובספר שופטים הטעם למה היה מנהג ישראל להקבץ במצפה ושם היה מזבח ובית התפלה : כה אמר · מתחלה כששאלתם מלך אמר לכם זה : ותאמרו לו · יש מפרשים כמו לא בא"לף כי אותיות אה"וי מתחלפות והנכון כמשמעו כמו שת"י ואמרתון קדמוהי לית אנחנא מתפרקין אילהין מלכא תמני עלנא והוא הוסיף בו מלת לא בא"לף כמו שאמר בחדוש המלוכה ותאמרו לא כי מלך ימלוך עלינו : התיצבו לפני ה' · לפי שאם היה אומר להם שמואל שאול ימלוך עליכם היו מקנאים שאר השבטים אם לא היה נלכד על ידי אורים ותומים וזהו לפני ה' שהיה שם כהן והורים ותומים והיו שואלים בהם על הדרך שפירשנו בדבר פלגש בגבעה ואפשר שהביאו שם הארון : וילכד שאול · מקרא קצר כי קודם לכן הקריב משפחת המטרי לגברי' וחז נלכד שאול : הבא עוד הלום איש · כלומ' אם בא עדיין הנה שאול : אל

שְׁמוּאֵֽל׃ וַיֹּ֣אמֶר שָׁא֗וּל אֶל־דּוֹד֙וֹ הַגֵּ֣ד
הִגִּ֣יד לָ֔נוּ כִּ֥י נִמְצְא֖וּ הָאֲתֹנ֑וֹת וְאֶת־
דְּבַ֤ר הַמְּלוּכָה֙ לֹֽא־הִגִּ֣יד ל֔וֹ אֲשֶׁ֖ר
אָמַ֥ר שְׁמוּאֵֽל׃
וַיַּצְעֵ֤ק שְׁמוּאֵל֙ אֶת־הָעָ֔ם אֶל־יְהוָ֖ה
הַמִּצְפָּֽה׃ וַיֹּ֣אמֶר ׀ אֶל־בְּנֵ֣י יִשְׂרָאֵ֗ל
כֹּֽה־אָמַ֤ר יְהוָה֙ אֱלֹהֵ֣י יִשְׂרָאֵ֔ל אָנֹכִ֛י
הֶעֱלֵ֥יתִי אֶת־יִשְׂרָאֵ֖ל מִמִּצְרָ֑יִם
וָאַצִּ֤יל אֶתְכֶם֙ מִיַּ֣ד מִצְרַ֔יִם וּמִיַּד֙ כָּל־
הַמַּמְלָכ֔וֹת הַלֹּחֲצִ֖ים אֶתְכֶֽם׃ וְאַתֶּ֨ם
הַיּ֜וֹם מְאַסְתֶּ֣ם אֶת־אֱלֹהֵיכֶ֗ם אֲשֶׁר־
ה֨וּא מוֹשִׁ֣יעַ לָכֶם֮ מִכָּל־רָעוֹתֵיכֶ֣ם
וְצָרֹתֵיכֶם֒ וַתֹּ֣אמְרוּ ל֔וֹ כִּי־מֶ֖לֶךְ תָּשִׂ֣ים
עָלֵ֑ינוּ וְעַתָּ֗ה הִֽתְיַצְּבוּ֙ לִפְנֵ֣י יְהוָ֔ה
לְשִׁבְטֵיכֶ֖ם וּלְאַלְפֵיכֶֽם׃
20 וַיַּקְרֵ֣ב שְׁמוּאֵ֔ל אֵ֖ת כָּל־שִׁבְטֵ֣י יִשְׂרָאֵ֑ל
וַיִּלָּכֵ֖ד שֵׁ֥בֶט בִּנְיָמִֽן׃
וַיַּקְרֵ֞ב אֶת־שֵׁ֤בֶט בִּנְיָמִן֙ לְמִשְׁפְּחֹתָ֔ו
וַתִּלָּכֵ֖ד מִשְׁפַּ֣חַת הַמַּטְרִ֑י וַיִּלָּכֵד֙
שָׁא֣וּל בֶּן־קִ֔ישׁ וַיְבַקְשֻׁ֖הוּ וְלֹ֥א נִמְצָֽא׃
וַיִּשְׁאֲלוּ־עוֹד֙ בַּֽיהוָ֔ה הֲבָ֥א ע֛וֹד הֲלֹ֖ם
אִ֑ישׁ וַיֹּ֣אמֶר יְהוָ֔ה
הנה

שְׁמוּאֵל׃ וַאֲמַר שָׁאוּל לַאֲח אֲבוּהִי
חֲוָאָה חַוֵּי לָנָא אֲרֵי אִשְׁתַּכָּחָא אֲתָנַיָּא
וְעַל עֵיסַק מַלְכוּתָא לָא חַוֵּי לֵיהּ דִּי
אֲמַר שְׁמוּאֵל׃ וּכְנַשׁ שְׁמוּאֵל יַת עַמָּא
לִקֳדָם יְיָ לְמִצְפַּיָּא׃ וַאֲמַר לִבְנֵי
יִשְׂרָאֵל כִּדְנַן אֲמַר יְיָ אֱלָהָא דְיִשְׂרָאֵל
אֲנָא אַסֵּיקִית יַת יִשְׂרָאֵל מִמִּצְרַיִם
וְשֵׁיזֵבִית יַתְכוֹן מִידָא דְמִצְרָאֵי וּמִיַּד
כָּל מַלְכְוָתָא דְּדָחֲקִין יַתְכוֹן׃ וְאַתּוּן
יוֹמָא דֵין קַצְתּוּן בְּפוּלְחָנָא דֶאֱלָהֲכוֹן
דְּהוּא פָּרִיק לְכוֹן מִכָּל בִּישָׁתֵיכוֹן
וְעָקָתְכוֹן וַאֲמַרְתּוּן קֳדָמוֹהִי לֵית
אֲנַחְנָא מִתְפָּרְקִין אֱלָהֵין מַלְכָּא
תְּמַנֵּי עֲלָנָא וּכְעַן אִתְעַתָּדוּ קֳדָם יְיָ
לְשִׁבְטֵיכוֹן וּלְאַלְפֵיכוֹן׃ וְקָרִיב שְׁמוּאֵל
יַת כָּל שִׁבְטַיָּא דְיִשְׂרָאֵל וְאִיתְאַחַד
שִׁבְטָא דְבֵית בִּנְיָמִין׃
וְקָרֵיב יַת שִׁבְטָא דְבִנְיָמִין לְזַרְעֲיָתֵיהּ
וְאִיתְּחֲדַת זַרְעִית מַטְרִי וְאִתַּחַד
שָׁאוּל בַּר קִישׁ וּבְעוֹהִי וְלָא אִשְׁתְּכַח׃
וּשְׁאִילוּ עוֹד בְּמֵימְרָא דַיְיָ הַאִית עוֹד
הָכָא גַּבְרָא וַאֲמַר יְיָ
הא

רשי

ואת דבר המלוכה לא הגיד · דרך צניעות היתה בו : וילכד שאול · אע"פ שלא היה שם נפל הגורל עליו שהיו כתובין שמם באיגרות וכותבין בקופסא והכניסו מכנים ידו ונוטל איגרת אחת : כתבא

רלבג

ויקרב שמואל · והנה על פי הגורל נפלה המלוכה לגורל שאול : והנה היה גבוה מכל העם משכמו ומעלה · והנה

מסרה

דודו ח' מלאים וסי' נמסר בספר שפטים סוף סימן ט' :

כלי יקר

אמר שמואל אליו שיאמר לנערו עבור מלפנינו ז"ש אשר אמר שמוא' והעפ"י שהיה אפשר ששמוא' לא היה מקפיד כי אם שישמע נערו לא דודו עם כל זה החמיר שאול לבלתי גלות דבר המלוכה ז"ש לא הגיד לו דייקא מכ"ש לזולתו :

ויצעק שמואל את העם וכו' עיין הרד"ק ז"ל וכן מהרי"א ז"ל והוסיף וכתב ג' סיבות במה פרצה הש"י"ת היות המלך נבחר על ידו ולא שיבחרוהו ישראל האחד להשבית דין ודברי' שלא יאמר כל אחד ואחד אני אמלוך או משבטי יהיה המלך ובהבחר ע"י ה' איש על מקומו יבא בשלום השנית לפי שלא יסור מהמצות ובוחן לבות השלישית שבהיות המלך נבחר מהם שה' יראה ללבב מלך ישראל לבלתי רום לבבו מאחיו וכליות אלהים צדיק לא בן אדם שיראה לעינים בהכרח להחניף להם למלוך אדם חנף ממוקשי עם עד כאן :

ויאמר אל בני ישראל עיין הרד"ק ז"ל ומהרי"א ז"ל כתב שהדברים אלו התראה פן יאמרו ישראל למחר אנחנו שאלנו מתחילה המלך ואחר כך הלכנו איש לעירו וכתחרטנו מהמליך מלך ושמואל מרצונו הטוב המליכו כי לא מלבנו בעת ההיא לזה הוצרך שמוא' כל הדברי' האלה להודיעם כי לא מלבו ולא השם יתברך חפץ במלוכת המלך כי אם בהכרח להפיק רצונם ועשה זאת וזהו שאמר כה אמר וכו' אנכי העלתי אתכם מארץ מצרים ואציל אתכם מכל הלוחצים ובכל זה לא המליך עליכם מלך ואתם מאסתם את אלהיכם ותאמרו לו שימליך עליכם מלך ועתה בסיבת שאלתכם ולמלאת בקשתכם וחפציכם הספתי אתכם ולכן התיצבו עתה לבחור המלך ע"פ הגורל ואורים ותומים ובזה תירץ שאם היה זה תוכחת למה קצר כאן בתוכחות וחזר אח"כ בגלגל להאריך בתוכחות על עון זה עד כאן :

ולע"ד שבתחילה מדבר שלא לנוכח אנכי העלתי את ישראל שלא אמר העלתי אתכם לנוכח כמו שאומר אח"כ ואציל אתכם מיד מצרים :

ונראה לי כי כוונתו לומר כה אמר ה' אנכי העלתי את ישראל הדור ההוא אשר יצאו ממצרים כי אותו הדור היו כדאים לכך כי לא שאלו מלך ולפי שאלו לא הוצאתי את הראשונים ממצרים עדיין אתם משועבדים על כן יאמר בדמיון ואציל אתכם מיד מצרים שאעפ"י שלא היה בפועל היה בכח ומיד כל הממלכות אשר עוד היום בהווה הם לוחצים אתכם כמו פלשתים שבזמן

כלי יקר

וכו' וכדמסיק ז"ל איזהו ראוי למלכו' אלא שאלו באורים ותומים וכו' ואמר שאול ברח מן השרר' בשעה שבא למלוך למעוטי אחר שמלך שאז רדף אחריה ורמז אל מ"ש במסכת זבחים הגדול' קשה לאדם לעלות בה וקשה לירד ממנה שכן מצינו בשאול בשעתו שאמר לו עמד במלכות היה מתחבא אל הכלים ובשעה שאמר לו לירד ממנו היה מחזר אחרי דוד להורגו ע"כ ז"ש שאול ברח מן השררה בשעה שבא למלוך בא דוקא ברח כאמור ואולי לזה כיון בהביאו ג"כ תחילת הפסוק לרמוז שהתחיל' הכתוב האו' גלות אדם תפילנו נתקיים

מנחה קטנה

כה אמר אלהי ישראל וגו' · כי הנה שלשה עולמות הם עולם המלאכים ועולם הגלגלים ועולם השפל וכנגד שכל כחות שלשתן הגלתי אתכם ע"י אחפלתי שי"ע ס הגלגלי' כי בלא אנכי העלתי את ישראל ממצרים מקום אשר המזל מחייב בל יצא עבד משם לחירות ושדדי המזל וגם מנח אשר הוא מכללות עולם המלאכים כי שדדי שרו של מצרים כי הוא ואציל אתכם מיד מצרים הוא שרו של מצרים שמצרים מתו שעליו נאמר וירא ישראל את מצרים מת ונומר · וגם מיד כל הממלכות הלוחצים אתכם שלא נלכד הכנעתי אשר הפר בעולם העליון ונלחמתי עם העם כי אם ששפיתי אני גם המלאכים עם התחתונים ואציל אתכם מידם ממש באופן שלא הצרכתים לשום אמצעי כי לעמים ועם כל זה הייתם בפוי טובה כי ואתם מאסתם את אלהיכם ונו' · ומכ"ז לא פורש מכם כי ומתם התייצבו וה' בעצמו יבחר לכם מלך לא כמו שאמרתם לי כי מלך תשי' עלינו ועתה הוא ית' בעצמו ישימנו ע"פ הגורל שיוטל ומה' כל משפטו יצא · וישאלו עוד בה' ונומר · כי נאמר בקשוהו ולא נמצא חששו פן מה שלא נזדמן כי לא נמצא היה כי למעלה בשמים היה עליו אית' קיטרוג ומינו בשמים אחר במקומו ואינו מן התיאת ישתנה הדבר בשעה אחר כי דוגמת זה מצינו בני שלמה שאמר בניהו אמן כן יאמר

הִנֵּה־הוּא נֶחְבָּא אֶל־הַכֵּלִים: וַיָּרֻצוּ וַיִּקָּחֻהוּ מִשָּׁם וַיִּתְיַצֵּב בְּתוֹךְ הָעָם וַיִּגְבַּהּ מִכָּל־הָעָם מִשִּׁכְמוֹ וָמָעְלָה:
כה וַיֹּאמֶר שְׁמוּאֵל אֶל־כָּל־הָעָם הַרְּאִיתֶם אֲשֶׁר בָּחַר־בּוֹ יְהוָה כִּי אֵין כָּמֹהוּ בְּכָל־הָעָם וַיָּרִעוּ כָל־הָעָם וַיֹּאמְרוּ יְחִי הַמֶּלֶךְ:
וַיְדַבֵּר שְׁמוּאֵל אֶל־הָעָם אֵת מִשְׁפַּט הַמְּלֻכָה וַיִּכְתֹּב בַּסֵּפֶר וַיַּנַּח לִפְנֵי יְהוָה וַיְשַׁלַּח שְׁמוּאֵל אֶת־כָּל־הָעָם אִישׁ לְבֵיתוֹ: וְגַם־שָׁאוּל הָלַךְ לְבֵיתוֹ גִּבְעָתָה וַיֵּלְכוּ עִמּוֹ הַחַיִל אֲשֶׁר־נָגַע אֱלֹהִים בְּלִבָּם: וּבְנֵי בְלִיַּעַל אָמְרוּ מַה־יֹּשִׁעֵנוּ זֶה וַיִּבְזֻהוּ וְלֹא־הֵבִיאוּ לוֹ מִנְחָה וַיְהִי כְּמַחֲרִישׁ:
א וַיַּעַל נָחָשׁ הָעַמּוֹנִי וַיִּחַן עַל־יָבֵישׁ גִּלְעָד וַיֹּאמְרוּ כָּל־אַנְשֵׁי יָבֵישׁ אֶל־נָחָשׁ כְּרָת־לָנוּ בְרִית וְנַעַבְדֶךָּ: וַיֹּאמֶר אֲלֵיהֶם נָחָשׁ הָעַמּוֹנִי בְּזֹאת אֶכְרֹת לָכֶם בִּנְקוֹר לָכֶם כָּל־עֵין יָמִין וְשַׂמְתִּיהָ חֶרְפָּה עַל־כָּל־יִשְׂרָאֵל: וַיֹּאמְרוּ אֵלָיו זִקְנֵי יָבֵישׁ הֶרֶף לָנוּ שִׁבְעַת יָמִים וְנִשְׁלְחָה מַלְאָכִים בְּכֹל גְּבוּל יִשְׂרָאֵל וְאִם־אֵין מוֹשִׁיעַ אֹתָנוּ וְיָצָאנוּ אֵלֶיךָ: וַיָּבֹאוּ הַמַּלְאָכִים גִּבְעַת שָׁאוּל וַיְדַבְּרוּ הַדְּבָרִים בְּאָזְנֵי הָעָם וַיִּשְׂאוּ כָל־הָעָם אֶת־קוֹלָם
ה וַיִּבְכּוּ: וְהִנֵּה שָׁאוּל בָּא אַחֲרֵי הַבָּקָר מִן־הַשָּׂדֶה וַיֹּאמֶר שָׁאוּל מַה־לָּעָם כִּי יִבְכּוּ וַיְסַפְּרוּ־לוֹ אֶת־דִּבְרֵי אַנְשֵׁי יָבֵישׁ:

והצלח

הָא הוּא טָמִיר בְּמָנַיָּא: וּרְהַטוּ וְדַבְּרוּהִי מִתַּמָּן וְאִתְעַתַּד בְּגוֹ עַמָּא וְרָם מִכָּל עַמָּא מִכַּתְפֵיהּ וּלְעֵילָא: וַאֲמַר שְׁמוּאֵל לְכָל עַמָּא הַחֲזֵיתוּן דִּי אִתְרְעֵי בֵיהּ יְיָ אֲרֵי לֵית דִּכְוָתֵיהּ בְּכָל עַמָּא וְיַבִּיבוּ כָל עַמָּא וַאֲמָרוּ יִצְלַח מַלְכָּא: וּמַלֵּיל שְׁמוּאֵל עִם עַמָּא יָת נִמוֹסָא דְמַלְכָּא וּכְתַב בְּסִפְרָא וְאַצְנַע קֳדָם יְיָ וְשַׁלַּח שְׁמוּאֵל יָת כָּל עַמָּא גְּבַר לְבֵיתֵיהּ: וְאַף שָׁאוּל אֲזַל לְבֵיתֵיהּ לְגִבְעָתָא וַאֲזָלוּ עִמֵּיהּ קְצָת מִן עַמָּא דַּחֲלֵי חֶטְאָה דְּאִתְיְהַב דַּחֲלָא מִן קֳדָם יְיָ בְּלִבְּהוֹן: וּבְנֵי רִישְׁעָא אֲמַרוּ בְּמָה יִפְרְקִנַּנָא דֵין וְשַׁטּוּהִי וְלָא אֲתוֹ לְמִשְׁאַל בִּשְׁלָמֵיהּ וַהֲוָה כְּשָׁתִיק: וּסְלִיק נָחָשׁ מַלְכָּא דִבְנֵי עַמּוֹן וּשְׁרָא עַל יָבֵשׁ גִּלְעָד וַאֲמָרוּ כָּל אֱנָשֵׁי יָבֵשׁ לְנָחָשׁ גְּזַר לָנָא קְיָם וְנִפְלְחִינָךְ: וַאֲמַר לְהוֹן נָחָשׁ מַלְכָּא דִבְנֵי עַמּוֹן בְּהָדָא אֶגְזַר לְכוֹן בְּמֵיקַר לְכוֹן כָּל עֵינָא דְיַמִּינָא וַאֲשַׁוִּינַהּ חִיסוּדָא עַל כָּל יִשְׂרָאֵל: וַאֲמָרוּ לֵיהּ סָבֵי יָבֵשׁ אוֹרִיךְ לָנָא שַׁבְעָא יוֹמִין וְנִשְׁלַח אִיזְגַּדִּין בְּכָל תְּחוּם יִשְׂרָאֵל וְאִם לֵית דְּפָרִיק יָתָנָא וְנִיפּוֹק לְוָתָךְ: וַאֲתוֹ אִזְגַּדַּיָּא לְגִבְעֲתָא דְשָׁאוּל וּמַלִּילוּ פִּתְגָּמַיָּא קֳדָם עַמָּא וַאֲרִימוּ כָל עַמָּא יָת קָלֵיהוֹן וּבְכוֹ: וְהָא שָׁאוּל אָתָא בָּתַר תּוֹרַיָּא מִן חַקְלָא וַאֲמַר שָׁאוּל מַה לְעַמָּא אֲרֵי בָּכַן וְאִשְׁתָּעוּ לֵיהּ יָת פִּתְגָּמֵי אֱנָשֵׁי יָבֵשׁ:

ושרת

רדק

אל הכלי׳ · כמו בכלים כלומר בין כלי העם הבאי׳ם שנתנו כליהם בבית אחד והוא נחבא בין הכלים ההם שהיה בורח מן השררה ובא אל במקום ב״ת השמוש כמו ואל ארון תתן את העדות כמו ובארון · ובדרש אל הכלים באורים ותומים אמר שאול שמא איני הגון למלכות עד שישאלו באורים ותומים : הראיתם · בדגש הרי״ש שלא מנהג וכן הראיתם כי שלח בן המרצח הזה : כי אין כמוהו · כי אדם בעל קומה וצורה נאה יאות למלוכה וייראו העם אותו יותר : יחי המלך · תרגם יונתן יצלח מלכא : כמשפט המלוכה · חק המלוכה על העם כמו שכתוב למעלה : וינח לפני ה׳ · בארון הניחו : וגם שאול הלך לביתו · להודיע שהלך לו לביתו כבתחלה כיון שראה שלא היה מקובל ומרוצה לכל ישראל הלך לביתו ולא התנהג עדיי׳ כמשפט מלך : אשר נגע אלהים בלבם · שנתן אלהים בלבם לרצות לו ויונתן תרגם ואזלו עמיה קצת מן עמא גברין דחלי חטאה דאתיהב דחלא מן קדם ה׳ בלבהון ויוכיח פירושו ובני בליעל שאמר אחר כן: ולא הביאו לו מנחה · כמו שהוא מנהג שמביאים מנחה למלך ביום שהוקם מלך ויונתן תרגם ולא אתו למשאל בשלמיה : עין ימין · ענין הסמיכות רוצה לומר עין צד הימין ופי׳ הפסוק כמשמעו ויש בו דרש אמ׳ להם נחש הביאו ספר תורה שהוא עין ימינכם ואעקר מתוכו לא יבא עמוני בקהל ה׳: בא אחרי הבקר · כמו שאמר למעלה וגם שאול הלך לביתו כמו שפירשתי והיה מתעסק בצרכי ביתו והיה בא אחרי הבקר עם האכרים :

ותצלח

מסרה

הראיתם ג׳ בקריאה ודגשי׳ וסי׳ הראיתם אשר בחר בו יי׳ · הראיתם האיש העלה · כי שלח בן המרצח הזה : וינח ז׳ דגשין בקריאה וסימ׳ נמסר בסדר קרח וביהושע סוף סימן כ״א : בלבם ט׳ בקריא׳ וסי׳ במסרה רבתא : העמוני ח׳ מלאים בליש׳ בקריא׳ וסי׳ ויעל נחש העמוני ויושל אחריו · ויאמר אלהם נחש · לא יבא עמוני ומואבי · צלק העמוני דד״ה · וטוביה העבד העמוני דוילעגו לנו דעזר׳ ונמס׳ בתצא · ואם אין ג׳ בקריאה וסי׳ אם אין לאיש גואל להשיב · ואם אין מושיע · ואם אין לך לשלם :

רשי

נחבא אל הכלים · בבית שנתנו שם הכלים כליהן שהיה בורח מן הגדולה ומדרש אגדה רבי תנחומא אל הכלים באורים ותומים אמר שמא איני ראוי לגדולה עד שישאלו באורים ותומים ושאל ועלה בידו : אשר נגע אלהים · גברין דחלי חטאה דאתיהב דחלא מן קדם ה בלבהון: כל עין ימין כמשמעו ומדרש אגדה הביאו לי ספר תורתכ׳ שכתב׳ בימין ואשרפם על שכתוב בו לא יבא עמוני ומואבי : חרפה · גידוף : אחרי הבקר · אחר זמן מועד ביאת הבקר מן השדה : לבקרו

רלבג

והנה דבר שמואל אל העם את משפט המלוכה ר״ל הכח שיש למלך על עמו והעונש הראוי למי שימרה את פיו וכתב זה בספר והניחו לפני ה׳ ר״ל אצל ארון ה׳ כדי שימצא שם תמיד · וידמה שכבר כבדוהו והלכו עמו והביאו לו מנחה רבים מישראל : והרשעים בזו שאול ואמרו מה יושיענו זה ועל צד הבזיון גם לא הביאו לו מנחה והיה שאול בכל זה מחריש ולא רצה להוכיחם על זה · אחר זה עלה נחש העמוני וחנה אצל יבש גלעד להלחם עם ישראל ולירא׳ ממנו · אמרו לו יושבי יבש גלעד שיכרות להם ברית ויעבדוהו ר״ל שיהיו לו למס והוא לאכזריותו לא הסכי׳ לקחת מהם מס שלא שינקר להם כל עין ימין להשים זה הענין חרפה על כל ישראל שלא הלכו ולא נתרצו לכרות ברית עמו וזה האופן אשר נו מהזרו׳ והקושי הרבה · ולקחו ממנו זמן שבעת ימים · לשלח זה בכל גבול ישראל לראות אם ימצאו עוזר אם לא ימצאו יצאו אליו ויעשה בהם כרצונו · והנה הסכים בזה נחש כי דעתו היה להלחם עם יש׳ ולקחת את ארצם אם יוכל · והנה

מנחה קטנה

וירצו ויקחהו וגו׳ אפשר שמתחלה אע״פי שנפל הגורל על שאול היה כמסתפקי׳ אם הוא זה אשר בחר ה׳ בו מפני שהי׳ ממשפחה צעירה ושבנימן וכשראו האורים ותומי׳ אמרו שהוא נחבא אל הכלי׳ רצו לראות אם הוא ה׳ זה וכיון מלובש בו כי ידעו בבירור שזה׳ הוא: ויתיצב בתוך העם לא מכל העם שהי׳ אפשר שבכל השני היה אחד גבוה ממנו ע״כ עמדו בתוך העם וכולם ראו שהוא הגבוה מכולם כי היה נראה שכמו וראשו למעלה מכל העם : הראיתם אשר בחר ה׳ בו וגו׳ כלומר הבינו וראו מעשי ה׳ אשר עשה עמכם שכיון ששאלתם שלא כהוגן בבקשת מלך היה לו להשיב לכם שלא כהוגן וליתן לכם איש קטן בכמות ואיכות והייתם מוכרחי׳ לבחור פרוגה בו כיון שנבחר מה׳ · וה׳ לא השיב אשר מעמכם ובחר בשאול שהוא ביותר מושלם בכמות ואיכות שהוא משכמו ומעלה גבוה וגו׳ וגם מושלם במעשיו כבן שנה שלא טעם טעם חטא : וירעו כל העם תרועה של שמחה על שמחל להם הש״י על ששאלו להם מלך ובחר להם איש שאין כמוהו ומתוך השמחה אמרו יחי המלך : ובני בליעל וגו׳ ירצה שהיו כפוי טובה על שהטיב ה׳ להם כהוגן ונתן להם מלך איש גבור חיל ובעל זכות גדול כבן שנה שלא טעם טעם חטא · והם לא כן ידמו כי אם אמרו אדרבה שהטיב להם שלא כהוגן וניתן להם מלך שאין בו תשועה כי המלך צריך להיות איש מפורסם לגבור חיל בין האומות ואיש מלחמה כדי שתפול אימתו על האומות אע״הכ שאול לא היה איש מלחמה מפורסם וע״כ ויבזוהו ולא הביאו לו מנחה שסי׳ להם להעשירו כענין גדלהו של אחיו שאם זה נאמר בכ״ג כ״ש במלך שראוי להעשירו וע״כ שלא שאול כל העם לביתו כדי שיכינו את אשר יביאו מנחה הראוי למלך ישראל · וגם שאול הלך לביתו להגדל בדורון ולהכניעו במקום אשר יכין לזה כי בודאי היה הדורון מכל ישראל עולה לסך גדול מכמות ואיכות אמנם אלו אנשי בליעל לא שלחו לו מנחה כי אמרו מה יושיענו זה כי למעלה השיבו על דברי שמואל כשאמר להם משפט המלוכה שיעלה לסך גדול אמרו אין בכך כלום כ׳ נגד עול נתינת המלכות יש לנו ריוח שהוא ילחם מלחמתנו ויושיענו מיד אויבינו באופן שאינם צריכין ליתן מס לאומות מע״הכ עכשיו שאין בכוחו להושיענו א״כ למה ניתן לו מתנות ולקבל עלינו עול מלכות · ויהי כמחריש כי אמר אנכי היום רך ומשוח מלך ואינו מהראוי ליענש אדם על ידו כדי שלא תשי׳ תחילת מלכותו בפרענות לישראל : ויעל נחש העמוני · רצה לפרסות שאינו חש על שהעמיד מלך לישראל כמ״ש למעלה שלא היה שאול מפורסם לאיש מלחמה גבור חיל : בנקור לכם עין ימין כמא״ול שזה נאמר על לא יבא עמוני ומואבי נמצא עמוני ולא עמונית ומואבי בשאול כי נזכר שני ואמרו שינקר מהספר שמו · ואפשר שעל זה חרה לו ששמו נזכר ראשונה לפרענות והוא הבעיר מאחין מואבי ומה גם היה ראוי שלא להזכירו ראשון על הכיעור שהיתה באחו שקראו בן עמי לא כאחות אחו שקראה לבנה מואב מאב בפריצות כמא״ול שע״כ נאמ׳ בעמון

פי׳רבינו ישעיה

כל עין ימין · פיר׳ כל עין שבצד ימין · שאילו על העין עצמה היה אומר ימינית והו׳ אומ׳ עין בפתח הע״ין : בא אחר הבקר פי׳ רוכב על סוסו ובא אח׳ בקרו שהלך לבקר את עבדיו :

כלי יקר

שמואל את העם כן גם שאול כשהלך לביתו בשלוח שמואל ורשותו היה זה :

ובני בליעל וכו׳ עיין הר״דק ז״ל והרל״בג ומהרי״א כתב שלא היה בזוי זה כי אם מצד שבטו היותו קטן שבשבטי׳ ומשפחתו הצעיר׳ והמלך צריך היותו לו עזר מקרוביו ושבטו ראשונה כמו שזכרתי בפ׳ הקודם · ולעד״ן שקרא בני בליעל על שלא קבלו עליהם עול הש״י והמלך אשר בחר בו הרי הם כפורקים עול מלכות שמי׳ זאת ועו׳ כי באו׳ מה יושיענו זה הורו שבן אדם מושיעו ולא אמרו כי להם הישוע׳ והוא המושיע על כן קראם בני בליעל מעין ע״א יען אמרו מה יושיענו זה ובזה מובן שהי׳ לו להקדי׳ ויבזוהו ויאמ׳ מה יושיענו זה אבל במאי דסמוך אמרו מה יושיענו לי בני בליעל רומז שע״כ קרא׳ בני בליעל כאומר ואמר ויהי כמחריש ולא אמר ויהי מחריש שצריך האדם לגלות אוזן שהוא מרגיש בכל הענינים ולא יחשבוהו כאיש בלתי מבין וזהו כמחריש ולא מחריש :

ויעל נחש וכו׳ לבי אנו׳ לי שמאנשי יבש גלעד קצת מהבני בליעל שאמרו מה יושיענו זה ויוכי׳ כן ויאמרו כרת לנו ברי׳ ונעבדך שאם קבלוהו עליהם מלך ראוי היה שיאמרו לו מתחל׳ הנה לנו זמן ונשאל את פי מלכנו וזה הענין חייב להם הצער של עליי׳ נחש העמוני עליהם ועל ידם נתפרסמה מעלת שאול כתחזקה מלכותו בים׳ ומה נעים שנאמר שכיון שהם אז זולתם דברו לשון הרע הביא הש״ית נחש העמוני ששמו נחש יפרע מבעלי לשון הרע בצער אותם ויהיה ע״ד וישלח ה׳ בעם את הנחשים השרפים על כי דברו באלהים ובמשה · ומהרי״א ז״ל כתב ספר הכתו׳ שעלה נחש מלך בני עמון ששמו היה מור׳ רוע מעשיו שהיה נחש בריח כמו שהן הרש יאטם אזנו ולא שמע אליהם עם היות ששאלו ממנו לכרות להם ברית ויעבדוהו ועיין הרלב״ג ז״ל :

ויאמר אליהם נחש העמוני כו׳ עיין רש״י ז״ל וכן הר״דק ז״ל ולדברי הר״דק מדוקד׳ ל׳בנקור על מחיקת לא יבא עמוני טפי ממה שהזכיר רש״י ז״ל והשרפה ומהר״יא הביא עוד בשם המדר׳ אלו הקלעים והקשתו׳ שבים׳ שהם עיניה׳ של יש׳ ור״ש אמר אלו סנהדרין שבים׳ שהם עיניה׳ של ישראל ורבנין אמרי׳ הביאו לי ס״ת שהוא עין ימינכם ואעקו׳ ממנו לא יבא עמוני ע״כ גם ל׳רבנין מוכי׳ כדברי הרד״ק ולע״ד רש״י מדרש אחר נזדמן לו שדקד׳ ל׳כל עין ימין דאו׳ כל משמע שרצו לעקו׳ את הכל ולשורפו והטע׳ שאו׳ ושמתיה חרפ׳ על כל יש׳ מוכי׳ כן שאלו לא שרפו כל התורה מה חרפ׳ היא מפורסמ׳ דכ״ע לאו דיכ׳ והור׳ גמירי וע״פ דברי רש״י ומדרשו אדקד׳ הכתוב שאו׳ בזאת אכרו׳ לכם ואין זאת אלא התור׳ שבז׳ ודאי ושמתיה חרפ׳ על כל יש׳ כי רצה להשליך אמת ארצ׳ ולשרו׳ התורה והרב״ע ז״ל שער כ״ז עלה ע׳כתב הורה שהיה מבזה בעצ׳ עד שלא היה רוצה אלא להרף את כל יש׳ בזה שלא יוכלו להושיע את אחיהם ולזה היה צריך פרסו׳ הדבר ומתוך דבריהם למדו לכלא אותם במ״ש הרף לנו שבעה ימים ונשלחה מלאכים בכל ישראל רצה שמאחר שאתה רוצה לבזותם צריך שידעו גלוי דעת כדי שתמשך להם החרפה כשלא יושיעים:

ויאמרו אליו זקני יבש גלעד וכו׳ למעל׳ פי׳ כל אנשי יבש כי שם דברו כל דלת העם והם אמרו ונעבד׳ כי לא כתנו לב לתלו׳ אל מלכ׳ שאול ואחיהם בית ישראל אמנם אלו דברי הזקנים בישישים חכמה היודעי׳ שיושיע ה׳ את יש׳ וזהו הרף לנו שבע׳ ימים וכו׳ ואם אין מושיע בלשון יחיד על ה׳ ועל משיחו שלו יאתה להושיע ולהכי לא כתב ואם לא יושיענו אלא ואם אין מושיע אותנו וכו׳ ומה שאמר ויצאנו אליך הוא מאמר משותף לילחם בם או לקבל מה יעשו בהם כטוב בעיניה׳ ושני פי׳ אלו תלוים בשני הפי׳ של בנקו׳ לכם כל עין ימין שאם הדבר כפשוטו ימין ממש פסוק זה ג״כ פשוטו ויצאנו לקבל נקירה של עין ימין ולא למות אמנם אם פי׳ בנקו׳ לכם כל עין ימין על התורה שנתנה בימין חלילה להם לאנשי יבש שיקבלו עליהם עקירת התו׳ או הפי׳ עקירת ונקירת מצות לא יבוא עמוני ומואבי אלא ודאי ויצאנו אליך לילחם כיונו כי ילא׳להם לכבוד תורתו ולכך אמרו הדבר סתם · גם משו׳ אל יפתח אדם פיו לשטן סתמו הדברי׳ והנה עזר הש״ית יצאו אליהם לילחם בם ונצחום ומה שנתרצה נחש העמוני בזה הרלב״ג כתב כי דעתו היה לילחם עם כל ישרא׳ ולקחת ארצם אם יוכל ומהיותו זד יהיר לץ שמו כתרג׳ בזה ומהרי״א ז״ל כתב שאמרו לו הזקנים כיון שרצונך לשים אותה חרפה על כל ישראל על כרחך אתה צריך להמתין עד שנודיע בכל ישראל כדי שאם לא יושיענו אז תהיה חרפה לכל ישראל לא כן אם תעשה הדבר פתאום שיתנצלו בא׳ לא שמענו ולא ידענו והם דברי הרב בעל העקידה הנז״ל בפסו׳ ויאמר אליהם נחש העמוני וכו׳ :

ויבאו המלאכים גבעת שאול וכו׳ מהרי״א ז״ל וידמה שידעו המלכתו ולכך שלחו לגבעת שאול בפרטות עד כאן והדין עמו כמו שהזכרתי בפסוק הקודם שרמוז כן זקני יבש באומרם מושיע בלשון יחיד על המלך אמרו אמנם צריך לדעת מה טעם הגידו הדברים אל העם והראוי שיאמרו כן אל המלך · ולע״דן הטעם כי על מנת כן באו להגיד אל שאול וכמו שרמז ויבאו המלאכים גבעת שאול אבל כשלא ראוהו שם ובודאי הודיעוהו הם ששאול היה טרוד בעסקיו אז נמנע לגם וזהו אומרו וידברו הדברים באזני העם וכו׳ והטעם מפני שהנה שאול בא אחרי הבק׳ טרוד בעסקיו אי לך ארץ שמלכך משועבד בעסקיו וזהו וישאו העם כלו את קולם ויבכו כי אין מושיע ·

והנה שאול בא וכו׳ עיין רש״י ז״ל ולפי זה שאול לא היה בא עם בקר או אחריהם כי מלך הוא אמנ׳ הרד״ק ז״ל כתב בא אחרי הבק׳ כו׳ע״ש ומהרי״א ז״ל כתב השתי שיטות הנזכרו׳: ולע״דן שאין הוכחה מכאן ששאול היה הולך ובא אחרי בקר כי סוף סוף הוא מלך אבל יגיד הכתוב השגחת השם יתברך שעם היות שלא היה ראוי ששאול המלך יכנס בעת כניסת הבקר ולאחריה׳ כי אם אחר כך עם כ״ז השם יתברך נתן בלבו לבכית העם ושערי דמעה לא ננעלו אלא תכף ומיד והנה שאול בא אחרי הבקר מן השדה לא יתחייב שהבקר האלה היו שלו והוא בא אחריהם אבל בא בחברתם כי מאת ה׳ היתה זו שלא יחוש להתעכב אלא תכף ומיד בא ויאמר שאול מה לעם כי יבכו רוצה לומר הם כל כך מתלהבים שנראה שיבכו לעתיד ז״ש מה לעם צער גדול שמחייב להם כי יבכו מלבד מה שבכו והיינו דלא כתיב כי בכו אלא כי יבכו :

ותצלח רוח אלהים על שאול וכו׳ עיין הרד״ק ז״ל ומהרי״א זכרו לברכה וזכר שצלחה רוח ה׳ והיא רוח הקודש אשר זכר הרב המורה שילוה לאיש לעשות פועל משובח ולהציל הכלל והיא המדרגה הראשונה ממדרגות הנבואה ויחר אפו מאד כמו שאמר החוקר מחרון אף כלי הגבורה ומביא אליה ע״כ · ולע״דן שהכתוב הזה מעיד בחסידות שאול שלא נהעלם מפאת היותו מלך וראוי להראות העמים כלחוכו אבל בשמעו הדברים האלה בין שהיו כפשטן חרה אפו מאד לכבודן של ישראל ואם יהיה כוונת הדבר׳ס אלא על דרך כי על פי הדברים האלה כרתי אתך ברית ואת כל ישראל שהוא על התורה וירמוז אם כן אל הנ״ל בשם המדרש עין ימין שהיא התור׳ והוא שאמר גם כן כהן כשמעו את הדברים האלה שרצו לשלוח יד בדברים האלה עד כאן ויחר אפו מאד ודרך רמז אפשר גם כן כרמז זה בקרי וכתיב בשמעו ר״ת בשמעי כ״ב לרמוז שעל שנחש העמוני רצה לשלוח יד בכ״ב אותיות ולעקור ממנו את דת לאו לכך חרה אפו מאד :

ויקח

רשי

לבקרו ילבהמותיו: ויפקד׳ בבזק · רבותינו אמרו בשברי חרסים · לשון אחר בבזק באבנים שנטל מכל אחד אבן ומנאם כמו ויפקד׳ בטלאי׳ שנטל מכל אחד טלה ומנא׳ בהם כמו שהיו מונים אותם בחלאי שקלים ותרגום כצרור אבן במרגמ׳ היך בזקא דכיפא בקלעא ובילמדנו ויספרם בטלאים כד אינון מסכיכין באילין בזקייא כד אינון עתירי׳ באילין אימריא · לשון אחר בבזק שם מקום הנזכר בספר שופטים וימצאו את אדוני בזק בבזק: מי האומר · בלשון בזיון: שאול ימלוך עלינו תנו אותם ונמיתם: ימלוך עלינו בתמיה: ויאמר

רדק

ותצלח רוח אלהים · רוח גבורה וכן תרגם יונתן ושרת רוח גבורא מן קדם ה׳ על שאול: בשמעו · כתיב בבי״ת וקרי כ״ף והענין אחד: ואחרי שמואל · לפי שלא קבלו אותם כולם למלך אמר ואחרי שמואל מי שלא ירצה לצאת אחרי יצא אחרי שמואל כדי שיהיו זריזים לצאת: בבזק · שם מקום וכבר פירשנו בו פירוש אחר בספר מכלל שהוא כמו באבנים כלומר שלקח אבן מכל אחד ואז ידע בזה מספרם ותרגום כצרו׳ אבן במרגמה היך בזקא דכיפא בקלעא · ובמדרש ויפקדם בבזק ויספרם בטלאים כד היכון מסכינין באילין בזקייא כד אינון עתירין באילין אמריא: כחם השמש · כתי׳ בבי״ת וקרי בכף והענין אחד: באשמורת הבקר׳ משלש משמרות שמחלקים הליל׳ משמורים כמו שנאמר בדבר גדעון ושאול בא אל מחנה עמון באשמורת השלישית שהיא השומרת הבקר: ויפוצו: הנ״ון כו״ן ביום השלישי וישא אברהם את עיניו והדומים לו כלומר מה שנשארו מהם שלא הכום כי נפוצו הנה והנה: שנים יחד · כתרגומו תרין דערקין בחדא: שאול ימלוך עלינו · בתמיה וי״ת מה דין דמבסר למימר לא כשר שאול למימלך עלנא: ונחדש

רלבג

והנה באו הדברים עד שאול וכבר באספו כל ישראל להלחם עם נחש׳ והכו את עמון מכה רבה והנשארים בהם ונתפזרו אנה ואנ׳ עד שלא נשארו בהם שנים יחד: לא יומת איש היום הזה · יתכן שאחר היום המיתום או אמר שאול לא יומת איש ביום הזה על צד התחבולה למלט האנשים ההם מיד ישראל להראות להם שדעתו להמיתם אחר היום ההוא · ואולי

לזאת

ה׳ וַתִּצְלַ֤ח רֽוּחַ־אֱלֹהִים֙ עַל־שָׁא֔וּל בְּשָׁמְע֖וֹ אֶת־הַדְּבָרִ֣ים הָאֵ֑לֶּה וַיִּ֥חַר אַפּ֖וֹ מְאֹֽד׃

ו׳ וַיִּקַּ֨ח צֶ֤מֶד בָּקָר֙ וַֽיְנַתְּחֵ֔הוּ וַיְשַׁלַּ֞ח בְּכָל־גְּב֣וּל יִשְׂרָאֵ֗ל בְּיַ֣ד הַמַּלְאָכִ֣ים ׀ לֵאמֹ֡ר אֲשֶׁר֩ אֵינֶ֨נּוּ יֹצֵ֜א אַחֲרֵ֣י שָׁא֗וּל וְאַחַ֤ר שְׁמוּאֵל֙ כֹּ֥ה יֵעָשֶׂ֖ה לִבְקָר֑וֹ וַיִּפֹּ֤ל פַּֽחַד־יְהוָה֙ עַל־הָעָ֔ם וַיֵּצְא֖וּ כְּאִ֥ישׁ אֶחָֽד׃

ח׳ וַֽיִּפְקְדֵ֖ם בְּבָ֑זֶק וַיִּהְי֤וּ בְנֵֽי־יִשְׂרָאֵל֙ שְׁלֹ֣שׁ מֵא֣וֹת אֶ֔לֶף וְאִ֥ישׁ יְהוּדָ֖ה שְׁלֹשִׁ֥ים אָֽלֶף׃

ט׳ וַיֹּאמְר֞וּ לַמַּלְאָכִ֣ים הַבָּאִ֗ים כֹּ֤ה תֹאמְרוּן֙ לְאִישׁ֙ יָבֵ֣ישׁ גִּלְעָ֔ד מָחָ֛ר תִּהְיֶה־לָכֶ֥ם תְּשׁוּעָ֖ה בְּחֹ֣ם הַשָּׁ֑מֶשׁ וַיָּבֹ֣אוּ הַמַּלְאָכִ֗ים וַיַּגִּ֛ידוּ לְאַנְשֵׁ֥י יָבֵ֖ישׁ וַיִּשְׂמָֽחוּ׃

י׳ וַיֹּֽאמְרוּ֙ אַנְשֵׁ֣י יָבֵ֔ישׁ מָחָ֖ר נֵצֵ֣א אֲלֵיכֶ֑ם וַעֲשִׂיתֶ֣ם לָּ֔נוּ כְּכָל־הַטּ֖וֹב בְּעֵינֵיכֶֽם׃

יא׳ וַיְהִ֣י מִֽמָּחֳרָ֗ת וַיָּ֨שֶׂם שָׁא֣וּל אֶת־הָעָם֮ שְׁלֹשָׁ֣ה רָאשִׁים֒ וַיָּבֹ֤אוּ בְתוֹךְ־הַֽמַּחֲנֶה֙ בְּאַשְׁמֹ֣רֶת הַבֹּ֔קֶר וַיַּכּ֥וּ אֶת־עַמּ֖וֹן עַד־חֹ֣ם הַיּ֑וֹם וַיְהִ֤י הַנִּשְׁאָרִים֙ וַיָּפֻ֔צוּ וְלֹ֥א נִשְׁאֲרוּ־בָ֖ם שְׁנַ֥יִם יָֽחַד׃

יב׳ וַיֹּ֤אמֶר הָעָם֙ אֶל־שְׁמוּאֵ֔ל מִ֣י הָאֹמֵ֔ר שָׁא֖וּל יִמְלֹ֣ךְ עָלֵ֑ינוּ תְּנ֥וּ הָאֲנָשִׁ֖ים וּנְמִיתֵֽם׃

יג׳ וַיֹּ֣אמֶר שָׁא֔וּל לֹֽא־יוּמַ֥ת אִ֖ישׁ בַּיּ֣וֹם הַזֶּ֑ה כִּ֥י הַיּ֛וֹם עָֽשָׂה־יְהוָ֥ה תְּשׁוּעָ֖ה בְּיִשְׂרָאֵֽל׃

ויאמר

תרגום

וּשְׁרַת רוּחַ גְבוּרָא מִן קֳדָם יְיָ עַל שָׁאוּל כַּד שְׁמַע יַת פִּתְגָמַיָא הָאִלֵין וּתְקֵיף רוּגְזֵיהּ לַחֲדָא׃ וּנְסֵיב פַּדַן תּוֹרַיָא וְהַדְמֵיהּ וּשְׁלַח בְּכָל תְּחוּם יִשְׂרָאֵל בְּיַד אִזְגַדַיָא לְמֵימַר דְלֵיתוֹהִי נָפֵיק בָּתַר שָׁאוּל וּבָתַר שְׁמוּאֵל כְּדֵין יִתְעֲבֵיד לְתוֹרֵיהּ וּנְפַל זִיעָא מִן קֳדָם יְיָ עַל עַמָא וּנְפַקוּ כְּגַבְרָא חָד׃ וּמַנִינוּן בְּבָזֶק וַהֲווֹ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל תְּלַת מְאָה אַלְפִין וֶאֱנַשׁ יְהוּדָה תְּלָתִין אַלְפִין׃ וַאֲמָרוּ לְאִזְגַדַיָא דַאֲתוֹ כְּדֵין תֵּימְרוּן לֶאֱנַשׁ יָבֵישׁ גִּלְעָד מְחַר תְּהֵי לְכוֹן פּוּרְקָנָא כְּמֵיחַם שִׁמְשָׁא וַאֲתוֹ אִזְגַדַיָא וְחַוִיאוּ לֶאֱנָשֵׁי יָבֵישׁ וַחֲדִיאוּ׃ וַאֲמָרוּ אֱנָשֵׁי יָבֵשׁ מְחַר נִיפּוֹק לְוַתְכוֹן וְתַעְבְּדוּן לָנָא כְּכָל דְתַקִין בְּעֵינֵיכוֹן׃ וַהֲוָה בְּיוֹמָא דְבַתְרוֹהִי וּמַנֵי שָׁאוּל יַת עַמָא תְּלָתָא מַשִׁרְיָן וַעֲלוּ בְּגוֹ מַשִׁרְיָתָא בְּמַטְרַת צַפְרָא וּמְחוֹ יַת בְּנֵי עַמוֹן עַד מֵיחַם יוֹמָא וַהֲווֹ דְאִישְׁתַּאֲרוּ וְאִתְבַּדַרוּ וְלָא אִשְׁתַּאֲרוּ בְּהוֹן תְּרֵין דַעֲרְקִין כַּחֲדָא׃ וַאֲמַר עַמָא לִשְׁמוּאֵל מַה דֵין דִי מְבַסַר לְמֵימַר לָא כָּשַׁר שָׁאוּל לְמִמְלַךְ עֲלָנָא אַיתוֹ גַבְרַיָא וְנִקְטְלִינוּן׃ וַאֲמַר שָׁאוּל לָא יִתְקְטֵיל גַבְרָא בְּיוֹמָא הָדֵין אֲרֵי יוֹמָא דֵין עֲבַד יְיָ פּוּרְקָנָא בְּיִשְׂרָאֵל׃ ואמר

מסורה

ויאמרו ו׳ ר״פ בטעם גריש וסי׳ הבה נבנה · הבה נלבנה · אבל אשמים · לכו ונפילה גורלות דיונה · למלכים הבאים · ויאמרו אל ירמיהו הנביא תפל נא תחנתנו: וישמחו ג׳ קמץ וסי׳ וינידו לאנשי יביש וישמחו · ויהי בראות כל העם · ויזבחו ביום ההוא זבחים גדולים דעזרא:

כלי יקר

ויקח צמד בקר וינתחהו וכו׳ עיין הר״דק ז״ל ומהרי״ח זכרו לברכה כתב כדברי הר״דק זכרו לברכה והוסיף וגם כדי שיבטחו בתשועת ה׳ אחרי שהנביא שמואל עמו אשר כבר עשה עמהם להפליא במלחמות פלשתים ואמר כה יעשה לבקרו ולא פירש אם יעשה על ידו או מאת ה׳ מן השמים כי המאמרים הסתומים והדברים המשותפים באותים בדברי׳ המסופקים וזכר שנפל פחד על העם ויצאו כאיש אחד רוצה לומר שלא פחדו שיעשה שאול כן לבקרים כי לא היה מוחזק אצלם כל כך אבל פחדו אל ה׳ ולזה יצאו למלחמה עד כאן:

ולע״דן לדקדק מאי שנא גבי שמואל שאמר אחר וגבי שאול שאמר אחרי שאחר סמוך ואחרי מופלג · ונראה כי שאול נזדרז ברוח ...

כלי יקר

לצאת להלחם בם והעמונים אמרו יצאו להשתעבד ע״כ ולשון ועשיתם לנו ככל הטוב בעיניכם מוכיח בפי׳ בהבנת הכתובים והיוצא מאמר משותף:

ויהי ממחרת וכו׳ עיין הרד״ק ז״ל:

ויאמר העם אל שמואל עיין רש״י ז״ל וכן הרד״ק ז״ל וכן מהרי״ח ז״ל: ולע״דן הדקדק דפתח בלשון יחיד מי האומר שאול כו׳ ואח״כ או׳ בלשון רבים תנו האנשים. אם כן הי״לל מי האומרים · ונראה כי ביאר׳ במאמרו שני מיני אומרי׳ שאול ימלוך עלינו המין הא׳ שהיו רוצים במלך ושאלוהו משמואל וכשמלך שאול ביזוהו ואלו חייבי׳ מיתה כיון שהם שאלוהו וניתן להם · והמין בשני האומרים שאול ימלוך עלינו הם מאות׳ שלא היו רוצים מלך כי ה׳ ...

ונחדש שם המלוכה · לפי שבפעם הראשונה מקלתם בזוהו ואמרו מה יושיענו זה עכשיו נתרצו כולם מפני התשועה שבאה על ידו במלחמת נחש ואמר שמואל לחדש המלוכה בגלגל לכבוד הארון ואהל מועד שהיו שם מתחלה כשבאו לארץ לפיכך היו מכבדי' אותו המקום אע"פ שעתה לא היה שם כי בנוב היה : זקנתי ושבתי · השיבה יותר מהזקנה ואמרו רבותינו ז"ל כי קפצה עליו זקנה כי לא היה אלא בן חמשים ושתים שנה כשמת ולפי שלא יאמרו עליו ולא ירננו העם שמת בקצר ימים קפצה עליו זקנה כדי שיראה זקן כי לא היו הכל יודעים מספר שניו והוא כאחר מיתתו כדי שלא ימות שאול בחייו וכ"ב שנה של שמואל אמרו כי כשהתפללה חנה אותו היום נתמנה עלי שופט אולי קבלה היתה אצלם זה כי מן הפסוקים לא ראינו זה כי אפשר שעדיין לא היה שופט עלי אבל היה כביא וכהן גדול בשילה ולאחר זמן נתמנה שופט ואם כן הוא שבאותו היום נתמנה שופט ימצא לפי זה שלא היה שמואל אלא בן כ"ב שנה שהרי עלי שפט את ישראל ארבעים שנה ומת ביום שגלה הארון והיה שבעה חדשים בשדה פלשתים והיה בקרית יערים עשרים שנה ודוד העלה אותו מקרית יערים אחר שבע שנים שמלך בחברון הנה יחסרו מעשרים שנה שבע שנים של דוד נשארו שלש עשרה לשמואל וארבעים של עלי הרי כ"ג לא מהם שנה אחת לעבורו שנאמר ויהי לתקופות הימים וגו' הרי חמשי' ושנים : ובני הנם אתכם· לאשר תלטרכו להם בדברי התורות והדינין שקבלו ממני : לקחתי · כלומר למלאכתי : ואת מי עשקתי · בממון : את מי רצותי · בגופו וכן עשוק ורצוץ ויונתן תרגם ית מאן עשקית וית מאן אנסי' ורז"ל דרשו עשקתי באונס רצותי ברצון כלומר כי אפילו ברצונו לא לקח ממונו ולדבריהם יהיה רצותי מן רצון אע"פ שאינו משרשו : כופר · להטות הדין : ואעלים

וַיֹּאמֶר שְׁמוּאֵל אֶל־הָעָם לְכוּ וְנֵלְכָה הַגִּלְגָּל וּנְחַדֵּשׁ שָׁם הַמְּלוּכָה׃
טו וַיֵּלְכוּ כָל־הָעָם הַגִּלְגָּל וַיַּמְלִכוּ שָׁם אֶת־שָׁאוּל לִפְנֵי יְהוָה בַּגִּלְגָּל וַיִּזְבְּחוּ־שָׁם זְבָחִים שְׁלָמִים לִפְנֵי יְהוָה וַיִּשְׂמַח שָׁם שָׁאוּל וְכָל־אַנְשֵׁי יִשְׂרָאֵל עַד־מְאֹד׃

א וַיֹּאמֶר שְׁמוּאֵל אֶל־כָּל־יִשְׂרָאֵל הִנֵּה שָׁמַעְתִּי בְקֹלְכֶם לְכֹל אֲשֶׁר־אֲמַרְתֶּם לִי וָאַמְלִיךְ עֲלֵיכֶם מֶלֶךְ׃ וְעַתָּה הִנֵּה הַמֶּלֶךְ מִתְהַלֵּךְ לִפְנֵיכֶם וַאֲנִי זָקַנְתִּי וָשַׂבְתִּי וּבָנַי הִנָּם אִתְּכֶם וַאֲנִי הִתְהַלַּכְתִּי לִפְנֵיכֶם מִנְּעֻרַי עַד־הַיּוֹם הַזֶּה׃
הִנְנִי עֲנוּ בִי נֶגֶד יְהוָה וְנֶגֶד מְשִׁיחוֹ אֶת־שׁוֹר ׀ מִי לָקַחְתִּי וַחֲמוֹר מִי לָקַחְתִּי וְאֶת־מִי עָשַׁקְתִּי אֶת־מִי רַצּוֹתִי וּמִיַּד־מִי לָקַחְתִּי כֹפֶר וְאַעְלִים

וַאֲמַר שְׁמוּאֵל לְעַמָּא אִיתוֹ וְנֵיזִיל לְגִילְגְּלָא וּנְחַדֵּת תַּמָּן מַלְכוּתָא׃
וַאֲזַלוּ כָל עַמָּא לְגִלְגְּלָא וְאַמְלִיכוּ תַמָּן יַת שָׁאוּל קֳדָם יְיָ בְּגִלְגְּלָא וּנְכִיסוּ תַמָּן נִיכְסַת קוּדְשִׁין קֳדָם יְיָ וַחֲדִי תַמָּן שָׁאוּל וְכָל אֱנָשֵׁי יִשְׂרָאֵל עַד לַחֲדָא׃
וַאֲמַר שְׁמוּאֵל לְכָל יִשְׂרָאֵל הָא קַבֵּילִית לְמֵימְרֵיכוֹן לְכָל דִּי אֲמַרְתּוּן לִי וְאַמְלֵיכִית עֲלֵיכוֹן מַלְכָּא׃ וּכְעַן הָא מַלְכָּא מְדַבַּר בְּרֵישֵׁיכוֹן וַאֲנָא קְשִׁישׁ וְסָבִית וּבְנַי הָא אִינוּן עִמְּכוֹן וַאֲנָא הַלֵּיכִית קֳדָמֵיכוֹן מִזְּעֵירַי עַד יוֹמָא הָדֵין׃ הָא עַד דִּי אֲנָא קַיָּם אַסְהִידוּ בִי קֳדָם יְיָ וְקֳדָם מְשִׁיחֵיהּ הֲיַת תּוֹרָא דְּמַן דַּבְּרִית וַחֲמָרָא דְמַן שַׁחְרִית וְיַת מַן עֲשָׁקִית וְיַת מַן אֲנָסִית וּמִיַּד מַן קַבֵּילִית מָמוֹן דִּשְׁקַר וּכְבִשִׁית

ה' חס' · ב' חס' · ג' חס' · ח' תלשין פסקין ד'

ואני זקנתי ושבתי ט' פסוקים אית בהון תרתין מלין ופתרונן חד וסי' ואני זקנתי ושבתי · כי עשית משפטי ודיני · עדי וסהדי במרומים · פרא חפשי ומוסרו' ערוד · עד זקנה אני הוא ועד שיבה · עצמיו אפיקי נחושה גרמיו · גם שב גם ישיש בנו : דין ומשפט יתמכו · שמחה וששון ליהודים : את שור מי לקחתי ח' פסוקים תלשין ופסקי' בקריא' וסי' אל אלהים יי' · את שור מי לקחתי · וידבר אחאב אל נבות · וישלח חזקיה אל מלך אשור · אתן לגוג מקום שם קבר בישראל · ויקהל דוד את כל שרי ישראל · וישלח אליו מלאכים לאמר מה לי ולך דד"ה · קימו וקבלו היהודים · ואת מי ד' בקריאה וסי' נמסר בישעיה סימן כ"ח :

רש"י

ויאמר שמואל ונחדש שם המלוכ' טו לפי שבראשונה היו עוררים על הדבר ועתה נתרצו כולם : ואני זקנתי ושבתי · אמרו רבותי' זקנה קפצה עליו כדאית' במס' תענית : את שור מי לקחתי · לעבודתי : וחמור מי לקחתי · כשהייתי הולך מעיר לעיר א לשפוט אותם על עסקי צרכיהם הייתי הולך על החמור משלי והיה לי ליטול משלהם : ואת מי רצותי · כל לשון מרוצה הסמוך לעושק לשון עשוק ורצוץ הוא חותם דלים ורוצץ : ואעלים

רלב"ג

לזאת הסבה סבב שמואל לחדש המלוכה בגלגל כאילו הראה שעד עתה לא היה מלך בשלמות · ואמר לפני ה' בגלגל כי שם בנו מזבח וזבחו בו ובראשונה היה שם המשכן כמו שנזכר בספר יהושע בתחלתו · ואחר זה השתדל שמואל להביא את ישר' ומלכם שיתנהגו בדרכי התורה ולא יסורו ממנו ונכר להם תקלה שכל ימיו הנהיגם בדרכי התורה מאין משא פנים לאדם ולא לקחם שום דבר לא על צד העושק ולא באופן אחר והשיב להם זה בפני ה' ובפני שאול כאילו יהיה השם יתעלה לעד ביניהם על זה הוא כמו שאמר שמואל : והנה

ושאול משיחו עד שהם עדו שהאמת כן הוא כמו שאמר שמואל : והנה

כלי יקר

[illegible]

מנחה קטנה

[illegible]

רשי

ואעלים עיני בו · כדי להעלים עיני מן המשפט בשביל הממון: ואשיב לכם · כל מה שתאמרו: ויאמר עד · בת קול יוצאת ואומרת עד וזה אחד משלשה מקומות שהופיעה רוח הקדש בבית דין של מטה כדאיתא במסכת מכות: אשר עשה את משה ואת אהרן · להיות נכונים לשליחותו להוציא אבותיכם ממצרים: ואשפטה אתכם: אתווכח עמכם: ירובעל

רלבג

הנה אמר שמואל ה' שעשה את משה ואת אהרן לעזר השגחתו על ישראל אשר העלה את אבותיכם מארץ מצרים הנה בזה כי ה' שעשה כל זה יהיה לעד ביניהם · או אמר זה על צד ההודעה והרצון כי ה' הוא אשר עשה כל זה להשגחתו על זה וזה נגלה מצד האותות והמופתים שנתחדשו או זה יותר נכון ויותר נקשר למה שאחריו: ואחר

מסרה

ויוציאו י"ב וסי' נמסר בסוף אמור וביהושע סימן ו':

פי' רבינו ישעיה

ואעלים עיני בו · כמו ואעלמתי: ויאמר עד · כל אחד מישראל אמר עד יביה השם בדבר זה·

(מקרא)

ג ואעלים עיני בו ואשיב לכם:

ד ויאמרו לא עשקתנו ולא רצותנו ולא לקחת מיד איש מאומה:

ה ויאמר אליהם עד יהוה בכם ועד משיחו היום הזה כי לא מצאתם בידי מאומה ויאמר עד:

ו ויאמר שמואל אל העם יהוה אשר עשה את משה ואת אהרן ואשר העלה את אבתיכם מארץ מצרים:

ז ועתה התיצבו ואשפטה אתכם לפני יהוה את כל צדקות יהוה אשר עשה אתכם ואת אבותיכם:

ח כאשר בא יעקב מצרים ויזעקו אבתיכם אל יהוה וישלח יהוה את משה ואת אהרן ויוציאו את אבתיכם ממצרים וישיבום במקום הזה:

ט וישכחו את יהוה אלהיהם וימכר אתם ביד סיסרא שר צבא חצור וביד פלשתים וביד מלך מואב וילחמו בם:

י ויזעקו אל יהוה ויאמר חטאנו כי

(גליון: ה' ב' סבי' ויאמרו · ד' ב' מל' וא' חס' · י"ב · ג' · כול' מל' ב' מ"א חסר · ויאמרו ק')

(תרגום)

ג ובבשית עיני בדינא מיניה ואתיב לכון:

ד ואמרו לא עשקתנא ולא אנסתנא ולא קבילתא מיד אנש מדעם:

ה ואמר להון סהיד מימרא דיי בכון וסהיד משיחיה יומא הדין ארי לא אשכחתון בידי מדעם ואמרו סהיד:

ו ואמר שמואל לעמא יי דעבד גבורן על ידי משה ואהרן ודאסיק ית אבהתכון מארעא דמצרים:

ז וכען איתעתדו ואיתוכח עמכון קדם יי ית כל זכוותא דיי דעבד עמכון ועם אבהתכון:

ח כד על יעקב למצרים וזעיקו אבהתכון קדם יי ושלח יי ית משה וית אהרן ואפיקו ית אבהתכון ממצרים ואותיבינון באתרא הדין:

ט ואיתנשיאו ית פולחנא דיי אלההון ומסר יתהון ביד סיסרא רב חילא דחצור ובידא דפלישתאי ובידא מלכא דמואב ואגיחו קרבא בהון:

י וזעיקו קדם יי ואמרו חבנא ארי

רדק

ואעלים עיני בו · אם יבוש לומר בפני אעלים עיני שלא אסתכל בו ויאמר לכם ואשיב כן פירשו אדוני אבי ז"ל ויונתן פירש לענין הדין וכן תרגם ומיד מאן קבילי ממון לשקר וכבשית עיני מניה בדינא ואתיב לכון: ויאמר עד · כל ישראל כאחד אמרו עד לפיכך אמר ויאמר בלשון יחיד. ורבותינו ז"ל אמרו כי בת קול יצאה ואמר עד אמר להם הקדוש ברוך הוא אתם מעידי' עליו על מה שנגלוי ואני מעיד עליו על מה שבסת' וזה אחד משלשה מקומו' שהופיע רוח הקדש בבית דין של מטה: אשר עשה את משה ואת אהרן · אשר הגדילם ולמדם וכן ואת הנפש אשר עשו בחרן וי"ת דיעב' גבורן על ידי משה ואהרן · וטעם הפסוק הזה על אשר הקדים עד ה' כלומר אשר עשה את משה ואת אהרן לגאולתכם ועל ידם העלה את אבותיכם מארץ מצרים הוא יהיה עד ביני וביניכם: ואשפטה אתכם · כלומר אהיה נשפט עמכם לפני ה' ביניכם ובין ה' כי הוא עשה עם אבותיכם ועמכם צדקות ואתם עשיתם רעות: כאשר בא יעקב מצרים ויזעקו · דרך קצרה דבר כי כאשר בא יעקב מצרים לא זעקו ולא היה להם במה לזעוק אלא כאשר בא יעקב מצרים והאריכו הימים לבניו ולבני בניו שם ויקם מלך חדש על מצרים וגזר על ישרא' גזירות ולעקו אל ה': וישיבום במקום הזה · והנה משה ואהרן מתו מעבר לירדן ואיך הושיבו אותם במקום הזה אלא שהוכיחו אותם ולמדום ללכת דרך ה' ולפיכך נכנסו לארץ והרי הם כאילו הושיבום במקום הזה: ויאמר חטאנו · ויאמר כתיב וקרי ויאמרו והכתוב על דרך כלל והקרי על דרך פרט: ירובעל

מנחה קטנה

ויאמר שמואל וגו' כיון שאתם בעצמכם בעדתם כי א"כ בדרא קושיא לדוכתי' למה מאסתם בי ובקשתם מלך ומה שבוא מפני בני אין שקנץ שזה כדי על הכזיון שזה שטעיתם להם כי לא חטאו לכם כ"כ כי אם שלא הלכו בדרכי לכבות רגליכם מעיר לעיר. וא"ת בקשת המלך היה להיות ככל הגוים שיש להם מלך לנאת ולבא במלחמה על זה נתווכח שהרי כמה מלחמות היה לכם מימות משה עד היום הזה וכמה שלוחים למקום שבאו לפניכם להושיע אתכם מאויביכם בלי מלך וגם עתה כי בא עליכם נחש מלך בני עמון הי'ה' שולח לכם עזר מקודש בלי מלך ואתם אמרתם לא כי מלך ימלוך עלינו בזה מאסתם כ"י מלכות שמים כי ה' הוא מלככם והי' בכבוד שמים מתרבה שנצחתם בלי מלך והייתם משבחים ומודים לה' אשר נתן לכם תשועה בלי מלך בשר ודם ונצחתם למלכי האומות משא"כ עתה אתם סומכים על מלככם וכאילו העזר בא ממנו וכמו שאמר ומי האומ' שאול ימלוך עלינו תנו האנשים ונמיתם וזה ע"י שמשם תשועה וכישראל ותליתם התשועה בו אלא שאול לא רצה לקבל הכבוד ותלה הגדולה בבעלי' באומרו כי היום עשה ה' תשועה בישראל לא כמו שאתם עושי' לתת כבוד לבשר ודם ולמאום במלכות שמים אלילה:

ועתה

כלי יקר

אמור מי ולהיות הענייניס חלוקים שור לקרבן וחמור לסבול לכך לא ערבינהו אלא אמרם בשתי חלוקות עם היותם בלשון אחד ואחר שדבר בענין הממון דבר בגוף האדם לומר את מי עשקתי להשתמש בו בעצמו ואמ' את מי רצותי ולא אמר את מי להורות שבכל חלוקה אחת ואת מי עשקתי את מי רצותי לו' פשיטא לי שלא ימצא את מי עשקתי ואין צריך לו' זו אבל כוונתי לו' הכי ענו בי את מי רצותי ופייסתי שמכלל הרצוי והפייוס אתה שומע שלת מי עשקתי שאם לא היה עושק רצוי למה באופן שמה שאני אומר ואת מי עשקתי איני אומר שיבואו ויעידו את מי עשקתי כי פשיטא שלא ימצא אבל הכי קאמר את מי עשקתי שיובן שעשקתי מכלל ומתוך מה שרציתי אפי' זה לא ימצא · או אפשר ואת מי עשקתי את מי רציתי שהכל חלוקה אחת וה"ק שהעושק אפשר לעשותו באחד משני פנים עושק ביד רמה ועושק בדברים טובים עושקו שבוש ממנו מרוב דברי רצויו וזה בשני קל מהראשון והוא מה שאמר שמוא' ואת מי עשקתי מהמין הקל של עושק את מי רצותי שיהיה עושק ע"י דברים טובים ורצוי אפי' זה העושק שע"י רצוי לא עשיתי וכ"ש זולתו עושק זדון ויד רמה ואמר ואעלים עיני בו ואשיב לכם אם אבוש להשיב הגזלה או העושק או אתם תבושו לקחתו ממני כדי שלא אבוש אני הנה אעשה זאת לכם אותו השור או חמור או עושק או רצוי או כופר שעשו' ממנו העלמת עין כדי שתבאו ותטלו את שלכם ואשיב לכם בהבלעה והעלמת עין ואשיב לכם דרך הבלעה נמיד מי לקחת כופר שוחד ואעלים עיני מה שאירע לעיני בו דהיינו כי השוחד יעור עיני חכמים:

ויאמרו לא עשקתני ולא רצותנו וכו' מהרי"א ז"ל כתב לא עשקתנו כנגד ואת מי עשקתי ולא רצותנו כנגד ואת מי רצותי ולא לקחת מיד איש מאום' כנגד ואת שור מי לקחתי וחמור מי לקחתי ע"כ · וקשה דאם כן הי"לל ולהקדים לא לקחת מיד איש מאומה ולא עשקתנו ולא רצותנו וכו' ולע"ד נראה שגם בכלל זה ככלל ומיד מי לקחתי כופר האמור באחרונה ולכך באחרה ולא לקחת מיד איש מאומה לא כופר ולא שור ולא חמור ואיחרו לבסוף כדי שיהיה זו אף זו לא עשקתנו ולא רצותנו ולא לקחת מיד איש מאומה ודבר בכלל תחילה בלשון רבים ואח"כ אמר שאפי' מיד איש יחיד לא לקח מאומה:

ויאמר אליהם עד כו' מכות פרק אלו הן הלוקין א"ר אלעזר בג' מקומות הופיעה רוח הקדש בבית דינו של שם ובבית דינו של שמואל ובבית דינו של שלמה כו' עיין עליו דמסיק ויאמר עד רוח הקדש והב"ה אמר עד והיינו דקאמר ויאמר בלשון יחיד ולא כתיב ויאמרו עד · וכן הביא רש"י ז"ל ושם ויאמר עד אתם מעידי' עליו על מה שנגלוי ואני מעיד עליו על מה שבסתר · והרד"ק ז"ל והוסיף לומר ויאמר עד כל ישראל כאחד אמרו עד לפיכך אמר ויאמר עד בלשון יחיד · ומהרי"א ז"ל ויאמר כל אחד מישראל אמר כן והיינו ויאמר עד בלשון יחיד ולע"דן לפי שהם אמרו עד ה' ועד משיחו היום הזה שמשיחו שהוא יצור נברא עד היום הזה בעודו בחיים לא כן הש"ית שהוא עד לעולם לעולמי עולמים וזהו שא' עד ה' בכם ועד משיחו ולא ערבינהו עד ה' ומשיחו בכם ויאמר עד שאול שהוא משיחו ענה ויאמר עד אני כי הוא המלך ומי ימרה פיו ועדותו כאילו העידו כל ישר' יחדיו ולפי שהאדם יראה לעינים ולא יוכל להעיד על מה שבסתר לזה אמר עד ה' בכם ועד משיחו שלא מצאתם בידי מאומה לא מהפרטים הנז' לא חמור בו' ולא מזולתו כל מאומה אין בידי שהב"ה יעיד עלי כי לא מצאתם בידי מאומה · ויאמר עד הש"ית אמר כן כנז"ל במס' מכות כי לו ית' יאתה להעיד על הדברים שבסתר כי ה' יראה ללבב:

ויאמר שמואל אל העם ה' אשר עשה את משה ואת אהרן בו' ואשר העלה את אבותיכם בו' אשר עשה את משה ואת אהרן להיות נכונים לשליחותו להוצי' אבותיכם ממצרים ע"כ וק"ק אומר ואם' כו' הוציא כו' בוי"ו מוסיף על ענין ראשון והרד"ק ז"ל אשר עשה אשר הגדילם ולמדם וכן הנפש אשר עשו בחרן וי"ת די עבד גבורן עם משה ואהרן כו' ופי' שהפסוק הזה מקושר עם הפסוק הקודם ה' אשר עשה את משה כו' הוא יהיה עד ביני וביניכם כמו שאמר עד ה' ע"כ וכן הרלב"ג ז"ל ומהרי"א ז"ל כתב על דברי הרלב"ג ז"ל ופשט הכתוב לא יסבלהו כי היה ראוי שיקדים זה לאו' ויאמר עד ושלא יהיה ביניהם הפסק פרשה ויקשה ג"כ למה ייחס להש"ית עשיית משה ואהרן ולא בריאת שמים וארץ ושאר הדברים הנפלאים ואשר אני אחשו' בפירושי שאחר ששמואל הוכיח את ישראל על מאסם הנהגתו רצה להוכיחם על מאסם הנהגתו ית' שהם שתי ההויות שתסבול שאלת המלך כמו שאמרתי ולזה בתחילת הפרשה אמר ויאמר שמואל אל העם וקודם התוכחה רצה להקדים הקדמה אחת יצטרך אליה והיא לומר ה' אשר עשה את משה ואת אהרן כי לא היתה בריאתם טבעית כשאר בני אדם כי אם רצונית אלהיית כדי לעשות על ידם נסים ונפלאות וגם בן בוא היה אשר העלה את אבותיכם מארץ מצרים בי לא יצאו בגבורתם וכוח' כי אם בנס אלהי ועתה התיצבו ואשפטה אתכם ר"ל ועתה אחרי הנחת הקדמה זו התיצבו ואשפטה אתכם לפני ה' אל על ענייני כמו שהיתה התוכחה בי אם על כל צדקות ה' אשר עשה אתכם ואת אבותיכם וכיתה צריכה ההקדמה הזו לפי שיאמר אחר זה שמשה ואהרן הוציא את בני ישראל

ממצרים לכך הקדים הוא משה ואהרן שעשאם הש"ית על דרך נסיי ורצוניי לזה התכלית וצאותם היציאה עם היותה מיוחסת אליו ית' עשאה בכחו ובגבורתו: ולע"דן כמו שאמר חז"ל כנז"ל שבת קול יצאת ויאמר עד ושמואל פירש להם ויאמר שמואל אל העם זה האומר עד מי הוא דעו שהיא ה' אשר עשה את משה ואהרן ר"ל שעשאם גדולים בעיני פרעה ובעיני מצרים היא האומר עד שרצה להגדיל אותי גם כן בעיניכם להגדילני והוציאני מחסד ואם' העלה את אבותיכם מארץ מצרים שרצה להעלותם ולעשותם מעולים על דרך המעלך מארץ מצרים הוא אשר העולה את אבותיכם הוא הרוצ' להעלו אותי ויאמר עד לכבדני ולהעלותני לעיניכם:

ועתה התיצבו ואשפטה כו' עיין רש"י ז"ל והרד"ק ז"ל ובפסוק הקודם זכרתי דברי מהרי"א ז"ל · ולע"דן כוונת הפסוק על דרך התקוששו וקושו ודרשו חז"ל קשט עצמך ואחר כך קשט אחרים ואחר שקשט שמואל עצמו בעדות כל ישראל שאמרו עד ובת קול ואז אמר ועתה התיצבו ואשפטה אתכם ר"ל עתה שאני צדיק ולא מצאתם בידי מאומה עתה יאות לי לקשט אחרים ואשפטה אתכם לפני ה' שאתם כפוי טובה ולכן אשפטה אתכם כי בהזכירי את כל צדקות ה' אשר עשה עמכם להפליא ואתם שבתם היום מאחרי הש"ית לשאול מלך ואמר את כל צדקות ה' אשר עשה אתכם ואותם הצדקות הרי הוא כאילו נעשו עם כל אבותיכם כי וירעו לנו מצרים ולאבותינו מכאן שהאבות מצטערים בקבר ומינה ילפינן שבהיות ההשגחה על הבנים ינוחו האבו' בקבר וזהו שא' את כל צדקות ה' אשר עשה אתכם שהוא נחשב כאילו נעשו אתכם ואת אבותיכם דאם לא כן הי"לל את כל צדקות ה' אשר עשה את אבותיכם ואתכם וכדמפרש ואזיל כאשר בא יעקב מצרים כו':

כאשר בא יעקב מצרים כו' עיין הרד"ק ז"ל ומהרי"א ז"ל כתב שכוונת שמואל בזה להוכיח' על שאלם מלך שהרי כאשר בא יעקב מצרים ויזעקו אבותיכם אל ה' זעקו כי הוא המושיע ולא שאלו מלך שיושיעם וגם הש"ית כשענה אותם לא שם להם מלך אבל שלח משה ואהרן ויוציאו את אבותיכם ממצרים ואו' ויושיבום כו' כמו שפירש הרד"ק ז"ל שמשה ואהרן בזכותם ותורתם שהורו להם סבב להושיבם במקום הזה · ולע"דן שאין המקרא קצר אלא תכף ומיד כאשר בא יעקב מצרים ויזעקו אבותיכם אל ה' כי ידעו על הגלות ושם ירדו לקיים נבואת אברה' שא' לו ידוע תדע כי גר יהיה זרעך בארץ לא להם כו' ולכך הקדימו התפלה לצרה קודם שישתעבדו בהם וזהו אומר כאשר בא יעקב מצרים ויזעקו אבותיכם אל ה' ועשתה תפילתם פרי כי שלח ה' את משה ואת אהרן ויוציאו את אבותיכם ממצרים ואו' ויושיבום במקום לא יתחייב שיאמרו על משה ואהרן אלא ויושיבום המושיבים אותם יהושע ועתניאל בן קנז ושאר השופטים:

וישכחו את ה' אלהיהם כו' עיין הר"לבג ז"ל ומהרי"א ז"ל כתב שזו טענה שנית שמלבד הטענה הראשונה הנז' בפסוקים הקודמים משלימות ישראל בזעקם אל הש"ית ומהשכר והגלה שבא להם על ידי הנביאים הנה זו טענה שנית עמה שקרה להם בזמן סיסרא שנמכרו בידו על שעזבו ושכחו את ה' ואין לך עזיבה גדולה מזו שעשו כעת בשאלם מלך חוששים פן ילכדו בגאונם וימכרו ביד אויבי' זולתם כעין מה שנמכרו להשתעבד ביד סיסרא וביד פלשתים ולהיות שיש לטעון כי דבר בעתו מה טוב והזמנים ההם היה צורך בנביאים להדריכם בתורה ומצות ולכך שלח להם משה ואהרן לא כן עתה שצריכים למלכים למלחמות יוהר מנביאי' א"כ מה היה השמתם בשאול מלך לזה אמר ויזעקו אל ה' כו' וישלח ה' את ירובעל ר"ל כבר ראינו בזמן התורה שאמרי' היותם בארץ ובזמן המלחמות עם כל זה לא שאלו להם מלך אבל זעקו אל הש"ית והש"ית לא המליך עליהם אדם אבל שלח לפניהם שופטים את ירובעל כו' ועם שלא היו מלכים עכ"ז הושיעו אתכם ואמר אתכם לנוכח כי עיניכם הרואות את הדבר הזה ואמר ויצל אתכם בלשון יחיד שהש"ית לבדו הוא ויצל אתכם ע"י השופטים · ולע"דן שדלג כל מה שבין יציאת מצרים לענין סיסרא לפי שענין יציאת מצרים היה להיסיר את ישראל בשלו ית' המלוכה והיכולת וההשגחה וכששכחו את ה' אלהיהם וימכור אותם ביד סיסרא כי להתייחסותם יחדיו חוזרו ענין סיסרא להפטר' כשלא פרעה ואמר שביד סיסרא נמכרו לשעבוד גמור וזהו שאמ' וימכור אותם ביד סיסרא שר צבא חצור כי לפי זה היו מכורים תחת שר צבא ומכ"ש תחת המלך של חצור ביד אלו מכירה גמורה והשתעבדות המס ביד פלשתים וביד מלך מואב לא נמכרו לגמרי אלא וילחמו בם פלשתים ומלך מואב באופן שנכנעו תחת ידם אך לא כענין סיסרא כדכתי' כי הוא לחץ את ישראל בחזקה וא"זל בחרופין וגידופין ואמר וילחמו בקמץ תחת הלמ"ד והיה ראוי להיות בפ"תח להודיע שלוחם עם ישראל הרי הוא כאילו נלחם מהם כי סוף שישוב עמלו בראשו ולכך כתיב וילחמו:

ויזעקו אל ה' ויאמרו חטאנו כו' עיין הרד"ק ז"ל: ולע"דן ויזעקו אל ה' והשופט שהיה קם להם למושיע ויאמר תחלה חטאנו ואחריו גם כן אמרו כל ישראל וזהו הקרי ויאמרו חטאנו וכוונת אמירה זו להצדיק דין שמים בשעבוד זה שנשתעבדו לאומות כנזכרים יען כי חטאנו

השא

רדק

ירובעל · הוא גדעון : ואת בדן · הוא שמשון וכ"תי ופירוש בדן בן דן כי מן משפחת הדני היה ואף ע"פ שהיה אחר יפתח הקדימו ליפתח לפי שהיה גדול ממנו : ואת שמואל · ואותי היה לומר אלא כי כן מנהג הלשון במקומות כמו נשי למך ואל משה אמר עלה אל ה' · ובדרש אמר רבי אלעזר משום רבי יוסי בן זמרא אף שמואל רבן של נביאים מתנבא ולא היה יודע מה היה מתנבא שנאמר וישלח ה' את ירובעל ואת בדן ואת יפתח ואת שמואל אותי לא אמר אלא ושמואל לפי שלא היה יודע מה היה מתנבא : אשר בחרתם אשר שאלתם · האל"ף בסגול וכן הלא שאלתם עוברי דרך : נתן ה' עליכם מלך · פי' להושיעכם אם תראו את ה' : ובאבותיכם

רלבג

ואחר זה הרחיב הביאור בחסדים שעשה הש"י לישרא' וקצר מזה לפרסומו כי לא זכר יהושע שהנחיל להם את הארץ ולא זכר גם כן מהשופטי' שהקים הש"י להם כי אם ד' ולא זכר השופט שהצילם מיד סיסרא עם שכבר זכר מה שמסרם הש"י לסיסרא וידמה שלא זכר אלו האחרונים כי אם לבאר להם שמרוב חסדי השם יתברך היה שהושיע את ישראל מאויביהם פעם על יד שכלתי שלמים מאד אף על פי שלא היו באויים לזה מצד עצמם כמו הענין בירובעל ויפתח כי ירובעל היה עובד ע"א כשקרא השם אליו להושיע את ישראל ויפתח גם כן לא ראוינו לו מעלה כי אם בגבורה ופעם הושיעם על יד השלמים מאד כמו הענין בבדן ושמואל וזה כי בדן שהוא שמשון מצאנו לו מהשלמות שאשר עשה הש"י מופת על ידו וכאשר קרא אל ה' ענהו והנה הורה על שלמותו והיותו באופן מה במדרגת הנביאים כי המופתים לא יעשם הש"י רק על יד הראוי כמו שבארנו בששי מספר מלחמות ה' ואולם שלמות שמואל הוא מבואר מאד וזה היה מעוצ' ההשגחה האלהית בישראל כי כשהיה אפשר שיהיה ביניהם איש שלם ראוי שיעשה גם על ידו הקימוהו עליהם לשופט והושיעם על ידו וכשלא היה ביניהם איש בזה התואר הושיעם ג"כ על יד בלתי שלם ואם איננו ראוי לכך מצד יתרון השגחתו על ישראל וכאילו אמר זה להורות להם כי לא יצטרכו למלך להלחם מלחמותיהם כי ה' אלהי ישרא' הוא מלכם ויושיעם כאשר ישובו אליו כמו שעשה בימי השופטים שלא להם היה שופטים להושיעם ואם יסורו מדרכי התורה לא יועיל להם המלך אבל תהיה יד ה' בהם כמו שהיתה באבותיהם שלא היה להם מלך : הלא

הכתוב

כִּי עָזַבְנוּ אֶת־יְהֹוָה וַנַּעֲבֹד אֶת־הַבְּעָלִים וְאֶת־הָעַשְׁתָּרוֹת וְעַתָּה הַצִּילֵנוּ מִיַּד אֹיְבֵינוּ וְנַעַבְדֶךָּ׃ וַיִּשְׁלַח יְהֹוָה אֶת־יְרֻבַּעַל וְאֶת־בְּדָן וְאֶת־יִפְתָּח וְאֶת־שְׁמוּאֵל וַיַּצֵּל אֶתְכֶם מִיַּד אֹיְבֵיכֶם מִסָּבִיב וַתֵּשְׁבוּ בֶּטַח׃ וַתִּרְאוּ כִּי־נָחָשׁ מֶלֶךְ בְּנֵי־עַמּוֹן בָּא עֲלֵיכֶם וַתֹּאמְרוּ לִי לֹא כִּי־מֶלֶךְ יִמְלֹךְ עָלֵינוּ וַיהֹוָה אֱלֹהֵיכֶם מַלְכְּכֶם׃ וְעַתָּה הִנֵּה הַמֶּלֶךְ אֲשֶׁר בְּחַרְתֶּם אֲשֶׁר שְׁאֶלְתֶּם וְהִנֵּה נָתַן יְהֹוָה עֲלֵיכֶם מֶלֶךְ׃ אִם־תִּירְאוּ אֶת־יְהֹוָה וַעֲבַדְתֶּם אֹתוֹ וּשְׁמַעְתֶּם בְּקֹלוֹ וְלֹא תַמְרוּ אֶת־פִּי יְהֹוָה וִהְיִתֶם גַּם־אַתֶּם וְגַם־הַמֶּלֶךְ אֲשֶׁר מָלַךְ עֲלֵיכֶם אַחַר יְהֹוָה אֱלֹהֵיכֶם׃ ואם

ד׳ י · ב׳ ויראו כל העם ל׳ · כול׳ חס׳ במ"א · ב׳ עוברי דרך · ב׳ ובזה אלה · ל׳ ותס׳ וחד ממרים הית׳ · חס׳

תרגום

אֲרֵי שְׁבַקְנָא יַת פּוּלְחָנָא דַייָ וּפְלַחְנָא יַת בַּעֲלַיָא וְיַת עַשְׁתְּרָתָא וּכְעַן שֵׁיזְבְנָא מִיַד בַּעֲלֵי דְבָבָנָא וְנִפְלַח קֳדָמָךְ׃ וּשְׁלַח יְיָ יַת גִּדְעוֹן וְיַת שִׁמְשׁוֹן וְיַת יִפְתָּח וְיַת שְׁמוּאֵל וְשֵׁיזֵיב יַתְכוֹן מִיַד בַּעֲלֵי דְבָבֵיכוֹן מִסְחוֹר סְחוֹר וִיתֵיבְתּוּן לְרוֹחֲצָן׃ וַחֲזֵיתוּן אֲרֵי נָחָשׁ מַלְכָּא דִבְנֵי עַמּוֹן אֲתָא עֲלֵיכוֹן וַאֲמַרְתּוּן לִי לָא אֱלָהֵין מַלְכָּא יִמְלוֹךְ עֲלָנָא וַייָ אֱלָהֲכוֹן מַלְכְּכוֹן׃ וּכְעַן הָא מַלְכָּא דְאִתְרְעֵיתוּן דִי שְׁאֵילְתּוּן וְהָא מַנֵי יְיָ עֲלֵיכוֹן מַלְכָּא׃ אִם תִּדְחֲלוּן קֳדָם יְיָ וְתִפְלְחוּן קֳדָמוֹהִי וּתְקַבְּלוּן לְמֵימְרֵיהּ וְלָא תְסָרְבוּן עַל מֵימְרָא דַייָ וּתְהֶוְיָן אַף אַתּוּן וְאַף מַלְכָּא דִמְלַךְ עֲלֵיכוֹן בָּתַר פּוּלְחָנָא דַייָ אֱלָהֲכוֹן׃ ואם

בדן ד׳ בקריאה וסי׳ את ירבעל ואת בדן · וישם את האחד בדן · עגלי הזהב · ובני אולם בדן : אם ו׳ ראשי פסו׳ בספרא וסי׳ אם כה יאמרו : אם יוכל להלחם אתי · אם תראו את יי׳ · אם פקד יפקדני אביך · אם כה יאמר טוב שלום לעבדך · אם יחטא איש לאיש :

רשי

ירובעל · זה גדעון : בדן · זה שמשון שמשבט דן בא הרי שלשה קלי עולם עם שלשה חמורי עולם משה ואהרן ושמואל לומר לך הקל בדורו כחמור בדורו כל בית דין המתמנה על הדור צריך לילך אחריו כאילו הוא אביר שבאבירים : והייתם גם אתם · ותתקיימו לאורך ימים גם אתם גם המלך : והיתה

מנחה קטנה

ועתה הנה המלך וגו׳ כלומר מה שעבר עבר ועכאן ולהבא תועבנא אם תראו את ה׳ וגו׳ : אל

כלי יקר

טעו קל בתחלה וזהו שא' חטאנו כי הוא גרם לנו כי עזבנו את ה' ואחר כך עבירת העזיבה גרדה וגרמה לנו ונעבוד את העשתרות באופן כי אתה צדיק על כל הבא עלינו מה שעבר עבר ועתה מכאן ואילך הצילנו מיד אויבנו שבפרות מעלינו עול מלכו' הקב"ה נוכל לקבל עלינו עול תור' ולעבדך

וישלח ה' את ירובעל כו' מסכת ר"ה השנה תנו רבנן ושבעים איש מזקני ישראל למה לא נתפרשו שמם של זקנים שלא יאמר אדם לחבירו וכי פלוני כמשה ואהרן פלוני כאלדד ומידד פלוני כנדב ואביהוא וכו' ויאמר שמואל ה' אשר עשה את משה ואת אהרן ואומר וישלח ה' את ירובעל ואת בדן ואת יפתח ירובעל זה גדעון ולמה נקרא שמו ירובעל שעשה מריבה עם הבעל בדן זה שמשון ולמה נקרא שמו בדן דאתי מדן יפתח כמשמעו ואומר משה ואהרן בכהניו ושמואל בקוראי שמו שקל הכתוב שלשה קלי עולם כשלשה חמורי עולם לומר לך ירובעל בדורו כמש' בדורו בדן בדורו כאהרן בדורו יפתח בדורו כשמואל בדורו ללמדך שאפילו קל שבקלים ונתמנ' פרנס על הצבור הרי הוא כאדי' שבאדירי' ואו' ובאת אל הכהנים הלוים ואל השופט וכו' כי תעלה על דעתך שאדם הולך אצל שופט שלא היה בימיו הא אין לך אלא שופט שבימיך ואומר אל תאמר מה היה שהימים הראשונים היו טובים מאלה עד כאן צריך להבין מאי ואומר שמוכיח הענין ממה שלא נתפרשו שמותם של זקנים וממה ששקל שלשה קלי עולם כג' חמורי עולם ומכתוב ובאת אל הכהן כו' וגם מכתוב אל תאמר מה היה כו' ואיברא כי מתוך פרש"י ז"ל שכתב אל תאמר מה היה שהימים הראשונים היו טובים מאלה למדת שאי אפשר שיהיו אחרונים כראשונים כנראה שלא הביא הפסוק אל תאמר אלא ללמוד ממנו דלא הכשור דרי לבד ומאי קא דייק בקראי דויאמר שמואל ה' אשר עשה כו' וישלח ה' את וכו' דדייק מיניה שקל קלי עולם לחמורי עולם ועוד קשה אומרו ולמה נקרא שמו ירובעל ומקרא מלא הוא על שם ירוב בו בעל ולא שעשה הוא מריבה עם הבעל כדדרים הוא ועוד לדבריו דקאמר שנקרא בדן דאתי מדן הי"לל מדן ולא בדן ונראה כי ממה שלא נתפרשו שמות' ילפינן דהעפ"י שפלוני זה אינו כמשה ואהרן שמא הרי הוא כאחד מן שאר זקנים שאינך יודע מי הם אמנם מענין שמואל בעי למילף עדיפא מיניה שאפילו שיודע לך גריעות זה הדיין שבודאי אינו כא' מן הזקנים עם כל זה ראוי להחשיבו כאותם הראשונים שהרי שקל הכתוב שלשה קלי עולם כשלשה חמורי עולם ודקדקה ברייתא זו שני ענייני׳ בפסוקים האמ' לשון עשייה שאו' ה' אשר עשה את משה ואת אהרן והשני למה נזכר שמואל באחרונה והוא מן החמורים בשקול משה ואהרן כדיליף מקרא משה ואהרן בכהניו ושמואל בקוראי שמו אשר מכח שני דקדוקים אלו מוכיח שכוונת הכתוב באומרו ה' אשר עשה את משה ואת אהרן ר"ל שעשאן בשקול עם הקלים שבקלי עולם כדכתיב בתר הכי וישלח ה' את ירובעל וכו' עשה ה' דבר פלא יהיו הקלים בשיקול החמורים אמנם כוונת השיקול יהיה בשקול דעת דהיינו ירובעל היותר חשוב שבקלים האלו יהיה כמשה וזו שא' בעל המאמ' ירובעל בדורו כמשה בדורו בדן הבינוני בדורו כאהרן בדורו יפתח בדורו היותר קל מכולם כשמואל בדורו היותר קטן שבשלשה החמורים ולפות' זו עדיפא מהראשונה כי הראשונה לא נתפרשו כדי שנאמ' אולי זה שבדו'נו כאחד מן הזקנים שלא נתפרשו אבל מפסוק זה של ה' אשר עשה כו' את משה ילפינן טפי שאפי' הקל כירובעל שקו' כמש' לפי שלא למדנו מכאן אלא שירובעל יהיה כמשה אבל יפתח הקל שבשלשה לא יהיה כמשה אלא כשמואל דוקא לכך אמרה הברייתא ללמדך שאפי' קל שבקלים ונתמנה פרנס על הצבור הרי הוא כאדיר שבאדירים באופן שאפי' הקל כיפתח בדורו הרי הוא כמשה בדורו ולכך הביאה הברייתא ואומר ובאת אל הכהנים כו' אשר מינה דייקינן אין לך אלא שופט שבימיך ואפי' קל שבקלים וקרא דאל תאמר הוא כמו שכתבתי לעיל דבא ללמד שאי אפשר שיהיו אחרונים כראשונים דאי מאידך קראי הייתי אומ' דלעולם ירובעל ובדן ויפתח קלי עולם כם אבל יהיו כענין הזקנים וכן מפסוק הא אין לך אלא שופט שבימיך כי אולי הוא כא' מן הזקנים אמנם מפסוק זה מוכיח שאי אפש' שיהיו האחרוני' כראשוני' א"כ למדנו שאפי' קל שבקלי' הרי הוא כאדיר שבאדירי' ואפשר דמהאי קרא יליף נמי שקל שבקלי' הרי הוא כאדיר אדירים דמדקאמ' אל תאמר מה היה שהימים הראשוני' היו טובים וכו' פירושו שהנמצאים בימים הראשונים היו טובים וחשובים וחמורים מאלו האחרוני' כי לא מחכמה שאלת על זה שאלו היית חכם היית יודע שאין לבזות לאחרונים שאחרונים חשובים וטובי' כראשונים עם היותם קלים וגרועים לפי האמת וזהו אומר כי לא מחכמה שאלת על זה ומה שאמר המאמר למה נקרא שמו ירובעל הכי קאמר למה נקרא שמו כאן על פי שמואל דלא הי"לל אלא גדעון וקראו ירובעל לזה אמר שקרא כן שמו על שעשה מריבה בבעל שבשב' זה בלבד שקל אותו הכתוב עם היות' חמור שהוא משה וכדאמרינן ירובעל בדורו כמשה בדורו עלה בידינו הבנת אומר ה' אשר עשה כו' שהיא הגבהת שמואל על שאלם מלך שמא תאמרו לפי שנתמעטו הנבואות מהשופטים בחרנו במלך זו אינה טענה שהש"ית עשה את משה ואת אהרן רוצה לומר שעשה שירובעל ובדן ויפתח קלי עולם השובים כחמורי עולם ומובן גם כן על פי דרכינו סדר ירובעל ובדן ויפתח שאינו סדר זמניי אלא סדר מעלה שירובעל שקול כמשה ובדן כאהרן ויפתח כשמואל זה סדר הוא משה ואהרן ושמואל לכך סדר ירובעל ובדן ויפתח מקביל אליהם ועיין רש"י ז"ל וכן הרד"ק ז"ל והר"לבג ז"ל ומהר"יא ז"ל כתב כדברי הר"דק ז"ל בסדר יפתח באחרונה ומה שא' ואת שמואל ולא אמר אותי הביא הדרש הנ"זל בדברי הר"דק ז"ל והוסיף מדיליה שכל דברי הספר ועניני שמואל באתם בלשון נסתר כאלישי המדבר וכן עשה ירמיהו בספרו וכל זה להמשיכ'

אחרי דרך משה ע"ה וכתב שמואל באחרונה דרך ענוה הקטין עצמו וגם להיותו אחרון ואפשר עוד שזכר מהשופטי' אחד נביא ממדרגה שפלה כירובעל וא' נפעם השכל כשמשון ואחד משכיל ונבון כיפתח ולא נביא וא' נביא מובהק וזכר אח"כ כל מיני השופטים נביא קטן גדעון נביא גדול שמואל שופט משכיל יפתח שופט סכל שמשון וזה להודיע שאין מעצור לה' להושיע ברב או במעט ע"כ · ולע"דן במה שאמר ויצל אתכם בלשון יחיד על כל שופט ושופט מהנז' שכל אחד מהם קטן או גדול ויצל אתכם ותשבו בטח :

ותראו כי נחש וכו' מהרי"ה ז"ל כתב המאמר הזה תוכחת הלגשים בבוא עליהם צרה ומוקש ישובו ויבקשו את הש"ית כמו שנאמר ביום צרתי אקראך והוכיחם שהם לא היו כן אלא עם היות שראו שאחרי שאלו מלך בני עמון עליהם והיה זה להם עונש בקשתם הנה לא חזרו בתשובה אבל גם אחרי העונש והתראה מביאת נחש העמוני שבא לנקור עיניהם הוסיפו לחטוא ואמרו לשמואל לא כי מלך ימלוך עלינו ועבין אומרו לא כי מלך ימלוך עלינו יורה שהוא ענין הספר רוצה לומר אע"פי שיבוא נחש העמוני וכל האויבים שבעולם לא נחזור מזה כי אם שימלוך מלך עלינו עם היות ה' מלככם עד כאן וקשיא לי על דבריו שלא מצינו אחר ביאת נחש העמוני שיאמרו לא כי מלך ימלוך עלינו כי לא מצאנו רק שהשלוחי' של יבש באו גבעת שאול וכעו' בכו ורוח לבשה את שאול וזולת זה לא נמצא · עד שמזה הכי מכריח שאומרו כי מלך בני עמון בא עליכם הכונה שנתעורר לבוא וראיתי שכבר היה הולך ובא כמו הנה יום ה' בא בוער כתנור והכונה להוכיחם כי במה שרצה הב"ה להוכיחם על ידו על עונותם שהיו להם במקל וברצועה הוא נחש העמוני שלא קם לא למטה רשע והיה לכם לשוב ולידבק בשי"ת כדי שידיח מעליכם את נחש העמוני שלא יבוא עליכם ואתם לא כן עשיתם אלא ותראו כי נחש מלך בני עמון היה בא עליכם כי שמעתם שנתעורר לבוא מאז ותאמרו לי לא כי מלך ימלוך עלינו וה' אלהיכם מלכיכם ובמקום התשובה על שהיה בא נחש העמוני עליכם לתוכחת עונות שהיו בכם עשית' תשובה לשאול מלך עכ"פ · ואני' לפי זה כוונת שמואל הנביא להודיעם כי אם לא סרחו בשאלת המלך לא היו נחש בא עליהם אחר כך כדכתיב ויעל נחש כו' ולא היו צריכים לגאולה ע"י שאול :

ועתה הנה המלך וכו' עיין הרד"ק ז"ל ומהרי"א ז"ל כתב זו לאימת שמואל אל העם כאילו אמר עם היות שחטאתם במה ששאלתם הנה הש"ית עשה שאלתכם וזכיתם למלך ולפי שהאנשים הנמשכים אחרי תאותיהם כאשר ישיגו מה שיבקשו יקוצו בו כענין האדם עם הנשים בתאות המשגל אמנם לא היו הם כן בענין המלך כי אחרי היות מלך עליהם עוד בחרו בו ושמחו עמו וזהו שאמרו אשר בחרתם אפי' אחרי השאלה אשר שאלתם · ועוד זכיתם שאותו המלך הש"ית ברצונו נתנו לכם שהוא הדבר הנתן לכם רוצה לומר שיסכים חכמתו יתברך עם בקשתכם וע"כ המשיך אחרי זה אם תיראו עד כאן · ועתה שאמר כי המלך אשר בחרתם הוא שאול בחור אותו מכל שבטי ישראל ע"פ הגורל וגם שעתה בחרתם אותו ברצון טוב ובחירה כי ראיתם בגלא נחש העמוני וזהו שא' אשר בחרתם בבחירה ורצון ויען אשר שאלתם אותו הנה הש"ית נתן אותו עליכם מלך שעול מלכותו ניתן עליכם ממש שהרי עתה גלא וכולכם משועבדים לו מעתה וזהו שא' ועתה הנה המלך אשר בחרתם כו' נתן ה' עליכם מלך נתן ה' מעול שעבודו ואימתו עליכם · והפסוק הזה בהכרח מקושר עם הבא אחריו והכי קאמר והנה נתן ה' עליכ' שיהיה מלך רוצה לומר שיתמיד במלכותו אם תיראו את ה' ועבדתם אותו אז יהיה עליכם מלך שאם לא תיראו לא יהיה עליכם מלך שיסוף וימות כמצא פסוק זה גזרה לפסוק הבא אחריו אם תיראו :

אם תיראו את ה' כו' דעות המפרשים לפי שלא מצאו בו גזרה אחר שחוזר למעלה והנה נתן ה' לכם מלך להושיעם אם תיראו את ה' · והעיקר חסר מן הספר ובלעדיו קשה הפסוק שא' לדעתם כי כבר נתן להם הש"י מלך ומה שהיה כבר היה כיון שיראו את ה' שימרו את פיו ולכן אחשוב בפי' הפסוק הזה א' משני פנים שהטוב ייוחס אל הש"ית והרע לא ימשך ממנו כי אם מהמקבלים וכדברי איוב גם את הטוב נקבל מאת האלהים ואת הרע לא נקבל ולזה אמר והנה נתן ה' לכם מלך אם תיראו את ה' ועבדת' אותו כי אם לא תיראו מלפניו יהי' ענין המלך מט' חם ושלום אליכם ולא אליו ית' ולא נאמר אז שהוא נתנו לכם כי אין הרע נמשך ממנו · והפן השני הוא שיהיה גזרת הכתוב והייתם גם אתם ר"ל אם תיראו את ה' והוא מאמר ראשית חכמה כו' ויפרש היראה במה תהיה ולמר שהיא במצות עשה וזהו ועבדתם אותו ושמעתם בקולו וגם במצות לא תעשה וזהו לא תמרו את פיו הנה בהיותו זה כך תהיו גם אתם גם המלך אשר מלך עליכ' אחר ה' ר"ל שתהיו אחריו במעלה וכבוד ותהיו גוי אחד בארץ כמו שהוא ית' אחד בעולמו גם תהיו אחר ה' שהוא יהיה מנהיגכם וילך לפניכם ה' ואתם תלכו אחריו ותחסו בצלו ע"כ · ורש"י ז"ל והייתם גם אתם ותתקיימו לאורך ימים גם אתם גם המלך נמצא פי' והייתם לשון הויה וקיום ולפיכך גזרת הכתוב והייתם גם אתם כו' ולפי זה ניחא שאין העיקר חסר מן הספר כמו שהקשה מהרי"א ז"ל כפרש"י ז"ל שיטת הרד"ק ז"ל שחסר לפי' תיבת להושיעם והנה העיקר · ומובן בזה אמרו גם אתם וגם המלך שהלא גם אתם נכלל המלך וי"ס כן מה צריך לומר עוד וגם המלך אלא ודאי לו' גם אתם הוא לרבו' המלך לענין הקיום וההויה הנזכר' בתיב' והייתם כדפרשית ובאו' גם המלך אשר מלך עליכם נכלל העם ברבוי תיבת וגם המלך ומקושר אל סוף הפסוק אחר ה' אלהיכם שצריך שהעם וגם המלך ילכו אחר הש"ית ועבודתו · וכבר זכרתי בפסוק הקודם שגזרת הפסוק הזה

טו ואם־לא תשמעו בקול יהוה ומריתם ג'
את־פי יהוה והיתה יד־יהוה בכם ל'
ובאבתיכם: גם־עתה התיצבו וראו
את־הדבר הגדול הזה אשר יהוה ג'
עשה לעיניכם: הלוא קציר־חטים
היום אקרא אל־יהוה ויתן קלות י"ג ו'כ"ל
ומטר ודעו וראו כי־רעתכם רבה
אשר עשיתם בעיני יהוה לשאול
לכם מלך:
ויקרא שמואל אל־יהוה ויתן יהוה
קלת ומטר ביום ההוא וירא כל־ ד'חס'דחס' ב מל'אריה
העם מאד את־יהוה ואת־שמואל: סא"ג כ'
ויאמרו כל־העם אל־שמואל
התפלל בעד־עבדיך אל־יהוה
אלהיך ואל־נמות כי־יספנו על־כל־
חטאתינו רעה לשאל לנו מלך: ו' חס'
כ ויאמר שמואל אל־
העם אל־תיראו אתם עשיתם את
כל־הרעה הזאת אך אל־תסורו
מאחרי יהוה ועבדתם את־יהוה
בכל

ואם לא תקבלון למימרא דיי
ותסרבון על מימרא דיי ותהי מחתא
דיי בכון כמא דהות באבהתכון:
אף כען איתעתדו וחזו ית פתגמא
רבא הדין דיי עביד לעיניכון: הלא
חצד חטין יומא דין אצלי קדם יי
ויתן קלין ומטרא ודעו וחזו ארי
בישתכון סגיאה דעבדתון קדם יי
למשאל לכון מלכא: וקרא
שמואל קדם יי ויהב יי קלין ומטרא
ביומא ההוא ודחל כל עמא לחדא
מן קדם יי ומפתגמי שמואל:
ואמרו כל עמא לשמואל צלי על
עבדך קדם יי אלהך ולא נמות ארי
אוסיפנא על כל חובנא בישתא
למישאל לנא מלכא: ואמר
שמואל לעמא לא תדחלון אתון
גרמתון ית כל בישתא הדא ברם לא
תסטון מבתר פולחנא דיי והפלחון
קדם יי בכל

קלות ו' כ"ב חס'ו' קדמא וסימ' נמסר בתהלים סי' צ"ג · קלת ד' חס' דחס' וסי' נמסר בסדר וארא :

רשי

והיתה יד ה' בכם ובאבותיכם · כלומר והיתה בכם אחר שהיתה באבותיכם ורבותינו אמרו בכם ובאבותיכם חטוטי שכבי והיא מכת בזיון על המתים : התיצבו וראו וגו' · ובשם שע"י תפילתי ה' יכול לשנות את העתים כך אם פגעה בכם מלחמה היה כח בתפילתי לעמו' על האויב ולא היית' צריכי' לשאול מלך בחיי ואע"פ שאני זקן : הלא קציר חטים היום · והגשמים סימן קללה וקש' בעיני הב"ה להביא פורענות אכם אע"פ כן יש בי כח ואקרא אל ה' ויתן קולות ומטר ודעו וראו כי לא הייתם צריכים לשאול מלך · ולאלול בי : בעבור שמו הגדול · אשר יצא שמו עליהם שהוא מושיעכ' ולמען לא יתמעט שם גדלו : הואיל

רדק

ובאבותיכם · כמו ובמלככם כי האלון לעם כמו האב לבן וכן אמר וישמני לאב לפרעה וי"ת כמה להות באבהתכון ור"ל פירושו חטוטי דשכיבי דאמר מר בעון חיים מתים נחטטים כלומר אם תמרו את פי ה' תהיה יד ה' בכם וגם באבותיכם הממרי' שמתו שיוציאום מקברותיהם לבזיון: את הדבר הגדול הזה · מה דבר גדול היה המטר בעת הקציר פעמים רבות יהיה זה פירש א"א ז"ל כי בארץ ישראל לא היה יורד מטר כלל כל ימי קציר וזהו שאמר הכתוב הנותן גשם יורה ומלקוש בעתו שבועות חוקת קציר ישמו' לנו וכך אמר בבני רצפה בת איה מתחילת קציר עד נתך מים עליה' ואמרו רבותינו ז"ל משבעה עשר בניסן עד י"ז במרחשון שהו' עת המטר ולפי שהיה המטר בקציר חדוש גדול אגלם פחדו מאד ואמרו התפלל בעד עבדיך אל ה' אלהיך ואל נמות · ובדברי רז"ל יצא ניסן וירדו גשמי' סימן קללה שנאמר הלא קציר חטים היום וגומר ועשה כל זה שמואל להודיעם כי רע בעיני ה' היה ממה ששאלו מלך ואע"פ שהם מאמינים לשמואל היה בהם בני בליעל שהיה לבם נקפם בדברי שמואל כמו שעשו בהמליכו את שאול ואמרו מה יושיענו זה ואע"פ שאמר להם כי על פי ה' נתנו להם וראו כי נלכד באורי' ותומים או בגורל על ידי קלפי לפיכך עשה להם שמואל אות שיראו כלם ולא יוכלו להכחישו לפיכך אמר ויירא כל העם מאד את ה' ואת שמואל: אתם עשיתם את כל הרעה הזאת · לשאול לכם מלך אבל אל תיראו אם לא תסורו מאחרי ה' וי"ת את כל הרעה הזאת על המטר שתרגם כן אתון גרמתון ית כל בישתא הדא ובמקצת נסחאות אתון עבידתן: ולא

רלבג

הלא קציר חטים · והנה הראה שמואל לעם אות כי חטאו מאד לה' כששאלו להם מלך ואמר הלא קציר חטים היום אקרא אל ה' ויתן קולות ומטר ואמ' אמר זה כי קציר חטים היה שם סביב חג השבועות והנה העת הוא אז לפי הטבע חם ולא גם בתקופת שעברה היתה בטבעה קרה ולחה ולא יתכן על המנהג הטבעי שיהיו שם אז אידים עשניים יתהוו מהם הרעמי' והברקי' וזהו האות שנתן לפי מה שאחשוב שאם לא היה שם אות זולת נתינת הקולות והמטר כשקרא שמואל אל ה' לא היה צריך לומר הלא קציר חטים היום · ואפשר שנאמר הלא קציר חטים היום היה להורות על נחות האויר כי האנשים היו קוצרים חטים וזה יורה על היות העת ההוא בלתי מעונן ובלתי ראוי אל מטר · והנה הבאור הראשון יותר נכון לפי מה שאחשוב · והנה הרגישו העם בזה האות והודו כי חטאו מאד כששאלו להם מלך · ואחר זה הישירם שמואל באמצעות זה הפעל שיתנהגו בדרכי התורה ולא יסורו מאחרי השם יתעלה כי הסר מאחריו הולך אחרי התהו אשר לא יועילו ולא יצילו : והודיע'

מנחה קטנה

אל תיראו כי כן אמת כי חטאתם לה' ולי וזהו אתם עשיתם את כל הרעה שהם שני רבויים על שני הדברים אך על כבודי איני חושש כ"א על כבוד ה' וזהו אך אל תסור מאחרי ה' ומה שאמרתם לי התפלל בעד עבדיך שכיוונת' כי עבדי אתם על מה שחטאתם לי איני חפץ שתעבדוני כי אם ועבדתם את ה' בכל לבבכם ומה שאמרתי אל תסורו מאחרי ה' ולא אמרתי אל תלכו אחרי אלהים אחרים הלא הוא כי אנ"ל רק הזהיר לבלתי סור מה' כי לבלתי לכת אחרי אלהים אחרים אין צריך כי מעצמכם תראו כי תהו המה כי לא יועילו ולא יצילו: וא"ת

כלי יקר

הזה היא אומר עליכם מלך אם תיראו כו' · ואפשר עוד שהגזרה היא והייתם גם אתם ומלככם והכונה שאם תיראו את ה' כדכתיב את ה' אלהיך תירא המורא גורם ואותו תעבוד וכן כאן אם תיראו ועבדתם במצות עשה ושמעתם בקולו ולא תמרו במצות לא תעשה הנה בלי ספק אני מבטיח אתכם שהייתם גם אתם גם מלככם אחר ה' אחר סמוך שהוא אלהיכם וכוונת אומרו גם אתם וגם מלככם מלבד הכו"ל יאמר כי יש מחלוקת אם דור לפי פרנס ואם פרנס לפי דור ואו' דהרוייהו איתנהו דור לפי פרנס גם אתם אם תיראו את ה' גם אתם כמו המלך ופרנס לפי הדור וגם המלך שכמו שאתם יראי ה' גם המלך יהיה ירא ה' יען אשר מלך עליכם הנשים כשרים ככם וזהו שאמר אשר מלך עליכם שמעטם שמלך עליכם :

ואם לא תשמעו בקול ה' כו' יבמות פ' הערל והיתה יד ה' בכם ובאבותיכם אמר רבא בר שמואל חטוטי שכבי דאמר מר בעון חיים מתים נחטטים ע"כ ורש"י ז"ל הביא כן ופי' חוטטי שכבי היא מדה בזיון על המתים · והוא פי' ז"ל והיתה יד ה' בכם ובאבותיכם כלומר והיתה בכם אחר שהיתה באבותיכם עד כאן · ועיין הרד"ק ז"ל ומהרי"א ז"ל עד עתה היתה יד ה' באבותיכ' לבד ובעת אם לא תשמעו כו' תהיה יד ה' בכם באופן שתהיה יד ה' בכם ובאבותיכ' יחדיו וגזרת הכתוב והיתה כמו תיבת והייתם גם אתם וכו' גזרת הכתוב עם היותו בוא"ו ורבים ככה ע"כ תורף דבריו : ולע"דן שרמז כאן מה שא'חז"ל שהאבות מצטערים בקבר ולכך אמ' ואם לא תשמעו בקולי ומריתם כו' הנה תהיה יד ה' בכם ובאבותיכם משני פנים האחד שיצטערו האבות ביד ה' אשר בכם כאילו היא בכם ובאבותיכם והבחינה השנית היותר קשה מאד שהמרי עצמו שממרים הייתם עם ה' ובלתי שומעים בקולו שברא מזכה אבא ובהיותו חייב ורשע יגר לו מאד מרוע מעשיו :

גם עתה התיצבו כו' הלא קציר חטים כו' חז"ל אמרו במסכת תעניות ודעו כי רעתכם רבה תכי יצא ניסן וירדו גשמים סימן קללה שנ' הלא קציר חטים כו' ורש"י ז"ל התיצבו וראו וכשם שע"י תפלתי אני יכול לשנו' את העתים כך אם פגעה בכם מלחמה היה כח בתפלתי לעמוד על האויב ולא הייתם צריכים לשאול מלך בחיי אעפ"י שאני זקן והגשמים סי' קללה וקשה בעיני הב"ה להביא פורענות עליכם ואעפ"י כן יש בי כח ואקרא אל ה' ויתן קולות ומטר ודעו וראו כי לא הייתם צריכים לשאול מלך ולזולתי בי ע"כ · ועיין הרד"ק ז"ל והרלב"ג ז"ל ומהרי"א ז"ל כתב כי רצה בזה להשיב על ספק אח' שנפל בדבריו והוא שאם כדבריו ששאלת מלך קשה בעיני ה' א"כ איך בחרו השי"ת ואיך נתברר ע"פ הגורל באורים ותומים ושמואל איך משחו להשיב על אומרו הביא ענין שאלת מטר בקציר לומר שכיון שנתן השי"ת הבחירה ביד האדם אפי' שיבחר בדברים רע ימלא שאלתו והמופת על זה ענין הגשמים שאמרו חז"ל שהם סימן קללה אחר שיצא ניסן ועם היות השאלה דבר רע ימלא הב"ה שאלתו ויתן קולות ומטר כן ענין המלך עם היותו דבר רע לא מנעו מהם לפי ששאלוהו ממנו כמו שלא מנע קולות ומטר עם היותם רעים לפי ששאלו כן ממנו · ודברי הכתוב יורו על זה באומרו גם עתה התיצבו וכו' ר"ל אם תתמהו למה נתן לכם הדבר שהוא רע והוא ענין המלך גם עתה התיצבו וראו כיוצא בו שימלא שאלתי עם היות הדבר רע שמזה דעו וראו כי רעתכם רבה אשר עשיתם בעיני ה' כו' ואעפ"י שנתנו לכם אין משם ראיה לשאין רעתכם רבה ואומר שרעתכם רבה בעיני ה' איכו כאמר על החטא כי אם שעשו לנפשם רעה גדולה בשאלם מלך להיותו דבר מזיק מאד בעתיד וזהו שאמר בעיני ה' שעם היות שבעיניכם איננו כל כך רע ומזיק היינו מפני שאתם לא הראו העתיד אבל בעיני ה' הצופה ומביט עד סוף כל הדורות הוא רואה הנזק שיבא אליכם מהמלך עד כאן :

ולע"דן שרצה שמואל לומר שהדבר תלוי בשמיעה בקול ה' וזה הוא שאמר וגם עתה שכבר יש לכם מלך עם כל זה לא יסתלק השגחתו ית' מעליכם שהתיצבו וראו את הדבר הגדול הזה אשר ה' עושה לעיניכם שתראו היכולת הגמור לשנות הטבע גשם וקולות וזהו שאמר הלא קציר חטים היום שאין דרך טבע בא"י ככז"ל לרדת גשמים · או אפי' יהיה בטבע לרדת גשמים היות הדבר נעשה לעיניכם ביום הזה הוא פלא וזהו שאמר הלא קציר חטים היום אקרא אל ה' ותכף ומיד ויתן קולות ומטר ולא יפול מדברי ארצה בב' ענינים הא' בתכיפות לקריאה נתינת הקולות ומטר והשני להיות המופת בשני דברים קולות ומטר כי אעפ"י שיקר מקרה גשם בקציר לא יהיה קולות אבל מהיות שניהם יחדיו קולות ומטר דעו וראו כי רעתכם רבה אשר וכו' כי מצד התכיפות ראו השגחת ה' אל יראיו בעודם מדברים הוא ישמע אל ויענם ומצד היות קולות ומטר דעו בידיעה כי רעתכם רבה לשאול לכם מלך כי להורות על רעת קולכ' הרע אשר עשיתם לשאול לכם מלך על כן יבאו קולות מדה כנגד מדה · ואמר אשר עשיתם בעיני ה' ר"ל אעפ"י שבעיני לא

היתה רעה כל כך השאלת מלך הנה בעיני ה' היתה רעה רבה שנראה כי אותו מאסתם ממלוך עליכם והוא לא כן ידמה שהרי גם עתה שהמלכתם עליכ' מלך גם עתה התיצבו וראו הדבר הגדול ההשגחיי שיעשה ה' בפתע פתאום ובקולי קולות דרך תוכחת על קולכם ותרעומתכם לשאול מלך והרב"ע בשער נ"ה הזכיר שרמז להם שמואל בענין המטר בקציר שלפום ריהטא לפנים הוא מקרר בחו' הקצור ומזיק הוא לאמר מכאן שישחית הקציר כן הוא ענין המלך בצורתו שאתם שמחים ומתקררת דעתכם בו סוף שלעתיד ימשך ממנו נזק מרובה · ועיין בשער הנזכר כי שם הרחיב בפסוקים האלה כולם :

ויקרא שמואל אל ה' וכו' מהרי"א ז"ל כתב זכר שמיד שקרא שמואל אל ה' נתן קולות ומטר · באותו יום מבלי היות שם עננים ולא אדים וסייבות מקדימות למטר כי היה היום קציר חטים וידוע שהאנשי' לא יקצרו ביום המעונן ולכן היה מהנס היות פתאום מטר וקולו' כמ"ש שבא לאות ולדמיון הדרוש הנזכר ע"כ : ולע"דן כי בבא הקולות והמטר כאשר אמר שמואל שני הענינים יחד קולות ומטר וכסדרן כמו שייעד קולות ומטר ולא מטר וקולות והענין השני ביו' ההוא תכף ומיד או ביום ההוא הלא הנה נמשך מזה ויירא כל העם מאד את ה' וכו' ר"ל פחדו ויראו משני דברים האחד על שנגעו בכבוד הקב"ה בשאלת מלך כאלו מאסוהו כדכתיב כי אותי מאסו ממלוך עליהם והשני קל מזה פחדו על שנגעו בכבוד הנביא שמואל שלא רצו בהנהגתו וזהו שאמר ויירא כל העם מאד מפני אשר נגעו בכבוד ה' וזהו שאמר מאד זה היה את ה' אמנם ואת שמואל שזלזלו בכבודו כי לא היה בזה כי אם יראה לא מאד ומשום הכי אמר את ואת להפסיק ולא כתיב ויירא כל העם מאד את ה' ושמואל והיה לו לומר מה' ומשמואל אומרו את ה' מורה על מה שעשו את ה' ליחד שמו ואת שמואל ועם שמואל שגמלוהו רעה תחת כל אשר סבב מעיר לעיר לדון אותם :

ויאמרו כל העם אל שמואל וכו' הר"בע ז"ל כתב בשער נ"ה אמרו התפלל בעד עבדיך אל ה' ואל נמות כי יספנו על כל חטאתינו רעה לשאול לנו מלך וזהו שהורו להנצל מידי חטאם בשורם מן ה' אבל אמר שהוסיפו על חטאתם רעה אם יסכימו המלך והעם אל הרע ויבא ההפסד מהסכמה ויאמר שמואל אל העם אל תיראו אתם עשיתם את כל הרעה הזאת אך לא תסורו מאחרי ה' ועבדהם את ה' בכל לבבכם ירצה אתם עשיתם את כל הרעה לבחור בהנהגת המלכיו' לפי שעלה בלבבכם לפרוק עול מורא שמים מעליכם אך העצה הנכונה בו שלא תסורו בבטחונו מאחרי ה' ועבדתם את ה' בכל לבבכם שלא יחלק לבבכם כלל שאם כאלו לא היה לכם מלך כי בהיות על זה האופן אין רע וביאר לא תסורו כי אחרי התהו כלומר זה יועיל לכם בשלא תסורו מאחרי ה' אמנם אם תסורו מאחריו ללכת אחרי אלהים אחרים מאלהי העמים ההם אשר תליתם השאלה כשאמרתם ושפטנו ככל העמים שהם לא יועילו ולא יצילו כי תהו המה ושוא תשועתם ואם לא תסורו אחרי אלהים אחרים אעפ"י שאתם תתעצלו בעבודתו ובשמירת מצותיו באופנים אחרים לא מפני זה יסיר אתכם מעל פניו כי לא יטוש ה' את עמו בעבור שמו הגדול ע"כ :

ולע"דן כי התחכמו העם לתקן שני העונות אשר בידם האחד בין האדם למקום שאת ה' מאסו ממלוך עליה והשני בין האדם לחבירו שמאסו את שמואל לשפטם וכנגד שניהם אמרו כל העם אל שמואל התפלל בעד עבדיך שעבדיך אנחנו תחת ממשלתך התפלל אל ה' מצד מה שחללנו כבודו וגם כן התפלל על היותו אלהיך שיתבע עלבונך כי אלהיך הוא התפלל נא ג"כ על הבחינה הזאת דהיינו אלהיך והיינו דלא כתיב התפלל אל ה' לבד או התפלל אל אלהיך לבד ר"ל אמרו התפלל בעד עבדיך אל ה' אלהיך כנגד שני ענינים הנזכרים למעלה ואז כשתתפלל בעדינו אל נמות כי ידענו רשענו שזו העבירה בתוספת רשע על כל חטאתינו שחטאנו זה הוא שאמר כי יספנו על כל חטאתינו ר"ל זה מכריע את כולם יחדיו לשאל לנו מלך שבזה מאסנו בו ית' חלילה גם היינו מתעתעים בנביאיו · ולעומת זה ענה אותם שמואל ואמר להם מצדי אל תיראו על אשר סרתם מאחרי הנהגתי מחול לכם מה שאתם עשיתם את כל הרעה הזאת מורה באצבע עליו אך היזהרו בכבוד ה' אל תסורו מאחרי ה' ועבדתם אותו בכל לבבכם וכו' שזהו העיקר ולא תסורו כו' כי לא יטוש ה' אעפ"י שאתם כעסתם אותו גם אנכי מצד מה שפגמתם בכבודי חלילה לי מחטוא לה' בהיותי נוקם ונוטר איבה בחדול מהתפלל בעדכם חלילה לי מחטא בלא תקום ולא תטור וגם מורה אתכם הדרך הישרה ואעפ"י שאתם שנאתם אותי והנהגתי וזהו הנלע"ד בקשר המשך הפסוקים · ובסמוך ארחיב עוד בזה בבאורי הפסוקים א' לאחד למצוא חשבון :

ויאמר אל העם כו' עיין הרד"ק ז"ל ומהרי"א ז"ל כתב לפי שאמרו כי יספנו על כל חטאתינו רעה לשאול לנו מלך שהכונה שמלבד חטאתינו אשר בפועל הזה בבחינת השי"ת אשר

חטאנו

רדק

ולא תסורו כי אחרי התוהו · פירש ולא תסורו מאחרי ה׳ כי אם תסורו מאחריו ותסורו אחרי התוהו והם האלילים אשר לא יועילו ולא יצילו אתכם כי תוהו המה או פירוש ולא תתורו אחרי התוהו כי הם אשר לא יועילו ולא יצילו: כי לא יטוש · כי אע״פי שאתם חוטאים לפניו לא יטוש אתכם בעבור שמו הגדול כלו׳ כי כבר נשמע בגוים כי רצה בכם להיותכם לו לעם סגולה ואם לא יסבול אתכם ויגמולכם כחטאתיכם וישחיתכם הרי כאילו נתמעט שמו בגוים ויאמרו לא יכול להצילם וכן אמר משה ואמרו הגוים אשר שמעו את שמעך לאמר מבלתי יכולת ה׳ וגומר וכן אמר יהושע ומה תעשה לשמך הגדול: מחטוא לה׳ · כי אחר שאתם שבים לה׳ ומתודים על חטאתיכם אהיה חוטא אם לא אתפלל בעדכם: יראו את ה׳ · הא׳לף איננה נקראת: הגדיל עמכם · הגדיל עמכם לעשו׳ טובו או פירושו שהגדיל שנתן קולות ומטר ביום קציר והדין עליכ׳ שתיראו ממנו כי אם יחפוץ יעשה בכם לטוב׳ או לרע׳ כפי מעשיכם ולא תחשבו כי אין רוא׳ ומשגיח במעשיכם: תרעו · אם תריעו מעלליכם: גם אתם גם מלככם · האחד לרבות על חבירו וכן גם לאנכם גם בקרב׳ ואמר מלככם שאם לא יוכיח אותם הוא יהיה נענש עליהם: בן שנה

בְּכָל־לְבַבְכֶם: וְלֹא תָּסוּרוּ כִּי ׀ אַחֲרֵי הַתֹּהוּ אֲשֶׁר לֹא־יוֹעִילוּ וְלֹא יַצִּילוּ כִּי־תֹהוּ הֵמָּה: כִּי לֹא־יִטֹּשׁ יְהוָה אֶת־עַמּוֹ בַּעֲבוּר שְׁמוֹ הַגָּדוֹל כִּי הוֹאִיל יְהוָה לַעֲשׂוֹת אֶתְכֶם לוֹ לְעָם: גַּם אָנֹכִי חָלִילָה לִּי מֵחֲטֹא לַיהוָה מֵחֲדֹל לְהִתְפַּלֵּל בַּעַדְכֶם וְהוֹרֵיתִי אֶתְכֶם בְּדֶרֶךְ הַטּוֹבָה וְהַיְשָׁרָה: אַךְ ׀ יְראוּ אֶת־יְהוָה וַעֲבַדְתֶּם אֹתוֹ בֶּאֱמֶת בְּכָל־לְבַבְכֶם כִּי רְאוּ אֵת אֲשֶׁר־הִגְדִּל עִמָּכֶם:
כה וְאִם־הָרֵעַ תָּרֵעוּ גַּם־אַתֶּם גַּם־מַלְכְּכֶם תִּסָּפוּ: בן

בְּכָל לִבְּכוֹן: וְלָא תִסְטוּן מִבָּתַר פּוּלְחָנֵיהּ וְלָא תִפְלְחוּן לְטַעֲוָתָא דְּאִינוּן לְמָא וְלֵית בְּהוֹן הֲנָאָה וְלָא מְשֵׁיזְבוּ אֲרֵי לְמָא אִינוּן: אֲרֵי לָא יַרְחֵיק יְיָ יָת עַמֵּיהּ בְּדִיל שְׁמֵיהּ רַבָּא אֲרֵי רַעֲוָא קֳדָם יְיָ לְמֶעְבַּד יַתְכוֹן קֳדָמוֹהִי לְעָם: אַף אֲנָא חַס לִי מִלְּמֶחֱטֵי קֳדָם יְיָ מִלְּאִתְמְנָעָא לְצַלָּאָה עֲלֵיכוֹן וְאַלֵּיף יַתְכוֹן דְּתְהָכוֹן בְּאוֹרַח תַּקְנָא וְכַשְׁרָא: בְּרַם דְּחִילוּ מִן קֳדָם יְיָ וְתִפְלְחוּן קֳדָמוֹהִי בְּקוּשְׁטְ בְּכָל לִבְּכוֹן אֲרֵי חֲזוֹ יָת דְּאַסְגֵּי לְמֶעְבַּד עִמְּכוֹן: וְאִם אַבְאָשָׁא תַבְאֲשׁוּן עוֹבָדֵיכוֹן אַף אַתּוּן אַף מַלְכְּכוֹן תִּשְׁתֵּיצוּן: ככר

רשי

הואיל ה׳ · נשבע כמו ויואל שאול את העם: גם אנכי חלילה לי · מאחר שתעשו אתם את שלכם לשוב אל ה׳: גם אנכי חלילה לי · מחדול מהתפלל בעדכם: כן

רלבג

והודיע׳ כי הש״י לא יטוש עמו בעבור שמו הגדול ולזה הוא משגיח עליהם בזה האופן הנפלא שזכר · ואמר להם שחלילה לו מחטו׳ לה׳ מחדול להתפלל בעד׳ שלא ימותו על החט׳ הזה שחטאו לה׳ לשאול להם מלך · והנה יורה להם ג״כ כל ימיו הדרך הטובה והישר׳ לא יסור מזה מפני מה שעשו כנגדו לשאל להם מלך כאילו מאסו אותו ממלוך עליהם אך הזהיר שייראו את ה׳ ויעבדוהו אשר הפליא חסדו להם ואם יסורו ממנו יספו הם ומלכם:

ואולם התועלו׳ המגיעות מזה הספור הם אלו:

מסרה

ולא תסורו ו׳פסו׳ ולא לא ולא וסי׳ נמסר בסוף סדר קרח: הואיל ג׳ ומלאים וסי׳ נמסר בסדר דברים: מחטא ג׳ משונים בכתיבתן וסי׳ ואחשך גם אנכי אותך מחטוא כתיב · מחטוא ליי׳ מחדל כן כתיב · מחטוא בלשוני כן כתי׳ אנ״ך וכן הוא אוריתא ט״ו · נביאים ט״א · כתובים טוא · ונמסר גם בסדר וירא: יראו ג׳ בקריאה וסימ׳ נמסר בסוף יהושע סימן כ״ד: הגדל ג׳ חס׳ ו׳ בליש׳ בקריאה וסי׳ אשר הגדל עמכם · אשר הרפו את עמי ויגדלו · מגדל ישועו׳ מלכו: הרע ה׳ בקריא׳ ג׳ בישין וב׳ טבין וסי׳ ואם הרע תרעו גם אתם · חדלו הרע · היהפך כושי עורו · בכל עת אהב הרע · וכל הרע לאיש מתן · וחד והרע הרעתי: תראו ה׳ בקריאה וסי׳ נמסר בסדר וירא:

מנחה קטנה

וא״ת כי כאשר אנכי מצוה אתכם שלא תסורו מאחרי ה׳ גם בקש מאתו ית׳ שלא יעזבנו ולא יסיר ממנו דעו כי זה אין צורך כי הנה ידוע הוא כי לא יטוש ה׳ את עמו וגו׳ בעבור שמו הגדול שמשותף בשמנו וא״ת כי לא נאמר זה רק בצדיקים אך לא בכללות ההמון לזה אמר כי הואיל ה׳ וגו׳ לעשות אתכם הוא את כללות ישראל יהיו לו לעם שיהיו כלם צדיקים באמתים להיות לו לעם כי חושב מחשבות לבלתי ידח ממנו נדח כי יתקן כל הנפשו׳ עד יהיו כלם צדיקים לעולם ירשו ארץ באופן צדק בכולם יקדש בהם שמו הגדול ית׳ ועל אשר שאלתם שאתפלל בעדכם הנה גם אנכי שמעתם לי ובשב ועל תעשה אם היה איש אחר חדל מלהתפלל בעדכם לא יחשוב ה׳ לו עון אך לאיש כמוני שידקדק ה׳ עמי לחטא יחשב וזהו חלילה לי מחטא לה׳ חדל להתפלל עם שהוא בשב ועל תעשה ובפועל הזה והורתי אתכם בדרך הטוב והישרה לעשות לפנים משור׳ הדין כמוני היום שוסף עמכם להתפלל בעדכם ג״כ אתם תעשו בכל מעשיכם אך בזאת שלא יחסר מהצדק וזהו אך יראו את ה׳ הוא מצות ל״ת ועבדתם את ה׳ במ״ע ואל תאמרו א״כ די לנו בצדקות ומה צורך בלפנים משורת הדין לז״א כי ראו את אשר הגדיל ה׳ עמכם שלדעתכם בני תמותה הייתם שבקשתם מאני אתפלל לה׳ שלא ימיתכם וויתר לכם לפנים משורת הדין גם אתם עשו לפני׳ משורת הדין: או יאמר אך יראו את ה׳ וגו׳ אם תרצו שאתפלל בעדכם שא״לכ לא תועיל תפלתי ואם הרע תרעו שהם ב׳ עונות על הראשון הזה אשר חטאתם באופן שיהיו ב׳ כוללים גם אתם גם מלככם שלא ימחה בידכם תספו: כן

פי׳ רבינו ישעיה

כי אחרי התהו · כי אם תסורו אחרי התוהו תסורו:

הראשון הוא להודיע שראוי לשלם שידקדק בהנהגת בניו שתהיה באופן הראוי ולא יקל מזה מפני רוב טרדותו בהנהגת העם הלא תראה מה שקרה לשמואל בעבור שלא דקדק בהנהגת בניו שתהיה לפי הראוי וזה שזה היה סבה שסרה הממשלה מזרעו ונמשך מזה ששאלו להם ישראל מלך שהיה סבה בסוף לגלות ישראל מעל אדמתם כמו שזכרנו וכזה בעצמו קרה לעלי מפני שלא דקדק בהנהגת בניו לפי הראוי כי זה היה סבה שמתו בניו וסר׳ מבית עלי בסוף הענין הכהונה הגדולה ונתנה לזרע פנחס בן אלעזר:

השני הוא להודיע שראוי לשלם כשיראה כשיטו האנשים אל מה שהוא ככון שיזוקו בו שישתדל להסירם מזה לפי מה שאפשר לו ולזה היה קשה לשמואל כשראה שהיו ישראל שואלים להם מלך לדעתו ההיזק הראוי להגיע להם מזה בסוף הענין והתפלל אל ה׳ והודיעהו איך יתנהג בזה להסירם מזה הענין ונגלו לו בנבואה שבקשתם זאת היתה כנגד השם יתעלה לא כנגד שמואל לבד ולזהו השם יתעלה שירצה לישראל שהוא רוצה לשמוע בקולם בזה אך יודיע להם את משפט המלך אשר ימלוך עליהם והמשא הכבד אשר יעמיס עליהם כדי שיעזבו מעצמם זאת הבחירה:

השלישי הוא להודיע שכאשר היה בלתי אפשר לאדם שיעתיק האנשים מהבחירה הרעה אשר בחרו ראוי שישתדל לפי מה שיוכל שיסיר ממנה הרע לפי מה שאפשר לו וזאת הסבה זכר שכבר אחר השם יתע׳ לשמואל שישמע בקולם להמליך להם מלך ובחר הש״י בהם היות׳ שלם שהיה ראוי לזאת המעלה מצד יופיו וטובו עד שכבר נבא עם נביאים כדי שתהיה הנהגתו להישיר העם לעבוד את ה׳ והזהיר העם על יד שמואל אזהר׳ אחר אזהר׳ שיתנהגו בדרכי התורה ולא יסורו מאחרי ה׳ פן יספו הם ומלכם כי לא יועילם המלך שלא תהיה יד ה׳ בהם אם יסורו מאחריו ואם ישמעו בקול השם לא יועיל להם המלך כי הש״י היה מלכם והיה מקים להם שופטים כשהיו שבים אליו להצילם מיד אויביהם ולזה לא היתה בקשתם המלך כי אם לרע וזה ממה שימנע ישראל משיסורו מאחרי ה׳ פן יספו הם ומלכם:

הרביעי הוא להודיע שראוי לאדם שיהיה זריז בשמירת קניניו כראוי ולזה זכר שלא סמך קיש לבקש האתונות אם לא ילך שם אחד מהנערים אם לא ילך בנו שם כי אולי הנער לא יהיה זריז בבקשתם או אם ימצאם לעצמו יחכר׳ ולא יודיע זה לאדוניו והנה הלך שם שאול וזרזו מאד על בקשת האתונות עם שכבר בקשם בכל המקומות שזכר בזה הספו׳ ובא לנביא לשאול לו באלהי׳ על זה:

החמישי הוא להודיע שלימות מסער שאול במה שאמר פן יחדל אבי מן האתונות ודאג לנו כי כן היה הענין כפי מה שסופר בזה הספור והנה יש לזה הכח מבוא בענין הנבואה:

הששי הוא להודיע שאין ראוי לאדם שיתחזק על בקשת קניניו האובדים יותר מהראוי כי זה יביא לפעמים אל שיהיה הנזק יותר הרבה מן השבח ואף אם תמצא האבדה כל שכן אם לא תמצא:

השביעי הוא להודיע שראוי לנביא שתתבודד מחשבתו במי שירצה שתגיע לו בעניניו הנבואה ולזה ספר שהיה המנהג לתת דבר מה לנביא בשאלם ממנו דבר הנבוא׳ ולהודות שכן היה המנהג אמר הנה נלך ומה נביא לאיש האלהים ואמר לו נערו הנה נמצא בידי רבע שקל כסף ונתתי לאיש האלהים והוא מבואר שהוא לא היה לוקח אלו המתנות לבקשת התועלת כי לא היה זה מנהגו כמו שנתבאר במה שאמר את שור מי לקחתי וחמור מי לקחתי כל שכן כמו אלו המתנות הקטנות שלא היו ראויות לתת לקטן אנשים כל שכן למי שהיה מושל על ישראל:

השמיני הוא להודיע שראוי לאדם שיהיה שומע לעצה הטובה אף על פי שיהיה היועץ שפל והקטן ממנו ולזה ספר ששמע שאול לנערו במה שיעץ לו שילכו לאיש האלהים והגיד להם את בואם:

התשיעי הוא להודיע שראוי למי שירצה לדבר עם איש מה שיתקן תפלה אכה ימצאהו כדי שיתיישר לבא אליו בתחילה כי אולי אם לא יתקן בזה תהיה דרכו לבטלה ולזה ספר שתקן שאול ונערו עם הנערות היוצאות לשאוב מים אם היה הנביא שם קודם שבאו להכנס לעיר:

העשירי הוא להודיע לאשר יתקרבו ממנו דבר מה שלא יקצר מהיישוב בו השואל גם במה שלא שאל שהוא צריך לשאול עליו לפי מה שספר׳ מהיותו ולזה ספר שכאשר שאל שאול לשמואל אי זה בית הרואה לא הודיעהו זה כי כבר ידע שכונתו היתה לדבר עמו ולזה הוצרך להודיע לו שהוא הרואה כי זאת היתה תכלית כונת שאול בזאת השאלה ולזאת הסבה ג״כ ספר שהנערות ההן לא הספיק להם שהשיבו על מה ששאלו להם היש שם הרואה אבל רצו להיישירם על זה איך יתכן שימצאוהו בקלו׳ יותר ולזה כתבו לו עצה שימהר בטר׳ יעלה הבמה לאכל כדי שלא יתעכבו מלדב׳ עמו עד אחר האוכל והודיעוהו עם זה שאם ימהרו ימצאוהו בבמה ואם לא יוכלו לאחר כל כך הנה ימצאוהו שם ביום ההוא שבא שם שאול זה כי כבר גלה הש״י אזן שמואל ביום הקוד׳ לו שכבר ישלח לו למחר איש מארץ בנימין וימשחהו לנגיד על ישראל ולזה ידיעה שבא שם שמואל ביום ההוא:

האחד עשר הוא להודיע ענין מעלת שמואל בנבואה עד שכבר באה לו הנבואה בהקיץ ולזה ספר שכאשר ראה שמואל את שאול ענהו ה׳ הנה האיש אשר אמרתי אליך זה יעצור בעמי:

השנים עשר הוא להודיע אמתות הנבואה כי בהאמנה יתקיימו הפנות התוריות ולזה זכר שכבר הגיד לו שמואל תכף את דבר האתונות כאשר היה לפי מה שנזכר אחר זה והגיד לו את דבר המלכות כאשר היה גם כן כן:

השלשה עשר הוא להודיע שראוי לאדם לברוח מן השררה ולזה זכר ששאול הרחיק שיהיה מלך מצד שפלות שבטו ומשפחתו וגם כשהפילו הגורל על זה היה נחבא לברוח מן השררה ולזאת הסבה ג״כ לא ספר שאול לדודו את דבר המלוכה כי לא היה רוצה להתפאר בזה:

הארבעה עשר הוא להודיע שראוי לתת כבוד לאנשים לפי המעלה שהם עתידים להיות בה אע״פ שאינה בידם עתה ולזה ספר מה שחלק שמואל לשאול מהכבוד לתת לו מנה יפה לשומו בראש הקרואים עם שכבר עשה זה ליסד בלב שאול כי ימלוך על ישראל ולזאת הסבה גם כן נתן לו האותות שזכר שבאו לו כלם לפי מה שבא בזה הספור ובמה שזכר באלו האותות נתבאר שהנבואה תגיע לנביא גם בהודעת הדברים אשר ייחסום האנשים אל המקרי והאודמן כמו שביארנו בספר מלחמות ה׳:

החמשה עשר הוא להודיע כי מיי׳ כל משפט הגורל ולזה ספר שכבר נפלה הגורל על שאול למלך כמו שאמר שמואל מצד הנבואה:

הששה עשר שראוי לאנשים לתת כבוד למלך ולברכו ולזה ספר שכבר אמר כל העם יחי המלך והלכו עמו החיל אשר נגע אלהים בלבם:

השבעה עשר הוא להודיע שאין ראוי לשלם שיתפעל ממה שיאמרו האנשים כנגדו כל שכן שיתפעל אם לא יכבדוהו אבל ראוי שיסבול זה ולזה ספר ששאול היה כמחריש על הבזיונות שבזוהו הרשעים ההם ועל מה שלא הביאו לו מנחה עם שזה ג״כ היה ראוי לו מפני היותו עתה בהתחלת המלוכה ואולי במעט סבה יסירוה ממנו:

השמנה עשר הוא להודיע שכאשר נתמנה איש לשררה יצטרך בעבודה לרבוי ההנהגה ראוי לאשר תחתיו שיביאו לו מנחה בחזקת היד בדרך שיוכל להתנהג בכבוד לפי השררה ההיא ולא ימנעהו מזה מיעוט קניניו ולזה ספר באלו הרשעים שלא הביאו לשאול מנחה להורות שכבר היה ראוי להם להביא לו מנחה כדי שיוכל להתנהג בכבוד כמנהג המלך ולזאת הסבה לא היה מתנהג עדין שאול כמנהג המלך מצורף לזה מה שהי׳ מתכונתו לסיו׳ בורח מן השררה ולזה ספר אחר זה שכבר היה שאול בא אחרי הבקר מן השדה:

התשעה עשר הוא להודיע שאין ראוי להתנהג במדת האכזריות הלא תראה כי נחש העמוני לולי אכזריות היה מושל על יושבי יבש גלעד שלא היה רוצה לכרות ברית עמהם כי אם בנקור להם כל עין ימין וסבת אכזריות שנפל עמו ביד ישראל והכו בהם מכה רבה:

העשרים הוא להודיע שראוי שתהיה לשלם מדת הגבורה במקומות הראויים להציל הנרדפים שהם תעמו ולזה ספר הפעלות שאול על ענין נחש העמוני ואף על פי שלא היה ישראל נוהג בו עדיין כמנהג המלך וגם הוא לא היה נוהג בעצמו מנהג המלך:

העשרים ואחד הוא להודיע שאין ראוי למהר על המתת האנשים אבל ראוי להשת׳ מזה כפי היכולת ולזה ספר שלא הסכים שאול שימותו האנשים ההם אשר כמוהו:

העשרים ושנים הוא שראוי למלך שיהיה באופן שייראו ממנו האנשים ולפי שלא נתחדש על בחירת שאו׳ דבר יביא בלב האנשים שהוא כמו בריאה חדשה ולזה לא היה דומה להם למלך וגם הוא לא היה נוהג כמנהג המלך והכ׳ ספר שמואל לחדש המלוכה לפני יי׳ בגלגל ולזבוח שם ע״ז זבחים שלמים לפני יי׳ ליסד בלבם שהוא כמו בריאה חדש׳ ויביא זה אל שיראו ממנו כראוי ולזה ידמה שאמרה חנה ויתן עוז למלכו כי פעם שנתן לו השם יתעלה עוז בענין מלחמת בני עמון לא היה במדרגת מלך:

העשרים ושלשה הוא להודיע שהשם יתעלה מקים דבר עבדו ולזה שמע לשמואל לתת קולות ומטר כשבקש זה ממנו להראות לישראל מה שחטאו מן הקשה בבקשתם זאת שאין שריה רק להרע כמו שאין תועלת בקולות ומטר ביום קציר חטים רק להשחית:

העשרים וארבעה להודיע שמי שאפשר לו לבקש רחמים על חברו ואינו מבקש נקרא חוטא שנא׳ וגם אנכי חלילה לי מחטוא ליי׳ וגו׳ וכן הענין בכל טוב שהיה אפשר שייטב אדם לחבירו ולזה אמר והודיתי אתכם בדרך הטובה והישרה:

תם

בן שנה שאול במלכו · פי' אז כשהיו הדברים האלה שדבר שמואל בחידוש המלוכה שנה היה לו מתחלת מלכותו ושתי שנים מלך אחר כן או בין הכל לא מלך אלא שתי שנים כדברי בעל סדר עולם וי"ת בן שנה כבר שנה דלית בית חובין כן שאול כד מלך וכן פירושו רז"ל ועוד בדרש כי כשמלך נמחלו עונותיו עד אותו היום ואמרו שלשה נמחלו להם עונותיהם חתן חכם ונשיא כשיא מניין דכתיב בן שנה שאול במלכו וכי בן שנה היה אלא מה תינוק בן יומו נקי מעון כך היה שאול במלכו נקי מעונותיו ביום שמלך : ויבחר לו שאול · בעודנו בגלגל והיו שם כל ישראל בחדוש המלוכה בחר לו מהם שלשת אלפים שיהיו עמו במכמש אלפים ועם יהונתן אלף ויתר העם שלח

רש"י

יג

בן שנה שאול במלכו · אר"ז כבן שנה שלא טעם טעם חטא ויש לפתור בן שנה שאול במלכו בשנה ראשונה שהומלך בה והוא' מלך ב' שני' על ישראל ובשנה הראשונה מיד ויבחר לו שאול שלשת אלפים : את

א בֶּן־שָׁנָה שָׁאוּל בְּמָלְכוֹ וּשְׁתֵּי שָׁנִים מָלַךְ עַל־יִשְׂרָאֵל׃ וַיִּבְחַר־לוֹ שָׁאוּל שְׁלֹשֶׁת אֲלָפִים מִיִּשְׂרָאֵל וַיִּהְיוּ עִם־שָׁאוּל אַלְפַּיִם בְּמִכְמָשׂ וּבְהַר בֵּית־אֵל וְאֶלֶף הָיוּ עִם־יוֹנָתָן בְּגִבְעַת בִּנְיָמִין וְיֶתֶר הָעָם שִׁלַּח אִישׁ לְאֹהָלָיו׃ ויך

כְּבַר שְׁנָא דְלֵית בֵּיהּ חוֹבִין כֵּן שָׁאוּל כַּד מְלַךְ וְתַרְתֵּין שְׁנִין מְלַךְ עַל יִשְׂרָאֵל׃ וּבְחַר לֵיהּ שָׁאוּל תְּלָתָא אַלְפִין מִיִשְׂרָאֵל וַהֲווֹ עִם שָׁאוּל תְּרֵין אַלְפִין בְּמִכְמָשׁ וּבְטוּר בֵּית אֵל וְאַלְפָא הֲווֹ עִם יוֹנָתָן בְּגִבְעָתָא דְבֵית בִּנְיָמִן וּשְׁאַר עַמָּא שְׁלַח גְּבַר לְקִירְווֹהִי׃ ומחא

וכמסר' מן ריש ספרא עד נפש יהונתן איתקרי יונתן בר מן ג' יהונתן ויאמר יהונתן אל הנער ויאמר יהונתן הנה ומן נפש יהונתן עד סופו יהונתן : את

רלב"ג

בן שנה שאול במלכו וגו' · הנה יש מן הזוז' אחד בזה הפסוק לשתי פנו' האחת היא שלא יתכן שנאמר לפי הפשט שיהיה שאול בן שנה לבד במלכו והשנית שהוא רחוק שנאמר שלא מלך שאול כי אם שתי שנים עם רוב הדברים שעשה מאורעותיו שכבר עמד זמן מה את המשחו קודם החזיקו במלוכה · והנכון

כלי יקר

הטאכו לו הנה יספנו על כל חטאתינו רעה בבחינתנו ובבחינת הנזק שימשך לנו הוא מה שקרא רעה כעין הנז' בכי רעתכם רבה שהוא הנזק והרעה שימשך להם ועל זה הוא אומר כאן אתם עשיתם את כל הרעה הזאת לעצמכם מלבד הנזקים שימשך מהמלך לכם והנה לא יחשב לכם חטא מפחת האלוה אך בזאת שלא תסורו מאחרי ה' בעשותכם הדברים שהזכיר שלא תעשו ועבדתם את ה' בכל לבבכם שהוא בדברים ובמלות מעשיו' שאם לא תסורו לא יחשב לכם עון בזה ע"כ :

ולעד"ן שהחוטא ובלתי מכיר חטאו בו לדבר יחבל לו אכן אם יהיה חטאו נגדו תמיד לא ירא ממנו כלל וזהו שא' ויאמר שמואל אל העם אל תיראו כל עוד שאתם מכירי' בעצמכ' שאתם עשית' את כל הרעה הזאת היא הכוונת ומחייבת לכם שאל תיראו כי זהו הטעם שלא חייבה התורה קרבן על המזיד שאינו צריך כפרה כי נכנע האדם מהמזיד אמנ' בשוגג שאדם דש בעקיביו חייבה התורה להביא קרבן כדי שיתן לב לשוב ואמר אך אל תסורו מאחרי ה' לעבוד ע"א כי בעוד שלא תסורו עוד מעט ועבדתם את ה' בכל לבבכם וכו' :

ולא תסורו כי אחרי וכו' עיין הרד"ק ז"ל ומהרי"א ז"ל כתב כי אחרי התוהו כי לשון כי שהוא אחד מארבעה לשונות שהכי משמש והו' ולא תסורו אינו מצוה אלא הודעה · ואמר הנה ראוי אליכם שלא תסורו מאחרי ה' כמו שאמרתי לפי שלא תסורו ממנו אלא אחרי התוהו כלומר הני ידעתי שלא תסורו כי אם להליכתכם אחרי התוהו אשר לא יועילו ולא יצילו ומאחרי שלא תסורו מאחרי ה' כי אם שתלכו אחרי התוהו דבר הגון הוא שלא תסורו ממנו ע"כ :

ולע"דן שהשני כתובים באים כאחד לתת טעם לשלא יסורו מאחרי ה' והוא או' ולא תסורו יען כי אחרי התוהו אשר לא יועילו ולא יצילו ואין זה בבחירה שאינם רוצים להועיל ולהציל כי תוהו המה והנה אחרי כל זה סוף סוף שאפי' שתלכו אחרי התוהו וכו' כי לא יטוש ה' את עמו ואעפ"י שהם נטשוהו וילכו אחרי ההבל וכיון שהקב"ה אוהב אתכם כל כך אפי' שתלכו אחרי התוהו וכו' עם כל זה כי לא יטוש ה' כו' את עמו בעבור שמו הגדול א"כ ראוי הוא שלא תסורו ממנו מאחר שאחרי הכל אין לכם הצלה אלא ממנו ובעבור שמו הגדול באופן שכוהן טעם שלא תסורו יען כי אחרי התוהו וכו' עם כל זה לא יטוש ה' את עמו ומשך הטעם תלוי בכתוב השני ובזה מובן אומרו כי לא יטוש ה' את עמו בעבור שמו הגדול שמאחר שסרו מאחריו ללכת אחר ההבל אין ראוי להטיב עמהם כי אם בעבור שמו הגדול · או אפשר דהכי קאמר ולא תסורו יען כי אחרי התוהו אשר לא יועילו ולא יצילו ר"ל אחר זה שתראו שלא יועילו ולא יצילו אז תדעו במבחן כי תוהו המה והבל ואם כן מאחר שלסוף ע"י המבחן שלא יועילו תדעו כי הבל המה א"כ יותר טוב שלא תסורו מתחילה כי למה יחטא האדם וישוב וכיעס בסופו :

כי לא יטוש ה' את עמו בעבור שמו הגדול וכתוב אחד אומר כי לא יטוש ה' את עמו ונחלתו לא יעזוב אמר רב שמואל בר נחמני פעמים שהוא עושה בעבור שמו הגדול ופעמים שהוא עושה בעבור עמו ונחלתו בחוצה לארץ בעבור עמו ונחלתו בארץ בעבור שמו הגדול א"ר ראובן לעולם הוא עושה בעבור שמו הגדול הה"ד למעני למעני אעשה לכם בית ישראל ע"כ · כי הואיל ה' אתכם לעשות אתכם לו לעם ר' יהודה ור' נחמיה ורבנין ר' יהודה או' אין הועיל אלא תחילה שנ' ועתה הואיל לברך את בית עבדיך ר' נחמיה או' אין הואיל אלא ליכה שנא' הואל נא ולין וייטב לבך רבנין אמרי אין הואיל אלא שבועה שנאמר ויואל שאול את העם ע"כ · ועיין רש"י ז"ל והיא שיטת רבנין הנזכר וכן כתב הרד"ק ז"ל ככל הנז"ל · ומהרי"א ז"ל כתב ונתן הכתוב טעם למה לא יראו ממה שעשו באומרו כי לא יטוש ה' את עמו רוצה לומר אעפ"י שבמה ששאלתם מלך חטאתם הנה ה' לא יטוש אתכם לא בזכותכם כי אם בעבור שמו הגדול לפי שהוא ברצונו הואיל ורצה לעשו' אתכם לו לעם · ולפי שחטאו לש"ית במה ששאלו מלך וחטאו כנגד שמואל כאמור למעלה לכן הנביא דבר בשניהם כי במה שחטאו כנגד הש"ית אמר כי לא יטוש ה' את עמו בעבור שמו הגדול וכו' ואם במה שחטאו כנגדו אמר גם אנכי חלילה לי מחטוא לה' מחדול להתפלל בעדכם שאחרי שאתם שבתם בתשובה ותתודו על עונכם הייתי אני חוטא אם לא אתפלל בעדכם ואם לא הוריתי לכם הדרך הישרה אבל אל תבטחו בתפלתי בחשבכ' שאפי' שתמרו את פי ה' תפילתי תציל אתכם ממות אינו כן כי לא יועיל דבר כי אם תהיו אתם טובים וישרים עם הש"ית וזהו שאמר אך יראו את ה' ועבדתם אותו בראותכם את אשר הגדיל עמכם בכל החסדים אשר עשה עם אבותיכם ועמכם ואם הרע תרעו גם אתם גם מלככם תספו רוצה לומר לא הועיל תפלתי כי אם בבכת המקבלים והמלך לא יושיעכם ואתם לא תעזרוהו אם לא בהיותכם דבקים לה' אלהיכם כי אז ישוב ה' לשוש עליכם לטוב כאשר שש על אבותיכם ע"כ :

ולעד"ן במ"ש כי לא יטוש ה' את עמו בעבור שמו הגדול הוא שם אל הדבק עם ישראל ישר אל וכיוצא בזה פירשנו למעלה בפסוק ומה תעשה לשמך הגדול משל למפתח קטנה בו' הנז"ל ויוכיח כן כי על דרך הסוד לך ה' הגדולה בחסד אל וזהו הגדול כי הואיל לשון התחלה כרבי יהודה ויהיה הכונה שהש"ית הוא התחיל לעורר האהבה לעשות אתכם לו לעם וכיון שהוא התחיל בן ראוי שיאחז לדיק דרכו וטהור ידים יוסיף אומץ ולא יטוש ה' את עמו ואעפ"י שאתם עזבתם אותו עם כל זה לא יטוש כי לעולם הוא מתחיל לעשות אתכם לו לעם כמנהגו הטוב · באופן שרש"י ז"ל הביא שיטת רבנין ומהרי"א ז"ל שיטת רבי נחמיה ואני הנעיר שיטת ר' יהודה · או יאמר כי הואיל ה' לעשות אתכם לו לעם דהואיל התחיל וכיון שהתחיל לעשות אתכם לו לעם ראוי ומחויב שיגמור בעדכם שהמתחיל אומרים לו גמור ואפשר שלזה כיון ר' יהודה יותר באומרו אין הואיל אלא לשון תחילה · ולפי זה יהיו ב' טענות לשלא יטוש ה' את עמו האחד בעבור שמו הגדול המחייב להטיב ולהתחסד עם הכל והשני כי הואיל והתחיל לעשות אתכם לו לעם וכיון שהתחיל ראוי לגמור :

גם אנכי חלילה לי וכו' ברכות פרק א' א"ר אבא בר חנינא סבא משמיה דרב כל שאפשר לו לבקש רחמים על חבירו ואינו מבקש נקרא חוטא שנאמר גם אנכי חלילה לי מחדול מחטוא לה' להתפלל בעדכם אמר רבא אם ת"ח הוא צריך שיחלה עצמו על חבירו מ"ט אלימא משום דכתיב כי קשרתם כולכם עלי ואין חולה מכם עלי דלמא שאני מלך דלא מחכה והכי בחלותם לבושי שק עניתי בצום נפשי ע"כ ועיין רש"י ז"ל וכן הר"דק ועיין הרלב"ג ז"ל :

ולע"דן גם אנכי חלילה לי וכו' אמר שמאחר שהש"י הואיל ברצונו הטוב וחפץ בכם בעבור כבוד שמו לו בעבור שמו הגדול הכרוך בשם ישראל כאשר זכרתי בפסוק הקודם של זה הש"י לא יטוש את עמו אם כן אם הייתי אני חדל מהתפלל בעדכם אל השם יתבר' ומהורות לכם הדרך הישרה הייתי חוטא לש"י מאחר שהוא חפץ בכם והואיל להיותכם לו לעם וכבוד שמו תלוי בזה אשר לע"מ זה שזכרתי כי לא יטוש ה' את עמו בעבור שמו הגדול וכו' קרוב לאומרם במעשיו כב יכול וכמו שהוא לא יטוש אני גם כן חלילה לי מחטוא לה' מחדול להתפלל בעדכם והורתי וכו' כי חטאתי לה' אם הייתי חדל כי ראוי לי לסייע לרצונו ולהוציאה אל הפועל · או יהיה מחטוא לה' שהייתי חוטא בהיותי נוקם ונוטר איבה בחדול מלהתפלל בעדכם אל הש"י וכמו שכתבתי למעל' :

אך יראו את ה' וכו' עיין הר"דק וקרוב לזה כתב מהרי"א ז"ל כנזכר בפסוק הקודם :

ולעד"ן שכיון שהזכיר שמואל כי לא יטוש ה' את עמו בעבור שמו הגדול שנתגדל א"כ אפשר שיטעו לומר גם אם נחטא ונאשם שמו הגדול יגן בעדינו ולא יטשנו ולא יעזבנו לו"א אך יראו את ה' אך לשון מיעוט ר"ל לא תלמדו מתוך דברי לחטוא על משענת שמו הגדול אלא אדרבה אך יראו את ה' ועבדתם אותו באמת מלד שהוא אמת בכל לבבכם כי ראו את אשר הגדיל שמו במה שעשה עמכם ואין ראוי שמה שהגדיל עמכם יתמעט חלילה על ידי עונותיכם שיאמרו הגוים מבלתי יכולת ומורה פי' זה לשון הגדיל שהוא יוצא דהיינו שהגדיל את שמו וזה ראוי שתראו תמיד כדי שלא תסורו ימין ושמאל מעבודתו ית' :

ואם הרע תרעו וכו' עיין הרד"ק ז"ל : ולע"דן שהודיע כאן מה שאמרו ז"ל עביר'גורר' עבירה ואם הרע עבירה אחת תרעו עוד תוסיפו סרה גם אתם ובתיבת גם ריבה המלך שיחטא הוא והעם כי יתפשט נגע העון כנגעים מהיחיד אל המלך והעם ובעונם גם כן כשיגיע הפורענות במלך גם העם יספה עם המלך וז"ה גם אתה גם מלככם תספו יחדיו כמלא הגם הראשון לרבות המלך בחטא וגם השני האומר גם מלככם לרבות העם בפורענות ובזה כתיבו שני פעמים גם :

בן שנה שמואל במלכו וכו' אז"ל במסכת יומא רב הונא אמר כבן שנה שלא טעם טעם חטא מתקיף ליה ר' נחמן ואימא כבן שנה שמלוכלך בטיט ובואה חזא רב נחמן סיוטא בחלמיה אמר נעניתי לכם עצמות שאול הדר חזא סיוטא בחלמיה אמר נעניתי לך שאול בן קיש מלך ישראל · ונראה לי כי מלבד המובן שהראו לו פעם שנית סיוטא דהיינו מלאכי פחד שהיו מבעתין אותו מפני שאמר עצמות שאול דרך בזיון בשני ענינים האחד עצמות והשני שאול כשו הוא הדיוט כי דבר המלוכה לא הגיד לעומת זה בפעם השנית אמר נעניתי לך שאול שלא אמר עצמות · והשנית תקן באומרו מלך ישראל בלשון כבוד הנה מלבד זה אומר שהתשובה לא תועיל אלא בהכירו עונם החטא כפי ערך אשר חטא לו ולזה אמר כאשר חטא רב נחמן שפגם בכבוד שאול שאמר ודילמא כבן שנה שמלוכלך ונתחרט על זה ושאל מחילה לא שאל אלא נעניתי לך עצמות שאול כאילו היה אדם כשר שפגם בכבודו שצריך לשאל ממנו מחילה לז"א ששוב הראהו לו פעם ב' בחלמיה כי העון במקומו עומד שפגם בכבוד מלך ישראל ורב נחמן לא נתן לבו אל בחינה זו שמגדיל החטא ולזה כששאל מחילה פעם שנית אמר נעניתי לך שאול בן קיש מלך ישראל שידע והכיר עונם החטא שחטא לבזות איש מיוחס בן קיש ומלך ישראל לומר עליו ודילמא כבן שנה שמלוכלך בטיט וכו' אשר בהכירת החטא בבחינותיו ושאלו המחילה עליו נמחל לו לרב נחמן ולפי זה מה שהראוהו פעם שנית סיוטא הוא גם כן על מליאות אמירתו ודילמא כבן שנה שמלוכלך וכו' וגם שאמר עצמות שאול דרך בזיון ככל האמור אז כשתקן הכל ושאל מחילה מחל לו · וגם שם הסכים כדברי רב הונא רב יהודה אמר שמואל מפני מה לא נמשכה מלכות שאול מפני שלא היה בו שום דופי דא"ר יוחנן משום רבי שמעון בן יהוצדק אין מעמידין פרנס על הצבור אלא אם כן קופה של שרצים תלויה לו מאחוריו שאם תזוח דעתו עליו אומרים לו חזור לאחוריך אמר רב יהודה אמר רב מפני מה נענש שאול מפני שמחל על כבודו שנא' ובני בליעל אמרו מה יושיענו זה ויבזוהו וכו' וכתיב ויעל נחש העמוני וכו' ושם פירש רש"י ז"ל דופי משפחה ויתגאו מלכים הבאים אחריו על ישראל וכו' אבל דוד מרות המואביה אתא קופה של שרצים דופי משפחה וכדברי רש"י ז"ל שהדופי הזה דופי משפחה הוא ניחא אמר אלא אם כן קופה של שרצים תלויה לו מאחוריו שאילו קאמר תלויה בו היה מובן דופי במעשיו אמנם באומרו מאחריו מורה שהדופי של המשפחה הוא שהקופה מאחוריו ולא בו בעצמו · וי"ל דלא פליגי השתי מימרות דרב יהודה האחת שאמר משום שמואל עם השנית שאמר משום רב וכו' דתרוייהו צודקות יחדיו הראשונה של שמואל שאמר מפני מה לא נמשכה מלכות שאול היינו להמשך שיהיו מלכים ממנו מחלציו לדורי דורות מפני שלא היה בו שום דופי ויתגאו הבאים אחריו לא שאול כי שאול היה עני מאד וכאידך דרב יהודה דאמר משמיה דרב מפני מה נענש שאול מפני שמחל על כבודו וכו' ומדהביא פסוק ויעל נחש העמוני וכו' עם היות שאין ראייתו אלא ממסקנא דמילתא כמו שכתב רש"י ז"ל עם דמסקנא דמילתא דאמרו ישרא' מי האומר שאול ימלוך עלינו וכו' בתמיהה תנו האנשים ונמיתם והוא אמר לא יומת עד כאן · עם כל זה נראה לי שדקדק המאמר בהביאו התחלת הענין שלא היה לו להביא אלא לא יומת איש היום וכו' לרמוז שמפני שבזוהו גרמו להם צרת נחש העמוני שעלה עליהם מיד וזהו שאמ' ויעל נחש העמוני מפני מה נענש שאול מפני שמחל על כבודו וגם כן נמשך עונש לישראל ויעל נחש העמוני לכך הביא בתחילה ויעל נחש העמוני עם היות הראיה מהמסקנא כנזכר · ובמציאות חטא רב נחמן שאמר ואימא כבן שנה שמלוכלך בטיט ובואה ק"ק וכי הפסוק לגנות שאול קא אתי היתכן זה · ואפשר דהכי מתקיף רב נחמן ואימא דאין כונת הכתוב לומר שלא חטא כלל כבן שנה אלא ה"ק שחטא ונמחל לו וחזר להיות כבן שנה וזהו שאמר ואימא כבן שנה שמלוכלך כו' כך שאול מלוכלך היה אלא שנמחל לו במלכות · כבן שנה שאין לו חטא וכסברת הירושלמי ולפי שהקשה בן בלשון גנאי שאמר ומלוכלך בטיט ובצואה ולכך אחזיה בחלמיה סיוטא עד ששאל מחילה · והכי איתא בירושלמי דבכורים בן שנה שאול במלכו רב זעירא בעו מימנו יתיה בשילה ולא קביל עלוי' כיון דשמע אהא שמעתתא חכם וחתן ונשיא מכפרין קביל עלויה חכם מפני שיבה תקום וכתיב וכי יגור אתך גר מה גר נמחל לו על עונותיו אף זה נמחל לו על עונותיו · חתן דכתיב וילך עשו אל ישמעאל ויקח את מחלת וכי מחלת שמה והלא בשמת שמה אלא מלמד שנמחלו לו עונותיו · נשיא דכתיב בן שנה שאול במלכו וכי בן שנה היה שאול כשמלך אלא מלמד שמחלו לו כל עונותיו שלא טעם טעם חטא · ופרש"י ז"ל כדברי רב הונא ויש לפתור בן שנה בשנה ראשונה שהומלך בה והוא מלך שתי שנים על ישראל ובשנה הראשונה מיד ויבחר לו שאול שלשת אלפים וכו' ועיין הרד"ק ז"ל וי"ת כבר שנה דלית ביה חובין כד מלך וכן פי' חז"ל · ועוד בדרש שנמחלו עונותיו וכו' ע"כ כנז"ל בירושלמי · ועיין הרלב"ג ז"ל ומהרי"א ז"ל הרחיב בענין אלו החשבונות ולפי שראיתיו חלק על כל הראשונים גם על דברי חז"ל שאמרו בשני שמואל כ"ב שנה ולשיטתו חיה שמואל ס"ה שנה לא נחה דעתי להאריך בהבאת כל דבריו יעויינו בספרו · והוא גם הוא בפירוש הפסוק הזה לו' שתי שיטות האחת כשיטת הרלב"ג ז"ל אות באות · והוסיף לתת טעם למה לא נזכרו שנות שאול אשר מלך לפי שלא היו שנותיו כי אם שנות דאגה אחר שנמשח דוד · והשיטה השנית שכונת הכתוב לומר ששתי שנים מלך על ישראל לבד עם היות שאפשר שמלך כמה שנים לא יחשב לו למלכות של שתי שנים מלך עד שנמשח דוד כי משם ואילך לא נחשבו ימי מלכות כפי האמת כי אם חיי צער הנפש אחר כן תמיד היה אחר דוד וידע שקרע ה' הממלכה מעליו ונתנה לדוד ע"כ תורף דבריו :

ויבחר לו שאול וגו' עיין הרד"ק ז"ל והרלב"ג ז"ל : ולע"דן שאלו הנבחרים בחסידות נבחרו נ"ש ויבחר לו שאגל לו שיהיו כולם עמו וחסידי' היו מאד שהם מערכי המלחמ' זהו שאמר מישראל שהוא מיותר אבל כיון לומר שהיו מישראל ביותר היחוד בחסידות ויראת חטא ועם

מנחה קטנה

בן שנה שאול במלכו כבן שנה שלא טעם טעם חטא וזה גרם שלא מלך אלא שתי שנים כי הנה ידענו שהקב"ה מדקדק עם הצדיקי' כחוט השערה וכל עוד שהאדם יותר צדיק הקב"ה מדקדק עמו ביותר וע"כ כשעבר שאול על דברי שמואל שלא המתין על המועד אשר אמר לו שמואל נאמר לו ממלכתך לא תקום ואלו היה ממתין היה ה' הכין מלכותו עד עולם כדכתי' לקמן וכדי שלא תקשה וכי בשביל דבר זה מגיע לו עונש גדול כ"כ לז"א בן שנה וגו' כלומר וא"כ לגבי' הוא זה כדבר גדול מפני היותו אדם גדול כ"כ כבן שנה שלא חטא ע"כ פגם קטן הוא לגביה דבר גדול וע"כ נענש בהסר ה' המלוכה ממנו . ולא מלך אלא ב' שנים : ויבחר לו שאול וגו' גם בזה סיפר הכתוב חסידותו שלא חפץ בעם רב כי אם מתי מספר כי בה' בטח ולא ירבה בסוסי' באים ע"כ ויתר העם שלח איש לאהליו :

וכו'

פי' רבי' ישעיה

בן שנה שאול במלכו בשנה ראשונה שמלך בחר לו שלשה אלפים איש : ושתי שנים מלך · אפשר לומר כן והכתיב וילחם סביב בכל אויביו במואב' ובבני עמון ובאדו' ובמלכי צוב' ובפלשתי' ובכל אשר יפנה ירשיע ואימתי עשה כל המלחמות האלה ואימתי רדף אחרי דוד ונלכד בארץ פלשתים עשה דוד שנה וארבעה חדשים · הלכך יש לפרש ששתי שנים עד שנמשח דוד שמשע' שנמשח דוד באלו בטלה מלכותו ומה שמלך לאחר כן מלכותא בלא תגא הנא :

פסוקים

וַיַּךְ יוֹנָתָן אֵת נְצִיב פְּלִשְׁתִּים אֲשֶׁר בְּגֶבַע וַיִּשְׁמְעוּ פְּלִשְׁתִּים וְשָׁאוּל תָּקַע בַּשּׁוֹפָר בְּכָל־הָאָרֶץ לֵאמֹר יִשְׁמְעוּ הָעִבְרִים׃
וְכָל־יִשְׂרָאֵל שָׁמְעוּ לֵאמֹר הִכָּה שָׁאוּל אֶת־נְצִיב פְּלִשְׁתִּים וְגַם־נִבְאַשׁ יִשְׂרָאֵל בַּפְּלִשְׁתִּים וַיִּצָּעֲקוּ הָעָם אַחֲרֵי שָׁאוּל הַגִּלְגָּל׃ ג'
וּפְלִשְׁתִּים נֶאֶסְפוּ לְהִלָּחֵם עִם־יִשְׂרָאֵל שְׁלֹשִׁים אֶלֶף רֶכֶב וְשֵׁשֶׁת אֲלָפִים פָּרָשִׁים וְעָם כַּחוֹל אֲשֶׁר עַל־שְׂפַת־הַיָּם לָרֹב וַיַּעֲלוּ וַיַּחֲנוּ בְמִכְמָשׂ קִדְמַת בֵּית־אָוֶן׃ ה · ג' קמצין
וְאִישׁ יִשְׂרָאֵל רָאוּ כִּי צַר־לוֹ כִּי נִגַּשׂ הָעָם וַיִּתְחַבְּאוּ הָעָם בַּמְּעָרוֹת וּבַחֲוָחִים וּבַסְּלָעִים וּבַצְּרִחִים וּבַבֹּרוֹת׃ ל' · ל' · ל'
וְעִבְרִים עָבְרוּ אֶת־הַיַּרְדֵּן אֶרֶץ גָּד וְגִלְעָד וְשָׁאוּל עוֹדֶנּוּ בַגִּלְגָּל וְכָל־הָעָם חָרְדוּ אַחֲרָיו׃
וַיִּיחֶל שִׁבְעַת יָמִים לַמּוֹעֵד אֲשֶׁר שְׁמוּאֵל וְלֹא־בָא שְׁמוּאֵל הַגִּלְגָּל ויוחל ק' · ג'
ויפץ

תרגום

וּמְחָא יוֹנָתָן יַת אִיסְטַרְטִיגֵי פְלִשְׁתָּאֵי דִּי בְּגִבְעָתָא וּשְׁמָעוּ פְלִשְׁתָּאֵי וְשָׁאוּל תְּקַע בְּשׁוֹפָרָא בְּכָל אַרְעָא לְמֵימַר יִשְׁמְעוּן יְהוּדָאֵי׃ וְכָל יִשְׂרָאֵל שְׁמָעוּ לְמֵימַר מְחָא שָׁאוּל יַת אִיסְטַרְטִיגֵי פְלִשְׁתָּאֵי וְאַף אִתְגָּרִי יִשְׂרָאֵל בִּפְלִשְׁתָּאֵי וְאִתְכְּנִישׁוּ עַמָּא בָּתַר שָׁאוּל לְגִלְגָּלָא׃ וּפְלִשְׁתָּאֵי אִתְכְּנִישׁוּ לְאַגָּחָא קְרָבָא בְּיִשְׂרָאֵל תְּלָתִין אַלְפִין רְתִיכִין וְשִׁיתָא אַלְפִין פָּרָשִׁין וְעַמָּא כְּחָלָא דְּעַל כֵּיף יַמָּא לְסְגֵי וּסְלִיקוּ וּשְׁרוֹ בְּמִכְמַשׁ מַדְנַח בֵּית אָוֶן׃ וֶאֱנָשׁ יִשְׂרָאֵל חֲזוֹ אֲרֵי עָקַת לְהוֹן אֲרֵי אִידְּחַק עַמָּא וְאִטַּמָּרוּ עַמָּא בִּמְעָרָתָא וּבִמְצַדָּתָא וּבְשִׁקִּיפֵי כֵיפַיָּא וּבִמְעָרַת טִינָרָא וּבְגוּבַיָּא׃ וִיהוּדָאֵי עֲבָרוּ יַת יַרְדְּנָא לַאֲרַע גָּד וְגִלְעָד וְשָׁאוּל עַד כְּעַן בְּגִלְגָּלָא וְכָל עַמָּא אִתְכְּנִישׁוּ בַּתְרוֹהִי׃ וְאוֹרִיךְ שִׁבְעָא יוֹמִין לִזְמַנָא דַּאֲמַר לֵיהּ שְׁמוּאֵל וְלָא אֲתָא שְׁמוּאֵל לְגִלְגָּלָא ואיתבדר

רדק

את נציב פלשתים · כבר פירשתיו ויונת' הרגו כדי למרוד בפלשתים : אשר בגבע · גבע אינו גבעת בנימין כי שני מקומות היו וכן כתוב בספר יהושע : ושאול תקע · צוה לתקוע בכל הארץ כמו ויבן שלמה את הבית כי שאול לא יצא מהגלגל : ישמעו העברים · כדי שישמעו וישמרו מפלשתים ועוד שיבאו למלחמה כי ידע כי כאשר ישמעו פלשתים שנהרג נציבם יאספו להלחם עם ישראל : הכה שאול · כן חשבו השומעים כי שאול הכהו או צוה יהונתן להכותו : נבאש · נתעב כמו שמתעב האדם הדבר המבאיש. אחרי שאול הגלגל · כי שם היה עדיין מזמן חדוש המלוכה : כי נגש העם · נדחק בעבור שבא להם הדבר פתאום : ובחוחים · במצודות כמו שת"י ובמצדתא : ובצריחים · במקומות הגבוהים כמו ויבואו אל צריח : ועברים עברו · מקצת' התחבאו ומקצת' עברו את הירדן וברחו שם והשאר חרדו אחרי שאול · וחרדו ענייכו התנועעו כמו ויחרדו זקני העיר לקראתו · ואמר ארץ גד וגלעד ולא זכר ארץ ראובן אולי הם הקרובים לירדן : וייחל כן כתיב וקרי ויוחל והכתיב כמו ויחל עוד שבעת ימים והקרי ויוחל מבניין הפעיל והענין אחד : למועד אשר שמואל · חסר ור"ל למועד אשר אמר שמואל וכן ת"י לזמנא דאמר ליה שמואל : · ויפץ

מסרה

ועם ג' קמצין בקריאה וסי' כחול אשר על שפת הים · ועם לא יבין ילבט · ואם יתקע שופר בעיר ועם לא יחרדו אם : ולא בא ג' וסי' וייחל שבעת ימים למועד · ולא בא בפי בשר פגול · ולא בא עליהם :

רשי

את נציב פלשתים · סרדיוט שהיה להם על ישראל והושיבוהו בגבעת בנימן : ישמעו העברים · שמרדנו בפלשתים וישמרו מהם : וגם נבאש ישראל · נבאש רוחס בפלשתים לשון שנאה : אחרי שאול הגלגל · הוא שאמר לו שמואל וירדת לפני הגלגל : קדמת בית און · במזרח בית און : בחוחי' · מקום קבוצת חוחים · ספינ"י בלע"ז : ובצריחים · פליש"ין בלע"ז : ובבורות · גומות : עברו את הירדן ארץ גד · לברוח מפני פלשתים שהפלשתי' היו בארץ כנען בעבר הירדן ימה : חרדו אחריו · מהרו ללכת אחריו : ויוחל · המתין למועד אשר שמואל · הרי זה מקרא חסר תיב' אחת למועד אשר שם שמואל או למועד אשר לשמואל ודוגמא לו ושני אנשים שרי גדודים היו בן שאול היה לו לכתוב לבן שאול אף כאן אשר לשמואל שאמר לו שבעת ימים תוחיל עד בואי אליך : הגיעו

רלבג

והכונבעיני לפי הפשט שיהיה הרצון בזה שכבר עברה שנה אחת לשאול מעת המשחו עד העת שהמלך שחדשו המלוכה בגלגל והוא כשמלך שתי שנים על ישראל וסיפר כי בחר לו שאול שלשת אלפים מישר' היותר גבורים שבהם והיו עם שאול אלפים ואלף עם יונתן ויתר העם שלח איש לאהליו כדי שלא יכביד על ישראל · והנה היו ישראל אז תחת יד פלשתים עד שכבר שמו פלשתים נציב בגבע בנימן לאשול והכהו יהונתן ונודע לפלשתים והיו משתדלי' לקחת נקמה מזה ושאול תקע בשופר בכל הארץ להשמיע לעברי' זה הענין למען יקחו עצה להמלט מיד פלשתים אז להלחם עמהם · והנה נאספו העם על זה הענין אל שאול בגלגל חרדו כל העם אחריו להאסף אליו ומיראת' נתחבאו קצת ישראל במערות ובמה שידמה להם וקצתם ברחו מעבר לירדן · ועוד היה שאול בגלגל חרדו כל העם אחריו להאסף עליו : והנה הוחיל שאול שבעת ימים למועד אשר הגביל לו שמואל באמרו אליו וירדת לפניו שגלגל והנה אנכי יורד אליך להעלות עולות לזבוח זבח שלמים שבעת ימים תוחיל עד בואי אליך וכאשר

מנחה קטנה

ובוה הטעם שהיה עם יונתן ויך את נציב פלשתי' בזכות שאמר שבשמים' : ופלשתי' כאספו סיפר הכתוב שנתת הש"י על ישראל עמו כי אחז בזכו אל ה' ושמואל התפלל עליהם נפל חתת אלהי' על פלשתים עד שנאספו להלחם בעם רב כחול אשר על שפת הים אע"פי שהיו ישראל נכנעי' תחת ידם מפוזר ומפורד ומס גם וחרש לא ימצא בכל ארץ ישראל באופן שלא היה כלי זיין ביד ישראל אעפ"כ היו הפלשתים חרדים וירחים עד שנאספו עם רב בלי מספר · והיה בזה שני ענייני' הא' שלא היה מענה לפלשתי' לומר אלו היינו עם רב היינו נוצחי' ע"כ הראם ה' כי כחם כאפס וכאין נגדו ובידו לעזור רבים ביד מעטים וע"כ היתה התשועה ע"י יונתן ונוש' כליו לבד כדי להראות שעזרת ה' נכחות עשה זאת · והשנית כדי שיראו ישראל כשהם עובדי' את ה' שהוא יפיל שונאיהם לפניהם כאשר היה חרב איש ברעהו · ויוסיפו ביראת שמים ואז גם ה' יושיע מהם יראת בשר ודם : ועברים עברו לשון נופל על הלשון שעברו מעברה וכמוהו רבים : למועד אשר שמואל ירצה שלא יש להתבונן על שאול שאמר בדעתו אולי חזר בו שמואל או לא יבא מאיזה סיבה שימנע אותו מהיותו זקן לזה אמר אשר שמואל אלו אדם אחר היה תבטיחו לבוא היה אפשר לשאול להתבונן בזה מעת"כ אשר שמואל עבד היותו שמואל נביא נאמן לה' וכל דבריו ע"פ הנבואה באמרו ולא יכזב בשום ענין : ולא בא שמואל הגלגל אבל היה קרוב לגלגל כי על הדרך היה ואפשר מפני הזקנה ושינה שנזרקה בשמואל הלך לו לאט והיה לו לשאול שכ"פ לשלוח איש אחד על דרך הגלגל לראות אם הוא בא ואז היה השליח פוגע בשמואל והיה חוזר ומבשר ביאת שאול ולא היה העם נפוצי' מאחריו וגם היה השליח עוזר לשמואל וממהר ביאתו והנא לא כן עשה ע"כ נענש : הגיעה

פי' רבינו ישעיה

את נציב פלשתים · ממנים ששמו עליה' פלשתי' לגבות המס כי היו משועבדים תחתיהם · כי נגש העם · פירוש כי עם ישראל היה נגש ונדחק מרוב עם פלשתים · למועד אשר שמואל · מקרא קצר הוא ופתרונו למועד אשר נתן שמואל והוא מה שאמר לו בתחלת מלכותו · וירדת לפני הגלגל שמאז צוהו על דבר זה : :

כלי יקר

ועם היות ששמואל במרם לו ולאחברתו אירע שיהיו עמו אלפים וכו' ואלף מהם עם יהונתן וז"ש ויבחר לו שאול וכו' ויהיו עם שאול אלפים במכמש וכו' והאלף היו עם יהונתן וכו' לשון היו לשון והיו מוכיח כאמור ולשון ויתר העם מורה על היות הגבורים אצלי ישראל שהנשארית כעשו יתר ושיורים בערך אלו :

ויך יונתן את נציב פלשתים וכו' עיין רש"י ז"ל וכן כתב הרלב"ג ז"ל אבל הרד"ק כתב ששני מקומות הם גבעת בנימין לחוד וגבע בנימין לחוד וכן כתיב בספר יהושע עד כאן · ומה שאמר ישמעו העברים עיין רש"י ז"ל והרד"ק ז"ל וכן הרלב"ג ז"ל וכן מהרי"א ז"ל :
ולע"דן שהכתוב מגיד אבירות לב יהונתן שעם היות עם שאול אלפים לכבוד המלך ועם בנו אלף בלבד הנה אבירות לב ביהונתן ויך את נציב פלשתים למרוד בהם ולצאת מתחת יד שעבודם ואמר כי לולי שכבר נשמע הדבר לפלשתים היה עושה הדבר פתאום בסוד ככמס אל מקום פלו' ואף לא היה תוקע בשופר אכן כאשר שמעו פלשתים אז תקע בשופר בכל הארץ וזהו שא' וישמעו פלשתים ושאול תקע בשופר בכל הארץ לאמר ישמעו העברים לרש"י ז"ל כיחה שכוכ' תיבת לאמר מדוקדקת כלומר לא היה תכלית תקיעה זו לאסיפת עם רק לאמר שישמעו העברים שלא ישבו בטח כי אם על משמרתם אלא שהעם הבינו שתכלית היה לאמר שיאספו זהו שאמר וכל ישראל שמעו ויאספו לאמר הכה שאול וכו' ויצעקו העם אחרי שאול הגלגל · ואמר כאן העברים ולא אמר ישמעו ישראל כי אם בשם עברים וכדכתיב למעלה וישמעו פלשתים וכו' ויאמרו מה קול התרועה הגדולה הזאת במחנה העברים וכו' פן תעבדון לעברים והכונה להם דרך בזוי לאמ' זה העם לא היה כי בעבר הנהר ישבו אבותכם מעולם · ואכתי בפתיותיהו קיימי לכן התחזקו והיו לאנשים פן תעבדון לעברים אומה שפלה שזה שמם משפלותם מפלשתים תמיד אשר כעת בהם יהונתן בפלשתים בהכאת נציבם ולכן תקע שאול בשופר בכל הארץ ואמר ישמעו העברים ענין זה שעשה בני כי נכון הוא מאת האלהים לינקם מפלשתים הקוראים אותנו עברים וזהו שאמר ישמעו העברים הנקראים כן מפי פלשתים הזדוני' כדי שיאזרו חיל להראות העמים והשרים כי יש אלהים בישראל וישראל עושה חיל כושע בה' השועה עולמים ולפומה יה סמך :

וכל ישראל שמעו וכו' שמעו ר"ל הבינו שמעו זה שהכה יהונתן ברשות אביו ובידיעתו וזהו שאמר שמעו לאמר הכה שאול שאול הוא המכה ע"י יהונתן את נציב פלשתים שע"י זה בודאי לא ישקטו הפלשתים מחרחר ריב עם ישראל שמא תאמר שיפחדו מישראל ימלכם החדש הנה אין הדבר כן כי וגם נבאש יש' בפלשתים וגם ר"ל וגם נבאש ריחם של ישראל בפלשתים ככז"ל ונרמז בתיבת העבר'ים כמו שאמרתי באופן שלא ישקוטו אלא יחרחרו ריב תמיד עכ"פ ולכן ויצעקו העם ללכת אחרי שאול ועלתו כי משיח אלהים הוא ובידו נתן ה' תשועה מנחש העמוני וכו' וזהו שאמר אחרי שאול ולא כתיב ויצעקו העם אל שאול · ועיין רש"י ז"ל והרד"ק ז"ל ומהרי"א ז"ל הכה שאול כי מה שעשה יהונתן יוחס לאביו שאול להיותו העיקר ע"כ :

ופלשתים נאספו להלחם עם ישראל שלשים אלף רכב וכו' רש"י ז"ל קדמת בית און מזרח בית און : ולע"דן שפלשתים נתחכמו בשני ענינים האחד בכמות ואיכות עם רב ורכב ופרשים · והשני בחרו מקום נאות למלחמה הוא מכמש אשר מלבד היותו מוכן לקבל בתוכו רכב ופרשים ועם רב היה לו עוד הכנה שהוא קדמת בית און אשר שם יחטאו ישראל שעל כן נקרא בית און מעין בלעם וישת אל המדבר פניו וכיוצא שהיה בונה מזבחותיו מול המקומות אשר חטאו או יחטאו בהם ישראל כדי שיגליח לקלל :

ואיש ישראל ראו כי צר לו עיין רש"י ז"ל והר"דק ז"ל ומהרי"א ז"ל פי' במערו' ובחוחים וכו' כשיטת הר"דק והוסיף ביאור בכתוב ואיש ישראל ראו כי צר לו כי נגש העם אדוני אבי כי נגש העם חוזר לפלשתים ר"ל שעם פלשתים אשר זכר עם רב כחול הים היה נגש להשמיד להרוג ולאבד את כל היהודים על דרך והנוגשים אלים ומפני זה נחבאו כולם בחוחים ע"כ :
ולע"דן לדקדק אומרו ואיש ישראל נגש ולא זכני ישראל ראו ועוד כי צר להם הי"לל כמו שאמר ראו בלשון רבים וכן ת"י ארי עקת להון · גם כפל העם כי נגש העם ויתחבאו העם · ונראה כי בתחלת הענין הזכיר ויצעקו העם אחרי שאול והזכיר ופלשתים וכו' ולעומת שאול הנזכ' אמר ואיש ישראל ראו שכולם יחדיו כאיש אחד ראו כי צר לו לשאול יען כי נגש העם על ישראל שלא היה רוצה שיגשו ויתחבאו עד מלאות ז' ימים והתקיעה בשופר שתקע שאול היתה לאחד משני דברים או לעורר אות' שיזהרו וישמרו עצמם מפלשתים שכבר הופר בריתם אה מות הנציב או להזמין אותם לילחם ליום השביעי של ועד שמואל או שיאספו בעיירו' הסמוכות למקום מערכת המלחמה לא נגשים עליו ממש כי זה צר לו לשאול כי נגש העם וכדי שלא לפר' כי נגש העם שכיון שראו דניגש כי צר לו לשאול לכך נחבאו או יהיה כי נגש העם כתרגום וידחק עמא שמהיות העם רב נדחק ב־בוי וזה צר לו לשאול שירחק העם קוד' זמנו ללא לורך עד בוא שבעת ימים ואולי צר לו על כי נגש העם ועל כי נחבאו אנה ואנה במערות ובחוחים וכו' להקל מעליו לכך הוסיף לו' ויתחבאו העם שלא נחבאו העם הניגש אלא חלק אחד מעם ישראל הבהדנים ורכי הלבב שלא מלאם לבם ליגגע וחלק ברחו ועברו הירדן והענין מוכרח מעצמו כן כי יגיד עליו רעו כי מדקדק' ועברים עברו אותם בודאי עברו מפני הפחד כמו כן הנחבאים מפני הפחד הוא ולשיטת מהרי"א שפי' נגש העם על עם רב של פלשתים ככ"זל מובן אומרו שנית העם גם ויתחבאו להודיע שהוא עם ישראל זולת העם הנזכר בכי נגש העם שהוא על פלשתים לדעתי ז"ל :

ועברים עברו את הירדן עיין רש"י ז"ל וכן הרלב"ג ז"ל ועיין הר"דק ז"ל ומהרי"א ז"ל כתב דברי הר"דק ז"ל ופירשם זה לשונו שזכר שעברו הבורחים הירדן ארץ גד וגלעד הרחוקים ומה שאמר וכל העם חרדו אחריו פירו' היו חרדים ומהלוכני' עליו שהבאיש ריחם עם הפלשתים לעורר שנאה ומלחמה והזכיר וכו' להודיע שעם היות ישראל מהפחדים ומהם נחבאים ומהם בורחים והנשארים נער יכתבו ובזה יגדל הנס כי הושיע הב"ה מיד חזק מהם ·
ולע"דן כנ"ל ששם עברי' מורה על העם החלש אשר עברו הנה' רועי צאן ועתה בפ' היה את' בהלגה ועברי' עברו ר"ל באות' הבורחי' ועוברי הירדן לדק בהם מאד שם עברי' על שם שעברו הירדן אשר מקד' נקראו עברי' על שישבו בעבר הנהר עתה לדק בהם בבחינה אחרת כנז' ובמ"ש ארץ גד וגלעד ולא אמר ארץ ראובן אולי הם גד וגלעד הקרובים שם ועברו הירדן אל גד וגלעד הקרובים גם דברי הר"דק זכרו לברכה סובלים שני פירושים האח' הם הקרובים על גד וגלעד כלפריסית וכן מוכיח הטעם או על ראובן כמו שפירש מהרי"א זכרו לברכה והזכיר הכתוב שעם היות העם נחבאים ומהם בורחים לעבר הנהר עם כל זה לב שאול כלב האריה בוטח בה' וזהו שאמר ושאול עודנו בגלגל רוצה לומר שלא קם ולא זע מפלשתים וכל העם חרדו אחריו שמלבד בטחונו גם העם יחרדו אחריו חרדים שלא יהיה יחיד ויבאו עליו פלשתים ה"ו :

ויוחל שבעת ימים וכו' עיין רש"י ז"ל והרד"ק ז"ל והרלב"ג ז"ל ומהרי"א ז"ל והוסיף הרד"ק ז"ל ע"ש ומהרי"א ז"ל שסיבת החטא כתבו המפרשים על שלא המתין שבעת ימים שלמים ושאול בבוקר כשלא בא שמואל העלה עולות ומיד בא שמואל ולכן אמר נסכלת כי לא שמרת את מצות ה' אלהיך וכו' ולא היה החטא בהקריבו קרבן והוא זר כי הבמות מותרות אז וזר מקריב בבמת יחיד ואכי הוסיף על דבריהם שבעת שמשחו שאול אמר לו ג' דברים האחד הנני יורד אליך להעלות עולות שעם היות ההקרבה כשרה בזר בבמת יחיד רצה השם יתברך שתהיה העולה ההיא ע"י שמואל והדבור השני אמר שבעת ימים הוחיל עד בואי אליך ר"ל ששם בגלגל יקום ויוכל שבעת ימי' ולא הגבול בלבד אבל עד בואי אליך ואפי' יהיה יותר משבעת ימים עכ"פ תוחיל עד בואי אליך כ"ש אם היה גבול שבעת ימים תוחיל לשבעת ימי מילואיו של שמואל לא שיקוה אותו שבעת ימים כמו שזכרתי שם ויהיה שבעת ימים דבק למעל' המנו לזבוח זבח שלמים שבעת ימי' ואומרו אחר כך עד בואי ירענין בפני עצמו שיחכה עד בואו ימי' רבים או מעטי' עד בואו ומה שאמר כאן למ עד אשר אמר שמואל לא אמרו על המועד שחכה אותו כי אם על המועד שהגדיל לזבחים הדבור השלישי הוא והודעתי לך את אשר תעשה והוא שיודיעהו איך תהיה תשועת ה' על דרך נס וכמו שאירע אחר כך ע"י יהונתן ונערו ושאול חטא ברהסוכה שרצון האל היה שיהיה המקריב שמואל הנביא ולא שאול ובשבית שלא חכה לשמואל שהיה לו לשים בטחונו בשם יתברך ואחר שאמר לו שיבוא אם יתמהמה יחכה לו כי בוא יבוא ולא יתאחר כ"ש שלא קוה לשבעת ימי' אלא ביום השביעי העלה העולה והשלישי שהסכים מלחמה בלי צווי הנביא ולפי שעבר על דברי נביא חייב מיתה דכתיב והיה האיש אשר לא ישמע אל דברי הנביא אשר ידבר בשמי אנכי אדרוש מעמו כ"ש שהיה זה מיעוט המלכה ולהיות הדבור הראשון שצוהו שמואל בדבר ה' גדל עונו כמו שיבוא בפסו' ויאמר שמואל אל שאול עד כאן תורף דבריו ז"ל : ולע"דן בטעם קצור הכתוב באומרו אשר שמואל ולא כתיב אשר לשמואל יען כי שמואל אמר שבעת ימים הוחל שבעה שלמים והוא לא המתין כי אם עד התחלת השבעה בבוקר לכך לא כתיב ויוחל ה' למועד אשר אמר שמואל אבל כוונת הכתוב לומר למועד אשר ראוי לבוא שמואל דהיינו בבוקר להקריב עולת הבוקר או אפשר שכוונת הכתוב לומר

ויפץ העם מעליו: ויאמר שאול הגשו אלי העלה והשלמים ויעל העלה: ויהי ככלתו להעלות העלה והנה שמואל בא ויצא שאול לקראתו לברכו: ויאמר שמואל מה עשית ויאמר שאול כי ראיתי כי נפץ העם מעלי ואתה לא באת למועד הימים ופלשתים נאספים מכמש: ואמר עתה ירדו פלשתים אלי הגלגל ופני יהוה לא חליתי ואתאפק ואעלה העלה:
ויאמר שמואל אל שאול נסכלת לא שמרת את מצות יהוה אלהיך אשר צוך כי עתה הכין יהוה את ממלכתך אל ישראל עד עולם:
ועתה ממלכתך לא תקום בקש יהוה לו איש כלבבו ויצוהו יהוה לנגיד על עמו כי לא שמרת את אשר צוך יהוה:
טו ויקם שמואל ויעל מן הגלגל גבעת בנימן ויפקד שאול את העם הנמצאים עמו כשש מאות איש:
ושאול

ואיתבדר עמא מעילוהי: ואמר שאול קריבו לותי עלתא וניכסת קודשיא ואסיק עלתא: והוה כשיציותיה לאסקא עלתא והא שמואל אתא ונפק שאול לקדמותיה למשאל בשלמיה: ואמר שמואל מה עבדתא ואמר שאול ארי חזיתי ארי איתבדר עמא מעילוי ואת לא אתיתא לזמן יומין ופלשתאי אתכנשו למכמש: ואמרית כען יחתון פלשתאי לותי לגלגלא וקדם יי לא צליתי ואתחסנית ואסיקית עלתא: ואמר שמואל לשאול טפישתא לא נטרתא ית תפקידתא מימרא דיי אלהך דפקדך ארי כען אתקין יי ית מלכותך על ישראל עד עלמא: וכען מלכותך לא תתקיים אתקין יי קדמוהי גבר עביד רעותיה ופקדיה יי למהוי מלכא על עמיה ארי לא נטרתא ית דפקדך יי: וקם שמואל וסליק מן גלגלא לגבעתא דבנימין ומנא שאול ית עמא דאשתכחו עימיה כשית מאה גברא: ושאול

רשי

הגישו אלי העלה · זר מותר להקריב בבמה: מה עשית · הלא אמרתי לך הנני יורד אליך להעלות העולה אני אעלה אותה ולא אתה: למועד הימים · בתחלת היום: ואתאפק · נתחזקתי על רצוני שהיה לבי אומר להמתין לך על כרחי העמדתי את לבי ואעלה העולה: כי עתה · לפני עשותך זאת הכין ה' את ממלכתך עד עולם שכשפוסקין לו גדול' לאד' פוסקין לו ולדורותיו ועתה ממלכתך לא תקום שכן אמר משה בתורה לבלתי סור מן המצוה ימין ושמאל למען יאריך ימים וגו' הא אם סר לא יאריך ימים ואתה לא על מצות נביא נאמר אלא על מצות התור' הרי כבר נאמר ולשמור את כל דברי התורה הזאת ואחר כך לבלתי רום לבבו ולבלתי סור מן המצוה אפילו מצות נביא: הנמצאים עמו · כי העם נפרדו מעליו ואלו נשתיירו: גיא

רדק

ויפץ העם מעליו · פועל עומד וכן ויפץ העם בכל ארץ מצרים: הגישו אלי העולה · כי שמואל אמר לו שהוא יבא אליו שם לסוף שבעת ימים להעלות עולות לזבוח זבחי שלמים ואמר לו שבעת ימים תוחיל עד בואי אליך וכאשר ראה שאול כי לא בא ביום השביעי בבקר להעלות העולה וכבר הכין העולה והשלמים כמו שאמר לו שמואל אמר שאול שיגישו אליו העולה והשלמים כי הוא יעלה אותם וחטא בזה כי היה לו להוחיל כל היום עד הערב כי הוא בזמנו בא בו ביום כמו שנא' ויהי ככלותו אבל בהקריבו קרבן והוא זר לא חטא בזה כי היתר הבמות היה אז וזר מקריב בבמ' יחיד: לברכו · לתת לו שלום כמו כי תמצא איש לא תברכנו ות"י למשאל בשלמיה: מה עשית · ידע בדרך נבואה כי העלה העולה: לא חליתי · ע"י העולות הית' תפלתם ברוב: ואתאפק · התחזקתי ועברתי על רצוני ועל מצותך כי כל לשון התאפקות לחזק לבו לעבור על רצונו: נסכלת · כי כבר ראית מה שאמרתי לך ולישראל הכל מתקיים ואתה כי לא האמנת שאבא בזמני כפר' בי ובנבואתי ולא שמרת את מצות ה' אלהיך אשר צוך על ידי שאני אמרתי לך ולישראל בשמו ולא תמרו את פי ה' והנה אתה מרית את פיו כי מה שאני אומר פיו ודברו הוא והנני אמרתי לך שתוחל לי להעלות העולות וכאשר לא עשי' כן ופחדת כלדבריך הנה מרית את פי ה' וסלקת בטחונו מלבך כי חשבת שלא תושע אתה וישראל אם תוחיל עוד: אל ישראל · כמו על ישראל וכן וימליכוהו אל הגלעד: בקש ה' לו איש כלבבו · ברוח נבואה אמרו לו זה אבל לא ידע שמואל עדיין מי הוא: ויקם שמואל · ושאול עמו וכאשר היה בגבע בנימן ופקד העם הנמצאים עמו לא היו עמו אלא כשש מאו' איש כי נפץ העם מעליו: ויצא

רלבג

וכאשר הגיע היום השביעי וראו העם כי לא בא שמואל נפוצו מעל שאול מרוב פחדם ויראתם ודמה כי שאול להגיע אליו הנבואה העלה העולה והשלמים כאשר ראה כי לא בא שמואל ולא די שלא הועיל אבל נמנעה גם כן נבואת שמואל להודיע אותו מה יעשה ואיך יתנהג בענין זאת המלחמה לפי שכבר עבר על מצות הש"י במה שצוהו על יד שמואל נביאו שיוחיל שבעת ימים עד בואו אליו אך לא חטא במה שהעלה העולו' והשלמים והוא זר כי אז היה מותר לזר להקריב בבמת יחיד כמו שהתבאר' בסוף זבחים · והנה גינהו שמואל על אשר לא שמר מצות השם אשר צוהו על יד נביאו שמואל ואמר לו שזה העון יהיה סבה שלא תקום מלכותו וינתן המלוכה לאיש אחר וזה האיש שנתנה לו המלוכה הוא דוד לפי מה שהתבאר אחר זה ויוכל שיפול ספק ויאמר איך יתכן שיאמר שמואל לשאול כי עתה הכין ה' את ממלכתך על ישראל עד עולם וכבר התבאר מברכו' יעקב לבניו כי המלוכה תהיה לשבט יהודה ואם היתה המלוכה לשאול עד עולם לא יתכן שיתקיים הייעוד הזה שייעד יעק' · והנה התר זה הספק איננו ממה שיקשה לפי מה שנאמר וזה כי אמרו עד עולם יתכן שיובן עד זמן רחב כמו אמר חנה וישב שם עד עולם שהרצון בו כמו חמשים שנה וכן מה שאמר בתורה ועבדו לעולם הרצון בו עולמו של יובל כמו שבארנו ולפי זה הענין היה הרצון בזה המאמר כי הש"י הכין ממלכת שאול באופן שתתקיים זמן רחב לולי זה המרי שמנע ממנו הטוב ולא נתקיים המלכות לו כי אם זמן מועט: ויקם שמואל וגו' ולא כזר פקד שאול עמו לפי שהוא מבואר כי לא בא שאול בגלגל כי אם בעבור שמואל שייעד לו שיבא אליו שם להודיע לו מה יעשה · והנה

כלי יקר

לאמר רוע מזל שאול שיוחיל ז' ימים עם היות פלשתים נאספים עליו בעת וסיחת דבריו הנעימים למועד אשר בא שמואל וז"ש למועד אשר שמואל שהרי בעוד שהקריב העולה קודם השלמים בא שמואל ולמועד אשר בא שמואל עבר את פי ה' והקריב העולה וכיון שרלה שלא בא שמואל בבקר [illegible]

לתעלה שטעה שהקרבת עולה אחד מותרת לו ולו יחשב ששמר מצות ה' שהכיח לשמואל עולה א' להקריב לעומת זה אמר נסכלת במה שעשית ואתה חושב ששמרת דרכי ה' דע כי לא שמרת דרכי ה' כי המצות שלוך הוא שתוחי' עד בואי שלא תעשה דבר קטן או גדו' ולא תקריב [illegible]

מנחה קטנה

[illegible]

מנחה קטנה

וחרש לא ימצא וגו' · אפשר שפלשתי' עשו זה ללעג וללבזות ישראל כאמרם מה לכם בחרב וחנית שזה הוא מברכתכו ועל חרבך תחיה משא"כ אתם כי אם הקול קול יעקב ואיה אלהיכם יבא ויושיעכם בקראכם אליו : וליונתן

רדק

ויצא המשחית · בני החיל הגבורים אוחזי חרבו' ורמחי' בידם כי הם המשחיתים : אל ארץ שועל · ת"י לארע' דרומ' כמו שתרגם בארץ שועלי' ג"כ בארעא דרומא : על גיא הצבעים · כתרגום לחילת אפעיא וכן בדברי רז"ל רבי מאיר אומר אף הצבוע ואמרו צבוע זה אפה ופי' אפה אפעה כי כן מנהגם להסתיר אותיות הגרון ונקר' האפעה צבוע לפי שעשוי בגווני' ובמיני הצבעי' : וחרש לא ימצא · יש לתמוה איך לא היו חרשי ברזל בישראל רבים ויש לפרש לפי שפלשתי' משלו בישר' שנים רבות כי אף בימי שמשון מושיע ישראל אמרו הלא ידעת כי מושלים בנו פלשתים ואף על פי שבימי שמואל נכנעו פלשתים ושבו הערים אשר לקחו פלשתים מישראל לישראל אע"פכ מעת אשר זקן שמואל תחת ממשלתם היו והיו להם נציבים בארץ ישראל אף בימי שמואל כמו שכתוב ובעת משלם והיתה ידם תקיפה עליהם הורידו פלשתים כל חרשי ברזל מן העברים לארץ פלשתים ולא השאירו בארץ ישרא' חרש ברזל אף לתקן כלי אומנות וכלי חרישה כי אמרו פלשתים פן יעשו העברים חרב או חנית וימרדו בנו והיה מנהג כל ישרא' בימים ההם לרדת ארץ פלשתי' לתקן כלי אומנות וכלי חרישה ואפשר כי היו בארץ ישראל חרבות ורמחי' וחניתות מאותם אשר נעשו קודם הזמן ההוא אבל מעטים היו ובמלחמה הזא' לא נמצא חרב וחנית ביד השש מאות אשר נשארו עם שאול וביד אלף אשר עם יונתן כמו שאמר אשר את שאול ואת יהונתן ובלתי הכלי זיין לא יתכן להם אבל היו בידם קשתות ומקלי יד וקלעים ורוב הגבורים ואנשי חיל באותו הזמן בחצים ובאבנים היתה מלחמתם כמו שנאמר בספור גבורי דוד מימינים ומשמאילי' באבנים ובקשת ונאמ' במלחמת מואב ויסובו הקלעים ויכוה ונאמר בדוד וקלעו בידו ואף על פי כן חסרון גדול היה אצלם כשלא היו נמצאים אצלם חרבות וחניתות והיה הספור הנה כי לא נמצא חרב וחנית ביד כל העם כי אם ביד שאול ויהונתן להודיע כי לא בחרב וחנית יושיע ה' ולה' לבדו התשועה כי ישראל היו בלא חרב וחנית ולא היו אלא אלף ושש מאות איש ופלשתים היו שלשים אלף רכב. וששת אלפים פרשים ועם כחול הים והית' תשועה גדולה ביום ההוא עד כי נסו פלשתים מפני ישראל והכום ישראל מכה גדולה : כי אמר · כן כתיב וקרי אמרו והכתוב על דרך כלל והקרי על דרך פרט: וירדו כל ישראל הפלשתים · פי' ארץ פלשתים וכת"י לארע פלשתאי : ללטוש · לחדד : מחרשתו · והוא כלי ברזל שחורשין בו וי"ת פרשיה וכן תרגם במלמד הבקר בפרשא דתורא: אתו · הוא הכלי שחופרין בו וי"ת סיכת פדניה ר"ל יתד הזורי' והוא יתד ברזל אולי היה להם יתד שמכניסין בעול לחבר שני השוורים יחד לפיכך תרגם פדניה כי פדנא דתורי הנזכר בתלמוד פירושו צמד בקר וכן תרגם צמד בקר פדן דתורי וגם אותו הכלי צריך לחדדו בראשו האחד ושמעתי כי בלשון ישמעאל קורין למחרישה סכה: קרדומו · הוא הכלי שחוטבין בו העצים ות"י כולבי' ובבראשית רבה ונבלה שם שפתם משפתם אעשה נבלה הוא אמר חד לחבריה אייתי לי כולב חד ומייתי ליה מגרופי הוה מחי ליה ופצע מוחיה וי"ת כולב לבת כי כן נקר' בלשון ערבי כ"ו ולאב ויש שקוראים התרגום כולבי בכ"ף גם האחרונה וכן נמצא במקצת הנסחאות : מחרשתו · כלי אומנות מן חרש עצים חרש אבן וי"ת עוספיה וכן תרגם למהרשות לעוספיא ובמשנת מסכת כלים קרדום שנטל עשפו טמא מפני בית בקועו נטל בית בקועו טמא מפני עוספו נשבר מקופו טהור נראה מדעת המתרג' כי גם מחרשתו הוא כלי המחרישה שחורשים בו שעושין הגדורים בארץ והוא החרישה ותרגם עוספיה לפי שהוא דומה לצד האחד של הקרדום כי לקרדום שני פיות האחד חד והאחד רחב והרחב בוקעים בו עצים ברוב והוא הנקרא במשנ' בית בקועו והצד האחד שלו בו בוקעים גם כן לפעמים והוא הנקרא במשנה עוספו והוא דומה למחרישה בחדודו לפיכך אמרו במשנת מסכת ביצה אין מבקעין לא בקרדו' ולא במגל ואמרו בגמרא לא בקרדו' לא שנו אלא בנקבת שלו והוא הצד הרחב' שבוקעין בו ברוב לפיכך אין מבקעים בו בי"ט שנראה כמלאכת חול אבל בזכרות שלו מותר והוא הצד החד שלו לפי שאין דרך לבקוע בו ברוב ופירוש מקופו הנזכר במשנה הוא נקב הקרדום שנכנסת בו יד הקרדום ופי' כמו נקב המחט שנקרא קופא :

מקרא ותרגום

טז וְשָׁאוּל וְיוֹנָתָן בְּנוֹ וְהָעָם הַנִּמְצָא עִמָּם יֹשְׁבִים בְּגֶבַע בִּנְיָמִן וּפְלִשְׁתִּים חָנוּ בְמִכְמָשׂ׃
יז וַיֵּצֵא הַמַּשְׁחִית מִמַּחֲנֵה פְלִשְׁתִּים שְׁלֹשָׁה רָאשִׁים הָרֹאשׁ אֶחָד יִפְנֶה אֶל־דֶּרֶךְ עָפְרָה אֶל־אֶרֶץ שׁוּעָל׃
יח וְהָרֹאשׁ אֶחָד יִפְנֶה דֶּרֶךְ בֵּית חֹרוֹן וְהָרֹאשׁ אֶחָד יִפְנֶה דֶּרֶךְ הַגְּבוּל הַנִּשְׁקָף עַל־גֵּי הַצְּבֹעִים הַמִּדְבָּרָה׃
יט וְחָרָשׁ לֹא יִמָּצֵא בְּכֹל אֶרֶץ יִשְׂרָאֵל כִּי־אָמַר פְּלִשְׁתִּים פֶּן יַעֲשׂוּ הָעִבְרִים חֶרֶב אוֹ חֲנִית׃
כ וַיֵּרְדוּ כָל־יִשְׂרָאֵל הַפְּלִשְׁתִּים לִלְטוֹשׁ אִישׁ אֶת־מַחֲרַשְׁתּוֹ וְאֶת־אֵתוֹ וְאֶת־קַרְדֻּמּוֹ וְאֵת מַחֲרֵשָׁתוֹ׃
כא וְהָיְתָה הַפְּצִירָה

וְשָׁאוּל וְיוֹנָתָן בְּרֵיהּ וְעַמָּא דְאִשְׁתְּכַח עִמְּהוֹן יָתְבִין בְּגִבְעֲתָא דְבֵית בִּנְיָמִין וּפְלִשְׁתָּאֵי שְׁרוֹ בְּמִכְמָשׁ׃ וּנְפַק מְחַבְּלָא מִמַּשְׁרִיתָא פְלִשְׁתָּאֵי תְּלָתָא מַשִּׁרְיָן מַשִּׁרְיָתָא חֲדָא מִתְפַּנְיָא לְאוֹרַח עָפְרָה לַאֲרַע דָּרוֹמָא׃ וּמַשִּׁרְיָתָא חֲדָא מִתְפַּנְיָא לְאוֹרַח בֵּית חוֹרוֹן וּמַשִּׁרְיָתָא חֲדָא מִתְפַּנְיָא לְאוֹרַח תְּחוּמָא דְּמִסְתְּכֵי לְחֵילַת אַפְעַיָּא לְמַדְבְּרָא׃ וְאוּמַּן עֲבִיד זַיִן לָא מִשְׁתְּכַח בְּכָל תְּחוּם אַרְעָא דְיִשְׂרָאֵל אֲרֵי אֲמָרוּ פְלִשְׁתָּאֵי דִילְמָא יַעְבְּדוּן יְהוּדָאִין סַיְפִין אוֹ רוּמְחִין׃ וּנְחַתוּ כָל יִשְׂרָאֵל לַאֲרַע פְּלִשְׁתָּאֵי לְחַרְפָא גְּבַר יַת פַּרְשֵׁיהּ וְיַת סִיכַּת פַּדְנֵיהּ וְיַת כְּלוּבֵיהּ וְיַת עוּשְׁפֵיהּ׃ וַהֲוַי לְהוֹן

וחרש לא ימצא חד מן ז' פסו' אית בהון ט"ו מלין ז' מהכא ומציעתא כתיב וקרי וסי' וכי ישמע לכם לדבר הזה · וטהרתים מכל עונם · וחמשה ועשרים דיחזקאל · ממתים ידך יי' ממתים · ויחי איוב אחרי זאת · ועשה למבצרי מעוזים · וחרש לא ימצא בכל ארץ ישראל כי אמרו פלשתים :

רשי

גיא הצבועים · שמצויין בו את הצבועי' הוא ששנינו ר' מאיר אומר אף הצבוע ותרגם יונתן אפעיא וכן פירושו רבותינו צבוע זה אפה מין שרץ רע ומזיק : וחרש לא ימצ' · לא היה מצוי בתחלת מלכות שאול כי הפלשתים המושלים בישראל העבירו כל חרשי ברזל מישראל פן יעשו כלי זיין להלחם : וירדו כל ישראל הפלשתים · וכשהיו ישרא' צריכין לחרשי ברזל ללטוש אתים וקרדומות ומחרישות היו זקוקים לירד אל ארץ פלשתים: מחרשתו · שו"ק בלע"ז: אתו · קולט"רא בלע"ז: קרדומו · בסג"ור בלע"ז: מחרשתו · פוסוי"רא בלע"ז: והית הפציר' פים למחרשות · והיתה להם לאותם שהיה להם טורח לרדת אל הפלשתים ללטוש : היתה

רלבג

והנה ספר שכל העם הנמצא' עם שאול ויונתן בנו היו בגבע בנימן לא היו כי אם שש מאות איש כי השאר הלכו להם מרוב הפחד · והנה חנו פלשתים במכמש במקום שהיה שם שאול בתחלה ועשו להם ג' ראשי' להשחית ארץ ישראל כי היו עם רב מאד כמו שקדם · והנה זכר כי בכל ארץ ישר' לא היה נמצא חרש ברזל או יהיה זה כן לפי מה שאחשוב כי למיעוט המצ' הברזל בארץ ישראל כמו שהוא מפי רבים היום לא היו בישראל חרשי ברזל ולזה היו צריכים לרדת אל הפלשתים לתקן להם כלי החרישה ועבודת האדמה ולא הניחו הפלשתי' שישב בישראל חרש פלשתים ליראתם שמא יעשו העברי' חרב או חנית וימרדו בהם כי הפלשתים היו עדיין מושלי' בישראל ממשלה וזה היה סבה שביום המלחמה לא נמצא חרב וחנית לאחד מן הנערי' שהיו את שאול ויהונתן בנו ונמצא החרב והחנית לשאול וליהונתן לבדם · וזה

כלי יקר

שאול בגלגל פקד שאול העם אשר היו עמו והנם מעטים אשר לצומ' זה הלכו להם לגבע בנימין אבל שמואל היה בגבעת בנימן דגבעה לחוד וגבע לחוד מקום גבוה ותלול · ואולי בתחלה עלו יחדיו לגבעת בנימן ושם היו השש מאות איש לבד ולאחר מכאן עלו שאול ויהונתן לגבע ויתאספו אליו שם עם ישראל יותר על השש מאות הנז' וכ"ש · ומהרי"א ז"ל כתב שרצו להתחבר יחדיו שאול ויהונתן בגבע כי איש את רעהו יעזורו עם היות שהיו שם בגבע נחלקים לשני מקומות כמו שאמרנו :

ושאול ויהונתן בנו והעם הנמצא עמם ר"ל נמצא עמם מחדש מהעם שנאסף יותר נוסף על השש מאו' שלא יתכן שלא נמצאו שם כי אם השש מאות איש לבד וזה שלא כדברי הרלב"ג שפי' שהיו כולם שש מאות אשר עם שאול ויהונתן:

ויצא המשחית וכו' והראש אחד וכו' עיין רש"י ז"ל והרד"ק ז"ל ומהרי"א ז"ל כתב שבני החיל מלומדי מלחמה יצאו ממחנה פלשתים להשחית בא"י ונחלקו לג' ראשים כדי שישחית כל א' וא' פאה א' · וארץ שועל הראש הא' ושועל כתרגום ארע דרומה · וידמה שהיתה מלאה שועלים ולכן נקרא על שמם והראש הב' בית חורון כו' והיא פנה אחרת והראש הג' דרך הגבול הנשקף על גיא הצבועים המדברה והביא כדברי הרד"ק הנז"ל : ולע"ד לדקדק הו' ויצא המשחית דהי"לל ויצאו המשחיתים ל' רבים כי לג' ראשים הם מחולקים לג' מקומות ועוד דהי"לל ויצא ממחנה פלשתים המשחית ג' ראשים כו' ונראה שהכונה בפסוק משום אל יפתח אדם פיו לשטן כו' וז"ש ויצא המשחית ממחנה פלשתים לו' שמה' עצמה היתה ההשחתה ולא מיש' ואמר ויצא בל' יחיד כי שם נשאר המחנה וכמו שמוכיח ל' ממחנה פלשתים ומתוכו יצא המשחית א' כי הג' ראשים יצאו יחדיו ואלו אמר ויצאו היה מובן שיצאו מחולקים כל ראש בפני עצמו וכונ' הכתוב להגיד כי כדי לאמץ את לבב הנשארים במחנה פלשתים שיהיה לבם בטוח שיצאו היוצאים ברוב עם יצאו יחדיו ג' ראשים וכן מורה ל' הפ' שאו' הראש א' יפנה בלשון עתיד ר"ל שיצא ע"מ כך שהראש א' יפנה אח"כ אל דרך וכו' והראש א' יפנה דרך בית חורון וכו' אבל לפי שעה כולם יצאו יחדיו ואילו כתב ראש אחד פונה היה מובן שמתוך המחנה של פלשתים יצא הראש פונה אל דרך עפרה ואין הדבר כן אלא שלשתם יצאו יחדיו · ואמר הראש א' ולא אמר ראש א' להודיע שהיה מובחר וידוע הראש א' מיוחד שיפנה דרך עפרה וכן הראש א' יפנה דרך בית חורון וכו' ואלו כתב ראש א' ראש אחד כו' היה מובן שלא נתברר אלא מאיזה הג' ראשים ושילכו לג' מקומות מחלקי' אבל מי ומי ההולך לעפרה ומי ההולך דרך בית חורון היה מסופק :

וחרש לא ימצא כו' עיין רש"י ז"ל והרד"ק וקרוב לזה כתב הרלב"ג ז"ל וכן מהרי"א ז"ל : ולע"ד לדקדק לשון וחרש לא ימצא דהי"לל לא נמצא אבל כונת הכתוב לומר הנוסח עצמו של הגזרה שגזרו פלשתים והוא שאמרו בלשון הזה אנחנו גוזרים שחרש לא ימצא בכל א"י וזהו לשון ימצא :

וירדו כל ישראל הפלשתים כו' עיין רש"י ז"ל והרד"ק ז"ל וכן מהרי"א ז"ל : ולע"ד לדקדק לשון כל ישראל הפלשתים שה"א הפלשתים מיותרת דהי"לל כל ישראל פלשתים או כל ישראל לפלשתים ללטוש וכו' ונראה כי לפי שהזכיר הכתוב שאמר זה היות ישראל הרחוקים מערי פלשתים שהיו לוקחים הפצירה פים במקום כל כבלים האלה הנז' לז"א כל ישראל הפלשתים ר"ל ישראל הקרובים לפלשתים כי לכך יחשבו ישראל כאלו ישראל הם הם הפלשתים ולכך ירדו מא"י ללטוש איש וכו' אמנם לישראל הרחוקים היתה הפצירה פים כמו שיבא' שהיו מסתפקים בפציר' פים לחדד מחרשת ואתים :

והיתה הפצירה פים וכו' עיין רש"י ז"ל וכן הרד"ק ז"ל ותכלית כל ספור זה כתב הרלב"ג ז"ל בא להורות כו' ע"ש ומהרי"א ז"ל כתב תכלית כל הספור הזה של וחרש וכו' לתת סיבה למה לא נמצא חרב וחנית כי אם לשאול וליהונתן בנו כל זה להודיע שעם היות אנשי המלחמה מועטים ובלי חרב וחנית הושיעם הש"י ע"כ · ובמדבר רבה סדר נשא פ' י' עלה קנ"ז ויאמר שאול פוצו בעם ואמרתם להם הגישו אלי וכו' מהו ושחטתם בזה רבנין אמרי שכין הראה להם כמה היה צריך להיות שעור הרכו מכין בזה ב' הרין ז' שבעה ה' חמשה הרי הרישר אצבעות אמר להם כסדר הזה תהיו שוחטין ואוכלים והיכן פרעה לו הב"ה ביום מלחמה של' והיה ביום מלחמה וכו' ולא נמצא חרב וחנית ביד כל העם אשר את שאול ואת יהונתן ותמצא לשאול וליונתן בנו מי המציאה לו ר' הונא בשם ר' יצחק המלאך המציאה לו ורבנין אמרי הקב"ה המציאה לו חרב מיד מדה כנגד מדה עד כאן : ולע"ד לדקדק במאמר דהיכי קאמר דבזכות ושחטתם בזה נמצא לו החרב ומעשה זה היה אחר כלתו המלחמה והם בן היכי קאמר שפרעה לו שם · וכבין הגב הורחין מחלוקת רבנין ורב הונא במאי קא מפלגי דחד אמר המלאך וחד אמר הקב"ה המציאה לו כו' ועוד הומרו היכן פרעה לו הקב"ה דמייתי והיה ביום מלחמת ולא נמצא חרב וחנית ביד כל העם אשר את שאול ואת יהונתן ותמצא לשאול וליונתן בנו שצריכות לסוף יש כאן ולא ה"ל לאהויי אלא סופיה דקרא ותמצא לשאול וליונתן ולא תחלת הפסוק ולא נמצא ובדקדק גם כן המציאה לו המציאה בלשון יחיד היא לו בלשון יחיד והפסוק אומר בהפך מהמרם כי בנוסח שהביא הרד"ק ז"ל במו שהזכיר גרים המציאה להם · ונראה דקשיא ליה הומרו ותמצא שהיא מיותרת די שיאמר ולא נמצא חרב וחנית ביד כל העם אשר את שאול ואת יהונתן כי אם ביד שאול ויהונתן ותמצא למה לי לעומת זה אמר כי המציאה של ושחטתם בזה דהיינו מה שנזדרז שאול להוליך עמו סכין שחיטה כדי שלא יאכלו העם על הדם וידוע שהעושה מצוה אחת קונה לו פרקליט אחד וזהו שאמר והיכן פרעה לו הקב"ה רוצה לומר הזריזות הזה שנזדרז להוליך עמו סכין שחיטה היכן פרעה ר"ל מדה כנגד מדה ולא לשאול דוקא לזה משיב והיה ביום ההוא מלחמה פי' דקדקו גם כן לשון והיה שנ' והיה ביום מלחמת דלא כתיב ויהי ביום מלחמת דכיון שכונת הכתוב ל' מר מה שהיה לשעבר מזריזות שאול בזריזות מצות שחיטה להביא סכין עמו היה שעמדה לו ביום מלחמת שפרעה לו לשאול ולגב שאול ליה כתן בזכות היו לו זה כיון בהביאו תחלת הפסוק לומר שבזכות שאול ותמצא לשאול וליהונתן בנו ר"ל בעבור היות בנו ולפי שלא זכה אחד מהעם לשחוט בזה ולהביא עמו סכין שחיטה לכך במשך שלא נמצא עמהם חרב לא בדרך טבע ולא בדרך נס ותמצא לשאול בדרך נס · ולפי זה המאמר סובר שלא נמצאת כי אם לשאול וזה מורה לשון פרע' לו כמו שדקדקו מלשון פרע' לו שהו' לשאול דוקא וכו' מור' לשון המאמ' שאמרו מי המציאה לו בלשון המציאה המציא' בלשון יחיד מורה שלא נמצאת כי אם חרב אחת לשאול בעצ' ויהונתן בנו במקרה שגם הוא ישתמש בה

הפצירה

בה

יד

הַפְּצִירָה פִים לַמַּחֲרֵשֹׁת וְלָאֵתִים וְלִשְׁלֹשׁ קִלְּשׁוֹן וּלְהַקַּרְדֻּמִּים וּלְהַצִּיב הַדָּרְבָן: וְהָיָה בְּיוֹם מִלְחֶמֶת וְלֹא נִמְצָא חֶרֶב וַחֲנִית בְּיַד כָּל־הָעָם אֲשֶׁר אֶת־שָׁאוּל וְאֶת־יוֹנָתָן וַתִּמָּצֵא לְשָׁאוּל וּלְיוֹנָתָן בְּנוֹ: וַיֵּצֵא מַצַּב פְּלִשְׁתִּים אֶל־מַעֲבַר מִכְמָשׂ:

א וַיְהִי הַיּוֹם וַיֹּאמֶר יוֹנָתָן בֶּן־שָׁאוּל אֶל־הַנַּעַר נֹשֵׂא כֵלָיו לְכָה וְנַעְבְּרָה אֶל־מַצַּב פְּלִשְׁתִּים אֲשֶׁר מֵעֵבֶר הַלָּז וּלְאָבִיו לֹא הִגִּיד: וְשָׁאוּל יוֹשֵׁב בִּקְצֵה הַגִּבְעָה תַּחַת הָרִמּוֹן אֲשֶׁר בְּמִגְרוֹן וְהָעָם אֲשֶׁר עִמּוֹ כְּשֵׁשׁ מֵאוֹת אִישׁ: וַאֲחִיָּה בֶן־אֲחִטוּב אֲחִי אִי־כָבוֹד בֶּן־פִּינְחָס בֶּן־עֵלִי כֹּהֵן יְהוָה בְּשִׁלוֹ נֹשֵׂא אֵפוֹד וְהָעָם

לְהוֹן שׁוֹפִינָא לַחֲרָפָא בֵּיהּ פִּגְמַת כָּל מָאן דְּבַרְזֶל לְעוּשְׁפַיָא וּלְסִכַּת פַּדָּנַיָא וּלְמִיצְלַת קַצְרַיָא דִּי לַהּ תְּלַת שְׁנַיִן וּלְכוּלְבַּיָא וּלְאַנְצָבָא זָקְתָא: וַהֲוָה בְּיוֹמָא דִּקְרָבָא וְלָא אִשְׁתְּכַח חַרְבָּא וּמוּרְנִיתָא בְּיַד כָּל עַמָּא דְּעִם שָׁאוּל וְעִם יוֹנָתָן וּמִשְׁכַּחָא לְשָׁאוּל וּלְיוֹנָתָן בְּרֵיהּ: וּנְפַק אִיסְטַרְטִיג פְּלִשְׁתָּאֵי לִמְגִיזַת מִכְמָשׁ: וַהֲוָה יוֹמָא וַאֲמַר יוֹנָתָן בַּר שָׁאוּל לְעוּלֵימָא נָטֵיל זֵינֵיהּ אִיתָא וְנִעִיבַּר לְאִיסְטַרְטִיג פְּלִשְׁתָּאֵי דְּמֵעִיבְרָא דֵּיכִי וְלַאֲבוּהִי לָא חַוִּי: וְשָׁאוּל יָתִיב בְּסִיפֵי גִבְעֲתָא בְּשִׁיפּוּלֵי רִמּוֹן דִּי בְּמִגְרוֹן וְעַמָּא דְּעִימֵּיהּ כְּשִׁית מְאָה גַּבְרָא: וַאֲחִיָּה בַּר אֲחִיטוּב אֲחוּהִי דְּאִיכָבוֹד בַּר פִּינְחָס בַּר עֵלִי כָּהֵין מְשַׁמֵּשׁ קֳדָם יְיָ בְּשִׁילוֹ לָבֵישׁ אֵיפוֹדָא וְעַמָּא

ולאביו ג' בקריאה וסימ' ולאביו שלח כזאת עשרה חמרים נשאים · כי אם לשארו הקרוב אליו · ולאביו לא הגיד :

רשי

והיתה הפצירה פים · לית"א בלע"ז שים לא הפצר פיות כלומר פיות וחידודי' הרבה היתה להם לחדד המחרשות והאתים: ולשלש קלשון · מזלג עשוי כמין עתר שקורין פור"קא ולו שלש שינים: ולהציב הדרבן · לחדדו בראשו לנועצו ולהציבו בתוך המרדע: ותמצא לשאול · על ידי נס: מצב פלשתים · דרך אנשי צבא לעשות מהם מצב ומשחית הם הפוסטי' ורצים אחר השלל אל העי' שקורין גנב"יל בלע"ז: מצב · הם נציבי' לשמור שלא יצאו מן העיר משחיתים בהם: אל מעבר מכמש · הפלשתים היו חונים במכמש ומכמש בהר וישראל בעיר ששמה גבע וגבע היתה בראש ההר ושני הרים היו זה כנגד זה והגיא ביניהם כמו שאמור בענין ומצב פלשתים נגש אל עבר מכמש שלכד גבע אל הגיא אשר ביניהם: מעבר הלז · כל הלז והלזה שבמקרא אינו לשון הזה אלא לשון דבר שכנגדו והוא מראהו באצבע ובלע"ז אינו לשון ליש"ט בלע"ז אלא ני"ל בלע"ז: מעבר הלז · גיא שני ההרים: בקצה הגבעה · בסוף הגבעה: נושא אפוד · אורים ותומים: ובין

רדק

הפצירה פים · שתי מילות ופי' פצירה רבה מלשון ויפצר בו שהוא רבוי דברים ותחנונים ופירוש פים פיות ר"ל רבת פיות כלומר שיש לה חדודים הרבה והוא הנקרא בלשון התרגום שופינא ובלע"ז לי"מא ומחדדין בה כל כלי ברזל ואומר כי בפציר הפים היו מחדדים כליהם מי שלא היו לו פנאי לרדת בארץ פלשתים ללטוש הכלי': ולשלש קלשון · הוא כלי ברזל יש לו שיני' ומסלקין בו הזבל והתבן ושם הכלי קלשון ובאמרו לשלש קלשון כאלו אמר קלשון שלש השיני' וקורי' לו בלע"ז פור"קא וי"ת מגל' קגריא די לה תלת שנין וקגרא הוא תרגום כובס ור"ל כי אותו הכלי הוא שיש לו שינים ומותחין בו הכובסין הבגדים אחר כביסתן: ולהקרדמים · נכתבה בו ה"א הידיעה עם למ"ד השמוש כמשפטו שלא כמנהג כי אם מעטים נמצאים כדוהו כמו להגדוד הבא אליו להעם הזה והדומים להם: ולהציב הדרבן · כלו קמץ לבן נפתלי ולבן אשר הבי"ת בפתח והד"לת לשניהם מעמדת בגעיא ופי' הדרבן הוא מחט המלמד כי העץ נקר' מלמד והמחט התחוב בתוכו שדוקר בו הבקר נקרא דרבן כמו שאמרו במסכת מלמד שבלע את הדרבן ופי' להציב לסדרו בראשו ולהעמידו בתו' המלמד וי"ת ולאנצבא זקת : והיה ביום מלחמת · מוכרת כמו משמרת כי יבא זה המשקל סמוך ומוכרת ופי' והיה בן היה בכל יום שהיו עורכים מלחמה אלה עם אלה לא נמצא חרב וחנית ביד כל העם אלא ביד שאול וליהונתן ועל הדרך הזה ת"י והוה ביומ' דקרב לא משתכח חרבא · ובדרש מהו ותמצא לשאול ויהונתן אף ביד' לא היה אלא שהמלאך המציאה להם :

ויצא מצב פלשתים: פי' שרי החיל.וכ"תי הסטרטיג וכן תרגם נציב נציבים ופירוש שרים ובבראשית רבה ויבדל אלהים בין האור ובין החושך רבי יוחנן ור"ל משל למלך שהיו לו שני אספרטיגן אחד שליט ביום ואחד בלילה ויצא זה המצב כי כלם חנו במכמש ונפרד זה המצב ממחנה פלשתים ובא לו אל מעבר אחר ממכמש להתקרב אל הגבעה אשר היו שם שאול ויהונתן: כשש מאות איש · הלא אמר זה ויפקוד שאול את הנמצאים עמו כשש מאות איש אם כן למה חזר ואמר עוד אלא להודיע כי לא נוספו בהם עוד ואע"פי שהיה להם להלחם עם הפלשתים אשר חנו שם כנגדם להלחם הוסיפם האל: אחי אי כבוד · לפי שנזכר אי כבוד ולא נזכר אחיטוב לפיכך אמר אחי אי כבוד או בעבור שנקרא שמו כן על גלות הארון והיה אביו או עם הארון במחנה ונכשלו ישראל בעון הכהנים ובעונם אבל במלחמה הזאת שהיה אחיה נושא אפוד והיה טוב לפני ה' היה הדבר בהפך והיתה תשועה גדולה בישראל: כהן ה' בשילה · על עלי אמר שהיה כהן ה' בשילה ואחיה זה היה שם במחנה עם ארון האלהים נושא אפוד והוא כלל החושן והאורים והתומים כי בהם שאלו הגישה ארון האלהים נקרבה הלום אל האלהים ולפיכך היה ספור זה הנה להודיע כי עדיין לא החלה קללת עלי שהרי מבני בניו היה נושא אפוד כי לא חלה הקללה ההיא עד שהוקם לדוק כהן גדול כמו שפירשתי: והעם

רלבג

זה הספור כלו בא להורות כי לא בחרב ובחנית יהושיע ה' הלא תראה כי יהונתן לבדו עם נושא כליו היו כנגד החיל הרב הזה ונתן השם תשועה גדולה בידו: כהן ה' בשילה · שב אל עלי לא אל אחיה כי כבר היה חרב משכן שילה ואולם אמרו נושא אפוד בד שב אל אחי' והרצון בזה לפי מקומו כי הוא היה כהן גדול: והעם

מנחה קטנה

וליונתן בנו ירצה שגם ביותו בן שאול וכאשר שכיתן לו חרב בנס · כי זכות שאול גרמה לו וזה ע"י שלמד פעם הלכות שחיטה כמ"ש חז"ל: ויהי היום ויאמר וגו' יספר איך מסר נפשו לעשות זה והוא פלאי והיה על כי ראה כי בזה היכבד את כל הנרה הזאת על ישראל בכבותו את נציב פלשתים ע"כ שם נפשו כנגד ויבטח בשם ה' ויהי עמו וישע ביום ההוא את ישראל על ידו: ולאביו לא הגיד שלא נתייעץ עמו וש"ת הרי ידע כי יאמין אביו כפי טבע הענין אך יונתן שם מבטחו בה' ועשהו שלא בדרך טבע ובזה לא ידע אביו להגיד אם ה' יעשה לו נס אם אין לו"ח ואחיה בן אחיטוב וגו' והיה יכול לשאול במו"ת ולהגיד לו הישועה ה' דרכו אם לא ואין לומר שבטח יונתן שאם יבטל יהיו העם לו ליעזור וילכו לעזרו כי העם לא ידעו כי הלך יונתן · וגם אין לומר שהיה יונתן במקום נסתר מחרב האויב שהיה יותר קרוב יכרע הוא נכנס מהם בו שהרי בין המעברות כו' מקום סלעי' שקשה לעלות עליהם כי אם על ידיו ועל רגליו לתלקותה ומה גם הפלשתים למעלה והוא למטה שבקל יכולין להמית אותו ועל כל זה שם יונתן נפשו בכפו לעלות עליהם :

פי' רבי' ישעיה

והיתה הפצירה פים · הוא לי"מא בלע"ז · ונעשו' שהיא עשוי' פיות הרבה נקרא פציר'פים · הפצר פיות כמו רוב פיות או מפני שדוחקין אותה על כלי ברזל ושוחקין אותה קורא אותה פצירה לשון ויפצר בה מאד · ופים על שם פיות הרבה שבה שאותה היו מתקנין כל כליהם : ולשלש קלשון היא רחת ברזל שיש לה שלש שיני' : והקרדומי' · הה"א יתירה כלומר מי שלא היה רוצה לטרוח לירד אל הפלשתים לתקן כליהם היו מתקני' אותם בסורת על ידי הצורפים :

כלי יקר

בה וכו' וזהו שאמר וליהונתן בנו בזכות אביו ועמו ישתמש בה · או שנאמר שנמצאו שתים אחת לשאול ואחת ליהונתן כאמר שהעיקר בזה שאול ולו המציאה המלאך בעצם וראשונה ואגב שאול נהנה אחרת ליהונתן ומה שאמר רב הונא המלאך המציאה לו סובר שהפרקליט הנעשה מהמצוה שעושה מצוה אחת כזו להכין סכין לשלא יאכלו ישראל על הדם קנה לו פרקליט והוא המלאך המציאה לו · ואומרו המלאך בה"א הידיעה ולא קאמר מלאך המציאה לו מורה אחד משני ענינים או המלאך הידוע הנעשה מאותה המצוה או המלאך הגואל שהוא חרב נוקמת ולכך המציא לו חרב· ורבנין אמרי שהקב"ה המציאה דכיון שעדיין לא שחטו בה לא נעשה המלאך פרקליט ממנה כיון שלא יצא הענין מן הכח לפועל אבל מי המציאה לו הקב"ה המציאה לו ולא המלאך הגואל ורבנין חולקים וסוברים שהקב"ה המציאה לו הוא דהפארת ישראל ומה שאמר חרב מדה כנגד מדה הוא שהקשה לו קושיא והיא בשלמא לר' הונא דקאמר המלאך המציאה לו ניחא שהמציא לו חרב משום שהמלאך נעשה ממצוה חרב שעשה לשחיטה או המלאך הגואל המציאה והיא חרב אמנם לרבנין דאמרי הקב"ה המציאה לו משום שהמצוה לא יצאת עדין מן הכח לפועל אלא שהקב"ה מצרף למעש' מחשבה טובה למה הזמין לו חרב ימציא לו חנית מאי שנא חרב לזה אמר דלפי' כי שלא יצאת המצוה מן הכח לפועל סוף סוף גלוי לפניו שתצא וגם התחלת ההולכה שהוליך עמו סכין השחיטה מספיק לזה וזהו שאמר חרב מדה כנגד מדה ולכך לא היה חנית נמצא אלא חרב · ואומר ב' תרין נראה לי טעות כי הבי"ת שמושי' ואינה בכלל החשבון בעל כורחין דא"כ יהיו י"ד אצבעות והמאמר אומר תריסר :

והיה ביום מלחמת כו' עיין רש"י ז"ל והר"דק ז"ל · ולע"דן לדקדק אומרו והיה שלא אמר ויהי ואומר מלחמת שהו' סמוך והכונה לומר שלא היה זה פרטי במלחמה זו כי אם ביום מלחמת ביום דייקא לומר שבכל יום שהיתה מלחמה לישראל עם הזולת לא נמצא חרב וחנית כמו שדקדק הר"דק ז"ל מלשון והיה שהיה כן תמיד ומלשון המדרש שזכרתי דקאמר המציאה לו ולא קאמר המציא להם או המציאם להם אומר אכי שלא המציא ה' להם כי אם חרב אחת לשניהם וזהו שאמר המציאה בלשון יחיד וזהו פא' הפסוק ותמצא דהיינו חרב אחת לשאול וליהונתן בנו שהאב והבן ישתמשו באחת וזהו שא' בנו וכן מור' למ"ד לשאול וליונתן שהל"מד תור' היותה משמש' לשניהם לשאול וליונתן בנו או תהיה הכוונה באומרו בנו כרב הונא שאמר שנמצאו שתים אחת לשאול ואחת ליונתן כתב לשון ותמצא בלשון יחיד וכן המאמר א' המציאה בלשון יחיד על אותה של שאול שהיא היה המציא' בעצם וראשונה ואותה של יונתן היותו בנו של שאול חלקו לו כבוד לתת לו גם כן חרב כאביו וכבר הארכתי בזה בביאור המדרש הבא לעיל בסמוך עיין עליו כי בו דקדקתי לשון והיה שהכונה שמה שהי' לשעבר מזריזות שאול להביא סכין של שחיטה כדי שלא יאכלו ישראל על הדם הוא הגורם לו שביום מלחמת נמצאת לו לשאול והוא דקדוק נכון בפסוק באומר והיה גם כי נאמר שלא כיון המאמר אליו הענין נכון בפסוק ולפשר באו' והיה ביום מלחמ' לשון שהיה לשון שמחה גדולה שניצולו ישראל עם היותם מתי מעט ובידם אין חרב ואין חנית נושעו בעזרת ה' בגבורים :

ויצא מצב פלשתים כו' עיין רש"י ז"ל והר"דק ז"ל וכן מהרי"א ז"ל :

ויהי היום ויאמר יהונתן כו' רש"י ז"ל ומהרי"א ז"ל כתב שאמר שהמצב עבר אל מעבר מכמש להתקרב אל הגבעה הנה בהיותו שם היה יום שהעיר ה' את רוח יונתן ואמר אל הנער נושא כליו לכה ונעברה אל מצב פלשתים רוצה לו' נתקרב אליהם שמה ע"כ :

ולע"דן לדקדק אומרו ויהי היום מאי קאמר ומאי קא משמע לן דהם להודיע שלא הלך בלילה בהחבא אלא ויהי היום לעין כל הי"לל ויהי ביום · ועוד בן שאול מאי קא משמע לן ידוע הוא ונראה שכל כוונת כתוב זה לתת התכללות ליהונתן למה לא הגיד לאביו כיראתו בכל כיוצא בדבר כזה דאיכא סבתא חמירא מאיסורא לזה הקדים ואמר כי היתה השעה דחוקה שהגיע היום ההוא שנגזר שבו יפלו פלשתים ביד ישראל זהו שאמר ויהי היום ולכך נתעורר יהונתן ויאמר וכו' ובן שאול הוא ונכנע אליו וכן יכבד אב ליטול רשות ממנו אלא שהיות היום ההוא המוכן ליום תשועת ישראל גרם ליהונתן שלאביו לא הגיד יען ששאול עומד ויושב בקצה הגבעה וכו' ולכך לא הלך לקצה הגבעה ליטול רשות כי הזמן דחוק כי ממהר האלהי' להושיע את ישר' נמצא ולאביו לא הגיד מקושר למעלה ולמטה לפסוק ושאול יושב וכו' ואולי אמר בן שאול כי מגינו לו בזה היותו בן שאול דומה אליו במידת הענוה מה שאול השוה עצמו לנערו דכתיב ודה"ג לכו כב"ל אף יהונתן כן אמר ונעברה אל מצב פלשתים לא כתב ואעברה אלא ונעברה השוה עצמו לנערו ·

ושאול יושב בקצה הגבעה כו' עיין רש"י ז"ל והר"דק ז"ל ומהרי"א ז"ל ושאול יושב בקצה הגבעה וכבר נאמר שהוא יושב בגבע' אבל כוונתו האלי להגיד שלא הרגיש שאול כלל בהליכתו ולא שמע ממנו דבר לפי שעם היותו שניהם בגבעה הנה לא היו מחוברים יחד אבל היו נפרדים במקומותיהם שאול בקצה הגבעה ולא הלך ולא ידעו ובאו' כשש מאות איש כתב כדברי הר"דק ז"ל כנז"ל · ולע"דן במה שכתבתי בפסוק הקודם שפסוק זה מקושר אליו ולתת טעם למה לא הגיד לאביו ואומר שהנה זה להיות שאול בקצ' הגבעה והגיע היום של הישועה לכך לא נתעכב ליטול רשות מאביו ונתן טעם להיותו יושב בקצה הגבעה יען שהעם אשר עמו מעטים ולכך ישב לו שם עד שיתאספו אליו עוד עם או מצפה מה יעשה הסי"ת לכך ישב לו בסוף הגבעה מקום בטוח יותר כמצא שלא בא מאמר השם מאות איש להודיע כן כי כבר נודע הוא אלכן בא לתת סיבה להיותו בקצה הגבעה להיות העם אשר עמו מתי מספר מועט ואולי כוונת הכתוב להודיע בטחון שאול שהי' עומ' תחת הרמון בוטח בה' שאלו לא בטח בה' לא ישב לו תחת הרמון כאיש תחת גפנו ותחת תאנתו עם היות שהעם אשר עמו היו כשש מאו' איש עם כל זה לא חרד לבו כלל:

ואחיה בן אחיטוב כו' עיין רש"י ז"ל והר"דק ז"ל וכן הכריע הרלב"ג ז"ל ומהרי"א ז"ל כתב ככל דברי הר"דק זולת במה שאמר נושא אפוד שהר"דק פירש שאחיה נושא אפוד בד ומהרי"א פי' בן אחיטב שאחיטוב היה נושא אפוד והרחיב עוד בזכרון היחס הזה בן פנחס בן עלי מעם היותם רעי המזל שפנחס נהרג במלחמה ונשבה הארון גם עלי זקנו נפטר בצער הארון הנה אחיה זה זכה שבימיו נושע יהודה וישראל מיד פלשתים והביא דברי חז"ל שאמרו במסכת שבת שכונת היחוס הזה להודיע שפנחס לא חטא ממה שראינו בפסוק הזה מיחס את אחיה אליו וראינו שזכה להיות לו בן מגיש מנחה ואם א"ו חטא פנחס כפשוטו של מקרא באשר ישכבון את הנשים היה ראוי ליענש בעונש יכרת ה' לאיש אשר יעשנה ער ועונה מאהלי יעקב ומגיש מנחה אם ישראל הוא לא יהיה לו ער ועונה בחכמים ואם כהן הוא לא יהיה לו בן מגיש מנחה וכיון שהיה אחיה מגיש מנחה שמע מינה פנחס לא חטא עד כאן :

ולע"דן שכוונת אומרו אחי אי כבוד אומרו שאם היות אי כבוד גדול מאחיו אחיטוב כיון שאחיה נתלה בו דמי נתלה במי הקטן נתלה בגדול ועם כל זה זכה אחיה להיותו נושא אפוד בד ומשמש בכהונה גדולה לפי ששם אי כבוד הורה על הכלל שגלה כבוד מישר' ועל הפרט הורה על עצמו שגלה כבוד ממנו ולפי שנולד בעת רעה בעת שביית הארון לא יצא מחללת הכהן גדול כי אם מפנחס דודו שהיה חסיד ביותר מאביו כמו שזכרתי למעלה במקומו:

ובין המעברות וכו' עיין רש"י ז"ל ומהרי"א ז"ל כתב שהזכיר' ענין אלו השמות שן סלעות כמו הקדמה למה שיזכיר שעלה יונתן על ידיו ורגליו כי היו הסלעות גבוהים ומשופעים ביות' ושהיה הנס יותר בענין העליה אם כה יאמרו עלו אלינו וכו' עד כאן : ולע"דן שכוונת הפסו' בזה לתת טעם מה זה שעלה בדעתו של יהונתן ללכת הוא ונערו אל מצב פלשתים תיכף אחר שעשה הנחש ועלה כן שיאמרו עלו אלינו שאז תחזקנה ידיו שסמך על הנס והנחש לאות אבל אם לא היה מתקיים הניחוש איך מלאו לבו לעלות ולראות אל מצב פלשתים שהיה לו לחוש פן ירוצו את גולגלתו לזה אמר כי בטח יונתן כי בין המעברות האלה היו הסלעים האלה גבוהים ונתן אל לבו שעלה יונתן וגל ראש ההר ויעשם כמלדות סלעי' משגבו ויתראה אליהם אם כה יאמרו עלו וכו' הניחוש שיעשה' זהו שאמר אשר בקש ליונתן לעבור רוצה לומר הסברה שהיתה ליונתן לעבור

רדק

והעם לא ידע. פירש העם אשר עם יהונתן כי מן הנראה כי שני ראשי' היו ישראל למלחמה הזאת האחד שאול עם העם אשר עמו והאחד יונתן עם העם אשר עמדו עמו ויונתן נפרד עם נושא כליו מן העם אשר אתו בלא דעתם לפי' אמר והעם לא ידע כי אילו ידע היו הולכים עמו: ושם האחד בוצץ ושם האחד סנה. כן היה שמם לא נודע אלינו ענין השמות אך פי"ת בוצץ משרועית' מקום חלקלק מדברי רז"ל בשרעתא דנהרא ותרגומו בחלקלות באפלה במשרעא בקבלה ותרגם סנה מדרוכיתא פי' מקום דרוך: מצוק מצפון. מעמד מצד צפון כנגד הפלשתי' שהיו במכמש והאחד מצד דרום כנגד ישראל שהיה בגבע ויונתן עבר בין שני הסלעים האלה וי"ת מצוק מסתכיא ותרגום מצפה סכותא: דמו עד הגיענו. המתינו וזה שאמר יהונתן לאות ולסימן אמר כמו שאמר וזה לנו האות כי אם יאמרו עלו עלינו פיהם הכשילם כי אנחנו נעלה והם ירדו וזה אינו נחש האסור ואם היה אסור לא היה הקב"ה עוזרו בהליכה ההיא אבל הוא וכיוצא בו הוא קול דברים ישמע אדם ויחזק לבו כי הם סימנאות על המעש' ואל יטעה אותך מה שנמצא בדברי רז"ל אמר רב כל נחש שאינו כאליעזר עבד אברה' וכיונתן בן שאול אינו נחש כי אינו אומר שיהיה אותו נחש אסו' כמו שפירשוהו רבים כי הנה אלו המנחשים בחולדה ובעופות אינו כנחש אליעזר וכיונתן והוא היה אסור כמו שאמרו רז"ל לא תנחשו אלו המנחשים בחולדה ובעופות ובכוכבים והאומר פתו נפלה מפיו מקלו נפל מידו צבי הפסיקו עורב קורא לו שועל מימינו ונחש משמאלו אל תתחיל בי שחרית הוא ר"ח הוא מוצאי שבת הוא הנה אלו הדברים וכיוצא בהן שנהגו בהן בעלי הדיעות הרעות וקבעום חק ומנהג עליהם וחושבים כי הם המטיבים והמריעים זה הוא שאסרה התורה אבל אם ירצה אדם לעשות מעשה ויעשה דבר אחד לאות וסימן למעשה ההוא כדי לחזק לבו ולעורר לבו לדבר ההוא זה הדבר מותר כי אילו היו עושי' רע בדבר הזה אליעזר ויהונתן לא היה עונה אותן הקב"ה כהוגן ומסייע את מעשיהם ועוזרם והנה רב בעל המאמר הזה שאמר כל נחש שאינו כנחש אליעזר ויונתן אינו נחש הוא בעצמו היה עושה כנחש שלהם כמו שאמ' רב בדיק במברא ואמרו רב הוה אזיל לגביה רב נתמן חתניה ואמר אי מברא אתא לאפאי ימא טבא לגו וכן אמרו שמואל הוה בדיק במברא רבי יוחנן בדיק בינוקא פי' שהיה אומר לתינוק אמור לי פסוקך שאתה קורא בו כשהיה רוצה להתחיל שום מעשה או דרך אבל המאמר ההוא שאמר רב כך פירושו כל נחש וסימן שהוא אינו עושה אותו סימן לעצמו מתחילה כמו שעשה אליעזר ויהונתן אינו נחש וסימן אין לסמוך עליו או לחוש ממנו אם יבא מאליו לפיכך הקשה לו למה לא אכל מההיא סעודה מפני שהכינו כולם הבשר ויצאו לקראתו חשב זה לסימן כי הסעודה ההיא לא תהיה לברכה מפני שהכינוה ומה סימן ונחש היה לו בזה כיון שמתחלה לא שם לבו לזה והא אמר רב כל נחש שאינו כנחש אליעזר ויהונתן אינו נחש ואין לסמוך עליו ואין לחוש ממנו אם כן רב למה חשש בזה הדבר ולפיכך אמרו רבו' ז"ל בית תינוק ואשה אף על פי שאין נחש יש סימן כלומר אע"פ שאינו נחש כנחש שסומכין עליו יש קצת סימן בדבר לשמח לבו ולחזק אם יהיה לטוב ואם יהיה לרע יש לדאוג ממנו ולבקש רחמים ממנו מלפני הקב"ה ופי' בית אם בנה בית חדש ואירע לו מאורע טוב או רע סמוך לחנוך הבית וכן אם יולד לו ילד או לקח אשה בזה הדרך ואמרו והוא דאתחזק תלתא זמני אז ראוי לסמוך עליו אע"פ שבא מאליו ולא עשהו סימן בתחילה אבל הנחש שעשהו סימן מתחילה לא שאלו בו שלש פעמים אלא בפעם ראשונה לבד יש סימן וסמכו השלשה פעמים על מה שאמר יעקב אבינו יוסף איננו ושמעון א' נכו ואת בנימין תקחו ואלה המקרים באו לו משנולד בנימין לפיכך חשש בדבר וכן אמר יוסף הצדיק הלא אתם ידעתם כי נחש ינחש איש אשר כמוני כלומר אדם כמוני יחשב סימן רע אם יאבד ממנו הגביע אשר הוא שותה בו לפיכך אמר הלא זה אשר ישתה אדוני בו והוא נחש ינחש בו וכן נחשתי ויברכני ה' בגללך וכן והאנשים ינחשו כל זה הוא לשו' סימן ואות על הדבר לא נחש ולא קסם ואמרו רז"ל מכאן שמשתמשין בבת קול שנאמר ואזנך תשמענה דבר מאחריך לאמר זה הדרך לכו בו כי תאמינו וכי תשמאילו ואמרו קל גברא במתא וקל איתתא בברא ומה נחזור אחרי ספורי התלמוד וספרי הפוסקים והנה פסוק מפורש נעשה כמעשה יונתן על פי הנבואה נאמר לגדעו' ושמעת מה ידברו ואחר תחזקנה ידיך:

אנשי

שמואל א יד

והעם לא ידע כי הלך יונתן: ובין
המעברות אשר בקש יונתן לעבר
על־מצב פלשתים שן־הסלע
מהעבר מזה ושן־הסלע מהעבר מזה
ושם האחד בוצץ ושם האחד סנה:
השן האחד מצוק מצפון מול מכמש
והאחד מנגב מול גבע:
ויאמר יהונתן אל־הנער נשא כליו
לכה ונעברה אל־מצב הערלים
האלה אולי יעשה יהוה לנו כי אין
ליהוה מעצור להושיע ברב או
במעט: ויאמר לו נשא כליו עשה
כל־אשר בלבבך נטה לך הנני עמך
כלבבך: ויאמר יהונתן הנה אנחנו
עברים אל־האנשים ונגלינו אליהם:
אם־כה יאמרו אלינו דמו עד־
הגיענו אליכם ועמדנו תחתינו ולא
נעלה

ועמא לא ידע ארי אזל יונתן: ובין
מגיזתא דבעא יונתן למעבר על
איסטרטיג פלישתאי שינא דכיפא
מעיברא מכא ושינא דכיפא מעברא
מכא ושום חדא משרועיתא ושום
חדא מדרוכיתא: שינא חדא
מיסתכיא מיציפונא לקביל מכמש
וחדא מדרומא לקביל גבעתא:
ואמר יהונתן לעולימא נטל זיניה
איתא ונעיבר לאיסטרטיג ערלייא
האילין מאים יעביד יי לנא ניסא ארי
לית קדם יי מעצור למיפרק בסגיאי
או בזעירי: ואמר ליה נטל זיניה
עיביד כל די בלבך אתפני לך הא
אנא עמך כרעותך: ואמר יהונתן הא
אנחנא עברין לות גבריא ונתגלי
להון: אם כדין יימרון לנא
אוריכו עד דנתמטי לותכון ונקום
באתרנא ולא ניסק

ושם האחד ו' פסוקים בקריאה ושם ושם וסימ' נמס' בסוף סדר וישלח: ושם האחד ג' וסי' ושם האחד אליעזר. ושם האחד בוצץ. ושם האחד סנה ב' בפסיק: כל שמואל וכל נתינה דמלכים לך כמ"ה לך וסי' ויאמר לה אלקנה אישה חנה. ויאמר לו נשא כליו. וידבר דוד ביהונתן טוב. ואבי ראה גם ראה. וגם אשר לא שאלת נתתי לך:

רשי

ובין המעברות אשר בקש יונתן לעבור. כן היה עשוי שן הסלע היה מהעבר מזה לבין המעברות מכאן ושן הסלע לבין המעברות מזה הגיא הוא קרוי בין המעברות והי' לו סלע מכאן וסלע מכאן זה כעברו מזה וזה כעברו מזה והגיא בין שני העברי' אותו הגיא בקש יונתן לעבור: שן הסלע. שן האחד בוצץ ושם השני סנה: מצוק מצפון. משופע ועולה מצד צפון אל מכמש מול גבע שממנה יצא יהונתן: דומו. המתינו כמו שמש בגבעון דום וכן דום לה' אם כה יאמרו דמו ונעלה עליכם שעתם מלחמה ולבא רם עליהם אם כה יאמרו עלו אלינו פחד הקב"ה בלבם ויביאם לנו ממקומם: על

רלבג

והעם לא ידע כי הלך יהונתן. אמנם אמר זה שאם ידעו היו הולכים עמו. לכה ונעברה אל מצב הערלים האלה רמז מזה כי מפני פחיתות והיותם כבדלים ראוי שיהיו יונתן ונושא כליו כעוזרי' בש"י לכלות אותם כי אין לשם יתע' מעצור להושיע ברב או במעט: אם כה יאמרו אלינו דמו עד הגיענו אליכם ועמדנו תחתינו. ראוי שתדע כי העתידות יגלו בפני' שונים וכבר תהיה לפעמים הודעה חלום' ומשפעת מהש"י בזה האופן החלום וילקח בה ראיה כמו שנאמר לגדעון שירד הוא ופורה נערו אל המחנה וישמעו מה ידברו כי בזה קצת הוראה מהדברים המתחדשים וזה מבואר אל העיון ממה שזכרנו בשני מספר מלחמות ה' ואין הנה מקום זאת החקירה. והנה אמרו דמו עד הגיענו אליכם לאות כי ההתחלה תהיה מפלשתים לרדוף אחרי ישראל ולזה יש להם לירא שיוכלהו כי הרודף הוא המנצח על הרוב ואם

פי' רבי' ישעיה

מצוק מצפון תרגם יונתן מסתכיא. כמו מציקי ארץ היה נוטה גבהו מצפון: דומו כמו שמש בגבעון דום:

כלי יקר

לעבור הלא היה שלא בקש לעבור אל המצב עצמו של פלשתים אלא לעבור על מצב פלשתים רוצה לומר שכהן אל לו שיעלה אל מקום גבוה ותלול על מצב פלשתים ואז יעשה נחושו של אם כה יאמרו אלינו וכו' ולמעלה אמר ולעבור אל מצב פלשתים כי פתח והרחיב פיו וה' ימלאהו שיבוא אל המצב ולהוכו ולכך כתיב ולעבור אל מצב פלשתים וכאן הוא אומר על מצב פלשתים על דייקא במקום גבוה ותלול כאמור וערב לבו של יונתן לעבור לפי שהיה שן הסלע מהעבר מזה ושן הסלע מהעבר מזה וכו' ומלבד היותם סלעים גבוהים זאת ועוד אחרת ששם האחד בוצץ חלק כנזכר שזה גם כן סיוע להתחזק ולאמץ לבבו משתי בחינות הנזכרות מהיותם סלעים גבוהים והשנית היותם משופעים ובהכי ניחא דתני והדר מפרש ומדוקדק גם כן אומרו ושם האחד בוצץ בואו דהיה לו לומר שם האחד בוצץ ומה שאמר ושם האחד סנה שהיה גדל בו סנה כמו שנאמר מדוע לא יבער הסנה וזהו שם האחד סנה וכו':

השן האחד מצוק מצפון וכו' עיין רש"י ז"ל והרד"ק ז"ל וגם זה הכתוב נמשך אחר הפסוק הקודם שכונתו בהודעה זו שהיה ההר משופע מול מכמש להודיע כי בזה בטח יונתן לעלות ולראות שם כי ההר משופע ביותר ואין פחד פלשתים לנגד עיניו וגם לשאר הפירושים יתפרשו על דרך הזה מקושר למה שאמר אשר בקש יונתן לעבור כדפרשית:

ויאמר יהונתן אל הנער וכו' עיין הרד"ק ז"ל ומהרי"א ז"ל אמר שמאמר זה שזכר שאמר יהונתן לנערו כבר אמרו למעלה ונראה שהוא כפול והירץ שיונתן אמר כן לנערו פעמים בראשונה אמרו לבד לכה ונעברה אל מצב פלשתים ושהנערו לא השיבו דבר אולי פחד מלעשותו ולכן חזר פעם שנית לומר וסנה והרבה בדבריו כי אמר כאן מצב הערלים האלה אולי יעשה האלה'ם לנו כי השגחת השם יתברך תדבק בהם ויעזרם וזהו אולי יעשה האלהים לנו כלומר אולי ירחם עלינו כמו שהכחנו בני בריתו ואותם העמים אויבי ה' יכלו ואין ראוי לפחד מריבוים כי אין מעצור לה' וכו' ואז ברוב דבריו הטובים השיב הנער עשה כל אשר בלבבך וכו':

ולע"ד כי רוח לבשה את יונתן בראשונה לעבור אל מצב פלשתים העברה לבד לא לילחם כי אם לדעת את התנועות ולרגלם האם יושבים בטח אולי יקבץ את כל המחנה וישוב לבוא פתאום ויוכיח כן לשון הפסוק שלא נזכר בפסוק ראשון לא מלחמה ולא ענין דומה רק לכה נעברה אל מצב פלשתים ואולי מרחוק יביט כמו שזכרתי בפסוק הקוד' במה שהגיד גובה ההרים ושיפועם אשר משם אל קצה הארץ יביט ואל כל מחנה פלשתים ועוד מעט ונתחזקה לבו ולבשתו רוח ה' רוח גבורה מאת השם יתברך ויאמר שנית אמירה זולת הראשונה והיא שהסכים לילחם בהם וזהו שאמר לכה ונעברה אל מצב הפלשתים הערלים האלה שאמר האלה מורה באצבע שכבר ראה אות' עבר אליהם כשזכר בויאמר יהונתן הראשון ועל כן לא הזכיר למעלה אלה אשר מעבר הלז ולא אמ' האלה כי עדיין לא ראה אותם אבל כאן אמר האלה שכבר עבר למקום שיוכל לראותם משם ולזה אמר האלה מורה באצבע שאמר שראה אותם נתן אל לבו להלחם בם כאומר ואמר אולי יעשה ה' לנו כי אין מעצור לה' להושיע ברב או במעט רוצה לומר הנה אפילו בהתחבר כל המחנה אשר עמי ועם אבי צריכין אנו לנס ופלא כי מה יעשו שש מאות איש עם מחנה הערלי' האלה וכיון דכן אין מעצור לה' להושיע ברב או במעט ברב אשר עמי ועם אבי או במעט אני ונערי שהכל כמעט שוה בקירוב וזאת הטענה המספקת היא היא שהחזיקה את יהונתן לערוך המלחמה עם מחנה כבד כזה דהיין ראוי לסמוך על הנס אלא שראה שהנס הכרחי בכיוצא בזה בין שיהיה הוא הלוחם ובין שיהיו הלוחמים שאול ומחנהו ולפי זה צריכין אנו לומר כי במעבר הא' כשאמר ונעברה אל מצב פלשתים היו רואין ואינם נראין המנס במצב הזה הב' שאמר עוד ונעברה אל מצב פלשתים הערלי' האלה אולי יעשה ה' לנו כו' היינו שיהיו נראים אליהם ולילחם בם וזהו שא' הנה אנחנו עוברים אל האנשים ונגלינו אליהם אם כה יאמרו כו':

ויאמר לו נושא כליו וכו' ויאמר יהונתן וכו' היה המאמר הראשון שאמר יונתן לנערו לכה ונעברה אל מצב פלשתים אשר מעבר הלז לראות מרחוק ולא להראות אליהם ואז לא הגיד הכתוב שענה אותו הנער דבר אכן בעת כזאת שהיה הדבר קשה יותר מהקם הטבע במה שאמר שאול לנערו שרוצה לסמוך על הנס אז ענהו ואמר לו עשה כל אשר בלבבך לב חכם נטה לך לאיזה סברה הנני עמך כלבבך ואפי' לדבר קשה כזה ואולי לפי שהכהו' כליו דרכי ללכת לפני הגבור והעד גלית כדכתיב ונושא הצנה הולך לפניו ולזה אמר לו יונתן לכה ונעברה כו' רוצה לומ' לכה לפני ונעברה אל מצב הערלים ולעומת זה ענהו הנער ואמר עשה כל אשר בלבבך נטה לך ללכת הנני עמך רוצה לומר התחיל אתה ונטה לך ואני הנני עמך כלבבך לבא משכני האריך כרוצה כו':

אם כה יאמרו אלינו כו' ואם כה וכו' במסכת חולין אמר רב כל נחש שאינו כאליעזר עבד אברהם וכיהונתן בן שאול אינו נחש רב בדיק במברא כי הא דרב כי הוה אזיל לבי רב חנן בר רבא חתניה הוה מברא אתי לאפיה אמר יומא טבא לגו שמואל בדיק בספרא רבי יוחנן בדיק בינוקא תניא רבי שמעון בן אלעזר או' בית תינוק ואשה אעפ"י שאין נחש יש סימן א"ר אלעזר והוא דאתחזק תלתא זמני שנ' יוסף איננו ושמעון איננו ואת בנימין תקחו עלי היו כולנה עד כאן ועיין רש"י ז"ל וכן הרד"ק ועיין הרלב"ג ז"ל ומהרי"א מטה אל דברי הרד"ק ז"ל במה שאמר ואם כן יאמרו עלו עלינו מורה שיעלו מעלה מעלה ופלשתים ירדו מטה מטה והוסיף לומר שהבחינה הזאת היא בזה האופן כי הפלשתים אולי יאמרו זולת הלשון ההוא של עלו עלינו שאפשר שיאמרו בואו הנה או קרבו אלינו או לכו ונלחמה או כיוצא מהדברים ממה שהדמיון סובל או לא ידברו אבל יצאו לקראתם ולכן היתה הבחינה כי אם הם ידברו כאותם הדברים עצמ' אשר אמר יהונתן בודאי כי אין זה כי אם מפאת ההשגחה האלהית ששם הדברים ההם בפיהם ורוח ה'

נוססה

רלבג

ואם כה יאמרו עלו עלינו הנה זה לאו׳ על שינצחום ישראל וירדפו אחריהם אחרי היותם מתחבאים ופחדם כי בלי ספק לא יכנסו ישראל אחריהם אם לא יתברר להם שינצחום אחר היותם ידאו׳ מהם בזה האופן הנפלא : ויגלו שניהם אל מצב פלשתים · הם הראשים והגבורים שהיו בפני המחנה לצד ישראל : כעשרים איש כבחצי מענה צמד שדה · ר״ל שהכה יונתן ונושא כליו כעשרים איש בשעור קטן מהארץ כי אם חצי שיעור הארץ שיחרושו צמד בקר מהשדה ביום אחד : ותהי חרדה במחנה וגו׳ · זה היה מה״ש על צד ההשגחה להביא עליהם שתרדם הזאת הנפלאה באופן שתהיה חרב איש באחיו עם מה שראו בתחלה שלא באו שם מישראל כי אם יונתן ונושא כליו : ותהי

רשי

על ידיו ועל רגליו · כלומר בכל כח ומרוצה : כבחצי מענה צמד שדה · בתוך שיעור מדת קרקע מלא חצי מענה של מחרישה צמד בקר המורשה בשדה מענה הוא תלם המחרישה שקורין ריו״א בלע״ז וגבורה גדולה היא זו שהיו קרובים זה לזה וכוכים לעזור זה את זה : הגופים

פי׳ רבינו ישעיה

כבחצי מענה צמד כרם · הכרים כל המחנה כשיעור חצי תלם של צמד שדה ידוע להם כמה ארכו שלתלם : המצב והמשחי׳ המצב הוא קיבוץ החיילות והמשחי׳ הם הגבורי׳ המוזמנים להלחם :

מקרא

י נַעֲלֶה אֲלֵיהֶם: וְאִם־כֹּה יֹאמְרוּ עֲלוּ
עָלֵינוּ וְעָלִינוּ כִּי־נְתָנָם יְהוָה בְּיָדֵנוּ
וְזֶה־לָּנוּ הָאוֹת: וַיִּגָּלוּ שְׁנֵיהֶם אֶל־ (ב׳ מסדות)
מַצַּב פְּלִשְׁתִּים וַיֹּאמְרוּ פְלִשְׁתִּים
הִנֵּה עִבְרִים יֹצְאִים מִן־הַחֹרִים אֲשֶׁר
הִתְחַבְּאוּ־שָׁם: וַיַּעֲנוּ אַנְשֵׁי הַמַּצָּבָה (ל׳ וכל קריאה המצבה)
אֶת־יוֹנָתָן ׀ וְאֶת־נֹשֵׂא כֵלָיו וַיֹּאמְרוּ
עֲלוּ אֵלֵינוּ וְנוֹדִיעָה אֶתְכֶם דָּבָר
וַיֹּאמֶר יוֹנָתָן אֶל־נֹשֵׂא כֵלָיו
עֲלֵה אַחֲרַי כִּי־נְתָנָם יְהוָה בְּיַד
יִשְׂרָאֵל: וַיַּעַל יוֹנָתָן עַל־יָדָיו וְעַל־
רַגְלָיו וְנֹשֵׂא כֵלָיו אַחֲרָיו וַיִּפְּלוּ לִפְנֵי
יוֹנָתָן וְנֹשֵׂא כֵלָיו מְמוֹתֵת אַחֲרָיו:
טו וַתְּהִי הַמַּכָּה הָרִאשֹׁנָה אֲשֶׁר הִכָּה
יוֹנָתָן וְנֹשֵׂא כֵלָיו כְּעֶשְׂרִים אִישׁ (ב׳ והנה נפתח)
כְּבַחֲצִי מַעֲנָה צֶמֶד שָׂדֶה:
וַתְּהִי חֲרָדָה בַמַּחֲנֶה בַשָּׂדֶה
וּבְכָל־הָעָם הַמַּצָּב וְהַמַּשְׁחִית
חָרְדוּ גַּם־הֵמָּה וַתִּרְגַּז הָאָרֶץ
ותהי

תרגום

נִיסַק לְוַתְהוֹן: וְאִם כְּדֵין יֵימְרוּן סְקוּ
עֲלָנָא וְנִיסַּק אֲרֵי מְסָרִינוּן יְיָ בִּידָנָא
וְדֵין לָנָא אָתָא: וְאִתְגְּלִיאוּ תַרְוֵיהוֹן
לְאִיסְטַרְטִיגֵי פְּלִשְׁתָּאֵי וַאֲמָרוּ
פְּלִשְׁתָּאֵי הָא יְהוּדָאֵי נָפְקִין מִן חוֹרַאֵי
דְאִטַּמָּרוּ תַמָּן: וַאֲתִיבוּ אֱנָשֵׁי מַטַּרְתָּא
יַת יוֹנָתָן וְיַת נָטֵיל זַיְנֵיהּ וַאֲמָרוּ סְקוּ
עֲלָנָא וּנְהוֹדַע יַתְכוֹן פִּתְגָּמָא: וַאֲמַר
יְהוֹנָתָן לְנָטֵל זַיְנֵיהּ סַק בַּתְרַיי אֲרֵי
מְסָרִינוּן יְיָ בִּידָא דְיִשְׂרָאֵל: וּסְלֵיק
יוֹנָתָן עַל יְדוֹהִי וְעַל רִיגְלוֹהִי וְנָטֵיל
זַיְנֵיהּ בַּתְרוֹהִי וּנְפָלוּ מְטַעֲנֵין קֳדָם
יוֹנָתָן וּנְטַל זַיְנֵיהּ מְמִית בַּתְרוֹהִי: וַהֲוָת
מַחֲתָא קַדְמֵיתָא דִמְחָא יוֹנָתָן וְנָטֵיל
זַיְנֵיהּ כְּעַסְרִין גַּבְרָא כְּבֵית פַּלְגּוּת
מַהֲלַךְ פַּדַּן תּוֹרַיָּא בְּחַקְלָא: וַהֲוַת
זִיעָא בְמַשְׁרִיתָא בְּחַקְלָא וּבְכָל עַמָּא
אִיסְטַרְטִיגָא וּמְחַבְּלָא זָעוּ אַף אִינוּן
וְזָעַת אַרְעָא והות

רדק

אנשי המצבה · כמו מצב פלשתים שפירשנו וי״ת אינשי מטרתא כלומר הנצבים סביב המחנה ששומרים המחנה : על ידיו ועל רגליו · אולי היתה המעלה קשה לעלות ברגליו לבד וסמך גם בידיו ונראה כי דרכו אליה׳ היתה דרך הסלע ששמו בוצץ שת״י משרועית׳ והית׳ חלקלק לפי׳ היה צריך לסמוך על ידיו ועל רגליו שלא ימעדו רגליו בדרך החלקלק וי״מ על ידיו ורגליו על דרך משל כלומר בכל כחו עלה עליהם : ויפלו לפני יהונתן · היו נופלים לפניו ונושא כליו ממית אחריו וכ״תי ונפלו כד טעינין חרבא קדם יהונתן : כבחצי מענה צמד שדה · הוא שיעור מהלך צמד הבקר בחרשו ובכדי מקום שהיה חצי השיעור הזה הכה כעשרים איש וכ״תי כבית פלגו׳ מהלך פדן דתוריא בחקלא וכ״ף כבחצי כ״ף השיעור וכן כ״ף כעשרים איש : צמד שדה · ר״ל צמד בקר בשדה: המצב והמשחי׳ פירשנום לפיכך אמר גם המה כי הם אוחזי החרב והחנית : ותרגז הארץ · על דרך משל כלומר רגז מחנה פלשתים : ותהי

מסרה

ועלינו ב׳ וסימ׳ הגנו ועלינו אל המקום · ואם כה יאמרו עלו : ויגלו ב׳ וסימ׳ שניהם אל פלשתי׳ מסדות תבל : ונשא ו׳ חס׳ בקריא׳ וסימ׳ ויעל יונתן על ידיו ב׳ בפסוק · ושל אחריו ותהי המכה הראשונה · ויפקדו והנה אין יונתן · ונושא הצנה הולך לפניו · וימת שאול ונשא בליו :

מנחה קטנה

ממותת אחריו לא אמר הורג אחריו כי לשון הריגה באמר על כלי זיין כמו חרב וחנית וכדומה וכאן לא היה חרב כי אם ביד יהונתן לבדו ולנושא כליו לא היה כי אם מקל עץ או ברזל ע״ב אמר ממותת בכאת מיתה : ויאמר

כלי יקר

נוגלה גם להודיעם את אשר יעשון והיה זה ממדרגת רוח הקדש עד כאן :

ולע״דן לדקדק בזה ראשונה דפתח בחובה והראוי לפתוח בזכות ולומר הלוקח אם כה יאמרו עלו עלינו כו׳ ראשונה · ועוד מהו וזה לנו האות · ונראה כי יהונתן רצה לחזק לב נערו ולזה כתיב ויאמר יהונתן הנה אנחנו עוברים ואמר בזה לשון יהונתן כי רוח ה׳ נוגלה בו וזהו יהונתן יהו נתן ולא יונתן הנה אנחנו עוברים אל האנשים ר״ל אל אנשי הצבא והמצב כגבורים ואני ואתה יחדיו נעבור מאחר שאתה רך לבב וזהו שאמר אנחנו עוברים אכן ונגלינו שיהם יחדיו וכמו שהרחיב בסמוך בפסוק ויגלו שניהם גם״ד אשר מאחר שאנו נגלים אליהם שהם אנשי הצבא אם כה יאמרו הנה מעתה אפי׳ אם כה יאמרו אלינו דומו והמתינו עד הגיענו שיהם בשורה בפיה׳ היא ובעם בה׳ כי אפי׳ שיותן הנצחון לפלשתים וגלה את אזנינו עליהם באומרו דומו עד הגיענו אליכם כי מי פתי יאמין אליהם וימתין אליהם עד בואם להכותם לזה אמר ועמדנו תחתנו ולא נעלה אליהם אבל לא אמר ועמדנו תחתנו עד בואם אלינו כי נברח אם נראה אותנו באי׳ להרגנו אחרינו אמנם אם כה יאמרו עלו עלינו ועלינו כי נתנם ה׳ בידינו ואמרם עלו לשון מעלה הוא והוסיף עוד עלינו דמשמע אשר ישלוט עליה׳ יונתן שזה בלי ספק אות הנצחון ושהוא בידינו בשכר זה הבטחון שבטחנו לערוך במלחמה כנגד מחנה כזה וזהו שאמר כי נתנם ה׳ בידינו ולא ביד ישראל וזהו שאמר וזה לנו האות הולך לומר וזה הלשון באומר עלינו הוא בפרטות האות שיורה על כי נתנ׳ ה׳ בידינו אמנם בסמוך כשאמר עלו אלינו מדלא אמרו עלו עלינו אז אמר יונתן עלה אחרי כי נתנם ה׳ ביד ישראל ולא בידינו דלשון עלו מורה המעלה אבל מדלא קאמר עלינו מורה שאין הנתינה ביד יונתן ר״ל בזכותו כי אם ביד ישראל כולם ר״ל בזכות כולם · או יאמר שאמר וזה לנו האות ר״ל וזה החלק השני הוא לנו האות הקב״ה בו בטחנו שזה יהיה לנו האות לא החלק הראשון אם כה יאמרו אלינו דומו עד הגיענו ואני פתחתי לך בחלק הראשון עם היות שלא יהיה לנו לאות כדי שתתחזקנה ידיך שאפי׳ החלוקה היותר גרועה היא דומו אלינו עד הגיענו אליכם וביני ביני נחזור אל מערכתינו :

ויגלו שניהם אל מצב פלשתים וכו׳ עיין הרלב״ג ז״ל : **ולע״דן** שזה הפסוק מורה מה שאמרתי שמתחלה אמר יונתן לנערו לכה ונעברה אל מצב פלשתים מדלא קאמר נלכה ונעברה רצה שילך הנער לפניו כמשפט נושא כלים כמו שכתוב גבי גולית ונושא הצנה הולך לפניו ושנה בזה לכה ונעברה אל מצב פלשתים · והנער בזאת הפעם השנית שרצה להלחם עם הערלים פחד ולכן אמר נטה לך הנני עמך ר״ל נטה אתה בתחלה ואני עמך ממש וזהו שאמר כאן בעת המעשה ויגלו שניהם יחד אל מצב פלשתים ונשענו אנשי הצבא את יונתן ואת נושא כליו ויאמרו עלו כו׳ אז נתחזק יונתן ללכת ראשונה והנער שילך אחריו וזהו שאמר עלה אחרי כו׳ וכן ויעל יונתן על ידיו כו׳ ונושא כליו אחריו · ואמר ויאמרו פלשתים הנה עברים יוצאים כו׳ אמר תיבת פלשתי׳ מיותרת כי כבר הזכיר מצב פלשתים והם אנשי המצבה והם כבר היו רואין את יונתן עולה ונערו נושא כליו ואין זה תכסים נחבא אבל פלשתים הרחוקים העומדים במחנה הם הם שאמרו הנה עברים יוצאים כו׳ וזהו שאמר ויאמרו פלשתים ובתחלה אמר ויגלו אל מצב פלשתים דמצב פלשתים לחוד ופלשתים לחוד כי פלשתים כלל העם אמרו בן דרך לעג על ישראל לא מצב פלשתים ויוכיח כן לומר אח״כ ויענו אנשי המצבה כי הם זולת אנשי האומר הנה עברים כו׳ :

ויענו אנשי המצבה כו׳ עיין הרד״ק ומהרי״א ז״ל כתב כי נתנם ה׳ ביד ישראל ר״ל בלתי אפשרי הוא שנאמין שנתנם ה׳ ביד שנינו אנחנו אבל האמת הוא שנתנם ה׳ ביד ישראל וזהו בתחלת התשועה והמביא אליה ע״כ · וק״ק דא״כ מעיקרא מאי סבר שאמר כי נתנם ה׳ בידנו וזה לנו האות : ולע״דן לדקדק אומרו ויענו אנשי המצבה כי לא ילדק לשון ענייה אם לא שנאמר שהוא כמו ויען איוב ויאמר הראשון שהוא לשון זעקה ונראה לפי שהפלשתים אמרו הנה עברים יוצאים מן החורים אשר התחבאו כאילו חשבו שנצחום ישראל ועתה יוצאים מהמחבואה וזה הורה לשון התחבאו בלשון עבר דלא קאמר אשר נחבאים שם בלשון הווה אשר לעומת דברי הפלשתים האלו ענו אנשי המצבה ואמרו לעומתם עלו אלינו ונודיעה דבר המלחמה שחשבו שיש להם זמן נחבאים שם ועתה צריכים לדעת דבר המלחמה מי נצח וכמתלוצצים ודרך לעג אמרו כן ואפשר עוד שנאמר שאמרו מחדש ונודיעה אתכם דבר למד יונתן מה שאמר כי נתנם ה׳ ביד ישראל דכיון שהשי״ת זרק בפיהם ונודיעה אתכם דבר הודעה מחודשת זולת מה שחשב יונתן שיונתן חשב שנתנם ה׳ בידינו וכיון שאמרו ונודיעה אתכם דבר אין דבר זה כי אם שנתנם ה׳ ביד ישראל · או יהיה טעם אמרו כעת כי נתנם ה׳ בידינו יען כי מתחלה נתנם ה׳ ביד ישראל ודע כי מתחלה נתן אות אם יאמרו אלינו עלו עלינו שאז יתאמת כי נתנם ה׳ בידינו רוצה לומר ביד שנינו אני ואתה מאומרם עלינו עלינו אמנם לעת מצה שלא אמרו עלו עלינו אלא עלו אלינו אז אמר יונתן עלה אחרי כי נתנם ה׳ ביד ישראל משנוי עלינו לאלינו ויהיה הכוונה באחד משני פנים האחד שיתחיל ליפול בידם והשלום הנפילה תהיה ביד ישראל וכן היה ודקדק זה מדלא אמר עלו עלינו שאז היה מורה ששניהם יעלו עליהם ממש הם בלבד אבל מאומרם עלו אלינו ולא עלינו מורה שלא ישלטו עליהם לגמרי אלא הם יתחילו וישר׳ יגמרו והפן השני הוא מלד הזכות שאם יאמרו עלו עלינו אות ומופת שהערלים האלה כדאי שיפלו ביד שניה׳ מלד טומאתם אמנם כשיאמרו עלו אלינו אז אמר יונתן כי נתנם ה׳ ביד ישראל ר״ל בזכותם ואנחנו כשלוחים ובשליחותם נלליח :

ויעל יונתן על ידיו וכו׳ עיין רש״י ז״ל וכן הרד״ק ז״ל וכן מהרי״א ז״ל והוסיף שכתב וגם בזה היה הוראה שידיו רב לו ויעלה במעל׳ וכבוד במה שילך ברגליו ובמה שיעשה בידיו ע״כ :

ולע״דן שהורה בטחון לב יהונתן בשי״ת אשר למהר ההליכה הלך על ידיו ורגליו אשר אין זה כי אם בטחון גדול ללכת הו׳ לפני נערו אשר היה ראוי ללכת נערו לפניו ואם חס ושלו׳ יהרגוהו יברח יונתן ובפרט היות כן דרך העולם להיות נושא הכלי׳ לפני הגבור כנז״ל אין זה שוה שהשליך אחרי גוו הכלי מלחמה כי לא בחרב ובחני׳ התשועה כי אם בהשי״ת וזוהי שעמדה לו שנפלו לפני יונתן לפניו עם היות שלא היה בידו חרב וחנית השי״ת הפילם לפני יונתן בו בטח והבוטח בה׳ ישוגב ונערו מסרת ממותת אחריו שגברין קטילין כמעט קטיל והיינו דסמיך ליה :

ותהי המכה הראשונה אשר הכה יונתן ונושא כליו וכו׳ כי יונתן המכה בעלם וראשונה ונושא כליו במקרה ומה שאמר כבחצי מענה עיין רש״י ז״ל והרד״ק ז״ל והרלב״ג ז״ל :

ולע״דן שכוונת הכתוב להגיד השגחת השי״ת שלא היה נכנס יונתן בחפזון כמשפט הגבורים הנכנסים במרוצה ופתאום והורגים אבל היה יהונתן הולך לאט לאט ראשון ראשון מסתלק מפניו ונהרג שהרי הרג כבחצי כשיעור עשרים איש כו׳ או יהיה הכוונה שהרג אות׳ ביושר זה אחרי זה כבחצי מענה עם היות שפלשתים ימין ושמאל היתה חיתת אלהים עליה׳ ואיש לא הרים ידו עליהם :

ותהי חרדה במחנה כו׳ בתורת כהנים עלה כ״ב פ״א אמר רבי שמואל בג׳ מקומות נתכנסו אומות העולם לעשות מלחמה עם בני יעקב ולא הניח להם הקב״ה דכתיב ויסעו ויהי חיתת אלהים שנית בימי יונתן שנא׳ ותרגז הארץ ותהי לחרדת אלהים א״ר אלעזר שלישית בימי יהושע בקשו לרדוף ולא הניח הב״ה להם והיכן נתכנסו לחצור דכתיב רק הערים העומדות על תלם לא שרפם ישרא׳ זולתי את חצור לבדה שרף יהושע ר׳ אלעזר אמר במסורת שרפה הקב״ה אמר למשה ומשה אמר ליהושע · ועיין הרד״ק ז״ל וכן מהרי״א ז״ל והרחיב שהתחילו להתחרד אלו מאלו כאלו היו כולם מישראל ולא לבד העם כי אם גם המצב והמשחית והם שרי החיילים וגבוריהם גם הם חרדו ותרגז אומות הארץ וגוי הארץ בכללה · או נאמר שרגזה ותחל הארץ עלמה בדרך נס בענין שנבהלו נחפזו וזהו ותהי לחרדת אלהים רוצה לומר שלא היתה חרדתם טבעית ולא בדרך אנושי אבל היתה נסיית עק׳ כאן · וכן הרלב״ג ז״ל : ולע״דן שכוונת הכתוב להודיע אותנו סדר החרדה הזאת והיא פלא כי היה מהראוי שתתחיל החרדה מהמצב העומדים ראשונה לעומת יונתן ונערו כי מהם נפלו העשרים איש ולחרדתם יחרדו העם אחריהם אבל מהיות החרדה אהית וחרדת אלהים אירע הדבר בהפך שהתחילה החרדה במחנה בשדה ואחר כך בכל העם הקרובי׳ אל לד יהונתן ונערו של המצב וזהו שאמ׳ וכל העם המצב ולא כתי׳ והמצב הן אמת שה״א העם מיותרת דהי״ל וכל עם המצב ולפי שהזכיר למעלה שילא המשחית דכתיב וילא המשחית ממחנה פלשתים ג׳ ראשים הראש האחד יפנה כו׳ ולזה לדק לומר והמשחית חרדו גם המה ר״ל גם המה חרדו ואמר בלשון רבים גם המה להיותם ג׳ ראשים כנז״ל ותרגז הארץ בכללה אשר זה בלי ספק לא היה אלא לחרדת אלהים משתי הבחינות הנזכרו האחת שהתחיל החרדה מהמחנה פלשתים הרחוק והשנית מהחרדה שחרדו גם המה המשחית עם היות שילא מאז מהמחנה גם המה חרדו ולפי זה חרדו גם המה על המשחית קאמר ואפשר עוד וכל העם חרדו ובכל העם היתה חרב והמצב והמשחית חרדו גם המה ותרגז הארץ כולה ואפי׳ שאר העמים הבלתי לוחמים ותהי כל החרדה הזאת לחרדה הנמשכת מהאלהים היולא ליהם בעד ישראל ולכך חרדו כל הארץ הרחוקים והקרובים · ולפי זה חסר וא״ו והמצב דכתיב המצב :

ויראו הצופים לשאול כו׳ עיין רש״י ז״ל וכן הרד״ק ז״ל וכן הרלב״ג ז״ל ומהרי״א ז״ל הביא כדברי רש״י ז״ל נמוג לשון גע וכד והביא כדברי הרלב״ג ז״ל לשון חולה כמו נמוגו כל יושבי כנען עד כאן וי״ת נמוג אתבר אזיל תבריה וסגי ע״כ :

ויאמר שאול לעם כו׳ עיין רש״י ז״ל וכן הרד״ק ז״ל ומהרי״א ז״ל ושאול חשש מיד בדבר ואמר פקדו נא: ולעד״ן לדקדק יתור לעם אשר אתו כי די שיאמרו ויאמ׳ שאול לעם פקדו נא. ונראה לעם אשר אתו רוצה לומר יחידי סגולה אשר אתו עמו סמוכי׳ אצלו כי להם יאתה לפקוד בעם כי הם הראשים ואמר פקדו נא וראו. רוצה לומר צריך לעשות שני דברים האחד לראות בראיה כל דהו אם הלך עסרב מישראל כי המלחמה הזאת ודאי שנעשית ע״י לוחמים

וַתְּהִי לְחֶרְדַּת אֱלֹהִים: וַיִּרְאוּ הַצֹּפִים לְשָׁאוּל בְּגִבְעַת בִּנְיָמִן וְהִנֵּה הֶהָמוֹן נָמוֹג וַיֵּלֶךְ וַהֲלֹם: וַיֹּאמֶר שָׁאוּל לָעָם אֲשֶׁר אִתּוֹ פִּקְדוּ־נָא וּרְאוּ מִי הָלַךְ מֵעִמָּנוּ וַיִּפְקְדוּ וְהִנֵּה אֵין יוֹנָתָן וְנֹשֵׂא כֵלָיו: וַיֹּאמֶר שָׁאוּל לַאֲחִיָּה הַגִּישָׁה אֲרוֹן הָאֱלֹהִים כִּי־הָיָה אֲרוֹן הָאֱלֹהִים בַּיּוֹם הַהוּא וּבְנֵי יִשְׂרָאֵל: וַיְהִי עַד דִּבֶּר שָׁאוּל אֶל־הַכֹּהֵן וְהֶהָמוֹן אֲשֶׁר בְּמַחֲנֵה פְלִשְׁתִּים וַיֵּלֶךְ הָלוֹךְ וָרָב וַיֹּאמֶר שָׁאוּל אֶל־הַכֹּהֵן אֱסֹף יָדֶךָ: וַיִּזָּעֵק שָׁאוּל וְכָל־הָעָם אֲשֶׁר אִתּוֹ וַיָּבֹאוּ עַד־הַמִּלְחָמָה וְהִנֵּה הָיְתָה חֶרֶב אִישׁ בְּרֵעֵהוּ מְהוּמָה גְּדוֹלָה מְאֹד: וְהָעִבְרִים הָיוּ לַפְּלִשְׁתִּים כְּאֶתְמוֹל שִׁלְשׁוֹם אֲשֶׁר עָלוּ עִמָּם בַּמַּחֲנֶה סָבִיב וְגַם־הֵמָּה לִהְיוֹת עִם־יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר עִם־שָׁאוּל וְיוֹנָתָן: וְכֹל אִישׁ יִשְׂרָאֵל הַמִּתְחַבְּאִים בְּהַר־אֶפְרַיִם שָׁמְעוּ כִּי־נָסוּ פְלִשְׁתִּים וַיַּדְבְּקוּ גַם־הֵמָּה אַחֲרֵיהֶם בַּמִּלְחָמָה: ויושע

וַהֲוָת לְזִיעַ מִן קֳדָם יְיָ: וַחֲזוֹ פוֹכִיאַיָא לְשָׁאוּל בְּגִיבְעָתָא דְבֵית בִּנְיָמִין וְהָא הֲמוֹן מַשִׁרְיַת פְּלִשְׁתָּאֵי אִיתְּבַר אָזִיל תַּבְרֵיהּ וְסָגֵי: וַאֲמַר שָׁאוּל לְעַמָּא דְעִימֵּיהּ סַעֲדוּ כְעַן וַחֲזוֹ מַן שְׁנָא מִינָּנָא וּמְנוֹ וְהָא לֵית יוֹנָתָן וְנָטֵל זֵינֵיהּ: וַאֲמַר שָׁאוּל לַאֲחִיָּה קָרֵיב אֲרוֹנָא דַיְיָ אֲרֵי הֲוָת אֲרוֹנָא דַיְיָ בְּיוֹמָא הַהוּא עִם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל: וַהֲוָה עַד דְּמַלֵּיל שָׁאוּל עִם כַּהֲנָא וְהֶמוֹנָא דִּבְמַשִׁרְיַת פְּלִשְׁתָּאֵי אָזֵיל מֵיזַל וְסָגֵי וַאֲמַר שָׁאוּל לְכַהֲנָא קָרֵיב אֵיפוֹדָא: וְאִתְכְּנִישׁ שָׁאוּל וְכָל עַמָּא דְעִימֵּיהּ וְאָתוֹ עַד קְרָבָא וְהָא הֲוָת חַרְבָּא גְּבַר בְּחַבְרֵיהּ שִׁגּוּשְׁיָא רַב לַחֲדָא: וִיהוּדָאֵי הֲווֹ לִפְלִשְׁתָּאֵי כְּמֵאִיתְמָלֵי וּמִדְּקָמוֹהִי דִּסְלִיקוּ עִמְּהוֹן בְּמַשִׁרְיָתָא סְחוֹר סְחוֹר וְאַף אִנּוּן תָּבוּ לְמֶהֱוֵי עִם יִשְׂרָאֵל דְּעִם שָׁאוּל וְיוֹנָתָן: וְכָל אֱנָשׁ יִשְׂרָאֵל דְּאִטַּמָּרוּ בְּטוּרָא דְבֵית אֶפְרַיִם שְׁמָעוּ אֲרֵי אַפִּיכוּ פְלִשְׁתָּאֵי וְאַדְבִּיקוּ אַף אִנּוּן בַּתְרֵיהוֹן בִּקְרָבָא: ופרק

וכל איש י״ו וסי׳ במסרה רבתא:

רדק

ותהי לחרדת אלהים · כתרגומו והות לזיע מן קדם ה׳ כלומר כי מהאלהים באה להם החרדה כי הם לא היו רואי׳ למה היו חרדי׳ כי אין נלחם אתם כי אם יונתן ונושא כליו: הצופים לשאול · אשר לשאול: ההמון · המון מחנה פלשתים: וילך והלום · מן והלמה סיסרא פי׳ הלוך והשבר: פקדו נא · כמו פקדתי אתכם והוא עניין זכירה והשגחה על הדבר: הגישה ארון האלהים · ר״ל האפוד והאורים והתומים שהיו עם ארון האלהים לשאול בהם על יהונתן: ובני ישראל · עם בני ישראל וכן ויוסף היה במצרים עם יוסף שהיה במצרים וכאשר ראה שאול כי ההמון אשר במחנה פלשתים הולך ומתמוגג אמר לכהן אסוף ידיך כי אין פנאי עתה אלא ללכת למלחמה כי רואים אנחנו כי אלהים עמנו כי כל המון פלשתים מתמוגגים · ומה שאמר וילך הלוך ורב פירושו ורב למתמוגג ולהשבר והוא חסר וחסרונו ידוע מן העניין כ״ת: והמונא די במשרית פלישתאי אזל מזל וסגי תבריה ויתכן לפרש בלי חסרון ויהיה פירוש וההמון מעניין מהומה ומשרשו ויהי׳ במשקל ששון והראי׳ באמר אשר במחנה פלשתי׳ ואם היה פירושו כמו שאר המון די לו בזכרו וההמון כי ההמון הוא המחנה הרב וכן אמר למעלה והנה ההמון נמוג וילך ולא זכר מחנה ופירוש אסוף ידיך כמו ויאסוף רגליו כלומר שיאסוף ידיו אליו וימנע מפתוח האורים והתומים ומלשאול בהם וי״ת אסוף ידיך קרב אפודא ואם כפירושו מה עניינו והלא כבר אמר הגישה ארון האלהים ומה טעם ויהי עוד דבר שאול אל הכהן וגו׳ ועוד מה טעם אסוף ידיך היה לו לומר פתח ידיך ועוד לא ספר הכתוב ששאל בהם אלא מיד ויזעק שאול וכל העם אולי היתה דעת המתרגם קרב אותו אל הארון והכניעהו: ויזעק · ויאסף כי אסיפת העם הוא על ידי זעקה: חרב איש ברעהו · מפני מהומת ה׳ רבה אשר היתה במחנה היו כנהלי׳ ומהוממי׳ והיו הפלשתי׳ מכים איש רעהו והיו חושבי׳ להכות בישראל: והעברים · פי׳ אותן העברי׳ אשר היו לפלשתים כאתמול שלשום שהיו גרים בארצם אשר עלו עמם ועל כרחם להלחם בישראל והיו במחנה סביב כלומר שלא היו שם מדעתם לא היו שמים עצמם במחנה אלא סביב מחוץ כדי למשוך ידיהם ולהיותם נשמטים מלהלחם בישראל אם יוכלו ועתה כשראו שישראל נלחמו גם המה עם ישראל אשר היו עם שאול ויונתן והכו בפלשתים גם המה ואם תאמר היאך לא חששו על בתיהם שהניחו בארץ פלשתים לפי שראו כי מהומת ה׳ היתה רבה בפלשתים עד שהיו מכים איש את רעהו בלא ידיעה ובלא הרגשה אמרו גם הם בנו לא ירגישו ולא ידעו והכו בהן: וידבקו גם · המה כמו וילביקו וכן וידרכו את לשונם כמו וידריכו פי׳ וידבקו עניין השגה כמו וידבק אותו ובזה הלשון תרגומו עניין השגה ופירושו שרדפו אחריהם עד שהשיגום במלחמה והכו בהם גם הם: והמלחמה

רש״י

הצופים לשאול · הצופים אשר היו לשאול בגבעת בנימין · צופים אישקל״גימ״ש בלע״ז: והנה ההמון · של פלשתים נמוג ממקומו וילך וקרב הלום לכד ישראל נמוג כמו כד נע: פקדו · לשון פקידה כמו ותפקדנו לבקרים: הגישה ארון האלהים · אורים ותומים כי היה ארון האלהים ביום ההוא המקרא חסר תיבה אחת כי היה ארון האלהים שם ביום ההוא: והעברים היו לפלשתים · בעזרתם מתמול שלשום והיו נהפכו גם המה עם חבריהם להיות בעזרת אחיהם: נגע

רלבג

ותהי לחרדת אלהים רצה לומר חרד׳ גדולה כטעם אם אלהי׳ הררי אל או יהיה הרצון בו שהחרדה היתה מסובבת מהש״י: ויראו הצופים לשאול · ויתכן שהעם אשר אתו שם קצתם במקום גבוה שיהיו צופים ומביטים מה יעשו פלשתים כי זה ממה שיישירם אם להציל נפשם אם לבא׳ פלשתים בראותם כי יש לאל ידם: והנה ההמון נמוג וילך והלם׳ ר״ל שהקול שהיה במחנה פלשתים הוא קול המוכים והצלומים לא קול המנצחים: ויאמר שאול לאחי׳ הגיש׳ ארון האלהים · ר״ל האורי׳ והתומים שהיה בארון לשאל בו באלהים על דבר יונתן והחרד׳ הזאת אשר במחנ׳ פלשתים אם ראוי שירדפו אחריהם אם יעמדו במקומם: כי היה ארון האלהים ביום ההוא ובני ישראל · ירצה לפי מה שאחשוב כי ביום שנאסף בגלגל על זה הדבר היה בא שם ארון האלהים ובני ישראל ולזאת הסבה קרה כאשר נפן העם מעל שאול שנשאר שם הכהן הגדול עם ארון האלהים וכאשר נסעו משם שמואל ושאול והעם אשר עם שאול ללכת הגבעה אשר בבנימין נעתק עמהם הכהן הגדול וארון האלהים והלכו בגבעה ואולם מקום ארון האלהים היה שם לו ברוב: וההמון אשר במחנה פלשתים · ר״ל קול ההמון הנזכר במחנה פלשתים שהוא קול הנשברים והנודכאים היה הולך וחזק: אסוף ידיך · ר״ל שיאסף ידיו אליו ולא יתעסק עוד בעניין האורים והתומים על השאלה הזאת כי אין להם פנאי: והעברים היו לפלשתים כאתמול שלשום וגו׳ · יתכן שהפלשתים היו מושלים בקצת ישראל והיו יושבים תחתיהם והביאום הפלשתים עמם במחנה להכריחם שילחמו עם ישראל כמו שהכריחו מלכים מלך גת שהבי׳ עמו דוד והכניסו להלחם עם שאול ועם ישראל ולזה אמר והעברים אשר היו לפלשתים מקודם זה שעלו עם הפלשתים במחנה סביב גם המה נהפכו להיות עם ישראל אשר עם שאול ויונתן כן פירשו קצת המפרשים · והנכון בעיני שהרצון בזה שעם היות ישראל בדבר זאת המלחמה בתכלית הדלות והשפלות עד שנחבאו במקומות הנזכרים הנה אחר הגיע זאת המהומה לפלשתים היו העברים לפלשתים כאתמול שלשום במלחמ׳ עמהם בימי שמואל שנגברה יד ישראל עליהם ועל עמם במחנה סביב להכותם ולתפשם באופן שלא ישאר מהם איש ולא עוד אלא גם המה ר״ל הפלשתי׳ להיות עם ישראל אשר עם שאול ויונתן כי קצתם היו הורגים קצתם ובזה האופן היו עוזרים לישראל כאלו היו עמם: והמלחמה

מנחה קטנה

ויאמר שאול לאחי׳ וגו׳ ירצה בראות שאול כי אין יונתן ונושא כליו אמר ודאי כי שניהם הם המחרידים את מחנה פלשתי׳ ויאמר הגישה ארון האלהים לשאול לפני הארון במשפט האורי׳ אם ילכו לעזר׳ יונתן ונושא כליו אם יניחוהו וס״ת למה לא שאל את שמואל כי גם הוא היה בגבעת בנימין ויפייסנו ויביאנו עמו כי תהיה לו זכותו בלכתו עמו למגן וגם הוא יגיד לו בדבר ה׳ את אשר יעשה לז״א כי היה ארון האלהי׳ ובני ישראל כי כבר היו עמו ביום ההוא ארון ה׳ ובני ישראל שהם צדיקים הנקראי׳ ישראל כי ע״כ לא אמר והעם נאמר שיש שתי זכיות אלו להגן עליהם אין להתעכב עד שלות אחרי שמואל כי שאול היה רחק משמואל בהיה הגבע׳ ושעה דחוקה הלואי תספיק לשאול באורים ותומים כי ויהי עד דבר שאול אל הכהן והמון אשר במחנה פלשתים הולך ורב או ויאמר שאול אל הכהן וגו׳ כי לית דין צריך בשם כי האויבים מתרבים ויונתן ונושא כליו בסכנה עמהם ע״כ בלי עיכוב ויזעק שאול וגו׳ · וגם המה להיות עם שאול ירצה שלא היה לב העברים חלוק אם להיו׳ עם הפלשתים או עם ישראל עד שיראה פי שיגנא כעין שאמר לפלגות ראובן וגו׳ שהי׳ ראובן רוצה לשמוע אם ינצח סיסרא יהיה ידו עם סיסרא ואם ינצח ישראל יתן ידו את ישראל · לא כן העברים אשר היו ע״פ ההכרח עם פלשתים כי אם תיכף יציאתם היתה כוונתם למסור נפשם על עם ה׳ ולהיות עם שאול ועמו ולמרוד בפלשתי׳ וז״ש והעברי׳ היו לפלשתי׳ וגו׳ וגם המה להיות עם ישראל וגו׳ לא עגד שהיו רואי׳ חרב איש ברעהו אצל הפלשתים אלא ע״פ שמה היה נותנים דעתם ולבם אל ישראל בין לגנאי בין לגינאי:

ויושע

פי׳ רבי׳ ישעיה

והנה ההמון נמוג וילך והלם · היו הולכי׳ וחוזרים לאחוריהם ומכי׳ זה את זה כמו והלמה סיסרא · וכן כתיב לפנים והנה היתה חרב איש ברעהו: כי היה ארון האלהי׳ ביום ובני ישראל · תרגם יונתן עם בני ישראל · פירוש היה עמהם במלחמה · והעברים היו · היו משועבדי׳ תחתיהם והיו עמהם כאשר היו כתמול שלשום · והעלו אותם במחנ׳ כדי שיעזרום · ועכשיו נהפכו עם שאול ונלחמו בפלשתים:

כלי יקר

כי לא אסיק אדעתיה שנעשית ע״י שני בני אדם · והעניין השני אמר פקדו באיכות העם מי ומי אשר הלך שם וזהו שאמר פקדו נא וראו כפל פקדו וראו · או אפשר לפרש ויאמר שאול לעם אשר אתו רוצה לומר טעם אמירה זו של שאול הנה הזקיקו לומר כן יען שראה העם אשר אתו עודנו אתו שלא נתמעטה פמליא שלו וזהו שאמר ויאמר שאול לעם אשר אתו פקדו נא וראו מי הלך בלשון יחיד ולא אמר מי הלכו מעמנו כי רואה אני שהעם אתי כמות היה ע״כ לכך צריך פקידה מי יחיד הלך מעמנו ויפקדו והנה אין יונתן ונושא כליו לבד כדברי שאול שאל מי הלך בלשון יחיד כאמור:

ויאמר שאול לאחיה הגישה כו׳ עיין רש״י ז״ל וכן הרד״ק וכן מהרי״א ז״ל והוסיף ובני ישראל שאמרו זה הכו׳ שאול ובני ישראל אמרו זה גם כן ורצה לשאול מה היה הדבר אולי התבולה מפלשתים היתה זאת עושים עצמם כבורחים להטעות ישר׳ · ועיין הרלב״ג ז״ל: ולעד״ן באומרו ובני ישר׳ לפי שהיה מן הדין לחלוק כבוד לארון להיות רחוק ביניו וביני כשפי׳ אמה דרך מורה לזה אמר שאמר שאול לאחיה הגישה לשון הגשה יען כי היה ארון האלהים ביום ההוא ובני ישראל יחדיו בלי ריחוק כי פחדו ממה שנשבה לשעבר ולפי זה לא תחסר תיבת שם:

ויהי עד דבר שאול וכו׳ עיין הרד״ק ז״ל ומהרי״א ז״ל זכר הכתוב שבעוד היות שאול מדבר אל הכהן ראו שהמון פלשתים היה הולך ונוסע מאד מאד וחשב שבאמת היו בורחים ואמ׳ לכהן שיאסוף ידיו שלא יפתח האורים והתומים ולא יתעסק עוד בשאלה כי לא היה להם זמן ופנאי וחז״ל בויקרא רבה ומדרש תלים יחסו זה אל שאול לעון גדו׳ ר״ל שהתחיל לשאול באורים ותומים ואח״כ אמר לכהן אסוף ידיך עד שאמר שהיה זה א׳ מעונותיו שבעבור׳ לא נמשכה מלכותו ע״כ:

ויזעק שאול כו׳ עיין הרד״ק וקרוב לזה מהרי״א שאסר שאול את עמו ובא עד המלחמה אשר היתה בין פלשתים עצמה כי היה חרב איש ברעהו ומהומה גדולה:

והעברים היו לפלשתים וכו׳ עיין רש״י ז״ל וכן הרד״ק ז״ל וכן הביא הרלב״ג ז״ל וק״ק לשון העברים כיון שמדבר על ישראל אשר במחנה עם שאול למה קורא אותם בשם עברים וראוי להיות שם ישראל דבשלמא למפרשים ניחא שקורא העברים לאותם שהיו במחנה פלשתים וקורא ישראל לאנשי עם שאול ויהונתן כי לשון עלו עמם רחוק דלא משמע לא עלו עמם בשלום · גם לשון להיות עם ישראל קשה: ולעד״ן שכוונת הכתוב להגדיל הנס שלא תחשוב שישראל הנמצאים במחנה הם הרימו יד להלחם עם פלשתים והיה ג״כ מיעוט בכבוד הנס זאת ועוד היה חסרון כבוד לישראל שהיו בוגדים בפלשתים העומדים בקרבם וכן לא יעשה לעומת שנזכר אמר העברים בעת הזאת של מלחמת המהומ׳ דע שלא הרימו יד אבל היו לפלשתי׳ כבעי׳ כאתמול שלשום בעת אשר עלו עמם שאז בלי ספק היו ככנעים להם כן בעת הזאת היו לפלשתי׳ שלא מרדו אבל וגם המה היו משועבדים · ומוכנים להיות עם יש׳ אשר עם שאול ויהונתן עמם יהיו הגדל לא שהעברים ירימו יד מעצמם עד בא שאול והעם אשר אתו באופן שהיה הנס גדול מכדן האלהי׳ ולא מהעברים כלל · ושבח יש׳ העברים אשר במחנה פלשתים שלא הרימו יד בפלשתים עד אשר יבוא מלכם שאז בהכרח ככרח שימריחם מלכם לא יגונה אם ילחמו עם פלשתים כי פי מלך שמור:

וכל איש יש׳ כו׳ עיין הרד״ק ומהרי״א כתב שכוונת הכתוב לו׳ שפלשתים בזמן הנצחון כולם גבורים והראיה שכל איש ישראל ואפי׳ החלשים שהיו מתחבאים במערות בהר אפרים שמעו כי נסו פלשתים ויצאו וידבקו גם המה אחריהם עד שרדפום עד שעברו מבית און והלאה לרדוף: ולעד״ן שהיו ישראל רכי לבב ויראים מפחד פלשתים ומתחבאי׳ והולכים עד שהרע שבעוד היותם מתחבאים קודם שהתחבאו אז שמעו כי נסו פלשתים ולא נחבאו אלא וידבקו גם המה אחריהם וזהו שאמר מתחבאים בלשון הווה · ומלבד הנים מההומת השי״ת אשר כמעט הנה איש ישראל המתחבאים שודבקו גם המה אחריהם במלחמה והנים שבה רבה:

ויושע ה׳ ביום ההוא וכו׳ עיין הרד״ק ז״ל וכן הרלב״ג ז״ל וז״ש ויושע ה׳ ביום ההוא את ישראל ולכך נתחזקו ידיהם עד שהמלחמה עברה בית און · ואולי אמר והמלחמה עברה בית און שלא גרם מקום בית און להכשל ישראל ולהעזר פלשתים מלד המקום כי ויושע ה׳ את ישראל ביום ההוא והמופת להיותו עזר אלהי בזה שהמלחמה עברה בית און או אמר טעם היות המלחמה חזקה והתמידה זמן עד שבת לחמה עברה בית און עם כל זה לא נפל מהם אחד אלא משעו כולם וזהו שאמר ויושע ה׳ ביום ההוא וכו׳:

ואיש ישראל נגש ביום ההוא בפרקי׳ ר׳ אליעזר ויואל שאול כו׳ תדע לך בא המר׳ והשבועה בא זריזה משאול בן קיש שהחרים שילומו כל העם מגדול ועד קטן שנאמר ארור האיש וכו׳ ויונתן בנו לא היה שם ולא שמע וטעם וכו׳ את המשענת אשר בידו בדבש ונתן בפיו ואכל והאירו עיניו וראה שאול את הפלשתים שהיו מתחזקים בישראל מיד הבין שמעלו ישראל בחרם וראה בי״ב האבנים שעל כהן גדול וראה אבנו של בנימין שהיתה מכהה אורה וידע ששבט בנימין מעל בחרם והפיל גורלות ונלכד שאול ויונתן בנו מיד לקח שאול חרבו ורצה להרוג את בנו אמרו לו כל העם אדונינו המלך שגגה היה והקריבו קרבן עולה על שגגתו ונעתר לו ופדו אותו ממות שנאמר ויפדו העם את יהונתן ולא מת עד כאן והארכתי בס״ד · ואיש ישראל נגש ביום ההוא היו אלים ונוגשים להלחם בפלשתים · ויואל שאול עיין רש״י ז״ל והרד״ק ז״ל וכן הרלב״ג ז״ל ומהרי״א ז״ל כתב כל הכו״ל והוסיף לבאר ויואל שאול לשון דמון כמו הואיל משה באר את התורה בזאת

רשי

מגש ביום ההוא · היו אלים ונוגשים להלחם בפלשתים : ויואל · לשון אלה : אשר יאכל לחם · כל מאכל במשמע כמו נשחיתה עץ בלחמו : ויהי דבש · דבש קנים גדל בארץ ישראל : והנה הלך דבש · שהיה נוטף מן הקנים : ביערת הדבש · בקנה הדבש כמו ותש' בסוף דמתרגמי' ושויתיה ביערא וסוף הם קני' של אגם וכן אכלתי יערי עם דבשי ובלשון ישמעאל קורי' לאותו דבש סוק"ר בל"עז מפי' ר' נתן הישמעאלי : עכר אבי את הארץ · בלבל את דעתם ואת ישועתם כמים עכורי' : כי

פסוק

כג וַיּוֹשַׁע יְהוָה בַּיּוֹם הַהוּא אֶת־יִשְׂרָאֵל וְהַמִּלְחָמָה עָבְרָה אֶת־בֵּית אָוֶן׃
כד וְאִישׁ־יִשְׂרָאֵל נִגַּשׂ בַּיּוֹם הַהוּא וַיֹּאֶל שָׁאוּל אֶת־הָעָם לֵאמֹר אָרוּר הָאִישׁ אֲשֶׁר־יֹאכַל לֶחֶם עַד־הָעֶרֶב וְנִקַּמְתִּי מֵאֹיְבַי וְלֹא־טָעַם כָּל־הָעָם לָחֶם׃
כה וְכָל־הָאָרֶץ בָּאוּ בַיָּעַר וַיְהִי דְבַשׁ עַל־פְּנֵי הַשָּׂדֶה׃
כו וַיָּבֹא הָעָם אֶל־הַיַּעַר וְהִנֵּה הֵלֶךְ דְּבָשׁ וְאֵין־מַשִּׂיג יָדוֹ אֶל־פִּיו כִּי־יָרֵא הָעָם אֶת־הַשְּׁבֻעָה׃
כז וְיוֹנָתָן לֹא־שָׁמַע בְּהַשְׁבִּיעַ אָבִיו אֶת־הָעָם וַיִּשְׁלַח אֶת־קְצֵה הַמַּטֶּה אֲשֶׁר בְּיָדוֹ וַיִּטְבֹּל אוֹתָהּ בְּיַעְרַת הַדְּבָשׁ וַיָּשֶׁב יָדוֹ אֶל־פִּיו
ל וַתָּרֹאנָה עֵינָיו׃
כח וַיַּעַן אִישׁ מֵהָעָם וַיֹּאמֶר הַשְׁבֵּעַ הִשְׁבִּיעַ אָבִיךָ אֶת־הָעָם לֵאמֹר אָרוּר הָאִישׁ אֲשֶׁר־יֹאכַל לֶחֶם הַיּוֹם וַיָּעַף הָעָם׃
כט וַיֹּאמֶר יוֹנָתָן עָכַר אָבִי אֶת־הָאָרֶץ רְאוּ־נָא כִּי־אֹרוּ עֵינַי כִּי טָעַמְתִּי מְעַט דְּבַשׁ הַזֶּה׃
אף

(גליון: ג' · ד' · ז'המל' וג' חס' וד' תס' בליש' · ג' · ה' · ב' לחיש העשיר · ג' · ב' חס' ותתך עלינו וכל אורי' דכו' · ב' מל' נכסיפ' · ותארנה ק' · ל' מל' · ג' דין חס' מרוז ב' בו מל')

תרגום

וּפְרַק יְיָ בְּיוֹמָא הַהוּא יַת יִשְׂרָאֵל וְעָבְדֵי קְרָבָא מְטוֹ עַד בֵּית אָוֶן׃ וֶאֱנַשׁ יִשְׂרָאֵל אִידְחִיק בְּיוֹמָא הַהוּא וְאוֹמֵי שָׁאוּל יַת עַמָּא לְמֵימַר לֵית גַּבְרָא דְיֵיכוּל לַחְמָא עַד רַמְשָׁא עַד דְּאִתְפְּרַע מִבַּעֲלֵי דְבָבַי וְלָא טְעִים כָּל עַמָּא לַחְמָא׃ וְכָל דְּיָרֵי אַרְעָא עָלוּ בְּחוּרְשָׁא וַהֲוָה דוּבְשָׁא עַל אַפֵּי חַקְלָא׃ וַאֲתָא עַמָּא לְחוּרְשָׁא וְהָא בְּרִיז דוּבְשָׁא וְלֵית דְּמָתִיב יְדֵיהּ לְפוּמֵיהּ אֲרֵי דְחִיל עַמָּא מִשְּׁבוּעֲתָא׃ וְיוֹנָתָן לָא שְׁמַע כַּד אוֹמֵי אֲבוּהִי יַת עַמָּא וְאוֹשִׁיט יַת רֵישׁ שׁוֹטִיתָא דְבִידֵיהּ וּטְבַל יָתַהּ בְּקִינָא דְדוּבְשָׁא וַאֲתֵיב יְדֵיהּ לְפוּמֵיהּ וּנְהַרָא עֵינוֹהִי׃ וַאֲתֵיב גַּבְרָא חַד מֵעַמָּא וַאֲמַר אוֹמָאָה אוֹמֵי אֲבוּךְ יַת עַמָּא לְמֵימַר לֵית גַּבְרָא דְיֵיכוּל לַחְמָא יוֹמָא דֵין וְאִישְׁתַּלְהֵי עַמָּא׃ וַאֲמַר יוֹנָתָן עֲכַר אַבָּא יַת עַמָּא דְאַרְעָא חֲזוֹ כְעַן אֲרֵי נְהוֹרָא עֵינַי אֲרֵי טְעֵימִין זְעֵיר דוּבְשָׁא הָדֵין׃ ברם

רדק

והמלחמה עברה את בית און · כתרגומו ועבדי קרבא מטו עד בית און ופי' עברה כי מבית און והלאה עברה ברדפם אחרי פלשתים : נגש · נדחק וכן תרגומו אדחק כלומר שהיו רעבים כי כבר השביע שאול את העם שלא יאכל עד הערב כדי שלא יפסיקו המלחמה : ויואל · וי"ו ויואל פירושה כמו וי"ו הן עתה קלפת ונחטא שפירושו וכבר חטאנו לפיכך קלפת וכן ויואל וכבר השביע שאול את העם לפיכך נגש : אשר יאכל לחם עד הערב · שום מאכל ר"ל כי לחם כולל כל מאכל כי אפילו הדבש לא היו טועמים מפני השבועה נראה כי על כל מאכל השביעם : וכל הארץ · עם הארץ כמו וכל הארץ באו מצרימה ר"ל כל בני המלחמה והנאספים אליהם ודרך רדפם אחרי פלשתים באו ביער והיה בעלי היער עלת דבורי' והדבש נוטף מהם על פני השדה והר' רבי שלמה ז"ל כתב כי יער קנה הנו"קר היה והוא הדבש שהיה נוטף מהם ולא ידעתי מאין היה לו זה כי ת"י בחורשא : הלך דבש כלומר הליכת דבש שהיה הולך ונגר על פני השדה ות"י בריז דובשא ופי' ערוגה ושורה ובברא"שית רבה בין שורותים יצהירו שהיו עושין גרידיות קטנות : ואין משיג ידו · אין מגיע ידו עם הדבש אל פיו : ביערת הדבש · היא חלת הדבש כמו שיוציאו ממנו הדבש כמו אכלתי יערי עם דבשי ות"י בקינא דדובשא לפי שהחלה עשוי קנים קנים : ותראנה · כתיב וקרי ותארנה כלומר כי היו חשכות וכהות מן הרעב ומן העיפות והכתיב מורא"ה והענין אחד : ויעף העם · ולא עברו על השבועה אע"פ שהיו עיפי' ורביע' : כי

רלבג

והמלחמה עברה את בית און · ר"ל שהרודפים עברו המקום ההוא מרוב מרוצתם ושוקדים על דבר המלחמה : ואיש ישראל נגש ביום ההוא · ר"ל שכבר נדחקו על דבר זאת הרדיפה מפני צואת שאול עד שלא יכלו לבטל מזה אפילו לצור' האכילה כי כבר השביע שאול את העם שלא יאכל מזון עד הערב כדי שתשלם לו הנקמ' מאויביו ולזה נשמרו העם מלקח' הדבש להזון ממנו ולקח ממנו יונתן כי לא שמע השבועה ועם זה נחשב לו לעון כמו שיראה אחר זה אם מפני שלא חקר בזה קודם כי כבר היה רואה שאין משיג ידו אל פיו מהעם וזה לא היה נכון להיות אם לא בסבת כדר והסכמ' בניהם אם מפני שגגת אביו על ההשבעה הזאת באמרו עכר אבי את הארץ וחשב שאם אכל העם משלל אויבית היו מתחזקים יותר ותרב מפני זה המכה בפלשתים עם מה שהתבאר לו כי לא בכח גברו על פלשתים אך מאת ה' היתה זאת · והנה היה הדבש על פני השדה מפני שכבר היו שם כלים רבים ישכנו בהם הדבורים ויעשו בו הדבר כמנהגם והדבש היה בכלים ההם בתוך יערו כמשפט וידמה שהיו הכלים ההם מונחים שם שורות שורות ביושר בדמיון דרך ולזה קרא זה התקנון הלך דבש כי האורח יקר' הלך מלד הדרך או לרבוי הדבורים שם ביער ההוא היה הדבש נגר על פני השדה כמו שפירשו הקודמים : ויכו

מנחה קטנה

ויושע ה' ביום ההוא · לא כתשועת שארי שפטי' שהיו ישראל לוחמי' ברתוי עם ונוצחי' שאח"כ כאן היתה התשועה גם מפורסם לעיני כל העמים שראו כי חרב איש ברעהו וע"כ אמר שאול שראוי לסיות היום קודש לה' בגום בדי שפיעום חלבם ודמם שהיה בא להם ע"י שורם ויניעם במלחמה יהבות באויביהם עתה שנעשה הדבר ע"י ה' שנתן חרב איש ברעהו לעומת זה ראוי להקדיש לה' בגום לטעם חלבם ודמם לכבוד ה' בגום · ומה גם היה שאול מתירא עון ואולי ע"י הנצחון הגדול שהיה לישראל ידום לבם בגאוה ויר רמה ע"כ גזר גזם שהוא שנה לכסלים בא בגאוה ולא ידום לבם ותהי' יראת ה' נוכח בפניה' ואז גם ה' יתן להם נקמה ביותר בפלשתים ועוד גם כיון בזה שלא יאמרו ישראל שאע"פ שהתחלת הישועה הי' ע"י ה' חרב איש ברעהו מ"מ סוף התשועה היה מכלם שרדפו אחריהם ביד חזקה ובגבורה ע"כ אמר שיצומו להתיש כחם ולהורות להם שאין צריך כח וגבורה מגבר ודם כי אע"פ שיהיו חלושי כח ה' יפיל שונאיהם חללים לפניהם : אשר יאכל לחם עד הערב וגו' אמנם שהיו מתחילה גוזרין תענית באותו יום שהיה עת צרה שהיה להם להלחם עם הפלשתי' שהיו רבי' וישראל היו מעטים · וכענו קודם אכלת שהיה חרב איש ברעהו והיה דיני' לאכול כפי הדין אם גוזרין תענית על איזה צרה אם נענו קודם חצות אין צריכין לשלים ולמוסר' שאול השביע את העם שלא יאכלו עד הערב · וז"ש יונתן כי אכל היום העם וגו' כיון שמותר להם ע"פ הדין לאכול א"כ אין צורך בחומרא זו כי כבר רצה אלקי' את תעניתנו ונתן אויבנו בידנו אין עוד צורך בתענית : ויפץ

פי' רבינו ישעיה

איש ישראל נגש ביום ההוא · נדחק מאד לרדוף אחרי פלשתי' ויואל שאול את העי' · כמו הואל וקח ככרי' · ואין שרשו כמו ואת אלות : הלך דבש דבש שהי' זב ומתוך הכוורת של דבורי' והולך על פני השדה · כי עדת הדבש היה החלה שרודין מן הכורי' · ויאת בקנא דדובשא שעשויה קנקני' קנקני' למושב הדבורי' וזהו אכלתי יערי עם דבשי :

מסורה

ויואל ז' ח' מלאים וב' חס' וסי' נמסר בסדר שמות · וכל הארץ ה' בקריאה וסימ' נמסר בסדר מקץ : אל פיו ג' בקריאה וסימ' ואין משיג ידו אל פיו : כי ירא העם את השבועה · וישב ידו אל פיו ותארנה עיניו · טמן עצל ידו תנינא · לא שמע ה' דסמיכי בקריאה וסימ' ויונתן לא שמע בהשביע אביו את העם · וירא כל ישראל כי לא שמע · וכל ישראל דד"ה · בן חכם מוסר אב · כפר נפש איש עשרו ורש לא שמע גער' :

כלי יקר

הזאת יגיד ששאול לא מפאת ההכרח אלא ברצון פשוט עשה כן שאמר ארור האיש וכו' :

ולע"ד לתת טעם לשבועה זאת שהשביעם שאול כי מאחר שהיתה מהומת ה' בהם לא היה צורך בזה · ומצאתי שהיתה דרך תענית שעות כדי שישמע אל ויושיעם · ולי נראה שהכתוב עצמו נותן טעם באומרו ואיש ישראל נגש דלא כתב ובני ישראל נגשו לומר שכאשר שמעו ניסת פלשתים היה יוצא כל יחיד ויחיד מהמתחבואה שלו שהיה נחבא שם וחשש שאול פן באו את כל איש ואיש יחידי ובהיותו נגש יחידי פן יקרהו אסון לכך השביע העם שלא יאכלו ולא יתעכבו מלרדוף אחריהם כדי שאיש ישראל הנגש ביום ההוא יתחבר שם עם הצבא ויבוא לשלום וזהו שאמ' ואיש ישרא' נגש ביום ההוא לשון יחיד כי היה איש ואיש יחידי נגש ומתקרב אל המלחמה והמלחמ' עברה את בית און על כן השביע שאול את העם כדי שלא יהיה אחד מהם נזוק · והגיד הכתוב שהשבועה היתה לאמר ארור האיש אשר יאכל לחם יאכל דייקא וכו' רוצה לומר לאמר בלשון הזה בנוסח איסור אכילה · זהו שאמר ארור האיש אשר יאכל לחם יאכל דייקא אכילה ולא דבר אחר אמנם העם מטוב טעמם וכשרותם החמירו על עצמן דרך סייג אפי' בטעימה כל דהו שאמר ולא טעם כל העם לחם אפי' טעימה כי כן ראוי להחמירו בארור אשר בו נדוי בו קללה וכו' וכן מורה אומרו בסמוך כי ירא העם את השבועה את לרבות חומרא זו דרך סייג ויש לזה סיוע ממה שאמר במדרש שמואל אזכור בפסוק ויפדו העם יהונתן וכו' בס"ד אמר ריש לקיש וכי לא מטעמת טעם וכו' וכי תימה אם כן למה נענש יונתן עיין בסמוך בפסוק ויונתן לא שמע כי שם הכתוב בס"ד ג' סבות בשם הרלב"ג ז"ל ועוד נראה לי שכיון באומרו לאמר ארור האיש וכו' שכתיבת לאמר נמשכת אל סוף הפסוק ונקמתי מאויבים באילו כוונת הפסוק לומר שטעה לומ' מאויבי ה' בזה הנוסח על והנקמה מאויבים דלא הי"לל אלא והנקמה מאויבי ה' כי מאז הנה שכר לפעולתו ואין רחוק שזה העון גרם לו ערבוב השמח' בענין יונתן שנפל בחרם עוד אפשר בתיבת לאמ' שהשביע' [illegible]

[illegible]

ויען איש מהעם כו' עיין הרד"ק ז"ל ומהרי"א הביא בשם הרד"ק ז"ל שאמר ויעף העם הם דברי האיש מהעם ג"כ שאמר ויעף ועם כל זה לא אכלו דבר מפני השבועה · ומהרי"א כתב שלדבריו חסרה הגזר' שלא אמר ולא אכל העם מפני השבועה והיא העיקר לכך כת' שהשבע השביע כו' ובזה סבב שויעף העם וע"כ ענה יהונתן ויאמר עכר אבי את הארץ כו' :

ולע"ד במה שכתבתי למעלה באומר ויואל שאול את העם לאמר ארור האיש כו' שהשבועה ההיא היתה כוללת ב' דברים הא' מאיכות השבועה שלא יאכל והשני שיזכירו זה את זה לאמר כאשר כתבתי וזהו שאמר כאן ויען איש מהעם שברצותו שטעם הוכרח כדי שלא יכשל בחר' שהוא מחויב לאמר לאחרים וזהו ויען איש מהעם בקול גדול כמו ויען איוב ויאמר וזהו ג"כ אומר ויאמר השבע השביע ר"ל שתי שבועות בדבר הא' שלא לאכול והשנית לעכב לזולתו שיבא לאכול זהו שאמר השבע השביע אבי את העם לאמר כו' ואמר אבי' ולא אמר המלך לזרז עוד שאין ראוי לו לעבור על דעת אביו מכל היותו אביך כבד אביך זה ילדך :

ויאמר יונתן עכר אבי את הארץ עיין רש"י ז"ל וכן הרד"ק והביא מהרי"א והוסיף כי מכמותם נראה שעכר אבי את הארץ שהרי אורו נא עיני מהמעט דבש שטעמתי ואם המעט הועיל לשאורו עיני על אחת כמה וכמה אם היו אוכלי' העם מהדבש אחר אכל' בר ולחם ומזון משלל אויביהם וזהו שאמר אף כי לוא אכל העם כו' שבלי ספק התחזקו ויהיו לבני חיל והתרבה המכה בפלשתים ולהעדר המזון נחלשו' הלוחמים ולכן עתה לא רבתה מכה בפלשתים עד כאן ומ"ש כי עתה לא רבתה והוא כי יונתן החסיד בירר דבריו שלא יטעו השומעים עכר אבי את הארץ וכו' לומר שאילו אכל העם משלל אויבו היו מנצחים יותר ורבתה המכה בפלשתים בלא ותכן שיאמר זה חלילה לו כי ברור לו שה' איש מלחמה ולה' הישועה ולא בכח אנשים יגבר איש אבל כוונתו לומר בהפך דעכרות בעלמא הוא שעכר את הארץ ראו נא כי אורו עיני אף כי לוא אכל העם ר"ל אף כי לא נעלם ממני וברור לי כי לו הונח שאכול אכל העם משלל אויביו ואפי' שיאכל אכילות [illegible]

רשי

כי עתה לא רבתה מכה · בתמיה : ויעף העם · כמו ויעט העם לשון עיט : צאן ובקר ובני בקר · אומר אני זה אותו ואת בנו לא תשחטו ולכך קראם חוטאי' ורבותינו אמרו בשחיטת קדשי' שהיו מקדישי' אותם שלמים ואוכלים לפני זריקת דם הוא שאמר ויאכל העם על הדם אוכלים קדשים ועדיין דם במזרק : גלו אלי · לשון גללו : היום · מבעוד יום ולמטה כאמר ויגישו איש שורו בידו הלילה רבותינו נחלקו בדבר בסוף מסכת זבחים מהן פירשו כאן בחולין כאן בקדשי' ויש מהן פירשו כאן בקדשי' שהוקדשו ליקרב בבמת נוב גדולה כאן בקדשים שהוקדשו ליקרב בבמה קטנה לימד על עולת יחיד שכשירה לישחט בלילה : אבן גדולה · עשאה במה לזרוק עליה דם והקטר חלבים : ושחטתם בזה · כאן במקום שחיטה · ד"א סכין בדק להם : פוצו בעם · הכריזו במקומו' הרבה ויהיו המכריזים נפוצים בעם : הלילה · בהמות של חולין נשחטו בליל' כך מפורש בזבחי' · אותו החל · אותו המזבח ראשון למזבחות שבנה שאול :

פנוי

שמואל א יד

אַף כִּי לוּא אָכֹל אָכַל הַיּוֹם הָעָם מִשְּׁלַל אֹיְבָיו אֲשֶׁר מָצָא כִּי עַתָּה לֹא רָבְתָה מַכָּה בַּפְּלִשְׁתִּים׃ וַיַּכּוּ בַּיּוֹם הַהוּא בַּפְּלִשְׁתִּים מִמִּכְמָשׂ אַיָּלֹנָה וַיָּעַף הָעָם מְאֹד׃ וַיַּעַשׂ הָעָם אֶל שָׁלָל וַיִּקְחוּ צֹאן וּבָקָר וּבְנֵי בָקָר וַיִּשְׁחֲטוּ אָרְצָה וַיֹּאכַל הָעָם עַל הַדָּם׃ וַיַּגִּידוּ לְשָׁאוּל לֵאמֹר הִנֵּה הָעָם חֹטְאִים לַיהוָה לֶאֱכֹל עַל הַדָּם וַיֹּאמֶר בְּגַדְתֶּם גֹּלּוּ אֵלַי הַיּוֹם אֶבֶן גְּדוֹלָה׃ וַיֹּאמֶר שָׁאוּל פֻּצוּ בָעָם וַאֲמַרְתֶּם לָהֶם הַגִּישׁוּ אֵלַי אִישׁ שׁוֹרוֹ וְאִישׁ שֵׂיֵהוּ וּשְׁחַטְתֶּם בָּזֶה וַאֲכַלְתֶּם וְלֹא תֶחֶטְאוּ לַיהוָה לֶאֱכֹל אֶל הַדָּם וַיַּגִּשׁוּ כָל הָעָם אִישׁ שׁוֹרוֹ בְיָדוֹ הַלַּיְלָה וַיִּשְׁחֲטוּ שָׁם׃ וַיִּבֶן שָׁאוּל מִזְבֵּחַ לַיהוָה אֹתוֹ הֵחֵל לִבְנוֹת מִזְבֵּחַ לַיהוָה׃

ויאמר

תרגום

בְּרַם אִילוּ מֵיכַל אֲכַל יוֹמָא דֵין עַמָּא מִבִּזַּת בַּעֲלֵי דְבָבוֹהִי דְּאַשְׁכַּח אֲרֵי כְעַן לָא סַגִּיאַת מַחְתָא בִּפְלִשְׁתָּאֵי׃ וּקְטָלוּ בְּיוֹמָא הַהוּא בִּפְלִשְׁתָּאֵי מִמִּכְמָשׁ עַד מֵישַׁר אַיָּלוֹן וְאִישְׁתַּלְהֵי עַמָּא לַחֲדָא׃ וְאִתְפְּנֵי עַמָּא עַל בִּזְּתָא וּנְסִיבוּ עָאן וְתוֹרִין וּבְנֵי תוֹרִין תְּכִיסוּ עַל אַרְעָא וַאֲכַל עַמָּא עַל דְּמָא׃ וְחַוִּיאוּ לְשָׁאוּל לְמֵימַר הָא עַמָּא חַיָּבִין קֳדָם יְיָ לְמֵיכַל עַל דְּמָא וַאֲמַר שְׁקַרְתּוּן קְרִיבוּ לְוָתִי יוֹמָא דֵין אַבְנָא רַבְּתָא׃ וַאֲמַר שָׁאוּל אִתְבַּדָּרוּ בְעַמָּא וְתֵימְרוּן לְהוֹן קְרִיבוּ לְוָתִי גְּבַר תּוֹרֵיהּ וּגְבַר אִימְרֵיהּ וְתִיכְסוּן הָכָא וְתֵיכְלוּן וְלָא תְחוּבוּן קֳדָם יְיָ לְמֵיכַל עַל דְּמָא וְקָרִיבוּ כָל עַמָּא גְּבַר תּוֹרֵיהּ בִּידֵיהּ בְּלֵילְיָא וּנְכִיסוּ תַמָּן׃ וּבְנָא שָׁאוּל מַדְבְּחָא קֳדָם יְיָ יָתֵיהּ שָׁרֵי לְמִבְנֵי מַדְבְּחָא קֳדָם יְיָ׃

ואמר

לוא ג' מלאים וסי' אף כי לוא אכול אכל · לוא הקשבת למצותי · לוא קרעת שמים : ויגשו ג' ב' חס' וא' מלא וסימ' ויעלו עלות ויגשו שלמים וישב העם · איש שורו ואיש שיהו · את שעירי החטאת דר"ה בתראה מלא :

רדק

כי עתה לא רבתה מכה בפלשתי' · דרך תמיהה כי בודאי אם אכלו היה להם יותר כח והיו מכים בפלשתים יותר : ויעט העם · כלו פתוח לפי שפרשו עטה ופירושו ויסר או ויטה כמו ותעט אל השלל שפירושו ותסר או ותטה וכת"י ואתפני עמא · והכתי' הוא ויעש ופי' לשון אסיפה כמו ותעש הארץ ; ויאכל העם · פי' בערב אכלו ופירושו על הדם לפי שהיו מכינים הבשר בחפזון כי היו רעבים היו שוחטים בארץ ולא היה הדם נגר ומתמלא יפה והיה נבלע בבשר לפיכך צוה שאול לגול אבן גדולה ולשחוט עליה כדי שיהא הדם נגר ומתמלא היטב ואין זה פי' לא תאכלו על הדם רק פירושו כמו שהוא חוק הזובחים לשדים שאוכלי' סביב הדם אחרי שזבחו להם וזה דבר הלמד מענייננו לא תנחשו ולא תעוננו · ור"ל פי' כי היו מקדישים שלמים ואוכלים לפני זריקת הדם ומה שאמר איש שורו בידו הלילה וישחטו שם העם נחלקו עליו רז"ל יש אומרים כי שחיטת לילה כשירה בבמת יחיד ויש אומרים פסולה ומה שאמר ששחטו בלילה על החולין אמר אבל אם לא היו מקדישים היה מותר לאכול בלא זריקת דם כי משנכנסו לארץ הות' להם בשר תאוה בכל מקו' בלא זריקת דם על המזבח זה פירשו רבו' ז"ל כי על השלמים אמר שהיו אוכלים בלא זריקת דם אבל אין משמעות פשטי הפסוקים אלא כמו שפירשנו כי החטא היה מפני הדם נבלע בבשר ולא היה מתמלא מפני שהיו שוחטי' ארצה : חוטאים ליי' · בהעלים האל"ף מהקריאה כמו קוראים אל יי' והוא יענם : גלו אלי היום · פי' העם הזאת כלות' מעתה שלא ישחטו עוד כמו ששחטו וכן יום לעקתי בלילה נגדך כמו עת : פצו בעם · לעבדיו אמר שיפוצו במחנה ויאמרו לכל העם הרוצי' לשחוט שיגישו לשאול מי שרוצה לשחוט שורו או שיו : ושחטתם · פי' בזה המקום על האבן ור"ל פי' בזה הסכין שבדק להם הסכין וסמכו מכאן לבדיקת הסכין · ובדרש עוד ושחטתם בזה רבנן אומרי סכין בת ארבע עשרה אצבעות הראה להם ב' תרין ז' שבעה ה' חמשה אמר להם בזה היו שוחטים ואוכלים כסדר הזה היו שוחטין ואוכלין : לאכול אל הדם · כמו על הדם וכן אל ההרי' לא אכל על ההרי' · אותו החל לבנו' מזבח ליי' · פי' אותו המזבח היה תחלת המזבחו' שבנ' שאול כי מה שהקריב קרבנו' בגלגל מלא שם המזבח בנוי · ובדרש אתו החל והלא כמה מזבחות בנו הראשוני' נח בנה מזבח אברהם בנה מזבח יצחק בנה מזבח יעקב בנה מזבח משה בנה מזבח יהושע בנה מזבח ואת אמרת אותו החל לבנות מזבח אמר רבי יודן החל במלכים ועוד יש דרש אותו המזבח הוא החל לבנותו כלומ' הוא בעצמו נתן האבן הראשונה ואחר כך בנו הבוני' המזבח עד כלותו :

נבוזה

רלבג

ויכו ביום ההוא בפלשתים ממכמש אילונה · אחשוב כי ספר זה להורות על רוב שקדם לרדוף אחריהם ולהכו' בהם על שאשר נסעו ממכמש בהזעקם לרדוף אחריהם הכו בהם עד אילונה שהוא שם עיר אחרת ולזה היו עיף ויגע מאד : ויעט העם אל השלל · ר"ל סר וסבב לקחת מהשלל לאכול : וישחטו ארצה ויאכל העם אל הדם · ר"ל אצל הדם כי כל אחד היה שוחט במקום שהיה בו מהמקנה ואחר כן אוכלים שם וכבר דקדקה התורה שלא יאכלו אצל הדם באמרה לא תאכלו על הדם כדי שלא יסתבכו באמונות הנפסדות שהיו אז למי שעושים זה כמו שזכרנו בבאורנו לדברי התורה ולזה סבב שאול שיגולו לו אבן גדולה וישחטו שם כלם ואחר ישובו למקומם לאכול ובזה ישמרו מלאכול אצל הדם : פוצו בעם · ר"ל התפרדו אנה ואנה בכל המחנה לצוותם כלם שיעשו איש שורו ואיש שיו לשחוט על האבן כדי שיהיו העם נשמרים מלאכל על הדם וזהו הפי' אשר פירשנו אנחנו בזה והוא נאות מאד וכבר ראינו בו פירושים למפרשים בלתי נאותים אם באנו לספר מה שיש בהם מהספק יארך מאד ואין זה מכוונתינו · ויבן שאול מזבח לה' אותו החל לבנות מזבח לה' · ראוי שתדע שלא יתכן שנאמר כי שאול החל לבנות מזבח לה' שהרי כמה וכמה אנשים בנו מזבח קודם שאול כמו שאמרו במדרש והנראה בעיני שהרצון בזה כי כשצוה שאול לגול אבן גדולה לשחוט עליה איש שורו ואיש שיו החל הענין ההוא לבנות מזבח לה' כי בלילה ההוא לא בנאו כי היה נחפז לרדוף אחרי פלשתים אך היתה האבן ההוא התחלת הבנין ושם בנה המזבח אחר כן להזכיר הנס שנעשה להם ולתת תודה לשם ית' על כל אשר גמלם או יהיה הכנוי באותו החל שב אל האבן ואל תתמה אם יהיה אבן פעם זכר פעם נקבה כי יש כמוהו רבים בלשון :

והנה

כלי יקר

על הדם כמו שדרשו מהמהדרות של ערלה לערלה כו' ולבהמה אין אתה ממתין עד שתמלא דמיה אך ק"ק לפירוש זה מה תקן באבן גדולה וכן זאת הקושיא קשה לפרש"י ז"ל שזכר החטא באותו ואת בנו מה הועיל גולו אלי היום אבן גדולה · ולהרלב"ג ז"ל גם כן דבפשטא לחכמינו זכר' לברכה תקן באבן גדול' שעשאה במה כדי לזרוק עליה הדם והקטר חלבים כמו שהזכיר רש"י ז"ל גבי אבן גדולה אמנם לשאר המפרשים קשה ככנ"ל · ויש לתרץ כי האבן גדולה היתה לפי שהמלך בעצמו רצה לשחוט ולכך הביאו אבן גדולה להקל הטורח מעל שאול על ידו ליחד מקום לשחיטות והתכלית בשחיטה להיותו על ידו לפרש"י ז"ל כדי שיברור הם הוא אותו ואת בנו ולחז"ל שיתעכבו עד שיתמלא הדם ולהרלב"ג ז"ל כדי שלא יאכלו בתוך המקנה כאשר זכרנו למעלה אלא רחוק מהדם ובסמוך בפסוק ויגידו אזכור דברי מהרי"א ז"ל שמקיים דברי הרלב"ג ז"ל שהאבן גדולה תקן שיהיה מקום השחיטה רחוק ממקום האכילה ובזה לא יבואו לאכול על הדם ובסמוך ארחיב בזה בסייעתא דשמיא בשם הרב דון יצחק אברבנאל ז"ל :

ויגידו לשאול לאמר וכו' עיין רש"י ז"ל חוטאים באותו ואת בנו ולחז"ל לאכול על הדם קודם שיתמלא הדם ויזרק והקטר חלבים ולהרד"ק ז"ל קודם שיתמלא הדם ולעניות דעתי הוא מצד הסכין ככנ"ל ומהרי"א ז"ל הקשה לכל הפירושים של המפרשים ז"ל שאומרו חוטאים לה' לאכול על הדם מורה שלא היה החטא בזריקה ולא בשחטם אותו ואת בנו ולא בשלא היה הדם מתמלא והכריח מתוך זה כדברי הרלב"ג ז"ל שאכילה על הדם דהיינו שהיו אוכלים סמוך לדם סביב בתוך המקנה ויבאו מזה להסתבך באמונות הנפסדות שהיו אז לאנשים העושים זה וכאן עשו ישראל כן מצד החפזון והמרוצה ומחסר כלים וחשש שאול אל הדבר הרע להיותו אסור בצד עצמו ולכן צוה שיביאו האבן גדולה במקום נפרד וצוה לאנשיו שיפוצו בעם אנה ואנה ויאמרו להם שיגישו אליו לשחוט כדי שיהיה מקום השחיטה רחוק ממקום האכילה ולא ימשך היותם אוכלים שם על הדם והיה זה בלילה כי בודאי שמרו תעניתם אבל מיד כשהחשיך נעשה כל זה עד כאן לשונו · ומה שאמר בגדתם ניחא לשיטת חז"ל הנז"ל שחטאם היה באכול שלמים קודם זריקת דם והקטר חלבים דקאמר לשון בגידה בדבר מעילה קדשים · ולשיטת הרלב"ג ז"ל ניחא נמי לשון בגידה בדבר הנוטה לטעות ולכנות אחרי דעות נפסדות באכול על הדם אמנם לשאר הפירושים לא שייך לשון בגידה :

ויאמר שאול פוצו בעם וכו' אמרו במסכת זבחים פרק פרת חטאת' איתמר שחיטת לילה בבמת יחיד רב ושמואל חד אמר כשירה וחד אמר פסולה קא מיפלגי בדרבי אליעזר דרבי אליעזר רמי כתיב ויאמר בגדתם גולו אלי היום אבן גדולה ויאמר שאול פוצו בעם [illegible]

ומתוך דברי הגמרא הבין לע"ד למ"ד דקדשי יחיד אסורים לשוחטם בלילה אולי על כן אמר הנה העם חוטאים לה' לאכול על הדם שהיו שוחטים בלילה ודם יחשב לאיש הזה ולכן אמר בגדתם בגידה בקדשים גולו אלי היום אבן גדולה היום ולא בלילה ומה שאמר הלילה וישחטו שם כאן בחולין כו'ˇ ולמאן דאמר קדשי יחיד נשחטים בלילה קרא קמא בקדשי במה גדולה ולכך אמר היום וקרא דבלילה בקדשי במה קטנה ומדברי חכמינו ז"ל במסכת חולין פרק הכל שוחטין אמר רב חסדא מנין לבדיקת סכין לחכם מן התורה שנאמר ושחטתם בזה ואכלתם ע"כ שמובן מזה שנתן להם סכין בדיק על פיו והוא חכם ומסקנא בגמרא דקרא אסמכתא ולדבריהם ז"ל מדויק לשון הפסוק שאומ' וישחטו שם שאמר שבדק להם הסכין הותר להם לשחוט כיון שהראה סכין לאכ' ורש"י ז"ל הביא דסכין בדק להם ואמר ושחטתם במקום שחיטה פוצו בעם הכריזו והיו המכריזים נפוצים בעם הלילה בהמות חולין נשחטו בלילה כך מפורש במסכת זבחים עכ"ל · והרד"ק ז"ל הביא כדברי חז"ל הנז"ל והוסיף ושחטתם בזה המקום על האבן · וכן הרלב"ג ז"ל ומה שאמר אל הדם כמו על הדם כמו אל ההרים לא אכל על ההרים כו' ע"כ :

ויבן שאול מזבח וכו' במדרש פרשת נשא פ' י' והלא כמה מזבחות בנו הראשונים נח בנה מזבח אברהם בנה מזבח יצחק בנה מזבח יעקב בנה מזבח ואתה אומר אותו החל לבנות מזב' לה' רבי יוסי אומר החל במלכים רבי יודן אומר לפי שנתן נפשו על דברי השחיטה שהיה צורך מזבח לפיכך מעלה עליו הכתוב כאילו אותו החל לבנות מזבח עד כאן : ויש לדקדק או' תני והד' מפרש והלא כמה מזבחות בנו הראשונים ואחר כך מפרש נח בנה מזבח כו' ונראה כי היה אפשר לפרש בנה מזבח על מציאות המזבח שעתה הוחל לעשות ועל הפי' הזה הקשה והלא כמה מזבחו' בנו הראשונים ואם תרצה לפרש ויבן שאול הוא בעצמו ועל זה אומר אותו החל לבנות מזבח בעצמו' ובכבודו על זה הפי' השני מקשה נח בנה מזבח וכו' כי גם גבי נח נאמר בלשון הזה וגבי אברהם יצחק ויעקב ויהושע באופן שלא יצדק שום פירוש מהשנים הנזכרים וזהו שאמר ואת אמר אותו החל ומשני רבי יוסי במלכים אמנם רבי יודן דקדק דהי"ל הוא החל לבנות מהו אותו החל לזה אמר כיון שנתן נפשו על דבר של שחיטה המתייחס למזבח שצורך מזבח ולפיכך היה ענין המזבח בזה חביב לה' כאילו הוא התחיל בו ואף על פי שכבר קדמוהו הראשונים ובזה מדויקת אומר אותו החל כלומר להיותו אותו האיש אשר נתן נפשו על דבר של שחיטה גרם זה להחשיב לו כאלו החל לבנות מזבח לה' ואולי אמר אותו על אותו דבר של שחיטה שנזדרז בו ונתן נפשו עליו ורש"י ז"ל פי' אותו החל אותו המזבח ראשון למזבחות שבנה שאול · וכן הרד"ק ז"ל ע"ש ועיין הרלב"ג ז"ל וכן מהרי"א ז"ל :

ויאמר שאול וכו' עיין הרד"ק ז"ל והרלב"ג ז"ל וקרוב לזה כתב מהרי"א ז"ל כי העם שמרו שבועת שאול ושחטו ואכלו בלילה ואחרי אכלם בלילה אמרו נרדה אחרי פלשתים לילה ונבוזה וישראל עמו כל הטוב בעיניך עשה אמנם הכהן אמר שראוי להמלך בשי"ת כדי שתהיה השגחתו דבקה בך וזהו ונקרבה הלום אל האלהים לשאול עד כאן : ולע"ד כי שאול טעה בשתים בדבריו אלה האחת כשאמר ונבוזה נשאר ולא הזכיר את השי"ת כי הוא איש מלחמה ובפרט מלחמה זו ועוד שנית שנטה אחרי הבלע שהקדים ונבוזה בהם ואחר כך ולא נשאר בהם איש ולא היה

מנחה קטנה

ויעף העם מאוד ויעש אל השלל וגו' כי נראות השם כי יועפו מאוד ע"כ אמרו בלבם להעלות ארוכת מחלתם זו ע"י אכול בשר שלא יצא עמנו כל דמו כמש"ל בגמרא הרוצה שיבריא יקח בשר מבית המטבחה סמוך לשחיטה ויתלהו יפה יפה וכו' אלא שהם עשו הדבר בכל הבשר ולא על דרך המפור אלא שהיו שוחטין דרך יהיה דם בלוע בכל הגש' לקנות כח להבריא מהעיפות שהיה להם ולא היו שוחטי' השני סמנים לגמרי כי אם רוב הסמנים ולא שותקין הוורידים וסוכרים מיד המפרקת הנפש שע"כ אין הדם מנענע כמש"ל השובר מפרקת של בהמה קודם שתצא נפשה הרי זה גוזל את הבריות וגו' · והמגידים לשאול לא אמרו העם אכלו על הדם שהוא חטא יחידי כ"א כאלו הדבר ואמרו הנה העם חוטאים לה' לאכול על הדם שהוא שלא היו שוחטין אפי' רוב סנים כדי שישאר הדם בלוע בבשר כדי לאכול אח"כ על הדם שהם שתים רעות ושהיו עורים להם התיר בזה וע"כ אמר חוטאי' לשון שוגג · ויאמר למגידים בגדתם אתם שלא אמרתם עיד עד טרם יאכלו וכדי לתקן הדבר אמר גולו אלי וגו' · והאבן גדולה היתה לסימן שכשיעבור הכרוז לכו איש בשורו וגו' שיוליכו אל מקום שבו אבן גדולה למקום פלוני מהמחנה ומרחוק עיניהם יביטו אל האבן ההיא שם ילכו והמלך היה מתקרב ובא שמה ורואה את הכל שוחטין ולמד להם דיני שחיטה : ויבן שאול מזבח אחד שלמד העם הלכות שחיטה היה עוד מתיירא פן ואולי כיון שהיו עד הנה מזלזלי' בדבר ולא היו שוחטין בהלכתן פן ואולי לא ישימו לב לדקדק בדבר כראוי ולקפוד על מעשהו בכל הלכותיו ע"כ בנה מזבח כדי שיקריבו עליו שלמי' ואז ישימו לב על הדבר ביותר כדי שיהי' קרבנ' לריח ניחוח עד שיהי' להם ההרגל כטבע ונוה ויבה אותם בשתים בשחיטה כדינו ושיקריבו בזרם שלמים ועפ"ד שאמרו חז"ל מצוה גוררת מצוה · וגם היה לשאול שכר מצוה מצוה ע"י שהתחיל באחת הלכות שחיטה שהיא התחל' מעבודם גם נשלם ע"י גמר הדבר הקרבת שלמים · גם ע"י שזיכה העם בשחיטת חולין זכה ג"כ לזכותם בשחיטת קדשים באופן שלא לבד שנבנה המזבח לשם ה' להקרבה אלא גם תחילת בנינו היתה לכוונה טובה מכוונת לשמים להלכות שחיטה כראוי וז"ש אותו החל לבנות מזבח לה' גם בתחלת בניינו היתה מגמת שיהי' לרצון לה' במצות שחיטה :

כרדס

פי' רבינו ישעיה

ויעט העם אל השלל נתפזרו לכאן ולכאן לשלול שלל ודומה לו שלמה אהיה כעוטיה · ועוטך עטה שהם לשון פיזור : וישחטו ארצ' ויאכלו על הדם מתוך שהיו שוחטים ארצה במקום נמוך היה מתגלגל הבשר בדם והיו אוכלים אותו מגולגל בדם · ואמר להם שיגולו אבן גדולה וישחטו עליה והדם יורד למט' והבשר [illegible]

ונבוזה בהם · קל הז"ן ומשפטו להדגש : ולא נשאר · בצרי כמו בחירק ואחד הוא : אל האלהים · כתרגומו נשאל במימרא דיי' : פנות העם : כתרגומו רישי עמא ונקרא ראשי העם פנות שהם לעיר כמו פנה לקיר : לעבר אחד · בגורל שהיו כל ישראל בקלף אחד יונתן ושאול בקלף אחר : הבה תמים · גורל תמים ואמת וי"ת אייתיביה בקושטא כלומר הבה הגורל באמת : הפילו · פי' הפילו הגורל וכ"תי רמו עדבין : כה יעשה אלהים · ר"ל כה יעשה לי וכן מנהג הלשון כלומר כך וכך יהיה לי אם לא תמות : כי עם אלהים עשה · כלומר טובה עשה עם אלהים ועם עמו כי הגדיל בטחונו באלהים ומסר נפשו על עם ה' והלך הוא ונושא כליו להלחם במחנה פלשתים וי"ת

רשי

פנו' העם · שרי העם אבן הפנ' הוא החשובה : לעב' אחד · להפיל גורל בין כולכם וביני : הבה תמים · תן גורל אמת והעם יצאו נקיים מן הגורל : ויפדו העם · התירו לו לשאול שבועתו : ויעש

רלבג

והנה התעור' שאול בראותו ההצלחה לישראל לרדוף אחר פלשתים בלילה ההוא בעיניו לא נשלמה כונתו כי שאלו באלהים ולא ענהו ביום ההוא על דבר חטא יונתן לפי מה שנתברר ע"פ הגורל · והנה נשבע שאול שמות יומת יונתן בנו על דבר זה החטא ושבנו ישר' שלא מת יונתן כי עם אלהים עשה מעשיו ביום ההוא והב' ההצלחה הזאת נקראת פדיים על דרך אמרו פדה בשלום נפשי ופדויי ה' ישובון : ושאול

מסרה

נרדה ג' בקריאה וסימ' נרדה ונשברה לך אכל · הבה נרדה ונבלה שם שפתם · נרדה אחרי הפלשתים לילה : · גשו ג' וחס' וסימ' נמסר ביהושע סימ' ג' : הלם י"א בקריאה וחס' וסימ' נמסר בסד' שמות: ישנו ד' בקריא' וסימ' כי את אשר ישנו פה עמנו · כי אם ישנו ביונתן · והיה אם אם ישנו בארץ · ישנו עם אחד מפזר ומפרד · ונמסר גם בריש סדר נצבים · יצאו ח' קמצין וסימ' נמסר ביהושע סימ' ב' : הישועה ג' בקריאה וסימ' היונתן ימות אשר עשה · ושאבתם מים בששון · ליי' הישועה על עמך :

כלי יקר

היה לו להזכיר אלא ולא נשאר בהם איש וממילא תהיה הביזה וזה בלי ספק גרם לו שעלה שאול מאחר פלשתים ופלשתים עלו למקומ' שהעיכוב היה מצד עון יונתן הנה הצלחם מידו לגמרי היתה כנזכר ובפרט למאן דאמר ויפדו העם את יהונתן בטענה בטעימה היתה ולא מעל בחרם אם כן למה לא ענהו אלא ודאי מהטעם הנזכר שאמר נבוזה ולא נשאר שתלה בעצמו הנצחון ולכך רמז לו הכהן שאמר נקרבה הלום אל האלהים לשאול את פיו כי הוא יוציא לאור ודרך דרש כאמר נקרבה הלום אל האלהים כי הדברים האלה הם לאיש הרחוק מה' כיון שאינו מזכירו בפיו ויהיה זה דומה למה שהוכיח משה רבינו ע"ה לבני גד ולבני ראובן על שלא הזכירו את השם בפיהם ולכך אמר אם תחלצו אם תעשו את הדבר אם תחלצו לפני ה' וכו' ועבר לכם כל חלוץ לפני ה' ונכבשה הארץ לפני ה' זה הכלל בכל דבריו מזכיר לפני ה' כי כן יאות לשלם כמוהו והם הודו לו וידעו והכירו שהם חטאו ועוו ומה שאמר ועבדיך יעברו כל חלוץ צבא לפני ה' כאשר אדוני דובר רוצה לומר שאדוני דובר בכל דבור ודבור מזכיר לפני ה' והוא נכון :

וישאל שאול באלהים וכו' כאן תקן שאול אשר עוות בפסוק הקודם בלשון שאלתו זו שאמר נבוזה נשאר כדפרישית ולכך אמר הארד התתנם ביד ישראל שבידי ידעתי שאיני ראוי וכדאי מאמר שנתגאתי ופן הודה גם כן באומרו בסמוך המושיע את ישראל כו' :

ויאמר שאול גשו הלום עיין הרד"ק ז"ל ומהרי"א ז"ל ואז מבא דבר זה של הכהן של שאול בשאלו' הארד אחרי פלשתים ולא ענהו ביום ההוא ואז הבין שאול שחרה אף ה' בהם ושהיה החטא חדש אצלם אחרי אשר באת התשועה אליהם ולזה לוה גושו כל פנות העם ופנות פירוש לא כתוב כפשוטו שהיו השבטים חונים כל אחד ואחד בפיאה אחת בפני עצמו כנדלים אלה מאלה וכו' שיגלו אותם הפאת הפנות לא הראשים לבד אלא כקטן כגדול איש לא נעדר לראות במה היתה החטאת רוצה לומר מי אשר סבב שלא ענהו ה' עד כאן וקשה קצת דאם כן היה לו לומר גשו הלום כל העם וכו' עד כאן : ולעד"ן פנות לשון פניה כמו כל פנות שאתה פונה ועל הראשים אמר כן על שם ששהעם פונים אליהם ועיניהם תלויות להם ולפי שהיה אפשר לומר שהחטא תלוי בו כדפרישית מצד שנתגאה לומר נרדה ונבוזה ולא נשאר וכו' אמר שאין זה מספיק לעונש כזאת וזהו שאמר במה היתה החטאת הזאת רוצה לומר החטאה הגורמת כזאת דהיינו שלא יענני ה' וזה מובן החטאת הזאת דהיה לו לומ' זאת החטאת : עוד אפשר במה שכתב מהרי"א ז"ל ולמעל' בפסוק לסוף ידיך שאולי אותו עון גרם לו שלא ענהו ובזה הבין שאמר שאול במה היתה החטאת הזאת היום היוםדייק שאילו מצד אומרו לכהן אסוף ידיך אותו החט' איננו היום אלא מאתמול וכעת אנו צריכין לחטאת היום ואמר ודעו וראו כפול לומר שצריך לדעת מתחלה מהו חטאת ואחר כך צריך לראות שיהיה דומה החטא של העונש ההוא שלא ענהו ומידה כנגד מידה וזהו שאמר ודעו וראו גם אומרו במה היתה החטאת מורה כן מדלא קאמר מה היתה החטאת וכשנודע שמצד יונתן שמעל בחרם אז ידע שאול החטא מכוון אל העונש ההוא שכמו שהמוחרם אין ראוי לספר עמו כי לכן על שפס יעשה כן הקדוש ברוך הוא לא ענהו בעבור יונתן בנו :

כי חי ה' המושיע את ישראל וכו' כבר זכרתי למעלה בפסוק וישאל שאול וכו' שאומרו המושיע את ישראל הוא כמו ודוי על שנתגאה ואמר נבוזה ולא נשאר בהם וכו' ולכך אמר כאן כי ה' הוא המושיע את ישראל עוד הכם לפי ששאול כתן אל לבו אולי החטאת בבנו והי' אפשר שישראל יטענו לפוטרו לפי שהושיע את ישראל וכדכתיב היונתן ימות אשר עשה הישועה הגדולה בישראל וכו' לכך הקדים מראשית ואמר כי חי ה' המושיע את ישראל דכיון שהוא יתברך המושיע את ישראל לכך לא אחוש אלא אם ישנו ביונתן בני כי מות ימות ובדקדק אומרו כי מות ימות שהיבת כי מיותר' דהי"ל כי אם ישנו בני מות ימות אלא כדי שלא לפתוח פיו לשטן אמר כי אם ישנו ביונתן בני הגזור כי מות ימות אבל לא יצא הדבר מן הכח אל הפועל שימתו בידו וכמעט' שהיה ואמר כי מות ימות מות על ידי אדם ואם לא ימיתוהו לא יחיה מחלי זה כי ימות בידי שמים וזהו שאמר כי מות ימות או יאמר כי אם ישנו ביונתן בני אשר להיותו בני היה עולה בדעת להקל העונש מצד היותו בני אדרבה היא הנותנת ומחייבת לו כי מות ימות והשנית מצד היותו בני ועבר על דברי גדול עונו וזהו שאמר מות ימות · ומהרי"א ז"ל כתב כי אם ישנו ביונתן רוצה לומר אם ישנו החטאת ביונתן כי מות ימות :

ויאמר אל כל ישראל אתם וכו' עיין רש"י ז"ל וכן הרד"ק ומהרי"א ז"ל הקשה שאין זה מדרך הגורל לשים את העם לעבר אחד והוא ויונתן לעבר אחד ותירץ כי אמרו לו בסתר שיונתן אכל וזה היה על ידי האיש אשר ראהו אוכל שאמר לו השבע השביע ולזה בידיעתו אותו עשה הדבר על ידי הגורל בזה האופן והאומר כי אם ישנו ביונתן בחשבו ובידעתו שיונתן הוא הסבב מה שהיה מטעם יפדוהו ממות ורצה להתחסד בעיניהם ואפשר עוד לומר שעם היות שלא ידעו הנה עשה הדבר בזה האופן כדי שיראו כל ישראל שהוא משוה עצמו ויונתן בנו עם כל אחד קטן בישראל בענין הגורל ואם יפול הגורל עליו בנו יעשה משפט ולדק ואם יפול על העם יגדיל ביניהם בין שבט ושבט משפחה ומשפחה איש ואיש עד כאן : ולעד"ן כמו שאמרו חז"ל בפרק רבי אליעזר כנ"ל בפסוק כל איש ישראל כשהביטו לי"ב אבנים שבאורים ותומים ראה אבנו של בנימין מכהה אורה וכו' אשר מזה אפשר לומר שהבין היות הדבר תלוי בו או בבנו ראשים ופנות לשבט בנימין ולכך אמר אתם תהיו לעבר אחד ואני ויונתן בני לעבר אחד כי ידע ששבט בנימין נכשל ועל כן מכהה עין האבן של בנימין ישפה או אפשר שהבין כן מתוך מה שדבר כי אם ישנו ביונתן בני כי מות ימות ורצה שאין עונהו לומר חלילה ליונתן השלם למעול בחרם הנה מתוך זה גם שתיקת העם כהודאה דמיא ומזה הבין שיונתן נכשל ולכך עשה בזה האופן להעמיד העם בעבר אחד והוא ויונתן בנו בעבר אחד כי ידע כי על יונתן יפול הגורל מאחר שאין עונהו מכל העם דבר התגללות ליונתן :

ויאמר שאול אל ה' עיין רש"י ז"ל וכן הרד"ק ז"ל והמתרגם וכן מהרי"א ז"ל :

ולע"דן אומרו ויאמר שאול אל ה' והמאמר שאמר הוא אלהי ישראל רוצה לומר שאתה אלוה שלהם אתה הפקח על עסקיהם לברר ענייניהם מאח' שאתה אלוה שלהם הבה תמים שלא יכשל מהם כי אם בתמים · או אפשר שלהיות שאול יודע כשרות ישראל שלא יהיה זה במר' ובמעל כי אם איש לפי תומו בתמימות שלא ידו אל פיו אלא שלהיות חומרת החרם גדולה כיענשו ישראל וזהו שאמר ויאמר אל ה' הנה כא ידעתי כי אלהי ישראל אתה וחרדים אל דברך הם אכן הבה אפילו התמי' שנכשל בתמימו' ולכן וילכד יונתן ושאול עם היותו תמים כאמו' שלא ידע בהשבע אביו נלכד כי נענה שאול בתפלתו שאמר הבה תמים עוד אפשר שאמר הבה תמים כמו התהלך לפני והיה תמים כמו צדיק תמים היה בדורותיו וזה כי ידע שאול בדעתו שלא יכשל בזה כי אם איש צדיק תמים ואילו העוב' בחר' היה אחד הרקי' לא היה עושה רושם כי מה יתן ומה יוסף איש אשר כמוהו להרגיז ארץ ממקומה ולעלות חימ' שלא יענהו ה' ולזה אמר הבה תמי' כי בלי ספק איש צדיק תמים נכשל בזה וסביביו נשערה מאד שהקב"ה מדקדק עם חסידיו וסביביו אפי' כחוט השערה · ויאמר שאול הפילו ביני וכו' הר"דק ז"ל פי' הפילו הגורל וכן תרגם יונתן רמו עדבין עד כאן :

ויאמר שאול מה עשי' כו' להיות ששאול אמר ליונתן מה עשית שלא ענני ה' והסתיר פניו לעומת זה הגיד לו הענין והוסיף לו אמירה להתגללות והקל מעליו וזה טעם ויגד לו יונתן ויאמר הגדה ואמירה האחת על מגילות החטא והאמירה על ההתגללות באחת משתי מענות הו בשתיהם יחד והם טעם טעמתי טעימה ולא אכיל' וכמו שנזכר לחז"ל בפסוק ויפדו

ויאמר שאול נרדה אחרי פלשתים לילה ונבזה בהם עד אור הבקר ולא נשאר בהם איש ויאמרו כל הטוב בעיניך עשה ויאמר הכהן נקרבה הלם אל האלהים : וישאל שאול באלהים הארד אחרי פלשתים התתנם ביד ישראל ולא ענהו ביום ההוא :

מ ויאמר שאול גשו הלם כל פנות העם ודעו וראו במה היתה החטאת הזאת היום : כי חי יהוה המושיע את ישראל כי אם ישנו ביונתן בני כי מות ימות ואין ענהו מכל העם : ויאמר אל כל ישראל אתם תהיו לעבר אחד ואני ויונתן בני נהיה לעבר אחד ויאמרו העם אל שאול הטוב בעיניך עשה : ויאמר שאול אל יהוה אלהי ישראל הבה תמים וילכד יונתן ושאול והעם יצאו : ויאמר שאול הפילו ביני ובין יונתן בני וילכד

מה יונתן : ויאמר שאול אל יונתן הגידה לי מה עשיתה ויגד לו יונתן ויאמר טעם טעמתי בקצה המטה אשר בידי מעט דבש הנני אמות : ויאמר שאול כה יעשה אלהים וכה יוסף כי מות תמות יונתן : ויאמר העם אל שאול היונתן ימות אשר עשה הישועה הגדולה הזאת בישראל חלילה חי יהוה אם יפל משערת ראשו ארצה כי עם אלהים עשה היום הזה ויפדו העם את יונתן ולא מת : ויעל

ואמר שאול נחות בתר פלשתאי בליליא ונקטול בהון עד מנהר צפרא ולא נשאר בהון אנש ואמרו כל דתקין בעינך עביד ואמר כהנא נתקרב הלכא ונשאל במימרא דיי' : ושאל שאול במימרא דיי' האיחות בתר פלשתאי התמסרינון ביד ישראל ולא קביל צלותיה ביומא ההוא : ואמר שאול אתקריבו הלכא כל רישי עמא ודעו וחזו במן הות חובא הדין יומא דין : ארי קיים הוא יי' דפריק ית ישראל ארי אילו איתוהי ביונתן ברי ארי איתקטלא יתקטיל ולית דמתיב ליה מכל עמא : ואמר לכל ישראל אתון תהון לעברא חד ואנא ויונתן ברי נהי לעברא חד ואמרו עמא לשאול דתקין בעינך עביד : ואמר שאול קדם יהוה אלהא דישראל אתנה בקשוט ואיתאחד יונתן ושאול ועמא נפקו : ואמר שאול רמו עדבין בינא ובין יונתן ברי ואיתאחד יונתן : ואמר שאול ליהונתן חוי לימה עבדתא וחויליה יונתן ואמר מטעם טעימית בריש שוטיתא דבידי זעיר דובשא הא אנא חייב לממת : ואמר שאול כדין יעביד לי יי' וכדין יוסיף ארי ממת תמות יונתן : ואמר עמא לשאול היונתן יתקטיל די עבד פורקנא רבא הדין בישראל חס קיים הוא יי' אם יפול משער רישיה לארעא ארי קדם יי' גלי דבשלו עבד יומא דין ופרקו עמא ית יונתן ולא מית : וסליק

הרי קדם ה' גלי די בשלו עבד יומא דין · וטעם ויפדו העם את יונתן לפי' הזה בטענתם פדו אותו שטענו עליו כי היה שוגג אם כן מה טעם אשר עשה הישועה לא היה אלא מפני שהי' שוגג אבל ר"ל רע ומר היה אם לא היינו מוגאים עליו טענה לפדותו מן המו' כי ישועה גדול' עשה בישראל וכן פי' אדוני אבי ז"ל · ויש לשאול אחרי ששגג בזה יהונתן והכתוב מעיד עליו ויונתן לא שמע בהשביע אביו א"כ למה לא נענה שאול באורים ותומים פי' הגאון רב סעדיה ז"ל בעבור הראות לעם כי שוגג היה כי היו אומרים מפוא פנים יש בדב' כי בן המלך עבר על החרם ולא נענש ואילו היה אחר היה נענש וכל העם לא היו יודעים כי לא לא היה שם יונתן בשע' השבוע' וכאשר לא נענה שאול באורים ותומים הוצרכו להפיל גורלו' על מי היה החטא ונפל על יונתן וחקרו ודרשו ומצאו כי לא היה שם בשעת השבועה וטענו כל העם עליו כי שוגג היה ואין עליו משפט מות · ובדרש ויפדו העם את יונתן רבי אליעזר אומ' נתנו משקלו זהב ופדאוהו רבי יוחנן ור"ל רבי יוחנן אמר וכי לחם אכל והלא דבש אכל · ריש לקיש אמר וכי לא מטעמת טעם לא כן אמר רבי אבהו משו' רבי זעירא מטעמת אין בו משו' אכילה ולא משום שתייה ולא משום הפסק תענית והיכ' טעונה ברכ' הרי ויפדו העם את יונתן : ויעל

כלי יקר

ישנו ביונתן בני הגזור כי מות ימות אבל לא יצא הדבר מן הכח אל הפועל שימתו בידו וכמעט' שהיה ואמר כי מות ימות מות על ידי אדם ואם לא ימיתוהו לא יחיה מחלי זה כי ימות בידי שמים וזהו שאמר כי מות

נרדה אחרי פלשתי' לילה וגו' ואז ודאי יפלו בידינו כיון שהם יגיעי' ועיפי' מן מרדיפה והיתה עת נפלה עליהם ולא נשאר מהם איש · והנה אם היתה המלחמה בטבע או היה דבר שאול נכונים לרדוף אותם בלילה משא"כ אם יחכו עד אור הבוקר יגילו נפשם באחד המקומות המוקות ובנ[ג]רות משא"כ עתה שהית' המלחמה דרך נס גדול מרב איש ברעהו א"כ אין כבודו ית' בכך לרדוף אותם בלילה ולהפיל עליהם פחדים כי אז יאמרו שנים ספין זה מספלת שנפלו לפני ישראל בלילה בהיותם יגיעי' מהמלחמה כל היום ולא יתנו הודאה לה' פי' הוא הנלחם להם ע"כ ויאמר הכהן נקרבה הלום אל האלהי' לשמוע אם רצונו ית' בכך כי אפשר שרוצה דוקא להלחם ביום עם הפלשתי' כדי שיהי' הנס יותר גדול וכענין שכ' בישראל ובני ישראל יונאי' ביד רמה כדי שלא יאמרו מצרי' שברחו ישראל שלא מדעתם ואלו היו יודעי' היו מוחי' בידם ע"כ נכנס היו' יצאו וכו' · אף כאן יאמרו פלשתי' אלו היו ישראל באו' ביום היינו עומדי' נגדם לכך נשאל מאלהי' מה רצונו בזה· וע"כ לא ענהו ה' ביום ההוא שאף ביום לא ירדוף אחריהם באופן שהנשארים מפלשתי' יגלו כיון שתלם הדבר בטבע כאמור וזה לפי שבית המפרשי' שאמרו שענין חטא יונתן לא יספיק לשלא ענהו ה' (עיין בכלי יקר) ומה גם מה שאמר בין' ההוא נראה מיותר ולפי מ"ש יבוא על נכון: וא"ש שאול במה היתה החטאת הזאת ביום שאף אם דברתי שלא כהוגן במה שאמרתי נרדה אחרי פלשתי' לילה כמו שכתבנו לעיל מ"מ היה לו להשיב על היום לרדוף ביום אחרי' אלא ודאי שחטא גורם: כי אם ישנו ביונתן בני · לא מנעית אם ישים החטא באחד מעמי הארץ ודאי יסיה חטא גדול שהוא כדי להמית עליו כי עם אדם פשוט לא ידקדק הקב"ה כ"כ על חטא קטן אלא דוקא על חטא גדול וראוי למות עליו · אלא אפילו אם ישנו ביונתן בני שהוא חסיד ודאי חטא גדול לא ימצא בו אלא דבר קטן דלגבי' הוא דב' גדול שהקב"ה מדקדק עם הצדיקי' כחוט השערה ואלו אדם אחר שחטא לא היה נחשב כ"כ ע"מ מות ימות: וילכד יונתן ושאול הקדים יונתן כיון שלכידת שאול היה ע"י יונתן ומוה הטעם לא אמר וילכדו כי א' היה שנלכד לפי האמת: כי מות תמות יונתן כי כיון בהפעות מוכנת לך בחיי עולם הוא טוב לך למות פה מיתה זמנית [...] תדיר' ויאמר העם אל שאול אם שעמך לסמיתו מפני שחייב מיתה בידי שמים לא כן אין אפשר שיונתן ימות בידי שמים אשר עשה התשועה הזאת בישראל והגילם ממות ביד פלשתים והמקיים נפש אחת מישראל כאלו קיים עולם מלא ואיך ימיתהו ה' והוא כי שלא פנחם על שלא כלה הוא ית' את ישראל בזכותו נתן לו חיי עולם ומה גם יונתן שהחיה עם רב מישראל שודאי לא ימיתהו ה' כי עם ה' עשה כי היה ה' עמו ואיך יתכן כי מי שאלהים עמו ביום ענשו יבוא תקלה על ידו ש[...] גרע מבהמתן של צדיקי' שאין הקב"ה מביא תקלה על ידן בדבר שאכל צדיקי' שנתן לא כל שכן ומה נסכנה שה' עמו לא כל שכן וא"כ אין ספק כי אין זו תקלה כמ"ש ז"ל כשה שנגות להגלותי · ות"ח תכני חזה וספק אולי יש לו איזה עונש בשמים ויפדו העם את יונתן כי מגיניו שיש פדיון לחייבי מיתה בידי שמים כמ"ש ז"ל על פסוק אם כופר יושת עליו ע"ש: אוצר

רדק

ויעל שאול מאחרי פלשתים · כיון שלא ענהו ה' באורים ותומים לא רצה לרדוף אחרי פלשתים בעת ההיא כי חשב אף על פי שנמלט יונתן בטעלה עון יש בינינו על השבועה או אחר שהלך הלילה בזה העניין שנתעסקו בו בין כך הלכו פלשתים למקומם: לכד המלוכה · התחזק במלוכה והיתה בידו בלא שום פקפוק כי ראו כל ישראל כי היה מצליח במלחמותיו: ירשיע · יחריד ויבלבל וכן והוא ישקיט ומי ירשיע ותרגו' מחייב: ויעש חיל · אסף וכנ"י ובנש משיריין: ויך את עמלק · מה שצוה לו כאשר לך והכי' את עמלק: וישוי · הוא אבינדב הנז' במלחמה שמתו בה שאול ובניו והוא הוא הנזכר בדברי הימים ולא זכר איש בושת כי אלו השלשה היו יוצאים עמו במלחמה ולפי שזכרם בענין המלחמה לא זכר איש בושת ובדברי הימים שזכרם בענין התולד' זכרו והוא אשבעל שזכר הוא איש בושת; ונר

וַיַּעַל שָׁאוּל מֵאַחֲרֵי פְּלִשְׁתִּים וּפְלִשְׁתִּים הָלְכוּ לִמְקוֹמָם: ג	וּסְלֵיק שָׁאוּל מִבָּתַר פְּלִשְׁתָּאֵי וּפְלִשְׁתָּאֵי אֲזָלוּ לְאַתְרֵיהוֹן:
וְשָׁאוּל לָכַד הַמְּלוּכָה עַל־יִשְׂרָאֵל וַיִּלָּחֶם סָבִיב בְּכָל־אֹיְבָיו בְּמוֹאָב וּבִבְנֵי־עַמּוֹן וּבֶאֱדוֹם וּבְמַלְכֵי צוֹבָה וּבַפְּלִשְׁתִּים וּבְכֹל אֲשֶׁר־יִפְנֶה יַרְשִׁיעַ: ד'	וְשָׁאוּל אַצְלַח בְּמַלְכוּתָא עַל יִשְׂרָאֵל וַאֲגִיחַ קְרָבָא סְחוֹר סְחוֹר בְּכָל בַּעֲלֵי דְבָבוֹהִי בְּמוֹאָב וּבִבְנֵי עַמּוֹן וּבֶאֱדוֹם וּבְמַלְכֵי צוֹבָה וּבִפְלִשְׁתָּאֵי וּבְכָל אֲתַר דְּמִתְפְּנֵי מְחַיֵּב:
וַיַּעַשׂ חַיִל וַיַּךְ אֶת־עֲמָלֵק וַיַּצֵּל אֶת־יִשְׂרָאֵל מִיַּד שֹׁסֵהוּ:	וּכְנַשׁ מַשִׁירְיָין וּמְחָא יַת דְּבֵית עֲמָלֵק וְשֵׁיזֵיב יַת יִשְׂרָאֵל מִיַּד בּוֹזְזֵיהוֹן:
וַיִּהְיוּ בְּנֵי שָׁאוּל יוֹנָתָן וְיִשְׁוִי וּמַלְכִּי־שׁוּעַ וְשֵׁם שְׁתֵּי בְנֹתָיו שֵׁם הַבְּכִירָה מֵרַב וְשֵׁם הַקְּטַנָּה	וַהֲווֹ בְּנֵי שָׁאוּל יוֹנָתָן וְיִשְׁוִי וּמַלְכִּי שׁוּעַ וְשׁוּם תַּרְתֵּין בְּנָתֵיהּ שׁוּם רַבְּתָא מֵירַב וְשׁוּם זְעֵירְתָא

ז' וינכ' שריש · ה' ד' א' חס

רשי

ויעש חיל · ויאסוף חיל: אבינר בן נר · ונר היה דוד שאול אחיו של קיש ושניהם בני אביאל וגם אביאל נקרא נר בדברי הימים שהיה מדליק נרו' לרבי' במבואו' האפלים: זרמה

רלבג

ושאול לכד המלוכה על ישראל · כי באלו התשועות הנפלאות שנעשו על ידו בהלחמו בכל אויביו לכד המלוכה על ישראל בשירא' ומצו כלי העם יראה עמהם ונכנעו לעשות מצותיו וגזרותיו בלא עכב: ובכל אשר יפנה ירשיע · ר"ל שיחייב אויביו וישחיתם על דרך אומר אל אלוה אל תרשיעני או יהיה הרצון בזה ירשיע היה נלחם ר"ל שהוא היה נלחם בכל אשר יפנה שיעשו לו חמס וזהו אמרו בסוף ויצל את ישראל מיד שוסהו כי לא היה נלחם בהם אם לא מפני היותם שוסי' את ישראל והרשיעים כנגדם · והנה האריך בזכירת שמות בניו ובנותיו ושם אשתו ושם שרי הצבא אשר לצבוד שאול ולמורך מה שזכר אחר זה באלו הספורים · והקדים

פי' רבינו ישעיה

ובכל אשר יפנה · מתגבר ומנצח · כרשע שהוא מתגבר על חבירו וגוזל ממונו:

מסרה

ירשיע ד' א' מנהון חס' וסי' ובכל אשר יפנה ירשיע · והוא ישקיט · אף אמנם אל לא · ואיש מזמות · מזמות חס':

כלי יקר

העם את יהונתן והשני בקבלה המשה כלו' שלא במתכוין ואקרלי והשלישית מעט דבש כלו' אם לא הכל כי הלא דבש והחרם לא היה אלא על הלחם ועם כל זה הנני אמות ר"ל הנני לעשות כי כתוב בעיניך כי ידעתי שלא אינק' כי אפילו שלא תמיתני אתה בידים אמות בידי שמים וזהו שאמרו המות ולא כמו שאמר המתרגם · ומהר"יא ז"ל הנני מוכן למות אם תרצה עד כאן:

ויאמר שאול כה יעשה אלהים וכו' עיין הר"דק ז"ל ומהר"יא ז"ל כתב שהוא לשון קללה ר"ל כה יעשה אלהים שלא יענהו כאשר ישאל איש אותו וכה יוסיף לעשות פעמים הרבה אם לא תמות עד כאן: ולעד"ן אמר מקושר עם מה שכתבתי כי מות תמות רצה לומר למיתה אחת היה מצד המעל בחרם שמעלה ועוד מיתה בידי שמים על היותך יונתן איש חיל וצדיק והקב"ה מדקדק עם סביביו כחוט השערה וזהו שאמר תמו' יונתן ר"ל מצד היותך יונתן הדרב' תכבד האשמ' עליך יותר לכפול המיתות כאומר וזהו שאמר כי מות תמות יונתן ועל המית' הזו השנית טענו העם ואמ' היונתן ימות ולא אמרו תמות ר"ל כי לא יתכן שהש"ית ימיתהו כי עם אלהי' עשה חסד כמו שנזכיר בפסוק הבא בס"ד

ויאמר העם אל שאול היונתן ימות כו' במדרש ויפדו העם רבי אליעזר אומר כתנו ישראל משקלו זהב ופדאוהו הות' וכי לחם אכל והלא לא אכל לחם אלא דבש ר"ש לקיש אמר וכי אכל והלא מטעמת טעם ואמר רב עוירא מטעמת אין בה לא משום אכילה ולא משום שתיה ולא משום הפסקת תענית והיכה טעונה ברכה אמרו טעמה העם את יהונתן ולא מת ע"כ ול"ע בהא דרבי אליעזר לרים לקיש אלו היתה מעמה זו מודקת א"כ למה חרה אף ה' בהם ולא ענהו דבשלמא ויפדו לרבי אליעזר ניחא שפדאוהו בממון ונראה במה שכבר זכרתי לעיל שהאיסור לא היה אלא ארור האיש אשר יאכל לחם אכילה ולחם אסרו באזהרה לא טעימה ולא דבש אבל העם מטוב טעמם החמירו שקבלו עליהם אפי' טעימ' וידוע דקי"ל בענין שבת שאם קבלו רוב הקהל שבת מבעוד יו' מחוי' היחיד בעל כרחו לנהוג שבת באיסור מלאכה שהיחיד נגרר אחר הרוב באופן שאעפ"י שיונתן טעם טעימ' הדבש עם כל זה איסור עשה שהרי העם קבלו עליהם אפי' טעימה כדכתיב והעם לא טעם לחם אפי' טעימה כל דהו ולזה הקפיד הב"ה והעם שפדאוהו ממיתה מסורת הדין שטעימה לאו בפירוש איתמר עוד אפשר שהקב"ה הקפיד על שהרבה לדבר ולומר בכבוד אביו עכר אבי את הארץ אמנם שאול חשב שהוא נלכד מצד הטעימה ולכך רצה להמית והעם פדאוהו עם היותו נלכד בחטא כבוד אב ואמר עכר אבי את הארץ עם כל זה לא מת והוא חידוש שלא מת בעונש כבוד אביו שחילל · ומתוך דברי מהרי"א ז"ל בלמוד תירוץ לזה והוא שהוא ז"ל כתב ז"ל ואני אחשוב שלא נענש שאול באורים ותומים לא בחטאת יונתן כי אם בחטאו' עצמו על הס' עב' את פי ה' בגלגל כמו שנזכר ולפי שהתשועה הזאת לא נתנה הקב"ה על ידו כי אם על ידי יונתו וזכותו לכן כאשר שאלו אם ירדוף אחרי פלשתים לא השיבו הקדוש ברוך הוא להורות שלא יחפוץ בו ולא ירצה ברדיפתו והוא חשב שהיה זה בסיבת אדם שחטא שם באכילה וכאשר שאל מאת ה' הבה תמים רוצה לומ' האוכל נלכד יונתן לפי שהוא היה איש צדיק תמים להודיע שלא נעדרה תשובת האורים והתומים בעון האכילה כמו שהיה חושב שאול כי היה יונתן האוכל והנה שוגג אכל אבל בחטאת שאול היה ולא על האכילה ולזה טענו ישר' בעבו' שאין עליו חטא משפט מות עד כאן אשר מתוך דבריו אלה מובן שלהיות יונתן נפדה ופטר מדין המיתה נלכד בגורל לפי ששאול שאל כי מאת הש"ית שימסר האוכל בידם בחושבם שחטא האכילה גרם שלא ענהו וטעות הוא בידו שלא היה כי אם בחטא שאול שלא הוחיל שבעת ימים עד בא שמואל ובמה שפירשתי גבי הבה תמים ששאול שאל אפילו על מי שעשה בתמימות שילכד הקדוש ברוך הוא ענהו ונלכד יונתן לא שהיה החטא הגורם אלא כי אם זולתו מחטאת הנז"ל ממהרי"א ז"ל כדאית ליה · ולעד"ן על חלול כבוד אביו כשאמר עכר אבי את הארץ וכו' ולשיטת מהר"יא ז"ל אבין שנלכד שאול עם יונתו שאול לפי שהוא היה הסיבה האמיתית העיקרית לשלא ענהו ויונתן נלכד לפי ששאל אביו על האוכל ואמר הבה תמים ועם היותו פטור מצד היותו שוגג ומצד היותו טעימה של דבש עם כל זה נלכדו יחדיו והיינו וילכד שאול ויונתן גם בתוך דברי הר"דק זל כתב תירוץ לזה הרושה כמו שנזכור ועיין רש"י ז"ל והר"דק ז"ל והביא כדברי חז"ל הנ"זל וכן הביא מהרי"א ז"ל דעת הגאון הנ"זל והבי' מדעת עצמו כנ"זל וכב' כתבתי לע"ד טעם הלכיד': ועיין הרל"בג ז"ל ואמנם בהבנת הכתוב לעד"ן שכתבו שתי טענות להציל את שאול האחת ושהטיב עם כל ישראל להחיות עם רב ובמידה שאדם מודד בה מודדין לו ואיך ימות וזהו שאמר היונתן ימות אשר עשה התשועה הגדול' הזאת בישראל להושיע כולם וכי תימא נכהו מכות לזה אמר טענה שנית חלילה חי ה' אם יפול משערת ראשו ארצה ופי' נפילת שער משערת ראשו אין ראוי שיפול ארצה מחמת מלקות או מכת מרדות וכ"ש מיתה כי זה החסד אינו פרטי עם ישראל כי אם אלהים עשה היום הזה כי יכול עם הש"ית כי היגדל שמו יתברך כמלא שהעם דהיינו הגלת ישראל והעם זה נעשה פדיון שלא ימות יונתן על ידי שאול כי תשוע' גדולה עשה בישראל ולא מת מאליו בידי שמים כי עם אלהים עשה ודרך דרש אמר יונתן ימות שעשה בדעתו שהוא בכחו ועוצם ידו עשה התשועה הגדולה חלילה ליונתן לטעות בזה חי ה' אם יפול משערת ראשו ארצה יען כי אם אלהים עשה היום הזה רוצה לומר בריה לנו שלא טעה יונתן לחשוב שבכוחו עשה זאת ולכן רצה לטעו' הדבש כדי להתחזק יותר כי בריה לנו לחות דעת יונתן וחסידותו כי עם אלהים עשה היום הזה ר"ל שכל מה שעשה עם אלהים ובעזרתו עשה כי הוא נתן לו כח לעשות חיל וכיון שהדבר הזה בדעתו אין ראוי אפילו שיפול משערות ראשו ארצה כיון שעם אלהים עשה היום הזה רוצה לומר עם עזרת אלהים עשה מה שעשה ביום הזה ועל ידי כן ויפדו העם את יונתן כו' שאילו טעה בדבר כזה לחשוב שהוא הוא אשר עשה בכחו הישועה הגדולה הזאת בישראל זהו הו"ה בזדון לבו להכול דבש ולמרות את אביו הנה היה חייב מיתה אמנם בודאי שעם אלהים עשה היום הזה ולא בכחו מעתה אין ראוי אפילו ליפול משערת ראשו אר' ודרך רמז אמרו אם יפ' משערת ראשו ארצה לפי שאחים השלם מושרש למעלה ושערות ראשו שרשיו הם וזה טעם פיאת הראש כמו שאמרו הרא"שונים והאיש השבעי האמוני אין לו שורש למעלה ככל לזה אמרו חי ה' אם יפול משערת ראשו אפילו אחת מהן ואפילו

חוץ מהפילה יען שכולו מושרש בקדושת השי"ת שהרי עם אלהים והפרתו ועזרהו עשה היום הזה ויפדו וכו' ולדעת המתרגם שתרג' ארי קדם ה' גלי דבשלו עבד יומא דין ורמז זה בפסוק באומרו כי עם אלהים עשה היום הזה רוצה לומר מה שעשה היום הזה גלוי וידוע הוא עם אלהים שלא נעלם ממנו יתברך ששוגג הוא:

ויעל שאול עיין הרד"ק ז"ל ומהרי"א ז"ל כתב שתבין שאול היותו כזוף לפני השי"ת מענין הגלגל ושלא ירצה השי"ת לתת בידו את פלשתי' ולזה עלה מעל פלשתים כי לא הי' זכותו די לכך והם הלכו למקומם ועל כיוצא בזה כאמר רבות מחשבות בלב איש ועצת ה' היא תקום ע"כ ולעד"ן שהאין כך ממה שנלכד יהונתן על דבר קל כמו' בויפדו העם את יונתן שטעמו בעון טעימה היתה דבש היה באופן שכתן אל לבו אין זו אלא תוכחה מאתו יתברך להציל פלשתים מידו לייסר בם את ישראל עד כאן:

ושאול לכד המלוכ' עיין הרד"ק ז"ל וכן הרלב"ג ז"ל ומהרי"א ז"ל לפי שהזכיר למעלה שאול אפי' אחרי שנמשח היה הולך אחרי הבקר ועוסק לכך ספר כאן שאחרי זאת המלחמ' לכד המלוכה רוצה לומר שהתנהג בכבוד מלוכה והדר הממשלה ושלא חשש עוד אל צרכיו אבל נלחם בכל אויביו ומ"ש ובכל אשר יפנה ירשיע הרד"ק ז"ל ירשיע יחריד ויבלבל וכן והוא ישקיט ומי ירשיע ותרגומו יחוייב · ומהרי"א ירשיע ר"ל יחריב האויבים ורשיעם או יהיה ירשיע שיהיה תמיד מכוון להשחית ולהחריב בהיותו בוער ברע ובהרשיע בכל אשר יפנה וכן הרלב"ג ז"ל:

ולעד"ן לפי שפלשתים מלכו על ישראל שהרי נתנו נציב בגבעה והפי' בימי שאול על כן הגיד הכתוב כי מעת שעלה שאול מאחרי פלשתים ופלשתים הלכו למקומם בפחי נפש שנגפו הנסו רבבות אז ושאול חזר ולכד מהם המלוכה שהיתה בידם על ישראל לבלת לכדה שאול ומאז והילך וילחם בכל אויביו שהלכו לו תחלה בהברחו סביב במואב ואחר כך יסף ידו שנית בפלשתי' ובכל אשר יפנה ירשיע ר"ל אחרי שנתפקס בכל אויביו אשר הרשיעו כבר לישראל אלא היה נותן פינותיו ודעתו בכל מי שלעתיד ירשיע לישראל ונלחם עמו וז"ש ובכל אשר יפנה בו ובהיכותו שירשיע לישראל היה נלחם בו קודם והיינו כמי ויצל את ישראל מיד מי שהיה שוסהו לעתיד לקיי' בא להורגך השכם להורגו וזה הפך מהרלב"ג הנז"ל והאפשר עוד שעיני הצדיקים בפנותם אל הרשעים יכרתו כההיא דנתן עיניו בו ועשהו גל של עצמות וז"ש ובכל אשר יפנה ירשיע בנתינת עיניו עשהו גל של עצמות:

ויעש חיל וכו' עיין רש"י ז"ל וכן הרד"ק ז"ל ומהרי"א ז"ל לפי שהיו עמלק אנשים גבורים מאד הנה חיל רב עשה וגבורה גדולה במה שהכה את עמלק ולא בכוון בזה לקיים מצות מחיית זרעו על עמלק וזכרו אלא להציל את ישראל מידם הלא לבד לא להחרימם ומלחמה זו קודמת היא למלחמה שעשה בצווי שמואל שיגיד בסמוך ולא כהרד"ק ז"ל הנז"ל ע"כ:

ולעד"ן כפשוטו של מקרא שעשה חיל כבד כדי להכות את עמלק הגבורים דלפי' מהרי"א ז"ל הי"לל תחילה ויך את עמלק ויעש לו חיל ואמר שבהכות את עמלק כמשכה הצלת ישרא' מיד שוסהו זולת עמלק שהיה לא ירים עוד את ידו ע"כ שנשאו ק"ו לומר אם גבורים כעמלק נפלו שלהבה מה יעשה זולתו אזוב בקיר דהם על עמלק עצמו הוא א מר הי"לל ויצילהו מידו והולי בזה יובן מ"ש ויעש חיל רוצ' לומר שעשה חיל גדול וגבורה ע"י מה שהכה את עמלק שבזה כאשר שהציל את ישראל מיד שוסהו והפי' זולת עמלק שהיו שוסים לישראל נכנעו עתה בראות מכת עמלק או אפשר ויעש חיל כמו ועשה חיל באפרתה הנשי חיל והם האנשים השלמים במעשיהם שמכל מצוה ומצוה נעשה לו פרקליט ויש שלם וצדיק שם אחרית חיל גדול ממצותיו וכן אשת חיל וכו' וז"ש ויעש חיל עשיה ממש ע"י מצות כדי שעל ידן יוכל לנצח את עמלק ויך את עמלק וכו':

ויהיו בני שאול יונתן וכו' עיין הרד"ק ז"ל והרלב"ג ז"ל וכן מהרי"א ז"ל והוסיף לומר שלא הזכיר כאן מהבנים אלא אותם שלא ירשו מלכותו והם הג' בנים שמתו עמו במלחמה אבל איש בושת אשר מלך אחריו לא זכרו כי הוא מלך והספר יגיד ענייני אחר זה ובד"ה נקר' איש בעל והסיבה בזה לדבר בסיפור איש בושת בע"ה וכן הבנות בנותיו שלא ירשו הם ובניהם מלכות ושררה וגרם הנה כי הנה מרב הרגו בניה בענין הגבעונים כמו שיספר אחר זה ומיכל לא היה לה ולד עד יום מותה באופן שזכר הבנים והבנות שלא זכו לממשלה וזכר אמם אולי כל הבנים האלה היו לאחינועם בת אחימעץ ומפיבושת היה מאחרת אחרת לכן לפומה זה לא הזכירו לאיש בושת כאן כי לא היה בן אשה זו ע"כ וקצ"ק שזכיר איש בושת ויזכיר שם אמו: ולעד"ן שלא הזכיר כאן אלא אותם דשייכי לענין המלחמות ולכן הזכיר ג' בניו המחזיקים במלחמה והראיה שהם נמנו עמו כשמתו במלחמת פלשתים ולא נמנה שם איש בושת כי היה כל עסקו בתורה ושקול ללמוד ולא היה לו עסק במלחמות אבל הזכיר הבנות הסוס דשייכי במלחמות מצד בעליהם שהרי דע"ה מסר נפשו במלחמת פלשתים כדי להיות חתן המלך כמו שיזכיר בסמוך אבר מרב הבכירה לתתה אל דוד אלא שהיה נתנה אל עדריאל ומזה הכל לקח דוד את מיכל · וזהו שהזכיר בפרטות שם הבכירה מרב ושם הקטנה מיכל: וזכר אשתו אחינועם שלא היתה כשאר נשי המלכים של מלכי ישראל אשר ידיהו בעליהן מעל ה' אלא נועם המעשים אחיה הוא בשמה אחינועם שלא היתה מונה ביד בעלה שאול כי את מלחמות ה' הוא נלחם ולזה הזכיר ג"כ שם שר צבאו דשייך לענין המלחמה שכל המכוון להצדיק המושל מקשיב על דבר אמת ורודף אויבי ה' כל משרתיו צדיקים כמוהו ומחזיקים המלחמה הבנים גם הבנות מצד בעליהם ואשר צבא איש חיל אבינר בן דוד שאול קרוב לו מאד וכל זה הקדמה למשקנת דברי אלה הם ותהי המלחמה חזקה וכו' אמנם מהרי"א ז"ל מפרש ותהי המלחמה וכו' הקדמה למה שיזכיר ויאמר שמואל אל שאול וכו' וכמו שנזכיר שם בס"ד:

ושם אשת שאול וכו' עיין רש"י ז"ל והרלב"ג: ולעד"ן במ"ש אבי נר ביו"ד הכוונה לפי שאביאל נקרא ג"כ נר על שם שהיה מדליק נר במבואות האפלים ונר בנו ולזה נקרא אבי נר ר"ל שם אבי נר הא שמו באופן שגם בן אביאל נקרא נר וגם אביאל נקרא נר כדחז"ל ואשר דוד שאול להודיע איך לכד המלוכה שאול שאין זר אתו כי אשר צבאו בן דודו ואהיב או דודו והבן דודו יגלגלנו:

וקים

הקדים אבנר לקיש אבי שאול למעלת אבנר ולפי איתות קיש הלא תראה מה שאמר במה שקד' שזה היה לבן קיש ולזאת הסבה נ"כ הקדי' לזכור אבנר קודם שיזכור אביו שהיה שר צבא נ"כ ויחס מפני זה כר אבינו שהוא אבי אבנר באמרו וכר אבי אבנר בן אביאל: כל איש גבור וכל בן חיל · הנה אחשוב כי קרא הגבור האיש החזק והאמיץ הבקי בעניני המלחמות ובן חיל מצליח במלחמות :

וכר אבי אבנר בן אביאל · כבר פירשתיו למעלה: למשחך למלך · בקמץ חסף פתית : ועתה שמע · כלומר כיון שבשבחת למלך על ישראל צריך שתעשה מה שמצוה עליך לעשות והוא מלחמת עמלק · והמרו רבותינו ז"ל שלש מצות נצטוו ישראל בכניסתן לארץ למנות עליהם מלך ולהכרית זרעו של עמלק ולבנות בית הבחירה ועל זה המלך נאמר וירם מאגג מלכו : פקדתי · עתה אני רוצה לפקוד ולגמול על עמלק את אשר עשה לישראל : שם לו · מארבים ואויליו בדרך ויונתן תרגם דכמן ליה באורחא : והחרמתם

הַקְּטַנָּה מִיכַל׃ וְשֵׁם אֵשֶׁת שָׁאוּל אֲחִינֹעַם בַּת־אֲחִימָעַץ וְשֵׁם שַׂר־צְבָאוֹ אֲבִינֵר בֶּן־נֵר דּוֹד שָׁאוּל׃ וְקִישׁ אֲבִי־שָׁאוּל וְנֵר אֲבִי־אַבְנֵר בֶּן־אֲבִיאֵל׃ וַתְּהִי הַמִּלְחָמָה חֲזָקָה עַל־פְּלִשְׁתִּים כֹּל יְמֵי שָׁאוּל וְרָאָה שָׁאוּל כָּל־אִישׁ גִּבּוֹר וְכָל־בֶּן־חַיִל וַיַּאַסְפֵהוּ אֵלָיו׃

טו וַיֹּאמֶר שְׁמוּאֵל אֶל־שָׁאוּל אֹתִי שָׁלַח יְהוָה לִמְשָׁחֳךָ לְמֶלֶךְ עַל־עַמּוֹ עַל־יִשְׂרָאֵל וְעַתָּה שְׁמַע לְקוֹל דִּבְרֵי יְהוָה׃ כֹּה אָמַר יְהוָה צְבָאוֹת פָּקַדְתִּי אֵת אֲשֶׁר־עָשָׂה עֲמָלֵק לְיִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר־שָׂם לוֹ בַּדֶּרֶךְ בַּעֲלֹתוֹ ממצרים

(בגליון: י"ג ר"פ · ל' · ל' וחד ויאספהו נמכמרתו · ל' · כ' פסוקי' ע"ל ע"ל ותלת ביניהון · ג')

זְעֵירְתָּא מִיכָל׃ וְשׁוּם אִתַּת שָׁאוּל אֲחִינוֹעַם בַּת אֲחִימַעַץ וְשׁוּם רַב חֵילֵיהּ אֲבִינֵר בַּר נֵר אַח אֲבוּהִי דְשָׁאוּל׃ וְקִישׁ אֲבוּהִי דְשָׁאוּל וְנֵר אֲבוּהִי דְאַבְנֵר בַּר אֲבִיאֵל׃ וַהֲוַת קְרָבָא תַּקִּיפָא עַל פְּלִשְׁתָּאֵי כָּל יוֹמֵי שָׁאוּל וַחֲזָא שָׁאוּל כָּל גְּבַר גִּבָּר וְכָל גְּבַר עֲבֵיד קְרָב וְכָנֵשׁ יָתֵיהּ לְוָתֵיהּ׃ וַאֲמַר שְׁמוּאֵל לְשָׁאוּל יָתִי שְׁלַח יְיָ לְרַבָּיוּתָךְ לְמֶהֱוֵי מַלְכָּא עַל עַמֵּיהּ עַל יִשְׂרָאֵל וּכְעַן קַבֵּיל לְמֵימַר פִּתְגָמָא דַיְיָ׃ כִּדְנַן אֲמַר יְיָ צְבָאוֹת דְּכִירְנָא יָת דַּעֲבַד עֲמָלֵק לְיִשְׂרָאֵל דִּכְמַן לֵיהּ בְּאוֹרְחָא בְּמִסַּקֵיהּ ממצרים

רש"י

וראה שאול · לשון הוה וכשהיה שאול רואה איש גבור איל היה אוספו אליו : ועתה שמע לקול · נה דברי ה' · פעם אחת נסכלת עתה הזהר בעצמך : משור

כלי יקר

וקיש אבי שאול מהרי"א ז"ל א אמר וקיש אבי שאול אין הכוונה לספר שהיו אם מכלל השרים כמו שחשב הרלב"ג ז"ל אבל לפי שאמ' שהיה אבנר בן נר ספר הקורבה שהיה בין אבנר ושאול ואמר שהיה קיש אבי שאול ונר אבי אבנר אחים ואביאל הזקן אביהם של קיש ונר וכל זה זכר לספר יחוסם ושלהיותם כולם גבורי חיל היתה מלחמתם חזקה על פלשתים כדמסיק' ותהי המלחמה חזקה :

כלי יקר

רוצה לפקוד ולגמול על עמלק את אשר עשה לישראל ששם לו מארבים וחייליו בדרך וי"ת דכמן ליה בארחא ע"כ ומהרי"א ז"ל כתב טעם לזאת השנאה הגדולה אשר שנא ה' את עמלק למחותו ולהחרימו והיה כי הלוחמים ילחמו אם לגזול הארץ מיד הבא להלחם עמו · או ילחם עמו על שביזהו וכענין שלוחי דוד אשר שלח לנחם את חנון מלך בני עמון ואם שירא לעבור דרך ארצו ויירא פן ישלח יד בה' כענין סיחון

מנחה קטנה

אותי שלח ה' למשחך למלך וגו' וא"כ עלי מוטל להזהירך שתשמע בקול ה' כדי שלא תהא כחטא גורם שתמות נאיי שלא יבלע מעשה ידי נסיי וכמ"ש שתפלל שמואל על זה · והעיקר שלאם אתה הוא מביאך מבכיתן כדי לעשות נקמת בעמלק שהיכו כזפל אלא פיר בנים של רחל ועתה שמע וגו' · כדי לתקן מה שעוית שלא בטחת בה' כשראית שהעם נפוצו מעליך והיית מתירא להלחם בפלשתי' באתי מעש כי לא באת בטחונך בה' ועתה תתקן הדבר שתלך להלחם בעמלק אף כי רב העם אשר אתו מאשר עמך אל תירא מהם ותשים בטחונך בה' וזה התיקון הוא ממש באותו הדבר שפגעת כי שם לא שמעת ועתה שמע לקול דברי ה' ומה שלא הולך מכניסת ישראל עד כה כדי לעשות נקמה מיד בעמלק הוא מפני שלא היה הדור ראוי לכך אם בימי יהושע אע"פ שכבדו את ה' כל ימיו מ"מ היה נמצא בידם אלהי נכר וכמ"ש להם סוף ימיו הסירו את אלהי נכר מקרבכם

רד"ק

והחרמתם · כמו ואת כל הנשמה החרים לשון כלייה והשחתה וכן תרגם יונתן ותגמר ואדוני אבי ז"ל פי' לשון חרם וקללה כלומר בתחלה החרימו שלא יהנה אדם מהם ואחר כך והמתה : ולא תחמול · לפי שסופם לחמול כמו שאמר ויחמול שאול והעם הזהירו ולא תחמול עליו שלא יהיה לו פתחון פה : ועד חמור · כי אם יחיו מהם שור או חמור יאמרו זה היה משלל עמלק והרי לא נמח' זכר עמלק והכתוב אומר תמחה את זכר עמלק : וישמע · כמו ויאסף וכן תרגם יונתן וכנש וכנס כלומר אספם שיהו נשמעים אליו ללכת למלחמה או פי' אספם על ידי כרוז משמיע וכן במשנה באחד באדר משמיעים על השקלים פירוש מכריזין : בטלאים · שם מקום אף על פי שבא בה"א הידיעה ושלא כמנהג הנה כמוהו בקרקר בסכות בשטי' ויונתן פירשו כמו ובזרועו יקבץ טלאים שתרגומו באמרי פסחיא ואם כדבר יונתן שפסחים היו אם כן זמן פסח היה ובנוב שהיה אהל מועד שם פקדם שהביאו פסחיהם ועל ידי הפסחים ידע מניינם כי הפסח לא היה קרב בבמת יחיד ובדברי רבותי' ז"ל שמנה אותם בטלאי' לא מן הפסחים אלא שאמר להם שיקחו כל אנשי החיל טלאים משלו ויקח כל אחד טלה אחד ואחר כך צוה למנות הטלאים וסמכו על זה הפסוק ואמרו אסו' למנות את ישראל אפילו לדבר מצוה שנאמר ויפקדם בטלאים אמר רבי אלעזר כל המונה את ישראל עובר בלאו שנאמר אשר לא ימד ולא יספר ואמרו כל זמן שמנו ישראל לצורך לא חסרו שלא לצורך חסרו בימי דוד נרא' כי אפילו מנה אותם בדבר אחד כיון שמנה אותם שלא לצורך הם חסרים שאם כן למה לא לקח יואב מכל אחד שום דבר וימנה הדבר ההוא ולא יהיה בהם נגף וכן כשמנה אותם לצורך צריך שימנה אותם בדבר אחד כמו שאול שמנה אותם בטלאים וכן במלחמה הראשונה שפקדם בבזק שפירושו באבנים כמו שפירשנו : וירב בנחל · פרשו ארב משפטו ויארב מבנין הפעיל או מן הדגוש ומשפטו ויארב הוא הנכון מפני קמצות הי"וד ויש לפרשו ענין ריב ומצה כלומ' יצא עמלק עליהם ונלחם אתם בנחל ויונתן תרגם וטקים משרייתיה ואגח קרבא בנחלא ובדברי רבותינו ז"ל לשון דין הוא רב ודן שאול בעצמו על עסקי נחל כלומר עגלה הערופה בנחל אמר ומה בשביל נפש אחת אמרה תורה ערוף עגלה כל הנפשות הללו לא כל שכן יצאתה בת קול ואמרה לו שאול אל תהי צדיק הרבה יותר מבוראך : ויאמר שאול אל הקיני · ואף על פי שראינו בכבוש הארץ כי הקיני עלו מעיר התמרים וישבו עם בני יהודה במדבר יהודה הלכו להם כולם או מקצתם לשבת עם העמלקי כי יושבי אהלים היו והיו נוסעים ממקום למקום כפי שהיה מוזדמן להם : פן

ג מִמִּצְרָיִם׃ עַתָּה לֵךְ וְהִכִּיתָה אֶת־
עֲמָלֵק וְהַחֲרַמְתֶּם אֶת־כָּל־אֲשֶׁר־לוֹ
וְלֹא תַחְמֹל עָלָיו וְהֵמַתָּה מֵאִישׁ עַד־
אִשָּׁה מֵעֹלֵל וְעַד־יוֹנֵק מִשּׁוֹר וְעַד־
שֶׂה מִגָּמָל וְעַד־חֲמוֹר׃
וַיְשַׁמַּע שָׁאוּל אֶת־הָעָם וַיִּפְקְדֵם
בַּטְּלָאִים מָאתַיִם אֶלֶף רַגְלִי וַעֲשֶׂרֶת
אֲלָפִים אֶת־אִישׁ יְהוּדָה׃
ה וַיָּבֹא שָׁאוּל עַד־עִיר עֲמָלֵק וַיָּרֶב
בַּנָּחַל׃ וַיֹּאמֶר שָׁאוּל אֶל־
הַקֵּינִי לְכוּ סֹּרוּ רְדוּ מִתּוֹךְ עֲמָלֵקִי
פֶּן

מִמִּצְרָיִם׃ וּכְעַן אֵיזִיל וְתִמְחֵי יָת דְּבֵית
עֲמָלֵק וּתְגַמְּרִין יָת כָּל דִּי לְהוֹן וְלָא
תְחוּס עֲלֵיהוֹן וְתִקְטוֹל מִגְּבַר וְעַד
אִיתְּתָא מֵעוּלִים וְעַד יָנִיק מִתּוֹר וְעַד
אִימַּר מִגְּמַל וְעַד חֲמָר׃ וּכְנַשׁ שָׁאוּל
יָת עַמָּא וּמְנִינוּן בְּאִימְּרֵי פִסְחַיָּא
מָאתַן אַלְפִין גַּבְרָא רִיגְלָאֵי וְעַשְׂרָא
אַלְפִין יָת אֱנָשׁ יְהוּדָה׃ וַאֲתָא
שָׁאוּל עַד קַרְתָּא דְּבֵית עֲמָלֵק וְטַקִּים
מַשִׁרְיָתֵיהּ בְּנַחְלָא׃ וַאֲמַר
שָׁאוּל לְשַׁלְמָאָה אֵיזִיל זוּר אִתְפְּרַשׁ
מִגּוֹ עֲמַלְקָאָה דִּילְמָא

כ"ה ר"פי ג' בטע"ת"ו · ב' ולא תחמ' · ב' בתים אחד · ל' וחד משור עד תמור · ג' · ל' · ל' וחס'

והכית ה' מלרע וסימ' והכית את כל זכורה לפי חרב · והכית את מדין כאיש אחד · עתה לך והכית את עמלק והחרמתם בית אחאב · את ארם עד כלה :

רש"י

משור ועד שה · שהיו בעלי כשפים ומשנין עצמן ודומין לבהמה : וישמע שאול · לשון הכרזה כמו ויזעק שאול : ויפקדם בטלאים · אמר לכל אחד ואחד שיקח טלה מגנזו של מלך ואחר כך מנה את הטלאים לפי שאסור למנות את ישראל שנאמר אשר לא יספר מרוב : וירב בנחל · וילחם בנחל ורבותינו אמרו על עסקי נחל רב ודן את עצמו ומה בשביל נפש אחת אמרה תורה ערוף עגלה בנחל בשביל כל הנפשות האלו לא כל שכן אם אדם חטא בהמה מה חטאת : אל הקיני · בני יתרו שהיו יושבין במדבר יהודה בנגב ערד שהלכו אצל יעבץ ללמוד תורה וערד הוא עמלק הכנעני מלך ערד עמלק היה שנ' יושב הנגב ועמלק ישב בארץ הנגב : עם כל

רלב"ג

והמתה מאיש ועד אשה וגו' · בגדול החל ובקטן כלה וזה בהדרגה כי האיש יותר נכבד מהאשה וכל אחד מהם יותר נכבד מהעולל כי הוויתו חסרה עדיין כי לא נשלם הגדול בו והצמיחה והעולל יותר נכבד מהיונק כי היונק עם חסרון גופו הנה הוא חסר הכח עד שלא יוכל לעכל כי אם החלב שהוא מתדמה לטבעו מאד והשור יותר נכבד מהשה והגמל הוא כמו ממוצע בין טבע הטהור וטבע הטמא והחמור הוא מהמינים הפחותים שבנפשות הטמאות : ויפקד' בטלאים · עשה זה כדי שיפקוד הטלאים ולא יפקוד העם פן יהיה בהם נגף בפקוד אותם כמו שקרה לדוד ולזאת הסיבה גם כן מנה אותם בבזק במלחמת נחש מלך בני עמון : וירב בנחל · ר"ל שהוא נלחם עם עמלק במישור כי שם יצאו להלחם · הנה בריב והמלחמה אחד כאמרו הרוב רב עם ישראל אם נלחם נלחם בם : ויאמר שאול אל הקיני הרצון בו וכבר אמר שאול אל הקיני קודם שילחם בעמלק : ואתה

מנחה קטנה

פי' עיר עמלק מקום שהיה שם עיקר · כחו של עמלק בענם והוא שאל שרו של עמלק ותיזק עצמו נגד שאול לאחסיאו בתמוס שליטתו ועל שידע שאול שאול הצדיק לא ימרה פי ה' בא בערמה ותיזק לב שאול בתתחבר שילמד ק"ו מעגלה ערופה ואם אדם חטא כו' בשם ז"ל כדי שאול ימה לבו להשאיר להם פליטה וזה וירב בנחל שהריב עם שאול ונלחם עמו להביאו ראיה מענין נחל עגלה ערופה ושטנה נגד להחטיאו וע"ד ברמז וירב בנחל הוא שהיה לו מריבה עם השאול שהיה מריב ג"כ עם יעקב כאמור שם ויעבירם בנחל ויאבק איש עמו וזה היה שרו של עשו הוא שאול שהיה מריב גם עתה עם שאול להחטיאו כי הנה את הקיני הזהיר לצאת מתוך עמלקי הוא אבל בגול מלך עמלק פן יכריתנו עמו ואת מלך עמלק עצמו לא נגע כי ויתפוס את אגג מלך עמלק חי

פי' רבינו ישעיה

כה יעשה לי אלהים · לשון קללה · ומקרא קצר הוא כי עם אלהים עשה · שמסר נפשו למות בעבור ישראל · על אהבת השם : משור עד חמור · שהיו נעשו בהמה על ידי כישוף · וישמע שאול את העם · פירוש השמיעם על ידי כרוז שיהו מוכנים ויבואו במלחמה · ויפקדם בטלאים · יש מפרשי' שם מקום כמו זיף וטלם ובעלו' · ויש אומרים שלא רצה למנותם אלא נתן טלה לכל אחד ומנה הטלאים · ועשרת אלפים את איש יהודה · מודיע לך אף על פי שהיו מרובים באוכלוסי' · לא באו כי אם עשרת אלפים שהיו מתקנאי' שלא היתה המלוכ' מהם ולא היו נשמעים לו כל כך · וירב בנחל · לשון מלחמה ומריבה :

כלי יקר

לאמבטי וכו' ומאילו הצדדין גדול ענשו והוא הנרמז כאן באמרו בדרך על אשר קרך בדרך ואשר שם לו בדרך על המארב האורב ישר' אם יחטאו לרדפם כאמור :

עתה לך והכית וכו' עיין רש"י ז"ל והרד"ק ז"ל והרלב"ג ז"ל : ולע"דן שכוונת הפסוק לומר לו שעם היות עמלק עם עז לך והכיתה רוצה לומר אינו צריך לעשות אלא פועל ההליכה לבד ז"ש לך ואני מבטיחך כי כל תוכל והכיה את עמלק והחרמתם את כל אשר לו וכל הכתוב בא בלשון יחיד לך והכית זולת תיבת והחרמתם שהוא בלשון רבים לדעת אביו של הרד"ק ז"ל שזכרנו שכתב שיטילו חרם ויחרימו דלא יהנה אדם מהם ניחא אומרו בלשון והחרמתם רבים כדי שיהיה חרם שאין לו התרה ע"ד נדר שהודר ברבים אין לו התרה ואפשר שאמרו החרמה בלשון רבים לומר שאסור ההנאה אין צריך לומר שיהיה על כל יחיד ויחיד אשר בזו איש לו אלא אפי' לצרכי רבים דחשיבי לבטל תפלה מפני צרכיהם עכ"ז והחרמתם את אשר לו אמנם והכית את עמלק בלשון יחיד להזהיר לשאול שהוא יהיה הראשון בכל דבר מצוה אז ידו תהיה בו בעמלק להכותו ויד כל העם באחרונה שממנו יראו וכן יעשו וזהו והכית את' בעצמך וכמו שעשה שמואל לאגג אחר כך וכן לא תחמול עליו על עמלק קאמר והוא פשוטו של מקרא והכוונה שלא יברור לו מיתה יפה אלא המיתה היותר אכזרית תעשה לו ז"ש ולא תחמול או אפשר שאמר ולא תחמול עליו על כל אשר לו הנזכר שלא יחמול מכל אשר לו אלא הכל יחרימו ואפשר שאמר והכית את עמלק ולא אמר והמתה לשלא ימיתהו תכף אבל יכהו הכאת מות כדי שיראו עיניו כידו בדאבון נפש שהחרם תחרימו כל אשר לו רוצה לומר בעודו חי קאמר שעדיין הוא אשר לו שהרי הוא חי ואח"כ והמתה מאיש ועד אשה ממש אחר ההכאה הנזכרת במ"ש והכית וכו' וכיוצא בזה נראה שאמר ויחלוש יהושע וכו' שלא רצה להמיתם תכף כי ינוחו מהצער אבל ויחלוש את עמלק בהכאת מות בתכלית חולשה בצער רע ממות בחייהם וסוף מיתתו :

וישמע שאול במסכת ר"ה פרק בראשונה אמר ר' יצחק אסור למנות את ישראל ואפי' לדבר מצוה שנאמר ויפקדם בבזק מתקיף לה רב אשי ממאי דבזק מידי דמיבזק הוא דילמ' שמא דאתרא הוא דכתיב וימצאו את אדני בזק בבזק אלא מהכא וישמע שאול את העם ויפקדם בטלאים עכ"ל : אין להקשות דהכא בטלאים דילמא שם מקום הוא כמו שהקשה דילמא בבזק שם מקום כי שם הקשה דילמא שמא דאתרא לפי שמצא שם מקום שנקרא בזק כמ"ש את אדוני בזק בבזק אמנם כאן לא מצינו שם מקום שיקרא טלאים ולכך אין להקשות כן לומר דילמא שמא דאתרא טלאים ואל זה כיוונו חז"ל בסוף דבריהם דילמא שמא דאתרא הוא דכתיב וימצאו וכו' ואפשר עוד להכריע שבטלאים מוכרח שהם טלאים כיון שבאה הבי"ת בפתח כמו ה"א הידיעה ואלו היה מקום לא שייך ה"א הידיעה כמו שיבוא בהרד"ק ז"ל שפירש בטלאים שם מקום ונדחק בו הרד"ק ז"ל דהי"לל בטלאים בשו"א עוד אפשר הכרח שליפי' דאילו בטלאים שם מקום הי"לל הפסוק וישמע שאול את העם בטלאים ויפקדם כי המקום ראוי להסמיכו אל וישמע שאול שהוא לשון אסיפה כתרגום וכנש · ואל הכרח זה כיונו חז"ל בהביא' תחילת הפ' בראייתם שאמרו אלא מהכא וישמע שאול את העם ויפקדם בטלאים שזכרון תחילת הפסוק בדבריהם ז"ל אין לו שייכות אלא להכריח ההכרח הנז' והוא ענין נכון · ועיין רש"י ז"ל והרד"ק ז"ל והרלב"ג ז"ל ומהרי"א ז"ל הביא כל הדעות הנז"ל והוסיף בדעת המתרגם ז"ל שהטלאים שלקחו מאנן שאול כשהעשיר הם הקריבום לפסחים' ובזה מוסכם המתרגם עם דחז"ל ולא כמו שהבינו הרד"ק ז"ל בקרבנו פסחים' שהביאו משלהם הם שמנה דאם כן יחלוק המתרגם על חז"ל והוא דוחק ע"כ :

ויבא שאול וכו' במס' ר"ה פ' בראשונה ויבא שאול עד עיר עמלק וירב בנחל אמר רבי מני על עסקי נחל בשעה שאמר הקב"ה לשאול לך והכית את עמלק אמר השתא ומה על נפש אחת מית' אמרה תורה הבא עגלה ערופה בנחל כל הני נפשות כולן עאכ"ו אם אדם חטא בהמה מה חטאה אם גדולים חטאו קטנים מה חטאו יצאה בת קול ואמרה לו אל תהי צדיק הרבה ובשעה שאמר לדואג סוב פוגע בכהנים יצאה בת קול ואמרה לו אל תרשע הרבה עכל"ה :

ולע"דן לדקדק שאמר שהקב"ה אמר לו והמתה מאיש ועד אשה כו' איך ידין ק"ו לבטל הנאמר לו בפירוש והיה אפשר שזה הק"ו לא לדון על פיו עשה אותו אלא כמתמיה על דברי השי"ת שתכף כשאמר לו הקב"ה לשאול לך והכית תמה על דברי השי"ת בכח הק"ו ומה על נפש וכו' אם גדולים וכו' אם אדם וכו' אשר כל אלו הקושיות תמה על דבריו יתב' ית' אבל לא לסתור דברי ית' לעשות בהפך חלי' אלא הרהר אחר מדותיו ית' בכח הק"ו והקב"ה השיב לו ע"י בבת קול אל תהי צדיק הרבה לרחם על מה שנתאכזרתי שהצדקות הזה להרהר אחרי דבריו ית' יביא הופך להרהר אחר דבריו ולרשע הרבה ולהרוג הכהני' עד שהיה רחמן על עמלק ואכזר על כהני ה' שהם דברים הפכיים שאין הדעת סובלתן ועדיין קשה שיש תשובה ופרכא בק"ו זה מה לנפש אחת מישראל קדושה תאמר בעמלק הרשע שראוי למחות זרעו גדולים וקטנים · ואפשר לומר בדוחק דלעולם לימא לך ששאול דן ק"ו זה להציל ולחמול כמו שחמל ויהיה הענין כי כשבא שאול להלחם בעמלק נתגיירו עמלק וכל נלאוין רצוני לומר שקבלו עליהם להתגייר מפני הסכנה ולכן כשראה שאול לעיני' גרותן דן ק"ו להצילם ולזה שאמר השי"ת בתחילה היינו כשלא נתגיירו אבל עתה מקבלו להתגייר הרי הם כישראל ונדון ומה וכו' כל הנפשות האלו שרצו להתגייר שהכ"ז ומאחר שנתגיירו דן כן גם כן דן אם אדם חטא בהמה מה חטאה דכיון שבעליהם חזרו ונתגיירו ובהמ' מה חטאה דבשלמ' אם לא חזרו בתשוב' בעליהן ניחא שימחו גם הבהמה כדי שלא יזכר שם בעליהם אמנם עתה שבעליהם נתגיירו בהמה מה חטאה ולפי זה ניחא לשון הפסוק שאמ' ויבא שאול עד עיר עמלק וירב בנחל וכו' שאחר שבא אל עיר עמלק וקבלו עול מלכותו עליו אז ערב בנחל לדון הקל וחומר הנזכר אמנם פירוש זה דחוק בלשון המאמר שאומר בשעה שאמר הקב"ה לשאול לך והכית וכו' דמשמע דמיד ותכף בשעה שאמר לו הקב"ה לך והכית בה בשעתא דן כן וכמו הפירוש הראשון שכתבתי והוא העיקר והוכיח בדברי מתוך מה שהביא מהרי"א ז"ל בשם פרקי דר' אליעזר ז"ל שהיה שאול מהרהר בלבו אם עמלק חטא מה חטאו הילדים יצתה בת קול ואמרה לו אל תהי צדיק הרבה עכ"ל לשון מהרהר בלבו מורה דלא לעשות דן דין זה הקל וחומר אלא כמהרהר אחר מדותיו יתברך כדפרישית אמנם הרב ב"ע ז"ל בשער ע"ב כתב ששאול חלק על דברי הנביא שמואל שכתב זה לשונו והנה הוא נתקשה בחטאו כמעט להכחיש דברי הנביא שמואל במ"ש ולא שמעת בקול ה' וכו' ובמדרש וירב בנחל ר' מני על עסקי נחל וכו' הנה שהיה מוותר דברי נביא בסומכו על דמיונו וכו' עיין שם כי מתוך דבריו נראה שדן כן שאול לתעשה ולא להלכה לבד · ועיין רש"י ז"ל וכן הביא הרלב"ג ז"ל והרד"ק ז"ל ומהרי"א ז"ל כתב ידמה שהעמלקים יצאו לקראתם למנוע מהם מי הנחל כדי שלא יהיו לישראל מים לשתות ולכן עשו מריבה בנחל ונלחם עמהם לקחת מים והמלחמה הזאת אין ספק שקדמה קודם ששלח לקיני ואח' כך הכה את עמלק בכלל מחוילה עד שור כמו שיזכור והמפרשים פי' שכולה מלחמה אחת היתה ושקודם כל זה שלח אל הקיני ומה שכתבתי הנכון כפי סדר הפסוקים ע"כ :

ויאמר שאול אל הקיני וכו' במסכת ברכות וכי עם כל ישראל עשה חסד אלא מלמד שהמאכיל פרוסה לת"ח כאילו עשה עם כל ישראל עד כאן · והטעם פשוט כי הת"ח מטיב לכל ישראל בזכות תורתו גם מגינה אותם בתפלותיו ואם כן המטיב להאכיל פרוסה לת"ח כמטיב לכל ישראל הוא נחשב · ועיין רש"י ז"ל והרד"ק ז"ל : ולע"דן שאמר עמלקי בכנוי היו"ד לומר עמלק שלי שעתיד ליפול בידי ואמר פן אוסיפך עמו שהכלי' מצד עצמו לא תהיה לך בקיני ובפרט היותו עמו הוא סבר על סבר ע"ד אל תאסוף עם חטאים נפשי ע"ד מה שאחז"ל דלא יהוברון דניאל וחבריו' עם שאר חכימי בבל שמאבד הא' בידה היה קשה לו היותה עם שאר חכימי בבל וכתיב אל תאסוף וכו' ז"ש פן אוסיפך עמו ויש הבדל רב בינך לבינו שעמלק נתחייב למחות שמו מפני אשר צר לישראל בדרך בעלותו ממצרים ואתה בהפך שעשית חסד עם כל ישראל בעלותם ממצרים כמ"ד פ' יתרו טוב שכן קרוב מאח רחוק את מוצא דברים הרבה כאמרו בעשו לגבאי ויתרו לשבח ובכללם מזכיר עשו שמע ביאתם ונלחם עמהם שנאמר ויבא עמלק וילחם עם ישראל יתרו שמע בשבחן של ישראל ונדבק עמהם שנאמר וישמע יתרו זש"ה ואתה עשית חסד עם כל ישראל בעלותם ממצרים בעלוי ששמעת בשבחן ועלויין ונדבקת עמהם והוסיף עוד הקיני שעילה את ישראל נגד כל העולם על דרך והיית לנו לעינים שכל העולם נתנו עיניהם בישראל וזהו החסד שעשה עם כל ישראל דהיינו להגדילם בעיני כל העולם ואמר ויסר קיני מתוך עמלק שנר' מיותר דפשיטא שיסור ואפשר כי ישראל האריכו למעיטתם שאמרו לכו סורו רדו לו' שיתרחקו מאד מאד פן תדבקם רעת עמלק שמא תאמר שירגיש עמלק ויברח זה לא יתכן כי עמלקי בכנוי הוא' מורה על מה שאמרנו שהוא שלי כלומר עתיד ליפול בידי כדבר ה' והוא יקשה את רוחו ויאמץ את לבבו שלא יברח ועכ"ז שאמר לו יש' לא הרחיק כדוד לכך אמר ויסר קני קיים מצות סורו לבד אך לא הרחיק כמ"ש לו לכו סורו רדו כדי שלא לסמוך על הכנס כדי שלא יברח עמלק ברצותו את הקיני מרחוק כדוד מאד :

ויך

רש"י

עם כל בני ישראל · שהכנו מסעודתו משה ואהרן וכל זקני ישראל והרי מעלה עליו כאילו עשה עם כל בני ישראל: והמשנים · אין לו דמיון והם הבריאים ואומר אני לשון משנים כמו כסף משנה על שם שהוא כפול בבשר ובשומן וכן ופר השני שבע שנים: נמבזה ונמס · כמו נבזה והמ"ם תפלה בו: נחמתי · מחשבה עלתה בלבי על מלכו' שאול שהמלכתי: מציב לו יד · בונה לו מזבח הוא מזבח שנאמר באליהו וירפא את מזבח ה' ההרוס ויונתן תירגם והוא מתקן ליה תמן אתר לפלגא בה ביזתא: הרף

רד"ק

פן אוסיפך · פרשו אסף מבנין הפעיל על דרך אובד העיר ענייננו לשון כליון: ואתה עשית חסד · בעצה שנתן יתרו למשה וחשב לזרעו אחריו כאילו הם עשו החסד וזהו שאמר עם כל ישראל כמו שאמר שם וגם כל העם הזה על מקומו יבא בשלום · ובדרש וכי עם כל בני ישראל עשה חסד והלא לא עשה חסד אלא עם משה הדא דכתיב קראן לו ויאכל לחם אלא ללמדך שכל העושה טובה עם אחד מגדולי ישראל מעלה עליו כאילו עשה חסד עם כל ישראל: מחוילה בואך שור · אולי שכנו שם עם בני ישמעאל או לקח הארץ מידם וכ"ף באכה פירשתי שהי' לנכח ידוע המקו': והמשנים · תרגם יונתן כמו הפוך והשמנים שתרגם שמינא ותרגם הכרים פטימא ורוצה לומר השמנים שהם שמנים מאליהם על ידי מרעיתם והמפוטמים שהם מפוטמים על ידי אדם שמאכילם כי כן דרך הפטם שמפטם הבהמות מכין המאכל ומשי' בפי הבהמה ויש לפרש המשנים הכבשי' בני שנה והכרים גדולים משנה · ויש מפרשים המשנים שהם שניים לבטן: וכל המלאכה · פי' המקנה וכן לרגל המלאכה אשר לפני כי כל דבר שיתעסק בו האדם נקרא מלאכה ומעשה בין מלאכת אומנות בין עבודת האדמה בין במקנה: נמבזה ונמס · בתוספ' שתי אותיות וכן מתלאה ואמר נמבזה ונמס נקבה וזכר כמו רוח גדולה וחזק והנקב' על המלאכ' והזכר על הענין וכן יעשה מלאכה והענין בזה המקום המקנה: נחמתי · מבנין נפעל: מציב לו יד · מכין לו שם מקום לחנות החיל ולחלוק הבזה וכן תרגם יונתן מתקן ליה תמן אתר לפלגא ביה ביזתא · ובדרש בונה לו מזבח שם בכרמל והוא המזבח שנאמר באליהו וירפא את מזבח ה' ההרוס: ויסב ויעבר אחר שהציב לו יד בכרמל סבב ועבר לו הגלגל לזבוח שם כמו שאמר והטעם לפי שהיה שם המזבח ואהל מועד תחילה כשבאו לארץ ואף על פי שעתה היה בנוב היו מכבדים מקום אהל מועד בגלגל והיו זובחים שם בשעת היתר הבמות וכן חדשו שם המלוכ' וזבחו שם זבח' שלמים: למען

שמואל א טו

ג' וחס' יח' מל'	פֶּן־אֹסִפְךָ֙ עִמּ֔וֹ וְאַתָּ֞ה עָשִׂ֤יתָה חֶ֙סֶד֙
	עִם־כָּל־בְּנֵ֣י יִשְׂרָאֵ֔ל בַּעֲלוֹתָ֖ם
	מִמִּצְרָ֑יִם וַיָּ֥סַר קֵינִ֖י מִתּ֥וֹךְ עֲמָלֵֽק׃
	וַיַּ֥ךְ שָׁא֖וּל אֶת־עֲמָלֵ֑ק מֵחֲוִילָה֙ בּוֹאֲךָ֣
	שׁ֔וּר אֲשֶׁ֖ר עַל־פְּנֵ֥י מִצְרָֽיִם׃ וַיִּתְפֹּ֛שׂ
	אֶת־אֲגַ֥ג מֶֽלֶךְ־עֲמָלֵ֖ק חָ֑י וְאֶת־כָּל־
	הָעָ֖ם הֶחֱרִ֥ים לְפִי־חָֽרֶב׃ וַיַּחְמֹ֨ל
	שָׁא֜וּל וְהָעָ֗ם עַל־אֲגָג֙ וְעַל־מֵיטַ֣ב
ל' ל'	הַצֹּאן֩ וְהַבָּקָ֨ר וְהַמִּשְׁנִ֜ים וְעַל־הַכָּרִ֣ים
ב' מל'	וְעַל־כָּל־הַטּ֔וֹב וְלֹ֥א אָב֖וּ הַחֲרִימָ֑ם
ל' ·	וְכָל־הַמְּלָאכָ֛ה נְמִבְזָ֥ה וְנָמֵ֖ס אֹתָ֥הּ
	הֶחֱרִֽימוּ׃ וַֽיְהִי֙ דְּבַר־
	יְהוָ֔ה אֶל־שְׁמוּאֵ֖ל לֵאמֹֽר׃ נִחַ֗מְתִּי
	כִּֽי־הִמְלַ֤כְתִּי אֶת־שָׁאוּל֙ לְמֶ֔לֶךְ כִּֽי־
ל'	שָׁב֙ מֵאַחֲרַ֔י וְאֶת־דְּבָרַ֖י לֹ֣א הֵקִ֑ים
	וַיִּ֙חַר֙ לִשְׁמוּאֵ֔ל וַיִּזְעַ֥ק אֶל־יְהוָ֖ה כָּל־
ל'	הַלָּֽיְלָה׃ וַיַּשְׁכֵּ֧ם שְׁמוּאֵ֛ל לִקְרַ֥את
כ"ד	שָׁא֖וּל בַּבֹּ֑קֶר וַיֻּגַּ֨ד לִשְׁמוּאֵ֜ל לֵאמֹ֗ר
ב'	בָּֽא־שָׁא֤וּל הַכַּרְמֶ֙לָה֙ וְהִנֵּ֨ה מַצִּ֥יב לוֹ֙
	יָ֔ד וַיִּסֹּב֙ וַֽיַּעֲבֹ֔ר וַיֵּ֖רֶד הַגִּלְגָּֽל׃ וַיָּבֹ֥א
	שְׁמוּאֵ֖ל אֶל־שָׁא֑וּל וַיֹּ֧אמֶר ל֣וֹ שָׁא֗וּל
ל' ב' בטע' מ"ס	בָּר֤וּךְ אַתָּה֙ לַֽיהוָ֔ה הֲקִימֹ֖תִי אֶת־דְּבַ֥ר
	יְהוָֽה׃ ויאמר

תרגום

דִילְמָא אֲשֵׁיצִינָךְ עִמֵיהּ וְאַתְּ עֲבַדְתָּ טֵיבוּ עִם כָּל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל בְּמִסַּקְהוֹן מִמִּצְרַיִם וְאִתְפְּרַשׁ שַׁלְמָאָה מִגוֹ עֲמַלְקָאָה׃ וּמְחָא שָׁאוּל יַת דְּבֵית עֲמָלֵק מֵחֲוִילָה מַעֲלָנָא דְחַגְרָא דִי עַל אַפֵּי מִצְרָיִם׃ וְאָחַד יַת אֲגָג מַלְכָּא דְּבֵית עֲמָלֵק כַּד חַי וְיַת כָּל עַמָּא גְּמַר לְפִתְגַם דְּחָרֶב׃ וְחָס שָׁאוּל וְעַמָּא עַל אֲגָג וְעַל שְׁפַר עָנָא וְתוֹרֵי שַׁמִּינַיָּא וּפַטִּימַיָּא וְעַל כָּל דְּטַב וְלָא אֲבוֹ לְגַמָּרוּתְהוֹן וְכָל מִדְּעַם דְּשִׁיט וּרְבְסִיר יָתֵהּ גַּמִּירוּ׃ וַהֲוָה פִּתְגַם נְבוּאָה מִן קֳדָם יְיָ עִם שְׁמוּאֵל לְמֵימַר׃ תָּבִית בְּמֵימְרִי אֲרֵי אַמְלֵיכִית יַת שָׁאוּל לְמֶהֱוֵי מַלְכָּא אֲרֵי תָב מִבָּתַר פּוּלְחָנִי וְיַת פִּתְגָמַי לָא קַיָּים וּתְקֵיף לִשְׁמוּאֵל וְצַלִּי קֳדָם יְיָ כָּל לֵילְיָא׃ וְאַקְדִּים שְׁמוּאֵל לְקַדְמוּת שָׁאוּל בְּצַפְרָא וְאִתְחַוָּא לִשְׁמוּאֵל לְמֵימַר אֲתָא שָׁאוּל לְכַרְמְלָא וְהָא מְתַקֵּן לֵיהּ תַּמָּן אֲתַר לְפַלָּגָא בֵיהּ בִּזְתָא וְאִסְתְּחַר וַעֲבַר וּנְחַת לְגִלְגָּלָא׃ וַאֲתָא שְׁמוּאֵל לְוַת שָׁאוּל וַאֲמַר לֵיהּ שָׁאוּל בְּרִיךְ אַתְּ קֳדָם יְיָ קַיֵּימִית יַת פִּתְגָמָא דַּייָ׃ ואמר

מסורה

בואך ה' כתיב כן וסימן ויתנו עליהם וישחיתו · ויקמו אנשי ישראל · ויך שאול את עמלק · ויפשטו אל הגשורי · ושבתך ובואך דישעיה · ועיין בסדר נח · הכרמלה ג' בקריאה וסימן בא שאול הכרמלה והנה מציב לו · עלו כרמלה ובאתם אל נבל · ויבאו עבדי דוד · הקימתי ג' מלעיל וסימן נמסר בסדר נח :

רלב"ג

ואתה עשית חסד עם כל בני ישראל בעלותם ממצרים · הנה זה החסד היה כשבא יתרו אל משה המדבר וראה עצמו שמח בהצלחת ישראל ונתן עצה למשה להשים אל העם שופטים באופן שנזכר בפרשת יתרו וידמה שהכונה היתה בהחרמ' עמלק בזה האופ' שצוה השם ית' שלא יהנו ישראל בשלל מנכסיהם להעיר כי הכונה האלהית היתה בזה ללקיחת הנקמה ממה שעשה עמלק לישראל בדרך בצאתם ממצרים אשר זנב בהם כל הנחשלים אחריהם למען יירא‍ו הבאי' מעשות כדבר הרע הזה ולא היתה הכונה בזאת המלחמה לקחת שללם וליהנות מנכסיהם · וכאשר פשטו שאול וישראל ידיהם בשלל הראו כי לא היתה כוונתם בזה לנקמה אך להועיל לעצמם וזה היה הפך הכוונה האלהית וידמה שלזאת הסב' בעינה נשמרו ישראל בימי מרדכי ואסתר משלוח ידם בבזת אויבים שהיו מעמלק כמו שספר ובבזה לא שלחו את ידם · והנה ספר כי חמלו שאול והעם על אגג ועל מיטב השלל ולא אבו החרימם והמלאכה הפחות' החרימו וקרה מזה לשאול שנענש להסיר המלוכה ממנו: בא שאול הכרמלה והנה מציב לו יד · ידמה שיהיה הרצון בזה שהוא היה מציב לו מקום לשבת בו ולעבוד הש"י שם ולתת לו תודה על כל הטובה אשר הטיב לישראל והנה היה המקום שהיה מציב לו יד בו הגלגל כי שם היו נקבצים ישראל תמיד על כל הדברים הגדולים ולזה אמר ויסב ויעבר וירד הגלגל: ויבא שמואל אל שאול עד לזבח לה' אלהיך בגלגל: והנה

כלי יקר

ויך שאול וכו' עיין הרד"ק ז"ל ומהרי"א ז"ל כתב בשם המפרשי' ז"ל שהו' בואכה שור הו' דיבור לנוכח יאמר לשומע עד מקום אשר תבא לארץ שור כאשר תבא ותכנס שמה עד כאן:

ולע"דן שכוונת הכתוב להגיד את השגחת הש"ת שבמקום שחטאו עם ישראל בעלות' ממצרים כשיצאו למדבר שור מים סוף אשר שם נפל שדוד עמלק ז"ש ויך שאול את עמלק מחויל' בואכה שור אשר על פני מצרים הוא מעין ודוגמא למה שעשה לישראל בעלותם ממצרים ולזה כיון באומרו בואכה שור רוצה לומר בהותו שקום שהיה בואכה אתה ישראל כלומר במקום אשר באת אליו אתה ישראל בעת צאתך ממצרים שם נפל עמלק ולפי שכל עניני יציאת מצרים נחשב לנו כאילו אותנו ממש הוציא משם וכן מלחמת עמלק כאילו נלחם גם עם כל הדורות מכיון שבקש לעקור את הכל אשר מזאת הבחינה אמר הפסוק על כל איש ואיש מישראל בואכה שור כאילו אנו באנו שור ונלחם שם בנו עמלק ואעפ"י שבמדבר שבא עמלק להלח' בו הוא מדבר סין כי שם סמוך לרפידים דע כי ענין זה מובן במה שאחז"ל בשמות רבה פ' פ"ד בפסוק ויצאו אל מדבר שור לא מצינו מדבר ששמו שור ואמרו שם כמה שיטות ואחת מהם ד"א מדבר שור אלא עד שלא יצאו ישרא' ממצרים היה העולם מדבר כיון שיצאו נעשה העולם שור · ד"א עד שלא קבלו יש' את התורה היה העולם מדבר כיון שקבלו יש' את התורה נעשה העולם שור · אשר יש לדקדק דלגירסה קמא היה לו לקרות מדבר שור תכף ליציאת מצרים לא כשאתם מים סוף · ומאי איכא בין תרי לישני ומה דקדק בפסוק יותר עד שהוזקק לומר דבר אחר וכו' ועוד למה בא שנוי בין שני הלשונות שבראשון אמר היה העולם מדבר ובלשון שני אומר עשוי מדבר הוסיף תיבת עשוי · ונראה כי לשיטה הראשונה שמדבר על יציאת מצרים שנגמרה בקריעת ים סוף כדכתיב ויושע ה' ביום ההוא את ישראל מיד מצרים ביום ההוא היתה התשועה ואז ויאמינו בה' ובמשה עבדו הנה היה העול' הפקר בלי רועה ואדון כי לא ידע הנבראים עדיין דלית דין ולית דיין אמנם כשיצאו ישראל ידעו כי ה' בקרב הארץ אמנם כשיצאו ישראל ממצרים דהיינו בצאתם מים סוף שאז ידעו ההשגחה וזה כיון בעל המאמר בלשונו שאמר כיון שיצאו נעשה שור דלא אמרו כיון שיצאו ממצרים כנזכר בתחילת דבריו להודיע כיון שיצאו דהיינו ביציאת מים סוף שאז גמר היציאה ועיקר כאמור אז נעשה העול' שור מוקף חומה ושור מפני פחד ה' ומהדר גאונו שאין העולם הפקר לכל הבא יבוא ויטול ומאן דשאי' גבר אלא מוקף חומה הוא שלא יכנסו בו שלא ברשות שמים ולפי שהיה ק"ק שה"ה לו לקרותו מדבר שור תכף לצאתם ממצרים כמו שהקשינו שהרי התחילו מאז להאמין לכך אמר דבר אחר כו' או אפשר שהוקשה לו דהי"לל ויצאו אל שור תיבת מדבר למה דהי דהוה העולם מדבר וכבר נתקן נעשה שור אם כן יאמר ויצאו אל שור לעומת זה אמר ד"א עד שלא קבלו ישראל את התורה היה העולם מדבר שאם לא יקבלו ישראל את התורה היה העולם חוזר לתוהו ובוהו ומדבר שמם וכמ"ש חז"ל ויהי ערב ויהי בוקר יום הששי לששי בסיון היתה כל הבריאה תלויה לזה אמר עד שלא קבלו ישראל את התורה היה העול' עשוי מדבר רוצה לומר עם היותו בנוי היה כחרב ועשוי מדבר דהעתיד להעשות כעשוי דמי וז"ש עשוי · מדבר אמנם כיון שקבלו ישראל את התורה נתקיים העולם כשור וחומה הזו שהיא חזקה אשר לשיטה זו מובן אומרו מדבר שור כי זה כאמר ביצאתם מים סוף שיצאו אל מדבר שבעת ההיא היה העולם שקול אם למדבר אם לשור שבצאתם מים סוף עדיין לא קבלו התור' בעת ההיא שאז נודק שם מדבר בהווה ושם שור על העתיד כשיקבלו התור' שכיון שיצאו מים סוף וראתה שפחה על הים וכו' מאז הכינו עצמם לקבלת התורה מדבר ושור עד שיקבלו התורה שאז היה שור ולא מדבר ולפי המדרש הזה מובן אומרו בואכה שור ולא הזכיר מדבר שור יען שבבואכה שם מיד נעשה שור ואין להזכיר עוד שם מדבר ולזה ראוי למחות עמלק לפי שבא להתגרות עמך שעשית העולם שור והוא היה מדבר שם ולא היה לו להתגרות עמך והוא ענין נכון שייך אל ענין המלחמה הזאת כאמור:

ויתפוש את אגג מהרי"א ז"ל עם היות שצוה שמואל שיחרימו את כל אשר לעמלק הכה שאול והעם לא עשו כן כי תפשו את אגג חי כאשר הרגו כל העם לפי חרב והיה זה כי חמלו שאול והעם על אגג אולי היה יפה תואר ומראה וכן על מיטב הצאן ע"כ: ולע"דן כוונת הפסוק להאשימו על העמדתו שהעמידו חי ולא הרגו תכף ומיד כי נמשכה מזה תקלה גדולה שנתעברה ממנו השפחה ונולד מאותה המשפחה המן האגגי ז"ש ויתפוש את אגג מלך עמלק חי שבגנותו הכתוב מדבר שלא היה לו לתפשו חי ואת העם החרים לפי חרב שהיה לו להפך השיטה להרוג את המלך תחילה כדי שימוגו ברואותם כי מת גבורם אשר מהניחו אותו חי נמשך נזק שאת העם החרים לפי חרב בטורח גדול והכל תולדת ויתפוש את מלך עמלק חי:

ויחמול שאול והעם עיין רש"י ז"ל והרד"ק ז"ל ומהרי"א ז"ל אולי היה יפה תואר ומראה וע"כ חמל עליו כבעל מיטב הצאן וברוע בחירתם עשו כן וזהו אומר ולא אבו החרים' שעם היותם יכולים להחרימם לא אבו כי לא החרימו מה שהחרימו מצד המצוה אלא מצד היותה נמבזה ונמס עד כאן: ולע"דן מדקאמר ויחמול בלשון יחיד ולא כתיב ויחמולו שאול והעם וכו' נראה כי העם הם שמשלו לא שאול בחיר ה' וככתב ויחמול שאול והעם לפי שהי' בידו למחות ולא מיחה בעם החומל ויוכיח כן מ"ש אשר חמל העם כי בחיר ה' לא ידבר שקרים לנגד כביא כשמוא' ואומר ולא אבו החרימם מורה שהיה מוחה בהם שיחרימום ולא אבו שמוע והיה לו לרדותם במקל ורצועה ולרמוז אל דברי מהרי"א ז"ל הנזכר שהפי' מה שהחרימו לא היה לש"ש ולקיים מצוה אלא לפי שהיתה נמבזה ונמס ז"ש אותה לומר מצד מהותה החרימו ולא מצד מצוה:

ויהי דבר ה' וכו' נחמתי וכו' עיין רש"י ז"ל והרד"ק ז"ל נחמתי מבנין נפעל ע"כ ומהרי"א ז"ל כתב לפי ששמואל אמר בעת מנוי המלך והייתם גם אתם גם המלך אשר מלך עליכם אחרי ה' עתה אמר ששאול שב מאחרי ה' וטעם כי שב מאחרי ואת דברי לא הקים כי שב מאחרי בענין הגלגל שבעת ימים תוחיל וכו' ושאול לא הוחיל ואת דברי לא הקים בענין עמלק ואמר ויח' לשמואל לפי שהיה פועל ידיו כי הוא הקימו למלך ושהיה איש חיל רב פעלים יפה תואר ויפה מראה ועל כן חרה לו לשמואל כי ראה מעשה ידיו נשחתים וידמה שלא גלה לו שמואל פשע שאול ועל כן זעק כל הלילה לדעת מה זה ועל מה זה עד כאן: ולע"דן לדקדק יתור תיבת למלך ועוד ככל כי שב מאחרי ואת דברי לא הקים: ונראה כי כבר זכרתי למעלה שהרצון האלהי היה להמליך את שאול עד סוף כל הדורות לזה אמר עתה נחמתי כי המלכתי את שאול אפי' להיות הוא למלך וכ"ש דורותיו העתידים ונתן טעם יען כי שב מאחרי לענין עמלק שלא קיים המצוה כולה למחות זכרון עמלק שהרי חמל על אגג ועל מיטב וכו' ואפי' במה שהחרים לא קיים את דברי של החרימה אלא להיותה נמבזה ונמס כנז"ל בפסוק הקודם עוד אפשר שכיון באו' למלך לומר שהמנוי למלך והשררה היא שגרמה לו לאשב מאחרי בכל הדברים שהיה בחירי וזריז אחרי כאריה ישאג · והיא שגרמה לו גם כן שאת דברי לא הקים בענין עמלק ולזה נחמתי כי המלכתי את שאול שאני גרמתי לו לשוב מאחרי במנותי אותו למלך כאמו' ושמעתי מפרשי' נחמתי לשון נחמה רוצ' לומר זאת נחמתי שלא המלכתי שא' את שאול לבדו למלך שנקל להחותו ולהמליך את רעהו הטוב ממנו ויזעק אל ה' שימחול לו ולא ענהו:

וישכם שמואל עיין רש"י ז"ל וכן הרד"ק ז"ל ומהרי"א ז"ל כתב מקושר עם שיטתו הנז"ל כמ"ש ויזעק שמואל כל הלילה לדעת סיבת זה הענין אשר לעומת זה וישכם שמואל לקראת שאול בבוקר לדעת מה פשעו ומה חטאתו ובאו' והנה מציב לו יד הבית דחז"ל כדרש"י ז"ל ויוטב לשון הפסוק לפי דבריה' שהוא כאילו כתוב בא שאול הכרמלה ויסוב ויעבור וירד הגלגל והנה מציב לו יד רוצה לומר שם בגלגל עד כאן תורף דבריו וכן הרלב"ג ז"ל:

ולע"דן במ"ש ויגד לשמואל ברוח הקדש שהגיע אין לאמר לו הנה בא שאול הכרמלה וז"ש ויוגד ולא אמר ויגד לשמואל המגיד והנה מציב לו יד שבא לאותו מקום לחלק ביזת עמלק ולזה אמר מציב לו יד פי' לשון מקום כפשוטו אלא שאמר לשון יד לרמוז לשון יד לקחה מהביזה

מנחה קטנה

ויתפש את אגג וגו' ידבר שתי' דעות שעשה שאול בהחיותו לאגג שהיה רשע מכל שכנו ואפי' לא היה מלך עמלק היה ראוי להמיתו כי באבוד רשעי' רנה ואלו היה אדם אחר מלך עמלק היה ראוי להמיתו של שנכנסוה של הדבר כ"ש אגג מלך עמלק בנירוק שהיה היה ראוי להמיתו מיד · וכנה היה ראוי לומר תחילה ויחרימו כל העם ואח"כ ואת אגג מלך עמלק תפשו חי אלא לסורות שזה שקול כנגד כולם שכיתה שהניח אותו חי הוא כאילו הניחו כולם חי כי עשורש נקש יצא בפעוני שנזדווג לו שפחה והעמיד תולדות ויצא ממנו המן ועם רב באופן שנאמר עמלק בעולם ולא נמשה המכוון וע"ד רמז מה שאמר ואת כל העם נקרא לטעלה ולמטה וכאילו אמר חי ואת כל העם במה שהשאיר אותו חי הרי הוא כאילו נשארו כולם בחיים ועביר' גוררת עבירה שאע"פ שהיה בדעתם להמיתו אח"כ ויחמל שאול וגו' היה בדעתם להניחו חי: נחמתי כי המלכתי את שאול וגו' כי מהראוי היה [illegible]

פי' רבי ישעיה

[illegible]

רדק

למען זבוח · לא חמלו עליהם להכותם אלא למען זבוח לה' שהיה עמהם במלחמה ואמר אלהיך לכבוד שמואל להגדיל מעלתו כי כל מה שיגדל האדם ראוי לומר עליו אלהיו אלהיך וכן היו הנביאים אומרים ה' אלהי וכן אמר בחטא הכשיא מכל מצות ה' אלהיו : ויאמרו לו דבר · כתיב ויאמרו רוצה לומר שאול והזקנים אשר עמו וקרי ויאמר רוצה לומר שאול : הלא אם קטן אתה · לפי שאמר לו שאול אשר חמל העם כלומר העם חמל ולא הוא ולא רצה למנעם אמר לו שמואל הלא אם קטן אתה בעיניך כלומר אע"פ שאתה קטן בעיניך ולא רצית להתגדל על העם ולמנעם הלא ראש שבטי ישראל אתה · ולפי משחך ה' למלך עליהם להנהיגם על הדרך הישרה ולמנע' מהעבירה ואיך הנחת אותם לעבור על דברי ה' לא עשו הם אלא אתה שהיה בידך למחות ולא מחית נראה כי רצונך וחפצך היה בדבר וחמדת השלל ותעט אליו ויונתן תרג' הפסוק כן הלא מן שריותך הויתא שיט וגומר וכן אמר בדרש כי כשעברו ישראל את הים והיו מתיראים ישראל לעבור קפץ שבטו של בנימן והתחילו לעבור זראו שבט יהוד' והתחילו לרגמם באבנים כדי שיחזרו להם וקפץ נחשון בן עמינדב ועבר עם כל שבטו ואחריו כל ישראל וסמכו על הפסוק הזה שם בנימן צעיר רודם אל תיקרי רודם אלא רד ים וכתיב בתריה שרי יהודה רגמתם וגו' : עד כלותם אותם · עד כלות ישראל אותם ותהיה מ"ם כלותם על הפועל או תהיה על הפעול ותהיה מלת אותם הבאה אחריו תוספת ביאור : ותעט · כבר פירשנו המלה הזאת שהוא כמו ותשר או ותטה : אשר

וַיֹּאמֶר שְׁמוּאֵל וּמֶה קוֹל־הַצֹּאן הַזֶּה בְּאָזְנָי וְקוֹל הַבָּקָר אֲשֶׁר אָנֹכִי שֹׁמֵעַ :	וַאֲמַר שְׁמוּאֵל וְאִילוּ קַיֵּימְתָּא וּמָה קַל עָנָא הָדֵין בְּאוּדְנַי וְקַל תּוֹרַיָא דַאֲנָא שָׁמַע :
טו וַיֹּאמֶר שָׁאוּל מֵעֲמָלֵקִי הֱבִיאוּם אֲשֶׁר חָמַל הָעָם עַל־מֵיטַב הַצֹּאן וְהַבָּקָר לְמַעַן זְבֹחַ לַיהוָה אֱלֹהֶיךָ וְאֶת־הַיּוֹתֵר הֶחֱרַמְנוּ :	וַאֲמַר שָׁאוּל מֵעֲמַלְקָאָה אַיְתִיאוּנוּן דְּחָס עַמָּא עַל שְׁפַר עָנָא וְתוֹרֵי בְּדִיל לְדַבָּחָא קֳדָם יְיָ אֱלָהָךְ וְיָת שְׁאָר מוֹתָרָא גַּמַּרְנָא :
וַיֹּאמֶר שְׁמוּאֵל אֶל־שָׁאוּל הֶרֶף וְאַגִּידָה לְּךָ אֵת אֲשֶׁר דִּבֶּר יְהוָה אֵלַי הַלָּיְלָה וַיֹּאמְרוּ לוֹ דַּבֵּר :	וַאֲמַר שְׁמוּאֵל לְשָׁאוּל אוֹרִיךְ וַאֲחַוֵּי לָךְ יָת דְּאִתְמַלֵּיל מִן קֳדָם יְיָ עִמִּי בְּלֵילְיָא וַאֲמַר לֵיהּ מַלֵּיל :
וַיֹּאמֶר שְׁמוּאֵל הֲלוֹא אִם־קָטֹן אַתָּה בְּעֵינֶיךָ רֹאשׁ שִׁבְטֵי יִשְׂרָאֵל אָתָּה וַיִּמְשָׁחֲךָ יְהוָה לְמֶלֶךְ עַל־יִשְׂרָאֵל :	וַאֲמַר שְׁמוּאֵל הֲלָא מִן שֵׁרוּיְתָךְ הֲוֵיתָא שַׁיִט וְחַלָּשׁ בְּעֵינֵי נַפְשָׁךְ בְּרַם זְכוּת שִׁבְטָא דְבִנְיָמִין אֲבוּךְ גַּרְמָא לָךְ דִּי בָעוּ לְמֶיעֱבַר בְּיַמָּא קֳדָם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל בְּדִיל כֵּן רַבְּיָךְ יְיָ לְמֶהֱוֵי מַלְכָּא עַל יִשְׂרָאֵל :
וַיִּשְׁלָחֲךָ יְהוָה בְּדָרֶךְ וַיֹּאמֶר לֵךְ וְהַחֲרַמְתָּה אֶת־הַחַטָּאִים אֶת־עֲמָלֵק וְנִלְחַמְתָּ בוֹ עַד־כַּלּוֹתָם אֹתָם :	וּשְׁלָחָךְ יְיָ בְּאוֹרְחָא וַאֲמַר אֵיזֵיל וּתְגַמַּר יָת חַיָּבַיָּא יָת דְּבֵית עֲמָלֵק וְתַגִּיחַ קְרָבָא בְּהוֹן עַד דִּתְשֵׁיצֵי יָתְהוֹן :
וְלָמָּה לֹא־שָׁמַעְתָּ בְּקוֹל יְהוָה וַתַּעַט אֶל־הַשָּׁלָל וַתַּעַשׂ הָרַע בְּעֵינֵי יְהוָה :	וּלְמָה לָא קַבֵּלְתָּא לְמֵימְרָא דַייָ וְאִתְפְּנֵיתָא עַל בִּזְתָא וַעֲבַדְתָּא דְבִישׁ קֳדָם יְיָ :

ויאמר

רשי

הרף · כתרגומו אוריך המתן : טו ראש שבטי ישראל אתה · תירג' יונתן שבט' דבנימן עבר בימא בריש כל עמא כמה שנא' בנימן צעיר רודם : עד כלותם אותם · העם אשר אתך יכלו אותם : ותעט · כמו ותעף לשון עיט : ראשית החרם · מיטב החרם וכן ראשית הגנך כמה שנאמר בהרימכם את חלבו ממנו ויונתן תירגם קדם די חרמין : הנה

רלבג

והנה הספר שחשב שאול שאם יזבחו לה' מן השלל הזה לא יקשה בעיני הש"י אחר שאיכם כהני' בשללם ולחולשת הסתגלות הוא יחסו אל העם ועוד חשב כי מפני שלא נוה להחרים מלך עמלק ועמו שיוכל להציל מלכם וזהו אמרו ואביא את אגג מלך עמלק ואת עמלק החרמתי הקטן

מנחה קטנה

שכנאן ואילך והמתה מאיש ועד אשה וגו' הם דברי שמואל · והוא כי באמרו והחרמתם וגו' אפשר לפרש או לשון השמד וכריתה או חרמי גבוה לה' ושמואל תפס הפי' הראשון שאמר והמתה וגו' אך שאול הרבה אחרי דבשי שמקנת המקנה הכרית ומקנתו חרם לגבוה · גם בפה שאמר שאול מעמלקי הביאום ולא אמר מעמלק הוא כי פירש מה שאמר הש"י לך והכית את עמלק הוא העם הנקרא עמלק אך המלך נקרא מלך עמלק או עמלקי לשון יחיד שאינו בכלל עמלק וז"ש שאול ברוך אתה לה' לומר מה שפירשת והחרמתם שהוא להמית הכל בזה ברוך אתה לה' שהאמרת בדברי ה' דרך חסידות אך אני לא הסרעתי לפני' משורת הדין כי אם הקמותי את דבר ה' שאמר להכות עם עמלק ולהחרי' הוא להיות קודש לה' · וכששאל שמואל מה קול הצאן וגו' אמר לו שני טעמי' א' מעמלקי הביאום שהוא המלך שאינו בכלל עמלק וכאשר אין המלך בכלל עמלק גם החרם לא על מקנה עמלק יהיה אפי' יהי' משל הוולת יש טעם אחר שהוא שלקחום למען זבוח לה' שיהיה חרמי גבוה ואת היותר החרמנו באופן כי שני הפרושי' הנכללים בלשון והחרמתם עשינו ושמואל השיב אגידה לך אשר דבר ה' אלי וגו' למען תדע כי בשני הדברים חטאת כי במה שאמרתי עמלק הכוונה על החטאים וזה גם המלך בכלל אדרבה הוא העיקר שכולם נגררים אחריו ועיקר הצווי שיש ונלחמת בו הוא המלך ועל הבהמות גם לו יהי' כדבריך חטאת כי שבכלל והחרמתם הנאמר מפי הגבורה לפי סברתך על עם עמלק א"כ גם הבהמות בכלל שהם ג"כ עם עמלק עם הדומה לבהמה בכורת בהמה ע"פ כישוף כדי להמלט נפשם באופן שמה שאמרת דאשי' החרם לזבח לה' הוא חטאת קסם מרי · והעיקור הפנם הוא במה שראש שבטי ישראל אתה ומנוה זו לא נכשווה אלא למלך כמוך שע"כ וימשחך ה' להיותך מבני בניה של רשע שעמלקי נופל בידם וא"כ בכשולך במנוה הזו אין אחר שיקיימנה כאשר מנות התורה שאם אדם יחידי עוב' עליה הרי כמה וכמה יש שמקיימי' אותה באותה שעה אא"כ מנוה זו שנ' למלך בפרטי' ובבטולה בטלת המנוה בכללה ואין אחר שיקיימנה באותה שעה ועיקר מלכותך בזה תלויים וע"כ כיון שמאסת את דבר ה' בזה וימאסך ממלך כי זה היה יתד שמלכותך תלויה בה : אשר

פי' רבינו ישעיה

עד כלותם אותם · פי' עד כלותם העם אותם :

הותר ז' מלאים בלישנא בקריאה וסימן איש אל יותר ממנו עד בקר · ואת היותר החרמנו · ויותר ממנו מאה רכב דשמואל · וחברו דד"ה · כי מה יותר לחכם עם הכסיל · ואל תתחכם יותר למה · לעשות יקר יותר ממני · ונמסר גם בסדר בשלח · הרף ו' בקריאה וסימן הרף ממני ואשמידם · הרף לנו שבעת ימים · הרף ואגידה לך את אשר דבר למלאך המשחית בעם · וחברו דד"ה · הרף מאף ועזוב חימה ואל תתחר :

כלי יקר

ביד והוא איסור גדול ואפשר ששאול בא הכרמלה ולזכר הנס היה מציב מצבת יד כעין יד אבשלום וביני ביני שאמרו לו כן לשמואל והיה בדעתו ללכת הכרמלה לקראת שאול נתגלגלו הדברים ויסוב שאול ויעבור וירד הגלגל אשר אז ויבוא שמואל אל שאול אל הגלגל :

ויבוא שמואל מהרי"א ז"ל כתב שאמר ברוך אתה לה' מאחר שהקימותי את דבר ה' אשר צוה אותי על ידיך ברוך אתה לה' שהזכות הזה תלוי בך שעל פיך נצטוותי עד כאן :

ולע"דן כי דרך ארץ להקדים בשלום הבא מן הדרך כ"ש בשלום המלך לשמואל שמנהו שהיה לו לשאול בשלומו והגיד הכתוב שבא שמואל אליו ולא דברו לשלום ויאמר לו שאול שמה שהיה מוטל על שמואל שיאמר לו ברוך הבא בשם ה' אמר שאול לו לשמואל עם היות עליך לברכני ברוך אתה לה' ומאחר שהקימותי את דבר ה' למה חרה לך שלא נתת לי שלום והשיב לו שמואל ומה קול הצאן דלא כתיב ויאמר לו שמואל שלא דבר עמו לנוכח יען כי עבר את פי ה' היה הגלו נזוף ולזה ויאמר אמירה סתם כמדבר בינו לבין עצמו ולא כתב ויאמר לו שמואל :

ויאמר שמואל וכו' · לע"דן לדקדק דליערבבהו וליתביכהו ומה כל הצאן והבקר אשר באזני הוומה קול הצאן והבקר אשר אני שומע ומה טעם אמר לשון הזה בצאן ולא בבקר וכו' כי לפי שהבקר כאשר יגעה תשמע געייתו למרחוק ולזה אמר ומה קול הצאן הזה כמור' באצבע על הצאן שהיו באות ראשונה אמנם הבקר נתאחרו שכן כתיב למעלה כי חמל העם על מיטב הצאן והבקר וכו' שנראה שהצאן קדמו בבהמה ושלאום לפני הבקר אמנם הבקר שהיו רחוקות אמר אשר אנכי שומע מרחוק ולא אמר באזני כמו שאמר גבי הצאן עוד אפשר שגבי הצאן שקולן כמוך אמר ומה קול הצאן הזה באזני שע"י השגחת הש"ת היה זה שעלה קול הצאן באזני אמנם בבקר שמען שמואל בחוש השמע עצמו לזה אמ' בו וקול הבקר אשר אנכי שומע מעצמי לא כן הצאן שהשם יתברך השמיע אותו אלי והעלהו באזני :

ויאמר שאול וכו' בפ' אין מעמידין שנו רבותינו פרת חטאת רבי אליעזר אומר אינה נלקחת מן הגוים וחכמים מכשירין יתיב רבי אמי ורבי אסי אקילעא דר' יצחק נפחא פתח חד מינהו ואמר וכן היה ר' אליעזר אוסר בכל הקרבנות כולן פתח אידך מאי אותיבון חבריא ת"ש ויאמר שאול מעמלקי הביאום אשר חמל העם על מיטב הצאן מאי מיטב דמי מיטב ומאי דקאמר מיטב כי היכי דנקפון עליה זביני עד כאן דלרבנן הפסוק כפשוטו ולרבי אליעזר מדוקדק לשון למען זבוח דהי"ל לזבוח לה' אלא כיון דאסור לר' אליעזר לא שימכרו ויביאו בדמיהן לז"א למען נקנה בהם בדמיהן זבוח לה' והרד"ק ז"ל למען זבוח לא חמלו עליהם להכאה עצמן אלא למען זבוח לה' שהיה עמהם במלחמה · ואמר אלהיך לכבוד שמואל לומר שהש"ת אלהיך כי כל מה שיגדל האדם יאמר עליו הש"ת בכנוי שהוא אליו כמ"ש בכשיא מכל מצות ה' אלהיו ע"כ והרלב"ג ז"ל אפשר שחשב שאול שאם יזבחו מן השלל ההוא לה' לא ירע בעיניו אחר שאינם כהנים ולחולשת ההתגללות הזה תלה אותו ויחסו אל העם ע"כ וכן מהרי"א ז"ל והוסיף עוד שהיה בכלל התגללותו מפאת הפועל שהוא העם ולא הוא והשני מפאת התכלי' טוב למען זבוח לה' לא לשלול שלל והראי' שהיותר החרמנו ולא חמלו אלא על אשר הוא לזבוח לה' ע"כ : ולע"דן לדקדק אומרו מעמלקי הביאום כי ידוע הוא לשמואל שהם מעמלקי ועל דא קא בכי גם כן לא הי"לל אלא אשר חמל בעם וכו' אבל כוונת שאול לומר שלא נכשלו ישראל למעול מעל בחרם חלילה ליטול אותם מעצמ' ואחר כך בדרך נתנו אל לבם לתקן המעוות להקדישם למען זבוח לה' לז"א מעמלקי הביאום שמשעה ראשונה משם מעמלקי הביאום למען זבוח לה' ומשעת שחמל העם עליהם מה' הקדישום למען זבות לה' · כיון שהרגים שאול היותו נזוף מתוך שלא נתן לו שלום כנז"ל לכך אמר דרך חסידות לה' אלהיך ולא אלהי כי נזוף אני ממנו עוד אפשר שתולה הקלקלה בעם והתיקון בעצמו וז"ש מעמלקי הביאום הביאום הם ולא אני כי העם הוא שחמל על מיטב הצאן והבקר ואני הוא שאמרתי להם שיהיה למען זבוח לה' אלהיך ויספיק בחלק מה מהמיטב שאין צורך בכולו אבל די במקצתו למען זבוח לה' ואת היותר מן המיטב הזה אשר חמל העם החרמנו אני והם באופן שאפי' המיטב אשר חמל העם אני הפכתיו למען זבוח לה' ויכריע כן ממה שאני רוצה שנותן ב' טענות האחת אשר חמל העם והשנית למען זבות שאם בכל טענה את' כי"לל אשר חמל העם לזבוח לה' על מיטב הצאן והבקר באו' למען שעבייניס נפרדים גם בא טעם זקף קטן על תיבת והבקר מורה שאומר למען זבוח הוא בפני עצמו ולא שייך עם כי חמל העם גם בהומרו והיותר החרמנו שהוא מיותר מורה שעל חלק מהמיטב אומר כן שהחרימו היותר שלקחו חלק ממנו והשאר והיותר אפי' מהמיטב החרמנו · ודע שאמרו הראשונים ז"ל שזה ההתגללות היה סיבה לשלא נמחל לו לשאול עון זה שאילו אמרי מיד חטאתי היה נאמר לו גם ה' העביר חטאתך כמו שנאמר לדוד גם ה' העביר חטאתך · ובסמוך אוסיף בס"ד בפסוק ויאמר חטאתי וכו' :

ויאמר שמואל אל שאול הרף תמצי עיין רש"י ז"ל והרד"ק ז"ל ומהרי"א פי' כאשר נתגלה לו מפי שאול סיבת גזרת נחמתי כי המלכתי וכו' על כי חמל העם וכו' שעברו על הצווי האלה אז אמר לו לכבוד מורא המלכות הרף ממני רוצה לומר תן לי רשות ואגיד לך את אשר דבר ה' כי אמרי שכם דברית אשר דבר ה' אין לי אשם לאמרם והוא נתן לו רשות לאמרו ויאמר דבר ולו

דבר עד כאן : ולע"דן לפי שראהו שמואל שנתחזק שאול מאד לדבר ולו' הקימותי את דבר ה' ואחר כך בהתגללותו וכל זה לא לרצון לפני ה' כי און ותרפים הפצר כמו שיזכיר לזה הקרי' ואמר לו הרף וכו' שלא תעיז פניך לדבר בחוזקה אלא הרף ואז אגידה לך את אשר דבר ה' אלי בלילה שאם לא תרפה תזיקך ההגדה כי המותרה ועומד במרדו גדול עונו מנשוא ומוטעה שתהיה שוגג ומוטעה ולא מזיד ויאמר לו דבר כי חפצתי לדע' מה פשעי ומה חטאתי ואשוב ואכחם אל האהים :

ויאמר שמואל וכו' עיין רש"י ז"ל והכוונה בזה כמו שבא בדברי המתרגם הלא מן שריותך הויתא שיטא וחלש בעיני נפשך ברם כו' שבטא דבנימין אביך גרמא לך וכו' ועיין הרד"ק ז"ל וכן מהרי"א ז"ל והרחיב שהכוונה לומר שאפי' שהמלך יתמנה מהעם עם כל זה בדבר ההנהגה צריך להנהיגם ביושר כ"ש בהיותו נמנה מהש"ת שלא יאות לו לפחד מהעם בדבר שהוא עבודת הש"ת ז"ש הלא אם קטן אתה ראש שבטי ישראל אתה ועוד שאתה משוח מהש"ת לא מהעם אם כן ההתגללות שלך אינו כלום שהיה לך להכות על קדקדם · והביא עוד בשם המהרנ' הנה ראש שבטי ישראל ראש שבט של בנימין אתה קודם שנמלכת ונוסף על היותך ראש שבטי ישראל שאחר כך משחך ה' למלך עד כאן : ולע"דן הלא אם קטן אתה הכוונה להוכיחו על גודל לבו שאמר הקימותי את דבר ה' וזהו שאמר הלא אם תהיה קטן בעיניך ושפל ברך ע"י שתקטין עצמך ראש שבטי ישראל אתה על דרך ויאסם על ראש אפרים והוא הצעיר שעל שהיה מצעיר עצמו זכה לגדולה · וכן אתה ברחת מן הגדולה ומן השררה כי מה' היתה זאת לך כי משחך ה' ולא רדפת אתה אחר השררה כלל וכיון שכן הוא כשהש"ת שלחך בדרך מצוה למה נתגאית שלא שמעת בקול ה' ותעש הרע בעיני ה' בזדון · עוד אפשר שהכוונה להגזים עליו בחטא כי כפי גדולת האדם ככה תגדל חטאתו ואשמתו וזהו הלא אם קטן אתה בעיניך ותחשוב שהחטא שלך נקל דע לך כי ראש שבטי ישראל אתה ועוד שמשחך ה' למלך אשר מאד אלו הבחינות גדלה אשמתך כי שגיאין נשערה מאד · וקרוב לדרך זה מצאתי לרבינו אשר ז"ל בכייר ס"ד :

וישלחך ה' בדרך עיין רש"י ז"ל וכן כתב הרד"ק ז"ל ומהרי"א ז"ל וישלחך ה' בדרך ר"ל וישלחך ה' בסיבת הדרך אשר עמלק שם לו לישראל בדרך בעלותם ממצרים וכו"א בדרך בית הסיבה ויאמר לך והחרמת וכו' אשר זה כמו לשלא שלא יד בשללן ואם כן מאמר שהיה הצווי לך לבדך אם כן למה לא שמעת בקול ה' וכו' : ולע"דן באומרו בדרך שכיון לומר לו תוכחת מגולה שאילו שלחך ה' שתם לילחם בעמלק היית יכול לטעון שעשית יותר מדאי אמנם אחרי ששלחך הש"ת בדרך רוצה לומר שהורה לך דרך ואופן המלחמה ז"ש וישלחך ה' בדרך אשר הורה לך הדרך ומעשה אשר תעשה הלא הדרך הוא שאמר לך והחרמת את החטאי' את עמלק חרם עד כלה שהם חוטאים לכם במה שרדפו אתכם וקרך בדרך בעלותכם ממצרים ועוד שהוא עמלק אשר מבטן פשע ובזה מובן שהקדים והחרמת וכו' קודם ונלחמת וכו' ואמר ונלחמת בו בלשון יחיד במלך עד כלותם אותם העם כי בנפול בתחילה המלך ויראו כי מת גבורם וינוסו וילכו כולם כמו כן רמז לו על שהחי' את אגג המלך וז"ש בלשון יחיד ונלחמת' בו ואח"כ אמ' בלשון רבים עד כלות' אותם ואולי והחרמת את החטאים אמר על העם העמלקיים ואת עמלק על המלך אגג שנקרא עמלק על שם השורש פורה ראש ולענה ויוכיח כן לשון את עמלק דהי"לל החטאים עמלק שבזה מסיים ואו' ונלחמת בו בעמלק הוא המלך כאמור עד שע"י זה יהיה מכלה אותם את העם · ואפשר עוד במה שהקדים לך והחרמת את החטאים וכו' ונלחמת בו דהי"לל ונלחמתה תחילה ואחר כך והחרמת דלשיטת אביו של הרד"ק ז"ל שזכרתי למעלה בפסוק והחרמתם שפירושו שיטילו חרם בעת הגעתם למלחמה שלא יהנה איש מהם וממונם ע"פ דרכו נפרט כאן לך וקודם כל דבר והחרמת את החטאים וכו' ואחר כך ונלחמת בו · ואפשר עוד שהקב"ה הבטיחו שלא יעשה פועל ההליכה והתרים אותו וזהו לך והחרמת את החטאים רוצה לומר מגד רשעותם שהם חטאים לה' וגם כן בבחינה שנית את עמלק אשר נקראו כן כמו שאמרו הראשונים ז"ל ע"ש ל"ק שהיה רוצה ללקות את עם ישר' כמכה הכלית הליכתם בעצם וראשונה להיותם חטאים להש"י ובשנית את עמלק ולא תעשה כי אם ונלחמת בו עד כלותם אותם המכלים אותם והם מלאכי חבלה אשר ישלח ה' בם חרון אפו עברה וזעם וצרה משלחת מלאכי רעים אשר בשים פניך להלחם בו ונלחמ' בו ה' יגמור בעדך וזהו עד כלותם אותם דלא כתיב עד כלותם והיה מספיק עד כלות אותם שלא אמר עד כלותם אותם של רבים נסתרים הם הנזכרים משחיתים אשר ישלח בם הש"ת כאמור :

ולמה לא שמעת בקול ה' וכו' רש"י ז"ל ותעט כמו ותעף לשון עיט עד כאן ומהרי"א ז"ל ותעט אל השלל ולא לתכלית זבח כמו שאמרת ותעש הרע בעיני ה' כלומר שלא יחשוב שהאל יבחר בזבח אבל יחרה בו אפו ורע בעיניו והנה לא דבר שמואל בענין אגג שכבר אמרתי שהש"ת לא הודיעו חטא שאול בבירור אבל אמר לו ניחמתי כי המלכתי והעונש שיגזור עליו שמואל אלא ששמואל מתוך דברי שאול למד שחטא בהשאיר צאן ובקר ולא הזכיר לו אגג לכן היתה תשו' שמואל גם כן על הצאן לבד ולא הזכיר מענין אגג עד כאן : ולע"דן שבתוך דברי שמואל בא תוכחת על ענין אגג כמו שרמזתי בפסוק הקודם באומרו את עמלק ונלחמת בו דעל אגג אמר ומאת ה' היתה זו תוכחת בתוך דבריו כמתלהלה היורה זיקים והמה ירדו חדרי בטן שאול כי הוא יבין

רשי

הנה שמוע בקולו מזבח טוב להקשיב מחלב אילי' · זה מוסב על הנה שמוע מזבח טוב ולהקשיב מחלב אילים : כי חטאת קסם מרי ואון ותרפי' הפצר · וכעונש של און ותרפים כן עונש של הפצ' ויונתן תירגם ארי כחוב גברא דשאלין בקסמא כן חובת כל אינש דמסרב על מילי נבייא : הפצר · לשון תוספת וכן ויפצר בו הרבה עליו דברים : יראתי

רדק

אשר שמעתי בקול יי' · זה אמר שאול היה הפסק לדברי שמואל כי עדיין לא השלים דבריו ולא אמר לו עדיין מה שדבר אליו יי' הלילה שאמר לו נחמתי והוא שאמר לו שמואל בסוף העניין כי מאסת את דבר יי' וימאסך ממלך אבל כשאמר לו שמואל ולמה לא שמעת הפסיק שאול את דבריו ואמר אשר שמעתי ופירושו כן שמעתי בקול יי' ויש לפרשו כמשמעו כמו שתתפרש מלת אשר בכל מקום שהוא טעם למה שקדם וחוזר למה שאמר שאול תחילה הקימותי את דבר יי' אמ' עוד אמת אמרתי כי הקימותי את דבר יי' אשר שמעתי בקול יי' ואלך בדרך אשר שלחני : ואביא את אגג · כלומר אם לא המיתיו עם האחרי' לא שלחתיו לנפשו כי הנה הביאותיו ויומת : ראשית החרם · פי' ממיטב החרם כמו ראשית שמנים ימשחו וי"ת לשון תחילה קדם די חרמון כלומר טרם שיחרימו ויקללו שלא יהנה אדם מהשלל לקחו העם הצאן והבקר לזבוח ליי' לא לדבר אחר : כי חטאת קסם מרי · חסר כ"ף הדמיון כמו לב שמח ייטיב גהה וכת"י ארי כחובי גבורים דשאלין בקסמיא וגומ' כלומר כמו שחטא קסם הוא חטאה גדולה כי הוא מסיר בטחונו מהקב"ה ונותן בטחונו בקסם כן הוא חטאת גדולה חטאת מרי והוא מי שמורה פי האל ואינו עושה מה שצוהו כי אחרי שעב' על מצותו הרי הוא כופר בו ומסיר בטחונו ממנו ואומר כי אין בידו להטיב ולהרע לפיכך לא יירא ממנו לעבור על מצותו והרי הוא כעובד ע"א ותרפים גם כן שהוא חטאת גדולה כן הוא חטאת גדולה הפצר והוא מי שעובר על רצון המצוה אותו כמו שפירשנו : וימאסך · הו"א כוי"ו ויפצר אברהם את עיניו וכן הוא הפי' יען מאסת דבר יי' מאסך ממלך ר"ל מהיות מלך : ואת

פסוקים

כ וַיֹּאמֶר שָׁאוּל אֶל־שְׁמוּאֵל אֲשֶׁר שָׁמַעְתִּי בְּקוֹל יְהוָה וָאֵלֵךְ בַּדֶּרֶךְ אֲשֶׁר־שְׁלָחַנִי יְהוָה וָאָבִיא אֶת־אֲגַג מֶלֶךְ עֲמָלֵק וְאֶת־עֲמָלֵק הֶחֱרַמְתִּי׃ וַיִּקַּח הָעָם מֵהַשָּׁלָל צֹאן וּבָקָר רֵאשִׁית הַחֵרֶם לִזְבֹּחַ לַיהוָה אֱלֹהֶיךָ בַּגִּלְגָּל׃ וַיֹּאמֶר שְׁמוּאֵל הַחֵפֶץ לַיהוָה בְּעֹלוֹת וּזְבָחִים כִּשְׁמֹעַ בְּקוֹל יְהוָה הִנֵּה שְׁמֹעַ מִזֶּבַח טוֹב לְהַקְשִׁיב מֵחֵלֶב אֵילִים׃ כִּי חַטַּאת־קֶסֶם מֶרִי וְאָוֶן וּתְרָפִים הַפְצַר יַעַן מָאַסְתָּ אֶת־דְּבַר יְהוָה וַיִּמְאָסְךָ מִמֶּלֶךְ׃

ויאמר

תרגום

וַאֲמַר שָׁאוּל לִשְׁמוּאֵל דְּקַבֵּילִית לְמֵימְרָא דַייָ וַאֲזָלִית בְּאוֹרְחָא דִשְׁלָחַנִי יְיָ וְאַיְתֵיתִי יַת אֲגַג מַלְכָּא דַעֲמָלֵק וְיַת עֲמָלְקָאָה גַּמָּרִית׃ וְאַפְרִישׁ עַמָּא מִן בִּיזְתָא עָאן וְתוֹרִין קֳדָם דִּי חַרְמוּן לְדַבָּחָא קֳדָם יְיָ אֱלָהָךְ בְּגִילְגָּלָא׃ וַאֲמַר שְׁמוּאֵל הָא רַעֲוָא קֳדָם יְיָ בַּעֲלָוָן וּבְנִיכְסַת קוּדְשִׁין כְּקַבָּלָא לְמֵימְרָא דַייָ הָא קַבָּלַת לְמֵימְרֵיהּ מִנִּיכְסַת קוּדְשִׁין טַב לְאַצָּתָא לְמִילֵי נְבִיּוֹהִי מִתְּרַב פַּטִּימִין׃ אֲרֵי כְּחוֹב גַּבְרָא דְשָׁאֲלִין בְּקִיסְמָא כֵּן חוֹבַת כָּל גְּבַר דִּמְסָרֵב עַל פִּתְגָּמָא דַייָ וּכְחוֹבֵי עַמָּא דְטָעַן בָּתַר טַעֲוָתָא כֵּן חוֹבַת כָּל אֱנָשׁ דִּפְצַר וּמוֹסִיף עַל מִילֵי נְבִיָּא חֲלַף דְּקַצְתָּא בְּפִתְגָּמָא דַייָ רַחֲקָךְ מִלְּמֶהֱוֵי מַלְכָּא׃

ואמר

החפץ ג' בקריאה וסי' החפץ ליי' בעולות וזבחים · החפץ אלוה תמצא · אל תתמה על החפץ: מרי ד' וסי' כי חטאת קסם מרי · למשמרת לאות · אל תהי מרי · ואמרת אל מרי · ונמסר גם בסדר קרח :

רלבג

החפץ ליי' בעולות וזבחים כשמוע בקול יי' · הנה זה מבואר כי העולות והזבחי' יבאו על החטאים כמו שהתבאר בתור' ולזה הוא מבואר כי הוא יותר טוב שישמר אדם מהחטא ולא יצטרך לאלו הקרבנות : הנה שמוע · למצות השם הוא טוב מהבאת הזבח ולהקשיב למצותיו הוא יותר מהקרבת חלב אילים על מזב' יי' : כי חטאת קסם מרי ואון ותרפי' הפצר · אמנם שיהיה וי"ו ותרפי' כו"ו כנדס ורכב וסוס ואיה וענה והרצון בו ואון ותרפי' כאמרו התרפים דברו און והרצון בזה הוא כי מי שנגרע ממצות השם כשיקיים קצת' לבד הנה הוא ממרה את פיו וכן מי שמוסיף על דברי השם הוא חוט' ולזה אמר שמואל לשאול על מה שאמר אשר שמעתי בקול ה' וגומר שאע"פי שנראה שעשה קיים את דבריו הנה מרה את פיו במה שלא קיים מצותו להחרים את עמלק בכללו ושללם ועניין המשל בזה לפי מה שאומר והוא כי חסרון הקסם הוא ענין דומה למרי וזה כי הקוסם יגיד מה שיגיד באמצעות שפע מה עלול מן הש"י לא שהשפע ההוא חסר כמו שאמרנו ובארנו בספר מלחמות ה' וחסרון השפע ההוא איננו מצד מה שיגיע ממנו כי כבר יהיה צודק מצד ההוא אבל החסרון הוא מצד מה שחס' להגיע ממנו ולא אוכל לפרש בזה המקום לעומק זה הענין אבל אעשה בזה הלמוד השיריו והמשליו כי הוא בלתי מזיק בזה המקום · והמשל שיהי' בכאן מרקחת מורכב מסמי' רבים וידע אדם סגולות סם אחד מהסמים ההם וטבעו בשלמו' הנה עדיין לא ידע פעל המרקחת ההוא כי מצד הסמים האחרים ישתנה הטבע ההוא ולא עוד אלא אפילו ידע טבע כל סם וסם מההרכבה בשלמות הנה עדיין לא יוכל לשפוט באמתות על פעל המרקחת ההוא בגופותיו מה שלא ידע הצור' המתחדשת מההרכב' וכן הענין בעינו בקס'. כי הכח בו נכנס מזה הצד כיון שבארנו בספר מלחמות ה' כי לפעמים יתגלה לקוסם מה שישפע מאחד מן הפשוטים או מיותר מאחד מהם ולא יתגלה לו מה שישפע מכל אח' מהם ולא מה שישפע מכללם וזה כלו בלתי מבואר בזה המקום ולזה אמר שמואל כי חסרון הקסם הוא דומה למרי כי כמו שמה שחסר בקסם מההודע מסיר בכללות הטוב שהיה ראוי שיגיע מההודעה ולא די בזה אלא שהרבה פעמים תהיה ההודעה החסרה סבה להגעת הרע שבארנו בספר מלחמות ה' כן הענין במי שימרה פי השם שיגרע ממצותו כי התועלת המכוון במצוה ההיא לא תתקיים אלא בכללה ויקרה ג"כ קצתה זולת קצתה הפסד ורע תחת הטוב שכוון במצוה ההיא וזה כי הש"י צוה לעשות זאת הנקימה הנפלאה למען יוסרו שאר האנשים מהנהגה זאת המדה הפחותה ולזה רצה שלא יהנו ישראל מנכסיהם כדי שלא יביא זה לחשב כי אהבת הממון הביא לישראל לזאת המלחמה עם שבהשחתת כל שלל עמלק תועלת אחר והוא התועלת המגיע במה שצותה התורה שלא ליהנו' בדבר הע"א פן יביא זה להמשך אחר ע"א אם ידמה הנהגה מנכסיה היות נכסיו מצליחי' אולי ייחס זה למה שהגיע לו מע"א וכן הענין בנכסי עם עמלק כמו כי בלי ספק היו דעותיה' ואמונותיהם נפסדות וכן יאמר שהאון שדברו התרפי' הוא דומה להפצר ההוא בהתעסק בדב' יותר מן הראוי והרצון בהוספי' על מצו' השם יגיע ממנו חסרון כמו הענין בהוספה שהיה בדבו' אשר יהיה באמצעות התרפים כי ההוספה ההיא תהיה סבה לטעות המשל בהודעה המגעת באמצעותם וזה כי התרפי' הוא דבר מעורר הכח הדמיוני בהתעוררותו ידמה קצת דברים צודקי' כמו הענין בחלומות הצודקי' והרבה כוזבים ידמה עמהם ויגיע לו דמוי הדברים הצודקי' משפע עליוני יגיע אל הדמיון בעת היותו מתבודד מבין שאר הכחות המשיגות הגיע לו כמו הדברים הכוזבים מצד הדברים אשר הגיע רשום בכח הדמיוני ויתערבו אלו הדמיונות בדמויים הצודקים ויהיה זה סבה לכזב המגיע בהודעה ההוא ולזה אמר הנביא אשר אתו חלום ידבר אתו חלום וגומ' מה לתבן את הבר נאם יי' כי ההודעה המגעת באמצעות אלו הדמיונות תדמה לבר הבלתי נקי מהתבן מצד הכזב המתערב בה מהצד שבארנו ולזה הוא מבוא' שאין לגרוע ממצו' השם ית' ולא להוסיף עליה כי תפסד הכוונ' אשר בעבור' היתה המצוה ההיא : יען מאסת את דבר יי' וימאסך ממלך · וזהו מה שנוסף לו עתה מהעונש כי במה שחטא בראשונה לא נאמר לו אלא שממלכתו לא תקום ואולם עתה אמר לו שהש"י מאס אותו מהיות מלך על ישראל וזה מורה שימי מלכותו יהיו מעטים כי הדבר הנמאס ירוחק : נלאת

מנחה קטנה

אשר שמעתי וגו' כי מה שאמרתי שהבאתי מנוה זה נאמר אלו לא קיימתי כלל משא"כ כעתה שקיימתי' ואלך בדרך אשר שלחני ה' אלא באיזה פרטי' שאמרת הרי תשובתו כנגדו שהבאתי את מלך עמלק בידי ובבהמות הוא לזבוח לה' וזה ג"כ נכלל בלשון והחרמתם ואפשר לא היה כוונת המקום כך מ"מ אתקן הדבר בקרבן מראשי' החרם כי אלו המכשפי' שאמן עמלק כבהמה כבר אזדו להו והנשארי בידי וביד העם הם בהמות שאם לזבוח לה' · ושאול השיב שאין הקב"ה חפץ בקרבנו' אלו משלל עמלק וגם אין תיקון לגבית קרבנות מבהמות אחרות כיון שאמרתי לך שעיקר מלכותך היה תלוי בעשיית עמלק וכיון שמאסת את דבר ה' בזה הדבר וימאסך ממלך כאמור ויאמר שאול חטאתי זה שוגג ובשוגג יש תיקון בקרבן ומה גם ומודה ועוזב ירוחם הריני מודה שחטאתי ומ"מ שוגג אני כי לא הבנתי דבריך כמו שאמרתי וגם יש לי התנצלו' אחר כי יראתי את העם ש"ם אכבד הדבר עליהם כ"כ שלא ישאירו דבר אפילו פורתא כפי לא עבדי ע"כ הייתי בוחר ברע במעוטו וא"ל שהי' לי לכופם זה לא היה ביכלתי כי הם רבים ואני יחיד ועתה כיון שאני שוגג בדבר שא נא חטאתי ושוב עמי אולי גרמ' זכיתי דידך ודידי בצירוף ואשתחוה לה' בהודאה ובכנעה יכופר עון: מהיו' מלך על ישראל ירנה כי אין מאיסתו גדולה כ"כ להורישו גהינם חלילה כ"א וימאסך ממלך שאינו אלא מהיות מלך נלבד: בכנף

פי' רבינו ישעיה

כי חטאת קסם הוא חשוב כמרי · כאדם ההולך אחרי הקסמים כך הוא הממרה על דברי הנביא וכאדם המפציר לילך אחרי האון והתרפי' והפצ' הוא הפועל :

כלי יקר

יבין באשר נכשל עם היות שב' שמואל ניבא ולא ידע מה ניבא באומרו את עמלק ובפשט הכתוב שאמר תחילה שלילה לא שמעת בקול ה' ואחר כך אמר ותעט אל השלל ותעש הרע בעיני ה' בחיוב וקום עשה · ונראה שהוכיחו על מה שהחרימו המלאכה נמבזה ונמס שלא החרימה לשם המצוה אלא להיותה נמבזה ונמס על חלק זה הוכיחו ואמר למה לא שמעת בקול ה' שלא עשית לשמו לקיים ולשמוע בקולו אלא להיותה נמבזה ונמס החרמתה ובחלק הצאן והבקר אשר החיה ועמלק עליו הוכיח ואמר ותעט אל השלל והחיית מהם שריד ופליט אשר בזה עשית הרע בעיני ה' שהיה לך להחרימם עד כלה · או אמר ותעט אל השלל ואעפ"י שאמרת שהיה תכליתך טוב לזבוח לה' הנה הש"ית יראה ללבב והרע בעיני ה' עשית כי את כל מעשה יביא האלהים על הנעלם שבו אם טוב ואם רע והוא בחן לבבך וידע עומק כוונתך שלא כוונת לטוב אלא רע וזהו שאמר ותעש הרע בעיני ה' שבעיני ה' נגלה הרע לכן חרה לו מאד : והרב בעל העקידה ז"ל כתב בשער מ"ב · וישלחך ה' וכו' ונלחמת בו כלומר מצד עצמו ושנאתו ועל שלמות המעשה אחר עד כלותם אותם ולמה טעית בשניהם כי אתה לא כיוונת אל המלחמה מצד עצמה אבל לחמדת הממון ותעט אל השלל כי אליו היתה כוונתך בעצם ובראשונה אשר לא כזה ולא עלתה על לבו ואם בהשגחת המעשה אמר ותעש הרע בעיני ה' והנה הוא נתקשה בחטאו כמעט להכחיש דברי הנבי' כמו שאמר שמעתי בקול ה' ואלך בדרך אשר שלחני וכו' ואביא את אגג וכו' ומסתמ' לא ירצה הש"י יותר מזה כי זה תכלית הנצחון וכמו שאמר שלקח העם מהשלל צאן ובקר ראשית החרם לזבוח לה' אלהיך בגלגל כי כן המנהג בכיוצא באלו הענינים יורה באמת והעד בזה במה שכתב הרב המורה עיין שם · והנה יראה ששאול חטא בשני הענינים אם בלקחו מדברי שמואל אותו הקלת אשר ייטב לו ואם בבקשו טעמים להצדיק אשר עשה כאילו הוא נביא כמוהו' ובמדרש וירב בנחל וכו' כנז"ל הנה שהיה מוותר בדברי הנבי' בסמכו על דמיונו במה שחשב שראוי לעשו' ובנוהג שבעולם מדרך המוסר או שחשב שהיה גם כן דבר ה' בלבו וזה טעות גדולה שמצד היותו מלך מחויב להיות שומע דברי תורה ולא יסור ימין ושמאל באופן שטעה בדמיונותיו שחשב שעש' הטוב והישר במה שעשה בהביא עמלק חי ומבחר הצאן לקרבן ולזה השיב לו הנביא החפץ ה' כו' הלא שמוע מזבח טוב כו' ר"ל איך עלה על דעתך לבטל השמיעה בקול הש"ית בעבור הזבחים החפץ לה' בעולות וזבחים כשמוע בקול ה' הלא באמת השמוע לבד הוא הטוב ומקודם מזבח והקשבה היא המבוקש מהקרבת חלב אלים וכמו שאז"ל ריח ניחוח נחת רוח לפני שאמרתי ונעשה רצוני והתהיה מ"ס מזבח כמ"ס מהשלל עכ"ל :

ויאמר שאול אל שמואל כו' עיין הרד"ק ז"ל וכן הביא מהרי"א ז"ל והרחיב כי שמואל אמר למה לא שמעת והשיב שאול אשר שמעתי בקול ה' שהצווי לא היה בעצם ובראשונה כי אם על עמלק ועמו לא על בעלי חיים כי עמלק היה החוטא והוא אשר בא ליל(ח)ם בישראל ולא הבקר והצאן וזהו ואלך בדרך אשר שלחני ה' שעשיתי מנהג המלכים שישתדלו ללכוד המלך חי להביאו בכבלי עופרת וברזל לבזותו ומלך בזק לעד שהיו שבעים מלכים מלקטים תחת שולחנו ואמנם הצאן והבקר היה פועל העם שהחרימו הרוב ודבר מועט ראשית החרם לקחו וגם זה לתכלית טוב לזבוח לה' בגלגל אשר שם המזבח ומשם באו למלחמה עכ"ל · אבל הרלב"ג ז"ל חולק ואמ' כי שתי גזירות היו שם כו' ע"ש : ולע"ד נ"ל לדקדק תיבת אשר כמו שהקשיתי גם נבין מה הוסיף שאול בטענה זו יותר מהקודמה כי גם שם אמר אשר חמל העם על מיטב הצאן והבקר למען זבוח לה' אלהיך כו' ונראה הכוונה שרצה להוסיף בשמיעתו בקול הש"ית הזריזות ובלתי התעצל במצוה והוא דבר גדול ועיקרי במצוה הזריזות וזהו אשר שמעתי בקול ה' וגו' ואלך בדרך אשר שלחני וכו' כלומר תכף אשר שמעתי בקול הצווי שמתי לדרך פעמי ואלך בדרך אשר שלחני ה' ולפי זה אמר אשר שמעתי כמו כאשר שמעתי · או יהיה פירושו אשר שמעתי רוצה לומר המוכיח אשר שמעתי בקול ה' וכו' ואלך כו' ואביא ויקח העם וכו' הנה אוכיח אשר שמעתי בקול ה' ממה שלקח העם מהשלל צאן ובקר ולא לקח מיטב גמלים וחמורים שזה ודאי מוכיח שלא עשו העם דרך חמלה כמו שאמר אשר חמל העם וטעיתי שהחמלה בכושא זה עון פלילי הוא אבל באמת הוא' שלא נעשה דרך חמלה אלא אשר שמעתי וכו' יען היות הלקיחה מהשלל צאן ובקר ולא זולתו שזו הוראה לזבוח לה' ולא שנטיתי אל השלל כמו שהוכחתני ותעט אל השלל שמחילה מכבודך אין הדבר כן כיון שלא לקחו ממיני טמאים גמלים וחמורים וסוסים · והוסיף עתה להתנצל מהגג מה שלא הזכיר כן בראשונה יען כי שמע דברי הנביא ע"ה כמתלהלה' כזיקוקין דנור' באופן שבכתו' ראשון מניח והומר אשר שמעתי בקול ה' ומכריע כן בכתוב השני ויקח העם וכו' ואמר ואלך בדרך מכוון למה שהוכיח וישלחך ה' בדרך כדפרישית על שהורה לו הדרך הישר וע"ז השיב כענין וכלשון בכוון גמור ואלך בדרך אשר שלחני ה' באותו הדרך אשר הורני ושלחני לקיימו לא נטיתי ימין ושמאל :

ויקח העם מהשלל כו' עיין רש"י ז"ל וכן הביא הרד"ק ז"ל ופי' המתרגם מסייע לשיט' אביו ז"ל למעלה גבי והחרמתם שהרי הוא אומר כאן ראשית החרם פקודם שהטילו חרם נטלו הצאן ובקר אשר לזבחי שלא למעול בחרם · ולפי פשוטו לע"ד כששללו הצאן ובקר קודם שיחרימו' הפרישו זה שלא יהיו מחרימים והולכים במקרה ואשר ייטב בעיני האיש יניח דא"כ נתת תורת כל א' ואחד בידו לעשות כטוב בעיניו אבל קודם וראשית החרם הפרישו זה ואח"כ החרימו הכל ואולי לזה כיון המתרגם ז"ל :

ויאמר שמואל החפץ לה' כו' עיין רש"י ז"ל והרלב"ג ז"ל וכן מהרי"א ז"ל והרחיב שמתחילה אמר לו שמואל שכוונתם היתה לחמדת שלל עכשיו אמר לו שמואל לו הונח שהודה כדבריך שלא כיונו אלא לקרבן הנה טעו כי החפץ ה' בזבחים ועולות כשמוע כו' הנה ודאי השמוע טוב מהזבח שהשמוע מונע החט' והזבח מתקן החטא ויותר טוב שלא יחטא משיחטא האדם ויתקן כי מי יוכל לתקן את אשר עיותו ע"כ וכבר כתבתי מה שכתב הרב בעל עקידה ז"ל שהטוב שיש בזבח אין בו טוביות זולת השמוע בקול ה' שצוה ונעשה רצונו ככתוב ריח ניחוח ואז"ל נחת רוח שצויתי ונעשה רצוני דאם לא כן מה יתן ומה יוסיף לה' שריפת הקרבן וזהו שאמר הלא השמוע הוא הטוב הנמשך מהזבח וכן להקשיב והוא כיהו המבוקש מחלב אלים כאמור נחת רוח שצויתי ונעשה רצוני : ולע"ד נ"ל הפרש בדברי הרב"ע ז"ל והכי קאמר הלא שמוע מכאן והלך בקול הש"ית הוא הטוב הנמשך מהזבח שיירא האדם מכאן והילך לעבור את פי ה' בראותו הנקמות שנעשו' בזבח ההוא אחי יתן אל לבו וכן משריפת חלב האלים ימשך לאדם שיקשיב בקול השם יתברך כיון שהיה חייב שריפה כאשר עבר פי השם יתברך וכאשר עשו בחלב אלים היה מחויב להעשות בחלב עצמו אלא שהש"ית נתן חלב האלים תמורתו וזהו שאמר להקשיב מחלב אלים ולפיכך המ"ס ליב' מ"ס

כד ויאמר שאול אל־שמואל חטאתי כי־עברתי את־פי־יהוה ואת־דבריך כי־יראתי את־העם ואשמע בקולם:
כה ועתה שא נא את־חטאתי ושוב עמי ואשתחוה ליהוה: ויאמר שמואל אל־שאול לא אשוב עמך כי מאסתה את־דבר יהוה וימאסך יהוה מהיות מלך על־ישראל: ויסב שמואל ללכת ויחזק בכנף־מעילו ויקרע: ויאמר אליו שמואל קרע יהוה את־ממלכות ישראל מעליך היום ונתנה לרעך הטוב ממך: וגם

ואמר שאול לשמואל חבית ארי עברית על מימרא דיי ובסרית על פתגמך ארי דחלית מן עמא וקבלית למימריהון: וכען שבוק כען לחובי ותוב עמי ואסגוד קדם יי: ואמר שמואל לשאול לא איתוב עמך ארי קצתא בפתגמא דיי ורחקך יי מלמהוי מלכא על ישראל: ואסתחר שמואל למיזל ואיתקף בכנף מעיליה ואתבזע: ואמר ליה שמואל אעדי יי ית מלכותא דישראל מינך יומא דין ויהבה לחברך דתקין עובדיה מינך: ואם

רשי

יראתי את העם· דואג האדומי שהיה חשוב ככולם: ויחזק בכנף מעילו· לפי פשוטו תשמעו שכשפנה שמואל ללכת אחר שאול אחז בכנף של שמואל לפי שהיה שאול מבקש ממנו שישוב עד שיפתהו' בגלגל שהי' שם אהל מועד ומדרש אגדה חלוקים המורא"ים יש שאומרי' מעילו של שמואל קרע שאול ויש שאומרים מעילו של שאול קרע שמואל ומסר לו סימן זה מי שיכרות כנף מעילו הוא ימלוך תחתיו והוא שאמר לו שאול לדוד ביום שכרת את המעיל ידעתי כי מלוך תמלוך: וגם

רדק

ואת דבריך· שאמרת לי במצות יי' ות"י ארי עברית על מימרא דיי' ובסרית על פתגמך: ללכת· בסגול באתנחתא: ויחזק בכנף מעילו· שאול החזיק בכנף מעיל שמואל כדי שישוב עמו· ובמדרש חולקין בו י"א כי שמואל קרע במעיל שאול ורמז לו בזה כי מי שיכרו' כנף מעילו הוא ימלוך תחתיו וי"א כי שמואל קרע מעילו של עצמו שכן דרכן של צדיקים להיות קורעין בשעה שאין נטיעתן משובחת: קרע יי' את ממלכות ישראל מעליך היום· ואף על פי שאמר לו זה בגלגל כשהעלה העולה ממלכתך לא תקום ועתה אמ' לו היום אפשר שהחטא ההוא היה נמחל לו ע"י תשובה ומעשים טובים וכיון ששנה בחטא אמר לו היום נקרעה הממלכה ממך· ויש לפרש עוד כי בחטא הראשון אמ' לו ממלכתך לא תקום כלומ' שלא תתקיים לו ולבניו אחריו אבל אפשר כי הוא יאריך ימים במלכותו ועתה אמר לו כי גם הוא לא יאריך במלכותו וזהו שאמר קרע יי' מעליך וכן אמר לו שמואל כשהעלהו באוב ויקרע יי' את הממלכה מידך וגומ' ולא עשית חרון אפו בעמלק הנה כי בדבר עמלק נגמר דינו: וגם

מנחה קטנה

בכנף מעילו וגו'· רמז לו שכשם שנקרע כנף המעיל כך נגמר גזר שמעיל קיים כן קרעה את ממלכות וגו' אך עדיין בכך ימלוך והוא איש בושת: וגם

פי' רבינו ישעיה

כי יראתי את העם· כאן הורה שכדי לעשות רצון העם חמל הבהמו' הטובו' ועבר על דברי שמואל:

כלי יקר

מ"ש היתרון· וכמו כן כתב הרב ב"ע ז"ל עוד אפשר לפרש כמו שכתבתי בספר כלי חמדה סדר ויקרא וכו' לפי שיש זבחים חטאות והשמות אשם מעילות וכיוצא ויש זבחי צדק כמו זבחי שלמים שהיכנס בחים של אשם ולזה אמר דלא מבעיא שהשמוע בקול ה' טוב מזבח רע הוא הבא על חטא והשמה אלא שמוע בקול ה' טוב ועבחר הפי' מזבח טוב זבחי שלמים וכן להקשיב ר"ל יוצא לשני עושה לאחרים שיקשיבו זהו שאמר הפסוק להקשיב בלמ"ד ולא אמר הקשיב עד כאן· או אפשר שאמר להקשיב עדיף וטוב הוא מחלב אלים הכשרף בעולת נדבה דלא מבעיא ההקשבה עצמה שהוא יותר קרובה מהשמיעה כי השמיעה ממקום רחוק וההקשבה יותר קרובה כדכתי' לו הקשבת למצותי דהיינו בקרוב יותר כדפרישית דפשיטא ופשיטא שההקשב' בלב שלם וקרובים אל ה' עדיפ' מחלב אלים אבל הכתוב מודיענו שההכנה לבד שיכין האדם את עצמו להקשיב משובחת מחלב אלים וזהו שאמר להקשיב בלמ"ד ולא כתיב הקשיב מחלב אלים והוא דקדוק נכון מורה על מעלת ההקשבה על השמיעה שהשמוע עצמו משובח הוא מזבח הטוב אמנם ההקשבה אין לה ערך עד שלהקשיב בלבד משובח מחלב אלים· וקרוב לזה פירשתי אני בסדר ויקרא בכלי חמדה:

כי חטאת קסם מרי וכו' עיין רש"י ז"ל וכן הביא הר"דק ז"ל והרחיב ע"ש ועיין הרל"בג ז"ל והרב ב"ע ז"ל כתב כי חטאת קסם מרי הוכיחו מהיותו בלתי עומד קיים על מצותו בשוכו אחו' ממנה ואמר כי חטאת קסם מרי ואון ותרפים הפצר יען מאסת אמר הנה על מצות הש"ית שצוך לעשות בכל פרטיה לא עמדת ותיד שהתחלת בה הוסג אחור ימינך ועל מה שאתה בו בחטאת קסם הכך עומד במרייך ועל און ותרפים אתה עומד בהפצך והיכך מחר בך הלא שאתה אומר ששמעת בקול ה' ועשית הפצו בעמלק יען שלא היתה בזאת העמידה עמך בדבר ה' אבל מאסת אותו ונעזבת ממנו והוא גם הוא מאסך ממלך עד כאן ומהרי"א ז"ל כתב כי חטאת הקס' איננו מצד הקסם עצמו אלא מפני שעובר את פי ה' וממרא דברו כי מה חטא יש בקסם מצד עצמו וכן חטא' און ותרפים אין בו מצד התרפים עצמם כי מה נזק יש בהולך אחריהם לדעת העתידו' כי אם יש בו חטא הוא מצד התכלית שהוא הפצר שההולך אחריהם מפציר ומהרהר ועובר על דברי הש"ית שהזהיר על הקסם ועל התרפים וכיון שהטוב והרע לא יובחן כי אם מצד קיום דבר השם יתברך או מצד עבור את פיו למה מאסת את דבר השם יתברך בין שיהיה לעשות טוב בעיניך או רע לא היה לך לעבור על דבר ה' ומפאת זה וימאסך ה' ממלך רוצה לומר מאסך ה' מהיות מלך על עם ישראל לא מפאת המעשה בעצמו כי אם מפאת היותך עובר מצותו ודברו ולפי זה כיון שלא יחסר בכתוב כ"ף הדמיון כמו לשאר המפרשים הנז"ל ואפשר לפרש עוד וימאסך ממלך שאין זה גזרת העונש אבל הוא גם כן מפאת החטא שזכר ואמר למה מאסת את דבר ה' שבאמת אין זה אלא מגדול לבבך מהיותך מלך כתגאית לעבור על דבר ה' וזהו שאמר יען מאסת את דבר ה' וימאסך דבר ה' הנזכר וכל זה נמשך לך ממלך שמהיותך מלך מאסת את דבר ה' הנזכר מאסך או תהיה מ"ם ממלך מ"ם הזמן רוצה לומר יען מאסת את דבר ה' מאז משהיית מלך כי כבר חטא שם בגלגל ומאם שם גם כנדבר ה' עד כאן תורף דבריו ז"ל וק"ק שאם לדברי המפרשי' חסרה כ"ף הדמיון הנה לפירושו חסרה תיבת חטאת קסם מרי ואון ותרפים הפצר וצריך לומר לפירושו שתיבת חטאת מוסך עצמו ואחר עמו ועוד קשה בעיניו שאמר שאין איסור בקסם כי אם מפאת שצוה השם יתברך בו והלא מהיותו פועל מגונה ומדבק ע"א לרדוף אחרי סטרא דמסאבותא לכך אסרו השם יתברך לקסם והאון גם כן מרוחק מעצמו וכן התרפים ואם כן איך יביא הכתוב ראיה מהם שלא נאסרו אלא בגזרת השם יתברך והם דברים משוקצים מעצמם ולהרחיק את ישראל מטומאתם הזהירם עליהם וכמ"הר יוסף אלבו ז"ל כתב שכוונת הכתוב לומר שהפצר עון פלילי ואם כן למה אתה שאול מפציר ומרבה טענות לטעון על החטא שעשית כי חטאת הקסם הוא המרי אמנם הפצר חמור ביותר כי וכאון ותרפים שהוא ע"א גמורה ויותר קשה ממנו הפצר שהפצרת לומר לא חטאתי כי שמעתי בקול ה' ואם כן החטא שחטאת הוא כקסם והפצר והטענות שטען עליו הוא כע"א גמורה וכאשר ראה שאול הטענה האמיתית הזאת השיבו חטאתי כי עברתי את פי ה' עד כאן· ולעד"ן מה שפירשתי בכלי חמדה כי חטאת קסם מרי שהיא נתינת טעם למה שאמר שהשמוע טוב אפילו מזבח טוב של שלמים יען כי המרי אין לו קסם אלא חטאת קב"ע' שלכו ירא מהחטא שאומר אם אכשל בשוגג ואחטא החטאת תכפר וכן החטאת רמז קסם לאון ותרפים שאומרו אביא חטאת על און ותרפים בהפצר שאומר אעשה און ותרפים בהפצר ואביא חטאת תבואה כמב' שמהקרבנות תמשך תקלה לאשל במרי ובאון ותרפים בהפצר עם היות שאין קרבנות אלא בשוגג ולא במזיד יטעה החוטא שהחטא' מכפרת על הכל והו הכתוב בכלי חמדה והוא הלצויי ונראה לי עוד שהכתובים האלה מודיעים חומר המפציר וגנותו דהכי קאמר כי חטאת קסם מרי רוצה לומר הנה עבירה קלה גוררת חמורה ממנה וזהו שאמר כי חטאת קל הוא קסם לעשות מרי שכמו שזקני מואב ומדין לקחו קסמים בידם להפיק רצונם כך החוטא הקל קסם הוא להכשיל במרי וכן להכשיל באון ותרפים היא מדת הפצר שהיא מדרגה לרדת ממדת הפצר אל און ותרפים זהו שאמר כי חטאת קסם למרי ולאון ותרפים הפצר הוא הקסם להביא ליכשל באון ותרפים שהם מעבירות חמורות קרוב לע"א ואם כן למה היה מרבה בהפצר כי יען אשר מאסת את דבר ה' וכו' וימאסך הש"ית הנזכר והדבר נעשה חמור ביותר ממלך רוצה לומר יען היותך מלך לא היה לך למאוס בדבר ה' שסביביו נשער' מאד וחמור חטא הקל למלך זהו שאמר וימאסך ממלך רוצה לומר מאסך מהיות מלך ונמשך גם כן מאיסותך ממ̇לך מהיותך מלך ועובר פיה' מזאת הבחינה מאסך ה' ובזה מובן וי"ו וימאסך ממלך הנוספת לרמוז אל השתי ענינים מאסך מהיות מלך ונמשך גם כן מאיסה גדולה ממלך רוצה לומר מהיותו עובר פי ה' כי הקרוב אליו יתברך צריך להיותו זריז במצותיו חפץ מאד ואולי רמז כאן שמאסו מהזכיר עליו חיבת מלך שלא תמצא בכל זה הענין מלך ויאמר שאול ויאמר שמואל אל שאול אחרי שאול ושאול עלה אל ביתו גבעת שאול כי התאבל שמואל אל שאול וכל הכתובים כן וזהו שאמר וימאסך ממלך שדבר מלך לא הגיד זולת בשנים או בשלשה מקומות בענין מלחמת פלשתים כמו יעשרנו המלך וכו' שהוא מוברח מפאת הענין שהוכיחו המגידים לומר בלשון הזה להבטיח לעושה דבר גבורה שיעשרנו המלך כיד המלך וכן חי נפשך המלך אם ידעתי מוכרח למדבר פה אל פה עם המלך· לפלוק לו.

כבוד ולומר המלך וכן ויאמר המלך שאל אתה בן מי אתה וכו' ואפשר לדרשו לגנאי שנעלם מהם הלכה עמונית ולא עמוני וחשב שתכין מלכותו בידו אם תאסר העמונית והמואבית והיה דוד אסור לבא בקהל לכן כתיב ויאמר המלך שאל אתה בן מי זה העלם ואפשר לדרשו לשבח שעם כאשר חקר על משפטי התורה וההלכה שנעלמה כאמור שם אלק לו הכתוב כבוד לומר בה ויאמר המלך שהיה הדבר הזה פשוט בעיני הכל שמאסו הפי"ת ממלך להזכיר בו מלך תואר מלך עד שאפי' הכשים המשחקות ידעתו זה ולכך אמרו הכה שאול באלפיו ולא אמרו הכה המלך שאול באלפיו וזהו שאמר וימאסך ממלך ולא אמר ולא כתב וימאסך מהיות מלך זאת ועוד שאילו הכוונה לו' שמאסו מהיות מלך היה לו להורידו תכף ברגע ממלכותו כיה' מספיל אף מרומם אלא ודאי כדפרישית ובסמוך שאומר מהיות מלך לא קן קושי זה עיין שם:

ויאמר שאול אל שמואל חטאתי כו' עיין רש"י ז"ל ואולי הכריח כן מדלא כתיב מהעם שהיה מובן מהע' עצמן אבל באומ' את העם ר"ל את השקול כעם ובמספר קטן ירא"תי א"ת דואג שעולה י"ד במ"ק ועיין הר"דק ז"ל ומהרי"א ז"ל במה שאמר כי עברתי את פי' ה' ואת דבריך יורה ששאול חשד שהיה שמואל מחמיר בדבר מעצמו ושלא עבר באמת על פי ה' כי אם בדברי שמואל וכוונת ה' נתקיימה במה שעשה ולכן אמר עברתי את פי ה' ואת דבריך להגיד שכפי דבריו של שמואל הוא החטא לא כפי פי ה' ואם לא עשאו אלא אנוס רחמנ' פטריה וזהו כי יראתי את העם ועל זה החשד חרה אפו של שמואל ויאמר לו לא אשוב עמך ר"ל אתה חשדתני כמוסיף על דבר ה' חלילה לי כי בהחלט מאסת את דבר ה' ולא בהצטרף אל דברי כי אם מפאת דבר ה' עצמו עד שמפני החטא הזה מאסך ה' מהיות מלך על ישראל ואם הוא מואס אותך השוב עמך להשתחות לפני ה' כי הנה יהיה ענייני ג"כ מרי והפצר ע"כ:

ולעד"ן טעם אומר חטאתי כי עברתי את פי ה' ואת דבריך הכוונה בזה להתודות על חטאו היותו כפול ומכופל דהשוכה מצד עברו את פי ה' אשר עבר על מה שכתוב בתורה זכור את אשר עשה לך עמלק כו' מחה תמחה את זכר עמלק זהו שא' עברתי את פי ה' ועתה מקדש בנבואתך בא לי זריזות כמו שאמר פקדתי את אשר עשה עמלק כו' ועתה לך והכית את עמלק כו' אשר ככל דבריך הלא בא אלי זריזות לבלתי השאיר שריד ופליט לעמלק ואני חמלתי עליו ועברתי על דבריך שהעובר על דברי נביא חייב מיתה והלואי הייתי עובר בשוגג ומוטעה בחושבי שהדבר הבוא היה מותר אבל מה שחטאתי במה שעברתי את פי ה' ואת דבריך הנה היה שעברתי מצד כי יראתי את העם וכו' שנמצא שהיה מורא בשר ודם יותר ממורא שמים וזהו עיק' חטאתי זהו שאמר חטאתי כי עברתי וכו' על כי יראתי וכו' שאין זה ההכללות אלא מעצם החטא ולפי שחטאתי שתי חטאות האחד לה' והאחד לך שעברתי על דבריך הכני רוצה שתעביר אתה על מדותיך במה שחטאתי לך כי אז תהיה סניגורי לפני ה' שימחול לי גם כן מה שעברתי פי ה' זהו שאמר ועתה רוצה לומר עתה דתשובה כעת ועונה זו שא נא אתה חטאתי במה שחטאתי לך ושוב עמי והשתחוה לה' על מה שחטאתי לו בעברי את פיו ואז השיב שמואל מצדי מחול לך שרוי לך כמו שאמרת ועתה שא נא חטאתי הכן מה שאמרת ושוב עמי לא אשוב עמך כי אין תועלת כי מאסת את דבר ה' וימאסך ה' מהיות מלך למעלה אמר ממלך ואפילו מלכות כל דהו אבל כאן שנתחרט שאול וחזר בתשובה אמר לו מהיות מלך רוצה לומר על ישראל כולו אבל יניח לו חלק מהם בשבט בנימין וכיוצא שימשול בו אלא כשנקרעה כנף מעילו אז הבין שמואל שקרע לגמרי ממלכות ישראל מעליו: או אפשר שאמר מהיות מלך על ישראל רוצה לומר כבר בחר לו הש"ית ובקש לו איש כלבבו מהגלגל כמו שאמר שם בקש לו ה' איש אשר כלבבו ויצוהו לנגיד על עמו כו' זהו שאמר כאן שנית וימאסך כו' מסיבת היות כבר מלך על ישראל הוא האיש אשר בקש לו ה' כנ"ל והוא דקדוק נכון באומרו מהיות מלך על ישראל:

ויסב שמואל וכו' רש"י ז"ל יחזק בכנף מעילו וכו' במדרש שמואל והובא בילקוט מעילו של מי רב ולוי חד אמר כנף מעילו של שאול וחד אמר כנף מעילו של שמואל אמר רבי שמואל בר נחמני נראין הדברים כנף מעילו של שמואל שכן דרך הצדיקים להיות מצטערים בשעה שאין נטיעתן משבחת עד כאן ויש לדקדק דלמאן דאמר של שמואל הי"לל ויקרא בשבא אמת הקוף כיון שהכוונה קרע דרך צער גם כן לא היה לו לומר ויקרע כאילו מאליו נקרע בלא כוונה וגם למאן דאמר כנף מעילו של שאול ולסימן שמי שיקרע כנף מעילו הוא יקח מלכותו וכמו שהזכיר בשם רש"י ז"ל הנה יקשה גם כן דהי"לל ויקרע בשבא מורה שבכוונה קרע כן להודיעו סימן זה ואם כן לא הי"לל ויקרע המורה שבלא כונה נקרע ונראה דמ"ד מעילו של שאול ניחא ליה היות הקריעה בכנף מעילו בכוון אל כנף מעילו של שאול שעתיד דוד לכרות כנף מעילו וזה נ"ל שכיון בעל המאמר שמתחלה אמר מעילו של מי ולא אמר כנף מעילו של מי אמנם גבי חד אמר כנף מעילו של שאול הזכיר כנף מעילו כי זה מוכיח שהוא של שאול דבהכי ניחא היות הקריע בכנף המעיל ולא בזולתו מהמקומות והו' ויקרע להודיע שבנקל נקרע שכן לעתיד ולהבא דוד יכרות כנף מעילו ולא ירגיש בו שאול אמנם למ"ד שמואל נ"ל ששמואל אחז בכנף מעילו לקרוע אותה בחזקה לאמר על שלא הצליחה נטיעתו ונקרעה מאליה בנקל שמזה ידע שקרע ה' ממלכות ישרא' ולהורות זה נקרע בנקל הכנף הזה כי מאת ה' היתה זאת להורות זה ורש"י ז"ל פי' לפי פשוטו משמען כשפנה שמואל ללכת אחרי שאול אחז בכנף של שמואל לפי שהיה שאול מבקש ממנו שישו' עד שישתחוה בגלגל שהיה שם אהל מועד ומדרש אגדה חולקים אמוראים יש אומרים מעילו של שמואל קרע שאול ויש אומרים מעילו של שאול קרע שמואל ומסר לו סימן זה מי שיכרות כנף מעילו ימלוך תחתיו והוא שאמר שאול לדוד ביום שכרת את המעיל ידעתי כי מלך תמלוך עד כאן ללכת בסגול באתנחתא והביא בשם המדרש הנ"ל ויש אומרים שמואל עצמו קרע מעילו וכן דרכן של צדיקים להיות קורעין בשעה שאין נטיעתן משבחת עד כאן וככל הנ"ל הביא מהר"יא ז"ל והוסיף על פי פשוטו של מקרא וכאשר פנה שמואל ללכת מעם שאול שאז אחז שאול במעילו של שמואל כדי שלא ילך מעמו ויקרע המעיל של שמואל והבין כי סימן מה' היתה קריעה זו להורות דבר בעתיד זהו שאמ' לו קרע ה' את ממלכות ישראל כי אל זה בא הוראת הקריעה שנקרע מעילו:

ויאמר

רדק

וגם נצח ישראל לא ישקר · אף על פי שממלכתך לא תקום נצח ישראל לא יסור ממקומו ולא ישקר אותו הב"ה אבל יעמידהו כי לא ינחם כלומר ולא ינחם על הטוב' שדבר עליהם: כי לא אדם הוא להנחם · כי האדם ינחם על טובה שיבטיח לאדם מפני כעסו עליו אם נשתנה לבבו שלא יהיה שלם לבו עמו כמו שהיה מתחילה אבל הק"בה אין בו שינוי חפץ וכיון שהבטיח את ישר' לא ישקר להם הבטחתו הטובה אף על פי שחטאו ייסרם כפי חטאם אבל הטובה קיימת אחרי קבלם ענשם אבל לשאול לא הבטיחו על המלוכה לעולם ואם היה שומר מצות יי' היה מאריך לו המלוכה גם כן ולבניו אחריו אם ישמרו את מצות יי' אבל לדוד שהבטיחו על המלוכה לעולם לא תסור ממנו המלוכה לעולם אף על פי שתפסק מבניו זמן כפי עונם הטובה והמלוכה קיימת להם לעולם ותשוב להם אחרי קבלם ענש' כמו שכתוב אשר בהעוותו והוכחתיו בשבט אנשים וגו' וחסדי לא יסור ממנו וי"ת הפסוק כן ואם תימר איתוב מחובי וגו' כבעמוד: אגג

כט וְגַם נֵצַח יִשְׂרָאֵל לֹא יְשַׁקֵּר וְלֹא יִנָּחֵם כִּי לֹא אָדָם הוּא לְהִנָּחֵם:
ל וַיֹּאמֶר חָטָאתִי עַתָּה כַּבְּדֵנִי נָא נֶגֶד זִקְנֵי עַמִּי וְנֶגֶד יִשְׂרָאֵל וְשׁוּב עִמִּי וְהִשְׁתַּחֲוֵיתִי לַיהוָה אֱלֹהֶיךָ: וישב

ואם תימר איתוב מחובי וישתביק לי בדיל דאעביד מלכו אנא ובני על ישראל לעלם כבר גזור עלך מן קדם מרי ניצחניה דישראל דלית קדמוהי שקר ולא תאיב ממה דאמר ארי לא כבני אינשא הוא דאמרין ומכדבין גזרין ולא מקיימין: ואמר חבית כען יקרני כען קדם סבי עמי וקדם ישראל ותוב עמי ואסגוד קדם יי' אלהך: ותב

רשי

וגם נצח ישר' לא ישקר · ואם תאמר אשוב מעוני לפניו לא יועיל עוד ליטול את המלוכה ממי שנתנה לו כי הקדו' ב"ה שהוא נצחונו של ישראל לא ישקר מליתן הטובה שאמר ליתן: אגג

רלבג

נצח ישראל · הוא הש"י שהוא חוזק ישראל וכחם ותוחלת' כטעם ואזו' אבד נצחי והנ' הרצון בנצח ישראל חיי ישראל שהוא הש"י כמו הדם שהוא חיי הגוף כי הדם יקר' נצח כטעם ויז נצחם על בגדי: כבדני נא · באשר ראה שמואל היות שאול מתבייש מזקני העם והעם אז נשמע אליו לשוב עמו להשתחוות ליי': וילך

נצח ד' קמצין וסימ' וגם נצח ישראל · והנצח וההוד · עד נצח לא יראו אור · לנצח נצחים:

מנחה קטנה

וגם נצח ישראל ירצה אלבד מה שאמרתי לך בטעם שאין רפואה למכתך מפני שעיקר מלכותך היה תלוי במחיית עמלק עוד יש טעם שני והוא שמדתו של הק"בה שחוזר ממדה רעה ואינו חוזר ממדה טובה וע"כ כיון שכבר ניתן מלכותך לאחר א"א לבטלה ולכן אין. תימון כי אלו היה הדבר נוגע לבד מה שפגמת היה אפשר לתקן בתשובה כי מרעה הק"בה חוזר ומקבל שבים · אמנם במה שכבר נתן מלכותך לרעך א"א לתקן ולבטלה כי בשם שחוזר מרעה. וגם נצח ישראל לא ישקר שאינו חוזר ממדה טובה ולא ינחם מענה בשום ענין: וילך

פי' רבינו ישעיה

וגם נצח ישראל · הגבורה שהיא נצחונו של ישראל:

כלי יקר

ויאמר שיו שמוא' וכו' עיין הר"דק ז"ל · ולע"דן שבפעם ההיא לא יעד לו שלא ממלכתך לא תקום ר"ל שלא יאריך ימים על ממלכתו אבל בעודו חי שלום ואמת יהיה בימיו אמנם עתה אמר לו כי עתה בעודו חי קרע ה' ממלכות ישראל היום מעליו היום דייקא שכפרקו מעליו ביום הזה ולא לאחר מיתה שניתנו בחיים תיותך לרעך הטוב ממך כי קשה כשאול קנאה וכן מצינו שנמשח דוד בחייו של שאול וראה שאול כידו בעיניו את דוד מצליח וה' עמו וידע כי מלוך ימלוך על ישראל וזהו שאמר מעליך היום ולא לאחר מיתה כמלא גזירה זו מתחלפת מהנזכרת בממלכתך לא תקום וכו' עוד אפשר שבפעם ההיא גזר עליו שממלכתו לא תקום כמו שהיה אבל היה אפשר שיתחלקו ישראל לשתי ממלכות ישראל לבד ויהודה לבד והוא ימלוך בחלק מהם וזהו שאמר שם ממלכתך לא תקום בלשון יחיד לא תקום כי תתחלק לשתי ממלכות ותמלוך זמן מה על חלק מה מהם אמנם כעת אמר בלשון רבי' קרע ה' את ממלכות ישרא' מעליך ממלכות בלשון רבי' לומר שאפילו חלק מה או ממלכה אחת לא תשאר לו כי יחדיו שתי ממלכו' ישרא' נקרעו מעליו היום והיינו דמסיק ונתנה לרעך בלשון יחיד ולא כתב ונתנה כי אף על פי שעתיד דוד למלוך על כל הממלכות הנה בתחילת מלכותו תהי' ביהודה וזהו שאמר ונתנה לרעך הטוב ממך ואחר כך ימלוך גם על ישראל:

וגם נצח ישראל לא ישקר וכו' עיין רש"י ז"ל וכן תרגם יונתן בקירוב · ועיין הרד"ק ז"ל והרלב"ג ז"ל ומהרי"א ז"ל פירש לפי שהשנוי נמנע בנצחיים כי השנוי מהתחלת ההפסד הוא לזה אמר שאף על פי שבענין זה של שאול ראינו שהשם יתברך אמר ניחמתי אין זה חס ושלום שנוי בו חלילה כי הוא נצחיי אבל השנוי הוא במקבלים הוא שאמר כי לא אדם הוא להנחם מפאת עצמו כי אם מפאת המקבלים עוד אפשר כי לא אדם הוא שאול להנחם ולשוב אל האלהים ועל כן הקב"ה שהוא נצח ישראל לא ישקר בגזרתו יען ששאול לא אדם הוא להנחם אלא מחזיק בהפקר עצמו שהוכיחו כאן והרפים הפקר ע"כ:

ולע"דן לדקדק אומרו וגם נצח דהי"לל ונצח כו' אבל כיון לומר שנתן המלכו' לרעך הטוב ממך מצד המעשים וגם לו סיוע שני מצד הברכות שבירך ישראל סבא הוא יעקב אבינו שנתן המלכות ליהודה זהו שאמר וגם אותו הנצחיות שנתן ישראל לרעך הנז' לא ישקר וכו' כי אילו היית צדיק היינו צריכים ליתן לו חלק מלכות מישראל ולדוד חלק אכן כעת קרע ה' את ממלכות ישראל ממך ונתנה לרעך הטוב ממך וגם נצח ישראל לא ישקר בנבואותיו שאמר ובברכותיו שהם נצחיות שהרי דבריו לנצח נצחים עליהם אמר וגם נצח ישראל: והרב ב"ע ז"ל בשער מ"ב אמר כיון שמצד המקבל היותו טוב ממך ראוי שיזכה במתנה וגם מצד הנותן הקב"ה לא יהיה בזה לד שנוי וחסרון כי הנה הוא יתברך עומד בנצחיותו וקיומו לא ישקר בך כי לא לקח מאשר לך מאומה בי הוא נתן והוא לקח וגם לא יפול בזה התנחמות כיון שנשתנה המקבל והו' לא אדם הוא ליכחם חזר אל דוד אמר כי מה שיתן המלוכה לדוד תהיה מתנה קיימת לעד כי נצח ישרא' הוא ולא ישקר לפי שהטעם כי דוד לא אדם הוא להתנחם מהטובה הנתנת לו אלא איש חיל רב פעלים ולכן נצח ישראל לא ישקר כדכתיב וחסדי לא אסיר מעמו ולא אשקר באמונתי עד כאן: ומדבריו למדתי ענין נכון באומרו מעמו דלא כתיב וחסדי לא אסיר ממנו לומר טעם שלא אסיר חסדי ממה שיש עמו חסידות והכנה מחייבות שלא תסור חסדי מעמו · ושמעתי מפי החכם הנעלה כה"ר אברהם גלאנטי ז"ל מפי השמועה כי מזמן יעקב אבינו ע"ה אשר נגע בכף ירך יעקב נחלשו כח השגת הנביאים שהשגתם הם בירכים הם נצח והוד והימין נצח נעימות בימינך נצח ומשום הכי ברכי רבנן שלהי ולא בריאי ובחולשא כי נגע בכף ירך יעקב ולכן החולשה בת"ח בירכים ובהמלב' שאול ע"י שמואל התקין. מדת הנצח וזהו שאמר שם ויאמר שמואל הגה את המנה וכו' וירם הטבח את השוק והעליה והוא רמז אל שוק הימין שעתה תתוקן בהצלת ישראל משעבוד פלשתים כן הירך ההוא תתעלה אשר אל זה רמז שגם נצח ישראל של מידת הנצח ממש שלא יחזור הדבר לקלקולו אבל לא ישקר וישאר מתוקן ולדרגא ע"י זה מלכו' דוד תתקיים ונתתקן יותר ויותר כי הנצח והוד הם חסדי דוד הנאמנים זהו מה שאפשר לפרש עד כאן שמעתי:

ויאמר חטאתי עתה וכו' הנה צריך לדעת מה טעם לא נתקבלה תשובתו של שאול כדי שיאריך ימים על ממלכתו כמו שנתקבלה תשובת דוד ע"ה כשאמר חטאתי בישרו הנביא גם ה' העביר חטאתך ולא תמות · אמר רב יהודה אמר רב מפני מה נענש שאול מפני שמחל על כבודו שנאמר ובני בליעל אמרו מה יושיענו זה ויהי כמחריש ע"כ ונראה שאו המימרות הם מאומר אחד ויש ניגוד ביניהם · והיה אפשר לומר שאף על פי שהאומר אחד רב יהודה והנה המימרא הראשונה משמיה דשמואל וזו משמיה דרב ושמואל סבר שכדי שלא תזוח דעתו ורב סבר אדרבא מפני שהעביר על מדותיו · ועוד אפשר לומר דלא פליגי אהדדי כי אעפ"י שבאותו הפרטי האריך אפו ויהי כמחריש עם כל זה לא משכה מלכותו פן תזוח דעתו בשביה · ולרב אפי' מצד ההוא שהאריך אפו יותר מדאי נענש דבשמתא מאן דלית ביה ובשמתא מאן דלית ביה · עוד אפשר כי המימרא הראשונה דברה במה שלא נמשכה מלכותו של שאול והטעם מפני שאין בה דופי אמנם המימרא השנית לא אמרה מפני מה לא נמשכה מלכות שאול שלא אמר מפני מה נענש שאול ליהרג ע"י פלשתים על שלא מיחה באנשים בני בליעל שאמרו מה יושיענו זה והטעם הזה שאמרו בגמרא מפני שלא היה בה שום דופי כתבו המקובלים ז"ל שלא מטעם שלא תזוח דעתו כמו שאמרו בגמרא אבל אמרו כי הענין הוא שכדי להכניע האומות ההם צריך מהם ובהם וכמו שאז"ל שהיו לו לדוד המלך ע"ה סך גדול מבני יפת תוא' והם בעלי אגרופין לדוד ועל דרך הסוד הקליפות לא יתכנעו אלא על ידיהן ממש כמו הספיר של דיאמ"נטי לא יוכלו לתקנו אלא במינו בעפר דיאמנטי אחר כנודע אשר לעומת זה הרי כי כל מלכות דוד ע"ה לא יצאה אלא מתוך הקליפה והאור מתוך החושך וכדכתיב מי יתן טהור מטמא לא יחידו של עולם עשה כן שהוציא אברהם הטהור מתוך הטומאה ודוד המלך ע"ה מתוך ביאת זנות של יהודה כדי שתהיה לקליפה חלק בו ותסייע ולא תנגד לו וכן אחר כך כשיצא מקליפות המואביות רות המואביה כדי שיהיה לו עזר מצריו ומהקליפות וכמו שבירך משה ועזר מצריו תהיה שצריו והקליפות עצמן יעזרוהו אשר מזה הצד לא נמשכה מלכותו של שאול לפי שאין בה דופי וצריך בהכרח היות קצת דופי כאמור שאותו הדופי הוא אחיזת הקליפ' והחושך כדי שתמשך לו עזר מצריו ממש וזה די לך בכיוצ'בעניני הלו שאמרו לקצר: ומהרי"א ז"ל הרחיב לתת טוב טעם למה לא נתקבלה תשובת שאול ואעפ"י שאמר חטאתי ולא כן דוד שתכף שאמר חטאתי נאמר לו גם ה' העביר חטאתך והביא ראשונה שיטת חז"ל הנז"ל והביא שיטת מהר"י הלבנו ז"ל כי משל דוד ע"ב ושאול לשני סופרי המלך האחד מעל בשכתב שטר מזוייף והסופר השני בדבר ערות בשר אמר הראשון לא יניחוהו בספרותו כיון ששקר באומנותו והשני לא כן אעפ"י שחטא בדבר ערוה נאמן הוא בספרותו · כן שאול כיון שחטא בענין המלכות ומצות המלך לא ניתן לימחל לא כן דוד שחטא בדבר חילוני דבר ערוה נמחל לו כששב בתשובתו · והדעת השני כי תשובת דוד היתה שלימה בכל תנאיה שלא כסה על פשעיו כי מכסה פשעיו לא יצליח אבל אמר חטאתי אודיעך וכו' אמרתי אודה עלי פשעי וכו' ושאול כסה פשעיו שאמר הקימותי את דבר ה' והתגלגל באומרו כי חמל העם וכו' כי יראתי את העם ודוד לא כן שלא אמר מיד חטאתי וכתיב וחטאתי נגדי תמיד וההתגלגלות בתשובה מונע גדול · גם תשובת דוד היתה לשמה ולא בוש לפרסם כדכתיב אלמדה פושעים דרכיך וכו' ושאול לא כן שלא אמר כבדני נא וכו' כי לא בקש כפרה אלא מפני הכבוד וניתן לו הכבוד לפי שעה ולפי שלא שאל מחילה וסליח' וכפרה לכך לא נתנה לו גם היו לשאול המידות המגונות הפך המלכים שהמלכים אוהבי' לעבדיהם ושונאים שונאיהם ושאול חמל על אגג אויבו ולא חמל על נוב עיר הכהני' אשר הכם לפי חרב בלי חמס בכפיהם לא כן דוד שהיה מכה את מואב וחמל על עמו באמרו ואלה הצאן מה עשו תהי נא ידך בי וכו' וכן ראוי למלך לגמול טובות למי שעשה עמו טובה כדי שימסרו העם נפשם עליו והנ' שאול גמל לדוד רעה עם היות שמסר נפשו בענין גלית והרבה פעמים זולתו · לא כן דוד המלך ע"ה שאמר ולבני ברזילי הגלעדי תעשה חסד וכן צריך שלא יהיה המלך חמדן כדכתיב וכסף וזהב לא ירבה לו ושאול ויעט אל השלל לא כן דוד המלך ע"ה אמר הא לכם ברכה משלל אויבי ה' גם צריך שהמלך יהיה איש חיל לבו כלב האריה ושאול היה ירא ורך הלבב כי יראתי את העם ואשמע בקולם אבל דוד המלך ע"ה היה עושה משפט וצדקה לכל עמו לא יגור מפני איש ולא מכיר פנים גם המלך צריך לדבר אמת ושאול אמר אשר חמל העם וכו' ויקח העם והוא לקח לא כן דוד כשבא אליו נתן הנביא כל דבריו אמת גם המלך צריך להיות ירא שמים לבלתי רום לבבו ולבלתי סור מן המצוה ושאול סר מהמצוה ועבר על מצות ה' בגלגל ובמלחמת עמלק אבל דהע"ה היה נזהר כל אלו הבחינות סבבו לשתקובל תשובת דוד הע"ה ולא נתקבלה תשובת שאול · הדעת השלישי והוא נוטה לדעת הראשון שדוד לא חטא כי אם במצוה כוללת לכל ישר' ולא פרטי אליו וכלטוה בה אחר שהיה מלך אלא מצד שהיה מלך ולכן עונשו של דוד הע"ה שוה בכל האנשים כמו שהוא שוה בחטא שהוא חטא באיסור אשת איש ושפיכות דמים לכך ענו כשיו לעין כל ונשפך דם · בניו אמנם שאול חטא במצוה פרטית אליו והוא המצוה שנצטוה בה אחרי שנמשח והיא מהמתייחד שיו מהיותו מלך שאמר לו שבעת ימים תוחיל וכו' לך והכית את עמלק כו' שבעבור זה נענש שאול בהסרת המלכו' מזרעו ושימות בלא עתו ועל כן אמרה לו הבעלת אוב בשם הש"ית על אשר לא שמעת בקול ה' ולא עשית חרון אפו בעמלק רמזה לו שבעבור אלה השתי מצות הפרטית נענש בהסרת המלכות וכבר אז"ל בויקרא רבא דברים יורו על זה אמרו על ממש תעלות מת שאול שנא' וימת שאול במעלו אשר מעל כו' שאמר לו שבעת ימים תוחיל והוא לא עשה כן אלא והתאפק ואעלה העולה על דבר שוה שחס על אגג ועל שהחריב נוב עיר הכהנים וגם לשאול באוב ועבר על ושאול אוב וידעוני ולא דרש את ה' וימיתהו ויאמר שאול אל הכהן אסוף ידיך ע"כ ולכל הדעות האלו הצריך הרב הנזכר ומש' יגדיל תורה ויאדיר ראיתי לכתוב דעת רביעי שחטא שאול במיעוט אמונה בה' ומיעוט אהבת ה' וזה מהשלימות המשוער אלינו הוא שני מינים אם שלימות הנפשיי בשלמות המדות הראויה לאדם בשלימות אם שלימות אלהיי באמונה והדבקות הראוי ושאול אין ספק שהי' שלם במין הראשון מהשלימות במה שהוא איש ולכן אז"ל שלא היה בו שום דופי ושהיה מוכתר במדות המשובחות אבל היה חסר מהשלימות האלהיי הראויה לו מאשר הוא ישרא' והוא הדבקות והאהבה והאמונה האמתית בו יתברך וההכנע לתורתו ולמצותיו כעבד נאמן לפני אדוניו· אמנם דוד היה שלם בשניהם בשלימות אנושיי ובשלימות אלהיי כבן יכבד אב ועבד אדניו כאומרו גם עבדך נזהר בהם ואם חטא הוא במה שהוא אדם בינו לחבירו ולהיות חטא שאול באהבה ואמונת הש"ית והם פרטי המצות והעבודות כולם אשר חטא בהם הלא כקוצץ בנטיעות וכהורס התורה כולה · אבל דהע"ה לא חטא כי אם במצוה פרטי' בהמשכו אחרי תאות המשגל ולא היה בזה פקפוק אמונה ומיעוט אהבה וכמו שאמר דרך אמונה בחרתי ואמר כפשי לה' משומרים לבקר כו' שויתי ה' לנגדי תמיד וכו' ולכן אמר ה' לשלמה בנו ואתה אם תלך לפני כאשר הלך דוד אביך בתם לבב וביושר והלא יורה שזה היה החטא בשאול ממה שאמר לו שמואל בגלגל נסכלת כי לא שמרת את מצות ה' שסכלות היה מה שעשה שהורה מיעוט אמנה בדברי שמואל שחשב שלא יבא וחשב שהמלחמה ברוב תחבולות יעשה מלחמה ולא בכח אלהי ועל כן אמר הש"ית ניחמתי כי המלכתי את שאול למלך כי שב מאחרי ואת דברי לא הקים שאומר ושב מאחרי לא יאמר אלא בהעדר האמונה והמיאום בדברי הש"ית וכן אמר לו כי מאסת את דבר ה' כו' כי חטא' קסם מרי והמרי הזה והמיאום דבר ה' לא אמרו אלא על העדר אמונה בא והאהבה לדרכיו ית' ולכן היה המשפט האלהי וימאסך ה' כו' אבל דוד אמר מה אהבתי תורתך כו' אשר הב"ה נתן לו את בריתו שלום וכבוד הנחיל ע"ד אני אוהבי אהב וכבר רמזו חז"ל לזה במדרש תלים אתה מוצא בשע' שבא שמואל למשוח את דוד היו מלאכי השרת כביכול מקטרגין לפני הב"ה ואומר מפני מה אתה נוטל מלכות משאול ונותנה לדוד אמר להם אני מראה לכם מה בין שאול לדוד שאול הלך ונשאל באורים ותמים כיון שראה את הפלשתים אמר לכהן אסוף ידיך ולא הספיק לגמור את הדבר אבל דוד בשעה שהפלשתים באים עליו בעמק רפאים באותה שעה התחיל לשאול באורים ותומי' שנא' ויוסיפו עוד פלשתים לעלות וישאל דוד באלהים וגו' הנה רמזו שהיה דוד שלם באהבת ה' ואמונתו והיה שאול הולך בדרכיו ובלתי שלם באמונתו ולזה נענש בקריעת מלכותו עם היות שאול שלם בשאר המידות האנושיות כמו שאמרו במדרש שמואל שהיה ירא חטא ושפל רוח מבזבז נכסיו וחס על נכסיהן של ישראל כי היה שלם במה שבינו לחבירו ולא במה שבינו למקום ודוד ע"ה בהפך ע"כ תורף דבריו: ולע"דן בזה כי גדל עון שאול משלש סבות מפאת החוטא ומפאת החטא ומפאת אשר חטא לו אם מפאת החוטא היותו שאול נקי התשוקות טהיר הרעיונים כדכתיב בן שנה שאול במלכו והב"ה מדקדק עם סביביו כחוט השערה כדכתיב וסביביו נשערה מאד וזאת הבחינה רמזה שמואל הלא אם קטן אתה בעיניך ראש שבטי יש' אתה אשר מזה היה לך לחוש אפי' אל כחוט השערה כ"ש בהיות הדבר חמור וזאת היא הבחינה אשר אז"ל מפני מה לא נמשכ' מלכות שאול מפני שלא היה בה דופי שאפי' שר' יוחנן פירשה לענין הגאוה עם כל זה אפש' שבעל המימרא כיון לזאת הבחינה שמצד שלא היה בה דופי כלל היה היא הנותנת שלא נמשכה מלכותו בהכשלו אפי' בדבר קל · והבחינה השנית מפאת החטא עצמו היותו בענין המלכות וכמו שהזכי' מה"דר

וַיָּשָׁב שְׁמוּאֵל אַחֲרֵי שָׁאוּל וַיִּשְׁתַּחוּ שָׁאוּל לַיהוָה׃ וַיֹּאמֶר שְׁמוּאֵל הַגִּישׁוּ אֵלַי אֶת־אֲגַג מֶלֶךְ עֲמָלֵק וַיֵּלֶךְ אֵלָיו אֲגַג מַעֲדַנֹּת וַיֹּאמֶר אֲגָג אָכֵן סָר מַר־הַמָּוֶת׃ (ג' ח' חס' ו' א' מל' בתרילים) וַיֹּאמֶר שְׁמוּאֵל כַּאֲשֶׁר שִׁכְּלָה נָשִׁים חַרְבֶּךָ כֵּן־תִּשְׁכַּל מִנָּשִׁים אִמֶּךָ וַיְשַׁסֵּף שְׁמוּאֵל אֶת־אֲגָג לִפְנֵי יְהוָה בַּגִּלְגָּל׃ (ל') וַיֵּלֶךְ שְׁמוּאֵל הָרָמָתָה וְשָׁאוּל עָלָה אֶל־בֵּיתוֹ גִּבְעַת שָׁאוּל׃ (ה' ד' פתחין וחד קמץ) וְלֹא־יָסַף שְׁמוּאֵל לִרְאוֹת אֶת־שָׁאוּל עַד־יוֹם מוֹתוֹ כִּי־הִתְאַבֵּל שְׁמוּאֵל אֶל־שָׁאוּל וַיהוָה נִחָם כִּי־הִמְלִיךְ אֶת־שָׁאוּל עַל־יִשְׂרָאֵל׃

א וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־שְׁמוּאֵל עַד־מָתַי אַתָּה מִתְאַבֵּל אֶל־שָׁאוּל וַאֲנִי מְאַסְתִּיו מִמְּלֹךְ עַל־יִשְׂרָאֵל (ג' י"ד) מלא

ותב שמואל בתר שאול וסגיד שאול קדם יי׃ ואמר שמואל קריבו לותי ית אגג מלכא דבית עמלק ואתא לותיה אגג מפנקא ואמר אגג בבעו ריבוני מריר מותא׃ ואמר שמואל כמא דאיתכלת נשיא חרבך כן תתכל מנשיא אמך ופשח שמואל ית אגג קדם יי בגילגלא׃ ואזל שמואל לרמתא ושאול סליק לביתיה לגבעתא דשאול׃ ולא אוסיף שמואל למחזי ית שאול עד יום מותיה ארי איתאבל שמואל אל שאול ויי תב במימריה ארי אמליך ית שאול על ישראל׃ ואמר יי לשמואל עד אימתי את מתאבל אל שאול ואנא רחקיתיה מלמהוי מלכא על ישראל מלי

רש"י

אגג מעדנות. יונ' תיר' אגג מפנקא: אכן סר מר המות. באמת ידעתי כי סר וקרב עלי מרירות המות: כאשר שכלה נשים חרבך. להושיבם אלמנות מבעליהם שהייתם מזנבים בפורי ישראל: וישסף. אתכו לד' ואין לתיבה זו דמיון ותרגום וישסף ופסח ובתלמו' שלנו יש הוה מפסח ויהיב לן אלותא כלומר בוקע: בית הלחמי. מבית לחם וכן דרך כל דבר ששמו בשתי תיבו' כמו בית לחם בית שמש בית אל קרית ארבע אם בא להטיל בו ה"א מטיל בין שתי התיבו' כגון קרית הארבע בית האלי בית הלחמי: ויחרדו

רד"ק

אגג מעדנות. כתרגומו מפנקא, כלומ' הלך אליו בתהלך המלכים בתענוג כלומר אף על פי שהיה קרוב למיתה הלך אליו בגאוה. או פירושו הלך אליו בתענוג ובשמח' כי בחר מותו מחייו וי"מ מעדנו' קשורים מן התקשר מעדנות כימה, כלומ' בקשורים ובשלשלאות של ברזל שהיה בהן הלך אליו: אכן סר מר המות. הגיע מרירות המות ידע כי להמיתו הביאו אותו אליו: וישסף שמואל. כמו ויבקע כתרגומו ופסח כמו ויפסחני וכן בדברי רבותינו ז"ל הוה מפסח ויהיב לן אלותא כלומר בוקע: גבעת שאול. אפשר שהיא גבעת בנימן שזכר למעלה ובנה שם שאול בית מלוכה לפיכך סמכה אליו או היתה גבעה אחרת שבנה אותה שאול: ויי' נחם. נפעל עומד כי הוא קמוץ: מלא

מסרה

ולא יסף ה' בקריאה וסי' ויכר יהודה ויאמר צדקה ממני: את הדברים האלה דבר יי' אל כל קהלכם: ויגד לשאול כי ברח דוד: ולא יסף שמואל לראות את שאול: ולא יסף עוד מלאך יי' להראה אל מנוח: ובמק"צת ספרי מסרה מונ"ח ג"ם פס"וק עוד מלך מצרים: ונראה לי כי אינו לפי שהוא ולא הוסיף עוד מלך מצרים:

מנחה קטנה

וילך שמואל וגו' ואח"כ ושאול עלה וגו' אבל לא קודם לכן כי היה קשה פרידתו ממנו כי כל זמן שהי' שמואל שם היה סבור אולי תועיל לו זכותו שימחול לו ה' ואח"כ כשראה שכבר סר שמואל והלך לו גם הוא הלך לביתו: א"כ לאידך גיסא שמואל הלך לביתו כיון ששאול כבר עלה אל ביתו ואח"כ אם היה שאול נשאר עוד אצלו לא היה הולך מפני כבודו של שאול: עוד ירצה כמו שאח"ז על פסוק יום תמוגני יומים אמובן כטוב הולך למזרח מיל וזה למערב מיל נמצאו רחוקי' זה מזה ב' מילין אף כאן שמואל הלך הרמתה לצד זה ושאול עלה אל ביתו לצד אחר נמצא רחוקי' זה מזה מרמה לגבעה: ואע"פ שנתרחקו בגופים נתקרבו הלבבות כי התאבל שמואל וגו' והיה לבו בוער בקרבו על דבר שאול ולא נשכח זכרו ממנו: עד מתי אתה מתאבל וגו'. כי עת לכל חפץ להתאבל ולהצטער וזמן מה אבל לא כל הימים כיון שאני מאסתיו ואני אתה מרחם עליו יותר ממני ומה גם אין לך להצטער יותר מדאי כיון שאין מאיסתו מאיסת עולם שאינו מאסתיו כי אם ממלך על ישראל אבל לא מעה"ב וא"ת שאתה מצטער על מעשה ידיך שמשחת מלך ולא נתקיים מלכותו הלא בזה גם אתה גרמת בעקבת שמשחת אותו בפך ע"כ לא נמשכה מלכותו עתה תתקן הדבר ומלא קרנך שמן ולא פך ולך אל ישי וגו' כי ראיתי בבניו לי מלך שתמשך מלכותו לעולם ובזה יהי' לך נחת נגד הצער שמעשה ידיך קיימי' לעולם: אין

פי' רבינו ישעיה

אגג מעדנו'. ידיו קשורו' כמו התקש' מעדנו' כימה: אכן סר מר המו'. כבר סר מעלי ואלבי מרירו' המות שכבר נתיאשתי מלחיות עוד וכמת אני בעיני: וישסף. לשון חתוך הוא ואין לו דומה. וכן תרגם יונתן:

רלב"ג

וילך אליו אגג מעדנות. יתכן שבא אליו בשלשלאות ובכבלי ברזל לחלאו' לה מצות שמואל כדי שלא יוכל לברוח כטעם התקשר מעדנות כימה: ויאמר אגג אכן סר מר המות. ידמה שאגג היה ירא כשהגישוהו לפני שמואל אסור ונקשר בכבלי ברזל וכאשר ראה שמואל והיתה נראה מוכחת על גודל חסידותו ורחמנותו אמר באמת סר מרירות המות כי נפלתי ביד מי שראוי שירחם עלי וכאשר הבין שמואל מדבריו שהוא היה חושב שינצל על יד שמואל אמר לו אין הענין כן כמו שאתה חושב אבל תדע כי מות תמות מיתה אכזרית וזה ראוי לך מדה כנגד מדה כאשר שכלה נשים חרבך כשהרגת בעליהן כן תשכל מנשים אמך כמותך: וישסף שמואל את אגג. ר"ל שחלקו בקרבו כאילו היה בוקע עצים למלאת מצות הש"י והנה היה בזה תועלת לתת יראה לנשארים שלא ילחמו עם ישראל: ויאמר

כלי יקר

מהר"ר יוסף אלבו ז"ל וכבר רמזתי סברתו זאת באומרו וימאסך ממלך ר"ל לפי שהחטא היה בענין ממלך לכך מאסך וכענין הסופר המשקר באומנותו שיבוטל בלי תיקון. או מצד היות החטא בהתחלה בעת המשחו אשר הדבר בהתחלה חמור וזהו ממלך ולזה וימאסך ה' מסיבת היות זה בשעת המלכה ואם כן יהיה חומרת שאול כפי הזמן והחטא עצמו חמור גם כן מצד היותו מזורז על פי הנביא שמואל ולא שת לבו ואם מפאת אשר חטא לו הנה שאול חטא בינו לישראל ולא ניתן לימחל כי עבירות שבין אדם לחבירו עד שירצה את חבירו אינו נמחל לו וכמו שאז"ל עבירות שבין אדם למקום יום הכיפורים מכפר ושבין אדם לחבירו אין יום הכפורים מכפר עד שירצה את חבירו שנא' מכל חטאתיכם לפני ה' תטהרו כו' כי ידוע שזאת הנקמה היתה לינקם מעמלק מה שעשו בישראל בעלותם ממצרים וכבר הרחבתי בכלי חמדה בחטא עמלק בהיותו גדול כמונע רבים מעשות מצוה כי כל באי עולם יחדיו היו שבים אל עבודת הש"ית ולעבדו שכם אחד אלא שעמלק מנעם כאשר קרך בדרך משל למתבטי כו' ואמרו חז"ל והמחטיא את הרבים גדול עונו מנשוא והמתעצל בנקמתן גם כן גדול אשמתו ולכן נענש שאול כי היה חטאו לישראל לא כן דוד ע"ה להיותו אדמוני מטבעו לחטוא וגם הן בעון חולל ובחטא יחמתהו אמו כמו שאמ' הוא הן בעון חוללתי כו' תקנתו קלקלתו שלא יאשם במה שחטא אדרבא ראוי להחזיק לו טובה במה שלא יחטא. ואם מצד החטא אל מאד חטא דע"ה כי ביואב למלחמת דוד גם כריתות כותב לאשתו ואם במה שהרג אוריה שהיה בין אדם לחבירו הנה הוא פרטי באיש אחד היה מורד במלכו' לא כן שאול שחטא עם כל ישראל ורבוי התשובה בדמעות שליש ובדמעתו ערשו אמסה. ומהירות התשובה באומרו תכף ומיד חטאתי זה חייב היותה מתקבלת לדוד ע"ה ולא לשאול. וזה כ"ל שרמז כאן ויאמר חטאתי עתה כבדני נא אפשר לפרש בדרך הלצה שכאשר אמר שאול חטאתי ענהו שמואל עתה בזקן גדול כלומר עתה הקיץ הגאון מאז תכף היה לך לומר חטאתי וחזר שאול ואמר כבדני נא וכו' עוד אפשר שרמז שאמר שאול חטאתי עתה רוצה לומר עתה שגלית אזני והודעתני כי מאסתי את דבר ה' הנה חטאתי חטאתי עתה רוצה לומר עתה ידעתי שחטאתי או יאמר מלבד החטא אשר חטאתי מאז בענין עמלק אני מזכיר שחטאתי עתה בהפצר שהפצרתי ועם כל זה כבדני נא עתה זהו שאמר ויאמר חטאתי עתה כבדני נא ולפי זה תיבת עתה נמשכת לתחילת הפסוק ואמר כי חפצו שילך שמואל עמו לשתי תועלות האחד מפני כבוד כבדני נא כו' נגד זקני עמי ונגד ישראל שבחינת הכבוד הזה בשני ענינים בשני פנים האחד הוא נגד זקני עמי שאם לא תלך עמי יבזוני באומרם שאותי מאס ה' ממלך והבחינה השנית היה נגד ישראל שעם היות שלא ירדו לעומק הענין עכ"ז סוף סוף ימשך לי קצת בזוי ממה שלא תחשיב אותי ללכת עמי בחברתי והתועלת השנית היא כי בלכתך עמי והשתחויתי לה' אלהיך ר"ל הנה בזכותך והיותו אלהיך יהיה גלוי שכינה בסיבתך ואני אשתחוה נגד שכינת אלהיך עם היות שאינו אלהי כי חטאתי לו ובמה שא' כבדני נא כו' כתב מהרי"א ז"ל אמר שעם היות שנקרעה מלכותי כבדני כל שכן שהלכתי זאת לדבר מצוה אני הולך להודות לה' אשר גמלני כל טוב ז"ש והשתחויתי לה' ברכת הודאה ושבח:

וישב שמואל אחרי שאול כו' לפי ששאול שאל משמואל הלוך ילך עמו כמו שאמר ושוב עמי בשיה אמר כי כיון שידע שמואל שמאס שאול מהשי"ת לא הלך אתו עמו כי אם אחריו רחוק ממנו וזהו שאמר וישב שמואל אחרי שאול אחריו ולא עמו בשוה:

ויאמר שמואל הגישו אלי כו' עיין רש"י ז"ל והרד"ק ז"ל וכפי היש מפרשים ז"ל פי' הרלב"ג ז"ל ע"ש ומהרי"א ז"ל הביא כדברי הרלב"ג ז"ל וכדברי הרד"ק ז"ל והוסיף במה שאמר אכן סר מר המות כי לנכבדים אשר הם בשבי נבחר להם מות מחיים ע"כ: ולע"דן במה שאמרו הראשונים ז"ל שבעבור זה המעט שעכבו מהרוג את אגג הרשע נתעברה שפחה כו' מאגג וממנה יצא המן בן המדתא האגגי צורר היהודים ושע"כ אמר אכן סר מר המות רוצה לומר הוסר ממני מרירות המות מאחר שמחלצי יצא מי שינקום נקמתי ובדבריהם אלו כבין לומר וילך אליו אגג מעדנו' שהלך מהלך עדון כי גבה לבו שכבר יצא ממנו מי שינקום נקמתו ובזה סר מר המות גם כן כמו שפירשתי: וגם במה שכתב מהרי"א אפשר וילך אגג מעדנות ועידון בתוספתו שרמזי שמואל ככמרו עליו שלא ימיתהו וזהו שאמר מעדנות אכן סר מר המות כמו שפירש הוא ז"ל: או אפשר כשראה אגג פני שמואל כמלאך אלהים זקן ונשוא פנים אמר בלבו לפחות יברור לי מיתה יפה ולא יתמיד במיתה חמורה זהו שאמר אכן סר מר המות רוצה לומר אעפ"י שהמיתה היא הכרחית במצות ה' וכמנע מהסירה לגמרי לפחות יסור מרירות המות שתהיה מיתה יפה וקלה ושמואל השיבו שאכזריות על הרשעים האכזריים כיוצא בו הוא תכלית הרחמים כמו שנא' ורחמי רשעים אכזרי וזהו שאמר כאשר שכלה נשים חרבך באופן שלא יהכן לברור לו מיתה מתוקה אלא וישסף שמואל שחתך בשרו חתיכות חתיכות בעודו בחיים מידה כנגד מידה וכמו שיבא בס"ד. או אפשר שאמר סרה מרירות המות במותי על ידך איש קדוש והוא השיב לו כאשר שכלה נשים וכו' כמו שאזכור בסמוך בשם הרב ב"ע ז"ל כאשר שכלה נשים חרבך כו' שהכוונה להודיעו שאדרבא לקלון תחשב לו היות המיתה ע"י שמואל ולא ע"י איש גבור חיל כי כאיש גבורתו אשר בנפלו על ידו הוא כנפול ע"י אשה מלרה:

ויאמר שמואל כאשר שכלה נשים וכו' עיין רש"י ז"ל וכן הרד"ק ז"ל והרלב"ג ז"ל: ומהרי"א ז"ל כתב עם היות שמואל זקן בא בימים היה מגבורתו שישסף שמואל את אגג ובקעו בקרבו לקיים ישמח צדיק כי חזה נקם ובפרט קיום מצות מחה אמחה את זכר עמלק. והרב ב"ע ז"ל כתב בשער מ"ב פירש ואתה עיף ויגע אשר בואו עליך הוא כנגד על מחנה נשים וטף וע"ד שאמר והיה מנריס כנשים ונשים משלו בו והוא מה שאמר שמואל כאשר שכלה נשים חרבך ר"ל אנשים שהם כנשים הלא זה עון אבותיך אשר הוא מת עליהם יען ששכלם נשים חרבך ר"ל האנשים שהם כנשים עם עייף ויגע כן תשכל מנשים אמך והוא מה שנא' וישסף שמואל את אגג כו' מת ע"י היש זקן בא בימים עוטה מעיל אשר דרך נשים לו לרחם ולחמול ולא לשכל ע"כ: ומכריח פי' תיבת מנשים המיותרת די שיאמר כן תשכל אמך אמר מנשים על ידי אנשים כנשים וכמו שאז"ל גבי אליכם אישים אקרא אלו ת"ח אנשים שעושים עצמן כנשים לעסוק בתורה. ותנחומא ופסיקתא וישסף שמואל זהו שאמר הכתוב והשב לשכנינו שבעתים אל חיקם זכור מה שעשו לנו במילה שהי' בחיקו של אדם ואתיא כהא דא"ר לוי בשם ר' יוחנן מה היו עושין בני ביתו של עמלק לישר' היו מחתכין מילותיהן וזורקין כלפי מעלה והיו אומרים בזה בחרת הילך מה שבחרת בא שמואל ופרע להם שנ' וישסף שמואל את אגג מה עשה לו רבי אבא בר כהנא אמר היה מחתך מבשרו זתים ומאכיל לנעמיות הה"ד יאכל בדי עורו בורר לו מיתה מרה ורבנן אמרי העמיד ארבע קונדסין ומתחו עליהם והוא אומרו סר מר המות כך ממיתין את השרים מיתות חמורות ע"כ. והכונה שחז"ל הוקשה להם בפ' תיבה והשב לשכנינו ויש לדקדק דקרא אל חיקם קאמר וא"כ מה ליה לדרוש זכור מה שעשה לנו במילה שהיא נתונה בחיקו של אדם וגראה דקשיא להו ז"ל תרתי או' והשב לשון השבה למה הי"לל ותן לשכנינו שבעתים אל חיקם. זאת ועוד שאין לשון השבה נודק אלא בביאור במה שעשו בנו לא בשבעתים ועוד אל חיקם ולמה לא ישיב להם בגלוי לעין כל העולם לא במסתרים ובחיקם לזה אמ' שכמו שבני עמלק הרעו לישראל במילה שהיא בחיקו של אדם כן באותה מדה אפרע מהם באופן שאפי' שיהיה שבעתים במה שהרעו לנו עכ"ז תדקדק כי השבה בבחינת היותו אל חיקם כמו שעשו הם בחקינו במילה הנתונה בחיקו של אדם וזהו שבא שמואל ופרע להם מידה כנגד מידה והיינו וישסף שמואל את אגג שהיה מחתך בשרו זתים זתים ואולי במילה גם כן עד שידקדק בזה והשב:

וילך שמואל הרמתה עיין הרד"ק ז"ל וכן הביא מהרי"א ז"ל: ולע"דן כונת הפ' לו שלא יתיאש אדם מן הרחמים והפי' חרב מונחת על צוארו של אדם שאלו הרבה והפציר שאול בתשובה ורדף אחרי שמואל רבו בלי ספק שלא ינעלו לפניו שערי התשובה אבל בכלל אשמתו הוא כי וילך שמואל הרמתה ושאול הלך עלה אל ביתו גבעת שאול ולא שת לבו ואולי רמז זה באומר לשון עלה עלה בעלייה אל ביתו וגבעתו ולא שת לבו להמסות ערשו בדמעה שוקד על התשובה יומם ולילה:

ולא יסף שמואל וכו' עיין הרד"ק ז"ל ומהרי"א ז"ל כתב כי שמואל מדאגה לא יסף לראות עד יום מותו יען שהיה המלך הראשון לישראל ועל ידו נעשה מלך וה' ניחם על המלכתו לכך מרוב הדאגה לא מלאו לבו להוסיף לראותו כי לא יוכל להתאפק לראות מעשה ידיו טובעים ואמר עד יום מותו לרמוז אבל אחרי מותו ראהו כשהעלה אותו בעלת אוב ודבר עמו ואל יקשה בעיניך שהרי אח"כ כתיב ויתנבא גם הוא לפני שמואל הרי שראה ג"כ היאך כתיב ולא יסף שמואל לראות את שאול כו' כי לא כיון בזה לו' אלא שלא יסף עוד שמואל ללכת אל ביתו של שאול לראותו כמו שהיה עושה מקודם וכשראהו בניות ברמה ראהו במקרה שבא אצלו שאול או אפשר שאפי' שם הסתיר פניו מהביט בשאול עד כאן: ולע"דן לדקדק תיבת לא יסף שלשון תוספת מורה הוספה על ענין ראשון והוא שאמר שאעפ"י שראהו אח"כ לא היתה אותה ראייה מעין הקודמות שהיו בפנים מאירות ושוחקות ולא יסף לראותו בשמחה עד שיהיה תוספת על הקודם כי התאבל שמואל ותמיד היה בוכה כשראהו וז"ש ולא יסף שמואל לראות את שאול כי התאבל שמואל ועם היות תכלית שמואל בהתאבלותו אולי תהיה תקוה לאחרית שאול להעמיד מלכותו ותם לריק כחו בזה ההתאבלות כי וה' ניחם כי המליך את שאול על ישראל והמעוות לא יוכלו לתקון וחסרון לא יוכל להמנות וכן מוכיח אומרו בסמוך עד מתי אתה מתאבל וכו' ואני מאסתיו וכו' שאילו כוונת הכתוב לומר שהתאבל על שה' ניחם על שהמליך שאול הי"לל כי ה' ניחם אומרו וה' ניחם מורה התחלפות דעות בין שמואל והתאבלותו על שאול ובין אל דעות ה' שניחם כי המליך את שאול על יש'. והיה אפשר לפרש לראות לשון נבואה כי לנבואה היום תקרא רואה כימים הראשונים וזהו ולא יסף שמואל לראות אל שאול כלומר לראות נבואה את שאול כי התאבל שמואל וכו' וה' ניחם ולכך לא יראה לו נבואה עליו מעין מה שחז"ל בדור המדבר שלא נתייחד הדבור אל משה כל ימי היותם וכו':

ויאמר ה' אל שמואל וכו' ספרי לך ואשלחך אל ישי בית הלחמי כו' בית הלחמי בית ארנקפלין על ישי והוא יצא מבית לחם יהודה בר נחמיה בשם ר"ש לקיש אמר שהיה בן תורה כדכתיב לכו לחמו בלחמי ע"כ כי ראיתי בבניו לי מלך שיהא מלך לשמי שבכל מקום שאומר לי הרי זה קיים לעולמי עולמים בזקנים אספה לי שבעים איש וכו' וגם בכהנים וכיהנו לי וכו' עיין בילקוט וכוונת חז"ל לדקדק אומרו בית הלחמי דהי"לל מבית בת"ם אם כוונת הפסוק לומר דהיי מבית לחם ומהו הלחמי מבית לחם מ"ל לזה דרשו בית הלחמי בית ארנקפלין שהוא שר וגדול מרופילים כמו שכתב הערוך ז"ל בא"ות אלקפלע וזהו בית הלחמי ר"ל בית גדול הקרובי' למלבוש ומאכלי לחם המלך וזהו בית הלחמי והוא יצא מבית לחם יהודה וכיון שהוא בא מבית לחם יהודה פי"לל

מלא קרנך שמן · אמר קרנך לפי שהיה בקרן הזה מזומן למשוח בו מלכי בית דוד ועל העתיד היה מזומן אותו הקרן על פי הנביאים והיה באהל מועד עם כלי שמן המשחה וכן אמר כשנמשח שלמה ויקח צדוק הכהן את קרן השמן מן האהל נראה כי שם באהל מועד היה מוכן זה הקרן עם כלי שמן המשחה ולפיכך אמר לשמואל מלא קרנך שמן כי על הנביאים היה מוטל למשוח המלכים על פי יי' ואע"פ שצדוק הכהן משח שלמה הנה היה שם עמו נתן הנביא כמו שכתוב ומשח אותו צדוק הכהן ונתן הנביא ונמשיחת המלכים ליצוק מן השמן תחלה על ראש המלך ואחר כך היה מושח ממנו בצורת נזר בין ריסי עיניו ואחר כך הנשאר בקרן היה יוצק על ראשו כי מלא הקרן היה שיעור המשיחה עם היציקה :

רלבג

ויאמר שמואל איך אלך ושמע שאול והרגני · ר"ל שאם ידע שאול שאני הולך למשוח מלך אחר יהרגני : ויאמר יי' עגלת בקר תקח בידך · ידמה שהרצון בזה שלקחה לזבוח זבח שלמים וכבר היה אפשר לו זה כי אז נתרו הבמות והיה אפשר לו להקריבו בבמת יחיד ואע"פ שהיה המשכן בנוב · וכבר אמר לי אחד מחכמי דורינו שמו ר' שלמה הכפיא בפי' זה הפסוק דבר נאות מאד לפי הפשט והוא שהוא רואה שכבר באר השם יתע' עגלה להעיר על שכבר נמצא חלל באדמה לא נודע מי הכהו והיה הולך לערוף העגלה ולזה לא היה לשאול לחקור איך היה הולך במקו' ההוא עם העגלה כי העגלה תערף על יד חליות העיר כי היה לשאול לירא מהריגתו כי אותה העגלה שהיה הכוכ' בו לאמת מי הוא המכה ולזה היה לו להתרחק מהריגת שמואל והנה אמרו ואמרת לזבוח ליי' באתי לפי זה הפי' הוא לפי הנר' בעיני כי כאשר יבא לבית לחם ויתבאר להם שלא נמצא חלל באדמה על זה האופן יאמר לאנשי המקום והוא שהוא בא לזבוח ליי' וזה נאות מאד ולזה תמצא שלא קדש שמואל אנשי בית לחם יהוד' כי אם ישי ובניו כדי שלא יתגלה סודו :
אך

מַלֵּא קַרְנְךָ שֶׁמֶן וְלֵךְ אֶשְׁלָחֲךָ אֶל־יִשַׁי בֵּית־הַלַּחְמִי כִּי־רָאִיתִי בְּבָנָיו לִי מֶלֶךְ׃
ב׳ וַיֹּאמֶר שְׁמוּאֵל אֵיךְ אֵלֵךְ וְשָׁמַע שָׁאוּל וַהֲרָגָנִי וַיֹּאמֶר יְהוָה עֶגְלַת בָּקָר תִּקַּח בְּיָדֶךָ וְאָמַרְתָּ לִזְבֹּחַ לַיהוָה בָּאתִי׃
ג׳ וְקָרָאתָ לְיִשַׁי בַּזָּבַח וְאָנֹכִי אוֹדִיעֲךָ אֵת אֲשֶׁר־תַּעֲשֶׂה וּמָשַׁחְתָּ לִי אֵת אֲשֶׁר־אֹמַר אֵלֶיךָ׃
ויעש

מַלֵּי קַרְנָךְ מִשְׁחָא וְאִיתָא אֶשְׁלְחִינָךְ לְוַת יִשַׁי דְּמִבֵּית לֶחֶם אֲרֵי גְלֵי קֳדָמַי בִּבְנוֹהִי כָּשַׁר קֳדָמַי לְמֶהֱוֵי מַלְכָּא׃ וַאֲמַר שְׁמוּאֵל אֵיכְדֵין אֵיזֵיל וְאִם יִשְׁמַע שָׁאוּל וְיִקְטְלִנַּנִי וַאֲמַר יְיָ עֶגְלַת תּוֹרִים תִּיסַּב בִּידָךְ וְתֵימַר לְדַבָּחָא קֳדָם יְיָ אֲתֵיתִי׃ וְתַזְמִין לְיִשַׁי בְּשֵׁירוּתָא וַאֲנָא אֲחַוֵּינָךְ יַת דְּתַעְבֵּיד וְתִמְשַׁח קֳדָמַי יַת דְּאֵימַר לָךְ׃ ועבד

מלא ה' דגש בקריאה וסי' מלא שבוע זאת ונתנה לך · מלא את אמתחות האנשים · מלא קרנך שמן · מלא פניהם קלון · מבחר עצמים מלא · וחד ומלא חפניך גחלי אש : עגלת ה' וסימ' ולקחו זקני העיר · עגלת בקר תקח בידך : יחיה איש עגלת בקר · עד צער עגלת שלישיה · מצעד חרבים עגלות שלישיה דירמיה:

הנביא אמר לו לא תשב במלודה וכן בדברי המלחמות היו עושין תחבולות האל ית' כמו שעשה גדעון בדבר הכדים והלפידי' וגם פעמים היו עושין התחבולות במצות האל כמו שכתו' ביהושע בכבוש יריחו הקף את העיר וכן צוה לשמואל הנביא תחבולה אע"פ שהיה הולך במצותו והטעם כי אע"פ שהקדוש ברוך הוא עושה נסים ונפלאות עם יריאיו ברוב הם על מנהג העולם וכן על מנהג העולם היה לו ליעק' לירא מפני עשו ולדוד מפני שאול אם היה מושח מלך בחייו והיה לו לבקש תחבולה איך ילך וזו היתה שאלתו איך אלך ואמר לו הקב"ה עגלת בקר תקח בידיך כי בכל מקו' היו רשאין להקריב באותו זמן כי זמן היתר הבמו' היה כל זמן שהיה אהל מועד בנוב ובגבעון ולמדו רז"ל מזה הפסוק שמצוה לשנות בדברי שלום שהרי הב"ה אמר לשמואל עגלת בקר תקח בידך והראה לו שאין ראוי לאדם ללכת במקו' סכנה ולסמוך על הנס משום שנ' לא תנסון את יי' אלהיכם · וי"מ כי הק"בה אמ' לו כך אני אמרתי לך שתלך בהצנע ואתה אמרת ושמע שאול והרגני עתה אני א"מ' לך שתלך בפרהסיא ותקח עגלת בקר לעשות זבחים שלמי' ביום משחך אותו למלך וזה שאמר וקראת לישי לזבח אמר לו לך בפרהסיא ונרא' מי הורג אותך ועל זה הדרך פירשו ג"כ המדרש מה שאמ' לו הק"בה למשה רבי' עבור לפני העם הזה לפי שאמ' לו עוד מעט וסקלוני אמר לו הק"בה עבור לפני העם ונראה מי סוקל אותך : את אשר אומר אליך ולמה לא אמר לו מתחלה שימשח דוד כדי שידעו כלם כי מיי' הוא ויראו כלם כי לא בחר בכל בני ישי אלא בדוד כי בפני כל העומדי' שם נאמ' לו על פי הנבואה :
ויחרדו

כלי יקר

כי"לך ישי מבית לחם יהודה מדקאמר ישי בית הלחמי אלמא ענין אחר קאמר ולא מורה מקום הו' בר נחמיה בספרים לקים אמר שהיה בן תורה כדכתיב לכו לחמו בלחמי וזהו בית הלחמי ר"ל בית תורה שכתוב בה לחמי וקא מיפלגי ת"ק ובר נחמיה דת"ק סבר קאמר בית הלחמי על השררה ומלכות שיוצאה ממנו ובר נחמיה פירש על ההורה שיוצאה מהם אב לבנים וזהו שאמר בית תורה בית תורה דייקא לומר שהיא מורשה לו מאבות שלא תמוש מפיהם לדור דור ומה שאמר המאמר לי מלך שהוא מלך לשמי שבכל מקום שנא' לי לעולם הרי זה קיים לעולם ולעולמי עולמים שירא' דוחק מה שדורש שתי ענינים מתיבת לי לי לשמי וקיים לעולם וכו' והענין הוא כי הדברי' שיעש' לשמו ית' ועבודתו הם קיימים לעולם ולעולמי עולמים כמלא דמהיותו לי מלך לי לשמי נמשך לעמוד לעולם ולעולמי עולמים כי היותו לשמו ית' ועבודתו גורם הקיום בעולם הזה והבא ועיין רש"י ז"ל והרד"ק ז"ל וכן כתב מהרי"א ז"ל כו' והרחיב עד מתי אתה מתאבל שאין ראוי שהאבל ימשך זמן ארוך ודי במה שהתאבלת ולכן מלא קרנך ואמר קרנך ר"ל שלך ומיוחד לך כי הנביא מיוחס אליו הקרן הזה למשוח המלכים והביא גם כן הנזכר במסכת הוריות שתי סברות מדין המשיחה יש אומרים כמין נזר בין ריסי עיניו והנשאר בקרן היה יוצק על ראשו וי"א תחלה היה יוצק על ראשו ואחר כך עושה צורת הנזר בין עיניו עד כאן :
ולע"דן לדקדק אומרו אל שאול ולא אמר על שאול כי האבלות הזה היה בא' משני פנים האחד דרך צער המתאבל על המת או דרך תפלה אולי ירחם ה' בענין וישיב מעליו אפו וישוב את שבות שאול לז"א ה' אל שמואל עד מתי אתה מתאבל אל שאול ר"ל מאופן השני דהיינו אל שאול שיחזור שאול למלכותו דאילו התאבלת אל שאול דרך צער ככל האבילות דעלמא אחרשתי אבל מהיותך מתאבל אל שאול כאילו יש תקוה לכך אני אומרו לך עד מתי אתה מתאבל אל שאול

לישמע מההליכה ובחר באותה התואנה כדי שלא לו' איני רוצה לילך · ומפני זה גם כן אמר כאן עגלת בקר כו' השיבו לפי דרכו ודבריו בהנגלה בהם ואמר לזבוח לה' באתי כי יתכן שהנביא ילך למקום מהמקומות לזבוח שם כדי להוכיח העם או לתת שם תודה לה' על דבר מה ע"כ · והביא דברי חז"ל והמפרשים כנז"ל : ולע"דן במה שמצינו מקומות שתולה הקללה בזולת כמו יעלה מן הארץ דהי"לל ועלינו מן הארץ כמו כן כאן מחסידות שמואל ואהבתו את שאול יותר מנפשו במקום ואיך אלך ושמע שאול והרגנו לנמשח או ושמע שאול ונהרג שהיה הורג עצמו מרוב הצער כי קשה כשאול קנאה ועזה כמות לכך תלה קללת' בעצמו ואמר ושמע שאול והרגני כי בחר מות מחיים לעצמו שלא לתלות מיתה במשיח ה' אשר ימשח או בחיר ה' שאול הנמשח באופן

רדק

ויחרדו · ויכועו ויתקבצו לצאת לקראתו וכן יחרדו כצפור ממצרים ויחרדו בנים מים וכת"י לשון קבוץ ואתכנשו ויש לפרשו לשון חרדה כי תמהו על בואו ופחדו אולי היה בעיר מי שחטא חטא גדול שיצטרך שמואל הנביא לבא העיר וזהו שאמרו שלום בואך והוא ענה להם שלום כלומר אין דבר רק שלום אל תפחדו כי לזבוח לייי' באתי: ויאמר שלום בואך · הגדול שבזקני' אמ' ואפשר שישי היה: התקדשו · כתרגו' איזדמנו וכן ויקדש: בבואם · בבי"ת: ויאמר אך נגד יי' משיחו · פי' אמר בלבו או בפיו כי חשב כי זה הוא המלך שלוהו האל למשוח לפי שהיה בכור בבני ישי ועוד כי ראהו יפה צורה וקומ' כשאול וחשב כי הב"ה בוחר באנשי' יפה קומה וצורה למלכות כדי שיהא מורא' על העם וכן אמ' בשאול הראיתם אשר בחר בו יי' כי אין כמוהו בכל העם וכן הוא כמו שחשב שמואל כי בעל קומה וצורה יפה בוחר בו האל למלוכה כדי שייראו ממנו העם ובלבד שיהי' לבו טוב וישר ופי' נגד יי' משיחו כמו נכח יי' דרככם כלומר יי' יהיה עמו וי"ת תקין קדם יי' משיחיה וכן תרגם נכח יי' תקין קדם יי': אל תבט אל מראהו · בוחן לבות וכליות בני אדם ידע לבב אליאב כי איננו ישר לפיכך אמר לשמואל אל תבט אל מראהו כי אע"פ שהוא יפה מראה והגון למלכות לפי מראהו אני יודע לבבו ומאסתיהו למלכות כי איננו הגון לפי לבבו: גבוה · שם בפלס גדול הענה וי"ת כאשר אמר נגד יי' משיחו על שאול בקש עוד שלא תסור המלוכה ממנו כשראה אליאב שלא היה יפה כמוהו בקש מיי' שלא יחליף שאול באחר לפיכך ענה לו האל אל תבט אל מראהו כי מאסתיהו ושאול הוא שהיה יפה מראה וגבה קמתו:

גם

וַיַּעַשׂ שְׁמוּאֵל אֵת אֲשֶׁר דִּבֶּר יְהוָה וַיָּבֹא בֵּית לָחֶם וַיֶּחֶרְדוּ זִקְנֵי הָעִיר לִקְרָאתוֹ וַיֹּאמֶר שָׁלֹם בּוֹאֶךָ׃ ח'חס' ו'כ'כ

ה וַיֹּאמֶר ׀ שָׁלוֹם לִזְבֹּחַ לַיהוָה בָּאתִי הִתְקַדְּשׁוּ וּבָאתֶם אִתִּי בַּזָּבַח וַיְקַדֵּשׁ אֶת־יִשַׁי וְאֶת־בָּנָיו וַיִּקְרָא לָהֶם לַזָּבַח׃ וַיְהִי בְּבוֹאָם וַיַּרְא אֶת־אֱלִיאָב וַיֹּאמֶר אַךְ נֶגֶד יְהוָה מְשִׁיחוֹ׃ ב'תפסה על העלה

וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־שְׁמוּאֵל אַל־תַּבֵּט אֶל־מַרְאֵהוּ וְאֶל־גְּבֹהַּ קוֹמָתוֹ כִּי מְאַסְתִּיהוּ כִּי ׀ לֹא אֲשֶׁר יִרְאֶה הָאָדָם כִּי הָאָדָם יִרְאֶה לַעֵינַיִם וַיהוָה יִרְאֶה לַלֵּבָב׃ ל' · ל' · ד'ב'פתח וב' קמץ ב'

ויקרא

וַעֲבַד שְׁמוּאֵל יָת דְּמַלִּיל יְיָ וַאֲתָא לְבֵית לָחֶם וְאִתְכַּנָּשׁוּ סָבֵי קַרְתָּא לְקַדְמוּתֵיהּ וַאֲמָרוּ שְׁלָם מֵיתָךְ׃ וַאֲמַר שְׁלָם לְדַבָּחָא קֳדָם יְיָ אֲתֵיתִי אִזְדַּמָּנוּ וְתֵיעֲלוּן עִמִּי לְשֵׁירוּתָא וְזַמִּין יָת יִשַׁי וְיָת בְּנוֹהִי וּקְרָא לְהוֹן לְנִכְסַת קוּדְשָׁא׃ וַהֲוָה בְּמֵיעַלְהוֹן וַחֲזָא יָת אֱלִיאָב וַאֲמַר בְּרַם תַּקִּין קֳדָם יְיָ מְשִׁיחֵיהּ׃ וַאֲמַר יְיָ לִשְׁמוּאֵל לָא תִסְתַּכַּל בְּחֶיזְוֵיהּ וּבְרוּם קוֹמְתֵיהּ אֲרֵי רְחֵיקְתֵּיהּ אֲרֵי לָא כְּמוֹ דְּחָזַן בְּנֵי אֱנָשָׁא אֲרֵי בְּנֵי אֱנָשָׁא חָזַן בְּעֵינֵיהוֹן וְקֳדָם יְיָ גְּלַיָן מַחְשְׁבוֹת לִבָּא׃

וקרא

רשי

ויחרדו · מהרו לצאת לקראתו: ויאמר אך נגד יי' משיחו · ויאמר בלבו אך אמת הוא זה ההגון למלכו': אל תבט אל מראהו · אל יופי תארו: מאסתיהו · לפי שכעס' הוא כמה שנ' ויחר אף אליאב בדוד: כי לא אשר יראה האדם · אף על פי שקראת לעצמך רואה שאמרת לשאול אנכי הרואה כאן אני מודיעך שאינך רואה:

ויעבר

רלבג

אך נגד יי' משיחו · יש שפירשו שהו' כאשר ראה אליאב בלתי ראוי למלוכה אמר על שאול כי נגד יי' משיחו וקרא משיחו שאול כי הוא היה משוח על יד שמואל והנה אמ' לו השם שלא יביט אל מראה שאול ולא גבה קומתו כי מאסתיהו כמו שקדם באמרו כי מאסת את דבר יי' וימאסך ממלך אלא שכבר יקשה לזה הפי' אמרו גם בזה לא בחר יי' כי לפי זה הפי' לא תהיה הוראה מדברי הש"י לשמואל שלא בחר באליאב אבל יראה ממנו הפך זה באולי והנראה בעיני כי אמ' שמואל אך נגד יי' משיחו כאשר ראה אליאב חשב שיהיה הוא הראוי למלוכה מצד מראהו שהיה טוב וגובה קומתו שהוא ראוי למלך למען יהיה לו כח גבורה להלחם מלחמת ה': ועכהו השם שלא יביט אל מראה אליאב ואל גובה קומתו כי מאסתיהו מצד שאין לבבו ישר כי הש"י יראה ללבב והנה' בעיני השם איננו ראוי למלך וכאשר הבין זה שמואל מדברי הש"י אז אמר לישי שיקרא לאחד מבניו כי לא בחר יי' בזה וקרא אל אבינדב אך קצר הכתוב ובסוף הענין כמשח דוד וידמה שכבר כמשח בשמן המשחה ולזה נוהו בלכתו שם שימלא קרנו:

והנה

מנחה קטנה

ויעש שמואל וגו' ירצה אע"פ שהיה קשה בעיניו למשוח מלך אחר ושיבלע מעשה ידיו בחייו ועוד גם לשנות דבריו לומר לזבוח לה' באתי אלא שכל מה שעשה היה ע"פ הדבור ושהתיר לו לשנות מפני השלו': כי האדם יראה לעינים פירש מה"רם אלשיך על פסוק ידע מה בחשוכא ונהורא עמיה שרי כי הנה דרך בשר ודם שאם הוא בחשוכא רואה מה שבאורה אך אם הוא באורה אינו רואה מה שבתוך בית אפל אך הוא ית' ידע מה בחשוכא עם היות כי ונהורא עמיה שרי והטעם הוא על כי שראות עיני האדם אינה טבעית עצמיות כ"א במאמר אנשי הטבע כי עין אדם אין ראייתה מעצמה כי אין העין רואה כ"א שהיא כמראה מלוטשת מבהירה ונכיות' כאור מכה בהירותה באור ושואבת מהאור דרך התהפכות אור וע"י מה שתקבלת מן האור היא רואה ע"כ לא תראה מה בחשוכא כי אין שם מה שתקבל ממנו לראות אך הוא ית' אין ראייתו תלויה בקבל מהאור באופן כי ראייתו עצמית ע"כ לא יעכבהו החשך וע"כ ידע מה בחשוכא עם שנהורא עמיה שרי וזה יאמר פה הוא ית' לשמואל לומר לו כי באם שהוא אדם אינו רואה ללבב כה' ואמר הענין בטעמו כי מה שאין האדם רואה ללבב הוא על כי אינו רואה בטבע כ"א שע"י מה שהאדם שם פניו להבים ולראות באור שבית ראייה אל העינים שמקבל ושואב מהאור ע"כ לא יראה לנסתר מפא"כ הוא ית' שראייתו עצמית מעצמו מפלשת הכל כחשכה כאורה: וז"ש האדם יראה לעינים הוא יראה ויביט באמ' להביא ראייה אל העינים כלומר שע"כ לא יראה ללבב אך וה' יראה ללב כאמור:

שלחם

פי' רבי' ישעיה

לזבוח להשם באתי · שהבמו' היו מותרו' משנחרבה שילה: ואל גבוה קומתו · מופסק גבוה · דבוק גבוה: כי לא אשר יראה האדם · אתה אמרת אני' הרואה ואינו כן · עוד שאר הקטן יפועל עבר:

כלי יקר

יתברך מהמלכות ונתנה אז לדוד ובזה מובן שלא הזכירו עתה לדוד כי באשר הוא שם עדין היה אליאב ראוי ולא נדחה על כן הביא הדבר סתום ותלוי ועומד עד בא עתו כי לכל זמן ועת לכל חפץ:

ויעש שמואל את אשר דבר וכו' רש"י ז"ל ויחרדו מהרו לצאת לקראתו ע"כ ועיין הרד"ק ז"ל וכן מהרי"א ז"ל: ולע"דן כתוב זה מקושר על עגלת בקר תקח בידך כו' כפי הדרוש של הרלב"ג שכתב בלקיחת עגלת בקר תקח בידך דהיינו על עגלה ערופה הבאה על חלל לא נודע מי הכהו וכו' אשר בזה יבוא כמין חומר הומרו ויעש שמואל את אשר דבר ה' דהיינו לקיחת עגלה המורה על עגלה ערופה ועל כן חרדו זקני העיר לקראתו חרדה גדולה כי חשבו שמא נמצא חלל באדמה לא נודע מי הכהו והם לא שמעו בו ולהיות שנא' שם ויצאו זקניך ושופטיך וכו' ולקחו זקני העיר וכו' והורידו זקני העיר כו' וכל זקני העיר כו' אשר לעומת זה נאמר כאן חרדה ויחרדו זקני העיר כי להם יאתה דין עגלה ערופה למדוד העיר הקרובה אל החלל ושאר דיניה וזהו ויאמר שלום בואך הו ח"ו חלל באדמה ויאמר שלום לזבוח לה' באתי ולא מצד חלל כי תקבולה היא ואולי ענין השאלה והתשובה היו בסוד נכמס לכך ויאמר שלום בואך בלשון יחיד ע"י איש נאמן רוח יכסה דבר ותשובתו אליו ויאמר שלום:

ויאמר שלום הרד"ק ז"ל כתרגו' איזדמנו וכן ויקדש ע"כ וכן מהרי"א ז"ל: ולע"דן לדקדק יתור תיבת שלום כי די שיאמר ויאמ' לזבוח לה' באתי הב"ל נרא' שרמז כאן דברי חז"ל שזכרתי בפ' עגלת בקר כו' מעגין מפני השלום וז"ש כאן שלום לזבוח לה' ר"ל מפני השלום מותר לי לשנות ולומר לזבוח לה' באתי וזה רמז בפ' לקשר תיבת שלום עם לזבוח לה' כמאמ' שאמ' חז"ל באמת בפי' הפ' ומאמר התקדשו אפשר שיהיה לשון קדושה וטהרה שיתקדשו מטומאת קרי וכיוצ' וזו היא הזמנתם לבוא לאכול מהזבח ומה שאמר בזבח הוא באכילה כתרגומו בשירותא שקרא לזקני המקום שיהיו קרואיו באכילה אמנם בענין הזביחה שהיא מצוה שם קדש את ישי ובניו שיתקדשו בקדוש' ובטהרה וקראם לזבח ר"ל לזביחה ולא לאכילה וז"ש לזבח בלמ"ד וכת"י לנכסת קודשא ויהיה היות ויקדש לשון קדושה ממש דאי להזמנה כבר נאמר ויקרא להם · ואפשר עוד כי ויקדש את ישי ואת בניו כמו שעשה לאנשי המקום שאמר תתקדשו ובאתם אתי בזבח דהיינו באכיל' וכן ויקדש גם כן את ישי ואת בניו בזבח והוסיף לישי ובניו וקרא להם לזבח דהיינו לנכס' קודשא מה שלא עשה כן לאנשי המקום שלא קראם אלא בזבח לבד ולא לזבח ולמעלה בפסוק וקראת לישי בזבח הרחבתי בזה שיטה אחרת עיין שם כי גם לאות' שיטה מתיישב כפל ויקדש ויקר' להם כעין הדרך הנזכר שלזקני העיר קראם בזבח לבד דהיינו בזביחת הקדשים ולישי ובניו קרא' בשני הענינים בזבח דהיינו הזביחה ולזבח דהיינו האכילה כפי אותו הפירוש שזכרתי:

ויהי בבואם וכו' חז"ל אמרו בהכותאה וירא וכו' אך נגד ה' משיחו אמר זה ראוי למלכו' אפשר שמואל שכתב עליו כי נאמן שמואל לנביא לה' היה טועה א"ר יצחק לא טעה שמואל אלא שראה ולא כיון אם מבתו אם ממנו המלכות שנא' ויקח לו רחבעם את אביחיל בת אליאב בן ישי לכך אמר אך נגד ה' משיחו נטל קרן השמן ובא לצוק על ראשו וברח השמן לאחריו כשראה כך אמר לא בחר בזה ה' וכך היה השמן עושה לכולם כיון שבא דוד ראה השמן רץ מעצמו וניצוק בראש דוד אמר והרם כראם קרני בלותי בשמן רענן וכל כך למה שראה הקב"ה מעשיו של דוד שהיה ראוי לימשח למלכות שנא' אהבת צדק ותשנא רשע על כן משחך ה' אלהיך שמן ששון מחבריך ע"כ יש לדקדק באשובה מה ראו חז"ל להביא תחילת הפסוק וירא את אליאב מאחר שקושייתם היא על מה שאמר הפ' אך נגד ה' משיחו ועוד מקשה אפשר וכו' ועוד מה קושיא היא זו שזו לא היתה נבואה כי אם השערה בדעתו וטעה כמו שאמר לו האדם יראה לעינים וה' יראה ללבב ועוד מהיכא דייק מקרא שהשמן רץ מעצמו וניצוק בראש דוד וכו' דהע"ג דקבל' היא וקבל' נקבל עכ"ז צריך להסמוכינהו אקראי · ועוד קשה אומרו וכל כך למה כי דבר פשוט הוא היו' דוד הגון וראוי בכשרות יותר מאחיו ודקארי לה מאי קארי לה · ונראה כי חז"ל דקדוק' בפסוק לנביא לה' שלמ"ד אחת יתירה די שיאמר כי נאמן שמואל לנביא ה' או כי נאמן שמואל נביא לה' אלא ודאי ה"ק נאמן שמואל בדבריו וכמו שהזכיר ולא הפיל מכל דבריו ארצה אשר על ידי זה ידעו ישראל כי נאמן שמואל בכל דבריו לנביא יחשב והב"ה הסכים על ידו ודבריו לא יפיל ז"ש לנביא לה' ועל כן הקשה ואמר אפשר שמואל שנכתב עליו כי נאמן שמואל לנביא לה' שהכתיבה בלשון הזה מורה על שני ענינים האחד לה' בנבואה שיאמר מפי ה' והשני לנביא על מה שיוצא בניב שפתיו שלא יפול מדבריו ארצה וכיון דכן קשה דאפשר מי שנכתב עליו כי נאמן שמואל לנביא לה' היה טועה וכו' עוד אפשר שעיקר קושייתם הוא מלשון הכתוב שאו' וירא את אליאב מיתורא דקרא מורה על שראהו בראייתו הנבואיית ז"ש וירא את אליאב ויאמר אך נגד ה' משיחו וכו' כי קושייתו מאו' לשון וירא היא שמשמע שבמראה הנבואה ראה כן ולכך מקשה ואו' אפשר שמואל שנכתב וכו' היה טועה ודייק מקרא דויקח לו רחבעם כלומר לו לאשה מאז ומקדם אביחיל בת אליאב מזמן שמואל וז"ש המאמר לכך נאמר אך נגד ה' משיחו דקשיא ליה לשון אך דאכים ורקי' מיעוטים הם ולא הי"לל בלשון אך אלא נגד ה' משיחו לבד אבל השתא דאמרינן דשמואל לא טעה בדבריו כי אביחיל בת אליאב היא היא שרא' נשאת לרחבעם השתא ניחא דקאמ' אך נגד ה' משיחו מאין נגד ה' משיחו בחלק אך בחלק מה ודבריו היו מכוונים אל האמת אלא שהוא לא כיון בדעתו להשיב אם הוא הנמשח או בתו אביחיל · והוא דקדוק נכון בלשון אך גם לשון המאמר שאומ' לכך נאמר אך נגד ה' משיחו שמדקדק כן מלשון אך כאמור · ודקדקו שהשמן עצמו היה רץ ונמשך מלשון ותרם כראם קרני דקרני דקאמר היינו על אותו קרן שבא השמן בתוכו למשוח לדוד שהוא היה מתרומם מעצמו ע"י הסיוע האלהי ז"ש ותרם כראם קרני כאילו הקרן מתרומם מאליו ודייק במי מלשון שמן רענן שהרעננו' לא שייך בשמן כי אם בעץ הזית עצמו הנומה · שבו שייך רעננות ומתנועע הוא ברעננותו מכאן שהשמן עצמו היה ניצוק על דוד וזהו בלותי בשמן רענן ר"ל בשמן עצמו כעשה בלותי ומשיחתי ולכך לא כתיב משמן במ"ם אלא בבי"ת והקשה ואמר וכל כך למה ה"ק וכי מספיק היה שידחו אחיו והוא יהיה נבחר אבל כל כך למה להפליא לעשות בשמן שהוא עצמו יהיה רץ וניצוק כל כך למה ומשני שראה הב"ה מעשיו של דוד שמעשיו כולם סור מרע ועשה טוב עד שלכך נראה כל כך עד שהשמן עצמו ניצוק וז"ש בפסוק עצמו אהבת צדק ותשנא רשע אהבת צדק בעשה טוב ותשנא רשע סור מרע על כן משחך אלהים יען שהוא אלהיך שאתה שומר מצותיו שהרי אהבת צדק ותשנא רשע על כן זכית להמשח ועל כן גם כן זכית היות השמן ששון ר"ל שש ושמח ורץ הוא עצמו להיות ניצוק על ראש דהע"ה ז"ש אהבת צדק ותשנא רשע כו' דמהאי קרא יליף אל הנזכר עלה בידינו מתוך דברי המאמר הזה ביאור לשון וירא את אליאב שלשון ראיה הוא כמו אנכי הרואה לנביא היום ויקרא לפנים הרואה לשון נבואה · ומובן תיבת אך נגד ה' משיחו לשון אך כי לא ראה היות המלכות כולה משלו כי אם חלק מה דהיינו בתו אביחיל נשאת לרחבעם ככז"ל ואפשר לו' בדרך רמז בתיבת נגד שאמר אך נגד ה' משיחו שרמז בדבריו אל מה שאחז"ל במאמר הנז"ל שאומרו נגד ה' משיחו על בת אליאב הנשאת לרחבעם וידוע שהאשה נאמר בה עזר שנא' אעשה לו עזר כנגדו זכה עזר לא זכה כנגדו ולכך אמר לשון זה להורות לשון אישה וזיווג וקראה נגד לפי שהמלכות לרחבעם וזה מנגדו שלא ניתנה לו המלכות ובזאת הבחינה קראה נגד לא בבחינת כשרות האשה · ועיין רש"י ז"ל והרד"ק ז"ל וכן מהרי"א ז"ל וקרוב לזה כתב הרלב"ג ז"ל ע"ש וכן כתב הרד"ק ז"ל · ואפשר לע"ד לתקן קושייתו זאת שכיון שאמר שמואל אך נגד ה' משיחו על שאול ולא על אליאב ודברי שמואל לא יפול מדבריו ארצה כי כולם מרוה ה' דבר בו ומלתו על לשונו יאמר לו הש"י הבין עמך במה שדחית את אליאב שכן מוכרח אך למעט אליאב אבל לא במה שבחרת לשאול שנראה שהבטת אל מראהו וגובה קומתו על שאול אל נא תבט אל מראהו וכו' כי מאסתיהו לשאול ובזה יצדק אומר גם בזה לא בחר ה' כן בקירוב מלאתי למהרי"א ז"ל ושמחתי · ולע"דן באומר אך נגד ה' משיחו כי האיש השלם עומד לפני ה' על דרך שויתי ה' לנגדי תמיד לא כן האיש הבליעל דכתיב וראה בך ערות דבר ושב מאחריך וכתיב ואותי השלכת אחרי גוך והראוי לפני גווך וז"ש כאן בחשבו שאליאב הגון אמר אך נגד ה' משיחו ר"ל אך נגד ה' עומד על דרך שויתי ה' לנגדי תמיד ולא ישליך אותו אחרי גוו ולמעט זה אמר אך נגד ה' משיחו:

ויאמר ה' אל שמואל כו' מסכת פסחים פא"ד א"ר מני בר פטיש · כל אדם שכועס אפי' פוסקין לו גדול' מן השמים מורידין אותו מגדולתו מנא לן מאליאב דכתיב ויחר אף אליאב בדוד וכו' עד כאן וק"ק כי עדין לא הירע ויחר אף אליאב כשנמאס מהמשיחה · וי"ל כי אותו הפסוק של ויחר אף מוכיח היותו כעסן תמיד כי מה פשע דוד לחרות אף אליאב בו ועל היותו תמיד כעסן על כן נדחה אליאב וכן נראה מדברי רש"י ז"ל אשר כתב כאן כי מאסתיהו לפי שכעסן הוא במה שנאמר ויחר אף אליאב בדוד עד כאן ולמדנו מתוך דברי חז"ל דקדוק לשון מאסתיהו דלא שייך מאיסה כי אם במי שנכתב תחיל' וא"חכ נמאס וכן הדבר באליאב שנדחה ונמאס לפי שכעסן היה · ומה שאמר האדם יראה לעיני' אז"ל במסכת סנהדרין אמר רבא בשניה דרב יהודה כוליה תלמודיהי וכו' ומסיק אלא קודשא ב"ה לבא בעי שנ' כי האדם יראה לעינים וה' יראה ללבב ע"כ · וכתב עוד רש"י ז"ל כי לא אשר יראה האדם אע"פי שקראת לעצמך רואה שאמרת לשאול אנכי הרואה כאן אני מודיעך שאינך רואה עד כאן ודבריו במדרש שמואל אמר לו הק"בה לשמואל אתה אמרת אנכי הרואה למחר אני מראה לך שאינך רואה ואימתי היה בשעה שהלך למשוח את דוד חשב שאליאב היה אמר לו הקב"ה אתה שאמרת אנכי הרואה אל תבט אל מראהו ואל גובה קומתו כי מאסתיהו ע"כ והרד"ק ז"ל כתב בוחן לבות וכליות בני אדם ידע לבב אליאב כי איננו ישר' לפי' אמר לו אל תבט אל מראהו כי אעפ"י שהוא יפה מראה והגון למלכות לפי מראהו אני יודע לבבו ומאסתיהו כי איננו הגון לפי לבבו גובה שם בפלס גדול הענה ע"כ וכן הרלב"ג ז"ל והרב ב"ע ז"ל כתב בשער כ"ה ז"ל אמר אל תבט אל מראהו אל יופי המראה וגובה הקומה שכבר מאסתיהו למלוכה ענין אלו התוארי' מיום בוחרי בשאול בעבורם והיה מה שהיה והודיעו כי לא אשר יראה האדם בשכלו הוא אמת על כל פנים אבל מה שיראה בשכל העליון וישפוט עליו וגזר הגזרה עצמה שאמרנו ואמר כי האדם יראה לעינים וה' יראה ללבב כלו' כמו שמחק האדם בטוב שכלו הוא שיראה וישפוט על העינים ושאר החושים כאשר יפול הטעות בהם לסבה מהסיבה כהתעות העוות במטה אשר ביאור שזכרנו וכיוצא כן הוא מחק השכל האלהי לראות ולשפוט ולהישיר מה שיטעה לבב האדם במושכליו' והנה הפירו' הזה מלבד שהוא נלוה לענינו הוא מוכרח כשתעיין היטב כוונתו ע"כ וכן פי' מהרי"א ז"ל שאומר כי מאסתיהו חוזר אל גובה הקומה ולא אל אליאב · והוסיף עוד לו' שהעיד הב"ה על אליאב שלא היה לבבו תמים ולא היה

יפה

גם בזה לא בחר יי' · לפי שלא אמר לו יי' ידע כי לא בחר בו כי הוא אמר לו אשר אומר אליך : לא בחר יי' באלה · בקמץ הב"ית והם שנים במקרא בקמץ זה ולא אוכל ללכת באלה : עוד שאר הקטן · פועל עומד כמו נשאר וזה לבדו מן הקל : שלחה וקחנו · הביאהו · כלומר קחנו ע"י שליח שיביאהו הנה : כי לא נסוב · פירוש לאכול כי כבר זבחו זבחי שלמים וקדש ישי ובניו ושאר הזקנים לאכול עמו וקודם שאכלו נמשח דוד : עם יפה עיני' · כמו ויפה עינים כמו תאנים עם בכורים כמו ובכורים : וטוב רואי · שם בשקל גורי חולי וכן לא תשורנו עין רואי והספור הזה להודיע כי הגון היה למלכו' כי יפה תוא' היה : קום משחהו · קום ענין זירוז וכן קום עבור את הירדן הזה קומו ועברו לכם קום התהלך בארץ · ורבותינו ז"ל דרשו אמר לו הב"ה משיחי עומד ואתה יושב קום משחהו : כי זה הוא · זהו שיהיה מלך לא כאשר חשבת אתה או פירושו זהו אשר אמרתי לך ומשחת לי את אשר אומר אליך ויש בו דרש זה טעון משיחה ואין אחר טעון משיחה וסמכו מזה כי אין מושחין בשמן המשח' אלא מלכי בית דוד בלבד : בקרב

רשי

ויעבר ישי שמה · הוא שמעא : שאר הקטן · נשאר הקטן : לא נסב לאכול · כל מושב סעודה קרוייה הסיבה : ותגלת

וַיִּקְרָא יִשַׁי אֶל־אֲבִינָדָב וַיַּעֲבִרֵהוּ לִפְנֵי שְׁמוּאֵל וַיֹּאמֶר גַּם־בָּזֶה לֹא־בָחַר יְהוָה׃ וַיַּעֲבֵר יִשַׁי שַׁמָּה וַיֹּאמֶר גַּם־בָּזֶה לֹא־בָחַר יְהוָה׃ וַיַּעֲבֵר יִשַׁי שִׁבְעַת בָּנָיו לִפְנֵי שְׁמוּאֵל וַיֹּאמֶר שְׁמוּאֵל אֶל־יִשַׁי לֹא־בָחַר יְהוָה בָּאֵלֶּה׃ וַיֹּאמֶר שְׁמוּאֵל אֶל־יִשַׁי הֲתַמּוּ הַנְּעָרִים וַיֹּאמֶר עוֹד שָׁאַר הַקָּטָן וְהִנֵּה רֹעֶה בַּצֹּאן וַיֹּאמֶר שְׁמוּאֵל אֶל־יִשַׁי שִׁלְחָה וְקָחֶנּוּ כִּי־לֹא נָסֹב עַד־בֹּאוֹ פֹה׃ וַיִּשְׁלַח וַיְבִיאֵהוּ וְהוּא אַדְמוֹנִי עִם־יְפֵה עֵינַיִם וְטוֹב רֹאִי וַיֹּאמֶר יְהוָה קוּם מְשָׁחֵהוּ כִּי־זֶה הוּא׃ ויקח

ח' וּקְרָא יִשַׁי לַאֲבִינָדָב וְאַעֲבְרֵיהּ קֳדָם שְׁמוּאֵל וַאֲמַר אַף בְּדֵין לָא רַעֲוָא

ט' קֳדָם יְיָ׃ וְאַעֲבַר יִשַׁי שַׁמָּה וַאֲמַר אַף

י' בְּדֵין לָא רַעֲוָא קֳדָם יְיָ׃ וְאַעֲבִיר יִשַׁי שִׁבְעָא בְנוֹהִי קֳדָם שְׁמוּאֵל וַאֲמַר

יא (ב' ויתגור דוד) שְׁמוּאֵל לְיִשַׁי לָא רַעֲוָא קֳדָם יְיָ בְּאִלֵּין׃ וַאֲמַר שְׁמוּאֵל לְיִשַׁי הַשְׁלִימוּ עוּלֵימַיָּא

(ל' יה קות וכל אס"פ דגו') וַאֲמַר עוֹד אִשְׁתְּאַר זְעֵירָא וְהָא רָעֵי בְּעָנָא וַאֲמַר שְׁמוּאֵל לְיִשַׁי שְׁלַח

יב וְאַיְתֵינֵיהּ אֲרֵי לָא נִסְתְּחַר עַד מֵיתוֹהִי הָכָא׃ וּשְׁלַח וְאַיְתְיֵיהּ וְהוּא סָמוֹק עֵינוֹהִי יָאֵין וְשַׁפִּיר בְּרֵיוֵיהּ וַאֲמַר יְיָ קוּם מְשָׁחֵיהּ אֲרֵי דֵין הוּא׃ ונסיב

שלחה ו' ,סי' שלחה הנער אתי · ויאמר שמוא' אל ישי · וישלח שאול מלאכי' · שלחה נא לי אחד · ודליותיו ושלחה לו · ואת תעלותיה שלחה :

מנחה קטנה

שלמה ואם לא ירכה לבוא ע"י שליח לך וקחנו אתה בעצמך כי לא יסוב שניך ויארה פין כיון שאתה אביו גם אני לא אסוב עד בואו פה שלא תאמר אם לא ירכה לבוא שאלך אני אחריו אלא דוקא פה יבא : ושלא תאמר ע"י שליח וכיון שלא בא ויביאנו אביו בעצמו :

ורות

כלי יקר

יפה מבפנים כמו שהיה מבחוץ וזהו כי לא אשר יראה לעינים הדבר החיצוני וה' יראה ללבב שהוא הפנימי שהוא הלבב ע"כ : ולע"דן דה"ק אל תבט כי להיות שאב טורף נפשו באפו וכעסו וכאמר חדלו לכם מן האדם אשר נשמה באפו כמו שפירשוהו בס"ה על בעל הכעס שצריך להבדל ממנו וכאמר אל תתרע את בעל אף וכו' ואז"ל אסור להסתכל בפני אדם רשע שנא' לולי פני

כלי יקר

להודיעך הנה יקשה לנו דאם כן דרשתו זו אין לה שום שייכות בפסוק הזה ואם כן בספרי לא היה להם להתחיל עוד שאר הקטן שמורה היות כוונת' לדרוש גם פסוק זה לדרשה שהיה מקטין עצמו · ונראה דעל המאמר מקשה קושית וכי אין אנו יודעים שדוד הוא הקטן שקושייתו זאת כוללת בב' הכתובי' ועל שניהם

רדק

בקרב אחיו · לומר שנבחר מכלם : ותצלח רוח יי' אל דוד · כתרגומו ושרת רוח נבואה מן קדם יי' על דוד וכן רוח יי' סרה מעם שאול תרגומו רוח גבור' מן קדם יי' דהות עם שאול עדת מיניה וזאת רוח הגבורה העירה את דוד להרוג את הארי והדוב והפלשתי וכן רוח הקדש נולדה בו מהיום ההוא ומעלה · ואמר השירים והמזמורי' ברוח הקדש שנולדה בו כי בכלל רוח יי' רוח הקדש ורוח גבורה : ובעתתו · בעתה אותו עד שלא היה בדעתו : מבעתך

רלבג

והנה ספר שהיום ההוא צלחה רוח יי' אל דוד בדרך שהיה מצליח בכל אשר היה עושה ושלה רוח יי' מעם שאול שהית' לו תחלה בכל אשר יפנה ושבה הש"י שבעתה רוח רעה להיותו בלא עתו כי מאסהו ממלך עם שזה היה כלי להתקרב דוד אל המלוכה כרוך השם אשר לו נתכנו עלילות : וגבור

ג׳ · ויקח שמואל את־קרן השמן וימשח ה׳ נסיפ׳ · אתו בקרב אחיו ותצלח רוח־יהוה
ג׳ · ב׳ אל־דוד מהיום ההוא ומעלה ויקם שמואל וילך הרמתה :
ב׳ ורוח יהוה סרה מעם שאול
ג׳ ובעתתו רוח־רעה מאת יהוה : ויאמרו

ונסיב שמואל ית קרנא דמשחא ומשחית דויד בגו אחוהי ושרת רוח ה׳ נסיפ׳ נבואה מן קדם יי על דויד מיומא ג׳ · ב׳ ההוא ולעילא וקם שמואל ואזל לרמתא : ורוח גבורא מן קדם יי ג׳ דהות עם שאול עדת מיניה ומבעתא ג׳ ליה רוח בישא מן קדם יי : ואמרו

רשי

ותצלח רוח יי' · רוח גבור' : עבדיך

מנחה קטנה

ורוח ה' וגו' אע"פי שמלכות דוד לא התחיל בחיי שאול מ"מ ע"י שמן המשחה נלחה רוח ה' בדוד הוא רוח אדר מלכות מן השמים כאשר נלחה בשאול במשחתו : איש יודע נגן אפשר שחשבו העבדים שזה בא לו מגד שכעס על דבר מה ועי"כ נסתלק רוח אלהי' וע"כ אמרו שיבקשו איש נגן וזה סיבה להסיר חרון אף ולהטיב לבו כי אין השכינה שורה אלא מתוך שמחה וכמו שמצינו באלישע : ואשר סרה רוח אלהי' משאול זה היה לבלתי ישים לבו לדרוש ולתור עם היתה לכת שמואל בית לחם כי אם ככה היה עושה היה דוד ושמואל מסתכנים ע"כ בוא ית' שלח רוח רעה ובעתהו שע"י כ לא ישית לב לדרוש ולתור על זה ומה גם כי אומרו לו עבדיו שתרופתו היא השמחה שיבקש לו מנגן שע"י כ לא ישית לב לבקש דבר ישבנ בהם כי אם דבר ישמח בהם לדוץ דאגה : יאמר

פי' רבינו ישעיה

ותצלח רוח יי' אל דוד · פירו' ושרת רוח גבורה :

כלי יקר

גם מה שאמרו כי זה הוא דהיה לו לומר כי הוא זה אבל באו' זה הוא מורה שני עולמות כי זה היינו בעולם הזה מורה באצבע זה אמנם תיבת הוא נסתר לעולם הבא שפס גם כן הוא ועל כן הזכיר בעל המאמר ואמר זה הוא בעה"ז וזה הוא לעה"ב · ולפי שהעולם הזה נברא בעשר' מאמרות והעה"ב נברא ביו"ד כמו שלמדו חז"ל מפסוק כי ביה ה' צור עולמים ונאמר בהבראם בה"א בראם ממילא שהעולם הבא ביו"ד על כן מהיות הקילוס בעשרה מאמרות ושהוא לעולם הבא שנבראת ביו"ד שהיה עשרה ושיש לו חלק לעולם הבא לפי' מקלס בעשרה מאמרות ה' סלעי וכו' אמנם ר' סימון יליף לעולם הבא מדמקלס עוד בסוף הספר בעשר' שבחים מהיותו בסוף הספר מורה יותר ביאור היותו מורה שיש לו בסוף ובאחרית הוא העה"ב שנבראת ביו"ד חלק ולכך הוסיף עוד עשר' קלוסי' עשרה הלולים במספר העשרה באופן שהעשרה שבחים של ה' סלעי וכו' כנגד עולם הזה ועשרה הלולים כנגד עולם הבא · ועל דרך הסוד כוונת חז"ל כי מלכות דוד היא מלכות שמים הוא בעה"ז עלמא דאתגליא וזהו כי זה וגם היא עולה למעלה בבינה היא עולם הבא אשר אז היא עטרת בעלה וזה יספיק בכיולא בעניינים אלו לקוצר דעתי · עוד לחז"ל במסכת הוריות פ' כהן משיח כי זה הוא זה טעון משיח' ואין אחר טעון משיח' ואין מושחין מלך בן מלך דכתי' למען יאריך ימים על ממלכתו הוא ובניו בקרב ישראל ירושה היא להם · וא"ת מפני מה משחו את שלמה מפני מחלוקתו של אדוניה ע"כ ובתנחומא הביא הרד"ק ז"ל ומהרי"א ז"ל קום משחהו א"ל הקב"ה משיחי עומד ואתה יושב קום משחהו עד כאן · ועיין הרד"ק ז"ל וכן מהרי"א ז"ל ומה שאמר קום משחהו עיין הרד"ק ז"ל ומהרי"א פי' זה הוא אשר יהיה מלך לעולם ועד וזהו רעך הטוב ממך אשר אמרת לשאול עד כאן : ולע"דן לתקן יותר זה הוא וגם תיבת עם כפשטה ממש וזה כי לרך האדמוני ביותר להיות עיניו מרוב האדמימות לזה אמר כי זה הוא לבדו יולא מהקש הטבעי הנזכ' שבא אדמוני עם היותו יפה עינים אשר בטבע נמנע היות האדם אדמוני עם יפה עינים ולא היתה צורתו מבהילה מרוב האדמימות אלא נטוב רואי עם היות אדמוני · וחז"ל אמרו בויקרא רבא פ"ב וטוב רואי א"ר יצחק טוב רואי בהלכה ר"ל הרואהו נזכר תלמודו ע"כ ולדבריהם מדקדק תיבת וטוב שאין טוב אלא תורה שהרואהו נזכר תלמודו ותורתו · ומה שאמר קום משחהו הכונה שלא ימשחהו שם בפומבי אלא קום משחהו בסתר כי בדרך שאדם רוצה לילך בה מוליכין אותו והוא כבר פחד שהרי אמר ואיך אלך ושמע שאול והרגני וגם כי בהליכה לא היה פחד עם כל זה רצה ה' להסתיר עצה לעת מצוא והגיע מלכות בית דוד ולזה אמר קום משחהו ר"ל קום ולך למקום נסתר ומשחהו ולא יוגד וזהו או' בקרב אחיו כמו שאבאר בע"ה · ומה שאמר כי זה הוא מובן במה שזכרתי בשם ר' יצחק שנתירא שמואל כשראהו אדמוני כעשו זה יבא על נכון אומרו גם כן קום משחהו ואל תתירא כי זה הוא הראוי שאף על פי שאתה רואה לעיניים אדמוני ואני אראה ללבב שאינו הורג כי אם על פי הסנהדרין כנז"ל וזהו קום משחהו כי זה הוא ואולי אפשר שקודם שיביאהו ישי לפני שמואל אמר מיד כשנראה מרחוק גילה ה' את אוזן שמואל קודם הגיעו אליו הגיע המדע הזה אל שמואל קום משחהו כי זה הוא ובמה שזכרתי למעלה בפסוק אך נגד ה' משיחו ע"ש שהשמן עצמו היה ניצוק מאליו על דוד מובן ג"כ אומרו כאן קום משחהו כאילו לא היה צריך לעשות פועל הארקה מהקרן כי אם המשיח לבד וכן בסמוך אמר ויקח שמואל את הקרן וימשח וכו' ולא הוזכרה הרקה או יציקה לרמוז אל הנזכר שהשמן עצמו ניצוק על ראש דוד ע"ה וגבי שאול כתיב ויצוק על ראשו :

ויקח שמואל את קרן השמן וימשח אותו חכמינו ז"ל במסכת הוריות תניא כילד מושחין את המלכים כמין נזר ואת הכהנים כמין כי מאי כמין כי אמר רב מנשיא בר אדא כמין כף יוני תני חדא בתחלה מציקין לו על ראשו ואחר כך נותנים לו בין ריסי עיניו ותניא אידך בתחלה נותנין לו בין ריסי עיניו ואחר כך מציקין לו על ראשו תנאי היא דמר סבר יציקה עדיפ' ומר סבר משיחה עדיפא עכ"ל והאי קרא דייק דמ"ד משיחה עדיפא שלא הזכיר אלא וימשח ולמ"ד יציקה עדיפא קשה דהיה לו לומר היציקה ויתרץ במאי דפרישית בפסוק הקודם דגבי דוד ניצוק מאליו ולכך לא הזכיר יציקה ואף על גב דעדיפא · והרד"ק ז"ל בקרב אחיו לומר שנבחר מכולם עד כאן · ומהרי"א ז"ל הרחיב בקרב אחיו אין פירושו שבתוכם ולפניהם נמשח כי אם שבחר אותו מקרב אחיו והבדילו מהם ואז משחו ביני לבין עצמו או לפני אביו לבד כי כן ראוי לעשות הדבר בסוד שאם עשאו בפני כל אחיו איך נכחלו אחיו כשראוהו מתעורר להלח' בפלשתי' ע"כ תורף דבריו : ולע"דן מסכים לענין הנזכר כי המשיחה לא נעשית כי אם בסוד נכמס ומ"ש בקרב אחיו נמשך אל סוף הפסוק כאילו אמר שבקרב אחיו עם היותו בלתי מתבודד אלא עומד בקרב אחיו ותצלח רוח ה' אל דוד עם היותו בקרב אחיו בלתי מתבודד · ומ"ש ותצלח רוח ה' רש"י ז"ל רוח גבורה ע"כ ועיין הרד"ק ז"ל והרלב"ג ז"ל וכן מהרי"א ז"ל :
ולע"דן לפרש ותצלה מלשון וצלחו את הירדן והכוונה שרוח ה' אשר היתה עם שאול קפצ' מעליו ובאה לה אל דוד מהיום ההוא ומעלה ולפי' זה אומר ורוח ה' סרה מעם שאול שלא בא להגיד שסרה הרוח מעם שאול שכבר נאמר זה בותצלח אבל כונת הסיפו' הוא כאילו אמר וכאשר רוח ה' סרה מעם שאול אז ביעתתהו רוח רעה כאשר אבאר בסמוך ואם נפרש ותצלח רוח ה' אל דוד כדברי המפרשים הנז' לשון הצלחה אבין בזה אומר מהיום ההוא ומעלה מדלא כתיב והלאה שבויולא בזה דקדקו חז"ל בפ' ויסימה לאוק מהיום ההוא ומעלה דלא כתיב והלאה אמר שזה החק נאמר בתורה ונאית את המלקוח בין תופסי המלחמה ובין העדה · כיולא בו אומ' לע"דן כי גם מקדם לענין זה רוח ה' דבר בו לפעמו מעט מעט אבל עתה ותצלח רוח ה' שהרבה להפריז במדה עלכ"ו וז"ש מהיום ההוא ומעלה כי למפרע גם כן היה מפעמו אך עתה הרבה והצליח ברבוי ערוי ומלאוי רוח ה' הנשפך עליו והוא דקדוק נכון בתיבת ומעלה ויוכיח כן דברי הנער האו' בסמוך הנה ראיתי לישי בן בית הלחמי יודע נגן וגבור חיל וכו' שדרשוהו חז"ל כמו שהזכור במקומו בס"ד על היותו יודע נגן לשאול שאלות עמוקות וגבור חיל להשי' ואיש מלחמה במלחמתה של תורה וכו' שכל זה הוראה על שלימותו מזמן רב ועסקי בתורה :

ורוח ה' סרה כו' עיין הרד"ק והרלב"ג ומהרי"א בשאלותיו הקשה למה סרה מעם שאול שאעפ"י שנגזר עליו קרע ה' הממלכה יהיה זה במותו אבל בחיי' חייתו ראוי שיהי' עמו הרוח אשר זכה בו מעת המשחתו כ"ש שאם הרוח הזה הוא רוח גבורה כתרגומו והמפרשים יקשה כי לא נהלם כוחו כי רוח הגבורה לוה אותו עד יום מותו · ויקשה עוד אמרו רוח רעה מאת ה' וכן אמרו לו עבדיו הנה נא רוח אלהים רעה מבעיתך ולא יוחס לשם ית' רוח רעה ועוד שהפסוק יסתור עצמו מכל אחד לומר שסרה רוח ה' מעם שאול ומכל אחר אומ' שבעתתהו רוח רעה מאת ה' ואם כן לא סרה הרוח האלהי ממנו יהיה טובה או רעה · עוד קשה בזה שאם הרוח רעה מבעתו בעון שאול איך היה רפואתו הנגון עד שאמרו לו עבדיו ויעצוהו עליה כי הדברים של הגיזרה האלהית איך תהיה רפואתו טבעית או מלאכותיית · והשיב כי מיד כשנמשח דוד סרה רוח ה' מעם שאול כי אי אפשר לשני מלכים להשתמש בכתר אחד הוא רוח ה' כי לא היה רוח גבורה לבד אבל היה רוח גודל לבב ברוח משפט ורוח בער כפי הראוי למלך ישראל ולזה לא הוזכרה הסרה מרוח ה' משאול כי אם אחרי המשח דוד ומה שאמר ובעתתהו רוח רעה מאת ה' אפשר שייחס זה אל השם יתברך להיותו הסבה הראשונה בכל הדברים וכמו שכתב הרב המורה בפ' מ"ח חלק שני לא שהיה זה מכלל עונשו ולזה אמר שהיה זה מעם ה' · והמכם מה היה ברוח זו המפרשים לא אמרו בו דבר והאמת תורה שפעם אומר הכתוב רוח רעה ופעם רוח אלהי' ופעם רוח אלהים רעה · וחכמי הנוצרים חלקו בזה מהם אמרו שהיה שד נכנס בו ודוד בניגונו היה מרבה בתפילה ולכן יוכל להוציאו מגופו בעזר האלהי לא שהניגון לבד יוכל על זה ומהם אמרו שהוא חולי טבעי שחוריי ועם הנגון היה משמחו ומעתיקו מאיכות לאיכות והיותר מתיישב אצלי ששאול אחר שסרה ממנו רוח ה' הנזכר לא נשאר כיתר האנשים אבל אחזוהו בלהות ובעתות ומחשבות רעות והיה תמיד דמיוני מתעסק בעצמו ואיך קרע ה' ממלכות ישר' מעליו ואיך רוחו הטוב סר מעליו ומתוך זה נשרף דמו ונתהוה בו חולי המאלי נקוניא המתהוה משריפת הדם והאדומה השרופה וכבר כתבו הרופאים שבחולי זה יפסד הדמיון והכח המחשב ויקרה לו הלער והדאגה ויפחד וירעד ויגעש בפחי נפש כמו שיקרה לאדם היושב בחושך להיות הרוח אשר לו עב וגם ובלתי בהיר וזך ולז"א ובעתהו רוח רעה מאת ה' ר"ל שמהיותו מחשב תמיד איך סר ה' מעליו ויהי אויבו מזה כלעטר מאד ומזה נמשך לו בעתת הרוח רעה אם כן אומרו מאת ה' פי' מסבת היות האל סר ונפרד ממנו לא שיהי' בי"ת הפועל האלי ההוא בעצם · אמנם עבדיו חשבו שהרוח האלהי לא סר ממנו אבל היה דבק עמו אלא שהיה השפע הבא אליו מורה רעות עתידות לבוא ולזה היה נבעת ונרעד מפחת התעכבו על איכות השפע הבא אליו ולז"א לו עבדיו הנה רוח אלהים רעה מבעיתך יאמר נא אדונינו כיון שעבדיך לפניך לעשות כל אשר תצוה יאמר נא אדונינו להם שיבקשו איש יודע לנגן בכנור והיה בהיות עליך רוח אלהים רעה ר"ל שפע אלהים מעציב ונגן המנגן וטוב לך ר"ל עם היות אותו הרוח רעה בעצמו יהיה אצלך טוב ומשמח ולא יעציבך ואז שאול נתפיים לדבריהם ואמר אל עבדיו ראו נא לי וכו' ואמר שבחה דעת שאול בדוד עד ששלח לשאול מישי שיעמוד שם עמו כי מצא חן בעיניו והיה בהיות רוח אלהים רעה אל שאול ר"ל שבבוא על שאול מחשבותיו מהדברים האלהיי' שקרע ה' מלכותו שהוא רוח אלהים הנזכר כאן והיה מתעכב היה דוד מנגן באופן ששאול ישים מחשבתו בניגון וישתעשע בו ולא יתעכב עם מחשבותיו עוד וזהו ורוח לשאול שהיה מקבל בזה הרוח המן המלוכה וידמ' שהיה הבא הזה לדוד בפרט והוא ענין אלהיי ונרא' זה באומרו ונגן בידו וטוב לו כי היה הבא בזה מיוחד ליד דוד ובזה הורה שכבר היה השפע האלהי על דוד להיותו נעים זמירות וסניגונו ערב אל השי"ת ולכן היה מרפא בניגונו החולי ההו' אשר אין מדרכו בטבע להתרפא כי אם בארוכה וחלוף המזג מהחולי עד שסרה מעליו רוח אלהים רעה · ועיין שלא אמר רוח אלהים רעה אבל אמר לבד רוח רעה לפי שזה הוא ספור הכתוב ויספר תמיד האמת על הדיוק אמנם מ"ש למעלה רוח אלהי' רעה הם דברי עבדיו והוא מאמר לפי מחשבתם שחושבים שרוח אלהים עמו עדיין · ומ"ש אחרי זה ותצלח רוח אלהים רעה אל שאול אפרשהו בע"ה : ולע"דן להניף ידי בענין רוח רעה הנזכר בדברי מהרי"א ז"ל כי מה שכתב מהרי"א ז"ל מהנוצרים בשיטה הראשונה שהיה שד נכנס בו ושדוד בנגונו היה מרבה בתפלה ועל ידי זה יוכל להוציאו מגופו בעזר האלהי לא שהניגון לבד יוכל על זה ע"כ הנה קשה לי על הדעת הזה שהשד לא יקרא' רוח רעה ואם הרוח רעה הוא זה הנה התרופה נזכרה במסכת המכלב את הנר מפני שהוא מתירא מפני גוים מפני לסטים מפני רוח רעה שהרפואה היא לישב בחושך כדי שלא יראהו · ועוד שאם התרופה היא התפלה אם כן ניגון למה ועבדי שאול שאמרו אליו הנה נא רוח אלהים כו' יבקשו איש יודע מנגן בכנור לא הזכיר ענין התפלה אשר הוא העיקר ואם כן חסר מן הספר העיקר ועוד שהם לא ידעו שיבוא איש האלהים כדוד מנגן והיה אפשר יבוא איש רק ופוחז לנגן מה יועיל כיון שהעיקר תלוי בתפלה לדבריהם · והשיטה השנית קרובה לשיטת מהרי"א ז"ל אלא שהם אמרו שלא היה זה חולי טבעי שחוריי ומהרי"א ז"ל אומר שהיה אדומיי מהאדומה מתחייב מהדם הנשרף ולשני השיטות האלו קשה דאם כן היה לו להקדים רפואה למכה לנגן תמיד כדי שלא יבוא לכלל עצב כי המקדים לא יוצא וכל לתקן הדבר קודם התעוותו ובמה שפי' מהרי"א ז"ל גבי מאת ה' וגבי רוח אלהים יקשה למה פעם קורא אותו רוח אלהים ופעם רוח מאת ה' · והכל"עד בזה הוא בהקדמה זאת לקוחה מספר הזוהר ז"ל מה"ש בענין טומאת מת שמטמא הישראלי לסיבת היות בו קודש רוח הקודש בקרבו ובהסתלק הרוח ההוא מתוך הישראלי במותו יבואו הקליפות סטרא דמסאבותא המשתוקקות להדבק בקדושה ולריח הנשמה הטובה שהיתה בקרבו באו' שם להשתעשע שם לריח הקדושה אשר נשאר שם כמשל המות אשר הורק מכלי אל כלי שהכלי הראשון עוד טעמו בו וריחו לא נמר · הקדמה שנית שכל מקום ששם השי"ת נמצא שם לא יוכלו הקליפות והם כוחות הטומאה סטרא דמסאבותא להדבק שם כי קצר המצע מהשתרע וכמו שנאמר וראו כל עמי הארץ כי שם ה' נקרא עליך ויראו ממך שעמי הארץ אלו סטרא דמסאבותא כמו שפירשוהו בזוהר והנה נביאי השקר לא היו בודאי מלבם שקרי' לדבר ולומר מה שירצה אבל היה להם דבקות בקליפו' וסטרא דמסאבותא והם כמו התבן שעם התבואה ועל כן נאמר מה לתבן את הבר נאום ה' שנביאי השקר היו מהתבן והקליפות ונביאי האמת והצדק הם הבר נקי ת"ת ומלכות אמת וצדק · והמופת דבון לפני ארון ה' שנפל לפניו ארצה כי לא כתיב לא יגורך אתך רע טומאה וקליפות וסטרא דמסאבות' ובזה מובן כי בהיות רוח ה' הוא הדבקות האלהי עם שאול רוח חכמה רוח גבורה רוח דעת ויראת ה' לא תוכל אותו הרוח רעה מהקליפות להדבק בו ולבעתו אמנם מאז כשסרה רוח ה' קדוש מעם שאול אז בעתהו רוח רעה מאת ה' מאת ה' כתיב ולא רוח רעה מה' חלילה כי רוח רעה זה מהקליפות כאמור כאגוז המכסה הפרי וכמו שהאגוז מתחלקת לארבעה חלקים כך הקדושה לארבעה אותיות ההוי"ה וזהו מאת ה' באה רוח הרעה המבעת' לשאול והתיקון היה בנגן שיכין את שאול לחול עליו הרוח הנבואיי חלק מה קדוש ממנו ר"ל להדבק בשי"ת כי הנה שאול בנביאים ועל ידי זה ירוח לשאול כי יברח הרוח רעה כי לא יגור במקום שיש שמץ קדושה כי אין להבן את הבר יחוד חלילה · ולזה יחסו עבדיו רוח אלהים רעה כי אלהים היא מידת המלכות רגליה יורדו' מות ושם לוחזות הקליפות כנודע ולכן אמר והיה בהיות עליך רוח אלהים רעה אז כשינגן טוב לך ר"ל יברח הרע וישאר הטוב לך והנה אם יהיה המנגן הזה איש שלם יועיל יותר ויותר לקרב הדבקות האלהי אליו וממנו ימשך תועלת לשאול להבריח הרוח וכמו שאזכור בפסוק יאמר נא כו' בס"ד וזהו גם כן אומרו ונגן בידו ורוח לשאול ר"ל שבעוד היותו מנגן היה דוד מתבודד על ידי הנגון ומתדבק בקדושה כמשפט הנביאים שנא' גבי אלישע ועתה קחו לי מנגן והיה כנגן המנגן וכו' ועל ידי כן היה רוח לשאול ז"ש ונגן בידו ר"ל בידו מההרגל כי שכלו בל עמו אבל נדבק למעלה מה שלא היה מנגן כי אם בידו ואז רוח לשאול הרוחה גדולה שמבריח הרוח רעה ולכן בבוא הרוח אלהים רעה אל שאול אשר עון אדם הראשון גרם עירוב טוב ברע ורע בטוב ובוא עם הרוח אלהים קצת מהרוח רעה כמו שאמרתי מרגליה יורדות מות הנה על ידי נגן דוד יועיל מאד לברר הכוחות ולזרוק הקליפות מעליו וסרה מעליו רוח אלהים רעה ר"ל הסור הרעה וישאר רוח אלהים מהקדושה לדבר מה שנדבק בה שאול ועל ידי זה יתרחק הרוח רעה ותברח מפני שרי גבירתה ובזה מדוקדק אומרו רוח הרעה שלא אמר הרוח רעה ודבר זה מסוגל לרעה כי יען כי מלכות שמים ומלכות בית דוד מקושרים יחדיו זה יספיק לענין זה המכריחני לצאת ממחיצת הפשט · ומעתה אבוא אל ביאור הפסוקים אחד לאחד כמנהג למען ירוץ הקורא בו :

ויאמרו עבדי שאול אליו עיין הרד"ק ז"ל : ולע"דן להיות הדברים של חולי בתחילת' קל לתקנה קודם שיתחזק החולי ויתשרש בו האדם לז"א לשאול הנה נא רוח וכו' ר"ל נא עתה מקרוב בוא זה החולי אליך הזדרז לתקנו מהר כי יקל תיקונו · וזהו ג"כ אומרו יאמר נא אדונינו וכו' דבר בעתו מה טוב וכו' :

יאמר

רדק

מבעתך · דגש הת"יו לחסרון תי"ו למ"ד הפעל : עבדיך לפניך · לעשות מה שתלוס יאמ' אדונינו להם שיבקשו איש מנגן : יודע מנגן בכנור · יודע בחכמת הניגון שהוא מנגן בכנור או הוא במקום מקור כלומר איש שיודע לנגן בכנור וכת"י גבר דידע לנגנא בכנורא : וגבור חיל · שיש לו גבורת הלב לכל דבר כמו שנודעה גבורתו בדבר הארי והדוב : ואיש מלחמה · יודע בעניני המלחמה והורגל בה : ונבון דבר · כתרגומו וסוכלתן בעצה כלומר לכל דבר עצה הוא נבון כמו ונבון לחש : ואיש תאר · פי' תאר יפה וכן אנשי מדות מדות גדולות וכ"תי וגבר שפיר בריויה : ויי' עמו · כי בכל אשר יעשה יצליח ובכל הדברי' ששבח הנער את דוד הם דברים שכל אדם שהם בו הוא הגון לעמוד בהיכל מלך ויודע נגן אמר לפי צורך השעה : חמור לחם ונאד יין · חמור טעון לחם ונאד מלא יין וכ"תי טעון חמרא בלחם וי"מ חומר לכור מן חמורתי' חמרי' חמרים : נושא כלים · נושא כלי זייכו : רוח אלהים אל שאולי · פירוש רוח רעה כמו שאמר למעלה רוח אלהים רעה וכ"תי רוח בישא מן קדם יי' : ורוח לשאול · מן הצוקה שהיה בו מרוח רעה : וטוב לו · פעל עבר : באפס דמים · המ"ם דגושה והוא שם מקום ובדברי הימי' באפס דמי' נזכר במלחמת דוד · ודרש ר' יוחנן אמר בחלק סמקתא ור' שמואל בר נחמן אמ' שמשם פסקו דמים לישראל : עומדים אל ההר מזה · וכבר אמר ויחנו בעמק האלה כל המחנה חנו בעמק האלה ועורכי המלחמה עלו אל ההר לקראת פלשתים · ויצא איש הבינים · לפי שהיה יוצא יום יום בין שתי המערכות נקרא איש הבינים ויש בו דרש ועוד נכתבנו וי"ת ונפק גבר' מביניהון :

וכובע

טו וַיֹּאמְרוּ עַבְדֵי־שָׁאוּל אֵלָיו הִנֵּה־נָא
רוּחַ־אֱלֹהִים רָעָה מְבַעִתֶּךָ׃
יֹאמַר־נָא אֲדֹנֵנוּ עֲבָדֶיךָ לְפָנֶיךָ
יְבַקְשׁוּ אִישׁ יֹדֵעַ מְנַגֵּן בַּכִּנּוֹר וְהָיָה
בִּהְיוֹת עָלֶיךָ רוּחַ־אֱלֹהִים רָעָה וְנִגֵּן
בְּיָדוֹ וְטוֹב לָךְ׃ וַיֹּאמֶר שָׁאוּל אֶל־
עֲבָדָיו רְאוּ־נָא לִי אִישׁ מֵיטִיב לְנַגֵּן
וַהֲבִיאוֹתֶם אֵלָי׃ וַיַּעַן אֶחָד
מֵהַנְּעָרִים וַיֹּאמֶר הִנֵּה רָאִיתִי בֵּן
לְיִשַׁי בֵּית הַלַּחְמִי יֹדֵעַ נַגֵּן וְגִבּוֹר חַיִל
וְאִישׁ מִלְחָמָה וּנְבוֹן דָּבָר וְאִישׁ תֹּאַר
וַיהוָה עִמּוֹ׃ וַיִּשְׁלַח שָׁאוּל מַלְאָכִים
אֶל־יִשָׁי וַיֹּאמֶר שִׁלְחָה אֵלַי אֶת־דָּוִד
בִּנְךָ אֲשֶׁר בַּצֹּאן׃ וַיִּקַּח יִשַׁי חֲמוֹר
לֶחֶם וְנֹאד יַיִן וּגְדִי עִזִּים אֶחָד וַיִּשְׁלַח
בְּיַד־דָּוִד בְּנוֹ אֶל־שָׁאוּל׃ וַיָּבֹא דָוִד
אֶל־שָׁאוּל וַיַּעֲמֹד לְפָנָיו וַיֶּאֱהָבֵהוּ
מְאֹד וַיְהִי־לוֹ נֹשֵׂא כֵלִים׃ וַיִּשְׁלַח
שָׁאוּל אֶל־יִשַׁי לֵאמֹר יַעֲמָד־נָא דָוִד
לְפָנַי כִּי־מָצָא חֵן בְּעֵינָי׃ וְהָיָה בִּהְיוֹת
רוּחַ־אֱלֹהִים אֶל־שָׁאוּל וְלָקַח דָּוִד
אֶת־הַכִּנּוֹר וְנִגֵּן בְּיָדוֹ וְרָוַח לְשָׁאוּל
וְטוֹב לוֹ וְסָרָה מֵעָלָיו רוּחַ הָרָעָה׃ (י"ז ג' בטע' לעיל)
יז וַיַּאַסְפוּ פְלִשְׁתִּים אֶת־
מַחֲנֵיהֶם לַמִּלְחָמָה וַיֵּאָסְפוּ שֹׂכֹה
אֲשֶׁר לִיהוּדָה וַיַּחֲנוּ בֵּין־שׂוֹכֹה וּבֵין־
עֲזֵקָה בְּאֶפֶס דַּמִּים׃ וְשָׁאוּל וְאִישׁ־
יִשְׂרָאֵל נֶאֶסְפוּ וַיַּחֲנוּ בְּעֵמֶק הָאֵלָה
וַיַּעַרְכוּ מִלְחָמָה לִקְרַאת פְּלִשְׁתִּים׃
וּפְלִשְׁתִּים עֹמְדִים אֶל־הָהָר מִזֶּה
וְיִשְׂרָאֵל עֹמְדִים אֶל־הָהָר מִזֶּה וְהַגַּיְא (ל"ג ג' בסיס' ול' בשאר)
בֵּינֵיהֶם׃ וַיֵּצֵא אִישׁ־הַבֵּנַיִם (קריא' י"ב' חס')
מִמַּחֲנוֹת פְּלִשְׁתִּים גָּלְיָת שְׁמוֹ מִגַּת
גבהו

תרגום

וַאֲמָרוּ עַבְדֵי שָׁאוּל לֵיהּ הָא כְעַן רוּחַ
בִּישָׁא מִן קֳדָם יְיָ מְבַעֲתָא לָךְ׃ יֵימַר
כְּעַן רִיבּוֹנַנָא עַבְדָךְ קֳדָמָךְ יִבְעוֹן
גַּבְרָא דִּידַע לְנַגָּנָא בְּכִנּוֹרָא וִיהֵי כַּד
תִּשְׁרֵי עֲלָךְ רוּחַ בִּישָׁא מִן קֳדָם יְיָ
וִינַגֵּן בִּידֵיהּ וְיֵיטַב לָךְ׃ וַאֲמַר שָׁאוּל
לְעַבְדוֹהִי חֲזוֹ כְעַן לִי גַּבְרָא דְּמוֹטִיב
לְנַגָּנָא וְתַיְתוּנֵיהּ לְוָתִי׃ וַאֲתֵיב חַד
מֵעוּלֵימַיָּא וַאֲמַר הָא חֲזֵיתִי בַּר לְיִשַׁי
דְּמִבֵּית לֶחֶם יָדַע לְנַגָּנָא וּגְבַר חֵילָא
וּגְבַר עָבֵיד קְרָבִין וְסוּכְלְתָן בְּעֵיצָה
וְגַבְרָא שַׁפִּיר בְּרֵיוָה וּמֵימְרָא דַּיְיָ
בְּסַעֲדֵיהּ׃ וּשְׁלַח שָׁאוּל אִיזְגַּדִּין לְוַת
יִשַׁי וַאֲמַר שַׁדַּר לִי יַת דָּוִד בְּרָךְ דִּי
בְּעָנָא׃ וּנְסִיב יִשַׁי טְעוּן חֲמָרָא טְעוּן
דְּלַחְמָא וּגְרַב דַּחֲמַר וְגַדְיָא בַּר עִיזֵּי
חַד וְשַׁדַּר בְּיַד דָּוִד בְּרֵיהּ לְוַת שָׁאוּל׃
וַאֲתָא דָוִד לְוַת שָׁאוּל וְשַׁמֵּישׁ
קֳדָמוֹהִי וְרַחֲמֵיהּ לַחֲדָא וַהֲוָה לֵיהּ
נָטֵיל זַיְינִין׃ וּשְׁלַח שָׁאוּל לְוַת יִשַׁי
לְמֵימַר יְשַׁמֵּשׁ כְּעַן דָּוִד קֳדָמַי אֲרֵי
אַשְׁכַּח רַחֲמִין קֳדָמָי׃ וַהֲוָה כַּד שַׁרְיָא
רוּחַ בִּישָׁא מִן קֳדָם יְיָ לְוַת שָׁאוּל וְנָסֵב
דָּוִד יַת כִּנּוֹרָא וּמְנַגֵּן בִּידֵיהּ וּמִתְרַוַּח
לְשָׁאוּל וְטָאֵיב לֵיהּ וּמִסְתַּלְּקָא מִינֵּיהּ
רוּחַ בִּישָׁא׃ וּכְנַשׁוּ פְלִשְׁתָּאֵי יַת
מַשְׁרְיָתְהוֹן לְאַגָּחָא קְרָבָא וְאִתְכַּנָּשׁוּ
לְשׂוֹכוֹ דִּי לְשֵׁבֶט יְהוּדָה וּשְׁרוֹ בֵּין
סוֹכוֹ וּבֵין עֲזֵקָה בְּאֶפֶס דָּמִים׃ וְשָׁאוּל
וֶאֱנַשׁ יִשְׂרָאֵל אִתְכְּנָשׁוּ וּשְׁרוֹ בְּמֵישַׁר
בּוּטְמָא וְסַדָּרוּ קְרָבָא לִקְדָמוּת
פְּלִשְׁתָּאֵי׃ וּפְלִשְׁתָּאֵי קַיְימִין עַל טוּרָא
מִכָּא וְיִשְׂרָאֵל קַיְימִין עַל טוּרָא מִכָּא
וְחֵילְתָא בֵּינֵיהוֹן׃ וּנְפַק גַּבְרָא
מִבֵּינֵיהוֹן מִמַּשְׁרְיַת פְּלִשְׁתָּאֵי גָּלְיָת
שְׁמֵיהּ מִגַּת רומיה

רשי

עבדיך לפניך · הנה עבדיך לפניך אשר יעשו מצותיך : אחד מהנערים · מיוחד שבהם דואג האדומי : יודע נגן · כל עצמו נתכוון להכניס עין רעה על שאול בדוד שיתקנא בו : באפס דמי' · כך שם המקו' : איש הבינים · גבור יוצא ממערכתו לעמוד בין שתי המערכות :

ושריון

רלבג

וגבור חיל ואיש מלחמה · הנה קרא גבור חיל מי שהוא בעל אומץ ותוקף ואיש מלחמ' מי שהוא יודע להמציא תחבולו' עם אויביו וינצחם · והנה תאר לדד באלו התארי' כי מי שיש לו אלו המדו' יותר ראוי לבא בהיכל מלך ואף על פי שלא היה המכוון' ממנו תחלה כי אם שיהיה מטיב לנגן : ונבון דבר · הוא האיש המכלכל דבריו במשפט ובתבונה : ואיש תאר · ולזה הוא יות' ראוי לבא בהיכלי מלך : ויי' עמו · כל אשר הוא עושה יי' מצליח ולזה אפשר שתסור הרוח הרעה ממך בהיותו עמך כי מברכת המצליחי' יתברכו אדניהם עם שזה ג"כ היה סבה אל שיהיה דוד ראוי יותר לבא בהיכלי מלך ולזה שבחוהו בכל אלו התארים כי כבר ימצאו רבי' מטיבים לנגן אך אינם שלמים באלו הענינים כדוד ולזה בחרוהו מבין שאר המנגנים : איש הבינים · קראו כן לפי שהיה הולך בין מערכת פלשתים ובין מערכת ישראל והנה זה האיש היה לפי מה שאחשב שר אחד משרי פלשתי' וזהו אמרו הלא אנכי הפלשתי ואתם עבדי' לשאול ברו לכם איש וירד אלי ובזה היה מתפאר כנגדם כי אע"פ שאין ממנהג השרי' והסגנים להלחם כי אם עם השרים והסגני' אשר כנגדם הנני מוכן' עצמי להלחם עם אי זה שיהיה במחנ' רב כמו מחנה ישר' ובזה האופן חרף מערכו' ישר' שהוא כאילו אמר שאין בהם איש יוכל להלחם עמו :

ושריון

מסרה

וטוב י"ו וסימ' ויצמח יי' אלהים · ובערת דם הנקי מישראל · למען תחיון · וישלה ויביאהו · יאמר נא אדננו · והיה כהיות רוח אלהים · ויקרא אכיש אל דוד · עדנו מדבר והנה יונתן · מקול מפלתו הרעשתי · ועמהם הלוי שמעיהו · יגיע כפך כי תאכלי כל ימי עני רעים · תאות אדם חסדו · ויצא המן ביום ההוא וטוב לא יהיה לרשע · וטוב משניהם את : ויאספו · פתחין בקריא וסי' נמסר בסדר שמות · וסימ' בלשון תרגום סביא שלויא שלחו ושלחו פלשתאי גרמוי דמלכ' ולאחיהון כספא וחמרא : עומדים אל ההר · עמידה אל י' בליש' בקריאה וסי' ופלשתי' עומדי' אל ההר מזה ב' בפסוק · וירץ דוד ויעמד אל הפלשתי' · ויעמד המלך אל יד השער · וילך הנביא · כי עמד מלך בבל אל אם · וירדו אל דרך עמדי וצפי :

מנחה קטנה

יאמר נא אדונינו ירבה שאל ידע בעיניך שלא בביאנו אליך פיד איש יודע נגן כי זה לא יתכן בלי רשותך כי אם יאמר נא אדננו שיתן לנו רשות ואנחנו עבדיך מוכני' לעשות על כד היותר טוב לחפש ולבקש איש ידע מנגן וגו' ושאול השיב ראו נא לי וגו' שתבי' אדם נכבד ראוי לו לעמוד לפני מלך : מלאכים אל ישי ירבה מלאכי' נכבדים ושרים רבים לשלות אל אדם נכבד כישי שהיה יוצא ונכנס בחוכמא : שלחה אלי וגו' שאל תתנכל לומר שלא רוצה לבא כי ודאי לא יסרב נגדך מכד שבוא דוד איש טוב במעלות ומדות וגם הוא בנך שאחד משתיהם מספיק שישמע לקולך כ"ש כשנצטרפו' גם שניהם דוד בנך : חמור לחם למזון לדוד על הדרך כי אין זה כבוד לשלוח מתנה כזה למלך :

ברו

פי' רבינו ישעיה

מבעתך · דגשות הת"יו לנ:יא תי"ו השרש: עבדיך לפניך · כל מה שתאמר אנו מזומנין לעשות · ויי' עמו · פירו' שכל מה שהוא עושה השם מצליח בידו : ויהי לו נושא כלים · פירוש בכל מקום שהיה הולך היה נושא כליו אחריו שלא היה הולך בכל מקום בלא לו : באפס דמים · שם מקום · ויש לומר על שם שהיה מקום מוכן למלחמה ולשפו' דמי' נקרא כן כלומר אין שם רק דמים : ויצא איש הבנים · בעבור שהיה עומד בין שתי המערכות נקרא כן :

כלי יקר

יאמר נא אדונינו עיין רש"י ז"ל וכן מהרי"א ז"ל וכן הרד"ק ז"ל והרחיב ע"ש וכן מהרי"א ז"ל ולע"רן לדקדק אומרו איש יודע מנגן בכנור בלתי מתיישב יודע לנגן בכנור הוא המודק ונראה במה שהקדמנו היות תועלת הניגון הזה להערות עליו חלק מה ואפי' כל שהוא מרוח קדושה כדי שיעבור רוח רעה היא הקליפה ולז"א עבדי שאול יבקשו כי איש שלם צריך ביקוש אולי ימצא וז"ש יבקשו איש יודע בחכמה וג"כ מנגן בכנור כי לא יספיק לפועל כזה לידבק בך ברוח הקודש איש כל דהו יודע לנגן אבל צריך איש יוד' וג"כ מנגן וזהו ונגן בידו כי שכלו מתבודד במושכלות כי איש יודע הוא כמו שקדם ולזה לא ינגן כי אם בידו בהרגל היד וזהו :

ויאמר שאול אל עבדיו וכו' ראו נא לי בראיה והשקפ' גדולה ראו נא לי עתה במהירו' ושיהי' איש יודע לנגן מלא חכמה ז"ש איש יודע איש מטיב לנגן שלא אמר איש מנגן בטוב אבל מטיב דרכו לנגן ואחר כך שתאות פעולת הנגון עם טוב פעולתו זהו שאמר מטיב לנגן והוא דקדק נכון שלא אמר מטיב נגן ועניית אחד מהנערים משלימות הפל בדוד יוכיח כדברי כמו שיבא בס"ד :

ויען אחד מהנערים במסכת סנהדרין פי"א אמרו אמר רב יהודה אמ' רב כל הפסוק הזה לא אמרו דואג אלא בלשון הרע יודע נגן שיודע לשאול וגבור חיל שיודע להשיב ואיש מלחמ' שיודע לישא ליתן במלחמת' של תורה ונבון דבר שמבין דבר מתוך דבר ואיש תואר שמאיר פנים בהלכה ודרבות נאמר שמראה פנים בהלכה פ' י"ג וה' עמו שהלכה כמותו בכל מקום בכלהו אמר ליה יונתן בני כמהו כיון דה"ל מילתא דבדידיה כמי לא הוה חליש דעתיה ואיקני ביה ומנא לן דדואג הוה כתיב הכא א' מן הנערים וכתיב התם ושם איש אחד מעבדי שאול וכו' ושמו דואג האדומי ע"כ הרי תשובתו זו מובחר היות המבוקש איש יודע בחכמה ומנגן ג"כ כדפרישית בפ' יאמר נא וכו' ונתברר אומרו א' מהנערים לפי שהיה מיוחד שבהם וחשוב אלא שלפי שדבר בלשון הרע אמר הנערים לשון מנוער מן המצות כי הכל תלוי ביראת ה' ועיין רש"י ז"ל והרד"ק ז"ל והרלב"ג ז"ל ובמה שכתבתי בפסוק ורוח ה' סרה היות תקון הרוח רעה להבריחו ע"י הדבקות האלהי הקדושה שבזה עצה בענין אחד מהנערים יודע נגן כמו שזכרתי בשם חז"ל יודע לשאול וגבור חיל להשיב וכו' כנז"ל בשם חז"ל כי וה' עמו הוא העיקר להבריח הרוח רעה באופן שכל הדברים האלה הנז' מתייחסים לרפואת שאול :

וישלח שאול כו' צריך לדעת מה תועלת בהגד' אשר בצאן ואולי הוא כתיב' טעם למה ששלח מלאכים רבים ומספיק מלאך אחד ולז"א וישלח שאול מלאכים אל ישי וכו' וטעם שולחו מלאכים הוא אשר בצאן כי לזה הוצ' שולח מלאכים רבים · או אפשר שהוא כתיבת טעם למ"ש שלחה אל כו' כי טוב לבא אלי מאחר עלות והקחהו ממכלאות צאן ז"ש אשר בצאן לכן שלחהו אלי בלב שלם ובנפש חפצה · ואולי אמר אשר בצאן כל מר שמשם ישלחהו במהרות ולא יטריחו להביא מנחה בידו כי בצאן הוא עומד ולא יאחם יבוא בידים ריקניות ויש רצה לקיים דבר המלך לשליח כנו מן הצאן וכדי שלא ילך בידים ריקניות לקח ישי חמור לחם כו' וישלח ע"י שליח ביד דוד שיגיעהו אל שאול והיינו דלא כתיב וישלח אל שאול ביד דוד אלא וישלח ביד דוד שע"י שליח שלח המנחה אל יד דוד כדי שיגיעהו אל שאול :

ויקח ישי חמור כו' עיין הרד"ק ז"ל והרלב"ג ז"ל כתבתי בפ' הקודם עיין עליו :

ויבא דוד אל שאול כו' הרד"ק נושא כלים נושא כלי זיינו ומהרי"א כתב והכי אחשוב שהיה נושא לו ומביא לפניו כלים לנגן או כלים אחרים ממה שעוסים הרועים בכל פעם שהיה בא לפניו שהיה הולך ובא ובעבור זה שלח ישי לאמר שיתמיד לעמוד ישי לפניו לפי שמצא חן בעיניו ע"כ : ולע"רן לדקדק לפי שהי"ל ויהי נושא כליו והיה מקלר · ונר' לפרש ויאהבהו מאד והגיע גדר האהבה עד שיהיה לו לדוד נער נושא כליו באופן שהיה בדוד גדולה בהיות לו לדוד עצמו נער נושא כלים והוא עומד לפני שאול בלבד באופן שלא היה משמש לשאול כי אם בעמדו לפניו ולא שירות זולת · או אפשר ויעמוד לפניו לבד ויאהבהו מאד אבל שאול היה לו נער נושא כלים זולת דוד כי דוד לא היה רק עומד לפניו לבד ויוכיח כן אומר בסמוך וישלח שאול אל ישי לאמר יעמד נא דוד לפני כי מצא חן בעיני ולא אמר וישא כלי ומ"מ אין מקרא יוצא מפשוטו :

וישלח שאול אל ישי לאמר וכו' להיות שכעת רצה שאול שיתעכב דוד לפניו כל הימים כי מצא חן בעיניו ויהי לו כבן לז"א שהכוונה שיאמרו לישי הוא יעמד דוד לפני שלא אמר דוד בנך כלומר ברא דלא כבן יהיה לי וכאלו אינו בנך וז"ש לאמר יעמד נא וכו' דוד לפני כלומר בלשון הזה לאמר לו יעמד דוד בלבד ולא דוד בנך כנז"ל שלחה את דוד בנך ביד דוד בנו אל שאול ויכריע כן מלא קאמר וישלח שאול לאמר אל ישי מדסמך תיבת לאמר יעמד נא דוד וכו' משמע כדפרישית :

והיה בהיות רוח אלהים וכו' הרד"ק ז"ל הרחיב לומר פועל עבר עד כאן · ועל פי שיטתו הכנז"ל בפסוק ורוח ה' סרה יאמר נא כי היה בהיו' רוח אלהים באה אל שאול והי' מעותד להתערב רע ורוח רעה הנה דוד היה מתקן בניגון שתחול רוח אלהים קדוש לבד ויברח וילך חלק רוח רעה וז"ש וסרה מעליו והגיד הכתוב שלא זו בלבד היה מועיל לו בניגון אלא מעת קחתו הכינו' רוח לשאול וז"ש ולקח דוד את הכנור ר"ל מעת שלק' את הכנו' דוד ונגן בידו ורוח לשאול מעת הלקיחה היו נמשכות כל אלו התועלות ורוח לשאול וטוב לו וסרה כו' והיה התועלת להסיר' אפי' שכבר חלה עליו הרוח רעה וז"ש וסרה מעליו :

ויאספו פלשתים וכו' עיין רש"י ז"ל וכן הרד"ק ז"ל : ולע"רן כי להיות פלשתים סרני' הרבה והמנהג שכל אחד יביא מחנהו לזה אמר ויאספו פלשתים מחניהם שהי' אסיפ' מחנותיהם והגיע זדון לבם שלא פחדו מישראל לאסוף מחנותיהם בגבול ישראל שהיה להם לאספם בגבול פלשתים ואחר כך יבואו משם בעם כבד וביד חזקה והלא לא עשו כן אלא ויאספו שכה אשר ליהודה היא עיר יהודה גור אריה ולא פחדו ואחר כך נסעו משם ויחנו בין שכה ובין עזקה באפס דמים וכוונת הכתוב להגיד שבהיות רוח ה' סרה מעם שאול וניטל הימנו ומוראו משאר

ראש

רדק

וכובע נחשת · מלעיל וכן וכובע ישועה בראשו ותרגום מגבעות קובעין והוא אחד בכ"ף וקו"ף ותרגומו קולסא ודומה לו בדברי רז"ל גדי מקולס נקר' כן לפי כשהיו צולין הפסח היו תולין בני מעיו חוצה לו למעלה מראשו ונראה ככובע על הראש : ושריון קשקשים · ת"י ושריון גלבין בכ"ף ויש נוסחאות כתוב בב"ית והוא קלפין שתרגם קשקש' ובדברי רבותי' ז"ל לובשי שריון קליפה ופירו' כי כל טבעת וטבעת של שריון תלויה כמין קשקשת לסתום נקב הטבעות כדי שלא יבא חץ בתוך הטבעות : שקלים נחשת · שקלי נחשת כמו סיגים כסף : ומצחת נחשת · ת"י וטרקלילין דנחש פי' טס של נחשת תלויה על רגליו לכסותם והוא שם מושאל מן מצח כי כן נושאות הנערות עם הזהב או כסף על מצחם ואותו נקרא מצחה על דרך האמת : וכידון נחשת · ת"י ומסחפא דנחשא נפיק מן קולסא ומטל בין כתפוהי ותרגום נטה בכידון ברומחא נראה כי זה אשר היה בין כתפי גלית היה בדמות רומח אבל היתה לו תכונ' אחרת במקלעת והיה דבק עם הכובע ויורד בין כתפו עד למטה ולפי הפסוק הכתוב למטה שאמר לו דוד לגלית אתה בא אלי בחרב ובחנית ובכידון נראה כי כידון זהו רומח כמו נטה בכידון והוא עשוי להכות בו לא להגן והיה נותן אותו בין שתי כתיפיו לפי שבשתי ידיו היו כלי המלחמה בימינו החנית וכלי אחר בשמאלו ואם שזה לא נזכר וזה היה לו בין כתפיו לאחוז בידו אחר שיטיל החנית לבעל מלחמתו : כמנור אורגים · תרגם יונתן כאכסן דגרדאין והוא יתד האורג : שקלי' ברזל · כמו שקלי ברזל וכן סיגי' כסף ומה שאמר למעלה שקל' נחשת והנה אמר שקלים ברזל לפי שלכל המתכות יש שקלים מיוחדים וכאשר שוקלים הזהב שוקלים בשקלים המיוחדים לזהב וכן לכסף וכן לנחשת וכן לברזל ולהבת חניתו היתה ברזל לפיכ' זכר בה שקלי ברזל : הלא אנכי הפלשתי · כלו' אני פלשתי אחד מן הפלשתים ויצאתי מעצמי כדי להלחם : ואתם עבדים לשאול · כלומר כיון שיש לכם מלך היה לכם עם מלככ' לברור מכם איש להלחם עמי ותרגום של תוספתא תרגם הפסוק כן וקם והכריז על סדרי קרבא דישראל וגו' כבעמוד : ודוד

ה וְכוֹבַע נְחֹשֶׁת עַל־רֹאשׁוֹ וְשִׁרְיוֹן קַשְׂקַשִּׂים הוּא לָבוּשׁ וּמִשְׁקַל הַשִּׁרְיוֹן חֲמֵשֶׁת־אֲלָפִים שְׁקָלִים נְחֹשֶׁת : וּמִצְחַת נְחֹשֶׁת עַל־רַגְלָיו וְכִידוֹן נְחֹשֶׁת בֵּין כְּתֵפָיו : וְחֵץ חֲנִיתוֹ כִּמְנוֹר אֹרְגִים וְלַהֶבֶת חֲנִיתוֹ שֵׁשׁ־מֵאוֹת שְׁקָלִים בַּרְזֶל וְנֹשֵׂא הַצִּנָּה הֹלֵךְ לְפָנָיו : וַיַּעֲמֹד וַיִּקְרָא אֶל־מַעַרְכֹת יִשְׂרָאֵל וַיֹּאמֶר לָהֶם לָמָּה תֵצְאוּ לַעֲרֹךְ מִלְחָמָה הֲלוֹא אָנֹכִי הַפְּלִשְׁתִּי וְאַתֶּם עֲבָדִים לְשָׁאוּל בְּרוּ־לָכֶם אִישׁ וְיֵרֵד אֵלָי : אִם־יוּכַל לְהִלָּחֵם אִתִּי וְהִכָּנִי והיינו

רוּמֵיהּ שִׁיתָּא אַמִּין וְזִירְתָא : וְקוֹלַס דִּנְחָשׁ עַל רֵישֵׁיהּ וְשִׁרְיָין גַּלְבִּין הוּא לָבִישׁ וּמַתְקַל שִׁרְיוֹנָא חַמְשָׁא אַלְפִין תִּקְלֵי נְחָשָׁא : וְטַרְקְלִילִין דִּנְחַשׁ עַל רִיגְלוֹהִי וּמְסַחְפָא דִּנְחָשָׁא נָפֵיק מִן קוֹלְסָא וּמְטַל דִּנְחָשָׁא בֵּין כְּתֵיפוֹהִי : וְאָעָא דְמוּרְנִיתֵיהּ כְּאַכְסַן דְּגַרְדָּאִין וְשִׁנָּנָא דְמוּרְנִיתֵיהּ מַתְקַל שִׁית מְאָה תִּקְלֵי בַּרְזְלָא וְנָטֵיל תְּרֵיסָא אָזֵיל קֳדָמוֹהִי : וְקָם וְאַכְרִיז עַל סִדְרֵי יִשְׂרָאֵל וַאֲמַר לְהוֹן לְמָה תִיפְּקוּן לְסַדָּרָא קְרָבָא הֲלָא אֲנָא פְּלִשְׁתָּאָה וְאַתּוּן עַבְדִּין לְשָׁאוּל אֲנָא הוּא גָלְיַת פְּלִשְׁתָּאָה דְּמִן גַּת דְּקְטָלִית תְּרֵין בְּנֵי עֵלִי כַּהֲנֵי חָפְנִי וּפִנְחָס וּשְׁבֵיתִי יַת אֲרוֹן קְיָמָא דַּיְיָ וְאַבֵילִית יָתֵיהּ לְבֵית דָּגוֹן טַעֲוָתִי וַהֲוָה תַמָּן בְּקִירְוֵי פְלִשְׁתָּאֵי שַׁבְעָא יַרְחִין אַף כָּל קְרָב וּקְרָב דַּהֲווֹ לְהוֹן לִפְלִשְׁתָּאֵי אֲנָא נָפֵיק בְּרֵישׁ חֵילָא וְנַצְחָנָא בִּקְרָבָא וּרְמֵינָא קְטִילִין כְּעַפְרָא דְאַרְעָא וְעַד כְּעַן לָא אַכְשָׁרוּ יָתִי פְלִשְׁתָּאֵי לְמֶהֱוֵי רַב אַלְפָא עֲלֵיהוֹן וְאַתּוּן בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מָה גְבוּרָא עֲבַד לְכוֹן שָׁאוּל בַּר קִישׁ דְּמִן גִּבְעֲתָא דְמַנִּיתוּן יָתֵיהּ מַלְכָּא עֲלֵיכוֹן אִם גְּבַר גִּבָּר הוּא יֵיחוּת וְיַעְבֵּיד קְרָבָא עִמִּי וְאִם גְּבַר חַלָּשׁ הוּא בַּחֲרוּ לְכוֹן גַּבְרָא וְיֵיחוּת לְוָתִי : אִם יְכוּל לְאַגָּחָא קְרָבָא עִמִּי וְיִקְטְלִנַּנִי ונהי

רשי

ושריון קשקשים · מין קשקשות דגים עשויין מברזל נופלים על גבי השריון קשקש' לכל נקב : ומצחת נחשת · כמין יד ברזל היוצא מן הכובע כנגד החוטם שקורין נס"ל בלע"ז והיתה מגע' לו עד רגליו : וכידון נחשת · ומסחפא דנחשא נפיק מן קולסא ומטל בין כתפוהי כמין חנית נחש' בולטת מן הכובע ונמשכת בין כתיפיו להגין על גוארו מן החרב : כמנור אורגים · כאכסן דגרדאין אוגש"ובלא בלע"ז : שש מאות שקלים · כל השקלים האמורים בנביאים מנים : למה תצאו · כולכם לערוך מלחמה ילחם אחד כנגדי בשביל כולכם ובתנאי שהוא מפורש אם יוכל להלחם אתי וגומ' : הלא אנכי הפלשתי · איני לא שר מאה ולא שר אלף אלא פלשתי כאחד מן האחרים ואף על פי שנלחמתי להם כמה מלחמות אני הרגתי חפני ופנחס ושביתי את הארון ואתם נעשית' עבדי' לשאול ולא יושיע אתכם מימיו בגבורתו : ברו לכם איש · בררו לכם איש את שאול וירד אלי : אפרתי

רלבג

ושריון קשקשים · הם פלט"אש בלע"ז. והורה על חוזק כח גבורתו משקל כלי המלחמה שהיה נושא שהיה רב מאד לפי מה שנזכר : וכידון נחשת בין כתפיו · אחשוב שהוא גורג"יירה עשויה מפלט"אש סביב צוארו : ועץ חניתו כמנור אורגים · הוא יתד הארג שהוא גס מאד בימים ההם מטעור עץ החנית והנה היה משקל ברזל חניתו קרוב משלישית ככר וזה ענין נפלא מאד מורה על כח הפלשתי הזה : זקן

מנחה קטנה

ברו לכם איש רבה בזה לומר שנה כבוד גדול משעה לכם בזה כי אין דרך שר וגדול להשוות עצמו עם עבד אחד ושהכנס לשתנות בתנאי בזה כאילו הם שוים הערך וע"כ עם שיות כי אנכי הפלשתי הידוע שר וגדול מאוד ואתם עבדים לשאול ועכ"ז ברו לכם איש ונשוה אלין לומר שהכחת איזה מכינו תשתעבד אותנו והלא תאמרו כי אין זה יתרון כי הלא אתה נושא הצנה לפניך ועוד שנית שי בישראל יהיו לו הכלי קרב כמוך ולא תהיה תפארתך רק בהיות כלי קרב שבשתי הכתות שוים לו"א על זה אמ' ברו לכם איש שהוא א' וגם אני בעוהו יחידי בלי נושא הצנה וזה וירד אלי ועל השנית אמר הנה זה היתרון אשר אעשה לו תחת יתרון כלי מלחמתי כי יבא להלחם בי להכותני תחלה ואני לא אלחם עמו להכותו כי אם אתיבנה ליסתר ממכותיו ע"י כלי מלחמתי וזהו אם יוכל להלחם בי והכני לומר כי הוא לבדו ילחם בי ואני לא אלחם בו להכותו רק לשמור עצמי ואם הכני והיינו לכם לעבדים ואם אחר שיכשה ולא יוכל או אם אני אוכל לו והכתיו והייתם וגו' ועל הדברים האלה לא התפעלו שאול וישראל הרבה כי אולי בכלתי הלחם הוא בתחלה יוכל לו האיש הישראלי אך אחר הדברים האלה חזר ואמר דברים אחרים והוא אומרו ויאמר הפלשתי אני חרפתי כו' לומר לא נכון אשר דברתי עד הנה כי חרפה היא לכם תתי לכם יתרון זה וזהו אנכי חרפתי וגו' בתתי לכם יתרון זה באלו אלובשי כח אתם אך הנני חוזר בי ואומר תנו לי איש ונלחמה יחד אני והוא כשוני כמוהו אני להכותו והוא להכותני או וישמע שאול וכל ישראל את דברי הפלשתי האלה שהם אחרונים וייראו מאד : ודוד

פי' רבינו ישעיה

ושריון קשקשי' · כמו קשקש שהיא סגורה על הדג ואין בוית בין קשקש' לקשקשת כך היה עשוי שריונו שלא היה עשוי נקבים נקבי' שיוכל להכנס החץ בתוך הנקב' אלא קלפה ברזל היתה נופלת בין טבעת לטבעת לסתום הנקבים : ומצחת נחשת על רגליו כעין עגלאות של נחשת העומד בין כתפיו ואין זה כמו נטה בכידון שאותו הוא כמו רומח · וכן ת"י רומחא והם שוים במשמעו ומתחלפין בשתרון : כמנור אורגי' · הוא עץ האורגים שכורך עליו המסכת : ולהב חניתו · פי' הברזל שבראש הרומ' שהיה מבריק כמו הלהב · ברו' לכם איש · פרשו ברה והיכנו לקוח מן ברר :

כלי יקר

ראש פלשתים ויאספו וכו' שאם לא כן לא היה איש מרים ידו ורגלו מפחדם פן יקראם כמקרה חנון בן נחש העמוני וגם מאת ה' היתה זאת להגדיל דוד על ידי נפילת גלית בידו :

ושאול ואיש ישראל וכו' ומהרי"א ז"ל ויערכו מלחמה שערכו להלחם ע"כ : ולע"דן הגיד כי כטרדו ישראל מפחד פלשתים ומהרו עד שמלד המהירות לא עלה בידם להאסף במקום אחד ואחר האסיפה יסעו אל מקום המערכה לחנות שם לילחם אלא שאול ואיש ישראל נאספו ויחנו רוצה לומר האסיפה והחנייה עשאוה במקום המיוחד למערכתם הלא הוא בעמק האלה ולכך אמר ושאול ואיש ישראל כי אולי בא שאול קל כנשר במתי מעט ואחר כך בא מחנה איש ישראל אחריו ונאספו ויחנו בעמק האלה וזהו שאמר ואיש ישראל להורות על מיעוט מחנה ישראל כי היו פלשתים עם כבד ועכ"ז נסו כולם בנפילת גליות כמו שיגיד כי אין מעצור לה' להושיע ברב או במעט · ובסמוך בפסוק וילכו שלשת בני ישי וכו' כתב מהרי"א ז"ל במה שאמר הלכו אחרי שאול לומר שאם הלכו בראשונה מיד אחרי שאול ויערכו מלחמה ר"ל שנזדרזו לבוא מהר לערוך המלחמה לא שאח"כ נתארכו הדברים ע"י גולי' כמו שיספרו הכתובי' ונתעכב' המלחמ' :

ופלשתים עומדים אל ההר וכו' עיין הרד"ק ז"ל וגם כן מוכיח לשון הכתוב שאומ' ויערכו מלחמה לקראת פלשתים על מאי דמסיק ופלשתים וכו' שעשו בהרים מערכה מול מערכה :

ויצא איש הבנים במסכת סוטה פמ"מ איש הבנים אמר רב שמבונה מכל מום ושמואל אמר בנוני שבאחיו דבי רבי שילא אמרי שעשוי כבנין ר' יוחנן אמר בר מאה פפי וחד כנאי פי' שבאו על אמו מאה אנשים וכלב אחד ולפי זה הבנים על שם שנעשה בין בני אדם רבים וגם כלב עמהם · ורש"י ז"ל איש הבנים גבור יצא ממערכתו לעמוד בין שתי המערכות עד כאן וכן הרד"ק ז"ל וכן מהרי"א ז"ל וכן הרלב"ג ז"ל : ולע"דן לפי שהיו כאן מחנות הרבה מאנשי' רבים וסרנים, ודרך העולם להקפיד מי יעלה בתחלה אל המלחמה והעד יהודה יעלה בתחלה להלוך לו כבוד כי לו יאתה לעומת זה קראו איש הבנים ר"ל איש שבחרוהו וכתרוהו בין כולם שילא זהו שאמר הבנים ממחנות פלשתי' כלומר בין המחנות כולם חלקו לו הכבוד הזה שהו' יעלה בתחלה ויצא ויוכיח כן מדלא כתיב ויצא ממחנות פלשתים איש הבנים · גם לשיטת רבי יוחנן נוכל לדקדק כן איש הבנים איש שנעשה בין אנשי' רבים ממחנות פלשתים דהיינו שבאו על אמו מאה בני אדם וחד כנאי וכמו שנזכיר בשם רבותינו ז"ל באומרו מגת · או יאמר איש הבנים לפי שנכנס פסרן בין פלשתי' ובין ישראל זהו שאמר הבנים ויונתן תרגם דמביניהון; ומה שאמר גלית שמו אמרו שם במסכת סוטה גלית שמו שבא בגלוי פנים לפני המקום שנאמר ברו לכם איש ויצא ואין איש אלא הקב"ה שנא' ה' איש מלחמה אמר הקב"ה הריני מפילו ביד בן איש שנא' ודוד בן איש אפרתי גלית שמו מגת תני רב יוסף שהן דשין אמו כגת כתיב ממערות וקרי ממערכות תני רב יוסף שהכל בערו באמו כתיב הרפה וקרי ערפה רב ושמואל חד אמר הרפה שמה ולמה נקר' שמה ערפה שהכל עורפין אותה מאחריה וחד אמר ערפה שמה ולמה נקר' שמה הרפה שהכל דשין אותה כבריפות וכה"א ותקח האשה ותפרוש המסך וכו' ותשטח עליו הריפות ואי בעית אימ' מהכא אם תכתוש וכו' בתוך הריפות ע"כ · ומ"ש גלית שמו ולא אמר ושמו גלית אמרו חז"ל הרשעים קודמין לשמן גלית שמו שבע בן בכרי שמו אבל הצדיקים בהפך ושמו מרדכי ושמו בועז פירשתי בכלי חמדה :

וכובע נחושת על ראשו וכו' פמ"מ אמר רבי חנינא ששים קנטרין הוה לבוש גלית ר' אבא בר כהנא אמר מאה ועשרים ולא פליגי ולמדו שהזומים מן המפורשים מה המפורשים ששים אף הסתומים ששים עד כאן ועיין רש"י ז"ל וכן הרד"ק ז"ל והוסיף ע"ש והרלב"ג ז"ל וכן מהרי"א ז"ל ומה שאמר כובע נחשת הוא בית הראש שעושים מנחשת והנכון הוא שהוא זקוף לבד על ראשו למעלה ממצחו והיה כשאר מהמצח מגולה שבו הכהו דוד וככה נוהגים גם היום אנשי המלחמה ויקראו בלעז קאס"קוס והוא לבוש שריון קשקשים הוא החלוק הנקרא מאלי"יא והוא הנקרא פלכ"קם בלעז או שולי"אם ע"כ :

ומצחת נחשת וכו' עיין רש"י ז"ל והרד"ק ומ"ש וכידון נחשת הביא דברי התרגום וכמו שכתב רש"י והרחיב ותרגו' נטה בכידון ברומחא ונר' כי זה אשר היה בין כתפי גלית היה בדמות רומח אבל היתה לו תכונה אחרת במק"לת והיה דבק עם הכובע ויורד בין כתפיו עד למטה ולפי הפסוק הכתוב למטה שאמר לו דוד לגלית אתה בא בחרב ובחנית ובכידון והוא עשוי להכות בו נראה כי כידון זה רומח כמו נטה בכידון והוא עשוי להכות בו לא להגן והיה נותן אותו בין שתי כתיפיו לפי שבשתי ידיו היו כלי המלחמה בימינו החנית וכלי אחר בשמאלו ואם שזה לא נז' וזה היה לו בין כתיפיו לאחוז בידו אחר שיטיל החנית לבעל מלחמתו ע"כ וכן כתב מהרי"א ז"ל שהכידון לילחם כמו נטה בכידון · והרלב"ג ז"ל וכידון נחשת בין כתפיו אחשוב שהוא גורגיירה עשויה מפלטה"ש סביב צוארו עד כאן : ולע"דן שכידון נחשת כפרש"י והמתרגם לא שקרא כידון לפי שדרך העולם לקרות שם בכידון על כן אמר וכידון נחשת ר"ל המגין מכידון דהיינו טס נחשת בין כתפיו :

וחץ חניתו כו' אחז"ל פמ"מ כתיב חץ חניתו וקרינן עץ חניתו אמר ר' אלעזר עדין לא הגענו לחצי שבחו של אותו רשע מכאן שאסור לספר בשבחו של רשע לא ליפתח ביה להודעי שבחיה לדוד עד כאן · ומכאן שאסור לספר בשבחו של רשע ביותר ואפי' כשנמשך ממנו לשבח הצדיק דהא הכא אילו היה אומר כל שבחו של גלית היה גמשך שבח גדול לדוד שנפל גליה בידו · ואפי' הכי לא ספר הכתוב אלא חצי שבחו ועיין רש"י ז"ל וכן הרד"ק וכן הרלב"ג וכן מהרי"א ז"ל והרחיב לומר שקראו חץ להיותו בצורת החץ ישר ומפואר ע"כ : ולע"דן שכוונת הכתוב לספר שיעור עוביו של העץ לא שיעור אורכו ולזה אמר ועץ חניתו דהיינו העובי אמכם האורך כשיעור חץ דהיינו כמנהגו באורך אז כשיעור חץ לבד כי השאר היה להב הרוך והכל כחן :

ויעמוד ויקרא וכו' כבר זכרתי בפסוק ויצא איש הבנים שהעיז פניו כלפי המקום ואמר ברו לכם איש זה הקב"ה ה' איש מלחמ' כו' עד כאן ובדבריהם אבין או' וירד אלי דהיינו ויבא אלי אלא אמר וירד אלי מן השמים כמו וירד ה' על הר סיני והבונה שלא פחד מההשגחה כי חשב כי כביר מצאה ידו · ועיין רש"י ז"ל וכן הרד"ק ומהרי"א ז"ל כתב למה תצאו כולכם לערוך מלחמה שימותו מפה ומפה כפרש"י ז"ל כתלה הענין בשני לוחמים לבדם ובמה שאמ' אנכי הפלשתי כתב בהפך שר"ל אנכי הפלשתי רוצה לומר אנכי שר וגדולי בגת ואתם לא כן שאין כולכם עבדים לשאול ואף על פי שאין לשרים לילחם כי אם עם שרים שכמותם עם כל זה שאני הפלשתי החשוב ושר בגת עם כל זה אני מתרצה לילחם עם איזה איש שתבררו לכם וירד אלי אפי' שלא יהיה כערכי אלא איש מאן דהו : ולע"דן שאמר למה תצאו לערוך מלחמה כי כוונתו בזה לחרף מערכות ישראל כאומר להם מה לכם העם האלה מכל העמים לערוך מלחמה עם פלשתים זהו שאמר למה תצאו לערוך מלחמ' שאילו היה לכם דעת לא הייתם יוצאין מתוך קרן זוית ביתכם כי הלא אנכי הפלשתי בה"א הידיעה רוצה לו' הידוע אצלכם לגבור חיל מגבורתי אשר הפלשתי לעשות מהריגת חפני ופנחס ושביית הארון הכו' בדברי רז"ל והרשע אמר ברו לכם איש וירד אלי לומר וירד אלי לשון ירידה שלא אמר ויבא אלי אלא שהב"ה עשה פיו יכשילנו וירד אלי לשון רדוי וממשלה כמו וירד מים עד ים · או כדברי חז"ל וירד אלי פיו הכשילו שאמר אלי דוד נמי קאמר ואתה בא אלי הדר ואמר ואני בא אליך כו' בשם ה' צבאות עד כאן וקצת ראיה מזה בדברי מהרי"א ז"ל על דעת המתרגם · או היה הכוונה שמאמר שאתם כעת אתם עבדים לשאול הרי אתם קרוב לקרובים לשכר ורחוקים להפסד שאם נגלה אתכם ועבדתם אותנו אין בזה כל כך נזק כיון שכבר עבדים לשאול לא כן אנו הפלשתים בני חורין שאם תנצחונו נהיה לכם עבדים בהיותינו כעת בני חורין : או יאמר הלא אנכי הפלשתי כלומר הלא אנכי הפלשתי עודני חי שלא הרג אותי מלככם שאול ועם היות אנכי הפלשתי קיים עכ"ז ואתם עבדי' לשאול לא יהות לו כן הרבנות הזה דבשלא' או הושיעכם ממני יאתה לו מלכות ושאתם תהיו לו לעבדי' אבל הלא אנכי הפלשתי ואתם עבדי' לשאול בתמיה ברו לכם איש וירד אלי ואמר לשון ברו לכם איש למלך ושליט כיבא ולא ידע מה כיבא כי נמלם שאול ונבחר דהע"ה וזהו שאמר ברו לכם איש לכם להנהגתכם ולמשול עליכם :

אם יוכל להלחם כו' · לע"דן שאמר הנה אנחנו קרובים להפסד גדול כי פלשתים זה העם לא היה משועבד אדרבא היה משעבד אתכם והדבר קשה ורע ומר שאם יוכל להלח' אתי והכני והיינו לכם לעבדים אמנם ואם אני אוכל לו והכיתיו והייתם לנו לעבדים אין הדבר זר ומר כל כך כי כבר בשכבר ועבדתם אותנו כבר ניסתם בעבדות וגזה מובן יותר ועבדתם אותנו גם שלא אמר ותעבדו אותנו אלא ועבדתם בלשון עבר וגלית בזדון לבו הסיאו שאמר אם יוכל להלחם בי כי חושבני שאפי' לילחם בי לא יוכל והבהל מפני אבל אם יוכל לילחם בי והכני גם כן אז והיינו לכם לעבדים אמנם בחלוקה השנית לא אמר ואם אני אוכל והייתם לנו לעבדים כי אין בזה ספק שיכול אוכל להלחם אותו אבל הספק היה בנצחון זהו שאמר ואם אני אוכל לו והכיתי אז והייתם

רדק

ודוד בן איש אפרתי הזה. אמר הזה לפי שזכרו למעלה שהיה מנגן לפני שאול וזכרו הנה לכפר עניינו היאך בא להלחם עם הפלשתי כי לא היה תמיד עם שאול אלא הולך ושב לא היה נוטש הצאן מכל וכל ולא היה בזאת המלחמה כי שלשת בני ישי היו שם במלחמה ודי הוא להם מבית ישי שהיו לו שמנה בנים אם הג' היו במלחמה וישי עצמו לא היה במלחמה לפי שהיה זקן בא באנשים והיתה סבה לבא דוד במלחמה ששלחו אביו לאחיו לפקדם ולדעת ענייני' ושלח להם מה ששלח ולפיכ' היה כל הספור הזה הנה: זקן בא באנשים. באנשי הזקנה והחולשה שלא היה יכול לצאת ולבוא וכן ואברהם זקן בא בימים בימי הזקנה והחולשה שהם סימן למיתה לפיכך הוצרך לקחת אשה לבנו בחייו ובי"ת באנשי' פתוחה ואין בו ידיעה וי"ת בא באנשים מני בבחיריא ורז"ל אמרו בא באנשים זה ישי אבי דוד שיצא באוכלוסא ונכנס באוכלוסא: וילכו. ואחר כך אמר הלכו ר"ל אותם שהיו רגילי' ללכת אחרי שאול: והשלישי

וְהָיִינוּ לָכֶם לַעֲבָדִים וְאִם־אֲנִי אוּכַל־לוֹ וְהִכִּיתִיו וִהְיִיתֶם לָנוּ לַעֲבָדִים וַעֲבַדְתֶּם אֹתָנוּ׃ וַיֹּאמֶר הַפְּלִשְׁתִּי אֲנִי חֵרַפְתִּי אֶת־מַעַרְכוֹת יִשְׂרָאֵל הַיּוֹם הַזֶּה תְּנוּ־לִי אִישׁ וְנִלָּחֲמָה יָחַד׃ וַיִּשְׁמַע שָׁאוּל וְכָל־יִשְׂרָאֵל אֶת־דִּבְרֵי הַפְּלִשְׁתִּי הָאֵלֶּה וַיֵּחַתּוּ וַיִּרְאוּ מְאֹד׃
וְדָוִד בֶּן־אִישׁ אֶפְרָתִי הַזֶּה מִבֵּית לֶחֶם יְהוּדָה וּשְׁמוֹ יִשַׁי וְלוֹ שְׁמֹנָה בָנִים וְהָאִישׁ בִּימֵי שָׁאוּל זָקֵן בָּא בַאֲנָשִׁים׃ וַיֵּלְכוּ שְׁלֹשֶׁת בְּנֵי־יִשַׁי הַגְּדֹלִים הָלְכוּ אַחֲרֵי־שָׁאוּל לַמִּלְחָמָה וְשֵׁם ׀ שְׁלֹשֶׁת בָּנָיו אֲשֶׁר הָלְכוּ בַּמִּלְחָמָה אֱלִיאָב הַבְּכוֹר וּמִשְׁנֵהוּ אֲבִינָדָב

תרגום

וּנְהֵי לְכוֹן לְעַבְדִין וְאִם אֲנָא אֵיכוּל לֵיהּ וְאֶקְטְלִינֵיהּ וּתְהוֹן לָנָא לְעַבְדִין וְתִפְלְחוּן יָתָנָא׃ וַאֲמַר פְּלִשְׁתָּאָה אֲנָא חַסְּרִית יַת סִידְרֵי יִשְׂרָאֵל יוֹמָא דֵין לְמֵימַר אֵיתוּ לִי גַּבְרָא וְנַגִּיחַ קְרָבָא כַּחֲדָא׃ וּשְׁמַע שָׁאוּל וְכָל יִשְׂרָאֵל יַת פִּתְגָּמֵי פְלִשְׁתָּאָה הָאִילֵין וְאִיתְבְּרוּ וּדְחִילוּ לַחֲדָא׃ וְדָוִד בַּר גְּבַר אֶפְרָתִי הָדֵין מִבֵּית לֶחֶם דְּבֵית יְהוּדָה וּשְׁמֵיהּ יִשַׁי וְלֵיהּ תְּמָנְיָא בְנִין וְגַבְרָא בְּיוֹמֵי שָׁאוּל סִיב מָנֵי בִבְחִירַיָא׃ וַאֲזַלוּ תְּלָתָא בְּנֵי יִשַׁי רַבְרְבַיָא אֲזַלוּ בָתַר שָׁאוּל לִקְרָבָא וְשׁוּם תְּלָתָא בְנוֹהִי דַּאֲזַלוּ לִקְרָבָא אֱלִיאָב בּוּכְרָא וְתִנְיָנֵיהּ אֲבִינָדָב

רשי

אפרתי. בית לחם יושבת בארץ אפרת: ולו שמנה בני' ומה שכתוב בדברי הימים אוצם הששי דוד השביעי ולא כתב יותר יש לומר שאחד מת בלא בנים ולפיכך לא כתבו שם: באנשים. נמנה בנכסיית החשובי': ודוד

רלבג

זקן בא באנשים. ר"ל בא במדרגת האנשים הישישים או יהיה הרצון שאמרו בא באנשים שלגודל מעלתו היה בא כאשר יצא עם חבר' ככבדת מאנשים שלמים רבים היו מלוי' אותו: תניא

מסרה

ונלחמה ד' בקריאה וסי' ויאמר יהוד' לשמעון אחיו עלה אתי בגורלי. ויאמרו ליפתח לכה והיית' לנו לקצין. תנו לי איש ונלחמה יחד דגלית. ונלחמה אתם במישור. ונמסר גם בריש שפטים.

פי' רבי' ישעיה

זקן באנשי'. בא בכלל אנשי' השובים והגונים:

מנחה קטנה

ודוד בן איש אפרתי הזה כתוס הגדול כמ"ש ז"ל כי אפרת הוא תואר גדולה ושמו ישי כלומר שבן הזה הוא לבדו אשר יתואר אחר אביו הגדול הזה כי הוא הדומה לו בעלם עם היות כי ולו שמנה בנים ולהורות גדולות חשיבות דוד אמר הזה כי א"ול המניח אחריו בן יגע בתורה וצדיק כאלו לא מת וז"ש ודוד בן איש אפרתי גדול בתורה באופן שאביו יחשב כאלו לא מת והוא חי לפנינו תמיד וזהו אמרו הזה כמורה באצבע על מי שהו' חי תמיד לפנינו ומיוחס אחר בועז הגדול בישראל שמבית לחם יהודה: אליאב הבכור וגו' ירצה אע"פ שנמשח דוד למלך בתוך אחיו לא גבה לבו ולא נהג שררה על אחיו אלא אליאב הבכור ומגד זה נהג בו כבוד ולא לבד באליאב שהחיוב הוא מדין תורה וא"ו לרבות אחיך הגדול אלא אפי' ומשנהו אבינד' וגו' שלכל א' וא' חלק כבוד לפי הראוי לו באופן שדוד הוא הקטן מכולם במדרגתו כמו שכי' קטן בשנים ולא לבד אל אלו השלשה היה מקטין עצמו אלא אף אצל שאר אחיו וזה שחזר ואמר ודוד הוא הקטן אצל אחיו הנשארי' בביתו הקטין עצמו אף שלא היו הגדולי' שאחי' כ"ש ושלשה הגדולי' וגו' שהם היו גדולי' אצלו במעלה וכבוד: ודוד

כלי יקר

והייתם לנו לעבדים. ואולי רצה לומר די לכם בשם לבד של והייתם לכם לעבדים אבל לא כעבוד אתכם לא כן אתם המורגלים בעבדות ועבודת פרך והייתם לנו לעבדים ועבדתם אותנו ממש. ומהרי"א ז"ל כתב בענין התנאי הזה בשם חכמי הנוצרי' שהיו ענין זה מעין ריק"טו או דישאפ"יאו הנעשה בהעלם דבר משפט בין איש לאיש בין דם לדם או בין דין לדין יבחרו לעשות כן והאיש אשר יפול ביד רעהו יעשה בו כטוב בעיניו כי מה היתה זאת להפילו בידו כפי דינו ושהדבר הזה הגון וראוי אך שיעשה ברשות המלך והסכימו שבאולי בזה נעשה ענין גלית בהסכמת כל סרני פלשתים ובהסכמת שאול המלך או שהיה גלית הוא השר בעצמו כי לכן ברחו כי ראו כי מת גבור' ושר צבאם. ומהם אמרו שאין הדבר ראוי להעשות כן בשום צד לפי שהמשפטים האלהיים נסתרי' ממנו ואולי לא תדבר ההשגחה האלהיי לתת לאיש כדרכיו וכפרי מעלליו ויהיו נעזבים למקרה או אולי מרשעים יצא רשע וימות במלחמת האיש ההוא אשר הוא טהור וצדיק בדינו להיותו חייב מיתה מפני אחרים לחטאים זולתו והמעשה הזה בכלל לא תנסו את ה' כו'. אבל דוד ע"ה עשה ענין זה על פי נביא או שבאה לו על זה נבואה וזהו ואנכי בא אליך בשם ה' צבאות אלה הם דבריהם. ובעיני אבל כמה מעשה הטעועים כי המעשה בעצמו אין לו על מה שיסמוך כי אין ראוי שיתגודדו האנשים בחרבו' ורמחים כי על פי התורה ומשפט אשר ישפוט ביניהם בצדק ואמת ומעשה דוד וגלית לא היה מעין רי"קטו או דישאפי"או ולא עלתה על לבם ואכיח כן כי הענייני' האלה יעשו אותם בתנאים ידועים למלכים ויועצי ארץ ומנהגם בזה תדה היא התנאי הראשון שלא יעשו כן כי אם כשנעלם דבר מהם ולאמת דבר מסופק בין הלוחמי' ולא יוכלו לבוא עד קצה של המשפט או יבררו האלהי' על האופנים ההם בתנאי השני שלא יעשו הדבר כי אם בהסכמת הלוחמים ועם ביאור התנאים המוסכמים ביניהם ויכתבו אותו זכרון על ספר ובאר על הלוחות ואעד עדים באופן שלא יוכל איש מהם לחזור בו השלישי צריך שישתוו הלוחמים השוה גמורה בזמן ומקום ובכלי זיונם במדה ומשקל ומשור' באופן שאחד מהם לא יוליך בידו חרב וחנית שלא יהיה לחבירו כמוהו בשוה ולא חניתו ארוכה יותר משל חבירו ולא יובדלו כי אם בכח וגבורה הטבעית אשר בהם וכמשפט האלהיי אשר יגזור. הרביעי שיהיו ביניהם שופטים ושוטרי' ליישר הלוחמים במעגלי צדק והם יכריחו לקיים התנאים כדי שלא יעשה איש כל הישר בעיניו והנה התנאים האלה לא נמצאו בענין גלית ודוד כלל כי הם לא נלחמו על דבר מסופק ביניה' או בין ישראל ופלשתים לא מן הדת ולא מירושת הארץ ולא לדבר אחר ומה שאמר ברו לכם וכו' היה דרך גאוה וגאון וגסות הרוח לא תנאי עצמיי ולזה כיון אני חרפתי את מערכות ישראל וגם לא היה שם התנאי השני שהרי לא הוסכמו הדברים ההם בין ישראל ופלשתים ולא נכתבו הדברים ולא נשבעו עליהם כי היו דברי גוזמא לבד. וגם לא היה שם התנאי השלישי שהרי לא נשתוו בכלי מלחמתם שהרי גלית לו כובע נחשת בראשו והוא לבוש שריון קשקשים ומצחת נחשת וכידון ודוד הלך אליו במקלו ויקח לו חמשה חלוקי אבנים ועמד כמטחוי קשת לרגמו באבן ויקלע שאם יכהו מוטב ואם לאו יברח מפניו וגלית לא יוכל לרדוף אחריו מכובד הנחשת והברזל אשר עליו והראי' כשהלבישו שאול מדיו ויסיר' דוד מעליו ר"ל לא אוכל ללכ' ולהתנועע במרוצה עם המדים האלה. וגם לא היה שם תנאי הרביעי שהרי לא היה שוטר ומושל בין ישראל ופלשתים והמעשה יורה עליו שהרי הרג דוד ע"ה את גלית ועם כל זה לא נשתעבדו פלשתים לישראל כדברי גלית אבל אמר הכתוב ויראו פלשתים כי מת גבורם וינוסו מכל זה ההכרח שלא היה בזה רי"קטו או דישאפי"או אלא לפי שחרף מערכות ישראל באו' שאין גם אחד שיצא אליו כדי שלא יתפאר נתן דוד אל לבו לצאת אליו ולהרגו להסיר חרפה מעל יש' לא בבחינת עבדות פלשתים ע"כ דבריו ז"ל:

ויאמר הפלשתי אני חרפתי וכו' יש לדקדק כי ענין זה מיותר שבכלל דבריו אשר בפסוקים הקודמים הם ולמה שינה בין לשון ברו לכם ללשון תנו לי איש ונלחמה יחד. ונראה כי גלית להיותו מתלוצץ על מערכות ישראל כמו שאמר ברו לכם איש שיהיה איש חיל ומיוחס וזהו שאמר ברו לכם שתבחרו איש נבחר לילחם עמי וזהו שאמר ברו כדי שיהא לי לילחם עמו שלא יהיה לי חסרון כבוד בהלחמי עמו וכשגמר החירוף הזה שאמר אם יוכל כו' אז אמר הפלשתי הנה תקנתי קלקלתי שאחר שכולם מקטנם ועד גדולם הם מחורפים מעתה תנו לי איש כל דהו אפי' שלא יהיה נבחר וזהו שאמר ויאמר הפלשתי ר"ל אמירה מחודשת תולדת החרפה הנזכר בפסוקים הקודמים וזהו שאמר אני חרפתי ר"ל מאחר שאני חרפתי בפסוקים הקודמים את מערכות ישראל היום הזה מעתה תנו לי איש יהיה פחות או נכבד ונלחמה יחד שאשוה לו כי אפי' הנכבד הוא חרפת אדם א"כ כולכם שוים נמצא בדבריו אלה הוסיף על חטאתו פשע לחרף מערכות ישר' יותר ויותר במליצתו זאת ושנותו טעמו מלשון ברו לכם איש לותנו לי איש לי הוא איש כו' והוסיף לומר תנו לי שלא אמר תנו לכם איש כי כהפלר גלית שעתיד הוא האיש שיתנו לו שיפול בידו וזהו שאמר תנו לי איש לי הוא כי לא ידע כי ה' יפילהו במהמורות בל יקום ואיש לשון בל יכון בארץ. ואפשר לפרש אומר היום הזה מקושר עם סוף הפסוק וזה כי מאמר זה היה ביום השני או זולתו מהימים כי בראשון עמד וחרף דכתיב ויעמוד ויקרא אל מערכות ישראל כו' ופסוק ויאמר הפלשתי היה אחר כך ביום אחד ושעה אחת המירה זו מיותרת כמו שהקשתי ולפי זה אני חרפתי מערכות ישראל ביום הקודם או בימים הקודמים ועתה ביום זה אומר תנו לי איש כו' כפי מה שנתבאר בפי' הקודם. ויוכיח שנאמרו בשני פעמים הפסוק שאחר זה שאו' וישמע שאול כו' את דברי הפלשתי האלה למה לי אלא לומר שנאמרו בשני פעמ'. ועוד אוסיף לקח טוב באו' אני חרפתי את מערכת ישראל כו' בפסוק הבא אחר זה בס"ד:

וישמע שאול ראוי לדקדק איך שאול בחיר ה' וישראל מי כמוהו עם נושע בה' יחתו ויראו מאד מאיש הבליעל הזה והוא ראה בע"כ שבנו יונתן ונערו השחיתו מחנה שלם לא בחיל ולא בכח אלא הם בהם. והיה אפשר כי שאול ניחא יען סרה רוח ה' מעליו והוא אשר סבב מלחמה זו של פלשתים כי נחתים היו אלא שמאת ה' היתה זאת להרים ראשם כדי שיבוא דוד ויפול השררה וכמו שכתבתי למעלה ולתדתי כן מסתיכות העניינים ויאספו פלשתים אחר ענין שאול אבל הנכון בעיני הוא כי הנה גלית אף על פי שבקרבו ישים ארבו שאמר ברו לכם איש שכיון אל ה' איש מלחמה כמו שאחז"ל עם כל זה לאו בפירו' איתמר לחרף את ה' כדי שלא תחזקנ' ידי עם ישראל באלהיהם שינקום נקמת חילול כבודו וירד אליו לכך אמרו חז"ל ודרשו בשם גלית שבא בגלוי פנים לפני המקום ולא לפני הבריות כי סתר פנים ישים והוא דקדוק נכון. או היתה כוונתו לומר ברו לכם איש וכו' ה' איש מלחמה וירד אלי לילחם בי כי ודאי לא ירד כי מאס אתכ' ואת מלככם כי לא עשיתם הנקמה המחויבת בעמלק איך שיהיה לא חרף בפי' את הש"י לפני הבריות כי לא גילה פנים אלא לפני המקום כמו שדקדקו בלשון גלית בגלוי פנים לפני המקום וזהו שאמר בפסוק ויאמר הפלשתי לסכל לבם של ישראל בזאת ידעתי שלא אפול ביד אדם כי אני חרפתי את מערכות ישראל אבל לא חרפתי את הש"י לכן אל תבטחו על אלהיכם שינקו' נקמתכ' זהו שאמר אני חרפתי היום הזה ואף על פי שבזמן העבר כשנשבה הארון חרפתי את ה' אבל היום הזה לא חרפתי כי אם מערכות ישראל לבד תנו לי איש כו' לעומת זה כתיב וישמע שאול וכל ישראל את דברי הפלשתי האלה ר"ל מורה באצבע על אלה האחרונים שאמר שלא חרף כי אם מערכות ישראל לא את הש"י ומזה הבד ויחתו ויראו מאד אבל לא נחתו מדבריו הראשונים אדרבה היו רוצים שיצא ארשת שפתיו ישית בשמים פיו ולשונו תהלך בארץ כדי שהש"י ינקם ממנו. אלא שדוד ע"ה ערך למשפט שחירף מערכות ישראל הרי הוא כאילו חרף מערכות אלהים חיים ובזה נתחזקו ידיו לערוך עמו מלחמה וזהו שאמר כי מי הפלשתי הזה כי חרף מערכות אלהים חיים וכמו שיבוא בסייעתא דשמיא. והברהם בני יצו' אמר בזה ענין נחמד והוא כי מתחלה אמר ברו לכם איש שיבחרו איש אמכם עתה כשאמר אני חרפתי מערכות ישראל היום הזה שנתן אל לבו ונזכר מיום שבית הארון שאז חרף מערכות אלהים חיים וכיון שנזכר אותו מעשה נזכר גם כן שאיש א' עמד נגדו ולקח הלוחות הוא שאול ולקח הלוחות מידו כמו שזכרתי למעלה במקומו בשם חז"ל אז אמר אין צריך ברירה האיש אלא תנו לי איש ונלחמה יחד על שאול קאמר כי יחד. ושוה אלי הוא ונלחמה אני והוא ובזה מובן אומרו וישמע שאול וכל ישראל. כי בדבריו אלה היו חרפה וגדופין לשאול כמו שאמר תנו לי איש על שאול. וסיוע לדבריו מדברי רש"י ז"ל שזכרתי גבי ברו לכם איש על שאול:

ודוד בן איש אפרתי וכו' כבר זכרתי למעלה בפסוק ויצא איש הבינים בשם חז"ל ברו לכם איש וירד אלי ואין איש אלא הקב"ה שנ' ה' איש מלחמה אמר הקב"ה הריני מפילו ביד בן איש שנ' ודוד בן איש אפרתי ע"כ ועל פי דבריהם הוסיף והרחיב מע"ד דהקב"ה אמר אני אפילהו לא ביד איש כי אם ביד בן איש נער ובחור שהוא בן איש ולא איש וכן בסמוך ויבזהו כי היה נער ואדמוני ומה שאמר אפרתי אמרו חז"ל מיוחס שבא ממרים ומה שאמר בא באנשים דרשו חז"ל ברכות פרק הרואה אמר רבא ואיתימא ר' אבא זה ישי אבי דוד יוצא באכלוסא ונכנס באכלוסא ודורש באכלוסא אמר עולא נקטינן אין אכלוסא פחות מס' רבוא ע"כ והכריחו חז"ל דרשא זו מדלא כתיב זקן בא בימים מדקאמר בא באנשים רוצה לומר באכלוסא והכוונה לומר שהיה זוכה לצאת ולבוא בהלכה וזהו שאמר יוצא באכלוסא דהיינו שבאכלוסא שהיה יוצא באותה אכלוסא עצמה היה נכנס שלא נפקד מהם איש כי זכותו של ישי גדול כנודע בדברי חז"ל שהוא מאותם שמתו בעטיו של נחש. ודורש באכלוסא דרשו מתיבת זקן דידוע הוא שמי שיש לו בן כדוד והוא הקטן שבשמונה פשיטא שהוא זקן ועוד מה לנו בזה אם הוא זקן או לאו אלא ודאי זקן זה קנה חכמה קאמר וכמו שדרשו ז"ל גבי והדרת פני זקן וזהו אומר שדורש באכלוסא כי זכות זה סיוע גדול לדוד כמו שאזכיר בסמוך בס"ד. ועיין רש"י ז"ל והרד"ק ז"ל וכן הרלב"ג וכן מהרי"א ז"ל וכלל אותו בדברי חז"ל יוצא באכלוסא ובא באכלוסא שכוונת הכתוב להגיד מעלתו שהי' מיהודה ושהיו לו שמונה בנים כולם אחוזי חרב מלומדי מלחמה ושהיה ישי זקן ונשוא פנים הוא הראש בימי שאול בא באנשים מלוים אותו ופי' עוד בא באנשים שלהיותו זקן בימי שאול לכן היה בא במלחמה לא הוא בעצמו כי אם בשלחו תמורתו ובמקומו אנשים שהרי הוא כאילו הוא היה בא וזהו שאמר אחר זה וילכו שלשת בני ישי הגדולים שהלכו במקום אביהם ע"כ. והרב ב"ע ז"ל בשער ט"ו כתב שכוונת הכתוב באומרו הזה רצה לומ' שדוד בן איש אפרתי הזה הנזכר שבא לנגן לפני שאול ועם היותו הזה נודע לשאול עכ"ז אחר כך נעלם משאול בן מי זה העלם אשר אין זה אלא שרוח ה' לבשתו וזיו אנפוי שניו וכמו שאזכור בסמוך בס"ד: ולע"ד להבין תיבת הזה שכוונה לו' לעומת דברי גלית שאל תנו לי איש לזה אמר הכתוב ודוד בן איש אפרתי הזה ר"ל האיש הזה הנשאל הנה הוא דוד כי לו נתנה מעלה זו שיפול גלית בידו וזהו שהזכיר גם כן היותו מבית לחם יהודה לפי שגלית בא מערפה ודוד בא מרו' וקרובות זו לזו וראוי שיפול גלית שבא מערפה שנתנה עורף אל הש"י ובנה כמוהו ויפול ביד דוד הוא מרות שבאה לבית לחם יהודה ונשאה לבועז ונדבקה בישראל ויצא אחד ממנה שרוה להקב"ה בשירים כמו שדרשו חז"ל בשם רות. או יאמר הזה ר"ל הזה הנמשח בשמן הקודש ושרתה עליו רוח ה' רוח עצה וגבורה מזה הוא שנמשך שקנא קנאת ה' בענין זה כי רוח אלהין וכו' ואמר ושמו ישי ולו שמנה בנים כמו שאח"ז שהצדיקים שמם קודם להם ושמו בועז ושמו מרדכי ושמו ישי לצדיק אפי' בבחרות שא"כ לו ח' בני' בנים וקודם הולדם ושמו ישי כי הרי זכרנו שמת בעטיו של נחש והאיש בימי שאול זקן לא יוכל לצאת ולבא אבל לשעבר בא באנשים לצבוא צבא זהו שאמר בא באנשים והכוונה בזה דזרוק חוטר' אאוירא' והיא אעיקרא קאי כי מהיות דוד בן איש אפרתי יצא חוטר קדוש ומקו' מגזע ישי הקדוש כלא חטא מעולם ליחם בפלשתי לקדש שם שמים:

וילכו שלשת בני ישי כו' עיין הרד"ק ז"ל ומהרי"א ז"ל וחזר לומר הלכו אחרי שאול להגיד שהלכו בזריזות מיד אחר שאול שלא נתעצלו להתאחר עם המתאחרים אלא מיד הלכו אחרי שאול בתחילת המלחמה: ולע"ד לדקדק כל אלו היתורי' הלכו אחרי שאול אשר הלכו במלחמה הכל מיותר. ולדקדק אומרו פעם למלחמה בלמ"ד ופעם במלחמה בבי"ת ונראה כי ידוע מנהג ההולכים במחנה המלחמה שהולכים בסדר איש על מקומו מהם הולכים לפני הצבא

אֲבִינָדָב וְהַשְּׁלִשִׁי שַׁמָּה׃ וְדָוִד הוּא
הַקָּטָן וּשְׁלֹשָׁה הַגְּדֹלִים הָלְכוּ אַחֲרֵי
שָׁאוּל׃ וְדָוִד הֹלֵךְ וָשָׁב מֵעַל שָׁאוּל טו
לִרְעוֹת אֶת־צֹאן אָבִיו בֵּית־לָחֶם׃
וַיִּגַּשׁ הַפְּלִשְׁתִּי הַשְׁכֵּם וְהַעֲרֵב
וַיִּתְיַצֵּב אַרְבָּעִים יוֹם׃
וַיֹּאמֶר יִשַׁי לְדָוִד בְּנוֹ קַח־נָא לְאַחֶיךָ
אֵיפַת הַקָּלִיא הַזֶּה וַעֲשָׂרָה לֶחֶם הַזֶּה
וְהָרֵץ הַמַּחֲנֶה לְאַחֶיךָ׃ וְאֵת עֲשֶׂרֶת
חֲרִצֵי הֶחָלָב הָאֵלֶּה תָּבִיא לְשַׂר הָאָלֶף
וְאֶת־אַחֶיךָ תִּפְקֹד לְשָׁלוֹם וְאֶת־
עֲרֻבָּתָם תִּקָּח׃ וְשָׁאוּל וְהֵמָּה וְכָל־
אִישׁ יִשְׂרָאֵל בְּעֵמֶק הָאֵלָה נִלְחָמִים
עִם־פְּלִשְׁתִּים׃
כ וַיַּשְׁכֵּם דָּוִד בַּבֹּקֶר וַיִּטֹּשׁ אֶת־הַצֹּאן
עַל־שֹׁמֵר וַיִּשָּׂא וַיֵּלֶךְ כַּאֲשֶׁר צִוָּהוּ
יִשָׁי וַיָּבֹא הַמַּעְגָּלָה וְהַחַיִל הַיֹּצֵא אֶל־
הַמַּעֲרָכָה וְהֵרֵעוּ בַּמִּלְחָמָה׃
ותערך

אֲבִינָדָב וּתְלִיתָאָה שַׁמָּה׃ וְדָוִד הוּא
זְעֵירָא וּתְלָתָא רַבְרְבַיָּא אֲזַלוּ בָּתַר
שָׁאוּל׃ וְדָוִד אָזֵל וְתָאֵב מִלְוַת שָׁאוּל
לְמִרְעֵי יַת עָנָא דַאֲבוּהִי בֵּית לָחֶם׃
וְקָרֵיב פְּלִשְׁתָּאָה וּמַקְדִּים וּמַחְשִׁיךְ
וְאִתְעַתַּד אַרְבְּעִין יוֹמִין׃ וַאֲמַר יִשַׁי
לְדָוִד בְּרֵיהּ סַב כְּעַן לַאֲחָךְ מְכִילְתָּא
דְקַלְיָא הָדֵין וְעַסְרָא טוּלְמִין דִלְחֵמָא
הָדֵין וְאוֹבֵיל לְמַשְׁרִיתָא לַאֲחָךְ׃ וְיַת
עֲשַׂר גּוּבְנִין דַחֲלָבָא הָאִלֵּין תּוֹבֵיל
לְרַב אַלְפָּא וְיַת אֲחָךְ תִּסְעַר לִשְׁלָם
וְיַת טִיבֵיהוֹן תַּיְתֵי׃ וְשָׁאוּל וְאִינוּן וְכָל
אֱנָשׁ יִשְׂרָאֵל בְּמֵישַׁר בּוּטְמָא מְגִיחִין
קְרָבָא עִם פְּלִשְׁתָּאֵי׃ וְאַקְדֵּים דָּוִד
בְּצַפְרָא וּשְׁבַק יַת עָנָא עַל נַטְרָא
וּנְסֵיב וַאֲזַל כְּמָא דְפַקְדֵיהּ יִשַׁי וַאֲתָא
לִכְרַקוּמָא וּמַשִּׁירְיַת עַבְדֵי קְרָבָא
נְפַקוּ לְסִידְרָא וְיַבִּיבוּ בִקְרָבָא׃
וסדרו

רשי

ודוד הוא הקטן · שהיה בבית שאול מקודם לכן לנגן לפניו ודוד היה הולך ושב המיל מהלל שאול לבית אביו: השכם והערב · אמרו רבותינו כדי לבטלן מקריאת שמע: חריצי חלב · גובנין דחלבא: לשר האלף · אני אומר לשר של אותו אלף שאני ממנו שלכל השבטים היו שרי אלפים לפי אלפיהם ואני שמעתי לשר האלף זה יהונתן שאמור עליו ואלפיהו עם יהונתן בגבעת בנימין: ואת ערובתם תקח · ואת ערובת הלואתם ושלומם תקח באזניך ובלבך ותגיד לי וכן תרגם יונת' וית טיבהון תייתי: ערובתם · לשון הללה כמו ערוב עבדך לטוב גרנטי"ש בלע"ז ורבותינו אמרו גט כריתות יקח מאתם ויביא לנשותיהם להפריד עירוב שבינו לבינה: המעגלה · סביבות המחנה עושים מעגל והיוצא חוץ לא לפנים ולא לאחור מתחייב לפנים שמא ירוצו עליו בני מערכות האויבים לאחור מבקש הוא לנוס: ותערך

רדק

והשלישי שמה · הוא שמעה הנזכר בזה הספר יונדב בן שמעה אחי דוד וכן בספר דברי הימים ושמעה השלישי: השכם והערב · בקר וערב כדי להבהילם · ובדרש כדי לבטל מהם קרית שמע שחרית וערבית: ויתיצב ארבעים יום · התיצב לפני מחנה ישראל לחרפם ובדרש ארבעים יום כנגד ארבעים יום שנתנה בהם תורה כלומר שלא היה להם כח לישראל על גלית אלא עד סוף ארבעים כי בסוף ארבעים יום שירד משה מן ההר קבלו התורה · ובדרש אמר מ' פסיעות הלכה ערפה עם חמות' נעמי ובזכותה נתלה לבנ' מ' יום ואמרו כי הרפה אם גלית זו היא ערפה: איפת הקליא הזה · בא על דרך בעלי הה"א והא"לף בשקל נביא נשיא והא"לף בו תמורת הה"א למ"ד הפעל וכמוהו ואל תתן עלימו דם נקי: ועשרה לחם · ת"י ועסרא טולמין דלחמ' הדין פירוש חלות לחם: והרץ המחנ' לאחיך · א"ל שיוליך הדברים האלה במרוצה לאחיו: חריצי החלב · כתרגומו גובנין דחלבא: לשר האלף · פי' שר האלף שישי נמנה בו: ואת ערובתם תקח · המשכונות ששמו על הלואתם כי כן מנהג אנשי החיל לפי שאין מעות מצויות במלחמה וישי נתן לדוד מעות שיוציא בהם משכונותיהם וי"ת וית טבהן תיתי כלומר ענייניהם תקח ותלמד ותגיד לי ודע' רז"ל שיקח מהם גיטין לנשותיה' טרם המלחמה אמרו ערובתם דברים המעורבים בינו לבינה כלומר הקדושים והנשואין שביניה' והגט מסלק אותם: המעגלה · לפי שהמחנה הוא בסבוב לפיכך קור' אותו מעגל וי"ת לכרקומא וכן תרגם אנקלום ובכית מצור ותבנ' כרקומין וכן בדברי רז"ל עיר שכבש' כרקו' ובכיין המצור הוא שבונין סביב המחנה בפסי' ובשלשלאו' שלא יצא אדם חוץ למחנה אלא בתנות שרי החיל ואמרו איזהו כרקום כל שזגין ושלשלאו' וכלבים מקיפין והענין הזה להבהיל העיר או המחנה האח' כמו שכתוב והרעו במלחמה: ותערוך

רלבג

תביא לשר האלף · ר"ל שר האלף אשר היו שלשת בני ישי תחתיו ולזה צוה שיזכור לו אחיו לשלום בתתו לו זה המתן למען ימצאו חן בעיני שר האלף שהוא עליהם: ואת ערובת' תקח · ידמה לפי מה שאחשו' שהם שלחו לאביה' ישלח להם המצטרך למזון וכתמו ביד השליח ערבון יביא לאביהם למען יתן לו האמנ' עם שכבר היה הערבון ההוא ככר לאביהם שהוא משלהם ולזה אמר ישי שיקח עמו ערובת' להביא להם על הלד שאמר קח נא לאחיך איפת הקליא הזה או יהיה הרצון בזה שיקח עמו להביא להם ערובתם שנהגו למשכן הערבון ההוא במחנה בשסו במלחמה כדי שיספיק להם כל ימי היות' במחנה וזה כי מה שנשא להם מהמזון לא יספיק להם כי אם לזמן מועט ולזה הולך ישי ללוות לדוד שיביא להם ערובתם: נלחמים עם פלשתים · ר"ל שהיו מסתדלים להלחם עם פלשתים: ויבא המעגלה · ר"ל במחנה ונקרא כן לפי שיושבים בעגול להשמר שלא יבאו עליהם האויבים בכל צד מנגדי המחנה: והנה

מנחה קטנה

ודוד הלך ושב וגו' אע"פ שהיה בכבוד גדול אצל שאול ברואי פני המלך אפ"ה לא עזב כאן אביו כדי להשגיח על נכסי אביו כאשר היה עושה מקודם דנ"א: השכם והערב אז"ל כדי לבטלן מק"ש שחרית וערבי' שכל הקורא ק"ש על מטתו דכיינו סמוך למטתו שהוא בשכבך ובקומך סמוך לשכיבה וסמוך לקימה הוא כאלו אוחז חרב בשני פיות שנ' רוממות אל בגרונם וחרב פפיות בידם לעשות נקמה בגוים וגו' חרב פפיות הוא שתי פיות דהיינו שתי קולות הקול קול יעקב שבזה מנצחי' הידים ידי עשו אלו שתי קולות כנגד השתי ידים שבזו וע"כ רצה לבטל מזה שלא תגין עליהם: ויתיצב ארבעי' יום בשביל שחטאו ישראל בעגל בסוף מ' יום שהיה משה בהר ע"כ ויתיצב ארבעים יום: וכל איש ישראל ספר הכתוב זה לשבח דוד שהי' נלחם עם גבור שכל ישראל היו נלחמי' נגדו ולא עמדו לפניו: ויבא המעגלה תיכף בואו היה בא סמוך למלחמה בלי פחד אע"פי שהי' נלחמים בעת ההיא ואפשר שדוד כיון לזה שבא בבוקר במערכה שהיה יודע שגליות משכי' ומעריב לביא ע"כ בא בעת הלחמו כדי לראותו נלחם עם ישראל:
ויבא

פי' רבינו ישעיה

לשר האלף שהוא ממונה עליהם: ואת ערבתם תקח · פי' משאם · אם יש להם שום משא לשלוח לבתיה' וכה"ד עליהם תקח ותבוא אותו ודומה לו ביחזקאל נרוב היכך ומערבך העשרת מלכי ארץ והרנה יש שם כמהו: ויבא המעגלה פי' המחנה קויא המעגל שמתקבצין האנשים לעמוד כגורן עגול: והחיל היוצא אל המערכה והרעו במלחמה · הוי"ו יתירה:

והשלשי ג' חס' וסימ' נמס' בסדר וישמע יתרו: ואת אחיך ב' וסי' תפקד לשלום ואת ערבתם תקח · במיטב הארץ הושב את אביך: שומר י' מלאים וסי' ויטש את הצאן על שומר · הנה לא ינום · שוא שקד שומר · שומר יי' את כל אהביו · ארח לחיים שומר מוסר · צנים פחים · שומר הברית והחסד · שומר מצוה לא ידע · ושומר הבגדים · ואת שומר ואת חותם:

כלי יקר

וכם סגרועים בחשיבות יותר כנודע והחשובים והשרים מהם לימין המלך ומהם לשמאלו ומהם אחריו שהחשובים ילכו קרובים אליו אחריו למלחמה לילאם שהם שומרי עם המלך וזהו שאמ' וילכו שלשת בני ישי הגדולים במעגלה שלכך הלכו אחרי שאול כי שם יאתה מקום מיוחד להליכת' כפי גדול ם וזהו שאמר כאן הגדולי' שר"ל יותר משאר בני הגבה לא בבחינת שאר אחיהם כי בבחינ' שנית הוא מ"ש אח"כ ודוד הוא הקטן ושלשה הגדולים הלכו אחרי שאול באופן שכפל הענין מכרים כן וזה יוכיח ג"כ הגמרו בני ישי היוצא באוכלסא בזמנו כי בעת זקן כו' הגדולים ר"ל שמהיותם בני ישי כפי גד לתם וחשיבותם ללכת אחרי שאול אשר שם הם שומרים בהיותם סמוך לו ואפשר ע"ד שאמר הלכו אחרי שאול כי גם במלחמת חנון בן נחש שהלך שאול למלחמה הלכו עמו שלשה אלה בני ישי בתחילת מלכות שאול · וזהו שאמר וילכו שלשה בני ישי להיות הגדולים שלהם וחשובים יאתה כבוד הליכתם למלחמה זאת ועוד שכבר הלכו מאז ותקדם אחרי שאול ונכתבו באסטרטיג של מלך במלחמת חנון בן נחש וכם כאמר אשר אינכו יוצא אחרי שאול כו' לכך רמז כאן ולאמר הלכו אחרי שאול לשון נופל על הלשון ובכלל זה כל שאר מלחמות פלשתים ועמלק שבכולם הלכו אחרי שאול למלחמה ולכך אמר למלחמה בלמ"ד לרמוז אל מלחמה שעברה המגם ושם שלשת בני ישי אשר הלכו במלחמה ר"ל אשר הלכו במלחמה הזאת ולזה אמר במלחמה בבי"ת כי כתבם עתה מקדם כם אליאב וכו' · וכוונת הכתוב לתת טעם איך לא הלך דוד ובפרט אחר שנמשח בשמן המשחה ועוד שהיה עומד לפני שאול לזה משיב ואומר שהיה זה לפי שכבר זכו אפיו ללכת אחרי שאול בשאר מלחמות ועל כן לא הלך דוד כי אם פיק שלשת הבנים הגדולים ולכך נתן לו שאול רשות לדוד שילך אל אביו והקב"ה גורה עלילה סבב אופן ילך דוד להוליך להם לידה ושמע דברי הפלשתי ודבר מה שדבר והפילו השי"ת בידו והכתוב הבא אחר זה נותן טענה שנית והוא:

ודוד הוא הקטן ר"ל שלהיו' הקטן שבכול' הוא הקטן שמקטין עצמו לכך לא הלך במלחמ' ושלשה הגדולים הלכו ועל כן ודוד הולך ושב וכו' ועיין רש"י ז"ל ומהרי"א ז"ל כתב שכוונת הכתובים לספר בשבח דוד ובגנות אחיו שעם היותם מתמידים במלחמה והם הולכי' תמיד אחרי שאול ודוד היה הולך וחוזר ועם כל זה לא מלאם לבם לעשות מה שעשה דוד הקטן מהם ואפשר לא נשה ללכת באלה בפעם אחת שראה אותו ענין נתעורר והם לא נתעוררו עם היותם רואים את הפלשתי השכם והערב ארבעים יום · ודוד הלך ושב מעל שאול כוונת הכתוב להגיד שלימות דוד במידות שלא היה רוצה להטריח את שאול עם היותו מלך והוא ביגיע כפיו מגגן ולכך היה הולך ושב מעל שאול מעל דייקא שלא להיות עליו כמשא כבד ולכך לא כתב מעם שאול זאת ועוד סיבת היותו הולך ושב כדי לרעות את צאן אביו כי אחיו הגדולי' הלכו למלחמה:

ויגש הפלשתי ברכות פרק הרואה השכם והערב א"ר יוחנן כדי לבטלן מקרית שמע שחרית וערבית ויתיצב ארבעים יום אמר רבי יוחנן כנגד ארבעים יום שנתנה בהם תורה ע"כ וצריך להבין מאי דעתיה לבטלן ק"ש שחרית וערבית ולמה לא הזכיר תפילה · ומכיבו הכריתו כן היינו תדלא קאמר בבוקר ובערב וקאמר השכם והערב דבק"ש כתיב ובשכבך ובקומך והיינו השכם והערב אפשר דלמדו כן · ועוד קשה דמאי קאמר רבי יוחנן כנגד ארבעים יום שבהם נתנה תורה מה שייכות יש לזה יהיה אפשר שהקב"ה עכב נפילה זו עד הגיע סך ארבעים יום שקבלו התורה שתגין עליהם ולזה לא נפל גלית בתוך ארבעים יום ביד דוד המלך ע"ה כי אם אחר עבור הארבעים שזכות התורה מסייע בזה וכן פירש הרד"ק ז"ל והוסיף נופך משלו וזהו שא' גם כן ויתיצבו לרמוז מתן תורה שנ' שם ויתיצבו בתחתית ההר · ואפשר עוד לע"ד דקשיא להו לחז"ל לשון השכם והערב דהי"לל משכי' ומעריב ואומרו השכ' מורה שהוא לשון צווי וכיוצ' שאחז"ל גבי שמע ישר' אתם קרבים היום כו' כמו שאחז"ל השכם בבוקר האמורה גבי משה ע"ב ובאלו הפסוק לומר ויגש הפלשתי בעת וזמן שהומר לו לאדם השכם לק"ש וכן הערב לק"ש שהוא לשון צווי ולהיות שאחז"ל גבי שמע ישראל אתם קרבים היום וכו' שבזכות שמע ישראל מנצחי' במלחמה והטעם כלע"ד דשמע ישראל קבלת עול מלכות שמים והיה מחייבם לפרוק מעליהם עול בריות ועול גוים ולכן יכלאו במלחמה בזכות ק"ש ועל כן זה הרשע כיון לבטלם מק"ש כדי שלא יכלאו בשביל ק"ש · ומלבד מספר הארבעים היותו משכים אל מ' יום שבהנה הורה אפשר לומר עוד כפי שדקדקו חז"ל בזה עוד תיבת ויתיצב המיוחד גם לשון ויתיצב לכך דרשוהו שהוא רומז אל ויתיצבו בתחתית ההר האמור במתן תורה וכיון אל ויתיצבו בתחתית ההר שאז"ל שכפה עליהם את

הנה כגיגית אם מקבלים את התורה מוטב ואם לאו שם תהא קבורתכם אמר רבא מכאן מודעא רבה לאורייתא וכו' שאולי לזה נמשך זמן מתן התורה ארבעים יום לעשות כבריה חדשה כארבעים יום של יצירת הולד כדי שתהיה להם תבונה נכונה לקבל התורה שהיו מסרבים בקבלתה עד שהכריחם לעומת זה היה גלית הולך ובא ארבעים יום לומר כי אפי' קבלת התורה שהיה על כרח' שלכך נתנה במ' יום כאמור היא שעמדה לגלית ונתעכבו מ' יום כאמור וז"ש לשון ויתיצב לרמוז אל ויתיצבו בתחתית ההר · ובמדרש רות ר' ברכיה בשם ר' יצחק ארבעים פסיעות הלכה ערפה עם חמותה ונתלה לבנה ארבעים יום שנאמר ויגש הפלשתי השכם והערב ויתיצב ארבעים יום ר' יודן בשם ר' יצחק אמר ארבע מילין הלכה ערפה עם חמותה ועמדו ממנה ארבעה גבורי' ואת ארבעה אלה יולדו להרפה בגת ע"כ: ולע"ד דהע"ג דתרי הכאי פליגי פליגא הר' יצחק ר' ברכיה ורבי יודן דחד אמר ארבעים פסיעות הלכה וחד אמר ד' מילין אפשר לי לומר דלדקו יחדיו ותרוייהו ר' יצחק אמרן וזה כי הלכה בנפש חפצה מ' פסיעות בדרך לויה ומארבעים והלך הלכה עוד ארבעה מילין שלא מדעתה מפני הבושה שהיתה רות הולכת והיך השוב ולעומת זה פרע לה הב"ה הארבעים יום בנגד ארבעים פסיעות והארבעה בנים כנגד ארבעה מילין והעב"י שלא עשתה כן בדעת שלם ובנפש חפצה רמזיב קרא ד' מילין פרסה מדכתיב והלכנה שתיהם בדרך ופרסה הוא ד' מילין שיעור הליכה בדרך או החזיק בו לענין הפלת הדרך וזהו ותלכנה בדרך וכו' ואפשר גו' בהפך כי מתחילה הלכו ד' מילין סתם והם שפרע לה הקב"ה בד' בנים שילאו ממנה ואח"כ כשאמרה להם לכנה בנותי שובנה וכו' דכתיב ותשאנה קולן ותבכנה כו' דאחז"ל והשנה חסר אלף תפס כתן שהיו הולכות ובכות ע"כ ואולי אותה ההליכה דהולכות ובוכה היו ארבעים פרסאות שהיו לשם לויה וכמו שהלויה היא גורמת לבלתי היות שפיכות דמים וכמשז"ל גבי ידינו לא שפכו את הדם הזה שלא בא לידינו והנחנוהו בלא מזון ולא ראינוהו ופטרנוהו בלא לוי' דנמצא' הלויה מונעת שפיכות דמים מכ"מ פרע לה הקב"ה לערפה בבנה גלית שנתלה לו מ' יום משפיכו' דמו · ובמדרש ז"ל פרשת קרח עלה קפ"ה דרשו לשון ויתיצב לשון חרפה וגדופים כמו יצא ונצבים של דתן ואבירם · ועיין רש"י ז"ל והרד"ק ז"ל:

ויאמר ישי לדוד בנו וכו' עיין הרד"ק ומהרי"א ז"ל כתב שכוונת הכתוב להגיד זריזות דוד שבפעם' אחת שקרה מקרהו שלא אביו עמו איפת לחם קלוי ויבא ביותר למען יעמוד ימים רבים ועשרה לחם והם רטובים וירץ להוליכם לאחיו בעוד שהם רטובים ועם היות זה פעם אחת נתן אל לבו להבין ולפקח בענין ולשים נפשו בכפו כי רוח ה' מפעמו ע"כ:

ולע"ד לדקדק אומרו לדוד בנו כי ידוע שהוא בנו · ואפשר שכונת הכתוב לתת טעם למה ששלח ישי לדוד משאר הבנים לשליחות הזה אלא להיותו דוד בנו יכבד אב יותר מכלם ושומע אמריו ע"ש ויאמר ישי לדוד בנו שתיבת בנו בכלל האמירה כלו' בני אתה לכן שמע בקולי אל כל אשר אני מצוה אותך אל השכה בלל ואמר שיוליך איפת הקליא הזה חטה קלויה כמו וקלי וכרמל ועשרה ככרות לחם וזרוז שלא יוליך בגבינה אלא אחיו רק הקליא הזה לבד ובן העשר' לחם הזה רוצה לומר לבדו וכו שתרץ למחנה כדי שיגיעו לאחיך וזהו טעם לאמרו המחנה לאחיך שתיבת המחנה מיותרת אלא ודאי אמר לו מה שאני מחייבך הוא להגיעם המחנה לבד או אמר שיתנם במרוצה המתנה לאחיו לא יפקדם אפי' לשלום כדי שאח"כ שאת עשרה חריצי החלב שהיא הגבינ' כמו שהזכור בסמוך בס"ד הביא אתה בעצמך לשר האלף כדי שיראה שר האלף שעקר הליכתך היא מנחתו זו ואם מלער היא יחשוב הרבה וכדי שלא יקחו אחיך ממנה אלו שתי"ו"ש ואת חריצי החלב האלה ר"ל האלה כמו שהם בלי מגרעת הביא לשר האלף ואח"כ תבא אל אחיך בשלום ותפקוד לשלום אחיך הבל לא הלך אל אחיך בתחלה בבואו לפקוד בשלום' אלא הרץ המחנה לאחיך במרוצה הולך לשר האלף כאמור וידעתי שאתה בני ולא תשנה תפקדי מכל הנזכר וזהו ויאמר ישי לדוד בנו ומכאן אפה למד חסידות ישראל שלא היו אוכלים בשעת מלחמת' כי אם ההכרחי שאפי' בגבינה לא יאכלו דלת העם כ"א שר האלף:

ואת עשרת חריצי החלב בילקוט וכו' חריצי החלב בדיין מגיעין מאמיהון · ואת אחיך תפקוד לשלום דוגמת דבהו ואת ערובתם תקח וי"ת עירוביהון ע"כ · ובתנחומא א"ר יהודה בר סימון למוד אותה השבט להיותו ערב אלו לאלו שכאמר אנכי אערבנו וכו' אמר ישי לדוד בנו הרי השעה שמלך ותקים אותו הערבות של יהודה זקנך שערב את בנימין מיד אביו שנא' אנכי אערבנו והואיל אותו מערבותו מה עשה דוד הלך וקיים את הערבו' והרג את גלית אמר לו שקת"ה

רדק

ותערוך ישר' · עדת ישרא': שומר הכלי' · שהיה שומר כלי אנשי המחנה בגדיהם ואשר עמהם : ממערות פלשתים · כן הוא כתיב וקרי ממערכות והקרי מבואר והכתיב פירושו ממקום' פלשתים מהמישורי' שהיו חוגים שם כי מערה הוא לשון מישור כמו ממערה גבע שת"י ממישר גבעתא והנה הכתי' והקרי קרובים וזה וזה יכשר וי"ת על דרך הכתיב ממשריית קרבא דפלשתאי ודעת הדרש ככתוב ובאיש הביני' רחוקה שדרשו כי נקרא איש הבינים שהיה מכמה אנשים וכן דרשו ממערו' פלשתים מאה ערלות שהערו באמו ואמם אמרו בר מאה פפין ואחד כנא פירש בן מאה אנשים וכלב אחד שבאו על אמו שכן אמר לדוד הכלב אנכי ואמרו כי אמו היתה ערפה כלת נעמי והרפ' כמו ערפה

רש"י

ותערוך ישראל · מערכת ישראל : שומר הכלים · של בני הצבא : ממערות פלשתים · כתיב רבותינו דרשו מאה בן אדם העדו בערפה אמו כשפירשה מאחרי רות ונעמי חמותה : יעשה חפשי · מדברים האמורים במשפטי המלוכה : ובא

רלב"ג

והנה התנדב דוד להלא' עם הפלשתי כאשר ידע מה יעשה לאיש אשר יכנו וידמה שעם היותו כשען בשם יתעלה שינקום נקמתו מהפלשתי הזה כי בא לחרף מערכות אלהים חיים שכבר נשען בזה על מה שייעדו שמואל מן המלוכה וכאלו חשב שזה יהיה כלי להשלי' רצון הש"י בהוייתו מלכותו כי עם היותו חתן המלך יתכן שתגיע לו ההצלחה במלוכה : והכתיק

כלי יקר

חייך בשם שנתת נפשך תחת שאול שהוא משבטו של בנימין בשם שעשה יהודה זקנך שנא' ישב נא עבדך תחת הנער · כך אני מתן בית המקדש בחלק יהודה ובנימין וגא עוד הנא שכל השבטים גולין ושבט יהודה ובנימין אינם גולין עמהם למה שאר שבטים אלו המאינו כי וקדשו שמי בים שנאמר שם בנימין לעיר רודם שרי יהודה רגמתם ע"כ ובמסכת שבת פ' במה בהמה יוצאה א"ר

וַתַּעֲרֹךְ יִשְׂרָאֵל וּפְלִשְׁתִּים מַעֲרָכָה לִקְרַאת מַעֲרָכָה׃ וַיִּטֹּשׁ דָּוִד אֶת־הַכֵּלִים מֵעָלָיו עַל־יַד שׁוֹמֵר הַכֵּלִים וַיָּרָץ הַמַּעֲרָכָה וַיָּבֹא וַיִּשְׁאַל לְאֶחָיו לְשָׁלוֹם׃ וְהוּא מְדַבֵּר עִמָּם וְהִנֵּה אִישׁ הַבֵּנַיִם עוֹלֶה גָּלְיָת הַפְּלִשְׁתִּי שְׁמוֹ מִגַּת מִמַּעַרְוֹת (ממערכות ק') פְּלִשְׁתִּים וַיְדַבֵּר כַּדְּבָרִים הָאֵלֶּה וַיִּשְׁמַע דָּוִד׃ וְכֹל אִישׁ יִשְׂרָאֵל בִּרְאוֹתָם אֶת־הָאִישׁ וַיָּנֻסוּ מִפָּנָיו וַיִּירְאוּ מְאֹד׃ וַיֹּאמֶר אִישׁ יִשְׂרָאֵל הַרְאִיתֶם הָאִישׁ הָעֹלֶה הַזֶּה כִּי לְחָרֵף אֶת־יִשְׂרָאֵל עֹלֶה וְהָיָה הָאִישׁ אֲשֶׁר־יַכֶּנּוּ יַעְשְׁרֶנּוּ הַמֶּלֶךְ עֹשֶׁר גָּדוֹל וְאֶת־בִּתּוֹ יִתֶּן־לוֹ וְאֵת בֵּית אָבִיו יַעֲשֶׂה חָפְשִׁי בְּיִשְׂרָאֵל׃ וַיֹּאמֶר דָּוִד אֶל־הָאֲנָשִׁים הָעֹמְדִים עִמּוֹ לֵאמֹר מַה־יֵּעָשֶׂה לָאִישׁ אֲשֶׁר יַכֶּה אֶת־הַפְּלִשְׁתִּי הַלָּז וְהֵסִיר חֶרְפָּה מֵעַל יִשְׂרָאֵל כִּי מִי הַפְּלִשְׁתִּי הֶעָרֵל הַזֶּה כִּי חֵרֵף מַעַרְכוֹת אֱלֹהִים חַיִּים׃ וַיֹּאמֶר לוֹ הָעָם כַּדָּבָר הַזֶּה לֵאמֹר כֹּה יֵעָשֶׂה לָאִישׁ אֲשֶׁר יַכֶּנּוּ׃ וישמע

וְסַדָּרוּ יִשְׂרָאֵל וּפְלִשְׁתָּאֵי סִידְרָא לִקְדָמוּת סִידְרָא׃ וּשְׁבַק דָּוִד יַת מָנַיָּא דִּי עֲלוֹהִי עַל יַד נָטִיר מָנַיָּא וּרְהַט לְסִידְרָא וַאֲתָא וּשְׁאֵיל לַאֲחוֹהִי בִּשְׁלָם׃ וְהוּא מְמַלֵּיל עִמְּהוֹן וְהָא גַּבְרָא מְבֵינֵיהוֹן סָלֵיק גָּלְיַת פְּלִשְׁתָּאָה שְׁמֵיהּ מִגַּת מִסִּדְרֵי פְּלִשְׁתָּאֵי וּמַלֵּיל כְּפִתְגָּמַיָּא הָאִילֵּין וּשְׁמַע דָּוִד׃ וְכָל אֱנָשׁ יִשְׂרָאֵל בְּמֶחֱזֵיהוֹן יַת גַּבְרָא וְאַפִּיכוּ מִן קֳדָמוֹהִי וּדְחִילוּ לַחֲדָא׃ וַאֲמַר אֱנָשׁ יִשְׂרָאֵל הַחֲזֵיתוּן גַּבְרָא דְּסָלֵיק הָדֵין אֲרֵי לְחַסָּדָא יַת יִשְׂרָאֵל סָלֵיק וִיהֵי גַּבְרָא דְּיִקְטְלִינֵּיהּ יַעְתְּרִינֵּיהּ מַלְכָּא עוֹתַר סַגִּי וְיַת בְּרַתֵּיהּ יִתֵּן לֵיהּ וְיַת בֵּית אֲבוּהִי יַעְבֵּיד חוֹרִין רַבְרְבִין בְּיִשְׂרָאֵל׃ וַאֲמַר דָּוִד לְגֻבְרַיָּא דְּקָיְמִין עִמֵּיהּ לְמֵימַר מָה יִתְעֲבִיד לְגַבְרָא דְּיִקְטוֹל יַת פְּלִשְׁתָּאָה דֵּיכִי וְיַעְדֵּי חִסּוּדָא מֵעַל יִשְׂרָאֵל אֲרֵי מַן פְּלִשְׁתָּאָה עֲרֵלָא הָדֵין אֲרֵי חַסֵּד סִידְרֵי עַבְדֵי קְרָבָא דְּעַמֵּיהּ דַּיְיָ קַיָּמָא׃ וַאֲמַר לֵיהּ עַמָּא כְּפִתְגָּמָא הָדֵין לְמֵימַר כְּדֵין יִתְעֲבִיד לְגַבְרָא דְּיִקְטְלִינֵּיהּ׃ ושמע

ממערכות ק' · ג' ב' חס' וא' מל' ודין הוא · ל' מל' בכתיב · ג' ב'

עולה ה' מלאים בליש' בקריאה וסי' מן ההר החלק העולה שעירה · והנה איש הבינים עולה · והעולה מתוך הפחת יפול · ואל הכתף מחוצה · מקנה אף על עולה :

אבל מה שאמרו כתיב הרפה וקרינן ערפ' זה לא מצאנו וסבר' אומרי הדרש הזה כי אשה מתעבר' מאנשים רבים וי"א כי אהליבמה בת ענה בת צבעון שנתעברה אמה מהאב ומהבן ויש חולקין עליהם בזה ואומרי' אין אשה מתעבר' משני אנשים כאחת ויש מתרלים שתי הסברו' כי משנסרח הזרע אין מתעברת משני אנשים עד שלא נסרח הזרע אשה מתעברת משני אנשים : הראיתם · בדגש הרי"ש לחזק קריאת מפני ה"א התמיהה אשר עליה אע"פ שאין מנהג הר"ש להדגש ברוב : יעשרנו המל' משפטו יעשירנו כי מבניין הפעיל הוא וכן רבת תעשרנה כמו תעשירנ': יעשה חפשי · חפשי ממשפט המלוכה וי"ת יעבד רברבי' בישראל אולי כן היה דעתו כמו שפירשנו או ר"ל חפשי כמו אשרך ארץ שמלכך בן חורין חוריה ואין שם מלוכה יקראו שעניני' השרים הגדולי' והנכבדי' על השרים האחרי' ור"ל יעשה שישי' בית אביו להיות מגדולי המלכות לכל דבר : ויאמר

כלי יקר

אשר כל דעתו להשיב כענין עם כ"ז שהוא מדבר עמם והנה איש הבנים עולה וגו' וידבר כדברים האלה וישמע דוד עם היותו טרוד בדברין לאחיו נתן לבו לשמוע דברי גלית כי רוח ה' בקרבו מפעמתו לשים

מנחה קטנה

ויבא וישאל וגו' אע"פ שהיה בדעתו להלחם עם גלית קיים תחילה מצות אביו לשאול לאחיו לשלום וז"ש ויבא וישאל תיכף כיאתו שאל בשלו' אחיו: וישמע דוד שהיה שומע הדברים ונכנסו באזנו לרכך קנאת ה' צבאות על שחירף מערכות ישראל : מה

פי' רבינו ישעיה

ותערוך ישראל · כמו נלחמה יהודה : על יד שומר הכלים · שמינהו שומר עליהם :

שמואל בר נחמני כל היוצא למלחמת בית דוד גט כריתות כותב לאשתו שנא' ואת ערובת' תקח דברים המעורבים ביני לבינה ע"כ · ועיין רש"י ז"ל והרד"ק והרלב"ג ומהרי"א ואת אחיך תפקוד לשלום ר"ל תפקוד לשר האלף בשלומם שישים עליהם עינו לטובה ע"כ · ומכריע בדבריו שכתב באן כפשוטו ואת ערובתם לשון עכובן תקח בלומר הודיעני נא את דרכ' ומקום תערובת' ומחיית' אלא מי הם אחרי שאול והקרובים למלכות או בקצה המחנה ולז"א ששאול והמה וכל איש וכו' ר"ל ששאול והמה יחדיו קובים וכל איש יש' אחריהם ולפי זה ערובת' והוא לשון תערובת או אפשר שהו' מלשון ערבות והכי קאמר ואת אחיך תפקוד לשלום לשר האלף ותקח לי גם כן משר האלף ערבות שיאמר לך יהי לבך בטוח והכי ערב לך שבלכתי ילבו עמי ובאשר אלין ילינו והוא לשון ערבות :

ושאול והמה וכו' מהרי"א ז"ל כתב וספר הכתוב שבאותו זמן שאול והמה ר"ל כל בני ישרא' היו בעמק האלה נלחמים עם פלשתים ר"ל מסתולים לילחם עם פלשתים ע"כ וכן הרלב"ג ז"ל : ולע"דן שכוונת הכתוב להגיד מקום ישיבת אחי דוד בני ישי שהיו חשובים ועומדי' להשוכה במלכות אצל שאול וז"ש ושאול והמה ר"ל אחי דוד יושבי' יחדיו עם שאול ואחריה' כל איש ישרא' ובזה מובן כפל והמה וכל איש ישרא' אפשר שהוא מדברי ישי מורה מקום לדוד היכן תמצאם אל מקום פלוני עמק האלה כדי שילך דוד לשם :

וישכם דוד בבקר וכו' עיין רש"י ז"ל והרד"ק ז"ל וכן הרלב"ג ז"ל : ולע"דן שהכתוב מגיד חסידות דוד ע"ה וחסידותו וזריזותו להשכים בבקר לקיים מצות אביו וזהו וישכ' דוד בבוקר ואם על המתון שכן החסידים תמין על פכין קטנים כ"ש על הצאן ויטש הצאן על שומר שנטש הצאן שהוסיף שמירה על השומר שהיה עמו וז"ש על שומר דלא כתב ויטוש הצאן אל שומר או ביד שומר וישא וילך באשר צוהו ישי רמז אל מה שכתבתי למעלה בפסוק ויאמר ישי לדוד בנו עיין שם · ואמר ויבא המעגלה וברר להיה כד מהמעגלה בא ואמר שבא אל כד שהחיל יוצא בו אל המערכה והיינו שלא אמר והחיל יוצא שאז לא היה מודיע רק שבא אל המעגלה בעת שהחיל יוצא אמנם באו' היוצא בה"א הידיעה עוד שהחיל היה יוצא ושבא דוד המעגלה מאותו הכד שהחיל היה יוצא אז והריעו במלחמה באופן שהגיע מזריזות השכמתו שבא אל המחנה קודם לאת החיל היוצא אל המערכה :

ותערוך ישראל רש"י ז"ל ותערוך ישראל מערכת ישראל ע"כ · והרד"ק ז"ל ותערוך עדת ישראל ע"כ · וכן מהרי"א ז"ל וכולם כיונו לתקן תי"ו ותערוך דהי"לל ויערוך :

ויטש דוד את הכלים וכו' רש"י ז"ל שומר הכלים מאנשי הצבא · וכן הרד"ק ומהרי"א ז"ל כתב באשר ראה דוד שנערכה מערכה מול מערכה כדי להתקרב להלחם אלו באלו וכאשר ראה דוד נטש את הכלים מעליו ר"ל הלחם וחריצי החלב וערובת אחיו שהיה מוליך עמו ובהשאיר הכל על יד האיש שומר הכלים מאנשי המלחמה ויבא אל המערכה וישאל שם לאחיו לשלום כי לא היה לו פנאי ללכת למחנה למקום תחנותם לתת להם מה שהביא מבית אביו לפי שבבואו כבר היו כולם יוצאים למערכה ע"כ · ולפי דבריו ז"ל מ"ש וישא וילך כאשר צוהו ישי בענין וישא וילך בלבד קיים מה שצוהו ישי לא בשאר הפרטים והוא דוחק הן אמת שמסייע דבריו מלשון הכתוב דכתיב בסמוך ויחר אף אליאב בדוד ויאמר למה זה ירדת וגו' שנראה שלא נתן לו איפת הקליא והלחם אלא שאפשר לו' שאין זו ראיה כי אליאב חרה אפו על ירידתו לתועלת מועט כנזכר ולכך אמר למה זה זה דייקא ר"ל על דבר מועט כזה לא היה לך לירד ובסמוך ארמיב עוד ולכך אני אומר שגם בכלל הכל שקיים כל מה שצוהו ישי והכתוב הזה שאו' ויטוש דוד את הכלים לא על חריצי החלב ואיפת הקליא ועשרת הלחם כדברי מהרי"א ז"ל כי לא יתכן שיקראו אלה כלים כי אם בדוחק אבל הכלים שהיו נתונים בו · והוא רחוק אבל הנכון לע"ד שהיה דוד בא בכלי המלחמה עליו ממרעה צאנו עד המעגלה ואז בהגיעו שם ויטוש הכלי' מעליו לשון מעליו מורה על כלים ממש שהיו עליו שהיה לבוש בהם ונהנם על יד שומר הכלים אשר לאחיו כי לכל אנשי הצבא יהיה לו שומר כלים באלו שישמור עד שובו מהמערכה ועל יד זה השומר נטש כליו וירץ המערכה ויבא וישאל לאחיו לשלום כי היו שם במערכה :

והוא מדבר עמם וכו' חז"ל אמרו במדרש רות רבתי בפסוק ותשאנה קולן וכו' אמר ר' יצחק כל אותה הלילה שפרשה ערפה מחמותה נתערבו בה ערות גוים של מאה בני אדם הה"ד ממערכות פלשתים ממערות פלשתים כתיב ממאה ערלות גוים שנתערבו בה כל הלילה ר' תנחומא אמר אף כלב אחד דכתיב ויאמר הפלשתי אל דוד הכלב אנכי ע"כ שדרשו ממערות לשון ערות והמתרגם יתירה דרשו מוטריקון ממאה ערלת פלשתים ורש"י ז"ל הביא המדרש הזה ועיין הרד"ק ז"ל : ולע"דן להבין מה תועלת בהודעה זו היות גלית מוליד בעוד שהוא מדבר עמם או אמר כך ונראה שכוונת הכתוב להגיד שמעלת דוד בעם היותו מדבר עם אחיו דברי שלום ואמת

לב לעלות חימה לנקום נקם ומ"ש כאן עולה וכן בסמוך העולה לחרף את ישראל עולה דהי"לל כיגש או יוצא ואפשר כי אז בעת ההיא שהיה יום הארבעים שחרף את ישראל ראו פלשתים לכבדו כבוד גדול ועלוי ומעלה עשוי לו בצאתו ממערכות פלשתים ובפרט כי חשבו כי אחרי מלאות המ' יום שחשבו שתמה זכות מתן תורה אז יוכל היום לבא את מחנה יש' ולכך הגיד הכתוב והנה איש הבנים עולה וכדי שילבש דוד קנאת מאת ה' הית' זאת בעת ההיא וז"ש בסמוך הראיתם האיש העולה הזה שכוונת הראיתם כעת דבר מחודש דהיינו האיש העולה הזה שתיבת הזה מורה על היותו מוסב אל תיבת העולה מדלא כתיב האיש הזה כי ודאי היות העולה בשיעור הזה של מעלה אין זה אלא שמכבדין אותו יען כי לחרף את ישראל עולה ומ"ש וידבר הדברי' האלה היינו כנז"ל בפסוק ויעמד ויקרא וכו' הלא אנכי הפלשתי וכו' · או אפשר כדברים האלה הכנו' כאן דהיינו אני גלית מגת ממערכות פלשתי' כי כן דרך הגבורים להתפאר כדי לשבר לבות השומעי' ולפי שבבתיבת ממערות בזוי לו לכך כתיב כדברים האלה בכ"ף שלא דבר הדברים האלה ממש אלא כדברים שבמקום ממערות אמר ממערכות פלשתים כמלא הקרי הוא הדברים אשר אמר הפלשתי לא הכתיב ז"ש כדברים האלה :

וכל איש ישראל בראותם וכו' · לע"דן הפסוק הזה מקושר עם הקודם להורות אבירו' לבב דוד כי וישמע דוד ולא קם ולא זע ממנו עם היו' שוכל איש ישרא' הכף ומיד בראות' את האיש וינוסו מפניו ויראו מאד שעל כן לא התחיבו עד שמוע הדברים לא כן דוד המלך הבוטח בה' שמע הדברים אחת לאחת :

ויאמר איש ישראל וכו' בב"ר ובמסכת תעניות אמרו שאול אחד מד' ששאלו שלא כהוגן וגו' עיין בספר יהושע בפסוק אשר ילבוד את קרי' ספר ונתתי לו כו' כי שם ביארתיו · ועיין רש"י ז"ל והרד"ק ז"ל וכן מהרי"א ז"ל ובמ"ש ויאמר איש ישראל ולא כתב ויאמרו איש ישרא' כתב שאמרו כן איש לרעהו כל כלל ישרא' ואמר יעשה חפשי ר"ל שישים בית אביו מגדולי המלכות לכל דבר ע"כ · ויאמר איש ולא אמר ויאמרו איש ישראל גם אומרו הראיתם וכו' כי מי לא ראהו שהרי כתוב וכל איש ישראל הראיתם וגו' שכולם ראו כן כמה פעמים בארבעים יום בבקר ובערב· גם צריך לדקדק או' והיה האיש אשר יכנו דהי"לל והיה אם יכנו בלשון ספק לא והיה האיש אשר יכנו וכו' שהוא לשון ודאי · גם ג' מתנות טובות למה אחת מספקת · ונראה כי מאו' ויאמר אולי היה זה דברי שר הצבא או שר האלף והנכון המדבר בשם המלך וז"ש ויאמר איש ישראל בלשון יחיד ואמר הראיתם שהאיש העולה הזה כי לחרף את ישראל עולה לא אל המלך שהרי לא דיבר חירוף לשאול כמבואר מדבריו ועכ"ז והיה האיש אשר יכנו בלי ספק כי הש"י רואה כבוד יש' וירא יקום יעשרנו המלך עושר גדול וכו' עם היות שלא חרף כי אם את ישראל ולא את שאול ואחר שיהיה עשיר גדול יאות שאת בתו יתן לו ובהיותו חתן המלך הנה בית אביו קרובים למלכות וראוי שאת בית אביו יעשה חפשי כפי הפירושית לעיל בפסוק והוא מדבר עמם וכו' · ואפשר עוד כדפרישית הכנז"ל · הראיתם ונתתם לב לראות האיש העולה הזה ר"ל שבפעם הזאת עולה בעלוי יותר מהנהוג בשאר פעמים והוא יען כי לחרף את ישראל עולה על כן העלוהו במעלה שהיה זה בסוף המ' יום שחשבו שתמה זכות התורה וינצחם ולכך העלוהו במעלה זו · או אפשר כמו שאחז"ל כל המיצר לישראל נעשה ראש שנאמר היו צריה לראש ויהיה הטעם מפני כבודם של ישראל בעוד מיצר וכדי שירבה כבודן גם כן בנפילתו והעד המן גידל המלך אחשורוש את המן מאת ה' היתה זאת כדי שתהיה נפילתו גדולה ויתפרסם הענין מגדולתו ית' בעולם וזהו מ"ש הראיתם ענין זה לראות בטוב בחינתכם האיש העולה במעלות כי לחרף את ישרא' עולה רוצה לומר שתכלי' עלייתו מהיותו מיצר לישראל הוא שנעשה ראש ועולה כדי שתהיה נפילתו גדולה ויתקדש שם שמים ז"ש שנית כי לחרף את ישראל עולה כדי שיפול מאיגר רם לבירא עמיקתא ולכן אמר האיש אשר יכנו בלשון ודאי כי עלייתו זאת לירדה · ואמר האיש אשר יכנו שלא אמר והיה אשר יכנו אלא האיש להודיע כי ודאי לא יפול זה אלא ביד איש חשוב מאד ז"ש האיש בה"א הידיעה על חשיבותו אשר מזה הכל ראוי להיותו חתן למלך שאת בתו יתן לו וכו' שלא אמר לאשה אלא יתן לו נתינה לגמרי ואפי' בשפחה מלאמר שזכה לעשות פועל זה · ואפשר לפרש בהפך שלא יתכן היות לו לאשה כשאר נשים של עולם לאש' כל דהו אבל יתן אותה לו שתהיה חשובה אצלו וכבודה בת מלך פנימה ואמר יעשרנו המלך עושר גדול לפי שיש עושר קטן והוא אם יתן לו המלך אלף אלפי זהובים לאחד הנה הוא הולך ומתמעט אבל אם יתן לו פרס גדול דבר יבא לו כמשפט המלך יר"ה בעלופ"א שנותן לשריו ועבדיו זהו עושר גדול בלתי מתמעט :

ויאמר דוד אל האנשים וכו' יש להבין איך שאל דוד מה יעשה וכו' וכרוזא קרי בחיל ואמר והיה האיש וגו' בפסוק הקודם ומהרי"א ז"ל הודא בעצמיה שאותם הדברי' יאמר איש

ויחר אף אליאב · כי הבין כי רצון דוד היה להלחם עם הפלשתי והיה רחוק בעיניו שיכול מידו אם ילחם עמו לפיכך חרה אפו בו : את זדונך · ת"י ית בקרנותך כבי"ת כמו פ"א ענין הפקר וקלו' דעת כלומר שאתה מפקיד עצמך לבאת ולעזוב הצאן וכת"י שוהזין בקרין והוא כמו פקרין בפ"א וכן במשנה הבקר עניים . הבקר כמו הפקר בפ"א : הלא דבר הוא כתרגומו הלא פתגם הוא לאמרית כלומר אם דברתי לא עשיתי דבר ואין רצונו לעשות אף על פי שאני מדבר : אל מול אחר · פירש אל מול אדם אחר שהיה מול זה המקום : אל יפול לב אדם עליו · פי' על עצמו או פירוש עליו על גלית כלומר לא יפחד האדם בעבורו כי אני אלחם עמו : ואת הדוב · פי' ועם הדוב בא הארי כלומר עם כל זה הכיתי הארי והדוב ובקצת נוסחאו' מתרגו' ואת הדוב ואף דוב' : והחזקתי בזקנו · ת"י ואחדית בלועיה ר"ל כשאחז בזקנו הארי לא אחז בשער הזקן לבד אלא הזקן עם הלחי התחתון : והכתיו והמיתיו · ביו"ד עם הדגש וכבר כתבנו הדומי' לו בספר מכלל : גם את הארי גם הדוב · כל אחד לרבות על חבירו וכן גם להכנס גם בקרקס · ובדרש אילו אמר ארי ודוב הייתי אומר אלו שתי חיות רעות בלבד הכה וכשהוא אומר גם את הארי גם את הדוב הרי כאן שלשה רבויין מלמד שהיו שם חמש חיות רעו' כיצד ארי ושני גורותיו והדוב וגורו : ונתן

רש"י

ובא הארי ואת הדוב : ואת הארי ואף דובא : גם את הארי וגם הדוב · הרי אלו ריבויין ארי ושני גוריו ודוב ושני ילדיו : ומי אשר

רלב"ג

ל והרחיק שאול זה מצד ראותו כי דוד נער ולא נסה להלח' עדיין והפלשתי היה איש מלחמה מנעוריו ונוסף לזה מה שהתפרס' מגודל גוף גלית ועוצם כחו : וכאשר

וַיִּשְׁמַע אֱלִיאָב אָחִיו הַגָּדוֹל בְּדַבְּרוֹ אֶל־הָאֲנָשִׁים וַיִּחַר־אַף אֱלִיאָב בְּדָוִד וַיֹּאמֶר ׀ לָמָּה־זֶּה יָרַדְתָּ וְעַל־מִי נָטַשְׁתָּ מְעַט הַצֹּאן הָהֵנָּה בַּמִּדְבָּר אֲנִי יָדַעְתִּי אֶת־זְדֹנְךָ וְאֵת רֹעַ לְבָבֶךָ כִּי לְמַעַן רְאוֹת הַמִּלְחָמָה יָרָדְתָּ : וַיֹּאמֶר דָּוִד מֶה עָשִׂיתִי עָתָּה הֲלוֹא דָּבָר הוּא : וַיִּסֹּב מֵאֶצְלוֹ אֶל־מוּל אַחֵר וַיֹּאמֶר כַּדָּבָר הַזֶּה וַיְשִׁבֻהוּ הָעָם דָּבָר כַּדָּבָר הָרִאשׁוֹן : וַיִּשָּׁמְעוּ הַדְּבָרִים אֲשֶׁר דִּבֶּר דָּוִד וַיַּגִּדוּ לִפְנֵי־שָׁאוּל וַיִּקָּחֵהוּ : וַיֹּאמֶר דָּוִד אֶל־שָׁאוּל אַל־יִפֹּל לֵב־אָדָם עָלָיו עַבְדְּךָ יֵלֵךְ וְנִלְחַם עִם־הַפְּלִשְׁתִּי הַזֶּה : וַיֹּאמֶר שָׁאוּל אֶל־דָּוִד לֹא תוּכַל לָלֶכֶת אֶל־הַפְּלִשְׁתִּי הַזֶּה לְהִלָּחֵם עִמּוֹ כִּי־נַעַר אַתָּה וְהוּא אִישׁ מִלְחָמָה מִנְּעֻרָיו : וַיֹּאמֶר דָּוִד אֶל־שָׁאוּל רֹעֶה הָיָה עַבְדְּךָ לְאָבִיו בַּצֹּאן וּבָא הָאֲרִי וְאֶת־הַדּוֹב וְנָשָׂא שֶׂה מֵהָעֵדֶר : וְיָצָאתִי אַחֲרָיו וְהִכִּתִיו וְהִצַּלְתִּי מִפִּיו וַיָּקָם עָלַי וְהֶחֱזַקְתִּי בִּזְקָנוֹ וְהִכִּתִיו וַהֲמִיתִּיו : גַּם אֶת־הָאֲרִי גַּם־הַדּוֹב הִכָּה עַבְדֶּךָ וְהָיָה הַפְּלִשְׁתִּי הֶעָרֵל הַזֶּה כְּאַחַד מֵהֶם כִּי חֵרֵף מַעַרְכֹת אֱלֹהִים חַיִּים : ויאמר

וּשְׁמַע אֱלִיאָב אָחוּהִי רַבָּא בְּמַלָּלוּתֵיהּ עִם גֻּבְרַיָּא וּתְקֵיף רוּגְזָא דֶאֱלִיאָב בְּדָוִד וַאֲמַר לְמָה דְנַן נְחַתְתָּא וְעַל מַן רְטַשְׁתָּא זְעֵיר עָנָא הָאִנּוּן בְּמַדְבְּרָא אֲנָא יְדַעְנָא יַת בַּקְרָנוּתָךְ וְיַת בִּישׁוּת לִבָּךְ אֲרֵי בְּדִיל לְמֶחֱזֵי עָבְדֵי קְרָבָא נְחַתְתָּא : וַאֲמַר דָּוִד מָה עֲבָדִית כְּעַן הֲלָא פִּתְגָּם הוּא דַאֲמָרִית : וְאִסְתְּחַר מִלְּוָתֵיהּ לְקֳבֵיל אוּחֲרָן וַאֲמַר כְּפִתְגָּמָא הָדֵין וַאֲתִיבוּהִי עַמָּא פִּתְגָּמָא כְּפִתְגָּמָא קַדְמָאָה : וְאִשְׁתְּמָעוּ פִּתְגָּמַיָּא דְמַלֵּיל דָּוִד וְחַוִּיאוּ קֳדָם שָׁאוּל וְדַבְּרֵהּ : וַאֲמַר דָּוִד לְשָׁאוּל לָא יִתְּבַר לִבָּא דֶאֱנָשָׁא מִנֵּיהּ עַבְדָּךְ יֵיזִיל וְיַגִּיחַ קְרָבָא עִם פְּלִשְׁתָּאָה הָדֵין : וַאֲמַר שָׁאוּל לְדָוִד לָא תִיכוּל לְמֵיזַל עִם פְּלִשְׁתָּאָה הָדֵין לְאַגָּחָא קְרָבָא עִמֵּיהּ אֲרֵי יָנִיק אַתְּ וְהוּא גְּבַר עָבֵיד קְרָבִין מִיַּנְקוּתֵיהּ : וַאֲמַר דָּוִד לְשָׁאוּל רָעֵיא הֲוָה עַבְדָּךְ לַאֲבוּהִי בְּעָנָא וְאָתָא אַרְיָא וְאַף דּוּבָא וּנְסֵיב אִימְרָא מֵעֶדְרָא : וּנְפָקִית בַּתְרוֹהִי וּמְחֵיתֵיהּ וְשֵׁיזֵבְתֵּיהּ מִפּוּמֵיהּ וְקָם עֲלַי וְאַחֲדִית בְּלוֹעֵיהּ וּמְחֵיתֵיהּ וְקַטְלִיתֵיהּ : אַף יַת אַרְיָא אַף דּוּבָא קְטַל עַבְדָּךְ וִיהֵי פְּלִשְׁתָּאָה עֲרְלָאָה הָדֵין כְּחַד מִנְּהוֹן אֲרֵי חַסֵּד סִידְרֵי עַמָּא דַיְיָ קַיָּמָא : ואמר

ועל מי ד' בקריאה וסימ' ועל מי נטשת מעט הצאן · ועל מי הרמות קול דמלכים · וחברו דישעיה · ועל מי לא יקום אורחו · מנעריו ג' ב' חס' וא' מלא וסימ' כי יצר לב אדם רע · והוא איש מלחמה מנעריו · שאנן מואב מנעריו · בתרא מל' :

כלי יקר

איש ישראל היו בין איש לרעהו ולכך לא שמע דוד ועל כן שאל מה יעשה המלך לאי' כו' אשר יכה את הפלשתי לא להכנס ממנו כי אם להסיר חרפה מישראל ובאר למה היה ענין הפלשתי חרפה לכל ישראל באו' כי מי הפלשתי הזה אשר ידבר דברים יורו על שאין בקרב ישראל גבור ואיש מלחמ' עם היותם ישרא' מערכו' אלהים חיים וכאילו החרפה נוגעת גם כן בשאי ישרא' והאנשים השיבוהו הדברים ותסדים שיצאת בת קול ואמרה שהמלך יעשה למי שיכה אותו ע"כ · והרב"ע ז"ל כתב ענין כפלא והוא כי דוד שמוע שמע דברי איש ישראל שאמר וייעד לאיש אשר יכנו ועם כל זה אמר מה יעשה לאיש אשר יכה וכו' שאין זה לבון שאלה אבל הוא דרך קנטור שמקנטרן במה שאלהו ביעודי האיש אשר יכנו כאילו הוא דבר גדול ולעומתו שכרו גדול של המכה וזהו שאמר מה יעשה כמבהיל הדבר לאמר מה טעם יעש' לאיש אשר יכ' את הפלשתי הלז זולת הפועל עצמו שהוא הסרת חרפה מעל ישראל שהרי אין סכנה בדבור כי מי הפלשתי הערל הזה כלא חשיב לפני כל מי שיבוא להלחם עמו וכיון שחרף מערכות אלהים חיים והוא היה בעוכריו ואפי' חלש שבחלשים יוכל לו ואם כן מה החרפה הזאת ומה החרדה הזאת אשר חרדתם והאנשים לא הבינו שהוא מתמיה אבל חשבוה שואל ולכך ויאמר לו העם כדבר הזה וכו' ופנה בלבו הזה עצמו ויסוב מאצלו אל מול אחר וכו' וישיבוהו העם וכו' כי לא ירדו לסוף דעתו אך וישמיעו הדברים לפני שאול והוא טעם בהם טעם לשבח ויקחהו לפניו והוא באר להם תוכן הענין באומר אל יפול לב האדם עליו כו' וכמו שכתוב במקומו בס"ד עד כאן תורף דבריו בזה ונכבדים דברי אמת שחלילה לו לדוד מעשות פועל כזה לתכלית מתכליות האלה :

ולע"ד לדקדק על פי שיטת הר"בע ז"ל תיבת לאמר שהיה לאחרים כאילו אמר דוד אל האנשים העומדים עמו אמר להם דברים לאמר לאחרים והם הגוזרים הגדרים האלה למי שיכהו אם כן אמר להם . מה יעשה וכו' כי מילתא זוטרתי היא וזה כי הם חושבים שיסיר חרפה מעל ישראל לבד וכבר כתבתי למעלה בפסוק אני חרפתי מערכות ישראל וכו' שהתפאר שאין פחד אלהים לנגד עיניו פן יעשה כמו שעשה לפלשתים שהכם בטחורים בעבור ארון ה' וכו' כי אין לי עסק עם האלהים אלא את מחנות ישראל לבד הוא שחרפתי היום הזה לא את השם עצמו ועל כן רפו ידי ישראל והשומעים לא כן דוד הע"ה וזהו שאמר מה יעשה וכו' כי מי הפלשתי הערל הזה שהוא עמה לא את ישראל הרף כאשר עלה בדעתי ובדעתכם כי לחרף את ישראל בא אלא הרי הוא כאילו חרף את השם ית' ומערכותיו כי ישראל הם הם צבאות ה' וזהו שאמר כי מי הפלשתי הערל הזה מאחר שחרף ישראל שהם מערכות אלהים חיים · ועוד אפשר שרמז בתיבת לאמר שלא היתה כונתו לשאול אלא לאמר ר"ל כאומר דברי טעם ומקנטר הם דבריו הכו' בדברי הר"בע ז"ל · עוד אפשר לפרש ובדקדק פעם אומר הפלשתי הלז ופעם שנית אומר הפלשתי הערל הזה · ונראה שאמר דוד אם כדבריכם כן הוא שהחרפה הזאת לישראל אם כן הגדר הזה מה הוא כי מבער היא לאיש המסיר החרפ' מעל ישראל זהו שאמר לאמר מה יעשה כמו מה אדם ותדעהו מה יעשה לאיש אשר יכה את הפלשתי הלז רוצה לומר הלז שאתם רואים גבהו כגובה ארזים וחסון כאלונים ומלבושיו ברזל ונחשת מנעליו · אם כן מה יעשה לאיש אשר יכה את הפלשתי הלז כי חשוב הוא וגבור כארי והעניין גדול מצד שיסיר חרפה מעל ישראל שלא ודאי צריך אני לומר על כרחי שאין העניין כדבריכם שלכם שהחרפה לישראל אלא כב יכול לכול' החרפה כלפי מעלה זהו שאמר כי מי הפלשתי הערל הזה וכו' כי לשון אלא כאילו אמר אלא על כרחין מי הפלשתי הזה לבזותו יען כי חרף מערכות אלהים חיים ובזה גילה דעתו שהוא ילך ונלחם בו ואפשר דקדק בדבריו שאמר יעשה בנר"י ולא אמר יעשו לומר שאין ראוי לעשות דבר שלם כזה לתכלית מהתכליות המדומים כ"א לתכלית האמיתי ותשוקה נכבדת אלא היא לחוס על כבוד קונו והשכר הזה הכידע וכידר להעשירו עושר גדול כו' יהיה כעשה מאליו כאוכל פירו' בעו' הזה זהו שאמר לאמר מה יעשה מאליו · שכן ראוי לאמר בנוסח הזה לא בזולתו · ולעומת זה ענוהו העם בכיוון שאמרו לאמר כה יעשה לאיש וכו' בנרי · עוד אפשר קרוב לכו' ולדקדק לשון והסיר חרפה מעל ישראל דהי"לל ויסיר בלשון עתיד לא והסיר שהוא לשון עבר · ונראה שכאן גילה דע"ה סוד העניין ה שהנהגון תלוי בהסיר החרפה מעל ישראל ולסבב אותה כלפי השי"ת ולו' שאין זה מחרף את ישראל מצד עצמם כי אם מצד שהם מערכות אלהים חיים זהו שאמר לאמר מה יעשה לאיש אשר יכה את הפלשתי הלז אשר בודאי שאם יכה את הפלשתי הלז הנה הוא מצד שקדמה לו הקדמת ידיעת סוד זה והוא שהסיר החרפה מעל ישראל וסבב אותה כלפי הש"י והיא שעמדה לו וז"ש והסיר חרפה מעל ישראל שחשב בדעתו והבין כי מי הפלשתי הער' הזה כי חרף מערכות אלהים חיים שהרי אפי' יש להם שכחה עם ישראל לא מצד עצמם כי אם מצד היותם מערכית אלהים חיים ואם כן אין החרפה הזאת לישראל מצדם כי אם להקב"ה ובזה ינצח ויכה את הפלשתי הלז והוא הגלוי בלשון והסיר חרפה מעל ישראל שלא אמר ויסיר חרפה שהיה מורה על פועל נמשך מההכאה ואין הדבר כן אלא על פועל קודם להכאה :

כלי יקר

וישמע אליאב אחיו הגדול וכו' כבר זכרתי מה שאחז"ל במסכת פסחים ויחר אף אליאב אמר רבי מני בר פטיש כל אדם הכועס אפי' פוסקין לו גדולה מן השמים מורידין אותו ממנה מנה לן מאליאב דכתיב ויחר אף אליאב בדוד ויאמר למה זה ירדת ועל מי נטש'את מעט הצאן וכי אזל שמואל לממשחינהו בכלהו כתיב גם בזה לא בחר ה' ובאליאב כתיב אל תבט אל מראהו ואל גובה קומתו כי מאסתיהו ע"כ · והנה קשה שענין זה אירע אחר שנמשח דוד והקב"ה מאסו מאז ומקדם · ונראה שסופו בהעכסו עם דוד ע"ה על לא חמס בכפיו הוכיח על תחילתו של אליאב היותו בעל אף ואיש חימות תמיד והוא שגרם לימאס שאין לשון מאיסה אלא במי שנבחר ואחר כך נמאס לאכן בשאר אחי דוד שבכולם אומר לא בחר שלא בחר בהם מעולם · ובדבריהם ז"ל אבין לע"ד מה שאמר הפסוק וישמע אליאב אחיו הגדול באחד משני פנים האחד הגדול רוצה לומר שהיה נגזר עליו להיותו גדול ומלך שפסקו לו גדול' מן השמים של

[illegible]

מנחה קטנה

[illegible] ידעת מה שאלתי מה יעשה לאיש ונומר אין אני שואל כדי להלחם אני אלא כדי להשיב לזולת אשר ישאל לי או אולי יהי' איזה גבור חיל שאדבר על לבו שיקנא קנאת ה' כי מלבד הגמול שיקבל משמים גם כקנה שכרו מבשר ודם שיעשרנו המלך וגו' · או ירצה הלא דבר הוא כלומר וכי מלתא זוטרתא היא מה שמכשיר המלך לאשר יכה וגומר הלא דבר הוא דבר גדול הוא אשר יוכה לזה הכבוד בבאי עלמא ובעלמא דאתי וכדאי הוא לשאול עליו וגם לשים נפשו בכפו להלחם עם הפלשתי הזה : אל יפול לב אד' עליו · אם ילך איש גבור לפלחם נגדו ויכנעו הפלשתי שוב לא יערב שום אדם אל לבו להלח' נגדו כי יתייאשו הגבורים לגלחם נגדו שיראו ששמעקרם הגבור יקרה להם מש"אכ אם אני אלך להלחם עמו אף שיכנעני אל יפל לב אדם כזה כי יאמרו שאין ממני ראיה שנלכדתי כיון שאני איש חלש ואיני מלומד מלחמה מש"אכ איש גבור חיל שהורגל לעמוד בקשרי המלחמה אפשר שיכנעו ע"כ יותר טוב שאלחם אני עמו מגבור חיל : ומה גם לא לכבוד יהי' לו מש"כ אם יכניעני לא נגא כי אם נער אח · ואם אני אכנע אותו יהי' לו לבושת על'פי' שיאמרו נער כנעתו ומ"מ אם אני אכנע אותו יהי' לך הכבוד ולא לי כי לא יאמרו שאני כנעתו כי אם אחד מעבדי שאול בא פן שעל שמך יקרא ככנעתו וז"ש עבדך ילך מ"מ [illegible]

פי' רבינו ישעיה

[illegible] ולא עשיתי שום מעשה וכדי לשתקו מעליו אמר כך . ובא הארי ואת הדוב את יחר · גם הארי גם הדוב · פי' ראשו פינה לכופו וסופו לראשו · ארי וגם הדוב · הדוב וגם הארי · ודומה לו גם לי גם לך לא יהי' : והיה הפלשתי הערל הזה כאחד מהם · יהי רצון שיהא כאחד מהם :

רשי

אשר הצלני מיד הארי · יודע אני שלא לחנם נזדמן לי הדבר ההוא אלא שלעתיד אני בא לידו כיוצא בה לתשועת ישראל ואסמוך עליה ואלא וזה אחד משני צדיקים שנתן להם רמז וחשו להשכיל לדבר דוד ומרדכי שנאמר ובכל יום ויום מרדכי מתהלך לפני חצר וגו׳ ואמר לא לחנם עלתה בצדקת זו שנתפסה במשכב הערל הזה אלא שעתידה היא לעמוד ליש׳ ביום צרה: את מדיו · נהפכו להיות כמדת דוד משנמשח בשמן המשחה גבוה מכל העם משכמו ומעלה וכיון שראה שאול כן הכני׳ בו עין הרע והרגיש דוד בדבר: ויואל

ויאמר דָּוִד יְהוָה אֲשֶׁר הִצִּלַנִי מִיַּד הָאֲרִי וּמִיַּד הַדֹּב הוּא יַצִּילֵנִי מִיַּד הַפְּלִשְׁתִּי הַזֶּה וַיֹּאמֶר שָׁאוּל אֶל־דָּוִד לֵךְ וַיהוָה יִהְיֶה עִמָּךְ: וַיַּלְבֵּשׁ שָׁאוּל אֶת־דָּוִד מַדָּיו וְנָתַן קוֹבַע נְחֹשֶׁת עַל־רֹאשׁוֹ וַיַּלְבֵּשׁ אֹתוֹ שִׁרְיוֹן: ויחגר

וַאֲמַר דָּוִד יְיָ דְּשֵׁזְבַנִי מִידָא דְאַרְיָא וּמִידָא דְדוּבָּא הוּא יְשֵׁיזְבִינַנִי מִידָא דִפְלִשְׁתָּאָה הָדֵין וַאֲמַר שָׁאוּל לְדָוִד אֱזֵיל וּמֵימְרָא דַייָ יְהֵי בְּסַעֲדָךְ: וְאַלְבֵּישׁ שָׁאוּל יַת דָּוִד לְבוּשׁוֹהִי וִיהַב קוֹלָס דִּנְחָשׁ עַל רֵישֵׁיהּ וְאַלְבֵּישׁ יָתֵיהּ שִׁירְיוֹנָא: וזריז

הצילני ג׳ בקריאה וסימ׳ אשר הצילני מיד הארי · דרשתי את יי׳ ועננו · כי מכל צרה הצילני:

רדק

ונתן קובע נחשת על ראשו · בקו״ף ומלעיל ויש ספרים שכתוב בכ״ף והיא שגגת הסופרים והמסרה מעידה עליו שהוא בקו״ף וכן הוא המסרה עליו לית כותיה בקו״ף ואמר לכה ומגן וקובע והוא מלרע ותרויהון מלאי׳ ושאר קריאת כובע בכ״ף כלם כר אלין תרי בקו״ף: ויואל

רלבג

וכאשר שמע שאול מה שספ׳ לו דוד שהתגב׳ על הארי ועל הדו׳ עד שכבר בטח בהש׳ ית׳ שיעזרהו בהריגת הפלשתי כי חרף מערכות אלהים חיים אז הודה לו שילך ובטח שכבר יהיה הש״י עמו לנצח הפלשתי:

וכילקוט

כלי יקר

על כי עבדך ילך פן יגלחני ח״ו כי בריא לי שאני המנצח ולא בחיל ולא בכח כי אם יודע בעצמי שאין בי כח לעשות כי אם פועל ההליכה לבד זהו שאמר עבדך ילך כי מה לו להזכיר ההליכה הי״ל עבדך ילחם עם הפלשתי כו׳ וההליכה היתה בכלל למה יצאת אם לא להודיע שההליכה לבד יעש׳ עבדך ילך ונלחם מי שהוא רגיל לילחם ה׳ איש מלחמה ובזה מדוקדק לשון ונלחם שלא אמר וילחם או אמר ונלחם עם הפלשתי שכאשר עבדך ילך הערל כבר יהיה נלחם וזעום ה׳ יתברך יען שהוא הפלשתי הזה ר״ל שחרף מערכות אלהים חיים אולי עם זולתו לא יערב לבבו לילח׳ אך עם הפלשתי הזה שחרף וגדף את מערכו׳ ה׳ הרי הוא כאילו עבר ובטל מן העולם וזהו שאמר הפלשתי הזה ועיין ברל״בג ז״ל:

ויאמר שאול אל דוד כו׳ עיין הרל״בג ז״ל ואפשר שבאומרו לא תוכל ללכת אל הפלשתי הזה רמז לו הכה שפסוגה בגבהו וכחו · ומהר״יא ז״ל כתב לא תוכל ללכת אמר לו לא תוכל ללכת להלחם בו יען שאתה נער רך בשנים והוא איש בא ונשלם בשנים ועוד שהוא מלומד מלחמה מנעוריו אשר זה יחייב שאפי׳ ללכת נגדו בכונה להלחם לא תוכל ומכל שכן לילחם עד כאן וזה יבוא בכוון למה שדקדקתי בעבדך ילך ובסמוך בס״ד ארחיב עוד בזה:

ויאמר דוד אל שאול עיין רש״י ז״ל והרד״ק ז״ל: ולע״דן לדקדק אומרו לאביו כי מה תועלת רק בהודעתו רועה היה עבדך ובא הארי ועוד ה״א הידיעה הארי בלתי צודקת בו רק ובא ארי גם תיבת ואת הדוב הי״ל והדוב מאי ואת · ונר׳ להבין זה כמו שא״זל שהיו חמשה חיות רעות וכמו שאביא בפסוק גם את הארי כו׳ בס״ד ובזה אבין אומרו ובא הארי ר״ל הידוע שהיו לו גורים עמו וכן הדוב עם גוריו · ואולי רמז בה״א אל כללותם שהיו חמשה וזהו שאמר הארי ב״הא הידיעה ואולי מעשה שהיה כך היה שבא הארי ר״ל הארי לבדו ליטול כלום מן בעדר ובא אחר כך שנית עם הדוב זהו שאמר ואת הדוב ואז נשא שה מהעדר · ויכריח כן לשון הפסוק כי למה תולה שבא עם הדוב ולא שהדוב בא עמו אלא ודאי שבא פעמים כאמור למעלה ולא עלה בידו בפעם ראשונה שהבריחוהו ואחר כך בא את הדוב רוצה לומר אתו עמו נתחזק לבו׳ עוד אפשר שאמר הארי ר״ל המשולח מאתו ית׳ לזרזני על העתיד וכמו שאזכור בפסוק גם את הארי כו׳ דוד נתן אל לבו רמז וחש וכמו שאמר לאביו רמז לו כי לא בכחו עשה זאת כי אם שכח מלות כבוד שהיה רועה לאביו בצאן והיא שעמדה לו לנצח כי אורך ימים ושנות חיים ושלום יוסיפו לו בכבוד אביו:

ויצאתי אחריו כו׳ עיין הרד״ק ז״ל ומהר״יא ז״ל כתב שכוונת דבריו להשיב אל שאול ולומר שגם הוא מלומד מלחמה עם הארי והדוב יחדיו שהיו אחר כך הלוחמי׳ שנים וחזקו עוד זכר כעסם וחמתם באו׳ ונשא שה מהעדר שאחרי שנשאוהו והחזיקו בשה יצאתי אני אחרי הנושא פעם היותם שני׳ אחד נושא והכתיו והצלתי מפיו ואם כן היו שתי הרגשות חזקות האחת בהכאה שהכתיו והשני׳ שהצלתי מפיו וע״כ היה קם עלי הנושא טרף ועם כל זה לא ברחתי מפניו אבל החזקתי בזקנו ולפי שלא הגיד כי אם אחד לזה הוצרך לומר גם את הארי גם את הדוב כו׳ להודיע שלכולם הכה והרג ע״כ: ולע״דן כוונת הכתוב לו׳ שדוד ע״ה לא רצה להרגו דמסתייה להוציא בלעו מפיו וזהו שאמר ויצאתי אחריו והכתיו והצלתי מפיו הכאה לבד כדי שמשניו אשליך טרף שלא רציתי להתנהג עמו באכזריות עד שהוא בא להרגני אז והרגתיו וזהו שאמר ויקם עלי כי מאו׳ ויקם עלי מכלל שהיה נפול להוציא בלעו וכיון שהציל מפיו לא רצה להרגו והא״כ קם מנפילתו עלי וכיוצא בזה אמרו חז״ל בפסו׳ ויקם קין על הבל אחיו ויהרגו שאחר שנפל קין תחת הבל וריחם עליו ולא הרגו · הא׳ כך קם קין והרגו דטב לביש לא תעביד וכו׳ ואז והכתיו והמתיו כיון שבא להרגני ׳ואפש׳ עוד כי הא׳ והכתיו והצלתי מפיו והשני קם עלי והראשון עיקר כי הוא הוא ולהיות הדרוסה טרפה והארי דורס בכל לזה אמר ויצאתי אחריו והכתיו והצלתיו שלא ישלא בו יד בשה לדרסו זהו שא׳ ויצאתי אחריו שלא ידרסנו ביד בכלל כי אחריו יצאתי שלא ידרסהו ביד אלא בפיו נשאו ואין לו דריסה כי אם בצפורן היד לא בשניו וזהו והצלתי מפיו מפיו דייקא כי בזה והצלתיו הצלה גמורה שלא נאסר באכילה או אפשר שאמר מפיו שהוא דבר גדול בעוד היותו כבר בפיו להשליך משניו טרף וכמו שנתפא׳ איוב ואשברה מלתעות עול ומשניו אשליך טרף ויוכיח כן אומ׳ שה מהעד׳ שלא כתב וטרף שה מהעדר כי טריפה היא הדריסה לכך אמר ונשא שה מהעדר כי נשאו בשניו:

גם את הארי כו׳ תניא בשם ר׳ נתן ארבעה אריות ושלשה דובים הכה דוד באותו היו׳ כ״הד גם את הארי ארי הארי גם את הדוב דוב הדוב · ע״כ והכוונה דהי״לל ארי ה״א יתירה דהי״לל גם את ארי הרי ד׳ אריות והדובים שלשה מדלא קאמר ג״כ גם את הדוב שאז היו גם כן ארבעה אבל מדכתב גם הדוב הרי ג׳ האח׳ מרבוי גם והשני מאומר דוב והשלישי מרבוי ה״א הרי ג׳ ועיין רש״י ז״ל וכן הביא הרד״ק ז״ל בשם המדרש הנה שהמדרש הזה אינו דורש רבוי ההין לבניה שנים אחרים מה״א דהארי ומה״א דהדוב כאידך מדרש דלעיל · אלא הטוה בשני המדרשי׳ שלא אמר גם את הדוב אלא גם הדוב יען שהאריות היו יותר מהדובים ובמכילתא גם את הארי גם את הדוב וכו׳ זה אחד מארבעה צדיקים שנתן להם רמז שנים חשו ושנים לא חשו משה נתן לו רמז ולא חש יעקב נתן לו רמז ולא חש דוד ומרדכי נתן להם רמז וחשו משה מנין שנ׳ ושים באזני יהושע אמר יהושע מנחיל לישראל את הארץ ובסוף היה משה אומר ואתחנן אל ה׳ יעקב מנין שנ׳ והנה אנכי עמך ושמרתיך ולבסוף היה ירא ומתפחד שנ׳ ויירא יעקב מאד ויצר לו אלא שמא יגרום החטא דוד נתן לו רמז וחש שנ׳ גם את הארי גם את הדוב אמר דוד וכי מה אני שפון שהכית חיות רעות הללו אלא שמא דבר עתיד להירע לישראל והם עתידים לינצל ע״י מרדכי נתן לו רמז וחש שנ׳ ובכל יום ויום מרדכי מתהלך כו׳ אמר מרדכי וכי אפשר להסיד׳ זו שתכנס לערל ורשע אלא שמא דבר עתיד ליארע לישר׳ והם עתידין לינצל על ידה ע״כ ובמדרש רבתי של מגילת אסתר בא בסגנון אחר והנוסח הזה של ילקוט כר׳ עיקר ולבוא עד הכוונתי ראוי לדקדק׳ בוראשונה מ״ש גבי השנים שלא חשו לא הזכירם יחד לו׳ משה ויעקב נתן להם רמז ולא חשו ודוד ומרדכי נתן להם רמז וחשו אלא אמר משה נתן לו רמז ולא חש יעקב נתן לו רמז ולא חש · ועוד מאי קאמר ובסוף היה משה עומד ואו׳ ואתחנן אל ה׳ שאין בזה הוכחה שלא חש כי אם מהענין עצמו שלא מצינו יחוש כעת שנ׳ לווסים באזני יהושע ועוד גבי יעקב לא שייך התם לו׳ ולא חש אלא שהובטח ונתיירא שמא כו׳ א״כ יעקב ענייננו אינו בכלל הארבעה שרמזו להם ולא חשו דלא שייך עמהם כלל ונבין לשון אלא אמר וכו׳ ונראה שהשני׳ אשר לא חשו אינם שוים כי משה היה לו לחוש כיון שנרמז ושים באזני יהושע מכלל שהוא אינו נכנס היה לו לחוש ולהתחנן מיד כשאמר לו כן והתפלה יפה בשעת הגזר דין וז״ש ובסוף היה משה עומד ואומר ואתחנן אל ה׳ בעת ההיא כלומר שהיה דואג על שאיחר להתחנן עד העת ההיא שהתחנן שהי׳ ראוי להקדים התפלה היערוך שועך לא בצר · אמנם יעקב הרמז שנתן לו היה רמז כל דהו ואין להאשימו על שלא חש כי רמז שרמז לו הוא והנה אנכי עמך ושמרתיך ולבסוף היה ירא ומתפחד כי לפי האמת רמז הוא שכיון שאמר לו ושמרתיך אלמא שימר הוא צריך והיה אז ראוי להתפלל ולהצר לו מאד אז בעת ההיא כמו שעשה לבסוף ולא חש זהו שאמר ולבסוף היה ירא ומתפחד כלומר שלא היה ראוי להיות זה לבסוף אלא בתחלה מיד כשנרמז ולמה פחד אחר שהובטח אלא אמר שמא יגרום החטא והכ׳ זאת היראה של החטא מתחלה לו לירא ולפחד ולהיות שאין אסם ליעקב שלא חש כי אדרבה הובטח ושמרתיך לכך לא אמר שנים רמזם שלא חשו שאין דומים זה לזה משה ויעקב שיעקב היה שלא

חם הוא לפי שחשב שהובטח אלא לבסוף כשראה את עשו הרגיש בדבר ולכך נתיירא ופחד לבסוף דוד נתן לו רמז וחש שראה ענין אלו האריות ודובים שמסרם הקב״ה בידו שלא על חינם נעשה זה על שה אחד וחש לו להיות לטוטפות בין עיניו לעת מצא ומתוך המדרש הזה אבי׳ן ענין אחד כתמד בפסוק ואולי כיון אליו המדרש והענין בעצמו בכון בפ׳ והוא כי קשה יתור גם את הארי גם הדוב הכה עבדך כי הכה מיותר שכבר הזכיר ובא הארי ואת הדוב וכו׳ והכתיו והמתיו אם כן או׳ עוד גם את הארי גם הדוב הכה עבדך מיותר דהי״לל אחר כך והכתיו והמתיו והיה הפלשתי הערל הזה כאחד מהם הן אמת שלהורות שהכה חמשה חיות רעות או ז׳ למר כדאית ליה ולמר כדאית ליה כמו שזכרנו הוצרך לשנות בפסוק זה בשביל רבויי גם את אבל המדרש הזה נר׳ שמתרץ זאת הקושיא באופן נאות והוא שדע״ה מספר ב׳ ענינים האחד אבירות הלב וגבורתו שנלא והכ׳ הארי והדוב והציל השה מפיו בלי כלי קרב אלא שאחז בזקנו והוא פלא מלבד ענין זה גם יש ענין שני ז״ש גם את הארי ר״ל גם יש ענין שני והוא שאת הארי גם הדוב הכה עבדך לרמוז לי ולהודיעני לעתיד שיהיה הפלשתי כאחד מהם שאל״כ למה נתן לי הש״י הנצחון ההוא אם לא לעורר אותי על הפלשתי הזה כי הוא יתברך מגיד מראשית אחרית ומקדם אשר לא נעשו וזה ככלל בדברי המאמ׳ שאו׳ דוד נתן לו רמז וחש שנאמר גם את הארי ואת הדוב אמר דוד וכי מה אני ספון וכו׳ שכוונת אמר דוד וכי מה אני ספון וכו׳ אמירה זו אמרה דע״ה כמו שאמר גם את הארי ואת הדוב שתכלי׳ ההכאה היתה כדי שיהיה הפלשתי כאחד מהם כי חרף וכו׳ ולשון והיה מורה על דבר שהיה כבר לשעבר אלא שהוא״ו מהפכו לעתיד כנודע ומדלא קאמר ויהיה הפלשתי וכו׳ רמז אל הנז׳ · ועיין הרד״ק ז״ל · ומהרי״א ז״ל לפי שלא הזכיר אלא והכתיו והמתיו בלשון יחיד הוצרך לומר עוד גם את הארי גם הדוב לומר שלא השאיר אחד מהם שלא הכה והיתה התולדה מזה שלא יהי׳ הפלשתי הזה שקול עם הארי והדוב אלא והיה הפלשתי הערל הזה כאחד מהם כקטן שבהם מאחר שחרף מערכות אלהים חיים סר כוחו והיה כא׳ מהם ולא כשיעור שניהם · או אפשר שאמר גם את הארי גם הדוב שלא יקנה האדם תכונה קיימת באמצעות פועל אחד כי אם בהתמיד בפעולות פעמים רבות וז״ש גם את הארי ר״ל מלבד הפעם הנז׳ אירע לי כן כמה וכמה פעמי׳ שגם פעם אחרת גם את הארי ופעם אחרת גם הדוב הכה עבדך באופן שנעשי׳ לי הנצחון בהרגל טבע שני ע״כ והר״בע ז״ל כתב בשער ט״ו ופי׳ בזה ענין נפלא והוא כי הוא יתב׳ יצר את האדם בצלמו וע״י אותו הצלם ירדה בכל הנמצאים והיא הקדמה מהמקובל וז״ל אך בצלם יתהלך איש וכו׳ כר צלם מעליהם וההדרגה הזאת שבין האדם ובין הבעלי חיים היא היא בין האדם השלם לאדם הבלתי שלם וכמו שפירש הוא ז״ל בפסוק ואדם ביקר בל ילין נמשל כבהמו׳ נדמו שבהסתלק היקר הוא הנקרא שלם הנה הוא נמשל כבהמות ולא זו בלבד אלא גרוע מהם עד שלא יהיה כי אם במצב הבהמות שנדמו ונצטיירו בדמיון ונורה לא כבהמות אשר בפועל וזה הענין הוא מה שאמר דע״ה שמאחר שגם את הארי וגם הדוב הכה עבדך מצד אשר אלהים בחר על ידי שירדתי בהם מעתה והיה הפלשתי הערל הזה חסר השלימות ממש כא׳ מהם ואליו נמשל לפי שאין לו שלימות אנושי אלא כאחד מהם וכבהמה נדמה וכמשל מאח׳ שחרף מערכות אלהים בסיבת החטא לבד עבר ממנו השלימות האנושי הזה אשר בטחתי בה׳ שבעמדו לפני מפני צלמי ניחת הוא כי ישראל קרויים אדם ואין המחרף ומגדף מערכות אלהים חיים קרוי אדם שאפי׳ במדרגת בהמה אינו ובסמוך בסייעתא דשמייא גבי כי לא נסיתי בשא אזכור עוד דברי הרב ז״ל שכולם הם מיוסדי׳ על אדני פז האמת והצדק · ולע״דן כי להיות הפלשתי הערל הזה מחרף ומגדף מערכות אלהים חיים הורה על שרשו היותו בא מכלב וכמו שאזכור בס״ד בסמוך בפסוק הכלב אנכי וכו׳ שבא כלב על אמו ערפה ויוכיח כן ממה שחרץ בלשון כי חרף מערכות אלהים חיים שזו הוראה שהיה הפלשתי הערל הזה בפרטות היה כאחד מהם כי מכלב הוא בא וזהו כי חרף:

ויאמר דוד אשר הצילני מיד וכו׳ עיין רש״י ז״ל והוא מהמדרש הנז״ל בפסוק הקודם · ומהרי״א ז״ל דקדק יתור ויאמר דוד כי פיו המדבר עד עתה אלא שלפי שהמאמר הראשון הוא כפי המנהג הטבעי להודיע כי גם לו יד בתחבולות שהרי גם את הארי גם הדוב הכה עבדך וכו׳ לא כן המאמר הזה השני שהוא בדרך השגחת ויכולת אלהים אשר עזרו כן יעזרהו מיד הפלשתי והענין הוא שכאשר ראה דוד שלא נתפייס שאול במה שאמר גם את הארי וכו׳ או שלא האמין לו אז אמר לו אמירה שנית בדרך השגחה כאמור ה׳ אשר הצילני וכו׳ אז נתפייס שאול ויאמר שאול אל דוד לך וה׳ יהיה עמך וכו׳ כי טענה זאת השנית נתקבלה אליו והודה שאול לך וה׳ יהיה עמך כי אין מעצור לה׳ להושיע ברב או במעט זהו לך וה׳ יהיה עמך שמה שהגדת לי ידעתי בני ידעתי שבדרך טבע נמנע אבל בדרך השגחה אפשר הוא לך וה׳ יהיה עמך ע״כ:

ולע״דן לדקדק יתור ויאמ׳ כמו שדקדק מהרי״א ז״ל ועוד מיד מיד למה ה׳ אשר הצילני מהארי ומהדוב הוא יצילני מהפלשתי הי״לל · ונראה ללמוד משיטת הרב״ע ז״ל כי הפלשתי הזה היה בעיניו כדמות בהמה מאחר שחרף מערכות אלהים חיים לא נשאר בו שלימות האנושי ותמונת אדם גם שמעולם לא זכה אליה ז״ש ויאמר דוד אמירה בפני עצמה שהאמירה הראשונה הורה בה זריזותו שנלא גם את הארי גם הדוב וכו׳ אמנם מאמר זה אינו לשון הודעה אלא לשון תפלה וז״ש ויאמר דוד וכו׳ ה׳ אשר הצילני מיד הארי ומיד הדוב אכה שהוא יצילני עתה ודרך תפלה הוא וזה הורה באומרו ויאמר דוד לעומת זה ענה שאול לך וה׳ יהיה עמך כאשר שאלתך בתפלה זו · ואמר מיד מיד לרמוז שכמו ששלימות האריה והדוב הוא בידו הטורף בה וזולת זה אין בו כח ושלימות כך הוא הפלשתי שאין לו כח זולתי בידו בקחתו החנית וחרב בידו ומאחר שהו׳ יתברך הצילני מיד הארי מיד דייקא שלא דרסני ביד ומיד הדוב כמו כן הוא יצילני מיד הפלשתי הערל מיד דייקא ולכך לא אמר מהפלשתי הזה כי מה הוא הפלשתי מצד עצמו · ואפשר לפרש הוא יצילני מיד הפלשתי דרך הודעה כמודיע דבר פשוט · עוד אפשר במה שאמרו חכמינו ז״ל בפסוק הושיעני מפי אריה שפעם אחת עלה דוד על הראם בחשבו הוא הר גבוה ותלול ועמד הראם ולא מצא דוד מקום לירד ממנו התפלל אל השם יתברך וזמן ארי מלך החיות לפני הראם וכרע לפניו והשתחוה לארי וירד דוד בא אריה לטרפו אמר הושיעני מפי אריה מאחר שמקרני ראמים עניתני ע״כ שמדוקדק אומרו הושיעני בלשון עתיד ועניתני בלשון עבר · ועל דרך זה אומר אני שאמר ה׳ אשר הצילני מיד הארי שכיון שה׳ הצילני מיד הארי גם כן מוכרח הוא שהוא יצילני מיד הפלשתי שאם לא כן לשוא היה כל ההצלה שהצילני מיד הארי ומיד הדוב אם ח״ו סופי ליפול ביד הפלשתי הזה ובזה מדוקדקת תיבת הוא די שאמר הצילני מיד ה׳ יצילני מיד כו׳ וכיוצא בזה דקדקתי בכלי חמדה בפסוק ה׳ אשר לקחני מבית אבי כו׳ הוא ישלח מלאכו וכו׳ שר״ל מי שעשה זאת שלקחני מבית אבי הוא מוכרח לעשו׳ זאת לשלוח מלאכו לפניך ולקחת אשה לבני משם שאם לא כן מה הועיל בקחתו אותי אם ישוב בני לחזור לשם ולקבוע דירתו שם · ושאול ענהו לך וה׳ יהיה עמך ר״ל עתה ידעתי בני וירדתי לסוף דעתך במה שאמרת לי עבדך ילך וכו׳ כי הייתי מסופק אולי יצא מפיך דרך מקרה אבל סוף דבריך אלו גילו על תחילתם היותם כאמרות במשקל ובכוונה נכונה זהו שאמר לך כמו שאמרת עבדך ילך שרמזת שאינך עושה כי אם פועל ההליכה וה׳ יהיה עמך בהליכה ולגמור בעדך בנצחון · ואמר וה׳ בוא״ו כמו שאחז״ל גבי וה׳ לקח הוא ובית דינו כן וה׳ יהיה עמך הוא ובית דינו הצדק הבית דין לינקם מזה כי היא חרב נוקמת נקם

מנחה קטנה

מפורסם לכל ויתנו תודה לש״י על אשר נלחם בשונאיה׳ וע״כ גם את הארי ואת הדוב וגו׳ כיון שזה הכם נעשה על ידי לביותי תשומי בא לפרסומי ניסא ושיה הפלשתי הזה ג״כ כאחד מהם ליפול בידי דוקא לפרסומא ניסא · וז״ת למה אדמה אותו לחיות השדה ושלא כבעל חי לית ליה׳ מזלא ואדם אית ליה מזלא ומה גם שעומד על עמו שיש לו שר למעלה לז״א הנה זה סר צלו ולא נשאר לו יתרון על הבהמה כי הנה מערכות אלקי׳ חיים חרף · וש״ת לאו כל שעתא מתרחיש ניסא ואין סומכין על הנס ומי יודע כי אם ככה פזכיותיך בדבר הבא לזה חזר ואמר ויאמר דוד ה׳ אשר הצילני וגו׳ לומר אם היה פעם א׳ הייתי אומר מקרה הוא היה לי וה׳ עשה לי נס בפעם ההיא אך הנה הראה ה׳ אותי זה פעמים אין זה כי אם שהביאם ית׳ לפני לרמוז על האמור: ויאמר שאול עדיין נשארה חששא אחת והיא אשר אמרת ה׳ אשר הצילני שהוא מדת רחמים ולפעמים מדת הדין מקטרגת לכן אצורך בברכתי והיא לך וה׳ הוא ובית דינו יהיה עמך באופן לא יהי׳ קטרוג מדת הדין כי שני המדות יהי׳ לאחדי׳ בעזרך: וילבש שאול וגו׳ חז״ל שע״י שנמשח דוד בשמן המשחה נעשה גדול שהיו לו בגדי שאול כמדתו · ואע״פי שכבר נמשח דוד מקודם לכן לא נעשה גדול עדיין כיון שלא התחיל ימי מלכותו כי אם אחר מיתת שאול אמנם עתה שהלבישו שאול נעשו לדוד מדיו והם היו בגדי מלוכה שבאמצעות כל אלה נחה רוח ה׳ על דוד ונתגדל · וכיון שראה דוד שמאול הכניס בו עין הרע אמר דוד בלבו אם אסיר הבגדים מיד ירגיש שאול שאני הרגשתי בדבר שהוא מכניס בו עין הרע ע״כ עשה בתחבולה והלביש כל מלבושיו ויחגר את חרבו מעל למדיו ויואל ללכת כאילו לא הרגיש מדבר זה של שאול אלא שאח״כ ויאמר דוד וגו׳ לא אוכל ללכת ובזה לא הרגיש שאול דבר:

ויקח

רדק

ויואל ללכת · ת״י ולא אבה למיזל ארי לא אליף ויש לפרשו כמשמעו כי רצה ללכת בהם ולא יכול כי לא נסה ללכת בכלי המלחמה כאלה וכן אמר לא אוכל ללכת באלה כי לא נסיתי וי״ת כי לא נסיתי ארי לית בהון ניסא כלומר לא יכירו הנס שיעשה לי הא־ל אם אלך בכלי המלחמה ודרך דרש הוא פירושו ואין להוציאו ממשמעו: ללכת באלה · בקמץ הבי״ת והם שני׳ במסרה בקמץ הבי״ת זה ואשר כתבנו למעלה לא בחר ה׳ באלה: חמשה חלוקי אבנים · אבנים חלוקים ר״ל ראוים לקלע וכן ת״י שעועי אבניא · ובדרש למה חמשה אחד לשמו של הקב״ה ואחד לשמו של אהרן ושלשה לשלשה האבות אמר הקב״ה וכי לא לפני חירף וגדף עלי לפרע ממנו אמר אהרן וכי לא הגואל הדם אני עלי לפרע ממנו אמרו אבות וכי לא עלינו לפרע ממנו שחירף וגידף מערכות אלהים חיים ובקש לעקור בנינו ולעקור תורתם שהיא מחייתם ופירוש אהרן שהיה גואל הדם דם של חפני ופנחס שהיו כהנים שהרג׳ גלית כמו שכתוב בתרגומו של תוספתא הכתוב למעלה · ובדרש עוד חמשה חלוקי אבנים תלמד שנתקנא דוד על גלית על חמשה שבזה וגידף וחרף חמשה חומשי תורה ושמו של הקב״ה וזכר׳ של שלשה איתני עול׳ שהם אברהם יצחק ויעקב: ובילקוט׳ כלי ששמים בו הקלע האבנים שלוקט לתת בכף הקלע לפיכך נקר׳ ילקוט וי״ת ובתרמילי׳ והוא כלי עור או בגד שנושאין בו הולכי דרכים מזונות הדרך וקורין לו בערבי תעלא״קה ומה שאמר בכלי הרועים ובילקוט ובאחד מהם די לו לתת בו חמשה אבני קלע אפשר שלקט יותר אבנים ששם בכלי האחר והחמש׳ שבחר שם בכלי האח׳: ואדמוני עם יפה מראה · כבר פירשנו שהוא כמו ויפה והנה לא בזה אותו בעבור כי ראה אותו שהיה נער אלא למה בזה אותו בעבור שהיה אדמוני עם יפה מראה לפי שחשב בלבו כי לא יתכן שיהיה איש מלחמה כי מי שהוא רגיל לצאת למלחמה לא יעמוד בו יופיו מפני היגיעה והטורח והיותו בחוץ בעתות המלחמה לקרח ולמטר ולשרב:

וַיַּחְגֹּר דָּוִד אֶת־חַרְבּוֹ מֵעַל לְמַדָּיו וַיֹּאֶל לָלֶכֶת כִּי לֹא־נִסָּה וַיֹּאמֶר דָּוִד אֶל־שָׁאוּל לֹא־אוּכַל לָלֶכֶת בָּאֵלֶּה כִּי לֹא נִסִּיתִי וַיְסִרֵם דָּוִד מֵעָלָיו׃ וַיִּקַּח מַקְלוֹ בְּיָדוֹ וַיִּבְחַר־לוֹ חֲמִשָּׁה חַלֻּקֵי־אֲבָנִים ׀ מִן־הַנַּחַל וַיָּשֶׂם אֹתָם בִּכְלִי הָרֹעִים אֲשֶׁר־לוֹ וּבַיַּלְקוּט וְקַלְעוֹ בְיָדוֹ וַיִּגַּשׁ אֶל־הַפְּלִשְׁתִּי׃ וַיֵּלֶךְ הַפְּלִשְׁתִּי הֹלֵךְ וְקָרֵב אֶל־דָּוִד וְהָאִישׁ נֹשֵׂא הַצִּנָּה לְפָנָיו׃ וַיַּבֵּט הַפְּלִשְׁתִּי וַיִּרְאֶה אֶת־דָּוִד וַיִּבְזֵהוּ כִּי־הָיָה נַעַר וְאַדְמֹנִי עִם־יְפֵה מַרְאֶה׃ וַיֹּאמֶר הַפְּלִשְׁתִּי אֶל־דָּוִד הֲכֶלֶב אָנֹכִי כִּי־אַתָּה בָא־אֵלַי בַּמַּקְלוֹת וַיְקַלֵּל הַפְּלִשְׁתִּי אֶת־דָּוִד בֵּאלֹהָיו׃

ויאמר

וְזָרֵיז דָּוִד יַת חַרְבֵּיהּ מֵעִיל לִלְבוּשׁוֹהִי וְלָא אָבָה לְמֵיזַל אֲרֵי לָא אַלִּיף וַאֲמַר דָּוִד לְשָׁאוּל לֵית אֲנָא יָכֵיל לְמֵיזַל בְּאִילֵין אֲרֵי לֵית בְּהוֹן נִיסָא וְאַעְדִּינוּן דָּוִד מֵעֲלָווֹהִי׃ וּנְסִיב חוּטְרֵיהּ בִּידֵיהּ וּבְחַר לֵיהּ חַמְשָׁא שְׁעִיעֵי אַבְנַיָּא מִן נַחְלָא וְשַׁוִּי יַתְהוֹן בְּמָאן רַעְיָא דִּילֵיהּ וּבְתַרְמִילֵיהּ וְקַלְעֵיהּ בִּידֵיהּ וּקְרֵיב לְוַת פְּלִשְׁתָּאָה׃ וַאֲזַל פְּלִשְׁתָּאָה אָזֵיל וְקָרֵיב לְוַת דָּוִד וְגַבְרָא נָטֵיל תְּרֵיסָא קֳדָמוֹהִי׃ וְאִסְתְּכֵי פְּלִשְׁתָּאָה וַחֲזָא יַת דָּוִד וְשַׁטְיֵהּ אֲרֵי הֲוָה יַנִּיק וְסָמוֹק שַׁפִּיר בְּרֵיוֵיהּ׃ וַאֲמַר פְּלִשְׁתָּאָה לְדָוִד הֲכַלְבָּא שָׁטֵי אֲנָא דְּאַתְּ אָתֵי עֲלַי בְּחוּטְרַיָּא וְלַיֵּיט פְּלִשְׁתָּאָה יַת דָּוִד בְּטַעֲוָתֵיהּ׃

ואמר

באלה ב׳ בספרא וסימ׳ לא בחר יי׳ באלה · ויאמר דוד אל שאול לא אוכל ללכת באלה כי לא נסיתי · ויראה ה׳ בקריאה וסימ׳ ויבט הפלשתי ויראה את דוד · וירדף גחזי אחרי נעמן · ויראה ולא יעש׳ כהן · ויראה וישוב מכל פשעיו · ויראה את בניו ואת בני בניו דאיוב · ויקלל ד׳ בקריאה וסימ׳ גמם׳ בסדר אמר ·

רשי

ויואל ללכת · ולא אבה למיזל · יש תיבות משמשות לשון והפוכו כמו משעף פורה ופרשך מארץ חיים: כי לא נסה · ארי לא אליף כי לא נסיתי ארי לית בהון ניסא אין שבחו של נס בכך לשון אחר ויואל ללכת רצה ללכת ולנסות וכאשר ראה שהיו כבדים עליו הסירם: חלוקי אבנים · אבנים דקו׳ וחלקו׳: ובילקוט · ובתורמיליה:

לבהמת

רלבג

ובילקוט · ר״ל שהוא שים בפרט ילקוט והוא הכלי שמשימין בו הרועים כל צרכיהם ולזה נקרא ילקוט כי שם ילקטו כל הדברים שהם׳ נושא · וכבר התפרסם בזה הפרסום מעולם כפלאות השם שנלא נער אחד בלא חרב והמית איש גבור כגלית היה כגובה אהוים גבהו עם עולם כלי מלחמתו:

בחרב

לכה

מנחת קטנה

ויקח מקלו וגו׳ כי אמר דוד בלבו אין כאן מקום להכותו בחרב או בחנית כי כל גופו מכוסה ברזל ונחשת של מגפיו אם לא לתקעו קנה בחרב במעט ממצחו המגולה וזה ג״כ א״א מפני גבוהו של הפלשתי לבוא שם ע״כ אין תקנה כ״א ברחוק בקלע ובבטחון השגחתו ית׳ שלא יחטיא מבין ריסי עיניו שהוא קצת מצחו המגולה והנה אלו ידע הפלשתי כי קלע ביד דוד יכסה גם המקום ההוא עד יקרב אליו עד מקום קרוב שאין הקלע מועיל כי אם ברחוק קצת ע״כ שתגבל דוד להסתיר הקלע והאבנים מלפניו ויקח מקלו בידו למען יחשוב הפלשתי כי במקל שיה חפץ להלחם בו ע״כ אמר הכלב אנכי וגו׳ כי לא ידע כי המקל היה לגנוב דעתו וע״כ לא הביא האבנים בידו כי אם וישם אות׳ טרם יבא בכלי הרועים שאין דרך לשם שם ב״א מזון הרועי׳ ועוד תחבולה אחרת ויגש אל הפלשתי קרוב אליו שאי אפשר או לקלע מהיותו כ״כ קרוב נו אלא שאח״כ נסוג אחור ברחוק מקום בכדי שיכול לקלע משם: ויראה את דוד ויבזהו וגו׳ שחשב בלבו שלא לכבוד יהיה לו להלחם עם נער כזה כמ״ש לפעלה · והנה הפלשתי אמר בלבו מה זה אם כוונו של זה הוא מחמת תחבולות מלחמה א״א כי הוא נער ולא נסה במלחמה וגם אין לו אכזרית לב למלחמה כי הוא אדמוני ויפה עינים שאין טבע היפה מראה להיותם בעלי גבורה וא״כ מה יועיל לו מריבותו ואם סכנה הוא לכהלני באכזרתו להבריחני לז״א הכלב אנכי שמבריחין אותו במקלות: ולבהמות הארץ · כי לפי שהיותך נער ויפה מראה בשרך רך שמפי׳ בבהמה תאכלך:

היום

פי׳ רבינו ישעיה

חמשה חלוקי אבנים מן הנחל · אבנים שהחליקו אותן המים שיהו נוחין לקלעם בקלע · ותרגומו שעיעי אבניא: בכלי הרועים אשר לו ובילקוט · הילוק יתירה ותרגם נתרמיליה:

כלי יקר

וילבש שאול את דוד מדיו · תנחומא וילבש שאול את דוד מדיו וכתיב בשאול משכמו ומעלה גבוה מכל העם כיון שהלבישו בגדיו היה ראוי למלכות מיד היו עשוים לו כיון שראה שאול שהיו עשוים לו מיד הכניס בו עין הרע כיון שראה דוד שהכניס בו עין הרע אמ׳ דוד לא אוכל ללכת באלה כי לא נסיתי ללמדך שהמלך כיון שהוא מתמנה מלך והוא קצר מיד הוא נעשה ארוך בשביל שמן המשחה שנמשח וכן אתה מוצא בכהן למה נקרא שמו כהן גדול שהוא גדול בחמשה דברים בנוי בכח בעושר בחכמה ובשנים ואם אין לו אחיו הגדולים מגדלין אותו ע״כ · ויש לדקדק במה שאמר ששמן המשחה עשאהו ארוך שאם כן היה ראוי להיות אריכות זה מעת המשחה שנמשח שהם כן היה כן מעת שראהו שאול לפניו וראהו גבו׳ כמוהו אז היה לו ליתן הארות עין לא עתה · ועוד קשה אומר מיד היו עשוים לו שמשמעו שאז מיד נעשו לו כמדתו ואילו מקדם ומאז נתארך קשה לשון מיד היו עושים לו · ולתרץ זה צריך לדקדק אומרו כיון שהלבישו בגדיו היה ראוי למלכות מיד היו עשוים לו מאי קאמר · ועוד מאי קא בעי למה נקרא שמו כהן גדול לפי שהוא גדול במעלה ושני לו סגן ושאר הדיוטים ומה שייך ענין כהן גדול אל הנזכר מענין דוד ע״ה · ונראה כי חז״ל דקדקו לשון מדיו דהי״לל וילבש שאול בגדיו או מלבושיו מהו מדיו דרשוהו לשון מדה שבא כמידתו עם היות שאול משכמו ומעלה גבוה מכל העם ונעשה זה ע״י המשחה שנמשח בשמן המשחה ולא היה זה בעת ההיא של המשיחה כי אם בעת הזאת אשר לבשתו רוח קנאה לנקום נקמת חרפה מערכות אלהים חיים מלא השמן ההוא הכפה בדוד לבוזו ולהוציא סגולתו מן הכח אל הפועל וזהו שאמר כיון שהלבישו בגדיו היה ראוי למלכות מיד היו עשוים לו שלשון מיד מורה שנעשית זה תכף ומיד בעת הזאת שלהלבשה הזאת מצד שהיה ראוי ומוכן עתה למלכות ומתחיל לעלות במעלותיה׳ כיון שראה שאול הדבר הזה הנפלא שתכף ומיד להלבשתו נעשו לו כמדתו על כן נתן בו עין הרע שראה זה הפלא גר לו מאד ונתן בו עין הרע וזהו שאמר כיון שראה שאול שהיו עשוים לו מיד שהיות העשוים לו מיד ותכף כאמור הוא גרם לו שהכניס בו עין הרע ולפי זה תיבת מיד נמשכת למה שאמר עשוים לו מיד · ואפשר ג״כ שהיא נמשכת למטה מיד הכניס בו עין הרע יען שראה עושים לו · ודוד אמר לא אוכל ללכת באלה מצד עין הרע שנתן בו שאול אלא שהבליע הענין בנעימה במה שאמר כי לא נסיתי וזהו שאמר המאמר כיון שראה דוד שהכניס בו עין הרע אמר דוד לא אוכל ללכת באלה כי לא נסיתי שבאות׳ אמר דוד רצה לו ולרמוז שמצד היותו דוד ר״ל דוד הוא הקטן ענו ושפל אמר כן להעלים הענין בטענת כי לא נסיתי דאם לא כן הי״לל לא אלך באלה כי לא נסיתי אבל אמר לא אוכל ללכת מצד הארות עין כאמור · והאי דמסיק כיון שהוא מתמנה מלך והוא קצר מיד הוא נעשה ארוך וטעם מיד נעשה ארוך היינו כשמולך מיד אבל דוד שלא נמלך עד העת הזאת שהיתה התחלתו אז נעשה ארוך ולזה לא הכירו שאול עד שאמר בן מי זה העלם ומ״ש וכן אתה מוצא בכהן גדול ר״ל הן אמת שפשט דברי חז״ל מורה על שנתארך מטעם שנמשח ולא בשעה שהלבישו את מדיו אלא שלשון מיד היו עשוים לו מורה קצת שבשעה שלבשם אז נעשו כמידתו שלכך נתן בו עין הרע אלא שנוכל לומר כי לעולם איתא לך שמאז ומקדם מטעם שנמשח נתארך אלא ששאול לא נתפעל אלא על שבאו לו בכיוון כאילו עשוי׳ לו ולזה נתן עיניו בו והוא היותר קרוב אל הפשט׳ וכן אתה מוצא דומה לענין זה בכהן שמצד היותו נמשח בשמן המשחה נעשה גדול בקומה ובנוי כמו שנעשה דוד ארוך על ידי שמן המשחה ומכריח כן בשאלה זו ששואל למה נקרא שמו כהן גדול שאם שהכוונה לפי שאין עושין אלא לגדול מאחיו בה׳ דברים לא הוה ראוי לקרותו שם גדול כהן שהגדולה שהיתה בו סיבה שעמדה לו עד שנעשה כהן גדול וזהו שאמר למה נקרא שמו כהן גדול לזה משיב שהוא גדול בחמשה דברים בנוי בכח וכו׳ ולפי שהנוי נמשך מצד המשיחה כאמור לזה נקרא כהן גדול שהכהונה גורמת לו היותו גדול וכן בנוי בכח כו׳ מצד שמן המשחה וכן בעושר שהרי אם מנוהו להיותו כהן גדול והוא עני הכוונה היתה מחייבת אותו להיותו גדול בעושר שאחיו הכהנים יעשוהו עשיר שאם אין לו אחים הכהנים מגדלים אותו ואפי׳ בחכמה שעל ידי המשחה אפשר שהוסיף בו חכמה ודעת יתירה על מה שהיתה בו משנתמנה כהן באופן שעל כן נקרא כהן גדול שהכהונה גורמת לו היותו גדול בכל הפרטים זולת השנים ולזה אמר הכהן הגדול מאחיו לשאם אין לו אחיו מגדלין אותו בעושר ולזה סמך תיב׳ הגדול לתיבת מאחיו למדנו מתוך המאמר הזה מדיו שהוא על שבאו כמדתו על ידי שנתארך דוד עד כאן · והרד״ק ז״ל וכתן קובע בקוף ומלעיל ויש ספרים שכתוב בכף והיא שגגת הסופרים והמסרת מעיד עליו שהוא בקוף וכן הוא המסר׳ עליו לית כוותיה בקוף ואמר לכה ומגן זקובע והוא תרגם ותרוהון מלאים ושאר קרית׳ כובע בכף בר אילין תרין בקוף: ולע״דן לפרש וילבש שאול את דוד את מדיו שסמך תיבת מדיו לד׳ דהי״לל וילבש שאול מדיו לדוד אלא שעם היותם לבושי שאול כאילו מכוונים בזה הם מדיו של דוד הכו׳ זהו שאמר את דוד מדיו והיה המלבוש עצמו לשאול המלך לרוב חנו אשר מצא בעיני דע״ה מאת ה׳ היתה זאת כי חן וכבוד יתן ה׳ להולכים בתמים וזהו ונתן קובע נחוש׳ שאול בעצמו וילבש אותו שריון:

ויחגור דוד וכו׳ עיין רש״י ז״ל ובהרד״ק ז״ל ע״ש ומהרי״א ז״ל כתב דברי חז״ל שבראשות דוד שנתכרכמו פני שאול שראה שבאו כמדתו אז אמר לא אוכל ללכת באלה כי לא נסיתו וידמה שהסכימו חז״ל בזה לשתי סבות האחד לפי שאמר וילבש שאול את דוד מדיו ובהיות שאול גדול קומה משכמו ומעלה גבו׳ מכל העם והשבית למה לא אמר דוד לא אוכל ללכת באלה כי לא נסיתי בראשונה קוד׳ ההלבשה לזה גזרו שבשם נעשו לו שוו׳ וכדי להסיר הארו׳ עין והתפעלותו שנתכרכמו פניו לזה אמר לא אוכל ללכת באלה ע״כ · והרב ב״ע ז״ל כתב כי לא נסיתי מעול׳ בא׳ הדברים והיה ללכת ע״י חנית וחרב שהרי נלחמתי השגחיי לא עבעיי בחר׳ וחפי׳ אלא ברוח ה׳ דבר בי ומלתו על לשוני: ולע״דן לדקדק מעיקרא מאי סבר שאול שהלבישו מדיו שאם היה דוד קצר ממנו איך יבאו לו מדיו כמדתו והם עשוים לאיש אשר משכמו ומעלה גבוה מכל העם ואם היה ארוך מקודם ההלבשה כפי השיטה הנזכרת למעל׳ שמעת שנמשח אם כן למה נתכרכמו פני שאול ולפי השיטה שכתבתי למעלה ששאול היה גבוה בגוחרו ארוך וזהו מה שאמר משכמו ומעלה גבוה מכל העם שגבהותו משכמו ומעלה הוא כאמור ובדבריהם לעיל · ולזה הלבישו מדיו וזהו כפי הפשט אך דברי חז״ל לא יתישב בזה ואפשר שדרך הולכי המלחמה ללבוש בגדים קצרים עד הארכובה כנודע כדי שיהיו קלים כנשרים במלחמתם והנה שאול עלה בדעתו להלבישו מדיו ועפ״י שירדו למטה מהארכובה כי לא עלה בדעתו שיבאו לו כמידתו ממש וכאילו הם עשויים לו ממש לא פחו׳ ולא יותר שזה דבר מתמיה מאד שנראה כאילו הוא ממלא מקומו · ומה שאמר ויואל ללכת כי לא ניסה ידוע כי בעת מלחמה כזאת מי שלא הורגל בדבר מה צריך לעשות הנסיון בינו לבין עצמו קודם צאתו ליפחם ואחר שניסה בינו לבין עצמו אז יהיות לו לצאת ופניו ברהם וזהו שאמר ויואל ללכת בתוך מחנה ישראל כדי לנסות אם יוכל אם לא וטעם התפלתו ללכת יען כי לא ניסה מאתמול שלשום והדבר שלא ניסה בו האדם מאתמול שלשום צריך לנסותו קודם כאמור · ויואל לשון התפלה כמו הנה הואלתי באופן שזהו טעם דוד שלא סרב מתחלה עד שעשה הנסיון או אפשר כי לחלוק כבוד למלך שאול קבל גזרתו ולבשם ויואל ללכת ברצון טוב כדי לקיים דבר מלך שלטון ואעפ״י שלא ניסה כי לא ניסה כמו כי עם קשה עורף הוא אלא כשראה הדבר נמנע ההליכה אז הסירם דוד מעליו וזהו שאמר ויאמר דוד אל שאול לא אוכל ללכת שהוא לשון נמנע אז ויסירם דוד מעליו:

ויקח מקלו בידו ויבחר לו כו׳ חז״ל בילקוט כתבו טעם להיותם חמש לא פחות ולא יותר ועיין הרד״ק והרלב״ג: ולע״דן להבין מ״ש וישם אותם בכלי הרועים אשר לו ובילקוט שב׳ סוגי אבנים לקח וכל סוג חמשה וזהו ויבחר לו חמשה חלוקי אבנים מן הנחל וכו׳ וכן בזה המספר חמשה שם בילקוט וכבר מצאתי סיוע לדברי אלה ממה שכתב הרד״ק שהיו אבנים זולת אותם שבכלי הרועים ושם אותם בילקוט אשר לו יותר נכון לו׳ שיטתו זו שהיו ה׳ וה׳ ויניח כן לשון חלוקי אבנים שהם ב׳ מלות הוא הקב״ה מאהרי נאמן וכו׳ ובזה אבין הב׳ מאמרים שנז״ל בפסוק שהא׳ אמר הרמז בה׳ חלוקי אבנים אשר שם בכלי הרועים שהן כנגד הקב״ה ואהרון וג׳ אבות וה׳ אחרות שמם בילקוט וז״ש ובילקוט והרמז בהם לחמשה חומשי תורה ושמו של הקב״ה וזכרם של שלשה אתני עולם שהם אברהם יצחק ויעקב ובזה לדקו יתחדו רמזי המאמרים האלה שאינם חלוקים דמר אמר חדא ומר אמר חדא ולא פליגי · והוא ענין נכון בפשרת אלו המאמרים ולשון הפסוק · ולבוא אל כונת המאמר הזה בשרשם דע כי המאמר הראשון דבר באבנים חמשה אשר שם בכלי הרועים והם סוד כמוס כי כלי הרועים הוא היסוד שהוא הנהל שבה׳ ונהר יוצא מעדן אשר בו מתייחדים ה׳ ספירות חסד גבורה ות״ת כנגד ג׳ האבות שאמר ונלח והוד הסוד לאהרן גואל הדם בסוד ההקפות של יום הושענא רבה ונלח על הקב״ה מאהרי נאמן כי נלח ישראל ולא ישקר והם חמשה בחינות שאמר המאמר ההוא אחד לשמו של הקב״ה בנלח ואחד לשמו של אהרן בהוד כהפך למשפית לגלית והג׳ כנגד שלשה האבות שהם חסד גבורה ותפארת חסד לאברהם גבורה ליצחק תפארת ליעקב שכל החמשה האבנים הללו מתיחדים ביסוד הוא הנחל שאמר חמש׳ חלוקי׳ אבנים מן הנחל ולזה אמר בכלי הרועים אשר לו · המאמר השני דבר באבנים חמשה שרמז במלכות שנקרא ילקוט על שמלקטת כל כח והשפעת התשעה ספירות והמלכות היא ה״א אחרונה שבשם אל החמשה בחינות מהחמשה ספירות הנז׳ הנמצאות בה לכן רמזו בה׳ אבנים אלו האמורים וככי דייק לשון המאמר שאומר וזכרם על שלשה אתני עולם וכו׳ זכרם · דייקא על רב׳ בחינו׳ שהם הבחינות הנמצאות במלכות זכרם על ג׳ אבות ובחינתם · ולפי זה מ״ש חלוקי אבנים מן הנחל מלבד פשוטו של מקרא שהוא על שהם אבנים חלקו׳ אפשר שרמז אל השתי חלוקות הרמוזים בשני המאמרים הנז׳ וחלוקי אבנים לשון חלוקות שתים הנז׳ בשני המאמרים הנז׳ וטעם קראו אבני׳ לפי הפשט לפי שהיה רגיל באבני הקלע כמשפט הרועים · ואני שמעתי שלהיות הפלשתי הזה מגדף את ה׳ כמו שאזכיר בסמוך בס״ד בפסוק ויקלל הפלשתי את דוד באלהיו שפי׳ שקלל לדוד עם אלהיו של דוד והמגדף את ה׳ בסקילה לזה לקח אבני׳ לסקלו כדינו ומה שאמר ובילקוט אפשר ששם חמשה אבנים בכלי הרועים ולאח ובילקוט הוא המקום אשר בקלע אשר האבן נלקט בו וקראו ילקוט לפי שלוקט שם שהאבן בתוך כף הקלע · ומ״ש ויגש אל הפלשתי שתם שגר׳ שנגש אליו ממש ואחר כך הוא אומר ויאמר הפלשתי אל דוד לכה אלי וכו׳ נראה שעדין היה רחוק מאד ממנו אפשר להבין זה במה שאמרו חז״ל שדוד נתקרב אל הפלשתי ואחר כך פחד ממנו וחזר לאחוריו

ברית והוא יתברך לעזור אותך ולהצילך:

הרנה

לכה אלי · לפי שהיה הפלשתי ככד ללכת מפני כובד כלי ברזל והנחש' אש' עליו וזהו שאמר הולך וקרב אל דוד כלומר מעט מעט מפני המשא אשר עליו וכאשר ראהו בלא שריון ובלא כלי מלחמה אמר לו שיבא אליו · ובדרש ואבא אליך אין כתוב כאן אלא לכה אלי מכאן שהארץ אחזתו ולא יכול לזוז ממקומו : ולבהמת השדה · כמו ולחית השדה כי החיות אוכלות בשר לא הבהמות וחיה בכלל בהמה כמו זאת הבהמה אשר תאכלו ואמרו אחריו איל וצבי ויחמור וכן ולבהמת הארץ ואין מחריד שהוא אומר על החיות האוכלו' בשר וכן כל בהמה הארץ עליו תחרף · ובדרש כיון שראה דוד שדבריו מקולקלין שאמר ולבהמת הארץ אמר וכי אית בעיר אכיל בשר אמר הדין דידי הוא אמר היום הזה יסגרך ה' בידי ונומר עד לעוף השמים ולבהמת הארץ אין כתיב כאן אלא ולחית הארץ ואמר יש אלהים בישראל עביד דידי ודידהון : והיה כי קם הפלשתי · ענין זירוז כמו קום עבור קום התהלך הכה אומר לו מתחילה לכה אלי ועתה כאש' שמע דברי דוד בער' חמתו בו ונזדרז ללכת אליו וילך ויקרב כמו שפירשנו שהיה ככד בכלים שעליו והלך מעט מעט וקרב לקראת דוד : אל

רשי

לבהמת השדה · אין דרך לבהמו' לאכול אדם אמר דוד כבר נטרף דעתו של זה שלי הוא בא דוד ואמר לו ונתתי פגר מחנה פלשתים וגומר ולחיית הארץ : ויפל

רלבג

בחרב ובחנית ובכידון · זה הכידון איננו הכידון שזכר שהיה בין כתפיו אבל הוא דומה לחנית כאמרו לא בחרב ובחנית והנ' הראה דוד בדבריו עם הפלשתי כי בטחונו בש"י לבד לא בגבורתו · ויפל

וַיֹּאמֶר הַפְּלִשְׁתִּי אֶל־דָּוִד לְכָה אֵלַי וְאֶתְּנָה אֶת־בְּשָׂרְךָ לְעוֹף הַשָּׁמַיִם ל' בסיפ'
מה וּלְבֶהֱמַת הַשָּׂדֶה׃ וַיֹּאמֶר ל'
דָּוִד אֶל־הַפְּלִשְׁתִּי אַתָּה בָּא אֵלַי
בְּחֶרֶב וּבַחֲנִית וּבְכִידוֹן וְאָנֹכִי בָא־
אֵלֶיךָ בְּשֵׁם יְהוָה צְבָאוֹת אֱלֹהֵי ד'
מַעַרְכוֹת יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר חֵרַפְתָּ׃
הַיּוֹם הַזֶּה יְסַגֶּרְךָ יְהוָה בְּיָדִי וְהִכִּתִיךָ ל' יל' וחס'
וַהֲסִרֹתִי אֶת־רֹאשְׁךָ מֵעָלֶיךָ וְנָתַתִּי
פֶּגֶר מַחֲנֵה פְלִשְׁתִּים הַיּוֹם הַזֶּה לְעוֹף
הַשָּׁמַיִם וּלְחַיַּת הָאָרֶץ וְיֵדְעוּ כָּל־ י'
הָאָרֶץ כִּי יֵשׁ אֱלֹהִים לְיִשְׂרָאֵל׃ ב' ג'
וְיֵדְעוּ כָּל־הַקָּהָל הַזֶּה כִּי־לֹא בְּחֶרֶב ו"א
וּבַחֲנִית יְהוֹשִׁיעַ יְהוָה כִּי לַיהוָה ב' דלותי
הַמִּלְחָמָה וְנָתַן אֶתְכֶם בְּיָדֵנוּ׃
וְהָיָה כִּי־קָם הַפְּלִשְׁתִּי וַיֵּלֶךְ
וַיִּקְרַב לִקְרַאת דָּוִד וַיְמַהֵר דָּוִד וַיָּרָץ ה' פתח
הַמַּעֲרָכָה לִקְרַאת הַפְּלִשְׁתִּי׃
ויפל

וַאֲמַר פְּלִשְׁתָּאָה לְדָוִד אִיתָא לְוָתִי
וְאֶתֵּן יָת בִּשְׂרָךְ לְעוֹפָא דִשְׁמַיָּא
וּלְבְעִירָא דְאַרְעָא׃
וַאֲמַר דָּוִד לִפְלִשְׁתָּאָה
אַתְּ אָתֵי עָלַי בְּחַרְבָּא וּבְמוּרַנִּיתָא
וּבְרוּמְחָא וַאֲנָא אָתֵי עֲלָךְ בִּשְׁמָא
דַיְיָ צְבָאוֹת אֱלָהָא סִדְרֵי יִשְׂרָאֵל
דְּחַסֵּדְתָּא׃ יוֹמָא הָדֵין יִמְסְרִנָּךְ יְיָ
בִּידִי וְאֶקְטְלִינָּךְ וְאַעְדֵּי יָת רֵישָׁךְ מִינָּךְ
וְאֶתֵּן פִּיגוּל מַשִּׁירְיַת פְּלִשְׁתָּאֵי יוֹמָא
הָדֵין לְעוֹפָא דִשְׁמַיָּא וּלְחֵיוַת אַרְעָא
וְיִדְעוּן כָּל דַּיָּירֵי אַרְעָא דְּאִית אֱלָהָא
בְּיִשְׂרָאֵל׃ וְיִדְעוּן כָּל קְהָלָא הָדֵין
אֲרֵי לָא בְחַרְבָּא וּבְמוּרַנִּיתָא פָּרִיק יְיָ
אֲרֵי מִן קֳדָם יְיָ נִצְחָן קְרָבַיָּא וְיִמְסַר
יָתְכוֹן בִּידָנָא׃ וַהֲוָה כַּד קָם פְּלִשְׁתָּאָה
וַאֲזַל וּקְרַב לְקַדָּמוּת דָּוִד וְאוֹחֵי דָוִד
וּרְהַט לְסִדְרָא לְקַדָּמוּת פְּלִשְׁתָּאָה׃
ואושיט

כלי יקר

הרבה כמו שאזכיר בסמוך בס"ד בפסוק והיה כי קם הפלשתי אשר בדבריהם אלה מובן אומרו ויגש בקרוב אל הפלשתי ואח"כ חז' לאחוריו לצד מחנה יש' בכח גבורה ופניו כלפי הפלשתי עד שתמה הפלשתי אם לאחוריו כך הוא אריה לפניו עאכ"ו ולכך הוצרך לומר לו לכה אלי ואתנה וכו':

וילך הפלשתי הלוך וקרב אל דוד וכו' מהרי"א ז"ל כתב הכונה לפי שהמלבושים של הפלשתים כבדי' עליו מכל כך כברי ברזל כאשר זכרנו למעלה בפסוק ולז"א וילך הפלשתי הלוך וקרב רוצ' לומר מתנהל לאיטו הולך וקרב מעט מעט הולך וקרב אל דוד עד כאן : ולע"דן כי פחד קראו ורעדה ורוב עצמותיו של הפלשתי הפחיד מאימת אלהים עד שלזה היה הפלשתי מיראתו הולך לאט לאט זהו שאמר וילך הפלשתי הולך וקרב אל דוד והיה האיש נושא הצנה לפניו כי בו בטח גם אמר בלבו בנער יפגע תחל' ואחי אבוא אחריו לכלותו בלה ונחרצה אמנם אחר כך כשהבין הפלשתי בדוד ביזהו ותמה על עצמו איך פחד ממנו ושמר בשרו מפחדו זהו שא' ויבט הפלשתי ויראה את דוד ויבזהו כי קודם שראהו פחד ממנו כאמור :

ויבט הפלשתי וכו' ויבזהו וכו' עיין הרד"ק ז"ל וכן פי' מהרי"א והוסיף שבזה גם כן להיותו יפה ע"כ : ולע"דן להבין הבזוי הזה במ"ש חז"ל בויקרא רבה פ' כ"א עלה ק"ב ר' יודן אמר מתאוה בדוד היה לפי שהיה יפה עינים וטוב רואי מיד אמר דוד אל תתן ה' מאויי רשע תחמידת' ע"כ אשר מזה נבין שנתן עיניו אל יפיו וחמדו בלבו לדבר עבירה ובזה נראה או' ויבט הפלשתי ויראה את דוד כי כפל הבטה וראיה להודיע הבטה על מאיזות הבטה בו והראיה הוסיף שנתן עיניו לרעה ולזנות וזהו שאמר ויראה את דוד ורוחו הוציא כסיל לדבר הוכן הראיה הוא במה שבזהו כשאמר לו כי היה נער ואדמוני עם יפה עינים ויפה מראה שהוא ראוי לעבירה באופן שהבזוי הוא או' כי היה נער שזו הוראה שחמד יופיו בלבו ולקחו מעפעפיו שהיה יפה עינים · ובזה אדקדק או' כי היה נער ואדמוני וכו' דהי"לל והוא נער שאז היה טעמו של מקרא אמנם אומרו כי היה נער הוא ספור הבזוי עצמו שאמ' לו וחרפו כי היה נער נר' הגון לעבירה חלילה ועל כן התפלל אל תתן מאויי רשע שתי תאוות האחת לבעלו והשנית להרגו ובזה מובן יותר תיבת הפלשתי כי די שיאמר ויבט ויראה את דוד כי בפלשתי משתעיין קראי אבל כיון לומר הפלשתי אשר הוא שטוף בזימה ואליה נטה בהבטה זו מבחינת היותו פלשתי לרמוז אשר משם יצאו פלשתים :

ויאמר הפלשתי אל דוד וכו' אחז"ל במדרש רות אמר רבי תנחום אותה הלילה שפירשה ערפה מחמותה מאה בני אדם באו עליה אף כלב שנא' ויאמר הפלשתי אל דוד הכלב אנכי ע"כ כי פיו הפסילו ופי כסיל מחתה לו להגיד שהוא כלב ובמה שאחז"ל ויקלל הפלשתי את דוד באלהיו אמרו במדרש ויקרא רבה פ' י"ז עלה קי"ז על עשרה דברים נגעים באים וכו' ועל ברכת ה' מגלית שנאמר ויקלל הפלשתי את דוד באלהיו ומנין שלקה בצרעת שנאמר היום הזה יסגרך ה' בידי ואין הסגרה האמור כאן אלא לשון צרעת שנאמר והסגירו הכהן עד כאן · מובן מדבריהם שאו' באלהיו פי' כמו לו ולאלהיו שקלל לדוד ואלהיו של דוד עמו ולכך לקה בצרעת ולפי שלשון יסגרך אפשר לפרשו מלשון הסגר כמו והסגירו הכהן ואפש' לפרשו שהוא תרגו' צרעת דמתרגמינן סגירו לזה אמרו בלשון זה המאמר ואין הסגרה האמור כאן אלא לשון צרעת לומר שלשון יסגרך אין צריך לפרשו מלשון תרגום אלא לשון הסגרה מעין והסגירו הכהן וממנו נלמוד לצרעת ולא נצטרך לפרש יסגרך לשון תרגום צרעת וזהו שכיון באומרו ואין הסגרה האמור כאן דהי"לל דאין יסגרך האמור כאן אלא לשון צרעת מדקאמר הסגרה אלמא לשון הסגר הוא מפרשי דומה בדומה והסגירו · ובמדרש תנחומא למדו ברכת ה' לגלית מפ' ברו לכם איש וירד אלי ואין איש אלא הקב"ה שנא' ה' איש מלחמה מה כתיב היום הזה יסגרך ה' בידי וכתיב והסגירו הכהן ע"כ · וילפותא דויקרא רבה עדיפא כי שם נאמרה קללה בפי' לדוד ולאלהיו והתנחומא רצה שאפשר לפרש הפסוק קללה לדוד לבדו ובאלהיו דקאמר באלהיו דגלית לשון חול שאמר אלהי יפרע ממך ולכך יליף בתנחומא קללת ה' דבר א' מפסוק ברו לכם איש והע"ג דלא איתמר שם קללת ה' בפי' הביזוי והקללה הכל דבר א' · ובס' הזוהר הביאו בשיטת רבה בפ' בלק עלה כ"ו שאמרו וכיון דכתיב ויקלל הפלשתי את דוד באלהיו אסתכל ביה דוד בעיניא בישא ובכל אתר דהוה מסתכל בעיניא בישא בכל זייני צרעת אתמשכן מעיניה דדוד והכי הוא ביואב כיון דאסתכל ביה בעינא בישא שלטו כל זייני צרעת מה כתיב ולא יכרת מבית יואב זב ומצורע וכו' ע"כ · ומהרי"א ז"ל במקלות ולא דבר מהאבנים כי לא ראה אותם כי היו בילקוט ולכן לא נשמר גלית מהם ויקלל את דוד באלהיו קללו באלהי פלשתים שאלהי פלשתים יהרגוהו ע"כ : ולע"דן שאעפ"י שראה האבנים בכלי הרועים ובילקוט שחשב חלוקי אבנים יתראו מהילקוט מבחוץ דמות גולם תבניתם אלא שהפלשתי לא ביזה אותם לפי שהם כלי קרב הרועים אלא שלא נשמר מהאבן לפי שהיה לבוש כובע נחשת אלא שהש"י הפליא לעשות שתטבע האבן וכמו שאזכור בסמוך בס"ד בפ' ותטבע האבן במצחו ולפי שהרועים כשיבואו עליהם כלבים מדבריים אגאקלי"ש בלעז ידיחום ע"י מקלו' לז"א הכלב אנכי כי אתה בא אלי די לי לעמוד במקומך עד שאבוא אליך ואז תדיחני אבל לבא אלי אין זה כ"א רוע זדון לבך השיאך ואמר במקלות עם היות שלא בא לו אלא במקל א' כמתלוצץ עליו על שבא במקל שאינו כלב ולפחות היה לו להרבות במקלות רבות ולא בא':

ויאמר הפלשתי אל דוד לכה אלי וכו' בויקרא רבה עלה ק"כ לכה אלי ר' אבא בר כהנא אמר הארץ אחזתו א"ר תנחומא הכא אמיכה טעמא ואבוא אליך איכו או' אלא לכה אלי מלמד שהארץ אחזתו ר' ינאי בשם ר' שמעון בר ינאי או' רמ"ח קופליו' נתן הקב"ה על רמ"ח אברי' שיש באדם באותה שעה אמר דוד אל התן ה' מאויי רשע לא תתן תחמודתא זממו אל תפק לא תרפי ליה ירומו סלה חזק כתפוי ע"כ · וקשה לדבריהם שאם אחזתו הארץ שלא היה יכול לזוז ממקומו כדבריהם היכי כתיב והיה כי קם הפלשתי וילך ויקרב לקרא' דוד דאילו אחזתו הארץ לא היה יכול לזוז ור' ינאי מאי דעתיה דאם חולק על ת"ק · ונראה לומר דת"ק ור' ינאי פליגי דת"ק סבר אחזתו הארץ ולא יכול לזוז כלל כיון שהוא אחוז · עד שנעק ואמר לכה אלי אמנם רבי ינאי סבר דיכול לזוז היה שלא אחזתו הארץ אבל היה זז בכובד ולער גדול מלד הקפליו' שנתן הקב"ה על רמ"ח אבריו ופליגי גם כן בסיפת המחייבת כן דלת"ק אחזתו הארץ כאילו ננעצו רגליו בקרקע ור' תנחומא למד טעם וראיה לזה מלשון הכתוב מדלא קאמ' ואבוא אליך אלא לכה אלי מלמד שאחזתו הארץ ומדתלה הענין לכה אלי שאני איני יכול ללכת נראה שהעיכוב מהרגלים אמנם ר' ינאי חולק שסובר שבכל אבר ואבר היה לו מנעול אחד שלא יוכל לזוז אלא בצער גדול וניחא ליה שע"י הקפליות היה כבוד לדוד שיתלו בחולשת גלית שאחד ממנו לא כן אם אחזתו הארץ שדוד לא עשה כלום וניחא ליה נמי מ"ש הפסוק ויהי כי קם הפלשתי וילך ויקרב לקראת דוד דלר' ינאי ניחא שהיה זז בדוחק גדול אמנם לת"ק דקאמר שאחזתו הארץ קשה מאד וצ"ל שדוד התפלל שיתיר אותה אחיזת הארץ כדי שיפול בידו כדי שיהיה יותר פלא גדול ויוכיח כן מלשון הפי' של זממו אל תפק דמכלל שהיה לו זמם הוא הקפליות דאילו לת"ק רשתו אל תפק מבעי ליה שהרשת פרוש' לרגליו אלא ודאי זממו שבכל אבר ואבר שנתן לו קפליה דהיינו מנעול הנקרא קפל בלשון ערבי שהתפלל דוד ע"ה שלא יוציא אותו המנעול מעליו ולא יתן לו רפיון וזהו לא תרפי ליה לשון רפיון כי לא תרפי ליה ברים גרסינן ירומו סלה שהתפלל אדרבא חזק כתיפיו של גלית כדי שיגבה לבו לפי שעה לבא אלי ויפול לפניו באופן שמתחל' אחזתו הארץ אלא שאח"כ התפלל דוד על שיוכל לילך כדי שיתקדש ש"ש יותר שנער א' נצחו וז"ש והיה כי קם הפלשתי וילך ויקרב וכו' שאחר שאחזתו הארץ התירה אותו הארץ והלך ע"י דוד ע"ה ואילו גרסי' חזק כתפן בנון יותר נכון שעל דוד עצמו התפלל שיתחזקו כתפיו סלה · ועיין רש"י ז"ל והוא מהמדרש כאשר הביא הרד"ק ז"ל וקשה דהא בפירוש כתיב ולבהמת הארץ ואין מחריד כו' ונראה דבשלמא בפרשה ניחא דהא בלשון תורה חיה בכלל בהמה כדכתיב זאת הבהמה אשר תאכלו כו' איל וצבי ויחמור כו' אמנם בלשון בני אדם ערל זה לא הי"לל ולבהמת אלא ודאי לשון טרוף · אי אפשר דהאלה היה שאפי' שבכונה חיה לא תאכל את עצמכם מרוב המאיסות תנהוג החיה בהם כמנהג הבהמה דלית בעיר אכיל בעיר ולהגזיר בקללה אמר ולבהמה הארץ ואין מחריד וכו' לו אפשר שגם בתורה רמז אל ענין זה עצמו של גלית שחרף ויגדף מערכות יש' ואת הבא לילחם עמו שיאמר לו שימסרהו לבהמת הארץ ואל זה רמז ולבהמת הארץ ואין מחריד ובכלל הרמז שאין זה מחריד אלא נחרד הוא ונופל עוד אפשר דבשלמא התם אמר ולבהמת הארץ ניחא דחיה בכלל בהמה אמנם בהמת השדה משמע בהמה ממש האוכלת בשדה של אדם וזה טעות דבעיר מי אכיל בעיר · ותתני הה"ר אברהם יצ"ו תרץ בזה דבשלמא בקללה ניחא כי הב"ה מקלל ובכלל הקללה שישתנו עליהם סדרי בראשית דבעיר יאכל בעיר וז"ש ולבהמ' הארץ הפך הטבע אמנם גלית לא הי"לל דבר חוץ מהטבע וא"כ אין זה אלא טרוף דעת ולכך אמ' דוד זממו אל תפק · ועיין הרד"ק וכן מהרי"א ז"ל ובדרש וכו' כנו' למעלה ולבהמת הארץ כנו"ל בדהש"י ז"ל והוסיף לומ' ולבהמת הארץ כמו ולחיות כי חיה בכלל בהמה כמו זאת הבהמה אשר תאכלו ואמר אחריו איל וצבי ויחמור וכו' וכך ולבהמת הארץ ואין מחריד ע"כ : ולע"דן לדקדק או' לכה אלי דהי"לל בוא אלי ואפשר להבין זה במה שחז"ל שדוד רץ לאחוריו כ"ב מילין מפחדו כשראה את גלית זה פחד מזה וזה פחד מזה אם לאחריו כך לפניו על אחת כמה וכמה · ונראה לע"ד שלזה כיון באומרו לכה אלי כלומר אפי' בכל גבורתך זו שאתה הולך לאחוריך ופניך אליעם · כל זה אני הגובר שאתנה את בשרך לעוף השמים · או אמר לכה אלי כלומר אם תשמע לעצתי לכה מסיבתי ואלי כי מי אתה לבא שי אבל לך לך פן אתן את בשרך כו' אם תבוא אלי כו':

ויאמר דוד אל הפלשתי וכו' ובמ"ש אמרו לפי שגלית אמר ברו לכם איש על הש"ית איש מלחמה לעומת זה אמר דוד ע"ה אני בא אליך בשליחותו ובשמו וזהו שאמר בשם ה' צבאות כב' יכול שלוחו של אדם כמותו ובזה מובן או' אשר חרפת דהיינו ברו לכם איש כאילו איננו יכול הוא ית' עמך הנני קטן שבשלוחיו והכי הבא אותך · ועיין הר"לבג ז"ל וכן מהר"יא ז"ל שמשאול למד כן לבטוח בה' ולא בגבורה שאהה בא אלי בחרב וכו' והכי בשם הש"ית והוא יסגרך בידי וגם מלבדך עוד אתן פגרי מחנה פלשתים בכלל לעוף השמים וידעו כל הארץ הם האומו' כי יש אלהים בישראל אמנם קהל ישראל שכבר ידעו זה כמה יבינו עתה כי לא בחרב ובחנית יהושע ה' כי לה' המלחמה ע"כ : ולע"דן אומרו תואר ה' צבאות יותר משאר תארים הגדול הגבור והנורא וביותר גם כבין אומ' אשר חרפת כידוע הוא ונראה כי הכידון הזה הוא הכידון הנז' למעלה שאמר וכידון נחשת בין כתפיו שגלית עצמו היה מביא כידון בדמות חנית בין כתפיו ועליו הוא אומר ובחנית ובכידון כדי שאם יטיל החנית ישאר לו הכידון ואם יהיה פי' וכידון נחשת בין כתפיו להגין כמו שזכרנו למעלה במקומו בשם רש"י ז"ל גם עליו יצדק אומ' אתה בא אלי בחרב ובחנית ללחום ובכידון בין כתיפך כמגן שאתה בא אלי בכלחון טבעיי והכי לא כן אלא כל מאמצי כח הוא במה שנקרא שמו ית' ה' צבאות על שהוא שולט על צבאות ישראל כמו שאמ' יצאו כל צבאות ה' כו' את צבאותי את עמי בני ישראל באופן שהשם זה של ה' צבאות מסוגל ומיוחד ביחוד לנצחך וזהו שאמ' ואנכי בא אליך בשם ה' צבאות ששם זה מורה שהוא אלהי הצבאות אלהי מערכות ישר' אשר אתה חרפת שאם כן לפי זה לא חרפת את מערכות ישראל אלא מערכות אלהים חיים ובא זה החטא שנכשלת אני בא אליך וכבר זכרתי למעלה שדוד המלך ע"ה חדש ענין זה היות ישראל מערכות אלהים חיים והנוגע בהם כנוגע בבבת עינו · ויש קצת גלוי לזה ממה שאמר חז"ל במדרש תלי' בילקוט סימן תש"כה נאום פשע לרשע בקרב לבי אין פחד אלהים לנגד עיני היה דוד מסתכל בגלית ורואה אותו גבור ומזויין בכל מיני זין אמר מי יכול לזה
בשראה

כלי יקר

ממקומו כדבריהם היכי כתיב והיה כי קם הפלשתי וילך ויקרב לקרא' דוד דאילו אחזתו הארץ לא היה יכול לזוז ור' ינאי מאי דעתיה דאם חולק על ת"ק · ונראה לומר דת"ק ור' ינאי פליגי דת"ק סבר אחזתו הארץ ולא יכול לזוז כלל כיון שהוא אחוז · עד שנעק ואמר לכה אלי אמנם רבי ינאי סבר דיכול לזוז היה שלא אחזתו הארץ אבל היה זז בכובד ולער גדול מלד הקפליו' שנתן הקב"ה על רמ"ח אבריו ופליגי גם כן בסיפת המחייבת כן דלת"ק אחזתו הארץ כאילו ננעצו רגליו בקרקע ור' תנחומא למד טעם וראיה לזה מלשון הכתוב מדלא קאמ' ואבוא אליך אלא לכה אלי מלמד שאחזתו הארץ ומדתלה הענין לכה אלי שאני איני יכול ללכת נראה שהעיכוב מהרגלים אמנם ר' ינאי חולק שסובר שבכל אבר ואבר היה לו מנעול אחד

מנחה קטנה

היו' סוף יסגרך אע"פ שאתה חרפת מערכות ישראל כאמרך שלקחת הלאומות מן הארץ ונגאת מערכות ישראל וזה היה ע"י שלא שמו את ישראל בטחונם בה' וע"כ לא היה אלהים בעזרתם משא"כ היום הזה שאני בא אליך בשם ה' צבאות כי אלה ומכית איך בידי וגם אין נכוחי לכלחם סמך כפי השכע אלא שנלוה לכל שבשם ה' צבאות אני בא אליך ע"כ יסגרך ה' היום הזה בידי וגומר וידעו וגומר כי יש אלקי' לישראל שעוזר אלהים הוא לישראל ולא לפלשתים כאשר שים בימי חפני ופנחס ואע"פי שאין בידי חרב או חנית והסרתי את ראשך מעליך וזה ישים דבר נפלא ומזה ידעו כל הקהל כי לא בחרב וגו' ושמא תאמר וכי מובטח לך שיהיה ה' במעלך שאתה סומך עצמך על הנס לז"א כי לה' המלחמ' כיון שאמרת ברו לכם איש על ה' איש מלחמה א"כ מלחמות ה' אני נלחם ודאי ונתן ה' אתכם בידנו :
וקטנא

כשם יי צבאות ד' דסמיכי וסי' ואני בא אליך בשם · אשר נקר' שם שם יי' · ויברך את העם · אל מקום שם : בחרב ה' בקריא' וסי' ויאמר דוד אל הפלשתי · וידעו כל הקהל הזה · אותו הכה בחרב בני עמון · הגגי נתנך למנור · ונפל חלל בתוכה · וירדו סוסים ורכביהם · ונפל אשור בחרב לא איש · ונכשלו בחרב ובלהבה בשבי ובבזה : ויקרב ה' פתחין בקריאה וסי' נמס' בסדר שמיני :

מנחה קטנה

ותטבע האבן וגו' אז"ל שלקח חמשה אבני' האחת כנגד הק"בה כו' והנה האבן הראשונה שמשם בה את כל הדבר הגדול הזה היה לשם ה' וזאת תפיס כוונתי באומרו אליו ואנכי בא בשם ה' צבאות כו' כי תחלת בואו היה בשם ה' שהוא האבן הראשונה כמדובר ומ"כ. משתה הפועל הבוא: וירץ את הפלשתי וימיתהו כמו שקיים אומרו והכתיך רצה לקיים אומרו והסירותי את ראשך אלא שחרב אין ביד דוד ע"כ וירץ ויעמד אל הפלשתי ויכרת את ראשו וגו'. וכוס בשתוה כנאון ראשון מדוד כמו בשאול שגם שם לא היה חרב ביד שאול ונמצא לו ע"י גם בהכותו הפלשתים אף כאן וחרב אין ביד דוד וגו':

וכראות

רדק

אל מצחו· כמו על מצחו · כמו וימליכהו אל הגלעד אל ההרים לא אכל · יש שואלין היאך טבעה האבן במצחו והלא קובע נחש' שהיה על ראשו מכסה מצחו · ואי אפשר שלא היה על מצחו מגן שהרי על כל גופו היה לו דבר מגין · ואומרים כי כאשר אמר והתג' את בשרך לעוף השמים הביט כלפי מעלה בזכרו עוף השמים ונשמט מה שהיה על מצחו לאחור ואז קלע דוד והכהו על מצחו וזהו דרך דרש ואחרי אשר היתה מלחמת דוד עם הפלשתי סבה מאת ה' והכתוב או' שהכה את הפלשתי אל מצחו אין לשאול איך היה כי לא יבצר מהאל סבה ואפשר כי האבן עברה המגן אשר על מצחו וטבעה במצחו וכן אמר בדרש כיון שהשליך דוד את האב' בברזל שעל מצחו נשבעה במצחו וזה אחד מן הדברים שהשליט הקב"ה את הדרך בקשה או אפשר שהיה מקו' מועט מגולה במקומו ובאותו המקום האבן נזדמנה ברצון הא': ויפול על פניו · כמשפט המוכה שלא יוכל לעמוד בעצמו נפל על פניו ארצה · ובדרש למה ויפול על פניו כדי שיטמן אותו הפה שחרף וגדף בעפר שנאמ' טמנ' בעפר יחד וגו' · ד"א שהיה דגון אלהיו חקוק לו על לבו לקיים מה שנאמר ונתתי פגריכם על פגרי גילוליכם: בקלע ובאבן · כשהיה רחוק ממנו בקלע כשקרב אליו באבן יד בלא קלע: ויעמד אל הפלשתי · כמו על הפלשתי וכן וימליכהו אל הגלעד אל ההרים לא אכל: וימותתהו· וכבר המיתו קודם שעמד עליו המיתהו באבנים כמו שאמר וחרב אין ביד דוד וכשעמד עליו לקח חרבו וכרת בה ראשו: ויביאהו ירושלי' · אח' שהביאהו לפני שאול כמו שכתוב וראש הפלשתי בידו ואחר כך הביאהו בידו בערי ישראל לבשר הנסים והטף ואותם שלא היו במלחמה עד שהביאו עד ירושלם ואדוני אבי ז"ל כתב כי נוב עיר הכהני' כנה ירושלם כי שם היתה חרב הפלשתי כמו שמפורש: שם באהלו · כלי הפלשתי שם באהלו כלומר הביאם דוד לביתו כית לחם כי ימצא אהל במקום בית כמו איש לאהליו לאהליך ישראל וברוב יאמר למשכן היריעות אהל ובמחנה הזה לא היה לדוד אהל כי לא בא שם אלא בשליחות אביו א"כ באהלו ר"ל בביתו ועל שאר הכלים אמר לא על החרב כי שם החרב באהל מועד בנוב כמו שכתוב למעלה לוטה בשמל' והיתה שם לזכרון הנס הגדול הזה והיה כל הבא אל אהל מועד לנוב לזבוח או להתפלל היה רואה אותה וזוכר הנס ומודה לאל ית' ומישר לבבו אליו ומגדיל בטחונו בו : כן

וַיִּשְׁלַח דָּוִד אֶת־יָדוֹ אֶל־הַכֶּלִי וַיִּקַּח מִשָּׁם אֶבֶן וַיְקַלַּע וַיַּךְ אֶת־הַפְּלִשְׁתִּי אֶל־מִצְחוֹ וַתִּטְבַּע הָאֶבֶן בְּמִצְחוֹ וַיִּפֹּל עַל־פָּנָיו אָרְצָה׃ וַיֶּחֱזַק דָּוִד מִן־הַפְּלִשְׁתִּי בַּקֶּלַע וּבָאֶבֶן וַיַּךְ אֶת־הַפְּלִשְׁתִּי וַיְמִיתֵהוּ וְחֶרֶב אֵין בְּיַד־דָּוִד׃ וַיָּרָץ דָּוִד וַיַּעֲמֹד אֶל־הַפְּלִשְׁתִּי וַיִּקַּח אֶת־חַרְבּוֹ וַיִּשְׁלְפָהּ מִתַּעְרָהּ וַיְמֹתְתֵהוּ וַיִּכְרָת־בָּהּ אֶת־רֹאשׁוֹ וַיִּרְאוּ הַפְּלִשְׁתִּים כִּי־מֵת גִּבּוֹרָם וַיָּנֻסוּ׃ וַיָּקֻמוּ אַנְשֵׁי יִשְׂרָאֵל וִיהוּדָה וַיָּרִעוּ וַיִּרְדְּפוּ אֶת־הַפְּלִשְׁתִּים עַד־בּוֹאֲךָ גַיְא וְעַד שַׁעֲרֵי עֶקְרוֹן וַיִּפְּלוּ חַלְלֵי פְלִשְׁתִּים בְּדֶרֶךְ שַׁעֲרַיִם וְעַד־גַּת וְעַד־עֶקְרוֹן׃ וַיָּשֻׁבוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מִדְּלֹק אַחֲרֵי פְלִשְׁתִּים וַיָּשֹׁסּוּ אֶת־מַחֲנֵיהֶם׃ וַיִּקַּח דָּוִד אֶת־רֹאשׁ הַפְּלִשְׁתִּי וַיְבִאֵהוּ יְרוּשָׁלִָם וְאֶת־כֵּלָיו שָׂם בְּאָהֳלוֹ׃

ל' ל' ל' ול' על מצחו ס"ו ד'מנהון בסימן ג' ל' ד'בלים' ל' ח' ל' ח' ל' מל'בלים' ל'ותד וסערי' ל' וחס' ג'בסיפר' ג'

וכראות

ואושיט דָּוִד יָת יְדֵיהּ לְמָנָא וּנְסֵיב מִתַּמָּן אַבְנָא וְאַקְלְעָא בְּקִלְעָא וּמְחָא יָת פְּלִשְׁתָּאָה עַל בֵּית עֵינוֹהִי וּטְבַעַת אַבְנָא בְּבֵית עֵינוֹהִי וּנְפַל עַל אַפּוֹהִי עַל אַרְעָא׃ וּתְקֵיף דָּוִד מִן פְּלִשְׁתָּאָה בְּקִילְעָא וּבְאַבְנָא וּמְחָא יָת פְּלִשְׁתָּאָה וְקַטְלֵיהּ וְחַרְבָּא לֵית בִּידָא דְדָוִד׃ וּרְהַט דָּוִד וְקָם עַל פְּלִשְׁתָּאָה וּנְסֵיב יָת חַרְבֵּיהּ וְשַׁלְפַהּ מִנַּרְתַּהּ וְקַטְלֵיהּ וּפְסַק בַּהּ יָת רֵישֵׁיהּ וַחֲזוֹ פְלִשְׁתָּאֵי אֲרֵי מִית גִּיבַּרְהוֹן וַאֲפִיכוּ׃ וְקָמוּ אֱנָשֵׁי יִשְׂרָאֵל וִיהוּדָה וְיַבִּיבוּ וּרְדַפוּ יָת פְּלִשְׁתָּאֵי עַד מַעֲלָנָא דְגֵיא וְעַד תַּרְעֵי עֶקְרוֹן וּנְפַלוּ קְטוֹלֵי פְלִשְׁתָּאֵי בְּאוֹרַח שַׁעֲרַיִם וְעַד גַּת וְעַד עֶקְרוֹן׃ וְתָבוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מִלְּמִרְדַּף בָּתַר פְּלִשְׁתָּאֵי וּבְזוֹ יָת מַשְׁרְיָתְהוֹן׃ וּנְסֵיב דָּוִד יָת רֵישָׁא דִפְלִשְׁתָּאָה וְאַיְתְיֵהּ לִירוּשְׁלֵם וְיָת זֵינֵיהּ שַׁוִּי בְּמַשְׁכְּנֵיהּ׃

וכר

רשי

ויפול על פניו· לא היה לו ליפול אלא לאחוריו שהרי על מצחו הוכה אלא כדי שלא יצטער דוד לילך ולחתוך את ראשו שכתב' דוד עכשיו שני' עשר אמו'וזרתי' שקומתו שש אמות וזרת נשתב' מלא קומה לאחוריו ומלא קומה מפניו במדרש תלים: מדלוק · מרדוף כמו דלקת אחרי : כן

רלבג

והנה הכהו דוד במצחו במקום שהיה מגולה באופן שטבעה האבן במצחו ונפל כמו מת ארצה על פניו ואחר השלים דוד עם מכיתו להמיתו כן במרוצה ובחרב הפלשתי בעצמה כרת בה את ראשו כדי שיתפרסם ענין מיתתו ויתפרסם גם כן הנס לישראל ולזה הביא דוד את ראש הפלשתי לירושלים : כן

מסרה

ויחזק ט"ו וסי' והרעב היה על כל פני · ויחזק לב פרע'דתנין ויעשו כן חרטומי מצרים · ויחזק לב פרעה דכנים ודערוב ·ידוד מן הפלשתי · ולא אבה לשמוע לקללה · ויקרא אבשלו' לפני · ויחזק דבר המלך על ·ויחזק העם אשר אחרי · בתשעה לחדש ויחזק הרעב · וברו ויחזק הרעב · וילך שלמה חמת צובה ד"ה · והוא נלחם עם מלך בני עמון דיותם דד"ה · בעת ההיא שלח מרודך דישעיה: הפלשתים ח' בקריאה וסימ' ויראו הפלשתים כי מת גבורם · ויכנעו הפלשתים · וירדו כל ישראל הפלשתים · ויראו הפלשתים כי אמרו · ויקומו אנשי ישראל ויהודה · ואת הארץ הנשארת · וישאל דוד דשמואל תנינא דפסוק · ויער יי' על יהורם אתרוח הפלשתי' וחד והפלשתים נאספו :

כלי יקר

כשראה אותו מחרף ומגדף אמר אני יכול לו מאחר שאין בפחד מהק"בה מכאן אתה למד שאין הק"בה דן את הרשעים אלא בזמן שאין פחדו עליהם וכן הוא או' וכו' · ויש לדקדק מהיכן למדו חז"ל שהיה דוד מסתכל וכו' ואמר דוד מי יוכל לזה זכו' · ונראה דח"ל דקדקו תיבת פשע שאין לה הבנה שאם הכוונה לו' שהפשע הוא שאין פחד אלהים הי"לל נאום לרשע בקרב לבי פשע אין פחד אלהים כו' לעומת זה הכריחו שהפשע הזה על דוד קאמר ש"ו' שכשהיה דוד מסתכל בגלית ורואה אותו גבור ומזויין אז אמר מי יוכל לזה ופשע הוא לומר כך מי יוכל כו' וכשראה אותו מחרף ומגדף אז אמר שאין פחד אלהים לנג' עיניו אני יכול לו · או אמר פשע לשון פשיעה כלומר פשיעה היה להחייב בנפשי לקנטר לרשע כגלית גבור ומזויי' וזה הדבר היה בלב אמנם כאשר אין פחד אלהים לנגד עיניו אז נתחזקו ידי דוד ע"ה וזהו שאמר בשם ה' צבאות אשר חרפ' שבזה נתחזקו ידי ובדברי חז"ל ורש"י ז"ל נבין בפסוק אומ' אתה בא אלי כו' ואני בא אליך שמכח הטבע גבורתך וזיונך אתה בא אלי ותהא גובר עלי אמנם בדרך השגחה אני בא אליך ר"ל גובר עליך בכח שה' צבאו' כו' אשר חרפת כי כשלת בעונך זה והסייע זה ממה שאח"ל בפ' משות מלחמה אמר רבי יוחנן בשם ר' מאיר בשלשה מקומו' לכדו פיו של אותו רשע אמר ברו לכם איש וירד אלי ואידך אם יוכל להלחם בי והכני ואידך דקאמר ליה לדוד הכלב אנכי כי אתה בא אלי במקלו' דוד כמי הא קאמר ואתה בא אלי בחרב ובחנית הדר אמר ליה ואנכי בא אליך בשם ה' צבאות עד כאן הרי אמרו שפו' אתה בא אלי בחר' ובחני' מורה על נצחון גלית לדוד כאמור אלא שמצד השגחה ואנכי בא אליך · ובדרך הסוד אומר ל"עד בשם ה' צבאות שאמרו המקובלים ז"ל הוא בגבא שלו שהאות היא וא"ו שבשם הויה הרומזת לתפארת ישראל ולכן לקח דוד להכות הפלשתי בקלע הדומה באריכותה לו"או וראש הוא"ו היא כף הקלע שרצה להשתמש בכלי הקלע המורה על צבאו' הות בצבא שלו וזהו ובילקוט שאמרו המפרשי' ז"ל וא"ו יתירה ובסוד זה מובן וא"ו בילקוט יחוד קב"ה ושכינתיה הנקראת ילקוט ככ"זל שע"י אבן ישראל דכתיב משם רועה אבן ישראל יפרע מהפלשתי הזה כי היה אבן די לא בידין :

היום הזה יסגרך ה' בידי וכו' כבר זכרתי בפסוק ויאמר הפלשתי אל דוד שח"זל למדו מתיבת יסגרך שנצטרע גלית על שדבר לשון הרע לחרף את מערכות אלהים חיים וזהו יסגרך כמו והסגירו הכהן האמור בצרעת וכן בספר הזוהר פ' בלק כמו שזכרתי שבזה מובן או' יסגרך ה' בידי כי ע"י הסתכלות דוד בעיניו על גלית גרס ליה כן וזהו שאמר בידי ר"ל ע"י ימשך זה כמו שאמר בכל אתר דדוד מתסכל בעיניה בישא כל זיינה דצרעת אתמשכן מעיניה עד כאן : ולע"דן לדקדק לשון היום הזה מספיק שיאמר יסגרך ה' בידי כי הוא יתברך יודע אם היו' או מחר ועוד כפל הכתו' והכתי' והסירותי וכו' יאמר המביט עוד אומרו מעליך מיותר הוא שידוע שמעליו · גם אומ' פגר מחנה פלשתים דהי"לל פגרי ומהו או' כי יש אלהים לישראל שאפי' מאז ומקדם נודעת זו ובפרט בפלשתים ועכברי הזהב יוכיחו שהוכרחו להביא כפרה · והי"לל יש אלהים בישראל בב"ית לא בלמ"ד · ונראה במה שזכרנו מדברי חז"ל בפסוק הקודם שהיה דוד מסתכל בגלית ורואה אותו כו' ואמר מי יוכל לזה כו' לעומת זה אמר היום הזה יסגרך ה' ר"ל קודם שחרפת את הפ"ית דהיינו ויקלל הפלשתי את דוד באלהיו הייתי ירא וחר' ואו' מי יוכל לזה אמנ' כשראיתי אותך מחרף ומגדף אז אמר אני יכול לו וזהו שאמר היום הזה אחר שכבר חרפת יסגרך ה' בידי ר"ל הקב"ה ימסור ואני אעשה ההכאה באבן שהגיד מראשית אחרית וזהו פא' והכיתיך ואחר כך והסירותי את ראשך בחרבך אשר עליך מעליך אקח חרבך להכרית ראשך ולהסירו ואחר כך אתן כל מחנה פלשתים כפגר אחד כי נפל עוזר ונפל עזו ואז ידעו כל הארץ של פלשתים ושאר האומות שיש אלהי' ודיין לילחם בעד ישראל ויחום על כבודם ולא לכבודו בלבד כי עד עתה במכות העכברים לא ידעו אלא שחס על כבודו על שאמרו המכה את מצרים בכל מכה במדבר כדפרישית לעיל בשם חז"ל שאמרו כל מכות שהיו לו המו ולהודיעם כוחו עשה בהם מכה מחודשת של עכברים באופן שלא נודע שהקב"ה יחום על כבוד ישראל אפי' בשלא יתגרו עמו אבל עתה ידעו חדוש כי יש אלהים לישרא' ר"ל לפקח על ענייניהם ולחוס על כבודם כדי שתפול עליה' אימתה ופחד בזלזל בכבודן של ישראל והיינו דלא כתיב כי יש אלהים בישראל כי ידוע הוא זה מקדם ומאז :

וידעו כל הקהל הזה כו' וכבר זכרתי דברי מהרי"א ז"ל שאומ' הקהל הזה על ישרא' קאמר והדין עמו כי קהל גרים לא איקרו קהל מכ"ש כי קהל רשעי' דלא איקרו קהל והיינו או' הזה מורה באצבע על קהל מיוחד ולמלא ההכרח הזה הייתי מפרש כל הארץ על כלל העולם והקהל הנה על הנקהלי' שם יחד פלשתים וישראל ומה שאמר יהושע ה' ולא אמר יושע ה' הכוונה כמו שאמרו חז"ל נדיק ונושע הוא כביכול הוא נושע וכמו שפי' אשריך ישראל מי כמוך עם נושע בה' שאר העמים נושעי' מה' ר"ל המלחמה אבל ישראל נושע בה' ועמו כי הוא ית' עם ישראל בצרה וזהו שאמר כאן יהושע כאילו הוא עצמו נושע וכהן טוב טעם לזה הוא או' כי לה' המלחמה ליכנה לישראל ועמס אלא לה' ר"ל כאילו עמו יתברך אתם נלחמים אשר זה מחייב שהישועה כב יכול היא לו · או יאמר כי לא בחרב ובחני' יהושיע ה' יען שהש"י הוא רוחני והוא הנלחם בזאת המלחמ' באופן שלא שילחם במלחמה או ויבלא אתכם אחר כך ימסור אתכם בידינו לשנעבה בכם כטוב בעינינו זהו שאמר כי לה' המלחמה לילחם אותם ואחר כך ונתן אתכם בידינו ולא אמר ויתן אתכם אלא ונתן בלשון עבר כבר נתן אתכם כלו' אין זה דבר חדש שהרי נתן אתכם בידינו בזמן העבר בימי שמשון והשופטים שהעבר מופת על העתיד :

והיה כי קם הפלשתי כו' עיין הרד"ק ז"ל : ולע"דן במה שזכרתי למעלה בשם חז"ל שאחזתו הארץ אולי אחר כך ראה דוד שיותר תפארת ותהילה יהיה כשימסר בידו של דוד ולא ביד הארץ שתאחוז בו ואולי לזה כיון דוד באו' היום הזה יסגרך ה' בידי ולא ביד הארץ שתאחוז בך ומזה נמשך והיה כי קם הפלשתי וילך כו' שהותרה אחיזתו מהארץ וקם וילך ויקרב וכו' להטעותו שיחשוב שניצל ואחר כך יפילהו במהמורות בל יקומו וזהו שא' לשון והיה כי קם לומר שהיה דבר מחודש כי קם הפלשתי שהותר מאחיזתו שאחזתו הארץ או אמר והיה לשון שמחה ואמר וימהר דוד וירץ המערכה פשוטו למערכת פלשתי' והיינו לקראת הפלשתי אלא שק"ק מה לו להזכי' ולומר וירץ המערכה די שיאמר וימהר דוד וירץ לקראת הפלשתי כו' והנכון שדוד כשראה את הפלשתי מהר ורץ אל המערכה של ישרא' ומרוצתו לאחור היתה באופן שרץ אל המערכ' והיה לקראת הפלשתי פנים אל פנים ולא הפך עורף לפני אויביו ועשה כן כדי שתשלוט קליעת הקלע ביותר בהיות מרחיק מה בנתים לא כן כאשר נתקרב הפלשתי ביותר מכשיעור כמו שא' והיה כי קם הפלשתי במהירות וילך ויקרב לקראת דוד שהיה קרוב ביותר אז ראה דוד לתקן ולעשות באופן שישלוט הקלע כי בקרוב לא יועיל ולזה וימהר וירץ המערכה לקראת הפלשתי והסיב' כדי לשלוח ידו ולקלע והיינו דסמיך ליה וישלח דוד את ידו אל הכל כו' :

וישלח דוד את ידו כו' חז"ל אמרו ויך את הפלשתי אל מצחו שכשאמר לו לעוף השמים נשא גלית עיניו לשמים לראות העוף הפורח והוגבה בה הכובע מעל מצחו ובאותו מקום השליך דוד האבן בקלע והמדרש הזה הביאו מהרי"א ז"ל ובמדרש אמרו זה אחד מהדברי' שהשליט הב"ה הרך בקשה שהשליט האבן בברזל והצפרדעים באבנים קשים במצרים וכיוצא · ומתוך דבריהם נבין דקדוק בפסוק שלא אמר ויטבע האבן שהיה מובן שבכח דוד כטבע אמנם אומר ותטבע האבן במצחו שנטבע' מאליה האבן שהשליט הקב"ה על הברזל ונטבעה במצחו · ומה שאמר ויפול על פניו לא היה צריך לומר אלא לאחוריו והמלאך דחפו והפילו על פניו אמר הקב"ה הפה שחרף וגדף יסכר בעפר שנא' טמנם כעפר יחד פניהם חבוש בטמון ד"א למה נפל על פניו כדי שלא יצטער דוד וילך ויחתוך ראשו אלא נשתבר י"ב אמות וזרתים כילד מלא קומתו לפניו ומלא קומתו לאחוריו וקומתו שש אמות וזרת ונפל על פניו לפני רגליו של דוד שנאמר עד אשית אויבך הדום לרגליך · דבר אחר למה נפל על פניו שהיה דגון מצויי' על לבו לקיים מה שנ' ונתתי את פגריכם על פגרי גלוליכם · ד"א לקיים מה שנאמר ואויבי נתת לי עורף · ורש"י ז"ל הביא דברי המדרש הזה לא היה לו ליפול אלא לאחוריו שהרי על מצחו הוכה אלא כדי שלא יצטער כו' כנז"ל · והרד"ק ז"ל אל מצחו כמו על מצחו · יש שואלים היאך טבעה האבן במצחו והלא כובע נחשת שהיה על ראשו מכסה מצחו ואי אפשר שלא היה עד מצחו מגן והביא הדרש הנז"ל שכשאמר לעוף השמים כו' וזה דרש ואחרי אשר היתה מלחמת דוד עם הפלשתי סבה מאת ה' לשאול איך היה כי לא יבצר מהשי"ת סבה ואפשר כי האבן עברה המגן אשר על מצחו וטבעה במצחו וכדברי הדרש שהשליט הקב"ה האבן הרך בקשה כנז"ל או אפשר שהיה מקום מועט מגולה במצחו ובאותו המקום האבן נזדמנה ברצון האל · וכן הרלב"ג ז"ל וכן מהרי"א ז"ל : ולע"דן לדקדק ספור זה של וישלח דוד את ידו אל הכלי ויקח משם האבן ויקלע כו' למה די שיאמ' ויקלע דוד את הפלשתי

ויך

רש"י

בן מי זה הנער · אמרו רבותינו וכי לא היה מכירו והלא כתיב ויאהבהו מאד ויהי לו נשא כליו אלא ראהו מתנהג בתכסיסי מלכות אמר שאול אם בא ממשפח' פרץ מלך יהיה שהמלך פורץ לעשות לו גד' ואין ממחין בידו ואם ממשפחת זרח בא חשוב יהיה אמר לו דואג עד שאתה שואל אם בא ממשפח' שיהא הגון הוא למלכות אם לאו שאל אם ראוי לבא בקהל אם לאו שהרי מרות המואבי' בא אמר לו אבנר שנינו עמוני ולא עמונית אמר לו דואג אם כן ממזר ולא ממזר' אמר לו כאן נאמר על דבר אשר לא קדמו אתכם בלחם ובמי' ואין דרך אשה בכך אמר לו היה להם לקד' אנשים לקראת אנשים ונשים לקראת נשים נשתתק אבנר : אמר לו שאול שאל נא אתה בן מי זה העלם · למעל' כתיב הנע' וכאן כתיב העלם אמר לו הלכה נתעלמה ממך צא ושאל בבית המדרש כדאיתא ביבמות ובשלישים :

שמואל א יז–יח

נה וְכִרְאוֹת שָׁאוּל אֶת־דָּוִד יֹצֵא לִקְרַאת הַפְּלִשְׁתִּי אָמַר אֶל־אַבְנֵר שַׂר הַצָּבָא בֶּן־מִי־זֶה הַנַּעַר אַבְנֵר וַיֹּאמֶר אַבְנֵר חֵי־נַפְשְׁךָ הַמֶּלֶךְ אִם־יָדָעְתִּי׃
נו וַיֹּאמֶר הַמֶּלֶךְ שְׁאַל אַתָּה בֶּן־מִי־זֶה הָעָלֶם׃
נז וּכְשׁוּב דָּוִד מֵהַכּוֹת אֶת־הַפְּלִשְׁתִּי וַיִּקַּח אֹתוֹ אַבְנֵר וַיְבִאֵהוּ לִפְנֵי שָׁאוּל וְרֹאשׁ הַפְּלִשְׁתִּי בְּיָדוֹ׃
נח וַיֹּאמֶר אֵלָיו שָׁאוּל בֶּן־מִי אַתָּה הַנָּעַר וַיֹּאמֶר דָּוִד בֶּן־עַבְדְּךָ יִשַׁי בֵּית הַלַּחְמִי׃
א וַיְהִי כְּכַלֹּתוֹ לְדַבֵּר אֶל־שָׁאוּל וְנֶפֶשׁ יְהוֹנָתָן נִקְשְׁרָה בְּנֶפֶשׁ דָּוִד ויאהבו

תרגום

נה וְכַד חֲזָא שָׁאוּל יָת דָּוִד נָפִיק לָקֳדָמוּת פְּלִשְׁתָּאָה אֲמַר לְאַבְנֵר רַב חֵילָא בַּר מַן דֵּין עוּלֵימָא אַבְנֵר וַאֲמַר אַבְנֵר חַיֵּי נַפְשָׁךְ מַלְכָּא אִם יָדַע אֲנָא׃
נו וַאֲמַר מַלְכָּא שְׁאַל אַתְּ בַּר מַן דֵּין עוּלֵימָא׃
נז וְכַד תַּב דָּוִד מִלְּמִקְטַל יָת פְּלִשְׁתָּאָה וּדְבַר יָתֵיהּ אַבְנֵר וְאַיְתְיֵהּ קֳדָם שָׁאוּל וְרֵישָׁא דִפְלִשְׁתָּאָה בִּידֵיהּ׃
נח וַאֲמַר לֵיהּ שָׁאוּל בַּר מַן אַתְּ עוּלֵימָא וַאֲמַר דָּוִד בַּר עַבְדָּךְ יִשַׁי דְּמִבֵּית לָחֶם׃
א וַהֲוָה כַּד שֵׁיצִי לְמַלָּלָא עִם שָׁאוּל וְנַפְשָׁא דִיהוֹנָתָן אִתְחַבִּיבַת בְּנַפְשָׁא דְדָוִד ורחמיה

רד"ק

בן מי זה הנער · פירש אדוני אבי ז"ל כי כאשר ראה שאול את דוד יוצא לקראת הפלשתי בלא פחד שאל לאבנר בן מי זה הנע' כלו' תדע אם ישי אביו הוא גבור חיל שנבטח על גבור' הבן כי אם הוא גבור בן גבור יוסיף אומן ואבנר לא ידע כי ישי היה זקן בימים ההם כמו שאמר והאיש בימי שאול זקן בא באנשים והדרש כי גם על אביו היה יודע כי גבור היה כמו שאמר זה ישי אבי דוד שיוצא באוכלוסא ונכנס באוכלוסא אלא שאול שאל אם מפרץ הוא או מזרח לפי שראה תכסיסי מלכות בו דכתיב וילבש שאול את דוד מדיו ואמרו מדיו כמדתו וכתוב בשאול משכמו ומעלה גבוה מכל העם לפיכך שאל עליו אם מפרץ הוא או מזרח אם מפרץ הוא יהיה מלך שהמלך פורץ לו דרך ועושה כרצונו אם מזרח הוא יהיה אדם חשוב לשון אזרח אבל לא יהיה מלך אמר לו דואג עד שאתה שואל עליו אם הגון למלכות אם לאו שאל עליו אם ראוי לבא בקהל אם לאו דקא אתי מרו' המואביה אמר לו אבנר עמוני ולא עמונית מואבי ולא מואבית מ"ט דטעמיה כתי' ביה על דבר אשר לא קדמו אתכם איש דרכו לקדם ואין דרכה של אשה לקדם ואם תאמ' היה להם לקדם אנשים לקראת אנשים ונשים לקראת נשים הא כתיב כל כבודה בת מלך פנימ' וכתיב ויאמרו אליו איה שרה אשתך ויאמר הנה באהל : בן עבדך ישי בית הלחמי · פירש בן גבור אני כי אבי נקרא בית הלחמי לשני דברים על שם מקומו בית לחם ועל שם שהיה איש מלחמה : ונפש יהונתן · המסרה מן ריש ספרא עד הכא יונתן בר מן ב' לכה ונעברה אל מצב הערלים ויאמר יהונתן ומן הכא עד סוף ספרא יהונתן : ויתפשט

רלב"ג

בן מי זה הנער אבנר · רבים יתמהו איך יתכן שלא ידע שאול בן מי הוא וכבר ספר במה שקדם שכב' שלח שאול מלאכים אל ישי שישב דוד עמו · וידמה כי המלך לרוב עסקיו ולרוב הבאים לפניו לא יוכל להכיר כל אחד מהם בפרט ויתבאר מתשובת דוד לו ששאלת שאול לא היתה רק לדעת מי הוא כדי שיתבא' לו מאיזו משפחה הוא כי כבר הבטיחוהו שיתן לו בתו לאשה והנה מזה הענין נתייש' דוד למלכות כי זה היה סבה שמחהו שאול על אנשי המלחמה ונתבאר טוב הצלחתו ומזה המקום הסכימו לשים אותו למלך עליהם ולזה תמצא שאמרו לו כל שבטי ישר' גם אתמול גם שלשום בהיות שאול מלך עלינו אתה היית המוציא והמביא את ישראל בכוך ה' אשר לו נתכנו עלילו' וידמה שכרת יהונתן ברי' עם דוד בי ראה היותו מלך על ישראל בראותו טוב הצלחתו ולזה תמצא במה שיב' שאמר יהונתן אל דוד ידעתי כי מלוך תמלוך על ישר' וקמ' בידך ממלכת ישראל וגם שאול אבי יודע כן והיתיר אותה לזאת הידיעה מה שיעד להם שמואל שלא תקום הממלכה לשאול : בשמחה

כלי יקר

ויך את הפלשתי כו' כי בכלל ויקלע כו' שליחות ידו אל הכלי וקחתו האבן ונרא' להגיד הפלא שהאבן הראשונה לא החטיאה כוונתו הלא בשליחות ידו פעם אחת אל הכלי וקחתו אבן אחת ויקלע אותה ויך בה את הפלשתי אל מצחו וזהו שאמר ותטבע האבן במצחו שתיבת האבן מיותרת די שיאמר ותטבע במצחו אבל אמר האבן להודיע שהיא היא האבן הראשונה שלקח מן הכלי ויקלע ויך את הפלשתי ותטבע האבן הזאת הראשונה שלקח והומר במצחו להודיע שהעזות מצח אשר חייבה לו שחרף הש"י ומערכותיו היא גרמה לו כן להביא המכה במצחו שהעיז אמנם אם קלע דוד פעמי' הרבה אם לאו הבאר בס"ד בפסוק ויחזק דוד · ומה שאמר אל מצחו ולא אמר על מצחו זה יכריע בדברי המדרש ז"ל שהבליע הש"י ברך בקשה וזה מוכיח לשון הכתוב שאלו אמר על מצחו היה נראה שהכה בה על המצח עליו בלי מניעה לזה אמר אל מצחו לומר שעל הברזל הכה בה אלא שהיתה המכה בקובע במקו' מכוון אל מצחו ולא על מצחו והוא דקדוק נכון ואין אנו צריכין לידחק שתיבת אל כמו על בדברי הרד"ק ז"ל הנזכר לעיל : והיות ההכאה כל כך בחוזק עד שנטבע האבן במצחו מזה נמשך היות פלא הנפילה על פניו שאילו היתה ההכאה כל דהו בטבע הו' שיפול על פניו כמו שכתב מהרי"א ז"ל אמנם כעת דכתיב ותטבע האבן במצחו פלא הוא ויפול על פניו נתאה שהפסוק עצמו מודיע איך הוא הפלא בנפול על פניו כיון שהיתה ההכאה כל כך בחוזק עד שנטבעה האבן במצחו וזהו שאמר ותטבע האבן במצחו ויפול על פניו ארצה רצה לומ' ששני דברי' אלו הפכיים כאמור אלא שמהשגחת הש"י היתה זאת שהוכה בחוזק עד שטבעה במצחו עד שהי' לו לנפול לאחוריו ועם כל זה ויפול על פניו ארצה וזה הכריח לחז"ל לומר שהיה בנס נפילתו על פניו ולא בטבע ובאו' ארצה שהוא מיותר אפשר רמז כאן לנזכר בדברי חז"ל למה נפל על פניו כדי שיסתם פיו בעפר על שחרף וגדף ה' וזהו שאמר ויפול על פניו ארצה כדי שיטמן פיו בעפר ארצה וזהו שאמר על פניו ארצה :

ויחזק דוד מן הפלשתי כו' עיין הרד"ק ז"ל וכן מהרי"א ז"ל · הגד השוה שבהם שקלע כמה קליעות עליו : ולע"ד נראה שהפסוק הראשון הגיד שמיד בקליעה אחת טבע' האבן במצחו ולא החטיא והכתוב הזה מספר חסדיה' כי לא בחרב ובחנית כו' יהושיע ה' את ישר' שהרי דוד נתחזק מן הפלשתי בקלע ובאבן אחת ככו' בפסוק הקודם ויך את הפלשתי וימיתהו עם היות שחרב אין ביד דוד והוא פלא · באופן שהפסוק מתקן הענין מפסוק הקודם · או אפשר שאחר ההכאה הראשונה הנז' בפסוק וקודם הוסיף להזכיר שנתחזק עוד דוד והניח האבן בתוך כף הקלע בעודו בתוכו היה מכה בקלע ובאבן שבתוכו לפלשתי ולא היה מתיר הראש האחד עד שתלה האבן כמנהג אבל אחז בשני הראשים של הקלע ההוא והיה מכה בו והיה זה כשנתקרב אל הפלשתי אז ויחזק דוד מן הפלשתי בקלע ובאבן ואמר מן הפלשתי שהוא מיותר דהא ביה עסקינן אפשר שרמז כאן למה שזכרתי למעלה בפסוק ויאמר דוד אל הפלשתי שאחז"ל בפסוק נאם פשע לרשע בקרב לבי שהיה דוד יושב ומשתומם מי יוכל לזה וכשחרף וגדף אז נתחזק לבו של דוד · ואל המדרש הזה נלע"ד שרומז הפסוק הזה באו' ויחזק דוד מן הפלשתי ר"ל שמן הפלשתי בחרופו וגדופו נתחזק דוד ע"ה ונתחזקנה ידיו ואמר וימיתהו שהכהו מכה ממיתה שניקב קרום של מוח והיה נבילה מחיים אבל עדין היה מפרפר וזהו שאמר ויך את הפלשתי וימיתהו אמנם וחרב אין ביד דוד כדי לגמור מיתתו לגמרי ולזה וירץ דוד ויעמוד אל הפלשתי אל הפלשתי כתראה שראה בעיניו כידו כי על כן לא נגמרה מיתתו כדי שירגים ויצטער ובפרט בעמוד דוד עליו ז"ש ויעמוד דוד אל הפלשתי ולא כתב על הפלשתי שאז לא היה מוכיח הכתוב אם הפלשתי ראהו או לאו אמנם באומרו ויעמוד אל הפלשתי מודיענו שראה: הפלשתי שעדין היה חי מרגיש ויקח את חרבו וזה לו מר ממות שחרבו תבא בלבו ושלפה מתערה וימותתהו ר"ל שגמר מיתתו לגמרי ויכרות בה ראשו · ובמ"ש וישלפה מתערה רמז למ"ש חז"ל שהיתה סוגרת ומסוגרת באין פותח והיה לשלפה מתער' ונערו של הפלשתי יודע לפתחה ונדר לו דוד לתת לו בת ישראל לאשה כדי שיפתח החרב וישלפה מתערה ואז עשה הש"י לדוד שיקח הנער אשתו של דוד היא בת שבע כי הנער נוש' הצינה אוריה היה ע"כ וכל זה נרמז באו' וישלפה מתערה להודיע שדבר גדול היתה שליפת' מתערה :

וירץ דוד עיין הרד"ק ז"ל והרלב"ג ז"ל וכבר כתבתי בפסוק הקודם היות אומר וימיתהו לחוד וימותתהו לחוד וימיתהו היינו הכא' מות שנקב קרום של מוח וימות באותה הכאה אבל עדין היה חי וז"ש ויך את הפלשתי וימיתהו ואח"כ רץ ויעמוד אל הפלשתי ר"ל שהכירו הפלשתי שהרי עדין היה חי כמו שדקדקתי מאומ' אל הפלשתי ולא אמר על הפלשתי ושלף חרבו וימותתהו דהיינו שהמית לגמרי ואח"כ ויכרות בה ראשו ודרך הלצה וישלפ' מתערה וימותתהו בשליפה זו שהיתה לו מר ממות מהצער וחרפה ואח"כ ויכרות בה ראשו · ובאומרו וישלפה מתער' רמז שהיתה השליפה קשה מאד אלא שנעשית ע"י אוריה נערו של גלית כנז' בדברי חז"ל כמו שזכרתי בפסוק הקודם ובזה מובן הזכירו וישלפה מתערה שנראה מיותר · ובמ"ש כי מת גבורם וינוסו כתב מהרי"א כי היה גלית שר וא' מסרני פלשתים והוא היה הגבור אשר היו כולם חוסים בצלו ע"כ :

ויקומו אנשי ישראל ויהודה אמר שישראל ויהודה קמו ישר' תחלה קמו כי הם המריבים והמריעים יהודה קמו ויריעו תרועה בפה או בשופר להודיע כי ה' נלחם להם וה' אלהם להם ויצא כברק חצו וכו' עד שתהיה חרב איש ברעהו ע"כ וז"ש וירדפו ואמר התרועה ויפלו

חללי פלשתים ר"ל כי היו החללים מפלשתים עצמם מהם ובהם כשלו איש באחיו מהבהלה וז"ש חללי פלשתים ואמר ועד שערי עקרון לענין הרדיפה כי הזרו חיל יהודה וישר' לרדפם עד שערי העיר עקרון אמנם בענין החללים אמר שיפלו עד עקרון דהיינו תחום העיר אבל לא נפלו חללים עד השערים של עקרון ולכך שנה ואמר עד עקרון :

וישובו בני ישראל שם כלל לאנשי ישראל ויהודה שיחדיו שבו כלם מדלוק אחרי פלשתי' ואמר מדלוק ולא אמר מרדוף לשתי בחינות הה' שהרגו חללים בפלשתים ולדקוס בגחלתם ז"ש מדלוק אחרי פלשתים או אמר על הזריזות שבהם דלקו גן קנאת ה' ואחוף שמו בערה בם אש ה' ורדפו אחרי פלשתים ז"ש מדלוק אחרי פלשתים ואמר שלא כטו ישראל אחרי הבצע רק עד אשר נקמו נקמת ה' מפלשתים וישובו מרדוף ואח"כ וישוסו את מחניהם לשלול שלל ולבוז בז כי יהות להקדים תחלה הנקמה לכבוד ה' וגם כדי שלא ישובו עליהם מחנה פלשתים בעוד' להיטיב בשלל ולכך התנקמו תחלה מפלשתים ויתנו מחניהם מרמם ואח"כ וישוסו מחניהם :

ויקח דוד את ראש הפלשתי כו' הרד"ק ז"ל ויביאהו ירושלם אחר שהביאו לפני שאול כמו שכתוב וראש הפלשתי בידו ואח"כ ויביאהו בידו בערי ישר' לבשר הנשים והטף ואות' שלא היו במלחמה עד שהביאו עד ירושלם · ואדוני אבי ז"ל כתב בנוב עיר הכהנים הוא ירושלם כי שם היתה חרב גלית הפלשתי כמו שמפורש ע"כ · וכתב עליו מהרי"א ז"ל ולא מצאתי טעם להקרא נוב ירושלם ואם קבלה נקבל · ובמ"ש ויקח דוד וכו' כונת הכתוב לשבח לדוד שלא נטה אחרי השלל כי חכם לב יקח מצות והיה שללו ראש גלית ואת כליו וכו' ומ"ש באהלו אחשוב שקרא האהלה אהל ה' שהוא האהל אשר היה דוד דבק ומתבודד בו אחרי כן ושם היתה חרב גלית לוטה בשמלה כדי שיזכה מאליו בנס ויודה לה' ולזכר קדשו ע"כ : ולע"דן הכלית הבאת הראש לירושלם להודיע כי מאת ה' השוכן בירושלם היתה זאת היא נפלאת ואת כליו שם באהלו כנוהג שבעולם שההורג אחד בדבר מלך שלטון כליו ומלבושיו להורג שנקרא מניגו"לדו בלעז ומשה"עלי בלשון ערבי :

וכראות שאול את דוד יוצא וכו' יבמות פרק הערל בן מי זה העלם ולא ידע ליה והא כתיב ויאהבהו מאד ויהי לו נושא כלים אאבוה קא משאיל ליה ולא ידע ליה והא כתיב והאיש בימי שאול בא באנשים ואמר רב ואיתימא ר' אבוה זה ישי אבי דוד שיוצא באכלוסא ובא באכלוסא הכי קאמר שאול אי מפרץ קא אתי אי מזרח קא אתי אי מפרץ קא אתי מלכא להוי שהמלך פורץ לעשות לו דרך אי מזרח קא אתי חשיבא בעלמא להוי מ"ט קא משאיל עליה דכתיב וילבש שאול את דוד מדיו כמדתו בשאול כתיב משכמו ומעלה גבוה מכל העם אמר לו דואג עד שאתה משאיל עליו אם הגון למלכות אם לאו שאל עליו אם ראוי לבא בקהל מ"ט דאתי מרות המואביה אמר ליה אבנר תנינא עמוני ולא עמונית מואבי ולא מואבית אמר אלא מעתה ממזר ולא ממזרת שאני התם דדריש טעמא דקרא על דבר אשר לא קדמו אתכם דרכו של איש לקדם ואין דרכה של אשה לקדם היה להם לקדם אנשים לקראת אנשים ונשים לקראת נשים אשתיק מיד ויאמר המלך שאל אתה בן מי זה העלם התם קרי ליה נער והכא עלם הכי קאמר ליה הלכ' נעלמה ממך לא ושאל עליה בבית המדרש שאל אמרו לו עמוני ולא עמונית מואבי ולא מואבית מקשי להו הני קושית' אשתיקו בעי לאכרוזי עליה מיד ועמשה בן איש ושמו יתרא הישמעאלי וכתיב הישראלי אמר רבא מלמד שחגר חרבו כישמעאלי ואמר כל מי שאינו שומע הלכה זו ידקר בחרב כך מקובלני מבית דינו של שמואל הרמתי עמוני ולא עמונית מואבי ולא מואבית · ויש לשאול למה הוצרכו להביא ראיה דידע ליה מפסוק ויאהבהו וכו' · דהא כתיב קודם זה וישלח שאול מלאכים אל ישי ויאמר שלחה אלי את דוד בנך וכו' הפ' הזה מוקדם עדיף ובזה היה מוכיח דידע נמי לאביו והיה כאשר הראיה הב' שדוחה והומרת האבנר משאיל ליה דהא מהאי קרא מוכיח כמי דידע לאבוה · ועוד קשה היכי תיסק אדעתיה לשנויי לאבוי אאבוה קא משאיל ליה ודקארי לה מאי קארי לה דהא כתיב והאיש בימי שאול וכו' ומקרא דוישלח שאול מלאכים אל ישי ז"ל קרא כי רב הוא דידע לאבוה · ועוד במאי דקאמר מהו כמדתו בשאול כתיב ג"כ קשה ראהו שאול כי היכי תיסק אדעתיה מעיקרא להלבים' לו כי לא יהיו אליו ועוד קשה מסוף הענין דכתיב ובשוב דוד מהכות הפלשתי וכו' ואמר עליו בן מי זה אתה הנער ויאמר דוד עבדך בן ישי וכו' עוד הוכח' שאין השאלה אי מפרץ ואי מזרח קאתי וכיוצא בזה כמלא להרב ב"ע ז"ל שהקשה עליהם ז"ל בשער ע"ו · ונראה שכוונת הגמרא לשלול תירוצי המפרשים ז"ל כמו שאזכור בס"ד בשם מהרי"א ז"ל כי שאול מפני עסקיו הרבים ומפני הרוח רעה המבעתו היה שוכח מי היה אבי דוד ע"כ · וזה התירוץ היינו יכולים לומר שרוב העסקים והרוח רעה גורם לשלא יכיר דוד לזה הביאו מפ' ויאהבהו מאד ויהי לו נושא כלים שדבר רחוק מאד שיהיה בינו ובין דוד אהבה עזה ונושא כליו ועתה ישכחהו אלא כי לא הביא ראיה מפ' וישלח שאול מלאכים אל ישי ועוד דאפי' תימא דשאול ישכח מפני רוב העסק והרוח רעה לאבנר שאמר חי נפשך אם ידעתי קשה מאד ולזה הקדימו בגמרא להביא ס"פיה דקרא ויאמר אבנר חי ה' המלך אם ידעתי דהשתא מתחזק' קושיית ולא ידע ליה שהעפ"י שעיקר הקושית ולא ידע ליה לשאול היא עכ"ז בכלל זה בכא ולא בפועל היתה לאבנר כמי היכי לא ידע ליה · ובלי ספק שזו קושיא חזקה על דברי מהרי"א ז"ל מאבנר ול"ע · ומשני א"בוה קא משאיל

מנחה קטנה

וכראות שאול את דוד יוצ' הנה מ"ל שבגדי שאול היו לדוד כמדתו וע"כ נתן שאול עין הרע בדוד ודוד פר הבגדים בשביל זה וע"מ כל זמן שהיה הבגדי' על דוד אע"פ שנפשה דוד גדול היה שאול כמסתפק אם זה הגדול' בא לו ע"י מלבושי מלכות שלבש שיש להם איזה סגולה לגדל המלבישו מכל שהיו על נפש המלך שנפשח וע"כ אמור להדיוט להשתמש בתכסיסי מלכות לפי שיש להם איזה מעלה כחשיבות מכל שנפשם שקנו בגוף המלך · או שזה הגדולה הוא בדוד עצמו מכל שנפשח למלך תחתיו אלא שלא נראה לעין עדין כיון שלא הגיע זמן מלכותו עדין עד שלבש בגדי מלכו ע"י שאול בעצמו שבאמצעות שתיהם נתגלה שמן מנפשו ונעשה גדול · אמנם אח"כ כשפר דוד הבגדים ונשאר בגדלותו או הכריע שאול בדעתו ודאי מעלה זו הוא בדוד עצמו ע"כ לא דבר שאול מאומה עד שהלך דוד בהסרת מדיו וז"ש וכראות שאול את דוד יוצא לקראת הפלשתי

פי' רבינו ישעיה

בן מי זה הנער אבנר · יש לומר אף על פי שהיה מנגן לפניו לא הכירו דכתיב ודוד הולך ושב מעל שאול לרעות צאן אביו בית לחם · גם יש לומר מפני שהיתה עליו רוח רעה לא היתה זכירה יפה לו :

ויתפשט יהונתן את המעיל · פי׳ מן המעיל כמו הם יצאו את העיר כי אין בכיין התפעל יוצא ואמר בלשון התפעל כי ברצון גדול ובאהבה רבה התפשט בגדיו ונתנם לו: וגם בעיני עבדי שאול · הרבוי הזה ר״ל שלא קנאו בו עבדי שאול אף על פי שנתן לו מעלה עליהם: ויהי בבואם בבי״ת וכן בשוב ופי׳ בבוא ישראל מהמלחמה בשוב דוד מלהכות את הפלשתי: לשור · כתיב בוי״ו וקרי ביו״ד והם שני בנייניס והענין אחד :· והמחלות ·פירש והמחולות בידם וי״ת לשבחא בחינגיא: ובשלישים · כלי נגון שיש לו שלשה יתרים וי״ת ובצלצלין: ותענינה · כמו ותען להם מרים: הכה שאול באלפיו · האלפים והרבבות של פלשתים כלומר שאול הכה באלפים בפלשתים ודוד מכה בהם רבבות או פירושו עם אלפיו ועם רבבותיו כלומר כשמכה שאול בפלשתים מכה הוא לבדו כאילו עמו אלפים ודוד לבדו מכה בפלשתים מכה גדולה כאילו עמו רבבות : ועוד לו אך המלוכה · ועוד מה נשאר שיתנו לו אלא המלוכה כלומר לא נשאר דבר גדולה שלא נתנו לו בדבריה׳ אלא שלא קראוהו מלך ועל זה הדרך הוא התרגו׳ ומכען לא אשתאר ליה עוד אילהן מלכותא: ויהי

וְרַחֲמֵיהּ יְהוֹנָתָן כְּנַפְשֵׁיהּ : וְדַבְרֵיהּ
ה׳ שָׁאוּל בְּיוֹמָא הַהוּא וְלָא שַׁבְקֵיהּ
לְמֵיתַב בֵּית אֲבוּהִי: וּגְזַר יְהוֹנָתָן וְדָוִד
ג׳ קְיָים בְּדִרְחִים יָתֵיהּ כְּנַפְשֵׁיהּ: וְאַשְׁלַח
יְהוֹנָתָן יָת מְעִילָא דִי עֲלוֹהִי וִיהָבֵיהּ
ד׳ לְדָוִד וּלְבוּשׁוֹהִי וְעַד חַרְבֵּיהּ וְעַד
קַשְׁתֵּיהּ וְעַד זְרָזֵיהּ: וּנְפַק דָּוִד בְּכָל
אֲתַר דִּשְׁלַח יָתֵיהּ שָׁאוּל מַצְלַח
ה׳ וּמַנְיֵיהּ שָׁאוּל עַל גַּבְרֵי עָבְדֵי קְרָבָא
וּשְׁפַר בְּעֵינֵי כָּל עַמָּא וְאַף בְּעֵינֵי
עַבְדֵי שָׁאוּל: וַהֲוָה כְּמֵיעַלְהוֹן כַּד
ו׳ תַּב דָּוִד מִלְּמִקְטַל יַת פְּלִשְׁתָּאָה
וּנְפַקָא נְשַׁיָּא מִכָּל קִרְוֵי יִשְׂרָאֵל
לשיר ק׳ לְשַׁבָּחָא בְּחִינְגַּיָּא לָקֳדָמוּת שָׁאוּל
מַלְכָּא בְּתוּפִּין בְּחֶדְוָא וּבְצִלְצְלִין:
ז׳ וַאֲתִיבָא נְשַׁיָּא דִּמְשַׁבְּחָן וַאֲמָרַת קְטַל
ל׳ חס׳ וכו׳ שָׁאוּל בְּאַלְפִין וְדָוִד בְּרִיבְוָון: וּתְקֵיף
פיו ק׳ לְשָׁאוּל לַחֲדָא וּבְאֵשׁ בְּעֵנוֹהִי פִּתְגָּמָא
הָדֵין וַאֲמַר יְהַבוּ לְדָוִד רִיבְוָון וְלִי
ח׳ יְהַבוּ אַלְפַיָּא וּמִכְּעַן לָא אִשְׁתְּאַרַת
לֵיהּ אֱלָהֵין מַלְכוּתָא : וַהֲוָה

ויאהבהו ק׳ וַיֶּאֱהָבוֹ יְהוֹנָתָן כְּנַפְשׁוֹ : וַיִּקָּחֵהוּ
ב׳ שָׁאוּל בַּיּוֹם הַהוּא וְלֹא נְתָנוֹ לָשׁוּב
בֵּית אָבִיו : וַיִּכְרֹת יְהוֹנָתָן וְדָוִד בְּרִית
ג׳ בְּאַהֲבָתוֹ אֹתוֹ כְּנַפְשׁוֹ : וַיִּתְפַּשֵּׁט
יְהוֹנָתָן אֶת־הַמְּעִיל אֲשֶׁר עָלָיו
ד׳ וַיִּתְּנֵהוּ לְדָוִד וּמַדָּיו וְעַד־חַרְבּוֹ וְעַד־
קַשְׁתּוֹ וְעַד־חֲגֹרוֹ: וַיֵּצֵא דָוִד בְּכֹל אֲשֶׁר
יִשְׁלָחֶנּוּ שָׁאוּל יַשְׂכִּיל וַיְשִׂמֵהוּ
ה׳ שָׁאוּל עַל אַנְשֵׁי הַמִּלְחָמָה וַיִּיטַב
בְּעֵינֵי כָּל־הָעָם וְגַם בְּעֵינֵי עַבְדֵי
שָׁאוּל:
ו׳ וַיְהִי בְּבוֹאָם בְּשׁוּב דָּוִד מֵהַכּוֹת אֶת־
הַפְּלִשְׁתִּי וַתֵּצֶאנָה הַנָּשִׁים מִכָּל־עָרֵי
לשיר ק׳ יִשְׂרָאֵל לָשׁוּר וְהַמְּחֹלוֹת לִקְרַאת
ג׳ שָׁאוּל הַמֶּלֶךְ בְּתֻפִּים בְּשִׂמְחָה
ז׳ וּבְשָׁלִשִׁים: וַתַּעֲנֶינָה הַנָּשִׁים
ל׳ חס׳ וכו׳ הַמְשַׂחֲקוֹת וַתֹּאמַרְןָ הִכָּה שָׁאוּל
פיו ק׳ בַּאֲלָפָו וְדָוִד בְּרִבְבֹתָיו: וַיִּחַר לְשָׁאוּל
מְאֹד וַיֵּרַע בְּעֵינָיו הַדָּבָר הַזֶּה וַיֹּאמֶר
ח׳ נָתְנוּ לְדָוִד רְבָבוֹת וְלִי נָתְנוּ הָאֲלָפִים
וְעוֹד לוֹ אַךְ הַמְּלוּכָה: ויהי

רשי

ובשלישים · תירגם יונתן ובצלצלין מין כלי זמר : ועוד לו אך המלוכה · ועוד לו מה הוא נחסר שצריך להוסיף לו אך המלוכה אינו צריך עוד אלא למלכות : עיין

מסרה

על אנשי ד׳ בקריאה וסימ׳ וישימהו שאול על אנשי המלחמה · ומן העיר לקח סרים אחד דמלכים · וחברו דירמיה · על אנשי ענתות :

רלבג

בשמחה ובשלישים · ענינו כענין הלא כתבתי לך שלישים והם דברים כפלאים ונכבדים ובזה יאמר שהן היו אומרות בשיריהן דברים נכבדים ומהמאמרי׳ שהם היו אומרים הנה שאול באלפיו ודוד ברבבותיו כאילו התנבאו על מעלת דוד שיהי׳ למעלה ממעלת שאול: עוין את דוד · הרצון בו שהיה מביט אליו שנאת הסוגה באופן שהיה כל מעייניו בו להשחיתו כפי היכולת אם בלקיחת תחבולות אם להרגו בידיו באופן שלא יהיה דוד נשמר מזה והנה היו מהתחבולות האלו כי כשבאה רוח אלהים רעה אל שאול והיה מדבר בתוך הבית דברים מבולבלים בסב׳ הרוח הרעה והיה מדקדק דוד לנגן לפניו בידיו להסיר הרוח הרעה ממנו והנה היה מתחבולות שאול שלקח אז החנית בידו וחשב להכות בו דוד בעת היותו מנגן לפניו באופן שיסרגנו כי אז לא יהיה דוד נשמר מזה : והנה

כלי יקר

משאיל ליה כי לו הוכח שידע ישי שיוצא בהכלוסא ושידע גם כן לדוד לא יתחייב מפני זה שידע לדוד שיהי׳ בניסי ושישי היה אבי דוד וז״ש האבוה קא משאיל ליה לדעת מי הוא אביו של זה דוד הידוע אללי אלא שהמקשה מקשה בכא דכיון דדוד ידיע אל שאול כאשר הכריח וישי אבירסום מאד יוצא ובא בהכלוסא ודאי שהגיד הוגד לשאול הלא זה דוד העומד לפניך בין שר וגדול ישי היוצא בהכלוסא וז״ש האבוה לא ידע ליה והא כתיב והאיש בימי שאול זקן בא באנשים ואמר רב כו׳ ועיקר הקושיא היא מהסברא כאמור דכיון שהיה מפורסם מאד לצאת ולבא באכלוסא אין כאן מקום לו׳ שנעלם דבר כזה ממנו ומה שהלבישו מדיו כבר כתבתי במקומו בפ׳ וילבש חרב לשאול לרוש מסס · ורש״י ז״ל הביא ענין זה בקירוב שכתב בן מי זה הנער אמרו רבותינו וכי לא היה מכיר בן מי והלא כתיב ויאהבהו מאד אלא ראהו מתנהג בתכסיסי מלכות אמר שאול כו׳ככז״ל ותכסיסי מלכות דכתב רש״י ז״ל דהיינו שביאת המלבושי׳ כמדתו זאת היא ההנהגה של תכסיסי מלכות כי לא יחלוק על הגמרא · גם הרד״ק ז״ל כו׳ הביא כסוגית הגמרא וכתב עוד פי׳ אחר אבי ז״ל כו׳ ע״ש ועיין הרלב״ג ז״ל וכן מהרי״א ז״ל והוסיף שמפני הרוח רעה שמבעתו לא ידע שאול וגם כתב כדברי הרד״ק ז״ל ששאלתו בן מי זה הנער על תכונתו ומדותיו של אביו שאל והשיב הנער שלא הכירו כי האיש בימי שאול זקן בא באנשים ויוכית כן שלא שאל זה כשהלבישו מדיו אלא כשראהו יוצא לקראת הפלשתי באומן שאל לו כן וזהו ג״כ ששאל לו בשובו מהכו׳ הפלשתי בן מי אתה הנער והוא השיבו בן ישי גבור ואדם נכבד וזהו בית הלחמי כי בית יורה על מעלת המשפחה והרב ב״ע ז״ל בשער ע״ו הרחיב בקושיא זו ושדי נרגא בדברי חז״ל מסוף הענין ששאל שאול לדוד עצמו בן מי אתה הנער שזו סתיר׳ לדברי חז״ל ותורף דבריו ז״ל איני מסופק כי בהגיע איש המוכלא אל היחס האלהי הזה שישיגהו בעצמו שנוי לשבח והגילה בגלמו ודמותו ויתעלה מאיש מראהו ותוארו מבני אדם ויורגש זה הענין האלהי אל האנשים הקרובים אליו בכחו אלה הענינים האלהיים עד יתנכר בעיניהם ויאמרו מי הוא זה וזה הענין יובן משאול שכ׳ ונלכחה עליו רוח ה׳ והתנבית עמם ונהפכת לאיש אחר ויובן כולו ממעשה דוד הזה שכ׳ וכראות שאול את דוד יוצא לקראת הפלשתי אמר אל אבנר כי בזה שאלה עצומה איך נעלם ממנו בן מי זה הנער ועוד למה אמר לו שאל אתה כו׳ ולמה לא ישאל כן הוא בעצמו · אלא שעיקר הענין אללי הוא גלוי הסוד הנפלא הנז׳ כי בהתלבש לדוכינו דע״ה רוח עצה וגבורה מאת ה׳ ללחום מלחמת הפלשתי הלזה אשר חירף מערכות אלהים חיים כי הוא ענין נוסף על מה שהיה עמו תחילה בהלחמו עם הארי והדוב לבשתו רוח ה׳ ונתעלה עליו רב וזיו הנפוהי שניו לכבוד ולתפארת בעיני ישר׳ ובעיני אבנר אשר היו הגדולים בעם והיותר קרובי׳ אל ההרגשה זו מה ששממו עליה מחשבותיה׳ ונתעורר שאול ראשונה לשאול בן מי זה הנער כי עם שלא היה ברעיוניו לכלל בחור ורך בשנים וכבר השתוממו מזמותיו עליו בהרגיש בפניו רוח חן גדולה דמי לבר אלהין בעבורו נסתפק בו ושאל עליו · גם אבנר הרגיש בדבר ולז״א חי נפשך המלך אם ידעתי לפי שהיה שאול מענין זה ההשתוממות היה משמיט עצמו מהשאלה ואמר לאבנר שאל אתה בן מי זה העל׳ ולסב׳ זו לא שאל אבנר דבר עליו פן יתפס על שאלתו משומעיו וכאשר הביאו לפניו שם ראש הפלשתי עדין היה ההשתוממות בלבבו עד ששאל לו אתה בן מי זה הנער והוא לא א״ל רק בן עבדך ישי בית הלחמי לו׳ כי הוא הנער השיב הנלב לפניו ראשונה ואין זולתו ואם תתבונן בספרים תמצא פני הספור כולו מוכיחים על כל זה הוכחה עצומה וכולו׳ סוברים להגיד זה הענין הנפלא והוא במה שסמך כי אחר שכתב כל הענין מהיו׳ דוד לפני שאול ואופן עבודתו עמו סמך ואמר ודוד בן איש אפרתי היה מבית לחם יהודה יגיד כי זה שהגדנו עליו הוא הבא אל המערכת ביום ההוא והוא אשר עשה המעשה הגדול ההוא וכראות שאול את דוד יוצא לקראת הפלשתי כו׳ כלו׳ עם כל ההכיר הזאת והרגל הזה המופלג התנכ׳ אליהם בעת ההיא וכראות׳ אותו זה שאל עליו וזה לא ידע להשיב עד שאמר להם בן מי הוא ואם לא כן הי״לל ויהי כראות שאול כו׳ ועוד הבט נא וראה ודרוש סמוכים כי הנה לפי שכבר עשה יהונתן בן שאול תשוע׳ גדולה בים מזה המין כמו שזכר בתחלת מלחמות שאול וכבר היה לו סגולה זו וקרוב אליה הוא מה שסמך אל זה הסיפור ואמר ויהי ככלותו לדבר אל שאול ונפש יהונתן נקשרה בנפש דוד ויאהבהו דוד כנפשו אמר שכבר היו כענין נפש א׳ בעצמה בב׳ גופים ולזה אהבת נפשו אהבו ואין שם אהבה הזולת וזהו סוד מאמחז״ל אהב׳ שאינה תלויה בדבר זו אהבת דוד ויהונתן כי לא היה שם רק אהבת האדם עצמו והוא מה שביארו באו׳ ויכרות יהונתן ודוד ברית באהבתו אותו כנפשו ע״כ תורף דבריו ז״ל ובסמוך בס״ד גבי ויאהבהו יהונתן כנפשו ארחיב בזה להעמיד דברי הרב הנזכר מאשר גליתי טפח בבלי חמדה :
ולע״דן לדקדק או׳ חי נפשך כי שבועה זו למה ובפרט בענין קל כזה ומהו אומר אם ידעתי דהי״לל חי נפשך לא ידעתי ונבין ג״כ אומר ויאמר המלך כו׳ ובכל הפסוקים הקודמי׳ שאמר שאול ולמה לא שאל הוא ופעם קורהו נער ופעם העלם · ולהבין כ״ז כשיטת רז״ל בן מי זה הנער אי מפרץ קאתי אי מזרח קאתי שאל מאתו · שאם הוא בא מפרץ מלכא לאוי שעבר עליו רוח קנאה וקנא בו ויורה שע״י זה תיבת אבנר מיותרת כי די שיאמר אל אבנר בן מי זה הנער ויאמר אבנר כו׳ אבל באו׳ בן מי זה הנער אבנר כמתמרמר ואומר לו בן מי זה הנער אבנר שר צבא מה תהא עלי אשר הבין אבנר והשיב לו כו׳ כענין ויאמר אבנר חי נפשך המלך ר״ל על תשי׳ לבך אל זה כי לך יאתה המלכות ומלך היא יחי אדוני המלך לעולם וז״ש חי נפשך המלך ר״ל רעיונך ודמיונך לא יבהלוך כי אתה המלך ותחיה לאורך ימים והוא איננו המלך ואפשר שאבנר יודעו ומכירו היה ורצה להעלים ממנו כדי שלא יצטער ולז״א אם ידעתי כדי שלא ישבע לבטלה חי נפשך ולכן לא אמר חי נפשך המלך לא ידעתי אלא אמר אם ידעתי והייני ויאמר המלך שאל אתה שלהיותו הוא מלך לא יאות לו לשאול אם מפרץ אתי וכו׳ אם מזרח שלא לעורר לבו של ישר׳ וז״ש שאל אתה בן מי זה העלם לשון העלם כמו שדרשוהו חז״ל לענין שנתעלמה ממנו הלכ׳ מכם בלמוד ג״כ לפרשו לשון העלם על שנעל׳ ממנו אם מפרץ אם מזרח קאתי או קראו עלם על שנמצ׳ בו מתעלומות חכמה במה שהגיד בהבירות לבבו ופיו ספר חכמות והגות לבו תבונות כנזכר לעיל ובלשון ערבי בעל החכמה יקראוהו עא״לם · והנה אבנר גם הוא בוש לשאול בן מי הוא ולקיים דברי שאול רצה להביאו בשובו מהכות את הפלשתי ואז ויאמר אליו שאול בן מי אתה אולי יתחיב לו׳ הביאו׳ ויבין מכלל דבריו אי מפרץ קאתי אי מזרח קא אתי ודוד הבין השאלה אי מפרץ קא אתי כו׳ והשיבו כענין ויאמר דוד בן עבדך ישי וכו׳ כלו׳ לא אילך ידעתא ולא בילך כי בן עבדך ישי אבי בית הלחמי ועבדך בן עבדך אבי זולת זה איני יודע והעלים הדבר כדי שלא יקנא בו ובזה מובן אומר כאן עבדך ישי ר״ל אל תשת לבך לגדולות כי עבדך אבחנו ועבדך ישי ולמעל׳ כשאמר רועה היה עבדך לאביו כו׳ לא אמר לעבדך אביו אין זה רתוק לכבוד לאם כדוד וה׳ עמו ישכיל בזה לעלים הענין ולהעביר קנאת שאול ואם נר״ל שבאו׳ בן מי אתה כו׳ הכתוב כלל הענין בלשון זה וקצר אבל כששאל שאול שאלו בפי׳ אי מפרץ קא אתי׳ כו׳ והוא השיבו לא ידעתי אלא שאני בן עבדך ישי וכו׳ ועיין הרד״ק ולפי דבריו ז״ל שאלת שאול בן מי אתה כי אם אביך גיבור שמלאך לבך לקרב אל גבור חיל כזה והשיבו כי גבור הוא וכן מהרי״א :
ויהי ככלותו לדבר אל שאול כו׳ עיין הרד״ק ז״ל ומהרי״א ז״ל כתב וספר הכתוב שעם היות שאול בזאת חקירה הנה יהונתן לא חקר כלל אבל נפשו נקשרה בנפש דוד ויאהבהו כנפשו ר״ל שלא היתה אהבתו אותו אהבת הערב כאהבת הנערים ולא אהבת המועיל כי אם אהבת הטוב במה שהוא טוב ולפי שהאהבה הזאת תתיחס לשלימות הנפשיי ולז״א ויאהבהו כנפשו ר״ל שאהב יהונתן את דוד כפי מעלת נפשו של דוד או אמר שאהבהו כמו שהיה אוהב יהונתן את נפשו עצמו וכתב שני״קא המדיני שהאוהב האמיתי הוא עצם האדם והוא מסכים למ״ש ביהונתן ויאהבהו כנפשו ע״כ וקרוב לזה זכרתי בפסוק הקודם על שם הרב ב״ע ז״ל :
ולע״דן טוב טעם לזה כי בב׳ המקומו׳ הנז׳ למעלה כתב יהונתן כדי להודיע כי רוח ה׳ נוסס בו והיא לבשתו בב׳ הענייניס הא׳ ויאמר יהונתן אל הנער נושא כליו לכה ונעברה אל מצב הערלים כי מאת ה׳ היה בו זה התעוררות לו׳ לכה ונעברה וכו׳ כי אין לה׳ מעצור ברב וכו׳ והב׳ באותו סימן כאות אשר שם למופת אם כה יאמר אינו לכך אמר בו ויאמר יהונתן הנה אנחנו כו׳ אם כה יאמרו אלינו וכו׳ שגם בזה רוח ה׳ דבר בו ומלתו על לשונו ולזה הוסיף לו ה׳ בשמו על דרך עדות ביהוסף שמו שע״י כן בצאתו על ארץ מצרים שפת לא ידעתי אשמע שידע בשבעים לשון להודיע שכל זה מאת ה׳ היתה בו או כיון להשלים שם י״הו והוא שם הש״י משמותיו הקדושים ועתה מענין דוד ויהונתן ואילך מזכירו תמיד יהונתן יובן במה ששמעתי ממקובל אחד האלהי כמה״ר ר׳ חיים ויטל כר״ו שיהונתן סודו בתפארת יס׳ י״הו כתן שהוא המשפיע ונותן שפע ברכה במלכות בית דוד ה״א אחרונה שבשם וכבר זכרתי זה בבלי חמדה · ובפ׳ הזה אבין בהקדמה זו או׳ ויהי ככלותו כו׳ ונפש יהונתן נקשרה בנפש דוד כי הוא סוד יחוד ה״א אחרונה שבשם עם אותיות י״הו וכן ביהונתן ודוד במלאת אהב׳ זו עזה כי נפש דוד ויהונתן א׳ היא ממש ומתחלב ה׳ ועד״ז אמר המקובלים ז״ל בסיבת המלא אהבה עזה בין ב׳ האוהבים עם היותם בהאהב׳ עזה היא מצד הנפשות היותם קרובים במסבב ה׳ משל לאילן א׳ שענפיו מרובים שכל אותם הנפשות שהם בענף א׳ אהובתו זו בזו ואהובות זו לזו באהבה עזה מאד והוא הוא ענין יהונתן ודוד ע״ב וזהו ונפש יהונתן נקשרה בנפש דוד שקשר הנפשות הוא זה ולא קשר גופית וזהו ויאהבהו יהונתן כנפשו ממש · ומ״ש ויהי ככלותו לדבר אל שאול וכו׳ שטעם האהבה היותו מתקשרת בו באותו העת כו׳ שהיה כראות יהונתן בדוד ענוה גדולה באו׳ בן עבדך ישי כו׳ שלא גבה לבו בנצחון הזה שהרי מורה של מלכות אליו וכילה לדבר מהר אחרי דברו התפרחו לבד שאלוהים זולתו מאריך בסיפורו גבורותיו אבל שתיקותא זו וקצור דבריו או הוראת יחסותו דיחסותא דבבל שתיקותא וז״ש ויהי ככלותו לדבר אל שאול זה חייב שנפש יהונתן נקשרה בנפש דוד לרוב שפלותו וענותו כנזכר :
ויקחהו שאול ביום ההוא מהרי״א ז״ל כאשר ראה שאול גבורתו ושכבר נדר לו בתו לקחהו ולא נתנו לשוב לבית אביו לרעות עוד צאן ע״כ : ולע״דן לדקדק יתור ביום ההוא שהכונה כי לפי שעה ביום ההוא לקחהו באהבה עזה משבא לפניו בראש הפלשתי אמנם אח״כ בבואם ותענינה הנשים המשחקות וכו׳ אז ויהי שאול עוין את דוד מהיום ההוא והלאה באופן שלא עמדה אהבת שאול עם דוד אלא ביום ההוא ולא כולו · או אמר ויקחהו שאול ביום ההוא לשלול בדרך שלילה הימים הקודמים שאז ביום ההוא כשראה הנצחון ועכ״ז ענוה ושפלות באומר בן עבדך ישי וכו׳ גם כראות שאול אהבת יהונתן העזה לסיבת כ״ז ויקחהו ביום ההוא להפיר לו יהונתן ולא נתנו לשוב בית אביו : ויברות

מנחה קטנה

ויאהבו יהונתן כנפשו כיון שעתה נתגלה אצל יהונתן כי דוד הוא מלך א״כ הוא שוה במדרגתו כבן מלך הראוי למלכות וזה כנפשו כאילו הוא ישי׳ מלך כך היה ישר׳ בעיניו שימלוך דוד כיון שה׳ בחר בו ונעשה תשוע׳ על ידו: ויקחהו שאול ביום ההוא הנה לקיחה באדם הוא ע״י דברי׳ בנועם אלב וכן שאול אע״פ שהי׳ עוין את דוד לקחו בדברי׳ טובים שבוונתו שיעמוד לפניו ושאין כבודו שיהי׳ עם אביו לרעות צאן כיון שישא בת מלך · וז״ש ויקחהו שאול ביום ההוא אף שהקטין דוד עצמו בענוה יתירה כמ״ש למעלה שדבר דברי׳ נכוני׳ שמיטבי׳ הלב ושע״י ויאהבו יונתן כנפשו כי ישרו דברי דוד בעיניו ואע״פ כי ויקחו שאול ביום ההוא בחלקות דברין כדי שיהי׳ מצוי לפניו להמיתו : הכה שאול באלפיו · ורנה אינו דומה הכאת שאול הפלשתי׳ בתחלת מלכותו כמו הכאה זו שהכה דוד כי שם לא היתה המכה כ״כ גדולה בפלשתי׳ שלא היה גבור וזה בניהם מאח״כ כאן שהי׳ הגבור עמם באופן שכשם שיש הפרש בין אלף לרבבה כך יש הפרש בין נצחון זה לנצחונו של שאול · עוד כיונו בזאת הפיר כפי יעוד הכתוב איכה ירדוף אחד אלף ושנים יניסו רבבה כלומר שראוי לשבח לשאול בהכותו הפלשתי׳ מקדם כאילו קיים בו דיוצא דקרא איכה ירדוף אחד אלף ולדוד ראוי לייחס הדיפא ושנים יניסו רבבה · עוד הגדילו מעל׳ דוד ממעל׳ שאול כמעל׳ היפין על השמאל שנ׳ יפול מצדך אלף ורבבה מימינך וזה הפסוק שיורי בזכותו של אדם כאמרם ז״ל השמאל אינה כי הם בעבות תפילין אינו מפיל כי אם אלף וימין שהיא בהרב׳ מצות מפיל רבבה אף כאן אע״פי ששאל כבן שנה כלי השמה היה מ״מ לא הפיל אלף כנגד מדרגת דוד שהיה למעלה הימנו שהפיל רבבה : ויחר לשאול וגו׳ כי כתבנו למעלה במה שאמר דוד עבדך ילך כלומר אע״פי שיהי׳ בנגסון ע״י מ״מ על שמך יקרא שנעשה ע״י עבד שאול ומגדולת עבד יכיר גדולות רבו ובאן היה להיפוך שהגדילו מעלת דוד משאול ע״כ אמר אך לו המלוכה ודאי זה הוא שימלוך אחרי׳ כאשר אמר שמואל שנתנה לרעך וגו׳ ומ״כ שלה זה במחשבתו תמיד ונתעורר מזה שהי׳ רוח אלהי׳ רעה אל שאול : וגו׳

י ט׳ ק׳ **וַיְהִי שָׁאוּל עוֹיֵן אֶת־דָּוִד מֵהַיּוֹם הַהוּא וָהָלְאָה׃**

וַיְהִי מִמָּחֳרָת וַתִּצְלַח רוּחַ אֱלֹהִים ׀ רָעָה ׀ אֶל־שָׁאוּל וַיִּתְנַבֵּא בְתוֹךְ־הַבַּיִת וְדָוִד מְנַגֵּן בְּיָדוֹ כְּיוֹם ׀ בְּיוֹם וְהַחֲנִית בְּיַד־שָׁאוּל׃
יא **וַיָּטֶל שָׁאוּל אֶת־הַחֲנִית וַיֹּאמֶר אַכֶּה בְדָוִד וּבַקִּיר וַיִּסֹּב דָּוִד מִפָּנָיו פַּעֲמָיִם׃**
יב • כ״ט **וַיִּרָא שָׁאוּל מִלִּפְנֵי דָוִד כִּי־הָיָה יְהוָה עִמּוֹ וּמֵעִם שָׁאוּל סָר׃ וַיְסִרֵהוּ שָׁאוּל מֵעִמּוֹ וַיְשִׂמֵהוּ לוֹ שַׂר־אָלֶף וַיֵּצֵא וַיָּבֹא לִפְנֵי הָעָם׃**
דרכיו ק׳ **וַיְהִי דָוִד לְכָל־דַּרְכָּו מַשְׂכִּיל וַיהוָה עִמּוֹ**

וַהֲוָה שָׁאוּל כָּמִין לְדָוִד מִיוֹמָא הַהוּא וּלְהָלָא׃ וַהֲוָה בְּיוֹמָא דְבַתְרוֹהִי וּשְׁרַת רוּחַ בִּישָׁא מִן קֳדָם יְיָ עַל שָׁאוּל וְאִשְׁתַּטִּי בְּגוֹ בֵיתָא וְדָוִד מְנַגֵּן בִּידֵיהּ כְּיוֹם בְּיוֹם וּמוֹרְנִיתָא בִּידָא דְשָׁאוּל׃ וַאֲרִים שָׁאוּל יָת מוֹרְנִיתָא וַאֲמַר אֶמְחִינֵיהּ בְּדָוִד וְאַכְרְזִינֵיהּ בְּכוֹתְלָא וְאִיסְתַּחַר דָּוִד מִן קֳדָמוֹהִי תַּרְתֵּין זִמְנִין׃ וּדְחִיל שָׁאוּל מִן קֳדָם דָּוִד אֲרֵי הֲוָה מֵימְרָא דַייָ בְּסַעֲדֵיהּ וְיָת שָׁאוּל רַחִיק׃ וְאַפְנְיֵיהּ שָׁאוּל מִלְוָתֵיהּ וּמַנְיֵיהּ לֵיהּ רַב אַלְפָא וּנְפַק וְעָל בְּרֵישׁ עַמָּא׃ וַהֲוָה דָוִד לְכָל אוֹרְחָתֵיהּ מַצְלַח וּמֵימְרָא דַייָ בְּסַעֲדֵיהּ

רדק

ויהי שאול עוין את דוד · כתו׳ בוי״ו וקרי ביו״ד ושניהם אחד ופירושו מביטו בעין רעה ותרגומו כמין : ותצלח · ותעבור כמו וצלחו את הירדן ותרגומו ושרת : ויתנבא · כתרגומו אישתטי כלומר היה מדבר דברי שטות : בדוד ובקיר · שיעברנו החנית ויכנס בקיר ותרגומו ואכרזיני׳ בכותלא מן כרזה כדברי רז״ל דאישתקיל ברזיה כל דלהדי ברז׳ שפירושו נקב החני׳ : ויר׳ שאול · ביו״ד איתן לבדו ויו״ד השרש נפלה מהמכתב : מעמו · שלא יהיה תמיד עמו בבית כמו שהיה אלא שהיה יוצא ובא לפני העם : לכל דרכיו · כמו בכל דרכיו וכמוהו ישבא לכסא לפניהם לחרב : משכיל

רלבג

והנה עזב הש״י את דוד ונשאר מזה כשנטה מפניו שני פעמים אז נתבר׳ לשאול כי הש״י עם דוד ומעמו סר ויירא ממנו והסירהו מעמו ושמהו לו שר אלף ויצא ויבא לפני העם והנה היתה כונת שאול להפילו ביד פלשתים · והנה היה דוד מצליח מאד בכל דרכיו והיה הש״י עמו וזה הוסיף יראה לשאול מפני דוד · מצורף לזה שכבר היה זה סבה אל שכל ישראל ויהודה אוהבים את דוד כי היה יוצא ובא לפניהם · ונראות שאול זה התחכ׳ לתת לו בתו באופן שנדר בעת הלחמו עם גלית וחשב שיהיה זה כלי להפיל דוד ביד פלשתים כי התנה עמו שילח׳ מלחמו׳ ה׳ בפלשתים · והנה הרתיק דוד מנ׳ הענוה מהתחתן במלך ואמר מי אנכי שאהיה ראוי להתחת׳ במלך כאילו אמר הנני נבזה ושפל מאד : ומי

רשי

עוין · עין רעה : ויתנבא · ואישתטי נביא ושוטה מדברים דברי רמזים שאינם ניכרים : אכה בדוד ובקיר · מכה אחת אכה שיכנס החנית בדוד ובקיר : משכיל

פי׳רבינו ישעיה

ויתנב׳ בתוך הבית · היה מדבר דברי שטו׳ כמו ניב שפתי׳ : לכל דרכיו משכיל מצליח :

כלי יקר

ויכרות יהונתן ויתפשט כו׳ כתב מהרי״א ז״ל לא להיות דוד במעלת יהונתן שהיה בן המלך כי אם מאד שהיה אוהב אותו כנפשו ולאות ומופת אהבתו פשט יהונתן את מעילו ומדיו ונתנה לדוד וזה היה סימן שדוד יהיה בן המלך ויורש מלכותו אחריו במקום יהונתן עד כאן ועיין הרד״ק ז״ל והרלב״ג ולשון הכתוב מוכיח היות סבת כריתת הברית האהבה וכדברי מהרי״א לא סיבה אלא זו : ולע״רן להרחיב בכוונת הפסוק על דרך מהרי״א ז״ל שהפסוק מדקדק בלשונו והו׳ ויכרות יהונתן ודוד ברית שלא כתב ויכרות יהונתן עם דוד ברית שלז היה מורה היות יהונתן מפחד מדוד ולכן כרת עמו ברית ואם היה אומר ויכרות דוד עם יהונתן ברית היה מובן בהפך כאילו דוד מפחד מיהונתן אמנם באומרו ויכרות יהונתן ודוד ברית מורה לשון זה על היות׳ שקולים שלא פחד זה מזה ולא זה מזה עד שהשתדל המפחד להביא את חבירו בברית שלום וז״ש ויכרות יהונתן ודוד ברית שלא כתב עם דוד והי״ל לפי זה ויכרתו יהונתן ודוד ברית אלא שלפי שהתעוררות כריתת הברית היתה מיהונתן לכך אמר ויכרות יהונתן ובלשון יחיד ותלה בו כריתת הברית ונתן סיבה לנו׳ מהיות כריתת ברית זו בשיקול יהונתן ודוד כי לא נכרת ברית זה כי אם באהבתו אותו כנפשו ובפרט במה שזכרתי שכפי הסוד הנפשות קשורות זו בזו יהונתן משפיע ודוד מקבל וסוד יסוד הברית מיחד ביניהם ולכך הלבישו מעילו ומדיו ועד חרבו כי כל מאני קרבא ביד מלכות שמים מלכות בית דוד חרב נוקמת נקם ברית והוא סוד :

ויצא דוד בכל אשר ישלחנו כו׳ עיין הרד״ק ז״ל וכן מהרי״א ז״ל : ולע״רן כי לא נעלם מעיני עבדי שאול היות שאול כזוף משמואל ואע״פ שאולי לא שמעו שהמלכות נתנה לרעה של שאול כי הדברים ההם היו בין שאול ושמואל ואיש לא ידע בכל אלה עם כל זה היה להם לקנאות בדוד ובפרט אחר שאירע ענין המשחקות שנתנו הרבבות לדוד אשר עוד לו אך המלוכה כאשר אמר שאול בסמוך ולכך הגיד הפסוק הזה גם בעיני עבדי שאול טוב הדבר עם היות׳ עבדי שאול העוין את דוד ועם היות שהפסוק הזה קודם לענין המשחקו׳ הנה הפסוק עצמו מוכיח מתוכו היותו אחר הענין ההוא של המשחקות בהכרח שהרי אמר בכל אשר ישלחנו שאול ישכיל וישימהו אל משמעתו על אנשי המלחמה כו׳ אלא לפי שהיה הפסוק מספר במעלת חן אשר מצא דוד ע״ה בעיני יהונתן ע״ה עד שכרת עמו ברית ונתן לו מעילו וכל מלבושיו וכלי מלחמתו מרוב אהבתו סמך גם כן ענין ויצא דוד בכל אשר ישלחנו וכו׳ כי גם זו מהחן וכבוד אשר נתן לו הש״ית :

ויהי בבואם וכו׳ אמרו חז״ל ויהי לשון צער והקשו מפסוק זה האומר ויהי בבואם ותירצו שגם כאן היה צער כדמסיק ותענינה הנשים המשחקות והיו סבה למחרחר ריב בין שאול ודוד · ועיין הרד״ק ז״ל והרלב״ג ז״ל : ולע״רן באומר לשור ולשיר שהם שני ענייניים מתחלפים לשור כפשוטו ולשיר דהיינו להביט בבואם מכבוש המלחמה והלוו הנשים יצאו מכל ערי ישראל לשור ולראות והיו ברחוק מן המלך אמנם הנשים והמחולות היו לקראת המלך שאול היו סמוך אללו כדי שישמח במחול ובתופים בשמחה גדולה ובשלישים שהיו הולכות ומשבחות בשלום משולשות אחת אומרת ושתים עונות אחריה :

ותענינה הנשים המשחקות וכו׳ עיין הרד״ק ז״ל : ולע״רן לדקדק מאי קמ״ל של הנשים האילו המשחקות לתת האלפים למלך ולדוד הרבבות ואפשר לומר אלפיו של גלית קאמר הכה שאול באלפיו של גלית דהיינו אחר הניסה שנתפרדו איש מאחיו ולא היו מקובצים לרבבות כי אם לשפים הכה שאול אמנם כשהכה דוד היה בתחלה בעודם רבבות יחד כי כל המחנ׳ של פלשתים יוחס אל גלית להיותו השר השורר עליהם והוא גבורם ולז הכה דוד ברבבותיו וקושט׳ דמילתא אמר שאו שאול הבין הבנה אחרת ויאמר לדוד נתנו הרבבות ולכן חרה אפו מאד ואפשר לומר שלא נעלם מעיני הנשים האלה שאין ליתן לדוד הרבבות ולשאול האלפים כי חיוב לחלוק כבוד למלך אבל להיותם נשים משחקות כלו׳ משחקות את זולתן דהיינו שומעיהן וזהו שלא אמר השוחקות אלא המשחקות כי הרוצה שהשומע לו ישחק צריך לומר דבר המתמה רבים יוצא מהבקש שחוק וקלות ראש שלא היו דבריו בהשכל וזהו שאמר ותענינה הנשי׳ המשחקות ותאמרנה הכה שאול וכו׳ או אמרו הדבר בהפך הראוי כדי שישחקו כל העולם השומעים אלא ששאול הקפיד כי אעג״ב דהיהו לא חזי מזליה חזי ובסמוך בפסוק ויחר לשאול אוסיף עוד לתת סברה לשו הנשים המשחקו׳ בהעתקי שכתבתי בכלי חמדה עיין עליו · שדוד יעצור במלכות ולכך נלטער · ואומרו ותענינה הוא שמהם היו מרננות בראשונה ואחרות עונות אחריהן לומר שדעתן היה קלה כי הן חשבו לטובה לעשות ששומעיהן ישחקו ואדרבא סבבו ענבין לשאול וצער גדול לדוד באופן שלא כיונו בשחוקן אל האמת כי נשים הן וטעו בשיקול דעתן ז״ש הנשים המשחקות כי די שיאמר ותענינה המשחקות וכו׳ ואמר הנשים לרמוז לפי שדעתן קלה :

ויחר לשאול וכו׳ עיין רש״י ז״ל וכן הרד״ק ז״ל בשם המתרגם לא איסתאר ליה עוד אילהן מלכותא ע״כ ובכלי חמדה בסדר שלא לך עלה קפ״ב כתבתי ותענינה הנשים המשחקות וגו׳ אשר ראוי לתת סברא לאילו הנשים ועם שדעתן קלה ובפרט המשחקות עם כל זה מאי סבר׳ לתת הרבבות לדוד והאלפים לשאול ועוד קשה אומרו ויחר לשאול מאד ואחר כך מוסיף וירע בעיניו על הדבר הזה וכל המוסיף גורע שאמר וירע בעיניו ובתחלה אמר ויחר לשאול · גם צריך להבין אומרו ועוד לו אך המלוכה שהם דברים שאין להם טעם והרב כמהר״ר יעקב בירב זלה״ה פירש בפסוקים ששאול נתרעם על שני ענינים יחד האחד בתתם רבבות לדוד והשני שאמרו הכה שאול באלפיו שלא הזכירוהו בכבוד והוד מלכות לומר הכה שאול המלך או המלך שאול שדבר מלוכה לא הגידו לזה אמר לדוד נתנו הרבבות ולי נתנו האלפים ועל זה מעביר אני על מדותי כי מי יתן והי׳ ויוסיפו עוד לו כבוד מעין כבוד הרבבות שנתנו לו זהו שאמר ועוד לו אך המלוכה רוצה לומר מי יתן שעוד לו יוסיפו כבוד אך המלוכה שלא הזכירו לי בזה אם מקפיד מאד שלא קראוני אלא שאול כהדיוט זהו שאמר אך המלוכה ע״כ וע״פ דרכו ז״ל אבין אומר ויחר לשאול מאד חרה לו לשאול על שהזכירוהו בשם שאול שלא אמרו לו לשון כבוד מלכות לקרותו מלך אמנם על הרבבות שנתנו לדוד אמרו ירע בעיניו על הדבר הזה דהיינו של הרבבות שנתנו לדוד ולשאול האלפים · אמנם כדי להבין הדקדוקים הנזכרים · ונראה כי ידוע שהעושה מצוה אחת קנה לו פרקליט ואם יעשה מצות מרובות יהיו עמו חיל כבד מאד וכמו שהרחבתי בענין אלישע שהיו לו רכב אש וסוסי אש שאין זה כי אם מצדקותיו נעשו ולדרך זה נכנסה רוח נבואה באלו הנשים המשחקות עד שנתנו רבבות לדוד כי בקבלו קבלת ה׳ בתוכם ולשים נפשו בכפו על כבוד מערכות אלהים חיים בלי ספק שנכנסו לו חבילות חבילות של מצות ופרקליטין גדולים לרבבות והם עמדו לימינו לתמכו עד שהכה את הפלשתי וזהו אמרם ודוד ברבבותיו · באופן שאלה הנשים לא דברו בשפים ורבבו׳ ישראל כי אם ברבבות אשר היו לדוד מצד זכיותיו שעשה במצוה הזאת שהערה למות נפשו · ועם כל זה חרה לשאול מאד ושוב חזר בו על שחרה לו מאד שאין ראוי לאיש כמוהו להקפיד ולחרות אפו זהו שאמר וירע בעיניו על הדבר הזה מורה באצבע על החרון שרע בעיניו על שחרה לו מאד אלא שהות הסיב אמריו לו לומר טענה מספקת לחרון אפו וזהו שאמר ויאמר נתנו לדוד הרבבות כלו׳ לו הונח שלא היו אומרות אלא הכה דוד ברבבות דהיינו נתנו לדוד הרבבו׳ ר״ל בלי כנוי היה בזוי לו שהיו נותנים לו רבבות שהם מרובות מאלפים והיינו או׳ נתנו לדוד רבבות ולא כתב הרבבות בה״א הידיעה אמנם גבי האלפים אמר נתנו לשאול האלפים ר״ל האלפים הידועים שהם אלפי ואנשי חילי ותחת ממשלתי כאילו אמר אפי׳ נתנו לדוד רבבות סתם ואלי האלפים הידועים הנה הפסד א׳ זאת ועוד שנית שאמר ברבבותיו בכנוי שהם שלו ז״ש ועוד לו ר״ל ועוד חטאו שעשאום לו דהיינו בהזכירה בכנוי ברבבותיו ואם תאמרו שראוי לאדם להעביר על כיוצא בזה כן הוא האמ׳ אך המלוכה מחייבת לבלתי מחול שמלך שמחל על כבודו אין כבודו מחול ובזה הבין הו׳ ויחר לשאול מאד על אמרם בכנוי שהם רבבותיו של דוד חרה לו מאד אמנם מה שרע בעיניו שהוא קל מחרון הוא על הדבר הזה של נתינת רבבות והוא מה שמפרש בסמוך ויאמר נתנו לדוד רבבות על זה רע בעיני אמנם חרון אפו היה על ועוד לו שאמר שהוא לו בכנוי רבבותיו ואפשר לפרש להפך שאו׳ ויחר לשאול מאד על מעלות נתינת הרבבות לדוד אמנם רע בעיניו על הדבר הזה דהיינו שדברו בזה הנוסח לו׳ רבבותיו בכנוי והוא מה שכתבתי בכלי חמדה · ואפשר עוד לדקדק אומרו תחילה לדוד נתנו הרבבות ולי נתנו האלפים דהי״לל כסדרן שאמרו המשחקות הכה שאול תחילה ואומר כי סברת אלו הנשים להזכיר ענין שאול לשבחו במה שעשה במלחמת פלשתים הראשונה בחברת יונתן אשר לא היו עמהם כי אם אלפים מישראל לא רבבות והכה שאול בשפין תחילה אמנם בעת המלחמה הזאת דוד ברבבות שהמחנה בעת הזאת כבד שהרי אמר הפלשתי אנכי חרפתי מערכות ישראל היום הזה משמע שהיו שם מערכות ישראל ביום ההוא והעד שהין מבית ישי שלשה בנים זהו שאמר ודוד ברבבותיו באופן שאמרו קושטא דמילתא ואדרבא שבח לשאול שבעם מועט נצח את פלשתים והכם ברבבותיו אבל דוד היו ברבבותיו ולזה ויחר לשאול מאד וירע בעיניו אמר כי חרה לו מצד הענין מאד והשנית רע בעיניו על הדבר הזה ר״ל הדבר הזה על האופן שדברוהו שהקדימו לשאול ואחר כך דוד כאילו היו סימן שהוא יקח המלכות אחריו זהו שאמר וירע בעיניו הדבר הזה ולכך הפך הסדר ואמר לדוד נתנו הרבבות ולי נתנו אלפים שלא לפתוח פיו לשטן התחיל בדוד וסיים בו ואמר לו הונח שאו המשחקות כיונו לכבודי ולו׳ שאני זכיתי להיות מכה בפלשתים באלפים ודוד ברבבות ומזאת הבחינה כבודי והלואי יוסיפו עוד לו אך מה שאני חושש הוא מצד המלוכה שזלזלו בכבודי בתתם לי האלפים ולדוד הרבבות :

ויהי שאול עוין את דוד כו׳ רש״י ז״ל עוין עין רעה וכן הרד״ק ז״ל והוסיף ע״ש ועיין הרלב״ג ז״ל : **ויהי** ממחרת כו׳ עיין רש״י ז״ל והרד״ק ז״ל · ומהרי״א ז״ל כתב ידמה שאמר ממחרת להגיד ששאול התפלה מאד מדברי הנשים המשחקות כי נתן אל לבו אולי הוא זה האיש אשר אמר עליו שמואל ונתנו לרעך הטוב ממך שלכן עבר רוח רעה ואחשוב שהרוח כאמר בכאן על הרצון כמו אל תהיו יוצא כסיל וכמו מי תכן את רוח ה׳ וכמו שהביא הרב המורה בפרק מ״ה יאמר שממחרת שאירע זה נתישבה בדמיון שאול הכוונה האלהית הרעה אשר היה עליו ר״ל לקרוע המלכות ממנו ויתנבא בתוך הבית רוצה לומר שחשב במה שיהיה באחרית הימים כי כל מגיד העתידות נקרא מתנבא וראוי שתדע שיש הפרש גדול בין נביא ובין מתנבא שהנביא הוא המושפע באמת מהש״ית ומתנבא הוא האיש המכין עצמו ומשתדל לדעת העתידות ומתבודד אליהם וכמוהו אלדד ומידד מתנבאים במחנה מתבודדים ומשתדלים להיות נביאים כן שאול מתנבא ומתבודד ומשוטט מחשבתו ודוד הוא היורש מלכותו ולכן בחר להרגו ע״כ : ולע״ר נראה בהפך שנביא יקרא על שם העבר שהתנבא ואע״פ שבעת לא יהיה מתנבא באשר הוא שם אמנם תיבת מתנבא מורה על הווה ודכוותא מתנבאי׳ במחנה שאחז״ל שהתנבאו שם משה מת וזהו מתנבאים מת נביאים · וכבר גליתי אוזן בפסוק ורוח ה׳ סרה וכו׳ שהיתה סורה על שאול רוח נבואיי מעורבת מעורב זה בזה מעורב סטרא דמסאבותא עם רוח נבואיי טוב ורע מעורב זה בזה וזהו ותצלח רוח אלהים רעה ר״ל רוח אלהים מעורב ברעה ויתנבא שם בעת היא וכוונת הפסוק לומר שלהיות שאול עוין את דוד נמשך לו שהצליח רוח הרעה וסטרא דמסאבותא לשרות בו יותר מדי לא כן בהיותו אוהב לדוד היה הקב״ה אוהבו לשאול ומרחיק ממנו הרוח רעה זהו שאמר ויהי ממחרת ר״ל תכף ומיד שהיה עוין את דוד ממחרת ותצלח רוח אלהים רעה אל שאול ואם כן ותצלח הצלחה ממש לו כדברי המפרשים כנזכר שהוא לשון העברה ואמר שהגיע אליו שיעור מהרוח רעה עד שהיה מתנבא בתוך הבית עם היות שהמקום לא היה בו התבודדות זהו שאמר בתוך הבית ועם היות דוד מנגן בידו כיום ביום ואמר מנגן בידו בידו דוקא כיום ביום אבל לא בילא דעתיה כיום ביום כי היה טרוד מאד שהחנית ביד שאול וזהו שאמר והחנית ביד שאול שזה גרם לו היות מנגן בידו לבד אבל לבו בל עמו שכל מעייניו בו בשאול שלא יטיל החנית :

ויטל שאול כו׳ עיין רש״י ז״ל וכן הרד״ק ז״ל ועיין הרלב״ג ז״ל · והרב ב״ע ז״ל כתב בספר כ״ג ששאול היה עושה עצמו כאילו אין דעתו להכות ודוד ג״כ היה בלב תמים כיום ביום ושיער שאול להרים החנית · עד שיכוין אל דוד ויכהו פעם אחת ולא ישנה לו ויסוב דוד פעמים מפניו בלי כונה אלא מעזר אלהי לבד נסב מפניו פעמים שע״י זה הכיר שה׳ עמו שעשה נפלאו׳ גדולות לבדו שדוד בעל הנס לא הכיר בניסו ועל כן וירא שאול מלפני דוד יען שראה שהיה ה׳ עמו שלא ניצל בשמירה על ידי זריזותו של דוד אלא בהשגחה שהרי לא ידע דוד כאמור ע״כ וכן הביא מהרי״א ז״ל ונראה בעיני שכיון הרלב״ג לזה במה שאמר אז נתברר לשאול כי הש״ית עם דוד כו׳ : ולע״רן ששאול עשה בערמה להגביה החנית והשב ראש החנית לצד הקיר רחוק מדוד כדי שישב דוד בטח ואמר בלבו שיטה פתאום ראש החנית לעומת דוד הע״ה ודוד לא הרגיש באופן שפתאום יבוא אידו וזהו שאמר ויטל כתרגומו וארם ויאמר רוצה לומר בלבו אכה בדוד כתאוהו ובקיר אמנ׳ דאך היות עומד על משמרתו מנגן בידו לבד וכל מעייניו בשאול ומרמותיו ויסוב דוד מפניו פעמים ששאול כיון החנית לעומת דוד ודוד נסב מפניו פעמים בכוונה הן אמת כי לשון ויסוב מכוון לדעת הרב ב״ע ז״ל ומורה בדבריו שויסוב שלא בכוונה מדלא:

רדק

משכיל · כתרגומו מצליח: ומי חיי · מה חיי חשובים כי האדם הנכבד חייו חשובי' ביקרי' אבל הנבזה אין חשובים ובאמרו מי כי בחיים הוא החיות והדבר שיאמר בעבורם מי כי לא יאמר מי אלא על חי מדבר: משפחת אבי בישראל · פירש ומי משפחת אבי בישראל ומי שזכר עומד במקום שנים וי"ת כרש זרעית אבא בישראל כלומר אין דבר גדולה כי אלא שמשפחת אבי מהידועות אשר בישראל:　בעת

רלבג

ומי חיי · ר"ל מה חיי חשובים שאהיה ראוי לזה הלא הייתי רועה צאן ואיך יתכן שאלקח מאחר הצאן לקחת בת המלך: משפחת אבי בישראל · ידמה שהרצון בזה ומי משפחת אבי שבישראל והנה אמר זה מצד שהיה בא מרות המואביה וכבר אמר שאול ומשפחתי הצעיר' מכל משפחות שבטי בנימן להורות שאין ראוי למלוכה:　ויהי

תרגום

בְּסַעֲרֵיהּ: וַחֲזָא שָׁאוּל דְּהוּא מַצְלַח לַחֲרָא וּדְחִיל מִן קֳדָמוֹהִי: וְכָל יִשְׂרָאֵל וִיהוּדָה רָחֲמִין יַת דָּוִד אֲרֵי הוּא נָפֵק וְעָלֵיל בְּרֵישֵׁיהוֹן: וַאֲמַר שָׁאוּל לְדָוִד הָא בְּרַתִּי רַבְּתָא מֵרַב יָתַהּ אֶתֵּן לָךְ לְאִתּוּ בְּרַם הֱוֵי לִי לִגְבַר עֲבִיד קְרָבָא וְאַגַּח קְרָבָא דְעַמֵּיהּ דַּיְיָ וְשָׁאוּל אֲמַר לָא תְהֵי יְדִי בֵיהּ וְיִתְמְסַר בִּידָא דִפְלִשְׁתָּאֵי: וַאֲמַר דָּוִד לְשָׁאוּל מַן אֲנָא וּמַן חַיֵּי זַרְעִית אַבָּא בְּיִשְׂרָאֵל אֲרֵי אֱהֵי חַתְנָא לְמַלְכָּא

מקרא

עִמּוֹ: וַיַּרְא שָׁאוּל אֲשֶׁר־הוּא מַשְׂכִּיל טו מְאֹד וַיָּגָר מִפָּנָיו: וְכָל־יִשְׂרָאֵל וִיהוּדָה אֹהֵב אֶת־דָּוִד כִּי־הוּא יוֹצֵא וָבָא לִפְנֵיהֶם: וַיֹּאמֶר שָׁאוּל אֶל־דָּוִד הִנֵּה בִתִּי הַגְּדוֹלָה מֵרַב אֹתָהּ אֶתֶּן־לְךָ לְאִשָּׁה אַךְ הֱיֵה־לִּי לְבֶן־חַיִל וְהִלָּחֵם מִלְחֲמוֹת יְהוָה וְשָׁאוּל אָמַר אַל־תְּהִי יָדִי בּוֹ וּתְהִי־בוֹ יַד־פְּלִשְׁתִּים: וַיֹּאמֶר דָּוִד אֶל־שָׁאוּל מִי אָנֹכִי וּמִי חַיַּי מִשְׁפַּחַת אָבִי בְּיִשְׂרָאֵל כִּי־אֶהְיֶה חָתָן לַמֶּלֶךְ

ב׳ לשון דחילה ויגר מואב · ס׳ מל׳ · ג׳ · י"ל · ב׳ · נ׳

ותהי י"ר רפין וסימ׳ אשה לבן אדניך · ותהי גדתה עליו · ותהי אחריתי כמוהו · ותהי לו למוקש · ותהי בו יד פלשתים ב׳ בפסוק · אל תהי ידי בו · ותהי בו יד פלשתים · ותהי לו סכנת · ותהי להשוות גלים דמלכים · וחברו להשאות גלים דישעיה · עתה בא כתבה · שמעו שמוע מלתי · מי יתן החרש תחרישון · ותהי עוד נחמתי · ותהי משכרתך שלמה:

רשי

משכיל · מצליח: ושאול אמר בלבו אל תהי ידי בו · פן אענש: ותהי יד פלשתים בו · ולכך אמר לו והלחם מלחמת ה׳:　בעת

כלי יקר

מדלא קאמר ויברח או זולתו מהלשונות · ומה שאמר וירא שאול וכו׳ הכוונה לתת טעם ומה לו לשאול להתחכם בערמה להכות דוד ולמה לא יכה אותו בפרהסיא לזה משיב יען שנתיירא שאול מאד ומקדם היתה יראה לשאול מלפני דוד יען כי היה ה׳ עמו ומעם שאול סר לכך שהתנכל אליו להמיתו בחכית או בערמה כמתלהלה הלהקיר כדי להכות לדוד פתאום מיראתו שהיה ירא ממנו מאד וזהו שאמר וירא כו׳ שאינו תולדה בדברי הרב ב"ע ז"ל ומהרי"א ז"ל אבל הוא ספור ענין כדי לתת טעם לבקש תחבולות ומרמות כדי להרוג את דוד · ואמר כי היה ה׳ עמו בעוד שהיה עם שאול כי לא קרה יד ה׳ לחול עליו ועל שאול ואומר ומעם שאול סר ר"ל סר והולך תמיד בכל יום ויום סר מדלא קאמר ויסר מעם שאול ואמר מלפני לומר שאפילו לעמוד לפניו כתיירא כי אימתו תבעתו וזהו שאמר ומלפני דוד ולא אמר ומדוד:

ויסירהו שאול מעמו כו׳ מהרי"א ז"ל שבאותה מחשבה שהיה יושב שאול ומתחשב הוסיף ה׳ לשים במחשבתו שיסירהו מעמו ויקימהו לשטן לו בתתו שר לאלף והוא יוצא ובא לפני ה׳ כדבר משה איש האלהים שהתפלל יפקוד ה׳ איש אשר יצא לפניהם ואשר יבוא לפניה׳ע"כ ולע"דן לדקדק לו שר האלף שהיא תיבה מיותרת לו די שיאמר וישימהו שר אלף · ונראה לפי שדוד היה לו שר אלף מיוחד לו ולבית אביו כדכתיב חריצי החלב תביא לשר האלף לזה אמר שעשה כבוד לדוד שעשאו שר אלף וכשר האלף המיוחד לו לדוד עצמו כדי שיתעלה באותם האנשים שהיו הוא והם תחת שעבוד שר אלף עכשיו יהיה להם דוד ראש כדי שישנאוהו כעין תחת עבד כי ימלוך כמו כן ישנאוהו על שהיה משועבד עמהם ונתעלה ועם כל זה אהבוהו כלם ויבא לפני כל העם כי מאת ה׳ היתה זאת היא נפלאת שיהיה דוד שר האלף · או יאמר לו שר האלף שעשאו שאול שר אלף לו לשאול עצמו ר"ל שבאותו האלף שהיה שאול נמנא בו בהיותו הדיוט עליו עשאו לדוד שר אלף באופן שנמצא שהיה שר אלף לו לשאול והיה זה לגנות דעתו שאוהבו הוא ותכליתו להפילו ביד פלשתים כדמסיק וע"כ היתה לו מעלה יתירה שהיה יוצא ובא לפני כל העם כולו ולא לפני האלף אשר היה לו תחת ממשלתו והטעם לפי שהיה האלף אשר בו שאול מתחילה ולכך היה הולך לפני כל העם להלוק כבוד למלכות שיצאת מאותו שר האלף ויהיה א"כ הפלא הזה גדול מהש"ית מפליא לעשות שישימהו דוד לשאול בכל אותה המקומות אשר היה בהם שאול קודם היותו מלך שזו הוראה שכמו שמאותו מקב עלה שאול אל המלכות כן דוד ג"כ עלה יעלה ממנה אל המלכות · או אמר שר האלף הוא הקרוב לו ר"ל משנה למלך זהו שאמר לו שר האלף ובזה ויצא ויבא לפני העם כי הוא השר האלף הגדול מאלף שהרי דישראל לא היו כי אם שרי אלפים לא שרי רבוא · ואברהם בני אמר דרך הצלה לפי שנתנו הנסים לו לשאול האלפים הכה שאול באלפיו לכך עשאו שר אלף זהו שאמר לו שר אלף ר"ל מה שנאמר לו באלפיו הפכו כלפי דוד לעשותו שר האלף ולא שיה לו ויצא ויבא לפני העם כולו:

ויהי דוד לכל דרכיו משכיל כו׳ אתיבון ויהי דוד לכל דרכיו משכיל אמר להם אף היא אינה שמחה שכתוב בו ויהי שאול עוין את דוד ע"כ אם כן ויהי זה ג"כ לשון צער הוא כמספט כל ויהי · משכיל רש"י ז"ל משכיל מצליח והרד"ק ז"ל לכל דרכיו כמו בכל דרכיו וכמו ישב׳ לכסא שופט צדק · ומהרי"א ז"ל שלא היו גבורותיו בסכלות כיהוא בן נמשי וכהפעמות של שמשון שלא בהשכלה כל דרכיו משכיל והיה ירא כו׳ וזהו שאמר וה׳ עמו ע"כ:

ולעד"ן מה שכתבתי בכלי חמדה שדוד היה משכיל בהשכלה ודבקות אלהי שעוד מספיק לכל דרכיו להצליחם · באופן שבלכתו בדרכו היה הולך בתמימות והשכלתו היתה לו במקום הראוי להשכיל כדי שיהיה ה׳ בכסלו ושמר רגלו מלכד · או יאמר שנמצאו בדוד ע"ה שני ענייניס האחד שהיה עושה דרכיו בהשכלה והשערה טבעיית כשיעור מספיק והשני שהיה בוטח בה׳ ישוגב וזהו שאמר ויהי דוד לכל דרכיו משכיל וגם כן וה׳ עמו ואמנם שאול לשכלתו את דוד לא ראה חלוקת וה׳ עמו אלא ראה שהוא משכיל לבד והוסיף בראייתו שהיתה השכלתו יתירה מאד באופן שהזכיר ענין וה׳ עמו ברמז בכלל ההשכלה ועשה הכל חלוקה אחת ושלל הייתה ה׳ עמו והשגחתו · זהו שאמר וירא שאול אשר הוא משכיל מאד ר"ל לבד זה עלה בראייתו ולא יותר ולזה ויגר מפניו ר"ל מפניו ולא מפני ה׳ כי לא עלה בדעתו שהש"ית עמו כדי לירא מפני ה׳ אלא מפניו של דוד לבד ובזה ידוקדק לשון אשר הוא כי הוא המשכיל מעצמו:

וירא שאול כו׳ מהרי"א ז"ל וכאשר ראה שאול שהיה דוד משכיל פחד מפני השכלתו ולא מפני גבורתו כי שמע כאלה רבות אבל מפני השכלתו פחד כי ראה סימנים שהוא יעצור בעמו ע"כ: ולע"דן נכון מה שכתבתי בפסוק הקודם שמהשני ענייניס שהיו האח׳ השכלה והשנית וה׳ עמו הנה נעלם מעיני שאול העיקרי והוא וה׳ עמו וירא האחד לבד וזהו שאמר וירא שאול אשר הוא משכיל מאד הוסיף לו מאד כדי לגרוע לו וה׳ עמו ולכך ויגר מפניו ולא מפני ה׳ והדר גאונו אשר עמו:

וכל ישראל ויהודה כו׳ עיין הרלב"ג ז"ל: ולע"דן שהוא טעם שני לויגר מפניו יען שראה גם כן שכל ישראל ויהודה אוהב את דוד ואמר אוהב בלשון יחיד דהי"לל אוהבים בלשון רבים להורות שכל אחד ואחד אוהב אותו אהבה נבדלת דלא ראי זה כראי זה שאהבת יהודה את דוד עולה מאד על אהבת ישראל את דוד כי דוד משבט יהוד׳ולכך אמר ויהודה אוהב סמך תיבת אוהב ליהודה לומר שהוא אוהב יותר את דוד מישראל אבל גם ישראל אהב אותו והאהבה כוללת ביהודה וישראל כל אחד כפי ערכו כנזכר ויען כי הוא יוצא ובא לפניהם בשוה שלא היה נוטה אחר יהודה יותר מישראל ולא לישראל יותר מיהודה אלא יוצא ובא לפניהם בשוה · ואפשר לפרש בהפך שלא אמר אוהבים שלא להבדיל בין ישראל ליהודה כשיעור האהבה להיותה נבדלת בין ישראל ליהודה לעומת זה כתב אוהב בלשון יחיד על יהודה וישראל כאילו היו כולם כאיש אחד שוים בגדר האהבה בלי תוספת זה על זה והיה זה מסיבת דוד ע"ה כי הוא יוצא ובא לפניהם בשוה ובמידה שמדד להם מדדו לו ואמר יוצא ובא לפניהם פי׳ יוצא ראשון מביתו למערכה ובלתי מאחר לצאת לאחריהם באחרונה כדרך המלכים של אומות העולם זה היה יוצא לפניהם וגם כן בא ונכנס למלחמת האויבים לפניהם לחזק לבם וכיוצא בזה פי׳ בכלי חמדה בפסוק אשר יצא לפניהם ואשר יבא לפניהם דאם לא כן קשה דבשלמא יצא לפניהם גבורה היא אבל יבוא לפניהם לביתו מה גבורה היא זו אלא ודאי כדפרישית יבא לפניהם אל מחנה האויבים קאמר:

ויאמר שאול אל דוד הנה בתי הגדולה כו׳ עיין רש"י ז"ל והרלב"ג ז"ל · וכן מהרי"א ז"ל ותירץ קושי אחד והוא שהרי מעת המלחמה נדרו לו בת המלך אם כן מה הטיב לו כעת אחדש שיתן לו בתו כי מיכרח הוא שמולא שפתיו ישמור ויעשה כאשר נדר · והטיב כי אותה

כלי יקר

ההבטחה לא היתה מאת המלך אלא העם אמרו כן מעצמם כדי לעורר לב הגבורים כמנהג העם לדבר העולה על רוחם · או שדבר המלך שאול כן על צד הגוזמא והרחבת לשון ולכן כשבא דוד לפני שאול על ענין גלית לא קודם המלחמה ולא אחריה לא הוזכר שם מענין נתינת הבת כלום · ולכן אני אומר שאול מפאת עצמו התעורר לאם עתה ברצונו הטוב לתת לו בתו לא מצד היותו מחויב וזהו שאמר הנה בתי הגדולה ר"ל מפני היותה בתי ומפני היותה בתי הגדולה מירב אני אעשה עמך חסד גדול לתת אותה לך לאשה ולכן ראוי שלא תהיה לי במדרגת חתן בלבד כי אם במדרגת בן וזהו שאמר והיה לו לבן חיל לבן ממש ובפרט ביותר ענין מצוה שמה שאשאל ממך הוא להלחם מלחמות ה׳ וספר הכתוב רוע כוונתו שהיתה בזה לשיפול ביד פלשתים ע"כ:

ולע"דן בתשובת מהרי"א שיש בדברי חז"ל ניגוד לדבריו שהרי אמרו בפי׳ שלשה שאלו שלא כהוגן ומכו שאול מאחד מהם ונענה כהוגן בדוד שהיה אפשר יכהו עבד או כתין או מוכה שחין · וה"כל ע"ד בזה הוא שלו הוכח ששאול התנה וכדר כן בנדר גמור וחיוב הנה היו לו בנות שתים מירב ומיכל וכדרו היה שתמי אשר היה אפשר לשאול לדחות השעה עד תנשא מירב הגדולה ראשונה ואחר כך יתן לו הקטנה · דהא לגבי קדושין המקדש בתו סתם אין כגוגרות בכלל דכוותה בכלון זה היה אפשר לדחותו בקש ולזה היתה הוראת האהבה עזה לשאול בתתו בתו הגדולה בשנים והיא עקרת הבית ואולם גם כן גדולה בכל מידה וזה כיון באו׳ הנה בתי הגדולה מירב אותה ר"ל אותה החשובה בעיני אתן לך לאשה אך היה לי לבן חיל כיון שנתתי לך יותר המחיוב · או יאמר והוא היותר נכון בעיני השיטת הרב ב"ע ז"ל שזכרתי למעלה בפסוק ויאמר דוד כו׳ מה יעשה לאיש אשר יכה כו׳ שפי׳ מה יעשה שתיבת מה לשון מה אנוש כי תזכרנו כמהביל העניין עד שאין ראוי לתת לדוד דבר על הנצחון ההוא · כי מה׳ יצא הדבר ושנה בדבריוזה עד כאן תורף דבריו ז"ל בזה אשר מזה נלמוד לומר שכיון שדוד אמר כן פעמים והורה שאין בדעתו לא לזה המתן של העושר ולא לבת המלך כמ"כ דוד עצמו בטל אותו התנאי'והיה יכול שאול להשמיט מהנדר ההוא באומרו שדוד עצמו סבר וקבל לשם שמים ולא לשום תכלית מוהר או מתן וחתנות עם המלך לעומת זה אמר שאול הנה בתי מירב אותה אתן לך לאשה עם היות בו לדבר יתגלגל לך אך היה לי לבן חיל ואיכי מונע אותך מהמלות שעשית וגלה משלימותם כיון שלא עשית אותם על מנת כך כי אני בעת ברצוני אני נותן אותה לך וג"כ לעתיד תעשה המלחמות לש"ש וזהו שאמר והלחם מלחמות ה׳ וכבודו לא לכבוד תפארת הנצחון או אמר היה לי לבן חיל והלחם מלחמות ה׳ ר"ל דע כי עם היות כי ה׳ איש מלחמה שהוא הלוחם ומאחרי נצחון עם כ"ז תהיה חשוב בעיני וזה שאמר והיה לי לבן חיל כי לי ובעיני תהיה כבן חיל רב פעלים כיון שיתגלגל והוא הכנעת אויבי ה׳ ע"י וכאי כמוך מזה הצד היה לי לבן חיל עם היות שאתה הלחם את אשר כבר נלחם הש"ית עמו ושמלחמות ה׳ אשר כבר עשאם הש"ית תחשב בעיני כאילו אתה הלחם אותם וזה שאמר והלחם מלחמות ה׳ ומה שאמר אך היה לשון אך הכי פירושו ויובן ג"כ אומרו הא בתי הגדולה שכוונתו לפייסו בדברים לומר לו הנה בתי הגדולה שכבר הגיעה לפרקה וצריך להשיאה מהר בכל תאחר אך צריך קודם הנשואין שתהיה לי לבן חיל להלחם מלחמות ה׳ שאין ראוי לאחר מלחמות ה׳ אבל ראוי להקדימם לנשואין והנה הגיד הכתוב לומר אל תהי ידי בו כו׳ ולכך רצה לאחר הנשואין כדי שימות דוד ולא תתאלמן בתו מירב ואולי שאול אמר כן למתי סודו וזהו שלא כתב אמר בלבו אלא ושאול אמר אל תהי ידי כו׳:

ויאמר דוד אל שאול כו׳ עיין הרד"ק ז"ל והרלב"ג ז"ל · ובמ"ש משפחת אבי בישראל כהג כדברי הרד"ק שפירושו כמו ומי משפחת אבי כו׳ ע"כ · ומהרי"א פי׳ דוד השיבו בכריעה והשתחויה ואמר מי אנכי וכו׳ ר"ל מאמר שבחרתני לשאהיה אני המלך מי אנכי ומי חיי שאפילו אשים נפשי בכפי תמיד וחיי מנגד להלחם בפלשתים כיון שאזכה לשאהיה חתן למלך מה אני ומה חיי ומה משפחתי שלא אחוש לדבר מהם יען כי אהיה חתן למלך והוא דבר גדול שנערכו כל הפרטים הנזכר כאן ע"כ · ובכלי חמדה פיר׳ שלא אמר ומי משפחת אבי כו׳ מדרך המוסר ובכוד אב וכבוד משפחתו לכך לא אמר ומה משפחת כי בשלו רש"י לזלזל לא במשפחת אביו כך כתבתי בסדר שלח לך עלה רפ"ג והנכון מי אנכי ומי חיי שבא מרות המואביה ובלתי מיוחס וכהן טעם לזה באומר משפחת אבי ר"ל משפחת אבי בישראל דהיינו בועז ראש המשפחה של אבי ולא משפחת אמי רות המואביה שלקחה בועז והוא הגור אשר ממנו חוצבתי ורות המואביה בור אשר ממנה נוקרתי ולעומת זה היאכן כי אהיה חתן למלך ע"כ · ועוד נלע"ד בכפל מי אנכי ומי חיי במה שאחז"ל בספר הזוהר בפסוק הנה טפחות נתת ימי שדוד ע"ה לא היו לו חיים אלא אדם הראשון נתן לו שבעים שנה מאלף שנה שלו והי בהם או מהאבות כל אחד נתן לו טפח מגומגם ולדקה לעני ז"ש מי אנכי כנגד מה שזכרנו למעלה שהיה גרוע שבאחיו לפי שאביו כשהוליד היתה מחשבתו בשפחה ככז"ל בפסוק התמו הנערים ז"ש מי אנכי וכנגד מה שאמרנו כאן שלא היו לו חיים מעצמו ז"ש ומי חיי ולא אמר מה חיי אלא מי ר"ל משל מי חיי אלא מאדם או מזולתו בתורת צדקה בהו לי החיים באופן שאני גרוע מכל יצור כברא · או אמר ומי חיי לומר מה חיי מאחר שאני שהיה ערוך מלחמה לא יאות היות חתן המלך פן אמות במלחמה שאכשי הצבא נפשם בכפם וכמתלהלה יורה זיקים אל שאול כי הבין כוונתו שהיה להפילו ביד פלשתים ואולי שמע כן מפי מגידי אמת ולפי זה ושאול אמר אל תהי ידי בו ותהי בו יד פלשתים הכונה שאמר כן בפירוש למתי סודו ויוכיח לשון אמר שלא כתב אמר בלבו כדפרישית בפסוק הקודם · ואמר משפחת אבי בישראל כי אהיה וכו׳ ר"ל כאשר אהיה חתן למלך אז יצא שם למשפחת אבי בישראל אבל לא כעת וז"ש משפחת אבי תהיה גדולה בישראל כאשר אהיה חתן למלך ומכלל כן אתה שומע לאו שכעת אין לה שם ותפארית וכל זה מדרך ענוה:

ויהי בעת תת מירב בת שאול וכו׳ עיין רש"י ז"ל וכן הביא הרד"ק בשם התרגו׳ ועיין הרלב"ג ז"ל · ולע"דן שבעת ההיא שהיו מתפשרים ומהוזכים הזיווג ההוא לתת את מי־ב לדוד אינגלאי מילתא שכבר היא בהרה שנתנה לעדריאל המחולתי לאשה באופן שהיו דבריהם אשר בעת תת את מירב לדוד דברים בטלים שהיא כבר נתנה לעדריאל לאשה · והוא"ו של והיא כאילו אמר הם היו מהעסקים לתתה לדוד והיא לא כן תדמה שהרי נתנה לזולתו · והמחולתי על שם מקום כתרגומו או שהיה תוקע במחול לפני המלך ויה׳ה מלשון מחולות · ומתוך מה שאחז"ל במסכת סנהדרין שקדושי טעות היו לו לדוד במרב ובסתר נשאה עדריאל בזה אבין אומרו והיא נתנה ר"ל וה׳ בסתר שלא נודע הדבר אלא בינה לבינו בסתר זהו שאמר והיא נתנה וכו׳:

ותאהב

מנחה קטנה

וכל ישראל אמר׳ שכם בניהן היה אוהב את דוד וע"מ היה אהבת יהודה גדולה מכולם כי לכבוד היה להם היות דוד עמהם וע"כ פרט יהודה בפני עצמם להורות שאהבה כפולה היה לו מיהודה · והטעם לאהבה כי הוא יוצא ובא לפניהם שכל מגמת פניהם להצליך להם מלך שיהיה כדי שיצא ויבא לפניהם וילחם מלחמותיהם וביון שכל זה נעשה על ידי דוד היו אוהבים אותו: הנה בתי הגדולה וגו׳ ירצה מכב ביותה בתי הגדולה הנה היא מוכנת לך ליקח אותה מיד מאח"פי שבותנין לבתולה זמן י"ב חדש זה כאשר בשאר הינשי שצריכין לאפין להם תכשיטיהן מאח"כ הנה בתי מכל היותה בת מלך ואין בת מלך חסר כלום ע"כ הנה מיד אני אתן אותה לך ומה גם מצד היותה גדולה ויודעת היותה שכדעתי ליקח אותה לאיש היו׳ או אחר וכבר הכינה עצמה לכך ומה גם לא יבנר שהיתה בתו הגדולה שמעת שמשול הבטים ליתן בתו לאשר יכה הפלשתי ומפני שהיא הגדול׳ וד׳י עליה יפול הגורל והכינה עצמה מאז ע"כ הנה אני נותנה לך מיד ואך את זאת אבקש ממך׳ לגבור חיל ואל תאמר שעל תנאי אני נותן לך את בתך כי מחויב אני לקיים הבטחתי ליתן לך בתי אלא שמה למען שמו הגדול ית׳ והלחם מלחמות ה׳ · כי מלחמות ה׳ אתה נלחם: מי אנכי וגו׳ פי׳ מאת שהיתה הבטחתך ליתן בתך למכה הפלשתי ע"מ בלי ספ׳ היתה כוונתך כשיהיה אדם ראוי לכך שכך נאמר שם והיה האיש אשר יכה וגו׳ שהיתה כוונתך על איש נכבד ומה דשם גבור חיל מושלם במעלות ומדות ונכבד בבית אביו כ"א שלא על דעתך מיפשה הפעולה על איש כמוני ע"כ אין האדר אל כי אין זה כבודך לאיש כמוני ליקח בתך:

רלבג

ויהי בעת תת את מרב בת שאול אל דוד ר"ל בעת ההיא כועד ביניהם שיתננה לדוד וידמה מזה היקום שלא קדשה דוד: בשתי' תתחתן בי היום · ר"ל בשתי בנות שיש לי תתחתן בי היום כי אתן אחת מהן והיא הפגויה כי הכשואה אי איפשר שאתן לך ואחשוב שאמר לו זה מפני שגדל או שיתן לו בתו לאשה יתכן שיתן לו הגדולה כי היא הראויה יותר בזה כי לא יתכן לתת הצעירה לפני הבכירה ואולם עתה שנתנה הגדולה לעדריאל המחולתי נתברר שלא יהיה הנתון בזה אלא שיתן לו אחת מבנותיו וידמה שלא הסכי' דוד בזה מגד הענוה כמו שקדם אלא שקלר הכתוב. ושאול חשב שתהיה הסבה כשלא הסכים דוד בזה שירלא שיפול ביד פלשתים ולזה צוה לעבדיו שידברו על דוד בסת' ויודיעו לו שהמל' חפץ בו וכל עבדיו אהבוהו כדי שיתפוס דוד שאין כונת שאול להפילו ביד פלשתים: ואנכי איש רש ונקלה' ר"ל ולזה לא אוכל לתת מוהר ומתן כראוי לבת המלך: ויגד

רשי

בעת תת · כשהגיע זמן שקבעו לתתה לו ובעוד שהיו מתעסקי' לתתה לו נתגלגל הדבר ונתנה לעדריאל: בשתי' תתחתן בי · שתי בנות יש לי באחת מהן תתחתן בי וכן תירגם יונתן בחדא מן תרתין כיוצא בו שלש אני נוטל עליך אחת משלש כמו שמפורש שם בחר לך אח' מהן: ולא

למלך: 19 וַיְהִי בְּעֵת תֵּת אֶת־מֵרַב בַּת־שָׁאוּל לְדָוִד וְהִיא נִתְּנָה לְעַדְרִיאֵל הַמְּחֹלָתִי לְאִשָּׁה: 20 וַתֶּאֱהַב מִיכַל בַּת־שָׁאוּל אֶת־דָּוִד וַיַּגִּדוּ לְשָׁאוּל וַיִּשַׁר הַדָּבָר בְּעֵינָיו: 21 וַיֹּאמֶר שָׁאוּל אֶתְּנֶנָּה לּוֹ וּתְהִי־לוֹ לְמוֹקֵשׁ וּתְהִי־בוֹ יַד־פְּלִשְׁתִּים וַיֹּאמֶר שָׁאוּל אֶל־דָּוִד בִּשְׁתַּיִם תִּתְחַתֵּן בִּי הַיּוֹם: 22 וַיְצַו שָׁאוּל אֶת־עֲבָדָו דַּבְּרוּ אֶל־דָּוִד בַּלָּט לֵאמֹר הִנֵּה חָפֵץ בְּךָ הַמֶּלֶךְ וְכָל־עֲבָדָיו אֲהֵבוּךָ וְעַתָּה הִתְחַתֵּן בַּמֶּלֶךְ: 23 וַיְדַבְּרוּ עַבְדֵי שָׁאוּל בְּאָזְנֵי דָוִד אֶת־הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה וַיֹּאמֶר דָּוִד הֲנְקַלָּה בְעֵינֵיכֶם הִתְחַתֵּן בַּמֶּלֶךְ וְאָנֹכִי אִישׁ־רָשׁ וְנִקְלֶה: 24 וַיַּגִּדוּ עַבְדֵי שָׁאוּל לוֹ לֵאמֹר כַּדְּבָרִים הָאֵלֶּה דִּבֶּר דָּוִד: ויאמר

כ' וחס' | כול' חס' כמ"ג | י"ד י"ד | עבדיו ק' | ו' | ג' | ג' | ג'

לְמַלְכָּא: וַהֲוָה בְּעִידָן דִּמְטָא לְמִתַּן יָת מֵירַב בְּרַת שָׁאוּל לְדָוִד וְהִיא אִתְיְהִיבַת לְעַדְרִיאֵל דִּמְמְּחוֹלוֹת לְאִיתּוּ: וּרְחִימַת מִיכַל בַּת שָׁאוּל לְדָוִד וְחַוִּיאוּ לְשָׁאוּל וּכְשַׁר פִּתְגָּמָא בְּעֵינוֹהִי: וַאֲמַר שָׁאוּל אֶתְּנַהּ לֵיהּ וּתְהֵי לֵיהּ לְתַקְלָא וְיִתְמְסַר בִּידָא דִּפְלִשְׁתָּאֵי וַאֲמַר שָׁאוּל לְדָוִד בַּחֲדָא מִתַּרְתֵּין תִּתְחַתַּן בִּי יוֹמָא דֵין: וּפַקֵּיד שָׁאוּל יַת עַבְדוֹהִי מַלִּילוּ עִם דָּוִד בְּרָז לְמֵימַר הָא אִתְרְעֵי בָךְ מַלְכָּא וְכָל עַבְדוֹהִי רַחֲמוּךְ וּכְעַן אִתְחַתַּן בְּמַלְכָּא: וּמַלִּילוּ עַבְדֵי שָׁאוּל קֳדָם דָּוִד יַת פִּתְגָּמַיָּא הָאִילֵין וַאֲמַר דָּוִד הַזְעֵירָא בְּעֵינֵיכוֹן לְאִתְחַתָּנָא בְּמַלְכָּא וַאֲנָא גְּבַר מִסְכֵּן וְהֶדְיוֹט: וְחַוִּיאוּ עַבְדֵי שָׁאוּל לֵיהּ לְמֵימַר כְּפִתְגָּמַיָּא הָאִילֵין מַלִּיל דָּוִד: ואמר

רדק

בעת תת · כתרגומו בעידן די מטא וגו' ית מירב לדוד למתן כלומר כשהגיע הזמן שנתן לו שאול שיתננה לו נתגלגל הדבר ונתנה לעדריאל ודוד לא היו לו קדושין בה: בשתים תתחתן בי · כתרגומו בחדא מן תרתי' וכן ויקבר בערי הגלעד ופירו' אף על פי שדברתי לך בשתי בנותי ולא נזדמן הדבר שתהיה לך הראשונה אחת מהן תהיה לך האחרת באמת באמת היום ובאותה תתחתן בי היום ונראה כי דוד משך ידו מהמעשה לפי שהתל בו בראשונה לפיכך הוצרך שאול לצוות את עבדיו שידברו אל דוד בלאט כלומר בסתר כתרגומו ברז כדי שיראה כי דברי שאול אמת ולא דברי התול ושקר ויש מר"ל שאמרו כי שתיהן היו לדוד לנשי' ואחר מיתת מירב נשא מיכל ועדריאל בעביר' נשא את מירב ומהם אמרו כי קדושי טעו' היו לו לדוד במירב ובהית' נשאה עדריאל: הנקלה · בא לשון נקבה על התחתן שהוא מקור וכן הלא זאת תעשה לך עזבך את ה' אלהיך: רש ונקלה: תרגומו מסכן והדיוט · רש שאין לי שאוכל לתת מהר הראוי לבת מלך לפיכך אמר שאול לעבדיו כה תאמרו לדוד אין חפץ למלך במהר כי אם במאה ערלות פלשתים: ונקלה · שאיני כדאי לקחת בת המלך: ויספר

אהבוך ג' וכל עבדיו אהבוך' מישרים אהבוך' על כן עלמות:

כלי יקר

ותאהב מיכל וכו' מיכל בת שאול חשקה נפשה בדוד לכשרותו וה' עמו וזה רמז באו' מיכל בת שאול כי בזה עשתה מיכל הוראה בבת שאול בחיד ה' לבחור בדוד או אמר בת שאול שעם היות שאול עוין את דוד כנז"ל עכ"ז ותאהב מיכל עם היותה בת שאול ויגידו לשאול בן ויישר בעיניו הדבר ולא רע בעיניו לאמר איך יצא מזרעי אוהבת שונאי כי חשב תהי לו למוקש במפסיק וזהו שאמר ויגידו לו אותם שלא ישר בעיניהם זה הזווג וז"ש ויישר הדבר בעיניו אבל לא בעיני המגידים לו:

ויאמר שאול עיין רש"י ז"ל וכן הרד"ק ז"ל וכן מהרי"א ז"ל והרחיב או מרב אתן בעל כרחה או מיכל ברצונה · וכן פירש הרלב"ג ז"ל · ולע"ד במסז"ל במסכת יומא שאלו תלמידיו לרבי יוסי היאך נשא דוד שני אחיות א"ל מיכל לאחרי מיתת מרב נשאה רבי יהושע בן קרחה אומר קדושי טעות היו לו במרב שנאמר מיכל אשר ארסתי לי במאה ערלות פלשתים מאי למודך אמר רב פפא מיכל אשתי ואין מרב אשתי מאי קדושי טעות דכתיב והיה האיש אשר יכנו יעשרנו המלך עושר גדול ואת בתו יתן לו אזל קטליה א"ל מלוה אית לך גבאי והמקדש במלוה אינה מקודשת אזל יהבה לעדריאל בן ברזילי המחולתי שנאמר ויהי בעת תת את מרב בת שאול א"ל אי בעית דאתן לך את מיכל זיל אייתי לי מאה ערלות פלשתים אזל ואייתי ליה א"ל מלוה ופרוטה אית לי גבך שאול סבר מלוה ופרוטה דעתיה אמלוה ודוד סבר מלוה ופרוטה דעתיה אפרוטה · ואיבעית אימא דכולי עלמא מלוה ופרוטה דעתיה אפרוטה שאול סבר לא חזי ולא מדי ודוד סבר חזי לכלבי ולשוגרי ורבי יוסי האי תנה את אשתי את מיכל מאי דריש ביה ר' יוסי לטעמיה דתניא רבי יוסי אומר היה דורש מקראות מעורבבות כתיב ויקח המלך את שני בני רצפה בת איה אשר ילדה לו לשאול את ארמוני ואת מפיבושת ואת חמשת בני מיכל בת שאול אשר ילדה לעדריאל המחולתי וכי לעדריאל נתנה והלא לפלטיאל נתנה דכתיב ושאול נתן את מיכל בתו לפלטי בן ליש של מקיש קדושי מרב לעדריאל לקדושי מיכל לפלטיאל מה קדושי מיכל לפלטיאל בעבירה אף קדושי מרב לעדריאל בעבירה ורבי יהושע בן קרחה נמי הא כתיב את חמשת בני מיכל ההוא מבעי ליה לכדרבי ינאי דאמר רבי ינאי כל המגדל יתום בתוך ביתו כאלו ילדו והלא מרב ילדה ומיכל גדלה לפיכך נקראו על שמה עכ"ל:

ולע"ד לדקדק ראשונה דמאי קאמר אזל יהבה לעדריאל דמשמע ששאול יהבה ונתנה לעדריאל והפסוק שמביא ראיה ממנו שנאמר ויהי בעת תת מרב בת שאול כו' אומר בהפך והיא נתנה משמע שהיא נתנה ולא אביה · הן אמת דאפשר לומר בזה נתנה ר"ל ע"י אחר כמו והדת נתנה בשושן ע"י הנותן אותה אף כאן נתנה ע"י אביה דאזל יהבה לעדריאל והשכל מחייב דבדבר אסור אשת איש מספק מקודשת אם לא היה בהוראת אביה היא לא תוכל להנתן לעדריאל · ועוד קשה מהיכא יליף מיכל אשתי ולא מרב אשתי עד שאח"כ הקשה בסמוך לרבי יוסי ורבי יוסי האי תנה את אשתי את מיכל מאי דריש ביה · וכי תימא דמכפל את אשתי את מיכל יליף דיוקא דמיכל אשתי ולא מרב אשתי א"כ בסמוך נמי לא קשי מדי יתור את אשתי דמצו למדרש ביה נמי הנה את מיכל אשר ארסתי לי שאם תאמר לי שהיא אינה אשתך דהיא מלוה ופרוטה דעתיה אמלוה ואינה אשתי אין הדבר כן כי דעתיה אפרוטה ואשתי היא ולז"א אשתי או לשלול סברת שאול דלא חזי ולא מדי ואינה אשתו ולכך אמר דוד דאשתי היא דהא חזי לכלבי וז"ש את אשתי אם כן מאי פריך ורבי יוסי האי תנה את אשתי כו' מאי דריש ביה הן אמת שאנו יכולים לקיים תירוץ זה ולעולם אימא לך דמכפל אשתי מיכל קא דריש דיוקא דמיכל אשתי ואין מרב אשתי אבל לרבי יוסי לא מצי למימר דיתורא דאת אשתי אתא למימר דעתיה אפרוטה ואשתי היא או חזי לכלבי ושוגרי ואשתי היא דלהכי לא אצטרך קרא דמדקאמר ארסתי לי מגלה סברתו של דוד דסבר מלוה ופרוטה דעתיה אפרוטה וארוסתו היא דתפסו קדושין וכן בכלל ארוסתו נמי דחזי לכלבי וארוסה היא דאיכא פרוטה וקשה עוד מאי קא משני לקושית רבי יוסי ואיך נתרצה קושית מאי דריש ביה ונראה דרבי יוסי ורבי יהושע קמפלגי דרבי יוסי סבר שהיו לו לדוד קדושין במרב ובאסור נשאה לעדריאל ולהכי הקשו תלמידיו לרבי יוסי היאך נשא דוד שתי אחיות בבת אחת · ומשני מיכל לאחר מיתת מרב נשאה ר"ל שנשאת באיסור לעדריאל · ולא נשא דוד את מיכל תכף עד אחרי פטירת מרב והיא נשואה לעדריאל ומתה ואח"כ נשא דוד את מיכל · אמנם רבי יהושע בן קרחה פליג וסבר דבעוד היות נשואה מרב לעדריאל נשאת מיכל לדוד דקדושי טעות היו לו בה וכדיליף מיכל אשתי ואין מרב אשתי ויליף הכי מדקאמר את אשתי את מיכל דמלבד ההכרח של הכפל כדפרישית יש הכרח שני והוא דלמה הקדים תיבת אשתי לתיבת מיכל היה לו לומר את מיכל אשתי משמע דלאשמעי' דמיכל אשתו אתא קרא ולאו לדיוקא · ולהכי פריך לרבי יוסי מאי דריש ביה דהא לא מצי למדרש ביה דלשמעינ' דמיכל אשתי דמלוה ופרוטה דעתיה אפרוטה או לאשמעינ' דחזו לשוגרי וכלבי ואשתי היא שלא כדעת שאול דאי הכי הי"ל תנה את מיכל אשתי מהו את אשתי את מיכל ומשני רבי יוסי לטעמיה וכו' · כדמסיק דמה מיכל באיסור אף מרב באיסור דהשתא ניחא דדריש את אשתי את מיכל דאת אשתי על מרב קאמר ולהקיש אותה למיכל וה"ק את אשתי על מרב · שאשתי היא ובאסור נשאה עדריאל כמו מיכל לפלטיאל והיקש הוא אשתי למיכל וניחא שפיר לומר אומר את אשתי את מיכל את יתירה למה לי דלר' יהושע בן קרחה לכתוב את אשתי את מיכל מיכל למה לי ומ"ש אזל יהבה ילף הכי מאומרו ויהי בעת תת מרב בת שאול וכי לא ידענא דבת שאול היא אלא רמז כאן דברשות אביה נתנה לעדריאל דהוא יהבה שלא שהכתוב כתב והיא נתנה לאו לומר שהיא נתנה מעצמה אלא לאשמעי' דהיא נתנה בהיתר לעדריאל אבל אחותה באיסור ולרבי יוסי דסבר ששתיהם באיסור נאמר דה"ק והיא נתנה ר"ל היא נתנה לעדריאל שנקראת נתינה שהיו לה בנים ממנו אבל מיכל לא נתנה ר"ל לא הקרא נתינה שהרי לא קרב אליה כמסז"ל למה נקרא שמו פלטיאל שפלטו אל מעביר' · ודע כי הלל השוה בב' התנאים רבי יוסי ורבי יהושע בן קרחה דתרווייהו סברי בהבנת הפסוק שאומר ואת חמשת בני מיכל בת שאול כאלו הפסוק מסורס ואת חמשת בני בת שאול אשר ילדה לעדריאל ותיבת מיכל להקיש אותה מה מיכל באיסור אף מרב באיסור ולא שהם בניה ולהכי מקשה לרבי יהושע בן קרחה נמי הא כתיב את חמשת בני מיכל וכי מיכל ילדה וא"כ למה הזכיר מיכל אלא ודאי להקשה וכדברי ר' יוסי וקשיא לרבי יהושע דסבר דמרב בהתר נשאת לעדריאל דקדושי טעות היו לו בה וז"ש ורבי יהושע בן קרחה נמי הא כתיב את חמשת בני מיכל ומשני דהוא מבעי ליה לכדר' ינאי וכו' כתבארו דברי חז"ל ולמדנו מתוכם פי' אומרו בשתים תתחתן בי למר כדאית ליה ולמר כדאית ליה דלר' יוסי סבר דבאיסור לקחה עדריאל דמקודשת היתה מרב לדוד ניחא אומרו בשתים ממש תתחתן בי כי נשא שתי אחיות אך לא בחייהן אלא לאחר מיתת מרב נשא דוד את מיכל ולרבי יהושע בן קרחה בשתים תתחתן כי לאו דוקא בשתים אלא באחת משתים וכדברי רש"י ז"ל והמפרשי' הנז"ל אי נמי לאו דוקא תתחתן בקדושין גמורין אלא אח' מרב בחיתון מלוה שאינה מקודשת והב' מיכל בחיתון מלוה ופרוטה דדעתיה אפרוטה ואע"ג דשאול גופיה לא סבר הכי · ואפשר לומר עוד לשיטת רבי יהושע בן קרחה דקדושי טעות היו לו במרב · דמקדש במלוה אינה מקודשת ובחיי מרב נשא את מיכל וחשב שאול אולי דוד טועה בזה ויהיה לבו נוקפו כאלו מרב אשתו ואפילו הכי נושא את מיכל מפני כבוד היותו חתן המלך · ז"ש אתננה לו ותהי לו למוקש ר"ל לו לפי סברתו יטעה שהיא למוקש ואע"פי שלפי האמת אינה למוקש דקדושי טעות היו קדושי מרב עכ"ז כיון שלו וסברתו למוקש יספיק זה העון הקל לשותהי בו יד פלשתים דשטן מקטרג בשעת הסכנה ועון כל דהו מספיק להפילו בידם דהא אפילו שח בין תפלה לתפלה עבירה היא בידו וחוזר עליה מעורכי המלחמה דמטעם זה נוכל להרחיב בזה עוד ולומר דלו הוכח שלא יהיה כאן עבירה דאפי' לסברת דוד אין קדושין במרב עכ"ז יספיק ענין כזה להיות לו למוקש כיון שהיה לו חבה עם אחותה הא' בקחתו הב' תהיה לו למוקש וז"ש לו למוקש וע"י זה תהי בו יד פלשתים שחטא אפילו קל לאיש רשום ממית · ומכאן נלמוד שאם שדך איש את לאה אינו ראוי לבטל לאה ולקחת את רחל אחותה ואע"פי שלא היו לו בה קדושין מפני שהרהורי עבירה קשים מעבירה וכן כיוצא בזה בשאר עריות ואל זה רמז באומרו בשתים תתחתן בי בב' ממש · או אפשר שאמר בשתים תתחתן בי שדוד חשב שכיון שעשה גבורה נכחון גלית יספיק לו גבורה א' כדי שיהיו ב' א' לשיתחתן בו אבן שאול אמר לו בשתים ר"ל צריך שתעשה עוד גבורה אחת כדי שיהיו שתים א' של גלית וזו שנים ובשתים אז תתחתן בי ורמז כאן אל מה שאמרו לו אחר כך עבדי שאול בלט:

ויצו שאול את עבדיו וכו' עיין הרד"ק וכן מהרי"א ז"ל וכן אמר הרלב"ג: ולע"דן שדוד נשמע מזה הענין שהבין היות כונת שאול להפילו ביד פלשים או נשמע מזה שהיה לבו נוקפו מהרהורי עבירה מצד שהיתה אשתו מרב ואפי' בשדוכין אין ראוי לקחת אחותה ולכך הוצרך המלך לצוות לעבדיו ועבדיו קרי ועבדו כתיב והענין הוא כי עבדי שאול אשר באו בשליחות זה היו מרובים כדי שיתביישו מהם ויודה לכבוד הרבים והיינו הקרי והאחד מהם היה מדבר לבדו כי תרי קלי לא משתמעי וכדי שיסדר דבריו לכך כתיב עבדו האחד מהם היה מדבר לבדו כי פיו המדבר לבד ולזה שיאמר לו הנה חפץ בך המלך ואפילו עבדיו שהיה ראוי שישנאוך כי באת בגבול' הנה אהבוך באופן שעת רצון היא זו שהמלך חפץ בך על כן צריך למהר הענין שמא יקדימך אחר ברחמים ז"ש ועתה התחתן במלך ר"ל ועתה בעת ועונה זו והיה בדעתך לעשות הדברי' במהירו' ובאלה להכניסו בחיוב הק' ערלות פלשתים להפילו ביד פלשתים וכדי שלא יתייעץ אם יתחייב או לאו לכך אמרו לו ועתה התחתן במלך:

וידברו עבדי שאול וכו' עיין הרד"ק וכן הרלב"ג וכן מהרי"א · ולע"דן הנקלה בעיניכם ר"ל אתם ממהרים בדבר הזה שאמרתם ועתה התחתן וכו' כעת הזאת תכף ומיד כאלו הוא דבר נקלה ואני רש ונקלה ואיך יתכן ברגע אחד להרים אביון מאשפות להושיבו עם נדיבים ולהתחתן עמהם כי צריך לעלות מעלה מעלה מדרגה אחר מדרגה וז"ש הנקלה בעיניכם התחתן במלך בעוד שאנכי רש ונקלה זה בודאי איכו נקלה כי צריך מיהון מיתון עד שארויח ואצא מפחיתות רש ועוד מעט זמן עד שיסבה ענין היותי נקלה רועה צאן:

ויגידו עבדי שאול וכו' ויאמר שאול כו' לע"ד לדקדק אומרו כי במאה ערלות פלשתי' דהי"לל כי אם במאה וכו' ומהו אומר ושאול חשב ולמעלה ושאול אמר מאי שנא · ונראה כי לפי שדוד אמר ואנכי רש ונקלה לכך השיבו על שתיהן כנגד רש אמר שאינו לא מעלה ולא מוריד מאחר שאין חפץ המלך במוהר וכנגד נקלה אמר שאינו נקלה כי יתוקן זה במאה ערלות וכו' כי יהיה חשוב בעיני הכל ז"ש כי במאה ערלות ר"ל כי במאה ערלות יתוקן נקלה · עוד אפשר במה

מנחה קטנה

פי' אנכי ומי. חיי וגו' כי הנה לאחת משלש לוקח המלך לו חתן א' על אכנעת ושלמות החתן מצד עצמו או על רוב עשרו או על יחס משפחת אביו על הראשונה אמר מי אנכי ועל השנית אמר מי חיי כלומר אין צריך לומר כי אם אפי' די פרנסת חיי אין לי כי אינו משיג את עניי כי חיי כיד אחר ונוא שלחן המלך היה אוכל אך השעכה השלישית יעכה כי משפחת אבי בישראל כי אסיה בשבילה אתן למלך · ועל דרך הרמז ידוע שיבי היה מאלו שמתו בעטיו של נחש · כיהיה שנותיו שני חיי' כלי תרעובת שיתה מצד בשרון מעשיו אלא שמ:ד שנגזרה מקרה אחד לכולם באופן שלא היה שנותיו כשנות אדם שהיו משטרא דעיתה כי אם עשטרא דחיים ושנות דוד היו להיפוך משנו' אדם הראשון ממש כי לולא שנתן לו אדם משנותיו היה נפל וע"כ נקרא דוד הוא הקטן קטן ממש כפי טבעו הראשון אלא שמצד שהוא בן ישי דומה לו במעשיו וראוי לו שלא למות מצד מעשיו אלא מצד מקרה אחד לכולם · וע"כ דוד מלך ישראל חי וקיים · וזה שאמר מי אנכי מצד עצמי כנתל טמון ומי חיי חיים הטבעי' משנות אדם הראשון שני מיתה היפוך משפחת בית אבי שהי' שני דחיי וכיון שכן מה מעלה יש בי להיות חתן המלך · ויהי בעת תת וגו' ירצה זה בוכחם למה שאמר למעלה אל תהי ידי בו אע"פ שאלאו בפירוש אמר זה לוולתו ע"מ לדברים נכרים יש שלא היתה כוונתו לצדק עמו שהרי ויהי בעת תת כשאמר ליתן לו בתו כבר היא נתנה לעדריאל ש"מ שכל דבריו היה בהיתול ועיקר כונתו היה שיהי' בדבר היינו הדיבור שדיבור ואמר לו היה שתהי' בו יד פלשתים : ותאהב מיכל וגו' זה הפסוק נדרש לפניו וסוף כי עד כה לא אהבה מיכל את דוד כי אמרה כי לא לו יהיה כ"א למירב אך ויהי בעת תת וגו' אז ותאהב מיכל וגו' : ויאמר שאול וגו' ירצה אל תהרהר עלי כי מהתל אני בך כי אין זה כ"א משלשה דברים שאמרת מי אנכי וגו' שאמרת כי במעמד שלשתן א' בלבד כיתה בך מצד המשפחה כדלעיל וע"כ נמנעתי אך עתה אני בתרי מגו תלתא אתרצה וזה בשתי' תתחתן כי ודוד לא השיב דבר כי לא האמין בו כי אמר שימשה לו כמעשהו בגדולה ע"כ ברחות שאול כי אין מענה בחושבו כי לא שלבו אמר לעבדיו ידברו לו באליכם כי רואי' לב המלך טוב עמו ושחבן בו ושגם כל עבדיו אהבוהו באופן שיוכרח המלך לבלתי עבור לנונם ואמרו לו ועתה שהוא עת רצון שהמלך חשק בך התחתן במלך : ויאמר דוד וגו' כיון שאני איש נקל' והמלך יודע כן וא"כ איך אפשר שיהי' זה דעת המלך באמת אלא ודאי שמהתל בי ושמא גם אין זה מהכהוג שאיש רש ישא לבת מלך ואמ"ז ל נחית דרגא ונסיב אתתא ושאול השיב על זה כי אין חפץ למלך במהר שאם יזדך עם אדם גדול בעושר לא יחשוב לאשתו כ"כ מצד היותו אדם גדול אבא"כ אם ישא אותה לאיש רש שלכבוד גדול הוא לו הלא יכבד לאשתו יותר מגופו כי כבודו כבודה וע"כ אל ילוה בעיניך שחפץ המלך בך וכדי להפיס דעת בתו שתתרצה בך הלא יספר מעלתך לפניה שתתה

פי' רבינו ישעיה

ויהי בעת תת מרב לדוד ויקרא קצר הוא בעת שהיו מדברים לתת מרב לדוד · והיא נתנה כבר לעדריאל · בשתים תתחתן בי היום יהיו הדברים במרב ולא עלה הדבר אי' איפשר שלא תתחתן עמי באחת משתי בנותי וקח לך את הקטנה:

וישר הדבר · ביו"ד אחת לבד ויו"ד השרש נפלה מהמכתב : ולא מלאו הימים · הזמן שנתן לו שיביא לו מאה הערלות לא הגיע הזמן עד שקם והלך והביא מאתים : וימלאום למלך · קל הלמ"ד ועניין וימלאום עבדיו הביאום לו כי דוד לא הביאם לפני המלך אך שלחם ביד עבדי שאול או ביד אנשי דוד כמשפט המהר שמשלח אותו אדם ביד אחר ופירוש וימלאום השלימום כלומר כל המאתים הביאו לפניו : ומיכל בת שאול אהבתהו · לפיכך הוסיף ליר' מפניו לשני דברים האחד שראה כי ה' עמו ועוד שמיכל בתו אהבתו ולא יוכל לגרום לו מיתה על ידה ואפילו הוא ידבר על מיתתו בביתו מיכל בתו תגלה לו : לרא · כעלמה היו"ד פ"א הפועל מהמכתב לפיכך הלמ"ד בגרי : מדי צאתם · בכל זמן צאתם · וכן מדי עלותה בית ה' מדי חדש בחדשו מדי דברי בו והדומים להם : שכל דוד · הצליח : וייקר שמו · היה יקר בעיני כל השומעים שמעו · ובדרש וייקר שמו בהלכ' כיון ששמעו פלשתים שנשא דוד אשה ויצאו שרי פלשתים אמרו כתוב בתורתם כי יקח איש אשה חדשה לא יצא בצבא כלך ונלחם עמה' ולא היו יודעים כי דוד חכם היה ודורש במה דברים אמורים במלחמת רשות אבל במלחמת מצוה הכל יוצאין אפי' חתן מחדרו וכלה מחופתה :

ליד

25 וַיֹּאמֶר שָׁאוּל כֹּה־תֹאמְרוּ לְדָוִד אֵין־חֵפֶץ לַמֶּלֶךְ בְּמֹהַר כִּי בְּמֵאָה עָרְלוֹת פְּלִשְׁתִּים לְהִנָּקֵם בְּאֹיְבֵי הַמֶּלֶךְ וְשָׁאוּל חָשַׁב לְהַפִּיל אֶת־דָּוִד בְּיַד־פְּלִשְׁתִּים׃ וַיַּגִּדוּ עֲבָדָיו לְדָוִד אֶת־הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה וַיִּשַׁר הַדָּבָר בְּעֵינֵי דָוִד לְהִתְחַתֵּן בַּמֶּלֶךְ וְלֹא מָלְאוּ הַיָּמִים׃ וַיָּקָם דָּוִד וַיֵּלֶךְ ׀ הוּא וַאֲנָשָׁיו וַיַּךְ בַּפְּלִשְׁתִּים מָאתַיִם אִישׁ וַיָּבֵא דָוִד אֶת־עָרְלֹתֵיהֶם וַיְמַלְאוּם לַמֶּלֶךְ לְהִתְחַתֵּן בַּמֶּלֶךְ וַיִּתֶּן־לוֹ שָׁאוּל אֶת־מִיכַל בִּתּוֹ לְאִשָּׁה׃ וַיַּרְא שָׁאוּל וַיֵּדַע כִּי יְהוָה עִם־דָּוִד וּמִיכַל בַּת־שָׁאוּל אֲהֵבַתְהוּ׃ וַיֹּאסֶף שָׁאוּל לֵרֹא מִפְּנֵי דָוִד עוֹד וַיְהִי שָׁאוּל אֹיֵב אֶת־דָּוִד כָּל־הַיָּמִים׃

30 וַיֵּצְאוּ שָׂרֵי פְלִשְׁתִּים וַיְהִי ׀ מִדֵּי צֵאתָם שָׂכַל דָּוִד מִכֹּל עַבְדֵי שָׁאוּל וַיִּיקַר שְׁמוֹ מְאֹד׃

יט

1 וַיְדַבֵּר שָׁאוּל אֶל־יוֹנָתָן בְּנוֹ וְאֶל־כָּל־עֲבָדָיו לְהָמִית אֶת־דָּוִד וִיהוֹנָתָן בֶּן־שָׁאוּל

ל' ותיר כמהר · כ' עפר · ל' · ג' חס' · ב' · ל' ומל' · ל' בענין

וַאֲמַר שָׁאוּל כְּדֵין תֵּימְרוּן לְדָוִד לָא רַעֲוָא לְמַלְכָּא בְּמוֹהֲרִין אֱלָהֵן בִּמְאָה עָרְלוֹת פְּלִשְׁתָּאֵי לְאִתְפְּרָעָא בְּסַנְאֵי מַלְכָּא וְשָׁאוּל חָשִׁיב לְמִמְסַר יָת דָּוִד בִּידָא דִפְלִשְׁתָּאֵי׃ וְחַוִּיאוּ עַבְדוֹהִי לְדָוִד יָת פִּתְגָּמַיָּא הָאִלֵּין וּכְשַׁר פִּתְגָּמָא בְּעֵינֵי דָוִד לְאִתְחַתָּנָא בְּמַלְכָּא וְלָא שְׁלִימוּ יוֹמַיָּא׃ וְקָם דָּוִד וַאֲזַל הוּא וְגֻבְרוֹהִי וּקְטַל בִּפְלִשְׁתָּאֵי מָאתַן גַּבְרָא וְאַיְתִי דָוִד יָת עָרְלָתְהוֹן וְאַשְׁלְמִינוּן לְמַלְכָּא לְאִתְחַתָּנָא בְּמַלְכָּא וִיהַב לֵיהּ שָׁאוּל יָת מִיכַל בְּרַתֵּיהּ לְאִתּוּ׃ וַחֲזָא שָׁאוּל וִידַע אֲרֵי מֵימְרָא דַייָ בְּסַעֲדֵיהּ דְּדָוִד וּמִיכַל בַּת שָׁאוּל רַחֲמִתֵּיהּ׃ וְאוֹסֵיף שָׁאוּל לְמִרְחַל מִן קֳדָם דָּוִד עוֹד וַהֲוָה שָׁאוּל בְּעֵיל דְּבָב לְדָוִד כָּל יוֹמַיָּא׃ וּנְפַקוּ רַבְרְבֵי פְלִשְׁתָּאֵי וַהֲוָה בִּזְמַן מִפַּקְהוֹן אַצְלַח דָּוִד מִכָּל עַבְדֵי שָׁאוּל וּסְגִי שְׁמֵיהּ לַחֲדָא׃ וּמַלִּיל שָׁאוּל עִם יוֹנָתָן בְּרֵיהּ וְעִם כָּל עַבְדוֹהִי לְמִקְטַל יָת דָּוִד וִיהוֹנָתָן בַּר שָׁאוּל

רשי

ולא מלאו הימים · לא המתין עד מלאת הימים שקבע לו להביא את מאה הערלות : ויקם דוד וינדהוא והכשיו וגו' וימלאו' פריסג"טיר בלע"ז : לרא · ליראה : ויצאו שרי פלשתים · לבא כגדודי' לשלול שלל בישרא' :

ליד ·

רלבג

וישר הדבר בעיני דוד להתחתן במלך · ר"ל עם זה התנאי כי בטח בש"י שישיג זה ויתברר לשאול כי ה' עמו ותחת ערלות מאה פלשתים הביא לו מאתים להורות על טוב הצלחתו : ומיכל בת שאול אהבתו · הנה זה גם כן היה מוסיף יראה לשאול כי זה מורה על טוב הצלחות דוד ועל כי המלוכה תהיה לו כי אם הזכרם לבת שאול שבוא אביה את דוד עם כל זה נקשרה אהבתה בו עם שוב גם כן יהיה שנה מה מונעת שאול מהריג' דוד כדי שלא יכאיב לב בתו ופוק כי יתכן שהיא תגלה לדוד סודות אביה ויהיה מפני זה נשמר מהרעה אשר יחשב לעשות לו : שכל דוד מכל עבדי שאול · ר"ל שהצליח במלחמה יותר מכלם : וייקר שמו מאד · ר"ל שכל מי שהיה מזכיר שמו היה מזכירו ביקר וכבוד רב : · ויפטר

מסרה

איב ג' חס' וסי' ויהי שאול איב את דוד · כי חרב לאיב מגור · אם לוא הפגעתי בך · שרי פלשתים ו' דסמיכי בקריא' וסי' ויצאו שרי פלשתים · ויאמרו שרי פלשתים מה העברים ב' בפסו' · ויקצפו עליו שרי פלשתים · אך שרי פלשתים אמרו · שארא סרני פלשתים :

מנחה קטנה

אתה גבור חיל במלחמה וע"כ טרם תתו אותה לך תנקם תנקם באויבי המלך : וילך הוא ואנשיו וגו' · אע"פי שהבכחה היה ע"י דוד לבדו ע"מ לקח אנשיו עמו וזה מב' טעמי' הא' אלו היה הפלשתים רואי' דוד לבדו בא היה מתאספים נגדו בכל פא ופאו לפלחם נגדו מש"כ שאנשיו שראו שדוד בא עם אנשים רבי' בעלי מלחמה נפל פחדם עליהם ולא פרבו אל נכם להלחם ובזו וע"כ הכה דוד בהם מאתים והטעם שני כי אפשר דוד אולי יתאספו פלשתים רבים במחנה כנגד וילחם עמו ע"כ לקח אנשיו עמו שיסעו לו לעת הצורך : יש מקשים איך סיכן דוד עצמו וספן על הנכם לבכות מאה פלשתי' וזה בשביל תועלת המועיל להתחתן במלך בשלמה גבי מלחמת גליות היה מלחמת מצוה כי הם היו בוזי' להלחם בישראל ועוה גם חירף וגידף נגד ישראל ע"כ שמן דוד שם ימסור אותו בידו עתה ע"כ כמן לא היה מלחמה אלא שדוד הלך אחריהם בשביל אשה זה לא יתכן לסמוך עצמו על הנס · ואפשר לומר שכיון שנשאת דוד למלך אין ככודו להתחתן כי אם בבת מלך וכיון שאי אפשר לבוא למדרגה זו כי אם ע"י מאה ערלות פלשתי' היה מוכרח שה' ישכי על ידו כדי שישא אשה הראוי למלך : עוד אפשר שכוונת דוד בהלקח אנשיו עמו אע"פי שהוא היה מכה לבדו כדי שלא יתקנא בו שאול ביותר כשילך יחידי ויכה בפלשתי' משא"כ עכשיו שלקח אנשיו עמו אין זה כ"כ פעלה גדולה ולא יקנא בו שאול כ"כ וע"פ ויראה שאול וידע שאפשר שאנשי שאול הגידו לו כי הוא היה המכה ומה גם מכה כפולה במקום מאה מאתים ע"כ וירא : ומיכל בת שאול אהבתו כי הוא יתכרך מקדים רפואה למכה שע"י שהיתה אהבתה אותו הצילתו כשבקש שאול להרגו ותשם את נפשה לנגד בעת שלא חששה אל מעשה אביה אע"פי שיהרוג אותה ובל זה לאהבתה את דוד : וידבר שאול כו' הורה שאול שאוהב ומקרב את הצדיק ועוזרו הנה כאשר דבר שאול אל בנו להמית את דוד היה שמו יונתן וע"י היותו אוהב את דוד ופקדנו נותספם בשמו אות ה' של הק"בה ניקרא יהונתן ונ"ש ויהונתן בן שאול חפץ בדוד כלומר ע"י בטעם שיקרא יהונתן הוא מגד אע"פ היותו בן שאול וראוי לאהבו לאביו מ"מ היה אוהב את דוד מפני כשרון מעשיו וצידם שלא חשש נגד אביו דבר : מבקש

פי' רבינו ישעיה

ולא מלאו הימי' · הזמן שקבע לו שאול והלך והביא' : ליראה מפני דוד · נעלם היו"ד בין הל"מד ובין הר"יש · והרי הוא כמו ליראה אלא שזהו לפעל וזהו לפעול · ואע"פ שכל האיתן שלו בא בפתח אירא אירא תירא · נירא · זה בא בחלם · אירוא · יירוא תירוא נירוא על משקל איצוק · יצוק · ויצוק שמן על ראשה : ויהי מדי צאתם שכל דוד · גם זה יש לתווה אם לא מלך שאול כי אם שנתי' מה עשה דוד כל זה · אלא ודאי שתי שנים היו עד שנמשח דוד :

כלי יקר

שזכרנו בפסוק בשתים תתחתן בו' ושאול רצה שיהיו קדושין אלו כמלוה ופרוטה דלדעתיה המלוה ואינן קדושין וזה כיון באומרו כה תאמרון לדוד רוצה לומר כה · בלשון הזה בלי תוספת ומגרעת כה תאמרון לדוד כו' כי במאה ערלות פלשתים שלא תאמרו לו כי אם וכו' דלשון זה שולל המלוה של יעשרנו המלך ותפן המלך איגו כי אם במאה ערלות וא"כ היה מקדש בפרוטה דהיינו מאה ערלות בלי מלוה ויהיו קדושין גמורים לכך הזהירם שיאמרו בלשון הזה כי במאה ערלות שהוא מובן עם הצטרפות המלוה הקודמת עם הפרוטה הזאת של מאה ערלות ונאמר דעתיה המלוה ולא תהיה מקודשת לא כן אם היה אומרו כי אם במאה ערלות פלשתים שהיה מורה דדעתיה אפרוטה ויהיו ג"כ קדושין גמורים ושאול כוונתו להרמיקו ולהטעותו והנה אמר ג"כ כה תאמרו בלשון הזה דקאמר להנקם מאויבי המלך גם על דוד ז"ש ושאול חשב בדעתו במ"ש להנקם וכו' שהלשון מורה על פלשתים אמנם שאול חשב בדעתו להנקם מאויבי המלך גם על דוד להפילו ביד פלשתים וז"ש להנקם מאויבי המלך ולא אמר מאויביו לומר שאויבי המלך הוא דוד ועל ידו ינקם מאויבי המלך הם פלשתים ויפלו אלו ביד אלו ואלו ביד אלו ויספו ויתמו מן בלהות חרב האויבים באויבים את מאה ערלות : ועיין הרד"ק ז"ל וכן מהרי"א ז"ל ועיין הרלב"ג ז"ל :

ויגידו עבדיו וכו' עיין רש"י ז"ל ומהרי"א ז"ל כתב שישר הדבר בעיני דוד לא מאהבתו את מיכל כי אם מפני כבוד היותו חתן המלך זהו שאמר ויישר הדבר בעיני דוד ותכלית להתחתן במלך וקודם מלאו' הימים אשר אמר להביא הערלות הביאם למסכה · וזהו ולא מלאו הימים וכן פרש"י ז"ל ולא מלאו הימים שקבעו ביניהם : ולע"דן מקושר עם מה שזכרתי בפסוק הקודם שהקפיד שאול שלא שנו לשונו שלא כה תאמרון וז"ש ויגידו עבדיו לדוד את הדברי' האלה בלי שנוי ותמורה ואעפ"י ששאול חשב וכיון במה שאמר להנקם מאויבי המלך על דוד עצמו עם פלשתים עם כל זה ויישר הדבר בעיני דוד דווקא שאעפ"י שהנסתר בו איננו יושר עם כל זה דוד לא הבין אלא לפנים וזהו ויישר בעיניו הדבר הנדבר ר"ל המפורסם בו · ואולי אמר הדבר כי הכתוב או' שאמרו לו דברים הרבה דכתיב הדברים האלה אמנם דוד ע"ה לא הוכשר בעיניו מהדברים הרבים ההם שהגידו לו של הא' לבד והוא מעלות החיתון במלך זהו שאמר ויישר הדבר בעיני דוד והוא להתחתן במלך אבל שאר הדברים לא ישרו בעיניו כי כתן אל לבו מה שחשב שאול הוא להפילו ביד פלשתים וה' עמו לגלות לו בתת הבונה בו :

ויקם דוד וילך וכו' עיין רש"י ז"ל והרד"ק ז"ל וכן מהרי"א ז"ל שלא הביאם הוא בידו כי חרפ' היא לו כי אם ע"י עבדיו וימלאום השלימום כלומר כל המאתים והביאום למלך רמז בזה שלא הביאו' לפני מיכל שלא היה ראוי לבניעותה כי אם לפני המלך ואו' וימלאום ר"ל שאכשיו הביאום לפניו ומלאו חובם בתתם לו מאתי' עד היות שלא היה התנאי כי אם במאה ערלו' ועשו זה להורו טוב הצלחתם : ולע"דן לדקד' אומרו ויק' דוד וילך הוא ואנשיו שהלשון בלתי מסודר והי"לל ויקם דוד ואנשיו וילכו והיה מקצר' ומהו ויך בפלשתים הי"לל ויכו ומהו בפלשתי' מפלשתים הי"לל ומהו או' וימלאום מאתים איש דהי"לל מאתים אנשים שמתוך דקדוק כיוצא בזה דקדקו חז"ל גבי השלשי' ושפה איש הכריתו זה יחיד שסקול כשלשי' ושפה איש מדקדק לשון יחיד איש כנז"ל במקומו' ונראה כי לפי שראה דוד ששאול התלבו במירב מצד תולכת המקדש במלוה וכו' כעת חשב למשפט שאם אנשיו של דוד ילכו להרוג בפלשתים יאמר שאול התנאי היה דברי שדוד עצמו יהרוג כי בו חפץ שיורה שלו זרוע אף גבורה לא באנשיו אשר לעומת זה החכם כדוד עיניו בראשו של דבר ונתחכם לקום וללכת הוא לבדו לעשות ולקיים התנאי כדי שלא יהיה טענה ותואנה כלל בדבר וזהו שאמר ויקם דוד וילך בלשון יחיד כי הוא לבדו קם והלך אלא אחר כך השיגוהו אנשיו וזהו שאמר הוא ואנשיו אבל עם כל זה לא הרים איש ידו בהכאה וזהו שאמר ויך בפלשתים ויך דווקא הוא לבדו א' אחד למנוה חשבון וז"ש מבפלשתים ולא אמר מפלשתים שהיה מורה שהכה פלשתים בבת א' עשה קרחת מאתים איש אבל באומרו בפלשתים מורה שבתוכם מעט מעט השלים סך זה וזהו או' ג"כ איש בלשון יחיד שלא אמר מאתים אנשים שהיה מובן מאתים אנשים רבים יחדיו לא כן באומרו איש מורה הויית ההכאה איש אחד איש אחד עד תשלום הסך הנז' של מאתים איש · ויבא דוד את ערלותיה' שהרי הוא היה ההורג כאמור וימלאום למלך אולי יהיה וימלאום לשון מלוי שמלאום להביאם למלך או הבן כמנהג עוד היום ויגיד עליו ריעו במסרה ב' וימלאום למלך וחבירו וימלאום עפר ואז לא מצא מקום פתחון פה כלל ויתן לו שאול את מיכל בתו לאשה כי הוסיף על התנאי ועוד שעשה הכל הוא בעצמו וע"י כאמור :

וירא שאול וידע כיה' וכו' : ולע"דן לדקדק כפל ויראה שאול וידע כי ה' עם דוד שה"א כפול והי"לל וירא וידע שאול וכו' ונראה שאומרו ויראה שאול העניין הכנז"ל מגבורת דוד ע"ה שהוא לבדו הרג המאתים איש כנז"ל ומתוך כך ידע שהשי"ת עם דוד וכי הוא הנותן לו כח לעשות חיל בזה ובזה מדוקדק טעם הפסיקו בתיבת שאול בין וירא שאול וידע בין וירא לוידע · עוד אפשר שאמר וירא שאול העניין הנז"ל הוא ראה הגבורה הזאת וההצלחון הנז' כן תמה ונבהל

כתפזו אמנם וידע כיה' עם דוד כי מיכל בת שאול אהבתהו עם היותה בת שאול שהיה לה לנטות אחרי אביה ושנאתו והיא אהבתהו אהבה עזה אין זה כי אם ה' עם דוד ועזר מצריו היה לו להקים בתו של שאול לאוהבת לו :

ויוסף שאול לרא מפני דוד עוד כו' רש"י לרא ליראה ע"כ ועיין הרד"ק וכן מהרי"א וכן הרלב"ג ז"ל והוסיף בחינה אחרת ע"ש : ולע"דן לדקדק תיבת עוד שמיותרת שהכ"ל לומר ויאסף שאול הוא מובן שהיתה יראה זו עוד ונוספת על הנזכר למעלה וירא שאול מלפני דוד כו' ויגר מפניו · ונראה שהמורא הזאת שנתוספת היתה מרובה על העיקר מהיראה והפחד שהיה לשאול עד עתה וזהו שאמר ויאסף שאול לרא מפני דוד וזה התוספת היא עוד על כל היראה שהיתה בו מאז ומקדם ומזה נמשך שהיה שאול אויב את דוד אויב גמור ובהתמדה כל הימי' כי כפי שיעור היראה שנתוספה בו בלי שיעור כך נתוספ' בו השנאה להיותו אויב גמור אשר מהחל' ועד עתה לא היה שאול כי אם עוין את דוד בלבד לא אויב · ואמרו את דוד דהיה לו לומר אויב לדוד מהו את דוד אפשר בא' מפני פנים הא' שהיה מעלים השנאה ומראה לו כאוהב כדי ללכדו ברשתו אשר טמונה לו וז"ש אויב את דוד רוצה לומר עם היותו אויב היה עומד את דוד ר"ל אתו עמו מתראה כאוהבו ובקרבו ישים ארבו ולכך לא אמר אויב לדוד אלא את דוד והפן השניה' אויב את דוד רוצה לומר שהיה אויב וזה היה את דוד ר"ל גלוי לדוד ואתו עמו שלא נעלם ממנו שהוא אויב לו ומבקש רעתו :

ויצא שרי פלשתים וכו' במדרש שמואל רבי יודן בר סימון אמר כתייקר שמו בהלכה כיון ששמעו פלשתים שנשא דוד אשה אמרו כתיב בתורתכם כי יקח איש אשה חדשה לא יצא בצבא וכו' הרי שעה שנקפוץ על דוד ונאבדנו מן העולם והם אינם יודעים שדוד חכם ודורש במה דברים אמורים במלחמת הרשות אבל במלחמת חובה הכל יוצאין אפי' חתן מחדרו וכלה מחופתה ע"כ ויש לדקדק היכי קאמר הרי שעה שנקפוץ על דוד ונאבדנו מן העולם שהרי אם הם קופצים על דוד מחויב הוא לצאת להרגו להשכים להרגו : ונראה כי הפלשתים אמרו בלבם שדוד ע"ה לא יתעכב מלאתו למלחמה אפי' בשנה ראשונה ויעבור על מצות התורה כי טעו בדין שחשבו שאסור לדוד לצאת למלחמה יען שנשא אשה חדשה וכיון שיעבור על דברי תורה אמרו שע"י כן ינצחוהו כיון שאין כחו של דוד אלא בפיו בתורה ועבודה אם יעבור על דברי תורה יפול בנופלים ונאבדנו מן העולם זהו שאמר הרי שעה ר"ל מצד הזמן היותו אסור לו לעשות מלחמה בזמן נשואיו בשנה ראשונה שנשא אשה חדשה הרי שעה שזה יחייב שנקפוץ עליו ונאבדנו מן העולם דהיינו בהכשילו בצאתו לצבא בשנה ראשונה לנשואיו שעל ידי כן נאבדנו מן העולם והם אינם יודעי' שנהתר דוד יוצא ולא באיסור חלילה שהוא חכם דורש במה דברים אמורים במלחמת הרשות אבל במלחמת חובה הכל יוצאין אפי' חתן וכו' וזו חובה היא כיון שפלשתים באים לרדוף את דוד מוכרח הוא לצאת והפרח לא יגונה · והנה מתוך דברי המדרש הנזכר מדוקדק בפסוק אומרו ויהי מדי צאת' שהוא מיותר כי כבר אמר ויצאו שרי פלשתים וישכל דוד מכל עבדי שאול ועוד קשה או' וייקר שמו מאד כי אחר שעשה עניין הפלשתי על כד הפלא ובמלחמה ראשונה לא יתכן שעשה אחרי' מלחמה יותר נפלאת ממנה ועוד שהיה לו לכתוב להזכירה למללו גבורות ה' לעומת זה הורחני שויקר שמו מאד היינו בהלכה וכדמסיק ליה כיון ששמעו פלשתים וכו' והם אינם יודעים שדוד חכם ודורש במה דברים אמורים במלחמת וכו' שכאשר יצא דוד למלחמה בכח דרשה זו אז וייקר שמו מאד בהלכה ובפרט בהלכה זו שהירה ואמר בד"א במלחמת הרשות אבל במלחמת חובה וכו' ובזה מובן ג"כ ויצאו שרי פלשתים בחשבם הרי שעה שנקפוץ וכו' כנז"ל במאמר אמנם דוד בראותו שמצד הדין יצאו עליו למלחמה הנה ויהי מידי צאתם שכל דוד יהיה לשון הצלחה כפשוטו ויהיה ממש לשון השכל וביכ' להבין ולדרוש הבד"א במלחמת הרשות וכו' וע"י כן יצא טבעו בהוראה וייקר שמו מאד בהלכה : ורש"י ז"ל ויצאו שרי פלשתים אנשי הגדודים לשלול שלל בישראל : ועיין הרד"ק ז"ל הרי מתוך דבריו מובן יתור ויהי מדי צאתם להורות שבכל פעם ופעם שהיו יוצאי' שכל דוד והצליח · וקרוב לדבריו פי' הרלב"ג והרחיב וייקר שמו מאד שכל מי שהיה מזכיר שמו היה מזכירו ביקר וכבוד רב ע"כ · ומהרי"א ז"ל כתב ויהי מדי צאתם פי' שתכף ומיד כשיצאו שרי פלשתים וזהו מדי צאתם יצא דוד ושכל והגדיל לעשות יותר מכל עבדי שאול באופן שיקר שמו ונכבד כי יצא לו שם משכיל ושם איש מלומד מלחמה גם הביא הדרש וכו' :

וידבר שאול אל יהונתן וכו' מהרי"א ז"ל כראות שאול הצלחת דוד הנזכר בכל אשר יפנה' יצליח היא הכותנת שחייב' לגמור בדעתו שדוד הוא הנבחר למלכות ולזה הסכים ודבר אל יהונתן בנו ואל כל עבדיו להמית את דוד כו' ויהיה העניין בההכלות שבהיותם מחרחרים ריב אלו עם אלו יכוהו כלאחר יד וכשגגה היוצא וידמה שאמר ש"ל ליהונתן בנו שהיה לו חרפ' ולזון השם הטוב שיצא לדוד קנאו בו קנאו בשריו ועבדיו באופן שישתדלו להרגו אבל יהונתן היה חפץ בדוד מאד ובהצלחתו ולכן לא חשש לדברי אביו והודיע הדבר לדוד שישמור ע"כ : ולעד"ן

וראיתי י״ב בקריא׳ וסי׳ וראיתי את הדם ופסחתי עליכם · וראיתי מה והגדתי לך · וראיתי לבית נכה · וראיתי והנה עליהם גידים ובשר עלה · וראיתי אני שיש יתרון לחכמה מן הסכלות וראיתי כי אין טוב מאשר ישמח האד׳ · וראיתי אני את מעשה ואת כל כשרון · וראיתי את כל מעשה האלהים · כי איככה אוכל וראיתי ב׳ בפסוק · וראיתי אני דניאל לבדי את המראה · והנני שנים אחרים ׃

שָׁאוּל חָפֵץ בְּדָוִד מְאֹד׃ וַיַּגֵּד יְהוֹנָתָן לְדָוִד לֵאמֹר מְבַקֵּשׁ שָׁאוּל אָבִי לַהֲמִיתֶךָ וְעַתָּה הִשָּׁמֶר־נָא בַבֹּקֶר וְיָשַׁבְתָּ בַסֵּתֶר וְנַחְבֵּאתָ׃
וַאֲנִי אֵצֵא וְעָמַדְתִּי לְיַד־אָבִי בַּשָּׂדֶה אֲשֶׁר אַתָּה שָׁם וַאֲנִי אֲדַבֵּר בְּךָ אֶל־אָבִי וְרָאִיתִי מָה וְהִגַּדְתִּי לָךְ׃
וַיְדַבֵּר יְהוֹנָתָן בְּדָוִד טוֹב אֶל־שָׁאוּל אָבִיו וַיֹּאמֶר אֵלָיו אַל־יֶחֱטָא הַמֶּלֶךְ בְּעַבְדּוֹ בְדָוִד כִּי לוֹא חָטָא לָךְ וְכִי מַעֲשָׂיו טוֹב־לְךָ מְאֹד׃
ה וַיָּשֶׂם אֶת־נַפְשׁוֹ בְכַפּוֹ וַיַּךְ אֶת־הַפְּלִשְׁתִּי וַיַּעַשׂ יְהוָה תְּשׁוּעָה גְדוֹלָה לְכָל־יִשְׂרָאֵל רָאִיתָ וַתִּשְׂמָח וְלָמָּה תֶחֱטָא בְּדָם נָקִי לְהָמִית אֶת־דָּוִד חִנָּם׃ וַיִּשְׁמַע שָׁאוּל בְּקוֹל יְהוֹנָתָן וַיִּשָּׁבַע שָׁאוּל חַי־יְהוָה אִם־יוּמָת׃
וַיִּקְרָא יְהוֹנָתָן לְדָוִד וַיַּגֶּד־לוֹ יְהוֹנָתָן אֵת כָּל־הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה וַיָּבֵא יְהוֹנָתָן אֶת־דָּוִד אֶל־שָׁאוּל וַיְהִי לְפָנָיו כְּאֶתְמוֹל שִׁלְשׁוֹם׃

ב׳ מל׳ בסיפ׳ ענינה השמועה ·

ותוסף

שָׁאוּל אִתְרְעֵי בְדָוִד לַחֲדָא׃ וְחַוִּי יְהוֹנָתָן לְדָוִד לְמֵימַר בָּעֵי שָׁאוּל אַבָּא לְמִקְטְלָךְ וּכְעַן אִסְתַּמַּר כְּעַן בְּצַפְרָא וְתִיתֵּב בְּסִתְרָא וְתִטַּמַּר׃ וַאֲנָא אֶפּוֹק וְאֵיקוּם לְוָת אַבָּא בְּחַקְלָא דְאַתְּ תַּמָּן וַאֲנָא אֲמַלֵּיל עֲלָךְ פִּתְגָּמִין תַּקְנִין קֳדָם אַבָּא וְאֶיחֱזֵי מָה וַאֲחַוֵּי לָךְ׃ וּמַלֵּיל יְהוֹנָתָן עַל דָּוִד פִּתְגָּמִין תַּקְנִין קֳדָם שָׁאוּל אֲבוּהִי וַאֲמַר לֵיהּ לָא יַחְטֵי מַלְכָּא בְּעַבְדֵּיהּ בְּדָוִד אֲרֵי לָא חָטֵי לָךְ וַאֲרֵי עוֹבָדוֹהִי תַּקְנִין לָךְ לַחֲדָא׃ וּמְסַר יַת נַפְשֵׁיהּ כְּעַל גַּב לְאִתְקַטְלָא וּקְטַל יַת פְּלִשְׁתָּאָה וַעֲבַד יְיָ פּוּרְקָנָא רַבָּא לְכָל יִשְׂרָאֵל חֲזֵיתָא וַחֲדֵיתָא וּלְמָה תִתְחַיַּב בִּדְם זַכַּאי לְמִקְטַל יַת דָּוִד מַגָּן׃ וְקַבֵּיל שָׁאוּל לְמֵימַר יְהוֹנָתָן וְקַיֵּים שָׁאוּל קְיָים חַי יְיָ אִם יִתְקְטִיל׃
וּקְרָא יְהוֹנָתָן לְדָוִד וְחַוִּי לֵיהּ יְהוֹנָתָן יַת כָּל פִּתְגָּמַיָּא הָאִילֵין וְאַיְתֵי יְהוֹנָתָן יַת דָּוִד לְוָת שָׁאוּל וַהֲוָה מְשַׁמֵּשׁ קֳדָמוֹהִי כְּמֵאִתְמָלֵי וּמִדְּקַמּוֹהִי׃

ואוסיפו

רש״י

ליד אביו · סמוך לאביו איכש״יש איכ״יסיש בלע״ז ׃ ותקח

פי׳ רבי׳ ישעיה

ואני אצא ועמדתי · באותו שדה אשר אתה נחבא שם אצא והעמוד סמוך לאבי ואדב׳ בעבורך לאבי וכפי מה שאראה דעתו כך אגיד לך ותכרת תיד ׃

רד״ק

ליד אבי · למקום אבי כלומר למקום שיולך תמיד או פירושו ליד ממש והוא כמו אשר למלך נשען על ידו ות״י ואקום לקדם אבא · ופירש בשדה אשר אתה שם כי היה רגיל ללכת שם שאול ביום לאותו השדה לפיכך צוה יהונתן את דוד שיחבא באותו השדה כדי שישמע הדברים הטובים שידבר הוא לאביו בעבורו ׃ ומה שאמר והגדתי לך אם יהיה שלא תשמע דברינו אני אגיד לך מה שיענה אותי ׃ וישם את נפשו בכפו · תרגומו ומסרית ית נפשיה בעל גב להתקטלא ׃ בדוד

כלי יקר

ולע״דן לדקדק תיבת בכי שר״ל לו אחר שאתה בני שמע לי וראוי לך לחוש לכבודי אמנ׳ יהונתן עם היותו בן שאול חפץ בדוד יותר ומאד על אביו וז״ש ויהונתן בן שאול כו׳ כי אהבה נפשו אהבו שהיו אחי׳ בנפש וכמו שכתבתי בכלי חמדה מפי הקבלה · ובזה מובן שאמר בסוף הפסוק יהונתן להיותו חסיד ואיננו שומע בקול אביו להרוג את דוד ובתחילה הפסוק אמר וידבר שאול אל יונתן בנו שחסר לו לות לומר ששאול דבר ליונתן דברים קשים כנגדין וזלזל בו על שלא היה חס על כבודו והוא בנו ׃

ויגד יהונתן כו׳ יש לדקדק תיבת לאמר דלא שייך כאן לאמר לאחרים א״כ הי״לל ויגד יונתן לדוד מבקש וכו׳ ועוד לשון מבקש מהו חפץ אבי או רוצה אבי הי״לל ועוד ככל ועת׳ השמ׳ נא בבוקר ושנה ואמר וישבת בסתר ושלש ונחבא׳ · ונר׳ כי יהונתן באהבתו עזה אשר לו עם דוד לא עכבו לו׳ לו דע שאבי מתנחם לך להרגך פן יקראנו אסון בשמוע הדבר פתאום ע״ד מאחז״ל גבי משה עם אהרן אחיו שהיה בוש לו׳ לו דבר ה׳ אשר דבר עליו שימות ויאסוף אל עמיו אלא התחיל לו מספר בראשית כו׳ עד שנכנסו׳ מדבר אל דבר עד שהגיד לו מיתתו מכאן אהה למד ליונתן עם דוד שהמשיך לו מדבר אל דבר וברמז רמז לו שאביו רוצה להרגו ז״ש ויגד יהונתן לדוד ואין הגדת אלא אריכות דברים בהמשך שהגיע לו כמה הגעות כאילו תאמר אמר לו הלא ידעת שאבי אויב לך וכיוצא כל זאת ההגדת היתה הגעה כדי לאמר לו אח״כ מבקש שאול אבי להמיתך ר״ל מבקש לך תואנה להמיתך ע״ד מה שפי׳ חז״ל בקש להשמיד את כל היהודים מבקש ומבקש פנקסיה׳ מחטאת שיש להם ז״ש כאן מבקש שאול אבי כו׳ או אמר מבקש מעבדיו או ממני במה שהוא אבי ואני בנו שמקיים כבוד אב בהמיתך שכן אמר וז״ש מבקש שאול אבי אבי דייקא להמיתך לכך הזהר בעת זו הרבה הזהר והשמ׳ נא וימשך השמו׳ מעתה עד הבוקר באופן שתשמר בבוקר ואחר שאמר שיעור זמן השמירה אמר לו וישבת בסתר של המקום ולא תגיד המקום לשום בריא אלא ונחבאת שלא ידע איש ואמר השמר נא אין נא אלא לשון בקשה כי אהבת נפשו אהבו והיה מצר בצערו של דוד כשיעו׳ בא לו היה לצערו של יהונתן ולכך אמר השמר נא או יאמ׳ השמר נא רוצה לומר הזהר והשמר נא שבבוקר תשב בסתר ונחבאת ולשון השמר שבתורה שהוא לשון זהירות וכו׳ ׃

ואני אצא וכו׳ עיין רש״י ז״ל והרד״ק ז״ל ומהרי״א ז״ל כתב צוה לו שיתחבא באותו השדה שהיה רגיל שאול ללכת יום ביום לטייל שם כדי שיהיה קרוב אליו ויגיד לו דברי שאול אביו עד כאן וכדבריו נוטה לשון הכתוב שאומר והגדתי לך וכו׳ שלא כדברי הרד״ק ז״ל ׃

ולע״דן ואני אצא ועמדתי ליד אבי ר״ל לשון יד ממש לידו לעכב שלא יזיקך בידו וזהו שאמר ועמדתי ליד אבי · או יאמר ליד אבי אפשר שכן דרך המלכים לעמוד נשענים על יד שריהם וסגניהם כמו שאמר הכתוב גבי נעמן והו׳ נשען ע״י על דרך זה אמר כאן ועמדתי ליד אבי שישען עלי ממש ויחדיו נמתיק סוד בו בשדה אשר אתה שם ולא אדבר עליך ממש אל אבי כאילו בכונה מתכוון באתי על הענין ההוא אדבר בעדך ועליך שאז לא היו מועילים דברי אכן כלאחר יד אדבר בך אל אבי וראיתי מה יהיה הענין האם יהיו פניו זועפות עליך או אם יהיה כמחריש לפניםובקרבו ישים ארבו וז״ש וראיתי מה והגדתי לך שאכיר בפניו תעלה על דעתו ועל רעה שבלבו גבה ובזה מדוקדק לשון וראיתי שלא אמר ושמעתי והגדתי לך · או אפשר לו׳ שאמר אדבר בך ולא אמר עליך לפי שלפעמים ישבחו את האדם במה שאין בו ולז״א יהונתן אדבר בך ר״ל אדבר בשבחיך במה שיש בך כי לא תהיה שפת יתר אלא אצדק בכל שבח שאשבח אותך לפני אבי וזהו שאמר אח״כ וידבר יהונתן בדוד טוב אל שאול וכו׳ כמו שהרחיב בסמוך בס״ד ׃

וידבר יהונתן כו׳ מהרי״א כתב והנה יהונתן דבר לאביו והוכיחו שלא יחטא בעבדו דוד לפי שלא חטא לו כלל ולא די שלא חטא לו כלל אבל גם היו כל מעשיו טובים לעבודתו כי הוא שם נפשו בכפו בענין גלית הפלשתי ושהאל ית׳ עשה ע״י תשועה בים׳ ולכך אין ראוי שיחטא בדם נקי להמית את דוד חנם ע״כ ׃ ולע״דן לדקדק כפל וידבר יהונתן בדוד ויא׳ כו׳ ושנוי מדיבור קושי ואמירה בנחת והי״לל וידבר יהונתן אל שאול אביו טוב בדוד לא וידבר בדוד גם לוא חטא לך שהוא מלא בוא״ו שלא כמשפט ואו׳ ג״כ וכי מעשיו כו׳ תיבת וכי מיותרת וכמ״ש מעשיו בלשון רבים כך הי״לל עובים לך מאד · ונראה שכוונת הפסוק הזה מקושרת עם הפסוק הקוד׳ במה שאמרנו שצריך לדבר כלאחר יד וכאילו לא היתה כוונת ביאתו על זה הדיבו׳ כי אם על דרך מה שאמר בגמרא הואיל ואתא לידן נימא ביה מילתא וכיוצא מהדברי׳ המשכים אגב גררא וזהו שאמר וידבר יהונתן בדוד וכו׳ בתחילת דבריו כלאחר יד שדבר עם הזולת כדי שישמע הטוב ההוא שדבר בדוד ויגיע לאזני שאול אביו וזהו שאמר אל שאול אביו וכן התרגו׳ מוכיח כן שתרגם אל שאול אביו קדם שאול אבוהי · ואחר כך ויאמר אליו בעצם ורא׳שונה דהואי׳ ואתא לידן ענין דוד אימא לך ביה מלתא וזהו שאמר ויאמר אליו בעצם ורא׳שונה הרחיב לו׳ לו אל יחטא כו׳ באופן שבתחילה היה דבור קל להביא ויכוח זה ביניהם כלאחר יד ועליו אמר וידבר יהונתן טוב א׳ לבד אל שאול המגס אחר כך ויאמר אליו כו׳ כמה טובו׳ כמה דמסיק ובזה מדוקד׳ לשון בדוד שלא אמר על דוד כעין שכא׳ ואני אדבר בך וכו׳ שלא אמר עליך כמו שדקדקנו בפסוק הקודם · או אפשר שכיון גם כן אל הדרך השני שפירשנו באומר ואני אדבר בך ר״ל לא אוסיף בשבחיך אלא מה שיש בך הוא אדבר זהו שאמר כאן ג״כ וידבר יהונתן בדוד ר״ל דבר מה שהיה בדוד לא הוסיף כלל אדרבא לא ספר כי אם טוב יחידי מכמה טובות שהיו בו כדמסיק וז״ש טוב אל שאול אביו · ובדרך הללה יובן אומרו בתחילה בלשון דבור קשה ואחר כך בלשון אמירה לומר כי המנהג בכיוצא בענינים האלה להתחיל בגנות ולסיים בשבח שבתחלה בגנות מורה כאילו הוא גם כן שונאו כמוהו אלא שהכרח האמת מחייב לשים בשבח על כרחו שלא בטובתו וז״ש בתפלה

וידבר יהונתן בדיבור ר״ל בדיבור קשה והתכלית בזה היה טוב במה שדבר בטובתו וז״ש תחלה וידבר יהונתן בדוד ר״ל בדבור קשה והתכלית בזה היה דברים קשים כנגדין בדוד אל שאול אביו במה שהוא אביו רצה לגנוב דעתו בזה לעשות לו נחת רוח בדברי קשות לא זולת כי לא דבר רע ח״ו רק טוב אל שאול אביו וזו כוונה שנית לדרך זה באור טוב אל שאול ואחר כך סיי׳ בפיוס ושבח ויאמר אליו אל יחטא כו׳ בלשון אמירה והרחיב לדבר ולומר בשבחי דוד ע״ה · ומ״ש אל יחטא המלך בעבדו בדוד ע״ד מה שאחז״ל גבי עם בני עם יצחק שר״ל עם בני העפ״י שאינו יצחק כלו׳ צדיק ועם יצחק העפ״י שאינו בני וזה ג״כ בעבדו העפ״י שאינו דוד בדוד העפ״י שאינו עבדו כמו שאמר בעבדו בדוד ר״ל בדוד הצדיק כי לא חטא לך ואפי׳ כודה לדבריך שחטא הנה לו חטא ר״ל לעצמו חטא כי אוי לרשע רע כי גמול ידיו יעשה לו · ובזה מובן היות תיבת לוא בוא״ו ושף כאילו הם כי לו לא חטא לך וכי מעשיו אם יהיו בלתי הגונים טוב לך הוא כי אתה מקנא בו ואם מעשיו רעים זה טוב לך שתכון מלכותך והוא יפול בשחת יפעל ולכך לא אמר טובים בלשון רבים אלא בלשון יחיד לו טוב לך מאד מאד התועלת הנמשך לך ככזכר · או אמר וכי מעשיו גדולים שכל אחד ואחד מהם טוב לך מאד כ״ש בהצטרף כולם יחדיו שיהיו על אחת כמה וכמה טובה כפולה ׃

וישם את נפשו כו׳ עיין הרד״ק ז״ל ׃ ולע״דן לדקדק דבשלמא וישם נפשו כו׳ ראוי להחזיק לו טובה על כך אבל ויעש כו׳ ויעש ה׳ תשועה גדולה לכל ישראל מה מחזיק לדוד טובה מה הושיע הוא ה׳ שהושיע לישראל ואם הכונה לומר ויעש ה׳ תשועה גדולה לכל ישראל על ידו אם כן חסר מן הספר דהיה לו לומר על ידו והו׳ העיקר ויותר ראית גם אומרו ותשמח דבר פשוט גם קשה כפל דם נקי להמית את דוד דהיה לו לומר למה תחטא בדם נקי בדוד והיה מקצר כי ידוע הוא שאין דם נקי של אם כן ימית את דוד חנם · ונראה כי יהונתן הליץ בעד דוד ששם נפשו בכפו דהיא הכוונת שאין זה כי אם רוע לב וזדון עד שיתחייב בנפשו לשים אותה מנגד לזה אמר שכיון שלסוף ויעש ה׳ תשועה גדולה לכל ישראל אשר רדפו אחרי פלשתים ונצחו והצליחו הנה זה הוראה על תחילת הענין היותו עשוי לשם שמי׳ ולא לרדוף כבוד וזהו שאמר ויעש ה׳ תשועה לכל ישראל כשראית כן אז ותשמח על מה ששם נפשו בכפו אבל בתחילת הענין לא היית שמח ועצב פן תארע תקלה ח״ו על ידו וכן כתבו המפרשים ז״ל גבי בן מי זה הנער ששאל עליו שאם הוא גבו׳ בן גבו׳ יצליח ואם לאו היה מצר פן יהיה לפוק׳ ומכשול לכל ישראל ז״ש כאן ראית ותשמח דתיבת ראית מיותרת וענין השמחה פשוטה אלא ודאי ה״ק ראית תשועת ישראל ותשמח על שנתן נפשו בכפו והצליח ואמר ולמה תחט׳ בדם נקי אמר לו בוכח שדוד חטא לך ראוי לך להעביר על מדותיך כדי שלא ימשך נזק לכלל ישראל שהם נושעים על ידו וז״ש ולמה תחטא בדם נקי על כל אחד מישראל כי דוד מושיעם הוא מפלשתים וזהו ולמה תחטא וכו׳ שאם אבד דוד כל זה מיוחר שכבר נאמר בפסוק הקודם אל יחטא המלך וכו׳ ׃

וישמע שאול בקול יהונתן וכו׳ מהרי״א ז״ל כתב בענין שבועה זו אחד משני סבות או שיקבל דוד דברי יהונתן הנכוחים ונתחרט על מה שחשב להמית דוד ולכך נשבע לשלא ילוה עוד להמיתו אלא שאחר כך נתחרט מכוונתו זאת הטובה וחזר למשעמתו אל דוד או עשה כן כדי לגנוב לב יהונתן כדי שיבטיח לשאול ויפול ברשתו ע״כ והפסוק מוכיח כפי׳ הראשון שאומר וישמע שאול בקול יהונתן וישבע וכו׳ שלפי שמשמע קולו וקבל דבריו על כן נשבע כי היה הדין עמו ולפי הפי׳ השני כאמר בדוחק שלפי שמשמע שאול בקולו איך היה מצר על דוד אמר מעתה ראוי להסתיר עצה ולגנוב דעתו של יהונתן וישבע שאול או׳ כדי שיהיה לבו בטוח והוא לא כן ידמה כי בקרבו ישים ארבו ׃ ולע״דן לדקדק איך יתכן ששאול בחיר ה׳ ישבע חי ה׳ אם יומת ועוד מעט יפר ברית השבועה להכות בחני׳ בדוד ובקי׳ כי לפי׳ רק שצדיקים לא יעבור על שבועת ה׳ · ונראה כי שאול כשנשבע העריס בשבועתו ובלשון השבועה שאמר אם יומת שלא אמר חי ה׳ שלא יומת אבל אמר בהפך שאם יומת חי ה׳ ואם לא יומת ח״ו איננו חי באופן שיוכרח להמיתו וזה כיון הכתו׳ באומר וישבע שאול כי תיבת שאול מיותרת כי בשאול מדבר הכתוב שהרי כתוב וישמע שאול כו׳ אבל כיון לומר השבועה כי בשבועה זאת שאול הוא ר״ל בחזק מלכותו הוא עומד שלא יעבור עליה ולכך העריס מתחילה בנוסח השבועה כדפרישית ע״ד נודרין להרגין וכו׳ כי שאול חשב את דוד כהורג וכרודף לו ובפ׳ שאחר זה או׳ עוד טעם נכון ׃

ויקרא יהונתן לדוד כונת או׳ ויהי לפניו כאתמול שלשו׳ מוכיח היות דוד לפני שאול כאתמול שלשום מה אתמול שלשום שאול מבקש להרגו אף עתה וזה השיטה הול׳ לפי מה שכתבתי בפ׳ הקוד׳ ואפשר לפי הפשט שנשבע שאול בלב שלם שלא להמיתו וזהו ויהי לפניו כאתמול שלשום מהכרח היתור שחזר להיות משרת לפניו כימי קדם בלי שנאה כי מה שנר׳ אח״כ ששאול מבקש להמיתו אין להאשימו כי רוח רעה היתה מבעתו עד שיוצא מדעתו כדכתיב ותהי רוח ה׳ רעה אל שאול והו׳ שגרם לו להטיל החנית באופן שמי שהו׳ עתים שפוי ועתים שוטה אין להאשימו על מה שיעשה על העתים של שטות וזהו ההצלות לשאול והעפ״י שנשבע כי בעת ההיא לבו בל עמו כלל ולא יאשם ׃

ותוסף המלחמה מהרי״א כתב זכר כאן שמסיבת תוספת המלחמה ושהצליח בה דוד נתקנא בו שאול יען שחשב במחשבותיו שהיה רוח ה׳ ורצונו טובה של דוד ולשאול בהפך שהית׳ רוח ה׳ רעה אל שאול רוח ה׳ ר״ל רצונו לעשות רעה אל שאול וכאשר התבודד במחשבה זו חם לבו בקרבו והטיל החנית להרוג את שאול ע״כ ׃ ולע״דן לדקדק תיבת להיות שאין לה הבנה די שיאמר ותוסף המלחמה ויצא דוד או הי״לל והוסף להיות מלחמה ונר׳ שכונת הכתוב כי זאת המלחמה מאת ה׳ נתעוררה כדי לתת נצחון לדוד כדי שיקנאהו שאול מצד המועיל וז״ש ית׳ סף במלחמה

מנחה קטנה

מבקש שאול וגו׳ אמר במה שאמר שאול אבי ד״ל אלא אבי כי אין רחוי לכנות אביו בשמו אלא רמז לדוד להיות נסתר כי אינו דומה ששם אינו יחיד מבקש להרוג לחבירו שיוכל בנקל להסתיר עצמו בבית אוהב או ילך למקום אחר כמ״ש ועתה עשו אחיך מתנחם לך להרגך קום ברח לך אל לבן וגו׳ או שם הוא גבור יכול לעמוד נגד חבירו שבא להרגו להשמט להרגו משא״כ מי שנרדף מן המלך קשה לברוח לבית אוהב שאשר יכביד גזרת המלך לפי שים אותו באים בביתו ולא יסגירנו ביד שמלך דפו כראשו · או כל אחד עתיד לנפשו ויסגרנו וגם ידו משל׳ במקומות הרבה וגם אין לעמוד נגדו כי ישלח המלך עם רב אחריו ולחפשו בחורין ובסדקי׳ במקום שאפשר להסתיר שם איש ע״כ השמר ושוהר בעצמך להסתיר עצמך במקום סתר ומכוסה מבני אדם באשר ששאול אבי מבקש להמיתך עבד היותו מלך וידו רמה ע״כ צריך הסתר רב שלפניו ומ״ש בבקר נא בבקר טרם יכיר איש את רעהו שבכל יודע לאיש מקומו׳ אף נפשי לא ידן ביאה שיהונתן אמר שאול אבי לתנחומין לדוד שלא להכביד את לב דוד שיאמר אין אסתר עצמי בשדה אחת שהרי ישלח שאול אנשים אחרי לחפש בכל במקומות ואולי ימצאו אותי ויסגרוני ביד שאול ע״כ אמר שאול אבי מבקש להרגך למען שימוש שאול לבד הוא מבקש להרגך אבל אין דעת עבדיו מסכימי׳ לזה כי כולם אוהביך ולא יחפשו כ״כ וגם בעלם יעלימו עין ממך אף אם ימצאו אתך וא״ת אל תפשוך עצמך על זה ותהיה נסתר עד אשר אראה איך יפול דבר ׃ וכי מעשיו טוב לך פחות שהוא מבטל ממך פרוע רעה ע״י שמגנן לפניך ואם תהרגהו מי יודע אם תמצא איש כמוהו שיודע לנגן אשר ייטיב לך · ומש גם שאילמלא הוא שהוא יונא ונלחם לפניך היית צריך לצאת להלחם במלחמה משא״כ עכשיו אתה יושב בביתך במנוחה והוא לוחם מלחמתך · וגם שם נפשו בכפו במלחמות גליות והבטחת להטיב לו מי״ב ואם אתה תטיב לו כל שכן שיש כמותו כדי לקנות להם שם טוב אבל תטיב גם להם אח״כ אם תהרוג אותו אין איש שירצה לעשות לך טובה כי יאמרו שאתם משלם רעה תחת טובה ודוד יוכיח וימנעו ולא יעבדו לך טובים · ע״כ מעשיו טוב לך שממנו ילמדו וימשכו גם אנשים אחרים כדי שתאהב אותם ואל תאמר שחטא לך כי ה׳ עשה תשועה על ידו ואלו חטא לא היה ה׳ עמו ולמה תחטא בדם נקי נקי ממה שחטא שה׳ וגם לך לא חטא שכיון שה׳ עמו ואפשר דוד חטא וה׳ עמו מוה רחי׳ שלא חטא לא לה׳ ולא לך ׃ אם יומת לא ע״י ולא ע״י זולתי שלוחי ׃

ותוסף

רדק

בדוד ובקיר · פירשתיו : ויפטר · נסתלק מלפניו ונשמר מהחנית והכה בקיר : ויך את החנית בקיר · תקעו בקיר : נס וימלט · פי׳ נס באותה שעה לביתו ונמלט בלילה ההוא כמו שאמר כי הגידה לו אשתו מיכל כי אביה רוצה להמיתו בלילה : לשמרו ולהמיתו · לשמרו שלא יצא מן הבית ויברח ולהמיתו בבקר כי לא היה ממית אותו הלילה בפני בתו אלא חשב שיביאוהו אליו בבקר וימיתוהו : בעד החלון · כי דרך הפתח לא יוכל לצאת מפני השומרים והיה לבית חלון מצד אחר שלא ראו אותו השומרים כשהורידתהו מן החלון · ובדרש והיאך ברח דוד רבי אבו ורבי אבין רבי אבו אמר שני שערים היו לו לבית של דוד אחד גדול ואחד קטן ושמרו אותו מן השער הגדול ויצא לו מן השער הקטן ור׳ אבון אמר שער אחד לבד היה לו ועמדו להם על השער מה עשתה מיכל שלשלה דוד בעד החלון : את

ח וַתּוֹסֶף הַמִּלְחָמָה לִהְיוֹת וַיֵּצֵא דָוִד וַיִּלָּחֶם בַּפְּלִשְׁתִּים וַיַּךְ בָּהֶם מַכָּה גְדוֹלָה וַיָּנֻסוּ מִפָּנָיו : ט וַתְּהִי רוּחַ יְהוָה רָעָה אֶל שָׁאוּל וְהוּא בְּבֵיתוֹ יוֹשֵׁב וַחֲנִיתוֹ בְּיָדוֹ וְדָוִד מְנַגֵּן בְּיָד : י וַיְבַקֵּשׁ שָׁאוּל לְהַכּוֹת בַּחֲנִית בְּדָוִד וּבַקִּיר וַיִּפְטַר מִפְּנֵי שָׁאוּל וַיַּךְ אֶת הַחֲנִית בַּקִּיר וְדָוִד נָס וַיִּמָּלֵט בַּלַּיְלָה הוּא : יא וַיִּשְׁלַח שָׁאוּל מַלְאָכִים אֶל בֵּית דָּוִד לְשָׁמְרוֹ וְלַהֲמִיתוֹ בַּבֹּקֶר וַתַּגֵּד לְדָוִד מִיכַל אִשְׁתּוֹ לֵאמֹר אִם אֵינְךָ מְמַלֵּט אֶת נַפְשְׁךָ הַלַּיְלָה מָחָר אַתָּה מוּמָת : יב וַתֹּרֶד מִיכַל אֶת דָּוִד בְּעַד הַחַלּוֹן וַיֵּלֶךְ וַיִּבְרַח וַיִּמָּלֵט : וַתִּקַּח מִיכַל את

ואוסיפו עבדי קרבא למהוי ונפק דוד ואגיח קרבא בפלשתאי ומחא בהון מחא סגיאה ואפיכו מן קדמוהי : ושרת רוח בישא מן קדם יי לות שאול והוא בביתיה יתיב ומורניתא בידיה ודוד מנגן ביד : ובעא שאול למימחי במורניתא בדוד ולמיברזיה בכותלא ואיתפטר מן קדם שאול וקבע ית מורניתא בכותלא ודוד ערק ואישתיזיב בליליא ההוא : ושלח שאול איזגדין לות בית דוד למיטריה ולמקטליה בצפרא וחויאת לדוד מיכל אתתיה למימר אם ליתך משיזיב ית נפשך בליליא מחר את מתקטל : ושלשילת מיכל ית דוד מן חרכא ואזל וערק ואשתיזיב : ונסיבת מיכל ית

ג׳ מל׳ · ה׳ כסיס׳ · ד׳ וסי׳ שתה ודמך וקם וערק · ג׳ ב׳ חס׳ וא׳ מל׳

ותוסף ה׳ ר״פ בקריאה ג׳ מלאים וב׳ חס׳ וסי׳ נמסר בסדר וישב : בלילה הוא ד׳ וסי׳ ותשקין את אביהן יין · ויבא יעקב מן השדה · ויקם בלילה הוא · ודוד נס וימלט · וסימ׳ בלשון ארמי שתה ודמך וקם וערק :

רשי

ותקח מיכל · כדי שלא יבינו שברח וירדפו אחריו : את

פי׳ רבי׳ ישעיה

ויפטר מפני שאול · פירו׳ נשמטו :
ותקח מיכל את התרפים · מנאה התרפים ושמה שם כדי לומר לאביה כי דוד מנאם והם הגידו לו כי אתה רוצה להרגו ונעבור זה ברח שלא יאמר לה שאול כי את הגדת לו הסוד וברח · ואת כביר העזים שמה מראשותיו · פירוש שמה נוד של עזי׳ מראשותיו מפני שלתרפים אין להם שיער וכדי שיראו התרפים כמו אדם השוכב על המטה עשתה כן שסברה שלאה כשאותו׳ חולה הוא ויבואו ויגדו כי יגידו לשאול ויניחוהו ואם לא יניחוהו אז תאמר כי ברח על פי התרפים שהגידו לו · והתרגם נודא דעזיא :

רלבג

ויפטר מפני שאול ויך את החנית בקיר · ר״ל שנסתלק מלפניו באופן זרקו החנית להכות דוד והכה החנית בקיר ולא נגע בדוד והנה היה זה נס עצום כי עם היותו מנגן והיה משתדל שיהי׳ שירו משוער כראוי נסתלק מפניו אחר זריקתו החנית אליו · ולפי שנתברר לדוד כי כלתה הרעה מאת שאול להמיתו נס לביתו : לשמרו ולהמיתו בבקר · רוצה לומר לשמרו שלא יצא משם כדי שיוכלו להביא אותו אליו בבקר להמיתו ע״י אחד מעבדיו באופן שיתאמת שאול שכב׳ מת דוד ולזה לא צוה למלכים שנשלח אל בית דוד שימיתוהו כי ירא פן יעשה דוד עמהם בתחבולות למלט את נפשו בצד מה מן הצדדים עם שכבר רצה שאול לעשות זה בסתר כי תמם היה עושה להרוג את דוד על לא חמסו מפניו ולזה השתדל בתחל׳ להכות בחנית בהיותו מנגן בידו לפניו שלא יתפרסם זה לזולתו וזה גם כן נעת היות רוח אלהים רעה מבעתו שאם יודע הדבר יהיה לשאול התנצלות מצד חולי או שיפילנו ביד פלשתים כי כזה לא יאשימנו אחד מן האנשי׳ : בעד החלון · הנה השומרים היו אצל הפתח שיכנסו בו לבית דוד והחלון היה בכותל אחר מהבית ומשם הורידה אותו מיכל כדי שימלט ולקחה התרפים ושמה אותם על המטה שידמה שיהיה שוכב במטה דוד :
וכוד

מנחת קטנה

ותוסף המלחמה להיות אמר לשון תוספה וגם המלחמה בה״א ידיעה לרמוז שע״י מעשה דוד שנתן ערלות פלשתים ואין זה מהנהוג לעשות במונחים וע״כ הטיב חרם להם על זה ובשביל שהיה דוד גרם לזה ע״כ ויצא דוד וילחם · והנה אפשר לתת טעם לכוונת שאול שאמר להביא מאה ערלות שהוא דבר מגונה מאוד שיתחך ערות הערלים ולא בחר כאשר אמר כמו החומש או שארי אברים ועוד גם לעה בחר במספר מאה · והנה ידוע שכל עין רעה שהיה לשאול על דוד היה על דבר גלית שנבחו לו הכה שאול באלפיו וגו׳ וא״ל שזה גלית נולד מעשה עפי וכו׳ שבאו על ערפה אמו של גלית מאה פלשתים וממה נולד וע״כ אמר שאול לעשות נקם במאה פלשתים ולחתוך בערלה כאשר שקילקו וגרמו ברעה עליו וע״כ אמר שאול אע״פי שהבטחתי ליתן בתי לאשר יכה הפלשתי ע״מ אין הפעולה נעשה בשלימות עד שיעשה נקם במאה פלשתי׳ כמנין הזונים שבאו על אמו וגרמו לידתו וע״כ אמר לחתוך הערלות ואמר שאול שאולי ע״כ יפול דוד בידם שיסי׳ תקנתו קלקלתו : מנגן ביד ר״ל בכח כדי שיגלגל הקול יפה שיעבור הרוח רעה בשבירות ע׳ ישמע שאול קול הנגון יפה ויסוב והפתיעו בזה חסידות דוד שאע״פ שהיה יודע ששאול שונא אותו היה מנגן בכל כוחו לרחות להטיב לשאול כי בחמת ובתמים היה עושה מלאכתו ועוד · אפשר לומר מנגן ביד שהיה דוד ירא משאול שיכה אותו וע״כ בכל זמן היה מבים משתכל בשאול וע״כ לא היה מנגן כי אם ביד אחד כי בצד יד השני היה שאול יושב והי׳ צריך לחזור לאחריו ולצדדיו להשגיח על שאול שלא יכה אותו וגם היה יד אחת מוכנת · לקבל החנית אם ירצה שאול להכות אותו וע״כ לא היה מנגן כ״א ביד אחד וע״כ ויבקש שאול להכות בחנית וגו׳ והיה התנצלותו שרוצה להכות לדוד על שאינו מנגן כתמול שלשום בשתי ידיו · ואמר בדוד ובקיר שמאול התנצל שאין כוונתו להכות לדוד אלא בקיר כדי לירא אותו ולזרזו שינגן הטיב :
ויגד

כלי יקר

המלחמה והסיבה להיות ויצא דוד כלו׳ כדי שיצא דוד ויכה מכה גדולה וינוסו מפניו ולכך סמך תיבת להיות אל ויצא דוד וכו׳ על דרך פרעה קצף על עבדיו שהב״ה מקציף עבדי׳ על אדוניהם כדי שיבוא יוסף ויטול גדולה :

ותהי רוח ה׳ רעה וכו׳ כבר הארכתי למעלה בענין זה הרוח רעה עיין עליו :
ולע״ד לדקדק הו׳ והוא בביתו יושב כו׳ דהי״לל והוא יושב בביתו והוא הסדר הנכון ונר׳ שכוו׳ הכתוב לומר שבכלל הרוח רעה שלבשה את שאול גרמה לו שעם היות שהוא בביתו שאין שם מקום לכלי הזיין עכ״ז שהוא בביתו הוא היה יושב וחניתו בידו אשר לעומת זה דוד מנגן ביד ולא בלב כי אחזתו רתת פן יפגענו באופן שכל מעייניו של דוד בו בשאול ועל כן היה מנגן ביד לבד כדפרישית על ודוד מנגן בידו כיום ביום וכו׳ אלא מכאן להיות מקרה זה פעם שניה הוסיף כאן לומר ודוד מנגן ביד לומ׳ כי הנגון להיות כדרכו בידו שא ביד כאלו היא יד זולתו כי בטל חוש המשוש מידו מפחד קראהו ורעדה ורוב עצמותיו הפחיד עד שהיה מנגן ביד כהה וחלושה לכך אמר מנגן ביד ולא אמרו בידו :

ויבקש שאול וכו׳ עיין הרלב״ג ז״ל וכן הרד״ק : ולע״דן לדקדק לשון ויבקש דהי״לל וירצה שאול או ויחפוץ גם לשון ויפטר דקאמר גם יתור ודוד נס וכבר אמר ויפטר וא״כ הי״לל ודוד נמלט בלילה הוא ומאי הוא דהי״לל ההוא כתרגומו שתרגם בליליא ההו׳ · ונר׳ כי אחר שנשבע שאול כנז״ל שלא להמית את דוד לכך אמר ויבקש שאול לשון בקשה לרמוז שבקש פתח לשבועתו ומתוך הלשון שדקדקתי למעלה גבי חי ה׳ אם יומת או מרטה וכיוצא אשר על זה רמז בלשון ויבקש שאול להכות וכו׳ להיות דוד משועבד למלכו׳ מצד מה שכתוב בתורה שום תשי׳ עליך מלך שתהא אימתו עליך ואסור לברוח מפניו כי זהו מרד ומעל במלך ובפרט אחר שהביאו יהונתן הכוכו שם לא יאות לצאת משם כי אם ברצונו לעומת כל זה אמר ויפטר מפני שאול לשון פטור ומותר והפשט לא יופשט לשון פטור כלומר פטור אני ממצות המלך כי וחי בהם אמר רחמנ׳ ולא שימות בהם וז״ש ויפטר לשון פטור ומותר והגיד זריזות דוד ע״ה והשקפתו בעודו מנגן ביד כדפרישית שהיו כל מעייניו של דוד בשאול עד שבעוד שזרק החנית בכיוון אל דוד כמטרה לחץ דוד נסתלק עד שהכת החנית בקיר ודוד ביני ביני נס ונמלט מלפני שאול וז״ש ודוד נס בלשון עבר בעוד שיעור זריקת החנית והבאתו אל הקיר והיינו דלא כתיב וינס דוד וימלט אלא ודוד נס וז״ש הוא פשוטו שחוזר אל הלילה ואפשר שחוזר אל דוד שלא לקח עמו האנשים פן יבולע שיהיו הם בעוכריו או מפני המהירות ודוד נס לבדו וימלט בלילה הוא לבדו יחידי · או אמר הוא על הש״י כמו אני והוא הושיעה נא וכמו שדרשו בם״ה ע״ה בפסוק וישכב עמה בלילה הוא האמור ביעקב ולזה וירמוז שלא בחיל ולא בכח נמלט כי אם בעזר אלהי שמלטו והוא שנתן בלב מיכל להצילו :

וישלח שאול מלאכים וכו׳ עיין הרד״ק ז״ל וכן הרלב״ג אלא שהרחיב ע״ש ומהרי״א אמר קצת מזה שלא שלח המלאכים שיהרגוהו שם בביתו כי חשש שמא יטה אותם בדברים ויפתם ע״כ רצה להמתין עד אור הבוקר להרגו הוא בעצמו ע״כ : ולע״דן · לדקדק או׳ לשון מלאכים שלא אמר וישלח אנשים לו׳ שאעפ״י שהיו אנשים ובני אדם הנה היו לדוד כמלאכי׳ ממש שהרי סבבו שמירה שהרגיש בענין בבואם בתחילת הלילה וירד מהחלון שאילו באו בהסתרת התיכונה או בבוקר אולי לא היה מרגיש בהם אבל כאשר שלחם בתחילה גרם בזה לשומרו ולהצילו ז״ש לשומרו עם היות פשוט הכתוב לשומרו ולהמיתו בבוקר ורצה שימיתוהו בבוקר כדי שיתפרסם לכל מיתתו ויתיאשו מדוד שאם לא יראוהו את יאמרו שעדין חי הוא ומאת ה׳ היתה זאת היא כפלאת כדי שיהיה פנאי לדוד לברוח ולצאת השדה שאילו אמר שיהרגוהו תכף ומיד היה מלטער דוד לברוח ומה שאמר ותגד לדוד מיכל אשתו לאמר ר״ל דהי״לל ותגד מיכל אשתו לדוד כי סמוך להגדה ראוי להזכיר המגיד אבל ר״ל הגידה לו היותה אשתו ובאהבתו אשר לעומ׳ זה יאות לשמוע בקולה וזאת עצתי ברח הלילה ז״ש ותגד לדוד מיכל אשתו הודעה לאמר לו אם אינך ממלט את נפשך וכו׳ ואמר ממלט נפשך וכו׳ כי העומד במקום סכנה מתחייב גם בנפשו שנאמר ונשמרתם מאד לנפשותיכם הלילה מחר אתה מומת ר״ל אתה בעצמך מתחייב בנפשך ומומת כיון שתהיה בו לדבר יהבל לך ובזה מובן שלא כתב מחר ימיתוך אלא אתה מומת כלומר אתה הגורם להיותך מומת והוא דקדוק נכון במלת אתה מומת וכו׳ :

ותורד מיכל את דוד וכו׳ שוחר טוב ותורד מיכל את דוד בעד החלון היאך ברח דוד רבי איבו ורבנין רבי אבו אמר שני שערים היו לביתו של דוד אחד גדול ואחד קטן והאחד היה כעול ושמרו אותו מן השער הזה ויצא בשער האחר ורבנין אמרי׳ שער אחד היה לו ושמרו אותו מה עשתה מיכל שלשלה את דוד בחלון וברח וכיון שנכנסו שלוחין של שאול מבקשים את דוד אמרה להם מיכל שהוא חולה הלכו ואמרו לשאול אמר להם הביאו את המיטה בכאן הלכו והביאו את המיטה אלו והוא מונח את התרפים שבתוכם ואת הכביר של עזים התחיל כועס אמר לה כך רמית אותי והברחת את שונאי אמרה לו השאתני ללסטם אחד שכך אמר לי אם אין את מברחת אותי אני עומד עכשיו והורג אותך וכת יראתי והברחתי אותו עד כאן · ויש לדקדק ראשונה מה בעי היאך ברח דוד והוא מקרא מלא ותורד מיכל את דוד בעד החלון ומה עלה בדעת רבי איבו לומר שני שערים היו לביתו והפ׳ מכחיש דבריו ומקיים דברי רבנין ששלשלתו בעד החלון ועוד מיכל מאי קס״ד לומר להם שהוא חולה כי תאשם מאד בזה יותר מעל ההורדה שבהורדה יכולה לטעון כדמסיק שאמר השאתני ללסטם אחד וכו׳ ובזה ההתול לא יש טענה ותואנה והתל ללא צורך שבזה תגדל אשמתה שהתנצלותה של השאתני ללסטם וכו׳ איננו ההנצלות לתתה תרפים ולכזב שהוא חולה ונראה כי חכמינו ז״ל הוקשה להם שאיש אשר כדוד לבו כלב אריה איך יברח וירד מחלון שהבריחה היא מפחיתות דרך חלון ז״ש היאך ברח והלא כו׳ דלא קאמר מהיכן ברח אלא היאך ברח וזה ההכרח לדברי רבי איבו שכיון שהיו ב׳ פתחים אין זו בריחה פחותה לצאת מפתח אחר קטן · או אפשר והוא הנכון כי הקשה היאך ברח דוד כמו מהיכן ברח דכי תימ׳ בעד החלון כדכתיב יקשה לשון הפסוק דהיה לו לומר ותורד מיכל מהחלון מהו בעד החלון ועוד הוקשה להם מהו וילך ויברח כל תיבת וילך מיותרת ובכלל הבריחה ככללת · לזה הכריח רבי איבו ששני שערים היו כאן והאחד קטן וברח מהקטן שהוא משמש בעד חלון כי קטן בעד חלון משמש הוא ובזה מובן אומר בעד החלון שלא אמר מהחלון שאז היה מובן שהוא חלון ממש אכן כעת אמר פתח קטן משמש במקום החלון ומובן גם כן אומרו וילך כי לא היה כאן שלשול דרך חלון כי אם הליכה דרך פתח קטן והכריחו כן מהלשון גם מהענין שאילו היה פתח ושער גדול היה נודע אצלם והיו שומרים אותו גם כן ומ״ש הכתוב ותורד הוא לפי שהיה גבוה מעט מהארץ אבל לא הוצרכו לשלשול · אמנם רבנין דייקו לשון חלון ממש ומכריחים מהענין שאילו היה שער כל דהו היו שומרי׳ אותו שלא יתכן שיעלם ידיעת הפתח ההוא מאנשי שאול ולשון ותורד מוכיח · היותו חלון גבוה מאד ושלשלה אותו מיכל משם · אמנם רבנין סברי דשער אחד בלבד היה באותו הצד והחלון בצד אחר וז״ש בעד החלון שער אחד היה לו דמה להם להזכיר כן לא היה להם להזכיר שלא חלון ממש הוא משם שלשלה אותו · אבל כיונו לומר שער אחד היה לו באותו הרוח והחלון היה מצד האחר וזהו בעד החלון לרבנין לגלו׳ לנו שבעד הצד שהי׳ בו החלון הורידתו ולא היה החלון באותו צד של הפתח · ואמר המאמר כיון שנכנסו לתת טעם למה שעשתה מיכל שאילו לא נכנסו תכף ומיד מה לה למיכל לשקר שהוא חולה כבר היה לו פנאי לדוד לברוח אבל כיון שנכנסו שלוחין של שאול מבקשים את דוד זה חייב והכריח למיכל שאמרה שהוא חולה כדי שביני ביני הלכו ואמרו לשאול ויעבור זמן מה לברוח דוד ולהרחיק נדוד · ואחר שהלכו השלוחין לומר לשאול חולה הוא שמה את התרפי׳ ולא מתחילה כי מתחילה חשבה שלא יכנסו שם עד אור הבוקר אבל כיון שנכנסו והלכו אחר כך להגיד לשאול אז שמה התרפים · ולענין ההיתול צריכין אנו לומר ששאול מכלל טענה של מיכל טענה שדוד הכריח אותה לכל המעשי׳ ההם כדי שיוכל לברוח אחר ירידתו מהחלון בהכנסה והרחבת זמן מה וזהו בכלל דבריה שאמרה אם אין את מברחת אותי ר״ל הבריחה אחר ירידתו מהחלון שאברח ממך ולא יודע הדב׳ מהר כדי שאברח וז״ש מברחת אותי שאת הסייב׳ הבריחה אני עומד עכשיו והורג אותך והעפ״י שזה היום לא יספיק כי אם למציאות ההורדה מהחלון לא לאלו הרמאות של חולה ותרפים שהם סיבת בריחה והבריחה יתירה שהרי אחר שירד מהחלון מה היה עולה בידו לזה אמרה ונתיראתי והברחתי אותו רוצה לומר מצד היראה שנתיראתי הברחתי אותו הבריחה יתירה עם היות שהירדה תספיק לשאורידו מהחלון לא שאבריח אותו אחר הירידה מהחלון כדכתיב וילך ויברח וימלט אלא כשרדתי מהירדה והברחתי אותו והוא דקדו׳ נכון וטענה הגליית · ואמרה השאתני ללסטם אחד שלך ר״ל הלואי השאתני ללסטם כל דהו אלא ללסטם אחד מיוחד בלסטות ועוד שהוא שלך מראשי גייסות שנתיראתי כו׳ ונצהלתי להבריחו הבריחה יתירה בלי סוס הכרח עם היותו דאפשר להמלט ממנו בירידה והא״כ אצעק עלי׳ חמס ואקבץ עליו מלאכיך שישיגוהו מהרה חושה ואולי העיר בחומה דלתי׳ ובריח ובקל היו משיגים אותו לולי זמן שהיה לו · ועיין הרד״ק ז״ל וכן הרלב״ג ז״ל · וכן מהרי״א ז״ל :
ולע״דן כוונת ותורד מיכל כו׳ לומר שלא קראה לנער מעבדים או משפחותיה להוריד את דוד כי היא רכה וענוגה אלא היא בעצמה נתעלמה ותירד מיכל את דוד כדי שלא לגלות סודו לזולתו פן יבולע כי ילך רכיל ויגלה לשאול · וז״ש והורד מיכל את דוד שדוד בעצמו סייע בהורדה ואתו עמו הורידה אותו · או אמר את דוד שלא היה את דוד ועמו כי אם מיכל באופן שהיא הורידתו יחידה ועל כן לא אמר ותורד מיכל לדוד אלא את דוד · ומ״ש וילך ויברח וימלט פי׳ שאחר הירידה היה לו פנאי ללכת לברוח ולימלט לרחוק והיה זה ע״י מיכל שלקחה את התרפי׳ כמו שיזכיר ותקח מיכל את התרפים וכו׳ וכנז׳ במדרש שזכרתי · וכפל וילך ויברח שההליכה בכלל הבריחה היא לא הגיד כי דוד הלך לאט לאט שלא ישמעו שומרי הפתח ואחר שהלך מאצלם יד השער וילך במרוצה ויברח וזהו וילך ויברח :

ותקח מיכל את התרפים כו׳ עיין רש״י ז״ל וכן הרד״ק והחכם רלב״ע כתב כי התרפים הם על צורת בן אדם והיא עשויה לקבל כח עליוני והעד שהתרפים כן התרפים שמה מיכל

את התרפים · תרגומו צלמניא והם עשויים בדמו' גוף האדם לפיכך שמה אותם במטה שידמה דוד שוכב שם ובמקום ראשו שמה כביר העזים שידמה כשער ראש האדם ופי' כביר עזים כר עשוי משער העזים וי"ת נודא דעזיא וכן אמר במדרש ונתנה כוד יין תחת דוד על המטה ר"ל נוד מעור העזים והיה השיער למעלה לפיכך שמה אותו במקום ראשו · ועניין התרפים י"מ כי הם ע"א כמו התרפי' אשר ללבן שגנבתם רחל ולבן עובד ע"א היה כמו שאמר לה למה גנבת את אלהי וחלילה חלילה שהיה בית דוד ע"א וי"א שהוא כלי הנחוש' העשוי לדעת חלקי השעות וירא' כהם העתידות במשפט המזלות וזה יתכן בדבר לבן אבל בדב' מיכל הוא קשה לפרש למה שמה אות' במטה מקום דוד ואותו הכלי אינו בתכונה הזאת והחכ' ראב"ע ז"ל כתב כי התרפים הם על צורת בן אדם והיא עשוי לקבל כח עליונים והעד שהתרפים כן התרפים ששמה מיכל במטה עד שחשבו שומרי הבית שהם דוד : אל המטה · כמו על המטה וכן אל ההרים לא אכל : וישבו בניות · נכתב הוי"ו קודם היו"ד ובקרי היו"ד קודם הוי"ו והכתיב והקרי שוים בעניין תהיה היו"ד קודם הוי"ו או הוי"ו קודם היו"ד אחד הוא והוא מלשון נוה והיה המקום הזה הנקרא ניות בעיר הנקראת רמה לפיכך אמר בניו' ברמה מניות ברמה כלומר אשר ברמה או היה זה המקום חוץ לעיר הנקראת רמה קרוב לה בגבולה ואמר ברמה כמו ויהי בהיות יהושע ביריחו וזה הנכון לפיכך אמר וילך הוא ושמואל וישבו בניו' והיה זה המקום מקו' לבני הנביאים שהיו יושבים שם ולומדים לפני שמואל וכ"תי בית אולפנא' ורז"ל אמרו מה עניין ניות אצל רמה אלא שהיו יושבין ברמה ועוסקין בנויו של עולם כלומר בבית המקדש כלומר באיזה מקום יהיה : וירא

וירא

אֶת־הַתְּרָפִים וַתָּשֶׂם אֶל־הַמִּטָּה וְאֵת כְּבִיר הָעִזִּים שָׂמָה מְרַאֲשֹׁתָיו וַתְּכַס בַּבָּגֶד׃ וַיִּשְׁלַח שָׁאוּל מַלְאָכִים לָקַחַת אֶת־דָּוִד וַתֹּאמֶר חֹלֶה הוּא׃
טו וַיִּשְׁלַח שָׁאוּל אֶת־הַמַּלְאָכִים לִרְאוֹת אֶת־דָּוִד לֵאמֹר הַעֲלוּ אֹתוֹ בַמִּטָּה אֵלַי לַהֲמִתוֹ׃ וַיָּבֹאוּ הַמַּלְאָכִים וְהִנֵּה הַתְּרָפִים אֶל־הַמִּטָּה וּכְבִיר הָעִזִּים מְרַאֲשֹׁתָיו׃ וַיֹּאמֶר שָׁאוּל אֶל־מִיכַל לָמָּה כָּכָה רִמִּיתִנִי וַתְּשַׁלְּחִי אֶת־אֹיְבִי וַיִּמָּלֵט וַתֹּאמֶר מִיכַל אֶל־שָׁאוּל הוּא־אָמַר אֵלַי שַׁלְּחִנִי לָמָה אֲמִיתֵךְ׃ וְדָוִד בָּרַח וַיִּמָּלֵט וַיָּבֹא אֶל־שְׁמוּאֵל הָרָמָתָה וַיַּגֶּד־לוֹ אֵת כָּל־אֲשֶׁר עָשָׂה־לוֹ שָׁאוּל וַיֵּלֶךְ הוּא וּשְׁמוּאֵל וַיֵּשְׁבוּ בנוית [בְּנָיוֹת ק'] ׃ וַיֻּגַּד לְשָׁאוּל לֵאמֹר הִנֵּה דָוִד בנוית [בְּנָיוֹת ק'] בָּרָמָה׃

וישלח

יַת צִילְמָנַיָּא וְשַׁוִּיאַת עַל עַרְסָא וְיַת נוֹדָא דְעִיזָּא שַׁוִּיאַת אִסָּדוֹהִי וְכַסִּיאַת בִּלְבוּשָׁא׃ וּשְׁלַח שָׁאוּל אִיזְגַּדִּין לְמִדְבַּר יַת דָּוִד וַאֲמָרַת שְׁכִיב מְרַע הוּא׃ וּשְׁלַח שָׁאוּל יַת אִיזְגַּדַּיָּא לְמִסְעַר יַת דָּוִד לְמֵימָר אַסִּיקוּ יָתֵיהּ בְּעַרְסָא לְוָתִי לְמִקְטְלֵיהּ׃ וַאֲתוֹ אִיזְגַּדַּיָּא וְהָא צַלְמָנַיָּא עַל עַרְסָא וְנוֹדָא דְעִיזָּא אִיסָּדוֹהִי׃ וַאֲמַר שָׁאוּל לְמִיכַל לְמָא כְדֵין שַׁקַּרְתְּ בִּי וְשַׁלַּחַתְּ יַת בְּעֵיל דְּבָבִי וְאִישְׁתֵּיזֵיב וַאֲמָרַת מִיכַל לְשָׁאוּל הוּא אֲמַר לִי שַׁלְּחֵנִי לְמָה אֶקְטְלִינָךְ׃ וְדָוִד עָרַק וְאִישְׁתֵּיזֵיב וַאֲתָא לְוַת שְׁמוּאֵל לְרָמְתָא וְחַוִּי לֵיהּ יַת כָּל דִּי עֲבַד לֵיהּ שָׁאוּל וַאֲזַל הוּא וּשְׁמוּאֵל וִיתִיבוּ בְּבֵית אוּלְפָנָא׃ וְאִיתְחַוָּא לְשָׁאוּל לְמֵימַר הָא דָוִד בְּבֵית אוּלְפָנָא בְּרָמְתָא׃

ושלח

רשי

את התרפי' · עשוים כדמות גוף אדם : כביר העזים · עור מופשט שלם כחמת פלוגיל בלע"ז : שמה מראשותיו · לפי שאין לתרפים שיער וזה דומה לשיער אדם : הוא אמר לי וגו' · אתה מסרתני ביד ליסטים אחד שלף חרבו עלי עד ששלחתיו : בניו' · בית אולפנא : להקת

רלבג

נוד עשוי מעור עזים והיו בה שערות שמה מראשותיו להטעות הבאים שם וימששו המקום ההוא וידומה להם מפני השערות שיהיה שם דוד · ואחר זה כסתה בבגד כביר העזים להורות כי כסה דוד ראשו לשמרו מהקרירות בעת השינה עם שזה יהיה סבה שלא יתראו' להם שלא יהיה אשר במטה דוד אם לא אשר שיגלו זה ובזה כן יתכן שימלט דוד ויתרחק ואחשב שעשתה זה מיכל שאם ישכימו בבקר לקר' לה שתפתח להם תוכל לדחותם בשתראה להם שהוא במטה ותאמר להם שהוא חולה כדי שיהיה לדוד מהפנאי יות' להתרחק והנה עם כל זה צוה שאול שיעלוהו אליו במטה אשר הוא בה לחשקו בהריגתו והביאו המלאכים את המטה אשר היה בה דוד לפי מחשבתם וכאשר היתה המטה אצל שאול נתברר לו כי לא היה שם דוד אך היו התרפים אל המטה והיה כביר העזים למראש התרפים · והנה התרפים היו על צורת בן אדם כעשית בשעות ידועות אצלם והיה חושבים שהצורה ההיא תעורר הכח הדמיוני בדרך שיהיה מתבודד מבין כחות שאר הנפש בדרך שיקבל כח עליון כמנהגו והיה שומע הדמיון קול כמוך מגיד העתידו' לפי מחשבת' וכבר נכנס בהודע' הואת מהחסרון מה שכבר העירונו עליו בפירוש אמרו ואון ותרפים הגפר : ויסב בניות · אמרו שהיה בית מדרש לנביאים אצל עיר הרמה שהיה יושב בה שמואל :

להקת

מנחה קטנה

ויגד לו את כל אשר עשה לו שאול אעפ"י שטעם בריחתו אל שמואל כי אמר דוד כיון ששמואל משח אותי למלך ושאול מבקש הרגני ואם אפול ביד שאול מה תהא מנבואתו והנה שמואל לא השיב לו דבר כי אמר ממקום שבאת כיון שאני משחתיך למלך מזה יש לך לידע שלא ישיג אותך שאול : וילך

פי' רבי' ישעיה

הנה הוא בניות ברמה · פירו רמה שם ההר · וניות שם מקום :

הרמתה ח' בקריאה וסי' וישובו ויבואו אל ביתם הרמתה · וילך אלקנה ותשובתו הרמתה · ויתקבצו כל זקני ישראל · וילך שמואל הרמתה · ויקח שמואל את קרן השמן · ודוד ברח וימלט · וילך גם הוא הרמתה :

כלי יקר .

מיכל במיטה עד שחשבו שומרי הבית שהם דוד · אל המיטה כמו על המיטה כמו אל ההרים לא אכל ע"כ · וכן הרלב"ג ז"ל והוסיף כו' ע"ש וכן מהרי"א ז"ל אלא שהוסיף לקיים דברי המפרשים שהיו עשוים לעשות שאף הם עשוים בתמונת פרצוף אדם ולכך שמה אותם אל המיטה תמורת דוד והוא ז"ל פי' שהיו הנשים עושות צורת בעליהן כדי שיהיה תמיד תוארו לנגד עיניהם מרוב אהבתם אותו ומזה המין היו התרפים אשר למיכל בצורת דוד לאהבתם אותו אהבה עזה ולא היה בהן צד עון ולכך שמה אותם במקומות כי היו בדמותו ע"כ · ויהיה זה מעין מ"ש במדרש המלוך תחת ושתי שהיתה צורת ושתי חקוקה לעומתו ולותה שתמלוך תהיה ממש תחת ושהי' ר"ל שיסירו צורת ושתי המצויירת והיא תמלוך תחתיה ודבריו נכונים :

ולע"דן אפשר לקיים דברי הא' שהיה זה עשוי לשעות אבל לא היה צורת אדם כי לא יאות להמצא כך בביתו של דוד ע"ה אבל היה כלי עשוי לכוין בו השעות כי דוד היה קם חצות לילה והיה רוצה לכוין השעות והעפ"י שלא הי' צריך כי רוח צפונית היתה מנשבת בחצי הלילה ובה היה יודע וכו' ואין זר שישתמש בו אפי' ביום לדעת כמה שעות ביום לכוין את תפלותיו או מדרכי החסידות לשער בצאת השעה מה הועיל בה או אם יצאת לבטלה בלי תועלת · ומה שהקש' הרד"ק ז"ל דאם כן מה שייכות יש בהם לשים אותם במקום דוד · אומר אני כי בהבאתה אותו להבנת הטוב במה שהוא טוב איש שלם שם ארחותיו ושעותיו שכולם יהיו בעבודת ה' לכך שמה הכלי הזה במיטה להביא זכרו לטובה לנגד ה' להלין בעדו להצילו מעת צרה ולנגד עיניה הבאתו בוערה מצד שלימותו כי היה מכוין שעותיו ובכל עת ועת היו בגדיו לבנים וסימן של השלימות מעל ראשו לא יחסר ואת כביר העזים שמה מראשותיו להורות שהיה ראש אדם אבל לא יחויב היו' שם גוף אדם גם כן מהתרפים ואמר ותשם אל המטה ולא א' על המטה כי על המטה בגלוי ואל המטה בתוך המטה מכוסה :

וישלח שאול כו' ויבאו כו' במדרש הובא בילקוט ז"ש הכתוב יען המנכם מן הגוים אשר סביבותיכם רבנין ור' יודא בר סימון רבנין אמרי כרעה שבהם עשיתם כטובים שבהם לא עשיתם איזבל בת כומרים היא משלחת ואומר לאליהו כי כעת מחר אשים את נפשך כנפש א' מהם פתחה לו פתח שברח ברם הכא וישלח שאול מלאכי' לקחת את דוד עכ"ל · מדוקדק בדבריהם לשון הפסוק שאומר לקחת את דוד שהי"ל לקחת לדוד אבל כיון לומר תרעומת שאול עם היותו חסיד שלח שלוחים באופן שעכ"פ יקחו את דוד שלא ינצל מידם ואין ראוי אלא לתת לו פתח שיברח כמו שעשתה איזבל לאליהו כי ערוקיה מסתייה ועיין הרלב"ג ז"ל ומהרי"א ז"ל כתב אין ספק ששמח שאול כששמע שהוא חולה בחשבו שלא יוכל לברוח משם וצוה יעלו אליו המטה להמיתו וכאשר הפשו המטה ומצאו התרפים · כביר העזים גער בה אמר למה רמתני והשיבה כי מפחדה מדוד שא' לה שימית אותה אם תגיד הדבר עשתה כן ע"כ : ולע"דן לדקדק אומרו וישלח שאול מלאכים לראות כו' דהי"ל וישלח שאול מלאכים לקחת את דוד · ונראה כי שאול כאשר שלח מלאכים בתחלה לקחת את דוד ואשתו אמרה חולה הוא אז וישלח שאול את המלאכים בב"א הידיעה ר"ל רבים ונכבדים מהראשונים ז"ש את המלאכים ושלחם בתואנת בקור חולים לגנוב דעתו של דוד ז"ש המלאכים לראות את דוד אבל להם אמר בסוד שיעלו אותו אליו להמיתו ז"ש לאמר העלו אותו אלי במיטה להמיתו · או יהיה הפי' ששלח מלאכים שיאמר לו שהמלך דבר שרוצה לראות דוד כי אהבו ועבר זעם כמעט רגע זהו שאמר וישלח את המלאכים לראות את דוד לאמר ר"ל שיאמרו כן שהמלך רוצה לראות את דוד אמנם להם אמר העלו אותו במיטה אלי להמיתו :

ויאמר שאול אל מיכל וכו' עיין רש"י ז"ל והוא מכלל דברי המדרש הנזכר לעיל בפסוק ותורד מיכל כו' : ולע"דן כי שאול השיב לכתו ראשונה על מציאות הרמאות ועל היותו ככה ר"ל באותו אופן שנראה כמתלוצצת על אביה לשים כביר עזים ותרפים אל המטה ז"ש למה ככה רמיתני שהם שתי השגות האחת רמיתני והשנית ככה על זה האופן · ועוד השג' על מציאו' שלוח האויב וגם שמאריכות הדברים באומרך חולה הוא ובאו שלוחים אחרים ביני ביני וימלט לעומת זה השיבה מיכל אל שאול ר"ל שלא שמע דברים האלה אלא שאול לבד שלא לפגום בכבוד אביה שאמרה לו השאתני ללסטים א' שלך ז"ש הוא אמר לי לעשות כל זה וגם אמר לי בכלל דבריו שלחני למה רמיתך שבכלל מלת שלחני נכלל כל האריכות מהזמן שעבר כדי שיהיה שלוחין גמורין שאם לא כן הי"ל הורידני למה רמיתך · ובכלל תיבת הוא רמזה למה שאחז"ל השאתני ללסטים שלך זהו שאמר הוא הידוע לך בלסטים והוא שלך · כנזכר לעיל במאמר חז"ל :

ודוד ברח וימלט ויבא כו' במסכת זבחים פרק איזהו מקומן של זבחי' ותאר הגבול אל כתף היבוסי ז"ש וילך דוד ושמואל וישבו בניות ברמה אמר רבא וכי מה ענין ניות אצל רמה אלא שהיו יושבים בניות ועוסקים ברמה של עולם אמרי כתיב וקמת ועלית אל המקו' מלמד שבית המקדש גבוה מכל א"י וא"י גבוה מכל הארצות לא הוו ידעו מקומו היכא איתיו ספר יהוש' בכלהו שבטים כתיב ועלה הגבול ותאר הגבול בשבט בנימין כתיב ועלה ותאר לא כתיב שמע מינה הכא מקומו סבור למבניי' בעין עיטם דמידלי אמרי ניחתי בו קליל כדכתיב ובין כתיפיו שכן ועל דבר זה נתקנ' דואג בדוד כדכתי' כי קנאת ביתך אכלתני ואית דאמרי גמירי דסנהדרין בחלקו של יהודה ושכינה בחלקו של בנימין והי מדליכן ליה איתפלגו ליה טובא מוטב דניתי פורתא כדכתיב בין כתפיו שכן וכתיב שיר המעלות זכור ה' לדוד את כל ענותו כו' אם אבא וכו' עד אמצא מקום לה' וכו' הנה שמענוה באפרתה זה יהושע דקא אתי משבט אפרי' מצאנוה בשד' יער זה בנימין דכתיב ביה בנימן זאב יטרף ע"כ ורש"י ז"ל בניות בית אולפנא והרד"ק ז"ל הביא בשם הגמרא ודברי רש"י ז"ל והוסיף ע"ש וכן הרלב"ג וכן מהרי"א ז"ל והוסיף כי להיות שאול כמשח משמואל ודוד גם כן נמשח על ידו הלך אליו להתרעם על שאול גם להתייעץ עמו לדרוש את ה' מה יעשה וימלט משאול · ואמר וילך הוא ושמואל הקדים לדוד והזכירו ראשונה ואחריו שמואל לכבוד המלכות ע"כ : ולע"דן לדקדק יתור ודוד ברח וימלט שכבר נזכר בריחתו ומלטתו בפסוק הקודם שאמר וילך ויברח וימלט · וכ"ל שקושיא זו הרגישו חז"ל במ"ש ודוד ברח וימלט ויבא אל שמואל כו' ר' הונא בשם ר' יוסי או' אותה הלילה שברח דוד מלפני שאול למד משמואל הנביא מה שאין תלמיד ותיק לומד בק' שנה ע"כ וצריך לדקדק מהיכן למדו שאותה הלילה שברח בא אל שמואל ולא עברו ימי מספר · ונר' למדו כן מיתור ודוד ברח וימלט שכבר נזכר כן למעלה כמו שהקשינו והכריח שכוונת הכתוב לומר ודוד ברח וימלט ותכף באותו הפרק שהיה בורח וימלט עם היותו בורח כתן אל לבו ויבא אל שמואל ללמוד חכמה דהשתא קא משמע לן קרא טובה שעם היותו בורח ונמלט בא אל שמואל ללמוד מורה על חסידות דוד שתורת ה' שעשועיו בעת צרתו · אמנם כפי הפשט צריך ליישב יתור ויברח וימלט גם צריך לדקדק או' וילך הוא ולמה לא אמר וילך דוד ועוד למה הקדים דוד לשמואל וכבר זכרתי דברי הרד"ק ז"ל · ונראה כי דוד ראה היות שמואל המושח את שאול ומעשה ידיו אשר זה יחייב ששאול לא ימרה ברבו שמוא' ק"ו מעשו הרשע שא' יקרבו ימי אבל אבי כו' והרב גדול מהאב כמשאחז"ל ורבו שלמדו חכמה מביאו לחיי העולם הבא שבודאי נכון לבו של דוד ובטוח שבהיותו עם שמואל לא יתכן שישלח מלאכים להרגו שם בפני שמואל וזהו שאמר כאן ודוד ברח וימלט רוצה לומר עתה בודאי בבוא אצל שמואל נגמרה בריחתו ונחלטה פליטתו בהיות שבא אל שמוא' הרמתה כי שם ביתו של שמוא' ויגד לו דוד את כל אשר עשה לו שאול וכשראה דוד שאין משיב לו דבר מהבטחון באמור לו אל תירא ואל תחת וכיוצא הבין כי הדרך הנכונה היא לצאת מהישוב בסתר במקום ניות אשר ברמה כי אולי היה מקום מרעה ונוה צאן אשר איש לא ידע מקום תחנותו וזהו שאמר וילך הוא רוצה לומר הוא לבדו יצא אל אותו המקום ואחר כך השיגו שמוא' שם וזהו שאמר ושמוא' ולא כתי' וילכו הוא ושמוא' כי לא הלכו יחדיו כדי להמתיק סוד לבלתי לכת ברגש והגיד הכתוב הבא אחר זה ויגד לשאול כו' לומר שהיו כל כך בעלי לשון הרע ואנשי דמים הרודפים לדוד שמעת שיצ' דוד יחידי כנז' וילך הוא כדפרישית תכף ומיד בה שעתא ויגד לשאול לאמר הנה דוד בניות ברמה שלא הזכירו הלי' לאמר הנה דוד ושמוא' לא הנה דוד בניות ברמה להודיע לרע רצו וימהרו לשפוך דם נקי מאז בא דוד לבדו · ואפשר לומר עוד ויוגד לשאול שאם היו מגידים לו ששמואל עם שאול שם בניות לא יקום אילו לשלוח מלאכים לקחתו מיד שמואל רבו כנז"ל אבל המגיד לא הגיד כי אם הנה דוד בניות ברמה אשר זה חייב לשלוח מלאכים לקחתו כדסמיך ליה וישלח שאול מלאכים וכמו שהעלימו היות שמואל שם ברמה העלימו גם כן שהיה עומד בבית המדרש לומד וזהו שאמ' לאמר הנה דוד עומד בניות ברמה ר"ל מה שבחרו לאמר הוא הפה דוד אבל לא שמואל מהטעמים הנז' וגם כן העלימו שבמקום וישבו בניות שאולי מלשון זה דרשו בנויו של עולם או לשון נוה כמו זה אלי ואנוהו העשה לו נוה ומקום לשבתו עולמים אמנם המגיד הזה הגיד לאמר בניות לבטל הדרשה ולהעלים הסבה הנזכר לעיל :

וישלח

וירא · הגדול שבמלאכי שאול לו כל אחד ואחד ממלאכי שאול: להקת · כמו הפוך קהלת ותרגומו סיעת ספריא ר"ל תלמידי חכמים כי ת"ח נקראו סופרים : נביאים · תרגומו משבחין כלומר היו אומרים שירות ותושבחות לאל ברוח הקדש ואפשר שהיו מתנבאין נבואות עתידות קרובות בזמנם : עומד נצב עליהם · עומד שהיה עומד על רגליו : נצב · מלמד אותם כמו נצב על הקוצרים וממונה עליהם להורתם מה יעשו וכן נצב על עבדי שאול גדול וממונה עליהם וכת"י קאים ומליף עליהון : בשכו · שם מקום ובא בידיעה שלא כמנהג וכמוהו בקרקר בסכות : וילך שם · ובדרך היתה רוח אלהים וילך הלוך ויתנבא עד בואו בניות : ויפשט גם הוא בגדיו : מלמד שהנביאים האחרים פשטו בגדיהם כי גם הוא לרבות ועניין זה כי בבא הנבואה על האדם יתבטלו הרגשותיו ויפול האדם כמו שאומר בבלעם נופל וגלוי עיני' ואמר בדניאל ואני הייתי נרדם על פני ופני ארצה ופעמי' יקרה שיפשט בגדיו מפני רוב בטול הרגשותיו ומחשבותיו הנפשות וישאר בכח השכל לבדו: ויפול ערום · תרגם ונפל ברשן ולא מצאתי לו חבר ויש נסחאות כתיב בייסן : על כן יאמרו הגם שאול בנביאים · כמו שאמר למעלה על כן היתה למשל ושם פרשנוהו : ויברח

כ וַיִּשְׁלַח שָׁאוּל מַלְאָכִים לָקַחַת אֶת־דָּוִד וַיַּרְא אֶת־לַהֲקַת הַנְּבִיאִים נִבְּאִים וּשְׁמוּאֵל עֹמֵד נִצָּב עֲלֵיהֶם וַתְּהִי עַל־מַלְאֲכֵי שָׁאוּל רוּחַ אֱלֹהִים וַיִּתְנַבְּאוּ גַּם־הֵמָּה: וַיַּגִּדוּ לְשָׁאוּל וַיִּשְׁלַח מַלְאָכִים אֲחֵרִים וַיִּתְנַבְּאוּ גַּם־הֵמָּה וַיֹּסֶף שָׁאוּל וַיִּשְׁלַח מַלְאָכִים שְׁלִשִׁים וַיִּתְנַבְּאוּ גַּם־הֵמָּה: וַיֵּלֶךְ גַּם־הוּא הָרָמָתָה וַיָּבֹא עַד־בּוֹר הַגָּדוֹל אֲשֶׁר בַּשֶּׂכוּ וַיִּשְׁאַל וַיֹּאמֶר אֵיפֹה שְׁמוּאֵל וְדָוִד וַיֹּאמֶר הִנֵּה בְּנָיוֹת בָּרָמָה: וַיֵּלֶךְ שָׁם אֶל־נָוֹית בָּרָמָה וַתְּהִי עָלָיו גַּם־הוּא רוּחַ אֱלֹהִים וַיֵּלֶךְ הָלוֹךְ וַיִּתְנַבֵּא עַד־בֹּאוֹ בְּנָוֹית בָּרָמָה:
כד וַיִּפְשַׁט גַּם־הוּא בְּגָדָיו וַיִּתְנַבֵּא גַם־הוּא לִפְנֵי שְׁמוּאֵל וַיִּפֹּל עָרֹם כָּל־הַיּוֹם הַהוּא וְכָל־הַלָּיְלָה עַל־כֵּן יֹאמְרוּ הֲגַם שָׁאוּל בַּנְּבִיאִם:

ויברח

(גליון: ל' · ג'מל' בלים' · ל' גח' אל מלאכי · ומבמם א"ב · ל'וכתי' סי"ו · ו' כתי'כן בה"א · ניות ק' · בניות ק' · ג' חס' · ג' כתיב כן)

וּשְׁלַח שָׁאוּל אִיזְגַּדִּין לְמִדְבַּר יַת דָּוִד וַחֲזוֹ יַת סִיעַת סָפְרַיָּא מְשַׁבְּחִין וּשְׁמוּאֵל קָאִים מַלִּיף עִילָוֵיהוֹן וּשְׁרַת עַל אִיזְגַּדֵּי שָׁאוּל רוּחַ נְבוּאָה מִן קֳדָם יְיָ וְשַׁבָּחוּ אַף אִינוּן: וְחַוִּיאוּ לְשָׁאוּל וּשְׁלַח אִיזְגַּדִּין אוֹחֲרָנִין וְשַׁבָּחוּ אַף אִינוּן וְאוֹסִיף שָׁאוּל וּשְׁלַח אִיזְגַּדִּין תְּלִיתָאִין וְשַׁבָּחוּ אַף אִינוּן: וַאֲזַל אַף הוּא לְרָמָתָא וַאֲתָא עַד גּוּבָא רַבָּא דִי בְשֵׂכוּ וּשְׁאַל וַאֲמַר אֵיכָא שְׁמוּאֵל וְדָוִד וַאֲמַר הָא בְּבֵית אוּלְפָנָא בְּרָמָתָא: וַאֲזַל לְתַמָּן לְבֵית אוּלְפָנָא דִי בְרָמָתָא וּשְׁרַת עֲלוֹהִי אַף הוּא רוּחַ נְבוּאָה מִן קֳדָם יְיָ וַאֲזַל מֵיזַל וּמְשַׁבַּח עַד דַּאֲתָא לְבֵית אוּלְפָנָא בְּרָמָתָא: וְאַשְׁלַח אַף הוּא לְבוּשׁוֹהִי וְשַׁבַּח אַף הוּא קֳדָם שְׁמוּאֵל וּנְפַל בִּרְשָׁן כָּל יוֹמָא הַהוּא וְכָל לֵילְיָא עַל כֵּן יֵימְרוּן הַאַף שָׁאוּל בְּסָפְרַיָּא:

וערק

רשי

להקת · סיעת : ויפשט גם הוא בגדיו · בגדי מלכות ללבוש בגדי התלמידים : ויפול ערום · ברשן תירג' יונתן ונפל ערטילאי בשם רבי מנחם ששמע מפי ערבי אחד ברשן בלשון ערבי משוגע : כפשע

רלבג

להקת הנביאי' נבאים · ר"ל קהלת הנביאים מתנבאים דברים עתידי': נצב עליהם · ר"ל אצלם והנה זאת הנבואה היתה ממין רוח הקדש בהשתמש החושי' על מנהגיהם וכאילו השפיע שמואל מן הרוח אשר עליו עליה' ונתנבאו מלאכי שאול הראשונים והשניים והשלישים · וגם שאול נתנבא בבואו שם ופשטו הבגדים ונפלו ערום היה מחוזק הדבקות במושכלות עם שלא היו מרגישי' בעניינים הגופיים והתמיד זה לשאול כל היום ההוא וכל הלילה כדי שיוכל דוד להמלט מיד שאול : ומקוש

פי'רבינו ישעיה

וירא להקת הנביאי' נבאים ראה כל אסף מו לזכי שאול את קהלת והיא מ.ת הפוכת כמו שמלה שלמה : בור הגדול אשר בשכו יסם מקום : ויפשט גם הוא את בגדיו · פירוש כיון ששרתה עליו רוח הקודש פשט בגדו מלכותו שלא יעמוד בשררה ובגאוה ועמד ונתנבא' לפני שמוץ כאחד מתלמידיו : ויפל ערו' כל היום ההוא וכל הלילה · פירוש נפל ערום מבגדי מלכותו ולבש כאחד מן התלמידים :

מנחה קטנה

וילך גם הוא כי אמר שע"י בן תוסר מעליו רוח הרעה ומה שלא הלך עד ששלח שלוחים ג' פעמים כי אמר אולי היו אלו האנשים ששלח פעם ראשון ראוים לנבואה מצד עצמן ע"כ ניסה סדבר שלש פעמים דבתלתא זימני הוה חזקה ואז הלך גם הוא : ותהי עליו גם הוא · דגבי שאול היה רבותא ספי לפי שנתדבק בו רוח רעה עם אב באחרים וע"כ אמר גם הוא · ומ"מ כיון שבא שאול אל שמואל שמשח אותו וגרם לו רוח אלקי' לשרות עליו ע"כ בראותו ברח רוח רעה מלפני שמואל ושרה עליו רוח אלקים וע"כ במה ראו כן תמהו הגם שאול בנביאים שכ"כ גדול כחו של שמואל שגם שאול שהיה עליו רוח רעה עכשיו גם הוא בנביאי' ביתר העם ששורה עליהם רוח אלקי' :

מס

איפה י' כתיב כן וד' כתיב אפו וסי' נמסר בסדר וישב : ערם ד' חס' וסימן ויפל ערם כל היום · כי תראה ערם וכסיתו · כי אמר אלי ערם יערים · ערם יצאתי מבטן :

כלי יקר

וישלח שאול מלאכים וכו' עיין רש"י ז"ל והרד"ק וכן הרלב"ג ומהרי"א ז"ל הביא סיעת המתרגם הנז"ל שאמר נבאים משבחים ומהללים להשי"ת והביא בשם חכמי הגוי' שהיא מלשון ניב שפתים והקשה עליהם מאי' הגם שאול בנביאים · ומתוך דברי הרד"ק שזכרתי הוא מתורצת קושית מהרי"א דלעולם אימא לך הנבאים הוא מלשון ניב שפתים שהיו משבחים ומהללים אבל ברוח הקודש היה כל אלו השבחי' וההלולים ובזה יצדק אמ' הגם שאול בנביאים כי זהו חלק מה מהנבואה ומדרגותיה ומהרי"א ז"ל כתב כשיטת הרד"ק ז"ל שהיתה קהלת נביאים ממש שהיו מתנבאים בדברים העתידים בפרטות בענין שאול ודוד ונבאו שדוד ימלוך וכשבאו המלאכים שם אגל דוד התנבאו גם כן כיוצא בזה שדוד ימלוך ולכך לא לקחוהו כי מי ישלח ידו במשיח ה' ונקה וכן כולם עד שאפי' שאול עצמו נתפעל כ"כ מזה והיתה נפשו משוטטת בעניינו עם דוד ושרתה עליו רוח ה' וזהו ותהי עליו רוח אלהים דהיינו רוח אלהים ממש ולא רוח רעה כשאר הפעמים ע"כ :

ולע"ד לפרש בדרך הלצה אומרו וירא את להקת וכו' שהוא על שאול שבראות שאול את דוד ושמואל עומדים ומתנבאים כהקהל יותר וישלח שאול מלאכים לקחת את דוד יען כי וירא שאול את להקת הנביאים מתנבאים ושמואל עומד בתוכם ונצב ר"ל מלמד ומדריך אותם בענייני הכנת הנבואה · ותהי על מלאכי שאול רוח אלהים כו' שבבואם ג"כ שרתה עליהם רוח ה' · או יאמר כי וישלח שאול מלאכים לקחת את דוד וירא דוד הנזכר את להקת הנביאים ר"ל שתלה עיניו אל קהילת הנביאים ואל שמואל העומד ונצב עליהם כאילו רצה לומר אליך ה' העומד בתוכם נשאתי את עיני והושיעני מהשלוחי' האלה וענהו הקב"ה בה שעתא כיותהי על מלאכי שאול רוח אלהים ויתנבאו גם המה והזכיר הכתוב שבאמצעות המוכן תחול הנבואה על הבלתי מוכן ולזה היה שמואל המוכן עומד עליהם כדי שבאמצעות הכנת שמואל הנאמן לנביא תחול הנבואה והרוח עליהם וג"כ באמצעותם חלה על השלוחים וזהו שאמר ויתנבאו גם המה גם המה דייקא שאגב שחלה על נביאי ניות חלה על השלוחים · וכבר זכרתי מה שאמר מהרי"א ז"ל שאו' גם המה מורה היות נבואתם יחד כולם התנבאו על הצלת דוד מיד שאול והצלחתו למלוכה שא צריך קבלי' שתגלה היות הנבואה על ענין דוד כי לא יש הוכחה מהפסוקים :

ויגידו לשאול כו' מה שאמר מלאכים אחרים שהוא מיותר כי ידוע הפשר פר"ל מלאכים יותר גבורים וחזקים מהראשונים וזהו שאמר אחרים וקראם אחרים על שם ויאלה והיתה לאיש אחר שאמרו חז"ל שהוא לשון גנאי שהראשון גירש רשעה מביתו וזה נשאה באופן שיאמר כאן שבחר שאול אנשים אחרים בלתי כשרים והגונים כדי שיהיו אלו אכזריים על דה"ע וכדי שלא תחול עליה' הנבואה ועם כל זה ויתנבאו גם המה ר"ל גם המה עם היותם אחרים וכן ויסף שאול וישלח מלאכים שלישיים ועם כל זה ויתנבאו גם המה :

וילך גם הוא עיין הרד"ק ז"ל · ולע"ד תיבת גם הוא מיותרת הי"לל וילך הוא הרמת' ואם להודיע שגם הוא ניבא כמו שלוחיו לא יתכן שכבר נאמר זה בסמוך באומרו ותהי עליו גם הוא ונראה שאומר גם הוא והכוונה גם הוא לא הועיל בהליכתו כמו השלוחים הנזכרים שלא הצליחו בשליחותם זהו שאמר וילך גם הוא · או אמר גם הוא לרבות אנשי חילו שהלכו עמו זהו שאמר גם הוא · ואמר וישאל ויאמר כו' שהוא כפול אבל כיון לומר כי כל שאלתו היתה על דוד זהו שאמר וישאל לא שכדי שלא ירגישו בדבר כי חשב ללכדו ופתאום נתחכם ויאמר איפה שמואל ודוד כמראה שמבקש את שמואל ודוד והיא ערמיות והמשיב הבין כל מבוקשו של שאול את דוד כי מה לו עם שמואל ולז"א ויאמר הנה בניות ברמה שדקדק בלשונו שלא אמר הינם בלשון רבים אלא הנה ר"ל האיש אשר אתה מבקש הנה בניות ברמה :

וילך שם אל ניות וכו' מהרי"א ז"ל כת' במה שאמר הלוך ויתנבא שהוא ההשתדלות לנבואה וההתבודדות ובבואו לפני שמואל התפעל עד שמראותו אותו שם לבו בקרבו וקרע בגדיו ויתפשט ויפשט אותם ונפל שם ערום כל היום וכל הלילה לחזק התפעלותו מהמדמה עד שחל עליו רוח אלהים רוח נבואיי ולא רוח רעה מלשון הכתוב שאומר רוח אלהים ולכי אוסיף מע"ד להכרית כדבריו מלשון הכתוב שאומר ותהי עליו גם הוא רוח אלהים שאמר גם הוא מורה כמו שברראשונים רוח ה' קדוש דבר בם כן גם הוא רוח אלהין קדישין ביה · ואולי תיבת הוא הוזרת אל הרוח והומר שגם הוא ר"ל זה הרוח אשר אמרתי לך בא לשאול גם הוא רוח אלהים קדוש ואין תיבת הוא חוזר לשאול כי כבר אמר ותהי עליו והגיד הכתוב היות הכנת המקום וחברת השלמים הכנה גדולה לחול הנבואה באמצעותם גם על הבלתי מוכן שכן מצינו בשאול המלך לניות מקום מדרש לנביאים גם נמצא שם שמואל רבן של נביאים התחיל רוח ה' לפעמו וזהו שאמר וילך שם שם דייקא ר"ל להיות הליכתו שם אל המקום המיוחד להתבודדות גרם לו ותהי עליו גם הוא כו' ששרת' עליו רוח ה' ולהיותו מתקרב אל שמואל והתלמידים אשר עמו הנה זה גרם שהיה הולך ומוסיף בנבואתו ומתדבק יותר וזהו שאמר וילך הלוך ויתנבא רוצה לומ' כל עוד שהיה הולך הלוך ומתנבא יותר ומתדבק בנבואה עד בואו בניות ברמה שאז ויפשט כו' כי היה הדבקות גדול מכאן שהנבואה תחול על הבלתי מוכן באמצעות המוכן כמו שזכרתי בכלי חמדה בסדר וזאת הברכה הראשון עיין עליו כי הוא דרוש נכבד והכתובים האלה מסכימים אליו :

ויפשט גם הוא בגדיו עיין רש"י ז"ל · וכן הוא כי איש האוכל ברשים משתגע וקורין אותו בערבי ברשאוי · ומזה נגזרה מלת ברשן על המשוגע · ועיין הרד"ק ז"ל :

ולע"ד לדקדק שכיון שאמר למעלה שיאמרו הגם שאול בנביאים · על מה שצלחה עליו רוח אלהים בחבל נביאים שפגע · ואם כן איך אמר כאן שעל זה הענין יאמרו הגם שאול בנביאים והלא מכמה שנים נאמר הגם שאול בנביאים · ונראה שלפי שאותה הנבואה היות' ערא' ודבר מועט מהנבואה ובזמן מועט ולזה אמר שעל כן היתה למשל בפי כסילים לומר הגם שאול בנביאים למשל ולשנינה אמנם בעת אשר נתנבא לפני שמואל והתמיד בנבואתו יום ולילה אמר הפסוק כי עתה ראוי שיאמרו ר"ל אמירה צודקת בלב שלם ולא בדרך משל אלא יאמרו הגם שאול בנביאים ולפי זה הי"לל גם שאול בנביאים בלא ה"א התימה אלא כיון שהלשון הזה מורגל בפי הכל לומר הגם שאול על מעשה שהיה בעת המלכתו לשנות הלשון המורגל בפי הכל דהיינו הגם כי הלוי' נעתיק מהם הניגון שאומרים אותו דרך לעג אמנם הלשון לא יעלה בידינו כי הוא מורגל בפי הכל לומר הגם בה"א על כן אמר הגם שאול ולא אמר יאמרו גם שאול בנביאים והוא על דרך משנה לא זזה ממקומ' כאמור בגמרא · או אמר שאע"פי שדברים של הגם שאול בנביאים הנה עתה בענין זה הפלא שהפליא ה' לעשות עם דוד ע"ה לעשות שכל השלוחים של שאול יתנבאו ולא זו בלבד אלא בבא גם שאול היתה עליו יד ה' והוא גם כן בנביאים כדי שיברח דוד ביני ביני ז"ש על כן על דבר הפלא הזה ראוי שיאמרו הגם שאול בנביאים מכאן ולהבא בהבנה מתחלפת מאותה הבנה אשר עד העת הזאת שההבנה הראשונה היתה על צד שתימה מצד שאולי אינו ראוי לנבואה אמנם כעת ההבנה מתחלפת שהתימה הוא איך הפליא ה' לעשות שלא די שלוחיו כולם התנבאו אלא הגם שאול עצמו בנביאים באופן שמכאן ואילך יאמרו הגם שאול בנביאים שהיו לפני שמואל כדי שיברח דוד ע"ה בעודו נופל ערום · או יאמר על כן יאמרו הגם שאול כו' ר"ל מתחלה כשאמרו משל זה לא היה צודק כל כך על דרך ערא' בההוא עובדא שפגע במקרא חבל נביאים לומר עליו הגם שאול בנביאים אבל במעשה זה שאירע כעת היות נבואה זאת לשאול על ידי התבודדותו והיותו עתה איגלאי מילתא למפרע שנזרקה נבואה בפי אותם האומרים מאז הגם שאול בנביאים נבאו ולא ידעו מה נבאו שנבאו גם על כן ר"ל על זה הענין הנזכר ולהיותו ערום כל היום וכל הלילה נופל לפני שמואל ונזרקה נבואה בפיהם מאז ומקדם ואמרו הגם שאול בנביאים גם על זה הענין העתיד ויאמרו עתיד במקום עבר כמו על כן אמרו הגם שאול בנביאים · והכתוב הזה מזכיר השגחת הש"ית על יראיו כדוד להצילו מיד שאול ולגבי הורחיה למד שבחו של שאול שלא פנה אל התקנמו מדוד אבל נטה להשגת שלימות ויפשט גם הוא וכו' ולא הלך בגדולות כמלך אלא ויפשט גם הוא כאחד מהם ויתנבא גם הוא לפני שמואל לפני שמואל דייקא רוצה לומר עומד באימה כאחד מהם בלי גאוה ורבנות המלכות כי קטן וגדול שם הוא וכו' לפני ה' :

ויברח דוד כו' חז"ל אמרו בב"ר קפדנותן של אבות ולא ענותנותן של בנים קפדנותן של אבות מיעקב ויחר ליעקב וירב בלבן את סבור הכלות ופלגים היו שם והינם אלא פיוסים יעקב מפיים את חמיו ברם הכא כי מבקש את נפשי מזכיר שפיכות דמים בפיוסו ע"כ · והרד"ק ז"ל ויברח דוד מניות בעוד שהיה מתנבא שאול ברח לו עד כאן · וכן מהרי"א ז"ל והוסיף שהלך דוד להיונתן להיותו בוטח באהבתו ובאמונתו ·

ולע"ד לדקדק ששלש דבריו מה עשיתי מה עוני מה חטאתי ויאמר החביב והוא מה חטאתי ואם מה עשיתי חביב שמגזים לומר שאפילו דבר קל שאפילו לכלל חטא לא יבוא לא עשה יקשה דאם כן יאמר מה עשיתי לבד ועוד יקשה דאחר שאמר מה עשיתי מכ"ש שלא הטוה אם כן איך אמר אחר כך מה עוני · ועוד יקשה אומרו לפני אביך דהי"לל לאביך · ונראה שלפי שברח דוד כנז"ל ודוד ברח וימלט אל שמואל עתה אמר לפני יהונתן מה עשיתי ר"ל מה הועלת עשיתי בבריחתי שהרי רדף אחרי אביך בעצמו מבקש נפשי · ולענין סיבה מחייבת שכזה זו אין בי עון אשר חטא זהו שאמר מה עוני וכו' ואילו היה מה עשיתי כמו מה פשעי הי"לל ומה עוני בוא"ו התוספות אלא ודאי מה עשיתי מהתועלת בבריחתי כי אם לריק כחי ובא אלי אביך אפילו אצל שמואל · ואמר כי לא מבעיא לפני כל יודעי דת ודין שלא ימצאו לי עון אשר חטא אלא אפי' לפני אביך עם היות שהוא שונא אלי אפילו אני לפניו לא ימצא לי חטא כ"ש לפני זולתו ז"ש מה עוני כו' לפני אביך כי מבקש הוא בעצמו רודף אותי ומבקש את נפשי לספותה :

ויאמר לו חלילה וכו' עיין הרד"ק ז"ל וכן מהרי"א ז"ל וכן הרלב"ג ז"ל · ולע"ד לדקדק דהי"לל חלילה לא ימיתך או חלילה לו מהמית אותך וכיוצא · ונראה כי לא נעלם

פיהונתן

רדק

ויברח דוד' בעוד שהיה מתנבא שאול ברח לו: ויאמר לו חלילה · יש לשאול היאך היה מבטיחו יהונתן על שקר ואיך אמר לו ולא יגלה את אזני והלא לעיני כל היה רדפו ומבקש על נפשו אלא היה חוש' יהונתן שלא היה בלב אביו להמיתו אחר שנשבע לו ואמר חי יי' אם יומת ומה שהיה מטיל לו החני' אחרי השבוע' ומה ששלח לביתו לשמרו ולהמיתו ומה שהלך אחריו עד ניות ברמה להמיתו היה חושב יהונתן כי מפני רוח רעה שהיתה מבעתת אותו היה רוצה להמיתו בעוד שהיתה בו הרוח הרעה כי לא היתה לו רוח רעה אלא לעיתים כמו שאמר והיה בהיות רוח אלהים רעה אל שאול וכן לא ראינו שהיה רוצה להמית' אחר השבועה אלא בהיות עליו רוח רעה לפיכך היה מבטיח יהונת' כי היה יכול להשמ' ממנו בהיות עליו רוח הרעה ואע"פי שהיה לו לנגן לפניו בעת ההיא אף על פי כן היה יכול להשמר ממנו שלא יעמוד למולו ושאול היה בלבו להמיתו גם בלא עת רוח רעה אלא שלא היה מראה זה מפני השבועה שנשבע ליהונתן או כדי שלא יעלב יהונתן כמו שאמר לדוד והגיד' לדוד מעבדי שאו' האוהבי' אותו כי בלב שאול להמיתו כי גלה להם והסתיר מיהונתן לפיכך נשבע דוד ואמר חי יי' וחי נפשך כי כפשע ביני ובין המות וגו' כי החזירו יהונתן לפני אביו אחר מעשה ניות והיה בשלחן אביו כיום ביו' כמו שאומר ואנכי ישב אשב עם המלך לאכול כלומ' מנהגי לשבת עמו בשלחנו יום ביום ואע"פ כן היה ירא דוד ואמר ליהונתן כי בו' יבחר הדבר אם יפקדהו כשלא יהיה שם ויאמר טוב שלום לעבדך כלומר כי שקר דברו לי המדברים אז היטב לבבו אלי ופי' כפשע דבר מוע' כמו פסיע' והו' כעד הרגלי' ובת"י ארי כפיסעא חדא בינא ובין מותא ובדרש בפסיעה אחת שנפטרתי מפניו נצלתי כמו כנ' ויפטר דוד מפני שאול : הנה חדש מחר יו' ראשון מהחדש וכיון שמנהגו לאכול בשלחנו יפקדני כל שכן שהוא יום ראש חדש ובאים כל האוכלים בשלחן אחד כמו ביום טוב : עד הערב השלישית · פירוש עד עת ערב של יום שלישי ואומר השלישית לשון נקבה על העת וכת"י עד עידן רמשא דיומא תליתאה : זבח

ב

א וַיִּבְרַח דָּוִד מִנָּוֹית בָּרָמָה (מניית ק')
וַיָּבֹא וַיֹּאמֶר לִפְנֵי יְהוֹנָתָן מֶה עָשִׂיתִי
מֶה־עֲוֺנִי וּמֶה־חַטָּאתִי לִפְנֵי אָבִיךָ
כִּי מְבַקֵּשׁ אֶת־נַפְשִׁי:
וַיֹּאמֶר לוֹ חָלִילָה לֹא תָמוּת
הִנֵּה לוֹ־עָשָׂה אָבִי דָּבָר גָּדוֹל אוֹ (לא יעשה ק')
דָּבָר קָטֹן וְלֹא יִגְלֶה אֶת־אָזְנִי וּמַדּוּעַ
יַסְתִּיר אָבִי מִמֶּנִּי אֶת־הַדָּבָר הַזֶּה אֵין
זֹאת: וַיִּשָּׁבַע עוֹד דָּוִד וַיֹּאמֶר יָדֹעַ
יָדַע אָבִיךָ כִּי־מָצָאתִי חֵן בְּעֵינֶיךָ
וַיֹּאמֶר אַל־יֵדַע־זֹאת יְהוֹנָתָן פֶּן־יֵעָצֵב (ב' מסיע' אבנים ל')
וְאוּלָם חַי־יְהוָה וְחֵי נַפְשֶׁךָ כִּי כְפֶשַׂע
בֵּינִי וּבֵין הַמָּוֶת: וַיֹּאמֶר יְהוֹנָתָן אֶל־
דָּוִד מַה־תֹּאמַר נַפְשְׁךָ וְאֶעֱשֶׂה־לָּךְ:
וַיֹּאמֶר דָּוִד אֶל־יְהוֹנָתָן
הִנֵּה־חֹדֶשׁ מָחָר וְאָנֹכִי יָשֹׁב־אֵשֵׁב עִם־ (ג')
הַמֶּלֶךְ לֶאֱכוֹל וְשִׁלַּחְתַּנִי וְנִסְתַּרְתִּי (י"ב מלי)
בַשָּׂדֶה עַד הָעֶרֶב הַשְּׁלִשִׁית:

אם

וַעֲרַק דָּוִד מִבֵּית אוּלְפָנָא דִי
בְרָמְתָא וַאֲתָא וַאֲמַר קֳדָם יְהוֹנָתָן מָה
עֲבָדִית מָה חוֹבִי וּמָה סוּרְחָנִי קֳדָם
אֲבוּךְ אֲרֵי בָעֵי לְמִקְטְלִי: וַאֲמַר לֵיהּ
חַס לָא תְמוּת הָא לָא יַעֲבֵיד אַבָּא
פִּתְגָם רַב אוֹ פִתְגָם זְעֵיר וְלָא יְחַוֵּי לִי
וּמָאדֵין כַּסֵּי אַבָּא מִנִּי יַת פִּתְגָמָא
הָדֵין לֵית דָּא קַיָּמָא: וְקַיֵּים
עוֹד דָּוִד וַאֲמַר מִידַע יְדַע אֲבוּךְ אֲרֵי
אַשְׁכָּחִית רַחֲמִין בְּעֵינָךְ וַאֲמַר לָא
יִדַּע דָּא יְהוֹנָתָן דִּילְמָא יִתְנְסֵיס וּבְרַם
קַיָּים הוּא יְיָ וְחַיֵּי נַפְשָׁךְ אֲרֵי כְּפִיסְעָא
חֲדָא בֵּינָא וּבֵין מוֹתָא: וַאֲמַר יְהוֹנָתָן
לְדָוִד מָא רַעֲוָא נַפְשָׁךְ וְאַעֲבֵיד לָךְ:
וַאֲמַר דָּוִד לִיהוֹנָתָן הָא יַרְחָא מְחַר
וַאֲנָא אַסְחָרָא אַסְחַר עִם מַלְכָּא
לְמֵיכַל וּתְשַׁלְחִינַנִי וְאִיטַמַּר בְּחַקְלָא
עַד עִידָן רַמְשָׁא דְיוֹמָא תְלִיתָאָה:

אם

ב' חס'י"ו בריש תיבותא וקרינן וסימן עשה ויאמר לו חלילה לא תמות הנה לו עשה · עבר שוט שוטף כי יעבר · וחלפיהון ב' כתיב ולא קרינן וסי' יצאו ומארץ כשדים יצאו · יעמדו והיה ועמדו עליו דוגים כתיב יחזקאל :

רשי

כפשע · כפסיע' אחד שנפטרתי מפניו והכה בחנית בקיר ובאות' פסיעה נצלתי מן המות: הנה חדש מחר · חידוש הלבנה וכל אוכלי שולחן המלך אין נמנע איש מלבא ביו' טוב אל הלחם : ואנכי ישב אשב עם המלך לאכול · לשון הוה הוא ואנכי רגיל ליסב עם המלך תמי' לאכול סמוך לו: ושלחתני · מעתה ונסתרתי עד הערב של יו' שלישי ולא אהיה עם האוכלי' ויפקד מושבי ויתמה המלך עלי או מחר או למחרתו : נשאל

רלבג

ומדוע יסתיר אבי ממני את הדבר הזה אין זאת · יתכן שכבר חשב יהונתן שמה שהיה שאול רודף דוד להרגו לא יהיה בו אם בסב' הרוח הרע' שהיתה מבעתת אותו אך בהיו' שאול בדעתו השלם לא היתה כונתו להרע לדוד כי כבר נשב' לו באלהים כאמרו חי יי' אם יומת : כפשע ביני ובין המות · ר"ל שיעור מועט כאילו תאמר פסיע' אח' וזה מבואר מאד בעת שהי' דוד מנג' לפניו כי לולי נט' מפניו מעט הרגו בחניתו: ואנכי ישב אשב עם המלך לאכול · בכמו היום הו' ולזה ידעים המלך שאינני שם וישאל מה הסבה בזה : עד הערב השלישית · הוא ערב יום החדש השני כי היא שלישית לערב ההוא : כי

מנחה קטנה

מה עשיתי שלא כפניו ומה עוני וגו' לפני אבין לפניו : חלילה לא תמות כי לא יבטל דברו אשר נשבע לי חי ה' אם יומת ושמא תאמר אולי התירו לו את שבועתו · הנה לא יעשה אבי דבר גדול או קטן וגו' כלומר מאחר שהשבועה היתה לי אין להתיר בלי ידיעתי ויאמר ידע ידע אביך וגו' · פעם אחר פעם כי מצאתי חן בעיניך וגו' ובכן שפה התירה בלי ידיעתך ובראיה כי ואולם חי ה' כי כפשע ביני ובין המות שהוא דבר שהיה דומה לפשע ולא פשע ממש הפסיק ביני ובין המות שהוא ששפה מיכל להבריחני שפשעה כאביה ואינו פשע שבמקום עון אין שומעין נאמן שדבר שהוא כפשע ולא פשע הוא מה שהיה ביני ובין המות שאלולי היא הייתי מומת : ואנכי ישב אשב עם המלך ירצה שתאמר למלך שאני הייתי ביום הקדש פה במקום האכילה לשב עם המלך אלא שנקראתי לבוא לבית לחם וגו' כדי שיאמין המלך לדבריך כיון שהייתי שם ביום הקדש א"כ יאמר אין דעתי להסתיר ממנו כיון שהייתי שם ורציתי לאכול עמו אלא שהכרח לא יגנה לקיים מצות אבי כי זבח הימי' שם לכל המשפחה וא"כ איך אראה ברעה אשר ימצא את אבי אם אני שם כי ידאג עלי שאינו יודע אם איזה מקרה בא אלי על הדרך מפלשתים או שום סונא ועי"כ תרבה כל שמחה אשר להם מאתים ישמחו ואני' אני הגורם שלא תהא שמחת' שלימה וע"כ נשאל נשאל בשאלה אחר שאלה בשפרה אחר השפרה עד שלא יכלתי להשיב פניו ונתרצתי לו ונתתי לו רשות לילך:
אם

פי' רבינו ישעיה

אין זאת · פירו' לא יתכן להיות זאת אמת · ויש לומר כי יהונתן לא היה עם אביו ולא ידע מכל זאת · כי כפשע ביני ובין המות · פי' כפסיעה אחת · שאילולי שפסעתי פסיעה אחת היה ה' מכה אותי ברומח : הנה חודש מחר · פירוש ראש חודש · ודרך כל השרי' לבוא ולהסב עם המלך בראש חודש : ואנכי ישב אשב עם המלך לאכול · פירוש אני רגיל תמיד ליסב סמוך למלך ולאכול על שלחנו ואי אפשר שלא ישאל עלי כשלא יראני בשולחנו לפניו : עד הערב השלישית · פירוש אחר שם מחר ומחרתים עד הערב השלישית שאם לא ישאל מחר ישאל מחרתו והוא הערב בלשון נקבה :

כלי יקר

מיהונתן שנלת אביו את דוד אבל אמר לו חלילה מאירע לך דבר כזה כיון שאתה אין לך פשע וחטאת לא תמות ר"ל אע"פי שהוא חפץ להמיתך לא יעלה בידו לא תמות הנה לו יעשה ר"ל לו ולעצמו יעשה אבי היזק דבר קטן או גדול כי חופר גומץ בו יפול וזהו טעם לו בוא"ו אמנם לך לא יעשה אבי דבר קטן או גדול לא יעשה כלומר לא יעלה בידו לעשות בך ובזה מובן אומ' ולא יגלה אזני שהוא"ו מוסיף על ענין א' כאילו אמר ולו הוכח שיעלה בידו להרע לך ולא יגלה אזני לא יתכן לעשות רע וגם לבלתי גלות את אזני ויהיה טעם הנה לא יעשה כטעם כי לא חטא כו' כדלעיל גבי שאול ויהונתן כדפרישית עיין שם והקרי יעשה ביו"ד והכתיב עשה לו' כמו שראית בעבר שלא עשה דבר קטן וגדול שלא גילה את אזני מהעבר תקח מופת על העתיד ג"כ שלא יעש' עד שיגלה את אזני · ואמר דבר גדול או דבר קטן על כלל ענייני המלכות · או אמר זה על דוד בפרטות ודבר גדול היינו להרגך או דבר קטן לייסרך בעקרבים או במאסר מיראתו ממך או גירושין לגרשך והשלך אותך אל ארץ אחרת כיום הזה ודאי לא יעלים ממני אפילו בדבר קטן כ"ש בדבר חמור שאמרת מבקש נפשי כי מדוע יסתיר אבי ממני כי אהב לא יסתיר ממנו אפילו דבר קל כ"ש את הדבר הזה הקשה בלי ספק אין זאת שאמרת ביקוש נפש אבל מה שאפשר יהי' בדעתו הוא לגרשך או לייסרך אבל לא זאת שאמרת מבקש את נפשך כי מדוע יסתיר אבי ממני כי אבי לא ידין אותי להרע להולך רכיל מגלה סוד · ודוד השיבו שכן האמת שלא יחשדך למגלה סוד אבל יסתיר ממך כדי שלא להעציבך והטעם גם ידע ידע אביך וכו' פן יעצב וכו':

וישבע עוד דוד וכו' עיין רש"י ז"ל וכן מהרי"א ז"ל וכן הביא הרד"ק ז"ל בשם הדרש ע"ש · וכן הרלב"ג ז"ל · ולע"ד לדקדק כפל ידע ידע אביך ידע עלן הפעם הראשונה בה שעתא כשראה אותי עם ראש גלית מיד נקשרה נפש יהונתן וכו' ויכרות וכו' ויתפשט יהונתן את המעיל וכו' שמזה ידע אביך שמצאתי חן בעיניך ועוד פעם שנית ידע והיא כשברח מאצל שאול ויונתן דבר טוב אל שאול עד שהשבע חי ה' אם יומת באופן שידע ידע אביך כי מצאתי חן בעיניך ויאמר בלבו אל ידע זאת יהונתן פן יעצב ואל יחשדך ח"ו פן תגלה סודו אלי כי לא נחשדת בעיניו על כך להעלים ממך ואולם חי ה' שהגעתי לפר' המיתה כל כך קרוב וודאי שיש עד שעור שעברתי שהמפסיק ביני לבינה היה פשע מפשעי ביני לבין המות שכמלא הפשע מקרב המות שכפים בין האדם לבין המות איזו לדקה או לדקות לדקה תגיל ממות ותפסיק בינה לבין האדם להרחיק המות ממנו אמנם כעת כתאמתה אלי המיתה כאילו פשע ביני ובינה פשע ממש אלו' מרדין החמור שלא יפסיק ולא יהיה הפשע כתרים לפני הפורענות · אמנם ק"ק בעיני או' חי ה' וחי נפשך כי אין להשוות קדש לחול חי ה' לחי נפשך · וע"ד הסוד כנפשך אמר על נפש דוד כנסת ישראל ויהונתן הוא י"הו כת"ן כמו שכתבתי בכלי חמדה מפי השמועה ועפי הפשט יאמר חי ה' וחי נפשך על דרך המנהג שבעולם כשמזכירין פטירת אדם אומרי' חיי למר ולרבנן ולכל ישראל שבק כך אמר חי ה' כמו חיי למר וחי נפשך כמו חיי לרבנן שבק כי הגעתי לפרק המיתה כאילו כבר אני נפטרתי מן העולם וחי ה' וחי נפשך שבקית:

ויאמר יהונתן אל דוד כו' ויאמר דוד אל יהונתן וכו' עיין רש"י ז"ל והרד"ק ז"ל והרלב"ג ז"ל ומהרי"א ז"ל כדברי רש"י ז"ל אמר והרד"ק ז"ל באומר ישב אשב לאכול עם המלך שהיה מנהגו תמיד בראש חודש לאכול עם המלך ואו' עם המלך ר"ל שמושבו סמוך אליו וזה יורה היות המנהג כן תמיד כן אשר בזה יכיר נסיון בהפקד מושבו שלא כמנהג והוסיף עוד דרך שני הגלוי והוא כי יהונתן תמה לדברי דוד כי אמירה שכנתה לחוש אפי' דבר רחוק מהשכל מאד ולכן אמר לו מה תאמר נפשך ר"ל מה יגזור שכלך שנעשה לדעת דאם כוונתו כמו שאני חושב או אם היא כמו שאתה או' ולאז בחר דוד ואמר הנה חדש מחר ואנכי ישב אשב עם המלך לאכול כמשפטי לאכול ביום ראש חודש עמו ואחרי האכילה תשלחני ונסתרתי בשדה עד עת הערב הג' ר"ל שהוא ביום החדש השני ונקרא שלישית לאותו היום שהיו מדברים בו אבל הוא שני לחדש ואז אם פקד יפקדני וכו' כמו שנזכיר בסמוך בס"ד ע"כ ובדבריו אלה כדקדק הפוך הסד' שאמר חדש מחר ולא אמר מחר חודש כנזכר בדברי יונתן שהכונה לסמוך תיבת מחר לאנכי ישב אשב לאכול לומר שמחר שהוא ראשון לחודש ישב לאכול עמו ואחר כך יסתר ביום השני:

ולע"ד שאחר בריחת דוד לניות לא הלך עוד לפני שאול כי לא יאמין בחייו למסור' ביד שאול עוד · ועוד שאם כתפשרו ע"י יהונתן ותווך השלום בהשיבו אל שאול לא יאות לאחר ריב עוד ולהסתר ולהפקד מושבו · הן אמת שאפשר לומר שרצה לעשות מבחן ולנסות דאם שאול עשה השלום ההוא לפנים או שלום בהחלט · אבל הנכון בעיני כפי פשט הפסוקים שדוד לא ראה עוד פני שאול אחר ענין נוית ברמה ובפרט בראותו הנסים אשר נעשו להצלתו להשרות רוח נבואיי מאת ה' על השלוחים פעם ראשון ושני ושלישי גם על שאול כנזכר הגם שאול בנביאים שזו הוראה גדולה מאת ה' כי כלתה הרעה אל דוד מאת שאול עד שהוצרך לעשות כל זאת להצילו מידו ולז"א מה תאמר נפשך שכמה דברים שהאדם אינו יודע ונפשו מרגשת או מלך רוח ה' נוססה בנפשו או מלך דלף על גב דאיהו לא חזי מזליה חזי על כן כל אשר תאמר נפשך אעשה לך אמר ליה דוד הנה חדש מחר ואנכי ישב אשב ר"ל כבר לשעבר ישוב ישב עמו בסודו ובסעודתו והיה אם כן ראוי ומחויב שאשב גם כן מחר עם המלך שלא לשנות אבל עם כל זה תן לי רשות ושלחתי ונסתרתי בשדה עד הערב השלישית לעת הזאת כנז"ל שהוא שני לחודש השלישית ליום זה שאנו מדברים יחדיו ובזה מובן כפל ישב אשב · ומסייע פי' זה מה שאמר לו יהונתן מחר חדש ונפקדת וכו' שעל יום ראשון אמר לו שיפקד וכן מצינו שעשה שיהדיו השני ימים לא ישב עמו · ואם כדברי מהרי"א ז"ל המובן מדבריו שאכל בראשון אם כן לא הסכים יהונתן לדברי דוד אם לא שנ' שישב אשב לאכול בערב ראש החודש קאמר מהרי"א ז"ל ואחר האכילה הזאת של ערב ר"ח תשלחני :

אם פקד יפקדני וכו' עיין רש"י ז"ל והרד"ק ז"ל והרלב"ג : ולע"ד לדקדק פקד יפקדני וכן כפל נשאל נשאל · ומהו לרוץ ללכת מבעי ליה · וכן עירובית לחם ונראה כי כאן היו שני ימים והיה אפשר שהפקידה הזאת אפשר להיותה או בראשון או בשני כי שני ימים היו שם בראש חודש וז"ש אם פקד בראשון או באולי שלא יפקד בראשון וכמעשה שהיה שאמר אולי מקרה הוא בלתי טהור הוא כי לא טהור אז יפקדני לפחות בשני וכן היה באופן שבין יפקדני בראשון או בשני אתה תשיב לו נשאל נשאל ממנו דוד ר"ל שתי שאלות היו כאן האחת מאנשי המשפחה ששלחו מהם עשה עמנו חסד ושלח לנו לדוד והשני' דוד עצמו ברשותי הלך ונשאל ממני דוד כי לא יצא כי אם ברשות ולא שהוא התעורר מעצמו כי אם על ידי שנשאל לשם וזהו נשאל נשאל ולא להתעכב הרבה אלא לרוץ במרוצה ללכת ולשוב כי זבח הימים שם למשפחה והיה הכרח להמצא שם גם הוא כי זבח הימים הוא לכל המשפחה לכל דייקא ודוד בכלל כל ולכן הוכרח ללכת שם ע"י שאלה :

אם כה יאמר וכו' עיין הרד"ק ז"ל וכן מהרי"א ז"ל והוסיף שנית שאם היה לבו של שאול רע לדוד הנה ימלא תואנה באו' שברח מפניו שהי' מפני זה בן מות ולא יעלו' כח להעלימו בלבו ע"כ:

ולע"ד שרצה דוד לבחון אם יתכן לתווך שלום ביניהם ולזה אמר אם כה יאמר טוב זה סימן שתוכל לעשות שלום וזהו שאמר שלום לעבדך ר"ל אז תעשה שלום לעבדך עם אביך ואם חרה יחרה לו ר"ל אם חרה כלומר שהוא בחרון עמי אז יחרה לו כי שנאה וחרון שבלבו יגרום שיחרה לו על דבר קל כזה וזהו שאמר חרה יחרה לו כפול ואז דע כי כלתה הרעה מעמו אך יהי רצון שמעם ה' לא תהיה רק מעמו בלבד · והנה דוד חלק כאן שתי חלוקות לבד ואפשר להלוק עוד שתים אחרות האחת שלא יפקד כלל והשנית שלא יחרה לו גם לא יאמר טוב אלא ישתוק ואפשר לומר שאם לא יפקד גם כן הוא סימן טוב כיון שלא חש לשאול עליו ואין בדעתו להרגו ולכך לא יחוש עליו לפקוד עליו וחלוק זו אפשר כנכללה באו' אם פקד יפקדני רו"ל לומר מי יתן והיה שלא יפקדני אבל אם פקד יפקדני אז אם כה יאמר טוב שלום לעבדך והחלוקה השנית אם ישתוק גם השתיקה יפה היא וסימן שלום כי אין סימן רע לשכלתה הרעה אלא אם חרה יחרה לו וזה כיון באומרו אם כה יאמר טוב דהי"לל אם יאמר טוב באו' כה רוצה לומר הן שיאמר טוב או דבר השוה לו וכמוהו דהיינו השתיקה וזה רמז בתיבת כה לדמיון שבשתיקה או באו' טוב הנה שלום לעבדך כאמור ומהוך לדברי מהרי"א ז"ל למדתי עוד תירוץ שני למה לא הזכיר חלוקה זו של שתיקה לפי שהיא חלוקה בטלה שלא יתכן היות כאן שתיקה כי לא יוכל לשתוק בשום צד ואם ישב עון או שמץ שנאה תבער כאש בקרבו להראות אכו עכ"פ :

ועשית חסד עיין רש"י ז"ל והרד"ק ועשית חסד לשלחני ע"כ · ומהרי"א ז"ל שהחסד הוא כן בהשתדל יונתן בזה ובהגיד לו כוונת אביו שוא חסד גדול ושראוי לעשות כי בברית ה' ובשבועה באו שניהם וא"ת שהברית לא יכפר העונות ולזה ואם יש בי עון והמיתני ועד אביך למה זה תביאני : ולע"ד לדקדק לפרש ועשית חסד ר"ל כבר לשעבר ועשית חסד גדול והנה הוא על עבדך ממש עליו כמשה כבר לגדלו והחסד הוא כי בברית ה' הבאת את עבדך והשוית עבדך אליך וז"ש עמך היש חסד גדול מזה להביאני בברית עמך כאילו אני בערכך חלילה כי אני עבדך וכיון שעשית זה החסד ראוי שאתה ע"י תוכיחני כי נאמנים פצעי אוהב כלתי כמוך · אתה
יאמר

מנחה קטנה | רדק | רשי

ה׳ וחסר אִם־פָּקֹד יִפְקְדֵנִי אָבִיךָ וְאָמַרְתָּ נִשְׁאֹל
ג׳ נִשְׁאַל מִמֶּנִּי דָוִד לָרוּץ בֵּית־לֶחֶם
ל׳ עִירוֹ כִּי זֶבַח הַיָּמִים שָׁם לְכָל־
הַמִּשְׁפָּחָה׃ אִם־כֹּה יֹאמַר טוֹב
ל׳ ג׳ שָׁלוֹם לְעַבְדֶּךָ וְאִם־חָרֹה יֶחֱרֶה לוֹ
דַּע כִּי־כָלְתָה הָרָעָה מֵעִמּוֹ׃ וְעָשִׂיתָ
ג׳ חֶסֶד עַל־עַבְדֶּךָ כִּי בִּבְרִית יְהוָה
הֵבֵאתָ אֶת־עַבְדְּךָ עִמָּךְ וְאִם־יֶשׁ־בִּי
ל׳ עָוֺן הֲמִיתֵנִי אַתָּה וְעַד־אָבִיךָ לָמָּה־
ל׳ ומל׳ זֶּה תְבִיאֵנִי׃ וַיֹּאמֶר
יְהוֹנָתָן חָלִילָה לָּךְ כִּי אִם־יָדֹעַ אֵדַע
ג׳ ל׳ כִּי־כָלְתָה הָרָעָה מֵעִם אָבִי לָבוֹא
עָלֶיךָ וְלֹא אֹתָהּ אַגִּיד לָךְ׃
י וַיֹּאמֶר דָּוִד אֶל־יְהוֹנָתָן
מִי יַגִּיד לִי אוֹ מַה־יַּעַנְךָ אָבִיךָ קָשָׁה׃
וַיֹּאמֶר יְהוֹנָתָן אֶל־דָּוִד לְכָה וְנֵצֵא
הַשָּׂדֶה וַיֵּצְאוּ שְׁנֵיהֶם הַשָּׂדֶה׃
וַיֹּאמֶר יְהוֹנָתָן אֶל־דָּוִד
יְהוָה אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל כִּי־אֶחְקֹר אֶת־
אבי

ה׳ וחסר אִם מִבְעָא יִבְעִינַנִי אָבוּךְ וְתֵימַר
ג׳ אִשְׁתְּאָלָא אִשְׁתְּאַל מִינִי דָוִד לְמֵיזַל
ל׳ לְבֵית לֶחֶם קַרְתֵּיהּ אֲרֵי שֵׁירוּי נִכְסַת
קוּדְשַׁיָּא יוֹמָא דֵין תַּמָּן לְכָל זַרְעִיתָא׃
ל׳ ג׳ אִם כְּדֵין יֵימַר טַב שְׁלָם לְעַבְדָּךְ וְאִם
מִתְקֵיף יִתְקֵיף לֵיהּ דַּע אֲרֵי גְּמִירָא
ג׳ בִּישְׁתָּא מִנֵּיהּ׃ וְתַעְבֵּיד טִיבוּ עִם
עַבְדָּךְ אֲרֵי בִּקְיָמָא דַּיְיָ אָעֵילְתָּא יָת
ל׳ עַבְדָּךְ עִמָּךְ וְאִם אִית בִּי חוֹבָא
ל׳ ומל׳ קְטוֹלְנִי אַתְּ וּלְוַת אָבוּךְ לְמָה דְּנַן
תְּעֵילִנַּנִי׃ וַאֲמַר יְהוֹנָתָן חַס לָךְ אֲרֵי
ג׳ ל׳ אִם מִידַע אִידַע אֲרֵי גְמִירָא בִּישְׁתָּא
מִן אַבָּא לְמֵיתֵי עֲלָךְ וְלָא יָתָהּ אֲחַוֵּי
לָךְ׃ וַאֲמַר דָּוִד לִיהוֹנָתָן מַן יְחַוֵּי לִי אוֹ
דִילְמָא יְתִיבִנָּךְ אָבוּךְ פִּתְגָּמִין קַשְׁיָן׃
וַאֲמַר יְהוֹנָתָן לְדָוִד אֵיזֵיל וְנִיפּוֹק
לְחַקְלָא וּנְפָקוּ תַּרְוֵיהוֹן לְחַקְלָא׃
וַאֲמַר יְהוֹנָתָן לְדָוִד יְיָ אֱלָהָא דְיִשְׂרָאֵל
אֲרֵי אֶבְדוֹקִית אבא

פקד ה׳ וחס׳ וסימן ויאמר יוסף אל אחיו אנכי מת · וישבע יוסף את בני ישראל לאמר · ויקח משה את עצמו׳ יוסף · פקד פקדתי אתכם · אם פקד יפקדני אביך : יחרה ג׳ וסימן למה יי׳ · פן יחרה אף יי׳ · ואם חרה יחרה לו רע : עבדיך ז׳ חס׳ וקמצין בקריאה וסימן נמסר בסדר בהעלתך : בברית ג׳ בקריאה וסימן לעבדך בברית יי׳ אלהיך ובאלתו · ועשית חסד על עבדך · ואשבע לו ואבוא בברית ·

רדק

זבח הימים · היה מנהגם לעשות זבחי שלמי׳ בני המשפחה יום בשנה וכן נאמר באלקנה לזבוח את זבח הימים : ועשית חסד על עבדך · כמו עם עבדך וכ״תי וכן ויבאו האנשים על הנשים נחת אות על אפרים : חלילה לך · פירוש חלילה לך מלחשדני בזה שאדע הרעה ולא אותה אגיד לך : מי יגיד לי · פירוש אם טוב יענך או אם יענך קשה ומסוף הפסוק למדנו חסרון ראשיתו וכמוהו נגיד חסר תבונות וגו׳ ופירוש מה כמו אם או פירושו הקשה שיענך מה תהיה אם להמיתני או לגרשני וי״ת או דילמא ופי׳ קשה אמירה קשה וכן ועשיר יענה עזות : יי׳ אלהי ישראל · שבועה : כעת מחר השלישית מחר כעת הזאת אחקרנו ושלישית על העת כלומ׳ העת כזאת של יום השלישי כי מחר יאמר בקרוב וברחוק וי״ת כעידנא הדין מחר או דיומא תליתאה : ולא

מפניו ולא אכעיסנו כנגדי או מי יגיד לי אם חרה יחרה לו ויענך אביך קשה מה יהיו הדברי׳ הקשים כדי שאתנהג בזה לפי הראוי : לכה ונצא השדה הית׳ עצתו שיצאו השד׳ כדי שיגלו לדב׳ שם כל רצונם כי שם יראו מי סביבם ולא יראו זה בהיות׳ בבית או בעיר :

רשי

נשאל נשאל · רשות שאל ממני : זבח הימים · משנה לשנה בזמן הזה : אם כה יאמר טוב · שלא יחרה לו : שלום לעבדך · אין בלבו להרגני : ואם חרה יחרה זהו שאהא לו מצוי להרגני : כלתה הרעה מעמו · סוף דבר מחשבה רעה לו עלי : ועשית חסד · לשלחני : חלילה לך · כזאת לחשדני שאדע בו שכלתה מעמו הרעה ולא אגיד לך : מי יגיד לי · במקום שאסתר שם : השלישית · בימי מחר זהו יום שלישי כשעה של עכשיו כי מחר חדש ושמא לא יתמה מחר אבי אבל יתמה ביום השלישי : יי׳ אלהי ישראל · לשון שבועה כה יעשה לי הק״בה כי אחקור את אבי ואמצא שהוא טוב אליך אם לא אשלח על ידי שליח וגליתי אזנך כי הטובה אני יכול לגלות ואם ייטיב אל אבי להרע לך אותה לא אגלה פן יודע לאבי מקום שאתה שם וגליתי אני בעצמי את אזנך : ולא

מנחה קטנה

אם כה יאמר טוב וגו׳ כיון שבוא משיב לך טוב כרית ברותה לשפתים שטנא הוא ושנא ליהוי שכיון שיש לו טעם לסרות אפו בך כי יאמר למה לא נטל רשות ממני ולא הסכיר ליפנים לשאול ממני וממך שאל וגם אתה היה לך לחוש על כבודי ולומר לו שישאל פי על זה ולפחות היה לך להודיע לי הדבר שבוא דוכה לילך לבית לחם וע״כ יש לו לערות על זה וע״מ לא הקפיד ואמר טוב סימנא מילתא היא ושלום לעבדך ואם חרה יחרה לו · חרה עלי שלא שאלתי את פיו יחרה עליך שלא שאלת את פיו דע כי כלתה וגו׳ : כי אחקר וגו׳ לא כמו שאמרת לפתוך על הסימן לבד אלא כי אחקר בחקירה ודרישה בסיבה לירד לסוף דעתו עד שאדע בברור מה שבלבו : ולא

פי׳ רבינו ישעי׳

כי זבח הימים · פי׳ רגילים הם בכל שנה ושנה להקבץ כל המשפחה ולזבוח שלמי׳ ולשמוח ביחד : ויאמר יהונתן חלילה לך · פירוש חלילה לך לחשב מחשבה זו בלבך שאם אדע כי כלתה הרעה מעם אבי לבוא עליך שלא אגיד לך ויניחך ליפול בידיו · אל תחשב מחשבה זו בלבך כי אם אראה שלבו רע עליך אני אגיד לך : מי יגיד לי או מה יענך אביך קשה · כי מי יגיד לי אם טובה יענך · או מה ש עגך אביך קשה והרי הוא מקרא קצר : כי אחקר את אבי כעת מחר שלישית · פירוש אחקר את אבי מחר · ובערב השלישית אגיד לך כמו שאמר דוד עד הערב השלישית :

כלי יקר

כי זבח הימים שם לכל המשפחה · יתכן שעל דבר כם עשה השם ית׳ להם היו עושים שנה בשנה בזו׳ ההן זבחי שלמים וזה היה נקר׳ זבח שלמי׳ לכל המשפחה : חלילה לך ר״ל חלילה לך מחשוד אותי בזה שארצה שתפול ביד אבי כי בודאי אם אדע שכלתה הרעה מעם אבי לבא עליך אגיד לך כדי שתמלט : ויאמ׳ דוד אל יהונתן מי יגיד לי או מה יענך אביך קשה · ר״ל מי יגיד לי אם חרה יחרה לו כדי שאשתדל להמלט ממנו או מה יענך קשה כי יוכל מהדברי׳ ההם הרעה שכוונתו יאו ירצה בזה והוא מי יגיד לי אם יאמר טוב כדי שלא אסתר ולא

כלי יקר

יאמר כי בברית ה׳ ר״ל ראוי שתעשה חסד על עבדך כי אתה חפלת בי והבאת אותי בברית ה׳ ואני לא הבאתי אותך בברית אשר זו הוראת אהבה עזה שאהבתני אם כן ראוי שתגמור ועשית חסד כיון שאתה המתחיל ואמר ואם יש בי עון ולא אמר אם יש עון בי יכוון שלו הונח שחטאתי בדבר קל אשר בזולתי לא יחשב עון אשר חטא רק כי להיות שמאחר עלות הביאני לעמוד בהיכל מלך ואתה בנו הביאותני בברית אהבה שלכן אפי׳ קטאתי בדבר קל בחבלי השוא יחשב לי כעבו׳ העגלה ועון וז״ש ואם יש בי עון ר״ל שלהיותו בי הוא נחשב לעון לא בזולתי עם כל זה המיתני אתה וכו׳ ועל דרך זה פירשתי בכלי חמדה בסדר מסעי על הרי׳ בפסוק מה מצאו אבותיכם בי עול וכו׳ ר״ל מה מצאו אפי׳ דבר קל בזולתי אלא שלהיותו בי יהיה עול כי כלים גבורתו ע״ד וסביביו נשערה מאד כי אני ה׳ עושה חסד · ועד אביך למה זה תביאני ר״ל למה זה לגרום לי עון הנז׳ בתיבת בי עון למה תביאני אליו כי תהיה לו לעון עם היות בי עון כיון שאין תכליתו לינקם על העון אלא לינקם ממנו מקנאו את קנאתו ממני · או אפשר המיתני אתה שלא ארגיש כלל ועד אביך למה זה ר״ל למיתה הנז׳ תביאני כי ארגיש ואצטער ביותר ותהיה מיתה מרה בהיותה ע״י אביך :

ויאמר יהונתן חלילה לך וכו׳ עיין רש״י ז״ל וכן הרד״ק ז״ל · וכן הרלב״ג ז״ל וכן מהרי״א ז״ל והוסיף ואפשר שיפורש הכתו׳ ולא יחסר בו מלת לחשדני ויאמר יהונתן אילו היה איש אחר במקומך באמת לא אגלה סוד אבי בעבורו ואכסה עליו אבל לך אשר אהבת נפשי אהבתיך חלילה לך שאם אדע כי כלתה הרעה מעם אבי לבוא עליך שלא אגלה אזנך אבל מיד אגלה אזנך ולא אעלים : ובכלי חמדה פי׳ חלילה לאבי לעשות כדבר הזה לך שאתה לוחם מלחמותיו ונאמן לו כמלא שלך ומסיבתך החלילה : עוד שם פי׳ עלה ל״ד לפי שדוד אמר אם יש בי עון ענהו יהונתן חלילה לך מהמצא בך חטא וכ״ש עון שאמרת ואמר כי אם ידוע אדע טעם הכפל ר״ל כי אם יש לא ש לידע שאמרת לי ידוע ידע אביך כי מצאתי חן וכו׳ הנה זה כי אדע אני לחקור בעצם אחר שגלית אזני אדע כי כלתה הרעה מעם אבי לבוא עליך ולא אותה אגיד לך בתמיה כי זה לא יתכן אלא הגד אגיד ואגל׳ אזנך ואפשר לפרשו בניחות׳ והורה כאן האהבה עזה אשר אהבו כנפשו עד שיעור שכשאדע שכלתה הרעה מעם אבי לבוא עליך שלא לפתוח פי לשטן אבל אגיד הרעה ההיא על זולתך ולא עליך כההיא דועל׳ מן הארץ שאחז״ל כאדם שתולה קללתו באחרים כך אמר יהונתן לדוד ולא אותה אגיד לך ועליך לא אתלה אותה בזולתך ואתה תבין ובסמוך בפ׳ כי יטיב בס״ד אודיע איך יתקיים דברו :

ויאמר דוד אל יהונתן מי יגיד לי כו׳ עיין רש״י ז״ל והרד״ק ומהרי״א ז״ל פירש מי יגיד לי מה שיאמר אביך אם טוב ואם רע אמנם מ״ש או מה יענך אביך קשה פירש כמו מה רב טובך אשר צפנתי כו׳ או כמו אוי ואבוי לי כי לבי אומר לי מה ובמה יענך אביך קשה וגערה ונבאה כאן למה שאירע לו ליונתן בסוף ועל זה נצטער דוד מראשית איך בן מלך כיונתן יסבול חרפה וגערה בעבורו · והרב ב״ע ז״ל שער כ״ב פירש מי יגיד לי במקום שאסתר שם אם דבר רעה או טובה וכדברי הרד״ק ז״ל אמנם במ״ש או מה יענך אביך קשה רוצה לומר או שמא לא תשער שיעור צודק לדעת אם כלתה הרעה או לא כי אולי תשפוט שלום מהם ואין שלום כי אפי׳ בחרה יחרה לו כל דהו אפשר שכלתה הרעה וכמו שאמר ואם חרה יחרה לו וכו׳ ז״ש או מה יענך אביך ר״ל אמור מעתה מה יענך אביך שיהיה בעיני תשובה קשה וכ״ז כשיעור ראוי לאיש הענב להקפיד בכל כיוצא בזה דחמירא ליה סכנתא :

ויאמר יהונתן אל דוד לכה ונצא השדה וכו׳ עיין הרלב״ג וכן מהרי״א ואני אומר שלפי שהיה מוסכם ביניהם שיתחבא דוד חשש פן יקראנו אסון בביתו או בלכתו להתחבא לז״א לו לך לדרכך להבצל ונצא השדה אני ואתה כדי שיתחבא ויראו שניהם :

ויאמר יהונתן אל דוד וכו׳ עיין רש״י ז״ל והרד״ק ז״ל דקדק ז״ל לשון אשלח האמור בפ׳ראשון שהוא שליחות ע״י שליח לא כן בפסוק שני וגליתי את אזנך אני בעצמי · ומהרי״א ז״ל כתב ולא אז אשלח לך בתמיה והביא גם כן שיטה אחרת והיא לרב בעל עקידה ז״ל והיא שאמר יהונתן לדוד דע נא אחי כי אפי׳ אחקור את אבי כעת מחר ומחרתו השלישית והנה טוב אל דוד ועם כל זה ולא אז אשלח אליך לגלות אזנך עד שאוסיף עוד כמה וכמה בדיקות לדעת אם אותו הטוב הוא מלב ומפה אמנם בעניך הרעה בכל דהו מהגלוי דעתו לרע שאפי׳ שהוא לא ידבר עליך רעה כי אם זולתו והראה כי יטיב אל אבי את הרעה שידבר עליך זולתו הנה תכף וגליתי אזנך דחמירא סכנתא מאיסורא : ובכלי חמדה פירשתי שכוונת הפסוקים לומר שאין

צריך לומר במידת הפורענות כשאשמע שכלתה הרעה מעם אבי עליך שלא אשלח ע״י שליח פן יגלה סוד וילך רכיל להגיד מקום תחבותך אלא אפי׳ לענין הטוב אשר אחקור את אבי והנה טוב אל דוד עם כל זה לא אז אשלח ע״י שליח כי יגלה למפרע היותך נחבא ובורח מאבי ועם היו׳ שדבר טוב יוסף לאויב לך לכך ולא אז אשלח ר״ל אפי׳ אז שהיא בשורה טובה לא אז אשלה ע״י שליח לא וגליתי אזנך ר״ל אני בעצמי אפי׳ בטוב ומכ״ש ברע כי ייטיב גו׳ ולפיטה זו כיהא או׳ ולא אז אשלח דלדברי הרד״ק ז״ל הנז״ל תיבת ולא אז מיותרת לגמרי ע״כ · ואפשר עוד כי יהונתן חלק מהשתי חלוקות שהידשתי למעלה האחת והיא אולי ישתוק שאול שלא יפקד על דוד לשאול לזה אמר כי ה׳ אלהי ישראל יעיד עליו שאחר עבור המועד של ג׳ ימים עם היום הזה ואני לא יפקדך לא יספיק לי בזה ואאמין בטוב כאשר תשב׳ אתה שהנה טוב אל דוד כנז״ל ז״ש כעת מחר השלישי׳ דהיינו כשיעברו השני ימים שהיה לו לפקוד עליך עם כל זה יעיד ה׳ עלי כי אחקור את אבי כעת מחר השלישי׳ עם היות שהנה טוב אל דוד ולסברתך כמו שרמזתי באם פקד יפקדני כו׳ או כפשוטו שיאמר טוב לדוד ועם כל זה ולא אז אשלח כפי׳ הנז״ל · או יאמר ולא אז אשלח אליך שתבוא עד שאחקור יותר אבל וגליתי את אזנך גילוי דעת כל דהו כדי שלא תשב יושב ודווה ומצטער ביני ביני עד בוא דברי טוב בחקירה שנית · אמנם בענין פורענות כי ייטיב אל אבי את הרעה עליך אז וגלית את אזנך ושלחתיך שתלך לשלום מהרה בלי עיכוב ברגע והולי אמר ה׳ אלהי ישראל לשון תפלה יהי רצון מלפני ה׳ אלהי ישראל כי כאשר אחקור את אבי שיהא טוב אל דוד ולא רע ועם כל זה ולא אז אשלח כפי הפירושים הנז״ל :

כה יעשה ה׳ ליהונתן עיין רש״י ז״ל וכן מהרי״א ז״ל והוסיף כה יעשה ה׳ ר״ל כה רעה יעשה ה׳ לי וכה יוסיף כמו שאני רוצה לעשות לך אם לא גליתי את אזנך אני בעצמי ולא ע״י שליח ע״כ · ובכלי חמדה פי׳ שדבר יהונתן באהבה עזה ואמר כה יעשה ה׳ ליהונתן וכה יוסיף ומה היא הטובה כי יטיב אל אבי את הרעה עליך כה ר״ל כי לב המלך ביד ה׳ לכל אשר יחפץ יטנו שהרעה של אבי יהפכה לטובה זהו שאמר כי ייטיב כשיתן אבי את הרעה עליך יהפכה לטובה ואחשוב כאילו עשאה ה׳ ליהונתן כמו שאמר כה יעשה ליהונתן ויותר כמו שאמר וכה יוסיף כמלא שנשבע כה יעשה ה׳ טובה ליהונתן שייטיב אבי את הרעה אשר דבר אבי עליך שאגלה אזנך הרי שלא מלאו לבו של יהונתן להזכיר על דוד רעה בהחלט כי אם בכי ייטיב אל אבי את הרעה עליך וכמו שייעד למעלה במ״ש ולא אותה אגיד לך כדפי׳ לעיל שאתלה קללתך באחרים וכיוצא להפך הרעה לטובה · ואמר ויהי ה׳ עמך כאשר היה עם אבי ר״ל דע כאמנה אחי כי נפלאה אהבתך לי מאד עד שבהיות ה׳ עמך לא אתקנא אבל אשמח ואגיל באותו השיעור ממש שהיה לי מהשמחה כאשר היה עם אבי ולא עם זולתו ואמר כאשר היה עם אבי ר״ל כאשר היה לשעבר לא כאשר הוא בהווה שהלכה מאתו רוח ה׳ ע״כ :

ולא אם עודני חי וכו׳ עיין רש״י ז״ל והרד״ק ז״ל והרלב״ג ז״ל ומהרי״א ז״ל פי׳ לפי שאמ׳ ויהי ה׳ עמך כאשר היה עם אבי דהיינו שהמליכו על ישראל לעומת זה התפלל יהונתן לפני ה׳ וא׳ ולא אם עודני חי ר״ל לא יהיה ה׳ להמליכך אם עודני חי כדי שאבוא לידי מדה זו שאצטרך שתעשה עמי חסד ה׳ ר״ל חסד גדול לשלא אמות כמשפט המולך שממית כל זרע המלך הראשון כי באמת תהיה לי חרפה גדולה שתמלוך בחיי והפדה כפשי ממות ולכן אמר שיבחר מות מחיים כדי שלא יהי׳ בחייו כדי שלא לקבל אותו החסד לשלא ימית אותו דוד הכה אם כן אמר שלא יבקש דבר על עצמו כי לא יבחר היותו בחיים באותו זמן אכן מה שאבקש הוא על זרעי שלא הכרי׳ חסדך מעם ביתם עד עולם ולא בזמן שיכרית ה׳ את אויבי דוד איש מעל פני האדמה · ובזה נכנסה בירוח הקדש וניבא על מה שהיה בימי הגבעונים שמתו כל זרע שאול ונמלט מפיבושת בן יהונתן בחמלת דוד עליו ואין להקשות ממה שאמר אחר כך יהונתן לדוד ואנכי אהי׳ לך למשנה כי האנשי׳ משתנים מרצון לרצון כפי הזמנים וכפי העולה על רוחם · וגם כי עם היות רצון יהונתן וחפץ שלא למות קודם המלכות דוד אמר שאם האלוה ית׳ לא ירצה בזה ויחפוץ להמליכו בחייו אמר שאז יהיה לו למשנה ע״כ · והרב ב״ע ז״ל בשער כ״ג פירש ולא אם עודני חי זה דומה למה שאמר לו אחר כך בחרשה ואתה תמליך על ישראל ואנכי אהיה לך למשנה אמר לו ודאי ידעתי כי ה׳ היה עמך והצליח למלוכה אבל בזה לא תופר האהבה והאחוה אשר בינינו בהגיעך למלכות כי לא יתכן שתמלוך בהשגחה השם יתברך אם עודני חי ולא תעשה עמי חסד ה׳ ולא אמות על ידך כי המפר ברית איני ראוי למלוכה אבל ודאי ידעתי כי ה׳ יהיה עמך להמליכך אם כן בזאת אדע כי לא תכרית חסדך מעם ביתי לעולם כי אהיה משנה לך ותתקיים האהבה ע״כ · ובכלי חמדה סדר הולדות

אָבִי כָּעֵת ׀ מָחָר הַשְּׁלִשִׁית וְהִנֵּה־טוֹב
אֶל־דָּוִד וְלֹא־אָז אֶשְׁלַח אֵלֶיךָ וְגָלִיתִי
אֶת־אָזְנֶךָ׃ כֹּה־יַעֲשֶׂה יְהוָה לִיהוֹנָתָן
וְכֹה יֹסִיף כִּי־יֵיטִב אֶל־אָבִי אֶת־
הָרָעָה עָלֶיךָ וְגָלִיתִי אֶת־אָזְנֶךָ
וְשִׁלַּחְתִּיךָ וְהָלַכְתָּ לְשָׁלוֹם וִיהִי יְהוָה
עִמָּךְ כַּאֲשֶׁר הָיָה עִם־אָבִי׃ וְלֹא אִם־
עוֹדֶנִּי חָי וְלֹא־תַעֲשֶׂה עִמָּדִי חֶסֶד
טו יְהוָה וְלֹא אָמוּת׃ וְלֹא־תַכְרִית אֶת־
חַסְדְּךָ מֵעִם בֵּיתִי עַד־עוֹלָם וְלֹא
בְּהַכְרִת יְהוָה אֶת־אֹיְבֵי דָוִד אִישׁ
מֵעַל פְּנֵי הָאֲדָמָה׃ וַיִּכְרֹת יְהוֹנָתָן עִם־
בֵּית דָּוִד וּבִקֵּשׁ יְהוָה מִיַּד אֹיְבֵי דָוִד׃
וַיּוֹסֶף יְהוֹנָתָן לְהַשְׁבִּיעַ אֶת־דָּוִד
בְּאַהֲבָתוֹ אֹתוֹ כִּי־אַהֲבַת נַפְשׁוֹ אֲהֵבוֹ׃
וַיֹּאמֶר־לוֹ יהונתן

ג' חס' · ב'חס' יו"ד בתר' לב שמת · ג' · ב'חד חס' וחד מל' איזבל · ב' מל' · ד'

אַבָּא כְּעִידָּנָא הָדֵין מְחַר אוֹ בְּיוֹמָא
תְּלִיתָאָה וְהָא פִּתְגָּמַיָּא תַקְנִין
מִיתְאַמְרִין עַל דָּוִד וְלָא מִכְּעַן אֶשְׁלַח
לְוָתָךְ וַאֲחַוֵּי לָךְ׃ כְּדֵין יַעֲבֵיד יְיָ
לִיהוֹנָתָן וּכְדֵין יוֹסֵיף אֲרֵי גְמִירָא מִן
אַבָּא לְמֵיתֵי בִּישְׁתָא עֲלָךְ וַאֲחַוֵּי לָךְ
וְאֶשְׁלְחִינָךְ וּתְהָךְ לִשְׁלָם וִיהֵי מֵימְרָא
דַּיְיָ בְּסַעֲדָךְ כְּמָא דַהֲוָה בְּסַעֲדֵיהּ
דְּאַבָּא׃ וְלָא עַד דַּאֲנָא קַיָּים וְלָא
תַעֲבֵיד עִמִּי טֵיבוּ מִן קֳדָם יְיָ וְלָא
אֵמוּת׃ וְלָא תַפְסֵיק יָת טֵיבוּתָךְ מִן
אֱנָשׁ בֵּיתִי עַד עָלְמָא וְלָא כַּד שֵׁיצֵי יְיָ
יָת שָׂנְאֵי דָוִד גְּבַר מֵעַל אַפֵּי אַרְעָא׃
וּגְזַר יְהוֹנָתָן קְיָים עִם בֵּית דָּוִד
וְאִיתְפְּרַע לֵיהּ יְיָ מִיַּד שָׂנְאֵי דָוִד׃
וְאוֹסֵיף יְהוֹנָתָן לְאוֹמָאָה יָת דָּוִד
בְּדִרְחֵים יָתֵיהּ אֲרֵי רַחֲמַת נַפְשֵׁיהּ
רַחֲמֵיהּ׃ וַאֲמַר לֵיהּ יהונתן

אזנך כלהון מלאים בנביאים במ"ג חס' וסי' כי אהקר את אבי · כי ייטיב אל אבי · גם מאזלא פתחה , אזנך : ולא תעשה ג' וסי' ולא תעשה כמעשיהם · ולא אם עודני חי · ועתה שוב ולך בשלום : אהבו ד' בקריא' וסי' נמסר בסדר ויגש :

רשי

ולא אם עודני חי · לשון בקשה הוא כמו ולא יתן נא לעבדך ואינו זז ממשמעו ולא תעש' לי טובה בעודני חי שתעשה עמי חסד יי' בטרם אמות ומהו החסד שלא תכרית את חסדך מעם ביתי כזאת תכרות לי ברית בחיי : ולא בהכרית יי' · וגם לא תסי' חסדך מהם כי אף כבא הפורענות על בית אבי שידעתי שיכרית המקום את אויביך : ובקש יי' את הברית זאת מיד אויבי דוד · כנה הכתוב ופירושו בקש הקב"ה את העון מיד דוד כשעבר על הברית ואמרה למפיבושת אתה וציבא תחלקו את השדה יצתה בת קול ואמר רחבעם וירבעם יחלקו את המלכות וכן תירגם יונתן ואיתפרע לי' יי' מיד סנאי דוד : מחר

רדק

ולא אז אשלח אליך · בתמיה : כי ייטב אל אבי · אם ייטב וישר בעיניו להבי' את הרע' אליך וגליתי את אזנך : ויהי יי' עמך כאשר היה עם אבי · בדבר המלוכה יהיה עמך שתצליח על אויביך כמו שהיה עמו : ולא אם עודני חי לא אשאל ממך אם עודני חי כשתמלוך כי אינני ירא שלא תעשה חסד יי' עמדי : ולא אמות · כי ידעתי כי חסד תעשה עמדי ומה שאמר חסד יי' כי בברי' יי' באו שניהם כשכרתו ברית כמו שאומ' ויכרתו יהונתן ודוד ברית ואמר לו דוד כי בברית יי' הבאת את עבדך וזהו ברית יי' שאמרו בברכך ברית יי' עד ביני וביניך אבל זה הדבר אני שואל ממך שלא תכרית חסדך מביתי עד עולם : ולא בהכרית · כלומר אפילו בהכרית יי' את אויבי דוד מעל פני האדמה עד שלא ישאר איש מה' לא תכרית ביתי אף על פי שמשפח' אבי מכל אויבי דוד: ויכרות יהונתן עם בית דוד·הא' שבקש יהונתן מאת דוד שיהיה בריתו עם ביתו כרת גם הוא ברית להיות בריתו עם בית דוד גם כן והם נשיו ובניו ובית אביו גם כן כי כל זמן שתמשך מלכות אביו שיהיה בריתו עם בית דוד לשמרם בכל כחו · ועוד הוסיף יהונתן ואמר ובקש יי' מיד אויבי דוד אם יפק' בברית מיד אויבי דוד כנוי הוא כי מיד דוד ר"ל שאם יפר הברית יי' יבקש מידו ועוד הוסיף להשביעו בכח האהבה שהיה אוהב אותו: ונפקדת

רלבג

ולא אם עודני חי וגו' · ר"ל אינני ירא אם עודני חי בהיותך מולך שלא תעש' עמי חסד יי' ולא אמו' וגם אחרי אינני יר' שתכלי' חסדך מעם ביתי עד עול' ולא בעת שיכרית הש"י את אויבי דוד מעל פני האדמה אינני ירא שתכרית חסדך מעם ביתי שהוא ממשפחת אויבי דוד והנה כרת יהונתן גם כן ברית עם דוד רוצה לומר שאין בריתו עם דוד לבדו אבל עם בית דוד בכללם לשמרם מהרע כפי היכולת וקלל יהונתן עצמו אם יעבור על זה הברית לבגוד בדוד ובביתו ואמר שהש"י יבקש מיד אויבי דוד ויפרע מהם אם יבגוד בזה הברית : והוסיף גם כן יהונתן להשביע את דוד בדרך שיהי' ברית שלם ביניהם אלד חוזק אהבתו אותו כנפשו אהבו : ושלשת

מנחה קטנה

ולא אם עודנו חי וגו' לא בלבד שתהיה בריתו אם עודנו חי כי אז ולא תעשה עמדי חסד ה' כי חסד ה' הוא חסד של אמת שעושה ה' בלי כוונת תשלום גמול כן החסד שעושה האדם עם המתים וזה יאמר ולא בלבד אם עודני חי אשר אז לא תעשה לי חסד ה' שהוא חסד של אמת כי אם גם ולא אמות תנ' והוא כי במקום אמות לא אמות שלא לפתוח פה לשטן אומר ולא אמות תהיה חסדך גם אחר מותי כחסדי ה' חסד של אמת :
שלשת

פי'רבינו ישעיה

ולא אז אשלח אליך · פירוש קולל הת עצמו כשם אם לא ישלח אליו · כה יעשה יי' ליהונתן טובה וכה יוסיף כי אם ישוב א: אבי · ש'עשה הרעה עליך וגילהי אני את אזנך · ולא אשלח לך על ידי שליח פן יוודע המקום א' ה אתה נחבא · הבשורה · טובה אשלח לך על ידי שליח אבל הבשורה רעה לא אשלח לך על ידי שליח פן יוודע מקומך ללכך : ויהי יי' עמך כאשר היה עם אבי · פי' הצלית במלכותך כמו שהצליח אבי בעוד שהיה השם עמו · ולא אם עודני חי · פירו' ולא תכנה אם עודני חי בשהמלוך שלא תעשה עמדי חסד השם ולא אמו' ולא תזכר עלי שנאת אבי : ולא הכרית את חסדך מעם ביתי עד עולם · פי' אף אם אמות תזכור חסדך לביתי אחרי עד עולם · ולא בהכרית · פירו' ולא יבכת דבר זה בהכרית השם את אויבי דוד : איש מעל פני האדמה ·פירו' על שאול אביו ועל יועציו · הוא' כי ידעתי שהש' יכרית' מלפניך ולא אבכח את הברית שאני כורת עמך · ויכרת יהונתן עם בית דוד · פירו' כרת עמו ברית שיעזור לו מאביו ולכל בני ביתו : ובקש יי' מיד אויבי דוד · פי'אמר לו שהשם יבקש דינו מיד כל אויביו ואע"פ שהיה אביו אויבו לא נחנע מלקלל כל אויביו מרוב אהבתו אותו ושהיה רואה שהיה עתיד למלוך :

כלי יקר

תולדות ביארתי שכונת הפסוקים לומר שאעפ"י שיהונתן הקים דוד לשאול שאמר לו ויהי ה' עמך כאשר היה עם אבי וחשש פן יהיה יהונתן חי ודוד לא יגמול חסד עמו · או אפי' יגמול עמו אולי לא יגמול עם זרעו אחריו וכן ראה חסידות דוד והיותו נרדף אשר עתיד הב"ה להכרית אויבי דוד אלא הם בית שאול כי האלהים יבקש את הנרדף לזה אמר שאעפ"י שהקים היות השם יתברך עם דוד כמו שהיה עם שאול אין הקם זה אלא למחצה דהיינו לענין המלכות והטובה והצלחה שהיתה לו לשאול לא לענין פורענות וזהו שאמר ולא אם עודני חי רוצה לומר לא יכלל בכלל ההקם של והיה ה' עמך כאשר היה עם אבי לענין שאם עודני חי ולא תגמול עמי חסד ה' ולא אמות וכן לא בכלל שזה ההקם אם תכרית את חסדך מעם ביתי וכו' וז"ש ולא תכרית את חסדך רוצה לומר ולא נכנס בכלל הנזכר אם תכרית את חסדיך מעם ביתי וכו' וכן לא נכנס בכלל ההקם הנזכר בהכרית ה' את אויבי דוד הוא שאול ז"ש ולא בהכרית ה' וכו' שאם היה ההקם לגמרי היהה אם כן כמשכת קללה בג' חלוקות הנזכרות אבל מה שאמרתי והיה ה' עמך כאשר היה עם אבי ההקם למחצה ובבחינת הטוב לא בבחינת הפורענות · או יאמר ולא אם עודני חי רוצה לומר מה שאמרתי ויהי ה' עמך כאשר היה עם אבי וכו' ולא יבוטל דבר זה אפי' אם עודני חי ולא תעשה עמדי חסד אפי' הכי ויהי ה' עמך וכן לא יבוטל ענין זה אפי' תכרית את חסדך וכו' כי אין אהבתי עמך תלויה בדבר · ואפשר לפרש להפך ולא אם עודני חי רוצה לומר ולא יהי' ה' עמך אם עודני חי ולא יהיה ה' עמך אם תכרית את חסדך ולא יהיה ה' עמך בהכרית את אויבי דוד על ידך עד שאפי' איש אחד מיוצאי חלצי לא תרחם עליו את זה לא יתכן · וזה הדרך השלישי נכלל הוא בדברי הרב ב"ע ז"ל ובכלל דבריו דברי אלה :

ולא תכרית את חסדך וכו' עיין רש"י ז"ל והרד"ק ז"ל וכן פירש הרלב"ג ז"ל · והרב ב"ע ז"ל פירש פסוק זה מקושר עם הבא אחריו ירלה ולא עוד אלא שבהכרית ה' מעצמו אויבי דוד מעל פני האדמה וידך לא תהיה בהם כיון שכרת יהונתן ברית עם בית דוד מעתה לא אירא כי יבקש ה' מיד אויבי דוד וישמור אוהביו ועכ"פ תהיה האהבה קיימת ע"כ :

ולע"דן ולא תכרית חסדך מעם ביתי לעולם רוצה לומר אעפ"י שתכרית זמן מה לפי שעה חסדך מעם ביתי הנה תשוב לעורר אהבתי לעשות חסד עם ביתי ז"ש ולא תכרית וכו' עד עולם רוצה לומר שלא יתכן שימשך ההכרת עד עול' ולא בהכרית ה' אויבי דוד ר"ל ולא תכרית חסדך הנזכר מעם ביתי אימתי בהכרית ה' את אויבי דוד מעל פני האדמה לבלתי היות להם שריד ופליט אבל תמשוך חסדך עם ביתו להחיות מבני בהכרית ה' אויבך שלא יהיו בני מכללם אבל תגילם בתורת חסד וכמו שעשה אח"כ בענין מפיבושת שהגילו לאהבת יהונתן :

ויכרת יהונתן עם בית דוד וכו' עיין רש"י ז"ל וכן הרד"ק ז"ל ע"ש והרלב"ג ומהרי"א ז"ל הבי' מדברי חז"ל בשעה שאמר דוד אתה וציבא תחלקו את השדה יצאת בת קול ואמר' רחבעם וירבעם יחלקו את המלכות באופן שבקש הקב"ה העון הזה מיד דוד ע"י אויבי של דוד כפרע ממנו ולפי זה ובקש ה' מאמר כותב הספר ואינו לדברי אחד מהם עד כאן והיא תבנה נכונה באומרו ובקש ה' לי העון שיעשה דוד מיד אויביו כמו על ידי שהוא גיזום יתירא שיפול בידי אויביו ביד בני אדם אכזריים עליו אמנם במה שאמר שהוא מאמר הנביא כותב הספר לא ידעתי מי הכריחו אלא שאפשר לומר משום דקאמר ובקש שהוא לשון הודעה ואלו היה מדברי יהונתן היה לו לומר ויבקש ה' וכו' : ולעד"ן בטעם כריתה זו שאומר ויכרות יהונתן וכו' שנראה היותה מיותרת שכבר כרת ברית עמו כנז"ל ויכרות יהונתן ודוד ברית וכו' וכבר זכרתי דעת המפרשים שבעת הוסיף היות כריתת הברית עם בית דוד · ולי נראה כי הברית הראשונה היתה לאהוב יהונתן לדוד לבלתי הזיק יהונתן לדוד כי אז ידע יהונתן תקיפה אמנם כעת שהבין יהונתן היות דוד מצליח למלוכה אז רצה יהונתן לחייב את דוד שלא יזיק ליהונתן וזהו שאמר ויכרות יהונתן עם בית דוד יען כי בקש ה' מיד אויב דוד חשש פן יפול יהונתן כאחד מהם מאויבי דוד לזה הביאו בברית זו לחייב את דוד וביתו שלא יזיקו ליונתן וביתו · עוד אפשר לומר כי לו הונח שכאמר שזו כריתת ברית שנית היא כעין הראשונה ממש בלי תוספת אלא שהוסיף יהונתן לכרות ברית לא מהכרח צורך שלא להיותו אוהבו ביותר היה כורת ברית ושונה בו וזאת הטענה בעצמה טוען הפסו' ואומר ויוסף יהונתן להשביע את דוד עם היות השבועה זו בלי צורך יען שהיה אוהב אותו ז"ש באהבתו אותו שבעבור אהבתו אותו הוא היה כופל בשבועות ובבריתות אלו לא היו על צד ההכרחי ואומרו ובקש אפשר שהוא מדברי יהונתן בכלל הכריתת ברית :

ויוסף יהונתן וכו' עיין רש"י ז"ל והרלב"ג ז"ל וכן פי' מהרי"א ז"ל · והרב ב"ע ז"ל בשער כ"ג פי' ויוסף יהונתן להשביע את דוד באהבתו אותו כי החמורה מכל השבועות הי' לו שבועת אהבתו אותו כי אהבת נפשו אהבו ע"כ · וכבר כתבתי בפסוק הקיד' הבנה בפסוק זה עיין עליו:

ויאמר לו יהונתן מחר חדש ונפקדת וכו' עיין רש"י ז"ל וכן פירש הרד"ק ז"ל וכן מהרי"א ז"ל והוסיף בקשור הדברים שלפי שדוד אמר מי יגיד לי הבין יהונתן או שלא יגיד לו יהונתן שהיה מסופק באהבתו או מי יגיד לי בסוד ובתחבולה שלא ישמעו הדברים אשר לשכי התוכנים השיב יהונתן אם לראשון אמר לו איני מהנה אותך כי בשבועת השם אלהי ישראל אם

הפקוד וכו' כה יעשה וכו' כי אהבת נפשי אהבתיך ואם כוונתך מי יגיד לי כלומר באיזה אופן אגיד לך בסוד הנה לזה ויאמר לו יהונתן מחר חדש וכו' הנית הקדמתו של דוד ועצתו אשר יעץ ועליה סמך עוד עצתו וכו' ע"כ · ולשיטת מהרי"א ז"ל שפירש למעלה בפסוק ישב אשב עם המלך לאכול שהיה רוצה לאכול ביום ואחר כך יסתר משם ואילך הנה לפי זה צריך לומר ויאמר לו יהונתן מחר חדש רוצה לומר חמירא עלי סכנתך ואיכי רוצה שתעמוד לפניו יום ראשון אלא מחר חדש יום ראשון ונפקדת וכו' : ולע"דן לפרש ונפקדת כמו כי יפקד לשון חסרון ונפקדת לא חס ושלום שתחסר מן העולם אלא כי יפקד מושבך · או ונפקדת לשון זכרון כדברי המפרשים ז"ל ואמר לו שהמקו'שלו אפי' שלא בפניו לא ישב זולתו וזה יחייב שיפקדך ויזכרך אבי כי יפקד מושבך בהיותו ריקן מבלי יושב אשר בהכרח יפקדך אבי לשאול יען כי יפקדך מושבך ולא אמר כי תפקד מושבך ולא אמר כי תפקד ממושבך להורות כי האיש השלם יתן שלמות למושבו ויקדשהו ע"ד מה שפירשתי בכלי חמדה בפסוק ובמושב לצים לא ישב אפי' כשאין שם לצים כי המקום ההוא נטמא במה שהתלוצצו שם ומרובה מדה טובה וזהו כי יפקד מושבך שיהיה לו חסרון חסרון בפועל וחסרון בקדושתו :

ושלשת תרד מאד וכו' עיין רש"י ז"ל וכן פירש הרד"ק המגם בת"ס ביום המעשה פי'ביום המעשה כו' ע"ש וכן פי' הרלב"ג בקירוב ע"ש ומהרי"א ז"ל הביא כל שיט' הרד"ק ז"ל והרחיב לומר מאד קושיא והיא היאך היה אפשר דוד להיות נחבא ג' ימים רצופים בלי מאכל ומשתה יהיה הנכון בפירוש ושלשת תרד מאד וכו' שילך שלשת ימים אנה ואנה וירד מאותו מקום שלא יראהו שום אדם שם זה הוא שאמר הכתו' תרד מאד ובסוף השלשה ימי'אמר ובאת אל המקו' אשר נסתרת שם ביום המעשה שאז יבא שמה לדעת התשובה ע"כ : ולע"דן ושלשת זו פעם שלישי בסרחון שלישי הראשון הכה שאול ויהי עוין את דוד והשני ויהי שאול אויב את דוד שהו'יותר מעוין שהרי בקש להמיתו בידים ממש ועתה השליש' ושלשת שבודאי תרד מאד מעיניו ומגדולתך כי בתלתא הויא חזקה ולזה ובאת מעתה אל המקום אשר נסתרת שם ביום המעשה שהיה כנז"ל כרד"ק ז"ל והרלב"ג ז"ל · ותרד מאד כהבנת המתרגם ויתבת מוכן ומזמן אצל האבן האזל וה"א האבן היא יתירה כי היה מספיק שיאמר אצל אבן האזל וכו' :

ואני שלשת כו' עיין רש"י ז"ל והרד"ק ז"ל ומהרי"א ז"ל פירש לפי שעצת ההסתר היתה מדוד וענין החצים היה תוספ'מעצת יהונתן עצמו לזה אמ'ויאמר לו יהונתן מחר חדש כדבריך· והכי רוצה לומר מדעתי הוסיף ענין החצים מה שאמר והכי שלשת חצים וכו' ע"כ · ומדברי המתרגם שתרגם והנא תלתא גירין בקשתא אשדי נראה שתרגם צידה לשון קשת על שם שלדין בו ציד ולא תרגמו מלשון צד ולדדין : ולע"דן בטעם ג' החצים כי מספיק היה לסימן חץ א' לבד ונראה שהוא רמז אל שלשה פעמים שהקפיד שאול על דוד כמו שאמרתי גבי ושלשת תרד מאד אשר ג' הקפדות אלו היו כחצים שנונים לשאול ולכן היה הסימן הזה החצים ממך והנה קחנו ובואה כי לא הלכו החצים לחדרי לבב שאול אמנם אם אמר יאמר לעלם הנה החצים ממך והלאה היינו סימן שנתפשט סם המות של לשון הרע להלאה עד שאול ולבן לך כי שלחך ה' ובזה יצדק אומרו החצים בה"א הידיעה שאם איננה צודקת הידיעה בחצים מצד עצמן הנה תצדק הידיע' בהוראתן שמורות על ג' דברים שארעו לו עם שאול החץ הא' אל הכה שאול בחלפיו והב' כל בריחתו משאול שבקש להמיתו והשיבו יונתן כשנשבע שאול וזאת הבריחה· השלישית שהיא מרד בו · גם בבחינת החצים עצמן אפשר לומר בהן ידיעה כי הנה רצון יהונתן היה שיבא דוד אם שלום תענהו שאול הנה אז אשלח חצים כבדות כדי שלא ירחיקו עד שיאמר לו. הנה החצים ממך והנה אמנ'אם חרה יחרה לו לשאול אז יקח יונתן חצי' קלות ביותר כדי שילכו למרחוק כדי שיעלימו תטוף מלתו לאמר ממך והלאה וזהו שאמר שלשת החצים רוצה לומר והכי כפי השערתי אבחר החצי' אשר אורה זהו שאמר שלשת החצים כפי ההוראה אבחר החצים כאמור ואעפ"י שהיה יכול לבחור חצים קלים ואם ימצא שיבא יוכל לבלתי הטילם בכל כחו ואם ירצה שילך ישלחם בכח עם כל זה אין ראוי לפני נערו להטיל חצים קלות בקרוב מפני הכבד או פן ירגיש בדבר :

והנה אשלח את הנער וכו' עיין רש"י ז"ל ומתוך דבריו נראה שהיה זה כמו מהכינוסים שהרי אמר שאפי' שמע מאביו רעה לא יחוש אם אמור יאמר לנער הנה החצים ממך והנה וכו' ולשון הפסוק קשה קצת לפירושו שאומר אין דבר חי ה' ועיין הרד"ק ז"ל וכן פי' מהרי"א ז"ל וכן הרלב"ג ז"ל : ולע"דן לדקדק מה טעם בפסוק הראשון קראו נער ובפסוק שני קראו עלם וכיוצא בזה דקדקו חז"ל למעלה גבי דוד שקראו בפסוק בן מי זה הנער ובשני בן מי זה העלם ודרשו מדקדוק זה לנעלמה ממנו הלכה לשון העלם ונראה כי אם היה שאול בשלום עם דוד לא היה צריך העלם הדבר לכך אמר והנה אשלח את הנער לך מצא את החצים ויהי רצון שאם הוי' שם אמירה לא היתה לטובה שאומרת לנער הנה החצים ממך והנה וז"ש אם אמר אומר שהוא אמירה כפולה ולאהבתו אמר כך וגם פתח בזכות לטובה · או אפשר בכפל כי להיותה בשורה טוב' אמור אמור כמה אמירה כי ימלא פי אמירות מבשורה טובה וזהו אמור אומר לנער כי אין כאן העלם דבר כי הכל שלום וקחנו ובואה כי שלום לך ואין דבר ר"ל אפי' כל דהו כדי שלא יהיה לבך

יְהוֹנָתָן מָחָר חֹדֶשׁ וְנִפְקַדְתָּ כִּי יִפָּקֵד
מוֹשָׁבֶךָ: וְשִׁלַּשְׁתָּ תֵּרֵד מְאֹד וּבָאתָ
אֶל־הַמָּקוֹם אֲשֶׁר־נִסְתַּרְתָּ שָּׁם בְּיוֹם
הַמַּעֲשֶׂה וְיָשַׁבְתָּ אֵצֶל הָאֶבֶן הָאָזֶל:
כ וַאֲנִי שְׁלֹשֶׁת הַחִצִּים צִדָּה אוֹרֶה
לְשַׁלַּח־לִי לְמַטָּרָה: וְהִנֵּה אֶשְׁלַח
אֶת־הַנַּעַר לֵךְ מְצָא אֶת־הַחִצִּים אִם־
אָמֹר אֹמַר לַנַּעַר הִנֵּה הַחִצִּים מִמְּךָ
וָהֵנָּה קָחֶנּוּ וָבֹאָה כִּי־שָׁלוֹם לְךָ וְאֵין
דָּבָר חַי־יְהוָה: וְאִם־כֹּה אֹמַר לָעֶלֶם
הִנֵּה הַחִצִּים מִמְּךָ וָהָלְאָה לֵךְ כִּי
שִׁלַּחֲךָ יְהוָה: וְהַדָּבָר אֲשֶׁר דִּבַּרְנוּ
אני

יְהוֹנָתָן מְחַר יַרְחָא וְתִתְבְּעֵי אֲרֵי יְהֵי
מְרוּחַ בֵּית אַסְחָרוּתָךְ: וּבִתְלָתוּת
יוֹמַיָא תִּתְבְּעֵי לַחֲדָא וּתְהַךְ לְאַתְרָא
דְּאִיטַּמַּרְתָּא תַמָּן בְּיוֹמָא דְחוּלָא
וְתֵתֵיב בִּסְטַר אֶבֶן אָתָא: וַאֲנָא תְּלָתָא
גִּירִין בְּקַשְׁתָּא אֵשְׁדֵי לְמִימְחֵי לִי
לְפַלְגְלִיסָא: וְהָא אֶשְׁלַח יַת עוּלֵימָא
אֵיזִיל וְאַיְתִי יַת גִּירַיָא אִם מֵימַר אֵימַר
לְעוּלֵימָא הָא גִּירַיָא מִינָךְ וּלְכָא סַבְהִי
וְאִיתָא אֲרֵי שְׁלָם לָךְ וְלֵית מִדַּעַם בִּישׁ
קַיָּים הוּא יְיָ: וְאִם כְּדֵין אֵימַר
לְעוּלֵימָא הָא גִירַיָא מִינָךְ וּלְהָלָא
אֵיזִיל אֲרֵי שֵׁיזְבִינָךְ יְיָ: וּפִתְגָמָא
דִּי מַלֵּילְנָא אנא

מושבך ג׳ בקריאה וסי׳ הנה משמני הארץ יהיה מושבך ומטל: איתן מושבך ושים בסלע׳ ונפקדת כי יפקד מושבך: ומאת ז׳ בטעם מלרע וסי׳ נמסר בסדר נח: אמר ג׳ חס׳ וג׳ מל׳ וסי׳ נמסר בריש סדר משפטים ובסדר נשא:

רשי

מחר חדש׳ ודרך כל אוכלי שולחן המלך לבא ביום מועד אל השולחן: ונפקדת אבי יפקדך וישאל היכן אתה: כי יפקד מושבך׳ שיהיה מושבך חסר שאתה יושב בו׳ וכן תירגם יונתן ותיתבעי ארי יהא מרוח בית אסחרותך: ונפקדת׳ לשון זכרון: כי יפקד׳ לשון חסרון: ושלשת׳ שלשת ימים ואז תרד מאד כלומר לכשתגיע ביום השלישי תרד במקום סתר ותתחבא הרב׳ כי אז יבקשוך ובאת אל המקו׳ הסתר הזה אשר את׳ נסתר בו היום שהי׳ יום מעשה מלאכה וכן תירגם יונתן ביומא דחולא שאותו היום נסתר כמה שנאמר ויסתר דוד בשדה מיד ויהי החדש מחר: האבן האזל׳ אבן שהי׳ אות להולכי דרכים: האזל׳ הולכי הדרך וכן תירגם יונתן אבן אתא אבן האות: צדה אורה׳ לא מפיק ה״א ופתרון צדה כמו לצד כל תיבה שצריכה למ״ד בתחלת׳ הטיל לה ה״א בסופה כגון אות׳ אבן אורה חצי׳ למטר׳ כדי שלא יבין הנע׳ וזה סימן יהיה לך לנחש אם את׳ צרי׳ לברוח: והנה אשלח וגומר׳ ודרך המבקש חץ הירוי הולך עד מקום שרואה שהחץ הולך ואינו יכול לכוין יפה פעמים שהוא מחפשו והחץ להלן ממנו ופעמי׳ שהוא הולך להלן מן החץ ומחפשו והנחש הזה יהיה לך: אם אמר אומר לנער וגומר קחנו ובואה׳ לא אתה בעצמך ממקו׳ מחבואך וקחנו ובוא אלי כי אין לך ליראה כי שלום לך הק״בה חפץ שתהא כאן ולא תירא ואפילו שמעתי מאבא רעה ואם כה אומר וגומ׳ לך כי שלחך הק״בה אומר לך לברוח ולהמלט: והדבר אשר דברנו׳ ברית שכרתנו יחד הנה יי׳ ביני ובינך עד על אותו דבר:

אל

רדק

ונפקדת׳ ונזכרת כי יזכרך אבי כשיחסר ממושבך מושב: יפקד׳ ענין חסרון כמו ולא נפקד ממנו איש ות״י ותתבעי ארי יהי מרוח בית אסחרותך. ושלשת תרד מאד׳ תהיה נסתר ג׳ ימים כמו שאמרתי ונסתרת בשדה עד הערב השלישי׳ ותרד מאד בעמק במקום הסתר ההוא באותו מקום שנסתרת ביום המעשה והוא אותו יום שהי׳ מעשה השבועה שנשבע שאול ליהונתן שלא יומת דוד שהיה שם נסתר דוד בשדה וי״ת ובתלתי יומיא תתבעי לחדא כלומ׳ ביום החדש וממחרתו תפק׳ שישאל עליך אבי אבל ביום השלישי ידעהי שתבוקש מאד כי יחשוב אבי שברחת אם לא תהי׳ בשלחנו ג׳ ימי׳ סמוכי׳ ומה שתרג׳ תרד תתבעי ר״ל תרד מאוד ותהי׳ פחו׳ ונקל בעיניו להמיתך אם בלבו להמיתך כי יתאנה לך זאת העילה ויאמר כי בן מות אתה שברחת מלפניו ואז תכיר אם בלבו להמיתך לפי הדברים שידבר אז כי אז תהיה לו טענה לדבר עליך ותרג׳ ביום המעשה ביומא דחולא כלומר ביום חול שעושין בו מלאכ׳ לפי שהי׳ נסת׳ עתה ביום ראש חדש כי נראה שהי׳ מנהגם שלא לעשות מלאכ׳ בראש חדש כמו שהוא מנהג הנשי׳ היום ואפשר כי מפני קרבן ראש חדש היו רבים פנויים ממלאכתם ובאי׳ להשתחות לפני יי׳ וכן נראה בנבואת יחזקאל לעתיד: האבן האזל׳ ת״י אבן אתא אולי הית׳ אות וסימן לעוברי דרכי׳: שלשת החצים׳ לא בידיעה אף על פי שלא זכרם בפסוק נראה כי יהונתן אמר לדוד כי שלשת החצים יורה לסימן שלשת הימי׳ שיהי׳ נסתר בשדה לפיכך אמר והחצים לידיעה: צדה אורה׳ הה״א רפה ומשפטה במפיק וכמוהו רבים ופירושו לצד האבן אורה החצים להיות לי האבן למטרה. לשלוח שם לי הנער ללקט החצים והדבר שאומר לנער יהי׳ לך סימן אם הנה אם הלאה כי שמה לא אוכל לדבר עמך פנים בפנים אם במקום ההוא רואים: קחנו׳ קח הנער ובא עמו ואדוני אבי ז״ל פירש קח זה הסימן ובא: ואין דבר חי׳ יי׳ ואין דבר רע וכנת״י ולית מידע׳ כי נשבע לו חי יי׳ להבטיחו שלא יגוה לו לבא לא ידע באמת כי אין בדעת אביו להמיתו ולעשו׳ עמו רעה: כי שלחך יי׳ כתרגומו ארי שיזבינך יי׳ כלומר תלך לך כי יי׳ שלחך ונמלטת מחרב אבי:

עד

רלבג

ושלשת תרד מאד׳ ר״ל שישבו שם עד הערב השלישית כמו שאמר דוד אז יהיה הרצון בזה שישב שם עד בקר היום השלישי מהחדש השני וכן נראה ממה שאמר אחר זה ויהי בבקר ויצא יהונתן השדה למועד דוד ותרד מאד בעמק באופן שלא יראה אותך שום אדם: ובאת אל המקום אשר נסתרת שם ביום המעשה׳ שנסתרת בשדה ודברתי אל אבי שיך טובה עד שנשבע שלא ימיתך: אצל האבן האזל׳ לפי שהמקום ההוא היה רחב ויחד מקום מוגבל ממנו הוא אצל האבן האזל ואפשר שנקראת כן שהיתה סימן להולכי דרכים: צדה אורה׳ ר״ל לצד האבן אורה בדרך שתהיה האבן לי למטרה: החצים ממך והנה׳ הוא אות שיסור דוד ליהונתן ואמנם יהיה זה כשיהיה יהונתן מורה החצים בדרך שלא יגיעו עד האבן שהיתה למטרה ויאמר שלא החצי ממך והלאה הוא אות שיסור דוד מעליו וזה מבואר אצל הלשון ואמנם יהיה זה כשיהיה יהונתן מורה החצים באופן שיעברו האבן שהיתה למטרה:

כי

מנחה קטנה

שלשת החצים צדה אורה וגו׳ פשטם שעשה הסימן בחצים כי ידוע שלשון הרע נדמה בחץ שנון כדכתי׳ לשון רמיה וחצי גבור שנונים וגם נקרא לישנא תליתאה על שהורג שלש׳ ועיקר שנאה שהי׳ לשאול היה ע״י לשון הרע שאמרו עליו וע״כ אמר שלשת החצים וגו׳ לא אמר שלשה חצים אלא בחצים הוא רמז על לישנא תליתאה וזה לך האות אם אמר אומר לנער וגו׳ אמירה כפולה שהיא לחזק הדבר הנה החצים ממך והנה זה לך סימן שהלשון הרע לא הלך למרחוק ולא עשה פעולה עוד ע״כ תדע כי שלו׳ לך׳ ואם כה אומר הנה החצים ממך והלאה זה סימן שלשון הרע עשה את שלו להסית כחץ היורה למרחוק׳ גם אתה לך ותרחיק כדוד כי שלחך ה׳ ירצה אל תדאג שיגיען אבי כי לא יגיען אלא שגלחך ה׳ אפר שתלך מלפניו שלא יזיקך ולא יאונה לך רעה:

ויאמר

פי׳ רבינו ישעיה

ונפקדת כי יפקד מושבך פי׳ ונפקדת לשון פקוד יפקוד וכי יפקד לשון ולא נפקד ממנו איש כשיראה המלך כי מקומך חסר יזכור אותך וישאל עליך׳ ושלשת תרד מאד׳ פירוש תעמוד כשת׳ מחר ומחרתים שהוא יום שלישי ליום זה ותרד מאד בהחבא׳ אל המקום אשר נסתרת שם׳ ביום זה שהוא ערב ראש חודש שהוא יום המעשה: וישבת אצל האבן האזל׳ פירוש אבן שהיתה סימן להולכי דרכי׳: האזל תרגם הליכ׳: לשלח לי למטרה׳ פירוש אותה האבן תהיה לי למטרה שאשלח שם חיצי כאדם שמורה אל המטרה׳ והאות במורים בו המורים יקרא מטרה תרגם משמרת: ואם כה אומר לעלם׳ פירוש האות זה מסר לו כי היה ירא שמא יעמדו שם בני אדם ולא יוכל לומר לו שיברח וימלט את נפשו: והדבר אשר דברנו אני ואתה׳ פירוש זהו הברית שכרת עמו:

כלי יקר

נוקפך אולי לא ירדתי לסוף דעתו של אבא וזה יורה כפל האמירות שאמור אומר לנער הנה החצי׳ ממך והנה המכנס אם כה אומר לעלם הנה החצים ממך והלאה וכו׳ כי כאן בחלוקה הזאת צריך להעלים דבר בסוד שלא יודע לכך קראו כאן בזה הפרט עלם: או אפשר כי כפי הענין שישמע מן אביו כך יהיה הנער שיקח עמו שאם תהיה בשורה טובה יקח נער ולפי׳ גדול כי יהושע בן נון נער לא ימיש וכו׳ והוא בן עשרים שנה ולזה אמר והנה השלח את הנער הידוע לי למשרת והוא גדול המכנס אם יחרה אפו של אבא שצריך העלם בדבר אז לא יקח עמי נער גדול כי אם עלם כל דהו קטן שלא יבין ויהיה הדבר נעלם ועניין זה נכון מאד יוכיח עליו הענין והכתוב שאומ׳ בסמוך ויהי בבקר וכו׳ ונער קטן עמו נער קטן הוא העלם הנז״ל כי בפיו דבר ובידו מלה ואז לך כי שלחך ה׳ אינכו לשון שליחות כי אם לשון שלות שביית במאסר וה׳ שלחך ומלטך וזה הוא שתרגם שזבינך ה׳׳ וקחנו מוסב אל החץ או אל הנער או אל הסימן הזה כדעת המפרשים כנז״ל:

והדבר אשר דברנו אני ואתה כו׳ עיין רש״י ז״ל׳ וכן מהרי״א ז״ל והרחיב לומר ואם תלך זכור הדבר אשר דברנו כו׳ ועיין הרד״ק ז״ל: ולע״ד לדקדק כפל אשר דברנו אני ואתה שאני ואתה בכלל דברנו ולפי הפשט אשר דברנו ואין בינינו עד ומוכיח כי אני ואתה לבדנו ואין זר אתנו ועל כן צריך שתדע כי ה׳ עד והוא דיין והוא מוכיח בינינו כי עיני ה׳ משוטטות וז״ש הנה ה׳ שתיבת הנה מורה על ההזמנה מהשגחת על כל דרכיהם׳ או יאמר אני ואתה לפי שמתחלה היתה כריתת ברית יהונתן עם דוד ואחר כך ראה יהונתן שהפוך שדוד ימלוך א״כ צריך שדוד יכרות ברית עם יהונתן ז״ש והדבר אשר דברנו אני ואתה בין שנינו ר״ל שאני ואתה שאני כרתי עמך ואתה כרתה עמי גם כן וכמו שכתבתי בפסוק וסף יהונתן להשביע את דוד שעד עתה המושבע היה דוד ועתה הנשבע דוד׳ ומה שאמר עד עולם פירושו בין זרעי ובין זרעך כל הדורות כמו שיבא בפסוק אשר נשבענו שנינו וכו׳:

ויסתר דוד בשדה עיין הרד״ק ז״ל: **וישב** המלך על מושבו כפעם בפעם וכו׳׳ עיין רש״י ז״ל וכן מהרי״א ז״ל והוסיף טעם למה שישב בתחיל׳ אצל אביו כדי לגנוב דעתו של אביו שאינו יודע מענין דוד כלל וכאלו חושב שיבא אל הלחם שהרי ישב במקומו׳ הכתוב אלא שאחר שראה שלא בא קם ממקומו והושיב את אבנר עליו להפסיק בינו לבין אביו כי מזה הטעם עצמו היה יושב דוד על יהונתן להפסיק בינו לבין אביו ע״כ׳ ועיין הרד״ק ז״ל:

ולע״ד אבין בדברי הרד״ק ז״ל הנזכר שאליהם כיון הפסוק באומרו וישב המלך על מושבו כאותו הפעם בפעם שאירע תקלה לדוד בחנית כנז״ל ויטל שאול את החנית ויאמר אכה בדוד ובקיר וכו׳ ושניה ויך את החנית בקיר וכו׳ וז״ש אל מושב הקיר שהוא מיותר אבל רמז אל המקום המוכן לפורענות לדוד אכה בדוד ובקיר וכיוצא בו ואת זה ראה יהונתן וזוכר ענין דוד ויקם יהונתן פן יקראנו אסון גם הוא כמו דוד׳ או יאמר כי ישב המלך במושבו כפעם בפעם ממש בכוונה רעה אל מושב הקיר כדי להכות לדוד כי חשב יבא כמנהג אלא שלא נעשתה עצתו ולזה ויקם יהונתן כדבסמוך ובמה שישב יהונתן תחלה אצל שאול ואחר כך קם כדכתיב ויק׳ מלבד הנז׳ כלע״ד כי ראה יהונתן שיפקד מקום דוד שישאר הוא ריקן ולזה ישב לו תחלה אצל אביו במקו׳ דוד ואבנר תחתיו ואחר כך קם לו יהונתן וישב אחת אבנר נמלא אבנר אצל שאול ר״ל לאותו הצד אבל בהפסק כי ויפקד מקום דוד הוא המקום שהיה יושב בו יהונתן וממש קם ז״ש ויקם יהונתן וכו׳ וע״י זה ויפקד מקום דוד:

ולא דבר שאול מאומה ביום ההוא וכו׳ עיין רש״י ז״ל והרד״ק ז״ל ומהרי״א ז״ל מקרה הוא ר״ל מקרה קרה לדוד שלא בא ואותו המקרה הוא בלתי טהור ר״ל שהיה דוד טמא מקרה לילה או שנימס מטהו ויטמא עד הערב או מטומאה אחרת ואין ראוי לאכול על שלחן המלך הטמא והטהור יחדיו והוסיף לומר עוד כי לא טהור ואינו חוזר אל המקרה שזכר אבל הוא חוזר לדוד ר״ל אינו מתמיה שקרה לו מקרה שאינו טהור לפי שדוד אינו טהור בעצמו והוא מחשב תמיד בענין ניאוף ולכן קראו אותו מקרה הבלתי טהור כי רעיוניו על משכביה סליקו׳ וכן הרלב״ג ז״ל בקירוב: ולע״ד קרוב לדברי מהרי״א ז״ל באופן נאות כי אמר מקרה הוא על דוד כאמור שראה קרי ומקרה הוא ולא היה זה הקרי מחמת חולי או משא או קפילה וכם מהשבעה דברים שבודקים בהם הזב אלא בלתי טהור הוא דוד עצמו הוא בלתי טהור ברעיוניו והיותו בלתי טהור הוא וזה גרם לו כי לא טהור שראה קרי כמו שאמרו ז״ל אל יהרהר אדם ביום ויבא לידי קרי בליל׳ וטומאה׳ מדוקדק בזה תיבת הוא הוא שאמר כי אמר מקרה הוא בלתי טהור הוא לא טהור וכן פי׳ בכלי חמדה:

ויהי ממחרת החדש השני וכו׳ עיין רש״י ז״ל וכן הרד״ק ז״ל׳ ולע״ד לדקדק אומרו יהונתן בנו גם אומר מדוע לא בא בן ישי ולא אמר מדוע לא בא דוד׳ ומהרי״א ז״ל משנאתו לא קראהו בשמו למעטו ולהקל בכבודו׳ ונראה ששאול מאז ידע שיהונתן נוטה אחרי דוד עם היותו בנו וחשב כי הליכת דוד עתה היתה ללכת לבקר את ישי אביו בלי רשות מאהבתו את אביו כמשפט ולזה ויאמר שאול אל יהונתן בנו כלומר אתה בני ואינכו שומע בקולי להמית שונאי הבלתי מחשיב אותי כי מדוע לא בא בן ישי כי לבי אומ׳ לי שלהיותו בן ישי אוהבו את אביו הלך לו אצלו והיה מספיק לו יום אחד לא תמול וגם היום וכו׳ באופן שהוא בן ישי מחשיב אביו לא כן אתה יהונתן בני ובלתי מקנא לכבודי שהלך לו בלי רשות וביזה לחם ופת בג המלך והשיב לו יהונתן כי ברשות הלך ואין זה מרד׳ ומסיק ואראה את אחי וכו׳ שלא עשה בשביל אביו כמו שחשבת ללכדי אלא בשביל אחיו והוא אחי כמאמר והוא צוה לי אחי וכו׳׳ או אפשר שאמר אל יהונתן בנו כלומר בסוד שאל לו להיותו בנו וזולתו לא ידע בזה בן ישי לבזוי כלומר עדיין צריך למוסר אביו שייסר אותו בשלמות המדות כי מדוע לא בא גם תמול גם היו׳ דכיון שהיום לא בא מגלגל אני עליו גם תמול שאין זה אלא מרוע לב לא מאונס משנאתו אותו לא העלה את שמו דוד על שפתיו אלא בן ישי:

ויען יהונתן את שאול אביו וכו׳ עיין הרד״ק ז״ל: ולע״ד הרחיב לומר שלא לקח רשות פעם א׳ כ״א פעמים ז״ש נשאל נשאל מעמדי וכההיא דהנפטר מרבו צריך ליטול רשות ואם לן שם בעיר צריך שנית ליטול רשות ז״ש נשאל מעמדי רוצ׳ לומר לפי שעמד עמדי ולן עמדי נשאל שנית או יהיה פירושו הוא׳ נשאל מאחיו ואחר כך בא הוא אלי ונשאל מעמדי וזהו כפל נשאול נשאל ומובן היותו בלשון כפעל ולמעלה זכרתי בפסוק ואמרת נשאל נשאל עיין עליו שם כי אותו הפירוש צודק כאן וזה הפירוש גם כן צודק שם:

ויאמר שלחני נא כו׳ עיין רש״י ז״ל וכן הרד״ק ז״ל ע״ש ומהרי״א ז״ל כת׳ שזכר יהונתן שלא׳ לו דוד נתן לו שתי סבו׳ האחת כי זבח המשפחה לנו בעיר או והוא צוה לי אחי המלט׳ נא ואראה את אחי והיא׳ השני שהיה חפץ לראות אחיו בארץ׳ או יהיה פירושו כי היה לי שתי סבות ללכת לבית לחם הא׳ כי זבח המשפחה והב׳ והוא צוה לי אחי האיהב וכו׳:

ולע״ד לדקדק יותר או על כן לא בא אל שלחן המלך כי זאת היתה קושיתו של שאול ולא היה צריך להזכיר כי אם התשובה לא הקושיא כי ידועה היא׳ ונר׳ כי יהונתן הזכיר שדוד טען לו ויאמר שלחני כי זבח משפחה וכו׳ שכל המשפחה צריכה להמצא ומי שלא ימצא שם יכנס באופן דמשום פגם המשפחה צריך בהכרח ללכת בפרט שהוא בעיר בכללם בפומבי גדול והו׳ דוד צוה לי בכווי שאמלא מקומו בכל מכל שירות ועבודת המלך וזה הוא שאמר והוא צוה לי אחי למכן האהבה שהכנס בעול מקומי עד שאלך ואבא וזה מורה לשון צווי שהוא בדבר וטורח ועתה אם מצאתי חן בעיניך אמלטה נא וארא את אחי וכו׳ שלא אעמוד לאכול ולשהות עמהם כי אם לראות את אחי ולהראות בעת הקרבן מפני הכבוד ועל כן שהוא דבר הכרחי כנזכר מפגם משפח׳ וראות אחיו הוא שלא בא אל שלחן המלך כיון להגדיל האשמה שמי שלא בא אל שלחן המלך כמורד הוא ומבזה שלחנו של מלך אלא ההכרח הנזכר הכריחו ולא יגונה כמלא שאול לא שאל אלא מדוע לא בא אל הלחם מדרך ענוה אמנם יהונתן הגדיל האשמה על דרך חטא העם הזה חטאה גדולה כדי שתתקבל התנצלותו ושהוא אמיתי כי לולי כן לא הייתי אני בכך מרוצה שיבזה שלחן המלך׳

בו

אני ואתה הנה יהוה ביני ובינך עד־עולם׃ ויסתר דוד בשדה ויהי החדש וישב המלך על־
כה הלחם לאכול׃ וישב המלך על־מושבו כפעם בפעם אל־מושב הקיר ויקם יהונתן וישב אבנר מצד שאול ויפקד מקום דוד׃ ולא־דבר שאול מאומה ביום ההוא כי אמר מקרה הוא בלתי טהור הוא כי־לא טהור׃
ויהי ממחרת החדש השני ויפקד מקום דוד ויאמר שאול אל־יהונתן בנו מדוע לא־בא בן־ישי גם־תמול גם־היום אל־הלחם׃ ויען יהונתן את־שאול נשאל נשאל דוד מעמדי עד־בית לחם׃ ויאמר שלחני נא כי זבח משפחה לנו בעיר והוא צוה־לי אחי ועתה אם־מצאתי חן בעיניך אמלטה נא ואראה את־אחי על־כן לא־בא אל־שלחן המלך׃
ל ויחר־אף שאול ביהונתן ויאמר

אנא ואת הא מימרא דיי ביני ובינך סהיד עד עלמא׃ ואיטמר דוד בחקלא והוה ירחא ואסחר מלכא על לחמא למיכל׃ ואסחר מלכא על שיוייה כזמן בזמן על שיוייה דמתקן ליה ביסטר כותלא וקם יהונתן ואסחר אבנר מסטרא דשאול והוה אתרא דדוד מרוח׃ ולא מליל שאול מדעם ביומא ההוא ארי אמר דילמא עירוע הוא ליה ולא דכי הוא או דילמא לאורח אזל ואנחנא לא זמנינהי׃ והוה ביומא דבתרוהי דהוא עבור ירחא תנינא והוה אתרא דדוד מרוח ואמר שאול ליהונתן בריה מא דין לא אתא בר ישי אף תמלי אף יומא דין ללחמא׃ ואתיב יהונתן ית שאול אשתאלא אשתאל דוד מיני למיזל עד בית לחם׃ ואמר שלחני כען ארי שירו נכסת קודשיא לכל זרעיתא לנא בקרתא והוא פקיד לי אחי וכען אם אשכחית רחמין בעינך אישתיזיב כען ואחזי ית אחי על כן לא אתא לפתורא דמלכא׃ ותקיף רוגזא דשאול ביהונתן ואמר

רשי

אל מושב הקיר: בראש המטה אצל הקיר: ויקם יהונתן · עמד ממקומו לפי שאין דרך הבן להיות מוסב אצל אביו שדרכן לאכול מסובין על המטו' והיה דוד מיסב בין יהונתן ובין שאול עכשיו שלא בא דוד לא הסיב יהונתן עד שיסב אבנר מצד שאול ואחר כך ישב יהונתן מצד אבנר ואם תאמ' לא ישב כלל הרי הוא אומ' ויקם יהונתן מעל השלחן מכלל שישב: מקרה הוא · קרי ראה: בלתי טהור הוא · ועדיין לא טבל לקריו שאילו טבל לקרי אין צריך הערב שמש לחולין: כי לא טהור · זו היא נתינת טעם לדבר ולפי שאינו טהור לפיכך לא בא שלא יטמא את הסעודה: ממחרת החדש · ממחר' חידוש הלבנה: השני · ביום שני לחדש: והוא צוה לי אחי · גדול הבית צוה לי שהיה שם והוא אחי אליאב: אמלטה · אישק"מוציר בלע"ז: כעות יום אחר ואבא:

רדק

עד עולם · לקיים הברית עד עולם: וישב המלך על הלחם · כתיב על וקרי אל ושניהם נכונים בענין: וישב המלך על מושבו · תרגומו ואסחר מלכא על שוייה פירוש על מטתו כי מנהיג היה בימים ההם לאכול במסבה במטו' וכן מנהגו בדברי רבותינו ז"ל כי גם בימיהם היה מנהג ומה שאמר ויקם יהונתן פירושו אחר שישב מצד אביו קם והושיב אבנר מצד אביו כי לא רצה להיות סמוך לאביו שאם יקצוף עליו על דבר דוד לא יהיה סמוך לו להכותו: והנה נפקד מקום דוד · שלא היה בו יושב: כי אמר מקרה הוא בלתי טהור הוא כי לא טהור · פירושו אמר שאול מקרה קרה לו שלא בא כלומר היה לו דבר להתעסק בו זולתי כי טהור הוא או לא טהור מקרה לילה לפיכך לא בא ופי' בלתו זולתי כמו בלתי כלב בן יפונה והיו נשמרי' מלאכל הטמ' והטהר יחדו אפי' בחולין או שמא היו שם זבחי שלמי' שעש' המלך השלמי' ביום החדש גם יתכן לפרש כי אין מדרך מום' לבא טמא לשלחן המלך וי"ת ארי אמר דילמא עירוע הוא ליה ולא דכי הוא או דילמא לאורח אזל ואנחנא לא זמניניהי פי' מקרה הוא לשון קרי מן מקרה לילה ובלתי כמו לא מן בל קרוב אליך ופירוש כי לא טהור שלא הגיח בעבור שלא טהור הוא אלא שהלך בדרך קרו' ואנחנו לא זמננו אותו שיהיה מוכן לבא היום אל השלחן כי כל האוכלי' על שלחן המלך לא היו תמידים בכל יום: ממחרת החדש השני · רצה לומר ממחרת ר"ח שהוא שני לחדש ויונתן תרג' ביומא דבתרוהי דהוא עיבור ירחא תניינא: נשאל נשאל · מקור שלם מבנין נפעל: מעמדי · כלומר ממני לקח רשות בלכתו לבית לחם ולא הלך בלא רשות ולשון נפעל בזה הענין רוצה לומר ששאל דוד עצמו מעמדו כדי ללכת עד בית לחם והנה הוא נשאל בעצמו וכן נשאלתי מן המלך: זבח משפחה לנו · כבר פירשתיו: והוא צוה לי אחי · פיר' אחי צוה לי ללכת שמה והוא אליאב הבכור שחייב לכבדו ולשמוע למצותיו ונראה כי כן היה דרכם באותם הימים להיו' האח הקטן נשמע למצות האח הגדול כמו שנזכר למעלה בענין ויחר אף אליאב: אמלטה נא · אמלטה מעבודת המלך מעט ואלך לראות את אחי: בן

רלבג

כי אמר מקרה הוא בלתי טהור הו' כי לא טהור · הרצון בזה לפי מה שהתשוב שכבר אמר שאול מקרה הוא שקרה שלא בא דוד אל הלחם לא במרד ולא במעל ממנו ולא בכוו' או אולי בלתי טהו' הו' ששמש מטתו והוא טמ' עד הערב כי דוד הוא לא טהור ר"ל שלא נשאר מלשמש מטתו כי טבעו היה נוטה אל רבוי המשגל כמו שנתבאר מעניניו ולז' נשאר מלבא אל שולחן המלך כי לא נכון שיאכלו הטמא והטהור יחדו בשלחן המלך עם שכבר אפשר שהיו אוכלים זבחי שלמים: והוא צוה לי אחי · הו' על דרך אמרו ותפתח ותראהו את הילד שבא' אחר הכנוי הכנו' והרצון בזה שאחיו צוה לדוד שילך שם:

מנחה קטנה

ויחר אף שאול ביהונתן וגו' כי לפי סוראת פיו שהוא נתן לדוד רשות ללכת בלי לשאול פיו אביו ע"כ חרה לו על יהונתן ויאמר שזה בא לו מגד אמו שפריצותה גרם להיות לו בנים איכם שומעי' בקול אביהם וזה לבשתך מה שאתה פושע כי בוא בא מבש' ערות אמך · וגם זה יהי' לך לבושת כיון שאתה בוחר לבן ישי למלך אחרי זה לך לבושה כי יאמרו שנדחת מהמלוכה ע"י איזה פגם שיש בך או כאמך וזה לבשתך ולבושת ערות אמך גם שניהם נפגלי' ע"כ · ועתה שלח וקח אותו אלי כיון שאתה שלחת אותו מבלי ידיעתי עליך מוטל לתקן הדבר ולהביאו אותו אלי וגם אין לאום אם תשלח אחריו שיברח כיון שהוא נאמן בבריתך מסך ישמוך עליך ויבא אבלך משא"כ אם אני אשלח אחריו יברח · כי בן מות הוא כיון שהלך בלי רשותי וגם לא השוה כבודי לכבודך שאת פין שאל ופי לא שאל שאלו לא שאל גם את פין המדשתי משא"כ עכשיו שלא השוה אותי כמו לך תוזה נראה שאינו חושש על כבודי וע"כ בן מות הוא שמרד במלכות: למה

פי' רבי' ישעיה

אל מושב הקיר · פירש בראש המטה שהיו יושבים עליה סמוך לקירו: ויקם יהונתן וישב אבנר מצד שאול · פירוש קם יהונתן מצד אביו וישב לפניו ששם היה מושבו · וכך כתיב ויטל שאול את החנית עליו להכותו ודרי' המטיל לפניו: ואבנר ישב מצד המלך · סמוך לו שהיה שר צבאו · ויפקד מקום דוד · שהיה רגיל לישב סמוך ליהונתן בסוד' שלפני שאול: בלתי טהור הוא כי לא טהור · כפל לשון הוא בלי צורך ויהי ממחרת החודש השני · פירוש שני ימי' היה ראש חדש שחודש שעבר היה מלא כמו באני ע"ש עפשיו ותקדשי' ראש חדש שני ימים יום שלשי' ויום א' ושלשי' יום שלשים כדי לקדשו בזמנו · ויום לא' למכיינו · ותרג' והוה ביומ' דבתרוהי דהוא עיבור ירחא · שיום לא' הוא מורה על יום שלשי' שהוא של חודש שעבר שנתעבר להיו' מלא: והוא צוה לי אחי · מקרא מסורס הוא ואחי הוא צוה לי זה אליאב שהי' גדול האחים: אמלטה נא · פירוש אמהר ללכת ואחזר כמו מהר המלט שמה:

אני ואתה ג' בקריאה וסימ' ועתה לכה נכרתה ברית · והדבר אשר דברנו אני · כי זכור אני ואתה את רכבים: ואראה ה' וסימ' ארדה נא ואראה · אסורה נא ואראה · ואראה העודם חיים: אעברה נא ואראה · אמלטה נא:

כלי יקר

או יאמר והוא צוה לי אחי ר"ל צוה לי שבהשאל שאלה זו השיב תשובתו הרמה כי זבח משפחה לנו וכו' ואמרו על כן לא בא אל שלחן המלך אפשר יהיה פירושו ע"כ ר"ל מזה הצד השני של והראה את אחי שרצה ללכת לא מצד האכילה כי מי פתי יניח שלחן המלך שלחנו גדול משלחנן של משפחה וכתרו של מלך והדרו עולה לשבע אם כן בודאי לא עשה כן מצד תאות מאכל ומשתה אלא על כן לבד הוא שלא בא אל שלחן המלך שזה מכריח הדבר שאמרתי שהעיקרית בסבות היה והראה את אחי ופגם משפחה לא תאות והיא תערב לנפש מאכלם ויין משתיהם:

ויחר אף שאול ביהונתן וכו' במסכת ערכין פרק יש בערכין ויחר אף שאול ביהונתן בנו כתי' הוכח תוכיח את עמיתך עד היכן הוא תוכחת רב אמר · עד כדי הכאה ושמואל אמר עד קללה ורבי יוחנן אמר עד נזיפה אמר רב נחמן בר יצחק ושלשתן מקרא אחד דרשו וכתיב ויחר אף שאול ביהונתן בנו ויאמר לו בן נעות המרדות וכתיב ויטל שאול את החנית עליו להכותו למ"ד עד הכאה דכתיב להכותו ולמ"ד עד קללה דכתיב לבשתך ולבושת ערות אמך ולמ"ד עד נזיפה דכתיב ויחר אף למ"ד עד נזיפה והא כתיב הכאה וקללה שאני התם דהגב חביבותא יתירת' דהוה ליהונתן בדוד מסר נפשיה טפי ע"כ: ולע"דן לדקדק ראשונה הכיון דלמ"ד עד נזיפה צ"ל בעל כרחין שאיכהתם דהגב חביבות' וכו' כדמסיק כי היכי דלא תקשי לך מהכאה אם כן נזיפה כמי תנא לך דילמא היא גופה כמי משום חביבות' יתירא דהוה ליה ליהונתן בדוד מסר נפשיה לנזיפה ולקללה ולהכאה אבל בעלמא כא תוכיח פחות מכדי נזיפה אבל עד כדי נזיפה מנא לך · ועו' קשה כי היכי דהקשה למ"ד עד כדי נזיפה אמאי לא הקשה כן כמי למ"ד עד קללה ולימא הכי למ"ד קללה הא איכא הכאה ולמ"ד נזיפה הא איכא קללה והכאה והתירוץ היה מתרץ למר כדאית ליה ולמר כדאית ליה · הן אמת דאיכא למדחי דנקט קושיא היותר חזקה והיא דלמ"ד נזיפה קשיא תרתי קללה והכאה אבל למ"ד קללה דלא קשיא ליה כולי האי שבקיה · ונראה במה שנדקדק לשון כתיב הוכח תוכיח וכו' שהכוונה להקשות הכפל ולזה שאל עד היכן תוכחת שילדק לשון הוכח תוכיח ומפני עד כדי נזיפה ולא פחות דא"כ הוכח תוכיח למה לי דאי תוכחת כל דהו מספיק יאמ' נא או הוכח או תוכיח הוכח תוכיח למה לי אלא ודאי לומר כדי נזיפה ולא פחות · והקשה למ"ד עד כדי נזיפה מפני שהקושיא עוד היום צריך לידחק בתירוץ דבשלמא למ"ד עד קללה ניחא דמאי לשנויי שאני התם דהגב חביבותא יתירתא דהוה ליהונתן בדוד מסר נפשיה טפי והיינו כי אחר שאמר לו לבשתך ולבשת ערות אמך דהיינו קללה כאלו קללו יהי רצון שיהי' לבשתך ולבושת ערות אמך לא היה ראוי ליהונתן להוסיף ולענות עוד להוכיח את אביו ויען יהונתן ויאמ' אליו למה יומת מה עשה כי מה לו להוכיחו עוד כדי שיטל החנית עליו להכותו שהרי פטור הוא ונקימה ע"י התוכחת הא' לא עשה כן אלא מחביבות' יתירת' הפליג להוכיחו שנית עם היותו פטור מהוכיח אמנם למ"ד עד נזיפה קשיא טפי שהרי ראינו שהנזיפה והקללה בבת אחת היו בפעם הא' זו אחר זו אלא שצריכים אנו לידחק ולו' שיהונתן לחביבות' דדוד הוכיחו לשאול בבת אחת תוכחת מרובה ולא כשיעור נזיפה אלא תוכחת כשיעור · נזיפה וקללה אבל מן הדין בנזיפה סגי ליה והוסיף עוד להפריז במדת התוכחת עד הכא' ובב' גדולים היו מחביבות' יתירת' באופן שלהיות שצריך לידחק טפי למ"ד נזיפ' מלמ"ד קללה לכך הקשה למ"ד נזיפ' · ולא הקשה למ"ד קללה ולע"ג דלתרויהו קשיא כדכתיבנא' · א"כ יש לו' דקשיא למ"ד נזיפה משום דלדידיה קשיא טובא דבשלמ' למ"ד עד קללה ק"ל ולא דמשום חביבות' דדוד הוסיף להוכיח יותר לשאול עד שהכהו שהיא מדרגת א' יתיר' אלא למ"ד עד נזיפה קשיא טובא דאפי' תימא משום חביבות' יקשה דמספיק שיוסיף להוכיח עד שיעור קללה שהיא מדרגה א' יתירא מנזיפה · אבל כדי הכאה הרי ב' מדרגות לכך הקשה למ"ד כדי נזיפה והא כתיב הכא' וקללה ומשני שאני התם דהגב חביבות' יתירתא דה"ל ליהונתן בדוד דאלו למ"ד קללה לא צריכינן למימר משום חביבותא יתירת' דבלא יתירת' מצינן לשנויי ליה דמשום חביבותא הוסיף להוכיח עד שנתחייב הכאה אמנם למ"ד נזיפה על כרחין בעינן יתירתא כדי שיחייבו האהבה יתירה להפריז בתוכחת עד שיתחייב בב' הדרגות קללה ותוכחת · והכתי צ"ע למ"ד קללה מנא ליה דילמא שאני יהונתן משום חביבותא יתירתא דה"ל בדוד מסר נפשיה טפי ואפשר דאי משום חביבות' די לו בהדרג' א' יתירה מקללה להכאה דהא בנזיפה סגי ליה להיות נקי מהם"י ומספיק לו שימסור נפשו לקלל' אלא ודאי מחוייב הוא עד כדי קלל ולמסור נפשי' טפי לכדי הכאה היינו מדרגה אחת א"כ מהוכח תוכיח דלא קאמר הוכיח תוכיח או תוכיח הוכית מדנקט הוכית תוכיח ילוף לקללה · ואידך דקאמר כדי נזיפה דרשו כן מהכפל אבל הוכח הוכיח לא דריש' למדנו מדברי חז"ל שאו' לבשתך ולבוש' ערו' אמך דהוא לשון קלל' מקללו שאול ולא יהי' לבשתך ולבושת ערות אמך שתבושו ותכלמו: ועיין רש"י ז"ל והרד"ק ז"ל והרלב"ג וכן מהרי"א ז"ל והוסיף לו' בן נעות המרדות על דוד אמר לפי שיהונתן אמר שהלך לשם לכבוד משפחתו הושיבו שאול ומי הוא דוד ומי היא משפחתו משפחת בוז והו' בן נעות המרדות וחזר לגעור ביהונתן הלא ידעתי כי בוחר אתה לבן ישי לבשתך וכו' ר"ל איך נתת לו רשות ללכת מכאן אין זה כי אם להצילו מידי כי כבר ידעתי זה ימים שבוחר אתה בבן ישי והוא באמת לבשתך ולבשת ערות אמך שיאמרו שאינך בני וכן דעת הרד"ק ז"ל · או אפשר שאמר שאול שבחירתו בדוד לא יהיה לבשתו כי דוד לא ימלוך בחייו והוא שאול במלכותו עד יום מותו אבל יהיה לבושת יהונתן ואמו שיהיו קיים אחרי שאול וימלוך דוד בחייהם ויהיה להם הבושת והחרפה בהסרת המלכות מהם וזה הוא שאמר הכתוב עוד כי כל הימים אשר בן ישי חי על האדמה לא תכון אתה ומלכותך וזו היא הבושה והכלימה עד כאן: ולע"דן לפרש על דרך מהרי"א ז"ל הכו"ל שפי' בו בן נעות המרדות על דוד עם היות לשון הפסו' דחוק קצת שאו' ויאמר לו דמשמע שלא ליהונתן עצמו קראהו בן נעות וכו' כאמר שאמר לו ליהונתן בן על מ"ש דוד או שהרגים ונלטער כאילו אמר לו לעצמו אבל לדוד אמר והו' שקראו כן משום מעשה שהיה שישי תבע לשפחתו וידעה אמו בזה שהודיע אותה שפחתה וטבלה וכתיחד ישי עם אשתו אמו של דוד ונולד דוד לזה אמר בן נעות המרדות ר"ל בן האשה שהעות המרד לדרך ישר ועם היות זה עובר אמו אבל מ"מ כמתלהלה יורה זיקים לדוד שהיתה הורתו שלא בקדושה של כוונת אביו שהיתה מחשבתו בשפחה באופן שהוא בן ישי בפועל ובכוונ' אך לא בן אמו בכוונה כי אם בפועל לבדו וז"ש כי בוחר אתה לבן ישי ר"ל לאיש שהוא בן ישי לבד בעלם ורהשונה אך לא בן אמו בכוונה כי אם בשפחה שהוא פגום קצת ואת' בוחר בו שזה בלי ספק לבשתך ולבשת ערות אמך כיתכן שיהיה זה נבחר יותר ממך עם היותו פגום מצד אמו אם כן יהיה בושתך ביותר כיון שהיה הוא נבחר ואתה תדחה זו הוכחה שהוא חשוב יותר ממך ז"ש לבשתך ולבשת ערות אמך ואמר כן כי יתלו הקלקלה באמך על שרדפה אחרי בחטיפת הנשים מבנות יבש גלעד הכו"ל שכיון שאתה תדחה מהמלכות ודוד עם היותו פגום יהיה ראוי ונבחר הנה יהיה זה בשתך ובושת ערות אמך שיתלו הקלקלה בה באמך שהיתה פרוצה ברדיפותה דאלו היתה כבודה בת מלך פנימה אשה כשרה בצניעות ממשבצות זהב לבושה לכהונה ומלכו' לא כן הפרוצה כי ידיעת ההפכים אחת היא וזהו לבשתך ולבשת ערות אמך: **כי** כל הימים וכו' מהרי"א ז"ל ועתה שלח וקח אותו ר"ל כמו שאתה הברחת אותו כן גם אתה שלח וקח אותו אלי כי הוא בן מות והכירותה להרגו: ולע"דן מקושר עם לבשתך ר"ל הלא ידעתי כי מבחירתך לבן ישי ימשך לך בושת ולאמך וכילד ימשך הבושת יען כי כל הימי' אשר בן ישי חי על האדמה אפי' שתמלוך על ישראל לא תוכל לרדות בפרך על הדין וכאמת מפחדך מדוד שלא ימליכוהו ובהכרח תהיה מעביר על הדין ויהיה בשתך שתהיה חלש כי הן לצדק ימלך מלך ז"ש הלא ידעתי מו' לבשתך וכו' כי כל הימים אשר בן ישי חי על האדמה לא תכון אתה ומלכותך אפי' שתהיה מלך לא תכון בידך המלכות כי תהיה רפויה בידך והפך בשלמ' שנ' בו אחר שעשה המשפטים הנאותים באדוניה ויואב ושמעי בן גרא שהיה בר פלוגתיה כאמר שם והממלכה נכונה ביד שלמה · ועתה שלח וקח אותו ר"ל מאחר שנמשך מזה הזק גדול בענין המלכות שאי אפשר

רשי

נעות המרדות · לשון נעו אשה נעה ונדה יונאנית כאשר תאמר זעוה מן זע כן תאמר נעוה מן נע והת"יו מן הד"בוק שהוא דבוק למרדות המרדות שהיא ראויה לרדות ולייסר ד"א כשחטפו בני בנימן מבנות יבש גלעד שילה לחול בכרמי' היה שאול ביישן ולא רצה לחטוף עד שבאת' היא עצמה והעיזה פניה ורדפה אחריו : נעות · על שם הכרמים והוא גת כמו נעוה ארתמו יפופון נעווהי בחמר ולא מן השם : נעצב אל דוד · בשביל דוד : כי הכלימו אביו · בשביל דוד : למועד דוד · למועד אשר קבע לו דוד : להעבירו · החצי עבר את הנער : מאלל

30 וַיִּחַר־אַף שָׁאוּל בִּיהוֹנָתָן וַיֹּאמֶר לוֹ בֶּן־נַעֲוַת הַמַּרְדּוּת
הֲלוֹא יָדַעְתִּי כִּי־בֹחֵר אַתָּה לְבֶן־יִשַׁי
לְבָשְׁתְּךָ וּלְבֹשֶׁת עֶרְוַת אִמֶּךָ׃
31 כִּי כָל־הַיָּמִים אֲשֶׁר בֶּן־יִשַׁי חַי עַל־
הָאֲדָמָה לֹא תִכּוֹן אַתָּה וּמַלְכוּתֶךָ
וְעַתָּה שְׁלַח וְקַח אֹתוֹ אֵלַי כִּי בֶן־מָוֶת
הוּא׃ 32 וַיַּעַן יְהוֹנָתָן
אֶת־שָׁאוּל אָבִיו וַיֹּאמֶר אֵלָיו לָמָּה
יוּמַת מֶה עָשָׂה׃ 33 וַיָּטֶל שָׁאוּל אֶת־
הַחֲנִית עָלָיו לְהַכֹּתוֹ וַיֵּדַע יְהוֹנָתָן
כִּי־כָלָה הִיא מֵעִם אָבִיו לְהָמִית אֶת־
דָּוִד׃ 34 וַיָּקָם יְהוֹנָתָן
מֵעִם הַשֻּׁלְחָן בָּחֳרִי־אָף וְלֹא־אָכַל
בְּיוֹם־הַחֹדֶשׁ הַשֵּׁנִי לֶחֶם כִּי נֶעְצַב
אֶל־דָּוִד כִּי הִכְלִמוֹ אָבִיו׃
35 וַיְהִי בַבֹּקֶר וַיֵּצֵא יְהוֹנָתָן
הַשָּׂדֶה לְמוֹעֵד דָּוִד וְנַעַר קָטֹן עִמּוֹ׃
36 וַיֹּאמֶר לְנַעֲרוֹ רֻץ מְצָא נָא אֶת־
הַחִצִּים אֲשֶׁר אָנֹכִי מוֹרֶה הַנַּעַר רָץ
וְהוּא־יָרָה הַחֵצִי לְהַעֲבִרוֹ׃

ויבא

תרגום

וַאֲמַר לֵיהּ בַּר סַרְבָנוּתָא דְמַרְדוּתָא
קַשְׁיָא הֲלָא יְדַעְנָא אֲרֵי רָעֵיאַתְּ לְבַר
יִשַׁי לְבַהֲתָךְ וּלְבַהֲתַת קְלַן אִמָּךְ׃
אֲרֵי כָל יוֹמַיָּא דְּבַר יִשַׁי קַיָּם עַל
אַרְעָא לָא תִיתְּקַן אַתְּ וּמַלְכוּתָךְ וּכְעַן
שְׁלַח וְאַיְתֵינֵיהּ לְוָתִי אֲרֵי גְּבַר חַיָּב
קְטוֹל הוּא׃ וַאֲתֵיב יְהוֹנָתָן יַת שָׁאוּל
אֲבוּהִי וַאֲמַר לֵיהּ לְמָה יִתְקְטֵיל מָה
עֲבַד׃ וַאֲרִים שָׁאוּל יַת מוּרְנִיתָא
עֲלוֹהִי לְמִמְחֵיהּ וִידַע יְהוֹנָתָן אֲרֵי
גְמִירָא הִיא מִן אֲבוּהִי לְמִקְטַל יַת
דָּוִד׃ וְקָם יְהוֹנָתָן מֵעִם פָּתוֹרָא
בִּתְקֵיף רוּגְזָא וְלָא אֲכַל בְּיוֹם עִיבּוּר
יַרְחָא תִנְיָנָא לַחְמָא אֲרֵי אִתְנְסִיס עַל
דָּוִד אֲרֵי אַכְלִימֵיהּ אֲבוּהִי׃
וַהֲוָה בְצַפְרָא וּנְפַק יְהוֹנָתָן
לְחַקְלָא לְזִמְנָא דַּאֲמַר לֵיהּ דָּוִד וְרָבֵיק
זְעֵיר עִמֵּיהּ׃ וַאֲמַר לְעוּלֵימֵיהּ רְהַט
אַשְׁכַּח כְּעַן יַת גִּירַיָּא דַּאֲנָא שָׁדֵי
וְעוּלֵימָא רְהַט וְהוּא שְׁדָא גִּירָא
לְאַעֲבָרוּתֵיהּ׃ ואתא

רדק

בן נעות המרדות · בן סמוך לנעות כי הוא נקוד סגול ונעות אמר על אמו פרשו עוה תאמר הכפיע' נעוה לזכר ונעיה לנקבה ובסמוך נעו' והוא סמוך אל המרדות בלומ' תאמך היה לך זה שהיא מורדת בהלוני וכמו כן אתה מורה במה שאני רוצה והוהב מה שאני שונא וי"ת בר סרבנות' דמרדות' קשיא פירש נעות שם : לבן ישי · הלמד כמו הרגו להבכר או היא במקו' בי"ת כמו לפכיב' לחרב : לבשתך ולבשת ערות אמך · עתה יאמר השומעי' שאת' אוהב אדם שאני שונא כי אינך בני ויהי' זה בשתך ובושת ערו' אמך שיאמרו שזנת': כי כלה · כלומר נגמר הדבר בלב אבי להמית את דוד : מעם השלחן · כמו מעם ברכיו : ביום החדש השני · תרגומו ביום עבו' ירחא תניינ': כי נעצב · כפעל עב' כי הוא פתוח : כי הכלימו אביו · כלומר על שני דברי' לא אכל לחם כי נעצב בעבו' דוד ובעבו' שהכלימו אביו בדבור ובמעשה: למועד דוד · כתרגומו לזמנא דאמר ליה דוד והוא יום השלישי להסתרו בשדה ואף על פי שהוא אמר לו בערב והוא הלך אליו בבקר לא היה צריך להמתין עד הערב כי כבר ראה לב אביו : להעבירו · ירה החצי בכח להעבירו המטרה והיא האבן האזל ועשה זה כדי שיוכל לומר החצי ממך והלאה כי שמא יבא אדם בין כך ולא יוכל להתחבר עם דוד וישמע דוד הסימן וכאש' ראה כי לא בא אדם שם אמר לנער שימהר ויבא העיר כדי שיוכל להתחבר עם דוד ולדבר עמו פנים בפנים : וילקט

החצים אשר אנכי מורה · קצר הכתוב וזה כי הוא באר לנער אני זה דבר ישים לו למטרה והוא האבן האזל: והוא ירה החצי להעבירו · ר"ל שיהונתן ירה אלו בחוזק כנגד מקום אחר יותר רחוק מהאבן ההוא כדי שיעבור החץ המקום שהגביל הנער :

רלבג

בן נעות המרדו' · ר"ל מעוות המוסר כאילו יאמר שלא הוכיחתו אמו בקטנותו ולזה לא קבל מוסר כראוי ויהיה הרצון במרד ת מוסר וכזה אמרו רבותינו מכת מרדות או יהיה הרצון במרדו' ממשלה כענין וירד מים עד ים והוא היות' נכון וירצה בזה שהוא בן אשה שאינה ראויה להמשלה אבל היא מעוותת בדבר הממשלה כי אין מיני' ראוי' לאדנות ובזה יאמ' ביהונתן שהוא בלתי ראוי לממשלה כי הוא בוחר במה שימנעהו ממלוך על ישראל והוא דוד : כי נעצב אל דוד כי הכלימו אביו · באר בזה ששני דברים היו סבה שלא אכל יהונתן ביום החדש השני לחם האחד כי היה נעצב אל דוד שיצטרך שיפרד ממנו מפחד אביו והיא היתה הסבה היותר חזקה ולזה הקדימה והסבה השנית היא כי הכלימו אביו במה שקרא' לו בן נעות המרדות : רוץ מצא נא את עד

כלי יקר

אפשר לא ליכון בלבך א"כ ועתה שלח וקח אותי אלי כי בן מות הוא ולא תחוב בדמו שלא יקרך עון אשר חטא ולעומת טענה זו ויען יהונתן ולמה יומת על העתיד מה עשה בהוה ועבר עד שכלמוד לעתיד כדי לחוב בדמו ומלאתי שעל לדברי שכתב מהרי"א ז"ל מה ר"ל אם השו"ת רוצה

מפני פחד הרואים וא"כ כשראה יהונתן שאין שם רואים א"כ למה ירה חצים והיה לו לדבר עמו פנים אל פנים כמו שעשה בסוף ולהתיר זה הקושי אמר הכתוב שירה החצי לא להכרח הענין אלא להעבירו את הנער מהכוונה שלא יתן לב אל יהונתן שלא יחשוב שבא יהונתן לדבר עם דוד אם

פי' רבינו ישעיה

רש"י: מאצל הנגב · מסתר אבן אתא דלקביל דרומא: עד דוד הגדיל · הרבה לבכות: גך לשלום · והשבועה אשר נשבענו יי' יהיה עד עליה עד עולם: ואת הנערים יודעתי · לשון טורח הנערים אשר יבאו עמי הטרחתי' לרוץ לפני אל מקום פלוני אלמוני: יודעתי · כמו ויודע בהם אנשי סוכות: פלוני אלמוני: אלמון מאין שם שאיני חפץ להזכיר כי דבר סתר הוא פלוני כמו כי יפלא או יתכסה:

רד"ק: וילקט נער יהונתן את החצי · החצי כתיב וקרי החצים הכתיב הוא לשון יחיד כי נראה שחץ לבד ירה כמו שאמר הלא החצי וקרי החצים להודיע כי חצים שלשה ירה כמו שאמר שלשת החצים צדה אורה: את כליו · קשתו וחציו: קם מאצל הנגב · כי שמע שאמר לנער שיבא העיר וידע כי אין שם אדם אחר ולפיכך אמר לנער שילך לו כדי שידבר עמו וקם ממקום הסתר ופירושו מאצל הנגב כתרגום קם מסטר אבן אתא דלקביל דרומא כלומר כי דוד היה נסתר אצל האבן לצד דרומה של אבן כמו שאמ' וישבת אצל האבן האזל ויונתן שם למטרה האבן לצד צפונה שלא יראה הנער את דוד בלקטו החצי': עד דוד הגדיל · לבכות יותר מיהונתן: אשר נשבענו · וזכור אשר נשבענו שנינו אנחנו והכפל לחזק הענין וכן ופניתי אני וראיתי אני והדומים להם שכתבנו בספר מכלל מבניין פועל הדגוש: נבה · אל נוב והה"א נוספת לפיכך הטעם מלעיל: ויחרד · הגידו לו שהיה בא דוד וחרד ויצא לקראתו והוא לשון תנועה כמו ויחרדו זקני העיר לקראתו ויחרדו כצפור ממצרים ויתכן לפרשו כמשמעו ענין חרדה ופחד לפי שהיה בא לבדו פחד וחרד לקראתו מה היה ענין באו לבדו וכת"י ואיתבעי: יודעתי · כמו הודעתי או הוא מן הדומה למרובע ופי' הודעתי אות' שילכו לפני ואמצא אותם במקום פלוני · ופי' פלוני אלמוני מקום מכוסה ונסתר פלוני מן כי יפלא ממך דבר אלמוני מן אלם כלומ' מקום שלא יזכר בו ותרגומו וית עולימיא שלחי' קדמי לאתר כסי וטמיר: לחם

רלב"ג

וַיָּבֹא הַנַּעַר עַד־מְקוֹם הַחֵצִי אֲשֶׁר יָרָה יְהוֹנָתָן וַיִּקְרָא יְהוֹנָתָן אַחֲרֵי הַנַּעַר וַיֹּאמֶר הֲלוֹא הַחֵצִי מִמְּךָ וָהָלְאָה׃ וַיִּקְרָא יְהוֹנָתָן אַחֲרֵי הַנַּעַר מְהֵרָה חוּשָׁה אַל־תַּעֲמֹד וַיְלַקֵּט נַעַר יְהוֹנָתָן אֶת־הַחִצִּי וַיָּבֹא אֶל־אֲדֹנָיו׃ וְהַנַּעַר לֹא־יָדַע מְאוּמָה אַךְ יְהוֹנָתָן וְדָוִד יָדְעוּ אֶת־הַדָּבָר׃ וַיִּתֵּן יְהוֹנָתָן אֶת־כֵּלָיו אֶל־הַנַּעַר אֲשֶׁר־לוֹ וַיֹּאמֶר לוֹ לֵךְ הָבֵיא הָעִיר׃ הַנַּעַר בָּא וְדָוִד קָם מֵאֵצֶל הַנֶּגֶב וַיִּפֹּל לְאַפָּיו אַרְצָה וַיִּשְׁתַּחוּ שָׁלֹשׁ פְּעָמִים וַיִּשְּׁקוּ ׀ אִישׁ אֶת־רֵעֵהוּ וַיִּבְכּוּ אִישׁ אֶת־רֵעֵהוּ עַד־דָּוִד הִגְדִּיל׃ וַיֹּאמֶר יְהוֹנָתָן לְדָוִד לֵךְ לְשָׁלוֹם אֲשֶׁר נִשְׁבַּעְנוּ שְׁנֵינוּ אֲנַחְנוּ בְּשֵׁם יְהוָה לֵאמֹר יְהוָה יִהְיֶה ׀ בֵּינִי וּבֵינֶךָ וּבֵין זַרְעִי וּבֵין זַרְעֲךָ עַד־עוֹלָם׃

א וַיָּקָם וַיֵּלַךְ וִיהוֹנָתָן בָּא הָעִיר׃ וַיָּבֹא דָוִד נֹבֶה אֶל־אֲחִימֶלֶךְ הַכֹּהֵן וַיֶּחֱרַד אֲחִימֶלֶךְ לִקְרַאת דָּוִד וַיֹּאמֶר לוֹ מַדּוּעַ אַתָּה לְבַדֶּךָ וְאִישׁ אֵין אִתָּךְ׃ וַיֹּאמֶר דָּוִד לַאֲחִימֶלֶךְ הַכֹּהֵן הַמֶּלֶךְ צִוַּנִי דָבָר וַיֹּאמֶר אֵלַי אִישׁ אַל־יֵדַע מְאוּמָה אֶת־הַדָּבָר אֲשֶׁר־אָנֹכִי שֹׁלֵחֲךָ וַאֲשֶׁר צִוִּיתִךָ וְאֶת־הַנְּעָרִים יוֹדַעְתִּי אֶל־מְקוֹם פְּלֹנִי אַלְמוֹנִי׃ וְעַתָּה מַה־יֵּשׁ

תחת

וְאָתָא עוּלֵימָא עַד אֲתַר גִירָא דִי שְׁדָא יְהוֹנָתָן וּקְרָא יְהוֹנָתָן בָּתַר עוּלֵימָא וַאֲמַר הֲלָא גִירָא מִינָךְ וּלְהַלָא׃ וּקְרָא יְהוֹנָתָן בָּתַר עוּלֵימָא אוֹחִי בִּפְרִיעַ לָא תִתְעַכַּב וּלְקִיט עוּלֵימָא דִיהוֹנָתָן יָת גִירַיָא וַאֲתָא לְוָת רִיבּוֹנֵיהּ׃ וְעוּלֵימָא לָא יְדַע מִדַּעַם בְּרַם יְהוֹנָתָן וְדָוִד יָדְעִין יָת פִּתְגָמָא׃ וִיהַב יְהוֹנָתָן יָת זֵינֵיהּ לְעוּלֵימָא דִילֵיהּ וַאֲמַר לֵיהּ אֵיזֵל אוֹבִילֵיהּ לְקַרְתָּא׃ עוּלֵימָא אֲתָא וְדָוִד קָם מִסְּטַר אַבְנָא אָתָא דִלְקֳבֵיל דָרוֹמָא וּנְפַל עַל אַפּוֹהִי עַל אַרְעָא וּסְגִיד תְּלָת זִמְנִין וּנְשִׁיקוּ גְּבַר יָת חַבְרֵיהּ וּבְכוֹ גְּבַר עִם חַבְרֵיהּ עַד דְּדָוִד אַסְגִי׃ וַאֲמַר יְהוֹנָתָן לְדָוִד אֵיזֵל לִשְׁלָם דְּקַיֵּימְנָא תַּרְוֵינָא אֲנַחְנָא בִּשְׁמָא דַיְיָ לְמֵימַר מֵימְרָא דַיְיָ יְהֵי סָהִיד בֵּינָא וּבֵינָךְ וּבֵין בְּנַי וּבֵין בְּנָךְ עַד עָלְמָא׃ וְקָם וַאֲזַל וִיהוֹנָתָן עַל לְקַרְתָּא׃ וַאֲתָא דָוִד לְנוֹב לְוָת אֲחִימֶלֶךְ כַּהֲנָא וְאִתְבְּעִית אֲחִימֶלֶךְ לִקְדָמוּת דָּוִד וַאֲמַר לֵיהּ מָה דֵין אַתְּ בִּלְחוֹדָךְ וּגְבַר לֵית עִמָּךְ׃ וַאֲמַר דָּוִד לַאֲחִימֶלֶךְ כַּהֲנָא מַלְכָּא פַּקְדַנִי פִּתְגָמָא וַאֲמַר לִי אֱנָשׁ לָא יְדַע מִדַּעַם יָת פִּתְגָמָא דַאֲנָא שָׁלַח לָךְ וּדְפַקֵּדְתָּךְ וְיָת עוּלֵימַיָּא שְׁלָחִית קֳדָמַי לַאֲתַר כַּסִּי וּטְמִיר׃ וּכְעַן מָה אִית כָּא

תחות

מסרה

החצי חד מן ח' מלין קריין מ"ם בסוף תיבותא ולא כתיב וסימ' עברנו דויהי כשמע כל מלכי ·

החצי ויקרא יהונתן אחרי הנער · אלהיך וגם באו עבדי המלך לברך ייטב · שנה בן שלשים ושתים דיורם בן אחאב ... בה והיה כל מעבר מטה בם בה כתיב: הבא ג' בקריאה וסי' הבא את האנשים הביתה · הבא נא ידך אל חיקך · לך הביא העיר בתראה יתיר י"וד: שנינו ג' בקריאה וסי' ויוכיחו בין שנינו · אשר נשבענו שנינו אנחנו · ישת ידו על שנינו · אנ"ד: לבדך ג' וקפין בקריאה וסי' מדוע אתה יושב לבדך · ויבא דוד נבה · אתה הוא יי' לבדך · אנ"ך · וכל אס"פ דכוו':

כלי יקר

תַּחַת־יָדְךָ חֲמִשָּׁה־לֶחֶם תְּנָה בְיָדִי אוֹ הַנִּמְצָא׃ וַיַּעַן הַכֹּהֵן אֶת־דָּוִד וַיֹּאמֶר ה אֵין־לֶחֶם חֹל אֶל־תַּחַת יָדִי כִּי־אִם־לֶחֶם קֹדֶשׁ יֵשׁ אִם־נִשְׁמְרוּ הַנְּעָרִים אַךְ מֵאִשָּׁה׃ וַיַּעַן דָּוִד אֶת־הַכֹּהֵן וַיֹּאמֶר לוֹ כִּי אִם־אִשָּׁה עֲצֻרָה־לָנוּ כִּתְמוֹל שִׁלְשֹׁם בְּצֵאתִי וַיִּהְיוּ כְלֵי־הַנְּעָרִים קֹדֶשׁ וְהוּא דֶּרֶךְ חֹל וְאַף כִּי הַיּוֹם יִקְדַּשׁ בַּכֶּלִי׃ וַיִּתֶּן־לוֹ הַכֹּהֵן קֹדֶשׁ כִּי לֹא־הָיָה שָׁם לֶחֶם כִּי־אִם־לֶחֶם הַפָּנִים

המוסרים

ל' חס' י"ז חס' ג' ד' חס' בנביאים

תחות ידך חמשא טולמין דלחמא הב בידי או מה דאשתכח: ואתיב כהנא ית דוד ואמר לית לחם חולין לתחות ידי אלהין לחמא דקודשא אית ברם אם נטרין עולימיא לחוד מסואבת אתתא: ואתיב דוד ית כהנא ואמר ליה בקושטא איתתא מרחקא לנא כמאיתמלי וכדקמוהי במפקי יהוה מניהון דעולימיא דכן לקודשא והוא באורח חולא הוה אזיל ויומא דין הוה מהאכיל ולא מתפסל במנא: ויהב ליה כהנא קודשא ארי לא הוה תמן לחים חולין אלהן לחים אפיא

דמעדן

כתמול שלשם ג' בנביאים וסימ' כתמול שלשם על כל גדותיו · וישבו בני ישר' באהליהם · אשה עצורה לנו : כתמל ז' חס' וסי' נמסר בסדר ויצא · שלשם ד' חס' בנביאי' וכתובים וסי' נמסר בסדר ויצא :

רש"י

או הנמצא · אם אין חמשה תן לי מה שנמצא בידך : אך מאשה · בקושי אני מאכילן לזרי' אך זו אי אפשר שאכילנו נטמאים : עצורה לנו · עצורה ממנו : ויהיו כלי הנערים קדש · טהורים : והוא דרך חול · והלחם שנסתלק מעל השלחן והכ' טירו הבזיכין קרוב הוא להיות חולין שיצא מידי מעילה משהי' לו שעת היתר לכהנים : ואף כי היום יקדש בכלי · ואפי' היום היא תחלת קדושתו על השולחן היום זקיק ליטלו משם ולהאכילני שאחזו בולמוס ומסוכן הוא כן מפורש במנחות : לשום

רלב"ג

כי אם לחם קדש יש · יתכן שנקר' מלחם הקדשים וזה שאמרו ויותר קל והוא קדשים קלים במו הענין בלחמי תודה ועליו אמר שיתנהו לו ולנעריו : אם נשמרו הנערים אך מאשה · והנה יחס זה לנערים לכבוד דוד ולאשוב שיהיה הרצון בזה שיהיו נשמרים מטומאת אשה וממה שידמה לזאת הטומאה : כי אם אשה עצורה לנו וגו' · ר"ל הנה אשה היתה נמנעת לנו מעת צאתנו שהיתה מאתמול שלשום לרוב זריזותנו לעשות מצות המלך והנה היו כלי הנערים ראויים לקדש כי טהרנו עצמנו בצאתנו : והוא דרך חול · רצוני שכן דרך אוכלי חולין שתהיה מעלת' כמעלתי לאכל חוליהן בטהרה ר"ל על טהרת הקדש · ואף כי היום שיהיה בכלינו נהיה נשמרים ונזהרים לאכלו בטהרה ויהיה הרצון בזה והוא הנכון הנה אם היתה עצורה כתמול שלשם לבא אליה כצאתי טהרנו את עצמנו ויהיו כלי הנערי' ראוי' לקדש והנה זה הוא דרכנו ותנהגנו גם באכילת חולי' שנשתדל לאכלם על טהרת הקדש ובהיות הענין כן איך לא נהיה נזהרים לאכול בטהרת הקדש כשיהיה בכלינו : ויתן לו הכהן קדש · ר"ל כי לא היה שם לחם אחר לתת לו כי אם לחם הפנים שאינם מוסרי' מלפני שולחן הזהב כי אם לשום לחם חום תחתיו ביום הלקחו באופן שיהיו בשלחן תמיד שתי מערכות לחם הפנים והנה לא היו מסירים אותו כי אם ביום השבת כמו שנתבאר בתורה ולא היה מתחלק לכהני' ולזה לא היה דרך לאחימלך לתת לדוד מלחם הכהנים · וידמה שאמר זה להורות שאם היה אפשר לו זה היה יותר נכון לו לתת לדוד מלחם הפנים כי אחר הקרבת מקטיריו והם בזיכי הלבונה אין בו מעלה כלל וידמה לפי זה המאמר שהיה בקדש שנתן יות' מהלכותיה מדרכי התורה ממה שיהיה בלחם פנים אחר הקרב' מתיריו ולזה ידמה שזה הקדש שנתן לו הוא תרומה או מנחה והתיר הכהן אכילתה לזר ולא אכילתה בטומאה כי הזדו' יתכן שיותר מפני פקוח נפש כי האכילה היא בעצמותה עוסרה הסכנה שתהיה מהרעב ואולם הטומאה אין ראוי שתדחה מפני זה אחר שאינה בעצמותה סבה להסיר הסכנה ולזאת הסבה בעינה יותר לכבות את הנר בשבת בשביל החולה שייסן כשהיה באליו סכנה ולא יותר לטלטל את הנר להביאו חוץ מחדר החולה כמו שבארנו במקומו : והנה

רד"ק

לחם קדש · פירש אדוני אבי ז"ל לחמי תודה שיוכל זר לאוכלו בטהרה : אם נשמרו הנערים · דרך כבוד אם נשמרת ר"ל וכמוה וירדו כל עבדיך אלה אלי : כי אם אשה עצורה לנו · אפילו היתה אשה עצורה עמנו כתמול שלשום בצאתי טהרנו עצמינו ; ויהיו כלי הנערים · כלומר בגדיהם קדש : והוא דרך חול · כלומר אף על פי שילכנו דרך חול שלא היינו סבורים שהיינו צריכים ללחם קדש אף על פי כן טהרנו עצמנו כדרך בני אדם שדעתם לצאת לדרך : ואף כי היום יקדש בכלי · פי' כל שכן היום שהיה עמנו לחם קדש שנכנס' בו ונזהר שיהיה בקדושתו בכלי : ויתן לו הכהן קדש · לחם קדש כלומר לחמי תודה כי לא היה שם לחם אחר אלא לחם הפנים המוסרי' לפני יי' ואותו אסור לזרים לפיכך נתן לו לחמי תודה כי לא היה שם לחם חולין כך פי' אדוני אבי ז"ל · ורבותינו ז"ל פירשו כי לחם הפני' נתן לו ופירשו והוא דרך חול על לחם הפנים כי אחר הקטרת בזיכים היה כמו שאמ' המוסרים מלפני יי' ואין מעילה בלחם הפנים אחר הקטרת בזיכי' ופי' ואף כי היום יקדש בכלי אין צריך לומר זה שנוכל לאכלו כי רעבים אנחנו ומסוכנים אלא אפי' זה שהושם עתה על השלחן שהו' קדוש בכלי שהשלחן מקדשו ויש בו מעילה אע"פ כן נוכל לאכלו מאחר שאין לך לחם אחר שתתן לנו ואנחנו רעבים ומסוכנין ואמרו שאחזו לדוד חולי הנקר' בולמוס מחמת רעב ואין לך דבר שעומד בפני פיקוח נפש אלא ע"א וגלוי עריות ושפיכות דמים : לשום

פי' רבינו ישעיה

אין לחם חול אל תחת ידי · פירוש מפני שהיה להם לחם הפנים לאכול לא היה להם לחם חול כדי שלא יבוא לחם הפנים לידי נותר שאינו נאכל אלא ליום ולילה ליום שבת ולמוצאי שבת · ובמוצאי שבת הלך דוד שם : אם נשמרו הנערים אך מאשה פי' די שאני מאכילו לזרי מהמת שאתה מסוכן ויירא להראות עצמך לשום אדם ראה שיהיו הנערים טהורים · כי אם אשה עצורה לנו כתמול שלשום בצאתי · פירוש כי אם אשה שאלתה עליה עצור' לנו ולא נגענו באשה זה ג' ימים ביום צאתי · וגם כלי הנערי' הם קודש ונזהרים מכל טומאה שהיו אוכלי' חוליהם בטהר' כדכתי' בשאול בלתי טהור הוא : דרך חול · פי' לחם הפנים הוקלה קדושתו שכיון שקרבו הבזכין ויש בו שעת התר לכהנים יצא מידי מעילה : ואף כי היום יקדש בכלי · פירו' שהיתה תחלת קדושתו והיה בו מעילה פיתי לוקחו · כי אני מסוכן ואיני רשאי להראות לשום אדם אני ונערי במצות המלך · ואין לך דבר שעומ' בפני פיקוח נפש :

כלי יקר

ויען הכהן את דוד וכו' עיין רש"י ז"ל והרד"ק ז"ל וכן הרלב"ג ז"ל וכן מהרי"א ז"ל בשם הרד"ק ז"ל : ולע"ד שהבימלך אמר לדוד שלהיות כל אנשי נוב כהנים ואין בהכם ישראל כלל כשמה נוב עיר הכהנים ולז"א ויען הכהן הוא אחימלך וקראו כהן לפי שעניותו זו מגד הכ' זנפה הנ' שהשיב כך ואמר לו בלשון הזה אין לחם חול אל תחת ידי רוצה לומר אין דרכו של לחם חול להמצא ולהיות אל תחת ידי והיינו דלא קאמר אין לחם חול תחת ידי אבל אמר אלי תחת ידי כאמור שאין דרכו להמצא וזהו כי אם לחם קדש יש שתיבת יש מיותרת אבל ר"ל כי אם לחם קדש הוא מה שיש כאן תמיד תחת ידי גם בעונה הזאת לא זולתו · גם יאמר וידייק היות תיבת יש באחרונה דהי"לל כי אם יש לחם קדש אבל ר"ל שהלחם הזה קדש הכמלא' אם יהיו הנערי' טהורים אז נוכל לומר שלחם יש המנס אם אינם טהורים הרי הוא כאילו איננו ז"ש כי אם לחם קדש יש אם נשמרו וכו' ואם לאו כלא יש יחשב באופן שתיבת יש נמשכת למעלה ולמטה כאילו אמר כי אם לחם יש יש אם נשמרו וכו' :

ויען דוד את הכהן עיין רש"י ז"ל והרד"ק ז"ל וכן מהרי"א ז"ל · והרלב"ג ז"ל פי' כפרש"י ז"ל והוסיף ע"ש : ולע"ד לדקדק לשון כי אם שאין לו הבנה דבשלמא להרד"ק ושיטתו ניחא לשון כי אם שהוא כמו אפי' היתה אשה עצורה עמנו וכו' אבל לרש"י ז"ל לא הי"לל אלא ויאמר לו אשה עצורה לנו מתמול שלשו' בצאתי וכו' ולהרד"ק ז"ל קשה לשון כתמול בכ"ף דהי"לל מת"ל שלשום כצאתי וכו' ולרש"י ז"ל גם כן הי"לל אשה עצורה לנו מתמל שלשום כצאתי ויהיו כלי הנערי' קדש · ונראה במשאחז"ל היוצא לדרך מצוה לפקוד את אשתו שנאמר ופקדת נוך ... כצאתו בורח ובליל שבת היה צריך להלל שבת כמו שהוזכור בסמוך בשם חז"ל בס"ד הנה בודאי לא קמה בו עוד רוח לקיים מצוה זו של ופקדת נוך ולא תחטא זאת ועוד כי דוד ע"ה היה נוהג כת"ח ודאי אשר פריו יתן בעתו מלילי שבת ללילי שבת שאין ראוי לת"ח שיהיו מצוי' אצל נשותיה' כתרנגולין לז"א דוד ע"ה כי אם אשה עצורה לנו וממנו כלפרש"י ז"ל אין העצור הזה מקריי אלא תמיד היא עצורה לנו בכל ימי החול וזהו שאמר כתמול שלשום שהיה עצורה לנו גם כן כצאתי עם היותי מחויב לפקוד כוי לבלתי אחטא באופן שע"י כן ויהיו כלי הנערי' קודש שלא נטמאו בצאתי כאתמול שלשום ואמר כלי הנערי' בכנוי על עצמו וזה הענין תמיד דרכי בחול להיות האשה עצורה לי וז"ש והוא דרך חול ר"ל דרך שלי בחול שדרכי להתנהג בפרישות מהאשה אלא שהחידוש שלכי לומר לך שאעפ"י שהיו תמול שלשום ר"ח ובצאתי שבת ועכ"ז היתה האשה עצ'ור' לנו מפני נחיצות הענין והיותו חמור כטרדנו הרבה מאד וזהו שאמר בהיות לחם קודש בכלים שלנו שיקדש שנשמרהו בקדושה ובטהרה שהרי אין לנו אשה ונזהר מכל טומאה זולתה :

ויתן לו הכהן קדש וכו' מדרש ילמדנו והי' שבת וראו אות' דוד שהיו אופין לחם הפנים בשב' שהורה להם דואג אמ' להם מה אתם עושים אפייתו אין דוחה שבת כי אם עריכתו שנ' ביום השב' יערכנו כיון שלא מצא שם כי אם לחם הפני' אמר לו דוד תנו לי שלא נמות ברעב שספק נפשו' דוחה שבת וכמ' אכל דוד באותה שעה א"ר הונ' קרוב לשבע שאין אכל דוד לרעבונו שאחזו בולמוס ע"כ ולדבריהן ז"ל נתן לחם הפני' לדוד ביו' השב' בא ומלא הלא' שעדיין לא נחלק כולו ובפרט כי הצנועי' מושכין ידיה' ולקח לחם הפני' ואולי על זה חרד אחימלך חרדה לקראת דוד מה זה שחללת שבת ז"ש ויחרד אחימלך לקראת דוד ואם היא מלחמת מצוה להציל עיר שכבשה כרכם אויבים אתמה מדוע אתה לבדך לא אמר בא לא שאתם לומ' מדוע אתה ה לך לבדך ואין איש אתך ובזה נסתלקה קושית הרד"ק שהקשה על דברי חז"ל ע"ש וראוי להבין מהיכא יליף דבשעת סלוקו וכל' לא קאמר אלא לשום לחם חם שהיה חם בשעת השימה וסדורו שהיו מסדרין אותו תכף בשעת סלוקו והלקחו · ונבין גם כן מה היא החיבה הזו שאומר ראו חבתכם לפני המקום וכו' · ונראה שדקדקו חז"ל מאומרו לשון חום בחולם דהי"לל חם בקמץ לעומת זה הכריחו שכוונת הפ' באומרו חום קאי אביום הלקחו כמו לומר שאותו החום יתמיד עד ביום הלקחו והוא דקדוק נכון מלשון חום מדלא קאמר חם · עוד הכריחו כן מדקדוק יתיר תיבת ביום הלקחו די שיאמר לשים לחם חם בהלקחו מדקאמר ביום אלמא להשמיענו שביום הלקחו היה חם והפלא הוא היותו כן ביום וז"ש ביום כו' ואולי היה החום כל כך על ביום הלקחו כל היום כמשפט הלחם היוצא מהתנור שיתמיד ז"ש חם ביום הלקחו והוא פלא גדול להתמיד כל כך עד ביום הלקחו וכל היום בכלל · והחיבה היא שהב"ה מחבב אותנו עד שמעמיד החום בלחם כל כך זמן להורות שחביבין ישראל וחביב לחמם שמביאין לפני השי"ת וחשוב בעיניו כלחם חם ולא קר וז"ש ראו חבתכם לפני המקום כיון שהשי"ת עשה נס להבתכם וכו' · עיין הרד"ק והביא כדברי חכמינו ז"ל שזכרתי שהיה להם לחם הפנים ושהותרו אחר הקטרת הבזיכין ככה"ל גבי והוא דרך חול כפרש"י ז"ל לשום לחם חום ביום הלקחו אחר בפלא מעת לתוס דרך פ' ופירש כי כעת שהיו לוקחין אותו מעל השולחן היו משימין עליו הלחם חם כמו שאמרו טפחו של זה בצד טפחו של זה שנאמר לחם הפנים לפני תמיד שלא יהיה השולחן בלא לחם ופי' ביום הלקחו בעת הלקחו כמו ביום הכותי כל בכור כו' לפי' אמר לשום כלו' היו מוסרים הראשונים לשום במקומם של החדשים · ושאל הרד"ק ז"ל איך היה הלחם חם כו' ע"ש והביאם מהרי"א ז"ל והוא ז"ל הסכים לדעת חז"ל והוא האמת והם כדברי רש"י הנז' ז"ל ואמרו גם כי אשה עצורה לנו וכו' ושהלחם הזה שנתן לדוד היה לחם הפנים והכתוב עצמו נותן טעמו יען כי לא היה שם בכל העיר לחם כי אם לחם הפנים המוסרי' מלפני ה' ולכך מתנס לו ולא נצרך לטעמי' הרד"ק ז"ל הנז"ל והאום בדרך גם · והרלב"ג ז"ל כתב כדברי הרד"ק ז"ל בקרוב ע"ש ובענין לחם חום כתב כדברי הרד"ק ז"ל והרחיב שהיה נשמר בתוך תפוסו עד עת המערכה וכזה יהיה חומו בו עד כאן : ולע"ד להסמך על שיטת חז"ל הנז"ל וכבר קיימתי שביום שבת בא דוד מפני פקוח נפש הפי' כאמר דתחומין דאורייתא ושעל זה נחרד אחימלך לקראת דוד והוא גבל שהלנתו שאמר ומדוע אתה לבדך כדפרישית לעיל בסמוך עיין עליו · והוכיח כדבריהם ז"ל שבא בעת סלוק הלחם מעל השולחן מדקדוק לשון הפסו' לשון המוסרים שהי"לל כי אם לחם הפנים אשר הוסר מלפני ה' בלשון עבר אבל באומר המוסרי' מורה שהגיע שם דוד ע"ה עת היות מוסרי' ולא הוסרו כבר שאם כן היו נחלקים אבל אלו היו מוסרים בעת ההיא והכתוב אומר כי לא היה שם לחם פיר' שלא היה שם לחם יותר קל באיסות כלחם הפנים שהוא מותר אחר הקטרה בזיכי לבונה ז"ש כי לא היה שם לחם יותר קל כי אם לחם הפנים כי התרומה אסורה לזרים במיתה · או אפשר שכיון באומרו המוסרים אל מה שאחז"ל שזכרתי למעלה טפחו של זה בצד טפחו של זה כדי שיהיה הלחם לפני ה' תמיד ז"ש המוסרים לשום לחם וכו' רוצה לומר בעוד היותם מוסרים מסירים מביאים כהנים אחרים לשום לחם חם תכף קוד' שתגמר ההסרה בעודם מסירי' משימי' ומ"ש חום ולא אמר חם כבר הכרחתי מדקדוק זה שבא להודיענו נס גדול שאחז"ל שהי' כשאר החום ההוא מעת סדורו עד עת סלוקו עומד בו חומו ואולי כל יום הלקחו היה עומד החום בו כלשון ביום הלקחו דלא כתיב בהלקחו :

ושם איש מעבדי שאול וכו' חז"ל האדומי פ' חלק כתיב דואג וכתיב דויג אמר ר' יוחנן בתחל' היה רבו יושב ודואג שמא יצא זה לתרבות רעה לאחר שיצא זה אמר ויי כבר יצא זה ולמה נקרא שמו האדומי רבי יהושע בן לוי אמר על שם עירו רבי שמואל אמר שקנא בדוד שהיה אדמוני רבי אבא בר כהנא אמר שהתיר דמן של נוב עיר הכהנים רבי נחמי' אמר שהתיר דמו של דוד ואשתו מותרת לאחר בר קפרא אמר שאסר דמו של אגג לשאול ... ביום א' דרבי יצחק אמר שהיה מאדים פני הכל בהלכה ר' חנינא אמר מה אדום מבליע זכיותיו של אדם אף דואג מבליע זכיותיו של דוד רבו ואמרו מה אדום היה נוקם ונוטר שינאה אף דואג כן לדוד ע"כ · ויש לדקדק לאומרו וכתיב דואג וכתיב דויג ... שינוי מדואג לדויג הי"לל קרי ליה דואג וקרי ליה דויג וכו' ומהו האומר כבר יצא זה הי"לל וי שיצ' זה ובמאי קא מיפלגי הני תנאי בקריאת האדומי ומאי איכא בין מ"ד שהתיר דם נוב עיר הכהני' למ"ד שהתיר דמו של דוד והתיר אשתו ונראה כי בקושיא מקשה הסתו' ועוד למה כתיב בתחלה דואג ואחר כך דויג וכל זה בכלל אומרו כתיב דואג וכתיב דויג והיינו דמשני אמר ר' יוחנן בתחל' וכו' באו' בתחלה כיון להשיב על הו' דואג בתחלה ואמר כבר יצא זה שמלבד שיצא אמר עליו על שכבר יצא זה מעולמו ולמ"ד בן מדואג ומ"ד ואומר הוא וי כשאמר דג למ"ד כבר יצא זה לומר כבר יצא לגמרי ואין לו עוד תקומה מלשון דויג וי דג ר"ל וי ולו כי הרי הוא כדג שנאחז במצודה רעה ואין לו עוד תקומה וכן תמצא בירושלמי פ"ח בסנהדרין אמר רבי יהודה בן פזי לדויג בהיג א"ל כתפשת כדג וכו' אם כן וי על שכבר יצא זה מעולמו ולא ישוב עוד ולא לתרבות רעה בלבד של כבר יצא זה מעולמו מכל וכל ופריך דכיון שאמר המאמר שאומר דואג הוא על שמא יצ' וקודם יציאה מיירי קרא אם כן למה קראו האדומי בפסוק הא' דבשלמא אם היינו או' שקראו דואג על שיצא כבר לתרבות רעה ניחא שקראו אדומי אבל השתא קשיא למה קראו האדומי ומשני על שם עירו שהיה מוכח למעשה האדומים וזה המקים בגבול ורבי שמואל אמר על שקנא בדוד שנאמר' הדמוני וקנאה זו דקאמר היינו בשעה שבא דוד לנוב כשראה שהיו אופין לחם הפנים אמר להם שהיה טעות דאין אפייתו דוחה את השבת והם עשו כהוראת דואג ולכך קנא בו דואג וז"ש כין האדומי בפסוק א' וזהו האדומי שקנא בדוד האדמוני באדמוני · אמנם רב כהנא אמר דרים שהתיר דם נוב עיר הכהנים אדומי לשון דם דריש הא' ור' נחמיה דייק לשון האדומי לדם ר' כהנא אבל מדקאמר האדומי ולא קאמר אדומי דמשמע' דייק כמי שהתיר דם דוד ואת אשתו כי זכר ונקבה בראם ויקר' את שמם אדם וזה התיר אשתו של דוד ואם כן האדומי לפי זה לשון אדם ולשון דם ובר קפרא דריש האדומי לשון דמיון שדימה ענין אגג לאותו ואת בנו לא תשחטו ביום אחד

ונבכי

לשום לחם חום · חום תואר בפלס מעוז לחם דרך יי' ופי' כי בעת שהיו לוקחי' אותו מעל השלחן היו משימי' עליו האחר חם כמו שאמרו טפחו של זה כבלד טפחו של זה שנ' לחם פנים לפני תמיד שלא יהי' שלחן בלא לחם ופי' ביום הלקחו כמו ביום הכותי כל בכור יום לעקתי בלילה נגדך לפיכך אמר לשום כלומר היו מוסרים הראשונים לשום במקומם אלו החדשים · ומה שאמר לשום לחם חם יש לשאול איך היה חם ביום סדורו והלא לחם הפנים לא היתה אפייתו דוחה שבת ומערב שבת היו אופין אותו ומסדרין אותו בשבת כמו שכתוב ביום השבת יערכנו ועוד היאך נתן לו לחם הפנים ולחם הפנים ביום השבת שהיו מסלקין אותו היה נחלק בין משמר היוצא ומשמר הנכנס והיו אוכלין אותו ודוד בודאי לא היה בא בדרך בשבת ואם תאמר מפני סכנת נפשות היה בא בדרך בשבת עד שתמה עליו אחימלך ואמר לו מדוע אתה לבדך היה לו לתמוה יותר היאך היה בא בשבת ועוד יש לשאול אם עם אחימלך לא היה לחם חול לא היה בכל העיר לחם חול שישא דוד מאחד מבני העיר עד שהוצרך אחימלך לתת לו לחם קדש וא"ת לא רצה דוד לגלות עצמו בעיר ובסתר בא אל אחימלך היה לו לאחימלך לבקש לחם חול מאחד מבני העיר להאכיל ליש' וכי היו חוקרים לאחימלך בעבו' מי מבקש אותו' ותשובת אלו השאלות כי נוב עיר הכהנים היתה כלו כהני' לפיכך נקראת עיר הכהנים ולפיכך צוה שאול להרוג כל העיר כי לא היה לו קצף אלא על הכהנים בעבור אחימלך וכיון שהיתה כלו כהנים ולא היה ישראל זר שוכן ביניה' היו כל העיר אוכלי תרומה והתרומה היא לזרים

רשי

לשום לחם חם · אחר ביום הלקח זה ורבותינו אמרו חם ביום הלקחו חם ביום סילוקו חם כיום סדורו : אביר הרועי' אב בית דין : נעצר לפני יי' · עוצר עצמו לפני אהל מועד לעסוק בתורה : ואין יש פה · ואם יש פה : נחוץ · כבהילו : לוטה · כרוכה וכן וילט פניו באדרתו : אחרי האפוד · אחר ששאל לו באורים ותומים אמר לו כן וכן תירגם יונתן בתר דשאיל ליה באפודא : הלא

הַמּוּסָרִים מִלִּפְנֵי יְהוָה לָשׂוּם לֶחֶם חֹם בְּיוֹם הִלָּקְחוֹ׃ ח וְשָׁם אִישׁ מֵעַבְדֵי שָׁאוּל בַּיּוֹם הַהוּא נֶעְצָר לִפְנֵי יְהוָה וּשְׁמוֹ דֹּאֵג הָאֲדֹמִי אַבִּיר הָרֹעִים אֲשֶׁר לְשָׁאוּל׃ ט וַיֹּאמֶר דָּוִד לַאֲחִימֶלֶךְ וְאִין יֶשׁ־פֹּה תַחַת־יָדְךָ חֲנִית אוֹ־חָרֶב כִּי גַם־חַרְבִּי וְגַם־כֵּלַי לֹא־לָקַחְתִּי בְיָדִי כִּי־הָיָה דְבַר־הַמֶּלֶךְ נָחוּץ׃ י וַיֹּאמֶר הַכֹּהֵן חֶרֶב גָּלְיָת הַפְּלִשְׁתִּי אֲשֶׁר־הִכִּיתָ בְּעֵמֶק הָאֵלָה הִנֵּה־הִיא לוּטָה בַשִּׂמְלָה אַחֲרֵי הָאֵפוֹד אם

דְּמַעֲדַן מִן קֳדָם יְיָ לְשַׁוָּאָה לַחִים חַמִּים בְּיוֹם אִתְנְסִיבוּתֵיהּ׃ וְתַמָּן גַּבְרָא מֵעַבְדֵי שָׁאוּל בְּיוֹמָא הַהוּא כְּנִישׁ קֳדָם יְיָ וּשְׁמֵיהּ דּוֹאֵג אֲדוֹמָאָה רַב רַעְיָא דִּלְשָׁאוּל׃ וַאֲמַר דָּוִד לַאֲחִימֶלֶךְ אִילוּ אִית כָּא תְּחוֹת יְדָךְ מוּרְנִיתָא אוֹ חַרְבָּא אֲרֵי אַף חַרְבִּי וְאַף מָנַי לָא נַסְבִית בִּידִי אֲרֵי הֲוָה פִּתְגַם מַלְכָּא בִּבְהִילוּ׃ וַאֲמַר כַּהֲנָא חַרְבָּא דְגָלְיַת פְּלִשְׁתָּאָה דִּקְטַלְתָּא בְּמֵישַׁר בּוּטְמָא הָא הִיא מְכַרְכָא בְּשׁוֹשִׁיפָא בָּתַר דְּשָׁאֵילְתָּ לֵיהּ בְּאֵפוֹדָא אם

רלבג

והנה קרא הלחם שישמו תחת הלחם המוסר לחם חום כי הוא היה כאפה מחדש סביב יום השבת עם שהוא אפש' שהיה עומד בדפוסיו של זהב שהיה כאפה בהם עד עת המערכה ולא היה נשמר חומו קצת לזאת הסבה : אביר הרועים · ר"ל גדול רועי המקנה אשר לשאול וממונה על ה' : : לוטה בשמלה · כשתדת ומכוסת בשמלה אחרי האפוד והחשן שהיו בלשכה ששמים שם בגדי כהונה והנה שם זה החרב שם לפרסם הנס שנעשה לישראל בדבר גלית : ויסנו

המסוכן מחמת רעב מאכילין אותו דבר האסור אם אין לנו מותר ומשני דברים האסורין מאכילין אותו הקל לפיכך נתן לו אחימלך לחם הפנים המוסרים מלפני יי' שאין בהם מעילה אחר הקטרת בזיכי לבונה ודוד בודאי בחול בא אל אחימלך ואם תאמר כיון שבא בחול היאך היה לאחימלך לחם הפנים המוספים מלפני יי' והלא כבר נאכל בשבת שעברה בין שני המשמרו' אפשר שמלא דוד מתמו שלא היה נאכל כלו כי שתים עשרה חלות היו שהיו נחלקות לכמה כהנים והיה מגיע לכל אחד דבר מועט כזית או יותר מעט עד שאמרו כי הכהנים הצנועי' היו מושכין את ידיהם והגרגרני' חולקין ואוכלין ואחר שהצנועים מושכין את ידיהם ממנו ולא היו אוכלין היה נשאר ממנו פעמים אחר השבת והנשאר שמצא דוד נתן לו אחימלך ואם תאמר כי מה שהצנועים היו מניחין היו האחרים אוכלין אפשר שהיו אוכלים חלקם וחלק הצנועים וכן פירשו מוסיפין ואפשר שהיה חלק הצנועים מונח וכן אמרו מעשה באחד שחטף חלקו וחלק חבירו והיו קורין אותו בן חמצן גר' כי רובן לא היו עושין כן והנכון לומר עוד כי חלק אחימלך נשאר כי כהן גדול היה חולק עם המשמרות בחלות שנ' והיתה לאהרן ולבניו מחצה לאהרן ומחצה לבניו ומה שאמר לשום לחם חם ביום הלקחו מאחר מחלוקת בין ר"ל אם היו חלות אלה נאפות בשבת או בחול כי ר' יהודה אומר כי בשבת היו נאפות ולדבריו פשוט הוא כי חם היה הלחם בעת סדורו ולדברי חכמים שאומרי' כי לא היתה אפייתו דוחה את השבת ומערב שבת היה נאפה איפשר שהיה חם בעת סדורו למחר כי בערב שבת היו אופין אותו ומחר בבקר אח' הקרבת המוספין היו מסדרין אותו ואפשר שהלילה היה בתנור ולא היו מוציאין אותו מן התנור עד שעת סדורו והיה חם עדיין אולי היו סותמים פי התנור כדי שישאר בחמותו עד מחר ומר"ל שאמרו כי במעשה נס היה חם כל זמן שהיה בשלחן שאמרו אמר רבי יהושע בן לוי נס גדול נעשה בלחם הפנים סלוקו חם כסדורו שנ' לשום לחם חום ביום הלקחו ואמרו רז"ל גדולה לגימה שהרחיקה שתי משפחות מישראל ... וזון שאלמלא הלוהו יהונתן לדוד שתי ככרות לחם לא נהרג נוב עיר הכהנים ולא נטרד דואג האדומי ולא נהרג שאול ושלשת בניו : נעצר לפני יי' · פי' כי בא שם לזבוח עם אנשים אחרים והלכו חבריו והוא נשאר שם אחריהם להתפלל או לזבוח עוד לפיכך אמר נעצר · ור"ל פירשו עוצר עצמו לפני אהל מועד לעסוק בתורה : ופי' אביר הרועים שהיה אב ב"ד וזהו דרך דרש : דואג האדומי · גר בארץ אדום לפי' קראו אדומי וכן אוריה החתי יתרא הישמעאלי אתי הגתי מיוחסים על שם מקומם שהיו גרים בהם : אביר הרועים · אביר הוא אחד במוכרת ובסמוך לפי שהוא דגוש על משקל כביר אביר יעקב הוא קל ממשקל שריד לפי' נשתנה בסמיכת ופי' גדול רועי המקנה אשר לשאול וממונה עליהם : ואין · בחירק כמו ואין בצרי והוא דרך שאלה כלו' אין יש תחת ידך חרב או חנית שתתן לי וכמוהו חירק וצרי ניר ונר בין ובן ריש ורש חין וחן וי"ת והלוי אית הכא : תחת ידך · ברשותך וכמוהו רבים : כלי · כתרגומו זייני : נחוץ · ענינו לפי מקומו מהיר ואין לו חבר וכת"י בבהילו : לוטה בשמלה · מן וילט פניו פני הלוט הלוט ופי' כרוכה בשמלה וכן הוא תרגומו מכרכא בשושיפא : אחרי האפוד · שהית' תלויה אחרי המקום שהיה מונח האפוד והחשן או יהיה פי' האפוד שלא היה אפוד החשן אלא אפוד בד והוא לבוש שהיו לובשים הכהנים ועבדי יי' כמו שאמר שמנים וחמשה איש נושאי אפוד בד וכתוב ודוד חגור אפוד בד וזו החרב היתה תלויה אחרי האפוד החשן את דרכו ואחר כן אמר לו שיקח זו החרב' כי כן אמר לו דואג וישאל לו ביי' וכן אמר לו אחימלך ושאול לו באלהים ולא כחש לו אחימלך אבל אמר היום החילותי לשאול לו באלהים ונכון הוא בעיני פירושו אבל אינו דרך פשט הפסוק לפי מקומו שאמר אחרי האפוד בין לוטה בשמלה ובין אותה תקח לך : אם

כלי יקר

ובכי אמר דמוס' אגג ורבי יצחק דריש לשון הדמימות שהיה מאדים פני הכל בהלכה מרוב ... היה לס"ם אלא לבייש את המכולחין ורבי חנינא דריש אדומי לשון אדום קרוב ... קדת אמכם רבותינו דקדקו ה"א של האדומי דלר' חנינא דואג האדומי די מדקאמר ... ר"ל ההאדומי הידוע במילה ידועה והיא מה האדום נוקם ונוטר ושונא אף דואג כן ... ז"ל נעצר לפני ה' עוצר עצמו לפני אהל מועד לעסוק בתורה אביר הרועים אב ב"ד ... נעם קאמר ולא רועה צאן וכן מהרי"א ז"ל ועיין הרד"ק ז"ל וכן הרלב"ג ז"ל והוסיף ... מהרי"א ז"ל במה שקראו האדומי · ולע"רן לדקדק דהי"לל ולא הקדים ביום ... ביום ההוא איש מעבדי שאול נעצר גם נדקדק אומרו נעצר דהי"לל עצור לפני ... אומרו ושמו דואג דהי"לל ודואג שמו שדוקא הצדיקים שמם קודם להם ושמו בועז ... ונראה שכוונת הכתוב לומר שדואג לא היה לו זמן רב שהיה עצור לפני ה' רק אותו ... היום לעבירתו ובראשו נגעו שנתקל בו בהוראה ונתקל להביא לשון הרע על נוב עיר ... כי מי יתן ויהיה שלא היה נעצר ז"ש ביום ההוא נעצר כו' שביום ההוא היתה ... נעצר · או אפשר שסמך תיבת ביום ההוא נעצר כו' ושמו דואג ר"ל טעם לאו' ושמו ... שמו כי צדיק היה באותה שעה ולכן ראוי לומר בו ושמו דואג כעין ושמו בועז וכל ... שביום ההוא היה נעצר לפני ה' שהוא ללמוד תורה אם כן ראוי לומר בו ושמו דואג ... שמם קודם להם ועוד שהיה אביר הרועים בפוסקים שהוא היה ראש הוראה אם כן ... צלם יצדק בו ושמו דואג · ולפי שיטת מהרי"א ז"ל שאותו היום במקרה בא לשם ... מובן אומר ביום ההוא נעצר כו' לו' שלא היתה עצירתו זו לימים רבים כי אם לפי ... לבד לז"א נעצר לפני ה' שלפי שעה נעצר ולא מקדם ומאז ולא אחר כך אם כן ... הקודם והאומר ואו' אשר לשאול פי' אביר הרועים אשר היו רועים לשאול ממש ... כל אותם הרועים היו דולים מבור חכמתו של דואג כי על כן היה השפ"ת דואג עליו כנז"ל ועל חכמתו :

ויאמר דוד לאחימלך ואין יש פה עיין רש"י ז"ל והרד"ק ז"ל · ולע"רן לשון ואין בלשון גמר' ... ואין ולאו ורפיא לשון ואן יש בידך וכפל אם יש פה תחת ידך כי די שיאמר אם יש תחת ... שאמר לו שאפי' שיהיה לו חרב תחת ידו ורשותו אם איננה פה לא היה חפץ בה פן ... חובה ק"ש אם יש פה דוקא תחת ידך ואילו אמר אם יש פה הייתי שומע פה נוב העיר ... ידך ואמר כי גם חרבי כו' לפי שלא הביא עמו לחם צידה לדרך להחיות נפש לז"א ... גם חרבי וכו' ר"ל לא הבאתי צידה גם חרבי וגם כלי יען כי היה דבר המלך נחוץ · ... או בלתי מתיחסת לכהן שאין דרך להיות חרב וחנית תחת יד הכהן כי שפתי כהן ... תורה יבקשו מפיהו לא חרב וחנית לז"א ויאמר דוד לאחימלך ואין יש פה וכו' ולא ... לכהן ובסמוך כאמר ויאמר הכהן חרב גלית לפי שהיתה חרב גליה מונחת שם ... אות ה' מזאת הבחינה כמנחת ביד הכהן לז"א שם ויאמר הכהן ולא כתב ויאמר אחימלך :

ויאמר הכהן חרב גלית וכו' עיין רש"י ז"ל וכן הרד"ק ז"ל ולפירושי' קשה קצת אחרי האפוד מאי קמ"ל ולמה אמר האפוד בלשון יחיד והם מרובים דבשלמא אם הכתוב מדבר על האפוד והחושן ניחא שטען הכהן לדוד ואמר לו שהיא קדוש לכבוד ה' שהרי הונחה אחרי האפוד והללו כאילו היא קדושה כמוהו · ועיין הרלב"ג ומה שאמר אם אותה תקח לך עיין הרד"ק ומהרי"א ז"ל כתב שכה חרב גלית מונחת שם ואין ראוי שאדם יכשלה משם כי אם אתה דוד שאתה לקחת אותה במלחמה ועליך לקחתה כאשר תראה לו לאדם אחר שאין ראוי ליקחה להיותה שם לזכרון הנס ודוד שמח להצלתה ואמר אין כמוה תנה לי וכו' והרב ב"ע ז"ל בשער ע"ח עלי רי"ו פירש וכן הביא מהרי"א שאחימלך חשב אותה החרב לרעה לפי שנכשל בעלה על ידה והוא אומרו חרב גלית הפלשתי אשר הכית אם אותה תקח לך קח ר"ל אם בלבך לא תקח מזה סימן רע קחה לך והוא השיבו אין כמוה תנה לי ר"ל כבר נעשת לי תשועה על ידה והיא טובה לי מאחר שהכי נלחתיו בה והרגתיו על ידה : ולע"רן לדקדק על פי שיטת הרד"ק ז"ל בכוונה מתחלפת לומר חרב גלית הפלשתי אשר הכית ר"ל עמידתו שם הוא זכר לאשר אתה הכית את גלית ולתפארתך הנה היא לוטה בשמלה אחרי האפוד אם אותה תקח לך ר"ל שהכבוד והתפארת לך וזכות קדוש שם שמי' שנעשה על ידך ז"ש אם לא תחוש קח ויאמר דוד אין כמוה תנה לי כי החרב' בהיותה בידי יראוה ישרים וישמחו ויזכרו הנס יותר מבהיותה מונחת בקרן זוית לוטה בשמלה · ולפי דברי מהרי"א הנז"ל הדקדק לשון תקח לך קח שר"ל לך דווקא יש רשות לקחת כי לך ושלך הי' כי אתה הכית את בעל' וזכית בה ז"ש תקח לך קח כפל הקיחות לשלול זולתו שאין לו רשו' לקחתה' ולשיטת הרב ב"ע ז"ל גם כן ניחא אם אותה תקח לך קח לך דוקא יהות לקחתה ולא לזולתך כי לא מסמנא ליה מלתא כיון שבעלה נפל בה ונכרת ראשו בה כי מלך בחינה זו חוששני לתתה לך ודוד השיבו כי אין כמוה תנה לי לי יאתה מלך כיון שבידי נפל שדוד :

ויקם דוד ויברח וכו' עיין הרד"ק ז"ל וכן מהרי"א ז"ל והוסיף לומר והנכון אלא שכשהיה דוד בלי לחם ובלי חרב וחנית לא היה בו כח לרדוף ולא היה בו הכנה ללכת אכן כאשר נתן לו אחימלך לחם וחרב ובזרו יגליח דרכו כששאל לו באלהים אז חלף כח ועבר כח לברוח וזהו ויברח ביום ההוא מפני שאול כי אז ברח לו קודם לזה עד כאן : ולע"רן לדקדק תיבת ויקם המיותרת די שיאמר ויברח דוד ביום ההוא אבל כיון אל מה שאמר מהרי"א ז"ל שאז על ידי הלחם והחרב ובשורה טובה קימה היתה לו לדוד על דרך כל היקום אשר ברגליהם ויקם דוד ויברח וכו' והוא מה שאחז"ל גבי וישא יעקב רגליו כריסא טעין רגליא שעל ידי הבשורה שהובטח נשא רגליו וילך וכו' ואמר ויברח ביום ההוא במה שהבאתי למעל' בשם חז"ל היות ביאת דוד שם ביום שבת קודש מפני פקוח נפש וזהו שאמר גם כן כאן ויברח ביום ההוא רוצה לומר עם היות יום קדוש מפני שאול ופקוח נפש דוחה שבת כל שכן התומין אי תחומין דרבנן · או אמר כי מאחר שהיה ידוע לדוד שבאת פלשתים אליו ובפרט שם בגת כי שם נמצאו אחיו של גלית וכמו שנזכיר א"כ מעיקר' מאי סבר לברוח אל אכיש מלך גת לזה אמר ויברח ביום ההוא רוצה לומר ביום ההוא שכבר הובטח מהשי"ת על ידי האורים ותומים והלך לו מפני שאול עם היות סכנה אל אכיש מלך גת עם כל זה לא

מנחה קטנה

והוא דרך חול לפי שדואג הורה להם שאפיית לחם הפנים דוחה שבת אמר להם דוד שטעה כי הוא דרך חול שצריך לאפות מע"ש ואינו דוחה שבת ואמר שעה מה שהוצרך להורות להם זה הוא אל כי הם נמצא איש מעבדי שאול שהוא אביר הרועי' אב"ד כמ"ש ז"ל שהורה שדוחה שבת וע"ד הפשט שהוא נדרש לפניו ולאחריו לפניו כי אם דוד הורה כי לחם קדש מותר לו והודה לו הכהן אמר כי ושם איש כו' שהוא אב"ד ולא חלק עמו בהוראתו וע"כ שמע אחימלך לקולו ונתן לו · או נדרש לאחריו כי אולי לא היה משתדל דוד בעד חרב או חנית אלא כי שם איש מעבדי שאול אביר הרועים את עמו ללכת ולבוא במלחמה אשר לשאול ע"כ שאל חרב אולי יתן מידתו פן יפגענו ללכת בדרך מחמת שאול הדגיש וחרב אין ביד דוד ע"כ ויאמר וגו' : כי היה דבר המלך נחוץ וגם נבוש כדלפיל ע"כ לא לקחתי כלי עמדי כדי שלא ירגישו הרואי' שאני הולך בחיזה שליחות אלא כהולך לטייל בלי חרב וכלי מלחמה :

ויקם

פי' רבי' ישעיה

לשום לחם חום ביום הלקחו · פי' בשבת היו מסירי' להם קר וושימי' הלחם חם : נעצר לפני יי' · פי' קדש עליו היום ושבת ששלא יכול ללכת ונמצא שם כשבא דוד במוצאי שבת : אביר הרועי' אשר לשאול · פירוש גדול הממוני' שלו יכמו על הרועי' הרה אפי · אשר הכית בעמק האלה · פירושו כדכתיב שם ויחנו בעמק האלה : הנה היא לוטה בשמלה · פי' מכוסה בשמלה · אחרי האפוד פירו' זה היה אחר ששאל לו באפוד ותרגם בתר דשאיל ליה באפודא · אם דואג כך הלשינו ושאול לו באלהי' · וגם צידה נתן לו :

רד"ק

אם אותה תקח לך קח · אם אותה תרצה לקחת קח כי אין אחרת זולתה: בזה · פי' בזה המקום: אין כמוה · והלא אחימלך היה יודע שאין כמוה למה אמר לו אם אותה תקח לך לפי שהיתה באהל מועד לזכרון הנס כמו שפירשתי לא היה ברצון אחימלך להוציאה משם אם היתה בם אחרת אבל כיון שלא היתה שם אחרת ולא היה יכול למנעה מדוד כי הוא לקחה מהפלשתי והוא שם אותה שם באהל מועד ובידו יש לקחתה ולהחזירה כאשר ירצה: מפני שאול · והלא תמול ברח אלא רוצה לומר כי היום ההוא ברח לו מארץ ישראל ובא לו אל אכיש שלא ימצאהו שאול זהו מפני שאול: ויבא אל אכיש · ובספר תהלים קוראו אבימלך ושני שמות היו לו וכמוהו רבים או אבימלך שם כנוי לכל מלכי פלשתים כמו פרעה מלך מצרים וכן מצאנוהו קרוי אבימלך בימי אברה' ובימי יצחק: וירא · ביו"ד אחת לכל ויו"ד השרש נגרעה מן המכתב וירא מפניו שלא יהרגהו כי הוא הרג גבורם וכמה מהם:

ויסנו

שמואל א כא

אִם־אֹתָהּ תִּקַּח־לְךָ קָח כִּי אֵין אַחֶרֶת זוּלָתָהּ בָּזֶה וַיֹּאמֶר דָּוִד אֵין כָּמוֹהָ תְּנֶנָּה לִּי׃ וַיָּקָם דָּוִד וַיִּבְרַח בַּיּוֹם־הַהוּא מִפְּנֵי שָׁאוּל וַיָּבֹא אֶל־אָכִישׁ מֶלֶךְ גַּת׃ וַיֹּאמְרוּ עַבְדֵי אָכִישׁ אֵלָיו הֲלוֹא־זֶה דָוִד מֶלֶךְ הָאָרֶץ הֲלוֹא לָזֶה יַעֲנוּ בַמְּחֹלוֹת לֵאמֹר הִכָּה שָׁאוּל בַּאֲלָפָו וְדָוִד בְּרִבְבֹתָו׃ וַיָּשֶׂם דָּוִד אֶת־הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה בִּלְבָבוֹ וַיִּרָא מְאֹד

אִם יָתַהּ תִּיסַב לָךְ סַב אֲרֵי לֵית אוֹחֲרֵי בַּר מִינַהּ הָכָא וַאֲמַר דָּוִד לֵית דִּכְוָתַהּ הַבְנַהּ לִי׃ וְקָם דָּוִד וַעֲרַק בְּיוֹמָא הַהוּא מִן קֳדָם שָׁאוּל וַאֲתָא לְוָת אָכִישׁ מַלְכָּא דְגַת׃ וַאֲמַרוּ עַבְדֵי אָכִישׁ לֵיהּ הֲלָא דֵין דָּוִד מַלְכָּא דְאַרְעָא הֲלָא לְדֵין מְשַׁבְּחִין בְּחִינְגַיָא לְמֵימַר קְטַל שָׁאוּל בְּאַלְפִין וְדָוִד בְּרִיבְבָן׃ וְשַׁוִּי דָוִד יָת פִּתְגָמַיָא הָאִלֵּין בְּלִבֵּיהּ וּדְחִיל לַחֲדָא

כמוה ד' בקריא וסי' אשר יעשה כמוה להריח בה · אין כמוה תננה לי · כל הגונב מזה כמוה נקה ב' בפסוק: לזה ג' בקריאה וסימן הלא לזה יענו במחולות לאמר · אך לשקר שמרתי את אשר לזה · נתת לזה מזה ·

רש"י

קח ד' זקפין קמצין קמץ מס'

הלא זה דוד מלך הארץ · אמרו לו לאכיש תנאי היה בינינו אם יוכל להלחם אתי והכני והיינו לכם לעבדים אין לך אלא שתרד מכסאך ויהא מלך הארץ הזאת:

את

כלי יקר

לא חשש כי בה' בטח וגם הובטח ע"י אחימלך ז"ש מפני שאול אל אכיש וכו' כלומר ברח מהארי ופגע בו הדוב:

ויאמרו עבדי אכיש אליו וכו' חז"ל אמרו בשוחר טוב ויקם דוד ויברח מפני שאול זהו שאמר הכתוב את הכל עשה יפה בעתו כל מה שעש' הקב"ה בעולמו יפה אמ' לפני הקב"ה רבש"ע כל מה שעשית בעולמך יפה חכמה יפה מן הכל חוץ מן השטות מה הנאה יש בשוטה הזה אדם מהלך בשוק וקורע את בגדיו והתינוקו' משחקין בו ורצין אחריו והעם משחקין עליו זה נאה לפניך אמר לו הקב"ה לדוד דוד על השטות אתה קורא תגר חייך שתצטרך לו וכן שלמה אומר בז לדבר יחבל לו מתמשכן עליו כד"א אם חבול תחבול שלמת רעך אמר לו הקב"ה תצטער ותתפלל עליה עד שאתן לך ממנה לא עשה דוד אלא הלך אצל פלשתים ויקם דוד ויברח מפני שאול אל אכיש אמר לו הקב"ה דוד אצל אכיש אתה הולך אתמול הרגת את גלית והלכת הוי' אצל אחיו וחרבו בידך והיו שומרי ראשו של אכיש הרי עדיין לא נסתפגה דמו של גלית כיון שבא אל אכיש באו אליו ואמרו לו נהרוג למי שהרג אחינו אמר להם אכיש לא מלחמה היתה והלא הרג אחיכם אותו לא במלחמה היה הורג אותו ועכשיו שהרי זה אחיכם כך התנה לו אחיכם אם יכול להלחם אתי והכני א"ל א"כ עמוד מכסאך שהמלכו' לדוד וכן הוא אומר הלא זה דוד מלך הארץ והנחנו עבדי' לו באותה שעה נתירא דוד התחיל או' יום אירא אני אליך אבטח התחיל דוד להתפלל רבון העולי' ואומר ענני בזו השעה אמר לו הב"ה דוד מה אתה מבקש א"ל תן לי מעט מאותו דבר אמר לו ולא אמרתי לך בז לדבר יחבל לו והשטות אתה מבקש עשה עצמו כשוטה היה כותב על דלתות אכיש מלך גת מחויב לי מאה ורבוא ואשתו חמשים ובתו של אכיש היתה שוטה והיתה צועקת ומשטת' מבפנים ודוד עומד ומשטת' מבחוץ אמר להם אכיש יודעים אתם שחסר משוגעים אני באותה שעה שמח דוד שמחה גדולה כשיצא לו השטו' שחסר שוטים אני שנאמר חסר משוגעים אני באותה שעה שמח דוד שמחה גדולה כשיצא לו השטו' מתוך השמחה הה"ד אברכה את ה' בכל עת ע"כ: ולע"ד לדקדק ראשונה מה הודיענו חדוש במה שאומר את הכל עשה יפה בעתו כל מה שעשה הקב"ה בעולמו יפה דזיל קרי בי רב הוא את הכל עשה יפה בעתו כי לתמוה תמיהתו שעל השטות אין צורך בהקדמה דמספיק שיאמר שאמר דוד לפני הב"ה רבש"ע כל מה שעשית וכו' חוץ מהשטות · ועוד קשה דפתח בהנא' בשוטה הזה ומסיים זה נאה לפניך פתח בהנאה וסיים ביופי · ועוד למה משנה פי' הפסוק של יחבול לו מפשוטו של חבלה לפרשו לשון משכון כד"א אם חבול תחבול וכו' והלא פשוטו של מקרא עדיף שבז לדבר תבא לו חבלה ונזק · ונבין או' שנית אמר לו הב"ה תצטער ותתפלל עליה עד שאתן לך ממנה · ועוד מאי קאמר לא עשה דוד אלא הלך אצל פלשתים ויקם ויברח דוד מפני שאול אל אכיש וכו' אמר לו הקב"ה כו' שהם דברים שאין להם כיוא ובפרט בלשון שאלה לא עשה דוד כו' וכן גבי אתמול הרגת את גלית כו'ים אריכות דברים ועוד מאי קאמר כיון שבא אליו באו אל אכיש כו' גם דברי אכיש קשה דפתח בטענת לא מלחמה וכו' שהמלחמה אין בה ויתור ומסיים בטענה זולת והוא כך התנ' לו מדין סבר וקביל קאתי עליה ועוד קשה לשון וכן הוא או' הלא זה דוד מלך הארץ דמלבד שמדקדק לשון הפסו' במה שקראו מלך הארץ שעל ארץ פלשתים קאמר וכו' דמדקד' עוד בתחלת הפסוק דקדוק זולתו דמדפתח מתחילת הפ' הלא זה דוד מלך הארץ וכו' וצריך להבין מהו דאם לא כן הי"לל וכן הוא או' דוד מלך הארץ · וע"ק לשון עשה עצמו כשוטה שנראה שלא בשטתה ממש אלא עשה עצמו כשוטה ולשון המאמר מנגד זה במ"ש והשטות אתה מבקש דמשמ' שטות ממש וכן מסיק · וכשיצא השטות מתוך השמחה מורה שהיה בו שטות ממש ועוד מאי קאמר הה"ד אברכה את ה' בכל עת וכו' מאי דייק בהאי קרא עד דאמר הה"ד אברכה את ה' בכל עת וכו': ולע"ד כי הפסוק הזה של את הכל עשה יפה בעתו יש לו שני פירושים הא' בקש"ד והוא מה שאומר כל מה שעשה הב"ה בעולמו יפה דלהאי פירושא לשון בעתו ר"ל על עת הבריאה שכל מה שעשה אז בעת עשות עולמו הכל יפה וכפי פירו' זה הקשה ותמה דוד לפני הב"ה ואמר כל מה שעשית בעולמך וחכמה יפה מן הכל שזה שהשטות רע ביותר שכיון שהחכמה יפה מהכל הסכלות רע אם כן מה הנאה בשוטה עד שנאמר שמצד התועל' קראו יפה שהרי נזק יש בו שקורע בגדיו ומצד היופי הנה אין בו יופי מאחר שהתינוקות משחקים ורצים אחריו וכו' והעם משחקים עליו זה נאה לפניך שיתבזה יציר כפיך ויחטאו ואשמו השוחקים · אמנם המסקנא פי' הפ' שהכל יפה בעתו לו' שהכל יפה בהחלט אלא כפי העת שאפי' השטות יפה בעתו שהרי דוד יפה היה לו בעת צרתו כיון שעל ידו נצול והיינו דמסיק המאמר אברכה את ה' בכל עת שהכל יפה בעתו' והנה הב"ה א"ל דוד על שטות אתה קורא תגר חייך שתצטרך לו וכו' שנראה מיותר שאמר על שטו' אתה קורא תגר דבהא שלקינן ובהא עסקינן וכו' דה"ק מלבד שאין ראוי לקרות תגר כדמסיק חייך שתצטרך לו הנה הוכיחו הש"י מאמר שדוד מואס בשטות היה ראוי א"כ שישתוק ולא יקרא תגר על מעשה ה' כי נורא הוא ז"ש דוד על שטות אתה קורא תגר בתמיה כי אין לך שטו' גדול מקריא' תגר על מדותיו של הקב"ה שאפי' על הרהור אחר מדותיו אסור כל שכן על קריאת תגר שהיא גם כן שטות גדולה ז"ש על שטות אתה קורא תגר לא יתכן שמעשיך בקריאת' תגר סותרין את דבריך שהשטות רע · לזה ענשו חייך שתצטרך לו כדמסיק ואילו הקב"ה לא היה עונה לו בשטו' שנשטתה בודאי שאז היה נמשך לו נזק וחבולה והיה פי' הפסוק כפשוטו בז לדבר יחבל לו אבל כיון שענהו הש"ת ונתן לו מעט שטות שעל ידו ניצול ע"כ הכו צריכין לפרש לחבל לשון משכון על שם שהיה צריך להרבות תפלה ותחנונים אל הש"ת שיתן לו את השטות ולא כפרשהו כפשטו לשון נזק כיון שלא ניזוק דוד כלל שזה יכריח שכוונת בז לדבר יחבל לו הוא שאמר לו הקב"ה תצטער ותתפלל עד שאתן לך ממנה ואמר לא עשה דוד וכו' ר"ל לא עשה דוד דבר יוצא מהשורה אלא זה שהלך אצל פלשתים האויבים אותו שלא היה לו להכיח שאול בחיר ה' ולברוח מפניו מפחדו ללכת להאויבים פלשתים שזה לבד שטות הוא ולכך לא היתה תרופתו אלא בשטות שנשתטה אין למחות זה ועוד שבמידה שאדם מודד בה מודדין לו ה' א חטא דקראו הגר על מדותיו יתב' על השטות וקריאת התגר הוא שטות על כן נענש שלא תהיה הצלתו אלא ע"י שטות כי לא קצרה יד הש"ת מהושיע באופן זולתו אלא מהטעמים הנזכר · ואל זה כיון בעל המאמר שהביא לשון הפסו' ויקם דוד ויברח מפני שאול אל אכיש אמר לו הקב"ה דוד אצל אכיש אתה הולך שהיכן אמר לו הקב"ה כן אם לא בפ' ויקם וילך ויברח מפני שאול אל אכיש וז"ש אמר לו הב"ה והנה תמה הב"ה עליו מב' פנים הא' אתמול הרגת את גלית והלכת היום אצל אחיו זאת התמיהה בבחינת ההליכ' והתמיהה הב' בבחינת קחתו החרב ז"ש וחרבו בידך שליסית שאחיו שומרי ראשו של אכיש כלומר גבורים ויהרגוך או אמר ואחיו שומרי ראשו כלומ' שיקנאו בך פן תקח מקומם שישימך אכיש שומר ועל כן ישתדלו מכל הצדדין הנזכ' להמיתך ועל בחינת החרב שאמר וחרבו בידך הוסיף לומר עוד בחינה אחרת שעדין לא נסתפגה דמו של גלית בספוג מעל החרב אלא מלוכלך החרב בו · ואמר כיון שבא אליו באו אל אכיש וכו' לומר שמרתיחת הדם של גלית ירתח דמם של אחי גלית היה מתחייב תכיפת ההריגה לדוד בלי רשות אכיש לא שכיון שבא אליו דוד וחסה בצל כנפיו לא יוכל לעשות דבר מבלי רשותו ז"ש כיון שבא אליו חייב שבאו אל אכיש ואמרו לו נהרוג וכו' וכיון שבאו אליו גם כן חייב טענת אכיש בעדו שאמר להם אכיש לא מלחמה כו' או אמר כיון שבא אליו כו' להורות על התכיפו' שבאו תכף ומי"ד וכיון שבא אליו באו אצל אכיש להודיע חסדי ה' שסכל השכלתם אבל לא מכשרות' כגון דוד הו מבלתי הצטערם על גלית אחיהם שהרי תכף כיון שבא אליו באו לינקם אלא שהקב"ה הצילו מידם והנה אכיש טען בעד דוד שתי טענות האחד לא מלחמה היתה וכו' וטענה שנית ועכשיו שהרג את אחיכם כך התנה לו שהוא בעצמו גלית מחל לו והפקיר לו דמו ז"ש כך התנה לו אחיכם אם יכול להלחם אתי והכני וכו' א"ל אם כן רוצה לומר שהתנאי ההוא תנאי שריר וקיים ולא אסמכתא ופיטומי מילי אם כן עמוד מכסאך שהמלכות לדוד שכך היה התנאי זהו שאמר וכן הו' אומר הלא זה דוד מלך הארץ וכו' דקדקו לשון שאומר הלא זה דוד מלך הארץ והיה לו לומר הלא דוד זה מלך הארץ · ועוד שאול מלך הארץ ולא דוד כי הם ודאי לא ידעו שנמשח כי בסוד נכמס משחו שמואל לזה דורשים שהלא זה דוד הוא רמז אל מה שאמרו נהרוג למי שהרג את אחינו והחרב שבידו תעיד עליו זהו שאמר הלא זה דוד ר"ל שהרג את אחינו או הלא זה ר"ל זה החרב שבידו יוכיח שהוא דוד שהרג את אחינו ולא דוד זולתו דכת' דוד איכא בשוקא כי זולתו לא היו מוצאין אותה בידו וכי תימא לא מלחמה וכו' ותנאי התנה עמו אם כן קיים התנאי בכל חלקיו ויהיה מלך הארץ כי כן היה התנאי ביניהם והנה בענין השטות של דוד אין ספק שנשטתה אבל היה דבר מועט והו' היה מוסיף שטות מדעתו והכי דייק קרא דבשנותו את טעמו דלא כתי' כהשתנות את טעמו לפני אבימלך ולשון המאמר מוכיח כן דקאמר אמר לו תן לי מעט מאותו דבר פי' מעט דייקא וזהו עשה עצמו כשוטה שהשני דברים היו כאן מעט שטות והוא הוסיף עליו ועשה עצמו כשוטה גמור והיינו ויורד רירו בוא"ו דלא כתיב וירד רירו אלא ויורד בכוונה · והנה בתו של אכיש היתה שוטה אלא שכעת נתוסף בה שטות על ידי דוד וזהו שאמר ובתו של אכיש היתה שוטה לשעבר וכעת היתה צועקת ומשתטה מחדש מבפנים ודוד צועק ומשתטה מבחוץ · אמר להם אכיש יודעי' אתם שחסר שוטים אני שנאמר חסר משוגעים אני וכו' כיונו חז"ל לשאול פירושו של הרד"ק ז"ל שפי' חסר משוגעים הייתי חסר משוגעים וצריך אליהם כי הבאתם זה אלי עד כאן דלפי' זה חסר משוגעי' מ"ל לכך אומרו יודעי' אתם שחסר שוטים וכו' ובהכי דייק טפי לשון חסר וכ"ל שאשתו ג"כ נשתט' וכמו שנזכיר בסמוך בשם המדרש בפסוק ויאמר לביא והיינו דמסיק הה"ד אברכה את ה' בכל עת כלומר שאפי' השטות בעתו טוב הוא בשיעור וזהו את הכל עשה יפה בעתו יפה והעפ"י שהו' עצמו אינו יפה כמו השטות ויש דברים יפים בעצמם ובעתם · נמצא שבסיף המאמר מפרש פירוש פסוק את הכל עשה יפה בעתו וזולת הפי' של הרד"ק ז"ל שהוא הנזכר בתחילת המאמר כל מה שעשית בעולמך יפה והכתוב הזה של אברכה את ה' בכל עת הוא במזמור בשנותו את טעמו וכו' אברכה את ה' בכל עת כי יסדו על השבח שראוי לשבח להשם יתברך בכל עת ואפי' על עת השטות כדמפרש · ועלה בידינו מהמאמר הנזכ' פי' הפסוק במה שאמר הלא זה דוד ר"ל הלא זה דוד שהרג את אחינו והנו רוצים לנקום דמו וא"ת שהתנאי גמור שהיה ביניהם הרגו א"כ הנה דוד מלך הארץ ר"ל של פלשתים כי כן התנאי שנהיה לו לעבדים ולא על ארץ ישראל כי שאול מלכם · והם דברי רש"י ז"ל בקירוב אלא שהוספתי ביאור שהלא זה דוד טענה אחת ומלך הארץ ענין אחר ומהרי"א ז"ל כתב מלך הארץ על ארץ ישראל וקראוהו מלך הארץ עם היות דוד ניכר אליהם שכן אמרו הלא זה דוד לפי שהוא חשוב בעיניהם למלך להיותו שר צבא יוצא ובא לפניהם והוכיחו כן מהנשים המחוללות שנתנו מעלה לדוד הרבבות יותר משאול שלא נתנו לו לא האלפים לבד עד כאן: ולע"ד לדקדק אומרו הלא זה דוד היה לו לומר הלא דוד זה · ועוד מלך הארץ שאול ולא יטעו בזה · ועוד אומרו יענו במחולות דהי"לל ענו בלשון עבר · ונראה שעבדי אכיש טענו לו שעל כל פנים יהרגו לדוד מפני הטענות הנז"ל מהמדרש והוסיפו עוד טענה מספקת והיא שאם הנצל ינצל דוד כצבי מיד וכציפור מיד יקוש אחר שבא תחת ידינו זאת תחשב לו גבורה וימליכוהו ישראל עליהם ז"ש הלא זה דוד וכו' ר"ל הלא זה הענין יחייב לדוד שיהי' מלך הארץ אם ינצל מידינו וג"כ יוסיפו לשמוח לו במחולות על הצלה זו אם ינצל ז"ש הלא לזה יענו לעתיד במחולות לאמר ר"ל לא יאות שיאמר עוד דרך שחוק והתול כאשר נאמר עליו לשעבר אבל לעתיד ראוי שיענו לו לאמר ר"ל דרך אמירה וקושטא דמילתא ראוי לאמר הכה שאול באלפיו ודוד ברבבותיו ובזה מדוקדקת תיבת לאמר · או יאמר שבתחלה אמרו לו לדוד כן הנשים המשחקות אמנם כעת אם ינצל דוד ראוי שלזה יענו במחולות לא המשחקות אלא במחולות שהם מיושבות וחכמו' כשי' הן הן ראוי להם לאמר הכה שאול באלפיו ודוד ברבבותיו וכל זה שהקניאו בזרו' דבריה' כדי שיתן להם רשות להרגו · או יאמר הלא זה דוד ר"ל הלא זה דוד שאת' רואה אותו עושה עצמו רפה ידים הנה הוא מלך הארץ או יאמר מלך הארץ ר"ל עתיד הוא וסופו שיהיה מלך הארץ מאחר שראינו שענו לו הנשים במחולות הכה שאול באלפיו ודוד ברבבותיו ולדוד נתנו הרבבות נמצא מאמר הלא לזה יענו וכו' הכרח למה שאמר מלך הארץ שעתיד להיות מלך בהכרח הלא לזה ר"ל הלא לבעבור זה הענין שבא ברשתינו אם ינצל ירבו שמחות בישראל ויענו לו במחולות לאמר הכה שאול באלפיו וכו' וז"ש הלא לזה יענו וכו' בעבירו שנפל בפח וניצול יענו במחולות וכו':

וישם דוד את הדברים האלה וכו' עיין הרד"ק ז"ל: ולע"ד בכאן אמרו עבדי אכיש שני ענינים האחד מהריגת גלית כנז"ל רמז באומר הלא זה דוד והשני לאכיש שיקום מכסאו ויתן אותו לדוד שהוא מלך הארץ של פלשתי' כפי התנאי שביניהם והנה דוד שם את הדברי' האלה שביניהם בלבבו אמנם יראתו היתה מפני אכיש שקנאוהו בו שדוד מלך הארץ לא אכיש על זה פחד מאד וז"ש ויירא מאד מפני אכיש במה שהוא מלך גת והם ביזוהו שלדוד יאתה היות מלך גת ומלך הארץ ובזה מובן אומרו כאן מלך גת מה שלא אמר כן בפסוקים הקודמים לא פעם ראשונה ויבא אל אכיש מלך גת ומשם והלך קורא אותו אכיש כי מספיק שיאמר מפני אכיש וכו':

וישנו את טעמו וכו' עיין רש"י ז"ל וכן הרד"ק ז"ל וכן הרלב"ג ז"ל: ולע"ד במה שכתבתי בפס"ק ויאמרו עבדי אכיש בהבנת המאמר שדוד נשתטה חלק מה מן השמים וחלק מה עשה הוא עצמו שוטה בזה יאמ' וישנה את טעמו שהיה טעם בדבריו והוא בכונה שיטה עצמו בעיניהם דייקא אבל בינו לבין עצמו היה לו טעם והשכלה וכיון שבקש מהשי"ת מעט שטו' הסכים על ידו השי"ת ויתהולל בידם שנשתטה מעט אך שטות קל שזה נרמז בהיב' הוללות שהם כי מלא בקהלת שאמר ואחריה פיהו הוללות רעה מכלל דאיכא הוללות שאינה רעה · וכבר זכרנו לחכמינו ז"ל שהיה כותב על השער אכיש חייב לי מאה ורבוא וכו':

ויאמר

מנחה קטנה

ויקם דוד ויברח וגו' אע"פ שכבר ברח מלפני שאול ע"מ עתה היה בריחה ממש כי נתן אל לבו כי שם היה דואג וידע כי יגיד לשאול את אשר ראה · גם אמר ויברח מפני שאול כי היה מתיירא מדואג כאלו הוא עתה בפני שאול שלא יחקור אחריו דרך הליכתו ושלא ילך אחריו לבקשו ע"כ ויברח שלא ידע דואג אן הליכתו אנה היה: ויבא אל אכיש מלך גת לאמר לו שיקבלנו ויהיה לו לבן חיל כדרך הבורח ממלך אחד ובא להסתופף בצל מלך זולתו: ויאמרו עבדי אכיש אליו וגו' כלומר לרפותך בא ויחריב ארצך כי הלא זה דוד מלך הארץ ויודע בתחבולות לרפותך כי לא יתרצה באשת לגיר מתך כיון שהוא מלך בארצו ושמא תאמר כי שאול הוא המלך ולא דוד הנה שאול יש לו השם ולזה הפועל כי הלא יענו לזה בקול רם הכה שאול וגו' הנה כי לא אמרו המלך שאול באלפיו ודוד ברבבותיו כי במלכות השוו אותם ועוד הגדילו מעלתו ממעלת שאול אז וירא מאוד מפני אכיש ע"כ וישנו את טעמו והוא כי הנה התחיל לדבר אל אכיש דברי טעם שיקבלוהו ויהיה לו לבן חיל וכיונא בזה אלא שעבדיו הפסיקוהו עתה ראה את עצמו בצער איך יתהולל והוא היה כבר לדבר דברי טעם ע"כ וישנו את טעמו הם דברי טעם אשר היה לא ביום הענין אלא שנה אותו בדברי היתול ושטות לבס באלו נתופסו בידם כי היו כמרגישי' השנוי לרחות אם היה מתפעל מתפיסתם והוא התחכם שאדרבה היה מתהלל בהיותו בידם כאחן שיאמרו אם דעת בו יתפעל ויתכנו פניו פן ימיתוהו ואדרבה היה מתהלל מרקד ושמח ככלתי מרגיש מה שהלשינו עליו ותפיסתם בידם ובהביאם אותו אל הדלת · כמוציאים אותו לאסרו או המיתו אזויתו על דלתות השער טובל אצבעו ברירו וכותב ויורד רירו וגו':

סכה

פי' רבינו ישעיה

הלא זה דוד מלך הארץ פי' תנאי היה בינינו אם יוכל להלחם אתי והיינו לכם לעבדים וגם ישראל גדלוהו יותר משאול המלך שנתנו לו הרבבות ולשאול האלפים:

ויסנו את טעמו · שינה את דברו ודעתו בעיניהם כדי שיתנכל להם ולא יחשבו עליו שהוא דוד או כדי להראות עצמו שוטה בעיניהם ולא יחושו עליו ויגרשהו מהיכל המלך וילך לו ופי' טעמו הוא מטעם המלך וברוך טעמך ות"י ושני ית מדעיה וי"ו ויסנו כנוי קודם זכר הפעול וכמוהו ותראהו את הילד ויכו האחד את האחד ופי' בעיניהם כמו לפניהם : ויתהלל בידם · עשה מעשה שכלות והוללות ופירוש בידם לפניהם כלומר בעוד שהיה בין ידיהם שהיו סובבים אותו ומביטים אליו וזה מעשה הוללות שהיה עושה : ויתו על דלתות השער · שהיה כותב בדלתות השער או משרט שריטות כי הסריט' גם כן נקראת תי"ו וכ"תי ומשרט על דשי תרעא : וירד רירו אל זקנו · הוא ריר הרוק היוצא מהפה : חסר משוגעי' אני · בתמיהה וכי הייתי חסר משוגעים וצריך אליהם כי זה הבאתם אלי · ובדרש כי אשתו של אכיש ובתו היו משוגעות וצועקות ומשטות מבפנים ודוד צועק ומשטה מבחוץ אמר להם אכיש וכי יודעים אתם כי שחסר משוגעי' אני : כל איש מצוק · מעניין צוקה והוא תוהר או שם : וכל איש אשר לו נושא · הא"לף במקו' ה"א ופירושו כל איש אשר היה בורח מפני המלוים אותו והיו מתקבצים אל דוד : וכל איש מר נפש · שהיה רש כמו ויין למרי נפש יפתה ויסכח רישו או איש מצוק ר"ל צרות אחרות והיה יוצא מביתו להתרווח ולשכח צרותיו וכת"י כל גבר מעיק רוח :
ינה

רשי

את טעמו · את דברו: ויתהולל · נשתטה: ויתו · ויכתוב: רירו · רוקו דבר הנוטף קרוי ריר וכן בריר חלמות וכן רר בשרו: הזה יבא אל ביתי · לשון תמיהה לכך נקוד חטף פתח ורפי: ויסנו

רלבג

ויסנו את טעמו · הוא מענין וטעם זקנים יקח והרצון ששנה דבריו באופן שהיה נראה כי בבלי דעת דבר ועשה עצמו הולל: ויתו על דלתות השער · ר"ל שהיה מתוה תיו ורושם על דלתות השער על צד השטו' והיה מוריד ריר פיו על זקנו: חסר משוגעים אני · ר"ל האני חסר משוגעים ומצטרך להם עד שתביאו אלי זה להשתגע ועוד האם זה שהוא בתכלית השגעו' הוא ראוי לבא אל ביתי · והנה בזאת התחבולה נמלט דוד מיד אכיש מלך גת: כל איש מצוק וכל איש אשר לו נושה · הרצון באיש מצוק מי שמלאכתו מצוקת לבו מפני היותו עשוק ורצוץ ואין לו כח מיד אויביו ועושקיו או למה שדומה לזה · ואיש אשר לו נושה הוא הלוה ואין לאל ידו לפרוע · ואיש מר נפש הוא העני אשר שדי המר נפשו לרוע מזלו וקשי יומו כי ירוח לו מלך החבורה ולזה נתקבצו אליו אל דוד עם שכבר נתפרסם להם מטוב הצלחתו מה שהביאם לקוות לטוב בהיותם בצלו :
כל

מְאֹד מִפְּנֵי אָכִישׁ מֶלֶךְ־גַּת׃ וַיְשַׁנּוֹ
אֶת־טַעְמוֹ בְּעֵינֵיהֶם וַיִּתְהֹלֵל בְּיָדָם
וַיְתָו עַל־דַּלְתוֹת הַשַּׁעַר וַיּוֹרֶד רִירוֹ
טו אֶל־זְקָנוֹ׃ וַיֹּאמֶר
אָכִישׁ אֶל־עֲבָדָיו הִנֵּה תִרְאוּ אִישׁ
מִשְׁתַּגֵּעַ לָמָּה תָּבִיאוּ אֹתוֹ אֵלָי׃
חֲסַר מְשֻׁגָּעִים אָנִי כִּי־הֲבֵאתֶם אֶת־
זֶה לְהִשְׁתַּגֵּעַ עָלָי הֲזֶה יָבוֹא אֶל־בֵּיתִי׃
א וַיֵּלֶךְ דָּוִד מִשָּׁם וַיִּמָּלֵט
אֶל־מְעָרַת עֲדֻלָּם וַיִּשְׁמְעוּ אֶחָיו וְכָל־
בֵּית אָבִיו וַיֵּרְדוּ אֵלָיו שָׁמָּה׃
וַיִּתְקַבְּצוּ אֵלָיו כָּל־אִישׁ
מָצוֹק וְכָל־אִישׁ אֲשֶׁר־לוֹ נֹשֶׁא וְכָל־
אִישׁ מַר־נֶפֶשׁ וַיְהִי עֲלֵיהֶם לְשָׂר
וַיִּהְיוּ עִמּוֹ כְּאַרְבַּע מֵאוֹת אִישׁ׃
וַיֵּלֶךְ דָּוִד מִשָּׁם מִצְפֵּה
מוֹאָב

לַחֲרָא מִן קֳדָם אָכִישׁ מַלְכָּא דְגַת׃
וְאַשְׁנִי יָת טַעֲמֵיהּ בְּעֵינֵיהוֹן וְאִשְׁתַּטִּי
בִּידֵיהוֹן וּמְסָרֵיט עַל דָּשֵׁי תַרְעָא
וּמַחֵית רִירֵיהּ עַל דִּיקְנֵיהּ׃ וַאֲמַר
אָכִישׁ לְעַבְדוֹהִי הָא כַד חֲזֵיתוּן דְגַבְרָא
שָׁטֵי הוּא לְמָא אַיְתִיתוּן יָתֵיהּ לְוָתִי׃
חֲסִיר שַׁטְיָא אֲנָא אֲרֵי אַיְתִיתוּן יָת דֵּין
לְאִשְׁתַּטָּאָה קֳדָמַי הֲדֵין יֵיעוֹל לְבֵיתִי׃
וַאֲזַל דָּוִד מִתַּמָּן וְאִשְׁתֵּיזֵיב לִמְעָרַת
עֲדוּלָם וּשְׁמָעוּ אֲחוֹהִי וּבֵית אֲבוּהִי
וּנְחָתוּ לְוָתֵיהּ לְתַמָּן׃
וְאִתְכְּנִישׁוּ לְוָתֵיהּ כָּל גְּבַר
מְעִיק רוּחַ וְכָל גְּבַר דִּי לֵיהּ מָרֵי רְשׁוּ
וְכָל גְּבַר מְרִיק נְפַשׁ וַהֲוָה עֲלֵיהוֹן
לְרַבָּא וַהֲווֹ עִמֵּיהּ כְּאַרְבַּע מְאָה
גַּבְרָא׃ וַאֲזַל דָּוִד מִתַּמָּן לְמִצְפְּיָא
דְמוֹאָב

מסרה

טעמו ד' בקריאה וסימן והיה טעמו כטעם לשד יוישנו את טעמו בעיניהם · על כן עמד טעמו בו · לדוד בשנותו את טעמו לפני · וחד וטעמו כצפיחית : הבאתם ג' וסימן נמסר בסדר חקת : כארבע ד' בקריאה וסימן ויתקבצו אליו כל איש מציק · ויאמר דוד לאנשיו חגרו · ויקבץ מלך ישראל דמלכים · כי כארבע רוחו' השמים :

מנחה קטנה

הנה תראו איש משתגע וגו' כי דרך המלך להיות לו איש חכם יודע לעשות עצמו כמשתגע ולשחק בכל מיני שחוק כדי לשמח לב המלך והמלך נהנה ממעשיו כי יודע כי חכם הוא ובחכמתו יודע לשנות טעמו · משא"כ אם איש שהוא שוטה ממש ירצה לבוא אל המלך להשתגע זה לא יאות לפני המלך וז"ש הנה תראו איש משתגע שוטה ממש למה תביאו אותי אלי כי אין זה מדרך המלך לטפל עצמו בשוטי' ממש ושמא תאמרו שעשינו זה שיטייל לפניך ולשמח לבך לזה אמר חסר משוגעי' אני שהרי יש לי אנשי' חכמי' שדעת מלכים נוחה הימנו שיודעי' להשתגע לא כן זה שהוא משוגע ממש כזה יבא אל ביתי : וילך משם אל מערת אדולם מקום אשר עמד שם יהודה אבי השבט כמש"ז על שפסוק עד עדלום יבא כבוד ישראל וישמעו אחיו וכל בית אביו כי הלך שם שהיה סעד מוכות אביהם הזקן ירדו אליו :
לא

פי' רבי' ישעיה

ויסנו את טעמו · פירוש שינה דעתו לשטות כמו מטעם המלך וגדוליו · ינא ויסנו וטעמו בשני שימנין וזהו אבימלך דכתי' לדוד בשנותו את טעמו לפני אבימלך ששמו אכיש ומפני שהיו כל סרני פלשת תחתיו היה נקרא אבימלך ולא בשמו אבימלך : ויתהלל בידם לשון שטות כמו ושוטפי' והוללת : חסר משוגעים אני · יש אומ' שהיתה בתו משוגעת · ויתקבצו אליו כל איש מצוק · פי' כל איש שהיתה לו מצוקה ולא היה יכול לעמוד בעירו או שהיו נושי' בו או מר נפש והיה רוצה לצאת מעירו לשכח צערו נתקבצו אליו : וילך דוד משם מצפ' מואב : פירוש מגדל גבוה היה שמשם צופי' למרחוק וסמך עליהם מפני רות שהיתה מואביה ותפקוד ביד המלך בית אביו :

כלי יקר

ויאמר אכיש אל עבדיו חסר משוגעים אני וכו' עיין רש"י ז"ל והרד"ק ז"ל וכן הרלב"ג ז"ל ובדרש כי אשתו של אכיש ובתו היו משוגעים וצועקו' ומשטתות מבפנים ודוד צועק ומשטה מבחוץ אמר להם אכיש וכי ידעתם אתם שחסר משוגעים אני והוא במדרש הנז"ל אלא שהוסיף אשתו ובתו ובמדרש לא הוזכר אלא בתו ע"כ · והרלב"ג ז"ל הוסיף ע"ש ולמדרש שאומר אשתו ובתו דייק טפי ליטנא דקרא משוגעים בלשון רבים וידוקדק אומר משוגעים אני כי אשתו כגופו כאילו אנו משוגעים ממש כמו שדרשו חז"ל ויקרא גם פרעה גם לרבות אשתו של פרעה ומהרי"א ז"ל וכי חסר משוגעים אני לרמוז שגם הם משוגעים כיון שהביאו את זה אליו · ומ"ש הזה יבוא אל ביתי לומר וכי אתם תאמרו שאתם לא הבאתם אותו אלא שהוא בא היתכן זה כי הוא משוגע ולא יבוא הוא מעצמו אל ביתי ז"ש הזה יבוא אל ביתי עד כאן :

ולע"ד כי מתחלה תמה עליהם הנה תראו איש משתגע למה תביאו אותו אלי שהיה בתחילת שגעונו וזהו שאמ' משתגע ולא אמר משוגע ואח"כ אמר כי הבאתם את זה שי להשתגע עלי ר"ל להשתגע ביותר עלי או יאמר להשתגע עלי ר"ל לסבב אשתי ובתי שישתגעו עלי בביתי ובחומותי ז"ש כאן לשון עלי ובתחילה אמר אלי כי היתכן שהזה דוד שאמרתם שהיו עונים לו במחולות ז"ש הזה רוצה לומר הזה יבוא אל ביתי רוצה לומר הזה שאמרתם שיענו לו במחולות דבר שאין הדעת סובלו שיבוא מאליו אל ביתי אל תוך פח המוקש אלא ודאי כי אין זה דוד שאמרתם כי לא יתכן שיבא הותו האיש אל ביתי :

וילך דוד משם וכו' מהרי"א ז"ל וישמעו אחיו כששמעו שברח דוד פחדו משאול אולי משנאתו את דוד ישלח ידו באחיו ובאביו כי לא יכול לו ולזה ברחו גם המה ויבאו אל דוד למער' עדולם ע"כ : ולע"ד שבתחילה לא ערב לבם של אביו ואחיו ללכת אחרי דוד כי לא ידעו מה הוא הכן בעת וישמעו אחיו ר"ל שמעו הנס נפלא שעשה הש"ת עמו בהצילו מאכיש ויגרשהו וילך וימלט אל מערת עדולם אז הכ רו כי הש"ת עמו וזהו שאמר וישמעו אחיו וכל בית אביו שמעו הצלתו זו מיד אכיש והיא סיבה שירדו אליו שמה אל מערת עדולם והוא מקום ששמו כן מערת עדולם והיכנו לשון מערה מדלא תרגם מערתא דעדולם אלא מערת עדולם · ומה שאמר וילך דוד משם שתיבת משם מיותרת אבל הכוונה לומר ששם בהיותו בגת מיד ישוב דעתו אליו ז"ש וילך דוד משם כלומר שמשם הלך והו' דוד בשכלו ודעתו וכן תמצא בדברי חז"ל במאמר שכתבתי בפסוק ויאמרו עבדי אכיש ז"ל באותה שעה שמח דוד שמחה גדול' כשיצא לו השטות מתוך השמח' הה"ד אברכה את ה' בכל עת ע"כ הרי שכשגער אכיש בעבדיו ואמר להם חסר משוגעים אני אז שמח דוד שמחה גדולה מתוך השמחה יצא השטות ממנו · או יאמר וילך דוד משם רוצה לומר כל העומדים שם שגירשוהו היתה סיבת הליכתו משם וז"ש וילך דוד משם וכו' ורמז בתיבת משם אל מה שאמר בתלים בשנותו את טעמו לפני אבימלך ויגרשהו :

ויתקבצו אליו כל איש מצוק וכו' עיין הרד"ק ז"ל וכן מהרי"א ז"ל אלא שהוסיף איש מצוק ר"ל איש אשר לו מצוקה מאויביו ולא יוכל לשבת בארץ ע"כ : ולע"ד כל איש מר נפש שלא היה שלם בשלימות הנפש אשר נפשו עליו תאבל והוי' מרה שכן כתיב ויין למרי נפש על ההרוגי ב"ד וכן פירשתי בכלי חמדה בפסוק למה יתן לעמל אור וחיי' למרי נפש שהמרי נפש החיים ארוכים מזקת להם שיחטאו זמן רב כן המרי נפש הנזכר כאן אלא שעל ידי חסידות דוד והיותו עליהם שר וגדול מושל מקשיב על שפת אמת כל משרתיו צדיקים כמו שלמדו חכמינו ז"ל מפסוק מושל מקשיב על שפת שקר כל משרתיו רשעים מכלל דמושל וכו' החזירן דוד למוטב וזהו שאמר ויהי עליהם לשר ועל ידי זה ויהיו עמו ודומים לו כדכתיב וישבו אתך ואמרו חכמינו ז"ל דומים לך · ואמר ויהי עליהם לשר וכו' להודיע שלא עשה כן דרך הכסיסי מלכות ואף על פי שנמשח בשמן המשחה למלך ועם היותו בורח משאול עם כל זה לא גבה לבו ולא רמו עיניו ללכת בגדולות ונפלאות ממנו אבל היה עליהם לשר לבד כאחד משרי שאול ולא מרד בו : או יאמר ויהי עליהם לשר כאחד ויהיו עמו וכו' על דרך מה שאמר דוד ע"ה שמעוני עמי ואחי אם תנהגו כשור' אחי ואם לאו עמי שארדה אתכם במקל ורצועה אחי כשנוהגים כשורה הם אחיו וזהו שאמר כאן ויהי עליהם לשר שורר עליהם כשיוצאין מן השורה רודה אותם במקל ורצועה אכן כשנוהגין כשור' אמר ויהיו עמו ר"ל בשוה עמו כאלו הם אחיו ואפשר שבתחלה כתקבצו אליו אנשי מספר מועט כל איש מצוק ואשר לו נושה ומר נפש ויהי להם לשר ואפי' שיהיו מעטים ורקים ופוחזים אמנם אחר כך ויהי עמו כארבע מאות איש שנתוספו עמו רבי' בכמות ארבע מאות ואיכות דומים לו ז"ש ויהיו עמו כארבע מאות איש שאלו מתחלה היו כארבע מאות היה לו לומר ויתקבצו אליו כו' כארבע מאות איש ויהי להם לשר :

וילך דוד משם מצפה וכו' עיין הרד"ק ז"ל וכן מהרי"א ז"ל ואני אומר שאומרו יצא נא אבי ר"ל הנה אבי ראוי לצאת לפניכם לכל דבר עצה כי תמצאו בו טעם זקנים כי יו"א באכלום' היה זהו שאמר יצא נא אבי שעל אביו לבד אמר שיצא לפניכם אמנם ואמי אתכם תשב ושכינה

חריפא פסקינהו והכריע כן מאומרו יצא נא אבי ואמי אמר יצא בלשון יחיד ולא אמר יצאו נא אבי ואמי משמע שעל אביו לבדו אמר כן ולדעת המפרשים אמר יצא בלשון יחיד לפי שאביו עיקר ואמו טפלה אל אביו · או יאמר כי אביו ואמו באו עמו אל המצפה מואב כי בחר בו דוד להיותו מקום גבוה ומצפה להיותו צופה ומביט משם אם יבוא אליו חיל שאול ויברח משם המצפה המצודה ולזה אמר דוד יצא נא אבי ואמי מהמצפה והמצודה שהוא מקום צר ודחוק וישבו להם במיטב הארץ עם המלך ז"ש יצא נא אבי ואמי אתכם ר"ל יצא נא מאתי אבי ואמי מהמצודה ויהיו אתכם כי זקנים הם ולא יסבלו הדוחק רק בהיות בריוח וזכות אבותי תסייעני עד אשר אדע במצעו' מצוה זו מה יעשה לי אלהים בשכר זו להשקיט הותי · ואמר אלהים לפי שגבי כבוד אב ואם נאמ' למען יאריכון ימיך על האדמה אשר ה' אלהיך נותן לך לכך הזכיר שם אלהים כנגד אלהיך · או יאמר עד אשר אדע לפי שאמר יצא אבי ואמי כדפרישית יצא מהמצודה לבוא אתכם וכי תימה ולמה לא הלא אני גם כן עמהם לשבת יחדיו אתכם לזה אמר עד אשר אדע מה יעשה לי אלהים כלומר אני אי כי יכול לזוז מהמצודה עד שאדע מה יעשה לי אלהים אשר מן המצודה יכול אני לראות ולדעת מה יעשה אלהים לי כי אראה האויבים מרחוק ואעמוד על משמרת :

וינחם את פני מלך מואב כו' עיין רש"י ז"ל והרד"ק ז"ל והרלב"ג ז"ל :

ויאמר גד הנביא וכו' עיין הרד"ק ז"ל וכן מהרי"א ז"ל והוסיף לומר כי היה המקום בטוח להיות דוד משבט יהודה והם אוהביו וגם לתתו לו סימן כי ימליך על יהודה ראשו' שבע שנים כמו שיזכור אחרי זה עד כאן והחכם השלם כמהר"ר משה אלשיך ז"ל ראיתי שדקדק בזה תיבת ובאת לך ארץ יהודה רוצה לומר הרי הוא כאילו אתה בא לך ולעצמך כי ארץ יהודה קרובך ואוהבך : ולע"ד לדקדק כי אומר לא תשב במצודה מיותר כי מהחיוב שאומר לך ובאת וכו' תובן השלילה ועוד באת לך מיותרת די שיאמר לך ארץ יהודה וכן וילך דוד ויבא יער חרת כפול לשון הליכה ולשון ביאה אחד מהם מספיק · ונר' כי אף על פי שצווי זה על לא תשב במצוד' פרטי הוא על המצודה הנז"ל בפסוק הקודם שכן מורה תיבת במצודה בפתח עם כל זה מיותר זה הצווי לומר אני שרמז לו שלעולם לא ישב במצודה כי כל מקום מצוד' מסוכן הוא כדכתיב בסמוך גבי קעילה כי נסגר לבוא בעיר דלתים ובריח : וזהו שאמר לא תשב במצודה זו ולא בזולתה ומה שכתוב וישב דוד במדבר במצדות היינו מצדות סלעים לא מצודה של בנין וכמו שפי' הכתוב בעצמו ואמר וישב בהר וכו' ואמר לך ובאת לך ארץ יהודה רוצה לומר לא תלך מכאן מיד אל ארץ יהודה אכן לך אל מדבר זולת וישבת שם ימים אחדים ואחר כך ובאת אל ארץ יהודה כדי לגנב דעתו של שאול שלא ידע כשנסעת מן המצודה להיכן הלכת וכשתבא אחר כך אל ארץ יהודה מי יגור באהליך ומי יגיד לו כי לך ארץ יהודה לך היא כי כולם קרוביך ואהוביך ומיודעיך וז"ש וילך דוד שקיים צווי לך שהלך משם אל מקום פלוני אלמוני ואחר כך ויבא יער חרת והגיד הכתוב שעם כל זה וישמע שאול יען כי נודע דוד ומפורסם הוא והאנשים אשר אתו · או יאמר לך ארץ יהודה במה שזכרתי בשם מהרי"א ז"ל שזה סימן טוב להורות שימלוך בארץ יהודה אפשר שזהו לך ארץ יהודה רוצה לומר לך נתתיה למלוך עליה לעתיד · עוד אפשר והוא נכון במ"ש חכמינו ז"ל במדרש הנז"ל שהיתה יער חרת מנוגבת ובזכות דוד ע"ה הרטיב' הקב"ה אשר צריך להבין היכא רמיז קרא מהרטבתו ונראה שנרמז במה שאמר לך ארץ יהודה רוצה לומר אף על פי שהוא יער חרת יבש כחרס לזולתך אבל לך ירטיבה הקב"ה ותהיה ארץ יהודה רוצה לומר ארץ חפץ מקו' רטוב כארץ חיטה וכו' לא יער חרת יבש זהו שאמר לך הארץ וכו' לא לזולתך שלגבה אלא יער חרת וגם זה נבין יתור תיבת ובאת שהכוונה להגיד מראשית אחרית אחר שתבא שם תתהפך לארץ יהודה כלו' ארץ חפץ :

וישמע שאול כי נודע דוד וכו' עיין רש"י ז"ל והרד"ק ז"ל ומהרי"א ז"ל כי נודע דוד שמע כי נודע דוד ונתפרסם לאויבו שעשה עצמו שר וגדול באספו אליו האנשים שזכרו · ובשאר הפסוק כתב כדברי הרד"ק ז"ל : ולע"ד בכוונת הכתוב מקושר עם הקודם שאע"פ שדוד עשה מהתחבולה להסתיר הענין גם היותו בתוך מתי סודו ושבט יהודה עם כל זה שמע שאול לזה נותן טעם יען כי נודע דוד ונתפרסם באנשים אשר אתו לא יוכל להתעלם דבר כזה · או אפשר לומר דהכי קאמר וישמע שאול כי נודע דוד בשערים שמו לשם ותפארת את זה שמע ובכל השמועה ששמע בשבח דוד שמע בגבהותו שאם שאול יושב בגבעה ומי שב במלכותו הנה הו' מסתופף תחת האשל הגדול הוא שמואל היושב ברמה מתפלל עליו כנז' לעיל בדרש והוא במס' תענית : ובדבריהם ז"ל הבין בפס' ק דקדוק אחר שתיבת ברמה היה ראוי להיותה סמוכה אצל בגבעה לפניה או לאחריה בגבעה ברמה או ברמה בגבעה מדקאמר תיבת ברמה באחרונ' מורה שאין זאת רמה שבגבעת שאול אלא רמה של שמואל שהאשל הגדול שמואל העומד ברמה שלו זכותו מסייע לשאול באופן שזה הכרח שני לדבריהם מלבד ההכרח שאמרו של וכי מה ענין גבעה אצל רמה וכו' כנז"ל בדרש :

יצא נא אבי ואמי אתכם · יצא ממערת עדולם וישב אתכם אבל אחיו היו הולכים עמו כי ברחו אביו ואמו מפני שאול כי היה שונא אותם מפני דוד והיו מתיראים שלא יהרגם לפיכך הלכו אל דוד : וינחם · מענין נחית בחסדך כלומר הנחם והביאם לפניו ויונתן פירשו כמו וינחם שתרגם ואשריגון . במצודה · תרגומו מטמר במצדיא : ובאת לך ארץ יהודה · על פי יי' אמר לו כי שם היה נסתר מן שאול וכן היה כי בעוד שהיה שם לא בקשו עד שהלך אל קעילה והטעם לפי שבארץ יהודה היו אוהבים אותו ואם היה קם שאול לבקשו היו מגידים לו והוא נמלט ממקום למקום ואף על פי שקעילה מארץ יהודה היתה רחוקה ממיודעיו וממשפחתו ואע"פ כן ע"פ יי' הלך שם גם כן :

יער חרת · חרת היה שם המקו' וכת"י חורשה דחרת ובדרש שהי' מנוגב אותו המקום כחרת הא ובזכות דוד הרטיבו הקב"ה פירוש חרת כמו חרותא בידי שמים שפי' יבשה : כי נודע דוד · כי נתפרסם דוד כלומר נודע הדבר שהיו עמו אנשים עד ששמע שאול והיה הספור הזה הנה מפני הדב' שאמר שאול לעבדיו כי עד עתה לא ידע שאול כי התקבצו אל דוד אנשים וכאשר שמע כי עמו כארב' מאות איש אמ' בלבו זה מרד הוא שמר' בי ודעתו לארוב ולהלח' עלי או לחלוק עלי המלכות וזהו שאמר כי הקי' בני את עבדי עלי לאורב' ואמר לכלכם ישים שרי אלפי' כלו' בחיל שהו' מקבץ עלי או בהיותו מלך כאשר הוא חושב : האשל · כמו העץ וכן ויטע אשל : ברמה · מקום היה בגבעת שאול והיה גבוה ונקרא רמה ואין זה רמת שמואל כי הוא בגבעה היה · ולדברי בעל הדרש הוא רמת שמואל שאמר כי מה ענין גבעה אצל רמה אלא שאול יושב בגבעה במלכותו בזכות האשל הגדול אשר ברמה והוא שמואל שהיה מתפלל עליו : בני ימיני · כלומר עליכם היה לחוס עלי כי אתם משבטי וממשפחתי : קשרתם · מרדתם כי הקשר הוא המרד והוא בהתחבר לב זה עם זה : בכרת בני · בכרת ברית : בן ישי · לא זכר שמו דרך בזיון :

דמואב ואמר למלכא דמואב יפוק כען אבא ואמא עמכון עד דאידע מה יעביד לי יי : ואשרינון קדם מלכא דמואב ויתיבו עמיה כל יומין דהוה דוד מיטמר במצדיא : ואמר גד נביא לדוד לא תתיב במצודיא איתא ואיזיל לך לארע יהודה ואזל דוד ואתא לחורשה דחרת : ושמע שאול ארי אתידע דוד וגבריא די עמיה ושאול יתיב בגבעתא תחות אישלא ברמתא ומורניתיה בידיה וכל עבדוהי קיימין עלוהי : ואמר שאול לעבדוהי דקיימין עלוהי שמעו כען בני שיבטא דבית בנימן אף לכולכון יתן בר ישי חקלין וכרמין לכולכון ימני רבני אלפין ורבני מאותא : ארי מרדתון כולכון עלי ולית דתגלי לי כד גזר קיים ברי עם בר ישי ולית דכאיב מנכון עלי ומחוי לי ארי אקים ברי ית עבדי עלי לכמנא כיומא הדין : ואתיב

ז' · ל' · ח'ח' נסיפרא · ז' · ל' · ל' · ט' · י"א פסוקי' ואין אין

מואב ויאמר אל־מלך מואב יצא־נא אבי ואמי אתכם עד אשר אדע מה־יעשה־לי אלהים : וינחם את־פני מלך מואב וישבו עמו כל־ימי היות־דוד במצודה :
ה ויאמר גד הנביא אל־דוד לא תשב במצודה לך ובאת־לך ארץ יהודה וילך דוד ויבא יער חרת :
וישמע שאול כי נודע דוד ואנשים אשר אתו ושאול יושב בגבעה תחת־האשל ברמה וחניתו בידו וכל־עבדיו נצבים עליו : ויאמר שאול לעבדיו הנצבים עליו שמעו־נא בני ימיני גם־לכלכם יתן בן־ישי שדות וכרמים לכלכם ישים שרי אלפים ושרי מאות : כי קשרתם כלכם עלי ואין־גלה את־אזני בכרת־בני עם־בן־ישי ואין־חלה מכם עלי וגלה את־אזני כי הקים בני את־עבדי עלי לארב כיום הזה :

ויען

וינחם ז' בקריאה וסימ' את פני מלך מואב · וינחם בערי הרכב דמלכים · וינחם בחלח וחבור דמלכי' · וינחם בענן יומם · וינחם לבטח ולא פחדו · וינחם אל מחוז חפצם · שוטח לגוי וינחם ; וכל עבדיו ז' וסימן ויקם פרעה לילה · ולא פחדו ולא קרעו דירמיה · ויצו שאול את עבדיו · וישמע שאול כי · ויקם המלך ויקרע · ויהי ככלתו לדבר · וכל עבדיו עברים :

רשי

וישבו עמו כל ימי היות דוד במצודה · סמוך למואב וכשילא דוד משם ליער חרת הרג מלך מואב את אביו ואת אמו ואחיו חוץ מאחד שבהם שהחייהו נחש העמוני והוא החסד שאמר דוד כאשר עשה אביו עמדי חסד כדאיתא במדרש רבי תנחומא : כי נודע דוד · כי התבונן להשמר ממנו : תחת האשל ברמה · אמת שהיתה בגבול בנימן ורבותינו אמרו היא היתה רמה של שמואל ושני מקומות הן וכן מדרשו ושאול יושב בגבעה בזכות האשל הגדול אשר ברמה שהיה מתפלל עליו :

רלבג

כל ימי היות דוד במצודה · זה לאות שאחר שיצא דוד מהמצודה נפרדו אביו ואמו ממלך מואב : ואין חולה מכם עלי · ר"ל אין אחד מכם שיתאבל עלמו חולה כענוין דבר הכעסה כנגדי וידמה שהיה יצא שאול שיהיה הקשר חזק מבני ישראל את דוד וילחם עמו ולזה אחר שכבר הקים בנו עבדו עליו לאורב : אחימלך

מנחה קטנה

לא תשב במצודה · שאצל מואב לבטוח בקורבת מואב שמכד רות טיב לך קורבת אביך שיש זכות שבזה תגמא תחלת מלכותך וזה בארץ יהודה : כי נודע דוד אז נתן אל לבו שע"כ הלך לארץ יהוד' ארץ בני עמו שיהיו לו מעיר לעזור לו כי עצמו ובשרו הם לומר כי שם יהיו בעוזריו ולכן אמר הוא לבני שבטו שגם הם יעשו כשבט יהודה להיות בעזרו כנגד שונאו · ואמר לא מבעית שאין להם לקשור כנגדו כיון שאין להם שום הנאה מבן ישי שלא אפי' אם לכולכם יתן שדות וכרמי' ולעשות להם שרי אלפי' וגו' אין שראוי למרוד ולקשור כנגד מלכם וביותר שאתם בני ימיני וזה לכם לכבוד שקטן שבשבטים ומה גם שהי' נהרגים מכל ישראל עד שלא נשארו בהם כ"א מתי מספר ועכשיו נתנה מלך משבט זה הכבוד נוח לכם יותר מכל אפני העולם ולא היה לכם לעשות קשר מרי זה נגדי כ"ש עתה שאין לכם הנאה מבן ישי וא"כ קשרתם עלי : ואת

פי' רבינו ישעיה

כל ימי היות דוד במצודה · פי' היא מצ' מואב : ויאמר גד הנביא אל דוד לא תשב במצוד' פירוש ידע ברוח הקודש כי היה רוצ' מלך מואב למסרו ביד שאול כי היה ירא ממנו כדכתיב לעיל וילחם סביב בכל אויביו במואב ובבני עמון · ואמר לו שילך בארץ יהודה שהם קרוביו ולא ימסרוהו · וכשהלך שם הרג מלך מואב אביו ואמו ומפני זה כשמלך דוד נקם מהם כדכתי' ויך את מואב וימדדם בחבל והיה ממית שני חבלים : וישמע שאול כי נודע דוד והאנשים אשר אתו : פירו' שמע כי נודע שהם עומדים בערי יהודה הוא ואנשיו · ובאו מארץ מואב ושם בלבו להדף אחריו : ואין חולה מכם עלי · תרגם . ולית דכאיב ליה מנכו' עלי :

נגב

כלי יקר

ויאמר שאול לעבדיו וכו' · עיין הרד"ק ז"ל ומהרי"א ז"ל לפי ששאול לא נתגלה אליו שהיו אנשים עם דוד ולא הלכו אליו אביו ואחיו כי אם עתה לזה נתרעם מעבדיו איך לא היו מגלים לו הדברים בתחילתם שיתוקנו בנקל כי אולי אתם אוהבים לדוד מפני המועיל שיתן לכלכם שדות וכרמים לא יתכן כי אין כל כך שדות וכרמים שיפרנס אתכם וכן בשררה שלכלכם יעשה שרי אלפים כי כן מחייב ההעלם הזה שאתם מעלימים ממני ואמר זה אל בני ימיני שהם משבטו וכדברי הרד"ק הנז"ל : והרב ב"ע ז"ל בשערים פירש שמלכי באדמה באדמה והפי' היותר גדול לא יתכן שיוכל להעשיר לכל בני מלכותו עם היותם כולם ראוים לכך מצד מעשיהם הטובים וזהו שאמר גם לכלכם יתן בן ישי שדות וכרמים כי אין די בכל עושר מלכות לתת לכל איש ואיש די מחסורו אשר יחסר לו · ואם בענין השררה הנה לא יתכן שתתפשט בכל האנשים בשוה שהוא נמנע שאם כולם יהיו ראשים יהיו חסרי הגופות ואשר האיברים וא"ש לכלכם יעשה שרי האלפים : ולע"דן שמעו נא בני ימ כי ר"ל שכולם יהיו שונאי דוד ואם ימלוך עליכם כולכם השפלו להרים שבט אנשי יהודה ולזה אמר גם לכלכם וכו' להורות שמתחלה יחלק ברא"ש לאנשי שבט יהודה כולו ואחר כך לכם וז"ש לשון גם וזה גם כן מחייב התימה שאמר שיתן לזולתכם בראשונה איך יתכן שאחר כך יתן לכלכם שדות וכרמים שאין לו כל כך שדות וכרמי' מאחר שכב' חלק לשבט יהודה וגם התימה הוא מצד היותכם בני ימיני משבטי השכל מחייב ישנא אתכ' ולא תרימו ראש אחרי מותי · או אפשר שאמר גם לכלכם ר"ל גם שאומר שלכלכם יתן בן ישי שדות וכרמים ונחלות היתכן שלכלכם ישים שרי אלפים וכו' זה לא יתכן ולא יעלה על לב וכיון שכן אין לכם לבגוד בי על נחלת שדה וכרם · ובזה מדוקדק אומרו לשון גם גבי לכלכם יתן בן ישי שדות וכו' ולא אמר כן גם לכלכם ישים שרי אלפים אלא לכלכם ישים שרי אלפים וכו' בלי תיבת גם ויכריח כן גם כן שחלקן לשתי חלוקות דהיה יכול לכוללן באחת ולומר גם לכלכם יתן בן ישי שדות וכרמים וישים שרי אלפים ושרי מאות שהיה מוסב אל לכולכם שאמר אלא ודאי כדפרישית שהם שתי חלוקות שבראשונה או' גם שאודה שלכלכם תן בן ישי שדות וכרמים וכו' מה שבוא זר היתכן שלכלכם ישים שרי אלפים ושרי מאות :

כי קשרתם כולכם עלי וכו' עיין הרד"ק ז"ל והרלב"ג ז"ל ומהרי"א ז"ל הקשה איך אומר ואין גולה את אזני וכו' שאין צורך לגלוי אוזן בזה שידוע היה אצלו במה שאמר כי בוחר אתה בבן ישי לבשתך וכו' אבל הי"לל אין גולה אזני מקום שנחבא שם דוד או אנה הלך וכיוצא ומתוך קושיא זו פי' בי"ת בכרות בני עם בן ישי שהיא בית הסיבה ור"ל ידעתי שכולכם מרדתם בי ואין גולה אזני וסיבה בכרות בני וכו' ר"ל בעבור כריתת הברית שכרת בני עם דוד ולאהבת בני אתם מעלימין לא לאהבתו של דוד · והכעס עליכם הוא שאין אחד מכם חולה ומרגיש במכאובי אבל זה איננו מהתמיהה אחרי אשר הקים בני את עבדי עלי לאורב ואם בני היוצא מחלצי עושה זה איננו זר שאחרים גם כן יעשוהו ולפי זה מאמר כי הקים בפי איננו הגלוי אוזן שהיה שואל אבל הוא כמשיב לעצמו על תמיהתו של ואין חולה וגולה וכו' : ולע"דן שמעולם לא ידע שאול בכריתת הברית שבין יהונתן ודוד כי אם עתה הוא שנתחדש לו וז"ש כי קשרתם כלכם עלי ואין גולה אזני בעת כריתת הברית עם דוד ויהונתן כי מאמר אתה בוחר בבן ישי לבשתך ולבושת ערות אמך איננו מחייב שבבחירה על ידי כריתת ברית אלא מצד שהיה אוהבו ומצילו מידו ומליץ בעדו : ולזה אמר בן ישי ולא דוד לו' מה לבן שאול עם בן ישי קורבה ואחוה לכרות ברית כי מרה תהי' באחרונ' אם כן קשר ומרד הוא זה שלא גליתם אזני בכרות ברית בני עם בן ישי וזהו בעבר אמנם בהוה התמיהה יותר גדולה היא זו שאין חולה מכם עלי וגולה אזני וכו' שהדבר הזר הזה יוצא מהקש הטבעי שהקים בני את עבדי עלי לאורב כיום הזה ר"ל שלא אירע כן בימים ראשונים אלא ביום הזה בלי ספק שזרות הענין שאירע ביום הזה היה מחייב להיות חולה עלי ומאד בצערי וגולה אזני יען כי הדבר זר מאד שהקים בני את עבדי עלי לאורב כיום הזה ולזה אתם מתאכזרים כיון שבני יוצא מחלצי עושה כן אין ראוי לרחם עלי ולא להיותו חול' ע"ד מה שאמרו חז"ל כל אדם שאין בו דעת אסור לרחם עליו שנא' על כן לא ירחמהו עושהו כי לא עם בינות הוא כך כיון שלא היה דעת בבני שלא להמיד את עבדי והקימו עלי לזה אין חולה מכם עלי דהי"לל ואין מכם חולה עלי לרמוז שבקיאת בלבול במלכות יגיע נזק לכל הנמצאים כי לזה אחז"ל הוי מתפלל בשלומה של מלכות וכו' זהו שאמר ואין חולה מכם עלי ר"ל היה ראוי להיות חולה והסיבה מכם שאלמלא מוראה חיים בלעו בין מלכות למלכות והגב הורקים יתלה גם כן עלי אגב חדה תרתי זהו שאמר ואין חולה מכם עלי ואמר כיום הזה ר"ל דבר שלא אירע בימי עולם ושנים קדמוניות אלא כיום הזה לא יהיה הכוונה כענין מה שאחז"ל וישליכם אל ארץ אחרת כיום הזה מה היום הזה הולך וחוזר כך הקים עלי לאורב תמיד אורב לי יום אחר יום · כיום הזה החוזר חלילה כגלגל המתגלגל יום יום · והכונה כי הקים בני את עבדי עלי לאורב והדבר הזה ברור הוא כיום הזה שהוא ברור שאם לא כן לא גבה לבו ולא רמו עיניו אלא בטח באהבת בני אותו : בילקוט ויגד לשאול מהו ויגד לשאול אמר ליה והגיד ליה על עשיית דוד מלך בחייך אין נשאלין באורים ותומים אלא למלך והוא נשאל בשאול באורים ותומים כיון שאמר לו דואג הדבר הזה הכנים בו רוח קנאה מכין שכן שאול אמר לאחימלך בתתך לו לחם וחרב לא דייך שלא ושאל לו באלהים לפיכך מות תמות אחימלך ע"כ :

ויען דואג האדומי וכו' עיין הרד"ק ז"ל ומהרי"א ז"ל כתב שדואג העלים קלת הדברי' ממעט' שהיה שחרד אחימלך לקראת דוד אשר היה זה התנצלות לאחימלך כי לא ידע מענין דוד היותו בורח ולא דבר דואג כי אם הדברים הרעים והוא לאומרו ראיתי את בן ישי רוצה לומר שכן יחידי שהיה לו ליתן אל לבו שאין זה אלא בורח וקראו בן ישי כמו שאול לבזותו · ואמר בא נובה אל אחימלך בן אחיטוב כאילו בא אליו לבדו ולא זולתו כי דברים שיו בינו לבינו מקשר ומרד וז"ש בתלים ויגד לשאול בא דוד אל בית אחימלך מהו ויגד לשאול אמר לו עשו מלך בחייך שאין נשאלין אלא למלך וכו' הנה הסכימו שדואג כיון להזיק עד כאן : ולע"דן שאין כוונת הפסוק באומרו והוא נצב וכו' להורות על מעלתו שהוא נצב עליהם וגדול אבל הכוונה להודיע שלא הצריך זמן מה כמעט רגע ויספר לו בינו לבין עצמו דברים אלה במסתרים אבל המתיק בפיו רעה עד שעשה דואג האדומי תכף ומיד בעודו נצב שם על עבדי שאול ויאמר אליו ראיתי את בן ישי בא נובה כו' :

וישאל לו בה' וצידה וכו' · לע"דן לדקדק למה הפך דואג סדר הדברים כי גופא דעובדא הכי הוה הלחם נתן לו ראשונה ואחר כך שאל לו ואחר כך נתן לו החרב שכן תמצא למעלה בפסוקים מזכירים הלחם תחילה ואחר כך החרב ושאלה באלהים ורמז בתיבת האפוד לדעת המתרגם בתר דשאיל ליה באפודה הרי השאלה באמצע ואם כן למה הקדים דואג ושאל לו באלהים גם כפל נתן לו נתן לו בצידה ובחרב והיה יכול לומר וצידה וחרב גלית נתן לו · ונראה שזה הענין של ושאל לו הוא אשר חרה לו מאד לדואג כי היה ממרה בדוי שהוא היה סובר שאין נשאלין אלא למלך בלבד וחולק על האמת כדהכן אין נשאלין אלא למלך ולב"ד ולמי שהצבור צריך בו ודוד הצבור צריך בו כי הוא לוחם מלחמותם ומזה הטעם שאל לו אחימלך לא מדין מלך ח"ו וזהו שאמר וישאל לו רוצה לומר שאל לו בשביל שחשבו מלך ולא מצד היות הצבור צריך בו ואם כן יהיה זה מלשון הרע של דואג ולפי ששאול בחיר ה' לא יאמין לשון הרע כזה על כהן ה' אחימלך אפשר שנשבע לו בה' שתיבת בה' לשון שבועה והכריע כן מאמ' לשון בה' ובסמוך באלהים עוד אפשר כי מענין הצידה לדרך לא יוכל להתרעם כל כך כי דרך ישראל לגמול חסד ולהאכיל לחם לרעבים ולצמאים להשקות מים מה עשה הקדים ענין שאל לו באלהים שזה מרד וע"י זה גם הצידה לדרך לא לצדקה תחשב לו כי אם למרד ומעל שאחר שהחזיקו לדוד במלך בשאלו לו באלהים א"כ גם הצידה ונתינת החרב היא במרד ובמעל באופן שהפך בחובת דוד לזכותו לכף חובה בכל הפרטי' ולכן הפך הסדר וטעם כפל נתן נתן הוא לתמוה ולו נתן חרב גלית הפלשתי אשר היתה שם כאלו לו שלא היה ראוי אין זה אלא מרד ומעל והעלים ג"כ שלא שאל דוד חרב גלית כי היה מקל באשם אחימלך המכם כעת אשר לידה נתן לו וחרב כהן לו מאליו מבלי שקדם לו שאלה אלא הוא מעצמו שבזה הגדיל אשמתו של אחימלך וגרם לשפוך דם :

וישלח המלך עיין הרלב"ג ז"ל · ולע"דן לדקדק יתור הכהנים אשר בנוב כי כיון שהיו בית אביו ודאי שכהנים היו אלא נראה שכוונת הכתוב לומר שלא היו שם בנוב כהנים זולתם באופן שאם כן נהרגו כולם זהו שאמר וכל בית אביו שהם הכהנים אשר בנוב ר"ל שאין שם בנוב כהנים אלא מבית אביו · ואמר ויבאו כולם בלב טוב זהו שאמר כהן המלך פעמים לומר שהיה דבר מלך שלטון וקרי בחיל מטעם המלך שיבואו וזהו שאמר וישלח המלך אל המלך כי

לא

רשי

לשאל לו באלהים · עשיתו מלך שאין נשאלים באורים ותומים להדיוט : וסר אל משמעתך · כמו ויסורו אליו וקרב למשמעתך ואל שמע לדבריך וכי היה לי להבין שאינו הולך בשליחותך : היום החלותי לשאול לו · בתמיה זה ימים רבים שצורך הצבור בו שאיבהו מוציא ומביא את ישראל ומאז אני שואל לו באלהים : חלילה לי · מעשו' דבר זה למרד ולמעל : לרגים

רדק

נצב על עבדי שאול · כלו' בראש' היה נצב כי גדול שבעבדי שאול הנצבים עליו היה ושמוש זה בדבר והפכו כי נצבים עליו ור"ל נצבים לפניו וסמוך לו לעשות מה שיצוה אותם : נצב על עבדי שאול · ר"ל כמשמעו שהיה להם לראש וממונה עליהם וכת"י והוא ממנא על עבדי שאול והוא כמו הנצב על הקוצרים : בן אחיטוב · לא זכר שמו דרך בזיון : ושאול לו באלהים · להגיד לו דרכו · והוא בורח מפני · ומדרשו עשיתו מלך שאין נשאלין באורי' ותומים אלא למלך ולאב בי' דין ולמי שצורך צבור בו : וסר אל משמעתך · אל עבודתך כלומר שאי' נשמע לכל מצותיך וכן ובני עמון משמעתם : היום החלותי לשאול לו באלהים · י"מ בתמיה היום החילותי לשאול בעבורו חלילה שהייתי יודע כי הוא בורח כי כמה פעמים שאלתי לו שהיה הולך במצותיך ויש לפרשו בלא תמיהה כלומר למה אתה מתאשימני לפי ששאלתי לו באלהים וזה הוא היום הראשון ולא הייתי יודע כי קשה הוא בעיניך וכי בורח הוא חלילה לי שאם הייתי יודע לא הייתי עושה ומעתה לא אעשה עוד ההר שקשה בעיניך ובורח הוא מפניך כי לא הייתי יודע כל זה אבל הייתי חושב אותו מתחיל' נאמן ביתך : בכל

9 וַיַּעַן דֹּאֵג הָאֲדֹמִי וְהוּא נִצָּב עַל־עַבְדֵי־שָׁאוּל וַיֹּאמַר רָאִיתִי אֶת־בֶּן־יִשַׁי בָּא נֹבֶה אֶל־אֲחִימֶלֶךְ
10 בֶּן־אֲחִטוּב : וַיִּשְׁאַל־לוֹ בַּיהוָה וְצֵידָה נָתַן לוֹ וְאֵת חֶרֶב גָּלְיַת הַפְּלִשְׁתִּי נָתַן לוֹ : וַיִּשְׁלַח הַמֶּלֶךְ לִקְרֹא אֶת־אֲחִימֶלֶךְ בֶּן־אֲחִיטוּב הַכֹּהֵן וְאֵת כָּל־בֵּית אָבִיו הַכֹּהֲנִים אֲשֶׁר בְּנֹב וַיָּבֹאוּ כֻלָּם אֶל־הַמֶּלֶךְ : וַיֹּאמֶר שָׁאוּל שְׁמַע־נָא בֶּן־אֲחִיטוּב וַיֹּאמֶר הִנְנִי אֲדֹנִי : וַיֹּאמֶר אֵלָו שָׁאוּל לָמָּה קְשַׁרְתֶּם עָלַי אַתָּה וּבֶן־יִשָׁי בְּתִתְּךָ לוֹ לֶחֶם וְחֶרֶב וְשָׁאוֹל לוֹ בֵּאלֹהִים לָקוּם אֵלַי לְאֹרֵב כַּיּוֹם הַזֶּה : וַיַּעַן אֲחִימֶלֶךְ אֶת־הַמֶּלֶךְ וַיֹּאמַר וּמִי בְכָל־עֲבָדֶיךָ כְּדָוִד נֶאֱמָן וַחֲתַן הַמֶּלֶךְ וְסָר אֶל־מִשְׁמַעְתֶּךָ וְנִכְבָּד בְּבֵיתֶךָ :
15 הַיּוֹם הַחִלֹּתִי לִשְׁאָל־לוֹ בֵאלֹהִים חָלִילָה לִּי אַל־יָשֵׂם הַמֶּלֶךְ בְּעַבְדּוֹ דָּבָר

(בגליון: ג' ויקח דוד את שלטי · דה"ב ג' וחס' · ג' חס' · ס' · אליו ק' · ג' · ל' · ב' יתיר ו')

וְאָתֵיב דּוֹאֵג אֱדוֹמָאָה וְהוּא מְמַנָּא עַל עַבְדֵי שָׁאוּל וַאֲמַר חֲזֵיתִי יַת בַּר יִשַׁי אָתָא לְנוֹב לְוַת אֲחִימֶלֶךְ בַּר אֲחִיטוּב : וְשָׁאִיל לֵיהּ בְּמֵימְרָא דַיְיָ וְזוּודִין יְהַב לֵיהּ וְיַת חַרְבָּא דְגָלְיַת פְּלִשְׁתָּאָה יְהַב לֵיהּ : וּשְׁלַח מַלְכָּא לְמִקְרֵי יַת אֲחִימֶלֶךְ בַּר אֲחִיטוּב כַּהֲנָא וְיַת כָּל בֵּית אֲבוּהִי כַּהֲנַיָּא דִי בְנוֹב וַאֲתוֹ כּוּלְהוֹן לְוַת מַלְכָּא : וַאֲמַר שָׁאוּל שְׁמַע כְּעַן בַּר אֲחִיטוּב וַאֲמַר הָא אֲנָא רִבּוֹנִי : וַאֲמַר לֵיהּ שָׁאוּל לְמָה מְרַדְתּוּן עֲלַי אַתְּ וּבַר יִשַׁי בְּמִתְּנָךְ לֵיהּ מְזוֹן וְחַרְבָּא וּשְׁאֵלִית לֵיהּ בְּמֵימְרָא דַיְיָ לְמֵיקַם עֲלַי לְכַמָּנָא כְּיוֹמָא הָדֵין : וְאָתֵיב אֲחִימֶלֶךְ יַת מַלְכָּא וַאֲמַר וּמַן בְּכָל עַבְדָּךְ כְּדָוִד מְהֵימַן וַחֲתְנָא דְמַלְכָּא וְרַב עַל מִשְׁמַעְתָּךְ וְיַקִּיר בְּבֵיתָךְ : יוֹמָא דֵין שָׁרֵיתִי לְמִשְׁאַל לֵיהּ בְּמֵימְרָא דַיְיָ חַס לִי לָא יְשַׁוֵּי מַלְכָּא בְּעַבְדֵיהּ פִּתְגָּמָא

אלו ג' חס' י' בקריאה וסימן למה קשרתם כלכם עלי · עבור בתוך העיר בתוך ירושלם · רוץ דבר אל הנער הלז · וכל צורת הבית דיחזקאל דכוו' :

רלבג

אחימלך בן אחיטוב הכהן ואת כל בית אביו הכהנים · ידמה שקרא עמו כל בית אביו חשב שאול שתהיה שאלתו באלהים אם יצליח במרדו על שאול בדרך שינצחהו במלחמה והיתה תשובת אחימלך כי חלילה לו כי הוא לא ידע בזה דבר ומה מעשה עשה מגד מחשבתו שיהיה דוד היות' נאמן מכל עבדי שאול והיותר סר אל משמעתו : היום החלותי לשאול לו באלהים · ר"ל וכי היום החלותי לשאול לו באלהים שתחשדוני בזה הלא כמה פעמים שאלתי לו באלהים בשליחותך על דבר מלחמות ישראל כי הוא המוציא והמביא את ישראל : בעבדו

כלי יקר

לא יכלו להתעכב פן יתפסו אותם כמורדים במלכות אמנם אחר כך מזכיר שאול כהדיוט שדבריו ברע הם וחזר לזלזולו שזכרתי למעלה דמלכות העדיו מיניה הוא מה שאמר ויאמר שאול וכו' ויאמר אליו שאול וכו' :

כלי יקר

כסברת דואג שאין נשאלין אלא למלך וכעת היה דוד בעיני כמלך כיון שהיו' החלותי לשאול לו אבל זה חלילה לי שהיו' האלהי לשאל לו כמלך מאמר היו' החלותי בתמיה וגם מקושר עם חלילה לי ואמר אל

מנחה קטנה

ואת חרב גלית הפלשתי נתן לו וירצה אל תשיבני כיון שרחתיו למה לא הלכת אחריו ואמתיו כי כך היה ראוי לעשות לך לכבוד המלך ואתה אביר הרועי' גבור מלחמה היה נאה לך לעשות כן ע"כ אמר שבאמת היה בדעתי לעשות כן אמנם בשלא היה בידו חרב או חנית והיה נשאר בידי אבא שאת"כ שנתן לו אחימלך חרב הייתי מתיירא ללחום עמו וביותר שהיה בידו חרב גליות שהייתי מתיירא כיון שבריאת עולם בכלי׳ ויין זה שחתך בו ראש גליות ושם גם הולי מעמוד לו גבורת שבמית לגליות בזה החרב ע"כ ירשתי מפניו וע"כ אמר זה לבסוף לומר כל מה שעשה לו ברחמנה לא הייתי מקפיד עליו והייתי נלחם עמו אלא בזה שנתן לו חרב גליות זה שקול כנגד כולם ע"כ פגעתי בנפשו מפני : שמע נא בן אחיטוב ירצה מגד היותך בן אחיטוב תזרע עלי הכהן שבית יהבין בני עלי גרתי פתח ועות בישראל על אשר לא שמעו בקול אביהם

ויאמר שאול שמע נא בן אחיטוב הרד"ק ז"ל לא זכר שמו דרך בזיון וכן מהרי"א ז"ל :
ולע"דן שאול רצה לתלות הקלקלה בכל הכהני' יחדיו בו ובכל בית אביו ולזה הזכירו בשם בן אחיטוב לכלול בו כל יוצאי ירך בן אחיטוב הוא אחימלך וכל שאר הכהני' אשר לעומת זה ענהו אחימלך ואמר אל ישם בעבדו דבר בליעל ומרד כדי לשים אותו אחר כך גם לן בכל בית אבי וזהו שאמר בכל בית אבי שלא אמר אלא בכל בית אבי כמו שיבואר בס"ד :
ויאמר אליו שאול וכו' למה קשרתם וכו' · ולע"דן לדקדק או' אתה ובן ישי שהיה לו להקדי' את בן ישי · ועוד למה שינה הדברים מסדר הויתן ומסדר הגדתן על פי דואג שסדר הוייתן הוא לחם ושאול לו באלהים וחרב וסדר הגדתן לדואג שאלה וצידה וחרב והוא אומר לחם וחרב ושאול לו באלהים ומהו כיום הזה · ונראה כי שאול הגזים בהאשמת אחימלך על דרך לא עבעבור גנב הוא אלא מורה גנב הוא כי אם בן ישי חוטא חוטא לו אבל אתה אחימלך חוטא ולא לך לו עוד אלא שאתה מחטיא ידי עוברי עבירה למרוד בי ז"ש למה קשרתם עלי אתה ובן ישי אתה עיקר וז"ש אתה ובן ישי שאתה הקושר בעצם עלי כיון שאתה חוטא ולא לך ועוד בהחזיקך בידו בתתך לו לחם ולידה וחרב וכו' ואמר לו לו הוכח שלא האמין בסדר הדברים שהגיד וסדר

טו עַבְדְּךָ בְּכָל־זֹאת דָּבָר קָטֹן אוֹ גָדוֹל׃ וַיֹּאמֶר הַמֶּלֶךְ מוֹת תָּמוּת אֲחִימֶלֶךְ

טז אַתָּה וְכָל־בֵּית אָבִיךָ׃ וַיֹּאמֶר הַמֶּלֶךְ לָרָצִים הַנִּצָּבִים עָלָיו סֹבּוּ וְהָמִיתוּ כֹּהֲנֵי יְהוָה כִּי גַם־יָדָם עִם־

יז דָּוִד וְכִי יָדְעוּ כִּי־בֹרֵחַ הוּא וְלֹא גָלוּ אֶת־אָזְנוֹ וְלֹא־אָבוּ עַבְדֵי הַמֶּלֶךְ לִשְׁלֹחַ אֶת־יָדָם לִפְגֹעַ בְּכֹהֲנֵי יְהוָה׃ וַיֹּאמֶר הַמֶּלֶךְ לְדוֹיֵג סֹב אַתָּה וּפְגַע בַּכֹּהֲנִים וַיִּסֹּב דּוֹיֵג הָאֲדֹמִי וַיִּפְגַּע־הוּא בַּכֹּהֲנִים וַיָּמֶת בַּיּוֹם הַהוּא שְׁמֹנִים וַחֲמִשָּׁה אִישׁ נֹשֵׂא אֵפוֹד בָּד׃ וְאֵת נֹב עִיר־הַכֹּהֲנִים הִכָּה לְפִי־חֶרֶב מֵאִישׁ וְעַד־אִשָּׁה מֵעוֹלֵל וְעַד־יוֹנֵק וְשׁוֹר וַחֲמוֹר וָשֶׂה לְפִי־חָרֶב׃ וימלט

דָּבָר בְּכָל־בֵּית אָבִי כִּי לֹא־יָדַע (ראש העמוד)

אזני ק׳ מתחלפין לפגע יד׳ לדואג ק׳ דואג ק׳ ה׳ סוי׳ אלהים דויג לג׳ דליה וקטל נוביה ב׳ א׳ מל׳ וא׳ חס׳

פִּתְגָּמָא בְּכָל בֵּית אַבָּא אֲרֵי לָא יְדַע עַבְדָּךְ בְּכָל דָּא פִּתְגָּם זְעֵיר אוֹ רַב׃ וַאֲמַר מַלְכָּא מֵמַת תְּמוּת אֲחִימֶלֶךְ אַתְּ וְכָל בֵּית אֲבוּךְ׃ וַאֲמַר מַלְכָּא לִרְהָטַיָּא דְּקַיְימִין עֲלוֹהִי אִסְתַּחֲרוּ וְקַטּוּלוּ כַּהֲנַיָּא דַּייָ אֲרֵי אַף יְדֵיהוֹן עִם דָּוִד וַאֲרֵי יְדַעוּ אֲרֵי עָרִיק הוּא וְלָא חַוִּיוּ לִי וְלָא אֲבוּ עַבְדֵי מַלְכָּא לְאוֹשָׁטָא יָת יְדֵיהוֹן לְמִישְׁלַט בְּכַהֲנַיָּא דַּייָ׃ וַאֲמַר מַלְכָּא לְדוֹאֵג אִסְתַּחַר אַתְּ וּשְׁלוֹט בְּכַהֲנַיָּא וְאִסְתַּחַר דּוֹאֵג אֱדוֹמָאָה וּשְׁלַט הוּא בְּכַהֲנַיָּא וְקַטֵּל בְּיוֹמָא הַהוּא תְּמָנַן וַחֲמְשָׁא גַּבְרִין דְּכַשְׁרִין לְמִלְבַּשׁ אֵיפוֹד דְּבוּץ׃ וְיָת נוֹב קִרְיַת כַּהֲנַיָּא קְטַל לְפִתְגַּם דְּחָרֶב מִגְּבַר וְעַד אִתְּתָא מֵעוֹלִים וְעַד יָנִיק וְתוֹר וַחֲמָר וְאִימַר לְפִתְגַּם דְּחָרֶב׃ ואשתיזיב

רדק

בכל בית אבי · ולא כל בית אבי : אל ישם המלך · דבר אשם אמר זה לפי ששלח שאול לקרא גם כן כל בית אביו : ולא אבו · דרשו כי אבנר ועמשא היו ולא אבו לפגוע בכהני יי׳ כי דרשו אכין ורקין מיעוטין מה שכתו׳ כל איש אשר ימרה את פיך יומת יכול אפילו לדבר עבירה תלמוד לומ׳ רק חזק ואמץ ולדעת הדרש הזה יהיה פירוש ויאמר המלך לרצים ולנצבים עליו כי אבנר ועמשא לא היו רצים אלא שרים : לדויג · כתיב וקרי לדואג כי היה נקרא דויג ודואג כמו שאומר ויסב דויג ולא קרי דואג ויש ספרים שגם הוא קרי דואג והקרי הוא לפי שברוב היו קוראי׳ אותו דואג ומדרשו כי לכך כתיב דויג אמר לו שאול נתפשת כדג אתה הלשנת עליהם אתה הרוג אותם ונראה כי בשעת המעשה קראו הכתוב דויג לגריעות שמו : נושא אפוד בד · כתרגומו דכשרין למילבש אפוד דבוץ נראה לפירושו כי הוא הרג יותר משמנים וחמשה אבל השמנים וחמשה היו ראויין ללבוש אפוד בד כי נראה כי הגדולים בעובדי יי׳ היו לובשים זה המלבוש וכן דוד המלך לבשו ביום שהעלה הארון וביום זה שחרבה נוב הביאו המשכן לגבעון : מאיש ועד אשה · דרשו בו בדבר עמלק כתיב ויחמול שאול והעם על מיטב הצאן וגו׳ יצאתה בת קול ואמרה לו אל תהי צדיק הרבה ובנוב עיר הכהנים כתיב מעולל ועד יונק ושור וחמור ושה לפי חרב יצאתה בת קול ואמרה לו אל תרשע הרבה יש לתמוה כי בכל אשר הזכיר הכתוב עונות שאול לא ראינו שהזכיר עון נוב עיר הכהנים ואפילו כשקראם בית הדמים לא אמר אלא על אשר המית את הגבעונים ולא אמר הכהנים ונראה כי חייבים היו הכהנים ולא נגלה בכתוב עונם זולתי עון בית עלי ואף על פי כן נענש שאול על דמם שנפל בחרב פלשתים הוא ובניו ואמרו רז״ל גדולה לגימה שמרחקת הקרובים ומקרבת את הרחוקים ומעלמת עין מן הרשעים ומשרה שכינתו על נביאי הבעל ושגגת׳ עולה זדון מרחקת את הקרובים מעמון ומואב מקרבת את הרחוקים מיתרו דכתיב קראן לו ויאכל לחם מעלמת עין מן הרשעים ממיכה משרה שכינתו על נביאי הבעל מעדות הנביא דכתיב ויהי הם יושבין על השלחן וגו׳ ושגגתה עולה זדון שאלמלא הלוהו יהונתן לדוד שתי ככרות לחם לא נהרג נוב עיר הכהנים ולא נטרד דואג האדומי ולא נהרג שאול ושלשת בניו : כי

מנחה קטנה

מות תמות · מיתה כפולה שהטעות לחלקי׳ כמה שאלות לזולת מלך בחורי׳ ותומים גם שמשתיל׳ בקצרך עם בן ישי עלי · פי׳ כמות תמות שלכל הנגזרה שנגזר עליך של מרכית כיתקיימותו אנכי ונזה נחשר משך חלקרב שחיין גם תמות תוה החלק הנשאר לך בחיים וזה מות תמות שתי מיתות : פ״ה אים שלא היה נחשב בעיני דואג אלא כאילו ממית איש אחד ושם הריגם אע״פי שהיו כהני ה׳ נשא אפוד בד לא שם לבו לזה והמיתם : אנכי סבותי בכל נפש בית אביך · כי עם שעשה באביך יש עלי אשם הרבה כיון שאני שאלתי פעמו לחם וחרב ועא״כ בבית אביך איני אלא סיבה ונראה במקבת שאין לשאול טענה כלל להמיתם שאם אביך חטא בית אביך מה חטאו · או אמר אנכי סבתי בכל בית אביך עתיד אני לעונש על כל בית אביך אע פי שאני לא עשיתי דבר כי אם בשאלי לחם וכו׳ מן אביך לכד ת״מ אנכי סבותי עלי יבוא סיבות ועונש על כל בית אביך כמ״ש ז״ל שאמר הק״בה לדוד על ידך נהרג נוב עיר הכהני׳ וכו׳ הרי שנענש על כולם : כי

פי׳ רבי׳ ישעיה

שמונים וחמשה איש נושא אפוד בד · פי׳ אין זה אפוד של אורים ותומים אלא כתונת בד היו לבושין כדין כהן הדיוט שהרי גם בשמואל כתיב ושמואל משרת את פני ה׳ נער חגור אפוד בד וי״ת דכשרין למלבש אפודא דבוץ פי׳ מר כולם ראויין לכהונ׳ גדולה · ולפי פשוטו אם זה אפוד הוא של אורים ותומים יש לפרש וי״ו חסר ונושא אפוד בד · שהרג כל הכהנים וגם כהן גדול :

רשי

לרצים הנצבים עליו · אבנר ועמשא היו : ולא אבו · דרשו אכין ורקין כל איש אשר ימרה את פיך וגומר יכול אפילו לדבר עביר׳ ת״ל רק : לדויג · כשתנה שמו אמר לו נתפסתה כדג אתה הלשנת עליהם אתה הרוג אותם : אנכי

רלבג

בעבדו דבר בכל בית אבי · ר״ל ולא בכל בית אבי ואמנם אמר זה לפי שכבר כר׳ לו שחשדם שאול כלם לפי שקראם כלם לבא לפניו : נושא אפוד בד · ר״ל שהיו נכבדים וראויים לזה הלבוש כי זה הלבוש היו לובשים הנכבדים וכ״ש מי שהיו מהם מיוחדים לעבודת השם כמו שזכרנו בענין אפוד שמואל : כי

וכל בית י״ב וסימן וכל בית יוסף · וכל בית מלוא · וירדו אחיו וכל בית דשמשון · וילך דוד משם · ויאמר המלך אל אחימלך · ודוד וכל בית ישראל דמשחקים · וחברו דמעלים · בענא בן אחילוד · כי כל הגוים ערלים · בן אדם אחיך · הנשיא המשא הזה · ואתה בן אד׳ קח לך עץ אחד · ונמסר גם בשפטים סימן ט׳ : וימת ה׳ בקריאה וסימ׳ וירע בעיני יי׳ אשר עשה · ויאמר המלך לדואג · ולשפחתך שני בנים · ויקם ישמעאל בן נתניה הפך את מימיהם לדם · וסימ׳ בלשון תרגום אבאיש דואג וקטל נוניא לגדליה: ושה ה׳ בקריאה וסימ׳ נמסר בסדר שפטי׳

כלי יקר

ה׳ לא רצו לפגוע בהם כדמסיק קרא בכהני ה׳ כי יקוב הדין את ההר וכקרובי ה׳ אקדש וכו׳ ועל פני כל העם אכבד ומהלשון דקדקו ז״ל לשון סובו ולזה אמרו שהיה דבר מלך שאול לומר סובו וחזרו על כל הסנהדראות וראו כדברי אבנר ועמשא ולכך לא אבו לפגוע שלא לעבור על האמת לדעת כל הסנהדראות כנזכר באופן שאין מרד בדבר המלך כי תנאי היו דברי המלך סובו ואחר כך והמיתו אם יהי׳ הדין כדברי דואג אמ׳ דואג ממרה היה ושלא כדין עשה שאפי׳ שכל הסנהדרין חלקו עליו עם כל זה פסק דינם למיתה ולכך אמר לו הקב״ה מתורתי אתה מורד עלי וכו׳ · ואפשר שלזה כיון באומרו ויסוב דואג ויפגע הוא שאף על פי שסבב חזר על כל הסנהדראות וכולם חלקו עליו ואמרו כשאין לבית דין זולתי שהלכה צריך בו ודוד הלכה כמותו היה צריך בו ועם כל זה ויפגע הו׳ בכהנים וזהו אומרו גם כן סוב אתה וכו׳ · או אמר סוב מלפני וא״כ המיתו כי לא אוכל להתהפך בי הם כהני ה׳ ולא יהיה לפני כי אולי יתחננו אלי ולא ימלאני לבי להרגם אלא שההכרח לא יגונה כי גם ידם עם דוד · או יאמר והמיתו כהני ה׳ כי אדרבא להיותם כהני ה׳ אוהבי שלום ורודפי שלום בלאתם מהשורה יתחייבו ויאשמו יותר ז״ש והמיתו כהני ה׳ כי ידם וכו׳ ולפי שעיקר השלה באלהים הוא בכהן גדול כדכתיב ולפני אלעזר וכו׳ ושאל לו במשפט לזה אמר והמיתו כהני ה׳ ההדיוטי׳ כי גם ידם עם דוד ר״ל גם הם כמו אחימלך ידם עם דוד ולו הוכח שאמרו שאין לכהני ה׳ אשמה בזה כי הם לאחימלך לבדו הכה מתחייבים מלד אחר והוא וכי ידעו כי בורח הוא ולא גלו את אזני · ולזנו כתיב שהיה להם לגלות את אזנו של דוד ולו׳ לו אל כא תמרוד במלך אמיך כאביך · ואמר ולא אבו לשלוח ידם לפגוע בכהני ה׳ שלא די שלא אבו לשלוח ידם הם אלא שלא הניחו לזולתם לפגוע ואם כן הבהנו : או׳ שני דברים ולא אבו לשלוח ולא לאחרים לפגוע בכהני ה׳ וכן תמצא בילקוט ולא שמעו לו אבנר ולא הניחו לפגוע בהם ע״כ :

ויאמר לדויג סוב אתה כו׳ עיין רש״י והרד״ק וכן הרלב״ג ז״ל וכן מהרי״א ז״ל :

ולע״דן שכונת המתרגם במ״ש דכשרין למלבש אפוד דבוץ כיון אל מ״ש בירושלמי פ״ח וימת ביום ההוא שמונים וחמשה איש ולא כן תני ר׳ חייא אין ממנין שני כהנים גדולים כא׳ אלא מלמד שהיו כלן ראויין להיות כהנים גדולים עד כאן · ואל זה אמר המתרגם דכשרין לומר שראויים להיות נושאי אפוד בד ככהן גדול · ומה שאמר רש״י נתפסת כדג מהירושל׳ ככו״ל וטעם המשלו לדג יהיה מה הדג נלכד בחכה בגרונו ופיו כך דואג נלכד בפיו בהוראתו של אין נסהלין אלא למלך בלבד ובלשון הרע שדבר בפה כדכתיב ויען דואג וכו׳ ותמצא מכין הכהנים הנהרגים חמשה ושמונים כי פה גרם מיתתם · והנה שאול אמר סוב אתה וכו׳ רמז לכל מה שכתבתי בפסו׳ הקודם בתיבת סובו והמיתו שיסבו בהסב׳ ומיתון לדקדק בדין נפשות כהני ה׳ סובו אל הסנהדראות לדעת אם הדין הוא שאין נסהלין אלא למלך בלבד או אם גם כן לב״ד ולמי שהלכה צריך בו וזהו גם כן מאומרו לדואג במלך חסיד ז״ש ויאמר המלך לדואג סוב אתה כו׳ ואחר כך ופגע בכהנים והוא לא עשה בירא׳ ה׳ אלא ויסוב כלויג האדומי ז״ש ויסוב דויג האדומי ר״ל לדקו מעשיו אלו אל שמו האדומי כאשר זכרנו בפסוק ושם איש מעבדי שאול וכו׳ שנקרא אדומי כמעש׳ אדום שופך דמים שהרי פגע הוא בעצמו בכהני׳ ולא הלין הדין לקיים לדק ילין בה וכו׳ ועוד שאין ממיתין שנים ביום אחד והוא המית ביום ההוא שלא הלין דינם אלא ביום ההוא המיתם ושמונים וחמשה איש ביום אחד ז״ש ביום ההוא והוסיף עוד מדיליה שהרג את כל העיר גם ביום ההוא ש״ו ביא הוראה ביותו איש דמים ומרמה · ומתוך דברי חז״ל מובן ענין זולת זה שאמרו והוב׳ בילקוט כיון שראו שלא שמעו לו אמר לו לדואג מה אתה עומד הכיתם בלשון הכם בחרב עמד והכה אותם שנ׳ וימת ביום ההוא שמונים וחמשה איש ראה גבורה שלו שהיה בו שלא שייעו אדם בעולם אלא הוא עצמו הרגן ולא אלו בלבד אלא ואת נוב עיר הכהנים הכה לפי חרב ודוד צווח מה תתהלל ברעה הגבור חסד אל כל היום עד כאן אשר צריך להבין מה היה כונתם ז״ל ומהיכן למדו כל אלו הענייכים שאומר כאן · ונראה שהם ז״ל דקדקו כפל סוב אתה ופגע וכו׳ די שיאמר סוב פגע בכהנים לע״מת זה אמר כיון שראה שלא שמעו לו אבנר ועמשא אז אמר לו לדואג ואתה שזו ביא תיבת אתה ר״ל אתה הכיתם בלשון הרע ובהראתך שאין נסהלין אלא למלך וכו׳ ע״כ ופגע בכהני׳ הכם בחרב דקדקו גם כן תיבת הוא דמיותרת שא׳ ויפגע הוא די שיאמר ויפגע בכהנים מזה למדו ראה גבורה שהיה בו שלא סייעו אדם בעולם אלא ה׳ עצמו וכו׳ וזהו ויפגע הוא בכהנים וכו׳ ר״ל הוא לבדו בלי מסייע · דקדקו גם כן תיבת ביום ההוא גם סמיכות ואת נוב וכו׳ שהכוונה לומר מגלה גבורתו שביום ההוא בזמן מועט הרג פ״ה איש וגם את נוב וכו׳ שזו גבורה גדולה והיה דואג מתפאר בה ועל כן אמר לו דוד מה תתהלל ברעה הגבור שחשבת זאת לגבו׳ שעשית רעה גדולה כזאת בלי סיוע בזמן קצר מלאכה מרובה · ולדבריהם ז״ל מדוקדק אומרו שמונים וחמשה איש שלא אמר אנשים בלשון רבים לומר שהוא גבורה כל כך שהרגם בנקל כאילו הם איש אחד אפי׳ שהם פ״ה איש וזהו אומרו שמונים וחמשה איש :

ואת נוב עיר הכהנים וכו׳ במדרש קהלת אל תהי צדיק הרבה וכו׳ רשב״ל אומר כל מי שנעשה רחמן במקום אכזרי ס״ף שנעשה אכזרי במקום רחמן ומנין שנעשה רחמן במקום אכזרי שנאמר ואת נוב עיר הכהנים הכה לפי חרב ולא תהא נוב כזרעו של עמלק ע״כ : והכוונה כי שאול מהיותו רחמן במקום הראוי להיות אכזרי דהיינו עמלק הורה בזה שמעשיו אינם ע״פ הנהגת של השי״ת אלא כפי רצונו והעולה על רוחו וזה גרם לו לרחם במקום אכזרי והמדה הזו בעלמה תחייב לו להתאכזר במקום הראוי לרחם דהיינו נוב עיר הכהנים שבהרגת אפו לא ישיב אפו אלא יעיר כל חמתו כי אין רסן ומעצור לרוחו ע״פ הצווי האלהי שהרי בעמלק לא עשה ע״פ המצוה אלא כפי העולה על רוחו וכענין שאול הוא מחו יב ומקושר זה בזה ביותר כי שלא לא ריחם שאול על עמלק לא נענש להעביר המלכות ממנו ולתתה לדוד שנמשך מזה היותם אכזרים במקום רחמנים דהיינו גבי נוב עיר הכהנים שהוצרך לעשות אכזריות כדי להעמיד בידו המלכות ולהחזיקו ולדחות את דוד והרד״ק ז״ל הבי׳ במדרש של קהלת ע״ש וכן מהרי״א ז״ל והרחיב כי לבית הכהנים מבית עלי אשר הם מקוללים מפי ה׳ על חטאתם חשב שחטאו בענין דוד למרוד בשאול מרוע הכוונה הגדולה להרע ולכן נוה להרוג את כולם וגם הגבעונים אשר שם כי חשב הערימו כגדו לעזרת דוד כמו שהערימו בענין יהושע כי אנשי מרמה וערמה המה ולכן החרימם בתחלה גם כן לפי חרב ע״כ :

ולע״דן לדקדק יתיר לפי חרב הנאמר בסוף הפסוק שכבר אמר בתחלה הכה לפי חרב מאיש ועד אשה מעולל ועד יונק כו׳ · ונראה שהכתוב תמה ואו׳ היתכן שיעשה אכזריות נמרץ כזה במקום הראוי לרחם והיא נוב עיר הכהנים החסידים הכה לפי חרב והוא אכזריות נמרץ להכות מכת חרב והרג ואבדן והיותר מר מכל זה הוא ההפלגה שהשוה את כהני ה׳ אל שור וחמור ושה במכת חרב להיות גם הם לפי חרב · ע״ד שאמרו הראשונים ז״ל לקחת אותנו לעבדים ואת חמורינו ר״ל שהשוה שוה לחמורים קשה מלקיחת אותנו לעבדים וזהו שאמר הכה לפי חרב הוא אכזריות והיותם שוים לבהמות מאיש ועד אשה וכו׳ ושור וחמור ושה וכו׳ הכל לפי חרב אכזרי׳ שני והנכון כי שאול נענש מעון זה שנפל בחרב הוא ובניו וכמו שאמרו חז״ל גבי כי אחזני השבץ זה נוב עיר הכהנים שהיו לובשים כתנת תשבץ וזהו אחזני · ואפשר לפלול במה שקרא לשאול בית הדמי׳ ומדוקדק לשון הפסוק אל שאול ואל בית הדמים על אשר המית את הגבעונים ר״ל בית הדמים מוסף על אשר המית את הגבעונים והיינו בהכרת על מה שהרג את נוב עיר הכהנים שלא פקד להזכיר בפירוש אלא על הגרים בהרלם כי אלהים מקרב רחוקים הוא · ובזה הבין אומר כאן הכה לפי חרב מאיש וכו׳ ושור וחמור ושה ובעבור זה נענש מדה כנגד מדה שיפול שאול לפי חרב כדכתיב ויקח שאול את החרב ויפול עליה שזה היה מעון נוב עיר הכהנים · וזהו לפי חרב האמור בסוף הפסוק רומז אל העונש שיענש שאול גם כן בהוראה מדה לפי חרב :

וימלט בן אחד וכו׳ פ״ה אמר רב יהודה אמר רב אלמלא לא נשתייר לאחימלך לא נשתייר מזרעו של דוד שריד ופליט דכתיב ועתליה אם אחזיה ראתה כי מת בנה ותקם ותאבד כל זרע המלוכה והתם אשתייר יואש והכא אשתיר אביתר ע״כ אולי דקדקו כפל בן אחד די שיאמ׳ וימלט בן לאחימלך אחד למה אבל כיון לומר שבן זה גרם לאחד שהו׳ מדוד נמלט ועל יואש קאמר דהא בהא תליא ולמדנו מהמאמר הזה שכיון שהיה דוד גרמה בנזקי כהני נוב נענש מדה כנגד מדה לבלתי השאיר לו כי אם אחד הוא יואש על אחת כמה וכמה להמתיק חנינו בענש והסוכה : ולעד״ן לדקדק דהי״ל לקצר ולומר וימלט אביתר בן אחימלך בן אחיטוב וגו׳ שלהיות אביתר חסיד והראיה מה שנאמר בסמוך ויהי בברוח אביתר וכו׳ אפוד ירד בידו שעם היותו טרוד בדם עסוק בדם נפש עכ״ז כהן לבו לקחת עמו האפוד · ובזה ידקדק אומרו וימלט בן אחד ר״ל מיוחד שבהם וזכות אביו מהיותו בן אחימלך גם זכות זקנו שכבר היה כמו שלמדו חז״ל למעלה גבי והבי חטאת הנערים היה שעמדה לו וזכותו גם כן גרמה ועמדה לו להמלט וזהו ושמו אביתר כדכתיב ושמו בועז שהצדיקים שמם קודם להם ואביתר ג״כ מורה על פליטתו שויותר היה לבדו ובזכות אבותיו ושמו אביתר מורה כן אביתר שבזכות אביתר וימלט ויברח אחרי דוד :

ויגד

רשי

אנכי סבותי · סבבתי הדבר עד שבא לידי כך : כי אשר יבקש נפשי · אדם אחד רודף שניכו במקו' שאמלט שם אני המלט אתה כי במשמרתי תהיה תמיד כך תרגם יונתן ארי מאן דבעי למיקטלי בעי למיקטלך · ויש עוד לפרש כי את אשר יאהבני יאהבך ואשר ישמור את נפשי ישמור את נפשך ויש דוגמא במקרא אנשי דמים ישנאו תם וישרים יבקשו נפשו הרי כאן בקשת נפש לטובה :

ככר

רדק

כי אשר יבקש את נפשי יבקש את נפשך · שאול הוא שמבקש את נפשי והוא מבקש את נפשך לכן שבה אתי : כי משמרת אתה עמדי · אשמור אותך כמו שאשמור את עצמי ויש לפרשו נפשי יבקש מי שיבקש את נפשך : שוסים · בוזזים כמו זה חלק שוסינו : וישאל דוד ביי' · בסוף הענין מפרש במה שאל והוא שאמר ויהי בברוח אביתר אפוד ירד בידו : ביהודה יראים · הנה אנחנו בין בני ישראל אנחנו בסכנה מפני שאול וכשים עלינו יותר בסכנה בין פלשתים ומפני דבריהם הוסיף דוד לשאול ולא מפני שלמו כי הוא בפעם הראשונה היה בוטח אלא מפני אנשיו הוסיף לשאול וכשרהו אנשיו שהבטיחו האל פעמים הלכו עמו : וינהג

וַיִּמָּלֵט בֵּן־אֶחָד לַאֲחִימֶלֶךְ בֶּן־ (ד' מקפין קמצין)
אֲחִטוּב וּשְׁמוֹ אֶבְיָתָר וַיִּבְרַח אַחֲרֵי (ג' חס')
כ דָוִד׃ וַיַּגֵּד אֶבְיָתָר לְדָוִד כִּי הָרַג
שָׁאוּל אֵת כֹּהֲנֵי יְהוָה׃ וַיֹּאמֶר דָּוִד
לְאֶבְיָתָר יָדַעְתִּי בַּיּוֹם הַהוּא כִּי־שָׁם
דּוֹיֵג הָאֲדֹמִי כִּי־הַגֵּד יַגִּיד לְשָׁאוּל (דואג ק)
אָנֹכִי סַבֹּתִי בְּכָל־נֶפֶשׁ בֵּית אָבִיךָ׃ (ג' אני ולבי וחד סבותי)
שְׁבָה אִתִּי אַל־תִּירָא כִּי אֲשֶׁר־יְבַקֵּשׁ
אֶת־נַפְשִׁי יְבַקֵּשׁ אֶת־נַפְשֶׁךָ כִּי־
א מִשְׁמֶרֶת אַתָּה עִמָּדִי׃ וַיַּגִּדוּ
לְדָוִד לֵאמֹר הִנֵּה פְלִשְׁתִּים נִלְחָמִים
בִּקְעִילָה וְהֵמָּה שֹׁסִים אֶת־הַגֳּרָנוֹת׃ (ל' · ב' ונלחו)
וַיִּשְׁאַל דָּוִד בַּיהוָה לֵאמֹר הַאֵלֵךְ
וְהִכֵּיתִי בַּפְּלִשְׁתִּים הָאֵלֶּה
וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־
דָּוִד לֵךְ וְהִכִּיתָ בַפְּלִשְׁתִּים וְהוֹשַׁעְתָּ (ג' את ישראל מכף מדין)
אֶת־קְעִילָה׃ וַיֹּאמְרוּ אַנְשֵׁי דָוִד
אֵלָיו הִנֵּה אֲנַחְנוּ פֹה בִּיהוּדָה יְרֵאִים
וְאַף כִּי־נֵלֵךְ קְעִלָה אֶל־מַעַרְכוֹת (ב' הב' וד' חס' בליש' ודין פלוגת' עליה)
פְּלִשְׁתִּים

וְאִשְׁתֵּיזֵב בְּרָא חֲדָא לַאֲחִימֶלֶךְ בַּר אֲחִיטוּב וּשְׁמֵיהּ אֶבְיָתָר וַעֲרַק בָּתַר דָּוִד׃ וְחַוִּי אֶבְיָתָר לְדָוִד אֲרֵי קְטַל שָׁאוּל יַת כַּהֲנַיָּא דַיְיָ׃ וַאֲמַר דָּוִד לְאֶבְיָתָר יָדַעְנָא בְּיוֹמָא הַהוּא אֲרֵי תַמָּן דּוֹאֵג אֱדוֹמָאָה אֲרֵי חַוָּאָה יְחַוֵּי לְשָׁאוּל אֲנָא גְרָמִית לְאִסְתַּקָּפָא בְּכָל נְפַשׁ בֵּית אֲבוּךְ׃ תִּיב עִמִּי לָא תִדְחַל אֲרֵי דְּבָעֵי לְמִקְטְלִי בָּעֵי לְמִקְטְלָךְ אֲרֵי נְטִיר אַתְּ עִמִּי׃ וְחַוִּיאוּ לְדָוִד לְמֵימַר הָא פְלִשְׁתָּאֵי מְגִיחִין קְרָבָא בִּקְעִילָה וְהָא אִינוּן בָּזְזִין יַת אִידְּרַיָּא׃ וּשְׁאִיל דָּוִד בְּמֵימְרָא דַיְיָ לְמֵימַר הַאֵיזִיל וְאֶקְטוֹל בִּפְלִשְׁתָּאֵי הָאִלֵּין וַאֲמַר יְיָ לְדָוִד אִיזִיל וְתִקְטוֹל בִּפְלִשְׁתָּאֵי וְתִפְרוֹק יַת יָתְבֵי קְעִילָה׃ וַאֲמָרוּ גֻּבְרֵי דָוִד לֵיהּ הָא כַד אֲנַחְנָא הָכָא בְּאַרְעָא דְבֵית יְהוּדָה אֲנַחְנָא דַּחֲלִין וְאַף אֱלָהֵן דְּנֵיזִיל לִקְעִילָה לְסִדְרֵי פְלִשְׁתָּאֵי

בן כל בן המוקף פתח במ"ד ואם הנגינה בו קמץ כגון בן הכם בן כסיל ופירושו בן שהוא הכם בן שהוא כסיל במ"ו וסימ' נמסר בסדר ויצא · וישאל דוד ביי'ה' דסמיכי בקריאה וסימ' האלך והכיתי בפלשתים · ארדף אחרי הגדוד · האעלה באחת ערי יהודה · האעלה אל פלשתים · לא תעלה דממול בכאי' · האלך ג' בקריא' וסי' נמסר בסדר שמות · אנשי דוד ד' בקריא' וסי' הנה אנחנו פה ביהוד' יראי' · הנה היום אשר אמר יי' אליך · מדוע גנבוך · אז נשבעו אנשי דוד :

רלבג

כי אשר יבקש את נפשי יבקש את נפשך · ר"ל שכבר אשמו' את נפשך כמו נפשי : כי משמרת אתה עמדי ידמה שאמר זה מפני שכבר הביא אביתר עמו האורי' והתומים ובהם יהיה כשא' דוד באלהים ולזה אמר שיש לו לבטוח על דוד שישמרהו כנפשו : הנ' אנחנו פה ביהודה יראים · ר"ל שאף על פי שאנחנו תוך בני יהודה אנחנו יראי' מפני שאול ואיך נוסיף על יראתנו יראת מערכות פלשתים :

והכה

כלי יקר

ויגד אביתר לדוד וכו' ויאמר דוד וכו' הכונה באומרו ידעתי כי שם דואג האדומי להודיע שלא ראה דוד ע"ה להראות אל דואג פן יקראנו אסון ז"ש ידעתי ביום ההו' כי שם דואג אבל לא ראיתי וידעתי כי הגיד יגיד ותיבת ידעתי מוסך עצמו ואחר עמו · והנכון לפי שאביתר הגיד לו כמגיד לו חדוש והוא כי הרג שאול את כהני ה' השיבו דוד ויאמר לאביתר ידעתי בני ידעתי זאת ביום ההוא שמאז הבנתי לאחריתם זו יען כי שם דויג האדומי והוא מה שאמר לשון הרע והלואי יגיד האמת בלי תוספ' אבל זה מוסיף כי הגד יגיד לשאול ואפשר שמאז אנכי סבותי בכל נפש בית אביך מקושר עם הגד יגיד לשאול וההגדה שיגיד הוא שאנכי סבותי בכל נפש בית אביך כלומר שסובב סובב הלכתי ממקום למקום למסב' אחר זה יגיד לשאול ע"כ · ורש"י ז"ל אנכי סבותי סבבתי הדבר עד שבא לידי כך :

שבה אתי אל תירא וכו' עיין רש"י ז"ל והרד"ק ומהרי"א ז"ל כשיטה ראשונה של רש"י ז"ל ומהרי"א הוסיף לו' או יאמר נפשי יבקש מי שיבקש את נפשך ע"כ וכן הרלב"ג ז"ל :

ולע"דן לדקדק במ"ש אל תירא שאם משאול אמר לו שלא יירא זה נמנע כי הוא ודוד בהכרח יראו משאול · ונראה שבה אתי אל תירא ר"ל אל תירא פן אתרצה אל אדוני שאול ברשך שאמסרך בידו ח"ו כי התחת אלהים אני ירא וחרד ממנו שהוא מבקש את נרדף ואשר יבקש את נפשי מיד רודפי ומבקשי רעתי הוא יבקש את נפשך מיד רודפיך ואם כן איך אעשה זאת בנפשי להזיקך כי ה' יבקשך מידי · ועוד איש הגון כמוך אוריין וכר אהבן חומה כשגבה אתה עלי לשומרני ז"ש כי משמרת אתה עמדי כלומר בהיותך עמדי הרי הוא כאלו אתה שומרני ואיך אזיק לשומר שלי · ולשיטת הרד"ק ז"ל שכתב ויש לפרשו נפשי יבקש מי שיבקש את נפשך ע"כ בזה יבא על נכון הטעם כי משמרת אתה עמדי שאתה משמרת וחומה אלי כאמור ובפרט היות משפחת דוד תלויה במשפחת כהנים של נוב בית אחיטוב כנז"ל בשם חז"ל · או יאמר כי משמרת אתה עמדי לפי שדרך העולם לעשות משמרת סביבות המלך שהוא כמו הלב בקרב איש לב עמוק וסביביו צלעות וכנפי ריאה מגינות עליו לז"א שבתוך אותה המשמרת ממש אשר סביבות דוד שמה בהמלט אתה עמדי כמוני כאוך לכך אל תירא : או יאמר כי משמרת אתה עמדי משומר לעת מצוא צורך כדי שתשאל לי בה והיינו דסמיך ליה ויגידו לדוד וכו' וישאל דוד בה' ע"י האורים ותומים שהיו עם אביתר שהביאם עמו כנז"ל :

ויגידו לדוד לאמר וכו' חז"ל אמרו במסכת עירובין פרק מי שהוציאוהו שעיר הסמוכה לספר ולא היתה באו שלא על עסקי תבן וקש שנא' והמה שוסים את הגרנות וכו' וכמו שאזכיר בסמוך בפסוק וישאל דוד וכו' והרד"ק ז"ל שוסים בוזזי' כמו זה חלק שוסינו ע"כ : ולע"דן אהר שאדקדק ויגידו לדוד לאמר שתיבת לאמ' מיותרת · ועוד בכלל הנה פלשתי' נלחמי' היה שוסים את הגרנות · ונראה כי כאן היו שני דברים האחד בפועל והוא שוסים את הגרנות שבאו על עסקי קש והבן כנז"ל והשני בכח שלהיותה סמוך לספר אין זו כי אם תוצאה להיותם נלחמים לאחרחר ריב וז"ש ויגידו לדוד הדבר שהיה בפועל שוסים את הגרנות לאמר לו דבר שני והוא שתכליתם בזה להיותם נלחמים ז"ש הנה פלשתים נלחמים בקעילה שזה תכליתם במה שהמה שוסים את הגרנו' לאחרחר ריב כאמור · או אפשר שכיונו בהגדה זו של הנה פלשתים נלחמים לאמר ענין גדול לאמר ראה דוד מה לשאול בהלחמו עמך כי משנאי ה' נשאו ראשו והלא הם פלשתים ז"ש ויגידו לשאול לאמר הנה פלשתים נלחמים ר"ל הנה גרם שאול שפלשתי' נלחמים בקעילה ולזה נתן דוד אל לבו לשאול מאת ה' על הצלתם כיון שהוא גרם בנזק' ועוד שהיו מיהודה שבטו :

וישאל דוד בה' כו' חז"ל במסכת עירובין פרק מי שהוציאוהו דרש ר' דוסתאי דמין בירי עיר הסמוכה לספר היתה והם לא באו אלא על עסקי קש ותבן כדכתיב והמה שוס' את הגרנות וכתיב וישאל דוד בה' לאמר האלך והכיתי בפלשתים האלה ויאמר ה' אל דוד לך והכית בפלשתים והושעת את קעילה מאי קא מבעיא ליה אי שרי אי אסיר הרי בית דינו של שמואל קיים אלא אי מצלח אי לא דייקא נמי דכתיב לך והכית בפלשתים והושעת את קעילה ש"מ · והבנת דבריהם דמה שאמר כדכתיב והמה שוסים את הגרנות וכו' דייק לשון שוסים כמו מי נתן למשיסה יעקב שהוא רפוי"יא דורא בלעז דשייך לשון שוסים בתבן ובקש אחר שנטלו הגרנות כשאר התבן והקש במקום הגרנות והלו היו שוסים את הגרנות ז"ש שוסים וכו' ולמדנו מפשט דבריהם שזאת המלחמה עשה בשבת כיון שהיתה סמוך לספר שרי ללחום בשבת ואין לדחות שזה דוקא לקס"ד שהיתה השאלה אי שרי אי אסיר אבל למסקנא אי מצלח אי לא מצלח בחול היתה ליתא דכיון דרבי דוסתאי דרש עיר הסמוכה לספר היתה והם לא באו וכו' כדקא דייק לה מקראי מלשון שוסים א"כ ע"כ כדפרישית בשבת מיירי קרא דאי לא למה מודיענו שבאו על עסקי קש והבן אם הוא בחול · והרד"ק ז"ל וישאל דוד בסוף הענין מפרש במה שאל והוא שאמר ויהי בברוח אביתר אפוד ירד בידו וכו' וכן מהרי"א ז"ל : ולע"דן לדקדק תיבת לאמר · גם תיבת האלה מורה באצבע ועוד והושעת את קעילה מיותר כי כל המבוקש הוא הושעת קעילה · ובדברי חז"ל שכתבתי דקדקו יתור והושעת את קעילה שבא לגלות שהשאלה היא אי מצלח או לא מצלח לא אי שרי אי אסור ונראה לפי הפשט לפי שנר' שהיו מחנה גדול כדמסיק ואף כי נלך קעילה אל מערכות פלשתים וז"ש וישאל דוד בה' עורכי אלהי על דבר כבוד שמך וכו' שאמר דבר גדול כזה לקדוש שם שמים בעולם שעם היותי במתי מעט האלך והכיתי בפלשתים האלה ר"ל המרובים במערכותם כאלם הנלחם וז"ש לאמר · או יאמר לאמר מלך דוד עבדך שיאמר בעולם דבר כזה שלא נשמע בעולם שעם היותו נרדף ובורח עכ"ז לא נמחתי באחד מפיל' ישרא' אלא אדרבה שמתי נפשי בכפי להצילם ·

כלי יקר

והנכון לפי שהיו ימים מועטים ימי מספר שניצול מאכיש מלך גת והוא מלכות פלשתים לכך אמר האלך והכיתי בפלשתים האלה הנזכרים שנכנסתי בשלום ויצאתי בשלום ע"י אכיש שהצילני מאחי גלית ואיך אכה בפלשתים האלה שלא גמלוני רעה וכמאמר אבימלך ליצחק אם תעשה עמנו רעה כאשר לא נגענוך וכו' או אם אין לאום כי חסדי ה' היו בשנותו את טעמו ולא מידם כי בודאי היו הורגים אותו ולזה ויאמר ה' לך והכית בפלשתים כי אם מטה רגלך להכנס בגבולם חסדי תסעדך ולא חסדם של פלשתים · עוד אפשר ששאל דוד האם אלחם באלה הפלשתים הם לותם השוסים את הגרנות או אם אלחם עם כלל הפלשתים ז"ש האלך והכתי בפלשתים האלה שבאו לשום את הגרנות או עם כלם יחדיו אלחם עם כלל פלשתים ול"ה השיבו הש"ית לך והכית בפלשתים סתם בכלל פלשתים והיינו דלא כתיב לך והכיתם או והכית את פלשתים האלה כלשון שאלהו כי רצון הש"ית יכה בכלל פלשתים כאמור וע"י זה והושעת את קעילה ר"ל תשועת עולמים · מיד ולאחר זמן גם כן לא כן אם תכה באלה לבד יבאו זולתם או חיל כבד מהם ויסיסום · ובסמוך ב"ה בפסו' וילך דוד וכו' אדקדק אומרו כאן את קעילה ובסמוך את יושבי קעילה :

ויאמרו אנשי דוד אליו וכו' ויוסף עוד דוד וכו' בב"ר אמרו הנה אנחנו וכו' זה א' מעשרה קלות וחמורות שבתורה ועיין הרד"ק ז"ל וכן מהרי"א ז"ל והוסיף עוד והו' הנכון לפי מה שאחשוב כי הלשון הראשון מסופק וכבר אפשר שיובן שאם ילך והכ' בפלשתים היה מושע את קעיל' לא בזולת זה אבל לא יהיה בזה המאמר הבטחה שיכה את הפלשתים ולזה יראו אנשי דוד מרדת קעילה אלא תראה בענין פילגש בגבעה מה שקרה לישר' מהרע מפני הספק שהיה בלשון כאשר שאלו באלהים כשלא דקדקוהו ולזה השבים דוד לשאל באלהים פעם שנית על זה ובא אליו הלשון ברור והש"ית כתן את פלשתים בידו : ולע"דן הנה אנחנו פה ביהודה יראי' מפלשתים עם היותם פה מובלעים ביהודה שבטך אחינו בשרנו ואף כי נלך קעילה אל מערכות פלשתים מקום עלם המלחמה אותשנו מתחל' לבלתי לכת קעילה שיסגירוני בעלי קעילה כי ירד שאול וכו' סיגר ה' את דוד בתוך עיר חומה כדמסיק בסוף הענין וז"ש ואף כי נלך קעילה אף גדול יהיה בנו ועוד אל מערכות וכו' ואפשר שעלה בדעתם לערער על תשובת ה' שאמר לך והכית כי אולי היה רצון האלהי בו לבדו ולא גם כי אין חפץ ה' בעם רב כדי להודיע היכולת האלהי ובפרט אם כיון דוד במ"ש לאמר האלך כדי שיאמר לשבח לאדון הכל אשר נתן תשועה ע"י יחידי אחד דבלשון האלך וז"ש הנה אנחנו ר"ל אנחנו דוקא יראים אבל אתה לא כן ירא וזהו ואף כי נלך אנחנו קעילה כי די בלכתך שלא בא בירור התשובה שהרי לך והכית בלשון יחיד מורה עליך ואנחנו לא נלך לזה הוכרח ויוסף דוד עוד שהוסיף עוד בשאלה זו דאם ילכו עמו אנשיו ולזה השיבו קום ויאמר קום רד שלשון קום רד מורה על שיקום ויתחזק וירד הוא לבדו אל קעילה כי אני נותן את פלשתי' בידך לבדך כיון שסרבו הם בהליכה יהי כא כן כי בידך לבדך אני נותן כעת את פלשתים ולא ביד אנשיך כי אין מעצור לה' להושיע ברב או במעט וכו' ולזה וילך דוד ואנשיו וכו' ואנשו כתיב ר"ל יחידי סגולה ועומדים אהו ביהוד הם שהלכו אבל כלם לא הלכו וזהו לבדו וילחם וינהג ויך ויושע רק מתי מעט הלכו אתו · עוד אפשר במה שאמרנו גבי בפלשתים האלה ששאל האם ילחם באלה לבד או עם כלל פלשתים והשיבו הש"ית והכית בפלשתים הבין דוד בכלל פלשתים כאמור והוא ההבנה האמיתית ואנשיו אמרו הנה אנחנו פה ביהודה יראים ואף כי נלך קעילה לילח' אל זה העם שבאו על עסקי קש ותבן וכ"ש מה שהתה דוד או שנלך אל מערכות פלשתים לארצם זה קשה מאד באופן ש"מר אל מערכות פלשתים חלוקה שלישית בהכרח כשלו נמשך אל ואף כי נלך אל מערכו' פלשתים שעם בארצם המערכות לא כאן כיון שבא על עסקי קש ותבן מערכות מאין באו אלא ודאי כדפרישית נמצא כל ערעורם על שרצה דוד ללכת אל מערכות פלשתים כי אמרו בפלשתים ליסגא דמשמע להרי אכפי הוא וספק נפשות להקל ועוד שאין משיב הב"ה על שני ענינים כאחד ובהכרח בפלשתים על אלו שבאו ושוסים הגרנות קאמר ולכך הוצרך להוסיף לשאול מאת הב"ה על זאת שנית ויענהו ה' ענייה ברור קום רד קעילה כי אני נותן את פלשתים כלם בידיך ולזה נתחזקו ידי אנשיו וילך דוד ואנשיו קעילה וילחם בפלשתים היינו אפי' אותם במקומות זול' קעילה של בארצותם וטירותם והראיה וינהג את מקניהם מקנה מאין בא שם ובפסוק וילך הוסיף בס"ד ויך בהם מכה גדולה כי בזה היתה הישועה שלמה כדפרישית גבי והושעת את קעילה לא כן אם לא היה מכה כי אם את הפלשתים האלה לבד הכאה כל דהו לא היו נושעים כי יוסיפו עוד לבא עליהם אכן כשהכה מכה גדולה וינהג את מקניהם אז ויושע כו' :

וילך דוד וכו' וינהג את מקניהם וכו' איך היו מקניהם במלחמה שלא כשהכה בהם מכה גדולה רדף אחרי הנסים מהם עד ארץ פלשתים ונהג את מקניהם ע"כ · ודבריו סיוע למה שאמר למעלה בפסוק הקודם שהיתה מלחמת דוד כללית עם הבאים שם קעילה ועם פלשתים העומדי' בארצותם וטירותם במקומות מושבותם : ולע"דן לומר עוד לפרש כפי הפשט שלא היתה המלחמה אלא עם דקעילה ומה תאמר מקנה מהיכן בא למלחמה כמו שכתב הרד"ק וכר' במה שאמרו חז"ל שבאו על עסקי קש ותבן כנז"ל בפסו' ויגידו לדוד וכו' לזה יתכן שהביאו מקניה' שם כדי להיותם שוסים את הגרנות הקש והתבן לבד ותואנה הם היו מבקשים והיו מערכותיהם של פלשתים שם במקום פלוני אלמוני ואחר כך ברלותם שבא דוד נגלו אליהם ולזה וינהג את מקניהם ויך בהם מכה גדול' · והנכון מ"ש למעלה קרוב לדברי הרד"ק ז"ל שנלחם גם כאן עם אלו שבאו קעילה וגם עם כלל פלשתים במקומותם ומערכותיה' · ואמר וילך דוד ואנשיו קעילה

ולא

מנחה קטנה

כי משמרת אתה עמדי · זכות לרבים תליף ונכירוף וזכות שלנו יאמי ימסר הש"י לראות בעלייננו ולנקום את נקמתינו והאלקי' יבקש את הנרדף · וישאל דוד בה' יראה כי לא כמשפט האורי' היתה השאלה כמצ' כי אם בתפלה שישיב לו ה' ית' ברוח קדשו כי רוח ה' דבר בו וגו' וזה נראה ממה שאמר אח"כ ויהי בברוח אביתר וגו' אפוד ירד בידו משמע שעד הנה לא שאל דוד בו' · ואע"פי שהיתה מלחמת מצוה להושיע את ישראל מיד הפלשתים ע"פ היה דוד שאל תחלה בה' אם ילכו היה שתיירא שמא יגרום החטא של נוב עיר הכהנים שנהרגו על ידו שיפול ביד פלשתים ע"כ וישאל בה' ויאמר ה' לך והכית בפלשתים לא שתלוי לשלול שלל ולבוז בוז כי אם להציל את ישראל שהוא למצות מצוה וזה והושעת את קעילה · ויאמרו אנשי דוד וגו' הנה לא אתר לך ה' כי אם שתושיע את קעילה ועדיין אנש' ימותו בהמלחמה חנייננו או יותר והלא אנחנו כלועד בלבו עם היותינו ארבע מאות איש ביהודה שהם עטן יראים ורף וגו' כי ימיתו משנו רבים :

אז

ויכהו את מקניהם · אוך היו מקניהם במלחמה אלא כשהכה דוד מהם מכה גדולה רדף אחרי הנשים מהם עד ארץ פלשתים ונהג את מקניהם : אפוד ירד בידו · פירשו אותו כמו הוריד וכת"י אחית · ואני מפרשו בודד כמשפטו · ואמר ירד כלו' ירד האפוד בדרך מקרה בידו ואע"פ שהורידו לא הורידו מדעתו אבל כשלקח כליו עמו בברחו לא השגיח מה לקח ומה הניח כאדם בורח והיתה סבה מאת יי' והיה האפוד בדרך מקרה בין כליו לפיכך אפוד ירד ולא אמר הוריד : נכר · פי' סגר ומסר אמר מאחר שהוא בעיר דלתים ובריח לא ימלט מידי כי אשאהו' סביב העיר ואצור עליה לא יוכל לברוח מן העיר כי עיר דלתים ובריח הוא והוא לא חשב שיהיה אדם שיגיד לדוד : וישמע · כמו ויאסף לפי שהעם נאספים ע"י כרוז משמיע וכן במשנה משמיעין על השקלים פירוש מכריזין : מחרים הרעה · ענינו חושב כמו אל תחרוש על רעך רעה : הישגרוני

וזהו שאל עוד דוד באלהים בעבור אנשיו ועל השבות היעוד האמינו אנשי דוד כי אך דוד האמין בו כראשונה ויתכן שנאמר והוא הנכון' לפי מה שאחשוב כי שלשון הראשון הוא מסופק וכבר אפשר שיובן שאם ילך ויכה פלשתים הנה יושיע את קעילה · לא בזולת זה אבל לא יהיה בזה שאחיב שבטו' שיכה את הפלשתים ולזה יראו אנשי דוד מרדת קעילה הלא תראה בענין פילגש בגבעה מה שקרה לישראל מהרע מפני הספק שהיה בלשון כאשר שאלו באלהים כשלא דקדקו בו ולזה השני דוד לשאול באלהים פעם שנית על זה ובא שיו הלשון בזולת שום ספק שירד אל קעילה והשם י' יתן את פלשתים בידו : נכר אותו אלהים בידי · הוא מענין פן ינכרו צרימו והרצון בזה שהשם י' השפיל ממכו ותכבר' והביאו כדי שיפול בידי וזה שהוא היה מתנהג בטוב העצה היה נשמר מהכנס בעיר מוקפ' חומ' והסגר' בחומה דלתי' ובריח כי בבואם עליו שם לא יוכל להמלט ללכת ולרוס אנה ואנה והנה חשב שאול שלא יגלה שום אדם זה הסוד לדוד וכבר שבב השם י' שנגלה לו הסוד הוה : מחריש הרעה · הוא מענין אל תחרוש על רעך רעה והרצון בזה ששאול היה מסבב שיקהל עם כל ישראל להביא הרעה על דוד : הישגרוני

פלשתים : ה וַיּוֹסֶף עוֹד דָּוִד לִשְׁאֹל בַּיהוָה וַיַּעֲנֵהוּ יְהוָה וַיֹּאמֶר קוּם רֵד קְעִילָה כִּי־אֲנִי נֹתֵן אֶת־פְּלִשְׁתִּים בְּיָדֶךָ : וַיֵּלֶךְ דָּוִד ואנשו קְעִילָה וַיִּלָּחֶם בַּפְּלִשְׁתִּים וַיִּנְהַג אֶת־מִקְנֵיהֶם וַיַּךְ בָּהֶם מַכָּה גְדוֹלָה וַיֹּשַׁע דָּוִד אֵת יֹשְׁבֵי קְעִילָה : וַיְהִי בִּבְרֹחַ אֶבְיָתָר בֶּן־אֲחִימֶלֶךְ אֶל־דָּוִד קְעִילָה אֵפוֹד יָרַד בְּיָדוֹ : וַיֻּגַּד לְשָׁאוּל כִּי־בָא דָוִד קְעִילָה וַיֹּאמֶר שָׁאוּל נִכַּר אֹתוֹ אֱלֹהִים בְּיָדִי כִּי נִסְגַּר לָבוֹא בְּעִיר דְּלָתַיִם וּבְרִיחַ : וַיְשַׁמַּע שָׁאוּל אֶת־כָּל־הָעָם לַמִּלְחָמָה לָרֶדֶת קְעִילָה לָצוּר אֶל־דָּוִד וְאֶל־אֲנָשָׁיו : וַיֵּדַע דָּוִד כִּי עָלָיו י שָׁאוּל מַחֲרִישׁ הָרָעָה וַיֹּאמֶר אֶל־אֶבְיָתָר הַכֹּהֵן הַגִּישָׁה הָאֵפוֹד : וַיֹּאמֶר דָּוִד יְהוָה אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל שָׁמֹעַ שָׁמַע עַבְדְּךָ כִּי־מְבַקֵּשׁ שָׁאוּל

(בקצת ספרי' חס וכס"מו מל' · ואנשיו ק' · ג' חס' וד' חס' בליש' · ב' ולא נכר סוע · ב' · ל' · ח' חס')

פְּלִשְׁתָּאֵי : וְאוֹסִיף עוֹד דָּוִד לְמִשְׁאַל בְּמֵימְרָא דַּייָ וְקַבִּיל צְלוֹתֵיהּ יְיָ וַאֲמַר קוּם חוּת לִקְעִילָה אֲרֵי אֲנָא מְסַר יָת פְּלִשְׁתָּאֵי בִּידָךְ : וַאֲזַל דָּוִד וְגֻבְרוֹהִי לִקְעִילָה וְאַגִּיחַ קְרָבָא בִּפְלִשְׁתָּאֵי וּדְבַר יָת גֵּיתֵיהוֹן וּמְחָא בְהוֹן מְחָא סַגִּיאָה וּפְרַק דָּוִד יָת יָתְבֵי קְעִילָה : וַהֲוָה כַּד עֲרַק אֶבְיָתָר בַּר אֲחִימֶלֶךְ לְוָת דָּוִד לִקְעִילָה אֵיפוֹדָא אֲחִית בִּידֵיהּ : וְאִתְחֲוָא לְשָׁאוּל אֲרֵי אֲתָא דָוִד לִקְעִילָה וַאֲמַר שָׁאוּל מְסַר יָתֵיהּ יְיָ בִּידִי אֲרֵי נִתְמְסַר לְמֵיעַל בְּקַרְתָּא דְּלָהּ דָּשִׁין וְעַבְרִין : וּכְנַשׁ שָׁאוּל יָת כָּל עַמָּא לְאַגָּחָא קְרָבָא לְמֵיחַת לִקְעִילָה לְמֵצַר עַל דָּוִד וְעַל גֻּבְרוֹהִי : וִידַע דָּוִד אֲרֵי עֲלוֹהִי שָׁאוּל כָּמִין בִּישְׁתָּא וַאֲמַר לְאֶבְיָתָר כַּהֲנָא קָרֵיב אֵיפוֹדָא : וַאֲמַר דָּוִד יְיָ אֱלָהָא דְיִשְׂרָאֵל מִשְׁמַע שְׁמַע עַבְדָּךְ אֲרֵי בָעֵי שָׁאוּל

רשי

נכר אותו בידי · הסגיר וכן אל תרא' ביום אחיך ביום נכרו ממשקל החזקים הוא כמו אבד ושבר בריחיה ואם בקש לדבר במשקולת הרבי' היה נקוד נִכַּר : נסגר לבא בעיר דלתים ובריח · ויבטח בכך ולא יחוש לברוח ממני : מחריש הרעה · כמין ית בישתא : הישגרוני

מסרה

וינהג ח' בקריא' וסי' נמסר בסדר שמות · קעלה ד' חס' בליש' וסימ' ואף כי נלך קעלה פלוגתא עליה · ויצאו מקעלה · וישע דוד את ישבי קעלה : ויש ספרים קום רד קעלה חס' · ויש ספרי' מסר מוני' והושעת את קעלה ושומטי' וישע דוד את ישבי קעלה : שמע

ה' חס' בקריא' וסי' כי אם צעק יצעק אלי שמע אשמע · שמע בין אחיכם ושפטתם צדק · והיה אם שמע תשמעו אל מצותי · כי מבקש שאול ללכת קעילה · והיה אם שמע תשמעון דירמיה · ובמסרה אחריתי כתב דתריסר ההוא דזכריה · וב' מלאים ואל תבנו · אפרים מתנודד · ואכלו טוב :

מנחה קטנה

אז ויוסף עוד דוד וגו' · כי אני נותן וגו' · כדבר שכיתן פיך ליד בלי חסרון לפקפק · ולהיות זה שלא עכוס מאוד ע"כ אמר אני נותן ולמס שאני שכותן כשעתי נקל הוא מאד כי יונבר הכל הוא ית' : ויגד לשאול וגו' הנה היה שאול מחזיק בשיטתו ע"פ שלוחת דואג שאין נשאלין באורים ותומים אלא למלך בלבד וע"כ כששמע שאול שדוד משתמש באורי' ותומי' אמר שהט'זה ינרום שימסרנו ה' בידי ומ"כ סמך ג"כ אלו השני פסוקי' ויהי בברוח וגו' אפוד ירד בידו : ויגד לשאול וגו' ויאמר נכר אותו אלהי' בידי וגו' · ולא ידע כי נס דוד מלך הוא שנמשח כבר : לצור אל דוד ואל אנשיו זה נרא' מיותר דידוע הוא אלא פר"ל ששאול נתחרט במה שהמית כהני נוב ע"י שחשי' ידם עם דוד כי אמר עי"כ יתרבו שונאי' לו מגואלי הדם של הכהני' ומיודעיהם ויוספו גם המה להיות ידם עם דוד עד שיתרבו המורדי' נגדו ע"כ אמר שלא לעשות עוד כזה אלא אע"פי שאנשי קעילה ילחמו נגדו לא היה כוונתו אלא לצור אל דוד ואל אנשיו ושלא להרע לשום אדם זולתם : לשחת

פי' רבינו ישעי'

אפוד ירד בידו · פי' אף על פי שכל ירד איננו יוצא כאחר זה יוצא באחר ופתרונו כמו הוריד ודומה לו עיני ע ני יורדה מים שיוצא באחר ופתרונו מורדת מים · וביוצא בו ושב ה' אלהיך את שבותך שיוצא באחר ופתרונו והשיב ואף על פי שכל שב עומד בעצמו ובא לומר לך שמפני שהוריד האפוד בידו היתה שואל בו דוד שאם לא כן מנין היה לו לדוד אפוד לשאול בו : נכר אותו · תרגם יונתן מסר יתיה · ודומה לו אל הרא את אחיך ביום נכרו : וישמע שאול את כל העם · פירוש שימע כרוז לכל העם שיבאו אתו למלחמ' : מחריש הרעה · לשון סוד כמו חרש לאמר · האמור במרגלי יריחו והיה מקבץ החיילות ולא היה מודיעם אנה ילכו כדי שלא ישמע דוד : במדבר במצדות · פי' מגדלים חזקים שהיו במדבר הזה נתבא שם כי היה ירא שמא יבואו אנשים עליו אנשי שאול ויתפשוהו בבהלה :

כלי יקר

ולא אמר ויב' דוד קעילה להורות שלא בא אל קעילה בתוכה עיר חומה דלתים ובריח כי בה' בטח וילך קעילה אל החומה ולא בתוכה · ואמר ויושע דוד את יושבי קעילה להורות שדוד שם נפשו בכפו לעמוד בעובי הקורה לרדוף אחרי מחנה פלשתים שם ובהרגותם ואנשי קעילה רכי הלבב לא יצאו מפתח העיר אלא יושבי קעילה היו כשהושיעם כלומר יושבים בתוכה שלא יצאו מלחמה על הכר המדר אות' לעזרת ה' בגבורים · או אפשר שהשי"ת הגיד מראשית אחרית שעתידין יושבי קעילה להסגירו ביד שאול לגמול ולהשיב רעה תחת טוב ולז"ה ברמז בתחלה והושעת את קעיל' את העיר לכבודה של ה"י אבל יושביה אפס כדאים לשהושיעם כי יבגדו בך ולעומת זה אמר גם כן בפסוק הזה ויושע דוד את יושבי קעילה ר"ל ואת יושביה עם היותם בלתי כדאים לפני השי"ת להצלה זו · עוד אפשר שאו' את יושבי קעילה לומר שלא די שהושיע דוד את קעיל' שלא כבשוה עד רדתה אלא הושיע את יושבי קעילה בכל מקום שילכו תפול על פלשתים אימתה ופחד מאנשי קעילה ז"ש ויושע דוד את יושבי קעילה בכל מקום שהיו היו נושעים באמצעות תשועה זו :

ויהי בברוח אביתר וכו' הרד"ק ז"ל אפד ירד בידו פירשו אותו כמו הוריד וכן ת"י אחית וכן מהרי"א ז"ל ואני מפרשו בודד כמשפטו ואמר ירד כלומר ירד האפוד בדרך מקרה בידו לעפ"י שהורידו לא הורידו מדעתו אבל כשלקח כליו עמו בברחו לא השגיח מה לקח ומה הניח כאדם הבורח והיתה סבה מאת ה' והיה האפוד במקרה בין כליו לפיכך אמר ירד ולא אמר הוריד וכן מהרי"א ז"ל : ולע"דן לדקדק אומרו אל דוד קעילה שהרי דוד ביער חרת היה לא בקעילה אם כן הי"לל אל דוד יער חרת והיה אפשר לומר כו' לא נשמע אל אביתר ולא אל זולת היו' דוד ביער חרת כי אם שהיה בקעילה עיר מושב ובפרט אם היה במקום ישב כחרת כנז"ל בשם חז"ל לא עלה בדעתו שיהיה דוד ביער חרת מקום שמם כי לא ידע הנס שהרטיבו הקב"ה לדוד על כן הזכיר אל דוד קעילה · והנכון שלו הוכח שידע אביתר שדוד ביער חרת כאשר הוא האמת הנה בברחו אל דוד אלו לא ידע שהיה שם בקרוב עיר קעילה לא היה מוריד האפוד בידו כי אין כבוד אלהים להיותו מטולטל מיער ליער וכיוצא אבל כיון שהיתה שם קעילה סמוך אל דוד ומקו' תחנותו שביער חרת לכך מלאו לבו והאפוד ירד בידו שיחנה בקעילה עיר חומה ז"ש ויהי בברוח אביתר בן אחימלך אל דוד קעילה ר"ל שמהיות בריחתו אל דוד קעילה ולא אל יער חרת על כן אפוד ירד בידו · ואמר ירד בידו שהאפוד בעצמו ירד עמו שהוא אשר נזדמן אליו מאת ה' עם היות שהוא לא כיון וזה בכלל לדברי הרד"ק ז"ל :

ויגד לשאול כי בא וכו' עיין רש"י ז"ל וכן הרד"ק ז"ל ועיין הרלב"ג ז"ל : ולע"דן לדקדק בכונת הפסוק שאמר שאול עד עתה שהיה בוטח בשי"ת לא היה נמסר בידי כי בו ית' בטח גם כעזר אמנם עתה סיגר אותו הש"י בידי יען שהסיר הבטחון מהשי"ת ושם בטחונו בעיר חומה דלתים ובריח ז"ש כי נסגר לבא בעיר דלתים ובריח ע"ז סגר אותו ה' בידי · ואפשר לפרש כיכר אותו אלהים בידי ר"ל התנכר אליו כאלו איננו מכירו כדי שיפול בידי או יהיה לשון הכרה ר"ל כבר ניכר הכיר השי"ת שידע בידיעתו שהרי הוא בידי כפל שהעתיד לפניו כעבר · והטעם לכל הפירושים יען שהסיר מבטחו מהשי"ת ונסגר לבא בעיר דלתים ובריח כדפרישית · ואפשר מדקאמר נכר אותו אלהים בידי ולא אמר נכר אלהים אותו בידי שהכונה סיגר אותו האלהים בידי ר"ל השי"ת בתומכי ידי ובעוזרי יען כי נסגר וכו' כדפרישית :

וישמע שאול את כל העם וכו' עיין הרד"ק ז"ל וכן מהרי"א ז"ל לשון אסיפה ע"כ : ולע"דן נראה לדקדק למה הוצרך שאול לאסף את כל העם למלחמה כזו הנקלה לצור אל דוד ואנשיו כשש מאות כל איש מר ומצוק · ועוד לרדת קעילה לבא קעילה הי"לל · ונר' כי להיות שאירעה מלחמה זו של פלשתים עם יושבי קעילה שוסים את הגרנות כנז"ל נתחכ' שאול בהתנכלות לאסוף כל העם מקטנ' ועד גדולם לגנוב דעת דוד כאלו המלחמה היא שם עם פלשתי' לא עם דוד כי לא יעלה בדעת חרדה גדולה כזו לאסף כל העם כי אם למלחמה גדולה ובפרט בהיות קעילה בעמק שכן מורה לשון לרדת קעילה וכתיב קום רד קעילה איו זה ודאי אלא לילחם בפלשתים · ואחר כך פתאום יטה הדרך לרדת קעילה לצור אל דוד ואנשיו ז"ש וישמעו שאול את כל העם למלחמה שתם שיחשבו שהיא אל פלשתים כאמור ואח"כ כדי לרדת קעילה לצור אל דוד ואנשיו ויבריע פירוש זה אריכות לשון הכתוב שהיה לו לקצר ולומר וישמע שאול את כל העם לצור אל דוד ואנשיו ויוכיח כן אומר אחר כך וידע דוד כי עליו שאול מחרים הרעה ר"ל ידע דוד שעליו המכוון אלא ששאול מחרים הרעה ועושה הדברים בשתיקה בדי לבא פתאום ולכן אמר הגישה האפוד כי הוא יוציא משפט לאור · ולפי זה מחרים לשון החרישון וכן רש"י ז"ל פי' כתרגומו כמין ית בישתא אמנם הרד"ק ז"ל והרלב"ג ז"ל פי' שהוא כמו אל תחרוש על רעך רעה מחרים חושב ומסבב להביא רעה אל דוד :

וידע דוד כי עליו וכו' במה שקדם מובן הו' לשון וידע דוד שידע והבין מאומד הדעת שעליו מחרים הרעה לא משמועה כי לא נשמעו הדברי' שהרי שאול מחרים ברעה ולא מפרס' ודרך הלצה אפשר שאומר הכתוב שידע דוד שמאחר שדוד גמל טובה עם פלשתים לאויבי שאול ושאול משיב לו רעה תחת טובה אין זה אלא ששאול עליו ממש ועל עצמו מחרים רעה לא על דוד כי חופר גומץ בו יפול ובפרט אחר שעשה תשועת קעילה לא היה לו להלחם עם דוד זהו שאם ידע דוד שידע נאמנה שישוב על שאול ברא"שו כי עליו על שאול קאמר ששאול מחרים ברעה שהורעי רע יקראוהו :

ויאמר ה' אלהי ישראל כו' צריך להבין אומרו תואר זה ה' אלהי ישראל יותר מזולתו מהתוארי' האל הגדול הגבור והנורא רחום וחנון וכיוצא · וכפל שמוע שמע ונראה כי לפי שידוע ומפורסם שאם יגשו דוד ושאול למלחמה יפלו מאלו ומאלו וגם כי יצליח דוד ע"ה ויפלו ישראל בידו לא רצה לבוא בדמי אנשי ישראל כי גואלם חזק ה' איש מלחמה בשמו זהו שאמר ה' אלהי ישראל שמאחר שאתה אלהי ישראל עמי ועם שאול יחדיו אתה אלהיהם אל נא נפול בידם ולא יפלו בידינו ע"ד הצילני נא מיד אחי מיד עשו וכו' וכ"ש על ישראל קדושים וכן בסמוך ה' אלהי ישראל ולמען זה מהיותך אלהי ישראל הגד נא לעבדך כדי שאברח ולא אזיק ולא אנזק לא הם ולא אני ולא יושבי קעילה שלא תהא נא הכלה כג'תה שעשיתי עמהם להושיעם מפלשתים לפוקה ולמכשול משאול כי שמעתי כי מבקש שאול לבא אל תוך עיר קעילה ז"ש לבא קעילה לשחת לעיר בעבורי אל נא ישחי' לא את העיר ולא את אנשי כי אלהי ישראל אתה כאמור · או יאמר ה' אלהי ישראל ר"ל עתה ידעתי כי נאות הוא להיותך אלהי ישראל מאחר שהם עם קדוש לך עד שאינ' חסים על מלכם שאול שהרי שמוע שמע עבדך כי מבקש שאול לבו' שגלו לי סוד שאול ומפני פקוח נפש אין בזה לא איסו' הליכת רכיל אלא אדרבא אלהי ישראל אתה ואפי' כי שמע שמע עבדך לא תעלו בזה כלל · ואמר כי מבקש שאול היינו ששאל את פי הסנהדרין שיתירו לו לשחת העיר בעבורי ותהיה הינת מבקש על דרך מה שאמרו חז"ל אבקש לאבד את כל הגוים שאמרו חז"ל אבקש על פנקסיהם ובזה ניחא לשון בקום שלא אמר כי רוצה שאול לבא קעילה · או אפשר שתיבת שמוע שמע חוזר לשרי ישראל לומר הוא אתה אלהי ישראל שמוע כא תשמע מה ששמע עבדך כי מבקש וכו' כדי לינקם ממש והצילני · ואמר לשחת לעיר ולא אמר לשחת העיר כי אם ליה לשאול לשחת העיר ממש בפועל אבל יגזים ויאיים לשחת לעיר ר"ל לבד מרא' כאלו רוצה לשחת בעבורי עד שיסגירוני וזהו בעבורי ואולי על שני הענייני'הנז' אלא הם ביקוש פסק להתיר קעילה והשני ביאתו עליה עכ"פ על שניה' יחדיו אמר שמוע שמע שתי שמיעות ואמר על זה ה' אלהי ישראל הן בלב בעלי הוראה באיסור כדי שימנע מבוא הנה אל קעילה וז"ש אלהי ישראל וכו' :

היסגרני בעלי קעילה וכו' חכמינו ז"ל אמרו במסכת יומא פכ"ג ת"ר כיצד שואלין באורים ותומים השואל פניו כנגד הנשאל והנשאל פניו כלפי שכינה השואל אומר הארדוף אחר הגדוד הזה האשיגנו הנשאל אומר עלה והצלח ואין שואלין לו בקול שנאמר ושאל לו וכו' ולא מהרהר בלבו שנאמר לפני ה' אלא כדרך שאמרה חנה בתפלתה שנא' וחנה היא מדברת על לבה ואין שואלין ב' ענייניס ואם שאל אין מחזירין לו אלא אחד הא' שנא' היסגרוני בעלי קעילה הן הוא במת אין מחזירין אלא הראשון שנאמר ירד דוד שאל שלא כסדר והחזירו לו כסדר יחזור ושאל כסדר ואם הוצרך דבר לשניהם מחזירין לו שניהם ואם הוצרך דבר אחד מחזירין לו ה' שנא' וישאל דוד בה' הארדוף אחרי הגדוד הזה האשיגנו ע"כ · הרי שאחז"ל שדוד שאל שני ענייניס שלא כסדר שאלות שאלתו שני ענייניס ואין השעה דחוקה כ"כ כמו לקמן גבי הארדוף אחרי הגדוד הזה האשיגנו שהשיבו על שניהם לפי דוחק השעה אמנם כאן לא היה דוחק לכך לא השיבו אלא על הא' דהיינו ירד לפי ששאל דוד שלא כסדר לכך השיבו לו על הענין הא' שהיה ראוי להיות ראשון וכוא ירד ולא השיבו על יסגירו' קעילה יסגירו עם היות שהיה בכלל מאתים מנה וכן רש"י ז"ל והרד"ק והרלב"ג ז"ל ומהרי"א ז"ל בעלי קעילה הרד"ק ז"ל אדוני העיר וגדוליה וי"ת יתבי קעילה : ולע"דן לדקדק ולמה דוד לא שאל כסדר ראשונה הירד והשנית היסגרוני ועוד הכפלם מדוע שאין נשאלין אלא דבר א' ואם כן למה שאל שתי שאלות באחת · ונראה כי דוד ע"ה שמע כי מבקש שאול לבא אל קעילה ונתאמת אצלו בכפל השמיעות ולכך שאל שאלה אחת לבד היא היסגרוני בעלי קעילה בידו אלא מפני דסוף סוף ראוי לדון לכף זכות לשאול בחיר ה' שלא יתכן שירד אחר דוד כי בינתו ה' תשועה לקעילה לזה פקפק בשמועתו וז"ש כלאחר יד הירד שאול כאשר שמע עבדך וכו' ר"ל איכה שאלה כי כבר שמע עבדך אבל גילוי מלתא בעלמא הוא לאמת מה ששמעתי ומכלל תשובת שאלתי עם היסגירוני תובן תשובה גם לשאלה זו אבל השי"ת אמר לו ירד כלו' שתי שאלות הן ואין מש' בין אלא על א' ירד ואח"כ חזר דוד לשאול היסגירוני בעלי וכו' · עוד אפשר לפרש היסגירוני בעלי קעיל' מקושר עם סוף פסוק הקודם שאמר כי מבקש שאול לבא אל

היסגירוני · פי' מוסרים מכאן למדו רז"ל שאין שואלין באורים ותומים שני דברים כאחד ואם שאל אין משיבין לו אלא אחד ואין משיבין אלא ראשון שהרי דוד אמר היסגרוני הירד ויאמר יי' ירד הנה הוא שאל שני דברים לא השיבו אלא אחד והשיבו יי' על הראוי להיות ראשון והוא ירד כי דוד שאל שלא כסדר וכיון שהכיר במענה כי שלא כסדר שאל חזר ושאל כסדר היסגירו בעלי קעילה אבל אם היה צורך השעה לשאול שני דברים כאחד כגון שאין שהות לעמדו שואלין על שני דברים ומשיבין על שניהם כאחד כמו ששאל דוד הארדוף אחרי הגדוד הזה האשיגנו ויאמר לו רדוף כי השג תשיג והצל תציל : בעלי קעילה · אדוני העיר וגדוליה וי"ת יתבי קעילה : באשר יתהלכו · הלכו בדרך מקרה באיזה מקום שיזדמן להם לשבת שם וי"ת באתר דכשר להלכא : במצדות · בסלעים הגבוהים שהיו במדבר ופירושו לפניו וישב בהר במדבר זיף : וירא דוד · כי הכיר דוד כי שאול יצא לבקש את נפשו שם במדבר זיף כי שמע כי הזיפים אמרו לו כי הוא מסתתר שם והי' בדעתו ללכת משם ובין כך בא אליו יהונתן שם וכרתו ברית שניהם והלך יונתן ודוד יושב עדיין בחורשה וכאשר שמע כי שאול בא הלך לו למדבר מעון והוא סמוך למדבר זיף כמו שכתובים שניהם בנחלת בני יהודה מעון כרמל וזיף : בחרשה · פיר' ביער תרגו' יער חורשא והה"א נוספת כי הטעם מלעיל או בחורשה שם מקום : באלהים

רשי

היסגרוני בעלי קעילה וגומר · למדנו מכאן שהשואל שני דברי' אין משיבים לו אלא אחד ואין משיבין לו אלא ראשון וכאן דוד שאל שלא כסדר שהיה לו לשאול תחלה הירד שאול היסגירוני בידו והשיבוהו כסדר : באשר יתהלכו · באתר דכשר להלכא במקום הנלכם : ויחזק

רלבג

היסגרוני בעלי קעילה בידו הירד שאול כאשר שמע עבדך יי' אלהי ישר' הגד נא לעבדך ויאמר יי' ירד · מזה המקום נוכל ללמוד שהנשאלי' באורים ותומים אין נשאלין בהם אלא שאלה אחת לבד לא יהיו נשאלין בהם שתי שאלות יחד או יותר ולזה תמצא כי כששאל דוד על שתי שאלות לא באהו התשובה כי אם באחת מהן : בחרשה · ר"ל ביער כי אע"פ שהיה במדבר זיף שאין עוברין בני אדם שם הנה הציל עצמו מן הסכנה מיד שאול היה נסתר ביער : וישב

שָׁאוּל לָבוֹא אֶל־קְעִילָה לְשַׁחֵת לָעִיר
בַּעֲבוּרִי׃ הֲיַסְגִּרֻנִי בַעֲלֵי קְעִילָה
בְיָדוֹ הֲיֵרֵד שָׁאוּל כַּאֲשֶׁר שָׁמַע
עַבְדֶּךָ יְהוָה אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל הַגֶּד־נָא
לְעַבְדֶּךָ וַיֹּאמֶר יְהוָה יֵרֵד׃
וַיֹּאמֶר דָּוִד הֲיַסְגִּרוּ
בַּעֲלֵי קְעִילָה אֹתִי וְאֶת־אֲנָשַׁי בְּיַד
שָׁאוּל וַיֹּאמֶר יְהוָה יַסְגִּירוּ׃
וַיָּקָם דָּוִד וַאֲנָשָׁיו
כְּשֵׁשׁ־מֵאוֹת אִישׁ וַיֵּצְאוּ מִקְּעִלָה
וַיִּתְהַלְּכוּ בַּאֲשֶׁר יִתְהַלָּכוּ וּלְשָׁאוּל
הֻגַּד כִּי־נִמְלַט דָּוִד מִקְּעִילָה וַיֶּחְדַּל
טו לָצֵאת׃ וַיֵּשֶׁב דָּוִד בַּמִּדְבָּר בַּמְּצָדוֹת
וַיֵּשֶׁב בָּהָר בְּמִדְבַּר־זִיף וַיְבַקְשֵׁהוּ
שָׁאוּל כָּל־הַיָּמִים וְלֹא־נְתָנוֹ אֱלֹהִים
בְּיָדוֹ׃ וַיַּרְא דָוִד כִּי־יָצָא שָׁאוּל
לְבַקֵּשׁ אֶת־נַפְשׁוֹ וְדָוִד בְּמִדְבַּר־זִיף
בַּחֹרְשָׁה׃ וַיָּקָם יְהוֹנָתָן
בֶּן־שָׁאוּל וַיֵּלֶךְ אֶל־דָּוִד חֹרְשָׁה
ויחזק

שָׁאוּל לְמֵיעַל לִקְעִילָה לְחַבָּלָא
לְקַרְתָּא בְּדִילִי׃ הַסְבִירִין לְמִמְסְרִי
יַתְבֵי קְעִילָה בִּידֵיהּ הַסְבִיר לְמֵיחַת
שָׁאוּל כְּמָא דִּשְׁמַע עַבְדָּךְ יְיָ אֱלָהָא
דְּיִשְׂרָאֵל חַוִּי כְעַן לְעַבְדָּךְ וַאֲמַר
יְיָ לְמֵיחַת׃ וַאֲמַר דָּוִד הַסְבִירִין
לְמִמְסְרִי יַתְבֵי קְעִילָה יָתִי וְיָת גַּבְרַי
בִּידָא דְשָׁאוּל וַאֲמַר יְיָ סְבִירִין לְמִמְסַר׃
וְקָם דָּוִד וְגֻבְרוֹהִי כְּשִׁית מְאָה גַּבְרָא
וּנְפַקוּ מִקְּעִילָה וְהַלִּיכוּ בַּאֲתַר דְּכָשַׁר
לְהַלָּכָא וּלְשָׁאוּל אִיתְחַוָּא אֲרֵי
אִשְׁתֵּיזֵיב דָּוִד מִקְּעִילָה וְאִיתְמְנַע
מִלְּמִיפָּק׃ וִיתֵיב דָּוִד בְּמַדְבְּרָא
בִּמְצַדְתָּא וִיתֵיב בְּטוּרָא בְּמַדְבְּרָא
דְּזִיף וּבְעוֹהִי שָׁאוּל כָּל יוֹמַיָּא וְלָא
מַסְרֵיהּ יְיָ בִּידֵיהּ׃ וַחֲזָא דָוִד אֲרֵי נְפַק
שָׁאוּל לְמִקְטְלֵיהּ וְדָוִד בְּמַדְבְּרָא
דְּזִיף בְּחוּרְשָׁא׃ וְקָם יְהוֹנָתָן
בַּר שָׁאוּל וַאֲזַל לְוָת דָּוִד לְחוּרְשָׁא
ותקף

מסרה

היסגרנו ה' חס' י' בליש' סגירה וסימ' נמסר בסדר תזריע :

מנחה קטנה

לשחת העיר בעבורי אע"פ שיש שתי אנשים ת' איש פ"פ עיקר ירידתו הוא בעבורי כי עלי הוא רודף לביותי השורש ואז גם העטפים הם אנשי נמסרי' בידו ובשביל שלא ביקש אלא על עצמו ולא הזכיר אנשיו בפירוש ע"כ לא השיבו אלא על הירידה שהוא דבר כולל לכולם ולא על הסגירה כיון ששאל עליו לבד וע"כ חזר דוד ושאל שנית אותי ואת אנשי ואז השיבו : כשש מאות איש שנתוספו שמו אנשי' ע"ד שראו כי ה' עמו : רד

כלי יקר

אל קעילה לשחת לעיר בעבורי לפחות האם יסגירוני בעלי קעילה בידו שכל זה שמע שמע עבדך באופן שאין זה לשון השאלה אלא סיפור שמועתו ושאלתו היא הירד שאול וכו' ויאמר ה' ירד ואחר כך שאל היסגירוני בעלי וכו' ושנוי הלשון של היסגירו אותי ואת אנשי שמפרש העניינים ביותר מורה שזה לשון שאלה אבל היסגירוני אינו לשון שאלה אלא סיפור מה שאירע ומה ששמע שמע עבדך היסגירוני וכו' כאמור · ומהרי"א ז"ל הקשה שה' אמר ירד ולא נתקיים שהרי לא ירד שאול ותירץ בפנים שונים הא' שכבר הורשנו שהידיעה האלהית לא תבטל טבע האפשר ועם היותו יודע מה שיהיה ומיעד עליו ומגיד מראשית אחרית לא ימנע מהשאר הבחירה והרצון מוחלט לעשות כרצון איש ואיש ולכן כשהודיע הקב"ה העתיד להיות בירידת שאול והסגרת אנשי קעילה לדוד בידו עכ"ז נשארה הבחיר' לשאול ולאנשי קעילה ולדוד שדוד הלך משם ושאול לא ירד ואנשי קעילה לא הסגירו כי הידיעה האלהית בלתי מכרחת טבע האפשר והבחירה · והאופן השני היות' נכון שדוד לא שאל על מה שיהיה ויצא לפועל כי אם על כונת שאול ובעלי קעילה והוא או' הירד שאול רוצה לומר אם הוא דעתו ורצונו לירד שמה וכן היסגירוני בעלי קעילה אם דעתם ורצונם להסגירני וא"כ לא היה בזה הגדת העתידות כי אם הגדת ההוה ברצונם ע"כ והתירוץ הזה השני נתנו בבירור המתרגם שתרגם היסגירוני בעלי קעילה הסבירין לממסרי וכן תרגם הירד שאול הסביר למחת ותרגם ויאמר ה' ירד יחת ותרג' היסגירוני וכו' הסבירין לממסרי ויאמר ה' סבירין לממסר הרי פי' שהשאלה היתה על מה שבסברת' אם בעלי קעילה להסגירו או שאול לירד לא על מה שהיה בפועל והוא ברור : ולע"ד נראה שאלת דוד היסגירוני לא היתה אלא אם יעמוד כאן היסגירוני וכן הירד שאול היא מיוסדת על היותי כאן ולגלות זה הקדים שאלת יסגירוני ואחר כך הירד שהיה ראוי להקדים הירד אלא להודיע יסוד שאלתו שאם ישאר כאן יסגירוני וכן אם אשאר כאן הירד שאול ועל הנחה זו השיב ירד אם תהיה כאן אבל אם לא תהיה כאן לא ירד ולא יסגירו וכשהלך דוד לא ירד שאול ודבר אלהינו יקום לעולם שאם היה שם היה יורד :

ויוסף כבר זכרתי הוצרך לשאול שנית לפי שלא השיבו אלא על דבר אחד והוא הראשון כסדר הנכון לשאול תחיל' הירד ואח"כ היסגירוני ולפי ששאל שני דברים ושלא כסדרן הנכון השיבוהו על הא' ויאמר ה' ירד ואחר כך ויאמר דוד הסגירנו ול"ל שכיון שהוצרך לשנות בזה הוסיף ביאור והרחבה לומר היסגירו אותי ואת אנשי שלא אמר היסגירוני סתם · או שבפרט היסגירוני אינו אלא לשון שאלה אלא מקושר עם שמע שמע עבדך כי מבקש שאול לבא קעילה לשחת מיד עבורי לראות היסגירוני בעלי קעילה בידו ושאלתו הראשונה היא הירד שאול וזו השנית היסגירו וכו' לפיכך הוסיף כאן אותי ואת אנשי אבל למעלה לא הזכיר אנשים כי שאול לא ישחית העיר לראות אם ימסרו אותי ואת אנשי אלא לראות היסגירוני לבד · עוד אפשר שהשאלה הא' היתה יסגירוני בעלי קעילה כי היתכן שיסגירוני בעלי קעילה אחר שגמלתי אות' טובה להצילם מיד פלשתים אמנם שאלתו כאן היסגירו אותי ואת אנשי שיוכלו להסגיר מאחר שאני ואנשי גבורי חיל היעלה בידם להסגירו אותי ואת אנשי הגבורים ויאמר ה' יסגירו ויוכלו לך ולהם :

ויקם דוד ואנשיו וכו' עיין רש"י ז"ל וכן כביא' הרד"ק ז"ל וכן מהרי"א ז"ל : ולע"דן במ"ש באשר יתהלכו או באשר יתהלכו גם אומר נמלט מקעילה כי הנודק ברח או יצא מקעיל' נמלט משאול · ונראה לפי שרצו שהיותם בעיר דלתים ובריח גרמה לו לעורר שאול לבא אליו באומרו שסיגר ה' אותו בידו כי נסגר לבא בעיר דלתים ובריח ולז"א כי מעתה הלכו באשר יתהלכו ר"ל במקום שלא היה מוקף חומה דלתים ובריח שלא יתהלכו כי יהיה נסגר אבל בחרו ויתהלכו באשר יתהלכו ר"ל בעיר פרזות אשר יתהלכו כי אין שם דלתים ובריח · או יאמר באשר יתהלכו שנתיעצו לבלתי היותם קבועים במקו' אחד אלא ויתהלכו באשר יתהלכו שם תמיד יתהלכו נעים ונדים כדי שלא ידע שאול מקום אל נכון לרדוף אחריהם · ואמר ולשאול הוגד כי נמלט דוד מקעילה לפי שהיה אפשר שעם כל זה שיצא דוד מקעילה היה בא שאול שמה להזיקם על שהחזיקו בידו שהרי לנוב עיר הכהנים הרג מקטנה ועד גדולם ואלו שהם מיהודה היה עושה בהם כיוצא בזה כדי שכל שאר העם ישמעו ויראו מהתקרב אל דוד לז"א כי ולשאול הוגד רוע לב אנשי קעילה עם דוד שעם היות שדוד הצילם מיד פלשתים לבם לא נכון עמו והיו מסגירין אותו ביד שאול באופן כי נמלט דוד מקעילה רוצה לומר נמלט ממש מקעילה כאלו קעילה רודפיו ואויביו ובזה ויחדל לצאת שאם לא הוגד לו כן אעפ"י שברח דוד היה יוצא וכותם בקעילה ומזיקם · או יאמר כי נמלט דוד מקעילה בבחינת העיר קעילה עצמה שחשב שאול שסגר כפל דוד בפח מוקש בהיותו בעיר דלתים ובריח כמ"ש נכר אותו אלהים בידי על כן יאמר כי נמלט מקעילה כאלו החומה דלתי העיר ובריחיה רודפים אותו ועתה נמלט מקעילה כאלו את העיר :

וישב דוד במדבר וכו' עיין הרד"ק ז"ל ומהרי"א ז"ל וישב דוד במדבר במצדות ר"ל שפעמי' היה יושב במדבר בסלעים הגבוהים אשר שם ופעמי' היה יושב בהר אחד שהיה במדבר זיף ולהיותו נוסע ממקום למקום עם היות שהיה שאול מבקש אותו לא נתנו אלהים בידו כי לא יצא אותו במקום ידוע והיו אנשי שאול אוהבי דוד ומגלין לו יציאתו : ולע"דן לדברי הרד"ק ז"ל הי"לל וישב דוד במדבר במצדות בהר במדבר זיף וישב וישב למה על כן מרא' כדברי מהרי"א ז"ל שפירש כי שני מקומות היו במדבר במצדות מקום א' ובמדבר זיף מקום זולתו ודוד היה יושב ימי מספר במדבר במצדות וימי מספר יושב בהר במדבר זיף כדי שלא יודע מקום תחנותו וז"ש וישב דוד כו' וישב בהר דמשמע שהם שתי מושבות ולזה ויבקשהו שאול כל הימים ולא נתנו ה' בידו באמצעות מהתלות קל כזה כי צריך האדם לעשות איזו הכנה טבעית תחול עליה ההשגחה האלהית וכאשר ראה דוד שיצא שאול לבקש את נפשו לספות אז נכנס דוד במדבר זיף בחורשה שהוא מקום נסתר יותר כמו שנזכיר ואפשר באומר ויבקשהו שאול כל הימים שבכל יום ויום הם הקנאה מדוד בוער בו לבקש אותו ולרדפו והשי"ת היה נותן מורא בלבו לבלתי לכת אליו וז"ש ויבקשהו שאול כל הימים ממש אלא שהאלוה לא נתנו בידו או אמר כל הימים על אותם הימים אשר בקש אותו שהאלהים לא נתנו בידו :

וירא דוד כי יצא וכו' עיין הרד"ק ז"ל וכן הרלב"ג ז"ל וכבר כתב שבשעת הדחק כיראה דוד ששאול יוצא לבקש נפשו אז לפי שעה היה נחבא כמעט רגע בחורשה הוא יער זיף עד יעבור זעם · ואולי אנשי צבאותיו כשש מאות איש נשארים במדבר זיף ודוד לבדו נחבא בחורשה וזהו ויר' דוד כי יצא שאול וכו' ר"ל שראה דוד עצה נכונה כי כאשר יצא שאול לבקש את נפשו ראה דוד להיותו הוא לבדו נחבא בחורשה וזהו ודוד במדבר זיף בחורשה ובזה מובן קושי אחד שבפסוק אין לו גזרה · עוד אפשר וירא דוד ראה הסכנה הגדולה של שאול ורוע לבבו של שאול עמו כי יצא שאול לבקש נפשו של דוד עם היות שדוד מגורש נע ונד במדבר זיף בחורשה אשר ערוקיה מסתיי' ולא היה לו לבקש נפשו עוד כי רע עליו החיים ההם מר ממות · ודרך הלצה וירא דוד כי יצא שאול וכו' ראה שלפי האמת נפשו של עצמו מבקש שאול כי ישוב עמלו בראשו לולי חסידות דוד שלא רצה לשלוח ידו במשיח ה' כמבואר בפסוקים :

ויקם יהונתן בן שאול וכו' ויחזק בידו חדוש ברי' שניה ע"כ · ועיין הרד"ק ז"ל וכן מהרי"א ז"ל · ולע"דן אמר ויקם יהונתן בן שאול ר"ל עם היותו בן שאול אהבת דוד גברה והלך אל דוד חורשה ויחזק את ידו בשלום והחזוק אפשר הוא בשהודיעו איך האלהים בעזוריו כי הוא עומד עם שאול אביו שמורא ויראתו של דוד עליו שלא יקום פילו להלוך אחריו כי אם בדוחק גדול כי האלהים מונע אותו ולא יתנו לרדוף אחריו ולב מלך ביד ה' ז"ש ויחזק ידו באלהים ר"ל דע נאמנה שהאלהים עמך ולא יתן משחית לבא אל ביתך לנגוף ולא אחריך ובזה ידוקדק לומר בן שאול שמהיותו בן שאול ידע מצפוני לבבו של שאול לבא שלא תמצאך ידו כלל כדמסיק אל תירא :

ויאמר אליו אל תירא וכו' תו"ל אמרו שיהונתן ענותן היה שאמר ואנכי אהיה לך למשנה ועיין הרד"ק ז"ל וכן מהרי"א ז"ל ואמר שאעפ"י שאמר בתפלה ולא אם עודני חי שהיה בוחר מות מחיים אם ימלוך דוד בחייו עתה נתחרט ובחר בחיים רק לפחות יהיה משנה לו ובפרט שאין מות וחיים ביד האדם אלא שעל ברחו הוא חי על כן אמר שיהיה למשנה ובהיות מלכותו מאת ה' מן השמים יחפוץ גם הוא להיות לו למשנה והרב"ע ז"ל בשער ח' כתב שמשפט הריע והאהוב שיאהב הטוב לאהובו אך כשיעור שלא יתחייב הטוב ההו' ביטול האהבה כי על כן לא יאות האוהב שיהיה אוהבו או מלך אשר לעומת זה אמר יהונתן לאהובו דוד ואתה תמלוך על ישראל ולא תבוטל האהבה בשביל זה אלא ואנכי אהי' לך למשנה כי המשנה יש לו יחס עם המלך וכל זה כדי שתתמיד לו האהבה ואפי' אחר שימלוך שלא יבטל המלכות האהבה כנז"ל בפסוק עד דוד הגדיל בשם הרב ב"ע ז"ל · ולע"דן אמר לו שלא יירא מאחר שהוא משוח בשמן המשחה ומובטח מהשי"ת שיהיה מלך על ישראל איך יתכן שתמצאך יד אבי להמיתך היתכן שתבטל נבואת שמואל ע"כ באמן ז"ש אל תירא כי לא תמצאך יד אבי וכו' יען כי אתה תמלוך על ישראל כלו ואנכי יהי רצון מלפני השי"ת שאהיה לך למשנה ולא אמות כמו שאירע לבסוף וגם שאול אבי יודע כן בכל הדברים הנזכר יודע הוא שלא תמצאך ידו שהרי רואה שהשי"ת הצילך מידו בחנית כמה פעמים ובכל יום ויודע גם כן כי אתה תמלוך על ישראל שנגלה לו שמשחך שמואל או מעת שהלך יוצא לקראת הפלשתי שאמר בן מי זה העלם אי מפרץ קא אתי מלכא ליהוי וחקר בזה שידע דמפרץ קא אתי וגם כן ואנכי אהיה לך למשנה בלי קנאה כי ראה אהבתי אותך שהרי אמר לי בן נעות המרדות הלא ידעתי כי בוחר אתה לבן ישי וכו' כי כל הימים אשר בן ישי חי לא תכון אתה ומלכותך וכו' באופן שגם שאול אבי יודע כן שאני ברצוני הטוב אהיה לך למשנה ולא אחפוץ במלכות במה יודע כן מאמר כללם על כל הפרטיים הנזכר בפסוק ולא כדברי המפרשים ז"ל היה לו לכתוב ואתה תמלוך על ישראל וגם שאול אבי יודע כן ואנכי אהיה לך למשנה · או יאמר ואנכי אהיה לך למשנה שעם היות שאתה תכנס בגבול אבי שאול לא יחרה לי אלא ואני אהיה לך למשנה בטוב לך כי נפלאת אהבתך לי :

ויכרתו שניהם ברית עיין הרד"ק ז"ל ומהרי"א ז"ל כתב כפי' הראשון ואמר כי לפי שכריתת הברית הראשונה היתה בינו לבין עצמו עתה שנה בה בהיותה לפני האורים ותומי' ע"כ · ועיין הרלב"ג · ולע"דן לפי שהברית הראשון היה אפשר יטעון דוד כי היה אנוס כהיון ביד יהונתן למסרו ביד שאול אמנם כעת שהוא בתוך החורשה ואנשי צבאו עמו זה היה כריתת ברית מעולה זהו שאמר ויכרתו שניהם ברית ר"ל שניהם שוים זה לזה שעל כן אין טענת אונס בכריתת ברית זה לא כראשונה שכתוב בה ויכרות יהונתן ודוד ברית וכו' כי יהונתן הכורת עם דוד ושם נאמר כי בברית וכו' הבאת את עבדך רוצה לומר כי יהונתן המביא והכורת כאמור · ואמר וישב דוד בחורשה ויהונתן הלך לביתו לומר שלא רצה יהונתן שיצא דוד מחורשה ללות אותו כדי שלא יטער בצאתו ממקום שבו משומר מאד ועוד שלא יתפרסם לזולתו המקום וכדי שלא
ידע

באלהים · חזק ידו שלא יירא בדבר אלהים שהבטיחו על ידי הנביא כי ימלוך וזהו שאמר כי לא תמצאך יד שאול אבי וכת״י ותקיף ית ידיה במימרא דיי׳ : אהיה לך למשנה: אני מבקש ממך שאהיה אני משנה לך כשתמלוך : ידע כן · שתמלוך והיו יודעין זה מפי השמועה שנמשח דוד למלך : לפני יי׳ · אורים ותומים שהיו שם עם אביתר הכהן או פירוש שהאל יתברך יהיה עד בין שניהם : לביתו · ת״י לאורתיה : ויעלו זיפים · וכבר עלו הזיפים ואמרו לשאול וזהו שאמר ויירא דוד כמו שאמרנו למעלה : הכינו עוד · חפשו וראו היטב שתדעו מקומו בכוון : כי אמר אלי · בעוד שהיה עמי היה אומר לי כשהייתי שואלו איך היה מכה בפלשתים כך כך ואיך היה נשמר מהם והיה אומר לי כי ערום יערים הוא ובערמו׳ ובתחבולות היה בא עליהם שלא היו נשמרים ממנו כן עתה הוא עושה מרמה עצמו במקום זה כדי שנבקש אותו שם ומחר יהי׳ במקום אחר לפיכך דעו כל המקומות אשר דרכו להתחבא שם וי״מ כי אמר אלי האומר כמו ויאמ׳ ליוסף ר״ל אמר לי המגיד כי עתה ערום יערים הוא וכת״י ארי אמרין לי דעדי׳ וכפיק הוא: אל נכון · דבר נכון וברור בכל אלפי יהודה לפי שלא היה דוד בא אלא בארץ יהודה לפי שהיו מחפין עליו אבל שאר השבטים אם היה בא ביניהם היו מוסרין אותו לשאול ומה שאמר שפי׳ ר״ל אכרית כל שרי אלפים שביהודה שהיו ידם עמי לחפשו היטב כל אחד באלף שלו : וילכו

וַיְחַזֵּק אֶת־יָדוֹ בֵּאלֹהִים׃ וַיֹּאמֶר אֵלָיו אַל־תִּירָא כִּי לֹא תִמְצָאֲךָ יַד־שָׁאוּל אָבִי וְאַתָּה תִּמְלֹךְ עַל־יִשְׂרָאֵל וְאָנֹכִי אֶהְיֶה־לְּךָ לְמִשְׁנֶה וְגַם־שָׁאוּל אָבִי יֹדֵעַ כֵּן׃ וַיִּכְרְתוּ שְׁנֵיהֶם בְּרִית לִפְנֵי יְהוָה וַיֵּשֶׁב דָּוִד בַּחֹרְשָׁה וִיהוֹנָתָן הָלַךְ לְבֵיתוֹ׃

כ וַיַּעֲלוּ זִפִים אֶל־שָׁאוּל הַגִּבְעָתָה לֵאמֹר הֲלוֹא דָוִד מִסְתַּתֵּר עִמָּנוּ בַמְּצָדוֹת בַּחֹרְשָׁה בְּגִבְעַת הַחֲכִילָה אֲשֶׁר מִימִין הַיְשִׁימוֹן׃ וְעַתָּה לְכָל־אַוַּת נַפְשְׁךָ הַמֶּלֶךְ לָרֶדֶת רֵד וְלָנוּ הַסְגִּירוֹ בְּיַד הַמֶּלֶךְ׃ וַיֹּאמֶר שָׁאוּל בְּרוּכִים אַתֶּם לַיהוָה כִּי חֲמַלְתֶּם עָלָי׃ לְכוּ־נָא הָכִינוּ עוֹד וּדְעוּ וּרְאוּ אֶת־מְקוֹמוֹ אֲשֶׁר תִּהְיֶה רַגְלוֹ מִי רָאָהוּ שָׁם כִּי אָמַר אֵלַי עָרוֹם יַעְרִם הוּא׃ וּרְאוּ וּדְעוּ מִכֹּל הַמַּחֲבֹאִים אֲשֶׁר יִתְחַבֵּא שָׁם וְשַׁבְתֶּם אֵלַי אֶל־נָכוֹן וְהָלַכְתִּי אִתְּכֶם וְהָיָה אִם־יֶשְׁנוֹ בָאָרֶץ וְחִפַּשְׂתִּי אֹתוֹ בְּכֹל אַלְפֵי יְהוּדָה׃ ויקומו

וּתְקַף יַת יְדֵיהּ בְּמֵימְרָא דַייָ׃ וַאֲמַר לֵיהּ לָא תִדְחַל אֲרֵי לָא תַשְׁכְּחִינָךְ יְדָא דְשָׁאוּל אַבָּא וְאַתְּ תִּמְלוֹךְ עַל יִשְׂרָאֵל וַאֲנָא אֱהֵי לָךְ לְתִנְיָין וְאַף שָׁאוּל אַבָּא יָדַע כֵּן׃ וּגְזָרוּ תַרְוֵיהוֹן קְיָים קֳדָם יְיָ וִיתִיב דָוִד בְּחוּרְשָׁא וִיהוֹנָתָן אֲזַל לְבֵיתֵיהּ׃ וּסְלִיקוּ אֱנָשֵׁי זִיף לְוָת שָׁאוּל לְגִבְעָתָא לְמֵימַר הֲלָא דָוִד מִטַּמַּר עִמָּנָא בִּמְצַדְתָּא בְחוּרְשָׁא בְּגִבְעַת חֲכִילָה דְּכִדְרוֹם לִישִׁימוֹן׃ וּכְעַן לְכָל רַעֲוַת נַפְשָׁךְ מַלְכָּא לְמֵיחַת חוּת וַאֲנַחְנָא נִמְסְרִינֵיהּ בִּידָא דְמַלְכָּא׃ וַאֲמַר שָׁאוּל בְּרִיכִין אַתּוּן קֳדָם יְיָ אֲרֵי חַסְתּוּן עָלָי׃ אִיזִילוּ כְעַן אַתְקִינוּ עוֹד וּדְעוּ וַחֲזוֹ יַת אַתְרֵיהּ דְּשָׁרֵי בֵיהּ מַן חֲזָהִי תַמָּן אֲרֵי אָמְרִין לִי דְעָרִים וְנָפִיק הוּא׃ וַחֲזוֹ וּדְעוּ מִכֹּל מִטְמוֹרְיָתָא דְּאִטַּמַּר תַּמָּן וּתְתוּבוּן לְוָתִי בִּקְשׁוֹט וְאֵהַךְ עִמְּכוֹן וִיהֵי אִם אִיתוֹהִי בְּאַרְעָא וְאֶבְלוֹשׁ יָתֵיהּ בְּכָל אַלְפַיָּא דְבֵית יְהוּדָה׃ וקמו

רשי

ויחזק את ידו · חידוש ברית שביניהם : ולנו להסגירו · ועלינו להסגירו : כי אמר אלי · מי שאמר: ערום יערים הוא מתנהג הוא בערמה היום כאן ולמחר במקום אחר כדי שלא יודע מקומו : אל נכון · על דבר מכוון ואמת : לפני

רלבג

וישב דוד בחורשה ויהונתן הלך לביתו · באר לנו בזה כי נשען דוד בברי׳ יהונת׳ עמו שלא יגלה מקומו לאביו ואף על פי שנתפרם׳ ליהונתן כי דוד יקח המלוכ׳ ותסור ממנו ולזה ספר שלא נמנע דוד אחר זה מלשבת ביער ההוא: כי אמר אלי ערום יערים הוא · ר״ל הוא חסר מי האומ׳ זה וכן ותכל דוד הוא חסר מי הוא המשתוקק והרצון בו ותכל נפש דוד וכן יהיה הרצון בזה המקום· כי אמר לפי אלי שהוא יתנהג בערמה ויתראה במקום אחד והוא בלתי מתחבא שם בלתי על המעט ולזה הזהיר׳ שיחקרו מכל המחבואים אשר יתחבא שם או יהיה אמרו כי אמר אלי שב אל דוד והרצון שדוד אמר אליו בהיותו עמו שהוא מתנהג בערמה ובתחבולו׳ יעשה לו מלחמה: ומלאך

מסרה

במצדות ח׳ בלישניהון בקריאה וסימניהון במסרה רבתא· ברוכם נ׳ ב׳ חסר סימניהון ויאמר שאול ברכים אתם ליי׳· ברכים אתם ליי׳ אשר עשיתם החסד הזה · ברוכים אתם ליי׳ עושה שמים וארץ · בתרא מלא :

מנחה קטנה

רד ולנו הסגירו וגו׳ ירדם אל תאמר לנו כיון שאתם יודעתם מחבואו למה לא הבאתם אותי אלי בלי שאלת פי כיון שאתם יודעתם שהוא שוכ׳ לי ובורח מפני לז״א שהיינו מתירא׳ מפנו שיש עמו עם רב ויעמוד לנגדנו ונלחם בנו ומה גם כהי׳ במתפעת ביד הפלשתי׳ שאנו הכנסנו עצמנו בתגבר וזה לאשר עבד ביד אדוניו ע״כ בקשתנו שאתה תרד לבוא ללכת נגדו וכיון שכן ישמע דוד שרבים קמים עליו המלך בחיל כבד ואז ירא ויפחד ולא יוכיח ראש נגדנו מלחמת המלך ,ומפני ומה גם לא יחפשו אותנו בשופטי׳ שהנחנו הסגירו אותו בידך כי יש לנו התנצלות לומר שהמלך ועמו עשה זה וגם אם ידעו בבירור שאנו עשינו כ בר נהיה כמלוא ומושם ע״פ עבות המלך וא״א לסרב נגדך באשר שעשנו מעשה טוב והיינו מוכרחי׳ לעשות ע״כ בקשתנו רד ולנו הסגירו וגו׳:ברוכי׳ אתם לה׳ אע״פי שאתם רוצי׳ לגלות הדברים לחטוקי בעסיכם מתמדת ע״ב ברוכי׳ אתם לה׳ כיון שסוף סוף כוונתכם לטובה לאסרו בידי כי חמלתם עלי שלא אהי׳ עוד בדאגה שימרוד נגדי ויהרוג אותי: לכו נא וגו׳ כיון שסוף שלא אתכם ואינו מעלים מקומו מכם הוכלו להודיעני על נכון מחבואו· ואני אעשה יותר ממה שאלתם כדי שלא תחטאו שאתם הסגרתם עבד ביד אדונו אלא ואחפש אותו אני אחפש אחריו בלותר אע״פי שאדע מקום מחבואו על נכון לא אלך מיד שם כדי שלא ירגישו כעולם שאתם הודעתם לי מקומו אלא אחפש אחריו אעשה שאיני כאלו איני יודע מקומו ואחפש אחריו בהרבה מקומו׳ ואח״כ אלך אל מקום מחבואו ובזה תהיו נקיים מחזקה כי זה הדבר יהי׳ לכם לעניים שאתם לא גליתם לי דבר והראייה שלא הייתי יודע מקומו עד אשר חיפש רב כמתפשגברו׳ואני מנאתיהו :

פי׳ רבינו ישעיה

כי אמר אלי ערום יערים הוא · פ׳ רום כי אמר לכי אלי ערום הוא ובמקום שיעמוד היום לא יעמוד למחר לפיכך לכו והכינו דרכיו אשר רגיל לעמוד :

כלי יקר

ידע שאול זהו שאמר וישב דוד בחורשה כשהלך יהונתן לביתו שלא רצה שילוהו · או יאמר ויהונתן הלך לביתו לומר שלא הלך אל אביו כי לא ישרו בעיניו דרכו לרדוף את דוד ועוד שלא יגלה ע״כ ויהונתן הלך לביתו :

ויעלו הזיפים וכו׳ במסכת סוטה פ׳ עגלה ערופ׳ תנן התם כל הגילוק טהור חוץ מדבש זיפים והצפיחים מאי זיפים אמר רבי יוחנן זב שמזיב יין בו ורים לקים אמר על שם מקומו כדכתיב זיף ועלם ובעלות כיוצא בדבר אתה או׳ בבוא הזיפים מאי זיפים א״ר יוחנן בני אדם המזייפין דבריהם ור״א אמר על שם מקומם שנאמר זיף ועלם ובעלות ע״כ וקשה כי הדין עם ר׳ אלעזר וסמיכות הכתובים מוכיח שהרי דוד במדבר זיף בחורשה א״כ מה היא סברת רבי יוחנן דרשו לשון זיוף · ונראה כי בתחלה דקדק מאי זיפים דלא קאמר ודבש זיף אם על שם מקום זיף לכך דרש ר׳ יוחנן שקראו במשנה דבש זיפים בלשון רבים על שם שמזייפין בו כדפרש״י ז״ל מתוך שהוא עב וטוב מאד מערבים בו מים והיכה ככרת ולזה אמר כיוצא בדבר אתה אומר בבא הזיפי׳ שאעפ״י ששם לא שייך הכרח זה מאומ׳ זיפים בלשון רבים עם כל זה הקשה ואמר מאי זיפים והכוונה בזה לפי שבנביא שמואל אמר ויעלו זיפים ובתלים אמר הזיפים זהו שאמר מאי זיפים על פסוק הנביא מקשה דקאמר זיפים זהו שאמר מאי זיפים ולכך מכריח בפסוק שהוא לשון בני אדם המזייפין דבריהם שלא יצדק לומר בהם הזיפים בה״א הידיעה כי בלתי ידועי׳ הם כי האדם יראה לעינים וה׳ יראה ללבב רוע לבבם רחוק מכליותיהם עם היותו קרוב בפיהם וכיון שאותו זיפים של הנביא כדרש לשון זיוף אף זה של התלים כדרש כן אמנם ר׳ אליעזר דרשו כפשוטו על שם מקומו וחסרון הה״א לא דרש ובהכי ניחא דרבי יוחנן הוצרך לומר זה במשנה ובפסוק כי ההכרחיו׳ מתחלפים · עם היות צריך לדבר בשני מקומות בא׳ בא לחלוק על ריש לקיש ובבני על ר׳ אלעזר׳ ועיין הרד״ק ז״ל ומהרי״א ז״ל אמר שהכתובים כסדר שאחרי שהלך יהונתן ושב לביתו עלו הזיפים לגלות לשאול והיא מאמרם ועתה לכל אות נפשך וכו׳ :

ולע״דן קשר הענין הזה עם הקודם באחד משני פנים האחד כי בבא יהונתן שם ובכרות ברית עם דוד לא היה להם לזיפים לעלות לחרחר ריב וללכת רכיל מיראתם מיהונתן בעל ברית דוד אוהבו כנפשו ועכ״ז ויעלו זיפים לשאול והפס׳ שנמשך זה מלד מה שהזכיר שיהונתן הלך לביתו ולא אל שאול לכך מצאו שעת הכושר ללכת רכיל אל שאול מאחרי יהונתן שלא ידע כי לא היה לפני שאול כי אם בביתו והוא קשר בשני חלקים והקשר השניי׳ כי להיות שבא יהונתן אמרו בלבם מאינו מקו׳ להשמט לומר שיהונתן הלך רכיל וגילה סוד וזהו שהמתינו לבלתי לכתם ברכילו׳ עד שיהונתן הלך לביתו אז ויעלו הזיפים אל שאול הגבעתה ואמרו הלא דוד מסתתר עמנו לא אמרו מסתתר אתנו או בינינו אלא עמנו רוצה לומר מגלה סודו אלינו ועמנו בסיוע שלנו הוא מסתתר שאנו נראים כאוהבים אליו ועל כן נוכל להסגירו בידך בכל עת שתרצה והנה על כן אפשר שקרא׳ זיפים לשון זיוף כנז״ל בשם חז״ל אבל יהיה מטעם אחר זולת טעם שמזייפי׳ דבריה׳ והוא יען שהיו לדוד חונפים ומראים עצמם כאוהבים אליו וכן לשאול והוא זיוף :

ועתה לכל אות נפשך וכו׳ רש״י ז״ל ולנו הסגירו ועלינו להסגירו ע״כ · ומהרי״א ועתה הנה היה הענין מובן בכל אשר תאות אם תרצה לרדת אתה לתפסו רד ואם לא תרצ׳ לרד׳ של שהנחנו נתפוס אותו ונביאהו ונסגירו בידך ביד המלך ולא תחו׳ אתה לרדת אחריו ע״כ :

ולע״דן סמה סא׳ לכל אות נפשך בלל בזה ג׳ ענינים שבכולם יעשה לכל אות נפשו האחד אם ירצה לרדת מהר ולבלתי התמין או אם ירצה לאחר ירידתו הנה יעשה ככל אות נפשו בין כשיבא מהר בין כשיתאחר לו בסגירו ביד המלך זהו שאמר ועתה לכל אות נפשך לרדת ר״ל במליאות הירידה רד והענין השני בשיעור בני האדם שיביא עמו לרדת בעם רב ככד או במתי מעט זהו לכל אות נפשך המלך לרדת ר״ל בחיל ככד כמלך זהו המלך לרדת רד או כמו שהאוה נפשך לכו להסגירו אפי׳ ביד המלך ר״ל שיבוא יחידי במתי מעט · והענין השלישי הוא אם רות נפשך להרגו באחד מארבע מיתות ב״ד או לשים אותו במאסר עולמים זהו לכל אות נפשך לרדת לעשות בו רד ולנו להסגירו ר״ל ולנו מותר להסגירו יען שאת׳ מלך וזה מורד במלכות ודמו בראשו וזהו שאמר ולנו הסגירו יען שהוא ביד המלך שמזאת הבחינה מותר להסגי׳ ולפי׳ זה מדוקדק לשון ולנו להסגירו שלא אמרו ועלינו להסגירו שמוכחו לומר בלשון זה ולנו להסגירו לומר התר לנו להסגירו לפי שהוא ביד המלך כאמור · ואפשר לומר שאתה לכל אות נפשך ר״ל אם בת דינא בעל דינא ולא יעשה כל אות נפשך ועל כן כעת הזאת עת רצון להפיק לכל אות נפשך :

ויאמר שאול ברוכים אתם וכו׳ י״ל מה צורך בנתינת טעם לברכה או כי חמלתם עלי שהרי ראוים הם לברכה מאחר שההנדבו להסגירו בידו ואם כן שתיקותו יפה מדבו׳ שיאמר שתם ברוכים אתם ומספיק · ונראה כי שאול הלין בעדם כי היה אפשר שבעלי לשון הרע בהם יהיו מזולזלים בעיניו ובעיני השרים על דרך עדי שקר שאמרו. בגמרא שהדי שקרי לא גרייהו זילו בדכתיב יבקשו אנשים בני בליעל וכו׳ וידוע שבעל לשון הרע ארור ומקולל מארור מכה רעהו בסתר ומארור אשר לא יקים את דברי התורה הזאת לכך הוצרך שאול לומר ברוכים אתם ר״ל זולתכם ההולכי רכיל מגלי סוד ארורים אבל אתם ברוכים ולא אתם ארורים יען כי חמלתם עלי והכרח החמלה עלי הוציא אתכם ממחילתכם לגלות מסתרי דוד ולא תאשמו כי היא עבירה לשמה לחמול על המלך שהוא רוח אפינו משיח ה׳ שלא ילכד בשחיתות העבד המורד בו · או אמר אשר חמלתם עלי ר״ל ידעתי רוע ערמימות דוד כדמסיק ערום יערים באופן שלא יעלה בידכם להסגירו בידי כאשר נדרתם ועם כל זה ברוכים אתם עלי יען כי חמלתם עלי והמחשבה שלכם טובה ואעפ״י שלא הסגירוהו בידי עם כל זה ראוי להחזיק לכם טובה ולברך אתכם יען כי חמלתם עלי :

לכו נא הכינו עוד וכו׳ עיין רש״י ז״ל וכן הביא הרד״ק ז״ל וכן מהרי״א ז״ל וכן הרלב״ג ז״ל והוסיף ע״ש : ולע״דן לדקדק שאו׳ אשר תהיה רגלו מי ראהו שם הכל מיותר שכב׳ אמר ערום יערים ותיבת הוא בכלל יערים · ונראה במה שמצינו מהארועות שאירעו בעולם לעשות הברזל שבטלפי הסוס מהופכות כדי שאם יברח ויצא מהעיר וילכו אחרי טלפי הסוסים להבין מתוכם מקום תחנותו ימצאו רושם הטלפים מהופכות מורות על מי שנכנס לעיר ולא על יוצ׳ ולא ילכו לרדוף אחריו וכן שמענו למהרי״א ז״ל בברחו מקסטי׳ לפורטוגל · כיוצא בזה אמר שאול אל הזיפים לכו הכינו עוד אנשים אחרים חברים ומקשיבים לקולכם הכינו עוד כדי שתחקרו הרבה ודעו וראו את מקומו אשר במקום ההוא תהיה רגלו רוצה לומר פרסות רגליו ופרסות סילו ולא יספיק לכם זה אלא אמר צריך לראות מי ראהו שם כי אפשר שלא שם חלק מאנשיו לעשות רושם רגליו לגנוב דעת הבריות שהוא שם ואין הדבר כן לכך צריך עוד למי ראהו שם יען כי אמר אלי ערום יערים ומי הוא זה שאמר לי כן פירש לך הפסוק עצמו ואמר הוא רוצה לומר הוא דוד בעצמו אמר אלי כן כי ערום יערים והרי הוא כאילו כתוב כי אמר אלי הוא כי ערום יערים ויהיה הפי׳ של המפרשים ז״ל שפי׳ כי אמר אלי על דוד מוכרח מתיבת הוא כאמור והיא נכון · עוד אפשר שאמר להם אתם הברוכים אשר חמלתם עלי בתם לבבי נכון ומאמין ולזה אתם לכו והכינו עוד ודעו וראו אשר תהיה רגלו אתם בעצמכם ולא אאמין למי שראהו שם גם כי אמר אלי זה שראהו שם וב׳ אלי כמבשר איני סומך עליו אלא בעיני הוא כאילו ערום יערים הלא זה שאמר שאם דרך משל הוא בחורשה יאמר אלי שהוא במצדות וכיוצא בזה מרמה עצמו כי אמר אלי כי ראהו משם ונסע משם על כן לא אאמין כי אם בכם לפי שאתם מרובים ולא תערימו ובפרט שנתחייבתם בחיוב להסגירו בידי :

וראו ודעו מכל המחבואים רש״י ז״ל אל נכון לדבר מכוון ואמ׳ ע״כ וכן הרד״ק ז״ל וכן מהרי״א · ולע״דן לדקדק שפסוק זה מיותר שכבר אמר בפסוק הקודם ודעו וראו את מקומו וכו׳ ומספיק · ולמה שינה כאן להקדים ראיה לידיעה וראו ודעו ובפסוק הקודם אמר ודעו וראו · ונראה שפסוק הקודם זרזם על מציאות דוד שלא יסמכו על ידיעה אם ידעו מפי השמועה שהוא במקום פלוני לא יספיק כי אולי דרך ערא׳ בא לשם לעבור להתחבא במקום זולתו לזה חייבם בידיעה שידעו שתכליתו להתעכב שם ימי מספר לכך חייבם יחדיו בשני הענינים ודעו וראו אמנם כאן חייבם עוד חיוב שני שיחקרו לראות כל מקומות המחבואים שמתחבא שם כדי שיהיו מכירים במסלותם . לארוב במסתריהם אבל כל פינה מהם זהו שאמר וראו ודעו כל המחבואים כלומר וראו כל המחבואים ודעו מכל פרטיהם הצריך להזדרז במארב שלהם וזהו שאמר ודעו מכל המחבואים שהיה לו לומר ודעו כל המחבואים מה הוא מכל המחבואים אלא ודאי כדפרישית מכל פרטים שלהם צריך שתדעו · או אפשר שאמר וראו על המחבואות הידועים שנתחבא לשעבר בהם ולא די זה אלא ודעו בידיעתכם וזו הידיעה תשיגו אותה ותבואו עדיה מכל המחבואים שנתחבא בהעבר בהם מהם תוכלו לדעת בשיקול הדעה ובהדמות מילתא למילתא ומקוםהדומה אליהם אשר לשיתחבא שם בעתיד ועליו גם כן תשימו משמר מארב אולי יקר מקרהו להתחבא שם אעפ״י שלא נחבא שם עד הנה זהו שאמר ודעו וראו מכל המחבואים רוצה לומר אשר בשעבר מהם הקש גלוי אל העתיד אשר יתחבא שם יתחבא דייקא מורה על העתיד ואז ושבתם אלי אל נכון כי והיה אם ישנו בארץ וחפשתי אותו במקום שהוא נחבא ואפי׳ שיבלע בתוך אלפי יהודה משבטו משם אוציאנו באופן שידיעה הי׳ מעולה ומשובחת שהיא ידיעה כוללת את כל המחבואים שבעשות מארב בכולם לא ימלט מלכדו באחד מהם · ומה שאמר בכל אלפי יהודה לפי שלא היה דוד בא אלא בארץ יהודה לפי שהיו מחפין עליו אבל שאר השבטים אם היה בא ביניהם אז היו מוסרים אותו לשאול ומה שאמר אלפי יהודה רוצה לומר אכריח כל שרי האלפים שביהודה שיהיה ידים עמי להפשו היטב כל אחד באלפו שלו ע״כ · וכן מהרי״א ז״ל :

ויקומו וילכו זיפה וכו׳ עיין רש״י ז״ל וכן הרד״ק ז״ל והוסיף ע״ש וכן מהרי״א ז״ל לדבריהם ז״ל כמי קדם ולפני הליכת שאול : ולע״דן ולפני שאול דיוקא גדול שיחסר הפ׳ התשובה באשר דבר המלך שאול אליהם ומזהירם ושבתם אלי אל נכון והלכתי אתכם לכן איך יחסר

וילכו זיפה לפני שאול · אלה הזיפים הבאים אל שאול הלכו אל זיף לפני שילך שם שאול הלכו הם לתפש המקום שהיה שם דוד באמת ושבו אל שאול והכתוב לא ספר התשובה אבל אחר שאמר וילך שאול ואנשיו ידעו כי הזיפים שבו אליו טרם לכתו : וירד הסלע · נראה שעמק היה בין הערבה שהיה שם דוד ובין הסלע ואמר וירד כלומר ירד בעמק לעלות הסלע ועל הדרך הזה נאמר ויעלו אותם עמק עכור כמו שפירשתיו במקומו ומה שאמר עוד וישב במדבר מעון להודיע כי לא היה לו פנאי לברוח ממדבר מעון ועלה לסלע הזה שהיה במדבר להשתגב בו מפני שאול : מצד ההר מזה · זהו הסלע : נחפז ללכת · היה טרוד ומהיר ללכת ולברוח מפני שאול ולא יכול כי שאול ואנשיו סבבוהו כי אע"פ שאמר שאול מצד ההר מזה כיון שראו כי רצה לברוח סבבו הם הסלע ולא היה להם אלא לתפסם כשבא המלאך אל שאול בשבת נורא עלילו' ובדרש נחפז ללכת זהו שאמ' דוד אני אמרתי בחפזי כל האדם כוזב כיון שראה דוד עצמו מגומגם ביד שאול ואנשיו אמר על חנם משח אותי שמואל ואמר לי כי משחך יי' למלך היכן היא אותה הבטחה שאמר לי ומניין שכך אמר שנאמר אני אמרתי בחפזי כל אדם כוזב אפילו שמואל היכן היא אותה הבטחה שאמר לי אמר לו הקב"ה אני מעיד עליו שנאמן שמואל שנאמר וידע כל ישראל מדן ועד באר שבע כי נאמן שמואל לנביא ואתה קראת לשמואל כוזב מיד ומלאך בא אל שאול לאמר מהרה ולכה וגו' אמר רבי יודן מלאך שליח היה אמר לו רבי פנחס וכי השליח יועץ הוא שהיה אומר מהרה ולכה אלא מלאך מן השמי' היה שנא' ישלח משמי' ויושיעני: עוטרי' · כמו סובבי' כמו עטרה שהיא סובבת את הראש וכן כצנה רצון תעטרנו: מרדוף אחרי דוד · בחירק המ"ם שלא כמנהג : סלע המחלקות · לפי שנחלקו בו אלה מאלה ות"י כיף פלגותיה אתרא דאתפליג ביה לבא מלכא דשאול למיזל לכא ולכא כלומר נחלק לב המלך אם יתעכב עד שיתפש דוד או אם ילך אחרי פלשתים וכן הוא אומר בדרש מהו סלע המחלקות אמר רבי שמואל בר נחמני ששם נחלקו גבורים של שאול על דוד מהם היו אומרים עד שבן ישי בידינו לא נפנה תמנו ומהם אמרו מלחמת ישראל קודמת שבן ישי מצוי לנו בכל שעה · דבר אחר מהו סלע המחלקות שבשע' שהיה דוד ועבדיו עוברי' על אותו מקום היה מתחלק ממילותיו הוא ושש מאות איש שהיו אתו באותה שעה והיו יורדין מעל סוסיהן ומשתטחין על פניהם ואומרין ברוך שעשה לנו נס במקום הזה :

על

כה ויקמו וילכו זיפה לפני שאול ודוד
ואנשיו במדבר מעון בערבה אל
ימין הישימון : וילך שאול ואנשיו
לבקש ויגדו לדוד וירד הסלע וישב
במדבר מעון וישמע שאול וירדף
אחרי־דוד מדבר מעון : וילך שאול
מצד ההר מזה ודוד ואנשיו מצד
ההר מזה ויהי דוד נחפז ללכת מפני
שאול ושאול ואנשיו עטרים אל־
דוד ואל־אנשיו לתפשם : ומלאך
בא אל־שאול לאמר מהרה ולכה
כי־פשטו פלשתים על־הארץ :
וישב שאול מרדף אחרי דוד וילך
לקראת פלשתים על־כן קראו
למקום ההוא סלע המחלקות : ויעל
דוד משם וישב במצדות עין־גדי :
ויהי

וקמו ואזלו לזיף קדם שאול ודוד
וגברוהי במדברא דמעון במישרא
דמדרום לישימון : ואזל שאול
וגברוהי למבעי ותויאו לדוד ונחת
לכיפא ויתיב במדברא דמעון ושמע
שאול ורדף בתר דוד במדברא
דמעון: ואזל שאול מסטר טורא מכא
ודוד וגברוהי מסטר טורא מכא
והוה דוד מתבעי למיזל מן קדם
שאול ושאול וגברוהי כמנין על דוד
ועל גברוהי למחדהון: ואיזגדא אתא
לות שאול למימר אוחי ואיזיל ארי
איתנגידו פלשתאי על ארעא :
ותב שאול מלמירדף בתר דוד ואזל
לקדמות פלשתאי על כן קרו
לאתרא ההוא כיף פלגותא אתרא
דאתפליג ביה ליבא דמלכא למיזל
לכא ולכא : וסליק דוד מתמן ויתיב
במצדתא עין גדי : והוה

רשי

לפני שאול · שהיה שאול עתיד לילך אחריהם והם הלכו לפניו לחפש אל נכון : עוטרים · מקיפים וסובבים מכל אל כל בעטרה המקפת את הראש : ומלאך בא אל שאול · מלאך ממש כדי להציל את דוד : סלע המחלוקות · שהיה לבו של שאול חלוק לשתי דיעות אם לשוב להציל את ארצו מיד פלשתים או לרדוף ולתפוס את דוד כן תרגומו יונתן : גורי

רלבג

ומלאך בא אל שאול לאמר מהרה ולכה · באר בזה הספור מה נפלא פועל השגחת השם על אוהביו ואיך הציל דוד עם היותו בעולם הסכנה :

על

מסרה

ויקמו ט' מלאים בקריאה וסימ' ויקמו בבקר ויאמר שלחוני לאדני · ויקמו שרי מואב קרמא · ויחנו על הגבעה · ויקמו וילכו זיפה · ויקמו כל איש חיל · וחברו דד"ה וישאו גופת · ויקמו וינוסו בנשף ויעזבו את אהליהם · ויקמו ראשי האבות · ויקמו על עמדם דד"ה:

מנחה קטנה

נחפז ללכת מפני שאול · סוברו מפני שאול נראה מיותר דידוע הוא אלא ר"ל שלא יקשה שהרי הוא דוד כמכה בפלשתים זה פעמי' רבים אע"פי שהיו עם רב ועצום וא"כ למה ירא כ"כ מפני שאול ואנשיו ולמה לא נלחם עמהם לזה אמר באמת אנו היתה אימה אמרת שהיו יונתי' לקראתו לא היה ירא כלל אלא מכד היותו שאול שלא רצה לשלוח יד במשיח ה' וזה שאמר מפני שאול: כנה

פי' רבינו ישעיה

עוטרים אל דוד · פירו' כנגד את ההר כעטרה שמכל מקום שיצא דוד יתפש · ועל אותה שעה אמ' דוד אני אמרתי בחפזי כל האדם כוזב · ואפי' שמואל הנביא אנה הוא נבואתו שמשחני להיו' מלך על ישראל :

כלי יקר

חסר העיקר מן הספר הי"לל וישובו אל שאול וכו' · ונראה כי שאול מאז בא אליו אנשי זיף שהגידו לו מקומות מחבואיו הסכים ללכת אחריו אלא שהזהירם עוד לכו נא וכו' וראו ודעו וכו' ושבתם אלי פי' תשובו אלי רוצה לומר לקראתי אשר אני הולך לאט לאט ואתם תדעו אל נכון המקום אשר דוד בו ושבתם אלי להקביל פני מסע אחד או שתי מסעות קודם והלכתי אתכ' אותו המסע או שתים אבל לא כיון לומר ושבתם אלי אל הגבע' של שאול שאם כן יקשה הקושי' שהקשתי אבל עתה מיושב הכל כי הפסוק מגיד איך ויקומו וילכו זיפה לפני שאול לשון לפניו ממש הם הלכו ושאול אחריהם כי כן יאתה למרגל לבא לפני הצבא וחקרו אנשי זיפה וידעו שדוד ע"ה ואנשיו במדבר מעון בערבה אל ימין הישימון וילך שאול רוצה לומר והנה הלך שאול ואנשיו לבקש נפש דוד קאמר מעין כי יצא שאול לבקש את נפשו וכו' ואומר וילך שאול הוא בירור מה שאמר ויקומו וילכו זיפה לפני שאול שהיה זה כשילך שאול ואנשיו וכו' ולפי שהזכיר שקמו זיפה והלכו לפני שאול לזה אמר גם כן שקיימו מה שקראו מפי שאול ושבתם אלי וכן עשו וזהו שאמר וישמע שאול וכו' מפי זיפים שמע כן שקיימו ושבתם אלי שאותה השיבה איננה אל הגבעה כי אם שם קרוב למקום תחנותו של דוד קודם הגיע שם שאול בעוד כברת ארץ לבא שם :

וילך שאול עיין הרד"ק ז"ל ומהרי"א ז"ל פירש וירד הסלע כמו וירד מהסלע שהיה בו וישב במדבר מעון כדי שיברח משם אנה ואנה ע"כ · ולע"דן כי אנשיו של שאול הם היו מגידים אתו כי כל יש' אוהבים את דוד ז"ש וילכו שאול ואנשיו לבקש את נפש דוד ע"ה ואנשיו הנזכר הם עצמן הגידו לדוד איך שאול בא אחרי דוד כדי שיכה אותו וזהו שאמר וילך שאול ואנשיו לבקש ובמקום בקשם את דוד ויגידו לדוד כי מאת ה' היתה זאת היא נפלאת · ואומרו וירד מהסלע וישב במדבר מעון הוא מכל מעון אשר משמאל כי בתחלה הגיד ודוד ואנשיו במדבר מעון בערבה אל ימין הישימון ועתה היה במדבר מעון אל השמאל :

וילך שאול וכו' במדרש אחז"ל ויהי דוד נחפז ללכת מפני שאול ר' אבא אמר הקיפו עליו כעטרה דכתיב עוטרים את דוד ומהו נחפז אלא כיון שראה דוד את עצמו מגומגם ביד שאול ואנשיו התחיל אומר על חינם משח אותי שמואל ואמר משחך ה' למלך שנאמר אני אמרתי בחפזי כל האד' כוזב אמר לו הקב"ה שמואל כוזב אני מעיד עליו שהוא נאמן דכתיב וידעו כל ישראל כי נאמן שמואל מיד בא מלאך אל שאול לאמר מהרה ולכה מלאך מן השמים שנ' ישלח משמי' ויושיעני רבי יודן אומר שליח היה א"ל ר' פנחס וכי השליח יועץ הוא שא"ל מהרה חושה אלא מלאך היה ע"כ · ולע"דן לדקדק מאי קאמר ומהו נחפז ללכת דפשוט הוא שהיה בחפזון מפני שאול ומאי מפני וכו' · ועוד מאי קאמר עוטרים כעטרה באיזו בחינה דימה אותם לעטרה · ועוד מאי קאמר על חינם משח ה' אותי ואמר משחך ה' וכו' ממאי קא מתמה על המשיחה או על האמירה או על שתיהן · ומאי קאמר אני מעיד עליו שהוא נאמן דכתיב וכו' שאין זו עדו' מאחר שישראל ידעו כי נאמן שמואל לנביא כדכתיב וידעו כל ישראל כי נאמן שמואל וכו' ור' פנחס למה לא הקשה לר' יודן מפ' ישלח משמים ויושיעני ע"כ · ונראה שהוקשה לו שכיון שעוטרים את דוד ביינו שהקיפוהו כעטר' אם כן איך יתכן שויהי דוד נחפז ללכת מפני שאול איך יוכל ללכת והוא מעוטר סביב סביב ובפרט בחיפזון והלא צריך מיתון מיתון להשכיל איך יברח ואם כן איך יאמר נחפז ללכת והוא כמגע ובפרט בחפזון זהו מה שאמר ומהו נחפז ללכת · ונבין בזה שהקדים פי' עוטרים אמר רבי אבא הקיפו עליו כעטרה וכו' עם היותו מאוחר בפ' לפי שמתוך פי' עוטרים שהוא שהקיפוהו כעטר' נמסבה קושיית ומהו נחפז וז"ש ומהו בוא"ו להורות כי עתה נמסבה קושי' או אין לומר דמאי מקשה ומהו נחפז ללכת דילמא הכי קאמר בתחילה נחפז ללכת ואח"כ עוטרים אי אפשר לומר כן דא"כ הי"לל ושאול ואנשיו עטרו מאי עוטרים אלא ודאי על כרחין בעוד היותם עוטרים קאמר שהיה נחפז ללכת ומשום הכי מקשה ומהו נחפז ללכת ומשני דהכי קאמר קרא ויהי דוד נחפז ללכת רוצה לומר שדבר בגנות שמואל בחפזון ומהירות וזהו אני אמרתי בחפזי ר"ל במהירות אמרתי כן שכל האדם כוזב שלא האמנתי מעט להוחיל לתשועת ה' וז"ש כיון שראה דוד עצמו מגומגם וכו' רוצה לומר תכף ומיד כיון שראה דוד עצמו מגומגם וכו' מיד הטיח דברי' ואמר על חינם משח אותי וכו' וזהו ויהי דוד נחפז שלא היה מיתון מיתון אלא נחפז שדבר תועה ונרמז זה בתיבת נחפז כמו בחפזי שאין מקרא יוצא מידי פשוטו נחפז ללכת אלא דעל כרחין מכרח הקושיות הנז' הוכרח לפרש נחפז ללכת כמו בחפזי שנחפז לדבר תועה על שמואל לאמר שהוא כוזב ח"ו ואמר על חינם שהוא תימה מב' ענינים על יגיעת המשיחה מפחד שאול על חינם זהו דבר זר והשני שאמר משחך ה' למלך שאם השם משחני לא יפול דבר ה' ארצה כי לא איש אל ויכזב אבל לכי לומר שלא אמר ה' כך כי יותר טוב לתלות הענין בשמואל ולא בשם יתברך שאמר ולא קיים חלילה ואם כי ההוא אמר ולא יעשה · זהו שאמר ומשחך ה' למלך וכו' הוא אמר כך אבל השי"ת לא יתכן שאילו היה אמת שהשי"ת דבר יקימנה ומה שאמר אני העדתי עליו שהוא נאמן וכו' כת' שכיון שהקב"ה עשה ככל אשר יגזר אומר שמואל אפי' שיחת חולין שלו שיחה קלה מתקיימת כדכתיב וה' היה עמו ולא הפיל הסי"ת מכל דבריו ארצה אלא שכולם מתקיימות שע"י זה ידעו כל ישראל כי נאמן שמואל לנביא אם כן על כן אמר אני העדתי עליו כי נאמן שמואל לנביא שלא יתחייב היות העדות של נאמן בפועל ובדיבור כי הם בקיימי דבריו ולא יפלו ארצה בכח העדתי עדות זו · ואמר מיד בא מלאך מלשון הפסוק שאומר ומלאך בא דהוה לו לומר ויבא מלאך ואומרו ומלאך בא מורה שכשהיה נחפז ללכת כבר בא מלאך אל שאול · או אפשר שדקדקו מלשון הפסוק שאומר נחפז דהיה לו לומר ויחפז ללכת לשון עבר ואומרו נחפז לשון הויה מורה שבעוד היותו נחפז תכף ומיד ומלאך בא אל שאול מאז התחילו להיותו נחפז למדנו מזה במאמר פי' הפ' תיבת נחפז בלשון הווה שבעודו מתחיל להיות נחפז נענה קודם שיגמר החפזון · ולמדנו או' עוטרים לשון עטרה מה עטרה זו בגובה הראש ומקפת הראש מכל צד כך אנשי שאול מקיפין לדוד ע"ה ועוד הם במקום גבוה ודוד במקום נמוך ומעוטר מהם עכ"ז הב"ה הצילו מהם · גם נרמז בתיבת נחפז אל מה שכתוב בחפזי כל האדם כוזב · ורש"י הביא כדברי המדרש הזה והרד"ק כענין זה ע"כ ביאור המאמר עוטרים לשון עטרה · וכן מהרי"א ז"ל והוסיף מצד ההר מזה זהו הסלע · נחפז ללכת לברוח מפני שאול ולא יכול כי שאול ואנשיו סבבוהו כי אעפ"י שאמר שאול מצד ההר מזה כיון שראו כי רצה לברוח סבבו הם הסלע ולא היה להם אלא לתפוש לדוד ואנשיו כשבא מלאך אל שאול בסיבת נורא עלילה וכן מהרי"א · ולע"דן כי הפ' קשיא כולו דברהם בפסוק אומר וילך שאול מצד ההר מזה ודוד ואנשיו מזה ובדברי הרד"ק ז"ל שזכרתי הביא תירוץ לזה עיין עליו ונראה כי אמר שמתחלה היה זה מצד ההר מזה ודוד מצד ההר מזה בפחד ונתן דוד אל לבו ללכת מפני שאול וגבורהו הדרב' נפל שדקדקו לשון עטרו דאם הכוונה לשון הקף בלבד א"כ הי"לל הקיפו את דוד או סבבו את דוד לשון עטרו למה לזה פי' הקיפו עליו כעטרה האחד היות העטור מכל צד כעטרה והשני מה כעטרה בגובה הראש כך אלו היו מקיפין אותו בגובה ההר באופן שמזה נלטער דוד מאד ונחפז כי היו סובבין אותו ועוד ממקום גבוה שסולטין בו שהם בגבוה והו' בנמוך זהו שאמר הקיפו עליו כעטרה כלל בזה שתי בחינות הא' היות ההקף מכל צד כעטרה והב' בגובה הראש כך אלו במקום גבוה כעטרה זו אשר בגובה הראש כדכתיב עוטרים וכו' ולזה נפל דוד בפח מוקש כי אנשי שאול סובבין אותו בחפיזותו ובלכתו מלפני שאול כמאה שהלך דוד ברגליו אל הוך אנשי שאול כי הב"ה נורא עלילה על בני אדם להראות את דוד כי לא הישועה ולא בחיל ולא בכח כי אם בעזר אלהי שיושיעכו וזהו שאמר וירד דוד נחפז רוצה לומר שלהיות דוד נחפז ומהיר בפחז כמים במרוצתו ללכת מפני שאול היא שהיתה סיבה ששאול ואנשיו עוטרים אל דוד ואנשיו א"ת ששאול לבדו נשאר מההר מזה ודוד ואנשיו מההר מזה לא כן אנשי שאול שהיו הולכים אנה ואנה לצוד את דוד ע"ה ולדוהו וז"ש וילך שאול מצד ההר מזה רוצה לומר שאול לבדו בלי אנשיו אמנם דוד ואנשיו מצד ההר מזה ולזה נתחייב שויהי היה דוד נחפז ושאול ואנשיו עוטרים אל דוד · כי על כן אנשי שאול הניחוהו יחידי והלכו כאשר יעטרו את דוד וכו' ומה שאמר לתפשם שהוא מיותר נראה שהכוונה לו' תקפו של נס שכבר הגיע דוד ואנשיו למדרגה שלא היה צריך שאול ואנשיו אלא לשלוח יד לתפסם כבצים עזובות · או יאמר לתפסם חיים ולא להרגם כי שאול מושל מקשיב על שפת אמת כל משרתיו צדיקים :

ומלאך בא אל שאול כבר זכרתי בפסוק הקודם מחלוקת חז"ל איכא מאן דאמר מלאך השמים ואיכא מ"ד שליח היה ורש"י ז"ל הביא שיטת מלאך ממש לפי שפסוק ישלח משמים ויושיעני דייק כמ"ד מלאך מהשמים היה · והרד"ק ז"ל הביא שתי הסברות הנז' במדרש הנז' והמתרגם תרגם ואיזגדא אתא לות שאול סובר ששליח היה · ולע"דן לדקדק וא"ו ולכה כי די שיאמר מהרה לכה וכו' ויתור זה למ"ד שליח היה ולמתרג' שהכתוב מגיד שהיה מהנם כי השליח הזה היה סיבה שיחזור שאול מרדוף אחרי דוד עם היות שהשליח אמר מהרה ואח"כ ולכה שהוא ז"ל מוסיף על ענין ראשון ומוכרח פי' מהרה שהוא מהרה להנקם מדוד ואח"כ ולכה כי פשטו פלשתים וזה גרם כפילת המחלוקת בין אנשי שאול מהם אמרו נהרוג את דוד ואחר כך נלך אל פלשתים ומהם אמרו פלשתים קודם ונלחו הסכיים בעזר השי"ת · ובזה מובן גם כן אומרו לאמר מהרה כי לו הונח שיהיה שליח לא אמר כן בדרך עצה מסכרת עצמו אלא בדרך שליחות ומכלל שליחותו שאמרו לו המשלחים שיאמר לשאול בנוסח הזה של מהרה ולכה כי פשטו וכו' זהו שאמר לאמר מהרה וכו' אמנם למ"ד מלאך ממש גיאה שכבכת הפסוק ומלאך בא והמלאך הוא מי שיאות לו לאמר מהרה ולכה דהיינו מלאך מהשמים כי לזולתו אם הוא שליח לא יאות לו להיות יועץ ז"ש ומלאך בא לאמר וכו' :

וישב שאול מרדוף וכו' במדרש על כן קראו למקום ההוא סלע המחלקות אמר ר' שמואל בר נחמני ששם חלקו הגבורים של שאול על דוד מהם היו אומרים עד שבן ישי בידינו לא

רדק

על פני צורי היעלים · כי היעלים בצורים ובסלעים שוכני' כמו שנאמר ג"כ יעלי סלע והוא אקו הנזכר בתורה ואמרו כי הוא תיש הבר וי"ת על אפי שקיפי כיפיא ולא ידעתי מה היה דעתו לתרגם יעלים כיפיא : להסך את רגליו · להסתין מים וי"ת למיעבד צרכיה ר"ל להפנות הנקבים הגדולים וכן במשנה זה הכלל היה במקדש כל המסיך את רגליו טעון טבילה וכל המטיל מים טעון קדוש ידים ורגלים והוא דרך כבוד והוא ענין יליקה מעניין נסך ואם הם שני שרשי' או הוא לשון סכוך וכן פרשוהו רז"ל אמר רבי אלעזר מלמד שעשה עצמו כסוכה כלומר מתוך צניעות גדולה שהיתה בו היה מסכך עצמו בעת הליכה שלא יראה בשרו ערום ורגליו דרך כבוד והוא כנוי לאמר הליכה וכן את מימי רגליהם : בירכתי המערה · נחבאו שם מפני שאול : אשר אמר יי' · אמר לו ע"י שמואל או גד או נתן הנביא שיתן אויביו בידיו ושילך למלוכה אבל על שאול לא נאמר לו כי לא נפל בידו אבל אנשי דוד אמרו לו אחר שהאל הבטיחך שיתן אויביך בידיך הנה שאול ראש אויביך והנה עתה הגיע היום כי הנה הוא בידך ולטעם זה פירשתי שכתיב אויביך וקרי אויבך : כאשר יטב בעיניך · ביו"ד איתן לבד ויו"ד השרש נפלה מהמכתב : ויכרת את כנף המעיל · דרשו רבותינו כל המבזה את הבגדים לסוף אינו נהנה מהם שנאמר ויכסוהו בבגדים ולא ייחם לו בעונש שכרת מעיל שאול היה לו זה : ויך לב דוד אותו · חשש בלבו שמא יחשוב יי' לו עון בכרתו כנף מעיל המלך כי אע"פ שהוא היה רודפו אעפ"כ יש לו לירוא ממנו וי"ת וחש דוד בליביה : חלילה

מנחה קטנה

הנה היום אשר ראו עיניך אלא חששתי לך אשר נתנך ה' היום בידי ואלו הייתי חייב במורדי בך לא נתנך ה' בידי רק היה עוסר אותי בידך · ואני

פי' רבי' ישעיה

על פני צורי היעלי' · פי' בצורים הגבוהי' שהיעלים שוכני' שם כדכתי' הרי' הגבוהי' ליעלים : להסך את רגליו · תרגם למעבד צרכיה · שהיושב לנקביו מסכך את רגליו בבגדיו : בלט · פי' בנחת שלא ירגישו ודומה לו בלטיהם שדברי כשופי' אומר אותם בסוד שלא ישמעו בני אדם : ויך לב דוד אותו על אשר כרת את כנף · פירו' נתחרט והיה לבו מפעמו היאך עשה הדבר הזה לשלוח יד במלך לכרו' כנף מעילו · וישסע דוד את אנשיו בדברים · פי' חילקם והפליגם בדברי' טובים מלשון וישסעהו כשסע הגדי והוא לשון חלוקה לשנים :

<table>
<tr>
<td>

כד

א וַיְהִ֗י כַּאֲשֶׁר֙ שָׁ֣ב שָׁא֔וּל מֵאַחֲרֵ֖י פְּלִשְׁתִּ֑ים וַיַּגִּ֤דוּ לוֹ֙ לֵאמֹ֔ר הִנֵּ֣ה דָוִ֔ד בְּמִדְבַּ֖ר עֵ֥ין גֶּֽדִי׃ וַיִּקַּ֣ח שָׁא֗וּל שְׁלֹ֨שֶׁת אֲלָפִ֥ים אִ֛ישׁ בָּח֖וּר מִכָּל־יִשְׂרָאֵ֑ל וַיֵּ֗לֶךְ לְבַקֵּ֤שׁ אֶת־דָּוִד֙ וַאֲנָשָׁ֔יו עַל־פְּנֵ֖י צוּרֵ֥י הַיְּעֵלִֽים׃ וַיָּבֹ֞א אֶל־גִּדְר֤וֹת הַצֹּאן֙ עַל־הַדֶּ֔רֶךְ וְשָׁ֣ם מְעָרָ֔ה וַיָּבֹ֥א שָׁא֖וּל לְהָסֵ֣ךְ אֶת־רַגְלָ֑יו וְדָוִד֙ וַאֲנָשָׁ֔יו בְּיַרְכְּתֵ֥י הַמְּעָרָ֖ה יֹשְׁבִֽים׃ וַיֹּאמְרוּ֩ אַנְשֵׁ֨י דָוִ֜ד אֵלָ֗יו הִנֵּ֨ה הַיּ֜וֹם אֲשֶׁר־אָמַ֧ר יְהוָ֣ה אֵלֶ֗יךָ הִנֵּ֨ה אָנֹכִ֜י נֹתֵ֤ן אֶת־אֹיְבֶ֙יךָ֙ בְּיָדֶ֔ךָ וְעָשִׂ֣יתָ לּ֔וֹ כַּאֲשֶׁ֖ר יִטַ֣ב בְּעֵינֶ֑יךָ וַיָּ֣קָם דָּוִ֗ד וַיִּכְרֹ֛ת אֶת־כְּנַף־הַמְּעִ֥יל אֲשֶׁר־לְשָׁא֖וּל בַּלָּֽט׃ ה וַיְהִי֙ אַחֲרֵי־כֵ֔ן וַיַּ֥ךְ לֵב־דָּוִ֖ד אֹת֑וֹ עַל֙ אֲשֶׁ֣ר כָּרַ֔ת אֶת־כָּנָ֖ף אֲשֶׁ֥ר לְשָׁאֽוּל׃ ויאמר

</td>
<td>

וַהֲוָה כַּד תַב שָׁאוּל מִבָּתַר פְּלִשְׁתָּאֵי וְחַוִיאוּ לֵיהּ לְמֵימַר הָא דָוִד בְּמַדְבְּרָא דְעֵין גֶּדִי׃ וּדְבַר שָׁאוּל תְּלָתָא אַלְפִין גְּבַר עוּלֵים מִכָּל יִשְׂרָאֵל וַאֲזַל לְמִבְעֵי יַת דָּוִד וְגֻבְרוֹהִי עַל אַפֵּי שְׁקִיפֵי כֵיפַיָּא׃ וַאֲתָא לְחַטְרֵי עָנָא דְעַל אוֹרְחָא וְתַמָּן מְעַרְתָּא וְעַל שָׁאוּל לְמֶעְבַּד צוֹרְכֵיהּ וְדָוִד וְגֻבְרוֹהִי בְּסִיפֵי מְעַרְתָּא יָתְבִין׃ וַאֲמָרוּ גֻּבְרֵי דָוִד לֵיהּ הָא יוֹמָא דַאֲמַר יְיָ לָךְ הָא אֲנָא מְסַר יַת בְּעֵיל דְּבָבָךְ בִּידָךְ וְתַעְבֵּיד לֵיהּ כְּמָא דְתַקִּין בְּעֵינָךְ וְקָם דָּוִד וּפְסַק יַת כְּנַף מְעִילָא דִלְשָׁאוּל בְּרָז׃ וַהֲוָה בָּתַר כֵּן וְחַשׁ דָּוִד בְּלִיבֵּיהּ עַל דִּפְסַק יַת כַּנְפָא דִלְשָׁאוּל׃ ואמר

</td>
</tr>
</table>

ג' ב' · ל' יתר ומערה חסר לצידוני · יתיר יו"ד · ג' חס' · ד'

רשי

צורי היעלי' · סלעי היעלי' : להסך רגליו · להפנו' לנקבי' גדולי' : ויהי אחרי כן וגו' · ויאמר דוד לאנשיו חלילה שני מקראו' הללו כתובין שלא כסדרן אלא כיון שהתחיל לדבר בכריתת המעיל כלה כל דבריו ואמר שאף בכריתת המעיל נתחרט ואחר כך חוזר לדברו הראשון ואומר על שאמרו לו אנשיו הנה היום וגו' השיב להם חלילה לי וגו' : וישסע

רלבג

על פני צורי היעלי' · הם הצורים החזקים שנהגו לשבת שם היעלים כי היעלים הם שוכנים בסלעים כאמרו הידע' עת לדת יעלי סלע וזכר זה כי דוד עם ראותו יד הש"י הטובה עליו לא היה מוסר עצמו לסכנות אך היה מחביא עצמו במקומות אשר יתכן לו בהם ההעלם יותר : להסך את רגליו · ר"ל לסכך את רגליו והוא עשיית הנקבי' הגדולי' כי מדרך הגדולים הצנועים לסכך רגליה' בבגדיהם שלא תראה ערותם : ויקם דוד ויכרת את כנף המעיל · יתכן לפי הפשט שכב' היה רצון דוד להרגו ולא השיג ממנו כי אם הכנף והתחרט אחר זה דוד על מחשבתו ואף על פי שהותר לו להורגו כי רודף היה ואמר

אנכי נתן ז' בקריאה וסימן ומי גוי גדול אשר לו חקים ומשפטים צדיקים · ואתה פה עמוד עמדי ואדברה אליך · ראה אנכי נותן לפניכם היום · ושמרתם לעשות את כל החקים · משה עבדי מת · נותן את כלם חללים · הנה אנכי נתן את איבך בידך : יטב ג' חסר בקריאה וסימן ועשית לו כאשר יטב בעיניך · קום אכול להם ויטב לבך דאחאב · ועברו את מלך בבל :

כלי יקר

כפנה ממנו ומהם היו אומרים מלחמת ישרא' קודמת אבל בן ישי מצוי אצלינו בכל שעה שנבקשנו · רבי אליעזר אומר נחלק הסלע מכאן ומכאן ונמצאו שאול ואנשיו עומדים מצד אחד ודוד ואנשיו מצד אחד הוא שדוד אומר הכותן השועה למלכים שני מלכים דוד ושאול ד"א מהו סלע המחלוקת בשעה שהיה דוד עובר על אותו מקום היה מתחלק מחילותיו הוא ושם מאות הראשוני' שהיו עמו באותה שעה יורדים מעל סוסיהם ומשתטחים ונופלין על פניהם ומברכין ברוך שעשה לנו נסים במקום הזה ומקצתם עומדים ואין מברכין שלא היו עמו באותה שעה ע"כ :

ולע"דן לדקדק במאי קא מיפלגי הני הנאי שהאחד פי' המחלקות שחלקו גבורי שאול על דוד וכו' והשני פי' נחלק הסלע והג' פי' היה מתחלק מחילותיו וכו' ונראה כי הצד השוה שבהם לשאול שלא כפרש שני פירושים האחד שנקר' סלע המחלקות על שם שהיה דוד ואנשיו מצד אחד ושאול ואנשיו מצד א' · או לפי' שני שנחלקו בו ונפרדו אלה מאלה שאול מדוד כמו שפירש הרד"ק ז"ל וכן פירש מהרי"א ז"ל כי הנה ראו הם ז"ל שפי' הראשון בטל דקשה באומרו על כן מורה לאתי דסליק מיניה וישב שאול מרדוף אחרי דוד וכו' וסמיך ליה על כן ואילו לפירו' הראשון הי"לל על כן סמוך אל פסוק וילך שאול ואנשיו מצד ההר וכו' ועוד כיון שלבסוף אנשי שאול עטרו את דוד אם כן למה קראו סלע המחלקות על שם מה שהיה בתחילה שאול מצד אחד ודוד מצד א' כיון שהכל עבר ונתבטל ומאי דהוה הוה · ועל הפי' השני קשה קצת לשון המחלקות בלשון רבים והי"לל המחלקת בלשון יחיד ששאול הוא הנפרד מדוד שדוד היה מוקף משאול ואנשיו על כן פירשו ז"ל ראשונה ששם חלקו גבורי שאול על דוד מהם היו אומרי' טענה מספקת כיון שבן ישי כבר מסור בידינו היך נניח הודאי בעד הספק הפלשתים ז"ש עד שבין ישי בידינו ומהם טענו דמלחמת ישראל עדיף שהם רבים ועוד שהיא עוברת ובהכי ניחא אומרו וישב שאול מרדוף אחרי דוד וילך לקראת פלשתים על כן מעין זה הוא שנפל המחלקות היך כשוב מרדוף אחרי דוד המוסר בידינו ללכת אחרי פלשתים כנז"ל אמנם רבי אליעזר ראה לפי' רבי שמואל בר נחמני שני דוחקים האחד דהי"לל המחלוקות כיון שהוא על שם המחלוקות שהיו בין גבורי שאול עצמם · ועוד סלע מאן דכר שמיה די שיאמר למקום ההוא קרא מחלקות על כן אמר נחלק הסלע דבהכי ניחא שלא אמר מחלוקות אלא המחלקות לשון חלוק על שם שנחלק הסלע וניחא כמי אומרו קרא למקום סלע המחלקות על שם שהסלע עצמו נחלק אמנם בדבר אחר ראו לדברי רבי אליעזר שנחלק הסלע הי"לל המחלק בלי וא"ו על שם שנחלק הסלע המחלקות בלשון רבים למה לי לזה פיר' על שם שהיה דוד מחלק מחילותיו איברא דלפירוש רבי אליעזר תיבת סלע דייקא אתי ועם כל זה בחר ב ד"א הפי' הזה משום דדייקא וניחא לשון מחלוקת רבי' ומדלא קאמר מחלוקות מורה שאינו לשון מחלוקות אלא לשון חלוק חילותיו אלו מאלו : · ולע"דן בכוונת הפסוק באומר וישב שאול וכו' שבשבחו של שאול הכתו' מדבר שהוא הכריע עם האו' שמלחמת יש' קודמת וז"ש וישב שאול מרדוף אחרי פלשתים ששאול הוא השב מרדוף ולפי ששאול בחסידותו עשה כן ע"כ קרא למקום סלע המחלקות שאילו היה שאול מדעת האו' לרדוף אחרי דוד לא היה ראוי לקרא המקום על שם אלו המחלוקות לעשות זכר לשבחת שאול אל דוד אבל אחר ששאול וישב מרדוף אחרי דוד על כן קרא למקום ההוא סלע המחלקות כיון ששאול מהמזכין את דוד לדק' תחשב לו וראוי לעשות זכר לזה גם בזה אדקדק תיבת מרדוף כי די שיאמר · וישב שאול מאחרי דוד מרדוף למה לי אלא גילה כאן סברת האומ' שראוי לרדוף אחרי דוד כיון שהוא עתה בידינו ושאול שב מרדוף ר"ל עם היות קצת אנשי שאול או' שראוי לרדוף אחרי דוד עכ"ז שב מרדוף אחרי דוד ולא חשש לאותה טענ' ואפשר לפרש המחלקות כמו המחלוקות וכשיט' דר' שמואל בר נחמני הנז"ל ותהיה כונת הפ' לו' לפי שאירע דבר משונה להיות שם ב' מחלוקות הכופות הא' עם דוד והב' שתכפה אל זו הלא היא מחלוקת פלשתים על כן קרא למקום ההוא סלע המחלקות על שם ב' מחלקות אלו וז"ש וישב שאול מרדוף אחרי דוד ר"ל שעדין לא נגמרה מחלוקת זו ורדיפה' אלא מרדוף ר"ל בעודו רודף בתיקף הרדיפה שב שאול והלך לקראת פלשתים מחלוק ב' שנמצאו כאן ב' מחלוקות ע"כ קראו למקום ההוא סלע המחלקות על שם שתיהן והרד"ק מרדוף בחירק המ"ם שלא כמנהג ע"כ :

ויעל דוד משם וכו' רש"י כיון שנעשה לו נס במקום ההוא עלה ונתעלה במעלה משם וז"ש לשון ויעל דוד משם : **ויהי** כאשר שב וכו' הגיד הכתוב המסכסכים שתכף כאשר שב שאול מאחרי פלשתים מיד באו ויגידו לו לאמר כו' וז"ש כאשר שלא שב עדין לגמרי אלא כאשר שב בכף דהיינו דלא כתיב ויהי בשוב שאול מאחרי פלשתים אלא כאשר ולבי או' אלו שלא היו פלשתי' אז באי' ללחום כי אם מאת ה' היתה זאת שפשטו פלשתים כדי שיחזור שאול מאחרי דוד באופן שלפי האמת לא נלחם שאול עם פלשתים וז"ש ויהי כאשר שב שאול מאחרי פלשתים דהיינו שהלך אחריהם לא שנלחם בם כי זו היא מאת נורא עלילות להציל דוד ועכ"ז שהלך שאול שלא נלחם עם פלשתים שהי' לו לקחת מוסר השכל לבלתי רדוף עוד אחרי דוד ובפרט למ"ד שנחלק הסלע ועכ"ז לא שת לבו לזו וז"ש ויהי כאשר שב שאול מאחרי פלשתים ועכ"ז ויגידו לו וכו' ויקח שאול כו' שהיה מקראוי יכיר מעשה ה' כי נורא הוא כאמור · ומ"ש לאמר אפשר שאלו המגידים הם אותם שהית'

סברתם לרדוף אחרי דוד כיון שהיה בידם וז"ש ויגידו לו שהתכלי' בזה מצד ההגדה להודיעו מקום מושבו כדי שירדוף ועוד כיונו לאמר הנה דוד במדבר וכו' ר"ל ראה אדוני איך היה הדין עמנו מאז במה שאמרנו לרדוף אחרי דוד שהרי בעם פלשתים לא הועלנו כלום שלא השגנו ועתה שבנו מאחרי פלשתים ודוד שהיה כבר בידינו הנה דוד במדבר עין גדי מצדות סלעים משגבו אשר לעומת דבריהם לבש בגדי נקם ויקח שלשת אלפים בחור מכל יש' לבקש את דוד ומקום תחנותו וזהו שסמך ויקח שאול שלשת אלפים כו' :

ויקח שאול שלשת אלפים וכו' רש"י ז"ל צורי היעלים סלעי היעלים · ועיין הרד"ק ז"ל וכן הרלב"ג ז"ל והוסיף ע"ש ומהרי"א כתב על פני צורי היעלים ר"ל על ראשי הסלעים אשר יקננו שם היעלים · ולע"דן שהכרח המתרגם אשר תרגם היעלים כפיא הוא יתור ה"א על היעלים די שיאמר צורי יעלים אומרו היעלים פי' כפיא והם הצורים הגבוהים ובתוכם נקבים חלולים כמין כיפה שיתעלם איש שם ולפי זה היעלים לשון העלים או לשון עלוי כלומר צורים עליונים ביותר וכונת הכתוב לומר איה חכמתו של שאול שראה שהשי"ת עם דוד ע"י המלאך שבא אליו להצילו ועכ"ז לא שב מרדוף אחריו על פני צורי היעלים והניח מלבדוק במערה אשר היה שם דוד ואנשיו בירכתי המערה יושבים אלא ביקושו וחיפושו ללכת לבקש על פני צורי היעלים ולהניח המערה אין זה כי אם מאת ה' המשיב חכמים אחור ודעתם יסכל להציל עבדו דוד :

ויבא אל גדרות הצאן וכו' רש"י ז"ל להסך רגליו להפנות נקבים גדולים · וכן הרלב"ג ז"ל ומהרי"א ז"ל והוסיף לו' שהיתה מערה גדולה מאד ועל כן לא נראו דוד ואנשיו היושבים בקצה המערה ע"כ · וכן הרד"ק ז"ל ע"ש · ולע"דן נכון מה שזכרתי בכוונת קשר הפסוק הזה עם הקודם ששאול היה מחפש ומבקש את דוד על פני צורי היעלים ועל כל זה במקו' הראוי לבדוק בו לחוש פן דוד שם כאשר היה שם לפי האמת לא נתן לבו אלא ויבא אל גדרות צאן על הדרך שעם היותה על הדרך נקל לבדוק ועם כל זה לא נתן לבו לבדוק עם היו' שדוד ואנשיו בירכתי המערה יושבים · או אפשר שאומר על הדרך הוא התנצלות למה שטעה שאול להיות המקום ההוא קרוב על אם הדרך על כן טעה בדעתו לאמר היתכן שקרוב לדרך יכנס דוד לא יתכן שיעמוד כי אם על פני צורי היעלים · או אפשר שהכתוב מגיד ענותנותו של שאול שלא הסך רגליו בגדרות כאן אפי' שהיה מקום צנוע קצת עם כל זה להיותו על הדרך לא רצה להפנות שם אלא נכנס לו לפנים במערה מקום צנוע יותר ז"ש גדרות כאן על הדרך ולכך נכנס אל המערה ששם מערה ויבא שאול להסך את רגליו והנה היתה מצניעות' שאול מחייבת שיכנס אל ירכתי המערה להפנות אלא שהב"ה הסיבו אחור יען שדוד ואנשיו בירכתי המערה יושבים שאילו לא היה זה הנה אל ירכתי המערה היה נכנס להסך רגליו נמצא סוף פסוק זה גם כן מספר בשבחו של שאול ויורה זה לשון ודוד ואנשיו בירכתי המערה יושבים שלא אמר יושבים בירכתי המערה שאז היה מורה היות זה סיפור בפני עצמו הקדמה למאי דמסיק אמנם באומרו ודוד ואנשיו בירכתי המערה יושבים זה חייב לשבא שאול אל המערה להסך רגליו שם שנסתפק בזה ולא בירכתי המערה בהשגחת ה' וסיוע לזה ממה שאחז"ל במסכת ברכות תאנא גדר לפני' מגדר ומערה לפנים ממערה ע"כ שבזה מובן לשון גדרות בלשון רבים על גדר לפני' מגדר אמנ' מערה לפנים ממערה נראה שלמדו כן מלשון המערה דהי"לל בירכתיה אומר המערה הידועה הפנימית וזה מוכיח אומרו ושם מערה ויבא שאול שנכנס יותר לפנים אל המערה הפנימית · והיותר נכון הוא כי דוד שמע את המיית חיל שאול וברח לו אל המערה וכששמע פרסו' איש אחד נכנס למער' ואולי הצופה אשר לדוד יגיד לו כי המלך שאול בא אל הגדרות וכשנכנס במערה ברחו להם דוד ואנשיו אל ירכתי המערה זהו שאמר ויב' שאול להסך רגליו וזה חייב לשדוד ואנשיו בירכתי המער' יושבים שהלכו מפני שאול ובתוך המערה גם כן ברחו להם משאול אל ירכתי המערה זהו שאמר בירכתי המערה יושבים ואילו אמר יושבים בירכתי המערה היה מובן שמתחלה היותם שם היו יושבים בירכתי המערה אמנם כעת הגיד פלאי השי"ת מפליא לעשות שלא הרגיש בהם שאול ויוף על פי שנדחו מפניו בירכתי המערה להיותם שם יושבים ובזה אבין מה שאמר הכתוב בברחו מפני שאול במערה דהיה לו לומר למערה אמנם אומרו במערה מורה מ"ש ששם בתוך המערה ברח מפני שאול דהיינו מתוכיות המערה אל הירכתים וזהו בברחו מפני שאול במערה ולמר ודוד ואנשיו בירכתי המערה יושבים ולא ראם שאול כי שממית בידי' תתפש קורי עכבים ולכך לא ידע שאול כמו שאמרו חכמינו ז"ל שהוא מהדברים שנזלזל בהם דוד והכריחו השם יתברך אליהם שטות ועכבים ופרעוש : **ויאמרו** אנשי דוד אליו הנה היום וכו' עיין הרד"ק ז"ל והרלב"ג ומהרי"א הנה היום אשר אמר ה' וכו' ר"ל שביאתו שם אל המערה מסודרת מאת ה' לשיפול בידו ע"כ :

ולע"דן שכוונת הפ' לו' הנה הגיע יום אשר וכו' הנה אנכי נותן איבך בידך אשר בתי אויביך זה בידך הנה כל שאר האויבים כגון דואג וזיפים ואחיתופל כולם יפלו בנופל הראשו' כי אם בארז נפלה שלהבת מה יעשו אזובי הקיר ולזה כתיב איבך וקרי איביך לשון יחיד מפיהם כיון שהגיע היום היעוד שאמר לך השי"ת קום כן ועשית לו כאשר יטב בעיניך שמאת ה' היתה זו ולא

חלילה לי · הם חשבו כי להרגו הלך אליו וברואותם כי בא וכנפו בידו אמרו לו למה לא הרגתו · אמר להם חלילה לי כי משיח יי׳ הוא : וישסע · סלק אותם מעליו בדברים טובים כי הם היו רוצי׳ לקום עליו להרגו כיון שלא הרגו כאשר חשבו הם ואמרו בדברים בפתח הבי״ת מורה על הידיעה ר״ל אותן דברים שזכר כי משיח יי׳ הוא וכיוצא בדברים אלו וי״ת וישסע ופיים : בדרך · באותו דרך שזכר וכן ויבא אל גדרות הצאן על הדרך : מן המערה · כן כתיב וקרי מהמערה והענין אחד : ואמר להרגך · מחלוקת בקריאת המלה הזאת לבן אשר הרי״ש מעמדת בגעיא והגימ״ל בשוא ופתח ולבן נפתלי הרי״ש חטופה ופירוש ואמר כל אחד מאנשי דוד שהיו רוצים להרגו לולי כי שסעם דוד בדברים ועל הדרך הזה ת״י ואמרו אוחרנין למקטלך וחסת נפשי עלך ויש נוסחאות וחסית עלך · ורז״ל פי׳ ואמרו הכתוב אומר הבא להרגך השכם להרגו אם במחתרת ימצא הגנב כלומר בהיתר הייתי יכול להרגך לולי שחסה נפשי עליך : ותחס עליך · נפשי או עיני ורז״ל פי׳ לצניעות שהית׳ בך חסה עליך כי מותר היה להרגך כי רודף אתה והבא להרגך השכם להורגו : ואבי

רלב״ג

ואמר חלילה לי מיי׳ מעשו׳ הדבר הזה וזה היה מהפלגת חסידותו עם שזה גם כן יהיה סבה אח׳ כך להקל בהריגת המלכים וידע דוד כי הממלכ׳ תהיה לו ולזה רצה להרחיק ענין הריגת המלכי׳ משיחי יי׳ ולזאת הסב׳ בעינה צוה להרוג הנער העמלקי אשר הגיד לו שהרג שאול אע״פ שכבר צוהו שאול על זה ולזה גם כן צוה להרוג אשר הרגו איש בשת בן שאול : וישסע דוד את אנשיו בדברי׳ · ר״ל שעם מה שהיו כלם נסכמי׳ על הריגתו והיו לאגודה אחת על זאת ההסכמ׳ הנה חלק דוד לבם בדבריו באופן שנבלבל הסכמתם ונמנעו בזה האופן מהריגת שאול : ואמר להרגך ותחס עליך · ר״ל אמר לבי תחלה להרגך ונחם עליך נפשי ונתחרטתי על המחשבה ההיא ואמרתי לא אשלח ידי באדני כי משיח יי׳ הוא או יהיה הרצון באמרו ואמר להרגך שכבר אמר זה אחד מאנשי ותחס עליו נפש דוד והביאור הראשון יותר נכון לפי מה שאחשוב :

ז וַיֹּאמֶר לַאֲנָשָׁיו חָלִילָה לִּי מֵיְהוָה
אִם־אֶעֱשֶׂה אֶת־הַדָּבָר הַזֶּה לַאדֹנִי
לִמְשִׁיחַ יְהוָה לִשְׁלֹחַ יָדִי בּוֹ כִּי־מְשִׁיחַ
יְהוָה הוּא׃ ח וַיְשַׁסַּע דָּוִד אֶת־אֲנָשָׁיו
בַּדְּבָרִים וְלֹא נְתָנָם לָקוּם אֶל־שָׁאוּל
וְשָׁאוּל קָם מֵהַמְּעָרָה וַיֵּלֶךְ בַּדָּרֶךְ׃
ט וַיָּקָם דָּוִד אַחֲרֵי־כֵן
וַיֵּצֵא מִן הַמְּעָרָה וַיִּקְרָא אַחֲרֵי־שָׁאוּל (מהמערה ק׳)
לֵאמֹר אֲדֹנִי הַמֶּלֶךְ וַיַּבֵּט שָׁאוּל אַחֲרָיו
וַיִּקֹּד דָּוִד אַפַּיִם אַרְצָה וַיִּשְׁתָּחוּ׃
י וַיֹּאמֶר דָּוִד לְשָׁאוּל
לָמָּה תִשְׁמַע אֶת־דִּבְרֵי אָדָם לֵאמֹר
הִנֵּה דָוִד מְבַקֵּשׁ רָעָתֶךָ׃ יא הִנֵּה הַיּוֹם
הַזֶּה רָאוּ עֵינֶיךָ אֵת אֲשֶׁר־נְתָנְךָ יְהוָה
הַיּוֹם בְּיָדִי בַּמְּעָרָה וְאָמַר לַהֲרָגְךָ
וַתָּחָס עָלֶיךָ וָאֹמַר לֹא־אֶשְׁלַח יָדִי
באדני

וַאֲמַר לְגֻבְרוֹהִי חַס לִי מִן קֳדָם יְיָ אִם
אַעְבֵּיד יָת פִּתְגָמָא הָדֵין לְרִבּוֹנִי
לִמְשִׁיחָא דַיְיָ לְאוֹשָׁטָא יְדִי בֵּיהּ אֲרֵי
מְשִׁיחָא דַיְיָ הוּא : וּפַיֵּיס דָּוִד יָת
גֻּבְרוֹהִי בְּפִתְגָמַיָּא וְלָא שַׁבְקִינוּן
לְמֵיקַם עַל שָׁאוּל וְשָׁאוּל קָם
מִמְּעַרְתָּא וַאֲזַל בְּאוֹרְחָא : וְקָם דָּוִד
בָּתַר כֵּן וּנְפַק מִן מְעַרְתָּא וּקְרָא בָּתַר
שָׁאוּל לְמֵימַר רִבּוֹנִי מַלְכָּא וְאִסְתְּכֵי
שָׁאוּל לַאֲחוֹרוֹהִי וּכְרַע דָּוִד עַל
אַפּוֹהִי עַל אַרְעָא וּסְגִיד : וַאֲמַר דָּוִד
לְשָׁאוּל לְמָה אַתְּ שָׁמַע יָת פִּתְגָמֵי בְּנֵי
אֱנָשָׁא דְאָמְרִין הָא דָוִד כָּמִין בִּישְׁתָךְ :
הָא יוֹמָא דֵין חֲזָאָה עֵינָךְ יָת דִּימְסָרָךְ
יְיָ יוֹמָא דֵין בִּידִי בִּמְעַרְתָּא וַאֲמַרוּ
אוֹחֲרָנִין לְמִקְטְלָךְ וְחָסִית עֲלָךְ
וַאֲמָרִית לָא אוֹשִׁיט יְדִי בְּרִבּוֹנִי
וכי

רש״י

וישסע · הבדיל ודחה אותם בדברים : למה תשמע · למה תקבל עלי לשון הרע של דואג : ואמר להרגך ותחס עליך · הרי כאן חסרים תיבות ואמר האומר שאהרגך ותחס נפשי עליך כמו ותכל דוד לצאת אל אבשלום ותכל נפש דוד : ואביו

פי׳ רבי׳ ישעיה

ואמר להרגך ותחס עיניך · פירוש מקרא קצר הוא ואמר האומר מי שהיה להרגך ותחס עיני עליך · ולא שמעתי לו :

כלי יקר

ולא יגיע עון ולפי זה לשון ועשית לו כאשר יטב בעיניך וכו׳ מדברי אנשי דוד אליו מטוב טעמם ואינו ספור מה שאמר ה׳ אליו ודוד ע״ה ניסה ללכת בעצתם ועשה נסיון ויק׳ ויכרות דוד את כנף המעיל כדי לנסות בדבר קטן שאם תחזקנה ידיו אז יהרגהו אמנם כאשר הכהו לבו על כריתת המעיל ז״ש ויהי אחרי כן בא אז ויאמר לאנשיו חלילה לי וכו׳ ומה שאמר בלע יש מי שרצה לפרשו כמו בלטיהם שעשה לט לשלא ירגיש שאול והבית שמום :

ויהי אחרי כן וכו׳ אחז״ל בשוחר טוב ויך לב דוד עליו׳ר׳ יהודה אומר אמר דוד מה בין קטע ציציתא לקטע רישא רבי נחמיה אמר שבטלו ממצות ציצית שעה אחת ע״כ :

ולע״ד לדקדק מהיכא יליף רבי יהודה שאמר דוד מה בין קטע ציציתא וכו׳ דמסברא הכי פרש גדול : אי מקרא לא נזכר בפסוק כי אם שלבו של דוד נקפו ויך לב דוד אותו אבל זולת זה לא נזכר ור׳ נחמיא מנא ליה דמשום שבטלו ממצות ציצית שעה אחת דילמא משום מה בין קטע ציציתא לקטע רישא כר׳ יהודה ואם כן במאי קא מיפלגי ונר׳ דק״ל לשון ויך לב דוד דהי״לל וידאג או וילטער מהו ויך לשון הכאה גם הקשה לו לשון אותו די שיאמר ויך לב דוד אותו למה ליה והנה מתוך כך א״ר יהודה אמר דוד מה בין קטע וכו׳ שזהו ויך לב דוד אותו כאילו הוא מסורס לב דוד ויך אותו ר״ל לב דוד הרגיש ונצטער כאילו הכה אותו קאמר שאמר דוד מה לי קטע ציציתא מה לי קטע רישא ובסמוך בס״ד אכתוב בפי׳ אשר לשאול שהוא כאילו אמר שהכריתה היתה לשאול כאילו קטע רישיה ויהיה אם כן הכרח אומרו לר׳ יהודה ומ״ש מה לי מה בין קטע ציציתא לקטע רישא ר״ל בבחינת הלבירות לב קאמר כי מי שיש לו לב לקטע ציציתא קרוב לו לקטע רישא · או יהיה כפשטו שמאחר שמצות ציצית שקולה מאד שעל ידה בא זכרון כל המצות הנה כשקטע ציצית א׳היך יבא לפרט זכרון לא תרצח כיון שבטל המזכיר גם כי יהיה דוד מעוטף ציצית שליחות יד במצות ציצית יגרום לו ביטול מצות לא תרצח כאמור · אמנם ר׳ נחמיא אינו רוצה לסרס המקרא ולדרשו ומדקדק תיבת אותו לרמוז אל ציצית דכתיב בו וראיתם אותו וזכרתם וכו׳ ולא דייק אומרו לשון ויך אלא כפשוטו קאמר ויך לב דוד אותו שנצטער על שבטלו לשאול ממצות ציצית שהלך ד׳ אמות בלא ציצית עד שהודיע כריתת הציציה שאז ודאי הטיל שאול ציצית ז״ש אותו על הציצית קאמר ויך לב דוד על ביטול אותו דהיינו מצות ציצית · או אפשר מלשון כנף הנזכר כאן וכאמר שם על ציצית הכנף פתיל תכלת והיינו נמי שלא הזכיר כאן כנף מעיל שלא היה הצער מצד המעיל כי אם מצד בטול מצות כנף ציצית · ועיין רש״י ז״ל ובסמוך בס״ד בפסוק ויאמר לאנשיו אכתוב שיטות המפרשים בסדר אלו הפסוקים · ועיין הרד״ק ז״ל :

ולע״ד לדקדק אומר ויהי אחרי כן שהוא מיותר די שיתחיל ויך לב דוד כו׳ וממילא נדע היות זה אחרי כן שאילו היה קודם לא כרתו והלשון מורה כן דקאמר אשר כרת כו׳ ועוד מהו אשר לשאול כי ידוע הוא ותיבת אשר לשאול מיותרת ונראה שדוד לא הכהו לבו ולא חשש הכף עד אחרי זמן מה שנתן אל לבו וזהו ויהי אחרי כן שאין אחרי אלא מופלג אז אחרי זמן ויך לב דוד אותו כאילו לבו הכהו ויסרו אנתו ר״ל את דוד ז״ש ויך לב דוד אותו הכהו בדברי מוסרי׳ קשים על שכרת את כנף ר״ל בבחינת הכנף עצמו ז״ש על אשר כ״ת את כנף כי איש חסיד כמוהו לא היה לו לבזות את המעיל או בגד לכרות כנף אפי׳ לא היה לשאול המלך אלא בבחינת כריתת הכנף כי על זה לבד נענש דוד ויכסוהו בבגדים ולא יחם לו שהו׳ גרם לו כן בבזותו הבגד בכריתת הכנף ז״ש ולא יחם לו לו דייקא שהוא סבב לעצמו כנזכר בדברי חז״ל א״ר יוסי בר חנינא כל המבזה את הבגדי׳ סוף אינו נהנה מהם שנ׳ והמלך דוד זקן ויכסוהו בבגדים וכו׳ שכוונת דבריה׳ שנענש מצד בזותו בבגדים עצמם וזה דקדק באו׳ כל המבזה בבגדים בבגדים דייקא · וזה שלא כדברי הרד״ק ז״ל הנז״ל בפי׳ ויאמר שכתב שעונש לא יחם לו היה לפי שכרת מעיל שאול דמשמע שמבחינת היותו מעיל שאול מלך נענש איברא דיש לפר׳ דברי הרד״ק שלא כיון אלא אל מציאות הכריתה ושאול דקאמר קופטא דמילתא קאמר כמבא לפי זה שמציאות כריתת הכנף לבד הוא עונא׳ ז״ש על אשר כרת את כנף ויוכיח כן היות תיבת כנף קמוצה ואילו היא סמוכה אל אשר לשאול היה לה להיותה נקודה בשבא וקמץ כנף והבא כה הסבית היא יען אשר לשאול שהיה ראוי לבלתי הריס יד למעילו של שאול בחיר ה׳ דמה לי קטע ציציתא לקטע רישא כנז״ל בדברי המדרש · ואפשר לומר אשר לשאול לרמוז אל דברי המדרש ממש וז״ש ויך לב דוד על אשר כרת את כנף כאילו הכריתה היתה לראש שאול ז״ש אשר לשאול כלו׳ כאילו אשר לשאול היתה זו הכריתה · ואין זר שזה הכרח שליפי לסברת ר׳ יהודה שנז״ל · ובפ׳ ויאמר לאנשיו אוסיף לקח טוב באו׳ ויהי אחרי כן בס״ד :

ויאמר לאנשיו חלילה לי וכו׳ כבר זכרתי דברי רש״י בפסוק הקודם עיין עליו שאמר שהם בלתי מסודרים · ועיין הרד״ק ז״ל והרלב״ג וכן מהרי״א והוסיף במ״ש חלילה לי כו׳ לאדוני למשיח ה׳ כו׳ שהם ג׳ בחינות הא׳ היותו אדוני וגבירי חמי והשנית משיח ה׳ שמא תאמר כבר נטלה המשיחות ועבר ובטל ממנו שהרי במשחת אותה לז״א עכ״ז כי משיח ה׳ הוא ר״ל הוא עדין בהוית משיחותו עד שיגיע זמן מלכותי כי אין מלכות נוגעת בחברתה כמלא נימא :

ולע״ד לדקדק תיבת מה׳ שהיא מיותרת ועוד כפל אם אעשה את הדבר ה״ה לשלוח ידי בו ועוד כי משיח ה׳ הוא מיותר שכבר אמר למשיח ה׳ ונראה כי דוד בתחלה כשאמר לו לב״יו הנה היום נסתפק אם יהרוג אם לאו כאשר זכרתי ולז״א לכרות הכנף לנסיון כיון שנצטער על זה לזה כמלך מהרוג את שאול עצמו ז״ש ויהי אחרי כן ענין אחר כי ויך לב דוד כו׳ ולזה ויאמר חלילה לי כו׳ לא כן מתחלה שבהיותו שם היה בדעתו להרגו ואמר חלילה לי מה׳ ר״ל לא תחשבו שאני מונע עצמי מזה מצד פחדי פן ירוצו אז גולגולתי האלפים אשר עם שאול וכמו שנז׳ בדברי חז״ל שאמר כן אבנר כמו שנזכיר לעומת ז״ש חלילה לי אמר שחלילה לי מפאת סכנה כי אם מה׳ שהשי״ת הוא במונע שהרי הכה לבבי אותי על כריתת המעיל כ״ש על שאול עצמו ואמר כי היה

ואפשר לעשות אח׳ מב׳ דברים הא׳ להרגו והב׳ לשלוח בו יד בגופו ממש בפצע וחבורה ומכה לא שתמית אותו כנגד החלוקה הא׳ אמר אם אעשה את הדבר הזה דהיינו הדבר הזה שאמרתם שנתן בידי להרגו מב׳ סיבות כמו שזכרתי בשם מהרי״א הא׳ לאדוני והב׳ למשיח ה׳ כי אפי׳ מהיותו אדוני לבד גם כי לא היה משיח ה׳ זו היא טענה מספקת לבלתי עשות לו כדבר הזה שמא תאמר עשה נא לו חבורה א׳ בשליחות יד בו בגופו כדי שידע עד היכן ידך מגע׳ לז״א לשלוח ידי בו מקושר עם חלילה לי כו׳ כלו׳ חלילה לי לשלוח ידי בו בגופו בטענה הא׳ מהשתים הלא היא כי משיח ה׳ הוא כי טענת אדוני הנז׳ איננה מספקת אלא לשלא אהרוג אותו אבל טענת כי משיח ה׳ הוא מחייבת לבלתי שליח בו יד אפי׳ משליחות כל דהו · ואפשר לדקדק אומר אם אעשה דהי״לל חלילה מה׳ מעשות והו׳ שהכוונה לו׳ אם אעשה אהיה נמנע מהדבקות האלהי ויסור ממני כאשר סר משאול וז״ש חלילה לי מה׳ אם אעשה כו׳ ולכך לא אעשה הדבר כדי שלא להיות חלילה מה׳ כי כל חפצי שרוחו נדיבה תסמכני · ואפשר אמר כי משיח ה׳ הוא ולא אכי וז״ש הוא וכו׳ :

וישסע דוד את אנשיו וכו׳ רש״י ז״ל הבדיל ודחה אותם בדברים · וכן מהרי״א ז״ל עד כאן ועיין הרד״ק ז״ל והרלב״ג ז״ל · ולע״ד לשון וישסע דוד את אנשיו כמו וישסע אותו בכנפיו כאילו שיסע את אנשיו ממחיצת׳ שלא קמה בהם רוח לעמוד ולקום אל שאול בדבריה׳ הנזכרים כי משיח ה׳ הוא בידינו קל וחומר ומה אם משיח ה׳ דוד לא רצה לשלוח ידו במשיח ה׳ שאול ק״ו להדיוטים כמלא בדבריהם האלה שיסעו אותם ובכח לא נתנם לקום אל שאול · ואמר ושאול קם מהמערה שהוא מיותר אפשר שבעודו מדבר דברים אלה ביני ביני ושאול קם מהמער׳ וניצול כמלא שהדברים האלה הצילו את שאול בטוב טעמם בעצם אם במקרה שבעוד היות שומעים דבר דוד שאול קם וכו׳ והלך לו · או אפשר כיון הכתוב להודיע שמהר לקום ולא האריך בבית הכסא כמנהג כי הוא אחד מהדברים שמאריכין ימיו של אדם שאו ושאול קם מהמערה וילך בדרך ר״ל במהירות כי אולי נסמר שערת בשרו אף ע״ג דאיהו לא חזי מזליה חזי או שהב״ה נתן אל לבו כי לב מלך ביד ה׳ אל כל אשר יחפוץ יטנו כדי שלא יצטע׳ דוד או פן יקרהבו אסון לשאול פן יפקרו אנשי דוד להרוג לשאול ולעומת כל זה כאמר ושאול קם מהמערה ר״ל קם בחפזון ובהלה וילך בדרך וכו׳ או אמר כן לומר שלא נתעכב דוד זמן רב עד שדבר אל שאול אלא שיעור מועט בעוד ששאול קם מהמערה וילך בדרך אז ויקם דוד אחרי כן ויצא וכו׳ ויקרא אחרי שאול כי נתחזקו ידי דוד כי ראה שהשי״ת עמו · או אפשר רמז וילך בדרך לרמוז שהלך בדרך בלי ציצית והוא עון לדוד שגרם לו כן בכרות כנף המעיל כנזכר בפסוק ויך לב דוד אותו שדוד עצמו נצטער על זה :

ויקם דוד אחרי כן וכו׳ הרד״ק מן המערה כן כתיב וקרי מהמערה והענין אח׳ ומהרי״א ז״ל כתב אחר שיצא שאול מהמערה והלך כברת ארץ יצא דוד ואנשיו ויקר׳ אחריו בקול גדול אדוני המלך ע״כ וכבר זכרתי בפסוק הקוד׳ שלא שהה דוד כי אם זמן מועט שעו׳ שקם שאול והלך בדרך ומיד ויקרא דוד כדרכו שלא הזכיר קול גדול כי לא הורך אליו כי קרוב הוא שאול · ואפשר יהיה הפרש בין קרי מהמערה לכתיב מן המערה שמן המערה מפתחה התחיל ויקרא אחרי שאול אדוני המלך כדי שיראהו יוצא מהמערה וידעו שדבריו כנים · ואמר ויקרא אחרי שאול שכיון לעמוד בכיון אחרי שאול בקריאתו כדי שיביט אחריו וישתחוה לו אפים כמו שעשה כדכתיב ויבט שאול והחכם כדוד עיניו בראשו של דבר :

ויאמר דוד לשאול וכו׳ עיין רש״י ז״ל וכן מהרי״א ז״ל והוסיף לו׳ אבנר ובדבריה׳ מובן אומרו דברי אדם לשון יחיד ולא אמר דברי בני אדם · גם אדם כמו אדום כי דואג אדומי כנז״ל שעשה מעשה אדום לשפוך דם · ולעד״ן לדקדק תיבת לאמר ויובן אומר אדם והוא כי כל בעל לשון הרע חשוב כנבלה וטריפה כמו שאמרו חכמנו ז״ל מסמיכות הפסוקים לא תשא שמע שוא לכלב תשליכון אותו ולזה אמר כי ראוי להתרחק מספ׳ לשון הרע אפי׳ מלדבר עמו דברי תור׳ ודברי שלימות במה שהו׳ אדם שלם כדי שלא יבוא לדבר עמו לשון הרע ז״ש למה תשמע כמשמעו לשמוע אפי׳ דברים נכוחים שהם דברי אדם שלם עכ״ז לא היה לך לשמעם בדרך סייג כדי שלא ימשך מדברי אדם זה לאמר לך הנה מבקש רעתיך היה לך להתרחק אפי׳ מדברי כושר כדי שלא להיות לך עסק עמו כלל והחכם הה״ר יאשיהו נר״ו פי׳ שאמר לו למה תשמע דברי אדם שאומר הנה דוד כדי שתהרגני כי נראה הוא כאוהבך ולפי האמת מבקש רעתך על שאול הוא האדם הזה האומר לך הנה דוד ולא אוהבך הוא על שאול :

הנה היום הזה וכו׳ חז״ל ברכות פרק הרואה ואמר להרגך ואמרתי להרגך מ״ל ותחס ואחס מ״ל אמר רבי אלעזר אמר דוד לשאול מן השמים מותר להרגך מ״ט משום דרודף אתה והתורה אמרה אם בא להרגך השכם להרגו אלא צניעות שהיתה בך היא חסה עליך ומאי היא דכתיב ויבא שאול להסך את רגליו אל גדרות הצאן אל הדרך ושם מערה האנא גדר לפני׳ מגדר ומערה לפנים ממערה מאי להסך א״ר אלעזר מלמד שסכך עצמו ע״כ אשר כיונתם ז״ל לפרש ואמר להרגך אל השי״ת שאמר בתורה כבא להרגך השכם להרגו והיינו גבי נרור את המדינים והכיתם אותם כי צוררים הם לכם ששם נרמז בא להרגך השכם להרגו · ותחס חוזר אל הצניעות שהיתה בו שהיא חסה עליך והצניעות הוא שנכנס גדר לפנים מגדר ומערה לפנים ממערה ולא זו בלבד אלא שעשה עצמו כסוכה כמ״ש ר״א להסך כו׳ עיין רש״י וכן הביא הרד״ק וכן הרלב״ג והוסיף ואמר לבי להרגך ותחס נפשי וגו׳ · ולע״ד מאומרו הנה ראו עיניך את אשר נתנך כו׳ מוכרח ששאול ראה את דוד ואנשיו יוצאי׳ מהמערה וכדפרישית מן המערה ויקרא אחרי שאול שקוד׳ לאתו מפתח המערה קרא אחרי שאול וכו׳ לקיים הנה ראו עיניך את אשר נתנך ה׳ היום בידי במערה ואמר להרגך ותחס מוסב אל היד הנזכר את אשר נתנך וכו׳ בידי והנה ידי הנזכר ואמר להרגך והיא חסה עליך לבלתי הרגך ז״ש ותחס ידי וכו׳ אבל בשליחות יד בהכאה או חבורה היתה ידי

ואבי · כתרגומו רבוני : ראה · ראה בעיניך הכנף וראה בלבך לדקתי ויושר לבבי שלא הרגתיך : צודה · אורב כתרגום כמין וכן ואשר לא צדה : משל הקדמוני · משל מאדם הקדמוני כי הוא סמוך ר"ל המושל הראשון אשר אמר זה המשל והיה המשל בפי כל אדם אחריו ות"י כמה דאמרין מתלא מלקדמין : מרשעים יצא רשע · מהם יצא הרשע שיכלם ויאבדם מן העולם אבל ידי לא תהיה בך כי ממקום אחר יבא לך הרע או פירושו מרשעים יצא מעשה הרשע כלומר כמו שהם רשעים בלבם כן יעשו מעשה רשע ולבם יבחן במעשיהם וכן ואני מכיר לבך כי לא תרחם עלי אם אפול בידך אע"פכ ידי לא תהיה בך ורז"ל פי' משל הקדמוני משל קדמונו של עולם הוא הב"ה והוא שם שאמרה תורה והאלהים אנה לידו כלומר ראוי היה זה למות אלא שמגלגלין זכות ע"י זכאי וחובה ע"י חייב כך יקמני יי' ממך ע"י רשע כמותך לא על ידי כי ידי לא תהיה בך : אחרי כלב מת · כלומר כי ככלב אני חשוב כנגדך ולא חי אפי' מת ותרגומו חלש חד וכן פרעוש אחד תרגומו הדיוט חד כלומר דרך משל קרא עצמו כלב ופרעוש כלומר אדם פחות והדיוט והפרעוש ידוע כי הוא השחור ממין המאכלת ודמה עצמו לדבר קל וחלש ואמר כי פרעוש המוצא בבגד או בבשרו רודפו כי הוא מדלג ממקום למקום כלומר מה מעלה הוא לך ומה גבורה שאתה רודף אחרי כמו הרודף אחרי הפרעוש :
ואת

בְּרִבּוֹנִי אֲרֵי מְשִׁיחָא דַיְיָ הוּא׃ וְרִיבּוֹנִי
אִסְתַּכַּל אַף חֲזֵי יַת כְּנַף מְעִילָךְ בִּידִי
אֲרֵי בְּמִפְסְקִי יַת כְּנַף מְעִילָךְ וְלָא
קְטַלְתִּיךְ דַּע וַחֲזֵי אֲרֵי לֵית בִּידִי חוֹב
וְסוּרְחָן וְלָא חֲטֵית לָךְ וְאַתְּ כָּמֵין עַל
נַפְשִׁי לְמִקְטְלַהּ׃ יְדִין יְיָ בֵּינָא וּבֵינָךְ
וְיִתְפְּרַע לִי יְיָ מִינָךְ וִידִי לָא תְהֵי בָךְ׃
כְּמָא דְאָמְרִין מַתְלָא דְמִלְקַדְמִין
מֵרְשָׁעִים תִּיפּוֹק חוֹבַתְהוֹן וִידִי לָא
תְהֵי בָךְ׃ בָּתַר מַן נְפַק מַלְכָּא
דְיִשְׂרָאֵל בָּתַר מַן אַתְּ רָדֵיף בָּתַר
חַלָּשׁ חַד בָּתַר הֶדְיוֹט חַד׃
וִיהֵי יְיָ לְדַיָּן וְיַעְבֵּיד דִּין בֵּינָא וּבֵינָךְ
וְגַלֵּי קֳדָמוֹהִי וִידוּן דִּינִי וְיִתְפְּרַע
עוּלְבָּנִי מִמָּךְ׃ והוה

ג׳ בַּאדֹנִי כִּי־מְשִׁיחַ יְהוָה הוּא׃ וְאָבִי
רְאֵה גַּם רְאֵה אֶת־כְּנַף מְעִילְךָ בְּיָדִי
ל׳ ג׳ וכסכו׳ כִּי בְּכָרְתִי אֶת־כְּנַף מְעִילְךָ וְלֹא
הֲרַגְתִּיךָ דַּע וּרְאֵה כִּי אֵין בְּיָדִי רָעָה
ל׳ י״ח בטע׳ ל׳ וָפֶשַׁע וְלֹא־חָטָאתִי לָךְ וְאַתָּה צֹדֶה
אֶת־נַפְשִׁי לְקַחְתָּהּ׃ יִשְׁפֹּט יְהוָה
ג׳ בֵּינִי וּבֵינֶךָ וּנְקָמַנִי יְהוָה מִמֶּךָּ וְיָדִי
לֹא תִהְיֶה־בָּךְ׃ כַּאֲשֶׁר יֹאמַר
ל׳ פתח ג׳ חס׳ מְשַׁל הַקַּדְמֹנִי מֵרְשָׁעִים יֵצֵא רֶשַׁע
וְיָדִי לֹא תִהְיֶה־בָּךְ׃ אַחֲרֵי מִי יָצָא
מֶלֶךְ יִשְׂרָאֵל אַחֲרֵי מִי אַתָּה רֹדֵף
ב׳ וכל סוס חינם דכו׳ אַחֲרֵי כֶּלֶב מֵת אַחֲרֵי פַּרְעֹשׁ אֶחָד׃
ו׳ י׳ ל׳ וְהָיָה יְהוָה לְדַיָּן וְשָׁפַט בֵּינִי וּבֵינֶךָ
ג׳ ל׳ י׳ ל׳ וְיֵרֶא וְיָרֵב אֶת־רִיבִי וְיִשְׁפְּטֵנִי מִיָּדֶךָ׃
ויהי

רש"י

ואבי ראה · כלו' תן לבך על כך וגם ראה העדות אשר כנף מעילך בידי והייתי יכול להרגך: כאשר יאמר משל הקדמוני · משל קדמונו של עולם התורה שהיא משלו של הקב"ה מרשעים יצא רשע הקדוש ברוך הוא מזמין רשע שנופל ביד רשע כיוצא בו והיכן אמרה תורה והאלהים אנה לידו כדאיתא במסכ' מכות :
ידעתי

מסרה

ואבי ב' וסימ' ראה גם ראה את כנף · אשר פגע בשני אנשים צדיקים · הקדמני ג' וסי' את הקני · משל · ארחיק : והיה יי"י ו' וסי' גמסר בזכריה סי' י"ד :

מנחה קטנה

ואבי גם ראה וגו' כי אע"פי שבאת עלי להמיתני ושיש מותר להרגך כדין הבא במחתרת אלא שעשיתי סמך בדין אב הבא על בנו במחתרת שאסור להרגו שאינו בא על עסקי נפשות משתם אב מרחם על בנו כך דנתיך נ"כ שלא הרגתיך וז"ש אבי ראה וגו' שהיית בעיני כאב בענין זה · דע וראה שכל זה כי אין בידי רעה ופשע שאם היה בידי רעה ופשע ממקום אחר לא הייתי נעלם מלהורגך כי היתה מתגלגלת חובתך ע"י חייב אך מאשר לא הרגתיך הוא כי אין בידי רעה ופשע מזולתך ולא חטאתי לך ואתה כלומר על כי יש בידך רעה ופשע אנוכי שיר שכהני' אותה עבירה גוררת לך עבירה זו להיות צודה את נפשי לקחתה · ואני אומר זה על שאני תובע דין של זולתי כ"א שישפוט ה' ביני ובינך ונקמני ה' ממך באופן שידי לא תהי' בך כאשר יאמר משל הקדמוני וגו' שמגלגלין חובה ע"י חייב וזה נמנע אצלי שאיני מן החייבי' שיגלגל חוב על ידי :
הקולך

פי' רבינו ישעיה

כאשר יאמ' משל הקדמוני · רגילים הקדמונים לומר כי מרשעים יצא הרשע שיכשלו בו :

כלי יקר

ידי רואה ואני אמרתי והסרתי כל כך אפי' שליחות יד ז"ש לא אשלח ידי באדני שאני אמרתי לא אשלח ידי באדוני הרי שידי חסה עליך מהריגה וקרוב לזה במהרי"א ז"ל שאמר ותחס ידי עליך וכו' עוד אפשר במ"ש ואמר להרגך שהוא על האדם הנזכר בפ' הקודם למה תשמע את דברי אדם לאמר וכו' כי הנה היום הזה ראו עיניך וכו' והרי הוא כאילו האדם הנזכר אמר להרגך כיון שהוא היה סיבה לעורר אותך לרדוף אחרי והנתנך ה' בידי וזהו ואמר להרגך וכו' :

ואבי ראה גם ראה חז"ל מכאן שחייב אדם בכבוד חמיו ככבוד אביו אמר ר' יהודה אבי ראה אמר לשאול וגם ראה אמר לאבנר ורבנין אמרי אבי ראה אמר לאבנר דהוה אביו באורית' גסדלה אמר לשאול ע"כ · ונר' בכוונת דבריהם דר' יהודה אזיל בשיטת ת"ק דאמר מכאן שחייב אדם בכבוד חמיו כאביו ממש שהרי אבי ראה אמר לשאול אמנם לאבנר אמר גם ראה ולא אמר אבי לאבנר אמנם לרבנין קאו' דלשיטת ר' יהודה קשה מהלשון דכיון דגם ראה לאבנר קא' ולא לשאול א"כ היכי סמך ואמר את כנף מעילך שמדבר עם שאול וא"כ ע"כ חוזר בכנף מעילך אל מ"ש אבי ראה לשאול ואם כן למה הפסיק בתיבת גם ראה לאבנר לכך פי' דאבי לאבנר קאמר ולפי שהיה אב בתורה גם ראה כנף מעילך הכל לשאול שלא קראו אבי וניחא נמי מהענין שאיך יתכן קורא לשאול אבי ואחר כך מבזהו באמור לו פעמים ישפוט ה' וכו' ומרשעים יצא רשע וכו' פי' המפרשים ז"ל שעל שאול אמר כן שהוא רשע ועשה פעולת רשע לרדפו ואם הוא אביו איה כבודו אלא ודאי אבי לאבנר קאמר · ובפסיקתא אבי ראה גם ראה ר"ל ראה מה אתה צודה נפשי לקחתה גם ראה מה שאני לך שמלאתיך במערה ומשה אמר אם במחתרת ימצא הגנב וכו' אתה מותר ודמך מותר ע"כ · הרי פי' תיבת ואמר על משה שאמר בתורה וכו' כנז"ל · ועיין הרד"ק ז"ל ובזה מובן כפל אבי ראה גם ראה ובכפל כי אין בידי רשע ופש' ולא חטאתי לך מהרי"א ז"ל שאין בידי חטא ופשע בהווה שאם לא כן כשכרתי מעילך הייתי הורגך גם בעבר לא חטאתי לך אפי' חטא הקל : ולע"ד נראה בטעם כפל אבי ראה גם ראה וכו' ר"ל אבי ראה אותי יוצא מהמערה וזו הוכחה למה שאמר אשר נתנך ה' היום בידי במערה גם ראה את כנף מעילך בידי שזה ראיה שנית מוכחת שנפלת בידי ותחס עיני ולא הרגתיך וכו' · או יאמר ראה גם ראה שחשש דוד פן יטעו אותו אנשיו בשירה הועדה לזה נזדרז ואמר ראה שהכנף כרות גם ראה אופן כריתתו מורה שאין זה פועל שירה או יאמר ראה גם ראה על שני ענייני' שמזכיר בפסוק הא' כנף מעילך בידי והשני ראה כי כרתתי כנף מעילך ולא הרגתיך מכאן תוכיח ודע וראה' שאין בידי רעה ופשע שאלו היה בידי עון ופשע היתה עבירה גוררת עבירה לגלגל חובה ע"י יד המחייבת וכמו שאחז"ל גבי והאלהים אנה לידו מגלגלין חובה ע"י חייב אבל בכרתי את כנף מעילך ולא הרגתיך דע וראה כי אין בידי שום רעה ולכך לא אנה השי"ת לידי פורענו' להרגך וכל ב' ענייני' האלה בא כפל ראה גם ראה ובטעם כפל אין בידי רעה ופשע לשמים אשר בו ביד כל אדם יחתום איש כמעשהו ועל דרך ידיכ' דמים מלאו שהכל כתוב וחתום ביד וכן כתבתי בכלי חמדה גבי יוסף את כל מאומה בידו שלא היה רואה מאומה מחטא ואשמה בידו באשר ה' אתו וה' מצליח בידו ואלו היה עון אשר חטא לא היה מצליח וידו פגומה ז"ש כאן דע כאמנה וראה כי אין בידי רעה ופשע במה שביני למקום וגם ביני לבינך לא חטאתי לך שאלו אני חטאתי היה מתגלגל חובת הריגתך ע"י ועכ"ז אתה בעצמך מזלזל בכבודך להיותך צודה את נפשי לקחתה הזה פועל חמס ז"ש ואתה צודה או יאמר כי אין בידי רעה ופשע ולא חטאתי הכונה כי א"א לדון לדוד כחוטא בבחינת כריתת הכנף וכנז"ל בדברי חז"ל בפסוק ויהי אחרי כן מה בין קטע לצלתא לקטע רישא לז"א אבי ראה שאין בי אשם בכריתת הכנף גם ראה הכנף מתוך בידי כי רציתי לכרו' כנף המעיל להודיעך שנפלת בידי ולא רציתי להרוג אותך נמצא שאעפ"י שפועל הכריתה בלתי הגון ודומה לחטא מה עכ"ז כיון שהתכלית טוב לא יגונה ז"ש כי בכרתי את כנף מעילך ולא הרגתיך התכלי' הוא כדי שתדע ותראה כי אין בידי רעה ופשע עליך שאיני מורד ופושע בך ואם כן לא חטאתי חטא כל דהו דהיינו על כריתת הכנף לא חטאתי כי תכליתי היה להודיע לך שעם היותך בידי לא מלאני לבי להזיקך :

ישפוט ה' ביני ובינך זה הפסוק אפרשנו בסמוך בס"ד והיה ה' לדיין וכו' עיין עליו אמנ' כעת אדקדק בו יתור אומר ה' ממך כי די שישפוט ה' ביני ובינך ומאי וידי לא תהי' בך · ונר' שרמז לו שהנקמ' תהיה ממך בעצמך שתמית ותהרוג עצמך וכן מצינו בשאול שהרג עצמו בחרבו וז"ש ונקמני ה' ממך בעצמך וכן בסמוך ושפטני מידך ממש שעל ידך תפול ותמות :

כאשר יאמר משל הקדמוני חז"ל במסכת מכות פרק אלו הגולין כאשר יאמר משל הקדמוני מאי היא דכתיב ואשר לא צדה והאלהים אנה לידו א"ר לוי במה הכתוב מדבר בשני בני אדם שהרגו את הנפש אחד הרג בשוגג ואחד הרג במזיד לזה אין עדים ולזה אין עדים הב"ה מזמנם לפונדק אחד זה שהרג במזיד יושב בסלם וזה שהרג בשוגג יורד בסולם נפל עליו והרגו נמצא זה שהר' במזיד נהרג וזה שהרג בשוגג גולה ע"כ · ורש"י ז"ל הביא על הפסו' משלו וכן הרד"ק ז"ל ע"ש · ולע"רן לדקדק כפל וידי לא תהיה בך פעם בפסוק ישפוט ה' ופעם בפסוק הזה ועוד או' יאמר אמר הו"לל בלשון עבר ולא בלשון עתיד · ונראה כי דוד אמר הב"ה יהיה דיין וישפוט ביני ובינך ואחר גמר דין יהיה לא ג"כ שוטר על הדין ונקמני ממך ותכלית הנקמה היה בהעשות ע"י זולת ולא ע"י כי אם יהיה ע"י הנה גם ממני ינקם דעל דאטפת אטפוך וסוף מטיפיך יטופון באופן שעקר הנקמה שנקמני ממך היא שידי לא תהיה בך · כאשר יאמר משל הקדמוני ר"ל שמשל הקדמוני סובל פירושים כנז"ל בשם המפרשים או נפרש שאומר שלא יאונה לאיש תם וישר טוב ובשר לצאת תקלה ורשע מתחת ידו ליכנס מאויביו כי מרשעים הו' שיצא רשע לעשות דין בידם וכמו שאמרה אביגיל והושע ידך לך · או פירושו מרשעים יצא רשע ליפרע מהרשע המרשיע ורמז לו כאן שמרשעים פלשתים אויביו מהם יצא רשע שיהרגוהו במלחמה או גם יהיה סיבה ליהרג ולז"א כי הפירו' שצריך אליו ומתיחס לעניינו הוא א' משני הפירושי' האלה הנז' וזהו יאמר המשל וכו' מרשעים יצא רשע ולא מידי שידי לא תהיה בך שידי אל תהיה אל זה בענין צריך שיאמר אותו משל הקדמוני כדי שיהיה ראיה לדברי שאמרתי ונקמני ה' ממך וידי לא תהיה בך כמאה שהו' וידי לא תהיה בך הוא ביאור ופי' משל הקדמוני במ"ש מרשעים יצא רשע שצריך שנפרש המשל באופן שיאמר בדבריו אלא של מרשעים יצא רשע · וכיון בזה שידי לא תהיה בך והיינו דלא קאמר כאשר אמר משל הקדמוני כי לא אמר בפי' כך שהרי אפשר לפרש כפירוש' השני של הרד"ק ואז לא יאמר משל הקדמוני שידי לא תהי בך רק כוונתו לו' שהרשעים לבם יבחן במעשיהם שכמו שהם רשעים בלבם כן יעשו מעשה רשע ולכך אמר יאמר וכו' לומר שצריך לפרש באופן שיאמר כן כדי שנלמוד ממנו וידי לא תהי בך · והרב ב"ע פי' בשער כ"ו שהיה דוד ע"ה בצער גדול אם ילך לעזרת אכיש על עם ה' חלילה ואם יחדל איך יהיה כפוי טובה לאכיש שקבלו בארצו בסבר פנים יפות אשר בלי ספק נשא דוד עיניו למרום שיוציאה מרשת רגליו וזהו' שנתן בלב אנשי אכיש לחשוד לדוד עד שמנעוהו מלכ' עמם והצילו הש"י מאלה העניינים ואחשוב שלזה נתכוון באו' אל שאול מרשעי' יצא רשע כי מרשעים האלו עבדי אכיש יצא רשע החסד הזה שנתקשו ה' נפשים האלה התרגה אל אדוני וכו' וימנעוני מלכת אל המלחמה אשר תפול בה ע"כ · וקשה לדבריו אומרו כאשר יאמר משל הקדמוני שאין לו הבנה לדבריו · אלא שנקיים דברי הרב ז"ל במה שאמרתי שעם היות כוונת משל הקדמוני אל עניינים זולת זה עם כל זה דוד ע"ה אמר לו בלשון זה של יאמר משל ולא אמר משל הקדמוני כי נתכוון שהמשל הקדמוני ירמוז ויאמר אל מה שאירע לו מרשעים יצא רשע מרשעים עבדי אכיש יצא רשע החסד כנז"ל ולא יניחוני ללכת ועל ידיהם וידי לא תהיה בך במלחמה ההיא ובזה נתישב ע"פ שיטת הרב ב"ע ז"ל יתור וידי לא תהי בך האמור שנית בפסוק זה אברהם בני יצ"ו אמר כי וידי לא תהי בך הוא מדברי המשל שלהם הקדמוני שאמר כן לחברו במעשה כיוצא בזה שאמר הנוסח הזה אות באות והוא מרשעים יצא רשע וידי לא תהי בך שכל זה מדברי משל הקדמוני ורא"יה מכוונת אות באות למה שאמר ונקמני ממך וידי לא תהי בך ובזה כיון לדעתי שכן עיינתי · עוד פי' אברהם בני יצ"ו כי היה אפשר לדוד להיות ידו בשאול באחד משני פנים או ידו בפועל לשלוח ידו בו להרגו או ידו בכח אסיעתא אל ה' לנקום נקמתו ובסיבת מה שהרע לדוד יפול בנופלים לשלול השתי ידים אלו נאמר פעמים וידי לא תהיה בך לומר לא ידי בפועל תהיה בך ולא ידי בכח תהיה בך ר"ל לא ממקום אחר יתגלגל לך ואני אתנקם ממך כי ח"ו שירצה דוד להעניש את שאול על ידו ובסיבתו כי אחז"ל כל שחבירו נענש ע"י אין מכניסין אותו למחיצתו של הב"ה וא"כ מ"ש ישפוט ה' ביני ובינך ונקמני ממך וידי לא תהיה ע"י בפועל קאמר ולפי שלא שלל כי אם ע"י בפועל לא תהיה בך אבל לא בכח שהרי צועק חמס עליו לאמר ונקמני ה' ממך לזה הוסיף שמאמרו זה הוא כאשר יאמר משל הקדמוני מרשעים יצא רשע ר"ל לא כוונתי במ"ש ונקמני ממך לקללך או לצעוק אל ה' שיגיעך הרע בסבתי שא"כ הרי הוא כאלו ידי תהיה בך דמה לי בפועל מה לי בכח אבל כוונתי בדברי אלה אל כאשר יאמר משל הקדמוני מרשעים יצא רשע להפרע מהם באופן שידי לא תהיה בך אפי' בכח לא תהי' בך כי ונקמני ה' ממך וכו' הוא שאנקם ממך ע"י מרשעים יצא רשע לא בסבתי ע"כ דבריו · והנני מוסיף נופך משלי והוא כי תיבת ממך מיותרת כי די שיאמר ישפוט ה' ביני ובינך ונקמני וידי לא תהיה בך ה' ממך מיותר אבל כאן גילה שה' יעשה שנקמתך תלא ממך ומידך לך וכן הוה ליה שהרי שאול הרג את עצמו בחרבו שנפל עליה וז"ש ונקמני ה' ממך ומידך והוא ענין נכון ומתיחס לכל הפירושים הנז"ל וכאשר כתבתי בפ' ישפוט ה' ביני ובינך ועם הפי' הזה מהיותם יותר ויותר שמורה היות כל זה הודע' ולא לצעקה אלא מודיע העתיד שישפוט ה' ביני וכו' ונקמני ה' ממך הכל דרך נבואה והודעה · ומצאתי סעד לשתי ידים אלו מהחכם כמה"רר משה אלשי"ך ז"ל ממה שפירש גבי ידינו לא שפכו את הדם הזה וכו' שפכה כתיב לומר שמהשתי ידים האלה האחת בפועל והשנית בכח דהיינו ע"י העון לז"א ידינו לא שפכה כלו' האחת לבד הוא שלא שפכה דהיינו היד בפועל אבל היד של העונות שפכה ושפכה ולכ"א בסמוך כפר לעמך וכו' על שהם היו סבה בכח לשפיכות דם ולכך לא קרי וכתיב שפכו :

אחרי מי יצא מלך ישראל וכו' והיה ה' לדיין ושפט ביני ובינך כו' עיין הרד"ק ז"ל ומהרי"א ז"ל והמשיל עצמו אל כלב מת מפא' הסרחון הגדול אשר לא כן הבאישו ריחו המבדילין בינו ובין שאול והמשיל עצמו גם כן לפרעוש הדולג ממקום למקו' יען שדוד ככה היה דולג ובורח לו ממקום למקום ולפי שהי' שאול מחייב בדין שתי בחינות האחת מצד הדין כי היה רודף את דוד שלא כדין שלא עשה לו רעה ופשע ומזאת הבחינה אמר ישפוט ה' ביני וביניך כו' על פי הקדמתי כי אין בידי רעה ואתה צודה וכו' ישפוט ה' וכו' : והבחינה השנית היא מצד האנושית שלא היה ראוי למעלה כמוך לרדוף אחרי פחות הערך כמוני שברדפך אחרי אתה מקטין עצמך ומגדיל מעלתי יהיה האל לדיין שיקיים זה להגדיל מעלתי ולהקטין מעלתך וזהו וירא וירב ריבי וישפטני מידך הנה נתבאר בזה שאין בפסוקים כפל שיש שתי בחינות ועל כל אחת מהם אמר ישפוט ה' ביני ובינך על הא' והיה ה' לדיין וכו' על השנית ע"כ תורף דבריו :

ולע"רן להרץ בקושית מהרי"א מכפל שני כתובים הלא הם ישפוט וכו' והיה ה' לדיין וכו' גם אדקדק כמה שנויים ראשונה שם נאמר ישפוט ה' ביני ובינך וכאן והיה ה' לדיין ושפט וכו' ובפסוק הראשון אמר ונקמני ה' ממך וכאן וישפטני מידך וכאן הוסיף לומר וירא וירב · גם אדקדק או' אחרי מי יצא מלך ישראל שלא אמר יצאת מלך ישראל אחרי מי אתה רודף וכו' הכל לנוכח והוא כפול · וכן כפול באומר אחרי כלב מת וכו' · ונראה להשיב על כל זה במה שזכרתי למעלה מדברי חז"ל שאמר בכפל אבי ראה גם ראה שדבר דוד עם שאול ועם אבנר לשאול אמר אבי ראה ולאבנר אמר גם ראה או בהפך אבי ראה לאבנר שהיה אב בתורה גם ראה לשאול ועל יסוד דבריהם ז"ל המיוסדים על אדני פז האמת אייסד ביאור אלו הפסוקים והוא כי בדברו עם שאול ואמ' לו את כנף מעילך ואתה צודה נפשי לקחתה עליו הוא אומר ישפוט ה' ביני ובינך ונקמני ממך כדפרישית שרמז לו שהוא תמית עצמך וממך תהיה נקמתי וידי לא תהיה בך שלא אשלח ידי במשיח ה' כמוך אמנם כאשר יאמר משל הקדמוני דבר עם אבנר והוא ביאור גם ראה שאמר לאבנר כנז"ל מדרז"ל שא"ל גם ראה וא"ל כאשר יאמר משל וכו' מרשעים כמוך יצא רשע שאול שאתה ברשך שאתה מיעטו ואתה מוחה בידו וכמשז"ל בהגהות מפני מה נענש אבנר
רבנין

ואת הגדת · כן כתיב וקרי ואתה ואחד הוא: ושלחו בדרך טובה · כי העושה זה באמת האל ישלם לו טובה כן ישלמך כלומר שכר יהיה לך מאת האל בעשותך זה : ידעתי כי מלוך תמלוך · כי אני רואה אתה נצול מידי בכל עת ולא תמלאך ידי ואפשר גם כן ששמע שמשחו שמואל למלך וכי שמואל אמר לו בדבר עמלק קרע יי׳ את ממלכות ישראל מעליך היום ונתנה לרעך הטוב ממך לפיכך אמר וקמה בידך כלומר מה שלא קמה בידי · ובמדרש כמו שכתבנו למעלה בפסוק ויחזק בכנף מעילו ויקרע כי שמואל רמז לו שם מי שיכרות כנף מעילו הוא ימלוך תחתיו ועתה כאשר כרת כנף מעילו ידע שזה הוא שאמר לו שמואל לפיכך אמר לו ידעתי כי מלוך תמלוך : ואם תשמיד את שמי מבית אבי · זהו אם תכרית את זרעי שאמר וכפל הענין לחזק כי הבני׳ הם שמו׳ האבות ובהם יזכרו וכן והכרתי לבבל שם ושאר וגו׳ וכן לא יכרת שמו מלפני : וימת

רשי

ידעתי כי מלוך תמלוך · שרואה אני שהקב״ה מצילך מידי ומדרש הגדה סימן זה מסר לו שמואל שהקורע מעילו ימלוך תחתיו : ואיש

רלבג

וכי ימצא איש את אויבו ושלחו בדרך טובה · הנה קצר בזה וכשען על מה שזכר אחר זה : ויי׳ ישלמך טובה תחת היום הזה ומה שקצר בזה הוא שראוי שישולם גמול טוב אחת הש״י וקצר זאת ההקדמה להורות על פרסומה : בביתו

כלי יקר

דבנין אחרי מפני שלא הכיח לשאול להתפיים לדוד שנא׳ אבי ראה גם ראה א״ל אבנר מאת בעי מן גלגלוי דדין בסירה הועדה וכו׳ שבזה מובן א׳ מרשעים יצא רשע שעוסק לצדיק ה׳ לא יאונה אליו כל און שלא למיעבי׳ אותו הלא הוא אתה אבנר ועם כ״ז וידי לא תהי׳ בך אבנר כי אם יד יואב כנודע ואולי נרמז כאן מרשעים על יואב יצא רשע הריגתך וידי לא תהיה בך ולזה בא דברו של דוד שלא לנוכח אחר מי יצא מלך ישראל כשוש לאבנר על שאול אחרי מי יצא מלך ישראל

כ וַיְהִי כְּכַלּוֹת דָּוִד לְדַבֵּר אֶת־הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה אֶל־שָׁאוּל וַיֹּאמֶר שָׁאוּל הֲקֹלְךָ זֶה בְּנִי דָוִד וַיִּשָּׂא שָׁאוּל קֹלוֹ וַיֵּבְךְּ׃ וַיֹּאמֶר אֶל־דָּוִד צַדִּיק אַתָּה מִמֶּנִּי כִּי אַתָּה גְּמַלְתַּנִי הַטּוֹבָה וַאֲנִי גְּמַלְתִּיךָ הָרָעָה׃ וְאַתְּ הִגַּדְתָּ הַיּוֹם אֵת אֲשֶׁר־עָשִׂיתָה אִתִּי טוֹבָה אֵת אֲשֶׁר סִגְּרַנִי יְהוָה בְּיָדְךָ וְלֹא הֲרַגְתָּנִי׃ וְכִי־יִמְצָא אִישׁ אֶת־אֹיְבוֹ וְשִׁלְּחוֹ בְּדֶרֶךְ טוֹבָה וַיהוָה יְשַׁלֶּמְךָ טוֹבָה תַּחַת הַיּוֹם הַזֶּה אֲשֶׁר עָשִׂיתָה לִי׃ וְעַתָּה הִנֵּה יָדַעְתִּי כִּי מָלֹךְ תִּמְלוֹךְ וְקָמָה בְּיָדְךָ מַמְלֶכֶת יִשְׂרָאֵל׃ וְעַתָּה הִשָּׁבְעָה לִּי בַּיהוָה אִם־תַּכְרִית אֶת־זַרְעִי אַחֲרָי וְאִם־תַּשְׁמִיד אֶת־שְׁמִי מִבֵּית אָבִי׃ וַיִּשָּׁבַע דָּוִד לְשָׁאוּל וַיֵּלֶךְ שָׁאוּל אֶל־בֵּיתוֹ וְדָוִד וַאֲנָשָׁיו עָלוּ עַל־הַמְּצוּדָה׃

ב׳ חד מל׳ וחד חס׳ · ל׳ · ל׳ וחתה י״כ״כ ק׳ · ח׳ מל׳ · ל׳ · ל׳ · ח׳ מל׳ ה״א · ל׳ מל׳ וג׳ בלים׳ · ל׳ אל המצודה ל׳

וימת

וַהֲוָה כַּד שֵׁיצִי דָוִד לְמַלָּלָא יַת פִּתְגָמַיָּא הָאִלֵּין עִם שָׁאוּל וַאֲמַר שָׁאוּל הֲקָלָךְ דֵּין בְּרִי דָוִד וַאֲרִים שָׁאוּל קָלֵיהּ וּבְכָא׃ וַאֲמַר לְדָוִד זַכַּאי אַתְּ מִינִּי אֲרֵי אַתְּ גְּמַלְתַּנִי טַבְתָּא וַאֲנָא גְּמַלְתָּךְ בִּישְׁתָּא׃ וְאַתְּ חַוֵּיתָא יוֹמָא דֵין יַת דַּעֲבַדְתְּ עִמִּי טִיבוּ וְיַת דִּמְסַרְנִי יְיָ בִּידָךְ וְלָא קְטַלְתָּנִי׃ וַאֲרֵי יִשְׁכַּח גְּבַר יַת בְּעֵיל דְּבָבֵיהּ וִישַׁלְּחִינֵיהּ בְּאוֹרַח תַּקְנָא וַיְיָ יְשַׁלְּמִינָךְ טַבְתָּא חֲלַף יוֹמָא דֵין דַּעֲבַדְתָּא לִי׃ וּכְעַן הָא יְדַעְנָא אֲרֵי מִמְלַךְ תִּמְלוֹךְ וְתִתְקַיַּים בִּידָךְ מַלְכוּתָא דְיִשְׂרָאֵל׃ וּכְעַן קַיֵּים לִי בְּמֵימְרָא דַיְיָ דְּלָא תְשֵׁיצֵי יַת בְּנֵי בַתְרַי וְלָא תִפְסוֹק יַת שְׁמִי מִבֵּית אַבָּא׃ וְקַיֵּים דָּוִד לְשָׁאוּל וַאֲזַל שָׁאוּל לְבֵיתֵיהּ וְדָוִד וְגֻבְרוֹהִי סְלִיקוּ לִמְצָדְתָּא׃

ומית

כלי יקר

אם ימצא איש את שונאו ושלחו בדרך טוב׳ זה איננו מהראוי שישלחנו בדרך טובה ולא מגורת הדין ולכן ראוי שה׳ ישלם לך טובה תחת היום הזה אשר עשית בו לפנים משורת הדין ע״כ וכדבריו עייכתי :

ועתה הנה ידעתי וכו׳ א״ל שאול ידעתי כי מלוך תמלוך מנה ידע לפי שאמר ליה שמואל קרע ה׳ את הממלכה של ישראל אמר לו שאול מי הוא זה א״ל איני אומר לך אלא רמז אני רומז לך מי שהוא קורע כנף מעילך עתי׳ ליטול מלכותך וכיון שקרע כנף מעילו ידע שאול מ״ש לו שמואל · התחיל לומר עתה ידעתי כי מלוך תמלוך וכו׳ ד״א מלוך בעול׳ הזה תמלוך בעולם הבא ע״כ · ולע״דן שמלבד קושיא שהקשה בתחלת דברי שאמר מנא ידע וכו׳ הקשה לו בפסוק אומרו ועת׳ מאי ועתה · והקשה לו גם כן כפל מלוך תמלוך לכל זה משיב לפי שאמר לו שמואל קרע וכו׳ שבזה מובן אומר

איבו ד׳ וחס׳ בקריא׳ וסי׳ ימצ׳ איש את איבו ושלחו · כי יצר לו איבו בארץ שעריו דמלכים · כי יצא עמך למלחמה דמלכי׳ · ביד נבוכד נצר איבו : תמלוך ה׳ מלאי׳ בליש׳ בקריא׳ וסי׳ ואדניהו בן הגית מתנש׳ · ועת׳ הנה ארניה מלך · כי מלוך תמלוך וקמה בידך · ובחמה שפוכ׳ אמלוך · תחת עבד כי ימלוך :

שאול הדוכך ואתה אבנר אחרי מי אתה רודף וכנגד אחרי מי יצא מלך ישראל אמר אחרי כלב מת והוא אריה מלך ואני כלב מת שאמרי׳ החי טוב מן הכלב המת עא״כו · וכנגד אחרי מי אתה רודף שאמר לאבנר אמר עתה אחרי פרעוש אחד ומאחר שהוברר והיה ה׳ לדיין ביני ובין שאול כנז״ל גבי ישפוט ה׳ ביני וביניך שאמר על שאול מעתה מאחר שהיה ה׳ לדיין במה שביני לשאול כאמור הנה ושפט ג״כ ביני וביניך אבנר וירא שבך תלוי הכל שאתה המוחה ביד שאול ז״ש וירא וירב את ריבי וישפטני מידך שאתה בידך תעשה לך רעתך כמו שאירע לו בביאתו שבא אל דוד ולא אמר וקמני כי לא היתה כל כך תרעומתו על אבנר כמו על שאול על כן אמר בשאול כקמה ובאבנר לשון משפט וישפטני מידך כי היה מלין בעד אבנר אולי היה מוחה כדי שלא יהרוג דוד אל שאול · ואל יהי בעיניך דוחק לחלק חלק מהפסוקים על שאול וחלק על אבנר כי כבר הזירו חז״ל עינינו במ״ש אבי ראה על שאול גם ראה על אבנר הראו לנו דרך הישרה באלו הפסוקים ויתישבו כמה דקדוקים זולת הנזכרים אל יליזו מעיניך :

ויהי ככלות דוד וכו׳ מהרי״א ז״ל כאשר שמע שאול דברי דוד הסיבו בבכי גדול הקולך זה בני דוד קראו כן מצד היותו נשוי עם מיכל בתו ועל שחמל עליו ברחמים כבן אל האב ע״כ:

ולע״רן לדקדק דפתח בדברים לדבר את הדברים האלה וסיים בקול הקולך זה בני דוד דהי״לל הדבריך אלה בני דוד · ולמה נשא קולו בבכי וישא שאול את קולו וכו׳ · ונראה כי הדברים האלה היו בקושי ודברים קשים כגידין ישפט ה׳ ביני וביניך וכו׳ וכיוצא הן אמת שאמרן דוד דרך תחנון אלא שמרוב שיחו וכעסו דבר עד הנה לז״א כי אחרי כלות דוד לדבר את הדברים האלה ר״ל האלה הקשים כאלה כמתאלה מורה זיקים עכ״ז היה מחסידות שאול ועוד שראה לדקו׳ דוד שענה ואמר לו באמירה רכה הקולך זה בני דוד ר״ל איני נותן לבי אל הדברים מצד עצמה שהם קשים כגידין ומרים כלענ׳ אבן אל הקול קולך שאתה אומר אותם בקול תחנון קול ענות חלושה זה אני שומע ז״ש הקולך זה בני וישא קולו ויבך כי נכמרו רחמיו אל דוד · או בכה על הצדקות שראה בעת בדוד והוא שאול לא כן עשה לא רודפו וחוסדו במה שאינו בו וזהו טעם וישא קולו ויבך : והנכון במה שאחז״ל במדרש אזכיר אותו בפסוק ועתה הנה ידעתי כי מלוך תמלוך שידע כן מכרית׳ המעיל שכך מסורת בידו משמואל הנביא ע״כ · ובזה אבין שכיון שראה המעיל כרות על כן וישא קולו ויבך כי ראה כלתה אליו הרעה ונטלה המלכות ממנו ונתנה לדוד :

ויאמר אל דוד צדיק אתה וכו׳ מהרי״א ז״ל כאן הודה לו למה שאמר כי אין בידי רעה ופשע צדיק אתה ממני ע״כ · ולע״רן לדקדק ה״א של הטוב׳ הרעה דהי״לל אתה גמלתני טובה ואני גמלתיך רעה · ונראה כי להיות דוד רואה בשאול שהוא חמיו שהשיאו את בתו והכילו בשלחנו בגידו ישב כבן את אב ירצה לזה אמר ויאמר אל דוד צדיק אתה וזה הצדקות ממני נמשך לך כי כיון שאני גמלתיך הרעה ואתה גמלתני הטובה ע״י זה נתעלית בצדקות ז״ש צדיק אתה ממני הא כיצד כי אתה גמלתני הטובה שהשאתי את בתי אליך ולא גמלתני חלק רע שהיה ב:ה שכוונתי להפילך ביד פלשתי׳ וע״ד זה בהיותך באוכלי שולחני אעפ״י שהי׳ אפשר בכוונתי להיותך מאוי אלי להטיל עליך חנית הנה אתה גמלתני הטובה ר״ל החלק של הטובה שבאותה פעולה שעשיתי עמך גמלתני ולא נתת לבך אל חלק הרע שהיה בתכליתי ואני לא כן אלא גמלתיך הרעה שהייתה באיזו פעולה שעשית כמו בענין פלשתים שהיתה פעולה נאותה ולא גמלתיך הטוב שבה כי אם הרעה שבה כאילו תאמר שהיה בדעתך להשתרר על הצבור וליטול המלכות כמ׳ שגמלתיך הרעה שבה ולא הטובה שבה ועל ידי זה נעשית צדיק וממני נמשך לך : ואולי אמר הטובה על ענין גלית שהציל את שאול ואת כל עמו מהצער והחרפה ההיא שגמלתני הטוב׳ הידוע׳ ומפורסמ׳ והטובה שאין למעלה ממנה אבר מבחינות אלו אמר הטובה בה״א הידיעה והרעה שגמלתיך אני לחרף אותך בעיני כל השרים והעם בהברחי אותך ממלכותי ונרדף מהכל באופן שגמלתיך הרעה הידועה ומפורסמת לכל והרעה היותר רעה שבעולם ולא עוד אלא שהטובה שגמלתני היא בהשתדלך לכבודי ואני הרעה לחרף אותך כמאלו הטובה והרעה מכוונות ולזה אמר הטובה והרע׳ בה״א וכו׳ :

ואת הגדת היום וכו׳ הרד״ק ז״ל ואת כן כתיב וקרי ואתה ואחד הוא ע״כ : ולע״דן כי אמ׳ ואת לשון נקבה כמו שאחז״ל גבי ואם ככה את עושה לי וכו׳ השם כוחו של משה כנקבה כך אפשר שדוד בהתחננו אל שאול והוא חולה מיגון ולערו של שאול עד שתמה עליו ואמר הקולך זה בני דוד שלא יתכן שהוא קולך בכח קולך בהדר כי זה כמוך וזהו שאמר הקולך זה כמו הזה קולך בתחיה כדפרישית וזהו שאמר כאן ואת הגדת היום שתשש כחך כנקבה היום בעת הגדתך היום את אשר עשית · ואולי הפסוק אמר ואת על כי אין דרך העושה חסד לומר לחבירו שעשיתי עמך כך · יכך כי אם דרך נשים זו לכך אמר ואת לשון נקבה ואת הגדת היום שזו דרך אשה · ואמר ואתה הגדת וכו׳ כלומר נוסף על כל העבר מענין גלית הוא דברך זה אשר הגדת היום מחדש אשר עשית אתי טובה בכנעה זהו שאמר טובה ולא כמו שאמר לעיל הטובה ובכלל הגדתך הו׳ שהגדת שאתה הוא עשית אתי טובה כי ה׳ הסגירני בידך על רוע מעשי ואתה לבדך מטוב בחירתך ולא הרגתני :

וכי ימצא איש כו׳ עיין הרד״ק ז״ל וכן פי׳ הרלב״ג ז״ל ומהרי״א ז״ל פי׳ הפסוק לשון תימה וכי

ועתה הנה ידעתי כי מלוך תמלוך שעת׳ שקרע כנף מעילו ידע שמלוך תמלוך וטעם הכפל ועתה כתברר לי מלוך שכבר ידעתי מקד׳ ברמז תמלוך שכן אמר לי מי שיקרע כנף מעילך עתיד ליטול מלכותך ואל כל זה רמז בעל המאמר ע״ה באו׳ וכיון שקרע כנף מעילו ידע שאול מה שאמר לו שמואל התחיל או׳ ועתה הנה ידעתי שבאו׳ התחיל אומר עתה ידעתי וכו׳ מבין לשון ועתה ידעתי וכפל כי מלוך תמלוך ומסייע לזה אומרו ד״א מלוך בעולם הזה וכו׳ שמוכיח שגם כן בלשון הקודם תקן כפל זה של מלך תמלוך ומ״ש מלוך בעולם הזה וכו׳ הוא כי דוד עבדי נשיא להם לעולם לעול׳ הוא מלך בעולם הזה ובעה״ב אדם דוד משיח ועיין רש״י ז״ל וכן הרד״ק ז״ל והוסיף יע״ש וכן מהרי״א ז״ל והנה לשיטת זו ששמע שמשחו שמואל יקשה דהי״לל ועתה שמעתי לא ידעתי גם לשון עתה בלתי מדוקדקת אם לא שנאמר שאז הוגד לו · ולער״ן כי להיות שמלך ישראל צריך להתמלא רחמים על עמו ישראל כשאול על דרך שאמרו עליו במדרש שהיה משיא כל היתומות מהסגולה שלו וזהו בנו׳ ישראל אל שאול בכנה וכו׳ וכדוד ע״ה שהיו רצים אליו בדוחק השעה והו׳ פשטו ידיכ׳ בגדוד וכיוצא לזה אמר ועתה שראיתי בך מדת הרחמים אפי׳ עלי על שונאך ורודף אותך שזה סימן מובהק לשתמלוך על ישראל ז״ש ועתה הנה ידעתי כי מלוך תמלוך ולפי שדוד מלך ביהודה תחלה ואח״כ בכל ישראל לז״א ידעתי כי מלוך תמלוך מדרגה אחר מדרגה שזה סימן מובהק לקיום המלכות בידך וכמו שכתבתי בכלי חמדה בפסוק ושמעו הולך בכל המדינות כי האיש מרדכי הולך וגדול שהשמועה הלכה בכל המדינות שמרדכי הולך וגדול שזה סימן מובהק שיתמיד לא כהמן הרשע שעלה פתאום ונשבר פתאום ז״ש כי מלוך תמלוך ראשונה ביהודה שבע שנים ואח״כ בישראל זה סימן וקמה בידך ממלכת ישראל וכ״ש מלכות יהודה שהם אחיך ומשבטך · ובזה אדקדק לשון וקמה שלא אמר ותקום בלשון עתיד אלא וקמה ר״ל כבר קמה בידך מאחר שיש בך מדת החסידות הזאת ולשיטת חז״ל הנז״ל שרמז לי שמואל מובן או׳ וקמה כיון שראה שקרע כנף מעילו ונתקיים הסימן שנתן לו :

ועתה השבעה לי וכו׳ עיין הרד״ק ז״ל ומהרי״א ז״ל שלא יכרת זרעו ואת שמו מבית אביו ר״ל שאחרי שלא ישאר המלכות לבניו לפחות ישארו במשפחת קים אביו ונשבע בנימן כשאר הגברים ולא ימיתם כמו שעושים המלכים לכל זרע המלכים הקודמים ודוד נשבע לו בדבר כי היה ידע שימלוך ע״כ : ולע״רן ששאול השביעו על שני ענינים הא׳ שלא יכרית את זרעו אחריו והענין השני השביעו על שאול עצמו שלא ישמיד את שמו להרגני ובפעם אחרת אולי יפתוך חטאים להרגני על כן אני משביעך ואם תשמיד את שמי שלא תניח שמי הטוב של מלך נמשך בבית אבי לעולם שלא תשמידם אתה והלא בשלום ושם טוב מעולמי שכיון שהיה מושבע ועומד לא תכשל בדמי ולקבר בשיבה טובה :

וישבע דוד לשאול וכו׳ : לער״ן דקדק אומר לשאול שהוא מיותר כי בזה סגי בזה שקליכן וטריכן או הי״לל וישבע לו וילך שאול גם אומר וילך שאול אל ביתו מיותר ונראה כי דוד הוא הקטן בעיניו ואמר מה אני ומה חיי שאמלוך ושאשבע הדיוט כמוני ויבא בברי׳ עם מלך כמוך אבל להפיק רצונך אעשה זאת ז״ש וישבע דוד לשאול ר״ל להפיק רצון שאול ולבלתי החל דברו כאש׳ דבר מלך שלטון והוא חמיו ואמר וילך שאול אל ביתו ר״ל שהלך לו ובטל המערכ׳ של המלחמה והכוון וילך שאול אל ביתו שנדחף של ביתו כאלו הוא הדיוט ואין לו מלכות כי ראה הסימן המובהק מקריעת הכנף וזולתו כנז״ל ואמר ודוד ואנשיו עלו על המצודה ולא אמר אל המצודה לומר שעלו למעלה עוד כי ידעו שהמסכסכים יפתו לשאול ויוכלו לו באומר לו בסירה הועדה וכיוצא ולזה לא בטחו אנשי דוד בדברי שאול אלא עלו על המצודה אל ראשו צורי צוקין ויתר למעלה ואולי אמר עלו רמז למעשה שעשו ונתעלו זהו ודוד ואנשיו עלו על המצודה :

וימת שמואל וכו׳ בתוספת׳ דסוטה כל זמן שהיו שמואל קיים היו פלשתים נופלין ביד ישראל שנאמר ותהי יד ה׳ בפלשתים כל ימי שמואל משמת שמואל מהו אומר וימת שמואל ויאספו פלשתים ע״כ והכונ׳ שהצדיק כמו שמואל מגן וצינה מצד הצדקות האלהי אשר עמו הוא היה מכה את פלשתים אבל משמת פסק אותו החוט של חסד ומשכיה׳ כשאו ראש ויאספו פלשתים וכו׳ ועוד לחז״ל וימת שמואל וכתיב ושמואל מת הא כיצד ושמואל מת מיתה ודאי וימת שמואל מענייכו של שאול וכתיב וימת שמואל וסמוך ליה ואיש במעון ומעשהו בכרמל אמר הב״ה הכל בוכין וספדין על מיתתו של צדיק והרשע הזה יושב ועושה מרזחין ללמדך שכל הכופר בגמילות חסדים כאלו כופר בעיקר א״ר איבו כל מקום שנאמר גיזה עושה רושם ע״כ ומ״ש ללמדך שכל הכופר בגמילות חסדים כאלו כופר בעיקר אפשר שלמדו כן ממה שקראו א״חכ והאיש קשה ורע מעללים ובסמוך איש הבליעל הזה וכו׳ גבי אבגיל שקראתו בליעל על שנתעלל בהספד שמואל שלא גמל חסד והרי הוא ככופר בעיקר ועיין הר״דק ז״ל והרלב״ג בביתו ברמה כנז׳ · ומהרי״א ז״ל גרים גרסא אחרת א״ר יוסי ושמואל מת מיתה ודאי וימת שמואל אין הדברים אמורים שם כי אם לעני על שנאמר וימת שמואל וכתיב בתריה ואיש במעון ומעשהו וכו׳ א״ר שמואל בר נחמני כל ישראל סופדין וטופחין במיתתו של צדיק וזה הרשע עושה מרזחין ע״כ גם במהרי״א ז״ל בביתו ברמה חלק על הז׳ חדשים הנ״ל בדברי הרד״ק בשם חז״ל וכתב ואני כבר כתבתי ששמואל חיה פ׳ שנה ויותר ולא״כ אינו מ.כרח שמת ז׳ חדשים קודם מיתה שאול שאפשר שנאמר שמת שנה או שנתים

מנחה קטנה

הקולך זה בני דוד ירצה ראיתי כי קול דברין בותרי׳ תואר שאמרת לי ברשע:נך כי אתה אמרת ואני רואה כי לאב תשבתני ואם אב אני איה כבודי שאמרת שינקמך ה׳ ממני וכל הדברים הרשים האלה וזהו הקולך זה כלומר וכי זה קולך כמה שאמרת לי תואר אבי וא״כ נתואר זה אתה בני ומהנם יש לי לחוש על קללתך כי חנם קללת חנם כי מודה אני כי צדיק אתה וגו׳ · או ירצה בני דוד באמת נכנת עמי כבן לאב שאין לו רשות להמיתו במתתרת כן נהגת עמי שלא עשית לי רעה · וישא שאול קולו ויבך כי אתה רואה לשפרע שעשית כהני נוב שלא כדין שהי׳ סבור שדוד שונאו וכם החזיקו ידי שונאו וא״כ הם חייבים מיתה משא״כ עכשיו שראה שהי׳ ביד דוד להמיתו ולא עשה לו רע א״כ שלא כדין המית לכהני נוב וא״כ בכה וזה ויאמר אל דוד מה שאני בוכה הוא שראיתי כי צדיק אתה ממני וגו׳ וא״כ שלא כדין עשיתי בכהני נוב כי הייתי סבור שאני גמלתיך טובה שנתתי לך בתי לאשה ואתה גמלתני רעה שמרדתי כי וא״כ הרגתי לכהני נוב מחזיקי ידך ונהפך הוא כי אתה גמלתני הטובה ואני גמלתיך הרעה : כי מלך תמלוך כי אע״פי שאחרי מותי המלוכה שייך לבני מ״מ מלך תמלוך אתה ולא במלוכה שלי שלא נתקיימה לזרעי אלא וקמה בך ממלכת ישראל אף לזרעך : וישבע דוד לשאול לא כמו שרצה שאול שתהי׳ השבועה אף לזרעו כי אם על שאול שלא ירע לו אבל על זרעו לא היתה השבועה כי כימי הגבעוני׳ מסר דוד שבעה בניו והוקע אותם על פן : ויקם

פי׳ רבי׳ ישעיה

וכי ימצא איש את אויבו ושלחו בדרך טובה · בתמיה וכי דרך בני אדם לעשו׳ כן כאשר עשי׳ אתה לי : ועתה הנה ידעתי כי מלך תמלך · פירו׳ כי אני רואה כי השם עמך ואתה מצליח : ויש אומרי׳ כשכרת שאול כנף מעילו של שמואל אמ׳ לו אתה שיקרע כנף מעילך הוא ימלוך תחתך :

רדק

ויימת שמואל · ספר מיתת שמואל כי אפשר שמת שמואל בזה הפרק שנפרד שאול מדוד והקיימה נבואת שמואל בחייו כי קף שאול הודה למלוכה לדוד ומת שמואל שבעה חדשים לפני שאול והארבעה חדשי' ומקצת החמשי הם שישב דוד בשדה פלשתים כמו שכתוב והנה מעשה אביגיל ושנת דוד בגבעת החכילה אם כן היו שני חדשים ומקצת החדש השלישי והנה הם שבעה חדשים כי כן אמרו רז"ל כי שבעה חדשים מת שמואל קודם שאול ואפשר שאמרו זה לפי שהשבע' חדשים שהיה הארון בשדה פלשתים היו בכלל חמשים ושתים שנה של שמואל כי זולתם הכתנו מונאים נ"ב כמו שפירש' בפסוק הנה זקנתי ושבתי והנה כנגד אותם שבעה חדשים הם אלו שבעה חדשים ממיתתו של שמואל הרמתי עד מיתתו של שאול והו' תחלת מלכות דוד :

א וַיָּמָת שְׁמוּאֵל וַיִּקָּבְצוּ כָל־יִשְׂרָאֵל וַיִּסְפְּדוּ־לוֹ וַיִּקְבְּרֻהוּ בְּבֵיתוֹ בָּרָמָה וַיָּקָם דָּוִד וַיֵּרֶד אֶל־מִדְבַּר פָּארָן׃ וְאִישׁ בְּמָעוֹן וּמַעֲשֵׂהוּ בַכַּרְמֶל וְהָאִישׁ גָּדוֹל מְאֹד וְלוֹ צֹאן שְׁלֹשֶׁת־אֲלָפִים וְאֶלֶף עִזִּים וַיְהִי בִּגְזֹז אֶת־צֹאנוֹ בַּכַּרְמֶל׃ וְשֵׁם הָאִישׁ נָבָל וְשֵׁם אִשְׁתּוֹ אֲבִגָיִל וְהָאִשָּׁה טוֹבַת־שֶׂכֶל וִיפַת תֹּאַר וְהָאִישׁ קָשֶׁה וְרַע מַעֲלָלִים וְהוּא כָלִבּוֹ׃ וַיִּשְׁמַע דָּוִד בַּמִּדְבָּר כִּי־גֹזֵז נָבָל אֶת־צֹאנוֹ׃
ה וַיִּשְׁלַח דָּוִד עֲשָׂרָה נְעָרִים וַיֹּאמֶר דָּוִד לַנְּעָרִים עֲלוּ כַרְמֶלָה וּבָאתֶם אֶל־נָבָל וּשְׁאֶלְתֶּם־לוֹ בִשְׁמִי לְשָׁלוֹם׃ וַאֲמַרְתֶּם כֹּה לֶחָי וְאַתָּה שָׁלוֹם וּבֵיתְךָ שָׁלוֹם

ומית שמואל ואתכנישו כל ישראל וספדו עלוהי וקברוהי בבית־יה ברמה וקם דוד ונחת למדברא דפארן׃ וגברא במעון ונכסוהי בכרמלא וגברא רב לחדא וליה עאן תלתא אלפין ואלף עיזין והוה כמיגז ית עניה בכרמלא׃ ושום גברא נבל ושום אתתיה אביגיל ואתתא חכימת מדע ושפירת ריוו וגברא קשי ובישׁ עובדין והוא מדבית כלב׃ ושמע דוד במדברא ארי גזיז נבל ית עניה׃ ושלח דוד עשרא עולימין ואמר דוד לעולימיא סקו לכרמלא ותהכון לות נבל ותשאלון ליה בשמי לשלם׃ ותימרון כדין לחייך ואת שלם וביתך שלם

ויקבצו ג' בספרא וסי' וימת שמואל ויקבצו המצפתה · ויקבצו פלשתים · ויקבצו ירושלם עם : ומעשהו ג' בקריאה וסי' מה יהיה משפט הנער ומעשהו · ואיש במעון ומעשהו בכרמל · ומעשהו לא השכילו · שכל כלהון קמצין במ"ה פתחין וסי' אתתא אתיעצת ואתיהיבת לגברא ספרא · ופירושו והאשה טובת שכל ויפת תאר · יועץ בשכל · נתן השכל במרומים רבים · איש שכל מבני מחלי' ושום שכל ויבינו במקרא : קשה הקשה ה' בקריאה וסימ' נמסר בס פ וילך :

רשי

ואיש במעון · שם העיר : ומעשהו · מקנהו וקניינו . גדול · עשיר : ויהי בגזז את נאנו בכרמל · ויהי יום אחד בהגיע עת גזז נאנו בכרמל · ודרכו היה לעשות משתה ויום טוב לגוזזי הנאן וישמע דוד וגו' : והו' כלבי · מבית כלב : כה לחי · כה יהיה לשנה הבאה גוזז : לחי · טוב וקיים · ואת שלום וגו' : ולא

רלבג

בביתו ברמה · ר"ל במקום שהיה שם ביתו כאמרו ותשובתו הרמתה כי שם ביתו : ואיש במעון ומעשהו בכרמל · אמר במעון להורו' שלא היה יושב בעיר והיה לו מעון אצל מעשהו שהיה בכרמל ר"ל כי בכרמל היו שדותיו וגניו וכרמיו ולרוב עשרו שם מעונו שם או רצה באמרו במעון שהיה יושב במקום ככבד והיה מעשהו רחוק ממנו כי היה מעשהו בכרמל וזה הפירוש השני הוא הנכון אצלנו : והאיש גדול מאד · ר"ל שהיה עשרו רב : ויהי בגזז את נאנו בכרמל · ר"ל שבע' גדזת נאנו היה בכרמל :

רדק

בביתו ברמה · בביתו שהיה ברמה כמו שכתוב ותשובתו הרמתה כי שם ביתו ועוד נפרש מיתת שמואל בפסוק ושמואל מת ולמה נזכר מיתת שמואל במקום הזה לדעת הדרש : ואיש במעון · שם עיר הנזכר בערי בני יהודה כי משבט יהודה היה האיש הזה ממשפחת כלב : ומעשהו בכרמל · מקום שהוא עבוד בזריעה ובאילנות יקרא כרמל כמו שנאמר והיה המדב' לכרמל ופירו' מעשהו מקנהו כי המקנה נקרא' מעשה ומלאכה כמו שנאמר לרגל המלאכה אשר לפני ויתכן לפרש כרמל זה שם עיר נקרא כן בערי יהודה סמוך למעון כמו שכתוב מעון וכרמל וזיף ויוטה ונראה כי אלה המקומות סמוכין למדבר פארן שירד שם דוד כשברח משאול אחר שנשבע לו כי דוד מהמדבר שלח לנבל כמו שכתוב ושמע דוד במדבר כי גוזז נבל את נאנו או הלך אחריו ממדבר פארן למדבר זיף כי אלה המקומות קרובים כמו שכתב כי הזיפי' הלשינו אותו פעם אחרת משם כמו שכתוב : ולו נאן · נאן שם כולל לכבשים ולעזים וזה הוא ברוב והנה הוא על הכבשים לבד שהרי אמר אחריו ואלף עזים וכן בכל מקום שזוכר אותו לענין גזוז כמו וגז נאנך תתן לו והוא על הכבשים לבד : ושם האיש נבל · מה שספר הנה שם האיש ועניינו שאמר והאיש קשה ורע מעללי' ושם האשה ועניינה שאמר והאשה טובת שכל על מעשיהם העתידי' כי הוא עשה מעשה רע כאיש נבל והיא עשת' בשכל ובחכמה : טובת שכל · כתרגומו חכימת מדע וי"ת שכל ענין עיון והבנה כאילו אמר טובת מראה וכתב אדוני אבי ז"ל כי נבל זה לא היה שמו שקראו לו אבותיו אלא מרוב גריעותו היו קוראין אותו בני אדם נבל : והוא כלבי · הי"וד ליחס לפי שהיה ממשפחה כלב קראו כן וכת"י והו' מזרעיית כלב והכתיב הוא בו"יו כלבו ואפשר לפרש הכ"ף לשמוש כפי הכתו' ר"ל כן היה מראה מעשיו רעי' כמו שהיה לבו רע כי יש בני אדם מעשיהם כאים ולבם רע והוא היה תוכו כברו וברו כתוכו לרע' וגם הקרי יש לפרשו על זה הדרך כי כל אדם ששואל ממנו היה אומר עליו הוא כלבי כמו שהייתי חושב עליו כי ימנע שאלתי כן היה ובזה הדרך אמר הכתו' על עין רעה כי כמו שער בנפשו כן הוא ויש לפרש כלבי מענין גריעות מעשיו יחסו לכלב : כה לחי · כזה הטוב יהיה לך כל ימי חייך ופת"י כדין לחייך וי"מ ואמרתם כה לעשיר כמו מה לעני יודע להלך נגד החיים ויהיה פירושו ואמרתם זה השלו' לעשיר ויהיה וי"ו ואתה שלום לזה הפירוש כו"ו ויספו אברהם את עיניו : לא

כלי יקר

וזה דחו בגמרא בענין הבעלת אוב שאמר שמואל בתוך י"ב אדם הוא וכתב עוד מהרי"א בסמיכות הענייני' ששמואל מת וכבוד גדול עשו לו ונבל בהפך שמת בפחיתותו ונבלותו ואמר שמת שמואל ועשו לו כבוד במותו וקברוהו בביתו שהיה לו כנחלת אבות ודוד הלך למדב' פארן דואג על מיתתו של אותו נדי' ואיש במעון כו' שלא נצטער כלל : ולע"דן שאמר וימת שמואל ויקם דוד שנתן דוק אל לבו שכיון שמת שמואל לא יאריך שאול על ממלכתו כי זכות שמואל היתה מעמדת אותו ולזה כשמת שמואל ויקם דוד קימה היתה לו ואמיצות לב לרדת אל מדבר פארן ולא פחד משאול ואנשיו כי מת עוזר ונפל עזור וירד מהמצדות סלעים משגבו אל מדבר פארן ומה שאמר ברמה שהוא ידוע רמז למה שאח"זל במדרש שתי שיטות באחת תאן דנכית מ נחוא חבל מדחיל ליה לפי שנעכסו ביהושע שגעש עליהם ההר כשנתעצלו בהספד לכך נזהרו כאן ויקבצו כל ישראל ורבי שמואל בר נחמני אמר משלו נתנו לו לפי שכתו' בו והלך מידי שנה בשנה וכתיב ותשובתו הרמתה כי שם ביתו ע"כ ומתוך דבריהם אלו אפשר לומר שלזה כיון בפסוק באו' ויקברוהו בביתו ברמה שלהיות ענין זה ברמה כי שם ביתו על כן נצטערו בו כל ישראל ומשלו נתנו לו :

ואיש במעון ומעשהו בכרמל וכו' עיין רש"י ז"ל והרד"ק ז"ל וכן הרלב"ג ז"ל וכן מהר"יא ז"ל בקרוב וק"ק דאם כן הי"לל ואיש במעון ובמעשהו בכרמל בבית בתיבת ומעשהו שיאמר ובמעשהו : ולע"דן מעון שם עיר כנ"זל וראיתיה סמוך לטבריה ורחוק ממעון הכרמל הוא הר גדול ויפה מאד נכנס חלק ממנו בתוך הים כדכתיב והכרמל בים יפה והנה האיש הזה דר במעון שאוירה טוב לגופהה ומעשהו קנינו בכרמל כי הוא הר מפואר לכל דבר ובפרט למרעה דשן ורענן וזו הקדמה למה שיאמר והאיש גדול ר"ל הוא במקום א' ומעשהו במקום אחר ולתו לרוב גדולתו או אפשר שהגיד זה לו' שאעפ"י שהוא במקום אח' אשר זה מחייב היות מעשהו מעותד לכמה מקרים רעים והיה ראוי יחנן אל נערי דוד אשר היו לו חומה ועכ"ז הקשה לבו לנבלותו ואמר והאיש גדול מאד בשם עשיר ומפורס' לכל והוא שגרם לו המיתה שלא בא להספד שמואל ע"ה שנענש כי נתפרסם לכל שלא בא שהרי הוא איש גדול וז"ש ויקי האיש הזה ר"ל טרוד בגזוז נאנו בכרמל שלא קם ולא זע ממנו לבא אל הספד שמואל עם כל ישראל אשר באו ולכך נענש כמו שיגיד בסמוך :

ושם האיש נבל רש"י ז"ל כלבי מבית כלב וכן הרד"ק ז"ל ע"ש וכן הרלב"ג ז"ל וכן מהרי"א ז"ל והוסיף לומר שנקרא נבל על שהיה רע בדבור ובמעשה כנגד הדבור והאיש קשה בדברו קשות וכנגד המעשי' ורע מעללים כשמו נבל ונבלה לא כן אשתו אביגיל אבי גיל ושמחה בטוב טעמה ושכל מליה עד כאן : ולע"דן לדקדק למה סתם בתחלה ואיש במעון ואח"כ מפרש דהי"לל ונבל במעון ועוד הי"לל ושם האיש נבל וכו' ורע מעללים והוא כלבי ושם אשתו אביגיל טובת שכל ויפת תאר כי למה הפ' פתח בנבל ומכנס דברי אשתו ואח"כ חוזר לומר והאיש קשה וכו' ונרא' כי בתחלה לא קראו נבל בשם רע עד שהזכיר אכותו והוא שנמנע ללכת אל הספד הנביא שמואל לנבלותו פן יקחו ממנו חלק מה מהגיז' אז כשהזכיר ויהי בגזוז נאנו דהיינו שלא הלך להספד כנ"זל אז קראו הכתוב ופרסמו ושם האיש נבל ובמקום שיחסו לגנאי יחס את הנדקת לשבח ושם אשתו אביגיל והאשה טובת שכל וכו' ולפי שהאשה תלמד ברוב ממדות של בעלה אם טובות הם או רעות לז"א שהאש' טוב שכל עם היות האיש קשה רע מעללים לא נטתה מקו היושר והשכל עם היותה יפה ואפשר שאמר והאיש קשה ר"ל קמצן וזהו קשה בלשון בני אדם היום קורין לנבל קשה ויש קמצנין שאומרי' שלי שלי ושלך שלך לז"א שזה היה קשה ורע מעללי' · או אפשר שאמר והאיש קשה עם אשתו הנז' שעם היות טוב' שכל ויפת תאר עכ"ז והאיש קשה עמ' ורע מעללים ע"ד גבר יהיר שהיהיר אפי' עם אשתו לא יכוה כנזה האיש קשה ורע מעללים ובזה מובן פשט' שבחי האשה ואח"כ הזכיר ענייני האיש וגנותו ולפי ששם זה של נבל מושאל כנ"זל לז"א והוא כלבי ר"ל והוא שמו העיקרי כלבי :

וישמע דוד במדבר וכו' צריך לדעת מה צריך בהודעה זו ששמע כן במדבר או במקו' ולתו ונראה שכוונת הכתוב להגדיל האשם כנבל שעם היות שעשה משתה ושמחה גדולה עד שנשמע קול המשתה של הגיזה אל המדבר ז"ש וישמע דוד במדבר כי גוזז נבל את נאנו ועכ"ז כששלח דוד לשאול איזה דבר ממנו לא שוה לו :

וישלח דוד עשרה וכו' הרלב"ג ז"ל עלו כרמלה או לפי ששם בית נבל בעת הגיזה ע"כ · ולפי' המפרשים ואיש במעון וכו' שהמעון מעונו היה לו בתוך הכרמל ניחא אומר עלו כרמלה כי שם ביתו ומעונתו · ולע"דן לדקדק או' ושאלתם לו בשמי לשלום וכו' ואמרתם כה לחי וכו' וא' משני הכתובים מספיק או ושאלתם לו בשמי לשלום או ואמרתם כה לחי וכו' ונראה כי בפסוק אמר ושאלתם לו בשמי לשלום כי אחי היינו שואל אלא בשלומו שאני הגדול שבכם והוא הגדול בביתו ואח"כ אתם תפרשו לו שלומכם משלכם ואמרתם כה לחי ואתה שלום וביתך שלום וכו' שאתם הבאים האלו ראויים לפרש ולפרוש שלום גם לביתו ולכל אשר לו · ועוד אפשר במ"ש בספר הזוהר וכמו שאזכיר בסמוך בפסוק ואמרתם כה לחי שהפסוק לא יתכן שלא' דוד לנבל רע מעללים אלא כלפי הפי"ת חי העולמים ובזה מובן הא' ושאלתם לו בשמי לשלום ר"ל השאלה בשמי לשלום זה דוקא לו אבל פ' ואמרתם כה לחי לא לו יהיה כי אם להקב"ה כמו שיגאו ולעומת שני הפירושים האלה אמר בסמוך בפסוק ויבאו נערי דוד וידברו ככל הדברים האלה אל נבל שכל כוונתם היתה לנבל כיונו בדבריהם שלא כדברי ס"ה ויבאו בשם רמז דוד שלא עשו מ"ש דוד ושאלתם לו בשמי לשלום שדוקא שאלת שלום בשמי כי ואמרתם כה לחי וכו' בשמם יחיו והם הוסיפו לדבר כל הדברים האלה בשם דוד להרבות בכבוד נבל ועכ"ז לא שוה להם כי נבל הוא :

ואמרתם כה לחי וכו' בספר הזוהר עלה קע"א בפסוק והוא עבר לפניהם פתח רבי אבא ואמר ואמרת' כה לחי והא אתמר דאסיר ליה לאקדומי שלם לרשיעא וכיון דאסיר היכי אשכחנ' דדוד אמר הכי קרא לנבל אלא הא א. קמוה דלקב"ה קאמר בגין לקשר' ליה לחי וחשיב נבל דעליה אמר ע"כ · ובמדרש אגדה בילקוט ואמרתם כה לחי לקיימא ע"כ · והולי הכנת המדרש כדברי ר' אבא שאו' לחי אל הב"ה שהוא חי וקיים לעולם וז"ש לקיימא · שהב"ה חי לעולם בהחלט וקיים ואליו ית' יאמרו כך ויוכיחו כן דברי רבי אבא שאמר אלא הא אוקמוה דלקב"ה קאמר בהו' אוקמוה גילה שסבר פי' גם כן רבותינו כן ואוקמוה הכי והיינו המדרש הזה לקיימא ור' אבא הוסיף הרחבת הענין במ"ש בגין לקשרא ליה לחי שזהו סוד סמיכות גאולה לתפלה מלכות ויסוד חי העולמים וזה תיבת כה במלכות לחי ביסוד וזה כיון במ"ש דלקב"ה אמר כן שהיא המלכות אדכות בגין לקשרא ליה לחי שהקשר הוא הסמיכות גאולה לתפלה והוא סוד · ורש"י ז"ל כה לחי כה יהיה לשנה הבאה גוזז לחי טוב וקיים ואתה שלום וכו' ע"כ · וכן הרלב"ג ז"ל · וכן מהרי"א ז"ל שהוא כמו כעת חיה · והרד"ק ז"ל כה לחי כזה הטוב יהי לך כל ימי חייך וכת"י כדין לחייך · ויש מפר' ואמרתם כה לעשיר כמו מה לעני יודע להליך נגד החיים ויהיה פי' ואמרתם כה לחי ואמרתם זה השלום לעשיר ויהיה וא"ו ואתה שלום לזה הפי' יתירה כוא"ו ויספו אברהם את עיניו וכן מהרי"א ז"ל : והרב ב"ע ז"ל פי' באומר ואתה שלום שרמז אל שלשה מיני חיים כי אם ישלים האדם את חקו במה הראוי להשלים נפשו הנה אז הוא פרוי בשלום בהנהגה עצמו ביושר וזה רמז באו' ואתה שלום ועל הנהגת ביתו ביושר אמר וביתך שלום ועל הנהגתו עם המדינה אוהביו וריעיו אמר וכל אשר לך שלום עד כאן : ולע"דן ואמרתם לפניו כה תפלתנו לחי העולמים שיהי רצון מלפניו שאתה שלום וביתך שלום באופן שבפסוק הא' אמר ושאלתם לו בשמי לשלום ובפסוק השני תאמרו לו שכה אני מתפלל בכל תפלותי לחי העולמים שנהיה אתה שלום וכו' וז"ש ואתה בוא"ו מוסיף וכן אמרו הראשונים שכשאדם מתפלל על עצמו אומר אהובו כלול אותם עם כלל ישר' כי זכותא דרבים עדיף וז"ש ואתה שלום ר"ל כל ישראל ואתה גם כן שלום · או אפשר ואמרתם כה לחי לפי שהרשעים בחייהם קרויים מתים ומותר להחניף להם כדי

מנחה קטנה

ויקם וירד אל מדבר פארן · פי' בעוד שמואל קיים היה בוטח דוד שאמר שהוא ושאול שניהם משומרי ידו ע"כ זכותו תגין על ששתיתו שניהם אין את אחיו גם בהיות דוד בקרב בישוב אך אתה שנעדר שמואל ולא תגן זכותו ע"כ וירד אל מדבר פארן · ועוד כמשך ששפיל דוד עצמו לשאול לנבל יען שנעשה בידו לו ולעבדיו כי היה במדבר פארן ויאמר שם לאמו זה שסמך וירד אל מדבר פארן לומר במעון וגו' : ואיש במעון וגו' כנה אחת שלא היה מקום ליתנם לדוד משתולה בושת א' כן יקרא לנבל אם יתן לו כאשר קרא לאחימלך הכהן שגית כי דורון מספיק לו ולאנשיו צריך שיעור . רב ולא אורח פרעה לנשרים כ"כ ג' ששי' לו לתת לב על שמוני נבל שמו ונבלה עמו ע"כ על ששתר אמר ואיש במעון ומעשהו בכרמל ואיני יכול שמעון ששם ביתו להתעסק בשמירת רועיו ומקנהו כרמי ושם היה לו ע"י דוד ואנשיו וע"כ ממוכב . הוא לשלם טובה תחת השמירה אשר היה למקנהו ע"י דוד ואנשיו ולשלוח לו בר ולחם ומזון · כי תורת מדישים קח אכיל וע"כ שלא לו דוד ברומי' אשר לך היו עמנו וגו' · לנבל יענה ששמון שה שירא מפני שאול כי לא היה כ"מ כפורע חובו · ועל הב' אמר והאיש גדול מאוד לנבבי דידי' לתת ונשרתת היה ואם גם שעל י"ם כאו · ועל הג' אמר ושם אשתו אביגיל שהע"ם ששמו נבל ועינינו כך ש מ עבד שהעתו היא טובת שכל ובעלת אוו תדע לנבל דבריה כשפטם לבעלה ולפתותה בדברי' נעימי' למלאות רצון דוד ולא ישיב פני ריקם : והוא כלבי גם זה לחייב לנבל כי אבד היותו מבית כלב שבט יהודה היה לו ביותר לעשות רצון דוד שהיה משבטו : כה לחי כמו שמחה חי עתה בשלום ובכבוד . כה תוכם ליכתב בספר החיי בזה ר"פ על שנה הבאה : כי

פי' רבי' ישעיה

והוא כלבי · תרגום והוא מדבית כלב : ואמרת' כה לחי · כמעל' הא"לף ופתרונו לאחי : ואתה שלו' · הוו יתיר' :

שָׁלוֹם וְכֹל אֲשֶׁר־לְךָ שָׁלוֹם׃ וְעַתָּה שָׁמַעְתִּי כִּי גֹזְזִים לָךְ עַתָּה הָרֹעִים אֲשֶׁר־לְךָ הָיוּ עִמָּנוּ לֹא הֶכְלַמְנוּם וְלֹא־נִפְקַד לָהֶם מְאוּמָה כָּל־יְמֵי הֱיוֹתָם בַּכַּרְמֶל׃ שְׁאַל אֶת־נְעָרֶיךָ וְיַגִּידוּ לָךְ וְיִמְצְאוּ הַנְּעָרִים חֵן בְּעֵינֶיךָ כִּי־עַל־יוֹם טוֹב בָּנוּ תְּנָה־נָּא אֵת אֲשֶׁר תִּמְצָא יָדְךָ לַעֲבָדֶיךָ וּלְבִנְךָ לְדָוִד׃ וַיָּבֹאוּ נַעֲרֵי דָוִד וַיְדַבְּרוּ אֶל־נָבָל כְּכָל־הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה בְּשֵׁם דָּוִד
י וַיָּנוּחוּ׃ וַיַּעַן נָבָל אֶת־עַבְדֵי דָוִד וַיֹּאמֶר מִי דָוִד וּמִי בֶן־יִשָׁי הַיּוֹם רַבּוּ עֲבָדִים הַמִּתְפָּרְצִים אִישׁ מִפְּנֵי אֲדֹנָיו׃ ולקחתי

שְׁלָם וְכֹל דִּילָךְ שְׁלָם׃ וּכְעַן שְׁמָעִית אֲרֵי גוֹזְזִין לָךְ כְּעַן רַעֲיָא דִּילָךְ הֲווֹ עִמָּנָא לָא אַנְזֵיקְנוּנוּן וְלָא שְׁנָא לְהוֹן מִדַּעַם כָּל יוֹמִין דַּהֲווֹ בְּכַרְמְלָא׃ שְׁאַל יַת עוּלֵימָךְ וִיחַוּוֹן לָךְ וְיִשְׁכְּחוּן עוּלֵימַיָּא רַחֲמִין בְּעֵינָךְ אֲרֵי עַל יוֹם טַב אֲתֵינָא הַב כְּעַן יַת דְּתַשְׁכַּח יְדָךְ לְעַבְדָךְ וְלִבְרָךְ לְדָוִד׃ וַאֲתוֹ עוּלֵימֵי דָוִד וּמַלִּילוּ עִם נָבָל כְּכָל פִּתְגָּמַיָּא הָאִלֵּין בִּשְׁמָא דְדָוִד וּפְסָקוּ׃ וַאֲתִיב נָבָל יַת עַבְדֵי דָוִד וַאֲמַר מַן דָּוִד וּמַן בַּר יִשַׁי יוֹמָא דֵין דְּסַגִּיאִין עַבְדַיָּא דְּעָרְקִין וּדְמִטַּמְרִין גְּבַר מִן קֳדָם רִיבּוֹנֵיהּ׃ ואיסב

ויגידו ד' רפין וסימ' שאל את נעריך · איה איפוא הכמיך · יגישו ויגידו לנו את · יבאו ויגידו צדקתו · תמצא ידך ג' וסי' תנה נא את אשר תמצא ידך · כל אשר תמצא · תמצא ידך לכל אויביך :

רש"י

ולא הכלמנום · אם נצרכו לנו לשום דבר לא השיבונום ריקם : ולא נפקד להם · מאחנם כי שומרים היינו להם: וימצאו הנערי' שלי חן וטובה בעינך בטובה שיגידו לך עבדיך מהם עליהם : כי על יום טוב באנו · על סמך משתה יום טוב שיש לך באנו עתה לשאול · ד"א ערב ראש השנה היה וצריכין אנו לסעודת יום טוב : וידברו אל נבל ככל הדברים האלה בשם דוד וינוחו · יגעים היו מטורח הדרך וזרזו למצות דוד ולא נחו עד שדברו אליו ואחר כך וינוחו וי"ת ופסקו כלומר פסקו מלדבר עוד עד שישמעו תשובתו : מי דוד · מה הוא חשוב שאתן לו את שלי הלא מרות האוכביה בא : ויחגר

רד"ק

לא הכלמנום · הה"א בסגול והוא כמו בחירק ופירושו לא עשינו להם דבר רע שיהיה להם כלימה בו אם היו צריכי' ממנו דבר לא השיבונום ריקם וי"ת לא אנזיקינון · ולא נפקד להם · ולא חסר כמו ולא נפקד ממנו איש פירוש ולא נפקד להם מכל אשר להם והלמ"ד כלמ"ד אדל לספור: כל ימי היותם בכרמל · פי' עמנו: כי על יום טוב בנו · חסר א"לף מהמכתב ונשארה במבטא ופי' כי מנהגם לעשות משתה ויום טוב בעת שהיו גוזזים כמו שראינו בדבר אבשלום וזה כי על יום טוב באנו כלומר באנו אליך בעת שאת' עושה יום טוב ולא תרבה הוצאה בעבורינו כי יום טוב אתה עושה לגוזזי' אשר לך ותקנת לרוב מאכל ומשתה : וינוחו · ת"י ופסקו מלדבר עוד עד ששמעו תשובת נבל ויתכן לפרשו וינוחו מיגיעתם מן הדרך וספר זה בעבור זריזותם כי לא נחו עד שדברו לו הדברי' בשם דוד: המתפרצים · לברוח ולמרוד איש מפני אדניו: את

רלב"ג

לא הכלמנום · ר"ל שלא הלעגנו עליהם ולא אמרנו להם דבר לביישם גם לא עשינו דבר ישיגם הבוש' בו בעבורנו וזה המאמ' היה להורו' שלא עשינו דבר מהמקנה ישיגם הבוש' בעבורו כשלא ימצא נבל חשבונו : ולא נפקד להם מאומ' · ר"ל שלא די שלא השיגם נזק מצדנו אבל שמרנו אות' שלא השיג' נזק מזולתנו ולזה אמרו נערי נבל חומה היו עלינו גם לילה גם יומם : וידברו אל נבל ככל הדברים האלה בשם דוד וינוחו · הרצון בזה אצלי כי להתפרסם רוע תכונת נבל לא דברו אליו אלו הדברים תכף בבאם אבל נחו והמתינו העת הראוי לדבר לו מזה ואז דברו אליו ככל הדברים האלה בסדר דוד בפיהם שהיה בהם פיוס אלב הרב' ועם כל זה היתה תשובת נבל בזה האופן מן הקושי שנזכר בזה המקום : ויעט

מנחה קטנה

כי על יום טוב באנו שהוא ראש השנה יום הדין לאדם על מעשיו ע"כ עשה עמנו חסד כי באדם נדון אחר רובו ולעולם יראה' בעיניו כחצי זכאי וחצי חייב וע"י שתעשה מצוה זו תכריע עצמך לכף זכות · ומה גם ידוע בדה"ז"ל שאם היתה שקולה מכרעת ע"י מצוה זו כדאי' בקדושין ע"כ זכי עצמך בנ"א למען תכריע עצמך לכף זכות : מי דוד וגו' כלומר ממה שלא אמר לבנך דוד כי אם לבנך לדוד יראה שהם שני דברים א' לבנך כי להיותו בן ישי ומכנה עצמו לבן נבל הוא כבוד לנבל שמשב כישי ובאומרו לדוד יבוא כלומר ונשביל דוד שהוא חשוב בפני עצמו וע"כ אמר מי דוד שיהא חשוב מצד עצמו ועל אומרו בנך כלומר שהוא כבוד לו שבנך ישי יאמר שמחשיב אותי כאביו מי בן ישי מי אביו ועל אומרו לעבדיך הם אנשי דוד אמר היום רבו עבדים וגו' איני חשיבות אלו כי היום רבו המתפרצים מאדוניהם ולוקחים אדונים זרים כאשר הם הניחו את שאול ונעשו עבדים לדוד ועתה מתפרצים ממנו ליקרא עבדים לי כי מי שנתפרץ מאדוניו הראשון אל השני אינו תפארת הקראם עבדים לשלישי :

כלי יקר

ויען נבל כו' חז"ל אמרו ויען נבל לעבדי דוד אמר כלום הוא בטוח אלא על ב' טיפין שמשחו שמואל היכן הוא שמואל והיכן טיפיו ע"כ נראה שרוצים לפרש היבת היום כמסכת למעלה מי דוד ומי בן ישי היום ר"ל שכבר נפטר שמואל היום מי דוד ומי בן ישי היום · גם דקדקו לשון בן ישי ר"ל נטלה אותה המשיחה כשהיה בן ישי ז"ש מי בן ישי ר"ל מי הוא אשר משחו כשהיה בן ישי שמואל מת שמואל ואבדו טיפיו · ועיין רש"י ז"ל והרד"ק ז"ל ומהרי"א ז"ל נתקשה לו מה עלה על דעתו של נבל התריז על דוד ולבזותו כך · ואמר כי נבל לא דבר על דוד כלום אלא על נעריו ומה שאמר מי דוד ר"ל הלא איש אחד הוא אבל עם היות שהוא בן ישי מתכשה לאמר אני אמלוך לא הייתי חושש לזה והייתי שולח לו בר ולחם מזון כפי הצריך לו לכבודו אבל מה אעשה כי רבו העבדים המתפרצים רוצה לומר אנשיו אשר אתו שכולם מתפרצים איש מפני אדוניו שהם שם מאות רבים הם ואיך אקח את לחמי ואת מימי וטבחתי אשר טבחתי ונתתי לאנשי' אשר לא ידעתי איזה המה ולא אמר כן על דוד שכבר היה מכירו ושהוא בן ישי חתן המלך כי אם על אנשיו אמר שיצטרך לו כפי רבויים והמורה על זה שנבל לא דבר נגד דוד הוא מה שאמר הנער לאביגיל והאנשים טובים לנו מאד חומה היו וכו' באופן שעל אנשיו הטיח דבריו לא על דוד ואפי' לאנשיו לא היה מדבר כן אלא על שנחו והחזיקו בבית קודם שישמעו תשובתו והיתה שאלתם גדולה לשש מאות איש וכו' והדבר קשה לכך ויעט בהם וכו' ע"כ · ולע"דן לפרש ע"פ שיטת מהרי"א הנז"ל באופן יותר נאות והוא שנבל בנבלותו רצה לבקש תואנה להשיבם ריקם הוא אומרו מי דוד וכו' לא אמר מה דוד אלא מי דוד כלומר מי יאמר לי שדוד שלח אתכם וכן מי יאמר לי שבן ישי שלח אתכם שהשכל מחייב אותי שאיש חשוב כבן ישי לא ישלח אלי על דבר אכילה כי הוא שלם בן ישי הוא ז"ש מי בן ישי ובפרט שהיום בזמן הזה רבו עבדים המתפרצי' איש מאדוניו ואולי כן גם אתם עבדים המתפרצים מפני דוד ובאים אתם בשמו והוא לא ידע ואם כן איך אקח טבחי ולחמי המסתפק לי לגוזזי ונתתי לאנשי' אשר לא ידעתי אי מזה המה כי אולי וקרוב לודאי שדוד לא שלח אתכם ועם היות דבריו אלה בזה האופן עכ"ז חרה לדוד עד מות באו' רבו עבדים המתפרצים כו' יען כי נבל הוא ופיו דובר נבלה באומר רבו העבדים שזה כמתלהלה מורה זיקים על דוד שמרד בשאול שהם לא כן מאי רבו עבדים המתפרצים ועוד שלא האכילם אפי' לחם צר ומים לחץ לשתות ולא זו אלא ויעט בהם בגערה וחרדה · והנכון בעיני לפי פשט הפסוקים שנבל חרף לדוד גם לעבדיו ובזה נבין כפל ויען נבל לעבדי דוד ויאמר כו' שנראה שהיתה כאן עניה והמירה כנגד דוד ויאמר מי דוד ומי בן ישי שהוא מורד באדוניו שאול וזה כ"ל שהוא התנצלות נבל שפחד פחד משאול מאשר עשה בנוב עיר הכהנים שהשמידם וחשש אם נתן יתן לדוד ירע לו שאול מהם זו הי' טענת חזקה מפאת היותו דוד מורד באדוניו והשנית לו הוכה שלא ימשך נזק מכתיבה זו משאול עכ"ז הדבר קשה ולקחתי את לחמי ואת מימי וכו' אשר לא ידעתי אי מזה המה · כמצא המאמר הראשון עניה והשנית אמירה כל דהו ולזה חרה לו עד מות לדוד · ובכלל דבריו אלה התריז כנגדם שהיו רוצים לאכול שם שעל יום טוב באו וגם היו רוצי' לקחת בידם ולתת אל כליה' להוליך אל דוד בנו כאו' ולבנך לדוד לעומת זה ענה מי דוד ומי בן ישי כלומר איננו בני שרוצ' ליירש אותי בחיי שאמרתם ולבנך לדוד כי רב לדוד כי בן ישי הוא ולא בני עבד מורד באדוניו הו' ואיני שולח לו כלום · ועל מה שאמרו אשר תמצא ידך לעבדיך השיב אין לי חפץ בכם לעבדים כי היום רבו העבדים המתפרצים באדוניהם כן גם אתם אוכלי שלחני לחמי ומימי ותגדילו עלי עקב · ועל מ"ש כי על יום טוב בנו כתיב וקרי באנו כלומר כיון שבאנו על יום טוב לפחות תזכה בנו ואף רמז כתוב בנו חסר אלף לזה השיבם ולקחתי את לחמי ר"ל הלואי יספיק לי ז"ש לחמי בכנוי וכן ואת מימי וכו' ונתתי לאנשים על אלו העשרה לתת לפניהם אשר לא ידעתי מאין המה · ולזה ויהפכו האנשים וכו' שראו שלא רצה להאכילם אפי' באשר הם שם בבל קורתו ועל זה חרה לדוד מאד · והתנצלות נבל מפחדו משאול כנזכר לא יספיק לקמצנות הזה שלא לשים לפניהם אפי' לחם ומים ולשלחם ומה שזכרתי למעלה בפסוק ויבאו נערי דוד מדברי חז"ל שהאכילם עשרה לגימות משם ראיה שלא האכילם מטבחו ויין משתיו כי אם עשרה לגימות לחם צר והוא מתייחס לזה :

ולקחתי את לחמי וכו' עיין הרד"ק ז"ל · ולע"דן במ"ש את מימי שקרא את היין מימי יען כי היין היה מזוג כדי שיהיה ערב בשתייתו כנזכר במסכת כתובות היה טבחו טבוח ויינו מזוג ומת אביו וכו' ז"ש את מימי על היין להיותו מזוג קראו מימי לשון מים :

ויהפכו נערי דוד וכו' נראה שאלו הנערים בערה בם קנאת דוד שחרפו ויהפכו נערי דוד לדרכם שלא אמרו לו דבר קטן וגדול ובאו בזריזות כעל כנפי נשרים וז"ש וישובו ויבאו שטעם הכפל להודיע ששבו מהר ובאו ולא מלאם לבם באמור לדוד כל דבריו בכיוון ולזה כששבו לא אמרו לדוד כל דבריו בכיוון כי מי יעיז פניו לדבר אל המלך דוד כך אבל דברו ככל הדברים בכ"ף הדמיון ז"ש ויגידו לו ככל הדברים האלה ולא כתב ויגידו לו כל הדברים האלה :

ויאמר דוד לאנשיו חגרו וכו' מסכת סנהדרין למדו חז"ל דיני ממונות מתחילין מן הצד ולמדו רבה בר בר חנה מהכ' ויאמר דוד אל אנשיו חגרו איש חרבו ויחגרו איש חרבו ויחגור גם דוד חרבו עד כאן וכן רש"י ז"ל על הכלים לשמור האליהם וכליהם ע"כ · וכן הרד"ק ז"ל שהסכימו ודנוהו כמורד במלכות היה שכבר שמעו הכל במשח דוד למלך ונבל בזהו וקראו עבד ואלו אמר דעתו בראשונה שוב לא היו חולקין עליו לכך אמר להם חגרו איש חרבו ר"ל פיסכימו

גדי שיחזרו בתשובה ויחיו וז"ש הרב ב"ע ז"ל בפסוק אומר לרשע צדיק אתה יקבוהו וכו' ולמוכיחים ינעם ועליהם תבא ברכת טוב כי באו' לרשע צדיק אתה ומוכיחו ובתוכחת אומר לו צדיק אתה ואינראוי לצדיק כמוך לעשות כך ואפשר יקבל התוכחת וישוב וינחם אל האלהים וזה נלע"ד שאמר ואמרתם כה לחי כנוסח הזה אעפ"י שנבל הוא ורע מעללי' וחשוב עכ"ז כה תאמרו לו כדי לעשותו חי ולדיק אולי ישותה וכוכלה לו להביאו למוטב שיהיה חי לדיק ז"ש ואמרתם כה לחי והמאמר שתאמרו הוא ואתה שלום וביתך שלום שתאמרו לו שהוא לדיק וכל אשר לו שלום כי אין שלום אמר ה' לרשעים · או יהיה מאמר ואתה שלום וכו' מאמר הבטחה שתבטיחו לו ולביתו לכל אשר לו יהיה בטוח שלא יקרה להם שום נער אלא בתיהם שלום מפחד כי חומה להם דוד ואנשיו וזו הבעה אל מה שירצה ממנו מתנת ידו :

ועתה שמעתי כי גוזזים וכו' עיין רש"י ז"ל וכן פי' הרד"ק ז"ל · והוסיף ע"ש וכן מהרי"א ז"ל · ולע"דן הרועים אשר לך היו עמנו ר"ל שהיינו גם כן רועים עמם מאחר שהרועים אשר לך היו עמנו ר"ל רועים ובזה לא הכלמנום שכיון שאנחנו רועים גם כן עמם והשבנו אותם עמנו וראוי ע"י זה לא נמשכה להם כלימה מגריעו' אומנותם מהיותם רועים שהרי השבנו אותם עמנו וגם רעינו הצאן עמם כמונו כמוהם ובסמוך בפסוק חומה וכו' מוכיח כן שאו' כל ימי היותינו עמם רועים בצאן שתיבת רועים בצאן חוזר אל נערי דוד ע"ה שמעידים נערי נבל על נערי דוד שהיו רועים הצאן מלבד שהיו חומה כמצא שרמזו לו שבשכר טורח הרעיה ראוי להעלות זכרונם לטוב בא זה דבר אשר תמצא ידך ובשמירה כחומה :

שאל את נעריך ויגידו לך וכו' עיין רש"י ז"ל וכן הרד"ק ז"ל והוסיף ע"ש וכן מהרי"א ז"ל ודקדק בזה אומרו תנה · מאשר תמצא ידך ר"ל מאחר שאתה יש לך יום טוב לגוזזך סעודה מוכנת שעשית בשבילם מאותו המצוי בידך תן לנו חלק מה ע"כ · ולע"דן לפרש שאל את נעריך ויגידו לך כדברי איך נערי שעשו אותם ואל נא תכעוס על נעריך ולא תתרעם עליהם לאמר להם למה נהנתם מנערי דוד כדי שאהיה חייב להטיב עמו אלא ימצאו הנערים הנזכרים הם נעריך חן בעיניך שיגידו לך את הדבר כי אני מטריחך לתת לי מתנות גדולות כי על יום טוב באתי ר"ל על המוכן ליום טוב אשר לך לגוזזיך באתי ואגב מה שטרחת לגוזזיך תזכרני ואל נא יחר אפך בנעריך אלא ימצאו הנערים חן בעיניך ודוד סדר הענין בנבל שהוא מסתפק במועט שהנערים האל תנה נא את אשר תמצא ידך לעבדיך אנחנו באים אליך וז"ש תנה נא וכו' דייקא לעת הזאת · גם תנה בידינו להוליך ולבנך לדוד כי אינו רוצה תשלום לכל מחנהו כי אם לבנך לדוד ובמה שאחז"ל כי על יום טוב באנו · אליך שהיה ראש השנה דוד הוא המדקדק בזה כי שאר העם לא יחושו לכבוד מועד כיון שהם אנוסים ובזה נחה דעתי איך דוד ילחם לחם רע עין כנבל אלא ודאי כבוד המועד הכריחו לכך ולפי' זה אומר לעבדיך על הנערים שבאו כאן קאמר ופשוטו של מקרא על האנשים שעם דוד וקראם עבדיך מדרך המוסר ולדוד בן ורמז לו באומרו לעבדיך כמו שהעבד משועבד לרבו בעבודה בעבר ובעתיד ג"כ הם עבדיך בעבר ושיעבדוך לעתיד יוסיפו שמירה למרעיתך ולמעשיך שבכרמל :

ויבאו נערי דוד וכו' חז"ל אמרו וינוחו יגעים היו מטורח הדרך ונזדרזו למצות דוד ולא נחו עד שדברו אליו ואחר כך וינוחו ויונתן תרגם וינוחו ופסקו כלומר פסקו מלדבר עוד עד שישמעו תשובתו · וכן הרד"ק ז"ל · ועיין הרלב"ג וקשיא לי על דבריו שהי"לל ויבאו נערי דוד וינוחו וידברו אל נבל וכו' והרב המורה פ' ס"א פירש וינוחו עמדו מלדבר להגיד שלא אמרו עוד דברים אחרים יהיו מחוייבים לנבל לדבר קשות כאשר דבר · וכן הביא הרב מהרי"א ז"ל והוא פי' וינוחו שמיד שאמרו הדברים לנבל נחו שם בביתו ועשו חזקה בבית ושמו כליהם שם ז"ש וינוחו קודם שהשנם דבר ולזה חרה אפו של נבל על שלא המתינו תשובתו כאילו בעל כרחו נחים ומתאכסים שם ועוד שהיו רבים והוא כילי חשב שיצטרך כל סעודתו להם עד כאן :

ולע"דן במה שקדם בפסוק וישלח וכו' ושאלתם לו בשמי לשלום שדווקא השאלת שלום היתה בשמו לבד אמנם ואמרתם אתם מעצמכם כה לחי והגיד הכתוב כי בבוא השלוחי' שינו מפני השלום ואמר הכל בשם דוד דכולי האי ואולי שלא ישיב פניהם ריקם ז"ש ויבאו נערי דוד וידברו אל נבל ככל הדברים האלה בשם דוד כולם דברו בשם דוד ונחה דעתם במה ששנו ולא נצטערו על מה ששינו מדעת דוד המשלחם כי ראו רוע תכונת פני האיש והכרת פניו ענתה בו ולכך נחה דעתם במה שהוסיפו בכבודו שאחר כך כשענה אות' קשות לא היה לו התנצלות כלל לא כן אם לא היו אומרים הכל בשם דוד היה תולה קלקלתו במה שלא החשיבו דוד לדבר בשמו כי אם השלום לבד ז"ש וינוחו ויען נבל ר"ל נחה דעתם במה ששנו שלא היה לו פתחון פה לנבל אל מה שענה קשות הלא מרוב לבו עשה כן ועתה הגדל אשמתו בעיני אלהים ואדם · עוד אפשר כיון באו' וינוחו סמוך ומקושר עם הפסוק הבא אחריו ויען נבל וכו' לומר כי אילו נבל ענה אותם פתאום לא יאשם כל כך לכן אחר שגמרו דברי שליחות וינוחו שלא ענה אותם אלא אחר העיון במה שישיב בעד שנחו הלא ז"ש וינוחו ויען נבל וכו' ואפשר באומרו וינוחו שהאכילם דבר מועט וכמו שנראה מדברי רז"ל ממה שאמרו במסכת ר"ה השנה פרק א' בעשרת הימים מאי עבידתיהו אמר רבי יהודה כנגד עשרה לגימות שנתן נבל לעבדי דוד וכו' אם כן מכאן נראה שהאכילם דבר מועט :

את מימי · כלומר כל מה זה שלי כתרגומו כל משתאי וכן את לחמי ית מכלי ויש לפרשו לחמי על הלחם המיוחד כי זכר אחר כן את טבחתי שהיא שאר המאכלים וכן יש לפרש מימי כמשמעו כי המים היו יקרים במדבר : ואת טבחתי · תבשילי ומאכלי וכת"י וית שירותי וכמוהו לרקחות ולטבחות ואופות ולטבחות מתקנות התבשיל וכן אמר בנוה שהביאה לו אביגיל חמש צאן עשויות כלומר מתוקנות ומבושלות : ויחגור גם דוד חרבו · אע"פ שהיה די באנשי' אשר עמו אע"פ כן מרוב כעסו חגר גם הוא את חרבו ור"ל למדו מזה שדיני נפשות אין מתחילין מן הגדול ובדין נפשות דן אותו עם חביריו והסכימו כי מורד במלכות היה וחייב מיתה כי כבר ידעו כל ישראל כי דוד נמשח למלך

וכזהו נבל וקראו עבד והוא נמנה עמהם באחרונ' שאם היה הוא אומר דעתו בראשונה האחרים לא היו רוצים לחלוק עליו והיו אומרים כדבריו לפיכך לא אמר הוא דעתו אלא באחרונה זהו ויחגור גם דוד את חרבו : לברך את אדונינו · לתת לו שלום כמו כי תמצא איש לא תברכנו ויברך יעקב את פרעה : ויעט בהם · גער בהם והוא מענין עיט ומשרשו כי הי"וד קמוצה כלומר הבריחם בדבריו הרעים וכן במדרש מהו ויעט בהם אפרחינון במלין וי"ת וקץ בהון : והוא

ד'ספו' את ואת ואת וְאֶסַּב יַת מֵיכְלִי וְיַת מִישְׁתִּי וְיַת שֵׁירוּתִי דְּאַתְקֵינִית לְגוֹזְזַי וְאֶתֵּן לְגַבְרַיָּא דְּלָא יְדַעִית אֵי כְּדֵין אִינוּן : וְאִיתְחֲזַרוּ עוּלֵימֵי דָוִד לְאוֹרְחַתְהוֹן וְתָבוּ וַאֲתוֹ וְחַוִּיאוּ לֵיהּ כְּכָל פִּתְגָמַיָּא הָאִילֵין : וַאֲמַר דָּוִד לְגַבְרוֹהִי זְרִיזוּ גְּבַר יַת חַרְבֵּיהּ וְזָרִיזוּ גְּבַר יַת חַרְבֵּיהּ וְזָרִיז אַף דָּוִד יַת חַרְבֵּיהּ וּסְלִיקוּ בָּתַר דָּוִד כְּאַרְבַּע מְאָה גַּבְרָא וּמָאתַן אִשְׁתַּאֲרוּ לְמִיטַר מָנַיָּא : וְלַאֲבִיגַיִל אִתַּת נָבָל חַוִּי עוּלֵימָא חַד מֵעוּלֵימַיָּא לְמֵימַר הָא שְׁלַח דָּוִד אִיזְגַּדַיָּא מִמַּדְבְּרָא לְבָרָכָא יַת רִיבּוֹנָנָא וְקַץ בְּהוֹן : וְגַבְרַיָּא טָבִין לָנָא לַחֲדָא וְלָא אִיתְנְזֵיקְנָא וְלָא שְׁגָא לָנָא מִדַּעַם כָּל יוֹמִין דִּי הֲלֵיכְנָא עִמְּהוֹן כַּד הֲוֵינָא שָׁרַן בְּחַקְלָא : שׁוּר מַקַּף הֲווֹ עֲלָנָא אַף בְּלֵילֵי אַף בִּימָם כָּל יוֹמִין דַּהֲוֵינָא עִמְּהוֹן רָעַן עָנָא : וּכְעַן דְּעִי וַחֲזַי מָה תַּעְבְּדִין אֲרֵי גְּמִירָא בִּישְׁתָּא לְמֵיתֵי עַל רִיבּוֹנָנָא וְעַל כָּל בֵּיתֵיהּ והוא

וְלָקַחְתִּי אֶת־לַחְמִי וְאֶת־מֵימַי וְאֵת טִבְחָתִי אֲשֶׁר טָבַחְתִּי לְגֹזְזָי וְנָתַתִּי לַאֲנָשִׁים אֲשֶׁר לֹא יָדַעְתִּי אֵי מִזֶּה הֵמָּה׃ וַיַּהַפְכוּ נַעֲרֵי־דָוִד לְדַרְכָּם וַיָּשֻׁבוּ וַיָּבֹאוּ וַיַּגִּדוּ לוֹ כְּכֹל הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה׃ וַיֹּאמֶר דָּוִד לַאֲנָשָׁיו חִגְרוּ ׀ אִישׁ אֶת־חַרְבּוֹ וַיַּחְגְּרוּ אִישׁ אֶת־חַרְבּוֹ וַיַּחְגֹּר גַּם־דָּוִד אֶת־חַרְבּוֹ וַיַּעֲלוּ ׀ אַחֲרֵי דָוִד כְּאַרְבַּע מֵאוֹת אִישׁ וּמָאתַיִם יָשְׁבוּ עַל־הַכֵּלִים׃ וְלַאֲבִיגַיִל אֵשֶׁת נָבָל הִגִּיד נַעַר־אֶחָד מֵהַנְּעָרִים לֵאמֹר הִנֵּה שָׁלַח דָּוִד מַלְאָכִים ׀ מֵהַמִּדְבָּר לְבָרֵךְ אֶת־אֲדֹנֵינוּ וַיָּעַט בָּהֶם׃

טו וְהָאֲנָשִׁים טֹבִים לָנוּ מְאֹד וְלֹא הָכְלַמְנוּ וְלֹא־פָקַדְנוּ מְאוּמָה כָּל־יְמֵי הִתְהַלַּכְנוּ אִתָּם בִּהְיוֹתֵנוּ בַּשָּׂדֶה׃ חוֹמָה הָיוּ עָלֵינוּ גַּם־לַיְלָה גַּם־יוֹמָם כָּל־יְמֵי הֱיוֹתֵנוּ עִמָּם רֹעִים הַצֹּאן׃ וְעַתָּה דְּעִי וּרְאִי מַה־תַּעֲשִׂי כִּי־כָלְתָה הָרָעָה אֶל־אֲדֹנֵינוּ וְעַל כָּל־בֵּיתוֹ והוא

כארבע ד' וסי' נמסר לעיל בהאי סיפרא סימן כ"ב : טבים הטבים ה' חס' בקריאה וסימן נמסר בסדר תולדת ; אלה ג' דסמיכי אל בליש' בקריא' וסי' וכלות אלהם כל היום ואין לאל · ועתה דעי וראי מה תעשי כי כלתה · כי כלתה אליו הרעה מאת המלך :

רשי

ויחגר גם דוד את חרבו · מכאן שמתחילין בדיני נפשות מן הקטנים בדין תחלה : על הכלים · לשמר הכליה' וכליהם · אחד מהנערי' · שלה : ויעט בהם · אפרקינון במילין לשון עיט : ולא הכלמנו · לא נכלמנו · כי כלתה הרעה · מאת דוד שין : והוא

רלבג

ויעט בהם · ר"ל שלא די שלא ענה אותם מענה טוב אבל נהג בהם מנהג העיט והוא העוף הדורס שמתנהג באכזריו' : והוא

כלי יקר

שיסכימו בהריגתו ואח"כ ויחגר גם הוא חרבו באחרונ' הסכים הו' עמהם ע"כ · ובדברי הגמרא הנז"ל נבין לע"ד יתור ויחגרו איש את חרבו שהו' מיותר שודאי איש לא ימרה את פיו אלא ודאי כיון שהודיענו הגמרא שצריך בדיני נפשות להתחיל מן הצד לזה אמ' הפסוק ויחגרו איש את חרבו ויחגור גם דוד וז"ש גם דוד לומ' שלא הגר דוד עמהם אלא גם דוד ר"ל שיחגרו הם תחלה ואחר כך הסכים דוד עמהם וחגר גם דוד ובזה מובן גם כן אומרו ויאמר דוד לאנשיו ולא כתיב לנעריו או לחייליו כי לא דבר כאן כי אם לאנשיו החכמים אנשים חשובים לו בתורה לדונו אם חייב מיתה או לאו וז"ש ויאמר דוד לאנשיו · ומ"ש ויעלו אחרי דוד כארבע מאות איש לא שנבל היה צריך חיל אלא פחדו פן יפגענו שאול או אנשיו בדרך ההליכה או בחזרה לכך הלכו אחרי דוד כל אלו ללוות אותו או יהיה פירוש אחרי דוד שדוד היה הולך לפני כלם שכיו הולכים בקרב תחלה והם אחריו ויוכיח כן בסמוך שאביגיל פגעה בדוד תחלה :

ולאביגיל אשת נבל וכו' עיין רש"י ז"ל והרד"ק ז"ל והרלב"ג וכן מהרי"א ז"ל לברך את אדוננו על השלום הנזכר · והוסיף לפרש לברך את אדוננו לשון ברכה ממש והו' מ"ש כה לחי והיה ברכה על התמדת טובתו עד כאן כנז"ל · ולע"דן לדקדק או' אחד מהנערים מיותר ותיבת לאמר · גם אומרו מהמדבר מה מעלה ומוריד היות השליחות משם או ממקום זולתו ונבין אומרו לברך את אדוננו כפשוטו · ונראה כי העושה צדקה עם העני גורם ברכה בבית על דרך להביא ברכה אל ביתך ולזה אמר כי הנער אחד מיותר בשליחות מכל שאר הנערים הוא אשר נתן לבו אל הסכנה הנמשכת מדברי נבל אל כלם והוא מטוב השכלתו ראה להגיד כן לאביגיל ז"ש ולאביגיל אשת נבל הגיד נער אח' ר"ל מיוחד שבהם ואמר מהנערים לאמר ר"ל שלא היה בא לאמר כן מצד הצטערו על נבל פן יקראנו אסון כי נבל הוא ונבלה עמו ומי יתן והיה יפגע בו לבדו אבל חשש פן ילכדו הנערים ברשתו אתו עמו ז"ש מהנערים לאמר ר"ל מהנערים שלא יקראם אסון נתעורר לאמר כן פן יקראנו אסון לנער הזה עם שאר הנערים ז"ש מהנערי' לאמר · או יאמר שהנער הזה מיוחד בחסידות מכלם במ"ש הנה שלח וכו' כמו שנבאר ז"ש אחד מהנערים שהיותו המיוחד שבהם בחסידו' ויראת ה' לא כרבו מושל מקשיב על שפת שקר ונבלות כל משרתיו כן אבל זה אחד נבדל מהנערים כלם בלתי מתנהג כהם ולזה אזר חיל לאמר מ"ש זהו שאמר לאמ' והוא מאמר שלם הנה שלח דוד מהמדבר אשר הוא חונה שם הר יבש מכל טוב עני היה בהות' שעה שבלי ספק הגמילו' חסד אשר שאל דוד מאדוננו שיגמול עמו במקרה היה בעב'שבה שהמציאוהו יגרהו לברך את אדוננו ולהביא ברכה אל ביתו מצד היותו דוד שלם והיות השליחות מהמדבר מקום נער מכל אלו הבחינות היה נמשך לברך את אדוננו שצדקתו תעמוד לו לעד קרנו תרום בכבוד וז"ש לברך את אדוננו · או יאמר הנה דוד שלח מלאכים רבים עשרה היו ואין ראוי להשיב' ריקם ועוד שנית היות השליחות מהמדבר ממקום רחוק ואין ראוי יתם לריק כחם · שלישית לברך את אדוננו אבל הוא גער בהם שאלו לא נתן להם כלו' ופייסם בדברים טובים לא יאשם לפי שנא' והפק לרעב נפשך אבל אדרבה ויעט בהם ר"ל שבזה לדוד מי דוד ומי בן ישי כדי שיפרחו מאצל דוד כי מי הוא ושהוא עבד המתפרץ ברבו ז"ש ויעט בהם עשה להם שיעטו ויפרחו מאצלו וכל זה גרם רעה גדולה כדמסיק :

והאנשים טובים לנו מאד וכו' עיין רש"י ז"ל ומהרי"א ז"ל כתב כאן מעין הנזכר לעיל בפסוק ועתה שמעתי וכו' והאנשים טובים לנו מאד וכו' שלא הכלמנו מהם אפי' בדבור קל ללעוג עלינו ולא גזלו ולא גנבו מאומה ז"ש ולא הפקדנו וכו' עם הייתם עמנו בשדה ז"ש הכתוב בהיותינו בשדה גם לא הניחו אחרים לגזול ולקחת מכל אשר לנו מאומה וז"ש חומה היו עלינו וכו' ע"כ : ולע"דן שהנער הזה הוסיף לספר בשבח האנשים האלה יותר ממ"ש דוד כי דוד קצר לומר מקצת שבחו וזה הנער ספר האמת ופתח לשבח שהאנשים האלה כשרים וטובים מטיבים ומדריכים אותנו בדרך הישרה ויראת ה' וז"ש האנשים טובים לנו מאד עוד היום טובים לנו כי הרגילו אותנו בטובות ודרך ישרה ז"ש טובים לנו מאד ואין טוב מאד אלא שלמות נפשיי ולזה אמר בלשון הווה ולא אמר טובים היו לנו מאד · ודוד לא הזכיר זה כלל שלא להתפאר גם כי ידע שנבל לא יחזיק לו טובה על זה אמנם הנער ספר כן לאביגיל הכשרה · ולענין שלמות גופני לא הכלמנו ר"ל לא די שהם לא הכלימונו בכוונה אלא אפילו שלא בכוונה לא הכלימונו ולזה לא אמר מהם לא נכלמנו או לא נכלמונו מהם אלא לא הכלמנו ודוד אמר לא הכלמנום בכנוי לקצר בשבחו אמר שלא הכלימום הם בכוונה אבל אפשר שלא בכוונה קבלו מהבושה וכלימה כי שגיאות מי יבין · עוד הוסיף הנער בשבח כי דוד אמר שהגינו עליהם לבד בהיות' בכרמל אמנם הנער הזה הוסיף ואמר ולא פקדנו מאומ' כל ימי התהלכנו אתם ולא די בהליכתנו אתם אלא גם בהיותנו בשדה אפי' שלא יהיו שם אתנו כי כל רואנו יכירו היותנו נתלים באנשים האלה ומי ישלח ידו בנו מעין מנהג אנשי הכפרים שבהיות בבית אחד מהם אכסנאי לא יוכל גזלן או גנב עליו ולא לשלוח ידו בו לכבוד בעל הבית הזה ז"ש בהיותנו בשדה · או יאמר שבין בשעת מסעינו שעת הדחק בבלבול לא פקדנו מאומה כל ימי התהלכנו אתם וגם בשעת החנייה לא פקדנו מאומה בהיותם נחים אלא הצד השוה בכל הזמנים שהטיבו עמנו ולאדוננו חרף וביזה אותם :

חומה היו עלינו וכו' חז"ל אמרו ר' יוחנן ור' יונתן תרויהון אמרין מכאן שהצדיקים קרואים חומה עד כאן ויש לדקדק מנא להו שהצדיקים קרואים חומה כי כאן לא דבר הפסוק בבחינת הצדקות אלא שהאנשים האלה בגבורתם היו עלינו חומה מכל אויב וארב · וכו' דקשיא

להו רז"ל שו' שהפסוק הזה מיותר שכבר אמר בפרטות לא הכלמנו ולא פקדנו מאומה אם כן חומה היו עלינו למה לי ועוד הוקשה להם ז"ל היו עלינו היו אלינו או סביבותינו מ"ל בבחי' לא תהיה על האדם · ועוד הוקשה להם בפסוק גם לילה גם יומם כמו כי די שיאמר גם לילה ותיבת גם מרבה היום או הי"לל גם יומ' וגם ב' גם לרבות לילה · ולע"מ זה ראו שפסוק זה מדבר בחומה השגחיית בעשית מצות הזכו' ומכאן שהצדיקי' מגינים על הדור ולכך קרויים חומה והפסוק הקודם האומר ולא פקדנו וכו' שהיו מגינים בטבע בקשתם ובחרבם עד שלא פקדנו לא מהם ולא מזולתם מאומה ובזה מובן דקדוק השני שאמר חומה היו עלינו שחומה השגחיית הצדיקים עלינו ממש ולא סביבנו ולהורות על שני מיני ההגנה הנז' אמר גם לילה גם יומם כנגד ההגנה ההשגחיי' אמר גם לילה שעיקר הגנתם לילה שאין עיקר רינה של תורה אלא בלילה וגם לרבות יומם טפל כי יומם גם כן יצוה ה' חסדו לשמור כיון שבלילה שירה עמי ואו' גם יומם הוא על השמירה הטבעית עיקרה ביום וגם לרבות לילה · ואפשר לפרש נהפך והכל עולה לענין אח' שנרמזו כאן השתי משמרות הנמשכות מהצדיקים כאמור · ואם לא כיוונו חז"ל לכל זה עם כל זה הכתוב מובן בדבריהם ז"ל · ולע"דן בפשט הפסוק דה"ק שהיו להם חומה ר"ל מקיפין כחומה בכל אנשי הגבה וזה ההקף לא היו עושין אותו בשבילם מפני משאול כי אם עלינו בשבילנו ועלינו ממש היו מקיפין כחומה יומם גם לילה וז"ש חומה היו עלינו גם לילה לרבות יומם אמנם גם יומם מוסב לסוף הפסוק לומר שיומם וגם לרבות לילה כל ימי היותינו עמם היו אנשי דוד רועים הצאן לרוב כשרות' וצדקותם הם רועים הצאן ומסייעי' ברעייה :

ועתה דעי וראי וכו' עיין רש"י ז"ל וכן תרגם יונתן והוא גבר רשיעא מלמללא עמיה ע"כ וכן הרד"ק ז"ל והוסיף ע"ש ומהרי"א ז"ל פירש והוא בן בליעל על דוד ר"ל עשה זה דוד הם שיפחד ירא אלהים הנה ירגיש מזה כל כך קלון שהוא יהפך לבן בליעל כשידברו אליו זה כי יבא עם ח לו ולא פירשתי והוא בן בליעל על המגיד הדבר לדוד לפי שהיו עשרה וא' יד' יא"מ עליו' והוא בן בליעל מדבר אליו עד כאן · וזה הפי' שפולל באומרו ולא פי"ר' והוא בן וכו' כך עיינתי ויש ליישבו שלפע"י שהיו עשרה הראש שבהם שר עשרות הוא הוא שיבא להגיד לדוד כל זה ואולי הפחות שבכל' כי הדיוט קופץ בראש ובפרט בענין לשון הרע ואל זה המגיד קראו בן בליעל מדבר אליו בלשון יחיד · והרלב"ג ז"ל פי' בתיבת בליעל ואמר רשיעא על הרשע ועל הכיליו ומזה המנין השני הוא בזה המקום וממנו האמור למלך בליעל וכו' עד כאן ובסמוך הפסוק אל ישים אדוני את לבו אל איש הבליעל וכו' שם הבאתי דברי חז"ל עיין שם :

ולע"דן שהנער הזה זרז את אביגיל שצריך לראות איזה תקון · ועוד דעי כי צריך במהירות ולית דין צריך בשם ז"ש ועתה דעי ר"ל דעי שעתה צריך לתקן כי שלוחי דוד מנסרים קלו כנזכר ויעט בהם שעשה שיהיו כעוף הזה הפורח כן אלו פרחו להגיד לדוד וראי מה תעשי כי כלתה הרעה ר"ל בלי ספק שלא ימצאו מיימנים לזכות ומשמאלים חובה אלא כלהם הרעה שכלם יסכימו ברעה וכלתה הרעה שעלתה ההסכמה אל אדוננו וכו' · ובזה מובן כפל דעי וראי ואפשר שאמר דעי כי כלתה הרעה אמנם וראי הוא בתראי תקון מה לעשות · או יאמר כי כלתה הרעה ר"ל לא העלה על דעתך שהתחיל הרעה לבד אל אדוננו כי אם כלתה הרעה כי בהתחיל הרעה באדוננו לבד בזה לא תנוח דעתו ויעבור זעמו כי אם כי כלתה הרעה ר"ל עד כלה אל אדוננו ואל ביתו באופן שהיא כלה ונחרצה ז"ש אל אדוננו ואל ביתו עד משתין בקיר והוא בן בליעל ר"ל על דוד לא היה מדבר אליו ועליו אלא כאילו הוא דוד בן בליעל ותיבת מדבר אעפ"י שהיא בחיר"ק אינה שמושית אלא שורש כמו וישמע את הקול מדבר אליו · או יאמר והוא בן בליעל ר"ל אדוננו הוא בן בליעל ובשהיה מדבר על דוד היה נראה לו ולדעתו המסובב כאילו מדבר אליו אל עצמו כי כן הוא הנבזה ובליעל ומבזה זולתו והמכובד המכבד את הבריות · ובזה מובן אומרו מדבר אליו מתדבר לעצמו · או יאמר והוא וכו' ר"ל הלא צ"יתיך חזקו ואמצי דעי וראי מה תעשי וכו' יען שאני איני יכול ללכת להלין בזה יען שכל איש ואיש שילך להל'ז ולדבר לדוד על נבל היה בעיני דוד הוא בן בליעל מדבר אליו אותו מדבר אליו בעד נבל ואפי' מאנשי מחנהו מחזיקו לבן בליעל באופן שאין מי שיוכל להלין אלא את אשה חכמה כמוך חכמות נשים בנתה ביתה ואפ' נפרש מ"ש מדבר שמושית יאמר כי מהדבור שדבר אליו אל דוד להלין בעד נבל זכות הנה הוא בעיניו בן בליעל מסיבת דבר אליו בעדו באופן שלא יהות לדבר לזולתך כאמור :

ותמהר אביגיל ותקח מאתים לחם וכו' בפרק ראשית הגז אמרו וברהשית רבה שחמש אין עשויות חייבי' בראשית הגז ויליף לה מחמש צאן עשויות שמעשות את בעליהן לגזו' והיינו ראשי' הגז דאלו לזרוע ולחיי' וקיבה אפי' באחת · ועיין רש"י ז"ל וכ' פי' הרד"ק והביא נוסחא אחרת ע"ש וכ' מהרי"א ז"ל והוסיף עשויות בריאות ושמנות ע"כ ומ"ש צמוקים ענב ים יבשים דבלים עגולי תאנה דרוסות וכבושות בכלי ע"כ וכן הרד"ק ע"ש וכן מהרי"א ז"ל והוס ף וז"ש צמוקים מאה כלים מלאים צמוקים · ולע"דן שאביגיל ראתה הדבר נכון לקח' העפוי נמר מתוקן לגוזזים טבחו טבוח כמ"ש טבחתי אשר טבחתי ולחמו מוכן ויינו מזוג כמ"ש ולא תימי פרפריאת ז"ש ותמהר אביגיל ותקח מאתים כבר לחם ממה שכבר היה אפוי ולא עשתה כי אם שלקחו אותו ושנים נבלי יין הי"לל ושני נבלי יין אבל אמרה שלקחה שני מיני יין מהחלף זה מזה במראה לבן ואדום אין חזק ומתוק וז"ש ושנים אל שני נבלי יין שני מינים מיעוט רבים שני' והיינו שנים תוכ'ח כן שאין מקרא יוצא מידי פשוטו וחמש צאן עשויות ר"ל שכבר היו עשויה ומוכנות לגוזזים

פי' רבינו ישעי'

לברך את אדוננו · פי' לשאול בשלומו : ויעט בהם · פירוש שורם מעליו וגערתו · לשון ועט העט אל השלל :

רשי

והוא בן בליעל מדבר אליו · ואדונינו בן בליעל מהיותו דובר אליו מה שאני אומר אליך כי יקנוף עלינו : עשויות · תירגם יונתן תכברא ממולאות בשר דק וביצים פסט"ן בלע"ז · כמו ששנינו בפסחים וכותן את הכרעים ובני מעיו לתוכו רבי טרפון קורהו תכברא מה שבתוכו לברו מרבי עקיבא דאמר תולין חוצה לו כך היא שנוייה בתוספתא ורבי קלונימוס ז"ל מן רומי פירשה לנו כן : צימוקים · ענבים יבשים : דבלים · עיגולי דבלה תאנים דרוסות וכבושות בכלי : יורדי' לקראתה · גיא היה בין שני ההרים היא יורדת מהר זה והוא יורד מהר זה שכנגדו : ודוד אמ' · בלבו כשאמרו לו נעריו גידופי נבל אך לשקר שמרתי וגו' : משתין · י"א ידע מדע משית קירו' לבו · ד"א אפילו כלב שדרכו להשתין בקיר . כי

מקרא

והוא בן בליעל מדבר אליו : ותמהר ח'
אבוגיל ותקח מאתים לחם ושנים אביגיל ק'
נבלי יין וחמש צאן עשוות וחמש עשויות ק'
סאים קלי ומאה צמקים ומאתים
דבלים ותשם על החמרים : ותאמר
לנעריה עברו לפני הנני אחריכם
באה ולאישה נבל לא הגידה : והיה כ י"א בטע'
היא רכבת על החמור וירדת בסתר ה' רפין
ההר והנה דוד ואנשיו ירדים
לקראתה ותפגש אתם : ודוד אמר ל'
אך לשקר שמרתי את כל אשר לזה ג'
במדבר ולא נפקד מכל אשר לו
מאומה וישב לי רעה תחת טובה : כ"ח ד'מנהון בסיפ'
כה יעשה אלהים לאיבי דוד וכה
יסיף אם אשאיר מכל אשר לו
עד אור הבקר משתין בקיר : ותרא
אביגיל את דוד ותמהר ותרד מעל ל'
החמור ותפל לאפי דוד על פניה
ותשתחו ארץ : ותפל על רגליו
ותאמר

תרגום

וְהוּא גְבַר רַשִׁיעָא מִלְמַלָּלָא עִמֵּיהּ :
וְאוֹחִיאַת אֲבִיגַיִל וּנְסִיבַת מָאתַן גְרִיצַן
דִלְחֵים וּתְרֵין גַרְבִּין דַחֲמַר וְחָמֵשׁ
אָעַן תַּכְבְּרָא וְחָמֵשׁ סְאִין קַלְיָא וּמְאָה
אַתְכְּלִין דְעִינְבִין יְבִישִׁין וּמָאתַן מְנָן
דְבֵילָתָא וְשַׁוִּיאַת עַל חֲמָרַיָא : וַאֲמָרַת
לְעוּלֵימָהָא עִיבָרוּ קֳדָמַי הָא אֲנָא
בָּתְרֵיכוֹן אַתְיָא וּלְבַעֲלָהּ נָבָל לָא
חַוִּיאַת : וַהֲוָה הִיא רְכִיבָא עַל חֲמָרָא
וְנָחֲתָת בִּסְתַר טוּרָא וְהָא דָוִד וְגַבְרוֹהִי
נָחֲתִין לְקַדְמוּתַהּ וְעָרְעַת יָתְהוֹן :
וְדָוִד אֲמַר בְּרַם לְשִׁקְרָא נְטָרִית יָת
כָּל דִי לְדֵין בְּמַדְבְּרָא וְלָא אִשְׁתְּנָא מִכָּל
דִי לֵיהּ מִדַעַם וְאָתִיב לִי בִּישְׁתָא חֲלַף
טַבְתָא : כְּדֵין יַעֲבֵיד אֱלֹהִים לְסַנְאֵי
דָוִד וּכְדֵין יוֹסִיף אִם אַשְׁאִיר מִכָּל דִי
לֵיהּ עַד מְנָהַר צַפְרָא יָדַע מַדָּע : וַחֲזַת
אֲבִיגַיִל יָת דָוִד וְאוֹחִיאַת וְאִיתְרְכִינַת
מֵעַל חֲמָרָא וּנְפַלַת לְאַפֵּי דָוִד עַל
אַפָּהָא וּסְגִידַת עַל אַרְעָא : וּנְפָלַת
עַל רִיגְלוֹהִי וַאֲמָרַת

רדק

והוא בן בליעל מדבר אליו · אדונינו בן בליעל מדבר אליו אם היינו מדברים אין היה נוער בנו לכן את דעי מה תעשי ויתכן לפרשו על דוד כלומר דוד בן בליעל מדבר לאדונינו על הדבר הזה אלא יבא ויכלה הכל עם אילו : וחמש צאן עשוות · כן כתיב בשני ווי"ן וקרי עשויות ביו"ד ואחד הוא כי אותיות אה"וי מתחלפות ופירו' מתוקנות ומבושלות כמו וימהר לעשות אותו וי"ת עשוין תכברא ולא ידעתי מה הוא ובנסחא אחרת מלאתי תכברא ופירש אותו רבינו שלמה ז"ל בשם רבי קלונימוס מרומי ממולאות בשר דק וביצים פשטי"ן בלע"ז והביא לו חבר מה שאמרו רז"ל בפסחי' וכותן את כרעיו ואת בני מעיו לתוכו ר' טרפון קורהו תכברא : צמוקי' · ענבים יבשים ופי' אהה אשכולות וכת"י ומאה אתכלין דענבין יבשין : ודבלי' · הדבלה היא ככר תאנים יבשות דרוסות יחד עד שנעשית כמו ככר לחם ופי' מאתים מאתים ככרי' אלא הככרים או פירו' מאתים ליטר' וכן ת"י ומאתן מנן דבילתא והמנא הוא ליטרא : בסתר ההר · יורדת בגלד זה מן ההר שהיה מקום סתר לבאי' ויורדים מצד האחד ואמר זה בעבור כי לא ראתה היא דוד מרחוק עד שפגע' בהם וירדה מהרה מעל החמור ברואותה את דוד וי"ת בסתר ההר בסטר טורא : לשקר · לחנם : וישב לי רעה · במה שחרף אותי בדבריו : לאויבי דוד · כנוי הוא לדוד : משתין בקיר · כמו שפירשו רז"ל אפי' הכלב שדרכו להשתין בקיר וי"ת ידע מדע ר"ל משית בקירות לבו כלומר בן דעת : לאפי דוד · כמו לפני דוד : כי

מנחה קטנה

והוא בן בליעל כלומר אל ירע בעיניך שלא דברתי עם נבל אישך על זה ולהוכיחו על פניו על אשר דבר דברים קשים לשלוחי דוד ומה גם אשר שנבל אינו יודע מהשובה שעשה דוד ואנשי' עם רועיו נאמנו ונ"ב ידעת בשם שאמ"כ אתה שהיית יודעת פשם היה לך להגיד הדבר כמו שאמרת לי שופט היו עלינו וגו' ואשר שפי' שומע לקולך ושיה ניתן לשלוחי דוד כשבוקשו לגה אמר שנאמר הטעם שלא דברתי עמו כי מכיר אני השיו ואת שיחו כי הוא בן בליעל וכשם שאינו יודע לומר דבר כששמע כך שנוה שלא לומר דבר שלא נשמע וז"ש והוא בן בליעל מדבר אליו כי לא יקבל דברי לנבלותו : וישב לי רעה תחת טובה שביזה אותי באומרו שאני מרות ממוארוניה וידוע ששנם הרחיק ה' את מואב הוא על אשר לא קדם בלחם ובמים וא"כ היה לו ללמוד ממוא ליתן לחם ומים והוא לא כן עשה ונבלה רעת נבל מרעת מואב שמואב מאומה אחרת וגוכה ישראל ומבקש רעתם משא"כ נבל שהוא ישראל ומוזכר ליתן לישראל חבירו · ומה גם בכבר ששמרתי אני נוטל ומשפ"ב לא נתן אין זה כי אם שמינו חס על המורים שהוזהר השמר לך פן יהיה דבר עם לבבך בליעל וגו' · וגם משלם רעה תחת טובה לא ימיש רעה מביתו : ותכבד

רלבג

והוא בן בליעל מדבר אליו · הנה בליעל כאמר בשתוף על הרשע ועל הכילי וזהו הענין השני הוא בזה המקום וממנו אמרו האחור למלך בליעל רשע אל נדיבי' : עברו לפני · אמרה זה לכפר פני דוד במנחה הגדולה הזאת : משתין בקיר · והוא הזכר · ויש להפלא איך נשבע דוד להרוג נבל וביתו והוא לא הסכים על הריגת שאול עם היותו רודפו · ואפשר שנאמר שכבר נתפרסם לכלם היות דוד נמשח למלך על ישראל ולפי שהיה נבל מבזה המלכות היה עונשו למות וכל הנספחים לו בזה וכבר התבאר מהאמר אביגיל לדוד שזה הענין היה מפורסם או לישראל : ותפול על רגליו · ר"ל אצל רגליו : כי

פי' רבינו ישעי'

ומאה צימוקים · ענבים יבישים : וחמש צאן עשויות · מתוקנות ומבושלות שהיו מוכנו' לאכול : ומאתי' דבלי' · פי' עיגולי דבלה : והיא יורדת בסתר ההר · פירוש שני הרים זה כנגד זה והעמק שביניהם קרא כתוב סתר ההר שההרי' מכסים אותו ואינו · נראה והיא היתה יורדת מן ההר מזה ודוד היה יורד לקראתה מן ההר שכנגדו ונפגשו בתוך העמק : משתין בקיר · פי' זה הכלב שדרכו להשתין בקיר · כלומר ואפילו כלבו לא אשאיר :

מדבר ח' בקריאה וסימ' נמסר בסוף סדר ויצא : כל סיפרא אל כל ואל כל במ"ו על כל ועל כל וסימ' ויאמר אליהם נחש · ויאמרו כל העם · ויחמל שאול · ועתה דעי · וימלך דוד · בחברון מלך :

כלי יקר

לגוזזים אותם לקחה למהירות וכסילות הענין ולומר ותשם על החמורים פי' שלעפ"י שבחמור א' היה יכול לשאת כנזכר עם כל זה ותשם בחמורים רבים כדי להפיס דעתו של דוד שיראה המנחה מרובה ויתפייס עמה מעין מה שעשה יעקב לעשו המבדיל כמה הבדלות :

ותאמר לנעריה וכו' עיין הרלב"ג ז"ל וכן מהרי"א וכנון הוא · והפשר שלא רצתה שילכו הנערים עמה משום דלאושה מילתא שאין דרך האשה ללכת לגיזה ויחקרו וידעו הדבר על בוריו וישמיעו הדבר אל בעלה ויתעכב ויקראנו אסון לזה אמר' עברו לפני כדי שהרואי' יחשבו שמוליכים זה לגוזזים ואחריהם תלך היא שאז לא יודע הדבר כלל וז"ש עברו לפני הנני אחרי' באה והטעם לפי שלאישה נבל לא הגידה שלהיותו נבל יעכב ז"ש ולאישה נבל ר"ל להיותו נבל לא הגידה ולכך הוכרחה לבלתי לכת עמהם כדי שלא ירגישו בני אדם הענין ויודיעו לנבל והיה רצתה בהצנע לכת שהרי לאישה נבל לא הגידה :

והיה היא רוכבת וכו' במסכת מגילה פ"א והיא יורדת בסתר ההר מן ההר מ"ל אמר רבא בר שמואל על עסקי הדם הבא מן הסתרים נטלה דם מחיקה והראתה לו אמר לה וכי רואים דם בלילה אמרה לו וכי דנין דיני נפשות בלילה אמר לה מורד במלכות הוא ולא צריך למדיינה א"ל עדיין שאול קיים ולא יצא טבעך בעולם אמר לה ברוך טעמך וברוכה את אשר כליתני היום הזה מבא בדמים מלמד שגלתה את שוקה והלך לאורה שלשה פרסאות · אמר לה השמעי לי אמרה לו לא תהא זאת לך לפוק' ולמכשול זאת לא תהיה מכלל דאיכא אחריתי כי ההוא מעשה דבת שבע עד כאן ומ"ש שגלתה את שוקה היינו בירידתה מן החמור בעל כרחה נתגלה שוקה ומ"ש לאורה ראיתי לאורה בשור"ק בוא"ו ולשון אור לו בציון לשון אש ותמימות שחמימות שנתחמ' מראות שוקה לא נתקרר עד לכתו שלש פרסאות ע"כ הרי שדרשו חז"ל מסתר ההר על דם נדה מן הסתרים ובסמוך בס"ד בכל פסוק ופסוק הכתוב מה שדקדקו ז"ל בפסוקים כפי' הנזכר במאמר הזה ורש"י ז"ל יורדים לקראתה גיא היה בין שני ההרים היא יורד מההר מזה והוא יורד מהר זה שכנגדו ע"כ וכן הרד"ק ז"ל ע"ש וקרוב לזה מהרי"א ז"ל :

ולע"דן במ"ש ותפגש אותם למה תלה הפגישה היא בם ולא הם בה ופגשו הוא כי להיותה היא הולכת אחריהם לכך תלה הפגישה היא בם · והנכון בכונת הכסוק לומר שעם היות שהיא רוכבת על החמור וראוי לה להביט מרחוק לה יותר עם כל זה היא ראתה אות' בפתע פתאו' ז"ש והיה היא רוכבת על החמור ויורדת בסתר ההר והנה דוד ואנשיו עם כ"ז שהיא יורדת בסתר ההר עם כל זה שהיא בסתר ראוהו וז"ש והנה דוד ואנשיו יורדים לקראתה לומר שידעו וראו אותה וירד לקראתה והיא עם היותה רוכבת לא ראתה אותם אלא והפגש אותם דהיינו שפתאום אבל הם לא פגשו בה כי ראוה קודם הגישה אליהם · עוד אפשר מקושר עם התחלת הפסוק של ודוד אמר ר"ל פגשה אותם שהיה דוד אומר אך לשקר וכו' וכמו שיבא בס"ד :

ודוד אמר עיין רש"י ז"ל והרד"ק ומהרי"א ז"ל ודוד אמר אז כשפגש' בם היא דוד או' ומדבר לאנשיו אך לשקר וכו' עד כאן · ולע"דן במ"ש אך לשקר כמשמעו לשון שקר ר"ל שלו חרף נבל אותי במה שיש בי מרות המואביה החרשתי אך לשקר שמרתי את כל אשר לזה ר"ל שמרתי את כל אשר לזה כדי שישקר עלי ויקראני עבד ויבזני באומר מי דוד ומי בן ישי כי מי דוד החרשתי אבל בן ישי שר וגדול בישראל יוצא באכלוסא ונכנס באכלוסא באופן שאלו מבזה אותי בדבר אמת לא הייתי כל כך מצטער אך לשקר שישקר עלי ועל אבי אין מכחש לי מטרחי ששמרתי את כל אשר לזה כמדבר וכו' והנה וישב לי רעה מכוונ' ממש תחת טובה שאני שמרתי את כל אשר לו שמירה מעולה כאלו אני עבד מקנת כספו והוא השיב לי רעה בקראו אותי עבד רבו העבדים המתפרצים וכו' תחת טובה שבכל כחי עבדתי אותו כעבד נמכר ז"ש וישב לי ביחוד שעלי אמר רבו עבדים וכו' :

כה יעשה אלהים וכו' עיין רש"י ז"ל וכן הרד"ק ז"ל ומהרי"א ז"ל ועיין הרלב"ג ז"ל והו' מדברי חז"ל כנו' בפסוק הקודם וכן מהרי"א ז"ל והרחיב על פי שיטתו שלמעלה שלא את' עבדי' המתפרצים באדוניהם שאפי' הכי חייב מיתה כיון שמרד במלכות לבלתי שלוח לו פת לחם · ואם יפורשו עבדים וכו' על דוד גדול עונו מנשוא בקראתו למלך ישראל עבד ע"כ · והרד"ק ז"ל כה יעשה אלהים לאויבי דוד כנוי הוא לדוד ע"כ · ומהרי"א ז"ל איננה שבועה כדברי המפרשים אבל הוא בכל מקום כמשמעו ככה יתן הש"ת ויותר יוסיף מהעונש והטוב לאויבי דוד כאשר נתן לנבל אם אשאיר לנבל עד אור הבקר אפי' כלב אחד משתין בקיר ויהיה אם כן ש"ועה בזה שאם ישאיר משתין בקיר ייטב ה' לאויביו דוד מהטובה זהוא תכלית הפורענות לדוד במ"ש ואויבי חיים עצמו וכו' : ילע"דן קשה קצת למהרי"א ז"ל שהעיקר חסר מן הספר שהי"לל כה יעשה אלהים מעושר ובצלחה לאויבי דוד וכו' ונראה כי ה"ק אם אני אשאיר מכל אשר לו עד אור הבקר כן וכה יעשה

ה' לשאר האויבים אשר לאחד שישאירו אחריהם ברכה ואם לא אשאיר כלל כן יהיה לשאר האויבים כי מכאן יקח הש"ת דוגמא לשאר האויבים שאם אשאיר לנבל ישאיר ג"כ לשאר האויבים האחרי' ואם לא אשאיר לא ישאיר לשאר האויבים אלא ארדוף אויבי ואשיגם ולא אשוב עד כלות' · או יאמר כה יעשה אלהים לאויבי דוד מקושר עם הנו' וישב לי רעה תחת טובה שכה יעשה אלהים לשאר האויבים ז"ש לאויבי דוד כלם שישיבו לי רעה תחת טובה כמו שעשה לי נבל · ויותר ממה שעשה לי נבל חרפה וכלימה ובוז ז"ש וכה יוסיף אם אשאיר לנבל וכו' אבל אם לא אשאיר לנבל לא יעשה לי אלהים כה שכל האויבים ישמעו ויראו מהשיב לי רעה תחת טובה שיקחו מוסר ממה שאעשה לנבל כלה ונחרצה ובזמן מועט :

ותרא אביגיל את דוד וכו' הרד"ק ז"ל לאפי דוד כמו לפני דוד · ולע"דן שראתה את דוד אולי הכירה אותו מאדמימותו אמנ' להיות זה בלילה נראה שראתה את דוד בשכל יען כי פיו המדבר ואומרו אך לשק' שמרתי וכו' ומתוך זה ראתה את דוד והכירה שהוא הוא ותמהר ותרד וכו' ותפול וכו' ומכאן הכרת · למה שאמר ודוד אמר שהיה אומר כן בפיו באותה שעה כדפרישית ולא בלב :

ותפול על רגליו וכו' עיין רש"י ז"ל וכן הרלב"ג ז"ל ועיין הרד"ק ומהרי"א ז"ל פי' שעון הנזכר כאן הינוכם כמו ואכתו עונותיהם שבלנו יאמר שראוי אליה לדבר לפי שהעונש והרע אשר יעשה דוד ללכת לבית נבל היא תסבול אותו ועליה יהיה ולכן אליך ראוי לבקש עליו ז"ש ותדבר נא שפחתך וכו' מאחר שעלי יהיו כולנה ראוי לשפחתך שתבקש ותדבר על עצמה וראוי לך אדני שתשמע דברי אמתך והדברים הם שלא ישים וכו' כדמסיק · ולע"דן לדקדק אומרו בי אני אדוני העון וכו' שהרי לא היה אלא בנבל · ועוד נדקדק כפל ותדבר נא אמתך באזנך ושמע את דברי אמתך · כי אומר הדבר באזניך היינו שיכנסו דבריה באזניו שישמעם · ונראה כי אומרו בי אני אדוני העון ר"ל הנה במה שאמרת שלא תשאיר לבית נבל משתין בקיר עד אור הבוקר בצדק ומשפט תעשה זולת בי אני יהיה העון ר"ל העון מהריגה אכזרית בזאת בכל מה שתהרוג הדין עמך זולת בי אני שיש עון כי אני לא ידעתי כדמסיק בסוף דבריה ואני אמתך וכו' לא ראיתי וז"ש ותדבר נא אמתך באזניך דברים שאין ראוי לדברם בפני הכל כי אם באזניך כלו' בסוד הלא הם אומרה אל ישים כו' אדוני אל לבו אל איש הבליעל וכו' שאין ראוי לשלל כבוד בעלה ואפי' יהיה מאן דהוא אמנם התנצלותי היינו ואני אמתך לא ראיתי את נערי אדוני וכו' ועל זה אמרה ושמע את דברי אמתך אשר הדבר בפרהסיא בקולי קולות שכל העולם ישמעום · או יאמר בי אדוני העון וכו' אמרה כי הטב חרה לך דוד על דברי נבל ועלי גם כן איך השבנו פניך ריקם וכן לא יעשה לרק שברקים כ"ש למלך דע שאני רוצה להשיב תשוב' בעד נבל בעלי תחלה ואחר כך אשיב בעדי ואתנצל וזהו שאמרה ראשונה בי אני אדוני העון כו' ולא בבעלי לא שהוא כשר או שלא ראהו או שלא ידע אלא תקנתו קלקלתו ז"ש אל ישים אדוני המלך אל לבו אל איש הבליעל וכו' לומר כי בו העון כי כשמו כן הוא נבל שמו ונבלה עמו וידוע שנבלות ונבלה עמו וא"כ היאך טעית בתחלה כשהיית מטיב עמו לעלות על דעתך שייטב עמך היאך לא בדקת בשמו וכתיב אשר שם שמות בארץ אל תקרי שמות אלא שמות אם כן מעתה זכינו בדין שאין בנבל עון כי שמו יוכיח עליו ואם יש עון בי העון כי אני מחזיקים אותי לאשת חיל כשמי אב יגיל לכל ועלי השיבך מלין נכוחים ואני אמתך לא ראיתי את נערי אדוני אשר שלחת במצא אומרו בי העון אלו הייתי רואה הנערים ולא בבעלי נבל אפי' יראה אותם כי נבל הוא כשמו אמנם מאחר שאני לא ראיתים לא נשאר עון לא עלי ולא על בעלי מהטעמי' הנזכרים וז"ש ותדבר נא אמתך כו' כדפרישית בפי' הקודם · או יאמר בי אני אדוני העון ר"ל זה שאמרת לבלתי השאיר לו שריד עלי העון הזה כלו' אין כאן שום עון בזאת ההשחתה שהדין עמך בכל מה שתעשה אבל עכ"ז ותדבר נא אמתך באזניך אדוני דבר נאה ותקבל באזניו להתנצלותי אמנם להתנצלות בעלי העפ"י שאין לו התנצלות עם כל זה שמע את דברי אמתך ר"ל קבל דברי שהם מסקנת דבריה ואתה אדוני חי ה' וכו' ועתה יהיו כנבל אויבך וכו' על זה אמרה ושמע את דברי אמתך :

אל נא ישים אדוני וכו' חז"ל אמרו במסכת ברכות אומרו אל איש הבליעל מהו הבליעל על עין רעה כד"א השמר לך פן יהיה דבר עם לבבך בליעל עד כאן ובשוחר טוב אמרה לו אדוני דוד לא היה לך ללמוד משמו נבל שמו א"ר סימון הוא נבל ה א לבן מה לבן היה רמאי אף נבל היה רמאי עד כאן · ונראה שדקדק ר' סימון הוא נבל הוא לבן מלבד היות אותיות דדין כאותיות דדין אבל נרמז הפסוק ביתור הלשון שאומר כי כשמו כן הוא נבל שמו ונבלה עמו כי אומרו כשמו כן הוא מיותר די שיאמר כי נבל שמו ונבלה עמו וכו' ומכאן הכריח ר' סימון הוא נבל הוא לבן שזה נרמז במ"ש כשמו כן הוא שרוצה לו' שכשמו של נבל כן הוא של לבן דאותיות דדין

ותאמר בי אני אדני העון ותדבר נא אמתך באזניך ושמע את דברי אמתך: אל נא ישים אדני את לבו אל איש הבליעל הזה על נבל כי כשמו כן הוא נבל שמו ונבלה עמו ואני אמתך לא ראיתי את נערי אדני אשר שלחת: ועתה אדני חי יהוה וחי נפשך אשר מנעך יהוה מבוא בדמים והושע ידך לך ועתה יהיו כנבל איביך והמבקשים אל אדני רעה: ועתה הברכה הזאת אשר הביא שפחתך לאדני ונתנה לנערים המתהלכים ברגלי אדני: שא נא לפשע אמתך כי עשה יעשה יהוה לאדני בית נאמן כי מלחמות יהוה אדני נלחם ורעה

ואמרת בבעו עלי דילי ריבוני חובא ותמליל כען אמתך קדמך ותשמע ית פתגמי אמתך: לא כען ישוי ריבוני ית ליביה על גברא שטיא הדין על נבל ארי כשמיה כן הוא נבל שמיה וטיפשותא עימיה ואנא אמתך לא חזיתי ית עולימי ריבוני דשלחתא: וכען ריבוני קיים הוא יי וחיי נפשך די מנעך יי מלמשפך דם זכאי ולמפרק ידך לך וכען יהון כנבל סנאך ודתבעין על ריבוני בישתא: וכען תיקרובתא הדא דאיתיאת אמתך לריבוני ותתיהב לעולימיא דמשמשין קדם ריבוני: שבוק כען לחובי אמתך ארי קיימא יקיים יי לריבוני מלכו קיימא ארי קרבי עמא דיי ריבוני מגיח ובישתא

רשי

בי אני אדני העון · מתחלה אמר' כך לדי שיטה אוזן לדבריה ולסוף אמר' לו האמת: אני אמתך · לא ראיתי את נערי אדני: אשר מנעך · שסלחני לקראתך למנועך משפיכות דמים: והושע ידך לך · מלנקו' אתה בעצמך את נקמתך ותענש: יהיו כנבל אויביך · נתנבאית ברוח הקד' שלא יאריך ימים: ונתנה לנערי' · ותתן לנערים המתהלכים וגו' נתנה לשון עבר ונתנה לשון הבא: כי עשה יעש' יי' לאדני בית נאמן · להיות מלך על ישראל לפיכך ורעה לא תמצא בך לכך לא נאה לך לעשות שלא כדין להוציא לעז על מלכותך:

רדק

בי אני · כלומר אדוני העון בעצמי ואני הוא שחטאתי לפניך כלומר חשוב כי אני חטאתי שמע דברי אמתך: אשר מנעך · דבק עם חי יי': והושע ידך לך · השם מנעך מבוא בדמים והושע ידך לעניך שלא שפכה ידך דם נקי כי לא יקרא זה מורד במלכות כאשר חשבת כי עדיין לא יצא טבעך בעולם ועדיין שאול קיים: יהיו כנבל · שאין בו כח להרע לך:

הברכ' · כמו המנחה כמו קח נא את ברכתי: אשר הביא שפחתך · ואמר שפחתך בלי זכר הנער לפי שהיא עקר ההבאה: ונתנה לנערים · דרך כבוד: בית נאמן · כתרגומו מלכו קיימא ודרך נבואה אמרה זה כי היא אחת משבע נביאו' על דעת רבו' ז"ל ויש לפרש כי היה הדב' נשמע ונודע בישר' כי דוד נמשח למלך כמו שאמרה ככל אשר דבר את הטובה עליך וצוך לנגיד על ישראל: כי מלחמות יי' · תרגומו ארי קרביה דעמיה דיי': לא

מסרה

ותדבר ג' בקריאה וסימ' ותדבר נא אמתך· יפתח פיך את הפליט· למה תאמר יעקב:

מנחה קטנה

ותדבר נא אמתך באזניך ולא ע"י מתורגמן כי ע"י היות פה אל פה תבין בטעם דברי אמתך וזה ושמע וגו' לשון הנגה: ושל

פי' רבי' ישעיה

בי אני אדוני העון · פירוש בעון הזה שאתה רוצה לעשות כי יגיע ולא לך · שהיתה מכבדת הדבר בעיניו על שהיתה רוצה לשפוך דם: ועתה אדוני חי יי' · פי' כשבעה לו שנאמת היא אומרת שלא ראתה את נעריו: והושע ידך לך · פירוש ידך תושיע לעצמך שתמנע ידך מלשפך דמים ותושיע גופך מעון: ועתה הברכ' הזאת · פי' המנחה כמו קח נא את ברכתי: אשר הביא שפחתך · מקרא קצר הוא אשר הביא נער שפחתך · ונתנה לנערים · כי תהיה נתנת לנערים:

רלבג

בי אני אדני העון · הוא על דרך אמרו ולי אני עבדך והרצון בו בי אדני העון והפשע והודה זה תחלה כדי שיכנסו דברי' באזני דוד ותשקיט חמתו בזה המאמ' כי בו מהפיוס מה שלא יעלם ואחר זה חלתה פניו שישמע את דבריה ובארה לו שלא חטאה בזה אך חטא בו נבל בעלה מצד רוע מנהגו ותבונתו כי נבל שמו ונבלה עמו: מנעך יי' מבוא בדמים והושע ידך לך · הנה נשבע' שכן היה הענין שהיא לא ראתה נערי דוד ואמרה עם שבועתה מה שיור' שהיא בלתי יראה שישחי' דוד בעלה וביתו' אך הוא מפורסם אלא שכבר ימנע דוד מזה אחר הפיוס אשר פייסה אותו וזה כלו היה מעוט חכמתה ואמר' שהש"י מנעהו מבוא בדמי' ר"ל מבוא בהריגת אנשי' ומנעהו מהושיע ידו לו להנקם מאויביו העברים בכחו ובעוצם ידו:

ויקם

כלי יקר

באותיות דדין ונבל שמו וכו' כפשוטו מענין זולתו · וצריך לדקדק ולמה אל ישים אל לבו אל איש רע כזה רע מעללים משיב רעה תחת טובה לינקם ממנו לא תמוש רעה מביתו · ומהרי"א ז"ל כתב שכמו שאין אהבה מצויה אלא בדומים כך אין השנאה חלה אלא בין שני אנשים אשר יהיו מתיחסים ומי הנבל הזה אשר מלך ישראל יתפעל מדבריו וא"ת שהיה לי למחות בידו דע אדוני שאני אמתך לא הייתי שם ולא ראיתי נערי אדוני אשר שלחת כו' עד כאן · ועוד קשה מהו על נבל הי"לל אל איש הבליעל הזה נבל וכו' ונראה כי כבר זכרתי שנבל אין צריך התנצלות כי היה לו לדוד לבדוק בשמו כי היה דכידור לבדקר' מאיר כי דור התהפוכות המה ז"ש אל ישים אדונו אל איש הבליעל הזה איך השיב רעה תחת טובה כי תקנתו קלקלתו ז"ש כי כשמו כן הוא נבל וכו' ומאחר שם זו מוכיח על רוע מעשיו אם כן סברת ומקבלת להטיב עמו על מנת שישיב לך רעה כי כשמו כן הוא שמא תאמר התינח נבל אבל את הכשרה למה השבת לי רעה תחת טובה לזה אמרה ואני אמתך כו' ובכלי חמדה פירשתי בדרך הלצה דה"ק אל ישים אדוני אל לבו לחשוב על נבל הרשע אשר כשמו כן הוא אל נא ישים אל נא תשים אל לבך שאשתו כמוהו בעל באשתו ואשה בבעלה מה הוא נבל שמו אף אשתו נבלה ונבלה עמו הוא נבל זכר והיא נבלה נקבה עמו והתחברו לנבלה כבעלי כי דע נאמנה שאני לא ידעתי ולא ראיתי את נערי אדוני אשר שלחת · והנכון שאמרה לו אל ישים אדוני אל לבו אל איש כזה שאילו היה שלם בשאר המידות ופגום במידות הנבלות לבד או היה צריך לפקוד עליו אכן אל איש הבליעל ר"ל שהוא בליעל מע"א ומג"ע כמו שלמדו חז"ל כנו"ל מג"ש ומידות מגונות כאלה נוספות לו על היותו נבל נמצא חסר מכל שלימות ז"ש אל ישים כו' אל איש הבליעל הזה נוסף על נבל על היותו נבל כי כשמו כן הוא נבל שמו ונבל' עמו א"כ אין לך לשום עליו לב ובדמסיק ועתה יהיו כנבל אויביך כו' כי היה יהיה כאלה נובלת עליה וכאין נובל תפארתו העומד ליגזז כגוזז דמי א"כ אין ראוי לשים לבך אל איש בלתי נמצא · עוד אפשר לפרש פי' הפסוק בע"ש והוא בן בליעל על המגיד מהעשרה נערים המדבר אליו אל דוד כל מה שדבר נבל עליו כנז"ל בפ' ועתה דעי וראי כו' ואפ"י שדחה מהרי"א פיר' זה מתוך קושיא תירצתיה והנה עפ"י הפי' הוא אבין פ' זה כמין חומר שאמרה אביגיל אל נא ישים אדוני את לבו אל איש הבליעל הזה ר"ל הזה מורה באצבע על המגיד אשר לפני דוד אל תשים לב אל אשר הגיד על נבל אשר דבר סרה עליו בהגיד את אשר שמע שזה מורה תיב' על נמצא לפי' זה הבליעל על המגיד כי לא יתכן שלבעלה תקרא בליעל הן אמת שגם קשה קצת שתקרא למגיד בליעל ולפני דוד הוא גריעותא מ"מ אפשר שלכך אמרה בלשון הזה שהוא היולי מורה על בעלה ומובן על המגיד כמו שמוכיח לשון הזה ולשון על נבל מתיבת על · ובמ"ש כי כשמו כן הוא שהוא מיותר וכבר כתבתי לעיל בסמוך שזהו הכרח השוחר טוב במ"ש הוא נבל הוא לבן ולפי הפשט כי כשמו כן הוא דוקא ולא אשתו אמתך נבל שמו והנבלה עמו דווקא כי ואני אמתך לא ראיתי את נערי אדוני אשר שלח' · או כשמו כן הוא בליעל בכלל דבריו מעשיו פרוץ בעריות ולענין הנבלות נבל שמו כו' כנז"ל:

ואתה אדוני כו' עיין רש"י והרד"ק והרלב"ג ז"ל ומהרי"א ז"ל פי' כי לשלול ג' בחינות האחת אולי מה' יצא הדבר להנקם מנבל בזה על כן נשבעה ועתה אדוני המלך חי ה' וכו' שהשבועה היא שהמניעה הזאת לא ממנה נהייתה כי אם חי ה' וחי נפשך שהוא ית' אשר מנעך מבוא בדמים והוא אשר מנעך מהושע ידך לך וכיון שהוא ית' המונע אם כן אין כאן מצוה בהריג' נבל · וגם כנגד בחינה שנית שראוי לינקם מאויבו ולהשכים להרגו פן יהרגנו הוא לזה אמר יהיו כנבל אויבך כי חלם שנבל נעדר לא יהיו כל אויבך כמוהו שטוב לא תצטרך לינקם מהם · ואם כנגד בחינה שלישית לשלול שלל בית נבל ליהנות מנכסיו וליתן פרס לאנשיך ועתה הברכה הזאת וכו' טוב מעט בצדקה · וזהו שאמר ועתה ועתה ועתה ג' פעמים ולחז"ל ועתה יהיו כנבל אויבך נתנבאת שלא יאריך ימים שאול על נבל · ולע"דן לדקדק אומרו חי ה' וחי נפשך שאין ראוי להשוות בשבוע' העבד לרבו לומר חי ה' וחי נפשך · ועו' קשה לשון מבוא בדמי' לפורשי' וכבר זכרתי בפסוק והיה היא רוכבת שחז"ל מפרשים מבוא בדמים על שפיכות דם נבל והומרו בלשון רבים דמים לכלול דם נדה שתבעה את אביגיל ואמר לה השמעי לי ולא רצתה ולזה אמר' מבוא בדמים לשון ביאה בדם נדה · ולפי הפשט בדם נבל ודם זרעיותיו ודם אנשי ביתו וזהו שאמר בדמים והחכם השלם כמה"ר משה אלשי"ך כ"ע ראיתי שכתב מבוא בדמים מבוא למלכות בדמים שע"י הדמים חשבת להטיל אימה וכו' אשר מנעך שאין ראוי לבוא למלכות אלא במצות ומעשים טובים והיינו דלא כתיב משפוך דמים · וגם נדקדק לשון ועתה ועתה פעמים בפסוק א' · ונר' שכוונה אביגיל להודיע לדוד שני תועלות שימשכו לדוד מהמניעה הזאת הראשון שאפשר שאם היה הורג נבל שלא כדין כמשחז"ל במסכת מגילה שלא יצא טבעך בעולם ועוד שעדיין שאול קיים וכנז' לעיל בסמוך בדברי הרד"ק ז"ל היה אם כן דוד מתחייב בנפש עצמו דעל דאטפת אטפיך וכו' וזהו שאמר ואתה אדוני שבאתי אליך הנה חי ה' וחי נפשך ר"ל הנה חי נפשך שתחיה ותאריך ימים יען אשר מנעך ה' בביאתי מבוא בדמים שנים דם נבל ודמך בנפשך אם ח"ו הייתי הורג אותו כי אינו חייב בדין נמצא גרמה ביאתי חי לנפשך גם ע"י זה חי ה' ר"ל שהקב"ה מצטער על דמם של רשעים שנשפך ואומר קלני מראשי קלני מזרועי כנז' במסכת סנהדרין ואם כך על דמם של רשעים על אחת כמה וכמה על דם שלם כמוך משיח ה' עאכ"ו שהיה מצטער השי"ת וכב יכול מרגיש צער נמצא עתה חי ה' כביכול וחי נפשך וכו' ע"י אשר מנעך ה' מבוא בדמים וא"כ לשון חי ה' אינו לשון של שבועה אלא הודעה · ואפשר עוד מביא בדמים ענין נחמד שאמרה לו אלו

היית אתה מתנקם מנבל היית פותח לך פתח שהצטער בעצמך לבוא בכמה דמים מאויבך אפי' הישראלים לא כן עתה אשר לא תהרוג את נבל א"כ תזכה בדין שמעולם לא תבא עוד בדמים של אחיך העברים כי מ"ש ארדוף אויבי והשיגם באומות העולם וז"ש אשר מנעך וכו' עתה ולעתיד מבוא עוד בדמים והושע ידך לך מכל זה מנעך השי"ת שלא הוא ית' יבוא בדם אויבך והוא יושיעך ועתה יהי לבך נכון ובטוח בהשי"ת שיהיו כנבל אויביך אשר מישראל מה נבל אתה לא באת בדמו אלא השי"ת נקמך ממנו כן יעשה השי"ת לכל אויביך הישראלים הקמים עליך והמבקשים אל אדוני רעה שכולם יפילם ה' ויגוף אותם כאשר יעשה לנבל וזהו כנבל אויביך שה' יגפם ולא אתה ועוד הרווחת שאילו היית אתה מתנקם בידך לא היית מתנקם כי אם מהשונאים בפועל כי האדם כמוך יראה לעינים שונאו ואויבו אמנם עתה שהשלכת על ה' יהבך הוא יראה ללבב ויינקם לך מהאויבים גם מהמבקשים אל אדוני רעה ביקום כל דהו כי הוא יתברך חוקר לב:

ועתה הברכה הזאת וכו' עיין רש"י ז"ל והרד"ק ז"ל וכן מהרי"א ז"ל דרך כבוד שאינה כפי הראוי למעלתך ובמה שאמרה הברכה כיונה בזה שהיא לו' די שהביאה מה שדי וברכ' מספקת להם בכמות אך לא באיכותה ע"כ · ולע"דן לדקדק לשון ועתה הברכה וכו' כיונה לומר דבריה מקושרים אלו באלו שאחר שאמרה יהיו כנבל אויביך שהנבל מתחייב שלא יאריך ימים כי ה' יגפנו או מדרך נבואה אמר' כן כדברי חז"ל ויקשה גם כן לדבריה מנחה זו למה מאחר שלא יועיל הון זה ביום עברת ה' לזה אמרה ועתה הברכה הזאת אשר הביא הנער כי קדמה פניו ע"י הנער במנחה כנז' למעלה עברו לפני וז"ש אשר הביא ולא אמרה אשר הביאה · או אפשר שרמזה באומרה אשר הביא כי דרך איש לקדם בלחם ומים ואין דרך אשה לקדם בלחם ומים כנז' גבי עמון ומואב עמוני ולא עמונית וכו' מהטע' הנז' לז"א אשר הביא שפחתך כי בפועל הזה עשיתי כזכר שדרך איש לקדם ז"ש אשר הבי' שפחתך הנה עתה הברכ' הזאת אין בה תועלת להעביר ראש נבל כי נגמר הדין עליו ויהיו כנבל אויביך אבל התכלית הוא שא נא לפשע אמתך להעביר העונש ממנו היא בזה להורות שאיני נבלה כבעלי לכך הבאתי הברכה ואמרה הברכה לו' שהעפ"י שהוא דבר מועט עכ"ז הברכה מצויה בו כי אביגיל היא טובת עין יפה לא כנבל בעלה איש רע עין ואמרה כי ההבאה והברכה היא לאדוני לכפר פניו במנחה זו · אמנם מצד המנחה עצמה בלתי ראויה והגונה למלך כמוך אלא ונתנה לנערים והלואי כי הלא מצער היא וכו':

שא נא לפשע אמתך וכו' עיין רש"י ז"ל וכן הרד"ק ז"ל ומהרי"א ז"ל שא נא לפשע אמתך במה שחטאה שלא הביאה מנחה כפי כבודו של דוד והנכון שא נא לפשע אמתך במה שהרבתה לדבר לפניו כאשה מעזת פנים ואמרה כן על העבר וגם על העתיד למה שהרג' להכנס עוד עמו בדברים ואם כן היה זה כמו הקדמה ונטילת רשות למה שתדבר והיה שרצת' לטעון עוד טענה גדולה והיא כי עשה יעשה ה' לאדוני בית נאמן זו מלכות בית דוד נאמן מתמיד לא כבית שאול שקרע ה' ממלכות ישראל ממנו והיה זה לפי שמלחמות ה' אדוני נלחם ר"ל כל מלחמותיך עם אויבי ה' ולא עם אהובי ה' כבכני ה' אשר הרג שאול לנוב וכהניה ורעה לא תמצא בך מימיך בעבר ובעתיד עד כאן · ולע"דן לדקדק או' פשע אמתך והיא כבר התנצלה במה שאמרה ואני לא ידעתי את נערי אדוני אשר שלחת ואם כן אפי' חטא לא חטאה וכ"ש פשע ובזה אדקדק לשון נא שאם הוא לשון בקשה היה לו לומר נא שא לפשע אמתך · ונר' להבין זה במ"ש חכמינו ז"ל כנז' לעיל בפסוק היא יורדת בסתר ההר שאמר לה דוד השמעי לי והיא פשעה ומרדה בו ז"ש שא נא לפשע אמתך אשר פשעתי כעת נא לשון עתה שא ומחול אותו לטובתך כתכוונתי כי עשה יעשה ה' לאדוני בית נאמן ר"ל נאמן שלא יבגוד ולא ישקר באמונת ה' והורתו אפי' בדבר קל שנקלים בשם בין תפלה לתפלה עבירה היא בידו וחוזר עליה מעורכי מלחמה ז"ש בית נאמן יען כי מלחמו' ה' אדוני נלחם והבולך למלחמת ה' כמו שהשי"ת הוא הלוחם אותם שנעשים בהשגחה לא בחיל ולא בכח כי אם בזכו' תליא מילת' וא"כ צרי' להיות ביתך בית נאמן בלי שום בגידה בהשי"ת ורעה לא תמצא בך מימיך ר"ל אין צ"ל בכוונה שלא תעשה רעה ח"ו אלא אפי' בהסח הדעת שלא בכוונה לא תמצא בך מימיך אין מציאה אלא בהסח הדעת כ"ש רעה כזאת מגילוי ערוה ושהיתה נדה שאין ראוי להמצא בך כדי שתגליה להיות בית נאמן ואמר עשה יעשה בעולם הזה יעש' בעולם הבא כי דוד עבדי נשיא להם לעולם וכיוצא בזה אחז"ל בפסוק ועתה ידעתי כי מלוך תמלוך וקמה וכו' ואפשר עשה תחילה על יהודה ואחר כך על כל כלל ישראל וכיוצא בזה כתבתי בפסוק כי מלוך תמלוך וכו':

ויקם אדם לרדוף חז"ל אמרו במס' שבת פרק שואל הכיה רבי אליעזר אי' נשמתן של צדיקים גנוזות תחת כסא הכבוד שנ' והיתה נפש אדוני צרורה בצרור החיים את ה' אלהיך ושל רשעי' זוממות והולכות שנ' ואת נפש אויביך יקלענה בתוך כף הקלע א"ל רבה לרב נחמן בינוני' מאי א"ל אי שכיבי לא אמרית לכו הדא מלתא הכי אמר שמואל אלו ואלו לד מה נמסרות הללו יש להם מנוחה והללו אין להם מנוחה ע"כ: ויש לדקדק מה טעם היות גנוזה נשמות הצדיקי' תחת כסא הכבוד ולא במקום הזולת ומנא יליף לה מקרא דוהיתה נפש אדוני וכו' ועוד מ"ש גבי רשעי' דקאמר ושל רשעים ולא קאמר ונשמתן של רשעים · ועוד מהו זוממות והולכות להיכן הולכות וזוממות דקאמר ופרש"י ז"ל חבושות בבית הסוהר כמו בזממא דפרזלא · היאך יתכן זה בנשמה הרוחנית · גם למסקנא דמסיק דאלו ואלו להייכו בינוניים ורשעים לדומה נמסרים הללו יש להם מנוחה מהו המנוחה הזאת · ונראה שידוע ש' ימות הנפש היא לשוב אל איתנה ומקום שממנו חוצבה וידוע שכל הנשמות חצובות מתחת כסא הכבוד וכן כתבתי בכלי חמדה בדקדוק והיתה נפש

לא תמלא בך · עתיד במקום עבר כמו לא נמצאה ומלת מימיך יוכיח זה וכן תרגומו לא אשתכחת : ויקם אדם · שאול קראו אדם ולא מלך דרך בזיון כלומר כי אין לו תקומה לפניך : והיתה נפש אדני · שלא יוכלו להמיתך מי שרודפין אותך ותהיה בחיים את השם כלומר שתלך בדרכיו כל ימיך וכן ורעה לא תמצא בך כל ימיך וימית האל יתעלה ויתברך הרודפים אותך ויפריח נפשם כמו אבן הקלע וכף הקלע פירוש מושב אבן הקלע שהוא עשוי כמו כף ולדעת יונתן פירוש נפש אדני צרורה בצרור החיים לעולם הבא שתרגם הפסוק כן ותהא נפשא דרבוני גניזא בגנז חיי עלמא קדם יי' אלהך וית נפש בעלי דבבך יפרחינה כמה דמפרחין אבנא בקלעא וכן בדברי רז"ל רבי אליעזר אומר נשמתן של צדיקי' גנוזות תחת כסא הכבוד שנאמר בצרור החיים את יי' אלהיך ונשמתן של רשעים מטרפות ומשוטטות מסוף העולם ועד סופו ואין להם מנוחה שנאמר יקלענה בתוך כף הקלע : ולא תהיה זאת לך לפוקה · זאת הנקמה שאתה רוצה להנקם בנבל : לפוקה · כמו ופיק ברכי' על ענין מכשול ותרגומו ליצפ': ולמכשול לב · כי העון מכשול הלב הוא והכפל פוקה ומכשול לחזק כי כן דרך הכתוב ויש בו דרש כי דוד תבע אביגיל לעביר' ואמר' לו לא תהי' זאת לך לפוקה על שפיכו' דמי' ולמכשול על אשת איש : ולהושיע אדוני לו · לעצמו שלא ישפוך דם נקי : וזכרת

רשי

כף הקלע · אתיכת עור רחבה עשוייה כמין כף באמצע הקלע שנותן בה האבן : והיה כי יעשה יי' וגו' · ותמלוך : ולא תהיה לפוקה · לכשלון כמו לפיק ברכים שאם הייתה עושה זאת ל לא יהיה לך פתחון פה לרדות אדם לדורות הבאים על שפיכו' דמים : ולהושיע אדני לו · שתנקום אתה את נקמתך : כליתני

ורעה לא־תמצא בך מימיך׃ ויקם ט'ו' בישין וג' טבין
אדם לרדפך ולבקש את־נפשך ל' · ד'
והיתה נפש אדני צרורה ׀ בצרור ב'
החיים את יהוה אלהיך ואת נפש ד'
איביך יקלענה בתוך כף הקלע׃ ל'
והיה כי־יעשה יהוה לאדני ככל
אשר־דבר את־הטובה עליך וצוך ב' האלהים
לנגיד על־ישראל׃ ולא תהיה ׀ זאת ח'
לך לפוקה ולמכשול לב לאדני י'
ולשפך־דם חנם ולהושיע אדני לו
והיטב

ובישתא לא אשתכחת בך מיומך׃
וקם אנשא למירדפך ולמבעי
למקטלך ותהי נפשא דריבוני גניזא
בגנז חיי עלמא קדם יי אלהך וית
נפש בעלי דבבך יפרחינה כמא
דמפרחין אבנא בקילעא׃ ויהוה כד
יקיים יי לריבוני ככל דמליל לאיתאה
טבתא עלך ויפקדינך למהוי מלכא
על ישראל׃ ולא תהא דא לך ליצפא
ולתקלת לב לריבוני ולמשפך דם
זכאי מגן ולמיפרק ריבוני ליה
וכד

ואת נפש ד' בקריאה וסימ' ויקם אדם לרדפך · ויבא יואב אל המלך · ועתה לכי איעצך נא עצה · ויאמר אלהים לשלמה · ודוד ואת הנפש אשר עשו בחרן : ולא תהיה ח' וסימ' נמסר בסדר קדשים :

מנחה קטנה

ואל תהי זאת לך לפוקה שכלל דאיכא אחריתי אחר ביהו מעשה דנוב שנהרגו על ידך בנתתך לך פת לחם ואם אתה תהרוג למי שלא נתן לך א"כ מה יאמרו הבריות שע"י הם נהרגים ממה נפשך אם בנתן לך הוא פושע משאול ואם שלא נותן לך הוא פושע על ידך ע"כ יותר טוב שהשם ינקם נקמתך ולא על ידך :

פי' רבינו ישעיה

והיתה נפש אדוני צרור' בצרור החיי' · פי' כל מקום שאומר הנפש הוא הגוף והנשמ' ולא הנשמה לבד · דכתי' והנפש אשר תאכל · וכתיב על נפש מת · ואין לו' על הנשמע נפש מת : ולהושיע אדוני לו · דברי הם להושיע אדוני לעצמו מן העון שלא תכשל בשפיכות דמים :

ויקם אדם לרדפך · והוא רמז אל שאול : והיתה נפש אדני צרורה בצרור החיים · הוא העולם הבא כי שם יתאחד הנפש במושכלים שהם צרור החיים ומצדם יהיה עם השם יתברך כמו שבארנו בראשון מספר מלחמות יי' : ואת נפש אויביך יקלענה בתוך כף הקלע · ר"ל שלא יהיה לה השארות וקיו' והנה אמרה זאת להורות שכבר יחטא דוד אם ישחיתם ותמנע ממנו ההצלחה הנפשיית שהיא ערך ההצלחה ואמרה עוד כי בהיותו נגיד על ישר' יהיה לו זה העון לפוקה . ולמכשול לב אם ישחיתם ואולי יהיה זה סבה שתסור הממלכה ממנו כמו שקרה לשאול : וגם

כלי יקר

נפש אדוני דלא קאמר ותהיה נפש אדוני צרורה וכו' שרמז שכבר היתה לשעבר נפש אדוני צרורה בצרור החיים והו"ו מהפכת לעתיד לומר שתשוב הרוח אל האלהים אשר נתנה למקום מחצב' ז"ש בנשמתן של צדיקים גנוזות תחת כסא הכבוד שמשם חוצבו ושם ישובו ויגנזו שם עד עת בא"הב · ונסת' כנודע כי השכינה העטרה מלכו' שמים נקראת צרור החיים מצד הבינה הנקראת חיים כיא למחזיקים בה כסוד ה"ב במלוי מלכות ובינה כמנא סוד העולם הבא מתגלה במלכות ושם גנוזות ומתעדנות נשמתן של צדיקים שנא' והיתה נפש וכו' ולרבותא נקט גבי דדוד והיתה נפש דאפי' הנפש שלך צרורה בצרור החיים · אמנם ברשעים לא אמר נשמתן של רשעים אלא נפש רשעים בהקדמה ידועה מספר הזוהר והיא כי הנשמה קדושה ברצותה שהרשע רוצה לחטוא פורחת ממנו וכמו שהרחבתי בזה בכלי חמדה בסדר בלק בפסוק תכשמת אלוה יאבדו וכו' שאור הנשמה סורו בה מעל הצלי וכו' ולא ישאר כי אם הנפש לבד והנפש החוטאת היא תמות לא נשמתה עילאה בהרחב דמלכא ואל זה כיונה הברייתא כאן באומרה ושל רשעי' ר"ל על הנפש של רשעים כי הנשמ' חלילה להמצא עם הרשע בהתעוותו · ולהיות שיש בינוניים ורשע וכדמסיק רב נחמן שאו ואלו נמסרים לדומה שלא תוכל לעלות אל מקום שחוצבה תחת כסא הכבוד מפני אלאה וכתמי עון שבה ואפי' הבינוני וכ"ש הרשע גמור על כן אלו ואלו נמסרי' לדומה והם זוממות וחבוטות והזמם הוא העון שלא יתגנה השב רוחה אל האלהים אשר נתנה והיא חבוטה עד תום ליבונה אלא של זוממות והולכות רוצה לו' זוממות וחבוטות מלעלות למעלה והולכו' נעות ונדות מדחי אל דחי אמנם הבינונים שמעשיהם בשיקול לא יוכלו לעלות למעלה ולא למט' ולכך יהיו זוממות ונדות אבל לא הולכות נעות ונדות מדחי אל דחי כרשעים וז"ש בשלוים להם ממנו' אמנם להם מנוחה כלל יען שטבע הנפש מחייב לשוב למעלה ועולה היא והעוונות הכרוכים בה מחייבים אותה לרדת למטה לארץ ולכך אין לה השקט ומנוחה כלל אלא נקלעת בתוך כף הקלע כי הרשעים גגרם כו' ואל כל זה רמזה הברייתא במה שאמרה ושל רשעים זוממות והולכות מלד היותם משתוקקת לעלות אל מקום מחצבם הולכות לעלות למעלה והעונות שומטים אותה ומשליך מתעת וז"ש הולכות מדחי אל דחי כקלעות דהרתי היכא בשל רשעים זוממות והולכות ותמילא משמע דשל בינונים זוממות לבד אבל לא הולכות וז"ש הפסוק ואת נפש אויבך נפש דוקא אבל לא נשמה ורוח אלא נפש כי הנפש שהיא חבושה בתוך כף הקלע ואין לה מנוחה אלא הולכה אנה ואנה כדקאמר יקלענה · והיינו דלא קאמר בקלע אלא בתוך כף הקלע ר"ל חבושה בתוך הקלע ולפי זה מנוחה קאמר כאן איכה על תענוג ומנוחה שלא על ענין השקט להית' יושבת במקום ה' כאמור · עלה בידינו ביאור שמה שהזכיר נפש אדוני לרמוז שאפי' הנפש הגרוע' תהיה צרורה בצרור החיים כ"ש הרוח והנשמה השפוטים יותר · ולמדנו צרור החיים הוא כסא הכבוד מלכות שמים נקראת צרור החיים מצד הבינה היא עולם הבא כנודע ליודעי חן וברשעים נפש אויבך כי דוקא הנפש היא החוטאת שהנשמה מיד כשרוצה לחטוא פורחת הי' כנז"ל ולמדנו כף הקלע החבוש ביד דומה והקילוע הוא בהיות רוצה לעלות אל מחצבה והעונות ישמטוה ולא יתגנה השב רוחה זהו סקילוע · ועיין רש"י ז"ל והרד"ק ז"ל וכן הרלב"ג ז"ל וכן מהרי"א ז"ל ויקם אדם על שאול אלא שהוסיף שזה הפסוק מקושר עם הקודם שאמר ורעה לא תמלא בך מימיך להרע לשום ישראל ואפי' שקם אדם עליך לרדפך וכו' דהיינו שאול עכ"ז לא רציתי לעשו' עמו רעה עם היותו רדפך ומבקש נפשך לא הסכמ' להרגו והיה מעשה המער' מפורסם בכל ישראל ואחרי נפלת דוד בעו' הזה זכר' מעלתו בע"הב אחרי שובו לעפרתו והית' נפש אדוני צרור' כו' ורו' לנפש הצדיק הו' הקבור במותו הוא בשי"ת עצמו את ה' אלהיך לא בשכל בפועל כמו פלספים · ואת נפש אויבך שם בעולם הנשמות יקלענה וכו' ר"ל שלא תהיה במנוחה ם מתנועעה בלער מופלג כאבן שישליכו בקלע מזן אל זן וכדברי המתרגם וחכמינו דקדק מהרי"א באומרו בתוך כף הקלע שלא תדחה הנפש בקלע לאיזה מקום תנוח שתהיה תמיד עומדת בתוך כף הקלע סובבת תמיד עולה ויורדת כמנהג הקלע סובב זריקת האבן עד כאן והרב כמה"רר יש' די קוריאל דקדק אומר בתוך כף הקלע ולא ל' הנפש שלא יקלענה בקלע כאבן זו הנקלעת למרחוק חלילה לאל מדחות את הנפש הורה שהש"ית חשב מחשבות לבלתי ידח ממנו נדח אלא יקלענה אבל העמוד בתוך לתי נדחית לגמרי אלא מקבלת לער הקילוע עד מלאת ימי טהרה ותשוב אל האלהים ע"כ וכבר דקדקתי אומר בתוך כף הקלע בתוך דברי חז"ל לעיל בביאור דברי המאמר חכם השלם כמה"ר משה אלשיך ז"לה פירש שנותנת טעם לשבח על יסורי דוד בקום שאול וכיולא בו לרדפו שתכלית היסורין כאלה כדי שתהיה נפש אדוני צרורה בצרור ענה"ב לא יושג כי אם ע"י יסורין : ולע"דן לדקדק כפל לרדפך ולבקש את כפל צרורה בצרור החיים די שיאמר והיתה נפש אדוני בצרור החיים גם צריך לדקדק ה וכו' וכסמיך יקלענה שהיא כסות מדותיו ולומר וכרר ה' את נפש אדוני וכו' ואת יקלענה או הי"לל וכפש אויבך נקלעת מאליה כמו שאמר במדה טובה כפש אדוני צרורה כי שאול היה שקול לדוד ככל אויביו כולם כמו שדרשו חז"ל גבי ביום הציל ה' ל אויביו ומיד שאול והטעם כי שאול בחיר ה' היה לדוד פחד פן יהרוג או פן יהרג לא האויבים שלא היה לו לער ופחד מהם אלא פן יהרג לבד ולזה אמר ויקם אדם כי במה ביו כמשכו' ממנו שתי רדיפות האחת לרדפך דהיינו להרוג אותך ולרדפך בגוף קאמ' ה"ו תחזק עליו ותהרגו מי שלא ידו במשיח ה' וכקה כי יענש אפי' בנפשך ז"ש ולבקש מת ולעמתם אמר והיתה נפש אדוני צרורה דהיינו שיגין ה' בעד גופך שלא יוכל אלא תהיה נפשך צרורה עם הגוף שלא תפול בידו ותהיה גם כן גופך בצרור החיים

את ה' אלהיך שלא תהרוג אותו כדי שיגיעך נזק לנפש ומיתה רוחנית אבל תהיה נפשך בצרור החיים הרוחניים והדבקות את ה' אלהיך או אפשר והיתה נפש אדוני צרורה בצרור החיים על חיי העולם הזה על שם שבו משיגים הכנת החיים האמתיים כי יפה שעה אחת בתשובה ומעשים טובים בעולם הזה שלא תהרג מזה האדם ולומר את ה' אלהיך הוא לחיי העולם הבא שהתענוג האמיתי הוא היות הנפש את ה' אתו עמו שלא תהרוג את האדם הנזכר כאמור ולהיות שאול חסיד בפני כל העול' גם בעיני אביגיל ובפרט שנגלגה בה רוח הקדש לכן כשבא לקלל לא קלל את האדם הנזכר ובלשון יחיד אבל אמרה ואת נפש אויבך וכו' על דואג והזיפים וכיולא בהם ההולכי רכיל בין דוד ושאול ואמר יקלענה בתוך כף הקלע כמו שמלערין אותך ללכת נע ונד כן תהיה נפשם בלי מנוח אלא יקלענה בתוך כף הקלע מידה כנגד מידה ורמז באומרו יקלענה בתוך כף הקלע לפי שדוד הצליח בקלע שהכה את גלית אמר כי ה' יגמר בעדו כמו שעשה לגלית ולפי האמת שפסוק זה מדבר על העתיד ממתן שכר הצדיקים שנשמתן של צדיקים גנוזות וצרורות בצרור החיים כנ"ל בדברי חז"ל כתבתי בכלי חמדה סדר ויסירביעי כי בשכר הנפש ועדונה להיותה צרורה בצרור החיים הוא טבעי בנפשם ולזה אמר והיתה נפש אדוני מאליה צרורה בצרור החיים אמנם בנפש אויבך שהם מישראל אינו טבעי בנפשם הקילוע לכך לא כתב ונפש אויבך יקלענה מאליה כי אינו מטבעה אבל הוא יתברך יקלענה הפך מטבעה ולפי שהוא להעניסה כלי שעל ידי כך תזכה לאור באור פני מלך חיים לכך אמר יקלענה הק"בה כי ימחץ בקילוע וידיו תרפנה ע"י זה להעביר בגדים הצואים מעליה והלבש אותה מחלצות :

והיה כי יעשה ה' וכו' עיין רש"י ז"ל וכן הרד"ק ומהר"יא פירש הכתוב מדבר על שתי ההצלחות כנגד הצלחת הנפש והיא העיק' עליה הוא אומר והיה כי יעשה ה' לאדוני ככל אשר דבר הטובה עליך הוא שלימות הנפש שהיא הטובה בהחלט לא העניינים המדומים ז"ש הטובה ועוד שהיא עליך רוצה לומר דבקה בך ועליך לא כן ההצלחות הגופניות שהם חוץ מהאדם ורחוק ממנו וכנגד הצלחת הגוף אמר וצוך לנגיד על ישראל אשר להשגת שתי המעלות לא תהיה זאת לך לפוקה ולמכשול : ולע"דן פסוק זה מקושר עם הפסוקים הבאים שאמרה לו כעת איכך יודע ערך ביאתי אליך וההצלחה הזאת שהצלחתיך מבוא בדמים לפי שאין מרגין לאדם בשעת כעסו וכו' כי בא לכלל כעס בא לכלל טעות אמנם והיה לשון שמחה כאשר יעשה לאדוני ככל אשר דבר את הטובה עליך וצוך לנגיד על ישראל שאמר כאשר יקיים הש"י ויעשה בפועל ומעשה מה שהיה בכח הדיבור הטובה אשר דבר עליך ויוציאנה מהכח אל הפוע' ואז הראה שלא תהיה זאת לך לפוקה וכו' והטיב ה' לאדוני רוצה לומר הראה שנמשכה לך ממני הרחקת נזק פוקה ומכשול והקרבת התועלת דהיינו והטיב ה' לאדוני אז בלי ספק וזכרת את אמתך לטובה שתאמר ברם זכורה לטובה אביגיל שהי' גרמה לי כל הטובה הזאת בהסיר מלפני פוקה ומכשול מבא בדמים ועשתה לי בעצתה את כל החיל הזה מההצלחה ואם תהרוג נבל תענש בעולם הזה במלכותך ובעולם הבא בקיבול שכרך ולכן טוב מכל הצדדין שלא הכנס בזה התגר ואם כן גזירת כל אלו הפסוקים היא וזכרת את אמתך ולפי זה וזכרת את אמתך לשון הודעת העתיד הוא ולא לשון צווי הוא ויש סיוע לדברי ממה שאמרו במדרש וזכרת את אמתך כמו שאזכיר בסמוך בס"ד בפסוק הבא גם מדברי הר"דק ז"ל :

ולא תהיה זאת לך לפוקה וכו' חז"ל אמרו במדרש לפוקה ולמכשול אם המית את נבל אם בא הדין אצלך מה אתה עושה אם ילך העני ויאמר לבעל הבית עשה עמי צדקה תן לי מלוה והוא אינו נותן לו והעני נופל עליו והרגו והם באים אצלך מה את' עושה ואתה מפקפק בדבר ואין אתה יכול להוציאו מפיך והם אומרי' והוא לא עשה כן לנבל הוי לא תהיה זאת לך לפוקה ולמכשול וזכרת את אמתך אם בא הדין הזה לפניך הוי אומר זכורה תהי' לטוב' אותה שעשת' לי שלא באתי בדמי' עלה בידינו לפי זה לפוקה לשון פקפוק בדין וכבר זכרתי דברי חז"ל בפ' והיתה היא רוכבת כו' אמר לה השמעו לי אמרה ליה לא תהיה לך זאת לפוקה ולמכשול זאת לא תהיה מכלל דאיכא אחריתי כי ההיא מעש' דבת שבע ע"כ נר' הכרח דבריהם אלו כי הקשה להם כפל פוקה ומכשול ולשפך דם גם לשון זאת לעומת זה אמרו כי אמר לה השמעו לי ועל כן השיבה לו לא תהיה זאת לך מכלל דאיכא אחריתי דהיינו בת שבע שבזה מובן תיבת זאת גם טעם הכפל פוקה ומכשול ה' מצד עון אשת איש והשנית מצד דם נדות וכנרמז בתיבת מבוא בדמים לשון רבים של דם נדה ודם שפיכות דמו של נבל ועליו אמר בפי' ולשפוך דם חינם ועיין הרד"ק ומה שכתבתי עיקר דלפי' הרד"ק ז"ל אומר ולשפוך דם קשה דמשמע שהוא ענין זולת הנזכר · ולפי הפשט כתב הר"דק ז"ל לפוקה ולמכשול לחזק כו' ע"ש ועיין הר"לבג ז"ל וכן מהרי"א ז"ל בשם חז"ל ומתוך דברי מהרי"א מובן תירוץ לכפל פוקה ומכשול כי לפוק' בענין המלכות ולמכשול בשכר הרוחני בעולם הבא ובמה שאמר ולהושיע אדוני לו רוצה לומר הנה תועיל לך ביאתי זאת להשועתך שעל ידי זה יושיעך ה' כיון שאין לך פוקה ומכשול ואז בימים ההם וזכר' את אמתך וכו' שתמלא עלתי זאת איך היתה נכונה וכדברי הר"דק והוסיף עוד שראוי לו לשים לב שלא ישפוך חמתו על נבל וישמיד ביתו כל הרעה היא עליה והיא הסבול אותה ועליה תשפך חמתו ולכן בעבור ראוי שיחדל מזה וזכרת את אמתך וכתב עוד מהרי"א ז"ל בסדר אלו הפסוקים שאביגיל סדרה ארבעה טענות לפני דוד ע"ה שאין ראוי לו להרוג נבל הראשונה שאין נבל בן מות כפי הדין שעדיין לא היה דוד מלך ולא ילא טבעו בעולם וכבר העידו חז"ל כן במסכת מגילה והטענ' הזאת רמזה במה שאמר' כי עשה יעשה ה' לאדוני בית נאמן רוצה לומר שעשה יעשה בית מלכות בעתיד אבל לא בהוה כי עדין לא נעשה ואם כן אין נבל מורד במלכות ואמרה זה ברמז לכבודו הטענה השנית להיות דוד תמיד בסכנה לוחם מלחמת ה' אם כן אין ראוי לו שיחטא פן עונותיו ילכדוהו

רדק

וזכרת את אמתך · כשייטיב יי' לאדוני ותמלוך תזכירני לטובה כי טובה עשיתי עמך שמנעתיך מדמי חנם : לאביגל · ח' כמו לאביגיל כי קרוב הוא והיתה נקראת כך וכך והרבה כזה כמלא בשמות · ויש בו דרש כי כשאמרה וזכרת את אמתך פקדה עצמה לו וכיון שפקדה עצמה לו פגמה שכתוב בקריאה כי למעלה קראה אביגיל והכא אביגל : אשר שלחך · שנתן בלבך לבאת לקראתי : טעמך · עצתך והדבר הטוב וכ"תי וברוך מדעיך : כליתני · מנעת אותי כמו לא יכלה ממך : מהרע אותך · כמו לך : ותבאתי · כן כתיב והקרי ותבאת ובמלה בכתיב שני סימני נקבה עבר ועתיד כי לבון העתיד תבא ולשון עבר באת והיה הכפל הזה במלה מורה על זריזות ביאתך וכן בקרי משני הסימנים :

באת

וְהֵיטִב יְהוָה לַאדֹנִי וְזָכַרְתָּ אֶת־אֲמָתֶךָ׃ ח'חס'בליש'
וַיֹּאמֶר דָּוִד לַאֲבִיגַל ל'
בָּרוּךְ יְהוָה אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר
שְׁלָחֵךְ הַיּוֹם הַזֶּה לִקְרָאתִי׃ ל' ר"פ ג'
וּבָרוּךְ טַעְמֵךְ וּבְרוּכָה אָתְּ אֲשֶׁר כְּלִתִנִי הַיּוֹם ל' וחד ברוכה את לי' · ל'
הַזֶּה מִבֹּא בְדָמִים וְהֹשֵׁעַ יָדִי לִי׃ ג' וחס'
וְאוּלָם חַי־יְהוָה אֱלֹהֵי ה' ר"פ
יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר מְנָעַנִי מֵהָרַע אֹתָךְ כִּי ׀ ל'
לוּלֵי מִהַרְתְּ וַתָּבֹאתי לִקְרָאתִי כִּי אִם־ ותבאת ק'
נוֹתַר לְנָבָל עַד־אוֹר הַבֹּקֶר מַשְׁתִּין
בְּקִיר׃ וַיִּקַּח דָּוִד מִיָּדָהּ אֵת אֲשֶׁר־הֵבִיאָה לוֹ ל"ה
וְלָהּ אָמַר עֲלִי לְשָׁלוֹם ב' · ג'
לְבֵיתֵךְ רְאִי שָׁמַעְתִּי בְקוֹלֵךְ וָאֶשָּׂא
פָּנָיִךְ׃ וַתָּבֹא אֲבִיגַיִל ׀ אֶל־נָבָל
וְהִנֵּה־לוֹ מִשְׁתֶּה בְּבֵיתוֹ כְּמִשְׁתֵּה ג'
הַמֶּלֶךְ וְלֵב נָבָל טוֹב עָלָיו וְהוּא ל'
שִׁכֹּר עַד־מְאֹד וְלֹא־הִגִּידָה לּוֹ דָּבָר ל' חס'
קָטֹן

וְכַד יוֹטִיב יְיָ לְרִבּוֹנִי וְתִדְכַּר יָת
אַמְתָךְ׃ וַאֲמַר דָּוִד לַאֲבִיגַיִל בְּרִיךְ
יְיָ אֱלָהָא דְיִשְׂרָאֵל דְשַׁלְחִךְ יוֹמָא דֵין
לְקַדָּמוּתִי׃ וּבְרִיךְ מַדְּעִיךְ וּבְרִיכָא אַתְּ
דִּמְנַעְתִּינִי יוֹמָא הָדֵין מִלְּמִשְׁפַּךְ דַּם
זַכַּאי וּלְמִיפְרַק יְדִי לִי׃ וּבְרַם קַיָּים
הוּא יְיָ אֱלָהָא דְיִשְׂרָאֵל דִּמְנַעַנִי
מִלְּאַבְאָשָׁא לִיךְ אֲרֵי אִילוּ לָא פוֹן
אוֹחֵירְתְּ וְאָתֵירְתְּ לְקַדָּמוּתִי אִילָהֵן
אִשְׁתָּאַר לְנָבָל עַד מְנְהַר צַפְרָא יָדַע
מַדָּע׃ וְקַבֵּיל דָּוִד מִינַהּ יָת דְּאַיְתִיאַת
לֵיהּ וְלַהּ אֲמַר סַקִי לִשְׁלָם לְבֵיתִיךְ חֲזִי
דְּקַבֵּילִית מִינִיךְ וּנְסֵיבִית אַפַּיְכִי׃
וַאֲתַת אֲבִיגַיִל לְוָת נָבָל וְהָא
לֵיהּ מִשְׁתְּיָא בְּבֵיתֵיהּ כְּמִשְׁתֵּי מַלְכָּא
וְלִבָּא דְנָבָל שַׁפִּיר עֲלוֹהִי וְהוּא רַוֵּי
עַד לַחֲדָא וְלָא חַוִּיאַת לֵיהּ פִּתְגָּם
זְעֵיר

וברוך ז' וסימ' נמסר בסדר לך לך · ואולם ה' ר"פ וסימ' נמסר בסדר וארא :

רלבג

ועם זה היה מטוב חכמתה שאלתה פני דוד שיזכרה כאשר ייטיב יי' לו לגמול אותה חסד או אולי האמר מזכה על צד הנבואה וראתה שעתיד נבל למות ותהיה היא אשת דוד :

ויאת

כלי יקר

ילכדוהו כי מסבת החטא תסור ממנו הישועה האלהית וז"ש כי מלחמות ה' אדוני נלחם דהיינו עם האומות ומה שאמר ורעה לא תמצא בך מימך דרך תפלה שרעה לא תמצא בך ולא תבואהו בכל ימיו הטענה השלישית לפי שקם שאול לרדפו תמיד ז"ש ויקם אדם לרדפך וכו' אסר מפאת זה אתה תמיד בסכנה עצומה וראוי לך לעשות מצות דמגנו עלך וזהו שאמר ויקם אדם לרדפך ועכ"ז והיתה נפש אדוני צרורה בצרור החיים רוצה לומר שיציל ה' את נפשך תמיד ממות ואת רגלך מדחי ותהיה צרורה בצרור החיים בעולם הזה את ה' אלהיך לסיועו ועזרתו וישמור את נפשך כאתך ובזאך ואת נפש אויביך וכו' שאול וסיעתו ילך מזן אל זן רודף כאשר ירדוף הקורא בהרים נע וכד כאבן בתוך כף הקלע והטענה הרביעית מפני הכבוד ושמך הטוב שאין ראוי לך להכנס בסרה ומלכות מתוך שפיכות דמים לכלו : שאל ולבוז בזוהע"פי שבעת היותך נרדף אינך חושש לזה הנה בהניח ה' לך מעלבך ויקיים דברו הטוב אשר דבר לך ומך לנגיד אז אין ראוי שתהיה זאת לך לפוקה ולמכשול ובמה שאמר כאשר יעשה ה' לאדוני בית נאמן ולוך לנגי' רמזה לו שעדיין אינו מלך ולכן לא קראתו בדברי' מלך אלא אדוני לבד ולמכשול לב לאדוני רמז' לו שהוא עצמו יתחרט בלבו עם היות שלא יהיה אדם צועק עליך אתה בלבך תראה שהוא מכשול וזהו שאמר ולמכשול לב לאדוני ולספוך דם נקי או נאמר שהכוונה בזה שעבירה גוררת עבירה אם יעשה הדבר הרע הזה יהיה לו אחר כך לפוקה ולמכשול בהיותו מלך והרשות בידו להיות נקל בעיניו על כל דבר שיזדמן לו לשפוך דם נקי כי נעשית זאת הכונה רעה בך וזהו שאמר ולשפך דם חינם לעתיד זולת נבל ובלי ספק שתתחרט בעתיד מהפועל הזה אם תהרוג גבל על הנבלה הזאת שתצא מתחת ידך וזה כי כאשר ייטיב ה' וכו' וזכרת את אמתך אם תהנוג בעלי שאהיה אלמנה ועניה סוערה צועקת עליך אשר מפאת כל אלה הטענות ראוי לך לבלתי שפוך דם נבל עם היותו כשמו ע"כ : ולע"רן לדקדק כפל לך לאדוני דהי"לל ולא תהיה זאת לפוקה ולמכשול לב לאדוני ואם רצה לומר בכל חלוקה מהם לך או לאדוני יקשה מאי שנא גבי זאת לך לכוק' אמר לך וגבי למכשול אמר לאדוני ובשני' ידקדק לך לך או לאדוני ומאי שנא גבי ולשפך דם חנם לא אמר לא לך ולא לאדוני ועוד קשה אומרו ולשפך דם דהיינו הך ועוד קשה או' ולסמוך דם חינם דאם דמו של נבל הבליעל יקרא חינם : ונראה במה שאמרו חז"ל שנתנבאת שיקחה לו לאשה בעת"ד וזהו שאמר והטיב ה' לאדוני וזכרת את אמתך כנ"ל ובזה הבין גם כן או' ולא תהיה זאת לך לפוקה דהיה לו להקדים תיבת פוקה לך כמו שאמר' ולמכשול לאדוני אבל כיונה לומר ברוח הקודש ולא תהיה זאת האשה אשר היא לך ושלך ראויה לא תמהר לקחתה קודם זמנה פגה על דרך מה שאמרו חז"ל ראויה היתה בת שבע לדוד אלא שאכלה פגה ובזה יאמר לא תהיה זאת לך לפוקה מכלל דאיכא אחריתי לפוקה הלא היא בת שבע ואילו כתב לפוקה לך לא היה אומר תיבת לך אלא על הפוקה לא כן עמה שתיבת לך מקושר עם זאת לך אין זאת אלא אשה הלא היא אביגיל ואולי מראות דוד כן שנזרקה נבואה בפיה והיא לא הבינה תוכן הענין אבל דוד הבין המראה ולכך בהנגף נבל לקח את אביגיל כי מאת ה' היתה לו כנ"ומז באומר זאת לך או יאמר ולא תהיה זאת לך רוצה לומר זאת הנזכרת דהיינו המלכות כמו שאמר כי עשה יעשה ה' לאדוני בית נאמן דהיינו בית מלכות נאמן וקיים לנ"א אבל לא תהיה לך זאת המלכות לפוקה ולמכשול לב רוצה לומר להגביה לבך מהמלכות הפך מה שצוותה התורה לבלתי רום לבבו ולשפך דם נבל לא שהוא נקי כי חייב הוא אבל הוא שפיכות דם חנם רוצה לומר פועל השפיכות והטורח לשפכו הוא פועל בטל וחנם כי ממ"לא ישפך ודע נאמנה כי כבר הטיב ה' לאדוני והטיב לשועבר מדלא כתי' ויטיב ה' לאדוני:

ויאמר דוד חז"ל אמרו גבי וזכרת את אמתך אמר רב נחמן היינו דאמרי איכשי שפול והזיל בר אווזה ועיניה מטייפין עד כאן והוא בפרקי רבי אלעזר שכוונת וזכרת את אמתך לקחת אותי לאשה ואמרו שעל כרחין חסר הפסוק אות יו"ד משם אביגיל וכתב ויאמר דוד לאביגל וכן הביא הר"דק ז"ל וכתב עוד תרגם יונתן ולאבגיל כי קרוב הוא והיתה נקראת כך וכך והרבה בזה בשמות אשר שלחך אשר נתן בלבך לבאת לקראתי : ולע"רן לדקדק אומרו תואר אלהי ישראל כי מספיק ברוך ה' אשר שלחך ונראה כי להיות השגחתו יתברך' ביש"אל פרטית מזה כמשך שהשגיח לשלוח את אביגיל תכף היום הזה לקראתי שאלו נתאחר הענין לא נשאר לנבל עד אור הבוקר משתין בקיר ז"ש ברוך ה' אלהי ישראל שמציותו אלהי ישראל אשר אלהותו והשגחתו בם בפרטות חייב אשר שלחך היום הזה בלי איחור או יאמר ברוך ה' אלהי ישראל כי לא היה נבל כדאי והגון לשישגיח השי"ת השגחה פרטית כזאת לשלחך להצילו אבל היתה ההשגחה הזאת מלדי שמהיות השי"ת אלהי ישראל ואני משוח מלך שלחך מהבחינה הנזכר לקראתי רוצה לומר להצילני מבא בדמים שלא יאות לי פועל כזה שאינו מסגת חסידים ז"ש ברוך ה' אלהי ישראל שמזאת הבחינ' השגיח במלכותי כמוני היום והוא אשר שלחך היום הזה לקראתי למעני ולא למען הצלת נבל וכן בסמוך ואולם חי ה' אלהי ישראל אשר מנעני מבא בדמי' שמהיותו אלהי ישראל השגיח ומנעני:

וברוך טעמך וברוכה את וכו' עיין רש"י ז"ל וכן הר"דק ז"ל ומהרי"א ז"ל אמר כי ההשגחה סייעה כאן להצילו ועל כן בירך ברוך ה' אלהי ישראל אשר שלחך וכו' גם בירך טוב טעמה ונועם דבריה וזכוכר ך טעמך וסיבה שלישית נתחברה להצלה זו הלא היא בעבור כבודה וכדי שלא יגיע אליה הרעה כמו שרמז' וזכרת את אמתך ונערה אם תהרוג בעלי כנז"ל ז"ש וברוכה את אשר כליתני רוצה לומר את מפאת רחמי כי נכמרו עליך הרי את כליתני מבא בדמי' ומה שאמר והושע ידי לי וכן אביגיל והושיע ידך לך פירושו שלא ימנע מהנקמה מבלתי יכולת כי אם שיכלתו וידו הוא המושיע לו כי יכלתו וידו ימנענו מעשות רע כי איזהו גבור הכובש את יצרו וזהו הגבור האמיתי זה שאמר והושע ידך לך רוצה לומר שידך יסייעך מהכשל בנבל ומנפול ברשתו והודה דוד ואמר והושע ידי לי שכבתי וגבורתו וידי הוא המושעתני וסמכתני מהרוג נבל עד כאן · ולע"דן לדקדק כפל של ברוך טעמך וברוכה את גם אומרו היום הזה למה גם ואמרו מבא בדמים ולא אמר משפוך דמים ונראה שהנה כאן היו שני ענינים חמורים האחד גלוי עריות כנזכר לעיל שאמר לה השמעי לי והשני שפיכת דם בית נבל והנה אביגיל בינה טוב טע' לבלתי ספוך דם נבל כי לא יצא עבעך ביעולם זהו שאמר ברוך טעמך שהוא טעם הגון מלד סדיוכנגד גלוי עריות אברך אותך שעם היות שהאשה רוצה בקב תפלות ויראה גדול מהליש ועם

רשי

כליתני · מנעת אותי כמו לא תכלה רחמיך לא יכלה ממך : והושע ידי לי · מוסב על מבא בדמי' מ"ם של מבא מחוברת אל והושיע כמו מבא · בדמים ומהושיע ידי לי :

כלאת

כלי יקר

כל זה כנסת יערך הנה ברוכה את שהיא מדה משובחת שבך על כל הנשים זהו שאמר וברוכה את אשר כליתני מבא בדמים רוצה לומר מביא בדמים של נידה כנ"זל נפש הגמרא וכו' ולפי הפשט בדמים דמי נבל ודמי ביתו וזהו בדמים לשון רבי' ואמר אשר כליתני היום הזה ר"ל אשר כליתני מבא בדמים בטענה מספק' שהיום הזה שאול קיים ולא ינה טבעך בעולם זהו שאמ אשר כליתני בטענת היום הזה שבאשר הוא שם אין לו אשמה לנבל : ואפשר דרך רמז שאמר אשר כליתני דרך רמז רמזה לי בבריך שאילו הייתי שופך דם נבל הייתי מתחייב בנפשי וכמו שכתבתי רמזה כן בלשון דמים וזהו שאמר אשר כליתני לשון כליה הודעתני כאילו אני כלה ואבד שאתחייב בה ח"ו מסבת בא בדמים וזהו שאמר מבא בדמים ואפשר שאמרה מבא בדמים על אביגיל הצדקת אמנם על שפיכות דם נבל לא יאמר כי אם התועלת הוא שלא הושעתי את עצמי בכחי ועוכס ידי וזהו שאמר והושע ידי לי וכו' :

ואולם חי ה' וכו' עיין הר"דק ז"ל ומהרי"א ז"ל מהרע אותך רוצה לומר לביתך ולכל אשר לך והשבועה היא שאלו לא מהרת ובאת לקראתי לא היה נותר לנבל עד אור הבקר משתין בקיר עד כאן : ולע"דן אומרו אלהי ישראל וכבר תירצתי זה בפסוק ויאמר דוד לאביגיל וכו' גם צריך לדקדק אומר מהרע אותך בפרט ולא בכלל נבל וביתו ועוד אומרו אותך ולמה לא אמר מהרע לך גם אומרו ותבאתי בשני סימנים כנ"זל בסמוך בדברי הר"דק ז"ל ולמה ועוד אומרו כי אם נותר הי"לל לא היה נותר לנבל וכו' ונראה כי דוד אמר לאביגיל והודה לה במקלת והוא שהיא אמרה כי השפכות דמים היה רע אפי' בדם נבל לזה אמר ואולם האמת הוא שחי ה' אשר מנעני מהרע אותך דדוקא לך היה נחשב לרע לא אם הייתי הורג לנבל איש הבליעל בשאר עבירות כנ"זל לו הוכח שיהיה לדיק בדין זה שאינו מורד במלכות כטעמך וטענתך זה שאמר מהרע אותך ולא אמר לך לכלול גם כן שמנעו הש"י מ"שות פועל רע בזנות אתך וזה רמז באומר מהרע גם בלשון אותך ולא אמר לך ואמר ותבאתי והיא מלה מורכבת כוללת עבר ועתיד כמו שכתב הר"דק ז"ל העתיד תבא והעבר ב"את לומר כי לשעבר באת אלו ולעתיד תבא אלו להיות אשתו בהתר כי בטח בה יגוף את נבל באשר חטא עמו לזה אמר ותבאתי מורכב' מעבר ועתיד ואמר כי אם נותר לומר כי אפי' באה אליו אלו באה במהירות כמרץ הנה אם היה נותר איזה דב' לנבל אולי היה משתין בקיר הנותר הוא כלב כנז' שאילו לא באה כלל אפי' משתין בקיר לא היה נשא' אבל אילו באה ולא מיהרה היה אפשר בספק שהיה נותר משתין בקיר ולא יותר :

ויקח דוד מידה וכו' מהרי"א ז"ל עלי לשלום לביתך ראי שמעתי בקולך ולא יריס איש את ידו ורגלו כנגד ביתך · וגם מלבד זה אשא פניך לעתיד בכל אשר תאמר בפסך העש' לך ככל אשר תאוה ע"כ · וקשי'לי על פירושו דהי"לל ואשא בשב"א התחת הזי"ן ולא ואשא בקמ"ץ : ולע"רן לדקדק ויקח מידה פשיטא ומהו את אשר הביאה לו ומהו ולא אמר הי"לל ויאמר לה ועוד קשה כפל ראי שמעתי בקולך ואשא פניך : · ונראה שלפי שאביגיל אמרה דרך מוסר ועתה הברכה הזאת אשר הביאה שפחתך לאדוני דרך מוסר רואה אני שאינה לפי כבודך ע"כ ונתנה לנערים כנז"ל לעומת זה אמר הכתוב ויקח מידה לקבל המנחה ולישא פניו שיא ויתן אל מנחתה יען אשר הי"א הביאה לו לא רצה לתת ביד הנערים כדבריה ונהנה לנערים אלא ויקח דוד מידה את אשר הביאה לו · או יאמר לפי שמנחה הי"את היו דברים ראוים למלך כמאמ נאן עשויות שמנות ועוגות כנז' לעיל במפרשים והיין שני מינים כדפרישית ושכים נבלי יין מלכו' כפי אשר יטעם למכו והדגלה והשאר אלהם ומוקים לנערים לעומת זה אמר ויקח דוד מידה את אשר הביאה לו ביחוד והשאר כנז' נתן לנערים · ואמר ולה אמר ולא אמר ויאמר לה שהיה מובן שערבה לו המנחה ולסיבתה ויאמר לה עלי לשלום לביתך אבל כתב ולה אמר ר"ל מלד עצמ' ומלד טוב טעמה אמר לה כן וזהו שאמר ולה אמר וכו' שאין ולא משמש להודיע למי אמר כי מובן היה כן ואפי' כתב ויאמר עלי לשלום לביתך ואפי' לא כתב תיבת לה אבל או' ולה אמר וכו' תיבת לה מורה שלה ובסיבתה אמר עלי לשלום לביתך שאת עקרת הבית ועל פמך תקרא ביתך אשר לך וגם כן ואשא פניך לקבל מנחתך מידך אשר הבאת לי ולא נתתיה לנערים : או יאמר ראי שמעתי בקולך לבלתי התקרב אליך כמו שאמרת ולא תהיה זאת לך לפוקה ולמכשול ועם כל זה ואשא פניך עם היות שאת לא שמעת לי במה שאמרתי אליך ראה לכי שמעתי בקולך וכו' :

ותבא אביגיל את נבל וכו' מהרי"א ז"ל הנה אביגיל לטוב שכלה כאשר באה אל ביתה לא דברה כלל לבעלה כדי שלא לערבב השמחה שהיה לו בגוזזי צאנו וגם אולי ירא מפני נבל בהיותו שכור פן יעבור עליו רוח קנאה ויקנ' לו את אשתו או ימרה לו על המנחה אשר הוליכה אל דוד ונבל קמצן כשמו ולזה לא דברה כלל ביום ההוא ע"כ : ולע"דן כי שתי טענות של מהרי"א ז"ל טועו' אותם הפסוק הראשונה והנה לו משתה וכו' ולב נבל טוב עליו ולכך לא רצתה לערבב שמחת לבו כי זה משפט האשה הכשרה לרחק כל דבר המעציב בעלה · והטענה השנית והוא שכור עד מאד אולי יעבור עליו רוח קנאה · ולפי שהיה אפשר להגיד לו שני דברים שהיו כאן האחד קטן ענין המנחה שהוליכה אל דוד הלא מנער היא וקטן בעיני כל העולם זולת בעיני נבל · והענין השני להגיד לו כי כפשע בינו ובין המות אם לא מהרה ללכת לא נותר לנבל עד אור הבוקר משתין בקיר והאשה הזאת לא הגידה לו דבר קטון הוא ענין המנחה או גדול דהיינו אם נותר לנבל עד אור הבוקר משתין בקיר ולכך עכב הגדת הדברים עד אור הבוקר אלא שלפי' זה ק"ק עד אור הבוקר מיותר שמובן הוא מאומרו אחר כך ויהי בבקר כצאת היין וכו' ואפשר שאו' עד אור הבוקר סימן לדבר הגדול ופירושו דהיינו אם יותר לנבל עד אור הבוקר משתין בקיר ז"ש וגדול עד אור הבוהר לרמוז לאם יותר לנבל עד אור הבוקר מתם יבמה שאמר והנה לא כיונה לו' שלא היה המשתה למצוה או לעניים כי אם לו לבדוים הנה לו משתה ר"ל שהמשתה היה לו לבדו ולא לעניים ולצדקה ע"ד מה שפי' גבי זוללי בשר למו"ר למו לבדם ואין לעניים אתה ובמ"ש כמשתה המלך הי"לל כמשתה מלך אולי כיון לומר שהיה לו משתה בביתו של נבל כמשתה המלך דוד ביין רב ואכן עשויות ומוקים ודבילה וזהו שאמר המלך הידוע ולב נבל טוב עליו שלא היה מצר עליו פן יקרא לו אסון ואפשר שהיה זה מלד שסבר תקנה דביגיל הענין בטוב טעמה · או יהיה הטע' שלשכרותי לא הרגיש ונסתער וזהו שאמר ולב נבל טוב עלי ר"ל על עצמו שלא נסתער כאמור יען שהוא שכור עד מאד לזה לא הרגיש בלבו על הענין וכו' :

ויהי

מנחה קטנה

ויקח דוד מידה וגו' ירבה אע"פי שפי' מתנה מועטת לפי כבוד שמקבל ע"מ היה מתרצה בה דוד כפי הדין שאין מקבלין מאשה אלא דבר מועט וע"כ לא חרה דוד של אביגיל שלא שביאה מתנה גדולה שאסור לה ליתן יותר מדאי שלא מידיעת בעלה · ועם שהבאתה היה מותר לו לקבל שפי' דבר מועט לפי עושרו של נבל · וז"ש מידה וגו' ע"י שביתה אשה גדולה ודבר מועט הוא אצלה היה מותר לקבל מידה : במשתה המלך ירבה שפי' לו משתה שהיה מספיק ג"כ לשלוח קנת ממנו למלך לא כמו שאמר נבל ולקחתי את לחמי וגו' כאלו היה לו בצמצום שצריך לו אלא במשתה המל' ג"כ לשלוח למלך וע"מ היה די לו ולגוזזיו או ירבה אע"פי שלקחה אביגיל ממש מאן עשויות ושארי דברי' אשר הכין נבל לסעודה מ"מ לא היה החסרון ניכר אלא היה לו כמשתה המלך די והותר וכיון גם בזה שלא רבה הש"י שיבי' לו זכות לנבל ע"י שדוד בהנה ממשתו שלא שלא לו מיד החסרון והיה לו כמשתה המלך כאילו היה שם מה שהביאה אביגיל למלך דוד ומזה הטעם ג"כ חיה נבל עשר' ימי אח"כ כנגד עשרה לגימות שהאכיל לנערי דוד כדי שיקבל שכרו בחיי עלמא ולא יהי' שמו לו דבר לעה"ב :

והוא

פי' רבי' ישעיה

והטיב יי' לאדוני וזכרת את אמתך · פירוש כשייטיב יי' לאדוני ותמלוך תזכירני לטובה שמנעתיך מלשפוך דמים · שאין נאה למלך לעשות דבר שלא כדין : וברוך טעמך · כמו מטעם המלך : אשר כלתני היום · כמו לא יכלה ממך · ולזכר יאמ' כליתני · ולנקבה כליתיני · ותבאתי לקראתי מלה מורכבת היא מן ותבואתי ומן ובאת · שאי זה או זה היה לו לומר והרכיב המלה משתיה' ואמר ותבאת כמו שמוכי' הרבה מלו' מורכבות :

בצאת היין · בב"ית ופירוש בעת שסרה שכרותו ותרגומו כד פג חמרא מנבל וכן תרגם הסירי את יינך מעליך הלא תפיגין ית חמרך: וימת לבו · שנשתתק ויהי כמת כי נלכטער על המנחה שהביאה אשתו לדוד: כעשרת הימי' · הכ"ף כ"ף האמיתות ר"ל לעשרת הימים וכן כמשלש חדשים ר"ל למשלש חדשים עשרת הימי' אלה החולי הקשה ובסוף העשרה ימים נגפו הא' ומת ואלו הייסורין היו לו עונש עונו עם מיתתו · ויש דרש שתלו לו עשרה ימים לתשובה וכן אמרו לעשרת לא נאמר אלא כעשרת כעשרת ימים שבין ראש השנה ליום הכפורים שמא יעשה תשובה וזה רחוק כי הכתוב מעיד עליו כי עשרת הימים האלה היה מת לבו והיה כאבן היאך יעשה תשובה אדם כזה ועוד דרשו כנגד עשר לגימות שנתן לעשרה נערי דוד ששלח אליו ואני אומ' כי לרעתו היו אלה העשרה ימים לא לטובתו ועוד בדרש ויהי כעשר' הימים ויגף יי' את נבל והלא אין מגפה אלא לשלשה ימים דתניא המת ליום אחד הרי זו מיתה של זעף לשנים מיתה של בהלה לשלשה מיתה של מגפה אלא שתלו לו שבעה ימי אבלו של שמואל הצדיק כדי שלא יתערב אבלו של רשע בתוך אבלו של צדיק: חרפתי · שחרף אותי ואמר מי דוד ומי בן ישי היום רבו עבדים המתפרצים איש מפני אדניו: גם

רשי

בצאת היין מנבל · כד פג חמרא מנבל: וימת לבו · שנלכטער על המנחה שהובאת לדוד: כעשרת הימים · שבעת ימי אבלו של שמואל תלה לו הקב"ה שלא יתערב אבל רשע באבלו ואחר כך תלה ג' ימים ומת כענין שנאמר ויגף יי' את נבל ואמר מר תלה שלשה ימים ומת זו היא מיתת מגפ' · ורבותינו אמרו אלו עשרת ימי תשובה שהמתין לו הק"בה שיחזור בתשובה וי"א כנגד עשר לגימות שנתן נבל לעבדי דוד שעלה לו דוד עשרה נערים ואכילנן: את ריב חרפתי · גידופי שחירפנו היום רבו עבדי' המפרצי' : ואת עבדו חשך מרעה · שלא הרגתיו :

ויהי בבקר בצאת היין מנבל ותגד לו אשתו את הדברים האלה וימת לבו בקרבו והוא היה לאבן: ויהי כעשרת הימים ויגף יהוה את נבל וימת: וישמע דוד כי מת נבל ויאמר ברוך יהוה אשר רב את ריב חרפתי מיד נבל ואת עבדו חשך מרעה ואת רעת נבל השיב יהוה בראשו וישלח דוד וידבר באביגיל לקחתה לו לאשה: ויבאו

קטן ועד רב עד מנהר צפרא: והוה בצפרא כד פג חמרא מנבל וחויאת ליה איתתיה ית פתגמיא האילין ומית ליביה במעוהי והוא הוה כאבנא: והוה לזמן עסרא יומין ותבר יי' ית נבל ומית: ושמע דוד ארי מית נבל ואמר בריך יי' דדן ית דין חיסודי מידא דנבל וית עבדיה מנע מלמיעבד בישא וית בישת נבל אתיב יי' בריש' ושלח דוד ושאיל באביגיל למיסבה ליה לאיתו: ואתו

חסך ז' בקריאה וסימ' במס' רבת' · בראשו י"ר בקריאה וסימן נמסר בסוף סדר ויקרא :

רלבג

וימת לבו בקרבו והו' היה לאבן · אמר זה על צד ההפלגה לרוב הדאגה שהיה דואג על גודל המנחה ולרוב הפחד שהיה לו מדוד: הנה תשובה

כלי יקר

ויהי בבקר בצאת היין וכו' עיין רש"י ז"ל וכן הרד"ק ז"ל וכן הרלב"ג ז"ל והוסיף ע"ש וכן מהרי"א ז"ל והוסיף והוא היה לאבן שבטלו הרגשותיו כולם ע"כ · ולע"דן לדקדק אומרו והוא היה לאבן תיבת והוא מיותרת די שיאמר ויהי לאבן ונראה כי בבוקר שהוא זמן טוב שלא יתפעל נבל גם סיבה שניה בצאת היין מנבל אז והגד את הדברים האלה מורה בהגבעו על קטן וגדול הנזכרים כדפרישית קטן על המנחה גדול על אם יותר לנבל עד אור הבוקר משתין בקיר והו וימת לבו בקרבו והוא רוצה לומר נבל עצמו היה לאבן מאחר שהלב מלך הגוף מה היה הוא לאבן ואלו היה חוזר אל הלב שהיה כאבן הי"לל ויהי לאבן ובכלל המיתה הוא היותו לאבן שלא ודאי והוא היה לאבן על הגוף של נבל קאמר · או יאמר והוא היה לאבן דומם קודם הגדת אותו אשתו הדברים האלה שכבר כתן אל לבו שדוד לבו כלב האריה ויבוא לטרפו לראשו אלא שבעת השכרות היה לבו טוב עליו לפי שעה והוא שכור אמנם אחר כך והגד לו אשתו וכו' וימת לבו והוא לבו היה לאבן קודם ההגדה כבר היה לאבן דומם ואח"כ מת לגמרי :

ויהי כעשרת הימים וכו' במסכת ראש השנה י' ימים מאי עבידתיהו אמר ר' יוחנן אמר רב כנגד י' לגימות שנתן נבל לעבדי דוד רב נחמן אמר כנגד עשרת ימי התשובה ע"כ א"ר חנינה מת ליום א' מיתה של זעף לב' ימים מיתה של בהמה לג' מיתה של מגפה לד' מת בכרת לחמשה מיתה חטופה לו' מיתה האמורה בענין לז' מיתה של חבה מכאן ואילך מית' ביסורין תלה לו הקב"ה ז' ימים ימי אבלו של שמואל הצדיק שלא יתערב אבלו של הצדיק באבלו ועשה ג' ימים ומת במגפה עד כאן · וכן הביא רש"י ז"ל וכן הביא מהרי"א ככל המדרשים הנזכר והוא ז"ל הוסיף מדיליה טוב טעם סך מנין הי' ימים האלה לא פחות ולא יותר ואמר כי אולי היה מלויו זה שחוריי ונדמה לו גדול הסכנה אשר עבר והתפעל מהדמיון בהיותו בירא מתמדת מהנערים י' אשר ראה למה שחשב שהיו באים להורגו ולכן היה מצייר בכל אחד מהם בפחד יום א' ומפני כן התמיד י' ימים בחוליו כנגד י' נערים · והרד"ק ז"ל הקשה על מ"ש בעשרה ימים שבין ר"ה השנה ליום הכפורים שמא יעשה תשובה שאם היה לבו לאבן ומת לבו היאך יעשה תשובה ואני אומר כי לרעתו היו אלו הי' ימים לא לטובתו ומ"ש כעשרה ימים הכף כף האמתות לו' לי' ימים וכן כמשלש חדשים רוצה לומר למשלש חדשים י' ימים חלק החולי קשה ובסוף הי' ימים נגפו הא' ומת :

ולע"דן לדקדק דהי"לל לי' ימים וכו' מאי כי' ונראה שאילו אמר לעשרת ימים היה מובן שאחר העשרה שעברו אז נגף ה' את נבל וימת ואם כן היו ימי המגפה זולת העשרה שיהיו גם כן בימי המגפה שהם ג' יהיו אם כן כולם י"ג לז"א ויהי כעשרת הימים בין הכל יהיו י' ולפי שהיה ברצון האלהי ליגוף אותו תכף ומיד בלי עכוב אלא מטעם שלא לערב אבלו עם אבלו של שמואל נתעכב לז"א ויהי כעשרת רוצה לומר ויהי כאילו היה ראוי מגפה זו בכל י' הימים בג' ימים הראשונים או בשניים או בשביעי ושנים אחרים אלא שנתעכב עד עבור השבעה שלימים משום אל תאסוף עם חטאים נפשי וכו' וז"ש ויהי כעשרת הימים אמנם במ"ש הימים בה"א הידיעה לרמוז אל הימים הידועים והם העשרה שבין ראש השנה ליום הכפורים ואולי מזאת הה"א אמר רב נחמן כנגד י' ימי התשובה · ולשיטת רב שאמר כנגד י' לגימות נבין בפסוק הכ"ף של כעשרת והה"א של הימים דהכי קאמר ויהי כעשרת לגימות ומכוון אליהם היו הימים שנתעכבה פורענית שהיו הימים כעשרת לגימות ואם חסרה תיבת לגימות הנה גילה אותה ורמז' בה"א של הימי' שמכרחת ומדוקדק בזה כעשרת שלא אמר בעשרה ימים אלא כעשרת לשון נקבה רומז אל הלגימות ואני אומר כדברי זה וכדברי זה פי' ג' כפ' שלהיות יחס הימים עשרה שבין ראש השנה ליום הכפורים ימים מיוחדי' לצדקה לפי שהאדם בשיקול לחובה או לזכות וכמו שכתב הרמ"בם ז"ל שנכון להרבו' בצדקה בעשרה ימים אלו כדי להכריע לכף זכות לז"א ויהי כעשרת הימים כעשרת לגימות של צדקה כך מכוון אליהם היו כימים ההם שהיו עשרה שבין ראש השנה ליום הכפורים ימי הרבות בתשובה ובצדקה ומעשים טובים וכו' :

וישמע דוד כי מת נבל עיין רש"י ז"ל וכן הרד"ק ז"ל · ומהרי"א כתב ירא' בפסוק הזה כפל דברים כי אשר רב ריב חרפתי הוא עצמו ואת רעת נבל השיב ה' בראשו · ותירץ שדוד ע"כ בירך והודה לשי"ת על ג' דברים הא' שרב ריב חרפתי כשהעניש את נבל השני שחשך אותי מרע והוא שמנעו מהרגו כמו שהיתה כוונתו השלישי שרעת נבל לא באה על ביתו ועל כל נכסיו ולא על אשתו כי אם לבד על נבל וז"ש ואת רעת נבל השיב בראשו ר"ל ולא בדבר אחר ואמ' זה לפי שהיה מכוון לקחת את אשתו ונכסיו וגם לשלימות אביגיל שהיה חפץ שלא יכלול העונש לא בה ולא בכל אשר לה לכך מיד שלח לקחתה ע"כ : ולע"דן לדקדק יתור תיבת ריב די שיאמר אשר רב את חרפתי גם קושית מהרי"א ז"ל הנזכרת ועוד קשה אומרו וידבר באביגיל דהי"לל וישלח שאול לדבר לאביגיל · ונראה כי דוד בירך לשי"ת על ג' דברים האחד על התכיפות שנגף השי"ת את נבל ורב עמו תכף ומיד סמוך עם הריב שרב נבל וחרף לדוד כי ויהי לעשרת הימים ויגוף וכו' וז"ש אשר רב את ריב חרפתי ר"ל עם חרפתי וסמוך לו רב ה' מיד נבל וזה דקד' באומרו מיד נבל ר"ל בעוד האשם ביד נבל קודם שישכח אותו וישליכהו אחרי גוו · והשני ואת עבדו חשך כו' והג' ואת רעת נבל השיב בראשו על מציאות הפורענות שהביא עליו כי בתחלה לא בירך שלא על התכיפות וכאן בירך שנפרע ממנו בפעם אחת כמו שאמרו הראשונים רבות רעות לדיק שנפר' השי"ת בפעמים רבות רעות לא כן מהרשע מאריך אפו וגובה הכל ממנו בבת אחת תמותה רשע רעה וכו' · או יאמר תיבת ריב להיות שהיו שתי חרפות לדוד האחד מציאות הריב שרב אותי ושלא עשה מאות' ואפי' לא חרף וגדף אותי והשני חרפתי שחרף וגדף ז"ש אשר רב את ריב חרפתי אשר רב את שני הענינים האחת את ריב מציאות הריב עצמו והב' חרפתי רבו עבדים וכו' ואמר מיד נבל כי אולי מידו היתה זאת כי לו נבל הוא יקבלה עמו תמיד ויוכל לחם צר מים לחץ ויהי היום אשר שינה וסתו לאכול ולשתות כמשתה המלך אשר לא ניסה לאכול שנוי רע גרמה לו לקרב לי קאיתה בהשגחתו ית' ז"ש אשר רב את ריב חרפתי מיד נבל ר"ל מידו היתה זו לו כי הוא סבב

הסבה לנזקו על דרך משל כל ימי עני רעים ואפי' שבתות וימים טובים שניזוק מהמאכל כי לא ניסה באלה · ומ"ש ואת עבדו חשך מרעה וכו' בכז"ל והוא פשוט ואפשר חשך מרעה שלא ככשל באביגיל כי היתה' לו לפוקה ולמכשול והיא אסורה לבעל ולבועל לא כן עתה שאת עבדו חשך מרעה של אשת איש כי רצה השי"ת שלקח אותה בהתר ולא באיסור ולא תאסר לבעל ולבועל ואת רעת נבל השיב גם כן בראשו ולא בזולת באופן שע"י שני דברי' אלה הנזכרים האחד שחשך אותי מרעת אשת איש והשני ואת רעת נבל השיב בראשו ולא בדבר אחר כדי שימות ואקח את אשתו ולכך וישלח דוד כו' לקחתה לו לאשה כיון שאשת ה' היתה לו זאת · ובמה שזכרנו למעלה היות נבל נשתת בענין גלוי עריות כנזכר במ"ש האיש הבליעל הזה וכו' אפשר שלזה אמר רמז במ"ש ואת רעת נבל רוצה לומר על כל שאר פעולותיו הרעות והיותו הבליעל כנז"ל הכל יחדיו השיב על ראשו ובסמוך הגהה בסוף הפסוק עיין עליו · או יאמר רעת נבל השיב ה' בראשו שבתחיל' בירך על מציאות רב ריב חרפתי מיד נבל דהיינו מה שנפרע ממנו וכאן פי' עוד שהוא מברך לשי"ת אשר על ידו ית' בא לו הרע הזה וזהו שאמר ואת רעת נבל השיב ה' בראשו שאומרו כאן ה' רומז לה' ית' המשיב בראשו · ואמר וידבר אביגיל וכו' לפי שמנהג העולם בסרסורי בנישואין לא ילכו בשם האיש לו' פלוני חפץ לקחתך אולי לא תאבה האשה פן יהיה לבוז על כן האלך הסרסור ואו' לה פלונית נתתי אל לבי לזווג אותך עם פלוני מה תאמרי בדבר לז"א הפ' שלהיות לב דוד נכון ובטוח בה' שמה' יצא הדבר זאת ועוד שהוא מלך ובודאי שתרצה לרחוץ רגליו כ"ש להכנסה לו לז"א וישלח דוד והשליחות הוא הפך מנהג העולם כי צוה השליחות בשמו ז"ש וידבר באביגיל כאלו פיו של דוד המדבר אליה ע"י השלוחים וכן בסמוך שלחנו אליך לקחתך לו לאשה ולא מדעתינו באנו ולעומת זה אף היא השיב' אמריה להם כאלו מדברת פה אל פה עם דוד ז"ש ותקם ותשתחו ותאמר הנה אמתך וכו' שלא יאות לו' כן לשום אחד מהם אמתך לרחוץ רגלי אדוני ואפי' לגדול בית המלכות זאת ועוד שהרי כולם דברו יחדיו כדכתיב וידברו אליה וכו' אלא ודאי להיות השלוחים בשם דוד בפיו המדבר אליה גם היא ענתה לדוד בהשתחויה ותאמר הנה אמתך השפחה לרחוץ רגלי עבדי אדוני · והגהג"ה במדרש שוחר הביאה הילקוט סימן קל"ה ובסימן תשפ"ס למנצח על מחלת משכיל לדוד ז"ש הכתוב מצא אשה מצא טוב אין סוף לאשה טובה ואין סוף לאשה רעה שנאמר ומוצא אני מר ממות את האשה טובה היתה. אביגיל לדוד מכל קרבנות שבעולם אלו עשה אותו מעשה שחשב לעשות לנבל אפי' הקריב כל הקרבנות שבעולם לא היה מכפר לו והיא באת אליו ומיד מלטהו לכך אמר למנצח על מחלת שמחלה לו כשם שהקרבנות מוחלין וכן הוא אומר והאשה טובת מראה ודוד היה יפה עינים ועוד רואי אמר הב"ה תבא טובה ותהיה לטובה וילך הרע ברעתו שנא' ויהי כעשרת הימים ויגוף ה' את נבל מי גרם לו ע"י שהיתה נפשו קלרו במאו' וכן הוא או' איש הבליעל כד"ה השמר לך פן יהיה דבר עם לבבך בליעל · ד"א בליעל מגלה ערוות וכן הוא אומר ובני עלי בני בליעל וכתיב אשר ישכבון את הנשים עד כאן · יש לדקדק ראשונה מאי קשיא ליה בכתוב למנצח על מחלת עד שאמר זש"ה מצא אשה מצא טוב ועוד בשלמ' גבי אין סוף לאשה רעה ניחא דיליף הכי מלשון הפ' שאמר ומוצא אני מר ממות לשון ומוצא שהוא לשון הווה מורה על שאין סוף וכבר כתבתי בכלי חמד' כי מענין הפ' למד כן מלו' מר ממות ואין בכל הצרו' מר ממות הרי מינה ילפינן אבל אין קץ לאשה טובה מנא ליה מפ' מצא אשה מצא טוב · ועוד קשיא מדידיה לדידיה שדבריו סותרים זה את זה שבתחלה אמר טובה מכל הקרבנות שבעולם ואח"כ או' שמחלה לו כקרבנות ומהו או' הרי מצא אשה מצא טוב · ומהו או' וכן הוא אומר והאשה טובת מראה וכו' מהו היותה טובת מראה לטוב רואי שאעפ"י שהלשון מתייחס זה לזה צריך התייחסות הענין · ועוד היכי קאמר מי גרם לו א"ר נתן ע"י שהיתה ידו קצרה במצות שהרי גדול עונו מאד מה שחרף לדוד כמו שנאמר רב ריב חרפתי וכו' ואם כן למה תלה הענין דהיתה ידו קצרה במצו' ונראה דקשיא ליה או' על מחלת משכיל מהו אומרו משכיל למנצח על מחלת לדוד דיומהו על מחלת שאם הוא לשון מחולות הי"לל מחולת או מחולות ותיבת על בלתי צודקת דהי"לל במחלת · לעומת כל זה אמרו זש"ה מצא אשה מצא טוב שהוא דקדק לשון מצא אשה ז"ש מצא אשה נשא אש' או לקח אשה הי"ל מהו מצא אשה · ועוד מהו מצא טוב מצא אש' טוב ויפקרצון מספיק ועוד ויפק רצון מה' מיותר דודאי אם מצא טוב שיפק רצון מה' כי בזכותא תליא מילתא לז"א שאין קץ לאשה טובה ובזה גם כן ניחא אומר ויפק רצון מה' דלא כתב והפיק רצון לשון עבר לו' שמלבד שהפיק רצון גם לעתיד יפיק רצון מה' על שם שאין קץ לאשה טובה כמצא ויפק משמש לשון עבר מכד הוא"ו ומשמש גם כן לעתיד כאמור שאין קץ לאשה טובה כנז"ל ואין קץ לאשה רעה כדפרישית מלשון ומוצא וכו' ומענין מר ממות ולז"א כי טובה הית' אביגיל לדוד מכל הקרבנות שבעולם שאילו חטא בשפיכות דם נבל לא היו מועילים הקרבנות לכפר דמו ודם ארעיותיו ואין הקרבנות מכפרין אלא בין האדם למקו' ובשוגג אבל ההורג שוגג הוא גולה וקרבן אינו מצילו ועוד שאין הקרבנות מכפרין שלחטא אבל מכפרין הם על אשר חטא כבר וכיון דכן הוא טובה היתה לדוד כיון שהצילה אותו מלחטוא עדיפא מקרבנות משל לשני רופאין הא' מרפא את החולה והשני נותן סדר טוב לשלא יחלה כמו כן הרופא השני אביגיל והראשון הקרבנות ולזה אמר עדיפא · מהקרבנות מהשתי בחינות וזהו או' וזו באה ומלטהו מחטא בהשכילו על חומר הענין מבוא בדמים וכו' שבזה מדוקדק לשון הפ' שאו' למנצח שעבה הי"נלם בענין אביגיל שהיה עולה וגוברת על הקרבנות המוחלים מדקאמר מחלת ולא קאמר מחולת או מחולה מחלה של הקרבנות הרי מחלת על שם שמוחלין ואביגיל עולה עליהם ז"ש על מחלת ע"י שבלה כעשה משכיל ולא חטא בהשכילו שהיה דבר חמור שאין נבל מחויב מיתה כמו שטענה אביגיל שלא יצא טבעך בעולם ושאול קיימת אמנם בא' שמחלה לו כקרבנות אפשר שדקדק בפסוק לשון מחלת לשון יחיד ואילו בקרבנו' לחודייהי הי"לל על מוחלין אלא על כרחין על אביגיל קאמר שהיא מחלה לו כקרבנות המוחלין במקום הראוי להם למחול כמצא אומר מכל הקרבנות

שבעולם

מצודה קטנה

וזהו היה לאבן · שהי' לו לב אבן שלא רצה לשוב אלא היה מומר במרדו ואע"פי שהי' בעשרת הימי' שנאמר בהם דרשו ה' בהמצאו אלו עשרת ימי' שבין ר"ס ליו"כ א"כ לא שב וע"כ ויגוף ה' את נבל ואמר כעשרת שלא היה בעשרת ימים בשלמות אלא היה מיפת מובאו י"כ וזה שיתן סוב לו וע"כ אמר כעשרת שמת בכניסת י"כ כי שיכי דלא להוי ליה כפרה ואמר עוד כעשרת הימי' כזהי' יום עשירי מעשרת הימים שאז ויגוף ה' את נבל וימת שהיה יום אחד ומת זו מיתת מגפה כמו שמגינו ביחזקאל שמתה אשתו יום ראשון לאליתה וזה היה מיתת מגפה: ברוך ה' וגו' כי לא היה חייב בדיני אדם שדין לא יצא טעני בעולם אלא בדיני שמים כי משית ה' אני וזה השיב ה' ברחשו : את ריב חרפתי כי היה שונאי דוד אומרי' שכדין הרג שאול אחימלך הכהן ע"י שנתן לחם לדוד והאשמה תלוי בראש דוד שגרם לזה בבקשו לחם מאחימלך אמנם עכשיו שראו שכשנש נבל על שלא נתן לחם לדוד אגלאי מילתא שכדין עשה אחימלך ושלא בדין הרגו שאול וז"ש ברוך ה' אשר רב את ריב חרפתי שלא יחרפני עוד לומר עלי האשם וזה שכתב שהשיב רעת נבל בראשו שנראה שרצון ה' לשייעני והוא מעניש לפי שאינו רוצה לשייעני : לקחתה לו לאשה שלא תהא נדיקה ואת נבל לשבת אלמנה בשיבת דוד ע"כ שלח לקחתה לו לאשה : גם ע"י שראה דוד שקיים ה' תפילת דבריה שאמרה יהיו כנבל איביך גם הוא קיים סוף דבריה וזכרת את אמתך: דבא

פי' רבינו ישעי'

וימת לבו בקרבו · מן הפחד שנתפחד מדוד :

רדק

גם שתיהן · האחת לרבות האחרת ואמר זה להודיע כי אלו שתיהן היו לו לנשים ולא מיכל כי שאול נתנה לפלטי בן ליש ולפיכך אמר ושאול נתן את מיכל בתו וגו' · ויש לשאול הרי מיכל אשת דוד היתה איך נתנ' לפלטי ואיך לקחה פלטי בן ליש והיא אשת דוד ורס תאמ' כי בעבירה ובאיסור עשו הדב' איך לקחה אחרי כן דוד והנה היתה אסורה לו כיון שנבעלה ברצון לאחר בעודה אשתו ויש מר"ז אמרו כי קידושי פלטי במיכל בעבירה היו ומהם אמרו כי קדושי טעות היו לו לדוד במיכל כמו שאמר יעשרנו המלך עושר גדול ואותו היום היה מלוה אצל שאול והמקדש במלוה אינה מקודשת ואף על פי שהיו ערלות פלשתים לקדושין גם כן חשב שאול כי דעת דוד על העושר שהיה מלוה ודוד היה לדעתו על מאתים ערלות שהרי למוהר נתנם ולקדושין ומהם אמרו כי פלטי בן ליש לא בא עליה וכל הימים שהיתה עמו חרב היה נועץ בינו לבינה שלא יגע בה ומה שאמר הולך ובכה אחריה על המצו' הזאת שהלכה מידו שהיה כל כך כובש את יצרו וכל אלה הדברים רחוקים מדרך הפשט · והנכון בעיני כי גט נתן דוד למיכל כי ראינו שנגא שאול את דוד אחר שנתחתן עמו עד שברח דוד מפני שאול וכראות שאול כי דוד היה בורח אע"פ שהיה חוזר אליו לפעמים הכריחו לתת גט לבתו שלא תשב עגונה ועשה כן ושאול נתנה לאשה לפלטי בן ליש · ואם תאמר אם כן אסו היה לדוד להחזירה כי אסור לאדם להחזיר גרושתו אחר שנשאת לאחר או שנתארסה ונאמר כי לא מדעתו נתן זה הגט ואם תאמר מי הכריחו והלא הוא ברח מאת שאול אף ע"פ שברח ראינו שהיה עם שאול אחר כן כמו שאמר אם פקוד יפקדנו אביך וכל הענין שהוא מורה כי אחר שברח היה חוזר אליו ובעוד שהיה עמו הכריחו לתת הגט וגט המעושה בישראל שלא כדין פסול ואם תאמר וכי לא היו יודעים בית דינו של שאול כי הגט פסול אפשר שהיה לעתם כי בדין היה אחרי אשר היה רצון המלך וטוב מזה עו' שנאמר כי דוד קודם שנתן הגט אמר בפני שני עדים מאוהביו ראו שאני אנוס בנתינת הגט והסתירו הדבר ונתן הגט והנה הגט לא היה גט ופלטי בן ליש לא ידע ומיכל לא ידעה והיו סבורין כי הגט גט ואפשר גם כן כי הגט היה מתחלתו כהוגן וע"י שליח שלחו דוד ואחר כן בטלו קודם שיגיע גט לידה והם לא ידעו והנה מיכל נבעלה בטעות ולא נאסר' על דוד והיה זה כמי שנבעלה באונס כי הית' סבורה כי הגט גט כשר כי האונס והשגגה שוין באשת איש וכן אמר והיא לא נתפשה פרט לאנוסה ומעלה בו מעל פרט לשוגגת שמותרת לבעלה:

<table>
<tr>
<td>

מ וַיָּבֹאוּ עַבְדֵי דָוִד אֶל־אֲבִיגַיִל הַכַּרְמֶלָה וַיְדַבְּרוּ אֵלֶיהָ לֵאמֹר דָּוִד שְׁלָחָנוּ אֵלַיִךְ לְקַחְתֵּךְ לוֹ לְאִשָּׁה: וַתָּקָם וַתִּשְׁתַּחוּ אַפַּיִם אָרְצָה וַתֹּאמֶר הִנֵּה אֲמָתְךָ לְשִׁפְחָה לִרְחֹץ רַגְלֵי עַבְדֵי אֲדֹנִי: וַתְּמַהֵר וַתָּקָם אֲבִיגַיִל וַתִּרְכַּב עַל־הַחֲמוֹר וְחָמֵשׁ נַעֲרֹתֶיהָ הַהֹלְכוֹת לְרַגְלָהּ וַתֵּלֶךְ אַחֲרֵי מַלְאֲכֵי דָוִד וַתְּהִי־לוֹ לְאִשָּׁה: וְאֶת־אֲחִינֹעַם לָקַח דָּוִד מִיִּזְרְעֶאל וַתִּהְיֶיןָ גַּם־שְׁתֵּיהֶן לוֹ לְנָשִׁים: וְשָׁאוּל נָתַן אֶת־מִיכַל בִּתּוֹ אֵשֶׁת דָּוִד לְפַלְטִי בֶן־לַיִשׁ אֲשֶׁר מִגַּלִּים:
א וַיָּבֹאוּ הַזִּפִים אֶל־שָׁאוּל הַגִּבְעָתָה לֵאמֹר הֲלוֹא דָוִד מִסְתַּתֵּר בְּגִבְעַת הַחֲכִילָה עַל

</td>
<td>

ג' וַאֲתוֹ עַבְדֵי דָוִד לְוָת אֲבִיגַיִל לְכַרְמְלָא וּמַלִּילוּ עִמַּהּ לְמֵימַר דָּוִד ל' שַׁלְחָנָא לְוָתִיךְ לְמִסְבִיךְ לֵיהּ לְאִתּוּ: וְקָמַת וּסְגִידַת עַל אַפָּהָא עַל אַרְעָא וַאֲמַרַת הָא אַמְתָךְ לְאַמְהוּ לְאַסְחָאָה רִיגְלֵי עַבְדֵי רִיבּוֹנִי: וְאוֹחִיאַת וְקָמַת אֲבִיגַיִל וּרְכִיבַת עַל חֲמָרָא וְחָמֵשׁ ל' י"ג ל' עוּלֵימָתַהּ דְּאָזְלִין לְקִיבְלַהּ וַאֲזַלַת בָּתַר אִיזְגַּדֵּי דָוִד וַהֲוַת לֵיהּ לְאִתּוּ: וְיָת אֲחִינוֹעַם נְסֵיב דָּוִד מִיִּזְרְעֶאל ל' וַהֲוָאָה אַף תַּרְוֵיהוֹן לֵיהּ לִנְשִׁין: וְשָׁאוּל יְהַב יָת מִיכַל בְּרַתֵּיהּ אִתַּת דָּוִד לְפַלְטִי בַר לַיִשׁ דְּמִגַּלִּים: וַאֲתוֹ אֲנָשֵׁי זִיף לְוָת שָׁאוּל לְגִבְעָתָא ד' ג' לְמֵימַר הֲלָא דָּוִד מִטַּמַּר בְּגִבְעָתָא דַּחֲכִילָה דִּי עַל

</td>
</tr>
</table>

מסתתר ד' בקריאה וסימ' ויבאו הזיפים ויגידו · ויעלו הזיפים · אתה אל מסתתר · בבוא הזיפים ויאמרו לשאול הלוא דוד:

רלבג

הנה אמתך לשפחה לרחוץ רגלי עבדי אדני · אמרה זה על דרך הענוה להורות שדי לה אם תהיה נאמ' לאחד מעבדי דוד ותרחץ רגליו כמנהג האשה לבעלה: ושאול נתן את מיכל בתו אשת דוד לפלטי בן ליש וגו' · מן הפלא איך עשה זה שאול והיא היתה אשת איש וכבר אמרו רז"ל שלא נגע בה פלטי בן ליש וידמה שכן הוא שכבר חזר דוד ולקחה וזה מור' שכבר התפרסם ונודע שלא נגע בה ולפי שכבר היתה פרושה בלתי ראויה לבנים מזה הצד נתנו לה בני מרב אחותה לגדלם וגדלתם כאילו הם בניה ומפני זה נקראו בני מיכל כמו שאמ' בסוף זה הספר ואת חמשת בני מיכל בת שאול אשר ילדה לעדריאל בן ברזלי המחולתי: ושאול

כלי יקר

שבעולם שלא היה בידם למחול בכיולא בענין זה ומה שאמ' שמחלה לו כקרבנות ר"ל כקרבנות שדרכם למחול בעלמא לא כקרבנות בענין זה שהענין הזה לא ניתן לימחל ע"י קרבנות ובהכי ניחא מצא אשה מצא טוב שיש בו שני תועלות הא' שלא לחטא והשני שמוחלין לו על אשר חטא קודם נישואין כמו שאמרו חז"ל כי החתן מוחלין לו כל עונותיו וז"ש מצא אשה מצא טוב שלא יחטא מכאן ואילך ומצא טוב על העבר אשר חטא · וזה שייך גם כן באביגיל שהרי עשתה לדוד שלא יחטא וז"ש הוי מצא אשה מצא טוב וכו' · עוד אפשר במ"ש שמחלה לו כקרבנות לא על תחלת ביאתה דבההיא עדיפא היא מכל הקרבנות אבל על שעה שנשאת אליו אחר כך קאמר שמחלה לו כקרבנות שמצא אשה זו שאבדה ממנו ונטלה נבל דהשתא דייק לשון מצא דלא שייך מצא אלא בדבר שנאבד שהוא מאמר מצטרף ז"ש הוי מצא אשה שמצ' את אביגיל אחר שנאבד' ממנו שנשא' נבל ובשעת הנישואין מצא טוב אחר בהשקט הדעת והוא מחילת העונות שנמחלין לו כל עון של החתן וז"ש המאמר הוי מצא אשה מצא טוב · והנה בודאי לשבחו הכתובים גבי אביגיל שהיא טובת שכל על שהשכילה לדוד חומר הענין קאמר ושהשכל שלה לטוב' ולחסידות לא להרע וכן גבי דוד וטוב רואים לא שבחו אלא בחסידות שע"י כן וטוב רואי בהכרת פניו תעיד בו כי חכמת אדם תאיר פניו ולזה תבוא טובה ותהיה לטוב · ובענין זה לודק אומרו וכן הוא אומר והאשה טובת שכל וכו' שהוא מתייחס אל הנזכר בתחילת המאמר שדורש משכיל לדוד וזו טובת שכל עם משכיל דבר נאה ומתקבל · ובמ"ש ויהי כעשרת הימים ויגוף ה' את נבל מי גרם לו א"ר כהן שהיה ידו קצרה במצות וכו' דקדקו אומרו את נבל ויגפהו ה' וכו' לזה אמר שהשם יתברך נגפו ולא רצה שינגף מחב' דוד כי כל מי שחבירו נענש על ידו אין מכניסין אותו במחיצתו של הקב"ה לזה הטיב הקב"ה שלא נפרע ממנו אלא על נבלותו והיותו קמצן במצות הצדקה וידו קצרה וז"ש מי גרם לו לא דוד ח"ו אלא שהיה ידו קצרה במצות וז"ש הפסוק ויגוף ה' את נבל מסיבת הנבלות או רמז כן בתיבת את ר"ל על קצרות יד אשר אתו ז"ש את נבל באופן שמלבד עון זה של דוד היה לו עם כל העולם ותולנה הוא שבקש רבו העבדים המתפרצים וכו' זה מסכים למה שכתבתי ועל דרך זה אמר דוד המלך ע"ה האשימם אלהים יפלו ממועצותיהם ברוב פשעיהם הדיחמו כי מרו בך ר"ל לא תנקם מאויבי על מה שהרעו לי פן תדבקני הרעה שנענשו ע"י שלא אכנס במחיצתך והדחה אל·לה אלא ברוב פשעיהם הדיחמו שהם ידחו ולא אניחם כילד תדינם על כי מרו בך שהראה את הנקמה בהם ולא אדחה ממחיצתך:

ויבאו עבדי דוד אל אביגיל וכו' · לע"רן לדקדק דהי"לל הכרמלה תחילה שהוא המחוז ואחר כך הפרטי אל אביגיל וכו' לא אל אביגיל הכרמלה · ועוד ה"א בסוף תיבה במקום למ"ד בתחילה אם כן היה לו לומר כרמלה כמו לכרמל ואם כן ה"א האחת הרהסוב יתירה ומהו לאמר ותיבת אליך מיותרת די שיאמר שלחנו לקחתך לו לאשה · ונראה כי להיות מושבו של נבל הקבוע במעון כדכתיב ואיש במעון וכו' אלא שבעת היה שם מושבו אשר בכרמל לגזוז צאנו והשכל מחייב שאביגיל בבואה מאהל דוד הלכה אללו להגיד לו הענין ושם חלה ומת אלא שדוד נתן אל לבו אולי היא הלכה לביתה במעון ולזה שלח עבדיו אל אביגיל בכל מקום שתמצאהו ומצאוה הכרמלה ורמז כאן אל הדין שאם אמר לשלוחו קדש לי אשה במקום פלוני וקדשה במקום אחר אינה מקודשת הרי היא במקום פלוני מקודשת דמורה מקום הוא לו אף כאן וישלח דוד שליחו' שם לדבר באביגיל ולקחתה לאשה בכל מקום שימצאוה במעון או בכרמל והגיד הכתוב ויבאו עבדי דוד אל אביגיל וקרה מקרה שהיתה בכרמל מהסיבה הנזכרת שנמצאת במיתת בעלה שם כבואה מאהל דוד או בהלכה ממעון הכרמלה לפקח על עסקיה כי אשת חיל היא · ואמר הכרמל' לרמוז שאלו השלוחים הם אותם שבאו הכרמלה לכרמל הידוע בחיי נבל וז"ש ויבאו עבדי דוד להכרמל שה"א בסוף תיבה במקום למ"ד בתחילתה כאילו אמר להכרמל הידוע מאז · או יהיה פירושו להכרמל הידוע אשר שם היתה אביגיל שאחר החקירה ודרישה באו שם וידברו אליה על הזווג ותשיב להם התשובה הן · או לאו וז"ש לאמר הכף ומיד תאמרי אמירה אחת נכחת וברורה מעין מה שפירשו חז"ל גבי ואתחנן אל ה' בעת ההיא לאמר שתענני בעת ההיא הכף ומיד · או אפשר וידברו אליה דברי שלום ואמת כמו הצעה והקדמה לאמר אחר כך ענין השליחות שכן דרך העולם להקדים דברים ולהציע לבוא מתוכם כלאחר יד אל המכוון ז"ש וידברו אליה לאמר ואמרו שלחנו אליך לומר לא תעלי על דעתך שיש כאן צד הכרח כי הזווג בהכרח לא ישובח אלא שלחנו אליך ר"ל אליך הרשות לקחתך לו לאשה ואלו אמר שלחנו לקחתך לו לאשה היה מובן אפי' בעל כרחה:

ותקם ותשתחו וכו' עיין הרלב"ג ז"ל · ולע"רן מה שזכרתי כבר בפסוק וישמע דוד שלהיו' שנוי בשליחות זה מזולתו כפי מנהג העולם שהסרסור בענין זווג מתוך ביניה' כאילו היענין מדעת עצמו הוא מדבר המנס דוד לא חשש לזה אלא וידבר באביגיל כאילו פיו המדבר לה לקחתה לו לאשה וכן עשו השלוחי' שלא העלימו לומר אכחנו מדעתנו נתעוררו לזווג זה אם תהרצי יאחר כך נדבר אל אדונינו לגמור הענין אבל אמר הענין כמו שהוא וידברו אליה לאמר דוד שלחנו אליך וכו' לעומת זה שראתה אהבה מקלקלת השורה אף הוא קמה והשתחוית על מה שראתה

ההבה ותאמר הנה אמתך בלתי ראויה למלך כמוך כי אם להנשא לאחד מעבדיך ואשת העבד תהיה אם כן שפחה ז"ש לשפחה לרחוץ רגלי אדוני וכו' וקרוב בזה בדברי הרלב"ג ז"ל שלא שדקדקתי תיבת לשפחה נמצא כי לפי שדבר דוד בזווג זה כאילו הוא תובעה בפה לאשה על כן השיבה היא דבריה לנוכח עמו וזה טעם נכון מלבד טעם שלוחו של אדם כמותו במהרי"א ז"ל:

ותמהר ותקם אביגיל כוונת הכתוב להודיע זריזתה וחסידותה בענין הזריזות מהרה ותקם' ותרכב היא ולא שהרכיבוה אנשים כי לאו אורח ארעא ומשום פריצות ולא נשים כי זריזה היא ותרכב היא מעצמה ואמר החמור הידוע אותו שרכבה עליו כשהלכה להציל נבל והבן החמור בה"א הידיעה ולצניעות חמש נערותיה ההולכת לרגלה תמיד מלומדת בזה וז"ש ההולכות ולא אמר וחמש נערותיה הולכות לרגלה · ולענין החסידות קיימה בנפשו מה שאמרו חז"ל במס' ברכו' אחרי ארי ולא אחרי אשה אחרי אשה ולא אחרי מלאך המות ולא אחרי אשה ואמרו מנוח עם הארץ היה שנא' וילך מנוח אחרי אשתו לעומת זה ותלך אחרי מלאכי דוד ולא לפניהם ולעומת כל זה הנזכר ותהי לו לאשה כי מלב' כשרו' אשר ראה בה בהיותה תחת נבל הנה עתה הוסיפה זריזות וכשרות בלכתה אחרי עבדיו ונערותיה עמה לשמרה ז"ש ותהי לו לאשה שאהבה וידע שהיא אשר נמצאה לו לאשה ולא לזולתו: **ואת** אחינועם לקח וכו' עיין הרד"ק ומהרי"א ז"ל ותהיינה שתיהן טעם שלקח אשה אחרת אחינועם מיזרעאל היו שתיהן תמיד עמו ע"כ · ולע"רן כי להיות אביגיל מפורסמ' בחסידות כנז"ל לז"א ואת אחינועם לקח דוד ולא ידענו מה טיבה אם כשר' היא לזה אמר ותהיי' גם לומר שגם זו כשרה כאביגיל ושמה תוכיח עליה אחינעם יורה על נועם ויופי מעשה שלהן וז"ש גם שתיהן יחדיו לו יאתו לנשים כי כשרות הנה · או יאמר גם שתיהן לומר שאעפ"י שאהב אביגיל ותהי לו לאשה גם זאת אחינועם עכ"ז אהבת מיכל קודמת לכולן כי היא אשתו ראשונה ואשת נעורים וזהו ותהיינה גם שתיהן לו' מיכל עיקר כלבו וגם שתיהן לו לנשים טפל אליה והיינו דסמיך ושאול נתן וכו' לגלות על תיבת גם לרבות מיכל כאמור · וכן בסנהדרין פ' כהן גדול אמר רב עגלה זו מיכל ולמה נקרא שמה עגלה שחביבה עליו כעגלה וכן הוא אומר ושאול נתן את אשת דוד רוצה לומר העיקרי החביבה לו כנז' בתיבת גם נתן אותה לפלטי בן ליש והוא דבר זר מאד:

ושאול נתן את מיכל בתו וכו' במסכת סנהדרין פרק כ"ג אמרו כתיב פלטי וכתיב פלטיאל א"ר יוחנן פלטי שמו ולמה נקרא שמו פלטיאל שפלטו אל מן העבירה מה עשה נעץ חרב בינו לבינה אמר כל העוסק בדבר זה ידקר בחרב והא כתיב וילך אתה אישה שנעשה לה כאיש' והא כתי' הלוך ובכה על מצוה דאזיל מיניה עד בחורים שנעשו שניהם כבחורים שלא טעמו טעם ביאה א"ר יוחנן תקפו של יוסף ענותנותו של בועז תקפו של בועז ענותנותו של פלטיאל בן ליש וכו' תקפו של יוסף ענותנותו של בועז דכתיב ויהי בחצי הלילה ויחרד האיש וילפת מאי וילפת שנעשה בשרו כראשי לפתות תקפו של בועז ענותנותו של פלטיאל כדאמרן עד כאן · ויש לדקדק תקפו של בועז ענותנותו של פלטיאל והלא גבי פלטי אשת איש היא והדרבא בועז עדיף שכבש יצרו אפי' שהיא פנויה הן אמת דהאי עדיף משום שהיה זמן רב ושל בועז לילה אחת ובבחינה זו קאמר תקפו של בועז ענותנותו של פלטי אבל מ"מ בבחינה אחרת שמיכל אשת איש של בועז עדיף שהרי מבחינה זו עשה בתחילה תקפו של יוסף ענותנותו של בועז · ונראה שזה תלוי במ"ש שם בגמרא שאול סבר מלוה ופרוטה דעתיה אמלוה ודוד סבר דעתיה אפרוטה ואי בעית אימא דכ"ע דעתיה אפרוטה שאול סבר לא חזי ולא מדי ודוד סבר חזי לכלבי ושונרי ע"כ כי הנה בזה מובן ענותנותו של פלטי כי מאחר ששהה עמו ימים רבים ובמיטה אחת בלי ספק שזה דבר גדול הוא איך לא טעה לסבור כשאול דמלוה ופרוטה דעתיה אמלוה למר כדאית ליה או למר כדאית ליה דסבר שאול לא חזי ולא מדי ואין לדוד קדושין בה כלל אם כן ענוה גדולה זו לפלטי והוא עלה על בועז ויוסף · ולפי זה לאשה ממש נתנה שאול לפלטי כי טעה או במלוה ופרוטה דדעתיה אמלוה או טעה שאול דערלות לא שוה ולא מידי וליכא פרוטה · ועל שיטת חז"ל אנו סומכין ומינה לא נזוז אפי' שמהרי"א ז"ל תמה עליהם ודחה אותם בקש דברי חכמים כדרבונות וכמסמרות נטועי' על הפסוקים כי לא יקשה על דבריהם איך יחזור דוד לקחת אותה אחר שנשאת לאחד כי ידוע הוא שהאונס והשגגה מותרת מקרא דוהיא לא נתפשה אסורה הא נתפשה מותרת וכן אפי' למ"ד קדושי פלטי למיכל בעבירה אנוסה היא על כורח' אביה מלך ולא תאמ' מהלדדין הנזכרים ולכך הותרה לדוד ובפרט כשידע שלא נבעלה בפלטיאל שפלטו אל ורוח ה' דבר בו בדוד ומלאו על לשונו להגיד כי ישר פלטי ולא נכשל · וכן כתב הרלב"ג ז"ל טענה זו שכיון שהיה מפורסם שלא נבעלה החזירה עד כאן · ולזה לא יספיק אלא לנכיף בלבד · ועיין הרד"ק ז"ל ודבריו רחוקים הם כאשר דחאם מהרי"א ז"ל והוא כתב שמיכל לא נתנה שאול לאשה לפלטי אבל לשמרה שכיון מרא"ה שאול דוד שברח ונשא לו נשים רבות ובתו מיכל רכה ועגונה פן תקנא בירך חברתה ובעלה לא ישוב אליה עוד חשש אולי תזנה לכך נתנה לפקדון בבית פלטי בן ליש לעבד' ולשמרה בתוך ביתו ואשתו עמו והיה זקן ונכבד וירא שמים ואעפ"י שנאמר וילך אתה אישה · ולא בעלה כי שם איש יאמר גם כן על איש פקיד עליה כמו לישי כה"ג המורה על המעלה ולהפלגת אהבתו כאב לבתו

מנחה קטנה

ויבאו עבדי דוד אל אביגיל הכרמלה ירצה שראו שלוחי דוד שיש לחוש על כבוד דוד כי פן ואולי לא תחבה האשה ללכת אחריהם ואחרי דבריה' אם עלה שראתה שדוד אין לו מקום קבוע עדין לשבת אלא שבורח ממקום למקום או שנמרה שנאה בלבה על דוד שגרם מיתת בעלה ואע"ג שדברה לדוד דברי' טובים ובוזה וקללה לבעלה אפשר שעשתה זה מפחד ירא שלא יהרגנה דוד עם בעלה כאשר אמר אם אשאיר מכל אשר לו וגו' וע"כ היו הנערים מתיראין שתבי' זה לסעדר כבוד לדוד וכדי בזיון לבנא כאשר ירבה לקחת אשה אחרת כי יאמרו אם אלמנת נבל שבזמו כן הוא שם שאלמנת בדוד מה יעשו הבתולות שעריכות ושיפות ע"כ שבו בתחבולה כאלו שין באים לנחמה על מיתת בעלה ותוך הדברי' שין משבחי' אותה שאינה כדאי ליקרת אחר שם בעלה אשת נבל אלא על שמה תקרא אביגיל וז"ש ויבאו עבדי דוד אל אביגיל והיו משבכין מענין לענין עד שמתוך דבריה הרגישה שהם שלוחי' מדוד לקחתה לו לאשה וז"ש וידבר אליה לאמר שבדברי' היו לבכין מהם כאלו רוכים לאמר דוד שלחני והיא גם כיא הרגישה בדבר שאינם רוצי' לומר בפירש שהם שלוחי דוד מפני כבודו של דוד ע"כ ותאמר הנה אמתך וגו' ירצה איני כדאי שדוד ישאל אחרי כאלו הברירה בידי אלא אני אלך אצלו לבקש ממני על הדבר וכדי שלא תהא נראה כעוות שאשה תחזיר אחר איש א"כ אמרה לשפחה לרחוץ וגו' לא כאלו באתי לילך אחריו להיות לו לאשה אלא כשפחה שמחוייבת לבקש לא אדון לשרתו: לאמר הלא דוד מסתתר וגו' · אפשר שאנשי זיפים היו יראים להגיד לשאול שיבא לתפוש אותו כמו שאמרו למעלה ככל אות נפשך המלך רד ולנו הסגירו וגו' כי עדיין עשו זה שיאמר שאול הנה זה ימים לא כביד שנשבענו שנינו שלא להרע זה את זה ואיך אתם רוצים להסיתיני לעבור השבועה ומה גם איש אשר נכפשו אם כי שנפלתי בידו ולא הרע בי ששפט לי עון גנב אשר כרנתי שלא כדין שסייתי שבור שדוד שונאי והם החזיקו ידי שונאי אשר ראיתי אח"כ בעין ובמוש כי לא כן הוא ודוד אוהבי ובקש טיבתי ואתם באתם אלי לעשות פירוד בין רעים אהובים להסיתיני בבלעו חנם שלא בנפשכם לברכתם ודעכם ברחמיכם ע"כ אמרו ליסגא דמשמע לתרי אפי או שדוד שבתתר מפני שאול או מאנשי פלשתים הנלחמים בו לרחות אם יענם המלך בריתם על שהלשינו על דוד הם יתנצלו מכמם לאמר אין כוונתם על לשון הרע אלא בילוי שלתא בעלמא שדוד מסתתר שם לברוח על הפלשתים שונאי המלך ועבדי נפש דוד ואם יענם בניחותא ויפויק להם טונה על שגילו מקום מחבואתו יאמרו שלבך כמו למסור אותו ביד המלך:

פי

פי' רבינו ישעיה

ואת אחינועם לקח דוד לאש' מיזרעאל · ושאול נתן את מיכל בתו · כדאמרינן בקידושין ... אי קידושין

בחורי ישראל · מן הקלים לפיכך נשתנתה תנועת הבי"ת לשו"א אבל ובחורי ישראל הכריע שהב"ית בפתח הוא מהלגושים לפיכך לא נשתנה התנועה : אל נכון · באמת ובברור וכ"תי בקשוט : במעגל · מקום המחנה יקרא מעגל לפי שחונים שם העם בסבוב : מעוכה · תקועה הוא קרוב לענין מעוך וכתות : בחנית ובארץ · אכנו בחנית מכה גדולה על שאתקע החנית בארץ תחתיו וכ"תי אמחיניה כען במורניתא ואברזיניה בארעא : ולא אשנה לו · לא אהיה צריך לשנות לו פעם אחרת כי באותה מכה אמיתנו :

חי

עַל פְּנֵי הַיְשִׁימֹן׃ וַיָּקָם שָׁאוּל וַיֵּרֶד
אֶל־מִדְבַּר־זִיף וְאִתּוֹ שְׁלֹשֶׁת־אֲלָפִים
אִישׁ בְּחוּרֵי יִשְׂרָאֵל לְבַקֵּשׁ אֶת־דָּוִד
בְּמִדְבַּר־זִיף׃ וַיִּחַן שָׁאוּל בְּגִבְעַת
ג' הַחֲכִילָה אֲשֶׁר עַל־פְּנֵי הַיְשִׁימֹן עַל־
הַדָּרֶךְ וְדָוִד יֹשֵׁב בַּמִּדְבָּר וַיַּרְא כִּי בָא
שָׁאוּל אַחֲרָיו הַמִּדְבָּרָה׃ וַיִּשְׁלַח
דָּוִד מְרַגְּלִים וַיֵּדַע כִּי־בָא שָׁאוּל אֶל־
ה נָכוֹן׃ וַיָּקָם דָּוִד וַיָּבֹא אֶל־הַמָּקוֹם
אֲשֶׁר חָנָה־שָׁם שָׁאוּל וַיַּרְא דָּוִד אֶת־
הַמָּקוֹם אֲשֶׁר שָׁכַב־שָׁם שָׁאוּל וְאַבְנֵר
בֶּן־נֵר שַׂר־צְבָאוֹ וְשָׁאוּל שֹׁכֵב
בַּמַּעְגָּל וְהָעָם חֹנִים סְבִיבֹתָו׃
וַיַּעַן דָּוִד וַיֹּאמֶר׀ אֶל־אֲחִימֶלֶךְ הַחִתִּי
וְאֶל־אֲבִישַׁי בֶּן־צְרוּיָה אֲחִי יוֹאָב
לֵאמֹר מִי־יֵרֵד אִתִּי אֶל־שָׁאוּל אֶל־
הַמַּחֲנֶה וַיֹּאמֶר אֲבִישַׁי אֲנִי אֵרֵד עִמָּךְ׃
וַיָּבֹא דָוִד וַאֲבִישַׁי׀ אֶל־הָעָם לַיְלָה
וְהִנֵּה שָׁאוּל שֹׁכֵב יָשֵׁן בַּמַּעְגָּל וַחֲנִיתוֹ
מְעוּכָה־בָאָרֶץ מְרַאֲשֹׁתָו וְאַבְנֵר
וְהָעָם שֹׁכְבִים סְבִיבֹתָו׃
וַיֹּאמֶר אֲבִישַׁי אֶל־דָּוִד
סִגַּר אֱלֹהִים הַיּוֹם אֶת־אוֹיִבְךָ בְּיָדֶךָ
וְעַתָּה אַכֶּנּוּ נָא בַּחֲנִית וּבָאָרֶץ פַּעַם
אַחַת וְלֹא אֶשְׁנֶה לוֹ׃ וַיֹּאמֶר דָּוִד אֶל־
אֲבִישַׁי אַל־תַּשְׁחִיתֵהוּ כִּי מִי שָׁלַח
יָדוֹ בִּמְשִׁיחַ יְהוָה וְנִקָּה׃

ויאמר

ב' קרית חנה · ב' תיו ק' · ל' ב' · ל' תיו ק' · תיו ק' · ב' יתיר יו"ד

מראשתיו ח' ג' מנהון כתובין תו וסימ' נמסר בסדר ויצא :

עַל אַפֵּי יְשִׁימוֹן׃ וְקָם שָׁאוּל וּנְחַת
לְמַדְבְּרָא דְזִיף וְעִימֵּיהּ תְּלָתָא אַלְפִין
גַּבְרָא בְּחוּרֵי יִשְׂרָאֵל לְמִבְעֵי יָת דָּוִד
בְּמַדְבְּרָא דְזִיף׃ וּשְׁרָא שָׁאוּל בְּגִבְעַת
חֲכִילָה דִּי עַל אַפֵּי יְשִׁימוֹן עַל אוֹרְחָא
וְדָוִד יָתֵיב בְּמַדְבְּרָא וַחֲזָא אֲרֵי אֲתָא
שָׁאוּל בַּתְרוֹהִי לְמַדְבְּרָא׃ וּשְׁלַח
דָּוִד מְאַלְּלִין וִידַע אֲרֵי אֲתָא שָׁאוּל
בְּקֻשְׁטָא׃ וְקָם דָּוִד וַאֲתָא לְאַתְרָא
דִּי שְׁרָא תַּמָּן שָׁאוּל וַחֲזָא דָוִד יָת
אַתְרָא דִּשְׁכַב תַּמָּן שָׁאוּל וְאַבְנֵר בַּר
נֵר רַב חֵילֵיהּ וְשָׁאוּל שְׁכִיב בְּכַרְקוֹמָא
וְעַמָּא שָׁרַן סַחֲרָנוֹהִי׃ וַאֲתֵיב דָּוִד
וַאֲמַר לַאֲחִימֶלֶךְ חִתָּאָה וְלַאֲבִישַׁי בַּר
צְרוּיָה אֲחוּהִי דְיוֹאָב לְמֵימַר מַן יֵיחוֹת
עִמִּי לְוָת שָׁאוּל לְמַשְׁרִיתָא וַאֲמַר
אֲבִישַׁי אֲנָא אֵחוֹת עִמָּךְ׃ וַאֲתָא דָוִד
וַאֲבִישַׁי לְוָת עַמָּא בְּלֵילְיָא וְהָא שָׁאוּל
שְׁכִיב דְּמוֹךְ בְּכַרְקוֹמָא וּמוּרְנִיתֵיהּ
נְעִיצָא בְּאַרְעָא אִיסָּדוֹהִי וְאַבְנֵר וְעַמָּא
שָׁרַן סַחֲרָנוֹהִי׃ וַאֲמַר אֲבִישַׁי לְדָוִד
מְסַר יְיָ יוֹמָא דֵין יָת בְּעֵיל דְּבָבָךְ בִּידָךְ
וּכְעַן אֲמַחֵינֵיהּ כְּעַן בְּמוּרְנִיתָא
וְאַבְרְזִינֵיהּ בְּאַרְעָא זִמְנָא חֲדָא וְלָא
אִיתְנֵי לֵיהּ׃ וַאֲמַר דָּוִד לַאֲבִישַׁי
לָא תְחַבְּלִינֵיהּ אֲרֵי מַן אוֹשֵׁיט יְדֵיהּ
בִּמְשִׁיחָא דַייָ וְזַכָּא׃ וַאֲמַר

רשי

מעוכה · נעוצה : אי

רלבג

ושאול שוכב במעגל · ר"ל במחנה והוא היה בדמות עגול למען יראו הבאים אליהם מכל הצדדים :

חי

מנחה קטנה

מי ירד אתי כי זכותא דתרי עדיף וע"כ אמר לשני אנשי' מפורסמי' במעלות ועדות ואע"פ שהי' דוד הכניס עצמו בסכנה היה לבו נכון בטוח שלא יגליא שאול ואלקי' לא יעזבנו בידו על שמכר שאול שבועתו שנ' כי לא ינקם וגו' · וע"כ אמר אבישי סגר אלקי' וגו' על שעבר שבועתו סגרו אלקי' בידך לעשות בו נקם · ודוד השיב שאינו חייב מיתה בידי אדם על עברו השבועה כי אם בידי שמים כי אם ה' יגפנו באחת משתים או יומו יבא זה יום הדין כשנתמלא סאתו או במלחמ' ירד ואז מבקרין מנקמו במקום סכנה ונספה :

כלי יקר

להתווסייע ענין זה מלשון הפסוק שהו' ושאול נתן את מיכל בתו וכו' שלא אמר נתן לאשה אלא כפקדון ודקדק זה בהו' אשת דוד כלומר ע"מ שתהיה אשת דוד אך שמורה אצלו עד כאן תורף דבריו · ומה שהכריע מלשון אשת דוד אדרבא לשון הפסוק מוכיח כדברי חז"ל כאילו הו' עם היותה אשת דוד אשת איש עכ"ז נתנ' לפלטי בן ליש ולשון וילך אתה אישה לשון אישה גם הבכיה מורה שהיתה אשתו ואעפ"י שלא בא עליה כנזכר בדברי חז"ל הנה היה בוכה על המצוה על כניסה יצרו אבל לשיטת מהרי"א ז"ל שמחה מ"ל ולא בכיה :

ויבאו הזיפים וכו' · לע"דן לדקד' מה ראו של הזיפי' לשוב פעם שנית להלוך רכיל על דוד הלא ראו מה שאיר' לנבל יקחו מוסרי גם לשאול החסי' אשר הצדיק את דוד במ"ש צדיק אתה ממני וכו' יקשה זה · ולזה נראה לי כשבא דוד במזמור לא אמר בעלות זיפים אלא בבוא הזיפים שעיקר התרעומת של דוד על הפעם השנית שהלכו רכיל · לאחר ריב בין דוד ושאול לא בפעם הראשונה שבאו קודם מפני פחד שאול לא יאשמו כל כך והיינו דסמיך לא שמו אלהי' לנגדם סלה יען שהרי ראו שאלהים עוזר לי וכו' ה' בסומכי נפשי וכו' בפע' ראשונ' גם במערה גם בענין נבל מה להם לשוב עוד לאולת' ככלב שב על קיאו · ונראה כי היא הכוונת אשר הטעה לזיפים שאמרו מאחר שדוד נשבע לשאול שלא יכרית זרעו ושאול גם כן בכה בקול עליו הצדיק היה ראוי א"כ שיאמין בקול בכייתו ולא יהיה מסתתר שזו הורא' שרוצה לבגוד דוד בשבועתו לבוא תכף על שאול ומחנהו פתאום ז"ש ויבאו הזיפים אל שאול הגבעתה לאמר הלא דוד מסתתר וכו' שבפע' הראשו' אמרו מסתתר עמנו רוצה לומר שהיו בני סודו ועמם ובתוכם מסתתר ובעכש' אמנם עתה הגידו דבר חדש שהוסיף על חטאתו הלא דוד מסתתר ואילו עמנו לא כתיב שזו הוראת מרד שאם לא כן אחר שנתפשרו מה לו להסתתר ולא עוד שלא שלא גילה אוזן אחד ממנו וזהו ויבאו הזיפים בה"א לומר שכלם מקטנם ועד גדולם באו בפעם זו השנית לא כן בפסוק הראשון כאמר ויעלו זיפי' קצת אנשי זיף ולכך ויקם שאול וכו' שקבל לשון הרע זה כאמור ומ"ש בחורי ישראל עיין הרד"ק ז"ל :

ויקם שאול וכו' וישלח שאול וכו' : לע"דן לדקדק שכבר אמר וירא כי בא שאול אחריו וא"כ מהו וישלח שאול וידע כאלו ידע דבר מחודש · ונראה שכוונת הכתוב שלהיות ששאול חנה על הדרך ודוד יושב במדבר הורה שרוצה לבא אחריו במדבר וזהו שאמר וירא כי בא שאול אחריו המדברה ר"ל שעם היותו במדבר הידוע שכבר נעשה נס לו בו עם כל זה בא שאול אחריו המדברה והוא תימה גדול בעיניו איך ניחם מן השלום עד שלא היה מאמין שיבא שאול כיון שנפל בידו במערה אבל היה חושב אולי שלח שאול חיל אחריו והוא לא בא למלחמה לזה אמר וישלח דוד מרגלים לרגל אם אפשר שבא שאול שלא יתכן ואז וידע כי בא שאול עצמו ופניו הולכי' בקרב זה ידע אל נכון בלי שום ספק על ידי המרגלים כי מתחלה ראה כי בא שאול אחריו והיינו מחנהו ומסופק בשאול עצמו ועל ידי המרגלי' ידע הדבר על בוריו אל נכון או יאמר שאמר כי בא שאול של נכון כי מתחלה ראה כי בא שאול אחריו המדברה אבל עדין היה מסופק אם היה בא שאול בזהירות ופחד מדוד או אם היה נכון לבו שהוא בטוח שדוד יברח מפניו וידע זה מהיותו במחנה בטוח על פני הארץ כעם שוקט ובוטח לזה אמר וישלח דוד מרגלים לרגל אופן ביאת שאול אם בא כמורך לבב או לאו כי מראות דוד ששאול בא אחריו המדברה אפשר שלבו נכון שאינו בא אחריו שהרי אני במדבר והדרבא אתרחק ממנו יותר וידע ע"י המרגלים כי בא שאול אל נכון שלבו נכון ובוטח שדוד רחוק ממנו ואין לו מורך לבב וסוף הענין יוכיח שהיה שוכב בהשקט ובבטחה שאול גם לבער ואפשר שאומרו אל נכון שם מקום ששמו נכון כמו עד גורן נכון ואולי אותו המקום היה מקו' בית הגרנות למקו' הזה להיותו כלו הרים ויוכיח כן תיבת של גם נכון הוא עוד אפשר שאע"פי שראה דוד כי בא שאול היה מסופק אם בא אל נכון רוצה לומר על ידי הזיפים שהודיעוהו אל נכון מקום תחנותו של דוד או ואם בא מאיליו אל נכון בלי גלוי דעת הרכילים ועל ידי המרגלים ששלח ידע שבא שאול אל נכון ר"ל שאמרו הרכילי' קום לך לך שבמקום פלוני תמצאנו כי בא שאול נכון שהזיפים הלכו אליו :

ויקם דוד ויבא אל המקום וכו' עיין הר"דק ז"ל וכן הרלב"ג ז"ל וכן מהרי"א ז"ל : ולע"דן לדקדק למה יקום דוד מהמדבר לשים נפשו בכפו בתוך פח המוקש בתוך מחנה שאול הזה פועל סכם והלא קיר כטוי מזכיר עונותיו של אדם שמא אין עושין לו נס ואם עושין לו מנכין מזכיותיו והבריח' עלה נכונה כיוצא ועוד ויקם דוד מיותר די שיאמר ויבא דוד אל המקום וכו' ומהו אשר חנה שם לשון עבר הי"לל אשר חונה שם שאול ומלת שם מיותרת · ונראה כי דוד הניח כל מחנה כאשר הוא במדבר ויקם דוד מתוכו הוא וקצת אנשי חיל יבאו אל המקום אשר וכו' והיה זה לגנוב דעת שאול שהיה לבו בטוח במחנה דוד כי שם במדבר הוא וזהו ויקם דוד דהיינו קימה מתוך מחנהו ויבא אל המקום אשר ממנו יראה אשר חנה שם שאול · שם דייקא להורות שהם שני מקומות האחד מקו' צופי' והשני אשר חנה שם שאול ודוד יפה עינים להביט למרחוק וזהו שאמר וירא דוד את המקום אשר שכב שם שאול ואבנר כי יחדיו ישכב ואשר לבא קרוב אל המלך והגיד הכתוב כי שני מקומות שכיבה היו לו לשאול האחד אש' שכב שם בתחלה בעת התחייה לעין כל בקצה המחנה ואחר כך יתחבא עצמו ויישן במקום הזולת במעגל ממש כדי שיהיה מוקף מכל צדדיו כדי להסתר מהאויבים ופועלי און ואת שניהם ידע וראה דוד וזהו שאמר וירא דוד את המקום אשר שכב שם בלשון עבר ואחר כך אומר בלשון הוה ושאול שוכב במעגל רוצה לומר שייחדו לו שם מטתו להיותו שוכב שם והוצרך לזה כדי ללכת אליו ולקח' החנית וכיוצא כדי שיראה שאול כאמנות דוד וישוב מרדוף אחריו ולפי שהדבר הזה קשה לענין הרואה מי הכנים דוד בתגר זה ובסכנה כזו לזה אמ' הפסו' ויען דוד ר"ל מענה לקושי זה שיתקשה אליו הנה ענה דוד ויאמר אל אחימלך מי ירד אתי אל שאול וכו' לעשות מה שעשה והוא פועל נכון כדי ששאול יתן אל לבו גבורת לב לבוא דוד אל תוך מחנהו שאין זה כי אם שהש"ית עמו ובעוזריו :

ויען דוד ויאמר וכו' מהרי"א ז"ל שדוד אמר אל אחימלך ואבישי מי משניכם ירד אתי אל שאול העומד בתוך מחנהו וזהו שאמר אל המחנה וידמה שאחימלך פחד ולא רצה ללכת · או יהיה שאבישי השיבו תחלה אני ארד עמך ודוד לא היה רוצה בשניהם כי אם באחד מהם לבד והו שאמ' מי ירד אתי והיה מגבורתם שעברו המחנה :

ולע"דן לדקדק דה"ל אל המחנה אל שאול כי בתחלה פוגעים במחנה ואחר כך בשאול ובכלל אומרו אל שאול מובן של המחנה הולכים ועוד כיון שדוד דבר אל אחימלך ואבישי איך אחימלך לא יענה דבר האם פחד קראתו ורעדה כדברי מהרי"א ז"ל הנה נבחר לו מות מחיים ישבע בחרפה והנה דוד דבר אל אחימלך תחלה כנראה הוא איש חיל ונראה כי דוד אמר אני צריך מי שילך אתי אל שאול וצריך אני גם כן מי שיעמוד לי למשמרת סמוך של המחנה בצאתי מעם שאול כי בהיותי בתוך המחנ' אולי יחשיבוני כאח' מאנשי המחנה אבל בעת צאתי לחוץ למחנה ידעו כי כבר עבר זר בתוכה וירדפו אחרי ברמחו' וחצים וצריך אני חזוק מאיש גבור חיל ולזה ברר דוד ויאמ' של אחימלך החתי ושל אבישי בן צרויה אחי יואב שדבר ביחוד אל שני האישים ולא דבר סתם של אנשי' אשר אתו והטעם לאמר מי ירד אתי אל שאול ומי אל המחנה ר"ל ומי יעמוד לי סמוך אל המחנ' מעיר לעזור בצאתי משאול כי בעת ביאה אל המחנה אין פחד כל כך כי אז יחדיו יהיו עמו אחימלך ואבישי אבל אומרו אל המחנה הוא אחרי צאתו מאצל שאול והדברים כסדרן ולפי זה תיבת מן מוסכת עצמה ואחרת עמה כאלו כתיב מי ירד אתי אל שאול מי אל המחנה אז ענה אבישי ויאמר אני ארד עמך אל שאול וממילא מובן שאחימלך ישאר למשמרת אל המחנה לעת צאתם כדי לעוזרם וסבר וקביל אחימלך ואעפ"י שהוא חמור בבחינה הנז' עוד אפשר שאמר אל שאול ולא פחדתי אליו כי הוא ישן וכיוצא אלא הפחד מן המחנה כי ודאי ישמרוהו ז"ש אל המחנה אין יאמר אל שאול וכו' שהרי אשים פני של שאול והוא ישם פניו אל המחנה שאם ירים שאול את ידו רגלו אבא מתחת ידו וההולך עמי ישים פניו אל המחנה לטרדו כי שנים יניסו רבבה כשאיש את רעהו יעזורו ולאחיו יאמר חזק :

ויבא דוד וכו' רש"י ז"ל מעוכה נעוצה וכן הרד"ק ז"ל והוסיף והוא קרוב לענין ומעוך וכתות וכו' עד כאן : ולעד"ן לדקדק אומר ויבא בלשון יחיד הי"לל ויבאו גם אומ' אל העם הי"לל אל המחנה גם קשה אומרו שוכב ישן דבכלל ישן הוא שוכב ואם כן לישתוק מתיבת שוכב · ונראה להיות שהשי"ת היה בעוזרי דוד וכדמסיק ואין רואה ואין יודע ואין מקיץ כי כלם ישנים כי תרדמת ה' נפלה עליהם לזה אמר ויבא דוד ואבישי אל העם לא אל המחנה כי לא היה להם כסדר המחנה לעמוד על משמרתם אלא אל העם הנטושים על פני השדה או יאמר ויבא של העם לילה לומר שלא באו בקשת ובחנית שהרי כתיב בסמוך בחני' כשראה שאול החנית הוא אומ' שלא הביאו בידם מכלל כי אם כאח' העם ונתחכמו להבליע עצמם בתוך העם להתראות כאלו הם מהם וזהו שאמר ויבא דוד ואבישי אל העם שנבלעו בתוך העם ואמר ויבא בלשון יחיד שלא היו באים שניהם יחדיו כדי שלא ישימו לב אנשי המחנה אליהם לומר הלא דבר הוא הליכת שנים יחדיו בלתי אם נועדו לאיזה דבר ולזה היה הולך כל אחד לבדו נפרד מרעהו וזהו שאמר ויבא דוד ואבישי' ויבא דוד תחלה ואחר כך ואבישי אחריו ואמר והנה שאול שוכב ישן ר"ל והנה שאול היה שוכב לבד ומאת ה' נפלה עליו שינה ותרדמה ז"ש והנה שאול שוכב ישן שתיבת והנה מורה על דבר פתאומי כדפרי' בכלי חמדה בפ' הנה עם בני יש' שהנה נעשה עם כבד בני ישראל שהיו י"ב מתי מספר אף כאן והנה שוכב ופתאום נעשה ישן לא כן אבנר והעם שוכבים סביבותיו שוכבים דווקא ולא ישנים ועכ"ז הפליא הש"ית וגם הם נפלה תרדמת ה' עליהם אחר כך ואמר מעוכה בארץ לומר שהיתה נעוצה ביותר מן המנהג או בקרקע קשה עד שהיה קשה לעקור אותה בלי שירגישו העומדים שם סביב אלא שתרדמת ה' נפלה עליהם ועם היותה מעוכה בארץ רוצה לומר בעומק ביותר וזהו בארץ דאם לא כן בארץ מיותר דודאי שלא בשמים היה :

ויאמר אבישי אל דוד וכו' עיין הר"דק ז"ל וכן מהרי"א והוסיף כי חשב אבישי שהיה דוד רוצה להרגו ואמר לו סגר ה' וכו' ודוד השיב לאנשיו חלילה לי מהם וכו' כי משיח ה' ובכלל אנשיו אין ספק שהיה אבישי אחד מהם אם כן מה לו להפציר עוד כאן ותשובתו בצידו משלוח ידי במשיח ה' ונראה כי לאבישי ראה כעת היות תרדמת ה' נופלת עליהם פתאום אין זה אלא רצון האל שסגר אותו בידך כי בפעם הראשונה לא כתיב אלא לשון נתינה דכתיב הנה אנכי נותן את אויבך בידך ועשית לו וכו' אמנם אחר שדוד שפעם ההיא עבר על פשע ולא רצה להרגו והודה שדוד הצדיק וכיחם על הרעה הנה עתה בשובו לכסלה לרדוף את דוד דמו בראשו ומחויב מיתה הוא משום רודף וזהו שאמר ויאמר אבישי אל דוד סגר אלהים וכו' שהקב"ה ממש סגר אותו בידך כמוסר מיד ליד כיון שאתה רואה הרדמה ואימה חשכה גדולה נופלת עליו ועתה אכנו נא כי מכ' היתה זאת לסגרו בידך ולא ירגיש שום נברא כי פעם אחת ולא אשנה לו כדי שלא יצעק בנתים לקרא לאנשי חילו אבל אהרגהו תכף ומיד בפעם אחת ונברח :

ויאמר דוד אל אבישי וכו' מהרי"א ז"ל אין צריך לומר שלא תמית אותו אבל ההשחתה כל דהו אל תשחיתהו כי מי שלח ידו בשליחות יד כל דהו במשיח ה' ונקה כל שכן הריגה עד כאן : ולע"דן אל תשחיתהו אתה שאינך כדאי שהדיוט אתה והוא מלך כי מי שלח ידו במשיח

רדק

חי יי׳ · השבועה שלא יומת על ידי כי יי׳ יגפנו ונשבע בעבור אבישי שלא יעבור על רצונו ויכנו · ובדר׳ כי אם יי׳ יגפנו למה זכר בכי פעמים יי׳ אמר חי יי׳ שלא תהרגנו ולא תהרגנו חי יי׳ שאהרוג אותך : כי אם יי׳ יגפנו · בחולי טרם זמנו כמו ויגוף יי׳ את נבל כלומר על ידי השם יומת ולא על ידי ומיתתו תהיה קרובה באחת מהשלש ועל קירוב מיתתו אמר כי אם לא כן מה אמר כל אדם גם כן מת באחת מהשלש אשר זכר אלא אמר זה לאבישי להשקיטו כלומר אל תחוש עליו כי לא יאריך זמנו שימות או ימות בחולי שיגפנו יי׳ טרם יומו שהגיע לו בעת שנולד וזה יקרה לו בעונו : כי יומו יבא · כלומר או זמנו שקצוב בעת לידתו קרוב הוא וזה אמר דוד מלבו כי אמר בלבו כיון שמלאו בו השם ית׳ מהיות מלך וגוה למשחני לא יתכן שיאריך הזמן או אפשר כי מפי שמואל אמר שימות בקרוב ואם כן יתכן לפרש חי יי׳ כי על אלה הדברים אמר חי יי׳ כי כן יהיה לו שימות בקרוב באחת מהשלשה כי כיון שנאמ׳ לו מפי הנבואה יכול להשבע בזה : או במלחמה ירד ונספה · ונספה טרם יומו הקצוב לו כי באלה שני הפנים יומת אדם טרם יומו או בחולי או בחרב וזו המית׳ בעבור עון גדול מעון מי שמת בחולי טרם יומו ואם יש ביד האדם זכות מוסיפין לו על זמן הקצוב לו גם כן וזה הדבר מצאנו לו מחלוקות בין רבו׳ ז״ל את מספר ימיך אמלא אלו שני דורות זכה משלימין אותן לו לא זכה פוחתין לו מהם דברי רבי עקיבא ופי׳ שני דורו׳ כמו שכתוב ימי שנותינו בהם שבעי׳ שנה וגו׳ וזהו שאמר אמלא אשלים אותם אליך שלא יפחתו וחכמים אומרים זכה מוסיפים לו עליהם לא זכה פוחתין לו מהם ופי׳ מספר ימיך אמלא אעשה מלוי ותוספת עליהם אמרו לרבי עקיבא הרי הוא אומר והוספתי על ימיך חמש עשרה שנה אמר להם משלו הוסיפו לו : צפחת · פי׳ צלוחית : ויקח דוד · אחר שאמר לאבישי קח נא נתחרט בו ולא רצה שיקרב אבישי אליו שמא לא יוכל לכבוש את יצרו ויכנו לפיכך הלך דוד בעצמו ולקח החנית והצפחת : מראשותי שאול · המ״ם הוא לשמוש לפיכך היא נקודה בצרי אבל מם מראשותיו בשוא והיא נוספת ואינה לשמוש : ואין רואה · לא היה בכל המחנה אדם שהיה ער ורואה בקחתו הצפחת והחנית : ואין יודע · אין מרגיש בבואם : ואין מקיץ · שלא הקיץ אחד מהם לקול לכתם וקחתם ולקול דבריהם שהיו מדברים ביניהם : כי תרדמת יי׳ · הסמיכו׳ הוא לאחד משני פנים או פירושו תרדמה גדולה כי הדבר שרוצ׳ להגדילו סומך אותו לאל ית׳ כמו מאפל יה שלהבת יה כהררי אל עיר גדולה לאלהים ותהי לחרדת אלהים או פירושו להודיע כי התרדמה היתה סבה מאת האל כדי שלא ירגישו בדוד ובאבישי בקחתם הצפחת והחנית :

מנחה קטנה

כי תרדמת ה׳ וגו׳ ויעבר דוד וגו׳ ירצה שהיו ישני׳ עד שעבר דוד כעבר שהי׳ במקום בטוח מפני שאול : ראש ההר מרחק וגו׳ ירצה לא שהיה רחוק ממש בשטח דרך רחוקה אלא קרובה היתה והרחוקה דקאמר היינו שהיה רב המקום ביניהם ע״י שיפוע ההר היה מקום רב לעלות אל ראשו ומ״מ היה קולו של דוד נשמע לאבנר מש״ה אם היה רחוקה ממש לא היה נשמע קולו · וסוף מקרא פירוש לתחלתו :

פי׳ רבי׳ ישעיה

ויאמר דוד חי יי׳ כי אם יי׳ יגפנו · פירו׳ נשבע שלא יזוק על ידם כי אם יי׳ יגפנו וימיתהו קודם זמנו : ואת צפחת המים · תרגו׳ וית מנא דמיי׳ : ואין מקיץ · מפני שהא״יהן שלו פתוח איקץ · ויקץ · כמו איטב · וייטב בא מקיץ כמו מטיב :

ואמר דוד קיים הוא יי אלהין מן קדם יי יתמחי או יומיה ימטי וימות או בקרבא ייחות ויתקטיל : חס לי מן קדם יי מלאושטא ידי במשיחא דיי וכען סב ית מורניתא די איסדוהי וית מנא דמיא ונזיל לנא : ונסיב דוד ית מורניתא וית מנא דמיא מאיסדי שאול ואזלו להון ולית דחזי ולית דידע ולית דמתער ארי כולהון דמכין ארי שינא תקיפא מן קדם יי נפלת עליהון : ועבר דוד עיברא וקם על ריש טורא מרחיק סגי אתרא ביניהון : וקרא דוד לעמא ולאבנר

ויאמר דוד חי־יהוה כי אם־יהוה יגפנו או־יומו יבוא ומת או במלחמה ירד ונספה : חלילה לי מיהוה משלח ידי במשיח יהוה ועתה קח־נא את־החנית אשר מראשתו ואת־צפחת המים ונלכה־לנו : ויקח דוד את־החנית ואת־צפחת המים מראשתי שאול וילכו להם ואין ראה ואין יודע ואין מקיץ כי כלם ישנים כי תרדמת יהוה נפלה עליהם : ויעבר דוד העבר ויעמד על־ראש־ההר מרחק רב המקום ביניהם : ויקרא דוד אל־העם ואל־אבנר

ואין ראה ג׳ פסוקים בקריאה ואין ואין ואין וסימניהון ואין רואה ואין יודע ואין מקיץ · ואין קול ואין עונה ואין קשב · וזרעתם הרבה והבא מעט : יודע י׳ מלאים וסי׳ ואין רואה ואין יודע · ואנכי היודע ועד כן כתיב · ותהי להם חוות הכל · כי יודע יי׳ דרך · כי יודע כל שער · יודע יי׳ ימי תמימים · מי יודע עז אפך · מי יודע אם לעת כזאת · כל יודע מבין · ואין אתנו יודע עד · וכל תריסר וד״ה וקהלת ומשלי דכו׳ מל׳ במ״נ חס׳ וסי׳ בפשע ארץ רבים ידע יי׳ דין דלים · כי איננו ידע מה שיהיה : מרחק ד׳ חס׳ בקריאה וסימ׳ יעמד על ראש ההר מרחק · האלהים מקרוב · עצות מרחק אמונת אמן · וקרב מרחוק עמדו · ויש ספרים נמסר גם זה ותשלחי ציריך עד מרחק · וכל אוריתא דכוות׳ חס׳ :

רשי

חי יי׳ · יש אומרים לדוד נשבע ויש אומרים לאבישי נשבע אם תהרגנו את הצדיק אני אערוך דמך בדמו : כי אם יי׳ יגפנו · יקרב מיתתו : או יומו יבא · אם זמן מיתתו : צפחת · צלוחית :

רלבג

חי יי׳ כי אם יי׳ יגפנו · ר״ל להמיתו בלא פתו על צד העונש : או יומו יבא ומת · ר״ל הקץ המוגבל לו לחיו׳ כי זה הקץ יתחלף לפי עת הלדה : או במלחמ׳ ירד ונספה · ר״ל שאם בעצמו מצד בחירתו ישבב שימו׳ בלא עתו וזה כי מי שלא בא עתו עדיין הנה יתכן בבאו במקום הסכנ׳ שימות בלא עתו וכבר זכרו זה בעלי חכמת משפטי הכוכבים בספריהם והוא טוב דעת קרתבה המלחמה ולזה בותה לעם ש מעקה לגגים למלט הנופל שם מהנפילה : ויעמוד על ראש ההר מרחוק רב המקום ביניה׳ · הנה עמד על ראש ההר כדי שיהיה קולו יותר נשמע כי היה רוצה לדבר אל שאול מרחוק למלט עצמו מהסכנה אם ישפטו לרדוף אחריו :

כלי יקר

במשיח ה׳ שלא ינקה ורמז באן על כריתת המעיל שכרה הוא המעיל לשאול ועתיד הוא ליתן דין עליה שלא ינקה כמו שאמרו חז״ל על פסוק ויכסוהו בבגדים ולא יחם לו וכפי הנראה שאמר לו אבישי אם כן לך דוד ואתה שאתה משוח כמוהו ועדיף מיניה שאתה מיהודה לעומ׳ זה אמר דוד המירה שנית ויאמר דוד חי ה׳ שנשבע ליצרו שלא ישלח ידו בו כלל כדמסיק חלילה לי :

ויאמר דוד וכו׳ ספרי חי ה׳ כי אם ה׳ יגפנו מכאן היה רבי יאשיה אומר צריך אדם להשבע את יצרו שכן אתה מוצא בכל הצדיקים שמשביעין את יצרם באברהם הוא אומר הרימותי ידי אל ה׳ בבועז חי ה׳ שכבי וכו׳ בדוד הוא אומר חי ה׳ כי אם ה׳ יגפנו וכו׳ באלישע מהו אומר חי ה׳ לולי פני יהושפט וכו׳ ע״כ : ולע״דן מה צורך בארבע ראיות באחת מספקת · ועוד למה פיכק בלשון ברביעי כי בשלשתן הוא אומר הוא או׳ ובד׳ פיכק ואמר ובאלישע מהו אומ׳ בלשון שאלה · ועוד קשה כיון דארבעתן ראיות אם כן יקשה אומר מכאן היה ר׳ יאשיה או׳ צריך אדם להשביע את יצרו כדי שלא יחטא להיכי קאמר מכאן דייקא · ונראה כי כונת רז״ל להודיענו שצריך האדם להשביע את יצרו כדי שלא יחטא שהרי ידוע שהעבירות החמורות הם ג׳ גלוי עריות וע״א ושפיכות דמים וגזל ומי הוא חמור כדכתיב ובצעם בראש כלם · משל לקופה מלאה פירות כך הגדול מכער עצמו ועולה בראש כלם · בענין גזל הרימותי ידי אל ה׳ שנשבע שלא לקחת מחוט ועד שרוך כעל גלוי עריות בועז · שפיכות דמים מדוד · ע״א ביהורם בן אחאב שנעשה אח ואב לע״א ויהורם גם הוא הולך בדרכי ירבעם וכו׳ לזה נשבע שלא להביט אליו כמו אל תפנו אל האלילים לא אביט אליך ולא אראך שניזוק האדם בהביטו אל רשע לזה נשבע שלא להביט אליו מעת הפרדו מיהושפט ז״ש חי ה׳ וכו׳ לולי פני יהושפט הצדיק אני נושא שאני מסביר בראייתו מה שפגמתי בראייתך לא הייתי מביט לך ואני נשבע שאחר הפקדך מיהושפט אם אראך עוד באופן שהשבועה היא אם אראך לעתיד · והראיה יותר מבררת היא זאת של חי ה׳ כי אם ה׳ יגפנו כי לא שייך לישבע שה׳ יגפנו או במלחמה וכו׳ כי ברוך היודע אם יאריך ימים או לאו והיך ישבע על דבר שאין בידי באופן שמוכרח הוא שליצרו נשבע גם לשון כי אם ה׳ וכו׳ בלתי מתיישב דלפי׳ זה חי ה׳ כי ה׳ יגפנו הל״ל תיבת אם אין לה הבנה מכאן היה ר׳ יאשיה אומר מכאן מפסוק חי ה׳ כי אם ה׳ יגפנו וכו׳ עקר ההכרח · כי הכיה דהרימותי ידי אל ה׳ היכו מוכרח שהוא לשון שבועה דהא אפשר לפרשו כתרגומו ארימות ידי בצלו וכו׳ · או הרימותי ידי אל השי״ת ליטול מהשפעה מידו המלאה והרחבת תמיד הרימותי ידי שיו שימלא ידינו מברכותיו ולא מידי מתנות בשר ודם כדפרישית בכלי חמדה · וההיא דבועז אפשר שלרות נשבע להבטיחה על מ״ש לה אם יגאלך טוב יגאל ואם לא יחפוץ לגאלך וגאלתיך אנכי ח׳ ה׳ שנשבע על וגאלתיך אנכי · וכן ההי׳ דאלישע לא יוכרח שנשבע שלא להביט בו מכאן ולהבא אלא כפשוטו חי ה׳ לולי פני יהושפט אני נושא אם אביט אליך ואם אראך אבל עכשיו אביט לכבוד פני יהושפט באופן שאין ראיה מכרעת שצריך אדם להשביע את יצרו כי אם מפסוק חי ה׳ כי אם ה׳ יגפנו וכו׳ מהענין ומהלשון תיבת אם כדפרישית והשתי ראיות תהג׳ האחרות אמר בהם באברהם הוא אומר בבועז הוא אומר בדוד הוא אומר לא כן באלישע שהיא היותר ראיה חלושה שבכלן לכך קאמר בה בלשון מהו אומר ולא אמר באלישע הוא אומר חי ה׳ שאינו דבר פשוט עד שיאמר בו באלישע הוא אומר כי אם מהו אומר בלשון שאלה להורות שמהכרח כפל הלשון של אם אביט אליך ואם אראך מכריח קצת שאם אביט הוא בהווה והשבועה על העתיד שנשבע שלא לראותו עוד ז״ש ואם אראך ז״ם מהו אומר לרמוז אל הכרה הזה של יתור · למדנו מהמאמר הזה שאומרו חי ה׳ ליצרו נשבע והוכן בזה תיבת כי אם בלומר לא הכנו בידי כפש כי אם ה׳ יגפנו ולא אני ובשוחר טוב רבי יהודה בן לוי אמר ג׳ דברים הוציא דוד מפיו וכלם נגעו בי כי אם ה׳ יגפנו או יומו יבא או במלחמה ירד ונספ׳ למה חי ה׳ א״ר אלעזר לי״צהר בשבע חי ה׳ איני עוש׳ דבר זה ר״ש בן נחמני או׳ לאבישי בזרויה נשבע אם הגיע בדמו של צדיק שאני מערב דמך בדמו א״ל הקב״ה גם במדעך מלך אל תקלל את מדמ׳ עצמך לשאול כתי׳ ולשאול פילג׳ ואת ויק׳ לו עו׳ דוד נשי׳ ופילגשי׳ שאול מפקי׳ כבשיו למלחמ׳ ויקח נמד בק׳ ויתחתי שאול מגשרי׳ קלור׳ לוי אמ״ם מיל הי׳ הולך שאול ר׳ סי׳ אמ׳ ק״ד רבנין אמרי ק״ף אימתו כשנשבה הארון אדם הולך לבית המשתה אינו מוליך בניו עמו מפני מראית העין ושאול הולך למלחמה ומוליך בניו עמו יודע שמדת הדין פוגע בו ואתה לא תגלה ההכו במלחמה שאול אוכל הולין בטהרה שנא׳ וירס הטבח ואתה מדמה ע׳מך לשאול לכך כאמר שגיון לדוד אשר שר לה׳ על דברי כוש בן ימיני עד כאן ויש לדקדק אומרו אמר הקב״ה גם במדעך מלך אל תקלל וכו׳ כי הוא לא קלל כפי הפשט של הפסוקים · ועוד כפל אתה מדמה עצמך לשאול וכו׳ אחת בתחלת דבריו ואחת בסוף שאומר ואתה מדמה עצמך לשאול ונראה שהבריא היות דברי דוד דרך קללה מלשון

כי אם ה׳ יגפנו דהי״ל או ה׳ יגפנו אבל מאומ׳ כי אם פי׳ כי אם ה׳ רוצה ליפרע ממנו לא יהיה ע״י אלא הנה יגפנו הוא ית׳ או יומו יבא ומת או במלחמה ירד ונספה אבל באו׳ כי אם ה׳ יגפנו ואם כן הוא דרך קללה וקללת חכם על חינם היא באה וכיון שדוד הוציא מפיו בן העפ״י שהוא לא קלל בשלשתן עם כל זה נתקיימו ז״ש ג׳ דברים הוציא דוד מפיו הוציא מפיו דייקא וכלם נגעו בו ר״ל חלק מהם נגע העפ״י שלא נתקיימו בשלימות כי יומו יבא באותו היום שנהרגו ובמלחמ׳ ירד ואתיו השבן כנגד ה׳ יגפנו לפי שהשבן לא היה מספיק להמיתו לכך אמר וכולם נגעו בו נגיעה כל דהו ומ״ס ר׳ שמואל בר נחמני לאבישי נשבע חי ה׳ אפשר שלמד מהכרחות הנזכרים בפסוק חי ה׳ דה״ק שלא תהרגנו שאם תהרגנו חי ה׳ וכו׳ שאהרוג אותך והערב דמך בדמו ז״ש בכתוב כי אם תהרגנו אני נשבע לה׳ שאפרע ממך וזהו הכוזר שנית ודרך רמז יגפנו דוד לאבישי לאפלי׳ ספשוטו על שאול ויהיה זה מעין הדרש שהביא הרד״ק ובדרש כי אם ה׳ יגפנו וכו׳ למה מזכיר שני פעמים אלא אמר חי ה׳ שלא תהרגנהו ואם תהרגנהו חי ה׳ שאהרוג אותך עד כאן · ולאמר לו הקב״ה גם במדעך מלך אל תקלל ר״ל כי אין ההדיוט מקלל למלך שאינו מסוגו וערכו וכיון שאתה מקללו מכלל שאתה מדמה עצמך לו עם כל זה מלך אל תקלל שאתה טועה שאינך מערכו כמו שמפרש אחת אחת ובסוף אומר ואתה מדמה עצמך לשאול חדא ועוד קאמר האחת שאתה מדמה עצמך לשאול ואין הדבר כן ועוד שלו הוכח שהיה שוה אליו ודומה לו אין ראוי שאתה תהיה מדמ׳ עצמך לשאול כי יהלך זר ולא פיך וכיון שאתה מקללו כהדיוט הרי אתה מדמ׳ עצמך לו בכל שאם לא כן לא היה לך לקללו כיון שהוא חשוב ממך מלך הוא עליך · כנמצא לפי זה שאמר פי׳ כפסוק בלשון קללה והכי פי׳ ה׳ רוצה לעשות דין או יגפנו או במלחמה וכו׳ · ועיין רש״י וקרוב לזה כתב הרד״ק ז״ל ע״ש וכן הביא מהרי״א ז״ל ועיין הרלב״ג ז״ל · ולע״דן לדקדק תיבת שבועה זו של חי ה׳ למי נשבע גם תיבת כי אם בלתי מתיישבת כאשר כתבתי בביאור המאמר והבן קשר הפסוקים דמסיק חלילה לי מה׳ · ונראה כי דוד נשבע חי ה׳ כי בין כשה׳ יגפנו ע״י עצמו או סיבה יומו או במלחמה ירד ונספה שהלך השוה בכל ג׳ חלוקות אלו התקרבות מיתה קודם זמנו כנזכר לעיל הנה אני נשבע חי ה׳ שבכלל ג׳ חלוקות חלילה לי מה׳ אם אחפוץ במיתתו על אחת מהדרכים האלה ז״ש חלילה לי מה׳ ועל זה נשבע חי ה׳ איך לא מלבו ולא ישמח לאידו · ואל כל גזרת חי ה׳ הגיזר׳ היא חלילה מה׳ וכן חלילה לי משלוח ידי במשיח ה׳ וכו׳ · או יהיה בגזרה בפסוק עצמו ונשבע חי ה׳ כי אם ה׳ יגפנו או יבא יומו נשבע אני חי ה׳ וכו׳ שהרי הוא בעיני כמת או כנספה מאחר שה׳ יגפנו או יומו יבא וכו׳ ואם אין חפצה׳ בזה האם אעשה כנגד חפצו יתברך :

חלילה לי מה׳ וכו׳ הרד״ק ז״ל צפחת צלוחית · ומהרי״א ז״ל פירש לפי שחשב אבישי שמה שאמר דוד כי מי שלח ידו במשיח ה׳ ונקה היינו דווקא בהדיוט ובלתי משיח לא ינקה אבל דוד שהוא משיח אם ישלח ידו במשיח ה׳ אין בכך כלום לעומת זה חייב דוד לומר חלילה לי טעם היותי משיח ה׳ עם כל זה חלילה לי וכ״ש לך אבישי ולכך קח החנית ולכה לנו וכו׳ : ולע״דן שאמר חלילה לי מה׳ לפי שבענין המערה אמר הכבר וזולתו אלו שלח יד היינו עושין אותו חתיכי חתיכות לעומת זה אמר כאן חלילה לי מפאת יראת ה׳ זהו שאמר מה׳ לא מזולתו כי פעם אחת ולא אסכה לו ולא אירא מאנשי חילו ואמר משלוח במ״ס דהי״ל חלילה לי מה׳ לשלוח ידי אבל אמר משלוח ר״ל מהפעם ההיא אשר שלחתי ידי אל כנף מעילו ויך לב דוד אותי שלא הכנה ז״ש משלוח ידי במשיח ה׳ ר״ל מאותו השלוח ששלחתי ידי לקחתי לי מוסר וחלילה לי עוד · ועתה קח נא ר״ל אל נא כשב עוד ברגע קטן במקום מסוכן כזה סכנת הגוף פן יקיצו משנתם ויאחזונו וסכנת הנפש פן יתעכב יצרנו הרע לשלוח ידינו במשיח ה׳ ולזה מפאת שתי הבחינות הנזכרות ועתה קח נא ועתה כעת הזאת קח בא את החנית ואת צפחת המים ונלכה לנו ר״ל לכו לתועלתינו ולהצלת גופינו ונפשינו · באמור ולא היה רוצה דוד לקחת אותה פן יהי׳ לבו נוקשו ואומר לו שיכה בחנית את שאול לזה אמר קח נא כי לא האמין בעצמי :

ויקח דוד את החנית וכו׳ עיין הרד״ק ז״ל וכן מהרי״א ז״ל והוסיף לומר כי אולי אבישי לא רצה לקחת החנית מאחר שלא הרגנו אם כן למה אקח אותו והוצרך דוד לקחתו וכמו שאמר ואין מקיץ פי׳ אין מי שיקיץ לזולתו עד כאן ושיטת הרד״ק עקר כי לא יתכן שאבישי ימלך דבר המלך דוד וכן עיינתי · ולע״דן עוד כי אולי אבישי לא מלאו לבו לקחתו ולכך הוצרך דוד לקחתו הוא בעצמו גם הצפחת כי לבו כלב האריה המם ימס ואמר שאפי׳ אחר שהלכו להם נשארו ישנים מסיבת הרדמת ה׳ שנפלה עליהם ע״כ אעפ״י שהלכו להם עכ״ז ואין רואה וכו׳ כי תרדמת ה׳ נפלה עליהם נפלה לשעבר ואעפ״י שנסתלקה התרדמה בלכתם עכ״ז נשארו ישנים · וגם מובן אומרו נפלה לשון עבר ולא אמר נופלה · גם מובן אומר כי כלם ישנים דהי״ל כי כלם נרדמים

הלא תענה אבנר: אחר שקרא אל העם ואל אבנר ולא היו עונים אותו קרא עוד אל אבנר בשם ואמ' הלא תענה אבנר · ובדרש אמר לו דוד מה יש לך לענות אבנר הרי אמרת על המערה אילו היה עושה מאומה היינו נכנסין לשם ומחתכין אותו אבר אבר או שמא אימר בסירה הוקרע לחנית ולפחת מה יש לך לענות הלא תענה אבנר לא היה לך לענות דבר ונעשה כאלם הלא היא דכתיב האמנם אלם צדק תדברון: מי אתה קראת אל המלך · כמו על המלך כלומר שלא יראת לקרוא במקום שהמלך ישן לא חששת שתעירהו משנתו בקראך בקול כי הוא לא היה קורא אל המלך כי אם אל אבנר וכן ויך את הפלשתי אל מצחו כמו על מצחו אל ההרים לא אכל כמו על ההרים ובעניין הזה ת"י מאן דין דקרי בריש מלכא:

רשי

הסיתך בי · לשנאותי כל הסתה לשון סומא אמי"ונטינס בלע"ז: ירח מנחה · יקבל ברחמים תפילתי להשיב חמתך ממני: כי גרשני · מארץ ישראל: לך עבוד אלהים אחרים · היוצא מא"י בחוץ לארץ כאילו עובד עבודה זרה ויונתן תרגם איזיל דוד ביני עממיא פלחי טעוותא: הקורא

רלבג

אם יי' הסיתך בי ירח מנחה · אמר זה כי אם היה בסבה מאת הש"י הנה יהיה זה לחטא דוד ולזה אמר שהש"י ירח מנח' ממנו ויהיה בה כפרה לש"י: כי גרשוני היום מהסתפח בנחלת יי' וגו' · אמר זה לפי שמן המסכנים שירדפהו ישר' יהיה סבה שיצא דוד מכל ארץ ישראל למלט את נפשו מיד מלך ישראל וילך לו בין עובדי עבודה זרה: הנה

כלי יקר

נרדמים כי תרדמת ה' או כלם ישנים כי שינת ה' נפלה עליהם וסמיך ליה ויעבור דוד וכו' שעד שעבר העבר עוד ישנים ולכך קרא את העם ואת אבנר כי כלם ישנים היו ואמר אין רואה ואין יודע שהיא מיותר שבכלל ואין מקיץ הוא אפשר שיהיה מתחלה אדם רואה ועד לשמור את שאול כמנהג עומד על משמרתו וה' הפיל רוח תרדמה שלא יהיה רואה אעפ"י שעיניו פתוח וכן לא יהי' יודע ושלא יקיץ לגזולתו כי כלם ישנים יחדיו כן אותו שהיה רואה ישן לו כי נפלה תרדמה ה' עליהם יחדיו ובבראשית רבה אמרו תרדמה זו דורמיטא היא' והכרת הוא כיון שאין רואה ואין יודע ואין מקיץ דבר כזה אינו אלא דורמיטא:

אבנר בן נר לאמר הלוא תענה אבנר ויען אבנר ויאמר מי אתה קראת אל המלך:

טו ויאמר דוד אל אבנר הלוא איש אתה ומי כמוך בישראל ולמה לא שמרת אל אדניך המלך כי בא אחד העם להשחית את המלך אדניך: לא טוב הדבר הזה אשר עשית חי יהוה כי בני מות אתם אשר לא שמרתם על אדניכם על משיח יהוה ועתה ראה אי חנית המלך ואת צפחת המים אשר מראשתו: ויכר שאול את קול דוד ויאמר הקולך זה בני דוד ויאמר דוד קולי אדני המלך: ויאמר למה זה אדני רדף אחרי עבדו כי מה עשיתי ומה בידי רעה: ועתה ישמע נא אדני המלך את דברי עבדו אם יהוה הסיתך בי ירח מנחה ואם בני האדם ארורים הם לפני יהוה כי גרשוני היום מהסתפח בנחלת יהוה לאמר לך עבד אלהים אחרים: ועתה

ולאבנר בר נר למימר הלא תעני אבנר ואתיב אבנר ואמר מן דין דקרי בריש מלכא: ואמר דוד לאבנר הלא גבר גיבר את ומן כוותך בישראל ולמא לא נטרתא על ריבונך מלכא ארי אתא חד מן עמא לחבלא ית מלכא ריבונך: לא תקין פיתגמא הדין די עבדתא קיים הוא יי ארי גברין חייבי קטול אתון דלא נטרתון על ריבונכון על משיחא דיי וכען חזי אן מורניתא דמלכא וית מנא דמיא דאיסדוהי: ואשתמודע שאול ית קלא דדוד ואמר הקלך דין ברי דוד ואמר דוד קלי ריבוני מלכא: ואמר למא דנן ריבוני רדיף בתר עבדיה ארי מה עבדית ומה בידי חובא: וכען ישמע כען ריבוני מלכא ית פיתגמי עבדיה אם מן קדם יי איתגרית בי יקביל קורבני ברעוא ואם בני אינשא ליטין אינון קדם יי ארי תריכוני יומא דין מלמידר באחסנת עמא דיי למימר איזיל דוד ביני עממיא פלחי טעותא: וכען

הלא איש אתה · איש גדול וכן גדעון בן יואש איש ישראל גדול ישראל וכן כלם אנשים האנשים גדולים ות"י גבר גיבר את: שמרת אל אדוניך · כמו על אדוניך וכן אמר אחר כן על אדוניכם וכ"תי על ריבונך וכמוהו אל ההרים לא אכל כמו על ההרים: הסיתך בי · שם בלבך להרע לו בעוני וי"ת אם מן קדם יי' איתגרית בי · ור"ל דרשו כי בעון שאמר לשון הסתה על הבורא ית' הטא בהסתה ויסת את דוד בהם: ירח מנחה · כלומר אקריב לפניו מנחה שיריחה וירצה בה לכפר עוני ולהסיר שאהך ממני: מהסתפח · מלגור והדבק בנחלת יי': לך עבוד אלהים אחרים · כאילו אומר לו לך עבוד אלהים אחרים כיון שמגרשים אותי מנחלת יי' לגור בין הגוי' אף על פי שעדיין לא יצא מארץ יהודה ידע כי יצטרך לצאת כי לא יוכל לברוח מפני שאול אמר זה והוא בארץ יהודה וישראל וגם הוצרך לו לצאת כשהלך אל אכיש מלך גת וגם כן הלך למצפה מואב והביא אביו ואמו לפני מלך מואב וישבו שם אף על פי שהוא ואנשיו היה הולך ושב בארץ יהודה וי"ת למימר איזיל דוד ביני עממיא פלחי טעוותא: אל

לא טוב הדבר אשר עשית להתרשל מסימך שומרים על המלך ואם יצאת ידי חובתך ושמת שומרים אלא שישנו להם אם כן יאשמו הוא או' חי ה' כי בני מות אתם שהשומר שישן גדול עונו מכסוא עד שיוצת והנשארים ישמעו ויראו · עוד פירש ולמה לא שמרת לאדוניך ונכיח עתה כי בא אחד העם להשחית ולהרוג את המלך אדוניך שאז בלי ספק שלא טוב הדבר הזה אשר עשית וחי ה' כי בני מות אתם כיון שהתרשלתם בשמירת אדוניכם ונמשך שנהרג כמאלא דין זה של חי ה' כי בני מות אתם הוא על מונח אם חס ושלום בא אחד העם והשחית את המלך שאז הייתם יחדיו בני מות בדין · עוד פירש כי בני מות אתם אינו מדבר בשור' הדין אלא מאחר שאתם ישנתם ולא שמרתם את אדוניכם מעתה אלו הרג אתכם הבא אל המחנה בטח היה מהראוי שיהרוג אתכם כיון שאין רואה ואין מקיץ בני מות אתם ר"ל ראוי היה שיהרג אתכם אחר שמצא אתכם יחדיו ישנים ואם כן לא אמר בני מות אתם מפאת הדין ע"כ דבריו:

ולע"רן לדקדק ראשונה כפל הלא איש אתה אם הוא לשון חשיבות כפי דעת המפר' הייכו ומי כמוך בישראל · גם צריך טעם למה גבי אבנר אמ' אל אדונך ובסמוך אמר על אדוניכ' · ועוד למה אמר בתחלה אדונך המלך ובסוף הפך הסדר המלך אדונך · ועוד קשה או' לא טוב וכו' כי משמע שאינו רע בהחלט אלא לא טוב לבד וא"כ אין משפט מות דקאמר חי ה' כי בני מות אתם ולמה בתחלה דבר בלשון יחיד ועתה בלשון רבים ומהו לשון של ועתה ראה וכו' ונר' שכוונת דוד להוכיחו לאבנר מב' בחינות הא' מצד האנושית שהוא איש גבר בגוברין ולו יאתה לשמור אדוניו ז"ש הלא איש אתה והבחינ' הב' מצד החסידות שבו וז"ה ומי כמוך בים' בחסידות ככנגד הבחינה הא' אמר הלא איש אתה הוכיחו ולמה לא שמרת אל אדונך שהיא מדה האנושית ואמר אל ולא אמר על אדונך כמ"ש מהרי"א ז"ל שלא נתרעם על אבנר שלא שמרו הו' בעצמו אבל נתרעם עליו שלא שם שומרים מתחת ידו וזה כ"ל שדקדק באו' אל אדונך ר"ל מדוע לא שמת' שומרים לשמור אדונך ואמר כי בא אחד העם מיוחד שבעם כדוד או אבישי בא להשחית את המלך והסיבה להיותו אדוניך שאילו לא היה אדוניך שאתה מקשה לבו כסירה הועדה אתה נסיבה להשחית ושיפול ברעה ז"ש להשחית המלך אדוניך לא אמר להשחית אדוניך המלך אמנם בסמוך כשדבר על השומרי' עצמם שישנו להם אז אמר לא שמרתם על אדוניכם על אדוניכם ממש לשמור על משיח ה' שוקדי' יום ולילה לשמור בשקיד' וכנגד הבחינה השנית אמר לא טוב הדבר אשר עשית אשר מי כמוך בישראל אחר כך הפך פניו אל העם אשר קרא דכתיב ויקרא דוד אל העם וכו' ואליהם אמר חי ה' כי בני מות אתם ביחוד שהוא אדוניכם ושהוא משיח ה' ואתם הלויים ראוי לכם להחשיב יותר לשאול ממה שמחשיב אותו אבנר ולכן גדלה אשמתכם כי בני מות אתם · ואמר אל אבנר ועתה ראה ר"ל מאז בכנף המעיל טעית בסיר' הועדה ועתה היכול תוכל לבקש תואנה אי חנית ר"ל איזה מקום תוכלו לתלות שהועדה בו חנית המלך כי החנית קשה לתלות בה בסירה הועדה וכיוצא ובפרט בהיות עם החנית הצפחת · כי שתים כאחת קשה לחות בקש ז"ש ואת צפחת ולא אמר ואי צפחת כמו שאמר אי חנית וכו' כלומר בהיות החנית ואת צפחת שתים קשה לבקש דחייה כל דהו על כן ועתה ראה בישוב אי חנית המלך · או יאמר הלא איש אתה ר"ל אני קראתי את העם ואת אבנר כדי להאשים אותם אבל כל אחד כפי ערכו כי אשמת אבנר איננה כל כך כי הלא איש אתה ר"ל איש אחד אתה ותעלתך שינה אבל עם כל זה תאשם כי עם היותך איש יחידי הנה ומי כמוך בישראל גדול האיכות ואם כן למה לא שמרת את אדוניך וכו' ואם תשיב שמרתי אלא שנכנסת מהשינה הנה לא טוב הדבר הזה אשר עשית להכנים את עצמך בשמירת המלך כי היה לך לתת אל לבך פן תכנס בשינה ז"ש לא טוב הדבר הזה הזה דייקא דהיינו אם שמרת וערבה שנתך ושכבת כי אם לא שמרת כלל הוא העון יותר למה לא שמרת וכו' ואם שמרת וישנת לך עם כל זה לא טוב הזה האחרון עם היותו קל מן הראשון · אמנם העם המרובים שהיו יכולין להתחלק למשמרות אלה ישנו ואלה יקיצו לשמור גדלה אשמתם זהו שאמר חי ה' כי בני מות אתם המרובים העם בני מות אתם ולא אבנר:

ויכר שאול את קול דוד וכו' כבר כתבתי בפסוק ויקרא דוד אל העם שיטת הרב בעל עקידה ז"ל בפסוק זה עיין עליו ומהרי"א ז"ל ויכר שאול וכו' ולא אבנר הכירו שהרי אמר מי אתה קראת אל המלך וקראו בני דוד יען שחמל עליו אעפ"י שנפל בידו במערה ובמעגל:

ולע"רן שהכיר הכרת הקול שהיה לדוד ולפי ששמע בתוך דבריו וקולו נעימות בימין שאול באומרו משיח ה' המלך לזה אמר הקולך זה שאתה מכבדני בו אם פיך ולבך שוי' שאתה בלבך בפי דוד כאב מכבדני וכאדון במורה ז"ש הקולך זה שכבדתני בו האם הוא מסכים בקירות לבך שאתה כבן יקיר לי ז"ש בני דוד ויאמר דוד קולי מסכים עם מה שמהשבתי שאתה אדוני ובקירות לבי שאתה לי לפטרון שאין לי פה חנף כמאלת תשובתו מכוונת לשאלתו של שאול והיינו באומרו הקולך זה בני דוד ולא אמר הזה קולך בני דוד כי לא הי' מסופק אם היה קולו אם לא שהלי אמר ויכר שאול:

ויעבר דוד העבר וכו' עיין הרלב"ג ז"ל · ולע"דן שאעפ"י שהזכיר וילכו להם וכו' עתה הזכיר ויעבור דוד וכו' בלשון יחיד כי דוד זהיר ומהיר יותר מאבישי ויעבור דוד ויעמוד וכו' רב המקום ביניהם בין דוד ואבישי ופשוטו ביניהם בין דוד ובין מחנה שאול ואולי הזכיר ויעבור דוד לפי שיזכיר אחר כך ויקרא דוד וכו':

ויקרא דוד אל העם וכו' תנחומא הביא הילקוט פ'קל"ג מפני מה נענ' אבנר רבנין אמר מפני שלא הניח שאול להתפייס לדוד שנא' אבי ראה גם ראה א"ל מן את בעי מן גלגולוי דדין בסירה הועדה וכיון דאתי לגבי מעגל א"ל הלא תענה אבנר בכנף אמרת בסירה הועדה חנית וצפחת בסירה הועדה ע"כ דיש לשאול מי הכריחם ונראה כי קשיא להו שאין דרך לומר בעת קריאה ראשונה הלא תענה אבנר לזה אמר שאמר לו הלא תענה אבנר כאן בסירה הועדה כמו שענית שם בכנף המעיל דסירה הועדה זה לא יתכן לענו' בחנית ולפחת: ועיין הרד"ק ז"ל וכן מהרי"א ז"ל והרב ב"ע ז"ל בשער ק"ג ז"ל הביא הנעה אח' והיא כי מעלת הנקר' העיר על דברי הקריאה והוכיח כן מפסוק זה האומר הלא תענה אבנר וכו' ויען אבנר מי אתה קראת אל המלך אשר יש לדקדק שהוא לא קרא אלא אל אבנר לא אל המלך אם כן מהו או' מי אתה קראת אל המלך · ועוד קשה באו' ויכר שאול את קול דוד ויאמר הקולך זה בני וכו' ואם הכירו א"כ למה שאלו · ותירץ אמנם הכונה אלי בזה הוא מעניין אשר הביא בו והוא שהמנהג מדרך המוסר שכאשר ירצה איש לדבר אל המלך או אל שר הצבא לא יקרא אליהם בשמותם גם כי יהיו סגורים בחדריה' אבל יקרא אל השוער והשוער אל הסריס והסריס אל השר והשר יגיע הקריאה אל המלך אמנם אם המלך הוא מבקש אל השר או אל העם הנפקד תחת ידו אינו קורא רק אל השר עצמו ותשמו כי דרך הגדול להאל בגדול ודרך הקטן להאל בקטן והנה דוד לפי שהיה שר וגדול בישראל ומשוח מלך כשהוצרך לקרא אל העם ואל שר הצבא קרא בשם הגדול ולז"א ויקרא דוד אל העם ואל העם וכו' הלא תענה אבנר כי נקרא בשם אבנר קרא לכלם כמנהג הגדולים אמנם אבנר כששמעו הקריאה חשב בלבו שכונת הקורא לא היתה אלא לקרא אל המלך שמתוך המוסר קורא אל שר הצבא להגיע לעקתו אליו כי אם היה הרצון לקרא לו לבד היה קורא לאחד מנעריו אז לבוא' אליו ולז"א מי אתה קראת אל המלך אז ענה דוד ויאמר הלא איש אתה וכו' ירצה אני לא קראתי אל המלך אבל אליך קראתי למה שאתה איש ומי כמוך בישראל ויש לי דין ודברים עמך ועמהם על דבר אשר לא שמרת' אל אדוניכם משיח ה' חי ה' כי בני מות אתם וכבר נתן טעם אל קריאתו אל האיש אשר הוא שר וחשוב אשר בכלל קריאתו קרא לכלם מצד שהדבר אשר יקרא עליו הו' דבר יקר הערך מאד באשר דבר המלך וסכנתו תלויה בו ומתחלה נשמע כי הקורא היה כדאי לקרא על האופן ההוא מרוב חשיבותו ומזה נאמר ויכר שאול את קול דוד כי הכיר כי אין זולתו בכל ישראל שיקרא על זה האופן והוא הכרת העניין אמנם על הכרת טביעות הקול הקולך זה בני דוד וכו':

ולע"דן להרץ לדקדוקים אלו למה קרא אל העם לאמר הלא תענה אבנר דא"כ ההיה גם כן קריאתו פרטית אל אבנר · גם או' מי אתה קראת אל המלך והוא לא קרא כי אם אל העם ואבנר לא אל המלך ונדקדק ג"כ היבת לאמר גם או' וקראת בלשון עבר דלא קאמר מי אתה קורא בלשון הווה ונראה כי דוד רצה להוכיח אל אבנר על מה שטען מאז על כנף המעיל בסירה הועדה כי לפחת והנית יוכיחו דלא שייך בהו בסירה הועדה ולזה קרא דוד אל העם ואל אבנר יחדיו להוכיח ולאמר אל אבנר הלא תענה אבנר ר"ל היש לך אבנר עניה בעניין לפחת והנית ענה בא נגד העם ויספטו בין שניכו ויהיה זה מעין ויאמר משה אל קרח שמעו נא בני לוי מה שאני מוכיח לקרח ומה שיענה כדי שתכריעו הדין עם מי כדפרישית בכלי חמדה ז"ש הלא תענה אבנר כאשר ענית מאז בסירה הועדה לזה משיב מי אתה קראת אל המלך ר"ל האשמה תלויה בך שחייבתני לדחות בקש בסירה הועדה כי מי אתה שקרא' אל המלך בפעם ההיא שלא היה לך לקראת כי אם אותי לבדי וביני לבינך בסוד ע"י כתב אבל קראת אל המלך ונשמעתי כן התחייב ראשו למלך לזה דחיתי בקש בסירה הועדה עם היות הדבר בלתי אמיתי כי מקום תחתך ניכר הוא ז"ש מי אתה ר"ל מי אתה איש גדול וחכם בישראל שקראת אל המלך והיינו אומר קראת בלשון עבר ולא כתיב מי אתה קורא אל המלך · ואפשר עוד שקרא גם כן לעם לפי שבסוף דברי דוד מוכיח לעם חי ה' וכו' כי בני מות אתם וקרא לאבנר לפי שמוכיחו הלא איש אתה ומי כמוך בישראל וכו':

ויאמר דוד אל אבנר לא טוב וכו' עיין הרד"ק ז"ל ומהרי"א ז"ל כתב כי הלא איש מעולה אתה מאד שאין כמוך בישראל ועליך מוטל חיוב לשים שומרים שישמרו לאדונך א"כ

מנחה קטנה

מי אתה קראת אל המלך · הנה דוד קרא את העם המסבבים את המלך ואמ"ב קרא את אבנר ואמר הלא תענה את אבנר בשמוש אבנר כן תענה באמור כי דרך העולם כי בקרוא איש את גדול בערך כיושב בקדם אנשים ואינו משיב קורא לקטן בערך ממנו אולי לגדולת הראשון לא התשיבו להשיבו ויענה בירח שערכו ואם גם לא ישיב יחזור הקורא ויאמר אל הקטן הלא תענה אתה אם הגדול לגדולתו לא ענה הלא תענה אתה · ע"כ אמר מי אתה שאמר שקראת את הממונים קראתני בקטן מכולם ואמרת הלא תענה אבנר כלומר אם גדולים ממך לא ענו הלא תענה אתה ואלו היית קורא את המלך ולא היה משיב היה גורך לאמר לאח"כ הלא תענה אבנה כלומר אם המלך לגדולתו איננו משיב הלא תענה אתה ולכן אני שואל ואומר קראת אל המלך תחילה אז ויאמר דוד אל אבנר לא מגלי בתשובי אותך סיה הדבר כי הלא איש אתה ומי כמוך בישראל ומה שאמרתי הלא תענה הוא כי עליך מוטל חיוב שמירת המלך על כל השאר ולמה לא שמרת אל אדוניך המלך בשמירה וגם אתה וז"ש אדוניך המלך פעמים ואם בפעם הראשונ' יש לך שהגה שלא תשגח היה אנשי בשמירה לפחית לא טוב הדבר הזה אשר עשית בפעם הזאת כי כזה אין טוב שמנה וא"ת מה איכפת לך בזה מי שמן לאיש טובים עליכו ע"כ אם' על משיח ה' אשר בגילו מתלונן כל קהל עדת ישראל ועיני כל ישראל עליו ואם היה בא אחד העם להשחית את המלך כולנו נלקים ע"כ: הקולך זה וגו' · כמתמיה על מה שאמר זה שלש רגלים לשון אדנות בשאול אדוניך ולא אמר אדוניכו שהוציא את עצמו מן הכלל וע"כ אמר הקולך זה שלא לאדון לו חשבתני עתה כאשר בתחילה ועכ"ז בני דוד אחשיבך כבן לי כי חסת עלי ושמע לתוחר בני כתבנו לעיל בפסוק ואבי גם ראה וגו' · וע"כ השיב ואמר הולי אדוני המלך כי בקולי אז קולי פתה לאמר אדוני המלך כי לאדון לי אחשיבך ואשר לא אמרתי רק אדונך הוא כי אתה נעלת בי ואפי' לעבד לא רציתני כי אם אדוני אתה למה זה אדוני רודף אחרי עבדו כי מה עשיתי וכמה תחפרבי גם שלא עשית אתה מתיירא שלא אסיר לך שבוה ותעבור על השבועה שבנינו זה ג"כ אין לך לחשוד כי מה בידי רעה שתאמר שכמו שעשיתי רעה אחת אעשה גם רעה אחרת: ועתה ישמע נא אדוני המלך וגו'כי באמת אתה אדוני המלך ומקבל עול מלכותך עלי והראיים שע"כ לא נגעתי בך זה שעתי להיותך משיח ה' ואע"פ שהיו בני אדם מסיתי' אותי להרוג אותך באמרם לי סגר אלהים היום את אויביך בידך וגו' ואע"ם שבדין דברו לי כי רודף אתה ומותר להרגך וא"כ לא הייתי ניכת ולא שמעתי בק לפכ"ב אתה שומע לדברי מסיתי' המסיתי' אותך שלא כדין להרגני ואתה שומע לקולם · ואלו היה הדבר ע"י עצמך בלי הסתת אנשים הייתי מצדיק הדין כי לב מלך ביד ה' וגו' והוא הטסם לכך

פי' רבינו ישעיה

ירח מנחה · כמו וירח : גרשוני היום מהסתפח בנחלת יי' · פירוש כיון שאני רואה שבכל מקום אהה רוד' אחרי אצא מכל ארץ ישראל ואלך בין מלכי אומות העולם ואעבוד להם · וזהו לך עבוד אלהי' אחרי' כמו ועבדתם שם אלהים אחרים · הרגומו לעממיה פלחי טעות' וגם זה כן :

רדק

אל יפול דמי ארצה · שיעמד דמי נגד יי' תמיד לנקו' נקמתי כאילו נשפך דמי כי בכל יום אני בסכנת דמי : כאשר ירדוף הקורא בהרים : כאשר ירדוף הרודף את הקורא והקורא הוא עוף הנקרא בלע"ז פיר"דיזו וי"ת ירדוף כמו ירדף מנפעל או כמו שת"י יתרדף מהתפעל שתרג' כמא דמתרדיף קוריא בטוריא : הנה החנית · כתיב וקרי חנית והענין אחד : ויי' ישיב לאיש · לאיש שעושה כמו שעשיתי לצדקה ולאמונה : אשר נתנך יי' היום ביד · כמו בידי וכן ת"י וכן עזי וזמרת יה כמו וזמרתי ויתכן לפרש ביד סמוך ואע"פ שהוא קמוץ והנסמך חסר ופירושו ביד אחד מאנשי ולא אביתי אני שישלח ידו בך : אספה · לשון כליון : ונואש · לשון ייאוש : אל אכיש בן מעוך מלך גת · יש לשאול היאך הלך אליו והוא היה כבר בסכנה עמו עד שהתהולל ונמלט משם ויש לפרש כי בפעם ההיא היה דוד לבדו והתנכר שם וכשראה שהכירוהו פחד אבל עתה בא בשש מאות איש וקודם שנכנס לגת שלח לאכיש כי התבאש בשאול ובעמו ואם ירצה ישב עמו הוא ואנשיו ויעזרוהו להלחם בישראל והודי' עצמו כי הוא דוד ואכיש קבלו בשלום וישב עמו : ולמה

תרגום

וּכְעַן לָא יִתְשַׁד דְמִי לְאַרְעָא מִן קֳדָם מֵימְרָא דַיְיָ אֲרֵי נְפַק מַלְכָּא דְיִשְׂרָאֵל לְמִיבְעֵי יַת חֲלַשׁ חָד כְּמָא דְמִתְרְדִיף קוֹרְיָאָה בְּטוּרַיָא : וַאֲמַר שָׁאוּל חֲבֵית תּוּב בְּרִי דָוִד אֲרֵי לָא אַבְאֵישׁ לָךְ עוֹד חֲלַף דְקַרַת נַפְשִׁי בְּעֵינָךְ יוֹמָא הָדֵין הָא אִיסְתַּכְלִית וְאִיטַפְּשִׁית סַגִּי לַחֲדָא : וְאָתֵיב דָוִד וַאֲמַר הָא מוֹרְנִיתָא דְמַלְכָּא וְיִעְבַּר חַד מֵעוּלֵימַיָא וְיִסְבָהּ : וַיְיָ יְתִיב לִגְבַר יַת זְכוּתֵיהּ וְיַת קוּשְׁטֵיהּ דִמְסָרָךְ יְיָ יוֹמָא דֵין בִּידִי וְלָא אֲבֵיתִי לְאוֹשָׁטָא יְדִי בִּמְשִׁיחָא דַיְיָ : וְהָא כְּמָא דְיַקְרַת נַפְשָׁךְ יוֹמָא דֵין בְּעֵינַי כֵּן תֵּיקַר נַפְשִׁי קֳדָם יְיָ וִישֵׁיזְבִינַנִי מִכָּל עָקָא : וַאֲמַר שָׁאוּל לְדָוִד בְּרִיךְ אַתְּ בְּרִי דָוִד אַף מִמְלַךְ תִּמְלוֹךְ וְאַף אַצְלָחָא תַצְלַח וַאֲזַל דָוִד לְאוֹרְחֵיהּ וְשָׁאוּל תַּב לְאַתְרֵיהּ : וַאֲמַר דָוִד בְּלִבֵּיהּ דִילְמָא אִתְמְסִיר יוֹמָא חַד בִּידָא דְשָׁאוּל לֵית לִי מַדְעַם דְטַב אֲרֵי אִשְׁתֵּזָבָא אִשְׁתֵּזֵיב לְאַרַע פְּלִשְׁתָּאֵי וְיָנוּחַ מִנִּי שָׁאוּל לְמִבְעֲנִי עוֹד בְּכָל תְּחוּם אַרְעָא דְיִשְׂרָאֵל

מקרא

כ וְעַתָּה אַל־יִפֹּל דָּמִי אַרְצָה מִנֶּגֶד פְּנֵי יְהוָה כִּי־יָצָא מֶלֶךְ יִשְׂרָאֵל לְבַקֵּשׁ אֶת־פַּרְעֹשׁ אֶחָד כַּאֲשֶׁר יִרְדֹּף הַקֹּרֵא בֶּהָרִים : וַיֹּאמֶר שָׁאוּל חָטָאתִי שׁוּב בְּנִי־דָוִד כִּי לֹא־אָרַע לְךָ עוֹד תַּחַת אֲשֶׁר יָקְרָה נַפְשִׁי בְּעֵינֶיךָ הַיּוֹם הַזֶּה הִנֵּה הִסְכַּלְתִּי וָאֶשְׁגֶּה הַרְבֵּה מְאֹד : וַיַּעַן דָּוִד וַיֹּאמֶר הִנֵּה הַחֲנִית הַמֶּלֶךְ וְיַעֲבֹר אֶחָד מֵהַנְּעָרִים וְיִקָּחֶהָ : וַיהוָה יָשִׁיב לָאִישׁ אֶת־צִדְקָתוֹ וְאֶת־אֱמֻנָתוֹ אֲשֶׁר נְתָנְךָ יְהוָה הַיּוֹם בְּיָד וְלֹא אָבִיתִי לִשְׁלֹחַ יָדִי בִּמְשִׁיחַ יְהוָה : וְהִנֵּה כַּאֲשֶׁר גָּדְלָה נַפְשְׁךָ הַיּוֹם הַזֶּה בְּעֵינָי כֵּן תִּגְדַּל נַפְשִׁי בְּעֵינֵי יְהוָה וְיַצִּלֵנִי מִכָּל־צָרָה :

כה וַיֹּאמֶר שָׁאוּל אֶל־דָּוִד בָּרוּךְ אַתָּה בְּנִי דָוִד גַּם עָשֹׂה תַעֲשֶׂה וְגַם יָכֹל תּוּכָל וַיֵּלֶךְ דָּוִד לְדַרְכּוֹ וְשָׁאוּל שָׁב לִמְקוֹמוֹ :

א וַיֹּאמֶר דָּוִד אֶל־לִבּוֹ עַתָּה אֶסָּפֶה יוֹם־אֶחָד בְּיַד־שָׁאוּל אֵין־לִי טוֹב כִּי הִמָּלֵט אִמָּלֵט אֶל־אֶרֶץ פְּלִשְׁתִּים וְנוֹאַשׁ מִמֶּנִּי שָׁאוּל לְבַקְשֵׁנִי עוֹד בְּכָל־גְּבוּל יִשְׂרָאֵל

רשי

הקורא · עוף ששמו קורא ובלעז פיר"דיז וכן קורא דגר ולא ילד ומרדף אחר קני אחר עופו' ויושב על ביציהם : ישיב לאיש · לכל צדיק וצדיק : עתה אספה יום אחד · שמא יארוב ויבא עלי פתאום : ולמה

רלבג

הנה הסכלתי ואשגה הרבה מאד · הרצון בו כי בזולת מה שנמלטתי עתה מן הטוב' הייתי משועבד מאד לבלתי רדוף אותך כמו שנתבאר מענין בריתת דוד את כנף המעיל אשר לשאול ולזה היה סכלו' רב מאד ושגגה אמנם הסכלות הוא שכבר נתפרסם לי טוב' השגחת השם יתברך עליך ולזה היה ראוי שאסיר מלרדפך ואולם השגג' היא שלא זכרתי מה שנמלטתי מן הטובה בנפלי בידך בהיותי במערה : באמת

מסרה

ויעבר ג' חטפין בקריא' וסי' נמסר לעיל בהאי סיפרא ריש סימן י' : גדלה ג' בקריאה וסי' נמסר בסר' וארא · יום אחד י' דסמיכי בקריאה וסי' נמסר בסוף תולדו':

מנחה קטנה

לכך עלי לרעה על עוני וחייתי מקבל עלי כירת מנחה כי הוא לי לכפרת עון אמנם עתה שהוא ע"י בני האדם ארורי' הם כי כל המספר לשון הרע מגדיל עוונות עד לשמי' ואין אלהים כל מזימותיו וכאילו עם ז כמא"ז ל וכאילו אומרי' לך עבוד אלהי' אחרים שכל המספר לשון הרע כאילו כופר בעיקר כדאי' בערכין וריטן כמתיבא שמקבל אתה בלשון הרע ומתירא אני שתענש על ידי וכל שחבירו נענש על ידו אין מכניסי' אותו במחיצתו של הקב"ה וא"כ גם אני נכוס ע"כ ועתה אל יפול דמי ארצה מנגד פני ה' שלא תגרום לי לדחו' מנגד פני ה' ממחיצתו ע"י שתענש על ידי : ויאמר שאול חטאתי כי לא ארע לך כאשר שכינו נפשי' אי' ע"י אבירו כאשר אמרת : כן תגדל נפשי בעיני ה' שאם שתענש ע"י שלא יחשב לי ה' לעון להיות נדחה ממחיצתו כיון שעשיתי את שמיטל עלי והזהרתיך והוכחתיך על זה וכיון שכן טוב אין לי אשם בזה ואתה לבדך תשא העון : אל

פי' רבינו ישעיה

כא"ר ירדוף הקור' בהרים · מקרא קצר' הוא · כאשר ירדוף הרודף לתפוס הקורא בהרים כך את רודף אחרי בהרים :

כלי יקר

ויאמר לעה זה וכו' מהרי"א ז"ל כתב שהוכיחו שהעבד מצטרף אל האדון לשירו' לא לרדיפ'

תיקר נפשך בעיני הש"ית להצילך · וכמו שאומר בע"ה בסמוך וכן כאשר גדלה נפשך וכו' ואמר הנה נסכלתי דיני לבין המקום ואשגה מאד במה שבין אדם לחבירו שהוא הרבה חמור לפניו :

ויען דוד ויאמר וכו' עיין הרד"ק ז"ל ומהרי"א ז"ל

רשי

ולמה ישב עבדך וגו' · והיה לך למשא: ימים וארבעה חדשים · מיעוט ימים שנים ואי אפשר לפרש ימים זה שנה שהרי לא הלך דוד אצל אכיש עד שמת שמואל ושאול לא מלך אחר מיתת שמואל אלא ארבעה חדשים כמו ששנינו בסדר עולם וגם ממנין שנותיו של עלי ועשרים שנה שהיה הארון בקרית יערים הרי ששים שנה לא מהם חמשים ושתים של שמואל ושנה אחת לעבורו עם ארבעה חדשים הללו ושבע שני' שמלך דוד בחברון קודם שהבי' את הארון מקרית יערי' נמצא שלא מלך שאול אחר מיתת שמואל יותר מארבעה חדשים : ויעל דוד · לשון זה הוא תמיד היה רגיל בכך : בואך שורה · מן מעלנא דחגרא: אל פשטתם · לא"ד מתחלפת בנו"ן כמו ויעש לו נסכה בספר עזר' כמו לשכה: ושמואל

ישראל ונמלטתי מידו: ויקם דוד ויעבר הוא ושש מאות איש אשר עמו אל אכיש בן מעוך מלך גת: וישב דוד עם אכיש בגת הוא ואנשיו איש וביתו דוד ושתי נשיו אחינעם היזרעאלית ואביגיל אשת נבל הכרמלית: ויגד לשאול כי ברח דוד גת ולא יוסף עוד לבקשו: ויאמר

ה דוד אל אכיש אם נא מצאתי חן בעיניך יתנו לי מקום באחת ערי השדה ואשבה שם ולמה ישב עבדך בעיר הממלכה עמך: ויתן לו אכיש ביום ההוא את צקלג לכן היתה צקלג למלכי יהודה עד היום הזה: ויהי מספר הימים אשר ישב דוד בשדה פלשתים ימים וארבעה חדשים: ויעל דוד ואנשיו ויפשטו אל הגשורי והגרזי והעמלקי כי הנה ישבות הארץ אשר מעולם בואך שורה ועד ארץ מצרים: והכה דוד את הארץ ולא יחיה איש ואשה ולקח צאן ובקר וחמרים וגמלים ובגדים וישב ויבא אל אכיש:

י ויאמר אכיש אל פשטתם היום ויאמר

דישראל ואשתיזיב מן ידיה: וקם דוד ועבר הוא ושית מאה גברא דעימיה לות אכיש בר מעוך מלכא דגת: ויתיב דוד עם אכיש בגת הוא וגברוהי גבר ואנש ביתיה דוד ותרתין נשוהי אחינועם דמיזרעאל ואביגיל אתת נבל דמכרמלא: ואיתחוא לשאול ארי ערק דוד לגת ולא אוסיף עוד למבעוהי: ואמר דוד לאכיש אם כען אשכחית רחמין בעינך יתנון לי אתר בחדא מן קירוי חקלא ואיתיב תמן ולמא יתיב עבדך בקרית מלכותא עמך: ויהב ליה אכיש ביומא ההוא ית צקלג בכין הות צקלג למלכיא דבית יהודה עד יומא הדין: והוה מנין יומיא דיתיב דוד בקירוי פלשתאי יומין עידן בעידן וארבעא ירחין: וסליק דוד וגברוהי ואתנגידו על גשוראי ועל גזראי ועמלקאי ארי אינון יתבת ארעא דמעלמא מעלנא דחגרא ועד ארעא דמצרים: ומחי דוד ית יתבי ארעא ולא מקיים גבר ואתא ושבא עאן ותורין וחמרין וגמלין ונסיב לבושין ותאיב ואתי לות אכיש: ואמר אכיש לאן אתנגדתון יומא דין ואמר

רדק

ולמה ישב עבדך · פירו' פן אהיה עליך למשא ודעת דוד היה כדי שלא ירגישו בו בפשטו על המקומות ושיהיה לו ולאנשיו עיר להם לבדם: למלכי יהודה · אע"פ שאנו רואים כי בעת כיבוש הארץ היתה צקלג לבני יהודה אפשר כי על שם סופו נכתב' שם או אפשר שכבשוה או ואחרי כן לקחוה פלשתים מידם ומיום שישב בה דוד נשאר לו על כן היתה למלכי יהודה מהיום ההוא ומעלה לפיכך אמר למלכי יהודה ולא אמר ליהודה: ימים וארבעה חדשים · לא יתכן לפרש ימים זה שנה שהרי שאול לא מלך אלא שתי שנים וכל הענינים שהיו לדוד עם שאול אי אפש' שבשמנה חדשים היו ועוד כי דוד לא ירד בשדה פלשתים אלא אחר מיתת שמואל ומיתת שמואל לא קדמה למיתת שאול אלא שבעה חדשים לפיכך אנו מפרשים ימים כמשמעו ורוצה לומר ארבעה חדשים וקצת ימים מהחדש חמשי וכן תרגם יונתן יומין וארבעה ירחין ובקצת נוסחאות יש עידן בעידן וארבעה ירחין ר"ל שנה וארבעה חדשים: כי הנה יושבות הארץ אשר מעולם · פירוש כי אותן משפחות שזכר היו יושבות באותה הארץ מקדם לבטח עד בואכה שורה ועד הרץ מצרים ולפיכך לא היו נשמרים כי לא היתה להם מלחמה עם אדם ודוד בא עליהם והכה הארץ ושלל שלל רב ולא היה נודע מי היה עושה להם זאת הרעה כי לא יחיה איש ואשה : אל פשטתם היום · כמו אן פי' כי חיילות פושטים ורצים בארץ לשלול שלל ולבוז בז כמו לשכה ונשכה וכן תרגם יונתן לאן אתנגדתון יומא דין והחכם רבי יונה פירשו בחלוף עי"ן לאל"ף ויהיה מי מסתתר עמו כלומ' על מי פשטתם והחכם רבינו אברהם אבן עזרא פי' כמשמעו והוא דרך שאלה שלא פשטתם היום והם השיבו כן פשטנו במקום פלוני ופלוני : על

רלבג

באחת ערי השדה · רוצה לומר באחת הערים הבלתי מוקפי' חומה : אל פשטתם · הוא כמו על והרצון בו על מי פשטתם וזה מבואר מתשובת דוד לו : ולא

מסרה

איש וביתו ג' בקריאה וסימן את יעקב איש וביתו באו העלה דוד· וישב דוד עם אכיש : וביתו ו' בקריא' וסימן נמסר בריש שמות: לכן ג' בטעם וסימן לכן היתה צקלג סבירין על כן · לכן לשקר ישבעו אכן סבי' · לכן ספק אל ירך דיחזקאל למען סבירין : ישבות ד' בקריאה וסימ' כי הנה ישבות בארץ · אני והאשה הזאת ישבת בבית אחד · והנה שם הנשים ישבות מבכות · ישבות על מלאת · תגיינא ישבת כתיב ושארא ישבות כתיב :

מנחה קטנה

אל אכיש וגו' הנה דוד כשלבו שם עשה ברית עם אכיש להיות במזרתו וע"כ ישב בעיר הממלכה אשר שם כל גבורי המלך שאם ימרוד דוד יהרגהו וע"כ לא היה מתיירא אכיש מדוד ששלא הניחו לישב שניהו במספר ששמרי מקומות מדינתו כדי שיהי' דוד שם במספר שלא ירים ידו ורגלו נגד אכיש אלא שלאח"כ ביקש דוד לישב באחת ערי השדה בטענה כיון שרחית זה שכתבי עמך שאני לך עבד נאמן מתנגד לשאול ולא רחית בי שום עון כאותן שאתה בטוח שאני ע"כ למה ישב עבדך בעיר הממלכה שהרי ככר הני הוסוק בעיניך לעבד נאמן: אל נגב יהודה וגו' הנה האומות אשר הכה דוד היו שונאי אכיש אלא שדוד עשה עצמו כאילו עיקר כוונתו היה בישראל שונאיו ואגב אורחיה היה הורג גם שונאי הפלשתים אף שאינם שונאי דוד · וע"כ ואיש ואשה לא יחיה דוד כדי שלא יודע הדבר שאינו הורג מישראל כלום אלא ככל מהאומות וע"י כי רגים אכיש שדוד אינו שונא ישראל והוא עושה ככל ברשעות ע"כ איש ואשה לא יחיה דוד לבל יודע לאיש מעשה דוד ולכן ויאמן אכיש בדוד וגו' : כי

פי' רבינו ישעיה

אל אכיש בן מעוך אף על פי שפעם אחרת נסתכן לפניו ונכנס בגדול כולו אז הלך בלא רשותו וברח מרוב פחדו והלך עליו כדכתי' ויברח ביום ההוא מפני שאול ויבא אל אכיש · אבל עכשיו עשה מדעת ושלח לו כלוחים והבטיחו והלך אליו ברצונו וקרובות · ויעל דוד ואנשיו · הלא הם: כי הנה יושבות · פירוש כי היו יושבות בתוך לו · הארץ אשר מעול' ישבו בך ולא כי שלשלו ממקומם: עד שורי עד ארץ מצרים · אל פשטת' · כמו אן · שהלמ"ד יתחלף בנו"ן · כמו לשכה · נשכה:

כלי יקר

ה"ש ונמלטתי מידו שהוא מיותר שכבר אמר ונואש ממני שאול לבקשני וטעם ונואש ממני שאול לבקשני שהיה די שיאמר ונואש שאול מלבקשני עוד כיון לומר כי בלכתו אל פלשתים ירויח שני ענינים האחד שלא יבקשהו עוד והשני שיתיאש שאול מדוד באומר כי נתערב בפלשתים וילמד ממעשיהם וזהו שאמר אל ארץ פלשתים ונואש ממני ר"ל יתיאש ממני שיאמר כבר נאבד דוד עם פלשתי' כמוהם כמוהו וגם כן יתיאש לבקשני עוד · וכתב מהרי"א ז"ל שלא רצה לסמוך על הנס והבטחות הנבי"ת :

ויקם דוד ויעבור וכו' עיין הרד"ק ז"ל וכן מהרי"א ז"ל : ולע"דן שהפסוק בעצמו רמז אל טענותיהם שתים ראשונה אמר ויקם דוד ויעבור והשני' שאומרו ויקם מורה על קימה שהיתה לו ע"י איזה תנאי וחוזקים וע"י זה קם ויעבור והשנית ויעבור הוא ושש מאות איש אשר עמו לא כן בפעם הראשונה שהיה יחידי והיה אפשר לומר שאכיש זה זולת הראשון ומוכיח כן לשון של הפסו' שכאן אמר אכיש בן מעוך לא כן בראשון והראשון היה אחיו של גלית כפי מה שנז"ל וזה זולתו וברוך היודע · ואפשר עוד כי בראשונה עדין לא נתפרסם היות דוד מורד בשאול ואולי חשבוהו כמרגל ארץ פלשתים כי קרוב הוא יום איד גלית ולכך בקשו להרגו אבל אחר שעמד במרת זמן רב ונתפרסם וכמה פעמים שרדפו שאול אז בטח בלבו ללכת כי יאמין בו אכיש שיהיה לו לעבד עולם וכמאמר אכיש עצמו ויאמין אכיש לאמר וכו' :

וישב דוד וכו' כוונת הכתוב לומר ולהגיד חסדי ה' כי לא יעזוב את חסידיו כי ישב דוד בשלוה והשקט עם אכיש ממש כי אהבו ועם אנשיו איש וביתו ודוד ושתי נשיו ועשה עיקר מאחינועם כעת לפי שלא היתה נשואה לזולתו מעולם לא כן אביגיל כי מנה אותה שנית והטעם לפי שהיתה כבר נשואה לנבל הכרמלי וז"ש הפסוק בעצמו ולאביגיל אשת נבל הכרמלית :

ויגד לשאול כי ברח דוד למקו' צריו והוציא שם בגת ולזה לא יסף עוד לבקשו כי אמר ערוקיה מסתייה שם לגת בי שם יפול בידם וז"ש ולא יסף עוד לבקשו ולא כתיב ולא יסף לבקשו כי תיבת עוד מיותרת אבל כיון לומר שאין הביקוש להרגו עוד על מה שעשה דוד לעצמו בלכתו לגת כי מספיק לו מה שעשה הוא בעצמו בזדון לבו עשה לנפשו ז"ש ולא יסף עוד לבקשו · או אפשר ביתור תיבת עוד ואגב אורחיה מודיע הפסוק ששאול עם כל אותו הודוי והפתוי שעשה לדוד עכ"ז אילו לא ברח היה רודפו עוד אלא שלפי שברח לכך ולא יסף לבקשו אבל בדעתו היה עדיין עוד לבקשו וז"ש עוד לבקשו :

ויאמר דוד אל אכיש וכו' עיין רש"י ז"ל וכן הרד"ק ז"ל והוסיף ע"ש · וכן מהר"יא ז"ל ומה שאמר באחת ערי השדה הרלב"ג ז"ל שאינה מוקפת חומה וכן מהרי"א ז"ל והוסיף כי אולי לא ירצה אכיש לתת לו עיר חומה דלתים ובריח · ולע"דן כוונת דוד שלא יקנאו בו פלשתים בהיותו בעיר הממלכה דרך גאוה וז"ש אם נא מצאתי חן בעיניך לבדך לא כן בעיני השרים ובעם וז"ש יתנו לי מקו' באחת ערי השדה שאמר יתנו לי בלשון רבים עליהם כי הם חפצים לדחותו מעיר הממלכ' ולכן אם נא מצאתי חן בעיניך כן תפיק רצוני ורצונם שיתנו לי וכו' והסבה שם בנחת רוח ולמה ישב עבדך וכו' עמך בשוה בעיר הממלכה שזו דרך גאה וגאון ולזה אמר ויתנו לי וכו' הם מדעתם ובכלל דבריו אמר יתנו לי מקום באחת ערי השדה שלא שאל אפי' אחת ערי השדה שתהיה לו לבדו אלא די לו בשיתנו לו מקום שיספיק לו באחת ערי השדה אמנם אכיש ויתן לו לבדו את צקלג ואין לזרים אתו לכן היתה צקלג למלכי יהודה שאילו היו בתוכה אנשי אכיש לא היתה מורשה למלכי יהודה אבל משכתי אותה לו לבדו לכן היתה צקלג למלכי יהודה והוא נכון אמנם בסמוך כתיב ויתן לו אכיש בעצמו לכבד לדוד :

ויתן לו אכיש ביום ההוא וכו' עיין הרד"ק ז"ל ובשיטה זו השנית כתב מהרי"א ז"ל ועל כן היתה צקלג למלכי יהודה היוצאים מחלצי דוד כי הם כבשוה והוכיח מאומרו עד היום הזה היות המחבר ספר שמואל ירמיה על שם שקבץ כל אלו הנבואות ·

ולע"דן ויתן לו אכיש ביום ההוא שאהב אותו ולא הימר לעשות כדברי דוד הוא בעצמו נתן לו ולא נתן לזולתו כמו שאמר דוד יתנו והיה הדבר הזה ביום ההוא תכף ומיד זה מורה אהבה עזה ומאמר ויתן לו הכוונה מתנה גמורה מתנת עלמין דלא למיהדר מינה כמשפט המלך הנותן בעין יפה נותן ולו לבדו ואין לזרים אתו כדפרישית בפסוק הקודם ולכן להיו' המלך עצמו הנותן ולא העם כאשר שאל דוד נמשך מהתועלת על כן היתה צקלג למלכי יהודה · או אמר לכן שנתנה לו כל אלו לבדו ואין לזרים אתו מאנשי אכיש אתו כדברי דוד שאמר יתנו לי מקום באחת ערי השדה לכן היתה צקלג למלכי יהודה שאילו היו בתוכה אנשי אכיש לא היתה מורשה למלכי יהודה · או יאמר לכן שלהיות חנוך דוד וישיבתו בנחת שם בצקלג לכך קבעוה לדורות למלכי יהודה להיותה מסומנת לסימן טוב שמשם עלה דוד לגדולה זהו שאמר לכן היתה צקלג למלכי יהודה :

ויהי מספר הימים וכו' עיין רש"י ז"ל וכן הרד"ק ז"ל והוסיף ע"ש ומהר"יא ז"ל חלק עלי מתוך לשון הפסוק זה ימים או זה שנים ופיר' ימים כמו שכתים ימים וארבעה חדשים והכריח כן ממה שהקדים ימים לארבעה חדשים דלמפרשים הנזכרים כי"ל ארבע חדשים וימים שהמספ' המועט ראוי לאחר · וסייע דבריו מדברי המתרגם עידן בעידן שלפי דעת המתרגם מלך שאול יותר משנתים עד כאן ואם באנו לדקדק לשון הכתוב תימים או שנים מנגד הוא על פיר' מהרי"א ז"ל אך לשיטת המתרגם עידן בעידן שז"ש לשון ימים שנה הוא כמו ימים תהיה גאולתו ולז"ה זה ימים או שנים אם תחשוב ארבעה חדשים מהשנה השנית לשנה יהיו אם כן שנים · והנכון לסמוך על דברי רש"י מדברי חז"ל ואם באנו לפרש הפסוקים כפשטן הייתי מפרש ויהי מספר הימים אשר ישב דוד בשדה פלשתי' יושב ובטל אין יוצא ואין בא היו ימים וארבעה חדשים דהיינו ארבעה חדשים ומספר ימים מעטים שלא עלו לחודש החמישי כי קודם מלאת החודש החמישי נתן דוד אל לבו לצאת ולבא ויעל דוד וכו' ואם כן אפשר שישב דוד שם ימים או שנים והכתוב הזה לא ספר אלא הימים שישב יושב ובטל ואח"ב ילא לבוד כ"ד להביא טרף לביתו וחוק לנעריו · וכי תימא הפ' שאומר כה יעשה דוד וכו' משפטו כל הימים אשר ישב בשדה פלשתים מורה שכל ימי היותו בשדה פלשתים היה עושה כן ואם כן הוא מנגד למה שפירשנו שהארבעה חדשים היה יושב ובטל בשדה פלשתים זו אינה קושיא כי הפסוק הכי קאמר כה יעשה דוד לשלול שלל ולבוז בז וכה משפטו לבלתי החיות כל נשמה כל הימים אשר ישב בשדה פלשתים אשר לפי זה כוונת הכתוב לשנה יהיה משפטו לבלתי החיות כל נשמה כל ימי היותו בשדה פלשתים אבל לא יהיה מוכרח שיגיד הכתוב שבכל הימים שישב בשדה פלשתים יהיה שולל תמיד אבל כוונתו לומר שהימים שעולה לשלול שלל כה משפטו שלא יחיה איש ואשה · עוד הייתי יכול לפרש שזה הפסוק מונה הימים שישב בשדה פלשתים שהיו ארבעה חדשים וקצת ימים בשדה פלשתים דייקא דהיינו עיר פרזות אבל ישב בעיר גת עם אכיש יותר משנה אחת בעיר הממלכה ובזה ילדק אומרו זה ימים או זה שנים כי היה יותר משנה אחת בין מה שעמד בעיר הממלכה ובין מה שעמד בשדה פלשתים דהיינו עיר אחת מערי השדה אשר שאל אלא שלפני הפי' הנז"ים כיגוד מדברי רש"י ז"ל והם דעת חז"ל שאין בי יכולת לחלוק על דעת חז"ל כי הם דברי קבלה :

ויעל דוד וכו' עיין רש"י ז"ל והרד"ק ז"ל · ומהרי"א ז"ל תמה על זה מאד איך דוד ישיב רעה תחת טובה להכות יושבי הארץ אשר הטיבו עמו להשיבו בקרבם והוא ישלול אותם ולא יחיה כל נשמה זר מעשהו · והירך כי המשפחות האלה הם העמלקי גשורי גרזי גם הם שכולי כפש אכיש מלך גת והראיה שפשטו העמלקים אחר כך על פלשתים כדכתיב אוכלים ושותים וחוגגים בכל השלל הגדול אשר לקחו מארץ פלשתים ומארץ יהודה ואם היו בעלי ברית אכיש איך פשטו ידיהם בפלשתים ובצקלג והוא אשר מלאו לבו של דוד לשלוח יד בהם ולא בפלשתים חלילה לו לבגוד בהם אלא שלמצא חן בעיני אכיש וכדי שיבטח בו היה גונב דעתו ואומ' לו שפשט על יהודה כדי שיאמר אכיש נבאש דוד בעצמו ויהיה לו לעבד עולם ואיש ואשה לא יחיה להביא עמו לגנוב דעתו של אכיש כדי שלא יגידו בגת שהם מעמלקי מגשורי והגרזי כדי שלא יסתרו דבריו אשר חשב לגנוב דעתו של אכיש באמור לו שהוא שב שביה מארץ יהודה ולגנובה שיתגלה לאכיש שהם מגשורי ומעמלקי לא ימסוב כי יאמר אגב אורחיה ליתד מידי עברי לקחת שבית אויביך ולכך לא יחיה נשמה להביא אבל אפשר שהיה מכיתם שם בארצם כדי שלא יגידו ולהיותם אויבים לפלשתים לכך לא היו באים לאכיש לצעוק חמס על מי שמכה אותם ושולל גם בוזז אותם עד כאן תורף דבריו · ולע"דן כי הנה יושבות הארץ ר"ל כי הנה היו עיקר ישוב אותה הארץ ז"ש יושבות הארץ מעולם ר"ל מימי קדם . אשר לעומת זה היה דוד שולל מהם תמיד כי היו עשירים ומלאים כל טוב כי הנה יושבות הארץ מעולם : והבא

על נגב יהודה · פעם היו אומרים על נגב יהודה פעמים על נגב הירחמאלי פעמים על נגב הקני וירחמאלי היא משפחה משבט יהודה והיא משפחת ירחמאל בן חצרון וכן זוכר אותה בשלוח דוד להם מהשלל ולאשר בערי הירחמאלי ולאשר בערי הקני נראה כי סמוכות היו ערי אלו המשפחות אלו לאלו והקני הוא משפחת יתרו שנתגיירו וישבו בתוך בני יהודה כמו שכתוב בספ' שופטי' : ופי' דרום כתרגו' : הבאיש בעמו · כיון שהוא פושט עליהם תמיד נר' כי נתגר' בעמו שלא ישלים עמהם עוד ומאס בהם כמו שמואס אדם לדבר הנמאס : ושמואל מת · אף על פי שספר מיתתו למעלה ספר גם כן הנה מפני המעשה שעשה שאול שדרש בבעלת אוב בעבורו ואילו היה הוא חי לא היה דורש כי אם מאתו כי כבר הוא ביער האובות והידעונים ואף על פי כן נחשב לו דרישת האוב לעון גדול כמו שאומר עליו בדברי הימים וימת שאול במעלו וגו' וגם לשאול באוב לדרוש · ורבותינו ז"ל דרשו בו כן כתי' וימת שמואל וכתיב ושמואל מת אמר ר' יוסי ושמואל מת מיתת ודאי וימת שמואל אין הדברים אמורי' אלא לענין נבל שנאמר וימת שמואל וכתיב בתריה ואיש במעון וגו' אמר רבי שמואל בר נחמני הכל סופדין וטופחין במיתת שמואל וזה הרשע עושה לו מרזחים רוצה לומר שמחות : ויקברוהו ברמה ובעירו · לפי שהיו שתי רמות כמו שאמר מן הרמתים לפיכך אמר ובעירו כלומר באותה רמה שהיתה עירו או פי' ובעירו כי בתוך העיר קברוהו לא חוץ לעיר וכן כתיב למעלה בביתו ברמה ויונתן תרגם וספדו עלוהי אינש בקרתיה כלומר ספדו לו כל ישראל שבאו לקברו ספדו לו שם ברמה ואותם שלא באו ספדו לו כל אחד בעירו כי בכל ערי ישראל ספדו לו בשכר שהיה מחזור בכל המקומות לשפטם : וישאל

ואמר דוד על דרום יהודה ועל דרום ירחמאלה ולדרום שלמאה : וגבר ואתא לא מקיים דוד לאיתאה לגת למימר דילמא יחוון עלנא למימר כדין עבד דוד וכדין הות הלכתיה כל יומין דהוה יתיב בקרוי פלשתאי : והימין אכיש בדוד למימר איתגראה איתגרי בעמיה בישראל ויהי לי עבד פלחלעלם : והוה ביומיא האינון וכנשו פלשתאי ית משיריתהון לחילא לאגחא קרבא בישראל ואמר אכיש לדוד מידע תידע ארי עמי תפוק במשריתא את וגברך : ואמר דוד לאכיש בכן את תידע ית די עבד עבדך ואמר אכיש לדוד בכן נטרא לרישי אשוינך כל יומיא : ושמואל מית וספדו עלוהי כל ישראל וקברוהי ברמתא וספדו עלוהי אנש בקרתיה ושאול פלי ית בידין וזכורו מן ארעא : ואתכנישו פלשתאי ואתו ושרו בשונם וכנש שאול ית כל ישראל ושרו בגלבוע : וחזא

ויאמר דוד על נגב יהודה ועל נגב הירחמאלי ואל נגב הקיני : ואיש ואשה לא יחיה דוד להביא גת לאמר פן יגדו עלינו לאמר כה עשה דוד וכה משפטו כל הימים אשר ישב בשדה פלשתים : ויאמן אכיש בדוד לאמר הבאש הבאיש בעמו בישראל והיה לי לעבד עולם :

כח

א ויהי בימים ההם ויקבצו פלשתים את מחניהם לצבא להלחם בישראל ויאמר אכיש אל דוד ידע תדע כי אתי תצא במחנה אתה ואנשיך : ויאמר דוד אל אכיש לכן אתה תדע את אשר יעשה עבדך ויאמר אכיש אל דוד לכן שמר לראשי אשימך כל הימים : ושמואל מת ויספדו לו כל ישראל ויקברהו ברמה ובעירו ושאול הסיר האבות ואת הידענים מהארץ : ויקבצו פלשתים ויבאו ויחנו בשונם ויקבץ שאול את כל ישראל ויחנו בגלבע : וירא

רשי

ושמואל מת · הרי כבר נאמר וימת שמואל אלא לפי שבא לדבר בשאול שהוצרך לדרוש בבעלת אוב פתח ואמר ושמואל מת שאילו היה קיים ממנו היה שאול דורש ושאול הסיר האובו' והוצרך לבקש אשה בעלת אוב : ויספדו לו כל ישראל ויקברוהו ברמה ובעירו · וספדו עלוהי כל ישר' וקברוהו ברמתא וספדוהו איש בעירו : גם

מסרה

משפטו ז' בקריאה וסימן כה עשה דוד וכה משפטו · וארמון על משפטו ישב · ממנו משפטו ושאתו · אשר משפטו פעלו · משפטו יתן לאור · ומיי' בל משפטו :

פי' רבי' ישעיה

לכן שומר לראשי אשימך · אם תזדרזו במלחמה לעזרנו בכל לב תהיה לי שומר לראשי : ויקברוהו ברמה ובעירו · הנ"מ יקר :

מנחה קטנה

כי אתי תצא · אפשר שהיה מחנה פלשתי' מתחלק' לכתה חלקי' שכל אח' מסרני פלשתי' היה לו מחנה מיוחד' הנקרא ע"ש סגר ומחנה המלך בפני עצמו נקרא בן מחנה המלך ועל כן מחניהם לשון רבי' ואמר אכיש לדוד ידע תדע שתי ידיעות תדע שלא שמעו בפלשתיה ותדע כי אתי תצא במחנה שלי : לכן תדע וגו' זה נוח לי כי אז תראה בעיניך את הנצחון והגבורה אשר אעשה במלחמה מפני היותי סמוך לך אתה תראה עצמך אלו הייתי במחנה אחרת מתחת סרני פלשתים אע"פ שהיו מגידי' לך דברים בפעולתי גבורת מלחמה אשר עשיתי ע"מ אינו דומה שמיעה לראיה : לכן שומר לראשי וגו' כי היה כאן מקום לאום לגנאי לדוד ולומר שלא מצד היותו נאמן מפורסם יצא עם המלך לחשיבותו אלא לגריעותא כי יאמרו ע"י שהיה המלך כמסתפק בדוד ע"כ ישגהו בליותיו לאתו בחמלת מחנה פלשתים שאם ירבה למרוד ישננוהו כמוא שכתוב מסובב מפלשתים דא"ל סרי דרך הנבורי' והנאמני' לילך ברחם · ע"כ אמר אכיש לכן שומר לראשי אשימך כל הימים וזה יהיה לך לפתח עינים שלא לפנים בבזקן כי יאמרו שע"כ יצא במחנה המלך שע"י נאמנותו עבר בבדיק הכיח המלך את ראשו וע"י היותי שומר לראשו המלך ע"כ היה במחנה שאין למלך באופן שלא יפגים כבודך בזה : ושמואל מת הנה אמרו חז"ל שזה היה תוך י"ב חדש למיתת שמואל ואז עדיין נשמתו עולה ויורדת וע"כ היה בא ביד אוב בטעיות למסקיה · וז"ש ושמואל מת וגו' · ויקברוהו כבר ברמה אך ובעירו בנזכרת היה עדין כי לא כלה משם גופו ולא עלתה משם נשמתו להיות בלתי יורדת עוד כי עודנה שם עולה ויורדת כי תוך שנתו היה וע"כ היה נער שאול כי ושאול הסיר האובות וגו' כי אם לא הסירם היה אפשר להעלותו כי עודנו בעירו כי תוך י"ב חדש היה עד הנגד לו כי ע"ד נאמר אחת בענין דור וגו' : ויקבצו פלשתים וגו' דרך האומות בשבולבי' למלחמה לבוז ולבזוז וכ"ה כי הגוים אל מעוננים ואל קוסמי' ישמעו וכתי' רמה כבכד שאל בתרפים וגו' כי זה דרכם בכל לאו שמדבקי' בקליפה ושוברי' עי"כ ליכנס והנה אמר הכתוב ושאול הסיר את האובו' ואת הידעוני מהארץ וכיון כאמרו את ואת לרבות הכאות שמעוני' על הטומאה אשר ישתמשו בו בעלי אוב וכו' · את הכל גירש מן הארץ שלא יתפללו תפנו בני ישראל ונגרשם מן הארץ הלכו לנוח באשר ימצאו מקום מוכן לטומאה ובאו לארץ פלשתים כי קרוב הוא לארץ ואולי ללכת אל ארץ מצרים כי שם שורש הטומאה כמש"א ל ומ"כ נתוסף בא שם טומאה בארץ פלשתי' ואז ויקבצו פלשתי' וגו' כי אמרו עתה עת מוכן להלחם בישראל ע"י שנתוסף להם כח הטומאה · והנה ידוע שהקדושה דוחה הטומאה ועולה היא בכמה מעלות על הטומאה לדחותה כקש לפני רוח וכקיני' כמ"ס לפני האש : וע"כ

כלי יקר

והכה דוד וכו' הגיד הכתוב איך היה דוד משועבד לאכיש כעבד נאמן דמה שקנה עבד קנה רבו והיה מידי הכותו את הארץ תחילה ואחר כך היה שולל ובוזז בז שלא היה מתעסק בשלל תחילה כי אם בהריגת המעיקים ואחר כך שוללם ומוליך הכל לבבי אכיש וזהו שאמר וישב ויבא אל אכיש יכבד כעבד אדוניו :

ויאמר אכיש אל פשטתם וכו' עיין רש"י ז"ל וכן הרד"ק ז"ל · וכן הרלב"ג ז"ל והחכם רבי אברהם בן עזרא פירש כמשמעו והוא דרך שאלה לא פשטתם היום והם השיבו כן הפשטנו במקום פלוני ופלוני · על נגב יהודה פעם היו אומרים על נגב יהודה ופעם על נגב הירחמאלי והיא משפחה מיהוד' ירחמאל בן חצרון וכן זוכר אותה בשלוח דוד מהשלל ולאשר בערי הירחמאלי ולאשר בערי הקיני נראה שהיו קרובות ופעם אל נגב הקיני ונגב פי' דרום כתרגומו · וכן מהרי"א ז"ל · ולע"ד לדקדק למה אמר על נגב יהודה על נגב הירחמאלי בעל ואח"כ אומר אל נגב הקיני באל · ונראה כי לפעמים היה דוד ממהר ללכת ולבוא ביום אחד ז"ש אל פשטתם היום היום דייקא ויאמר דוד היום הלכנו קרוב על נגב יהודה שהוא קרוב אלינו מאד והוא היה מודיע דוד הנגב אורחיה על יהודה וירחמאלי אשר משבט יהודה היה מזיק ביותר והולך עליהם ממש ז"ש על נגב יהודה ועל נגב הירחמאלי אמנם בקיני שהוא בד ארץ יהודה לא היה מזיקו כל כך לזה אמר ואל נגב הקיני ולא אמר על להורות שהיה לו שנאה גדולה עם ישראל אפי' על שבטו היה הולך בהכזריות עליהם ממש לא כן אל הקיני אלא אל הקני ולא על כאמור :

ואיש ואשה וכו' כבר זכרתי דברי מהרי"א ז"ל שלא יתכן שהיה הורגם כולם אלא שלא היה מחיה איש ואשה להביא מהם גת אבל היו ניצולים רבים ולא היו באים אל אכיש לפי שהיו אויבי' עם פלשתים · ולע"ד לדקדק כפל לאמר לאמר וכן כפלכה יעשה דוד וכה משפטו · ונראה לפרש אומר כה יעשה דוד כמשך אל תיבת לאמר וה"ק ואיש ואשה לא יחיה דוד להביא גת לפי שהיה דוד או' שטוען ז"ש לאמר חוששני פן יגידו עלינו לאמר כה יעשה דוד ר"ל אפי' שלא כעשה אותו ולא נהרג אם יארע הרג והבדן מאויבים ולתיכו יגידו אותו עלינו כלו' שיתלו אותו בנו ועלינו באומר כה עשה דוד בפעם ההיא ומאן דעביד הא ז"ש לאמר כה עשה דוד ר"ל ימצאו פתח לומר כן מצד שראו שכה עשה דוד · ופשוטו של מקרא כה עשה דוד וכה משפטו וכו' כה עשה לעלות עליהם לשלול שלל ולבוז בז וכה משפטו אשר חדש לבלתי החיות נפש' להביא גת פן יגידו וכו' :

ויאמן אכיש וכו' עיין הרד"ק ז"ל וכן מהרי"א ז"ל · ולע"ד לדקדק כפל הבאש הבאיש · ונראה שהפסוק עצמו מפרש טעם הכפל הבאש בעמו יהודה שהרי פשט על נגב יהוד' ועל הירחמאלי משבט יהודה ואל הקיני שהוא חונה בתוך יהודה הבאיש בישראל ג"כ ז"ש בעמו בישראל שלא אמר בעמו ישראל או אפשר כפל הבאש הבאיש מאשר הבאיש מעמו ישראל שאילו לא נבאש כי אם בשאול במו' שאול או בבא יומו ישוב דוד ללכת למלוך בישראל אבל עתה שהבאיש גם בעם הכה גם כי מות ימות שאול לא ילך אל העם כי נבאש הוא עמהם ולזה מעתה והיה לי לעבד עולם אפי' אחרי מות שאול ואמר לאמר הבאש וכו' ש האמין כל כך אכיש בדו' עד שמרגלא בפומיה תמיד לאמר לאחרים הבאש הבאיש דוד בעמו כו' והי' לי לעבד עולם :

ויהי בימים ההם וכו' ידוע הוא כי כל ויהי בימי לשון צער הוא כמו שפשוט וכאן הצער הוא ידוע שהיה לישראל בכלל ולשאול וליהונתן בפרט · אבן אפשר שבכלל כאן בלו' ויהי בימים ההם לצער דוד עליו השלום כי איך ילך להלחם בעם ה' ואם לא ילך רע ומר בעיני אכיש והסרנים אלא שהב"ה כתן בלבם והחזירוהו מה' יצא הדבר שמח לבו ויגל כבודו וז"ש ויהי בימים ההם וכו' ואמר כי נתקבצו פלשתים עם כבד כל הראוי לצבא ז"ש ויקבצו וכו' את מחניהם לצבא ר"ל כל הראוי לצבא דהיינו מבן עשרים שנה ומעלה כל יוצא לצבא להלחם בישראל · ומלאם לבם שני ענייניים האחד מיתת שמואל כי סר צלם מעליהם והב' ביאת דוד בתוך מחנה פלשתים וזה רמז בלו' בימים ההם אשר כל של שמוא' וצל דוד מעליהם ז"ש ויקבצו פלשתים את מחניה' לצבא : ואמר ידוע תדע טעם הכפל ידוע על מציאות ההליכה ותדע האהבה אשר אני אוהב אותך ומאמין בך להוליך אותך אתי ז"ש ידוע תדע כי אתי תצא במחנה ולא אחוש פן תהיה לפוקה ולמכשול למחנה או יאמר ידוע תדע הידיעה האחת על מציאות המלחמה שהיא על יש' שלא העלם ממנו ותדע על מציאות הליכתו אתו כמו שאמר כי אתי תצא וכו' או אמר ידוע תדע בידיעה האחת על מציאות לכתו ולפי שהיה אפשר יצא בתחלה או בסוף מאסף לכל המחנות לז"א ידיעה שנית כי אתי תצא במחנה אתי ממש וז"ש ידוע תדע · או אמר כפל הידיעות על הליכתו והידיעה השנית אתה ואנשיך ולא יחידי או כפרד מהם אלא אתה ואנשיך יחדיו בכבוד גדול וקנין אשר לעומת זה אמר דוד אל אכיש לכן אתה תדע כמו שאמרת אלי ידוע תדע כן גם אתה תדע את אשר יעש' עבדך רוב גבורות לכבודך כמו שאתה מכבדני ואז ענהו אכיש לכן שומר לראשי אשימך כל הימי' ערהוי דבר גבורותיך ואין ערכך לכן אשימך כל הימים אשר אני במחנה הזה עתה וכן כל הימי' אשר אהיה במחנה זו או זולתו תמיד תהיה שומר לראשי שלא אסתכן בנפשך ולא אצטער בהריגת זולתך פן יהרגך או אולי בעת תתם עיניך על עמך ישראל ולכן שומר לראשי להרחיק אשר הנזק מ... כי אשימך שומר כל הימים כיוצא היות שנבאשת בעמך עכ"ז אסירם לא יכזב על דרך ביותר עד עשרה דרי לא תבוז ארמאה באפיה · ומהרי"א כתב אתה שהיו דברי דוד שתומים באומר אתה תראה אשר יעשה עבדך שאכיש הבינו על הגבורות אשר יעשה ודוד לא כן ידמה ולבבו לא כן יחשוב כי אם להציל את אכיש לבד ולהגין עליו שלא יכוהו ולא להלחם בישראל ואכיש לא רצה שיהיה דוד מהנלחמים כי ידע שהלוחמים בעבלת המלחמה ילכו הנה והנה ולא יתמידו במקום אחד ולכן אמר שומר לראשי שאיני רוצה שתסור ממני מעמדי ימין ושמאל שומר לראשי ושומר המלך לא יזוז מאחריו ואתו להצילו מכל הבא אליו להכותו לא לילך להלחם · הנה נתבאר מזה היות אכיש והכשיו אוהבים מאד לדוד ומחשיבים אותו כי ברצות ה' דרכי איש גם אויביו ישלים אתו עד כאן :

ושמואל מת סדר עולם כל ימיו של שמואל נ"ב שנה · וכבר זכרתי למעלה שמהרי"א ז"ל סבר שהיה יותר · ואנו אין לנו לסמוך אלא על חז"ל גם אמרו שם ושמואל מת לפני מיתתו של שאול ארבעה חדשים שנא' ויהי מספר הימים אשר ישב דוד בשדה פלשתים ימים וארבעה חדשים ע"כ · ובתוספתא דסוטה אמרו חז"ל כל זמן שמואל קיים היו פלשתים נופלים ביד ישראל וכשמת שמואל ויקבצו פלשתים את מחניהם וכו' כמלא מאמר ושמואל מת מקושר עם מ"ש למעלה ויהי בימים ההם ויקבצו פלשתים את מחניהם וסיבה אל קבוץ זהו ושמואל מת וכו' וכן הביא מהרי"א ז"ל ועיין הרד"ק ז"ל והכוונה ר"ל שמחות שא שחז"ל כינו אותם בלשון מרזחים שהוא לשון אבל כמו אל תבא בית מרזח שאמרו בגמרא מר וזח על האבל · ובדברי חז"ל הוא מובן הכפל גם השנוי שפה כתיב וימת שמואל וכאן נאמר ושמואל מת שכאן הוא הודעת מיתה והאי צריך לומר ושמואל מת כלו' דע ששמואל מת אמנם גבי וימת שמואל שלא בא להודיע מיתתו כי מודעת היא אמר לשון וימת שמואל ר"ל כשמת שמואל אירע מעשה שאיש במעון כו' שכל החידוש הוא הגדת רשע נבל שהוא עושה שלא נתפעל ממיתת הצדיק שמואל אבל היה עושה לו מרזחים וזהו דקדוק נכון דקדקוהו חז"ל בלשונם באו' כתיב וימת שמואל וכתיב ושמואל מת שלא כדברי מהרי"א ז"ל שהזכיר שמפרש שהו' ושמואל מת הכוונה וכבר שמואל מת שלא בא להגיד מיתתו אלא מה שנמשך ממיתתו ויקברוהו ברמה ובעירו לפי שהיו שתי רמות כמו שאמר מן הרמתים לפי' אמר ובעירו כלומר באותה הרמה שהיתה עירו או פירוש ובעירו כי בתוך העיר קברוהו לא חוץ לעיר וכתיב למעלה בביתו ברמה וי"ת וספדו עלוהי אינש בקרתיה כלומר ספדו לו כל ישראל שבאו לקברו ספדו לו שם ברמה ואותם שלא באו ספדו לו כל אחד בעירו כי בכל ערי ישראל ספדו לו בשכר שהיה מחזר בכל המקומות לשפטם ע"כ וקשה קצת לדבריו לפי' הראשון הי"ל ברמה בעירו · ולפירוש הב' קשה למה שינה שלמעלה אמר בביתו ברמה לא רצה שקברוהו בתוך העיר וכאן אמר לשון מתחלף להודיע זה הענין עצמו ברמה ובעירו · ומהרי"א ז"ל כתב כי כוונ' הכתוב להודיע מעלת שמואל כי קודם לאתו לעולם היה דבר ה' יקר ואין חזון נפרץ וכשחלה הנבואה עליו בהמצאו אז חזון נפרץ אפי' בלהקת נביאים רבים וכעת אחר פטירתו נסתר כל חזון בשיעור שלא מצא שאול מי שיגיד לו לא מהנביאים ואפי' באורים ותומים ואפי' בחלומות ר"ל שעושים שאלת חלום שתבא להם איזה ידיעה ע"י שכל הפועל עכ"ז לא הגיע לשאול שום ידיעה משום איפן מהנזכר להיות שמת שמואל ונסתלק אותו השפע הנבואיי הנמצא בסיבתו וא"כ אף ושמואל מת סיבה למה שיזכיר וישאל שאול בה' ולא ענהו גם בחלומות כו' עד שהוצרך לבעלת האוב וגם היא לא הודיעה דבר כי אם ע"י שמואל שזה מודיע מעלתו בחיים ובמות גם כיון באו' ושמואל מת להשיב קושי' א' והוא מה זה נצטער שאול כ"כ במלחמה זו יותר מזולתו עד שהוצרך לשאול בה"ב וראינו שאול בא במלחמו' רבים עם פלשתים באמינו' לבב לז"א כי נתחברו בזה ב' סבות הא' ושמואל מת לא שיאמר שמת עתה ולכן לא אמר וימת שמואל וזה חייב הצער הגדול לשאול שאילו הוא חי היה שאול נסמך עליו ולא היה שואל אפי' לנביא כ"ש לבעלת אוב והסיבה הב' ויקבצו פלשתים כו' וישראל חנו בגלבוע שלהיות בהרים גביהים ראו את כל מחנה פלשתים בשלימות ולזה ויירא ויחרד כי היו רבים מאד ע"כ : ולע"ד במ"ש ושמואל מת ולא אמר וימת שמואל כבר כתבתי דעת חז"ל כמו שהביא הרד"ק ז"ל שהוא בהפך ובמ"ש שלא ענהו בנביאים גם בחלומות שהיה זה מסיבת הסתלקות שפע הנבואיי ממיתת שמואל הנביא המקור הגדול אפיל' מכבוד תורתו שאין זה לשון ולא ענהו אלא שנביאים היו והכיר בהם אלא שהיה כזוף מהם ש"ת גלא' ענהו לא שלא היה עונה כי לא נסתם חזון כי יש ויש אלא שלא ענהו מ... אותו אויב לו · וזו היא הסיבה לקושי' שהוקשה למהרי"א ז"ל למה פחד ורעד בעת לא כן בשאר המלחמו' שהיה לבו גבור הדבר פשוט לפי שראה שדוד מצליח והראיה שנפל שאול בידו פעמים ורצהו שהלך אל פלשתים במקום אויביו והיה מצליח רואה בלבו שדוד מלוך ימלוך וה' סר מעמו וכשראה נקבצו פלשתים פחד

וישאל שאול בה' ולא ענהו · ובדברי הימי' אמר ולא דרש בה' אלא כיון שדרש באוב אחר כן כאילו לא דרש בה' שהרי השוה דרישתו באוב כדרישתו בה' ומה שאמר וישאל שאול בה' מפרש אחר כן במה שאל ואמר גם בחלומות גם באורים גם בנביאים וכל גם וגם לרבות האחד על חבירו כמו גם אתה גם בנך גם בן בנך ופי' בחלומות באנשים שעושין שאלת חלום ומה שאמר באורים והם לא היו אצלו שהרי היו עם אביתר שהיה עם דוד אפשר ששלח שם אנשים לשאול בהם על המלחמה הזאת ופי' בנביאים תלמידי שמואל הנביא כמו שכתוב להקת נביאי' וגו' : בקשו לי אשת בעלת אוב · אשה במוכרת כמו אשת יפת תואר כפל אשת ואמר אשה ולא איש לפי שמעשה הזאת וכיוצא בו נמצא בנשים יותר מבאנשים לפי שהן קלות הדעת ולמעט הזה אמר הכתוב מכשפ' לא תחיה : הנה אשת בעלת אוב בעין דור אמרו במדרש זו אשת צפניה אמו של אבנר :

ויתחפש

רשי

גם באורי' · ולפי שהרג נוב עיר הכהני' לא נענה :

ויתחפש

רלבג

ולא ענהו יי' גם בחלומות גם באורי' גם בנביאים · אלת גם הראשון הוא לאראות שלא ענהו באחד מאלו האופנים על דרך אמרו גם לי גם לך לא יהי' והרצון שלא ענהו בחלומות על יד בעלי החלומות הצודקים כשהיו משימים רעיוניהם בהקיץ על זאת השאלה כדי שתבא להם ההודעה בחלום ויות' כפלא מזה שלא ענהו באורים אשר מדרך השאל בהם שיבא לו מענה אם לא יהיה זה בסבת חטא כמו שמצאנו בשאול כשאל באלהים שלא ענהו מאד מה שעבר יהונתן בנו על השבועה במה שטעם מהדבש · וידמה שלא היה שם כהן ראוי שתשרה עליו רוח הקדש להיות נשאל באורים ובתומים כי כבר הרג שאול נוב עיר הכהנים שהיו בה הכהנים החשובים והנמלט מהם היה עם דוד או היתה הסבה על שלא באהו מענה חטא שאול או יתקבצו שתי הסבות יחד ויותר כפלא מזה שלא ענהו על יד הנביאי' עם רבויים כמו שקדם וירא את להקת הנביאים : בקשו לי אשה בעלת אוב : הנה זה היה חטא עצום ולזה גנה שאול על זה החטא כמו שנזכרו חטאיו וגם שאול באוב לדרוש :

ויתחפש

ה וַיַּ֥רְא שָׁא֖וּל אֶת־מַחֲנֵ֣ה פְלִשְׁתִּ֑ים וַיִּרָ֕א וַיֶּחֱרַ֥ד לִבּ֖וֹ מְאֹֽד׃ וַיִּשְׁאַ֤ל שָׁאוּל֙ בַּֽיהוָ֔ה וְלֹ֥א עָנָ֖הוּ יְהוָ֑ה גַּ֧ם בַּחֲלֹמ֛וֹת גַּ֥ם בָּאוּרִ֖ים גַּ֥ם בַּנְּבִיאִֽם׃ וַיֹּ֨אמֶר שָׁא֜וּל לַעֲבָדָ֗יו בַּקְּשׁוּ־לִי֙ אֵ֣שֶׁת בַּעֲלַת־א֔וֹב וְאֵלְכָ֥ה אֵלֶ֖יהָ וְאֶדְרְשָׁה־בָּ֑הּ וַיֹּאמְר֤וּ עֲבָדָיו֙ אֵלָ֔יו הִנֵּ֛ה אֵ֥שֶׁת בַּעֲלַת־א֖וֹב בְּעֵ֥ין דּֽוֹר׃

ויתחפש

י"ב ו' מנהון בסיפרא · כ"חד מל' וחד חסר על כן · באורים חס'

וַחֲזָא שָׁאוּל יַת מַשִׁירְיַת פְּלִשְׁתָּאֵי וּדְחִיל וְזַעְלִיבֵיהּ לַחֲדָא׃ וּשְׁאִיל שָׁאוּל בְּמֵימְרָא דַיְיָ וְלָא קַבִּיל צְלוֹתֵיהּ יְיָ אַף בְּחֶלְמַיָּא אַף בְּאוּרַיָּא אַף בְּסָפְרַיָּא׃ וַאֲמַר שָׁאוּל לְעַבְדוֹהִי בְּעוּ לִי אִתְּתָא דְּיָדְעָא לְאַסָּקָא בִּידִין וְאֵיהַךְ לְוָתַהּ וְאֶשְׁאַל בַּהּ וַאֲמַרוּ עַבְדוֹהִי לֵיהּ הָא אִתְּתָא דְּיָדְעָא לְאַסָּקָא בִּידִין בְּעֵין דּוֹר׃

ואשתני

מנחה קטנה

וע"כ וישאל שאול בה' להמשיך עליו רוח הקודש ולעלות במעלה יתירה לגנות הפלשתי' · ובשראה שלא נענה אז אמר בקשו לי בעלת אוב להמשיך עליו כח מה מכשופתה כדי שיוכל לעמוד נגד הפלשתים הנזכ' נכח טומאתם וכו' וזה בכפיות כפש להציל ישראל מרעה · ומ"ש לא יאות עביד שאול רק היה לו להרבות בתפלה ולגזור צום ולענות נפשו לפני ה' עד יסקיף ה' ויענהו אע"פי שלא נענה בשאלתו הראשונה וכמ"ש אל הם התפלל אדם ולא נענה יחזור ויתפלל שנ' קוה אל ה' וע"כ בד"ה מגנהו הכתוב על כן אע"פי שכוונתו היה לטובת ישראל כאמור : אמן

מסרה

ויירא י"בו' בקריאה ו' בשמואל וסי' מה נורא · ויירא יעקב מאדי ויאמר מי שמך לאיש · וישמע המלך יהויקי' · ויירא דוד את יי' ביום ההוא · ויירא מאד מפני אכיש מלך גת · ויירא כל העם מאד את יי' · ויירא שאול מלפני דוד · ויירא ויחרד לבו · ויירא מאד מדברי שמואל · ויירא דוד את האלהים · ר"ה · ויירא ויתן יהושפט את פניו · ד"ה · ונמסר גם בסדר בשלח : באורים ב' חד מלא וסימ' ולא ענהו יי' גם באורים · על כן בארים כבדו . בתרא חס' : בעין דור ב' וסימ' אשת בעלת אוב · נשמדו בעין דאר :

כלי יקר

פחד ויירא מאד על דרך פחדו בציון חטאים ועוד כי מזליה קא חזי כי יפול בנופלים כי ה' סר ממנו · שאילו היתה הסיבה להיות ישראל חונים בהרי הגלבוע ורואים בשלימות כל מחנה פלשתי' הי"ל ויקבץ שאול את כל ישראל ויחנו בהרי הגלבוע לא ויחנו בגלבוע · ואמר כי כנטערו ישראל מפטירתו מה שיגיע להם מהאויבים כי מי יקום להם עם מרעים מי יתיצב להם עם פועלי און ולזה אחרי תום ימי בכיתו והספדו הכללי שספדו לו קודם הקבורה הנה אחרי קברו ספדו לו עוד כל אחד ואחד מישראל בעירו ז"ש ברמה ובעירו ספדו לו בעירו נוסף על ההספד הנז"ל וזה שלא כדברי הרד"ק ז"ל שפי' שמי שלא כמצא שם ומי שלא בא להספד ספד בעירו דלדבריו ז"ל היה ראוי להקדים ולומר ויספדו לו כל ישראל ובעירו ויקברוהו ברמה · אלא ודאי מלבד הספד שספדו לו קודם הקבורה גם אחרי הקבורה כל אחד ואחד בעירו ספד על הצער שנמשך לישראל ולזה הזכיר כאן ענין זה כי ראו בחוש הרוסם שעשתה מיתת שמואל ע"ה ועל זה אפשר שכיון המתרגם' או יאמר ובעירו מקושר עם ויקברוהו שנצטערו כאילו קברוהו ברמה ובעירו של כל אחד ואחד שנתפעלו כאילו ראוהו שנקבר בעירו של כל אחד ואחד מישראל אשר גבי מרים נאמר ותמת שם מים ותקבר שם שלא נצטערו אלא שם נקברה ולא במקום זולת לא כן גבי אהרן שנ' ובני ישראל וכו' מוסרה שם מת אהרן שנצטערו כאילו מת שם עם היות שבהר ההר מת דכוותא גבי שמואל הרגישו ונצטערו כאילו נקבר ברמה ובעירו של כל אחד ואחד ושאול הסיר את האובות לסיבת מיתת שמואל כי בחייו לא הוצרך להסירם כי מוסרים היו מאליהן כי מי יניח את הקדש ללכת אחר הטומאה אבל אחר שמת שמואל ראה שאול לו' ושיער פן יטו ישראל אחריהם לכך ושאול הסיר האובות וכו' אלא שאחר כך שימת דבריו הנעימים בדרשו אל בעלת אוב ונענש גם כן לפי זה אמר ושמואל מת סיבה לסוף הפסוק האו' ושאול הסיר את האובות וכו' ומהרי"א ז"ל כתב שכוונ' הכתוב להאשים את שאול שהסיר האובות ואחר כך חזר לסורו :

ויקבצו פלשתים וכו' · לע"ד לדקדק כי פסוק זה מיותר שכבר הזכיר למעלה ויקבצו פלשתים את מחניהם · ושינה שלא הזכיר כאן מחניה' לצבא להלחם וכו' כנז"ל ועוד ויקבץ שאול למה תלה זה בשאול · ונראה כי פסוק זה מוסיף על ענין ראשון לומר שמלבד מה שנקבצו אנשי המלחמה נקבצו דלת העם מאליהן וז"ש ויקבצו פלשתים ר"ל מעצמם עם כבד מתקבץ מאין להעמיד רגל פלשתים שהיה כפול עד הנה בימי שמואל ז"ש ויבאו ויחנו ר"ל נתקבצו ויבאו מאליהן ויחנו בשוכה אמנם מחנה ישראל לא כן מתקבצים כי אם בדוחק גדול ולער המלך לקבצם ז"ש ויקבץ שאול את כל ישראל וכו' וגם זה סייע להפילו כי ישראל לא יצאו ברצוי עם כי אם בעזר אלהי והוא קבץ את כל ישראל :

וירא שאול וכו' אמר ויחרד לבו מאד ר"ל שמתחלה בהתקבצם חרד לבו אמנם כשראה שאול את מחנה פלשתים נתפעל בראות ויירא ויחרד לבו מאד על מה שהי' חרד מהשמע קוד' הראו' · או יאמר ויר' שאול ויירא מראותו מחנה כבד כנז"ל אמנם לבו חרד מאד על הראיה הזאת דלביה חזי ליה דעתיד ליפול בידם ולכן חרד לבו בקרבו מאד נוסף על הראיה הנזכרת :

וישאל שאול בה' וכו' ולא ענהו וכו' עיין רש"י ז"ל והרד"ק ז"ל ומהרי"א ז"ל כתב כי מ"ש שם בדברי הימים ולא דרש בה' לא כיון לומר שלא דרש ה' בעת הזאת שלא הכוונה לו' שמת שאול לשתי סבות האחת במעלו אשר מעל על דבר ה' אשר לא שמר דהיינו וגם לשאול באוב לדרוש בגלגל ובמלחמת עמלק זאת ועוד שלא דרש שם בגלגל ובעמלק את דבר ה' אם יותיר מטוב הצאן לזבוח לה' וז"ש ולא דרש בה' והיה לו עון מה שלא הי"ל לדרוש באוב אעפ"י שלא ענהו הש"י לא היה לו מקום התר לשאל באוב שאסרי' תורה והיה לו לבטוח בהש"י ולרדת למלחמה ע"כ ואין זה פשוטו של מקרא : ולע"דן כי מי שלבו שלם עם הש"י אליו ויתלה עיניו למרום ויקוה אל ה' ואם לא יענהו יחזק לבו ויקוה עוד אל הש"י כי אין לו מקום לנטות ימין ושמאל כי אם אליו יתברך לא כן שאול כי שאל מהש"י רפה ידים באומרו שאם לא יענהו הש"י ישאל באוב וז"ש וישא' שאול בה' ולא כתיב נידרוש שאול מה' שהיה מורה שמאתו ית' לבדו היתה דרישתו אמנם אומרו וישאל מורה שש' בה' והוא פוסח על שתי הסעיפים וז"ש בדברי הימים וימת שאול במעלו וכו' ולא דרש בה' כי אם שאלה כל דהו שואל הא למה זה דומה לשואל מחבירו ראובן הלויני זהוב שאם לא ילוה הולך לו אצל שמעון ואם לא יתן לו הולך אצל לוי אמנם הבוטח בה' לבד מיניה לא יזוז מדרוש אליו כמו שנ' ומצאת כי תדרשנו בכל לבבך ובכל נפשך וכו' וכתיב טוב ה' לקויו לנפש תדרשנו בדרישה כאמור · וז"ש ולא דרש בה' וימיתהו שאעפ"י ששאל בה' היה בשאלה בעלמא עראי ודרך העברה לא דרך דרישה בכל לב לבלתי סור משם לנטות ימין ושמאל כ"ש לדרוש אל האוב · ואמר וישאל שאול בה' שהיה מתפלל ושואל מהש"י שיענהו כי הגם שאול בנביאים להגיע אליו השגת מה והערות עליו ממרום רוח קדוש מודיע מה יהיה באחרית דבר ולא ענהו גם בחלומות ר"ל ובכלל שאלתו שאל שיענהו על ידי חלומות או שאל כשאו מהש"י שיענהו באורים ז"ש גם באורים שאל בה' שיענהו גם בנביאים שאל מהש"י שיענהו ולא ענהו · באופן שתיבת גם גם כוללת שני ענייני' ששאל מהש"י שיענהו וכולל גם כן בתיבת גם שלא ענהו בשום אחד מהם וזה שלא כדברי הרד"ק ז"ל שפי' שאו' גם בחלומות הוא פי' למה שאמר וישאל שאול בה' ונדחק בתיבת גם שהיא כמו גם אתה גם בנך גם בן בנך כנז"ל ואין צורך במה שכתבתי · והנה כאן סדר הדברים ממטה למעלה שהחלום אחד מששים בנבואה שבא ע"י האיש גבריאל בעל החלום כמו שאמרו המקובלים ז"ל ואח"כ הזכיר באורים ותומים ואחר כך הזכיר הנביאים לכן מה שקשה הוא כי בסמוך משנה הסדר ואו' גם בנביאים גם בחלומות ושם אשיב על שנוי זה בס"ד :

ויאמר שאול לעבדיו וכו' חז"ל והמפרשים כתבנו ובפרט הרב ב"ע ז"ל בשער ס"ה ואחריו מהרי"א ז"ל השכל לא יוכל שאת שהנפש האנושית תהיה תחת ממשלת האוב הפחותה ידומה לה וכ"ש שתשלוט להרגיז איש אלהים קדוש כמו שמואל הנביא להעלות אותו מבית מנוחתו לא בשום צד ולא בשום זמן ולפי' בתוך י"ב חודש ועוד איך יתכן שאול בחיר ה' ידרוש אל האובות וידעוני ובפרט שהוא העבירם מן הארץ · ועל זה אז"ל בתנחומא א"ר יהושע בן לוי למה שאול דומה למלך שנכנס במדינה ואמר כל התרנגולים שבמדינה זו ישחטו הלילה בקש לצאת לדרכו אמר אין שם תרנגול שיקרא א"ל לא כזית אתה לשוחטן אף כאן שאול הסיר את האובות וחזר ואמר בקשו לי אשה בעלת אוב ע"כ · וצריך להבין כוונתם מה הודיעונו בזה ונראה לבא עד הכוונתם בשיטת הרב בעל עקידה ז"ל שכתב בשער ס"ה והרחיב בענין שאול עם הבעלת אוב עיין שם · והנני מבאר לך מהות ענין אוב וידעוני מיוס' על אדני פז דברי חז"ל מאשר למדתי מתוך דבריהם ואגיע הקדמה א' מקובלת מחז"ל במסכת סנהדרין פ"ד מיתות אמר בלטיהם אלו מעשה שדים בלהטיהם אלו מעשה כשפים וכתן אביי מופת מאן דקפיד אמכא שד מאן דלא קפיד מנא כשפים · ושם לעיל בסמוך אמרו למה נקרא שמם כשפים שמכחישים כח פמליא של מעלה ופרש"י ז"ל שיש בהם כח אפי' למי שנגזר עליו לחיות הם ממיתים אותו · ושם הסכימו דאפ"ה רבי חניכ' לא הוה חש לכשפים דאין עוד מלבדו כתיב ומסקינן דלא פליג על הנז"ל שהם מכחישי' כח פמליא של מעלה דשאני ר' חנינא דנפיש זכותיה · למדנו עתה מדבריהם שגדול כח הכשפי' מן השדים שהרי זה צריך כלי וזה אין צריך כלי הכשפים מכחישים פמליא של מעלה כשאין כל כך זכות אבל אי נפיש זכותא לית לן בה דאין עוד מלבדו כתיב · מתוך הצעה זו אבוא אל ענין אוב וידעוני ואפשר לומר שהאוב הוא מעשה כשפים ויש בו מעשה שדים אמנם הידעוני מעשה שדים לבד וזה אוכיח מדתנן פרק ארבע מיתות בעל אוב זה פיתום המדבר משחיו וידעוני זה המדבר בפיו הרי אלו בסקילה והנשאל בהם באזהרה ע"כ ופירשו ז"ל אוב זה פיתום לוקחים גלגולת של מת או זוכית וע"י כשוף מעלה את המת · והרמ"בם ז"ל גם ר' עובדיה ז"ל הביא בפי' המשנה זה פיתום לוקח גלגולת של מת לאחר שנתעכל הבשר ומקטיר לה ושומע ממנה העתידות והיא משיב ויש שעושים שישיב האת דרך בית השחי ידעוני זו חיה ששמה ידוע וצורתה כצורת בני אדם וידיה ורגליה והיא מחוברת בטבורה לחבל היוצא מן השורש שנשרש בארץ שממש חיותה ומורים בחבל חנים והוא נפסק והיא מתה מיד ע"כ · שממה שאמר שהאוב מדבר משחיו של הנשאל מעשה כשפים הוא אמנם למי שאו' שצריך כלי דהיינו גלגולת מת או גלגולת זכוכית זה מעשה שדים וידעוני ג"כ ע"י שימת עצם מהחיה ששמה ידוע אם כן אוא מעשה שדים מעתה במעשה אוב איכא הכי ואיכא הכי מעשה כשפים ומעשה שדים · מעתה זכינו בדין כי אחרי הודיע אותנו אלהים ע"י המקובלים האלהיים שהקב"ה האציל קדושה ואור מאורו הטוב את האור כי טוב הוא גנוז לצדיקים לחזות בנועם ה' ולבקר בהיכלו עשר קדושות הן וגם זה לעומת זה ברא הש"ית עשרת כוחות חיצונים קליפות לקדושה הנזכרת האור הקדוש למעלה ואלו למטה והיינו ויבדל אלהי' בין האור ובין החושך ובקליפות אלו היתה השגת בלעם הקוסם וזולתו מן המכשפים באוב וידעוני הכל למטה בקליפות אלו ואל זה כלע"ד שרמזו חז"ל בויקרא רבה פ' כ"ו ר' לוי בשם ר' חמא בר חנינא והיית רק למעלה מוטב היה לו לשאול באורים ותומים שלמעלן ולא באוב וידעוני שלמטן ע"כ והכוונה שאעפ"י ששאל שאל באורים ותומים ולא ענהו הוא הוא גרם לעצמו שהרג נוב עיר הכהנים ושאר חטאיו חמשה שגרמו לו להבדיל בינו לבין אלהיו זה האור הקדוש שלמעלן ובהיותו ירוד למטה דבק בחיצונים ובקליפות כי לזה היתה הרוח רעה מבעתו שסרה ממנו רוח הקודש ומצא בעל חוב מקום לגבות את חובו ושם הרגיעה לילית ומצאה לה מנוח בגופו של שאול ז"ש מוטב שהיה שאול צדיק ודבק למעלן בקדושה שאז כשהיה שואל באורים ותומים יענהו כי קרוב ה' לכל קוראיו אשר יקראוהו באמת אמנם כעת שירד למטה לא עלה בידו שיענהו כי אם האוב הממשיך עליו כח על ידי הכשפים המכחישים כח פמליא של מעלה · ועל זה הזהירה התור' והיית רק למעלה רק מיעוט שהיה דבק למעלה באור הקדושה ולא תהיה למטה בכוחות החיצונים והקליפות כמלא האורים והתומים בנד באור בנד הטוב כשמה אורים שמאירים דבריהם והאוב המבדיל בחושך ורע ויגלו זה חז"ל בויקרא רבה פ' כ"ו באומר וישבע לה שאול בה' למה שאול דומה באותה שעה לאשה שהיתה כתוכה אצל אוהבה ונשבעת בחיי בעלה כך שאול שואל באוב וידעוני ואומר חי ה' אם יקרך עון וכו' ע"כ הרי שגילו לנו חז"ל שאין ענין האוב דברי התוא' כדעת הגאונים שנזכיר בסמוך בס"ד אבל הוא ממש הדבקות וקבלת שפע רוח הטומאה וזה כיונו באומרם ששאול נדמה לאשה כי בעת ההיא מקבל שפע טומא' היה כאשה הזונה מתחת בעלה ונשבעת בחיי בעלה · והנה בלהטיהם מעשה כשפים שיש לו כח יותר מלטיהם מעשה שדים שהה"א ראשונה של להטיהם מורה על היות השורש מה שיש לאלו העשרה קליפות שיונקים על ידו מהקדושה שיעור מה להתקיים בו שבזולתו לא יתקיימו כרגע · מעתה לא יקשה לך איך תשלוט הבעלת אוב על נפש הצדיק ובפרט כשמואל כי אלא ידעת מ"ש בספר הזוהר בפסוק וראיתי את דמעת העשוקים כשנמשכים הנשמות הקדושות לרדת למטה יש מקום הקלא בחקלין שעוברו משם ועושקות אותם וזה יהיה כפי העת שאם העולם חייבים מוסיפים כח באלו הקליפו' של מטה להכחיש כח פמליא של מעלה ועושקות הנשמות ההם ומהם יצאו חסידי אומות העולם וגרי הצדק שחוזרים לאיתנם · וכשהעולם זכאי אז הקליפות נכנעות ואין פחד מהעושק וזאת ההקדמה האמיתית ומבוארת הוא מספר הזוהר ע"ה אשר ממנה אלמוד לע"ד אל ענין האוב כי עם היות האיש שלם וחסיד עכ"ז בתוך שנתו בהיות שהנפש עולה ויורדת אין מהזרות שע"י הכשפים שמכשפים בהמלאכת האוב וקסמיו יעשקו אותה הנשמה בעלותה או ברדתה יקל לעושתה כדמע' העשוקים הנז' בפרט בהיות הדור חייב והראי' שנפלו ביד פלשתי' ואם יתחבר איזה לכלוך לשמוא' מלד מה שהרגיז אל עלי רבו באותה הבשורה הרעה שנבאה על ביתו אולי מידה כנגד מידה הרגיזוהו מה רבו מעשיך ה' מאד עמקו מחשבותיך · ומ"ש במסכת שבת פרק כ"ג א"ל ההוא בר נש לר' אבהו אמריתו נשמתן של צדיקים גנוזות תחת כסא הכבוד אובא טמיא היכי אסיקהיה לשמואל בנגידא א"ל התם בתוך י"ב חודש הוא דתניא כל שנים עשר חודש גופו קיים ונשמתו עולה ויורדת לאחר י"ב חודש הגוף בטל והנשמ' עולה ושוב אינה יורדת ע"כ כי להיות ענין האוב נעשה ע"י עצם הגלגולת קראו אובא טמיא שטמיא תרגום עצם הוא . ולהיות ענין האוב בדרך

בכשפות לעשות נשמות קדושות לבגיע אל השואל ידיעת הנסתרות לנו הנגלות לפניו יתברך
לזה קוה שהוקשה לו ההוא בר נש ואמר אמריתו נשמתן של צדיקים גנוזות תחת כסא הכבוד ואם
בן היכי אסיקתיה אובא טמיא לשמואל בנגידא כי אין הטומאה מ"ו עולה למעלה לתחת כסא
הכבוד מקום הנשמות הקדושות כי לא יגורך רע כתיב לזה משיב כי בתוך י"ב חודש הוה ובעודה
עולה או יורדת נעשקת לפי שעה להגדת הענין הזה ושאלהו · ובזה ההן דמה אבין מ"ש שם
בויקרא רבה פרשה כ"ו ותאמר האשה את מי אעלה לך מאותן שאמרו מי ה' אשר אשמע או מאותן
שאמרו מי כמכה באלים ה' ויאמר את שמואל העלי לי עבדת מה דעבדת אמרת מה דאמרת
ואסיקתיה כיון דחמתיה אתדהלת שנ' ותרא האשה את שמואל ותזעק בקול גדול וכי מנין היתה
יודעת האשה בעלת אוב שהוא שאול אלא לא כשם שעולה להדיוט עולה למלך להדיוט עולה פניו
למטה ולמלך פניו למעלה ע"כ · ויש לדקדק מאי קשיא ליה בפ' שהוא מכריע שואל מאיזה סוג
רוצה אם רוצה מסוג פרעה שאמר מי ה' אשר אשמע בקולו או מהמאמינים · ועוד אמאי פתח
בהו' באותם שאמרו מי ה' אדרבא השכל מחייב שהיהודי לא ישאל כי אם מעמו ממינו מאותם
שאמרו מי כמכה באלים כי מה לו עם אותם שאמרו מי ה' אשר אשמע וכו' ועוד מהו עבדת מה
דעבדת אמרת מה דאמרת באחד מהם מספיק · הן אמת כי כל הדברים הן של קדושה הן של
טומאה יחדיו צריכים כיון המחשבה ומעשה ודבור להוציא הענין לידי גמר וכמו שהוכיח בספר
הזוהר בענין בלעם וחז"ל הוכיחו כן מענין הכתוב ודורש אל המתים זה המרעיב עצמו ולן בבית
הקברות כדי שתחול עליו רוח הטומאה שכן אמרו בפרק ד' מיתות תניא ודורש אל המתים זה
המרעיב עצמו ולן בבית הקברות כדי שתשרה עליו רוח הטומאה וכשהיה ר' עקיבא מגיע למקר'
זה היה בוכה ואו' ומה מי שמרעיב עצמו כדי שתשרה עליו רוח הטומאה שורה עליו רוח הטומאה
המרעיב עצמו כדי שתשרה עליו רוח טהרה עאכ"ו שתשרה עליו אבל מה אעשה שעונות גרמו
לנו שנא' עונותיכם היו מבדילין ביניכם לבין אלהיכם ע"כ ולזה עבדת מה דעבדת במעשה ואמר'
מה דאמרת בדבור והכוון במחשב' כבר קדם במ"ש את מי אעלה לך שהנה שמה מגמת מחשבותי'
לעלות מהאומרים מי כמוכה באלים ה' ועוד מה טעם אורח האוב לעלות פניו למטה ורגליו
למעלה עד שהוצרך כעת מפני כבוד המלך לשנות המנהג ויעל' בכולם פניו למעלה ורגליו למט'
אמנם במה שקדם מהצעתינו מובן הכל והוא כי בהיות האוב בקליפות וחיצונים וכח הטומאה
כנזכר הנה יקל לתעלות מאותם שאומרים מי ה' אשר אשמע בקולו האחוזים שם כי רוח הבהמה
היא רוח הפושעים יורדת היא למטה לארץ ארץ החיים רגליה יורדות מות אותן הקליפות ובקל
זאת מלהוריד מאותם שאמר מי כמוכה ולז"א את מי אעלה לך מאותן שאמר מי ה' כו' והכריחו כן
מהענין והלשון מהענין כי תבא דעתו לדעת את שאלתו מאיזה מקום שיהיה ואם כן מה צורך
לשאול את מי · ומהלשון את מתיבת את המיותרת די שיאמר ותאמר האשה מי אעלה לך אומרו
את מי מגלה את איזה מי אתה רוצה כי לפי שראתהו מסתכן לבא לדרוש אוב בעת שהסירם שאול
וראתה היותו נכבד בבא עמו שני נעריו אשר שפטה מזה היות הדבר צורך גדול ודב' של פקוח נפש
שלכך מקרה לומר לו את מי אעלה לך דאם אתה רוצה להשיג מבוקשך מאותם החיצונים שאם הוא
דבר של פורענות שניתן רשות למשחית יודע משם או אם תהיה השאלה על הנצחון יודע כי איפה
זאת מהמגדיים שיגידו הנפילה או הנצחון והוא ענה העלי לי את שמואל · ולהיות ששאול הקשה
לשאול שהי' רוצה מהקדושה הקשה לעסוק אותם ובפרט לשמואל עליו השלום לזה אמר עבדת מה
דעבדת אמרת מה דאמרת לומר שהוכרחה לעשות יותר מהמנהג לעשות ולו' יותר מהנהוג כדי
לעשות כשפיה המכחישים כח פמליא של מעלה ואף על פי דלשמואל אין עוד מלבדו כתיב כרבי
חנינא עם כל זה היה זה מעין משפט העשוקים הנזכר לעיל שנעשקים בעון הדור כן בענין דור
של שאול ובהיות בתוך שנתו יוכלו לעשות אותו לכופו ולבא להגיד מאשר שמע לפנים מהפרגוד
כי לזה בחר שאול בשמואל שמחיצתו לפני ולפנים עומד בסוד ה' כי הוא יגיד תוכן הדברים והנה
דרך האוב לעלות רגליו למעלה וראשו למטה כיון שההגדה הזאת מלמטה הוא שומר והיית רק
למעלה ולא תהיה למטה ולזה בעלות האוב יעלה פניו וראשו למטה כי שם התגלותו לא כן לשאול
לכבוד המלכות עלה ראשו למעלה שלא כמנהג ובזה ידעה האשה כי הוא שאול המלך עלה בידינו
היות ענין האוב דבר שיש בו ממש כמו שהוכחתי מהמאמרים הנזכרים לא שתהיה תחבול' אנושית
בשקר וכזב גם יוכיח דברי חז"ל שם בויקרא רבה פרשה כ"ו ויאמר לה אל תיראי כיון דשמע אלהים
דאל ו"א צדיקים עלו עמו באותה שעה ויאמר לה מה תארו ולא הוה מכיר ליה אלא שלשה דברים
נאמרו במי שמעלה המת בזכורו דהיינו ענין האוב שמי שהוא מעלהו רואהו ואינו שומע קולו
שצריך לו שומע קולו ואינו רואהו ומי שאינו צריך לו לא שומע ולא רואהו כך האשה שהעלתה את
שמואל ראתה אותו ולא שמעה בקולו שאול שהיה צריך לו שמע קולו ולא ראהו אבנר ועמשא שלא
היו צריכין לו לא ראו ולא שמעו אותו עד כאן זהו העולה מדברי חז"ל ושיכיח לא תזוז ואל ילוזו
מעיניך כי הוא ענין נכון כפי מה שהרחבתי אותו לע"ד בנכיפין שעשיתי לו מס"ה וראיתי בזה
לרד"ק ז"ל שהביא אמרו חז"ל ע"ש ומתחיל' מכ"ת כי לא נכיח דברי חכמינו ז"ל בכמה מקומו' כנזכ'
לעיל מיוסדים על אדני פז הפסוקים ללכת אחרי שיטה זו כי לא יתכן אם היה ענין האוב מעיקרו
דברי התול לא יועבה בזה שאול ואנשיו גם מ"ש כי מהסברה היו דברים אלו שלמאמר אתה ובניך
עמי הוא דבר שלא יעלה בדעת איך לא יכלל אחד מבניו או בגבור' או בבריאה ואיה גבור' יהונתן
ונערו אשר גבר על חיל אחד ודוד לבד עם גלית וכל מחנה פלשתים זה הכלל לא תאבה לו ולא
תשמע אליו בזה כי על דברי חז"ל המקובלים אני סומך · והרב ב"ע ז"ל כתב על שיטה זו זה
לשונו ודרך זה קשה עד מאד וזר הרבה ומביא שמלא ככה בפשטי הפסוקים נוסף על מה שהעלו
אל הבעלת אוב אל מעלת הנבואה לפי הדברים אשר שמה בפי האיש ההוא המאהל עד כאן וכן
מהרי"א ז"ל הקשה על שיטת הגאון הזה משפט הפסוקים ומכל מאמרי חכמינו ז"ל ודחה הדעת
הזה · עוד הביא הרד"ק דעת הגאון הרב רבי סעדיה ורבינו האיי גאון ז"ל ע"ש ועיין הרלב"ג ז"ל
דבריו ז"ל נוטים לדעת רז"ל שזכרנו למעלה · ומהרי"א ז"ל אחרי דחותו את דעת הגאון ר' שמואל
בן חפני ז"ל הביא דעת הגאונים הרב רבי סעדיה ורבי' האיי גאון ז"ל הנזכר לעיל בדברי הרד"ק
ודחה אותם כי אם היה רצון האלהי להודיע לשאול קץ הפלאות למה לא אמרו אליו ע"י חלומות או
על ידי האורים ותומים או ביד הנביאים ונצטרך לתת השפע בידי המכשפה הזאת והפסוקי' ג"כ
לא יסכימו בזה כי הנה שאול הלך לבקש את האשה יורה שהי' בה מהדעת והיה שאול יוד' שתודיע
לו העתידות בחכמתה והיא גם כן שאלה את מי אעלה לך מורה שהיה בידה להעלות כל מי שירצ'
ואם נאמר שלא היה בידה להעלות את שמואל הנביא אם כן כשאמר לה העלי לי את שמואל איך
לא אמרה האשה איני יכולה להעלותו לפי שרוח ה' דבר בו והנה האשה לא צעקה על היות הדבר
אלהי כשיי כי אם על היות השואל שאול וכמו שאמרה ולמה רמיתני ואתה שאול כל זה בדויה ודבר
שאין בו אמת עד כאן · ובסמוך אלין בעד הגאונים ז"ל מה שאפשר לברר מתוך דבריהם כונת'
ולא מטעמם · עוד הביא מהרי"א ז"ל ששמע בשם גדול מחכמי הנוצרים אגיסטינו שאמר שלא
עלה שמואל כלל אבל עלה שד בדמות שמואל והוא באמת דעת קשה כי איך קראו הכתוב אם כן
שמואל ואם העלת שמואל היתה בלתי אפשרי' כי אם העלת שד אם כן למה אמרה האשה את מי
אעלה לך ושאול אמר את שמואל העלי לי אם לפי האמת לא יעלה שמואל כי אם שד בדמותו ואיך
יאמר השד אתה ובניך עמי ושאול ובניו לא יהיו עם השדים עד כאן והדין עמו במה שהקשה על
דבריו אבל אפשר לקיים דעת הזה בסיגנון אחר והוא גם זה לעומת זה עשה האלהים קדוש' וכנגדו
בטומאה וכמו שאמרו הראשונים ז"ל גבי משה שלא קם נביא עוד בישראל כמשה אבל באומות
העולם קם ומנו בלעם שהיתה מדרגת משה בקדושה ודוגמתו מדרגת בלעם בטומאה וכחותיה
החיצונים זה לעומת זה בכוון וכן אמר שגם כן נבוכדנצר מכוון בחיצונים וכחות הטומאה כנגד
שלמה ממש זה בונה וזה מחריב והיא בו מהחכמה להרע כי הוא היה המנסה את הילדים אשר אין
בהם כל מום וימצאם י' ידות מכל החרטומים מכלל שעל ידם יודעים יותר מכלם מאחר שהוא
הכריע ביניהם מכאן נלמוד למה שאמרו חז"ל גבי אסתר עם אחשורוש שאמרו שדה נזדמנה לו
שהיה אותו הכח הנגדיי לאסתר ומכוון אליה ואותה השדה נזדמנה לו לאחשורוש ותקרא אסתר
בהשאלה כמו כן נאמר כי בהעלות האוב לא יעלה שמואל הנביא אשר בקדושה אבל יעלה הנגדיי
לו אשר בכת הטומאה והוא השד שאמר זה החכם הנוצרי ומ"ש אתה ובניך עמי פירוש עמי לנגדיי
בקדושה · ועם היות שהנוצרי לא כחית כלל אל מה שאמרנו אפשר לקיים הדעת ההוא כנזכר ·
עוד הבי' מהרי"א ז"ל דעת הרלב"ג ז"ל הנז' לעיל והביא סעד לדבריו מהרמב"ם ז"ל שלא שהרחיב
בדבריו ממה שכתב בספר המלחמות זה לשונו שעל דרך האמת לא הגיע משמואל דבור אל שאול
אבל היה זה כולו מפעולות הדמיון ועם התבודדות דמיון שאול והתעוררותו על מה שדבר אליו
שמואל הנביא פעמים רבות שקרע ה' את הממלכה מעליו ונתנה לרעהו וממה שהיה רואה מהצלח'
ענייני דוד המלך ושהיה ה' עמו היה משתקע כל כך בדמיונו שהיה נדמה אליו הענין ההוא
שיחשבהו וידמהו כאלו נאמר אליו וזהו הקול נמוך שהיה שומע השואל באוב מארץ קולו שהוא קולו.
הפועל דמיונו בהתחזקותו בהתבודדות וכמו שיקרה לחולים או חלושי השכל שבהתחזק דמיונם

ורואו דברים בעיניהם כאלו הם מחוץ ולכן אמרו שמי שהוא צריך לו הוא השומע הדברים ומי
שמעלה אותו רואה ואינו שומע וזה בהיותו מתבודד במי שיעלה וכאלו הדמיון החזק ההוא ישים
המעלה כאלו רואה מה שאינו מחוץ וישים השואל והצריך לו כאלו שומע מה שאינו קול מחוש מבחוץ
והאנשים האחרים אשר שם לא יהיו רואים ולא שומעי' לפי שלא יטרידו בזה דמיונם ושהאשה הבעל'
אוב בהיות מתבודדת ומחשבתה באיש ההוא ששאל שיעלה לו שמואל עלה בלבה שהוא שאול
ולכן צעקה ולמה רמיתני ואתה שאול לא שראתה דבר מוחש ואמת הרמב"ם ז"ל הוא מזה הדעת
שחושב כי כל זה הוא מפועל הדמיון ושאין בה השגה חושיית לא בראות ולא בשמע כלל ראה
דבריו אמר שמעשה האוב הוא בקשת זרועותיו ואוחז שרביט ההדס בידו ומניפו והוא מדבר בלט
בדברים ידועים אצלם אחר שיקטיר קטורת ידועה אצלם עד שישמיע השואל כאלו אדם מדבר
עמו ומשיבו על מה שהוא שואל הדברים כאלו הם מתחת הארץ וקול נמוך ואינו ניכר לאזן אלא
במחשבה מרגיש בו ע"כ כונת הרב שכל הענינים האלה הם דברי התול ושההודעה והקול הם
מפועל הדמיון ולכן אמר כאלו איש מדבר עמו ואמר ואינו דבר ניכר לאוזן אלא במחשבה יורה שכל
זה ענין מדומה בדברי הרלב"ג ז"ל וגם הדעת הזה מרוחק מהאמת כי כל האדם הבריא בכחותיו
יבדיל בין הדבר המוחש והמדומה ומי שלא יבדיל בוויכוח שהדבר שיעשנה דמיונו הוא מוחש
לאזנו הנה הוא מעורבב השכל כמו שהאנשים אשר בהתגברות דמיונם ידמו שיראו דברים שאינם
מחוץ להם שלמי השכל אבל הם חולים מאד וחסרי הכחות ואם שאול היה זה דרכו שחשב ששמע
מה שדמה הנה עשינו אותו בעל מום וחסר השכל עד שלא יוכל להכזיב בדמיונו והוא היה יועץ
וחכם ובריא אולם וכל היום חטאתו נגדו תמיד · והקשה עוד על שיטה זאת שגם שנניח שהפועל
כל כך שנדמה לו ששמע קול ולא שמעו האם יסבול השכל שהתנכר עליו הדמיון עד שנדמה לו
ששמע קולו ושהרגיש בו חיתוך דברים והיה בו שאלה ותשובה הנה זה לא ישוער כי אם בשוטה
משוגע וגם הרוח שנפסד שכלו · וגם לפי הדעת הזה לא היה צריך שאול לאשה בעלת אוב ולא
יאמר אליה קסמי נא לי שבכל מקום יוכל להתבודד בדמיונו ולמה יצטרך להעלות לו שמואל ואיך
יעיד הכתוב שדבר שמואל אל שאול בהיותו בחילוף כחו פועל הכח המשער ומי יבי' המונע שיפתח
שאול עתה כבשאר הפעמים אלא ודאי הדעת הזה בטל · ע"כ תורף דבריו ז"ל של מהרי"א ז"ל :
ואומר אני כי לפי שכתב הרלב"ג ז"ל כאן בפי' לנביאים גם ממה שהביא מהרי"א ז"ל מדברי
הרמב"ם ז"ל אלין בעדם כי עלתה על דעתם מה שכתב מהרי"א ז"ל עד שיפלו
במהמורות בכל חטאתיו כי נאמר שהצד השוה של הרלב"ג ז"ל והרמב"ם ז"ל הוא שיש ממש באוב
שיגידו חלק מה מהשאלה על ידי הקטור וההשבעות וכיוצא לא שהיה התול ודבר כזב בדמיון פועל
כדרך החולים שידמו שרואים כמה דברים ואינם אבל הכוונה להם ז"ל הוא שהמדע ההוא המגיע
אל השואל באוב לא יהיה שישמע קול ממש כאשר ידבר איש אל רעהו אבל יגיע אליו המדע ההוא
מהאוב על ידי ההשבעות והקיטור ואופן הגעתו אל השואל יהיה ע"י ההתבודדו' של השואל והתחזק'
דמיונו בענין ההוא או יגיע אליו המדע כאלו יגיע קול מהטומאה של האוב אליו וישמע התשובה
תשובה נכונה מגעת אליו מהאוב והמעלהו בהתחזק דמיונו אל העולה יראהו ותמונתו יביט וז"ש
הרלב"ג ז"ל בפירוש זה לשונו ולכן אמרו שמי שצריך לו הוא השומע הדברים והמעלה אותו רואהו
ואינו שומע מאומה וזה בהיותו מתבודד במי שיעלה וכו' שהרי הרלב"ג ז"ל לא הכחיש דברי חז"ל
כמו שחשדו מהרי"א ז"ל כמכחיש דברי חז"ל ופשט הפסוקים כי הרלב"ג ז"ל פירש אופן ההשגה
הזאת המגעת למעלה המת והמגעת לשואל שהוא על ידי ההתבודדות בדמיון יתדבק אליו והגיע
לו ידיעה · וכן הרמב"ם ז"ל במה שכתב שמעשה האוב הוא בהקשת זרועותיו ואוחז השרביט של
הדס בידו ומניעו והוא מדבר בלט בדברים ידועים אצלם אחר שיקטיר הקטורת הידוע' אצלם עד
שישמע השואל כאלו אדם מדבר עמו ומשיבן על מה שהוא שואל בדברים נמוכים כאלו הם מתחת
לארץ בקול נמוך ואינו נכר לאזן אלא במחשבה מרגיש בו ע"כ · ומהרי"א ז"ל מפרש שכונת הרב
שכל הענינים האלה דברי התול וכו' כנזכר לעיל מחילה מכבוד תורתו שאין זו כוונת הרב ז"ל
ולא עלתה על לבו שהרי הוא או' שהיו עושים מעשה קטרת ומדבר בלט אלא שהרב מפרש אופן
ההשגה שאינה כאשר ידבר איש אל רעהו אלא במחשבה מעין דברי הרלב"ג ז"ל ומי יתן מצאתי
בספר מלחמות גם מה שכתב הרמב"ם ז"ל כדי לברר מתוך דבריו מה שכבר כתבתי : ומהרי"א
ז"ל כתב סברת עצמו בענין האוב והיא זו אמר כי ענין מלאכת האוב הוא אצלי בנוי על כמה
הקדמות · האחת שבמות האדם ישוב העפר אל הארץ כשהיה והרוח תשוב אל האלהים אשר נתנה
ועם היות הפרש רב בין נפשות האנשים הנה גופותיהם כמות זה כן מות זה ולכן יחד על עפר
ישכבו ורמה תכסה עליהם · ההקדמה השנית שהשדים מציאותם אמיתי ושהם יודעים העתידות
באופן מה · וכבר הסכימו חכמינו ז"ל שיש בהם דברים כבני אדם וענינים כמלאכי השרת
ומהעניינים שדומים למלאכי השרת הוא שיודעים העתידות · וכבר הסכימו על זה חכמי האומות
כולם וגם כן הביאו החכם טומאי · ההקדמה השלישית שיש לשדים יחס ותאוה לגופות האנושיים
ויתייחדו בהם ואין ענין חכמת הקסם כי אם ביחד כח השדים ובייחסו אותו אל גוף אחד מגופות
המתים כאלו הוא רוח אותו גוף ונפשו כדי שבאותו חבור הנראה והמושג הפועל אותו יראה גוף
תחת הארץ כאלו הוא עולה מן התהום מבטן האדמה למעלה באותה צורה ומלבושים שהיו לו ואין
זה מושג כי אם לפועל האוב בכח החכמה ההיא ועם זה שיעלה ושיגיד הדברים העתידים · וכבר
כתבו חז"ל דברים יאמתו כל זה אם לא שאמרו שהשדים ההם מכזבים ולכן היתה אותה ההודעה
אסורה ותהיה ההודעה הנבואיית שלימה כל אמונה וכפי שלימות הפועל אותה · ואחרי כל
ההקדמות האלה אומר שהקסם אינו פועל לדעתי בנפש האיש השלם אחרי מות וחליל' שנפש שמואל
הנביא הצרורה בצרור החיים את ה' תוכל הבעלת אוב להשיבה לעפריותה ולהסיר אותה ממכונה
וכ"ש ע"י כשוף וכח הטומאה וגם כי אז היה זה תחיית המתים או בריאה והויה חדשה ולא קסם
אבל היה הענין לבד התיחדות כח השד בגוף האיש המת לבד ולהיות גוף שמואל אחרי הפרד ממנו
הנפש האלהית דומה לנפש כל אדם אחר כמו שבא בהקדמת הראשונה לא היה מהבטל שהבעלת
אוב תעלה אותו ר"ל שבחכמה תיחד כח השד אל גופו וידבקהו בו כי זהו אמיתת הקסם כמו שבא
בהקדמה השלישית ומאשר השד ידע העתידות ויגידם היה אפשר שע"י האוב יודעי' העתידו' כמו
שבא בהקדמה השנית ושישמעם לבד האיש הצריך אליהם לבד כדבריהם ז"ל ולכן הבעלת אוב
הגידה לשמואל בדברים הנסתרים אשר קרו לו והעתידות לבא לו והגוף הזה קרא הכתוב שמואל
כמו שאמר שמה קברו את אברהם ואת שרה אשתו ונודע שהגוף הוא הנקבר לא הנפש ונקרא בשם
אברהם אשר היה לו בחיים והנה אמר למה הרגזתני להעלות לפי שעם היות הגוף נעדר ההרגש
היה התיחדות השד אל הגוף אשר הי' מקדם מעון לשכינה רוגז עליו וחימה רבה ולכן אמר זה כאלו
הגוף היה מתרעם על אותו התאחדות וידמה שתהיה ההודעה ההיא יותר קרובה אל האמת
בהיותה כח השד מיוחד אל האיש היותר מיוחס אל השואל המבקש הידיעה ולכן אמרה האשה אל
שאול את מי אעלה לך כי כפי הגוף העולה מתיחס אל האיש השואל הצריך לו כך תתאמת יותר
ההודעה ולזה אמר שאול שתעלה לו שמואל שהוא היה היותר יודע בעניניו בחיים חיותו ולכן האוב
בגופו יגיד יותר בשלימו' כמו שהגיד העבר גם העתיד לבא עליו · ואמרו אעלה אין הכוונ' שיעלה
מהקבר אותו גוף כי אם שיעלה אותו בקסם להיותו כלי להודעה ההיא כאומרנו עלה על דעתו
ועם מה שכתבתי בזה הותרו הספקות אשר בזאת ההודע' בשנאמר שהיא בכח השד ושלא חל על
נפש שמואל חלילה כי אם על גופו ושהשד הוא היודע הדברים העתידים ומגיד אותם ושלא באה
הנבואה על נפשו של שמואל אחרי המות כי לא היה זה כי אם מהודעת השד · אמנם הקול והדבור
הוא מבלי דבור בגוף המת ולהיותו נקבר תחת הארץ ונעדר הכחות והיה לבד בכח השד היה קולו
נמוך וזהו והיה כאוב מארץ קולך ע"כ תורף דבריו והוא חולק על דברי חז"ל ובפרט ההיא דמסכת
שבת שזכרתי למעלה אבל אין הדבר כמו שהבין מהרי"א ז"ל מחילה מכת"ר שחשב שחז"ל סוברים
שמואל בגוף ונפש דבר אבל עיקרן של דברים הוא מה שכתבתי למעלה מאוסר ומקויים מדברי
חז"ל ומינה לא תזוז · כי שיטה זו של מהרי"א מענין השד קרוב' לשיטת החכם הנוצרי שהביא
למעלה · והרב ב"ע ז"ל בשער הס' הקשה על שיטת הגאונים הנז' ואחר הדברים של סברתם
וכתב שפה ספיקות כוללים בענין האוב הזה האחד כי מהנשמע מענין המעל' באוב שבהתעסקו
בעצמות המתים כפי מלאכתו יתדמה אליו שהוא שומע קול נמוך מדבר אליו בלט ומשמיעו שאתו
חרש לאמר והוא מ"ש הכתוב והיה כאוב מארץ קולך ומעפר אמרתך תצפצף והשמיע' היא תתחב
לו כמעלה את המת ההוא אבל לא יראה השואל כלום כ"ש שיראה מראות אלהים כמו שראתה האש'
הזאת וחלילה שיאמר בנפש השלם כשמואל מה שיאמר בשאר משביעי השדים שמראים גופות
המתים במלבושיהן כמות שהיו מה שיאות להם כפי טומאתם ורוח עועים השורה עליהם השני כי
לפי שקול הדעת בעלת אוב הוא השואל והמשיב אולם כאן לא שאלה ולא שמעה בקול שמואל כי
אם שאול היה השואל והשומע וחז"ל תירצו שאלות אלו במ"ש שלשה דברים כו' ג' דברים נאמרו
באוב המעלהו רואה ואינו שומע כנזכר לעיל · הנה שחז"ל ראו הדברים האלה זרים ועשאום
סגולה בזאת המלאכה ואם היתה קבלה ממקום אחר נקבל · ואין להביא ראיה ממקום בספק
שאמר

שאמר עצמו׳ ועוד כי למה היו שני שרי צבאות ישראל בלתי צריכים לדבר הזה שהוא צורך מלחמו׳ ישראל המוטלת עליהם׳ הספק השלישי כי מה החרדה הזאת אשר חרדה האשה חרדה גדולה אחר שאמר לה את שמואל העלי לי והיא סברה וקבילת ובמה ידעה שהיא עם שאול וגם בזה השיבו חז"ל שראתהו מעלה מעלה ראשו ושכן דרך העולים למלכים כי אל ההדיוטים עולים דרך רגליהם והתשובה הזאת היא ממין הראשונות כי הוצרכו לומר כן ליישב הענין לא שיודיעו ממקום אחר׳ הרביעי למה לא ענהו ה׳ בנביאים או באורים מאשר יבא אליו הרע כמו שהודיעו שמואל בסוף שהנביאים כולם בשרו הרעות המייעדות׳ החמישי למה לא הוכיחו כן שמואל על שאו באוב שהוא עון פלילי כמו שאמר בדברי הימים וגם לשאול באוב לדרוש וכאן שמואל לא הוכיחו כי אם על ענין עמלק שנראה שלא נטפל אליו אז עון זולתו׳ הששי שהפסוקים או׳ כאן וישאל שאול בה׳ ולא ענהו ובדברי הימים סותר את זה באו׳ ולא דרש בה׳ והביא דברי הרד"ק ז"ל הנז"ל וכתב שאינו נכון ע"כ הספיקות הכוללים לפי הענין׳ אמנם הספיקות מהלשון הם ז׳ האחת כי מה לו לכתוב כל מה שאירע במעשה ההוא יספיק בשיאמר ויבאו אל האשה לילה ויאמר לה שאול קסמי נא לי באוב והעלי לי את שמואל ותעש כן ויאמר שמואל אל שאול למה הרגזתני להעלות אותי ויאמר שאול צר לי ופלשתים נלחמים בי והאלהים סר מעלי ולא ענני עוד גם בנביאים גם בחלומות ואקראה לך להודיעני מה אעשה וכל היותר מאשר אמרה אתה ידעת את אשר עשה שאול ואשר נשבע לה פי ה׳ אם יקרך וכו׳ וגם החרדה אשר חרדה ומ"ש אלהים עולים מן הארץ וכו׳ ושאלת מה תוארו ותשובתה הכל דברי הויות לדבר באזני עם הארץ החפצים שמוע דברים כהוייתן דמאי נפקא לן מינה׳ השני קסמי נא לי באוב כי מהראוי שאלי נא לי באוב כי הקסם לפי הנראה דבר בפני עצמו הוא משאלת האוב וכן אמר הפסוק קוסם קסמים מעונן ומנחש ושואל אוב או ידעוני ודורש אל המתים׳ הג׳ אומרו העלי לי את אשר אומר אליך היה לו לומר מיד העלי לי את שמואל כמו שאמר בסוף׳ הרביעי אומרו חי ה׳ אם יקרך עון כי באומר שבועה היה לו לדקדק ולו׳ אם יקרך רע לא אם יקרך עון מה עון יש שהרי צריך העבירם הוא מן הארץ׳ החמישי שנראה שלא עשתה דבר מן האוב ומלאכתו אלא תכף ומיד עלה שמואל שנ׳ העלה לי את שמואל ונאמר ותרא האשה את שמואל ותזעק בקול גדול וכו׳ דמשמע שמאליו נראה שמואל׳ הששי שאלת ואקראה לך אינה לפי המנהג כי תוספת הה"א באה על משקל ואשלחה להגיד לאדוני ואשמעה חילוף הנקודות הזה בדרך זה וכן הביא הרד"ק ז"ל השביעי אומרו בדברי הימים לשאול באוב לדרוש כי די שיאמר לשאול באוב אי נמי לדרוש באוב אבל לשאול באוב לדרוש הוא לשון מבולבל ואולם ההצעו׳ שתים הא׳ כי לכתנו הראינו לדעת מהתורה ומהנביאים ומהכתובי׳ שהעצמים הנבדלים נקראים מלאכים בלשון התור׳ יראו לעיני האנשים המשתלחים בהם לענין שלימותם כמו שנתבאר מהגר ומנוח ואשתו וגדעון ומאמר חז"ל קיים זה כמאמרם וישלחהו האיש זה גבריאל ובכל מקום שאמר בהתלבש הנבדל לבוש נכרי לו להראות ענין הגופיות מאד מהנבדלים כמו שאמר מלאכים ממש גם באומרו ומלאך בא אל שאול אמרו מלאך ממש מן השמים כמו שיאת לאנשים האלה הנראים להם כפי השגתם או דמיונם ומזה יתקיים בדעתינו שהנפשות הזכות ורוחות הצדיקים מכמה חכמים כמו הם כמלאכי השרת יראו לאישי האומה על זה האופן כמו שנתפשט הדבר הזה בכל הגמר׳ מכמה חכמי׳ דאשתעי אליהו בהדייהו גם סיפר במסכת כתובות פ׳ הנושא שאומר רבי בשעת פטירתו נר יהא דלוק במקומו ומטה מוצעת וכו׳ ואמרו דכל בי שמשי הוה אתי רבי לביתא יומא חד אתא שבבתיה קא קריא אבבא אמרה ליה אמתיה שתיק דר׳ יתיב שמע ר׳ תו לא אתא שלא להוציא לעז על הצדיקי׳ הראשונים וכבר נמצא כתוב על קצת חסידים האחרונים וכל זה הוא ענין סודר מהחסד האלהי באופני השגחתו על כחות האנשים לגלות את אוזנם כל אחד לפי מה שהוא נאות לו וקרוב אליו׳ ואם כן אפה מי צרר נעשה שמואל הנביא שלא תראה במעשה תהלה כבתחלה למי שיבוא הצורך או הרצון בו כמו שהיה הענין בכל החסידים כנז"ל׳ ההצעה הב׳ היא שעם היות שהקסם הו׳ רחוק מהנביא׳ מאד כרחוק הימין מהשמאל בעניינו מ"מ הו׳ ידוע כי בסוג א׳ נכנסי׳ והו׳ דריסת ידיעת העתידו׳ ולא עוד אלא שראינו התחל׳ אצל בלע׳ להגיעו אל הנבוא׳ כי מתחל׳ הי׳ קוסם׳ ואח"כ נעש׳ נבי׳ וגם עכ"ז נאמ׳ וקסמי׳ בידם׳ והכתו׳ העיד ולא הלך כפע׳ בפעם לקרא׳ נחשי׳ מכלל דעד השתא אזל והנה ע"י הנחשים והקסמים ההם הוקרה דיבור ה׳ אליו שם ואח"כ כבר הוכרחו לו׳ שיושג ע"י הקס׳ השגה עליונ׳ ממינה ומזול׳ מינ׳ וזה ממה שלא יקשה כמו שראינו שתועיל להוצא׳ המי׳ מן הצור ע"י הכאה להוציא ממכה על ידי הכם המוחלט׳ והנה על שתי ההצעות האמיתיו׳ יתבארו הפסוקים על אופן וזה כי אומר אני על פי הדברי׳ האלה כי זה עון שאול ומעלו אשר מעל והוא כשראה שהפלשתים נלחמים עליו היה לו לשוב אל ה׳ וירחמהו כי יודע היה שאינו שלם עם ה׳ במעש׳ עמלק כי היה לו לדרוש ה׳ בתפל׳ ובצעק׳ ונאק׳ כענין אחאב דכתיב ויהי כשמוע אחאב את הדברי׳ האלה ויקרע את בגדיו וישם שק וכו׳ וכה׳ הראית כי נכנע אחאב יען כי נכנע אחאב לא אביא הרע׳ בימיו בימי בנו אביא הרעה על ביתו וכן במנשה ובהצר לו חלה את פני ה׳ אלהיו ויכנע מאד מלפני אלהי אבותיו ויתפלל אליו ויעתר לו וישמע וכו׳ והנה שאול לא נתן אל לבו אבל כאיש אשר צדק׳ עשה ומשפט אלהיו לא עזב במשפט האורי׳ או החלומות או הנביאים לדע׳ מה יעשה לו וה׳ לא ענהו מטוב ועד רע כי טוב אינו זכאי אל והרע לא נגמר עדיין כי עוד יש תקוה שיתעור׳ לשוב אל ה׳ וירחמהו ויענהו והנה הגיד הכתוב כי נסתר׳ דרך התשובה מפניו ולא שר מלפנות דרך השאלות עד שנתן אל לבו כי לפי היחס אשר לו עם שמואל כי היה משיחו ותלמידו והוא עם נביאים נבא לפני׳ אולי מהאהב׳ אשר אהבו יכמרו רחמיו ויקרא אליו במראה או בחידות באיזה אופן מהאופני׳ שנתקיים מציאות מההצעה הא׳ ולפי שראה שלא נתעורר מאליו והשע׳ הית׳ דחוק׳ לו ראה לעורר הענין במה שיקרב אליו בענין ומקום שיהא לו התחלה מה לדבר והוא לשתף שמץ ממעט׳ הקסם אשר יועיל בזה כמו שקויי׳ מההצע׳ הב׳ ולז"א לעבדיו בקשו לי אש׳ בעל׳ אוב ואלכה אליה ואדרשה בה כי לא אמר ותדרוש לי רק ואדרשה בה כי האמת הוא הדורש והמבקש באמצעות׳ ובמה יאמת זה מ"ש בדברי הימים וגם לשאול באוב לדרוש יורה כי השאלה באוב היה לצורך הדריש׳ לא שהשאלה והדרישה ענין אחד וזה ברור ומזה יחוייב שאעפ"י שהוא הרהר בתחלת הענין לדבר עבירה כי ידע שלבסוף לא יעלה בידו גמר עון אם מפני שלא יזדקק הנביא אליו ואם מפני שלא היתה הכונה שתשאל דבר וכל זה יובן הטוב מהכתובים שזכרנו הוא לא אמר שאלי נא לי באוב רק קסמי נא לי והוא דריסת התחלת הענין ולא הענין עצמו ולפי שידע שאם יאמר לה תעלי לי את שמואל תלעג לו לסבה שאמר אמר ראשונה והעלי לי את אשר או׳ אליך להתחכם לה בדברי׳ שיור׳ ברומז אל איש בלתי מפורס׳ שאינו ניכר אליה וכן הרלב"ג שהוא על שמואל זולתי ומעתה כאשר יאמר לה אחרי כן את שמואל העלי לי לא יעלה בדעתה על שמואל הנביא כי הוא לא היה נקר׳ בפי ההמון רק בשם נביא ושופט או רואה כמו שהוא הענין בכל בעלי המשרה שמ׳ העצמי נסתר תחת תואר המשרה אבל סברה שמואל טובא איכא בשוקא והנה כאשר אמר אתה ידעת את אשר עש׳ שאול אשר הכרית את האובות ואת הידעוני מן הארץ ולמה אתה מתנקש וכו׳ ונשבע לה חי ה׳ אם יקרך עון שמהטע׳ שזכרנו ודאי לא תעלה בידה העביד׳ שהוא מכוונת אליה ולזה כשאמר את מי אעלה לך ויאמר את שמואל העלי לי כאמר מיד ותרא האשה את שמואל מבלי שעשתה לו דבר כי בדברי׳ ההם שנזכרו שם נזדקק שמואל לשאלהו ונראה בתמונה שהיה נראה בה בחיי הע"הז ולהיות האשה יותר מוכנת מצד חזוק דמיונה שהזמינ׳ עצמה למלאכת הקסם ראתהו באותו שגבון עצמו ולפעמים יקרה כן מחסרון הרואה כמו שנבאר ותרא האתון את מלאך ה׳ ובלע׳ עם היותו נביא לא ראהו ואולי נתעל׳ ממנו מפני שהוא שעת קלקלתו ודי שידבר עמו אמנם האשה בראות׳ אותו חרדה חרדה גדולה לפי שהיא לא נתנה אל לבה ששמואל הרואה הוא המבוקש כמ"ש כי אם שמיש זולתו ומשם הבינ׳ כי שאול הוא המבקש כי מי הוא זולתו אשר מלאו לבו לקרותו בשמו כאמ׳ האדם מצורף למה שיאמתו מה שקדם אליה מהידיע׳ בגובה קומתו וחשבה שכל המעשה ההוא היה להוליך שיה למצא עונה ולזה אמרה ולמה רמיתני ואתה שאול והוא השיב אל תיראי כי מה ראית לברר אם נעשתה עצתו אם לאו והיא השיבה אלהים ראיתי עולי׳ מן הארץ ואמר כן להבדיל ראייתו ממעשה האוב שכבר אמרנו שבמלאכה ההיא אין הנשאל עולה על פני הארץ אבל מהארץ יתן קולו ומעפ׳ תצפצף אמרתו אמנם שאול להסתלק מהספק חזר ושאל מה תוארו והיא השיבו מסימניו הנכרים אליה כלו׳ אין ספק במ"ש שהוא איש זקן עוטה מעיל וידע שאול כי שמואל הוא שנזקק לשאלתו ויקד ארצה וישתחו להחזיק לו טובה ויאמר שמואל אל שאול למה הרגזתני להעלות אותי ויאמר שאול צר לי מאד ופלשתים וכו׳ הכונה מה תבקש ממני וכמה הטרחתני לבא למלאכה רצונך ואמר להעלות אותי לפי מ"ש את שמואל העלי לי שהיא העלתו במלאכתה חס ושלום ויאמר לו שאול צר לי מאד ופלשתים נלחמים בי ואלהי׳ סר מעלי ולא ענני עוד גם וכו׳ אמר שמתוך הדוחק וההכרח הגמור המציא הענין ההוא להכין ולהזמין עצמו לקרא אליו כדי שיושפע עליו טוב העצה ממנו ויאמר שמואל ולמה תשאלני וה׳ סר מעליך ולא ענך מאין תשובה שתיטב לך והודיעו כי על אשר לא עשה חרון אפו בעמלק היה לו הדבר ההוא ולא בעון אחר כי בודאי הוא הענין ההוא לסלקו ממלך כמו שכתבנו בשער מ"ב אמנ׳

לא החטיאו על ענין שאלתו באוב כי ע"כ אמר לו מחר אתה ובניך עמי ואח"ז"ל עמי במחיצתי וחלילה שתהיה הנפש אשר תפנה אל האובות ואל הידעונים לטמאה בהם במחיצת שמואל הנביא בעולם ההוא שכבר נגזר עליה כרת ואבדן מקרב עמה אמנם בספר דברי הימים חשב לו לחטא מה שפנה אל דרך השאלה או אל הדרישה אלא ה׳ ואמר גם כי אחר אשר מעל בה׳ בדבר עמלק אין לו להמנע מרחמי שמים על ידי התשובה והתפלה כנזכר והוא לא כן עשה אלא הלך אל דרך השאלות גם באורים גם בחלומות עד כי פנה לבו לשאול באוב לדרוש כי אעפ"י שלא דרש באוב כי אם בשמואל מכל מקום הוזקק לשאול באוב תחלה כדי לדרוש כונתו כמו שאמרנו על כל פנים לא דרש את ה׳ כמשפט וימיתהו והוא ממש באומרו גם בחליו לא דרש את ה׳ כי אם ברופאים שאין עקר החטא הדרישה ברופאים כי אם שבלתי דרישה אל השי"ת כמו שיבא בשער כ"ו ואע"פי שאם היה דורש את ה׳ כמשפט לא ימיתהו מכל מקום דבר שמואל האמת באומ׳ על בן הדבר הזה עש׳ לך ה׳ היום הזה כי החול׳ אומרים עליו שהמיתהו החולי לא בלתי לקיחת הסם המרפא עכ"ל׳ והכ׳ דרך הזאת נכונ׳ ומוכחת עלי׳ אומרו לשאול באוב לדרש כמו שהוכיח הרב ז"ל ושאר הוכחותיו נכוחות למבין אכן היותר דחוק אצלי הוא שני ענייניס האחד במה שאמר הרב ז"ל שלא עשתה האשה הזאת דבר להעלות שמואל כלל אלא שמתוך דברם עם בדברים האלה שנזכרו שם נזקק שמואל לשאלתו ונראה לו באותה התמונה שהיה נראה בה בעודו בחיים שזה דבר זר שלא עשתה האשה הזאת קסם עם היות שהרב מסתייע מלשון הפסוק שלא הזכיר דבר אלא תכף לאומרו שמואל העלי לי מבלי עשו׳ דבר ותרא האשה את שמואל והיותר קשה הוא שאם לא עשתה דבר אם כן איך ראתה האשה הזאת את שמואל ולא שאול דאדרבא שאול היה מהראוי שיראהו כיון שענין זה נעשה להזדקקות שמוא׳ אל שאול אלא ודאי מורה שעשתה האשה הזאת פועל מה מהקס׳ ועל כן ראתהו ולא ראהו שאול׳ והרב ז"ל כבר הרגיש בקושי זה והכליעו בנעימות לשונו שאמר ולהיות האשה יותר מוכנת מצד חוזק דמיונה שהזמינה עצמה למלאכת הקסם ראתהו וכו׳ כנזכר לעיל ע"כ שכל זה אינו שוה לי שלא יתכן שההזמנה ההיא תועיל לה לענין השגת שמואל דהזמנה לאו מילתא היא נוסף על זה הניגוד מדברי חז"ל שהם אומרו בויקרא רבה גבי למה הרגזתני להעלות וכו׳ לא היה לך להרגיז בוראך שלא עשיתני ע"א אין אתה יודע כשם שנפרעים מן העובדי׳ כך נפרעי׳ מן הנעבדים וכו׳ שזו הוכח׳ שילא הקסם מן הכח לפועל וכל דרך שמנגד לדברי חז"ל קשה בעיני להולמו מלבד הניגוד שיש לדבריו שהוא ז"ל כתב שחרדה האשה חרדה גדולה חרדתה של אשה מצד ראותה שמואל הנביא וח"ז"ל לא כן ידמו כנ"זל ומזה ידע׳ שהוא שאול שלא כדברי הרב בכל הנ"זל והקושי השני הוא כי לדברי הרב שתמיהת האש׳ וחרדתה היא שחשב׳ שעל שמואל זולת הנביא קאמר דכמה שמואל איכא בבי׳ הקברות וכאשר ראתה את שמואל הנביא רעדה אחזתה שם הדבר זר מאד עם היו׳ שהרלב"ג ג"כ אזיל בשיטתו כנ"זל והקושי הג׳ קשה לשון הפ׳ שאומר אלהי׳ ראיתי עולי׳ כו׳ ולדברי הרב שזה הענין מעין שאר החסידים כרבי׳ הקדוש שהיה בא לביתו ושלם בגופו וכן שמואל בא שם בתמונה עצמה שהיתה לו בעודו בחיי העה"ז ולא היה זה מצד קסם להוכיח כן מהראות שמואל כן על פני הארץ והאוב לא כן אלא עולה קולו מתחת הארץ וכו׳ ויקש׳ לדבריו לשון עולי׳ מן הארץ יותר צודק יורדי׳ מן השמים שהנכנסה יורדת ומתלבש׳ בעה"ז כמו שהתלבשו המלאכי׳ כשירדו אל אברהם ע"ה הן אמת שאפשר ליישב זה שכיון שהשג׳ זו באה אל האשה הזאת מהכנ׳ דמיוני׳ אל האוב כפי ההכנ׳ תחייב לה לראותו עולה מן הארץ כשאר מעשה האוב עם היותו מתחלף מאיכות הענין ששם באוב הקול כמוך עולה מהארץ וכאן עלה שמואל מן הארץ אבל שאר הדוחקי׳ במקומ׳ הם והנני מרחיב קצה דברי׳ מע"ד על דברי הרב ויהי דרך נכון שלא יגגדו לא הכתוב ולא דברי חז"ל נלמד מיסודו של הרב הנז׳ והוא כי שאול לא ראה שתעשה האשה הזאת כל מעשה האוב כמשפטו וכמנהגו כי אולי לא תאבה האשה לעשות ובפרט לדעת חז"ל שהאשה הזאת אמו של אבנר היה שאולי לא עשהה אלא להבין ולהורות שהוא מותר כמו שהיו עוסים בסנהדרין דלא תלמד לעשות כתיב לעשות׳ דוקא אסור וגם שאול בחיר ה׳ לא יתכן שהוא אמר ויהי כריתת האובות ויסוב וכיא כרגע לעשות מעשה אוב זר מעשהו אין זה בודאי כי אם התחלת ההשתמשות במעשה האוב לא הענין שלם וטעה שאול בזה שחשב שלא יקרה עון לא לה ולא לו ואין הדין כך אלא דעתיה אפרוטה ול"ז א קסמי נא לי באוב שהיה כענין קסם להבין ע"י הבאת שמואל לבד אבל לא ידרוש באוב חלילה כי אם משמואל תהיה הדרישה וכמו שאמר הרב ובזה אבין או׳ קסמי נא לי שאין זה הקסם אלא נא ועתה לפי שעה התחלתו אבל לא יבוא ליה גמר כי אם השג׳ מעין נבוא׳ ומודיע סברא זו ממה שהובא בילקוט ז"ל רבי יונתן אומר כל הנביאי׳ נתנבאו בחייהן ושמואל נתנבא בחייו ולאחר מיתתו שאמר שמואל כו׳ כמו שאזכור בסמוך בס"ד בפסוק ויתן ה׳ גם את ישראל כו׳ ולזה נשבע שאול ואמר חי ה׳ אם יקרך עון בדבר הזה שהוא התחלת ענין אוב שחשב אין בזה עון כדברי הרב ומ"ש את שמואל העלי לי הוא שמואל הידוע לנביא שלא כדברי הרב ויכריח כן או׳ אחר כך ותרא האשה את שמואל ותזעק לדברי הרב כיון שחשבה האשה שהיה שמואל זולתו אם כן הי"לל ותרא האשה את שמואל הנביא כיון שהוא היה סיבת הזעקה הגדולה לדברי הרב אלא ודאי כשאמר את שמואל העלי לי על הנביא קאמר שאל שאול והאשה קראה שמואל סתם דלבה גם בו ועשתה האשה התחלת הקסם להביא שמואל ואעפ"י שלא הזכירו הפ׳ ולזה בראותה את שמואל אשר בא בלי ספק בפנים זועפות על מה שהרגיזהו לעלות וז"ש ותרא האשה את שמואל ותזעק וכו׳ דהי"לל לדעת הרב ותרא האשה את שמואל עולה ותזעק בקול גדול כיון שבעלייה פתאום בלי קסם היתה אלא ודאי ותרא האשה את שמואל בהכרת פניו זועפות עליה על שעשתהו ע"ה דכשם שנפרעים מן העובדים וכו׳ כנזכר בדברי חז"ל ולזה זעקה האשה בקול גדול ושלא כדברי הרב ז"ל והענין יכריח כן ממה שאמרנו בדברי הימי׳ וגם לשאול באוב דהיינו ההתחל׳ שהתחי׳ לעשות מעשה האוב שהוא חשב שאין בו עון וטעה בדין שאפי׳ שמץ דבר אסור ובעבורו מת שאול וגם זה שלא כדברי הרב שכת׳ שהעון היה הפניה לשאול באוב ולע"ד הפניה ועשות התחלה ושמץ מהקסם האוב כאמור לזה נענש ובזה מובן שהאשה העושה הקסם ראתה את שמואל ושאול לא ראהו גם החרדה לא"זל מאופן עלייתו שלא כדרך עליית האובות שעולי׳ ראשיהם למטה ומזה הרגישה שהוא שאול ולהיות עליית שמואל ע"י חלק מה מקסם האוב כאמור לזה עלה מן הארץ כדרך האוב ולא ירד מהשמים אבל היה בהתלבשות הרוח בגופו של שמואל או בגוף זולת הגוף ההוא כסב׳ הרב ז"ל כמעשה המלאכים המתלבשים באורים בגוף כגוף בן אדם ובסיעו׳ הרב ב"ע ז"ל מובן המאמר שאמרו ז"ל משל למלך שגזר ישחטו כל התרנגולים כדי שלא יעירוהו בקריאתם בשינה אמנם אחר כך כששאל התרנגול לא חפץ בהם כי אם לצאת לדרך ע"י קריאת התרנגול לדעת שהגיע עת לשים לדרך פעמיו והוא משל נאות להודיע ששאל שאול האוב הנמשל לתרנגול לא היה כי אם להתחיל בדרך ההשגה להביא את שמואל לא שתהיה הכל נעשה באוב ומידי עוברי על כל פ׳ ופ׳ אזכיר ביאורו למען ירוץ הקורא בו כפי מה שנתבאר בסברת המפרשי׳ כפי מה שאחדש בע"ה ושיטה זו נכונה אכן משיטת חז"ל שהרחבתי לך לא תזוז ואפשר עוד לצרף אל השיטה ההיא של הרב ז"ל חלק מה מהגאונים ור׳ סעדיה גאון ז"ל ור׳ האיי גאון שכאשר עשתה האשה מעשה אוב כמשפטה הוסיף ה׳ להערות ממרום רוח הערה ע"י שמואל לא מצד קסם האוב כי מה הוא אכן לגלות הענין לשאול ואעפ"י שמתחלה לא ענהו גם בחלומות עכ"ז כיון שהידיע נתחייב׳ חלק ממנה ע"י קסם האוב הוסיף ה׳ גמר הודעת הענין בשלימות כי אחר שהוכר׳ חלק מה מההודע׳ נגמר׳ כיון שיצ׳ מן הכח לפועל בכוונתו של שאו׳ והנני מתחיל בע"ה לבאר הפסוקי׳ א׳ לא׳:

ויאמר שאול אל עבדיו וכו׳ הרד"ק ז"ל בקשו לי אשת בעלת אוב אשת במוכרת כמו אשת יפת תואר כפל אשת וכו׳ ואמר אשת ולא איש לפי שמעשה הזה וכיוצא בו נמצא בנשים יותר מבאנשים לפי שהן קלות הדעת ולזה אמר הפ׳ מכשפה לא תחיה הנה אשת בעל׳ אוב בעין דור אמרו במדרש זו אשת צפניה אמו של אבנר ע"כ וכן מהרי"א ז"ל:

ולע"ד במה שזכרתי שאשת צפניה אמו של אבנר אשה גדולה מאד ולא יתכן שתהיה בעלת אוב והנשאל בסקילה אלא ודאי להבין ולהורות היתה יודעת כן ואולי עליה שאל שאול באו׳ בקשו לי אשת בעלת אוב ר"ל אשת צפניה אם אבנר שהיא בעלת אוב ר"ל שולטת עליו ליטול מהחלק ממנו להשתמש ממנו לקצ׳ התעוררות להביא את שמואל וז"ש בעלת אוב כמו נקס כ׳ ובעל חימה שפי׳ חז"ל שולט בחימה ואין החימה שולטת בו ולא אמר בעלת אוב ולזה בשאל שאול על אשת צפניה השיבוהו כי הלא היא בעין דור כי שם ביתה וכיוצא בזה שלא שאל שאול מה שהכרית מן הארץ ובמסרה בעין דור כ׳ כשמדו בעין דור רמז שהשמד שאול ובניו ונפילת ישראל על שאלתו באשת בעלת אוב שבעין דור כי טעה בדין ככ"זל שחשב שמותר לשאול בחלק מה מהאוב ולא ידע דלא מינה ולא מקצתה וכפל ואמר ואלכה ואדרשה בה זה מכריע מה שאמר הרב בעל העקידה ואדרשה בה ר"ל בה באמצעותה שתהיה היא קצת הכנה לא שידרוש ממנה ז"ש לע"ד ואלכה אליה כי אני בעצמי צריך ללכת אליה להשתמש במותר לפי דעתו של שאול ולא יתכן להעשות דבר זה ע"י שליח ואלכה אליה כי זולתי יכשל בעון קסם האוב או יאמר ואלכה ואדרשה בה ר"ל בלך אני בעצמי כדי שאדרשה בה ממש בדרישה וחקירה לחקור אם היא מהיודעת בחכמה ההיא או אם

מעשיה

וַיִּתְחַפֵּשׂ שָׁאוּל וַיִּלְבַּשׁ בְּגָדִים אֲחֵרִים וַיֵּלֶךְ הוּא וּשְׁנֵי אֲנָשִׁים עִמּוֹ וַיָּבֹאוּ אֶל־הָאִשָּׁה לָיְלָה וַיֹּאמֶר קָסוֹמִי־נָא לִי בָּאוֹב וְהַעֲלִי לִי אֵת אֲשֶׁר־אֹמַר אֵלָיִךְ׃ וי"ו יתירה ל'

וַתֹּאמֶר הָאִשָּׁה אֵלָיו הִנֵּה אַתָּה יָדַעְתָּ אֵת אֲשֶׁר־עָשָׂה שָׁאוּל אֲשֶׁר הִכְרִית אֶת־הָאֹבוֹת וְאֶת־הַיִּדְּעֹנִי מִן־הָאָרֶץ וְלָמָה אַתָּה מִתְנַקֵּשׁ בְּנַפְשִׁי לַהֲמִיתֵנִי׃ ד"ג חס' וא' מל' ל'

וַיִּשָּׁבַע לָהּ שָׁאוּל בַּיהוָה לֵאמֹר חַי־יְהוָה אִם־יִקְּרֵךְ עָוֹן בַּדָּבָר הַזֶּה׃ ל' ח'

וַתֹּאמֶר הָאִשָּׁה אֶת־מִי אַעֲלֶה־לָּךְ וַיֹּאמֶר אֶת־שְׁמוּאֵל הַעֲלִי־לִי׃ ח'

וַתֵּרֶא הָאִשָּׁה אֶת־שְׁמוּאֵל וַתִּזְעַק בְּקוֹל גָּדוֹל וַתֹּאמֶר הָאִשָּׁה אֶל־שָׁאוּל לֵאמֹר לָמָּה רִמִּיתָנִי וְאַתָּה שָׁאוּל׃ ל' ותעיקה בקול; ל' הלא ברחל

ויאמר

תרגום: וְאִשְׁתַּנִּי שָׁאוּל וּלְבֵשׁ לְבוּשִׁין אוּחֲרָנִין וַאֲזַל הוּא וּתְרֵין גֻּבְרָא עִמֵּיהּ וַאֲתוֹ לְוַת אִתְּתָא בְּלֵילְיָא וַאֲמַר קְסָמִי כְעַן לִי בְּבִידִין וְאַסְּקִי לִי יַת דְּאֵימַר לָךְ׃ וַאֲמָרַת אִתְּתָא לֵיהּ הָא אַתְּ יְדַעְתָּא יַת דַּעֲבַד שָׁאוּל דְּשֵׁיצֵי יַת בִּידִין וְיַת זְכוּרוּ מִן אַרְעָא וּלְמָא אַתְּ מִתְגְּרֵי בְנַפְשִׁי לְמִקְטְלִי׃ וְקַיֵּים לַהּ שָׁאוּל בְּמֵימְרָא דַיְיָ לְמֵימַר קַיָּים הוּא יְיָ אִם יְעַרְעִנָּךְ חוֹבָא בְּפִתְגָּמָא הָדֵין׃ וַאֲמָרַת אִתְּתָא יַת מַן אַסִּיק לָךְ וַאֲמַר יַת שְׁמוּאֵל אַסִּיקִי לִי׃ וַחֲזַת אִתְּתָא יַת שְׁמוּאֵל וּצְוַחַת בְּקָל רַב וַאֲמָרַת אִתְּתָא לְשָׁאוּל לְמֵימַר לְמָא שַׁקַּרְתְּ בִּי וְאַתְּ שָׁאוּל׃ ואמר

אעלה ח', וסימ' בלשון ארמי אמר, מלאכא לאנתתיה דארונה אריך למכסיא קטרתא בירושלם · ופירוש בסדר שמות :

רשי

ויתחפש שאול · שינה בגדיו וכן התחפש ובא במלחמ' וכן ברוב כח יתחפש לבושי וכן תרגם יונתן ואישתני שאול : ויבאו אל האשה לילה · יום היה אלא מתוך צרתם היה דומה להם לילה כך דרש רבי תנחומ' : מתנקש · מבקש תקלה : ותזעק בקול גדול · שראתהו שעלה שלא כדרך העולים שהמעלה בזכורו עולי' רגליהם למעלה וזה עלה ראשו למעלה בשבי' כבודו של שאול :

אלהים

רדק

ויתחפש · השתנ' שהפשיט בגדי מלכות שהיה לובש ולבש בגדים אחרים כדי שלא תכירהו האשה : ושני אנשים עמו · אמרו בדרש זה אבנר ועמשא : ויבאו אל האשה לילה · גם זה כדי שלא תכירהו לפי' בא בלילה · ובדרש יום היה אלא מתוך צרתם היה דומה להם לילה : קסמי · משפטו על המנהג קסמי בשקל מלכי עלינו ונהפך הקמץ חטף לע"ין הפועל ופ"א הפועל בקמץ רחב לתפארת המלה והקסם הוא כלל לכל המעשים ההם הנעשים בלאט לפי' אמר קסמי ופרי' אחר כן באוב וכן וקסמים בידם בלעם בן בעו' הקוסם כמו מקסם חלק והדומים להם ולפעמים הוא פרט לקצת המעשים ההם כמו ולא קסם בים' וקוסם קסמי' מעונן ומנחש כי כל אחת מלאכה אחת בפני עצמה היא : מתנקש בנפשי · בעלותי להמיתני משתדל לתת מוקש בנפשי להמיתני : אם יקרך עון · דגש הק"וף לתפארת הקריאה : ואתה שאול · היאך הכירה אותו אמרו ראתה דבר משונ' שלא ראתה מימיה כי כל העולים באוב עולים רגליהם מלמעלה וראשם למטה כיון שראתה אותו עולה בראשו מלמעל' ידעה שלא היה זה אלא לכבוד מלכות לפיכך אמר' ואתה שאול ולפיכך זעקה כי יראה שבא לנסותה ולהרוג אותה לפיכך אמר לה שאול אל תראי כלומר מתה שאת יראה אל תיראי כי לא אמיתך כי כבר נשבעתי לך אבל מה ראית' שהכרת שאני שאול ותאמר האשה אלהים ראיתי עולי' מן הארץ ראיתי אדם גדול עולה מן הארץ רגליו כלפי הארץ מה שאינו מנהג העולם לפיכך ידעתי כי שאול המלך אתה ולכבודך עלה כן :

אלהים

רלבג

ויתחפש שאול · ר"ל שינה בגדיו כדי שלא יכירוהו רואיו ושינ' מפני זה מבוקשו על יד האשה בעלת אוב : קסמי נא לי באוב · ראוי שתדע כי ענין האוב הוא לעורר הדמיון כדי שיגיע לו מין ממיני הקסם ולזה לא ישמע קולו כי אם לשואל והוא ישמע קול כמוך מאד כאמרו והיה כאוב מארץ קולך וכבר בארנו בספר מספר מלחמות יי' מה שיש בענין ההודעה אשר תגיע בקסם מההסרון והנה אמרו ז"ל שמין האוב הוא שהמעלה את המת הוא בלתי שומע דבר אבל רואה תמונת המת הוא והשואל לא יראה התמונה ההיא אבל ישמע דברים מה לפי מחשבתו על שאלתו ולזה לא ראה תמונת שמואל זולת האשה אשר העלתהו ולא שמעה היא הדברים אבל שמע אותם שאול כי היא שמה התבודדותה בדבר התמונה ההיא ולזה הראתהו לה דמיונה אחר עשותה פעולות מה לעורר דמיונה והתבודדותה בזה ואולם שאול לבדו שמע אלו הדברים להתבודד דמיונו בדבר השאלה עם מה שעוררה היא דמיונו בפעולות שעשתה ולזה ייוחס זה הקסם לה ומפני זה אמר קסמי נא לי באוב וידמה כי אמ' שעשתה מה שעשתה לעורר זה הקסם נתברר לה מי הוא זה אשר העלתה אותו ושהשואל ממנה זה הוא שאול ולזה זעקה האשה בקול גדול בראותה תמונת מי שהעלתהו כי ממנה התבאר לה שאשר העלתה אותו הוא שמואל הנביא לא איש אחר שיהיה שמו שמואל ושהשואל ממנה הוא שאול :

ויאמ'

מנחה קטנה

את אשר עשה שאול וגו' ירדם אע"פי ששאול לא עשה דבר בגני עושכם ועומד שסיני וחייב מיתה על המעשים אך עתה עבירה כעולם אני עושה כיון ששאול הכרית את האוב עם כותית השומא' שיסרא אחרא לעשן טהר את ארץ הקדושה · ואין אפי' אני השותר מעשים שאול ולהמשיך הקליפה בארץ הקדושה בלא גדול עוני שבנא : את מי אעלה לך · את"ל שאמרה אם שמעין שאמרו מי ה' וגו' או ממי שאמרו מי כמוך ואפשר השעם שאלה הבעלת אוב זה כי יודע מה שאמרו חז"ל שזה היה תוך י"ב חדש למיתת שמואל שנשמתו עולה ויורדת משא"כ אחר י"ב חדש שאז היא גנוזה תחת כסא הכבוד ואין לאוב שליטה בה וזה נאמר בישראל משא"כ בעכו"ם שנשמתם נדחית ממעלה ושטים הם באויר העולם כידוע אף לאחר י"ב חדש הבעל' אוב שולט בהם וע"כ זאת האשה שאלה מי אעלה לך כי יש חילוק בדבר אם הוא ממין שאמרו מי ה' או אין נפקותא בדבר משא"כ אם הוא ממין שאמרו מי כמכה חילוק יש בדבר אם הוא תוך י"ב חדש או אח"כ : ויאמר את שמואל העלי לי · והוא תוך י"ב חדש למיתתו :

פי' רבינו ישעיה

ויתחפש שאול · פירוש פשט בגדי מלכותו כמו ברוב כח יתחפש לבושי : ויבאו אל האשה לילה · שלא ירגיש שום אדם שלא היה' עושה בהם : מתנק' בנפשי · כמו ינקש נושה לכל אשר לו · ותרג מתגרי בנפשי : חי יי' אם יקרך עון · פירוש שלא אגלה הסוד : למה רמיתני ואת' שאול · יש מפרשי' שראתהו עולה שלא כדרך העולין שהמעלה בזכורו עולים רגליהם מלמעלה · וזה עלה ראשו למעלה בשביל כבודו ויש אומרי' ששמואל הגיד לה כי בעל אוב מדבר עם המת בלי שיענהו בפשיו :

כלי יקר

מעשיה הבל והתול וז"ש והדרשה בה ולא אמר והדרשה מתנה :

ויתחפש שאול וכו' חז"ל אמרו שנעשה חפשי מהמלכות כאילו הורד מכבודו ע"י זה שנענש במיתה : וילך הוא ושני אנשים עמו זה אבנר ועמשא · ויבאו אל האשה לילה יום היה אלא שהיה העולם דומה ללילה ע"כ · ולע"ד יש הכרח לחז"ל כן מדקאמר ויתחפש שאול שאם כפשוטו על שנוי הבגדים הרי הוא אמור במ"ש וילבש בגדים אחרים אלא ודאי שנעשה חפשי מן המצות ולמדו זה עמשא ואבנר מדלא קאמר ושני נעריו עמו ומ"ש יום היה אלא מתוך צרתם היה דומה להם לילה דדקו כן מדלא קאמר ויבאו אל האשה בלילה בבי"ת וקאמר לילה משמע שיום היה ולכך לא ידקו לו' בלילה אבל אמר לילה משום דמתוך צרתם היה להם ובעיניהם' דומה לילה ועיין רש"י ז"ל וכן הרד"ק ז"ל והוסיף ע"ש וכן הביא מהרי"א ז"ל אלא שתמה על דברי חכמינו ז"ל כי איך יתכן שילך המלך מן המחנ' ולא שר הצבא שר צבא ישראל שמה ומ"ש קסמי נא לי באוב שקסם כולל הוא לכל המעשים האלה של מעונן ומנחש ושואל אוב וידעוני ולפי שהיה דעתו להעלות לשמואל לכך בחר שאול בבעלת אוב ולא בידעוני ונשבע לה לא יקרה עון כי הוא שאול ובידו לתת לה רשות דהוא אמר להיסור והפה שאסר הוא הפה שהתיר עד כאן ומה שהקשה לחכמינו ז"ל אין זה שילך שאול ואבנר ועמשא כי שם יהונתן בנו ממלא מקומו בכל והם הולכים בזריזות לשוב מהר אלא שהאשה עכבה אותם לאכול ואולי על כן היה מסרב שלא היה רוצה להתעכב כי המחנ' נטושים על פני כל הארץ : ולע"ד לדקדק כפל ויתחפש דהיינו וילבש בגדי' אחרים ולמה באו אל האשה לילה גם כפל קסמי נא לי באוב בהעלי כו' שהו' כפול שידוע שמלאכ' קסם האוב להעלות את אשר או' אליך ולשיטת הרב ב"ע מדקדק שלא היה רוצה שאול בכל מלאכ' האוב בהעל' ובדרישה רק קסמי נא לי באוב לשיעור העלאה לבד שהוא התחלת הקסם לא לדריש' ממנו וכבר דקדקתי בשיטתו או' קסמי נא לי באוב נא דייקא כלו' לפי שעה התחלה כל דהו · ונראה כי שאול בהיותו עד הנה בחיר ה' רק בדבר זה של שאלת אוב אשר זכה ונכשל וידוע כי איש השלם לבוש בגדי פאר ותפארת והחוטא לבוש הבגדים הצואים כמו שנ' ביהושע הכהן הגדול שהיה לבוש בגדים הצואים מגד חטאי בניו ואל זה רמז כאן וילבש בגדים אחרים דייקא מסטר' אחרא מסטר' דמסאבותא · ולהיות הענין הזה ענין טומאה לשאול באוב ולא כשה חלק יעקב לזה בחר לבא אל האשה לילה דבר בעתו · ולפי ששאול ייעד בפסוק הקודם והדרשה בה לזה אמר הכני רוצה לבחון אותך במבחן כי קסמי נא לי ר"ל להגיד לי מי אני בזאת תבחני שבכלל הקסם קסמי נא לי לדעת אותי וכן בסמוך ואתה שאול שבכלל הקסם קסמה על זה הענין לדעת מי הוא עוד עשה מבחן שני שהוא יאמר בלחש בינו לבינה כאמור אליה העלי לי את פלוני אבל לא שתשמע על מי אמרה כי זה מבחן גדול אם תעלה אחר כך את אשר אמר הוא בלחש רוחש בשפתיו ז"ש והעלי לי את אשר אומר אליך ולא אמר תכף ומיד והעלי לי את שמואל אלא והעלי לי את אשר או' אליך סתם זה יכחיש הפירוש הנזכר שאשר או' אני ביני לבין עצמי לנגד פניך ושיך אלא שאמר כך שלא האשה את מי אעלה לך והוכרח לפרש את שמואל ואפילו הכי הנה הדבר סתום דכמה שמואל איכא התם וכשעלה שמואל הנביא נתברר לו לשאול כיות לודקת בענין מלאכת האוב כפי מלאכת האוב לפי מה שהוא ענייננו :

ותאמר האשה אליו הנה וכו' רש"י ז"ל מתנקש מבקש תקלה ע"כ וכן הרד"ק ז"ל : **ולע"ד** לדקדק כפל אשר עשה שאול אשר הכרית את האובות ואת דהי"לל אתה ידעת אשר הכרית שאול את האובות וכו' ועוד מ"ש הכתוב האובות בלשון רבים והידעוני בלשון יחיד והכתוב הסוה אותם ושואל אוב וידעוני ומהו לשון הכרית ועוד מהו מתנקש שמורה כאלו המנקש היה לשאול ותיבת בנפשי מיותרת די שיאמר מתנקש להמיתני · ונראה כי שאול עשה שני ענינים האחד כריתת האובות והידעוני והשני שעשה עונש גדול על העבר כי כן הדין הנגש במיתה ז"ש אתה ידעת את אשר עשה שאול מהסייג וקבע עונש גדול לעובר על זאת וג"כ אתה ידעת אשר הכרית את האובות שממש עשה כריתה דהיינו שלא די שביטלם אבל הכרית' שלא יהיו בארץ שלכך אמר בקשו לי אשת בעלת אוב כי גרש' מן הארץ ז"ש אשר הכרית את האובות כריתה גמורה · או יאמר אתה ידעת את אשר עשה שאול כי חסידותו מחייב שעשה משפטי נקמות בעובדים בענין האוב וידעוני אשר בעשותו כך יפחדו כל העושים ורעדה אחזתם וכרתו האובות מאליהן ז"ש אשר עשה שאול אשר המעשה ההוא היה סיבה שהכרית האובות והידעוני · ואמר האובות במה שקדם בפסוק ויאמר שאול לעבדיו היות שני מינים באוב האחד בכישוף בלי כלי והשני על יד שד על ידי כלי גלגולת זכוכית לבנה או גלגולת מת שנעכל בשרו ששניהם אובות ש"ם ז"ש את האובות בלשון רבים וידעוני בלשון יחיד שהוא קסם הנעשה ע"י העצם חיה הנקרא ידוע כנזכר לעיל · ולהיות האשה הזאת אשה חכמה אמו של אבנר שבודאי לא נסתפקה בענין הזה כי אם לדעת ולהבין ולהורות לא להכשל בדברי עבירת אוב לזה אמר ולמה אתה מתנקש בנפשי כלומר גם אתה מתנקש אתה בעצמך כי גם אתה נכשל כדתנן הנשאל בהורג נהופן שאתה גם כן מתנקש עם נפשי ז"ש בעצמי כי הנפש החוטא' היא תמות וגם כן ימשך לגופי עונש להמיתני ע"י שאול מהעונשים שייעד לעשות העובר או מהעונש של התורה כדתנן הנשא במיתה או יאמר מתנקש בנפשי להמיתני כי נפשות ישר' יחדיו חשובות כאחד כנודע מפסוק שבעים נפש ומזאת הבחינה אמר מתנקש בנפשי ר"ל העפ"י שאני איני המתנקשת בנפשי בעלם והסוגה המעלה באוב עם כל זה גם אתה חולתה כמוני בבחינת הנפש מאחר שכלנו בנפש אחד ז"ש אתה מתנקש בנפשי אתה ממש מתנקש בנפשי בעון הזה של שאלת אוב והוא סיבה להמיתני אני לבד מיד שאול :

וישבע לה שאול וכו' עיין הרד"ק ז"ל · ולע"ד לדקדק יתור לשון שבפסוק כי די שיאמר וישבע לה שאול בה' אם יקרך עון וכו' לאמר חי ה' מיותר המנם במה שקד' משיטת הרב ב"ע ז"ל שהיה לב ההר בשאלת האוב כשנעשה להתחיל התעוררות שמואל ע"ה לבד כשלא יושלם מגיאות מעשה האוב כלו בשלימות עם הדרישה מובן היותר מקושר עם הפ' הקודם והוא כי האשה טענה שהי טענות האחד הנזק הנמשך לנפש מתנקש בנפשי והשני לגוף באומר להמיתני לעומת זה ענה וישבע לו בה' שלא ימשך לה מיתה משאול ז"ש וישבע לה ר"ל בבחינת עצמה והשייך לה וישבע וכנגד העון נשבע לה שנים לאמר חי ה' אם יקרך עון בדבר הזה כפי שיטת הרב ב"ע ז"ל הנזכר או שטעה שאול בדין שחשב למשפט היות בענין הזה מות' לא שיהי' הדין כך ולכל הפירושים לדק אם יקרך עון בדבר הזה מורה באצבע שבדבר הזה בפרט שאינו נעשה לדרישה כי אם להכנה והתחלת כל דהו להתקרב אל שמואל ודאי שלא יקרך עון בדבר הזה לו' אל תאמר בלבבך כדר שהותר מקצתו הותר כולו כי לא שייך כן בדבר הנאסר מן הדין שאעפ"י שעבר אדם עבירה ושונה בה לא הותרה לו אלא שנעשית לו כהתר לבד ז"ש לאמר חי ה' אם יקרך עון בדבר הזה ר"ל בפעם הזאת שהיא עת צרה לא יקרך עון כי וחי בהם אמר רחמנא ולא שימות בהם אבל אם תכשלי עוד פעם אחרת ודאי שיקרך עון ופשע וזה רמוז בתיבת לאמר ר"ל ראוי לאמר כן כדי שלא יותר אלך לפעם אחרת לכך ראיתי לאמר ולגלות את אזנך שדווק' בפעם הזאת לא יקרך עון בדבר הזה · או יאמר לאמר חי ה' לומר כי הטעם שנשבע לה' חי ה' הוא לפי שרצה לאמר לה יהי לך בטוח בה' שהוא חי לעולם שלא יקרך עון בדבר הזה חי הוא ה' שיפרע ממני · ז"ש לאמר שרצה לאמר בזה שנשבע בה' שחי ה' לשאם יקרך עון בדבר הזה שיפרע ממני כמו חי אני כי כל האנשים כו' וכל מגאלי לא ירגזו וכו' וכזה מדוקדק לשון אם יקרך שהיה לו לומר חי ה' שלא יקרך מהו אם יקרך וכו' אלא ודאי כדפרישית :

ותאמר האשה את מי אעלה לך וכו' כבר זכרתי למעלה בדברי חז"ל ששאלה מאיזה מין שאמר מי אתה רוצ' שאעלה לך האם מאותו המין שאמרו מי ה' וכו' או מאותם שאמר מי כמכה באלים ה' וכו' שבזה מדוקדק או' את מי אעלה לך שתיבת את מורה ששאלה לו את איזה מי אתה רוצה שאעלה לך ואמר העלי לי שהוא מיותר כי די שיאמר את שמואל וזה יובן עם שיטת הרב ב"ע שלא היה רוצה שיהיה לה יד ושם בשמואל שתהיה היא הדורש' ממנו כמשפט האוב שלא שתעלהו היא לשאול לו לבדו ושאול יהיה הדורש משמואל בדרישת מותרת לא בדרישת אוב ז"ש את שמואל העלי לי שאלו אמר את שמואל היה הדבר סתום ואולי תדרוש היא או תטפל בו לז"א את שמואל העלי לי דייקא ההעלאה והעפ"י שהיה מובן כן מאו' את שמואל העל' חמירי דברים כיוצא באלה לברר' לז"א העלי לי או הוצרך לו' כן בי אולי לא הרבה האשה להעלות איש אלהים כזה לעומ' זה כשאמר את שמואל ראה אולי שרבה בהעלאתו לכך שינה וזירזה עוד העלי לי עכ"פ שהשעה צריכה לכך וז"ש העלי לי באחרונה היינו אחר הסירוב כאמור :

ותרא האשה את שמואל וכו' לחז"ל שראתהו עולה ראשו למעלה ומזה תמהה וזעקה והכירה שהיה שאול השואל כי כן עולה האוב למלך וז"ש ולמה רמיתני ואתה שאול וכן פירש"י ז"ל וכן הרד"ק ז"ל · ובפסוק ויאמר לה המלך הכתוב מה שהרחיב הרד"ק ז"ל · והיא לבדה ראתהו ז"ש ותרא האשה את שמואל וכו' והמפרשים אמרו שבראותה את שמואל עולה שפטה בדעתה שאין השואל זולתי שאול כי לו יאתה לשאול בשמואל · והרלב"ג והרב ב"ע אמרו כי חשבה שעל שמואל זולתו קאמר ויוכיח כן אומרו שמואל סתם בלי שתוף שם נביא או תואר ולזה כאשר ותרא האשה את שמואל עולה זעקה מאד והרב ב"ע ז"ל הוסיף ותרא האשה את שמואל עולה מאליו קודם עשותה מעשה האוב ולזה ותצעק כי הוא שלא · ולע"ד שהו' מזה הכיר שהוא שאול כי לא יהכן יעשה דבר כזה מאליו כי אם לאיש גדול ומלך כשאול שבהיותו עוסק בשאלתו את שמואל העלי לי הספיק התעוררות זה לשראתה מיד את שמואל מבלי שום קסם או מעשה שתעשה היא :

ולע"ד

רשי

אלהים ראיתי עולים מן הארץ · מלאכים שנים משה ושמואל שנתיירא שמואל שמא אני מתבקש בדין והעלה משה עמו כדאיתא בתענית: מה תארו · ג' דברים נאמרו באוב המעלה אותו רואהו ואינו שומע קולו והנשאל לו שומעו ואינו רואהו והאחר לא רואהו ולא שומעו: והוא עוטה מעיל · שהיה רגיל ללבוש מעיל שנ' ומעיל קטן תעשה לו אמו ובמעילו נקבר וכן עלה וכן לעתיד לבא יעמדו בלבושיה': הרגזתני · החרדתני: גם ביד הנביאי' גם בחלומות · אבל באורי' ותומים לא אמר לו ואף על פי ששאל בהם כמו שאמור למעלה שהיה בוש ממנו על שהרג נוב עיר הכהנים: ואקראה לך · לשון ואזעק אחריך כמו נקר' נקראתי בהר הגלבוע וכמו ושם נקרא איש רע ובליעל הוכרכתי להיו' נקרא אליך שתודיעני מה אעשה: ולמה תשאלני · הרי שאלת מן הנביאים החיים: ויהי ערך · והוה בסעדיה דגבר' דאת בעיל דבביה · ערך לשון שונא וכמ' יש במקרא: לרעך לדוד · ובחייו לא הזכיר לו שמו אלא וכתבה לרעך הטוב ממך לפי שהיה ירא ממנו: אתה

רדק

אלהים · גדול כמו אלהים לא תקלל ורבוי עולים כרבוי אלהים לכבוד · ובדרש נפשו של משה העלה עמו לבקש רחמים על ישראל לפיכך אמר עולים והקדוש ברוך הוא אמר אם יעמוד משה ושמואל לפני אין נפשי אל העם הזה ויונתן תרגם מלאכה דיי' חזיתי דסליק מן ארעא: כי שמואל הוא · לפי שמנהגו היה שהי' עוטה מעיל: הרגזתני · ממנוחתי: להעלו' אותי · ממנוחתי ובדרש לשון פחד ורעד' הוא פחדתי מיום הדי' הייתי סבור שיום הדין הוא וקורין אותי לדין: גם ביד הנביאים גם בחלומות · ולא אמר באורים כמו שאמר למעלה הכתוב כי באורים שאל אמרו בדרש כי בוש לומר לפני שמואל באורים לפי שהרג נוב עיר הכהנים: ואקראה לך · בה"א נוספת כמנהג כמו אשמעה אשמרה אבל להיוה למ"ד הפעל בסגול אינו כמנהג ובא כמוהו ידשנה סלה: ויהי ערך · שונאיך וכן והשמדתי עריך ויונתן תרגם הפסוק כן ומימר' דיי' רחוק מינך והוה בסעדיה דגבר' דאת בעיל דבביה: ויעש יי' לו · לדעת התרגום לו לדוד · ולפי הפשט לו כמו לך כי כן דרך המקרא לדבר לנכח ושלא לנכח בענין אחד: על כן הדבר הזה · כבר פירו למעלה בפסוק קרע יי' את ממלכות ישראל מעליך היום: אתה

וַיֹּאמֶר לָהּ הַמֶּלֶךְ אַל־תִּירְאִי כִּי מָה
רָאִית וַתֹּאמֶר הָאִשָּׁה אֶל־שָׁאוּל
אֱלֹהִים רָאִיתִי עֹלִים מִן־הָאָרֶץ: וַיֹּאמֶר
לָהּ מַה־תָּאֳרוֹ וַתֹּאמֶר אִישׁ זָקֵן עֹלֶה
וְהוּא עֹטֶה מְעִיל וַיֵּדַע שָׁאוּל כִּי־
שְׁמוּאֵל הוּא וַיִּקֹּד אַפַּיִם אַרְצָה
וַיִּשְׁתָּחוּ:
טו וַיֹּאמֶר שְׁמוּאֵל אֶל־שָׁאוּל לָמָּה
הִרְגַּזְתַּנִי לְהַעֲלוֹת אֹתִי וַיֹּאמֶר שָׁאוּל
צַר־לִי מְאֹד וּפְלִשְׁתִּים נִלְחָמִים בִּי
וֵאלֹהִים סָר מֵעָלַי וְלֹא־עָנָנִי עוֹד גַּם
בְּיַד־הַנְּבִיאִם גַּם־בַּחֲלֹמוֹת וָאֶקְרָאֶה
לְךָ לְהוֹדִיעֵנִי מָה אֶעֱשֶׂה:
וַיֹּאמֶר שְׁמוּאֵל
וְלָמָּה תִּשְׁאָלֵנִי וַיהוָה סָר מֵעָלֶיךָ וַיְהִי
עָרֶךָ: וַיַּעַשׂ יְהוָה לוֹ כַּאֲשֶׁר (ה' לשון שנאה)
דִּבֶּר בְּיָדִי וַיִּקְרַע יְהוָה אֶת־הַמַּמְלָכָה
מִיָּדֶךָ וַיִּתְּנָהּ לְרֵעֲךָ לְדָוִד: כַּאֲשֶׁר
לֹא־שָׁמַעְתָּ בְּקוֹל יְהוָה וְלֹא־עָשִׂיתָ
חֲרוֹן־אַפּוֹ בַּעֲמָלֵק עַל־כֵּן הַדָּבָר הַזֶּה
עשה

וַאֲמַר לָהּ מַלְכָּא לָא
תִּדַּחֲלִין אֲרֵי מָה חֲזֵית וַאֲמָרַת
אִתְּתָא לְשָׁאוּל מַלְאֲכָא דַיְיָ חֲזֵיתִי
דְּסָלֵיק מִן אַרְעָא: וַאֲמַר לַהּ
מָה חִיזְוֵיהּ וַאֲמָרַת גַּבְרָא סָבָא סָלֵיק
וְהוּא עָטֵיף מְעִילָא וִידַע שָׁאוּל אֲרֵי
שְׁמוּאֵל הוּא וּכְרַע עַל אַפּוֹהִי עַל
אַרְעָא וּסְגִיד: וַאֲמַר שְׁמוּאֵל לְשָׁאוּל
לְמָה אַזַעְתְּנִי לְאַסָּקָא יָתִי וַאֲמַר שָׁאוּל
עָקַת לִי לַחֲדָא וּפְלִשְׁתָּאֵי מְגִיחִין
קְרָבָא בִי וּמֵימְרָא דַיְיָ רְחִיק יָתִי וְלָא
קַבֵּיל צְלוֹתִי עוֹד אַף בְּיַד סָפְרַיָּא אַף
בְּחֶלְמַיָּא וּקְרֵית לָךְ לְהוֹדָעוּתַנִי מָה
אַעְבֵּיד: וַאֲמַר שְׁמוּאֵל וּלְמָה אַתְּ
שָׁאֵיל יָתִי וּמֵימְרָא דַיְיָ רַחֵיק יָתָךְ וַהֲוָה
בְּסַעֲדֵיהּ דְּגַבְרָא דְּאַתְּ בְּעֵיל דְּבָבֵיהּ:
וַעֲבַד יְיָ לֵיהּ כְּמָא דְּמַלֵּיל בִּידִי וְאַעְדִּי
יְיָ יַת מַלְכוּתָא מִינָךְ וִיהָבָהּ לְחַבְרָךְ
לְדָוִד: כְּמָא דְלָא קַבֵּילְתָּא בְּמֵימְרָא
דַיְיָ וְלָא עֲבַדְתָּא תְּקוֹף רוּגְזֵיהּ בַּעֲמָלֵק
עַל כֵּן פִּתְגָּמָא הָדֵין עבד

ואלהים ה' בקריאה וסימ' ואלהים פקר יפקד אתכם והעליתם · ויאמר שמואל אל שאול · ואלהים אמר לבהלני · ואלהים זולתי לא תדע · ואלהים מלכי מקדם פועל ישועות: ערך ח' בלש' דבבו בקריאה וסימן ויי' סר מעליך והיה ערך · והשמדתי עריך · והכרתי ערי ארצך · ומלאו פני תבל ערים · ועריס נטשת אבד זכרם · נשוא לשוא עריך · חלמא לסנאך ופשרה לערך · פתאום עיר ובהלות :

מנחה קטנה

ולא עשית חרון אפו בעמלק · כאן רמז לו חטא נוב כמ"ש כנת קול לאחנו על עמלק אל תסי נדיק הרבה ונבוב נאמר לו אל תרשע הרבה וז"ש לא עשית חרון אפו בעמלק אבל בנוב עשית חרון אפך · ובשביל שהיה שאול בוש שלא יזכירו גם שמואל שזכירו כרמז גם רמז לו כאומרו לרעך דוד שגרמה קללת דוד שאמר לבסוף המקרא או במלחמה ירד ונספה מקללת חכם אפי' בחנם היא באה כ"ש דוד דבדין קלל · וזה גרם לך כרעך בדוד שהוא היה רעיך אוהב נאמן בבריתו ולא אתה היית רעו אהוב וזה גרם לך בתה שקבלת לשון הרע מלשורין שבישראל וזה גורם שיתן ה' גם את ישראל ביד פלשתים כמ"ש הגמרא שע"י שהיה בהם דלטורין יצאו למלחמה ונפלו וז"ש גם את ישראל עמך שע"י לשון הרע גם הם גם אתה תספה כי ע"י לשון הרע נהרג נוב עיר הכהנים:

ומחר

פי' רבי' ישעיה

אלהים ראיתי עולים מן הארץ · פירוש אדם גדול כמו עד האלהים יבוא דבר שניהם · ודרך המקרא לדבר אלהים בלשון רבי' וחכמים אומרים שהעלה משה עמו כדאיתא בתעניות: ויאמ' לה מה תארו · פירוש שהנשאל באוב אינו רואה אותו אלא שומע קולו והמכשף רואה אותו: והוא עוטה מעיל · כדכתיב ומעיל קטן תעשה לו אמו ובו נקבר: למה הרגזתני · כל למה הסמוך לאלף ולה"א מורפין כמו העליתונו למה אמרת וזה בדגש: ואקראה לך · היה ראוי להיות ואקרא בקמץ ה"אלף ונתחלף הש"וא בקמץ בו"יום והקמץ בסגול ב"אלף · ומצינו כיוצא בו שיתחלף הש"וא בהנועה כמו תאהבו פתי · שמשפטו תאהבו ה"אלף בסגול: ויהי ערך · הוא שונא לך והתרגום מהפכו על דוד · ולפי פתרונו זה הוא מקרא קצר ויהי עם ערך · והכתוב מסייעו דכתיב ליה ויעש יי' לו כאשר דבר בידי וגו' וזהו דוד:

רלבג

ויהי עדך · ר"ל שונאך: מחר אתה ובניך עמי · ר"ל שיהיו מתים כמוהו · והנה בענין שהודעה ההוא אשר הגיע לשאול ספקות ראוי שנשתדל בהתרתם · הספק האחד איך יתכן שתגיע נבואה לשמואל אחר המות וזה נלתי אפשר לפי מה שביארנו מענין הנבוא' ומהותה בשני מספר מלחמות יי' כל שכן שיגיע ממנו דבור מורגש לשאול עם העדר ממנו כלי הדבו' · והספק השני איך יתכן שיגיע במלאכות בהעלאה באוב מאמ' כזה שהוא נבואיי לפי מה שביארנו מענין אלו ההודעו' במאמר השני מספר מלחמות יי' · ואנחנו אומרי' בהתר הספק הראשון כי על דרך האמ' לא הועלה ממנו ולא הגיע ממנו דבור לשאול על דרך האמת אבל היה זה כלו פועל מפעלות הדמיון כמו שזכרנו ומזה הצד הותר הספק הראשון · ואולם הספק השני יות' ממה שאומר והוא כי שאול היה לו כח מה נבואיי כאמרו הגם שאול בנביאי' והנה עם התעוררות דמיונו מזה הפעל ומה שנתאמת לו מדברי שמואל בחייו שנתבאר לו מהם שהשם יתבר' קרע הממלכה ממנו ונתנה לדוד כמו שאמר שאול לדוד ידעתי כי מלוך תמלוך וגו' ונתבאר לו כאוס היות השם יתברך עם דוד והיותו סר ממנו הגיעו מזאת הפעולה כל אלו הדברים הנזכרים פה וקצתם היו נודעים לו קודם זה וקצתם נודעו לו בזה המקום מצד כח מה נבואיי והוא אמרו ויתן יי' גם את ישר' ביד פלשתים ומחר אתה ובניך עמי וגו' ובכאן הותרו אלו הספקות באופן שלם לפי הנראה לנו:

ים

כלי יקר

ולע"דן עוד כי אין ספק שנשתנה ענין זה משאר מעשה אוב שלא נעשה זה בדרך העלאה אלא ותרא האשה את שמואל כך לעצמה וזהו שלא הזכיר ותרא האשה את שמואל עולה אלא ותרא האשה את שמואל גם באומר את שמואל בתיבת את ריבה למשה שעלה עמו להעיד עליו כמו שאזכור בסמוך בא' אלהים ראיתי עולים שאז"ל אמר על משה שנקרא אלהים לפרעה ולז"א ותזעק בקול גדול מראות' הענין משונה משאר מעשה אוב גם ראתה את משה עולה וזעקה בקול גדול · ולפי שאין ראוי לו' למלך למה רמיתני שא"כ עשאתורמאי לזה אמר ותאמר האשה אל שאול לאמר למה רמיתני ר"ל ותאמר האשה אל שאול דברי פיום ובקשת מחילה לאמר לו אחר כך למה רמיתני ואתה שאול:

ויאמר לה המלך אל תיראי וכו' ויקרא רבה פ' כ"ו יש או' שהיה שמואל סבור שהוא יום הדין ונתיירא והעלה למשה עמו שאין אלהים אלא משה שנ' ראה נתתיך אלהים לפרעה והלא דברים ק"ו ומה שמואל שכתוב בו וידע כל ישראל מדן ועד באר שבע ע"י שהיה סבור שהוא יום הדין נתיירא אנו על אחת כ"ו כו' ע"כ · ולע"דן לדקדק כי למה יקרא למשה אלהים על שם שנ' שם ראה נתתיך אלהים לפרעה מה שייכות לקראת כן למשה כאן בענין זה ולמה לא תאמר משה ראיתי עולה מן הארץ ועוד מאי קשיא לבעל המאמר בפ' עד שדרש כן · ונר' דקשיא ליה לשון הרגזתני לשון רוגז דקאמר דמדקאמר לשון רוגז דרש מתחל' א"ל לא היה לך להרגיז בוראך ומ' המכס לי"א מתרץ אותו באופן אחר כאות עוד דקדק לשון להעלות אותי דהי"לל לעלות ותיב' אותי מיותרת ועוד אלהים עולים מהו אלהים והי"לל עולה לשון יחיד לא עולים לז"א וי"א שהיה שמואל סבור שהוא יום הדין ונתיירא וז"ש למה הרגזתני שרוגז ממש אחזני כי סבור הייתי שהיה יום הדין ולכך הלכתי אל משה שיעיד לי ז"ש להעלות ר"ל להעלות זולתי דהיינו משה שיעיד עלי וילדק אותי וז"ש להעלות אותי ובזה מובן גם כן או' אלהים ראיתי עולים שלהיות שנקרא משה אלהים אמרה כן גם רמז בתיבת אלהים שבעת חשב שמואל שהיה יום הדין לכך אמרה אלהים עולים מן הארץ לכלול בתיבת אלהים גם כן ולרמוז בה אל יום הדין שהב' ענינים נכללים בתיבת אלהי' הא' על משה שנקרא אלהים ובדרך רמז ליום הדין · והיינו או' אלהים עולים מן הארץ שמשה נקרא אלהים לפרעה ושמואל נקרא בדרך השאלה אלהים לפי שחשב שהיה יום הדין וז"ש אלהים עולים בלשון רבים כאילו יחדיו העולים שניהם אלהים יקראו ומ"ש והרי דברים ק"ו וכו' מענייניה דקרא הוא כי אולי ע"ז צעקה האשה בקול גדול כי ראתה את שמואל עולה ומשה עמו וראתה את שמואל עולה ברוגז ופחד מיום הדין שלזה הביא את משה עמו וזה דייקו שאו' המאמר והרי דברי' ק"ו ומה שמואל וכו' הוא הוא מה שדנה האשה הזאת בעצמה ועל כן צעקה בקול גדול כאילו רלהה לו' ומה שמואל שכתוב בו כו' אנו עאכ"ו שהם מדברים המאמר גם מדברי האשה הזו כי כשרה היתה אמו של אבנר כנז"ל והנה הק"ו מב' בחינות הא' מכשרות שמואל שמדן ועד באר שבע ידעו שהוא נאמן זאת ועוד בחינה ב' שאינו דומה הנער שיקבל האדם כשיעלה על דמיונו דבר שאינו כמו שדימה שמואל שהוא יום הדין ולא היה כן אל הנער שיגיע אל האדם בהגיע יום הדין באמת ז"ש ומה שמואל שכתוב בו וידע כו' בחינת הכשרות והבחינה השנית היא ע"י שהיה סבור שהיה יום הדין עם היות שלא היה כן אנו הגרועים משמואל ועוד כשיב' יום הדין באמת עאכ"ו שנצטער מב' בחינות · מעתה בינשכיון המאמר אל מה שכתבנו בו מדקדוקי הפסוקים ובין שלא כיון אליהם מ"מ הענינים נכונים מאד שנדקדק אות' בפ' ונכניס בדברי המאמר ואעפ"י שלא יכוין אליהם · ועיין רש"י ובזה מובן או' עולים לשון רבים על שמואל ומשה · ועיין הרד"ק ז"ל ושיטת רש"י ביאר עפי שיטת המהרג"ס כי לרש"י ביאר תיבת עולים בלשון רבים:

ולע"דן לדקדק או' כי מה ראית שאין זו כתיבת טעם למ"ש אל תיראי כו' ונר' כי כראו' האשה את שמואל זעקה בקול גדול ביראה ממנו כי פני הצדיקים כראות פני אלהים מאירים ומזהירים עד שיראו מגשת אליהם והיא משה לעד נאמן שאפי' בחיים היה כן כ"ש אחרי מותו שגדולים הצדיקים במיתתן יותר מבחייהן לז"א אל תיראו ואל תבהלי ממה שראית כי מה ראית כלומר לא ראית בטוב כמו מה אנוש ר"ל מה שראית הכל הוא בערך הצפון להם לעה"ב ותאמר האשה אל שאול ראיתי אור בהיר כאור פני אלהים עולים מן הארץ ויראתי ומה נכון הנזכר מחז"ל שעל משה אמרה שנקרא אלהים לפרעה וזהו תנא התשובה כלאת מכותת בענין שיראה יען שראתה פני האיש הנקרא אלהים אשר יראו מגשת אליו בחייו כ"ש במותו שגדולי' הצדיקים במיתתן יותר מבחייהן כאמור כראות פני אלהים ובזה מובן או' אלהים עולים כו':

ויאמר לה מה תארו וכו' עיין רש"י ולכך הוצרך שאול לדעת מהאשה מה תארו והוא עוטה מעיל שהיה רגיל ללבוש מעיל שנ' ומעיל קטן תעשה לו אמו ובמעילו נקבר וכן עלה וכן לעתיד יעמדו בלבושיהן ע"כ והרד"ק ז"ל כי שמואל הוא לפי שמנהגו היה שהיה עוטה מעיל ע"כ · ולע"דן לדקדק כי לשאלת מה תארו יספיק איש זקן אתמה אם הוא עולה והוא עוטה מעיל לא שייך עם שאלת מה תארו · ועוד וידע שאול כי שמואל הוא והלא בלאו הכי היה יודע מאופן השאלה שאמרה לו את מי אעלה לך ויאמר את שמואל העלי לי שלא יתכן שתעלה לו זולת שמואל · ונר' כי היא ראתה את שאול מסתפק אם עלה שמואל ממש או יהיה כענין השיטו' הנז"ל עיין עליהם כמו העלאה שאר אובות אשר מארץ קול' תצפצף או התלבשו' שד כו' ונתן אל לבו שאם תהיה העלאה זו מעין שאר האובות לא או' לשאול להשתחוות מפני תערובת הטומא' העול' עם לז"א מה תוארו להבחין מתוך כך מפאת העולה האם שמואל או כח זולתו לזה השיבה לו בכיוון ואמרה איש זקן ודע שהוא ממש עולה לא קולו לבד או תמורתו ודמותו אלא הוא עולה ממש והמופת שהוא עולה והוא עוטה מעיל ר"ל והוא אפי' דמותו ונקבר גם שם הו' עוטה מעיל כמנהגו בחיו' גם אחרי מותו לו' שהוא הוא ממש העולה כמו שהי' בחיי' והנה מהכו' נתברר וידע שאול כי שמואל הוא ממש ולא שד ח"ו או כח חיצוני עד שיאסף לו הקיד' והשתחויה אליו ולזה כיון שידע בבירור כי שמואל הוא אז ויקד אפי' ארצה וישתחו ולא קודם כשהיה בספק שלא רצה להשתחויה כלל פן ישתחוה לטומאה חליל' · או יאמר איש זקן לפי ששמואל קפצה עליו זקנה מאת ה' ומפני כבודו כמשז"ל גבי ויהי כי זקן שמואל אבל היה רך בשנים בן נ"ב שנה ז"ש איש זקן ר"ל העול' הוא בתואר איש זקן אבל פניו כתואר איש בחור כאחז"ל אשרי איש בעודו איש באופן שהעולה בתואר איש ר"ל בחור פניו לאובות וזקן מצד הזקנה שקפצה בו אשר מזה וידע שאול כי שמואל הוא:

ויאמר שמואל אל וכו' עיין רש"י וכבר זכרתי דברי חז"ל והוסיפו שעל שנתבייש בהריגת נוב עיר הכהנים שעל כן לא הזכיר כאן אורים ותומים בדרשה זו ובבושה זאת נתכפרו עונותיו של שאול ואמר לו מחר אתה ובניך עמי במחיצתי ע"כ · וכן הרד"ק ע"ש:

ולע"דן לדקדק אומרו למה הרגזתני וכו' כי למה ירגז ולמה טעה ביום הדין לחז"ל גם אומר להעלות הי"לל למה הרגזתני לעלות וא"כ תיבת אותי מיותרת גם כן ה"א להעלות · ועוד יתור צר לי מאד כי מספיק ופלשתים נלחמים כי גם תיבת עוד מיותרת די שיאמר ולא ענני גם ביד הנביאים ועוד מלבד שלא הזכיר ביה אורים לסיבת בושתו כנז"ל מחז"ל קשה למה שינה בסדר שלמעלה אמר גם בחלומות ולא"כ אמר גם בנביאים וכאן הפך השיטה של השאלה ואמר תחלה גם ביד הנביאים גם בחלומות ולמה הוסיף תיבת ביד · ונראה כי להיות יום הדין יום רוגז בלי ספק יום כאנה ותוכחה והיום הזה אשר העלה את שמואל בלי ספק שכפי קדושתו של שמואל אותה ההעלאה על ידי אוב ומעשה כשפים הרגיז ונצטער בה מאד מאד ולזה חשב שהיה יום הדין מתוך הרגזתו והרגשתו חשב למשפט שיום הדין היה ולכך היה מחזר אחר משה וכמה חסידים שיהפכו בזכותו כי היה מרגיז בעליה זו שלא ידע שמצד היותה על ידי אוב וכשפים היה מצטער אבל חשב שהי' יום הדין וז"ש למה הרגזתני שהרוגז שהרגזתני חייב להעלו' זולתי את עמי כמשה ע"ה וזולתו ללמד עלי זכות ולענות בצדקתי ז"ש להעלות יוצא לשני לזולתי שיבאו ויצדיקו אותי ואתי כתיב להעלות אתי ועמי צדיקים ושאול ענהו כי צר לי מאד מצד הרגזתך זו כתוספה צרה על צרתי אך אני מוכרח כי ופלשתים נלחמים בי ואמר ופלשתים בוא"ו להוסיף על צר לי מאד הכו' או יאמר צר לי מאד מצד דוד שראיתיו עולה מעלה מעלה ונפילתי בידו כמה פעמים שזו הוראה על כי קרע ה' הממלכה מידי ועוד ופלשתים נלחמים בי ולא אמר עלי אלא בי כי מחסידות שאול תלה סיבת כל המלחמה הזאת בו וז"ש נלחמים בי כי עונותי הטו אלה להרים ראש משנאי ואמר כי עם היות שצר לי מאד ופלשתים נלחמים בי עם כל זה מה שהאלהים סר מעלי ולא ענני זה עוד בעיני · וכאן אמר גם ביד הנביאים לרבות בתיבת גם ביד אורים ותומים שהם כמו יד

לנבואה

אתה ובניך עמי · שתהיו מתים כמו שאני מת ודרשו בו עמי במחיצתי בשכר שחרד למלחמה על מגת למו' ולא חברת יכופר לך עון נוב עיר הכהנים ותהיה עמי במחיצת הצדיקים וכן דרשו בשכר שנתביים במעשה נוב ולא זכר אורים נתכפר לו אותו מעשה וסמכו זה עוד לפסוק למען תזכרי ובשת בכפרי לך וגו' שכל העושה דבר ומתביים בו מוחלין לו ולפי הפשט אף ע"פ שסמואל אמר לו שימו' לא יתכן שהיה בורח ויניח עמו במלחמה ועל כל פנים היה לו לירד במלחמה אם למות אם לחיים : וימהר שאול · מהר להשתחות כנגד שמואל כלומר כנגד הקול שהיה שומע כי הוא לא היה רואהו כמו שעתידי' אנו לפרש : ויירא מאד · בי"וד סי"מן לבד וי"וד השרש נעלמת מהמכתב : גם כח לא היה בו · לקום מן הארץ אחר שנפל ארצה : מלא קומתו · מהפחד שהיה לו שהפחידו שמואל והכנים בלבו מדבריו של שמואל ומפני שלא אכל לחם כל היום ההוא וכל הלילה ולא היה בו כח וגם לא רצה שיקימוהו מן הארץ לרוב דאגתו : ואשים נפשי בכפי · כי הייתי ירא ממך שלא תהרגני כמו שהכרת האובות והידעוני' מן הארץ וכן תרגם יונתן ומסרית נפשי כעל גב לאתקטלא וי"מ כי עושה המעשה ההוא הוא בסכנה : ויפרצו

עבד לך יי יומא הדין : וימסר יי
אף ית ישראל עמך בידא דפלשתאי
ומחר את ובנך עמי אף ית משריתא
דישראל ימסר יי בידא דפלשתאי :
ואוחי שאול ונפל מלי קומתיה
לארעא ודחיל לחדא מפתגמי
שמואל אף חילא לא הוה ביה ארי
לא אכל לחמא כל יומא וכל ליליא :
ואתת אתתא לות שאול וחזת
ארי אתבהיל לחדא ואמרת ליה הא
קבילת אמתך מינך ומסרית נפשי
כעל גב לאתקטלא ושמעית ית
פתגמך דמליל עמי : וכען

עָשָׂה־לְךָ יְהוָה הַיּוֹם הַזֶּה׃ וְיִתֵּן
יְהוָה גַּם אֶת־יִשְׂרָאֵל עִמְּךָ בְּיַד־
פְּלִשְׁתִּים וּמָחָר אַתָּה וּבָנֶיךָ עִמִּי גַּם
אֶת־מַחֲנֵה יִשְׂרָאֵל יִתֵּן יְהוָה בְּיַד־
כ פְּלִשְׁתִּים׃ וַיְמַהֵר שָׁאוּל וַיִּפֹּל מְלֹא־
קוֹמָתוֹ אַרְצָה וַיִּרָא מְאֹד מִדִּבְרֵי
שְׁמוּאֵל גַּם־כֹּחַ לֹא־הָיָה בוֹ כִּי לֹא
אָכַל לֶחֶם כָּל־הַיּוֹם וְכָל־הַלָּיְלָה׃
וַתָּבוֹא הָאִשָּׁה אֶל־שָׁאוּל וַתֵּרֶא כִּי־
נִבְהַל מְאֹד וַתֹּאמֶר אֵלָיו הִנֵּה שָׁמְעָה
שִׁפְחָתְךָ בְּקוֹלֶךָ וָאָשִׂים נַפְשִׁי בְּכַפִּי
וָאֶשְׁמַע אֶת־דְּבָרֶיךָ אֲשֶׁר דִּבַּרְתָּ אֵלָי׃
ועתה

רשי

אתה ובניך עמי · במחיצתי : עגל

מסרה

ויתן י"ג חטפין בקריאה וסימן במס' רבת :

מנחה קטנה

ומחר אתה וגו' אינו ר"ל מחר ממש אלא לעלמא דאתי דהאי עלמא נקרא היום ועה"ב מחר כמש"ז"ל היום לעשותם ולמחר לקבל שכרן וכן אז"ל שבשרו שמואל שעמו יהי במחיצתו : הטב

כלי יקר

לנבואה כמו ידות הכלים זהו גם ביד הנביאים שלהיות בוש כנז"ל לא הזכירם בפי' אבל כלל אותם ואמר גם ביד הנביאים ולא די שלא ענני ביד הנביאים כי אם גם בחלומות שאפי' גלוי כל דהו של חלומות לא גילה לי אשר זה חייב לי לדחוק אותך ולהרגיזך להודיעני מה אעשה כי ידעתי שגם אתה לא תגלה לי עתידות כמו שלא גילו לי שאר הנביאים אבל כל חפצי לבד שתודיעני מה העם' עשה בעלמא אני רוצה :

ויאמר שמואל ולמה תשאלני וכו' עיין רש"י ז"ל וכן הרד"ק והרלב"ג ז"ל · ולע"ד שאמר לו שמואל ולמה תשאלני כלו' אין צורך לשאול מאחר שהיה הסי"ת סונאך ודאי שאין לך אחרית טובה כי נפול תפול ביד פלשתים והדברי' הידועים והמפורסים מה צורך לשאול עליה' :

ויעש ה' לו כו' עיין הרד"ק · ולע"דן תיבת לו חוזר אל הסי"ת הנז' וזהו ויעש ה' לו לו לעצמו כאשר דבר · כי דוד קרוב לשי"ת ולמלכות שמים ומזה הטעם ילדק ויעש ה' לו כביכול לו וכו' ואולי רמז לשאול שזה שעשה ה' לך הרגיז ונצטער כאלו עשה לו לעצמו כי בכל צרת' לו צר בכל צרתם של צדיקי' לו צר לו ממש צר וז"ש ויעש ה' לו כאשר דבר בידי ואתה גרמת לעצמך מתחלה וגם עתה ז"ש ויקרע ה' את הממלכ' מידך ר"ל מידך היה זה לך כי אתה בידך הרסת והיית סיבת הקריעה של הממלכה ממך ונתנה לדוד ובזה מובן כתיב קרע ממלכות ישרא' מעליך וכאן כתיב מידך · ועדיין צריך להבין למה שינה כאן כתיב הממלכה ולמעלה כתיב ממלכות וכו' כי למעלה הודיע אשר יהיה באחרית הזעם שכל הממלכות דהיינו מלכות יהודה ומלכות ישרא' ב' הממלכות יחדיו קרע ה' מעליך אמנם כאן הודיע מה שעשה לו ה' היום הזה שקרע הממלכ' הא' דהיינו מלכות יהודה כי באשר הוא שם כבר קרע ה' הממלכה הזאת מידך ונתנה לרעך לדוד אך ישאר מלכות ישראל ביד איש בושת לפי שעה ולזה אמר הממלכה לשון יחיד על יהודה ולעיל אמר ממלכות רמז על השתים :

כאשר לא שמעת וכו' עיין הרד"ק ז"ל · ולע"דן לדקדק שאם כן הפסוק הזה שאו' על כן הדבר הזה כו' הכל מיותר כי די שיאמר על אשר לא שמעת בקול ה' אלהיך ולא עשית חרון אפו בעמלק ודי · ונראה כי כאשר לא שמעת וכו' בא לתת סיבה למה שנתרעם שאול על שלא ענהו ה' על ידי נביאים גם לא על ידי חלומות לזה אמר כי כאשר לא שמעת בקול ה' ולא עשית חרון אפו בעמלק על כן הדבר הזה ביחוד עשה לך ה' היום הזה שלא ענך שלא שמע בקולך כמו שלא שמעת בקולו · או יאמר כי כאשר לא שמעת בקול ה' ולא עשית חרון אפו בעמלק על כן הדבר הזה הנזכר דהיינו חרון אפו עשה ה' לך שבך יחרה אף ה' היום הזה בבניך שאלו עשית חרון אפו בעמלק לא היה לו עתה חרון אף לעשותו לך כי כלה ה' חרון אפו אבל כיון שלא עשית חרון אפו בעמלק נשאר האף במקומו לשפכו עליך · ואפשר שהוא מקושר עם הפסוק שאחר זה על כן הדבר הזה עשה לך היום הזה והדבר הזה היינו ויתן ה' גם את ישראל כו' שהוא פי' הדבר הזה הנזכר שא' שק"ק וי"ו ויתן ה' שמורה תוספת על ענין ראשון · ובמ"ש שמעת בקול ה' ולא עשית חרון אפו שהוא כפול אבארהו בפ' הבאה ב"ה ע"ש :

ויתן ה' וכו' חז"ל בפ"א אמר רבי חנינא סבא משמיה דרב כל העושה דבר עבירה ומתביים בו מוחלין לו על כל עונותיו שנאמר למען תזכרי ובושת ולא יהיה לך עוד פתחון פה מפני כלימתך בכפרי לך על כל אשר עשית נאם ה' ודילמא צבור שאני אלא מהכא ויאמר שמואל אל שאול למה הרגזתני להעלות אותי וכו' ויאמר שאול צר לי מאד וכו' ואילו אורים ותומים לא קאמר ליה משום דקטל נוב עיר הכהנים ומנא לן דאחילו ליה מן שמיא שנאמר ויאמר שמואל למה תשאלני ומחר אתה ובניך עמי וכו' מאי עמי עמי במחיצתי ורבנן אמרי מהכא והוקענום לה' בגבעת שאול בחיר ה' וכו' יצאת בת קול ואמרה שאול בחיר ה' וכו' עד כאן לשון המאמר : ולע"דן לדקדק מנא ליה שיספיק הבושה על דבר אחד לכפר על כל עונותיו דילמא קרא למען תזכרי ובושת על כל המעשים קאמר ואז יתכפרו דתפשת מועט תפשת והסברא מחייב' כן כי מה תועיל הבושת של עביר' אחד לכפר על כלן ואם כן למה הוצרך לדחות דילמא צבור שאני הן אמת דלמסקנ' דיליף מקרא דאתה ובניך עמי יליף שפיר דהא בושתו היה על ענין נוב עיר הכהנים לבד והועיל לכפר על הכל שהרי אמר לו עמי במחיצתי ממש אלמא נתכפרו כל עונותיו ועוד קשה אומר ואילו אורים ותומים לא קאמר משום דקטליה לנוב עיר הכהנים כי היאך היה יכול לומר ולא ענני באורים ותומים שהיה משיב לו שמואל כיון שהרגת נוב עיר הכהנים נושאי אפוד ואתה היאך יענך ה' ביום צרה באורים ותומים ואם כן לא הניח מלומר כן מפני הבושה אלא כדי שלא יענהו קשה אתה גרמת לעצמך שלא נענית באורי' לפי שהרגת את הכהנים ע"כ ולא ירדתי לסוף דעתו ז"ל גם צריך לדקדק מהו ואילו אורים ותומים לא קאמר ועוד מנא ליה דמשום הבושה הוא דילמא משום שילך למלחמה ועל זה ימות שלא יזכה לכל זאת וכנזכר בילקוט דר' יונתן אומר כל הנביאים נבאו בחייהן ושמואל נתנבא בחייו ולאחר מותו שאמר שמואל לשאול אם אתה שומע לעצתי ליפול בחרב תהא מיתתך כפרה עליך ויהא גורלך עמי במקום שאני שרוי שם ושמע שאול לעצתו ונהרג הוא ובניו עמו כדי שיהא חלקו עם שמואל הנביא שנא' עמי במחיצתי עכ"ל : ונראה כי הם דקדקו בפסוק למען תזכרי ובשת שכבר זכר למעלה וזכרת את דרכיך ונכלמת אם כן למה אמר שנית למען תזכרי ובשת ולא הזכיר גם כן למען תזכרי דרכיך כדלעיל עוד דקדקו שהפסיק עצמו כפול ובושת וכו' מפני כלימתך גם דקדקו אומרו בסוף הפסוק נאם ה' אלהים שהוא מיותר כי ידוע הוא לזה אמר שמוכרח הוא שאומרו למען תזכרי ובושת אפי' מעבירה אחת דבהכי ניחא דלא קאמר למען תזכרי דרכיך שאין צורך לזכור דרכים רבים אלא אפי' בזכירת דרך אחד ועביר' אחת ובשת ממנה על ידי כן יתכפרו העבירו' כל אשר עשית והכריח כן מיתור אומ' מפני כלימתך גם מדלא ערבינהו דהי"לל ובושת ונכלמת ולא יהיה לך פתחון פה בכפרי וכו' מדסמיך מפני כלימתך לתיבת בכפרי משמע דמפני הכלימה מספיק לכפר מבלי שום תשובה · ועוד ולע"פי שהדבר זר מאד שתועיל בושת עבירה אחת לכפר על כל העבירות לזה אמר נאום ה' אלהים בנקודות אלהים ואותיות הויה לומר כי מהיותו רחום בדין גזר כן והיא נאום ה' ברחמיו · ואפשר לקרב הענין שמאחר שהאד' בוש מעבירה אחת גילה על כל חטאתיו שאילו יזכירום אליו יתבייש והבושה מביא לידי חרטה כי דבר שהיה בכלל בעבירה זו ואחת שהיתה בין שאר העבירות ויצא מן הכלל להתבייש עליה לא ללמד עליה בלבד אלא על כל העבירות ולזה ראוי ומחוייב שיכפר לו כולן כיון שהיה מתבייש גם מהם ומסיק דהילפותא היא משאול ובגבעה · דמאי דקאמר בגמרא ·

ואילו אורים ותומים לא קאמר אין הכוונה שיאמר אורים ותומים בתח לה ואחר כך גם בחלומות או גם בנביאים כי אם היה אומר אורים ותומים בתחלה היה קל לדחות לגמר אתה גרמת לעצמך ומשום הכי הוא דלא הזכירו לא מפני הבושה אבל כוונת המר ואילו אורים ותומים לא קאמ' היינו שלא הזכיר שניי' או שלישיים שיאמר גם בחלומות גם באורים ותומים מוסף על חלוקה הראשונה של גם בחלומות או גם בנביאים וזהו שאמר רש"י ז"ל ולא אמר גם באורים ותומים שהכוונה לרש"י שכוונת הגמרא היינו שיזכירם שניים או שלישיים כי כן מורה גם באורים ותומים ונפקא מינה דהשתא לא מצית למדחי הראיה כי אם היה אומר לו שמואל אתה גרמת לעצמך שלא ענה אותך באורים ותומים משום נוב עיר הכהנים שהרי לא ענהו גם בחלומות או גם בנביאים באופן שעל כורחין מה שלא אמר גם באורים ותומים לא היה אלא מפני הבושה שלא יאמר לו אתה גרמת לעצמך שאע"פי שהיה יכול לדחות דברי שמואל ממה שלא נענה בנביאים ובחלומות ויגיד עליו ריעו אלא מפני הבושה לפי שעה הניח מלומר גם באורים ותומים אלמא נתביים ומינו הכר קך שזכה להיות עם שמואל במחיצתו אלמא נמחל לו מפני הבושה כאמור ומה דלא קאמר כוונת הגמר' לומר שבכלל תיבת ביד גם ביד הנביאי' נתרבה אורים ותומים כדפרישית לעיל גם מלשון ביד כמו ידות הכלים לזה אמ' ולא קאמר בפירוש מזה אכריח שהוא מפני הבושה שהרי אמרן ברמז ולא בפי' וזה הענין יועיל לחזק הראיה דכיון שהזכירו בסתר זה היה שמפני הבושה העלים הענין לאומר ברבוי גם ביד בהבלעה ואילו אורים ותומים לא קאמר בפירוש והכרח המאמר הזה שסובר שמאל הבושה זכה לכך ופליג אדר' יונתן וכו' כ"ל דדייק לה מו"או ומחר וי"ו יתיר' דהי"לל ויתן ה' את ישראל ביד פלשתים מחר אתה ובניך עמי כי מחר היתה ההריגה שממנה נמשך עמי במחיצתי מדקאמר ומחר בו"או משמע דהכי קאמר מלבד זכות זה שתהיה נהרג בעד ישראל ויתכפר לך עון נוב עיר הכהנים נוסף על זה ומחר אתה ובניך עמי במחיצתי יען כי נתביישת ממעשה נוב אלא דהכי תרי תנאי לא פליגי דתרויהו סברי דעמי במחיצתי מהשתי סבות האחת כיון שקבל עליו להיות נהרג כנז' בדברי יונתן והשנית מצד הבושה מדקאמר ומחר בוא"ו תוספת : עלה בידינו מתוך דברי המאמר במה שא' ומחר אתה ובניך עמי שנתכפרו כל עונות שאול על ידי הבושה וכן הביא רש"י ז"ל כאן ומובנת וא"ו ומחר מע"ד ככי' וכן הרד"ק ז"ל ע"ש ומאילה מכבודו כי יכול היה שאול להתאמר יום או יומים בת דינא בטל דינא זאת ועוד תינח שילך הוא כי הוא מלך אמנם להוליך בניו יחדיו כולם להריגה מי הכריחו וכמו שאזכור בסמוך בפסוק וימהר שאול וכו' אמר הב"ה למלאכי השרת וכו' אין זה ודאי אלא לקבל עצתו של שמואל ע"ה כדברי רבי יונתן ולא דחה הר"דק כלום ועיין הרלב"ג ז"ל וכל הספיקות האלה התרגום אגב אורחין במה שהרחבנו בפסוק ויאמר שאול לעבדיו בקשו לי אשת בעלת אוב וכו' עיין שם כי אע"פי שהשגת הדברי' על פי האוב לא יוסכו על אמיתתם על נכון כי לא יגידו כי אם מאשר ולא כל אשר מעין החוזים בכוכבים אבל כאן היתה ההודעה שלימה מאת ה' היתה זאת היא נפלאת וכו' : ולע"דן לדקדק אומר ויתן ה' וכו' מוסיף על ענין ראשון שאמר על כן הדבר הזה עשה לך ה' היום הזה דמשמע הדבר הזה דווקא ועתה סותר דבריו באו' ויתן ה' וכו' דאם כן דברים האלה עשה לך ה' היום הזה הי"לל · ועוד כי הוא כפול ויתן ה' גם את ישראל עמך ביד פלשתים וכו' וחוזר לומר גם את מחנה ישראל יתן ה' ביד פלשתים והוא מיותר : ונראה כי אומרו ויתן ה' הוא בעד עון האוב שדרש באופן שהפסו' הזה מקושר עם הפסוק הקודם כאשר לא שמעת בקול ה' אלהיך היינו שעבר על צווי איסור האוב וידעוני והעבירה השנית ולא עשית חרון אפו בעמלק אשר בסיבת עמלק על כן עשה לך הדבר הזה שלא ענה אותך אמנם כנגד עון האוב אמר שמואל לשאול לא דייך שלא שמעת בקולי למחו' זכר עמלק אלא גם ולדרוש באוב אוי לרשע ואוי לשכנו בשבילך נתן הב"ה את ישראל ביד פלשתי' שנא' ויתן ה' את ישראל ביד פלשתים ע"כ שמאמר זה מוכיח היות נתינת ישראל ביד פלשתים בעון דרישת האוב כדפרישית וטעם כפל ויתן ה' וכו' גם את מחנה וכו' כיון לו' יחדיו שני ענייני' שאמרו רבותינו בענין כי תצא אש ומצאה קוצים ונאכל גדיש שהצדיקים שהם הגדיש נאכלי' קודם ומפני הרעה קודם בואה נאסף הצדיק ואחר כך יצאה האש ומוצאה קוצי' ושבחים הם הרשעים אחר שכבר נאכל גדיש או הקמה שהם צדיקים ואנשי מעשה ואל חלוקה זו כיון באו' ויתן ה' וכו' גם את ישראל ר"ל אחרי אנשי חסד שהם נמשלים לגדיש או קמה אחר אסיפתם תבא הרעה שיתן ה' גם את ישראל עמך ביד פלשתים ומחר וכו' שמא תאמר שמיתת איש שלם כמוך או כבנך יהונתן תכפר על הדור להגן על הנשארים אחריהם על דרך רב עתה הרף ידיך שא"ל טול רב שבהם והרף ידיך מהעם דע לך שלא יהיה כן אלא אפי' אחר שמחר אתה ובניך עמי עם כל זה אחר כך עוד ידו יתן' נטויה שגם את מחנה ישראל המחנה הנשאר לא יהיה לפליטה שא' גם את מחנה ישרא' יתן ה' ביד פלשתים באופן ששתי נתינות יתנו ישרא' ביד פלשתים האחת לפני מיתת שאול והשני' אחרי מיתתו וזה טעם הכפל : ובזה מובן אומרו ויתן ה' גם את ישרא' שתיבת גם מורה על פטירת שלמים מהאומה כענין הגדיש או הקמה הנז' או אמר גם לפי שהזכיר עונש א' שלא ענהו כדפרישי' על כן הדבר הזה עשה לך ה' היום הזה · ובזה או' גם עשה לך דבר שני והוא ויתן ה' גם את ישראל וכו' או אפשר שאמר גם לרבות השכינ' על דרך והוא אסור בזיקים כדכתיב עמו אנכי בצרה בכל צרתם לו צר וכו' ותיבת גם נוספת על תיבת עמך לומר שהוא יפול ויתן ביד פלשתים וגם ישרא' עמו יתן גם כן ביד פלשתים :

וימהר שאול ויפל מלא קומתו וכו' חז"ל הובא בילקוט אמרו לו אבנר ועמשא מה אמר לך שמואל אמר להם אמר לי למחר את נחית לקרבא ונצח ובניך מתמנין רברבין אמר רבי שמעון בן לקיש באותה שעה אמר הק"בה למלאכי השרת אמר להם בואו וראו בריה שבראתי בעולמי בנוהג שבעולם אדם הולך לו לבית המשתה אינו מוליך בניו עמו מפני מראית העין וזה יורד למלחמה ויודע שהוא נהרג ונוטל בניו עמו ושמח על מדת הדין שפוגעת בו עד כאן ואחר להם שהנפילו' מלא קומתו דרך השתחויה וכיוצא ועיין הר"דק ז"ל : ולע"דן וימה' שאול ויפל כפשטו שלא היה זה להשתחוות אל שמואל אלא משני דברים אירע לו כן כמו שמפרש הפ' בעצמו והם האחד מהיראה מדברי שמואל מהבשורות רעות והשנית שהיה עליל מחולשה שגם כח לא היה בו כי לא אכל לחם כל היום וכל הליל' באופן ששני דברים אלו יחדיו גרמו נפילה זו מלא קומתו : ואפשר שאמר ויירא מאד מדברי שמואל דהיינו במה שדבר למה הרגזתני להעלות וכו' שנתיירא מזה ע"ד הנ"ל על פסוק ויאמר לה המלך אל תיראי וכו' והרי דברים ק"ו ומה אם שמואל שב'ודע
כל

שפרצו בו עבדיו · כמו ויפצרו כמו ויפצר בם מאד : אל המטה · כמו על המטה כמו אל ההרי' לא אכל ר"ל על ההרים לא אכל ורבים כמוהו : עגל מרבק · עגל מפוט' והמקום שמפטמין אותו שם יקרא מרבק וכן ת"י עגל פטים ודומה לו בדבר רז"ל הכניסה לרבקה ודשה : ותפהו מצו' · הא"לף נעלמת מהמכתב ואמ' זה להודיע כי מיהרה לאפייתו ולא המתינה לו עד שיחמץ להאכילו מהר' לפי שראתה אותו נבהל מאד ואני רואה לפרש הנה מעשה האוב לפי מה שנמצ' כתוב אמרו רז"ל בעל אוב זה המדבר מבין הפרקי' ומבין אצילי ידיו ידעוני זה המניח עצם חיה ששמה ידוע בפיו ומדברי' דברי' בעתידים ופירוש מבין הפרקי' שמשמיע קול כתוך מבין פרקי איבריו ומתח' שחיו על ידי מעשיה שעושה שמקים בזרועותיו וי"א אף מקטיר קטרת לשד והשד הוא העונה והמדבר ואמרו עוד בעל אוב אחד המעלה בזכורו ואחד הנשאל בגלגלת ופי' המעלה בזכורו שאומר שמעלה המת ומדבר ומשמיע קול מתחת הארץ מעל הקבר כדרך ששמע שאול קולו של שמואל והקול נמוך מאד כמו שכתוב והיה כאוב מארץ קולך הנשאל בגלגלת גם הוא יקרא אוב ופרו' שיש עמו גלגלת של אבן שוהם או של זכוכית זכה ועושה מעשים עד שידמה שיוצא קול נמוך מאד וידמה לו באותו הקו' שואל ומשיב כן פירשו רז"ל והרב החכם הגדול ר"מ ב"מ ז"ל פירש במעשה אוב בהקשת זרועותיו שאמר שאחז שרביט של הדס בידו ומניפו והוא מדבר בלאט בדברים ידועי' אצלם אחרי אשר הקטיר קטור' ידועה אצלם עד שישמע השואל כאילו אחד מדבר עמו ומשיבו על מה שהוא שואל בדברי' מתחת לארץ בקול נמוך מאד וכאילו אינו נכר לאוזן אלא במחשבה מרגיש בו ופי' מעשה גלגלת שלוקח גלגלת המת ומקטי' לה קטר' ומנחש בה עד שישמע כאלו קול יוצא מתחת שחיו שפל עד מאד ומשיבו ועוד אמרו רז"ל שלשה דברים נאמרו במעלה זכורו המעלה רואהו ואינו שומעו ומי שצרי' לו שומעו ואינו רואהו מי שאינו צריך לו לא שומעו ולא רואהו כך שמואל אשה שהעלתהו ראתהו ולא שמעתהו שאול שהיה צריך לו שמעו ולא ראהו ואבנר ועמשא שלא נצטרכו לו לא שמעוהו ולא ראוהו וראיתי מחלוקת בין הגאוני' בדבר הזה וכלם נשתוו כי מעש' האוב הבל ותוהו ודברי כזב והתול אבל יש מהם אומרים כי לא דבר שמואל עם שאול וחס ושלום לא עלה שמואל מקברו ולא דבר אבל האשה עשתה הכל ברמאות כי מיד הכיר' כי שאול הוא אך להראות לו כי מצד החכמ' הכיר' ומלאה דבר זה אמר' למה רמיתני ואתה שאול ודרך בעלת אוב להביא בן אדם שמדבר מתוך מחבואו בלשון נמוך וכאשר בא שאול לדרוש מאתה וראת' אותו נבהל ויד' כי למחר יהיה יוצא למלחמה וכל ישראל היו בפחד גדול וידעה מה שעשה שאול שהרג כהני יי' שמה כפי המגיד הדברים הנאמר בפרשה ומה שאמר ויאמר שמואל אל שאול על המחשב' שאול כי היה חושב כי שמואל היה המדבר אליו ומה שאמר ולא עשית חרון אפו בעמלק ידוע היה דבר זה כי מאותה שעה אמר לו שמואל וימאסך מהיות מלך ומה שאמר לרעך לדוד ידוע היה זה בכל ישר' כי דוד נמשח למלך ומה שאמר מחר אתה ובניך עמי מדרך סברא אמר זה · זהו פירוש רב שמואל בן חפני הגאון ז"ל ואמר אע"פ שמשמעות דברי החכמים ז"ל בתלמוד כי אמת היה שהחיתה האשה את שמואל לא יקובלו הדברים במקום שיש מכחישים להם מן השכל אבל רב סעדיה ורב האיי הגאונים ז"ל אמרו אמת הוא כי רחוק הוא שתדע האשה העתידות וכן שתחיה היא את המת בחכמת האוב אך הבורא יתברך החיה את שמואל כדי לספר לשאול את כל הקורות העתידו' לבא עליו והיא האשה אשר לא ידעה בכל אלה נבהלה כמו שנאמר ותזעק בקול גדול ואשר אמרה האשה את מי אעלה לך דברי התולים הם כי דעתה היה לעשות כמנהגה אלה דבריהם · ויש לתמוה לדברי הגאוני' אם הק'בה החיה את שמואל כדי לספר לשאול הקורות הבאות עליו למה לא אמר לו על ידי חלומות או על ידי אורים או על ידי הנביאים ולא על ידי אשה בעלת אוב ועוד איך היה נעלם משאול שהי' חכם ומלך אשר היו עמו כמה חכמים גדולים אם ענין אוב נעשה על ידי אדם מדבר מתוך מחבואו ומי יאמר שיטעה הוא בזה ואין זה הדעת מקבלו והנכון הוא מה שפירשנו : וסרני פלשתים עוברים למאות ולאלפים · אינו אומר כי הסרני' היו מאות ואלפים אבל הסרנים היו עוברים עם מאות ואלפים אנש' : או זה שני' · והלא לא היה עמו אלא ארבעה חדשים כמו שפירשנו אלא פירושו היא עמי זה ימים ואני מכירו לטובה כאילו היה עמי זה שנים : מיום נפלו · מיום שנפל אלי כלומר ששכן עמי כמו על פני כל אחיו נפל :

האנשים

וְעַתָּה שְׁמַע־נָא גַם־אַתָּה בְּקוֹל
שִׁפְחָתֶךָ וְאָשִׂמָה לְפָנֶיךָ פַּת־לֶחֶם
וֶאֱכוֹל וִיהִי בְךָ כֹּחַ כִּי תֵלֵךְ בַּדָּרֶךְ:
וַיְמָאֵן וַיֹּאמֶר לֹא אֹכַל וַיִּפְרְצוּ־בוֹ
עֲבָדָיו וְגַם־הָאִשָּׁה וַיִּשְׁמַע לְקֹלָם
וַיָּקָם מֵהָאָרֶץ וַיֵּשֶׁב אֶל־הַמִּטָּה:
וְלָאִשָּׁה עֵגֶל־מַרְבֵּק בַּבַּיִת
וַתְּמַהֵר וַתִּזְבָּחֵהוּ וַתִּקַּח־קֶמַח וַתָּלָשׁ
וַתֹּפֵהוּ מַצּוֹת: וַתַּגֵּשׁ לִפְנֵי־שָׁאוּל
וְלִפְנֵי עֲבָדָיו וַיֹּאכֵלוּ וַיָּקֻמוּ וַיֵּלְכוּ
בַּלַּיְלָה הַהוּא:

כט

א וַיִּקְבְּצוּ פְלִשְׁתִּים אֶת־כָּל־מַחֲנֵיהֶם
אֲפֵקָה וְיִשְׂרָאֵל חֹנִים בַּעַיִן אֲשֶׁר
בְּיִזְרְעֶאל: וְסַרְנֵי פְלִשְׁתִּים עֹבְרִים
לְמֵאוֹת וְלַאֲלָפִים וְדָוִד וַאֲנָשָׁיו
עֹבְרִים בָּאַחֲרֹנָה עִם־אָכִישׁ: וַיֹּאמְרוּ
שָׂרֵי פְלִשְׁתִּים מָה הָעִבְרִים הָאֵלֶּה
וַיֹּאמֶר אָכִישׁ אֶל־שָׂרֵי פְלִשְׁתִּים
הֲלוֹא־זֶה דָוִד עֶבֶד ׀ שָׁאוּל מֶלֶךְ־
יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר הָיָה אִתִּי זֶה יָמִים אוֹ־
זֶה שָׁנִים וְלֹא־מָצָאתִי בוֹ מְאוּמָה
מִיּוֹם נָפְלוֹ עַד־הַיּוֹם הַזֶּה:

ויקצפו

וּכְעַן קַבִּיל כְּעַן אַף אַתְּ לְמֵימַר אַמְתָךְ
וַאֲשַׁוֵּי קֳדָמָךְ פִּתָּא דְלַחְמָא וְאֵכוּל
וִיהֵי בָךְ חֵילָא אֲרֵי תֵיזִיל בְּאוֹרְחָא:
וְסָרִיב וַאֲמַר לָא אֵיכוּל וְאַתְקִיפוּ
בֵיהּ עַבְדוֹהִי וְאַף אִתְּתָא וְקַבֵּיל
לְמֵימְרֵיהוֹן וְקָם מֵאַרְעָא וִיתֵיב עַל
עַרְסָא: וּלְאִתְּתָא עֵיגַל פַּטִּים בְּבֵיתָא
וְאוֹחִיאַת וְנַכְסְתֵיהּ וּנְסִיבַת קִמְחָא
וְלָשַׁת וַאֲפִיתֵיהּ פַּטִּיר: וְקָרֵבַת קֳדָם
שָׁאוּל וְקֳדָם עַבְדוֹהִי וַאֲכַלוּ וְקָמוּ
וַאֲזַלוּ בְּלֵילְיָא הַהוּא: וּכְנַשׁוּ
פְלִשְׁתָּאֵי יָת כָּל מַשְׁרְיָתְהוֹן לַאֲפֵק
וְיִשְׂרָאֵל שָׁרַן בְּעֵינָא דִי בְיִזְרְעֵאל:
וְטוּרְנֵי פְלִשְׁתָּאֵי עָבְרִין לְמָאוָון
וּלְאַלְפִין וְדָוִד וְגֻבְרוֹהִי עָבְרִין
בְּבַתְרֵיתָא עִם אָכִישׁ: וַאֲמַרוּ רַבְרְבֵי
פְלִשְׁתָּאֵי מָה יְהוּדָאֵי הָאִלֵּין וַאֲמַר
אָכִישׁ לְרַבְרְבֵי פְלִשְׁתָּאֵי הֲלָא דֵין
דָּוִד עַבְדָּא דְשָׁאוּל מַלְכָּא דְיִשְׂרָאֵל
דַּהֲוָה עִמִּי דְּנַן יוֹמִין אוֹ דְנַן שְׁנִין וְלָא
אַשְׁכָּחִית בֵּיהּ מִדַּעַם בִּישׁ מִיּוֹמָא
דְאִתְפְּרַשׁ לְוָתִי עַד יוֹמָא הָדֵין:

ורגיזו

רשי

עגל מרבק · עגל פטים : מיום נפלו · מיום חנייתו עליו :

ויבאו

רלבג

אם לשאול איך הסכים דוד ללכת עם אכיש להלחם עם ישראל אלא שהית' זה הספק אצננו ממה שיקשה וזה כי דוד הוכרח למלאת מצו' אכיש מצד היותו תחתיו ומפני מה שגלה לו שהוא תמיד פושט על ישראל להראות לו כי נבאש דוד את עמו :

והנה

מסרה

לקלם ג'חס וסי' וכל ישראל אשר סביבתיהם נסו · וימאן ויאמר לא אכל · ונלחמה אתם במישור : מרבק ד' בקריאה וסימניהון ולאשה עגל מרבק בבית · גם שכיריה בקרבה כעגלי מרבק · ועגלי' מתו' מרבק · ויצאת' ופשת' : ולא מצאתי ה' וסי' לבתך בתולי' · בו מאומה . ואבקש מהם איש · ולמנחמי' יאש' עוד בקש' נפשי :

פי' רבינו ישעיה

ויפרצו · כמו ויפצר בו : עגל מרבק · תרגמו עגל פטים · או זה שנים לו כבר נשנה לשנתים דכתי' ימים וארבע' חדשים : מיום נפלו · כמו ועל פני כל אחיו נפל שתרגמו שרא :

כלי יקר

כל ישראל מדוועד באר שבע כי נאמן שמואל ע"י שהיה סבור שהוא יום הדין נתיירא אנו ע"א כו ע"כ שזה הק"ו בעינו דן שאול ונתיירא מדברי שמואל ופשוטו כפירושו מדברי שמואל על מה שאמר לו ומחר אתה ובניך עמי ואולי מהר לנפול מלא קומתו כמתרפס ומרהיב את שמואל על שהרגיז אותו להעלות או עשה כן לפני הב"ה אולי ימחול לו כענין דבקה לעפר נפשי וכו' :

ותבא האשה אל שאול וכו' עיין הר"דק ז"ל : ולע"דן לדקדק כפל שמעה שפחתך בקולך ואשמע דבריך ושלש אשר דברת אלי · ונראה דהכי קאמר הנה מקדם שמעה שפחתך בקולך אשר העברת קול במחנה ישראל כולו לאמר איש ואשה אל יעשו עוד מלאכת אוב וידעני ועם כל זה שמעה שפחתך בקולך זה וביטלתי מלאכת אוב עכ"ז ואשים נפשי בכפי ואשמע את דבריך ממש אשר אמרת אלי שאעלה לך אוב וז"ש את דבריך ולא נא' קולך כבתחלה וזה היה ע"י הבטחת כל דהו אשר דברת אלי שאמרת חי ה' אם יקרך עון בדבר הזה מעתה גם אתה שמ' בקולי כדמסיק ועתה שמע בקולי וכו' או יאמר הנה שמעה שפחתך בקולך להעלות האוב שבזה ואשים נפשי בכפי ועוד אילו אמרת להעלות זולת שמואל הוה ניחא אבל ואשמע את דבריך אשר דברת אלי להעלות את שמואל שהיה דבר גדול מאד ואולי אמרה ואשים נפשי בכפי מוסב לסוף הפ' ששמתי נפשי בכפי במאשמע את דבריך להעלות אלהים מן הארץ שבכיוצא באיש הזה מתחיי' בנפשו המעלהו ואפש' עוד שרמז ואשמע את דבריך אשר דברת אלי דהיינו לעשות חלק מה מועט ממלאכת העלאת האוב לא כולה כפי שיטת הרב ב"ע ז"ל אשר זכרתי בפסוק ויאמר שאול לעבדיו כו' שלא עשתה זה לענין העלאת אוב אבל עשאתו כמו קסם והכונה לעוררו לבא לבד ואחר כך דבר עמו באופן זולת אוב שמזה אפשר שנא' לימשך לה סכנה כשיעשו מקלת הקסם ולא כולו ועכ"ז אפשר שאמרה ואשים נפשי בכפי ואשמע דבריך שאמרת ודברת אלי קסמי נא לי שיהיה מעין קסם כל דהו לא על ידי העלאת אוב גמורה ואפשר עוד במ"ש אשר דברת אלי על עשותה הדברי' תכף בלי איחור ועכוב וזהו ואשמע את דבריך תכף ומיד אשר דברת אלי שמעתי' ועשיתי' וז"ש ועתה שמע כו' :

ועתה שמע נא גם אתה וכו' ר"ל שמע נא עתה בלי איחור כמו ששמעתי אני ז"ש ועתה גם אתה שהשמיעה תהיה עתה תכף ומיד ואשימה לפניך פת לחם שהשימה לפניך אפי' שלא תאכל היא מחוייב' כי לא יראו פני המלך ריקם למלך חסיד כמוך וז"ש ואשימ' לפניך לפניך דייקא זאת ועוד צריך שתאכל עכ"פ כי אתה חלוש וזהו שאמרה ואכול ויהי בך כח כי תלך בדרך · ויאמן ויאמר וכו' הרד"ק ז"ל ויפרצו כמו ויפצרו כמו ויפצר בם מאד אל המטה כמו על המטה כמו אל ההרים לא אכל על ההרים וכו' :

ולאשה עגל מרבק כו' עיין רש"י וכן הרד"ק · ולע"דן כי לשה הקמח מצות ואפתה הלחם ובשר בתוכו יחדיו כמנהג עוד היום שעושים הישמעאלים בשר ועיסה ונקר' בלשון ערבי לח"ס על"א עני' וז"ש ולאשה עגל מרבק ותמהר ותזבחהו ותקח קמח ותלש ותופהו אל המרבק הנזכר שאם חוזר אל הקמח הנזכר הי"לל ותלשהו ותופהו או ותקח קמח ותלש ותאפהו מצות מדפני ואמר ותלש קמח משמע ותופהו אל העגל עם העיסה מצות · והכריח כן מהענין שלא ראינו יזכיר בפסוק בשול או צלי או אפייה בעגלי מרבק הנזכר אלא ודאי ותופהו לעגל עם העסה יחדיו קאמר כאמור :

ותגש לפני שאול וכו' יש לדקדק יתור תיבת לפני דקאמר לפני עבדיו כי הי"לל ותגש לפני שאול ועבדיו ואולי גילה שהמלך יאכל לבדו ועבדיו לבדם מפני מורא מלכות או היה זה דרך נער שלא רצה לאכול יחדיו ולז"א לפני שאול ולפני עבדיו לפני שאול בפני עצמו ולפניו יחידי שם על המטה ולפני עבדיו לבדם ואלי אמר לפני שאול ולפני עבדיו היה מובן שימה והגש' אחת לכולם עוד אפשר שהמנהג היום לשים פת בג המלך לפניו ויאכל את אשר כלבבו והשאר יושם לפני עבדיו הפרתמים והנותר יושם לפני קטני ערכם וכן עד תום המאכל אמנם כעת הזאת' לגנאות ההליכה כדמסיק בסוף הפסוק ויקומו וילכו שיתור ויקומו מורה על שקמו בנחילה ומהירו' וילכו וכו' ולז"א ותגש לפני שאול ולפני עבדיו שהושם לו לבדו לפניו ולהם לפניהם לבד' כדי למהר' הליכתו שיאכלו גם הם בעודו אוכל א"ש ויאכלו ויקומו וילכו ר"ל אכלו יחדיו עם היו' שלא כמשפט המלוכה כאמור מפני דוחק השעה כדי שיקומו וילכו בלילה ההוא אל המחנה המלך שמאבל על כבודו העפ"י שאין כבודו מחול להוראת שעה היתה זו :

ויקבצו פלשתים וכו' כבר נאמ' למעלה ויקבצו פלשתים ויבואו וכאן נאמ' ויקבצו בסו"א ושם נאמר ויקבצו בקמץ תחת הקוף ונראה כי שם הגיד ענין התעוררותם בקיבוץ מיתת שמואל שהרימו ראש אמנם כאן הגיד ענין זולתו שעושים המלכים בקרבתם למלחמה לפקח על הבאי' מי ומי הם שנמנעו מלבוא ונקרא זה בלשון תורגמה יוק"למא ולזה אמר כאן ויקבצו פלשתי' שהשתדלו בקבוץ המהירות לקבץ את כל מחניהם לשלא ישאר מחנה מאיזה שר אלף שלא יבוא וישראל כבר קדמו שהיו חונים בעין אשר ביזרעאל :

וסרני פלשתים וכו' עיין הרד"ק ז"ל וכן מהרי"א ז"ל · ולע"דן לדקדק דהי"לל ואכיש ודוד ואנשיו עוברים באחרונ' כיון שאכיש הוא הראש ומהסרנים הוא ולמה עשה ראש לדוד באומרו ודוד ואנשיו עוברים באחרונה עם אכיש ונראה כי להיות דוד חשוב אצל אכיש ונאמן רוח עד שעשאו שומר לראשו כנז"ל לכן שומר לראשי אשימך כל הימים כמלא שהיו הולכים עם אכיש ר"ל קרוב אליו לשומרו ומ"ש באחרונה בערך שאר הסרנים ההולכים ראשונה אבל לא בבחינת אנשי אכיש שילכו דוד ואנשיו אחרונים לאנשי אכיש וזה הודיע הכתוב בהזכירו ודוד ואנשיו עוברי' באחרונה כאילו דוד הוא הראש והולך בראשונה לאנשיו באחרונה בערך שאר הסרנים אבל לא אחרונים למחנה אשר לאכיש כי עם אכיש הם הולכים ר"ל עמו וסמוך לו אצלו כדרך שומרי ראש המלך ז"ש באחרונה עם אכיש ר"ל באחרונה לשאר סרנים אבל עם אכיש ועל כן תמהו הסרנים בראות העברים הולכים סמוך לאכיש בראש מחנהו ז"ש ויאמרו שרי פלשתים מה העברים האלה דהי"לל מה אלה העברים אבל אמרו מה העברים האלה שאלו מה טעם להיות העברים האלה ר"ל על האופן הזה ללכת סמוך אל אכיש ובראשונה ישעו · והפלשתים אשר לאכיש אחריהם · ולזה ענה אכיש אל שרי פלשתים הלא זה דוד אשר לו שם כשם הגדולים וראוי לכבדו כי מלאתיו נאמן מיום נפלו מגדולתו שהיה ראש שבטי ישראל וברח אצלי ולזה כבדתיו שילך סמוך אצלי ושומר לראשי ז"ש הלא זה דוד ר"ל הלא בכבוד ויותר יאתה לדוד עבד שאול מלך ישראל וכו' · ועיין הרלב"ג ז"ל ומהרי"א ז"ל דחה זה כי אם כן היתה בגידה לדוד וקשר על מי שגמלו טובה · ותירץ מהרי"א כי דוד המלך ע"ה אמר מאמר סתמי אתה תדע את אשר יעשה עבדך שהכוונה בדעתו של דוד להיות שומר לראשו וסברת דוד לבל ירים איש את ידו ואת רגלו על אכיש ואם אכיש יבין

בדבריו

רדק

האנשים ההם · כנוי הוא על עצמם : הלא זה דוד · כיון שהוא גבור כל כך שהיו עונין עליו ודוד ברבבותיו יש לנו להשמר ממנו שלא יתרצה בנו עם אדוניו : חי יי' · כי הכל מודי' כי הוא הסבה הראשו' ובעבור השבעו לדוד נשבע בשם שמאמין בו דוד : ועבדי אדוניך · כלומר האנשים אשר באו אתך שנתחבאו בשאול אדוניהם גם כן : ואור לכם בבקר · כשיאור לכם היום לכו : ועמלקי פשטו · בבואם ביום השלישי שנסעו משם ללכת עם אכיש מצאו שעמלקי פשטו אל נגב צקלג כי חפשו הדבר עד שמצאו כי מצקלג היו יוצאי' להם השללי' אע"פ שדוד לא היה מחיה איש ואשה שיגיד הם חפשו הדבר עם השבוי' עד שמצאו ומשבו' הבורא יתברך ומשמירתו את אוהביו היה שלא המיתו איש ואשה שהרי דוד הרג כמה מהם : אל נגב · כתרגומו אל דרום והוא חסר הנסמך אל נגב הכרתי ואל נגב כלב הנזכרים למעלה או הוא שם עיר נקרא נגב וכן ולאשר ברמות נגב ואפשר כי היא היא והראשון כ-ון : ויכו את צקלג · איננו אומר שהרגו אנשי צקלג שהרי אומר לא המיתו איש ואשה אלא פירוש ויכו הרסו העיר ושרפוה באש ואמר ויכו על הרים' הבנין על דרך הרחב' הלשו' כמו שאמ' על הבנין וירפא את מזבח יי' ויואב יחיה את שאר העיר :

ויבו

תרגום

ורגיזו עלוהי רברבי פלשתאי ואמרו ליה רברבי פלישתאי אתיב ית גברא ויתוב לאתריה דמניתיה תמן ולא יחות עמנא בקרבא ולא יהי לשטן בקרבא ובמה יתרעי דין לות ריבוניה הלא ברישי גבריא האינון : הלא דין דויד דמשמעין ליה בחינגיא למימר קטל שאול באלפין ודויד בריבבן : וקרא אכיש לדויד ואמר ליה קים הוא יי' ארי כשר את וטב בעיני מפקך ומעלך עמי במשריתא ארי לא אשכחית בך מדעם ביש מיומא דאתיתא לותי עד יומא הדין ובעיני טורניא לא תקין את : וכען תוב ואיזל בשלם ולא תעביר ביש בעיני טורני פלשתאי : ואמר דויד לאכיש ארי מה עבדית ומה אשכחתא בעבדך מיומא דהויתי משמש קדמך עד יומא הדין ארי לא אהך ואגיח קרבא בשנאי רבוני מלכא : ואתיב אכיש ואמר לדויד ידענא ארי תקין את בעיני כמלאכא דיי' ברם רברבי פלשתאי אמרו לא יסק עמנא בקרבא : וכען אקדם בצפרא ועבדי ריבונך דאתו עמך ותקדמון בצפרא וינהר לכון ותיזלון : ואקדים דויד הוא וגברוהי למיזל בצפרא למתב לארע פלשתאי ופלשתאי סליקו ליזרעאל : והוה כד אתא דויד וגברוהי לצקלג ביומא תליתאה ועמלקאה אתנגידו על דרום ועל צקלג

ואוקידו

שמואל א

ויקצפו עליו שרי פלשתים ויאמרו לו שרי פלשתים השב את־האיש וישב אל־מקומו אשר הפקדתו שם ולא־ירד עמנו במלחמה ולא־יהיה־לנו לשטן במלחמה ובמה יתרצה זה אל־אדניו הלוא בראשי האנשים ההם : הלוא־זה דוד אשר יענו־לו במחלות לאמר הכה שאול באלפו ודוד ברבבתו : ויקרא אכיש אל־דוד ויאמר אליו חי־יהוה כי־ישר אתה וטוב בעיני צאתך ובאך אתי במחנה כי לא־מצאתי בך רעה מיום באך אלי עד־היום הזה ובעיני הסרנים לא־טוב אתה : ועתה שוב ולך בשלום ולא־תעשה רע בעיני סרני פלשתים : ויאמר דוד אל־אכיש כי מה עשיתי ומה־מצאת בעבדך מיום אשר הייתי לפניך עד היום הזה כי לא אבוא ונלחמתי באיבי אדני המלך : ויען אכיש ויאמר אל־דוד ידעתי כי טוב אתה בעיני כמלאך אלהים אך שרי פלשתים אמרו לא־יעלה עמנו במלחמה : ועתה השכם בבקר ועבדי אדניך אשר־באו אתך והשכמתם בבקר ואור לכם ולכו : וישכם דוד הוא ואנשיו ללכת בבקר לשוב אל־ארץ פלשתים ופלשתים עלו יזרעאל :

ל א ויהי בבא דוד ואנשיו צקלג ביום השלישי ועמלקי פשטו אל־נגב ואל־צקלג ויכו את־צקלג

וישרפו

ולא תעשה ג' וסימ' נמסר לעיל בהאי סיפרא סימ' ב' : שרי פלשתים ו' וסימ' נמסר לעיל בהאי סיפרא חוץ סימן י"ח : והשכמתם ג' וסימ' בסדר וירא : ולכו ג' בקריא' וסימ' ואת רעבון בתיכם קחו ולכו · גם צאנכם גם בקרכם קחו · ואור לכם ולכו :

מנחה קטנה

השיב את האיש וגו' הנה די לו בזה שבתחילה ישבת אותו בעיר המלוכה אצלך כדי שיהא סמוך לך ותראה בעין שגחתך עליו אם ימרוד בך תתגרה בו בגבוריך ואח"כ החזקת אותו לעבד נאמן לך והשבת אותו בעיר צקלג כאילו אתה מובטח בו שהוא נאמן לך ועתה די לו בזה הנאמנות וישב אל מקומו כי לא מאמנו גם אנחנו בו שום עול להורידו מחזקתו האמנה לשיות מוחזק כ"כ לירד עמנו במלחמה נגד ישראל אומתו זה איננו שמ"מ שיש לחוש שיהי' לנו לשטן במלחמה אם יראה במלחמה שידנו רמה על ישראל לא יוכל לראות ברעה אשר ימצא את עמו ויהפך לנו לעזרת ישראל · ואם יראה שיד ישראל רמה עלינו או ילחם גם הוא בנו כדי להתרצות אל אדניו ואם תאמרו איך אפשר לו להתרצות אל אדוניו שהרי הכאים בישראל ע"י שפשט בישראל לשלול שלל ולבוז בז ולעשות בהם הרג רב ואיך יתהפך עתה לעזור לישראל לז"א הלא זה דוד וגו' שהוא המפכפך שהרי מתחילה הרג בפלשתים והיה ידו עם ישראל ואח"כ בא אצלינו והכאים בישראל ואח"כ קרוב הדבר לבאים בנו ולהיות עם ישראל כבתחילה : אתי במחנה לא שבעים שנאמן אתה בעיני לבאת במחנה אלא אפי' אתי במחנה שכ"כ מוחזק אתה בעיני שסומך לראשי אשימך כיון שלא מצאתי בך רעה וגו' ואין בדין להורש חזקתך משום עול לא מצאתי בך אפי' פעם אחת וזה מיו' באך אלי עד היום הזה · ובעיני הסרנים לא טוב עתה כי הם אמרו שאף שאם ינצחו את ישראל לא להם יהיה הכבוד כי יאמרו שדוד גרם להם זה הנצחון שאח"כ אם אין אתה עתה על שמסיקרא הנצחון : שוב ולך בשלום כיון שהיתה כ ונתן לטובה ללחום כשנאי אלא שהסרני' עכבוהו א"כ אונס אתה ומעלה אני עליך כאילו עשית נצחון · ואל תפגיר כי על זה שאם אתה מראה כשנמנך שמקפיד אתה כ"כ או יאמרו הפלשתים שרעה אתה רוצ' לעשות להם שמא"כ אם תחזיר מיד ותראה כי אינך מקפיד על הדבר אזי יראו שאין רע בדעתך :

פי' רבינו ישעיה

ועבדי אדנך אשר באו אתך · פירו' הם אנשיו וקראם עבדי שאול : והעמלקי פשטו אל הנגב · פי' אל נגב יהודה כדכתיב לעיל על נגב יהודה :

רלבג

והנה היה' מחשב' דוד בלכתו להיות לשטן לפלשתים ולהשכיל עצתם על ישראל כי זה ממה שייקל לו עשייתו אחר שהם בוטחי' בו : ועבדי אדניך אשר באו אתך הם אנשי דוד כי לא רצה שישובו כי אם העבדים : והשכמת' בבקר ואור לכם ולכו · ר"ל תכף שיהי' האור לכם ואמר לו זה שלא ישתכנו על יד אנשי המלחמה :

ויבאו

כלי יקר

בדבריו שיכה במחנה ישרא' טעות הו' שהוטעה ואין בכך כלו' אבל לא עלת' על דעתו של דוד כי אם לעוזרו ולהציל את אכיש מכף כל אויב ואורב ע"כ והרב ב"ע ז"ל כתב בספר כ"ו אמר שלא יתכן שדוד יבגוד באכיש אשר קבלו בסבר פני' יפות וגר בארצו וגם לא יתכן שילחם בעם השם ושאול בחיר ה' ומשיח ה' וחמיו ולזה הי' דוד בצרה גדולה על הצרות שבאו עליו מיום היותו והנה אנו צריכים לומר שקבל עליו לבא עמו בהשענו על הש"ת יסבב פני הדבר אל הראוי לעבודתו שלא יאונה לו כל און וכן עשה בתת בלבם לו' במה יתרצה אל אדוניו הלא בראשי האנשים ההם על שלא הניחוהו ללכת עמם ואל זה רמז מרשעים יצא רשע החסד שיחשדוני בבוגד כדי שימשך שידי לא תהיה בך באהתי למלחמה אשר הפולבה כי כן תכונת דע"ה בדברים הקשים שאין להם תקון אנשים להשליך על הש"ת יהבם והוא יכלכלם :

ויאמרו שרי פלשתים וכו' עיין רש"י ז"ל וכן הרד"ק ז"ל ותיבת או זה שנים בלתי מדויקת ומהרי"א ז"ל מה העברים האלה ר"ל עברים הם ומה לך בהם והוא השיב' שהיה דוד אשר היה אתו זה ימים או זה שנים ר"ל שסבר איננו עברי כי כתיישב עמו ובארצו ימים ושני' והשם שנים ממש כמו שזכרתי במה שעבר ואמר שמלבד זה הכ' בורר הנסיון על שלימותו מיו' נפלו בגורלו ובארצו עד היום הזה תמים עמו ע"כ · ולע"דן לדקדק תיבת או זה ימים דהי"ל אשר היה אתי ימים או שנים זה למה לי ועוד א' מיום נפלו עד היום הזה מיותר כי מספיק מה שקדם או' אתי זה ימי' או זה שנים ולא מצאתי בו מאומה וכו' · ונראה לע"ד מלבד הנז"ל בפ' הקודם עיין עליו ואפשר עוד כי שרי פלשתים שאלו מה העברים האלה שהם באים לפוקה ולמכשול וכדמסיק ויקצפו וכו' אלא שכאן לא דברו עם אכיש כן אלא בינם לבין עצמם וז"ש ויאמרו שרי פלשתים מה העברים האלה וכו' ולא כתיב ויאמרו שרי פלשתים אל אכיש אמנם הגישו הדברים אל אכיש והוא השיב להם ואמר הלא זה דוד עבד שאול וכו' כלו' ככון לבי בטוח כי לא ימרוד בי כי הלא זה הכבוד שאתם רואים משם מאות איש רצים לפני דוד שהיה עבד לשאול ר"ל נבזה בעיניו כעבד עד שהוכרח מתוך כך לברוח משאול ולא ישוב עוד אל העבדו' כי כאן אתי היה לאיש חיל ואנשי הצבא לפניו וז"ש אשר היה אתי דלא כתיב אשר היה הוא אתי אלא אשר היה ר"ל נתהוה יש מאין אתי זכה לכל הכבוד הזה וא"כ אין לפחד ממנו אמנם הומרו זה ימים או זה שנים מילת' בהכפי נפשה וחוזר למ"ש עבד שאול שזה ימי' שהיה לו עבד אבל עתה מרד בו וברח ממנו וזה ימים או זה שנ ם אשר יצא מתחת יד עבדות שאול כנז' והיינו כל זמן שהיה במדבר זיף ובחורשה ובזה נסתלקה קושיא של הרד"ק ז"ל הנז"ל · ויכריח הפי' הזה הומרו אחר כך ולא מצאתי בו וכו' מאומה מיום נפלו עד היו' הזה מכלל דלומר זה ימים או זה שנים לאו לנופלו קאמר אלא שזה ימים או זה שנים לענין שהיה עבד לשאול ומרד בו וברח ממנו ולכך אומרו ולא מצאתי בו מאומה מיום נפלו דזה ימים או זה שנים לאוהיה אתי קאי כאמור · או יאמר אשר היה אתי ר"ל הזמן המועט ארבעה חדשים כנז' בדברי הרד"ק ז"ל אשר היה אתי הנה אותו הזמן אשר היה אתי זה נחשב בעיני כאילו היה ימים ר"ל שנה כמו ימים או עשור או זה הזמן המועט אשר היה אתי של ארבעה חדשי' בעיני הוא כאילו היו שנים יען שהורגל עמנו ונדבק בנו באהבה רבה וחיבה יתירה כאילו זה ימים או זה שנים שהרי לא מצאתי בו מאומה מיום נפלו שאין זה כי אם מטוב לב אשר לו עמנו ולזה לא אמ' אשר הוא אתי ימים או שנים כי אין הדבר כן רק אשר היה אתי זמן מה שהיה ארבעה חדשים אלא שהוא נחשב לי כאילו היו ימים או שנים כאמור ולזה אמר אשר היה אתי זה ימים או זה שנים וכו' :

ויקצפו עליו שרי פלשתים צריך לדעת למה יצא הקצף משרי פלשתים על אכיש · ומהו וישב אל מקומו אשר הפקדתו שם ועוד ולא ירד עמנו במלחמה ולא יהיה לנו לשטן משמ' שהם שני דברים ואינו אלא דבר אחד אם כן הי"לל ולא ירד עמנו במלחמה פן יהיה לשטן לנו אם כן היבה במלחמה כפולה · ונראה כי שרי פלשתים קצפו עליו על מה שאסף אותו אליו מבלי רשות' ועצתם בכיוצא בדבר הזה הנוגע לכלל הנהגת המלכות כי מי יודע אם בא אצלו לדעת את מוצאו ואת מבואו ולז"א ויקצפו עליו שרי פלשתים ואולי הקצף הזה היה להם אולי חששו פן יבולע אכיש עצמו פתאום מיד דוד כי במה יתרצה אל אדוניו הלא בראשו וז"ש ויקצפו עליו ולא כתיב ויקצפו עמו עליו ממש חששו ואמרו לו וכו' השיב את האיש וישוב אל מקומו אשר הוא מופקד שם שלא יצא מעיר מקלטו אשר הפקדתי שם ר"ל שלא ירים ראש בעודך במלחמה והנה לא ירד עמנו במלחמה ר"ל הושמים אנו שהוא יורד כאלו בא לסייענו ובקרבו ישים ארבו שהוא יורד במלחמה ר"ל על מנת ליגלחם עמנו ז"ש ולא ירד עמנו במלחמה ולא אמר ולא ירד עמנו למלחמה זאת ועוד שאפי' יהיה לבו שלם עמנו אנו בראותינו אותו נצטער בחשבנו שדוב אורב הוא לנו אריה במסתרי לבו ז"ש ולא יהיה לנו לשטן ר"ל לנו למראית עינינו נחזיק אותו כאלו הוא לשטן במלחמ' עשהיות

אפשר שלבו שלם עמנו וז"ש לא יהיה לנו לשטן במלחמ' ולא כתיב ולא יהי' לשטן במלחמה שהיה מובן שהיו' חוששי' פן יהיה לשטן בפועל אכן בעת טענו כיון שברח עכ"פ יהי' לנו לשטן שנחזיק אותו לשטן ומקטרג אלינו זאת ועוד כי ובמה יתרצה זה אל אדוניו הלא בראשי האנשים ההם שבפועל אפשר שיהרגם ומה שאמר האנשים ההם פירש הרד"ק ז"ל כנוי הוא על עצמם ע"כ · ובסמוך אכתוב דברי מהרי"א בסייעתא דשמיא :

הלא זה דוד וכו' עיין הרד"ק ז"ל ומהרי"א ז"ל שהפלשתים אמרו לא ירד ולא יהיה לנו לשטן במלחמה ונתן שתי טענות האחת שיבחר לעשות זה המרי להתרצות אל אדוניו ז"ש ובמה יתרצה וכו' והטענ' השנית כי דוד שונא פלשתים בטבע ז"ש הלא זה דוד אשר יענו לו וכו' שהכה דוד ברבבותיו שהרג כמה רבבות מהם כי איך יתכן היו' העכבר פקדון ביד החתול כמו שאמר משל הקדמוני :

ולע"דן טענו שרי פלשתים לאכיש שהו' מוטעה בחשבו שדוד סר אל משמעתו ואוהב אותו לזה אמרו הלא זה דוד שאהה משבחו הוא עודנו הוא דוד כמו שהיה אשר יענו לו במחולות לאמר הכה שאול באלפיו ודוד ברבבותיו כי עודנו מחזיק במידתו ואולי רמז באומרו אשר יענו לו ר"ל עדיין חפץ הוא לעשות נקמה בפלשתים עד אשר יענו לו לעגיד הכה שאול באלפיו ודוד ברבבותיו :

ויקרא אכיש אל דוד וכו' עיין הרד"ק ז"ל ומהרי"א ז"ל כתב מה טעם לדוד שלא רצה לשוב כשאמר לו אכיש כי ישר אתה וכו' ובעיני הסרנים לא טוב אתה ועתה שוב וכו' לא כפעם השני' דכתיב ויען אכיש ויאמר אל דוד ידעתי כי טוב אתה וכו' ועתה השכם כו' קבל דבריו וישכם דוד כו' ולפי הנראה אין ביניהם הפרש כי יחדיו בכל דבריו דבר בשבחו של דוד אם כן למה כתפיים בדבריו האחרונים ולא בראשונים ותירץ הוא ז"ל כי בראשונה לא רצה אכיש שיחזור כי אם דוד לבדו לא אנשיו כי שרי פלשתים לא פחדו אלא מדוד וז"ש לא טוב אתה אתה לבדך כי דוד לבדו יתרצה אל אדוניו בראשי האנשים ההם גם לפי שנתפרסם באו' הכה דוד ברבבותיו אבל אנשיו לא שייך בהם הטענות האלה לא פחדו וז"ש ועתה שוב ולך בשלום עליו לבדו ולכך הקפיד הרבה ואמר מה עשיתי ומה פשעי כי אשתנה אני מכל אנשים אשר אתי שהם יבואו ואני לא אבוא אין זו כ"א הוראה שאני בוגד בך וז"ש ומה מצאת בעבדך בפרטות מה מרד ומה מעל עד שכולם ילכו ואני אשוב ולזה הקפיד ולכך אמר אכיש עתה השכם בבוקר ועבדי אדוניך וכו' והשכמתם בבוקר וכו' אז שאמר לו שילך הוא ועבדיו עמו נתרצה בהיות הדבר כללי שיחזרו גם עבדיו וכו' עוד הקפיד דהע"ה על שאמר לו ועתה שוב ולך שילך מיד לעיני כל המחנ' והיא חרפה גדולה שלא יחזרו מהמלחמה כי אם האיש הירא ורך הלבב וילעיגו עליו לכן אמר אכיש בפע' השנית והשכמת' ואיש אל ידע בחזרתכם ולכך נתפייס בדבר והשכים לשוב אל ארץ פלשתים :

ולע"דן כי טוב לצדיק וטוב לשכנו שלהיות דוד מתגורר עם אכיש החזירו למוטב בגדר מה להאמין בה' ולזה נשבע לו חי ה' כי ישר אתה ולא בוגד ובענין צאתך ובואך אתי במחנה עתה טוב בעיני מלך צאתך ובואך כי לשעבר לא מצאתי בך רעה אמנם בעיני הסרנים לא טוב אתה לצאת במחנה באופן שאין אתה רע בהחלט בעיני הסרנים אלא שלילת הטוב ז"ש לא טוב אתה אמנם אם תפצור בדבר יחשב לך הפצר לרע גדול כי און ותרפים הפצר על כן ועתה בעת הזאת שוב ולך בשלום מאיתם ולא תעשה רע בעיני סרני פלשתים אם תתעכב ללכת יהיה רע בעיניהם ז"ש ולא תעשה רע במקום לא טוב אתה יהיה רע בהחלט לכן ועתה שוב וכו' בעת הזאת שוב וכו' ועל זה חרה לדוד מאד משלש בחינות הא' שאמר לו ובעיני הסרנים לא טוב אתה לזה חרה לו והשנית חרה לו על מ"ש כי לא מצאתי בך רעה דמשמע רעה הוא דלא מצאתי הא דבר זולתו מצאתי אלא שאינו רעה לזה הקפיד דוד על דברים של אכיש אהובו והשליש' היה לו איך ילך כנרדף בעת הזאת תכף שכל העולם ישחקו עליו ויהי ללעג וקלס ולזה הפציר ויאמר דוד אל אכיש כי מה עשיתי ר"ל הדין עמך במה שאמרת כי ישר אתה וטוב בעיני צאתך ובואך יען כי מה עשיתי ואין הדין עם הסרנים שאני איני' טוב בעיניהם ועל מה שאמרת לא מצאתי בך רעה טעית כי ומה מצאת בי כל דהו עד שאמרת לא מצאתי בך רעה דמשמע רעה בהחלט לא מצאת הא דבר בלתי הגון מצאת טעית דאפי כל דהו לא מצאת ז"ש ומה מצאת בעבדך וכו' ושינ' דוד כי אכיש אמר מיום בואך אלי ודוד אמר מיום אשר הייתי לפניך כי אכיש דבר מיום בואך אלי על הפעם הזאת השנית שבא אליו הוא ושש מאות איש עמו אמנם דוד הוסיף לדבר ולומר שאפי' מיום אשר היה לפניו בפע' הראשונה כששינה טעמו לפניו לא מצא בו דבר ז"ש ומה מצאת בעבדך מיום אשר הייתי לפניך ערא' וכ"ש אח"כ כשבאתי אליך דרך קבע שכן מורה בואך אלי על דרך קבע ולשון היית לפניך מורה על מה שהיה לפניו עראי שאפי' מאז וקדם לא מצא בי דבר וא"כ איך

ויסבו את הנשים · כי אנשים לא היו בה כי עם דוד הלכו ולא נשארו בה כי אם הנשים והבנים והבנות לפיכך לכדוה כי לא היה בעיר מי שילחם : ותצר לדוד · פרשו יצר והוא מענין צרה וצוקה ובאמרו לשו' נקבה ר"ל זאת הרעה : כי מרה נפש כל העם · פעל עבר כי הוא מלעיל בשני פשטין : ויתחזק דוד ביי' אלהיו · ויסם תוחלתו בו זהתאפק על הרעה ואמר לרדוף אחריהם ואמר לאביתר הגישה האפוד : ארדף · דרך שאלה בלא ה"א השאלה כמו אף כי אמר אלהים · אתה זה בני עשו ושאל דוד שתי שאלות כאחת ואף על פי שלא היו עושין כן באורים ותומים כמו שפירש' למעלה עשה כן לדוחק השעה וכנג' על שתיה' : הבשור · שם מקום : והנותרים עמדו · מקרא קצר הוא ור"ל כי כולם באו עד נחל הבשו' ועברו הנחל ארבע מאות והנותרים שלא עברו עמדו שם כלומר שלא חזרו להם אלא שם עמדו והמתינו העוברים שם ושמרו את כליהם כי הרודפים לא היה להם שישאו כלים אלא מעט בכלי שיוכלו להלחם לבד ויונ' תרג' ומקצתהון אשתארו : אשר פגרו · שבתו מפני חולשתם מכח הרדיפה והדומה לו בדברי רבו' ז"ל יומא דמפגרי רבנן הוו אמרי האידנ' יומא דשפמי פי' יום שהיו בטלים וחלושי' מגירסתם וי"ת דאתמנעו או פי' תרגום של הרס תהרסם פגרא תפגריכון : פלח דבלה · חתיכת דבילה : נגב הכרתי · כרתי שם משפח' מפלשתי' כמו שנאמר עליהם גוי כרתי' והכרתי את כרתיבי בארץ פלשתי' ובארץ יהודה פשטו כמו שאמר אשר לקחו מארץ פלשתים ומארץ יהודה : ועל

רשי

ויבאו על נחל הבשור · שם מאות איש : והנותרים עמדו · כשהגיעו לנח' הבשור היו בהם עייפים ונותרו שם מקצתן : אשר פגרו · אש' נמנעו ואומר אני לשון ארמי הוא תרגום של ונהרסו : נגב

רלבג

ויבאו עד נחל הבשור והנותרים עמדו · ר"ל כי כולם הלכו עם דוד בהסכמ' אחת עד נחל הבשור והנותרים שלא הסכימו ללכת יותר עמדו שם והם המאתים איש אשר הראו עצמ' כאלו הם בלי כח ויגעי' ורפי ידים ולזה לא עברו את המקום ההוא ואולי היה זה לירא' מהגדוד ההוא או שהיו יגעי' מאד וכראו' דוד זה הושיבם שם עד בואם לשמור הכלים : וימצאו איש מצרי בשדה · ידמה שאותם שנשארו משוטטים הנה והנה קודם שהרחיק דוד מאד מהם או מצאוהו אנשים ההולכי' עמו : מהגשף

כלי יקר

איך יתכן כי לא אבא ונלחמתי באויבי אדוני המלך שאיש אשר יגש להרים ידו אליך אפקחנו זה היה בדעתו של דוד המכס אכיש יבין או' שהכוונה ...

ל

ויִּשְׂרְפוּ אֹתָהּ בָּאֵשׁ׃ ב וַיִּשְׁבּוּ אֶת־הַנָּשִׁים אֲשֶׁר־בָּהּ מִקָּטֹן וְעַד־גָּדוֹל לֹא הֵמִיתוּ אִישׁ וַיִּנְהֲגוּ וַיֵּלְכוּ לְדַרְכָּם׃ ג וַיָּבֹא דָוִד וַאֲנָשָׁיו אֶל־הָעִיר וְהִנֵּה שְׂרוּפָה בָּאֵשׁ וּנְשֵׁיהֶם וּבְנֵיהֶם וּבְנֹתֵיהֶם נִשְׁבּוּ׃ ד וַיִּשָּׂא דָוִד וְהָעָם אֲשֶׁר־אִתּוֹ אֶת־קוֹלָם וַיִּבְכּוּ עַד אֲשֶׁר אֵין־בָּהֶם כֹּחַ לִבְכּוֹת׃ ה וּשְׁתֵּי נְשֵׁי־דָוִד נִשְׁבּוּ אֲחִינֹעַם הַיִּזְרְעֵלִית וַאֲבִיגַיִל אֵשֶׁת נָבָל הַכַּרְמְלִי׃ ו וַתֵּצֶר לְדָוִד מְאֹד כִּי־אָמְרוּ הָעָם לְסָקְלוֹ כִּי־מָרָה נֶפֶשׁ כָּל־הָעָם אִישׁ עַל־בָּנָו וְעַל־בְּנֹתָיו וַיִּתְחַזֵּק דָּוִד בַּיהוָה אֱלֹהָיו׃ ז וַיֹּאמֶר דָּוִד אֶל־אֶבְיָתָר הַכֹּהֵן בֶּן־אֲחִימֶלֶךְ הַגִּישָׁה־נָּא לִי הָאֵפֹד וַיַּגֵּשׁ אֶבְיָתָר אֶת־הָאֵפֹד אֶל־דָּוִד׃ ח וַיִּשְׁאַל דָּוִד בַּיהוָה לֵאמֹר אֶרְדֹּף אַחֲרֵי הַגְּדוּד־הַזֶּה הַאַשִּׂגֶנּוּ וַיֹּאמֶר לוֹ רְדֹף כִּי־הַשֵּׂג תַּשִּׂיג וְהַצֵּל תַּצִּיל׃ ט וַיֵּלֶךְ דָּוִד הוּא וְשֵׁשׁ־מֵאוֹת אִישׁ אֲשֶׁר אִתּוֹ וַיָּבֹאוּ עַד־נַחַל הַבְּשׂוֹר וְהַנּוֹתָרִים עָמָדוּ׃ י וַיִּרְדֹּף דָּוִד הוּא וְאַרְבַּע־מֵאוֹת אִישׁ וַיַּעַמְדוּ מָאתַיִם אִישׁ אֲשֶׁר פִּגְּרוּ מֵעֲבֹר אֶת־נַחַל הַבְּשׂוֹר׃ יא וַיִּמְצְאוּ אִישׁ־מִצְרִי בַּשָּׂדֶה וַיִּקְחוּ אֹתוֹ אֶל־דָּוִד וַיִּתְּנוּ־לוֹ לֶחֶם וַיֹּאכַל וַיַּשְׁקֻהוּ מָיִם׃ יב וַיִּתְּנוּ־לוֹ פֶלַח דְּבֵלָה וּשְׁנֵי צִמֻּקִים וַיֹּאכַל וַתָּשָׁב רוּחוֹ אֵלָיו כִּי לֹא־אָכַל לֶחֶם וְלֹא־שָׁתָה מַיִם שְׁלֹשָׁה יָמִים וּשְׁלֹשָׁה לֵילוֹת׃ ויאמר

ואוֹקִידוּ יָתַהּ בְּנוּרָא׃ וּשְׁבוֹ יַת נְשַׁיָּא דִּי בַהּ מִזְּעֵירָא וְעַד רַבָּא וְלָא קְטָלוּ אֱנָשׁ וּדְבַרוּ וַאֲזַלוּ לְאוֹרְחֵיהוֹן׃ וַאֲתָא דָוִד וְגֻבְרוֹהִי לְקַרְתָּא וְהָא קְלֵיָא בְּנוּרָא וּנְשֵׁיהוֹן וּבְנֵיהוֹן וּבְנָתֵיהוֹן אִשְׁתְּבִיאוּ׃ וַאֲרִים דָּוִד וְעַמָּא דִּי עִמֵּיהּ יַת קָלְהוֹן וּבְכוֹ עַד דְּלָא הֲוָה בְהוֹן חֵילָא לְמִבְכֵּי׃ וְתַרְתֵּין נְשֵׁי דָוִד אִשְׁתְּבִיאָה אֲחִינֹעַם דְּמִיִּזְרְעֵאל וַאֲבִיגַיִל אִתַּת נָבָל דְּמִכַּרְמְלָא׃ וְעָקַת לְדָוִד לַחֲדָא אֲרֵי אֲמָרוּ עַמָּא לְמִרְגְּמֵיהּ אֲרֵי מָרַת נַפְשָׁא דְּכָל עַמָּא גְּבַר עַל בְּנוֹהִי וְעַל בְּנָתֵיהּ וְאִתְקַף דָּוִד בְּמֵימְרָא דַּייָ אֱלָהֵיהּ׃ וַאֲמַר דָּוִד לְאֶבְיָתָר כַּהֲנָא בַּר אֲחִימֶלֶךְ קָרֵיב כְּעַן לִי אֵיפוֹדָא וְקָרֵיב אֶבְיָתָר יַת אֵפוֹדָא לְדָוִד׃ וּשְׁאִיל דָּוִד בְּמֵימְרָא דַּייָ לְמֵימַר אֶרְדּוֹף בָּתַר מַשִּׁרְיָתָא הָדָא הַאַדְבְּקִינֵּיהּ וַאֲמַר לֵיהּ רְדוֹף אֲרֵי אַדְבָּקָא תַדְבֵּיק וְשֵׁיזָבָא תְשֵׁיזֵיב׃ וַאֲזַל דָּוִד הוּא וְשִׁית מְאָה גֻבְרָא דִּי עִמֵּיהּ וַאֲתוֹ עַד נַחֲלָא דִּבְשׂוֹר וּמִקְצָתְהוֹן אִשְׁתְּאַרוּ׃ וּרְדַף דָּוִד הוּא וְאַרְבַּע מְאָה גֻבְרָא וְאִשְׁתְּאַרוּ מָאתַן גֻּבְרָא דְּאִתְמְנַעוּ מִלְּמֶעְבַּר יַת נַחֲלָא דִּבְשׂוֹר׃ וְאַשְׁכָּחוּ גֻבְרָא מִצְרָאָה בְּחַקְלָא וְאַיְתִיאוּ יָתֵיהּ לְוָת דָּוִד וִיהַבוּ לֵיהּ לַחְמָא וַאֲכַל וְאַשְׁקְיוּהִי מַיָּא׃ וִיהַבוּ לֵיהּ פִּלַּח דְּבֵילְתָא וּתְרֵין אִתְכְּלִין דְּעִנְבִין יַבִּישִׁין וַאֲכַל וְתָבַת רוּחֵיהּ לֵיהּ אֲרֵי לָא אֲכַל לַחְמָא וְלָא שְׁתָא מַיָּא תְּלָתָא יוֹמִין וּתְלָתָא לֵילָוָן׃ ואמר

נשבו ה' בקריאה וסימ' והנה שרופה באש · ושתי נשי דוד נשבו אחינעם · והשיבו אל לבבכם וחברו · וזכרו פליטכם אותי : בניו ד' חס' בקריאה וסימ' ונך אתו ואת בנו ואת כל עמו · האמר לאביו ולאמו לא ראיתיו · כי מרה נפש כל העם · ובנו יתגרו ואספו : ויתחזק ח' בקריאה וסי' ויתחזק ישראל וישב על המטה · ויתחזק העם איש ישראל · ויתחזק דוד באלהיו · ויתחזק שלמה בן דוד על מלכותו דד"ה · ויתחזק המלך רחבעם · ויתחזק אביה וישא לו נשים · וימלך יהושפט בנו · ויתחזק יותם · וב' ויתחזק וסי' ויקם יהורם על ממלכת אביו · ויתחזק ויבן את החומה · וכל התחזק דכוות : ארדף ג' ב' חס' וא' מלא וסי' ארדף אשיג אחלק שלל · ארדף אחרי הגדוד הזה · ארדוף איבי ואשיגם דתילים · כתרא מלא :

מנחה קטנה

ויבכו עד אשר אין בהם כח · ידעו שלא נהרגו הנשי' והבני' כי אמרו אולי החיו אותם כדי להתעלל בהם ואח"כ יהרגו אותם · גם היו מתיראי' שימכרו אותם לעבדי' ושפחות וישמעו הקטנים בין האומות : ושתי נשי דוד נשבו אע"פ שנכנס בכלל אותם כיתר הנשי' במקרא שלמעלה מ"מ פרט אותם ג"כ לבשורות שהיו העמלקי' שמחי' על ששבו נשי דוד כנגד כולם לא מצד המעלה שהיו נשי דוד ואם מפני יופיים · עוד ירצה לבשורות שלא שמאו אותם אע"פ שהיו יפות תואר מאד וע"כ אמר ושתי נשי דוד נשבו שלא נעשה להם דבר כי אם השביה כיתר השבוים והי' זה מהשגחת השם שלא טומאו': על בניו ועל בנותיו ולא הזכיר הנשי' כי עיקר צערם היה שלא יתגאלו בטומאה מפני שהם קטנים ואין בהם דעת לשמור עצמם על קדושת השם · משא"כ הנשים היו מובטחי' שלא יבגדו בה' וימסרו עצמם על קדוש השם : ויתחזק דוד בה' אלהיו כי אמר שימכא פילתא כיון שלא מצא אחד מהם נהרג כי אם שביה אין זה כי אם השגחת השם שהגילם ממיתה כדי שיברכו בשבאיהם ויחזרו הנשים והבנים למקומם כאשר היה · מ"מ לא עשה דבר כי אם אחר שנמלך בה' ע"י אורים ותומים : וילך דוד הוא וגו' ירצה שלא רצה דוד שיהי' לו יתר שאת בדבר מה על העם בין בגויה או בשארו דברי' שלא שיהי' שוה בשוה עמם וו"ש הוא ושש מאות איש או כמו לומר שהוא היה חזק בגבורות למלחמה כשש מאות איש : מגרי

פי' רבינו ישעיה

אשר פגרו מעבור · תרגום דאיתמנעו · פלח דבלה · פירוש חתיכ' עיגול דבלה · נגב הכרתי · כמו גוי כרתים ·

מתרעמים

רדק

ועל נגב כלב · הוא כלב בן חצרון משבט יהודה ואע"פ שאמר ועל אשר ליהודה נחלת כלב זה היתה לה שם ידוע בפני עצמה ונגב פירוש דרום כתרגומו או פי' ארץ מישור כי יקרא נגב כמו המדבר שיקרא נגב מפני החורב והוא מישור : נטושי' · מענין ויטש על המחנה ענין התפשטו' : וחוגגי' · מרקדים ומפזזים ומכרכרים כמו יחוגו וינועו כשכור : מהנשף ועד הערב למחרתם · מערב יום זה עד ערב יום שני וכל אותו הערב עד הבקר שהוא המחרת ומ"ש למחרתם מחרת שני הנשפים שעברו ומלת עד עומדת במקום שנים כאילו אמ' ועד למחרתם ולדעת רז"ל שפיר' מהנשף ועד הערב ואמרו תרי נשפי הוו נשף ליליא ונשף יממ' איכו מתישב טעם המ"ס וי"ת מקבלא ועד עדן רמשא דיומא דבתרוהי ולא פי' שם טעם המ"ס · ובדרש אמר טעם המ"ס על העמלקי' למחרת' המחרת שלהם שהם למודים ללקות במחרת שנא' ולא הלחם בעמלק מחר : נהגו לפני המקנ' ההוא · פירש אדוני אבי ז"ל לפני המקנה שלהם שהגילו נהגו הצאן והבקר שלקחו מהעמלקי' ובדברי רז"ל המלך פורץ לעשות לו דרך ואין ממחין בידו דכתיב נהגו לפני המקנה ההוא ויאמרו זה שלל דוד כלומר היו נוהגים המקנה לפני המקנה כמו שהיה דרכן וכשהיו פוגעין בגדרות השדות לא היו נוטין המקנ' לצד אחד אלא פורצין לפניהם והולכין דרך ישר לפניהם וכשהיו בעלי השדות ממחי' בידן היו אומרים עבדי דוד זה שלל דוד כלומר הרשות בידו לפרוץ לו דרך כי מלך הוא וכל זה לפי שעה : ויושיבם

וַיֹּאמֶר לוֹ דָוִד לְמִי־אַתָּה וְאֵי מִזֶּה אַתָּה וַיֹּאמֶר נַעַר מִצְרִי אָנֹכִי עֶבֶד לְאִישׁ עֲמָלֵקִי וַיַּעַזְבֵנִי אֲדֹנִי כִּי חָלִיתִי הַיּוֹם שְׁלֹשָׁה : אֲנַחְנוּ פָּשַׁטְנוּ נֶגֶב הַכְּרֵתִי וְעַל־אֲשֶׁר לִיהוּדָה וְעַל־נֶגֶב כָּלֵב וְאֶת־צִקְלַג שָׂרַפְנוּ בָאֵשׁ :
טו וַיֹּאמֶר אֵלָיו דָּוִד הֲתוֹרִדֵנִי אֶל־הַגְּדוּד הַזֶּה וַיֹּאמֶר הִשָּׁבְעָה לִּי בֵאלֹהִים אִם־תְּמִיתֵנִי וְאִם־תַּסְגִּרֵנִי בְּיַד־אֲדֹנִי וְאוֹרִדְךָ אֶל־הַגְּדוּד הַזֶּה : וַיֹּרִדֵהוּ וְהִנֵּה נְטֻשִׁים עַל־פְּנֵי כָל־הָאָרֶץ אֹכְלִים וְשֹׁתִים וְחֹגְגִים בְּכֹל הַשָּׁלָל הַגָּדוֹל אֲשֶׁר לָקְחוּ מֵאֶרֶץ פְּלִשְׁתִּים וּמֵאֶרֶץ יְהוּדָה : וַיַּכֵּם דָּוִד מֵהַנֶּשֶׁף וְעַד־הָעֶרֶב לְמָחֳרָתָם וְלֹא־נִמְלַט מֵהֶם אִישׁ כִּי אִם־אַרְבַּע מֵאוֹת אִישׁ־נַעַר אֲשֶׁר־רָכְבוּ עַל־הַגְּמַלִּים וַיָּנֻסוּ : וַיַּצֵּל דָּוִד אֵת כָּל־אֲשֶׁר לָקְחוּ עֲמָלֵק וְאֶת־שְׁתֵּי נָשָׁיו הִצִּיל דָּוִד : וְלֹא נֶעְדַּר־לָהֶם מִן־הַקָּטֹן וְעַד־הַגָּדוֹל וְעַד־בָּנִים וּבָנוֹת וּמִשָּׁלָל וְעַד כָּל־אֲשֶׁר לָקְחוּ לָהֶם הַכֹּל הֵשִׁיב דָּוִד :
כ וַיִּקַּח דָּוִד אֶת־כָּל־הַצֹּאן וְהַבָּקָר נָהֲגוּ לִפְנֵי הַמִּקְנֶה הַהוּא וַיֹּאמְרוּ זֶה שְׁלַל דָּוִד : וַיָּבֹא דָוִד אֶל־מָאתַיִם הָאֲנָשִׁים אשר

וַאֲמַר לֵיהּ דָּוִד דְּמַן אַתְּ וְאֵי מִדֵּין אַתְּ וַאֲמַר עוּלֵימָא מִצְרָאָה אֲנָא עַבְדָּא לְגַבְרָא עֲמָלְקָאָה וּשְׁבַקְנִי רִבּוֹנִי אֲרֵי אִיתְמְרְעִית יוֹמָא דֵין דְּנַן תְּלָתָא יוֹמִין : אֲנַחְנָא אִיתְנְגֵידְנָא עַל דָּרוֹמָא כְּרֵית וְעַל דִּי לִיהוּדָה וְעַל דָּרוֹם כָּלֵב וְיָת צִקְלַג אוֹקֵידְנָא בְּנוּרָא : וַאֲמַר לֵיהּ דָּוִד הֲתַחֲתִינַנִי לְמַשְׁרִיתָא הָדָא וַאֲמַר קַיֵּים לִי בְּמֵימְרָא דַיְיָ דְּלָא תִקְטְלִינַנִי וְלָא תִמְסְרִינַנִי בִּידָא דְרִיבּוֹנִי וְאַחֲתִינָךְ לְמַשְׁרִיתָא הָדָא : וְאַחֲתֵיהּ וְהָא רְטִשִׁין עַל אַפֵּי כָל אַרְעָא אָכְלִין וְשָׁתָן וְחוֹגְגִין בְּכָל עֲדָאָה סַגִּיאָה דִּשְׁבוֹ מֵאַרְעָא פְלִשְׁתָּאֵי וּמֵאַרְעָא דְבֵית יְהוּדָה : וּמְחָנוּן דָּוִד מִקַּבְלָא וְעַד עִידָּן רַמְשָׁא בְּיוֹמָא דְבַתְרוֹהִי וְלָא אִשְׁתֵּיזִיב מִנְהוֹן אֱנָשׁ אֱלָהֵן אַרְבַּע מְאָה גְּבַר עוּלֵים דִּרְכִיבוּ עַל גַּמְלַיָּא וְאַפִּיכוּ : וְשֵׁיזֵיב דָּוִד יָת כָּל דִּשְׁבוֹ עֲמָלְקָאֵי וְיָת תַּרְתֵּין נְשׁוֹהִי שֵׁיזֵיב דָּוִד : וְלָא שְׁגָא לְהוֹן מִן זְעֵירָא וְעַד רַבָּא וְעַד בְּנִין וּבְנָן וּמִבִּיזְתָא וְעַד כָּל דִּי נְסִיבוּ לְהוֹן כּוֹלָא אֲתֵיב דָּוִד : וּסְבָא דָוִד יָת כָּל עָנָא וְתוֹרֵי דַּבָּרוּ קֳדָם גֵּיתַיָּא הָאִינוּן וַאֲמָרוּ דֵין עֲדָאָה דְדָוִד : וַאֲתָא דָוִד לְוַת מָאתַן גַּבְרָא דְאִתְמְנִיעוּ

רשי

נגב הכרתי · לדרום של פלשתים ומצינו במקום אחר פלשתים נקראים גוי כריתים יושבי חבל הים גוי כרתי' : למחרתם · למודים הם עמלקיים ללקו' ביום מחר כמה שנא' מחר אנכי נצב וגומר לכך נאמר למחרתם : את כל הצאן והבקר · ששבה הגדוד מנגב יהודה ומנגב כלב : נהגו אנשים · מנהיגים והולכים לפני המקנה ההוא להתכבד ולהתהלל זה שלל דוד : מהיום

רלבג

מהנשף ועד הערב למחרת' · יתכן שכבר היה ערב כשהשיגם והכה אותם עד ערב מחרת היום שהוא או יהיה נשף בקר · והנה רדף אחריהם כל הלילה וכעלו' השחר ראה אותם נטושי' על פני השדה וגלה' בהם מהבקר ועד הערב ואמר למחרתם לפי שהיום שלפניו פשטו אל נגב ואל צקלג ושרפו צקלג באש : כי כחלק היורד במלחמה וכחלק היושב על הכלי' יחדו יחלוקו · אמר להם לאמת שאין ראוי שיעשה כמו שאמרו לפי שאין זכות האדם בשלל מפני הסתכנו ביריד' אל המלחמה כי אשר ירד אל המלחמה ואשר ישב על הכלי' לשמרם מהאנשים הבאים למלחמה הוא חולק עם היורדים למלחמה ואע"פ שאינו מסתכן שם וזה דבר מבואר ולזה אין ראוי שתאמרו שתזכו בשלל אתם לבדכם שירדתם במלחמה מצורף לזה שזה לא היה בעוצם ידכם אבל היה בעזר אלהים בזכות כלנו אשר הלכו ואשר נשארו : והנה

מסרה

שבועה באלהי'ד'בליש'בקריא'אם תשקר לי ולניני ולנכדי · אם תמיתני ואם תסגרני · וגם במלך נבוכדנצ'מרד דד'ה' ואריב עמם ואקללם: ושתים ו'בקריאה וסימן אכלים ושתים וחוגגים · ושתים לפניו ויאמרו יחי · יהודה וישראל רבים ויהיו שם עם דוד · ויהי היום ובניו ובנותיו · עד זה מרב'וזה בא:

מנחה קטנה

מצרי אנכי עבד לאיש עמלקי ירצה שאל תחשיבני שגם ידי היה בפעל הזה כי עובדת היתי בתעשי מנד היותי עבד · וגם אל תדון אותי בשביל בית אבי ומשפחתי כי מצרי אנכי מאומה אחרת · גם מנד היותי מצרי שהזהירה התורה אל תתעב מצרי וגו' וגם אין לדוני על הגזל מהביזה כי עבד אנכי ומה שקנה עבד קנה רבו באופן שאפילו מהביזה לא נהניתי : ואם תסגרני וגו' · ואפשר שזה העבד היה מסתפק אם דוד ואנשיו הם שעה אנשי צקלג ומה שלקחו העמלקי הם נשיהם ובניהם או אם הם מבעלי כרית עמלקי וע"כ הם רוצי' בתכרתם ושולאים אחריה' ללכת אתם וע"כ היה זה המצרי מתיירא פן יתסרנו דוד ביד אדוניו ויחזור להיות עבד כי רצה לפטור עצמו מן העבדות · או נאמר שהיה זה העבד מתיירא פן ואולי יעשה דוד קשר עם העמלקי' שיחזרו לו הנשים והשלל ודוד יחזיר אותו ביד אדוניו ויהרגנו על אשר כרתה לדוד הדרך : ויצל דוד תלה הסגולה בדוד על שהוא היה הראשון שנזדרז למלחמה והשיב עצמו בחלוקה עם אנשיו ע"כ ויצל דוד או כפי שזכותו של דוד גרמה הסגולה וז"ש ויצל דוד דהכוונה זכותי' אדירים ואכולי אנשי דוד וז"ש ויצל דוד וגו' ואת שתי נשיו הציל דוד : וישאל להם לשלו' גם זה ממנות דוד שצי' להם לשאול בשלום דוד אלא שהוא קדם ושאל בשלומ' וכ"ש ר"י עיפי לא קדמני אדם שלום : את

פי'רבינו ישעיה

נטושי' על פני כל הארץ · פירוש פרושים כמו ויטש על המחנה · מהנשף עד הערב למחרתם · פירוש הנשף קודם שיאור יקרא נשף שמתחיל בהסכמה והכה כל היום ההוא וכל יום המחרת עד הערב : אשר רכבו על הגמלים וינוסו · מגמלים הרבה היו : נהגו לפני המקנה ההוא · פירו' מקרא קצר הוא נהגו והלכו לפני המקנה והיו אומ' בכל מקום זה משלל דוד כדי להוציא שמעו בעולם

כלי יקר

מתרעמים עליו שהיו או' שדוד כיון שאין לו בנים אינו חושש ז"ש כי מרה נפש כל העם איש על בניו ובנותיו ודוד לא היו לו בנים שהרי בחברון נולדו לו אחר כך כדכתיב ויולדו לדוד בני' בחברון ויהי בבא המכון לאחינועם וכו' ואל זה כיון הפסוק באומרו ושתי נשי דוד נשבו וכו' ר"ל שלא נשבו לו בנים כי בנים לא היו לו אלא נשים ולא בנים ובנות ולזה והצר לדוד מאד כי אמרו העם לסקלו כי מרה נפש כל העם איש על בניו ועל בנותיו והוא העיקר להיות נפש העם מרה ובנו כתיב כי היו כמה מהם שלא היה לו אלא בן אחד יקיר לו וקרינן בניו · ולא הזכיר נשים ודוד ויתחזק בה' אלהיו זה חרה להם מאד על שלא יצא הכף בלי התחזקות בה' :

ויאמר דוד אל אביתר וכו' היה מהראוי שיגש דוד אל האורים והתומים לא שיגישם אליו שלא להיות דוד תשום כח מהבכיה כנז"ל עד אשר אין בהם כח לבכות לזה אמר הגישה נא לי וכן עשה ויגש אביתר את האפוד מאחולשה שבו :

וישאל דוד בה' שהיו כו'עיין הרד"ק וכן מהרי"א · ולע"דן לפי הפשט שלא כתב הארדוף אלא ארדוף אחרי הגדוד ר"ל מוסכם אצי שארדוף אחרי הגדוד ועל כרחי שהרי נפש העם מרה איש על בניו אבל שאלתי היא האשיגנו כמלא השאלה אחת אמנם בתשובה נתן לו הב"ה רשות על הרדיפה ואמר לו רדוף כי השג תשיג וכפל השג תשיג לומר שישיגם כולם יחדיו ולא חלק מהמחנה אלא השג תשיג וכן הצל תציל הצלה גמורה שלא יפקד מהם איש והכוון הצל בנפשות תציל ממון שלא יפקד ולא יחסר כולם :

וילך עד נחל הבשור כו'עיין רש"י וכן הרד"ק וכן הרלב"ג ז"ל והוסיף ע"ש ומהרי"א ז"ל הביא דברי הרד"ק ז"ל ודח' דבריו כי לפי'העיקר חסר מן הספר מן הכתוב וגם הכתוב השני יהיה כפול אחרי אשר כלל בראשון וכתב יותר נכון שנא' שעם היות לדוד שש מאות איש מלחמה הנה היו עמו חולים וזקנים ונערים והנשים מפרתים שלא ילחמו כי אי אפשר שלא ישארו בצקלג עם הנשים אנשים מה לשומרם ויאמר הכתוב כאן שהלך דוד ואנשיו שש מאות איש ויבאו כול'עד נחל הבשור והנותרים אשר עמו מלבד השש מאות איש עמדו ר"ל נשארו בצקלג וירדף דוד וארבע מאות איש מהבאים עמו אחרי העמלקים עד אותו נחל הבשור ויעמדו מאתים איש אשר פגרו נשארו ועמדו מעבר לנחל הבשור ולשון פגרו כמו ופגריכם פגרי האנשים ופירושו שנתאחדו שם בפגר אחד שאיש את רעהו יעזורו לעמוד שם לשמור אותו המעבר כי ידמה שהיה שם הר גבוה והנל על הנחל ואפשר שיבאו האויבים ויעמדו שם במקום הגבוה ההו' עד שלא יוכל איש לעבור דרך שם כי יבולע בנחל ויוכלו לסקלן באבני'ולזה נשארו שם ע"כ · וקשיא לי על דבריו מהענין ומהלשון מהענין שלא יתכן שנשארו אנשים בצקלג שאם נשארו נשבו עם הנשים וא"כ איך נותרו עמדו בצקלג אנשים זולת השש מאות שעם דוד ועוד אם האנשים האלה פגרו שם לשמור אותו המעבר איך עלה בדעת אנשים בני בליעל לבלתי תת להם חלק ואלה עיקר שמיר' אחורי הו' מאות האנשים ולהם יאתה.מנה אחת אפי' שמלא' לבם מאתים איש לשמור ההר ההוא ומהלשון נ"כ קשה שהי' לו לכתוב והנותרים עמדו בתחלת הפ' אבל וילך דוד הוא ות"ר איש והנותרים עמדו ויבאו עד נחל הבשור וירדוף דוד וד' מאות איש ויעמדו מאתים · ולע"דן דברים כפשוטו של מקרא שלא היו כאן כי אם שש מאות איש ובסך הזה נזכר תמיד מיום היות' עם דוד ועד עתה אבל כוונת הפ' לו' שדוד ע"ה הולך הוא ראשונה כדוב שכול ויעבור מלכם לפניהם וז"ש וילך דוד הוא ר"ל הוא ההולך לפניהם וזריז יותר מכולם ואחריו השש מאות איש אשר אתו ויבאו עד נחל הבשור רובם ככולם כי לא נותרו מהשיג לנחל הבשור כי אם מעט מזער וז"ש והנותרים מהסך הנזכר שנותרו מתי מספר שעמדו מהשיג לנחל הבשור אך היו מתי מספר מועט שעמדו ועדיין לא באו לנחל הבשור וכן מורה לשון והנותרים אמנם בכתוב וירדוף הגיד שאחר שהגיעו לנחל הבשור לא שקט ולא נח שם דוד אלא וירדוף דוד הוא וארבע מאות איש לבד ויעמדו מאתי' איש ר"ל שנתוספו ויעמדו עוד אנשים נוסף על הנותרי' מתי מעט עד שהושלם ועלה לסך של מאתי' איש אשר פגרו באופן שהשש מאות נחלקו לשלש כתות כת אחת חלושים שנותרו ופגרו קודם בואם לנחל הבשור וכת חלושים אבל לא כאלו שהגיעו לנחל הבשור ונצטרפו אלו עם אלו והיו מאתים וארבע מאות רדפו :

וימצאו איש מצרי וכו' עיין הרלב"ג ז"ל ומדוקדק לפירוש הראשון לשון בשדה כי ילדק באשר פגרו שעמדו בשדה לנוח ושוטטו שם ומצאוהו · ולע"דן · שהודיע הכתוב כבוד

המלכות שלא מלאם לבם להאכילו והשקותו עד שהביאוהו לפני דוד ז"ש ויקחו אותו אל דוד תחל' ואחר כך ברשותו ויתנו לו לחם וכו' ואמר גבי המים וישקוהו ולא אמר ויתנו לו מים וישתה כמ"ש ויתנו לו לחם ויאכל וכן אמר בסמוך ויתנו לו פלח דבלה ושני צמוקים ויאכל ולא אמר ויאכילוהו פלח דבלה כמו שאמר וישקוהו ונראה כי ידוע הוא שהבא מן הדרך עייף ובמה לא ישקוהו מים מרובי' כי אם מעט מעט פן יצבה בטנו ויבקע וימות לז"א כי בלחם לא הקפידו להאכילו אבל נתנו לו לחם ויאכל כתאות נפשו וכן בפלח דבל' נתנו לו כו' לא כן במים אלא וישקוהו בידם כדי שלא ירבה לשתות ויוזק קודם שיגיד להם היה איפה מחנה עמלקי ולכן לא נתנו לו מים בידו לשתות אלא וישקוהו בידם כאמור :

ויתנו לו פלח דבלה וכו' עיין הרד"ק · ולע"דן נכון מה שזכרתי בפ' הקודם שהפלח דבלה ולחם וצמוקים נתנו בידו שיאכל כחפצו לא כן בשתיה שהשקוהו בידם כדי שישתה מעט מעט ולא יזוק וז"ש כאן ויתנו לו כו' ואמר ויאכל ותשב רוחו אליו כי לא שבה רוחו אליו עד שאכל כל אלה כו' ואי ואולי כי זה לו שלשה ימים וכו' שלא אכל ולא שתה מים ועל כן לא שבה רוחו עד שאכל גם הדבלה והצמוקים מיני מתיקה שע"י כן ויטב לבו והשב רוחו אליו :

ויאמר לו דוד למי אתה ר"ל מי אדוניך ואי מזה אתה מאיזה עיר מצרים או אדום והנער השיב על אחרון דסליק מיניה נער מצרי תשובת ואי מזה אתה ומ"ש עבד לאיש עמלקי תשובת שאלת למי אתה ואמר נער מצרי אנכי שהפסיק בתיבת אנכי לומר כי עוד היום נער מצרי אנכי מחזיק באמונת דת מנימוסי מצרים עם היותי עבד לאיש עמלקי לא נתהפכתי לדת נימוסי עמלק ואמר כן אולי ידע שהם ישראלים אשר נצטוו למחות זכר עמלק · או קושטא דמילתא קאמר כי לא ידע כי הם ישראלים שהרי נשבעו לו באלהים אם ימיתוהו ואם הסגירוהו אל אדוני ואם ידע ישראלים הם איך יתכן יסגירוהו אל אדוניו ואפשר שאמר כן כדי שיקבלוהו בסבר פנים יפות כי הוא עבד משרת לרבו בכל כוחו ועבד נאמן בלתי בורח הוא שהרי עם היותו נער מצרי ורבו עמלקי עכ"ז עמד עמו ואהבו רבו ז"ש נער מצרי אנכי עבד לאיש עמלקיר"ל איש נכבד ואנכי מטוב לבבי ורצוני עבד הייתי לאיש עמלקי ולז"א תיבת אנכי כדי שתהיה מתפרשת למעלה מצרי אנכי וגם תהיה נמשכת למטה אנכי עבד לאיש עמלקי שאני לא עזבתיו אלא הוא עזבני ויעזבני אדוני באופן שעבד נאמן אני ולא בורח שמא תאמר זו קשה מן הראשונה שכיון שהוא עזבך בשעת דחק זו הוראה שאתה רע מעללים לז"א ויעזבני אדוני כי חליתי כו' והחרת לא יגונה אלי וכמה שאני עתיד לפרש בסמוך בפ' התורידני אל הגדוד הזה שילאו גדודים רבים על פלשתים בשמעם שארץ פלשתים ריקנית מכל גבוריה אפשר שעל זה אמר למי אתה כלומר מאיזה גדוד והשיב עבד לאיש עמלקי אם כן מגדוד עמלקי הוא :

אנחנו פשטנו וכו' עיין רש"י ז"ל וכן הרד"ק ז"ל · ולע"דן לדקדק למה לא אמר על נגב הכרתי כמו שאמר ועל אשר ליהודה ועל נגב כלב וכו' ואפשר כי אלו העמלקי' עיקר שנאתם היתה על צקלג כי אולי הגיעה אליהם הידיעה שמשם פורענות יוצאה להם לשלול מהם שלל ולבוז בז ולא יחיו מהם איש ואשה ולז"א הכתוב אנחנו פשטנו נגב הכרתי שהליכתם אל נגב הכרתי מדרך התפשטות לשם או כדי שלא תבא להם עזרה אמנם עיקר ההתפשטות היה על נגב יהודה ועל נגב כלב עליהם ממש והראיה שאת צקלג שרפנו באש כי משם היתה הפורענות יוצאה כמו שאמרנו :

ויאמר אליו דוד וכו' · ולע"דן לדקדק אומר הגדוד הזה מורה באצבע כי נראה מיותר שהרי אין כאן גדוד זולתו ונראה כי דרך העולם בהיות בלבול מלחמות בעולם לקום גדודים לפשוט בארצות היוצאי' למלחמה כי יצאו אנשי החיל ואנשי הצבא כמו כן בצאת הפלשתים למלחמה על ישראל אפשר יצאו גדודים רבים לפשוט עליהם והגדוד העמלקי באו אל הכרתי ועל נגב יהודה ועל נגב כלב וזה אפשר שאמר והנחנו פשטנו ר"ל והנחנו ביחוד מכלל דאיכא אחריני אשר לעומת זה אמר אליו דוד התורידני אל הגדוד הזה ביחוד הגדוד שבא על הכרתי ונגב יהודה ונגב כלב כי מה לי עם שאר גדודים ולכך לא הזכיר בפ' למעלה כי אם ענין עמלק לפי שפשטו על נגב יהודה :

ויורדהו והנה נטושים על פני השדה וכו' עיין הרד"ק וכן מהרי"א · ולע"דן נעשו נטושי' נעזבי' על פני השדה על כל הארץ ואמר בכל השלל הגדול שהיה גדול האיכו'וככלל זה

ויושיבם בנחל הבשור · כיון שפגרו הם מלכת אמרו להם דוד והארבע מאות איש שישבו שם לשמור הכלים שהניחו כדי שילכו קלים וירדפו אחר העמלקים מהר שישיגום ועכשיו בא דוד ואנשיו אליהם אל המקום אשר הניחום שם והושיבום על הכלים והנה הם יצאו לקראתם כשראו מרחוק שהם באים : ויגש דוד את העם · כמו אל העם כמו והראה את הכהן את מי הנדת מלין ופירוש קרב אליהם ושאל להם לשלום וי״ת וערע דוד ית עמא וכנוסא׳ אחרת וקריב דוד לות עמא : יחדו יחלוקו · כחלק זה כן חלק זה כי יחדיו יחלוקו : לרעהו לאמר · כמו לרעיו וכמוהו מגן גבורהו כמו גבוריו בהתפללו בעד רעהו בעד רעיו : אשר

רשי

מהיום ההוא ומעלה · לא נאמר והלאה אלא ומעלה כבר הנהיג אברהם בחוק זה בלעדי רק אשר אכלו הנערים וגומר הם היושבים על הכלים וחלק האנשים ההולכים למלחמה בבראשית רבה : לרעהו · לאוהביו : אשר

אֲשֶׁר־פִּגְּרוּ ׀ מִלֶּכֶת ׀ אַחֲרֵי דָוִד וַיֹּשִׁבֻם בְּנַחַל הַבְּשׂוֹר וַיֵּצְאוּ לִקְרַאת דָּוִד וְלִקְרַאת הָעָם אֲשֶׁר־אִתּוֹ וַיִּגַּשׁ דָּוִד אֶת־הָעָם וַיִּשְׁאַל לָהֶם לְשָׁלוֹם׃ וַיַּעַן כָּל־אִישׁ־רָע וּבְלִיַּעַל מֵהָאֲנָשִׁים אֲשֶׁר הָלְכוּ עִם־דָּוִד וַיֹּאמְרוּ יַעַן אֲשֶׁר לֹא־הָלְכוּ עִמִּי לֹא־נִתֵּן לָהֶם מֵהַשָּׁלָל אֲשֶׁר הִצַּלְנוּ כִּי־אִם־אִישׁ אֶת־אִשְׁתּוֹ וְאֶת־בָּנָיו וְיִנְהֲגוּ וְיֵלֵכוּ׃ וַיֹּאמֶר דָּוִד לֹא־תַעֲשׂוּ כֵן אֶחָי אֵת אֲשֶׁר־נָתַן יְהוָה לָנוּ וַיִּשְׁמֹר אֹתָנוּ וַיִּתֵּן אֶת־הַגְּדוּד הַבָּא עָלֵינוּ בְּיָדֵנוּ׃ וּמִי יִשְׁמַע לָכֶם לַדָּבָר הַזֶּה כִּי כְּחֵלֶק ׀ הַיֹּרֵד בַּמִּלְחָמָה וּכְחֵלֶק הַיֹּשֵׁב עַל־הַכֵּלִים

כה יַחְדָּו יַחֲלֹקוּ׃ וַיְהִי מֵהַיּוֹם הַהוּא וָמָעְלָה וַיְשִׂמֶהָ לְחֹק וּלְמִשְׁפָּט לְיִשְׂרָאֵל עַד הַיּוֹם הַזֶּה׃ וַיָּבֹא דָוִד אֶל־צִקְלַג וַיְשַׁלַּח מֵהַשָּׁלָל לְזִקְנֵי יְהוּדָה לְרֵעֵהוּ לֵאמֹר הִנֵּה לָכֶם בְּרָכָה מִשְּׁלַל אֹיְבֵי יְהוָה

דְּאִתְמְנִיעוּ מִלְּמֵיזַל בָּתַר דָּוִד וְאוֹתֵיבִינוּן בְּנַחֲלָא דִּבְשׂוֹר וּנְפַקוּ לְקַדָּמוּת דָּוִד וּלְקַדָּמוּת עַמָּא דְּעִימֵּיהּ וַעֲרַע דָּוִד יַת עַמָּא וּשְׁאִיל לְהוֹן לִשְׁלָם׃ וַאֲתֵיב כָּל גְּבַר בִּישׁ וְרַשִׁיעָא מִגֻּבְרַיָּא דַּאֲזָלוּ עִם דָּוִד וַאֲמַרוּ חֲלַף דְּלָא אֲזָלוּ עִמִּי לָא נִתֵּן לְהוֹן מֵעֲדָאָה דְּשֵׁיזֵבְנָא אֱלָהֵן גְּבַר יַת אִתְּתֵיהּ וְיַת בְּנוֹהִי וְיִדְבְּרוּן וְיֵזְלוּן׃ וַאֲמַר דָּוִד לָא תַעַבְדוּן כֵּן אַחַי יַת דִּיהַב יְיָ לָנָא וּנְטַר יָתָנָא וּמְסַר יַת מַשִּׁרְיָתָא דַּאֲתַת עֲלָנָא בִּידָנָא׃ וּמַן יִשְׁמַע לְכוֹן לְפִתְגָּמָא הָדֵין אֲרֵי כְּחוּלַק דְּנַחְתּוּ בִּקְרָבָא וּכְחוּלַק דְּאִשְׁתְּאַרוּ לְמִטַּר מָנַיָּא כַּחֲדָא יִפְלְגוּן׃ וַהֲוָה מִיּוֹמָא הַהוּא וּלְעֵילָא וְשַׁוְיֵהּ לִגְזֵירַת דִּין לְיִשְׂרָאֵל עַד יוֹמָא הָדֵין׃ וַאֲתָא דָוִד לְצִקְלַג וְשַׁדַּר מִבִּיזְתָא לְסָבֵי יְהוּדָה לְרַחֲמוֹהִי לְמֵימַר הָא לְכוֹן מַתְּנָא מִבִּיזַּת סַנְאֵי עַמָּא דַיְיָ

ויושיבם ב׳ סימ׳ ויושיבם בהר · ויושבם בנחל הבשור · וישימה י׳ חס׳ בליש׳ · שימה בקריאה וסימני׳ ותשמם בכר הגמל · ואשמם בראשיכם · וישמה לחק ולמשפט · ואשמה לפניך פת לחם · מי ישמני שופט בארץ · שמי לך תמרורים ושמו בכליכם : וישמה למוצאות קרי למחראו כתיב · אם שום ת׳ שמון דירמיה · וישמה כעפר לדוש ·

רלבג

והנה שמה דוד לחק ולמשפט בי״ש׳ שיחלקו כלם בשלל עד היום הזה ולפרסם הנס אשר עשה הש״י לדוד ולנדיבותו שלח מן השלל לזקני יהודה לרעהו בכל המקומות הנזכרים פה : פן יבאו הערלים האלה ודקרוני והתעללו בי היה ירא שימיתוהו באכזריות גדול מפני מה שהשחית בהם ולזה בחר שימות ביד אוהביו : ויקח

מנחה קטנה

את אשר נתן ה׳ ולא בטבע א״כ יד כלם שו׳ בו והראי׳ כי השגחה היתה ולא בטבע כי הנס וישמור אותנו כי לא נפקד ממנו איש שא״כ בדרך טבע ועוד כי ויתן את הגדוד וגו׳ שעם היות גדוד גדול נצחנו אותם אין זה אלא כי יד ה׳ עשתה זאת :

פי׳ רבינו ישעי׳

אשר לא הלכו עמי · פירוש כל אחד מהם היה אומר כך · לרעהו · בא בלשון רבים כמו ואחזת מרעהו :

כלי יקר

זה רמז שלהיות שלקחו מארץ פלשתים ומארץ יהודה נתוספ׳ בו גדול׳ מעלה איך כביר מצאה ידם לשלוח יד בארץ פלשתים עם עז ובארץ יהודה גור אריה וז״ש השלל הגדול וגדולתו הוא יען אשר לקחוהו מארץ פלשתי׳ ומארץ יהוד׳ ויכרית כניתור ארץ מארץ פלשתי׳ ומארץ יהודה שכבר הודיע כן בפסוק הקודמים שאל ב׳ הארצות יחדיו באו :

ויכם דוד כו׳ עיין רש״י · דהיינו כנוי המ״ס על העמלקים קא׳ ובמס׳ ברכות פ״א כתב למחרת׳ ליום מחרת של חניית׳ שם ע״כ מפרש מחרת׳ על דוד ועמו החונים שם · ועיין הרד״ק ומה שהקשה הרד״ק לפי׳ הגמרא שאינו מתיישב טעם המ״ס אפשר לייסבה כנזכר בפ׳ בסמוך מדברי רש״י ועיין הרלב״ג :

וגלע״רן על פי שיטת הגמ׳ שכבר נשף יממא ואתא ליליא א״כ דוד לעת שהיה דולג היום לבוא דהיינו סמוך לעלו׳ השחר שקפץ ועלה היום התחיל לילחם ז״ש מהנשף כדפרש״י ז״ל בגמרא דנשף לשון דילג קפץ ועלה הוא כמו בוקא דאטמא דשף מדוכתיה והכם כל היום ועד הערב והערב כולו בכלל עד למחרתם של הלילה הראשונה והשנייה שהרי בסופה התחיל להכות ונמשכה כל הלילה השנית עד למחרת של ב׳ הלילות וכנוי מחרתם חוזר על שתי הלילות ואמר ולא נמלט מהם איש וכו׳ כי היה לו לקצר ולומר ולא נמלט מהם כי אם ארבע מאות איש אשר נסו כי באו׳ ולא נמלט מהם איש מורה שלא נמלט אפי׳ א׳ ואחר כך או׳ בהפך כי אם ת׳ איש כו׳ וכר׳ שזה יובן במ״ש חז״ל בבראשי׳ רבה ולא נמלט מהם איש כי אם ד׳ מאות איש כתיב וישב עשו ביום ההוא לדרכו וד׳ מאות איש אשר עמו להיכן הלכו שמטו א׳ א׳ בפני עצמו אמרו לא נכוה בגחלת של יעקב אימתי פרע להם הקב״ה להלן ולא נמלט מהם איש כי אם ד׳ מאות כו׳ ע״כ כי תחלת הפסוק הגיד הצלחת דע״ה וגבורתו שלא נמלט מהם איש אפי׳ אחד לא היה נמלט מהם כפי הטבע כי אם ארבע מאות איש אשר רכבו על הגמלים וינוסו סך ד׳ מאות בכיון לא פחות ולא יותר כנגד אותם ארבע מאו׳ איש שהיו בזמן עשו ונשמטו אחד אחד מפחדו של יעקב שלא ליכוות בגחלתו היא שעמדה לו לעמלקי׳ היוצא מחלציו · ובזה מובן או׳ איש נער קרי להו איש וקרי להו נער אלא ודאי כדאמרינן שבזכות ד׳ מאות איש דהתם הם שהגינו אל ארבע מאות נער האלה אשר רכבו וברחו להם וזה אפשר שנכלל בכלל וינוסו שרמז אל הד׳ מאות איש אשר מקדם בימי עשו אשר נשמטו ונסו להם גרמו בזכותם לשנסו אלו הארבע מאות נעריו האלה ולפי הפשט ולא נשמט מהם איש מהם מאותם שנמו פניהם בקרב לא נמלט אפי׳ איש א׳ כי אם ד׳ מאות איש נער שברחו שלא עמדו בקרב · ולפי החזקו ואמצו את לבבם לברוח קראם איש עם היותם נער וזהו שאמר איש נער יען אשר רכבו על הגמלים וימלטו ואפשר לפרש בהפך שעם היותם אנשים קראם נער לפי שברחו ואין זו אנושית אלא מעשה נערות שברחו כנער הבורח :

ויצל דוד וכו׳ יש לדקדק כי למה אמר ויצל הכל שהוא כפול וכן תיבת דוד כפולה ועוד למה כתב ואת שתי נשיו הציל דוד כי פשיטא ודבר שהיה בכלל ויצל דוד את כל אשר לקחו עמלק ובכלל שלא נעדר להם מן הקטן וכו׳ הן אמת שהייתי יכולין לומר כי היה אפשר שהרשעים האלה אולי להכעים היו הורגים נשי דוד להיותו מלך ישראל והם עמלקים עכ״ז לא שלחו יד בהן אלא ואת שתי נשיו הציל דוד · ונראה שהגיד חסידות דוד שחס על ישראל וממונם יותר מעל גופו שהרי אשתו של אדם כגופו והוא הציל תחילה את כל אשר לקחו עמלק ואחר כך ואת שתי נשיו הציל להיותו דוד ר״ל איש חיל ואיש חסד · או שנאמר מעשה שהיה כך היה שהציל את כל אשר לקחו עמלק ואחר כך ואת שתי נשיו הציל באחרונה ולכך הוכפלו ההצלות להודיע שאירע מעשה שהציל דוד תחלה כל אשר לקחו עמלק ואחר כך שתי נשיו באחרונה או יאמר כי היו כאן שתי הצלו׳ בנשים הא׳ הצלתן מהשביה וזה נכלל במ״ש ויצל דוד וכו׳ ושתי נשיו הציל להודיע שניצולו הצלה גמורה שלימה שלא זכו עמהם ח״ו וזה הודיע ביתור הציל דוד וזה השיג דוד בבחינת היותו דוד שרוח ה׳ דבר בו ומלתו על לשונו וזהו שאמר הציל דוד דוד דייקא והוא על דרך ועתה השב אשת האיש כי נביא הוא וכו׳ וידע שלא נטמאת · כן כאן הציל דוד וכו׳ :

ולא נעדר להם מן הקטן וכו׳ הנה הפסוק הזה דרך כלל הוא מיותר שכבר נכלל בפסו׳ הקוד׳ · גם צריך לדקדק יתור אומרו הכל הציל דוד ושנוי מלשון הציל שאמר בפסוק הקודם וכאן אמר לשון השיב · ונראה כי הפסוק הזה מודיע השגחת הש״י שלא נעדר מאליו דבר קטן וגדול כי במלחמה הזו אי אפשר שלא ישגה מהצאן או בשאר הפרטי בדרכים ובפרט בעת הרדיפה לז״א ולא נעדר כי מלבד מה שהודיע בפסוקי הקודמים שהכל הציל דוד מיד פלשתים עתה הודיע שלא נעדר ולא נדחה בדרך מטרוף המלחמה שאם באולי נדחה בדרך איזה דבר או בן או בת או שלל שנפל מהם בבריחתם בא׳ הפחתי׳ והיו טועי׳ בהרים ובדרכים הכל השיב דוד השיב דווקא לשון השבה כענין כי תראה חמור אחיך וכו׳ נדחים בדרך השב תשיבם לאחיך דלשון הצלה שייך בדבר הניצול מיד איש שכובשו תחת ידו והשבה שייך בדבר האבד ומוטעה בדרך אך קשה לזה אומ׳ ועד אשר לקחו להם הכל השיב דוד שלא היה לו לכלול בלשון השבה לפי זה ואפשר כי בפ׳ הזה מדבר על אשר לקחו הד׳ מאות איש נער שהיו רוצים לברוח ולהוליך עמם ונדחקו מאד וברחו להם לנפשם והניחו והשליכו השלל אשר לקחו להם הד׳ מאות איש הנזכר והיה א״כ אותו השלל אשר לקחו להם נדח בדרכים ובגבעות בעת בריחתם א״כ הרי הוא כשאר הצאן ושלל הנדח לז״א הכל השוה בכולן את הכל השיב דוד דגם אשר לקחו להם הנערים הנזכר שייך לשון השבה ולא לשון הצלה אמנ׳ במה שלקח בחזקה בהלחמו עם עמלק והציל מידם וכלא׳ בו אמר לשון הצלה ויצל דוד את כל אשר לקחו עמלק על מה שלקח ביד חזקה אמר ויצל לשון הצלה ועוד אפשר בטעם כפל הפסוקי׳ והשנוי מהצל׳ להשב׳ והוא שכאן היו שני מיני שלל הא׳ השלל אשר לקחו עמלק מפלשתים ובו אמר לשון הצל׳ וגם בב׳ נשיו משום דלא שייך השבה להשיב לזולתו אלא הצלה לעצמו הציל וזכה מההפקר אמנם בפ׳ ולא׳ נעדר להם דבר בחלק השלל שללו של יש׳ עליו והוא או׳ ולא נעדר להם ליש׳ מן הקטן ועד

כלי יקר

הגדול ועד בני׳ ובנות ומשלל ועד כל אשר לקחו להם לישראל הכל השיב דוד ע״מ לתת כל דבר לבעליו ולזה אמר כאן לשון השבה על דעת להשיב כל דבר לבעליו :

ויקח דוד את כל הצאן כו׳ עיין רש״י ולדבריו מקרא קצר הוא שחסר תיבת אנשים כאילו אמר נהגו אנשים לפני המקנה ההוא שהיו או׳ זה שלל דוד ז״ש ויאמ׳ זה שלל דודי׳ ועיין הרד״ק ומהרי״א הקשה שזה לא כז׳ בפ׳ וגם דוד לא היה מלך פלשתי׳ שהיה פורץ גדר בארצם והנכון אצלי שוכה הפ׳ בזה ג׳ דברים הא׳ שלקח דוד את כל הצאן אשר היו מוליכין עמלק משלל הערים וזכה עוד ענין ב׳ והוא שהבקר ינהגו לפני המקנה ההו׳ ר״ל שסדר דוד שילך הבקר לפני הצאן שהוא המקנה והי׳ זה כדי שהמקנה הקטן ההיא מהצאן לא ילך בראשונה להיותם חלושי׳ וקלים ליגזל בכ״מ אשר יעברו בו וגם היות מידת הלוחמים כן כשינהגו את השלל ישימו את הבקר ראשונה ושאר הבהמות יותר גדולו׳ והצאן אחריה׳ כדי שיהיו נשמרים יותר · וספר הכתוב ענין ג׳ והוא או׳ ויאמר זה שלל דוד ר״ל שאם היו באים אנשי הנגב והכרתי לשאול שללה שלקח דוד מיד העמלקי היו אנשי דוד משיב להם אין לכם בזה טענת כי זה שלל דוד הוא שלקחו מיד עמלק ואת׳ כבר שתיאשת׳ ממנו והוא לא לקח מכם לשתאמ׳ שהוא גזל כלוקחו מאוהביו אבל הוא שלל של דוד כי הגונב מן הגנב פטור וכ״ש אחרי יאוש בעלים · ולפי זה או׳ ויקח דוד את כל הצאן והבקר אשר שללו עמלקי׳ משאר הערים זולת ארצו׳ יהודה ע״כ:

ולע״רן כי כאן נמצאו ב׳ חלוקות מהמקנה הא׳ אשר הצילו אנשי הצבא והשנית אשר הציל דוד בעצמו בכוחו ועוצם ידו והוא חלק היותר גדול מאד ואולי על שתי חלוקות האלו כיונו הפסוקי׳ הקודמי׳ במ״ש ויצל דוד כו׳ ואת שתי נשיו הציל דוד לומר שהוא הצילם וזהו דוד דייק׳ אמנם אחר כך הזכיר חלוקה שנית ולא נעדר להם וכו׳ הכל השיב דוד השיב הוא באמצעות שרי צבאותיו וחילותיו שהכל נתלה במלך על דרך שאמר בהכותו את ארם נהרים וכו׳ ע״פ כווי נתלה בו ולזה הגיד הפסוק הזה ויקח דוד את כל הצאן והבקר ועשה עם נעריו שינהגו הצאן והבקר אשר שלל אותם הוא בעצמו עשה שילכו לפנים שאר המקנה שהצילו הצבא באופן שילך ראשונה אשר שלל דוד ואשר שלל העם אחרונה ישע לחלוק כבוד למלכות שילך מה שהציל דוד בעצמו לפני שאר המקנה ועוד שירלו גבורת דוד שעם היותו איש אחד הציל יותר מכולם על אחת כמה וכמה וזהו שאמר ויקח דוד את כל הצאן והבקר כלומר את אשר הציל הוא ונהגו אותם לפני שאר המקנ׳ ההוא ר״ל אשר שללו העם ויאמרו כל העם יחדיו זה שלל דוד שלכך היה הולך ראשונה והבקר מפסיק בין מקנה הצאן שהציל דוד בעצמו למקנה ההוא של צאן אשר הציל הצבא והיתה ההפסקה הזאת מועילה כדי שיתבוננו שהם שתי חלוקות הא׳ שלל אשר לדוד בעצמו והב׳ המקנה ההוא של צאן אשר שללו אותם העם :

ויבא דוד אל מאתים כו׳ עיין הרד״ק והכתוב מסייע דכתיב ויושבם חסר וא״ו וקרינן ויושבו׳ לו׳ ויושבם דוד ויושיבו׳ אנשיו וכשיטת הרד״ק ז״ל וכן כתב מהרי״א והוסיף לומר וידמ׳ שהיה על אותו הנחל מלמעלה בראש ההר אשר עליו יש ההר גבוה ותלול ומסוכן להעברת עם רב בנחל כי אם יבאו מן האויבי׳ ויעמדו על הנחל בראש ההר מלמעלה בראש ההר אשר עליו לא יוכל איש לעבור בנחל כי יפלו עליהם אבני׳ עד אבוד אותם לכך ברר דוד שישבו שם כדי שישמרו אותו ויהיו להם מבצר משגב ויקל החזרה ועבור בנחל ההוא בשובם וזה יורה באו׳ ויושיבם בנחל הבשור וז״ש אשר פגרו כלומר אשר התחזקו שמה כדי לשמור אחורי דוד כי פגר הוא שם הגוף שהם נשארו שם ונעשו פגר אנשים באחדות וז״ש ויצאו לקראת דוד ודוד וישאל להם לשלום ר״ל האם באו האויבים לקחת אותו המקום והמעבר המסוכן ע״כ וק״ק דאם כן לא טען דוד אל אנשי הבליעל שהיו ראוים ליטול חלק בראש כיון שהם שומרים המקום המסוכן ההוא :

ויען כל איש רע וכו׳ ויאמר דוד לא תעשו כן אחי׳ בו׳ עיין הרלב״ג ז״ל וכוונת הרלב״ג לפרש ומי ישמע לכם כי כחלק וכו׳ וזהו מצד המנהג שבין הלוחמים יחדיו יחלוקו אחד היושב ואחד העומד על הכלים ומצד הדין הטענה הראשונ׳ אשר נתן ה׳ לנו ר״ל להולכים למלחמה ולא ש׳ נתעכבו שם לשמור וכן הביא מהרי״א ז״ל והוסיף לומר כי כלמוד מהפסוק ענוה לדוד שעם היותו נגיד ומצוה לאומים לא דבר קשות לגזור אומ׳ שיחלקו יחדיו אבל דבר רכות אל נא אחי וכו׳ ובטענ׳ מספקת כי מי ישמע ויקבל מכם הדבר הזה כי המנהג פשוט בין הלוחמים שבחלק היוצא לצבא חלק היושב על הכלים ואם המנהג כן שהיושב על הכלים לבד נוטל חלק בשוה כהולך במלחמה מכ״ש אלו אשר פגרו ועמדו במקום המסוכן בנחל הבשור למעבר עוז לשמור המעברות וישימה לחק ומשפט מן היום ההוא ומעלה שיחלקו יחדיו בשוה היוצא אל המלחמה והמתעסק בה בשמירת הכלים או שמירת המעברות והקשה מהרי״א ז״ל כי במה נסתפקו אלו האנשים והוא דין פסוק בפרשת מטות שנאמר וחצית את המלקוח בין תופסי המלחמה ובין כל העדה ויותר קשה מזה מש״זל בבראשית רבה א״ר יודן ויהי מהיום ההוא והלאה אין כתיב כאן אלא ומעלה ממי למד מאברהם זקנו שנאמר בלעדי רק אשר אכלו הנערי׳ וחלק האנשים אשר הלכו אתי ענר אשכול וממרא הם יקחו חלקם ע״כ ויקשה למה לא יחסו הלמוד ממלחמת מדין שנאמר וחצי׳ את המלקוח ולמה יחסו ענין הלמוד מאברהם ועוד שאין משם לימוד כי באברהם לקחו חלק היוצאי׳ במלחמה וכאן הנהיג דוד שאפי׳ היוש׳ על הכלי׳ לבד יקח חלק כחלק הבלא׳ ואין הנדון דומה לראיה ותירץ הוא ז״ל שאין ענין מלחמת מדין דומה לזה כי שם ההולכים הלכו כול׳ בשליחות כל העדה ושלוחו של אדם כמותו וראוי שיחלו את המלקוח בין תופסי המלחמה ובין העדה המשלחי׳ ואת׳ אבל בענין דוד שיצאו כול׳ להציל אשתו ובניו והקרה ה׳ לפניהם שלל אויביהם בזה הדין נותן שבזזו איש לו ודי לאותם שפגרו שיתנו להם בניהן ובנותיהם ונשיה׳ אבל בשלל אין להם זכות זאת ועוד ב׳ כי ענין מלחמת מדין הוראת שעה שהרי לא הזכיר בה חוקת עולם לדורות וא״כ איך ילמוד דוד ממנו והסבה

רדק

אשר התהלך שם · היה מתהלך ביניהם ממקום למקום כשהיה בורח והיו מסתירים אותו ועושים עמו טובות עשה גם כן הוא טובה מהשלל ועוד כי מארץ יהודה היה השלל ההוא כמו שאמר הנער המצרי אנחנו פשטנו נגב הכרתי ועל אשר ליהודה וגו׳: וידבקו · כמו וידביקו וכן וידרכו את לשונם ענינו ענין השגה ואלה ב׳ בני שאול שזכר הם שהיו יוצאים עמו במלחמה לפי׳ מתו עמו ואיש בשת נשאר בבית כי לא היה יוצא במלחמה: המורים · אנשים מורים בקשת ת״י קשתין גברין דאומנין למיגר בקשתא: החל · ענין חיל ופחד · כי לא הכוהו עדיי׳ אבל פחד מהם: ודקרוני והתעללו בי: בהרגם אותי דקירו׳ הרבה דרך נקמה ובזיון וכן אשר התעללתי במצרים וכל לשון התפעל בזה הוא ענין המעשה ההוא באי זה מעשה שיהיה שיבא זה הלשון ת״י ויתעלבון בי לשון תעתוע ובזיון וכן והייתי בעיניו כמתעתע כמתלעב: כי מת שאול · קרוב למיתה כמו בצאת נפשה כי מתה כי לא מת עדיין עד שהמיתו העמלקי כמו שאמ׳ הוא בבשורתו לדוד והפשר כי כזב העמלקי כי לא המיתו הוא לא מצאו מת אחר שנפל על חרבו ולמצוא חן בעיני דוד לפי מחשבתו אמ׳ כן ולא חטא שאול בהרגו עצמו ואף ע״פ שכתוב אך את דמכם לנפשותיכם אדרוש כלומר מידכם אדרוש אותו אם תהרגו עצמיכ׳ וכן מיד כל חיה אדרשנו ומיד איש אחיו אע״פ כן לא חטא לפי שהיה יודע שאול כי סופו היה למות במלחמה כי כן אמר לו שמואל ועוד כי ראה כי מצאוהו המורים אנשים בקשת ולא היה יוכל להמלט מיד׳ טוב היה שיהרוג הוא עצמו ולא יתעללו בו הערלי׳ וכן אמרו רז״ל אך את דמכם לנפשותיכ׳ אדרוש יכול כשאול ת״ל אך: וגם

שמואל א ל–לא

ל׳ י׳ כתי׳ כן

לאשר בבית־אל ולאשר ברמות־נגב ולאשר ביתר: ולאשר בערער ולאשר בשפמות ולאשר באשתמע: ולאשר ברכל ולאשר בערי הירחמאלי ולאשר בערי הקיני: ל ולאשר בחרמה ולאשר בבור־עשן ולאשר בעתך: ולאשר בחברון ולכל־המקמות אשר־התהלך־שם דוד הוא ואנשיו:

א ופלשתים נלחמים בישראל וינסו אנשי ישראל מפני פלשתים ויפלו חללים בהר הגלבע: וידבקו פלשתים את־שאול ואת־בניו ויכו פלשתים את־יהונתן ואת־אבינדב ואת־מלכי־שוע בני שאול: ותכבד המלחמה אל־שאול וימצאהו המורים אנשים בקשת ויחל מאד מהמורים: ויאמר שאול לנשא כליו שלף חרבך ודקרני בה פן־יבואו הערלים האלה ודקרני והתעללו־בי ולא אבה נשא כליו כי ירא מאד ויקח שאול את־החרב ויפל עליה: ה ויירא נשא־כליו כי־מת שאול ויפל גם

תרגום

לדי בבית אל ולדי ברמות נגב ולדי ביתיר: ולדי בערוער ולדי בשפמות ולדי באשתמוע: ולדי ברכל ולדי בקרוי ירחמאל ולדי בקרוי שלמאה: ולדי בחרמה ולדי בכור עשן ולדי בעתך: ולדי בחברון ולכל אתריא דיהליך תמן דוד הוא וגברוהי:

ופלשתאי מגיחין קרבא בישראל ואפכו אנשי ישראל מן קדם פלשתאי ונפלו קטולין בטורא דגלבוע: ואדביקו פלשתאי ית שאול וית בנוהי וקטלו פלשתאי ית יהונתן וית אבינדב וית מלכי שוע בני שאול: ותקיפו עבדי קרבא על שאול ואשכחוהי קשתיא גברין דאומנין למיגר בקשתא ודחיל לחדא מקשתיא: ואמר שאול לנטל זיניה שלוף חרבך וקטלני בה דילמא ייתון ערליא האילין ויקטלונני ויתלעבון בי ולא אבה נטיל זיניה ארי דחיל לחדא ונסיב שאול ית חרבא ונפל עלה: וחזא נטל זיניה ארי מית שאול ונפל אף

מסורה

ערער ה׳ חס׳ בליש׳ בקריאה וסימ׳ ולאשר בערער · ויחנו בערער: ומן הירדן · עזובות ערי ערער · ובלע בן עזן · וכל אוריתא דכוו׳ חסרים: ויחל ט׳ בקריאה וסימ׳ ויחל נח איש האדמה · ויחל עוד שבעת ימים אחרים · ויחל העם לזנות אל · ויחל שער ראשו לצמח · ויחל יונה לבוא בעיר · ויחל שלמה לבנות · ויחל מאד מהמורים · מן היורם דד״ה · תרין בתראי לישן חולי: יבואו ג׳ מלאים בקריאה וסימ׳ פן יבואו הערלים האלה · למה יבואו מלכי אשור · יבואו וישתחוו לפניך · ובמס״רה אחר״ית י נמסר יב״או ויגידו צדק״תו במק״ום וישתחו לפניך ונ״ל שה״וא טע״ות שלא מצאתיו מ״לא בש״ום ספ״ר. מרו״ייק:

רשי

אשר התהלך שם דוד · שהיו מחבאו׳ אותו מפני שאול: ופלשתים נלחמים בישראל · כאדם האומר נחזור לענין ראשון: וישמעו

רלבג

ויקח שאול את החרב ויפל עליה · ידמה מזה המקום שכחש העמלקי שאמר לדוד שכבר הרג שאול ואולם אמר זה למצא חן בעיני דוד כי יודע היה שנאת שאול אל דוד ואפשר כי לא מת שאול בנפלו על חרבו והשלים להמיתו זה הגר העמלקי כמו שספר לדוד והוא יותר נכון לפי מה שאחשוב: אשר

כלי יקר

שדקדקנו מלשון הכתוב הכל השיב דוד שאמר לשון השבה שבדעתו להשיבו לבעליו ולו׳ נודק לשון ויען כל איש שהוא לשון פנייה למה שגילה דוד מהיות כוונתו להשיב ולתת להם חלק ולזה קראו רע ובליעל רע בבחינת היותו רע לבריות שנא׳ אוי לרשע רע וכו׳ וכי יש רשע שאינו רע אלא זה הרע לשמים ורע לבריות וזהו רע ול״זא כל איש רע לבריות כי בין אחים לא יתכן להקפיד בכיוצא בדברים האלה ובליעל הוא בבחינת מה לפי שהורו בזה שהשבכוהם ועולם ידם נגאו וזה כפירה ולזה קראו בליעל אשר האנשים אשר באלה לא היה ראוי שילכו עם דוד כי שם בין תפל׳ להפלה עבירה בידו וחוזר מעורכי מלחמה כ״ש קוטן אמנה כזו לא היה להם ללכת בעורכי מלחמה עם דוד וזהו שאמר ויען כל איש רע ובליעל מהאנשים אשר הלכו עם דוד כלומר מי יתן והיה שלא הלכו או כיון לומר מעתה שהוא רע ובליעל אין להם טענה זולת היותם מהאנשים אשר הלכו עם דוד אבל זולת זה אין להם פה להתפאר שזכות׳ עמדה להם שהרי איש רע ובליעל הוא רק טענות׳ היא הליכתם עם דוד לא זולת ז״ש מהאנשי׳ אשר הלכו עם דוד · ולהיות שהיו כאן שני מיני השלל הא׳ אשר שללו מעמלק של הערים של פלשתים והמין השני השלל של ישרא׳ ושל האנשי׳ האלה אשר פגרו והאיש רע ובליעל לא רצה לתת לאנשים אשר פגרו ולא כי אם איש את אשתו ואת בניו וראוי שינהגו וילכו לבתיהם שלא יצאו עוד בצבא כי יניאו את לב העם הנשארי׳ במלחמ׳ וז״ש כי אם איש את אשתו ואת בניו וינהגו וילכו להם כיון שהם רכי לבב אמנם דוד ענה אותם כנגד היות ענייהם זו רע לבריות אמ׳ אל לא אחי תרעו כי אנשים אחים אתם ז״ש לא תעשו כן אחי רוצה לומר אחים אנחנו ולא יאות לעשות כן וכנגד בליעל הוא אומרו אשר נתן ה׳ לנו כמו שאמרו המפרשים ז״ל שאומרו לנו הוא כלל לאותם שהלכו עם דוד ולאותם שלא הלכו ויכריח כן אומרו וישמור אותנו מורה על סוג זולת הנז׳ בחינת לנו והגדוד גם כן הק״בה נתנו בידינו ולא בכחנו לכדנוהו והקדים נתינת השלל ולפי שהכיחוה העמלקי׳ וברחו ורדפו אחריהם והרגום לכך הקדי׳ את אשר נתן ה׳ לנו על השלל ואחר כך כשרדפנו אחר העמלקים וישמור אותנו ויתן את הגדוד הבא עלינו בבטחון ויד רמה בידנו א״כ התוסב שבכוחו עשה כן הוא בליעל בהמת וכעובד ע״א יהסב וכי תאמרו כעשה נא חלוקה אחרת בינונית שיקחו נשיהם ובניהם וטפם ומקניהם וכל קניינ׳ אבל כאשר זכינו משלל פלשתים ששללו עמלקים מה להם לשו המאתים בו ואולי אמר כן אלא שהפ׳ קצר שדבר הלמד מענייננו הוא מתוך דברי דוד לז״א ומי ישמע לכם לדבר כזה שאיככם רוצים לתת להם חלק כי כחלק וכו׳ או אפשר שהו׳ ומי ישמע לכם לדבר הזה שאמרתם שאפי׳ מקניהם וקנייניהם אינכ׳ רוצי׳ לתת להם כי אם איש את אשתו ובניו לבד מי ישמע לכם שהרי המנהג אפי׳ חלק מהשלל של נכסי פלשתים זוכים בו כי כחלק וכו׳ כ״ש ממונם מקניהם וקנייני׳ ז״ש לדב׳ הזה הזר שאמרתם כי אם איש את אשתו ואת בניו וינהגו וילכו ולהיות הדב׳ הזה שורש אמונה שלימה לזה ויהי מהיום ההוא ומעלה וישימה לחק ולמשפט בישראל ביחוד אשר כל ענייניהם בהשגחה ראוי לשים דבר הזה לחק ומשפט כדי שיכירו שהכל בידי שמים זה׳ איש מלחמה ואעפ״י שהיה יכול לנהוג שיקח היורד פי שני׳ על היושב ושומ׳ הכלים לא רצה לקבוע המנהג ההוא לפי שהוא הריסת ההשגחה חלילה וז״ש וישימה לחק ומנהג ולמשפט דין צדק הוא ליש׳ שכל מעשיהם בהשגחה · ולהחזיק בכונה הזאת הוא מה ששלח לכל המקומות להודיע שזכותם עמדה לו עם היותם יושבים בבתיהם לא כחו ועוצם ידו וכו׳:

ויהי מהיום ההוא ומעלה כו׳ רש״י ז״ל לא נאמר והלאה אלא ומעלה מזמן אברהם כ״ר ע״כ בפ׳ הקוד׳ ביאור המאמר ההוא וכב׳ זכרתי שהו׳ ליש׳ הכוונ׳ שחק כזה צ׳דק הוא ביש׳ לא בזולתם כי ישראל כל מעשיהם בהשגח׳ וראוי שיהיו יחלוקו בשוה היורד למלחמה עם היושב לשמור:

ויבא דוד אל צקלג וכו׳ רש״י ז״ל לרעהו לאמר לאוהביו וכן הר״דק ועיין הרלב״ג ז״ל וכן מהרי״א ואמר הנה לכם ברכה ר״ל שלא היה שולח להם זה בעבור מה ששללו פלשתי׳ כי אין להם דין במה שהתיאשו אבל היה שולח להם ברכה מהשלל אויבי ה׳ כי כבר היה משלהם וגם כיון בזה לומר אל תחשבו שיש קללה באכילת השלל הזה שבעליהם יצעקו אל השם יתברך ויקללו עליו כי הנה להיותם אויבי ה׳ האוכל משללם יבורך מן השמים כי שם צוה ה׳ את הברכה חיים עד העולם עד כאן: ולע״דן כי דוד בא אל צקלג וישלח מהשלל לזקני יהודה ולא לרעהו של דוד שעם הליכת השלל יאמר להם הנה לכם ברכה ז״ש לרעהו לאמר הנה לכם ברכה שרעהו של דוד המוליך המנח׳ היא צוה לאמר הנה לכם ברכה וכו׳ או יאמר לרעהו מזקני יהוד׳ הנזכר כפשוטו של מקרא והכוונה במה שלא אמר לרעיו לו׳ שלא שלח מנחה א׳ לרעים רבי׳ מפני המחלוקת אבל שלח לזקני יהודה כול׳ אבל לא יחדיו אלא לרעהו רוצה לומר לכל רעהו בפני ע׳אמו כפי כבודו ומעלתו ואמ׳ הנה לכם ברכה כו׳ ר״ל הלא מצער היא ברכה מנחה זו והנה לכם משלל ברכה ואיככם צריכים חלילה למנחתי זו אבל שלחתיה לפי שהיא מאויבי׳ ותאכלו שלל אויבי ה׳ או אמר הנה לכם ברכה שתברכוני יען שהאכלתי אתכם משלל של אויבי ה׳ שכן ירבה וכן יפרוץ תמיד או אמר הנה לכם זה המועט ברכה רוצה לומר להכיח ברכה אל בתיכם כי הוא מאויבי׳ שנתנם ה׳ בידינו והניתן מאת ה׳ שוה פרוטה יהי׳ בו ברכה מרובה ק״ו מהנוטל פרוטה מאיש שהיא מתברך וכו׳: לאשר

כלי יקר

והסיבה הג׳ כי אין ללמוד משם כי שם כתנו המחצה ליוצאי הצבא והמחצ׳ לבין כל העדה באופן שהיה א׳ מיוצאי הצבא נוטל ששים יותר מאנשי העדה לא כן בנדון זה שרצה דוד לעשו׳ דבר שו׳ חלק היושב על הכלי׳ כחלק היוצא לצבא אשר מפאת הסיבות הנזכר לא סמכו הענין הזה ע׳ מלחמ׳ מדין ומפני זה נסתפקו אנשי דוד ודוד למד מענין אברהם לא ממלחמת מדין והנה רבי יודן ראה כי ענר אשכול וממרא לא הלכו עם אברהם למלחמה אבל ישבו על הכלים ולשון הפ׳ מוכיח כן שאו׳ ויחלק עליהם לילה הוא ועבדיו שזה יורה שלא היו עמו כי אם עבדיו וענר אשכול וממרא בעלי בריתו לא עבדיו ומ״ש בהתחלה הסיפור ויבא הפליט וכו׳ והוא שוכן באלוני ממרא האמורי אחי אשכול ואחי ענר והם בעלי ברית אבר׳ הוא להודיע שהיה שכן אצל׳ והניח ביתו אצלם ובצלם לא שיצאו עמו למלחמ׳ ומ״ש וירק את חניכיו ילידי ביתו חניכיו הם אנשיו הסבירים למלחמ׳ וילידי ביתו עבדיו וכ״כ לקח אברה׳ ילידי ביתו וחניכיו שהיו כולם עבדיו וחלק עבדיו המלכי׳ ובזה הבין דברי רבי יודן שהוא מפרש הפ׳ והוא או׳ בלעדי רק אשר אכלו הנערים וחלק האנשים אשר הלכו אתי כו׳ שתיבת וחלק נמשכת למטה ג״כ כאילו אמר וחלק ענר אשכול וממרא שאעפ״י שלא הלכו אתי הם יקחו חלקם ראוי לתת להם חלק מה שיהיה שוה לחלק האנשים אשר הלכו אתי שלפי שמלך סדום רצה להניח הרכוש כדי שיחלק שאברה׳ יטול חלק בראש ונעריו וחנ׳ כיו ההולכים וענ׳ ואשכול וממרא אעפ״י שלא הלכו למלחמה כיון שהם בעלי בריתו ושומרי׳ הכלים לעומת חלק של אברהם אמר בלעדי ר״ל איני רוצה לעצמי כלום רק אשר אכלו הנערי׳ וחלק האנשים אשר הלכו אתי וחלק ענר אשכול וממרא ואע״פי שלא הלכו מכאן למד דוד לתת חלק כחלק בשוה לשומר הכלים כחלק היוצא לצבא עד כאן תורף דבריו ז״ל ונכונים: ולע״דן כי מענין מדין אין ללמוד מלבד הטעמים הנ״זל ממהר״יא ז״ל עוד לי בחינה אחרת והוא כי אומר ומי ישמע לכם לדבר הזה וכו׳ נראה כוונתו שמי ישמע להם לדבר זה שהוא זר אלא הכל כי במשפט הלוחמים ומנהגם כי כחלק היורד במלחמה וכחלק היושב על הכלים ואם כן אין להביא ראיה ממעשה מדין שהוא משפט כתו׳ דין תורה והכתוב הזה אמר שאפי׳ מדת ונימוס הלוחמי׳ שיהיה היורד והשומר שוים בחלק ולעומ׳ זה הוכרח רבי יודן ללמוד כן ממעשה אבות קודם מתן תורה שזו הוראה שמנהג הלוחמים כן מה שאין ראיה לזה ממעשה מדין כי שם דין מדיני התורה והו׳ רצה להוכיח מהמנהג וזה דקדק המאמ׳ שם בבראשית רבה שמביא כל אלו הפסוקים ובכלל׳ מי ישמע לכם כו׳ כי כדי להוכיח שהמנהג המדיני כן הוצרך רבי יודן ללמוד כן מאברהם וז״ש דוד וישימה לחק ולמשפט שחק למדנו מאברה׳ ומשפט ממעשה מדין ולע״ד סברת רבי יודן שענר אשכול וממרא לא הלכו מלבד הכרח מהרי״א ז״ל ונל״עד הכרח מלשון הכתוב שאם חלק האנשים אשר הלכו אתי הם ענר אשכול וממרא ב׳ תיבות בדבר הא׳ למה אמר תחלה שהם האנשים ואח״כ מפרש אותם שהם ענר אשכול כו׳ יאמ׳ כא וחלק ענר אשכול וממרא אשר הלכו אתי ועוד אם האנשים אשר הלכו אתי פי׳ ענר אשכול וממרא שהם הלכו אתי אם כן הם יקחו חלקם מיותר שכבר זכר זה באומרו וחלק האנשים אשר הלכו אתי אלא ודאי חלק האנשים אשר הלכו לחוד שהוא מוכרח לתת להם חלקם וענר אשכול וממרא הם יקחו חלק ואע״פי שלא הלכו כיון שהם שומרי ההלכו וכלינו וזהו הם יקחו חלקם כלו׳ שאע״פי שלא הלכו ומכאן למד דוד הע״ה וז״ש ומעלה מאברהם זקנו למד כן אמנם בהבנת הפסו׳ לבא עד תכונתם צריך לדקדק ויגש דוד את העם דהי״לל אל העם כנזכר בדברי הר״דק אלא שהר״דק אמר שאת הוא כמו אל עוד צריך לדקדק או׳ לשון עניה ויען כל איש בליעל וכו׳ למה ענה כן אם כן הי״לל ויאמר כל איש כו׳ ועוד למה קראו רע ובליעל ואחד מהם מספיק שקריאתו בליעל בלא״יזודקת כי לא ילדק כי אם בענין ע״א כיצאו ביצאו אנשים בני בליעל מקרבך וידיחו את יושבי עירם וכו׳ ועוד מהאנשים אשר הלכו עם דוד ידוע הוא ואין צריך לו כן כי ידוע הוא שהאנשים שהלכו עם דוד ידברו כן לא אשר פגרו מלכת ועוד מהו וינהגו וילכו ועוד מהו לדבר הזה מורה בהצבע שיש דבר זולתו ונראה כי דוד מתחלה נתן אל לבו לתת לאלו חלק כחלק לאלו שפגרו עם ההולכים כי ידע דוד שלא בחיל ולא בכח כי אם ברוח הש״ית העוזר וזו פנייה תוריית להאמין בשי״ת שהכל מאתו ול״זא ויגש דוד את העם ולא אמר אל העם לומר שנגש ביותר שזו הוראה שקרוב אליהם ודורש שלומם וטובתם ואפי׳ שפיגרו כי ההכרח לא יגונ׳ והשכל מחייב שהאנשים שלמים הגור׳ הם הם אלוש המזג בגופם כתרי הקסרים והם אשר פגרו ואולי זכותם עמדה לו לדוד ולזה ויגש דוד את העם שנגש אתו עמו ולזה קראם בשם עם כאילו הם עיקר העם׳ כי המפגרים הם הם היותר חשובים בשכלם כאמור והם העם באיכותם וישאל להם לשלום וכראות האנשים בני בליעל כן אהבה רבה וחיבה יתירה הבימו כי רצה לתת להם חלק כחלק ובפרט שהיה לבם גלוי דעת מאז בשעת ההלל׳ שלא אמר לעצמי אני מליל אלא דעת דוד להשיב לבעליו וכמו

מנחה קטנה

ופלשתים נלחמים בישראל · ירצה שעד הנה היו ישראל נלחמי׳ בפלשתים שהם התחילו המלחמה בפלשתי׳ וכאן נתרשלו ידם שלא באו לבם להלחם בפלשתים עד שהפלשתי׳ התחילו להלחם בם שכ״כ היה מורך לב ישראל ואע״ג דאיכא לא חוו מזלייהו חזו כי נגזרה גזרה ליפול ביד פלשתים וע״כ ניגפו אנשי ישראל: ותכבד המלחמה אל שאול וגו׳ אע״פי שראה שאול שנגפו ישראל וגם ידע שעליו נגזרה גזרה לא נס ולא נטה ממערכי מלחמה כדי שיעשה נקם באויביו קודם מותו וגם כדי שלא ירך לבב ישראל יותר בנסו הוא ג״כ גם היה נלחם כדי למות במלחמה ולא יתעללו בו הערלי׳ כשיפול בידם חי: את החרב ר״ל חרב הידוע שהיה שאול מכה ומעית בה את הפלשתי׳ ומכשיו גרם בחטא שהעית עצמו בה ואע״פ שנשאר עדיין חי במקצת מ״מ היה מכות מות כמ״ש העמלקי כי ידעתי כי לא יחיה אחרי נפלו · ואע״פ דכתי׳ וירא נושא כליו כי מת שאול לאו דוקא מת אלא מכת מות או שהיה סבור שמת כיון שראה החרב דקר בקרבו · וי״א שהחרב שמת בה שאול היה חרבו של נושא כליו · וא״כ רחוק לומר שהוציא הנושא כליו החרב מגופו של שאול ונפל עליה · אלא אפשר לומר ששאול דקר החרב כ״כ בכח בגופו עד שעבר מצד פניו לצד אחוריו ונפל על בטנו ועל זה החלק של החרב שיצא מגוו של שאול עליו נפל הנושא כליו וז״ש ויפל גם הוא על חרבו כלומר שעדנו תקוע בגוף שאול נפל גם הוא עליה וזה וימת עמו עמו ממש:

פי׳ רבי׳ ישעיה

וימצאהו המורי׳ אנשי׳ בקשת מקרא מסורס הוא אנשים המורי׳ בקשת: ויחל מאד מהמורי׳ · כמו חיל כיולדה: ודקרני והתעללו בי · פירוש אני ירא שמא לא יהרגוני אלא יניחוני חי וישחקו בי כמו התעללת בי ·

גם כל אנשיו · הסמוכי' אליו במלחמתו מתו בהר הגלבוע והשאר נסו : אשר בעבר העמק אשר בעבר הירדן · תרגם יונתן די בעברא למישרא ופי' הערי שהיו בעבר המישור הסמוך לארץ פלשתים וכן בעבר הירדן המקומות סמוכות לירדן וסמוכות לארץ פלשתים ולא היתה בהם עיר מבצר ועזבו אותם : את כליו · מה שמצאו בו בגדיו וכלי זייני כי הנזר והאצעדה העמלקי לקחם : בית עשתרות אלהיהם · והם פסילי העשתרות שהם אלהיהם והם צלמים העשוים בצורת עשתרות מן עשתרות הצאן ובדברי הימים כתוב בית אלהיהם והם היו העשתרות שהיו אלהיהם : ואת גויתו תקעו בחומת בית שן · תקעוה במסמרים ובדברי הימים כתי' ואת גלגלתו תקעו בית דגון מה שלא נזכר הנה הוא נזכר שם כי זה וזה היה כי גויתו תקעו בחומת בית שן וגלגלתו שנ' ויכרתו את ראשו ושם אמר וישאו את ראשו ואת כליו באמרו ואת גויתו קצר שהרי גויית בניו תקעו גם כן בחומת בית שן : וישמעו אליו · כמו עליו וכ"תי ושמעו עלוהי : וישרפו · אות' שם · ת"י וקלו עליהון כמא דקלן על מלכיא תמן אפשר שהיה דעתו כמו שכתבו רבותינו ז"ל שורפין על המלכים ומה הם שורפין עליהם מטתן וכלי תשמישן או דעתו על שריפת בשמים כמו ויתכנו הרופאים ויתכן לפרש כי הבשר שרפו שהעלה רמה ולא רצו לקברם עם התולעים כי לא היה דרך כבוד ושרפו הבשר וקברו העצמות : תחת האשל · ובדברי הימים תחת האלה אשל הוא כלל לכל עץ וכן ויטע אשל כתרגומו ונציב נציבא ובדברי הימים פיר' שזה האשל היה אלה : ויצומו שבעת ימים · זכר לאותן שבעת ימים שנתן להם זמן נחש העמוני ובאותו זמן נושע על ידי שאול ולפיכך נתעסקו בו אנשי יבש כי זכרו אותה התשועה שנושעו על ידו :

ויהי

רשי

וישמעו אליו · כמו עליו על שאול : וישרפו אותם שם · וקלו עליהון כמו דקלן על מלכיא תמן כדתנן שורפין על המלכים ולא מדרכי האמורי :

והנה

גַּם־הוּא עַל־חַרְבּוֹ וַיָּמָת עִמּוֹ : וַיָּמָת ה'
שָׁאוּל וּשְׁלֹשֶׁת בָּנָיו וְנֹשֵׂא כֵלָיו גַּם ו'
כָּל־אֲנָשָׁיו בַּיּוֹם הַהוּא יַחְדָּו : וַיִּרְאוּ
אַנְשֵׁי־יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר־בְּעֵבֶר הָעֵמֶק
וַאֲשֶׁר בְּעֵבֶר הַיַּרְדֵּן כִּי־נָסוּ אַנְשֵׁי
יִשְׂרָאֵל וְכִי־מֵתוּ שָׁאוּל וּבָנָיו וַיַּעַזְבוּ ב'
אֶת־הֶעָרִים וַיָּנֻסוּ וַיָּבֹאוּ פְלִשְׁתִּים
וַיֵּשְׁבוּ בָּהֶן : ג'
וַיְהִי מִמָּחֳרָת וַיָּבֹאוּ פְלִשְׁתִּים לְפַשֵּׁט
אֶת־הַחֲלָלִים וַיִּמְצְאוּ אֶת־שָׁאוּל
וְאֶת־שְׁלֹשֶׁת בָּנָיו נֹפְלִים בְּהַר
הַגִּלְבֹּעַ : וַיִּכְרְתוּ אֶת־רֹאשׁוֹ וַיַּפְשִׁטוּ
אֶת־כֵּלָיו וַיְשַׁלְּחוּ בְאֶרֶץ־פְּלִשְׁתִּים
סָבִיב לְבַשֵּׂר בֵּית עֲצַבֵּיהֶם וְאֶת־הָעָם :
י וַיָּשִׂמוּ אֶת־כֵּלָיו בֵּית עַשְׁתָּרוֹת וְאֶת־
גְּוִיָּתוֹ תָּקְעוּ בְּחוֹמַת בֵּית שָׁן : ג' ב'
וַיִּשְׁמְעוּ אֵלָיו יֹשְׁבֵי יָבֵישׁ גִּלְעָד אֵת
אֲשֶׁר־עָשׂוּ פְלִשְׁתִּים לְשָׁאוּל :
וַיָּקוּמוּ כָּל־אִישׁ חַיִל וַיֵּלְכוּ כָל־ ט' מל'
הַלַּיְלָה וַיִּקְחוּ אֶת־גְּוִיַּת שָׁאוּל וְאֵת
גְּוִיֹּת בָּנָיו מֵחוֹמַת בֵּית שָׁן וַיָּבֹאוּ כ' חד מל' וחד חס'
יָבֵשָׁה וַיִּשְׂרְפוּ אֹתָם שָׁם : וַיִּקְחוּ אֶת־
עַצְמֹתֵיהֶם וַיִּקְבְּרוּ תַחַת־הָאֶשֶׁל
בְּיָבֵשָׁה וַיָּצֻמוּ שִׁבְעַת יָמִים :

ויהי

אַף הוּא עַל חַרְבֵּיהּ וּמִית עִמֵּיהּ : וּמִית
שָׁאוּל וּתְלָתָא בְנוֹהִי וְנָטֵל זַיְנֵיהּ
אַף כָּל גַּבְרוֹהִי בְּיוֹמָא הַהוּא
כַּחֲדָא : וַחֲזוֹ אֱנָשֵׁי יִשְׂרָאֵל דִּבְעִיבְרָא
דְמֵישְׁרָא וְדִבְעִיבְרָא דְיַרְדְּנָא אֲרֵי
אַפִּיכוּ אֱנָשֵׁי יִשְׂרָאֵל וַאֲרֵי מִיתוּ שָׁאוּל
וּבְנוֹהִי וּשְׁבָקוּ יָת קִירְוַיָּא וְאַפִּיכוּ
וַאֲתוֹ פְלִשְׁתָּאֵי וִיתִיבוּ בְּהוֹן :
וַהֲוָה בְּיוֹמָא דְבַתְרוֹהִי וַאֲתוֹ
פְלִשְׁתָּאֵי לְחַלָּצָא קְטִילַיָּא וְאַשְׁכַּחוּ
יָת שָׁאוּל וְיָת תְּלָתָא בְנוֹהִי קְטִילִין
רְמַן בְּטוּרָא דְגִלְבּוֹעַ : וּפְסָקוּ יָת
רֵישֵׁיהּ וְחַלִּיצוּ יָת זַיְנֵיהּ וּשְׁלָחוּ
בְּאַרְעָא פְלִשְׁתָּאֵי סְחוֹר סְחוֹר
לְבַסָּרָא בֵּית טַעֲוָתְהוֹן וְיָת עַמָּא :
וְשַׁוִּיאוּ יָת זַיְנֵיהּ בֵּית עַשְׁתַּרְתָּא וְיָת
גּוּפֵיהּ צְלָבוּ בְּשׁוּרָא דְבֵית שָׁן : וּשְׁמָעוּ
עֲלוֹהִי יָתְבֵי יָבֵישׁ גִּלְעָד יָת דַּעֲבָדוּ
פְלִשְׁתָּאֵי לְשָׁאוּל : וְקָמוּ כָּל גְּבַר גִּבַּר
וַאֲזָלוּ כָּל לֵילְיָא וּנְסִיבוּ יָת גּוּפָא
דְשָׁאוּל וְיָת גּוּפֵי בְנוֹהִי מִשּׁוּרָא דְבֵית
שָׁן וַאֲתוֹ לְיָבֵישׁ וְקָלוּ עֲלֵיהוֹן כְּמָא
דְקָלַן עַל מַלְכַיָּא תַמָּן : וּנְסִיבוּ יָת
גַּרְמֵיהוֹן וּקְבָרוּ תְּחוֹת אֲשֵׁלָא בְּיָבֵישׁ
וְצָמוּ שַׁבְעָא יוֹמִין :

והוה

מנחה קטנה

ויכרתו את ראשו · נראה שמנהגו לשאול שנפל על חרבו את וידעו שהוא כמית עצמו וזה היה להם לבושה שלא הומת על ידם על כן כרתו ראשו להתפאר עצמם באלו הרגוהו ותכנו ראשו היינו עשו לו זה בבזיון ע"י בבאר מות הסיים ביד פלשתים : וישימו את כליו וגו' ובד"ה כתי' ואת גלגלתו תקעו בית דגון · אפשר שעשו זה לפי שהפלשתים סברו בדעתם שנלקה דגון אלהיהם ע"י הארון וזה היה בשביל שהיה הארון בלי לנוחות כי שאול מטפס מיד גליות ומ"מ לא היה זה כבוד לארון להיות רק על חות ועשה נקם בפלשתים ובאלהיהם כדי להשיבו לארץ ישראל שיביאו אל מ"מ בו מ"מ אם היה הלחות נשאר בארון לא היה מקפיד על הדבר ונשאר בארץ פלשתי' ולא נעשה זה הבזיון לדגון ולפי ששאול גרם זה הדבר לדגון גם הם קנאו לע"ז שלהם ותקעו גלגולתו לפניו כלומר שנפנס שאול ע"י שגרם שביוש לאליהם :

עתד

פי' רבינו ישעיה

תקעו בחומת בית שן · הרגוהו ללבו : וישרפו אותם · כמו ובמשרפות אבותיך המלכים הראשונים כן ישרפו לך והוא החנטה שעושין עליהם בבשמי' רבים שלא יסריחו ושורפי בשמי' באלו החנטי' :

רלבג

אשר נס העם מן המלחמה · ספר מקרה הרע שקרה בהדרגה כראוי כדי שלא יגיע ההפעלות לשומע כי אם בהדרגה כי זה ממה שיוסיף אל סבל הרע שהוא בזולת הפעלות גדול מאד והמשל כי מי שימות אוהבו בזולת חולי קודם ידאג לו יותר ממה שידאג אם היה לו חולי קודם ויעתק אל הרע בהדרגה ולזה ספר בזה המקום ניסת העם ראשונ' ואחר זה ספר מיתת קצתם יותר קשה מהניסה ואחר ספר מיתת ראשי העם שהם שאול ויהונתן כנז שהוא יותר קשה ממיתת העם · והנה שאול נשען על חניתו ידמה שאחר שנפל על חניתו וראה שלא דקרהו היה שאול נשען עליו בכח להשלים הדקירה וכאשר ראה כי לא יוכל על זה אמר לנער העמלקי שימותתהו : כי

מסרה

ויקימו ט' מל' וסי' נמסר בריש סדר קרח ולעיל בהאי ספרא סימן כ"ג : יבשה ביבשה ג' בקריאה וסימן ויבאו יבשה ויצומו עד הערב · ודבתריה ויקברו תחת האשל ביבשה · ויביאוהו דד"ה :

כלי יקר

לאשר בנית אל זכו' ולאשר בחברון וכו' עיין רש"י ז"ל וכן הר"דק ז"ל והוסיף ע"ש וכבר זכרתי דברי מהרי"א ז"ל שכבר זכו בו ביאוש הבעלי' עד כאן ועם כל זה דברי הר"דק ז"ל במקומה שעם היות דוד זוכה בשלל מצורת הדין ביאוש עם כל זה רצה לפייסם בקצת ממנו :

ופלשתים נלחמים וכו' עיין רש"י ז"ל ומהרי"א ז"ל הוסיף וזמר שנסו ישראל וכבר זכרו חכמים שהתחלת הנפילה ניסה ומאשר ישראל התחילו לנוס מפני פלשתים ויפלו חללים בהר הגלבוע ע"כ · ולע"דן כוונת הפסוק לומר הביטה וראה כמה העונות גורמין ועושים שהרי דוד ואנשיו ארבע מאות איש כי המתים פגרו ועם היותם מעטים מתי מספר נלחמים ולקחו בלעם מפיהם והעון כמה גורם ועושה שהרי פלשתים נלחמים בישראל וינוסו אנשי ישראל ויפלו חללים אין זה כי אם רוע העומת שהרי עם היותם ישראל מרובים ובהר גבוה ותלול והאויבי' למטה עכ"ז נפלו חללים בהר הגלבוע ואולי תיבת נלחמים מהנפעל שהיו פלשתים נלחמי' ונפעל מהמלחמה כאילו יד ישראל גוברת והם נלחמים מהם ועכ"ז וינוסו אנשי ישראל מפני פלשתים אין זה כי אם בהשגח' השי"ת שנתן מורך בלבבם של ישראל מסיבת עונותם עם היות פלשתים נלחמים כלומר נפעלי' מהמלחמה ולכך לא אמר לוחמים אלא נלחמים :

וידבקו פלשתים וכו' עיין הר"דק ז"ל אבל מהרי"א ז"ל כתב ומאשר היו שאול ובניו גבורי כח ואבירי לב לא נסו מהמלחמה ולא נפלו גם כן בראשונה אבל אחר שנסו רבים מהעם ושנפלו רבים לחרב הדביקו פלשתים את שאול ובניו לפי שהתמידו להלחם ואיש בושת לא בא אל המלחמה לחולשתו או לסבה אחרת או אפשר שבא וגם הוא והאבנר ונמלט ממנה עד כאן ולשון וידביקו פלשתי' מורה כדברי הר"דק ז"ל שברחו וידביקו אותם שהשיגום ושלא כדברי מהר"יא: ולע"דן · לדקדק יתור בני שאול כי ידוע הוא ולשיטה שהבי' מהרי"א שאיש בושת בא עם שאול למלחמה אלא שברח וניצול הוא והאבנר ניחא כי אבנר היה עמו כנזכר לעיל מדברי הו"ל שהשני אנשי' שבאו אל בעלת אוב אבנר ועמשא היו וא"כ על כן ברח וכן איש בושת ובזה מובן אומרו בפרטות יהונתן ואבינדב ומלכי שוע בני שאול אלה לבד הם שמתו במלחמה מהבאים שאי' אבל איש בושת לע"פי שבא ברח והפשר עוד בני שאול כשרים כמוהו ויהונתן ידוע ויגיד על שאר אחיו או אמר בני שאול שהכיר שאול שמתו בניו בחייו והוא צער גדול אליו בחיר ה' ז"ש בני שאול שהיה אביהם בחיים כשמתו והכיר במיתתם שמתו בעודם בני שאול שהיה אביהם קיים או אפשר שמתו שהכוס פלשתים משגאתם את אביהם והכו אותה להיותם בני שאול אשר שנאו בעון אביהם ז"ש ויכו פלשתים את יהונתן וכו' ואת מלכי שוע בני שאול להיות' בני שאול הכו אותה מכה רבה גדולה ומרה :

והכבד המלחמה אל שאול וכו' עיין הרד"ק ז"ל ומהרי"א וימצאוהו המורי' שמצאו את מקומו והיו הולכים אחריו ופחד אז שאול מהמורים ולא היה פחדו מהמות כי בוחר הו' מות מחיים כדבסמוך אבל פחדו היה פן יתעוללו בו ע"כ · ולע"דן שלא חסרה תיבת המורים אלא הכי קאמר וימצאוהו המורים בקשתות שהיה הקשת שלהם חזק כל כך שהיה צריך שני אנשי' ולהו כדי להיותו מורה בקשת ההוא לחזקתו זהו שאמר המורים ששני אנשים בקשת אחד ולזה ויחל מאד מהמורים על דרך מה שפי' גבי קשת גבורים קשת אחד לשני גבורי' שיכבשוהו לחזקתו ועוד היו' דאיתי בארץ צפת תוב"ב מהדורסזי יש בנו' שאוחז קשת ככרי דהיינו שצריך כובד ככר גדול לכבוש הקשת ההוא והם כובשי' אותו בגבורת זרועות' · או יאמר אנשי' בקשת על דרך ונתת לאמהך זרע אנשים וזהו שאמר המורים שהם אנשי' בקשת ר"ל אנשים בקיאים וזריזים בקשת מאד וז"ש תרגומו גברין דאומנין כו' שתיבת גברין דאומנין הכל תרגום של תיבת אנשים :

ויאמר שאול וכו' עיין הרד"ק ז"ל וכן הרלב"ג ז"ל וכן מהרי"א ז"ל והוסיף לומר ודקרוני אחר והתעוללו בי ראשונה וקודם הדקירה בניקור עינים כשמשון וכיוצא בו · ובכלי חמדה סדר חוקה הרביעי כתבתי שדאגת שאול היתה פן אחר הדקירה יתעוללו בו פלשתי' בבתי עבודת' שאם פחד פן ידקרוהו ואחר כך יתעוללו בו אם כן מה הועיל בתקנתו שאפי' שימית עצמו יתעוללו בו אבל פחד מהתעוללות מפני חלול ה' שאם יהיה כדקר מפלשתים יתנו יקר לאלהיהם ועוז והדר באו' שהוא מסרו בידם ולזה בחר להרוג את עצמו כדי שלא יהרגוהו הם ויאמרו כביר מצאה ידם וייכיח כן מה שאמר הנער העמלקי אל דוד ויאמר אלי מי אתה ואומר אליו עמלקי וכו' כי שאול שאל מי אתה שחשש פן הוא מפלשתים ואינו רוצה שיהרגנו שיתנו עוז לאלהים ובחר אפי' בעמלקי הגוים דלא הו"ל ומודה לע"ה לא כן בנפלו ביד פלשתים דאולי ותודו ז"ש ודקרוני אז יתעוללו בי

אבל אם ידקרוני זולתם לא יתעוללו בי כיון שלא נפלתי בידם ע"כ ובזה מובן אומרו הערלים האלה ר"ל הערלים העובדים ע"א מהיותם האלה הוא שחוששני שידקרוני והתעוללו בי כאמור וז"ש גם כן ודקרני בה כי מובן הוא שהדקירה היא בה אבל כיון אל מה שאמר בס"ה בפסוק ואותו הרגת בחרב בני עמון שהרג' ע"י חרב בני עמון הוא עון גדול שהוסיף כח לבני עמון במה שהרגו ע"י חרב של בני עמון ובפרט שהיה הסקון מצוייר בו בחרב שיפגו' בנפש אוריה מכאן אני למד שיש זה כיון באומר שלוף חרבך ודקרני בה בה דייקא שהוא חרב קדושה בה ולא בזולתה שחרבות העובדי' ע"א רעים הם כמ"ש פן יבאו הערלים האלה ודקרוני האלה דייקא שהרגים ולצער בהיו' הדקיר' ע"י הערלים האלה ועוד שיתעוללו בי וכו' בהיות הדקירה על ידם יתנו עוז לאלהים כנז"ל · ולא אבה נושא כליו כי ירא מאד ר"ל כי הוא ירא וחרד על דבר ה' מאד כי שאול מושל מקשיב על ספת אמת משרתו צדיק כמו שלמדו חז"ל מפסוק מושל מקשיב על ספת שקר כל משרתיו רשעים ולזו הוכרח שאול לקחת הוא בעצמו החרב של משרתו ויפול עליה והוכיח שהיה חרב נערו מפסוק של וירא נושא כליו כו' והיה זה בעון נוב עיר הכהנים שהרגם בחרב והז"ל הובא בילקוט שופטים סימן ע"א ת"ר חמשה דברי' היה מעין דוגמא של מעלן וכולם לקו בהן שמשון בכחו שאול בצוארו אבשלום בשערו צדקיה בעיניו אסא ברגליו שמשון בכחו דכתיב ויסר כוחו מעלו שאול בצוארו דכתיב ויקח את החרב ויפול עליה אבשלום כו' עיין שם :

וירא נושא כליו וכו' עיין הרד"ק ז"ל · ולע"דן לדקדק יתור תיבת עמו שכבר אמר ויפול גם הוא וכו' ונראה כי באומר גם הוא גילה היות הריגת שאול בחרב נערו זהו שאמר גם הוא על חרבו שגם הוא על חרבו מכלל ששאול ג"כ בה נהרג ולהיות הנער וכו' ירא ה' כמו שפי' כמ"ש ירא מאד ואפי' יהיה ירא מאד כפשוטו לשלוח ידו באדונו גם זאת מחסידות ובחר למו' עם רבו שבלי ספק יזכה לחלק טוב וז"ש וימת עמו"נ וימת ויהי עמו בחלק טוב אחר שמת ויסייע לזה מה שכתב מהרי"א שכמו שבחיים לווהו לוה אותו במיתה ולפי זה מתו שאול ובניו ונוש' כליו גם כל אנשיו ר"ל משרתיו עושי רצונו ביום ההו' יחדיו והלך שאול לבית עולמו מלוה עם בניו ואנשיו כאשר היה באמנה אתו ע"ב :

וימת שאול עיין הרד"ק ז"ל ומהרי"א ז"ל כתב אנשיו משרתיו כנזכר בפסוק הקודם : ולע"דן · תיבת יחדיו שהיא מיותרת ואפשר שרמז שכולם יחדיו בחלק טוב לע"הב וז"ש יחדיו מעין מה שפירשתי בפסוק הקודם בתיבת עמו לא שיהיו יחדיו ועמו בשוה אלא כל א' ואחד כפי ערכו והכל השוה שבהם עולם הבא :

ויראו אנשי ישראל וכו' עיין הרד"ק ז"ל ומהרי"א ז"ל כיון שראו שמתו שאול ובניו ולא נשארו שרים להצילם מיד פלשתים נסו ולקחו פלשתים הערים ע"כ :

ויהי ממחרת וכו' הכוונה שהם יצאו לפשט את החללים עטו אל השלל וימצאו מציאה גדול' את שאול וכו' זהו שאמר וימצאו ויכרתו את ראשו וכו' עיין הרד"ק ז"ל וכן מהרי"א ז"ל ומ"ש לבשר בית עצביהם כמו את בית עצביהם ר"ל אלהיהם ע"כ · ולע"דן לפי שהרשעים האלה היו מחפשי' לפשט החללים וימצאו את שאול שמחו כעל כל הון ולזה כרתו ראשו תחל' ואח"כ הפשיטוהו בגדיו כדי לשלוח הראש והבגדים בארץ פלשתים סביב לבשר בית עצביהם כי זה הענין היה גרמ' בו בית עצביהם שיד אלהיהם עשתה זאת והיינו או' לבשר בית עצביהם דהי"לל את עצביהם או לבית ועוד כי בית עצביהם לא יתכן בו בשורה כי הוא יודע הכל לפי דעתם אלא ודאי כדפרישית לבשר בארץ פלשתים הנזכר שזה נעשה בכח בית עצביהם ואת העם ג"כ יבשרו כך ואם זה עשו כשהרג שאול את עצמו על אחת כמה וכמה אם היה נהרג ע"י פלשתים וכו' :

וישימו את כליו וכו' עיין הרד"ק ז"ל וכן מהרי"א ז"ל שהכתוב הזכיר גוית שאול לפי שהוא העיקר והוא הדין גוית בניו תקעו בחומת בית שן והמתרגם תרגם תקעו צלבו : ולע"דן לתת טעם למה לא הזכיר כי אם גוית שאול וגם קשה למה לא הזכיר נתינת גלגלתו בדגון ונראה כי הנזכר בפסוק הקודם וישלחו בארץ פלשתים וכו' היינו בגלגול' ראשו אשר כרתו שלחוה אבל כליו תכף ומיד אחר ההפשט' וישימו את כליו בית עשתרו' ואת גויתו תקעו בחומת בית שן כי ראשו שלחו בארץ פלשתי' כנז' בפסוק הקוד' ולזה לא הזכיר בפסוק ענין גלגלתו כי היה הולך בארץ פלשתים סביב אבל בדברי הימים כתב שם ואת גלגלתו תקעו בית דגון :

וישמעו אליו רש"י ז"ל אליו כמו עליו ע"כ וכו ת"י וכן הרד"ק ז"ל ומהרי"א ז"ל כתב שאנשי יבש גלעד נתקבצו ונתעוררו לגמול חסד עם שאול אשר הצילם מיד נחש בני עמון

בתחלת

רדק

ויהי בבואו אל דוד · בב"ית : נקרא נקריתי · במקרה באתי שם לא מדעתי שאמצא אותו שם ונקרא מקור מנפעל בלא בב"ון כמו שאול נשאל דוד : נשען על חניתו · מהמכה שנפל על חרבו : ובעלי הפרשים · מחנות הפרשים כתרגומו משירית פרשיא וכן תרגם בעל גד מיסר גד ויש לפרש בעלי הפרשים ראש הפרשים והממונים עליהם ; ויאמר אליו עמלקי אנכי · כן כתיב וקרי ואומר והקרי מבואר והכתיב ר"ל כי אחר אמר לו כי הוא עמלקי לפי ששאול הרג עמלקיים לא אמר עמלק אנכי : כי אחזני השבץ · שם חולי אולי יקרה לאדם מחמת מכת חרב ותרגם יונתן ארי אחדני רתיתא · ובדרש עון נוב עיר הכהנים הלובשים כתנת השבץ שהרגתי וי"ת הפרשים לובשים השבץ כמו שאומר ובעלי הפרשי' הדביקוהו : כי כל עוד נפשי בי · בעוד שנפשי בי ואל יהרגוני הערלים ולפירו' האחר אמר כי כל כך אלטער מחמת המכה שעדיין נפשי בי לכך אני רוצה שתקרב את מיתתי : ואמותתהו · הוי"ו פתוחה ומשפטה להיות בקמץ כי העניין לעבר וכמוהו ואספך ואכסך משי הו"ו פתוחה והעניין לעבר ופירשו הקדמוני' לפי שכזב שלא המיתהו שהרי הוא נפל על חרבו ומת לכך נפתחה וי"ו ואמותתהו : אחרי נפלו · אחרים שנפל על חרבו לא היה יכול לחיות מחמת המכה וקרבתי את מיתתו כמו ששאל ממני או פירושו כי לא היה יכול לחיות שהרי הפרשים השיגוהו והיו קרובים לבא אליו ויהרגוהו ורצה שאהרגהו אני ולא הם : ויחזק

א ויהי אחרי מות שאול ודוד
שב מהכות את־העמלק וישב דוד
בצקלג ימים שנים: ב ויהי ביום
השלישי והנה איש בא מן־המחנה
מעם שאול ובגדיו קרעים ואדמה
על־ראשו ויהי בבאו אל־דוד ויפל
ארצה וישתחו: ג ויאמר לו דוד אי
מזה תבוא ויאמר אליו ממחנה
ישראל נמלטתי: ד ויאמר אליו דוד
מה־היה הדבר הגד־נא לי ויאמר
אשר־נס העם מן־המלחמה וגם־
הרבה נפל מן־העם וימתו וגם שאול
ויהונתן בנו מתו: ה ויאמר דוד אל־
הנער המגיד לו איך ידעת כי־מת
שאול ויהונתן בנו: ו ויאמר הנער
המגיד לו נקרא נקריתי בהר הגלבע
והנה שאול נשען על־חניתו והנה
הרכב ובעלי הפרשים הדבקהו:
ז ויפן אחריו ויראני ויקרא אלי ואמר
הנני: ח ויאמר לי מי־אתה ויאמר
אליו עמלקי אנכי: ט ויאמר אלי
עמד־נא עלי ומתתני כי אחזני
השבץ כי־כל־עוד נפשי בי:
י ואעמד עליו ואמתתהו כי ידעתי כי
לא יחיה אחרי נפלו ואקח הנזר
אשר על־ראשו ואצעדה אשר על־
זרעו ואבאם אל־אדני הנה:
ויחזק

והוה בתר דמית
שאול ודוד תב מלממחיית דבית
עמלק ויתיב דוד בצקלג יומין תרין:
והוה ביומא תליתאה והא גברא
אתא ממשריתא מלות שאול
ולבושוהי מבזעין ועפרא רמי ברישיה
והוה במיתוהי לות דוד ונפל על
ארעא וסגיד: ואמר ליה דוד אי
מדין את אתי ואמר ליה ממשריתא
דישראל אישתזיבית: ואמר ליה דוד
מה הוה פתגמא חוי כען לי ואמר
דאפיך עמא מן קרבא ואף סגי נפל
מן עמא ואיתקטלו ואף שאול
ויהונתן בריה מיתו: ואמר דוד
לעולימא דמחוי ליה איכדין ידעתא
ארי מית שאול ויהונתן בריה: ואמר
עולימא דמחוי ליה אתערעא
אתערעית בטורא דגלבוע והא
שאול סמיך על מורניתיה והא
רתיכיא ומשירית פרשיא ארבקוהי:
ואתפני לאחורוהי וחזני וקרא לי
ואמרית הא אנא: ואמר לי מן את
ואמרית ליה עמלקאה אנא: ואמר לי
קום כען עלי וקטולני ארי אחדני
רתיתא ארי כל עוד נפשי בי: וקמית
עלוהי וקטלתיה ארי ידענא ארי לא
ייחי בתר די נפל ונסיבית כלילא די
על רישיה וטוטפתא דעל דרעיה
ואיתיתינון לות ריבוני הלכא:
ואתקיף

ד' דס' וסי' אבא רעות מחלה ומלכה · ב' חד כתיב יו"ד וחד כתי' א' · ואומר ק'

ובגדיו ד' בקריאה וסי' וקדש הוא ובגדיו · את ראשו לא יפרע · ובגדיו קרועים ואדמה על ראשו · היחתה איש אש בחיקו ובגדיו לא :

רשי

והנה איש בא מן המחנה · ים בפסיקתא שזה דואג והיינו מיושב על לבי : אחזני השבץ · אחדני רתיתא · ומדרש אגדה משום עון הכהנים שהרג וכתוב בהן כתנת תשבץ : כי כל עוד נפשי בי · מהר ומותתני טוב לי שתמותתני אתה ואל יהרגוני אלה ויתעללו בי : ואצעדה אשר על זרועו · וטוטפתא דעל דרעיה : דמך

רלבג

כי אחזני השבץ כי כל עוד נפשי בי · הרצון בזה לפי מה שאחשוב שהלבוש שהיה לבוש היה מסוגל להוסיף לו חוזק באופן שלא יוכל החרב לחתכו בקלות ואמר שאול שהתכלית שנפל עליו אחז לו השבץ ולזה לא היה יוכל לעבור לדקרו וכאשר אמר שהוא שי עדיין ובקש ממנו שימיתהו שלא יתעללו הערלים בו : כי ידעתי כי לא יחיה אחרי נפלו · ר"ל שלא הקיר לעצמו הריגת שאול אלא מפני שנתברר לו שאי אפשר שיחיה אחרי נפלו על חרבו אם מצד המכה שהוכה בו אם מפני שלא יוכל לנוס ולהמלט מן הפלשתים שהשיגוהו : על

כלי יקר

בתחילת מלכותו וז"ש וישמעו אליו שכל פנייתם אליו לגמול לו מדה כנגד מדה ע"כ הנראה שהוא ז"ל מפרש וישמעו לשון קבוץ כמו וישמע שאול את העם · ולע"דן לדקדק כי תיבת אליו או היב' לשאול מיותרת הי"לל וישמעו יושבי יבש גלעד את אשר עשו פלשתי' לשאול · ונראה כי לפי שהזכיר בפסוק הקודם וישימו כליו וכו' על זה אומר ששמעו עליו יושבי יבש גלעד שהיה תקוע בחומת בית שן גם שמעו את אשר עשו פלשתי' לשאול עצמו דהיינו מה שכרתו ראשו ושבבוהו בארץ פלשתים ובבית עצביהם לתת להם כבוד שמזה קבל שאול בנשמתו פגם וצער בהתיקר שם ע"א להחשיבה על ידו וז"ש לשאול כי השם מורה על הנשמה ויהיה זה מעין מה שפי' בכלי חמדה בפסוק ואותו הרגת בחרב בני עמון שהיות הדבר נעשה בחרב בני עמון הטמא ומשוקץ גרם להרגו אותו ממש ואת עצמותו ממש דהיינו נשמתו שבבחינת גופו כבר אמר את אוריה החתי הכית בחרב הכאה כל דהו תחשב כי הגוף אצל הנפש יחשב כערך הלבוש אצל הגוף :

ויקומו כל איש וכו' עיין רש"י ז"ל ולפי זה תיבת אותם חוזר אל כליהם ותכשיטי המלכות וכן הרד"ק ז"ל והוסיף ע"ש וכן מהרי"א ז"ל הביא שיטה זו ושיטה של המתרגם : ולע"דן ויקומו כל איש חיל דהיינו איש חיל רב פעלים השל' במעשיו ולכך לא כתיב איש גבור חיל כי החיל אשר נגע אלהים בלבם מסרו עצמם על שאול ויתחכמו ללכת כל הלילה שלא ידעו מהליכתם שלא פתאום יקחוהו · ואמר את גוית שאול ואת גוית בניו שהיה יכול לכלול ולומר את גוית שאול ובניו להיות עיקר הליכתם בעד שאול אשר גמלם כל טוב וכמו שהזכיר בפסוק וישמעו אליו יושבי יבש גלעד כו' לשאול · וזהו שאמר את גוית שאול בעצם ואגב אורחם את גוית בניו להיותם בניו · או אפשר שכוונת הכתוב לומר מעשה שהיה איך היה שתחלה לקחו גוית שאול לבדה והוציאוה מחוץ לעיר ואחר כך נכנסו פעם שנית ולקחו גוית בניו יחדיו וז"ש ואת גוית בניו ואלו כתב את גוית שאול ובניו היה מובן שלקחום יחדיו של שאול ובניו בפעם אחת ואין הדבר כן אלא בשתי פעמים ומה שאמר וישרפו אותם שם כדי שלא יבאו הפלשתים בלילה ויקחום מהקבר לתת נבלת עבדי ה' לחייתו ארץ ובשר חסידיו לעוף השמים לכך בחרו לשרפם שם כדי שלא ישאר כי אם עצמות היבשות שלא ישימו לב אליהם ועם כל זה נזדרזו וקברו אותם במקום בטוח כמו שאמר וכו' :

ויקחו את עצמותיהם ויקברו תחת האשל ביבשה בתוך העיר תחת האשל מקום שיש שם תמיד בני אדם יומם ולילה כי אולי יורדים שם אורחים הבאים לעיר מעין מה שנאמר באברה' ויטע אשל בבאר שבע דרשו ז"ל אכילה שתיה לויה ואל זה כיון באומרו כאן אשל ובדברי הימים א' האלה כמו שנזכיר בסמוך וכו' ואולי זה היה טעם למה שאמר כדכתיב ויצומו ז' ימים לפי ששרפום והוא בזוי לכך כמו והשריפה היתה מוכרחת מהטע' שזכרתי שלא יחזרו פלשתים להעלותם מקברם לבזותם לכך שרפום והתענו על השריפה · וכן נאמר לשיטת הרד"ק ז"ל יש טעם השריפה מפני התולעים לכך שרפו ויצומו על השריפה · ועיין הרד"ק ז"ל וכן מהרי"א ז"ל והוסיף לומר משפטי ה' אמת צדקו יחדיו יען כי שאול הרג כהני ה' אבות ובנים והגבעונים המשרתים אותם על כן מת שאול ובניו הרוגי חרב ונתלו עתה קלתם והנותרים הוקענו לה' על ענין הגבעונים ע"כ :

ויהי אחרי מות שאול וכו' צריך לדקדק ה"א העמלק שהיא יתירה ונראה שהודיע מעלת דוד ע"ה שלא את עמלק בלבד הכה אלא כל דבר הידוע לעמלק ושייך אליו ונטפל עליו וזהו שאמר ודוד שב מהכות את העמלק כתרגומו לממחי ית דבית עמלק ומקום שהזכיר מיתת שאול שהיתה הסיבה על אשר לא עשה חרון אף ה' בעמלק הזכיר שאז אחרי מות שאול ודוד שב מהכות את העמלק ובו בזמן שנפל שאול ומתו בו נתעלה דוד ונלחם את עמלק :

ויהי ביום השלישי כו' עיין רש"י ז"ל וכן הביא הילקוט בשם התנחומא כמו שאזכיר בסמוך בפסוק ויאמר אליו דוד דמך כו' וקשה למדרשים האלה שאומר אחר כך עמלקי אנכי שלא ידך לא בדואג ולא בבנו עיין בסמוך בפסו' ויאמ' לי מי אתה ואו' לו עמלקי אנכי כי שם תירצתי זה על נכון : ועיין הרד"ק ז"ל · ולע"דן לדקדק כי כאן קורא אותו איש והנה איש בא כו' ובסמוך אומר ויאמר הנער וכו' ועוד מעם שאול מיותר מספיק או מן המחנה · ועוד מהו ויהי בבואו אל דוד היה לו לקצר ולומר ויבא אל דוד וישתחו ארצה ונפילה זו ארצה למה היא · ונרא' כי מעשיו של שקרע בגדיו ואדמה על ראשו בזה עשה כמעשה איש חיל מאר בארת ישראל ושאול וזהו שאמר והנה איש בא מן המחנה ולהיותו בא מעם שאול וראה מעשה הריגתו ונזכר מעשה של הלכה שעל בשיא חייבים לקרוע זהו שאמר מעם שאול זה חייב לשהיו בגדיו קרועים ואדמה על ראשו · אמנ' בסמוך אמר פיו ענה בו לאמר אנכי מותתי את משיח ה' לכך קראו נער עם היותו נזכר בשם איש בשת דבריו הנצחיים וזהו ויאמר הנער נקרא נקריתי וכו' ואעמוד עליו ואמותתהו וכן על זה

כלי יקר

הדרך יתיישב לשיטת חז"ל שאמת שזה האיש דואג קראו איש כנז"ל לאמר שלכך קראו איש כי הוא אביר הרועי' לא כן בסמוך קראו נער מנוער מן המצות ומכל טוב ופיו ענה בו כו'לשיט' זו לדקדק גם כן לומרו בפסו' הקודם ויהי אחרי מות שאול ודוד וכו' שהוא כמו הקדמה אל מה שעשה דואג שבא ונפל לפני דוד ארצה וישתחו שהיה זה אחרי מות שאול ודוד כי' מוגלה שבב מהכות את עמלק אם כל זה ראה כאיש כזה והוא דואג ולכן ויהי ביום השלישי והנה איש בא מן המחנה קרועים וכו' וזהו אומרו מעם שאול שהיה ממש עם שאול ואיש סודו ולזה כיון שמת שאול והוכרח לבא מעם שאול לפני דוד אויבו לזה בא בגדיו קרועי' וכו' וגם בבחינת מה שממנו ובבחינ' מה שאליו בבחינת מה שממנו מעם שאול ובגדיו קרועים וכו' וגם בבחינת מה שאליו שנצטרך לבא ליפול לפני דוד משכאו זהו שאמר ויהי בבואו ר"ל ויהי כל הנער והחרדה הנזכרת ג"כ בעבור בואו לפני דוד זהו שאמר בבואו לפני דוד וזהו שאמר ויפול ארצה וכו' במוסר עצמו להריג' אל פני שונאו כדי שיכמרו רחמיו עליו ולפי זה בי"ת בבואו בי"ת בעבור היא · ואפשר עוד כי הילקוט הביא בשם תנחומא שתי סברות האחד שהוא דואג והשני שהיה בנו של דואג · ולע"דן שלא יחלקו המדרשים אלה באלה לא הא ולא הא איתנהו שדואג ובנו באו ליפול לפני דוד למצא חן בעיניו כיון שמת שאול והפסוק הזה שאו' והנה איש בא וכו' זה דואג עצמו שהיה מהעומדים עם שאול ונמצא שם עמו נער לפי שדואג אביר הרועים אשר לשאול וזהו שאמר מעם שאול ר"ל מאותם אתי שהיו העומדים עם שאול ונמצא עמו ונער דהיינו בנו של דואג שמהר להגיד קודם שישאלהו דוד ז"ש ויאמר דוד אל הנער המגיד לו וכו' כי איש ונער שניהם באו יחדיו לפני דוד דואג ובנו :

ויאמר לו דוד אי מזה תבוא דאם מן המחנה ויהיה עד ראיה או את מן הנער ויהי' עד שמיע' והוא ענהו שמן המחנה בא ואם כן הוא עד ראיה כי היה מתוכיות המחנה מהמקום היותר מסוכן ונמלטתי משם וכמו שזכרתי בפסוק הקודם באו' מן המחנה מעם שאול שהיה אצל מקום המלך אשר כל המורים פנייתם לשם וכו' :

ויאמר אליו דוד וכו' עיין הרלב"ג ז"ל ומהרי"א ז"ל הגיד הדברים כמו שאירעו גם העם תחילה ואחר כך פשהתחיל לנוס היו מכים בהם ואח"כ מתו שאול ויהונתן ולא הזכיר מיתת שאר הבנים כי הזכיר העיקר · או אפשר שהעם לא ראה מיתת שאר הבנים ולכך לא הגיד כי אם שאול ויהונתן אשר ראה : ולע"דן לדקדק כפל לשון מה היה הדבר הגד נא לי כי אחד מהם מספיק · ועוד קשה לשון אשר נס העם דהי"לל ויאמר נס העם מן המלחמה ועוד כפל מן העם וימותו הוא כפול ועוד מתו תיבה מיותרת די שיאמר וגם שאול ויהונתן בנו שהוא מקושר אל וימותו שאמר · ונראה כי להיות דוד מצר מאד על עם ה' לדעת לא יוכל להתאפק ולז"א מה היה הדבר ולא אוכל להתאפק להאריכות דברים אלא הגד נא לי ר"ל נא ועתה בקיצור · או אפשר שאומרו מה היה הדבר על מהות הדבר ומציאותו ומה שאמר הגד נא לי על הסדר איך הי' המעשה והשיבו על הכל באו' נס כו' ואחר כך כו' · או אפשר ששאל יגיד לו סיבת הרע וגם יגיד לו מהות הרע ומציאותו מה היה הדבר שהיה סבה אל הרע והגד נא לי מהות הרע עצמו ולזה השיב בראשי' אמריו ואמר אשר נס שהוא לשון תשובה למה ששאל סיבת הרע במ"ש מה היה הדבר כדפרשית לזה משיב ואומר אשר נס כי תחילת ניסה נפילה כי מתחזק האויב בראות נסים מלפניו וגם הרב' נפל מן העם מדלא כתיב וגם הרבה מן העם נפל רמז שהניסה גרמה שכשלו איש באחיו בנוסם ונפל מן העם עצמו היתה גרמת הנפילה והכשלות ואחר כך וימותו ע"י האויב שהרגום באופן שהניסה סיתה הסיבה מהם ובהם נופלים ונכשלי' איש באחיו ואחר כך מתים ע"י האויב או ידמה כפלו בחרב ואומר וימותו מהצער ויגיעת הניסה בפחד וגם שאול תיבת וגם לרבות בני שאול שמתו עם מיתת שאול ויהונתן בנו · או אפשר שהזכיר שאול ויונתן בנו לפי ששניהם אלה מהו לדוד שיהונתן אהובו ונתעצב מאד ושאול כאח לא כן שאר אחים · ואמר מתו לומר שבני שאול ושאול מתו יחדיו ביום אחד כנז"ל :

ויאמר דוד אל הנער וכו' מהרי"א ז"ל איך ידעת האם הוא עד ראיה או ידע' מפי השמועה והוא השיבו עד ראיה היה כי נקרא נקריתי כו' ע"כ משיב כענין ואומר נקרא נקריתי בהר הגלבוע בכפל נקרא נקריתי הודה לדברי דוד שלא מתו שניהם יחדיו אלא השני פעמים ז"ש נקרא נקריתי נקרא לענין יהונתן דראיתי שמת ואחר כך נקריתי בהר הגלבוע לענין שאול והנה שאול נשען וכו' וכבר זכרתי למעלה בפסוק ויהי ביום הג' כו' טעם למה שקראו נער כאן ובהאל' איש

מנחה קטנה

עמד נא עלי וגו' לפי דברי האומר שהיה זה דואג אמר בבקש שאול ממנו שתהא מיתתו על ידו כי פיני דילהוי ליה כפרה על עון נוב שנהרגו ע"י דואג מגד הלשון הרע שהלשין עליהם וגם את"כ המיתם הוא וז"ש כי אחזני השבץ חטא של נוב שאמות שכהניו עליה ע"כ ביון שאתה האומר והעושה עמוד נ"כ עלי כדי שאהנם במדה כנגד מדה שאמרתי לך להרוג כהני נוב עתה אני אומר לך שתהרוג גם אותי ובזה יצאתי ידי חובתי פחטא זה · וז"ש לו דוד פיך ענה בך שאתה גרמת מיתת שאול ע"י שהרגת כהני נוב כי אם היית עסרב נ"כ להרג אותם כמו שעשו עבדי שאול אפשר שהיה מתנחם על הרגם ולא היה נענש שאול על זה וז"ש ג"כ שאמ' דוד איך לא יראת לשלח יד בכהני נוב לשחת עי"כ את משיח ה' · וז"ש פיך ענה בך לאמר שכזה האמירה פיך ענך בך שאתה גרמת מיתת משיח ה' ואל תדמה בנפשך שבשם ששאול נתכפר לו עון נוב על מיתתו גם לך נתכפר החטא ע"י שתמות עי"כ ע"כ אמר לא כן הוא אלא שזה העונש הוא ע"י שגרמת מיתת משיח ה' אבל הקולר של חטא כהני נוב עדיין תלוי בצוארך וע"כ אמר לו תדע שזה העונש הוא על המיתך משיח ה' וחטא כ"ב במקומו עומד ושמור לך לע"הב : על

פי' רבינו ישעיה

מהכו' את העמלקי · הה"א יתירה : כי אחזני השבץ · יש לפרש כשאדם מתפחד הרבה כל איבריו נקמטין וזהו אחזוני · השבץ שהיתה ארוג קמטין שהחוטין נקמטין על ידי אריגה ונעשין גומות גומות ובלעז רמא · כי כל עוד נפשי בי · מקרא מסורס הוא כי כל נפשי עוד בי אבל איני יכול לזוז מפני השבץ שאחזני ואיני יכול להמלט עלכרות אחרי נפלי כמו נפלו ורבים כמוהו :

ויחזק דוד בבגדיו · מכאן למדו רבותי׳ ז״ל שחייב אדם לקרוע על נשיא ועל אב ב״ד שאול זה נשיא ויהונתן זה אב ב״ד וכן על רוב צבור כמו שנאמר ועל עם יי׳ ועל בית ישראל ולמדו לפי שפרט אותם משמע שעל כל אחד ואחד מהם חייב לקרוע וכתיב בבגד שאין אדם חייב לקרוע אלא עליון וקרי בבגדיו כי דוד קרעם כלם כי קרע על שאול לבדו וקרע על יהונתן וקרע על עם יי׳ · ומה שאמר על עם יי׳ ועל בית ישראל והכל אחד כפל העניין לרוב הצרה כלומר בית ישראל נפלו בחרב והם עם יי׳ או אמר כן לפי שהיו רוב ישראל שם · ובדרש מפני מה לא פירש הכתוב כמה חללים נפלו בהר הגלבוע על שם אל תגידו בגת אל תבשרו וגו׳ : אי מזה אתה · לא שאל מאיזה עם שהרי שמע מספור דבריו כי עמלקי הוא אלא שאל לו מאיזה מקום כלומר אם היה גר בארצנו שהיא ארץ עמלק ואיך נקרה אל המלחמה והוא ענה כי גם אביו בא מארץ עמלק וגר בארץ ישר׳ וכן פי׳ כל גר סתם ויש מהם גר שנתגייר ושב לדת ישראל ואפשר שזה ר״ל כשאמר בן איש גר עמלקי שנתגייר ושב לדת ישראל: דמך על ראשך · כלומר אתה גרמת על עצמך מיתתך וי״ת חובת קטולך תהי ברישך ר״ל דמי שאול שהרגת ישובו על ראשך ואפשר כי לכך כתב דמיך דם שאול ודמך שניה׳ על ראשך: ללמד

רשי

דמך על ראשך · חובת קטולך תהי ברישך אין עונש במיתתך אלא לעצמך: ויאמר ללמד בני יהודה קשת · ואמר דוד מעתה שנפלו גיבורי ישראל צריכים בני יהודה ללמדם מלחמה ולמשך בקשת: הלא

רלבג

על שאול ועל יהונתן בנו · ספר זה בהדרג׳ בגדול החל ובקטן כלה כן טו הוא בענין ההספד והבכי: ויאמר אליו דוד איך לא יראת לשלח ידך · יש לתמוה מדוע צוה דוד להרגו והנ׳ עשה זה ברצון שאול ובקשתו · אלא שהתשובה בזה איננ׳ ממה שיקשה וזה שהאומר לחברו חבול בי וחבל בו כמו שהתבאר בתלמוד כ״ם בהמתת המלך ואין מצות המלך ממה שתפטרהו בזה כי דברי הרב ודברי תלמיד דברי מי שומעין והנה הזהירה תורה על דבר ההמתה כ״ש על המתת המלכים ואף על פי שלא היו שם עדים והיה מרשיע את עצמו והי׳ מפני זה פטור בדין הנה עשה דוד זה להוראת שעה שלא יקלו האנשים לשלוח ידם במלכות ולזאת הסבה בעינה נזהר משלוח יד בשאול כשהיה במערה ואף ע״פ שהיה רודפו והיה מותר להרגו · וידמה שזה הנער המגש׳ לא היה גר צדק ואע״פ שאמר בן איש גר עמלקי כבר אמר זה להורות שאימו עמלקי באמת אבל אביו התגורר בארץ עמלק וזאת היתה תשובתו לדוד כי כבר ידע דוד מפיו כי עמלקי הוא אבל שאל לו על המקום שהיה חונה בו והוא השיב כי בעבור המקום נקרא עמלקי לא שהיה ממשפחת עמלק: ויאמר

ויחזק דוד בבגדו ויקרעם ד״ו ק׳
וגם כל־האנשים אשר אתו:
11 ויספדו ויבכו ויצמו עד־הערב על־
שאול ועל־יהונתן בנו ועל־עם יהוה
ועל־בית ישראל כי נפלו בחרב : י״ג
ויאמר דוד אל־הנער
המגיד לו אי מזה אתה ויאמר בן־
איש גר עמלקי אנכי: ויאמר אליו ד׳
דוד איך לא יראת לשלח ידך לשחת
את־משיח יהוה: ויקרא דוד לאחד ז׳
מהנערים ויאמר גש פגע־בו ויכהו ל׳
וימת: ויאמר אליו דוד דמיך על־ דמך ק׳
ראשך כי פיך ענה בך לאמר אנכי
מתתי את־משיח יהוה:

ויקנן

ואתקיף דוד בלבושוהי ובזעינון ואף ד״ו ק׳
כל גבריא דעמיה:
וספדו ובכו וצמו עד רמשא על
שאול ועל יהונתן בריה ועל עמא דיי
ועל בית ישראל ארי אתקטלו י״ג
בחרבא: ואמר דוד לעולימא דמחוי
ליה אי מדין את ואמר בר גבר גיור
עמלקאה אנא: ואמר ליה דוד איכדין ד׳
לא דחילתא לאושטא ידך לחבלא
ית משיחא דיי: וקרא דוד לחד ז׳
מעולימיא ואמר קרב שלוט ביה ל׳
ומחהי וקטליה: ואמר ליה דוד חובת דמך ק׳
קטולך תהי ברישך ארי פומך
אסהיד בך למימר אנא קטילית ית
משיחא דיי:

ואלא

מסרה

לאחד ולאחד ז׳ פתחין וסי׳ נמסר בסדר תבא :

מנחה קטנה

על שאול ועל יונתן בנו לא אמר מלך שאול כי לא על בחינת מלך הספידו כי הלא מחסוה׳ שמלוך על ישראל ואיך יקונן על אבדן מלכותו אלא על שאול צדיקותכם ועל זם יש יותר להתאונן במ״זל מלך שמת הכל ראויים למלכות מכם שמת אין לו תמורה וע״כ אמר ג״כ ועל יונתן בנו שהי׳ אב״ד ולזה לא הזכיר פה כי אם אלו שנים : ללמד

פי׳ רבי׳ ישעיה

ועל עם יי׳ ועל בית ישראל · הו״ו יתירה · בן איש גר עמלקי אנכי · יש אומרים הוא דואג האדומי שהיה אביר הרועים של שאול וגבור לו דוד אל״צה והרגו : גש פגע בו · כמה שתאמ״שא מן נשא :

כלי יקר

איש וכו׳ עיין שם · ולע״דן צריך לדקדק או׳ איך ידעת כי אין הדבר קשה לדעת העניין בראי׳ ועוד קשה כי הוא שאל לו על שאול ויהונתן והוא לא השיב כפי השאלה אלא על שאול כדמסדר בפסוקים: ונראה כי שאל אל הנער המגיד לו איך ידעת כי מת שאול כי דוד שער בדעתו שיהונתן הגבו׳ לא ימות עם שאול שלא או קוד׳ אין או לאחריו וכמעשה שהיה כן היה אומרו אחרי מות שאול ולזה אמר לו איך ידעת מיתת שניה׳ כיון שלא היו כאחת כפי מה ששערתי וזהו שאמר כי מת שאול לבדו ויהונתן לבדו וזהו לשון כי מת שאול דלא קאמר כי מתו שאול ויהונתן בנו לעומת זה משיב כענין ואו׳ נקרא נקריתי ודאי שלא מתו שניהם יחד נקרא והנה יהונתן מת ואחר כך נקריתי בהר הגלבוע וראיתי שאול נשען על חניתו וכו׳ כנז״ל :

ויאמר הנער המגיד וכו׳ עיין הרד״ק ז״ל והרלב״ג ז״ל ולפי זה חניתו היא חרבו וכן הביא מהרי״א ז״ל גם הביא כדברי הרד״ק ז״ל והוסיף לומר נקרא נקריתי כיון לומר שלא היה מאנשי העומדים סביבו אלא במקרה בא שמה · ולע״דן בכפל נקרא נקריתי הוא התשובה לשאלת איך ידעת כי מת שאול ויהונתן שהשכל מחייב כי יהונתן נפל תחילה להיותו אביר לב וילח׳ יותר משאול אביו וכמעשה שהיה או אם מת שאול תחילה להיותו מלך שהנלחמים כולם מורים אל המלך להמיתו ויהונתן ברח ואחר כך נפל לעומת זה שאלו איך ידעת כי מת שאול מת דייקא ולא כי מתו כדפרישית לזה השיבו נקרא נקריתי ר״ל בשתי פעמים נקראתי האחת ליהונתן תחילה נקרא ואחר כך לשאול נקריתי והנה שאול וכו׳ ובזה כיוא שמשיב על השתי שאלות ששאלו האחת על שאול והשנית על יהונתן והוא השיב על יהונתן תחלה כי כן אירע שמת יהונתן תחלה ואח״כ השיב על שאול באריכו׳ כפי מה שאירע בו כמו שמספרים הפסוקים והודיע עוד שמתו זה אחר זה אבל בהר אחד וזהו שאמר נקרא נקריתי בהר הגלבוע שהשתי מקרים אירעו בהר אחד וזהו שאמר נקרא נקריתי בהר הגלבוע בהר אחד אירע כן :

ויפן אחריו ויראני וכו׳ ויאמר לי וכו׳ עיין הרד״ק ז״ל · ולע״ד נראה כי הגיד הנער שזה מראשית איך הרכב ובעלי הפרשי׳ הדביקוהו לשתי סבות הא׳ לומר שלא יאשם בהריג׳ שאול כי גברא קטילא קטיל משתי בחינות האחת שכבר הרג עצמו בהשענו על חרבו והכית והשנית שהרכב ובעלי הפרשים והם היו הורגים אותו והרי הוא כהרוג · וסיבה שנית כיון באומרו ובעלי הפרשים הדביקוהו לומר שבאיות הרכב והפרשים מדביקים אותו הוכרח שפנה שאול לאחור וע״י כן ראני זהו שאמר הדביקוהו ויפן אחריו לראות בעלי הפרשים וע״י כן ראני ויקרא אליו ויאמר לי מי אתה כי חשש פן יהיה מפלשתים וכל הריגתו שהרג את עצמו היה לשם שמים כדי שלא יתנו עון לאלהים כדפרישית לעיל בפסוק ויאמר שאול לנושא כליו וכו׳ וזהו שאמר ויאמר לי מי אתה פלשתי או זולתו ואומר אליו עמלקי וכו׳ אנכי ולא פלשתי ולזה ויאמר אלי עמוד עלי ומותתני שאלו היה פלשתי לא היה אומר לו כן והכתיב ויאמר אליו עמלקי אנכי דהיינו שהוא לא אמר על עצמו כן כי הרי אינו עמלקי אלא בנו של דואג ככז״ל בפסוק ויהי ביום הג׳ וכו׳ אלא הכוונה של אותו האומר שאמר אליו עמלקי אנכי כיון לומר לו שכיון שהרע הזה בא עליו על שלא עשה חרון אפו בעמלק אם כן הרי הנער הזה כעמלקי נחשב שנתלבש אותו עון של עמלק בו בנער ז״ש ויאמר אליו עמלקי אנכי אבל הוא לא אמר על עצמו כן שהרי אינו עמלקי אלא בנו של דואג או דואג עצמו כנז״ל בפסוק ויהי ביום השלישי וכו׳ וכמו שנזכיר בסמוך בפסוק דמך בראשך :

ויאמר אלי עמד עלי ומותתני וכו׳ חז״ל אמרו בתנחום׳ עמד עלי ומותתני כי אחזני השבץ קטגוריא של נוב עיר הכהנים אוחזת אותי ואין השבץ אלא בגדי כהונה שנ׳ משובצים זהב יהיו במלואותם ע״כ וכן רש״י ז״ל ע״ש וכן הרד״ק ז״ל והוסיף ויש מפרשי׳ השבץ הפרשי׳ לובשי השבץ כמו שאמר ובעלי הפרשים הדביקוהו כי כל עוד נפשי בי בעוד שנפשי בי ושי יהרגוני הערלי׳ האלה ע״כ ועיין הרלב״ג ז״ל: ולע״דן לדקדק לשון ומותתני והמיתני יותר ל׳ נח ועוד כי כל עוד נפשי בי מאמר בלי גזרה דהי״לל כי כל עוד נפשי בי אלטער או יהרגוני ויתעוללו בי כי כפי דעת המפרשים הנז״ל אם כן הגיזרה חסרה בפסוק · ונראה כי לפי ששאול נפל על החרב והיה טריפה מחיים כי מת הוא ולא יחיה ולזה לא אמר והמיתני שהרי הוא מומת אבל אמר ומותתני כלומר קרב המיתה והשלי׳ אותה לגמרי ואמר כי אחזני השבץ ע״פ פרשת חז״ל שאמרו השבץ שהם בגדי כהונה כנז״ל יאמר עון נוב עיר הכהנים גרם האחיזה לבד ללכדני בפח המות ע״ד עונותיו ילכדונו את הרשע שעון החמור גורם הלכידה אמנם לאחר שילכד בכל דהו ואפי׳ חטא קל יתמך לעמוד במלכודתו שאומר לו הבא זכות והפטר ז״ש ובחבלי חטאתו יתמך לשלא יצא ממלכודתו זהו שאמר אחזני השבץ שהוא עון חמור של נוב עיר הכהנים גרם האחיזה והלכידה כי כל שאר העונות הנם גורמים שתהיה עוד נשמתי בי ע״ד בחבלי חטאתו יתמך כדי שאהרגים ואלטער ועל כן היה ההורג עמלקי זכר לעון שאול בענין עמלק שעבר על דבר ה׳ נמצא השבץ הוא עון נוב עיר הכהני׳ גורם הלכידה והאחיזה וכל שאר העונות גרמו לו שתהי׳ עוד נשמתו בו להלטער ע״ד מה שפירשתי בכלי חמדה בפסוק לא יתנני השב רוחי כי ישביעני ממרורים שלא רצה השם ית׳ שיפנב איוב את רוחו אל האלהים אשר נתנה שימות ולא לטובתי אלא כדי שבזה השביעני ממרורי׳ שאלו מת היה נח לו ע״ד כי עתה שכבתי ואשקוט ישנתי אז ינוח לי · או יאמר באופן זולת זה וזהו כי אחזני השבץ שאותו העון אוחזני שלא אמות ולא יתנני שאשיב רוחי והטעם שאוחזני השבץ הוא כי כל עוד נפשי בי מהעונש כלו׳ תכלית העונש הגדול שאין עוד מלבדו הנה הוא בהיות נפשי בי שע״י כן השבע מרורים לא כן אם לא אחזני הנה הרוח תשוב אל האלהים אשר נתנה וישנתי אז ינוח לי · ולפי המתרגם שתרגם השבץ רתת וזיע יאמר שאחזני השבץ ואין תקוה שיסקוט השבץ כי כל עוד נפשי בי האחזני השבץ הנזכר באופן שאין לו תרופה כי אם המו׳ לכן מומתני מאחר שאחזני השבץ ואחיזתו היא כי כל עוד נפשי בי :

ואעמוד עליו כו׳ עיין רש״י ז״ל והרד״ק ז״ל והרלב״ג ז״ל וכן פי׳ מהרי״א ז״ל והוסיף אחרי נפלו ר״ל שמיד אחרי שיפול לארץ לא יחיה עוד ולכן הותר לו גמר הריגתו ע״כ : ולע״דן לדקדק איך יתכן בעודם הדביקוהו כנז״ל כשיבא הנער ויקח הנזר והאצעדה ולא ירוצו עליו המורים וזולתו עד קחתו הנזר והאצעדה : ונראה במה שזכרתי בשם המתרגם שתרגם אצעדה לשון טוטפתא אולי שאול היה לבוש תפלין בראשו וזרועו והיא הטוטפתא דעל דרעיה שתרגם יונתן ומדבריו נלע״ד אל הנזר אשר על ראשו אלו תפלין שבראש יגיד עליו רעו ולכך הניחוהו לנער לקחתם וללכת בהם כי של עור הן ויוכיח כן כי הרגום אצעדה הוא שירין שכן תרגם בפסוק ונקרב את קרבן ה׳ וכו׳ איש אשר מצא כלי זהב אצעדה וצמיד כי וזהו שאמר אשר על זרועו דהיינו תפילין שבזרוע ונזר אשר על ראשו אלו תפלין אשר על הראש כאמור · או אמר אשר על זרועו שהאצעדה על זרועו היתה וכן הנזר אשר על ראשו היתה וזהו שאמר אשר על זרועו כי להודיע שעליו היו כשלקח ממנו הנזר והאצעדה :

ויחזק דוד בבגדיו ויקרעם וכו׳ מ״ק פרק אלו מגלחין ויחזק דוד בבגדיו ויקרעם נשיא ואב בית דין ושמועות רעות מנא לן דכתיב ויחזק דוד בבגדיו ויקרעם וכו׳ על שאול וכו׳ שאול זה נשיא יהונתן בנו זה אב ב״ד על עם ה׳ אלו שמועות רעות א״ל רב ספא לרב כהנא אימא עד דאיכא כלהו א״ל על על פסיק העניין ע״כ הרי שדרשו שפרט על על שעל כל אחד ואחד מהם ראוי לעשות כן ומחוייב כ״ש על שלשתן יחד וכן הבי׳ הרד״ק ז״ל ע״ש ומה שאמר ולמדו לפי שפרט אותם משמע שעל כל אחד ואחד מהם חייב לקרוע · וקשה קצת דאי משום שהזכירם כולם אין זה הכרח לומר שחייב על כל אחד ואחד דהא על כרחין צריך להזכירם כולם כיון שמתו כולם והיה אפשר לומר דכיון שהנער הזכיר׳ בתחלה שאמר וגם הרבה נפל מן העם וימותו וגם שאול ויהונתן בנו מתו הנה היה מספיק שיזכיר סתם ויחזק דוד בבגדיו ויקרעם וגם כל האנשים אשר אתו ואז היתה הקריעה על כולם ומה צורך לפרט שנית ולומר בפרטות שאול ויהונתן ועם ה׳ כו׳ מדפרט אותם משמע שעל כל אחד ואחד מהם חייב לקרוע וזהו מה שאמר הרד״ק ז״ל ולמדו לפי שפרט אותם וכו׳ אלא שאין זו סוגית הגמרא שהגמרא או׳ דמדקאמר על על וכו׳ כנז״ל ואפשר לומר שזו היא כוונת הרד״ק ז״ל במה שאמר ולמדו לפי שפרט אותם שהפרט הוא בוא׳ תיבת על על ויהיו דבריו אלה מוסכמים אל הנזכר בגמרא מכל מקום למדנו הכרח מחודש למה שאמר בגמרא דאי אפשר לומר עד דאיתא לכלהו מלבד לשון על על הפסיק יש הכרח מה שהזכירם בפרטות שנית · ומהרי״א ז״ל הביא דברי חז״ל הנזכר התם וכתב עוד אם נשמדו צבור ונשיא כאחד אמרו שעל כל אחד ואחד חייב לקרוע וזהו שאמר על שאול ועל יהונתן בנו ועל עם ה׳ עכ״ל והוא מגומגם קצת ואולי כיון למה שאמר הרד״ק ז״ל והקרי בבגדיו כי דוד קרעם כולם אי שמפרש על שהפסי׳ הענין שצריך לקרוע על כל אחד ואחד קרע אפי׳ כשאירעו יחד ואין זו סוגית הגמרא :

ולע״דן במה שאמר בבגדיו וכתיב בבגדו שהכוונה שהחזיק בכולם יחדיו כאילו בגדו יחידי וקרעם כולם וזהו הקרי בבגדיו וגם כל האנשים אשר אתו ר״ל עם היות החיוב מצד הדין בעליון לבד עם כל זה גם כל האנשים אשר אתו קרעו בגדיהם ז״ש וגם כל האנשי׳ אשר אתו כי גם הם עשו לפנים משורת הדין · עוד אפשר שכתב בבגדו לפי שגם האנשים אשר אתו קרעו הבגד האחד העליון שבזה השוו יחדיו האנשים אשר אתו ודוד אמנם הקרי בבגדיו לפי שדוד החמיר לעצמו ויקרעם כולם יחדיו ואין זה דעת הרד״ק ז״ל :

ויספדו ויבכו וכו׳ עיין הרד״ק ז״ל ובכלי חמדה בחקת סדר רביעי הרחבתי בזה הבחינה האחת מצד היותם עם ה׳ שימשך חלול ה׳ באומרם עם ה׳ אלה איך נפלו והשנית מצד היותם בית ישראל השלמים מצד עצמם · עוד כתבתי של על עם ה׳ אלו תלמידי חכמים כמו שאמרו חז״ל גבי והגד לעמי פשעם אלו תלמידי חכמים ששגגות נעשות להם כזדונות ולבית יעקב חטאתם אלו דלת העם שזדונות נעשות להם כשגגות זהו שאמר כאן על עם ה׳ תלמידי חכמים ועל בית ישראל אלו דלת העם הקדוש · עוד שם על עם ה׳ אותם שנפלו בעת ההיא ובכה גם על העתיד כי משנאי ה׳ נשאו ראש למכאן ולהבא ז״ש ועל בית ישראל מכאן ולהבא שהופקרו ונפלו בחרב בעיני פלשתים כיון שנלחום והרגו מלכם ז״ש ואל בית ישראל ולא קאמר ואל ישראל וכו׳ לומר שדאגו על מציאות בית ישראל בכללו שניטלה אימת בית ישראל בעיני העמים כי נפרץ גדירן והיו למרמס שיפלו בחרב לעתיד ובמה שאמר על יהונתן בנו היינו שבכו לפי שמת יהונתן בחייו ונצטער שאול בזה ז״ש ועל יהונתן שמת בחיי אביו והוא בנו · או יאמר שראוי לבכות על יהונתן מצד עצמו שלם וגם על היותו צדיק בן צדיק בנו של שאול ז״ש ועל יהונתן בנו ע״כ ובענין הסדר הזה על שאול וכו׳ כתב הרלב״ג ז״ל ספר זה בהדרגה בגדול החל ובקטן כלה כן היא בענין ההספד והבכי ע״כ · ולע״דן לתת טעם אל הלוש בזה שאמר ויצומו ובכין בזה כי הסדר הנכון הוא להקדים הבכי ואחריו ההספד כמו שאמרו חז״ל ג׳ ימים לבכי שבעה להספד ל׳ יום לגיהוץ ולתספורת · ונראה במשחז״ל גבי כי מפני הרעה נאסף הצדיק שאחר פטירת הצדיק כשיוסר צלו מעל העם הם מעותדי׳ אל הרעה כי הצדיק מגין על הדור לז״א כי ויספד ויבכו לו שאחר ההספד ראוי להמשיך הבכי כי הגבול שניתן שלשה לבכי ז׳ להספד היינו בשאר האנשים לא כן בשאול ויהונתן אלא ויספדו ויבכו ולזה ויצומו מעין כפר׳ כדי שתהיה מיתת הצדיקים מכפרת על הדור ולא תהיה מעין מפני הרעה נאסף הצדיק · או אפשר שהקדים ההספד לבכי להודיע ג״כ שהבכי התמיד

רדק

ללמד בני יהודה קשת · י"מ מכאן ואילך צריך ללמד לבני יהודה קשת כיון שמתו בו שאול ויהונתן ויש לפרש כי זה איננו מן הקינה ותחילת הקינה הצבי ישראל כי איך היה זוכר בקינת שאול ויהונתן בני יהודה שהיו כנגד מלכותו של שאול אבל פירושו ויאמר ללמד בני יהודה קשת קודם שהחל לקונן עליהם אמר לאנשיו אל תייאשו מן הטובה ואל ירך לבבכם במות שאול ויהונתן כי קשת המלחמה ביד בני יהודה ולהם היא הגבורה והנה היא כתוב' בספר הישר והוא ספר התורה וכ"תי על ספרא דאוריתא שכתוב בה ידך בעורף אויביך וכתיב כרע שכב כארי וכן בברכת משה רבינו גם כן ידיו רב לו ועזר מצריו תהיה ובידם יכנעו פלשתים כמו שראינו שהכניעם דוד ועוזיהו וחזקיהו ובאמרו קשת כי הוא עיקר כלי המלחמה ודרך הכתוב לזכור במקום זכר גבורה כמו קשת גבורים חתים אתתה קשתותם ונחתה קשת נחושה זרועותי והדומים להם ואמר ללמד כי כל אחד מבני יהודה ילמד את חבירו למלחמה כי הם עיקר מלחמת ישראל וקרנם החזק ורבותינו ז"ל פירשו ידך בעורף אויביך אי זהו יד שהוא כנגד העורף הוי אומר זה הקשת וזהו שאמר בני יהודה קשת הנה כתובה על ספר הישר בספר בראשית שהוא ספר אברה' יצחק ויעקב שנקראו ישרים והחל לקונן ואמר: הצבי ישראל · והה"א ה"א הקריאה כה"א הקהל חקה אחת לכם הדור אתם ראו דבר יי' והדומים להם ועניין צבי החפץ והרצון והוא על דרך כי תהיו ארץ חפץ וחסר הנסמך ר"ל הצבי לבני ישראל וכן הארון הברית העם המלחמה והדומים להם כלומר אתה שהיתה ארץ חפץ איך היה זה שעל במותיך נפלו חללים כאלה איך נפלו גבורים וי"ת אתעדתון ישראל על בית תוקפכון איתרמיתון קטילין פי' הצבי מעניין נצב נצבים: אל תגידו · זה הוא על דרך הקינה כי יודעים היו כי הם היו הורגים ישרא' במלחמה וכן אמר מיכה הנביא על דרך קינה בגת אל תגידו: הרי

מנחה קטנה

ללמד בני יהודה קשת לנקום נקמת שאול מפלשתים ואמר קשת ולא שאר כלי מלחמה כי־פי' יערב אל לבו לספוק של זכותו להתקרב אל השוב כ"כ קרוב שישנו במרכובי אם פרסוק ע"י קשת:

פי' רבינו ישעי'

ויאמר ללמד בני יהודה · פי' שאול ויהונתן היו מלמדי' בני יהודה קשת שבני יהודה היו גיבורי' ונושכי קשת כמו שברכם יעקב ידך בערף אויביך: הנה כתוב על ספר הישר · תרגם על סיפרא דאוריתא היא ברכת יעקב: הצבי ישראל · מקרא מסורס הוא ישראל הצבי שהיא קל כצבי · נעשה נפלת חלל:

וַיְקֹנֵן דָּוִד אֶת־הַקִּינָה הַזֹּאת עַל־שָׁאוּל וְעַל־יְהוֹנָתָן בְּנוֹ: וַיֹּאמֶר לְלַמֵּד בְּנֵי־יְהוּדָה קָשֶׁת הִנֵּה כְתוּבָה עַל־סֵפֶר הַיָּשָׁר: הַצְּבִי יִשְׂרָאֵל עַל־בָּמוֹתֶיךָ חָלָל אֵיךְ נָפְלוּ גִבּוֹרִים:
כ אַל־תַּגִּידוּ בְגַת אַל־תְּבַשְּׂרוּ בְּחוּצֹת אַשְׁקְלוֹן פֶּן־תִּשְׂמַחְנָה בְּנוֹת פְּלִשְׁתִּים פֶּן־תַּעֲלֹזְנָה בְּנוֹת הָעֲרֵלִים:
הרי

ג'ב'חס ומ' מל' ה' ב' ל'ר"פ ג' ז'

וְאַלִּי דָוִד יָת אִילְיָא הָדֵין עַל שָׁאוּל וְעַל יְהוֹנָתָן בְּרֵיהּ: וַאֲמַר לְאַלָּפָא בְּנֵי יְהוּדָה מִיגַר בְּקַשְׁתָּא הָא הִיא כְתִיבָא עַל סִפְרָא דְאוֹרַיְתָא: אִיתְעַתַּדְתּוּן יִשְׂרָאֵל עַל בֵּית תּוּקְפֵיכוֹן אִיתְרְמֵיתוּן קְטִילִין אֵיכְדֵין אִיתְקְטָלוּ גִּיבָּרַיָּא: לָא תְחַוּוּן בְּגַת לָא תְבַסְּרוּן בְּשׁוּקֵי אַשְׁקְלוֹן דִּילְמָא יֶחֱדְיָין בְּנַת פְּלִשְׁתָּאֵי דִּילְמָא יְדוּצוּן בְּנַת עֲרֵלַיָּא:

טורי

ויקונן ג' וסי' על שאול ועל יהונתן · ויקונן המלך אל אבנר · ויקונן ירמיהו על יאשיהו · כ"ג פסוקים בקריאה ריש ומציעתא אל אל וסי' אל תפנו אל האובות ואל הידעוני' · אל תגידו בגת · אל תבשרו · אל תירא כי עמך אני · אל תיראו מפני חיל הכשדים · אל תאמינו ברע · אל תגעו במשיחי ותהילים וחברו דר"ה רגל גאוה · לחית נפש תורך · אל תתן יי' מאויי רשע · אל תשליכני מלפניך · אל תשליכני לעת זקנה · אל תתחר · אל תתחר במרעים · אל תזכרו ראשונו' · אל תארב · אל למלכים · אל תבהל מפניו תלך · אל תבהל על פיך · אל יבושו בי · אל יאמרו בלבבם · אל תצאי השדה · אל תסג גבול עולם:

רשי

הלא היא כתובה וגו' על ספר בראשית שהוא ספר ישרים אברהם יצחק ויעקב והיכן רמוזה ידך בעורף אויביך איזו היא מלחמ' שמכוין בה ידו כנגד פדחתו שהוא מול עורפו הוי אומר זה קשת: הצבי ישראל על במותיך חלל · מצבן של ישראל על תוקף מעוזכם נפלתם חללים כן תירגם יונתן: הרי

רלבג

ויאמר ללמוד את בני יהודה קשת וגו' · בעבור שראה כי מיתת שאול היתה בסבת יראתו מהמורי' בקשת ולא היו בישר' מי שיהיה בקי בזה אמר דוד ללמד את בני יהודה קשת כי הוא מהנבחרים שבכלי המלחמה · והנה ספר הישר לפי מה שאחשב ספר היה מפורסם אצלם וכבר אמרו ספר הישר שהוא ספר בראשית: הצבי ישר' וגו' · מכאן התחלת הקינה ואמר זה על ארץ ישראל שנקרא ארץ צבי ועניינו הצבי לבני ישראל כמו הארון הברית שהרצון בו הארון ארון הברית: על במותיך חלל · אמר זה בעבור הר הגלבוע שנפלו בו שאול ובניו: אל תגידו בגת · ידוע כי גת ואשקלון היו יושבים בהם פלשתים: הרי

כלי יקר

בתמיד עד הערב כמו הלום שאילו כתב ויבכו ויספדו הייתי אומר שבכי לפי שעה כמנהג ואח"כ הספידו מעט והלום נמשך עד הערב המנס כעת שאחר הבכי עם היותו מוקדם זו הוראה על המשכת הבכי מתחילה עד סוף עד הערב והקדים על שאול ועל יהונתן כי בהסיר כלם מעל ישר' זה היה סיבה שעם ה' בית ישראל נפלו בחרב אם כן הקדים הסיבה ואח"כ המסובב:

ויאמר דוד אל הנער וכו' עיין הרד"ק ובסמוך בפסוק ויאמר אליו דוד אזכיר דעת הרלב"ג ע"ש · וכתב מהרי"א ז"ל שחשב דוד שעם היות הנער הזה עמלקי היה משרת איש מזרע אחר כמו שהי' הנער המצרי שהביאו אל הגדוד שהיה מצרי ומשרת איש עמלקי וז"ש אי מזה אתה ר"ל מאיזה אדם אתה מי אדוניך כי ראהו נער חשב שהיה משרת לזולתו והשיב בן איש גר עמלקי כלומר שאינו משרת אדם אחר שאין לו אדון כי היה עם אביו ועמו הלך למלחמה וזהו שנתייחס אל אביו ואמר בן איש עמלקי ולפי שראה דוד חוקר הרבה מאד בדבר לכך שינה מאמת ואמר שהוא גר עם היות שקר וכזב: ולע"ד הכתוב כפשוטו לפי שלמעלה כתיב ויאמר אליו עמלקי אנכי דויאמר היינו איש זולת הנער אמר לשאול שעמלקי אנכי ואע"פ שהקרי ואו' עמלקי וכו' העיקר הכתוב ולפיכך הוצרך דוד לברר העניין וזהו ששאלו לאמר אי מזה אתה שנפלה המבוכה הזאת של הקרי וכתיב לזה השיב ויאמר בן איש גר עמלקי שבזה מובן מה שאמרתי בן איש גר עמלקי לא כן אנכי עמדי שהאיש הנמצא שם אמר כן שעמלקי אנכי אלא אני בן גר נולד בכשרות כמצאת שאלה זו של אי מזה אתה בירור הנז"ל ויאמר אליו עמלקי אנכי וקרי ואומר אליו עמלקי אנכי · או אפשר ששאל אי מזה אתה על המקום על דרך מה שכתב הרד"ק ז"ל אבל הכוונ' לשאול האם פה מאותם המקומות של עמלק שכבשם שאול והרג מהם עד שלעומת כן נתאכזר ומלאו לבו להרוג למשיח ה' ולזה השיבו שהיה בן איש עמלקי כלומר שאינו יודע מקומו אשר נולד כי הו' בן איש גר עמלקי שנולד בקדושה:

ויאמר אליו דוד איך לא יראת וכו' עיין הרלב"ג ז"ל וכן הביא מהר"יא ז"ל שהוראת שעה היה וידמה שזה הנער המבשר לא היה גר צדק אע"פי שאמר בן איש גר עמלקי כבר אמר זה להורות שאינו עמלקי באמת אבל אביו התגורר בארץ עמלק וזאת היתה תשובתו לדוד כי כבר ידע דוד מפיו כי עמלקי הוא אבל שאל לו המקום שהוא הוכה בו והוא השיב כי בעבור המקום נקרא עמלקי לא שהיה ממשפחת עמלק ע"כ: ולע"ד כי לפי שהנער הזה התנצל מהריגת שאול שחילה פניו להרגו במה שאמר עמוד נא כי אחזני השבץ ועוד כי גברא קטילא קטיל כמו שאמר כי ידעתי כי לא יחיה לזה אמר לו דוד איך לא יראת לשלוח ידך לשחתו שאע"פי שחשוב כמת עם כל זה עשית לו השחתה לפי שעה ואיך לא יראת לשחתו כי משיח ה' הוא וכו':

ויקרא דוד וכו' גש פגע בו וכו' ר"ל בזריזות עד שההגשה כל דהוא פגע בו וכן עשה ויכהו בהכאה אחת וימות זהו שאמר ויכהו וימות: ויאמר אליו דוד וכו' עיין הרד"ק ז"ל ומהר"יא ז"ל כי פיך ענה בך ר"ל אע"פי שאפשר שבאמת שלא הרגת את שאול עם כל זה המשפט הזה הוא על פי דבריך וזהו דמיך על ראשך כי פיך ענה בך · ובפסיקתא גם כן א"ר יצחק אותו הנער דואג האדומי היה ויאמר לו דוד דמיך על ראשך דמיך כתיב דמים רבים א"ל דוד דמים רבים שפכת בנוב עיר הכהנים וכן הביא בתנחומא: ולע"ד נראה בכוונת הכתוב דמיך לומר משני פנים אתה מחויב מיתה האחד במה שהרגת אותו כי שלחת יד במשיח ה' ואיך תנקה והשנית מצד ההתפארות אשר התפארת לאמר אנכי מותתי את משיח ה' זהו שאמר דמך על ראשך ר"ל כשני דמים יחשב האחד שהרגתו והשנית כי פיך ענה בך כי לא די שהרגתו אלא שהתפארת זהו שאמר כי פיך ענה בך לאמר אנכי מותתי את משיח ה' ולזה אתה חייב מיתה בזדון' שעה כנ"ל זהו שאמר לאמר כלומר מלבד החיוב מצד המעשה הנה עוד חיוב שני על הדבור ואמירה לאמר אנכי מותתי את משיח ה' · ובמכילתא ויאמר דוד אל הנער המגיד לו אי מזה אתה ויאמר בן איש גר עמלקי אנכי נזכר דוד באותה שעה מה שנאמר למשה ע"ה אם יבא מכל אומות העולם להתגייר יקבלו אותו ומזרעו של עמלק אל יקבלו אותו ויאמר אליו דמך בראשך כי פיך ענה בך ולכך נאמר מדור דור עד כאן:

ויקונן דוד מהרי"א ז"ל כתב הרי שזכר הכתוב שדוד עשה קינה ויקונן אותה על שאול ועל יהונתן בנו ולא אמר שאר הבנים כי אלו היו העיקר וגם אם לגבורתם ששאול ויהונתן היו לבד הגבורים אשר בביתו · ואם שדוד ראה לקונן על שאול למעלתו ועל יהונתן לאהבתו מה שאין כן בשאר הבנים לא מעלה ואינם עמו באהבה: ולע"ד בכוונת הכתוב שדוד סדר הקינה הזאת להתאונן בה על כל אחד מהם וכדי שלא תאמר שעל שניהם יחדיו סדר הקינה הזאת לזה אמר על שאול ועל יהונתן על על הפסיק העניין כעין הנז"ל בשם חז"ל בפסוק ויחזק דוד בבגדיו ויקרעם וכו' על שאול ועל יהונתן וכו' שעל שאול ראוי לסדר הקינה וכן על יהונתן בנו כ"ש על שניהם יחדיו ואמר שלא היתה קינה זו שלא לשמה מצד האהבה עזה שביניהם אבל היתה על יהונתן מצד ה' ותו בנו של שאול כלו צדיק דומה אליו בתכונותיו ובכל מדותיו המשובחות ז"ש ועל יהונתן בנו ולזה הזכירו ולא הזכיר שאר אחיו שאינם חשובים כיהונתן שהוא אב ב"ד וכמ"ש בגמר' בפסוק על שאול ועל יהונתן ועל עם ה' שאול זה נשיא ועל יהונתן זה אב ב"ד ולא הזכיר כאן שאר אחי יהונתן בני שאול כי אם יהונתן לבדו לפי שהיה אב ב"ד והספידו כהלכה:

ויאמר ללמד בני יהודה קשת וכו' עיין רש"י ז"ל וזו מדברי חז"ל פ' אין מעמידין דברי רבי חייא בר אבא ושם עוד שיטה אחרת לרבי אליעזר על ספר הישר זה ספר משנה תורה דכתיב ועשית הישר והטוב היכא רמיזא ידיו רב לו איזו מלחמה שצריכה ב' ידים הוי אומר זו קשת:

רבי שמואל בר נחמני אומר זה ספר שופטים דכתיב ביה איש הישר בעיניו יעשה היכא רמיזא דכתיב למען דעת דורות בני ישראל ללמד מלחמה איזו מלחמה שצריכה לימוד זו קשת ע"כ · וצריך לדקדק במאי קא מיפלגי ונראה כי כראשון מפרש ויאמר ללמד בני יהוד' קשת לא שיבטחו בקשתם אלא בזכות ברכת האבות מלטרף אל הקשת ונצחו וזה רמז באומר הלא היא כתובה על ספר הישר אברהם יצחק ויעקב שנקראו ישרים והיכא רמיזא ידך בעורף אויבך כו' שבזכות ומה הברכה שברכות אביו ישראל יגלה יהודה המנס רבי אליעזר אמר דלאו בזכותא דאבות וברכתא תליא מילתא אלא העיקר בזכות עצמם וזהו שאמר הלא היא כתובה על ספר הישר דהיינו ועשית הישר והטוב דהיינו משנה תורה והיכא רמיזא ידיו רב לו שבאמר עניין זה בשמע ה' קול יהודה מגד עצמו רוממות אל בגרונו וקשת ידיו רב לו כי בהצטרף הזכות והתחבולה אנושית יגלה המנס רבי שמואל בר נחמני אמר שכשיש זכות אין צריך לא קשת ולא חנית המנס כשאין זכות אז צריך תחבולה אנושית ז"ש ללמד בני יהודה קשת הלא היא כתובה על ספר הישר ספר שופטים שכתוב בו איש הישר בעיניו יעשה לרמוז שהלמוד הזה של קשת הכרחי בזמן שאיש כל הישר בעיניו יעשה שאין זכות היכא רמיזא דכתיב ללמדם מלחמה איזו מלחמה שצריכה למוד הוי או זו קשת שבלמוד והרגל יתלמד האדם להיות יורה החץ · והרד"ק הביא כדרש"י והוסיף ע"ש ועיין הרלב"ג והרב"ע ז"ל בשער ע"ב כתב יאמר בדרך קינה ועגמת נפש שכיון שנאספו השלמי' ההם אשר בזכותם יושיע ה' לא בחרב ולא בחנית ראוי לבני יהודה שהם שבט המלכות שילמדו חרב וקשת וחנית וכידון ולא יסמכו על זכותם ועל ברכת מלכם שנאמר לו שמע ה' קול יהודה והיה זה דבר הכינוי לפי שהם מבולאים על זה האופן ובלתי בטוח וכמו שאמר קשת גבורים חתים וכבר יראה ענין זה ממלחמת עמלק לפי שרפו ידיהם מהתורה והמצות הוצרכו לעשות מלחמה מעצמם כמו שאמר' משה ליהושע בחר לנו אנשים ולא הלחם בעמלק כי אז בחרבם וקשתם ערכו המלחמה ולזה היתה מלחמתם חלושה כמו שאמר ויחלוש יהושע והנה להיות אלו העניינים נזכרי' בתורה רצוני עניינו של יעקב ועניין מלחמת עמלק ועניין מלחמת ישראל עם מלכי הארץ לזה אמר הנה כתובה על ספר הישר ירצה כי צורך למוד בני יהודה קשת וטעמו והסיבה המחייבת חולשת עניינו הכל הוא כתוב על ספר הישר הוא התורה האלהית ע"כ וקרוב לזה כתב מהרי"א ז"ל מכריע כן של אחד הפירושים אין זה הפסוק קינה והוא דוחק כי הכתוב אמר ויקונן דוד וכו' וסמיך ליה ללמד בני יהודה וכו' ועוד הוסיף מהרי"א ז"ל ופי' קשת לשון קושי וצער כמו אם לא בכיתי לקשה יום ואמר ללמד לבני יהודה והוא שם כולל לכל ישראל ללמדם קשת ועונשים רבות וצרות קשות ורעות הנה זה כתובה על ספר הישר והוא ספר התורה בפסוק והם בחוקותי ופרשת והיה כי תבא שם ייעד הרעות הבאות עליהם ושירדפום אויביהם אבל הצבי ישראל ר"ל תפארת ישראל ובניו שהיה שאול שיהיה חלל באדמה שיהיה חלל על במותיך באמת לא נכתב זה בקללות ויליה לפי זה גיזרי' הפסוקים הצבי ישראל על במותיך וכו' וה"א הצבי ה"א התימה האם הדרוי' ומלה כתוב על ספר הישר בתוך הקללות שצבי ישרא' יהיה חלל על במותיך שהרי בקללות לא יאמר שימותו מלכי ישרא' במלחמה · הפן השלישי והוא היותר נכון שאמר דוד לאנשיו שראוי להם להצטער ולבכות על הצער הזאת הם מפאת ישראל והם מפאת שאול ואנשיו ובניו עם היותו בלתי אוהב אותם לא מפאת עצמם כי הם מפאת גבורתם שגלה כבוד מישראל וזהו שאמר ללמד בני יהודה קשת והם אנשי דוד למד אותם קשת ודאגה ועצבון הנה כתובה על ספר הישר תורת משה ישרים דרכי ה' שמם צוה ואהבת לרעך כמוך ולזה ראוי יבכו כל ישראל בכלל ובפרט בכלל על שנהרגו לבני ישראל שם על המקומות הגבוהים בבמות גבוה מאד ובהם יופי העם ובחיותם ונפלו חללים וכן יתקנו יותר מדאי על הפרט איך נפלו גבורים שאול ויהונתן עד כאן:

הצבי ישראל עיין רש"י ז"ל והרד"ק ז"ל וכן הרלב"ג ז"ל והרב"ע בשער ע"ב כתב איך נפלו גבורים וכיון שנפלו הגבורים נאבדו כלי המלחמה שלהם שאין עוד מי שיוכל לקחתם ולילחם בהם כיון שהיהם מסומנים סימן טוב שהרי נפלו בעליה' זהו שאמר איך נפלו גבורי' ויאבדו כלי מלחמה ומהרי"א ז"ל פי' הצבי ישראל לשון יופי כמו בצבאות גבוהו' זהו שאמר הצבי ישראל ויופי ישראל דהיינו שאול ויהונתן על במותיך חלל · ובכלי חמדה סדר חוקת רביעי פירשתי הכתו' הזה מקושר עם פסוק אל תגידו בגת וכו' דקשה מה יתן לו מה יוסיף אם יגידו בגת או לא יגידו כי מודעת היא זאת בגת ובחוצות אשקלון ושמחות הן ועומדות בנות פלשתים וכו' שהכוונה מיתת צדיק גמור כשאול שהוא צבי ויופי ישראל על במותיך חלל אין זה אלא מפני הרעה שעתידה לבא נאסף הצדיק זהו שאמר איך נפלו גבורים רוצה לומר אחר שהצבי ישראל על במותיך חלל מעתה ראוי לבכות איך נפלו גבורים והפי' קודם נפילתם שכל העומד ליגזז כגזוז דמי וכיון אשר נאסף שאול הצדיק הרי הוא כאלו נפלו עוד גבורים והפי' שהם עתה בחיים כבר נפל מזל שלהם על דרך קל מן שמיה נפל שאחז"ל ששמו של השר וכו' היה שמו קל ונפל שאיים ועל זה העניין בוא שלא יגידו בגת ובחוצות אשקלון להשמיען שהפי' על הגיבורים שהם בחיים היותם נחשבו כנפלה פטירת הצדיק הנבי כשאול כי אם ישמיעום כן תחזקנה עוד ידיהם לבא לילחם בישראל בשמעו שפטירת שאול גורמת עוד לעתיד נפילת גבורים וזהו שאמר אל תגידו בגת וכו' על איך נפלו גבורים · עוד שם שכוונת הצבי ישראל וכו' תמיהה והוסיף חזקה והיה שאם שאול הוא צבי ישרא' וצדיק גמור אם כן לא היה ראוי שיפלו גבורים קודם אליו שהרי מרא' מאלה הוא כי מלפני הרעה נאסף הצדיק ולא אחריה שכן כתיב כי תלאה הם ומצרה קולים ונקהל בדים שהבגדים נקלל תחילה והוא הצדיק ופסי' כילו מעליהם מיד הקולים נכפתים לא קודם הבגדים זהו שאמר הצבי ישראל עלם
צבי

רשי

הרי בגלבוע · ההרים שבגלבוע : ושדי תרומות · לא תהי בכון עללא כמיס׳ דיעבדון מיניה חלתא : כי שם נגעל מגן גיבורים · מגני עור היו להם וכשיוצאין למלחמה מושחין אותן בשמן כדי שיהא כלי זיין המכה עליו מחליק כמה דאת אמר קומו השרים משחו מגן וכאן כך היה מקונן הקינה שם נגעל מגן גבורים פלט שומנו ולא נדבק בו ונעשה כאילו לא נמשח בשמן · כל הגעלה לשון דבר הפולט מה שנותנין בו כמו שורו עבר ולא יגעיל : לא נשוג אחור · לא היה רגיל להיות נסוג אחור : מנשרים קלו · לעשות רצון בוראם : המלבישכם שני עם עדנים · דהוה מלביש לכון לבושי צבעוני׳ ומוביל לכון תפנוקין : על במותך חלל · על בית תוקפך איתקטלתא : כלי מלחמה · שאול ויהונתן שהיו כלי זיין של ישראל :

רדק

הרי בגלבוע · כמו הרים וכמוהו עוברי בעמק הבכא השכוני באהליהם : ושדי תרומות · ואל שדי תרומות ואל שזכר עומד במקום שנים ופירו׳ שדה של תרומות הוא שדה הראוי ליטול ממנו תרומות כלומר אפי׳ אם תצמח שם תבואה לא תהיה בה ברכה ולא תגיע לקצור שיפרישו ממנה תרומו׳ וי״ת לא תהי בכון עללא כמיסת דיעבדון מיניה חלתא ר״ל כשיעור שיוציאו ממנה חלה והוא מדת העומר : נגעל · נמאס והשלך : בלי משוח בשמן · כלומר כן נגעל מגן גבורים של שאול כאילו לא היה המגן משוח בשמן כי מושחי׳ המגן כדי להחליקו׳ שלא יעברוהו כלי זיין וכן משחו מגן לדעת קצת המפרשים או פירושו כן נגעל כאילו לא היה שאול משוח בשמן למלך : לא נשוג אחור · בש״ין ועניינו כמו בסמ״ך מן ישוגו אחור : לא נפרדו · ת״י לא איתפרשו מעמהון כלומ׳ אף על פי שהיו יודעי׳ מותם במלחמה לא נפרדו מעם יי׳ ולא נעדרו ולא נסו מן המלחמ׳ ויתכן פירושו לא נפרדו זה מזה כי כאחד מתו כמו שהיו בחייה׳ נאהבי׳ זה לזה : עם עדני׳ · ת״י ומוביל לכון תפנוקין ויש לפרשו כמשמעו כי הלבוש הטוב והנאה עדן הגוף כמו המאכל הטוב · ובדרש ר׳ יהודה ור׳ נחמיה ר׳ יהודה אומר בנות ישראל אלו בנות ישראל ודאי על שאול בכינה בשע׳ שהיו בעליהן יוצאי׳ למלחמה היה זנן ומפרנסן ומלבישן שני עם עדנים מכאן שאין התכשיטין נאים אלא לגוף מעודן רבי נחמיה אומר בנות ישראל אלו סנהדראות של ישראל על שאול בכינה בשעה שהיה שאול שומע טעם ההלכה יוצאת מפי תלמיד חכם היה עומד ונושקו על פיו : על במותיך חלל · על במותיך נפלת חלל ות״י על בית תקפך אתקטלתא : נפלאתה אהבתך לי · בשני סמני נקבה והכפל לחזק פליאת האהבה וכן כי החבאתה ובמקומו פירשנו גם כן טעמו : מאהבת נשים · ת״י מרחמת תרתין נשין ר״ל שתי הנשים שהיו לו לדוד אביגיל ואחינועם ואדוני אבי ז״ל פירש מאהבת נשים למה שהם אוהבות בין בעליה׳ בין בניהן שאהבת׳ חזקה להם : ויאבדו כלי מלחמה · כל כך נפלו גבורים כאילו אבדו כלי מלחמתם או פירושו שאול ויהונתן שהיו כלי מלחמתו של ישראל מתו : וימשחו

21 הָרֵי בַגִּלְבֹּעַ אַל־טַל וְאַל־מָטָר עֲלֵיכֶם וּשְׂדֵי תְרוּמֹת כִּי שָׁם נִגְעַל מָגֵן גִּבּוֹרִים מָגֵן שָׁאוּל בְּלִי מָשִׁיחַ בַּשָּׁמֶן׃ 22 מִדַּם חֲלָלִים מֵחֵלֶב גִּבּוֹרִים קֶשֶׁת יְהוֹנָתָן לֹא נָשׂוֹג אָחוֹר וְחֶרֶב שָׁאוּל לֹא תָשׁוּב רֵיקָם׃ 23 שָׁאוּל וִיהוֹנָתָן הַנֶּאֱהָבִים וְהַנְּעִימִם בְּחַיֵּיהֶם וּבְמוֹתָם לֹא נִפְרָדוּ מִנְּשָׁרִים קַלּוּ מֵאֲרָיוֹת גָּבֵרוּ׃ 24 בְּנוֹת יִשְׂרָאֵל אֶל־שָׁאוּל בְּכֶינָה הַמַּלְבִּשְׁכֶם שָׁנִי עִם־עֲדָנִים הַמַּעֲלֶה עֲדִי זָהָב עַל לְבוּשְׁכֶן׃
כה אֵיךְ נָפְלוּ גִבֹּרִים בְּתוֹךְ הַמִּלְחָמָה יְהוֹנָתָן עַל־בָּמוֹתֶיךָ חָלָל׃ 26 צַר־לִי עָלֶיךָ אָחִי יְהוֹנָתָן נָעַמְתָּ לִּי מְאֹד נִפְלְאַתָה אַהֲבָתְךָ לִי מֵאַהֲבַת נָשִׁים׃ 27 אֵיךְ נָפְלוּ גִבּוֹרִים וַיֹּאבְדוּ כְּלֵי מִלְחָמָה׃ ויהי

טוּרֵי גִלְבֹּעַ לָא יְחוּת עֲלֵיכוֹן טַלָּא וּמִטְרָא לָא תְהֵי בְכוֹן עֲלָלָא כְּמִסַּת דְּיִעַבְדוּן מִינֵיהּ חַלְתָּא אֲרֵי תַמָּן אִתְּבָרוּ תְּרֵיסֵי גִיבָּרַיָּא תְּרֵיסָא דְשָׁאוּל דִּמְשִׁיחַ כִּדְבִמְשִׁחָא׃ מִדַּם קְטִילִין מִתְּרַב גִּבָּרִין גִּירֵי קַשְׁתָּא דִיהוֹנָתָן לָא מִסְתַּחֲרִין לַאֲחוֹרָא וְחַרְבָּא דְשָׁאוּל לָא תַיְבָא רֵיקָן׃ שָׁאוּל וִיהוֹנָתָן דְּרְחִימִין וַחֲבִיבִין בְּחַיֵּיהוֹן וּבְמוֹתְהוֹן לָא אִתְפָּרְשׁוּ מֵעַמְּהוֹן מִנִּשְׁרַיָּא קַלִּילִין מֵאַרְיָוָתָא גִּבָּרִין׃ בְּנַת יִשְׂרָאֵל עַל שָׁאוּל בְּכָאָה דַּהֲוָה מַלְבִּישׁ לְכוֹן לְבוּשֵׁי צִבְעוֹנִין וּמוֹבִיל לְכוֹן תַּפְנוּקִין וּמַסִּיק תִּקּוּנֵי דַהֲבָא עַל לְבוּשְׁכוֹן׃ אֵיכְדֵין אִתְקְטָלוּ גִּבָּרַיָּא בְּגוֹ קְרָבָא יְהוֹנָתָן עַל בֵּירַת תּוּקְפָךְ אִתְקְטֵילְתָּא׃ עָקַת לִי עֲלָךְ אָחִי יְהוֹנָתָן חֲבִיבַת לִי לַחֲדָא מִפְּרְשָׁא רְחִמְתָּךְ לִי מֵרַחֲמַת תַּרְתֵּין נְשִׁין׃ אֵיכְדֵין אִתְקְטָלוּ גִּבָּרַיָּא וְאָבָדוּ מָנֵי קְרָבָא׃ והוה

תרמות ג׳ בקריאה ב׳ חס וא׳ מל׳ וסי׳ כל תרומת הקדשים אשר ירימו · הרי בגלבוע אל טל · ואיש תרומות יהרסנה · ושדי מל׳ · וסי׳ כל טוריא דמלכא : אנ״ד · קלו ד׳ בטעם בקו״ף וסי׳ נמסר בסדר נח · ברוכי׳ ג׳ בקריא׳ ב׳ מלאי׳ וחד חס׳ וסי׳ ברוכי׳ אתם ליי׳ כי חמלתם : ברכי׳ אתם ליי׳ אשר עשיתם החסד · ברוכי׳ אתם ליי׳ עשה שמי׳ וארץ · דיבש חס׳ : וגם אנכי ה׳ בקריא׳ וסימני׳ נמס׳ בסד׳ וירא : והיו ו׳ בקריא׳ וסי׳ התחזקו והיו לאנשי׳ פלשתי׳ · תחזקנ׳ ידיכם והיו לבני חיל · והקיפו הלוי׳ את המלך סביב דר״ה · נודו מתוך בבל · והקפתם על המלך סביב דמלכים · עזבו ערים ושכנו בסלע :

רלבג

הרי בגלבוע · קלל ההרים ההם בעבור שקרה בהם מה שקרה מהתקרה הרע הזה : ושדי תרומות · ר״ל שלא יהיה שם שדה היעשה פרי שלם באופן שיפרשו ממנו תרומות : כי שם נגעל מגן גבורי׳ · ר״ל נמאס והושלך כאילו לא היה בו פרי להיות מגן והנה אמר זה כי שאול לא המתין ביאת אנשי המלחמה עליו לראותם אם מגנו יגן עליו מהמורים אבל חשב עצמו כאילו אין לו מגן עם היותו גבור מאד ויהונתן לא הועיל לו מגנו שלא יפול ביד פלשתים : והנה התחיל לשבח מגן שאול ואמר שהוא בלתי משוח בשמן ואולם אמר זה לפי מה שאחשוב כי מגן אשר לא ישתמשו בו כי אם לעתי׳ רחוקים יצטרך למשחו בשמן וכן הכוונה לפי מה שאחשוב במה שאמר הנביא על מיתת בלשאצר קומו השרי׳ משחו מגן ר״ל שעתה יצטרכו למשוח המגן כי לא יצאו למלחמה תמיד כמו שהיו עושי׳ קודם זה · ואחר זה שב לשבח יהונתן ושאול בענין הגבורה ולזה אמר כי קשת יהונתן לא נסוג אחור מדם החללים מחלב גבורים כי לעולם הכל היה מכאה וחרב שאול לא היתה שבה ריקם שלא ינצח אויביו במלחמה : ובמותם לא נפרדו · אמר זה מפני מותם יחד במלחמה : בנות ישראל אל שאול בכינה · אמר זה כי מרוב הצלחתו על הפלשתים היו ישראל בשלוה בימיו ולא שללו אותם אויביהם בימיו ולזה היה זה אל שילבשו בנות ישראל שני עם עדנים ויעלו עדי זהב על לבושן : יהונתן על במותיך חלל · ר״ל איך היה זה שהיה על במותיך חלל עם רוב גבורתך : נפלאתה אהבתך לי מאהבת נשים · ר״ל שיותר חזקה ויותר נפלאה היתה אהבת יהונתן לדוד מאהבת הנשים לאהוביהן שהיא אהבה חזקה מאד עד שכבר יכה אותה ויקללה ולא תפיל מפני זה מאהבתה לו דבר : איך נפלו גבורים ויאבדו כלי מלחמה · ר״ל שנאבדו שאול ויהונתן כאילו אבדו כלי מלחמה כי הם היו כלי מלחמות ישראל על שונאיהם או רצה בזה איך נפלו גבורים ותקיפי׳ כשאול ויהונתן ואיך אבדו כלי המלחמה אשר בידם שלא השתמשו בהם להשי׳ בשונאיהם ולא להגן על עצמם : והתועלות

כלי יקר

לבני ישראל הוא זה שעל במותיך חלל יקשה איך נפלו גבורים קודם הריגתו כי מפני רעה גדולה בוו של כפילת גבורי׳ ראוי זה שיאסף הצדיק ולזה אמר הרי בגלבוע וכו׳ שקללם שלא ירד טל ומטר עליהם יען כי שם נגעל מגן גבורים העתידים ליפול והסיבה כפילת מגן שאול בלי משיח ה׳ וכי תימה שאין שאול צבי ישראל זה לא יתכן כי שאול צבי ישראל כן בגבורה טבעית כי קשת יהונתן לא נסוג אחור וחרב שאול לא תשוב ריקם שאול ויהונתן וכו׳ לענין החסידות בנות ישראל על שאול בכינה מעתה לא תוכל להכחיש לומר שאינו צבי ישראל וכיון דכן הדרא קושיא לדוכתה זהו שאמר איך נפלו גבורי׳ בתוך המלחמה שלא היה להם ליפול כי אם אחרי פטיר׳ שאול ולא בתוך המלחמה ולפי שבפעם הראשונה לא הרחיב מחמת בעיתותא שקושיתו היא על בתוך המלחמה כשנתיישבה יותר פי׳ קושיתו והיא איך נפלו גבורים בתוך המלחמה ותשובתה בצדה היא אומר יהונתן על במותיך חלל שהצדיק יהונתן נשהרג קודם שאול כנודע מהפסוקים ויכו פלשתים את יהונתן ואת אבינדב וכו׳ ותכבד המלחמה על שאול באופן שהיות יהונתן על במותיך חלל הוא הגורם שנפלו הגבורים כי מפני הרעה נאסף הצדיק יהונתן ואחריו הגבורים בתוך המלחמה ושלא לומר איך נפלו הגבורים ויאבדו כלי מלחמה שיש קשתות חזקים שלא יורו בהם כי אם הגבורים מאד ובנפלם יאבדו לגמרי כלי מלחמה שלהם ויהיו בטלים כי אין מי שיוכל להיות משתמש בהם זהו שאמר המקונן איך נפלו גבורים ויאבדו כלי המלחמה עד כאן : עוד אפשר לע״דן הצבי ישר׳ באופן אחר והוא שאחז״ל שמיתת הצדיקים מכפרת וכמו שאמר למה מזכירים מיתתן של צדיקים ביום הכפורים לו׳ מה יום הכפורים מכפר אף מיתתן של צדיקים מכפרת ואחז״ל רב עתה הרף ידיך טול הרב שבהם ויכללו השאר לזה אמר מאחר שהצבי ישרא׳ כשאול על במותיך חלל איך נפלו גבורי׳ אחרי מיתתו שהיה לו לכפר ואל תגידו בגת ענין זה שלא הועילה מיתת הצבי והצדיק להגן על ישראל פן תשמחנה בנות פלשתים והקושיא הזאת הקשה אותה משתי בחינות ובשני נושאים של גבורים האחת מפאת שאול שהוא צבי ישראל שמלדו הקשה איך נפלו גבורים בתוך המלחמה ואחר כך בסמוך הקשה קושיא זו מבחינת יהונתן והיא איך נפלו גבורים בתוך המלחמה מאחר שיהונתן כבר על במותיך חלל היה לו לכפר על הדור בהכטל רב שבהם · ולפי זה הדבר נשאר בקושיא כדרך המקונן והמתאונן והמעיין יבחר ולא אני :

אל תגידו בגת כו׳ עיין הרד״ק והרלב״ג ומהרי״א ז״ל אל תגידו בגת מקושר עם איך נפלו גבורים שלא תגידו שם שנפלו הגבורים האלה עד כאן ובפסוק הקודם כתבתי אל תגידו בגת שבנפול שאול נפלו שאר הגבורים כי סר צלם מעליהם · או יאמר אל תגידו בגת מקושר עם הפסוק הנמשך הרי בגלבוע וכו׳ שהוא לשון קללה כמו שנזכיר שמקלל ההרים שבגלבוע שלא ירד טל ומטר עליהם ועל זאת הקללה בזה ואמר אל תגידו בגת פן תשמחנה בראותם שנתקללו הרי ישרא׳ הקודשים הקודמים שראה שבכיר מצאה ידם ועוד ישמחו מהקללה שנתקללו הרי ישרא׳ עצמ׳ ובמדומה לי ששמעתי אל תגידו בגת חוזר לראש דבריו שאמר ללמד בני יהודה קשת כו׳ כי אם ישמעו מה שאמר ללמד בני יהודה קשת ישמחו בנות פלשתים באומר כי לולא יד ההשגחה מישרא׳ ולא יגלחו מכאן ואילך כי אם במלאכתו רובי קשת בלימודה וזין טבעי לא השגחיי · ואמר אל תגידו בגת שיבה בין גת ואשקלון מלשון הגדה ומלשון בשורה והוא כי ידוע שבגת היתה מלחמת שאול והריגת גלית לזה אמר אל תגידו בגת שיתנקמו על הריגת שאול זהו שאמר פן תשמחנה בנות פלשתי׳ והם המדינות או הכפרים שנקראות בנות כמו בנות ירושלם או בנות ממש תשמחנ׳ על שראו בקמתם משאול שהרג גבורם גלית ובאשקלון אמר אל תבשרו בחוצות אשקלון לפי ששאול לקח מוהר בתו מדוד מאה ערלות פלשתים לזה אמר אל תבשרו בחוצות אשקלון כי שם בגמרא אמרו אשקלון על הכופה אשה על שם ממון שסוקלין תמון הרבה ולזה אמר כאן בנות הערלים שלהיותם ערלים היה בעיניהם בשורה הריגת שאול שהיה לוקח מוהר מאה ערלות פלשתי׳ אמור בתו עתה תעלוזנה בנות הערלים :

הרי בגלבוע וכו׳ עיין רש״י ז״ל והרד״ק ז״ל והרלב״ג ז״ל וכן מהרי״א ז״ל והוסיף לפרשו בלשון תמיהה הרי בגלבוע האם אין טל ומטר יורד עליכ׳ שהוא אות ההשגחה האם אין בכם שדי תרומות להיות הארץ ההיא קדושה אחרי ששם נגעל מגן גבורים ואמר מגן גבורים על שאול שהיה מגן כל הגבורים כולם לגבורתו ותוקפו בלי משיח בשמן רוצה לומר מלבד היותו משוח בשמן המשחה קודש שגורם להיות מגן מלבד זה מלך עצמו וכוחו ועוצם ידו היה מגן שאול ומגן גבורים המגין הגבורים או יאמר שהפסוק הנמשך אחריו יאמר מגן שאול שלא היה משוח בשמן כי אם מדם חללים וחלב גבורים שהיה תמיד במלחמה והיה מגינו משוח מהדם והחלב לו מהשמן עד כאן ולפי׳ הראשון קשה קצת היכא מגן מאן דכר שמיה · ולע״דן כי לדעת המתרגם שתרג׳ לא תהא בכון עללא כמיסת דיעבדון מיניה חלתא וכו׳ ולדבריו ושדי תרומות אינו לשון שדי אלא לשון די והשי״ן שמושית כאילו אמר לא יהא בכון עללא שדי להוציא התרומו׳ ולפי הפשט קלל בכלל לכל הרי הגלבוע ואפי׳ השדות שנותנים מהם תרומות ומעשרות אפי׳ שדי תרומות לא יהיה בהם טל ומטר והטעם כי שם נגעל מגן כמה גבורים · וגם מגן שאול כמוהם נגעל כאילו היה מגן שאול ר״ל מגן הדיוט שאול כאילו לא נמשח שאול בשמן כן נגעל מגינו אם כן על כן אכי אומ׳ מגן שאול ולא מגן המלך שאול כיון שנגעל מגינו כאילו היה שאול כהדיוט בלי משוח בשמן ויוכיח כן אומר משוח שחוזר אל שאול כנז׳ בדברי הרד״ק או יאמר כי שם נגעל מגן גבורים מגן שאול ר״ל כי שם כשמת שאול ומצאו מגן שאול החשוב מאד ומבהיק שלא נמשח עדין בשמן אז כל הגבורים אשר לפלשתים נגעל מגינם שנגעלה נפשם את מגיני עצמם בראותם מגן שאול החשוב ז״ש כי שם נגעל מגן גבורים בעיניהם בראותם מגן שאול המפואר מאד :

מדם חללים וכו׳ עיין רש״י ז״ל והרד״ק ז״ל והרלב״ג ז״ל ומהרי״א פירש כדבריהם ז״ל ועוד פי׳ מקושר עם הפסוק הקוד׳ שלא היה מגן שאול משוח משמן כי אם משוח מדם חללי׳ ומחלב גבורים ולשני הפי׳ דם חללים וחלב גבורים מהאויבים קאמר ואפשר שעל ישראל מדבר ואומר שעם היות שראה יהונתן ושאול דם חללים מישראל וכן חלב גבורים של ישראל שנפלו עכ״ז לא נתרשלו ידיו מזה אלא היה מתחזק ללחום בעד ישראל ז״ש מדם חללים ומחלב גבורים לא נתרשלו שאול ויהונתן מהלח׳ בגבורה מופלגת ואפשר לפרש עוד נסוג אחור שתהי׳ הכונה מהקנ׳ יאמר שעם היות שרבים מתו במלחמה מישראל וזהו מדם חללים וחלב גבורים עכ״ז אין ראוי שנסוג אחור אכחנו בזאת הקינה אחור מלשבח קשת יהונתן ולא תשוב בדברינו חרב שאול ריקם ולזה שבחם מאד ואמר באומרו שאול ויהונתן הנאהבים כו׳ עד כאן :

ולע״דן מדם חללים וכו׳ שהיה יהונתן גבור כל כך שבשהיה מורה החץ בקשת שלו אעפ״י שהיה הורג אחד עוברת אותו ויוצאה לשני ולשלישי וז״ש מדם שני חללי׳ וכן מחלב שני גבורי׳ לא היה קשת יהונתן מוסב אחור לומר די לי בדם שני חללים אבל היה רוצה יותר משני חללי׳ שהי׳ יוצא החצי מקשתו לשלישי וכן חרב שאול מעולם לא הוציאה מנרתקה שתשיב ריקם כי אם שיהרוג בה והראיה שאפי׳ באחרית הזמן הוצי׳ה ובפחדו מהמורים הרג את עצמו הרי שחרב שאול לא תשוב ריקם לעולם · ואמר לא תשוב ולא אמר לא שבה לרמוז אכא לא תשוב ריקם אותה החרב של שאול שנפל עליה אלא תשיב להם שבעתים אל חיקם כיון שהיו גרמה בנזקי שאול בחרבו ז״ש וחרב שאול לא תשוב ריקם מלפניך אלא אל נקמות הופיע :

שאול · ויהונתן כו׳ עיין רש״י והרד״ק ז״ל וכן הרלב״ג ז״ל שלא נפרדו זה מזה במותם ע״כ ומהרי״א ז״ל כתב אמרו המפרשים שלא נפרדו מעמם במותם וקשה שדוד לא היה

מנחה קטנה

צר לי עליך וגו׳ הנה ידוע כי האוהבים ינעמו מלבותם עם שחבירו אוהב אותו כי אם לבו נעים ושלם באהבתו עם חברו יורה כי גם לב חברו טוב עמו וזהו צר לי עליך לומר שחסר לבי שיצר עליך יורה כי כן אתה היית עמי · נפלאתה אהבתך לי מאהבת נשים שהיא אהבה שהיא תלויה בדבר לא כן אהבתך היא אהבה שאינה תלויה בדבר · וגם כי הנשים ינעמו ויאהבו את בעליהן כד״א ואל אישך תשוקתך שכ״ז לא יגבר כי נגה עליהן חבלי יולדה ושינך לה שנשבעת שלא להזדקק לו אך אתה נפלאתה אהבתך מזה כי נאהבתך לי גם שבגה חבל לך מגד אהבתי שהיה מתרפך אביך עד כאן עת שרצה להטיל בך החנית ואז יותר הייתי אוהבני ושמת נפשך בכפך ומבקשני לגלות אזני ולהבריחני שזו מדרגה גדולה מאהבת נשים : עוד יאמר כי הנה דרך שתי נשים שלאיש אחד לשנאו זו את זו ואם יבוייר תהיה אהבה ביניהם כרחל ולאה שרחל שמסה הכניסה לביתה אין באהבה רק בהיות שתיהן כסופות לאיש ההוא אך אם תכנס השניה ותגרש הראשונה אין מקום לאהבה כלל אך אתה לא כן כי אני ואתה כשתי נשים לרות א׳ אתה בן שלך ויורש שנר ואכי נכנסתי לגרש אותך מהמלכות והודת לי ואמרת אתה תמלוך ואני אהיה לך למשנה ועכ״ו ואהבתני הרי זו גדולה מאהבת נשים שלא תגוייר אהבה בשכנים הנרה ותגא הראשונה :

פי׳ רבינו ישעיה

הרי בגלבוע · כמו הרי הגלבוע : ושדי תרומות · פי׳ על אל עונה ואל יהי בכם שדי התרומות שירימו משם תרומ׳ : כי שם נגעל מגן גיבורי׳ · כמו וגעלה נפשי אתכם · לשון מיאוס וריחוק גם זה כן שכל גיבור היה מואס במגן שעליו ומשליכו כדי שיהא קל לנוס ולברוח : מגן שאול בלי משוח בשמן · מגן שאול נחלש כאילו לא היה שאול משוח בשמן המשחה שמשחו שמואל ולא עמדה לו משיחתו להנצל : קשת יהונתן לא נסוג אחור · שתדיר היה עושה בהל על יהונתן כי קשת הוא לשון נקבה כדכתיב קשת נחושה · המלבישכן שני עם עדנים · כמו שנדם על גרגרותיך · הוא כמו שמלה שלמה : נפלאתה · בא בשני סימני נקבה :

והתועלות המגיעות מזה הספור הם אלו: **הראשון** הוא במדות. והוא שראוי לאדם שלא ימסור עצמו לסכנות בלא תרפה כי יונתן והכותו נציבי פלשתים אשר בגבע בנימין כמעט שסכן כל ישראל לולי יי' שהיה לו ואין ראוי לאדם לסמוך על הנס כל שכן עם מה שהיה רואה מהפקד כלי המלחמה מישראל עד שלא נמצא חרב וחנית כי אם ביד שאול ויהונתן: **הב'** הוא להודיע כי אין מעצור ליי' להושיע ברב או במעט הלא תראה כי יהונתן לבדו עם נושא כליו נצחו כל מחנה פלשתים והחרידוהו באופן שהית' חרב איש באחיו: **הג'** והוא במצות הוא להודיע שאין ראוי לעבור על דברי הנביא הלא תראה כי שאול מפני שעבר על דברי שמואל נענש בשלא נתקיימה לו המלוכה כי אם זמן קצר:

הד' והוא בדעות הוא להודיע כי ההודעה בדברים העתידים תגיע גם להמון אבל באופן חלוש ולזה ילקח ראיה מספוריהם ודבריהם על העתיד להיות ובזה האופן לקח יהונתן ראיה מדברי הפלשתים בהאמרם עלו עלינו על מה שעתיד לבא על הפלשתים מישראל ובזה האופן ג"כ באר הש"י לגדעון מה שעתיד לבא על מחנה מדין כמו שצוהו שירד הוא ופורה נערו אל המחנה וישמע מה ידבר:

הה' הוא במדות הוא שראוי לאדם שינהג זריזות בפעולותיו בעת המלחמה כעזר בהם מהש"י ולזה תראה שהשביע שאול את העם שלא יאכלו לחם עד הערב כדי שינהגו בזריזות להכניע הפלשתים בהיות לאל ידם וכבר נמצא שהסכים הש"י בזאת ההשבעה ולזה לא ענהו בשאלו ביי' מצד מה שעבר יהונתן על זאת השבועה **הו'** הוא להודיע כי בחיק יוטל את הגורל ומיי' כל משפטו ולזה נמצא בו מן האמת מה שנתפרסם מזה הספור וזולתו וזה כי כבר נפל הגורל על יהונתן שהיה החוטא בזה הענין: **הז'** להודיע כי השליט על המשפט והוא המלך ראוי שלא ישא פנים לשום אדם עד שיאמר לבניו שלא ידעם ולזה תמצא שנשבע שאול כי מות יומת יהונתן ולולי יד ישראל עמו היה ממית אותו שאול: **הח'** הוא להודיע עונש רצון הש"י לכלות את עמלק בהיות לאל יד ישראל לנצחו כי גלוי לש"י עונש שנאת העם הזה את ישראל וזה אולי יהיה סבה במוט רגלי ישראל שישחיתום ולזה התחכ' הש"י להשחיתם בעת הצלחת ישראל ולזאת הסבה צותה התורה שנזכור את אשר עשה לנו עמלק מצורף לזה מה שרצה הש"י לכלות בעלי האמונות הנפסדות הרעות כדי שלא נלמד ממעשיהם ולשתי אלו הסבות צוה השם שלא ישאירו מהם שריד ופליט ושלא יהנו מכל מכסיהם ברוך אשר לו נתכנו עלילות הלא תראה מחשבת המן האגגי להשחית כל ישראל במוט רגליהם והנה היה כפשע בינם ובין המות לולי יי' שהיה להם: **הט'** הוא להודיע בכל עוז ולהציל מי שגמל לאדם חסד באופן שלא יגיעהו נזק ולזה ספר שהשתדל שאול שירד הקיני שהיה מבני חותן משה מתוך עמלק שמא בעת המלחמה יזוקו במקרה עם העמלקים: **הי'** הוא להודיע שאין ראוי לעבור על מצות הש"י על יד נביאו הלא תראה איך נענש שאול במה שעבר על דברי שמואל בדבר עמלק שהיה זה סבה להמיתו בלא עתו: **הי"א**. הוא להודיע שאין הש"י חפץ בזבחים ועולות אך רצונו שישמעו אל דבריו ולא יצטרכו אל הקרבנות כ"ש שאין רצונו שיחטא האדם למען מלא מה שיזבח ממנו ליי' כמו הענין במה שעשה שאול וישראל במה שלקחו משלל עמלק כי שמוע בקול השם ית' הוא יותר טוב מהקרבת זבח כמו שאמר הנה שמוע מזבח טוב: **הי"ב** הוא בדעות והוא להודיע על צד הרמז מאיזה צד בא המסרון בקסם ותרפים והוא דבר עמוק מאד לפי מה שהתבאר מדברינו בספר מספר מלחמות יי': **הי"ג** והוא בדעות הוא להודיע עוצם אכזריות לב שמואל וגבורתו עד שלא ירא מלדבר קשות כאלה לשאול עם היותו מלך והרג אגג בדרך אכזריות באופן הנזכר פה לשלם לו מדה כנגד מדה ולמלאת מצות הש"י כי אלו התכונות ראוי שתהיינה לנביא ר"ל שלא יירא משום אדם אך יכנע למלאת מצות השם בכל עוז: **הי"ד** והוא במדות הוא להודיע שאין חסרון לנביא אם יאמר כזב בדבר מה למלט נפשו הלא תראה שהש"י נתן עצה לשמואל שיאמר לזבוח ליי' באתי ואף על פי שאמר שלא בא כי אם למשוח למלך אחד מבני ישי: **הט"ו** הוא להודיע שאין ראוי לאדם שיסמוך על הנס ואף על פי שהוא שלם מאד והוא דבק בש"י הלא תראה כי שמואל עם גודל מעלתו ירא שיהרגהו שאול ולקח עצות איך ימלט מזה במה שאמר איך אלך ושמע שאול והרגני ולא נסמך על הנס אף על פי שהיה הולך במצות הש"י כי רצון השם ית' שישתדל האדם בסבות הראויות בהצלתו כי המופת לא יעשהו הש"י כי אם במקומות ההכרחיים ולזה אמרו ז"ל למען יברכך יי' אלהיך יכול בטל ת"ל בכל אשר תעשה וכבר הרחבנו המאמר בזה בבאורנו לדברי התורה ובספר מלחמות יי':

הי"ו הוא להודיע כי לא אשר יראה האד' הוא האמת כי ישי לא חשב שיהיה ראוי למלוך בנו הקטן ולזה לא הביאו הבית להעבירו לפני שמואל והוא אשר בחרו השם לבד ולזה אמר אבן מאסו הבונים היתה לראש פנה: **הי"ז** הוא להודיע שהוא ראוי למי שימלוך שיהיה תארו נאות לאדנות' כדי שיחזו עיני כל איש ביופיו ויהי' מפני זה נכבד בעיניהם ויאהבוהו ויכנעו לעבודתו ואילו היה מאוס בעיניהם ימאסוהו ולא ייראו ממנו ותפסד הכונה אשר בעבורה היתה המלוכה ולזה ספר בשאול שכבר היה משכמו ומעלה גבוה מכל העם וספר בדוד שכבר היה אדמוני עם יפה עינים וטוב רואי ולזה היה תארו לאדנות: **הי"ח** הוא להודיע הרושם הנפלא שיקח האדם בהפך ענינו אל שיהיה מלך כ"ש בהמשחו על יד נביא הלא תראה כי שאול תכף שנמשח למלך נהפך לאיש אחר וכן הענין בדוד שכבר ספר ואמר ותצלח רוח ה' אל דוד מהיום ההוא ומעלה וזה דבר ראוי לפי שרשי התורה כי פעלו' המלך מסודרו' באופן מה מהש"י ולזה אמר שלמה פלגי מים לב מלך ביד יי' על כל אשר יחפוץ יטנו כי אין מן הראוי שיהיה בבחירת המלך להשחית עמו אם ירצה כי גבוה מעל גבוה שומר: **הי"ט** הוא להודיע איך עמקו מחשבות השם שסבב בהבאתו רוח רעה על שאול שיתקרב דוד למלכות והיה זה סבה להביא עליו המלוכה בקלות מצד מה שראו ישראל טוב הצלחת דוד במלחמות ובכל עניניו ולזה היה הוא המוציא והמביא את ישראל גם בהיות שאול מלך:

הכ' הוא להודיע כי מברכת האיש המושגח מהשם יתברך אלקיו כי רצון האיש המשרת ותשוקתו הוא שיתברך אדניו ומזה הצד תבא הברכה לאדון מצד המשרת ולזה ספר בענין שאול כשהיתה רוח אלהים רעה מבעתתו כי דוד הוא מושגח מהש"י ולזה יתכן שבסבתו תסור מעל שאול זאת הרעה ולזה ספרו מענין דוד עם היותו יודע לנגן שהוא איש מצליח והש"י עמו: **הכ"א** הוא להודיע שאין ראוי לבא לפני המלכים והסגנים בידים ריקניות ולזה ספר ששלח ישי לשאול ביד דוד בנו חמור לחם ונאד יין וגדי עזים ולזה צותה התורה לפרסם להכנסים ממעלת השם עליה' שבבואם לראות פניו לא יבאו בידים ריקניות אמר ית' לא יראו את פני יי' ריקם:

הכ"ב הוא להודיע שהשולח מנחה אל המלכים אין ראוי שיבוזו בה מאד ממאמוני למען תהיה מנחה ראויה אל המלך אבל יספיק שתהיה המנחה מאד ראויה ביחס אל הנותן ולזה ספר ענין זאת המנח' שהית' קטנת השיעור ביחס אל המלך וכן תמצא ביעקב ששלח ביד בניו למצרים לאדני הארץ מנחה מעוטה אך היתה מהמשובחים שבמינים ואם היה בזה תועלת אחר ג"כ כמו שבארנו שם בבאורנו לדברי התורה: **הכ"ג** הוא להודיע שאין ראוי לאדם שיסמוך על כחו וגבורתו כי לא בכח יגבר איש אך מיי' מצעדי הגבר כוננו הלא תראה כי גלית הפלשתי עם רוב גבורתו וחוזק כלי מלחמתו נפל בעזר השם ביד דוד שהיה נער ובזולת כלי מלחמה:

הכ"ד הוא להודיע עוצם אבירות לב דוד וקנאתו ליי' על דבר גלית ואיך שם נפשו בכפו לנקום את נקמת יי' כי זאת התכונה ראוי שתהיה לשלם:

הכ"ה הוא להודיע כי הבוטח ביי' ישוגב ולזה תמצא כי כששמע שאול עוצם בטחון דוד ביי' בפת שינצח דוד הפלשתי ולזה אמר לו שאול לך ויי' יהיה עמך:

הכ"ו הוא להודיע שעם הבטחון בש"י ראוי לעשות מה שאפשר שיגיע בו התכלית המכוון ביותר שלם שאפשר ולזה תמצא שהשתדל שאול שילבש דוד כלי המלחמה באופן ראוי להלחם עמו וגם דוד הסכים בזה עד שראה כי לא יועילו לו כי לא נסה ללכת באלה וההשתמשות באותם הכלים יצטרך להרגל ולזה לקח דוד מה שנסה ללכת בו עם שיתכן לו בו יותר להכות את גלית מרחוק עם שכבר שם ביי' מבטחו שיהיה לו לעזר בהכאת גלית: **הכ"ז** הוא להודיע כי להמון קצת השפע' אלהית בידיעת העתידו' וזה אמנם יהי' במה שיסכימו בו רבים מהדברים העתידי' ולזה תמצא שכבר התפעל שאול זה האופן מההפעלות מדברי הנשים שהיו אומרות באלו השירים שירה מה שכבר תהיה לדוד המלוכה והוא אמרם הכה שאול באלפיו ודוד ברבבותיו ולזה לא הוכיחן שאול על זה המאמר אבל היה שונא את דוד ותורה לו להפילו בדרך שלא יעשוק המלוכה ממנו ומזרעו והנה זאת המדרגה מההודעה יקראו רז"ל בת קול ואחשוב שהיא חלק מה מהקסם השלם ומהיותר לודק ממנו וזה יתבאר עם קצת עיון ממה שבארנו בספר מלחמות יי' מענין הקסם: **הכ"ח** הוא להודיע כי אשר יאהב יי' יוכיח כי הוא הנאהב והנשמר הלא תראה איך היה מצליח דוד בכל עניניו ואיך שמרהו הש"י מכל מה שחשב להפילו בו שאול מהרע לא הועילו לשאול בתחבולותיו: **הכ"ט** הוא להודיע כי עצת יי' היא תקום עד שכל מה שיעשהו האד' לחלוק עליה יהיה כלי להגעתה ולזה תמצא שכמעט כל מה שעשה שאול כנגד דוד היה כלי אל שתהיה לדוד המלוכה בקלות יותר כי מה ששמהו לשר אלף יוצא ובא לפני העם היה סבה אל שאהבו אותו מאד כל יש' ויהודה ברואותם טוב הצלחתו וזה היה סבה אל שהגיע אל דוד המלוכה בקלות במעט סבה אחרי מות איש בושת בן שאול כמו שנתבאר שם ואין ספק במה שחשב להפילו ביד פלשתים כי כבר נתברר ממנו טוב הצלחתו של דוד על אויביו והנה מה שהרג שאול נוב עיר הכהנים בעבור דוד היה גם כן סבה להוסיף שמירה לדוד כי זה היה סבה שבא אביתר הכהן לדוד עם האורים והתומים והיה דוד נשאל ביי' בכל מעשיו ולשאול לא היה דרך אל שיהיה נשאל ביי' וכן מה שהוצרך דוד לברוח מפני שאול ולבא בארץ פלשתים כי מפני זה נשתלשל הענין שהי' לדוד צקלג והיו נלחמים תמיד דוד ואנשיו עם אויבי יי' והיה דוד שולח מהשלל לישר' והנה המלחמות ההם היו כלי להגיע לדוד המלוכה כי אז נתברר לישראל טוב הצלחתו עד שבמתי מעט נצח רבים ושאול וזרעו נפלו ביד פלשתים עד היות יד כל ישר' עמו וכן מה שנתן מיכל בתו לדוד להשה להפילו ביד פלשתים היה כלי אל מה שנשמר דוד מנפול ביד שאול כמו שנתבאר בזה הספור: וראוי לכל אדם להתנהג במדת הענוה והשפלות הלא תראה כי דוד היה משפיל עצמו מאד ואומר שאינו ראוי לקחת בת מלך ואע"פ שכבר היתה לו מן הדין מפני הכותו את גלית והנה טען תחלה מפני שפלות מדרגתו ושפלות משפחתו ואחר זה טען מצד היותו עני ולא יוכל לתת מוהר ומתן לבת המלך לפי הראוי לה: **הל'** הוא להודיע שאין ראוי לאדם שיהיה מסרב מאד במה שיבקשו ממנו הגדולים ולזה תמצא כי דוד היה מסרב תחלה לקחת את בת המלך מצד מה שזכר שהוא בלתי ראוי לה וכאשר ראה שעם כל זה היה חפץ המלך שיתחתן בו נתרצה להתחתן בו והראה שאול טוב הצלחתו עד כי הביא לו מאתים ערלות פלשתים תחת מה ששאל כדי שיתהלל בו שאול יותר: **הל"א** הוא להודיע שראוי למי שיבקש תכלית מה שלא יקצר בהגעתו בכל הסבו' אשר ישלם בהם התכלית ההוא ביותר שלם שבפנים ולזה תמצא שלא הספיק במיכל מה שהורידה דוד בעד החלון כדי שימלט מיד אביה כשיברח בי אולי יבוא המלך וירדפוהו וישיגוהו אבל עשתה עוד שמה התרפים אל המטה וכביר העזים מראשותיו כדי שכבאו עבדי שאול אליה תוכל לומר להם כי חולה הוא ויניחוהו זמן מה אם אולי יתרפא כי תהיה אולת יד ואולי יי' יעזרנו או אולי יתקרר שאול על החמה הזאת ויניחהו ובין כך ובין כך יהיה פנאי לדוד לברוח ולהרחיק מהמקום ההוא בדרך שלא יוכל בידו שאול ויוכל ולזאת הסבה גם כן תמצא שלא הספיק ליהונתן במה שראה לגלות לדוד הס דעת אביו להמיתו אלא גם לא שיחקר עמו הענין ואחר כך יגלהו לדוד כי אולי לא ימצא דרך שיוכל לדבר בסוד עם דוד להודיע אליו תשובת אביו לו ולזה תמצא כי בפעם הראשונה יעץ יהונתן לדוד שיסתר בסתר אחד וישתדל יהונתן לדבר עם אביו בשדה ההוא בעצמו מענין דוד לבקש מלפניו כי לא ימיתהו בדרך שיוכל דוד לשמוע הדברי' ההם ואם לא יוכל לדבר עמו במקום שישמע דוד דבריהם יקל ליהונתן ללכת במקום שנסתר בו דוד להסך את רגליו ואז יודיע לדוד כל כוונת אביו ובפעם שנית לא

הספיק

יודע בעת ההיא מ"ש שמואל באוב עד שירמוז אליו אבל הכוונה ששבח את שאול ויהונתן שהיו יחד בחייהם בלתי נפרדים זה מזה וגם במותם יחדיו מתו עם היותם מנשרים קלו ומאריות גברו ללכת הנה והנה כמשפט הלוחמי' עכ"ז לא נפרדו לא בחיים ולא במות והוא דבר שלא שייבה בגבול המלחמה פירוד ביניהם עד כאן. ולע"ד לקיים דברי המתרגם שהביא רש"י ז"ל שלא נפרדו במותם מהעם שלהם עם היותם יודעים שימותו ודוד רוח ה' דבר בו ומלתו על לשונו וגלה סוד ה' אליו ממה שדבר שמואל באוב. או תהיה כוונת המתרגם שבשרה שהיו רודפים אחריו היו יכולים לברוח ולהנצל כי הרי מנשרים קלו ומאריות גברו עכ"ז לא ברחו ולא נפרדו מעמם במותם. ואפשר שאמר שאול ויהונתן הנאהבים והנעימים בו' הנאהבים מהש"ית ומכל העולם והנעימים בחייהם לעיני כל העולם ולעיני ה' ובמותם לא נפרדו מהנועם הזה הנזכר בגלל שהרי מנשרים קלו לנוס מלחמות ה' ומאריות גברו להלחם בעד ערי הש"י ובעד עמו ישראל א"כ לא נפרדו לא בחייהם ולא במות מהנועם האלהי אלא בחייהם ובמותם לא נפרדו:

בנות ישראל וכו' חז"ל אמרו שהיה שאול משיא יתומות מנכסיו מלבישם שני עם עדני' מבלן שאין מלבושי' נאים אלא לגוף מעודן זהו שאמר שני עם עדנים וכן רש"י ז"ל ובן הרד"ק ז"ל והוסיף ע"ש ולסברת רבי נחמיה בנות ישראל כמו בנאות ישראל והם ראשי סנהדראות הנאו' ומשובחים שבישראל והמלבישכם שני ירמוז שכחוט השני שפתותיו של שאול לנשק לה"ם באומר טעם נכון בהלכה. וכן מהרי"א ז"ל ועיין הרלב"ג ז"ל. ולע"ד אחר שהזכיר למעלה יבכו את שאול ויהונתן מצד שלימותם וטובתם שהיו טובי' וראוי להזכיר הטוב במה שהוא טוב הזכיר לבנות ישראל שיבכו מבחינת המועיל כי הבנות אין להם דעת והשכל לבכות על הטוב במה שהוא טוב ולזה לא יבכו כי אם על שאול לבדו שהיה מועיל להן לא על יהונתן ז"ש בנות ישראל אל שאול בכינה המלבישכם שני עם עדנים וכו':

איך נפלו גבורים וכו' כבר פירשתי למעלה בפסוק הצבי ישראל. ונתבאר שם למה הזכיר כאן בתוך המלחמה עיין שם. ועיין רש"י ובן הרד"ק ז"ל והרלב"ג ומהרי"א ז"ל כתב אחר שספר שנשים יבכו על יהונתו' המטיב עמהם סמך גם כן לזה שראוי גם כן לבכות על יהונתן שהטיב עמו ז"ש איך נפלו וכו' יהונתן על במותיך חלל ועל זה מאר מאד שהיו גבורים רבים סביבו לשומרו ויהונתן עצמו היה גבור חיל ואם כן איך נפלו גבורים והם אנשי משמרת יהונתן ולזה אמר בתוך המלחמה שהגבורים האלה היו בתוך המלחמה ושאול ויהונתן היו במקום גבוה להלחם משם יותר בטוחים ול"ה אמר גם כן הצבי ישראל על במותיך חלל:

צר לי עליך אחי יהונתן וכו' עיין הרד"ק ז"ל וכן הרלב"ג ז"ל והרב"ע ז"ל מאהבת נשי' הנזכר' לעיל בסמוך גבי בנות ישראל על שאול בכינה שיבכוהו על המועיל והוא לא כן אבל יבכו

על

על נשותיו וטובתו מלך שהוא טוב · וזהו שאמר נפלאתה אהבתך לי מאהבת נשים הנזכרות לעיל בבנות ישראל הנשים על שאול בכינה עד כאן וכן מהרי"א ז"ל ובכלי חמדה פירשתי בסדר בוקה השלישי שפלא הוא שתאהב אתה אותו עשהיותי בא בגבולך ליטול המלכות ממך ז"ש נפלאתה אהבתך לי הוא הפלא ולא אהבתי אותך והנה היא פלא ממה שיהיה פלא אהבת האשה את האשה הנכנסת בגבולה לקחת בעלה של הראשונה עד כאן עוד אפשר כי אהבת האיש את הנשים הוא לפי שהם עצם מעצמותיו ובשר מבשרו כמו שאמר לזאת יקרא אשה כי מאיש לקחה וכן בספר הזוהר כי נפש האיש והאשה תאומות כאחת ונחלקת לשתים ויוצא האיש לבדו ואחר כך האשה וחוזרות אחר כך להזדווג יחד לנפש אחת וכבר זכרתי בכלי חמדה במ"ש לזאת יקרא אשה שלוקחה מאיש ולקראה בשם אשה לשון נופל על הלשון וזה הודיע לשוננו הקדוש יותר על כל שאר הלשונות · ולזה אמר כי אהבת דוד ויהונתן היא נפלאת ומסוג ודוגמת אהבת הנשים שאוהבין אותם האנשים להיותם נפשם וחלק מהם דדכר בלא נוקבא פלג גופא ז"ש נפלאתה אהבתך לי שאתה אוהבני אהבה נפלאה מעין אהבת נשים כי דוד בסוד נפש דוד היא מדרגת האשה ויהונתן במדרגת האיש יהונתן יהו נתן כמו שנזכר בכלי חמדה בשם החכם השלם כמהר"ר חיים ויטול כר"ו ודרך הלצה יאמר צר לי עליך אחי יהונתן כלומר הריני מתחרט ומצר על שאולי כי יהונתן והיה שלא נעשית אח לי להצטער כעת עליך ז"ש צר לי עליך על שנעשית אחי יהונתן כי נעמת לי מאד כי בזה גדול באחי מאד ז"ש אחי יהונתן ולא אמר יהונתן אחי כי נרתו זאת העיקרה דמילתא ועל האחוה שנעשית בינו ובין יהונתן :

איך נפלו גבורים כו' עיין רש"י ז"ל וכן הרד"ק והוסיף ע"ש וכן הרלב"ג ז"ל בשני הפירושים ומהרי"א ז"ל נתן טעם לפסוק זה שהוא מיותר ואמר שאמר שבכה על שאול לבדו ועל יהונתן חזר ויסדר פסוק זה על שניהם יחדיו ואמר איך נפלו גבורים ויאבדו כלי מלחמה ר"ל איך נפלו הגבורים הם שאול ויהונתן ובמותם אבדו כלי מלחמה של ישראל שהם כלי זיינם כנזכר · ועוד כתב שהקינה היתה איך נפלו גבורים ולזה שלש שלה ושלם בה כמשפט הקינה שהמסדר הקינה מסדר היה ומקונן בה בכל סוג ממנה חוזר לראש כמודע והיינו איך נפלו גבורים וכו' שנה ושלש בה ע"כ: וכבר זכרתי למעלה שיש כלי המלחמה צריכים גבור חיל להשתמש בהם אשר בהכבוד הגבורים כשיאבדו אותם הכלי מלחמה החזקים שצריכים גבורי כח להשתמש בהם ואינם כי הם בכלי המלחמה נשארו אבודים וגנוזים · עוד אפשר שאמר ויאבדו כלי מלחמה כי כאבדו הגבורים ולקחו האויבים גם כן כלי זיינן והוסיפו על הזיין שהיה להם להלחם בנו ונגרע' מחמתנו ישראל וזהו שאמר ויאבדו כלי מלחמה שהיה זה שבר על שבר נפילת הגבורים ואבידת כלי המלחמה שנללום האויבים : ויהי

הספיק ליהונתן זה כי ראה שאם היה אמת מה שספר לו דוד לא יוכל יהונתן לבטוח שלא יהרוג שאול כשיבטיח אותו שלא יהרגהו כי כבר הבטיחו על זה הענין תחלה ולזה התחכ' יהונתן למצוא דרך יוכל בה להודיע לדוד כוונת אביו מה היא ולזה עשה התחבולה מענין יריית החצים אשר יתבאר לנערו אם יצטרך דוד לברוח ולמלט את נפשו אם לא כי אולי לא ימצא דרך יוכל להודיע לדוד כוונת שאול אביו מה היא ולזה עשה התחבולה מענין לבא אל דוד לדבר עמו מזה הענין ולזאת הסבה גם כן חמלה שהעלי' דוד היותו בורח גם מאחימלך הכהן ואע"פ ששאל לו באלהים אם יצליח דרכו כי אולי אם יגלה לו זה יהיה סבה שיפול דוד ביד המלך ולזאת הסב' לא לקח דוד עמו אחד מאנשיו בברחו : **הל"ב** והוא במצות והוא שאע"פ שכל מצוה נדחית מפני פקוח נפש הנה אם לא היה מפני הדחות המצוה סבה בעצמותה להציל העובר עליה מן הסכנה אע"פ שתהיה סבה לה במקרה אין ראוי לדחותה בזה האופן ולזה לא התיר אחימלך לדוד ולנעריו לאכל לחם קדש בטומאה כמו שבארנו במה שקדם : **הל"ג** הוא להודיע כי ראוי לאדם שיעשה כל התחבולות שאפשר להציל עצמו ולזה תמצא שהתהולל דוד ביד עבדי אכיש מלך גת והוריד רירו על זקנו כדי שיחשבו שכבר נשתגע ולא יחשדוהו כמרגל גם לא ישתדלו לתפשו מפני היותו שר וגדול בישראל כי יחשבו בראותם שגעונותיו שלשכלותו נטרד ממעלתו ולזה היה סבה אל שיציל דוד נפשו מיד אכיש מלך גת ועבדיו : **הל"ד** הוא לבאר שכבר נתקיים ייעוד הש"י לבית עלי בהריגת נוב עיר הכהנים עם שזה היה כלי שסרה הכהונה הגדולה מבית עלי כי לא נשאר מזרעו כי אם אביתר ובו סרה הכהונ' מבית עלי ונתנה לצדוק כמו שנתבאר בספר מלכים ולזה לא מצאנו שנענש שאול בהריגת נוב עיר הכהנים אף על פי שלא היתה שם סבה תביא להרגם בזה האופן כי גם אחימלך לא חטא בנגד שאול כמו שספר לו כ"ש שלא חטאו לו כל בית אביו שהרג עמו ולזה תמצא שלא נזכר זה החטא עם החטאים שזכר שחטא בהם שאול כי יי' הסיתהו בו לקיים ייעודו :

הל"ה הוא להודיע עוצם קנאת דוד בעושי החמס עד שאם היותו ירא מאד מפני שאול התעורר להציל יושבי קעילה מיד שוסיהם כי זאת התכונה ראוי שתהיה לשלם ולמנהיג : **הל"ו** הוא להודיע עוצם השגחת השם באוהביו והוא שכאשר היה שאול ואנשיו עוטרים אל דוד ואל אנשיו לתפשם תכף סבב השם שהוכרח שאול לסור מעל דוד למלט הארץ מיד פלשתים ואחר זה כאשר ירדפו שאול סבב הש"י שנפל ביד דוד בדרך שהיה דוד יכול להזיק לו וזה היה בהיותו שאול במער' ואחרי כן בהיותו שוכב ישן במעגל : **הל"ז** הוא להודיע שראוי לאדם שלא יהיה דוחק את השעה אבל ימתין העת הראוי ולזה תמצא שאף על פי שכבר נפל שאול ביד דוד והיה רודפו לא הסכים דוד להרגו אבל קוה שאיש אחר יקום נקמתו ממנו או הש"י או יבא יומו למות וימלוך דוד : **הל"ח** הוא להודיע שראוי למי שהיה חושק תכלית מה שלא ישתדל בהגעתו במה שאפשר שיקרה לו ממנו נזק ולזה תמצ' כי דוד אע"פ שהיה חושק להרוג שאול כי כבר היה רודפו והיה זה כלי אל שתהיה המלוכה לדוד לא הסכים בהריגתו פן יהיה זה מביא האנשים להקל בהריגת המלכים ויביא זה להגיע נזק לדוד לא נודעו כי כבר משחו השם ית' למלך על ישראל על יד שמואל נביאו ולזאת הסבה הרג דוד האיש העמלקי באמרו שכבר הרג שאול והרג הורג איש בשת בן שאול :

הל"ט הוא להודיע שאין ראוי שיתנהג האדם במדת הכילות והכלביות ר"ל ההדמות לתמונת הכלב שלא יניח שאר הכלבים להשאר בבית אשר הוא בו פן ימעיטו מזונ' הלא תראה מה שקרה לנבל מעוצם הכילות שהיה לו אשר כמעט היה סבה להסוף נפשו ונפש ביתו לולי היתה חכמת אביגיל : **המ'** הוא להודיע שראוי למי שיפחד מיד שתקיף ממנו לפייסו ברבוי הדורון כמו שעשה יעקב לפייס עשו וכן עשתה אביגיל לפייס דוד כי הפליגה מאד בזה הדורון מפני ידיעתה חוזק הכעס שהיה ראוי שיהיה לדוד על דבר בעלה כי הוא שלם לו רעה תחת טובה וחרפו וגדפו מאד ולזה אמרה אכפרה פניו במנחה הגדולה הזאת ואחר כן אבקש ממנו זה דרך תחנ' ובקש' :

המ"א הוא להודיע שמי שירצה לפייס מי שתקיף ממנו לעת כעסו חזק ראוי לו שיתחיל דבריו בדרך מן הפיוס שיתרצה הכועס להטות אזניו אל דבריו ושיסדר דבריו באופן מן החכמה שתשלם לו ההצלה מהרע שחשב לעשות לו הכועס עליו ולזה התחילה אביגיל דבריה בזה האופן שהיא אמרה שבה העון הזה כדי שיתפייס דוד קבלת פיוס בהודאתה זאת שהודית שחטאה לו כי מודה ועוזב ירוחם ואחר כן באה לו שאין ראוי שיתפעל כל זה ההפעלות איש פחות כנבל אם העיז דברי' כנגדו כי רוע תכונת לבו ופתיותו סבבו זה והנה היה בזה המאמר מהפיוס לדוד מה שלא יעלם ואחר זה התנצלה לדוד ובארה לו שלא היה לה אשם בזה ונשבעה בש"י כדי שיפוס לדבריה יותר והנה היה מהחכמה עוד בדבריה אלה שהיא לא רצתה להראות לדוד שתירא ממנו שיפחית נבל וביתו אבל הניחה הענין דרך הנחה שהשם ית' שמר דוד מעשות זה החטא ר"ל שיביא בדמים לשפך דם חנם ולהראות שהוא סומך על גבורתו בדרך שתושיע ידו לו לפי מחשבתו כי זה על האמת חטא עצום ונכלל עוד מהפיוס בדבריה אשר זכרה מרדפו דוד דרך כלל שהש"י יקלע נפשם בכף הקלע ונפש דוד תהי' צרור' בצרור החיים עם הש"י לפי שלא תמצ' הרעה מימיו וכאילו הזהירה בזה עוד דוד שלא יאבד ממנו המלוכה שנתן לו הש"י מפני חטא כזה כמו שעשה שאול בהסיר ממנו המלוכה מפני החטאים שחטא כמו שנזכר במה שקדם ולהראות עוד שהיא לא היתה ירא' מהיר שיעשה זה הרע שאלה ממנו שיזכר לה זה החסד שעשתה לו בעת שייטיב יי' לו והיתה לו המלוכה כי אז תהיה לאל ידו לשלם לה גמול כפעל כל אשר גמלתהו ולזה נתן דוד תודה לש"י אשר שלחה לפניו למנעו מזה החטא וברך טוב טעמה כי כבר סדרה דבריה בתכלית השלמות כמו שבארנו :

המ"ב הוא להודיע שאין ראוי לאדם שיסמך על הנס אף על פי שרואה עיני אלהיו בו לשמרו אבל ראוי שיתרחק מן הסכנה לפי מה שאפשר ולזה ספר שברח דוד בארץ פלשתים מפני ראותו שאי אפשר שתשלם לו השמירה בארץ ישראל בזולת סכנה כי תמיד היה שאול רודפו : **המ"ג** הוא להודיע עוצם אהבת דוד עמו כיון שברח מארץ ישראל והיה בארץ פלשתים היה נלחם מלחמות יי' בשונאי ישראל והיה מכלה אותם לא יחיה איש מהם והיה מחכמת דוד שעשה הענין באופן שחשב אכיש כי דוד היה רודף ישראל והורגם ובזה בטח בו יותר לחשבו כי הבאיש הבאיש בעמו ישראל ולזאת הסבה השתדל דוד שלא ישב את אכיש בעיר המלוכה :

המ"ד הוא בדעות הוא להודיע כי הודעת העתיד תגיע לאדם מצד ההשגחה האלהית ולזה ספר שלחטאת שאול לא ענהו יי' אפי' על יד אחד מבני הנביאים וכ"ש שלא ענהו בחלומות הנודקים ולא באורים כי אף על פי שנודע שהיו שם אורים ותומים הנה לא היה שם כהן ראוי שיהיו נשאלים באורים ותומים כי כבר המית שאול הכהנים אשר היתה להם הכהונה הגדולה בהרגו נוב עיר הכהנים ולא היה שם כהן גדול כ"ש שלא היה שם כהן גדול שרוח הקדש שורה עליו שיתכן שיהיו נשאלים באורים ותומ' ולזאת הסבה תמצא שלחטאת יהונתן בעברו על שבועת אביו לא ענה הש"י אל שאול בהיותו נשאל באורים ותומים ושאול הרגיש אז כי החטא גרם לו שלא יענהו יי' ולזה חקר על פי הגורל במה היתה החטאת הזאת היום ומזה המקום התבאר שהוא אפשר שיעלים הש"י מהנביא קצת העתידות מצד האנשים אשר יקחו תועלת בהודעה העתיד : **המ"ה** הוא להודיע איך שלם השם ית' לשאול את גמולו הוא הרג נוב עיר הכהנים ובא עת שהרגם במה שנפקד ממנו בהריגתם עד שהוכרח לבטוח אחר הדברים הפחותים והם האובות אחר שכבר הרחיקם ובערם מן הארץ למען תגיע לו איזו הודעה בענין המלחמה : **המ"ו** הוא להודיע שאין ראוי שיתחבר האדם עם הפלשתים הלא תראה כי בהתחבר דוד עם פלשתים למלחמה פרץ הש"י מעשיו והיה זה סבה אל שנשרפה צקלג ונשבו הנשים והטף אשר בה והנה להשגחה על דוד סבב הש"י שלא הסכימו סרני פלשתים שילך אתם דוד במלחמה כי יראו פן יעשה תחבולה להפילם ביד שאול למען יתרצה בזה אל אדניו והיה זה סבה אל שהציל דוד כל אשר לקח עמלק ממנו ולקח מהם שלל רב והנה היה בזה הישרה אל שתגיע המלוכה לדוד ברצות ישראל בהצלחתו כמו שזכרנו במה שקדם : **המ"ז** הוא להודיע שראוי לאדם שישלח לחמו על פני המים להיטיב לדלים הרעבים כי בזה מקנין התכונה הטובה בענין החמלה מה שלא יעלם עם שכבר יקרה שיגיע לנותן מהמקבל גמול טוב על זה הלא תראה כי דוד בחמלתו על האיש המצרי שמצאוהו בדרך רעב וצמא האכילהו והשקהו ונתן לו פלח דבלה ושני צמוקים והיה זה סבה אל שהודהו מקום הגדוד שפשטו על צקלג והיה זה סבה אל שהציל דוד כל אשר לקחו עמלק : **המ"ח** הוא להודיע שאין ראוי שיבטח האדם על מי שאינו מעמו הלא תראה כי הנער המצרי שהיה עבד לאיש עמלקי היה נקל בעיניו להפיל אדניו ביד דוד אחר שנשבע לו דוד שלא יסגירנו ביד אדניו ולזאת הסבה ג"כ לא הסכימו סרני פלשתים לבטוח בדוד :

המ"ט הוא להודיע שאין ראוי לאדם שיהיה אכזרי למשרתיו ועבדיו לעזוב אותם כשיחלו אבל ראוי שישתדל ברפואתם ובשמירתם כחזקת היד הלא תראה מה שקרה לזה האיש העמלקי בעבור עזבו הנער המצרי בחלותו : **החמשים** הוא להודיע כי בתחבולות יעשו להם החכמים מלחמה ולזה השתדל דוד לבא אל הגדוד תכף בעמדם בטח עד שנפלו בידם כלם זולתי מתי מעט שרכבו על הגמלים וינוסו :

הנ"א הוא להודיע שראוי למושל למשוך לב העם אליו בדרך שיאהבוהו וגם בעת שיחטאו לו יראה להם שאין בלבו עליהם דבר כי בזה יקח הנפשות וימשכם לעבודתו הלא תראה כי דוד הקדים לשאול בשלום מאתים האנשים אשר פגרו מעבור את נחל הבשור להראות להם שאין בלבו עליהם דבר ואף על פי שלא הסכימו ללכת עמו האנשים עם הגדוד אשר השחית צקלג ולא די לו בזה אבל הסכים גם כן שיקחו מן השלל חלקם ולזאת הסבה גם כן שלח דוד מהשלל לזקני יהודה עם שכבר נתפרסם להם בזה טוב הצלחתו והיתה בזה הישרה נפלאה להגיע המלוכה לדוד :

הנ"ב הוא להודיע איך הפליג הש"י אשר לו נתכנו עלילות להמציא הסבות שיגיעו דוד אל שתהיה לו המלוכה בקלות כמו שגזרה חכמתו ורצונו כי אם היה נהרג שאול לבדו הנה לחזק אהבת דוד אל יהונתן לא היה יכול להסכים בעצמו לעשוק המלכה ממנו ולזה מת יהונתן עמו וכבר נפלו גם כן עמו קצת ישראל להראות להם כי זה הבדל יש בין דוד לשאול כי שאול עם היותו מלך נפל הוא ועמו ביד פלשתים ודוד נלא במתי מעט עם רב כי זה ממה שיעיר ישראל אל שיתנו לדוד המלוכה :

הנ"ג הוא להודיע שאין ראוי לאדם שישמח בנפול אויבו אבל ראוי שיהיה חרד בנפילת שר וגדול ויזכרו כי כבר יתכן שיקרה לו כך ולזה תמצא שקרע דוד את בגדיו ויספוד ויבכו וצמו עד הערב על שאול תחלה להיותו היותר נכבד ואחר זה על יהונתן ואחר על עם יי' שהם בית ישראל ויקונן על שאול ועל יהונתן קינה נפלאה :

הנ"ד הוא להודיע שראוי לאדם שילמד דעת ממה שיכשיל זולתו ולזה תמצא כי מפני שראה דוד שנפלו שאול ובניו על יד המורים אמר ללמד את בני יהודה קשת כי הוא כלי נפלא מאד בענין המלחמה : ויהי

רדק

וימשחו שם את דוד · ואף על פי שכבר היה נמשח ע"י שמואל אף על פי כן בעת שקבלוהו עליהם למלך משחוהו: ויגדו לדוד לאמר אנשי יבש גלעד · פי' דבר אנשי יבש גלעד: אשר קברו את שאול · או הוא כמו הפוך אשר קברו אנשי יבש גלעד את שאול: הטובה הזאת · גמול הטובה הזאת: ויעבירהו מחנים · רצה להמליכו תחלה מעבר הירדן והעבירו מחנים כי הוא מלוע גבול שני שבטים וחצי שהרי מחנים גבול בני גד וגבול בני מנשה ואע"פ שידע אבנר כי דוד נמשח למלך על ידי שמואל היה מתחזק להעמיד עדיין מלכות שאול כפי כחו · ובמדרש ויאמר אלהים אל יעקב אני אל שדי פרה ורבה וגו' אמרו מכאן דרש אבנר וקרב לאיש בשת בן שאול אמר הכתוב ומלכים מחלציך יצאו ועל בנימן נאמר שלא נולד עדיין ועד עכשיו לא עמד מבנימן אלא שאול לפיכך לקח איש בשת וימליכהו אל הגלעד וגו': וימליכהו אל הגלעד · אל במקום על כמו אל ההרים לא אכל וזולתו המליכהו תחילה מעבר לירדן ובארץ ישראל: אל האשורי ואל יזרעאל ועל אפרים ועל בנימן · ואחרי אשר אמר על ישר' כלו למה זכר אלה המקומות · יש לפרש כי בשובו ממחנים היה וזה היה אחרי מלחמת הנערים ששב אבנר אחרי המלחמה למחנים אל איש בשת ואז העבירהו אל אלה המקומות הנזכרים עד שובו לביתו בארץ בנימן אבל על ישראל כלו המליכהו זולתי שבט יהודה ופי' האשורי כתרגומו דבית אשור ופי' ואל יזרעאל אינו יזרעאל זה אשר בנחלת בני מנשה: שבע

ב

א ויהי אחרי כן וישאל דוד ביהוה לאמר האעלה באחת ערי יהודה ויאמר יהוה אליו עלה ויאמר דוד אנה אעלה ויאמר חברנה: ויעל שם דוד וגם שתי נשיו אחינעם היזרעלית ואביגיל אשת נבל הכרמלי: ואנשיו אשר עמו העלה דוד איש וביתו וישבו בערי חברון: ויבאו אנשי יהודה וימשחו שם את דוד למלך על בית יהודה ויגדו לדוד לאמר אנשי יביש גלעד אשר קברו את שאול:
ה וישלח דוד מלאכים אל אנשי יביש גלעד ויאמר אליהם ברכים אתם ליהוה אשר עשיתם החסד הזה עם אדניכם עם שאול ותקברו אתו: ועתה יעש יהוה עמכם חסד ואמת וגם אנכי אעשה אתכם הטובה הזאת אשר עשיתם הדבר הזה: ועתה תחזקנה ידיכם והיו לבני חיל כי מת אדניכם שאול וגם אתי משחו בית יהודה למלך עליהם: ואבנר בן נר שר צבא אשר לשאול לקח את איש בשת בן שאול ויעברהו מחנים: וימלכהו אל הגלעד ואל האשורי ואל יזרעאל ועל אפרים ועל בנימן ועל ישראל כלה: בן

תרגום

והוה בתר כן ושאיל דוד במימרא דיי למימר האיסק בחדא מקירויא דבית יהודה ואמר יי ליה סק ואמר דוד לאן אסק ואמר לחברון: וסליק תמן דוד ואף תרתין נשוהי אחינועם דמיזרעאל ואביגיל איתת נבל דמכרמלא: וגברוהי דעמיה אסיק דוד גבר ואנש ביתיה ויתיבו בקירוי חברון: ואתו גברי שיבט יהודה ומשחו תמן ית דוד למהוי מלכא על דבית יהודה וחויאו לדוד למימר גברי יביש גלעד דקברו ית שאול: ושלח דוד אזגדין לות אנשי יבש גלעד ואמר להון בריכין אתון קדם יי דעבדתון חסדא הדין עם ריבונכון עם שאול וקברתון יתיה: וכען יעבד יי עמכון טיבו וקשוט ואף אנא אעביד עמכון טבתא הדא דעבדתון פתגמא הדין: וכען יתקפן ידיכון והוו לגברין גיברין ארי מית רבונכון שאול ואף יתי משחו דבית יהודה למהוי מלכא עליהון: ואבנר בר נר רב חילא די לשאול דבר ית איש בושת בר שאול ואעבריה למחנים: ואמלכיה על דבית גלעד ועל דבית אשר ועל דבית יזרעאל ועל דבית אפרים ועל דבית בנימין ועל דבית ישראל כולהון: בר

מנחה קטנה

שאעלה באחת ערי יהודה שנה כיתה תחילת שאלתו לשאלות לא"י מתוך חיבתה אליו עד שדמה שאמרו לע"ז באמרו כי גרשוני היום וגו' · וע"כ היה זה שדבר בעיניו שבוד המקום ולזה הקדימו ליתר שאלותיו: עוד אפשר שכי' שאול זה אמר שנתכוונתו כי אע"פ שנמשח למלך אחרי מיתת שאול לא רצה להחזיק עצמו למלך על כל ישראל כי אם על יהודה וכן שאול ימלוך על יתר השבטים וע"כ לא שאל אם יעלה באחת מערי ישראל כי אם יהודה: ויאמר חברונה אשר שם יעקב שדבר ברוח קדשו מלכותו זאת: ויבאו אנשי יהודה גם זה מענות דוד שלא גלה לאנשי יהודה שנמשח למלך ע"י שמואל עד שבאו מעצמם אליו אנשי יהודה: אשר עשיתם החסד הזה שהוא חסד של אמת שאינו מצפה לתשלום גמול אלא גמולו מה' וזה שאמר ועתה יעש ה' עמכם חסד וגו' · ואע"פ כן גם אנכי אהי' משלים לזה לעשות עמכם שנתכוין שבעלי חסד אתם אפי' במקום שאינכם מצפי' לתשלום גמול כ"ש כשתעשו עמי חסד לקבל אותי למלך שאשלם לכם גמולכם · ושמא תאמרו איך נעזוב בן אדונינו שאול שעשה לנו טובה והצילנו מחרפת בני עמון ולמעום אותך עלינו ע"כ אמר שאין אתם כראשונים שנחרו אותי למלך כי כבר משחו אותי בית יהודה: והיו לבני חיל וגו' · אמר זה לכבוד שאול שאין מה שאמר עתה ילמדו יהודה קשת וגו' כלומר אבידה גדולה אבדתם כי כל זמן שהיה שאול קיים היה הוא הנלחם לכם משא"כ עתה היו לבני חיל כי מת אדוניכם:

פי' רבינו ישעיה

בערי חברון כל ההר נקרא על שם חברון והיו בו הרבה עיירות:

רשי

לקח את איש בושת · מקרא היה דורש שעתידין שני מלכים לעמוד מבנימן שאמר לו הקב"ה ליעקב ומלכים ממך יצאו וכבר נולדו כל בניו חוץ מבנימן: חלקת

רלבג

ויהי אחרי כן וישאל דוד ביי' לאמר וגו' עד וידבר דוד ליי' את דברי השירה הזאת · זכר שאחרי כן שאל דוד ביי' אם יעלה באחת ערי יהודה ובאתהו התשובה בסוף שיעלה לחברון ושם משחוהו בית יהודה למלוך עליהם וכבר אמר דוד לאנשי יבש גלעד שיטיב להם גמול טוב תחת החסד אשר גמלו לאדוניהם לשאול להשתדל לקחת גויתו וגוית בניו מחומת בית שן וקברו אותם וזרזם שיחזיקו ידיהם ויהיו לבני חיל למה שילום דוד מהמלחמות · והנה אבנר בן נר המליך איש בושת על שאר השבטי' זולתי שבט יהודה שהיו אחרי דוד: והנה

כלי יקר

ויהי אחרי כן וכו' מהרי"א ז"ל עם היות ששמע דוד שמת שאול לא נתעורר ללכת אל א"י מבלי צווי אלהי כי היה ענינו מתחלף לענין שאול ששאול היה עושה מדעתו ודוד לא יעשה דבר כי אם על פי ה' וזהו שאמר כאן וישאל דוד בה' וכו' והחשוב שנתעורר דוד לשאול מהשי"ת קודם בא אכיש מלך גת פן יתפוס בו ולא יניחנו ללכת בראותו ששאול מת ודוד הולך למלוך פן ילחם עם פלשתי' ואם יניחנו ללכת יהיה אחר כמה נדרים וכמה חוזקים אם ישקור לו ולבניו ולנכדו כחסד אשר עשה עמו כן יעשה עם הארץ אשר גר בה ולזה הלך לו בעוד היות אכיש במלחמה וראה נפלאת תמים דעים שדוד שאל האעלה בערי יהודה ונתן לו רשות שיעלה חברון שזה סימן שבהלק מלכות דוד ישאר לו נר ביהודה שהחזיק בהמלט ע"כ:

ועתה יעש ה' עמכם כו' הרד"ק ז"ל את הטובה הזאת גמול הטובה הזאת ע"כ · וכן הרלב"ג ז"ל וכן מהרי"א ז"ל · ולע"ד לדקדק כי הענינים כפולים שכבר אמר ברוכים אתם וכו' וזו שנית יעש ה' עמכם חסד וכו' ועוד הטובה הזאת קרי ליה החסד הזה בפסוק הקוד' וכאן בפסוק הזה קורא הטובה הזאת ועוד היתר הזה מיותר שהרי הטובה הזאת הוא פי' אנכי אעשה כו' ונראה שאו' ברוכים אתם לה' היה הודע שלימות' שהם צדיקים בפש"י ושהם מבורעים לו מאחר שזכרו חסד יורה הם עשיתם החסד הזה לשום נפשיכם בכפיכם להצילו משם ולקברו וזו היה בגלגל שלענוי' יתן ה' חן ז"ש ברוכים אתם לה' ומאז ומקדם לפי שעשיתם הגם והחסד הזה ועתה אשאל את ה' שיעש עמכם חסד ואמת ר"ל ועתה מלבד שאתם ברוכים קודם שעשיתם זה החסד הנה לא יחשב זה לכם לגמול טוב אל הש"י על שאתם ברוכי' ממנו אבל ועתה מחדש יעש ה' עמכם עוד חסד ואמת. וגם אנכי אעשה עמכם הטובה הזאת מורה באצבע שאם הטוב' הזאת פירוש אנכי אעשה לכם עמכם גמול הטובה הזאת על הטובה הזאת שאמרתי יעש ה' עמכם כנז' בהשי"ת שגם אנכי אטפל אליו יתברך לגלגל ע"י הטובה הזאת הנזכרה של חסד ואמת יען אשר עשיתם הדבר הזה של הקבורה ובזה נתיישבו כל הדקדוקים הנזכרים על נכון:

ועתה תחזקנה ידיכם וכו' עיין הרלב"ג ז"ל ומהרי"א ז"ל ועתה תחזקנה ידיכ' ר"ל אל תעשו כאשר בני ישראל שעזבו הערים אחרי מות שאול בחולשתם אבל אם תחזקנה ידיכם ותהיו לבני חיל עם היות שמת שאול וזה כשנלחמו עם אויבי ה' הראוי לבני חיל ואמר וגם אותי משחו וכו' ר"ל אתם תחזקו גם עתה שמת אדוניכם כל שכן שכבר הקימו אותי בני יהודה למלך ואני אהיה לכם מעיר לעזור להחזיק בידכם בזה הודיעם לגב הורקיה המלכתו כדי שיהיו אחריו: ולע"דן שדוד לא שאל בפיו מהר להשתרר עליהם אבל אדרבא אמר להם ועתה תחזקנ' ידיכם והיו לבני חיל עם בן אדוניכם וצריך חזוק להיות לבני חיל יען כי מת אדוניכם וכולי האי ואולי יספיק וגם הודיע לכם כי אותי משחו בית יהודה למלך עליהם לבד ולא כללי על ישראל לכן אתם חזקו והיו לבני חיל לבן אדוניכ' והיינו דסמיך ליה ואבנר בן נר וכו' לקח את איש בושת שזה מעין דברי שאול כנזכר · או יאמר והיו לבני חיל גם כי מת אדוניכם ראוי לכם להחזיק במלכות שאול כי אנשים אחים אתם מיוסף ובנימן וגם בית יהודה אחי החזיקו בידי משם תראו והלמדו גם אתם להחזיק ביד מלככם:

ואבנר בן נר וכו' עיין רש"י ז"ל והרד"ק וכן מהרי"א ז"ל והוסיף במה שאמר איש בושת בדברי הימים קרא במקום איש בושת איש בעל וכן אמר במקו' מפי בושת מריב בעל ולפי זה היה הכוונה בבושת כאלו היה שמו האיש אשר הוא בעל והדון ואמר מפיבושת היו' הכוונה באומרו שם מריב בעל שהיה מריב לאומות העולם ובעל והדון לעמו או יהיה הכוונה במה שקראנו כן שיהיה מריב נגד הבעל לשם ה' וכבודו עד כאן · ומתוך דברי חז"ל מפי בשת שהיה מבייש פני דוד בהלכה ויצא כל אב מדוד שהיה מביישו כל אב מכלים אב ולפי זה איש בושת כפשוטו איש שהיה עושה לדוד בושת · ולע"דן הטעם הראשון שהזכיר הרד"ק ז"ל רמז הפסוק באומרו שר צבא אשר לשאול כי ידוע הו' ואין צורך לפרש אבל כיון לומר שלהיותו שר צבא של שאול הי' מתחזק להעמיד דגל מלכותו עם בנו · והנכון שרמז הפסוק אל דברי הדרש שאבנר לא לכבוד עצמו דרש כי אם מקרא מלא לקיים מה שנאמר ומלכי' ממך יצאו מיעוט רבים שנים שאול ומפיבושת וזהו שאמר שר צבא אשר לשאול ולא כתיב שר צבא שאול שהיה מוכן שלהיות שר צבאו עשה כן אבל באומרו שר צבא אשר לשאול כיון לומר שבעבור אותו הייעוד אשר לשאול שרמזה התורה ומלכים ממך יצאו על כן התחזק להוציא אותו הייעוד מן הכח אל הפועל עשה כן · או יאמר אשר לשאול שמלבד תועלת הכבוד אשר לשאול נתחזק בזה לא מלדו כי מה לי שר צבא שאול מה לי שר צבא דוד ואין מקרא יוצא מידי פשוטו במ"ש אשר לשאול והדרש' תדרש מכח יתור תיבת אשר ולמ"ד לשאול [illegible]

ולע"דן הכתוב מגיד ענות דוד שלא היה רודף אחר השררה ולא מהר תכף אחר מיתת שאול ללכת לערי יהודה אלא זמן מופלג עבר ביני וביני ז"ש ויהי אחרי כן ואין אחרי אלא מופלג זהו שאמר ויהי אחרי כן וישאל דוד בה' לאמר ר"ל לאמר וללמד ענוה לכל העולם וללמד לכל העולם שימליכו בה' בכל ענייניהם ולא יעשו דבר מדעתם ז"ש לאמר ואמר בה' דהי"לל וישאל דוד מה' לומר כי השי"ת שהיה עם דוד מהתדבקות שהיה דבק בשי"ת זה שהיה בה' סייע לו שבא לטהר לשאול את פי ה' ז"ש וישאל דוד בה' ר"ל בעזר ה' ובסיועו היה זה לשאול את פי ה' ולא די ששאל פעם אחת אלא שנה לשאול בפרט כי לא יעשה דוד דבר קטן או גדול כי אם על פי ה' וז"ש ויאמר דוד אנה אעלה ויאמר חברונה ואמרו בש"ה שלהיות דוד עם האבות מרכבה כי הוא רגל רביעי לזה צוהו הש"י שיעלה חברונה להתחבר שם עם האבות להיות מרכבה שלמה · ובזה אבין הומרו בסמוך:

ויעל שם דוד וכו' עלוי שנתעלה להיות רגל רביעי מהמרכבה עליונה והגיד מעלת דוד שלא עלה הוא לבדו תחל' לרגל הארץ ואחר כך ישלח אחרי נשיו וביתו אבל בעת בדבר השי"ת ויעל שם דוד וגם שתי נשיו וכו' כלם יחדיו עלו שם בבת אחת נשמעים על דבר השי"ת וז"ש וגם שתי נשיו וכו' וכן אנשיו אשר עמו גם הם העלה יחדיו איש וביתו וישבו בערי חברון טעם היותו הלווי האלהי עליו לבד שיעלה חברון עם כל זה החמיר להעלות אנשיו כלם שם ולהיותם מרובים לא יכלו לשבת בחברון העיר הגדולה אבל ישבו בערי חברון ר"ל בערי הפרזי רק של חברון לקיי' דבר ה' אפי' באנשיו:

ויבאו אנשי יהודה וכו' עיין הרד"ק וכן מהרי"א משיחת שמואל הוא להורות שבח' בו ה' ומשיחה זו הורא' שקבלוהו למלך וזכר הכתוב מעלת דוד ע"ה שעם היות שמשחוהו לא שכח כבוד שאול אבל בשמעו שאנשי יבש גלעד קברו את שאול שלח אליה' מלאכים לכבדם ע"כ: ולע"דן לדקדק תיבת ויבאו מהיכן שמעו שומע של דוד שרוצה לעלות אל חברון עד שבאו לא הי"לל אלא ואנשי יהודה משחו וכו' ונראה שכוונת הפסוק לומר שכאשר שמעו של דוד שרוצה להעלות אל חברון באו אליו לקראתו אנשי יהודה אשר בחברון להקביל פניו ז"ש ויבאו אנשי יהודה וימשחו שם את דוד · והנכון שאנשי יהודה אלה הם משאר המקומות של יהודה זולת חברון ז"ש ויבאו אנשי יהוד' משאר ארצות וימשחו שם את דוד למלך על כלל בית יהודה ולזה הוצרכו לבא אנשי יהודה משאר ארצות כסוף הפסוק שאומר ויגידו לדוד לאמר אנשי יבש גלעד וכו' ואולי הגדה זו היתה מאבק לשון הרע לאמר אנשי יבש גלעד וכו' אשר קברו את שאול כלומר אנשי יבש גלעד אויבך הם שהם נוטים אחרי שאול אויבך ואפי' אחרי מותו שהרי קברוהו ולפי זה אין צ"ל שהפסוק הזה כמו הפוך כמו שפי' הרד"ק כנז"ל ודוד עשה בחסידותו וישלח מלאכים אל אנשי יבש גלעד אדרבא להחזיק להם טובה · והפשט לשבח הגידו לדוד לאמר אשר קברו את שאול מבקיעת היות שאול דקיימו בחיר ה' לא מפאת היותו אדונם אמנם דוד שלא להם וחזק ידם שעשו פועל הגון משתי בחינות האחת לפאת שאול והשנית מצד היותו אדונם וז"ש:

וישלח דוד מלאכים אל אנשי יבש גלעד וכו' עם אדוניכם עם שאול אדוניכ' ואעפ"י שלא היה שאול ושאול אעפ"י שלא היה אדוניכם כל שכן בהצטרף שניהם יחדיו אדוניכם [illegible]

וימליכהו אל הגלעד וכו' עיין הרד"ק ז"ל ומהרי"א ז"ל כתב המליכו בכל המקומות אשר עבר [illegible]

אשר עמו י"א וסי' נמסר לעיל בסיפרא חלק א' סימן ט': איש וביתו ג' וסי' נמסר לעיל בספ' חלק א' סימן כ"ז: על בית ועל בית י"ג וסי' נמס' בסדר מדבר סיני ולקמן בסיפר סי' י"ד · שר צבא ג' דסמיכי וסי' ואבנר בן נר שר צבא אשר לשאול · ולעמשא תמרו · את עמרי שר צבא · ושאר שר צבא בשוא תחת הצד"י: כלה ג' כתיב ה' בסוף וסי' וימליכהו אל הגלעד · לכן ייליל מואב · בחצותיו חגרו שק · וכל ירמיה ויחזקאל ותריסר דכו' כתיב ה' בסוף ב"מג וסי' כי מקטנם ועד גדולם דירמיה: במארה אתם נארים:

רלבג

אגב זכר כי בן ארבעים שנה היה איש בשת בן שאול במלכו ושתים שנה מלך והנה אם לא מלך כי אם שתי שנים יחוייב אחד משלשה דברים אם שימתין אבנר להמליכו אחרי מות שאול חמש שנים וחצי תכף מיתת שאול כדי שלא יחזיק דוד בכל מלכות ישראל והענין השני הוא שימתינו ישראל להמליך דוד עליהם אחרי מות איש בושת חמש שנים וחצי וזה גם כן רחוק מאד בעיני אם שכבר מנאהו גם כן שכבר כתרצו ישראל להמליך דוד עליהם גם בחיי איש בושת ולזה לא יתכן שימתינו להמליכו אחרי איש בשת והענין השלישי הוא שיהיה קצת זה הזמן בין מיתת שאול ובין מלכות איש בשת ובין מלכות כל ישראל את דוד עליהם וזה ג"כ רחוק מפני הסבות הנזכרות בענינים הקודמים וידמה בעיני שאמרו ושתים שנה מלך הו' להעיר שמה שספר אחר זה מענין אבנר ויואב לא היה כי אם אחרי שמלך שתי שנים ולזה יהיה דבק אמרו ושתים שנה מלך לאמרו ויצא אבנר בן נר ועבדו איש בשת בן שאול וגו' והנה בשתי השנים הראשונים לא היתה מלחמה כלל בין דוד ובין זרע שאול ונשעתה לא היתה שם מלחמה זולתי מה שהעיר אבנר מענין המלחמה וזה לאות כי דוד לא הסכים לרדוף בני שאול וזרעו אך שמר לו השבועה טו שנשבע לו שלא ישמיד את שמו עם שכבר היה דוד מתעסק שמה שהגיע לו מן ההצלה ולא רצה למהר את הקץ להגיע לו במהירות המלוכה עד שלא הס"י אשר לו כתכנו עלילות : והנה

שמואל ב ב

י בֶּן־אַרְבָּעִים שָׁנָה אִישׁ־בֹּשֶׁת בֶּן־שָׁאוּל בְּמָלְכוֹ עַל־יִשְׂרָאֵל וּשְׁתַּיִם שָׁנִים מָלָךְ אַךְ בֵּית יְהוּדָה הָיוּ אַחֲרֵי דָוִד׃ וַיְהִי מִסְפַּר הַיָּמִים אֲשֶׁר הָיָה דָוִד מֶלֶךְ בְּחֶבְרוֹן עַל־בֵּית יְהוּדָה שֶׁבַע שָׁנִים וְשִׁשָּׁה חֳדָשִׁים׃
וַיֵּצֵא אַבְנֵר בֶּן־נֵר וְעַבְדֵי אִישׁ־בֹּשֶׁת בֶּן־שָׁאוּל מִמַּחֲנַיִם גִּבְעוֹנָה׃ וְיוֹאָב בֶּן־צְרוּיָה וְעַבְדֵי דָוִד יָצְאוּ וַיִּפְגְּשׁוּם עַל־בְּרֵכַת גִּבְעוֹן יַחְדָּו וַיֵּשְׁבוּ אֵלֶּה עַל־הַבְּרֵכָה מִזֶּה וְאֵלֶּה עַל־הַבְּרֵכָה מִזֶּה׃
וַיֹּאמֶר אַבְנֵר אֶל־יוֹאָב יָקוּמוּ נָא הַנְּעָרִים וִישַׂחֲקוּ לְפָנֵינוּ וַיֹּאמֶר יוֹאָב
טו יָקֻמוּ׃ וַיָּקֻמוּ וַיַּעַבְרוּ בְמִסְפָּר שְׁנֵים עָשָׂר לְבִנְיָמִן וּלְאִישׁ בֹּשֶׁת בֶּן־שָׁאוּל וּשְׁנֵים עָשָׂר מֵעַבְדֵי דָוִד׃
וַיַּחֲזִקוּ אִישׁ בְּרֹאשׁ רֵעֵהוּ וְחַרְבּוֹ בְּצַד רֵעֵהוּ וַיִּפְּלוּ יַחְדָּו וַיִּקְרָא לַמָּקוֹם הַהוּא חֶלְקַת הַצֻּרִים אֲשֶׁר בְּגִבְעוֹן׃ וַתְּהִי הַמִּלְחָמָה קָשָׁה עַד־מְאֹד בַּיּוֹם הַהוּא וַיִּנָּגֶף אַבְנֵר וְאַנְשֵׁי יִשְׂרָאֵל לִפְנֵי עַבְדֵי דָוִד׃ וַיִּהְיוּ שָׁם שְׁלֹשָׁה בְּנֵי צְרוּיָה יוֹאָב וַאֲבִישַׁי וַעֲשָׂהאֵל

ועשהאל

תרגום

בַּר אַרְבְּעִין שְׁנִין אִישׁ בּוֹשֶׁת בַּר שָׁאוּל כַּד מְלַךְ עַל יִשְׂרָאֵל וְתַרְתֵּין שְׁנִין מְלַךְ בְּרַם דְּבֵית יְהוּדָה הֲווֹ בָּתַר דָּוִד׃ וַהֲוָה מִנְיַן יוֹמַיָּא דַּהֲוָה דָוִד מַלְכָּא בְּחֶבְרוֹן עַל דְּבֵית יְהוּדָה שְׁבַע שְׁנִין וְשִׁתָּא יַרְחִין׃ וּנְפַק אַבְנֵר בַּר נֵר וְעַבְדֵי אִישׁ בּוֹשֶׁת בַּר שָׁאוּל מִמַּחֲנַיִם לְגִבְעוֹן׃ וְיוֹאָב בַּר צְרוּיָה וְעַבְדֵי דָוִד נְפַקוּ וְעַרְעוּנוּן עַל בְּרֵיכְתָא דְּבְגִבְעוֹן כַּחֲדָא וּשְׁרוֹ אִילֵין עַל בְּרֵיכְתָא מִכָּא וְאִילֵין עַל בְּרֵיכְתָא מִכָּא׃ וַאֲמַר אַבְנֵר לְיוֹאָב יְקוּמוּן כְּעַן עוּלֵימַיָּא וִיחַיְיכוּן קֳדָמָנָא וַאֲמַר יוֹאָב יְקוּמוּן׃ וְקָמוּ וַעֲבָרוּ בְּמִנְיָן תְּרֵי עֲשַׂר מִדְּבֵית בִּנְיָמִן וּמִדְּאִישׁ בֹּשֶׁת בַּר שָׁאוּל וּתְרֵי עֲשַׂר מֵעַבְדֵי דָוִד׃ וְאִתְקִיפוּ גְּבַר בְּרֵישׁ חַבְרֵיהּ וְחַרְבֵּיהּ בִּסְטַר חַבְרֵיהּ וּנְפַלוּ כַּחֲדָא וּקְרָא לְאַתְרָא הַהוּא אַחְסָנַת קְטָלַיָּא דִּי בְּגִבְעוֹן׃ וַהֲוָה קְרָבָא תַּקִּיף עַד לַחֲדָא בְּיוֹמָא הַהוּא וְאִתְּבַר אַבְנֵר וְאַנְשֵׁי יִשְׂרָאֵל קֳדָם עַבְדֵי דָוִד׃ וַהֲווֹ תַּמָּן תְּלָתָא בְּנֵי צְרוּיָה יוֹאָב וַאֲבִישַׁי וַעֲשָׂהאֵל

רדק

שבע שנים וששה חדשים · נמצא מלכות בטלה חמש שנים שהרי איש בשת לא מלך אלא שתי שנים : ממחנים גבעונה · עתה אומר כי אחר שהמליכו את איש בשת במחנים קודם שעבר הירדן לשוב לביתו היה מה שהיה ויצא אבנר עם עבדי איש בשת ללכת לגבעון שהוא ארץ בנימן וילכו אליהם יואב ועבדי דוד ויפגשום על ברכת גבעון ונראה כי לעת יואב היה להלח' עמם ורא' כי רבים אשר אתם וקל על שאמר אבנר יקומו נא הנערים וישחקו לפנינו : וישחקו · דרך שחוק יתגרו אלה עם אלה בחרבותיהם ונראה מי ידע מדרכי המלחמה יותר ודרשו רז"ל לפי שעשה עם דם הנערים שחוק נענש ונפל בחרב : ולאיש בשת · די היה לו אם אמר שנים עשר לאיש בשת כמו שאמר שנים עשר מעבדי דוד אלא בא להודיע כי משבט בנימן היו הולכין עמו להמליכו : ויפלו יחדו · כל אחד הרג את חבירו : חלקת הצורים · ת"י אחסנת קטיליא מן ותקח צפורה צר צור חרבו שענייניה חרב חדה ויש לפרש כמשמעו כמו והצורים נתצו ממנו ופירושו חלקת החזקים כי חזקים היו ובחזקה נלחמו שלא התגבר אחד על חבירו אלא כלם נהרגו כאחד איש על יד אחיו : ועשהאל

מסרה

יקמו ז' חס' בקריא' וסי' במס' רבתא:

מנחה קטנה

יקומו נא הנערים וגו' אפשר שאבנר רצה בזה כיון שדוד נמשח למלך מתקנת ישראל וגם איש בושת אמרבוך יולע לפי כאשר למלוך ולפי הדין בעלוכם · שימברו נערים מטיניו במספר שוה ופי' שיגנת כדת שם' חפץ כווכים אבנר מובטח שנעריו ינצחו מסמך המקרא ומלבים מעך ינאו ויואב הסכים לזה על סמך שנמשח דוד ע"י שמואל למלך על ישראל וע"ב עברו במספר שנים עשר כלומר כל אחד מהם רוצה שאדון שלו ימלוך על י"ב שבטי ישראל · וע"ב ויחזיקו וגו' כי כל אחד החזיק בסברתו וכי' לוחם בכל יכלתו ולא ישיב בשום אופן לבלתי תת מקום לבזות מלכו עד שנפלו כולם ולא נודע מזה הדין עם מי וע"כ ותהי המלחמה קשה וגו' כי כל אחד מהם רצה שהדבר שקול עדין ואין הכרע לבטל סברתו עד וינגף אבנר וגו' שאז הוקו לכם של אנשי דוד כי ראו כי ה' אתם וע"כ הסתלק מבהאל להמית אבנר כאמרו שחייב מיתה על שמחזיק ביד בית שאול : ואחז

פי' רבינו ישעיה

בן ארבעים שנה איש בושת בן שאול · יש הנה לתמוה היאך כתב לעי' ויהיו בני שאול יונתן וישוי ומלכי שוע ולא מנה את איש בושת והיה כל כך גדול · יש לומר אותם שלשה שמנה שם היו יוצאין עמו למלחמה ולפיכך מנה אותם ואיש בושת היה ממונה על ביתו ולפיכך לא מנאו : ויחזיקו איש בראש רעהו · פי' כל אחד תפש ראשו של חבירו והקע חרבו' בחברו ומתו כולם יחדיו · חלקת הצורים · תרגמו אחסנת קטולית פי' צורים כמו עשה לך חרבו' צורים שתרגומו אזמלון חריפין וכן ותקח צפור' צר · וכן פרסות סוסיו כצר נחשבו ומפני שנהרגו כולם בחרב נקרא' חלקת הצורים כלומר הרוגים בחרבות:

רשי

חלקת הצורים · אחסנת קטיליא על שם החרבות כמה דאת אמר אף תשיב צור חרבו : אל

כלי יקר

עבר אחד לאחד עד שאחר כך המליכו על כל ישראל ומפני זה ספר המלכה בפרט ואחר כך בכלל ע"כ · ולע"ד שראה להמליכו אל הגלעד שהיו רצויים כמו שבורו במה שמסרו את נפשם לקחת גוית שאול וגוית בניו לזה הזיק תחלה ביותר אהובים אל הגלעד ולזה כתב אל הגלעד ולא על הגלעד שאין צריך להשתרר ביד רמה כי רצויים הם אל אבי שאול וגם אליו ולכן בשלשה הראשונים אמר אל אל וכו' ולא על כי לא מלך עליהם בחיל ולא בכח כי אם ברצונם הטוב · אחר שהחזיק בב' מקומות ובתחלה הוית חזקה אמר על על וכו' כי נתחזקו ידיו בגלעד ובאשר ויזרעאל ולזה אמר הכתוב ועל אפרים ועל בנימן ועל ישראל כולו בלשון על על ולו' והוא התחכמות לנהוג שררה תחלה ברצויים ועל ידי כן יקבלו הבלתי רצויים אחר כך ברצות' כי נטו עם רב אחריו · ומגורת עלילות היתה זאת לקיים דברו שאמר ומלכים ממך יצאו כי אפי' בחיי שאול כלם אוהבים את דוד כ"ש אחרי מותו אלא הסבה מאתו ית' שהוא סיבת כל סיבה :

בן ארבעים שנה כו' עיין הרלב"ג ז"ל וכן הביא מהרי"א בשם הרלב"ג ז"ל וסמך על זה והוסיף עוד תירוץ שני שאומרו ושתי שנים מלך היינו שהיו השתי שנים מלכות שלמה אבל לעולם אימא לך שמלך איש בושת גם כן בישראל ז' שנים ומחצה כמנין שני דוד שמלך ביהודה אלא שהית' מלכות דוד מלכות שלימה אבל של איש בושת לא היו שני מלכות שלימה כהוגן אלא שתי שני' לבד והשאר היה מתמוטט והולך עד שימיתוהו עד כאן · ולע"ד על דרך מהרי"א ז"ל אבל באופן יותר נאות והבנת הכתוב כך הית' ושתי שנים מלך דהיינו מלכות שלימה על כל ישראל יחדיו כי אך בית יהודה לבדם היו אחרי דוד באותם השתי שנים אבל אחר השתי שנים היו גם חלק מה מבני ישראל נוהים אחרי דוד כמו בית יהודה כמבא גבול השתי שנים הנז' מפורש בפסוק עצמו שהוא לענין זה שאך בית יהודה היו אחרי דוד הם לבדם באותם השתי שנים כי אחר כך נתוספו עליהם גם כן מישראל ואפשר לומר כי אחרי מות שאול מלך איש בושת שתי שנים על כלל ישראל ויהודה כי דוד לא תכף אחרי מות שאול מלך על יהודה אלא אחר שתי שנים ויורה זה אומר ויהי אחרי כן וישאל דוד בה' שאחרי מופלג ותהיה ההפלגה שתי שנים אלו שמלך איש בושת גם על יהודה בן אמת שאפי' באותן השתי שנים היו בית יהודה נוטים אחרי דוד ולבבם להמליכו וז"ש אך בית יהודה היו אחרי דוד ר"ל בכח ולא בפועל ואחר עבור הב' שנים מלך דוד עליהם ואיש בושת על ישראל זולת בית יהודה ומ"ש ואבנר בן נר לקח את איש בושת רוצה לומר שלקחו אבנר קודם המלכות דוד על בית יהודה ולא הזכיר בית יהודה לפי שידע אבנר שלבב' עם דוד ואעפ"י שלפני' היה איש בושת מלך אין זו נחשב מלכות כי האדם השלם כאבנר יראה לעינים אשר בלבב אנשי יהודה שלבם לא נכון עמו ולא נאמנו בבריתו ולכן לא חש הכתוב להזכיר בית יהודה או שלא נטה לבנו ללכת אליהם כי ידע שאין בהם תועלת · או אפשר שנכללו במה שאמר ועל ישראל כולו בתיב' כולו נרמז אל יהודה · מבטעם הנזכר שלא היה ממש במלכות' · אבל אין זה פשט הכתובים המורים דברים כסדרן ומעשה שהיה כך היה שמלך דוד תחילה ביהודה ונתחזק אבנר ולקח איש בושת והמליכהו על ישראל כולו ר"ל זולת יהודה ומה שאמר ושתי שנים מלך כדפרישית :

ויהי מספ' הימים אשר הי' דוד וכו' עיין הר"דק ז"ל וכבר זכרתי בפסו' הקודם דברי הרלב"ג ז"ל ומהר"יא ז"ל מכריחין שלא יתכן בשום צד היו' המלכ' בטלה חמש שני' עיין שם וכבר ראיתי לך היות סוד גדול להתחבא דוד בתחלת מלכותו עם האבות ליחד המרכבה יחדיו וכן מורה שם של חברון לשון התחברות ויורה כן מספר הימים היותם שבע שנים כי מלכות בית דוד היא בת שבע שמקבלת שפע שבע ספירות מהחסד וכו' :

ויצא אבנר בן נר וכו' ויואב בן צרויה ועבדי דוד וכו' עיין הר"דק ז"ל ומהרי"א ז"ל כתב ויצא אבנר כו' אם היה זה אחרי שתי שנים מהמלכתו כמו שזכרתי יהיה פי' בזאת פעם אחרת משם ויואב ועבדי דוד יצאו להתפשט בארץ ויפגשו אלה לאלה על ברכת גבעון והיו אלה מעבר אחד מהמים ואלה מעבר אחר עד כאן :

ויאמר אבנר יקומו וכו' רז"ל אמרו למה נענש אבנר לפי שעשה דמן של נערים שחוק לפיכך נפל בחרב ובכלל המפרשי' וכבר זכרתי דברי הר"דק ע"ש: ולע"ד לפרש וישחקו שלא יעשו כן במשטמה ורוע לב רק דרך שחוק והתול שלא יזיקו זה לזה אלא שיצאת תקלה והרג והרבה השפיכות דמים באמת ולכך נענש אבנר וזה יתייב כפי טבע חסידות אבנר הן אמת שח"זל לא פירשו כן :

ויקמו ויעברו במספר וכו' עיין הרד"ק ז"ל וכן מהרי"א ז"ל והוסיף לומר ויקומו ויעברו ולא זכר מי הם העוברים אם עבדי דוד לאנשי איש בושת או בהפך ידמה שעברו עבדי איש בושת שהמה היו הבאים ממחנים ואבנר עבר עמהם באופן שהיו כולם מצד אחד ואז החזיק איש בראש רעהו והיה מגבורתם שכל אחד הכה את חבירו עד שנפלו כלם יחד ע"כ :
ולע"דן לדקדק למה הזכיר לבנימין די שיאמר שנים עשר לאיש בושת כמו שאמר שנים עשר איש מעבדי דוד כמו שדקדקו המפרשים ונראה שכוונת הפסוק להודיע מעלת דוד אשר נתן ה' מוראו ואימתו על יהודה לא כן איש בושת ולזה אעפ"י שקרא' בפסו' ויצא אבנר ועבדי איש בושת עם כל זה כשבא יואב ועבדי דוד אז כאמר שנים עשר איש לבנימן ולאיש בושת לומר כי לא היו כפופים כל כך לאיש בושת כשיעור השעבוד אשר היו לאנשי דוד עם דוד לזה הזכיר לבנימן ולאיש בושת לומר שהיו משולחים קצת וברשות עצמן וזהו שאמר לבנימן עיקר וגם כן לאיש בושת לא כן גבי דוד אמר ושנים עשר מעבדי דוד רוצה לומר משועבדים כעבדים ולזה לא הזכיר ליהודה · עוד אפשר שאמר לבנימן להודיע ולומר שעברו אנשי דוד לעבר שהיה בו בנימן ז"ש לבנימן וכאלו מקרא מסורס ויקומו ויעברו שנים עשר לאיש בושת ושני' עשר מעבדי דוד לבנימן ואמר ויקומו ויעברו במספר מכוון והיה הסך י"ב לאיש בושת ושנים עשר מעבדי דוד ולהיכן עברו אמר לבנימן כמנה שאנשי דוד עברו אבל אנשי איש בושת שלא כדברי מהרי"א ז"ל ויש קצת ראיה לזה מה שאמר אבנר אל יואב יקומו וישחקו לפנינו וכו' שכיון שאבנר שאל שישחקו לפניו ויואב אמר יקומו הלכו לפני אבנר ושם נלחמו · עוד אפשר לומר כשיטת מהרי"א ז"ל שעברו אנשי אבנר אבל אנשי יואב ולא מטעמו אלא אכריח כן מלשון הכתוב כי אמר שאל יקומו נא הנערים על נערי יואב ויואב חלק כבוד באו' יקומו כלומר משלך יקומו תחלה וסמיך ליה ויקומו ויעברו אותם של אבנר כמאמר יואב ויעברו במספר שנים עשר לבנימן ולאיש בושת ושנים עשר מעבדי דוד וברכו שם שלא עברו כי אלם באו הי"ב איש של איש בושת וכו' הנכון :

ויחזקו איש בראש רעהו וכו' עיין רש"י ז"ל וכן הרד"ק ז"ל · והוסיף ע"ש וכן מהרי"א ז"ל בשני הפירושים : ותהי המלחמה וכו' מהרי"א ז"ל למד שעבירה גוררת עבירה נמשך מעבירת הריגת הנערים עבירת מלחמה קשה עד מאד ליפול עשרים מישראל : ולע"דן לדקדק ראשונה אומר המלחמה בה"א דהי"ל ותהי מלחמה קשה עד מאד · ועוד לשון קשה דהי"ל חזקה · ועוד כמ"ש וינגף אבנר ואנשי יש' כך הי"ל לפני יואב ואנשי דוד ולמה לא הזכיר כאן איש בושת ונרא' כי להיות המלחמה בלתי הכרחית אבל ברוע בחיר' אבנר שבחר לעשות דמן של נערים שחוק הנה המלחמ' הזאת קשה בעיני הש"ת עד מאד איך יעשו דם נערי ישראל שחוק וגרם זה מלחמה חזקה ז"ש ותהי המלחמה קשה כלומר מציאות המלחמה קשה בעיני הב"ה שלא כרצונו ולא דבר הכתוב באיכותה כי אם במציאותה קשה עד מאד בעיני הש"י להיותה ביום ההוא שלא היה ביום ההוא דבר מחייב מלחמה כזאת אלא על לא דבר לכך היתה קשה עד מאד וקשיותה מצד היותה ביום ההוא כאמור ולזה כיון לומר שהאשם בראש אבנר כי הוא פטר מים ראשית מדון היה עונשו וינגף אבנר ואנשי ישראל לפני עבדי דוד שבזכות דוד הרודף שלום ואוהב שלום עם בית שאול נאמן בבריתו וקיים במאמרו של השבועה אשר נשבע לשאול לבלתי הכרית את בניו זה גרם הניצחון של עבדי דוד ונגיפת אבנר לפני עבדי דוד ולזה הזכי' אבנר ולא הזכיר יואב כיון שהודה ואמר יקומו גם יש לו קצת אשמה אבל בזכות דוד בהיות היותם עבדיו ושיעתו גרם שנתנגף אבנר ואנשי ישראל לפניהם וז"ש וינגף אבנר וכו' כולל שני ענינים יחדיו כפשוטו לפי שעה ורמז לעתיד שעל שעשה דמן של נערים שחוק הרי הוא נגף בעתיד לפני עבדי דוד יואב וחילו וכמעשה שהיה וז"ש וינגף אבנר ואנשי ישראל גם בעתיד ואמר אנשי ישרא' ולא הזכיר איש בושת להודיע מה שזכרתי למעלה בפסוק ויקומו ויעברו וכו' שלא היו משועבדים אל איש בושת ולזה אמר ואנשי ישראל ר"ל כאן בלי רועה שאלו היה להם רועה מאימת מלכם לא היו פוטרי מים ראשית מדון על לא חמס :

ויהיו שם שלשה בני צרויה עיין הרד"ק ז"ל וכן מהרי"א ז"ל שעל עשהאל אמר הפסוק ההוא של לא לקלים המרוץ · הלבים בה"ד אחת לבד ויו"ד הרבים נעלמה מהמכתב עד כאן · ועיין הרלב"ג ז"ל · ולע"דן כוונת הכתוב להודיע כי לא לקלים המרוץ שהרי עם היותה שם חוט משולש שבת אחים גם יחד גבורי' איש את רעהו יעזורו זאת אחיו יאמר חזק עם כל זה בבא עתו לא ישוה לו וזהו שאמר ויהי' שם שלש' בני צרויה וכו' ונוסף עוד היות עשהאל קל ברגליו לברוח מהרע ולהשתופף אבל אחיו עם כל זה הפיל ואת לא פדה יפדה איש והיה קל בצבי אשר בשדה כל ימיו שהוא קל מאד על הצבי שבלכד ונתפס · לשוב שאותם ימי מספר שהוא בישוב אסור במאסר יושב ובטל לא ידין כל כך בקלות שעמת מנהג שבעו לו"א כי עשהאל קל ברגליו כא' הצבים אשר בשדה :

ועשהאל קל ברגליו כאחד הצבים
אשר בשדה: וירדף עשהאל אחרי
אבנר ולא נטה ללכת על הימין
ועל השמאל מאחרי אבנר:
ויפן אבנר אחריו ויאמר האתה זה כ
עשהאל ויאמר אנכי: ויאמר לו
אבנר נטה לך על ימינך או על
שמאלך ואחז לך אחד מהנערים
וקח לך את חלצתו ולא אבה
עשהאל לסור מאחריו: ויסף עוד
אבנר לאמר אל עשהאל סור לך
מאחרי למה אככה ארצה ואיך אשא
פני אל יואב אחיך: וימאן לסור
ויכהו אבנר באחרי החנית אל
החמש ותצא החנית מאחריו ויפל
שם וימת תחתו ויהי כל הבא אל
המקום אשר נפל שם עשהאל
וימת ויעמדו: וירדפו יואב ואבישי
אחרי אבנר והשמש באה והמה באו
עד גבעת אמה אשר על פני גיח
דרך מדבר גבעון: ויתקבצו בני כה
בנימן אחרי אבנר ויהיו לאגדה אחת
ויעמדו על ראש גבעה אחת:
ויקרא אבנר אל יואב ויאמר הלנצח
תאכל חרב הלוא ידעתה כי מרה
תהיה באחרונה ועד מתי לא תאמר
לעם לשוב מאחרי אחיהם:
ויאמר

ועשהאל קליל בריגלוהי כחד מן טביא די בחקלא:
ורדף עשהאל בתר אבנר
ולא איתפני למיזל על ימינא או על
שמלא מבתר אבנר: ואיתפני אבנר
בתרוהי ואמר האתדין עשהאל ואמר
אנא: ואמר ליה אבנר איתפני לך על
ימינך או על שמלך ואיחוד לך חד
מעולמיא וסב לך ית זרזיה ולא אבה
עשהאל למיזר מבתרוהי: ואוסיף
עוד אבנר למימר לעשהאל זור
לך מבתרי למה אקטלינך ואירמינך
לארעא ואיכדין אזקוף אפי
ואיחמי ליואב אחוך: ולא
אבא למיזר ומחהי אבנר באחורי
מורניתא בסטר ירכיה ונפקת
מורניתא מאחורוהי ונפל תמן
ומית באתריה והוה כל דאתי
לאתרא דנפל תמן עשהאל ומית
וקיימין: ורדפו יואב ואבישי בתר
אבנר ושמשא עלת ואינון מטו עד
גבעת אמתא די על אפי גיח אורח
מדברא דגבעון: ואתכנישו בני
בנימן בתר אבנר והוו לסיעא חד
וקמו על ריש רמתא חדא: וקרא
אבנר ליואב ואמר הלאפרש תקטול
חרבא הלא ידעתא ארי מרירא תהי
בסופא ועד אימתי לא תימר לעמא
למתב מבתר אחיהון: ואמר

רד"ק

ועשהאל קל ברגליו · ספור זה כי בטח בקלותו לרדוף אחרי אבנר מה שלא עשו כן האחרים ולא הבין כי לא לקלים המרוץ: הצבים · בי"וד אחד לבד וי"וד הרבים נעלמה מהמכתב: ואחוז לך אחד מן הנערים לחברך שישוב עמך ואם אתה ירא ממנו: קח לך את חליצתו · פי' כלי מלחמתו וגם אתה לא תהרגנו: למה אככה ארצה · כתרגומו אקטלינך ואירמינך לארעא: ואיך אשא פני · ואיך ארים פני אל אחיך להביטו הלא אבוש ממנו אם אמיתך: באחרי החנית · יש חניתות שראש עץ החנית מחודד ובו ברזל מחודד עשוי לתקעו בארץ כמו שאומר בשאול וחניתו מעוכה בארץ ופעמים מכים בו לאחור שאין פונים אל הרודף להכותו בלהבת החנית אלא מכים באחרי החנית וכן עשה אבנר לא פנה אל עשהאל אלא הכהו באחרי החנית: אל החומש · פירשו רבו' ז"ל בדופן חמישית מקום שמרה וכבד תלויים בו ות"י בסטר ירכיה: תחתיו · במקומו כמו ולא קמו איש מתחתיו ור"ל שלא הלך ולא זז ממקומו אחר שהוכה אלא מיד מת: ויעמדו · כאשר שמעו עבדי דוד הריגת עשהאל רדפו אחרי אבנר וכשהיו מגיעים אל המקו' ההוא שמת שם עשהאל היו עומדים אבל יואב ואבישי לא עמדו עליו אלא רדפו אחרי אבנר: והשמש באה · כשהגיעו גבעת אמה באה השמש: גבעת אמה · נקראת הגבעה כן על ענין ידוע אצלם אולי היתה אמת המים בצד הגבעה: גיח · שם מקום: ויתקבצו · כשראו שהיו רודפי' אחריהם התקבצו אותם שהיו הולכי' ראשוני' ובאו אחרי אבנר והיו לאגודה אחת להלחם עם יואב ופירוש אגודה סיעה מקובצין יחד כאילו נקשרים ונאגדים זה בזה: הלנצח תאכל חרב יתרגם יונת' הלאפרש וכן תירגם אם ישמור לנצח לאפרש ופירוש לנצח ידוע כי הוא כמו לעולם · ופי' תאכל חרב תאכל חרבך בשר לנצח הלא ידעתי כי תאותך לנצח למלחמה תהיה מרה באחרונה: כי

מנחה קטנה

ואחז לך אחד מהנערי' וגו' בי בוס יפי' מה דוגין ע"י שבי' בכאן להרוג אחד מהמחנה שלי ונמסר בידך להרגו והוא יודע ע"י שתקח לך את חליצתו · ויעמדו כפי מה שכתבנו למעלה בסי' זה לאנשי דוד לסימן שה' חפץ במלכות דוד ע"י שנגף אבנר ועמו ומ"מ חזקו ידם להלחם עם ישראל אחיהם וכיון שראו מיתת עשהאל ויעמדו מלרדוף כי אמרו שגם מאנשי דוד נפלו שסי' מעשהאל איש נכבד ונחשב נפילתו כנפילת רבים ומ"כ ויעמדו:
מסכלי

פי' רבינו ישעיה

אל החומש · בדופן חמישית · מקום שמרה וכבד תלויין שם · עד גבעת אמה · פי' שם מקו' · אשר על פני גיח דרך מדבר גבעון · פירוש גיח לשון הגעה כמו ואורב ישראל מגיח ממקומו ופתרונו מגיע · אף כאן זה הגבעה היתה על פני הגעה דרך מדבר גבעון:

רלב"ג

והנה הקל אבנר בהריגת העשהאל והיה גמולו מדה כנגד מדה והוא שאבנר נפל בחרב בסוף הענין: והנה היה רודף עשהאל אחר אבנר להרגו במלחמה כי הוא היה בראש והאנשים לאיש בשת ובנפלו תגיע המלוכה לדוד בקלות. ואבנר אמר לו אבנר שיסור מאחריו ויטה לו על יד ימינו או על שמאלו ויאחז אחד מהנערים ויקח לו את חליצתו כי היה קשה בעיני אבנר להמית את עשהאל ובראותו כי לא סר מרדוף אחריו הכהו אבנר באחרי החנית אל החומש והוא מבאשר הוכה האדם בו ימות בקלות והוא המקום שמרה וכבד תלוי' בו כמו שפירשו רז"ל והנה היה באחרית העץ קצת נצדיו כדי שיוכל לתקוע בו לפניו ולאחריו: והנה דקר אותו בחנית ההוא עד שיצאה החנית מאחריו ויפול שם ומת במקומו או יהיה הרצון באמרו אל החומש כנגד הלב והוא מענין וחמושים עלו בני ישראל והרצון בו חמושים שבלי זין ובן הלב כלי זין האדם כי ממנו תולדת החיו' הטבעי שהוא שומר מציאות האדם שיעור הזמן שאפשר בו שיחיה: והנה היו רודפים יואב ואבישי אחיו אחרי אבנר שהרג עשהאל אחיהם והעריבה השמש ונתחזק אבנר עם בני בנימן שהתקבצו אליו והיה גם כן עמהם במקום חזק כי היו' על ראש גבעה אחת או קרא אבנר אל יואב שיסורו הרדוף איש מאחיו כי אם יכנתו או יכנתו כבר תהיה מרה באחרונה כמו שכתבאר מענין מלחמת השבטים עם בנימין על דבר פילגש בגבעה וענהו יואב כי אבנר היה סבת המלחמה במה שאמר יקומו הנערים וישחקו לפנינו: והנה

רש"י

אל החומש · במו, דופן חמישי מקום שמרה וכבד תלויין שם ויונתן תירגם אל החומש בסטר ירכיה: וימת תחתיו · ומית באתריה: לולא

מסרה

האתה זה ד' בקריא' וסי' האתה זה בני עשו ויאמר אני · האתה זה עשהאל · האתה זה עבד ישר' · האתה זה ארני אליהו: וקח י"ג בקריא' וסי' נמסר בסדר קרח:

כלי יקר

וירדף עשהאל אחרי אבנר וכו' ויפן אבנר וכו' ויאמר לו אבנר וכו' עיין הרד"ק ז"ל ומהרי"א ז"ל ולא נטה ללכת אחרי אבנר שהיה זה מפני הכבוד שהרודף אחר אדם אחד בושת לו לחזור מאחריו · כי יורה בזה מהפחד מן הנרדף ולזה יהיה מהתחבולה מהלוחמים כאשר לא ירצו בהתמדת הרדיפה ולא ירצו להלחם עם הנרדף יטו התרוצה לצד ימין או לצד שמאל כדי שיחשבו הרואים שלא היה רודף אחרי האיש אשר עזב כי אם ללכת אל הצד ההוא אשר הלך שמה או יעשו מעשה אחר באלו הוא המתכוין בהרדפ' לא דבר אחר ולזה אמר הכתוב בעשהאל שחשש לכבודו לכן התמיד בהרדפה אחרי אבנר ואבנר אמר לו עשהאל אל תרדפני יותר ואל תרצה להלחם בי ואם תחוש אל הכבוד שירצו אותך שב מאחרי שיאמרו שלא עצרת כח להלחם בי · מנהג הוא שתטה ימין או שמאל ותאחז אחד מהנערים מעבדי איש בושת לא להמית כי אם לקחת את חליצתו ובזה יחשבו הרואים שרדפת אחרי הנער לשלול שללו ואז תשוב בכבוד ע"כ: ולע"רן לדקדק וכי אבנר לא היה מכיר לעשהאל עד אשר הוצרך לשאול לו האתה זה עשהאל גם תיבת זה מיותרת להיו' הרודף ניתן ליהרג כי בא להרגך השכם להרגו אבל צריך היזה בירור שיהי' רודף ולזה הגיד הכתו' וירדוף עשהאל אחרי אבנר ולא נטה וכו' באופן שהיה רודף להרגו כי לא נטה מאחרי אבנר הימין והשמאל · ועכ"ז היה מחסידות אבנר שהתרה בו פעמים וז"ש ויפן אבנר אחריו ויאמר האתה זה ר"ל היתכן שאתה עשהאל רוצה לעשות זה הפועל של שפיכות דמי' וז"ש האתה זה זה דייקא והוא הודה ולא בוש ויאמר אנכי ר"ל אנכי זה שאמרת שרצוני לרדוף ועכ"ז אבנר בחסידותו השיבו שני' נטה לך ר"ל לך להנאתך ולטובתך שלא תהרג אותך מאחר שאתה רודף כאשר פירש נטה בך נטה לך על ימינך וכו' וקח לך כופר תחתי שתאחז א' מהנערים אשר לי וקח לך את חליצתי שתהי' לך לשם ולתפארת שנתתי לך כופרי חליצת אחד מהנערים ולא אבה וכו' אז הוסיף עוד בהתראה להתרו' בו ולומר לו שלא יכול ממנו באחד מאיבריו של רודף כמשפט אבל יכהו נפש ז"ש ויוסף עוד אבנר לאמר אל עשהאל סור לך מאחרי למה אככה ארצה ר"ל הכאה שתפול לארץ ר"ל שתמו' ותפול לארץ או פירוש למה אככה ארצה אכבה הכאה שיוליכוך לארץ ר"ל לקבר או פי' אתה חושב שכביר מלאה ידיך בהיותך קל ברגליך כאחד הצבים דע לך כי אכבה בנקלה כמו שמכה בחנית לארץ בלי פחד וכקלה שאין לומר השב כן: אכבה זהו שאמר למה אככה ארצה ואיך אומר כן מפחידתי אל גואל דמך אחריך רק מפני הבושה זהו שאמר ואיך אשא פני אל יואב אחיך שאתביים ממנו על הריגתך ולכן סוב מאחרי ואפשר שאמר למה אככה בלשון שאלה לפי שאמר לו סוב מאחרי שמא תאמר רצונך להשיבני מאחריך ולפייסני בדברים ולהטרידני באחיזת אחד מהנערים ולקחת את חליצתו כדי שתבא פתאום לכבות אותי לא תירא כי למה אככה ארצה מה פשע ביני לבינך ואם לעשות לי שם ותפארת אם יהיה רמאות בנלחומך לא יחשב לי לגבורה ואם כן למה אככה ארצה ואיך אשא פני וכו' באופן שסור מאחרי ואל תירא כלל:

וימאן לסור כו' עיין רש"י ז"ל והרד"ק ומהרי"א ז"ל פירש טעם להכאתו באחרי החנית דרך תחבולה שהכניחו אבנר שיתקרב אליו ואבנר לא החזיר אליו פניו כדי שלא ישמר ממנו והכהו פתאום באחורי החנית ע"כ · ולע"רן שסבת הכאתו באחורי החנית היא לאחת משתי סבות או לשתיהן יחד האחת דרך חסידות כדי שלא יכהו נפש כי אם מכה לבושה נקלה באחורי החנית שלא מהיותה מגבורתו שהכהו נפש שעברה עד החלל כי עם היות באחורי החנית ולא בחנית עצמה והסיבה השנית להודיע גבורתו כי כלאחר יד ובאחורי החנית בנותלא החנית מאחוריו וכו' · ואם היה פנים בפנים בראש החנית עאכ"ו ואמר ויהי כל הבא כו' להודיע הבידו' לב יואב ואבישי גואלי הדם של עשהאל כי עם היות שכל הבא אל המקום אשר נפל שם עשהאל וימות היה עומד ולא היה בלבד הלא מעמיד זולתו עמו וז"ש ויעמודו ולא אמר ויעמוד כי בעמוד איש הבא אל המקום אשר נפל שם יעמדו עמו ג"כ משרתיו הבאים עמו זולתם ואפי' רחוקים בראותם שפלוני עמד יעמדו גם המה לנבהותם ועכ"ז ברדפו יואב ועמהם יחידים במתי מעט כמו שנא' בסמוך:

וירדפו יואב ואבישי וכו' עיין הרד"ק ז"ל · ולע"רן שהם כדברי הרד"ק שז"ל גבעת אמת בתי"ו הסמיכות דהיינו אמת המים אבל כוונת הכתוב לומר כי חשלב גואלי הדם יואב ועמם שעם היות שהשמש באה כבר לא נמנעו מלרדוף ז"ש וירדפו יואב וכו' עם היו' שהשמש באה ואחרי בא השמש המה באו עד גבעת אמה ר"ל מקום שם בגבעה צר מאד שבאתו לא היה בו כי אם רוחב אמה לבאת מתוך הגבעה ועם כל זה סכנו עצמם לעבור דרך שם מקום צר ואין דרך לנטות ימין ושמאל ועם כל זה רדפום:

ויתקבצו בני בנימין עיין הרד"ק ז"ל · ולע"רן כוונת הכתוב להקדים למה שאמר אחר כך ויקרא אבנר וכו' שלא היה זה מחלישות כח לדבר רכות כי לא דבר כן עד שנתקבצו אליו האנשים של בנימין ונתחזקו ידיו של בנימן בני חיל והמקום חזק וגבוה ותלול כמו שאמר ויעמדו על ראש ההר גבעה א' אז ויקרא אבנר אל יואב כו':

ויקרא אבנר אל יואב וכו' עיין הרד"ק ז"ל והרלב"ג ז"ל ומהרי"א הלנצח תאכל חרב בתמיהה וכי לנצח תאכל חרב ממנו איש לאחיו הלא יהי' תכלית לאיבה ולמלחמה ורמז לו בזה שלא תתמיד המלחמה בין ישראל ובין יהודה כי בהכרח יסכימו כולם וימליכו עליהם את דוד והנגלל על מית' עשהאל באו' הלא ידעת כי מרה תהיה באחרונה ר"ל הלא היית ידע במלחמה שמרה תהיה והוא מיתת עשהאל באחרונה · או אמר כן להפחידו שלא ימות אחד מהם או אבנר או יואב באחרונה ולכן ראוי שיאמר לעם שישובו מאחרי אחיהם ומרדוף אחר' ואל נקמות ה':
ולע"רן לפרש לשון הלנצח לשון ניצוח כמו הלנצח ר"ל האם לתכלית נצוח וכבוד ראוי שתאכל חרב והלא אין ראוי לזלזל בשפיכות דמים לתכלית גרוע כזה כי אם לתקון העולם או לינקם מעון חמור כי לזולתי מהתכליות הלא ברור לך כי ידעת שמרה תהיה באחרונה שהעפ"י שבראשונה לדייכו בעולם הזה מתוקה מפאת כבוד הנצוח מרה תהיה באחרונה באחרית לעה"ב שאין אחרית ותקוה לשופך דם האדם שאסור חמור מאד ומלבד זה אין ראוי והגון מצד האנושות להלחם איש באחיו וז"ש ועד מתי לא תאמר לעם הזה לשוב מאחרי אחיהם שאמ' ועד בוא"ו מוסיף על ענין א' שאמר מצד הדין בחומר' שפיכות דמים שגם מדין האנושות אין ראוי כי מה בצע כי נהרוג את אחינו:

ויאמר יואב וכו' עיין רש"י ז"ל וכן מהרי"א ז"ל כשני הפירושים וכן הרד"ק בפי' השני וכן הרלב"ג ז"ל: **ויתקע** יואב בשופר כו' עיין הרד"ק ז"ל ומהרי"א ז"ל ולא יספו להלחם עוד ר"ל שאחר זה לא נלחמו עוד ולא רדפו עתיד במקו' אחר כמו לא רדפו כהרד"ק ז"ל עד כאן · ולע"רן לדקדק אומר ולא ירדפו ולא אמר ולא רדפו שהיתה מרה מאד המלחמה בין איש ואחיו יהודה וישראל עד שנמנו וגמרו והסכימו שלא ירדפו עוד לעתיד אחרי ישראל וכן היה שלא יספו עוד להלחם שהרי נהרג אבנר ולא יספו עוד ללחם באשר הסכימו שלא ירדפו עוד כאמור · או יאמר ויעמדו שעמדו מרדוף לקול קריאת השופר ולא תחשוב אולי היתה עמידה זו
דרך

לולא דברת· אם דברת כן: לולא· כמו לו ועוד יש לפתרו כמשמעו לולא דברת מה שאמרת יקומו נא הנערים וישחקו: הבתרון· שם מחוז: תשעה עשר איש ועשהאל· והלא עשהאל בכלל עבדי דוד ולמה יצא שהיה שקול כנגד כולם וכן לכו וראו את הארץ ואת יריחו וכן והמלך שלמה אהב נשים נכריות רבות ואת בת פרעה: ומשכהו

כי לולא דברת אתה· אם לא שדבר אתה יקומו נא הנערים וישחקו לפנינו לא היתה מלחמה זאת היום ואתה החלות מלחמה זאת לא אני וכבר מאז מן הבקר ועד עתה נעלה העם איש מאחרי אחיו לולי דברת אתה וכשראה יואב כי לא יכול עמהם כי התקבצו כלם תקע בשופר שיעמדו ולא ירדפו וכן עשה ויעמדו כל העם אשר עם יואב: ולא ירדפו· כמו ולא רדפו עתיד במקום עבר ורבים כמוהו: כל הבתרון· שם מחוז וגבול מעבר לירדן נקרא כן על ענין ידוע אצלם: ויקבוץ את כל העם· לפקוד אותם מי חסר מהם: ויפקדו· חסרו כמו ולא נפקד ממנו איש: תשעה עשר איש ועשהאל לפי שהיה נכבד מהתשעה עשר לא כללו עמהם וכתבו בפרט: ויאור להם בחברון כשהאיר היום בבקר היו בחברון: כלאב

וַיֹּאמֶר יוֹאָב חַי הָאֱלֹהִים כִּי לוּלֵא דִּבַּרְתָּ כִּי אָז מֵהַבֹּקֶר נַעֲלָה הָעָם אִישׁ מֵאַחֲרֵי אָחִיו׃ וַיִּתְקַע יוֹאָב בַּשּׁוֹפָר וַיַּעַמְדוּ כָּל־הָעָם וְלֹא־יִרְדְּפוּ עוֹד אַחֲרֵי יִשְׂרָאֵל וְלֹא־יָסְפוּ עוֹד לְהִלָּחֵם׃ וְאַבְנֵר וַאֲנָשָׁיו הָלְכוּ בָּעֲרָבָה כֹּל הַלַּיְלָה הַהוּא וַיַּעַבְרוּ אֶת־הַיַּרְדֵּן וַיֵּלְכוּ כָּל־הַבִּתְרוֹן וַיָּבֹאוּ מַחֲנָיִם׃ וְיוֹאָב שָׁב מֵאַחֲרֵי אַבְנֵר וַיִּקְבֹּץ אֶת־כָּל־הָעָם וַיִּפָּקְדוּ מֵעַבְדֵי דָוִד תִּשְׁעָה־עָשָׂר אִישׁ וַעֲשָׂהאֵל׃ וְעַבְדֵי דָוִד הִכּוּ מִבִּנְיָמִן וּבְאַנְשֵׁי אַבְנֵר שְׁלֹשׁ־מֵאוֹת וְשִׁשִּׁים אִישׁ מֵתוּ׃ וַיִּשְׂאוּ אֶת־עֲשָׂהאֵל וַיִּקְבְּרֻהוּ בְּקֶבֶר אָבִיו אֲשֶׁר בֵּית לָחֶם וַיֵּלְכוּ כָל־הַלַּיְלָה יוֹאָב וַאֲנָשָׁיו וַיֵּאֹר לָהֶם בְּחֶבְרוֹן׃

א וַתְּהִי הַמִּלְחָמָה אֲרֻכָּה בֵּין בֵּית שָׁאוּל וּבֵין בֵּית דָּוִד וְדָוִד הֹלֵךְ וְחָזֵק וּבֵית שָׁאוּל הֹלְכִים וְדַלִּים׃ וַיִּלְדוּ לְדָוִד בָּנִים בְּחֶבְרוֹן וַיְהִי בְכוֹרוֹ אַמְנוֹן לַאֲחִינֹעַם הַיִּזְרְעֵאלִית׃ ומשנהו

וַאֲמַר יוֹאָב קַיָּים הוּא יְיָ אֲרֵי אִילוּלָפוֹן מַלֵּילְתָּא אֲרֵי בְּכֵין כּוֹן מִעִידָן צַפְרָא אִסְתַּלַּק עַמָּא גְּבַר מִבָּתַר אֲחוּהִי׃ וּתְקַע יוֹאָב בְּשׁוֹפָרָא וְקָמוּ כָּל עַמָּא וְלָא רְדָפוּ עוֹד בָּתַר יִשְׂרָאֵל וְלָא אוֹסִיפוּ עוֹד לַאֲגָחָא קְרָבָא׃ וְאַבְנֵר וְגֻבְרוֹהִי הֲלִיכוּ בְּמֵישְׁרָא כָּל לֵילְיָא הַהוּא וַעֲבָרוּ יָת יַרְדְּנָא וַאֲזָלוּ כָּל בִּתְרוֹן וַאֲתוֹ לְמַחֲנָיִם׃ וְיוֹאָב תָּב מִבָּתַר אַבְנֵר וּכְנַשׁ יָת כָּל עַמָּא וּשְׁגוֹ מֵעַבְדֵי דָוִד תְּשַׁעַת עֲשַׂר גַּבְרָא וַעֲשָׂהאֵל׃ וְעַבְדֵי דָוִד קְטָלוּ מִדְּבֵית בִּנְיָמִן וּבְגֻבְרֵי אַבְנֵר תְּלַת מְאָה וְשִׁתִּין גַּבְרָא מִיתוּ׃ וּנְטָלוּ יָת עֲשָׂהאֵל וְקָבְרוּהִי בְּקִבְרָא דַּאֲבוּהִי דִּי בְּבֵית לָחֶם וַאֲזָלוּ כָּל לֵילְיָא יוֹאָב וְגֻבְרוֹהִי וּנְהַר לְהוֹן בְּחֶבְרוֹן׃ וַהֲוַת קְרָבָא תְּקוֹף בֵּין בֵּית שָׁאוּל וּבֵין בֵּית דָּוִד וּבֵית דָּוִד אָזְלִין וְתַקְּפִין וּבֵית שָׁאוּל אָזְלִין וּמַאְכִין׃ וְאִתְיְלִידוּ לְדָוִד בְּנִין בְּחֶבְרוֹן וַהֲוָה בוּכְרֵיהּ אַמְנוֹן לַאֲחִינֹעַם דְּמִיזְרְעֶאל׃ ותניניה

לולא ד׳ כתיב א׳ בקריאה וסימ׳ כי לולא התמהמנו כי עתה· לולא חרשתם בעגלתי· לולא דברת כי אז· לולא האמנתי לראות: ולא יספו ד׳ וסי׳ נמסר לעיל בהאי סיפרא סי׳ ז׳: ארכה ג׳ דגשים והס׳ וסי׳ ותהי המלחמה ארכה בין בית שאול· לאמר ארכה היא: מארץ מדה: ויולדו ה׳ בקריאה וסי׳ ויולדו להם בנים אחר המבול· ויולדו לדוד בנים בחברון דשמואל׳ ל׳ חס׳ ז׳· ויולדו עוד לדוד בנים· ויולדו לאבשלום· ויולדו לו שבעה בנים דאיוב· וא׳ ויולדו להם· סימן ושם האיש נבל אביגל כתיב· ותמהר ותרד מעל החמור אביגיל כתיב· ומשנהו כלאב לאביגל כתיב:

רלבג

והנה סבב יואב שעמדו העם ולא רדפו אחרי בני ישראל ולא יספו עוד להלחם אחר זה בזמן ההוא אך השתדלו כל אחת מהכתות לשוב לארצם בזריזו׳ להמלט מהכת האחרת אם תרדוף אחריהם ולזה הלכו אבנר וסיעתו כל הלילה וכן הענין ביואב ואנשיו· והנה היה מהצלחת דוד שלא מתו מאנשיו זולת עשרים ומאנשי אבנר מתו שלש מאות וששים איש וכן התמיד הענין כל ימי המשך המלחמה בין בית שאול ובין בית דוד שכבר היה דוד הולך וחזק ובית שאול הולכים ודלים: לעגלה

מנחה קטנה

מעבדי דוד וגו׳ ירבה אע״פי שהתשעה עשר שנפלו היו מעבדי דוד גבורי׳ מלומדי מלחמה אע״פ כ היה עשהאל חשוב כנגד כולם: מבנימן ובאנשי אבנר אע״פי שהיו גבורים ראוים ליחס אחר אבנר בגבורתו אעפ״כ הכו בהם שם רב: הכו שלש מאות וגו׳ ומספר שלש מאות הוכה מכת מות אבל לא היו מתים עדין וששים איש מתו לגמרי:

פי׳ רבי׳ ישעיה

כי לולא דברת כבר מהבקר היה נעלה העם איש מאחרי אחיו· אלא אני סברתי כי אתה חפץ במלחמה כי אתה התחלת לומר יקומו הנערים וישחקו· ויאור להם בחברון· בנין נפעל הוא מפעלותו העו״ן ולולי הא״לף היה נדגש:

כלי יקר

ג דרך גניבת דעת אבנר ואנשי בנימן כדי להתקבץ הגודה אחת עם יואב ולרדוף פתאו׳ בחצי הליל׳ או בזולתו מהעתים פתאום לרדת על אבנר כאשר ירד· הטל לזה אמר ויעמדו בלב שלם בדעת נכונה שלא ירדפו עוד ולא היה בזה קשר או תחבולה ועם כל זה אבנר לא ערב לבו ולא בטח בהם אלא אבנר ואנשיו הלכו מהר כל הלילה בזריזות:

ואבנר ואנשיו רש״י ז״ל הבתרון שם מחוז וכן הרד״ק ז״ל ע״כ ומהרי״א וזכר הכתוב שאבנר ואנשיו הלכו כל הלילה וכן הלך יואב אחרי קבורת עשהאל והיה זה לחכמתם במלחמה שאין ראוי ללוחמים שלא בטח בפרט בהיות דם עשהאל ביניהם יואב יבקש לינקם ואבנר יבקש להרוג את יואב לינצל ממנו ולכן יחדיו הלכו כל הלילה· וכן הרלב״ג·

ולע״דן כל הבתרון מלשון ויבתר אותם בתוך ואת הצפור לא בתר שהיה כל כך רעדה לאבנר מן עבדי דוד שברח כל הלילה ועברו הירדן לבא מחנים ולא הלכו בדרך ישרה וארוכה אלא הלכו כל הבתרון ר״ל בדרך הקצרה שהיא בתרון הארוכה כו׳ לבא מחנים מקום בטח לאבנר וזה כי ה׳ סר מעם שאול וסיעתו ולכך רעדה אחזתם שם:

ויואב שב כו׳ עיין רש״י ז״ל וקרוב לזה הרד״ק ז״ל ובפסו׳ ועבדי דוד אמר פסוק זה בע״ה:

ועבדי דוד הכו מבנימן וכו׳ לע״דן לדקדק למה גבי עבדי דוד נאמר ויפקדו מעבדי דוד כו׳ כאילו מאליהן נפקדו לא כן גבי שאול שאמר ועבדי דוד הכו והי״לל ומאנשי בנימן ומאנשי אבנר נפקדו שלש מאות· ונראה כי גבי אנשי דוד שהיו מנצחים לא אמר בהם שנלחמו אנשי אבנר רק לשון ויפקדו מעבדי דוד שפקדו סך י״ט מאליהם לא שיצאו אנשי אבנר להכותם אלא היה זה מעין ועשהאל שנפל לפני אבנר לא שרדף אבנר אחריו אלא אדרבה היה הוא רודף לאבנר עד שהוכרח אבנר להרגו כדי לינצל ממנו וז״ש ויפקדו מעבדי דוד כאילו מהם ובהם נפקדו ולא מצאו את עשהאל מן הכלל שלא אמר עשרים איש להודיע שאלו התשעה עשר נפקדו מעין עשהאל שפשע בעצמו וגרם מיתה לעצמו כן התשעה עשר ולזה אמר ויפקדו מעבדי דוד כו׳ אמנם באנשי אבנר אמר ועבדי דוד הכו מבנימן וכו׳ ר״ל הכו ביד רמה· וטעם כפל הכו מהו הכוונה שאמרו׳ היו מרובים שהכום ופצעום פצע וחבורה ומכה טריה לאנשים באין מספר ז״ש ועבדי דוד הכו מבנימן ובאנשי אבנר ולא הזכיר סך המוכים כי רבו מספור אמנם המתים היו ג׳ מאות ז״ש ג׳ מאות וששים איש מתו ולא המוכים שהיו רבים· ומ״ש מבנימן במ״ש ובאנשי אבנר בבי״ת ולא אמר בפולין בבי״ת או במ״ם אפשר שהיו רוב המוכים באנשי אבנר שעליהם היתה מכה רבה ונו״א מבנימן מקצתם שמקצת היו מבנימן ועיקר המכה באנשי אבנר וכן מחייב השכל להיו׳ כל רדיפת יואב ועמו אחרי אבנר לנקום דם עשהאל לזה היו הגבורים משתדלים להחזיק ביד אבנר ולסדים הרעה מעליו ולסיבת זה היו מסתכנים מהם רבים:

וישאו את עשהאל וכו׳ עיין הרד״ק ז״ל· ולע״דן כוונת הפסוק זה להודיע כי יואב לא הלך כל הלילה מפחדו מאבנר כי ידע הצלחתו ואיך אבנר בורח ממנו אבל היה המהירות הוא לכבוד עשהאל לבלתי יסריח ביום העיכוב ומהחום ולזה אמר הפסוק בעצמו סיבה זו באו׳ וישאו את עשהאל ויקברוהו בקבר אביו ולזאת הסיבה הלכו בלילה וכל הלילה בזריזות כמרץ ויאור להם בחברון:

ותהי המלחמה ארוכה וכו׳ לע״דן באומרו לשון ארוכה שלא היתה המלחמה רדופה בזמן מועט אבל היתה המלחמה ארוכ׳ ר״ל בזמן ארוך כי דוד ע״ה היה מאריך אפו עד שילא הדבר מאם ז״ש ארוכה בין בית שאול ובין בית דוד ולהיות דוד בחיים ובחסידותו גובר בעוז מעשיו לזה אמר ודוד הולך וחזק ר״ל דוד בעצמו הוא היה הולך וחזק ומחזקתו היו מתחזקים ביתו ועבדיו אמנם בבית שאול אמר הולכים ודלים· ותרגומו ודוד הולך וחזק ובית דוד אזלין ותקפין ולפי׳ דחוק לשון הולך וחזק בלשון יחיד:

ויולדו לדוד בנים בחברון כו׳ ומשנהו כלאב ברכות פ״א עלה ד׳ א״ר יוחנן לא כלאב שמו אלא דניאל שמו ולמה נק׳ שמו כלאב שהיה מכלים פני מפיבושת בהלכה ועליו אמ׳ שלמה בני אם חכם לבך ישמח לבי גם אני ואו׳ חכם בני ושמח לבי ואשיב׳ חורפי דבר ע״כ ופרש״י שלא מכלים את הרב שהי׳ אב בהורא׳ ע״כ והדין עם רש״י שפי׳ כלאב נוטריקון כל לשון כלימת אב וכו׳ ולא פי׳ כלאב כל אב כפחותו כל מה שהיה עושה עם אב דוד היה בנו עושה עמו כי לשון הגמ׳ מורה שדורשו לשון כלימה דקאמרה ולמה נקרא שמו כלאב שהיה מכלי׳ פני מפיבוש׳ שמשמע שמפרש כל לשון כלימה מכלים אב מפרש על מפי בושת שהיה אב בהוראות אמנם מ״ש ועליו אמר שלמה וכו׳ דקדק בלשון הכתוב יתור גם אני שכבר אמר ישמח לבי גם אני למה ולא ידוע ישמח לבי מלך תכמתיך ולבד זה גם אני הראה נקמה ממפי בושת שהיה מביישני גם אני הראה מי שמכלימו עם היותו אב בהוראות· ומ״ש ואו׳ חכם בני ושמח לבי דקשה מאי ואו׳ בזמקשה גמ׳ בכמה דוכתי בהאי דה״ק וכי בימה היתכן שדוד ישמח במה שמכלים בנו לשאול אך דוד שמח לאו מפיבושת הוא לז״א שכל אב זה בויכוחו שלו עם מפיבושת היה מוכח על אותן הדברים שנאמן שנפלה מחלוקת בינו לבין מפי בושת שהי׳ מפי בושת מפקחו בהלכות ועכשיו כלאב

כלי יקר

חזר לעורר על אותן ההלכות עצמן ופקח למפיבושת והורה שהדין עם דוד אביו לזה שמח דוד בראות בנו יוצא חלציו מכריע כדבריו וגם מכלים את מפיבושת ז״ש חכם בני ושמח לבי כנזכר בפסוק בני אם חכם לבך כו׳ טעם השמחה הוא כי עתה אשיבה חורפי דבר שמפיבושת שהי׳ חרפי עתה השיב לו דבר דבור על אופניו להכריע כדברי ומזאת הבחינה אשמח ובמדרש כמו שהביא הרד״ק ז״ל ובדברי הימים ומשנהו דניאל ולמה נקרא שמו כלאב אמר רבי יצחק שהיו ליצני הדור אומרים מנבל אביגיל מעוברת נהפך קלסתרו ונדמה לאביו ע״כ וכן הרד״ק ז״ל ולשון כלאב כולו אב רוצה לומר דומה לאב ודניאל היה שמו העיקרי כי אמר דוד דבני אל מנבל אבשלום בן מעכה שהיה בן יפת תואר ולכך היה בן סורר ומורה כמו שלמדו מסמיכות הפרשיות בפרשת כי תצא פ׳ יפת תאר לפ׳ בן סורר ומורה ונכון הדרש כי השבויה מוכרחים מעשיה ולבה לא נכון אל הדת והנטע יוצא כמו השורש ע״כ וכן מהרי״א ז״ל· ולע״דן להבין הכרח למדרש הנז׳ מלשון הפסוק שאומר כלאב לאביגיל אשת נבל הכרמלי לא כן בדברי הימים שלא הזכיר נבל הכרמלי והטעם שהפסוק הזה או׳ מילתא בטעמא כי קראו כלאב על שהיה כולו דומה לאב והיה כן להיות שאביגיל היתה אשת נבל הכרמלי והיו ליצני הדור מרננים לומר שממנו נתעברה לכך הוצרך לצור קלסתר פניו דומים לאביו דוד ומה שאמר והשלישי אבשלום בן מעכה ולא אמר למעכה לומר כי היה בן סורר ומורה מורד באביו ולזה אמר בו בן מעכה שבנה היה ולא בנו וכן גבי אדוניה בן חגית לפי שעם׳ שלא מדעת אביו שרצה למלוך והעלה חרם בידו כנודע מהפסוקים אמנם גבי שפטיה לא מצאתי טעם לאומרו בן אביטל:

והששי יתרעם לעגלה חז״ל במסכת סנהדרין פ׳ כ״ג אמ׳ שהמלך מותר ליקח שמונה עשר׳ נשים למדו כן מפ׳ זה שמונה שם נשים וכתיב ואם מעט ואוסיפה לך עוד כהנה וכהנה לי״ח והא הוה ליה מיכל שהם שבעה ומשני עגלה זו מיכל שהית׳ חביבה עליו כעגלה ע״ד חרשתם בעגלתי באופן שלא יהיו אלא ששה ופריך ומי הוה ליה למיכל בנים והא כתיב ולמיכל בת שאול לא היה לה ולד וגו׳ עד יום מותה לא היה לה אבל ביו׳ מותה הוה לה ופריך מכדי בכי׳ היכא קא חשיב להו בחברון והילו מעשה דמיכל בירושלם הוה דכתיב ומיכל בת שאול נשקפה בעד החלון ותרא את המלך מפזז ומכרכר לפניו׳ ותיבז לו בלבה· ואמר רב יהודה שקלתיה מיכל למיטרפסה אלא אימא עד אותו מעשה הוה לה מכאן ואילך לא הוה לה עד כאן וכתב הרד״ק בזהו אשת דוד כו׳ ע״ש ועיין רש״י ז״ל וכן שביא הרד״ק ז״ל וה׳ סיפ ע״ש וכן הביא הרלב״ג ז״ל במ״ש אשת דוד לומר כי לויתה לאשה להיותו מלך וגלולתו לסורה· ומהרי״א ז״ל כתב עגלה אשת דוד שזו היא מיכל ולפי שקראה עגלה שלא תובן עגלת בקר לכך אמר אשת דוד וכו׳:

ויהי בהיות מלחמה וכו׳ עיין רש״י ז״ל ומהרי״א ז״ל כוונת הכתוב שסכל איש בושת במ״ש כן לאבנר הן מצד היות אבנר מחזיק בידו מתחזק בבית שאול והבחינה השנית מצד היות הזמן שעת הדחק ז״ש ויהי ענין זה אשר אגיד לך בהיו׳ המלחמה בין בית שאול וכו׳ ואבנר מתחזק ועם כל זה ויאמר אל אבנר מדוע באתה אל פילגש אבי והוא טעות כי היה לו להעלים עין וכן הרב ב״ע בשער ס״ה כמו שאזכיר:

ולשאול פילגש עיין הרד״ק ז״ל ומהרי״א ז״ל כתב הכתוב לא זכר אם היה הענין אמת שבא אליה או לא אבל מאומ׳ ותפקוד עלי עון האשה מורה שהיה שם עון אלא שהרה לו שהיה לו למפי בושת לשמור לפיו מקסם אחרי היותו מתחזק בידו ולוחם מלחמותיו ע״כ: ולע״דן לתת טעם למה לא כתב ויאמר איש בושת אלא ויאמר סתם אולי היתה אמירה זו על ידי אמצעי כי בוש לומר לו פנים אל פנים מדוע באתה אל פילגש אבי והנכון כי לפי שלא נהג איש בושת בענין זה כשורה וכשמו איש בושת דהיה לו להתבייש מאבנר מלומר לו מדוע באתה אל פילגש אבי לכך לא הזכיר שמו בזה אלא ויאמר סתם ולא אמר ויאמר איש בושת כי לא איש בושת היה בזה הענין שלא נהג בושה ועכנב בזה שאמר ויחר לאבנר מאד על דברי איש בושת שאילו היו דברי זולתו מהאנשי׳ דעלמא לא היה חושש אבל להיותם דברי איש בושת עניו ושפלם וביוםן לזה הטב חרה לו ז״ש ויחר לאבנר על דברי איש בושת:

ויחר לאבנר מאד על דברי איש בושת עיין רש״י ז״ל והרד״ק ז״ל וכן אמר מהרי״א ז״ל והוסיף עוד יאמר אעפ״י שהיה בבית דוד ראש לכלבים ובפחות שבאנשיו ז״ש ראש כלב אנכי אשר ליהודה היום הזה אעשה חסד עם בית שאול מאחר שלא המציתך ביד דוד ותפקוד עלי עון האשה האמת שעכ״ז שהיה ראש כלב אשר ליהודה אין ראוי לעשו׳ חסד עמך או יאמר לו הוכח שהייתי ראש כלב אשר ליהודה היום ר״ל הפחות שבאנשיו עכ״ז אעשה חסד עם בית שאול אביך לפתי סבות האחת אל אחיו ר״ל מצד האהוה והקירבה שביניהו כי אבנר קרוב לשאול כנודע והשני אל מרעהו שהיה רעהו של שאול במלכות באופן שמשתי בחינות הנז׳ ראוי לעשות חסד אבל עתה לא אעשה יען שלא לא המציתך ביד דוד ואתה עכ״ז פקדת עלי עון האשה לבן כה יעשה אלהים לאבנר כו׳ כי כן תעשה לו ושמעתי מפרשים הראש כלב אנכי כי הכלב הוא הנובח והמכה את

רד"ק

כלאב · ובספר דברי הימים דניאל שני שמות היו לו וכמוהו רבי' בכתו' ויש בו דרש כי לפי שלקח דוד אביגיל אחר מות נבל היו אומרים כי מעוברת היתה מנבל וזה הבן שילדה אביגיל לדוד היה בנו של נבל לפיכך יצא קלסתר פניו כקלסתר פניו של דוד להסיר החשד לפיכך קראו כלאב כלו אב כלומר בכל צורותיו . דומה לאב ודניאל היה שמו העיקר כי אמר דוד דנני אל מנבל: אבשלום בן מעכה · דרשו בו כי לפי שהיה בן יפת תואר שלקחה דוד במלחמה לפיכך היה אבשלום סורר ומורה באביו כי לכך נסמכ' פרשת סורר ומורה לפרשת יפת תואר לומר לך כל הנושא אותה או אשה שאינה הגונה יוצא ממנה בן סורר ומור' וכבון הוא הדרש כי מאחר שהיא שבויה הרי היא כמוכרחת לשוב לדת ישראל ולבה לא נכון אל הדת והנטע יוצא דמות השרש: לעגלה אשת דוד · דרשו רז"ל עגלה זו מיכל בת שאול ולפי שהיתה חביבה על דוד קראה עגלה כמו לולי חרשת' בעגלתי לא מצאתם חידתי ומה שאמר אשת דוד מסייע הדרש אף ע"פ שהם לא הביאו' כי למה אמר על זאת אשת דוד מה שלא אמר על האחרות אלא לפי שהיתה אשתו ראשונה ומה שאמר ומיכל בת שאול לא היה לה ולד עד יום מותה מההוא מעשה והילך לא היה לה ולד לענשה שבזתה דוד שהיה מפזז לפני יי' אבל מעיקרא הוה לה ולפי הפשט יש לפרש עגלה זו אחרת ומיכל לא נזכרה כאן לפי שלא היה לו ממנה בן וכן הוא אומר הבנים שהיו בחברון לפיכך זכר הנשים ומיכל אף על פי שהביאה לו אבנר ועודנו בחברון לא זכרה כאן לפי שלא היה לו ממנה בן אבל באמרו אשת דוד וכן אמר בדברי הימים לעגלה אשתו · אולי לא היתה ממשפחה גדולה ולא היתה ידוע בזכור אותה אלא באשת דוד ויש לפרש עוד כי עגלה זאת היתה אשת שאול ולקחה דוד אחרי מות שאול כמו שאומ' ואת נשי אדונך בחיקך ואף על פי שאמרו אין נושאין אלמנתו של מלך הרי אמרו מלך נושא אלמנתו של מלך אחר מפני זה אמר אשת דוד כלומר שלא היתה ראויה להיות אשת אדם אחר אלא אשת דוד לפי שהיה מלך ואף על פי שזו הסבר' אינה אלא לדעת רבי יהודה כי הוא אומר מלך נושא אלמנתו של מלך ואין חכמים מודים לו אף על פי כן פשט הפסוק נכון לר' יהודה ואף על פי שהיתה אשת חמיו מותרת ואף לדברי הירושלמי שאומר שאשת חמיו אסורה לא אסרה אלא מפני מראית העין אבל מן התורה אינה אסורה והם אמרו כי רצפה פלגש שאול לקחה דוד לאשה : ויאמר איש בשת אל אבנר · ואף על פי שלא זכרו למעלה בפסוק הזה זכר בית שאול והוא איש בשת כי בו תלויה בית שאול : אל פלגש אבי · חשדו בפלגש אביו ואם היה הדבר אמת היה לו לתפשו בכך לכבוד אביו ועוד כי אסורה היתה לכל אדם לפי שהיתה פלגש המלך ואין נושאין אלמנתו של מלך ואף על פי שלא היתה אשתו אלא פלגשו כיון שהיתה מיוחדת לו הרי היא נחשבת אלמנתו ועוד כיון שמשמשתו הרי אמרו אין משתמשין בשרביטו של מלך וזהו שאמר ותפקוד עלי עון האשה כי אסורה היתה להדיוט : הראש כלב אנכי · מלעיג אילו הייתי ראש כלבים כלומר אפילו לא הייתי ממונה אלא על הכלבים שהייתי נקרא ראש כלב ועוד אפי' לשבט יהודה שאתה שונא אם היה לי שום מנוי עליהם לא היה לך לבזותי כל כך היום יש לי דין לעשות חסד עם בית שאול כי בזיתנו והלא חסד גדול עשיתי עד היותי עם בית אביך שהחזקתי בביתו להעמידו במלכותו ולא המציתיך ביד דוד ואתה פקדת עלי עון האשה ות"י הלא רישא אנא מכען הויתי גבר הדיוט לשארא דבית יהודה : ולא המציתיך · בא על דרך בעלי הה"א ואע"פ שהוא מבעלי הא"לף ופירו' כמו ואת העולה המציאו אליו ענין הזמנה ומסירה : כאשר נשבע יי' לדוד · דברו הוא שבועתו וכן אמר נשבעתי לדוד עבדי או לפי שאמר שני פעמים לשאול בשם האל בגלגל ובדבר עמלק בקש לו יי' איש כלבבו ונתנ' לרעך ואמרו הן הן שבועה לאו לאו שבועה : תחתיו

תרגום

וְתִנְיָנֵיהּ כִּלְאָב לַאֲבִיגַיִל אִתַּת נָבָל דְּמִכַּרְמְלָא וּתְלִיתָאָה אַבְשָׁלוֹם בַּר מַעֲכָה בַּת תַּלְמַי מַלְכָּא דִגְשׁוּר׃ וּרְבִיעָאָה אֲדוֹנִיָּה בַּר חַגִּית וַחֲמִישָׁאָה שְׁפַטְיָה בַּר אֲבִיטָל׃ וְשְׁתִיתָאָה יִתְרְעָם לְעֶגְלָה אִתַּת דָּוִד אִלֵּין אִתְיְלִידוּ לְדָוִד בְּחֶבְרוֹן׃ וַהֲוָה כַּד הֲוַת קְרָבָא בֵּין בֵּית שָׁאוּל וּבֵין בֵּית דָּוִד וְאַבְנֵר הֲוָה מִתְקַף בְּבֵית שָׁאוּל׃ וּלְשָׁאוּל לְחֵינָתָא וּשְׁמַהּ רִצְפָּה בַּת אַיָּה וַאֲמַר לְאַבְנֵר מָא דֵין עַלְתָּא לְוַת לְחֵינָתָא דְּאַבָּא׃ וּתְקוֹף לְאַבְנֵר לַחֲדָא עַל פִּתְגָּמֵי אִישׁ בּוֹשֶׁת וַאֲמַר הֲלָא רֵישָׁא דְּכַלְבָּא אֲנָא מִכְּעַן הֲוֵיתִי גְּבַר הֶדְיוֹט לְשָׁאֳרָא דְּבֵית יְהוּדָה יוֹמָא דֵין אַעֲבֵיד טֵיבוּ עִם בֵּית שָׁאוּל אָבוּךְ עִם אֲחוֹהִי וְעִם רַחֲמוֹהִי וְלָא מְסַרִיתָךְ בִּידָא דְדָוִד וּמִכְּעַן אַתְּ מַסְעַר עֲלַי חוֹב אִתְּתָא יוֹמָא דֵין׃ כְּדֵין יַעֲבֵיד יְיָ לְאַבְנֵר וּכְדֵין יוֹסִיף לֵיהּ אֲרֵי כְּמָא דְקַיֵּים יְיָ לְדָוִד אֲרֵי כְּדֵין אַעֲבֵיד

מקרא

וּמִשְׁנֵהוּ כִלְאָב לַאֲבִיגַיִל אֵשֶׁת נָבָל הַכַּרְמְלִי וְהַשְּׁלִשִׁי אַבְשָׁלוֹם בֶּן־מַעֲכָה בַּת־תַּלְמַי מֶלֶךְ גְּשׁוּר׃ וְהָרְבִיעִי אֲדֹנִיָּה בֶן־חַגִּית וְהַחֲמִישִׁי שְׁפַטְיָה בֶן־אֲבִיטָל׃ וְהַשִּׁשִּׁי יִתְרְעָם לְעֶגְלָה אֵשֶׁת דָּוִד אֵלֶּה יֻלְּדוּ לְדָוִד בְּחֶבְרוֹן׃ וַיְהִי בִּהְיוֹת הַמִּלְחָמָה בֵּין בֵּית שָׁאוּל וּבֵין בֵּית דָּוִד וְאַבְנֵר הָיָה מִתְחַזֵּק בְּבֵית שָׁאוּל׃ וּלְשָׁאוּל פִּלֶגֶשׁ וּשְׁמָהּ רִצְפָּה בַת־אַיָּה וַיֹּאמֶר אֶל־אַבְנֵר מַדּוּעַ בָּאתָה אֶל־פִּילֶגֶשׁ אָבִי׃ וַיִּחַר לְאַבְנֵר מְאֹד עַל־דִּבְרֵי אִישׁ־בֹּשֶׁת וַיֹּאמֶר הֲרֹאשׁ כֶּלֶב אָנֹכִי אֲשֶׁר לִיהוּדָה הַיּוֹם אֶעֱשֶׂה־חֶסֶד עִם־בֵּית שָׁאוּל אָבִיךָ אֶל־אֶחָיו וְאֶל־מֵרֵעֵהוּ וְלֹא הִמְצִיתִךָ בְּיַד־דָּוִד וַתִּפְקֹד עָלַי עֲוֹן הָאִשָּׁה הַיּוֹם׃ כֹּה־יַעֲשֶׂה אֱלֹהִים לְאַבְנֵר וְכֹה יֹסִיף לוֹ כִּי כַּאֲשֶׁר נִשְׁבַּע יְהוָה לְדָוִד כִּי־כֵן אעשה

רש"י

ומשנהו כלאב · ובמקום אחר הוא קורא אותו ומשנהו דניאל ולמה נקרא שמו כלאב אמר רבי יצחק שהיו ליצני הדור אומרים מנבל היתה אביגיל מעוברת נהפך קלסתרו ונדמה לאביו ורבותינו אמרו שהיה מכלים פני מפיבושת בהלכה : לעגלה · זו מיכל שהיתה חביבה עליו וכן הוא . אומר לולא חרשת' בעגלתי והכתיב ולמיכל בת שאול לא היה לה ולד עד יום מותה עד יום מותה לא הוו לה מאותו מעשה ואילך קודם אותו מעשה הוו לה : היה מתחזק · בכל כח על בית שאול להעמיד מלכותם : הראש כלב אנכי אשר ליהודה · כלום אני חשוב אפי' כראש סומר הכלבים אשר לדוד אך לפי הנקוד שהטעם תחת הראש וכלב אנכי מוקף במקף כך פירושו הראש וכי אתפוץ להיות ראש בביתך טוב לי להיות כלב והדיוט בבית דוד וכן תרגם יונתן: היום אעשה חסד · מעתה באה לי לעשות חסד עם בית שאול ועם כל אוהביו כאשר עשיתי עד הנה : ולא המציתיך · ביד דוד : תחתיו

רלב"ג

לעגלה אשת דוד · אמרו ז"ל כי מפני זה אמר אשת דוד בזו לבד ולא באחרות כי היא היתה בלתי ראויה כי אם לדוד לפי שהיתה אשת שאול כמו שאמר ואתנה לך את בית אדניך ואת נשי אדניך בחיקך והנה אלמנתו של מלך אינה ראויה כי אם למלך וידמה גם כן כי הנשים אשר לקח בירושלם והפילגשי' כמו שאמר אחר זה היו קצתם מבית שאול · והנה סבב הש"י אשר לו נתכנו עלילות שנולדה קטטה בין אבנר ובין איש בושת והשתדל מפני זה אבנר להמליך דוד על כל ישראל כי מיד' היתה לו המלוכה וראוי שלא יעלם ממנו כי לא נטמאת מיכל עם פלטי בן ליש שאם הדבר כן היתה אסורה לדוד ואולם מה שהזכיר הכתוב מבני מיכל הם בני מרב אחותה ומיכל גדלה אותם ומפני שגדלה אותם נקראו בניה ולזה אמר שילדה אותם לעדריאל המחולתי שהיה בעלה של מירב : והנה

כלי יקר

את החיות ולז"א אבנר הראש כלב אנכי לבזות ולזעוק נגד אנשי יהודה ז"ש אשר ליהודה ר"ל לבזות נגד אנשי יהודה מאחר שאתה גמלתני רע לא הוסיף לכהונ' כן ע"כ ולפי' הרד"ק ולפי' מהרי"א הא' יחדיו קשה לשון כלב שבא בלשון יחיד ולדבריהם הי"ל הראש כלבים והרב ב"ע ז"ל בשער כ"ה ז"ל מלבד קושי הבנת הפסוקים יש לדקדק בדברו אבנר מה ענין הממלכה אל עון האשה כי העונש ראוי ולהיות מעין החטא ודומה לו אבל הענין הוא שהכתוב אמר ויהי בהיות המלחמה וכו' ואבנר מתחזק בבית שאול אמר שבהיותה במצב הזה שאבנר עיקרי קיום והעמדת בית שאול היה שכלו' גדול לדבר עמו אז מעון האשה ולא מזולתו ואפי' חמור ממנו כי לא יום פקודה הוא כי שכלות גדולה היא לעורר מדנים עם איש שהכל תלוי בו ולזה כשמוע אבנר את דבריו לא יושבו לשכל גמו' שיהיה אז בלבו מהאש' אבל חשב שחשבו לבוגד במלכות וענין האשה תואנה היא מאיש בושת ולז"א לו אבנר הראש כלב אנכי אשר ליהודה ירצה שחשדתני היותי ככלב הזה שהולך לדרכו וראשו נסוג לאחוריו ואמר כלב לפי שהו' מסוגל לזולתו מהב"ח בהנגע'הפרקי' אשר בשדרתו וצוארו עד שתראהו הולך למזרח וראשו הפוך לגמרי למערב והולך על זה האופן חשבת שכן אנכי עמך מתרא' שאני יושב עמך ולאהבך והולך בעזרתך והרהורי ראשי ולבי כלפי יהודה ולעזרתם היום אעשה חסד וכו' ירצה אין לספק שהיתה זאת כוונתך כי הזמן והמצב אשר בו דברת דברים אלו מוכיחים כן בלי ספק וזה כי היום אתה תלוי ועומד כי אעשה חסד עם בית אביך עם שאול ומרעהו ושלא אמציא אותך ביד דוד ואיך הסכלת לפקוד עלי עון האשה היום הזה אם לא שנכנסה בלבך רוח חשד הבגידה ובקשת להרחיקני מעליך כדי שלא אבגוד בך ביו' קרב והנ'אחר שחשדתני בזה כבר נתת לי מקום והתרתה לירצונה לעשות מה שלא על דעתי מעולם מפני כלימת הבגידה ולזה כה יעשה אלהים וכה יוסיף אם לא כאשר דמית כן אעשה וכו' להעביר הממלכה כי מעתה אף אני בלי ספק זך אני ודמך מידך יבוקש ע"כ ובזה מובן ג"כ אומרו אעשה בלשון עתי' ואם הוא דרך תימה הי"ל ההיום אעשה בה"א התימה : ולע"דן כי לפי שהוכיחו איש בושת לאבנר על הפילגש אשר בעל כי זו הוראת גאה וגאון ודרך רע שהרים ראש במלכות בביאת איסור לעומת זה חרה לאבנר מאד על דברי איש בושת דברו דייקא שני דברים. האחד שהוכיחו מעשה איסור והשני מרד ומעל לז"א הראש כלב אנכי ר"ל היתכן שרא' אני ומגאוה ובזו עשיתי זאת וזהו שאמר הראש בתמיהא והלא כלב אנכי ר"ל נבזה ודל מאד כלב אנכי אשר ליהודה רוצה לומר הלואי הייתי כך כלב ישראל שהית חס עלי אבל אני בעיניך כלב אשר ליהודה שהולך בזו מאד מאד ולפי' זה לא קשה מה שהקשה לפי' הראשון מהיות הטעם תחת תיבת הראש ותיבת כלב במקף ומהרון אפו אמר היום אעשה חסד שירדו בית שאול במדרגה שיצטרכו אל אחיו ישראל זולת מרעהו דוך שיעשה עמהם חסד תחת היותך מלך מתחסד עם זולתך ז"ש היום אעשה מעשה כורא והוא שיצטרכו חסד בית שאול אל אחיו ואל מרעהו יצטרך לחסד הזה ובזמן העבר לא המציתיך ביד דוד והמציתך מלשון ונמצה דמו ובלשון חז"ל דם התמצית כלומר לא נשאר ממך כי אם מעט מוער ותמצית ומידי היית זאת שלא המציתך ביד כדי שתפול ביד דוד ואתה כפוי טובה ותפקוד עלי עון האשה וכו' או יאמר היום אעשה חסד כלומר היום לבד אעשה החסד הזה עם בית שאול אביך ואל אחיו ואל מרעהו כמו שעשיתיו מקד' שלא המציתך ביד דוד באופן שיתמיד החסד הזה עד היום והיום בכלל לא למחר יען כי אתה פקדת עלי עון האשה היום הזה שאינו בעת המלחמות והסכלת בפקידה הזו מלך היותה הית שהיה לך להאריך אפך עד יום הניח ה' לך מעבדך ומרגזך מהמלחמות מעתה כה יעשה ה' וכו' להעביר הממלכה מיום המחרת והלאה :

כה יעשה אלהים לאבנר וכו' עיין הרד"ק ז"ל ומהר"יא כה יעשה אלהים לאבנר כל כך רעה ויוסיף עליה אם לא אקיים מה שנשבע כו' עד כאן : ולע"דן לדקדק תיבת כי מיותרת די שיאמר כי כאשר נשבע ה' לדוד כן אעשה לו ונראה שכיון אבנר לומר כי מה שנשבע ה' לדוד להמליכו ידע וגלו לפניו העתיד שעתיד ליעשות דבר זה על ידי ז"ש כאשר נשבע ה' לדוד כי כן אעשה לו ר"ל כאילו בכלל מהנשבע ה' לדוד הו' המעשה בעצמו וגם שהיה אני העושה ז"ש כי כן אעשה לו והוא דקדוק נכון ואפשר לפרש במה שאמר וכה יוסיף לו שתיבת לו מיותרת די שיאמר וכה יוסיף לאבנר אפשר כה יעשה אלהים וכה יוסיף לו לבית שאול הכו' או תיבת לו אל דוד אשר יזכיר ויגיד עליו רעו כי כן אעשה לו :

להעביר הממלכה וכו' לע"דן כתוב זה מיות' שבכלל או' כאשר נשבע ה' לדוד כן אעשה לו הוא ענין להעביר הממלכה אם כן מה צריך לפרש כי המלכים ברמז די להם ונראה שכתוב זה מדברי הנביא הוא לא מדברי אבנר שאבנר לא אמר אלא כי כן אעשה לו ודי והנביא אומר ראה נא כפלאות ה' שסבב סבה' זו בין איש בושת ואבנר לגלגל להעביר הממלכה כו' והכתוב בעצמו כיון גם כן אל מה שאמר הרל"בג ז"ל ע"ש:

ולא יכול עוד וכו' הכוונה להודיע שבין בענין זה בין בזולתו לא יכול עוד להשיב איש בושת מהיום ההוא והלאה את אבנר דבר מיראתו אותו וזה מורה תיבת עוד שאם על הפעם הזאת לבד מספיק שיאמר ולא יכול להשיב את אבנר דבר אשר מיראתו אותו ואומרו עוד כיון לעוד כל ימי עולם שלא דבר עמו ולא השיבו דבר :

וישלח אבנר מלאכי' עיין רש"י וכן הרד"ק והוסיף ע"ש וכן מהרי"א ז"ל כב' הפירושי' הנזכרי' ופירש תיבת תחתיו כמו במקומו ר"ל שלא המלאכים האלה תחתיו ומקומו שיהיו שלוחיו

מנחה קטנה

ויהי בהיות שמלחמה וגו' שלא רצו אנשי איש בשת לנטות אחרי דוד ע"כ שנב ה' ע"י פלגש שאול שהגיע המלוכה ליד דוד ולמוד הוא אותו שנם להיות נלקה ע"י פלגש גם נענש אבנר ע"כ לפי ששהה מלכות בית דוד כמש"ל ור"ש ואבנר היה מתחזק בבית שאול וע"כ שנב ה' ע"י אשה פלגש שנזרע · ור"ש לא נענש אבנר עד שרצה למרוד באדוני מ"כ אם היה צריך להיות מבניהם ב' מלכים כמש"ל שמסך ומלכים ממלכן יצאו ת"כ לא היה לו למרוד באיש בושת ולהשתדלו במלוכה לדוד · אי לא שבירא ליה למוד זה לא היה לו לשפות מלכות בית דוד וע"כ נענש אחרי שרצה לכרות ברית עם דוד : ולשאול פלגש לא אמר ולשאול היה פלגש אלא ר"ל שהיתה מיוחדת לשאול ולא ננעלת לאחר אפי' אחרי מותו כי היתה נכונה ונקראת על שם שאול פלגש שאול וע"כ אמר אבנר מדוע באת אל פלגש אבי כיון שהיתה מיוחדת לאבי כאשה ע"י נכונתה וא"כ אין זה כבוד לאבי שתקרי' כונה : הראש כלב אנכי אשר ליהודה וכי סבור אתה שאני מוכרח להיות אצלך ושוא לי לכבוד להיותי אצלך במדרגת ראש לזאב כי בניין זאב וכשאני' אבל יהודה סבור אתה שאני' במדרגת ראש כלב שלא יתקבני אנשם לכלום לא כן הוא אלא תראה שאם אני רוצה אהיה ראש לארי' יהודה גור אריה באופן שלא בשביל מעלתי הייתי מחזיק מלכותך אלא מגד התסד אשר עשיתי עם בית אביך וגו' וא"כ גם אתה היה לך להתנהג עמי בחסד ולא היה לך לפקוד עלי עון האשה היום :

פי' רבינו ישעיה

הראש כלב אנכי אש' ליהודה · פירו' אני ראש לכל ישראל ובזיתני כאילו הייתי ראש לכלבים ולא ראש לישראל ובאילו הייתי ראש ליהוד' שהם שונאין חשבתני : אל אחיו ואל מרעהו · פירוש עם אחי שאול ועם אוהביו שעד עכשיו נתחזקתי עמהם ולא המציתיך למסרך ביד דוד · לא אעשה עוד את הדבר הזה · ובא הי"וד בהמציתך שהוא מבעלי הא"לף כי"וד בפעלי הה"א כמו הראיתיך בעיניך · בה יעשה אלהים טובה וכה יוסיף · ומקרא קצר הוא :

רדק

תחתיו לאמר למי ארץ · בסתר שלח לו למי תאות הארץ אלא לך כמו שאמר האל כרתה בריתך עמי ואני אסוב לך כל ישראל וי"ת מאתריה למימר מקיימנא במאן דעבד ארעא למימר ויש דרש שכתב בכתבו לדוד מן אבנר לדוד הקדים שמו לשם דוד וזהו אל דוד תחתיו לפיכך נענש אבנר: כי אם לפני הביאך · כי אם לפני כל דבר יהיה הביאך את מיכל: וישלח דוד מלאכים · אף על פי ששלח לאבנר שלח גם כן לאיש בשת לכבודו שלא רצה לקחתה בלא רשותו: אשר ארשתי לי · זה מסייע פירוש רז"ל שכתבנו למעלה בענין זה כלומר אשתי היא וארשתיה במאה ערלות פלשתים כלומר בהם היה דעתי לא בעושר שהתנה לי שאול שהוא מלוה אללו לפיכך היא אשתי באמת: ולפי הפשט אמר ארשתי לי ר"ל בסכנה שמתי עצמי בעבודה לפיכך יש עליך להחזירה לי ובאמרו במאה והוא נתן מאתים ואמר במאה כי מאה היה התנאי ביניהם: מעם איש · מעם אישה וכת"י מלות בעלה ואחר כך פירש מי היה בעלה פלטיאל בן ליש ושם פלטיאל בן ליש שכתוב למעלה · ובדרש לפיכך קראו עתה פלטי שפלטו אל מעבירה שלא בא על מיכל כמו שפירשנו למעלה · ומה שאמר הלוך ובכה אחריה עד בחורים על מצוה שהלכה מידו ושהיה כובש את יצרו עד בחורים שנעשו כבחורים שלא טעמו טעם אותו חטא וכל זה הוא רחוק מדרך הפשט ובחורים הוא שם מקום בארץ בנימן כמו שמעי בן גרא בן הימיני מבחורים ות"י עלמת ועלמת ובחורים ענין אחד וכן נזכר זה המקום בספר יהושע עלמון ובדברי הימים עלמות ואפשר שנקרא כן על שם אדם הנקרא עלמת בן יערה משבט בנימן ולו היתה העיר הזאת וכבר כתבנו למעלה כי מיכל ופלטי שוגגים היו: ביד דוד עבדי הושיע · מקור במקום הושיע כלומר אמרתי להושיע את ישראל בידו וכן ואתכם הגוים מחובה כאילו אמ' אוציא וכ"תי הושיע אפרוק: וידבר

רש"י

תחתיו לאמר · מאתריה למימר מקיימנא במאן דעבד ארעא: למי ארץ · לשון שבוע'. למי שהארץ שלו · ד"א תחתיו שמו הזכיר תחלה באגרת ואחר כך הזכיר שם דוד ולכך נענש כתב ממני אבנר שר צבא ישרא' לדוד מלך ישראל שלום למי ארץ למי שהמלכות הגון לו אני שולח לו לאמר כרתה ברית וגומ': לפני הביאך · לפני ראייתך פני הביאך את מיכל: מעם איש · ת"י מלות בעלה: הלוך ובכה · על מצוה ההולכת ממנו שכל אותן השנים נעץ חרב בינו לבינה במטה ולא נכשל בה: ודבר אבנר היה · קודם לכן: אמר אל דוד · על דוד ואינו זז ממשמע אל: מהגדוד

פי' רבינו ישעי'

תחתיו לאמר למי ארץ · פירוש המלאכים שהיו בני מקדו של אבנר שהיו חשובי' לדוד במקומו של אבנר ושלח לו לומר למי כל הארץ כי אם לך: כרתה בריתך אתי · פי' שאהיה שר צבא לישראל כאשר הייתי בימי שאול: כי אם לפני הביאך · לשון כפול הוא' שהיה לו לכתו' כי אם הביאך או לפני הביאך: תנה את אשתי את מיכל · פי' בלא אחרה עליו שאותם נתנה אביה לפלטי: ביד דוד עבדי הושיע את עמיך ישראל · נחלף הא"לף בה"א ופירושו אושיע שאותיות אהו"י מתחלפות זו בזו: וכן וכל מלבושיו אגאלתי · נחלף הה"א נאל"ף והיה לו לומר הגאלתי:

י אעשה־לו: להעביר הממלכה
מבית שאול ולהקים את־כסא דוד
על־ישראל ועל־יהודה מדן ועד־
באר שבע: ולא־יכל עוד להשיב
את־אבנר דבר מיראתו אתו:
וישלח אבנר מלאכים
אל־דוד תחתו לאמר למי־ארץ
לאמר כרתה בריתך אתי והנה ידי
עמך להסב אליך את־כל־ישראל:
ויאמר טוב אני אכרת אתך ברית אך
דבר אחד אנכי שאל מאתך לאמר
לא־תראה את־פני כי ׀ אם־לפני
הביאך את מיכל בת־שאול בבאך
לראות את־פני:
וישלח דוד מלאכים אל־איש־בשת
בן־שאול לאמר תנה את־אשתי את־
מיכל אשר ארשתי לי במאה ערלות
טו פלשתים: וישלח איש בשת
ויקחה מעם איש מעם פלטיאל בן־
לוש: וילך אתה אישה הלוך ובכה
אחריה עד־בחרים ויאמר אליו אבנר
לך שוב וישב: ודבר־אבנר היה
עם־זקני ישראל לאמר גם־תמול גם־
שלשם הייתם מבקשים את־דוד
למלך עליכם: ועתה עשו כי יהוה
אמר אל־דוד לאמר ביד ׀ דוד עבדי
הושיע את־עמי ישראל מיד
פלשתים

אעביד ליה: לאעברא מלכו מבית
שאול ולאקמא ית כורסי דוד על
ישראל ועל דבית יהודה מדן ועד
באר שבע: ולא יכיל עוד לאתבא
ית אבנר פתגמא מדדחל יתיה:
ושלח אבנר אזגדין לות דוד
מאתריה למימר מקיימנא במן
דעבד ארעא למימר גזר קימך עמי
והא ידי עמך לאסחרא לותך ית כל
ישראל: ואמר טב אנא אגזר עמך
קיים ברם פתגמא חד אנא שאיל
מעמך למימר לא תחזי ית אפי
אלהן קדם מיתיתך ית מיכל בת
שאול במיתך לאיתחזאה קדמי:
ושלח דוד אזגדין לות איש בושת
בר שאול למימר הב ית אתתי ית
מיכל דארסית לי במאה ערלות
פלשתאי: ושלח איש בושת
ודברה מלות בעלה מלות פלטיאל
בר ליש: ואזל עמה בעלה אזיל
ובכי בתרהא עד עלמת ואמר ליה
אבנר איזיל תוב ותב: ופתגם אבנר
הוה עם סבי ישראל למימר אף תמלי
אף מדקמוהי הויתון בען ית דוד
למהוי מלכא עליכון: וכען עיבידו ארי
יי אמר לדוד למימר ביד דוד עבדי
אפרוק ית עמי ישראל מידא
דפלשתאי

תחתיו ק' | ל' | ל' · ה' | ליש ק' | ג' חס' | ד' כי הלך שמעי | ד' חס' בנביא | כ"ס | ל' בכיפר' | ב' יו' מטיתו

במאה ה' וסימ' נמסר בסדר וישלח ובסוף יהושע: בחרים ד' חס' בליש' וסימני' וילך אתה אישה הלוך ובכה · והנה עמך שמעי בן גרא בן הימיני · ויאמר חזהאל מדוע · אז תשמח בתולה במחול: שלשם ד' חס' בנביאי' וסי' בא אלהים אל המחנה · ויהי כל יודעו · אשה עצורה לנו · ודבר אבנר היה עם כל ישראל:

כלי יקר

שלוחיו של אדם כמותו לקיים ברית בינו ובין דוד שכל מה שיעשו יהיה עשוי מאושר ומקויים כי הם תחתיו: ולע"ד לדקדק תחתיו קרי וכתיב תחתו שהוא הכרח לנזכר בדברי המפרשים הנ"ל והוא ממדרש תנחומא שהזכיר שמו תחילה קודם דוד ולכך נענש ויהי' לע"ד הכרח המדרש בכתוב תחתו שהזכירו תחת אבנר ולפי הפשט נראה באו תחתיו לאמר למי ארץ כלומר אולי שמע' שידי על העליונה על איש בושת כנז' בסמוך בפסוק ולא יכול עוד להשיב את אבנר דבר מיראתו אותו דע כי לא כן אני עמך דוד אבל אהיה תחתיך ותחת על כנפיך ז"ש מלאכי' של דוד תחתיו לאמ' שהאמירה שיא היא תחתיו שיהיה כשוף לו כי ראוי להיות תחתיו של מי שהארץ כתונה לו מהשפי"ת ז"ש למי ארץ ויוכיח כן כפל תיבת לאמר לאמר המורה שהיו כאן שתי אמירות אמירה אחת תחתיו בדפרישית והשנית לאמר כרתה ברית אתי כי אני הנה ידי עמך ר"ל ידי בשבועה בתקיעת כף עמך או יאמר ידי עמך כתב ידי עמך כי בכתב יד הי' זה כנזכר בדברי רש"י והו' ממדרש תנחומ' שכתב לו מן אבנר לדוד שאני מתחייב להסב אליך את כל ישר' או יאמר אל דוד תחתיו ר"ל אל דוד שהיה תחתיו של איש בושת הנזכר בפסוקים הקודמים למי ארץ וכו' כפי הפירוש הנזכר לעיל:
ויאמר טוב אני וכו' עיין רש"י ז"ל והרד"ק ז"ל: ולע"ד לפי שאבנר אמ' כרתה בריתך אתי שיכרות תכף ומיד הברי' אתו ובשלום כמותו כאשר זכרתי בשם המפרשים בתיב' שאתיו לעומת זה ענהו דוד ע"כ ואמר לו כי לא יכרות ברית שלא בפניו אבל הבטיחו ויאמר טוב הדבר מאד אך לא שלא בפניך רק אני בעצמי אכרות אתך ברית רוצה לומר פנים בפנים והוכיח באו' תיבת אני המיותרת שבכלל אכרות היא גם הוכיח הן באו' אתך ברית שלא אמר ברית אתך כמו שאמר אבנר כרתה בריתך אתי שאז תיבת אתך מוכיח מגילות מי שכורתין עמו הברית אכן בהקדימו אתך ברית רוצה לומר אני אתך פנים בפנים אכרות בלשון עתיד אכרות לא עתה מיד כאשר אמרת כי אם לפני כריתת הברית אתך צריך הביאך את מיכל בת שאול כי אז יהיה הברית חזק וקיים כי הטבות עמי להביא את אשתי אשר אהבתי ולא יוסר לעולם ומה שאמר מאתך לאמר רוצה לומר כדבר הזה אשר אני שואל היה ראוי שאתה בעצמך היתה מתעורר לאמר כן לכן לא תראה את פני כי אם לפני הביאך את מיכל בת שאול וכו':
וישלח דוד מלאכים וכו' כבר זכרתי דברי חז"ל שאמר במסכת סנהדרין תנה לת אשתי את מיכל מיכל אשתי ולא מירב אשתי אשר בדבריהם אלא מובן לת את דקאמר קרא את אשתי מיכל די מדקאמר את אשתי את מיכל למדנו מיכל אשתי ולא מירב אשתי ועיין הרד"ק ולע"ד לדקדק תיבת לאמר שהכוונה לאמר לדורות איך ראוי מדרך המוסר לקחת רשות מאחי ארוסתו הגדול והנכבד ובפרט אחרי מות אביו וכו' מתלא מקומו ראוי לו לכבדו כמו שזכרתי בשם הרד"ק שהע"פי ששלח לאבנר שלח גם כן לאיש בושת שלא לקחתה כי אם ברשותו וז"ש אל איש בושת בן שאול לאמר רוצה לומר לו' לאיש בושת מגדה יותו בן שאול בחיר ה' ומשיח ה' ראוי ליטול רשות ממנו ולע"פי שהוא בר פלוגתי ומה שאמר תנה את אשתי את מיכל שהי"לל את אשתי מיכל ודי את לא למה אפשר במה שאח"זל שלא נטמאת מיכל עם פלטיאל כמו שהזכיר בסמוך בפסוק וישלח איש בושת כו' וכן פירש הרל"בג ז"ל נראה שלא יעלם ממנו כי לא נטמאת מיכל עם פלטיאל בן ליש שאם הדבר כן היתה אסורה לדוד עד כאן שבזה אבין בכפל את שכוונת הכתוב להודיע שדוד ידע האמת שהיא ראויה להיות אשתו וז"ש את אשתי את מיכל רוצה לומר הראויה להיות אשתי שבטהרתה היא עומדת ואע"פי שכתבה לפלטי ואילו כתב את אשתי מיכל לא היתה תיבת אשתי משמשת רק מורה מקום על אי זה מיכל מדבר הוא אולי אמר את אשתי ואע"פי שהיא' מיכל ואת מיכל לע"פי שאינו אשתי שהטיבה עמי בהצלתי להורידני בעד החלון בחצי הלילה כ"ש בהכנטרף יחדיו את אשתי את מיכל ויביא על דרך מה שאחז"ל עם בני עם יצחק ואמר אשר ארשתי לי במאה ערלות פלשתים אשר תיבת לי מיותרת כי די שיאמר אשר ארשתי במאה כו' אבל כיון לומר אשר ארשתי לי ואע"פי שקדמה מלוה גבי שאול מה שאמר וכדר יעשרנו המלך עושר גדול לא היה בדעתי אלא במאה ערלות שלי וסברתי מלוה ופרוט' דעתיה אפרוטה ומקודשת וזהו שאמר לי במאה לי בדעתיו לסברתי במאה ערלות פלשתים ולא במלוה או כי דוד ע"ה סבר כוה פרוטה יש בהם דחזי לכלבי ושונרי ושאול סבר לא חזי ולא מידי ועל זה ג"כ אמר לו במאה ערלות כלומר לי ולסברתי אשתי היא שיש הועלת ושוה פרוטה במאה ערלות פלשתים:
וישלח איש בושת ויקחה וכו' עיין רש"י ז"ל וכן הרד"ק ז"ל והרלב"ג ז"ל וכן מהרי"א ז"ל הביא שיטת חז"ל הנזכר והוא ז"ל פירש שלא היתה נשואה לו אבל היתה נתונה אללו למשמרת כדי שלא תלך אחרי דוד ולא תפשע בכבודה ולכן לא אמר מעם אישה או מעם בעלה אלא מעם איש ר"ל אדם נכבד כמו שהיו אומרים ישראל אישי כהן גדול ועל דרך זה הוא מ"ש עלך אתה אישה לשון אישי כהן גדול ולא לשון אישות ולהיותה אללו כבת מדבר על לבה להסיר כעס בעלה שהניחה עגונה ועצובת רוח ולקח לו נשים אחרות לעומת זה הלך הלוך ובכה אחריה עד בחורים עד הפרד ממנה לא שהיה אישות בדבר ע"כ ולמעל' בפסוק ושאול נתן את מיכל בתו וכו' הרחבתי יעויין שם · ולע"דן לדקדק כפל מעם מעם דהי"לל מעם איש פלטיאל וכו' ונראה שזה יובן מדברי חז"ל וישלח ויקחה מעם ר"ל שעם היותו לה לאיש עם כל זה לא נגע אליה אלא הריהיא טהורה כאילו לא עמדה עם איש אלא כאילו היתה עם פלטיאל כמלאך שפלטו אל בבור כאריה וליש לכבוש יצרו ז"ש מעם איש מעם פלטיאל או אמר מעם איש ר"ל מעם איש צדיק תמים כמו אשרי איש ירא את ה' במצותיו חפץ מאד עם היותה עמו לאשה ובפרט כמו שהזכירו חז"ל שהיתה עמו במטה וחרב בינו לבינה וכן מורה לשון היתה אישה שהיתה נתונה לו לאשה:
וילך אתה אישה סנהדרין פרק כ"ג וילך אתה אישה שנעשה לה כאישה עד כאן כי לפי האמ' חרב נעץ בינו לבינה כנז"ל · ועיין רש"י ז"ל והוא מחז"ל כנז"ל ועד בחורים מלשון בחורים ממש לחז"ל שנעשו כבחורי' שלא טעמו טעם חטא כנז"ל ועיין הרד"ק ז"ל:
ודבר אבנר היה כו' רש"י ז"ל היה קודם לכן עד כאן · ולע"ד לדקדק אומרו עם זקני ישראל דהי"לל אל זקני ישראל ומהו לאמר מיותר ותיבת גם בלאהי לודקת כי הי"לל תמול גם שלשום הייתם עד כאן וכיוצא · כי אבנר לא דבר אל הזקנים פה אל פה אלא ע"י שליח זהו שאמר עם זקני שהם ידברו ויאמרו אל דלת העם על המלכת דוד זהו שאמר ודבר אבנר היה אבאי עם הזקנים כדי שהם יאמרו כן אל כלל העם ז"ש לאמר לזקנים וכיה מהתחכמות דבריו להבית מושכל ראשון שהם מבקשים היום להמליכו את דוד ולא היום הזה בלבד אלא גם תמול וכו' באופן שאילו אמר תמול וכו' לא היתה הוכחה בדבריו אלא שהיו' הם חפצים בו למלך לכך אמר גם תמול גם שלשום לרמוז היום אתם מבקשי' וגם תמול הייתם מבקשים וכו' ועתה עשו והצליחו:
ועתה עשו והצליחו וכו' עיין רש"י והרד"ק ז"ל ומהרי"א ז"ל ועתה עשו כו' ר"ל מתחל' הייתם מבקשים למלוך דוד והנה הייתי מוחה ועתה עשו שאיני מוחה כי ה' אמר אל דוד ומי ימחה דבר ה' · ולע"ד לדקדק תיבת אל דוד ואומרו הושיע שלא אמר אושיע וה"ק ועתה עשו כי ה' אמר לשמואל הנביא של דוד לאמר ר"ל שהנביא יאמר אל דוד כי ביד דוד הושיע השי"ת את ישראל בזמן העבר שע"י הושיע ה' הנזכר מיד פלשתים מגלית ומיד כל אויביהם וזהו סימן לעתיד שאילם אם כן עשו אותו נגיד ומלך · או יאמר ביד דוד נתתי את כל ישרא' לעשול עליה' יען כי דוד הושיע תמיד את ישר' מיד פלשתים ומיד כל אויביהם ר"ל שמסר נפשו עליהם בענין גלית ושכר מלחמות כנז"ל כי מלחמות ה' דדוני נלחם לכך זכה שנתנו ביד דוד למלוך עליהם:
וידבר גם אבנר עיין הרד"ק ז"ל · ולע"ד אומרו גם אבנר לפי שאבנר שהי המדבר אל זקני ישראל ולא ע"י שליח כמו שאמרנו ודבר אבנר היה עם זקני ישראל כמו כן עשה עם בנימין שגם אבנר עצמו נשא לבו לדבר אליהם פה אל פה וזהו וידבר גם אבנר ר"ל אבנר עצמו

מנחה קטנה

תחתיו לאמר · כלומר אינו כוונתי שאני' אבנך ראש ושר גדול באופן שמה שאני עושה הוא לקנות יקר שאינו ושפלה אלא תחתיו שאני' במדרגה שפלה ממה שאני עכשיו אלא שכוונתי לעשות רצון שמים שאתן בך להיות מלך על כל ישראל: כי אם לפני הביאך · כי בזה תתקן מעין מה שאשת בשלנו המלך שתמיר אשת מלך למלך: את אשתי וגו' · כי היא אשתי הראשונה וא"כ אע"פי שיש לי כמה נשים ת"מ היא תקי' מיוחדת לי לאשה יותר לקרוא ש"ב המלכות וזה משני טעמים א' שבך היותה מיכל היא בת שאול המלך וא"כ ראוי ליתם שם המלכות עליה' ושנית אשר ארשתי לי וגו' שנעשה לי נס בנשואי' שהרגתי מאתים איש מפלשתי' ע"כ חביבה היא לי ביותר ומשנים ודאי שהיא האשה אשר הוכיח ה' לי ע"י שאלה בקשת שאול על ידי להביא שם רב מערלות פלשתים ע"י נס נפלא אין זה כי אם שהיא ראויה לי משמים עוד כיון בדבריו אשר ארשתי לי שאותו שעם כייתי שפל שערך ושלא היה בכודה ליבשא לי אלא לגדול שבישראל כפי ערך בת מלך ות"מ היתה אוהבת לי ע"כ ראוי ג"כ עתה שאני במעלה · ומחויבות להיותה לי לאשה ע"ד שינר אתך בשפלותך עליך יפ"ל במעלתך: ויקחה מעם אישה · הנה לשון לקיחה באדם נאמר על דברים שדבר אליו דברי' שמתיישבי' הלב תדע שמעלה גדולה הוא לך בשלבי שמעך כי אני יודע שעמדת בנדקתך עד שיפה שאח"כ כל זמן שהיתה עמך היה לך לדחוק פן ואולי יגבר יצרך עליך כי לא תאמין בעצמך עדים מותך שאח"כ עכשיו בשלמת השמוה: ויאמר אליו אבנר לך שוב · הנה רחוק לומר שהלך אבנר עמה עד בחורים כי אין זה כבודו וגם לא נזכר בכתוב כי אם הליכת אישה אלא נראה שקודם הליכתו עם אשתו נתן לו אבנר רשות ללכת עמה עד בחורים ולשוב וע"כ אמר לך לשוב דשוי ליה למימר שוב מאי לך שוב אלא שנתן לו רשות לילך עמה עד בחורים ולשוב · ואפשר שזה שכרים לחז"ל שדרשו עד בחורי' שנעשו כבחורים שלא טעמו טעם חטא ואז שכי פירושו שהלך בעלה עמה כשלקחה איש בושת ממנו ושים הולך אחריה עד תוך העיר ורצה לילך אחריה יותר ואמר לו אבנר שישוב ולא ילך אחריה: הייתם מבקשים את דוד וגו' שכיון שכל מגמת פניכם לבקשת מלך היה אשר יצא לפניכם ללחום מלחמתיכם ולהציל אתכם מיד שונאיכם א"כ ראוי לכם לבחור באיש כי ה' אמר וגו' שראיתם כמה הצלות שנעשה לכם על ידו בפלשתי' ושארי אומות וכל אשר יפנה יצליח שזה נראה שה' אמר בידי דוד עבדי שהוא העבד לה' הנבחר לזה להושיע את ישראל מיד פלשתים: ועתה עשו הנה הגיעה השעה שצריכי' לכך כיון שנהרג שאול ע"י פלשתי' וע"כ עזבו ישראל עריהם ופלשתים יושבים בישראל ע"כ ראוי לקנאת קנאת ה' ישראל ולמשח דוד למלך כדי שיושע ישראל מידם ולהכניע אותם תחת יד ישראל: את כל אשר טוב וגו' ואפשר שהיו ישראל ויותר בית בנימין לעשות כמו שאפשר באופן שיהי' דוד למלך ואיש בושת יהי' לו למשנה או יהי' לו איזה שררה וממשלה כדי לתווך השלו' והלך אבנר לדבר לדוד מה שטוב בעיני ישראל ובנימין באשר דבר: והנה

עצמו

פלשתים ומיד כל־איביהם:
וידבר גם־אבנר באזני בנימין וילך
גם־אבנר לדבר באזני דוד בחברון
את כל־אשר־טוב בעיני ישראל
ובעיני כל־בית בנימן:
ויבא אבנר אל־דוד חברון ואתו
כ עשרים אנשים ויעש דוד לאבנר
ולאנשים אשר־אתו משתה:
ויאמר אבנר אל־דוד אקומה ואלכה
ואקבצה אל־אדני המלך את־כל־
ישראל ויכרתו אתך ברית ומלכת
בכל אשר־תאוה נפשך וישלח דוד
את־אבנר וילך בשלום: והנה
עבדי דוד ויואב בא מהגדוד ושלל
רב עמם הביאו ואבנר איננו עם־
דוד בחברון כי שלחו וילך בשלום:
ויואב וכל־הצבא אשר־אתו באו
ויגדו ליואב לאמר בא־אבנר בן־נר
אל־המלך וישלחהו וילך בשלום:
ויבא יואב אל־המלך ויאמר מה
עשיתה הנה־בא אבנר אליך למה־
זה שלחתו וילך הלוך: ידעת את־
כה אבנר בן־נר כי לפתתך בא ולדעת
את־מוצאך ואת־מבואך ולדעת
את כל־אשר אתה עשה: ויצא יואב
מעם דוד וישלח מלאכים אחרי
אבנר וישבו אתו מבור הסרה ודוד
לא ידע: וישב אבנר חברון ויטהו
יואב

דפלשתאי ומיד כל בעלי דבביהון:
ומליל אף אבנר קדם דבית בנימן
ואזל אף אבנר למללא קדם דוד
בחברון ית כל דתקן בעיני ישראל
ובעיני כל דבית בנימן: ואתא אבנר
לות דוד לחברון ועמיה עסרין גבריא
ועבד דוד לאבנר ולגבריא דעמיה
משתיא: ואמר אבנר לדוד איקום
ואיזל ואכנוש לות רבוני מלכא ית
כל ישראל ויגזרון עמך קיים ותמלוך
בכל דרעוא נפשך ושלח דוד ית
אבנר ואזל בשלם: והא עבדי דוד
ויואב אתא מן משריתא ועדאה
סגיאה עמהון איתיאו ואבנר ליתוהי
עם דוד בחברון ארי שלחיה ואזל
בשלם: ויואב וכל חילא דעמיה
אתו וחויאו ליואב למימר אתא
אבנר בר נר לות מלכא ושלחיה ואזל
בשלם: ואתא יואב לות מלכא ואמר
מה עבדתא הא אתא אבנר לותך
למא דנן שלחתיה ואזל מיזל:
ידעתא ית אבנר בר נר ארי
לאטעיותך אתא ולמידע ית
מיפקך וית מיעלך ולמידע ית כל
דאת עביד: ונפק יואב מן קדם
דוד ושלח איזגדין בתר אבנר
ואתיבו יתיה מגובא דסירתא ודוד
לא ידע: ותב אבנר לחברון ואפניה
יואב

רדק

וידבר גם אבנר באזני בנימן · כמו וידבר אבנר גם כן באזני בני בנימן ולפי שאמר ודבר אבנר היה עם זקני ישראל אמר כי גם באזני שבט בנימן דבר ילך על פי שעדם בנימן היו קרובים לבית שאול היו יותר חפצים במלכות דוד מפני שראו שהיה מצליח בכל דרכיו ובכל מלחמותיו וראו כי בית שאול היו הולכים ומתמעטים ולא היה להם סימן יפה במלוכה ועוד כי אבנר הוא הטה את לבבם אחרי דוד מפני שרצה להשלים עמו ולכך אמר הנה זה הספור מזה הענין ומזאת המלחמה: מהגדוד · ולא סיפר מאיזה גדוד ומאין הביאו השלל · ומן הנראה כי מארץ פלשתים היה אולי יצא גדוד פלשתים בארץ ישראל להלחם או לפשוט ויואב עם עבדי דוד יצא אליהם ועתה שב מהגדוד ההוא והביאו שלל רב: את מוצאך ואת מבואך · כן כתיב וקרי מוצאך הכתוב כמשפטו כדרך נחי הע"ין והקרי הוא לזווג המלות והוא מנהג הלשון במקומ' הרבה לשנות התנועות מפני הזיווג כמו הורו והוגו וכן תהומו' יכסיומו ובמובאך הקרי נהפך ע"ין הפועל לפ"א הפועל והוא גם כן מנהג הלשון לכתוב כן כמו אם ישוב ישיבני וכן ריבה יי' את יריבי ישוב יתפלא בי והדומים להם כמו שכתבנו בספר מכלול: מבור הסירה · פי' כי סירים וקוצים היה מקום הבור ההו' לפיכך נקרא כן ור"זל דרשו בור וסירה גרמו לו לאבנר שיהרג שלא החזיק דברי דוד אל שאול אלא דחה אותם בדברי הבל בצפחת המי' שלקח מראשותיו אמר לו אחד מן הנערים שכחה בבור ומלאה דוד שם ושקר הוא שאמר שלקחה ממראשותיך ובדבר כנף המעיל אמר בסירים נאחז כנף מעילך ונקרע ולא הרגשת בו כשנקרע ומלאו דוד: אל תוך השער · שער העיר חברון ור"זל דרשו בו כיון השערה אל הזקנים כלומר אמר לו להביאו לפני הסנהדרין להשפט עמו בדם עשאל כן אמ' לו והטהו באלה הדברים שהיה מדבר עמו בשלי ובשגגה שהיה משגה אותו ולא הבין אבנר לדבר והכהו יואב:

רשי

מהגדוד · פשטו בגדוד לשלול על האויב: מבור הסירה · שם המקום ורבותי' אמרו בור וסיר' גרמו לו לאבנר שיהרג על שלא החזיק דברי דוד בצפחת המים אשר לקח מראשותיו של שאול וגם על כנף המעיל של שאול אמר שמא אחד מן הסירי' נאחז בו וקרעו: אל

רלבג

והנה המית יואב את אבנר במרמה כי הביאו תוך השער לדבר אתו בשלוה ובבטחון והכהו אל החומש להנקם ממיתת עשאל אחיו:

מסרה

בנימן י"ז מל' וסי' נמסר בסדר וישלח וביהושע סימן ב"א: אקומה ג' בקריאה וסי' אקומה וידברו בי · אקומה ואלכה ואקבצה · אקומה נא ואסובבה בעיר ובשוקים · ידעת את י"ב פסוקים את ואת את וסי' ויגרש את האדם וישכן מקדם לגן · ואלה תולדת תרח הוליד את אברם · וישא את עיניו וירא את הנשים · אלה תולדת יעקב יוסף בין שבע · והוצאתם את שניהם אל שער העיר · ויראו אתו העם ויהללו את · ידעת את אבנר בן נר כי לפתותך · ומלך ארם דמלבים · ויבנו את במות הבעל · וישב ישמעאל · ושברתי את זרועתיו וכי יעשה הנשיא נדבתו: ולדעת ה' בקריא וסי' ידעת את אבנר בן נר · ב' בפסוק · כי ישמד נקרא · והכירו ולדעת רשע כסל:

מנחה קטנה

והנה עבדי דוד ויואב בא לא אמר באו אלא בא לומר שכשם שיואב בא כן באו כל עבדי דוד שהלך למלחמה ולא נפקד מהם איש גם להורות שהיה יואב שקול כנגד כולם ע"כ פרט אותו ויתם שכיאב לו כי הוא השיקול המוציא והמביא את העם אכוונת הכתוב להודיע איך שדוד הולך וגדל ובית שאול הולכי' ודלים שאמכון מבית שאול בא לחוק המלוכה ביד דוד ועבדי דוד ויואב באו בנצחון גדול ושלל רב באופן שעול שזה מדבר לכרות ברית עם דוד שנתבשר בשורה טובה שגם אויביו באו להשלי' עמו · וזה בא יואב ועבדי דוד בבשורה טובה שנצחו אויבו והביאו שלל רב:

כלי יקר

עצמו היה המדבר עם בנימן כמו שדבר עם זקני ישראל · או אפשר שבתחלה שלח שלוחים לחקור דעתם וכשראה אותם נוטים להמליך אל דוד אז וידבר גם אבנר גם רוצה לומר נוסף על דברי השלוחים שדברו אל בני בנימן והלך גם כן אל דוד חברון לדבר לו את כל השיעור אשר טוב וכשר הוא בעיני ישראל ובעיני כל בית בנימן או אמר את כל אשר טוב על מציאות המלכתו שטוב בעיני כולם להמליכו עליהם יחדיו:

ויבא אבנר בו' הכוונה לו' שאבנר בא בלב שלם להמליך את דוד שהרי לא הביא עמו כי אם כ' אנשי' שזו הוראה של בטחונו בדוד וכן דוד עשה להם משתה להורות שמח' והאהב' רבה:

ויאמר אבנר אל דוד וכו' מהרי"א ז"ל האעפ"י שבכאן אתה מלך עכ"ז אליך לקבץ כל ישראל ומלכת בהם בפועל · ולע"דן שלהיות דוד מושבע ועומד משאול שנאמר ועתה השבע' לי אם תכרית את זרעי ואם תשמיד את שמי מבית אבי שבכלל דבריו שלא יכרית מלכותו אפשר שלעומת זה אמר ויכרתו אתך ברית ומלכת בכל אשר תאוה נפשך ודוד לוה אותו ז"ש וישלח לשון לויה כמו ואברהם הולך עמם לשלחם ז"ש ומלכת בכל אשר תאוה נפשך רוצה לומר אם תרצה להניח איזו עיר שימליך בה איש בושת הרי טוב ואם תרצה שימלוך בכל עשה וזהו שאמר ומלכת בכל אשר תאוה נפשך ודוד לוה אותו ז"ש וישלח לויה כמו ואברהם הולך עמם לשלחם ואז"ל שלחיים אומר לשלום ולמתים בשלום וכאן נאמר בשלום ופתח פיו לשטן שעתיד למות ונלכך נא' בו בשלום כמו למתים דכתיב ואתה תבא אל אבותיך בשלום:

והנה עבדי דוד וכו' ויואב על הצבא וכו' ויבא יואב וכו' ידעת את אבנר כו' עיין רש"י ז"ל והוסיף הרד"ק ע"ש וכן מהרי"א ז"ל שבא הגדוד מפלשתים ואמר הכתוב ויואב על הצבא אשר אתו כו' אחרי שכבר אמר והנה עבדי דוד וכו' לו' שקנא יואב וכל עבדי המלך הומן לב לעשות המעשה הרע הזה לפי שבאו מהגדוד עם שלל רב ועוד שבאו כולם בשלום לא נפקד מהם איש וזהו יואב וכל הצבא באו ר"ל כולם חזרו לשלום ולזה עבר את יואב לאמר למלך בא אליך אבנר למה זה שלחתו כי לא בא וכו' ולא הזכיר הכתוב מה השיב דוד ליואב ואולי שתק ולא השיב כולם כי ירד לסוף דעתו ואז יואב שלח אחרי אבנר עד כאן · ולע"דן לדקדק יתור ויואב וכל הצבא שכבר אמר והנה עבדי דוד ויואב בא כו' כמו שדקדק מהרי"א ועוד קשה השנוי שבפסוק הקודם נאמר והנ' עבדי דוד ויואב וכו' וכאן אינו מזכיר בשם עבדי דוד אלא בשם צבא וכל הצבא ובפסוק הקודם הקדים עבדי דוד ליואב ובפסוק הזה מקדים יואב שנאמר ויואב וכל הצבא וכו' ונראה כי הפ' הראשון הזכיר איך עבדי דוד ויואב בא מהגדוד וביאתו אל דוד היה כדמסיק בסוף הפסוק ואבנר איננו עם דוד בחברון ר"ל שבאו אל דוד ולא מצאו שם אבנר ששלחו בשלום ולזה הזכיר עבדי דוד להודיע שבאו אל אדוניהם וגם יואב בא ולכך אמר ויואב בא לפי שעה לחלוק כבוד למלך ואחר כך הלך לביתו ועבדי דוד נשארו שם ולכן לא גרפם יחדיו לומר ועבדי דוד ויואב באו אמנם הפסוק השני מגיד ענין זולת הנז' והוא כי אחרי עמדם לפני דוד ולא ידע שם דבר מענין אבנר כי אין פותה פה ומדבר ומצפצף לפני המלך אבל בלכת יואב לביתו ומקום מנוחתו אז באו הכסילים והגידו לו ענין אבנר שבא שם וזהו שאמר ויואב וכל הצבא אשר אתו דייקא הלא הם משרתיו לא עבדיו כי אלו דוד נשארו אבל שו הם יואב וכל הצבא אשר אתו באו יחדיו אל בית יואב לנוח מטורח הגדוד ולשמוח בשלל ושם הגידו המגידים ליואב לאמר בא אבנר בן נר אל המלך וישלחהו וכו' אשר לעומת היות הגדה זו בביתו של יואב הוצרך יואב לבא שנית אל המלך ז"ש ויבא יואב אל המלך ויאמר מה עשית הנה בא אבנר אליך ר"ל אליך לפתותך בנז' למה זה שלחתו ר"ל למה שלחתו שיוצא את כוונתו מן הכח לפועל ז"ש למה זה שלחתו זה דייקא כי לא תעל'על דעתך שהלך ע"מ לשוב אבל הלך על מנת להלוך לעולם בלי חזרה ז"ש וילך הלוך ר"ל להלוך תמי' ולא לשוב עוד ואמר ידעת את אבנר ר"ל כבר ידעת את אבנר לשעבר שהו' אויבך שעבב את שאול מהשלי' עמך מזאת הידיעה הקודמה ממנה תלמד בי לפתותך בא כדי שתהא בטוח והוא אויב לך וג"כ לדעת מוצאך וכו' רוצה לומר המקומות שיוכל לבא עליך מהם אשר יש שם דרך ולדעת גשם המקומות שילא ויברח מהם כי הגנב כשבא לגנוב מקדים הוא לדעת מקום היציאה לביאה ולזה הקדים מוצאך למובאיך · וגם כן לדעת את כל אשר אתה עושה בהשכל ובחכך ועשית בזה ששלחתו אשר לא טוב הדבר אשר עשית לשלחו · או אפשר באומרו ידעת שהוא לשון שאלה כאילו אמר הידעת את אבנר כי לפתותך בא · ולדעת את מוצאך ואת מובאיך:

ויצא יואב וכו' חז"ל מאי מבור הסירה אמרו כמו שמביא בילקוט אמר רבי אבא בר כהנא בור וסירה גרמו לו לאבנר שנהרג והיינו מה שאמר בסירה הועדה כנף בגדו של שאול והותה המניעה שמנע לשאול מהשלים לדוד עליה נענש אבנר ובור הייננו צפחת המים שלקח מראשותיו אמר לו אחד מהנערים שכחה בבור ומלאה שם דוד ושקר הוא ז"ש מבור הסירה על שני הבחינות שדחה אבנר בצפחת בבור ובכנף בסירה וק"ק דלפי דבריהם הי"לל מסירה בור כדרך שאירעו · ונראה כי מתחלה כשדחה בכנף המעיל בסירה הועדה אין לו כל כך אשם דתילתא דאפשר היה האמנם כשדחה בצפחת ששכחה הנער בבור הוא שקר שיגיד עליו ריעו החמי' וכיון דכן הוכיח סופו בענין התחילה שכוונתו לרעה לדחות בקש וכזב ושקר סופו הוכיח על תחלתו על שדחה בסירה הועדה שלא מלבו אמר כן אלא לדחות בקש כמלאת ענין הבור גורם לסירה להיות חוזר ניעור ונענש עליה · ובדבריהם אלו אבין כמין חומר ה"א של הסירה דהי"לל מבור סירה אבל במ"ש מובן שענין הבור גרם לעורר הסירה ז"ש הסירה בה"א ואפשר שבכלל הקושיא שהקש' מאי מבור הסירה שנראה שהוקשה לו מהענין שאין לו הבנה שבור מים יש ולא בור סירה וכי תימא על שם שסירים מצויה שם סביב הבור קשה אומר סירה בלשון יחיד דהי"לל מבור סירים וז"ש מאי מבור הסירה בלשון יחיד ואפשר שגם בכלל קושיא זו קושית הה"א דהי"לל מבור סירה וז"ש מאי מבור הסירה ומשני בור וסירה גרמו לו לאבנר שנהרג שהבור גרם היות מתעורר ענין הסיר' וזהו מבור הסירה בדפריסית והרש"י ז"ל הביא המדרש הזה · וכן הביא הרד"ק ז"ל והוסיף כי סירים וקוצים היו שם מקום הבור ההיא לפיכך נקרא כן עד כאן וכן מהרי"א ז"ל: ולע"דן שסיבת ערמ' לצאת יואב מעם דוד ותכף שלח מלאכים שיחשבו שהיא דבר מלך שלטון אל השלוחי' ילכו להשיבו ולכך הוצרך הכתוב לומר ודוד לא ידע כי השכל מחייב שידע וידע וכן חשבו כל העול' עד שהוצרך דוד בהספד גדול שעשה לצאת ידי חשד וז"ש ויצא יואב מעם דוד ותכף מיד וישלח מלאכים כדי שיחשבו שמעם דוד היה השלוח אבל ודוד לא ידע:

וישב אבנר וכו' רש"י ז"ל אל תוך השער לפני הסנהדרין להשפט על דם עשאל אחיו עד כאן והוא לחז"ל והכריחם כן לשון אל תוך השער דהי"לל אל השער מהו אל תוך אין שער אלא זקנים והם סנהדרין שהביאם לתוכו לטעון עמו למה הרגת עשאל אמר אבנר עשאל רודף היה ה"ל יואב הי"לך להנצל ממנו באחד מאיבריו אמ' ליה לא יכולתי לכוין אמר ליה בדופן חמישי' כוונת לו באחד מאיבריו לא יכולת לכוין לו וז"ש ויטהו לשון הטות משפט ומה שאמר בשלי עיין רש"י וכן הרד"ק ז"ל והוסיף ע"ש וכן מהרי"א ז"ל והוסיף לדבר אתו בשלי מלשון חטא כמו על השל לא תשלה אותי ר"ל שדב' עמו על השגג' שסגג וחטא בהריגת עשאל אחיו והו שלא' וימת בדם עשאל אחיו עד כאן והרלב"ג ז"ל בשלי לשון שלוה ושער כפשוטו שהביאו במרמה אל השער לדבר עמו שלום ושלוה והרגו · ולע"דן אם נפרש בשלי לשון שגגה הכוונה יהיה פירושו במה שאחז"ל פ' נגמ' הדין שטען אבנר שהיה רודף ה"ל יואב היה לך להנצל באחד מאבריו ולא להרגו והשיב אבנר שלא יוכל לכוין אמר לו יואב אל החומש יכולת לכוין ואל אחד מאבריו לא יכולת לכוין ולכך הרגו ובזה הבין הומרו לדבר אתו בשלי ובטענות שטען אבנר שבשגגה הכהו שלא יכול לכוין אל א' מאבריו ונשא ונתן ודבר אתו בשלי הזה ונלאו יואב ולזה ויבאהו שם ובדבריהם הבין שלא אמר ויכהו שם אל החומש אלא ויכהו שם החומש ר"ל כאילו החומש הכהו שם דהיינו בחזקת טעות אל החומש יכולת לכוין ולאחד מאבריו לא יכולת לכוין היא היא שחייבה מיתתו ואין מקרא יוצא מידי פשוטו שהכהו אל

לדבר אתו בשלי · בשלום מן ישליו אוהלים או פירוש׳ בפתאו׳ וכן תרגם פתע פתאום בתכף שלו · ויש בו דרש כי בא אליו בערמה ושאל לו גדמת היאך חולצת והוא היה שוחה ומראה לו כי בשינים תחלץ ואז הכהו וזהו בשלי לשון של נעלך זהו שאמר ובנעלו אשר ברגליו : החומש · כמו אל החומש ורבים כמוהו וכבר פירשנוהו למעלה : וימת בדם עשאל · אמרו רז"ל שתבעו בדם עשאל ודנו בדין סנהדרין אמר לו למה הרגת עשאל אמר עשהאל רודף היה אמר לו היה לך להציל עצמך באחד מאיבריו אמר לו לא יכולתי לכוין לו אמר לו בדופן תמשית כוונת לו באחד מאיבריו לא יכולת לכוין לו : יחולו · דמי אבנר יפלו ויחנו על ראש יואב וכן על ראש רשעים יחול : ואל כל בית אביו · אם יואב חטא מה חטאו

רשי

אל תוך השער · לפני סנהדרי׳ להישפט על דם עשאל אחיו : בשלי · בשגגה שלא הבין אבנר שבלבו להורגו ושרש המקרא וישהו יואב בשלי אל תוך השער לדבר אתו : יחולו · יגוחו יחולו דמי אבנר על מקרא שלפניו הוא מוסב שאמר נקי אני וממלכתי מדמי אבנר יחולו דמיו על ראש יואב דמי הנזכרי׳ במקרא שלפניו : ומחזיק בפלך · נשען על מקלו מחמת חולי הרגלים : הרגו.

ויאב אל־תוך השער לדבר אתו
ל׳ בשלי ויכהו שם החמש וימת בדם
עשה אל אחיו: וישמע דוד
ל׳ מאחרי כן ויאמר נקי אנכי וממלכתי
ס׳ מעם יהוה עד־עולם מדמי אבנר בן־
ל׳ וחס׳ נר: יחלו על־ראש יואב ואל כל־
בית אביו ואל־יכרת מבית יואב זב
ל׳ · ל׳ ומצרע ומחזיק בפלך ונפל בחרב
וחסר

יואב לגו תרעא למללא עמיה בשליא ומחהי תמן בסטר ירביה ומית בדמא דעשהאל אחוהי: ושמע דוד מבתר כן ואמר זכאי אנא ומלכותי מן קדם יי עד עלמא מדמא דאבנר בר נר: יחולון על ריש דיואב ואל כל בית אבוהי ולא יפסוק מבית יואב דאיב וסגיר ומתקיף באגר ומתקטיל בחרבא וחסיר

בית אביו לא אמר אלא על המסייעים אותו והסומכים את ידו כמו שכתוב בתורה באיש ההוא ובמשפחתו ותרגם אונקלוס ובסעדוהי : ומחזיק בפלך · מחזיק במשענת מחמת חולי הרגלים ואמרו רבותינו ז"ל כל הקללות האלו נתקיימו בזרע של דוד לפי שלא כדין קללו אחר שהיה בדעתו ללוות עליו להרגו וכן עשה והיכן נתקיימו זב מרחבעם מצורע עוזיהו מחזיק בפלך אסא נופל בחרב יאשיהו חסר לחם יהויכין ועוד אמרו רבו׳ ז"ל למה קללו באלו הקללות ולמה קלל ביתו אחריו שאמר מבית יואב לפי שאמרו בחמשה דברים אדם זוכה זכאי זוכה לבנים הזכאין כלומר שמוסיף הקדוש ברוך הוא לבניו באלה החמשה דברים בזכות אבותיהם ואלו הם החמשה דברים בנוי בכח בעושר בחכמה בימים בנוי שנאמר והדרך על בניהם בכח שנאמר גבור בארץ יהיה זרעו בעושר שנאמר לא ראיתי צדיק נעזב וזרעו מבקש לחם בחכמה שנאמר ולמדתם אותם את בניכם בימים שנאמר למען ירבו ימיכם וימי בניכם וכנגדן בהפך אלו לרעה לדור חייב בעון אבותיהם הרשעים והכימו ראייה מדוד שקלל את יואב בשביל שנתברר לו עונו והוא מדה כנגד מדה זב כנגד הכח זה גבור וזה תשש מצורע כנגד הנוי שנאמר ושפח יי׳ את קדקד בנות ציון כי תחת יופי זה הדור וזה כיעור מחזיק בפלך כנגד חכם כי פירשו מחזיק בפלך טפש ונופל בחרב כנגד השנים זה מאריך ימים וזה מקצר ימים וחסר לחם כנגד העושר ודוד נתברר לו כי זרע יואב יהיו רשעים וקלל הדור הרשע הבא מזרעו באלה החמש : ויואב

פי׳ רבי׳ ישעיה

לדבר אתו בשלי · פירוש בשגגה · בגגה היתה לאבנר שלא אחר תשכחת יואב שהרג אחיו : יחולו על ראש יואב · פי׳ יחולו דמי אבנר : ומחזיק בפלך : זהו מטה שנשענין עליו וזהו חולי הרגלים הנקרא פודגרא · ודומה לו ידיהם שלא בכישור · והוא המקל שתופסות הטוות וקושרות בו הפשתן והצמר שהן טוות · וכישור וכלך דבר אחד הן · ותרגמו ומתקיף באגר · ויש לומר שדומה לו רבו דאזלי אתיגר׳ שהוא מקל שהזקנים נשענים עליו :

רלבג

וסנה היה רע מאד בעיני דוד מה שעשה יואב. ולזה קללו בזאת הקללה הכפלא׳ והוא שלא יכרת מבית יואב זב ומצורע ומחזיק בפלך אחד חולי הרגלים וחולשת הגוף כי אלו האנשים חשובים הם כמת כי אין פעולותיהם הטבעיות המסודרות מהנפש אשר תשימם חיים באופן ראוי ולזה המשיל המצורע למת באמרו אל נא תהי כמת וכן חסר לחם הוא חשוב כמת כי אין לו מה שיחיה הוא עצמו : והנה

כלי יקר

אל החומש לא שבאחרון תיבת אל רמז אל האמור בגמר׳ והוא כנון וזהו וימת בדם עשאל אחיו ר"ל בחוזק טעות זו נתחייב בדם עשאל אחיו וימת · או אמר וימת בדם עשאל אחיו שהיה הכוון במיד׳ גם המקומות שוים עשאל הוכה אל החומש מקום שמרה וכבד תלוים שם ואבנר כמו כן ויכהו שם החומש וימת בדם עשאל דומה בדומה אל דם עשאל שהיה אל החומש : או יאמר כי מלבד היות מחויב אבנר מיתה מהסיבות הנזכרות בסמוך מחז"ל נוסף עליהם סיבת המרד בשאול ומפיבוש׳ על דבר קל הוכחת מגולה שהוכיחו לא היה לו למרוד בו וזהו שאמ׳ ויטהו שם יואב אל תוך השער לדבר אתו בשלי רוצה לומר הטהו שם לדבר בסוד באותו הטעות שטעה אבנר למרוד באיש בושת ואיך יעשו להסב לב ישראל אל דוד לא שיהיה טעות ושלי אלל יואב. ואבנר אלא שהכתוב קראו כן או יהיה פירושו מלשון שלוה כנזכר לעיל והכוונה שהיו נושאין ונותנין בדבר בענין השלוה והשלום הזה שבין ישראל ובין דוד ובהיותו טרוד באותו הויכוח והעסק לדבר אתו בשלי שלום ושלוה הכהו אל החומש וימת ומה שאמר וימת ולא אמר וימיתהו בדם עשאל ירמוז אל מה שאמרו חז"ל במדרש תנחומא הובא בילקוט סימן קל"ג מפני מה נענש אבנר מפני שלא הניח לשאול להתפייס עם דוד שנאמר אבי ראה גם ראה אמר ליה אבנר מה את בעי מן גלגלוי דדין בסירה הועדה וכיון דאתי לגבי מעגל אמר ליה הלא תענה אבנר בכנף המעיל אמרת בסירה הועדה חנית ולפחת בסירה הועדה · ויש אומרים על ידי שהיה בידו למחות בנוב עיר הכהנים ולא מיחה ריב"ל אמר על ידי שהקדי׳ שמו לשמו של דוד הה"ד וישלח אבנר אל דוד תחתיו למי ארץ כתיב מן אבנר לדוד רשב"ל אמר ע"י שעשה דמן של נערים שחוק שנאמר ויאמר אבנר יקומו הנערים וישחקו כו׳ ד"א על ידי שעיכב מלכות. דוד שתי שנים ומחצה עד כאן · ויש לדקדק ראשונה אומרו מפני מה נענש אבנר ולא אמר למה נענש אבנר · ועוד אומרו שלא הניחו לשאול להתפייס שנאמר אבי ראה גם ראה אמר ליה וכו׳ שלשון שנא׳ משמע שתביא ראיה מפסוק אבי ראה גם ראה שלא הניחו להתפייס ואין משם ראיה כי שם נזכר פיוס דוד לשאול ולא נזכר אם לא הניחו אבנר להתפייס ואם כוונת שנא׳ אבי ראה וכו׳ הוא להביא ראיה לפיוס דוד פייסו לשאול אם כן לו לו׳ לא הניחו לשאול להתפיים לאחר כשאמר לו אבי ראה גם ראה אמר ליה אבנר מן את בעי מן גלגלוי דדין בסירה הועדה · ועוד סברת היש אומרים על שהיה בידו למחות ולא מיחה הוא עון גדול וא"כ ת"ק למה לא מנה אותו לסיבת עונש אבנר ועוד ריב"ל מהיכן יליף שהקדים שמו לשמו של דוד ורשב"ל דקאמ׳ שעש׳ דמן של נערים שחוק דילמא אדרבא אומרו וישחקו לפנינו כיון שלא ישפכו דם כלל אלא שילחמו איש באחיו לפנים דרך שחוק ולא באמת כדפרישית במקומו באומרו וישחקו לפנינו ואם כן שעשה דמן של נערים שחוק מנא ליה · ועוד שהיה מלכות בית דוד שתי שנים ומחצה אחי עבידתיה דרש"י ז"ל פירש שהשבעה שנים ומחצה שהיה דוד בחברון דל מהם חמשה שנים שהיה ישראל בלי מלך אחרי מות שאול ואיש בושת מלך שתי שנים ומחצה הם שבעה ומחצה שמלך דוד בחברון כמב׳ אבנר גרם שיהיו מלכות בית דוד שתי נשים ומחצה בהמליך איש בושת והתוספות במס׳ סנהדרין פרק כ"ג הקשו על פירוש רש"י ז"ל שם:

ונראה מהמדרש ד"א חמשה דברים מחייבים עונש לאבנר ולכך לא שאל למה נענש אבנר כי הרי רבו הטענות אבל שאל מפני מה ר"ל איזו היא סיבה העיקרית המחייבת העונש רבנין אמרי מפני שלא הניח לשאול להתפיים לדוד וכו׳ וכי תימא אין בידו של אבנר לעשות עם המלך שיקבל הפיוס לזה אמר כי ממה שראינו לדוד אומרו אבי ראה גם ראה וכו׳ והוא כפול עד שדרשו חז"ל אבי ראה לשאול גם ראה לאבנר ויש דורשין אבי ראה לאבנר אב בתור׳ גם ראה לשאול אלמא בידו היה כיון שדוד אמר לו כן זהו שאמר המאמר שלא הניחו לשאול להתפיים לדוד ובידו היה הענין ולא ביד שאול שנאמר אבי ראה גם ראה ושאול היה מתפיים אלא שאמר לו בסירה הועדה · ואמר ויש אומרים על ידי שהיה בידו למחות בנוב עיר הכהנים כו׳ כי שם פרק כ"ג יש מחלוקת דאיכא מאן דאמר שמיחה אבנר ולא נתקבלו דבריו ויש אומרים שלא מיחה ושניה׳ מקרא אחד דרשו ידיך לא אסורות וכו׳ וכמו שאזכור בסמוך בס"ד בפ׳ ידיך לא אסורות גם בילקוט סי׳ קל"א הביא בענין נוב עיר הכהנים ואחימלך בן אחיטוב הזכיר שאבנר מיחה כמו שזכרתי למעל׳ שטען שאין מרד בשאלה לו באלהים כי נשאלין למי שהצבור צריך בו ובמתני׳ דאין נשאלין אלא למלך ולבית דין ולמי שהצבור צריך בו ודואג היה סובר שאין נשאלין אלא למלך ולב"ד דווקא ולכך לא רצה אבנר לשלוח יד בהם והרג׳ דואג כשיטתו ועל כן נאמר כאן ויש אומרים ע"י שהיה בידו למחות בנוב עיר הכהנים וכו׳ שאינו מוסכם אליבא דכ"ע שלא מיחה שהרי זכרנו שיש סברות שמיחה ולא נתקבלו דבריו אלא דברי דואג · וריב"ל יליף לה מקרא וישלח אבנר אל דוד תחתיו פי׳ שכתב אבנר אל דוד תחתיו שהרי כתב מן אבנר לדוד אם כן אבנר למעלה ודוד תחתיו וכמו שפירשו ז"ל במקומו כנז"ל : ורשב"ל דאמר ע"י שעשה דמן של נערים שחוק היינו משום דידוע הוא דפוטר מים ראשית מדון ומתוך שחוק יבאו לאמת והתחייב בדם הנערים וזהו שעשה דמן של נערים שחוק כי חכם במוהו שיכין בראשו של דבר אל מה שיהיה בסופו · עוד אפשר דדייק לשון לפנינו די שיאמר יקומו הנערי׳ וישחקו לפנינו למה לא הכי קאמר יקומו הנערי׳ וילחמו איש באחיו ואיש ברעהו אמנם לפנינו יתראה כשחוק וזהו וישחקו לפנינו אם כן עשה דמן של נערים שחוק ולכך נענש · ומתוך דבריהם אלו למדנו שהיו סבות מחייבות עונש אבנר זולת דם עשאל ובזה נבין אומרו וימת ר"ל וכבר מת מאיליו אבנר מצד הסבות חמשה הנזכר או מקצתם אלא שדם עשאל היה גרמה וזהו בדם עשאל וימת · ובזה אבין ניגון וימת שהוא זקף גדול לומר כי גדול עונו

שגרם לו למות זולת דם עשאל שדם עשאל היתה סיבה להיות על ידי יואב כנזכר והולי דרך רמז רמז הכתוב באומרו ויכהו החומש ולא אמר אל החומש לרמוז שהחמש סיבו׳ הנז"ל כאילו הם עצמו הכוהו ואין מקרא יוצא מידי פשוטו שהכהו בדופן החמישית מקום שכבד ומרה תלויה בו :

וישמע דוד מאחרי כן כו׳ מהרי"א ז"ל זכר הכתוב ששמע דוד מאחרי כן רוצ׳ לומר שלא שמע דוד דבר מקריאת אבנר ולא כל הענין כי אם אחרי מות אבנר · וחשש דוד שמא יחשבו כל ישראל שהוא צוה להרגו אחרי שנקרא אבנר בשמו של דוד לזה אמר נקי אני וממלכתי וכו׳ מדמי אבנר שרוצה לומר שדוד ובסאו נקי מזה העון אבל אותם הדמים של אבנר יחולו על ראש יואב וכו׳ : ולע"דן לדקדק אומרו מאחרי כן במ"ש די שיאמר וישמע דוד אחרי כן ומהו מעם ה׳ די שיאמר מה׳ ומהו עד עולם שעיקר הנקיות להיות עד עולם ולא זמן מה שאם כן אין זה נקיות · ונראה שאילו אמר וישמע דוד אחרי כן היה אפשר לומר דהיינו אחרי כן שלא יואב לקרותו ואם כן היה עונש לדוד שלא שלא רצים דחופים בדבר המלך לאמר לאבנר לא תבא או יזהירהו לפחות מיואב ולזה הוסיף מ"ם ואמר מאחרי כן להוסיף איחור עוד על אחרי כן ולומ׳ שלא ידע רק עד אחר הריגת אבנר וכיון שכן נקי אני וממלכתי לעולם מעם ה׳ ואמר מעם ה׳ לומר דווקא מעם השם יתברך אני נקי ולא מן הבריות כי חשדוהו ולכך הוצרך לקונן קינה יתיר׳ וללכת אחרי המטה כדי להיות נקי מישראל זהו שאמר נקי אני מעם ה׳ ולא מישראל · או יאמר מעם ה׳ רוצה לומר מעם השם יתברך ועזרתי שיעזרני הוא שילאתי אני וממלכתי שלא חבתי בדמו של אבנר עם היותו רודף אותי ומחזיק ביד איש בושת זהו שאמר נקי אני וממלכתי מעם ה׳ ועזרתו היתה זו שלא נכשלתי כיואב · ואמר עד עולם דרך תפילה לפי שהוא קלל ליואב בחומש קללות כנזכר בפסוק יחולו על ראש יואב אמר יהי רצון שהיה׳ נקי אני גם ממלכתי ר"ל שלשלת זרעי הבא יהיו נקיים דאף על גב דאיהו לא חזיה רוח ה׳ נוצצה בו שעתיד להתקיים כל הקללות האלה בזרעו של דוד ע"ה כמו שאזכיר בפסוק יחולו על ראש יואב ולזה אמר עד עולם דרך תפלה :

יחולו על ראש יואב כו׳ עיין רש"י וכן הרד"ק וכן אמר שתיבת אל יכרת מורה לדורו׳ הבאים אחריו שלא יכרת לעולם ובתנחומא אל יכרת מבית יואב כל מי שיש לו זכות זוכה לה׳ דברים כך אמרו חז"ל האב זוכה לבן בה׳ דברים בנוי בכח בעושר בחכמה בשנים אברה׳ ביצחק בנוי מי האיש הלזה וכתיב ביוסף הנה בעל החלומות הלזה בכח וישב יצחק ויחפור את בארו׳ המים בעושר ויגדל האיש מאד בחכמה הנה הלא והעלים בשנים שהיה בן ק"פ שנים וכל מי שאין לו זכות נוטל כנגדן ה׳ פורענות שנ׳ אל יכרת מבית יואב זב ומצורע כו׳ זב כנגד הכח שאין חלש ממנו מצורע כנגד הנוי מחזיק בפלך נגד העושר דומ׳ לאשה עניה שאין לה מה לאכול וחסר לחם כנגד החכמה שנא׳ לכו לחמו בלחמי וכו׳ ונופל בחרב כנגד השנים עד כאן · אשר בדבריהם ז"ל רצו לתת טעם לדוד למה יקלל הבאים אחרי יואב שאמר אל יכרת מבית יואב ותירץ באו׳ שהכל תלוי בזכות שכל מי שיש לו זכות זוכה לחמשה שהכל תלוי בזכות וכן גם כן אמרו חז"ל האב זוכה וכו׳ למדאמרו כך דהיינו לשון זוכה שמא בזכותא תליא מילתא ומינה שקלל דוד לבית יואב היינו לאותם שהיו בלתי הגונים תחול עליה׳ קללה זו וז"ש וכל מי שאין בו זכות נוטל כנגדן ה׳ פורעניות וכו׳ גם מובן מדבריהם טעם לה׳ קללות בדברים אלו יותר מזולתם והרד"ק הביא דברי חז"ל בסנגנון אחר גם הוא נכון ע"ש עוד לחז"ל שכל אלו הקללות נתקיימו בזרעו של דוד הובא בילקוט בפסוק וישב בניהו אל המלך כה דבר יואב וכה ענני אמר ליה זיל אימא לי תרתי לא תעביד בהאי גברא אי קטלת ליה קביל עלך לווטתא דלטייה אבוך ואי לא שבקיה דליקום בלווטתא וכו׳ אכתבנו במקומו במלכים בס"ד כי שם מקומו · ועיין הרד"ק ומתוך דברי חכמינו ז"ל שזכרתי נראה שהטעם הוא לפי שיואב אמר לו הרתי לא תעביד בהאי גברא אי קטלת ליה קביל עלך לווטתא דלטייה אבוך ע"כ ועיין הרלב"ג ז"ל ומהרי"א ז"ל ועל כל בית אביו רמז לאביסי ואנשיו וקרוביו אשר היו עמו באותה עצה ואמר ועל כל בית אביו כי לא רצה לקלל את איש צרויה להיות׳ אחותו והקללות האלה תכליות אם יהיו הבנים רשעים שאם יהיו צדיקים ינצלו מהם והבי׳ כדברי הרד"ק ז"ל בענין חמשה קללות אלו שהם מכוונים כנגד חמשה דברים שהאב זוכה לבנים הזכאים כנזכר לעיל והוא ז"ל הוסיף מדיליה לפי שיואב לא כיון בזה לתכלית נקום דם עשאל אבל עשה זה לג׳ תכליות האחד מפחדו שדוד יאהב לאבנר יותר מיואב ובקנאתו הרגו והשני כי ראה שבבא אבנר יהיו כל ישראל אחריו ויהיו כולם בשלוה והשקט ולא יהיה ליואב עושר והשלל אשר היה מקוה במלחמה השלישי להכבת הגבורה שחשב שעל חרבו יחיה ולעומתם קללו דוד בשלשתן אם אתה נתכוונת להרחיק אבנר ממני שלא יתחבר אלי לכך קלל בניו בזבים ומצורעי׳ באופן שמחוץ למחנ׳ מושבם ולא יתחבר עם ישראל ואם נתכוונת לעשות גבורה קללו שלא יהיה אוחז חרב כי אם מחזיק בפלך מחולשה ובסוף יפול בחרב שהוא תשלום הקללה השנית ואם נתכוונת להעשיר תהי׳ הקללה שכל ביתך חסר לחם והנה גילה הכתוב טעם היות שדוד חשב שיואב הרג את אבנר לשה התכליות הנזכרות לקנאתו וכיוצא מהנזכר לעיל אמר עתה שהנה כפי האמת לא היה כן כי אם תכליתם הנקמה שיואב ואבישי אחיו הרגו וכו׳ עד כאן · ולדבריו אלה קשה הרתי האחד גבי זב ומצורע כי במצורע שהוא מחוץ למחנה מושבו וקים ליה בדרבה מיניה אם כן זב למה קללו בזבות ועוד קשה דאיך יתכן שדוד יחשוד ליואב ועל הספק יקלל קללות נמרצות כאלה כי אין הקב"ה מביא תקלה ע"י בהמתן של צדיקים כ"ש אל משיח ה׳ כדוד והוא ז"ל הביא דברי חכמינו ז"ל אשר במסכת סנהדרין וכתב שאמרו שדוד קלל את יואב שלא כדין ולכן נתקיימו כל הקללות האלה מזרעו של

ויואב ואבישי · אבישי היה עם יואב כשהרגו ונשכם עמו וכאילו הרגו נ"כ: הרגו לאבנר · כמו את אבנר וכן לכל כליו תעשה נחשת : במלחמה · כלומר הוא הרג עשהאל במלחמה והם הרגו אבנר בשלום וזהו שאמר דוד וישם דמי מלחמה בשלום : ויאמר דוד · אע"פ שיואב הרגו אמר לו שיקרע עליו ויתאבל כי שלא כדין הרגו : הולך אחרי המטה · כשהיו מוליכין אותו לקבורה ואע"פ שאמרו כי המלך אינו יוצא אחר המת ואפי' מת לו מת אינו יוצא מפתח פלטרין שלו עשה כן דוד להוציא מלבם של ישראל שלא יחשדוהו כי בעצתו נהרג כמו שאמר בסוף הענין וידעו כל העם וכל ישראל ביום ההוא כי לא היתה מהמלך להמית את אבנר : אל קבר · כמו על קבר וכמוהו אל ההרים לא אכל וכן ויקונן המלך אל אבנר כמו על אבנר : הכמות נבל · בחרב כמו רשע או פירושו כאדם נופל ושפל ימות אבנר שהיה גבור וגדול איך לא השיב ידו אל מכהו : ידיך לא אסורות היאך לא הכיתו גם אתה ורגליך גם כן לא לנחושתים הוגשו איך לא ברחת מפניהם כנפול נבל כן נפלת לפני בני עולה ואף על פי שלא זכר נבל אלא כנפול זה ר"ל כיון שזכר נבל למעלה סמך על המבין וכן מנהג הלשון בהרבה מקומות : להברות

ל וַחֲסַר־לָחֶם: וְיוֹאָב וַאֲבִישַׁי אָחִיו הָרְגוּ לְאַבְנֵר עַל אֲשֶׁר הֵמִית אֶת־עֲשָׂהאֵל אֲחִיהֶם בְּגִבְעוֹן בַּמִּלְחָמָה: וַיֹּאמֶר דָּוִד אֶל־יוֹאָב וְאֶל־כָּל־הָעָם אֲשֶׁר־אִתּוֹ קִרְעוּ בִגְדֵיכֶם וְחִגְרוּ שַׂקִּים וְסִפְדוּ לִפְנֵי אַבְנֵר וְהַמֶּלֶךְ דָּוִד הֹלֵךְ אַחֲרֵי הַמִּטָּה: וַיִּקְבְּרוּ אֶת־אַבְנֵר בְּחֶבְרוֹן וַיִּשָּׂא הַמֶּלֶךְ אֶת־קוֹלוֹ וַיֵּבְךְּ אֶל־קֶבֶר אַבְנֵר וַיִּבְכּוּ כָּל־הָעָם: וַיְקֹנֵן הַמֶּלֶךְ אֶל־אַבְנֵר וַיֹּאמַר הַכְמוֹת נָבָל יָמוּת אַבְנֵר: יָדֶךָ לֹא־אֲסֻרוֹת וְרַגְלֶיךָ לֹא־לִנְחֻשְׁתַּיִם הֻגַּשׁוּ כִּנְפוֹל לִפְנֵי

וַחֲסִיר מְזוֹן: וְיוֹאָב וַאֲבִישַׁי אֲחוּהִי קְטָלוּ לְאַבְנֵר עַל דִּקְטַל יָת עֲשָׂהאֵל אֲחוּהוֹן בְּגִבְעוֹן בִּקְרָבָא: וַאֲמַר דָּוִד לְיוֹאָב וּלְכָל עַמָּא דְּעִמֵּיהּ בְּזָעוּ לְבוּשֵׁיכוֹן וְאַסְרוּ סַקִּין וּסְפִדוּ קֳדָם אַבְנֵר וּמַלְכָּא דָוִד אָזֵיל בָּתַר עַרְסָא: וּקְבַרוּ יַת אַבְנֵר בְּחֶבְרוֹן וַאֲרֵים מַלְכָּא יַת קָלֵיהּ וּבְכוּ עַל קִבְרָא דְאַבְנֵר וּבְכוֹ כָל עַמָּא: וְאַלֵּא מַלְכָּא עַל אַבְנֵר וַאֲמַר הַכְּמִיתַת רַשִּׁיעַן יְמוּת אַבְנֵר: יְדָךְ לָא אֲסִירָן וְרַגְלָךְ לָא לְזִיקִין דִּנְחָשׁ אִיתְקָרְבוּ כְּמִפַּל קֳדָם

(בגליון: כל לשון בכיה על במ"ב)

רשי

הרגו לאבנר · כמו את אבנר ודומה לו עשקה לי ערבני עשק' אותי וכן רפא נא לה רפא אותה וכמוהו שלח לשריו לבן חיל לעובדיה וגומ' ללמד בערי יהודה ופתרונו שלח את בריו את בן חיל: הכמות נבל · הכמות רשע בחרב : ידיך לא אסורות היו · ואיך נפל גבור כמותך · לפני בני עולה : להברות · לשון סעודה : והבכי

רלבג

והנה בכה דוד בכי גדול וקונן אל אבנר ולא טעם לחם כל היום ההוא לשתי סבו' האחד לפי שהיה קשה בעיניו מאד הריגת אבנר שהיה שר וגדול בישראל עם היותו בברית עמו והסבה השנית כדי שיכירו ישראל כי לא היתה מהמלך להמית את אבנר כי היה זה ממה שירחיקם מאד להמליכו עליהם ר"ל בראותם כי המית שר וגדול כמהו: והנה

הכמות נבל ימות שימות אבנר על שמרד במלכו' בית דוד לא כנבוא כי כלא אם כן היה כאשר יצאתי מן המערה אחרי שאול ודברתי לו כל סדברי' רעים · הנה ידיך לא אסורו' היו להכותני ארנם וכן כאשר לקחתי החנית ערמשותי שאול ונפתח הפי' וקראתי מרחוק שלא תענה אבנר ורגליך לא לנחשתים הוגשו שלא רדפת אחרי להכותני אך יורה כי לבך היה שלום עמי ולא מרדת בי באופן שלא תדמה לנבל לומ' שכמות נבל במורדו היתה מיתתך אך אין זאת כי אם שכנפול הצדיק לפני בני עולה : ונבל

מסרה

אחיהם ד' בקריא' וסי' נמסר בספר שפטים סימ' ט':

פי' רבי' ישעיה

הרגו לאבנר · כמו את אבנר · ודומה לו רפא נא לה : כנפול לפני בני עולה נפלת · כלו' שבעול המיתו אותך :

כלי יקר

דוד והיכן נתקיימו זה ברחבעם מצורע בעוזיהו מחזיק בפלך אסא שחלה את רגליו נופל בחרב יאשיהו חסר לחם יהויכין וזה שדוד היה בדעתו לצוות להרוג את יואב וכן עשה בשעת מיתתו ולכן נענש דוד על שקללו יותר מהדין ובספר מלכים אכתוב בקללות האלה יותר בשלימות עד כאן שזה שתירה לדבר ו דלדבריו למה לי טעם שדוד היה בדעתו לצוות להרוג את יואב ולכך חלו על זרע דוד על שקללו יותר מהדין תפוק לי שהיתה קללת חנם שחשדו במה שאין בו והחושד כשרים לוקה בגופו כ"ש החושד כשרים ומקללן בלא חמס לדברי מהרי"א ז"ל:

ולע"ד יחולו וכו' לפי שיואב היה בן אחותו צרויה אחות דוד ורוב הבני' דומים לאחי האם ואולי יאמרו העולם שגלוי מידה זו נמשכה ליואב מדוד שהיה אדמוני לעומת זה התגלגל ואמר נקי אנכי וממלכתי לומר שלא נמשך ליואב מתכי דבר כי דוד לא היה הורג אדעת עצמו כי אם מדעת סנהדרין כמו שפירשו חכמינו ז"ל אדמוני עם יפה עינים אלו סנהדרין עיני העדה לזה אמר יחולו על ראש יואב ואל כל בית אביו כי משם נמשך לו כן לא מצד אמו מאחיה ולפי שיואב הרג אבנר דמו ודם זרעותיו כמו שאמר קול דמי אחיך לזה קללו שיהיה זב שהזב אותו הזרע של זיבה נשחת הוא להולדה ומצורע בעון לשון הרע שאמר על אבנר כי לפתותך בא ושפיכות דמים כמו שאמרו חכמינו ז"ל במסכת ערכין פרק אין בערכין הובא בילקוט סימן ר"ל א"ר שמואל בר נחמני על שני דברים נגעים באים על לשון הרע ועל שפיכות דמים וכו' ושניס אלו ביואב היו ולפי שרגליו לרע רצו ומיהרו לשפוך דם אבנר שהרי בעת שבא יואב מן הדרך עייף ויגע ובא אל ביתו כשהוגד לו שבא אבנר בהשעתא הלך אל דוד ויאמר לו כי ידעת את אבנר כי לפתותך וכו' על כן ראוי שילקה ברגליו מפודגרא ומחזיק בפלך ונופל בחרב פשוט וחסר לחם כי אדרבא היה לו לקדמו לאבנר בלחם ובמים ובסעודה לפי כבודו כמו שעשה דוד והוא לא כן עשה אלא הרגו לזה אמר וחסר לחם נמצאו הקללות מכוונות:

ויואב ואבישי וכו' עיין הרד"ק ז"ל ומ"ש הרגו לאבנר עיין רש"י ז"ל וכן הרד"ק ז"ל והוסיף ע"ש וכן מהרי"א · ולע"ד לדקדק למה אמר הרגו לאבנר וגבי עשהאל אמר לשון מיתה אשר המית · את עשהאל אחיהם ובדברי המפרשים הנז' נראה לומר כי זה שהיה שלא כראוי הריגתו שהיה עת שלום קרא הריגה כי לא היה ראוי אמנם שם גבי עשהאל שהיתה שעת מלחמה אמר אשר המית כי בעת המלחמ' נתן רשות למשחית ואין להבחין בין צדיק לרשע וזהו שאמר אשר המית את עשהאל אחיהם בגבעון במלחמה שלהיות במלחמה אשר המית כדין וכראוי הוא · ואפשר עוד דעשהאל נתחייב בנפשו ופשע בה ברדפו אחרי אבנר אחרי שהתרה בו כמה פעמים ואיך אשיב את פני יואב אחיך וא"כ עשהאל נהרג בעולם הזה ועתיד ליתן דין וחשבון על שסכן נפשו ולזה אמ' בו לשון מיתה אשר המית אמנם אבנר נאמר בו לשון הריגה לא לשון מיתה כי אין מיתה בצדיקי' כי אם לשון שכיבה כמו כי שכב דוד עם אבותיו וכי מת יואב שר הצבא · ואפשר עוד ויובן הומר ויואב ואבישי הרגו כי יואב לבדו הרגו ולא אבישי ומהו לאבנר את אבנר הי"לל וכבר קדם מ"ש המפרשים ז"ל · ולע"ד שכוונת הכתוב לומר שבו ביום שנהרג עשהאל היו יואב ועשהאל אחיו רודפים אחרי אבנר להרגו והוכרחו יואב ואבישי להרוג כמה וכמה מאנשי ישראל מאותם העומדים אצל אבנר כדי שאבנר ישאר יחידי ויעשו לו כחפצם ליקום מדם עשהאל בו ביום ההוא לא שלא עלה בידם אז נמצא שמלבד דם אבנר נתחייבו בדם כמה בני אדם מהשלש מאו' שמתו מישראל בגבעון במלחמה זהו שאמר כאן ויואב ואבישי הרגו וכו' ר"ל שקלל דוד ליואב ואת כל בית אביו של יואב שאומרו ואל כל בית אביו כוה יען שיואב ואבישי הרגו מישראל כדי להדיח הרעה לאבנר ולהרגו בו ביום ההוא על אשר המית את עשהאל אחיהם ואימתי היה זה פי' לך הכתוב ואמר בגבעון במלחמה שאז בגבעון בעת המלחמה היה הנז' שיואב ואבישי יחדיו הרגו כמה נפשות כדי להגיע לאבנר ולהרגו אז אם כן לא דבר הכתו' כעת על הריגת אבנר וזהו אומרו אל אבנר ולא את אבנר ומובן גם כן מה צורך להזכיר כל כך סימנים בגבעון במלחמה שלא באו הסימנים האלה על הריג' עשהאל כי אם על אותם מישראל אשר הרגו יואב ואבישי כאמור והוא שטוען הכתוב טענה מספק' על שקלל דוד ליואב באכזריו' ואל כל בית אביו סמך ליה ויואב ואבישי הרגו כו':

ויאמר דוד כו' מסכ' סנהדרין פ' כ"ג שנו רבותינו המלך מת לו מת אינו יוצא מתוך פלטרין שלו ר' יהודה או' אם רצה לצאת אחרי המטה יוצא שכן דוד שיצא אחרי אבנר שנא' והמלך דוד הולך אחרי המטה אמר ליה לא היה הדבר אלא לפייס את העם שהיה דוד יוצא מבין האנשים ונכנס לבין הנשים וידעו כל העם כו' שלא היה מהמלך להרוג את אבנר ע"כ ובסמוך יתבאר בע"ה ועוד שם תנו רבנן מקום שנהגו נשים לצאת אחר המטה יוצאין לפני המיטה יוצאות שכן מצינו בדוד ע"ה שיצא אחר מטתו של אבנר שנאמר והמלך דוד הולך אחר המט' אמר ליה לא היה הדבר כן אלא לפיים את העם ונתפייסו שהיה דוד יוצא מבן הנשים לבין האנשי' ומבין האנשי' לבין הנשים שנאמר וידעו כל העם וכו' ע"כ ועיין הרד"ק ז"ל וכן הרלב"ג ז"ל והוסיף ע"ש וכן מהרי"א ז"ל · ולע"ד לדקדק או' והמלך דוד ובתחילת הפסוק כתיב ויאמר דוד ואחר כך הומר וישא המלך סתם וכן ויקונן המלך ואחר כך להברות את דוד כו' וישבע דוד וא"כ וייטב בעיניהם ככל אשר עשה המלך מהמלך כו' ויאמר המלך כו' ונראה שהכוונה במה שאמז"ל שדוד הלך אחר המטה עם היות מנהג שהאנשים הולכים לפני המטה והנשים אחרי המטה עכ"ז דוד עשה לפנים משורת הדין בשני הענייניס האחת לצאת אחר המטה שאין המלך יוצא מפלטין שלו והב' שיש' הולכי' לפני המטה ז"ש וספדו לפני אבנר ר"ל לפני המטה ודוד הלך גם כן אחר המטה לבין הנשי' כנזכר בדברי חז"ל להגדיל ההספד ובזה נתפייסו ישראל וז"ש והמלך דוד ר"ל עם היותו מלך ומן הדין אסור לצאת אחר המת עכ"ז יצא וכן ויקונן המלך ר"ל עם היותו מלך ולכן הורה הרעה אלא עוז וחדוה לפניו עשה כן לפיים העם שהעם חרה להם מאד וז"ש ויבא כל העם להברות את ודרז חז"ל להברות בכ"ף את דוד שחשדו שבעצתו נהרג אבנר ולזה לא כת' להברות למלך דוד כי בקשו להכרית שמו ולכן גם כן אמר וישבע דוד עד לאחר שנשבע שאז הכירו האמת ז"ש וכל העם הכירו וייטב בעיניהם ככל אשר עשה המלך שאז קבלו עליהם מלכותו ולכך מזכיר אותו מכאן והלאה בלשון מלך מהמלך ויאמר המלך :

ויקברו את אבנר בחברון עיין הרד"ק ז"ל :

ויקונן המלך וכו' ידיך לא אסורות כו' סנהדרין פ' כ"ג א"ר יהוד' אמר רב מפני מה נענש אבנר מפני שהיה לו למחות בשאול ולא מיחה ר' יצחק אמר מיחה ולא נענה ושניהם מקרא אחד דרשו ויקונן המלך אל אבנר ויאמר הכמות נבל וכו' מ"ד לא מיחה וכו' ידיך לא אסורו' מ"ט לא מחית לפיכך כנפול לפני בני עולה נפלת מ"ד מיחה אתמוהי קא מתמה הכמות נבל ימות אבנר מיכדי מחויית מחית היאך כנפול לפני בני עולה נפלת ולמ"ד מיחה מ"ט ליענש אמר רב נחמן בר יצחק ששיהה מלכות בית דוד שתי שנים ומחצה · ופרש"י שהיה לו למחות בשאול מלהרוג נוב עיר הכהנים · ידיך לא אסורות אדם חשוב היית לשאול והיה לך למחות ולפי שלא מחית כנפול לפני בני עולה בפלת מיכדי מחויי וכו' וה"ק ידיך לא אסורות היו לא נהגת בעצמך כאדם חשוב אלא בכל עצמך גלית דעתך ומחית בשאול עד כאן · ששיהה מלכות בית דוד שתי שנים ומחצה זכרתיו בפסוק וישב אבנר למעלה · ומתוך דבריהם ז"ל כלמוד הלישנא דמ"ד ידיך לא אסורות דמ"ד לא מיחה ואמר קרא תדוע לא מחית כי כשהאדם אינו חשוב עומד לפני המלך באימה ברתת ידיך לא אסורות זו בזו כמאן דכפת ידיו לפני הגדולים ואתה לא היו ידיך אסורות לפני שאול ורגליך לא לנחושתי' הוגשו כי אין שליט עליך לשתפחד וא"כ למה לא מחית בשאול זהו למ"ד ולמ"ד מיחה בו ידיך לא אסורות אלא נתעסקת הרבה מאד בידיך ורגליך לא לנחשתים הוגשו אבל הזדרזת ללכת אנה ואנה למחות בשאול אלא שלא עלה בידיך · ורש"י ז"ל כת' הכמות נבל כו' ע"ש וכן הרד"ק ז"ל ומהרי"א דמה הפירוש הזה דאם כן לא היה דוד מקונן לאבנר אלא מגדף אותו והוא פי' שהיה דוד משבח לאבנר שהיה בעל תכונות טובות שלא עשה פועל מגונה מימיו בידיו לשיהיו ידיו אסורות וכן לא תפסו אדם ולא היו רגליו בנחושתים אסורים מעולם ואם כן איך לפני בני עולה יואב ואבישי נפלת וקראם בני עולה כי נפל בידיהם במרמה ותוך ע"כ והרב ב"ע בשער ק"ה כתב שדוד קונן על אבנר שלא נמצאו בו הסבות שיגרמו מיתתו כשאר אנשי הצבא שבנבר נתפרסם ממנו שידיו ורגליו מלומדות ומזורזות במלחמה הנה בא מת לא נפל רק כנפול לפני בני עולה והם העם אשר היה להם לשר כי בחטאת מת שסיבה הגוים להיות תחתיו ולזה נאמר ויוסיפו כל העם לבכות עליו על מה ששמעו חדוש זה שבחטא' מת והם גרמו לו המיתה ע"ב · ולע"דן לדקדק או' ויקונן אל אבנר על אבנר הי"לל ועוד למה אמר לשון נבל ולא אמר כמות עול ימות אבנר כדמסיק כנפול לפני בני עולה או זולתי מהתוארים · מאי שנא נבל כי לא שבחו בתוארי כדיבות : ועוד קשה שיקרא בני עולה אל העם או אל יואב ואבישי כפי המפרשים הנז"ל · ונראה כי ידוע הוא שבהספד ביולא בזה אין ראוי לספוד על האבידה מצד עצמה כי היא למנוחה אכן יבכו לאובדים כי נסתלק מגינם וסר צלם מעליהם וז"ש ויקונן דוד אל הנזק הנמשך מהסתלקות אבנר ולא אמר על אבנר שהיה מובן שעל אבנר ממש בכה עליו · או אמר על אבנר לפי שנוסח ההספד היה לנוכח אל אבנר וכמדבר עמו באו' ידיך לא אסורות כו' שלא אמר ידיו לא אסורות ורגליו וכו' כנפול לפני בני עולה נפלת וזהו אל אבנר כמדבר לו פנים אל פנים ואעפ"י שבתחלה דבר שלא לנוכח היה בהכרח לפי שחשש דוד פן ישמחו מן העם בנפילתו לאמר שבת נוגש מישראל ויהודה ירים ראש לזה אמר האם יתכן לטעות ולחשוב שמיתת אבנר היה משוג נבל הכרמלי שחרף וגדף את מלכות דוד ח"ו שכמו כן אבנר מת בחטא ביוצא בו ולפי זה הפסוקים נופלים ונותנים בסיבת אבנר והליבא דמ"ד על שלא מיחה בנוב עיר הכהנים כנז"ל ושוללים שלא היה על ששיהה מלכו' בית דוד דאם כן היתה סיבת מיתתו מעין סיבת מיתתו נבל ולא יתכן כי הכתו' כבל ימות אבנר אבל הטעם הנכון משום דידיך לא אסורות וכו' · ואם כן למה לא מחית בנוב עיר הכהנים וכנז"ל בדברי חז"ל ולא ידך דקאמר דמיחא לא משום ששיהה מלכות דוד בכה ונתרמר איך כו' על מיתתו שהיתה מעין מיתת נבל וז"ש הכמות נבל ודוגמת סיבת מיתתו של נבל ימות אבנר והלא ידיך לא אסורות ומחית בשאול בענין נוב עיר הכהנים אם כן על כורחין לא מת אלא משום ששיהה מלכות בית דוד שתי נשים ומחצה וכמסקנת הגמרא הנז"ל ואם כן מעין מיתת נבל אירע לו ולכן תמה ואמר הכמות נבל כו' ואולי מפני זה שאלה סיבת מיתתו בדוד משיהוי מלכותו על כן באו העם להברות את דוד בתחלה ואח"כ להכרותו כמו שאמרו חז"ל בסמוך בפסוק ויבא העם להברות את דוד כמו שנזכיר בסמוך בס"ד · ואפשר שאמר לשון נבל מלשון נבלות כי אלהים נדיב ורודף צדקה וחסד ימצא חיים צדקה וכבוד שיכבדוהו כל העול' שהרי נהני' ממנו וזכות הצדקה גם כן תציל ממות לזה אמר הכמות איש נבל וקמצן ימות אבנר שלא הגינה עליו הצדקה להנצל ממיתה משונה שהרי אחז"ל וצדקה תציל ממות לא ממיתה משונה שלא ממיתה עצמה ואבנר לפחות היה ראוי שינצל ממיתה משונה וז"ש הכמות נבל מיתה משונה ימות אבנר ואמר ימות ולא אמר מת כי הנבל המונע בר יקבוהו לאום יכין רשע וילבש צדיק מקללים אותו שימות לזה אמר הכמות נבל נתקלל אבנר שימות והלא נדיב אתה ועל נדבות קם תמיד שידיך לא אסורות אלא פותח ידך ומשביע לכל שואל רצון וגם זהיר בגמילות חסדים שבגמילות חסדים בגופו של אדם הנה רגליך לא לנחשתים הוגשו כלומר רגליך לא היו כאילו הוגשו לנחשתים אבל הוית הולך לגמילות חסדים ואם כן איך נפלת לזה משיב שאין זה אלא מפני הרעה העתידה לבא על

להברות את דוד לחם · רבו' ז"ל אמרו כתי' להכרות בכ"ף וקריגן להברות בבי"ת בתחלה להכרותו ולבסוף להברותו וכ"כ ר' מנחם בן סרוק כי הכתוב להפרות וכ"כ ר"י חיוג וכ"כ אדוני אבי ז"ל ואנחנו לא מצאנוהו בשום ספר מלוייק אשר ראינו וכן כתב ר' יונה כי לא ראה אותו כתוב כך להכרות לא בספרי' ולא במסורת ופי' להברות להאכיל אפי' אכילה מועטת ולא רצה כי הבריה היא האכילה המועטת וכן ואברה מידה : רך ומשוח מלך · רך במלוכה כאילו היום נמשחתי למלך כי היום ההוא היה תחלת מלכותו על ישראל על ידי אבנר והאנשים האלה בני צרויה שהם קשים ממני בלבלו לי מלכותי וזכ' צרויה אמם ולא זכר אביהם כלומר בני אחותי הם והיה להם לחוש עלי ולא עשו ובשאר מקומות שזוכר אמם והו' יואב בן צרויה אבישי בן צרויה לפי שהיו יותר נכבדים בזכר אמם לכבוד דוד ויונתן תרגם רך ומשוח מלך הדיוט ומרבי למלכא כלומר עד היו' לא הייתי חושב עצמי למלך אלא הדיוט וכאילו היו' נמשחתי למלך ורבו' ז"ל פירשו רך לשון מלוכ כאמר' לא רכה ולא בר רכה את ואמר מנא תימרא דהאי רכה לישנא דמלכותא הוא דכתיב רך ומשוח מלך : היו

לִפְנֵי בְנֵי־עַוְלָה נָפָלְתָּ וַיֹּסִפוּ כָל־הָעָם לִבְכּוֹת עָלָיו׃
ט' וַיָּבֹא כָל־הָעָם
ל' לְהַבְרוֹת אֶת־דָּוִד לֶחֶם בְּעוֹד הַיּוֹם
י"א וַיִּשָּׁבַע דָּוִד לֵאמֹר כֹּה יַעֲשֶׂה־לִּי
י"ד חס' ו' אֱלֹהִים וְכֹה יֹסִיף כִּי אִם־לִפְנֵי בוֹא־
הַשֶּׁמֶשׁ אֶטְעַם־לֶחֶם אוֹ כָל־מְאוּמָה׃
וְכָל־הָעָם הִכִּירוּ וַיִּיטַב בְּעֵינֵיהֶם
כְּכֹל אֲשֶׁר עָשָׂה הַמֶּלֶךְ בְּעֵינֵי כָל־
ל"ד הָעָם טוֹב׃ וַיֵּדְעוּ כָל־הָעָם וְכָל־
יִשְׂרָאֵל בַּיּוֹם הַהוּא כִּי לֹא הָיְתָה
ל' מֵהַמֶּלֶךְ לְהָמִית אֶת־אַבְנֵר בֶּן־נֵר׃
וַיֹּאמֶר הַמֶּלֶךְ אֶל־
ל' ה' עֲבָדָיו הֲלוֹא תֵדְעוּ כִּי־שַׂר וְגָדוֹל נָפַל
ס' ר"פ הַיּוֹם הַזֶּה בְּיִשְׂרָאֵל׃ וְאָנֹכִי הַיּוֹם
ל' רַךְ וּמָשׁוּחַ מֶלֶךְ וְהָאֲנָשִׁים הָאֵלֶּה בְּנֵי
צְרוּיָה קָשִׁים מִמֶּנִּי יְשַׁלֵּם יְהוָה
ל' לְעֹשֵׂה הָרָעָה כְּרָעָתוֹ׃

ד

א וַיִּשְׁמַע בֶּן־שָׁאוּל כִּי מֵת
אַבְנֵר בְּחֶבְרוֹן וַיִּרְפּוּ יָדָיו וְכָל־יִשְׂרָאֵל
נִבְהָלוּ

קֳדָם גַּבְרִין רַשִׁיעִין נְפַלְתָּא וְאוֹסִיפוּ
כָל עַמָּא לְמִבְכֵּי עֲלוֹהִי׃ וַאֲתָא כָל
עַמָּא לְאוֹבָרָא יָת דָּוִד לַחֲמָא עַד
דְּיוֹמָא קַיָּים וְקַיֵּים דָּוִד לְמֵימַר כְּדֵין
יַעֲבֵיד לִי יְיָ וּכְדֵין יוֹסִיף אֱלָהֵין קֳדָם
מֵיעַל שִׁמְשָׁא אֶטְעוֹם לַחֲמָא אוֹ כָל
מִדָּעַם׃ וְכָל עַמָּא אִשְׁתְּמוֹדַעוּ וּשְׁפַר
בְּעֵינֵיהוֹן כְּכֹל דַּעֲבַד מַלְכָּא בְּעֵינֵי כָל
עַמָּא טָב׃ וִידַעוּ כָל עַמָּא וְכָל יִשְׂרָאֵל
בְּיוֹמָא הַהוּא אֲרֵי לָא הֲוַת בַּעֲצַת
מַלְכָּא לְמִקְטַל יָת אַבְנֵר בַּר נֵר׃
וַאֲמַר מַלְכָּא לְעַבְדוֹהִי הֲלָא
תֵּידְעוּן אֲרֵי רַב וְשַׁלִּיט נְפַל יוֹמָא
הָדֵין בְּיִשְׂרָאֵל׃ וַאֲנָא יוֹמָא דֵין
הֶדְיוֹט וּמְרַבֵּי לְמַלְכָּא וְגֻבְרַיָּא
הָאִלֵּין בְּנֵי צְרוּיָה קָשָׁן מִינִי יְשַׁלֵּם
יְיָ לְעַבְדֵי בִישְׁתָּא כְּבִישְׁתֵּיהּ׃
וּשְׁמַע בַּר שָׁאוּל אֲרֵי מִית אַבְנֵר
בְּחֶבְרוֹן וְאִתְרַשְׁלָא יְדוֹהִי וְכָל יִשְׂרָאֵל
אִתְבְּהִילוּ

רשי

ואנכי היום רך · ואנא יומא דין הדיוט ומרבי למלכא : היו

מסרה

יסיף י"ד חס' וי"ו וסימ' ארבעים יכנו ב'בו · כה יעשה יי' ליהונתן · לאויבי דוד · כה יעשה אלהים לאבנר · וישבע דוד לאמר · קינת אבנר · והבאתו אלי ולא יסיף לגעת בך · הלעולמים יזנח יי' · יסיף לך לשון רמיה · וטהר ידים יסיף אמץ · ומתק שפתים לב חכם ישכיל · כי יסיף על חטאתו · הן יסיף רעים רבים :

פי' רבינו ישעיה

להברות את דוד · פי' כיון ואברה מידה · ואותו ה"י קל וזהו כבד : ואנכי היום רך · פירוש אין בי כח שאוכל להנקם מאנשים גדולים כאלה שהם קשים ממני אלא השם ינקום מהם :

מנחה קטנה

וכל העם הכירו וייטב בעיניהם · כי זה כלל גדול כל אשר ידבר האדם או יעשה האדם יש בחינות לחשוב שבדבריו טובים כן לבו או שלא כן לבו בתפיודע שלא הוא לפי הפעולה והרושם שמושב בלב השומעים כי אם הדברים יוצאים מלבו כן של לב השומעים מגיע ואם השומעים לא יאמינו בעיניהם טוב דבריו הוא הוראה שלבו גם הוא בלתי שלם ובודק לאמרי פיו. וזה יאמר וכל העם הכירו כי שלמעשר הוא כדבריו בשב הכירו שלא כנא כי וייטב בעיניהם ולא הסתפקו אם שלבו היה אומר אומם מן השפה ולחוץ יורה כי מלבב יצאו ואל לבותם נכנסו : ואנכי רך ומשוח מלך וכריך להשיל מורא בפלשתים וביתר אומות ואלה בני צרויה קשים ממני בעיני הגוים שאימתם מוטלת עליהם כאשר היתה אימת אבנר וא"כ אחר שנפל שר אחד איך אפיל את האחר יום א' ואנכי רך וגו' ע"כ אמרתי לאיית הדבר אל ה' לומר ישלם ה' לעושה הרעה כרעתו וישמע בן שאול וגו' · כי כיון שמת אבנר בטל מלכותו כי הוא היה מתחזק בבית שאול להעמיד המלוכה בזרעו וכיון שמת אבנר בטל מיד מלכותו ע"כ קראו בן שאול ולא במקום שנקרא בשמו · ואע"פי שמרד אבנר באיש בושת מ"מ נבהל על מיתתו כי היה בוטח בחסידות ויודע לב אבנר שלא יכרות ברית עם דוד אלא דרך שמרם שיאמר איזה ניר וממשלה לו וגם יכלול בפשרה שלא ידע דוד לאנשי איש בושת וכיון ששמעו שמת אבנר היו סבורין שהרגו אותו על שלא נתפרשו יחד ואין רבונו של דוד ואנשיו לכרות ברית לאיש בושת ואנשיו כי אם להשמד ולהרוג ע"כ נבהלו :
ויגרשו

כלי יקר

על ראש רשעים תחול באסף הצדיק הזה כדי להסיר צלם ומגינם על דרך כי מפני הרעה נאסף הצדיק שאחז"ל כי מפני הרעה וקודם שתבא נאסף הצדיק כדי שלא יגין ועל דרך כי תצא אש ומצאה קוצים ונאכל גדיש ומצאה קוצים אחר שנאכל הגדיש והוא הצדיק והקוצים הם הרשעי' וז"ש כנפול לפני בני עולה ר"ל נפילתך בלי ספק היתה לפני וקודם נפילת הבני עולה העתידים ליפול מפני רעתם וקודם אליה נפלת כדי שלא תגין עליהם ועל כן הוסיפו העם לבכות עליו שנצטערו פן יקראם אסון שאמר שנאכל גדיש הוא אבנר פן יאכלו הקוצים כמו שאמר דוד לפני בני עולה נפלת וזהו שאמר ויוסיפו כל העם לבכות עליו שחששו שימשך להם נזק לכלל העם ולכן געו כולם בבכיה :

ויבא כל העם להברות את דוד וכו' במסכת סנהדרין אמרו בפ' כ"ג דרש רבה מאי דכתיב ויבא כל העם להכרו' את דוד וקריגן להברות את דוד בתחל' להכרותו ולבסוף להברותו עד כאן בתחלה להכרותו שחשבו שמאתו היתה מיתת אבנר ולבסוף להברותו שידעו הבירור שלא היתה מאת דוד להמות את אבנר עד כאן וכן הביא הרד"ק ז"ל ע"ש · ולע"דן שחז"ל לא דרשו קרי וכתיב דאם כן הי"לל כתיב להכרות וקריגן להברות בתחלה וכו' כי או' מאי דכתיב הוא לשון קושיא בכל מאי דכתיב בגמרא · ואפשר שגם ז"ל הוקשה להם מאי דכתיב לשון להברות ולא אמר להאכיל וכיוצא כי לשון להברות הוא מתפרש מלשון וברא אותם או מלשון עלה היער וברא' כי יער הוא ובראתו שהוא לשון כריתה וז"ש מאי דכתיב להברות שאעפ"י שפשוטו לשון אכילה גם כן משתמע לשון כריתה וקריגן לשון להברות כפשוטו ומי הכניסו בתגר הזה לפי' דהי"לל לשון אכילה או שעודה לזה משיב דבכוונה מתכוין ואמר להברות לפרשו לשון כריתה מלשון כאמור בחרבות ובתחלה להכרות ולבסוף להברות כאלא לפי זה שגם לחז"ל לא כתב להכרות בכף בפי' אלא מדנקט האי לישנא משמע שרוצה לכלול בו לשון כריתה · כאלא שגם חז"ל לא היה להם כתי' וקרי כספרים המדוייקים · ולו הונח שלא כיון רבה בדרשתו זאת למה שאמרתי עכ"ז הענין נכון לומר שהכתוב אמר להברות מלה מורכבת משתי הבנות לשון כריתה ולשון להברו' להאכיל בתחלה להכרותו ולבסוף להברותו · ורש"י ז"ל להברות לשון סעוד' וכן מהרי"א ז"ל לשון אכילה ונשבע כה יעשה לי אלהים כמו שעשה לאבנר וכה יוסיף הוא על הוא אם אוכל דבר עד בוא השמש עד כאן ונגר וכריתי בפסוק ויאמר דוד אל יואב וכו' טעם לאומר כאן להברות את דוד שלא אמר לשון מלכות לפי שבקשו בתחלה לכרות אותו בחשבם שידו במעל אמנם אחר כך כשידעו שלא היתה אלתו או קבלו מלכותו ולכך אמר בסמוך אשר עשה המלך · ובזה יובן גם כן אומרו ויבא כל העם להברות כי מה טעם לבא כל העם להאכיל אל המלך מספיק הראשים שיבאו להברות ולא כלל העם אלא ודאי שבאו להכרות אותו ולילחם בו כנז"ל בדברי חז"ל ולזה באו כולם יחדיו ואפשר שגם זה נכלל בחז"ל במ"ש מאי דכתיב ויבאו כל העם להברות את דוד שמלבד שדקדקו לשון להברות כדפרישית אפשר שדקדקו גם כן מה שדקדקתי או' ויבאו כל העם כי מה צורך בכל העם כנזכר וז"ש מאי דכתיב ויבאו כל העם ולא אמר מאי דכתיב להברות לכלול השתי קושיות · והגיד הכתוב שעוד היום גדול היה כשבאו להברות שאילו היה סמוך לשקיעת החמה כשבאו לא היה להחזיק טובה לדוד כי על זמן מועט לא רצה לאכול כיון שיצא רובו של יום בקדושה אבל בהיו' עוד היום גדול כשבאו להברותו עכ"ז לא קבל ז"ש ויבא כל העם להברות את דוד לחם בעוד היו' גדול ועכ"ז לא קבל וישבע וכו' וטעם למה שלא רצה לאכול הוא להורות הדאגה הגדולה שבלבו על אבנר עוד כיון למה שאמרו חז"ל שמיתת הצדיקים מכפרת ולכן התענה כדי שיהיה ענות נפשו מצטרף למיתת הצדיק להיות כפרה וסליחה ומחילה על כלל ישראל :

וכל העם הכירו כו' וידעו וכו' קשה שהדברים כפולים די שיאמר וכל העם הכירו וייטב בעיניהם ואומר ככל אשר עשה מיותר ושנה עוד לומר וידעו וכו' שכבר נכלל זה באו' וכל העם הכירו ולמה שינה מלשון הכירו לידיעה · ונראה כי הכתוב הראשון מדבר שכל העם הכירו מתוך מעשה זה שלא רצה דוד לטעום כלום שנצטער צער גדול ושהיה חשוב אבנר בעיניו ראוי להגן ולכפר על הדור במיתתו כי מיתת הצדיקים מכפרת ולזה צם כל היום כנזכר לעיל בפסוק הקודם ולזה אמר וכל העם הכירו מתוך הנזכר אם הטעם לחם או כל מאומה שהרגיש ונצטער והכירו שהוא חשוב בעיניו וז"ש ויכירו וייטב בעיניהם הפועל הזה בכל אשר עשה המלך בענין ללכתו אחרי המטה שהוא לפנים משורת הדין וכן במה שהספיד בין הנפים ובין האנשי' אשר כל אותם הפעולות אשר מצד הדין לא היה ראוי לעשות כן כנז' לעיל ועכ"ז בעיני כל העם טוב כן הפעולה הזאת מאלו היתה טובה בעיניהם שהכירו על ידם את מעלת אבנר לזה אמר לשון הכירו ומכלל כל הפעולות ידעו כל העם כי לא היתה זאת מהמלך להמית את אבנר · עוד אפשר שהפסוק הראשון מדבר על שהכירו שלא היתה יד המלך עם יואב אלא מדעתו עשה ולפי שאולי יחשבו שלעתיד היתה שימה בלבו להרגו אחר שישלים את ישראל לזה בא הכתו' השני ואמר וידעו כל העם ידיעה שלימה הוא וכל ישראל כי לא היתה מהמלך להמית את אבנר בשום זמן לא בהוה ולא בעתיד כי ראו אותו בצער הנמרץ ואין זה אלא על אוהב שלם וזה יורה הוא' להמית את אבנר שאם על העבר לבד הי"לל כי לא היתה מהמלך מיתת אבנר :

ויאמר המלך לעבדיו כו ואנכי היום רך וכו' סנהדרין פרק חלק והאנשים האלה בני צרויה קשים ממני אמר רב שעת חוצפא מלכותא בלא תגא ע"כ · רצה לפרש רך לשון מלכות כמו לא רכה ולא בר רכה שהאי מלך ומשוח מלך ובני צרויה קשים ממני ממש חוקי' ממני בהכסים מלכות שאני היום רך ומשוח מלך והם יותר קשים ממני מכלל שהם גם כן כמלכים משמע חוצפא מלכותא בלא תגא ועיין רש"י ז"ל והרד"ק ז"ל ומהרי"א ז"ל כתב שדוד התנצל לעבדיו למה לא הרג ליואב ואבישי על הרגם את אבנר אחר שהרה לו כל כך לזה אמר כי התרון אף מחוייב כי הלא תדעו כי שר וגדול נפל היום בישראל ומה שלא נקמתי דמו מיואב ואבישי הוא כי אנכי היום רך ומשוח מלך כאלו היום ובני צרויה קשים ממני עם היותם בני צרויה אחותי עכ"ז הם מכעיסים אותי והם קשים וזדונים ולא אוכל להם אבל הוא יתברך שהוא דיינא רבה ישלם לעושה הרעה כרשעו ולא ימלט ממשפטי האלהי וסמכם מה שלא הרגו דוד ליואב לפי שלא היו שם עדי' והתראה ולפי שהיה יכול להרגם כפי דינא דמלכות' דינא אלא כדי שלא לבלבל מלכותו שתק והניח המשפט לאלהים כי לא יצדיק רשע ע"כ · ומ"ש לפי שראה דוד שעבדיו השרים לא בכו כשאר דלת העם לז"א אל עבדיו שהם השרים הלא תדעו כי שר וגדול נפל היום בישראל וא"כ יאתה לשרים לבכו' על שר וגדול כמוהם עד כאן · והחכם השלם כמה"ר יום טוב אהלון נר"ו פי' הלא תדעו כי שר שהוא אבנר וגדול שהוא שאול נפל היום בישראל כי במיתת אבנר נתחדשה מיתת שאול לפי שאבנ' היה מחזיק במלכות שאול ואתני' הה"ר אברהם יצ"ו פי' הלא תדעו כי שר שהוא יואב שנקרא שר הצבא וגדול שהוא אבנר נפל היום בישראל כי אעפ"י שאתם רואים ליואב חי וקיים יש לכם לדעת שכבר נפל בנפילת אבנר ולזה אמר הדברים בסוד אל עבדיו הקרובים אליו שלא ירגיז יואב בדבר ופירש הכתוב שלאחריו כיצד היא נפילת יואב ואמר ואנכי היום רך וכו' ישלם ה' לעושה הרעה כרעתו א"כ כיון שה' ית' הוא המשלם לעושה הרעה כרעתו א"כ כבר נפל מהיום יואב ולפי הב' פרושים אלו מובן דלא קאמר קרא שר גדול אם היה מדבר על אבנר לבדו :

ולע"דן שהי"לל דעו כי שר גדול מהו הלא תדעו אמר הנה היום אינכם מרגישים פטיר' הצדיק הזה כי אינכם יודעים ערכו אבל בהסיר צלו מעליכם בריא לי שהלא תדעו לעתיד כי שר וגדול נפל ביש' כי אם יצאת הצדיק ממקו' עושה רושם על אחת כמה וכמה יציאתו מן העול' שתעשה רושם גדול כנז"ל גבי כנפול לפני בני עולה ז"ש הלא תדעו · ואפשר לפרש עוד באו' ביש' שהבי"ת הוא בי"ת בעבור כלו' הלא תדעו כי שר וגדול נפל כי חסיד וגדול היה ומה שנפל לא בחטאו מת כי אם ביש' ר"ל בעבור יש' ובחטאם ע"ד הנז"ל בשם המפרשים גבי כנפול לפני בני עולה כמלאת ההודעה היא שבעון ישר'את ואין ההודעה שהוא שר וגדול ביש' כי מודעה היא זאת · או יאמר הלא תדעו לעתיד כי שר וגדול נפל היום הזה ביש' והיאך תדעו כן פי' ואמר כי אנכי היום רך במלכות יש' ולא יאות לבלבל המלכות והאנשים האלה הם בני צרויה אחותי אשר על כן הם קשי' מאד והקושי הזה נמשך להם ממני כי אני אחי אמם ועל זה בוטחים להרע ואני איני יכול לענש את אמם צרויה אחותי אבל הב"ה יפרע מהם וישל' גמול לעושי הרעה דומ' בדומה וע"י כן תדעו כי שר וגדול נפל ביש' מהדין שיעשה הש"ית בהורגיו :

וישמע בן שאול כי מת אבנר כו' מהרי"א אמר שאיש בושת רפו ידיו וכל ישרא' נבהלו בשמע' שמת אבנר והיה זה לאיש בושת להיותו בן שאול מרוע מערכתו של אביו שאול ולזה לא קראו בשמו והנה נבהלו ישראל כי מהם אמר שדוד צוה להרגו אחרי שלא הרג את יואב ואבישי והוקשה להם למה עשה כן אחרי שכבר היה אבנר אחריו ומהם היו אומרים שדוד היה נקי כפים ובר לבב בזה והוקשה להם א"כ למה לא הרג את הרוצחים ולכן נבהלו כול' כאנשים שאינ' יודעים האמת וקשה להם מכל הצדדין ונבהלו עד כאן · ולע"דן שאמר וישמע בן שאול ולא אמר איש בושת לומר כי לא היה עוד בבית שאול יורש עצר כי לא נשאר כי אם פסח ושמו מפיבושת כמו שהזכיר בסמוך בס"ד בשם המפ' שזו היא כוונת סיפור וליהונתן בן שאול בן נכה רגלים וכו' כלו' שלא נשאר יורש עצר כי אם הנכה רגלי' מפיבושת וזה כלע"ד או' וישמע בן שאול כלו' זה בן שאול לבדו ולא יותר ולכן בשמעם שמת גבורם אבנר רפו ידיו וגם כל ישראל נחפזו ונבהלו כי מזלייהו חזי שקל מהרה נפל ואין עוזר וסומך ידו ואין עוד נוטה אהלו מקים יריעותיו כי זה בן שאול לבדו ואין עוד וק"ק כי אחרי שאבנר נטה אחרי דוד למה נבהל בן שאול אדרב' היה לו לשמוח כי הבוגד נפל ואפשר שהיה כל כך חסידות אבנר שחשב איש בושת שמא הלך להשלים עם דוד לדעת את מוצאו ואת מובאו ולפתותו בא כדברי יואב וזהו וישמע בן שאול כי מת אבנר בחברון שלא שמע הדבר על בוריו אלא כי מת ולא אמרו לו שנהרג כי לא שמע אלא כי מת אבנר בחברון וירפו ידיו וכל יש' גם כן נבהלו וכל יש' היינו אותם שהיו עם איש בושת ומ"ש וידע כל העם וכל ישר' ביום ההוא כי לא היתה מהמלך וכו' לא על כלל ישראל שבכל המדינות כי אם על אותם שבאו להשלים אל דוד ונמצאו שם בחברון הם הם שידעו כי לא היתה מהמלך להמית את אבנר אמנם שאר כל ישראל שבשאר המדינות ושעם איש בושת לא ידעו דבר ברור ולכן נבהלו :

רדק

היו בן שאול · כמו לבן שאול או עם בן שאול כתרגום או שרי שזכר עומד במקום שנים כאילו אמר שרי בן שאול ומנחם פירשו היו כמו שברו ובן להייתי וכתליתי ר"ל המיתו אותו וספר ענין זה הנה להודיע כי אלה שהרגו בן שאול כבר היו עמו ושריו היו לפי' לא נשמרו מהם בני הבית בבואם תוך הבית ובחדר משכבו וחשבו שבאו לדבר עמו כנכנסו ומה שאמר ויברחו הבארותים לא ספר על מה ברחו אולי היו להם דברי מריב' עם שאול או עם בנו ועתה שבו אליו אולי כשלימו עמו טרם בואם ובאו עד לביתו ולא נשמרו מהם ויהיה פי' לוקחי חטים לזה הפי' שבאו עם לוקחי חטים לדבר עם בן שאול ולפי' שפירש מנחם המיתו יהיה פי' הענין כן כי אלה השרים הרגו בן שאול ולא אמר זה על איש בשת אלא על בן אחר שהיה לשאול והרגו אותו או בחיי שאול או אחרי מותו לפיכך ברחו גתימה. והיו שם גרים עד היום הזה שבאו להרוג איש בשת למצוא חן בעיני דוד ולשוב לנחלת' בארו' וכשבאו לבית איש בשת התנכרו ועשו עצמ' כלוקחי חטים וכת"י כזבני חטין ונכנסו לביתו לחדר משכבו והרגוהו ובני הבית לא נשמרו מהם כי אמרו שידברו עמו לקחת חטים ממנו: כי גם בארות תחשב על בנימן: כמו אל בנימן וכן ותתפלל על יי' כמו אל יי' על שפן הסופר כמו אל ומה שאמר כי גם בארו' והנה בארות נחשב' בתוך ערי בנימן אם כן מה הוא גם אולי היתה על הגבול והיו חושבי' בני אדם כי אינה לבנימן הודיע כי גם היא תחשב לבנימן וכל זה להודיע כי משבט בנימן היה שהיה משבט שאול יצאו לו מכלי' ביתו וממלכתו שסיפר ומה שספ' גם כן הנה ענין מפיבושת בן יהונתן להודיע כי במות איש בשת לא נשאר לבית שאול יורש עצר ראוי למלכות כי מפיבשת בן יהונתן נפל ונעש' נכה רגלי' ולשאול לא נשא' כי אם בני רצפ' הפלגש: כחם היום: בב"ק: את משכב הצהרים · ת"י שנת מלכיא כלומר כי מנהג המלכים לישן בצהרים: ויבאו הבית · נראה כי אחר שהכוהו ויצאו להם חזרו לבית להסיר את ראשו להביאו לדוד כי הם הרגוהו כי חשבו למצוא חן בעיני דוד בזה הדבר: והרגהו

מנחה קטנה

ויברחו הבארותים וגו' · מפר"ש שברחו לשם מפלשת' שאול כשנהרג וברחו מפלשתים להציל נפשם מפלשתים כי אימה גדולה היתה על אנשי ישראל בבריחם מפני הפלשתים שגם אמנת מפיבושת גם היא נסה ובחפזה לנוס נפלה עם מפיבושת ויפסח שכ"כ היתה לנוס מפחד הפלשתי' שהיתה כ"כ גדולה עליהם שכל אחד רץ ונס להציל נפשו באחת המקומות אשר ימצא להמלט שמה: ויכהו אל החמש · אפשר שעשו זה כדי לנקום נקמת אבנר כי שמעו שע"י שאיש בושת עשה מריבה עם אבנר ע"י שפלגש אחת ועי"ז הלך אבנר לכרות ברית עם דוד ומזה נתגלגל הדבר שנהרג בשכם אל החמש ועשו נקם באיש בושת ויכהו אל החמש ואולי היו קרובים אל אבנר וגואלי הדם ועל כן עשו מה שעשו: הרגו

פי' רבי' ישעיה

ושני שרי גדודי' היו בן שאול · פירוש לבן שאול ואשר הלמ"ד: ויברחו הבארת ם גתימה · פירוש כשמת שאול ועזבו ישראל הערים אשר במוכות לפלשתים ברחו הבארתי' ויגאו מבארו': וליהונתן בן שאול · פירושו משני שהזכיר: בריחת הבארתי' הסמיך לו שגם בן יהונתן נפסח כשברחה אומנתו כששמעה מיתת שאול ויהונתן: נכה רגלים · פירוש לשון הכאה · ששרשו נכה והוא שם התואר מן הקל על משקל יפה תואר · והנה באו עד תוך הבית לוקחי חטים ויבאו אל החומש · כמו על הנה עזרנו יי' · ובאו שם אנשים שהם לוקחי חטים והיו בעילה אחת עם רכב ובענה להרגו ונמלטו רכב ובענה אחר שהרגוהו ובאו אל דוד:

רש"י

היו בן שאול · כמו לבן שאול כמו לתועד אשר שמוע אשר לשמוע: ויברחו הבארותים · כשמת שאול שעזבו בני ישראל הערי' שסביבות פלשתים כמו שאמר למעלה או ברחו הבארותים: וליהונתן בן שאול · מגיה והולך איך נשבת מלכות מבית שאול הוא ובניו כהרגו וזה הנשאר הרגוהו על משכבו ובנו של יהונתן נפל ויפסח: נכה רגלים · שבור רגלי': והנה באו עד תוך הבית: עם תגרי' לוקחי חטים: לתתי

רלבג

והנה אחר זה קשרו שני שרי גדודים אשר לבן שאול על איש בשת והרגוהו בביתו על משכבו בהיותו שוכב משכב הצהרי' ונכנסו עם אנשים לוקחי חטים שבאו בתוך הבית ונשאו את ראשו לדוד למצוא חן בעיניו והוא נקם את נקמ' איש בשת מהם וצוה להרגם

מסרה

תחשב ג' בקריאה וסימן לכנעני תחשב · כי גם בארות · צדקה תחשב לו: שמעת ג' חס' בליש' בקריא' וסימן בבוא שמעת שאול והגה ג' בקריאה וסימן והגה באו תוך הבית · והגה אמרות הסיתוך · והגה בשבי תלבנה:

תרגום

אִתְבְּהִילוּ: וּתְרֵין גַּבְרִין רַבָּנֵי רֵישֵׁי מַשִׁרְיָן הֲווֹ עִם בַּר שָׁאוּל שׁוּם חַד בַּעֲנָא וְשׁוּם תִּנְיָנָא רֵכָב בְּנֵי רִמּוֹן דְּמִבְּאֵרוֹת מִבְּנֵי בִנְיָמִן אֲרֵי אַף בְּאֵרוֹת מִתְחַשְׁבָא עַל דְּבֵית בִּנְיָמִן: וַעֲרַקוּ אֱנָשׁ בְּאֵרוֹת לְגִתָּיִם וַהֲווֹ תַּמָּן דַּיָּרִין עַד יוֹמָא הָדֵין: וְלִיהוֹנָתָן בַּר שָׁאוּל בְּרָא לְקֵי בְּתַרֵין רִיגְלוֹהִי בַּר חֲמֵשׁ שְׁנִין הֲוָה כַּד אֲתַת בְּסוֹרַת שָׁאוּל וִיהוֹנָתָן מִיִּזְרְעֶאל וּנְטַלְתֵּיהּ תּוּרְבַּנְתֵּיהּ וַאֲפִכַת וַהֲוָה כְּאִתְבְּעִיוּתָהּ לְמֵיעֲרַק וּנְפַל וַחֲגַר וּשְׁמֵיהּ מְפִיבוֹשֶׁת: וַאֲזַלוּ בְּנֵי רִמּוֹן דְּמִבְּאֵרוֹת רֵכָב וּבַעֲנָה וַאֲתוֹ כְּמֵיחַם יוֹמָא לְבֵית אִישׁ בּוֹשֶׁת וְהוּא שָׁכִיב יַת שְׁנַת מַלְכַיָּא: וְאִינוּן אֲתוֹ עַד גּוֹ בֵּיתָא כִּזַבָּנֵי חִיטִּין וּמְחוֹהִי בְּסְטַר יַרְכֵיהּ וְרֵכָב וּבַעֲנָה אֲחוֹהִי אִישְׁתֵּיזָבוּ: וַאֲתוֹ לְבֵיתָא וְהוּא שָׁכִיב עַל עַרְסֵיהּ בְּאִידְרוֹן בֵּית מִשְׁכְּבֵיהּ וּמְחוֹהִי וְקַטְלוּהִי וְאַעְדִּיאוּ יַת רֵישֵׁיהּ וּנְסִיבוּ יַת רֵישֵׁיהּ וַאֲזַלוּ בְּאוֹרַח מֵישְׁרָא כָּל לֵילְיָא: וְאַיְתִיאוּ יַת רֵישׁ אִישׁ בּוֹשֶׁת לְוַת דָּוִד לְחֶבְרוֹן וַאֲמָרוּ לְמַלְכָּא הָא

ריש

מקרא

נִבְהָלוּ: וּשְׁנֵי
אֲנָשִׁים שָׂרֵי־גְדוּדִים הָיוּ בֶן־שָׁאוּל
שֵׁם הָאֶחָד בַּעֲנָה וְשֵׁם הַשֵּׁנִי
רֵכָב בְּנֵי רִמּוֹן הַבְּאֵרֹתִי מִבְּנֵי בִנְיָמִן
כִּי גַּם־בְּאֵרוֹת תֵּחָשֵׁב עַל־בִּנְיָמִן: ג
וַיִּבְרְחוּ הַבְּאֵרֹתִים גִּתָּיְמָה וַיִּהְיוּ־שָׁם
גָּרִים עַד הַיּוֹם הַזֶּה: ד
וְלִיהוֹנָתָן בֶּן־שָׁאוּל בֵּן נְכֵה רַגְלָיִם
בֶּן־חָמֵשׁ שָׁנִים הָיָה בְּבֹא שְׁמֻעַת
שָׁאוּל וִיהוֹנָתָן מִיִּזְרְעֶאל וַתִּשָּׂאֵהוּ
אֹמַנְתּוֹ וַתָּנֹס וַיְהִי בְּחָפְזָהּ לָנוּס וַיִּפֹּל
וַיִּפָּסֵחַ וּשְׁמוֹ מְפִיבֹשֶׁת: ה וַיֵּלְכוּ בְּנֵי־
רִמּוֹן הַבְּאֵרֹתִי רֵכָב וּבַעֲנָה וַיָּבֹאוּ
כְּחֹם הַיּוֹם אֶל־בֵּית אִישׁ בֹּשֶׁת וְהוּא
שֹׁכֵב אֵת מִשְׁכַּב הַצָּהֳרָיִם: ו וְהֵנָּה
בָּאוּ עַד־תּוֹךְ הַבַּיִת לֹקְחֵי חִטִּים
וַיַּכֻּהוּ אֶל־הַחֹמֶשׁ וְרֵכָב וּבַעֲנָה אָחִיו
נִמְלָטוּ: ז וַיָּבֹאוּ הַבַּיִת וְהוּא־שֹׁכֵב
עַל־מִטָּתוֹ בַּחֲדַר מִשְׁכָּבוֹ וַיַּכֻּהוּ
וַיְמִתֻהוּ וַיָּסִירוּ אֶת־רֹאשׁוֹ וַיִּקְחוּ אֶת־
רֹאשׁוֹ וַיֵּלְכוּ דֶּרֶךְ הָעֲרָבָה כָּל־הַלָּיְלָה: ח
וַיָּבִאוּ אֶת־רֹאשׁ אִישׁ־בֹּשֶׁת אֶל־
דָּוִד חֶבְרוֹן וַיֹּאמְרוּ אֶל־הַמֶּלֶךְ הִנֵּה־

ראש

ויהונתן · מי האמין לשמעתינו · ושמעית יבהלוהו ממזרח: כחם ד' בקריאה וסי' נמסר בריש סדר וירא:

כלי יקר

ושני האנשים שרי גדודים וכו' עיין רש"י ז"ל וכן הרד"ק ז"ל והוסיף ע"ש וכן מהרי"א ז"ל ולע"דן כוונת הפסוק לומר רוע לב האנשים האלה ולכן היה אחריתם להכרית והרגם דוד ע"ה יען כי היו שרי גדודים ומעולים ואם כן מי הכניסם בתגר זה להמית איש צדיק במשכבו והנה היו בן שאול רוצה לומר היו חשובים כבן שאול עצמו בענין השררה והכבוד לא יפול דבריהם הרגה וז"ש היו בן שאול או אמר שהיו בן שאול ממש כגופו חביבים עליו ועכ"ז מלאם לבם אל הבגידה הזאת והמרד והמעל הזה ללא תועלת השגת כבוד ומעלה יתירה כי כבר היו מעולי' מאד לא זו אף זו שהיו משבט בנימן שבט שאול והיו חשובים מאד על בנימן ז"ש כי גם בארות תחשב על בנימן על בנימן דייקא שבארות חשובה היא מאד שאנשיה גבורים ועכ"ז שהיו חשובי' בשבטם ובעיני המלך לא שתו לבם והרגו את איש בושת אשר בלי ספק אין זה כי אם רוע לבם והיא נבלה שמתוך שבט שאול עצמו ולוהביו כגופו ונפשו ממנו משבטו ומאתו יצא להורות את מעשה ה' כי נורא הוא מאד מי יכילנו:

ויברחו הבארותים וכו' עיין רש"י ז"ל וכת"י היכם בארתי ועיין ברד"ק ז"ל:

וליהונתן בן שאול בן נכה רגלים וכו' עיין רש"י ז"ל וכן הרד"ק ז"ל וכן מהרי"א ז"ל והוסיף לומר שבא הם פור הזה בין הדבקים להודיע שגם בני בענה ביונו להכרית זרע המלוכה ולזה את זה הנער נכה רגלים לא נתנו לבם להרוג כי ידעו לא יצלח למלוכה כי נכה רגלי' הוא על כן לא שמו פניהם רכב ובענה אלא על איש בושת לבד כי בזה נכרת הכל:

ולע"דן לפי שאמר ששני שרי גדודים רכב ובענה אשר ברחו גתימה והיו שם עד היום הזה שיזכיר שבאו להמית את איש בושת שאז מלאם לבם לבא יען כי ראו אבנר המחזיק בידו נהרג וראו שעת כושר להרגו כי ראו שאין לו גואל דמו וז"ש ויהיו שם גרים עד היום הזה ולא היום הזה בכלל שהרי באו להרוג איש בושת יען שלא נשאר כי אם ליהונתן בן נכה רגלי' ואינו ראוי להיות גואל דם כי נכה רגלים הוא והם קלים כנשרים ועוד שהוא רך בשנים כי בן חמש שני' היה אז בעת מות שאול ועל הרוב אחר פטירת שאול ועד היום שבעה שנים ומחצה בין הכל י"ב שנים ומתנה וז"ש וליהונתן בן נכה רגלים בן חמש שנים היה בבא שמועת שאול באופן שהוא נכה רגלים ורך בשנים ולכן מלאם לבם · וילכו בני רמון הבארותי וכו' שהמיתוהו ונתנו ראשו:

וילכו בני רמון וכו' והנה באו כו' עיין רש"י ז"ל וכן הרלב"ג ז"ל וכן הרד"ק ז"ל והוסיף ע"ש ולע"דן כוונת הכתוב להגיד גבורתם שבאו מן גיתימה עד מקום איש בושת בזמן מועט שהרי הגיעו שם כחם היום שהוא בצהרים והיה בשקול דעתם לבוין השעה שהיה ישן שאז משרתיו מתמועטי' הנה והנה כדי שיוכלו להכותו והוא ישן ואין מציל כדי שיוכלו לברוח וזהו שאמר וילכו בני רמון הבארותי והלכו בזריזות ויבאו כחום היום אל בית איש בושת והוא שוכב וכו' ולא אמר וימצאוהו שוכב את משכב הצהרים אלא והוא שוכב כלומר שיערו לבא בהיותו בעת שבודאי הוא שוכב את משכב הצהרים וכן היה שמצאוהו שוכב והנה באו עד תוך הבית וכו':

ויבאו הבית וכו' עיין הרד"ק ולדבריו ז"ל צ"ל שבמכה הא' שהוכה אל החומש לא מת לגמרי שהרי כתיב בפ' ויבאו כו' ויכוהו כו' וכן מהרי"א והוסיף לו' שבפ' הא' ספר הענין דרך כלל איך הכוהו החומש ורכב ובענה נמלטו והפ' הזה הב' מפרש הענין בפרטו איך היה שבאו הבית והוא שוכב על מטתו בחדר משכבו · ולע"דן כי הזכיר תחלה איך באו כחם היום אל בית איש בושת והנה באו עד תוך הבית ר"ל והם רכב ובענה בתרגומו והיכן כו' ובאו עם לוקחי חטי' ובתוכם ומדלא קא' עם לוקחי חטים אלא עד תוך הבית לוקחי חטים כו' שכיון הפ' לו' שלוקחי חטים שעמהם אשר הם באו בתוכם הם הכוהו וז"ש לוקחי חטים ויכוהו אל החומש ואולי היה זה בעצת רכב ובענה או שהם הרגוהו מרוע לבם או שבהר' ביניהם באופן שרכב ובענה נמלטו מלותו הדם הא' של אותו בן שאול שהרגו וברחותם שכבר הורג ע"י הזולת אל החומש אז ויבאו רכב ובענה אל הבית והוא שוכב על מטתו בחד' משכבו ויכוהו עוד על מה שהורה עוד מלוקחי חטים בפרוקם התיבה כי אמרו גברא קטילא קטיל ואין עון בדבר והדרבא לדקם תחשב לנו

סימות ולא יגעטר הרבה ויסירו את ראשו כו' ויכריח פי' זה יתורי הפסוק כי היה יכול לקצר ולו' ויבאו כחם היום לוקחי חטים אל בית איש בוש' ויכוהו אל החומש וימיתו ויקחו את ראשו וילכו דרך הערבה עוד אפשר לסייע ענין זה ממה שהזכיר בסמוך אף כי אנשים רשעים הרגו את איש בושת צדיק בביתו על משכבו ועתה הלא אבקש את דמו מידכם שאו' אף כי אנשים רשעים הרגו בלשון רבי' נסתרים ואח"כ מדבר עם רכב ובענה לנוכח הלא אבקש את דמו מידכם אלא ודאי ה"ק אף ותימה עוד היא על כי אנשים רשעים דהיינו אותם לוקחי חטים שהכוהו אל החומש אף הוא כי רשעים הכם הרגו את איש צדיק בביתו ואתם גם אתם שלא הרגתם אותו אלא גרמתם הענין הלא בודאי את דמו אבקש מידכם:

ויבאו את ראש איש בושת יש לדקדק או' הנה ראש איש בושת בן שאול כי בא' מספיק גם או' נקמות שתי' כי כאן לא היתה אלא נקמה א' ונראה כי רכב ובענה ראה שאין יאו' דוד מ"ש אנשים רשעים הרגו את איש צדיק כו' לז"א כמתנצלים הנה ראש איש בושת עם היותו צדיק לא נחשם יען היותו בן שאול אויבך כו' והנה היום הזה נתן ה' לאדוני המלך וכו' ב' נקמות הא' מזרעו של שאול והב' משאול כי במיתת זרעו ימסך לצער לשאול ע"ד וזרעו לבו המפרים מכאן שהאבות מצטערים בקבר כמאמר ב' נקמות כמשבות מפעולת א' ביום הזה משאול ומזרעו שלא יהיה לך עוד מנגד למלכותך שכם תמו וז"ש ומזרעו ר"ל כולו שהרי לא נשאר כי אם נכה רגלים לא יצלח למלוכה:

ויען דוד את רכב וכו' כי המגיד לי וכו' אף כי אנשים רשעים וכו' ועיין רש"י ז"ל וכן הר"דק ז"ל והוסיף ע"ש ומהרי"א ז"ל וזכר שהרה אף דוד ברצותו המרי והקשר ההוא ונשבע חי ה' שהוא הרג בצקלג הנער הכנעני עם היות שהוא לא הרג את שאול רק להיותו כמבשר בעיניו ועל זה בלבד הכהו כי המגיד לי הנה מת שאול שהוא לא הרגו אלא מת עכ"ז לפיות והוא היה כמבשר בעיניו על כן הרגתיו כל שכן וק"ו רשעים ההורגים צדיק ז"ש אף כי אנשים רשעים הרגו את איש צדיק וכו' שראוי לנקם: ולע"דן שדוד אמר להם שלא שמח בזה יען כי הפ' יאמר לפדותו מכל צרה וא"כ למה ישמח במיתת אלו הדרגי' בהיות בחיי' יגדל נא כח ה' בעיני הבריות ז"ש חי ה' אשר פדה אותי מכל צרה כי המגיד לאמר וכו' ואוחזה בו ואהרגו בצקלג והוא מע' באמרו שאחזתי בו שמשכ' שהיתה להתי לו בשורה ז"ש אשר לתתי לו בשורה היתה האחיזה ולא היתה אלא להרגו כ"ש באנשים רשעים שכשהם אנשי' מזרע קדם ישראל שהם מלאים גדול עונם על עון אותו העמלקי ז"ש אף כי אנשים רשעים שאין אנשים בכל מקום אלא חשובים וצדיקים שכאשר נעש' רשעים גמורים בשפכם דם נקי לנוע כשמו איש בושת שלא היה בעל יוהרא אלא צדיק בביתו מתהלך בתומו ותום לבבו בקרב ביתו שעונשם גדול ולא בהם תיבת בביתו לתורה מקום הכריג' שכבר אמר על משכבו אבל בא להורות במקו' שהיה נוהג בו הצדקות שהיה ירא שמי' בסתר בביתו ז"ש הרגו איש צדיק בביתו ר"ל נוהג הצדקות בביתו והיינו דלא קאמר הרגו בביתו על משכבו איש צדיק מעתה גדול עונכם ולכך שתים רעות עשיתם בכם הידים שהתכו הראש ושלחו יד להמיתו אבקש מכם שאתכם ז"ש ועתה שגדלה השחתכם כנז' הלא אבקש את דמו מידכם ממש ולא את' מכם ולא די לי בזה בחתיכת איברים אלא אמית אתכם ואבער אתכם מן הארץ וכן עשה ויהרגום כנגד וביערתי אתכם מן הארץ ויקצצו את ידיהם וכו' כנגד אבקש את דמו מידכם ואפשר שבחיי' אותם קצצו ידיהם ואעפ"י שנזכרו אחר ויהרגום או שהיו דברים בסדר הזכרתם כי עכ"ז שנהרגו בזוי הוא קלון אברים או אפשר שאמר אבקש דמו מידכם על מילות הבריג' ועל ידי זה לבער דם הנקי מן הארץ וז"ש וביערתי אתכם מן הארץ או רמז להם שהעונש שיעשה להם לבקש דמו מידם יגרום להם שלא ישארו כאן בארץ בע"הז נעים וכדים אבל וביערתי אתכם מן הארץ ותלכו לגורלכם לקץ הימין זהו שאמר וביערתי אתכם מן הארץ או יאמר מן הארץ כמו שפי' חז"ל גבי בלק ואגרשנו מן הארץ מן העול' הזה כי בלק אמר מן הע"הז ובלעם הרשע הוסיף לומר וגרשתיו שהם מן הע"הז והבא אבל דוד בשרם כי יזכו לעולם הבא ע"י העונש שבע"הז ז"ש וביערתי אתכ'

והרגנהו· והוא לא הרגו אלא כיון שלוה לאחד מהנערים להרגו כאילו הוא הרגו· ומה שאמר והוחזה בו אפשר שדוד אחז בו והנער הכהו: אשר לתתי לו בשורה· אשר הטב שאתן לו שכר וכת"י דהוה מדמי למיתן ליה מתנא בבסורתיה: ויתלו על הברכה· כדי שיראום בני אדם וידעו כי דוד ביושר לבבו נקם נקמת בית שאול ואף על פי שהיו אויביו: ויבאו כל שבטי ישראל· מכל שבטי ישראל באו אליו ואפי' משבט בנימן כי לא היה להם עוד תקוה בבית שאול וזה היה חמש שנים אחר שמת איש בשת וחמש שנים היתה המלכות בטלה שלא מלך דוד על כל ישראל עד סוף חמש שנים וששה חדשים כי איש בשת לא מלך אלא שתי שנים: הננו עצמך ובשרך אנחנו· אף על פי שאתה ממשפחת יהודה והננו קרובים לך אנחנו· גם כן עצמך כי כלנו בני ישראל אחים אנחנו: אתה הייתה מוציא· ה"א כתובה בסוף מלת הייתה והיא נקראת עם מלת מוציא וכן ידעת שחר מקומו: והמבי· חסר אל"ף בכתוב וכן היורש אבי לך: ויבואו כל זקני ישראל· וכבר אמר למעלה ויבואו כל שבטי ישר' אלא פירושו ויבואו וכבר באו תחלה זקני ישראל אל דוד וכרת להם ברית שלא ירע להם בעבור שסמכו ידי איש בשת שתי שנים ובעבור שאמרו להמליכו אחר מות איש בשת חמש שנים וכיון שכרת להם ברית שלחו בעבור שבטי ישראל ובאו אל דוד ומשחוהו למלך ואעפ"י שהיה נמשח תחלה ביד שמואל ומשחוהו אחר כן בית יהודה משחוהו גם עתה ישראל כי עתה מלך על כל ישראל ובדברי הימים א' וימשחו את דוד למלך על ישראל בדבר יי' ביד שמואל לפי שלא היה נתקיים דבר שמואל עד היו' הזה כי שמואל משחו למלך על כל ישראל כמו שהיה שאול מלך על כל ישרא' ומפני זה לא כלחם דוד ביבוסי יושב ציון עד שהיה מלך על כל ישראל ומיד שמשחו אותו ישראל הלך שם: לפני יי'· כבר פירש' כי כל מקום שיתקבצו שם כל ישראל או רובם שם שכינה שורה או פי' לפני יי' שאמרו יי' יהיה עד בינינו בברית שאנו כורתי': בחברון

ה

רֹאשׁ אִישׁ־בֹּשֶׁת בֶּן־שָׁאוּל אֹיִבְךָ אֲשֶׁר בִּקֵּשׁ אֶת־נַפְשֶׁךָ וַיִּתֵּן יְהוָה לַאדֹנִי הַמֶּלֶךְ נְקָמוֹת הַיּוֹם הַזֶּה מִשָּׁאוּל וּמִזַּרְעוֹ׃ וַיַּעַן דָּוִד אֶת־רֵכָב ׀ וְאֶת־בַּעֲנָה אָחִיו בְּנֵי רִמּוֹן הַבְּאֵרֹתִי וַיֹּאמֶר לָהֶם חַי־יְהוָה אֲשֶׁר־פָּדָה אֶת־נַפְשִׁי מִכָּל־צָרָה׃ כִּי הַמַּגִּיד לִי לֵאמֹר הִנֵּה־מֵת שָׁאוּל וְהוּא־הָיָה כִמְבַשֵּׂר בְּעֵינָיו וָאֹחֲזָה בוֹ וָאֶהְרְגֵהוּ בְּצִקְלָג אֲשֶׁר לְתִתִּי־לוֹ בְּשֹׂרָה׃ אַף כִּי־אֲנָשִׁים רְשָׁעִים הָרְגוּ אֶת־אִישׁ־צַדִּיק בְּבֵיתוֹ עַל־מִשְׁכָּבוֹ וְעַתָּה הֲלוֹא אֲבַקֵּשׁ אֶת־דָּמוֹ מִיֶּדְכֶם וּבִעַרְתִּי אֶתְכֶם מִן־הָאָרֶץ׃ וַיְצַו דָּוִד אֶת־הַנְּעָרִים וַיַּהַרְגוּם וַיְקַצְּצוּ אֶת־יְדֵיהֶם וְאֶת־רַגְלֵיהֶם וַיִּתְלוּ עַל־הַבְּרֵכָה בְּחֶבְרוֹן וְאֵת רֹאשׁ אִישׁ־בֹּשֶׁת לָקָחוּ וַיִּקְבְּרוּ בְקֶבֶר־אַבְנֵר בְּחֶבְרוֹן׃

א וַיָּבֹאוּ כָּל־שִׁבְטֵי יִשְׂרָאֵל אֶל־דָּוִד חֶבְרוֹנָה וַיֹּאמְרוּ לֵאמֹר הִנְנוּ עַצְמְךָ וּבְשָׂרְךָ אֲנָחְנוּ׃ גַּם־אֶתְמוֹל גַּם־שִׁלְשׁוֹם בִּהְיוֹת שָׁאוּל מֶלֶךְ עָלֵינוּ אַתָּה הָיִיתָה מוֹצִיא וְהַמֵּבִי אֶת־יִשְׂרָאֵל וַיֹּאמֶר יְהוָה לְךָ אַתָּה תִרְעֶה אֶת־עַמִּי אֶת־יִשְׂרָאֵל וְאַתָּה תִּהְיֶה לְנָגִיד עַל־יִשְׂרָאֵל׃ וַיָּבֹאוּ כָּל־זִקְנֵי יִשְׂרָאֵל אֶל־הַמֶּלֶךְ חֶבְרוֹנָה וַיִּכְרֹת לָהֶם הַמֶּלֶךְ דָּוִד בְּרִית בְּחֶבְרוֹן לִפְנֵי יְהוָה וַיִּמְשְׁחוּ אֶת־דָּוִד לְמֶלֶךְ עַל־יִשְׂרָאֵל׃

בן

רֵישׁ אִישׁ בּוֹשֶׁת בַּר שָׁאוּל בְּעֵיל דְּבָבָךְ דִּבְעָא לְמִקְטְלָךְ וַעֲבַד יְיָ לְרִיבּוֹנִי מַלְכָּא פוּרְעֲנוּתָא יוֹמָא הָדֵין מִשָּׁאוּל וּמִזַּרְעֵיהּ׃ וַאֲתֵיב דָּוִד יַת רֵכָב וְיַת בַּעֲנָה אֲחוּהִי בְּנֵי רִמּוֹן דְּמִבְּאֵרוֹת וַאֲמַר לְהוֹן קַיָּים הוּא יְיָ דִּיפְרַק יַת נַפְשִׁי מִכָּל עָקָא׃ אֲרֵי דְּחַוִּי לִי לְמֵימַר הָא מִית שָׁאוּל וְהוּא הֲוָה כִּמְבַסַּר בְּעֵינֵי נַפְשֵׁיהּ וְאַחֲדִית בֵּיהּ וְקַטְלְתֵיהּ בְּצִקְלָג דַּהֲוָה מְדַמֵּי לְמִיתַּן לֵיהּ מַתְּנָא בְּסוֹרְתֵיהּ׃ אַף אֲרֵי גַּבְרִין רַשִׁיעַיָּא קְטָלוּ יַת גְּבַר זַכַּאי בְּבֵיתֵיהּ עַל שִׁוְיֵיהּ וּכְעַן הֲלָא אֶתְבַּע יַת דְּמֵיהּ מִיֶּדְכוֹן וַאֲפַלֵּי יַתְכוֹן מִן אַרְעָא׃ וּפַקֵּיד דָּוִד יַת עוּלֵימַיָּא וְקַטְלִינוּן וְקַצִּיצוּ יַת יְדֵיהוֹן וְיַת רִיגְלֵיהוֹן וּצְלַבוּ עַל בְּרֵיכְתָא בְּחֶבְרוֹן וְיַת רֵישׁ אִישׁ בּוֹשֶׁת נְסִיבוּ וּקְבָרוּ בְּקִבְרָא דְאַבְנֵר בְּחֶבְרוֹן׃ וַאֲתוֹ כָּל שִׁבְטַיָּא דְיִשְׂרָאֵל לְוַת דָּוִד לְחֶבְרוֹן וַאֲמַרוּ לְמֵימַר הָא אֲנָא קְרִיבָךְ וּבִסְרָךְ אֲנַחְנָא׃ אַף מֵאִתְמָלֵי אַף מִדְּקַמּוֹהִי כַּד הֲוָה שָׁאוּל מַלְכָּא עֲלָנָא אַתְּ הֲוֵיתָא נָפֵיק וְעָלֵיל בְּרֵישׁ יִשְׂרָאֵל וַאֲמַר יְיָ לָךְ אַתְּ תְּפַרְנֵס יַת עַמִּי יַת יִשְׂרָאֵל וְאַתְּ תְּהֵוֵי לְמַלְכָּא עַל יִשְׂרָאֵל׃ וַאֲתוֹ כָּל סָבֵי יִשְׂרָאֵל לְוַת מַלְכָּא בְּחֶבְרוֹן וּגְזַר לְהוֹן מַלְכָּא דָּוִד קְיָים בְּחֶבְרוֹן קֳדָם יְיָ וּמְשַׁחוּ יַת דָּוִד לְמֶהֱוֵי מַלְכָּא עַל יִשְׂרָאֵל׃

בר

רשי

לתתי לו בשור'· אשר דימה לשמחני לתתן מתי שכ' בשורתו: אל

רלבג

להתם ולקצץ ידיהם ורגליהם ותלו אותם על הברכה בחברון ויקבור את ראש איש בשת בקבר אבנר בחברון· והנה אחר זה נתקבצו כל שבטי ישראל אל דוד בחברון ויכרות להם המלך דוד ברית בחברון כי שם היתה במה לזבוח שם וזבחים כמו שנתבאר בדברי אבשלום· וימשחו את דוד למלך על כל ישראל ואז נעתק דוד מחברון ללכת ירושלם והנה היה היבוסי יושב בירושלם ולא יכול דוד להוציאם משם בעבור שבועת אברהם לאבימלך שהיתה כתובה בצלמים אשר שם שהם עורים ופסחים כי עיניהם להם ולא יראו רגלים ולא יהלכו ואפשר שהיו הצלמים ההם בצורת עור ופסח העור להורות על ברית יצחק שבסוף ימיו כהו עיניו מראות והפסח בעבור יעקב שהיה צולע על ירכו ושם זה להורות שכבר נשתלם להם זה הברית עם האבות בכללם ולזאת הסבה אמר היבוסי לדוד לא תבא הנה אם לא הסירות תחלה העורים והפסחים שבהם וכרות זה הברית כאילו יאמר לא יבא דוד הנה כי לא יוכל להסיר אלו הצלמים שבהם וכרו' זה הברית: וילכד

פי' רבינו ישעיה

אשר לתתי לו בשורה· פירוש אשר היה בא לבשרני כדי שאתן לו שכר בשורתו· ותרגום דהוה מדמי למתן ליה תגר בשורתא: ויכרו' להם דוד ברית בחברון· פירוש יש לומר הם נשבעו לו לעבדו והוא נשבע להם לשפוט אותם ולהנהיגם בצדק:

מסרה

חברונה ט' בקריאה וסימן נמסר ביהושע סימן ו': ויאמרו לאמר: ג' דסמיכי וסימן נמסר בסדר בשלח: ג' מלין קדמיתא נסיב מן תנייתא וסי' הייתה מוציא והמבי· ידעת שחר מקומו· ופתחתה לשבות האלה:

מנחה קטנה

הרגו את איש צדיק וגו'· כי בהריגת שאול היה איש המגלגל את האשר שבחטאו מת על עון נוב ואחרי חטאו' כאשר אמר לו שמואל ומה גם אני קללתי אותו באמרי או במלחמה ירד ויספה ואמר כ' הרגתים כ"ש כי אנשים רשעים הרגו את איש צדיק וגו' שלא חטא כולם כי מה שרצה למלוך אחרי מות אביו אין לו בזה אשם כי לא מלך בע"ב על ישראל אלא אנשי ישראל המליכוהו ומה גם עקרת עגלה ודרש ומלכים מהלכיך ינאו וא"כ אין לו משפט מות על זה כ"ש הלא אבקש את דמו מידכם וגו':

כלי יקר

מן האדמה מן העה"ז לבד אבל תזכו למנוע' ה' כי מיתתכם כפרתכם וכבר זכרתי בפ' ויבאו הבית וכו' באו' אנשי' רשעים שהיו הלוקחי חטים ודקדקתי או' מידכם יעויין שם כי הוא ענין הלאוי:

ויצו עוד עיין הר"דק ז"ל ומהר"יא ז"ל ויהרגום נפש תחת נפש וקצץ ידיהם לפי ששלחו יד במלכם וקצץ רגליהם לפי שהלכו לביתו לעשות כן ושבאו לפניו כמבשרים ונוכ לא לוהם על אשר כרתו ראש איש בושת והביאו אותו והיה זה דמות תליה גם מוכ לתלותם כדי לפרסם המעשה הזה אשר עשה להודיע שלמות מדותיו ושלא ישלח אדם עוד ידו במלך משיח ה' והמכם ראש איש בושת לקחו וצוה דוד לקברו בחברון אצל אבנר לקורבתם ע"כ:

ולע"דן שלא נתלו רכב ובענה הם עצמם דלא כתיב ויתלום אבל ידיהם ורגליהם שאמר ויקצצו את ידיהם ואת רגליהם עליהם אומר ויתלום על הברכה לאות לבני מרי על אשר שלח יד במלך ורגליהם לרע ירוצו לביתו להרגו עשה כן כנזכר למהרי"א ז"ל ואת ראש איש בושת לקחו כנעדרים הנזכר המקבלים ידי רכב ובענה וקברו ראש איש בושת אצל אבנר כי זה היה סיבת הסיבות חמס' שזכרנו לא"ל לחייב עונם אבנר ומיתת אבנר גם היא גרמ' מיתת איש בושת כי דאו כי מת אבנר שר צבאו והרימו יד להרוג איש בושת הם כן מיתת איש בושת בכח חייב מיתת אבנר על שבגד בו נהרג אבנר לכך נקברו יחדיו:

ויבאו כל שבטי ישראל וכו' עיין הר"דק ז"ל ומהרי"א ז"ל חולק על הר"דק ואומר כי ויבאו כל שבטי ישראל היה מיד אחרי מות איש בושת ואבנר ובמ"ש עצמך ובשרך אנחנו כתב כדברי הר"דק ז"ל: ולע"דן כדברי מהרי"א ז"ל שתכף ומיד אחרי ענין איש בושת באו כל שבטי ישראל ויאמרו לאמר ר"ל ראו לומר בודאי שהננו עבדים לאדוני ואל תקפיד עלינו שהננו עצמך ובשרך אנחנו כיון שראיתך נוקם נקמת איש בושת בהריגה וקציצ' ידים ורגלים של העונשי' האלה אין זה אלא שחשבתנו יחדיו כעצמך לקיים ואהבת לרעך כמוך ובזה מובן אומרו הננו עצמך וכו' כי די שיאמר הנה עצמך· ובשרך אנחנו אלא ודאי הננו לך לעבדים קאמר גם אתמול וכו' ועיין הר"דק ז"ל ומהר"יא ז"ל אחר שטענו מצד קורבתו ליהודה שגם עצמנו ובשרנו אתה כי כלנו י"ב שבטים בני איש אחד טען עוד גם אתמול וכו' ר"ל א"ת שמלבד הקורב' תאהבם על שמלכת עליהם ראשונה זו אינה טענה כי גם אתמול בימי שאול מלכת עלינו גם כן אתה היית המוציא והמביא וטענה ב' ממאמר הש"י שאמר אתה תרעה את עמי ישראל וכו' שלא אמר את יהודה אלא את ישראל יורה בזה שזהו העיקר ושזהו שורש המלכות ע"כ:

ולע"דן מלבד הטענה שאמרו בפסוק הקודם הננו עצמך ובשרך גם מלבד זה יש בינינו אהבה מזה שאתמול שלשום בהיות שאול מלך אתה היית המוצי' והמביא על דרך הנזכר בפסו' אשר יוציאם ואשר יביאם ר"ל שזכותו יגן עליהם לבוציאם ולהביאם כשיעור שהוציאם שלא נפקד מהם איש כאשר פירשתי בכלי חמד' ז"ש אתה היית המוציא והמביא ר"ל אתה בזכותך גם ראוי שלא תקום ולא תטור אלא תמנו על שלא חרנו להמליכך כי הש"י אמר שאתה תרחם עלינו כרועה עדרו יקבץ טלאים עלותו יכהל ז"ש ויאמר ה' לך אתה תרעה את עמי ר"ל ברעייה בנח' רוח וגם כן אין לך להרע עמנו כיון שאתה רועינו וגם כן יהיה לך מלכות שררה ונגידות עליהם ז"ש ואת' תהיה לנגיד על ישראל או אפשר שרמזו לו בכפל דברי הש"י שכורה שמוכרח להיותו עולה בשררה מדרג' אחר מדרגה ולא בבת אחת ז"ש ויאמר ה' לך אתה תרעה את עמי דהיינו יהודה אהליבה עמו ואמה ביתי בתוכם וגם כן את ישרא' מפי מספר שיתקבצו אליו אמנם אח"כ ואת תהיה לנגיד על ישראל ועל כלם יחדיו א"כ אמת ה' היתה זאת לעלותך מעט מעט ואפשר עוד כי מאמר הש"י לא היה רק ויאמר ה' לך אתה תרעה את עמי את ישראל ע"כ דבר ה' מכאן ואילך מאמר אנשי שבטי ישראל הבאים אליו הם אמרו ואתה תהיה לנגיד על ישראל שאמר שהש"ית יעד כך לא יפול מכל דבריו הטוב הרבה ואפשר שרמזו לו אל מה שכתוב ודוד עבדי נשיא להם לעולם גם לעתיד לבא ז"ש אתה תרעה את עמי את ישראל בעולם הזה שצריכים רועה אבל לעתיד ה' רועי ואתה תהי' לנגיד על ישראל נוהג שררה בלי עמל ויגיעה של הרעיה ע"ד מאמ"ז ל כל המנהיג את ישראל בע"הז זוכה גם כן לעתיד שנאמר כי מרחמיו ינהגם ועל מבועי מים ינהלם וכו':

ויבאו כל זקני ישראל וכו' עיין הר"דק ז"ל והרלב"ג וכן מהרי"א ז"ל כתב שבתחלה באו כל שבטי ישראל אל דוד חברונה וידמה שאז הלך העם איש לאהליו ואח"כ באו הזקנים אל המלך דוד חברונה ויכרות להם ברית ויותר נכון אולי שבאו יחדיו השבטים כלם ולזקנים בפרט כרת הברית כי בידם נשבע על כל אשר יעשה בישראל או נשבע שלא ירע לזקנים ואז כלם השבטים והזקני' המליכוהו וכתאמת אצלם כי המלך בוטח בה' ובחסד עליון בל ימוט:

ולע"דן נראה דוחק על דברי מהרי"א ז"ל לפי הראשון שהלכו איש לאהלו קודם כריתת הברית ולפי' הב' קשה אם כן למה לא הזכיר בתחלה ויבאו כל שבטי ישראל והזקנים ואחר כך בכריתת הברית מזכיר הזקנים על כן אני אומר כי מה שאמר בתחלה ויבאו כל שבטי ישראל אין הכונה לומר שנאספו יחדיו כל עם השבטים אבל באו שליח מכל שבט ושבט להשלי' ובשם כל השבטים כלם ואמרו לאמר הננו עצמך ובשרך אנחנו גם אתמול וכו' ואחרי אלה השלוחי' באו הזקנים לא עמהם ז"ש ויבאו כל זקני ישראל אל המלך כי הזקנים עיקר ולהם יאתה כריתת הברית לא אל השלוחים הנז' כי לא באו רק לעורר האהבה לבד ולרגל את אשר בלבבו של דוד שאם היו רואים שבלבו טינא על ישראל היו מגלין להם ולא היו באים הזקנים לכן כאשר ראו לב טוב של דוד כי נכון לבו עם כל ישראל אז ויבאו כל זקני ישרא' ויכרתו ברית והזכיר הכתוב מחסידות המלך דוד ע"ה שעשה עקר כריתת עם ישרא' לעמוד לפני ה' לעובדו בלבב שלם ז"ש ויכרות להם המלך ברית בחברון לפני ה' על דרך התהלך לפני והיה תמים ואחר כך וימשחו את דוד למלך על ישראל בכלל הברית הנזכר וזהו שאמר ויכרות להם ברית וכו':

בן שלשים שנה דוד במלכו וכו' בחברון וכו' עיין הר"דק ז"ל: ולע"דן להשיב לחסרון או הששה חדשים כי בן שלשים שנה דוד במלכו לא היו שלמים אלא שנכנס בשנה השלשים ו' חדשים והמלכות שמלך היו מ' ואלו בין של חברון בין ירושלם שלשים ושלש בירושלם ושבע ומחצי בחברון כנז' בפסוק וכו' ולהיות כונת הפסוק להודיע ימי שנות דוד ע"ה שבעים שנה למלאת השבעים שנה שאמרו לאדם הראשון כי מהם נתנו לו החיים האלה כנז' בדברי חז"ל לעומת זה

אמר

רדק

בחברון מלך על יהודה שבע שנים וששה חדשים · ובכלל לא מנאם לפי שלא היתה שנה שלמה וכן בספר מלכים לא מנה אותם ששה חדשים אפי׳ בפרט לפי שלא היתה שנה שלימה · ובדרש אלין ששה חדשים יתירי מה אנון ר׳ יצחק בשם רבי יהודה חסירים היו משלשים ושלש אלא שהכתובים חולקים כבוד לירושלם ומונין אותם שלימים אמר רבי יודן חשבון המרובה בולע את המועט את׳ ר׳ יודן כתוב כי ששה חדשי׳ ישב שם יואב אותן חדשים לא עלו לו מן המניין · דבר אחר אותן חדשים שברח מפני אבשלום ובשעירה היה מתכפר כהדיוט לא עלו מן המניין : וילך המלך ואנשיו · ובדברי הימים וילך דוד וכל ישראל כי כל ישרא׳ היו עתה אנשיו וכיון שמלך על כל ישראל הלך אל ירושלם ללכוד מצודת ציון לפי שהיתה קבלה אצלם כי ציון ראש ממלכת ישרא׳ ולא ילכוד אותה אלא מי שיהיה מלך על כל ישראל ועוד היו׳ לא נתקיימה מלכו׳ בישרא׳ כי שאול לא קמה מלכותו :

רשי

אל היבוסי · מצודת ציון נקראת יבוסי ומזרעו של אבימלך היו והיו להם שני צלמי׳ אחד עור ואחד פסח שנעשו על שם יצחק ויעקב ובפיהם השבועה שנשבע אברהם לאבימלך ולכך לא הורישם כשלכדו את ירושלם לא לכד את המצודה כמה שנאמר את היבוסי יושבי ירושלם לא יכלו יושבי יהודה להורישם ותניא אמר ר׳ יהושע בן לוי יכולין היו אלא שלא היו רשאין : ויאמר לדוד · מי שאמר העורים

בֶּן־שְׁלשִׁים שָׁנָה ה
דָּוִד בְּמָלְכוֹ אַרְבָּעִים שָׁנָה מָלָךְ׃ י
בְּחֶבְרוֹן מָלַךְ עַל־יְהוּדָה שֶׁבַע שָׁנִים
וְשִׁשָּׁה חֳדָשִׁים וּבִירוּשָׁלַםִ מָלַךְ כ״ח
שְׁלשִׁים וְשָׁלשׁ שָׁנָה עַל כָּל־יִשְׂרָאֵל
וִיהוּדָה׃ וַיֵּלֶךְ הַמֶּלֶךְ וַאֲנָשָׁיו
ה׳ חס׳ יְרוּשָׁלַםִ אֶל־הַיְבֻסִי יוֹשֵׁב הָאָרֶץ
וַיֹּאמֶר לְדָוִד לֵאמֹר לֹא־תָבוֹא הֵנָּה
כי

בַּר תְּלָתִין שְׁנִין דָּוִד כַּד
מְלַךְ אַרְבְּעִין שְׁנִין מְלָךְ׃ בְּחֶבְרוֹן מְלַךְ
עַל דְּבֵית יְהוּדָה שְׁבַע שְׁנִין וְשִׁיתָּא
יַרְחִין וּבִירוּשְׁלֵם מְלַךְ תְּלָתִין וּתְלַת
שְׁנִין עַל כָּל יִשְׂרָאֵל וִיהוּדָה׃
וַאֲזַל מַלְכָּא וְגַבְרוֹהִי לִירוּשְׁלֵם לְוַת
יְבוּסָאָה יָתְבֵי אַרְעָא וַאֲמָרוּ לְדָוִד
לְמֵימַר לָא תֵיעוֹל הַלְכָא אֱלָהֵן
בְּאַעְדִיוּתָךְ

היבסי ה׳ חס׳ בליש׳ בקריא׳ וסי׳ וילך המלך ואנשיו · כל מכה יבסי ויגע בצנור · עלה הקם ליי׳ מזבח ·
וישלח ידו המלאך · כי יעלה דוד להקים מזבח ליי׳ דר״ה :

פי׳ רבינו ישעיה

וילך המלך אל היבוסי · רצה לתפו׳ העי׳ ולגרש היבוסי משם ולהכין שם כסא ממלכתו : ויאמ׳ לדוד לאמור · פירוש היבוסי אמר לו כולם קור׳ בלשון יחיד · לא תבוא הנה כי אם הסירך העורים והפסחים · הסיר כמו הסירך בפת הה״א ותחלפ׳ התנוע :

מנחה קטנה

וילך המלך ואנשיו ירושלים כי פתח שהלך דוד אל שמואל נתגלה לו מקום המקדש שיהי׳ בירושלים כמו שדרשו ז״ל על בניות ברמה שהיו עוסקי׳ בנוייו של עולם שיה׳ ברמה של עולם שהיא ירושלי׳ מ׳ הנה שמענוה באפרתה זה ספר יהושע ששם מבואר שירושלים הוא המקום של׳ עליו וקמת ועלית ע״כ זה היה תחילת מעשה דוד לילך למקום אשר יבחר ה׳ לשכן שמו שם ואפשר שאבימלך ידע מקצת מזה ע״י כשפים בלטיהם כי מלומדי׳ היו בכך וכמו שכתבו ז״ל על וישקף אבימלך וגו׳ והנה יצחק מצחק וגו׳ שהי׳ זה ע״י כישוף והיה יודע שלבסוף ישראל ירצו לכבוש ירושלי׳ משום הנאמר ע״כ בא בערמה להשביע את יצחק כדי שישאר ירושלים בידם ואע״פי שלא היתה השבועה כי אם של ג׳ דורות מ״מ היה סבור כל דבר שנאסר במנין צריך מנין אחר להתירו שבועתיו בחכמה ובמנין והיה יודע שאין מי שיבא אחר האבות להיות במדרגתם שיוכלין להתיר הקשר כי היה שם יצחק ויעקב שהם מרגלי המרכבה כידוע ומי כמוהם יקים אחרי כן ולא ראה יפה כמו שדרשו ז״ל על מאשר ולא כל אשר · כי גם דוד היה רגל רביעי שבמרכבה והיה יכול להתיר השבועה וזה היה כוונתם שכתבו השבועה על שני

כלי יקר

אמר בן שלשים שנה דוד במלכו וארבעי׳ שנה מלך ומובן מאיליו הו׳ שאי אפשר לצמצם לא בשלשי׳ שנה של במלכו ולא בארבעים שנה של המלכות אלא מה שחסרו בזה הותירו בזה וסך הכל שבעי׳ ואבין בזה דקדוק אחד בפסוק בן שלשי׳ שנה דוד בשמלך אמר במלכו לרמוז שתשלום השלשים הוא במלכו ר״ל בקצת ימי מלכו שהם ששה חדשים ממלכו כאמור ז״ש במלכו שבמלכו נשלמו השלשים שנה וא״ת למה לא ימנה הששה חדשים לשנה א׳ כדתנן בראש השנה באחד בניסן ר״ה השנה למלכי׳ יום אחד חשוב שנה כ״ש ששה חדשים דע כי תשובת שאלה זו מתיישבת בסוף הענין שמלך דוד ע״ה שבעה שנים ומחלה בחברון לפי שחברון היא קרית הארבע היא מלכות בית דוד שם אדנות שעם יחוד שם הויה בארבעה אותיות ולזה נקראת חברון מלשון חבור ויסודם יחדיו ולזה חנך מלכותו בחברון שבע שנים כי היא כלולה משבעה שיסוד הבנין מהחסד על שם חכמו׳ בשים בנתה ביתה חצבה עמודיה שבעה ועל שמם נקראת בת שבע ואחר שזכה בשבע נתעלה עוד בשלשים ושלש בירושלם לכלול גם כן השלש ראשונות עם השבע להשלום העשר ספירות בלי מה ולזה היו שלש וכל אחת כלולה מעשר הם שלשים וזהו החשבון הצריך אל הסוד על כן לא מנה הששה חדשים וזה יספיק לענין זה ברמז די כמלא פסוק בחברון מלך שבע שנים וששה חדשים וכו׳ ביאור לכל מה שאמר בפסוק הקודם בן שלשי׳ שנה במלכו דהיינו כי בחברון מלך שבע שנים וששה חדשי׳ והששה חדשים להשלום היות בן שלשים שנה שלמים כשאהרו שבעה ושלשים ושלש בירושלם הרי ארבעים זה ביאור למה שאמר ארבעים שנה מלך וכו׳ :

וילך המלך ואנשיו וכו׳ אל היבוסי וכו׳ עיין רש״י ז״ל וכן הר״דק ז״ל והוסיף ע״ש והרחיב מהר״יא ז״ל שעולה חמשים לכל שבט ושבט לי״ב שבטים עולה שש מאות זהב והיינו דכתיב ויתן דוד של היבוסי חמשים וכו׳ כי שם הזכיר החמשים של כל שבט וכן הרל״בג ז״ל והוסיף ע״ש וי״ת העורים והפסחים חטאיא וחיביא כי מי עור כי אם הרשע אשר אינו רואה ועונש עיניו מראות ברע אשר יצא אותו באחרית הימים ופסח ששומר רגלו מלכת אל בית האלהים ועל פי דרכו יאמר כי היו שם ביבוס רשעי׳ גמורי׳ פושעים ומורדים בדוד ולזה אמרו אל דוד הכשרים שבהם רצוננו לקבל מלכותך אבל לא תוכל לבא הנה מפני החטאים והרשעי׳ הם העורים והפסחים שהם אשר מלאם לבם לאמר לא יבא דוד הנה וכתחזק דוד וילכוד את מצודת ציון ואחר שלכד המצודה אמר כל מכה יבוסי ויגע בצנור תרג׳ וישרי למכבש כרכא דא כי דוד כבש המצודה ואמר מי שילכוד העיר הוא הצנור הנזכר ואת הפסחים הם החטאים ורשעים המקשים ערפם נגד דוד ולכך הם שנואי נפש דוד כי הם המורדים בו והנה שכרו אתו כנז׳ במלכים כנ״זל בדברי המפרשים ז״ל על כן יאמרו חטאי׳ וחיבי׳ לא יעלון לביתא דא אולי לבית דוד ע״כ ומהרי״א ז״ל הקשה על שיטת חז״ל כי אם כן לדבריהם שהפסוקים מדברים על הצלמים שהיתה הברית והשבועה שנשבע אברהם למלך פלשתים על אם תשקור לי ולניני ולנכדי אם כן איך נלחמו ישראל בהם ככתוב בספ׳ שופטים וילחמו בני ישראל בירושלם וילכדו אותה ויכוה לפי חרב ואת העיר שלחו באש ועברו אם כן על השבועה ויקשה אם כן אומרו לא תבוא הנה כי אם הסירך העורים וכו׳ והנה הם היו בידיהם ואיך יאמרו לדוד כי אם הסירך וכו׳ ועוד כי היו כבר תמו הדורות שהיתה השבועה עליהם כמו שאמר אם תשקור לי ולניני ולנכדי למה יצטרכו להסיר הצלמים בעבור השבוע׳ אחרי שכבר עבר זמנ׳ וגם מה יהיה ענין עור ופסח לא יבא אל בית העורים והפסחים היו בבית ואיך אמר לא יבא אל הבית והיה לו לומר לא יצא מן הבית או לא יהיה בבית עד כאן : ולע״דן לקיים דברי חז״ל ולומר כי השבועה היתה עם אברהם שלא ישקור לו ולנינו ולנכדו והשקר הוא אם יכבה נרם לגמרי ולכן אע״פי שנלחמו בחלק מה אשר ליבוס הנז׳ וילחמו בני ישראל בירושלם וכו׳ עכ״ז כיון שהניחו להם המצודה הזו ועיר ירושלם נתקיימה השבועה בהתקיים החלק הזה ביד בני כחו של אבימלך מלך פלשתים ונראה כי השטרות וקיומם שביניהם היו חקוקים במקום הזה אשר זה מורה היות השבועה והאיסר על המקום ההוא ביחוד ולזה אמרו לדוד לא תבא הנה כי אם הסירך כו׳ בדרך כבוד ולא תבא הנה עד שתעבור על השבועה ותסיר העורים האלה כדי שלא יהא מלמדים חובה עליך מפי כתבם הכתובה עליהם בשרת אברהם ואבימלך ז״ש כי אם הסירך וכו׳ והיותר נכון ג״כ ויובן הקושי שהקשה מהרי״א ז״ל כ״נזכר שכיון שעברו הדורות של לי ולניני ולנכדי אין כאן שבועה עוד ונאמר כי בהמלאת ברית כרותה ביניהם בזו של לי ולניני ולנכדי אשר בתלתא הויא חזקה קמ׳ מאד מאד לשקר ואפילו אחר עבור הזמן הזה כי בתלתא הויא חזקה ובזה מובן מה טעם שאל אבימלך כן עד שלשה דורות אשר לעומת זה אמרו חז״ל לפי שרחמתי אב על הבן עד שלשה דורות לא יותר אבל מה שאמרו מובן כי אבימלך שאל שלשה דורות ברמאות כי בזה יוביח היות ברית האהבה מוחזקת ביניהם ולא תכר׳ עוד לעולם בפרט בהיות מתחייבת מצד גמילות חסדים כדכתיב כחסד אשר עשיתי עמך תעשה עמדי כו׳ ואולי רמז לו שכמו שעשה הוא עמו חסד כן יעשה הוא גם כן עמו לעולם אפי׳ שיעבור זמן נכדו ולזה עם היות שעבר הדורות ואין כאן חיוב שבוע כי לכן נלחמו ישראל מצודה ושרפו עכ״ז בהיות אותן הצלמים קיימים מוכיחים אשר היה בימות עולם ושנים קדמוניות ברית כרותה בין אברהם ובין אבימלך מלך פלשתים ולא יהיה מהראוי שירעו להם הא למה זה דומה למי שהלוה הלואה חן לאחד וכתב שטר והעיד עדים שאעפ״י שהשטר פרוע וקרוע קרע ב״ד עם כל זה קצת הוכחה יש בו שמודיע שהוא מחוייב במליאות החסד שעשה לו בהלואת חן ואפי׳ שפרע לו סך המעות שהיה חייב לו ולזה אמר מאמר החלטי לא תבא הנה כי אם הסירך העורים והפסחים וכו׳ כי בעוד כתיבה זו קיימת היא מזכרת אהבת הקדמונים אברהם ובניו עם אבימלך ולא יתכן לבא הנה כי יאמרו מרובה מדה טובה שאבימלך שהקדי׳ להטיב עם אשר לא ידע מהמול שלשו׳ ומהרי״א ז״ל כתב כי ירושלם שם מחוז כולל כמה מקומות ומהם נלכדו מאז הלא הוא חלק יהודה ואגם חלק בנימן לא נלכד להיותו חזק מאד ובו מצודה אשר להיותו מקום מצויין מהחוזק והתוקף בכר׳ אח״כ ציון ונתקבצו כל ישראל בא לו לולחם במצודה הזאת החזקה ויאמר לו לאמר לא תבא הנה כי אם הסירך העורים והפסחים ר״ל אל תדמה בעצמך שלחוזק גבורתך ולרוב העם אשר אתך

ושלום עמך לא יהיה כן כי באמת אתה לא תבא עד אשר תסיר מכאן אפי׳ האנשים העורים והפסחים וזה הרחבת לשון ודבר נחות לומר כי לא ילכוד העיר עד בלתי השאיר שם שריד כי אפילו נער אחד או עור או פסח ימנע אותו מהביאה שם לפי שהמבצר והמצודה החזקה מאד ולפי שהדבור הזה לא בדיוק כי אם על צד ההרחבה והמשל לכן חזר ואמר לא יבא דוד הנה ר״ל הנה היה כלל הדברים ותכליתן שלא יכנס דוד שם ולכן חזר ואמר לא יבא דוד הנה : ולע״דן בדבריו מובן תיבת לאמר כלומר מה שאמר כי אם הסירך העורים והפסחים וכו׳ בדרך משל והרחבה לשון היה אבל המכוון בנמשל לאמר לא יבא דוד עד הנה והבן הפסוקים שראשונים אומר וילכוד דוד את מצודת ציון ר״ל שהם היו נלחמי׳ עם העיר ועם המבצר ודוד בעצמו לגבורתו ראשונה לכד המבצר ולא לבדו יואב ולכבודו ולכבוד המבצר ההוא קראו עיר דוד ולא נקראו עוד מצודה ואחר שלכד דוד המצודה שהגדיל בלביד׳ העיר כי חזקה היא מאד והיתה נבדלת מהמבצר ז״ש כל מכה יבוסי ויגע בצנור וכו׳ ר״ל שצוה דוד על לכידת העיר ואמר כל מכה יבוסי ר״ל מכה יבוסי שיכנס ראשונ׳ בעיר ויגע בצנור שהוא המגדל החזק שנה אשר יגע בו ויגיע עדיו ראשונ׳ ועם זה יכה כולם ואפי׳ העורים והפסחים ואמר שנואי נפש דוד לא על העורים בלבד כי אם על כל כלל הנז׳ והם היבוסי והעורים והפסחים הנז׳ השונאים אותו ומבזים אותו לא תבא הנה והבה גזרת המאמר לא נזכר כאן כי אם בדברי הימים אומר וילכוד דוד את מצודת ציון היא עיר דוד ויאמר כל מכה יבוסי בראשונה יהיה לראש ולשר ויעל בראשונה יואב בן צרויה וכו׳ ולמדנו ה׳ דברים מהכתובים הראשונ׳ שאמרי שלכד דוד המצודה היא ציון וזה על לכידת העיר כמ״ש גם למדנו גזרת הכתוב שיהיה לראש ולשר השלישי שלא אמר כל מכה יבוסי אלא בראשונה דהיינו הראשון שיכנס ויעלה שמה בחזקה יתנו לו השולטנות הרביעי שיואב הוא שנכנס ראשונה אשר הדברים האלה לא נזכרו כאן עורים ופסחים הוא שיורה שלא היו מעלם הספור כי אם הרחבת לשון ודבור המשלי והו׳ על כן יאמרו עור ופסח לא יבא אל הבית הזה הוא משל דבריהם אשר אמרו והוא דבר בלעג ובהמיהה כאו׳ עור ופסח יאמר לדוד לא תבא הנה כמו שאמרו יבוסים הנה באמת סכלות גדולה עד כאן תורף דבריו : ולע״דן לדקדק בפסוקים למה בדברי הימי׳ אמר וילך דוד וכל ישראל וכאן אמ׳ וילך דוד ואנשיו כאשר דקדקו המפר׳ כנז״ל ועוד לאמר הנז׳ בפסוק הזה פעמים מיותרים והעניי׳ כפולים לא תבא הנה לא יבא דוד הנה וכו׳ גם קשה או׳ ויאמר דוד ביום ההוא שהפסוק הזה אין לו גזרה ומקרא קצר כנ״זל בדברי המפ׳ כי בדברי הימים כתב הגזרה יהיה לשר והוא דוחק שיחסר העקר מן הספר ומהו הומרו עור ופסח לא יבא אל הבית ונראה כי באו יחדיו כל ישראל כנזכר בדברי הימים וכאן הזכיר בפרט שדוד ואנשיו הלא הם השש מאות איש אשר היו עמו ונתקבצו אליו בארץ פלשתים בברחו מפני שאול אשר הם היו אבירי לב ביותר כי ראו עין בעין נפלאות הש״ית אשר באו קרבו עתה למלחמה נגד היבוסי ואעפ״י שכבר נזכר בספר שופטים שלכדו ירושלם ושרפוה באש הנה היא חלק ממחוז ירושלם כנ״זל בדברי מהרי״א ז״ל ובזה אבין אומרו כאן אל היבוסי יושב הארץ לומר שבאו אל המקום העקרי שבו היה עקר ישובו להיותו היותר חזק שעל כן לא לכדוה עד הנה ז״ש יושב הארץ כי שם עקר ישובו של היבוסי ויאמ׳ לדוד היבוסי הנז׳ לאמר לא תבא הנה כי המקום חזק מצד השבועה שנשבעו הקדמונים ונכתבה על העורים והפסחים הם הצלמי׳ הנז״ל אשר העורים האלה אעפ״י שפה להם ולא ידברו עכ״ז הרי היה כאלו הם מדברים ואומרים מפי כתב ולא מפיהם לאמר לא יבא דוד עד הנה כי בעוד הצלמים שם אשר דברי הברית כתוב עליהם הרי הוא כאלו הם מדברים לאמר לא יבא דוד הנה ועפ״י שיטת המתרג׳ ז״ל שקרא עורים ופסחים אל הרשעים אומר כי אולי המלך של יבוס היה חפצו להסגיר ולמסור המקום ביד דוד אלא שהאנשים בני בליעל מעכבי׳ היו בידו ולזה כתיב ויאמר אל מלך יבוס הוא שאמר של דוד לאמר ששלח לו שליח לאמר לו לא תבא הנה כי אם הסירך העורי׳ והפסחים הרשעים שהם הם היועצים את העם לאמר להם לא יבא דוד הנה ולזה כתיב הסירך בנקוד סגול ולא בקמץ או פתח לפי שהוא מלה מורכבת משתי הבנות שהם ישירוהו ושהוא ישירם ולזה אמר שדוד כהתחזק וילכוד את מצודת ציון וציון הנז׳ היא עיר דוד שנזכיר בכל מקום מכאן ולהבא ולכד את המצודה ולא העיר וכבר זכרתי הבנת המפרשים ז״ל שמצודה עצמו ציון היא היא עיר דוד ולעומת זה ויאמר ביום ההוא גזר אומר לדור ודור והוא שכל מכה יבוסי ויגע בצנור הוא המקום חזק ויכה את החטאי׳ האלה אשר שנאו לדוד ואשר דוד שנא אותם וזהו הכתיב שנאו נפש דוד שהם שנאו את נפש דוד והקרי שנואי נפש דוד שדוד ונפשו שנאה אותם להיותם רשעים ומורדים בו הם העורים והפסחים הנה זאת העשה לו כבוד מיד ולדורות והוא שאכי גוזר אומר שעל כן יאמרו עור ופסח לא יבא אל הבית אשר יבנה בציון לבית מלכות ומקדש מלך לא יכנס שם עור ופסח לזכר הגבורה הזאת שיעשה הגבור הזה אשר יגע בצנור ויכה העורים והפסחים זכר עשה לגבורתו והוא שעל כן יאמרו לא יבא עור ופסח אל הבית ומלבד היותו לראש ולשר כנזכר בדברי הימים וכאן הזכיר אשר לדורות ובכלל מאתים מנה ואם כן לא חסרה גזרה מהכתוב ולפי זה מכה יבוסי נמשך גם כן לומר העורים וכו׳ כאלו אמר ומכה את העורים וכו׳ והפשר עוד כי העורים והפסחים הם אותם אשר במחנה דוד ועליהם אמר לאמר על דרך לאמ׳ מי האיש הירא ורך הלבב מן העבירות שבידו ילך וישוב לביתו וכו׳ כי אפי׳ עבירה כל דהו כשח בית תפלה לתפלה חוזר עליה מעורכי מלחמה וז״ש לא תבא הנה ר״ל לא תוכל לבא הנה בנצחון כי אם הסירך מתוך מחניך העורים והפסחים שהם החטאים בקרבו והיה מחניך קדוש כי בעוד עורים ופסחים הם החטאים בקרבו הרי הוא כאלו אומר לאמר לא יבא דוד הנה כי עונותיהם יטו כן וימנעו לבא דוד הנה ז״ש לאמר לא יבא דוד הנה לז״א דוד ביום ההו׳ כל מכה יבוסי וכו׳ ואת העורים והפסחי׳ יסור מתוך המלחמה כי הם הם המכשילי׳ את העם ולזה הם שנואי נפש דוד כאמר דוד לא ישב בקרב ביתי עושה רמיה דובר שקרים וכו׳ שעל כן להיותם שנואי נפש דוד כאומר שעל כן יאמרו תמיד עור ופסח דהיינו חוטא ורע לא יבא אל הבית של דוד כי אם נאמני ארץ ישבו עמו תמיד :

כי אם הסירך העורים והפסחים · ת"י אלהן באעדיותך חטאיה וחייביא דאמרין לא יעול דוד הלכה ומצאנו בדרש אמרו אנשי יבוסי לאברהם כרו' עמנו ברית שאין זרעך יורש את עיר היבוסי ואנו מוכרין לך את מערת המכפלה ועשה כן ואנשי יבוס עשו צלמי נחשת והעמידום ברחוב העיר וכתבו עליהם ברית השבועה וכשבאו ישראל לארץ לא יכלו להכנס שם מפני השבועה שנאמר ואת היבוסי יושב ירושלם לא יכלו בני ישראל להורישם וכשמלך דוד רצה להכנס שם ולא הניחוהו שנאמר ויאמרו אנשי יבוס לא תבא הנה אמרו לו אין אתה יכול עד שתסיר הצלמי' הללו שכתוב עליהם ברית השבועה שנאמר כי אם הסירך העורים והפסחים ואלו הם הצלמים שעינים להם ולא יראו אזנים להם ולא ישמעו רגליהם לא יהלכו שנואי נפש דוד לפי שסוכת' מלשמוע ומעבוד ע"א שנ' ע"כ יאמרו עור ופסח לא יבא אל הבית אמר דוד לאנשיו כל מי שיעלה בראשונה ויסיר את הצלמים יהיה לראש ועלה יואב והיה לראש שנ' ויעל יואב וגו' ואח"כ קנה דוד את היבוסי לישראל בככר זהב בכתב להחזות עולם בשם אמות זהב שנאמ' ויתן דוד לארונה במקום וגו' · ועוד אמרו כי שני צלמים אלו היו בראש המגדל הנקרא צנור והיה אחד עור על שם יצחק והאחד היה פסח על שם יעקב ובפיהם השבועה שנשבע אברהם לאבימלך שנאמר אם תשקר לי ולניני ולנכדי לפיכך לא כבשוה ישראל כשכבשו את ירושלם כי עדיין היה נכד אבימלך חי ובימי דוד כבר מת ובטלה השבועה והחכם רבי אברהם א"ע פירש כי אם הסירך כמו הסיר כלומר אם תסיר למלחמך אפילו העורים והפסחים הם ימנעוך שלא תבא הנה כי המגדל הזה חזק מאד ולא נירא אותך למלחמה : ויאמר דוד · עתה ספר איך לכדה שאמ' כל מכה יבוסי ויגע בצנור ופירושו במקום החזק וי"ת וישרי למיכבש כרכא : ואת הפסחים ואת העורים · כלומר ויבא גם כן הפסחים והעורים ומכה שזכר עומד במקום שנים : שנואי נפש דוד · לפי שבזוהו · בהם שאמרו שהם ימנעוהו שלא ילכוד את המצודה · ואמר כל מכה ולא אמ' מה יעשה לו וכמוהו כל הורג קין ובדברי הימים מפרש כל מכה יבוסי בראשונה יהיה לראש ולשר ויעל יואב בראשונה ויהי לראש · ובמדרש כל מכה יבוסי ויגע בצנור כל מי שהיה מכה יבוסי היה נוגע בצנור כלומר לא היו יכולים לכבשם אם לא היו מגיעים בצנור והוא המקום הגבוה במגדל מה עשו הביאו אילן של ברוש וכפפו אותו וקפץ יואב ועלה בראש החומ' ובקשו להורגו והיה גבור חיל ונלחם כנגדם ובאו גבורי ישראל ועזרוהו · ובמדרש אחר כתוב בן מה עשה יואב הלך והביא ברוש אחד רענן וקבעו בצד החומה וכפף ראשו שהיה רך ואחו בו דוד וקפץ יואב על ראשו של דוד ונתלה בברוש ודלג על החומה וזהו שאמר דוד יהלמני צדיק חסד שמן ראש אליניא ראשי מה עשה הקב"ה קצר את החומה עד שעלה דוד אחריו שנאמר ובאלהי אדלג שור : על כן יאמרו · כי מהיום ההוא ואילך לא יבא עור ופסח אל הבית הזה היא מצודת ציון לבזיון אותן העורים והפסחים ולזכרון לדורות היאך לכדה דוד : מן המלוא וביתה · מן המלוא ולפנים ומלוא הוא מקום סמוך לחומה ואותו המקום היתה רחבה להאסף העם שם לפיכך נקרא מלוא כמו קראו מלאו ואמרו האספו ובואה ותמנו ולפנים בנה ובדברי הימים אומר כי יואב בנה שער העיר : הליך וגדול · שניהם מקור : ויי' אלהי צבאות עמו · טעם הספור הזה כי בעזרתו היה מנצח כל החיילות בכל אשר יצא כי יי' עמו שהוא אדון צבאות מעלה וצבאות מטה : וחרשי אבן קיר · לבנות קיר ות"י ונגרין דאומנין למיקץ אעין ואבנין וארדיכלין דאומנין בבניין כותלין : וכי נשא · מבניין פיעל הדגוש הקב"ה נשא ממלכתו כיון שמלך צור שלח לו כל זה ידע כי מיי' היתה לו זה בעבור עמו ישראל להיות להם רועה טוב : ויקח

כִּי אִם־הֱסִֽירְךָ הַעִוְרִים וְהַפִּסְחִים לֵאמֹר לֹא־יָב֥וֹא דָוִ֖ד הֵֽנָּה׃ וַיִּלְכֹּ֣ד דָּוִ֔ד אֵ֖ת מְצֻדַ֣ת צִיּ֑וֹן הִ֖יא עִ֥יר דָּוִֽד׃ וַיֹּ֨אמֶר דָּוִ֜ד בַּיּ֣וֹם הַה֗וּא כָּל־מַכֵּ֤ה יְבֻסִי֙ וְיִגַּ֣ע בַּצִּנּ֔וֹר וְאֶת־הַפִּסְחִים֙ וְאֶת־הַ֣עִוְרִ֔ים שְׂנֻאֵ֖ו נֶ֣פֶשׁ דָּוִ֑ד עַל־כֵּ֣ן יֹֽאמְר֗וּ עִוֵּ֙ר וּפִסֵּ֔חַ לֹ֥א יָב֖וֹא אֶל־הַבָּֽיִת׃ וַיֵּ֤שֶׁב דָּוִד֙ בַּמְּצֻדָ֔ה וַיִּקְרָא־לָ֖הּ עִ֣יר דָּוִ֑ד וַיִּ֤בֶן דָּוִד֙ סָבִ֔יב מִן־הַמִּלּ֖וֹא וָבָֽיְתָה׃ וַיֵּ֥לֶךְ דָּוִ֖ד הָל֣וֹךְ וְגָד֑וֹל וַיהוָ֛ה אֱלֹהֵ֥י צְבָא֖וֹת עִמּֽוֹ׃

וַיִּשְׁלַח֩ חִירָ֨ם מֶֽלֶךְ־צֹ֤ר מַלְאָכִים֙ אֶל־דָּוִ֔ד וַעֲצֵ֣י אֲרָזִ֔ים וְחָרָ֣שֵׁי עֵ֔ץ וְחָרָשֵׁ֖י אֶ֣בֶן קִ֑יר וַיִּבְנוּ־בַ֖יִת לְדָוִֽד׃ וַיֵּ֣דַע דָּוִ֔ד כִּֽי־הֱכִינ֧וֹ יְהוָ֛ה לְמֶ֖לֶךְ עַל־יִשְׂרָאֵ֑ל וְכִי֙ נִשֵּׂ֣א מַמְלַכְתּ֔וֹ בַּעֲב֖וּר עַמּ֥וֹ יִשְׂרָאֵֽל׃

בְּאַעֲדָיוּתָךְ חַטָּאַיָּא וְחַיָּבַיָּא דְּאָמְרִין לָא יֵיעוּל דָּוִד הָלְכָא׃ וַאֲחַד דָּוִד יָת חַקְרָא דְצִיּוֹן הִיא קַרְתָּא דְדָוִד׃ וַאֲמַר דָּוִד בְּיוֹמָא הַהוּא כָּל דְּקָטֵל יְבוּסָאָה וְיִשְׁרֵי לְמִכְבַּשׁ כְּרַכָּא וְיָת חַטָּאַיָּא וְיָת חַיָּבַיָּא דְּרַחִיקָא נַפְשָׁא דְדָוִד עַל כֵּן יֵימְרוּן חַטָּאַיָּא וְחַיָּבַיָּא לָא יֵעֲלוּן לְבֵיתָא׃ וִיתֵיב דָּוִד בְּחַקְרָא וּקְרָא לַהּ קַרְתָּא דְדָוִד וּבְנָא דָוִד סְחוֹר סְחוֹר מִן מַלְיְיתָא וּלְגָיו׃ וַאֲזַל דָּוִד אָזֵיל וּסְגֵי וּמֵימְרָא דַיְיָ אֱלָהָא צְבָאוֹת בְּסַעֲדֵיהּ׃ וּשְׁלַח חִירָם מַלְכָּא דְצוֹר אִזְגַּדִּין לְוָת דָּוִד וְאָעֵי אַרְזִין וְנַגָּרִין דְּאוּמָּנִין לְמִיקַץ אָעִין וְאַבְנִין וְאַרְדִּיכְלִין דְּאוּמָּנִין בְּבִנְיַן כּוֹתְלִין וּבְנוֹ בֵיתָא לְדָוִד׃ וִידַע דָּוִד אֲרֵי אַתְקְנֵיהּ יְיָ לְמֶהֱוֵי מַלְכָּא עַל יִשְׂרָאֵל וַאֲרֵי מְנַטְּלָא מַלְכוּתֵיהּ בְּדִיל עַמֵּיהּ יִשְׂרָאֵל

מצדת ד' חס' ו' בליש' בקריאה וסי' וישב דוד במצדה · וילכד דוד את מצדת ציון · וחברו דד"ה יסלעי ומצרתי רשמואל : וביתה ב' קמץ' הפנימית : המלוא :

רשי

העורי' והפסחים · הם הצלמי' : כל מכה יבוסי ויגע בצנור · כל דיקטל יבוסא' וישרי למיכבש כרכא : ואת הפסחי' · ויכה גם את הפסחים ואת העורי' שנואי נפש וגו' : על כן יאמרו וגו' · על אשר אומרי' העור והפסח בעוד שהעור והפסח יהיה בכאן לא יבא כו' לא יבא דוד עד הנה הרי זה מקר' קצר שאמר כל מכה יבוסי ויגע בצנו' ולא פירש מה יעשה לו ובדברי הימים פירש כל מכה יבוסי בראשונה יהיה לראש ולשר ודומה לזה לכן כל הורג קין ולא פירש מה יעשה לו אבל מעצמו הוא נשמע לשון נער' ונזיפה : ויגע בצנור · לשון גובה המגדל כי שם היו כתובים הצלמים ובימי דוד כבר עברו הדורו' שהוזכרו בשבועה : מן המלוא וביתה · היקף חומה נמוכה וממלאין אותה עפר וגבוה התל באמצעו ומשפע והול' לכל רוח הוא קרוי מלוא ועליו בנה דוד בתים ואותו המלוא היה סביב למצודה : וידע דוד · בראותו כל מעשיו מצליחין ומלכי האומות שולחין לו מנחה : וינטשו

רלבג

וילכד דוד מהיבוסי את מצודת ציון היא עיר דוד ואמר דוד ביום ההוא כל מי שיכה יבוסי ויגע בצנור והוא המרזב שנשפכים ממנו המים ויפתח עם השחתתו את הצנור הפסחי' והעורים שהם שנואי נפש דוד מצד שימנעוהו מלכוד' הבית יהי' לו גמול כך וכך ולא פורש על כן היו אומרי' יש שם עור ופסח הנה באמת זה יתבע דוד מלבא אל הבית והנה אפשר השחתתו בזה האופן מזולת הסרת הברית אשר כרתו האבות כי הוא ישחית הבנין אשר בו הציור ובהשחתתו ישחתו הצלמים האלו ואפשר שנאמר בפירוש זה הענין שהוא אפשר שהוא שם מקום אחד אי אפשר שיכנסו בו אם לא יעברו לפני אלו הצלמים והיו אלו הצלמים עשויים באופן מהתחבולה שיניעו מקלות של ברזל דבי המשקל תנועה חזקה בדרך שלא יוכל אדם לעבור שם כדי שלא יכו אותן הצלמים באותן המקלות וכבר שמענו שכבר עשו צלמים כאלה בקצת המקומו' ושם המלאכת כמו זאת התחבולה אין בה מהקושי למי שיבין בחכמת המשקולות ובהנעה במים וברוח ובכסף חי ואין הנה מקום החקירה לבאר איך יתכן זה והנה עשו אותן הצלמים בדמות עורים ופסחים לפי שמדרך העורים והפסחים שיהיה להם מקל יהיו נשענים בו והנה ידמה שאצל הצנור היו אלו הצלמי' והיו מוציאין המים מפיהם והיה נכנס מהמים בהם מה שהיה בו רושם מהנעת אלו המקלות ולזה היה צריך כל איש להשמר שלא יכנס שם ובהכו' האיש בצנור בדרך שלא ישפכו המים לאותן הצלמים יקל יותר להשחית אותן הצלמים : וישב דוד במצודה שלכד ואחשב שחפרו סביבה לחוץ העיר ההיא ומלאו החפירה המים כמו שעושים האנשים היום לחוץ העיירות שלא יכנסו האנשים בקלות ולזה נקרא המקום ההוא מלוא · והנה בנה דוד סביב מהמלוא וביתה ר"ל שבנה חומה לפנים מהמלוא מקפת בכל הבניינים אשר בעיר ההיא כמנהג · וזכר כי מפני שידע דוד כי הכינו יי' למלך על כל ישראל וכי נשא הש"י ממלכתו בעבור עמו ישראל ר"ל מאהבתו אותם הנה לקח עוד דוד פילגשים ונשים בירושלם והוליד בנים ובנות ואחשוב שעשה זה כדי שיהיה בהם אשר יהיה ראוי למלוך על זה העם הקדוש ויהיה כאהב לש"י : ואנה

כלי יקר

וישב דוד במצודה וכו' רש"י ז"ל מן המלוא וביתה שיקף החומ' נמוכה וממלאים אותה עפר וגובה התל באמצעיתו ומשפע והולך לכל רוח הוא קרוי מלוא ועליו בנה דוד בתים ואותו המלוא היה סביב המצודה והרד"ק ז"ל פי' מלוא הוא מקו' סמוך לחומ' ואותו המקום היתה רחבה להאסף שם לפיכך נקרא מלוא כמו קראו מלוא ואמרו האספו ובואה ותמנו ולפנים בנה ובדברי הימים אמר כי יואב בנה שער העיר ע"כ והרל"בג ז"ל פי' ואחשוב שחפרו סביבות המצוד' לחוץ העיר ההיא ומלאו החפירה מים כמו שעושים היום לחוץ העיירות שלא יכנסו אליהם בנקל ולזה נקרא המקום מלוא והנה בנה דוד סביב מהמלוא וביתה ר"ל שבנה חומה לפנים מהמלוא מקפת בכל הבניינים אשר בעיר ההוא כמנהג ע"כ וכן מהרי"א ז"ל :

וילך דוד הלוך וגדול וכו' הר"דק ז"ל שניהם מקור וה' אלהי צבאות עמו טעם הסיפור הזה כי בעזרתו היה מנצח כל החילות בכל אשר יצא כי ה' עמו שהוא אדון צבאות מעלה וצבאות מטה עד כאן ולע"ד לפי שהמעלה גורמת גובה לב ותועב' ה' כל גבה לב לז"א וילך דוד הולך וגדול ולא גבה לבו ולא רמו עיניו אלא וה' צבאות עמו על דרך שויתי ה' לנגדי תמיד ואמר וה' אלהי צבאות עמו כיון בתואר זה לומר אופן הבטחון שלו כמשך מהיות ה' צבאות עמו הוא השם הפוקד על צבא המרום במרום ועל מלכי האדמה באדמה ויגוחו בנקל ולזה לא אמר הצבאות בה"א שלא להורות על צבאות ביחוד רק לאמר צבאות דרך כלל ולהיות מעלתו גדולה ומתגדלת מעת לעת גדולה נפלאה לז"א הולך וגדול לא אמר הולך וגדל כי בגדולה כל דהו יתכן לו הולך וגדל אבל אמ' הולך וגדול יוכיח שבכל גדולה שהיה מתגדל היה נעשה גדול בשיעו' רב שהיה שעור מדרגתו ומעלה הקודם אליה כאלו היה קטן ונעשה גדול שההפרש גדול מאד :

וישלח חירם הר"דק ז"ל וחרשי אבן קיר לבנות קיר ות"י ואומנין ונגרין דאומנין למיקץ אעין ואבנין וארדיכלין דאומנין בבנין כותלין : ולע"ד פשוטו של מקרא שלא הזכיר הבונים כי אם החרשים של עץ ואבן כי הוא עיקר המלון כאשר ראיתי בעיני פה ארם צובה נגרי אבן שיש טהור שמנגרין אותו לעשות ממנו לוחות כלוחות עץ אך יוהר עבות וזהו שאמר וחרשי עץ וחרשי אבן קיר :

וידע דוד כי הכינו וכו' ויקח וכו' ושלה וכו' ויבחר וכו' עיין רש"י ז"ל והרד"ק ז"ל והרלב"ג ז"ל · ולע"ד הכתוב הזה מקושר עם לפניו ולאחריו לפניו אחר שראה חירם מלך צור המעטירה משתדל בכל עוז לבנות בית דוד דבר גדול להיות מלכים אומניך ומזה ידע דוד כי הכינו ה' וכו' ר"ל ידע דוד שהקב"ה בעולם והראשונה הכינו למלך על ישראל וגם כן נשא מלכותו ההתנשאות הוא על האומות גם כן שהרי חירם נטפל לשרתו כאמור וידע דוד שאין זה אלא בעבור ישראל שיראו מעשה ה' ויכלתו להרים דגלי מלך ירא ה' על כל המלכים הגדולים וזהו שאמר וכי נשא ממלכתו הכל נעשו בעבור עמו ישר' ותועלת' לגופם ולנפשם כאמור והוא מקושר עם הפסוקים הבאים שכיון שידע דוד שהכל מעשה ה' יתברך שהוא הכינו ונשאו לעומת זה בקחתו עוד נשים ופילגשים בירושלם ונולדו לו בנים קראם בשמות מוכיחים כן ומודיעים איך ממנו ית' פנה ממנו יתד לכל דבריו וזהו שאמר ואלה שמות הילודים שמות דייקא והוא שקראם שמוע על שם שמוע השמע בקול ה' אלהיך ובזה מובן שנוי השם הזה שבדברי הימים קראו שמעא וכאן שמוע והעפ"י שקרובים בענייניהם עם כל זה שמוע יותר מדוקדק לכוונתו זאת לומר שהכל תלוי בשמיעה על דרך שמוע ותחי נפשכם ואם ח"ו ילך האדם שובב בדרך לבו ידע כי יבואו יסורין עליו וצריך לדעת כי ה' נתן אותם וילדק דין שמים כאיוב שאמר ה' נתן וה' לקח וזהו שאמ' ושובב ונתן צריך לשוב כי שלום שלום לרחוק זה הרשע רחוק מהש"י ושלום לקרוב שהוא הצדיק אמר ה' ורפאתיו מחטאיו זהו שאמר ושלמה שהשלום שלו ויתוור ויבחר בו כבתחלה זהו שאמר ויבחר ויושיעהו ה' בלבב שלם אהוב וחביב ויפג לב האדם כי לא יאמין אחר שפשע ומרד בש"ת איך ישוב אליו הש"י בלב שלם כ"כ ז"ם ונפג לשון ויפג לבו ויופיע עליו נהרה ומזין מכלל יופי אלהים הופיע ואלישמע ואלידע ואליפלט פשוט שהם כמו שתי מלות אלי שמע אלי דע אלי פלט שהכל מאתו ית' והסכן לפי' זה אחר שידע שהש"י הכינו על ישר' לעומת זה כשלקח נשים ונולדו לו בני' קראם בשם מוכיחים כן כידידתו זאת כאמו' · ומה שהקדים הפילגשים לנשים אפשר שמעשה שהיה כך היה שקדמה לקיחת הפילגשים ללקיחת הנשים ולז"א ויקח דוד עוד הפילגשים ונשים · והנכון במה שזכרתי להרד"ק ז"ל שהנשים שלקח היו שתים לבד והפלגשים י' בזה הבין הו' עוד פלגשים

מנחה קטנה

שני צלמי' עור ופסח · רמז ליצחק ויעקב כלומר פי ימרד אל לבו לומר שהוא בפדרתם להתיר אשר אסרו על נפשם אע"פ שעבר הזמן צריך מנין אחר להתיר השבועה ועכ"פ דלך המלך בעצמו כנוהו בשם מ"לך לביותו רגל רבימי והכל הולך אחר החיתום כי הוא השלים הפנין כידוע · והרב מוה"רם אלשין כתב כי לא היתה השבועה רק על זרעו לא על בעי' והם אמרו לכנגם כי לפה שהוא דוד חסיד לא יבא הנה עירלות שבועת אלהים פן ישלחו יד אנשיו באנשי העיר ויעברו על השבועה כי היה עדין מהגע נכד אבימלך קיים אך דוד עיד לכד המצודה ולא נאמר דקביון באנשים בלבד ואל אמר שאל יחושו על דברת השבועה כי לו יונא שכן הוא הנה לא כל היבוסי מבני אבימלך כי אם יבים ארבעה או חמשה או עשרה מעורבים בקרב כל בעם היבוסים שהיו כמה אלפים ונידי בתוך העיר ובכן כלל בידינו שהולכים אחר הרוב וא"כ אחר שאין איש אחד מבא את כלם שנאמר שודאי ברג את נכד אבימלך בכללה ועבר · אך ראובן יהודה אחד ושמעון אחד ועל דרך זה כל אים ואים נחוש בכל יבוסי אולי זה הוא עםם ודאי שאין לחוש כי בלך אחר הרוב וז"א כל מכה יבוסי שהוא כל איש שמכה יבוסי ויגע בצנור בתעי' כלומר כל מכה יבוסי האם נחוש כי ויגע בצנור של שבועה שבא מצנור זרע אבימלך המקלא עד דור שלישי ובכן יש היתר : וידע דוד כי הכינו ה' למלך וגו' ויקח דוד עוד פלגשים וגו' כפי דברי הרמ"בם שהדיוט אסור בפלגש ע"כ אחר שידע ה' כי הכינו ה' למלך ע"כ ויקח פלגשי' שמותר למלך · וע"כ הקדים פלגשים לנשים כי זה סוא דבר שמותר למלך לבד : ויפלו

פי' רבי' ישעיה

והעורים והפסחי' הם צלמים שכתבו עליהם השבועה שעשה אברה' ויצחק לאבימלך וקורא אותם עורי' ופסחים על שם עינים להם ולא יראו · רגליהם ולא יהלכו · והיו להם אלהות שהיו עובדים אותם · ויש אומרים אחד עשו עור על שם יצחק דכתי' ותכהין עיניו מראות ואחד פסח על שם יעקב דכתיב והוא צולע על ירכו והיו עומדים אלו הצלמים בראש המגור והיו אומרים לו עד שתסור אלה לא תוכל להכני' נה : וילכד דוד את מצוד' ציון היא היתה עיר דוד שהיתה קריה בצורה וחזק' תכל ירושלם ואמר דוד ביום ההוא בעת המלחמ' : כל מכה יבוסי ויגע בצנור יפי' בשער הקריה וצנור הוא המסגר שסוגרין בו השער · ואת הפסחי' ואת העורי' · מקרא קצר הוא ויסיר את הפסחי' ואת העורים שהם שנואי נפש דוד : על כן יאמרו עור ופסח לא יבא פי' על אשר הם אומרים אלו שני צלמי' העור והפסח לא יבא דוד אל הבית ודומה לו כי על כן באו בצל קורתי שפירושו על אשר וזהו מקר' קצר שלא פירש מה יעשה לו ובדברי הימים פירש כל מכה יבוסי ויגע בצנור יהיה לראש ולשר שיהי' כל ימיו שר צבא למלך : וישב דוד במצודה · שכבר עברה השבועה של אברהם אם תשקר לי ולניני ולנכדי · ויבן דוד סביב מן המלוא וביתה · פי' מלוא יקרא העפר שמשימי' בצד החומה מבפני' ומשוים אותו עד גובה החומה שיהיו נוחים לעלות מן העיר לחומה ועל אותו קבוץ עפר מבפני' לחומה בנה מגדלי' סביב ודומה לו וימלאום עפר :

ויקח דוד עוד פלגשים ונשים: אמרו רבו' ז"ל פלגשים בלא כתובה ובלא קדושין נשים בכתובה וקדושין ואף על פי שיש מחלוקת בזה בירושלמי שאמרו שם איזו היא אשה ואיזו היא פלגש רבי מאיר אומר אשה יש לה כתובה פלגש אין לה כתובה וחכמים אומרים אחד זו ואחד זו יש להם כתובה אלא אשה יש לה כתובה ותנאי כתובה פלגש יש לה כתובה ואין לה תנאי כתובה אע"פ כן סוגיית התלמוד כרבי מאיר וקבלו רז"ל כי שמנה עשרה נשים היו לו לדוד בין נשים ובין פלגשים ודרשו לא ירבה לו נשים יותר מן שמנה עשרה וסמכו זה אחר הקבלה מפסוק ואוסיפה לך כהנה וכהנה ושש נשים היו לו ואמר כהנה וכהנה והם י"ב ועוד כהנה והם י"ח וזה הצריכם לומר כי עגלה זו מיכל

ד' ישראל: ויקח דוד
עוד פלגשים ונשים מירושלם אחרי
באו מחברון ויולדו עוד לדוד בנים
צ'חס' וח' ומל' ובנות: ואלה שמות הילדים לו
ל' בירושלם שמוע ושובב ונתן
ב' ומל' ושלמה: ויבחר ואלישוע ונפג
ויפיע: ואלישמע ואלידע ואליפלט:
וישמעו פלשתים
כי משחו את דוד למלך על ישראל
צ' ויעלו כל פלשתים לבקש את דוד
ל' וישמע דוד וירד אל המצודה:
ופלשתים באו וינטשו בעמק רפאים:
וישאל דוד ביהוה לאמר האעלה
ל' • צ' אל פלשתים התתנם בידי
ויאמר יהוה אל דוד
ח' עלה כי נתן אתן את הפלשתים
ה' בידך: ויבא דוד בבעל פרצים כ
ויכם שם דוד ויאמר פרץ יהוה את
ד' איבי לפני כפרץ מים על כן קרא
ה' שם המקום ההוא בעל פרצים:
ויעזבו

ישראל: ונסיב דוד עוד לחינן ונשין
מירושלם בתר דאתא מחברון
ואתילידו עוד לדוד בנין ובנן: ואילין
שמהת דאתילידו ליה בירושלם
שמוע ושובב ונתן ושלמה: ויבחר
ואלישוע ונפג ויפיע: ואלישמע
ואלידע ואליפלט: ושמעו פלשתאי
ארי משחו ית דוד למהוי מלכא על
ישראל וסליקו כל פלשתאי למבעי
ית דוד ושמע דוד ונחת לחקרא:
ופלשתאי אתו ואתרטישו במישר
גיבריא: ושאיל דוד במימרא דיי
למימר האיסק על פלשתאי
התמסרינון בידי ואמר יי
לדוד סק ארי ממסר אמסר ית
פלשתאי בידך: ואתא דוד במישר
פרצים ומחנון תמן דוד ואמר
תבר יי ית בעלי דבבי קדמי כתיבור
מאן דחסף דמלי מיין על כן קרא
שמיה דאתרא ההוא מישר פרצים:
ושבקו

ובכלל השש שהיו לו בחברון היא והנה מנאנו לו שש נשים בחברון קודם בואו לירושלם ואומר ויקח דוד עוד פלגשי' ונשים מירושלם ומנאנו בברחו מפני אבשלום שהניח עשר פלגשים לשמור את הבית אם כן שתים נשים לבד לקח בירושלם ועשר פלגשים ואחת משתי הנשים שלקח בירושלם היתה בת שבע: הילודים: אומר בשקל גבורים וכל אלה בני נשים היו כמו שאומר בדברי הימים לבד בני הפלגשים: שמוע: הוא שמעה הנזכר בדברי הימים בבני הפלגשים ואלישוע הוא אלישמע הנזכר שם ונזכר שם אליפלט אחר ונזכר גם כן נגוה שלא נזכר הנה ואפשר כי שנים אלו מתו בלא זכר לפיכך לא זכר אותם הנה לפי שאמר שם כל בני דוד לפיכך זכרם כלם: לבקש את דוד: להלחם עמו ואז עשה דוד מזמור למה רגשו גוים לפי שנתקבצו כל פלשתים כמו שנא' ויעלו כל פלשתים: וירד אל המצודה: מגדל חזק ואמר וירד כי מקום המגדל היה שפל מירושלם וכשבא דוד מירושלם אל המצודה היה יורד ומה שאמר האעלה אל פלשתים והם היו בעמק רפאים נראה כי פלשתים היו באותו מקום הנקרא בעל פרצים אלא שהיו חיל רב מאד כמו שאמר כל פלשתים ונתפשטו עד עמק רפאים ואותו מקום בעל פרצים היה גבוה ממקום המצודה שירד שם דוד בתחלה וכן אמר בדברי הימים ויעלו בבעל פרצים וכן אמר בספר ישעיה כי כהר פרצים יקום יי' ועל מלחמה זו אמר · ושם במצודה שאל ביי' ועלה בבעל פרצים להלחם בפלשתים ושם הכה אותם: פרץ יי' את אויבי לפני כפרץ מים · כלומר מיי' היתה זאת כי אני במעט עם הביתי עם רב כזה לא שהאל פרץ אותם לפני ת"י תבר יי' ית בעלי דבבי קדמי כמה דמתבר מאן דחסף דמלי מיין ולפי הפשט כפרץ שפושין המי' כמו שטף מים שפורצין הגדר: בעל פרצים · ת"י מישר פרצים וכן תרגם בעל גד מישר גד:

רשי

וינטשו · ויתפשטו: בעל פרצי · מישור פרצים: כפרץ מים · טו כמים הפורצים גדודי השפה: ויפשם

רלבג

והנה זכר · שכבר נאספו פלשתים לבקש דוד ושאל דוד את פני יי' ונלחם בהם והכניע' וקרא שם המקום אשר הכם בו בעל פרצים כדי להזכיר הנס ווכר שכבר עזבו שם עצביהם ושרפום דוד ואנשיו שלא יהנו מאלהי' בהם כמו שצותה התורה: עוד

מסרה

הפלשתים ה' וסי' נמסר בהאי סיפרא בחלק א סימן י"ט · פרצים ה' וסימן ויבא דוד בבעל פרצים ויכם ב' בפסוק · כי כהר פרצים יקום · ויעלו בבעל פרצים ב' בפסוק דד"ה · וא' ופרצים תצאנה דעמוס:

מנחה קטנה

ויעלו כל פלשתים כי הרם להם כיון שהיה דוד כבוש תחת ידם והיה בורח לבפיתו לא שאכיש ברת עמו ברית והיו סבורין שדוד לא יפר בריתו עמם והיה לדוד לאבודים להם שנמשח למלך ושלא ירע להם ולא יפיר בריתו עמם וכיון שדוד לא עשה כן ודאי דעתו להפר בריתו וללחום עמהם כמו שעשה שאול ע"כ ויעלו לבקש את דוד לא אמר ללחום בישראל שכבר היו נכנעי' תחת הפלשתי' ע"י נפילת שאול ורבי' מישראל אלא לבקש את דוד על שסיפר בריתו: נתן אתן כנה זה דרך ב' כי יפקוד על צבא מרום במרום ואח"כ על מלכי האדמה באדמה שמפיל את השר תחילה ואח"כ נתונ' האומה ביד שונאיהם וז"ש כפל נתן אתן נתן את השר שלהם ואח"כ אתן הפלשתי' בידך וע"כ קרא דוד שם המקו' בעל פרצים שתי פרצים אחד של השר וא' של האומה: ויוסף

פי' רבינו ישעי'

וינטשו בעמק רפאי' בספר יהושע בנחלת יהודה מוגה עמק רפאי' בגל ירושלם:

כלי יקר

פלגשים שהפלגשים היו עוד ביותר שהנשים היו ג' והפלגשים י' ולפי שהלתוס אסר למלך רבוי הנשים כדכתיב ולא ירבה לו נשים לכך נשא אילו הפילגשים יותר מהנשים עם היות בשיעור הי"ח שהותרו למלך אחר הדין שוה בשתיהן שאפי' פילגשים לא יוכל להרבות יותר מי"ח עם כל זה לקח עשרה פלגשים ושמונה נשים ולזה הקדי' הפילגשי' לנשי':

וישמעו פלשתים וכו' עיין הרד"ק ז"ל וכן מהרי"א ז"ל · ולע"רן כוונת הכתוב לומר כי בעוד מלחמה בין יהודה וישראל שמחו פלשתים ושקטו המכה כאשר שמעו שהשלימו יהודה וישראל יחדיו כי משחו את דוד למלך על ישראל גם כן אז עלו להלחם ואולי המשיחה היה שעשה להם התעוררות הזה כי אמרו מה צורך במשיחה זו שהרי משוח ועומד הוא מהנביא שמואל ע"כ אין משיחה זו אלא משוח מלחמה ולזה חרב להם וזהו וישמעו פלשתים כי משחו את דוד וכו' ואולי זה גם כן רמז באו' את דוד רוצה לומר עם היות המשיחה את דוד עם כל זה שנו ויפלשו שעשאוהו משוח מלחמה וז"ש את דוד ולא אמר כי משחו לדוד והנה כל פלשתים עלו לבקש את דוד לבדו להרגו כאשר עשו לשאול כי בזה יהיו כל ישראל עבדים אליהם ולא כעת שהם עבדים לישראל כי זכרו ימי עול' אשר נלחם דוד עם גלית ונכנעו והתנאי היה שאם יהרוג דוד לגלית' ישתעבדו פלשתים ויהיו לעבדים וז"ש לבקש את דוד ולא אמר להלחם:

ופלשתים באו וכו' וישראל ודוד וכו' עיין רש"י ז"ל והרד"ק ז"ל וכן אמר מהרי"א ז"ל · ולע"רן לדקדק לשון וינטשו דהי"לל ויחנו או ויתפשטו · ונראה כי אמר לשון וינטשו להיותה מלה מורכבת ומהתפשטו' ולשון נטישה והרישה על שם העתיד כי הכתוב הגיד מראשית אחרית שסופם לינטש וליאבד ובעמק רפאים והללים כמו ואין מקרא יוצא מידי פשוטו עמק רפאים כמשמעו כמו ארץ רפאים כתרגומו מישר גבריה:

וישאל דוד בה' לאמר וכו' ויבא דוד וכו' עיין רש"י ז"ל והרד"ק ז"ל והרלב"ג ז"ל ומהרי"א כפרץ מים ר"ל פתאום כמים הנפרצים ע"כי · ולע"דן לדקדק תיבת לאמר כי היא בלתי צודקת כאן לאמר לאחרים ועוד האעלה כי קשה לשאול בעניני' המוכרחים מאחר שפלשתי' באים להלחם מוכרח לעלות אלא כי דוד ע"ה או היא מעלתו שלא יעשה דבר קטן או גדול שלא ברשות השי"ת לבלתי סור ימין ושמאל כי אם על פי ה' ורשותו כ"ש בשאלה כזאת וז"ש לאמר לדורו' ולהודיע שצריך תמיד לשים נגד פני האדם את השי"ת ולזה בשאלה הזאת שכוללת שני ענינים האחד האם אעלה כעת מחר או מייתון מייתון או האעלה אני במתי מעט או אם אקבץ עוד צבא רב ולעומת זה השיבו ה' ויאמר ה' עלה ר"ל תכף ולא תחוש לקבץ כי נתן אתן את הפלשתים ר"ל עם היותכם מעטים אתן פלשתים בידיך בידיך דייקא ר"ל אפי' בידיך במתי מעט אתנם בידך · והכוון בעיני ונכון גם כן נורך המשל הזה של פרץ מים ולמה קרא המקום ההוא בעל פרצים לשון רבים והיה די לקרותו בעל פרץ · ונראה כי הנה אלה פלשתים באו בשני מקומות קצתם בעמק רפאים וקצתם בהר רפאים כנז' בישעיה כי כהר פרצים יקום וכו' ודוד ע"ה שאל את פי ה' האעלה אל פלשתים העומדים בגובה ההר או לא אעלה אם כן לא שאל על מציאות המלחמה אם יעלה וילחם אלא האם יעלה אל חלק שבהר אל הפלשתים העומדים בגובה ההר של פרצים או לא אעלה אלא אלחם עם העומדים בעמק רפאים ועליהם שאל התתנם בידי והשי"ת השיבו עלה אפילו למעלה אל הר פרצים אלו שלמעלה גם העומדים למטה בעמק רפאים אלו ואלו אתן בידך וזה טעם כתן אתן לרמוז ששני חלקים יותנו בידך וז"ש הפלשתים בה"א הידיעה ר"ל הפלשתים כלם כל הנקראים בשם פלשתים ולא אמר כי אתן את פלשתים בידך ולעומת זה אמר דע"ה פרץ ה' את אויבי לפני כפרץ מים אמר כי אם האדם ישפוך כלי מים על האבן המים לא יהיו נגרים בדרך אחד אלא יתחלק לכמה צנורות דקים מזה אחד ומזה אחד כלם נותנו מאוהה השפיכות ולזה אמר כי פרץ ה' את אויבי לפני פרצות הרבה לא אחת לבד שהרי נפרצו אותם אשר בהר ונפרצו אות' אשר בעמק ז"ש פרץ ה' אויבי לפני מעין ודוגמת כפרץ מים על כן קרא שם המקום ההוא בעל פרצים לשון רבים על שם השתי פרצות שבשני המקומות ולא קרא שם המקום בעל פרץ כי כיון שנפרצו כפרץ מים דהיינו פרצות רבות ראוי לקרות על ידם בעל פרצים ובכלל זה כיון באומרו בעל פרצים על השי"ת שהוא בעל מלחמות וה' איש מלחמה מהרי כאן ז"ש פרץ ה' את אויבי וה' ית' בעל הכנקון הזה · ועל כן ר"ל על מה שאמר דוד פרץ ה' ובו' שמהש"י · ואם הדבר הזה על כן לזכר

עפין זה קרא שם המקום ההוא בעל פרצים לשם השי"ת שהוא בעל והאדון הכל · או אמר בעל פרצים ולא בעל פרץ לבלול כל מין פרץ שהוא עושה באויבי לא מכחי ועוצם ידי אלא בפשיטתו שעושה הכל וזהו פרץ ה' את אויבי לפני בפעם אחת ואמר את אויבי את לרבות אשר פעמים וע"כ קרא שם המקום ההוא בעל פרצים שהב"ה בעל כל הפרצים הפרץ הזה אשר בעת הזאת ואולי הוא בעל והאדון הכל כי כוח הים מלחמה כתרגומו מארי נצחן ובזה כבין אומרו ויבא דוד בבעל פרצים דהי"לל לבעל פרצים בלמ"ד אבל ר"ל בעזרת בעל פרצים הוא ית' וקריאת המקום ההוא בעל פרצים אפ' שעתה נתחדש לו שם זה כי שמו העיקרי עמק רפאים ומה שאמר ויבא דוד בבעל פרצי' הוא מהכותב הספר שידע כן שעתיד ליקרא שמו בעל פרצים וכן דעת המפרשים ז"ל:

ולע"דן המפרש שנקרא בעל פרצים ועתה אומר הכה הוא ית' שם שמות בארץ שמות ממש וכפשט' מהו ומקדש המקו' הזה בעל פרצים גלוי לפניו העתיד להיות פרצה זו מאויביו ע"כ קרא למקום בעל פרצים כי הוא ית' מגיד מראשית אחרית והוא ע"ד למקום ההוא קרא נחל אשכול שקראו נחל אשכול והעול' משבו שהיה כך' כן ע"ש האשכול וממרא וטעות הוא שלא קרא שם כן אלא על אודות האשכול אשר כרתו משם בני ישראל והוא יתברך קורא עליה שאפי' שם אשכול וממרא קראו על אודות האשכול אשר כרתו משם בני ישראל והוא עשה כן שיקרא בעל המקום אשכול ושם בנחל אשכול על שמו הכל המכוון בכל הוא על אודות האשכול אשר כרתו משם בני ישראל · והאפשר עוד כי להיות פלשתים אכסניא לדוד הכים בגת בברחו מפני שאול עתה קמו יחדיו בשמעם כי משחו את דוד למלך על יש' על כן בעודו מלך על יהוד' אדרבה שמחו יגל לבם כי עבד הכים ושומר ראשו כנזכר בפסוק ירים ראש למלוך ביהודה ולכך לא היתה מלחמה בין פלשתים ויהודה אחרי מות שאול כשעלה דוד אכסניא אמנם כשנמשח על ישראל אז חרה להם כי אין זה כי אם רוע לב ללחום גם כי לא יתכן להיות שלום ביניהם ובין ישראל ולזה אמר וישמעו פלשתים כי משחו את דוד למלך על ישראל זו סיבת ויעלו כל פלשתים לבקש את דוד להרגו כי איך איש שלומם אוכל לחמם יגדיל עליהם עקב ולזאת הסיבה עצמה שאל דוד בה' לאמר לדורות שלא יהיה האדם כפוי טובה ובירא דשתית מיניה מיא לא תשדי ביה קלא וז"ש האעלה אל פלשתים שר זר מאד ללחום בם פי עשו לי אכסניא בשעת דחקי התתנם בידי כי לא יתכן להלחם להרוג את המטיבים לי לזה השיבו השי"ת עלה כי נתן אתן את הפלשתים בה"א הידיעה ר"ל את הפלשתים הידועים זולת אכיש אהובך כי לא אתן הנגפים לפניך רק את אויבך לבד ועל כן אמר דוד פרץ ה' את אויבי לפני ר"ל מהלות לאל שלא פרץ לפני כי אם את אויבי לא אהובי בלל הא למה זה דומה לפרץ מים שאין יוצא אלא ממקום שיש בו סדק ומרחיבו ופורצה כן הב"ה לא פרץ אלא מפרץ מים שאותם שהיו אויבי והיה שם סדק ובדק שם פרץ ה' והוא משל כאות כפרץ מים מתייחס מאד לאומר פרץ ה' את אויבי לפני ועל כן לדק מאד שקרא דוד שם המקום ההוא בעל פרצים שלא פרץ ה' אלא במקום הפורץ ועומד מאיליו שהוא אויב לדוד פרצו ה' אם כן היו שם שתי פרצות ולדק בו שם בעל פרצים בלשון רבים:

ויעזבו שם את עצביהם וכו' פרק כל הצלמים רב הונא רמי כתיב ויעזבו את אלהיכם ויאמר דוד וישרפום וכאן כתיב וישאם דוד ואנשיו לא קשיא כאן קודם שבא איתי הגתי כאן לאחר שבא איתי הגתי · ולע"דן שלא נעלם מעיניה' ז"ל לפרש וישאם לשון שריפה כמו שנזכיר למפרשים ולא קשו קראי אהדדי אלא שעב"ז הקשו מכח השנוי כי כאן כתיב לשון וישאם שמורה ומלמד שנטלן לעצמו והעפ"י שאפשר לפרשו לשון שריפה ובדברי הימים לא כן שלא כתיב וישרפום בפירוש ולמה סיבה אם שניהם לשון שריפה ומשני כאן קודם שבא איתי הגתי כו' ופי' רש"י ז"ל כאן קודם שבא איתי הגתי אמר דוד לשרפם בא איתי הגיתי ובטלם והדר וישאם ע"פ · מדברי רש"י ז"ל מובן שלא שרפום כלל והכי דייק קרא ויאמר דוד וישרפום שאמר לשרפם אבל לא נשרפו אבל הרד"ק ז"ל כתב כי בהיותה המלחמה היה איתי הגיתי עם פלשתי' ופלשתי היה וכשראה מפלת פלשתים בא לו אצל דוד וקודם שבא איתי הגתי היו מתחילין לשרוף העצבים כיע"א אסורה כו' כי כיון שבטל עבו"ם מותר בהנאה ע"כ וכן מהרי"א ז"ל ולפי הפשט רש"י ז"ל וישאם והורידם דוד וגבוריו ע"כ וכן הרד"ק ז"ל כמו ותשא הארץ מפניו וכן ישאני עושני ע"כ וכן מהרי"א ז"ל והוסיף לפרש וישאם שנטלום ונשאו' לירושלם לחרפם ולגדפם שם ואמר הגדוף זה דוד לשרפם וזהו

וישאם דוד · וישרפם וכת"י ואוקידינון דוד וגברוהי וכן אומר בדברי הימים ויאמר דוד וישרפו באש וכמוהו לשון שריפה ותשא הארץ מפניו כמעט ישאני עושני ובדברי רז"ל וישאם לשון נטילה והקשו הפסוקים ואמרו כתיב וישאם דוד מלמד שנטלן לעצמו וכתיב וישרפו ותרצו כאן קודם שבא אתי הגתי כאן לאחר שבא אתי הגתי ר"ל כי באותה המלחמה היה אתי הגתי עם פלשתים ופלשתי היה וכשראה מפלת פלשתים בא לו אל דוד וקודם שבא אתי הגתי היו מתחילין לשרוף העצבים כי ע"א אסורה בהנאה וכיון שבא אתי הגתי ובטל הע"א הניחו מלשרוף ועל מה שלא נשרף אמר וישאם דוד כי כיון שבטלה גוי מותרת בהנאה: לעלות · בבעל פרצים כמו בתחלה וכטשו גם כן בעמק רפאים: לא תעלה פי' לא תעלה עליהם מעתה כי לא הגיע עדיין עת הישועה אך בין כך ובין כך הסב אל אחריהם ובאת להם ממול בכאים וכשמעך הקול אז תבא עליהם: ממול בכאים · ת"י מקביל אילניא ופירשו בהם האילנות הנקראים בדברי רז"ל תותי' וכמוהו עוברי בעמק הבכא: בשמעך · כתוב בבי"ת וקרי בכ"ף והענין אחד: את קול צעדה בראשי הבכאים · אשמיעך קול לחזק לב העם אשר אתך שידמה להם קול הולכים בראשי האילנות כאילו מלאכים יבאו להכות בפלשתי' כמו שאמרו בדבור ברק הלא יי' יצא לפניך וכן אמר הנה כי אז יצא יי' לפניך: אז תחרץ · תנוע ותתחזק על פלשתים כמו לא יחרץ כלב לשונו ענין תנועה ופי' צעדה ענין הליכה כמו מפיבי צעד וי"ת כשמעך כמישמעך ית קל זוחתא ברישי אילניא בכן תתקף ארי בכן נפיק מלאכא דיי' לאצלחא קדמך · ובדרש לא תעלה הסב אל אחריהם אמר לו הקב"ה אין לך רשות לפשוט יד בהם אפילו הם קרובים אצלך עד שאתה רואה את ראשי האילנות מתנענעים אז תחרץ דבר חרוץ הוא כמו אם חרוצים ימיו ולמה נתן להם סימן מראשי הבכאים ולא מאחריהם אמר רבי ברכיה מפני שכלו מלא אלים הבכא הזה לומר לך שכל זמן שישראל שרויים בצרה כאילו צרה לפניו שנאמר עמו אנכי בצרה: מגבע עד באך גזר · ובדברי הימים מגבעון ועד גזרה ואחד הוא:

רשי

וישאם דוד · ואוקידינון דוד וגברוהי: עמק רפאים · אצל ירושלם הוא בספר יהושע: ממול בכאים · מקביל אילניא: את קול צעדה בראשי הבכאים · והם מלאכים הנועדי' בראשי האילנו' אשר אני שולח לעזרך: אז תחרץ · תריס קול מלחמ' ואבחת חרב גלפי"ד בלע"ז וכן לא יחרץ כלב לשונו: ויוסף

וַיַּעַזְבוּ־שָׁם אֶת־עֲצַבֵּיהֶם וַיִּשָּׂאֵם דָּוִד וַאֲנָשָׁיו׃ וַיֹּסִפוּ עוֹד פְּלִשְׁתִּים לַעֲלוֹת וַיִּנָּטְשׁוּ בְּעֵמֶק רְפָאִים׃ וַיִּשְׁאַל דָּוִד בַּיהוָה וַיֹּאמֶר לֹא תַעֲלֶה הָסֵב אֶל־אַחֲרֵיהֶם וּבָאתָ לָהֶם מִמּוּל בְּכָאִים׃ וִיהִי בְּשָׁמְעֲךָ אֶת־קוֹל צְעָדָה בְּרָאשֵׁי הַבְּכָאִים אָז תֶּחֱרָץ כִּי אָז יָצָא יְהוָה לְפָנֶיךָ לְהַכּוֹת בְּמַחֲנֵה

כה פְּלִשְׁתִּים׃ וַיַּעַשׂ דָּוִד כֵּן כַּאֲשֶׁר צִוָּהוּ יְהוָה וַיַּךְ אֶת־פְּלִשְׁתִּים מִגֶּבַע עַד־בֹּאֲךָ גָזֶר׃

ויסף

וּשְׁבַקוּ תַמָּן יַת טַעֲוָתְהוֹן וְאוֹקֵידִינוּן דָּוִד וְגַבְרוֹהִי׃ וְאוֹסִיפוּ עוֹד פְּלִשְׁתָּאֵי לְמִיסַק וְאִתְרְטִישׁוּ בְּמֵישַׁר גִּיבָּרַיָּא׃ וּשְׁאֵיל דָּוִד בְּמֵימְרָא דַּייָ וַאֲמַר לָא תִסַּק אִסְתְּחַר לַאֲחוֹרֵיהוֹן וְתֵהַךְ לְהוֹן מִקָּבֵיל אִילָנַיָּא׃ וִיהֵי כְּמִישְׁמְעָךְ יַת קָל צְווָחְתָא בְּרֵישֵׁי אִילָנַיָּא בְּכֵן תִּתְקַף אֲרֵי בְּכֵן נְפַק מַלְאָכָא דַייָ לְאַצְלָחָא קֳדָמָךְ לְמִקְטַל בְּמַשְׁרִית פְּלִשְׁתָּאֵי׃ וַעֲבַד דָּוִד כֵּן כְּמָא דִּי פַקְּדֵיהּ יְיָ וּקְטַל יַת פְּלִשְׁתָּאֵי מִגֶּבַע עַד מֵעַלְנָא דְגָזֶר׃

ואוסיף

ת"א ואסגיו באתריהון · ג' · כשמען ק' ד' · י' · ג'

פי' רבי' ישעיה

וישאם דוד ואנשיו · תרגם ואוקידינון כמו והעל משאת העיר: ויהי כשמעך את קול הצעדה בראשי הבכאים אז תחרץ · תרג' בראשי אי לנייא · פירוש כשתשמע קול הצעדה שם תדע כי הם המלאכים שאני שולח לעזרך: ואז תחרץ הוא מזרזו כמו ויתן חרוצים העשיר:

רלבג

עוד וכו' שאחר זה הוסיפו עוד פלשתים לעלות להלחם עם דוד ושאל דוד את פי יי' אם יעלה עליהם להלחם בהם ואמרו המעט' שלא יעלה עליהם אם לא בתחבולה באופן שלא ירגישו בבאו ולזה אמר שיסוב אל אחריהם בדרך שיבא להם ממול בכאים הם מורי"ש בלע"ז והם אילנות רבי הענפים והעלים ויהיה זה סבה שלא ירגישו בהם הפלשתים בבאם וגם שם ימתין שיבא רוח יניע ראשי הבכאים בדרך שישמע בהם כמו קול צעדי המתנועעים כי זה יהיה סבה שיחשבו פלשתים בשמעם קול צעדי דוד שהוא קול תנועת ראשי הבכאים ולא יהיו נשמרים ממנו בכל גלוה נזהו השם שיתנועעו או בתחילות ויפול עליהם כי בזה האופן הוא שהתחבולה ינצחם והנה לפי מה שאמרנו נזה הש"י לפי שנגלה לו כי היה ראוי שינצחו הפלשתים או את דוד לפי המערכת לולי זאת התחבולה ואע"פ שהיה הש"י יכול לנצח על דרך המופת הפלשתי' הנה לא יעשה הש"י המופתים כי אם בתקונו' ההכרחיים כמו שזכרנו פעמים רבות: עוד

ויוסף

כלי יקר

וזהו שאמר בדברי הימים וישרפום שאמר שנשאום לירושלם שרפום:

ויוספו עוד פלשתים וכו' עיין רש"י ז"ל והרד"ק ז"ל ומהרי"א ז"ל הנה באמת היה שם המקו' מורה על תכליתן שיפלו שם רפאים ע"כ וכיוצא בזה כתבתי למעלה מסברא ושמחתי שכוונתי לדעתו ז"ל · ולע"דן שלא נאמר כאן ויוסיפו עוד כל פלשתי' כאמור למעלה כל פלשתי' כי בראותם שדוד היה מגיל את אוהביו הנופלים בידו מאכים ואכסיו כנזכר פרק ה' את אויבי לפני לולי כעת לא אמר לעלות עליו מאוהביו וזהו ויוסיפו עוד פלשתים ולא אמר כל הפלשתי' כי קצת' לא באו למלחמה זו כמו הראשונה שבאו כלם:

וישאל דוד בה' וכו' · עיין רש"י ז"ל וכן הרד"ק ז"ל וכן מהרי"א ז"ל ואמר ולא תעלה עליה' אתה ולא תלך אליהם בדרך ישרה כפעם בפעם אבל הסב אל אחוריהם ר"ל תבאו מאחורי מסביבם ותבא אל פלשתים ממול בכאים ר"ל מאחורי האילנות שהיו סביב מחנה פלשתים ע"כ · ועיין הרלב"ג ז"ל ובסמוך ב"ה נרחיב בזה:

ויהי בשמעך וכו' עיין רש"י ז"ל והרד"ק ז"ל ומהרי"א ז"ל לפי שחטא שאול שלא לקח עצה מהשי"ת ולא שמר דבר הגלגל שלא שמר דבר ה' אשר אמר לו שמואל ובעמלק לא עשה בנקמה תמנה בה כעת רצה השי"ת להראות העמים והשרים את יופי דוד שומר מצוה ולא יפיל מדבר ה' ארצה ולזה כאשר ראהו משתדל ובכסף לילחם עם פלשתים השיבו השי"ת שלא יעלה ושיסב אל אחוריהם ולא ילחם עד שישמע קול צעדה בבכאי' וכ"ז לנסותו אם ישמור דבר ה' כשאול וספר שעשה דוד כן שנא' ויעש דוד כן כו' והיה מספיק לומר ויעש דוד כן או ויעש דוד כאשר צוהו ה' אבל נכפל המאמר הזה להודיע שקיים דבר זה להיותו מצוה אלקים ועבר בכאו וזה שגיעות גדול אליו · או נוכל לומר שרצה הש"י שלא יעשה דוד דבר מה כ"א על פי ה' לא מפי עצמו כאשר היה עושה שאול אבל יהיה נשמע תמיד אל ה' וידע כי עמו יתברך עצה וגבורה עד כאן תורף דבריו · והם ממדרש שוחר טוב הובא בילקוט זה לשונו · ויהי בשמעך את קול וכו' אמר לו הקב"ה אל תעלה אלא מאחוריהם · ואין לך רשות לפשוט יד בהם אפי' קרובים אליך עד שתראה לראשי הבכאים מתנועעים ולמה נתן לו סימן להראות מראשיהם ולא מאחוריהן א"ר ברכיה מפני שכלם מלאים קולים מראשיהם הואיל ואתם בצרה אף אני עמכם בצרה שנאמר עמו אנכי בצרה מהו אז תחרץ דבר מתוך כמו אם חרוצים ימיו כיון שלא היו הפלשתים קרובים ובאי' ישראל רואים אותם שלא היו רחוקים מהם אלא ארבע אמות אמרו לו ישראל דוד מה אנו עומדים אמר להם מצוה אני מן האלהים שלא לפשוט בהם יד עד שאראה ראשי האילנות מתנועעים אמר להם אם פושטים אנו יד בהם אנו מתים מוטב נמות זכאים וצדיקים ולא נמות רשעים אלא הבי ואת' נתלה עינינו אל הקב"ה כיון שתלו עיניהם אל הקב"ה נענעו האילנות ומיד פשטו יד כמו שכתוב ויעש דוד וגו' אמר הקב"ה למלאכים בואו וראו מה בין דוד לשאול שאול עומד ונשאל באורים ותומי' והפלשתים באים עליו ובכיה באורים ותום ים וברח ואמר לכהן אסוף ידיך:

לע"דן כי להיות דוד נוצח בפעם הראשונה והיה לבו סמוך לא יירא באומרו כבר פלשתים באותו הפרק באותו מקום ממש עמק רפאים ולא יתלה עיניו למרום והיה נופל מסבת השכחה ביסוד שהוא יסוד הכל ע"כ צוה ה' כן להסב אל אחוריהם ובאמור לא תעלה וכיוצא כדי להביא מורך בלבבו כדי שישא עיניו למרום לעזור מהשי"ת ולא יבא בעזר אלהי ולזה"א לו ויהי בשמעך צעדה בראשי הבכאים אז תחרץ ותכרית בפלשתים כמו אם חרוצים ימיו כי אז יצא ה' לפניך להכות במחנה פלשתים אבל קודם שמעך לא תחרץ ר"ל לא תכרית בפלשתים כי הם עם כבד יד חזקה ואין לך להשען אלא על הבוך שבשמים ואולי קרא שם האילנות ההם שהיו תותים קראם בכאים על שם שגורמים לתלות עיניהם למרום ולבכות ושערי דמעה לא ננעלו וזהו בבכאים לשון בכיה וכיוצא בזה דרשו חז"ל גבי עוברי בעמק הבכא מעין ישיתוהו על הרשעים שעוברים דבר ה' ויורדים לעמק שאול ובוכים וע"י הבכא והבכיה מרובה מעין ישיתוהו הרי שדרשו הבכא לשון בכיה שרצו לשלוח יד בהם כי היו קרובים מאד בארבע אמות כנז"ל ואמר להם דוד מוטב שנמות צדיקים ולא נמות חייבים ולזה תלו עיניהם למרום ונענעו מיד האילנו' דהשיב כמ"ל הרי מוכיחים דברי חז"ל שכל המכוון היה לשיתלו עיניהם למרום ולא יחשבו כי זרוע הושיע למו כי אם ימינך ה' ואור פניך ה' ולזה כאמר ויעש דוד וכו':

ויעש דוד כן כאשר צוה ה' · היה די שיאמר ויעש דוד כאשר צוה ה' ומספיק אבל כיון לומר חסידות דוד וכיונתו תלותו תמיד עיניו תלויות אל ה' כי הוא יוציא מרשת רגליו וז"ש ויעש דוד כן מאהבו הטוב שנטבע בו טבע שני וכוסף גם כן בפעם הזאת שיקיים כאשר צוהו ה' וע"י זה ויך בפלשתים שנעזר מאד משהיותו מצווה ועושה ע"ד אינו דומה מי שמצווה ועושה ממי שאינו מצווה ועושה שאין לבו מקפו ולא מקטרג כיון שיש לו פת בסלו נמלא נורך בכל האלהי כדי להורות ולהרבות שכרו להיותו מצוה ועושה וע"י ויך את הפלשתים מגבע וכו' שיעור מופלג או הוא הנורך בלווי שהאלהי כנגד העם אשר אתו שיתלו גם הם עיניהם למרום לא בבחינת דוד עצמו וכן נראה מהמאמר כנז"ל שאף גם זאת היותם תלוי' לבלתי הרים יד עד כדי נענוע הבכאים עכ"ז עלה בדעתם לשלוח יד עד שאמר להם דע"ה מוטב שנמו' זכאים ולא נמות חייבים ובזה הפסוק ויעש דוד כן שקיים הוא דבר ה' ויתור כאשר צוה ה' להורות שהכרית את העם לעשות כאשר צוה ה' שהרי עיקר המוני האלהי בעד העם · כאמור ולא בעד דוד כי דוד בוטח בהשם יתברך תמיד מיום היותו · ועיין הרד"ק ז"ל:

ויוסף עוד דוד וכו' עיין רש"י ז"ל והרד"ק ז"ל וכן מהרי"א ז"ל כפי' רש"י והרד"ק ז"ל ונתן טעם לקח הבחורים לשתי סבות או מיראתו מפלשתים פן יבאו לקחת הארון מלילה כמו שעשו בימי שאול או בחר בבחורים כי רצונו לפזז ולכרכר לפני ארון השי"ת וזה יאות לבחורים ולזה אמר ויוסף וכו' את כל בחור וכו' · ולע"דן את כל בחור בישר' אינו מגזרת בחורים וזקנים אלא מגזרת ובחור הוא מכל שבטי ישראל שלקח כל בחור רוצה לומר נבחר והגון אשר בישראל כי כן יאות להעלות על ידם ארון ה' הנכבד והנורא בכובד ראש · ואם כן שיהיו אלה זקנים נבחרים אחד אחד אל הענין להתקרבם אל ה' וארונו וכן יוכיח המדרש הזה הובא בילקוט א"ר תשעים אלף זקנים מינה דוד באותו היום בחור כל בחור גם בחור ונראה דיליף מרבוי את כל מילי רבוי' לרבות עוד כיוצא הכתובים בפסוקים שהם שלשים אלף וכל רבוי עוד שלשים אלף והא רבוי עוד שלשים הרי תשעים אלף וטעות סופר הוא לומר גם בחור שבות את בחור כאמור למדו מכאן שנאמר זה הנבחרים לדיינים וכישראל ומה שכתב שלשים אלף והששים אלף באו מרבויים של את כל ואע"פ שאין להקשות לשתוק מאת כל ולכתוב בפי' תשעים אלף · ועכ"ז כאמר אלו השלשים אף שנכתב בו בפי' בפסוק הם היותר מעולים והששים הבאים אחריהם מהרבויים גרועים מהם או אפשר שהממונים שבישראל היו שלשים אלף לבד וזהו שאמר בישראל היו שלשים אלף והששים הבאים מרבויים היו מיהודה כי היו יותר מחוכמים מישראל ומפני כבודן של ישראל או כדי שלא יאמר גרועה שעשה כן דוד מצד היותו אוהב את יהודה יותר להיותם משבטו ושמלך בהם ראשונה על כן החניף להוסיף מהם זקנים מרובים עם היותם שבט אחד לזה הזכירם ברמז ברבוי כל את:

ויקם וילך דוד וכו' עיין רש"י ז"ל וכן הרד"ק ז"ל והוסיף ע"ש וכן הביא מהרי"א ז"ל · והוסיף ואפשר לומר שאנשי בעלי יהודה הלכו אל דוד לבא עמו אל עירם להעלות הארון והוא שאמר וילך דוד וכל העם אשר אתו שהיו שם מאנשי בעלי יהודה וכולם הלכו להעלות משם ר"ל מעיר בעלה הנז' את ארון האלהים וכן אומר בדברי הימים וילך דוד וכל ישראל בעלתה אל קרי' יערים ואומר אשר נקרא שם שם ה' צבאות יושב הכרובים עליו ראוי שיפרש נקרא מלשון וקרא עליה את הקריאה שהוא לשון הכרזה ואמר להעלות משם את ארון האלהים אשר נקרא ונתפרסם ונכרז שם שם ה' צבאות עליו ובעבורו כי בעבור המופלאו' אשר עשה הארון בכריזה מופלאות שם ה' צבאות בין בארץ פלשתים ובין בקרב ישראל ולזה אמר שני פעמים שם שם ה' בתוך פלשתי' ושם ה' בקרב ישראל והמפרשים פירשוהו אשר נקרא על הארון שם ה' ומהו השם שנקרא לארון קראו לו שם ה' צבאות יושב הכרובים · וחז"ל אמרו שנתקדש שמו של הקב"ה עליו בהיותו בשדה פלשתים מסבים למה שאמרתי ע"כ · והנה להרד"ק ז"ל מסכימים לדברי חז"ל שהרי גם הוא כתב ומה שנזכר שם שם הארון בזה השם במקום הזה וכו' עיין לעיל בסמוך · באופן שאין הוכחה מדברי חז"ל לפרש תיבת נקרא לשון הכרזה כמו שפי' מהרי"א ז"ל: ולע"דן כדברי מהרי"א ז"ל ויקם דוד וכל העם וכו' ולא יתחייב שבאו על זה הדבר עצמו כמו שפי' מהרי"א ז"ל שאם כן היה מזכיר התחלה ויבאו אנשי בעלה אל דוד וכיוצא אבל בתוך הבאים למלחמה היו שם מכל המקומות ובפרט מבעלי יהודה והזכיר הכתוב שקם והלך דוד וכל העם אשר אתו מבעלי יהודה קמו יחדיו והלכו להעלות משם מבעלה את ארון האלהים ומה שאמר את ארון האלהי' וכו' צריכים אנו למודעי רש"י ע"ה כי ארון האלהים הוא שם אדנות אדון כל הארץ היכל ה' ונקרא שם תלוי אנו האומרים ברוך שם כבוד מלכותו ורמז לשם אדנות ודור הפלגה בחרו להפריד אלוף והוא האומר ונעשה לנו שם ר"ל נפריד שם ונקחה לנו ומזה נענשו בפירוד מדה כנגד מדה וזהו שא' את ארון האלהים אשר נקרא שם שם ממש נקרא ביחוד שם ה' צבאות מלך בהיכלו פולו או' כבוד ואמר יושב הכרובים לפי שטעם הכרובים לפי הפשט מורה הראות שכינה בין ישראל כער ישראל ואוהבהו כצורת כרובים רביא נערים קטנים ועל ידי הארון נודע ונתפרסם שאין הב"ה יושב אלא בתוך ישראל והם כצורת נערים כרובים כאמור שהרי לא פה ולא ישב בפלשתים שהארון כילה בהם והכ' אותם בעכברים וזהו שאמר ה' צבאות על שם צבאות מעלה וישראל צבאות ה' יושב הכרובי' עליו:

וירכבו את ארון האלהים וכו' ילקוט בשם ירושלמי · פרק חלק ר' ברכיה בשם ר' אבא בר כהנא תשעים אלף זקנים מינה דוד ביום אחד ולא מינה אחיתופל עמהם והוא הרופי' טעין כהניא וטריף להו לארעא שלא דוד מייתי לאחיתופל אמר ליה לית אנת אומר לי מה נעביד לדין ארונא דהוא טעין כהניא לרומא ועדיף להו לארעא אמר ליה שלא לאילין חכימייא דמנית אמר ליה דידע לתקנתיה ולא מוקים ליה יהא סופה לחנקה אמר מילייא דמיכנייא אמרין בכל יומא בכנישתא לא הוית ידע ולבני קהת לא נתן כי עבודת הקדש עליהם בכתף ישאו ע"כ:

ולע"דן לתת סברא לדע"ה היאך עשה בדבר פסוק שלם היות הדבר הזה מצד היותם כמו שאמר

וַיֹּסֶף עוֹד דָּוִד אֶת־כָּל־בָּחוּר א
בְּיִשְׂרָאֵל שְׁלֹשִׁים אָלֶף׃ וַיָּקָם׀
וַיֵּלֶךְ דָּוִד וְכָל־הָעָם אֲשֶׁר אִתּוֹ מִבַּעֲלֵי
יְהוּדָה לְהַעֲלוֹת מִשָּׁם אֵת אֲרוֹן
הָאֱלֹהִים אֲשֶׁר־נִקְרָא שֵׁם שֵׁם יְהוָה
צְבָאוֹת יֹשֵׁב הַכְּרֻבִים עָלָיו׃
וַיַּרְכִּבוּ אֶת־אֲרוֹן הָאֱלֹהִים אֶל־עֲגָלָה
חֲדָשָׁה וַיִּשָּׂאֻהוּ מִבֵּית אֲבִינָדָב אֲשֶׁר
בַּגִּבְעָה וְעֻזָּא וְאַחְיוֹ בְּנֵי אֲבִינָדָב
נֹהֲגִים אֶת־הָעֲגָלָה חֲדָשָׁה׃ וַיִּשָּׂאֻהוּ
מִבֵּית אֲבִינָדָב אֲשֶׁר בַּגִּבְעָה עִם אֲרוֹן
הָאֱלֹהִים וְאַחְיוֹ הֹלֵךְ לִפְנֵי הָאָרוֹן׃
ודוד

(מסורה: י"ג נסיב' · כ"א ה' חולה שם · ל' על עגלה · ה' חס' · ג' כת' א' וכל כתוב' דמ' · כמ"א י"ה הם)

וְאוֹסֵיף עוֹד דָּוִד יָת כָּל בְּחוּרֵי יִשְׂרָאֵל תְּלָתִין אַלְפִין׃ וְקָם וַאֲזַל דָּוִד וְכָל עַמָּא דִּי עִמֵּיהּ מִקִּירְוַיָּא דְּבֵית יְהוּדָה לְאַסָּקָא מִתַּמָּן יָת אֲרוֹנָא דַּיְיָ דְּאִתְקְרֵי שְׁמָא דַּיְיָ צְבָאוֹת דִּשְׁכִינְתֵּיהּ שַׁרְיָא עֵילוֹי מִן כְּרוּבַיָּא עֲלוֹהִי׃ וְאַחִיתוּ יָת אֲרוֹנָא דַּיְיָ בַּעֲגַלְתָּא חֲדַתָּא וּנְטָלוּהִי מִבֵּית אֲבִינָדָב דִּי בְּגִבְעֲתָא וְעֻזָּא וְאַחְיוֹ בְּנֵי אֲבִינָדָב מְדַבְּרִין יָת עֲגַלְתָּא חֲדַתָּא׃ וּנְטָלוּהִי מִבֵּית אֲבִינָדָב דִּי בְּגִבְעֲתָא עִם אֲרוֹנָא דַּיְיָ וְאַחְיוֹ אָזֵיל קֳדָם אֲרוֹנָא׃
ודוד

וישאהו ד' בקריאה וסימן וישאוהו במוט בשנים ומן הרמנים · וישאהו מבית אבינדב אשר בגבעה · וחברו דבתריה · וישאהו על הסוסים דאמציהו דר"ה:

רד"ק

ויוסף עוד דוד · כמו ויאסוף שרשו אסף וכן ויומר מן המועד שרשו אמר וכן תוסף רוחם יגועון כמו תאסוף ויש לפרשו כמשמעו ענין תוספת שרשו יסף כלומר הוסיף לקבץ עוד וכת"י ואוסיף עוד ופי' עוד כי היו עמו רבים מישראל כשהמליכוהו וכן במלחמה הזאת כי באותו הפרק היתה מלחמת פלשתים והיה זה שהעלו הארון וכן מוכיח בדברי הימים: מבעלי יהודה · ונקראת גם כן שם קרית יערים בעל ונזכר בעלת' בדברי הימים ואחד הוא ונקראת ג"כ קרית יערים כמו שאומר בספר יהושע בעלה היא קרית יערים ובקרית יערי' היה הארון כי שם העלוהו מבית שמש ואמרו מבעלי יהודה כמ"ש והיה לו לומר אל בעלי יהוד' כי שם הלכו להעלות משם הארון וכן אמר בדברי הימי' ויעל דוד וכל ישראל בעלתה אל קרית יערי' ואם נאמר כי המ"ם במקום למ"ד זה לא יתכן כי זה הפך זה כי המ"ם מורה הרחוק והלמ"ד מור' הקרוב אלא אין פירוש ויקם וילך דוד על ההליכה לבעלי יהודה אלא על היציאה משם שאמר להעלות משם והוא מקרא קצר וכן פירוש הפסוק וילך דוד וכל העם אשר אתו מבעלי יהודה שבאו שם להעלות משם את ארון האלהים: אשר נקרא שם · ואח"כ פירש שם יי' צבאות יושב הכרובים עליו נקרא הארון שם ומה שנזכר שם הארון בזה השם במקום זה מה שלא נזכר כן במקום אחר לפי שנתקדש שמו של הקב"ה עליו בהיותו בשדה פלשתים: אל עגלה חדשה · כמו על וכן ויך את הפלשתי אל מצחו וכן אל ההרים לא אכל וטעם עגלה חדש שלא נשתמש בה הדיוט ועשו זה לקדושת הארון: נוהגים את העגלה חדשה · פיר' היו נוהגים את הבקר שהיו מושכים העגלה: עם ארון האלהים · דבק הוא עם עגלה חדשה כאילו אמר נוהגים את העגלה חדשה עם ארון אלהים וכאמרו פעם אחרת וישאוהו לפי שאמר בעוזא ואחיו נוהגים פירש היאך היו נוהגים אותו כשנשאוהו מבי' אבינדב כי אחיו היה הולך לפני הארון ועוזא עם הארון וי"מ כן עם ארון האלהים כי על עוזא אמר שהיה הולך עם ארון האלהים ואחיו לפניו לפיכך אחז בו עוזא כי הוא היה עם הארון וכן אמר וימת שם עם ארון האלהים · וי"מ וישאהו על הארגז שהשיבו פלשתים אמר כי נשאוהו עם ארון האלהים וזהו שאמר פעם שניה וישאוהו כי הראשון אמר על הארון והאחרון אמר על הארגז:

רש"י

ויוסף עוד דוד לאסוף את כל בחור בישראל שלשים אלף לפי שנאספו עליו כשהמליכוהו בחברון וזו היתה אסיפה שנייה לכך נאמר ויוסף: מבעלי יהודה · היא קרית יערים כמו שנאמר ביהושע ותאר הגבול ועלה בעלה היא קרית יערים וכן בדברי הימים ויעל דוד וכל ישראל בעלתה היא קרית יערים ובעל לשון מישור: ויקם וילך דוד מבעלי יהודה · שנאספו שם להעלות משם את הארון וגומר: אשר נקרא שם שם: אשר נקרא לו לארון שם ומהו השם שהיה שם יי' צבאות עליו: אל עגלה חדשה · טעה בדבר שאפילו תינוקות של בית רבן יודעין אותו כי עבודת הקדש עליהם בכתף ישאו ולפי שאמר זמירות היו לי חוקיך בבית מגורי נענש לבא לידי כך ומת עוזא על ידו לפיכך כשהביאו מבית עובד הביאו בכתף שנא' בדברי הימים ויאמר להם אתם ראשי האבות אשר ללוי' התקדשו אתם ואחיכ' והעליתם את ארון וגומר כי למבראשונה לא אתם פרץ יי' אלהינו בנו כי לא דרשנוהו כמשפט: עם ארון האלהים · הרי זה מקרא קצר והם באים עם ארון האלהים: בכל

רלב"ג

עוד זכר שכבר התעורר דוד להעלות ארון האלהים מבית אבינדב אשר בגבעה וירכיבוהו על עגלה חדשה וכזה שגגו כי כבר כאשר בתורה שאין ראוי לשאת את ארון האלהים כי אם בכתף אחר על בני קהת כי עבודת הקדש עליהם בכתף ישאו גם שגג עוד עוזא כי הוא לא היה לוי ולא היה לו דעות לאחוז בארון האלהים גם ללויים לא הותר זה אבל ישאו כמוטות ולזה פרץ השם פרץ בעוזא כמו שנתבאר בספר דברי הימים קצת ביאור אמר כי למבראשונה לא אתם פרץ יי' בנו וגו' והנה ירא דוד מפני זה להביא אליו ארון האלהים מצד יתרון קדושתו כי אולי לא יוכל להשמר מן השגגה בשמירתו בקדושה וכאשר נתבאר לו שברך יי' את בית עובד אדום שנתי בעבור ארון האלהים שישב בביתו שלשה חדשים אז הביא דוד את ארון האלהים אל עיר דוד על יד הלויים כמשפט: והנה

כלי יקר

שאמר במסכת סוטה דרש רבא מפני מה נענש דוד מפני שקרא לדברי תורה זמירות דכתיב זמירות היו לי חוקיך אמר ליה הקב"ה דברי תורה שכתוב בהם התעיף עיניך בו ואיננו אתה קורא אותם זמירות הריני מכשילך בדבר שאפי' תינוקות יודעי' דכתיב ולבני קהת לא נתן ע"כ ועכ"ז צריך איזו סברא היא אשר כתבתיה בכלי שמדה שחשב דוד שאותו הענין לא נאמר לעכובא אלא לפי שבני קהת מטוב טעמם החמירו עליהם מדרך כבוד להיות עבודת הקודש עליהם לישא אותו בכתף על כן לא נתן להם משה עגלות ולזה טעה דוד ולא החמיר שרצה להרכיבו על עגלה חדשה זכר לנס שהחזירוהו פלשתי' בעגלה חדשה ולזה הגיד המאמר הזה דהוה טעין לרומה וטריף להון לארעא להורות להם איך טעה בזה שלא נתנו לב שהארון נושא את נושאיו ולזה טעין לההיא לרומא לומר ולהודיע להם שיש יכולת בארון להעלות אותם לרומא ואמר המאמר שאמר דוד לאחיתופל לית הגת או' לי מה נעביד לדין ארונא וכו' שבלשון הזה מוכיח שידע דוד שאחיתופל יודע הוא התיקון שלא שאינו רוצה לגלות סודו וזה מורה לשון לית את הומר לי ולא אמר מה נעביד לדין וכו' בלשון שאלה והוכיחו גם כן שהיה ראוי שבוא מאיליו היה ראוי יאמר לו התיקון וזהו שאמר לית את הומר לי וכו' מעצמך היה ראוי שתהיה אתה הומר ואחיתופל דחה סברת דוד הנז"ל ואמר לו שהוא דבר שאפי' תינוקות לא יטעו בו כי לשון הפסוק מוכיח היותו דרך חיוב מן הדין ולא חומרא דקאמר כי עבודת הקודש עליהם בכתף ישאו דתיבת ישאו מיותרת כי די שיאמר ולבני קהת לא נתן כי עבודת הקודש עליהם · בכתף ישאו למה לי ועוד הי"ל בכתף נושאין מדקאמר ישאו לשון צווי משמע שהם מחוייבי' שישאו בכתף ולא בזולתו וזהו שאמר מילתא דמינקייא אמרין וכו' כי עבודת הקודש עליהם בכתף ישאו שמבית כל הפסוק אפי' שעיקר הראיה מלשון ישאו דקאמר: ועתה עזרני ה' וחדשתי סברא נכונה לדע"ה והי' כי בארון הזה לא נמצא בו כעת זולת שברי לוחות וחשב דוד שמספיק לשברי לוחות להביאם על עגלה חדשה כדי לחלוק כבוד לארון כשיהיו בו הלוחות השלימות להוליכו בכתף ועל הארון בלוחות שלימות הקפיד הפסוק ואמר כי עבודת הקודש עליהם בכתף ישאו עבודת הקודש היינו לוחות שלימות לא שברי לוחות והוא טעו' כי לוחות ושברי לוחות מונחים בארון למעלת השברי לוחות כמו כן משברים יחדיו בכתף ישאו ולעמוד על עיקרן של דברים עיין לקמן בפסוק וישב ארון האלהים בית עובד כי שם הוכחתיו שלא היו אז בארון כי אם שברי לוחות לבד והבן זה כי הוא ענין נכון מאד: ומתוך המדרש הנז' למדנו הבנת הפסוק שאומר וירכיבו את ארון האלהי' וכו' כאילו מתמיה היך טעו בדבר הזה דוד וכל חכמיו ונכשלו בדבר הזה שהרכיבו ארון האלהים על עגלה חדשה מאן דבר שמה כי בכתף ישאו הלוים · ורש"י ז"ל הביא כן אל עגלה חדשה טעה בדבר כו' ע"ש והכוונה כמו שהרחיב מהרי"א כי מבראשונה לאחיתם לא אתם רוצה לומר שלא הייתם אתם המביאים אותו ונוסף עוד כי לא דרשנוהו כמשפט בכתף ישאו שתים רעות אלה גרמו מיתת עוזא אשר פרץ ה' אלהינו בנו ע"כ וכן הרלב"ג ז"ל והוסיף ע"ש וכן פי' מהרי"א ז"ל והרד"ק ז"ל אל עגלה חדשה כמו על ע"ש וכן מהרי"א ז"ל והוסיף שעשו זה דמיון פלשתים ולא זכר ששמו העגלה על פרות שלא עלה עליה' עול כאשר עשו פלשתים אולי שלא הקפידו על זה כל כך ע"כ · ולע"ד שאמר אל עגלה חדשה לתת סיבה למה ששמו הארון על עגלה חדשה שעשו כן לזכר אל עגלה חדשה של פלשתים ולרמוז אליה וזהו שאמר אל עגלה ולא אמר על עגלה חדשה ולפי שפלשתי' לקחו פרות אשר לא עלה עליה' עול לשתי בחינות לכבוד ה' ולנסות גם כן האם ילכו וימשכו העגלה עם היות שלא נסו בזה על כן לא עשו עתה ישראל זכר לענין הפרות כי היה אליה וקוץ בה · ואמר נוהגים את העגל' החדשה רוצה לומר נוהגים ממש גם בן את העגלה כי להיותה חדשה האופנים שלה בלתי מהנועי' שלא מתנהגים בכבדות לא בקלות כמו הישנה אשר נסתה כמה פעמים אשר תרגן וזהו שאמר נוהגים את העגלה ממש וכו' ונתן טעם מה הנהגה שייך בעגלה והיא דומם וההנהגה שייכא בבקר ולזה אמר חדשה פעם שנית לו' שלהיותה חדשה בלתי מנוסה בהלה היו צריכים כן להיותה נוהגים שניהם יחדיו וכו' הלי' והולי' · וקרוב לומר כי לפי שהיה הדבר הזה שלא כמשפט עבודת הקודש בכתף ישאו על כן הבקר לא היו זזות כי נתן ה' חכמה ותבונה בהמ' לדעת שלא יזוזו ועל כן הגיד הכתוב שעוזא ואחיו נוהגים את העגלה ודרך רמז אמר חדשה לומר שהיה דבר חדש שלא נשמע בזה להוליך ארון ה' בבקר כי אם בכתף ישאו:

וישאהו מבית אבינדב וכו' עיין רש"י ז"ל והרד"ק ז"ל וכן הבי' מהרי"א ז"ל · ולע"ד נכפל וישאוהו וישאוהו והו' וישאוהו וכו' עם ארון האלהים דבשלמא למפרשים הנז"ל שעל הארגז אמר ניחא הומרו עם ארון האלהים שמורה שנשאו דבר זולת הארון עם הארון אלא שק"ק דהארגז מאן דכר שמיה בענין זה · ונראה כי למעלה הזכיר ענין הארון במהותו גם ענין איכותו אשר נקרא שם שם ה' צבאות עליו כי עין בעין נראה ארון ה' עומד שם והיכן עומד עליו לזה אמר הפסוק הראשון וירכיבו את ארון האלהי' וישאוהו מבית אבינדב וכו' אמנ' אחר כך אמר שנית וישאוהו על היחיד הנסתר ית' וית' וישאוהו מבית אבינדב כב יכול וישאוהו עם ארון האלהי' וכו' שבלכת ארון האלהים אשר שם לוחות הברית שם שם ה' צבאות הולך כב יכול לא ימוש מספר התורה בכל המקום אשר יזכיר את שמו יבוא וכו' · עוד איפשר לפי הפשט בכפל וישאוהו שהוצרך שניה' האחד להודיע שלא נשאוהו בכתף אפי' בארבע אמות ואחר כך ישימוהו בארגז אלא וירכיבו את ארון האלהים וכו' וישאוהו מבית אבינדב אשר וכו' ושנה וישאוהו מבית אבינדב על תחלות נשיאותו משם ותכלית היתו והכפל הודיענו כן שנשאוהו מבית אבינדב מצד היותו בגבעה נתקרבה העגלה הנז' עם ארון האלהים ושמוהו שם וזה טעם אשר בגבעה שאמר פעם שנית וכו' לו' שאילו לא היה בגבעה אלא בהר בעל כרחם היו נושאים אותו על גבי כתפיהם מההר אל הגבעה וז"ש אשר בגבעה:

ודוד וכל בית ישראל וכו' עיין רש"י ז"ל והרד"ק ז"ל · ולע"ד דוחק לומר שכוו"ש אל ובכנורות נוספת כמו שנדחק הרד"ק בפירושו והנכון שיש כלי זמר שעושים ממש מעצי ברושי' שנים בכל יד הורכם ארת ועובי כל אחד כשיעור ב' אצבעות בקידוד ומריס זה בזה ומשמיעים קול נעים בהצטרפו אל מיני הזמר כנבל ותוף וחליל וכנור שבלי"שם בלעו וראיתי אותם מנגנים בהם עוד היום ואמר כי דוד וכל ישראל משחקי' בהם לפני ה' כי שחוק וקלות ראש כזה יאות להקל עצמו לפני ה' יאמר כל אין חכמה ואין עצה ואין תבונה לנגד ה':

ויבאו עד גורן נכון וכו' · חז"ל במסכת סוטה אמרו כתיב כידון וכתיב נכון בתחלה כידון ולבסוף נכון ופרש"י ז"ל בתחלה בזמן עוזא כשנשאו בעגלה ופרץ ה' בעוזא כידון שהרג עוזא ככידון ההורג ולבסוף לאחר שנשתהה שלשה חדשי' בבית עובד אדום קראו נכון שהכין את ביתו דכתיב בירך ה' וכו' שעשאו נכון שנשאוהו בכתפים כדין ועוזרם ה' וכו' ושמעתי בשם ר' מנחם בר חלבו גורן נכון הוא גורן ארונה היבוסי ואם כן הוא גם כן בתחלה נכון ולבסוף כידון על שם שהמזבח בתחלה בנוי ונכון ולבסוף חרב וכידון לשון שבר וחורבן הוא כמו ישאו עיניו כידו וכו' עד כאן אם כן אחר כך כשנשאוהו בכתפים ועזרם ה' כדכתיב בדברי הימים ויהי בעזור ה' את הלוים כנגד מה שפרץ ה' בעוזא שם עזרם ה' שעשו כהוגן לנשאו בכתף ועיין הרד"ק ז"ל:

ולע"ד כידון שמו ונקרא נכון לפי שהיה נכון ומזומן מיום ששת ימי בראשית לעשות משפט זה לעוזא או אמר כן להודיע שסמיכת הבקר את עצמן או הארון וכמו שנזכיר לא נעשה כן במקום הנכון והישר להורות להם שדרך נס נעשה על שטעו להרכיבו בעגלה ולא היה ראוי כי אם בכתף וזהו שאמר גורן נכון ר"ל במקום היותר נכון מהכידון ומה שאמר וישלח עוזא וכו' כי שמטו הבקר עיין רש"י ז"ל וכן הביא הרד"ק ז"ל וכבר כתבתי למעלה בפסוק וירכיבו את ארון האלהים סברה לדוד עיין עליה:

ויחר אף ה' בעוזא וכו' במסכת סוטה אמר הקב"ה ארון נושא את נושאיו עצמו לא כ"ש ע"כ וכן הביא רש"י ז"ל על השל על השגגה שהיה לו לדרוש ק"ו נושאיו נשא בירדן · עצמו לא כל שכן וכן הרד"ק ז"ל והרחיב ע"ש אלא שקשה קצת דאם כן בה טעתה שהוצאה מבית אבינדב לתתו בעגלה אז היה ראוי לפרוץ בו ה': וחז"ל אמרו במסכת סוטה פ"ק ויכוהו ה' על השל ר' יוחנן ור' אלעזר חד אמר על עסקי שלו וחד אמר שעשה צרכיו בפניו ופרש"י ז"ל שלו שגגה שגג לאחוז בו שעשה צרכיו ושל לשון וישל זתיך ובשליות' דבר המוטל מלמעלה ע"כ:

ולע"ד כי להיות כאן חטא על חטא כנז' שחטא בהרכיבו על ארון והיה ראוי בכתף גם שיהיו הלוים נושאים · וזו שנית נוסף על השל והשגגה הנז' אחיזת עוזא בארון לחשוב שהי' נופל חלילה ולא נתן אל לבו שאחרים נושא כ"ש את עצמו לזה פרץ בו וזהו שאמר ויכהו שם האלהים גו' שהוסיף על השל הראשון שגגה שנית והיינו או' על השל ולא אמר בשל בכי"ת ואמר עם ארון האלהים

מנחה קטנה

ויוסף עוד דוד וגו' · כי באסיפה הראשונה היה לתועלת גשמיות למלחמה משא"כ זה היה תועלת רוחניות לכבוד התורה אמר ויוסף עוד דוד כי בראשונה באסיף דוד כל יוצאי צבא גבורי כח וחיל למלחמה ועכשיו האסיף אנשי חיל שלומדי מלחמה בספר תורת ה' שזה שאמר ויוסף עוד דוד של הראשונים את כל בחור נבחרים בתורה שהיו שלשים אלף כי להם יאה ונאה להביא ארון ה' למקומו: וירכיבו וגו' אמרו חז"ל שהיה זה לעונש על שקרא לד"ת זמירות את"ל הקב"ה דברי תורה שכתוב בהם התעיף עיניך בו ואיננו אתה קורא אותן זמירות חייך שאני מכשילך בדבר שתינוקות של בית רבן יודעי' אותו שנ' בכתף ישאו ואיכו איתי' בעגלה ואפשר לומר דרך רמז שזה שטעה בא לו דוקא לפי מה דאיתא באלשיך ובכלי יקר שטעה דוד בזה לפי שזה היה הארון שהיה בו שברי לוחות והי' סבור שמה שנ' בכתף ישאו זה נאמר על הארון עם הלוחות שלימות משא"כ אלו כיון שנשברו לא היה מעלתם כבראשונה והא ראיה שע"י שבירתן נולד שכחה בעולם כמ"ש רז"ל ובאמת כיון שהלוחות מעשה אלקי' המה עדיין הם בקדושתן · והנה לפי סברת דוד שהי' סבור שע"י שבירתן נולד שכחה א"כ לא היה לו לומר זמירות היו לי וגו' שהי' התורה שגורה בפיו כלי שכחה כזמר המורגלת בפי אדם: וכדכתי' התעיף עיניך בו ואיננו בפי' רש"י אם תסגר ותכפל עיניך מלעיין בה תמיד היא משכחת ממך וא"ש הק"בה דוד ד"ת שכתוב בהן התעיף עיניך וגו' ואתה קורא אותן זמירות · שברי השכחה בא ע"י שבירת הלוחות שעשתה רושם זה בעולם ומה תאמר שלא ידעת מזה ששבירת הלוחות עשו רושם זה אלא היית סבור בכוסם או כן מתה בשארו במעלתם ובמדרגתם · א"כ למה איתיהו בעגלה וכ"נל:
ודוד

פי' רבינו ישעיה

ויוסף עוד דוד · מקרא קצר הוא ויוסף עוד דוד לקבץ וכן תרגם ואוסיף עוד דוד לאיכנס: את כל בחור ישראל · המובחרי' והחשובי' שבישראל כדי שיעלו הארון · וזה שאמר עוד מפני שהיה קבוץ אחד כשהמליכוהו ובאו אליו כל זקני ישראל ועוד קיבץ עכשיו כל הזקנים להעלות הארון: מבעלי יהודה היא קרית יערים שהיה הארון שם דכתיב ביהושע ותאר הגבול בעלה היא קרית יערים · כן בדברי הימים ויעל דוד וכל ישראל בעלתה היא קרית יערים: אשר נקרא שם שם יי' צבאות · כפל לשון הוא והרבי' ימצאו כמוהו · עם ארון האלהים · מקר' קצר הוא ובאו עם ארון האלהים · ואחיו · שם אדם הוא:

רדק

בכל עצי ברושים · אמר עצי ברושים לפי שכלי השיר עושה אדם אותם מברוש וכלל תחלה בכל עצי ברושים ופרט אחר כן ובכינורות ובנבלים · וי"ו ובכינורות נוספת ורבות כמוה או יהיה בכל עצי ברושים כלל כלים אחרים לבד הנזכרים : ובמנענעים · הוא כלי ניגון יניע אדם גופו בנגנו בו או הוא אשר בו יתדות ינועו בעת הנגון וי"ת וברביעין והם לוחות דקות ינגנו בהם ובדברי רבותינו זכרונם לברכה רביעית של אליית פי' לוחות של מקושקש כי הלוחות ההם ינגנו בהם ויקושקשו : ובצלצלים · כמו בצלצלי שמע והם שני כלי נחשת שמקישין אותן זה בזה ומשמיעים קול : גרן נכון · ובדברי הימים גרן כידון ושני שמות היו לו ואפשר כי שמו גורן נכון וקראוהו גורן כידון על שמת שם עזא מן ירחו עיניו כידו ורז"ל אמרו בתחלה כידון ולבסוף נכון כלומר עתה כשנשאו הארון בעגלה ופרץ יי' בעוזה נקרא כידון ולבסוף כשהעלהו דוד מבית עובד אדום נקרא נכון שנשאוהו לויס בכתף כמו שאומר בדברי הימים ושם כתיב ויהי בעזור האלהים את הלוים כנגד מה שפרץ עתה בנושאיו עזר שם את נושאיו לפי שעשו נכון שנשאוהו הלוים בכתפי' ובמוטות : וישלח עוזה · פי' וישלח ידו : כי שמטו הבקר · שמטו פועל עומד כאילו נשמטו הבקר כלומר נתפרקו איבריהם מקדושת הארון שלא היה ראוי שיהיה נשא בעגלה שימשכוהו הבקר אלא בכתפי הלוים היה ראוי להיות נשא ולדעת יהונתן שמטו פועל יוצא שתרגם ארי מרגוהי תוריא פירוש שמטוהו והורידו ותרגם ונדחה ידו ותתמריג ידיה ואף על פי שבא הארון משדה פלשתי' בזה הענין ולא שמטו הבקר פלשתי' לא היו יודעים מנהג משא הארון וכיוצו במשאו במוטב אשר יכלו שהרי לקחו עגלה חדשה ופרות אשר לא עלה עליהן עול אבל ישראל שהיו יודעים משא הארון כמו שכתוב בתורה ולבני קהת לא נתן כי עבודת הקדש עליהם בכתף ישאו חטאו בזה לפיכך הראה להם הקדוש ב"ה קדושת הארון בשני פנים בשמיטת הבקר ובמות עוזא והענין אשר שגה דוד בזה הדבר מקרא מפורש חשב כי לא יהיה חטא בזה אם ישאוהו בעגלה אף על פי שכתוב בכתף ישאו כי אמר בהותו זמן במדבר לוה הא-ל כי לפי שהיה המשכן נשא בעגלות לוה לשאת את הארון בכתף להראות כי קדושת הארון גדולה מקדושת המשכן אבל בזמן שלא היה שם משכן חשב שאין חטא אם ישאוהו בעגלה ועוד כי בעגלה בא משדה פלשתים ובזה שגג : על השל · על השגגה תרגום שגגה שלו וכת"י על דאישתלי ועזא שגה כשאחז בו כי לא נתן כי אם לבני לוי שהם מקודשים משאר בני ישראל ומה שאמר למעלה כי אלעזר אחיו קדשו לשמור הארון פירוש לשמור הבית שהיה בו הארון שיהיה בטהרה לכבד ולרבץ לפני הארון לא שהיה שולח ידו בארון ולהסיעו ממקום למקום כי לא יתכן זה כי אם לבני לוי וכן התודה דוד חטא זה כמו שכתוב בדברי הימים כי למבראשונה לא אתם פרץ יי' אלהינו בנו כי לא דרשנוהו כמשפט ורז"ל דרשו בו כי חטא עזא באחזו בו לפי שחשב שיפול הארון לארץ כי שמטו הבקר והנה מיעט לפי מחשבתו בקדושת הארון שלא היה יכול לעמוד בעצמו בלא נושא ואמרו על דבר זה נענש עוזא אמר הקב"ה נושאיו נשא עצמו לא כל שכן ונושאיו נושא פירשנוה בספר יהושע : על עיר דוד · כמו אל עיר וכן ותתפלל על יי' ועיר דוד היא ציון : בית עובד אדום הגתי · לוי היה ומן השוערים היה כמו שכתוב בדברי הימים ועובד אדום ויעיאל מן השוערים ומן המשוררים גם כן היה כמו שכתוב בדברי הימים ועובד אדם ועזיהו בכינורות וקראו גתי לפי שהתגורר בגת : ואת כל ביתו · בניו ובנותיו וכל אשר לו היתה להם ברכה בבנים ובעושר ותוספת טובה בכל דבר מעט שהיה הארון בביתו ורבותינו ז"ל דרשו ואת כל ביתו זה אשתו ושמנה כלותיה שילדו ששה ששה בכרס אחד וסמכו זה על מה שכתוב בדברי הימים פעולתי השמיני כי ברכו אלהים וכת"י ששים ושנים לעובד והיא ושמונה כלותיה שילדו ששה ששה בכרס אחד הם ששים ושנים עם שמנה הבנים :

נושאי

ה וְדָוִד ׀ וְכָל־בֵּית יִשְׂרָאֵל מְשַׂחֲקִים
לִפְנֵי יְהוָה בְּכֹל עֲצֵי בְרוֹשִׁים
וּבְכִנֹּרוֹת וּבִנְבָלִים וּבְתֻפִּים
וּבִמְנַעַנְעִים וּבְצֶלְצֶלִים: וַיָּבֹאוּ
עַד־גֹּרֶן נָכוֹן וַיִּשְׁלַח עֻזָּה אֶל־אֲרוֹן
הָאֱלֹהִים וַיֹּאחֶז בּוֹ כִּי שָׁמְטוּ הַבָּקָר:
וַיִּחַר־אַף יְהוָה בְּעֻזָּה וַיַּכֵּהוּ שָׁם
הָאֱלֹהִים עַל־הַשַּׁל וַיָּמָת שָׁם עִם
אֲרוֹן הָאֱלֹהִים: וַיִּחַר לְדָוִד עַל
אֲשֶׁר פָּרַץ יְהוָה פֶּרֶץ בְּעֻזָּה וַיִּקְרָא
לַמָּקוֹם הַהוּא פֶּרֶץ עֻזָּה עַד הַיּוֹם הַזֶּה:
וַיִּרָא דָוִד אֶת־יְהוָה בַּיּוֹם הַהוּא
וַיֹּאמֶר אֵיךְ יָבוֹא אֵלַי אֲרוֹן יְהוָה:
י וְלֹא־אָבָה דָוִד לְהָסִיר אֵלָיו אֶת־אֲרוֹן
יְהוָה עַל־עִיר דָּוִד וַיַּטֵּהוּ דָוִד בֵּית
עֹבֵד־אֱדֹם הַגִּתִּי: וַיֵּשֶׁב אֲרוֹן יְהוָה
בֵּית עֹבֵד אֱדֹם הַגִּתִּי שְׁלֹשָׁה חֳדָשִׁים
וַיְבָרֶךְ יְהוָה אֶת־עֹבֵד אֱדֹם וְאֶת־כָּל
בֵּיתוֹ:

ויגד

וְדָוִד וְכָל בֵּית יִשְׂרָאֵל מְשַׁבְּחִין קֳדָם
יְיָ בְּכָל אָעֵי בְרָזוֹן וּבְכִינָרִין וּבִנְבָלִין
וּבְתוּפִּין וּבְרְבִיעִין וּבְצֶלְצְלִין: וְאָתוֹ
עַד אֲתַר מְתַקַּן וְאוֹשִׁיט עֻזָּה יְדֵיהּ
בַּאֲרוֹנָא דַּיְיָ וַאֲחַד בֵּיהּ אֲרֵי מַרְגוּהִי
תּוֹרַיָּא: וּתְקֵיף רוּגְזָא דַּיְיָ בְּעֻזָּה
וּמְחָהִי תַּמָּן מֵימְרָא דַּיְיָ עַל דְּאִשְׁתְּלִי
וּמִית תַּמָּן עִם אֲרוֹנָא דַּיְיָ: וּתְקֵיף
לְדָוִד עַל דְּתְרַע יְיָ תִּרְעֲתָא בְּעֻזָּה
וּקְרָא לְאַתְרָא הַהוּא אַתְרָא דְּמִית
בֵּיהּ עֻזָּה עַד יוֹמָא הָדֵין: וּדְחִיל
דָּוִד מִן קֳדָם יְיָ בְּיוֹמָא הַהוּא וַאֲמַר
אֵיכְדֵין יֵעוֹל לְוָתִי אֲרוֹנָא דַּיְיָ:
וְלָא אֲבָא דָוִד לְאַפְנָאָה לְוָתֵיהּ יָת
אֲרוֹנָא דַּיְיָ לְקַרְתָּא דְּדָוִד וְאַפְנְיֵהּ
דָּוִד לְבֵית עוֹבֵד אֱדוֹם גִּיתָּאָה:
וּשְׁרָא אֲרוֹנָא דַּיְיָ בְּבֵית עוֹבֵד אֱדוֹם
גִּיתָּאָה תְּלָתָא יַרְחִין וּבָרִיךְ יְיָ יָת
עוֹבֵד אֱדוֹם וְיָת כָּל בֵּיתֵיהּ:

ואתחוא

רשי

בכל עצי ברושים · שמתקנין מהם כלי זמר : כי שמטו הבקר · כי שמטוהו הבקר ונענעוהו וכן תירגם יונתן ארי מרגוהי תוריא כמו שמתרגם ונדחה ידו בגרזן ותתמריג ידיה בגרזנ': על השל · על השגגה שהיה לו לדרוש קל וחומר נושאיו נשא בירדן הוא עצמו לא כל שכן : עובד אדום · לוי היה בדברי הימים ומן השוערים היה : ויברך יי' וגו' · אשתו ושמנה כלותיה ילדו ששה בנים בכרס אחד שנא' פעולתי השמיני שמו' ושני' לעובד אדום :

מכרכר

מסרה

על עיר ד' וסי' ולא אבה דוד להסיר דשמואל · והמטרתי על עיר אחת ב' בו · שבעים שבעים נחתך על עמך : ויטהו ג' וסי' ויטהו יואב אל השער · ולא אבה דוד · וחברו דד"ה : סימן שמואל על עיר דוד ויטהו דוד בית · ד"ה אל עיר דויד ויטהו אל בית עבד אדום :

כלי יקר

האלהים שאין אלהים בכל מקום אלא דיין וכיון שעשה דין בעוזה כדכתיב ויכהו שם האלהי' ר"ל בתכפות שם האלהים הכהו · או אמר שאעפ"י שהארון היה אף ה' והוא מהמשחיתים אמשה הלא הם אף וחימה ומשחית זהו שאמר ויחר אף ה' לא רצה הב"ה שיפול ביד אף אלא ויכהו שם האלהי' ר"ל האלהים אשר שם בארון הוא בעצמו הכהו שהוא שכין בזוק וימת שם עם ארון האלהים ולא יהיה לחיצוני אף וכיוצא אחיזה כלל בעוזה הצדיק כי שוגג הוא וזהו שאמר וימת שם עם ארון האלהים ותכמינו ז"ל אמרו וימת שם עם ארון האלהים מה ארון קיים לעולם אף עוזה בא לעולם הבא ע"כ · ופרש"י ז"ל קיים לעולם כדאמרי' ביומא שגנזו יאשיהו ע"ה ע"כ וקשה קצת דפשיטא שיש לו חלק לעה"ב ונראה הכוונה שתכף ומיד בא לעולם הבא והכי דייק לשון המאמר דקאמר בא לעה"ב כן אמת דלמאן דאמר שעשה צרכיו בפניו קא משמע לן שנמחל לו העון פליל' ההוא ולשון בא מורה על תכיפות ובזה מדוקדק בפסוק לשון שם לומר ששם תכף ומיד בא לעה"ב עם ארון האלהים · ודרך סוד ארון האלהים רומז למלכות שמים ובאו האלהים ולא אמר ארון אלהים · ואפשר רומז אל האלהים הוא הבינה ל"ב אלהים דבראשית והבינה והעולם הבא הכל דבר אחד :

ויחר לדוד מאד וכו' במסכת סוטה פ"אכ ויחר לדוד א"ר אלעזר שנשתנו פניו כחררה אלא מעתה כל היכא דכתיב ויחר הכי נמי התם כתיב אף הכא לא כתיב אף ע"כ :

ולע"ד לפי הפשט טעם למה לא אמר ויחר אף דוד כי כשאות ויחר אף הוא שנחרה האף לנקו' איזו נקמה אבל כאן לא שייך לומר ויחר אף לא ויחר לדוד שחרה לו על כי פרץ ה' ושהיה עוזה סיבת הפרץ הזה וזה כיון באו' כי פרץ ה' פרץ בעוזה רוצה לומר כי פרץ ה' והפרץ תלוי בעוזה שהוא היה הסיבה למר כדאית ליה ולמר כדאית ליה כנז"ל גבי על השל ויכריח הפירוש הזה יתור תיבת פרץ כי די שיאמר כי פרץ ה' בעוזה פרץ בעוזה למה ובזה מובן שקרא שם המקום פרץ עוזה ולא קראו פרץ ה' לומר שכיון שעוזה גרם לעצמו בשלחו ידו אל הארון וכ"ש למ"ד שעשה צרכיו לפני הארון וזו פריצות גדולה אשר על כן קרא שם המקום פרץ עוזה שהוא גרם הפורענו' לעצמו · ואפשר עוד שחרה לדוד מאד יען שלא נשא ה' פניו אל עוזא בעבור דוד משיחו ושהי' רוצה להוליכו אל עיר דוד שלא לערבב שמחתו אשר אין זו כי אם הודאה שהשי"ת היה רוצה לעשות פרץ בדוד ושפך חרון אפו בעוזה זהו שאמר ויחר לדוד מאד על אשר פרץ ה' פרץ בעוזה רוצה לומר הפרץ שהי' חושב לעשות אל זולתו פרץ ה' בעוזה ובזה מובן כפל פרץ ה' פרץ · ואפשר עוד במה שאחז"ל מת אחד מן החבורה תדאג כל החבורה כי כפרץ אותו הגדר ועל כן תקנו בברכת אבלים גודר פרצות בישראל הוא יגדור את הפרצה הזאת מעלינו וכו' ולזה אמר כי פרץ ה' ונולד ממנו פרץ שני לכל אבל אותו הפרץ שנעשה בעוזה וכיון שניתן רשות למשחית להשחית באחד ראוי שידאגו חבורתו והאוחזות מרעיו ולכן קרא שם המקו' פרץ עוזה כאלו אמר אל שדי יאמר די בפרץ עוזה לבדו שיגדור הפרצה הזאת מעלינו ומעל עמו ישראל והאל לא יהי כי אם פרץ עוזה לבד ולא נוסיף לדאבה עוד :

ויירא דוד את ה' ביום ההוא וכו' יש לדקדק מאי ביום ההוא ואפשר ששולל הימי' הקדמונים והמאוחרים הקודמי' שלא היה ירא כל כך אבל ביום ההוא שראה על שליחות יד שעלה עוזה מיד פרץ ה' בו פרץ אז ביום ההוא באה לו היראה כפלאה ואפשר על המאוחר שלאחר זמן כשהוגד לו כי בירך ה' את בית עובד אדום הגתי לא נתיירא עוד והביא את ארון ה' אליו כמו שיגידו הפסוקים ונתברר לו שעוזה בחטאו מת שלא עשה כמשפט שאין ליגע בארון אלא לוי וכו':

ולא אבה וכו' עיין הרד"ק ז"ל ומהרי"א ז"ל פחד מהביא אליו ארון האלהי' אל ביתו שמא לא ינהגו בו כבוד הראוי ויענש עליו ולכן לא רצה להביאו אל ביתו עד הכינו לשבתו המקום הראוי והלוים הראוים שישרתו לפניו ובעודו מכין הטהו בית עובד אדום שהיה לוי מן השוערים כנז' בדברי הימים ועובד ויחיאל השוערים אך נקרא גתי לפי שהתגורר בגת וכ"כ הרד"ק ז"ל :

ולע"ד לדקדק או' על עיר דוד לו' שאעפ"י שהיה כבר הארון בדרך ישרה ההולכת על עיר דוד בהכרח עם כל זה לא אבה דוד להסיר אליו את הארון האלהים כי אלהים קדושים הוא

ולכן אעפ"י שכבר היה על עיר דוד עקם הדרך להוליכו לבית עובד וזהו שאמר ויטהו דוד לשון הטיה מורה כאמור שעקם לו הדרך הראשון ללכת בדרך ההולך בית עובד כי יהיה כשמו עובד אלהי' ונוהג בו כבוד ולפי שילא שם לארון מהרוג' יתירה כנז' עם ארון האלהים וכמו שנזכיר עוד בפסוק בעבור ארון האלהים בס"ד על כן דוד בשני כתובים אלו הבאים כאחד אמר ארון ה' ארון ה' ולא האלהים לומר כי לא פחד מצד הדין הזה שנעשה בעוזה כי בדין נעשה על השל כנז"ל אבל ירא ונחרד כי ארון ה' הוא וצריך לנהוג בו כבוד גדול ואם לאו פן יבולע ולכן הטהו לא שהוא יהיה ממית בעצמו כמו שחשבו הפתאים עד שהודרך הב"ה לברך את בית עובד להוציא מלבן ועוד שטעה בקטורת שטעו בו לומר שהוא בסגולה הנה ממית עד שנעשה ע"י הכפר' ועצירת המגפה כדכתיב ויתן את הקטורת ויכפר על העם :

וישב ארון ה' בית עובד אדו' עיין רש"י וכן הרד"ק ז"ל וכן מהרי"א ז"ל · ולע"ד לדקדק אומרו וישב ארון כי די שיאמר ויהי שם שלשה חדשים וכו' אבל אמר וישב כי ישב שם ג' חדשי' בשובה ונחת כמו וישב יעקב שדרשו חז"ל בקש יעקב לישב כו' וזהו וישב וגם כבדוהו בכבוד ורבוץ לפניו ונר דלוק כפי כחם וזהו גם כן אומרו וישב ארון ה' וכו' שישב שם בכבוד ומורה הראוי לנהוג בו במה שהוא ארון ה' · ואמר בית ולא אמר בבית לומר שאעפ"י שהארון לפי ראות עיניכו ישב בבית עובד אדום לפי האמת בית עובד אדום ישב בארון כי ה' מעון הוא לכל שהוא מקומו של עולם ואין העולם מקומו רמוז זה דרך כבוד כלפי מעלה אמר בית עובד אדום · ורמז שעובד אדום יחד לו בית אל הארון לבדו ואין זר אתו ואלו כתיב בבית עובד היה מורה שהארון בבית עובד אדום בחלק מה ממנו אבל אמרו בית מורה על שכל הבית כלו במילואו לארון ה' ומה שאמר ויברך עיין הרד"ק ז"ל ומה שאמר שלשה חדשים יובן במה שאמר במסכ' ברכות פרק הרואה פתח רבי אליעזר בנו של ר' יוסי הגלילי בכבוד אכסניא ודרש ויברך ה' את בית עובד אדום בעבור ארון האלהים והלא דברים ק"ו ומה ארון שלא אכל ולא שתה אלא שכבדו ורבצו לפניו כך המארח תלמיד חכם בתוך ביתו ומאכילו ומשקהו ומהנהו מנכסיו על אחת כמה וכמה מה היא הברכה שברכו אמר רבי יהודה בר זבידא ז' חמות ושמונה כלותיה שילדו ששה בכרס אחד שנאמ' פעולתי השמיני ר"ל לעובד אדום הם ובניהם לכשי חיל גבורי כח לעובד וכתיב לעובד אדום היו ששים ושנים ע"כ · וצריך לדקדק מה לארון האלהים שהוא דבר גדול ארון אלהים אדירים ואלי דריש בפסוק · ונראה שהוקשה לו אומרו בעבור ארון האלהים שהוא מיותר שמובן הוא שבעבור ארון האלהים ולא אמר בעבור הארון וכו' כמו שהזכירו עד עתה גם רצו להבין אומרו ג' חדשים במספר לז"א והלא דברים ק"ו וכו' כי ת"ח עדיף מן הארון כמו שאמרו בגמרא הני בבלאי טפשאי דקיימי מקמי ספרא דתור' ולא קיימי מקמי רבנן בתורה כתיב ארבעים יכנו ורבנן אמרי ל"ט במספר ארבעים ולא ארבעי' שלמות ע"כ ומלבד זה ת"ח צדיק עדיף מן ארון כמו שאמרו בספרי והובא בילקוט בפסוק זה ומה ארון שלא נעשה בו לא לשכר ולא להפסד ולא היו בו אלא שברי לוחות נתברכו בשבילו ק"ו לצדיקים שיתברכו בשבילם וכן אתה מוצא יצחק ירד לגרר ירדה ברכה לרגלו שנאמר ויזרע יצחק בארץ ההיא יעקב כתשתי ויברכני ה' בגללך יוסף ויברך ה' את בית המצרי בגלל יוסף יעקב ויברך יעקב את פרעה שכלה הרעב ע"כ והכוונה כי הצדיק עדיף מארון האלהים מלבד הבחינה הנז' בבחינה שנית והוא כי הצדיק יש בו בחירה ורצון לבטות ימין ליצר הטוב ושמאל ליצר הרע ובהכניע אותו ראוי לשכר גדול ושיתברך בשבילו האכסניא וזהו שאמר ומה ארון שלא נעשה בו לא לשכר ולא להפסד ר"ל שלא יש בו דבר יטהו לשכר או להפסד כדרך בשבילו הצדיקים שנעשה בתוכו יצר הטוב ויצר הרע ויכול להטות לאחד מהם והם כובשים יצרם להטות עצמן לדרך טובה על אחת כמה וכמה · או אפשר שאמר ומה ארון שלא נעשה בו דבר עורת גדול באופן שיהיה בו כדי לשכר ולא להפסד שהרי לא עשו בו כי אם כבוד ורבוץ דבר קל שאין בו חסרון כיס עכ"ז נתברכו בשבילו הצדיקים שטורחים עמהם באכסניא להאכיל ולהנות

אותם

מנחה קטנה

ודוד וכל בית ישראל וגו' כי ע"י שראו שדוד היה משחק אע"פי שהיה מלך כ"ש ישראל שראוי להם לעשות כן וז"ש ע"י שראו שדוד עשה כן גם כל בית ישראל ממנו ראו וכן עשו : עם ארון האלקי' ירצה שהי' צדיק והיה ראוי להלך ארונו עם ארון אלקי' כמו שמצינו ביוסף הצדיק שהי' ארונו מהלך עם ארון השכינה שאמרו קיים זה עם שכתוב בזה אף כאן כן נאמר זה כדי שלא תאמר שאיזה חטא היה בעוזה שע"כ לא היה ראוי לנגוע בארון תש"ה כ"א צדיק גמור עשה זה לא היה נכנס קמ"ל עם ארון אלקים שהי' צדיק גמור אלא שגג על השל שהי' לו ללמוד ק"ו לא מטעם זולת זה : איך יבא אלי זה היה מענוות דוד שהיה אומר זה כאלו מחזיק לעוה לצדיק יותר ממנו ואמר אם בצדיק גמור כזה שלטה מדת הדין ולא הועיל לו זכותו לינצל כמה שלא נהג בארון כראוי כ"ש אני שאיני בעלרגתו איך יבא אלי וגו' כי פן ואולי לא אנהג בכבודו כראוי ואיזה זכות יעמוד לי להנצל : וישב ארון ה' וגו' הנה כפשטי' הוא לשון שכנה שנתעכב שם ג' חדשי' גם אמר וישב שהי' מקום מוכן לקדושה כאילו הארון נתיישב ונתרצה לשכב שם כי נהג בו כבוד וקדושה כראוי ונוח לו להיות שם וע"כ ויברך ה' וגו' : ואת כל ביתו אין ביתו אלא אשתו ואדקאמר כל לרבות כל הנשי' שבביתו שהיו נשי בניו שהביאו לביתו מן החוץ והיה זה גם נפלא וניכר לכל שע"י הארון בא זה וז"ש ויברך ה' וגו' בעבור ארון האלקי' שהי' הנס כ"כ מפורסם שכל א' אמר אין זה כי אם בעבור ארון האלהי' וז"ש לאמר ברך ה' שכל העולם אמרו כן וכו' זה במספר ששה ששה כי זה גלוי שהוא ברכה כמ"ש ז"ל על פסוק וישרנו וגו' שילדו ששה בכרס אחד :

פי' רבי' ישעיה

בכל עצי ברושים שעשו מהם כלי שיר : ובמנענעים · מיני כלי שיר הם : על השל · על השגגה ששגג לשלוח יד בארון ולא שם לבו שהארון יישר את הפרות בלי מנהיג כשבאו מפלשתים · והנקי' ששמטו מפני שעשה דוד עכשיו שלא כשור' ושכח מה שכתב בכתף ישאו ואחר כך כשהעלהו מבית עובד אדום העלהו בכתף כמו שמפורש בדברי הימים : וימת שם עם ארון האלהים · פירוש נעמדו עם הארון :

נושאי ארון ה' : הם הלויים כמו שכתוב בדברי הימים וישאו בני הלויים את ארון האלהים כאשר צוה משה בכתפם במוטות עליהם : ששה צעדים ויזבח שור ומריא. ובדברי הימים כתוב ויהי בעזור האלהים את הלויים נושאי ארון ברית ה' ויזבחו שבעה פרים ושבעה אילים כשהלכו נושאי הארון ששה צעדים הכירו כי אלהים עוזרם במשא הארון וחפץ בם כי לא נכשלו כמו שנכשל עוזא וטעם ששה צעדים נראה כי כשיעור הזה הלך עוזא כשאחז בארון והכהו השם וכיון שראו אלה נושאי הארון כי הלכו ששה צעדים ולא היה להם פגע רע שמחו והורידו הארון וזבחו זבחים ורז"ל דרשו טעם בעזור מכאן שהארון נושא את נושאיו כלומר כיון שנשאוהו בכתפים במוטות ולא הכבידו בו באו לידי משא בכתפים ידעו כי אלהים עוזרם במשא בכתפי' הארון ומה שאמר הנה שור ומריא ושם אומ' שבעה פרים ושבעה אילים והנה אומר ויזבח כלומ' דוד הוא שזבח שור ומריא ושם אומ' ויזבחו כלומ' הלויים זבחו שבעה פרים ושבע' אילים כנגד שבעה צעדים בצעד השביעי הורידו הארון וזבחו וי"ת צעדים דרגין ורז"ל אמרו על כל פסיעה ופסיעה שור ומריא על כל שש פסיעות שבעה אילים ומהם אמרו על כל שש פסיעות שור ומריא על כל ששה סדרים של שש שש פסיעות שבעה פרים ושבעה אילים ופיר' ומריא כתרגומו ופטים : מכרכר בכל עוז. מרקד בכל כחו וכוונתו וי"ת משבח : אפוד בד. חגור באפוד בד נראה כי זה המלבוש לכבוד היו לובשי' אותו וכן אמר הכתוב שמנים וחמשה נושאי אפוד בד ולא היה מבגדי כהונה לפיכך היה מות' כל אדם ללובשו וא"ף על פי שאינו כהן ובדברי הימים מכורבל במעיל בוץ והוא המעיל והוא האפוד וכת"י אותו בלשון אחר תרגם אפוד בד כרדוט דבוץ ותרג' כי כן תלבשנ' בנות המלכים המעילי' כרדוטין אבל אפוד ומעיל הכתובי' בתור' הם כל אחד בגד בפני עצמו אין זה כמו זה שמבואר בתורה :

יב ויגד למלך דוד לאמר ברך יהוה את בית עבד אדם ואת כל אשר לו בעבור ארון האלהים וילך דוד ויעל את ארון האלהים מבית עבד אדם עיר דוד בשמחה :
יג ויהי כי צעדו נשאי ארון יהוה ששה צעדים ויזבח שור ומריא :
יד ודוד מכרכר בכל עז לפני יהוה ודוד חגור אפוד בד :
ודוד

ואתחוא למלכא דוד למימר בריך יי ית בית עובד אדום וית כל דיליה בדיל ארונא דיי ואזל דוד ואסיק ית ארונא דיי מבית עובד אדום לקרתא דדוד בחדוא : והוה כד נטלו נטלי ארונא דיי שיתא זוגין ונכיס תור ופטים : ודוד משבח בכל תקוף קדם יי ודוד אסיר כרדוט דבוץ :
ודוד

ברך י"ב וסימן נמסר בסוף איוב :

רש"י

מכרכר. מרקד : אפוד בד. מעיל בוץ פורלי"א בלע"ז. ויונתן תירגם כרדוט וכן תירג' יונתן מעילים דתמר אחות אבשלום כרדוטין : ולספר

פי' רבינו ישעיה

ויהי כי צעדו. נושאי ארון יי' אילו הלוי' שהיו נושאי' אותו בכתף : ויזבח שור ומריא. פי' הוא [ונפ' לו] בלע"ז : מכרכר בכל עוז. פירוש משבח בכל תוקף ועוז בכל כחו. ותרגם משבח בכל תקוף : ודוד חגור אפוד בד. פירו' לא היה לובש בגדי המלכים אלא אפוד בד כאחד מהכהנים המשרתים לפני הארון :

כלי יקר

לותם על אחת כמה וכמה ומה שאמר שלא היו בו אלא שברי לוחות הוא כי כשנשבה הארון מאז מימי עלי ע"ה היו בו לוחות ושברי לוחות מונחים בארון מתוך דברי חז"ל בילק"ט בסימן ק"ב וירדפום בימין מן המערכה הוא שאול רבי לוי בר"ר סימון ורבנין רבי לוי אמר ששים מיל הלך שאול בהותו יום במערכה היה שמע שנשבו הלוחות והלך וחטפו מן גלית ובא ורבנין אמרו מאה ועשרים מיל היה במערכ' היה וברח לשילה ושמע שנשבו הלוחות וחטפן מיד גלית ובא עד כאן בהופן ששאול ע"ה הלך אחריהם ולקח הלוחות מיד גלית והביאם אל עלי באופן שלא נשאר שם כי אם שברי לוחות וארון בשבי' לבד וכשהחזירוהו והונח בבית שמש לא הביאו הלוחות לשם לשום אותם אל תוכו רק כמות שהוא בשברי לוחות בתוכו לבד ואין ספק שזה היה סיבה לטעות דוד לשומו בעגלה חדשה שהכתו' לא נוה אלא בכתף ישאו על הארון והלוחו' השלימות כמו שאמר כי עבודת הקודש עליהם בכתף ישאו לא בארון ושברי לוחות לבד וז"ש כאן בספרי לא היו בו אלא שברי לוחות כתבדרשו בשבילו ק"ו לצדיקי' שעשה ישועה בקרבם וגו' הר לשכר או להפסד ועכ"ז הם לצדיקים ז"ש צדיקי' כו' ולמדו מיצחק כי קשה בפ' אנ' ויזרע יצחק בארץ ההיא דפסג' בארץ ההיא יזרע ולא בזולתה כי למדו בבראשית רבה אמר אם בארץ ההיא מלא מאה שעמים בארץ אחרת על אחת כמה וכמה ואם בשנה ההיא שנת רעבון כך בשנת השובע על אחת כמה וכמה · אמנ' המדרש הזה דורש אותו להטיב הסי"ת אבל ומשני בארץ לרגלו ז"ש ויזרע יצחק בארץ ההיא וזריעתו עשתה תועלת בארץ ההיא בכללה שנתברכו כולם בשבילו ולרגלו אמנם ליעקב הביא שתי ראיות הראשונה נחשתי ויברכני ה' בגללך ולפי שאפשר לדחות שהם דברי לבן שאמר כך לפטומי מילי ולעכב יעקב אצלו לא שיהיה האמת כן לזה הביא עוד ראיה מיעקב בענין פרעה שכלה הרעב בעבור יעקב ולא הביאו המאמר השתי ראיו' של יעקב זו אצל זו שהרי הפסוק ביוסף הביאם כפי סדר שאירעו ובמעשה שהיה ומה שהוצרך שלש ראיות אלו כי מענין יצחק למדנו שייטיב הסי"ת בגלל הצדיק לתועלתו ויועיל גם לזולתו בסיבתו והענין ויזרע יצחק בארץ ההיא וכו' ואחר כך הביא ראיה מיעקב שנחש לבן ויברכהו ה' ללבן שבירכו ה' ואח"כ הוצרך להביא עוד מיוסף לפי שגבי יעקב סוף סוף לבן עשה ניחום לנכסו אם יתברך בשביל יעקב ויברכהו ה' בגללו והכבוד הזה תועלת הצדיק יחשב בכל מה אמנ' יוסף שפוטיפר לא ניחום ועכ"ז ויברך ה' את בית המצרי בגלל יוסף עם היות שלא יחזיק המצרי טובה ליוסף אולי יהלל במזלו של מצרי וזהו דבר יותר גדול אבל הוא פרטי בית המצרי לכך הביא ענין יעקב שבירך את פרעה שכילה הרעב והוא שלא נענין כללי עם היות שלא כמסך לו תועלת מהשבע כי אם הלא' אשר הוא אוכל ובלא מפת בג המלך יכתן לו בין שיהי' רעב או שבע עם כל זה כלה הרעב כי בסגול' הצדיקי' יטיבו בהכנסיה שלהם · מעתה בענין זהו שביארנו במאמרי ספרי מובן המאמר של מס' ברכות שאמר רבי אליעזר בנו של רבי יוסי הגלילי ומה ארון שלא אכל ולא שתה וכו' כי בחינוה הק"ו ג' האחת לו הגה שהיו בו לוחות שלימות תלמידי חכמים עדיף שהם מפרשים התורה הרבעים יכנו דהיינו ע"ל וכמו שזכרנו הני בבלאי טפשאי דקיימי מקמי הרוב' ולא קיימי מקמי רבנן וכו' והבחינ' השנ' תשברי בארון זה לא היו בו בעת הזאת כי אם שברי לוחות כי הלוחות השלימות שאול לקחן וחטפן מיד גלית והוליכן לעלי הכהן כנז"ל ואם כן פשיטא דתלמידי חכמים עדיף אפי' מלוחות שלימות כל שכן ק"ו משברי לוחות והבחינה השלישית בפי' אמר ומה ארון שלא אכל ולא שתה על שכבדו ורבנו לפניו כך המארח תלמידי חכמים בתוך ביתו ומאכילו ומשקהו ומהנהו מנכסיו על אחת כמה וכמה ובזה מובן אומרו בעבור ארון האלהי' ר"ל עם היות שלא היו כאן לוחו' שלימו' כדי שנ' אמר שבשבילן ברכו שהרי לא היה כאן אלא שברי לוחות כמו שהוכחנו מספרי וז"ש בעבור ארון האלהים ולא בעבור דבר זולתו שבזה נבין הקל וחומר בלי פרכה · ובזה מובן אומר בעבור ארון האלהים ולא אמר ארון ה' שאין אלהים בכל מקו' אלא דיין וכו' וכשמעלו הלוחות ביד משה ע"ה היו ונשתברו בדין על מעלם זהו שאמר בעבור ארון האלהים לרמוז אל שברי הלוחות שבדין נשתברו כאמור · ואמר ומה היא הברכה וכו' בא לפרש השלש חדשים שהוכר העבור לשמונה כלותיה יחדיו עם החמות שכול' היו מעוברות שהם בכרם אחד השמונה כלות ילדו מ"חו שהיא ילדה החמות אשת עובד הרי כ"ד ושמונה בני' שהיו לעובד כדכתיב ופעולהי השמיני הכל ס"ב כדכתי' היו ששים ושנים בני' אמנם בירושלמי דפר' החולץ כמו שהביא הילקוט סבר שהיו יולדות שנים בכל חדש וחדש בשלשה חדשים ילדו כל אחת ששה וכן החמות עד שעלו ס"ב כענין הנז"ל הא כיצד שמונה ששה וכו' :

ויגד למלך דוד וכו' חז"ל דקדקו אומרו בעבור ארון האלהים ואמרו במכילתא ויברך ה' מפני ההרעזמות זה אחד מן הדברים שהיו ישראל מהרעמים עליהם והיו ג' מיני פורעניות ואלו הם הקטורת והארון והמטה אמרו הקטורת הזה של פורענות היא הרגה את נדב ואביהוא היא הרגה מאתים וחמשים איש לכך ידעו שהיא של כפרה שנאמר ויתן את הקטורת ויכפר על העם · אמרו הארון הזה של פורענות הוא הכה את עוזא והכה בית שמש לפיכך ידעו שהוא של כפרה שנאמר ויברך ה' את בית עובד אדום בעבור ארון האלהים אמרו המטה הזה של פורענות היא הביאה י' מכות במצרים ועשר על הים לפיכך ידעו שהוא של נסים שנא' ומטך אשר הכית בו וכו' ע"כ ופי' ז"ל אומרו בעבור ארון האלהים ר"ל בעבור כבודו להסיר מעליו הרעזמות שהיו אומר שהוא של פורענות לפיכך רצה שיהיה של ברכה ויברך ה' את בית עובד אדו' מפני התרעומת וראוי לדקדק בי הסדר הזה בלתי נכון שהיה לו להקדים המטה והקטורת והארון בסדר הוייתן שהמטה קודם לכל והוא מאחרו ועוד למה שינה דגבי הקטורת אמר לכך ידעו שהוא של כפרה לא כן גבי ארון ומטה שאמר לשון לפיכך לא אמר לשון לכך : ונראה כי הקטורת כשכפר אחר כך על ישראל על ידי אהרן ע"ה הודיע היותו מכפר והיא הכותנת שהרגה לנדב ואביהוא שלהיותו מכפר לא יהיות העשותו ע"י שתויי יין והיו כדיב ואביהוא או להקריב אשם לזה אמר לכך יעד ידעו שהוא של כפרה ר"ל לכך מכל העטיני הנו' הן ממיתת נדב ואביהוא הן ממיתת מאתי'

וחמשים איש הן מעצירת המגפה לכך ידעו שהוא של כפרה שסופו שכפר על ישראל והוכיח על התחלתו שהוא מכפר ושלוה נענש נדב ואביהוא ומאתים וחמשים איש · אמנם בשאר שתלוקות אמר לשון לפיכך לומר שלפי שהארון הרג עוזא לפיכך רצה הסי"ת שיברך כדי שלא יהרעמו על הארון וכן המטה לפי שהכה בו הסי"ת כמה מכות למצרים ומכללם היאור על כן רצה הסי"ת להטיב על ידו לעשות נסים ונפלאות לבא המים שהוא לטובה הפך הרעה שהוכה היאור בו וזהו שאמר והמטה אשר הכית בו היאור תקח בידך בו' והכית בצור ויצאו ממנו מים · ולפי שהמסה שהביא על אותם המכות על מצרים לא היה הרעומה לישראל ולא פורענות כי פורענות מצרים טובה היא לישראל לכך הביאו באחרונה עם היותו מוקדם במעשה לומר שלא נעשה להסיר תרעומת כענין קטורת וארון אבל נעשה לתום על כבוד המטה להודיע שיש בו להטיב · עלה בידינו מהמאמר הזה באור אומרו בעבור ארון האלהים ר"ל בעבור כבוד ארון האלהים שהיו מהרעמים עליו ובזה מובן אומרו האלהים לרמוז סיבת התרעומת על שעשה דין בעוזא ודין באנשי בית שמש וכן כתבו מהרי"א ז"ל המאמר הנז' והוסיף כי בתחלה נאמר ודוד וכל בית ישראל משחקים וכו' שהיה דרך שחוק וקלות ועתה לא כן כי לשחוק אמרתי מהולל ולא נקטריגו על ההוללות כי אם תחת אשר לא עבדת את ה' אלהיך בשמחה וזהו שאמר כאן עיר דוד בשמחה כי השחוק בטל והשמח' עיקר כדכתיב ולשמחה מה זאת עושה כמו מה רב טובך אשר צפנת וכו' שהשחוק בגוף והשמחה בנפש ולזאת הסיבה עצמה החליפו הכלי זמר בקול שופר בתרועה · ובזה אבין לע"ד אומר בעבור ארון האלהים ושנה לומר ויעל את ארון האלהים ונבין ג"כ אומרו למלך דוד שלא נזכר כן בכל הפסוקי' והפשר שבאו' למלך דוד היינו כשמורה עליו מלכות שמים על כן קראו מלך להודיע שהגדה זו ברוח הקדש הגיעה אליו וזהו שאמר ויגד למלך דוד ברוח הקדש אמר לו בירך ה' את עובד ואת כל ביתו בעבור ארון האלהים רוצה לומר בעבור שנהג בו כבוד ומורא בארון האלהים בירא' מדיני וכן כשהעלה אותו דוד העלהו במורא ז"ש ויעל את ארון האלהים רוצה לומר שהעלה אותו במורא כארון האלהי"ם ולז"א ויעל את ארון האלהים מיראתו בשמחה ולא בשחוק כמו שאמר מהרי"א ז"ל או יאמר בשמחה ולא בעצבות ופחד כי כבר הוגד לו שהארון האלהים מברך את בעל הבית אשר עמד שם וזהו אומרו עיר דוד בשמחה ר"ל ששמח על שיהיה בעיר דוד · ולא דאג כבתחלה שאמר איך יבא אלי וכו' :

ויהי כי צעדו וכו' חז"ל אמרו במסכת סוטה כתיב ויזבח שור ומריא וכתיב ז' פרים וז' אילים אמר רב פפא בר שמואל על כל פסיעה ופסיעה שור ומריא ועל כל שש פסיעות ז' פרים וז' אילים אמר ליה רב חסדא לרב אסי אם כן מלאת כל א"י במות אלא אמר רב חסדא על כל שש פסיעו' שור ומריא ועל כל ששה סדרים של שש פסיעות ז' פרים וז' אילים ע"כ והנראה פרח לדברי חז"ל הוא שהנה כאן שתי כתובים מכחישים זה את זה כאן הוא אומר שור ומריא ובדברי הימים הוא אומר ויזבחו ז' פרים וז' אילים קשו קראי אהדדי לעומת זה אמרו שעל כל שש פסיעו' היה דוד מקריב שור ומריא וזהו ויזבח בלשון יחיד אמנם אחר הששה סדרים של שש שש פסיעות היו הלויי' מקריבים ז' פרים וז' אילים ולכך כתיב ויזבחו לשון רבים על הלוים וכן הביא הרד"ק ז"ל והם נשאי ארון ה' הם הלויים כמו שכתוב בדברי הימים וישאו בני הלוים את ארון האלהים כאשר צוה משה בכתפם במוטות עליהם והטעם שעשו כל זה הרבוי מהקרבנות משום דכתיב בדברי הימים ויהי בעזור האלהים את הלוים נושאי ארון ברית ה' ויזבחו ז' פרים וז' אילים והעזר הוא כי כשהלכו ששה צעדים הכירו כי אלהים עוזרם במשא הארון וחפץ בם כי לא נכשלו כמו שנכשל עוזא וטעם ששה צעדים נראה כי בשיעור הזה הלך עוזא כשאחז בארון והכהו ה' וכשראו עתה שלא הלכו ששה צעדים ולא אירע להם פגע הקריבו הקרבנות להודה ומז"ל פי' כי בעזור ה' הוא עזרם ה' שהארון נשא את נושאיו ועזרם ה' במשא הארון שלא יכבד עליהם לכך ומה שאומר הפה שור ומריא ושם באמר ז' פרים וז' אילים והנה הו' ויזבח שור ומריא כלו' דוד ושם נאמר ויזבחו כלומר הלויים ז' פרים וז' אילים כנגד ז' צעדים כי בצעד השביעי הורידו הארון וזבחו וי"ת צעדים דרגין · וקרוב לזה הביא מהרי"א ז"ל ולע"ד טעם לכל החרדה הזאת לסקריב כל כך קרבנות כשצעדו הלויים ששה צעדים הוא בפעם הראשונה כשנשאוהו בעגלה חדשה היה הארון מרים את נושאיו וטריף להון לארעא כנז"ל באופן שלא היו מטיבין לצעוד לעומת זה עתה ויהי כי צעדו ר"ל ויהי דבר כפלא כי צעדו מה שלא היה כן מאז בזמן עוזא אמר לעומת זה על כל ששה צעדים היו מקריבים שור ומריא :

ודוד מכרכר בכל עוז וכו' חכמינו ז"ל אמרו מכרכר שהי' אומר כרירם כרי רם וזהו לשון יוני מלפני כרו וזהו מכרכר לשון כרי · ועיין רש"י ז"ל וכן הרד"ק ז"ל והוסיף ע"ש :

ולע"ד כי כמו שהארון נושא את נושאיו כמו כן הבא לטהר לכרכר הב"ה נותן לו עוז ותעצומו' כי בידו הכל וזהו שאמ' מכרכר בכל עוז שלא חסר לו שום עוז וכח שצריך לכרכור והסיב' להיותו לפני ה' והוא הנותן עוז ותעצומות וזהו שאמר בכל עוז לפני ה' · או אמר כי לא חס על כבודו ולכן היה מכרכר לפני ה' אדון הכל כמו שטען למיכל ושחקתי לפני ה' :

ודוד וכל בית ישראל וכו' צריך לדקדק כי הלוים היו הנושאים והמעלים אותו ואם כן אין אמר ודוד וכל בית יש' מעלים את ארון ה' והיה אפשר לומר מעלים על שם שבכח היו הם סיבת להעלותו כי המלך גזר אומר בעת להעלותו · ולע"ד כי הארון היה נושא את נושאיו כנז"ל כי על כן עשו כל החרדה הזאת מהקרבנות להראותם הפלא הזה ולזה היו באים בתרועה וקול שופר כי עלה אלהים בתרועה ה' בקול שופר וזה יהיה סיבה בהתעוררות זה להחזיק יותר בזה שיהיה נושא את נושאיו בפועל והם מעלים אותו בכח ע"י התרועה וקול שופר אשר עלה אלהי' בתרועה ה' בקול שופר ממש ע"י התרועה וקול שופר עלה אלהים ונשא את נושאיו כענין הארון וז"ש וכל בית ישראל מעלים את ארון אלהים בתרועה המכנעת הלב וקול שופר והאפשר שמעלים לשון עלוי וכן עלה אלהים בתרועה שע"י התרועה וקול שופר נהללת קדושת ה' על הארון ובזה

ישאו

מפזז ומכרכר · מפזז גם כן כמו מרקד אלא שהם בעניינים שונים זה מזה או יהיה הכל בענין אחד והכפל לרוב הרקוד וי"ת מרקד ומשבח ובמקומו בדברי הימים מרקד ומשחק: ותבז לו בלבה · כראותה אותו מהחלון בזתה אותו בלבה כי חשבה כי אין כבוד המלך להתנהג כמנהג הדיוט אפילו לפני הארון ואח"כ כשהלך לביתו אמרה בפיה מה נכבד היום וגומר: אשר נטה לו דוד · יריעה נטה לו מלמעלה אע"פי שבבית אבינדב ובבית עובד אדום היה בבית מקורה כמו שנאמר בהם בית ולא נאמר שם אהל לפי שלא היתה עמידתו בהם אלא דרך עראי אבל עתה שהעלהו דוד לירושלם וידעו כי שם ישכון עדי עד כי קבלה היתה בידם כי ירושלם עיר הקדש ושם יבנה בית המקדש אף על פי שלא ידעו באיזה מקום מן העיר עד שבנה דוד מזבח ע"פ גד הנביא בגרן ארנה היבוסי וירד בו אש מן השמים אז ידע דוד כי שם יבנה בית המקדש אבל עד אותו זמן לא רצה דוד להכניסו בבית מקורה לא תחת יריעה כמו שהיה מקדם וגם אתם שהיה אהל מועד בגבעון והמשכן והארון ושתי הלוחות וכל כלי הקד' תחת היריעה היו הכנים הוא הארון הזה שבו שברי לוחות ג"כ תחת היריע' או זה הארון שהיו בו לוחו' השלמו' והוא הנכון כמו שפירשנו למעלה במלחמ' פלשתים שנלקח הארון זה הארון הוא שהכניסו לבית עולמים לתוך הדביר אם כן זה הוא שהיו בו הלוחו' השלמו' או השלמות והשבורות לדעת מי שאמר לוחו' ושברי לוחות מונחין בארון ולמה לא הביא דוד את הארון לגבעון שהיה שם אהל מועד לפי שידע כי אהל מועד היה עתיד לבא לירושלם וחשב כי בימיו יהי' זה והוא יבנה בית המקדש לפיכך אחר שהביא הארון לירושל' שאל לנתן הנביא אם יבנה בית לה' ונתן אמר לו כל אשר בלבבך עשה ומלבו אמר לו נתן זה לא בנבואה כי חשב בלבו כמו שחשב דוד כי הוא יבנ' הבי': חלת לחם · ובדברי הימי' ככר לחם והככר גדול מהחל' כי ככרו' היו אלא שהיו עשוים כתבנית החלות: ואשפר אחד · חלק אחד מהבשר כמו שמנהג לחלוק הבקר או הכהן לחלקים ידועים ונתן לכל אחד חלת לחם וחלק בשר ואשישה א' מלאה יין וכן פי' רבותינו ז"ל אשישה גרב' דחמרא אבל אשפר פי' מלה מורכבת משתי' שלשה והמרן אחד תששה בפר כלומר כי ששה חלקים היו עושים בפר ולכל אחד היה נותן הששי' וי"ת פלג חד כלומר חלק אחד ותרגם אשישה מנתא: לברך

רשי

ואשפר · אחד מששה בפר אשישה אחת גרבא דחמר אחד

רלבג

והנה מרוב השמח' היה דוד מרקד ומפזז לפני יי' כאילו לא היה מלך ולזה בזתהו בלב' מיכל בת שאול והכ' לתת תודה לשם ית' הקריב דוד כמה קרבנו' או כהוליך הלוים ארון ברית יי' ובסוף הענין כבא ארון יי' למקומו אשר הכין לו דוד העלה עולות ושלמים לכבוד השם ית' לפי מה שאפשר ואחר זה ברך דוד את העם בשם יי' צבאות ונתן לכל אחד מנה יפה לאכול ולשתות והנה אשפר אחד הרצון בו לפי מה שבארו ז"ל אחד מששה בפר ולפי הפשט נראה שהיתה מנה יפה כהוגה לתת לאיש אחד בסעודו' הגדולו' ועניכו מענין שפרה עלי והא"לף נוסף ר"ל שהיתה המנה הזאת בתכלי' היופי לפי המנו' הנהוגות לתת כמו אלו המנות הגדולות הנהוגו' לתת לאורחים הנאים אצלם: והנה

טו וְדָוִד וְכָל־בֵּית יִשְׂרָאֵל מַעֲלִים אֶת־
אֲרוֹן יְהוָה בִּתְרוּעָה וּבְקוֹל שׁוֹפָר:
וְהָיָה אֲרוֹן יְהוָה בָּא עִיר דָּוִד וּמִיכַל
בַּת־שָׁאוּל נִשְׁקְפָה ׀ בְּעַד הַחַלּוֹן
וַתֵּרֶא אֶת־הַמֶּלֶךְ דָּוִד מְפַזֵּז וּמְכַרְכֵּר
לִפְנֵי יְהוָה וַתִּבֶז לוֹ בְּלִבָּהּ: וַיָּבִאוּ
אֶת־אֲרוֹן יְהוָה וַיַּצִּגוּ אֹתוֹ בִּמְקוֹמוֹ
בְּתוֹךְ הָאֹהֶל אֲשֶׁר נָטָה־לוֹ דָּוִד וַיַּעַל
דָּוִד עֹלוֹת לִפְנֵי יְהוָה וּשְׁלָמִים:
וַיְכַל דָּוִד מֵהַעֲלוֹת הָעוֹלָה וְהַשְּׁלָמִים
וַיְבָרֶךְ אֶת־הָעָם בְּשֵׁם יְהוָה צְבָאוֹת:
וַיְחַלֵּק לְכָל־הָעָם לְכָל־הֲמוֹן יִשְׂרָאֵל
לְמֵאִישׁ וְעַד־אִשָּׁה לְאִישׁ חַלַּת לֶחֶם
אַחַת וְאֶשְׁפָּר אֶחָד וַאֲשִׁישָׁה אֶחָת
וילך

וְדָוִד וְכָל בֵּית יִשְׂרָאֵל מַסְּקִין יָת אֲרוֹנָא
דַיְיָ בְּיַבָּבָא וּבְקַל שׁוֹפָרָא: וַהֲוָה
אֲרוֹנָא דַיְיָ אָתֵא לְקַרְתָּא דְדָוִד
וּמִיכַל בַּת שָׁאוּל אִסְתְּכִיאַת מִן
חַרְכָּא וַחֲזַת יָת מַלְכָּא דָוִד מְרַקֵּד
וּמְשַׁבַּח קֳדָם יְיָ וּבְסָרַת עֲלוֹהִי בְּלִבָּהּ:
וְאַיְתִיאוּ יָת אֲרוֹנָא דַיְיָ וְאַקִימוּ יָתֵיהּ
בְּאַתְרֵיהּ בְּגוֹ מַשְׁכְּנָא דִי פְּרַס לֵיהּ
דָוִד וְאַסִּיק דָוִד עֲלָוָן קֳדָם יְיָ וְנִכְסַת
קוּדְשִׁין: וְשֵׁיצֵי דָוִד מִלְאַסָּקָא עֲלָתָא
וְנִכְסַת קוּדְשַׁיָּא וּבָרִיךְ יָת עַמָּא
בִּשְׁמָא דַיְיָ צְבָאוֹת: וּפַלִּיג לְכָל עַמָּא
לְכָל הַמוֹנָא דְיִשְׂרָאֵל מִגְּבַר וְעַד
אִתְּתָא לִגְבַר גְּרִיצְתָּא דִלְחֵים
חֲדָא וּפְלוּג חַד וּמְנָתָא חֲדָא
ואזל

נשקפה ד' בקריאה וסי' בעד החלון נשקפה ותיבב · ומיכל בת שאול נשקפה · וחברו דד"ה · כי רעה נשקפה מצפון ־וא' ונשקפה על פני הישמון:

פי' רבינו ישעיה

מפזז ומכרכר · תרגומו מרקד ומשבח: ואשפר אחד ואשישה אחת · פירוש אשפר הוא חתיכת בשר ודרשו חכמים אחד מששה בפר · ואשישה הוא כלי של יין כדכתיב אשישי ענבים · מתכוני באשישות:

כלי יקר

ישלו נושאיו ברוח ה' נוספה בו · ועל דרך הסוד עלוי מלכות שמים שהוא ארון עוזו ית' מתיחדת בתפארה הוא קול מה שנפר בי"ה וזה כיונו בעשות' על כל ששה צעדים קרבן לרמוז אל וי"ו ששה קצוות הוא יחוד הוא"ו והא' מלכות היכל והרוקה' וה"ו בתפארת · ובבר זכרתי דברי מהרי"א ז"ל שבעלו הפסוק בקלות ראש וכנו אחר הכנעה בתרועה וקול שופר ובשלו שאר מיני זמרה ויוכיח בדבריו שבותם תרועה המכנעת ומצטרף אליה גם כן קול שופר שהיה התקיעה · או אפשר שהתרועה בפה זולת השופר וז"ש בתרועה וקול שופר:

והיה הרוזה' וכו' חז"ל אמרו מפזז שהיו לו בזרועותיו כריך זהב פז שהו' חשוב מאד ומבהיק וזהו מפזז לשון פז ויהי זה בידיו ומכרכר ברגליו · ועיין הרד"ק ז"ל וכן הרלב"ג ז"ל וכן מהרי"א ז"ל · ולע"ד לדקדק אומרו והיה ארון ה' בא דהיה לו לומר ויביאו את הארון אל עיר דוד ואפשר לומר שכתב והיה שהוא לשון שמחה שישראל שמחים והארון ר"ל השוכן בתוכו היה שמח גם כן על שהיה בא עיר דוד היא ציון והוא סוד סמיכות גאולה לתפלה תפלה מלכות ירושלם גאולה ציון · ולפי הפשט הודיע כאן שהארון נושא את נושאיו ולא היה צריך למביאים שיביאוהו אבל הוא מעצמו היה בא שמלומד הוא מזמן פלשתים שהוא עלה דרך גבולו כי רוח אלהים חיים ומלך עולם בקרבו וזהו שאמר והיה ארון ה' בא וכו' שהיה ארון ה' בא מאיליו אל עיר דוד ההר אשר חמד אלהים לשבתו עולמים ועל כן רבתה השמחה לדוד ומיכל לא כתב' לבה לזה ולז"א ומיכל בת שאול לפי ששאול ע"ה עם היותו חסיד גדול בן שנה שאול במלכו הבל הרב' בכבוד עצמו ומיעט בכבוד שמים וכמו שאמר כבדני נא נגד זקני עמי וכמו שהזכיר בסמוך ב"ה בפסוק אשר בחר בי מאביך וכו' וזה רמז בת שאול כי בדבריה אלה נטתה אל שאול אביה ובת שאול היא או אפשר לפי ששאול וביתו היו צנועים ביותר שלא היה נראה פסת יד שלהם ומזה בזתה לדוד שהיה מפזז ומכרכר מגל' זרועותיו ורגליו וזהו שאמר ומיכל בת שאול שלהיות' בת שאול הכה כאשר נשקפה בחלון ותרא את המלך דוד ולא הזכיר המלך דוד כי חשבה שהמלכו' מחייב היות כובד ראש כדי שתהא אימתו על העם ולזה ותבז לו בלבה ולא ידעה כי אין חכמה ואין עצה ואין תבונה לנגד ה' והזלזול והקללות לפניו הוא הוא תכלית הכבוד ולמה ותבז לו ולא אמר ותבז אותו לומר שח"ו לא בזתה אותו כלל כי צדק' היה ובת שאול היה החסיד' אבל בזתה הפועל ההוא שהוא בלתי מתייחס לו לאיש כמוהו וז"ש ותבז לו לו דייקא ולפי זה ומיכל בת שאול נדרש לשבח כאמור:

ויבאו את ארון האלהים וכו' עיין הרד"ק · ולע"ד מה שכבר כתבתי בפסוק וישב ארון ה' בית עובד וכו' שהארון שנשבה היו בו לוחות ושברי לוחות וכשנשבה הלך שאול וחטפו מיד גלית באופן שלא נשארו בו כי אם שברי לוחות והן שהביא דוד בכל החרדה הזאת והדבר קרוב אל הדעת שלקח גם כן הלוחות השלימות וכתנם שם בארון בעיר דוד והטעם שלא החזירו לגבעון נוב ושילה לפי שראה ששבה הארון בבאתו משם ולא משמנה שילהא להחזירו שם לפי שארעו שם תקלה לכך הוליכו לעיר דוד מקום כבוש מקדש יהי סימן טוב כי ימין ה' רוממה ימין ה' עושה חיל מלבד הטעם של הרד"ק ז"ל שהוא גם כן טעם נכון כי ידע שם בירושלם המנוחה והנחלה לדורי דורות וכזה הבין לע"ד ויציגו אותו במקומו ר"ל במקומו המיוחד לו מעת בריאת העולם דכתיב מכון לשבתך עולמים מכון לשבתך בשני עולמות יחדיו ז"ש עולמים בי שם קשר עולם התחתון עם עולם העליון יחדיו וז"ש במקומו על דרך עד אמצא מקום לה' וכו' וז"ש ג"כ בתוך האהל אשר נטה לו דוד כי אינו פי' מה שאמר במקומו דאם כן יקשה דהיה לו לומר ויביאו את ארון ה' בתוך האהל אשר נטה לו דוד וכו' ויציגו אותו במקומו מיותר אלא ודאי כדפרשית ויציגו אותו במקומו שלהיות שם מקומו המיוחד אליו בקדושה שם הוצג וכא' דעתו יתברך על דרך זאת מנוחתי עדי עד פה אשב כי אויתיה · ומהרי"א ז"ל כתב במקומו הראוי לו כעת והוא בתוך האהל אשר נטה לו דוד כי ידע שאין ראוי להושיבו בבית וקורה עד בנין בית המקדש ע"כ ובדבריו אלה גם כן מובן יתור ויציגו אותו במקומו כאשר דקדקתי · ואמר ויעל דוד עולות לפני ה' ושלמים דהיה לו לומר ויעל עולות ושלמים לפני ה' ונראה כי כיון בעולות סור מרע על העולה ברוחו דרך כלל ועל מה שחטא בפרט מקודם בהביאו הארון בעגלה חדשה ואחר שהעלה עולות והקריבום לפני ה' הביא השלמים כי בסור מרע יבוא השלום לעשות טוב וז"ש ושלמים:

ויכל דוד מהעלות וכו' ראוי לדקדק כי מ"ש מהעלות בלתי מתיישב' דהי"לל ויכל דוד העלו' העולה והשלמים וכו' ונראה כי ידוע הוא היות ברכת הצדיק גדולת התועל' אל המתברך ק"ו אם ברכת הדיוט אל תהיה קלה בעיניך כל שכן ברכת הצדיק יגזר אומר ויקם לו לזה אמר כי השתדל דוד תחילה להעלות העולות ואחר כך השלמים לסור מרע כנז' ולהיות שלום בין ה' יתב' וישראל ובין דוד ותכלית העלאת העולות והשלמים האלה היו כדי להתדבק בו יתברך כדי לברך אחר כך את העם בשמו יתברך שהוא ה' צבאות על שהוא מלך צבאות מעלה וצבאות מטה וז"ש מהעלות העולה והשלמים כמשך שיברך את העם בשם ה' צבאות כי במשכו שתי תועלו' מהעלו' העולה והשלמים שהושפר דוד ביותר לברך והשנית במשך שברכם בשם ה' צבאות כי הוכשרו ג"כ המקבלים לקבל הברכה שנעשו צבאות להשי"ת בסור מרע וע"י העולות ועשה טוב ע"י השלמים המרבים שלום כשמם:

ויחלק לכל העם וכו' במסכת פסחים פ' בל שעה ת"ר לחם עוני פרט לחלות והסופ' מאי משמע דהלי הסופ' ליסכה דחשיבותא הוא דכתיב ויחלק לכל העם אשפר אחד ואשיש' אחת אמר רבי יוחנן אשפר אחד מששה בפר אשישה אחת מששה באיפה ופליגא דשמואל דאמר שמואל אשישה גרבא דחמרא דכתיב ואוהב אשישי ענבים עד כאן ורש"י ז"ל הביא כשמוש אשפר א' מששה בפר ואשישה גרבא דחמרא עד כאן ואפשר שהכריע כדברי שמואל משום שכבר נאמר חלק לחם הרי לחם ובשר אשפר יין אשישה לדברי רבי יוחנן דאשישה אחד מששה באיפה אם כן הלחם מרובה ובשר אשפר אבל יין לא נזכר והעפ"י שאשישה היא זולת חלק לחם כההיא דמרע לחלותו והסישה מ"מ מיני הלחם שנים למה ויין אין כאן הן אמת · דרבי יוחנן אפשר שהכריע דבריו כי כאן נאמר חלות לחם ובדברי הימים נאמר בכר לחם והוא יותר גדול אם כן קשו קראי אהדדי אלא ודאי אשישה אחד מששה באיפה והוא הככר הנזכר בדברי הימים להיותו העיקר ולא הזכיר שם החלה הן אמת לאכתי קשה למה יזכיר כאן שתיהם ושם האחד לבד · והרד"ק ז"ל הביא כדברי רש"י ז"ל והוסיף ע"ש וכן הרלב"ג ז"ל והוסיף ע"ש · ולע"ד לדקדק יתור אומרו ויחלק לכל העם לכל המון ישר' שהוא כפול דאחד מהם מספיק ונראה שכוונת הכתוב להודיענו שני ענינים הא' מלך דוד שלא נשא פנים בעמות להרבות לעשיר ולמעט לעני אלא ויחלק לכל א' מהם בשוה העשי' לא ירבה והדל לא ימעיט שלא להטיל קנאה · והענין השני הודיע באומרו לכל המון יש' כי לפעמים מרבוי ההמון ישארו כמה צנועי' בלי חלק כי יבושו משאול חלקים בפיהם לעוצמה זה אמר שנית לכל המון ישראל ר"ל שעם היות המון יש' רב לא נשמט אחד שלא לקח ויהיה זה מרוב ההתפקחות של דע"ה שהיה מפקח על כל הפרטים שאיש לא נעדר ז"ש לכל המון ישראל שלא אמר לכל ישראל · ובאומרו אחר כך לאיש חלת לחם כו' אפשר שאומר לאיש הוא כמו לכל אחד כרצון איש ואיש הוא כמו לאיש ממש וכתרגומו לגבר אפשר שבתחלת הפסוק הקדים שחלק לכל העם ולכל ישראל מאיש ועד אשה כפי ערכו של איש כהן לו חלת לחם וכו' לחם והשפר והאשישה ובאיש בעל בית מיירי שכתן לו כל הנז' וכדמסיק וילכו איש לביתו אבל לאשה או איש יחידי חלק לו חלק מה אך לא כל כך באופן שהיו כאן שני מיני חלקים אבל לפשוטו של מקרא הראשון עיקר שהקטון כגדול נתן להם בשוה ומה שאמר וילכו איש לביתו ר"ל שמחים וטובי לב על הכבוד שעשו לארון ה' ועל הכבוד שקבלו מדוד ע"ה:

וישב דוד כו' עיין רש"י ז"ל והרד"ק וכן מהרי"א ז"ל מה נכבד היום דרך לעג עד כאן · ולע"ד לברך את ביתו לשון ברכה ממש כי היה יום רצון מהקבל' פני שכינה ובו ביו' בירך את ישראל בשם ה' צבאות ובו ביום וישב גם כן לברך את ביתו בשם ה' צבאות · וכן מורה תיבת וישב שנית לברך את ביתו והגיד שמיכל בת שאול הענין בדרך ארץ הוא שחייב שיצא' מיכל בת שאול לקראת דוד להקביל פניו או יאמר כי להיותה בת שאול ודוד משרת אביה לכך מלאה לבה לדבר קשה ולומר מה נכבד היום וכו' או רמז בת שאול למה שנזכיר בסמוך ב"ה אשר בחר בי מאביך ומיכל ביתו שאמרו חז"ל בית אביך מרבים בכבוד עצמן וממעטים בכבוד שמים וכו' וזה אפשר כיון באן הכתוב באומרו בת שאול כמטיח דברים בלפי בת שאול זרוק חוטרא לאוירא והיא אעיקרא קאי שגם זו ממעטת בכבוד שמים היא ומרבה בכבוד עצמה כיון שאומר' מה נכבד היום וכו' ואמרה מה נכבד דרך שאלה מהו התועלת או מה כבוד יש ביום הזה שנגלי' אשר התבזו' מלך ישראל לעיני אמהות עבדיו יתשיב היום הזה לנכבד כלפי מעלה והלא מלך הכבוד הוא שמכבד כבראיו וגגד זקניו כבוד ואינו חפץ בבזיונם ולא מתכבד בקלונם · ואמרה מלך ישראל לומר כי להיותו מחדש מלך ישראל נוסף על היותו מלך יהודה היה ראוי להיותו יותר בכובד ראש ומטיל מורא נזורק מרה בהם וזהו שאמר מלך ישראל ואמר נגלה ממש לשון גלוי לפי שהיה מפזז בזרועותיו ומגלה אותם וכן מכרכר ברגליו רגליו מתגלים והיא היתה למודה מבית אביה הצנועי' שלא היה מראה אפלו פסת יד ז"ש אשר נגלה היום לפני אמהות עבדיו כהגלות נגלות וכו' ולזה בא כפל כהגלות נגלות על הגלות הזרועות ונגלות השוקים כאחד הריקים העושים כן בריקודם · ודוד ע"ה השיב לה ואמר ויאמר:

ויאמר דוד אל מיכל ר"ל מה תי בחינות הכי מחוייב להיות קל לרצות יתברך וית' המתכסא לכל לרצות האחד מצד המועיל שהועלנו ובחר בי מאביך וכו' והבחינה השנית מצד להבת הטוב במה שהוא טוב וזהו שאמר ושחקתי לפני ה' בלי שום פניה מהנזכרות אשר בחר בי וכו' וז"ש ושחקתי לפני ה' והתועלת השגיסי הוא מה שאמר בפסוק ונקלותי כו':

ונקלותי עוד מזאת רוצה לומר מזאת הפעולה שהקלתי בכבודי לפני ה' וכבודו ימשך לי תועלת שתהיה לי מדת הענוה בקנין ז"ש ונקלותי עוד מזאת מכאן והילך וזה ימשך לי מזאת שעשיתי כעת הזאת והייתי תמיד מכאן והילך שפל בעיני עד שעם האמהות אשר אמרת

לברך את ביתו · לתת שלום לפי שבא מן הדרך וכן תמצא איש לא תברכנו : מה נכבד היום · נפעל עבר כי הוא פתוח ודרך לעג אמרה לו מה נכבד כלומר כי לא נכבד היום הזה שאתה נגלית בו משחק כאחד הרקים וההדיוטים : לעיני אמהות עבדיו · אין צריך לומר לפני נשי עבדיך אלא אפילו לעיני אמהות עבדיך נתבזית היום : כהגלות נגלות · שניהם מקור מבנין נפעל האחד שלם כמו השלמים נשאול נשאל דוד והאחד חסר נו"ן נפעל כמנהג וכפל פעמים המקור לרוב הגלותו בשחוק · ובדרש אמרה לו של בית אבא היתה מלכות נאה משלך חלילה להם אם נראה לאחד מהם פסת יד או פסת רגל מגולה כולהון הוו מכובדין ממך מה אמר לה דוד לפני יי' אשר בחר בי מאביך אמר לה של בית אביך היו מניחין כבוד שמי' ומתעסקין בכבוד עצמן אבל אני מניח כבו' עצמי ומתעסק בכבוד קוני ומן האמהות אשר אמרת חס ושלום מן האמהות את נקראת אין את נקראת מן האמהות וי"ת כמה דחלין ומתגלי דומ' כי יחף היה הולך ומשחק כדברי הדרש: לפני יי' · מה שרקדתי וכרכרתי לפני יי' עשיתי לפי שכבדני ובחר בי מאביך וראוי לו שאקל עצמי לכבודו : ושחקתי לפני יי' · מלרע לפי שהוא עתיד כלומ' עוד יותר מזה שעשית אעש' ואשחק לפניו וזהו שאמר ונקלותי עוד מזאת יותר מזאת השמחה והרקידה שעשיתי יותר אעשה לבזו' עצמי ולהקל : והייתי שפל בעיני · לפניו לכל דבר ואין זה קלון אלא כבוד : עמם אכבדה · בעיניהן אני נכבד במה שעשיתי כי אם אקל עצמי לכבוד האל אהיה נכב' בעיני הכל לא כמו בעיניך: לא היה לה ולד · למדינחאי כתיב ולד בוי"ו ולמערבאי כתיב ילד ביו"ד וקרי בוי"ו ולד ופי' רז"ל מהיום ההוא ואילך לא היה לה לעונש מה שאמרה אבל לפני היום הזה היה לה כמו שאמר יתרעם לעגלה אשת דוד ואמרו עגלה זו מיכל : עד יום מותה · בחולם ובעת מות' בשורק פירוש עד כמו על אשר אם עשיתי את אשר דברתי לך · ובדרש אבל ביום המיתה היה לה ואמרו כי שלשה נשים מתו מן חיות רחל וכלתו של עלי ומיכל בת שאול :

כ וַיֵּלֶךְ כָּל־הָעָם אִישׁ לְבֵיתוֹ׃ וַיָּשָׁב דָּוִד לְבָרֵךְ אֶת־בֵּיתוֹ וַתֵּצֵא מִיכַל בַּת־שָׁאוּל לִקְרַאת דָּוִד וַתֹּאמֶר מַה־נִּכְבַּד הַיּוֹם מֶלֶךְ יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר נִגְלָה הַיּוֹם לְעֵינֵי אַמְהוֹת עֲבָדָיו כְּהִגָּלוֹת נִגְלוֹת אַחַד הָרֵקִים׃ וַיֹּאמֶר דָּוִד אֶל־מִיכַל לִפְנֵי יְהוָה אֲשֶׁר בָּחַר־בִּי מֵאָבִיךְ וּמִכָּל־בֵּיתוֹ לְצַוֹּת אֹתִי נָגִיד עַל־עַם יְהוָה עַל־יִשְׂרָאֵל וְשִׂחַקְתִּי לִפְנֵי יְהוָה׃ וּנְקַלֹּתִי עוֹד מִזֹּאת וְהָיִיתִי שָׁפָל בְּעֵינָי וְעִם־הָאֲמָהוֹת אֲשֶׁר אָמַרְתְּ עִמָּם אִכָּבֵדָה׃ וּלְמִיכַל בַּת־שָׁאוּל לֹא־הָיָה לָהּ יָלֶד עַד יוֹם מוֹתָהּ׃

וַאֲזַל כָּל עַמָּא גְּבַר לְבֵיתֵיהּ׃ וְתַב דָּוִד לְבָרָכָא יַת אֱנַשׁ בֵּיתֵיהּ וּנְפַקַת מִיכַל בַּת שָׁאוּל לְקַדָּמוּת דָּוִד וַאֲמַרַת מָה אִתְיַקַּר יוֹמָא דֵין מַלְכָּא דְיִשְׂרָאֵל דְּאִתְגְּלֵי יוֹמָא דֵין לְעֵינֵי אַמְהָת עַבְדּוֹהִי כְּמָא דְחָלִיץ וּמִתְגְּלֵי חַד מִן סְרִיקַיָּא׃ וַאֲמַר דָּוִד לְמִיכַל קֳדָם יְיָ דִּי אִתְרְעֵי בִי מֵאֲבוּךְ וּמִכָּל בֵּיתֵיהּ לְפַקָּדָא יָתִי לְמֶהֱוֵי מַלְכָּא עַל עַמָּא דַיְיָ עַל יִשְׂרָאֵל וְשַׁבָּחִית קֳדָם יְיָ׃ וְזְעֵירְנָא עוֹד מִדָּא וָאֱהֵי מַכִּיךְ בְּעֵינֵי נַפְשִׁי מִכְּבֵין וְעִם אַמְהָתָא דִּי אַתְּ אָמַרַתְּ בְּעֵינֵיהוֹן אֱהֵי יַקִּיר׃ וּלְמִיכַל בַּת שָׁאוּל לָא הֲוָה לַהּ וְלַד עַד יוֹם מוֹתַהּ׃

כ"י ג' חס' בליש' · ל' וחס' · ג' חד מל' וחד חס' · למדנחאי כתיב ולד · ל' מל' פוס וחס' · קמץ פוס · ובעת מותה

ויהי · והוה

על עם ה' בקריאה וסימן ויבא על ליש על עם שקט ובטח · כי אתה המלכתני על עם רב דד"ה · ויקראו בקול גדול דד"ה · כי חרפו ויגדילו עם על יי' צבאות · ארי נוהם ודוב שוקק · וכל שמואל וישעיה ותהלות דכוו': על עם במ"ג אל עם וסי' השלח בים צירים · פרשתי ידי כל היום · ויתהלכו מגוי אל גוי :

רשי

אחד הריקים · חד מן הריקי': ונקלותי עוד · לפניו יותר מזאת שהקילותי בעצמי עתה : עמם אכבדה · אינם מבזין אותי אלא חשוב אני בעיניהם על זאת: לא היה לה ולד · מאותו היום והלאה: וי'

רלבג

והנה מיכל בת שאול דבר' שלא כהוגן אל המלך ונתבאר מדברי דוד שמה שעשה עשה כהוגן לכבוד השם ית' והמשיך בדבריו מה שהכחיש לבה בו כי זה הגמול היה ראוי לה על מה שהשיבה דברים כנגד דוד ר"ל מה שאמר שבחר השם בו מאביה ומכל בית אביה והיה מפרי דבריה שאמר לה דוד וכללם עם האמהות ולזה אמר ועם האמהות אשר אמרת עמם אכבדה וכבר אמ' והודה שכבר רמז בזה המאמר אל מיכל מה שאמר אחר זה ולמיכל בת שאול לא היה לה ולד עד יום מותה כאילו יאמר שזה המאמר היה סבה להמנע ממנה פרי בטן כי לא אהב אותה דוד באופן שהיה אוהב אותה קודם זה : וכבר

מנחה קטנה

לא היה לה ולד · שע"י שביזתה לדוד על שנכבד לארון נענשה בזה והוא ההיפוך מהברכה שנתברך עובד אדום על שכיבד לארון שילדו ששה בנים אחד · ומשה שראינו שהיא לבדה יצאת לקראתו לא א' מנשיו משמע שהיא היתה עקרת הבית מכונה בשם מלכה כי היא היתה אשתו ראשונה ובת מלך כמו שכתבנו לעיל · ומה שאמר בת שאול כי ידועה היא ירצה לתת טעם כיון שהיא היתה המלכה בעלה היה ראוי שתצא ממנה בן ימלוך תחת אביו לז"א מפני היותה בת שאול לא רצה השם שיהיה מלך מזרעו :

פי' רבינו ישעיה

ונקלו' עוד מזאת והייתי שפל בעיני · פירוש יותר מה שהקלתי בעצמי אני נקל ושפל בעיני לפני הבורא כי אין לי לעמוד לפניו בגאוה ובכבוד כי אם בענוה ושפלות : לא היה לה ולד · הודיעך הכתוב שמפני זה העון לא זכתה להוליד בנים :

כלי יקר

אמרת עמם אכבדה עד שלא יהיו בעיני האמהות לשון שפחות כאשר אמרת אלא יהיו האמהות לשון אימה ואבה הו יאמר ונקלותי עוד מזאת רוצה לומר מזאת הטענה שאמרת מה נכבד היום מלך ישראל וכו' אשר חשבת לא שפט שלהיותי מלך ישראל ראוי להיותי מתנהג בכבדות והדרבא היה הנותנת ומחייבת לי קלות לפני מי שגמלני כל טוב ומהשפות ירים אביון וזהו שאמר ונקלתי עוד על הקלות שעשיתי ומחוייב לי כן מזאת רוצה לומר מזאת הטענה שזכרת והייתי שפל בעיני והוא כי כן מלינו בענין הכריעות כי המלך נכרע טוב לא ירים ראש כדי שיהיה שפל יותר וה"נ בסוף כל ברכה יספיק לו והדיוט הבו' תחילה וסוף והודאה תחילה וסוף ואמר ועם האמהו' וכו' עמם אכבד' כלומר שפלות והענוה לא יבא ממנה קלון כי לפני שבר גאון ולפני כבוד ענוה וז"ש ונקלותי עוד מזא' והייתי שפל בעיני ועם כל זה ועם האמהו' אשר אמרת שנתבזיתי הי' כמו שאמרת מה נכבד היום וכו' חלילה ואם פיחסך לי בזוי מהענוה אלא ועם האמהות עמם ובקרב' במורשי לבבם עמם אכבדה כי שח גבהות אדם ושפל רום אנשים וכו' או יאמר ונקלותי עוד מזאת בלשון עבר וכו' וכן והייתי שפל שלא אמר ואהיה שפל בעיני לומר דעו נא כהמנה כי לא זו הקלות שראית יש בי אלא ונקלותי עוד מזאת שראית בעינך וכן והייתי לשעבר שפל בעיני כי מה אני ומה חיי והאמהות על האופן שאמרת שהן בזויות לפי' עמהם ועל האופן שאמרת אתה דרך בזיון עמהם אכבדה כ"ש אם הן אמהות כאשר אני מחשיב אותן לאמהות וא"ז אמרו הובא בילקוט אמרה לו מיכל של בית אבי היתה נאה ממך חלילה להם שנראה מימותם פסת יד ופסת רגל ועקב מגולין אלא כולן היו מכובדים ממך ומה אמר ליה דוד לפני ה' ולפני אשר בחר בי מאביך אלא בית אביך היו מבקשים כבוד עצמן ומניחין כבוד שמים ואני איני עושה כן אלא מניח אני כבוד עצמי ומבקש אני כבוד שמים : כוונתם ז"ל לומר שמה שאמר אשר בחר בי מאביך ומכל ביתו ר"ל ומכל אותו המנהג שאת משבחת בו את בית אביך מצניעותן שלא היו מראין פסת יד ופסת רגל ועקב כי הם היו עושים כן דרך גאוה ואני לא כן מניח אני כבוד עצמי ולזה בחר בי מאביך ומכל ביתו שמרבין בכבוד עצמן והכריחו כן מיתור כל ביתו דכיון שבחר בדוד יותר משאול כ"ש מכל ביתו אלא ודאי מכל ביתו על מה שאמרה היא של בית אבא היתה נאה ממך ופעם כפל דבריה שבתחלה אמרה נאה ממך ואחר כך אומר אלא כולן היו מכובדין ממך נראה שהכוונה לומ' לו הוכח שאדין אותך לכף זכות ומחסידות אתה גדול שלהם היתה נאה יותר ממך ולא זו בלבד אלא שכולן היו מכובדים ממך בקירות לבן חסידים ומכובדים ממך וזה מורה תיבת אלא לעקור מה שאמר נאה לומר שמלבד הטענה של נאה לפנים לו הוכח שאתה מכובד מהם כ"ש שאין הדבר כן אלא שהם מכובדים ממך לעומת זה שאל המאמר ואמר ומה אמר לה דוד כלומר מה אמר לה שיהיה מכוון לשני ענינים אלו ומשיב לפני ה' אשר בחר בי שאני יות' טוב כבח' מהם ולא זו בלבד אלא שבית אביך היו מבקשים כבוד עצמן ומה נוי ויופי יש בזה באופן שלא יש נוי ולא שבח הפך משני דבריה וטעם כפל והאריכות לשון של ואני איני עושה כן אלא מניח וכו' שהיה יכול לומר ואני מניח כבוד עצמי וכו' לומר שזה המעט שאני עושה לא מפחדתי פן יקראני הסוג כמו שאירע לאביך וביתו אלא ואני איני עושה כן ר"ל מטוב עצמי בלי יראת שום עונש הוא שאני איני עושה כן על דרך מה שפי' הראשונים ז"ל במשנת מסכת אבות פת במלח תאכל ומי' במשורה תשתה ואם את' עושה כן אשריך בעולם הזה וטוב לך לעולם הבא שהכוונה אם אתה עושה כן ברצונך הטוב לא בהכרח חסרון כיס וכיוצא בו אז יאמר כן לפי שהיה יכול להשוות כבודו לכבוד שמים לזה אמר ואני הם ושלום איני עושה כן כבית אביך שהיה מרבה בכבוד עצמו וממעט בכבוד שמים אבל אני עושה כדין שאיני משוה כבודי לכבוד שמים אלא אני מניח כבוד עצמי ומבקש כבוד שמים והאמר פי' אפי' שהכבוד כבר עלי' מלוי וכבוד שמים בלתי מלוי אני מניח כבוד עצמי ומבקש כבוד שמים שאין בקום' אלא בדבר הבלתי מלוי וכ"ש כשיהיה זה מלוי וזה מלוי ועל אחת כמה וכמה כשכבודי איפי מלוי ושל שמים מלוי אמנם בית אביך אינם כן אפי' כשאין כבודם מלוי מבקשים כבודהם ומניחים כבוד שמים ר"ל אפי' שהוא מלוי והוא הדקדוק בלשון בהו' מבקשים כבוד עצמן מבקשים דייקא ומני חים כבוד שמים ואני איני עושה כן אלא מניח אני כבוד עצמי ומבקש כבוד שמים ישר"דק ז"ל הביא המדרש הזה וכן דברי המתרגם ז"ל שאמר דחלין ומתגלי וא' דומה כי יחף היה הולך ומשחק כדברי הדרש ע"כ ואין זה מוכרח לא במדרש ולא בתרגום כי אעפ"י שהיה לו מנעלי' היה מגלה שוקיו וכן זרעותיו כמו שהוא מוכרח לרקד ומפזז ומכרכר בכל עוז ולא בנחת ומה שאמר לפני ה' עיין הר"דק ז"ל ומהרי"א ז"ל מיכל בזתה לדוד לפי שחשבה שהיה זה דרך שחוק וקלות ראש עם אמהות עבדיו ודוד השיבה כי לא היה זה שחוק וקלות ראש לפני אמהות אלא לפני ה' והתפלית שבפעולה יתן שלימות בפעולה אפי' שהיה גרועה והטענה השנית שקבלתי ממנו יתברך כמה וכמה חסדים וזהו שאמר אשר בחר בי :

ונקלותי כו' כבר פרשתיו עם הפסוקים עיין למעלה ועיין רש"י ז"ל וכן פי' הר"דק ז"ל ומהרי"א ז"ל פי' לפני הב"ה אין ראוי לנהוג שררה אל תתהדר לפני מלך אבל עם האמהות ייחס אכבדה ר"ל אכרוג שררה וכבוד במה שביני לבינם :

ולמיכל בת שאול וגו' חז"ל אמרו שע"י העונש שדברה כך נענשה שלא היה לה ולד עד יום מותה אבל ביום מותה ילדה זה פירש לחיים וזה פירשה למיתה ועיין רש"י ז"ל והרל"בג ז"ל ומהרי"א ז"ל כתב מלבד היות לה עונש על דבריה הנה עוד היתה סיבה מאת ה' לבל יתרבה זרע מבית שאול ויתערב עם זרע דוד ברך ה' והיה גלוי לפניו ענין הגבעוני' והעונש שיענש דבע"ה אל זרע שאול ואם יאיל זרע מיכל יאמרו משוא פנים יש בדבר ועל כן ולמיכל בת שאול לא היה לה ולד עד יום מותה עד כאן ודבריו אלה אפשר לדקדק או' כאן ולמיכל בת שאול לומר שלהיותה בת שאול מנע ה' ממנה פרי בטן שלא היה לה ולד עד יו' מותה אמנם דברי חז"ל שאמרו שביום מותה היה לה סותרין טענת מהרי"א ז"ל והקשר הפרשיות כתב מהרי"א ז"ל שאירעו כמו בסדר הוייתן הזכירם הנביא ע"ה וזה כי מיד אחר המלכת דוד על כל ישראל הלך מיד לכבוש את ירושלם ולזה אמר וילך דוד ואנשיו לירושלם ובדברי הימים כתיב ענין ירושלם סמוך להמלכת דע"ה ואחרים שלא לדוד מלאכים לברכו ובמנהג הסברה ישרה מחייבת שהיה זה סמוך להמלכתו ולכידת ירושלם כי ראה כביר מצאה ידו לכידת המצודה אז שלח מלאכים אליו לברכו ולבנות לו בית ארזים ולא יתחייב שנגמר ענין בנין הבית מיד קודם הדברים שיזכיר אחרי כן אלא הכוונה שאלה כל הצורך לבנין הבית שבנו לו ולזה זכר מיד ענין וידע דוד כי הכינו ה' למלך על ישראל יורה שסמוך להמלכה היה זה ואחרי זה זכר שלקח דוד נשים בירושלם אחרי בואם מחברון והיה ראוי שיעש' כן כי הבית מחייב האשה ובנים ולכן סמך סיפור האשה והבנים אל בנין הבית וספר כל הענין בשלימות עם היות שהיתה לידתם אחרי כן בזמן ואחרי כל זה זכר כל מלחמת פלשתי' פעם אחר פעם שהיתה אחר לכיד' ירושלם ומלאכות חירם ולקיחת הנשי' ויורה שהיו של המלחמה סמוך להמלכתו קודם העלאת הארון שכן כתיב וישמעו פלשתים כי משחו את דוד למלך על ישרא' ואחר המלחמות האלה בהביא הש"ית לדוד העלה הארון מקרית יערים לבית עובד הגיתי ולזה אמר ויוסף עוד דוד את כל בחור בישראל שהיתה האסיפה הזאת שנית לא אסיפת עם למלחמות וזכר והנה הארון לא ישב בבית עובד אדום הגתי כי אם שלשה חדשים ואז העלוהו שנית אל ביתו ובין עליה לעליה לא נעשה דבר רשום שיספר אותו כותב הספר ואחרי היותו בביתו בתוך האהל דבר אל נתן הנביא כנזכר אנכי יושב בבית ארזים וארון אלהים בתוך היריעה הנה כתבאר שקרה כל הדברים כמו שהזכירם פה הנביא ושהפסוקים וטבע הדברים יורה כן אמנם בדברי הימים לא שמר עזרא הסדר הזה כי לא כיון כי אם להעיר הדברי הרשומים ולזה לא הקפיד בסדרם שאירעו כי אם כפי מעלתם ולזה אחר ספור המלכתו ספר לכידת ירושלם כמו שקרה ולפי ששם נאמר כל אשר יכה את יבוס בראשונה יהיה לראש ולקצין ועשה כן יואב ויעל יואב בראשונה ויהי לראש הוצרך לספר שם ובסמוך לזה כל ענייני הגבורים אשר לדוד ואשר באו לצקלג עם היות זה מתייחס בסוף הספר וההכרח לזה שספר שם גבורות שאירעו אחרי כן במלחמות פלשתים וזה יורה שלא נזכר שם כפי הזמן ואחריו זכר מספר ראשי החלוץ אשר באו אליו חברונה להמליך את דוד ואין ספק שזה קודם ללכידת ירושלם שזכר והוא גם כן יורה שלא ספר עזרא כסדר הזמן וכן זכר אחר זה העלאת הארון אל בית עובד אדום ואחריו ענין חירם ואחריו נשי דוד ובניו ואחריו מלחמות הפלשתים פע' אחר ואחר זה העלאת הארון מבית עובד לעיר דוד ואין ספק שבין עליה לעליה לא עשה דוד כל המלחמו' שזכר שם והם ענין חירם ולקיחת הנשי' והולכת בניו ושתי מלחמות פלשתים כי הזמן קצר והדברי' רבים באופן שהנביא כאן ספר הדברי' כסדר שאירעו ושם סדר כפי סדר מעלתם האמנ' למה לא ספר כאן הקהיל דוד הכהני' הלוים ואיך נבדלו המשוררי' והמנגני' והשוערים מהם והשיר שעשה דוד להודות לה' הודו לה' קראו בשמו וכו' אשר כל זה כתב שם עזרא בדברי הימים כפי מה שכתבתי בהקדמת זה הספר לפי שהיה הכוונה בכאן לספר שדוד עליו השלום העלה הארון מבית אבינדב לבית עובד ומבית עובד לעיר ציון לא זולת זה ולזה לא הקפיד לומר איך הביאוהו ומי הם המנגנים ומי היו המשוררים ואי זה שיר שוררו אשר זה פירש עזרא עליו השלום עד כאן הרף דבריו הן אמת שאפשר לפרש בהפך ולומר שעזר' ספר שם כסדר הוייתן של דברים בימים שאירעו כי כן נקרא דברי הימים רוצה לומר דבר יום ביומו כמו שאירע ולכן הרחיב לכתוב הדברים באריכות לפרט המשוררים והמנגני' וכנגון שאמרו אמנם כאן הנביא לא חשש אלא על הזכרת עיקרי הדברים שנמשך מהם תועלת המוסר בענין עוזא שפרץ בו ה' לפי ששלח יד וביזה ושנירך ה' בית עובד אדום לפי שכבדו כי מכבדיו יכבד ובוזיו יקלו והנה עזרא עליו השלום ספר ראשונה המלכתו ויקבצו כל ישראל חברונה אל דוד וכו' ואחר כך לכידת ירושלם וילך דוד וכל ישראל יבוס כי כן אירעו וסמך גם כן ענין ספור הגבורים אשר לדוד שכן אירע אחר שפס יואב לראש ולקצין על כל הגבורי' על הגבורה שעשה בלכידת ציון וירושלם שעלה בראשונ' הוכרח לסדר כל הגבורי' ומעלתם ואף על פי שימצאו שם גבורים שנתמנו אחר זמן אין להקפיד בזה כי כן הדרך שכל' שהוצרך להזכיר שמן מה מענין הגבורים עד תומם והלא באו לצקלג בזמן שאול להודיע כי בגבורים יש מהם גבוריו מאז ומקדם בימי שאול ועוד ידם נטויה להחזיק עמו במלחמות להמליך אותו על אשר בהלה ארץ ישראל מלבד אותם שבאו בראשונה כנזכר באומרו ויקבצו כל ישראל אל דוד חברון וכו' כמו שמצינו כי הזכירת נשי דוד ובניו בכלל שלמה עם היות ענין בת שבע נזכר לאחר מכאן הואיל ופתח בענין ירושלם כל הענין ובפרט היות שלמה העיקרי שבבניו בחכמתו ומלכותו

כי ישב המלך בביתו · שלא היה צריך לצאת למלחמה כמו שאמר ויי' הניח לו אז חשב לבנות בית המקדש כי מצוה היה על ישר' לבנות בית המקדש אחר שינוחו מן המלחמות שנאמר והניח לכם מכל אויביכם מסביב וגו' והיה המקום אשר יבחר וגו' לשכנו תדרשו ועל המלך מוטל לעשות ולצוות את ישראל לעשות לפיכך ויאמר המלך אל נתן הנביא כלומר שישאל את פי יי' על בניין הבית ובאיזה המקום יבנה ואע"פ שהיו לו מלחמות אחר כן כמו שאמר ויהי אחר כן ויך דוד את הפלשתי עד עתה היו באו' עליו אויביו וכיון שהצליחו האל ונצח כל אויביו ויראו אויביו ממנו ולא באו עליו אבל הוא הלך עליהם ולקח גת מיד פלשתים שהיתה ליש' כבר ועם ארם ועם אדום ועם בני עמון נלחם בטענה: בבית ארזים · בבית מקורה בעצי ארז' וכ"תי · בבית' די מטלל בכיורי' ארזיא: יושב בתוך היריעה: לא היה דעתו על הארון הזה לבדו אלא גם על המזבח ועל הארון האחר ועל כלי המשכן שהיו בגבעון באהל מועד כי הכל יושב בתוך היריע' וזכר הארון לפי שהוא נטה לו היריעה ועוד שהיא עיקר הכל ונכבד מכל כלי המשכן ואמר לעצמי בניתי בית ארזים ולארון יי' נטיתי יריעה לא יכשר וצריך שאבנה לו בית ואמר לו נתן כל אשר בלבבך לך עשה ומדעתו אמר זה נתן כי ראה כי יי' עמו והיה מלך הגון וכשר חשב כי הוא יבנה הבית שעתיד להבנו' וזה כי הנביא אינו יודע על אדם אחד אלא מה שנאמר לו ברוח הנבואה כי גם שמואל הנביא שהיה גדול ממנו שנאמר עליו כל אשר ידבר בא יבא ונאמר ולא הפיל מכל דבריו ארצה לא ידע בבני ישי מי יהיה המלך וחשב כי אליאב הוא המלך כל שכן נתן הנביא: ויהי בלילה ההוא · אולי נבואתו היתה בחלום הזיון לילה כמו שנ' באהרן במראה אליו אתודע בחלום אדבר בו ונאמר ביעקב במראות הלילה · ובדרש למה בלילה ההוא א"ר סימון אמר הקב"ה לנתן האיש הזה נדרן הוא כענין שנא' אשר נשבע לה' נדר לאביר יעקב אם אבא באהל ביתי וגו' שמא יאמר איני אוכל ואיני שותה עד שאבנה בית יי' מהר אמור לו לא אתה תבנה הבית: את

ז

א וַיְהִ֕י כִּֽי־יָשַׁ֥ב הַמֶּ֖לֶךְ בְּבֵית֑וֹ וַֽיהוָ֛ה הֵֽנִיחַ־ל֥וֹ מִסָּבִ֖יב מִכָּל־אֹיְבָֽיו׃
וַיֹּ֤אמֶר הַמֶּ֙לֶךְ֙ אֶל־נָתָ֣ן הַנָּבִ֔יא רְאֵ֣ה נָ֔א אָנֹכִ֥י יוֹשֵׁ֖ב בְּבֵ֣ית אֲרָזִ֑ים וַֽאֲרוֹן֙ ה' מל' בס"פ הָאֱלֹהִ֔ים יֹשֵׁ֖ב בְּת֥וֹךְ הַיְרִיעָֽה׃
וַיֹּ֤אמֶר נָתָן֙ אֶל־הַמֶּ֔לֶךְ כֹּ֛ל אֲשֶׁ֥ר בִּלְבָבְךָ֖ לֵ֣ךְ עֲשֵׂ֑ה כִּ֥י יְהוָ֖ה עִמָּֽךְ׃
וַיְהִ֖י בַּלַּ֣יְלָה הַה֑וּא וַֽיְהִי֙ דְּבַר־יְהוָ֔ה אֶל־נָתָ֖ן לֵאמֹֽר׃
לך

וַהֲוָה כַּד יְתֵיב מַלְכָּא בְּבֵיתֵיהּ וַיְיָ אֲנִיחַ לֵיהּ מִסְּחוֹר סְחוֹר מִכָּל בַּעֲלֵי דְבָבוֹהִי: וַאֲמַר מַלְכָּא לְנָתָן נְבִיָּא חֲזֵי כְּעַן דִּי אֲנָא יָתֵיב בְּבֵיתָא דִי מְטַלֵּל בְּכִיּוֹרֵי אַרְזַיָּא וַאֲרוֹנָא דַיְיָ שָׁרֵי בְּמַשְׁכְּנָא בְּגוֹ יְרִיעָתָא: וַאֲמַר נָתָן לְמַלְכָּא כָּל דִּי בְלִבָּךְ אֱזֵיל עֲבֵיד אֲרֵי מֵימְרָא דַיְיָ בְּסַעֲדָךְ: וַהֲוָה בְּלֵילְיָא הַהוּא וַהֲוָה פִּתְגַּם נְבוּאָה מִן קֳדָם יְיָ לְוָת נָתָן לְמֵימַר: איזיל

רשי

ויי' הניח לו · אמר הרי נתקיי' והניח לכם מכל אויביכם וגו' מה כתוב אחריו והיה המקום אשר יבחר וגו' מעתה עלינו לבנות בית הבחיר': ויהי בלילה ההוא' אמר ר' חנינא בר פפא אמר לו הק"בה לנתן האד' הזה שאני משלחך אצלו מהיר הוא שמא ישכור פועלים ונמלאתי מפסידו מהר ואמור לו לא אתה תבנה הבית ר' סימון אומר האדם הזה שאני משלחך אצלו נדרן הוא כענין שנאמר אשר נשבע ליי' נדר לאביר יעקב אם אבא באהל ביתי שמא יאמר איני אוכל ואיני שות' עד שאעש' כך ונמצאתי מפסידו:

באהל

אנכי יושב ה' דסמיכי בקריאה וסי' אשר אנכי יושב בקרבו · אשר אנכי יושב בארצו · אנכי יושב בבית הארזים · וחברו דד"ה · ובתוך עם טמא שפתים אנכי יושב:

רלבג

אחר התעורר דוד לבנות בית לי' יהיה בו ארון האלהים ונועץ בזה עם נתן הנביא וענהו בכללות שיעשה כל אשר בלבבו כי יי' עמו: ואחר

כלי יקר

מלכותו ראוי לעשותו ולהזכירו בראש פינה ומה שזכר שם בעזרא מספר ראשי החלוץ אשר באו חברונה להמליך את דוד אשר זה מוכיח כדברי מהרי"א ז"ל שאמ' שאין ספק שיהיה זה קוד' מלחמת ציון ואומר אני שאפשר גם כן שהיה אחר מלחמת ציון והדברים כסדר הזמן כי אין ספק שאחר לכידת ציון הניח שם דוד קצת גבורים ואנשי צבאו וחזר לחברון הוא וכל אנשי הצבא וחברון עיר המלוכה בעת ההיא וכו' כי כן הוא דרך העולם לשוב הצבא אל ביתם בשמחת הנצחון על ראשם ויעבור מלכם לפניהם וברא"שם ואז באו לחברון אחר לכידת ירושלם להמליך את דוד בלב שלם כי ראו כי ה' עמו ובעזרתו שברו כנא ולכד ירושלם והיה זה סבית כעין פדוש מלוכה וזהו שאמר ואלה מספרי ראשי החלוץ הבאים אל דוד חברונה להסב מלכות שאול וכו' שלשון זה מורה בית זה זולת הנזכר לעיל ויקבצו כל ישראל אל דוד חברונה כי הראשון היה אסיפת עם ישראל לקבל עול מלכותו וזו שנית ראשי החלוץ כולם נקבצו באו להסב בכח זרועם המלכות לדוד כפי ב' ואשר ימרוד יומת וכן המנהג היום במלך תורגמה אחרי שמלך כל אוכל פת בג המלך וראשי החלוץ גם כל קטן וגדול אשר יש לו פרס המלך יבא אליו בתשורה ויקח חותם ידו על הפרס כנודע וענין זה אומרו ואלה מספרי ראשי החלוץ וכו' ואחר זאת היה ענין ויועץ וכו' ויאמר דוד לכל קהל ישראל אם עליכם טוב וכו' ונסבה את ארון אלהים וכו' כי לא דרשנוהו בימי שאול ויאמרו כל הקהל לעשות כן וכו' ואולי חשב דוד מעת לכידת ציון וירושלים כי שם המנוחה והנחלה לבנות בי' לה' ולעומת זה אחר שהוחזק במלכותו חזקה גמורה נתן לבו להביא שם הארון ולהיות לו בית כי כן נגטוו ישראל להקים להם מלך ולבנות להם בית הבחירה וזהו שאמר כי לא דרשנוהו בימי שאול לפי שלא היתה מלכותו כי אם ערא'י שהרי קרע ה' הממלכה יען שלא הוחיל שבעת ימים שלימים עד בוא שמואל והזכיר ענין הארון ועוזא ושהסירו דוד לבית עובד והזכיר אחריו ענין חירם כי אולי כן היה ששמע עכוב הארון בבית עובד והבין שסופו להביאו אל עיר דוד ולכך חירם נתן אל לבו לשלוח לו מלאכים ועמהם עצי ארזים וחרשי עצים לבנות לו בית ואחר כך הזכיר ענין הנשים על שסופו שלמה כי בת שבע היתה העיקר אמנם כאן בשמואל הקדים ענין חירם מלך צור להבאת הארון לבית עובד · אדום לפי הענין להיותו מתיחס למה שאמר וילך דוד הולך וגדול וה' אלהי הצבאות עמו והוצרך להביא ראיה כי מה' צבאות היתה זאת שהרי חירם מלך צור מלך אדיר וקדם פניו במנחה ועצי ארזים ויבנו הבית לדוד שזה תכלית הכבוד לאחד ולזה פרט כאן בית לדוד שזו הורא' מה שאמר וה' אלהי הצבאות עמו וכדמסי' וידע דוד כי הכינו וכו' בראותו עזר מצריו ואחר בניין הבית הזכיר לקיחת הנשים כמו בדברי הימי' שבזה אין התחלפות בין ספר שמואל לספר עזרא כי הגיד השוה בהם ללמד מה שלמדה תורה דרך ארץ כי למדה תורה דרך ארץ יבנה בית ויטע כרם ואחר כך ישא אשה והנה יש התחלפות כי שם בדברי הימים הזכיר הבאת הארון לבית עובד בתחלה ואחר כך ענין פלשתים כי לא נתעוררו פלשתים אל המלחמה אלא אחר שראו שנתעורר דוד על ענין הארון להביאו אל מנוחתו אלא שאירע אותם עוזא אשר על כן נתעכב בבית עובד והיום או למחר יביאהו דוד אליו כי כבר יש לו בית ואשה ויעשה בית מנוחה לארון אז ראו לבא עליו פלשתים כדי לבלבל דעתו במלחמה ולבטל ולעכב ענין הבית ולזה סמך ענין פלשתים שם אחר לקיחת הנשים לומר שאין זו אלא מטוב לב ומנוחה מרובה לו נעים כי איש מלחמות לא יפנה אלא אל המלחמות לא אל זולת ולזה סמך ענין פלשתים כי כן אירעו סדר השתי מלחמות של בעל פרצים ושל מול הבכאים ואחרי אלו המלחמות שנסו פלשתים כי נכנעו הלך להביא הארון מבית עובד ושם הזכיר כל הדברים באריכות ומעשה שהיה איך היה והשירים שסדר ועל כל העובדים והמשוררים איש איש ממלאכתו אשר המה עושים אמנם כאן בספר שמואל קצר בזה והפך סדר הוייתן שהקדים ענייני שתי המלחמות של בעל פרצי' ושל מול בכאים לברר העיקר והיסוד שאמר הולך וגדול וה' אלהי הצבאות עמו במחשבתו והוכיח כן מחירם ובא ענין הנשים מתייחס אל חירם וכן אירע ואחר כך הביא ענין פלשתים להוכיח איך ה' אלהי הצבאות עמו כמו שאמר פרץ ה' פרץ באויבי לפני וקרא שם המקום בעל פרצים להורא' כי הכל מאת ה' אלהי הצבאות אשר עמו כנזכר לעיל במקומו אשר כל זה ראיה ברורה למה שאמר וה' אלהי הצבאות אשר עמו לאחר ענין הארון ופרץ עוזא לפי שהיה מעשה זה מעשה לסתור כי חרה לדוד עמו ואחר סמך ענין נתן הנביא אל הבאת הארון שכך אירע הענין אחר הבאת הארון שנתן דוד אל לבו לבנות בית לשם ה' ובשני המקומות הנזכרות בזה לא נפל התחלפות בזה את זה ראיתי לע"ד שהנכתב בספר דברי הימים היה דברים כהויתן דבר יום ביומו ובאריכתו כי כן מחייב שם הספר היותו נקרא דברי הימים לא כן בספר שמואל שלא נכתבו הדברים כי אם בסדר התיחסות כוונת שמואל עליו השלום בתכלית דרושיו לדורות הבאים ונכתבו כמה דברים שלא כדרך הוייתן הפך דברי מהרי"א ז"ל מן הקצה אל הקצה וברוך · יודע האמת דמאי דהוה הוה:

ויהי כי ישב המלך וכו' לא"זל כי ויהי לשון צער וכאן היה הצער לדוד שלא הניחו הק"בה לבנות בית המקדש כדמסיק · ועיין רש"י וכן הרד"ק ז"ל והוסיף ע"ש וכן מהרי"א ז"ל:

ולע"דן כי מענין השפלות שהקל דוד בעצמו לכבוד השם יתברך מכבדיו יכבד הוא יתברך ולכן בשלשה פסוקים אלו הזכירו לדוד בשם מלך שהם המלך כמלך המלך בתלתא הויא חזק'

והולי זו היא כוונת אומרו ויהי כי ישב המלך וכו' ר"ל ויהי תולדות הענייניס הנז"ל גרמו כי ישב המלך בביתו וה' הניח לו מכל אויביו בזכות אותו כבוד שכבד ה' בהיותו מפזז ומכרכר לפני ה' ולזה ויאמר אל נתן הנביא וכו' לחוש עוד לכבודו אם כן לזה אמר ויהי כי ישב המלך שהשפלות והענוה גרמה:

ויאמר המלך אל נתן הנביא עיין הרד"ק ז"ל · ולע"דן לדקדק בפסוקים כי כאן הוא אומ' נתן הנביא וכו' ובסמוך ויאמר נתן ואלו נביא לא קאמר ואם סמך לו על הפסוק הקודם אם כן לא היה לו לומר גם כן תיבת נתן אלא ויאמר אל המלך כל אשר בלבבך לך עשה וכו' ומובן מאליו כי האומר הוא נתן הנביא ומהו אומרו ראה נא וכו' הן אמת שדברי הרד"ק ז"ל ומהרי"א ז"ל מובן שהכוונה לומר ראה נא דבר התמוה מאד והוא אנכי יושב בבית ארזים וארון האלהים קדוש בתוך היריעה דבר זה זר מאד וזהו שאמר ראה נא · ונראה שתכלית דבר בדבריו אלה הוא כי לא יעשה דבר קטן כי אם גילה סודו אל עבדיו הנביאים על פיה' יעשה מעשהו וזהו שאמר ויאמר המלך אל נתן הנביא ר"ל שבאיכותו בבחינת שהוא נביא שאל מאתו על זאת השאלה וז"ש ראה נא ר"ל נא הכן עצמך לנבואה וראה נא כדת מה לעשות דאם יהיב כבוד לה' שאנכי יושב בבית ארזים תקרתו וכותליו מצופים בארזים עשויות בשטר וארון אלהים בתוך היריע' או נאמר שזהו כבודו להיותו יושב באהל עראי בעולם השפל הזה להורות כי לא ישכון בבית כבני אדם שוכני חומר אשר בעפר יסודם אבל באהל עראי כי אין זה מקומו חלילה כי הוא מקומו של עולם ואיזה בית יבנו לו ואיזה מקום מנוחתו וזה הנכון והוא הטעם למה אתה תבנה וכו' כי לא ישבתי וכו' כמו שיבא בס"ד ועל זה אמר ראה נא וכו' בחלקי הנסתר אשר בענין אשר אתה תבח' ולא אני · או יאמר ראה ר"ל אבי ראה נא זה הטעות ושגגה יצאה מלפני השליט שטעיתי לקדי' בנין ביתי לבית ה' שהרי כבר אנכי יושב בבית ארזים וארון האלהים בתוך היריעה והוא טעות גדולה וכמו שאמרו חז"ל גבי אהבה תבנה וכו' בס"ד · ויאמר נתן אל המלך וכו' גילה הכתוב שלא היתה אמירה זו כי אם בבחינת נתן מעצמו משקול הדעת ולא מבחינת היותו נביא ז"ש ויאמר נתן למעט הנביא הנז' שלא היתה אמירתו זו בנבואה ולכן לא אמר ויאמר אל המלך שהיה חוזר אל נתן הנביא הנזכר אלא ויאמר נתן אל המלך כל אשר בלבבך לך עשה בזריזות כמשפט מעשה המצוה שצריך ללכת מיד וזהו לך עשה לך דייקא ואמר כי ה' עמך בכל אשר אתה עושה או אמ' כל אשר בלבבך לך עשה כי האמת שה' עמך רוצה לומר עמך שוכן בתוכך ועמך על דרך ועשו לי מקדש ושכנתי בתוכם בתוכו לא נאמר אלא בתוכ' ממש ועל דרך מה שאמרו הראשוני' ז"ל בפסוק יהי ה' אלהינו עמנו כאשר עם היות שנבנה המקדש כאשר כתבתי בכלי חמדה סדר תרומה וזהו אומרו כאן כי ה' אלהיך עמך ועתה רגל רביעי שבמרכבה ובקרבך קדוש ומה שיאמר לך לבבך עשה כו' וזהו עשה כל אשר בלבבך וכו':

ויהי בלילה ההוא ויהי דבר ה' וכו' אמר רבי חנינא בר פפא אמר הקב"ה לנתן האדם הזה שאני משלחך אצלו מהיר הוא שמא ישכור פועלים ונמצאתי מפסידו מהר ואמ' לו לא אתה תבנה כו' רבי סימון אומר האדם הזה שאני משלחך אצלו נדרן הוא כענין שנאמר אשר נשבע לה' נדר לאביר יעקב שמא ידור ונמצא מתבייש לפני סנהדרין וצריך לדקדק במאי קא מיפלגי ומאי קשיא להו ז"ל בפסוקים ונראה כי הם ז"ל דקדקו ראשונה למה בא אליו בלילה דבר ה' שדוחק לומר שמדרגת נתן בנבואה היתה חלושה עד מאד עד שלא יגיע אליו המדע האלהי כי אם בסעיפי' מחזיונות לילה כמו שכתב הרד"ק עוד דקדקו בפסוק אומר ויהי כפול די שיאמר ויהי בלילה ההוא ודבר ה' היה אל נתן הנביא גם תיבת לאמר מיותרת שאם הכוונה לאמר לדוד הרי בפי' אומר לך ואמרת אל עבדי אל דוד כה אמר ה' וכו' דקדקו תיבת לך ואמרת מה צורך להזכיר ההליכה גם קשה אומרו אל עבדי אל דוד כפול אל עבדי דוד מספיק · לזה אמרו שלהיות דוד מהיר במלאכתו וישכור פועלים לזה בא דבר ה' כחוץ בלילה וזהו שאמר ויהי בלילה ההוא' ויהי דבר ה' שאילו אמר ויהי בלילה ההוא דבר ה' בא אל נתן הנביא לא היה מודיע רק שהיה דבר ה' אליו בלילה אבל באומרו ויהי ויהי הודיע שהיו כאן שני דבורים אל נתן האחד מצליות לבוא ואמרת וכו' והשנית הוית דבר שאמר לו מהיר הוא כדרן הוא וזהו שאמר ויהי בלילה ההוא זו הויה אחת בביאה מכוונת להיותו מהיר או להיותו נדרן והשנית ויהי דבר ה' אל כו' מהות נבואה של לך ואמרת אל עבדי וכו' וזה מדוקדק אומרו לאמר שהוא על מציאות אמירת הנבואה ובאומר לך על המהירות שילך תכף לאמר לו וזהו שאמר לך מהר ואמרת יען כי מהיר הוא זריז במצו' וזהו שאמר אל עבדי אל דוד שהוא כפול אבל אמר אל עבדי בבחינת מהיר הוא עבד נאמן בעבודתי או נדרן הו' אל דוד לומר כדאית ליה ולמר כדאית ליה · ורבי חנינא דייק לשון עבדי על מהירות העבודה כעבד לאדוניו יכבד אמנם ר' סימון ראה שמה יתן ומה יוסיף אם ישכור פועלים ויבוטל כי מחשבה טובה הב"ה מצרפה למעשה ויכובד ה' מהונו ושכר הפועלים אם כן אין טענה זו מספקת לחייב לנתן לבא אליו בלילה אלא בטענת נדרן הוא כדי שלא יתבייש בפני הסנהדרין לקבל ההיתר ושידעו שלא חפץ בו הש"י ובבניינו · ואפשר עוד באומרו לאמר שהיא מוסב על ויהי בלילה ההוא שהיה דבר ה' אל נתן ואמר לאמר ושהיה בלילה ההוא עליו בתייחדה אמירה לאמר לו · אמנם לך ואמרת וכו' יהיה על האתה

מנחה קטנה

ויהי כי כי ישב המלך בביתו וגו' ירצה אלו שתי סיבות גרמו שדוד עלה על לבו לבנות הבית א' כי ישב המלך בביתו בית ארז' ורא' מביא לידי זכירה וכו' וזה שאמר לנתן הנביא ראה נא בעיניך דבר שאינו מן הראוי לי לעשות לגדל כבודי מכבוד המקום · כי אפי' אם לא הייתי יושב בבית ארזים היה הדין נותן להרבות כבוד שמים ולבנות לו בית כ"ש עתה אנכי יושב בבית ארזי' עא"כ שאינו מן הדין שיהא ארון האלהי' בתוך היריעה · וסמך זה הפרשה לבאן כלפי שאמרו ז"ל שהי' דוד או' למיכל בית אביך היו מרבי' כבוד עצמם וממעטי' בכבוד שמים ואני איני כן אלא אני מרבה כבוד שמים וממעט כבוד עצמי וכאן היה בית מיחוש לשאול על דוד אין אתה אומר כן שהרי אתה יושב בבית ארזים וגו' ע"כ אמר לתקן הדבר ולהרבות כבוד שמים · ושנית וה' הניח לו מסביב וגו' שע"כ אין לחוש שמא ע"י טרדת מלחמה תשבות המלאכה כי כבר כולם נתוני' תח' ידו ואין שטן ופגע רע: עוד אפשר במה שאמר וה' הניח לו כלפי שא"זל ברבה פרשת בא שט"ו דורות עד שלמה ושלמה עד צדקיה ט"ו דורות כנ' ל' דורות נגד ל' יום של הלבנה שעד שלמה היה מוסיף והולך האור והשפע וע"כ וישב שלמה על כסא ה' שנתמלא סיהרא ומא"כ היה הולך וחסור עד צדקיה וע"כ ועיני צדקי' עור · וידוע שמודש לבנה הוא כ"ט יום י"ב שעות תשצ"ג חלקים וכיון שדוד היה המלך הי"ד א"כ סוף ימיו היה חצי מחדש לבנה וע"כ היה סבור שבימיו נתמלא סיהרא והגיע הזמן לבנות הבית להאיר בתוכו אור הלב"נה במלכו"ת שלמה · וז"ש דוד כיון שראה שה' עמו והניח לו מסביב לו דייקא שניתן לו עוז וממשלה על כל הקודמים אמר בלבו אין זה כי עתה נתמלא הבית אורה והגיע עת וזמן לבנות הבית · וע"כ כשאמר דוד לנתן הנביא ראה נא אנכי יושב וגו' שהתחיל בזה הטעם ולא הזכיר לו טעם שני וה' הניח לו מסביב כי עשה עיקר מטעם ראשון

כיון

האתה

האתה תבנה וכו' בית לשמי שבות תלויות עיקר השליחות והכל עולה לענין א' ובזה מובן הפסקה שיש בפסוק בין ויהי בלילה ההוא לבין ויהי דבר ה' אל נתן לומר שהם שני דברים כאמור. והמ"י ז"ל הביא המדרש הזה ויש בסופו שנוי ע"ש וכן הרד"ק ז"ל. עוד לחז"ל במדרש תלים האתה תבנה לי בית לשבתי אעפ"י ששלמה בנך יבנה הבית אינה נקראת אלא על שמך שנאמר מזמור שיר חנוכת הבית לדוד לשלמה לא נאמר אלא לדוד שנקראת על שמו אמר רבי יהודה בר' אילעאי כיון ששמע דוד זה אמר הרי נפסלתי מלבנות בית המקדש א"ל הקב"ה חייך כל הדמים ששפכת כאיל וכצבי הן לפני שנאמר בהם על הארץ תשפכנו כמים אמר דוד לפניו רבש"ע אם כן למה איני בונה אותו א"ל גלוי וידוע לפני שישראל עתידין לחטוא והני מפיג בבית חמתי וישראל נצולין ואם אתה בונה אותו הרי יהיה הבית קיים ואינו חרב לעולם אמר ליה והרי הוא יפה אמר ליה הקב"ה מוטב שאפיג חמתי בבית ואחריבנו וישראל יהיו נצולין הה"ד דרך קשתו ויציבני וכו' כלה ה' את חמתו וכו' עד כאן. ולע"ד לדקדק מאיכן למדו מפסוק זה שאעפ"י ששלמה יבנה הבית אינה נקראת אלא על שמך ואי לא יליף כן אלא מפסוק מזמור שיר חנוכת אם כן מה שייכות יש לדרשה זו עם פסוק האתה תבנה כו' וכן היכי יליף מקרא דמזמור שיר חנוכת כן מדלא קאמר לשלמה והיך יוכל לומר לשלמה במזמור שחברו דוד ע"ה שיאמרו אותו בשעת חינוך הבית. ולמה תקרא על שמו דבר שלא עמל בו ולא בנאו. ועוד קשה שאם הטעם שלא יבנהו דוד משום מפיג אני חמתי בו כדמסיק אם כן למה הזכיר השם יתברך טעם כי דמים רבים שפכת בד"ה כיון שהוא טעם בטל והטעם מפיג. ועוד קשה מאי קאמר דוד והרי יפה הוא כי מה אפי' יש בזה ואם יש בו צד טענה מה השיב השי"ת שבית מוטב וכו' כי מה חכם לן עתה. ונראה דהמדרש הזה הקשה לו קושיית שמכילתא שהזכיר בסמוך בס"ד זה לשונו כתוב אחד אומר האתה תבנה לי בית וכתוב אחד אומר לא אתה תבנה לי בית היאך אני מקיים שני מקראות הללו וכו' כמו שיתבאר בסמוך בס"ד בזה מובן המאמר הזה שבמדרש תלים שאומר האתה תבנה לי בית מדשני כאן קרא ולא קאמר לא אתה תבנה לי בית כמו שאמר בדברי הימים. לעפ"י שהו' האתה תבנה בלשון תמיהה עכ"ז נלמוד מכאן שאעפ"י ששלמה בנך יבנה הבית אינה נקראת אלא על שמך כי מחשבתך הטהורה הקב"ה מצרפה למעשה כיון שאתה חשבת על פי הדבר כדכתיב ליראי ה' ולחושבי שמו ז"ש אינה נקראת אלא על שמך שבזה מובן שלא אמר כאן לא אתה תבנה בלשון שולל אלא האתה תבנה כאילו הוא בניחותא שאתה תבנה שאינה נקראת אלא על שמך ולפי פשוט לפי האמת שלמה הוא הבונה לא דוד על כן אמר האתה בה"א התמיהה להודיע כי הוא אינו הבונה אלא שלמה שלפי שאינה נקראת אלא על שמו של דוד לכך אמר כאן האתה תבנה וכו' ובדברי הימים אמר בפי' לא אתה תבנה בפועל אלא שלמה הבונה בפועל. והראיה לזה גם כן מפסוק מזמור שיר חנוכת הבי' לדוד שאם כוונת הפסוק לומר שדוד ע"ה יסד זה המזמו' שיאמרוהו בחנוכת הבית ותאמר לדוד חוזר אל המזמור הי"ל מזמור שיר לדוד לחנוכ' הבית לשלמה מדסמך תיבת לדוד אל הבית ולא אל המזמור כנזכר ומדלא קאמר חנוכת הבית לשלמה למד מאמר שהבית אעפ"י שבנאו שלמה ע"ה נקרא הוא על שם דוד ע"ה והב' כתובים באים כאחד על זה הלא הוא כתוב האתה תבנה כו' ומזמור שיר חנוכת וז"ש לשלמה ולא נאמר אלא תיבת הבית כי כן הראוי אלא לדוד ר"ל סמך תיבת לדוד על תיבת הבית הטעם לפי שנקראת על שמו א"כ הבית לדוד יחשב ולא לשלמה. והטעם שלא רצה השי"ת שיבנה ע"י דוד משום שלא היה נחרב לעולם הוא כי ידוע סוד הד' דוד משיח ודוד עבדי נשיא להם לעול' ואמרו חז"ל ברבה גבי וירד העיט על הפגרי' זה דוד שהיה מבקש לעקור את הכל ולעשו' מה שעתיד המשיח לעשו' אלא שאברה' עכב על ידו כדי שיגלו ישראל וגלות מכפרת עון באופן כי דוד שפך דמים הרב' כאשר אמ' ארדוף אויבי ואשיגם וכו' היה עושה מעין המשיח ואם היה בונה הבית לא יתכן שיחרב והיסודו' יוכ' חו כמו שאחז"ל ערו ערו עד היסוד בה ולא היסודות בכלל שבנאם דוד ולא שלטו בהם יד כלל לעומת זה יובנו דברי רבי יהודה בר אילעאי ע"ה כיון ששמע דוד זה ר"ל שנאמרה לו שני מקראות האתה תבנה והשני לא אתה תבנה בדברי הימים אשר מכח שניהם הוכיח הת"ק דבריו כדפרישית לזה אמר כיון ששמע דוד זה רוצה לומר זה הפסוק לא אתה תבנה לי בית כי דמים רבים שפכ' אמר הרי נפסלתי מלבנו' בית שהבין הדברים כפשטן שדמים רבים שפכת ולא יאות לשופך דמים שיבנה בית להשי"ת ולז"א הרי נפסלתי אמר ליה הקב"ה כל הדמים ששפכת הרי הם לפני כאיל וצבי וכו' מגזרה שוה שפיכה שפיכה להכא כתיב שפכת וכתיב התם תשפכנו ולזה הקשה דוד אם כן למה איני בונה אותו א"ל הקב"ה גלוי וידוע לפני שישראל עתידין לחטוא והני מפיג חמתי בבית וישראל נצולין ואם אתה בונה הרי יהיה הבית קיים ואינו חרב לעולם והוא מטעם שזכרתי שדוד הוא המשיח בסוד אד"ם דוד משיח וכבר דמים רבים של פושעים שפכת ואם אתה הבונה הרי יהיה הבית קיים שלשון הרי יהי' הבית קיים ואינו חרב מורה שהוא דבר סגוליי להיותו קיים ואינו חרב לעולם והקב"ה אינו רוצה אלא להפיג חמתו בבית וישר' ניצולין לעומת זה הקשה דוד ואמר לו ית' והרי הוא יפה רוצה לומר לא נעלם ממני שהוא מוטב לנו ותועלת גדול יש מחורבן הבית ליש' אבל בוחר אני שיבנה ע"י יען שהרי הוא יפה יפה ואעפ"י שאינו טוב כי בוחר אני בכבוד שמך ויופי ביתך שלא תשתפכנה אבני קודש בראש כל חוצות ואיכה יועם זהב קדושת ביתך נאוה קודש לנ"ה והרי הוא יפה א"ל הקב"ה מוטב שאפיג חמתי בבית ר"ל אעפ"י שהדין עמך שזה היה יפה לא ביופי והדר אני בוחר אלא בטוב במה שהוא טוב לכם מוטב שאפיג בבית חמתי ואחריבנו וישראל יהיו נצולין והוסיף עוד בדברים אלו כי בראשונה אמר מפיג בבית חמתי לבד ועתה מוסיף ואחריבנו. עוד שינה שלמעלה אמר שמואל ניצולין וכאן כאמר וישראל יהיו נצולין הוסיף תיבת יהיו והכונה שבאומרו בתחלה וישראל נצולין לא הודיע הדבר ברור בהצלה אלא וישרא' נצולין אפשר לפרשו בלשון אפשרי וישראל אפשר נצולין על כן אמר דוד והרי הוא יפה כי היופי והריוח יותר על ההפסד כיון שבכולי האי ואולי אמנם בתשובה השנית אמר אפיג חמתי ואחריבנו כי בזה יכלה חמתי וישרא' יהיו נצולין ר"ל יהיו עכ"פ נצולין. או אפשר שאומרו וישראל נצולין ר"ל ומתי מספר נצולין ועל כן אמר דוד והרי הוא יפה וכו' והקב"ה השיב לו ואחריבנו וילך כל הכעס ובזה וישראל יהיו נצולין שתיבת יהיו מגלה על וישראל שעל הכלל אמר שישראל בהוייתן הכללית יהיו נצולין וזה"ד כלה ה' את חמתו שממש כל החמה תכלה ותועלת גדול הוא ראוי לבחור בטוביהו ולא ביופי של והרי הוא יפה. הנה מתוך דברי המאמר הזה הבינלו מהרי"א ז"ל הבין לע"ד הכונה בפסוק נפלאת היא באו' האת' תבנ' לי בית לשבתי שלי לשבתי כפול ועוד הי"ל האתה תבנה בית לי לשבתי או האתה תבנ' לי לשבתי בית למה הפסיק בין לי ובין לשבתי בתיבת בית אבל רמז אל הטענה הנז' במאמר האתה תבנה לי בית לא יתכן יען כי יהיה לשבתי בו עולמים שלא אוכל להפיג חמתי בו אלא תפוג חמתי בישרא' עצמם חלילה וחס. וז"ש האתה תבנה לי בית כי בהיותך אתה הבונה יהיה לשבתי לעול' כאמור. ולמדנו טעם נכון למה לא רצה השי"ת שיהיה דוד הבונה להועלתן של ישראל. עוד להם טעם לחז"ל במכילתא הובא בילקוט זה לשונו כתוב אחד אומר האתה תבנה לי בית וכתוב אחד אומר לא אתה תבנה בית היאך אני מקיים ב' מקראות הללו אלא לא אתה תבנה בית שאין אתה בונה אותו האתה תבנה שבנך בונה אותו אתה הקדמת כבודך לכבודי שמראשית עמך יושב בבית ארזים תבעת בנין בית המקדש אבל שלמה בנך מקדים כבודי לכבודו שנאמר ובשנת האחת עשר' לירח בול כלה הבית ואחר כך ואת ביתו בנה שלמה וכו' ד"א האתה תבנה שאין אתה בונה אותו האתה תבנה בית שאילו לי' אתה לא ירדה האש שנאמר ה' אלהים אל תשב פני משיחך זכרה לחסדי דוד עבדך. אמר רבי חלבו בשם רבי אילא הלך והביא ארונו של אביו אמר לפניו רבון העולמים אם אין לי מעשי' טובים עשה בשביל חסדיו של דוד מיד ירדה האש ואם אין אתה למד מכאן פסו' מלא הוא ארוממך ה' כי דליתני וכו' ה' העלית מן שאול נפשי וכו' עד כאן:

ולע"ד לדקדק מאי קשיא להו לו' דהאי האתה תבנה וכו' בתמיהה והיינו כמו לא אתה תבנה בית לשמי ולדקדק אומרו היאך אני מקיים שני מקראות הללו שנראים דברים מיותרים. ועוד אחר אומרו לא אתה תבנה שאין אתה בונה אותו דבר פשוט הוא ולא היה צריך לומר אלא האתה תבנה שבנך בונה אותו כפסוק לא אתה תבנה וע"ק אומר אתה הקדמת וכו' נראה דבר מבולבל שאין לו שייכות עם מה שאמר האתה תבנה שבנך בונה אותו. ונראה כי לא נעלם מע' כי בעל המאמר הזה שהתמיהה והאומר לא אתה תבנה כו' שוים שמובנים ממנו הבנין אבו היקש' לו השנוי כי למה התם פסיק ואומר לא אתה כו' וכאן הוא אומר האתה וז"ש היאך אני מקיים שני מקראות הללו שאעפ"י שהלמד השוה שבהם שהוא לא יבנה עכ"ז קשה שני מקראות הללו ר"ל בשני לשונות ומקראות מתחלפים בלשונם ואעפ"י שהעניינים שוים ומשיב לזה שאומר לא אתה שאין אתה בונה. ואומרו האתה תבנה בתמיהה נראה שאינו מחליט שהוא לא יבנה אלא תמיהה בעלמא ומספיק לשהוא לא יבנה אבל בנו יבנה ואמר הה"א לתמיהה דמאי דמסיק אתה הקדמת וכו' שזה חייב לדחות הבנין הוא מידך יען שנעלת ולא הקדמת בנין בית המקדש לבנין ביתך ובזה מובן התמיהה של הב"ה של האתה תבנה וכו' כדמסיק אתה הקדמת. ומובן אומרו גם האתה תבנה לומר שאין אתה בונה ולפי שהייתי יכול לפרש בפ' לא אתה הבו' דוקא אתה לא קבל אבל בנך בונה והייתי מדקדק בכל האתה תבנה שהרי כתי"ו של תבנה כמוי אתה אם כן די שיאמר לא תבנה לי ונמצא זה הייתי אומר לא אתה בונה אבל בנך בונה והשוב בעיני כאילו תבנה לא לשמי ודחה הפי' הזה באומר אלא לא אתה תבנה שאין אתה בונה כו' שלשון אלא עוקר הפי' הוא כי לשון לא אתה בלשון שלילה ראוי לדרשו לשאין אתה בונה ולכך הוצרך המאמר לומר לא אתה תבנה לשאין בונה אותו ולא לדיוק שבנך בונה אותו אבל בפסוק האתה שאין בו מיעוט ושלילה לפלא יבנה דריש ביה האתה תבנה שבנך בונה והה"א של התימה לאתה הקדמ' כו' כדפרישית למדנו מהמאמר הזה טעם שני שלא רצה הש"י שיבנה דוד הבית לפי שהקדים ביתו. עוד לחז"ל טעם ג' והוא לפי שדוד אצר מעות לבנין הבית כנז' בפסוקים ובאו שני רעבון ולא פדו בהם העניים על כן לא רצה הש"י שיבנהו והסמכוה על פ' דברי הימים לא תבנה בית לשמי כי דמים רבים שפכת שפי' ששפך דם עניים והאביונים שלא פרנס' באותם המעות שאצר למקדש ועל כן אומרים שגנזו שלמה והביא הוא זהב זולתו וכל שאר הפרטים:

ולע"ד לדקדק בפסוקים מה היא התמיהה בזולת האתה תבנה כו' שאם הוא מצד דמים רבים ששפכת כאן לא הזכיר כן כי אם בדברי הימים כו' שהתימה כללי ושם בדברי הימי פירש בענין אחד כי דמים רבים שפכת האמנם כאן סתם ולא נתן טעם פי' אם כי לא ישבתי בבית מ' ואין טענה זו מספקת ומהו אומר לי בית לשבתי כי הוא כפול די שיאמר האתה תבנה לי בית או האתה תבנה בית לשבתי. ונראה כי בענין בנין הבית יפול בו קושי כמאמר הנביא כ"ה השמים כסאי היזה בית אשר תבנו לי כו' כי הבית לא יצדק כי אם בבעלי גוף וגויה אבל הוא ית' הוא ממלא כל הארץ כבודו ז"ש אשר תבנו לי לי דייקא שלא יתכן וכבר הוכחתי בענין זה בכלי חמד שלא יתכן כי אם בית לשם הש"י שהיה כל מבקש ה' יבוא אל אהל מועד והוכחתי כן מדברי שלמה ע"ה שאמר הנני אומר לבנות בית לשם ה' לשם ה' דייקא ולא בית לה' כאשר אמר ה' הוא יבנה בית לשמי. והנה דוד ע"ה נלכד בדבורו שאמר ראה נא אנכי יושב בבית ארזים וארון האלהים יושב בתוך היריעה כאילו רצה לבנות בית ארזים לה' שיושב בו וזה טעות כאמור היזה בית אשר תבנו לי וז"ש לך ואמרת אל עבדי אל דוד שאל עבדי רמז אל טענת מאיר הי"א ויספור פועלים כי עבדי הוא עבד נאמן לא ישקוט עד כי אם כילה הדבר היום במחולה ובמחיצת כהן שמא שלא יתביישו בפני הסנהדרין הוא אמר אל דוד איש נכבד לא יאות להתבזו' בפני הסנהדרין ועל כן לך ואמרת אל עבדי אל דוד כה אמר ה' האתה תבנה לי בית כי מלבד טענת כי דמים רבים שפכת כנז' בדברי הימים כי הדבר נמנע הוא מעצמו כי האתה רוצה לומר האתה איש נבון וחכם במוך תטעה לעלות בדעתך שתבנה בית לשבתו שאילו הוא לשמי ניחא אבל לי בית לשבתי קשה מצד שהוא חסרון כבוד שהוא מורה ישיבת קבע בהתחתונים והכי לא ישבתי דרך קבע בבית למיום העלותי את בני ישר' ממצרים ואהיה מתהלך דרך עראי באהל ובמשכן אבל דרך ישיבה בבית לא יתכן כמאמר הנביא ע"ה שאמר איזה בית אשר תבנו לי בית דייקא. ואמר למיום בלמ"ד כי היה די שיאמר מיום העלותי כו' לכלול כל הזמן שקודם אל העלאתם ממצרים ז"ש למיום ר"ל לכלל הזמן המכין והקודם למיום העלותי את בני ישראל ממצרים ועד היום הזה ואם כן איך יתכן עתה לבנות בית קבע המורה שיש לי ישיבה בבית ושתבות דעתי יותר בישיב' בית ארזים מאהל ומשכן כי די באהל ומשכן לשהוא מורה שאני מתהלך בקרב מחניך ז"ש ואהי' מתהלך ר"ל מתהלך בקרב מחניך הוראת זה הענין הוא המכוון באהל ובמשכן ומספיק בזה ולמה לי בית והראיה שמעולם לא נתרעמתי בדורות שעברו על בנין בית לאמר למה לא בניתם לי בית ארזים כי לא יתכן לי בית כאמור אבל כבודי הוא אוהל ומשכן עראי לו' שאינו מסוג שוכני בית חומר אשר בעפר יסודם אלא עראי אני בתוכם להשגיח בהם לבד ואעפ"י שהעשו' הבית מעצי ארזים הוא דרך כבוד לרומם ולהדר בית אלהינו מ"מ יצא שכרו בהפסדו שמור' היות לו יתברך בית ודירת קבע בהתחתונים כי דירת עראי שבח הוא לו יותר והיינו אומר בסוף דבריו הוא יבנה בית לשמי וכוננתי את כסא ממלכתו עד עולם ר"ל רק החכם אשר יצא מחלציך ממעיך הוא ישפוט ויבין לבנות הבית לשמי אבל לא לשבתי בו כי לא ישבתי כו' ובשכר הפסק' זו הוא יבנה בית לשמי א"כ הכינותי את כסא ממלכתו על עולם. ומכאן הוא שלמד שלמה ע"ה לדקדק דבריו לו' והנני אומר לבנות בית לשם ה' אלהי כאשר דבר ה' אל דוד אבי וכו' הוא יבנה הבית לשמי וכיוצא בזה. ומה שאמר כאן האתה תבנה לשמך ולא לשבתך זו איננה טענה שכבר נדחה זאת. ועוד טענת דמים רבים שפכת מחויבת שלא יבנה הוא שזה הוא הורא' שעדיין לא באו אל המנוחה ואל הנחלה כיון שהוצרך לשפוך דמים רבים ועוד ידו נטויה והוא דברי שלמה ע"ה אל חירם שאמר אתה ידעת את דוד אבי כי לא יוכל לבנות בית לשם ה' אשר לה' אלהיו ר"ל אפי' לשם ה' אלהינו שהיא הכוונה הנכונה ויפרש שבנביינו והטע' מפני המלחמה אשר סבבוהו עד תת ה' אותם תחת כפות רגליו שאז בהכנע כל האויבים יהא בנין הבית המנוחה והנחלה ולפי זה אומר כי דמי' רבים שפכת לא שנענש עליהם חלילה אלא הכוונה לומר שלא הגיעו עתו כי לא נכנעו כולם שהרי דמים רבים שפכת ובנין המקדש לא יאות עד תת ה' אותם תחת כפות רגליו שלא מורה שפקד ה' על צבא המרום במרום ואין שטן למעלה ואין פגע רע לפגוע בו למטה כמו שפי' בכלי חמדה. והראשונים ז"ל פי' בטעם לא אתה תבנה לי בית לשבתי בטעם כי דמים רבים שפכת לא ששפיכות דמים היה בו חטא וכמשחז"ל כי כמו' שכתוב כדכתיב על הארץ תשפכנו כמים אבל מפני שלא יאמרו העול' כשיחרב הבית שנחרב יען שבונה אותו דוד שפך דמים הרבה ויתלו חרבנו בסיבת השפיכות דמים על כן לא רצה השי"ת שיהיה פתחון פה שלא יבנהו אלא שלמה שהי' שלו עם כל העולם וה' הניח לו. ובדבריהם ז"ל יובן שלא הזכיר כאן טעם ג"כ כי דמים רבים שפכת כדי שלא נטע' בו שהשפיכות דמים עצמו גרמו לו מניעת הבנין על צד העונש ואין הדבר כן אלא משום הסר ממך עקשות פה ולזות שפתים. והרלב"ג כתב בזה וכבר התנדב דע"ה לבנות בית לה' יהיה בו ארון האלהים ודבר עם נתן הנביא והשיב לו מדעת עצמו לך עשה כו' ואח"כ בא אליו הדבור האלהי ומנעו כי ראוי לו לבנות לו בית כי מן היום אשר העלה את ישר' ממצרים התהלך הארון באהל ובמשכן ולא שלח השי"ת לאמר לא' מן הרועים והשופטים למה לא בנו בית ארזים ועתה די לדוד לקחו השי"ת מאחרי הצאן להיות נגיד על יש' והיה עמו בכל אשר הלך וכרת כל אויביו ועשה לו שם גדול כשם הגדולים אשר בארץ ושם ע"י מקום מנוחה לישראל ולא ירגזו לו' שונאים כמו שעשו בראשונה בימי השופטים והניח לו ה' מכל אויביו והגיד לו ה' כי בית יעשה לו ה' קיים בזה שתהיה לו הממלכה בהתמדה ובהיות הענין כן די לו במה שהגיע בזמן הממלכה ולא ישאל גדולות שיהיה בנין ב"ה ע"י אבל בנו שימלוך אחריו הוא יבנה הבית והוא שלא כבר נתבאר בדברי הימים שהסיבה מפני ששפך דמים הרבה ע"כ. ומהרי"א הביא טעם המדרש הנז' שלא רצה השי"ת שיבנהו דוד כי לא היה נחרב לעולם וישפוך ה' חרון אפו בישר' על כן רצה שיבנהו שלמה כדי שישפוך ה' חרון אפו במקדש ואת אם כליון יש יכלו. וע"ד הפשט האתה תבנה וכו' כי לא ישבתי כו' שלא היה ראוי להבנות לא מצד הפועל ולא מצד הזמן מצד הפועל דוד שהיה רועה צאן וזהו לקחתיך מן הנוה ובנה לו בית א"כ איך המקבל ישוב פועל לבנות בית לה' והב' כי עם היות שאמר שהניח לו ה' מכל אויביו מסביב עכ"ז היו לו אחר זה מלחמות רבות כמו שיזכיר ומפני ב' סבות אלו מנע דוד מבנין ב"ה כנגד הראשונה אמר האתה תבנה ר"ל האתה שהיית רועה ונקלה תבנה הבית. לשבתי יובן אמר בדברי הימי' לא אתה תבנה בית ר"ל אין אתה הראוי וגו' כי לא ישבתי כו' רמז אל הטענה השנית שעדיין לא נח לגמרי מהאויבים ולזה רצה שיהיה הבנין ע"י שלמה שהיה מלך בן מלך ויהיה לו שלום ומנוחה לזיהיה הבנין. ואמר כי לא ישבתי כו' וכי תימה שהיה זה להנהגת השופטים יהיו שלא כתבו לבם לזאת ר"ל שלא היה בזה חטא בכל שאילו היה מחטא לא היה מונע השי"ת מלהוכיחם האם דברתי דבר את אחד שבטי יש' ר"ל שופטיו ומנהיגיו כמו לא יסור שבט מיהודה למה לא בניתם לי בית ארזים באמת לא דברתי זה לפי שלא הגיע זמן הבנין כל עוד שלא נשלמו מהמלחמות ולא היו ישר' במנוחה והשקט. ואחר שפי' הב' טענות ברמז שב לפרש כפי' ולפי שהוצרך לו' הנביא שפלות דוד יבוש לאמר לו כן לכך אמר ועתה כה תאמר לדוד עבדי ר"ל אל תבוש מאמרו לו זה כה אמר ה' צבאות אני לקחתיך כו' זה ביאור הסיבה הראשונה ואמר מעשה הש"י עמו ד' מיני חסדים גדולים הא' שלא נשאר רועה צאן כאבותיו וז"ש אני לקחתיך מן הנוה מאחר הצאן להביאו לבית שאול להיות אח"כ נגיד על עמי ישר' והחסד הב' הוא ואהיה עמך בכל אשר הלכת בורח משאול להצילך מידו והחסד הג' ואכריתה כו' על שאול ובניו והיו אויבים לדוד החסד הד' הוא ועשיתי לך שם גדול כשם הגדולים כו' בלכידת ירושלים ומלחמות פלשתים עד שיצא שם גבורתו בכל העולם כשם הגבורים אשר בארץ ר"ל האבות העצומים אשר היו בארץ מעת בריאת העולם ועד הנה. ולחז"ל ז"ש מגן דוד כשם הגדולים האבות שאו' מגן אברה' כלומ'

שיגיע

רשי

באהל ובמשכן · משכן שילה לא היתה בו תקרה אלא בית של אבנים מלמטן ויריעות מלמעלן: הדבר דברתי · לשון תמיהה הוא לכך הוא נקוד הא חטף פתח והדלת רפי: מן הנוה · דיר הרועים כמו נות כרות רועי': כשם הגדולי' · זהו שאומרים מגן דוד: ואכריתה את כל אויביך · ולכך עלה על לבך לבנות הבית כמה שכתוב בתורה ושמתי מקום עוד אני חפץ להשקיט שיהא שקט ושליו את עמי בימי בנך. ולא

רדק

את אחד שבטי ישראל · שופטי ישראל ומלכים כמו לא יסור שבט מיהודה כמו שאמר אשר צויתי לרעות את עמי ישראל והשופט או המלך הוא הרועה וכן במקומו בדברי הימים את אחד שופטי ישראל: מן הנוה · גדרות הצאן נקרא נוה כמו שנאמר נות כרות רועי וגדרו' צאן וכ"ת מן דירא כמו שנאמר במשנה הכונס צאן לדיר: כשם הגדולים · המלכי' הגדולי' כמו שנאמ' ויעש שם דוד בכל הארצו' ורז"ל דרשו זה שאומרי' מגן דוד כמו שאומרים מגן אברהם: ושמתי מקום · והרי כבר נתן להם מקום ובארץ ישראל היו אלא פירושו כתרגומו ואשוי אתר מתקן כלומר שיהיה מקומ' נכון וטוב שהשמי' יתנו טלם והארץ תתן יבולה ותהי' הארץ ברכה וכן ונטעתיו כתרגומו ואקימינון כלומר מה שאמרתי אות' בארץ יהיו נטועין בה שלא יגלו ממנה כמו שאו' לעתיד ונטעתי' על אדמת' כמו שהנטע קיים בארץ במקומו וכן פירש אחריו ושכן תחתיו כלומר במקומו כמו שבו איש תחתיו: ולא

ה לֵךְ וְאָמַרְתָּ אֶל־עַבְדִּי אֶל־דָּוִד כֹּה אָמַר יְהוָה הַאַתָּה תִּבְנֶה־לִּי בַיִת לְשִׁבְתִּי: כִּי לֹא יָשַׁבְתִּי בְּבַיִת לְמִיּוֹם הַעֲלֹתִי אֶת־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מִמִּצְרַיִם וְעַד הַיּוֹם הַזֶּה וָאֶהְיֶה מִתְהַלֵּךְ בְּאֹהֶל וּבְמִשְׁכָּן: בְּכֹל אֲשֶׁר־הִתְהַלַּכְתִּי בְּכָל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל הֲדָבָר דִּבַּרְתִּי אֶת־אַחַד שִׁבְטֵי יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר צִוִּיתִי לִרְעוֹת אֶת־עַמִּי אֶת־יִשְׂרָאֵל לֵאמֹר לָמָּה לֹא־בְנִיתֶם לִי בֵּית אֲרָזִים: וְעַתָּה כֹּה־תֹאמַר לְעַבְדִּי לְדָוִד כֹּה אָמַר יְהוָה צְבָאוֹת אֲנִי לְקַחְתִּיךָ מִן־הַנָּוֶה מֵאַחַר הַצֹּאן לִהְיוֹת נָגִיד עַל־עַמִּי עַל־יִשְׂרָאֵל: וָאֶהְיֶה עִמְּךָ בְּכֹל אֲשֶׁר הָלַכְתָּ וָאַכְרִתָה אֶת־כָּל־אֹיְבֶיךָ מִפָּנֶיךָ וְעָשִׂתִי לְךָ שֵׁם גָּדוֹל כְּשֵׁם הַגְּדֹלִים אֲשֶׁר בָּאָרֶץ: וְשַׂמְתִּי מָקוֹם לְעַמִּי לְיִשְׂרָאֵל
ונטעתיו

אֵיזִיל וְתֵימַר לְעַבְדִּי לְדָוִד כִּדְנַן אֲמַר יְיָ הַאַתְּ תִּבְנֵי קֳדָמַי בֵּיתָא לְאַשְׁרָאָה שְׁכִינְתִּי בָהּ: אֲרֵי לָא אַשְׁרֵיתִי שְׁכִינְתִּי בְּבֵיתָא מִיּוֹמָא דִּי אַסֵּיקִית יַת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מִמִּצְרַיִם וְעַד יוֹמָא הָדֵין וַהֲוֵיתִי מַשְׁרֵי שְׁכִנְתִּי בְּמַשְׁכְּנִין וּבִירִיעָן: בְּכָל אֲתַר דִּי הֲלֵיכִית בְּכָל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל הַפִּתְגָּם מַלֵּילִית עִם חַד שִׁבְטַיָּא דְיִשְׂרָאֵל דִּי פַּקֵּידִית לְפַרְנָסָא יַת עַמִּי יַת יִשְׂרָאֵל לְמֵימַר לְמָה לָא בְנֵיתוּן קֳדָמַי בֵּיתָא דִּימְטַלַּל בְּכֵיוּרָא אַרְזַיָּא: וּכְעַן כִּדְנַן תֵּימַר לְעַבְדִּי לְדָוִד כִּדְנַן אֲמַר יְיָ צְבָאוֹת אֲנָא דַבַּרְתָּךְ מִן דִּירָא מִבָּתַר עָנָא לְמִיהֱוֵי מַלְכָּא עַל עַמִּי עַל יִשְׂרָאֵל: וַהֲוָה מֵימְרִי בְּסַעֲדָךְ בְּכָל אֲתַר דִּי הֲלֵיכְתָּא וְשֵׁיצֵיתִי יַת כָּל בַּעֲלֵי דְבָבָךְ מִן קֳדָמָךְ וַעֲבַדִּיהּ לָךְ שׁוּם רַב כְּשׁוּם רַבְרְבַיָּא דִּי בְאַרְעָא: וְאֲשַׁוֵּי אֲתַר מְתַקַּן לְעַמִּי יִשְׂרָאֵל
ואקימינון

רלבג

אחר זה באהו דבר יי' ע"י נתן הנבי' שאין ראוי לבנות לו בית לפי"ש כי מן היום אשר העלה בני ישראל מארץ מצרים הוא הולך באהל ובמשכן ולא שאל הש"י לאחד מן הרועים והשופטים למה לא בנו בית ארזים ועתה די לדוד לקחו השם ית' מאחרי הצאן להיו' נגיד על בית ישראל והיה עמו בכל אשר הלך וכרת שונאיו ועשה לו שם גדול כשם הגדולים אשר בארץ לרוב הצלחתו ורוב עוזרת מלכותו ושם על ידו מקום מנוחה לישראל ולא ירגזו לישראל שונאיהם כמו שעשו בראשונה ובימי השופטים והניח לו השם מכל אויביו והגיד לו יי' כי בית יעשה לו קיים בדרך שתהי' לו המלוכה כל מה שהתמיד מלוכה ותהיות הענין כן הנה די לו במה שהגיע בו מן ההצלחה ולא ישאל לו גדולות שיהיה בונה בית המקדש על ידו אבל בנו שימלוך אחריו הוא יבננו והוא שלמה וכבר נתבאר בספ' דברי הימים שהסבה שלא הסכים הש"י שיבנה דוד בית המקדש הוא מפני ששפך דמים הרבה: וזכר

מסרה

למיום ג' וסי' נמסר בשופטים סי' י"ט: כשם ד' וסימ' נמסר בסדר בראשית וביהושע סימן י"ט:

כלי יקר

מגיע לדבוק האלהי כמדרגת האבות ע"ה וכלל הדברים שאחר שהש"ת עשה בית לדוד אם כן איך יעשה דוד בית לה' בו' ומפאת הזמן הזה עוד באומרו ושמתי מקום כו' רמז אל מקום המקדש שיגלה לו וכן אמרו בתנחומא ושמתי מקום לעמי ר"ל ג"כ תדע שלא הגיע זמן הבנין עד אשר אשים מקום מעלה וגדולה לעמי ישראל והוא כשיהיה נטוע כעץ שתול על פלגי מים ולא יראה כי יבא חום ואפשר שרמז גם כן אל מקום המקדש שיגלה לו אם כן משכבנה בית המקדש נתנו יסודו' לעולם שנ' ושמתי מקום לעמי ישראל ונטעתיו · זהו כלל דבריו ז"ל אך קשה קצת כי אין זו טענה מספקת לשלא יבנה הבית לפי שהש"י בנה לדוד בית ואדרבא היא הנותנת שבמידה שמדד לו הוא ימד' בה ימדוד לו דוד · והנני מבאר הפסוקים אחד לאחד מה שפירשו המפרשים בהם למען ירוץ קורא:

לך ואמרת אל עבדי כבר ביארתי בפ' הקודם בכלל דבריו לע"ד אל עבדי אל דוד שרמז היו' דוד זריז בעבד נאמן כמו שאחז"ל שזה חייב שלוח לו הש"ת נתן הנביא בו בליל' במהירות פן ישכור פועלים או יעשה איזה נדר שלא אוכל ולא אשתה אם לא אבנה המקדש ז"ש לך ואמרת אל עבדי שהוא זריז ע"כ צריך זריזות בהליכתך ועוד שהוא אל דוד: ואפשר עוד שבפסוקים האלה גם כן רמז אל העתיד על ענין המשיח שנא' עליו הנה ישכיל עבדי כו' וז"ש אל עבדי אל דוד ר"ל באמירה זו יש אל עבדי המשיח ואל דוד באשר הוא שם וזהו גם כן כה תאמר לעבדי לדוד וזה נמצא בפ' ושמתי מקום לעמי ישראל שהוא כפול גם למ"ד לעמי ולמ"ד לישראל מורה על שני הזמנים לעמי על העתיד בימי המשיח שיכירו הכל כי עם ה' המה ואו' לישראל בהווה והיינו ונטעתיו ושכן תחתיו כעת בזמן דוד ושלמה ומלכות ישראל אמנם אומר לא ירגז עוד ולא יוסיפו כו' כל זה לזמן המשיח שאז נודקו הדברים הללו בעלם ויתמוט' באופן שעל כל שתי החלוקות הללו בשני הזמנים עליהם הוא אומר לך ואמרת אל עבדי אל דוד · ואחר שכתבתי זה מצאתי בסוף הפרשה בגלוי לזה הביאו מהרי"א ז"ל בשם זולתו בפסוק ככל הדברים האלה עיין עליו כי לא ישבתי כו' הש"י ז"ל באהל ובמשכן משכן שילה לא היתה בו תקרה אלא בית אבנים מלמטה ויריעות מלמעלה:

בכל אשר התהלכתי וכו' עיין רש"י ז"ל והרד"ק · ולע"ד את אחד שבט ישר' אחד מיוחד שבשבטים הוא השבט שנבחר למלכות בעת ההיא אשר צויתי מאותו שבט איש לרעו' את עמי את יש' שאז אותו השבט היה המיוחד האם צויתי שיעשה לי בית ארזים בתוך כחל' אותו השבט ולפי שבחרתי בו יותר מכל השבטים ע"כ לא הטרחתי עליו לבנות לי בית ארזים ולפי זה שבטי ישראל לשון שבטים כמשמעו ושם בדברי הימים הזכיר הענין בקצור אבל לא יתחייב יהיה לשון שבטי ישראל לשון שופטים ואמר את עמי את ישר' לפי שהחלק מהשופטים היו נוהגים שררה על חלק מישראל כיפתח וכיוצא ועליהם אמר את עמי ורובם היו נוהגים שררה על כלל יש' ועליהם אמר את ישר' לומר שלא על המשתרר בפרט אחר כך ולא על המשתרר בכלל הרעס לאמ' מדוע לא בניתם לי בית:

ועתה כה תאמר כו' עיין רש"י וכן הרד"ק · ולע"ד לדקדק או' לשון ועתה ר"ל שאעפ"י שבזמן העבר לא צויתי אבן מאז דהוה הוה כי עתה שעלה בדעת דוד אבל אני לא צויתי ולא עלה על לבי לבנות לי בית ארזים ועתה שעלה בדעת דוד עבדי כך צריך לעשות רצונו שרצון יראיו יעשה ז"ש ועתה כה תאמר כו' ומסקנת דבריו ושמתי מקום לעמי זה בית המקדש וזה יהיה ע"י בנך כדמסיק הוא יבנה הבית לשמי כו' ולפי שאחז"ל בפ' ויקהל ממכלאות צאן שבחר ה' בדוד לפי שראה בו השערה על דבר הצדק שהיה מתיר הכבשים הקטנים בני צאן כדי שיאכלו הם העשבים הרכים ואחר כך מוציא הבינונים שיאכלו העשבים הבינונים ואחר כך הגדולים כדי שיאכלו הקשים כל אחד וא' הראוי לו זהו ממכלאות צאן לשון לא תכלה לשון מניעה וזה דרשו גם כן באומר מאחר עלות אל תקרי מאחר אלא מאחר שהיה מאחר הראוי לאחר ומקדים הראוי להקדי' אמם אלמוד לומר כאן אני לקחתיך מן הנוה ר"ל ממה שהיית מתנהג בצדק ומשפט בנוה ומכלאו' צאן משם זכית שלקחתיך ז"ש כה תאמר לעבדי לדוד וכו' כה אמר ה' צבאות שלהיותו הוא ית' ה' צבאות ישראל ואם עליהם והנהגתם שתהיה כשורה וכהוגן על כן בחר רועה נאמן לצבאותיו מן הנוה כדפרישית ושהיה גם כן מאחר הצאן ר"ל מאחר כמו שדרשו חז"ל גבי מאחר עלות מאחר ואמר על עמי על יהודה ועל יש' שעל דוד עשה תחלה ואחר כך ועל יש' כפשוטו והכונה בזכרון הענין הזה אני לקחתיך מן הנוה כמו הקדמה למסקנת דבריו שאומר והיה עמך כו' ועשיתי לך שם כשם הגדולים כו' עם היות התחלתך מן הנוה ושמתי מקום כו' ואחריתך ישגא מאד שאבנה לך בית נאמן שהמלכות תהיה לך ולזרעך אחריך עד עולם עם היות התחלתך מאחר הצאן או יהיה בזה יורה זקים לדוד במ"ש האתה תבנה לי בית אשר לא הקדמת כבודי לכבודך כמו ז"ל בדברי חז"ל שאמר שישבת בבית ארזים נתעוררת אלי לבנות לי בית ארזים ואני לא כן לבבי שמי אחר לך שאני רוצה בית כי לא ישבתי וכו' בכל אשר התהלכתי כו' לא שאלתי בית ארזים ועתה כה תאמר לעבדי לדוד תוכחת מגולה והיא אני לקחתיך מן הנוה ורוממתיך להיות נגיד על עמי

בנזכר ועל ישראל מעולם והיה עמך וכו' וא"כ למה לא זכרתני קודם בנין ביתך אבל אדרבא ושכחת כל אשר העיבותי עמך ואותי השלכת אחרי גויך אשר לעומת זה היו הקושיא לאמרי האתה תבנה לי בית ז"ש גם כן כה אמר ה' צבאות על צבאות מעלה שאני הוא בצבא עליהם ומכבדים אותי ואל ישכחוני ועב"ז לא אפר בריתי אתך אלא כי ימלאו ימיך וכו' והקימותי את זרעך אחריך הוא יבנה בית לשמי יען כי הוא יקדים ביתי לביתו כנזכר לעיל בדברי חז"ל בפסוק ויהי בלילה ההוא ויהי דבר ה' אל נתן וכו':

ואהיה עמך כו' תגי ר' יוסף זהו שאמר מגן דוד והנסים כן מדקא' שם גדול שאילו כפשוטו כמה וכמה זולתו זכו לשם אבל זה שם גדול הוא לתפארת וגדולה וז"ש מגן דוד והוא כשם הגדולים אשר בארץ שבבר מתו והם בארץ החיים ע"ד מה שפי' חז"ל גבי איוב כי אין כמוהו בארץ אפי' במתים אשר בארץ שוכנים · ועוד דרשו סמוכים דקאמר ואהיה עמך בכל אשר התהלכתי שהייתי מגן לך ואכרית את כל אויבך מפניך וסמיך ליה ועשיתי לך שם מתוייחס ומורה כל זה וא"כ אין זה שם מגן דוד שהגנתי עליך ואהיה עמך כו' ורש"י ואכרית' את כל אויבך מפניך ולכך עלה על דעתך לבנות הבית כמו שכתוב בתורה והביא המדרש הנזכר וכן הביא הרד"ק ז"ל ומהרי"א ז"ל והרד"ק הוסיף כשם הגדולים כשם המלכים הגדולים כמו שנא' ויעש שם דוד בכל הארצות · וכן הרלב"ג · ולע"ד כוונת הפ' ע"ד ויגרש מפניך אויב ויאמר השמד כדי לאלות הכבוד בים וז"ש כאן והיה עמך כו' ואכרית את כל אויבך מפניך קוד' התקרבך אויב ויגרש מפניך אויב ועם היותי אני המכרי' עשיתי לך תפארת הנצוח ז"ש ועשיתי לך שם עשיתו לך כמו ויאמר השמד שבני אדם יראו לעינים שאתה המשמיד והנצוח ולא ידעו כי מה' הוא הנצוח:

ושמתי מקום לעמי כו' ערבי פסחים הונא בילקוט תמן תנינן שמעון הצדיק כו' ר' הונא בר פפא אמר מקרא מלא כתוב הוא ועובדי הים פרשוהו כתיב בחסדך הרי בזכות החסד נהלת בעוזך הרי בזכות התורה אימתי נתבסס העולם משבאו אל נוה קדשך על כאן: ולע"דן לדקדק מנא ליה אימתי נתבסס העולם משבאו אל נוה קדשך כי בפ' לא נזכר ביסוס העולם · ונר' שדקדק לשון אל נוה קדשך שהי"ל לנוה קדשך לעומת זה אמר אימתי נתבסס העולם משבאו אל נוה קדשך דהג' נוה תורה על המקדש שבו העבודה והג' בכלת בעוזך אל נוה קדשך מורה שכאשר באו אל נוה קדשך שנבנה בית המקדש נתבסס העולם ובכלם בעוז ית' וזהו הביסוס ואעפ"י שתיבת בעוזך נדרש לתור' שאין עוז אלא תורה שנ' ה' עוז לעמו יתן עכ"ז דרשו גם כן לאימתי נתבסס העולם משבאו אל נוה קדשך שאין מקרא יוצא מידי פשוטו ובברכת הנזכר מאמרו אל שלא אמר לנוה קדשך ואפשר עוד בהכרח אל נוה כנזכר שלא אמר לנוה שזה יכריח היות הענין מקושר לתחלתו מי כמוך נאדר בקודש שנתבסס העולם ונתאדרת בקדש בית המקדש כי נטית ימינך ונחית בעוזך בעבור זכות גמילות חסדים ונהלת בעוזך בזכו' עוזך ואין עוז אלא תורה ובזכות שזכו אל נוה קדשך זה בית המקדש נוה שאבן זכות הנזכר מי כמוך נאדר בקודש שנתבסס העולם · ולמדנו מן המדרש הזה פי' או' ושמתי מקום על המקדש כמו וביאנו אל המקום הזה ובאו' ונטעתיו שנתבסס העולם ושיעשו קליר כמו נטע והענין מוכרח שהרי כבר היו בא"י אלא על כורחין ושמתי מקום על המקדש · ובמסכת ברכות פ"א אמר רבי יוחנן בשם רשב"י כל הקובע מקום לתורתו אויביו נופלין תחתיו שנא' ושמתי מקום לעמי ישראל ונטעתיו ושכן תחתיו ולא ירגז עוד ולא יוסיפו בני עולה לענותו וכתיב לכלותו בתחלה לענותו ולבסוף לכלותו · ולע"דן לדקדק תורה מאן דכר שמה ואולי נרמזה באומרו ונטעתיו שנטיעות אלו דברי תורה מטעי ה' להתפאר · והנכון שדקדקו או' לעמי ישראל והוא כפול והשני למ"ד ים בלתי מתייסבות דהי"ל לעמי יש' על כן דרשו לעמי אלו תלמידי חכמים כמו שדרשו חז"ל גבי והגד לעמי פשעם ולבית יעקב חטאתם והגד לעמי פשעם אלו תלמידי חכמים ששגגות נעשות להם כזדונות וז"ש כאן ושמתי מקו' לעמי אלו ת"ח שם היה להם מקום קבוע אל תורתם ויימשך התועלת לישראל גם כן ונטעתיו וכו' ולא יוסיפו בני עולה וכו' ואין זה אלא שבני עולה שהם אויביו תחתיו נפולים ונכנעים: והכרית כן דהרי כבר היו בארץ ישראל אם כן אין ושמתי מקום אלא על הקובע מקום לתורתו וכמו שזכרתי שזה היה הכרח לר' הונא בר פפא שדרש מקום על המקדש: אמנם שיהיה הפ' כמוכח הזה שאויביו נופלים תחתיו אפשר לדקדק כן מיתור תיבת תחתיו שכבר אמר ושמתי מקום כו' ונטעתיו כו' ושכן תחתיו למה לי אלא תחתיו חוזר אל האויבים והכי קאמר ושמתי מקום קבוע לעמי אלו תלמידי חכמים שיהיה קבוע לתורתם ובשכר זה ונטעתיו ושכן וכו' שאויביו יהיו תחתיו ולא ירגז עוד ולא יוסיפו וכו' ובמ"ש בתחלה לענותו פרש"י ז"ל כשחטאו והמקדש עדין קיים לענותו אמנם אחר כך כשנתמלאה שאתם בעת המורבן לכלותו ועיין רש"י ז"ל וכן הרד"ק ז"ל ומדברי הרלב"ג שכתב עלינו מכיחה לים ולא כרו לוסר' פוכאי ה' כמו בראשונ' ובימי השופטים ע"ב נר' שהוא מפרש ושמתי מלעיל שהוא לשון עבר והוינו אלא ושמתי מלרע שהיא לשון עתיד ומהרי"א גם הוא הביא המדרש שהביא הרד"ק המורה ושמתי מקו' על המקדש ולו' כבראשו' על הזמן שקודם השופטים שעינו השופטים את יש' וגם למן היו' אשר צויתי שופטים ג"כ מענין אותם

מנחה קטנה

כיון שהוא נוגע יותר בכבוד המקום מטעם שני ונתן הנביא השיב לו מטעם שני ואמר לך עשה כי ה' עמך ירצה שלכך הטעם שאמרתי רואה אני שהדין עמך ושהגיע עת הבית להבנות שע"י כי ה' עמך ונתן לך ממשל רב יותר על כל הקודמים אין זה כי עתה נתמלא הסהירא ואור הטפא מתכוונן בכח ע"י אור השכינה וע"כ לך עשה כי רצונו של מקום בכך וע"כ ויהי בלילה ההיא עת אליפת הלבנה ויהי דבר ה' וגו' כלומר טעית בחשבונך שעדין לא נתמלא הסהירה כי עתה הדש הוא ל' יום וע"כ לא היתה ממשלתך למלוך בכיפה כי אם באיזה הסרון כי כיון שאתה היית סמוך וקרוב לזמן הט"ו ע"כ עלה ממשלתך עד למעלה מ"מ נכון אסריגא ממשיך וגו' שאז יהי' הסהילה בתלואה והוא ימלוך בכמה מעלות יתרות ממעלתך ולו יהי' נאה ויאה לבנות בית לשם ה' וז"ש האתה תבנה לי בית כלומר לא עת הבית להבנות כימיך כי לא ישבתי בבית וגו' מטעם שאמרת שלא נתמלא סיהרא וא"כ גם עתה כן אני לקחתיך מן הנוה כי כל הדורות שהיו עד עתה היו מתחילים במדרגה קטנה ואח"כ נתעלו במעלה אחר מעלה כמו אור הלבנה שהיא הולך וגדל עד ט"ו יום וכמו כן אתה לקחתיך מן הנוה וגו' להיות נגיד וגו' שהיית עולה במעלה אחר מעלה וזה רמז שלא הגעת למעלה עליונה עס"אכ שלמה בנך הוא יהיה בתחלת מלכותו במעלה עליונה כמו שהוא אור הלבנה כשהיא במלואה ואח"כ הולכת וחסר וע"כ כל המלכי' שהיו משלמה ואילך לא היה הוסף בתחילתן שלמה מלך והדיוט רחבעם נתחלקו מלכותו וכן כולם כמו אור הלבנה מט"ו יום ואילך הולך וחסר אורה וע"כ לא אתה תבנה הבית:

פי' רבי' ישעיה

באהל ובמשכן · פירוש משכן ערואי שאינו קבוע: מן הנוה · פירוש דיר הרועים כמו נות כרות רועים: כשם הגדולים · פי' כשם המלכי' הגדולים כך שמך גדול בעולם:

רדק

לא ירגז עוד · שלא יגלה ממקומו כמו שת"י ולא יזועון עוד כי הרגז הפך המנוח' כמו ולא נחתי ויבא רוגז · מוסדו' השמי' ירגזו : לענותו · ובדברי הימים לכלותו והענין אחד ובדברי רז"ל כתוב לענותו וכתוב לכלותו בתחלה לענותו ולבסוף לכלותו כי הם פירשו ושמתי מקום לעמי על בית המקדש וכן אמר בדרש א"ר שמואל ב"ר יצחק משיבנה בית המקדש ינתנו יסידות לעולם שנאמר ושמתי מקום לעמי ישר' ונטעתיו וגו' ואמר בתחלה כשנבנה בית המקדש אמר שלא יענה אות' אויב ולבסוף כשחטאו משנבנה בית המקדש אמר שלא יכלה אותם מכל וכל אבל יענה אותם אויב לעונש חטאתם : כאשר בראשונה : טרם שהקמותי להם שופטים ואף מן היום אשר צויתי עליהם שופטים היו מענים אותם בני עולה אבל מעתה משבאת המלוכה עליהם לא יוסיפו בני עולה לענותם והניחותי לך מכל אויביך : כי בית יעשה לך יי' · בית מלכות וכ"תי ארי בית מלכו יקיים לך יי' : כי ימלאו · אינו לשון ברכה אלא פירושו כאשר ימלאו ימיך ושכב את אבותיך אקיים את זרעך אחריך ויתכן לפרשו לשון ברכה בשרו שימות זקן מלא ימים והם חיי האדם הארוכים ברוב שהם שבעים שנה כמו שכתוב ימי שנותינו בהם שבעים שנה ודוד חי שבעים שנה כמו שכתוב כי בן שלשי' שנה היה במלכו וארבעי' שנה מלך וכן פירש את מספר ימיך אמלא כמו שכתבנו בפסוק או יומו יבא ומת · ובדרש כי ימלאו ימיך ימים שלמים אני מונה לך ולא ימים חסרים : אשר יצא ממעיך · מכאן שאבשלום ואדניה לא היו כי כבר נולדו בחברון ומאשר נולדו עדיין אחר שיהיה מלך ועדיין לא ידע דוד מי הוא עד שנולד שלמה ושלח לו ביד נתן הנביא שיקרא שמו ידידיה אז ידע דוד כי שלמה ימלוך וזהו שאמר לבת שבע כי שלמה בנך ימלוך אחרי הו אמר לו בפירוש על ידי נתן הנביא ואף על פי שלא נאמר בנבואת נתן לא בזה הספר ולא בספר דברי הימים הנה כתב בדברי הימים כשהיה מספ' דוד הנבואה שאמר לו נתן כמו שאמר ויהי דבר יי' עלי לאמר וגו' כי שלמה יהיה שמו ושלום ושקט אתן אל ישראל בימיו : בשבט אנשים ובנגעי בני אדם · כמו שמיסרין בני אדם בניהם בשבט ויגעו אותם בשבט מוסר לא להמיתם כמו שאמר כי תכנו בשבט לא ימות ואל המיתו אל תשא נפשך לפיכך אמר אני אהיה לו לאב והוא יהיה לי לבן ואוכיחנו בהעותו כמו שמיסר האב את בנו ולא שאסיר חסדי ממנו כמו שעשיתי לשאול שלקחתי ממנו המלכות אלא המלכות יהיה לבניו עד עולם ועל כל זרע דוד אמר לא על שלמה לבד אלא על רחבעם ועל היוצאים ממנו בניהם ובני בניהם ורבותינו ז"ל דרשוהו על שלמה ואמרו בשבט אנשים זה הדד ורזון בן אלידע שנאמר ויקם יי' שטן לשלמה וגו' ובנגעי בני אדם אלו המזיקין שטרדוהו ממלכותו כמו שאמרו בא אשמדאי וטרדו מתלכותו ופיר' בני אדם כי אמרו כי השדים נולדו מאדם הראשון בהיותו ק"ל שנה שפירש מאשתו : ונאמן

ונטעתיו ושכן תחתיו ולא ירגז עוד ולא יסיפו בני עולה לענותו כאשר בראשונה: ולמן היום אשר צויתי שפטים על עמי ישראל והניחתי לך מכל איביך והגיד לך יהוה כי בית יעשה לך יהוה: כי ימלאו ימיך ושכבת את אבתיך והקימתי את זרעך אחריך אשר יצא ממעיך והכינתי את ממלכתו: הוא יבנה בית לשמי וכננתי את כסא ממלכתו עד עולם: אני אהיה לו לאב והוא יהיה לי לבן אשר בהעותו והכחתיו בשבט אנשים ובנגעי בני אדם

ואקימינון ויישרון באתרהון ולא יזועון עוד ולא יוספון בני רישעא לענאותהון כדבקדמיתא: ולמן יומא די פקידית נגידין על עמי ישראל ואנחית לך מכל בעלי דבבך וחוי לך יי' ארי בית מלכו יקיים לך יי': ארי ישלימון יומך ותשכוב עם אבהתך ואקים ית ברך בתרך די תוליד ואיתקין ית מלכותיה: הוא יבני ביתא לשמי ואתקין ית כורסי מלכותיה עד עלמא: אנא אהי ליה כאב והוא יהי לי דמי כבר דאם יסרח ואלקיניה במלקות גברין ובמרדות בני אנשא

לעניתו ג' מלאים וסי' ואסרגוהו לענותו · ותחל לענותו · ולא יוסיפו בני עולה דשמואל:

רשי

ולמן היום אשר צויתי · מוסב על העליון ולא יוסיפו לענותו כאש' בראשונה קודם השופטי' וכאשר עשו מימי השופטים עד כאן : והניחותי לך · יותר ויותר עד שתנוח מכל אויביך · והגיד לך יי' היום על ידי כי בית יעש' לך להושיב בנך על כסאך ויתקיים לך בית מלכות והוא יבנה הבית : בשבט אנשים · זה הדד ורזון בן אלידע : ובנגעי בני אדם · זה אשמדאי שדחהו ממלכותו ושדי' בני אדם הראשון הם שכל מאה ושלשים שנה שפירש אדם מאשתו במות הבל היו הרוחות מתייחמות ויולדות הימנו : ונסב

רלבג

ומכל שורש דוד אשר יקום אחריו יכונן את כסא ממלכתו עד עולם ואף על פי שיחטא לו לא יסור חסדו ממנו כדרך שתפסו · וימנו המלכה לגמרי כמו שנפסקה משאול : כי

פי' רבינו ישעי'

ולמן היום אשר צויתי שופטי' · הו"ו יתר והוא מחובר למקרא שלמעלה שלא יוסיפו בני עולה לענותו כמו שעשו מן היום אשר צויתי שופטים שבין שופט לשופט היו מענים אותם : והגיד לך ה' · פי' אמר נתן לדוד כי מגיד לך כי בית יעשה לך שימלוך בנך תחתך והוא יבנה לו הבית : והוכחתיו בשבט אנשים · פירוש אם יחטא לי איסרנו בייסורין כמו שאני עושה לכל בני אדם כשחוטאים לי ולא אאסנו כמו שמאסתי את שאול :

כלי יקר

אות' לא כן בימי בנך וזמן המקדש · עוד פי' ז"ל ולא יוסיפו לענותו כבראשונה ר"ל על כל הזמן הקודם לבנין המקדש שיהיו ימי עינוי בערך ההשקט שבזמן בנך שלמה שאמר ושלום יהיה בימיו ולפי שקרא ימי עינוי לזמן הזה אשר בימי דוד הוצרך לומר למן היום אשר צויתי שופטים על יש' הניחותי לך מכל אויבך יותר מהזמנים הקודמים עכ"ז יחשב זמנך זה לרוגז ועינוי בערך השלוה אשר בימי שלמה כשאשי' מקום לעמי הוא מקום המקדש :

ולמן היום אשר צויתי כו' עיין רש"י וכתב' שהוא ז"ל מפרש והניחותי מלרע שהן פי' לשון עתיד מדקאמר עד שתנוח והו' לשון עבר כי הוא מלעיל כתרגומו ואנחית לך ע"כ וכן הרד"ק והרלב"ג וכן מהרי"א וכבר זכרתי בפ' הקודם שיטה ב' למהרי"א שמקשר הו' ולמן היום אשר צויתי שופטים הניחותי לך יותר מלכלם ועכ"ז ימיך אלה וזמנך יחשב לימי רוגז וצער בערך השלו' ושלוה שתהיה אשר בנין המקדש בימי שלמה בנך כמו שזכר ואמר ושמתי מקום לעמי כו' ולא יוסיפו בני עולה לענותו כבראשונה דהיינו כל הזמן שקודם לשום' המקום הנזכר שהוא ב"ה שכול' יחשבו ימי עינוי וימי רוגז : אבל ק"ק לפי' זה וה"ו של והניחותי שלפי דבריו הוא גזרה ולמן היום וא"כ הי"לל ולמן היום וכו' הניחותי לך וכו' · ולע"דן לדקדק כי הו' כאשר בראשונה כולל הוא כל הזמן העבר א"כ מה צורך לחלק הזמן העבר לב' חלוקות הא' זמן שקודם השופטים והב' הזמן של השופטים יאמר כה לא יוסיפו ולשון יוסיפו מורה שלא יהיה זמן זה בזמן העבר או יאמר כה כאשר בראשונה לבד שבה נכלל הכל בהו' לא יוסיפו וכו' כאשר בראשונה ואם אפשר לטעו' בו הי"לל ולא יוסיפו לענותו כאשר בימי השופטים ואם ענוי כל דהו לא יוסיפו לענותו דהיינו כאשר בימי השופטים כל שכן שלא יוסיפו לענותו כאשר בראשונה שהוא ענוי גדול כשלא היה להם השופטים ונראה כי אמרו בראשונה הוא הקם למה שאמר ולא יוסיפו בני עולה לענותו ויהיה זה דומ' לכאשר בראשונה בגלות ושעבוד מצרים שמענו עמים ירגזון כך יהיו יש' בזמן בנך אין שטן ואין פגע רע ואחריו יהיו מתמעטי' מזה ההשקט וזהו שלא יוסיפו לענותו כמו שהיה למן היום אשר צויתי שופטי' שהיו מצילין אותם מכל שוסיהם וז"ש למן היום · באופן שההקש הראשון הוא בשעוסים רצונו של מקום בזמן שלמה שיהיו שקטים ממש כאשר בראשונה והו' למן היום בשאין עושין רצונו של מקום כ"כ שאז יתמעט שלותם מעט ויהיו כזמן השופטים · הן אמת כי שיטת רש"י שהקש שכאשר בראשונה הוא לפורענות והוא פשוטו של מקרא ובדבריהם יובן אומרו לענותו כאשר בראשונה על זמן מצרים שעשו למען ענותו בסבלותם ויבן ערי מסכנות לפרעה · וז"ש לענותו כאשר בראשונה בזמן מצרים ואפשר שכלל גם כן בזה שכבראשונה ר"ל בתחלת שעבודם ביוכו למען ענותו אבל בסוף היתה כוונת' בעבודה קשה לכלותו דהיינו שזכה בדברי הימים לכלותו · ועתה הבטיחם שלא ירגזו ולא יוסיפו לענותו שהוא כשיעור שבתחלה וז"ש כאשר בראשונה ואמר כי בית יעשה לך וכו' כי מדה כנגד מדה כמו שאתה חשבת מחשבה טובה לעשות בית לשי"ת כך הגיד לך השי"ת על ידי עתה כי בית יעשה לך בית מלכות וכן מלאתי אח"כ למהרי"א כי בית יעשה לך ה' מידה כנגד מידה כאמור · וטעם כפל ה' כי די שיא' כי בית יעשה לך גו' שיעשהו כפי חסדו שהוא ית' שיהיה שבית שלם ומלכות מפואר' כפי ערך העושה שהוא ה' · או יאמר ע"ד הפי' לא שכיתי ואת' בני יש' לא כליתם וזהו כי בית יעשה לך קיים בלי כליון כשמו ית' ויהיה ע"ד מ"ש חז"ל גבי ברוך הגבר אשר יבטח בה' והיה ה' מבטחו כביכול יהיה ה' ק"ו מע"א שמידת פורענות כמאהם יהיו עושיהם ומידה טובה מרובה וזהו כי בית יעשה לך קיים ונצחי כה' וכ"י יעשה לך ממש ה' כמו והיה ה' מבטחו כאמור :

כי ימלאו ימיך עיין הרד"ק והרלב"ג · ולע"דן · או' כי ימלאו ימיך על מש"חז"ל ששאל דוד ע"ה למות בערב שבת ולא בשבת והשיבו הש"י כי טוב יום בחצריך מאלף עולות שעתיד בנך להעלות ביום א' וזהו כי ימלאו ימיך שאפי' יום א' מימיך חביב עלי מאד ע"ד יודע ה' ימי תמימים ואמר שיתן ממלכה עד סוף כל הדורות והתחלתה תהיה מהיוצא ממעיו עד סוף כל הדורות לא שיתחיל מבן בנו וכיוצא אלא והקימותי את זרעך אחריך עד סוף הדורות וההתחלה מן אשר יצא ממעיך בנך · או יהיה מקושר אשר יצא ממעיך לסוף הפ' שאמר והכינותי כו' שאעפ"י שהמלכות שלך היא ולזרעך אחריך עכ"ז בנך אשר יצא ממעיך לו לבדו הכינותי את ממלכתו בכל מעלה לא כן הבאים אחריו הולכים ומתמעטים בכבוד ומעלה והכוון שאמר אשר יצא ממעיך שבעוד היותו קטן אשר לו זמן מועט יצא ממעיך ימלוך ותכון מלכותו וכן היה שלמה עם היותו בער מלך והכינה' ממלכתו שנתן לו ה' חכמה והוד מלכות וז"ש אשר יצא ממעיך והכינותי ר"ל הכונו מלכותו תכף לזמן אשר יצא ממעיך וכו' :

הוא יבנה בית לשמי מהרי"א והכינותי את ממלכתו עד עולם שבהיות בנו המולך אחריו לא תפסק מלכותו וז"ש וכוננתי את ממלכתו עד עולם שגם בניו עדי עד ישבו לכסא לו והם

היה עד עולם כמו שפי' חז"ל עד עול' האמור גבי שמואל ירמוז שיכונן מלכות שלמה עד הגיע שנותיו למנין עולם שהם חמשים שנה והביאור הראשון עיקר ע"כ ולא יתכן לבאר עד עולם נ' שנה שהרי שלמה לא מלך אלא מ' שנה וא"כ איך יאמר עד עולם נ' שנה כעולמו של יובל ובעולמו של לויים והוא היה יותר מחמשי' ועוד שהו' ממלכתו שלא אמר מלכותו מורה על יוצאי חלציו שהמשך מלכותם אם כן עד עולם פי' עדי עד בהכרח : ולע"דן לדקדק ותורה היבת הוא במה שזכרתי לא"זל בפ' האתה תבנה שהקדמת בנין ביתך לבנין ביתי והותי המלכת אחרי גויך לא"ה כאן הוא ובכ' בית ר"ל הוא ראוי שמקדים לעשות ביתי לביתו וגם שיכוין לעשותו לשמי אבל מבקש ה' יבוא שמה לא יכון לבנותו לשבתי כמוך ככו' האתה תבנה לי בית לשבתי וע"י זה גם אני אעש' לו זאת וכוננתי את כסא ממלכתו זכר כאן כסא להגד מלכות ולתפאר' שידו בכל משלה מעב' לנהרי כוש :

אני אהיה לאב כו' כבר אמר בשבט אנשי' זה הדד ורזון ואלידע ובנגעי בני אדם אלו המזיקי' בנוי דאדם הראשון דאמר ר' סימון כל ק"ל שנה שפירשה חוה מאדם רוחות הזכרים היו מתחממים ממנה והיא יולדת מהם ורוחות הנקבות מתחממות מאדם והיו יולדו' ממנו מ"ד רוחין דביתא טבין דרבין מיניה ומ"ד איגון בישין דתכמין ילדיה ע"כ והנה חז"ל דקדקו לשון אנשים מיעוט רביה שנים על הדד ועל רזון שהשני אנשים האלה יהיו שבט תוכחתו בהעוותו ונגעי בני אדם הם הנעשים מהקרי כמו שזכרנו מאמר' סי' · אמנם הטעם שהפ' ל' בנגעי בני אדם לפי שיש בני אדם ויש בני חוה לפי שאותם של בני אדם יותר מרובי' ויותר קשים מהשפעת אדם בהם ויהי יותר חזקים כי קבלו כח קדושה יותר ויכול לעבר כמה רוחין נקבו' במאמר נגעי בני אדם רבי הכמות ורבי האיכות · כי של בני חוה כעשו מהשפעת' בחוה בלבד ויהיו מועטים גם שהם חלושי כח קדוש' לז"א בני אדם בנוי דאדם הראשון שהם רבי הכמות והאיכות כאמור ולפי דבריהם אלו אפשר שלפי שסלמה הטה והם' בהרבות לו נשים גם בהרבות לו סוסים וכסף וזהב ובכל זה יגרום לרום לבבו לבלתי ירא את ה' והז בנה שלמה במה כו' ולזה לפקוד על רום לבבו רזון והדד שבט אנשים אמנם על לא ירבה לו נשים לחימה יפקוד ה' עליו בנגעי בני אדם מין במינו · ורש"י הביא דברי המדרש הנזכר גבי שבט אנשים אמנם בנגעי בני אדם הנזכר פי' זה אשמדאי שדחהו ממלכותו והשדים בני אדם כו' כנזכר במדרש אלא שהוא ז"ל סובר שהשדים בני אדם הם שיצריך פי' שסרג חז"ל אמר שנבראו ערב שבת בין השמשות ואולי ב' מינים יש ודברי רש"י נכונים גם הרד"ק הביא דברי בראשית רבה ע"ש וכן מהרי"א · ולע"דן אני אהיה לו לאב רחמן אקדים לו חסדי כי זה דרכו ית' דכתיב מי הקדימני ואשל' ואח"כ הוא יהיה לי לבן יכבד אב ויהיתו כבן יקיר לי כו' יגרום לאשר בהתעוותו והוכחתיו תוכחת כך לא בשבט אלוה הקשה מאד לפני זעמו מי יעמוד לא בשבט אנשים ר"ל שבט הראוי לאנשים חלושים וילודי אשה ושביעי רוגז ובנגעי הראוי' לבני אדם אשר בעפר יסודם · ורמז בהו' לאב בלמ"ד וכן לבן להורות אני אהיה לאב שיש לו בן יקיר והאב רחמן וזהו לאב ר"ל ידוע וכן לבן יקיר · והאפשר לפרש בהפך בהו' אני אהיה לו לאב ר"ל אני אהיה לו לאב שיכבדני כבוד אב ולא יזלזל בי אבל אהיה לו ובעיניו לאב וכן גם אני גם בן אחר כך כיון שהוא מכבדני הוא יהיה לי לבן שארם' עליו כי הוא לי בעיני ולי לבן אשר בהעותו והוכחתיו וכו' יהיה שמאל דוחה וימין מקרבת וז"ש וחסדי לא יסור וכו' :

וחסדי לא יסו' ממנו כו' עיין הרד"ק וכן הרלב"ג וכן מהרי"א ז"ל וזהו אשר הסירותי מלפניך ר"ל אשר סרתי המלכו' ממנו לפניך אבל זרעך וביתך אחריך שנאמו ביתך וממלכתך עד עולם לנצח נצחים ע"כ · ולע"דן לדקדק הו' לשון יסור מאליו שלא אמר לא אסיר גם יתור אשר הסירותי מלפניך כי די שיאמר כאשר הסירותי מעם שאול מלפניך · ונראה כי ידוע לכל מה דעבדין מן שמיא בעגם והאסוכה הוא לטב כי הרעות נעשות בהסתרת פנים כמו שכתו' בתור' ואנכי הסתר אסתיר פני כו' ומצאוהו צרות רבות ורעות ולז"א כאן שאין צריך לו' שהש"י לא אסיר ממנו בפועל שאין דבר רע יורד מלמעלה כאמור אבל אמר לא יסור מאליו בהסתר פנים כאשר הסירותי מעם שאול בפועל ובכונ' המתכוין והוקשה אל הש"י בעצמו ואיך אתה הו' אשר הסירותי מעם שאול בכוונה כי לא הי"לל שלא אשר הוסר מעם שאול לזה משיב ואו' כאשר הסירותי מלפניך שמלפניך נתחייב שהסירותי חסדי מעם שאול בכוונה מתכוונת לקחתי ממנו לתת לפניך כי פי' הראשונים ז"ל שיעשה הש"י דבר רע להכלית טוב וכן פי' בהו' לטב ר"ל להכלית טב והוא רע ז"ש אשר הסירותי מלפניך לתכלית טוב הסירותי מלפניך · או יאמר אשר הסירותי מעם שאול על החסד והו' אשר הסירותי מלפניך ר"ל אשר הסירותי את שאול שהוסר וכדאה מלפניך והו' וחסדו לא יסור בו' מקושר עם מ"ש אני אהיה לו לאב שלא יסור חסדי ממנו :

ונאמן

ונאמן ביתך · נפעל עבר כמו ויתקיים מן ותקעתיו יתד במקום נאמן · וכת"י וקיים ביתך : לפניך · כמו שהוא לפניך היום כשאך נכון כן יהיה עד עולם : וישב לפני יי' · לפני הארון ומכאן סמכו רבותינו ז"ל שאין ישיבה בעזרה אלא למלכי בית דוד בלבד ומהם אמרו כי אף למלכי בית דוד אין ישיבה שהרי למעלה אין ישיבה שכ' שרפים עומדים ממעל לו וכתיב וכל צבא השמים עומדים עליו וכתיב בין העומדים האלה למעלה אין ישיבה ודוד יושב ומהו וישב לפני יי' מהם אמרו שסמך עצמו ומהם אמרו שישב עצמו בתפילה : מי אנכי · שהייתי ראוי למלוכה : ומי ביתי · בית אבי או אמר ביתו על בניו כלומר מי בניי שיהיה ראוי למלוכה : עד הלום · עד המקום הזה שנתת לי המלוכה ולבני אחריו : ובדרש מי אנכי והלא מן עמוני ומואבי באתי עד הלום לא די שבאתי בקהל אלא שעשיתני מלך ואין הלום אלא מלכות שנ' הנה עוד הלום איש ויאמר יי' הנה הוא נחבא אל הכלי : ותדבר גם אל בית עבדך למרחוק : שהייתי רחוק ונתקרבתי : ותקטן עוד זאת · המלכות שנתת לי ולא דיבה אלא שדברת לתת המלכות לבית עבדך עד עולם זהו למרחוק וי"ת למרחוק לעלמ' דאתי : וזאת תורת האדם · תכונת האד' כלומר זאת שדבר' עלי תכונת האדם הגדול הוא ולא אדם שפל ונבזה כמוני כמו שאמר מי אנכי ומי ביתי : וכן בדברי הימים וראיתני כתור האדם המעלה וי"ת ודא חזיא לבני אינשא · ובדרש בתור האדם המעולה שבנביאי' ואיזהו זה משה רבינו שנאמ' ומשה עלה אל האלהי' משה משובח שבנביאים ודוד משובח שבמלכים אתה מוצא מה שעשה משה עשה דוד משה הוציא את ישראל ממצרים ודוד הוציא את ישראל משעבוד מלכיות משה קרע לישראל את הים ודוד קרע לישראל את הנהרות שנאמר בהלותו את ארם נהרים וגומר · משה נתן לישראל חמשה חומשי תורה ודוד נתן לישראל ה' ספרים שבתילים :

ואתה

רשי

וישב שם לפני יי' · לפני הארון : עד הלום · שהמלכתני : גם אל בית עבדך · להמליך את בני אחרי : וזאת תורת האדם · בתמיה ראוי להתבשר כן לבשר ודם · ד"א עשית לי כמו שעשית לאד' הראשון שהראית לו דורות העתידים לצאת ממנו :

מה

רלבג

כי הביאותני עד הלום · ר"ל שהבאת אותי לזאת המעלה אשר אני בה היום והייתי קודם זה רועה צאן ומשם לקחתני ולא די לך בזה אבל דברת גם אל בית עבדך למרחוק ר"ל שתתמיד הממלכה לי גם כשימשך לך זרעי ויתרחקו ממך · והנה זאת תורת האדם שקראתם לצדיקים וקראתם לרשעים והשגחת כי שלא תאבד מונתך ותיבתך וחסדך מזרעי בעבור הרשעים :

על

טו אָדָם׃ וְחַסְדִּי לֹא־יָסוּר מִמֶּנּוּ כַּאֲשֶׁר
הֲסִרֹתִי מֵעִם שָׁאוּל אֲשֶׁר הֲסִרֹתִי
מִלְּפָנֶיךָ׃ וְנֶאְמַן בֵּיתְךָ וּמַמְלַכְתְּךָ
עַד־עוֹלָם לְפָנֶיךָ כִּסְאֲךָ יִהְיֶה נָכוֹן
עַד־עוֹלָם׃ כְּכֹל הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה וּכְכֹל
הַחִזָּיוֹן הַזֶּה כֵּן דִּבֶּר נָתָן אֶל־דָּוִד׃
וַיָּבֹא הַמֶּלֶךְ דָּוִד
וַיֵּשֶׁב לִפְנֵי יְהוָה וַיֹּאמֶר מִי אָנֹכִי
אֲדֹנָי יְהוִה וּמִי בֵיתִי כִּי הֲבִיאֹתַנִי עַד־
הֲלֹם׃ וַתִּקְטַן עוֹד זֹאת בְּעֵינֶיךָ אֲדֹנָי
יְהוִה וַתְּדַבֵּר גַּם אֶל־בֵּית־עַבְדְּךָ
לְמֵרָחוֹק וְזֹאת תּוֹרַת הָאָדָם אֲדֹנָי
יהוה

יו' צ' · ה' · ל' · ג' · ב'חד חס' וחד מל'דין חס'

אֱנָשָׁא׃ וְטוּבִי לָא יַעֲדֵי מִינֵיהּ כְּמָא
דְאַעְדֵיתִי מִן שָׁאוּל דִּי אַעֲדֵיתִי מִן
קֳדָמָךְ׃ וְקַיָּים בֵּיתָךְ וּמַלְכוּתָךְ עַד
עָלְמָא קֳדָמָךְ כּוּרְסֵי מַלְכוּתָךְ יְהֵי
מְתַקַּן עַד עָלְמָא׃ כְּכֹל פִּתְגָמַיָּא
הָאִילֵין וּכְכֹל נְבוּאֲתָא הָדָא כְּדֵין
מַלֵּיל נָתָן עִם דָּוִד׃ וַאֲתָא מַלְכָּא דָוִד
וִיתֵיב קֳדָם יְיָ וַאֲמַר לֵיהּ אֲנָא בְּמִיסַּת
יְיָ אֱלֹהִים וּמַן בֵּיתִי אֲרֵי אַמְטֵיתַנִי עַד
הָלְכָא׃ וּזְעֵירַת עוֹד דָּא קֳדָמָךְ יְיָ אֱלֹהִים
וּמַלֵּילְתָּא אַף עַל בֵּית עַבְדָּךְ לְעָלְמָא
דְאָתֵי וְדָא חֲזָיָא לִבְנֵי אֱנָשָׁא יְיָ
אלהים

וככל ה' בקריאה וסימ' ככל חקתיו וככל משפטיו · ככל הדברים האלה וככל החזיון · וככל החזיון הזה דד"ה · כי התעיתם בנפשתיכם · ובכל כחי הכינתי לבית אלהי: מי אנכי ג' בקריאה וסי' מי אנכי כי אלך אל פרעה · כי הביאתני עד הלם · מי אנכי ומי חיי :

מנחה קטנה

פי' אנכי ב' אלפי' וגו' כלומר כי באין ובאפס הייתי ממותר להיות נפל באופן שהיות לאיש מי שאוכל לומר על עצמי אנכי יש לי להחזיק טובה אי נפי עי אנכי כי אדם הראשון אני אשר חטא לך שבאשר הוא גרם מות לכל העולם היה ראוי לא תביאהו יעמד מי כמוני היום כי אם שהיית רחים בדין יזכו אומרו אדני אלהים · ולא זו בלבד כי אם שנתת לי מלכות כי ומי ביתי שבאתי מרות המואביה שלא בלבד שהביאות בקהל כי אם גם עד הלום זו מלכות ותקטן עוד זאת וגו' והוא כי ג' מלוקות הם במלכות א' לדוד · ב' בשלמה · שלישית לימות המשיח · והנה באומרו כי הביאותני עד הלום דבר על עצמו ואמר עוד זאת שהיא מה שהוא ע"ד בזאת שהוא מלכות בנו בעיניך ודברת גם אל בית עבדך למרחוק שהיא המלוכה השלישית וכל זה גלית לאדם הראשון וז"ש וזאת תורת האד' גם ירבה כל מה שאמר' בתורת אדם הראשון על מלך המשיח נאמר כי שם נאמר נעשה אדם וגו' וירדו בדגת הים ובעוף השמים וגו' והנה אדם הראשון לא רדה בדגת הים ובעוף השמים ובכל האמור שם אך דברי התורה בביאה האמורה על אדם שנאמר על מלך המשיח שנ' בו וירד מים עד ים וגו' :

ומה

פי' רבינו ישעיה

וישב לפני יי' · לפני הארון : ותקטן עוד זאת בעיניך · פירוש כל הגדולה שעשית לי אלה עוד דברת אלי טובות לזמן רחוק שאמרת שימליך בני אחרי · וגם אמרת לי שיהא נאמן ביתי לעולם : וזאת תורת האדם · פירוש בתמיה וכי זאת תורת האדם למצוא חן בעיניך ולהתחשב בעיניך כל כך · ידעתי כי איני ראוי לכל זה הכבוד :

כלי יקר

ונאמן ביתך וכו' עיין הרד"ק וכן מהרי"א ז"ל ופי' עוד ונאמן שהוא תנאי כלו' וצריך שתהיה ביתך נאמן בעבודת ה' שאז יהיה ביתך נאמן וממלכתך עד עולם · ולע"ד לפרש לשון נאמן שר"ל ונאמן אני ה' לקיים דברי יעודי שביתך וממלכתך עד עולם יתמיד כמו שהוא היום לפניך ואעפ"י שיבא זמן גלות ישראל אשוב לרומם כסאך וזהו כפל הענינים ואו' פעמים עד עולם להורות על שני זמנים · או אפשר עוד באו' לפניך בשרו שעתיד דוד לחיותו וכמו שאחז"ל באותה שעה חיה דוד כשאמר בעבור דוד עבדך כמו שנא' ה' העלית מן שאול כפשי כו' וז"ש ונאמן ביתך שיהיה קיים ביתך וממלכתך עד עולם לפניך ממש שתחיה ותראה כל המלכי' שיצאו מחלציך ותיבת לפניך ג"כ נמשכת לסוף הפ' לפניך כו' :

ככל הדברים כו' יש לדקדק כפל ככל הדברים וככל החזיון ותירץ מהרי"א כי ראיתי מי שפי' החזיון הזה על ימות המשיח שיהיה מזרע דוד והוא יבנה את בית האלהים ולא יוסיפו בני עולה לענותו עוד ועליו היה היעוד מהתמדת המלכות ולא יסירהו עוד ולכן אמר ככל החזיון הזה כן דבר נתן הנביא כי היה חזיון גדול ודוד גם כן אמר ותדבר לבית עבדך למרחוק לימות המשיח ע"כ · וא' עד כי מעניות דעתי כיונתי לדעת המפרש הזה כאשר כתבתי למעלה בכפל אל עבדי אל דוד ועניני הנבואה מוכיחים הם שדברו הכתובי' גם על ההוה ועל העתיד ובזה מובן כפל ככל הדברים האלה על ההוה וככל החזיון הזה על העתיד וכתב עוד שאין מן התימה היות באן הדברים בלשון עתיד ודברים בלשון עבר כי הדברים הטובים העתידין הם באי' בלשון עבר להיות אמיתתם כאלו עבר באו' והיו וכראותי עתה כן בדברי מהרי"א שמחתי כמוצא שלל רב : ולע"ד שנמצא בענייני נבואה זו דברים קשים כגידין והוכחתיו בשבט אנשים כו' ודברים טובים אשר על ב' הענינים אמר הכפל ככל הדברים האלה וככל החזיון הזה ויהיו ככל הדברים האלה על הדברים הקשים על דרך דבר האדוני הארץ אתנו קשות ואו' ככל החזיון על הדברים הטובים או בהפך ככל הדברים על הטובים וככל החזיון על הדברים הקשים שבו מלשון חזות קשה הוגד ומלשון משה גיא חזיון ולכל הפי' אמר כי ככל הדברים וככל החזיון דבר נתן הנבי' דבר והפכו כאמור והוסיף לו' כן דבר כי די שיאמר ככל הדברים וככל החזיון הזה דבר נתן רמז שכן באותו הלשון לא גרע ולא הוסיף באופן שהגיד הטובים והקשים וכו בלשון עצמו שנא' לו וז"ש כן דבר ממש בלי תוספת ומגרעת כן דבר נתן הנביא וכו' :

ויבא המלך דוד וכו' עיין רש"י ז"ל והרד"ק וכן הרלב"ג · ולע"ד לדקדק או' המלך דוד באן ונראה כי הטעם שאין ישיבה בעזרה אלא למלכי ב"ד להיותם כנועים ושפלי ברך נכנעים אל דברי ה' ומצותיו כי על כן היה דוד דן ודנין אותו לא כן מלך יש' לא דן ולא דנין אותו להיותם גאים ועזים נמצא כי ענות דוד גרמה לו ישיבה בעזרה שהיא עטרת לו ותפארת כי לפני כבוד ענו' שלכן בחר ירבעם לבטל עליית ירושלם כדי שלא יראוהו עומד ורחבעם יושב וז"ש כאן הפ' ויבא המלך דוד וישב שישיבתו זאת עפ"יה' שישב נתגדלה מלכותו וזכה לזה מצד הענוה שבו ועליה דן כעת ואמר מי אנכי כו' כי הביאותני עד הלום להושיבני לפניך יושב ולא עומד ובמדרש תלים מי אנכי והלא מרות המואביה באתי כי הביאותני ולא קיימת בי לא יבוא עמוני ומואבי עד הלום ולא די שבאתי בקהל אלא שעשיתני מלך ואין הלום אלא מלכות שנא' הבא עד הלום איש ויאמר ה' הנה הוא נחבא אל הכלים · ולע"ד דמנא להו לחז"ל שאמר והלא מרות המואביה באתי היכא רמיזא בקרא ועוד מנא להו לחלק שאמר הביאותני עד הלום לב' ענינים הביאותני לענין ביאה בקהל ועד הלום לענין מלכות דילמא כולה חדא מילתא · ונר' שדקדקו ז"ל ראשונה לשון מי אנכי דהי"ל מה אנכי ומה ביתי כמו מה הכום עוד דקדקו לשון אנכי דלא קא' מי אני שהוא דקדוק ב' שע"כ אחז"ל גבי משה באו' מי אנכי כי אלך אל פרעה שדרשו אתה אמרת אנכי ארד עמך מצרימה האם אני אותו אנכי שאמר' ואנכי אעלך גם עלה עוד דקדקו או' עד הלום תיבת עד מיותרת לעומת זה דרשו מי אנכי שאינו לשון מיעוט שממעט עצמו ע"ד מה אני מה חיי אבל כוונתו והלא מרות המואביה באתי כי מצינו ברו' שאמרה לבועז אנכי רות אמתך וז"ש מי אנכי כלו' האם תלילה לך איכך יודע מי אני שבאתי מאות' שאמרה אנכי רות אמתך ותיבת עד המיותרת לדקדק והכריע היות מאמר הביאותני עד הלום ב' ענינים האחד הביאותני בקהל ולא די בזה אלא שהביאותני לפני לפנים עד הלום שאין הלום אלא מלכות באופן שהם שתי גזרות האחד הביאותני והשנית עד הלום :

ותקטן עוד זאת שוחר טוב תמן תנינן עמוני ומואבי אסורים ואיסורם איסור עולם אבל נקבותיהם מותרות מיד · ויאמר מי אנכי כי הביאותני עד הלום מהו עד הלו' לא דיי שהביאותני בקהל אלא שעשיתני מלך ואין הלום אלא מלכות שנא' הבא עד הלום איש · ותקטן עוד זאת בעיני' כהנים דאמר לחבריה זעירא הדא בהפך ותדבר גם אל בית עבדך למרחוק שהייתי רחוק ונתקרבתי זאת תורת האדם אבל נקבותיהם מותרות מיד ע"כ · ולע"ד לדקדק במאמר דכיון שבעל המאמר כולל במ"ש עד הלום שקרבו השי"ת להביאו בקהל שא' לא דיי שהביאותני בקהל אם כן לפי דבריו ותדבר אל בית עבדיך למרחוק שהייתי רחוק וכו' למה שנכלל בדבר המלכות גם אל בית עבדיך קשה בהיות בנושא למרחוק · אבל רצו לפרש ותקטן עוד זאת בעיניך כפשוטו יען שהשנית איכה גדולה מן הראשונה שהדרגה המלכות לדוד עם היותו שבא מרות המואביה דבר גדול מאד להרים מאשפות אביון למלכות ועם היותו מזרע המואביה כי מאי דלא הוה והוה מאי דהוה לא כ"ש שאחרי שהוא מלך אין מן התימה שימלכו בניו שכבר היה אביה'

מלך כהנים דאמר לחבריה זעירה הדא בהפך שלפי זה המאמר ותקטן זאת בעיניך אינו מוסב לראש הפ' שא' כי הביאותני עד הלום כי אין זאת קטנה אלא גדולה כאמור ובלשון ג"כ בלתי צודק שאו' זאת בלשון יחיד וכבר הוכחנו שזכר שני ענינים האחד ביאתו בקהל והשנית הלום המלכות ואיך אמר זאת לשון יחיד לזה פירשוהו כהנים דאמר לחבריה זעירה הדא בהפך שמוסב או' ותקטן זאת על סוף הפסוק כאילו אמר זעירא הדא בהפך הלא הוא מה שדבר' אל בית עבדך ענין המלכו' שנכלל בתיבת גם עם היות ביתי פגום ז"ש למרחוק שהייתי רחוק אלא שקרבתני בטענה זאת תורת האדם הזכרים אסורים ולא הנקבות · עלה בידינו ביאור בפסוק מתוך דבריהם ז"ל באו' למרחוק על ענין עמוני ומואבי שקרבו בטענ' זאת תורת האדם שאיסורו איסור עולם לא תורת הנקבות שמותרות מיד א"כ מלת למרחוק מיותרת לגמרי וא"כ היה לו לפרש הפסוק כפשוטו וכו' שהבטיחו השי"ת שלא יכבה נרו לעולם ומלכותו · ועוד מי הכריחו לפרש אומר ותקטן זאת בעיניך כהנים דאמר לחבריה וכו' ולמה לא פירשו הפסוק כפשוטו : ונראה דבעל המאמר הוקשה לו תיבת הלום וגם תיבת עד מיותרת וזה כלל באו' מהו עד הלום מדלא קאמר מהו הלום וכן בתירוץ היה לו לקצר ולומר הלום מלכות שנא' הבא עוד הלום איש וכו' באו' לא דיי וכו' רוצ' לתרץ תיבת עד שכוונת הכתוב לא דיי שהבאותני בקהל שהגדול הזה היה מספיק לי ואתה ברחמיך הביאותני עד גבול הלום שאין הלום אלא מלכות באופן שאו' לא דיי שהביאותני וכו' כלול בתיבת עד ומלכות כלול בתיבת הלום והנה ראו חז"ל בסוף שאו' וזאת תורת האדם אין לו הבנה רק אם נפרשהו זאת תורת האדם ר"ל הזכרים הם אסורים איסור עולה אבל הנקבות מותרת מיד לכך הוצרכו לפר' או' ותדבר גם אל בית עבדך למרחוק דהיינו שהייתי רחוק מאבי ונתקרבתי דהשת' א"ש או' זאת תורת האדם תורת הזכרים ולא תורת הנקבות · והכוונה שהמשכ' המלכות לדורות דבר גדול הוא ונתגדל יותר מצד היותו הנושא גרוע זרע מואבי שאעפ"י שמן הדין יהי' מותר לבא בקהל עכ"ז לענין מלכות תשים עליך מקרב אחיך היותר מיוחס זהו שאמר ותדבר גם אל בית עבדך ענין המלכות עם היות פגם זה של למרחוק מצד מואבי ועיין רש"י ז"ל והרד"ק ז"ל וכוונת המאמר הזה שהביא הרד"ק ז"ל מהתייחסות דוד למשה הוא בסוד תפארת ומלכות בסוד דו פרצופין אשר משה כליל תפארת בראשו ניתן וזכר לתורה ולנסים ככו' ודוד אשר זכה למלכות שמים זכה ג"כ בכיון אל משה ע"ה כי הסוד שלו משפיע וסוד מלכות בית דוד מקבלת שפע שהיו חמשה ספרי תלים לרמוז אל ה"א אחרונה שבשם הרומזת לאשת חיל עטרת בעלה וה"א ראשונה שבשם הרומזת לבינה היא חיים והתפארת עץ החיים עץ חיים היא למחזיקים בה עד כאן נתחלקה התורה לחמשה ספרים וזה די · ועיין הרלב"ג ז"ל ומהרי"א הביא ככל הנזכר והוסיף על דרך רש"י ז"ל שפירש בתמיה דהכי קאמר וכי זאת תורת האדם לתת נצחיות מלכות לו ולזרעו אחריו והפי' כשיהיו רשעים ופקדתי בשבט פשעם וכו' כי השכל היה נותן שיסתו רשעים ממנה אם כן אין זו תורת האדם כי אם תורת השכלים הנבדלים הקיימים בנצחיותם :

ולע"ד לדקדק תיבת עוד שמיותרת · ומהו וזאת תורת האדם · ונראה כי האדם אשר יראה לעינים אפשר שאיש פחות הערך ימצא חן בעיניו וייטיב עמו לזה אמר תמי' אנכי ממך ה' אלהים הרואה ללבב ויודע כל תעלומות איך בחרת בי כי מי אנכי ומי ביתי עד שמצאתי חן בעיניך אשר הביאותני עד הלום · ותקטן זאת בעיניך כאילו אני גברא רבא כדאי והגון מאד עד שדברת גם אל בית עבדך למרחוק לדורות הבאים העיני בשר לך אם כראות אנוש תראה כי מה שלימות ראיתי בי להגדיל אותי כל כך וזאת תורת האדם אשר יראה לעינים ולמראה עיניו ישפוט לא תורתך ה' אלהים אשר עיניך הלא לאמונה רואה ללבב ואם כן איך בחרת בי כי מי אנכי ואמר ותקטן עוד זאת וכו' כמו שאמרו הראשונים ז"ל גבי ונתנך ה' אלהיך עליון על כל גויי הארץ ובאו עליך כל הברכות האלה כי למה יצאת ברכת ונתנך ה' עליון מכלל שאר הברכות ותרצו ז"ל בי ידוע שבמתנה צריך להעריך ערך הנותן וערך המקבל ובבחינת הנותן הוא ית' מלך מלכי המלכים אבל בבחינת המקבלים ישראל זה העם לא היה כל ימיו אלא בשעבוד מצרים ומטולטל לזה צריך שיקדים השי"ת לתתך עליון על כל גויי הארץ ויתחייב מזה שיבאו כל הברכות האלה והשיגוך דכולי האי ואולי יספיק כל הברכות האלה לעם שלם כמוך עליון על כל גויי הארץ שירבו הברכות לפי ערך הנותן לא לפי ערך המקבל · עד כאן וכיוצא בזה אבין כאן כיון שהביאותני עד הלום מלך יהודה וישראל גברא רבא אנא מהמלכות והממשלה שנתת לי ונמשכה קטנות בעיניך אל המלכות בעצמה שנתת לי כי למלך כמוני מילתא זוטרתי הוא המלכות עצמה על כן ותדבר גם אל בית עבדך לדורות וזאת תורת האדם כנז"ל ואפשר עוד וזאת תורת האדם כדפרישית בכלי חמדה שהכוונה אחרי שמי אנכי קטן הערך אין זאת אלא לכבוד אדם הראשון יציר כפיך אשר ממנו חוצבתי וכו' כל חיי רוחי כמו שאמרו ז"ל שבעים שנה נתן אדם הראשון לדוד והמקובלי' ז"ל אמרו אד"ם אדם דוד משיח באופן שזאת תורת האדם היא שגרמה לי כן מלכות וממשלה כי למעשה ידיך תכסוף לכבדו ולרוממו · ואפשר עוד שאמר ותקטן עוד זאת וכו' שכוונת אומרו עוד זאת יען כי מתחלה קטנה היא בעיניך זאת המלכות מאת שנתת לאיש גרוע כמוני כי מי אנכי ומי ביתי כי הביאותני עוד הלום והנה ותקטן עוד זאת פעם ב' זאת המלכות הנז' כיון שנתת אותה גם אל בית עבדך לדורות ז"ש ותקטן עוד רוצה לומר עוד פעם שנית מאחר שנתת אותה אל בית עבדך :

רד"ק

ואתה ידעת את עבדך · אתה ידעת לבב עבדך ולא אדע לדבר מה שבלבי ואתה ידעת ואתה ידעת בעוד עבדך כירוש ידעת כמו מה אדם ותדעהו : בעבור דברך וכלבך · בעבור דברך שאמרת לשמואל להמליכני וכלבך וכרצונך עשית כי איני ראוי לכך אלא שאתה רצית בי · ויתכן לפרש גם כן בעבור דברך ורצונך ויהיה כפל דבר לחזק : את כל הגדולה · נכתב בוי"ו עם הדגש וחביריו כתבנו בספר מכלל ובחלק הדקדוק : להודיע את עבדך · כלומר רצית להודיע עבדך את כל הגדולה הזאת שדברת עלי ולזרעי אחרי : על כן גדלת יי' אלהים : על כן שאני משיג דעתך ורצונך ידעתי שגדלת על הכל ואין יודע מחשבותיך וידעתי כי אין כמוך ואין אלהים זולתך:ככל אשר שמענו באזנינו וככל אשר ידענו מלבנו הכרנו שאין כמוך ואין אלהים זולתך וי"ת ככל די שמענא אמרין קדמנא כלומר מה ששמענו אומרים הקדמונים אשר לפנינו על דרך שאל אביך ויגדך זקניך ויאמרו לך : ומי כעמך כישראל · כמו שאין כמוך באלהים כן אין כעמך ישראל בעמים : אשר הלכו אלהים · הלכו לשון רבים דרך כבוד כמו ישמח ישראל בעושיו ובדברי הימים אשר הלך האלהים וי"ת דאזלו שלוחין מן קדם יי' · ובדרש אשר הלך האלהים זה הקב"ה אשר הלכו האלהים זה משה ואהרן : ולשום לו שם · פי' לו כלומר לאלהים להגדיל בפי בני אדם אשר לא ידעוהו כמו פרעה שאמר מי יי' אשר אשמע בקולו לשלח את ישראל לא ידעתי את יי' וגומר לפיכך אמר האל ואכבד בפרעה וזהו ולשו' לו שם ובדברי הימים לשום לך שם : ולעשות לכם · כנגד ישראל ידבר : הגדולה · גם זה בוי"ו עם הדגש : לארצך · כנגד ישראל או כנגד השם ופי' עשית להם גדולה ונוראות עד שבאו לארצך וכת"י עד די עלו לארע בית שכינת' דיהבת' להון : מפני עמך · כשבאו לארצך גרשת יושבי הארץ הזאת מפני עמך ונוראות שעשית להם וכן הוא בדברי הימים לגרש מפני עמך : גוים ואלהיו · פי' מגוים ומאלהיו ומ"ם ממצרים משמשת במקום שנים ושלשה או פירוש והכית גוים ואלהיו כמו שכתוב ובכל אלהי מצרים אעשה שפטים או פי' גוים על ישראל כלומר אשר פדית ממצרים גוים וזקניו וגדוליו ואמר גוים בלשון רבים כלומר משפחות ישראל כמו בנימן בעממיך ואלהיו כמו אלהים לא תקלל שפי' שופטים ויונתן לא תרגם גוים ואלהיו ואפשר שהיה דעתו כדעת מקצת רבותינו ז"ל שפי' ואלהיו על השם ית' על דרך בכל צרתם לו צר ואמרו גוים ואלהיו כביכול שהוא פדוי עמהם מפני זה לא תרגמו : בית

תרגום

אֱלֹהִים: וּמָה יוֹסִיף דָּוִד עוֹד לְמַלָּלָא קֳדָמָךְ וְאַתְּ עֲבַדְתְּ בָּעוּת עַבְדָּךְ יְיָ אֱלֹהִים: בְּדִיל מֵימְרָךְ וּכְלִבָּךְ עֲבַדְתְּ יָת כָּל רַבְרְבְתָא הָדָא לְהוֹדָעָא יָת עַבְדָּךְ: עַל כֵּן רַב אַתְּ יְיָ אֱלֹהִים אֲרֵי לֵית דִּכְוָתָךְ וְלֵית אֱלָהָא בַּר מִינָּךְ כְּכֹל דִּי שְׁמַעְנָא אָמְרִין קֳדָמָנָא: וּמַן כְּעַמָּךְ כְּיִשְׂרָאֵל עַמָּא חַד בְּחִיר בְּאַרְעָא דַּאֲזָלוּ שְׁלוּחִין מִן קֳדָם יְיָ לְמִפְרַק לֵיהּ לְעַם וּלְשַׁוָּאָה לֵיהּ שׁוּם וּלְמֶעְבַּד לְכוֹן רַבְרְבָן וְחַסִּינָן עַד דִּי עֲלוּ לְאַרַע בֵּית שְׁכִינְתָּךְ דִּיהַבְתָּא לְהוֹן מִן קֳדָם עַמָּךְ דִּי פְרַקְתָּא לָךְ מִמִּצְרַיִם גּוֹיִם וֶאלָהָיו:

ואתקינתא

מקרא

יְהוָה: כ וּמַה־יּוֹסִיף דָּוִד עוֹד לְדַבֵּר אֵלֶיךָ וְאַתָּה יָדַעְתָּ אֶת־עַבְדְּךָ אֲדֹנָי יְהוִה: בַּעֲבוּר דְּבָרְךָ וּכְלִבְּךָ עָשִׂיתָ אֵת כָּל־הַגְּדוּלָּה הַזֹּאת לְהוֹדִיעַ אֶת־עַבְדֶּךָ: עַל־כֵּן גָּדַלְתָּ יְהוָה אֱלֹהִים כִּי־אֵין כָּמוֹךָ וְאֵין אֱלֹהִים זוּלָתֶךָ בְּכֹל אֲשֶׁר־שָׁמַעְנוּ בְּאָזְנֵינוּ: וּמִי כְעַמְּךָ כְּיִשְׂרָאֵל גּוֹי אֶחָד בָּאָרֶץ אֲשֶׁר הָלְכוּ־אֱלֹהִים לִפְדּוֹת־לוֹ לְעָם וְלָשׂוּם לוֹ שֵׁם וְלַעֲשׂוֹת לָכֶם הַגְּדוּלָּה וְנֹרָאוֹת לְאַרְצֶךָ מִפְּנֵי עַמְּךָ אֲשֶׁר פָּדִיתָ לְּךָ מִמִּצְרַיִם גּוֹיִם וֵאלֹהָיו:

ותכונן

ואתה ועתה | י"ח ב טעם | תביר י' ב' | ד"ג מלי וח' חס' | ח"כ"ב כנגו' ג' | ג' י' | ב' לו סרי' אלפי' ט"ו | ב כתיב כן | ל'

ולעשות ט"ו בקריאה וסי' השמר בנגע הצרעת · ונתנך יי' לראש ולא לזנב · וחזקתם מאד לשמר ולשום לו שרי אלפים דשמואל · ומי כעמך כישראל דשמואל · ועברה העברה · ולשלמה בני תן לב · והיה אם תלך לפני · ויאמר ליהוידע לדרוש · אם מצאתי חן בעיני המלך · כי עזרא הכין לבבו · וילכו כל העם לאכול · מחזיקים על אחיהם · ויקשרו כלם יחדו · ידעתי כי אין טוב בם :

רש"י

מה יוסיף עוד לדבר אליך · מה אשאל עוד : ואתה ידעת את עבדך · נתת לי כל צרכי כמו יודע לדיק נפש בהמתו : בעבור דברך · להקים מה שאמרת לשמואל להמליכני : וכלבך · רצונך הוא ולא שאני כדי להודיע את עבדך הבשורה שבשרתני : אשר הלכו אלהים · משה ואהרן שנאמר נתתיך אלהים לפרעה וכן תירגם יונתן דאזלו שלוחין מן קדם יי' : לפדות לו לעם · כך אמרו השלוחים לישראל הקב"ה שלחנו לפדות לו לעם ולעשות לו שם ולעשות לכם הגדולה ונוראות עשית לארצך לאחר שיצאו משם ומה הם הנוראות מפני עמך לגרש גוים ואלהיהם ומקרא זה חסר לגרש ובדברי הימים פירשו לגרש מפני עמך אשר פדית ממצרים מבין הגוים ואינו חסרון כי ממשמע שנאמר מפני עמך גוים אנו שומעין לשון טרודין וגירושין :

אתה

רלב"ג

על כן גדלת יי' אלהים וגו' · ר"ל שידיעת העתידות היא לך לבדך ואתה קורא הדורות מראש כמו שנזכר בספר ישעיה ואין כמוך שידע על נכון כל המתחדש כי לשאר השכלים ידיעות חלקיות מנימוס הנמצאו' וסדרם ויושרם ואולם ידיעות בכללו לא יתכן שתהיה כי אם לשם ית' כמו שבארנו בחמשי מספר מלחמות יי' : ומי כעמך כישראל גוי אחד בארץ · מיוחד לעבודת השם ית' כי הוא הולך לפדותם לו לעם ולזה הרבה הנפלאו' בהוציאו אות' מארץ מצרים למען יהיו לו לעם והו' יהיה להם לאלהי' ועשה גם כן נפלאות ונוראות בהורישו אותם ארץ ישראל : אשר פדית לך ממצרים גוים ואלהיו · ר"ל שהשחיתו ישראל גוים ואלהיו בעת ירשם הארץ או ירצה שהנפלאו' ההם שעשה מפני עמו קצתם היה להשחית גוי' וקצתם להשחית אלהיהם כמו שנתבאר בענין דגון בראש זה הספר :

אתה

כלי יקר

ומה יוסיף עוד דוד וכו' עיין רש"י ז"ל וכן מהרי"א שלא שפי' ידע לשון רחמים כמו וידע אלהי' · ועיין הרד"ק :

בעבור דברך כו' עיין רש"י וכן הרד"ק והוסיף ע"ש ומהרי"א ז"ל איני חושב שעשית זאת בעבור שדברתי לבנו' בית לשמך ועל אשר היה עם לבבי כן כי לא יספיק זה לסיבת כל החסד הגדול הזה אבל בעבור דברך וכלבך ר"ל דברך הגזרה אשר גזרה חכמתך וכלבך ר"ל רצונך הטוב להטיב הם גרמו כל החסד הגדול הזה ולדברים האלהיים אין ראוי שיבוקש תכלית אחר כי הם חכמתו ורצונו ית' ודברך היא חכמה והגזרה האלהית וכלבך הוא הרצון האלהי שמהם נמשך החסד שעשה ומה שרצו להודיעו אליו ע"י הנביא כי עם היות שיחפוץ הש"ית לעשות חסד עם זרע דוד להמליכו מה היה הכרח לשיגידהו ויודיעהו לדוד אין לזה הם כן תכלית אחר כי אם חכמתך ורצונך להודיע את עבדך · ולע"ד לפי שהיה פקפוק בענין דוד שהרי דואג רצה להרחיקו כששאל עליו שאול בן מי זה העלם ונהעלמה מהם הלכה: לולי שבא יתרה הישמעאלי וגען חרב ואמר כך מקובלני מבית דינו של שמואל עמוני ולא עמונית מואבי ולא מואבית ז"ש בעבור דברך ומצותך שכתב בתורה לא יבוא עמוני ולא עמונית מואבי ולא מואבית א"כ בעבור דברך שדברת בתורה עשית זאת להודיע שעמונית מותרת ומואבית מותר' והעד דוד מלך ישראל שנבחר מיד ולדורות דורותיו אחריו שזה קיום דברך האמיתית על כן עשית את הגדולה הזאת והגדולה היא להודיע את עבדך שהודעה אלי היה הוראת חביבות וחשיבות על דרך מה שפירשו הראשונים ז"ל חביב אדם שנברא בצלם שהכוונה שהידיעה שהודעה לו שנברא בצלם חיבה יתירה היא חיבה יתירה נודעת לו וזהו את הגדולה הזאת להודיע את עבדך א"כ זהו להודיע שההודעה אליו היא הוראת החשיבות וחיבה וזהו להודיע את עבדך :

על כן וכו' עיין הרד"ק והרלב"ג ומהרי"א על כן גדלת ר"ל בעבור שאנחנו לא נשיג תכלית למעשיך בנזכר במ"ש בעבור דברך וכלבך עשית כו' שאתה עושה חסד עם הבלתי ראויים הכם כמו היום אשר כמוני היום ולא באנו עד תכלית כוונתך על כן ידענו שאתה ה' האלהים גדלי' מאד וחשם דוד אולי באמרנו שה' גדל מאד יגזור שיש אלוה קטן ממנו ויש ערך ויחס ביניהם לזה אמר כי אין כמוך ואין אלהים זולתך ר"ל שאין אלהים זולתך לא קטן ולא גדול ע"כ :

ולע"ד שאמר שהגיע בדברים הלעה כוונה להודיע בה שפלות ערכו כמו שאמר מי אנכי ומי ביתו שהרי מזרע מואבי באים ואמ' שאין תועלת להאריך בזה כי גלוי וצפוי לפניו ית' שפל ערכו ומה בצע בהגיד לפניו הנגלות · עתה אמר על כן שאני כל כך קטן הערך ושפל ואפר והשגחת עלי על כן גדלת ה' כי זאת היא גדולתך שעם היותך רם ונשא עכ"ז אל זה תביט אל עני ונכה רוח ושפל רוח להחיות רוח שפלי' ולב נדכאים ז"ש על כן גדלת ה' אלהי' ולא נמשך לך ח"ו חסרון כבוד מהתקרבותך לנשברי לב ופחותי הערך בזו משפחות הדרבה בזה גדלת מאד וזהו שסמך ומי כעמך כו' לומר למוד אתה בכך להרים מאשפות אביונים והראיה עמך ישראל שהיו בשעבוד מצרים והוצאת אותם אל גדולה ומעלה שמי כעמך ישראל זהו גדלך לא כן שאר האלהות הגרועי' לא ידבקו כ"א במעולי' ונאים כדי להתכבד עמם כי הבל המה וכולי האי ואולי יתחייבו ויונהגו בהם כבוד הבל אתה מרום וגדלת מאד לא יגיע אליך חסרון כבוד בהשגיחך על שפלי המצב אדרבה זהו כבודך וגדולתך שעל כן גדל' מאד ה' אלהים ואפשר שאמר כי אין כמוך וכו' כמחזיר אל סוף הפסוק אל ככל אשר שמענו באזנינו שאלהי' באזנינו שמענו כי אין כמוך ואין אלהי' זולתך זהו ככל אשר שמענו באזנינו אומר כן כי אין כמוך ואין אלהים זולתך בלשון הזה ממש או יאמר שמה ששמענו באזנינו מאבותינו ספרו לנו עתה ראינו כן בעינינו שגדלת כן מאד ואין כמוך באלהים ככל אשר שמענו כן ראינו :

ומי כעמך וכו' עיין רש"י ז"ל והרד"ק וכן הביא מהרי"א ז"ל והוסיף בטע' זכרון ענין זה על ומי כעמך וכו' לומר שקרה למלכי דוד וביתו מעין מה שעשה השי"ת עם העם בני ישראל כמו בקרבם עם היותם גוי א' מגויי הארץ עכ"ז הלכו אלהים לפדותו ולקרבו לעבודתו לעד לעולם וכמו שמזכיר בפסוק ותכונן לך את עמך וכו' לעד עד עולם שאף גם זאת בהיותם בארץ אויביהם לא מאסתי' כו' כן בדומה מה שנבחר במלכות דוד לעד לעולם ועל שניהם יחדיו אמר בתפלתו על התמדת' כמוזכר בפסוק ויגדל שמך וכו' גם פי' גוי אחד בארץ בחשיבות גוי א' מיוחד

וחשוב לא מפאת עצמו אלא יען אשר הלכו אלהים וכו' ולשום לו שם לו לעם ישראל לעשות לו לשם ות פארת ולעשות לכם הגדולה כלפי ישראל לנוכח ידבר וכן נוראות לארצך על ישראל או אכם' כלפי השי"ת והמ"ם של לכם נוספת כאילו אמר ולעשות לך הגדול' והנוראות לארצך שהוא בית שכינה אשר בה וכל זה עשית בעבור העם אשר פדית עד כאן תורף דבריו ועיין הרלב"ג ז"ל ויש עמה אחד בחיר : ולע"ד מלבד הנ"ל בפסוק על כן גדלת שכוונה עד כאן שאתה מביט אל עני ונכה רוח להחיות רוח שפלים כמו שעשית עמי זהו גדולתך ותפארתך וכיוצא בזה עשית עם עמך העניים והאביונים שמשועבדים עבדים לפרעה במצרים ופנית אליהם אם כן למוד אתה להרים מאשפות השפלים ואפשר עוד לפי שאמר בעבור דברך וכלבך עשית את כל הגדולה הזאת להודיע את עבדך בעולם למלך הוא וביתו שמא תאמר פרגס ומלך לפי העם והעם גוי הוא חליל' לזה אמר לאמת מה שאמר מי אנכי וכו' כי הביאותני עד הלום אין הלום אלא מלכות ונפרש היות המלכות למהוג שררה בעמך אשר אין כמוהו בעולם על כן דבר גדול מאד הוא למלוך עליו וז"ש ומי כעמך וכו' ואמר כעמך כיש' דהי"לל כעמך ישראל לפי שידוע שישראל נהגו גב המצות קודם נתינתם כמו שאח"זל גבי אברה' עקב אשר שמע אברהם וכו' שאפי' ערובי תבשילין קיים והתריו בית ישראל ז"ש כעמך כשקבלו התורה וכישראל אפי' קודם שקבלו כי קיימו וקבלו היהודים קבלו מה שכבר קיימו ז"ל כעמך כים' להשוות כמו כעם ככהן או אמר ומי כעמך כולם צדיקים דומים כישראל סבא אביהם הזקן שהיתה מטתו שלימה כמו אל נור ממנו תלבו ואל מקבי בזר ממנו נוקרו ואמר אחד בארץ שאחדו עליו אשר אין לו שני הוא בהיותו יושב בארץ בני ארץ אשר ה' דורש אתה תמיד עיני ה' והשגחתו בה ז"ש גוי אחד בארץ והוכיח עוד גדולת העם אשר הלכו אלהים לפדות לו לעם ולשום לו שם אמר הלכו והיה ראוי לומר הלך אלהים לרמוז שאלהים הלך פעמים שלש במצרים הראשונה בימי אברהם להציל שרה והוא סימן לבניו שיצאו משעבוד מצרים וברכוש גדול כשרה אמנו ע"ה שנתן לאברהם אלף כסף ומתנות רבות רמז וסימן לבניו וכמו שאומרו בס"ה שמאז הושם להם שארי' בארץ שכינת עוזו ית' כדי שיגלו הנשים מהטומאה ויתקיי' בהם גן נעול ועוד שנית בימי יוסף ויהי ה' את יוסף שלא יכשל ויתקיים בהם גן נעול מעין חתום על הזכרים וכשבאו ישראל ירדה עוד גלוי שכינה אנכי ארד עמך מצרימה וכו' לז"א הלכו אלהים בלשון רבים להורו' על פעמים רבות שכולם היו הכנה לפדות לו לעם כאומר זאת ועוד אמר הלכו אלהים בלשון רבים להורות על פעמים רבות שכולם היו הכנה לפדות לו לעם. כאמור זאת ועוד אמר הלכו לפי שאינו דומה גלוי שכינת עוזו כשירד ישראל הביאו בשבעים נפש ליריד' אברהם ויוסף בי בפעם הזאת היה גלוי שכינה יותר על כן אמר אשר הלכו אלהים להורות בהתחלפות בגלוי השכינ' כפי הזמן ושיעור הכנת המקבלים לא שיבוא שנוי או התחלפות באלהים ח"ו למה זה דומה לשמש כי יהל אורו בהכנסו בחור קטן יהיה אורו למטה כזוו אחד ואם חור רחב' יכנס שעור רב ויראה התחלפות ביניה' כי עם היות ה' נואלים מאור השמש בן כיוצ' הזה המבדי' כמה הבדלות כי שמש ומגן ה' כו' והשנוי יהיה במקבלים לא בו ית' חלילה ולזה אמר הלכו אלה' בלשון רבים ואמר לפדות לו בדרך הדרש לפדות לו כביכול לפדות את עצמו כי הוא עמם בצרה על דרך בכל צרתם לא צר ואחז"ל גלו למצרים שכינה עמהם או אמר לפדות מי שיהיה לו לעם לרמוז שבאשר הם שם לא היו כדאים להפדות שהיתם עם לו אבל לעתיד יהיו לו לעם ולזה הלך האלהים לפדותו והלך גם כן לשום לו שם ע"ד לשום לכם שארית בארץ שפי' בס"ה על שכינת עוזו שנקראת שארית כמו כן יאמ' כאן לשום לו שם שם כמו ברוך שם כבו' מלכותו שהו' רמז לשכינ' שם אדנות והיינו אומרו לשום לו שם לשון שימה דהי"לל לעשות לו שם שלא ודאי כדפרישית לשום לו ית' שם שהוא היכל הש"ית כאומר כדי לעשות לכם ישראל הגדולה בפליטתכם ממצרים דומה למה שכתוב לשום לכם שארית בארץ ולהחיות לכם לפליטה גדולה · ונוראות לארצך בכניסתם לארץ הירדן יסוב לאחור ויחיו כבקעה וככנ' רבות נורא' לארצך וכל זה עשית מפני עמך התביב עליך יען אשר פדית לך ממצרים לא היו אלא גוים גמורים וכל אחד אלהיו בידו כמשאחז"ל הללו עע"ז והללו עע"ז הללו מגדלי בלורית והללו מגדלי בלורית זהו שאמר אשר פדית לך ממצרים גוים הם ואלהיו בידו ולכן אמר ואלהיו בלשון יחיד להורות התחלכות העבודות שביד' ולזה סמך :

ותכונן

מנחה קטנה

ומה יוסיף עוד דוד וגו' כיון שכל תנאתי לחזות בנועם ה' ולבקר בהיכלו ולראות בנחמת ציון וירושלים ובגאולת ישראל וכיון שהבטחתני על כל הנאמר שכל זה נכלל בו א"כ מה אוסיף עוד לבקש בדברי אליך ע"כ גדלת וגו' שהורת כי אין כמוך שע"כ לא תירא מאלהי' זולתך יגנד שלקיימו כי אין כמוך יהיה כדאי לפכב זה · גם אין כמוך לגלות עתידות כמוך וכמו שאמר בישעיה כנפה מקומות פי בשם יגיד זאת וגו' למען תדעו ותאמינו לי ותבינו כי אני הוא וגו' : כי

פי' רבינו ישעיה

מה יוסיף עוד דוד לדבר אליך דברי תושבחות והודאו' אין לי פה להשיג כפי מה שראוי לו ואתה ידעת את עבד' כי לבי נכון לפניך ואיני יודע להוציא מפי כל מחקרי לבבי · ואני איני משיג להלל לפניך כראוי · תקבל את נבי שהוא שלם לפניך · בעבור דבריך · פירוש כדי לקיים דבריך ששלח' לי על ידי נביא להיות מלך על ישראל עשיתה מה שעשית' ולא שהייתי ראוי לכך · וכל כך עשית את כל הגדולה הזאת להודיע עבדך פירוש שימלוך בני אחרי ושיהיה ביתי לפניך לעולם · בכל זה לא הייתי ראוי אלא כל כך וכרצונך היתה כלומר אתה רצית בי בחנם בלי שום תגמול במעשיתי שאהיה ראוי לכך : ומי כעמך ישראל · פירוש כמו שעשית לי גמול גדול כך עשית גם לישראל · שאין בכל האומות עם גדול ונכבד כמוהו · אשר הלכו אלהים · מדבר כנגד השם בלשון רבים כאשר ימצא בהרבה מקומות : לפדות לו לעם לפדות את ישראל להיות לו לעם ולשום לו שם שיצא שמו בכל העולם · ולעשו' לכם הגדולה · פי' אמרת לישראל שעשה לכם גדולה יתר מכל האומות ונוראות לארצך · פי' נפלאות נוראות עשית לארצך שהיא ארץ הכנעני · מפני עמך · מקרי' קצר הוא אשר הוריש מפני עמך אשר פדית לך ממצרים · גוים ואלהיו גרשתה מלפניו שבעה גוים עם אלהיהם כל גוי וגוי ואלהיו · ודומה לו ובכל אלהי מצרים אעשה שפטים :

רדק

בית אבנה לך · כתרגומו מלכו אקיים לך: על כן מצא עבדך את לבו · מצאו מכוון להתפלל אליך: ודבריך יהיו אמת · דרך תפילה אמר או פי' הם אמת וכת"י איכון קשוט: הואל · ענין רצון וחפץ כמו ויואל משה הואל נא ולין הנה נא הואלתי וי"ת לשון התחלה שרי כמו שתרגם אנקלוס הנה הואלתי הראשון שריתי: להיות לעולם לפניך · שיהיו עובדים לפניך: בית עבדך לעולם על עצמו אמר כמו האחרים וי"ת ומברכתך יתברכון בתי עבדך לדיקיא לעלם: את מתג האמה · י"ת ית תיקון אמתא אולי היתה אמת המים עוברת בעיר תקנו אותו לבא מחוץ לעיר אל העיר לפיכך נקראת העיר מתג האמה ובמקומו בדברי הימים את גת ובנותיה מיד פלשתי גת ובנותיה היו נקראים בכלל מתג האמה ויש בו מדרש בברייתא דרבי אליעזר פרק שלשים ושתה כששלח אבימלך ליצחק ואמר לו ראה ראינו כי היה יי' עמך וגו' אמרו יודעי' אנו שעתיד הקב"ה ליתן לך ולזרעך את כל הארצות האלה כרות עמנו ברית שבועה שאין זרעך יורש את ארץ פלשתים וכרת עמהם ברית שבועה מה עשה יצחק כרת אמה אחת ממתג החמור שהיה רוכב עליו ונתן להם שיהיה בידם אות ברית שבועה וכשמלך דוד רצה לבא בארץ פלשתים ולא היה יכול מפני אות הברית משבועת יצחק עד שלקח מהם אותו הברית שנ' ויקח דוד את מתג האמה מיד פלשתים ואחר כך לקח ארץ פלשתים: וימדדם

רשי

אתה הוא האלהים · שליט ויש בידך יכולת לקיים: הואיל · רצה:: מתג האמה · ובדברי הימים כתיב ויקח דוד את גת מיד פלשתים והיא נקראת מתג האמה על שם שהיא מקל רודה בכל פלשתים מטרופולין של מלכים שלא מצינו בכל סרני פלשתי' בעזה ובאשדוד ובעקרון ובאשקלון שם מלכות אלא בגת מצינו אכיש מלך גת: מתג · אגוי"לון בלע"ז: האמה · הוא המרדע של עץ: וימדד

ותכונן לך את־עמך ישראל לך
לעם עד־עולם ואתה יהוה היית
כה להם לאלהים: ועתה יהוה אלהים
הדבר אשר דברת על־עבדך ועל־
ביתו הקם עד־עולם ועשה כאשר
דברת: ויגדל שמך עד־עולם
לאמר יהוה צבאות אלהים על־
ישראל ובית עבדך דוד יהיה נכון
לפניך: כי־אתה יהוה צבאות
אלהי ישראל גליתה את־אזן עבדך
לאמר בית אבנה־לך על־כן מצא
עבדך את־לבו להתפלל אליך את־
התפלה הזאת: ועתה אדני יהוה
אתה־הוא האלהים ודבריך יהיו
אמת ותדבר אל־עבדך את־הטובה
הזאת: ועתה הואל וברך את־בית
עבדך להיות לעולם לפניך כי־אתה
אדני יהוה דברת ומברכתך יברך
בית־עבדך לעולם:

ח

א ויהי אחרי־כן ויך דוד את־פלשתים
ויכניעם ויקח דוד את־מתג האמה
מיד

ח' כתיב כן בנביאים · כולהון פתחין

ואתקינתא לך ית עמך ישראל קדמך
לעם עד עלמא ואת יי הויתא להון
לאלהא: וכען יי אלהים פתגמא די
מלילתא על עבדך ועל אנש ביתיה
אקים עד עלמא ועביד כמא די
מלילתא: ויסגי שמך עד עלמא
למימר יי צבאות אלהים על ישראל
ובית עבדך דוד יהי מתקין קדמך:
ארי את יי צבאות אלהא דישראל
חויתא לעבדך למימר מלכו אקיים
לך על כן השכח עבדך לצלאה
קדמך ית צלותא הדין: וכען יי אלהים
את הוא יי ופתגמך אינון קשוט
ומלילתא על עבדך ית טבתא הדא:
וכען שרי וברך ית בית עבדך
למהוי לעלמא קדמך ארי את
יי אלהים מלילתא ומברכתך
יתברכון בתי עבדך צדיקיא
לעלם: והוה
בתר כן ומחא דוד ית פלשתאי
ותברינון ונסיב דוד ית תיקון אמתא
מירא

רלבג

את מתג האמה מיד פלשתי' · הנה כתו' במקומו בספ' דברי הימי' את גת ובנותי' ואולי היה זה המחוז נקרא מתג האמה · והנה כמואב חדד שני חבלים להמית ומלא החבל להחיות ואמרו רז"ל שהיה בעבור שהמיתו אביו ואמו כי כבר הניאם אל מלך מואב כמו שנזכר במה שקדם אלא שאם היה הענין כן יהיה פי' וישבו עמו כל ימי היות דוד במצודה כי אז הפרד דוד מהם לא שמרו להם והמיתום: ויעקל

מנחה קטנה

כי אתה ה' אלקי' דברת וגו' וע"כ מובטח אני שלא תתבטל הדבר כי כאשר הטובה היא ע"י מדת רחמים לפעמים תתבטל כי תקטרג מדת הדין כנכון והתוית תיו וגו' אך כאשר הטובה היא על ידי מדת הדין אין פחד שתתבטל לז"א ועתה אדני אלקי' שהבטחתני בשמות אלו שנם מדת הדין מסכים ע"כ מובטח אני ונדברך אשר דברת אל נתן הנביא יהיה אמת שיתקיימו ולא יהי' קטרוג בדבר ממדת הדין:

פי' רבינו ישעיה

את מתג האמה מיד פלשתים · ים לפרש מדינות הם סמוך לגבול פלשתים ולקחם מהם:

כלי יקר

ותכונן לך את עמך וכו' טעם היותם בלתי מוכני' להיותם עם לך אתה הכינות אות' וכוננת את עמך ישראל ע"י הנסים והנפלאות אשר עשית בקרבם עד שהבאת אות' להיות מאמינים בה' ובנבואת משה עבדו ז"ש ותכונן לך את עמך ישראל באופן שיהיו לך לעם עד עול' וטעם כפל לך לך כי די שיאמר ותכונן את עמך ישראל לך לעם עד עולם לומר שאתה בעצמך כוננתו לקשט אותו לך שימצא חן בעיניך כדי שיהיה לך לעם עד עולם הא למה זה דומה לבחור בארזיסים לו קרובה שחורה וכאוה שהוא מוכרח לקחתה כי אין כמוהו ביחס שהוא מיפה אות' וכונן אותה לו ז"ש ותכונן לך בעצמך את עמך ישראל שהוא הגון והוא כבר עמך כוננתו להיות לך לעם עד עולם זהו מלדם שהוצרכו לכוננם כי מלדך ואתה היית להם לאלהים. מיום היותם ואפי' כשלא היו נוהגים לך תורת אלוה ז"ש ואתה ה' הייתי להם לאלהים דלא קאמר. ולהיות להם אתה לשהים והוא על דרך מה שפירש בכלי חמדה בפסוק לעברך בברית ה' אלהיך וכו' עיין שם שדקדקתי אומרו והוא יהיה לך לאלהים רוצה לומר הוא מרצונו הטוב שאינו צריך להכריע בשבועה להיות לך לאלהים:

ועתה ה' אלהים וכו' מהרי"א ז"ל כתב שאחרי שזכר התיחסות ענין ישראל ומלכות בית דוד חתם ואמר בתפלה שיקיים הדבר אשר דברת על עבדך למלכות. ועל ביתו שתמשך המלכות שנמשך אל ביתו לעולם ועד עולם ועל ישראל אמר ועשה כאשר דברת לישראל כי בקיום יחדיו שני היעודים האלה ויגדל שמך וכו'. ולע"דן כי כונת הפסוק אומרו לשון ועתה הוא שר"ל מעיקרא לא היה ראוי להכניסני במלכות כי מי אנכי ומי ביתי להכנס בגדול' הזאת למלוך על עם אדיר כעמך כי מי כמוהו ועתה שכבר הכנסתני מאי דהוה הוה אל נא תשיבני אחור כי הוא רע ומר וז"ש ועתה שכבר טעמתי טעם השררה קשה לפרוש כמו שמצינו בשאול שהיה נחבא אל הכלים לברוח מן השררה ואחר כך רדף אחריה בכמות רדיפות אחרי דוד ז"ש. ועתה ה' אלהים כיון שילאה מפיך לדקה הדבר אשר דברת על עבדך ועל ביתו הקם עד עולם ואם ח"ו אחטא אני יאתהו לך ו' שמו ואתה תיסרם ז"ש ועתה כאשר דברת היינו להוכיחם ושיהיה על ידך ממש ולא ע"י אנשים וז"ש עשה ר"ל אתה בעצמך ויהיה כאשר דברת בכ"ף הדמיון ולא אמר ועשה וקיים כאשר דברת רק אלא ועשה כאשר וכו' ר"ל חלק ממה שדברת בענין התוכחות אבל לא ע"י אנשים ולא עשה אותם על ידך אם יהיה אפשר ויהיה אם כן כאשר דברת ולא אשר דברת ממש שהרי אתה עושה קצת דהיינו בעשות דבר התוכחות מידך כי את אשר יאהב ה' יוכיח הוא בעצמו ולא על ידי אנשים:

ויגדל שמך וכו' לע"ד אחר שהזכיר ענין התפלה על קיום מלכותו ומלכות ביתו אמר ויגדל שמך כשתכונן עמך ישראל לפניך כי יאמרו לאמר העולם כולו ראו דבר נפלא שעם היות ה' שיש לו צבאות מעלה ומטה בחר להיות ממשלתו על יש' ז"ש ויגדל שמך עד עולם וזה יהיה ע"י שיאמרו כל העולם לאמר ה' צבאות עם היות שיש לו צבאות מעלה שהוא מתגאה עליהם עם כל זה בחר להיות אלהים על ישראל ובית עבדך דוד יהיה נכון לפניך ר"ל אל כל שירו' שתשלחנו ללכת ולבא על כל אשר תצונו יהיה נכון מוכן ומזומן לפניך לא שאני אהיה נוהג שררה ומרדות בהם כי אתה ה' צבאות אלהים על ישראל ושליט עליהם וי"ת נכון לפניך מתוקן קדמך שלא התפלל כאן על המלכות שתכון כסא מלכותו אבל אמר כי בית עבדך יהיה כשר והגון ונכון כדי שיהיה לפניך בעבודתך ויראתך ובזה מובן אומר ויגדל שמך עד עולם שיתקדש ויתגדל שמך בכל העול' באומר' שה' אלהים על ישראל ר"ל שישראל עובדי ה' בכל לבבם כי בזה יגדל שמך גם יגדל שמך מלך בית עבדך בהיותו נכון ומתוקן וכשר לפניך ע"ד מ"ש הרד"ק · ומהרי"א במ"ש להיו' לעולם לפניך ובסמוך הוסיף לפרש יהיה נכון לפניך ע"ש:

כי אתה ה' צבאות וכו' עיין הרד"ק ז"ל ומהרי"א ז"ל אחר שאמר ויגדל שמך בהתמדת מלכות ב"ד ובהתמדת עמו ישראל שיהיה שם ותהלה לשי"ת ולזה שמח בהבלחות אלו אמר כי אתה ה' וכו' וחשב פן יחשב לעזות שאלת המלכות בפיו ובשפתיו לז"א כי לפי שאתה ה' צבאות גלית את אזן עבדך בענין זה לאמר בית אבנה על כן מצא דוד את לבו ועצר כח להתפלל את התפלה הזאת לבקש מהשי"ת הדבר אשר נתן לו השי"ת פתחון פה עליו · ולע"דן ראה דוד לתת טעם אל תפלתו זאת שאמר גזר דין מה צורך בתפלה לזה משיב שכיון שראה שהשי"ת גלית אזן עבדך על הדבר הזה אמרתי בלבי מה צורך בגלוי אזן זה שגילה ה' לאמר בית אבנה לך אין גלוי זה אלא שאתפלל על היום הדבר שלזה גילה את אזני ז"ש כי אתה ה' צבאות גלית את אזן וכו' על כן מצא עבדך פתח וגלוי דעת להתפלל אליך את התפלה הזאת והוא על דרך הנאמר לי ויאמר אפי וכו' שאי' גלוי אזן למשה כדי שיאמר למה ה' יחרה אפך בעמך כמ"ש חז"ל וכי תופס הייתי בך והכוונה שלא נעלם מדוד שבחטא בניו יסיר מהם חלק מהמלכות ויניח בידם שבט אחד או שנים כדי שלא יכב' רו כמו שעשה לרחבעם ולז"א כאן להתפלל אליך את התפלה הזאת דייקא שאמ' ויגדל שמך וכו' ה' אלהים על ישראל ר"ל על כלל ישראל ודוגמתו ובית עבדך דוד יהיה נכון לפניך מולך על כלל ישראל לא על שבט אחד וזהו שאמר אחר שבא אלי גלוי אזן ראיתי להתפלל התפלה הזאת כדי שתתמיד מלכותי על כלל ישראל כלם:

ועתה ה' אתה הוא האלהים וכו' עיין רש"י ז"ל וכן מהרי"א ז"ל ודברך אמת בלי שנוי והודיע בזה שלא היתה כונת התפלה להיותו מסופק חלילה ביכול' האלהי עליו אמר אתה הוא האלהים ר"ל בעל היכולת וגם לא נסתפק בשנוי רצון ולא בנבואת נתן לז"א ודברך יהיו אמת כי לא חזור היעוד מפאת הנותן כי אם מפאת המקבלים ולכן התפלל שיהיו בני ראויים לקבל וז"ש ועתה הואל וברך וכו' שהתפלל להיות לעולם לפניך ר"ל בעבודתך ולא אמר זה על התמדת כסא המלכות · ועיין הרד"ק ז"ל · ולע"דן לדקדק אומר אתה הוא האלהים שאם להודיע שלו ית' היכולת היה מספיק שיאמר אתה האלהים תיבת הוא מיותרת גם תיבת יהיו מיותר' ובלתי מתישב' די שיאמר ודברך אמת ומהו ותדבר אל עבדך את הטובה הזאת לשון טובה דקאמר · ונראה שדוד ראה כי ענין מלך ישראל דבר זר מאד כי ה' מלכנו ה' מחוקקנו ועל זה הקפיד השי"ת בימי שמואל ששאלו מלך שאמר לו לא אותך מאסו כי אם אותי מאסו ממלוך על ישראל ולזה חשש שלא תחשב לו אשמה ששמח במלכות דוד כאלו חפץ הוא למשול ולהדיח את המלכות של שמים ממלוך על ישראל חלילה לדוד לז"א ועתה ר"ל הנכון היה שאחרי שנדחה שאול תחזור עטרת מלכותך ליושנה ואתה תמלוך עליהם אבל אחר שאתה בעבור דברך וכלבך עשית זאת ועתה ה' אלהים זאת תפלתי ובקשתי שאתה ה' תהיה לא העקרי המולך והמנהיג ומשגיח בהם ז"ש אתה הוא הוא דייקא שאת' הוא האלהים הדיין ושופט עליהם ומשגיח על כל חלקי ענייניהם על דרך כי ה' שופטנו ה' מחוקקנו וכי תימא אם כן אתה מבקש שיבוטלו דברי אשר יעדתי בהם מלכות לבית דוד לז"א ודברך יהיו אמת שלא יבוטל דבר ממה שדברת אל עבדך את הטובה הזאת שלא בחרתי לא במועיל שבשררה ולא בערב שבה אל' בטובה שבה מהעבודה ומהיותי לפניך שאתה הוא האלהים השופט והמנהיג ואני וביתי לפניך כמשיק להוציא הענינים לפועל בשליחותך ז"ש ועתה הואל וכו' ר"ל ועתה כדי לקיים הענינים הנזכרים שאתה תהיה האלהים וגם תקיים הטובה אשר דברת אל בית עבדך שנראים דברים הפכיים אבל אינם הפכיים לפי האמת כי הואל וברך את עבדך להיות לעולם לפניך כמו שדברת ודברך אמת ואתה תהיה המשפיע טובה וברכה והצלחה שמברכתך יבורך בית עבדך דוד לעולם יהיה הדבר כסדר אשר בזה יתקיים שאתה הוא האלהים ומברך בית עבדך גם כן נוהג שררה ומלכות בברכתך באופן שמידך יהיה הכל:

ועתה הואיל וברך וכו' רש"י ז"ל הואל רצה ע"כ וכן הרד"ק ע"ש וכן מהרי"א ז"ל שבהיותו לעולם לפניך עובד ה' לא תמנע הברכה מצד המקבלי' ועל זה אמר ומברכתך יבורך בית עבדך שיבורכו ויזכו להיותם צדיקים על דרך השיבנו ה' אליך ונשובה וכן הטיבה ה' לטובי' כי בהיות הכנה במקבלים אין שום שנוי בנותן חלילה והם ע"כ · ולע"דן שאל מהשי"ת ישפיע עליו ועל ביתו שפע ברכה לפי שעה בהווה ז"ש ועתה לפי שעה זו הואל וברך שתהיה הברכה מהרצון האלהי וז"ש הואל וברך כי אין טעם ברצון ואין צריך זכות לברכותיו וכמו שהתפלל ואני תפלתי לך ה' עת רצון וכו' · וכן אם תדרשהו לשון התחלה הכל עולה למקום הרצון שהוא ההתחלה וז"ש ועתה הואל בעת ועונה הזאת וברך את בית עבדך והשפע הברכה זאת לא ישמן בה ויבעט אלא להיות לעולם לפניך כי היא מתת אלהים שלא תדחה אותם מלפניך אבל תהיה הכנה להיות לעולם לפניך זה לפי שעה ולעתיד אנא פקוד עליהם תמיד ז"ש ומברכתך יבורך בית עבדך לעולם ואפשר שאמר ועתה התחל וברך ואחר כך ומברכתך זאת יבורך תמיד כי ברכתך לא יהיה לה הפסק עד לעול' ואמר יבורך דהי"ל תבורך להודיע כי גם דוד יקבל נחת רוח מכאן שהאבו' שמחים בשמחת הבנים בקבר על דרך מה שאחז"ל מכאן שהאבות מעטרים בקבר ז"ש יבורך לרמוז אל עבדך שיזכיר באומרו בית עבדך וז"ש לעולם ית' תמיד מלבד הברכה שתברכהו עתה והיינו דפתח ועתה וסיים בלעולם · עוד אפשר נעתה הואל וברך את בית עבדך שיהיה בית כשר להיות לעולם לפניך בעבודתך כדפי' הרד"ק ומהרי"א ז"ל ובהיותו מוכן עומד לפניך בלי שום מסך מבדיל בינך לבינו אלא לפניך ממש אז ומברכתך יבורך בית עבדך מאיליו שאין צריך שתברכהו אלא הוא יבורך מאיליו כי השפע אלהי וברכתו הגיע מאליה אל המוכן וכדאי אליה ולז"א יבורך ולא כתיב תברך וכו':

ויהי אחרי כן וכו' ועתה הואל וברך בית עבדך א"ר יוחנן אמר לו הב"ה לדוד דוד אין הבור מתמלא מחוליתו אלא אם כן מושכין לו אמה ממקום קרוב אם אתה פושט ידך באומות העולם אין אתה מתברך הה"ד ויהי אחרי כן וכו' ויך דוד בפלשתים וכו' ע"כ דקדק רבי יוחנן סמיכות הענינים ואומרו ג"ב ויהי אחרי כן כי אחרי מופלג ר"ל שדוד רצה שבבור יתמלא מחוליתו שהרי אמר ומברכתך יבורך בית עבדך שהוא יבורך מיניה וביה וזהו לשון יבורך מעצמו והקב"ה הפליגו מזה כשאמר לו אין הבור מתמלא מחוליתו וז"ש ויהי אחרי כן ר"ל אחרי שעבר הויכוח הנז' ויך דוד את פלשתים ומה שאמר ויקח דוד את מתג האמה דרשוהו בפרקי רבי אליעזר לשון מתג ורסן כשיעור אמה רנגב לו' ויקח את מתג האמה מיד פלשתים לפי שכרת יצחק עם פלשתי' ברית שנאמר ראה ראינו כי היה ה' עמך ונאמר תהי נא אלה בינותינו וכו' מה עשה יצחק כרת אמה אחד ממתג החמור שהיה רוכב עליו ונתן להם ברית שבועה וכשמלך דוד רצה לבא לארץ פלשתים ולא

מיד פלשתים׃ ויך את מואב וימדדם בחבל השכב אותם ארצה וימדד שני חבלים להמית ומלא החבל להחיות ותהי מואב לדוד לעבדים נשאי מנחה׃ ויך דוד את הדדעזר בן רחב מלך צובה בלכתו להשיב ידו בנהר׃ וילכד דוד ממנו אלף ושבע מאות פרשים ועשרים אלף איש רגלי ויעקר דוד את כל הרכב ויותר ממנו מאה רכב׃
ה ותבא ארם דמשק לעזר להדדעזר מלך צובה ויך דוד בארם עשרים ושנים אלף איש׃ וישם דוד נצבים בארם דמשק ותהי ארם לדוד לעבדים נושאי מנחה ויושע יהוה את דוד בכל אשר הלך׃ ויקח דוד את שלטי הזהב אשר היו אל עבדי הדדעזר ויביאם ירושלם׃ ומבטח ומברתי ערי הדדעזר לקח המלך דוד נחשת הרבה מאד׃ וישמע תעי מלך חמת כי הכה דוד את כל חיל הדדעזר׃ וישלח תעי את יורם בנו אל המלך דוד לשאל לו לשלום ולברכו על אשר נלחם בהדדעזר ויכהו כי איש מלחמות תעי היה הדדעזר ובידו היו כלי כסף וכלי זהב וכלי נחשת׃

גם

מידא דפלשתאי׃ ומחאית מואבאי ומשח להון בערבא רמי יתהון לארעא ומשח תרין חבלין למקטל ומלי חבלא לאחאה והוו מואבאי לדוד לעבדין נטלי פרם׃ ומחא דוד ית הדדעזר בר רחוב מלכא דצובה כד אזל לאשנאה תחומיה בנהר פרת׃ ואסרם דוד מיניה אלף ושבע מאה פרשין ועשרין אלפין גבר ריגלי ועקר דוד ית כל רתיכיא ואשאר מנהון מאה רתיכין׃ ואתו אנש ארם דמשק למסער להדדעזר מלכא דצובא ומחא דוד בארם עשרין ותרין אלפין גברא׃ ומני דוד אסטרטיגין בארם דמשק והוו אנש ארם לדוד לעבדין נטלי פרם ופרק יי ית דוד בכל אתר די הלך׃ ונסיב דוד ית שלטי דדהבא דהוו על עבדי הדדעזר ואיתינון לירושלם׃ ומבטח ומברותי קירוי הדדעזר נסיב מלכא דוד נחשא סגי לחדא׃ ושמע תועי מלכא דחמת ארי מחא דוד ית כל משרית הדדעזר׃ ושלח תועי ית יורם בריה לות מלכא דוד למשאל ליה לשלם ולברכותיה על דאגיח קרבא בהדדעזר וקטליה ארי גבר עביד קרבא עם תועי הוה הדדעזר ועמיה הוו מני כספא ומני דהבא ומני נחשא׃

אף

פסוק הערות: נ״י ל׳ ד׳מל׳ בסיפר׳ · ב׳ חסין קטר׳ · פרת ק׳ ולא כתיב · ז׳ מל׳ · ל׳ · ל׳ מל׳ ג׳ חס׳ · ל׳ ל׳ · ד׳ חס׳ · ל׳

רשי

ויממדד שני חבלים להמית · לפי שהרגו את אביו ואת אמו ואחיו שנאמר ויניחם את פני מלך מואב ולא מצינו שיצאו משם · בלכתו · כשהלך הדדעזר להשיב ידו כתרגומו לאשנאה תחומי שכבש מן הארץ חוץ לגבול ארצו והרחיב את גבולו. ויעקר דוד את הרכב · משום לא ירבה לו סוסים: ויותר ממנו מאה רכב · שהיו צריכין לו לכדי מרכבתו והרכב ארבעה סוסים כמו שנאמר מרכבה בשש מאות כסף וסוס בחמשים ומאה כאן למדנו שהרכב ארבע סוסי׳: שלטי הזהב · הם אספתות שניתכים בהם החלי׳ כמה דאת אמר הברו החצים מלאו השלטי׳ כל הפרשיות הללו סמכן אגל פרש׳ של בית המקדש לפי שמכל המלחמות הללו קיבץ הקדשות לצרכי הבית׃ ויעש

רדק

וימדדם בחבל השכב אותם ארצה · דרך נקמה ובזיון ת״י חבל עדבא כלו׳ גורל וחלק · ואמרו בדרש כי עשה זה בעבור שהמיתו אביו ואמו ואחיו כשהניח אותם בארץ מואב כשהיה בורח מפני שאול כמו שאמר וינחם את פני מלך מואב וגומר וכשילא דוד משם והלך לעיר המת הרג מלך מואב אביו ואמו ואחיו חוץ מאחד שברח והחייהו נחש העמוני הוא החסד שאמר דוד כאשר עשה אביו עמדי חסד : ותהי מואב · עדת מואב : נושאי מנחה · ת״י נטלי פרם כלומר שהיו נושאין לו מס ידוע בכל שנה · בלכתו להשיב ידו בנהר פרת · כשהלך הדדעזר להשיב גבולו בנהר פרת שהיה משיג גבול ישראל להרחיב גבולו בארצם וכת״י לאשנאה תחומיה וכספר דברי הימים להציב ידו אף על פי שהם שני לשונות הענין אחד והדדעזר עזר בתחלה לישראל ולקח מארצם על כן אמר דוד במזמור אלהים זנחתנו פרצתנו הרעשת ארץ פצמת׳ וגומר ועתה בא להעמיד גבולו עד מקום שכבש מארץ ישראל סמוך לנהר פרת והתחזק דוד עליו ברצון האל והכהו : וילכד דוד ממנו ולא אמר ויך נראה כי לא הכה מהם אלא אשר הכה בהלחמו עליהם ובהתגברו עליהם לנגח׳ לכד מהם הסך הזה שאמר לשם ולקח מהם פדיון נפשם וכת״י וילכד ואסרם כלומר אסרם בכבלים עד שפדו עצמם : אלף ושבע מאות פרשים ועשרים אלף איש רגלי · ובדברי הימים אלף רכב ושבעת אלפים פרשים הנה מנה השרים הגדולים אשר במחנה הדרעזר ושם מנה כל הרכב והפרשי׳ וכן לא זכר הנה מניין הרכב ושם זכר אותם והרגלים זכרם הנה ולא זכרם שם : ויעקר דוד · לפי שהוא אסור לו להרבו׳ סוס כמו שכתוב ולא ירבה לו סוסי׳ ולא המית׳ כי אסור להשחית דבר כברא דרך השחת׳ אם לא היה מזיק או דבר שאסור בהנאה או למחות זכר כמו בעמלק שנ׳ בו משור עד שה מגמל ועד חמור ועקר׳ כדי שלא יקחו מהם אנשי החיל והעיקור הותר בסוסי האויבים כדי שלא ילחמו בהם עוד ליש׳ כמו שצוה האל ליהושע את סוסיה׳ תעקר והעקור שהוא מגשר פרסותיהם מארכובה ולמטה שלא תוכל לזוז ממקומה : ויותר ממנו מאה רכב · הם ארב׳ מאות סוס הותיר׳ לצרכו כדי מרכבתו כי לא אסר׳ תורה להרבות סום אלא סוסים בטלים כדי שלא יהיו ישראל רגילים ללכת למצרים כי משם היו מביאין הסוסים לפיכך לא יהיו לו סוסים בטלים אלא כדי צרכו : ארם דמשק לפי שיש ארם צובה ארם נהרים ארם מעכה ארם בית רחוב : נושאי מנחה · כתרגומו בעלי פרם כמו שפירשתי : שלטי הזהב · מגיני הזהב אשר היו על עבדי הדדעזר פי׳ אשר לקחם במלחמה ופי׳ אל עבדי כמו על עבדי וכן הוא בדברי הימים והולרך לומר ויביאם ירושלם כלומר שלא נתנם לפדיון כמו שנתן הפרשים של עבדי הדדעזר לפדיון במו שאמר למעלה וילכד או אמר ויביאם ירושלם לומר שנתנם באוצר בית יי׳ למקדש : ומבטח ומברותי · ובדברי הימים ומטבחת ומכון שני שמות היו להם ובטח וטבחת אחד אלא שהפוכות האותיות : ולברכו · שיגליחהו האל במלחמותיו או פירו׳ ולתת לפניו מנחה כמו שאמר ובידו היו כלי כסף וגומר כי המנחה נקראת ברכה כמו קח נא את ברכתי אשר הובאת לך׃ הקדיש

רלבג

ויעקר דוד את כל הרכב · עשה זה כדי שלא ירבה לו סוסים כמו שבא המלו׳ בזה בתורה : וישם דוד נציבים בארם דמשק · שם מאמניו מושלים בהם כי כב׳ היה ארם לדוד לעבדי׳ : ויעש

מסרת

רחב ב׳ חס׳ בג בהי וסימ׳ ויך דוד את הדרעזר דשמואל · ומשלל הדר עזר בן רחב דשמואל׳ : וכל שום קרתא דכוו׳ חס׳ במ׳ ג׳ מלאים וסימ׳ והיא בעמק אשר לבית רחוב · וישכרו את ארם בית רחוב · ואדם ציבה ורחוב · פרת חד מן ו׳ מלין דקריין ולא כתיבין וסימ׳ נמסר בריש ספר אלה הדברים : ויושע ג׳ חס׳ בקריאה וסימ׳ ויושע יי׳ את יושבי קעילה · ויושע יי׳ את דוד דשמואל · ויושע מחרב מפיהם · וחד קוה אל יי׳ ויושע לך :

פי׳ רבי׳ ישעיה

וימדדם בחבל׳ בעבור שהרגו אביו ואחיו שהפקיד בידם כשהיה בורח מפני שאול : ותהי מואב לדוד לעבדי׳ · כמו גלתה יהודה · בלכתו להשיב ידו בנהר פרת · פירוש היה הולך להכין לו מקום בנהר כדין כמו ויד תהיה לך · ויעקר דוד את כל הרכב · כדי לקיים רק לא ירבה לו סוסים ויותר ממנו מאה רכב לצורך מרכבתו · וכל רכב הוא ארבעה סוסים כדכתיב ותעל ותצא מרכבה ממצרי׳ בשש מאות וסוס בחמשי׳ ומאה : נציבים בארם דמשק · מונה עליהם מושלים : שלטי הזהב · הם האשפחות המלאים חצי · בדכתי׳ הברו החצי׳ מלאו השלטי׳ :

כלי יקר

ולא היה יכול לבא מפני השבועה עד שלקח מהם אות ברית שבועת יצחק שנאמר ויקח את מתג האמה מיד פלשתים עד כאן והכוונה שאעפ״י שמן הדין הותר לו לילחם עמהם כי הם פטרו מים דהשית מדון לילחם תמיד בים׳ זאת ועוד שכבר עבר הזמן של הם תשקור לי ולניני ולנכדי אשר זמן זה קבע להם אברהם ויצחק לא להוסיף כי אם חזוק ובמ״ש תהי נא אלה בינותינו האלה אשר בינותינו כבר מזמן אביך כחדש אותה עתה בינינו וביניך אלא שדוד היה חושש לכבוד אות הברית שהוא אותו המתג של חמור שהיה רוכב יצחק כאשר החזירוהו לפלשתים שהיה אות ברית שבועה ר״ל שהיה אות לברית ההבה שכרתו עמו והחזירוהו ולזה לקחו מתג החמור שיהא זכרון לחמור שהיה רוכב עליו כאשר החזירוהו אללם ויזכרו הטובה זו דורות הבאים כנז׳ אם תעשה עמנו וכו׳ וזה רמז באו׳ המאמר מתג החמור שהיה רוכב עליו וגם כן היה אות שבוע׳ שנשבע על קיום הברית ומכל הבחינות הנזכר לא היה יכול דוד עד שלקח האות הזה ברית שבועה מיד פלשתי׳ בין שלקחו מידם לרצונם ובין שלקחו בעל כרחם אין בכך כלום כיון שלפי הדין נקי הוא מאלהם ולא היה מונע עצמו אלא משום לזות שפתים עתה שלקחו אפילו לזות שפתים הוסר ממנו ומן הדין מותר ולזה ויך את פלשתים ודקדקו בזה לשון מיד פלשתים לשון מיד שייך על דבר מטלטל הנתן מיד ליד שאלו יהיה מתג האמה מקום הי״ל מפלשתים ולשון מיד צריך ליזחק שהוא מתחת יד ממשלתם · ורש״י מתג האמה וכו׳ ע״ש ועיין הרד״ק ז״ל וכן הרלב״ג ומהרי״א ז״ל כתב בקשר הפרשיות כי ראה דוד שהש״י הניח לו מסביב קלת מנוחה ורצה לבנות בית המקדש לה׳ וה׳ ית׳ ענהו שבנו הוא יבנה אבל הוא אין לו מנוחה עדין הבין מזה היות הרצון האלהי שיהזיק במלחמות עוד ז״ש ויהי אחרי כן שלא הניחו ה׳ ית׳ לבנות בית מנוחה אז ראה שהכונה האלהית שילחם עוד ולזה ויך את פלשתים ומואב ככל אשר יזכיר ולזה לא כמלך בצורים ותומים כמנהגו הטוב כי לדבר כהן הנביא עדיף · ומתג האמה כרלב״ג הנז״ל · ולע״ד ויהי אחרי כן שמתחלה היה המלכות רופף ביד דוד שהיה חושש פן יקראנו אסון כשאול וביתו שנדחו ולזה לא התחזקה ידיו אכן כעת בה׳ יתברך אמץ את לבבו וחזק את ידיו שהמלכו׳ לו ולבנו אחריו ואפי׳ אם יחטאו ואשמו ופקדתי בשבט פשעם ובנגעי׳ עונם אז כתחזק מאד וז״ש ויהי אחרי כן מהנז״ל מהבטחות ה׳ ממה שהכיר לו שבנו הוא יבנה הבית כי הוא יהיה לו מנוחה אמר אם כן צריך להלחם מלחמות בדי שבני אחרי יהיה פנוי ויבנה הבית כדי שאהיה אני גם כן המכין בנין הבית ז״ש ויהי אחרי כן מהנז״ל בסמוך באמור ויקח את מתג האמה כפי הפי׳ הנזכר אפשר שקרא מתג האמה לפי שהמקום שלקח היה כמתג ורסן לשאר המקומות ולזה הקדים ויכניעם על ידי הכאה הנז׳ וע״י לקיחת מתג האמה ולפי׳ הרד״ק כיון שלכד אמת המים הרי הוא מתג ורסן כל העיר :

ויך דוד את מואב וכו׳ סנהדרין פרק ד׳ מיתות א״ר יוחנן משום רשב״י היינו דאמרי אינשי מיניה וביה ליזיל מיניה ביה נרגא כי אתא רב דימי אמר ירך ממנה מכרמת ריב״ל אמר שהרגו לאביו ואמו ע״כ ורש״י ז״ל הביא כדברי ריב״ל שנא׳ וינחם את פני מלך מואב ולא מצינו שיצאו משם ע״כ וכן הרלב״ג ז״ל והוסיף שאם יהיה כן הענין יהיה פירוש וישבו עמו כל ימי היות דוד במצודה כי מיום הפרד דוד משם לא שמה להם והמיתום ע״כ וכן הביא הרד״ק ז״ל שפשה בן וימדדם וכו׳ דרך בזוי ונקמה על שהרגו אביו ואמו ואחיו חוץ מאחד שברח אל נחש העמוני

והיה לנ״א דוד לעשה חסד עם חנון וכו׳ כאשר עשה עמדי חסד וי״ת בחבל בעדבא לשון גורל וחלק ותהי מואב עדת מואב נושאי מנחה ת״י בעלי פרם שהיו נותנים מס ופרס ידוע בכל שנה ע״כ וכן הביא מהרי״א ז״ל והוסיף כפי הפשט שהיו מרודים אנשי מואב וחשש להקיות׳ כלם פן ימרדו בו ורצה שדי לו בשלים מהם לקיום ישוב העיר לפרעון המס ולזה כלה השבויים היה משכיב אותם ארצה ואחר כך היה מודד שני חבלים להמית ומלא החבל להחיות ועל ידי כן בכנעו ואנשי מואב נושאי מנחה פורעים מס לדוד ועשה זה למואב ליסר כל שאר האומות שלא ימרו ראש על ים׳ להלחם עוד · ולע״דן לפי שהכו לאביו על כן עשה חבל אחד להמית בעד אביו ולפי שהרגו אחיו חבל שני להמית ולפי שנכלל אחיו אחד העפ״י שלא היה ברצונם כי בורח הוא וכלול בכ״ז עשה חבל אחד להחיות להודיע שאלו החיו גם את אביו ואת אחיו לא המית אחד מהם ואמר וימדדם בחבל השכיב אותם ארצה להודיע שלא היה משכיב ארצה אלא לנהרגים ז״ש וימדדם בחבל השכיב אותם ארצה שאם לא כן היה כפול וימדדם בחבל וכו׳ וימדד ב׳ חבלים וכו׳ אלא ודאי היה ממדק להשכיב ארצה הנהרגים והיתה מדידה זו בחבלים מעין גורל כמו שזכר המתרגם אשר למות ישכיבו ארצה ואשר חבלים נפלו לו בנעימים להחיות לחיי׳ למה ישכיבו ואמר גלא החבל להחיות לא כן גבי שני חבלים להמית לא אמר ומלא להודיע טוב לב דוד שאגב החבלי׳ של להמית לא היה מדקדק שיתמלאו הרבה אלא וימדד שני חבלים כל דהו ולא מלאים אמנם בחבל של להחיות כתיב ומלא החבל להחיות מלא דייקא · ואמר ותהי מואב לדוד לעבדים שלמ״ד לעבדים מיותרת אבל כיון לומר ותהי מואב על עיר מואב שנכבשה לו ותהי מואב לדוד וגם כן אנשיה ותהי לעבדים נושאי מנחה ואלו כתב ותהי מואב לדוד עבדים היה מהפר׳ תיבת מואב עדת מואב כנז׳ בהרד״ק ובמדרש הנז״ל מרשב״י כבין יתור זה של הלמ״ד גם בהומרו ותהי מואב שהכוונה להגיד שעשה כל הלכזריות הנזכר עם היות מואב לדוד כי מזרע רות המואביה הוא עכ״ז ויך דוד את מואב עם היות ותהי מואב לדוד קרובים לדוד ואומרו לעבדים נושאי מנחה הגיד היה שפות והיה היותם לו לעבדים נושאי מס ומנחה :

ויך דוד את הדר עזר וכו׳ עיין רש״י ז״ל וכן הרד״ק ז״ל והוסיף ע״ש וכן מהרי״א :

וילכוד דוד ממנו אלף וכו׳ עיין רש״י ז״ל ועיין הרד״ק ז״ל וכן מהרי״א · ולע״דן וכי זאת שיתרה דוד איש מהם בפדיון כסף ואפילו משקלם זהב אלא הכתוב הזכיר הגבורה שלכד דוד כל כך אנשים ופרשים כאלו הם בצים עזובות ואפשר שאומר אלף ושבע מאות פרשים האלף אל הרכב שאמר שם בדברי הימים ושבע מאות פרשים הנזכרים כאן כי השרים של השבע׳ מאות שרי מאות שלהם שבע מאות והזכירם כאן והרגליים הזכירם כאן ושם ונראה שנפל טעות בדברי הרד״ק תיבת ולא הזכירם שם כי צריך להיות והזכירם שם :

ותבא ארם דמשק וכו׳ עיין הרד״ק ז״ל וכן מהרי״א והוסיף אפשר שבאת ארם לעזור לאחר עזר ויצא לקראתם על כן היו כל ההורגים מארם דמשק עד כאן · ולע״דן לדקדק תיבת ותבא ארם בלשון נקבה שהלא הדבר אל העיר והי״ל ויבאו אנשי ארם דמשק לעזור אבל לפי שנפלו ותשם כאן על זה אמר ותבא בלשון נקבה לרמוז אל החולשה והנפילה שנפלו :

וישם דוד וכו׳ עיין הרלב״ג והרד״ק ז״ל וכן מהרי״א והוסיף נציבים ומצבים מידו להכניע אותם

קדיש המלך · לבניין בית המקדש : ויעש דוד שם · כי נצח מלחמה גדולה ויצא שמו בעמים ורבותינו ז"ל פי' שקבר את החללים כמו שנ' במלכים בעלות יואב שר הצבא לקבר את החללים וזהו שם גדול לישראל שמקברים את אויביהם וכן הוא אומר במלחמת גוג ומגוג וקברו כל עם הארץ והיה להם לשם : את ארם בגיא מלח שמונה עשר אלף : אבל אותם עשרים ושנים אלף שאמר למעלה היו במקום אחר וזה היה בגיא מלח וכד"ה ואבישי בן צרויה הכה את אדום בגיא מלח שמנה עשר אלף ובספר תהילים ויך את אדום בגיא מלח י"ב אלף הנה בספר הזה או' ארם ובשני הספרים אומר אדום ובספר תילים אומר י"ב ובשני הספרים שמנה עשר כו' כי מלחמת אדום היתה כשהיתה מלחמת ארם כי כן כתוב בתהילים בהצותו את ארם נהרים ואת ארם צובה ומארם ומאדום היו אלה י"ח אלף ואמ' בזה הספר ארם ור"ל ואסר עמהם והם אדום ואמר בשני הספרים אדום ור"ל ואכר עמה' והם ארם ובאמרו בדברי הימים כי אבישי עשה מלחמה והכה בהם שמנה עשר אלף ובתילים אמר יואב ואמר י"ב אלף הים אבישי עשה תחלה המלחמ' והכה בהם ששת אלפים ואח"כ עשה עמהם יואב מלחמה והכה בהם י"ב אלף וזהו שאמר בתהילים וישב יואב כלומר שב אחר כן יואב אחרי אבישי וזכר בדברי הימים כל המלחמה בשם אבישי לפי שהוא היה תחלת המלחמה זכר כל הי"ח אלף על שמו ובזה הספר זכר המלחמה בשם דוד כי הוא העיקר · ובדרש אומר כי כשהלך יואב להלחם עם ארם עמדו עליו בני אדום אמרו לו לא כך אמר הכתוב אל תתגרו בם הטיבם יואב ולא כך אמר הכתוב אתם עוברים בגבול אחיכם קנימו אותנו לעבור ולא רצו אמר יואב אם נחריב אדום עכשיו אין אנו מוצאין בחזרתינו לא אכילה ולא שתייה אלא נניח אותם עד שנכה את ארם ונחזור עליהם לכך נאמ' וישב יואב ויך את אדום אמר להם הקב"ה מה אתם מועילין שתכו את אדום קמעא קמעא אבישי בן צרויה הרג שמנה עשר אלף ואתם י"ב אלף כשיגיע זמן אני אכלה אותם ואחריבם ולדברי הדרש הזה היו שתי מלחמות בשני פעמים : בכל אדום שם נציבים · לפי שאמר וישם נציבים בארם דמשק אמר בכל אדום שלא תחשוב כי במקום אחד באדום שם נציבים כמו בארם דמשק שלא שם בשאר ארם אלא בכל אדום שם נציבים : וימלוך

רשי

ויעש דוד שם · שקבר את ההרוגים שהרג באדום והוא שם טוב לישראל שקוברין את אויביה' וכן הוא אומר במלחמ' גוג ומגוג וקברו כל עם הארץ והיה לכם לשם ומניין שקברן דוד שנאמר בספר מלכים ויהי בהיות יואב באדום בעלות יואב שר הצבא לקבור את החללים : שמונה עשר אלף · ובספר תילים הוא אומר שנים עשר אלף אמור מעתה שתי מלחמות היו : נציבים · פקידים לגבות מס : ויהי

נַם־אֹתָם הִקְדִּישׁ הַמֶּלֶךְ דָּוִד לַיהוָה עִם־הַכֶּסֶף וְהַזָּהָב אֲשֶׁר הִקְדִּישׁ מִכָּל־הַגּוֹיִם אֲשֶׁר כִּבֵּשׁ׃ מֵאֲרָם וּמִמּוֹאָב וּמִבְּנֵי עַמּוֹן וּמִפְּלִשְׁתִּים וּמֵעֲמָלֵק וּמִשְּׁלַל הֲדַדְעֶזֶר בֶּן־רְחֹב מֶלֶךְ צוֹבָה׃ וַיַּעַשׂ דָּוִד שֵׁם בְּשֻׁבוֹ מֵהַכּוֹתוֹ אֶת־אֲרָם בְּגֵיא־מֶלַח שְׁמוֹנָה עָשָׂר אָלֶף׃ וַיָּשֶׂם בֶּאֱדוֹם נְצִבִים בְּכָל־אֱדוֹם שָׂם נְצִבִים וַיְהִי כָל־אֱדוֹם עֲבָדִים לְדָוִד וַיּוֹשַׁע יְהוָה אֶת־דָּוִד בְּכֹל אֲשֶׁר הָלָךְ׃ וימלך

אַף יַתְהוֹן אַקְדִּישׁ מַלְכָּא דָוִד קֳדָם יְיָ עִם כַּסְפָּא וְדַהֲבָא דִּי אַקְדִּישׁ מִכָּל עַמְמַיָּא דִּי כַּבִּישׁ׃ מֵאֲרָם וּמִמּוֹאָב וּמִבְּנֵי עַמּוֹן וּמִפְּלִשְׁתָּאֵי וּמֵעַמַּלְקָאֵי וּמִבִּיזַּת הֲדַדְעֶזֶר בַּר רְחוֹב מַלְכָּא דְצוֹבָה׃ וּכְנַשׁ דָּוִד מַשְׁרְיָן כַּד תָּב מִלְּמִמְחֵי יַת אֲרָם בְּגֵיא מַלְחָא תְּמָנַת עֲשַׂר אַלְפִין׃ וּמַנִּי בֶאֱדוֹם אִסְטְרַטִּיגִין בְּכָל אֱדוֹם מַנִּי אִסְטְרַטִּיגִין וַהֲווֹ כָּל אֱדוֹם עַבְדִין לְדָוִד וּפְרַק יְיָ יַת דָּוִד בְּכָל אֲתַר דִּי הֲלִיךְ׃ ומלך

שמונה ג' מלאים וסימן ויעש דוד שם בשובו מהכותו · שמונה שלחנות · חן חלק לשבעה וגם · כל דברי הימים דכוו' מלאים · וכל שמונת ושמונת חס' במ"א שמונת אלפים ככרים :

מנחה קטנה

גם אותם הקדיש המלך דוד אע"פי שהי' מותר לו להחזיק זה הכסף והזהב לעצמו ולא היה עובר על וכסף וזהב לא ירבה לו כיון שהיה צריך לשם ליציאותיו כי כל הכסף והזהב שלקח במלחמות הקודמים הקדיש לה' ומ"מ היה מותר לו להחזיק זה לעצמו מ"מ גם אותם הקדיש המלך דוד · וז"ש עם הכסף והזהב אשר הקדיש כלומר אע"פ שכבר הקדיש הכל וא"כ אם היה זה שבביו נשאר בידו לא עבר על וכסף וזהב לא ירבה לו כי היה צריך להם לשלם בעלי מלחמות והוצאותיו מ"מ הקדיש אותם : וישם באדום נציבים נראה שאלו נציבים היו ממונים אדום לגבות מס ולהביא למלך והנה מדרך המלך לשים נציבים שתים או שלשה במדינה לקבל מס ומכס וליתן בדי שנה בשנה למלך ע"פ חשבון ולפי שאי אפשר מאיזה אנשי' להיות ממונים על המכס ומס שלא יעלימו דבר ממדינה גדולה ע"כ אלו הנציבי' העקריים מעמידים עוד נציבים בכל עיר ועיר והם מוסרי' הקבלה מהם לנציבים העקריים והם מוסרי' למלך · ואמר הכתוב שכאן לא נתן דוד שום שררה מעצמם לאנשי אדום אלא אפילו אלו הנציבים הקטנים מכל עיר ועיר גם המה העמיד דוד כדי שלא יאמר להם שום ניר וממשלה וז"ש וישם באדום נציבים כלליים שם הנציבי' הממוני' על כל המדינה וגם בכל אדום שם נציבים אלו הם השני ערך נציבים בעירם לבד גם המה העמיד דוד ובזה הראה שכל אדום עבדים לדוד כי לא נשאר להם אפי' שררה ומינוי כל דהוא : ויושע ה' את דוד וגו' כי אדום וישראל כמוז קם זה נופל : וימלך

פי' רבי' ישעיה

ויעש דוד שם פירוש שם לקבר החללים שהרג בארם והיה לו שם טוב באומות בדבר זה שהיו מקברים חללי אויביהם · וכך כתב במלחמת גוג ומגוג · וקברו כל עם הארץ והיה להם לשם · וכך כתו' בספר מלכים ויהי בהיות יואב באדום בעלות יואב שר הצבא לקבור את החללי' :

כלי יקר

אותם ולהטיל עליהם המס וראו כולם שדוד נוצח שלא כטבע אלא בהשגחה אלהית וקנה שם טוב וז"ש ויושע ה' את דוד ע"כ : ולע"ד אפשר שאלו הנציבים היו משל ארם אבל היו מונחים מתחת יד דוד כמו שעושה היום המלך בבלקי"ה שהוא ממנה מתחת ידו אחד מהם ובהם וזהו הומרו ויעם דוד נציבים בארם ולזה הוצרך לו' ותהי ארם לדוד לעבדים כיון שהנציבים היו משלהם · ואם נאמר דברים כפשטן שהנציבים משל ישראל היו הוצרך לומר ותהי ארם לדוד לעבדים לפי שהנציבים האלה לא היו בכל ארם מדלא כתיב בכל ארם אלא בארם דהיינו בעיר אחת ועכ"ז ותהי ארם לדוד לעבדים ר"ל אפי' שאר העיירות שלא שם בהם נציבים לא כן גבי אדום בסמוך דכתיב בכל אדום שבכל מקום ומקום מאדום שם נציבים :

ויקח דוד את שלטי הזהב וכו' עיין רש"י ז"ל והרד"ק ז"ל וכן מהרי"א ז"ל : ולע"ד טעם סמיכות כל הפרשיות הללו לפי שמלחמת פלשתים היתה האסורה מצד מתג האמה הוא ברית יצחק כנז"ל ודוד התירה · ואחריה מואב משום אל תצר את מואב וארם משום ברית לבן עד הגל ועדה המצבה ואדום לא תתעב אדומי וכולם הוצרכו להתר על ידי סנהדרין כמו שאזכיר בסמוך בפסוק וכו' :

וישלח תועי וכו' עיין הרד"ק ז"ל ומהרי"א ז"ל ספרו הפסוקים שלא עבר דוד על כסף וזהב לא ירבה לו מאד כי כל אשר הציל לו אלהים משלטי הזהב אשר להדר עזר והנחשת אשר לתועי הכל הקריבם דוד לשמים עד כאן : ובדבריו מובן וכסף וזהב לא ירבה לו מאד לו דייקא אבל מרבה הוא לשמים ולהקדש : ולע"דן ששלח ליורם בנו לשאלה עניינים הא' לשאול לו לשלום ר"ל לשאול ממנו ברית שלום שלא ילחם דוד עמו והשני לברכו על אשר נלחם בהדרעזר ויכהו כי לא נלחם תועי מעולם עם הדרעזר אבל הדרעזר היה הפותח ,מים ראשית מדון לזה אמר כי איש מלחמות תועי היה הדרעזר ר"ל שהדרעזר היה איש מדון ובעל המלחמות של תועי ר"ל מעורר אותן ז"ש איש מלחמות וכו' מלחמות רבות ועתה נתגלגל וכו' זה והצלה זו על ידו ראוי לברכו והשלישי מנחה כלאמר יד כאלו לא היתה עיקר ביאתו כי אם על השנים הראשוני' ז"ש ובידו כלי כסף וכו' וסדר הכסף תחלה ואחר כך הזהב ואחר כך הנחשת אולי שהיו כלי הכסף רבי' אחד ועלה סכומן יותר משווי הכלי זהב ולזה הזכירם ראשונה לרבויים ולרבויי איכותם יותר ז"ש כלי כסף והם עיקר המנחה וכלי זהב · גם כן עם היות הזהב יותר מעולה היו כלים מועטים אשר על כן נעשו טפילה והזכירם שניים ואח"כ הנחשת :

גם אותם הקדיש וכו' הרד"ק הקדיש לבנין בית המקדש ע"כ : ולע"דן באומר גם אותם הקדיש שאעפ"י שלא לקחה במלחמה עכ"ז גם אותם הקדיש עם הכסף וכו' מכל הגוים אשר כבש שאעפ"י שהכסף מכל הגוים אשר כבש היה מצד שעזרו הש"י לנצחם לא כן זה אשר הבי' יורם עכ"ז ראה להקדישו שזה מחייב בו יותר כיון שלא הצריכו הש"י להלחם וזהו שאמר גם אות' וזה שאמר כאן המלך דוד רמז שלהיות מלך כאשר לו הכסף וזהב שנאמר וכסף וזהב לא ירבה לו על כן הקדישם ז"ש הקדיש המלך שלהיותו מלך הוכרח להקדיש' וכמו שזכרתי בפ' וישמע תועי וכו' ממהרי"א עיין עליו :

מארם וממואב וכו' קשה שלא הזכיר' כסדרן של מלחמות כי עמלק קדמה שהרי בהיותו אצל אכיש עשה ואחריה פלשתים ואחריה מואב ועמון ואחריה גת ואחריה הדרעזר · ואפשר שהזכירם הקל הקל תחלה בבחינת השלל כי מארם דמשק קבץ כסף וזהב מועט יען שארם היו באים לעזרת הדרעזר כמ"ל ותבא ארם וכו' ואין דרך להביא כל כך כסף וזהב עמם כי לא היתה מלחמתם כי אם לעזרת הדרעזר ולזה אמר שקבץ מארם דבר מועט וממואב ומעמון יותר ומפלשתים יותר ומעמלק יותר כי פעמים רבות הלך עליהם כנזכר לעיל בעוד היותו אצל אכיש ומאז ומקד' היה מקדיש דוד לה' ומהדרעזר יותר ויותר ואחר כך אחרון אחרון חביב ברבוי ההקדש ויוכיח כן הכתוב עצמו שסדר הוא בבחינת השלל כנזכר וזהו שאמר ומשלל הדרעזר שמורה היות שלל הדרעזר רב הכמות והאיכות על הנזכרים שהרי לא הזכיר תיבת שלל בזולתו וזהו שאמר בן רחוב להורות כי השלל הוא שלל יהיו בתוכו דברים שהם נחלת אבות מהדרעזר בן רחוב ממה שירש מאביו הכל כפל ביד דוד להקדש ואפשר עוד שהזכיר' ממטה למעלה כמו שהירעו וזהו מארם תחלה שבו כלל כל ארם צובה ודמשק וזולתו והם האחרונים ופתח בהם ואח"כ ממואב ומעמון שהיא הקודמת לזאת בדכתי' ויך את מואב וימדדם בחבל ועמון ומואב בחדא מחתא מחתינהו ואחר כך הזכיר פלשתים שקדמה למואב שנאמר ויך את פלשתים ויכניעם וכו' ואחר כך הזכיר מעמלק שהיתה קודם מלכותו בהיותו אצל אכיש אמכם מה שחזר להזכיר ומשלל הדרעזר וכבר נזכר תחלה בכלל ארם הטעם לפי שהיה שללו מרובה כמו שאמרנו וז"ש הפסוק עצמו ומשלל הדרעזר שעל כן הוציא מכלל ארם שנזכר תחלה לפי שהיה שללו רב וזהו שאמר ומשלל הדרעזר :

ויעש דוד שם בשובו מהכותו וכו' בילקוט הביא בשם ר"י בנוסחא הזאת אמכם בב"ר פ' ויצא נוסח"א וזהי נוסחת הילקוט ב"ר ויעש דוד שם בשובו מהכותו זהו שאמר הכתו' למנצח על שושן עדות מכתם לדוד ללמד וכתיב בהצותו את ארם נהרים וכו' בשעה ששלח דוד את יואב לארם נהרים ולארם צובה פגע בארמיים בקש לזכבן הוציאו לו אפסטליות שלהם הנה עד הגל הזה ועדה המצבה · פגע במואביים בקש לזכבן הוציאו לו אפסטליות שלהם אל תצר את מואב · שלא הגל דוד את כל המאורע באותה שעה לא נהג דוד בעצמו כמלך אלא עמד והסיר פורפירא מעליו ועטרה מעל ראשו ונתעטף והלך אצל סנהדרין שלא' סוגה בשושנים עדות על שם התורה שנקראת עדות א"ל רבותי לא באתי לכאן אלא ללמוד אם אתם נותנים לי רשות הרי מלמד שלחתי את יואב לארם נהרים ולארם צובה בקש לזכבן הוציאו לו אפסטליות שלהם ולא הן פרצו הגדר תחלה שנא' ויאסוף אליו בני עמון ועמלק פגע במואבים בקש לזכבן והוציאו אפסטליות שלהם אל

תאר את מואב ולא הן פרצו הגדר תחלה וישלח מלאכים אל בלעם בן בעור וכו' כמה אגרות כת' א' לאדומיים וא' למואבים ר' חנינא אמר אגרת א' כתב הה"ד וישב יואב מהכות את ארם נהרים ואת ארם צוב' וישב יואב ויך את אדום חזר ולמד של מואביים משל אדומיים מכתם לדוד מכות ותמות לדוד ד"א וישב יואב ויך את אדום אמר יואב אם אחריב את אדום עכשו אין אנו מוצאין בחזרתנו לא אכילה ולא שתיה אלא נניח אותם עד שנכבוש את ארם ונחזור עליהם היינו דכתיב וישב יואב ויך כתו' אה' הו' י"ב אלף וכתו' אחד או' י"ח אלף אלא ב' מלחמו' היו א' של י"ב אלף וא' של י"ח אלף ע"כ · ולע"דן לדקדק מאי קשיא להו בפ' ויעש דוד שם וכו' עד שהוצרך לביאו זש"ה למנצח על שושן וכו' ומאי קשיא להו בפ' בהצותו שא' וכתי' בהצותו · ועוד מהו אומר באותה שעה לא נהג דוד בעצמו כמלך ולמה לא ינהוג בעצמו כן כי שום תשים עליך מלך כתיב שתהא אימתו עליך ומה נזק יש בענין אם היה הולך בעטרת מלכות ולמה לא טען במואב שהרגו אביו ואחיו ונראה דקשיא להו מאי שנא הכא שאו' שעשה לו דוד שם בשובו מהכותו את ארם כי מלחמת פלשתים וזולת' גדולות היו · עוד הוקשה להם שכיון שבפ' מזכיר שדוד עשה לו שם ותהלה א"כ היה ראוי להזכיר לו מלכות ולו' ויעש לו המלך דוד שם וכמו שהזכיר לו מלכות בפ' גם אות' הקדיש המלך דוד · עם היות שכבר זכרתי שם טעם נכון לאומר הקדיש המלך דוד עוד הוקשה להם ז"ל באומר מהכותו אלה בדוד ובתהלים באומרו בהצותו ובדברי הימים תלה י"ח אלף באבישי והמפרשים קיימו כל הפסוקים באומרו כי תלה בדוד לפי שהוא המלך והכל תלוי בו ותלה בדברי הימים באבישי שהוא המתחיל במלחמה ושהרג ו' אלפים והזכיר בתילים יואב לפי שהוא השלים והרג י"ב אלף באופן שהיו כלם י"ח אלף כמו שנזכיר בסמוך בס"ד אמנם חז"ל סוברים שהיו שתי מלחמות אחת עשה אבישי ואחת עשה יואב אחת של י"ב אלף ואחת של י"ח אלף וכמו שנאמר בסוף המאמר כתוב אחד אומר י"ב אלף וכו' וא"כ היאך יתקיימו הפסוקים האלה שכאן כתיב מהכותו וכן בתלי' בהכותו שמורים שדוד הכה והיכר ולז"א שבאמת שהמלחמת הא' עשה אבישי י"ב אלף ויואב עשה שנית י"ב אלף ומ"ש כאן מהכותו מובן במש"ה למנצח על שושן עדו' שדוד השתדל להוציא פסק דין להתיר ליל'ם עם ארם ומואב ואדום א"כ בבחינה זאת נאמר מהכותו עם היותו הלוחמים אבישי ויואב דוד שעקר לפי שהוא למד ההתר בזה וכמו שרמז בהו' לדוד ללמד שבא לטעון וללמד התר במלחמה שלא תועיל לא טענת אל תצר את מואב ולא לארם טענת עד הגל הזה כו' ולא לאדום טענת אל תתגרו בם ולפי שכתוב בתורה ולא תהדר פני גדול לזה הוכרח דוד להתעטף כא' העם ולהסיר לבוש מלכות ולהסיר העטר' כדי שידונו דין אמת לאמתו כי תורה היא וללמוד הוא צריך ולזה עשה עצמו מך ותם בלי שום ערמה עשה כן לברר האמת והדין אשר בזה מובן או' ויעש דוד ולא אמר ויעש המלך דוד כי לא בא כמלך מהודר אלא כהדיוט וא"כ השם שעשה לו דוד לא היה שם תהלה הנכחון כי לא לו יחשב כי אם לאבישי ויואב אבל עשה לו שם בזאת ההודעה שהוציא לאור משפט ותעלומת יוציא אור ומה שלא טען במואב על שהרגו את אביו ואת אחיו כי לא רצה דוד שיחשבו שהיה לו פניה או נטיה אל תכלית מהתכליות כי אם להוציא דין לאמתו ולזה טען מצד הכלל וטענת הכלל עדיפא מטענת הפרט · ומ"ש אגרת א' כתב היינו דוד שלא כתב תשוב' ההתר אלא למואביים לבד והיינו או' וישב יואב ויך את אדום ששב מעצמו יואב ודן ולמד להרוג לאדומיים והגירסא צריך להיות חזר ולמד לאדומיים משל מואביים וכן תמצא למהרי"א ן' אשר ז"ל שם שהגירסא מהופכת כנזכר בין לנוסחא זו של הילקוט ובין לנוסחת הרב' עצמו שאיכו מזכי' שם פסוק ויעש דוד שם כלל עכ"ז הדקדוקי' שדקדקנו מהמאמר הנזכר נכונים בפסוק שדוד עשה לו שם גדול בזה הפסק שפסק להתר להלחם עם מואב אעפ"י שכתו' אל תצר את מואב ועם אדו' שכתוב אל תתגרו בם ועם ארמיים אעפ"י שכתוב עד הגל ועדה המצבה הזאת אם תעבור אלי לרעה ובזה מובן ויעש דוד שעשה עצמו מך ותם לפני הסנהדרין ולא בכח זרוע הוצי' דין זה כי אם לאמתו ולפי שמהרה להתר יען כי הם פרצו גדר תחלה לז"א בשובו מהכותו שהוא כאלו הוא כבש כיון שבהוראתו נעשה ולפי האמת מלחמה אחת של י"ח עשה אבישי והשנית יואב י"ב אלף כמו שנזכר במדרש ורש"י הביא כדברי מדרש תנחומא · ע"ש ובדברי המדרש הזה שהביא רש"י מובן לשון הפסוק שאו' שם בגוג ומגוג והיה לכם לשם שאמר והיה לא אמר ויהיה לכם לשם לו' שכבר היה לכם ענין זה לשם בימי דוד כדכתיב ויעש דוד שם · ומובן גם כן בזה לומרו ויעש דוד שם בשובו מהכותו וכו' שאם הכוונה כפשוטו שקנה לו שם גבורה ונצחון לא היה לו ליחס כן שלא בהכותו לא בשובו אלא ודאי מורה על דבר שנעשה אחר הכותו והוא ענין הקבורה שקברים אחרי שהוכו · ועיין הרד"ק ז"ל וקצת מדברי המדרשים שהביא הרד"ק זכרתי למעלה לא שאין מדרש בלא חידוש ועל כן כתבתי המדרשים שהביא הרד"ק ז"ל כי בהם חדוש ותוספת על הנז"ל · ולשיטתו ז"ל קשי' לי קצת מאחר שלא היו מארם בי"ח אלף כי אם השלים שהם ששה אלפים אם כן למה בזה בספר שמואל הזכיר הי"ח אלף לארם עם היות כפלים לאדום י"ב אלף כי בזה לדקו יחדיו ספר תהלים שיחס לאדום ובדברי הימים שיחס לאדום כל הי"ח ואין בו מהזרות כל כך כיון שהיו לו שני שלישי גם יקשה לשיטתו זאת למה בספר התהלים לא הזכיר כי אם הי"ב של אדום ולא הזכיר ג"כ הששה אלפים של ארם בפרט על אבישי או יכללם בכלל עם הי"ב אלף ויכתוב י"ח אלף ואעפ"י שייחם אותם ליואב אין בכך כלום כיון שהוא הכה השני שלישים · אשר מאלו הדקדוקים מוכיח כדברי המדרשים הנז"ל שהיו שתי מלחמות · ומהרי"א ז"ל כתב קצת מה משיטת הרד"ק והוסיף קצת דברים ובזה ניצול מקצת מהדקדוקים הנזכר שדקדקתי מהקושי' על דברי הרד"ק וזה כי מהרי"א ז"ל מפרש פסוק זה ויעש דוד שם גבורה וגדולה בשובו מהכותו לא ארם שהוא ארם הדרעזר או ארם דמשק שבבא לו בשובו · מהכותו את ארם הכה בגיא מלח שמנה עשר אלף ולא היו מארם הנזכר · ושם לומר מליצה גוי היו ושם בתהלים גילה שהיו מאדום · וכן בד"ה לפי זה

וימלוך דוד על כל ישראל · כשנחו כל המלחמות ואפס בית שאול לא היה אדם בישראל מפקפק במלכותו :. משפט וצדקה · כתרגומו דין דקשוט וזכו כלומר היה שופט באמת במשפטי הריב אשר בין איש לאחיו גם היה עושה עמהם צדקה כמו שהיו צריכין אליו : מזכיר · כתרגומו ממנא על דוכרניא כלומר ממונה על ספר הזכרונות : כהנים · שרי כהונה כי הוא מנה צדוק להיות כהן גדול מבני אלעזר ומשנהו את אחימלך בן אביתר מבני איתמר אף על פי שהיה אביתר עדיין חי כי ראינו כי שלמה גרשו מהיות כהן נראה כי במצות דוד עשה כי כאשר סדר דוד ראשי האבות סדר צדוק ואחימלך כמו שכתוב בדברי הימים והיה נקרא אחימלך ואבימלך כי שני השמות קרובים :

טו וַיִּמְלֹךְ דָּוִד עַל־כָּל־יִשְׂרָאֵל וַיְהִי דָוִד עֹשֶׂה מִשְׁפָּט וּצְדָקָה לְכָל־עַמּוֹ׃ וְיוֹאָב בֶּן־צְרוּיָה עַל־הַצָּבָא וִיהוֹשָׁפָט בֶּן־אֲחִילוּד מַזְכִּיר׃ וְצָדוֹק בֶּן־אֲחִיטוּב וַאֲחִימֶלֶךְ בֶּן־אֶבְיָתָר כֹּהֲנִים וּשְׂרָיָה סוֹפֵר׃ וּבְנָיָהוּ בֶּן־יְהוֹיָדָע וְהַכְּרֵתִי וְהַפְּלֵתִי וּבְנֵי דָוִד כֹּהֲנִים הָיוּ׃

א וַיֹּאמֶר דָּוִד הֲכִי יֶשׁ־עוֹד אֲשֶׁר נוֹתַר לְבֵית שָׁאוּל וְאֶעֱשֶׂה עִמּוֹ חֶסֶד בַּעֲבוּר יְהוֹנָתָן׃ וּלְבֵית שָׁאוּל עֶבֶד וּשְׁמוֹ צִיבָא וַיִּקְרְאוּ־לוֹ אֶל־דָּוִד וַיֹּאמֶר הַמֶּלֶךְ אֵלָיו הַאַתָּה צִיבָא וַיֹּאמֶר עַבְדֶּךָ׃ וַיֹּאמֶר הַמֶּלֶךְ הַאֶפֶס עוֹד אִישׁ לְבֵית שָׁאוּל וְאֶעֱשֶׂה עִמּוֹ חֶסֶד אֱלֹהִים וַיֹּאמֶר צִיבָא אֶל־הַמֶּלֶךְ עוֹד בֵּן לִיהוֹנָתָן נְכֵה רַגְלָיִם׃ וַיֹּאמֶר־לוֹ הַמֶּלֶךְ אֵיפֹה הוּא וַיֹּאמֶר צִיבָא אֶל־הַמֶּלֶךְ הִנֵּה־הוּא בֵּית מָכִיר בֶּן־עַמִּיאֵל

ג' וּמְלַךְ דָּוִד עַל כָּל יִשְׂרָאֵל וַהֲוָה דָוִד עָבֵיד דִּין דִּקְשׁוֹט וְזָכוּ לְכָל עַמֵּיהּ׃ וְיוֹאָב בַּר צְרוּיָה מְמַנָּא עַל חֵילָא וִיהוֹשָׁפָט בַּר אֲחִילוּד מְמַנָּא עַל דּוּכְרָנַיָּא׃ וְצָדוֹק בַּר אֲחִיטוּב וַאֲחִימֶלֶךְ בַּר אֶבְיָתָר כַּהֲנַיָּא וּשְׂרָיָה סַפְרָא׃ וּבְנָיָהוּ בַּר יְהוֹיָדָע מְמַנָּא עַל קַשָּׁתַיָּא וְעַל קַלְעַיָּא וּבְנֵי דָוִד רַבְרְבִין הֲווֹ׃ וַאֲמַר דָּוִד הַאִית כָּא עוֹד דְּאִשְׁתְּאַר לְבֵית שָׁאוּל וְאַעֲבֵיד עִמֵּיהּ טֵיבוּ בְּדִיל יְהוֹנָתָן׃ וּלְבֵית שָׁאוּל עַבְדָּא וּשְׁמֵיהּ צִיבָא וּקְרוֹ לֵיהּ לְוָת דָּוִד וַאֲמַר מַלְכָּא לֵיהּ הַאַתְּ צִיבָא וַאֲמַר עַבְדָּךְ׃ וַאֲמַר מַלְכָּא הָאִית עוֹד גַּבְרָא לְבֵית שָׁאוּל וְאַעֲבֵיד עִמֵּיהּ טֵיבוּ מִן קֳדָם יְיָ וַאֲמַר צִיבָא לְמַלְכָּא עוֹד בְּרָא לִיהוֹנָתָן לְקֵי בְּתַרְתֵּין רַגְלוֹהִי׃ וַאֲמַר לֵיהּ מַלְכָּא הֵיכָא הוּא וַאֲמַר צִיבָא לְמַלְכָּא הָא הוּא בֵּית מָכִיר בַּר עַמִּיאֵל

ב' מל' בנביא · ל' וחד בטעתי בחסד אל' ים · ו' כתיב כן

ושריה סופר · ובד"ה שושא ושני שמות היו לו : ובניהו בן יהוידע והכרתי והפלתי · ת"י ובניהו בן יהוידע ממנא על קשתיא ועל קלעיא ובניהו היה ממונה על הקשתי' ועל הקלעי' · וי"ו והכרתי כמו על או כמו עם וכן ויוסף היה במצרים און ועזרה וכן אומ' בד"ה על הכרתי וי"מ כרתי ופלתי שתי משפחות היו מישראל שהיו שרים אל משמעת המלך ורואים פניו תמיד ובניהו היה בראשם ורבותינו ז"ל פרשוהו אורים ותומים : ובני דוד כהנים היו · כתרגומו ובני דוד רברבין הוו כלומר גדולים היו וממונים על כלם ובדברי הימים אומר הראשונים ליד המלך ובדברי רבותינו ז"ל תלמידי חכמים היו ולמה קראם כהני' מה כהן גדול נוטל חלק בראש אף תלמיד חכם נוטל חלק בראש : הכי יש עוד · בטעם האם וכן אני אמרתי הכו לי וטעם זכר זה העניין הנה בעבור שנחו המלחמות והיה במנוחה וסדר הפקידי' והממוני' שם אל לבו שבועת יהונתן שאם היה בזרעו אדם ראוי והגון היה ממנה אותו כמו שאמ' לו יהונתן ואני אהיה לך למשנה לפיכך שאל אם נותר לבית שאול שיעשה עמו חסד בעבור יהונתן : ולבית שאול עבד · עבד כנעני היה והיה לשאול ולביתו אחריו כמו שכתוב והתנחלתם אותם לבניכם אחריכם ובני ציבא ועבדיו כלם עבדי' לבית שאול כמו שאמר וכל מושב בית ציבא עבדי' למפיבשת כי העבדים הם ובניהם וכל אשר להם היו לאדוניהם וכן כאמרם רז"ל כי ציבא עבד כנעני היה וכן נראה מהפסוקים וא"ת אם כן מה כתב לו דוד באמרו הנה לך כל אשר למפיבשת והלא כל מה שקנה עבד קנה רבו אף על פי כן מצות המלך היה והמלך יכול לקחת מזה ולתת לזה : האפס עוד איש · האין עוד ותמהתי למה תרגמו יונתן האית : חסד אלהים · בעבור שבועת אלהים שהיתה ביניהם : נכה רגלים · כתרגומו לקי בתרתין רגלוהי שהוכה בנפלו ונפסח בשתי רגלין וכבר תואר סמוך : בנו

רשי

ויהי דוד עושה משפט וגו' ויואב על הצבא · דוד גרם ליואב להיות ממונה על הצבא לפי שעושה משפט וצדקה ויואב גרם לדוד לעשות משפט וצדקה לפי שהוא כן ויואב שוטר ורודה על ידו ועוד מתוך שיואב עוסק במלחמו' לא היה דוד טרוד בהן ולבו פתוח לשפוט צדק : מזכיר · איזה דין בא לפניו ראשון לפוסקו ראשון : ובניהו בן יהוידע על הכרתי ועל הפלתי · תירגם יונתן ובניהו בן יהוידע ממנ' על קשתיא ועל קלעיא ורבותינו אמרו כרתי ופליתי אורי ותומי : כהנים היו · רברבין הוו נתתי

רלבג

ויהי דוד עושה משפט וצדקה לכל עמו · הנה צדקה יאמר על יותר ממה שיאמר משפט כי למשפ' יהיה מה שיתחייב לפי הדין והצדקה תהיה מה שיתחייב לפי המדות השלימו' מהנהג' לכל איש הראוי לו אם לחסד אם למשפט : והכרתי והפלתי · אמרו שהם היו שתי משפחו' בישראל ורבותינו פירשו שהם סנהדרין ואמרו כרתי שכורתין דבריהם פלתי שמופלאי' במעשיהם : ובני דוד כהנים היו · ר"ל שרי' ומושלי' והנה זה העניין היה סבה להרבה מפלטו' שבאו לדוד כי אם לא היה העניין כן לא מרד אבשלום ולא נהרג אמנון ואדניה כמו שיראה במעט עיון ובכלל אם היה מסגיא שמלך במום' בניו לא קנה להם קן : והנה

סופר הסופר כל נביאים חס בת"ב מלאי' וסימ' ושריה סופר · וישלח את אליקי' אשר על הבית רישעיה' וכל כתובי' דכוו' מל' ב"מ עזרא דהוא בוליה חס בת"ג מל' וסימ' אלה בימי יויקים · ואחיו שמעיה ואוצרת על אוצרות : איפה י' כתיב כן בקריאה וסימ' ויאמר לו המלך איפה הוא · איפה אם רעים איפה שמואל ודוד · איפה לא שאלת · ואיפה ישרי' נכחדו · איפה היית ביסדי ארץ · איפה לקטת היום ואנה עשית · איפה האנשי' אשר הרגתם · ואיש אל ידע איפה הוא · ואלה איפה הם :

כלי יקר

כוונת הפסוק כאילו אמר ויעש דוד שם בשובו מהכותו את ארם הרג בגיא מלח שמנה עשר אלף ומקרא קצר הוא חסר תיבת הרג ושם בדברי הימים יחס הכל לאבישי שהוא התחיל והתחיל' תר מקלי הכל אמנם בתהלים זכר וישב יואב ויך את אדום בגיא מלח י"ב אלף שהוא שב אחרי אבישי והפלים י"ב אלף שהרג מלבד הששה שהרג אבישי ואמן בכלל הי"ח וכתב כולן על דוד שהוא העיקר עד כאן תורף דבריו וק"ק שחסר תיבת הכה או הרג בגיא מלח כו' שהו' מהכותו את ארם בגיא מלח מורה שהמוכי' היו מארם והיכה לדברי מהרי"א ז"ל הלא מאדום וגראה לע"ד לקיים דבריו כי להיות התלנות מלחמה זו של י"ח אלף בדוד בבחינת שהוא המלך לא שהוא נלחם בם על כן דלג הכתוב תיבת הרג בגיא מלח כיון שלפי האמת הוא לא הרגן כלל וגם יואב לא הרג אלא י"ב מהם ואבישי השאר על כן כתב וסתם וחתם הדברים של לכתוב מי ההורג והפי' תיבת הרג לא הזכיר :

ויישם באדום נציבים קשה יתור בכל אדו' שם נציבי' עיין ברד"ק ויקשה א"כ תחל' הפסוק מיותר או וישם באדום נציבים דה"לל וישם בכל אדום נציבי' כו' ומהרי"א שפטעם הכפל להורו' על שימת הנציבי' כמה פעמי' שלא תחשוב ששם נציבי' פעם אחת לבד אבל שם נציבי' והחליף אות' ובכל אדום שם נציבי' שזו תכלית הסררה והיה זה לפי שויהי כל אדום עבדי' לדוד ע"כ וק"ק דכיון שתכלי' הכפל הוא להודיע כפל השימות פעמי' רבות א"כ למה שינה שבתחל' לא כת' שם וישם באדו' ואחר כך אומר בכל אדום · ולע"דן שהכתוב הגיד דברי' כהוייתן ומעשה שהיה איך היה שבתחל' דוד שם באדום בחלק מהארצות שם נציבים לא בכל אדום ועוד מעט החזיק בהם והכניע' עד אשר בכל אדום שם נציבים שלא הניח מקום באדום שלא שם בו נציבים · ושינה כאן באלו עבדים לדוד לא כן גבי ארם שכתב לדוד לעבדי' נושאי מנחה להודיע שלא היו עזים ומורדים כל כך וזהו וישם דוד נציבים בארם ולא בכל ארם ובפרט אם היו משל ארם נציבים אלא שהיו נתונים מתחת יד דוד אשר על כן פרש הכתוב עניין ותהי ארם לדוד לעבדים לבחינה זו שהיו נושאי מנחה ומ"ש ולא אמר עבדים לדוד שהיה מאמר כללי כולל כל מין עבודות אמנם באדום להיותם יותר קשים וזדונים עשה לו דוד שם בשובו כו' במה ששם באדום נציבים והיו בכל אדום · ולז"א ויהי כל אדום עבדים לדוד עבודות כללי' והחלטי' ולכן לא פירש לא וכו' :

וימלך דוד על ישראל כו' עיין הרד"ק וכן הרלב"ג במה שאמר משפט וצדקה · וכן מהרי"א ומה שאמר וימלוך דוד מהרי"א ז"ל נזכר כאן המלכות דוד להודיע שעם היות דוד משתדל במלחמות לוחם מלחמות ה' שלא היה מפני זה משתדל בדבר המשפט אבל עם כל מלחמותיו היה מולך על כל ישראל וכן ביניהם וקיים להם שתי השאלות שרצו ישר' בהמלכת המלך ושפטנו מלכנו ונלחם את מלחמותינו והיה זה באמצעות שהפקיד המלך פקידים על כל דבר ודבר כדי שיפקחו על כל הדבר כי לדבר המלחמה ויואב בן צרויה על הצבא וצדוק כו' ובניהו וכו' באופן שכיו כל הדברים כסדר · ולע"דן כי בתחלה השתדל דוד בסור מרע דהיינו ללחום מלחמות ה' ובהיותו טרוד במלחמות לא היה ספק בידו לכוין מלכותו בישראל לפקח בעטיניה' בדרך הנאות כי ספרא לא סייפא ואי סייפא לאו ספרא ובפרט לעשות משפט וצדקה לאת משלו לא היה בידו בתחלת מלכותו באופן שבימים ההם של המלחמות כאילו אין מלך בישר' בבחינת המשפט אמנם אחר נכחון המלכים הנזכר ע"י דוד ע"ה אשר הלך הוא בעצמו כמו ששאל משה איש על העדה אשר יצא לפניהם ואשר יבא לפניהם כי ההשגחה האלהית תדבק יותר בלכת המלך הבשר בעצמו למלחמה וכמו שנזכר כאן ויושע ה' את דוד בכל אשר הלך באופן שלא אפשר להעשות ההתחלות הקשות ע"י שלוחים אכן אחר שנלחם דוד בכל הנז"ל אז וימלוך דוד על כל ישראל ר"ל שהיה לו פנאי למלוך ולהנהיג סדרת מלכותו על כל ישראל ולהיות עושה משפט וצדקה לכל עמו שהיה יושב משפט ומחייב והפי' לעמו ואם אין לו פורע משלו ממה שקבץ ע"י משלל המלחמות שכבש ואחרי זה הוא ששם יואב על הצבא לצאת ולבא לא בתחלה עד שניתן איתהו בגוים ועשה לו שם · ומה שאמר עושה משפט וצדקה · אחז"ל במסכת סנהדרין פ"א ויהי דוד עושה משפט וצדקה והלא במקום שיש משפט אין צדקה ובמקום שיש צדקה אין משפט אלא איזהו משפט שיש בו צדקה הוי אומר זה ביצוע מכאן אמר ר' יהושע בן קרחה מצוה לבצוע וכן הוא אומ' אמת ומשפט שלום שפטו בשעריכם איזהו משפט שיש בו שלו' הוי אומר זה ביצוע ע"כ במתניתין תאנא רבה עני שנתחייב

ממון היה משלם לו מתוך ביתו · קשיא ליה לר' האי לכל עמו לעניים מבעי ליה הלא ר' אומר אעפ"י שלא שלם לו מתוך ביתו משפט לזה שהשלים לו ממונו וצדקה לזה שהוציא גזלה מתחת ידו : ולע"ר קשה על מתניתין ודקדקו לה מאי קארו לה מתניתין כי קשיא האי לכל עמו לעניים מבעי ליה ודוחק לומר דמתני' סברה דדוד לא היו בעיניו עמו אלא כעבדים להיותם ככנעים יותר מהכל ולהיות' קרובים אל כסי"ת בכם מפני יותר ומילתא דגב אורחיה קמ"לן דעניים עמו ולהכי לא כתיב לעניים ואפשר שהמקשה הקשה לעקור פירוש זה וזה רמז באומרו בכאו לכל עמו לעניים מ"ל דמספיק שיקשה לכל עמו לר' לעניים מ"ל בתיבת האי לכל רמז לעקור פי' זה מלשון כל דאילו אמר לעמו הייתי יכולין לדחוק ולפרש העניים חשיבים בעיניו עמו אבל בשתא מתמה האי לכל עמו שהוא בלתי נודק מתיבת לכל עמו ואפי' שידחק לפרש כנזכר · והכוונה היא כי מתני' כך הוא כוונתה דלעשירים שייך לומר בהם משפט וצדקה בבחינת צדקה לזה שהוציא גזלה מתחת ידו כדמסיק וכו' אלא שהאחר המשנה שאין לשון זה על צדקה צודק בבחינה זו בכלל על כן רצה לקיים לומרו צדקה בכד מה דעם העניים היה עושה צדקה שפורע בעדם ממונו כדי להצילו מן הגזל ובעשירים גם כן היה עושה צדקה להצילם מן הגזל ובזה יהיה הלא טוב לצדק לכל עמו והזכירם המשנה עניים לבד לפי שבו יצדק לשון צדקה בפשוטה שמשלם לו מביתו ולמוד ובעשירים שהשאלה · ור' הקשה האי לכל עמו כלומר אין זה העניין מהיותו משלם מביתו ונר' השוה בכל עמו בעשירים ועניים · זהו שאמר האי לשון האי רוצה להקשות העניין משלם לו מתוך ביתו הא היכו דבר כללי כי אם פרטי בעניים ולא בעשירים ולפרש לצדדין דוחק אלא הכי קאמר אעפ"י שלא שלם לו מתוך ביתו · משפט וצדקה וכו' שבזה הדבר שוה בעניים ובעשירים לזה שהוציא גזלה מתחת ידו ובלא' אלא ר' גומר אעפ"י שלא שלם לו מתוך ביתו שהוא לשון מיותר לגמרי כי היה די שיאמר אלא ר' אומר משפט לזה שהשלם לו את ממונו וצדקה לזה שהוציא גזלה מתחת ידו בתומרו אלא ר' אומר אעפ"י שלא שלם ר"ל ידעתי שסוגית מתני' בהכרח הוא לפרשו לצדדין לעניים בשנותן לו ועשירים בהוצאת גזלה וכיון דעל כרחך לקיים לדק' בעשירי' צריך אתה לומר לדקה שהוציא גזלה אם כן כאמר כן בכל בעשירים ובעניים ואעפ"י שלא שלם לו מביתו ובזה יהיה הדבר א' שוה לכל עמו לא כמו דמתני' שצריכה לידחק בהכרח לצדדין · ושכרה דמתניתין והכרח שלא הוא קושי אחד שיש גם בדברי ר' והוא דכיון שהוא מפרשו לדקה שסוגיא גזלה מתחת ידו דהאי בעשירים הוא ולא בעניים דעניים בשאין להם לשלם לא יצאת גזלה מתחת ידם וא"כ לא משפט יש לזה שהשלם לו את ממונו דהרי לא שלם לו כלום ולא לדקה לזה שהרי לא יצאת גזלה מתחת ידו כי עני הוא ואין לאל ידו לשלם א"כ מאי לכל עמו · ואפשר לתרץ ולומר שהוצאת גזלה מתחת ידו יקרא בחיוב לבד כי העני היה חושב שאינו חייב לעשיר והית' גזלה בידו עכשיו שיודע שהוא מחוייב בדין על פי דוד כבר יצאת גזלה מתחת ידו ונעשית חוב ואם כן יש משפט לזה בכל מה שזכהו בדינו והוציא העני שחייב לפרוע לו כשיהיה לאל ידו אין זה גזלן א"ו ודוחק הוא תירוץ זה וזהו גיבו הכרח המתניתין כאמור ואפשר שבזה ידוקדק דפחלוקת מתניתין ידוקדק או' משפט לזה שהחזיר לו מעותיו אמנם גבי ר' אומר משפט לזה שהשלי' לו מעותיו אמאי נקט ליה ברישא שהחזיר והא"כ אומר שהשלים והראיה דאליבא דמתני' שהיה משלם דוד מביתו שפיר קאמר מחזיר כיון שהיו חוזרין המעות אליו ואפי' שהיו מבית דוד אמנם גבי ר' שמשפט הוא שהוציא מגזילה לברכה שהיא עליו חוב ואפי' שהיא עני הוא ואין לאל ידו לשלם סוף סוף כיון שחייבו לשלם וסדר לו פרעון שהשלים לו מעותיו קרינן ביה ואעפ"י שלא חזרו אליו כלום · ומהרי"א ז"ל הביא בשם המכילתא מהו משפט וצדקה ר' יהודה אומר שהיה דן את הדין מזכה את הזכאי ומחייב את החייב אם לא היה לו לחייב ליתן היה דוד מוציא משלו ונותן הוי משפט וצדקה אמר ר' נחמיה אם כן היה מביא את ישראל לידי רמאות אלא צדקה שהיה מצדיק כפשו של גזלן ע"כ :

ולע"דן משפט וצדקה במה שהביא רש"י גבי מזכיר שהדין שבא ראשון פוסק ראשון בזה הפס' או' ויהי דוד עושה משפט וצדקה עושה משפט ובמשפט לפוסקו ראשון ראשון והאחרון אחרון היה ג"כ עושה צדקה בפסוק אותו בסדר שלא לאחר המוקדם ולהקדים המאוחר שלא משפט וצדקה וכו' :

ויואב בן צרויה על הצבא אחז"ל במסכת סנהדרין פרק נגמר הדין והביא רש"י דבריהם זה גרם

מנחה קטנה

וימלוך דוד על כל ישראל · ידמה שכי' מלכותו מקובלת על כל ישראל כמו על שבט יהודה וזה שע"י שנם הוא עשה משפט וצדקה לכל עמו בלי נשיאת פני' לשבטו יותר משאר ישראל' משפט וצדקה אע"פי שכל אלו השמים שקדים דוד לב' מ"מ לא מנע מלעשות צדקה מביתו וממונו לכל עמו ביד פתוחה : לבית שאול וגו' זה דבר נוסף על מה שאמר שעשה משפט וצדקה לכל עמו אמר עתה שלא לבד שעשה זה לאוהביו ושומרי בריתו כי אם אף עם בית שאול שונאו · ואמר לבית שאול אפי' שאינו זרע שאול אלא ממשפחתו ומיודעיו מ"מ אעשה עמו חסד : האפס עוד איש וגו' · שהיה דוד סבור שאמרת ירמיה לא בא א' מבית שאול נשלחו לציבא בשליחות זה לשמוע לעם שלא המלך אחריהם · ע"כ אמר המלך ... בית שאול וכי אפסו כולם שלא בא א' מהם אחר ששלחתי אחריהם · ואין לבם לירא מלבוא כי בדי לעשות להם חסד שלחתי אחריהם : עוד בן ליונתן וא"ב ודאי לא מנע לבוא מפני היראה שהמלך ידע לו כבר ידוע בריתך עם יונתן אביו אלא הטעם שלא בא הוא מפני שהוא נכה רגלים וע"כ הוא בוש מלבוא · איש הוא אל יבוש לבוא מפני תארו זה וזו אמר ציבא עוד טעם שני הוא בלו דבר בלות' שאין בו תורה וחכמה כראוי לאדם שידבר לפני מלך חכם כמותך וזה הוא חסרון גדול וע"כ לא בא בעצמו אל המלך · בן יהונתן בן שאול שזה הכריע לדוד ביותר לעשות עמו חסד את מבל היותי בן יונתן בעל ברית דוד ושנית אלו היה יונתן בן אדם אחר וגמל כ"כ טובות לדוד והיה נאמן בבריתו עמו וע"פ שבועת ה' אשר בין שתיהם הדין נותן שדוד ייטיב לזרעו כ"ש עכשיו שהיה בן שאול וכן יכבד אב וע"פ היה פוב את אביו ודבק בדוד עם כל שמיר' אוד לגמול חסד עם זרעו : אל

פי' רבינו ישעי'

ויהושפט בן אחילוד המזכיר · פי' יועץ המלך : ובניהו בן יהוידע על הכרתי ועל הפלתי · תרגמו ועל קשת ועל קלעיא : ובני דוד כהני' היו · פירוש שרים וג"י כמו כהן מדין · ויקראו לו אל דוד ·

בלו דבר · שם מקום : שדה שאול · שדה שם כלל לנחלתו וכת"י אחסנת שאול ומהו זה החסד אם שלו נתן לו כי מפיבשת יורש היה נחלת שאול ולא היה שם יורש אחר מיהונתן ובני רצפה בת איה היו גם כן יורשים של שאול ואע"פ שהם בני פילגש אם כן היאך היה כח ביד דוד לתת הכל למפיבשת וא"ת מלך יש לו רשות להעביר נחלה מזה ולתת לזה כמו שכתוב במשפט המלוכה מה חסד עשה אם נטל משאר יורשים ונתן למפיבשת אם היה נותן לו משלו זה היה חסד ועוד שאמר והשיבותי לך מלמד כי קודם זה נטלה ממפיבשת נחלתו ומשאר היורשים · ועוד כי מה שאמר במשפט המלוכה ואת שדותיכם ואת כרמיכם יקח כבר כתבנו בפירושים מה שפירשו בו רבותינו ז"ל כי אינו אומר אלא על פירותיהם לפי שעה ונר' כי הדבר כן מאחאב שבקש מנבות כרמו שימכרנו לו ולא רצה אילו היה משפט המלוכה לקחת הכרם והשדה הטוב למה לא היה לוקח אותו זה לא היה נחשב לו לגזלה כי משפט המלוכה הוא ועוד שאמר במשפט המלוכה שדותיכם וכרמיכם וזיתיכם ולא אמר בתיכם מלמד שעל פירותיהם אמר ועוד שאמר ונתן לעבדיו ולא אמר שיקח לעצמו ויתכן לפרש כי דוד זכה בכל נחל' שאול לפי שאיש בשת ובית שאול היו מורדים במלכות כי ידוע היה בכל ישראל כי דוד היה מלך אחרי מות שאול ונמשח על פי יי' ומורד במלכו' הוא וכל נכסיו נתחייבו וכן כתוב ואתנה לך את בית אדוניך וכיון שהכל שלו ומן הדין זכה בו ואמר להשיב הכל למפיבשת חסד גדול עשה עמו ועוד שכתבו לאוכלי שלחנו כל הימים : והבאת · תאסוף מן השדה הביתה וי"מ אותו ענין תבואה כלומר תעבוד לו את האדמה בכל צרכי עבודה עד שתאסוף התבואה : והיה לבן אדוניך · הוא מיכא בן מפיבשת כלומר תבואת האדמה יהיה לחם לבן אדוניך מיכ' ואכלו ומפיבש' יאכל על שלחני · אע"פ שמפיבש' אוכל על שלחני כאחד מבני המלך ולא יצטרך לכל הדב' הזה למפיבשת ולבניו וי"מ ומפיבשת אוכל על שלחני דברי דוד כי אחר שאמר לו ציבא כן יעש' אע"פכ אעשה כמו שצויתני לעבור כל הנחלה למפיבשת עבדך להכין הכל למיכא בן מפיבשת אמר דוד ומפיבשת יהיה אוכל על שולחני כאחד מבני המלך : וכל

רשי

לתתי לבן אדוניך · המלך רשאי להעביר נחלה שנאמר במשפט המלוכ' את שדותיכ' ואת כרמיכ' יקח ונתן לעבדיו · כן יעשה עבדך ומפיבושת אוכל על שולחני · ציבא אמר כן יעשה עבדך ודוד השיב ומפיבוש' אוכל על שלחני · מושב

רלבג

התועלת הנה אמר שכבר היה מטוב נפש דוד והתעוררו לעשות חסד אל הנשאר לבית שאול ולזה שם מפיבשת בן יהונתן מאוכלי שולחנו והשיב לו את כל שדה שאול אביו : ויגלח את חצי זקנם · כדי לבזותם וזה לאות שלא היה מנהג לגלח זקנ' שאם היו מגלחים זקנם היה אפש' להם להסיר הבשת מעליהם בשיגלחו הנשאר מזקנם : ויכרת

מסרה

בן ד' קמצין ומקפי' וסי' נמסר בסדר ויצא :

כלי יקר

גרם ליואב להיות מגלים על הצבא לפי שעשה משפט וצדקה ויואב גרם לדוד לעשות משפט וצדקה מתוך שיואב עוסק במלחמות לא היה דוד טרוד בהן לבו פתוח לשפוט צדק ע"כ מהגמ' ועוד מהמדרש לפי שדוד דן ויואב שוטר ודוד' על ידו מזכיר · איזה דין בא לפניו ראשון לפוסקו ראשון · ומהרי"א ז"ל ויהושפט מזכיר ר"ל מזכיר למלך ענייני המשפט אשר ישאל להם מה ראוי לדון ומה שראוי לדון עד כאן :

וצדוק בן אחיטוב עיין הרד"ק וכן מהרי"א נדרים פרק קונם ובני דוד כהנים אמר רבא שרי ליה לצורבא מרבנן למימר צורבא מרבנן אנא שרי ליה תיגראי ברישא דכתי' ובני דוד כהנים היו מה כהן נוטל חלק בראש אף ת"ח נוטל חלק בראש וכהן מנא ליה דכתיב וקדשתו וכו' :

ובניהו בן יהוידע וכו' עיין רש"י ז"ל וכן הרד"ק ז"ל והוסיף ע"ש וכן הרלב"ג ז"ל ובני דוד כהנים כתרגומו רברבין כלומר גדולים היו וממונים על כלם · ובדברי הימים אומר הראשונים ליד המלך וכן הרלב"ג ז"ל כדברי חז"ל כהנים ת"ח כנזכר לעיל · ובמסכת ברכות כרתי ופלתי אלו אורים ותומים שכורתין דבריהם ומופלאים בדבריהם ע"כ : וכן כתב מהרי"א ז"ל והוסיף לומר כי כהנים שם מתייחס אל השירות ואם כן אומרו כהנים אוזר גם כן אל בניהו הכרתי והפלתי ובני דוד שכלם היו כהנים רוצה לומר שרים אל משמעתו לכל שירות שיגזור המלך אבל לא היה להם שירות מיוחד כנזכר באחרים שבפסוק הקודם · ולע"דן סיוע למה שאמרו בגמרא מה כהנים נוטלים חלק בראש אף תלמידי חכמים נוטלים חלק בראש מלשון דברי הימים שאו' הראשונים ליד המלך ליד דייקא כשהיה מחלק בידו הם היו הראשונים בכהנים ליטול חלק בראש ומהרי"א פי' הראשונים ליד המלך העומדים ראשונה במלכות וא"כ לדבריו ליד המלך לשון מקום כמו על ידיהן או הקרובים למלך לתת לו מה שישאל :

ויאמר דוד הכי יש עוד עיין הרד"ק וכן כתב מהרי"א ז"ל והוסיף האם נותר לבית שאול ראוי ולמה אותו גבי ואעשה עמו חסד בעבור אהבת יהונתן · ולע"דן כוונת הפסוק שאומר האם יש עוד לבית שאול ואעפ"י שלא יהיה חשוב אלא אשר נותר כמותר הזה שנשאר שיר ועוד שהוא לבית שאול ואעפ"י שלא יהיה מזרע יהונתן עכ"ז ואעשה עמו חסד בעבור יהונתן והביו וזהו מובן בכל יש עוד אשר נותר כי היה מספיק האם נותר לבית שאול ואעשה וכו' ויוכיחו כן הפסוקים :

ולבית שאול עבד ושמו ציבא כי הם חשבו שבכלל אומרו אשר נותר לבית שאול ואפי' עבד במשמע וזהו שסמך ולבית שאול עבד וכו' ויקראו לו אל דוד ר"ל ויקראו לו להכאתו ולשונתו וכו' ויאמר המלך האפס עוד איש וכו' והמלך שאל האתה ציבא הידוע אלי לעבד שאול כי זכר אותו עם היות המלך טרוד בלערו ובבריחתו והוא ענהו ויאמר עבדך הכי ולא מרדתי בך אעפ"י שהייתי עבד לבית שאול והמלך שאל לו האפס עוד איש לגלות לו כי לא ייטיב כי אם לאותו אלא אל שאול לא עם העבדי' ולזה שאל לו האפס עוד איש וכו' ר"ל שאם הוא איש דהיינו גבר בגוברין ראוי למכוי אמכה אותו בערכו ואפי' שהוא לבית שאול אויבי לא אחוס כי רצוני לעשו' חסד אלהים שהוא חסד של אמת · או רמז בתיבת אלהים שלא אמר חסד אל להיותו לו שבועת ה' עם יהונתן רמז אלהים שאין אלהים בכל מקום אלא דיין וציבא השיבו כי אין עוד איש כי אם בן והוא נכה רגלים ענה ברשע להדיח הטובה מעליו כי עבד הוא רע מעללי' ומה לו להזכיר נכה רגלים וסופו יוכיח על תחלתו כמו שנזכיר בפסוק הב"ר בע"ה · או שקוסטא דמילתא קאמר · ועיין הרד"ק ז"ל :

ויאמר לו המלך איפה הוא ויאמר ציבא וכו' וישלח המלך וכו' חז"ל אמרו בגמרא בלו דבר כמו בלא דבר שהיה רק מכל דבר והכתוב הגיד וישלח המלך ויקחהו מלו דבר שמלא מלא דבר ע"כ כמלא העבד רע מעללים בעל לשון הרע ועיין הרד"ק ז"ל וכן מהרי"א ז"ל לו דבר שם מקום או אמר שהיה רש ועני בלו דבר ובלו כמו בלי דבר עד כאן וקשה קצת על דבריו אומרו מלו דבר שאין לו טעם לדברי מהרי"א ז"ל ועוד שהיה לו לומר מלבו דבר :

ולע"דן לדקדק אומרו המלך דוד והיה מספיק לומר המלך סתם כמו שאר הפסוקים ונראה שמאז הזכיר וימלוך דוד על כל ישראל דהיינו שנהג שררה ומלכות והשררה לעשות משפט וצדקה כי כן לצדק ימלוך מלך מאז מזכיר בכל הפסוקים האלה בלשון מלך זולת גבי ויהי דוד עושה משפט וצדקה שהיה מתנהג בשפלות וענוה כהדיוט ככו' לעיל ולכך לא כתיב ויהי המלך דוד עושה משפט וצדקה ואמר ובני דוד כהנים שמאז ומקדם בהיותו דוד קודם וימלוך דוד וכו' היו בניו כהנים ותלמידי חכמים אבל בכל שאר הפסוקים המלך המלך ומפרש כאן וישלח המלך ויקחהו ועוד ששלח לו מלאכי שלום מהמלך שבאור פני המלך חיים כדי שלא יצטער ביני י"ש שכתוב וישלח המלך דוד שאופן השליחות היה כמלך וכדוד החסיד באופן שלא יצטער וידוע דבר זה מאת לבות האנשים כי מהשליח יודע אם לטובה אם להפכו ועם כל זה ששלח המלך דוד במלאכי רחמים מבשרי שלום ומבשרי טוב פחד מפיבושת שהיה זה לכלות זרע שאול אויבו ובא לפניו בלי ספק ירא וחרד ויוכיח כן אומר :

ויבא מפיבושת בן שאול וכו' אשר יש לדקדק כי בן שאול מיותר כי די שיאמר מפיבושת בן יהונתן אבל אמר כי בא לפני המלך ירא וחרד כי היו פנים לזכות ופני' לחובה לזכות כי בן יהונתן הוא רעה דוד והוסכו בברית כרותה ופנים לחוב' כי בן שאול הוא יהונתן הנזכר ושאול שונאו של דוד והיה לזה אמר ויבא אל דוד שנטה לזכות יותר והיה בטוח שאל דוד בא הוא דוד רודף צדקה ומשפט ולא יזיק לו אבל עם כל זה ויפול על פניו וישתחו מסר עצמו ונפשו אליו כדי שירחם עליו ולזה כופל הדברים באומרו דוד דוד שדוד הוא הקטן מקטין עצמו וענו ושפל ברך ויאמר דוד אל תירא כי את האלהים אני ירא וחפצתי לצדק והוא השקפה נכונה להזכיר המלך בכל הפסוקים זולת שנים ושלשה פעמים באלו השני פסוקים :

ויאמר לו דוד אל תירא וכו' עיין הר"דק ז"ל וכן מהרי"א ז"ל ודחה דברי רש"י ז"ל שכתב בסמוך גבי ונתתי לבן אדוניך המלך רשאי להעביר נחלה שנאמר במשפט המלוכה את שדותיכם ואת כרמיכם יקח ונתן לעבדיו עד כאן והקשה ז"ל על דבריו שרש"י עצמו אמר שאומר את שדותיכם ואת כרמיכם היינו על הפירות עד כאן : ולע"דן שהחסד הוא שיקים אותו עם היותו מבית שאול אויבו לא יבלהו כדי שלא ימרוד וכמו שעושים עוד היום במלכות התוגרמה המלך התוגר כשיושב על כסאו שהורג כל אחיו כדי שלא ימרודו בו למלוך מפני תיקון העולם והמלכות עשה כן והוא אומר אל תירא פן אני אהרגך כי לצדקה עשה העשה חסד תמיד עמך והתמדה מורה הכפל עשה אעשה חסד תמיד חסד ולא יתחייב שיפרש הפסוק החסד שבה לא יתחייב שיאמ' על כל השדות כי אם על כל שדה שבה שנאלה לו ולמפיבושת מצד יהונתן משאול אביו וזהו שאמר והשיבותי לך את כל שדה שאול בחלקך בירושה וזהו שאמר שדה שאול על כל השדות ועל כל הנחלו' של שאול אבל אמ' שדה שאול לא כולו כי אם החלק אשר לאביך יהונתן שעליו אמר אביך לא על שאול ובזה מדוקדק אומרו לשון יחיד שלא אמר על כלל כל אשר לשאול כי אם כן היה גד גזל בדבר כמו שהקשה הר"דק ז"ל ובזה נסתלקה קושיתו ואין צורך לתירוצו עם היותו נכון ומדוקדק בזה אומרו שאול אביך שאעפ"י שיכן לומר אביך על שאול בבחינת בני בנים הרי הם כבנים עם כל זה מדוקדק יותר ומכוון אומרו אביך על יהונתן שעל החלק העולה ליהונתן שיתן לו ומה שאמר אחר כך ויקרא המלך אל ציבא נער שאול ויאמר אליו כל אשר היה לשאול ולכל ביתו נתתי לבן אדוני' היינו שניתן לבן אדוניך מפיבוש' לשיהיו כל בית שאול כפופים אליו ומתחת ידו כי כן יהא' כפי אכמתן שהוא מלא דבר שיהיה ראש להם לא שיתנם לבן אדונו מתנה גמורה או אפשר שהכל היה בידו יהונתן משאול אביו כי חשב שאול שיהונתן יעצור במלכו' כי ראה הו' ונערו מצליחין במלחמה עם מתנה שלם וכתנו לו כל השדה אשר לו וכל המטלטלין ובמות שאול ויהונתן כל הזה גבר בבית שאול ובפרט במלך איש בושת ועתה דוד החזיר למפיבוש' הכל כי שלו היה הכל ושלו נתן לו ולפי זה והשיבותי לך את כל שדי שאול על כלל כל השדו' קאמ' והטעם לפי שהיו לאביך שזכה יהונתן בהם בחיי אביו ואם כן אביך על יהונתן קאמר ואומרו נתתי לבן אדונך מתנה גמורה קאמר וגם זה נכון ואומרו ואתה תאכל לחם וכו' הוא דרך כבוד שיהיה מאוכלי שלחן המלך ואמר ואתה תאכל והוא כפל כנוי אחר כנוי שהיה יכול לומר ואכלת לחם על שלחני אפשר לפי שמלא אותו מלא חכמה וכליל תורה כמשאח"זל גבי מלו דבר מלא דבר ושלימות לז"א ואתה תאכל כלומר ואתה הגון שתאכל לחם על שלחני תמיד כי לא ישב בקרב ביתי עושה רמיה ודרך רמז דמז לו לחם על התורה שיאכל לחם התורה וחידושיה על שלחנו תמיד ואמרו עליו דברי תור' כאלו אכלו משלחנו של מקום כי דוד טוב רואי כלבבם שהראוהו מתחדד ז"ם תאכל לחם שכל שכן אם אוכל עמו על השלחן שמתחדד יותר :

וישתחו ויאמר מה עבדך וכו' אמר כי טעם ההשתחויה להכיר על התועלת כי אם על שלכך אליו עם היותו ככלב המת ככה רגלים יושב ובטל על זה לבד ראוי להחזיק לו טובה ככלב המת גבר הדיוט · ולע"דן הכלב לפי שהוא רעב וחסר כל כמו שאמרו חז"ל יודע צדיק דין דלים זה הקב"ה יודע דין דלים זה הכלב שמזונותיו קשים ועשה שיתעכב המזון במעיו הרבה וזהו שאמר כי פנית אל הכלב המת האמת שאני ככלב ועוד שאני כמת שאיני זז ממקום למקום וזהו שאמר המת שלא אמר ככלב מת אלא המת לאורות שהם שני עניינים כפרדים ולא שהמשיל עצמו אל כלב מת כי אם אל כלב חי ולזה אמר אל כלב המת כלב בפני עצמו והמת דבר אחר בפני עצמו :

ויקרא המלך אל ציבא וכו' צריך להבין מה מודיענו באומרו נער שאול כי ידוע הוא אבל ידוע הוא כי מנהג העולם שעבד בזה ימשול בכל בית שאול כנהוג זקן ביתו המושל בכל

אל תירא וגו' כיון שראה שהמלך שהוא שלא תורה וחכמה יודע לדבר לפני מלך אמר המלך התנצלות ציבא שקר שאמר שלא בא בעצמו בשביל שהוא חיגר מתורה וחכמה ועתה נראה שלא כן הוא אלא ודאי הטעם שלא בא בעצמו הוא מפני שמתירא מפני שאשה לו רעה ע"כ אמר לו המלך אל תירא : אל הכלב המת אשר כמוני ידמה שאני ככלב המת שאין לו דורש וכלבי שאין חפץ בו כן אני אין דורש לנפשי שיה ואתה אדוני המלך משגיח עלי דבר שלא חשב אנוש שישגיח המלך על איש שמוני וכאלו משגיח על כלב מת : ויגלח

פי' רבינו ישעי'

בלא דבר · כך הוא כמו בלא דבר פתרונו אחד להם : ומפיבשת אוכל על שולחני · פירו' דוד ענה ואמר לציבא שמפיבושת יהא אוכל על שולחני כאחד מבניו · ואתה הזהר בעבוד' השד' שלו :

ה עמיאל בלו דבר : וישלח המלך דוד ויקחהו מבית מכיר בן עמיאל מלו דבר :
ו ויבא מפיבשת בן יהונתן בן שאול אל דוד ויפל על פניו וישתחו ויאמר דוד מפיבשת ויאמר הנה עבדך :
ז ויאמר לו דוד אל תירא כי עשה אעשה עמך חסד בעבור יהונתן אביך והשבתי לך את כל שדה שאול אביך ואתה תאכל לחם על שלחני תמיד :
ח וישתחו ויאמר מה עבדך כי פנית אל הכלב המת אשר כמוני :
ט ויקרא המלך אל ציבא נער שאול ויאמר אליו כל אשר היה לשאול ולכל ביתו נתתי לבן אדניך :
י ועבדת לו את האדמה אתה ובניך ועבדיך והבאת והיה לבן אדניך לחם ואכלו ומפיבשת בן אדניך יאכל תמיד לחם על שלחני ולציבא חמשה עשר בנים ועשרים עבדים :
יא ויאמר ציבא אל המלך ככל אשר יצוה אדני המלך את עבדו כן יעשה עבדך ומפיבשת אכל על שלחני כאחד מבני המלך :

ב' קמץ בלו מלו מלא · ג' · ב' הפטלק · כל דסמיך לחי"ת ועי"ן · יוה ויה · בת"ן מה ומה · ג' · י"ב

עמיאל בלו דבר : ושלח מלכא דוד ודבריה מבית מכיר בר עמיאל מלו דבר : ואתא מפיבושת בר יהונתן בר שאול לות דוד ונפל על אפוהי וסגיד ואמר דוד מפיבושת ואמר הא עבדך : ואמר ליה דוד לא תדחל ארי מעבד אעביד עמך טיבו בדיל יהונתן אבוך ואתיב לך ית כל אחסנת שאול אבוך ואת תיכול לחמא על פתורי תדירא : וסגיד ואמר מה עבדך ארי אתפנתא על גבר הדיוט דכותי : וקרא מלכא לציבא עולימא דשאול ואמר ליה כל דהוה לשאול ולכל ביתיה יהבית לבר רבונך : ותפלח ליה ית ארעא את ובנך ועבדך ותיעול ויהי לבר ריבונך מזון ויתפרנס ומפיבושת בר ריבונך אכיל תדירא לחמא על פתורי ולציבא חמשת עשר בנין ועשרין עבדין : ואמר ציבא למלכא ככל די פקיד רבוני מלכא ית עבדיה כן יעביד עבדך ומפיבושת אכיל על פתורי כחד מבני מלכא :

ולמפיבשת · ולמפיבושת

ולמפיבשת בן קטן ושמו מיכא וכל מושב בית ציבא עבדים למפיבשת: ומפיבשת ישב בירושלם כי על שלחן המלך תמיד הוא אכל והוא פסח שתי רגליו:

א ויהי אחרי כן וימת מלך בני עמון וימלך חנון בנו תחתיו: ויאמר דוד אעשה חסד עם חנון בן נחש כאשר עשה אביו עמדי חסד וישלח דוד לנחמו ביד עבדיו אל אביו ויבאו עבדי דוד ארץ בני עמון: ויאמרו שרי בני עמון אל חנון אדניהם המכבד דוד את אביך בעיניך כי שלח לך מנחמים הלוא בעבור חקר את העיר ולרגלה ולהפכה שלח דוד את עבדיו אליך: ויקח חנון את עבדי דוד ויגלח את חצי זקנם ויכרת את מדויהם

(ב' כתיב אלף · וכל עגרה דכו' במ"ה · ט' פסו' את את · ל' ג')

ולמפיבושת ברא זעירא ושמיה מיכא וכל מותב בית ציבא עבדין למפיבושת: ומפיבושת יתיב בירושלם ארי על פתורא דמלכא תדירא הוא אכיל והוא לקי בתרתין רגלוהי: והוה בתר כן ומית מלכא דבני עמון ומלך חנון בריה תחותוהי: ואמר דוד אעביד טיבו עם חנון בר נחש כמא דעבד אבוהי עמי טיבו ושלח דוד לנחמותיה בידא דעבדוהי לות אבוהי ואתו עבדי דוד לארעא בני עמון: ואמרו רברבי בני עמון לחנון רבוניהון המיקר דוד ית אבוך בעינך ארי שלח לך מנחמין הלא בדיל למיחקר ית קרתא ולאללותה ולברקה שלח דוד ית עבדוהי לוהך: ונסיב חנון ית עבדי דוד וגדע ית פלגות דיקניהון ופסיק ית לבושיהון

נחמיה אל ז' בליש' בקריאה וסימ' וינחמו בני ישראל אל · וישלח דוד לנחמו ביד עבדיו דספרא · וינחם יי' אל הרעה · ויאמר למלך' אולי ישמעו וישובו והטיבו דרכיב' ומעלליכם · ההמת המיתהו · אם שוב תשבו:

רש"י

מושב בית ציבא · בניו ועבדיו : כאשר עשה אביו עמדי חסד · ומהו החסד שעשה לו · דוד בורח מפני שאול באו אליו אביו ואמו ואחיו ויכנס את פני מלך מואב ויאמר לו ישב נא אבי ואמי עמך והרגם חוץ מא' מהם שברח שנמלט לארץ בני עמון אצל נחש במדרש רבי תנחומא בורא אליו : המכבד דוד את אביך בעיניך · הנראה בעיניך שדוד מכבד את אביך הם מוזהרים לא תדרוש שלומם והוא ידרוש שלומך מדויהם

רדק

וכל מושב בית ציבא · בניו וכל עבדיו וכל בני ביתו: כאשר עשה אביו עמדי חסד · אמרו כי כשהיה בורח דוד ובאו אליו אביו ואמו ואחיו ואמר ויכחם את פני מלך מואב הרגם מלך מואב אחד שהיו עמו חוץ מאחד מהם שברח לארץ בני עמון והחיהו נחש מלך בני עמון · ובדרש עוד לא תדרוש שלומם וטובתם אתה מוצא במי שבא אליה' במדת רחמי' סוף בא לידי בזיון ואיזה זה שנאמ' אעשה חסד עם חנון וגומר סוף בא לידי בזיון ויקח חנון את עבדי דוד וגומר ונצטרך להלחם עם ארבע אומו' בני עמון וארם צובא ואיש טוב ומלך מעכ' מי גרם לו לדוד כל זה שבקש לעשות טובה עם מי שאמר הקב"ה לא תדרוש שלומם וטובת' אמ' לו הקב"ה לדוד אתה עובר על תורתי אני כתבתי לא תדרוש שלום' וטובת' ואתה עושה עמהם חסד אל תהי צדיק הרב' מכאן שלא יהא אדם מיותר על התורה: אל אביו · כמו על אביו וכן אל ההרים לא אכל : המכבד · תחשוב כי לטובה ולנחמך שלחם לא שלחם אלא לרגל את הארץ : ולהפכה · כתרגו' ולמבדק' כי בודק הדבר יפה הופך העניין מצד אל צד : מדויהם

רלבג

ויכרת את מדויהם בחצי עד שתותיהם · אמנם שקרא מדויהם המכנסי' שיכסה בהם השת והערוה וטנופיה' והנה קראם מדויה' בעבו' הטנופי' שנהם מאלו המקומות אשר ידחו בהם המותרות הטבעיים ומזה העניין נקראת האשה דוה מצד המותר שידחה ממנה אז ובאור בזה המאמ' שכב' כרת המכנסים בחצי עד שנגלה השת שלהם ולזה השאירם מגולי הערוה ומשופי שת וזה לאות שלא השאיר בה' בגדים יכסו בהם ערותם אלא שהם במלטו מזה הבשת בלבישת בגדי' אחרים לכסות ערותם ואולם מענין גלוח זקנם לא נמלטו עד צמח זקנם : חוץ

מנחה קטנה

ויגלח את חצי זקנם · כי עבדי הגן אמרת לו מה אתה בכור שדוד שלח לכבדך שהרי כתוב בתורתם לא יבא עמון ומואב בקהל ה' ואיך ישלח לכבדך · ומ"כ ויגלח חצי זקנם נגד חצי שנין לא יבא עמון וגו' כמו שכתבנו למעלה שרצה לנקור עין ימין ע"ש ופ"ד רמז פין בפסער קטן בגתשרים זקן לרמוז שעניהם לדבר אחד בתכורנו וכן מילה במ"ק כמו פי' ן וז"קן כי עמ' שלא בחרו ישראל במילת ממונים בהתגיירם להכניסם לקבל ע"כ ביזו את המילה ויכרות את מדויהם עד שתותיהם עד גלות מילתם ויעלםם :

פי' רבינו ישעי'

כאשר עשה אביו עמדי חסד אמרו חכמים כשהפקיד דוד בית אביו במואב הרגם וברח אחד מהם בעמון והצילו : לנחמו ביד עבדיו אל אביו · פי' בעבור אביו : המכבד דוד את אביך בעיניך · כתיב בתורתו לא תדרוש שלומם וטובתם והיה דוד שואל בשלומך :

כלי יקר

בכל אשר לו והולי לא יקבל מרדות מפיבושת ובפרט בהיותו נכה רגלים והעבד הזה עז כנמר שהרי דבר תועה על מפיבושת שאמר בלא דבר שלא היה בו דבר טוב אלא רק על כן ראה דוד המלך עליו השלום לשעבדו אל מפיבושת וכולי האי והולי וזהו שאמר ויקרא המלך דייקא שילייטו לפי שראה אל ציבא שהוא נער שאול ולא נער מפיבושת נער שאול כלו' היינו עבד שאול כי חשב עבד מבים ימשול בבן משכיל ולזה ויאמר אליו כל אשר היה לשאול כו' נתתי לבן אדוניך והוא ביו"ד לשון רבים להודיע שעבד שאול הוא ועבד יהונתן אביו והבן נתן לו הכל לומר לו שיכנע וישתעב' אליו כי כן ראוי :

ועבדת לו את האדמה וכו' עיין הר"דק ז"ל וכן פירש מהרי"א ז"ל שציבא ובניו ועבדיו יעבדו השדות ויביאו התבואה למפיבושת והיה לבן אדוניך לחם ואכלו רוצה לומר שיאכלו הלחם ציבא ועבדיו ובני ביתו של מפיבושת שבזה יהיה למפיבושת כבוד ושמן ויקר בהיות לו ממה שיתן לעבדיו ולביתו עם היות שלא יצטרך אליו הוא למאכלו כי הוא תמיד יאכל לחם ועל שלחני אבל עם כל זה הם יאכלו משלו ומתחת ידו של מפיבושת וזהו שאמר ואכלו עד כאן וזה יוכיח מה שזכרתי בפסוק הקודם שרצה להשתעבדו ולהכניעו אל מפיבושת : ולע"דן לדקדק אומרו והיה לבן אדוניך ואכלו ובן אדוניך יאכל לחם תמיד כי אם יאכל בשלחן המלך א"כ מה צריך לומ' בו ואכלו ועוד כפל והיה לבן אדוני' ואכלו ובן אדוניך יאכל לחם תמיד על שלחני עוד אומרו בפרטות ומפיבושת מיותר אשר זה מכריע כדברי הר"דק ז"ל שבן אדוניך על מיכה בן מפיבושת קאמר אלא שק"ק להר"דק ז"ל שפעם יקרא למיכה בן אדוניך ופעם למפיבושת בן אדוניך דכיון שקורא למיכא בן אדוניך על שם מפיבושת שהוא אדונו אם כן יאמר נא ומפיבושת אדוניך יאכל תמיד וכו' ולקיים דברי הר"דק ז"ל אפשר לומר שמיכה הוא נקרא בן אדוניך כפי דעת הזאת שנתן דוד הכל למפיבוש' וקראו בן אדוניך בבחינ' שאול ויהונתן שהיה ציבא עבד להם והם אדוניו ונראה לע"ד כי בן אדוניך לחם ואכלו ומפיבושת בן אדוניך הכל על מפיבושת והוא כי ידוע עוד היום במלכות תוגרמה הויזי"רים עושים להם לחם רב בביתם מכל מאכל אשר יאכל והולי חשוב מאשר בבית המלך כי בבית המלך לרבויי המאכל להאכיל לכל השרים ואוכלי פת בג המלך צריך הראוי בכמות ולא באיכות ולא יהיה כל כך רב האיכות אלא שעל כרחם ילכו הויז"רים לאכול לחם שם דבר מועט לגימה או שתים לכבוד המלכות ולכבוד עצמם להיותם אוכלי פת בג המלך ועל שלחנו ואחר כך יבאו אל ביתם ויאכלו כדי שבעם ויאכילו גם כן לשרים אשר תחת ידם שיאכל בביתו לשבעה וז"ש והיה לבן אדוניך לחם ואכלו שיאכל בביתו לשבע' עם היו' שמפיבשת בן אדוניך יאכל לחם תמיד על שלחני דרך כבוד וזהו שאמר על שלחני והוסיף לומר מפיבושת בן אדוניך להורות שתי בחינות שבשבתם זכה שיאכל על שלחנו האחת מצד היותו מפיבושת מלא דבר חכמה ועל דרך מה שדרשו חז"ל גבי איש בושת שנקרא מפיבושת שהיה מבייש פני דוד בהלכה כן מפיבושת זה מלא דבר והבחינה השנית להיותו בן אדוניך ראוי לכבד בעד אבותיו הקדושים אשר בארץ המה וכו' :

ויאמר ציבא אל המלך וכו' עיין רש"י ולא יקשה עליו ז"ל הסכמת דוד לו' דבר זה כי הוסיף לו' לו שיהיה כאוכלי שלחני יושב בראש בכבוד גדול כאח' מבני המלך וכו' והר"דק הביא כן והוסיף ע"ש וכן מהרי"א וק"ק שהרי מצינו שלא היה מפיבושת אלא בבית מכיר בן עמיאל וא"כ כיחס לו במ"ש לדוד אוכל על שלחני כא' מבני המלך אשר זה יכריח כדברי רש"י שהוא מדברי דוד ויש ליישב שאולי מפיבוש' ישב שם בבית מכיר ללמוד תורה לא בענין האכילה כי אכילתו הרוח' תמיד נתנה לו מבית ציבא כא' מבני המלך ואוכל על שלחני לא יתחיי' שיהיה אוכל שם על השלחן אלא שאוכל משלחנו לשם בבית מכיר בן עמיאל לפי שהוא בלא דבר ורוצה ללמוד והולי על כן אמר לו שהיה בלא דבר להתגלל על מה שהיה שם בבי' מכיר : ולע"דן לדקדק יתור תיב' עבדך כי די שיאמר ככל אשר צוה אדוני את עבדו כן יעשה ונראה כי הוכיח בדבריו אלה כאלו היה אנוס על פי דברו וז"ש כן יעשה עבדך שאני מוכרח מצד שאני עבדך ולא אחליף דבורך ז"ש יעשה עבדך לעומת זה השיבו דוד שנית ומפיבושת אוכל על שלחני כא' מבני המלך כלו' ש' ירע בעיניך כי כא' מבני המלך יהיה נכבד ויושב בראש ואף' עוד שאו' ככל אשר יצוה אדוני את עבדו על מפיבושת אמר עבדו וגם זאת לשון הרע כאלו אמר אין הדבר הזה תלוי בידי כי מפיבוש' איננו שומע בקולי אבל בכל אשר יצוה אדוני המלך את עבדו דהיינו מפיבושת כן יעשה עבדך אני ציבא ובזה מובן הכפל גם השנוי שאמר עבדו בתחלה ובסוף אומר עבדך והיה לו להשוות מדותיו לומר או עבדו או עבדך · ולעומת לשון הרע זה שקרא למפיבושת עבד במה שאמר עבדו על כן אמר לו דוד ומפיבוש' אוכל על שלחני כאחד מיוחד מבני המלך כבן יקיר לי ולא עבד לי כאשר אמרת :

ולמפיבושת בן קטן וכו' · רש"י ז"ל מושב בית ציבא בניו ועבדיו עד כאן · וכן הרד"ק ז"ל · ולע"דן שכונת הפסוק להודיע שהיה למפיבושת בן קטן בשנים אך היה משעבד לכל בית ציבא שהיו עבדים משועבדים למפיבושת וז"ש ולמפיבושת בן קטן שהיה מעלה את כל מושב בית ציבא עבדים משועבדים למפיבושת או אמר שלא ותו בן קטן על כן כל בית ציבא היו עבדים אל מפיבושת שאילו היה גדול היה עוזר בהם היה יהיו למיכה לעבדים שלא שהיה קטן ובדברים לא יוסר עבד :

ומפיבשת יושב בירושלם וכו' צריך לדעת שהוא אומר יושב בירושלם שהודיעה זו של והוא פסח אין בה צורך שכבר נאמר זה למעלה נכה רגלים · ואם הכונה לתת טעם למה שאמר יושב בירושלם שהיה מוכרח כי הוא אוכל על שלחן המלך תמיד ואין יוכל לישב חוץ לירושלם והוא פסח שתי רגליו אשר על כן הוכרח לישב שם מכל מקום קשה שהרי אפי' שלא היה

כלי יקר

פסח מוכרח לו לדור בירושלם כיון שאוכל תמיד בשלחן המלך ודוחק לומ' חדא ועוד קאמר חדא שאוכל תמיד וצריך להיותו יושב בירושלם · ועוד לו הונח שלא היה אוכל תמיד אלא פעם אחת בחדש על שלחן המלך עם כ"ז מוכרח הוא להיות יושב בירושלם שהרי הוא פסח משתי רגליו ויהיה לו עמל גדול לבא ממקו' אחר ואפי' פעם בחדש על כן היה יושב בירושלם · ואפשר עוד שהפסוק הזה מקושר עם הקודם והכי קאמר ולמפיבושת בן קטן ושמו מיכא ועם כל זה לא היו הולכים עם מיכא אנשי בית ציבא שהם המושב ועיקר בית ציבא זהו שאמר וכל מושב בית ציבא לא היה בידם ללכת עם מיכה אבל היו עבדים למפיבושת רוצה לומר עבדים משועבדים למפיבושת ומשרתוהו שהרי היה יושב בירושלם כדי לאכול תמיד על שלחן המלך והוא פסח שתי רגליו אשר על כן היה מוכרח להיות כל מושב בית ציבא בשירותו להיות עבדים למפיבושת כלומר עבדים משרתים למפיבושת וכו' כאי והולי יספיק' שהרי אוכל הוא על שלחן המלך תמיד והוא פסח שתי רגליו · ועוד אפשר שבא להגיד שעם היו' הכהנים האוכלים על שלחן המלך כהים ומשובחים לא בעלי מום על כן אמר שמפיבושת על שלחן המלך הוא אוכל עם היות שהו' פסח שתי רגליו בעל מום קיים דוד המלך ע"ה נדרו תמיד להושיבו בשולחנו לאהבת יהונתן עם היות בלתי מוכן כי פסח שתי רגליו הוא :

ויהי אחרי כן וכו' ויאמר דוד אעשה חסד וכו' ויאמרו וכו' קשר הענין שאחר שהקדים להטיב עם בני ברית זרע יהונתן על שהטיב יהונתן אביו לדוד ראה אחרי כן להטיב עם חנון בן נחש מלך מואב על הטובה שהטיב אביו עמו · והטובה אמרו חז"ל והביא רש"י ז"ל דבריהם ע"ש וכבר זכרתי שהיה שמו אליהוא וכן מהרי"א ז"ל וכן הרד"ק ז"ל והביא מדרש ע"ש :

ולע"דן לדקדק דוד מאי קא סלקא דעתיה לעבור על דברי תורה לא תדרוש שלומם וטובתם וכו' מקרא שכתוב · ומהו אומר אני כתבתי וכו' די שיאמר כתוב לא תדרוש שלומם וטובתם וכו' ואתה עושה עמהם חסד וכו' ועוד קשה אומרו מכאן שלא יהא אדם מוותר על התור' וכי מכאן אנו צריכין ללמוד כן והם דברים פשוטים שאינם צריכים לימוד לא מכאן ולא ממקום אחר · ונראה שכוונת המדרש שדוד חשב שאין איסור לא תדרוש שלומם אלא כששואל שלומם על לא דבר אבל כשהוא מחוייב לגמול להם על טובה כיוצא בזה שהחיו את אחיו מלוה היה לו והוא אמר לו הקב"ה אני כתבתי לא תדרוש שלומם וטובת' ואתה וכו' שאמר שכתבתי כן שאם אין לך לחלק חלוקים לעבור על דברי תורה ואעפ"י שכוונתך לצדקות לבלתי היות כפוי טובה אל תהי צדיק הרבה ועל כן הוצרך ללמוד זה הלימוד מכאן שלא יהא אדם מוותר על התור' ר"ל אפי' לדבר מצוה אין לו לעבור והולי אמר אני כתבתי לא תדרוש שלומם וטובתם ואתה עושה חסד שהכוונה לומר כי שם בא' שלומם וטובתם בכנוי ולא כתבתי לא תדרוש שלום וטובה להם רמזתי לך ואפי' שלומם שהם קדמו וטובתם שהם קדמו והטיבו לך כיוצא בזה הענין של אחיו של דוד שהטיבו עמו אפי' טובתם כיוצא בזו לא תדרוש שלומם מכאן שאין לוותר בשום צד ואפי' כשהקדימו לו טובה ולפי המדרש הזה יהיה קשר הענין באופן נאות והוא שלמעלה כשנלחם דוד עם מואב זכה לכבוד וכאן כשעבר על התורה ושאל שלומם בא לידי בזיון וזהו שאמר ויהי אחרי כן וכו' ר"ל היה לדוד בהפך שבא לידי בזיון · ואפשר עוד שכונת הפסוק לתת התנצלות לדוד למה המתין עד שמת נחש שהיה לו לצאת ידי החובה מהעושה הטובה בעצמו ואשר זה הביא לידי פתחון פה לשרי עמון כמו שאזכיר בס"ד בפסוק ויאמרו שרי בני עמון וכו' ומשיב כי בהיות טרוד דוד במלחמות הנזכר' ויהי אחרי כן כשנפנה מעסקיו והנה מת מלך בני עמון וימלוך בנו אז ויאמר דוד אעשה חסד וכו' כיון שאי אפשר להטיב עם האב איטיב עם הבן ואמר אעשה חסד וכו' ללמד שבמדה שאדם מודד בה מודדין לו ולזה עם היות שדוד נלחם עם מואב ומואב ועמון כחדא מחתא ראוי להלחם גם עם בני עמון לזה אמר אעשה חסד בדבר שיש בו חיי נפש עם חנון בן נחש · דומה בדומה כאשר עשה אביו עמדי חסד בדבר שיש בו חיי נפש אחיו אליהוא כנז"ל שברח אצלו ממואב והצילו ומה שאלה לנחמו אין זה החסד אלא הכרתו בדרוש שלומו וטובתו והיות עמו באהבה ואחוה לבלתי ילחם בו וזהו החסד · ואמ' אל אביו שהיה לו לומ' על אביו והרד"ק ז"ל כת' שהוא כמו אל ההרי' לא אכל שהו' על ההרים · אבל לע"דן לפרשו בדקדוק אל אביו ויובן שהיה לו להקדי' תיבת אל אביו להיותה סמוך אל לנחמו על אביו ביד עבדיו ויבאו ארץ בני עמון והיה מקצר תיבת עבדי דוד · וכו' שדוד כששלח השלוחים בחר בעבדיו משרתיו פניו שרים רבי' ונכבדים בערך כאלו שלחם אל אביו ממש אשר הוא זקן ונשוא פנים ועוד שחייב בכבודו על הטובה אשר הציל את אחיו אליהוא ממות וז"ש וישלח דוד לנחמו ביד עבדיו ונכבדים ומעולים כאלו השליחות אל אביו הוא ממש לא שליחים בערך בנו חנון אלא אל אביו ובזה מובן אומר בסמוך לזה ויאמרו שרי בני עמון אל חנון אדוניהם המכבד דוד את אביך שלא היה להם לומר אלא המכבד דוד אותך כי שלח לך מנחמים אלא ודאי הכבוד היה גדול בשלוח אלו השלוחים כנזכר וזהו שאמר המכבד דוד את אביך בעיניך כי שלח לך מנחמים · לא אמר כי שולח לך לנחם שהיה הכבוד בבחינת הניחום אבל כעת שאמר כי שלח לך מנחמים הכבוד בבחינת המנחמים היותם רבים ונכבדים זהו שאמר כי שלח לך מנחמים כאלו בודאי בעבור חקור את העיר שלח נכבדים לחקור מוצאה ומובאה ולרגלה ואחר כך יחיש חיל להפכה כמהפכת סדום זהו תכליתו בשלוח המנחמים אשר שלח דוד את עבדיו אליך לא יכונה אחרת לטובה וכן זאת שבכל הפסוקים האלה לא נזכר דוד בשם מלכות כי אם בשמו · דכתיב ויאמר דוד וישלח דוד עבדי דוד וכן בכל העניינים הכלוי' אל הענין הזה עד תום לפורענות בני עמון ואפי' אז לא נזכר כי אם בעניין המכות ותמר שם נאמר והמלך דוד שמע את כל הדברים האלה ויחר לו מאד וזה שהמכבד את הבלתי ראוי לוקח לו קלון ואירע ביני ביני ענין אוריה ועל פן לא הזכירוהו הפסוקי' בלשון הדר מלכות אך כאשר נצטער בעריכת המב' אז נאמר והמלך דוד

שמע

מדויהם · כתרגו' לבושיהון כמו מדו בד ואם איננה שרש אחד : בחצי · בחצי לבושיהם כי עד השתות חצי הלבוש : עד שתותיהם · עגבותיהם כמו משופי שת ות"י עד אתר בית בהתתהון ואחד הוא כי הוא מקום המבושים : עד יצמח זקנכם · ולא אמר לגלח החצי האחר כי לא היה מנהגם לגלח הזקן ואפי' במספרים אלא השפם לבד אלא אם כן משום צער ואבל כמו שאמר מגולחי זקן וקרועי בגדים וחרפה הוא גלוח הזקן אלא שנהגו כן בהלה הארלות שהם ארלות הערלים : יצמח · פועל עומד מן הדגוש וכן ושערך צמח : נבאשו · נתעבו כמו שיתעב האדם הדבר הנבאש : ואת כל הצבא · הגבורים כמו העם המלחמה או פי' הצבא והגבורים : ורחוב · פירושו וארם רחוב וארם צובא שזכר עומד במקום שנים : ומעכה : ארם מעכה או מלך מעכה : לבדם · להודיע כי מלך בני עמון וגלם היו מבפנים ויצאו לערוך מלחמה והנה בני ארם הנשכרים והנזכרים היו בשדה לערוך מלחמה עם ישראל גם כן וכאשר בא יואב והצבא על פתח השער ויצאו בני עמון היו לו בני עמון מבפנים וארם שהיו בשדה מאחור : כי היתה אליו פני המלחמה : אחר היתה על המלחמ' ואע"פ שזכר פני וכמוהו קשת גבורים חתים קול נגידים נחבאו ופי' פני הגבורים שהם פני המלחמה שהולכים לפנים וכ"ת ארי תקיפו עלוהי עבדי קרבא : בחורי · בש"וא הבי"ת וכוא מן הקלים ובחורי ישראל הכריע וכן בחורים שהם בפתח הב"ית מן הדגושים : ביד אבישי · בשוא הב"ית ובמסר בסיפרא לית כותיה וכל דברי הימי' כותיה : והיתה לי לישועה · בחסרון הי"וד שהיא במקום למ"ד הפועל מהמכת' :

בעל

רשי

מדויהם · מלבושיהם : שתותיה' · העגבות : שוכך ·

מסרה

איש ואיש ג' בקריאה וסימן ויראו בני עמון כי נבאשו · ולציון יאמר · מים עמקים עצה · ורחוב ג' מלאים וסימן נמסר לעיל בסימן ח' :

פי' רבי' ישעיה

מדויהם · כמו מדיו : שתותיהם · פי' עגבותיהם : ואת כל הצבא הגבורים · ה"א של הצבא יתר :

בישראל ד' יתירין ב' בריש תיבות' וב' המפקדי' בבית יו' · ובבית הפקדות · ונחרפית · ודין ·

מַדְוֵיהֶם בַּחֵצִי עַד שְׁתוֹתֵיהֶם
5 וַיְשַׁלְּחֵם׃ וַיַּגִּדוּ לְדָוִד וַיִּשְׁלַח
לִקְרָאתָם כִּי־הָיוּ הָאֲנָשִׁים נִכְלָמִים
מְאֹד וַיֹּאמֶר הַמֶּלֶךְ שְׁבוּ בִירֵחוֹ עַד־
יְצַמַּח זְקַנְכֶם וְשַׁבְתֶּם׃ 6 וַיִּרְאוּ בְּנֵי
עַמּוֹן כִּי נִבְאֲשׁוּ בְּדָוִד וַיִּשְׁלְחוּ
בְנֵי־עַמּוֹן וַיִּשְׂכְּרוּ אֶת־אֲרַם בֵּית־
רְחוֹב וְאֶת־אֲרַם צוֹבָא עֶשְׂרִים
אֶלֶף רַגְלִי וְאֶת־מֶלֶךְ מַעֲכָה אֶלֶף
אִישׁ וְאִישׁ טוֹב שְׁנֵים־עָשָׂר אֶלֶף
7 אִישׁ׃ וַיִּשְׁמַע דָּוִד וַיִּשְׁלַח אֶת־יוֹאָב
וְאֵת כָּל־הַצָּבָא הַגִּבֹּרִים׃ 8 וַיֵּצְאוּ
בְּנֵי עַמּוֹן וַיַּעַרְכוּ מִלְחָמָה פֶּתַח
הַשָּׁעַר וַאֲרַם צוֹבָא וּרְחוֹב וְאִישׁ־
טוֹב וּמַעֲכָה לְבַדָּם בַּשָּׂדֶה׃
9 וַיַּרְא יוֹאָב כִּי־הָיְתָה אֵלָיו פְּנֵי
הַמִּלְחָמָה מִפָּנִים וּמֵאָחוֹר וַיִּבְחַר מִכֹּל
בְּחוּרֵי בְּיִשְׂרָאֵל וַיַּעֲרֹךְ לִקְרַאת אֲרָם׃
10 וְאֵת יֶתֶר הָעָם נָתַן בְּיַד אַבְשַׁי אָחִיו
וַיַּעֲרֹךְ לִקְרַאת בְּנֵי עַמּוֹן׃ 11 וַיֹּאמֶר אִם־
תֶּחֱזַק אֲרָם מִמֶּנִּי וְהָיְתָה לִּי לִישׁוּעָה
וְאִם־בְּנֵי עַמּוֹן יֶחֶזְקוּ מִמְּךָ וְהָלַכְתִּי
לְהוֹשִׁיעַ

(ג' ל' · ל' · ג' מל' נקרת' ב' כתיב א' · ד' · ב' · ב' כתיב אלף ובענין · ישראל ק' · ל' כתיב כן)

לְבוּשֵׁיהוֹן עַד פַּלְגֵיהוֹן עַד אֲתַר בֵּית
בְּהַתַּתְהוֹן וְשַׁלְחִינוּן׃ וְחַוִּיאוּ לְדָוִד
וּשְׁלַח לְקַדָּמוּתְהוֹן אֲרֵי הֲווֹ גַּבְרַיָּא
מִתְכַּלְמִין לַחֲדָא וַאֲמַר מַלְכָּא תִּיבוּ
בִּירִיחוֹ עַד דְּיִצְמַח דִּיקְנֵיכוֹן וּתְהוּבוּן׃
וַחֲזוֹ בְּנֵי עַמּוֹן אֲרֵי אִתְגָּרִיאוּ בְּדָוִד
וּשְׁלָחוּ בְּנֵי עַמּוֹן וַאֲגָרוּ יָת אֲרַם בֵּית
רְחוֹב וְיָת אֲרַם צוֹבָא עַשְׂרִין אַלְפִין
גְּבַר רִיגְלַיי וְיָת מֶלֶךְ מַעֲכָה אֲלַף גְּבַר
וְאִישׁ טוֹב תְּרֵי עֲשַׂר אַלְפִין גַּבְרָא׃
וּשְׁמַע דָּוִד וּשְׁלַח יָת יוֹאָב וְיָת כָּל
חֵילָא דְגִבָּרַיָּא׃ וּנְפָקוּ בְּנֵי עַמּוֹן וְסַדָּרוּ
קְרָבָא בְּמַעֲלָנָא דְתַרְעָא וַאֲרַם צוֹבָא
וּרְחוֹב וְאִישׁ טוֹב וּמַעֲכָה בִּלְחוֹדֵיהוֹן
בְּחַקְלָא׃ וַחֲזָא יוֹאָב אֲרֵי תַקִּיפוּ עֲלוֹהִי
עָבְדֵי קְרָבָא מֵאַפּוֹהִי וּמֵאֲחוֹרוֹהִי
וּבְחַר מִכֹּל בְּחוּרֵי יִשְׂרָאֵל וְסַדַּר
לְקַדָּמוּת אֱנָשׁ אֲרָם׃ וְיָת שְׁאָר עַמָּא
יְהַב בְּיַד אֲבִישַׁי אֲחוּהִי וְסַדַּר
לְקַדָּמוּת בְּנֵי עַמּוֹן׃ וַאֲמַר אִם תִּתְקַף
אֱנָשׁ אֲרַם מִינִּי וּתְהֵי לִי לְפָרִיק
וְאִם בְּנֵי עַמּוֹן יִתְקְפוּן מִנָּךְ וְאֵיהַךְ
לְמִיפְרַק

מנחה קטנה

שבו בירחו · אפשר מפני דות פתארס על אמרסלא לדרוש בשלו' בני עמון א"כ בדי שלא יתפרסם הדבר לכל ישראל אמר שבו בירחו מקום שאין מכירי' אתכם עד יצמח זקנכם וגו' לכל ידעו אשר נעשה לכם א"כ לפי זה גימא ששי' דוד רצה לעשות נקם בבני עמון וא"כ בדי לבגדיל הבזיון אמר שבו בירחו כי חרפה גדולה נעשה לכם ובגדי הקלף הוא לבזיון הוא וא"כ כשראו בני עמון כי נבאשו בדוד שהי' שגדול הבזיון ב"כ וישלחו וגו' ואמר כי נבאשו בדוד פי' שלוחי של אדם כמותו ובכל הבזיון הנעשה בשלוחי' כריהוא כאלו נעשה בדוד עצמו וז"ש דוד אמר שלו' וגו' וקמה למלחמה : ויאמר אם תחזק ארם · כלומר אל ירע בעיניך שבחרתי לי כל גבורי החיל ולך נתתי הנשארי' כי אלי יש מלחמה יותר ממך כיון שאני יוצא להלחם בארם משא"כ אתה לא תעשה מלחמה עם בני עמון כי אם לעכב אותם שלא יבואו גם כמה עלי וז"ש אם תחזק ארם ממני וצריך אני להלחם נגדם בכח גדול וביד חזקה והיתה לי לישועה מה שאתה עומד נגד עמון ותעכב אותם מלהלחם כי אבל אינך צריך לבוא לעזרי כי אם אתה תבוא לעזרי יבואו ג"כ בני עמון תאחרינו ויהי' המלחמ' עלינו פנים ואחור אלא שתעמוד ותלחם גם לעכוב וע"כ לא אמר ואלך להושיע לך כמו שאמר אח"כ והלכתי להושיע לך אבל אם בני עמון יחזקו ממך כיון שאין עמך גבורי חיל אזי והלכתי להושיע לך עם קצת גבורי החיל והשאר יעמדו להלחם עם ארם לעכבם שלא יעלו עליך : זה

כלי יקר

שמע כו' כי נתכפר לו קצת מהאשמות הנזכר למעלה בכל הפסוקים הקודמים כשהטיב לטובים ולישרים כדפרישית במפיבושת בן יהונתן וזכר הברית והחסד שעשה עמו יהונתן הן הזכירוהו הפסוקים בלשון כבוד ומלכות מזה לציבא עבד שאול אל דוד ומשם ואילך כאמר ויאמר המלך שני' ויאמר המלך וכיוצא זולת בשנים או שלשה מקומות בפ' ויבא איש בושת מהטעם שזכרנו שם עיין עליו בפסוק ויאמר לו המלך איפה הוא :

ויאמרו שרי בני עמון וכו' עיין רש"י ז"ל וקרוב לזה פי' הרד"ק ומהרי"א ז"ל המכבד דוד את אביך רוצה לומר דוד בזמן אביך ובעיניו לא כבדו ואחרי שמת מראה את עצמו כאלו מכבד אותו בעיניך ולא בעיניו וזה ממש שירה שלא באו מלאכיו כי אם לרגל את הארץ · וחז"ל אמרו כנזכר לעיל ברש"י ז"ל : ולע"ד בפירוש הפסוק כפסוק הקודם אלינו עיין עליו · ונדקדק עוד אמרו אל חנון אדוניהם מהו אדוניהם היה לו לומר אל המלך חנון כיון לרמוז אל מה שאמרו חז"ל אמר לו הקב"ה חנון רשע רעך וריע אביך אל תעזוב אם כן אלה שהיו רשעים לא דנו את דוד לכף זכות וחנון מושל רשע מקשיב על שפת שקר משרתיו הרשעים אם כן אדוניהם הוא ר"ל מתייחס אליהם הם רשעים והוא אדוניהם כיוצא בהם כדמסיק ויקח חנון וכו' הוא בעצמו עשה נבלה זו · והפשר עוד מדקאמר שרי בני עמון ולא אמר שרי חנון וקראו אדוניהם ולא מלכם לו' שחנון לא היה בלבו אל הדבר הרע אבל אלו השרים הם אמרו כן והם הכריחוהו בזה כי שרי בני עמון הסר"ל שהיכם שרים לחנון ומשועבדים אליו בערך מלך רק כאדון בעלמא ז"ש שרי בני עמון ששררתם בפני עצמן על בני עמון לא מתחת יד חנון ולכן הוכרח לעשות כרצונ' הוא בעצמו ויקח חנון את עבדי דוד וכו' :

ויקח חנון את עבדי דוד וכו' עיין רש"י ז"ל והרד"ק ז"ל והרלב"ג ז"ל ומהרי"א ז"ל כתב שהשלוחים של דוד להיותם נכבדים היו מגודלי זקן ומלובשים בגדים ארוכים · ועתה חנון לבזותם כרת מדויהם בחצי וחצי זקנם וכיון בזה שעשה לחכמים להיות כי אלו השלוחים הראו לפנים שבאו לטובה לכבדו ולכחמו אמנם בקרבם מארבם לרגל את הארץ על כן גלח חצי זקנם בעבור המרגלות והניח חצי זקנם בעבור החצי דהיינו מה שהראו במפורסם שבאים לכבדו וכרת חצי מדויהם לגלות ערותן לומר שגלה את ערותן אשר במסתרי לבם · והיה לחצי מהטעם הנזכר כי המפורסם טוב ולבם לא נכון עד כאן · ולע"ד להיות עמון ומואב אסורים וכלולים בלאו לא יבא עמוני ומואבי בקהל ה' ודוד מבנות מואביה על כן גילח החצי וכרת מדויה' בחצי הכל להראות שאינו שולת בו יד כי אם במחצית שבו מלך הלב ישראל ומניח החצי לכבוד החלק מלך אשר במואביות שבקה מקלקלת השריפה בעלמו גלח החצי זקנם במה שאמר ויקח חנון וכו' ויגלח וכו' ויכרות וכו' :

ויגידו לדוד וישלח לקראתם וכו' עד יצמח זקנכם כו' פרד"ק ולא אמר לגלח החצי האחר כי לא היה מנהגם לגלח זקנם כי אם בהאבלות ובצער כמו שאמ' מגולחי זקן וקרועי בגדי' וחרפה היא אלא שנהגו כן בארלות הערלים שהיו כמלאים בזמן ההוא · יצמח פועל עומד מן הדגוש וכן ושערך צמח עד כאן : ולע"ד מכאן הוכחה שהיו גרים ונכבדים מלד כאשר זכרתי למעלה בפסוק ויאמרו שרי בני עמון וכו' וזהו שאמר כאן נכלמים מאד כי השובים מאד היו · ואמר יצמח ולא אמר ימחה אולי היה דבר מלך שלטון ישבו שם עד יצמח על ידי סם או איזו משיחה ממהרת לגדל שער ולזה אמר יצמח על הסם כנזכר או המשיחה שלא יכיתם שם בצער עד יצמח מאליו וזהו שאמר ויאמר המלך כי היה זה המאמר כיד המלך לתקן המעוות בהוה על ידי סמין והרגשות ומשיחות ולכתם בעת יבקשתם וז"ש ויאמר המלך שבו בירחו :

ויראו בני עמון וכו' עיין הרד"ק ז"ל ולע"ד מכאן הוכחה למה שאמרתי גבי שרי עמון שחנון היה רך ותמים מלך ולא היה לו יד ושם עדיין וזה הפסוק יוכיח ויראו בני עמון וכו' וישלחו בני עמון וכו' ובסוף ויצאו בני עמון ויערכו מלחמה וכו' שלא נזכר חנון כי אם בני עמון : ואחז"ל במ"ר על שעבר דוד על לא תדרוש שלומם וטובתם בא לידי ביזוי השלוחי' ולידי מלחמה עם ארבעה אומות בני עמון וארם רחוב וארם צובה ואיש טוב ומלך מעכה ע"פ כי ארם רחוב וארם צובה עשרי' אלף כלו יחדיו מודה על היותם אחדים :

וישמע דוד כו' עיין הרד"ק ומהרי"א כשמוע דוד שלא די שבזו את שלוחיו אלא שלחו ויסכירו אלו המלכים אז ראה לבזותם בזוי גדול ולא רצה ללאת הוא בעצמו פן יתהלל חנון שנלחם עם דוד אבל שלח יואב כו' ע"כ · ולע"ד לפי שבמלחמת יש היו מכריזין מי האיש הירא וכו' מפני העבירות שבידו לסברת קצת המפרשי' ולרש"י ז"ל לפי עבירה קלה שסח בכו' דוד עליה מעורבי מלחמה כ"ש דוד שעבירה חמורה בידו בשאול שלום בני עמון שעבר על לא תדרוש שלומם וכו' פשוט זה גרם הבזוי הנזכר ועל כן ראה דוד לבלתי צאת ובא במלחמה הזו כי לא תצלח ע"י וכיון שהוא ירא מן העבירה שבידו על כן לא יצא למלחמה לא כן במלחמה הב' כשנתקבצו ארם לבדם יצא דוד אבל במלחמת הג' לתשובת השנה לעת צאת המלכים כשהסיתו בני עמון ויבזו על רב' אז לא רצה דוד לשלוח ידו בבני עמון מפחד העון שדרש שלומם והיו מה שכיון באו' וישמע דוד וישלח וכו' כי מה שמועה שמע הלא מה שערכו מהצבא מהמלכים הנזכר מודעת זאת וכל העולם שמעוהו אלא וישמע דוד כמו וישמע אברהם אל עפרון וכו' לשון הבנה ופשוטו מאז שהסכירו כל צבא המלכים הנזכר כשמעו הדברים ונגלו לדוד ונזדרז תכף לשלוח את יואב ואת כל הצבא והגבורים כי כן ילות במלחמת ד' מלכים :

ויצאו בני עמון וכו' עיין הרד"ק ומהרי"א ז"ל שלא האמינו בני עמון את חיל הנשכרים שיכנסו בעיר פן יעלו עליהם ויכבשו העיר ולכן הסכימו שילחמו הם בשדה עד כאן : ולע"ד שבכוונת המתכוין עשו כן כדי שתהיה המלחמה פנים ואחור חזקה כמו שראינו את יואב מצר על זה מאד וירא יואב וכו' ואולי לזה כיון הרד"ק זאת ועוד כי בהיו נלחמי' פתח השער שומרים העיר שלא יעשו בהן ישראל כמו שעשו לעי ולבני מן בהתנקם מן העיר ועוד שהיה לבם נכון בראותם כי כלתה אליהם הרעה יכנסו בעיר ומבצר וימלטו ועוד כיונו שהחלשים בני עמון יתחזקו בעיר ומבצר וחזוקים מרבים ארם ורחוב ומעכה ואיש טוב בשדה כדי שתהיה המלחמה חזקה פנים ואחור :

וירא יואב וכו' עיין הרד"ק ומהרי"א מפנים ומאחור שהיתה לו המלחמה מפנים עם הלוים אשר בשדה ומאחור בני עמון אשר בשער העיר ונבחר יואב להלחם עם ארם והחיל אשר בשדה להיותם היותר גבורים ולכן בחר מכל בחורי ישראל להלחם בם ואת יתר העם נתן ביד אבישי וכו' ע"פ · ולע"ד לדקדק או' אליו פני שהוא מיותר די שיאמר וירא יואב כי היתה המלחמה מפנים ומאחור ולשון פני מהו ונראה כי יואב ראה שכל הגבורים לא היתה פנייתם אלא אל שר הצבא הוא יואב לבד בלתי מיימינים ומשמאילים אל זולתו מאנשי הצבא וז"ש וירא יואב בנסיון שהתחיל ליאחם וראה שהיתה אליו פני המלחמה פני לשון פנייה שכל פניות המלחמה ר"ל אנשיה ושר צבאה היו פונים אליו להפילו אשר בהפיל הגבור יכלו ויפלו כלם ולעומת זה נתחכם יואב לב' ענינים הא' לעשות ב' מחנות להיות ב' ראשית בטלה פנייתה זאת ועוד שני' שבחר מכל בחורי ישראל דהיינו היותר גבורים לערוך לקראת ארם שהם היותר חזקה ויתר הפלטה לקראת החלושי' בבני עמון וז"ש ויתר העם ר"ל כמו כאן לבוהכותרות ודכתיב בישראל בבי"ת רמז מכל בחרי בישראל על היותם צדיקים הם הנבחרים כי לא בחיל ולא בכח הם אשר בוחר לקראת ארם היותר קשים וחזקים :

ויאמר אם תחזק וכו' עיין הרד"ק ז"ל ומהרי"א ז"ל הקשה ואם אולי יחזקו ארם ממנו ובני עמון מאבישי כדת מה לעשות · והשיב שלא תקן חלוקה זו השלישית פן יחזקו שניהם עליהם השיב ואמר חזק ונתחזק וכו' וה' יעשה הטוב בעיניו שאם יראה להגביר עלינו ארם ובני עמון יעשה הטוב בעיניו · ולע"ד לדקדק למה תלק חלוקת אם תחזק ארם ממני דהשונה ולא הקדים לומר אם תחזק בני עמון וכו' מאי שנא ועוד כבין שנוי דגבי ארם הקדים לומר לשון תחזק ואחר כך אמר ארם ולא אמר אם ארם תחזק ממך כמו שאמר ואם בני עמון יחזקו ממך שהקדים תיבת בני עמון לתיבת יחזקו ממך וסמך יחזקו לממך · עוד יש שנוי בין שתי החלוקו' שאמר והיתה לי לישועה דהי"ל לשון הליכה והלכת או ובאת לי לישועה כמו שאומר בסמוך והלכתי להושיע לך או בסמוך הי"ל והייתי לך לישועה · ונר' כי יואב דבר במוסר וענוה כי כן יאות לאיש אשר כמוהו ולזה פתח בו לומר אם תחזק ארם ממני ולא כן דבר לאבישי ואם יחזקו בני עמון ממך דרך ענוה כאלו יותר עליו שתחזק ארם ממני יות' מחלוקת ואם בני עמון וכו' או הפשט דקושטא דמילתא קאמ' כי מחנה ארם כבד מאד ז"ש אם תחזק ארם ר"ל אם עולה בדעת שתחזק הוא ארם שהם עם רב בכמות ואיכות ולהיות חלוקה של ואם יחזקו בני עמון חלוקה רחוקה כי בני עמון עם חלש רחוק הו' שיחזקו ממך לכך הזכיר אותה באחרונ' וזה כיון במה שסמך בחלוקה הרא' שו' תיבת אם תחזק לארם לומ' אם עולה בדעת שתחזק הוא ארם ולזה צריך והיית לעזרת הכף ומיד בלי איחור ברגע קטן ולזה לא הזכיר לשון והלכת או ובאת להורו' הזריזות שמיד יעשה הישועה אמנם גבי החלשי' בני עמון אמ' והלכתי להושיע לך מהנהל לאטי כי בוסה לבי שקוד' לכתי אליך תושע ותעוז ידך על אויבך · או שיכה כן דרך ענוה שלשבח אבישי אמר והיתה לי לישועה כי יש לאל ידך להושיע אמנ' כשדבר יואב על עצמו לא נהפך במושיע אלא והלכתי להושיע לך שאשתדל ללכת להושיע אבל התשועה איננה ברורה והנכון שגבי ארם הקדים אם תחזק ואחר כך הזכיר ארם למורה מקום מי המתחזק

בעד עמנו · שלא יהיו לחרב ולשבי : ובעד ערי אלהינו · שלא יכבשו אותם אויבינו וישבו בהם אם יתחזקו עלינו וינצחונו ואם יעשו כן לא יהיו ערי אלהינו אלא ערי אלהים אחרים : ויי' יעשה הטוב בעיניו · אנחנו נתחזק בכל כחנו למלחמה ויי' יעשה הטוב בעיניו כי ליי' התשועה : ושובך · ובדברי הימי' כתו' ושופך והב"ית והפ"א קרובי במוצא והם ממוצא אחד וכן בזר פיזר : חלאמה · הוא חלם הנזכר והה"א כה"א מצרימה והא' לף נוספת למסך : שבע מאות רכב וארבעים אלף פרשים · ובדברי הימים שבעת אלפים רכב וארבעים אלף רגלי מה שאמר בזה הספ' שבע מאות רכב ר"ל רכב בחור מנה אחר הרכב ובדברי הימים מנה את כל הרכב שהיו שבעת אלפים וגוה הספר מנה הפרשים ולא מנה הרגלים ונם מנה הרגלים ולא מנה הפרשים : שר צבאו · שר צבא הדרעזר הנזכר למעלה ;

להושיע לך : חזק ונתחזק בעד עמנו ובעד ערי אלהינו ויהוה יעשה הטוב בעיניו : ויגש יואב והעם אשר עמו למלחמה בארם וינסו מפניו : ובני עמון ראו כי נס ארם וינסו מפני אבישי ויבאו העיר וישב יואב מעל בני עמון ויבא ירושלם : וירא ארם כי נגף לפני ישראל ויאספו יחד :
טו וישלח הדרעזר ויצא את ארם אשר מעבר הנהר ויבאו חילם ושובך שר צבא הדרעזר לפניהם : ויגד לדוד ויאסף את כל ישראל ויעבר את הירדן ויבא חלאמה ויערכו ארם לקראת דוד וילחמו עמו : וינס ארם מפני ישראל ויהרג דוד מארם שבע מאות רכב וארבעים אלף פרשים ואת שובך שר צבאו הכה וימת שם : ויראו כל המלכים עבדי הדרעזר כי נגפו לפני ישראל וישלמו את ישראל ויעבדום ויראו ארם להושיע עוד את

למפרק לך : תקף ונתקף על עמנא ועל קרוי אלהנא ויי יעביד דתקין קדמוהי : וקריב יואב ועמא די עמיה לאגחא קרבא באנש ארם ואפיכו מן קדמוהי : ובני עמון חזו ארי אפכו אנש ארם וערקו מן קדם אבישי ואתו לקרתא ותב יואב מלות בני עמון ואתא לירושלם : וחזו אנש ארם ארי אתברו קדם ישראל ואתכנישו כחדא : ושלח הדרעזר ואפיק ית אנש ארם דמעיבר פרת ואתו לחילם ושובך רב חילא דהדרעזר קדמיהון : ואתחוא לדוד וכנש ית כל ישראל ועבר ית ירדנא ואתו לחילאם וסדרו אנש ארם לקדמות דוד ואגיחו קרבא עמיה : ואפכו אנש ארם מן קדם ישראל וקטל דוד מארם שבע מאה רתיכין וארבעין אלפין פרשין וית שובך רב חיליה מחו ומית תמן : וחזו כל מלכיא עבדי הדרעזר ארי אתברו קדם ישראל ואשלימו עם ישראל ופלחונון ודחילו אנש ארם למפרק עוד ית

רשי

שובך · שר צבא הדרעזר על שם שהיה גבור ועריץ מאד הוכירו בשמו :

רלבג

חזק ונתחזק בעד עמנו · לאמר מזה שאין ראוי לסמוך על הנס אבל ראוי שישתדל האדם בהצלתו לפי מה שאפשר ולזה יעזור הש"י כי הש"י לא יחדש המופתים רק בתקון החסרון כמו שזכרנו פעמים רבות :

מסרה

ויאספו י"ב וסימ' נמסר בסדר כי תשא : ויוצא י"ב חס' וסימ' נמסר בסדר קרח : וישלמו ג' חסרים י"ר בליש' בקריא' וסימ' ויראו כל המלכי' עבדי הדרעזר · ובל חפצו ישלם · גם אויביו ישלם אתו :

כלי יקר

התחזק אמנם גבי בני עמון אשר התחזקותם הוא מצד העון שהרם שלומם וטובתם והם בני עמון שזה אפשר שיגרום להם התחזקות לא אמר נגד בני עמון יתחזקו ממך ר"ל ואם מצד היות' בני עמון אשר נכשל בהם דוד או והלכתי להושיע לך אבל לא תהיה הישועה ברורה כל כך כיון שיש עון וכו' :

חזק ונתחזק וכו' חז"ל אמרו במסכת ברכות פרק ב' שנו רבותינו ארבעה דברים צריכים חזוק ואלו הן תורה ומעשים טובים תפלה ודרך ארץ מעשים טובים מנין דכתיב רק חזק ואמץ חזק בתורה ואמץ במעשים טובים תפלה מנין שנאמר קוה אל ה' חזק ויאמץ לבך דרך ארץ מנין דכתיב חזק ונתחזק בעד עמנו וכו' ע"כ :

אבישי היה עליהם כנזכר אלא לפי שהיה ראוי לגור גם הוא על בני עמון עד רדתה לזה אמר וישב מעל בני עמון והפסר שרמז באמ' מעל בני עמון שלהיותם בני עמון אשר דוד ע"ה נכשל בהם בדרוש שלומם וטובתם וז"ש מעל בני עמון שמהם נמשך שסב יואב ויבא לירושלם ועל כן נמצא שאחר כך כשבאו חכמים ונקבצו יחדיו ושובך לפניהם אז יצא דוד כי לא היו שם בני עמון · וחז"ל אמרו ושובך כתיב שופך וכתיב שופך רב ושמואל חד אמר שופך שמו ולמה נקרא שמו שובך שעשוי כשובך וחד אמר שובך שמו ולמה נקרא שופך שכל הרואה אותו נשפך כתיקון ועיין הרד"ק ורש"י ז"ל :

ויראו ארם וכו' וישלח הדרעזר הנה הפרוד רע מאד וזהו וירא ארם כי נגף לפני יש' כי ארם היו ראשים רבים וישראל ראש אחד ע"ש כי נגף לפני ישראל ולא אמר לפני בני ישראל אלא לפני ישראל ולזה ויאספו יחד ביחוד גמורה לב אחד וראש אחד לכולם וז"ש וישלח הדרעזר וכו' להביא עם רב מארם אשר מעבר הנהר של פרת ושובך ראש לכולם לפניהם שחשבו ע"י כרגי עם והיכות שובך כנז"ל והיכות היותו ראש אחד לכולם שמא יצליח והיה לא הצליח וכו' :

ויגד לדוד וכו' עיין הרד"ק ז"ל · ולע"רן באו' ויגד לדוד אולי עשה הדרעזר הקבוץ הזה לשלום אחר ארם אשר מעבר הנהר בסוד כמוס ועכ"ז ויגד לדוד ואולי ויגד לדוד ברוח הקודש ע"י מגיד · ויאסוף את כל ישראל ופניו הולכים בקרב כי את מלחמות ה' הוא נלחם כי במלחמה הקודמת להיות שם בני עמון אשר נכשל בדרישת שלומ' מאשר שהיה ירא ורך הלבב מעבירה שבידו אכן עתה לקראת ארם ויעבור את הירדן ויבא חלאמ' הוא בעצמו והגיד מחסידו' דוד ע"ה לפי שהוא בא בגבולם על כן לא קרב הוא בתחלה לילחם אבל המתין עד שערכו ארם לקראת דוד מלחמה וילחמו עמו כי הם פעמי מים ראשית מדון ואחר כך וינוס ארם כו' ויהרג דוד וכו' ושמעתי היות מוסר השכל זה בן מלך אחד ממלכי הערביי' אשר במדבר והם משפחת גבורי' שלעולם בעורכם מלחמה מערכה מול מערכה ימתינו עד שיבוא אליהם

ולע"רן לדקדק שהברייתא אומרת צריכין חזוק במעשים טובים דליכא אלא אמוץ כדיליף ואמץ במעשים טובים והאמר ארבעה דברים צריכים חזוק ויש לדחות · ונראה כי

לעת צאת המלאכים. הא"לף נוספת למשך ופירושו לסוף השנה שהיא תשובת השמש אל הנקודה ההיא ותשכון שנה זו. מזמן שיצאו אלה המלכים הנזכרים להלחם וי"מ לעת צאת הצאן שדרך המלכים לצאת עם חיילותיהם והוא עת שהקמות בשדות והסוסים מוצאים לאכול והראשון נכון בעיני: מעל הגג. הוא ראה אותה מעל הגג שהיתה רוחצת בבית: וידרש לאשה. דרש לאנשי ביתה בעד האשה מי היא אם היא בת שבע בת אליעם: אוריה החתי. אפשר כי גר היה או ישראל היה וקראו חתי לפי שגר עם בני חת וכן אתי הגתי: מתקדשת מטומאתה. להודיע כי לא שכב עמה והיא נדה כי כבר התקדשה מטומאתה כמו שאמר רוחצת והודיע כי הרחיצה ההיא להתקדש מן הנדות היתה. ולא עבר עליה משום נדה אלא משום אשת איש ורבותי' ז"ל אמרו כל היוצא למלחמת בית דוד גט כריתות כותב לאשתו אם ימות במלחמה לפיכך שכב דוד את מיתת אוריה שהיה מגורשת למפרע: שלח אלי את אוריה. ודעתו כדי שישכב עם אשתו ויאמרו כי מבעלה היא מעוברת: ולשלום

רשי

יא לעת צאת המלכים. יש עת בשנה שדרך החיילו' לצאת כשהארץ מלא קמות והסוסים מוצאים בשדה לאכול: מטומאתה. מנדתה: שלח אלי את אוריה. שהיה מתכוין שישכב עם אשתו ויהא סבור שממנו היא מעוברת: משאת

א את־בני עמון: וַיְהִי לִתְשׁוּבַת הַשָּׁנָה לְעֵת ׀ צֵאת הַמְּלָאכִים וַיִּשְׁלַח דָּוִד אֶת־יוֹאָב וְאֶת־עֲבָדָיו עִמּוֹ וְאֶת־כָּל־יִשְׂרָאֵל וַיַּשְׁחִתוּ אֶת־בְּנֵי עַמּוֹן וַיָּצֻרוּ עַל־רַבָּה וְדָוִד יוֹשֵׁב בִּירוּשָׁלָם: וַיְהִי לְעֵת הָעֶרֶב וַיָּקָם דָּוִד מֵעַל מִשְׁכָּבוֹ וַיִּתְהַלֵּךְ עַל־גַּג בֵּית־הַמֶּלֶךְ וַיַּרְא אִשָּׁה רֹחֶצֶת מֵעַל הַגָּג וְהָאִשָּׁה טוֹבַת מַרְאֶה מְאֹד: וַיִּשְׁלַח דָּוִד וַיִּדְרֹשׁ לָאִשָּׁה וַיֹּאמֶר הֲלוֹא־זֹאת בַּת־שֶׁבַע בַּת־אֱלִיעָם אֵשֶׁת אוּרִיָּה הַחִתִּי: וַיִּשְׁלַח דָּוִד מַלְאָכִים וַיִּקָּחֶהָ וַתָּבוֹא אֵלָיו וַיִּשְׁכַּב עִמָּהּ וְהִיא מִתְקַדֶּשֶׁת
ה מִטֻּמְאָתָהּ וַתָּשָׁב אֶל־בֵּיתָהּ: וַתַּהַר הָאִשָּׁה וַתִּשְׁלַח וַתַּגֵּד לְדָוִד וַתֹּאמֶר הָרָה אָנֹכִי: וַיִּשְׁלַח דָּוִד אֶל־יוֹאָב שְׁלַח אֵלַי אֶת־אוּרִיָּה הַחִתִּי וַיִּשְׁלַח יואב

יתיר א' · ד' · ג' חס' · ל' · ה' · ה' · ימל' בנביא · ל' · ל'

יַת בְּנֵי עַמּוֹן: וַהֲוָה לִזְמַן סוֹפָא דְשַׁתָּא לְעִידָן מִפַּק מַלְכַיָּא וּשְׁלַח דָּוִד יַת יוֹאָב וְיַת עַבְדוֹהִי עִמֵּיהּ וְיַת כָּל יִשְׂרָאֵל וְחַבִּילוּ יַת בְּנֵי עַמּוֹן וְצָרוּ עַל רַבָּה וְדָוִד יָתֵיב בִּירוּשְׁלֵם: וַהֲוָה לְעִידָן רַמְשָׁא וְקָם דָּוִד מֵעַל שִׁוְויֵהּ וְהַלֵּיךְ עַל אִיגַּר בֵּית מַלְכָּא וַחֲזָא אִתְּתָא מִשְׁתַּטְפָא עַל אִגָּרָא וְאִתְּתָא שַׁפִּירַת חֵיזוּ לַחֲדָא: וּשְׁלַח דָּוִד וּשְׁאַל לְאִתְּתָא וַאֲמַר הֲלָא דָא בַּת שֶׁבַע בַּת אֱלִיעָם אִתַּת אוּרִיָּה חִתָּאָה: וּשְׁלַח דָּוִד אִזְגַּדִּין וְדַבְּרַהּ וַאֲתַת לְוָתֵיהּ וּשְׁכֵיב עִמַּהּ וְהִיא מִתַּדְכְּיָא מִסּוֹבְתַהּ וְתָבַת לְבֵיתַהּ: וְעַדִּיאַת אִתְּתָא וּשְׁלַחַת וְחַוִּיאַת לְדָוִד וַאֲמָרַת מְעַדְּיָא אֲנָא: וּשְׁלַח דָּוִד לְוָת יוֹאָב שַׁדַּר לְיָת אוּרִיָּה חִתָּאָה וְשַׁדַּר יואב

מסרה

וישחתו ז' חס' בליש' בקריאה וסימ' פן תשחתון ועשית' לכם פסל · כי ידעת אחרי מותי כי השחת תשחתון · וישחתו את בני עמון · אלהי הגוים אשר השחיתו אבותי · כמעט קט ותשחת מהם · וגערתי לכם באכל · בפה חנף ישחת רעהו: לאשה ה' בקריא' וסי' לאשה מה זאת עשית · ואמר הכהן לאשה יתן יי' אותך · וידבר לאשה ותישר · וישלח דוד וידרש לאשה · וישאל המלך לאשה ותספר לו · והר ולאשה עגל מרבק:

רלבג

לעת צאת המלכים. הוא בימי הקוס שיצאו התבואות והעשבים בשדות והפירות באילנות כי אז ימצאו הבהמות לאכל ואנשי החיל: והיא מתקדשת מטומאתה. ר"ל שהיא היתה אז רוחצת להיות טהורה מטומאתה: ונאמר הרה אנכי · יתקן שאמר המשל כשאר רקמה באולת לחות כי זה מורה על ההריון: ותגד

מנחה קטנה

ויהי לתשובת השנה וגו' שאף שכתוב רפשת בני עמון אע"פ שרבוכי אולת יד עורתם וכי השליתו ארם עם ישראל אע"פ לא באו לשלים עם דוד ושפרו במרדם ואע"פ לא יצא דוד עיד להלחם בעמון אלא נתן להם זמן שנה תקיעה אולי יכותו לשלים שכ"כ היה שפן חסד ע"י ששה אביו של מלך עמון עמו חסד וכיון שלא בא וישלח דוד וגו' וז"ש ויהי לתשובת השנה לעת צאת המלכים שראו בני עמון כל הנעשה כי ה' נלחם מפני בני ישראל וכי השליתו ארם עם ישראל ואע"פ לא נכנעו בני עמון מפני בני ישראל וישלח דוד וגו': ודוד יושב בירושלי' להתפלל שילליתו כי לולא תפלתי של דוד לא עשה יואב מלחמה. ומה גם יותר היה צריך תפל' שלא יגרום החטא של שדרש שלומם של בני עמון: וישכב עמה ואין כאן חשש אסור משום הנאה כי והיא מתקדשת מטומאתה מנדתה וכיון שהיה לה אורח בנשים ודאי אינה מתעבר' וגם היה לה דין פנוי' ע"י גט כריתות · ואע"פי שאמר דוד לאורי' שיטיב לביתו לשכב עם אשתו זה עשה כדי להסתיר דבר מפני חלל השם ותאמר אשת אורי' ואת שילד אחרי ילד אחרי אשר ידע כי ממנו הוא יהי' לו לבן לכל דבר ויהי' בכן מפותה: לשלום

כלי יקר

נגד דוד על שלא יצא להנקם מהאויבים של אויבי ה' עמון ומואב ולזה אמר ויהי לתשובת השנה להודיע זמן התעוררות המלחמה הזאת שהיה לתשובת השנה אמנם אומרו לעת צאת המלכים המכוונ להאשים דוד למה לא יצא הוא בעצמו בכבודו וזהו שאמר לעת צאת המלכים באופן שאין לו התנצלות מצד העת היותו בלתי ראוי כי אין הדבר כן אלא העת עת ראוי לצאת המלכים והוא [illegible] ע"י שליח ז"ש וישלח דוד את יואב וכו' ודוד יושב בירושלם ולא הלך במלחמת [illegible] גוררת העיכוב גוררת עביר' כי ויהי לעת ערב וכו' וירא אשה רוחצה וכו' ונתגלגל [illegible] מכאן שאין להתרשל בדבר מצוה כי מצוה גוררת מצוה ועבירה גוררת עבירה [illegible] נראה שרמז כאן למה שגילה דניאל ע"ה שר לבא יון בא שהודיע שכל [illegible] מלאך מליץ זכיותיה לפני הב"ה וזה קם וזה נופל זה קם וזה נופל על דרך יפקוד [illegible] וכו' ואחר כך ועל מלכי האדמה על האדמה וזה רמזה האלף שהודיעה לעת צאת המלכים באדמה יצאו גם כן המלאכים לעזרתם במרום כל אחד ואחד [illegible] לפני הש"ית או אפשר שעת צאת המלכים היא עת צאת הצמחים והעשבים וכל [illegible] מלאך שמכהו ואומר לו גדל כמו שאמרו חז"ל אם תשים משטרו בארץ וז"ש עת [illegible] מלאכים כתיב כמה עשבים גדלים יוצאים המלאכים במלאכות ה' והיא עת צאת [illegible] ואמר וישחיתו את בני עמון על ערי הפרזי ויצורו על רבה היא עיר הגדולה [illegible] אפשר לפי שהקב"ה אמר לא תשחית את עצה לנדוח עליו גרזן לכך אמר כאן [illegible] עמון הפך מלא תשחית את עצה שהשחיתו את בני עמון את עצה לנדוח עליו [illegible] עמון ולצור עליהם ז"ש וישחיתו ויצורו על רבה ולא היה בזה איסור שכן כתוב [illegible] בעיני ה' שאמרו חז"ל ונקל זאת האומה של מואב בעיני ה'. זהו קלה בעיניו [illegible] אסור להשחית עצה ולנדוח גרזן ובמואב ועמון מותרים והוא דקדוק נכון. באומרו [illegible] על רבה כו' וז"ש ונקל זאת בעיניהם האומר קלה ובזוי' בעיני ה' דהכתיב כל עיר ומבחר וכל עיר כו' וכל עץ טוב כו':

ויהי לעת הערב [illegible] אמר רב יהודה אמר רב לעולם לא יביא אדם לידי נסיון שהרי דוד הביא עצמו [illegible] שאמר לפניו רבש"ע מפני מה אומרים אלהי אברהם אלהי יצחק ואלהי [illegible] דוד א"ל איהו מנסו לי ואת לא מנסת לי אמר לפניו רבש"ע בחנני ה' [illegible] ועבידנא מילתא בהדך דלדידהו לא מודעתינהו ואת קא מודענא לך [illegible] מיד ויהי לעת ערב ויקם דוד מעל משכבו אמר רב יהודה אמר רב [illegible] משכבו של יום ונתעלמה ממנו הלכה דאמר רב יהודה אמר ר' יוחנן אבר [illegible] משביעו רעב ומרעיבו שבע והיינו דכתיב ויתהלך על גג המלך בת שבע הוות [illegible] אתא שטן אידמי ליה כטביא פתח גירא בהדי דקא פרחא גלייה וחזייה [illegible] והיינו דכתיב בחנת לבי פקדת לילה צרפתני בל תמצא זמותי בל [illegible] נפל עליה בפומיה למאן דסני ולא לימא כי האי מילתא ע"כ:

ולע"ד [illegible] לעולם דקאמר. ועוד מאי קשיא ליה מפני מה אמרו וכו' שזו דבור גאוה [illegible] הנראה ולא יאות לאיש שפל ברך כדוד וכמו שאמר מי אנכי כי הביאותני [illegible] התשובה איהו מנסי לי כו' וכי עיני ה' משוטטת בכל [illegible] טמוני מצפוני לב [illegible] ממנו דבר שאמר איהו מנסו לי את לא מינסת לי כו'. ומה מדקדק [illegible] ערב ויקם דוד מעל משכבו שהו' מיד ויהי לעת ערב. וגר' שבאומרו [illegible] האדם לבו נכון וחלל בקרבו כמו שאמר דוד ולבי חלל בקרבי עכ"ז לא [illegible] לידי בזיון כי יצר לב האדם רע. או אמר לעולם אפי' בדבר פרטי [illegible] בדבר ערוה אפי' שמברר הדבר שמתנסה בו אפי' הכי לעול' לא [illegible] והיינו דמסיק שהרי דוד וכו' ואעפ"י שהודיעוהו בדבר המתנסה [illegible] נסינא לך עכ"ז לא עמד כל שכן אם לא היה מודיע אותו באופן [illegible] לידי נסיון שהרי דוד כו' ודוד ע"ה חשב שמה שאו' אלהי אברהם אלהי [illegible] שהקב"ה הראה אלהותו על ידם מפאת הנפלאות שעשה עמהם כי [illegible] מאור כשדים והצילו מהמלכים וכמה וכמה נפלאות על ידם נתפרסם [illegible] באלהי יצחק נתפרסם בהצילו מאבימלך מלך פלשתים ויזרע יצחק [illegible] השר על ידי כן נודע ונתפרסם שהוא אלהי יצחק וכן באלהי יעקב [illegible] ומלבן והצלתו כי במקלי עברתי את הירדן וכו' ולזה אמר מפני [illegible] כו' שמפאת הבחינות הנזכר היה ראוי לאמר אלהי דוד שהרי הייתי נרדף [illegible] אויבי וכו' ומיד שאול ומאחר עלות הביאני וכמה נפלאות עשה עמדי [illegible] אלהי אברהם אלהי יצחק כו' ואין אומרים אלהי דוד שהיה ראוי לאמר [illegible] עמי עכ"ו והיינו דקאמר מפני מה אומרים אלהי אברהם ואין אומרי' [illegible] וכו' לא מפני מה שיש כמה בחינות שמחייבות מה שאומרים אלהי [illegible] מה שאומרים אלהי אברהם לא מצד חסידות אברהם יצחק ויעקב [illegible] והוא אלהי אברהם ז"ש איהו מנסו לי ואת לא מנסת לי ומפאת [illegible] אברהם יצחק ויעקב ונכונת איכהו מינסו לי לא שהב"ה צריך נסיון אלא [illegible] אלהי יצחק ואלהי יעקב לפי שנסיתי אותם לעיני הבריות ונתפרסם [illegible] ולכן אמרתי אלהי אברהם אלהי יצחק אבל את לא מינסת לי ולכך [illegible] העולם שעול אלהותי עליך. והנה כפי ענות דוד הוא הקטן

המקטין עצמו יהיה ראוי בעת שגילה לו טעם זה למה שאומרים אלהי אברהם לשים זממה לפומא דסנאיה כדמסיק אלא שטעה כיון ששמע את לא מינסת לי הבין מדברי הש"ית שהוא חסיד ואין כאן חסרון אלא הנסיון והיינו דקאמר את לא מנסית לי שאילו היה דופי בדוד הי"ל את אילך חסיד וכיוצא מדקאמר לא מנסית לי הוא מה שטעה לדוד לצאת ממחילת המוסר לשאול גדולה ולומר בחנני ה' ונסני וכו' כיון שלא חסר לי אלא הנסיון דבר קל. ובזה מובן כוונה שליסית באומרו לעולם לא יביא אדם עצמו לידי נסיון כלומר לעולם ואפי' שיש לו גילוי דעת מהש"ית שמעיד עליו בכשרות כי הא דדוד שאמר לו הש"ית את לא מנסת לי שזה גלוי דעת בכשרות דוד שלא חסר לו אלא הנסיון הכל במעשיו מעשיו נכונים עכ"ז לעולם לא יביא אדם עצמו לידי נסיון וכל שכן אם הוא מסופק במעשיו. והנה היה מנפלאות תמים דעים במה שגילה את אזנו בדבר ערוה מנסינא לך ודוד נתקכם להנצל במה שהפך משכבו של לילה לשל יום היא הכוונה שהכשילו כי משביעו רעב והיינו דקאמר ויהי לעת ערב ויקם דוד מעל משכבו שאין דרך לקום לעת ערב מהמשכב כי אם בצהרים אלא ודאי מעל משכבו היינו משכב ממש שהפך משכבו להנצל מהשטן הוא יצר הרע ולא שוה לו. ואפשר עוד לדייק לשון לעת ערב דהי"ל בעת ערב בבי"ת לעת למה ודי שיאמר ויהי בערב מאומר לעת ערב מורה שלא היתה קימה זו שמעל משכבו בערב אלא בצהרים או בזמן זולתו שהפך משכבו הראוי לערב כמו שאמר בערב היא באה ז"ש לעת ערב המיוחד לעת ערב היה בזמן זולתו ביום וקם דוד מעל משכבו כי מה לנו בהודעה זה שקם מעל משכבו אלא ודאי הא קא משמע לן משביעו רעב שעם היות שקם ממשכבו היא הכוונה שחייב לו להיות גבה עינים רואה לב חומד רחב לבב כל זה נכלל באומרו במאמר מהו ויהי לעת ערב ויקם דוד מעל משכבו. כמצא מובן מתוך המאמר בהבנת הפסוק אומרו ויהי לעת ערב ולא אמר ויהי בערב גם הודעה זו של מעל משכבו שבא להודיע שהפך משכבו המיוחד לעת ערב היה ביו' ולא שוה לו דאדרבא משביעו רעב כאמור וכו'. והרד"ק ז"ל מעל הגג הוא ראה אותה מעל הגג שהיתה רוחצת בביתה עד כאן. וכן מהרי"א ז"ל כי לא יתכן שהיה רוחצת על הגג ע"כ ואם הוא מקרא מסורס יאמר וירא מעל הגג אשה רוחצת. ולע"דן לתקן סרוס זהו ועוד שהוא מיותר לגמרי שכבר אמר ויתהלך על הגג בית המלך וירא אשה רוחצת והאשה טובת כו' מעל הגג למה' ונראה כי במה שזכרנו במאמר שבא השטן ונדמה לו כצבי וירה אליו להעבירו כו' כנז"ל בזה מדוקדק אומרו וירא אשה רוחצת והיה גלגול הדבר מאותו של הגג הוא שטן הוא יצ"הר שכמלא שם על הגג וממנו נמצא כל זה הענין שראה אותה שהרי הכוורת היתה בפניה ולא היתה נראית וז"ש וירא אשה רוחצת מעל הגג. והאשה טובת מראה לא אמר יפת מראה אבל אמר טובת מראה שהיא בת זוג לדוד כמו שאחז"ל ראויה היתה בת שבע לדוד מששת ימי בראשית אלא שאכלה פגה וזה הוכיח כאן באומר טובת מראה כי דוד טוב רואי כנז"ל שהרואהו נזכר לימודו והיא טובת מראה מעין טוב רואי ממש ואפשר עוד בהקדמה אחת שמעתיה ואחר כך מצאתיה בדברי חז"ל והי' זאת שהמסתכל בפני אשה רשעה יקבל נזק וידובק טומא' בנפשו שמוסכת אותו שיה בטומא' וכן אחז"ל אסור להסתכל בפני אדם רשע שנא' לולי פני יהושפט אני נושא וכו' שנמשך מראהו' פני יהושפט תועלת מראות פני צדיק ונזק מראות פני מלך ישראל. ובזה הבין אומרו כאן והאשה טובת מראה שהיה כשרה וטובת מראה שלימה בצרוף פניה וטובה. או כאמר טובת מראה שלא יקבל נזק הרואה אותה ופנויה היתה שכבר נתגרשה ומי שרוצה לנשאה מותר להסתכל בה באופן שמכל הבחינות הנז"ל טובת מראה מאד:

וישלח דוד וידרוש לאשה עיין הרד"ק ז"ל וכן מהרי"א ומ"ש אשת אוריה החתי אפשר כי גר היה או ישראל ונקרא חתי לפי שגר עם בני חת וכן איתי הגתי ע"כ. ולע"דן שלא היתה הדרישה בה מי היא כי החושק לפי שעה לא יחקור בזה אבל היתה הדרישה אם היא אשת איש או פנויה וזהו לשון דרישה והתשובה באה בענין ויאמר המשיב הלא זאת בת שבע וכו' ר"ל כי כל היוצא למלחמת בית דוד גט כריתות כותב לאשתו לכתיב ואת ערובת' תקח דברים המעורבי' בינו לבינה כמו שאמרו חז"ל בגמרא נמצא שהיתה בת שבע בת אליעם ר"ל בתולת בבית אביה ולא בבית בעלה לכשרות כיון שכבר נתגרשה בגט כריתות וזה מורה לשון הלא זאת כו' כמודיע ענין גדול לא שלפי שהיתה נתינת הגט בצנעה כדי שלא יקפצו עליה ויקחוה מזאת הבחינה היא אשת אוריה החתי שבחזקת אישותו עומדת עדין כי לא נתפרסם ענין הגט. או אמר הלא זאת בת שבע כו' שהיתה בחזקת יפה וזהו הלא זאת שראית היא היא בת שבע בת אליעם אשר יש לה שם על פני חוצות ביפיה. או אמר הלא זאת בת שבע בת אליעם אשר אתה עשית אותה אשת אוריה החתי שנתת אותה לו לאתכן כמו שאמרו חז"ל כשבא עם גלית והיה הכובע סגור ואין פותח כדי לכרות ראשו לז אמר לו אוריה אם אפתח לך תתן לי אשה אמר אתן אמר הב"ה בנות ישראל אתה מחלק חייך שהדך כתובה לו היא בת שבע הראויה לדוד וז"ש הלא זאת בת שבע בת אליעם שאתה נתת אותה לאוריה החתי:

וישלח דוד מלאכי' וכו' רש"י ז"ל מטומאת' מנדתה עד כאן וכן הרד"ק ז"ל ע"ש וכן הרלב"ג ז"ל ומהרי"א הביא והגיד כי להיותה מתקדשת מנדתה שהיה סמוך לוסתה זה גרם העיבור כי אין האש' מתעברת ברוב אלא סמוך לוסתה והעלי' שעניין באומרו והשב אל ביתה ע"כ: ולע"דן בנז"ל ויקחהו ותבא אליו כי בת שבע אנוסה היתה וז"ש ויקחה ר"ל בעל כרחה כמו ותוקח האשה בית פרעה וכן אחז"ל גבי ותלקח אסתר בעל כרחה והיתה מתחבאה מ"ש ויקחה בעל כרחה ובסבלה לפניו מאימת מלך והבא אליו כאילו אין שם אונס כלל וישכב עמה ואין ברור אם היתה שכיבה זו בלילה או יהיה בעת הערב הנז"ל ויוכית כן ותשב אל ביתה כי עוד היום

ולשלום ג׳ וסימן ויבא אוריה אליו וישאל ב׳ כו׳ ולשלום הגבירה׃ וממחרת ג׳ בקריאה וסימן ואם נדר או נדבה זבח קרבנו׃ ביום זבחכם יאכל וממחרת׃ שב בזה גם היום ומחר אשלחך׃ בשמור ג׳ מלאים בלישנ׳ יתידאין בקריאה וסי׳ ויהי בשמור יואב את העיר׃ לעולם אשמור לו חסדי׃ ותשמור כל ארחתי׃ ובמסרה אחר״יתי מוס״ף הארח עולם תשמר׃

יואב את־אוריה אל־דוד׃ ויבא
אוריה אליו וישאל דוד לשלום
יואב ולשלום העם ולשלום
המלחמה׃ ויאמר דוד לאוריה
רד לביתך ורחץ רגליך ויצא
אוריה מבית המלך ותצא אחריו
משאת המלך׃ וישכב אוריה פתח
בית המלך את כל־עבדי אדניו
ולא ירד אל־ביתו׃ ויגדו לדוד
לאמר לא־ירד אוריה אל־ביתו
ויאמר דוד אל־אוריה הלוא מדרך
אתה בא מדוע לא־ירדת אל־ביתך׃
ויאמר אוריה אל־דוד הארון וישראל
ויהודה ישבים בסכות ואדני יואב
ועבדי אדני על־פני השדה חנים ואני
אבוא אל־ביתי לאכול ולשתות
ולשכב עם־אשתי חיך וחי נפשך
אם־אעשה את־הדבר הזה׃ ויאמר
דוד אל־אוריה שב בזה גם־היום
ומחר אשלחך וישב אוריה בירושלם
ביום ההוא וממחרת׃ ויקרא־לו
דוד ויאכל לפניו וישת וישכרהו
ויצא בערב לשכב במשכבו עם־
עבדי אדניו ואל־ביתו לא ירד׃ ויהי
בבקר ויכתב דוד ספר אל־יואב
וישלח ביד אוריה׃ ויכתב בספר טו
לאמר הבו את־אוריה אל־מול פני
המלחמה החזקה ושבתם מאחריו
ונכה ומת׃ ויהי בשמור יואב אל־
העיר ויתן את־אוריה אל־המקום
אשר

יואב ית אוריה חיתאה לות דוד׃
ואתא אוריה
לותיה ושאל ליה דוד לשלם
יואב ולשלם עמא ולשלם עבדי
קרבא׃ ואמר דוד לאוריה חות
לביתך ושטוף רגלך ונפק אוריה
מבית מלכא ונפקת בתרוהי
סעודתא דמלכא׃ ושכב אוריה
בתרע בית מלכא עם כל עבדי
ריבוניה ולא נחת לביתיה׃ וחויאו
לדוד למימר לא נחת אוריה לביתיה
ואמר דוד לאוריה הלא מאורחא
את אתי מא דין לא נחתתא לביתך׃
ואמר אוריה לדוד ארונא וישראל
ויהודה יתבין במטליא ורבוני יואב
ועבדי רבוני על אפי ברא שרן ואנא
איעול לביתי למיכל ולמשתי
ולמשכב עם אתתי חייך וחיי נפשך
אם אעביד ית פתגמא הדין׃ ואמר
דוד לאוריה תיב הכא אף יומא דין
ומחר אשלחינך ויתיב אוריה
בירושלם ביומא ההוא וביומא
דבתרוהי׃ וקרא ליה דוד ואכל
קדמוהי ושתי ורוויה ונפק ברמשא
למשכב בשוויה עם עבדי ריבוניה
ולביתיה לא נחת׃ והוה בצפרא
וכתב דוד אגרתא לות יואב ושדר
ביד אוריה׃ וכתב באגרתא למימר
הבו ית אוריה לקביל אפי קרבא
תקיפא ותתובון מבתרוהי ויתמחי
וימות׃ והוה כד צר יואב על קרתא
ויהב ית אוריה לאתרא דידע

רש״י

משאת המלך. סעודתא דמלכא׃ ונכה ומת. כדי שתהא מגורשת למפרע ונמצא שלא בא על אשת איש שכל היוצא למלחמה כותב גט לאשתו על תנאי אם ימות במלחמה׃ בן

רלב״ג

ותצא אחריו משאת המלך. והוא מענין ארוחה כמו וישא משאות מאת פניו ואפשר שיהיה מענין אנוקה ללוותו בבואו אל ביתו ולהראות לו הדרך והנה חשב דוד לעשות הענין בדרך שיעלם חטאו מהאנשים שלא חטא ויראו דוד שלא יוכל על זה סבב מיתו ביד בני עמון ולקחה אחר זה לו לאשה בדרך שלא יודע כי זנתה עמה בהיותה אשת אוריה׃ ויבא

כלי יקר

שבת האומר דוד חטא אינו אלא טועה כי כל היוצא למלחמת ב״ד גט כריתות כותב לאשתו וכן דרשו ואת השבו לקחת לך לאשה לקוחין יש לך בה כי כל היוצא למלחמ׳ בית דוד וכו׳ כל זה דרך דרש ודי מה שאמרו שם ר׳ דאתי מדוד מהפך בזכותיה והאמת שטעה אבל שב בתשובה שלימה והוקם על שהקים עולה של תשובה וערך חמשה פרטים של חטא אדם הראשון מאשר חטא דוד באשת איש ועון זה יותר מגונה במלך שישכב את אשת עבדו ויגדפהו ובפרט בהיות עבדו טרוד בעבודתו ונלחם במלחמותיו השני במה שהשתדל דוד שאוריה ושכב עם אשתו ויחשב הבן הילוד לאוריה ובאמת זה פחיתות גדול למלך חסיד כמוהו שיהיה בנו בחזקת בן אוריה ויוחס עליו ויכרת שמו מבית המלך הבין אשר דבר כזה לא יעשהו אפי׳ קל שבקלים׳ השלישי במה שצוה לשים את יואב אל מול פני המלחמה להתחייב בדם לדי׳ וכקי להמיתו ובאת עון פלילי הלא טוב היה שיעכבנו שם ימים או עשו׳ עד שתלד האשה ויקח הילד ויתנהו למניקה ואיש לא ידע בשכבה ובקומה ולא יוסיף על גלוי עריות שפיכות דמים הרביעי אופן המיתה וההריגה בחרב בני עמון וע״י אויבי ה׳ המלך אין קברים בישראל ואיש מי שימותהו בקש׳ והאלים הם לריב ואם למלה ואם בפתע שלא נודע מי הכהו והתה הרא׳ שהיה בלתי אפשר שימות אוריה בזה לבדו כי אם במות יגרים עמו כי לא ישים איש אחד לבדו מול המלחמה וכן אמר הכתוב ויפול מן העם מעבדי דוד וימת גם אוריה והם בן סבב דוד ע״ה מיתת רבים וכבר העידו על זה חז״ל במדרש של שמואל ואותו הרגת בחרב בני עמון רבנין אמרי ואותו מגיד שהרבה צדיקים כיוצא בו הרגת עמו עד כאן חמישית שמיד כשבא׳ אליו שמת אוריה ועבר האבל שלא לקחתה לאשה כאילו היה עדיין נרדף מהתאוה שלא המתין ימים אג׳ עשו׳ וגם כפי הדין היתה בתוך תשעים יום מיום שמת בעלה ואם כן איך נשאת בת שבע לדוד מיד אחר האבל עד כאן תורף דבריו ז״ל ׳ ואני בעניי א״ע דלאו מבית דוד קא אתינא מהפיכנא בזכותיה להבנת האמת ואייסד כל דברי על יסוד חז״ל כי דבריהם דברי קבלה וכל דרשותיהם האמת והצדק׳ וכם אמר במ׳ סרם שכל היוצא למלחמת ב״ד גט כריתות כותב לאשתו ורש״י ז״ל והרד״ק פירשו גט כריתות על תנאי שאם ימות במלחמה יהיה גט והכריחו בן ממה שראינו לדוד כותב בספר להרוג את אוריה׳ אבל לשון כריתות מורה לגמרי וכדדייק לישנא דקרא ואת ערובתם תקח דברים המעורבים בינו לבינה תקח לגמרי משמע דאי לא תימא הכי עדיין התערובת במקומו׳ וכי תימא אם כן למה בחר דוד בהריגת אוריה מפני בבושה שלא יאמרו אשתו של זה לקחה דוד ויתחלל שם שמים ועל כן אמר ואשר עשה לי יואב שהראה כתב דוד לאנשי החיל להתגלל מהם ובזה נתגלה הדבר ונתחלל שם שמים ולכל הפירושים לא חטא דוד ע״ה והענין מוכרח שאם ח״ו היה חטא לא חטאים בדבר כדברי מהר״ים ז״ל שהיתה בת שבע אסורה לדוד לעולם דאסורה לבעל ולבועל ואם כן כששב בתשובה דוד היה לו לגרשה אלא ודאי לא היה איסור בדבר כי אם כיעור ודבר מגונ׳ לאיש כדוד אמר ה׳ עמו מותרת ושומד איך נכשל והיינו מדוע בזית את דבר ה׳ לעשות הרע בעיניו ואח״זל במסכת שבת שבקש לעשות ולא עשה דהיינו כשהיתה אלבשיה לדוד בקש לעשות ויזדרום לאשה כי חמד יפיה בלבבו ואפי׳ שהיה אשת איש אבל לא עשה כי נמצאת שהיתה אשת אוריה וגט על הכאי כתב לאשתו׳ ורש״י ז״ל כנזכר גט כריתות כדפירשית דברים כפשטן וזהו דרש לעשות ולא עשה ובזה נסתלקה קושיית מהר״א ז״ל שהקשה על מה שאמרו בקש לעשות ולא עשה ואיך נאמר כן והכתוב מעיד על המעשה הרע כולו בפירוש ואם דוד לא חטא איך אמר חטאתי לה׳ ולמה עשה תשובה מעולה ואמר כי פשעי אני אדע וכו׳ עד כאן תורף קושייתו ובמה שכתבתי מובן כי פשעיו וחטאו הוא במה שהסכים לבוא עליה כשראה אותה מעל הגג ואפי׳ על מנת שהיה אשת איש במורה יצר הלבישיה וזהו שבקש לעשות ולא עשה כי הגידו לו שזאת אשת אוריה הוא מהכשי המערכה שהיינו יוצא אלא שהניח גט לאשתו והבן זה כי הוא הבנת הענין והכריח כן רבי יונתן כל האומר דוד חטא אינו אלא טועה שנאמ׳ ויהי דוד לכל דרכיו משכיל וה׳ עמו אפשר חטא בא לידו ושכינה עמו אלא מה אני מקיים מדוע בזית את דבר ה׳ שבקש לעשות ולא עשה אמר רב ר׳ דאתי מדוד מהפך בזכותיה דדוד מדוע בזית כו׳ כמו שהכתוב שם בש״ד במקומו עיין שם ומהרי״א ז״ל הקשה על ראיה זו ודחה אותה כי הפסוק דבר באשר הוא שם דוד משכיל לכל דרכיו וה׳ עמו ולא דבר על העתיד שיחטא וה׳ יסור מעמו כאשר סר מעם שאול׳ ואפי׳ תאמר שדבר גם אל העתיד היינו כאשר ישוב וניחם אל האלהים בתשובה שלימה ישוב אל ה׳ וירחמהו ואל אלהינו כי ירבה לסלוח עד כאן תורף קושייתו ועשה נניף לדבריו ממה שאמרו ר׳ דאתי מדוד מהפך בזכותיה אבל׳
לע״דן כי חלילה לרב שיחשוד את ר׳ כנוגע בעדות ש׳ דבר דברים לא הוה להפך בזכות דוד לחובת עצמו לדבר שקרים חלילה אבל אמר כן דרך בדיחותא והאמר את רבי ע״ש שאם הפסוק דבר על ההווה ויסכיל דוד בכל דרכיו אבל אומרו ויהי דוד לכל דרכיו משכיל וה׳ עמו רצה לומר שהיה ה׳ עמו דבק בהויה גמורה ויהי דוד מתכן לכל דרכיו להיות משכיל וזה מורה לא״ל לכל

רד״ק

ולשלום המלחמה׃ הגבורים העושים המלחמה וכת״י עבדי קרבא׃ משאת המלך׃ כתרגומו סעודת׳ דמלכא כמו וישא משאת מאת פניו אליהם׃ חיך׃ חסר יו״ד הרבים׃ וחי נפשך׃ חייך בעולם הזה וחי נפשך בעולם הבא׃ בשמור יואב׃ בשמרו עת לבא על העיר להלח׳ ופת״י כד צר׃ ויראו

כלי יקר

היום גדול אחר השכיבה ושבה היא יקידה אל ביתה והיינו דלא כתיב וישיבוה אל ביתה אלא ותשב אל ביתה כו׳׃

ותהר האשה עיין הרלב״ג וכן מהרי״א ז״ל׳ ולע״דן כי עברו ימי מספר והגיע עת נדת׳ ולא פירסה נידה וז״ש ותהר האשה ותשלח לדוד ותאמר הרה אנכי וטעם כפל ותגד ותאמר אין רבוי אחר רבוי אלא למעט וגומר שלא בפירו׳ איתמר אלא ברמז הגידה דבר אשר הכווג׳בו לומר הרה אנכי כי יש לנשים בזה משלים מורים על זה וזהו ותגד ותאמר׃

וישלח דוד אל יואב וכו׳ עיין רש״י ז״ל וכן הרד״ק ז״ל וכן הרלב״ג וכן מהרי״א ז״ל וכל זה בשיטת גט כריתות כותב לאשתו ולא גט על הכאי שאם היו על תנאי מה הועיל אם ישכב עמה בעלה כי העון כנגד ה׳ עיני ה׳ משוטטות וכו׳ הן אמת שאפשר לומר כי בחר ברע במיעוטו לפחות שלא יהא חלול שם שמים׳ ולע״דן כי שלא אחריו אולי יכשל בדבריו וכמו שנכשל באו׳ואדוני יואב שחשב לו כן למרד לומר אדון לזול׳ בפני המלך כדי שיתחייב מית׳ מ״ש שלא אלי את אוריה החתי החתי לשון בזיון כאילו אמר עדין חתי הוא תרגו׳ כי עם גלית בא ככו״ל מחז״ל אמנם יואב שלחו בחזקת כשרו׳ ז״ש וישלח יואב את אוריה אל דוד כי די שיאמר וישלחהו אבל ביון לומר שהיינו החתי כמ״ש דוד אבל וישלח את אוריה׃

ויבא אוריה אליו כו׳ עיין הרד״ק ז״ל דוד לאוריה כו׳ רש״י ז״ל משאת המלך סעודתא דמלכא ע״כ וכן הרד״ק ז״ל כמו וישא משאות מאת פניו אליהם עד כאן וכן הרלב״ג והוסיף ע״ש וכן הביא מהרי״א ז״ל ואומרו רחץ רגליך כנוי להשמיש המטה עד כאן׃

וישכב אוריה פתח בית המלך וכו׳ מהרי״א ז״ל והנה אוריה היה אדם נכבד מאד ירא ה׳ ואיש מלחמה ולא רצה לרדת לביתו פן יחשבו שהתעדן והתעלם עם ביתו ואשתו ולכן שכב פתח בית המלך את כל עבדי המלך העומדים שם שומרים עומדים פתח המלך כמנהג׃ ולע״דן וישכב אוריה כו ולא ירד אל ביתו כפל הענין שאם שכב שם ודאי שלא ירד אל ביתו והאפשר שאפי׳ לשאול בשלום אשתו וביתו לא ירד כלל וזהו דבר יותר מההקש ועל זה תמהו הרואים כן ויגידו לדוד לאמר לא ירד אוריה כו׳ שלא אמרו לו שכב אוריה פתח השער עם עבדיך אבל רצו לאמר לא ירד אוריה אל ביתו וזו חסידות יתירה שלבו טרוד בענין המלחמה ולא בזולתו מהדברים ועל כן תמה עליו דוד ואמר הלא מדרך אתה בא מדוע לא ירדת לביתך אפי׳ ירידה כל דהו׳ או יאמר ולא ירד אל ביתו כאילו תפוס עליו זה למרד על שעבר על דבר המלך שאמר לו לאוריה רד לביתך אשר מזה יותר לו דמו ואעפ״י שרז״ל לו אמרו שנכשל כי אם באומר ואדני יואב אבל לע״ד גם זו מן המרדים הגדולים שאם לאל מלתו של מלך שגזר אומר והוא לא קיים׃

ויאמר אוריה וכו׳ עיין הרד״ק ז״ל ומהרי״א ז״ל לפי שהמלך שאלו מדוע לא ירדת לביתך השיבו דברים נכוחים ראשונה היא הארון וכו׳ והעיקר הזכיר תחלה הוא החיוב בה׳ והחיוב השני ישראל ויהודה יושבים והחיוב השלישי אדוני יואב והחיוב כד׳ וכל עבדי אדוני בשד׳ גם כן בסוכות לא היה ראוי שילך להתעלם בבית והארון הזה לא היו בו לא לוחות ולא שברי לוחו׳ אבל היה ארון שנותנים בו האורים והתומים כמו שהוכחתי בפרשה שלישית מזה הספר עד כאן׃ ולע״דן שהפסוק עשה חלוקה אחת הארון וישראל יושבים בסוכות והחלוקה השנית ואדני יואב יושב בשדה והכוונה כי הארון ויהודה וישראל יושבים בסוכות אמנם יואב ועבדי אדוני אלא הם הגבורים הנלחמים הלא הם עומדים בשדה שלא ישבו אפי׳ בסוכות אלא על פני השדה חונים לחורב ביום וקרח בלילה ואם כן איך הכנס אני לשכב עם אשתי׳ ומה שאמר לאכול ולשתות וכו׳ ר״ל מה שלא הלכתי לביתי היה מדרך שיג. שאם אלך אל ביתי לאכול ולשתות יגררו לשכב ודבר כזה אסור מאד וזהו שאמר חיך וחי נפשך אם אעשה את הדבר הזה מכאן למד דוד להאכילו ולשכרו אולי ילך מהיך השכרו׳ ולא שוה לו כו׳׃

ויאמר דוד אל אוריה שב בזה ויקרא וכו׳ צריך לדקדק אומרו וישב אוריה בירושלם כי לא היה צריך לומר כן כי מובן הוא שאם ישב׳ ונראה שהיתה החסידות שבאוריה שלא רצה להתעכב שם בשער המלך שלא לאכול מפת בג המלך כי ישראל ויהודה בצער והוא עמהם בצרה לעומת זה ויאמר דוד לאוריה שב בזה בפתח בית המלך גם היום ומכ׳ אוריה לא רצה לשבת שם בשער המלך של׳ וישב אוריה בירושלם ביום ההוא וממחרת יצא לו משער המלך וישב בירושל׳ ולא בשער המלך אלא שדוד הכריחו כדכתיב ויקרא לו דוד ויאכל לפניו וישת׳ וישכרהו אולי יעלה אל ביתו ולא שוה לו ויצא בערב לשכב במשכבו ששכב בלילה הראשון׃

ויהי בבקר ויכתוב דוד וכו׳ עיין רש״י וכן הרד״ק ז״ל כנז״ל והרלב״ג ז״ל ומהרי״א ז״ל והיה משלמות אוריה שעם היות שהכתב הזה בידו לא פתח לקרותו אלא היה נאמן בשליחותו עד כאן׃

ויהי בשמור יואב וכו׳ ויצאו אנשי העיר כו׳ עיין הרד״ק ז״ל׃ ולע״דן בשמור יואב אל העיר לשון שמירה כפשוטו שהיה שומר אל העיר שלא יצאו ממנה פתאום אנשי חיל על מחנה יואב והגיד כי בשמור יואב אל העיר ויתן את אוריה לשמור אל המקום אשר ידע כי אנשי חיל שם ולא היועילה השמיר׳ ויצאו אנשי העיר וילחמו את יואב ונפלו מכל העם וגם מעבדי דוד יחיד׳ סגול׳ ומת גם אוריה החתי באופן שנעשית כוונת דוד׃ ומהרי״א ז״ל כתב שאפי׳ שחז״ל כתבו במס׳

מנחה קטנה

לשלום יואב אפשר שמזה יצא לאורי׳ שחלק כבוד ליואב בפני דוד כאמרו ואדוני יואב לפי מה דקי״ל בים כוחלין שרבו חולק כבוד לתלמיד אולקין לו כבוד בפני הרב וע״כ כששמע אורי׳ שדוד חלק לו כבוד ופרטו בפני עצמו באמרו לשלום יואב ולשלום העם ע״כ אמר אורי׳ גם לי לחלוק כבוד ליואב בפני דוד׃ וישראל ויהודה מפני כבוד המלך פרט ליהודה בפני עצמם כאלו הם חשובי בכל ישראל׃ הבו את אורי׳ אפשר שיואב חשב בעצמו כיון שאורי׳ בעצמו הביא זה הכתב אין זה אלא שאורי׳ היה חייב מית׳ למלך אלא שאורי׳ ביקש מהמלך שלא להמיתו בהרוגי מלכות ונכספים למלך אלא שירצה בתחבולה להמיתו במלחמה ואז יהי׳ לו לכבוד שמת במלחמת מצוה אשר נלחם בפני ישראל ונתרצה המלך לבקשת אורי׳ וע״כ היה אורי׳ השליח בעצמו ולזה עשה יואב כדברי המלך כי אמר שנעשה ברצון אורי׳׃ ושיב

פי׳ רבינו ישעי׳

וישכב אוריה פתח בית המלך בחצר ביתו׳ עם כל עבדי אדוניו השומרים בחצר המלך׃ הארון ישראל ויהודה יושבים בסכות׳ אפשר שהיה משלח דוד הארון במלחמה שהעלה איתו בכבוד גדול׳ ויש לומר זה ארון שבו שברי לוחות מונחים שהיה יוצא עמהם למלחמה תדיר׃

ירו ז׳ חסרים בליש׳ בקריא׳ וסי׳ אשר ירו מעל החומה · וירו המראים אל עבדיך · וירו הירים למלך יאשיהו · וירם אלהים חץ פתאם · פתאם ירדהו · הירה זיקים : המראים ד׳ בקריאה וסימן נמסר בסדר חקת התורה : כזה וכזה ג׳ וסימן עשה לי מיכה · תאכל החרב · הנה אשת ירבעם :

אשר ידע כי אנשי־חיל שם : ויצאו
אנשי העיר וילחמו את־יואב ויפל
מן־העם מעבדי דוד וימת גם
אוריה החתי : וישלח יואב ויגד
לדוד את־כל־דברי המלחמה :
ויצו את־המלאך לאמר ככלותך את
כל־דברי המלחמה לדבר אל־המלך :
כ והיה אם־תעלה חמת המלך ואמר
לך מדוע נגשתם אל־העיר להלחם
הלוא ידעתם את אשר־ירו מעל
החומה : מי־הכה את־אבימלך בן־
ירבשת הלוא־אשה השליכה עליו
פלח רכב מעל החומה וימת בתבץ
למה נגשתם אל־החומה ואמרת גם
עבדך אוריה החתי מת : וילך
המלאך ויבא ויגד לדוד את כל־
אשר שלחו יואב : ויאמר המלאך
אל־דוד כי־גברו עלינו האנשים
ויצאו אלינו השדה ונהיה עליהם
עד־פתח השער : ויראו המוראים
אל־עבדיך מעל החומה וימותו
מעבדי המלך וגם עבדך אוריה
כה החתי מת : ויאמר דוד אל־המלאך
כה־תאמר אל־יואב אל־ירע בעיניך
את־הדבר הזה כי־כזה וכזה תאכל
החרב החזק מלחמתך אל־העיר
והרסה

דידעאר גברין גברין תמן : ונפקו
אנשי קרתא ואגיחו קרבא עם יואב
ואתקטיל מעמא מעבדי דוד ומית
אף אוריה חתאה : ושלח יואב וחוי
לדוד ית כל עסקי קרבא : ופקיד ית
איזגדא למימר כשציותך ית כל
עסקי קרבא למללא עם מלכא : ויהי
אם ידלק רוגזא דמלכא ויימר לך מא
דין אתקרבתון לקרתא לאגחא הלא
ידעתון ית דירמון עליכון מן שורא :
מן קטל ית אבימלך בר ירבשת הלא
אתתא רמת עלוהי פלגות רכב
רחיא מן שורא ומית בתבץ למא
אתקריבתון לשורא ותימר אף עבדך
אוריה חתאה מית : ואזל איזגדא
ואתא וחוי לדוד ית כל דשלחיה
יואב : ואמר איזגדא לדוד ארי תקיפו
עלנא גבריא ונפקו לותנא לחקלא
והוינא טרדין להון עד מעלנא
דתרעא : ושדו קשתיא בעבדך
מן שורא ואתקטילו מעבדי
מלכא ואף עבדך אוריה חתאה מית :
ואמר דוד לאיזגדא כדין תימר
ליואב לא יבאש בעינך ית פתגמא
הדין ארי כדין וכדין תקטול
חרבא אתקיף קרבך על קרתא
ופגרה

רש״י

בן ירובשת · הוא גדעון שעשה מריבה עם הבושת הוא הבעל : החזק מלחמתך אל העיר והרסה · עד כאן דברי השליחות :

וחזקהו

רד״ק

ויראו המוראים נכתב בשני נחים כמו כל הבאים וכפל האותיות לחזק כי הורו חצים ואבנים מאד : כזה וכזה · הראשון בחולם והשני בסגול :

וחזקהו

כלי יקר

לבל וה׳ עמו ואפי׳ לעתיד קאמר שכן מורה הלמ״ד כאמור שהוא מעותד בכל דרכיו להיותו משכיל וה׳ עמו ואם שכינה עמו איך חטא בא על ידו אלא ודאי שבקש לעשות ולא עשה כדפרישית לעיל בסמוך מעתה אל בלינו חובת ביאור הה׳ אשמות שכתב מהרי״א על אדונינו דוד הע״ה · אם הראשון שאמר מאשר חטא באשת איש וזה מגונה למלך יותר מלזולתו כנז״ל כבר נדחית זאת האשמה במה שזכרתי כי גט כריתות כותב לאשתו היוצא למלחמת בית דוד וזאת לפנים בישראל מזמן שאול וישי והוכיחו כן במסכת שבת פרק במה בהמה וכו׳ מלשון לקחת לך לאשה לקוחין יש לך בה ואילו היא אשת איש אין קדושין תופסין בה · והוכרחתי כן מהענין שלא נזה השי״ת לגרש את בת שבע אבל קיים אותה ונתן לה בן חכם שליט בכל העולם לבנות בית לשם ה׳ ואילו היתה אשמה לא הועיל התשובה כי אם בעזיבת החטא ומודה ועוזב ירוחם ובזולתו נאמר טובל ושרץ בידו · והאשם השני ממה שהשתדל שילך אוריה לביתו וישכב עמה כדי שיחשבו שנתעברה ממנו ולא מדוד אשר לא יעשה כן קל שבקלי׳ כל שכן דוד מלך ישראל ויכוחה עד כאן זו איננה קושיא במקום שיש חלול שם שמים אין חולקי׳ כבוד לרב ואין עצה ואין חכמה ואין תבונ׳ לנגד ה׳ והיה רוצ׳ דוד ע״ה לסבול זה הגנות ביזו׳ מחלליו וקלות עוד מזאת ואל יתחלל שם שמים כחוט השער׳ זאת ועוד כי דוד נתן אל לבו כי היה לא ימי׳ בן כזה המיוסד על יסוד רעוע הזה והשתדלו׳ הזה יכריע בדברי שזכרתי שהגט גט כריתות היה שאם היה על תנאי איך השתדל שישוב לביתו שיתבטל הגט ויולד ברשת אשת איש אלא ודאי גט כריתות לגמרי היה · והאשם השלישי מהריגת אוריה שבוא שפיכות דם נקי איש ירא ה׳ וחס לכבוד האדון היושב בסוכות ולא נכנס לביתו מפני זאת עד כאן גם זו איננה קושיא כי אוריה מורד במלכות היה כמ״ש ואדוני יואב לפני דוד קרא יואב אדונו והוא מרד כמו שאחז״ל עם היות שמהרי״א לא נחה דעתו בזה ואני בעניי כבר הוספתי לו מרד ומעל שני לאוריה שמרד על מה שאמר לו דוד רד לביתך ורחץ רגליך ויצאת משאת מאת המלך כדי שירד לביתו והוא לא שת לבו גם לזאת חייב מיתה כי אין מסרבין לגדול כל שכן לעבור על דבר מלך · האשם הרביעי שכתב מהרי״א מהיות אופן של ההריגה ע״י חרב בני עמון אויבי ה׳ ושנפלו עמו מישר׳ ומעבדי דוד על כן זאת אשמה גדולה והדין עם מהרי״א ז״ל וגם חז״ל במסכת שבת ואת אוריה החתי הרגת בחרב שהיה לו לדונו בסנהדרין כי בן מות הוא רק האשמה על היותה בחרב שהיה לך לדונו בסנהדרין וגם בש״ה אמרו כן גבי ואותו הרגת בחרב בני עמון שביותו נהרג בחרב בני עמון מוסיף כח וגבורה בכת טומאת שיקוץ בני עמון ומחליש כח הקדושה כביכול כעין צור ילדך תשי ומזיק לנשמתו של אוריה ע״ה בהיותו נהרג בחרב בני עמון הפגום ואם היה מצוייר שקוץ בני עמון עליו עאכ״ו · אשר מהבחינות האלו כתיב רק בדבר אוריה החתי כי בזה חטא בלי ספק ועל כן אמר הצילני מדמים אלהים שאין עליו שפיכות דמים רק בדבר אוריה פרקים מיעוטים הם והיינו שהיה לו לדונו בסנהדרין כאמור · ויותר קשיא לי האנשים שנהרגו עמו ובשרים היו כנז״ל מהמדרש ואותו הרגת הרבה לדיקים כיוצא בו ואולי על זה התנצל דוד במ״ש כזה וכזה תאכל חרב מהחסידים כדי שתתמלא סאתם של האויבים כדי שיפלו ביד דוד ויבא עתם כי ה׳ איש מלחמה ע״י שקול המעשים המכריעים לזכות או לחובה אבל אין זה מספיק להתנצלות אל האשם הזה אבל אומר אני שדוד לא צוה אלא הבו את אוריה אל פני המלחמה החזקה ושבתם מאחריו ונכה הוא לבדו ומת וכן עשה יואב כדכתיב ויתן את אוריה אל המקום אשר ידע כי אנשי חיל שם האנס הקב״ה עזר לדוד שלא תבא תקלה על ידו מהריג׳ זולתו מסיבת דוד אלא אירע שיצאו אנשי העיר ונלחמו עם יואב עצמו ואז באותה המלחמה שהיתה עם יואב נפלו מן העם מעבדי דוד וימת גם אוריה שאפי׳ אוריה לא מת בעצם וראשונה בנתינה שנתנו יואב אל המקום אשר ידע כי אנשי חיל שם כי אם אחר כן בעת צאת אנשי העיר כדכתיב ויצאו אנשי העיר וילחמו את יואב את יואב דייקא אז באותה המלחמה ויפול מן העם מעבדי דוד וימת גם אוריה החתי אגב אורחיה גררא · ואם כן מה שהאשים השי״ת לדוד על אוריה היה על הדבור רע שדבר עליו וכתב שטנה אל יואב על אוריה וז״ש רק בדבר אוריה בדבר דייקא וזהו רק למעט בחטא עצמו שעם אוריה לא היה רק בדבר · או אפשר שהתנצלות הזה מועיל לאנשי אשר נפלו מן העם ומעבדי דוד לא אל אוריה כי אוריה לא נפל בתוך הנופלים אגב גררא של מת מצד נתינה שנתנוהו מול אנשי החיל ויוכיח הפ׳ כן באומר ויצאו אנשי העיר וילחמו את יואב אז ויפל מן העם מעבדי דוד נפלו במלחמה אמר לשון נפילה בהם להיותם נופלים מסבת המלחמ׳ שערכו אנשי העיר את יואב ממש אתו אמנם באוריה לא אמר ויפל גם אוריה שהיה מובן שנפל בתוך הנופלים שנפלו במלחמת אנשי העיר שנלחמו עם יואב בצאת׳ מן העיר ואם כן לא היה לדוד אשם הפי׳ מאוריה לזה אמר בו לשון זולת נפילה והוא אומרו וימת גם אוריה להודיע שאינו נחשב מכלל המפלים שאין לדוד אשם בנפילתם אלא וימת גם אוריה שדמו הנה נדרש מדוד ז״ש רק בדבר אוריה אין רק אלא לשון מיעוט למעט זולתו אשר נפלו שאין לדוד עון אשר חטא שהרי בצאת אנשי העיר על יואב שר לבאם נפלו פתאום רק בדבר אוריה לבד אשם דוד · ועוד אוסיף ב״ה להרחיב ענין זה בבא המלאך להגיד לדוד המאורע· והמדרש שאומר ואותו הרגת רבנין אמרי ואותו מגיד שהרבה לדיקים כיוצא בו הרגת עמו לא יתחייב שהריגה זו תהיה בכח רק בפועל כי ע״י שנהרג אוריה הלדיק נתעצם כח בני עמון בטבע אזרו חיל לערוך מלחמה ולהם [illegible] מישראל גם שנתן כח לשקוץ בני עמון על דרך מה שיהיה הלדיק במעשיו מוסיף כח כביכול בגבור׳ של מעלה או מתיש כח כדכתיב צור ילדך תשי וכו׳ באופן שבהריגת אוריה התיש דוד כח הגבורה של מעלה בקדושה והגביר כח הטומאה שקוץ בני עמון וגרם שאותו הרגת לכמה לדיקים כמותו שהיה סבה שנהרגו עמו בכח ולא בפועל חלילה לדוד מבוא בדמים · והאשם החמישי מהנז׳ בקחתו את בת שבע מיד אחר האבל אולי היתה כוונתו לכסות קלון בשרים כפי אפשרותו שלא יודע שמדוד היתה מעוברת והאשה לא תגלה אותה ולא יודע בהיותה בהיכל מלך · ומה שתפס עליו מהרי״א ז״ל שלא נתעכב תשעים יום כפי הדין אין לו אשם כי הפולק גט זמן לאשתו מונה התשעים יום מיום

כתיבת הגט ולא משעת האבל וזה דין פשוט מעתה בקיתי את דוד ע״ה מהחמשה אשמות רק בדבר אוריה החתי כדבר השם יתברך :

וישלח יואב ויגד לדוד כו׳ ויצו את המלך כו׳ והיה אם תעלה כו׳ שהרי״א כתב ששלח יואב להגיד לדוד בל דברי המלחמה ואם יעלה חמת המלך לאמר למה נגשתם אל העיר וכו׳ אז ישיבהו המלאך ויאמר גם עבדך אוריה החתי מת וכוונת יואב שאם המלך לא יורה אפו לא יודיעהו כלל מפני השומעים שלא יחשבו שהוא היה כמבשר בעיניו במיתת אוריה ומזה יבינו שהוא צוה להרגו או יאמר המלאך ויותר רע יש עוד אדוני המלך והוא שעבדך אוריה מת שמה שהוא היה ראש יותר מהנופלים שם · וסתר הדברים האלה היו שהגשה אל החומה היתה כדי לקיים מצות המלך במיתת אוריה והמלאך יבין הדבר לצד אחד והמלך יבין תוכן כוונת׳ לצד אחר וזכר הכתוב שהמלאך שינה הסדר שסדר אל יואב אבל אמר כל הדברי׳ יחד וימותו מעבדי המלך וגם עבדך אוריה החתי מת עד כאן ·

ולע״ד לדקדק כפל הענין בדברי דוד ע״ה באומרו מדוע אתם נגשתם אל העיר להלחם הלא ידעתם וכו׳ ושנה לאמר למה נגשתם וכו׳ ועוד קשה אומרו ואמרת גם עבדך אוריה החתי מת שאיך יהיה המפורסם מזה פיוס אל המלך בהוסיף מכאוב מהוסיף דעת מיתת גבור חיל כמוהו אתי לנחומי לצורי קא מצער ליה כי המלך לא ידע הוכיות הדברים בנסתר שדוד שמת לאל אוריה הוא : ואולי זה סבב אל המלאך לשנות הסדר שסדר לו יואב להזכיר ענין אוריה באחרונה בדרך בשורה לשכך חמת המלך ולזה ערביבהו ונחלא מחתא מהתיבה וימותו מעבדי המלך וגם עבדך אוריה החתי מת · ונראה כי הכתוב הגיד שאמר יואב למלאך שיגיד לדוד כל דברי המלחמה הוא הנזכר לעיל במליצתי על האשם הרביעי בפסוק הקודם עיין עליו כי לא היתה נפילת האנשים האלה ולא נפילת אוריה כי אם בידי שמים לא מצד פשיע׳ וכמו שיבוא עוד ולזה אמר לו והיה אם תעל׳ חמת המלך ואמר לך מדוע נגשתם אל החומ׳ בחשבו שברוע בחירתנו נגשנו אל החומה ויקשה אליו המעשה הזה מפני פגים הה׳ כי היה לנו להבין מדעתינו הנזק שאפשר שימשך ז״ש מדוע נגשתם אל החומה שבודאי דבר גדול היה שהבריע אתכם להגישכם אל העיר להלחם הלא ידעתם דבר פשוט כזה את אשר ירו מעל החומה ואילו לא ידעתם כן מטוב ידיעתכם מאומד הדעת ואם לאו לשמע אוזן מי הכה את אבימלך וכו׳ ואם כן למה נגשתם באופן שהתפיס׳ עליכם משני פנים האחד מהידיעה והשני מהשמועה מעין הלא ידעתם אם לא שמעת׳ אלהי עולם ה׳ ולזה באו השני לשונות כאן מדוע נגשתם הלא ידעתם · והשני מהשמועה מי הכה כו׳ למה נגשתם אל החומה · או אפשר שהיו כאן שתי שאלות האחת שחשב דוד שתחילת המערכה היתה מערכת המלחמה סמוך לעיר ולזה אמר מדוע נגשתם אל העיר להלחם דהיינו מדוע עשיתם מערכת המלחמה להלחם סמוך לעיר הלא ידעתם את אשר ירו מעל החומה ר״ל הלא ידעתם הדבר אשר ירו מעל החומה וגם ידעתם בודאי איכות המרחק שילך אותו הדבר אשר ירו ז״ש הלא ידעתם את אשר ירו וכפי הדבר אשר ירו מעל החומה כך כשיעור לכתו למרחוק לריך להרחיק מערכת המלחמה מן העיר ובזה מובן אומר את אשר ירו דתיבת את מיותרת דהי״לל הלא ידעת׳ שירו מן החומה באומר את אשר ירו מורה שהלא ידעתם את הדברים אשר ירו אם חלים אם אבני בלסטרא וכפי השיעור כן לריך להרחיק וזאת היא ההשגה הראשונה שאפשר שישיג עליכם דוד והשנית לו הונח שהמערכה נעשית למרחוק הרחק מאד כמטחוי קשת גבורים הלא שבהלחם גבורי ישראל עם גבורי בני עמון ראו בני עמון לברוח ולהכנס בעיר וגבורי ישראל רדפום אחריהם עד לסמוך לחומה גם זו איננה טענה כי סוף סוף למה נגשתם אל החומה ברדיפה ולזה לא הזכיר כאן למה נגשתם אל החומה להלחם כמו שאמ׳ למעלה לזה אמר שיסיבו אליו ואמרתם גם עבדך אוריה החתי מת ר״ל אין זה מפשיעה כי הרי גם עבדך אוריה החתי שהוא מלומד מלחמה מנעוריו אוחז חרב גם הוא נלכד בשחיותם ולא נתן אל לבו אין זה אלא כי מה׳ יצא הדבר והשיב חכמים אחור או שהיה הדבר פתאום וכלמשיק כי גברו עלינו האנשים ויצאו אלינו השדה שזו חליפות גדולה ובערה בנו אש הקנאה קנאת ה׳ צבאות עשת׳ זאת ונהיה עליהם עד פתח השער להכניעם והשפיל׳ ממה שגברו עלינו התלהבות ממה שהייני עליה׳ עליהם דייקא הוא שגרם לרדפם בלי שום השקפה אל מה שירו מעל החומה ומי לנו גדול מאוריה החתי עבדך זריז במלחמה ועכ״ז לא שת לבו כלל אל מה שירו מעל החומה שבזה חמת המלך תשכך והדברים בין יואב לדוד שיבין שמת אוריה וינוח רגזו כי זהו מבוקשו והמלאך לא הבין מה שבין יואב ודוד אלא מה שפירשנו · ולשיטת חז״ל שאמרו גבי ואשר עשה לי יואב כו׳ שאמרו חז״ל שנתקבלו על יואב להתרעם עליו על שהגישם אל החומה להלחם וכדי להתנצל מהם הראה להם הכתב ששלח לו דוד ביד אוריה והתגלגל הוא ונגלה עון דוד והיה חלול שם שמים בפרסום הדבר ההוא הוא מה שאמר דוד עליו השלום ואשר עשה לי יואב בזה יובן קצת אומר ואמרת גם עבדך אוריה החתי מת כי כל העולם ידעו אז שדוד ישמח במיתתו כדי שיהיה הגט למפרע גט וז״ש ואמרתם גם עבדך אוריה החתי מת · ומ״ש מי הכה את אבימלך בן ירובשת עיין רש״י ז״ל וכן הביא מהרי״א ז״ל :

ויאמר המלאך וכו׳ המלאך הזה הוסיף להלין בעד הנקרבים אל החומה ואמר כי גברו עלינו האנשים והעזו פניהם ויצאו אלינו השדה ונהיה עליהם בהכרח להתגבר אני גם כן עליהם וז״ש לשון עליה׳ עד פתח השער מקנאת ה׳ על שגברו עלינו לא נתנו לב להנצל מן המורי׳ וגם ישמח דוד שרדפו אחרי המתגברים עד פתח השער ולא יחוש לנופלים כיון שהכניעו לאנשי בני עמון :

ויראו המוראים כו׳ עיין הרד״ק ז״ל · ולע״דן באלף של ויראו לשון יראה באה האלף להודיע שלא נתחבא לירות מפחד אבל נראו וזהו ויראו ועכ״ז שברו וקבילו להתקרב אליהם כדי להנקם מהם והאלף של מורים דכתיב מוראים לכלול בתיבה זו לשון מורא ופחד מרוב מה שהיו מורים חלים ואבנים היו מוראים שבכל היו יראים מהם ועכ״ז לא ידאו ישראל מהם אבל רדפום

מנחה קטנה

וסיפא תעלה וגו׳ כי אמר יואב קרוב לודאי שלא יעלה חמתו על זה כיון שבעבתו נבשה אלא שאמר ואולי לא יהיה הדבר בזכרון דוד שגנם זה ע״כ אמר לשלים לאמר לו אם גם שבדך אורים מת שזה יהיה למזכרת דבר : ויאמר דוד אל המלאך וגו׳ אפשר כיון שהמלאך לא הגיד הדברים כהוייתן אלא שינה כדבר באילו בני עמון יצאו משנקן להלחם וגברו על אנשי יואב וגם אוריה מת ע״כ בלי שהיה יואב שום גרם בדבר אלא שהכל נעשה מעצמו ע״כ היה הדבר טוב בעיני המלך שלא מת אוריה בסיבתו וגרמו אלא במלחמה נעשה בדרך טבע בלי שום הגרעת יואב ולז״א המלך אל ירע בעיניך כי כזה וכזה תאכל חרב שגם זו למובה שדרכו של חרב במלחמה לפעול כזה וכזה ונדרך המקו׳ אשר פיעם אללינו שלא נפלו כפיסמבע שיפלו כהנ׳ וכהנה אין זה כי אם מחסדי האל שמיעט אללנו ע״כ סימנא מילתא היא שיהיה ה׳ בידנו ואלו אנשים נחטאים מתו ע״כ החזק מלחמתך כי ודאי תהרסם ותכבשם : ותלד

פי׳ רבינו ישעי׳

בן ירובשת · הוא ירובעל וקרא הבעל בושת :

רדק

וחזקהו · דוד אמר למלאך שיחזק יואב בדבריו: שני אנשים · המשל הזה מבואר כי דוד הוא העשיר שהיו לו נשים רבות ואוריה האיש הרש שלא היה׳ לו אלא אשתו זאת ומה שאמר אשר קנה כי אדם קונה את אשתו בקדושין ומה שאמ׳ ותגדל עמו ועם בניו יחדו אמרו כי בני׳ היו לו מאש׳ אחרת שהיתה לו ומתה · והלך והורח הוא היצר והלך ואורח אחד ורבו׳ ז״ל דרשוהו כן כי יצר הרע בתחילה הוא דומ׳ להלך שעובר על איש ולא ילין עמו ואחר כך דומה לאורח שעבר על איש ולן עמו ואחר כך דומ׳ לבעל הבית רוצה לומר שמושל על האיש ולפיכך קראו איש ויעשה לאיש הבא אליו ודוד לא הבין כי משל הוא ואמר כי בן מות הוא דרך גוזמא כי לא יתחייב אדם מיתה בעבור גזילה וגנבה אבל לפי שעשה דבר מכוער אמר כי בן מות הוא האיש העושה זאת ומה שאמר ואת הכבשה ישלם ארבעתים כפלים על משפטן כי גנב אח׳ משלם ארבע צאן תחת השה אבל זה שהו׳ עשיר וגנב הכבשה של הרש ראוי לקנוס אותו ולשלם כפלים עקב אשר עשה את הדבר הזה ועל אשר לא חמל על העני ראוי לקנסו שישלם ד׳ עוד וי״ת ארבעתים על חד ארבעין ומדרך הדקדוק ארבעתים שמנה ובדברי רז״ל כי בעונש זה לקה בארבעה הילד ואמנון תמר ואבשלום :

רש״י

וחזקהו · דוד אמר למלאך וחזקהו ליואב בדברי תנחומין שלא ירך לבו : ויבא הלך · דימ׳ את יצר הרע תחלה להלך שעובר לדרכו ואח״כ לאורח שנעשה אכסנאי ואח״כ לאיש שהוא בעל הבית : כי בן מות · הגוזל את העני כאילו נוטל את נפשו שנאמר את נפש בעליו יקח : ישלם ארבעתים · כך אירע לו שלקה בארבעה בני׳ הילד ואמנון תמר ואבשלום: ואוסיפה

פי׳ רבינו ישעי׳

וחזקהו · אמר דוד למלאך לחזק יואב למלחמה שלא ירך : ויבוא הלך לאיש · לא תבאו אלא על גזל אשתו · כי ספר כריתות נתן לה בעלה פי׳ כל היוצא למלחמת דוד · ספר כריתות כותב לאשתו · שלא תעגן פן ימות במלחמה ואין מי שיראה אותו ויכירהו ואפי׳ הכי כל אשה היתה מגרש׳ את בעלה ודוד גזלה ממנו ולקחה שאילו היתה אשת איש למה הביא עליו זה המשל ולא אמר לו דוד הבא על אשת איש מה דינו וגם אוריה אם שם אותו בפני המלחמ׳ רשאי המלך להשי׳ גבוריו בפני המלחמה ואינו נענש על הריגתם :

והרסה וחזקהו: ותשמע אשת אוריה כי מת אוריה אישה ותספד על בעלה: ויעבר האבל וישלח דוד ויאספה אל ביתו ותהי לו לאשה ותלד לו בן וירע הדבר אשר עשה דוד בעיני יהוה:

א וישלח יהוה את נתן אל דוד ויבא אליו ויאמר לו שני אנשים היו בעיר אחת אחד עשיר ואחד ראש: לעשיר היה צאן ובקר הרבה מאד: ולרש אין כל כי אם כבשה אחת קטנה אשר קנה ויחיה ותגדל עמו ועם בניו יחדו מפתו תאכל ומכסו תשתה ובחיקו תשכב ותהי לו כבת: ויבא הלך לאיש העשיר ויחמל לקחת מצאנו ומבקרו לעשות לארח הבא לו ויקח את כבשת האיש הראש ויעשה לאיש הבא אליו: ה ויחר אף דוד באיש מאד ויאמר אל נתן חי יהוה כי בן מות האיש העשה זאת: ואת הכבשה ישלם ארבעתים עקב אשר עשה את הדבר הזה ועל אשר לא חמל:

ויאמר

ופגרה ותקפוהי: ושמעת אתת אוריה ארי מית אוריה בעלה וספדת על בעלה: ועבר אבלא ושלח דוד וכנשה לביתיה והות ליה לאיתו וילידת ליה בר ובאיש פתגמא דעבד דוד קדם יי: ושלח יי ית נתן לות דוד ואתא לותיה ואמר ליה תרין גברין הוו בקרתא חדא חד עתירא וחד מסכינא: לעתירא הוו עאן ותורין סגי לחדא: ולמסכינא לית כל מדעם אלהן אימרתא חדא זעירא דזבנת וקיימה ורבת עמיה ועם בנוהי כחדא מפתיה אכלת ומכוסיה שתיא ובחיקיה שכבא והות ליה כברתא: ואתא אורחא לגברא עתירא וחס למיסב מעניה ומתוריה למיעבד לאורחא דאתא ליה ונסיב ית אימרתא דגברא מסכינא ועבדה לגברא דאתא לותיה: ותקיף רוגזא דדוד בגברא לחדא ואמר לנתן קיים הוא יי ארי גבר חייב קטול גברא דעבד דא: וית אימרתא ישלם על חד ארבעין חלף דעבד ית פתגמא הדין ועל דלא חס:

ואמר

ראש ג׳ כתיב כן בקריאה וסימן אחד עשיר ואחד ראש · כבשת האיש הראש · ראש עשה כף רמיה : ויחיה ג׳ כלישנ׳ בקריאה וסימן לגלות ערותה עליה . אשר קנה ויחיה · גמלתהו טוב ולא רע · אנ״ך : באיש ח׳ בקריאה וסימן נמסר בסדר קדשים : ועל אשר ד׳ דסמיכי בקריאה וסימן אנחנו פשטנו על נגב הכרתי · ואת הכבשה ישלם ארבעתים · וגם ביד יהוא בן חנני . ואקרא חרב על הארץ :

רלבג

ויבא הלך לאיש העשיר · הוא הלך הוא אורח נקרא הלך מצד לכתו בדרכים ומפני זה ג״כ נקרא אורח ורבותינו ז״ל דקדקו מזה בענין יצר הרע כי מתחלה נראה כדל הולך לבקש די מחסורו כי ההלך והדל אחים ואחר כן ישוב והוא איש סוחר הולך בדרכים ואחר זה ישוב למדרגת אדון ולזה קראו בסוף הענין איש אמר ויעשה לאיש הבא אליו :

מנחה קטנה

ותלד לו בן ירנה שזה הבן היה נחשב לדוד כאחד מבניו שע״כ כשנתפ׳ לו ואת הכבשה ישלם ארבעתים שנענשו ד׳ מבני דוד היה זה הילד מכלל הארבעה ונמנה בחשבון התשלום ארבעתים : ב׳ אנשים וגו׳ · לא היה צורך למשל אלא כדי שדוד בעצמו יחרץ משפטו לדונו בשתים מיתה וממון · ומ״מ היה כוונת דוד במה שאמר בן מות היינו לשמים לא בב״ד וז״ש חי ה׳ כי בן מות הוא ירצה בדין שמי׳ הוא בן מות ומ״מ ואת הכבשה ישלם ארבעתים משא״כ אלו היה בידי אדם לא היה בדין כשתים :

כלי יקר

אנשים יתור גמור די שיאמר עשיר ורש היו בעיר א׳ ואח״כ כי אם כבש׳ א׳ קטנה ומהו ותהי לו כבת · ונראה כי היה מאהבת ה׳ אל דוד בשלותו לו אל נתן שאם לא שלחו לא היה יודע חומר חטאו ולא היה נותן לב לשוב והחסד הב׳ היות התוכחת ע״י אוהבו ומסותרת אשר כל זה נכלל באו׳ מזמור לדוד בבא אליו נתן הנביא אליו דייקא וכמו שפי׳ הראשונים ז״ל וזה כלע״ד או׳ וישלח ה׳ את נתן ולא זולתו כי אם אוהבו ושלח נתן אל דוד ויבא אליו ר״ל אליו יחידי שלא בפני אדם שלא יתבייש וזהו כמאמר בבא אליו נתן וז״ש ויבא אליו שהוא מיוחד שבהכרח יבוא ולא יעבור את פיה׳ אבל כיוון ויבא אליו בסתר כאמר ויאמר לו שני אנשים היו בעיר א׳ כי מדברי אוריה שאמר הארון כו׳ בביתו עם כל הם יוב שסרב עמו דוד ככר שכשמו אוריה כן הוא אור יה אורח לדיקים כאור נוגה הולך ואור ולז״א ב׳ אנשים ר״ל שוים ושקולים היו בעיר א׳ בבחינת המעשים זולת בענין העושר שהיה האחד עשיר והאחד רש במעות ולא רש במעשיו כי אם ראש וקצין ולזה באה תיבת ראש בא״לף אם כן בתחלת המשל הזה גילה על מעלת אוריה והיה ברמז זה על ענין הריגת אוריה ואח״כ הרכיב הדברים והתוכחת על לקיחת הכבשה מהטעמי׳ שנזכיר בס״ד מהמפרשים ז״ל · ואמר לעשיר כו׳ עיין הר״דק ז״ל וכן אמר מהר״יא ז״ל והוסיף באומרו קטנה כי אוריה זקן מופלג ובת שבע קטנה מאד · או כאמר שבאו הדברים האלה ליפות המשל והמליצה ע״כ · ומפי קדוש החכ׳ השל׳ המקובל האלהי מ״הרם קורדווירו ז״ל שמעתי כי אמר לרש אין כל כי אף זאת מן העשיר דוד כי ראויה היתה בת שבע לדוד אלא בעת שהרג לגלית והלך לפתוח הכובע לחתוך ראשו ולא ידע עד שאמר לו אוריה החתי התתן לי בת יש׳ ואפתח לך ונדר לו דוד א״ל הק״בה שלך אתה נותן ולכך לקח אוריה את בת שבע אשר לדוד וז״ש ולרש אין כל שאפי׳ זאת הכבשה קטנה אינה שלו אלא בתואנה באה לידו וסופה לחזור אל בעליה וז״ש כי אם כבשה אחת קטנה : ולע״דן שיובן זה במה שזכרתי לעיל בסמוך בשם תיקוני הזוהר שלא בא עליה אוריה כלל וז״ש לעשיר היה כאן ובקר רמז לרבוי הנשים שהיו לדוד ואומרו הרבה מאד כמתלהלה היורה זיקים לו על שהפך משכבו של לילה לשל יום ע״י כן היה לו הרבה מאד מכל האדם שדרכם בלילה וזה העשיר הרבה מאד שהרי הפך משכבו גם ביום אמנם הרש אפי׳ בלילה אין כל שלא קרב אליה להיות אצלה לשכב עמה וז״ש ולרש אין כל בבחינת התשמיש כי אם כבשה אחת קטנה אשר קנה כו׳ ותגדל עמו ועם בניו יחדיו שכמו שלבניו אסורה משום אשת אב גם לו לא נבעלה וז״ש יחדיו וזה הכלל ובחיקו תשכב לבד שתם ותהי לו סוככת כי זקן הוא ולענין ביאה ותהי לו כבת שאין אדם קרב אל בתו:

ויבא הלך וכו׳ אח״ז״ל במסכת סוכה והביא רש״י ז״ל׳ דבריהם ע״ש וכן הביא הר״דק ז״ל והרחיב ביאור ע״ש וכן הר״לבג ז״ל וכן מהריא ז״ל והוס״ף ביאור כי שלש החלוקות האלה אירעו בו בדוד עצמו בענין בת שבע בראשונה הלך כי שכב עמה לבד ואחר כך הורה שנתעבר׳ ואחר כך האיש הבא אליו שהרג אוריה בעלה ולקחה לו לאשה והיה אם כן באחרונה בעל הבית והנה לא זכר בזה המשל דבר על הריגת אוריה לשתי סבות האח׳ שלא ירגיש דוד בענין והוא חפץ שיחרוץ משפטו כמו שאמר חי ה׳ כי בן מות והשנית בו בענין ההריגה משפטו ברור נפש תחת נפש על כן שאל לו על ענין הכבשה ומאז קל לדון ק״ו על אחת כמה וכמה על הריגת אוריה עד כאן: ולע״דן ויבא הלך על שם ויתהלך דוד על הגג כי בא כמהלך רישו ולבדו יצ״הר ואחר כך אורח וישלח דוד ויקחה ערלי ואחר כך ויאספה אל ביתו ותהי לו לאשה · והמלין במשל הזה באו׳ הלך שאילו היה אורח בעת ההיא שלקח הכבשה לא תגדל אשמתו כל כך אבל לקחת הכבשה לשחיטה להלך שאינו מתעכב אשר היה מתרצה בככר לחם לבד העל פת לחם יפשע גבר לגזול דל כבשה אחת לתת אל הלך ולא חמל אלא לקחת מאחנו עם היות זה ההלך מלומד לבא אליו להתארח וזהו שאמר לאורח הבא לו בשאר הזמנים ומביא לו מנחה ומשאת אף כעת לא בא לו אלא כהלך הרוצה להלוך מהר אלא שכשראה כבשה אחת שנשחטה לכבודו הוכרח לבטל הליכתו ולהתעכב כדי שלא יהיה לריק כוחו וזהו שאמר ויעשה לאיש הבא אליו והמשל דומה לנמשל על היצר הרע כנזכר לעיל:

ויחר אף דוד כו׳ עיין רש״י והר״דק ז״ל ובס״ה אמרו כי בזאת נלכד דוד ברשת לרשת שפתיו ספתח פיו לשטן ואמר כי בן מות · ודומה שר של גיהנם טען כן וזהו לולי עזרתה לי כמעט שכנה דומה נפשי ולא יכול אלא באו׳ אשמתי מודה ועוזב ירוחם ואז נאמר לו גם ה׳ העביר חטאתך ולא תמות על מה שאמרת כי בן מות האיש העושה: ולע״דן לדקדק אומר ויחר לדוד באיש מאד אלא במי יחרה אפו אם כן די שיאמר ויחר אף דוד ויאמר אל נתן וכו׳ ונראה כי דוד חרה אפו מאד באיש לעשות בו משפט בקמות מיתה ממיתות שונים וזהו שאמר ויחר אף דוד מאד זולת הנזכ׳ אחר כך ואותו החרון אף מאד לבא לפועל לא גלי אולי הנביא ימחה בידו וזהו שאמר ויאמר אל נתן שמה שהוציא מפיו ואמר אל נתן הוא אומרו חי ה׳ כי בן מות האיש העושה זאת · אן יאמר כי חרה אפו על אנשי העיר אך באיש העושה זאת חרה אפו מאד וזהו שאמר ויחר

ויאמר דוד אל המלאך וכו׳ עיין רש״י והרד״ק והוסיף ע״ש וכן מהרי״א ז״ל והוסיף לפרש שהיה מדברי הפליחות שיאמר אל יואב אל ירע בעיניך את הדב׳ הזה מנפילת עם ונפילת אנשי חיל כאוריה כי כזה וכזה תאכל החרב ר״ל ככבד כנקלה תאכל החרב ולכן הזק והתחזק מלחמתך אל העיר והרסה שאחר ההריסה שתחזק את העיר הנהרס׳ להשגב בו מן האויבי׳ אחר שכבשת אותה וז״ש וחזקהו חוזר אל העיר הנזכר ע״כ וקי״ק דהי׳ לו וחזקה : ולע״דן לדקדק איך דע״ה יאמר כי כזה וכזה תאכל החרב ואחז״ל בגמרא רבים שתו לימא רבים ישתו לא לימא משום אל יפתח פיו לשטן ואיך יזלזל בעם השי״ת לומר כי כזה וכזה תאכל החרב ומהו החרב בה״א הידיעה האכל חרב די · ונראה כי דוד שלא תנחומין ליואב וגילה דעתו שלא נצטער הרבה על נפילת הנזכרים ואם שלמים הם ובן רבים כי ידע שהש״י יקנו׳ נקמתם ע״י החרב נוקמת נקם ברית ויתן עוז ליואב וחרבו וז״ש כה תאמר בלשון הזה בלי תוספת ובלי מגרעת אל ירע בעיניך הדבר הזה איך נפלו גבורי׳ כי כזה וכזה תאכל החרב שלך הידועה מבני עמון כי דם עבדי ה׳ תנקם · ובדרך סוד החרב היא ה״א האחרונה שבשם חרב נוקמת וזהו החרב ה״א סרב · ועל זה אמר החזק במלחמתך אל העיר והרסה וחזקהו אל החרב הנזכר שהוא חרבך חזקהו לנקום בו נקמת דם עבדיה׳ מיד בני עמון :

ותשמע אשת אוריה כו׳ צריך לדקדק דפתח באוריה ומסי׳ והספוד על בעלה ולמה ותספוד על בעלה והיה לקבר ולו׳ והספוד עליו׳ ונר׳ שרמז כאן מש״אחז״ל כל היוצא למלחמת בית דוד גט כריתו׳ כותב לאשתו ולז״א כי השמועה באה ותשמע אשת אורי׳ כי מת אורי׳ אישה כי בעם שכבו שבאישותו היא עומדת וז״ש ותשמע אשת אוריה כי מת אוריה אישה באישותו אבל באמת אינו כן אלא ותספוד על בעל׳ כי אינו אישה אלא זכרה לו אהבתו אותו לשעבר שהי׳ בעלה ולז״א בעלה ולא אישה. כי כבר נתגרשה ממנו והיינו דכתיב תקראי לי אישי ולא תקראי לי עוד בעלי שאפי׳ שכוונת הכתוב כי לשון בעל הוא נגזר מלשון בעלי׳ ופסילים ולז״א שלא יזכר עוד שם בעלים בפיה דכתיב לא ישמע על פיך אפשר עוד שאמר תקראי לי אישי כי היה אישכ׳ ויהיה לי אישות בכם בהווה ולא תקראי לי עוד בעלי על שם מה שבעלתי אתכם לשעבר אלא אישי תקראי לי בהווה וז״ש כאן ותשמע אשת אוריה מפי האומרים כי מת אישה שהיו חושבים שיש לה בהווה אישות אבל היא לא ספד׳ אותו כמספד האלמנה לא כמספד גרושה שסופד בעלה שמת על זכרון אהבת כלולותיה וסוף סוף שהי׳ בעלה לשעבר · ולפי התיקונים ז״ל שאמר נקרא אוריהו על שם שלא קרב אליה ולא בעלה ועדות בשמו שמו לוא״ו זאת על זה הענין נפרש הכתוב כך ותשמ׳ אשת אוריה כי מת אישה שהיה לו בה אישות לבד ולא בעילה אמנם בהספד שהספידה אותו היה הספד הגון כאלו היה על בעלה בבעילת עם היות שלא בעל אותה מעולם כי ראויה היתה בת שבע לדוד משתת ימי בראשית ולא קרב אליה. מהשי״ת ע״י ההלכה אולי לו חולשה או זולתו וז״ש והספד על בעלה ולא כתיב ותספד לבעלה :

ויעבור האבל וכו׳ מהרי״א ז״ל וירע הדבר אשר עשה דוד בעיני ה׳ דווקא בעיני ה׳ נגלה הענין הזה עם היותו נסתר מאד כי עיני ה׳ משוטטו׳ על כל דרכי בני אדם ולעומ׳ זה אמר וירע הדבר הזה בעיני ה׳ ולא בעיני יש׳ כי לא ידעו אמיתת הדבר אבל בעיני ה׳ שהכל גלוי וצפוי לפניו היה רע ומ״ש ותהי לו לאשה ע״י קדושין וכתוב׳ וחופ׳ ע״כ · ולע״ד נר׳ שהכתו׳ עצמו מקל אשמת דוד בקחתו אותה לאשה כי היה דוד ערו׳ כושה קלון העבור האפשר וז״ש ותהי לו לאשה ותלד לו בן משום ותלד לו בן היה ענין האשה אולי היה אפשר שיטעו שאחר המיתה של אוריה היה העיבור וז״ש ותלד לו בן לו דייקא ברשותו ובהתר גמור · ולזה לא היה כל כך הדבר רע בעיני ה׳ מצד הענין בעצמו כי ערו׳ כושה קלון זולתו כ״ש קלונו אבל מהיו׳ העושה דוד החסיד אשר לבו חלל בקרבו וסביביו נשערה מאד שהקב״ה מדקדק עם סביביו כחוט השערה ז״ש וירע הדבר לא מצד דבר כעור כזה והיינו דלא קא׳ וירע ה׳ דבר בעיני ה׳ לאיש כמוהו לא יאות דבר כעור כזה · או יאמר אשר עשה דוד שנקם נקמתו מאוריה על שאמר ואדוני יואב ולא היה ראוי יענישהו דוד אלא היה לו לדונו בסנהדרין והם יענישוהו וז״ש וירע הדבר כו׳ שהיה לו לדונו בסנהדרין או יאמר וירע הדבר אשר עשה דוד בקחתו האשה כענין רצחת וגם ירשת ובאו׳ ותהי לו לאשה שלא אמר ויקחה לאשה רמז כי ראויה היתה בת שבע לדוד וז״ש ותהי לו לאשה לו דייקא הראויה לו · או אמר לו לאשה ולא לאוריה שלא בא עליה כלל וכנז״ל והזכיר בס״ד בפ׳ ולרש אין כל כו׳:

וישלח ה׳ את נתן הנביא אל דוד לעשיר כו׳ ולרש אין כל כו׳ · ולע״דן לדקדק או׳ ב׳

את בית אדוני · כמו שכתבנו כי דוד זכה בנחלת שאול אחרי מות איש בשת : את נשי אדוניך · עגלה אשת שאול כמו שפירשנו ומיכל בת שאול ושתי הנשי' של שאול היו האחת היא אשתו והאחת בתו או כאמר כי גם רצפה פלגש שאול לקח דוד לאשה כדברי הדרש שכתבנו : ואם מעט · ואם מעט עמדת שלא חטאת אני הייתי מוסיף לך כבוד גדולה כהנה וכהנה וכבר כתבנו דרש כהנה וכהנה למעלה : הכית בחרב · כאילו אתה הכיתו כיון שצוית את יואב לשומו במקום הסכנה : ואותו הרגת בחרב בני עמון · אחר שאמר הכית בחרב למה אמר ואותו הרגת בחרב בני עמון ר"ל שתים רעות עשית במיתתו שהרגתו בחרב בני עמון כלומר שהפלתו ביד שונאי ישראל ובדברי רז"ל אף על גב דבכל התורה כלה אין שליח לדבר עביר' כי בכל מקום השולח פטור והשליח חייב הכא שאני שהכתוב קראו הורג שנאמ' ואותו הרגת והטעם לפי שהיה מלך ואין עובר על מצותו כאילו הוא הרגו וכן שאול שצוה להרוג נוב עיר הכהני' כאילו הו' הרגם ואף על גב שאין לאדם לעשות מצות מלך בזה הענין וכיוצא בו כמו שכתבנו למעלה כל איש אשר ימרה את פיך יומת יכול אפילו לדבר עבירה תלמוד לומ' רק אף על פי כן אין כל אדם נזהר בזה ויודע לדרוש אכין ורקין לפיכך העונש על המלך : לעיניך

רשי

ואוסיפה · והייתי מוסיף לך :
את נשי אדוניך · מיכל בת שאול :
כי

רלבג

ויאמר נתן אל דוד אתה האיש · אמרו רבותינו ז"ל כי כמו שמשפט דוד כן היה כמו שאמר תחת הכבש' ישלם ארבעתים כי הוא המית אוריה ומתו תחתיו ארבעה מבניו והם בן בת שבע אמנון ואבשלום ואדוניה · והנראה בעיני כי על מה שאמר ישלם ארבעתים הוא שמשפטו הש"י שישכב איש עם הרבה מנשיו לעיני השמש והוא היה אבשלום שבא אל עשר פילגשי אביו אלא כי במה שאמר חי יי' כי בן מות האיש העושה זאת לא שפטו הש"י כפיו ולזה אמר לו נתן גם יי' העביר חטאתך לא תמות ובעבור שבעזר בחרב שונאיו להרוג אוריה היה דינו שתמשול חרב שונאיו על ביתו ימים רבים מצורף אל זה מה שעש' כנגד השם ית' להשתדל בהריגתו כדי שיקח את אשתו לו לאשה ולפי שמאתו היית' ההתחלה בזאת העביר' גם הש"י רצה שתצמח לעה מביתו לשלם לו גמול עליה וכן היה כי מביתו נמשך רעת אמנון ואבשלום ושכב אבשלום את נשיו לעיני השמש : ויאמר

וַיֹּ֧אמֶר נָתָ֛ן אֶל־דָּוִ֖ד אַתָּ֣ה הָאִ֑ישׁ כֹּה־
אָמַ֨ר יְהוָ֜ה אֱלֹהֵ֣י יִשְׂרָאֵ֗ל אָנֹכִ֞י
מְשַׁחְתִּ֤יךָ לְמֶ֙לֶךְ֙ עַל־יִשְׂרָאֵ֔ל וְאָנֹכִ֥י
הִצַּלְתִּ֖יךָ מִיַּ֥ד שָׁאֽוּל׃
וָאֶתְּנָ֨ה לְךָ֜ אֶת־בֵּ֣ית אֲדֹנֶ֗יךָ וְאֶת־
נְשֵׁ֤י אֲדֹנֶ֙יךָ֙ בְּחֵיקֶ֔ךָ וָאֶתְּנָ֣ה לְךָ֔ אֶת־
בֵּ֥ית יִשְׂרָאֵ֖ל וִיהוּדָ֑ה וְאִ֨ם־מְעָ֔ט
וְאֹסִ֥פָה לְּךָ֖ כָּהֵ֥נָּה וְכָהֵֽנָּה׃ מַדּ֜וּעַ
בָּזִ֣יתָ ׀ אֶת־דְּבַ֣ר יְהוָ֗ה לַעֲשׂ֤וֹת הָרַע֙
בְּעֵינָ֔ו אֵ֚ת אוּרִיָּ֣ה הַחִתִּ֗י הִכִּ֣יתָ בַחֶ֔רֶב
וְאֶת־אִשְׁתּ֖וֹ לָקַ֣חְתָּ לְּךָ֣ לְאִשָּׁ֑ה וְאֹת֣וֹ
הָרַ֔גְתָּ בְּחֶ֖רֶב בְּנֵ֥י עַמּֽוֹן׃ וְעַתָּ֗ה לֹא־
תָס֥וּר חֶ֛רֶב מִבֵּיתְךָ֖ עַד־עוֹלָ֑ם עֵ֚קֶב
כִּ֣י בְזִתָ֔נִי וַתִּקַּ֗ח אֶת־אֵ֙שֶׁת֙ אוּרִיָּ֣ה
הַחִתִּ֔י לִהְי֥וֹת לְךָ֖ לְאִשָּֽׁה׃

בה

(margin notes: נ' דשמיך למשיחה · ז' קמצין וכל אס"ף דכו' · ל' ואס' ובכיפ' · ל' · בעיני ק' · ל' ותט')

וַאֲמַר נָתָן לְדָוִד אַתְּ גַּבְרָא כִּדְנַן אֲמַר
יְיָ אֱלָהָא דְיִשְׂרָאֵל אֲנָא מְשַׁחְתָּךְ
לְמֶהֱוֵי מַלְכָּא עַל יִשְׂרָאֵל וַאֲנָא
שֵׁיזֵבִיתָךְ מִידָא דְשָׁאוּל׃ וִיהָבִית לָךְ
יַת בֵּית רִבּוֹנָךְ וְיַת נְשֵׁי רִבּוֹנָךְ בְּחֵיקָךְ
וִיהָבִית לָךְ יַת בֵּית יִשְׂרָאֵל וִיהוּדָה וְאִם
זְעֵיר וְאוֹסֵיף לָךְ כְּאִלֵּין וּכְאִלֵּין׃ מָא
דֵין כְּסַרְתָּא עַל פִּתְגָּמָא דַיְיָ לְמֶעְבַּד
דְּבִישׁ קֳדָמוֹהִי יַת אוּרִיָּה חִתָּאָה
קְטַלְתָּא בְּחַרְבָּא וְיַת אִתְּתֵיהּ
נְסֵיבְתָּא לָךְ לְאִיתּוּ וְיָתֵיהּ קְטַלְתָּא
בְּחַרְבָּא דִבְנֵי עַמּוֹן׃ וּכְעַן לָא תִפְסוֹק
חַרְבָּא מִן אֱנָשׁ בֵּיתָךְ עַד עָלְמָא חֲלַף
דְּאַשְׁטֶתְנִי וּנְסֵבְתָּא יַת אִתַּת אוּרִיָּה
חִתָּאָה לְמֶהֱוֵי לָךְ לְאִיתּוּ׃

כדנן

מסרה

מעט ז' זקפין קמצין בקריא' וסימ' ונשארתם במתי מעט תחת · ואם מעט ואוסיפה לך כהנה · גם כי יתנו בגוים · זרעתם הרבה והבא מעט · פנה אל הרבה והנה מעט · יוקצף גדול אני קוצף · רק הכהנים היו למעט דעזרא · וכל אתנחתא וסוף פסוק דכוותהו' קמצין :

אנכי משחתיך וגו' וזה גרם לך שהצלתיך מיד שאול והאבדתי את שאול מפניך ואלולי שמשחתיך לא האבדתי אותו כמשו"ל במ"ק שאמר הק"בה לדוד אלמלא אתה שאול והוא דוד האבדתי כמה דוד מפניו ופירש"י שה"ש בדיק מפך ואעפ"כ מפני שענר על דברי האבדתי אותו מפניך ונתתי לך את בית אדוניך שאת תמשול בכם וא"כ מדוע בזי'ת וגו' כי היה לך לנטור משאול שלא תעבור ותדחה גם אתה ואמר אנכי משחתיך וגו' כי לא משואל הדיק השמן על ראשך כי אם אנכי כמ"ש ז"ל שטרם יקרב אל שמואל קרן השמן מיד שמואל על ראש דוד נענה כי הוא ית' משחו וכן אנכי בעצמי הצלתיך מיד שאול כמה פעמים ולא היה אפשר על ידי זולתי כי אין יכול להציל מיד בעל בחירה אם לא הש"י לבדו : קטלתי

כלי יקר

זימר אפו באיש מאד כדמסיק ויאמר כו' ועל זולת האיש חרה אפו אלא לא מאד וכו' :

זאת הכבשה וכו' עיין רש"י ז"ל ואם כן ארבעתים כמו ארבעה וכן מהר"יא ז"ל כדין התורה ארבע לאן תחת השה ונתן טעם למה שגזר עליו המיתה שהוא על אכזריותו כמו שהוא לא חמל על הרש אשר אין לו כל אין ראוי לחמול עליו ע"כ ועיין הר"דק ולחז"ל ד' פעמים ד' שהיו א"כ י"ו בילקוט בשם המדרש אמר רבי יהודה בר קניגא אמר לו הב"ה אתה כאפת אחת י"ו בו אפות לך אהה רבתת אחת י"ו כרבהו' לך ע"כ וסברת המתרגם הוא מדקאמר ארבעתי' שמורה כמה פעמים ד' ראוי לו' שהוא י' פעמים ד' שעשרה הם גדר כל המספרי' ולז"א ארבעים כנז"ל: ולע"דן לדקדק כפל עקב אשר עשה את הדבר הזה ועל אשר לא חמל כו' שהוקשה לו למה נתן לו שני דינין מיתה ותשלומין ומספיק א' וקי"ל קים ליה בדרבה מיניה כדי רשעתו משו' רשעה אחת אתה מחייבו ולא משום שתי רשעות לז"א כי ישלם ארבעתי' עקב אשר עשה את הדבר הזה המכס משפט מות כת"יב א"כ בעת הזביחה אשר לא חמל בעת הזביחה על רש כזה כמלאו השני עונשים על ב' ענינים אחר שכתבתי זה מצאתי להר' ב"ע ז"ל בקירוב בשער מ"ו והרחיב בזה ואם כפרש ארבעתים כפשוטו על תשלומי ארבעה לאן תחת השה וכדפרש"י ז"ל ידוקדק בזה אומרו לשון עקב אשר עשה את הדבר הזה שעקב מורה על הקנבה הקבועה בתורה המכס אומרו ועל אשר לא חמל ועל דפסיק הענין וחוזר לראש כאמור חוזר לבן מות שאמר ולא ככלל בתיבת עקב מדקאמר ועל ולא קאמר ואשר לא חמל ועל דפסיק הענין וחוזר לראש קאמר לבן מות כולי :

ויאמר נתן כו' עיין הר"לבג ז"ל ומהר"יא אתה האיש העשיר הנז' ובאר עשרו בראשונה אנכי משחתיך למלך וכו' ע"י שמואל ואחרי המשיחה ואנכי הצלתיך מיד שאול ואחרי מות שאול ואתנה לך את בית וכו' פירש נכסיו והומר ואת נשי אדוניך בחקך אין הכוונה שהיו נשי שאול לדוד לנשים אבל אמר שנשיו הם ברשותו ללקחם אם ירצה ואין מי שימחה בידו כי הוא יכול כפי הדין לקחתם שאלמנת המלך מותרת למלך אחר עד כאן או סברת רבי יהודה שסובר מלך נושא אלמנתו של מלך · ועיין הר"דק ז"ל ורש"י ז"ל: ולע"דן להכריח במה שאמר שנשיו הם ברשותו לא שלקחם ממש ויכריח כן אומרו ואתנה לך את בית אדוניך ואת נשי אדוניך הכל יחדיו בחיקך בכלל בנתינה אחת הנזכרת ואתנה לך את בית אדוניך ואת נשי אדוניך ואחר כך אמר שנית ואתנה לך את בית ישראל ויהודה שאע"פי שיהודה קדמו לבית ישראל לא אמר את בית יהודה וישראל כי ישראל עיקר והם רבים וראוי לומר בישראל לשון בית ולכלל עם בית ישראל יהודה שחוזר אל הבית הנז' בית ישראל כו' בית כלול משניהם · או רמז לו שעם היות דוד משבט יהודה והשכל היה מחייב שיחשיבוהו ושיאהבוהו הם יותר מישראל והגיד שלא היה כן אלא ואתנה לך לשעבודך את בית ישראל עיקר ויהודה טפלה כנ"ל וימלוך דוד על כל ישראל שלא הזכיר אלא ישראל שקבלו עליהם עול מלכותו בלב שלם מלבד היותו עושה משפט וצדקה ויהודה נזכר ברבוי תיבת כל ישראל שאמר · ואם מעט בעיניך שררה זו על בית ישראל הנז' ואוסיפה לך כהנה עוד ארתיב גבולך כהנה וכהנה שתכבוש עוד ארצות רבות ויהיו לך למס עובדו ויעבדוך וזהו שאמר ואוסיפה בלשון עתיד וחז"ל דרשו לענין הנז"ל ואם מעט במסכת סנהדרין פרק כ"ב המלך לא ירבה לו נשים אלא י"ח רבי יהודה אומר מרבה הוא לו ובלבד שלא יהיו מסירות לבו רבי שמעון אומר אפי' אחת ומסירה את לבו לא ישאנה אם כן למה נאמר לא ירבה לו אפי' כאביגיל י"ח מנא לן דכתיב ויולד לדוד בחברון ויהי בכורו אמנון לאחינועם היזרעאלית ומשנהו כלאב לאביגיל והשלישי אבשלום בן מעכה והרביעי אדוניה בן חגית והחמישי שפטיה בן אביטל והששי יתרעם לעגלה אשת דוד אלה יולדו לדוד בחברון וכתיב ואם מעט ואוסיפה לך כהנה וכהנה כהנה תריסר וכהנה י"ח מתקיף ליה רבינא ואימא כהנה י"ב וכהנה כ"ד עד כאן בגמרא ובילקוט הביא תוספת בזה זה לשונו תניא כמי הכי לא ירבה לו נשים יותר מכ"ד ולמאן דדריש כהנה כ"ד וכהנה מ"ח עד כאן בגמרא ותנא דידן מאי טעמיה אמר רב כהנא מקיש כהנה בתרא לכהנה קמא מה כהנה קמא שית אף כהנה בתרא שית עד כאן וכ"ל דתנא דידן ס"או של וכהנה לא דריש אמנם הבנת תניא נמי הכי דיליף כ"ד אפשר שהוא באחד משני פנים האחד שם היו לו כהנה שם הרי י"ב וכהנה בתרא הוא ככל הי"ב הנז' כהנה אוסיפה לך הרי כ"ד ולפי זה כהנה בתרא י"ב וכהנה קמא שש · או אפשר דלעולם כהנה קמא וכהנה בתרא שוים שש שש אלא דוא"ו דוכהנה וא"ו מוסיף עוד שש וא"כ הן כ"ד ומ"ש ולמאן דדריש כהנה כ"ד וכהנה מ"ח אין הכוונה בוא' כהנה כ"ד על כהנה קמא דא"כ קשה מנא ליה כ"ד דימא י"ב לבד ולהפוך אלא ודאי מוכהנה דריש והכי קאמר מאחר שלמדני מכהנה קמא י"ב כשאומר כהנה בתרא דהיינו עוד כהנה הנז' שהוא סך י"ב הרי שש נשים היו לו כהנה הוסיף עוד שש הרי י"ב ויהיו מ"ח וז"ש ולמאן דדריש כהנה ר"ל אילו לא אמר וכהנה בו"או אלא כהנה בלי וי"ו הייתי דורש כהנה כ"ד והו' וכהנה וכהנה בו"או יתירה שהי"לל כהנה ו"או לרבות שעור הסך עצמו הנזכר שהוא כ"ד המדים עולים מ"ח וכ"ע מ"ח מנא לך דילמא לו' כהנה י"ב כהנה י"ב הרי כ"ד וא"ו של וכהנה י"ב כמו התיבה עצמה של כהנה א"כ יהיו ל"ו ולא מ"ח ואפשר שכיון שהאי תנא שאמר כהנה כהנה דומים זה לזה שכהנה קמא מביא ששה כעין הסך שהיו לו לדוד ששה נשים הרי י"ב וכהנה בתרא מביא י"ב בדומה לסך הקודם שהם י"ב וכעשו כ"ד אם כן הו"או של וכהנה שהרי הוא כאילו נכתב כהנה אחר הרי יהיה שיעור הסך הנזכר אם כן הם מ"ח וכו' :

מדוע בזית את דבר ה' כו' חז"ל אמרו במדרש רבנן אמרי ואותו הרגת בחרב בני עמון בחרב' צדיקים כיוצא בו כאוריה הרג' בחרב בני עמון ע"כ ובזה מובן יותר ואותו הרגת שכבר אמר את אוריה החתי הכית בחרב ומובן הו' אוריה החתי כי בתחילה דבר עליו הו' ואותו הרגת על זולת אוריה דהיינו צדיקים כיוצא בו · וכבר פירשתי ל"עד הבנת זה המאמר בפ' ויהי בשמו' יואב את העיר עיין עליו שם כי שם ביארתי אופן הריגתם שהיה בכח ולא בפועל · ועיין הרד"ק ז"ל וכן מהר"יא ז"ל :

ולע"דן בזה הענין שיואב חשב דמורד במלכו' הוא ולכך עשה דבר המלך חסיד כדוד שאילולי כן לא היה הורגו כי יודע הוא לדרוש אכין ורקי' ומה שדרשו חז"ל גבי אכי פי מלך שמור לענייני מסים וכיוצא אבל לא בדברי תורה ומצוה · ולבא אל כוונ' הפסוקים נר' לי לדקדק : ולע"דן יש לדקדק מהו הדבר הזה שאמר שביזה ועוד כפל את אורי' החתי הכית בחרב ואותו הרג' ולמה שינה בין הכא' להריג' ולמה הפסי' ביניהם בענין ואת אשתו לקח' לך · ונר' שדבר ה' אשר בזה הוא אשר דבר להמליכו שעכשיו בזה אותו דבר שיהמ' ראו אשר בחר בו ה' איש אשר נואף את אשת רעהו עוש' רע בעיני ה' וז"ש מדוע בזית את דבר ה' או יאמ' מדוע בזית את דבר ה' הוא אשר דבר ונתתי פני באיש ההוא ובמשפחתו כשמחפים עליו וכן הנסתרו' לה' אלהינו כי הכל גלוי וצפוי לפניו ית' וכיוצא מהדברים המודיעים שהכל לפני פניה' והשגחתו אם יסתר איש במסתרי' ואנכי לא אראנו אשר לעומת זה אח"זל במסכ' כל מי שלא חס על כבוד קונו ראוי לו שלא בא לעולם ופי' המפרשי' ז"ל משנה זו על החוטא בסתר לאמר מי רואינו מי יודענו ולא ידע כי ה' רואהו ויראנו לזולת כמו שאח"זל והנכי לא אראנו אל תקרי אראנו אלא אראנו לאחרי' והכריתם כן דפשיטא שה"בה יראנו ומאי קמ"ל אלא ודאי אראנו לאחרים כתיב וז"ש כאן מדוע בזית את דבר ה' הנזכר' שהחוטא בסתר מראהו הב"ה לכל וז"ש בזית את דבר ה' ולא חסת על כבוד ה' עין רואה לעשו' הרע בעיניו שלא בעיני הבריו' וחשב' למשפט מי רואנו במסתר ובמחשך ונעל' ממך שארך והרך לאחרים · והמ' לעשו' הרע בעיניו והכתיב בעינו והכוונ' אפשר שמה שנא' בהש"ית עיני הוא על מעלות ההשגחה שעיניו משוטטו' בכל הארץ וטע' עיניו שני' אמרו המקובלי' ז"ל כי קליל' לאל מהגשמו' אבל הוא משל ומליצ' אל הדין עין א' שמאל דוחה והרחמי' עין ב' ימין מקרב' וע"כ אמ' שלמעלה למעלה בנסתרו' אית עינא פקיחא לעלמין לפי שהיא רחמי' גמורי' שנ' וברחמי' גדולי' אקבצך שאין שם עפעף שהוא משל אל העוונו' המפורדי' דין להיו' מפסיק בין רחמים אל הנמצאי' כעפעף זה שמחפ' כי שם הכל רחמי' ועליה נאמר הנה עין ה' אל יראיו למיחלים לחסדו עין בלשון יחיד ובהקדמת' זו הבין הומ' כאן לעשו' הרע בעיניו קרי והכתי' בעינו להגזי' חומ' עון דוד שעל' עד עינו הנז' אשר כולה רחמים אפי' הכי רע בעינו ההיא והסתי' פניו ממנו לסיב' היותו רעתו לפרש לקולא ונאמר שבמקום עיני ה' אשר יש ימין ושמאל דין ורחמים בתיקונא דזעי' אנפין היה דינו של דוד שקול שאם באנו לחייבו הדין מחייב כי הדבר מכוער מהבחינו' שאו' את אוריה כו' ואשתו לקחת כו' הראש וגם יש ומזאת הבחינה מהב' עיני ה' אשר רע בעיניו האחד הוא שרע בעינו שהרי יש ללמד עליו זכות שגט כריתות כותב ועל אוריה מורד במלכות הוא וכיוצא מהטענות הנז' לזה אמר לעשות הרע בעיניו בעינו א' של דין כאמור · והבן זה כי הוא סוד ומ"ש את אוריה החתי הכי' כו' ידוע כי הגוף כמו לבוש לנפש והנה ההריגה לגוף וכמ"ש חז"ל שהמחטיא חמור מההורג שההורג הורג הגוף והמחטיא הורג לנפש וכמ"ש הראשונים ז"ל בפסוק זדון לבי עשה לנפשי לנפשי דייקא שאין האויב יכול לעשות לנפש אלא לגוף על כן בא כפל הפסוק הזה במילו' שונות כמו שכתבתי בכלי חמדה את אוריה החתי הוא בבחינת הגוף שאתי היה והוכה ומת ז"ש לשון הכית המכס בבחינת החרב של בני עמון המצוייר בה שקח בני עמון שכהן לו תגבורת וכח בהיות לדיק וחסיד כאוריה על ידי אותו החרב לזה אמר ואותו הרגת ר"ל אותו על עצמו ממש מפאת נפשו הרי הוא כאילו אותו הרגת ממש מצד היות ההריג' בחרב בני עמון ולא בחרב בית דין הצדק ולהורות שהם שני ענינים מחולקים הפסיק באשתו לקחת לך לאשה · ואפשר שאמר בתחלה את אוריה החתי הכית כו' ר"ל מתחלה כשראית לנאוף סמכת שאם תתעבר תהרוג אותו שסוף המעשה היה תחלת המחשבה ז"ש את אוריה החתי היה לנגד עיניך כאילו הכית בחרב ועל זה בטחת שאשתו לקחת לך לאשה לפי שעה לזנות וביינו דלא קאמר כאן להיות כדבסמוך כי לשון הווה מורה על דבר המורה תמיד לדרך קבע שאחרי אשר לקחת את אשתו לך לאשה יצא הדבר מן הכח לפועל ואותו הרגת בפועל הרגת בחרב בני עמון כמו שסברת מתחלה :

ועתה לא תסור כו' מהר"יא ז"ל אחרי שבאר המשל זכר העונש בשני הדברים על ענין אוריה דסליק מיניה אשר הרגו בחרב אמר ועתה לא תסור חרב מביתך עד עולם וכן היה שנהרגו בניו וגם כל זרעו היו הורגים והרוגים אמנה על זה הענין והמכס על ענין בת שבע אמר עקב אשר בזתני כו' לכן כה אמר הנני מקים רעה הנה נתבאר שאומרו ועתה לא תסור מקושר למעלה ואומרו עקב אשר בזיתני הוא דבק למטה עם אומרו כה אמר וכו' :

ולע"דן דוחק גדול לומר שאומר עקב אשר בזיתני שיהיה מקושר אל כה אמר וכו' שלשון עקב נראה שהוא סיבת עונש מה שאמר לא תסור חרב וכו' הן אמת שמהר"יא ז"ל הכריחו לפרש כך כיון הדברים להיות ענין החרב עונש לאותו הרגת בחרב בני עמון ועונש הנשים על שלקח בת שבע יצרהה לע"ד במה שזכרתי בפסוק הקודם במה שאמר מדוע בזית את דבר ה' ואת אוריה

רדק

לעיניך · כי אפילו תדע לא יהיה בידך למנוע והרי הוא כאילו הוא לעיניך : לרעיך · כתוב בי"וד והוא' לשון יחיד והי"וד למ"ד הפועל או פירוש לאחד מרעיך כלומר אחד מאוהביך ואין לאחד אוהב יות' מבנו או למי שירצה להיות כאילו רעך בשוה בדבר המלוכה : עם נשיך · הם הפלגשים : לעיני השמש הזאת · בגלוי כי בגלוי נכנס אבשלו' עמהן לאהל · יש לשאול איך גזר האל על אבשלום שיחטא וישכב עם נשי אביו ואם לא חטא דוד לא היה חוטא אבשלום והנה נענש דוד בדבר חטא אבשלום יש לפרש כי האל לא גזר בפירוש על אבשלום ולא הזכירו בשם ואף על פי שידע האל כי אבשלום יהיה החוטא בעבור תאות נפשו לחטוא לא שהאל גזר עליו לחטוא ואם לא חטא דוד היה האל מונע נשי דוד מהמכשול על ידי סבה אף על פי שאבשלו' סופו לחטוא מפני תאות יצרו לא היה חוטא עם נשי אביו ועוד כי לא היה חטא גדול בזה כי פלגשי אביו היו ומפותת האב מותרת לבן אלא לפי שהיו פלגשי מלך אסורו' לכל אדם וכ"ש כי לבנו מכוער הדבר ורבי' סעדיה ז"ל כתב כן כי אלה הדברי' אשר ספר נתן לדוד על שני חלקי' אחד מהם מעשה הבורא והוא הגברת אבשלו' והשליטו על כל אשר לדוד ועל זה אמר הנני מקי' עליך רעה והשני מעשה אבשלום בבחירתו והוא מה שכתב ושכב את נשיך ורצה בהקדמתו להודיע לדוד בחירת אבשלו' להראות את לבו בזה : גם יי' העביר · גם לרבות על וידויו כלו' כמו שאתה מתודה כן הוא ג"כ קבל תשובתך והתודותיך : לא תמות . ואע"פ שאתה חייב מיתה האל קבל התודותיך ותשובותיך ולא תמות אתה · כלומר לא תמות מות רשעי' שהרד נפשך בגיהנם כמשפט החוטאין אבל תענש בעולם הזה בעון הזה כי עונש הבעילה ושכב עם נשיך ובכלל זה המרד שמרד בו אבשלום כי לא יוכל שישכב עם נשיו אם לא מרד בו בתחלה ועונש ההריגה לא תסור חרב מביתך עד עולם ועוד זה הבן הילוד לך שנולד בעון מות ימות : נאץ · מקור בחירק וכמוהו אחר חלן את האבני' : את אויבי יי' · ר"ל נזכה את יי' ויונתן פירשו כמשמעו ארי מפתח פתחתא פומ' דסנאי עמא דיי' כלומר שנתת פתחון פה לשונאי ישר' שנעשה בישראל דבר רע כזה : וילך נתן אל ביתו · להודיע שנפרד ממנו תכף שאמר לו הנבואה ולא הלך לו כבו' להאריך ולשבת עמו כדי להראות כי כעס היה עליו או פי' תכף שהלך נתן אל ביתו ויגף יי' את הילד :

ויאנש

כִּדְנַן אֲמַר יְיָ הָא אֲנָא מְקִים עֲלָךְ בִּישָׁא מִבֵּיתָךְ וְאֶדְבַּר יָת נְשָׁךְ לְעֵינָךְ וְאֶתֵּן לְחַבְרָךְ וְיִשְׁכּוּב עִם נְשָׁךְ לְעֵינֵי שִׁמְשָׁא הָדָא׃ אֲרֵי אַתְּ עֲבַדְתָּא בְּסִתְרָא וַאֲנָא אַעֲבֵיד יָת פִּתְגָּמָא הָדֵין קֳדָם כָּל יִשְׂרָאֵל וְקָבֵיל שִׁמְשָׁא׃ וַאֲמַר דָּוִד לְנָתָן חָבֵית קֳדָם יְיָ וַאֲמַר נָתָן לְדָוִד אַף יְיָ אַעֲבַר חוֹבָךְ לָא תְמוּת׃ בְּרַם אֲרֵי מְפַתַּח פְּתַחְתָּא פּוּמָא דְסַנְאֵי עַמָּא דַיְיָ בְּפִתְגָּמָא הָדֵין אַף בְּרָא דְאִתְיְלִיד לָךְ מֵמַת יְמוּת׃ וַאֲזַל נָתָן לְבֵיתֵיהּ וּתְבַר יְיָ יָת רַבְיָא דִילִידַת

אתת

כֹּה ׀ אָמַר יְהוָה הִנְנִי מֵקִים עָלֶיךָ רָעָה מִבֵּיתֶךָ וְלָקַחְתִּי אֶת־נָשֶׁיךָ לְעֵינֶיךָ וְנָתַתִּי לְרֵעֶיךָ וְשָׁכַב עִם־נָשֶׁיךָ לְעֵינֵי הַשֶּׁמֶשׁ הַזֹּאת׃ כִּי אַתָּה עָשִׂיתָ בַסָּתֶר וַאֲנִי אֶעֱשֶׂה אֶת־הַדָּבָר הַזֶּה נֶגֶד כָּל־יִשְׂרָאֵל וְנֶגֶד הַשָּׁמֶשׁ׃ וַיֹּאמֶר דָּוִד אֶל־נָתָן חָטָאתִי לַיהוָה וַיֹּאמֶר נָתָן אֶל־דָּוִד גַּם־יְהוָה הֶעֱבִיר חַטָּאתְךָ לֹא תָמוּת׃ אֶפֶס כִּי־נִאֵץ נִאַצְתָּ אֶת־אֹיְבֵי יְהוָה בַּדָּבָר הַזֶּה גַּם הַבֵּן הַיִּלּוֹד לְךָ מוֹת יָמוּת׃ וַיֵּלֶךְ נָתָן אֶל־בֵּיתוֹ וַיִּגֹּף יְהוָה אֶת־הַיֶּלֶד אֲשֶׁר יָלְדָה

אשת

רשי

כי נאץ נאצת את אויבי · כינוי הוא זה דרך כבוד למעלה ויונתן תרג' ארי מיפתח פתחת פומא דסניא עמא דיי' :

ויאנש

מסרה

בסתר ד' וסימן נמסר בסתר תבא :

מנחה קטנה

שמאתי לה' כמה שכתיבתי דבר ב' כאשר אמרת לי ובדבר שבין אדם למקום יש סליחה בוודוי ועוזב ירוחם : גם ה' העביר שאמתן מה שבינו לבינך אתה מה שאמרת כפיך ששעה כאיש שהוא בן מות אות הכנסה ישלם ארבעתים שהמיתה היה על חטא לה' גבוה מון אלול השם שאינו שיתכפר כי אם במיתה ותשלומי ארבעה מה שנוגע בינך לבין האדם וע"כ אלא השם יכפר לך לא תמות אמנ' תשלומי ארבע' זה אלא האד' לא יתכפר כי אם בתשלומים שימשו ארבעה שבניך וכיון שזה הילד הוא בא מעונש המעשה ע"כ בו יתחיל התשלומין ואע"פ שהיה לך לשלם ארבעה עלכד זה שבן הילוד כיון שבו נעשה העביר' מ"מ גם בזה ישא ה' פניך שאף הוא יהיה בחשבון הארבעה וז"ש גם הבן הילוד לך וגו' ירצה שגם מיתתו יהיה לך לכפרת עון בחשבון התשלומין ואלא היה הילד הלזה כבר לא היה ניכר בעונש כ"כ ע"כ המתין ה' עד שהלך נתן אל ביתו ואח"כ ויגף ה' וגו' :

בעוד

כלי יקר

אוריה החתי הכית בחרב שזה היה בכח שעל סמיכות ההכא' של אוריה נשענת לבא אל אשתו ולקחתה אותה לאשה וזהו שאמר ועתה לא תסור חרב מביתך עד עול' ר"ל מתחל' משחתיך לתלך ואנכי בהשגחה הללתיך מיד שאול אכן עתה שבטחת על חרבך שהרגת בו את אוריה במה שאמר הכית בחרב וסוף סוף הרגתו בחרב בני עמון הנה ועתה לא תסור חרב מביתך שילטרכו להעזר מחרב ולא תסור מביתך עד עולם לא אמר עולם או לעולם אלא עד עולם שמורה שיש הגב' לדבר והוא עד עת בא משיח שברוח פיו ימית רשע ולא בחרב ובכלל אומרו לא תסור חרב מביתך בכלל גם כן שיפולו בחרב בניו ובני ביתו עד עולם וזהו שאמר ועתה לא תסור חרב מביתך להכות או להיות מוכה שהשני ענינים נכללים כיון שלכי הייתי עמך ובזיתני לא חסת על כבוד קונך ותקח את אשת אוריה בעודה אשת אוריה רולם לומר בחזקתו שאע"פ שנתן לה גט כריתות בחזקת אוריה היתה כי מתן בסתר היה · ונוסף עוד שלאחרי פטירתו לקחת אותה להיות לך לאשה בהויה עולמית וזה כיון באומרו כאן לשון להיות ולמעלה אמר לקחת לך לאשה שבזה הוספת על תעלתך כי רצחת וגם ירשת אשתו לעולם : ואולי רמז . לא תסור חרב מביתך שמתוך ביתך ממש יהיה החרב מקלת ביתך על קצתו שמהם ובהם יפלו וכן היה שאבשלום הרג את אמנון ותמתנה דוד דהיינו בביתו הוקם החרב על אבשלום ושלמה הרג את אדוניה הרי שלא שרה החרב מהכו' בבית דוד נביא החרב מביתך ממש על ביתך והיינו דסמוך כה אמר ה' כו' הנני מקים עליך כו' :

כה אמר ה' הנני מקים כו' עיין הר"דק ז"ל וכן הביא מהר"יא ז"ל וכיוצא בזה הוא מה שכתב הרמ"בם ז"ל בהלכות תשובה שבענין מצרים לא גזר הקדוש ברוך הוא על המצריים שישעבדו את ישראל עיין שם כי זו היא פנת התורה שהבחיר' והרצון ביד האדם והידיעה האל היא אף על פי שיודעת העתידות מניח טבע האפשר ולא תמנע הבחירה ורצון : ולע"דן לדקדק אומרו הנני מקים רעה שאין הקדוש ברוך הוא מכנה שמו על הרעה דכתיב ויקרא אלהים לאור יום ולחושך קרא לילה אם כן איך כה אמר ה' וכו' הנני מקים וכו' אומרו הנני מוכן ומקים אין דהוי בענין פורענות ומהו ולקחתי נשיך לעיניך כי לא היה לעיניו שהרי ברח דוד וכבר כתקנו בזה הלשון המפרשים כנזכר לעיל ומהו לעיני השמש הזאת מכלל דאיכא אחריתי · ונראה במה שאמרו חכמינו ז"ל גבי מזמור לדוד בברחו מפני אבשלו' בנו קינה מבעי ליה ותרצו שטובה גדולה עשה עמו הקדוש ברוך הוא שברח מפני אבשלום בנו שסוף סוף ירחם עליו אם יפול בידו והוא טוב מעבד או ממזר שיקום מביתו כי מביתך סתם כתיב והנה הכל גלוי לפניו יתברך לזה הגיד לו מראשית אחרית ואמר הנני מקים מביתך לרמוז שלא יהיה מקים עבדו כי אם בנו ועל בחינת הטובה הזאת אמר וכינה שמו השם יתברך לומר הנני מקים עליך רעה מביתך · וכיוצא בזה פירשו גבי והני הנני מביא את המבול וכי תימא היאך אתה יתברך מכנה שמך על הרעה ופורענות המבול לזה אמר מים על הארץ וכו' מים ירד אם יחזרו בתשובה וכן וה' המטיר על סדום וכו' בתחלה מטר אם ישובו וכשלא שבו נעשו אש וגפרית · ואמר עליך שלא תהיה הרעה נראה עליו מרחוק קודם הגעתה אליו ולזה לא אמר הקים אליך אלא עליך ממש כיון שהיא מתוך ביתך בקימה מיד היא עליך ולכן הוצרך דוד לברוח מיד מפני אבשלום שהיתה רעה עליו · או רמז עליך לומר שאפילו שתגלה עם כל זה הרעה נופלת עליך כיון שהיא קמה מביתך בין שתגלה ובין שתגולה לעולם היא עליך · ואמר ולקחתי נשיך לעיניך וכו' לא ייעד לו השם יתברך שהשכיבה תהיה לעיניו אבל אמר השם יתברך שלקיחת הנשים יקחם השם יתברך לעיניו של דוד שירא' בעיניו לנשיו שיניחם להפקר ואין לאל ידו להוליכם עמו כי בורח הוא וישב חכמים אחור וזהו שאמ' ולקחתי את נשיך לעיניך ונתתי לרעיך לשון רבים כי בי"וד הוא ורוצה לומר שיהיו נתונות לפני רעיך המרובים שיעשו עצה עליהם כמו שיען אחיתופל אלוף ומיודע דוד ואפי' חושי הארכי רעה דוד הסכים בעצה זו כמו שהבין מהפסוקים ממה שכתוב בעצת אחיתופל הפנית שאמר חושי הארכי לא טובה עצת אחיתופל בפעם הזאת בפעם הזאת לאות בי"ב אלף למלחמה על דוד לא טובה אבל בפעם הראשונה מעצת בוא אל פלגשי אביך טובה היתה עצתו · אשר על כל זה הגיד לו הש"ית מראשית אחרית שלז"א לרעיך בלשון רבים אתן אותם לפניהם להתייעץ עליהם לא לענין שכיבה כי בענין השכיבה לא יהיה השוכב אלא א' לבד וז"ש ושכב עם נשיך זכר לשון יחיד על אבשלום · ואמר לעיני השמש הזאת כמו שאמר בס"ה על פסוק והוקע אותם לה' נגד השמש שנאמר על הש"ית שנאמר כי שמש ומגן ה' אלהים לכן זאת שנקרא שמש התפארת והיסוד שם אמרו ז"ל שמש בשבת לדקה לעניים היא המלכות שיבא אליהם השפע האי ויזכו ולזה בתחלה לעיני השמש הזאת הגשמית המאירה לארץ אמנ' אחר כך אמר כי אתה עשית בסתר וחללת שם שמים בסתר ונפרעים ממך בגלוי וזהו שאמר ואני אעשה עמך את הדבר הזה בגלוי נגד השמש נגד כל ישראל ונגד השמש סתם על כי שמש ומגן וכו' ולז"א נגד השמש ולא השמש הזאת כמ"ש בתחל' ואפשר לפרש בהפך שהו' השמש הזאת הוא כי שמש ומגן ה' המודע ליודעי חן השמש המיוחדת הוא' בזאת יבוא אהרן זו מלכות שמים · אמנם למטה אמר נגד השמש על הגשמי כמו נגד כל ישראל וכו' :

ויאמר דוד אל נתן כו' חטאתי כו' עיין הר"דק ז"ל והקשה מהר"יא ז"ל איך אמר חטאתי לה' שהרי שלא היה כאן כי אם חטא להש"ית בלבד והלא חטא לבריות ולאוריה שהרגו · וכן בספר תהלים לך לבדך חטאתי כו' ותירץ כי דוד עשה בסתר הן שכיבת בת שבע הן הריגת אוריה שלא ידעו ישראל דבר וכמו שנאמר כי אתה עשית בסתר ואני אעשה כו' נגד כל ישראל וכו' ועל כן אמר וירע הדבר אשר עשה דוד בעיני ה' ר"ל בעיני ה' בסתר עשה ולא בגלוי ומפני זה אמר חטאתי לה' ר"ל הנה אוריה כבר מת ואין לבקש ממנו מחילה ובת שבע היתה כשוחה לו והיא חפצת בדבר ואם כן היה הפשע מיוחד לשי"ת ואליו ראוי להודות ולבקש מחילה וסליחה וכפרה כי באשר יחטא לחבירו לא יכפר השי"ת עד שירצה את חבירו בעל הריב ובהיותו מת צריך להוליך עשרה על קברו לבקש ממנו המחילה והסליחה ולומר חטאתי לה' ולפלוני זה המת וכאן היה נמנע לעשות כן ללכת אל הקבר של אוריה ערום כוסה קלון ולגלות גלות הענין הנסתר באופן שלך לבדך כעשה החטא כלומר ובסתר ולך לבדך אני מודה שחטאתי כי כבוד אלהים הסתר דבר כיוצא בזה אשרי כסוי חטאה : וזהו שאמר חטאתי לה' ולפי שדור אמר שי ה' כי בן מות האיש העושה זאת על כן שהתודה וע"ז ירוחם ובאה תשובת נתן הנביא לאמר גם השם העביר חטאתך ולא תמות כמשפטך אשר הרצת לאמר כי בן מות האיש העושה זאת כי הוא מראשית העביר חטאתך ולא גזר עליך אפילו מתחלה מות עליך כי אם ושכב את נשיך וכיוצא כי לפניו נגלה ית' תשובתך אשר אתה עתיד לעשות ולפי זה גם ה' העביר חטאתך אין ראוי שיפרש אחר הודוי כי אם קודם הודוי והנה ודוי דוד לא בטל שום גזרה ממה שנגזר על דוד עליו השלום · ובס"ה דקדקו לשון העביר חטאתך שלא אמר מחל אלא אמר העביר שהמקטרג שנעשה מאותה עבירה עומדת לפני ה' מרחוק לקטרג ועל ידי הודוי יעבור אותו המקטרג אבל צריך תשובה גמורה למתותו כשב וכענין זהו שאמר גם ה' העביר חטאתך מלפניו ויועיל זה שלא תמות אבל צריך אתה עדיין תשובה ולכך דוד הקים עולה של תשובה מאז ואילך :

ולע"דן אומר גם ה' העביר חטאתך מהו גם כי גמים רבויי' די שיאמר ה' העביר חטאתך ונראה כי בענין דוד היה חטא לה' ועון בענין אוריה מהריגתו בחרב בני עמון והוא אמר חטאתי לה' שהוא הראוי לשאל ממנו הסליחה והכפלא כי אוריה היכנו לנ"א חטאתי לה' ולעומ' זה ענהו הנביא ואומר גם ה' העביר חטאתך כו' ר"ל כמו שאתה לא נתת אל לבך אלא על מה שחטאת לה' לבד הנה גם ה' כמוך העבי' חטאתך ויספיק זה שנשא עליך חטא אוריה שנאץ נאצת לשון כבוד אלא שהכתוב כינה כמו שיבוא בס"ד והכוונה כבר מחל לך ה' זול' מה שכבד את אויב ה' היינו בני עמון בהריגה אורי' בחרב בני עמון שצריך אתה להתענות ולהתודות על זה · והיה אפשר לפרש גם העביר חטאתך גם לרבות אוריה מאחר שאין אופן ללכת אל קברו כי בבני עמון הוא ולהו אורח הרעה למלך להתבזות ללכת אל קבר איש ועוד שיתפרסם עון אוריה וכבוד אלהים הסתר דבר כנז"ל :

אפס כי נאץ ה' כו' עיין רש"י וכן הר"דק ז"ל ומהרי"א ז"ל גם ה' העביר חטאתך לא תמות עם היות שבזמן העבר היית מוכיח רבים על כיוצא בזה ונאץ נאצת את אויבי ה' על הדבר הזה יסרת רבים ואתה עתה נכשלת עכ"ז ולא תמות ואולי היה זה מהרג נוב עיר הכהנים אולי היה דוד דורש על זה ומגיד עליו הגדות של דופי לכן בכלל העונשים הוא שהבן שנולד לך כו' ימות כי בחטא יחמתהו אמו בימי אוריה ואין ראוי שיחיה עד כאן : ולע"דן הכנוי הוא שנאץ נאצת כאילו אמר כבר כבדת את אויבי ה' בדבר כו' שמלאו מקו' לדבר על ה' תועה על שבחר באיש כמוך · או אפשר שהכנוי הוא באומרו את אויבי ה' כאילו אמר בדבר הזה של הריגת אוריה בחרב בני עמון דסליק מיניה בזה הוספת כח בשיקון בני עמון לנאץ את אהבי ה' שהם ישראל אלא שכינה הכתוב ובמקום אהבי ה' אמר אויבי ה' וגם גרמת פיקוח נפש להבן הילוד לך למת ימות זהו שאמר גם כמו שגרמת נאוץ לאוהבי ה' גם גרמת בדבר הזה הבן הילוד לך ימות כמאלו שלשה פירושים שידבר הפסוק בכנוי · ואפשר לפרשו כפשוטו עשית נאץ נאצת את אויבי ה' רוצה לומר נתת להם פתחון פה לנאץ ולחרף ולגדף באופן שהגיעו אשר ניאוץ אויב חרף ה' אתה סיבה זהרי הוא כאילו אתה בעצמך ניאצת אותו הניאוץ ולפי זה נאץ היינו מקור בחירק כמו שכתב הר"דק ז"ל אבל פקד מפעל הדגוש :

וילך נתן אל ביתו וכו' עיין רש"י ז"ל וכן הר"לבג ז"ל וכן מהרי"א ז"ל וילך נתן אל ביתו לומ' שתכף ומיד התחילה הגזירה האלהית להתקיים ותכף ומיד נגף ה' את הילד ויאנש :

ולע"דן הודיע הכתוב כי בהיות שם הנביא שלים הש"י שלוחו של אדם כמותו בהור פני מלך חיים על כן לא נגף הילד עד לכת נתן אל ביתו אז ויגוף ה' את הילד ויאנש לא בעוד היות שם הנביא מעין מרים שלא נצטערה עד הסתלק הענן ואז ויפן אהרן אל מרים והנה מצורעת ואמר ויגוף ה' את הילד הטעם לפי שהיתה הורתו בעוד בת שבע מוחזקת אשת אוריה ואף על פי שגט כריתות כותב לאשתו בנכעה הרי זהו שאמר ויגוף ה' את הילד יען אשר ילדה אשת אוריה לדוד ואפשר עוד אומר וילך נתן מקושר עם ויבקש דוד כו' בעד הנער לומר שקודם לכת נתן היה לו לבקש מאת האלהים על ידי נתן הנביא ולא אחרי לכתו · והקשה מהרי"א ז"ל למה לא נוה הש"י לדוד על ידי נתן שיגלה בת שבע כדין אסורה לבועל ותירץ לדעת המפרשים וחז"ל כי לא היה כאן איסור שגט כריתות כותב לאשתו היוצא למלחמת בית דוד וכשנהרג אוריה איגלאי מילתא למפרע שבת שבע פנויה היתה ומותרת היא לדוד ולזה לא היה זרות במה שאהב הש"י את בת שבע ואת בנה שלמ' להורישו את מלכות בית דוד כי ראויה היתה בת שבע וכו' והוא ז"ל תירץ שלהיות עון דוד בסתר איש לא ידע בשוכבה ובקומה לכן הוכרח דוד ע"ה לקחת' תכף ומיד כדי שתהיה לידת' קרוב לט' חדשים ולא יאמר ידע הדבר ויתפרסם בלדתה קודם ט' לכניסתה ולזה הו' ית' לא אסרה עליו שלא לחלל כבודו להניחו כסוי חטאה אלא תדע שאבשלום לא ידע מזה דבר פאם ידע היה אוליה דינא וכן שמעי בן גרא לא בזהו על זה כלום עם היות שחז"ל רמזוהו

בדבריו

ויאנש · חלה חולי כבד כמו אנושה מכתך ותי' ואטען : ויבקש דוד את האלהים · שהתפלל בעד הנער אף על פי שהנביא אמר לו מות ימות התפלל בעדו כמו שאמר הוא מי יודע וחנני יי' וחי הילד אע"פ שהיה עונש עונו הרי עונש גדול באמרו לו ושכב עם נשיך ולא תסור חרב מביתך והתפלל לאל שיעביר ממנו עונש הילד : ובא ולן · ובא מבית יי' שהיה שם כל היום כס ומתפלל כשבא לביתו לן בלא אכילה ושכב ארצה : ולא ברה אתם לחם · ולא אכל אפילו אכילה מועטת כי הבריה אכילה מועטת כמו ואברה מידה : ועשה רעה · יעשה רעה בגופו : ויקם דוד מהארץ · הרחיצה והסיכה וחלוף הבגדים האסור לאבל בימי אבלו והיאך עשה אותם דוד יש לפרש כי קודם קבורה עשה כן שלא נתחייב עדיין באבילות ובעבור שהיה רוצה לבא בית יי' להשתחוו' ולהודות על הרעה רחץ וסך וחלף שמלות שחייב אדם לברך על הרעה להודות את יי' ולקבל בשמחה כמו שהוא מברך על הטוב' שנ' חסד ומשפט אשירה אם חסד אשירה אם משפט אשירה וכתיב כוס ישועות אשא ובשם יי' אקרא צרה ויגון אמצא ובשם יי' אקרא ולא נוכל לפרש כי הרחיצה והסיכ' לא היתה ביום המיתה אלא עד הליל' שאחר שאינו חייב באבילו' מן התור' אלא יום מיתה בלבד שהרי אומר ויקם מן הארץ וירחץ ויסך ויש לפרש עוד כי לא נתחייב דוד באבלו' מן התורה כי תוך שלשים יום ללידתו מת הילד והוא ספק נפל אם נולד לשמנה וזהו שאמר ויהי ביום השביעי וימת הילד פירוש שביעי ללידתו כי אם נפרש לחליו רחוק הוא שלא דוד שבעת ימים ושכב ארצה אלא שביעי ללידתו היה ולא היה חייב באבילות אם לא היה יודע בו שכלו לו חדשיו לפי' לא היה חייב באבילו' וכששמע שמת הילד רחץ וסך ובא בית יי' כדי להודות ולהשתחוות ומה שתמהו עליו עבדיו והוא לא היה חייב באבילו' תמהו על שלא נצטער ולא בכה כאשר בני אדם לא שאל שישימו לו לחם ועשה הנא' גופו שנמנע מהם קודם שמת ומה שסמכו רז"ל שאבל אסור בתשמיש המט' מפסוק וינחם דוד את בת שבע אשתו ויבא אליה שלא בא אליה

בעד הנער שהי' דוד מצטער עליו שהוא יגרום מיתת הנער ויהי' לו עונש שחטא בנפש שנפטר וז"ש בעד הנער ואף גם בזה נראה שמובטח לו שהוא בנו ודאי ואינו ספק לראשון כלל ע"כ היה מתפלל ביותר על הנער להורות לכל שהוא בנו: ויהי ביום השביעי וגו' כבר פרשנו שר"ל אמרו טעם שמילה לשמונה כדי שלא יהא הכל שמחין והבי' ואמו עצבין שאסורין בתשמיש ע"כ אמרה תורה מילה לא' שכבר טהרה היולדת לשבעה וזה שאמר ויהי ביום השביעי שהגיע זמן טבילתה ולאמרתו היה יום הברית לחנכו במצות ראשונה וימת הילד שנהפכה השמחה לתוגה וע"כ לא מינו שקרא דוד שם לילד ביון שלא הגיע לשמונה ימי' שאז בעת הברית קורין שם לילד וכיון שמת לשבעה ימי' לא זכה לשם ומה שכתוב למעלה נער ואח"כ קראו ילד שביון בעת לידתו היה נראה שהוא בן קיימא שכלו לו חדשיו ונפרעין כדי שלא יאמרו שמת מפני שהי' נפל ע"כ אמר נער שהי' מפורסם לכל רואיו שהוא כנער בן קיימא אלא שמת מצד העונש : וכל

רשי

ויאנש · לשון חולי : ובא ולן ושכב ארצה · ובא הבית ולן בלילה שוכב לארץ : ולא ברה · לשון אכילה כמו ואברה מידה : בעבור

רלבג

ויאנש · ר"ל שבא לו חולי אנוש : וביום השביעי מת : ויקרא

מסרה

בקולנו ד' בליש' ג' מל' וא' חס' וסימ' נמסר בסדר חקת התורה · מהארץ ה' בקריאה וסימן ושמואל מת ויספדו לו כל ישראל · וימאן ויאמר · ויקם דוד מהארץ · כי מהארץ עד מעל הפתח · כי משלשות דנה דיחזקאל · ויסך ד' רפין וסי' נמסר בסדר פקודי :

פי' רבינו ישעיה

ויאנש · לשון חולי כמו מה אנושה מכתך : ולא ברא אתם לחם · כמו ואברה מידה ונתחלף הה"א בא"לף ויסך פועל כבד · בעבור הילד שהיה חי והיה חולה נמת ותבך · ונצטערת על חליו · ועל מיתתו אינך מצטער :

טו אֵֽשֶׁת־אוּרִיָּ֛ה לְדָוִ֖ד וַיֵּאָנַֽשׁ׃ וַיְבַקֵּ֥שׁ
דָּוִ֛ד אֶת־הָאֱלֹהִ֖ים בְּעַ֣ד הַנָּ֑עַר וַיָּ֤צָם
דָּוִד֙ צ֔וֹם וּבָ֣א וְלָ֔ן וְשָׁכַ֖ב אָֽרְצָה׃
וַיָּקֻ֜מוּ זִקְנֵ֤י בֵיתוֹ֙ עָלָ֔יו לַהֲקִימ֖וֹ מִן־
הָאָ֑רֶץ וְלֹ֣א אָבָ֔ה וְלֹֽא־בָרָ֥א
אִתָּ֖ם לָֽחֶם׃ וַיְהִ֛י בַּיּ֥וֹם הַשְּׁבִיעִ֖י
וַיָּ֣מָת הַיָּ֑לֶד וַיִּֽרְאוּ֩ עַבְדֵ֨י דָוִ֜ד
לְהַגִּ֥יד ל֣וֹ ׀ כִּֽי־מֵ֣ת הַיֶּ֗לֶד כִּ֣י אָמְר֡וּ
הִנֵּה֩ בִהְי֨וֹת הַיֶּ֜לֶד חַ֗י דִּבַּ֤רְנוּ אֵלָיו֙
וְלֹא־שָׁמַ֣ע בְּקוֹלֵ֔נוּ וְאֵ֨יךְ נֹאמַ֥ר
אֵלָ֛יו מֵ֥ת הַיֶּ֖לֶד וְעָשָׂ֥ה רָעָֽה׃
וַיַּ֣רְא דָּוִ֗ד כִּ֤י עֲבָדָיו֙ מִֽתְלַחֲשִׁ֔ים וַיָּ֥בֶן
דָּוִ֖ד כִּ֣י מֵ֣ת הַיָּ֑לֶד וַיֹּ֨אמֶר דָּוִ֤ד אֶל־
עֲבָדָיו֙ הֲמֵ֣ת הַיֶּ֔לֶד וַיֹּאמְר֖וּ מֵֽת׃
וַיָּ֨קָם דָּוִ֜ד מֵהָאָ֗רֶץ וַיִּרְחַץ֮ וַיָּ֒סֶךְ֒ וַיְחַלֵּף֙
שִׂמְלֹתָ֔ו וַיָּבֹ֥א בֵית־יְהוָ֖ה וַיִּשְׁתָּ֑חוּ
וַיָּבֹא֙ אֶל־בֵּית֔וֹ וַיִּשְׁאַ֕ל וַיָּשִׂ֥ימוּ ל֛וֹ
כ לֶ֖חֶם וַיֹּאכַֽל׃ וַיֹּאמְר֤וּ עֲבָדָיו֙ אֵלָ֔יו
מָֽה־הַדָּבָ֥ר הַזֶּ֖ה אֲשֶׁ֣ר עָשִׂ֑יתָה בַּעֲב֞וּר
הַיֶּ֤לֶד חַי֙ צַ֣מְתָּ וַתֵּ֔בְךְּ וְכַֽאֲשֶׁר֙ מֵ֣ת
הַיֶּ֔לֶד קַ֖מְתָּ וַתֹּ֥אכַל לָֽחֶם׃ וַיֹּ֕אמֶר
בְּעוֹד֙ הַיֶּ֣לֶד חַ֔י צַ֖מְתִּי וָֽאֶבְכֶּ֑ה כִּ֤י
אָמַ֙רְתִּי֙ מִ֣י יוֹדֵ֔עַ יְחָנַּ֥נִי יְהוָ֖ה וְחַ֥י הַיָּֽלֶד׃
וְעַתָּ֣ה ׀ מֵ֗ת לָ֤מָּה זֶּה֙ אֲנִ֣י צָ֔ם הַאוּכַ֥ל
לַהֲשִׁיב֖וֹ ע֑וֹד אֲנִי֙ הֹלֵ֣ךְ אֵלָ֔יו וְה֖וּא לֹא־
יָשׁ֥וּב אֵלָֽי׃ וַיְנַחֵ֣ם דָּוִ֗ד אֵ֚ת בַּת־שֶׁ֣בַע
אִשְׁתּ֔וֹ

אִתַּת אוּרִיָּה לְדָוִד וְאִטְּעַן : וּבְעָא דָוִד
רַחֲמִין מִן קֳדָם יְיָ עַל רַבְיָא וְצָם דָּוִד
צוּמָא וְעַל וּבָת וּשְׁכִיב עַל אַרְעָא : וְקָמוּ
סָבֵי בֵיתֵיהּ עֲלוֹהִי לַאֲקָמוּתֵיהּ מִן
אַרְעָא וְלָא אֲבָה וְלָא אֲכַל עִמְּהוֹן
לַחְמָא : וַהֲוָה בְּיוֹמָא שְׁבִיעָאָה וּמִית
רַבְיָא וּדְחִילוּ עַבְדֵי דָוִד לְחַוָּאָה לֵיהּ
אֲרֵי מִית רַבְיָא אֲרֵי אֲמָרוּ כַּד הֲוָה
רַבְיָא קַיָּם מַלֵּילְנָא עִמֵּיהּ וְלָא קַבֵּיל
מִנַּנָא וְאֵיכְדֵין נֵימַר לֵיהּ מִית רַבְיָא
וְיַעֲבֵיד בִּישָׁא : וַחֲזָא דָוִד אֲרֵי עַבְדּוֹהִי
מְלַחֲשִׁין וּסְבַר דָּוִד אֲרֵי מִית רַבְיָא
וַאֲמַר דָּוִד לְעַבְדּוֹהִי הֲמִית רַבְיָא
וַאֲמָרוּ מִית : וְקָם דָּוִד מִן אַרְעָא וְסַחֵי
וְשַׁף וְשַׁנִּי כְּסוּתֵיהּ וְעָאל לְבֵית
מַקְדְּשָׁא דַיְיָ וּסְגִיד וְאָתָא לְבֵיתֵיהּ
וּשְׁאֵיל וְשַׁוִּיאוּ לֵיהּ לַחְמָא וַאֲכַל :
וַאֲמָרוּ עַבְדּוֹהִי לֵיהּ מַה פִּתְגָמָא הָדֵין
דַעֲבַדְתָּא עַד דְּרַבְיָא קַיָּם צַמְתָּא
וּבְכֵיתָא וְכַד מִית רַבְיָא קַמְתָּא
וַאֲכַלְתָּא לַחְמָא : וַאֲמַר עַד דְּרַבְיָא
קַיָּם צָמֵית וּבְכֵיתִי אֲרֵי אֲמָרִית מַן יָדַע
דִּילְמָא יִתְרְחֵים עֲלַי מִן קֳדָם יְיָ וְיֵחֵי
רַבְיָא : וּכְעַן מִית לְמָא דְנַן אֲנָא צָאֵים
הַאֵיכוֹל לַאֲתָבוּתֵיהּ עוֹד אֲנָא אָזֵיל
לְוָתֵיהּ וְהוּא לָא תָאֵיב לְוָתִי : וְנַחֵים
דָּוִד יַת בַּת שֶׁבַע אִתְּתֵיהּ

אלא בעת תנחומין והוא אחר האבילות סמך בעלמא אבל היתה קבלה אצלם שהאבל אסור בתשמיש המטה ועשה הפסוק הזה סמך אבל הפי' הנכון כמו שכתבנו בפסוק ויהי ביום השביעי מחוק פירושינו כמו שכתבנו וכו ביום שמת הילד נחם דוד את אשתו שלא תצטער ולא תבכה על הילד ומה שהוצרך לומר ויבא אליה להודיע כי זה הבן האחר שילדה היה של קיימא ורצון האל היה בו אחר שדוד עשה תשובה ונחם על חטאו וזהו שאומר ויי' אהבו לא כמו הראשון ששנאו לפי שנולד בעון והמיתו ויש להעמיד דברי רבו' ז"ל שאמרו כי דוד נהג אבילות על הילד אף לפירוש שפירשנו ויהי ביום השביעי שביעי ללידתו כי דוד ידע בילד שכלו לו חדשיו שהרי אומר וישכב עמה ותשב אל בית נראה כי לא שכב עמה אלא אותה הפעם ובאותה ביאה נתעברה כמו שכתוב ותהר האשה ומאותו יום מנה לו חדשיו : בעבור הילד חי · ת"י כמו בעוד הנער רביא קיים ויש לפרשו כמשמעו בעבור הילד כשהיה חי נמת : יחנני · כתוב ביו"ד וקרי בוי"ו והענין אחד ר"ל נומי ובכיתי לא היה אלא דרך תפילה כמו שמתפלל אדם על החולה אבל אחר שמת למה אצום עליו וכי אתפלל על מת שיחי' וגם הילד איננו כדאי לבכות עליו אחר שמת כמו שבוכי' על המתים כי קטן הוא לא בן דעת שיבכה אדם על אבידתו כי הנה דוד בכה על אמנון ועל אבשלום ולא היתה בכייתו להשיבם אלא דרך צער ואבל : את בת שבע אשתו · עתה אמר אשתו כי כבר מת אוריה אבל מתחלה אמר אשר ילדה אשת אוריה לדוד כי אשת אורי' היתה עד שמת ומצאתי ספר אחד כתוב אשו קרי אשתו וחפשתי בספרים מדוייקים ולא מצאתי כן וסמכתי על המסרה שמצאתי שאומר במסרה י"א מילין קורין ת"ו ולא כתיב ומלבד זה אנו מוצאין אותם ואם כדברי הספר הזה הם י"ב ויהיה טעם הכתוב אשו כי כמו אש היתה לו כמו שאמר הכתוב היחתה איש אש בחקו וגומר כן הבא אל אשת רעהו לא ינקה כל הנוגע בה : ויבא

כלי יקר

בדבריו דרך דרש ואדוניה בהיותו מתנשא לאמר שהוא ימלוך לא אמר כי שלמה בן זנונים כי לא ידעו מזה דבר ולזה העלימו הדבר הב"ה אמנם אחר כן צוה הב"ה לנביא לכותבו שיכתוב חטאו של דוד כדי שילמדו הדורו' הבאים לתת לב לשוב כי יקובלו והסיבה השנית היא שראה השי"ת בחכמתו ששלמה יוצא ממנה חכם מכל האדם מושל בישראל והאויה היתה בת שבע לדוד וממנה יצא שלמה אלא שאכלה פגה והוא יתב' היודע מי האיש הראוי למלכות ומי האשה הראוי' להוליד בן חכם כיוצא בזה ישמח אב כי לו יתברך נתכנו עלילות והוא בחר בדוד עבדו ויקחהו ממכלאות צאן והוא ידע מי האיש וטבעו ומזגו למלכות ובת שבע ראויה להוליד בן הגון למלך בכל העולם לשבת על כסא ה' ולכן הבן הראשון להיותו כנובלת הזאת לא הגלית ולזה כשנולד שלמה וה' אהבו והנה לא עשה עדיין מעשה שיהיה ראוי להיותו באהב מהם"ו כי אם להיותו נגזר בחכמתו העליונה שיהיה מושל על כל ישראל ויחכם מכל האדם ויהיה יועץ וחכם חרשים ונבון להם עד כאן ואין לנו להשען אלא על דרך חז"ל שכתבו כי הרי אמינו שאמר שמעי בן גרא צא צא איש הדמים ואיש הבליעל שבכלל דמים הם אוריה ובכלל איש הבליעל כל פועל רע ומהם גם כיאוף בת שבע וגם כתיבת נמרצת כללו חז"ל נון כואף ובאשר עשה ליואב מורה שנתפרסם הדבר · ועוד וכי הב"ה יתיר בדין התורה שאסורה לבועל מפני כבודו של דוד ואיך יצא פר מצלית מסור המקולקל הלילה אלא ודאי מותרת היה בת שבע מן הדין וראויה היא לדוד מששת ימי בראשית כמו שקובלו חז"ל ומינה לא תזוז :

ויבקש דוד וכו' עיין רש"י ז"ל והרד"ק ז"ל וכן מהרי"א ז"ל : ולע"הד יש לדקדק אומרו את האלהים דהי"לל ויבקש דוד מהאלהים ולא את האלהים ולמה מזכיר שם אלהים ובפסוקים הקודמים אומר ויגוף ה' את הילד וכו' ותיבת צום גם כן מיותרת די שיאמר ויצם דוד ובא ולן כו' · ונראה כי להיות נגזר על הילד שימות בעד עון דוד בשיקול אל דעות על כן אמר ויבקש דוד את האלהי"ל בקש דוד את האלהים שיעשה בו דין ואין אלהים בכל מקום אלא דיין זהו שאמר ויבקש דוד את האלהים שבקש את האלהים לומר הבי כל ידך וכו' ולא בילד הזה כי [illegible]

[illegible]

ההכילה עשה פשר דבר ולא ברה אתם לחם אתם לא ברה לחם אבל הוא יחידי ברה ויכריח כן תיבת אתם דהי"לל ולא ברא לחם · ועיין רש"י ז"ל וכן הרד"ק ז"ל :

ויהי ביום השביעי כו' הרד"ק ז"ל ועשה רעה בגופו וכן מהר"יא ז"ל והומרו ביום השביעי ללידתו לא אל הנום שאולי לא התמיד כי אם יום או יומים :

ולע"הד מה שכתבתי שביום לדת בת שבע בא נתן אל דוד והודיעו שהבן הילוד לו מות ימות והתחיל דוד ע"ה לצום ולבקש את האלהים וביום השביעי ללדתו מת שלא כיצ"ל והוא שביעי לצום ובכי שהכל היה בבת אחת והיה שם בלמים והוכל בלילה ושוכב על הארץ :

וירא דוד כי עבדיו כו' מהר"יא מתלחשים מלרפאות אותו שלא השתדלו ברפואתו והבין שכבר מת עד כאן ופשוטו מתלחשים מדברים בלחש כי אמרו בלחש זה עם זה הנה בהיות הילד חי וכו' וע"י כן הבין דוד כי מת הנער כו' :

ויקם דוד מהארץ וכו' עיין הרד"ק ז"ל וכן הביא מהרי"א והכריע כשיטת הרד"ק ז"ל והאמת שהפסוקים מוכיחים שלא היה אבלות כאן ממה שראינו שלא הזכיר קבורת הילד הזה אלא תכף למיתת הילד כתיב ויקם דוד מהארץ שלא לקבורה הולך כי הנפלים וזולתם מנהגם להטפל בהם הנשים לא האנשים על כן תכף למיתת הילד קם מהארץ וירחץ ויסך ויחלף שמלותיו וכו' :

ויאמרו עבדיו אליו וכו' עיין הרד"ק והרב ב"ע ז"ל בפעור כ"ו אמר שעבדי דוד הקשו לו שהתפעלו' שהתפעל ממיתת הילד גדול מאד עד שאפילו קודם המיתה התפעל הרבה מאד ונצטער ממנה וא"כ היפה הלך ההתפעלות ההוא כשמת בפועל לא חי ולא מרגיש כלל ועיקר וכאשר מת הילד קמת ותאכל לחם בלי שום צער כלל עד שזה מביא הרואים לכלל טעות לטעות ולחשוב שצום ובכי יהיה בעבור שהיה הולד חי באילו היה רוצה שימות ויכריח כן מה שעשית הכף אחר מות הילד רחצת וסכת ושמת שמלותיך עליך ז"ש לשון בעבור הילד חי ולא אמר בעוד הילד חי לזה השיב ויאמר בעוד הילד חי שלא היה לצערו לצער מיתת הילד כאשר חשבו ולא בעבור הילד חי כאשר אמרו הם בעבור הילד חי אבל האמת שצום [illegible]

רדק

ויבא אליה וישכב עמה · הכפל להודיע כי לא נתעברה בביאה ראשונה · ובדרש ויבא אליה בא אליה במענה כי היתה נמנעת מלהזקיק לו אמרה לו הילד מת מפני העון אפילו יהיה לי בן של קיימא ממך יבוזו אחיו אותו מפני שבאתי אליך בעון מתחלה אמר לה דוד הא‍ל מחל לי העון והבן הראשון שיהיה לי ממך ימלוך אחרי כי כן שלח לי הא‍ל על יד הנביא ונשבע לה וזהו שאמרה לו בת שבע הלא אתה אדוני המלך נשבעת לאמתך כי שלמה בנך ימלך אחרי : ויקרא את שמו שלמה · כן כתיב וקרי ותקרא הכתוב אומר כי הקב"ה קרא אותו שלמה כמו שאמר בדברי הימים שאמר עליו לדוד ויהי עלי דבר יי' וגומר כי שלמה יהיה שמו ושלום ושקט אתן על ישראל בימיו לפיכך אמר ויי' אהבו כמו שאמר הוא יהיה לי לבן ואני אהיה לו לאב וקרי ותקרא בת שבע קראה שמו שלמה כמו שאמר לה דוד בשם הנביא וטעם וישלח ביד נתן הנביא למעלה ממנו למה קראה שמו שלמה כי כן שלח הא‍ל ביד הנביא וכמו וי"ו וישלח זו הן אתה קצפת ונחטא למה קצפת בעבור כי חטאנו ומה שאמר ויקרא את שמו ידידי' דוד קרא שמו ידידיה מעצמו לפי שאמר לו הנביא כי יי' אהבו : עיר המלוכה · עיר שהמלך יושב בה והיא נקרא' עיר המים שבאותה העיר היו המים ולא באחר העיר שהיה יושב בה העם ועיר המים זאת היא' בלד העיר האחרת לא בתוכה וכבש יואב תחלה עיר המים והאחרת נוחה להכבש אלא שלא רצה ללכדה לכבוד דוד: עטר' מלכ' · מלך בני עמון : ותהי על ראש דוד · שגויה היתה למעלה מראשותיו בשעה שהיה יושב על הכסא כי איך היה סובל אותה ומשקלה ככר זהב ובדברי רבותינו ז"ל כי אבן יקרה שהית' בה שוה ככר זהב ועוד אמרו אבן שואבת היתה והית' מעמידו אותה באויר ויש לפרש עוד כי לא היתה על ראשו תמיד אלא פעמים היתה על ראשו ויכול לסובלה זמן מועט שהיתה על ראשו · ורבותינו ז"ל פי' עטרת מלכם כמו מלכות שקוץ בני עמון ועטרת אותו שקוץ היתה ומה שאמר ותהי על ראש דוד והיא אסורה בהנאה אמרו כי אתי הגתי בטלה ותימה הוא מה הכריחם לומר כי אתי הגתי היה גוי אם מפני שקראו גתי הנה עובד אדום הגתי היה לוי וקראו גתי לפי שהתגורר בגת וכן אתי ישראל היה אלא שהיה מתגורר בגת ורבים מישראל עמו כמו שאומר כשבא אל דוד כשהיה בורח מפני אבשלום וכל הגתים שש מאות איש היתכן לומר כי כל אלו היו פלשתים שהיו באים לעזור אל דוד ועוד שאמר וכל הטף אשר אתו בודאי מישראל היו כלם אלא שהיו מתגוררי' בגת קודם שלקחה דוד מיד פלשתים או אחר שלקחה ואם מפני שאמר לו דוד כי נכרי אתה ר"ל נכרי מארץ אחרת לפי שהיה גר בגת כמו שאמר לו תמול בואך והיום אניעך כי מה טעם שאמר לו שוב עם המלך כי גוי אתה ובתשובתו מדוע מצאתי חן בעיניך להכירני ואנכי נכריה כלומר מארץ נכריה ואחרת כי לא היתה גויה כי כבר נתגיירה כמו שאמר עמך עמי ואלהיך אלהי ועוד אפי' לדברי האומרים כי העטרה היתה עבודה זרה וכי חסר היה דוד מלבטלה ואחר לאחד מבני עמו מארץ הגוים שהיה מושל עליהם שיבטלנה ואם לא ירצה יכריחנו כי נכרי מבטל עבודה זרה אפילו על כרחו אם כן למה הוצרכו לומר כי אתי היה גוי והיך עמד עם דוד כמה שנים ולא נתגייר וזהו דבר תימה וי"ת עטרת מלכם כפשוטו כלילא דמלכיהון:

ויסס

פי' רבי' ישעיה

בעבור יי' · [illegible] אשר אהבו : וילכד את עיר המלוכה · היא הנקראה הגבורה [illegible] לכדתי את עיר המים · שמשם היו מתפקין [illegible] שם נגלים להתפשט:

אתתיה ועל לותה ושכיב עמה וילידת בר וקרת ית שמיה שלמה ויי רחמיה: ושלח ביד נתן נביא וקרא ית שמיה ידידיה בדיל יי: ואגיח קרבא יואב ברבת בני עמון וכבש ית קרית מלכותא: ושלח יואב אזגדין לות דוד ואמר אגחית קרבא ברבה ואף כבשית ית קרית מלכותא: וכען כנוש ית שאר עמא ושרי על קרתא וכבשה דילמא אכבוש אנא ית קרתא ויתקרי שמי עלה: וכנש דוד ית כל עמא ואזל לרבת ואגיח קרבא בה וכבשה: ונסיב ית כלילא דמלכיהון מעל רישיה ומתקלה ככרא דדהבא ובה אבן טבא והות על רישא דדוד ועדרת קרתא אפיקסגי לחדא: וית עמא

דבה

אשתו ויבא אליה וישכב עמה ותלד בן ויקרא את־שמו שלמה ויהוה אהבו: וישלח ביד נתן הנביא ויקרא את־שמו ידידיה בעבור יהוה: וילחם יואב ברבת בני עמון וילכד את־עיר המלוכה: וישלח יואב מלאכים אל־דוד ויאמר נלחמתי ברבה גם־לכדתי את־עיר המים: ועתה אסף את־יתר העם וחנה על־העיר ולכדה פן־אלכד אני את־העיר ונקרא שמי עליה: ויאסף דוד את־כל־העם וילך רבתה וילחם בה וילכדה: ויקח את־עטרת־מלכם מעל ראשו ומשקלה ככר זהב ואבן יקרה ותהי על־ראש דוד ושלל העיר הוציא הרבה מאד: ואת־העם

אשר

אהבו ד' וסי' נמסר בסדר ויגש: ואת העם י"ב בקריאה וסימן נמסר בסדר שלח לך:

רשי

בעבור יי' · אשר אהבו : את עיר המלוכה · שני מיזוקי חומה היו בה חיצונה ופנימית העיר החיצונה עיר מלוכה והפנימית למבצר ולחוזק : את עטרת מלכם · תועבת בני עמון מלכם שמו לשון מלך : ותהי על ראש דוד · אתי הגתי בטלה :

מגרה

רלבג

ויקרא את שמו ידידיה בעבור יי' · ראוי שיתבאר לך מזה שדוד לא חטא למספר בענין אשת איש אחר שאשת בשלה כי ההולך למלחמת בית דוד נשי כריתות כותב לאשתו ואחר שאם במלחמה נתבאר הענין לספר שלא היתה אשת אוריה כשבא עליה דוד שאם לא היה הענין כן איך לא נזח הש"י על ביאתו שיעשה והאם אסורה לבעל ואסורה לבועל כמו שנתבאר בענין הסוטה ואיך אהב הש"י את הילד ורצה שתהיה ממנו המלכה אבל על כל פנים ראוי שנאמר כי לא חטא דוד בבעילת בת שבע אחר שכבר נהרג בדבר המלחמ' והנה לולי מהר דוד הנה היתה לו בת שבע לאשה אחר שכבנו רואים שכבר רצה הש"י שתהיה ממנה המלכה אשר נשבע השם שתהיה לדוד ולזה אמרו רז"ל ראוי היתה בת שבע לדוד אלא שאכלה פגה:

ויסס

כלי יקר

אלא בהיות הילד חי עם היותו מסוכן וזהו שאמר ותנכי ה' וחי הילד שלא [illegible] הילד הלא זתי להורות שהם ענינים מתחלפים הלא שהחן וזדע מתוך [illegible] מה לה הועג כתן גם כן ועתה למה לצום הקרבה צריך לקבל דין שמים [illegible] למצא חן בעיני ועל ידי מיתת הילד זהו שאמר כי אזהו כל מבוקשי בעוד [illegible] בעיניה' נשמתה כבקשתו באופן אחר ע"ז מות הילד וקבל דין שמים [illegible] בתכלית הזה מוכרח שאם היה תענית בעבור שיחיה הילד כיון שקבל [illegible] צריך לגמור התענית ואע"פי שמת אבל מהיותו על האופן מהתכנית [illegible]

בהבטל הסיבה :

ועתה מת למה אני צם כו' הקשה מבר"א שמאחר שכבר ידע דוד [illegible] מאהל יתברך על חטאו איך היה צם ומתפלל עליו ואיך אמר [illegible] פי' וכו' וחי הילד וכו' ועיין הר"דק ודבריו נכונים שדוד סובר שאפי' חרב [illegible] אדם אל ימנע עצמו מן הרחמים כמו שאמרו חז"ל שאמר חזקיה בן [illegible] ולא כך מקובלני מבית אבי אבא אפילו חרב מונחת כו' [illegible] שעשה דוד זה להעלים הענין מהאנשים שלו ומנשיו ולכן לא באר להם שהיה [illegible]

[illegible]

ויסם במגרה · ת"י ומסר יתהון במסרין מעניין אם יתגדל המיסור על מניפו וכן כתב בדברי הימים ויסם במגרה ופי' ויסם שם משפטים במגרה : ובחריצי הברזל · לוה שישפטו אותם בהם והמגרה הוא המיסור : וחריצי הברזל · כמו מורג חרוץ : ומגזרת הברזל · הם הגרזנים שבוקעין בהם העצים : והעביר אותם במלכן · ר"ל שרפם במקום ששורפים שם הלבנים וכתיב במלכן בכ"ף ר"ל במקום המולך כאש שהיו מעבירין בני עמון בניהם למולך כי מלכם שקוץ בני עמון והוא המולך ומלכם ומלכן אחד כי המ"ם והנ"ון יבואו זה במקום זה כמו כמוהן כמוהם מוף וכיף וי"ת והעביר אותם במלכן וגרר יתהון בשוקיא רוצה לומר שגררם בחוצות שהם מחופין בלבנים : לכל ערי בני עמון · לכל אנשי ערי בני עמון כלומר לכל הערים שלכד מבני עמון כן עשה לאנשיהם זה המשפט : אחות יפה ושמה תמר · תמר בת יפת תואר היתה כמו שאמרו רבותינו ז"ל והראייה כי לא ימנעני ממך והיתה אחות אבשלום מאמו כי מעכה אמו של אבשלום לקחה דוד במלחמה ושכב עמה קודם שנתגיירה כי התורה התיר' זה כנגד יצר הרע כמו שכתוב וראית בשביה אשת יפת תואר וגומר ואינה מותרת לו קודם שנתגיירה אלא ביאה ראשונ' בלבד ואחר כך אם הרצה להתגייר יקחנה לאשה ומעכה נתעברה מדוד בביאה ראשונה בעודה גויה. לפיכך היתה מותרת תמר לאמנון אף על פי שהיתה בת דוד כיון שבגיותה נתעברה מעכה ממנה ונתגיירה מעכה אחר כן ונשאה דוד לאשה וילדה לו אבשלום ומה שאמר אמנון תבא נא תמר אחותי לפי שהית' בת דוד קראה אחותי : להתחלו' · עד שהיה נרא' חולה מרוב חשק בה : כי בתולה היא · לפיכך חשק בה חשק יותר חזק וי"מ כי הוא טעם למלת ויפלא בעיני אמנון אף על פי שהוא עשה בהתרוכה כלומר נפלא בעיניו הדבר היאך יוכל לשכב עמה כי לא היתה יוצאה מביתה כי היא בתולה ודרך הבתולות בישראל להיות כנועות בבית ולא תצא' החולה ויונדב היה חכם ובעל תחבולות ויעץ לאמנון תחבולה שתבא לפניו ואמרו ויונדב איש חכם להרע ולרשעה : דל · חלוש וכחוש ורע פנים ומה שאמר בבקר בבקר כי בלילה היתה מחשבתו עליה והיה ער בעבורה ובבקר היו לו פנים רעים : והתחל · הראה עצמך חולה : ותברני · ותאכילני : הבריה · המאכל : ותלבב

רשי

מגרה וחריצים ומגזרות · כמין פליר פיס שקורין לימ"א מיני יסורין הם : מגרה · סכין פגום פגימות הרבה תכופות זו לזו : חריצים · הוא מורג חרוץ אלא חריצי כמין פליר פי' שקורין לימ"א : במלכן · כבשן חוצות וכן תירגם יונתן וגרר יתהון בשוקיא : ולאבשלום אחות יפה · שהיתה בת אמו : להתחלות · עד שלחלה : כי בתולה היא · וצנועה בבית ואינה יוצאת לחוץ לפי' ויפלא בעיני אמנון וגו' ככם ונעלם ממנו מה תחבולה לבקש ויסכב עמה כמו כי יפלא ממך : ורי יתכם ממך : איש חכם לרשעה : דל · כחוש כמו דלות ורעות תואר : את הבריה · את הסעודה : ותלבב

יג

אשר בה הוציא וישם במגרה
ובחרצי הברזל ובמגזרת הברזל
והעביר אתם במלכן וכן יעשה
לכל ערי בני עמון וישב דוד וכל
העם ירושלם :
א ויהי אחרי כן ולאבשלום בן דוד
אחות יפה ושמה תמר ויאהבה
אמנון בן דוד : ויצר לאמנון
להתחלות בעבור תמר אחתו כי
בתולה היא ויפלא בעיני אמנון
לעשות לה מאומה : ולאמנון רע
ושמו יונדב בן שמעה אחי דוד
ויונדב איש חכם מאד : ויאמר לו
מדוע אתה ככה דל בן המלך בבקר
בבקר הלוא תגיד לי ויאמר לו
אמנון את תמר אחות אבשלם אחי
ה אני אהב : ויאמר לו יהונדב שכב
על משכבך והתחל ובא אביך
לראותך ואמרת אליו תבא נא תמר
אחותי ותברני לחם ועשתה לעיני
את הבריה למען אשר אראה
ואכלתי

במלכן ק'

דבה אפיק ומסר יתהון במסרין
ובמוריגי ברזלא ובמיגזרי ברזלא
וגרר יתהון בשוקיא וכן עבד לכל
קרוי בני עמון ותב דוד וכל עמא
לירושלם : והוה בתר כן ולאבשלום
בר דוד אחתא שפירתא ושמה תמר
ורחמה אמנון בר דוד : ועקת לאמנון
לאתמרעא בדיל תמר אחתיה ארי
בתולתא היא והוה מכסא בעיני
אמנון למיעבד לה מדעם : ולאמנון
שושבינא ושמיה יונדב בר שמעא
אחוהי דדוד ויונדב גבר חכים
לחדא : ואמר ליה מא דין את כרין
חשוך בר מלכא בצפר בצפר הלא
תחוי לי ואמר ליה אמנון ית תמר
אחתיה דאבשלום אחי אנא
רחים : ואמר ליה יהונדב שכב
על שווייך ואתמרע וייתי
אבוך למחזך ותימר ליה תיתי כען
תמר אחתי ותכלינני לחמא ותעביד
לעיני ית סעודתא בדיל דאיחזי
ואכול

במלכן ג' מלין כתבן כף וקרי בי"ת וסימן במלכן ואת העם אשר בה הוציא · ויבן את מזבח יי' ויכין העז איש רשע בפניו : אחות ג' בקריאה וסי' אחות יפה ושמה תמר ויהוי אחי והוי אחות · אחות לנו קטנה ושדים · ויצר ג' וסי' יעקב אשתבע לאמנון · ופי' במסר בסדר וישלח : כל סיפרא יונדב במ"א וסימן ויאמר לו יהונדב שכב על משכבך · וכל קריאה דכו' במ"ג : אחותי ג' מלאים וסימן תבא נא תמר אחותי · באי שכבי עמי · ועתה אחותי החרישי · תלתיהון גבי תמר ואמנון :

רלבג

ויסם במגר' ובחריצי הברזל וגו' · ר"ל שסם העם אשר בה בזה המשפט שיש בו אכזריות מה שלא יעלם והכ' היה רצונו בזה שיירא' שאר האומות מלהלחם בישראל והנה המגר' הוא כלי ברזל מלא פגימות ובהם הוא חותך מה שיחתוך שיג"ה בלע"ז וחריצי הברזל הם כלי ברזל גדולים שדשין בהם התבואה וכן מגזרות הברזל גם כן כלי ברזל גדולים יחתכו בהם האבנים ויש באלו הדברים מן האכזריות יותר מההריגה בחרב פיפיות : והעביר אותם במלכן · ר"ל שהעביר אותם באש התנור שעושים שם הלבנים כי הוא נקרא מלבן על שם הלבנים : ויונדב איש חכם מאד · ר"ל למצוא תחבולות לעשות רע והכה השיאהו לעשות מה שהיה קשה בעיניו עשייתו אך כאשר ראה שהסבה מה עכב יונדב בזה התיר לעצמו עשייתה : ותלבב

יהונדב ל' נסיפ' וכל שאר קריאה דכו' במ"ג

כלי יקר

את כל העם שאפילו שהיו יותר העם בבחינת הכמות היו כל העם בבחינת האיכות שלא יצאו אנשים כאלה כי אם בצאת המלך והגיד כנגד מה שאמר וחנה על העיר ולכדה שלא היה כן בכל כפי הפירוש הראשון גם לא הניח ליואב להלחם ומה יושב ובטל חונה שם כמו שאמר יואב אבל וילחם בה במלחמה וילכדה כי דוד ירדוף אויביו ולא ישוב עד כלותם וימחצם ולא יכלו קום וכו' ועוד אפשר כי האמת את יואב שבכל היתה לכידת העיר אלא שביאת דוד אשר כבשל בשאלת שלומם ונותנם אשר חסא ועבר על לא תדרוש שלומם והוסיף עוד בענין אוריה לזה הוצרך להלחם ולהתחזק כפי לכבשה וכולי הרי ואולי וזהו וילחם בה וילכדה כאשר זכרתי למעלה בענין התחלת מלחמת בני עמון שלא קרב עליה דוד שראה עצמו ירא ורך הלבב מן העבירה שבידו כאשר דרש שלומם ונותם של בני עמון ועבר על לא תדרוש וכו' ועכשו לא בא אלא בגמר דינם משום קריא' שמו עליה והוצרך להלחם בה :

ויקח את עטרת מלכם וכו' חז"ל אמרו במסכת ע"א פרק כל הצלמים אמר ומשקלה ככר זהב וכו' ותהי על ראש דוד מי מצי מנח לה אמר רב יהודה אמר רב ראויה היתה הנוח בראש דוד רבי יוסי בר חנינא אמר אבן שואבת הוה לה דהוה דארי לה רבי אלעזר אמר אבן יקרה היתה בה ששוה ככר זהב ע"כ · ופרש"י ז"ל ראויה היתה ותהי על ראש דוד לאו דמנח לה אלא שהוכח הראוי לדוד שעשויה למדת ראשו ושלמתו כדלקמן זאת היתה לו שכל הראוי למלכות גולגלתו ושאין ראוי למלכות אין הולמתו רבי חנינא בשם רבי יוסי אבן יקרה היה בה יפה ככר זהב או אבן שואבת היתה והיא מעמידה בראשו · ולדבריהם ז"ל ·

ולע"ד שצריך לומר שהאבן יקרה היתה שוה ככר זהב בשלמים דאם כן יקשה וא"ו והאבן יקרה אבל הכוונה לומר שהאבן עם הזהב שבה יפה ככר זהב ולזה אמר ומשקלה ככר זהב והאבן יקרה שעם הזהב שבה והאבן יקרה עיקר הכל יפה ככר זהב · אבל מהרי"א כתב ומה שאמר והאבן יקרה כמו האבן במ"ש לדברי חז"ל · ועיין הר"דק וכתב עליו מהרי"א ז"ל שהוא נכון ומה שאמר עטרת מלכם עיין רש"י ז"ל והר"דק ומה שאמ' ותהי על ראש ע"י ביטול איתי הגתי בטלה ע"כ הם דברי הגמר' במסכת ע"א והר"דק תמה ע"ש · ולע"דן שאם עטרת המלך כתרגומו אז כאמר שהיתה בראש המלך על האופנים הנ"ל לחז"ל ואפ' עוד שלקחו ככר זהב ורפאו אותו עד שנעשה ממנו דבר מופת מהזהב הטהור ונעשית עטרה אם כן אומר ומשקלה ככר זהב ולא בסור' קאמר כי בתחלת עשייתה הותך ככר זהב ונצרף ונעשית עטרה מהזהב טהור והאבן יקרה ותהי על ראש דוד ואם עטר' מלכם היא עטרת ע"ה ששמה מלכם כאמר שמשקלה עתה ככר זהב והאבן יקר' בה וביטלוה ותהי על ראש דוד והאבן יקרה · ·לא העטר' כמות שהיא כי פחות את הראש היא אבל האבן יקרה שבה לבד היא שהיתה בראש דוד לכבוד ולתפארת :

זאת העם אשר בה וכו' עיין רש"י והר"דק ז"ל :

ויהי אחרי כן וכו' עיין רש"י ז"ל והר"דק ומהר"יא ז"ל אחר שספר מעה' דוד בענין בת שבע ספר העונשים שהגיעו אליו מאת הש"ית ראשונ' במיתת הילד שנית בענין תמר ששכב עמה אמנון · גמול מה ששכב הוא עם בת שבע בחיי בעלה ואחריו אמנון על הסיבה ששכב גמול להריגת אורי' ואחריו ענין אבשלום אשר היה שם חרפ' דוד ששכב עם נשיו גמול שכיבת דוד את בת שבע בחרפתו והריג' אבשלום כנגד הריגת אוריה כמו שייעד הכביא וזהו קשר הפרשיות שאומר ויהי אחרי כן ולאבשלום וכו' והביא מהר"יא ז"ל סברת חז"ל הנו' שהיתה בת מעכה בת מלך גשור הנו' ודחה סברתם באומרו כי איך יתכן שתהיה תמר מותרת לאמנון מצד שנולדה ממעכ' יפת תואר ונתעבר' ממנה אחת קודם הגרות ונתגיירה וילדה בכשרות היטב בעיני ה' שתתיר ערותה והתור' הזהיר' בערוות מולדת בית או מולדת חוץ · והנראה אלי בזה הוא שקרא' אחו' אבשלום לפי שהיא אחותו מאב ואם ולכך ייחס אותה אליו גם לפי שהוא התעורר לנקום נקמת קלונ' ...

בלתי אפשר לשכב עמך כי היא אסורה לו בערוה ואם היה לה היתר להנשא לו היה ראוי יותר שייעץ אותו יונדב שישאל מאביו דוד שיתנה לו מלייעץ אותו לעשות נבלה כזאת והיא לא תאלת אלא ודאי לא היה לה היתר ומה שאמר תמר דבר נא אל המלך כי לא ימנעני ממך לא אמרה כן אלא להנצל ממנו והנחומין של הבל היו · והאמת שהיא אסורה והוא מה שאמר אחר כך כי לא יעשה כן בישראל אל תעשה הנבלה הזאת ר"ל היותה ערוה אליו עד כאן תורף דבריו · והרבה הכי תמ' כי לא ראיתיו יוצא ממחילת דברי חז"ל בפרט בענין כזה שהוא מהדיכין הפשוטים אין בהם פקפוק דהא שני אחים שנולדו נכרים ונתגיירו האם והאבי' ואם מותרי' ליכנס זה לזה אם לא משום גזרת חכמי' שלא יאמ' באנו מקדושה חמור' לקדושה קלה כי גר שנתגייר כקטן שנולד דמי ואין להם ייחוס זה עם זה לא לענין ערוה ולא לענין ירושה שאינן יורשין זה את זה והדברים פשוטים וכנו' מה לנו לבלבלם חלילה להרוס דין מדיני התור' מכח הסברא כי קבלה נקבל ומיפה לא כזו · והפסוקים מוכיחים שאמר שהיתה אחות לאבשלום ולא לאמנון מצד שנולד מאם אחת אבל מותרת היא לאמנון ולא ימנעני ממך קושט דברי אמת ולא תנחומין של הבל כי לא יקבלם כי אולי בלי ספק יודע ספר יהיה אמנון ואם היתה אסורה לו מן הדין לא יתנחם בתנחומי הבל אלא ודאי הדין והאמת אמרה לו ועכ"ז לא קבל ממנה לתאו' יצרו כל שכן שלא היה מקבל תנחומי הבל ותמר למה זה היא תנחמהו הבל · ומה שלא יעץ לו יהונדב כן הכתוב הטעם בס"ד בפסוק ויאמר לו יונדב וכו' בי שם מקומו זה הכלל אין לנו אלא דברי חז"ל כדרבונות וכמסמרות נטועים מיוסדים על הקבלה והאמת וזהו שאמר ולאבשלום בן דוד אחות יפה לפי שהיתה אחותו מאביו ומאמו אבל נתעברה במלחמה בגיות כאמור כי דברה תורה כנגד יצר הרע ובפרט על דוד כמסיק בפרשת כי תצא למלחמה כי יהיה לאיש בן סורר ומורה על אבשלום שהומת ונתלה בעון כי הגדול מחבירו יצרו גדול ממנו : ולע"דן לדקדק בפסוק יתור בן דוד כאמר גבי אמנון שידוע הוא שאמנון זה בן דוד הוא דסמיך ליה ויאר לאמנון וכו' תמר אחותו והיא אחות אבשלום כנזכר שהוא בן דוד · ואפשר לומר שלהיות כוונת הפסוקים להודיע מסקנת הענין שגמל הש"י לדוד את אשר עשה לאוריה ואשתו בגלוי ערותה ושפיכות דם אוריה ולזה אמר גבי אמנון בן דוד שלהיות בן דוד הנז' שעשה ענין בת שבע שראויה היתה לו לדוד אלא שאכלה פגה יבא גם אמנון בן דוד ויגמול לו דומ' בדומה שראויה ומותר' היתה תמר לאמנון אם יצריך אפו מעט לשאול אותה מאביו אלא שאכלה פגה שלא עצר רוחו זמן מועט וזהו שאמר אמנון בן דוד שלהיותו בן דוד השיב אחו' ודעתו שכל ליכשל בהבנתו והחשק ויהיה אם כן אומרו בן דוד ר"ל דומה לו בתכונותיו שגם הוא עשה כן פתאום ואמר ולאבשלום אחות יפה שאבשלום יפה תואר כמו שיגידו הפסוקים וזאת אחות לו גם ביופי שהיתה יפה ושמה תמר מתייחס ליפה כי דמהה לתמר ביפיה · ובאומרו ושמה תמר כענין הצדיקים שנאמר בהם ושמו בועז ושמו מרדכי כך ושמה תמר לצדק' עם היותה בת יפה תואר מולדת חוץ ראה דבריה טובים ונכוחים ותאמר לו אל אחי וכו' לא יעשה כן וכו' :

ויצר לאמנון וכו' עיין רש"י ז"ל וכן הביא הר"דק וכן מהר"יא ז"ל אלא שהוא ז"ל פירש ויצר לאמנון להתחלו' ר"ל צר בעיני אמנון מאד להיותו חושק ותולה אהבה על זה צר לו לשתי סיבות האחת להיותה אחותו ואיך יתחלה ויחשק בה והשנית כי בתולה היא וצנועה כנז' עד כאן אלא להתחלות בעבור תמר שאומרו בעבור אינו סיבה כמו שחשב הוא ז"ל לדבריו הי"לל ויצר לאמנון להתחלות בעבור תמר כי אחותו היא ובתולה היא והוא ז"ל לא זז"ל לטעמיה שסובר שהי' איסור אחוה וערוה וכבר הוכחתי שאין כאן מיחוש איסור כי נכרית ולדה כמוה ואין חוששין לזרע האב כלל אם לא הזכיר הכתוב כאן טעם כי אם כי בתולה היא לבד ולא זולתו :

ולע"דן לפרש שנעלם ונתכסה מאמנון לעשו' לה מאומה לינגע בה יען כי בתולה היא והואיל עמה מצד בתוליה ואם יגע בה יד יצאו בתוליה אבל אם היתה אלמנה היה בועל אות' בנקל ... ויצר לאמנון עד שחלה בעבור חשק תמר אחותו והטעם שחלה הוא יען כי בתולה היא ונכסה מעיני אמנון לעשות לה מאומה פי' בהכרח יודע ... ויפלא בעיני אמנון לעשות

מנחה קטנה

וכל העם ירושלים שלא בשפל שהם אים · ולאבשלו' בן דוד וגו' יחס אותה אחר אבשלום כדי להגביר גם שלאתם כנאמרי' שנאנשי' ע"י דוד ע"פ מאמרו נתן שכנגד ישלם ארבעת : וז"ש ולאבשלו' בן דוד וגו' ושמה תמר וגו' אמנון בן דוד : וע"כ יחס גם שניהם אחר דוד כי דוד הגורם לשם זה הסיבה אך היא לא תקרא בת דוד כי בת יפת תואר היתה ויחשב אחר כאם ובכה עגת שנות עצמו חולה שיחלל לנו אך לא לעשות הדבר ע"י הבין שהוא ישלחני אליו כי לא עלה על דעתו לשום את אביו סרסור לדבר עבירה כ"א להתחלות ולשלוח בוא אחריה וע"כ ויצר לאמנון להתחלות וגו' כי לא ידע איזה דרך יעבור שתבוא אחותו אליו ע"י חלותו עד ששנע ביוסף רע בליעל שיען אותו לעשות ע"י אביה כי במנותו תבא אליו כאשר היה : בן המלך כי מצד היותך בן המלך לא יבצר ממך מזימה הן הדבר שנכנס בממון או מי שיבר לך וכדומה הכל ביד המלך למלאות רצונך וע"כ מדוע אתה ככה דל בבקר בבקר כי מי שיש לו טינה בלבו וצער על ככה לא יודע הדבר כי אם ברוב ימים שידיל ויתכנה זיו פניו לא כן אתה דל בבקר בבקר מיום אל יום נראה השתנות פניך · הלא תגיד לי כי דאגה בלב איש ישיחנה לאחרי' להשיחך ענה : שכב על משכבך וגו' וכל · רואה אותך יעיד כי חולה אתה כיון שאתה דל ונשתנה תואר פניך ולמראה עינים ישפוט כל אדם כי חולה אתה : תמר אחותי שלא תאמר שאין זה כבוד בת מלך בתולה לבא אל חולה לזה אמר אחותי ואין זה הפסד כבוד לבוא אל אחיה החולה וגם לא אכבד עליה מלאכה כי אם שתי לבבות דבר קל ואף אם גם זה היה לפי כבודה הלא אין דבר עומד בפני פקוח נפש ואברה עידה ואשיב נפשי ע"כ ואמר הכתוב לשון שתי לבבות ולא אמר עוגות או לשון אחר לרמז כי בשתי לבבות דבר כי בקרבו שם ארבו :

כאשר

פי' רבי' ישעיה

והעביר אותם במלכן יתרגם וגרר יתהו' בשוקיא · וי"ל מלבן קורא מקום טיט שלוקחים ממנו טיט ללבנים שמחבם על פני טיט חוצות · אחות יפה · בת אמו היתה · להתחלות לשו' חלי וב' כבד הדגוש · ויפלא בעיני אמנון לעשות לה מאומה בעבור שהיתה בתולה ואין דרך הבתולות לצאת בחוץ היה נפלא איך יוכל לה וזה שקורא אחותו לאו דווקא אחותו אלא מפני שהיתה אחו' אבשלום קור' אותה אחותו שאם יי"ה אחותו ממש היאך היתה אומרת לו דבר נא אל המלך כי לא ימנעני ממך · ויש אומרי' בת יפת תואר היתה ונתעבר' מדוד בעודה נכרית קודם שנתגיירה והיתה מותרת לו שנפחה ונכרית ולדה כמוה · דל בן המלך · כחוש כמו דלות ורעות תואר :

רד"ק

ותלבב לעיניו שתי לביבות. תרגומו ותחלוט לעיני תרתין חליטתא והחלוט ידוע [illegible] בדברי רבותינו ז"ל שחולטין הבצק במים רותחין מאד: ותקח את הבצק ותלוש [illegible] אמר הבצק על שם סופו כי הקמח אחר שנלוש יקרא בצק וכן וטחני קמח וכן הפיתי [illegible] על גחליו לחם: ותקח את המשרת ותצק לפניו. המשרת היא המחבת וכן תרגום מחבת מסריתא והמשרה היא שבשלה בה הלביבו' ולקח המשר' ויצקה לפניו בקערה ובדברי רז"ל שעשתה לו מיני טגן והוא שמטגנים הבצק במחבת עם השמן: וישנאה

רש"י

ותלבב. והחלוט סולת מורכבת במים רותחין תחלה ואחר כך בשמן: את המשרת. תרגום של מחבת מסריתא: כי לא ימנעני ממך. שמותרת הגי לך לפי שנתעברה בה אמה כשהיא נכרית יפת תואר שלקחה דוד במלחמה ואין לו בן או בת מן השפחה אינו בנו לכל דבר: וישנאה

תרגום

ואכול מן ידהא: ושכיב אמנון ואתמרע ואתא מלכא למחזייה ואמר אמנון למלכא תיתי כען תמר אחתי ותחלוט לעיני תרתין חליטתא ואכול מן ידהא: ושלח דוד לות תמר לביתא למימר אזילי כען לבית אמנון אחוך ועיבידי ליה סעודתא: ואזלת תמר בית אמנון אחוהא והוא שכיב ונסיבת ית לישא ולשת וחלטת לעינוהי ובשילת ית חליטתא: ונסיבת ית מסריתא ואריקת קדמוהי ולא אבה למיכל ואמר אמנון אפיקו כל אנש מעילוהי ואפיקו כל אנש מעילוהי: ואמר אמנון לתמר איעילי סעודתא לאידרון בית משכבא ואכול מן ידיך ונסיבת תמר ית חליטתא דעבדת ואעילת לאמנון אחוהא לאידרון בית משכבא: וקריבת ליה למיכל ואתקיף בה ואמר לה עולי שכיבי עמי אחתי: ואמרת ליה אחי בבעו לא תענינני ארי לא מתעבד כן בישראל לא תעביד ית קלנא הדין: ואנא לאן אוביל ית חסודי ואת תהי כחד מן שטיא בישראל וכען מליל כען עם מלכא ארי לא ימנעינני מינך: ולא

מקרא

וְאָכַלְתִּי מִיָּדָהּ: וַיִּשְׁכַּב אַמְנוֹן וַיִּתְחָל וַיָּבֹא הַמֶּלֶךְ לִרְאֹתוֹ וַיֹּאמֶר אַמְנוֹן אֶל־הַמֶּלֶךְ תָּבוֹא־נָא תָּמָר אֲחֹתִי וּתְלַבֵּב לְעֵינַי שְׁתֵּי לְבִבוֹת וְאֶבְרֶה מִיָּדָהּ: וַיִּשְׁלַח דָּוִד אֶל־תָּמָר הַבַּיְתָה לֵאמֹר לְכִי נָא בֵּית אַמְנוֹן אָחִיךְ וַעֲשִׂי־לוֹ הַבִּרְיָה: וַתֵּלֶךְ תָּמָר בֵּית אַמְנוֹן אָחִיהָ וְהוּא שֹׁכֵב וַתִּקַּח אֶת־הַבָּצֵק וַתָּלָשׁ וַתְּלַבֵּב לְעֵינָיו וַתְּבַשֵּׁל אֶת־הַלְּבִבוֹת: וַתִּקַּח אֶת־הַמַּשְׂרֵת וַתִּצֹק לְפָנָיו וַיְמָאֵן לֶאֱכוֹל וַיֹּאמֶר אַמְנוֹן הוֹצִיאוּ כָל־אִישׁ מֵעָלַי וַיֵּצְאוּ כָל־אִישׁ מֵעָלָיו: וַיֹּאמֶר אַמְנוֹן אֶל־תָּמָר הָבִיאִי הַבִּרְיָה הַחֶדֶר וְאֶבְרֶה מִיָּדֵךְ וַתִּקַּח תָּמָר אֶת־הַלְּבִבוֹת אֲשֶׁר עָשָׂתָה וַתָּבֵא לְאַמְנוֹן אָחִיהָ הֶחָדְרָה: וַתַּגֵּשׁ אֵלָיו לֶאֱכֹל וַיַּחֲזֶק־בָּהּ וַיֹּאמֶר לָהּ בּוֹאִי שִׁכְבִי עִמִּי אֲחוֹתִי: וַתֹּאמֶר לוֹ אַל־אָחִי אַל־תְּעַנֵּנִי כִּי לֹא־יֵעָשֶׂה כֵן בְּיִשְׂרָאֵל אַל־תַּעֲשֵׂה אֶת־הַנְּבָלָה הַזֹּאת: וַאֲנִי אָנָה אוֹלִיךְ אֶת־חֶרְפָּתִי וְאַתָּה תִּהְיֶה כְּאַחַד הַנְּבָלִים בְּיִשְׂרָאֵל וְעַתָּה דַּבֶּר־נָא אֶל־הַמֶּלֶךְ כִּי לֹא יִמְנָעֵנִי מִמֶּךָּ: ולא

מנחה קטנה

כאחד הנבלים לא אמרה נבל בישראל גם אמרה כאחד ... שהנבלים כי הראשון שעשה הנבלה הזאת היה שכם בן חמו' שעשה נבלה כזו בישראל ואתה תדמה אליו בנבלה זו והנה הוא לא היה מישראל ולא יחשב כ"כ אך אתה תדמה למיוחד שבנבלים בהיותך מישראל ועוד כי לפי תהיה אביך בתירא ואביל אמורא שתכנסה לך ובדבור קל יתרצה המלך לזה וא"ת אי אפשר לכנוס יורד עד שת נשואין לו"א ובתם דבר לא ... יתרצה לך המלך ואין צריך ... כ"ב חדש שנותני לנתיל ביבת מלך אחי ואחי אמר ... שתכבשי: [illegible]

מסרה

עשתה ה' קמצין בקריאה וסי' ותתן את המטעמים ואת הלחם. ותקח את הלביבות ותלבב: ואת כל אשר ידי עשתה. זכר את ושתי ואת אשר עשתה. אף לא הביאה אסתר המלכה:

כלי יקר

לעשות לה מאומה. מאומה דייקא ולאמנון רע רע מעללי' חכם להרע כמו שאמר בגמ' ויעצו להרע ואולי עצתו היתה שיענה שלא כדרכה והכתו' כסה עפת וגילה טפחים במה שאמר אל אחי אל תענני שאין עינוי אלא שלא כדרכה כי זאת העצה היעוצה וזהו שאמר ולא אבה וכו' ויענה וישכב אותה ויענה תחלה ויצר שבשיה וישכב אותה כדרכה ולא חשש להיותה בתולה כי זה דרכו של יצר ברע התלת פיו שכלו' קל ואחרית פיהו קללו' רעה:

ולאמנון רע וכו' במס' סנהדרין שהיה חכם להרע מאד וכן הביא רש"י ז"ל. והרד"ק ז"ל ומהר"ים ז"ל. ועיין הרל"בג ז"ל ובדבריו נבין אומ' ויפלא בעיני אמנון לשון פלא וזרות ויונדב החזיק בלבו לעשות: ולע"ד להבין בזה אומרו איש כי די שיאמר ויונדב חכם מאד אבל כדי שלא נטעה לומר שהיה חכם ... [illegible]

רלב"ג

ותלבב לעיניו שתי הלביבות. הוא מעשה מרחשת קום פיל בלע"ז: ואברה ואוכל: הבריה. המאכל: ותבשל את הלביבות. בשלה אותן בשמן באלפס והלא אמר בשול גם על הכלי אמר ויבשלו את הפסח: המשרת. אלפס: ותצק לפניו. שפכה לפניו הלביבו' עם השמן בכלי אשר הביאה בו לפניו את הבריה והנה עשת' זה לפניו בעבור שכבר דקדק אמנון שתלבב לעיניו את הלביבות והנה השתדל אמנון להביא החדר כדי שיוכל להשיג שם מבוקשו ממנה כן יהיה לבו אם ישמע בחוץ קולה בענותו אותה: כי לא יעשה כן בישראל: לא אמרה משום שאין ראוי לשכב עם אחותו משום גלוי ערוה שאם היה זה בן מלך יודע לו המלך אך אמרה שלא יעשה כן בישראל לבא על אשה דרך זנות אם לא יהיה דרך אישות ומזה יתבאר שלא היתה תמר אחותו על דרך האמת ולזה אמרו רבו' ז"ל שתמר היתה בת יפת תואר שנבעלה בגיותה ונתעברה מדוד אחר כן כשנתגיירה ונשאה דוד ולפי שאמה לא היתה גיורת בעת שנתעברה ממנה הנה לא היתה הבת בת דוד כי אין הבן הבא לישראל מן השפחה או מן הגויה קרוי בן לישראל ההוא ולזה אמר בפרשת ואלה המשפטים בבנים שיולדו לישראל מן השפחה הכנענית אשר הם עבדים כמוה לא ישראלים: וישנאה

יהונדב ליעץ אותו עצה לעשו' באופן שתבא לפניו ובספרו עמם יבועל יצרו תבועל תאותו והוא שאמר ויאמר לו יהונדב שאף על פי שבגל שאר המקומות פתחו [illegible]

[illegible]

וישנאה אמנון · זאת השנאה היתה סבה מאת השם כדי להגדיל החרפה בשלחו אותה מביתו ויהיה אבשלום יותר שונא אותו עד מות עד שחשב להרגו וזה המעשה היה עונש דוד על מעשה בת שבע ואוריה שבעונש ההוא נעשית בביתו זמה הבאה לידי חרב לקיים מה שאמר לו הנביא לא תסור חרב מביתך וכן בדבר אבשלום זמה וחרב הכל מדה כנגד מדה · ובדרש מה היתה השנאה הזאת נימה קשרה לו בשעת בעילה ועשאתו כרות שפכה: אל אודות · אל יהיה זה הדבר לשלחני כי גדולה הרעה הזאת וחרפה ובזיון יותר מהאחרת שעשית עמי כי אותה בסתר וזאת בגלוי וי"ת אל על: מעילים · ת"י כרדוטין והמעיל הזה עשוי ככתונת הכתונה כי כן אמר ועליה כתונת פסים לא כמו המעיל הכתוב בתורה והיה זה המלבוש ידוע ביניהם ויונתן שתרגם כרדוטין כך תרג' אפוד בד כרדוט דבוץ: הלוך וזעקה · עבר במקום בינוני כלום הולכת וזועקת שכך תרגם יונתן ואזלת מיזל וצוחת · ואמרו ר"ל בקבלה בידם כי על אותו מעשה באותה שעה גזרו על ייחוד הפנויה שאמרו בנות מלכים כך בנות הדיוטות על אחת כמה וכמה בצנועות כך בפרוצות על אחת כמה וכמה עמדו בית דינו של דוד וגזרו והסרו להתיחד עם הפנויה: האמינון · דרך בזיון: ושוממה · הוי"ו אינה תוספת דבר כוי"ו וישא אברה' את עיניו ואדוני אבי ז"ל פירש אלה והדומים להם עם חסרון ענין הדומה ופי' ושוממה עלובה ושוממה: גוזיס

14 וְלֹא אָבָה לִשְׁמֹעַ בְּקוֹלָהּ וַיֶּחֱזַק
טו מִמֶּנָּה וַיְעַנֶּהָ וַיִּשְׁכַּב אֹתָהּ׃ וַיִּשְׂנָאֶהָ
אַמְנוֹן שִׂנְאָה גְּדוֹלָה מְאֹד כִּי גְדוֹלָה
הַשִּׂנְאָה אֲשֶׁר שְׂנֵאָהּ מֵאַהֲבָה אֲשֶׁר
אֲהֵבָהּ וַיֹּאמֶר־לָהּ אַמְנוֹן קוּמִי
לֵכִי׃ וַתֹּאמֶר לוֹ אַל־אוֹדֹת הָרָעָה
הַגְּדוֹלָה הַזֹּאת מֵאַחֶרֶת אֲשֶׁר־עָשִׂיתָ
עִמִּי לְשַׁלְּחֵנִי וְלֹא אָבָה לִשְׁמֹעַ לָהּ׃
וַיִּקְרָא אֶת־נַעֲרוֹ מְשָׁרְתוֹ וַיֹּאמֶר
שִׁלְחוּ־נָא אֶת־זֹאת מֵעָלַי הַחוּצָה
וּנְעֹל הַדֶּלֶת אַחֲרֶיהָ׃ וְעָלֶיהָ כְּתֹנֶת
פַּסִּים כִּי כֵן תִּלְבַּשְׁןָ בְנוֹת־הַמֶּלֶךְ
הַבְּתוּלֹת מְעִילִים וַיֹּצֵא אוֹתָהּ
מְשָׁרְתוֹ הַחוּץ וְנָעַל הַדֶּלֶת אַחֲרֶיהָ׃
וַתִּקַּח תָּמָר אֵפֶר עַל־רֹאשָׁהּ וּכְתֹנֶת
הַפַּסִּים אֲשֶׁר עָלֶיהָ קָרָעָה וַתָּשֶׂם
יָדָהּ עַל־רֹאשָׁהּ וַתֵּלֶךְ הָלוֹךְ וְזָעָקָה׃
כ וַיֹּאמֶר אֵלֶיהָ אַבְשָׁלוֹם אָחִיהָ
הַאֲמִינוֹן אָחִיךְ הָיָה עִמָּךְ וְעַתָּה
אֲחוֹתִי הַחֲרִישִׁי אָחִיךְ הוּא אַל־
תָּשִׁיתִי אֶת־לִבֵּךְ לַדָּבָר הַזֶּה וַתֵּשֶׁב
תָּמָר וְשֹׁמֵמָה בֵּית אַבְשָׁלוֹם
אָחִיהָ׃ וְהַמֶּלֶךְ דָּוִד שָׁמַע אֵת כָּל־
הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה וַיִּחַר לוֹ מְאֹד׃
ולא

ולא אבא לקבלא מינה ותקיף מינה
ועניה ושכיב עמה: וסנאה אמנון
סנאתא רבתא לחדא ארי סגיאה
סנאתא די סנאה מרחמתא דרחימה
ואמר לה אמנון קומי איזילי: ואמרת
ליה על עיסק בישתא רבתא הדא
מאוחרנתא דעבדתא עמי את אמר
לשלחותי ולא אבה לקבלא מינה:
וקרא ית עולימיה משומשניה ואמר
שלחו כען ית דא מלותי לברא ואגיף
דשא בתרהא: ועלה כיתונא דפסי
ארי כן לבשן בנת מלכא בתולתא
כרדוטין ואפק יתה משומשניה
לברא ואגיף דשא בתרהא: ונסיבת
תמר קטמא על רישה וכיתונא דפסי
דעלה בזעת ושויאת ידה על רישה
ואזלת מיזל וצווחת: ואמר לה
אבשלום אחוהא האמינון אחוך
הוה עמך וכען אחתי שתוקי
אחוך הוא לא תשוין ית לביך
לפתגמא הדין ויתיבת תמר וצדיא
בית אבשלום אחוהא: ומלכא דוד
שמע ית כל פתגמיא האילין ותקיף
ליה לחדא:
ולא

רש"י

וישנאה אמנון · אמרו רבותינו נימה נקשרה לו ועשאתו כרות שפכה: אל אודות · אל יעשו אודות הרעה הזאת של שילוח הגדולה מן האחרת שעשית עמי ועניתני ועוד תוסיף רעה ממנה לשלחני: ויהי

רלב"ג

וישנא אמנון שנאה גדולה · ידמה שהתעלמה כפי יכלתה לחלוק על רצונו ואולי הכאיבה אותו בזה ההתעלמות שהיה ביניהם או אמרה לו דברי חרפות ולזה שנאה כי כבר אמרה לו ואתה תהיה כאחד הנבלים בישראל או אולי אמרה לו דברי יותר קשים מאלו · והנה מרוב השנאה שלחה אמנון מביתו דרך בזה למדנו מזה שגדר השנאה הוא שלא ידבר עמו למרע ועד טוב ולפי שאמרו והוא לא שונא לו מתמול שלשום למדנו שאם לא דבר עמו ג' ימים אינו שונא: כתנת פסים · לבוש מלבעי' מחלפי' היה דרך משל כשיעור פסת יד מצבע אחד וכן תמשך להיות מצבעי' רבים · ועתה אחותי החרישי אחיך הוא · ר"ל ואין ראוי לפרסם גנותו · ותשב תמר שוממה בית אבשלום אחיה ידמה כי לבשתה ולדאגתה היתה שם בלי חברה כטעם אמרה כל שעריה שוממים כי רבים בני שוממה: כי

מסרה

וישנאה ב' חד ר"פ וחד ס"פ וסימ' את בתי נתתי לאיש הזה · וישנאה אמנון: ועליה ג' וסימ' ועליה כתנת פסים · ועליה למרום שובה · ועליה יכרעון אחרים: ותשב י"ב בקריאה וסימ' ותלך ותשב לה מנגד הרחק ב' בפסוק · ורחל לקחה את התרפים · ויאמר יהודה אל תמר כלתו שבי · ותסר בגדי אלמנותה מעליה · ותשב באיתן קשתו · ואת רחב הזונה · ויאמר לה אלקנה אישה עשי · ויאמר לה אבשלום אחיה · ותבא בת שבע אל המלך · ותדבק בנערות בעז ללקט · ויאמר לה בעז לעת האכל גשי הלם:

מנחה קטנת

אל אודות הרעה · לא אמרה אל רעה שהאחרת כי אם אל אודות לומר הנה השנאת לשנה משפם כי הלא משפט האונס את הבתולה הוא שלא יוכל לשלחה כל ימיו נמצא כי אין השילוח סיבת נמשכת מהאונס כ"א השנאה וזהו אל אודות כו' וסיבת הרעה הגדולה הזאת נמשכת מהאחרת ופי' אשר עשית עמי לשלחני לומר אשר עשית עמי שאנסתני יגרום לשלחני כלומר כי אדרבה לא יוכל לשלחה כל ימיו אמרה תורה או יאמר הנה אהבה שהיא תלויה בדבר בטל דבר בטל אהבה אך לא יספיק היות תלויה בדבר שלא לבטל האהבה בביטול הדבר אך לא להגדיל שנאה ומה גם יתירה על האהבה והנה דברי טעם היו לאזן שומעת אלא שלא אבה לשמוע לה: ויחר לו מאד לא אמר ויחר אפו כי אם ויחר לו כי לו נוגע הדבר כיון שהוא היה גרם בנוקין בשלחה אותו אל אמנון לעשות לביבות ואלולי צוה המלך לא היתה הולכת גם חרה לו כי בזה יתעורר ויזכר הפעם עניינו עם בת שבע כי לא יבצר שליגני הדור שלדבר ולומר שאמנון מאביו למד: ולא

פי' רבינו ישעי'

ולא רצה לשמוע בקולה · שיקחנו אשה שלא היה חפץ בה כי אם לשכב עמה למלאות תאותו · וישנאה אמנון · פירו' לאחר שמילא תאותו שנאה שלא יאמר לו המלך קח אותה לאשה · ותאמר לו אל אודות דסתי' ים בו ופירושו כמו על אודות · שדברה לו על אודו' הרע' הגדולה הזאת יותר מן האחרות אשר עשית עמדי שתרצה לשלחני שהיתה רוצה שישאנה לאשה: ותשב תמר ושוממה · הו"ו יתר:

כלי יקר

וישנאה אמנון שנאה גדול' חז"ל אמרו במסכת אבות איזו היא אהבה שהיא תלויה בדבר זו אהבת אמנון ותמר בטל דבר בטלה אהבה והכונה כי כן דרך החושק והוא כשיבעול וימלא תאותו ישנאה שנאה גדולה בטל דבר בטלה אהבה · ומהרי"א ז"ל הרחיב כי רשעים מלאי' חרטות ותכף בעשותו פועל מגונה תמשך לו החרטה · ובמסכת סנהדרין פכ"ב אמרו וישנאה אמנון שנאה גדולה אמר רבי נימא נקשרה לו ועשאו כרות שפכה ואם נקשרה לו איהי מאי עביד' אלא נימא קשרה לו ועשאתו כרות שפכה איני והא דרש רבא מאי דכתיב ויצא לך שם בגוים ביפייך שאין להם לבנות ישראל לא שער בית השחי ולא שער בית הערוה שאני תמר בת יפת תוא' היתה עד כאן ורש"י ז"ל כאן הביא שנו רבותינו נימא נקשרה לו ועשאתו כרות שפכה ע"כ וקשה למה לא כתב המסקנא ואולי נפל טעות בספרים והנכון יתירה נקשרה לו גרסינן ומהרי"א ז"ל הביא שקשרה לו נימא ועשאתו כרות שפכה ע"כ ועיין הרד"ק והרלב"ג ז"ל:

ולע"דן לרמוז אל דברי חז"ל הנז' בגמרא שקשרה לו נימא ועשאתו כרות שפכה שנוטל ממנו טעם ביאה נמצא שהשנא' כשגדלה מסיבת האהבה אשר אהבה שהאהבה חייבה השנא' שכבר ניטל ממנו טעם ביאה בהעשותו כרות שפכ' וזהו שאמר וישנאה אמנון שנאה גדולה מאד והטעם כי גדולה השנאה נמשכת מהאהבה אשר אהבה שאילו היתה מ"ם מאהבה מ"ם היתרון הי"ל מהאהבה אשר אהבה וכו' ובזה מובן כתיבת טעם כי גדולה השנאה וכו' שהוא בלתי מתיישב כי הוא מכריע הדבר בעצמו אלא ודאי שגודל השנאה נתחייב מהאהבה אשר אהבה כי נתבטל יצרו בהעשותו כרות שפכה · ואפשר עוד באומרו כי גדולה וכו' שהוא באור דברי הכתוב שאמר שנאה גדולה מאד היינו על האהבה אשר אהבה עם היותה עזה כמות אהבה ז"ש גדולה מאד הכוונה בזה כי גדולה השנאה אשר שנאה מאהבה אשר אהבה:

ותאמר לו עיין רש"י ז"ל והרד"ק וכן מהרי"א ז"ל והוסיף לפרש באומר מאחרת שאינה מ"ם היתרון אבל אמרה לו שאודות הרעה הגדולה הזאת של שילוח נמשכת מהאחר' אשר עשית עמי בשכיבה שהעבירה היא הביאה החרטה הגדולה בזאת לשלחני ע"כ:

ולע"דן שאמרה לו אל אודות ר"ל אל נא אחי תרע אודות וסיבו' הנמשכות מהרע הזאת של שילוח כי השילוח איננו בזוי אלא עצמו כל כך רק שיגדל ממה שיחייב הודעת האחרת וזהו שאמר מאחרת אשר עשית עמי יחייב לפרסם כי יאמרו למה זה שלחה לפי שבעלה נמצא שאודות הרעה הגדולה הזאת נמשכו' מאחרת אשר עשית עמי בשכיבה ועינוי ואפשר עוד והוא הנכון שרע' גדולה זו הגדולה מאחר' שהיתה בסתר וזו בגלוי כדברי הרד"ק ומהרי"א ז"ל הרמוז סברתם זו בפ' באומר אשר עשית עמי ר"ל עמי ביני לבינך ואין זר אתנו לא כן זאת שתעשה לעיני כל ותגלגל גילוי האחרת כאמור ולא אבה לשמוע לה אלא קרא את נערו משרתו שהיה חוץ מהבית ואמר שישלחוה החוצה רוצה לומר שלא יסתפקו בהוצאתה מהחדר כי אם החוצה מהבית ונעול הדלת ואמר שלחו כי אולי הפציר עמו ולא יוכל הוא לבדו לשלחה כי אם עם אחזת מריעיו עמו וזהו שאמר שלחו נא בלשון רבים ואחרי זאת' ונעול הדלת אחריה אתה מפסיק כי לא תשוב וזהו שאמר ונעול בלשון יחיד והגיד הכתוב שכל תמר שלא הפצירה עד שיצטרכו רבים להוציאה אלא ויוצא אותה משרתו לבדו החוץ ונעל הדלת אחריה:

ועליה כתונת פסים וכו' עיין הרד"ק ז"ל והרלב"ג ולע"דן לדקדק אומרו ועליה כתונת פסים מאמר מושלל בא בין הדבקים מפסיק בין צווי אמנון לנערו על שלחו אותה החוצה וכו' בין ויוציא אותה משרתו דהיה לו לסמוך ויוציא אותה משרתו וכו' אל הצווי של אמנון והאר כך הי"לל ועליה כתונת פסים כי כן תלבשנה בנות המלך הבתולות מעילים ותקח תמר וכו' וכתונת הפסים קרעה וכו' ונראה כי המעיל לחוד וכותנת הפסים לחוד שהמעיל ישימוהו על כל המלבושים לצאת בו החוצה והנה כמו הרדיד לנשים והלא"זר ולזה הגיד הכתוב כי היה עליה כתונת פסים לבד בשבלויה בלא מעיל וזהו שאמר ועליה כתונת פסים שהיא כתונת חשובה כמו שעשה יעקב ליוסף האהיב כי גם כן תלבשנה בנות המלך הבתולות מעילים נמצא לבוש הכתנת פסים והמעילים מיוחד אל הבתולות בנות המלך ללבוש מעילים כדברי הר"לבג ולכן ילבשוהו הבתולות מעשה נערות כי כן גם כן נשתנו הבתולות בנות המלך שהלבשנה מעילים בצאתם אנה ואנה לכבוד ולהפארת וכאן לא המתין לה הנער ללבוש מעילה אלא ועליה כתנת פסים לבד וחכף ויוצא אותה משרתו החוץ שהיה דבר אמנון נחוץ:

ותקח תמר וכו' עיין הרד"ק וכן הביא מהרי"א ז"ל והיה זה כדי שתגלה רעתו בקהל וידעו כי הכוסה היא ולזה ותקח תמר וכו' ולזה קרעה הכתונת ע"כ:

יאמר אליה כו' עיין הרד"ק ומהרי"א וכאשר שומע אבשלום אחיה אמר לתמר החרישי וכו' ר"ל

ותאכילהו מידה ממש כדרך המאכיל החולה מאד שישימו ממש בפיו אמנם תמר לא עשתה כן שלא ותקח תמר את הלביבות אשר עשתה ותבא לאמנון אחיה הביאה לביבות לבד אבל לא שתהיה בריה לאכול בין שניהם גם לא שתאכיל אותו מידה ויוכיח כן אומרו ותגש אליו לאכול כו' שהגיש' אליו המאכל שיהיה מוכן לו לאכול לא שתברהו בידה כמו ששאל אמנון ועם כל זה לא שוב לא כי ויחזק בה וכו':

ותגש אליו וכו' עיין הרלב"ג ז"ל: ולע"דן קשה מאד אומרו עמי אחותי כי היא טענה סותר' הענין כי מי יגש לגלות ערות אחותו ואם כן לא היה לו להזכיר אחותי ואולי שהיתה לצעוק בקול גדול מאד ויהיה לכוון אמר לה אחותי את וראוי לכסות קלונה והוא מה שאמ' אחר כך אבשלום החרישי אחיך הוא כלומר וראוי לכסות ערותו או שאינו בושה כל כך כיון שאחיך הוא ומן הדין מותר ליך כנז"ל בשם חז"ל וגם זה אמר באומר אחיך הוא · או אפשר שבאו' אחותי השב להטעות אותה לומר שכבי עמי שכיבה כאחותי לא שהבא אליך וכו' אלא שכבי אצלי ויהיה זה מעין לשכב אצלה להיות עמה האמור גבי יוסף שגם היא אמרה לאמר שכבה עמי רצה לומר שתשכב שם אצלה ובזה התיישב דעתה. מהפסק ויוסף ע"ה לא רצה לשכב אצלה אפילו שכיבה לבד בלי ביאה רק אצלה כי ביל"הר זה דרכו לקרב האדם לגלות ערוה וזהו לשכב אצלה להיות עמה כי השכיבה אצלה תגרום להיות עמה ממש והוא גדר עצמו אפילו מהסתכל בה כל שכן לשכב אצלה · וכזה מובן הכפל אשר דרשוהו ז"ל לשכב אצלה בעולם הזה להיות עמה בע"הב וכיוצא בזה אפשר שהיו דברי אמנון בואי שכבי עמי אחותי כאחות שלא אגע ביך כלל רק אקבל נחת רוח בשכיבה אצלי נעמי והיא השיבה אל אחי אל תענני שראוי לעשות גדר מהעבירה מהשכיבה אצלך כדי שלא תבא לידי ענוי וזהו כפל אל אחי אל תענני וכו':

ותאמר לו אל אחי וכו' עיין הרלב"ג ז"ל ומהרי"א ז"ל בכפל אל אחי אל תענני נתנה שלש טענות האחת אל אחי אל תענני כאומרי אל אחי הוא בתמיהה ר"ל האם אינך אחי בלא אחי אתה ולכן אין ראוי שתענני כי לא יעשה כן בישראל לגלות אדם ערות אחותו ולכן אל תעשה הנבלה הזאת ומלבד החטא ואני אנה אוליך את חרפתי שראוי לך לחוס לחרפתי ולמנוע עצמך מפני כבודי וזו סיבה שנית והשלישית מפאת כבודך שיתחלל ותהיה כאחד הנבלים ולפי שהיה שרוד בחשקו ולא היה מכיר לו הבחנה בין השקר והאמת והטוב והרע הוסיפה לומר לו דברי התול לומר ועתה ידבר נא אל המלך כי לא ימנעני ממך כי עם היותי לך ערוה יקחר יותר תמיתתך ואמרה זה לדחותו בקש ובבל בדברי הבל והתול להנצל מידו ע"כ תורף דבריו והם חולקים על האמת מדברי חז"ל וכל המפרשים אפילו הרלב"ג כאשר עיניך רואות וכבר כתבתי מה שיספיק בזה בפסוק ויהי אחרי כן עיין שם · ולע"דן באומרו אל אחי ר"ל שאע"פי שאין כאן אסור ערות אח כי אל לאחי אתה שאינך אחי עם כל זה לא תענני כי לא יעשה כן בישראל כנזכר בדברי הרלב"ג כי בישראל בלא קדושין עובר משום לא תהיה קדשה וזה יהיה הפי' בהתרצות שניהם יחדיו אבל באונס לא תעשה את הנבלה הזאת שאתי לשכב עמך והעשה את הנבל' הזאת מהבגידה מרא"ש י"ן בלעז שעל כן באמירה התור' באונס לקנסו ממון ולהיותה לאשה כדי שאות' חרפה אשר לאנוסה תוליך אותה אבל האונס וזהו שאמר כאן ואני אנה אוליך את חרפתי להסיף אותה האם אוליך אותה אצלך ואתה תהיה כאחד הנבלים בישראל לא נכבד אשר טוב תת אותי לאיש אחר מתתי לך לכן ועתה בעת הזאת דבר נא אל המלך כי לא ימנעני ממך שמותרת אני לך מן הדין פשוט כנז"ל שלא כדברי מהר"יא ואם כן לא היו דברי התול כי אם קושט דברי אמת ורמזה לו בדבריה שאמרה כי לא יעשה כן בישראל אל תעשה את הנבלה הזאת להזכיר לו ענין דינה בת ישראל שבא אשר נעשתה נבלה כיוצא בזו בה מכה זמרה היתה לשכם וחמור באחרונה מאחי' שמעון ולוי גם הוא ישים לנגד עיניו את אבשלום אחיה נקם ינקום נקמתה וז"ש כי לא יעשה כן בישראל כי' בישראל שבא:

ולא אבה וכו' הגיד הכתוב שנתחזקה בטענות · הנ"זל כפי האפשר גם בכחה כי הוא היה דל וכחוש ולא שוה לה כי לא אבה לשמוע בקולה ולטענותיה וכנגד ההפלר בכחה אמר ויחזק ממנה מכלל שהיא נתחזקה אלא שהוא נתחזק יותר ממנה ולע"פי שהוא דל ודרך הנלנה ויחזק ממנה ממנה נמשך לו התחזקות שכיון שחולשתו היה מחשקה ולהבת' בהבטל הסיבה יתבטל המסובב ובטל כחושתו ודלותו ויחזק ממנה ר"ל שממנה נמשך לו חוזק ולזה ויענה וישכב עמה בעין וישכב אותה ויענה דגבי שכם ודינה אחז"ל ויענה שלא כדרכה וישכב כדרכ' ופשוטו שכיון שהיה בכרת השכיבה עמה שלא ברצונה ענוי תחשב לה השכיבה וז"ש גם כן כאן ויענה וישכב אותה

גוזזים · מנהגם היה לעשות משתה ביום שהיו גוזזים צאנם וכן בענין נבל : עם אפרים · סמוך לארץ אפרים וכן וישב יצחק עם באר לחי ראי : ולא נכבד עליך · שלא נהיה כלנו עמך כבדות לרוב ההוצאה ולא דרך בקשה כמו ולא יתן לעבדיך : ויפרץ · כמו הפציר · ... · המלה הזאת באה פעמים לפנין וירוז וחזוק וכן הלא שלחתיך הלא כי משחך : שומה · פעולה כלומר הריגת אמנון היתה שומה בפי אבשלום תמיד כי תמיד היה מספר ברעתו מיום ענותו את תמר אחותו וי"ת ארי בלבא דאבשלום הות כמינא וכן תרגום אשר שם לו בדרך דיכמן ליה : מדרך

כי ענה אבשלום את אמנון · למדנו מזה מי כבר סובה השנאה ... מפני התפלה למרע ועד טוב · הנה נא גוזזים לעבדך · ... הטובה כמו שעלה דוד לגבל כי על יום טוב באנו ... הוא ועבדיו כמו לשתות ולאכול ולשמוח ... כי זה דבר ...

ולא־דבר אבשלום עם־אמנון למרע ועד־טוב כי־שנא אבשלום את־אמנון על־דבר אשר ענה את תמר אחתו : ויהי לשנתים ימים ויהיו גזזים לאבשלום בבעל חצור אשר עם־אפרים ויקרא אבשלום לכל־בני המלך : ויבא אבשלום אל־המלך ויאמר הנה־נא גזזים לעבדך ילך־נא המלך ועבדיו עם־עבדך : ויאמר המלך אל־
כה
אבשלום אל־בני אל־נא נלך כלנו ולא נכבד עליך ויפרץ־בו ולא־אבה ללכת ויברכהו : ויאמר אבשלום ולא ילך־נא אתנו אמנון אחי ויאמר לו המלך למה ילך עמך : ויפרץ־בו אבשלום וישלח אתו את־אמנון ואת כל־בני המלך : ויצו אבשלום את־נעריו לאמר ראו נא כטוב לב־אמנון ביין ואמרתי אליכם הכו את־אמנון והמתם אתו אל־תיראו הלא כי אנכי צויתי אתכם חזקו והיו לבני־חיל : ויעשו נערי אבשלום לאמנון כאשר צוה אבשלום ויקמו כל־בני המלך וירכבו איש על־פרדו וינסו :
ל
ויהי המה בדרך והשמעה באה אל־דוד לאמר הכה אבשלום את־כל־בני המלך ולא־נותר מהם אחד : ויקם המלך ויקרע את־בגדיו וישכב ארצה וכל־עבדיו נצבים קרעי בגדים : ויען יונדב בן־שמעה אחי־דוד ויאמר אל־יאמר אדני את כל־הנערים בני־המלך המיתו כי־אמנון לבדו מת כי־על־פי אבשלום היתה שימה מיום ענתו את תמר אחתו : ועתה

ולא מליל אבשלום עם אמנון למביש ועד טב ארי סני אבשלום ית אמנון על עיסק דעני ית תמר אחתיה : והוה לזמן תרתין שנין והוו גוזזין לאבשלום במישר חצור עם בית אפרים וזמין אבשלום לכל בני מלכא : ואתא אבשלום לות מלכא ואמר הא כען גוזזין לעבדך ייזיל כען מלכא ועבדוהי עם עבדך : ואמר מלכא לאבשלום לא ברי לא כען ניזיל כולנא ולא נתקף עלך ואתקיף ביה ולא אבא למיזל וברכיה : ואמר אבשלום ולא ייזיל כען עמנא אמנון אחי ואמר ליה מלכא למא ייזיל עמך : ואתקיף ביה אבשלום ושלח עימיה ית אמנון וית כל בני מלכא : ופקיד אבשלום ית עולימוהי למימר חזו כען כד ישפר לבא דאמנון בחמרא ואימר לכון קטולו ית אמנון ותקטלון יתיה לא תדחלון הלא ארי אנא פקדית יתכון אתקיפו והוו לגברין גברין : ועבדו עולימי אבשלום לאמנון כמא דפקיד אבשלום וקמו כל בני מלכא ורכיבו אנש על כודנתיה ואפכו : והוה עד דאנון באורחא ושמועתא אתת לות דוד למימר קטל אבשלום ית כל בני מלכא ולא אשתאר מנהון חד : וקם מלכא ובזעית לבושוהי ושכיב על ארעא וכל עבדוהי מעתדין כד מבזעין לבושיהון : ואתיב יונדב בר שמעה אחוהי דדוד ואמר לא יימר ריבוני ית כל עולימיא בני מלכא קטלו ארי אמנון בלחודוהי מית ארי בלבא דאבשלום הות כמנא מומא דעניית תמר אחתיה : וכען

מסרה

כטוב ד' בקריאה וסי' ויהי כי טוב לבם כן כתיב וקרי כטוב · גפן בוקק ישראל פרי ישוה לו · ויצו אבשלום את נעריו · ביום השביעי כטוב לב המלך ביין אמר : והשמעה ו' חסר בלישן שמועה וסי' אל בני כי לא טובה השמעה · ויהי המה בדרך והשמעה באה אל יואב · כי שמעה רעה · שמעה שמעתי · ושמעת אל שמועה תהיה · ולא נותר ה' בקריאה וסי' בלישן תרגו' ירקא קטל אבשלום בסלא דסנבלט · ופירושן נמסר בסדר פנח'.

רש"י

ויהיו גוזזים · ודרכם היה לעשות משתה בגזז צאנם : ולא ילך נא אתנו · ולא יכול אתה ללכת ילך נא עמנו אמנון : על פי אבשלום היתה שומה · בצווי של אבשלום היתה שומה זו בשומת על עבדיו להרוג את אמנון : ותכל

רלבג

להתאבל על בנו כל הימים · ר"ל ימים רבים · כי אחר שלש שנים נחם על אמנון כי מת כמו שוכר אמה זה ואולי אמר כל הימים להעיד שלא היה יום בימי השנה ואפילו המועדים שלא היה דואג דוד זה והנה מאלכו בבן הראשון שמולד היות שבע שתקף שמת האין ושך ואכ' ושת' ואמר לעבדיו אתה נאמר שהילד מת למה זה אני צם האוכל להשיבו עוד אני הולך אליו והוא לא ישוב אלי · וכו' בזה הזה האוי שנאמר למה הוא מתאבל עליו כל כך והוא לא ישוב אליו אלא שהתה זה הספק הוא ממה שיקל כי לוד הנחיק הייתו לם בצום אח' מות הילד כי הנו' שפעם על דרך התפלה והבקשה מהשם י' וזה דבר בלתי ראוי אחר מות הילד אבל התאבל עליו והדאג הוא דבר יחייב הטבע אהבה הטבעית ולזה לא הורחק מפני זה התאבל על המות : ותכל דוד המלך · הוא מטעם הוסף בטעם נכספה וגם כלת נפשי והוא אמר המצטרף והרצון בו ותכל נפש דוד המלך לצאת אל אבשלום להביאו אליו כי נחם על אמנון כי מת : ויקח משם אשה חכמה · ר"ל יודעת לסדר דבריה בחכמה ובשכל · הנה בקש ממנה שתשים עצמה כאשה זה ימים רבים מתאבלת על מת וזה תהיה כשתלבש בגדי אבל לא תסוך שמן ובכה ותתאבל בהיות לפני המלך :

רדק

מדרך אחריו · זה העם היו בני המלך ושאר העם שנסו באו לירושלם והצופה ראה אותם באים מדרך שאחרי ההר מצד ההר ואמר הפנוי טרם הידיעה כמו ואחראהו את הילד וזולתו : ויאמר יונדב · הצופה אמר לו כי עם בא והוא אמר למלך כי בני המלך באו : אל תלמי · שהיה אבי אמו : ויתאבל דוד · היה מתאבל על אמנון בנו כל הימים שהיה אחר כן והם שלש שנים שהיה אבשלום בגשור : ותכל דוד · פירושו כתרגומו וחמידת נפשא דדוד מלכא למיפק על אבשלום ר"ל אותה נפשו לצאת בעבור אבשלו' מרוב אהבתו לו על דרך נפשי ונאה בדברו והמכם הבי אבדהם ב"ע פירוש ותכל אשת דוד והוא פועל יוצא כלו אשתו אם אבשלו' בקשה דוד מאד עד שהתאוה דוד אל אבשלום והתאוה שילך אחריו אחד מנעריו בעבורו וזהו שאמר לצאת אל אבשלום : וידע יואב · הכיר מתוך דבריו וייראה מאמור לו בפירוש ושלח לו הדבר על ידי סבה וגלגול דברים : וישלח יואב תקועה · אמרו רבותינו ז"ל מאי שנא תקוע' אמ' רבי יוחנן מתוך שרגילין בשמן זית מצוי בהם והיתה העיר ההיא רבת זיתי שמן ובן אמרו תקוע אלפא לשמן ר"ל העיר המשובחת בשמן בארץ יש' היתה תקוע לפי' קור אות אלפא לשמן כמו שהא"לף ראש לאותיו' והית' העיר בחלקו של אשר דכתי' ביה וטובל בשמן רגלו שמושך שמן כמעין : ויסם

לה

וְעַתָּה אַל־יָשֵׂם אֲדֹנִי הַמֶּלֶךְ אֶל־לִבּוֹ דָּבָר לֵאמֹר כָּל־בְּנֵי הַמֶּלֶךְ מֵתוּ כִּי־אִם אַמְנוֹן לְבַדּוֹ מֵת׃ וַיִּבְרַח אַבְשָׁלוֹם וַיִּשָּׂא הַנַּעַר הַצֹּפֶה אֶת־עֵינָו וַיַּרְא וְהִנֵּה עַם־רַב הֹלְכִים מִדֶּרֶךְ אַחֲרָיו מִצַּד הָהָר׃
לה וַיֹּאמֶר יוֹנָדָב אֶל־הַמֶּלֶךְ הִנֵּה בְנֵי־הַמֶּלֶךְ בָּאוּ כִּדְבַר עַבְדְּךָ כֵּן הָיָה׃ וַיְהִי ׀ כְּכַלֹּתוֹ לְדַבֵּר וְהִנֵּה בְנֵי־הַמֶּלֶךְ בָּאוּ וַיִּשְׂאוּ קוֹלָם וַיִּבְכּוּ וְגַם־הַמֶּלֶךְ וְכָל־עֲבָדָיו בָּכוּ בְּכִי גָּדוֹל מְאֹד׃ וְאַבְשָׁלוֹם בָּרַח וַיֵּלֶךְ אֶל־תַּלְמַי בֶּן־עַמִּיחוּר מֶלֶךְ גְּשׁוּר וַיִּתְאַבֵּל עַל־בְּנוֹ כָּל־הַיָּמִים׃ וְאַבְשָׁלוֹם בָּרַח וַיֵּלֶךְ גְּשׁוּר וַיְהִי־שָׁם שָׁלֹשׁ שָׁנִים׃ וַתְּכַל דָּוִד הַמֶּלֶךְ לָצֵאת אֶל־אַבְשָׁלוֹם כִּי־נִחַם עַל־אַמְנוֹן כִּי־מֵת׃
א וַיֵּדַע יוֹאָב בֶּן־צְרֻיָה כִּי־לֵב הַמֶּלֶךְ עַל־אַבְשָׁלוֹם׃ וַיִּשְׁלַח יוֹאָב תְּקוֹעָה וַיִּקַּח מִשָּׁם אִשָּׁה חֲכָמָה וַיֹּאמֶר אֵלֶיהָ הִתְאַבְּלִי־נָא וְלִבְשִׁי־נָא בִגְדֵי־אֵבֶל וְאַל־תָּסוּכִי שֶׁמֶן וְהָיִית כְּאִשָּׁה זֶה יָמִים רַבִּים מִתְאַבֶּלֶת עַל־מֵת׃ ובאת

תרגום

וּכְעַן לָא יְשַׁוֵי רִבּוֹנִי מַלְכָּא עַל לִבֵּיהּ פִּתְגָמָא לְמֵימַר כָּל בְּנֵי מַלְכָּא מִיתוּ אֱלָהֵין אַמְנוֹן בִּלְחוֹדוֹהִי מִית׃ וַעֲרַק אַבְשָׁלוֹם וּזְקַף עוּלֵימָא סַכּוּאָה יַת עֵינוֹהִי וַחֲזָא וְהָא עַם סַגִּי אָתָן מֵאוֹרַח מֵאֲחוֹרוֹהִי מִסְטַר טוּרָא׃ וַאֲמַר יוֹנָדָב לְמַלְכָּא הָא בְּנֵי מַלְכָּא אֲתוֹ כְּפִתְגָמָא דְעַבְדָּךְ כֵּן הֲוָה׃ וַהֲוָה כְּשֵׁיצָיוּתֵיהּ לְמַלָּלָא וְהָא בְּנֵי מַלְכָּא אֲתוֹ וַאֲרִימוּ קָלְהוֹן וּבְכוֹ וְאַף מַלְכָּא וְכָל עַבְדוֹהִי בְּכוֹ בְּכִי סַגִּיאָה לַחֲדָא׃ וְאַבְשָׁלוֹם עֲרַק וַאֲזַל לְוַת תַּלְמַי בַּר עַמִּיהוּד מַלְכָּא דִגְשׁוּר וְאִתְאַבַּל עַל בְּרֵיהּ כָּל יוֹמַיָּא׃ וְאַבְשָׁלוֹם עֲרַק וַאֲזַל לִגְשׁוּר וַהֲוָה תַמָּן תְּלַת שְׁנִין׃ וְחַמֵּידַת נַפְשָׁא דְּדָוִד מַלְכָּא לְמִפַּק עַל אַבְשָׁלוֹם אֲרֵי אִתְנַחַם עַל אַמְנוֹן אֲרֵי מִית׃ וִידַע יוֹאָב בַּר צְרוּיָה אֲרֵי לִבָּא דְמַלְכָּא לְמִפַּק עַל אַבְשָׁלוֹם׃ וּשְׁלַח יוֹאָב לִתְקוֹעַ וּנְסֵיב מִתַּמָּן אִתְּתָא חַכִּימְתָּא וַאֲמַר לַהּ אִתְאַבְּלִי כְעַן וּלְבוּשִׁי כְעַן לְבוּשֵׁי אֶבְלָא וְלָא תְשׁוּפִין מִשְׁחָא וּתְהֵי כְּאִתְּתָא דְנַן יוֹמִין סַגִּיאִין מִתְאַבְּלָא עַל מִיתָא׃ ותהכין

רשי

יד ותכל דוד · הרי זה מקרא קצר ותכל נפש דוד וכן תירגם יונתן וחמידת נפשא דדוד כמו נכספה וגם כלתה : כי נחם על אמנון · קבל תנחומין : וישלח יואב תקוע' · אמרו רבותי' כי שמן זית מצוי שם לכך חכמה מצוייה שם : אבל

מסרה

צריה ג' חסרים וסי' וידע יואב בן צריה · מה לי ולכם בני צריה · צלק העמוני דשמואל :

כלי יקר

עם רב הולכים ולא בורחי' מדרך שהיה אחריו של אבשלום כמו' מצד ההר באופן שאבשלום היה בורח מצד א' ועם רב הולכים מדרך שאחרי אבשלום :

ויאמר יונדב אל המלך וכו' עיין הר"דק ז"ל ובן מהרי"א : ולע"רן הנה בני המלך באו ולא אמ' באים עם היות הדבר קודם בואם אמר באו לפי שבאו מדרך אחרת ואבשלום בורח מעתה האמנתי כדבר עבדך שאמנון הומת כנסיה ז"ש כדבר עבדך כן היה על מיתת אמנון אמר שהם לא כן היה מיותר :

ויהי ככלותו וכו' הבכי הזה שנעו כלם בבכיה על מית' אמנון ואפשר שהיה על הגלת' כדרך העול' וכמו שמצינו באחי יוסף אשר בכו אלו על צוארי אלו וז"ש וישאו קולם ויבכו והמלך ג"כ בכה כהם אבל לא בכי גדול כי לא אורח ארע' למלך לבכו' יותר מדי כי צוו נחזוה לפניו לז"א וגם המלך אמנם וכל עבדיו הם הם שבכו בכי גדול מאד עבדיו לבד שאם לא כפרש כן יקשה או' וגם המלך וכו' ואח"כ אומר בכי גדול כי או' וגם יורה על היות הבכי כעין הבנ' ולא יותר שלא ודאי שכיון הריפ' פסקיהו וגם המלך נמשך לתחל' הפ' ואו' וכל עבדיו נמשך לסוף הפ' :

ואבשלום ברח וילך גשור וכו' עיין הר"דק והרל"בג ומהרי"א הקשה עליו מהרח"ב ושיכה טעם' שם דוד ואמר וינחם דוד את אשתו שזו הורה שלא היה שם אבלות ולא כוס ותירץ כי שם היה הילד קטן עולל לא ראה אור ובגזר' שנג' הנביא הבן הנולד לך מות ימות' בתאמן וקבל תנחומין אמנם אמנון שהיה בן בכור ונפשו קשור' בנפשו אשר שירש כסא המלכות הוא ונהרג ביד אדם בחרב אחיו מכל אלו הצדדין חייב האבלו' ימי' רבים כמ"ש ויתאבל על בנו ימי' רבים : ולע"רן טע' האבל כבד זה יען כי אמנון בחטאו מת על דבר פריצו לשכב את אחותו ואע"פי שהית' מותר' לו מן הדין לא יעשה כן בים' ונבל' עשה שמת עליה וגם דוד היה סיבת מיתתו בגלל מה בגזר' לא תסור חרב מביתך כו' על כן התאבל על בנו כו' על חטא' אמנון ועל חטא' דוד עצמו מבת שבע ואורי' שהם גם הם סייעו בזה ולזה ויתאבל כו' עוד אפשר כי דוד ראה כי ב' רעות אירעו לו הא' מית' אמנון והב' בריח' אבשלום ואלולי שברי' בורח בתוך בני ישרא' אבל רא' שברח אצל תלמי זקנו שבודאי לא ילמוד שם לא תורה ולא מצות אלא יתקיי' בו כי יסור את בנך מאחרי ואין זר שנאמר כי כל המרד והמעל הנמצא באבשלו' מלבד שהיה נמצא מגרשו של תלמי כי בן בתו הוא עכ"ז נמצא בו חלק גדול מהג' שני השנים שהיה אצלו למד מתרבותו תרבות אנשי' חטאי' וז"ש ואבשלום ברח וילך אל תלמי מלך גשור כי הזכיר בריח' והבליע בריחה בבחינ' מה שממנו שברח מישראל אמנם בבחינת מה שאליו דהיינו המקום שהלך אליו לא היתה שם בריח' כי אם הליכ' שוקט ובוטח בבית זקנו תלמי בן עמיהוד ויתאבל על בנו ימי' רבים ר"ל שהתאבל דוד על אבשלום כל הימי' אשר היה שם בין רשעי' ולומד ממעשיהם ומתנחמי' על האמהי' ולא על החיי' היוצאי' לתרבות רעה שאב' שנא' נפשו ובפרט בעודנו מחזיק בטומאתו ומרדו באביו וז"ש ואבשלום ברח וילך גשור ויהי שם ג' שני' שני חזקה וכן הם כל הימים הנ"ל בפ' הקוד' שהתאבל דוד על בנו אבשלום וכלתה נפשו של דוד לצאת אל אבשלום להחזירו למוטב כי ניחם על אמנון כי מת ולא ניחם על אבשלום כחי אשר יצא לתרבו' רע' וכל יום ויו' קללתו מרוב' מחבירו ולת זה ידע יואב שלב המלך דואג על אבשלום הוא מה שאמר כי לב המלך על אבשלום רוצה לומ' דואג על צאתו להרבות רעה · לא שלב המלך אוהב אותו ויוכית כדברי אלה מה שמצינו שאמר דוד המלך ע"כ יסוב אל ביתו ופני לא יראה שזו הוראה שלא כלתה נפש דוד ולא היה לב המלך על אבשלום על אהבתו אלא שהיה בבית נכרים פן ימטילו אותו יותר והעד שהיה שתי שני' בירושלם ופני המלך לא ראה והיה יושב עוד כמה שנים · אלא שהוא שלח אחרי יואב ולא בא אליו עד ששרף גדישו שבלי ספק התרשלות יואב מבא אליו היה מידיעתו שידע כאמכם שאין המלך חפץ לראות פני אדם רשע כמוהו ולהשתכל בהם הגם כי היה בנו :

ואבשלום ברח וילך גשור וכו' מהרי"א ז"ל פירש טעם השנות פסוק זה כי הוא מיותר לגמ' כי בתחלת לכת אבשלום הלך אל המלך תלמי והלך עמו מעיר לעיר וכשלא' לבא ושמע שדוד אביו מתאבל על אמנון כל הימים אשם פן יחרה אפו וישלח אחריו לבא לינקם ממנו ולכן לא הלך עוד עם תלמי המלך אבל הלך לו משם אל גשור עיר מבצר חזק וישב לו שם פן יקרהו האסון מלוד אביו זהו שאמר שנית ואבשלום ברח וילך גשור ויהי שם שלש שנים שלא הלך אנה ואנה מפחדו של דוד : ולע"רן מכאן סיוע למה שפירשתי שיתאבל על בנו כל הימים על אבשלום קאמר שמרה לו אחד בפרט לכתו עם המלך עצמו כי אין זה דרך הטוב ושופך דמים שצריך להיות גולה ומנר ומטלטל ולזה אפשר שבראות אבשלום שדוד מתאבל על בנו כל הימים קם אבשלום וילך לו בגשור שלש שנים יושב והומם ולכן הולך מחיל אל חיל עם המלך :

ותכל דוד המלך וכו' עיין רש"י ז"ל וכן הרד"ק ז"ל ובן הביא מהרי"א והביא בשם האפד שכל השלש השנים היה דוד יוצא כמה פעמים באנשי צבא לבקש את אבשלום למצא אותו להרגו

כמה שעומד על משמרתו ירא ונחרד פן יבולע שאו לא אוי' לכם להרים יד פן יברח הזיזק ויכה ז"ש ויצו אבשלו' את עבדיו לאמר ר"ל לאמר לו שרצה תראו בטוב לב האמנון ביין ואז תבאו לאמר לו כן ואז אמרתי שבית לכם הכו את אמנון כי צריך אמירה בשעת המעשה · כי אעפ"י שבלא כי אנכי צויתי אתכם בעת עכ"ז אשוב ואמרתי אליכם אז בשעת המעשה לחזק ידיכם הכו את אמנון כו' לשון הכא' בעלמא בשביל השומעים שיסעו דהכא' לבד אני אפקדהם במת המיתותו ואל תיראו והטעם הוא כדי שתתחזקו ז"ש חזקו והיו לבני חיל ע"י שאו' לכם הכו כו' והגיד עוד

ויעשו נערי אבשלום לאמנון כאשר וכו' שהי"ל לקצר ולומר ויעשו נערי אבשלום כן ויקומו וכו' ואפשר לו' שלא קיימו הנערים את דבר אבשלום רק במה שרצה לנקם מאמנון וז"ש ויעשו נערי אבשלום לאמנון כאשר צוה אבשלום ר"ל באותו כח' פן יעשו לאמנון · מבלי אמירה ב' שרצו שהאמירה השנית שאמר אבשלום היתה במחשבו שהסרכי לבב ומתפחדים להרים יד באמנון ולחזק ידם היתה ולכך כתגברו והיו בני חיל מעצמם והרגו אמנון וז"ש וירכבו כו' וינוסו מהרי"א ז"ל כי חשבו שהיה רוצה אבשלום להמית את כולם וכן באה השמועה עד כאן :

ויהי המה בדרך וכו' טעם יתור ולא נותר מהם א' שהרי בכלל אמר שהכה אבשלום את כל בני המלך הוא הכוונה שהשמוע' באה שהכה אבשלום את כל בני המלך ר"ל שבדעתו היתה נגלה זו להכות את כל בני המלך ולזה זמן את כולם להמיתם יחדיו ולא ברח א' מהם להנצל ז"ש ולא נותר מהם א' שלא היה בהם זריזות לכיות נותר מהם אחד והיינו דלא כתיב ולא נותר אחד מהם ואמר ויבא כתה בדרך שהיתה בית' השמועה כ"כ במהירות שויפי המה עמו בדרך פעמים' השמועה באה תכף ומיד אל דוד ואפשר שאמר והשמועה באה אל דוד שנהרג האמנון הא חייב לו לדוד לאמר הכה אבשלום את כל בני המלך שזה מדברי דוד ואמירתו היה ויוכיח כן מ"ש בסמוך אל יאמר אדוני את כל הנערים בני המלך המיתו שאם השמוע' באה היתה כן שאמרו הכה אבשלו' למה תלה בדוד ואמר אל יאמר אדוני וכו' אלא ודאי כדפרישית ויקם המלך חז"ל למדו מכאן שהקריעה היא מעומד דכתיב ויקם ויקרע :

ויען יונדב בן שמעה עיין רש"י ז"ל והרד"ק וקרוב לזה מהרי"א כי על פי אבשלום היתה שומ' בגדר שכתב להמיתו ולפי שיונדב יעץ רע לאמנון על דבר תמר הבין שמיתות הענין שאמנון לבדו מת · ולע"רן לדקדק כפל ויען ויאמר די בא' מהם ומהו אל יאמר אדוני כי הוא לא אמר כן אלא השמועה באה כן ולמה הוסיף תיבת הנערי' ולמה אמר המיתו ולא אמר מתו וגבי אמנון אמר מת ונראה כי ויען יונדב שענ' בתבונה מהכרח הסברה היש' שלא המיתו את בני המלך ואעפ"י שהשמוע' באה בן שקר היא וז"ש ויען ויונדב ויאמר כו' כלו' אגב אורח' עבייתו ויאמ' אמירה אל יפתח אד' פיו לשטן ז"ש אל יאמר אד' וכו' ואעפ"י שהשמועה באה עכ"ז אל יאמר אד' כן ולא ישכים עם השמועה שהשכל מחייב שהנערים הקטנים מה חטאו ז"ש את כל הנערים כו' מהיות נערים קטנים זה יכריע שלא המיתום ואמר כי אמנון לבדו מת לרמוז משחז"ל שהרשע בחייו קרוי מת דכתיב כי לא אחפוץ במות המת ז"ש כי אמנון לבדו מת זה לו ימים כי ע"פ אבשלו' היתה שומה זו מיו' ענותו את תמר אחותו ולם כן מאז מלאותו היום שעיב' מת היה ולז"א לשון מת גבי אמנון לבד :

ועתה אל ישם וכו' קשה כי הכתוב הזה מיותר שכבר אמר אל יאמר אדוני את כל הנערים המיתו וכו' א"כ מה צורך לו' ועתה אל ישם אדוני אל לבו דבר לאמ' כל בני המלך מתו וכו' תו' שנוי שלמעלה אמר המיתו וכאן הוא או' מתו ולמעלה אמר הנערים וכאן לא אמר אלא כל בני המלך · ונראה כי בפ' הקודם אמר לו שמע' בן אחי דוד לדוד דודו שאין ראוי שיפתח פיו לשטן לומר שכל הנערים בני המלך המיתו · עתה אמר עוד שאפי' בלבו אין ראוי לשי' בלבו דבר דאגה לאמר בלבו שכל בני המלך מתו כי אפי' אמנון אפשר שלא מת אלא הכהו מכה נחלה מאד ואם מת א' אמנון הוא לבד ז"ש כי אם ר"ל כי אם מת ה' אמנון הוא המת לא זולתו ולכן אל תדאג אפי' בלב ז"ש ועתה אל ישם אל לבו אפי' בלב אין לדאג ב"ש בפה כמו שאמרתי לך אל יאמר וכו' או אפש' כי היה אפשר לדאג כי אולי מתפלצה מתו מאליהן בלי ממית כי בני המלך הם רכים וענוגים לא נסו בצער לז"א ועתה ר"ל אחר שהודעתני בפסוק הקוד' שאין לומר שהמיתו את כל בני המלך כי אם לו לאבשלום עם הבנים הקטנים זולת אמנון אשר שומה היתה לו לאמנון בלבד ועתה הנני מודיע עוד שאין ראוי לשים לב לאמר כל בני המלך מתו מאליהן מצער הבריחה וכיוצא או אולי במרוצתם נפלו מהמרדות וכמה מיני תקלות שאפש' אל נא ישים וכו' כל בני המלך מתו אעפ"י שלא המיתום כי הדבר רחוק כי אם אפשר ומצוי הוא אמנון לבדו מת :

ויברח אבשלו' וכו' עיין הר"דק : ולע"רן שכנוי אחריו חוזר אל אבשלום וזה כי ראה בלוכה קלת בני אדם בורחים ושפט בדעתו שהוא אבשלום אשר בגד לספק דם ז"ש ויברח אבשלום וישא הנער הצופ' את עיניו וירא והנה אחר שברחו ראתם המתי מספר רבה והנה

מנחה קטנה

ויבכו וגם המלך לא היתה בני המלך שרמו שמשפט בעיניהם שלכן בכי גדול אלא אף גם המלך וכל עבדיו שלמשפט אותו בפו ואינו רואה שבפי' כך אמרו אשר"כ בפו בכי גדול לפי שהוא דבר מנגד המשפט שירדו אחיו את אחיו ויתאבל אני במקום בם היה בבית שמלך על שהוא ברם לו והם בשלא מותו שם אבשלום ולולי כן לא היה הולך כיהיה יודע אמנון שיש לאבשלום שינאה בלבו עליו של דבר תמר אחותו אלא שלא רצה לשוב לדברי אביו וע"כ בכה המלך למאד · גם בכה על שידע שבשביל מאמו מת אמנון לתשלומי ארבעה : התאבלי נא ולבשי נא · הנה רצה יואב לראות פני האשה במלבושי אבל ולראות אם היא יודע' לעשות כל שנייניה כאשה אבלה ממש שלא ירגיש המלך שרמעותה ע"כ אמר שתאבלי מאז עתה בפני תעשה כן ואני אראה אם תוכל אתה לעשות כל הדברי באופן כזאת לזה שלא ירגיש המלך כי המעשה היה באופן שתהיו כל הכונתך בהרגל גדול כאלו שבית מיללי אבל זה ימים רבים שכ"כ אסי' שמשיך בזריזות ובהרגל דא"כ ירגיש המלך שאין זה לך מתמול שלשום אלא שמקרוב הרגלת בה · גם לזה אמר וישם יואב את הדברים בפיה פי' שהי' יואב אמר לה לדברה כל הדברי' בפניו ולעשות כל התנועו' וכל העניינו' כמו שהיה רוצה לעשות ולדב' לפני המלך עתה בפניו ואז יבין יואב וישכיל בדעתו אם ירגיש המלך בדבר או לא ואז ותאמר האשה התקועית אל המלך ירצה שהיתה מדברת ועושת כל הענין בפני יואב כאלו היא אתם מדברת לפני המלך וכשראה יואב שהיא אשה חכמה יודעת לעשות בחכמה שלא ירגיש המלך בדבר או הניחה לילך כי ידע שתכונת מעשיה שראה ממנה שקרוב לודאי שישמע המלך דבריה שיסבור שכך היה המעשה באמת : ותכל

פי' רבי' ישעיה

מדרך אחריו · פירוש הוא היה צופה והיו פניו בדרך שהלכו והם היו באים מאחרית מפני שברחו דרך עקלתון מן הפח' שהיה להם שלא ירדוף אבשלום אחריהם ויהרגם : וילך אל תלמי בן עמיהוד מלך גשור · פירו' לאבי אמו הלך כדכתיב לעיל והשלישי אבשלום בן מעכה בת תלמי מלך גשור : ותכל דוד המלך · פירוש מקרא קצר הוא ותכל נפש דוד ותרגמו וחמידת נפשא דדוד ויכו' : כי נחם על אמנון · כי מת · פירו' אשר מת :

רדק

וישם את הדברי' בפיה · אמרו אם הוא סדר את המשל בפיה מה היה צריך לאשה חכמה לפי שתדע להשיב בחכמה למה שיאמר לה המלך כי יואב לא היה יודע מעתה המלך שישים בפיה כל הדברים אלא כלל הדברים סדר לה ויש לפר' גם כן כי הוא ספר לה המעשה והיא תקנה המשל : ותאמר האשה התקועית אל המלך · ח"י ותתא איתתא לפי שאחר כן אמר ותאמר הושיעה המלך ולא אמר ותבא אל המלך לפי' תרגם ותאמר הראשון ואתת ואדוני אבי ז"ל פירשו כן כי ותאמר הראשון ליושבי השער אמרה אל המלך אני רוצה להכנס והם אמרו לה לא ישמע לך המלך כי רבים עומדי' עליו וזהו שאמר כי יראוני העם כלומר הפחידוני כי אמרו שלא תשמע דברי ובהכנסה אמרה הושיעה המלך כדרך הנועקים : אבל אשה אלמנה אני · כתרגומו בקושטא : וימת אישי · אחר שאמרה אלמנה אני ידוע הוא שמת אישה למה אמרה וימת אישי אלא כך אמרה אני אשה אלמנה זה ימים אבל עתה אחשו' שמת אישי היום אם יהרגו בני הנשאר כי ויכו האחד את האחד · הכפי' טר' ההודעה וכן ויסנו את טעמו ודומיו ואתו לאם והדומי' להם : גם את היורש · כמו שאת היורש האחד זהו רבוי גם : לבלתי שום לאישי שם ושארית · בני המשפח' מתכוונין שלא ישאר לאישי שם ולהשמיד את היורש כדי שיהיו הם יורשים נכסי בעלי כי אין עליהם דין ומשפט להמיתו אף על פי שהרג את אחיו כי לא היו שם עדי' כמו שאמ' הכתוב ואין מציל ביניהם ואין דין בני מסור להם אלא לשמים ולא לב' ד וא"ת הם גואלי הדם ואם לבבם ולא ילכו אחר הדין כי הבורא ית' אשם על ההרוג בשוגג שאין דינו מסור לבני אדם אע"פ אמר פן ירדוף גואל הדם אחרי הרוצח כי יחם לבבו אבל אלו אין לבבם חם על זה אבל כוונתם להרוג את היורש כדי שירשו הם הנחלה ואני אשאר בלא בן : וכבו את גחלתי · המאירה לי אחרי מות אישי ובני האחד : פלוה

ותהכין לות מלכא ותמללין עמיה כפתגמא הדין ושוי יואב ית פתגמיא בפומה : ואמרת אתתא דמתקוע למלכא ונפלת על אפה על ארעא וסגידת ואמרת פרוק מלכא : ואמר לה מלכא מה ליך ואמרת בקושטא אתתא ארמלתא אנא ומית בעלי : ולאמתך תרין בנין ואתנציאו תרויהון בחקלא ולית דמשיזיב ביניהון ומחו חד ית חד וקטל יתיה : והא קמת כל זרעיתי על אמתך ואמרו הבי ונקטול ית דקטל אחוהי ונקטליניה בחובת נפשא דאחוהי דקטל ונשיצי אף ית ירותא ובעו למקטל ית חד יחידי דאישתאר בדיל דלא לשואה לבעלי שום ושאר על אפי ארעא :

ואמר

ובאת אל־המלך ודברת אליו כדבר הזה וישם יואב את־הדברים בפיה : ותאמר האשה התקעית אל־המלך ותפל על־אפיה ארצה ותשתחו ותאמר הושעה המלך :
ה ויאמר־לה המלך מה־לך ותאמר אבל אשה־אלמנה אני וימת אישי : ולשפחתך שני בנים וינצו שניהם בשדה ואין מציל ביניהם ויכו האחד את־האחד וימת אתו : והנה קמה כל־המשפחה על־שפחתך ויאמרו תני את־מכה אחיו ונמתהו בנפש אחיו אשר הרג ונשמידה גם את־היורש וכבו את־גחלתי אשר נשארה לבלתי שום־לאישי שם ושארית על־פני האדמה :

ויאמר

ג׳ חד מל׳ וחד חס׳ · ל׳ חס׳ יו״ד · ל׳ · ג׳ במתנה · ל׳ · ה׳ חס׳ אבאהים דויג לגדליה וקטל גוניה · ל׳ וחס׳ · ל׳ קמץ זקף · ל׳ מל׳ · סיס ק׳

רש״י

אבל אשה אלמנה אני · אבל בקושטא : סלי

רלב״ג

תני את מכה אחיו ונמיתהו · אלו שאלתם ואת ידמיה מפני שהיה חשבם עלמם גואלי הדם והנה לא הותרו גואלי הדם להרוג הרוצח עד עמדו לפני העדה למשפט ולזה אמר דוד חי יי׳ אם יפול משערת בנך ארצה על : אדני

מסרה

וימת ה׳ וסימן בלשון תרגום אבאש דויג לגדליה וקטיל גוניה : ופירושן נמסר בסדר וישב ובהאי סיפרא בחלק א׳ סי׳ כ״ב : ונמתהו ה׳ חסרים יו״ד בלישן מיתה וסימ׳ בפגעו בו הוא ימתנו · להמתה דהעלו אתו אלי במטה · והנה קמה כל המשפחה · ועשרה אנשים · ויך את מלך בבל · ע׳וד מצא״תי הוציאם להמתם במדבר גם הוא אם :

מנחה קטנה

ותפל על אפיה ארצה גם זה אותה תחבולה משתוקקית כי אמרה בלבה אולי ירגיש המלך מתוארה פניה שאינה אשה מתאבלת ימים רבים כי היא טוב רואה ונשען ונדמוני בפניה ע״כ ותפל על אפיה ארצה כדי שלא יוכל המלך להכיר אל תואר פניה ע״כ : וימת אישי ירצה שלא ימחק על מיתתו כי אין אחיה מת אלא לחשתו וזה שאמרה וימת אישי : שני בנים ירצה אל תדעם שאני מולין כמו בני הנשאר כשאינו שם על מיתת האחד שלא היה · אהוב לי כמו השני אלא ולשפחתך שני בנים שניהם אהובים לי זה כמו זה ואמרה זה כדי שיהא המשל דומה לנמשל : יוכל

פי׳ רבינו ישעיה

ויכו האחד את האחד אין פותרון ויכה אותו שהיה לו לומר ויכו · ומפס הלשון איכו מוסל ישה אלא ו״ל זה במקום ה״א עומד כי אותיות וי״ו זה מתחלפות והוה ליה כאלו כתב ויכה האחד את אחד : ואני אמה עליך · פירוש שלא היו שם עדים והתראה איכו דין מיתה :

כלי יקר

שהרגו בדם אמנון בנו הבכור עד שעברו השלש שנים שאז השתדלה אחת מהנשי' אמו של אבשלו' או אחותו תמר או בתו של אבשלו' בקשה מהמלך ומנעה אותו מלכאת עוד לבקש ש אבשלו' להרגו ורצו בעת הכושר לבקש כן מן המלך ולמנעו יען כי ניח' המלך על אמנון כי מת שהיה מקבל תנחומין עליו או רצו למנעו ופי' והכל לשון מניעה כמו לא תכלה רחמיך או יהיה פי' ותכל דוד שדוד מנע עבדיו מללאת אחרי אבשלום להרגו ותחסר כאן מ"ם הקשר כמו ע"ד יקום גוי הויביו השמרו לכם עלות בהר · והנה עכ"ז ידע יואב בן צרויה כי לב המלך על אבשלום ר"ל שהיה בלבו להנקם ממנו עם היות שלא יצא אליו עוד לנאם עכ"ז כי לב המלך על אבשלום ולזה הוכרח לעשות זאת התחבולה לקחת האשה התקועית ולא דבר עמו פנים אל פנים אלא שידע שכאתו והראיה שישב שתי שנים ולא ראה פני המלך עד כאן תורף דבריו ז"ל : ולע"דן ברור במה שכתבתי בפסוקים הקודמים שדוד בודאי שהיה שונא גדול לאבשלום על מה שהרג אחיו הבכור שנאמר עליו ככד את אביך ואת אמך וה"ו לרבות אחיך הגדול ולכך שנאו שנאה גדולה אבל לנערו היה על היו' אבשלום בבשור יולא לתרבות רעה מכריע את כל זה וז"ש והכל נפש דוד שגמרה והסכימה ללאת אל אבשלום לטובה כדי להביאו ולקבן כדחו לבלתי ידח יותר כי כבר ניחם על מיתת אמנון והיה דוד חפ' ללאת אל אבשלום פן יתגאה וירום לבו לומר שבא המלך אחריו ולזה אפשר הגיד הכתו' במ"ש והכל נפש דוד שהיתה כפשו כלה שהיה רוצה ההכרחה שבוי ללאת אל אבשלום לקרבו ולהשיבו מגדתו אלא שהיה רואה ההזק הנמשך מלאתו אחריו לזה ישב לו עד שיואב הרגים בנערו וידע כי לב המלך על אבשלום ר"ל מר עליו שיוצא להרבות רעה ולבו מר והיה רוצה לקרבו וחושש פן יבולע מלאתו כי ירום לבבו ויוסף לכסלה עוד ביד רמה כל זה ככלל באו' וידע יואב כי לב המלך על אבשלו' על דייקא דואג על כל הנז' לזה הוכרח לעשות זאת ההמצאה כדי להגזים הענין בעיני אבשלו' לומר שאביו לא היה רוצה לקבלו בשום לד ואפי' מילוי פני יואב לא היה מקבל עד שהולרך לתחבולה זאת של האשה החכמה הנז' בפסוקים וכולי האי והולי שקבל ביאתו ופניו לא יראה כדי לזרוק בו מרה שלא ישוב לכסלה עוד באופן שאו' ללאת אל אבשלו' לטובה היה ולא חסרה מ"ש כלל וכא"י בפסוק כי לב המלך למפק על אבשלו' מוכיח שהוא לטובה כאמור וכן הרד"ק ז"ל וידע יואב הכיר מתוך דבריו ויירא מהאמור לו בפי' ושלח לו הדבר ע"י סבה וגלגול דברים :

וישלח יואב תקועה וכו' עיין רש"י ז"ל וכן הרד"ק ז"ל והרלב"ג ומהרי"א הביא בשם האפוד שתקוע בחלק בנימן הוא וכמו שכתוב ובתקוע תקעו שופר להיות שם צופה והיתה קרובה אל ירושלם בהר ומפני זה היו אנשיה חכמים כמאמר הטבעיים שאנשים ההריים הם בעלי תחבולה ופקחות גם כן בריאים וחזקים והמילי' לב ובחר לעשות זאת התחבולה ע"י אשה ושתלך בדרך אלמנה שדרך דוד ע"ה בחסידות דיין אלמנות ואבי יתומים יפקח עליה מיד לחמול על בנה הנשאר · ותופש הדרוש התכלתיי להעביר חטאת אבשלום ועם היות ששם יואב הדברים בפיה על כן לריך היה לאשה חכמה באומקלב שתדבר ותשקיף מה שישים בפיה וגם שאולי לא ימשכו הדברים בינה לבין המלך על האופן שחשב יואב ובהיותה פקחת תשיב והענה כפי הראוי וסדר שתעשה שלשה דברים האחד ותאבלי נא ר"ל במספד וקינה ודמעה על לחייה · והשני שתלבש בגדי אבל דהיינו בגדי אלמנות והשלישי שלא הסוך וה"ה לכל מיני תכשיט באופן שבשלו הדברים הדמה לאשה המתאבלת על מת ימים רבים ואמר זה כדי שיראה אותה המלך שאין בדעת' להנשא עוד כדי שיחמול המלך דוד עליה כי אין לה כוונה להנשא עוד והם כן אין לה תקוה עוד לבנים ויחמול המלך עליה ואמר לה והיית כאשה זה ימים וכו' ולא אמר והייה כאשה שלמנה על לד המוסר כן כאם תנחם על דבריו ולכן אמ' כשתם כאשה מתאבלת על מת והיא בחכמת' הבינ' כוונתו ולכן סדרה ואמרה אשה שלמנה אנכי ע"כ · ולע"דן שחייב אותה יואב שקודם בואה אל המלך תנהוג מנהג האבלות כדי שיהיה אבלה האבל וההכנעה בקנין לכשתבא אל המלך שתהיה בלב נשבר ונדכה ז"ש התאבלי נא דייקא ולבשי נא גם כן שעתה נהגו כן ואל תסוכי שמן וע"י כן והיית כאשה זה ימים רבים וכו' שע"י עבייניס אלו בלי ספק והיית כאשה וכו' או אמר לה שתעשה עצמה מהכנעה וכלכתה כאשה זה ימים רבים מתאבלת על מת ולא בחר באשה שתהיה ממש מתאבלת על מת לפי שהאשה ההיא יהיה לבה נשבר בקרבה ולא יהיה לבה פנוי לסדור הדברים כתקנן על כן בחר אשה שלא תהיה אלמנה ומתאבלת כדי שיהא לבה פנוי בלי טרדת האלמנות ותוכל לדבר לפני המלך בלב חזק ואעפ"י שהיה כמתאבלת זה ימים רבים כיון שאין האבלות טבעי אצלה לא יכנע לבבה כלל ואפש' שחייב אותה לכהוג משפט האבלו' שאסורה בבעילת הסנדל ובזרחיל' ובסיכ' וז"ש התאבלי נא ולבשי בגדי אבל בעטיפת הראש אל תסוכי להורות שהיא אבלה מקרוב וג"כ לריך שתהיה כאשה מתאבלת על מת זה ימים רבים דהיינו בהיות המלבושים בלויי השחבו' שזה יורה שזה ימים רבים שהיא מתאבלת על מת ויכריח הפי' הזה תיבת והיית המיותרת זה מוכיח היות היא מהאלפת מהכו' והכוונה בב' הפכים האלו מתייחס אל כוונתה כי זה ימים לה שהי' שלמנה במו שהורו מלבושיה וכיולא בהם מהיותה כאשה זה ימים רבים מתאבלת על מת אמנם האבל מענין הסיכה והעטיפה והליכתה יחף כאלו האבלות זה ימים מועטי' זה יהיה בבחינת הבן שנהרג ע"י אחיו או גם בבחינת שבן הקיים שרולים להרגו על שהרג אחיו והעומד ליהרג כהרוג דמי מלבד שכל המשפחה קמו עמדו עליו להרגו · ועל ב' הפכים האלו שאל המלך בסמוך ויאמר לה המלך מה לך כו' כמו שיבא בס"ד :

ובאת אל המלך וכו' עיין הרד"ק וכן מהרי"א והרחיב עוד בהבנת הכתוב במ"ש כדבר הזה לפי שהאשה סדרה בדבריה משל הבנים והנמשל ר"ל הענין המכוון אמר ודברת אליו כדבר הזה ר"ל תאמר לו משל א' שתדמה לדבר הזה אשר סיפר למעלה מאבשלום והמכון ולז"א בכ"ף הדמיון כדבר כלו' שתדבר למלך משל דומה לדבר זה המכוון וישם את הדברים בפיה ר"ל ספו' הנמשל ולפי זה יואב ספר לה הדבר המכוון והיא סדרה החיד' בפקחות' והאפוד פי' ודברת אליו כדבר הזה שתחום אל העניינים לא אל המלות ושלו' עוד וישם יואב את הדברים בפיה הם דברים אחרים שלא זכר הכתוב ואם באולי לא ימשכו הדברים על הדרך הזה שהזהירה על דרך אחר וסדר דברים אחרים ע"כ · ולע"דן לדקדק או' כדבר הזה בלשון יחיד ואח"כ לומר את הדברים בפיה בלשון רבים · ונראה כי יואב שם בפיה כל הדברים אחת לאחת כפי השיטה הראשונה הנז' ולפי שהדבר קרוב לודאי שישתנו הדברים בכל מה מפאת השואל הוא המלך וכיוצ' לזה בחר אשה חכמה שתדע להשיב בענין ההוא בקרוב בפחות ויתר כי לכן לא ראה באשה שלמנה ממש כדי שלא יהא לבה טרוד באלמנותה ולא תדע להשיב בענין ההוא דבר בעתו ואפ"י שלא יארעו הדברים כמו שסדרם יואב ושם בפיה ז"ש ובאת אל המלך ודברת אליו כדבר הזה ר"ל אם לא יארעו הדברים כסדר הזה שאני מסדר ליך כא תני בדעתך ודברת אליו כדבר הזה בקירוב אליו וזה הורה בכ"ף הדמיון שאמר כדבר הזה בכל דבר מהדברים אשר שם בפיך · או יאמר ודברת אליו כדבר הזה לומר לו שאת אלמנה זה ימים ועל כן את כיית כמתאבלת זה ימים רבים אמנם ההתאבלות הזה מחדש לובשת אבל ובלי סיכה ובלי נעילת הסנדל הוא על הבן שנהרג או על הבן שרולים להרוג ועל זה אמר ובאת אל המלך ודברת אליו כדבר הזה של עניני אבלות הנז' ועל שאר הדברים המתייחסים בענין וכו' בסמוך שדברה פעמים ג' והרחיבה מענה רך עליהם הוא לומר וישם יואב את הדברים בפיה מסודרים אחת לאחת :

ותאמר האשה התקועית כו' קשה כפל ותאמר ב' פעמים בפ' ועיין הרד"ק ומהרי"א הביא כן והביא דברי האפוד שפירש ותאמר האשה התקועי' הדברים הנאותים לאמר אל המלך בקרוב איש להשתחוות לו שיאמר יחי המלך דוד לעולם וכסאו נכון וכיוצא ואח"כ ותפול על פניה וכו' ואח"כ ותאמר הושיעה המלך מעין יסדיר שבחו של מקום ואח"כ יתפלל עד כאן והוא ז"ל פירש כדי שלא יחסר בפסוק דבר שהפסוק הזה כלל ופרט הוא שבתחלה אמר דרך כלל ותאמר אל המלך כל הדברים הנז"ל בסמוך וישם יואב את הדברי' בפיה ותאמר האשה התקועי' אל המלך כאלו אמר ואמרה האשה התקועית אל המלך דרך כלל והפרט הוא שבתחלה ותפול על אפיה וכו' ואחר כך ותאמר וכו' עד סוף הענין · ואמרה הושיעה המלך לומר פי דין כזה לא יבא לפני שופטים ושוטרים שיאמרו לה שלארץ לא יכופר בדם אשר שופך בה כי אם בדם שופכו אבל רלוני שאתה המלך אשר בידך היכולת המוחלט לעשות כדיו ושלא כדין בהוראת שעה אליך באתי וז"ש הושיעה המלך אליך האות הבקשה כזאת לא אל שופטי הארץ וסנהדרי ישראל ע"כ : ולע"דן ותאמר האשה התקועית אל המלך לפי שיואב אמר לה ובאת אל המלך ודברת אליו כדבר הזה שלא ירך לבבך מהמלך לדבר בחפזון ובלבול לזה ליואב ותאמר האשה התקועית אל המלך הדבר ככל אשר דברת אל תירא ואל תחת מבלבול דברים ז"ש ותאמר האשה התקועית אל המלך אכנס וכן אעשה ככל אשר דברת והאר כך מספר שעשתה הענין בפועל ותפול וכו' :

ויאמר לה המלך מה לך וכו' עיין רש"י ז"ל וכן הרד"ק ומהרי"א הביא שהמפרשים פירשו שהמלך שאל לה מה הדבר הזה שאת מבקשת ישועה עליו ושהיא ספר' הענין והקדימ' שהיא אלמנה כדי לעורר רחמיו ושמת אישי פי' וכבר מת אישי זה ימים רבים · והני החשוב שהמלך אמר לה מה לך כדי להוכיחה למה תבא לועק' לפניו האם אין לה בעל שיבא לדרוש מאתי דבר המשפט או אם היתה לועקת מהבעל כי יככה בשבט וזהו מה לך מה הדבר המיוחד לך שתבא אתה ולא בא אישך והיא השיבה אבל אשה אלמנה אני ר"ל אני לועקת מבעלי ולא מורדת ואשת מדינים אבל אלמנה אני ולזה באתי אני לפי שאישי אין אתי ולפי שהאלמנות בלשוננו יאמר על האשה שמת בעלה או על האשה שנפרד בעלה ממנה בחיים כמו שאמר בנשי דוד ותהיין לרורות עד יום מותן אלמנות חיות לזה הולרך לפרש וימת אישי · או אמרה זה להגיד שבעלה מת ונשאר למנוחה ועזב אותה ללנחות כמאמר הנשי' האלמנות הנאנחות והנאנקות וז"ש וימת אישי ולשפחתך שני בנים כו' שמת אישי במנוחה ואני בסערה וסופה כי לשפחתך שני בנים וכו' ע"כ : ולע"דן לדקדק תיבת אבל בתחילת הענין קשה מאד ונראה כי דוד שאל לה מה לך מתרעמת כאלו עשו ליך איזה עול במשפט לזה אמרה לא אדוני אבל אשה אלמנה וכו' שאע"פי שהשופטים בימיך לא יעשו כי אם ד"ת אבל בכדין זה שאשה שלמנה אני זה ימים רבים ועת' מחדש וימת אישי ממש ע"י הריגת הבן הא' שנהרג ע"י אחיו אשר נתחדש לי מיתת אישי ע"ד ותאמר האשה משני ילדיה ומאישה הנאמר בנעמי שע"י מיתת ילדיה נתעוררה מיתת אישה באופן שהאש' אלמנה אני מיתים וימת אישי עתה ולשפחתך שני בנים וכו' ויכו האחד את הא' וימת והוא שפי' זה וימת אישי כאמור והנה קמה כל המשפחה וכו' וכבו את גחלתי וכו' באופן שלא עשו לי עול עדיין וגם המשפחה איכה שואלת דבר יולא מהקש הדין אבל אשה אלמנה וכו' ומהיותי אשה מגיד והנושא זר מאד ולריך להכנס לי לפנים משורת הדין שלא לכבות גחלתי · וז"ש אבל · והאפשר עוד שהמלך

רשי

עלי אדוני העון · כינוי הוא לכבודו כלומר אתה מדחה אותי לאמר אני מצוה עליך ואני הלך לדרכי ואתה לא תלוה עלי ובני יהרג על מי העון הזה : יזכור נא המלך את ה' שמפקיד על אורך הדרך להציל נפשות שנאמר והשיגו כי ירבה הדרך וזהו מהרבות גואל הדם לשחת ואתה דוחה אותי : ולמה חשבת כזאת · שחשדת לישראל שיבואו להרוג את השני בלא עדים והתראה : ומדבר המלך הדבר הזה כאשם · הדבר הזה שאומרת לאחרים שאומרת לי לא יפל משערת בנך ארצה עכשיו שתגלה לך שאין הדבר הזה אלא על שני בניך אל תתחרט לאמר לדברתי זה כאשם והנני חוזר בי לבלתי השיב המלך את אבשלום שנדחה מתנו וברח לו : ומדבר המלך · אוק"יכון פרלנט"יש בלע"ז : כי מות נמות ודיינו באותו עונש ולא ישא אלהים נפש איש מן המיתה לפיכך וחשב המלך מחשבות לבלתי ידח ממנו נדח : ועתה

רדק

תלוה עליך · אלוה בני המשפחה עליך שלא יגעו בבנך : עלי אדוני המלך העון · בהפוך רצתה לומר אלא שכנתה לכבוד המלך כלומר עליך יהיה העון אם נבטח אני ובני עליך ולא ישמר מהם ויהרגוהו בני המשפחה : המדבר אליך · מבני המשפחה תביאי אותו אלי ואני אלוה לו ולא יוסף עוד לגעת בך ואמר והבאתו והיה לו לומר מדרך הדקדוק והבאתיו בחירק היא"ו כי לנקבה הוא מדבר אבל אמר והבאתו כנגד א' מנעריו העומדים שם כי האשה לא היתה יכול' להביאו אם לא עם א' מנערי המלך : יזכר נא המלך · רצתה לומר שיולית שבועה מפיו שלא יומת בניו ולמה מהרבת גואל כלומר שהיו רבים גואלי הדם ואם יצוה המלך לאחד יבא האחד ויהרגנו אבל אם ישבע המלך שלא יומת ישמעו הגואלים השבועה ויירא שלא יגעו בו וי"ת ידכר כען מלכא מה דכתיב בספר אוריתא דיי' אלהיך בדיל לאסגאה אורח' קדם גאול דמא לחבלא : משערת בנך ארצה · בתרגומו מסער ריש בריך : תדבר נא · אחרי אשר נתן לה מה ששאלה ממנו רצתה לגלות לו קצת הדברים ברמיזה כדי שיבין כי על דבר אבשלום באה : ולמה חשבת · כי לא יאמינו שאתה נשבעת שלא ימות בני אבל יאמרו אם דבר המלך הדבר הזה באשם ובשוגג דבר אותה שהרי הוא אינו משיב אבשלום שהוא ברח מפני שהרג אמנון אחיו והיך נשבע הוא שזה שהרג אחיו לא יומת ולא יודח : כי

וַיֹּאמֶר הַמֶּלֶךְ אֶל־הָאִשָּׁה לְכִי לְבֵיתֵךְ וַאֲנִי אֲצַוֶּה עָלָיִךְ׃ וַתֹּאמֶר הָאִשָּׁה הַתְּקוֹעִית אֶל־הַמֶּלֶךְ עָלַי אֲדֹנִי הַמֶּלֶךְ הֶעָוֹן וְעַל־בֵּית אָבִי וְהַמֶּלֶךְ וְכִסְאוֹ נָקִי׃ וַיֹּאמֶר הַמֶּלֶךְ הַמְדַבֵּר אֵלַיִךְ וַהֲבֵאתוֹ אֵלַי וְלֹא־יֹסִיף עוֹד לָגַעַת בָּךְ׃ וַתֹּאמֶר יִזְכָּר־נָא הַמֶּלֶךְ אֶת־יְהוָה אֱלֹהֶיךָ מֵהַרְבַּית גֹּאֵל הַדָּם לְשַׁחֵת וְלֹא יַשְׁמִידוּ אֶת־בְּנִי וַיֹּאמֶר חַי־יְהוָה אִם־יִפֹּל מִשַּׂעֲרַת בְּנֵךְ אָרְצָה׃ וַתֹּאמֶר הָאִשָּׁה תְּדַבֶּר־נָא שִׁפְחָתְךָ אֶל־אֲדֹנִי הַמֶּלֶךְ דָּבָר וַיֹּאמֶר דַּבֵּרִי׃ וַתֹּאמֶר הָאִשָּׁה וְלָמָּה חָשַׁבְתָּה כָּזֹאת עַל־עַם אֱלֹהִים וּמִדַּבֵּר הַמֶּלֶךְ הַדָּבָר הַזֶּה כְּאָשֵׁם לְבִלְתִּי הָשִׁיב

וַאֲמַר מַלְכָּא לְאִתְּתָא אִזִילִי לְבֵיתִיךְ וַאֲנָא אֲפַקֵּד עֲלָךְ׃ וַאֲמָרַת אִתְּתָא דְּמִתְּקוֹעַ לְמַלְכָּא עֲלַי דִּי לִי רִבּוֹנִי מַלְכָּא חוֹבָא וְעַל בֵּית אַבָּא וּמַלְכָּא וְכוּרְסֵי מַלְכוּתֵיהּ זַכָּאִי׃ וַאֲמַר מַלְכָּא מַן דְּיֵימַר לִיךְ מִלָּא וּתְיַיתִינֵיהּ לְוָתִי וְלָא יוֹסִיף עוֹד לְאַנְזָקָא בִּיךְ׃ וַאֲמָרַת יִדְכַּר כְּעַן מַלְכָּא מַה דִּכְתִיב בְּסִפְרַ אוֹרָיְתָא דַּייָ אֱלָהָךְ בְּדִיל לְאַסְגָאָה אוֹרְחָא קֳדָם גָּאֵיל דְּמָא לְחַבָּלָא וְלָא יְשֵׁיצוּן יַת בְּרִי וַאֲמַר קַיָּים הוּא יְיָ אִם יִפּוֹל מִסְּעַר רֵישׁ בְּרִיךְ לְאַרְעָא׃ וַאֲמָרַת אִתְּתָא תְּמַלֵּיל כְּעַן אַמְתָךְ קֳדָם רִבּוֹנִי מַלְכָּא פִּתְגָמָא וַאֲמַר מַלֵּילִי׃ וַאֲמָרַת אִתְּתָא וּלְמָה חֲשַׁבְתָּא כְּהָדָא עַל עַמָּא דַייָ וּמִמַּלֵּיל מַלְכָּא פִּתְגָמָא הָדֵין כִּגְבַר חַיָּיב בְּדִיל דְּלָא לְאַתָּבָא

על בית ועל בית י"ג דסמיכי בקריאה וסימן במסורה רבתא :

רלבג

אדני המלך העון ועל בית אבי והמלך וכסאו נקי · ר"ל עון רציחת בנה אם ירצחוהו בני המשפחה ושנים אמרה דרך מוסר להסתיר שהמלך אשר כזה לא יקח עצה שלא להצילו : מהרבית גואל הדם לשחת · ר"ל שלא ירבו גואלי הדם לשחת כי אין זה מתקן גואלי הדם כי זה הנשאר הוא ג"כ קרובם וכאלו אמרה שיזכור לפניו שיאמ' להם שאין ראוי להם מגד היות גואלי הדם שירבו לשפוך דם קרוביהם ואז נשבע דוד חי יי' אם יפול משער' ראשו ארצה וידמה שלא אמר' שהיה שם עדי' ולזה נשבע לה כי לפי דיני התור' לא היה בן מות אם היה הענין כמו שהגיד לנו אפשר עוד שאף על פי שהיה בן מות לפי משפטי התורה הנה היה יכולת למלך להצילו להוראת שעה : ומדבר המלך הדבר הזה כאשם לבלתי השיב המלך · ר"ל והנה המלך מדבר הדבר הזה שגרתה בו שהוא כמו אשם על שלא השיב את נדחו והוא אבשלום כי אם יבקש להמיתו על דבר אמנון יעשה מה שהבדיקו אותו בדברו עם זאת האשה התקועית :

כלי יקר

[illegible]

מנחה קטנה

[illegible]

פי' רבי ישעיה

[illegible]

רדק

כי מות נמות · כלנו סופני למות וכמו המים הנגרים ארצה אשר לא יאספו אחרי השפכם במקום מדרון שנגרים כן נפשות בני אדם לא יאספו עוד אל הגוף מלבד המבת אלא במעשה נס בתחיית המתים: ולא ישא אלהים נפש · שלא יוציאה מן הגוף כלומר לא ישא פני כל איש כי כלנו נמות ואין על האדם להרבות שפיכות דם אלא למעטו כמו שיוכל ואם יהרוג אדם חבירו לא צוה המקום להרגו אם לא הרגו במזיד בעדים ובהתראה כדי למעט שפיכות הדם ואם הרגו שוגג צוה שיגלה עד זמן ידוע ולא יהרגו אותו אפילו הרגו מזיד אם אין שם עדים והתראה וזהו שאמר וחשב מחשבות לבלתי ידח ממנו נדח אלהים חשב מחשבות ושם משפטים לבלתי ידח ההורג ויש לפרש וחשב מחשבות על המלך כלומר אתה שכן הוא שכלנו סופנו למות יחשוב המלך מחשבות שלא ידח ממנו נדח ואם מת אחד לא יומתו שנים וי"ת אלהים דיינא ותרגם הפסוק כן ארי מיתא דמאית וכמיא דמתאשדין וגו': כי יראוני העם · כבר פירשנו בו פירוש אחר בתחילת הפרשה כי על נערי המלך השוערים אמרה והפירוש הנכון בעיני כי על כל בני עירה אמרה כי הפחידוני העם שלא תועיל צעקתי לפני המלך בדבר הזה: למנוחה

פי' רבינו ישעיה

כי מות נמות וכמים הנגרים ארצה · כך אנחנו דומים · ולא ישא אלהים נפש אדם שלא ימות ואין אדם יכול לבטל מיתתו · ואם לא עכשיו אימתי · חשיב את בנך · ויש למלך לחשוב מחשבות לבלתי ידח ממנו הנדח ותאסף את בנך אליך קודם מותך · ועתה אשר באתי לדבר אל המלך את הדבר הזה במשל על בני · כי יראוני העם והפחידוני ואמרו לי אם תאמרי למלך שישוב את בנו יכעוס עליך בעבור זה הבאתי המשל הזה כדי שתכסי' עי' שלא יהרגו את בני בגואל ואחר כך תגלה לך על בנך ולא תחשוב הגנת שוברת לי:

השיב המלך את נדחו: כי מות
נמות וכמים הנגרים ארצה אשר לא
יאספו ולא ישא אלהים נפש וחשב
מחשבות לבלתי ידח ממנו נדח:
טו ועתה אשר באתי לדבר אל המלך
אדני את הדבר הזה כי יראני העם
ותאמר שפחתך אדברה נא אל
המלך אולי יעשה המלך את דבר
אמתו: כי ישמע המלך להציל
את אמתו מכף האיש להשמיד
אתי ואת בני יחד מנחלת אלהים:
ותאמר

תרגום

לאתבא מלכא ית בידוריה: ארי
מיתא דמאירת וכמיא דמתאשדין
לארעא דלא איפשר להון דיתוספון
כן לית איפשר לדינא דקושטא
לקבלא ממון דשקר ודמחשב
מחשבן בדיל דלא לבדרא מיניה
בידורא: וכען דאתיתי למללא קדם
מלכא רבוני ית פתגמא הדין ארי
דחלונני עמא ואמרת אמתך אמליל
כען קדם מלכא מאים יעביד מלכא
ית פתגמא דאמתיה: ארי ישמע
מלכא לשיזבא ית אמתיה מיד
גברא לשיצאה יתי וית ברי כחדא מאחסנת עמא דיי:
ואמרת

רשי

ועתה אשר באתי לדבר אל המלך אדוני את הדבר הזה בכינוי שני ועל בני · כי יראוני העם · הפחידוני מלבקש את אדוני על בנו שן יכעוס עלי · ותאמר שפחתך אדברה נא בענין זה אולי יעשה וגו': כי ישמע המלך אבי להציל את אמתו מכף האיש · כגון לתרוג את בני ולהשמידני יחד מנחלת אלהים: ותאמר

רלבג

כי מות נמות · שלא כמו המים הנגרים ארצה שלא יתקבצו לעמוד מהשגרה כן בני האדם דורכים אל המות: ולא ישא אלהים נפש · להצילה מהמות ר"ל שלא יעוכב בזה הענין שום אדם ולא ישא פני נפש בזה כי סוף כל אדם למות · והנה חשב הש"י מחשבות להמית בני האדם בחיבים שונים ובסבות שונות בדרך שלא יהיה נדח אחד מן האנשים שידחה בנפשו לברוח מהמות וכאילו אמרה זה להעיר אולי מאת הש"י היתה הסבה להמית את אמנון כי הוא חוטא מתחטא לתת לאיש כדרכיו וכפרי מעלליו:

כלי יקר

והדרגה ויפסה' לקין אות לבלתי הכות אותו כל מוצאו מן הבהמות והחיות כמו כן אתה אדוני לא יספיק לי במה שאמרתי לי במדבר אליך והבאתו אלא שימה לי אות אמת כמו שהושם לקין ולזה שם לה אות ויאמר חי ה' אם יפול משערת בנך ארצה · ולע"ד שאחר כל ההבטחות הנזכר עפ"ז הפצירה לומר לדוד יזכר נא את ה' אלהיך כו' לפי שהיא אמרה שלא יהרגוהו כמו שהבטיחה המלך אבל יקחו כופר מבנה כל אשר לו ועני חשוב כמת ותהי לו תמורת המיתה וגואלי הדם היורשים יכונו בממונו כי זה תכליתם כמו שהקדימה · בראשית אמריה לזה אמרה יזכור נא המלך את ה' אלהיך אשר צוה בתורה שלא ילקח כופר משום וגוזה מאחר שלא נתחייב מיתה · מאחר שלא היו עדים בדבר הזה ומגלה הטענת הנז"ל שבאו בתוך אמריה מעתה יזכור את ה' אלהיך אשר חשש שלא ישגו גואלי הדם אחרי בצע כסף ובזה ימנע מהרבות גואל הדם לשחת ממון ההורג ובזה ימשך שלא ישמידו את בני באומרו לשון השמד הוא שלא יקחו כל אשר לו לחלוק ביניהם תמורתו וכופר נפשו וז"ש ולא ישמידו ולא אמר ולא יהרגו את בני שכבר הובטחה על זה אבל שאתה ובקשתה על ההשמד ממונו ולזה השיב המלך ואמר חי ה' אם יפול משערת בנך ארצה אפי' שער הראש שהוא מתגלגל שהוא מותר באדם אפי' מכיולה בזה לא יפילו ולא יקנו ממנו כ"ש ממולתו מהבהמות:

ותאמר האשה תדבר כו' עיין הרד"ק וכן הסכים מהרי"א והכריע כן לשאין ראוי לפרש הפסוק שמכאן ואילך על בנה של האשה התקועי' והוא המשל שא"כ היתה צריכ' עוד לנטילת רשות לדבר עם המלך אלא ודאי מכאן ואילך כל דבריה בנמשל ע"כ: ולע"דן להוכיח כן מלשון הכתוב שאו' תדבר נא שפחתך אל אדוני המלך ר"ל על כאן היו דברי במה שהוא מתיחס אלי להגלת בני אבל מכאן ואילך תדבר נא שפחתך במה ייחס אל אדני המלך אליו ממש · ובזה מדוקדק שלא הזכיר כאן האשה כי לא היו דבריה אלא בבחינת עצמה במשל על בנה אלא על המלך כל דבריה:

ותאמר האשה ולמה כו' כי מות נמות כו' עד סוף הענין עיין רש"י והרד"ק והרלב"ג ז"ל והאסוד ז"ל פי' כפי מה שהביא מהרי"א ז"ל שאמרה האשה שהיתה מתפחדת שלא יקיים המלך שבועתו ממה שראתה בחוש שהוא עושה עם בנו בענין דומה לזה וזהו שאמרה ולמה חשבת על עם האלהים ירמוז לאבשלום והעם אשר עמו או על אבשלום · כי האיש המיוחד יקרא עם ע"ד לעשכב"י לא ימשול למכרה כפי דעת קצת המדקדקים כי מות נמות רמז למיתה בטבעית וכמים הנגרים ארצה רמז למיתה המקרית ולא ישא אלהים נפש ר"ל שאין הרע נמשך ממנו יתברך בעצם כי הוא יתברך לא ישא הנפשות אבל המות היא מהכרח החומר והוא יתברך חושב מחשבות ונתן מצות ודיכין מעדים ומהתראה וערי מקלט שבלתי ידח כו' למלט הרוצח ויאמר האשה כן מפני מה שראתה שהוא היה חושב בענין אבשלום היתה מוגעת עצמה מלדבר ולבקש ממנו על בנה אבל עתה בעבור שהפחידוה העם ר"ל להרוג את בנה מפאת ההכרח באה לבקש ממנו ולכן בקשה שיהיה כאו דברו לה למנוחה ר"ל שיקיים שבועתו ויהיה כמלאך אלהים הנלאי ובלתי משתנה ובסוף רצתה להפטר ממנו ואמרה לו וה' אלהיך יהי עמך עד כאן ומהרי"א ז"ל הקשה עליהם שלדבריהם עד סוף דבריה האשה הזו מחזקת במשל לבקש על בנה והו' זר שלא היה לה עוד צורך במשל ולמה לה נטילת רשות לומר ותאמר האשה תדבר נא שפחתך כו' אחר שהוא המשך הדברים והנכון אצלי שהאשה סדרה שאלתה ובקשתה על בנה עד שהגיע' למבוקש' שנשבע לה המלך חי ה' אם יפול משערת בנך ארצה ומכאן ואילך ביארה הנמשל וכוונ' דבריה שהוא על אבשלום ולזה לקחה רשות ותאמר האשה תדבר נא שפחתך כו' ולמה חשב' כזאת על עם ה' נתנה האשה בדבריה אלה שתי האשמות לדוד האחד בנוגע בבני המשפחה במה שחשב עליהם שהם עם אלהים שיהיו כ"כ אכזריים שיבקשו את בנה להרגו ולהרבות בדם ושחדת אותם שיהרגנו בלי עדים והתראה ואמרה זה להפליגה ברוע הענין מהריגת איש בלא עדים והתראה · ושאין לחשוד בזה את עם אלהים וידה חטא והאשם השניה הוא בענין דוד עצמו עם אבשלום שאם הגלית הבן ההורג הוא בדין ומשפט כל שכן הוא אם כן איך ועשה הוא בענין אבשלום בחילוף הדין וזהו אומרה ומדבר המלך הדבר הזה כאשם ר"ל ממה שדברת ונשבעת בעניין בני אם יפול משערת ארצה א"כ אתה האשם ופושע בהיותך בלתי משיב את אבשלום שהוא בידך בארץ גשור · והנה אמרה הרבע' טענות למה אין הוא אשם בדבר הזה הא' כי מות נמות ר"ל שהמיתה נגזרת על כל חי וכיון דכן אין הבא תרעומת במה קודם יומו כיון שסופו למות ואין ראוי להרוג אדם כיון שסופו למות מעצמו כמאמר איוב · ומה לא תשא פשעי כו' כי עתה לעפר אשכב כו' ולכן מפלת המות העתידה ראוי לדוד שיכפר לאבשלום ולא ירדפהו עוד ולזה נתנה התורה גבול לישיבת הרוצח בעיר מקלטו עד מות הכהן הגדול כי במותו יתפעלו הכל מהמיתה ויכפרו איש לרעהו אחרי שכולם עתידים למות וכן פירש רש"י ז"ל שאמר כי מות נמות כו' דהיינו בגלותו עונש · הטענה השנית אמרה וכמים הנגרים ארצה שבענין הגזל יש תיקון למעוות בהשיב הגזלה אשר גזל ובתשלומי ד' וחמשה יתוקן כל דרך דממונא · אמנם המות אחרי מות הנהרג קאם השוב נפשו אליו בשפיכות דם הרוצח האם נפשו של רוצח יכנס בנהרג זה כי כמים הנגרים ארצה אשר לא יאספו והשתי טענות האלה אינם טענות המיתיות בעצמם רק הם טענות מדברי פתוי להמשכת לב שאין דרכם מופתיי · הטענה השלישית אמרה ולא ישא אלהים נפש ר"ל שהעפ"י שבעולם הזה לא יענש החוטא הנה עכ"ז יענש בדינה רבה כראוי ר"ל בעולם הנפשות וכמ"ש התורה · כי לא אצדיק רשע שאף על פי שהשופט לא יוכל להזיק לצדיק בדינו · מצד שאין עדים והתראה עכ"ז לא אצדיק אותו אני אבל אפרע ממנו · באופן שאבשלום לא הרג את אמנון כי אם בשבט פיו שצוה לנעריו הכה מבשי"ת יהיה משפטו ודיני שמים כי לא ישא אלהים נפש ר"ל לא יכפר את נפשו · ולזה דברה בלשון נפש ולא אמרה ולא אלהים אדם · הטענה הרביעי' אמרה וחשב מחשבות לבלתי ידח כו' ר"ל שהקב"ה חשב מחשבות לתת לאיש כדרכיו וכפרי מעלליו בעולם הזה כדי שלא יענש בעולם הבא וז"ש וחשב מחשבות לשלא ידח האדם מן העונג האלהי הנפשיי ואמרה זה על אמנון שמהאלהים היתה הסיבה מיתתו לכפר לו על פשעותיו ולהיות אבשלום בזה שליח ההשגחה אינו ראוי שיענש וגם זו טענה

מפורסמת ולינה מחייבת · ואפשר עוד חשב מחשבות בתת התורה ומצות לבעבור לא ידח ממנו האדם ר"ל להצילו ממות אם בשלא חייבו מיתה כי אם בשהרג את הנפש בעצמו ובעדים ובהתראה וחקירות ודרישות עד שאחז"ל שכל ב"ד של יש' שמעכם מיתה א' לע' שנה נקרא ב"ד קטלנית · ואחרי שסדרה טענות האלו לשהמלך ראוי שיעביר על אשמת אבשלום חששה פן יאמר המלך ומה ליך למשול משל ומליצה היה ליך לומר לי הדברים והטענות האלה בבירור לזה אמרה ועתה באתי לדבר אל המלך אדוני את הדבר הזה של המשל יען כי הפחידוני ויראוני העם שלא אקבל דברי בענין אבשלום ולכן באתי במשל ומליצה כדי שתשמע לדברי במשל ולזה יהי' לי פתחון פה בנמשל וז"ש ותאמר שפחתך אדברה נא אל המלך ר"ל שידבר לו המשל אולי יעשה המלך את דבר אמתו ובאר מהו הענין אשר יעש' והוא אמרה כי ישמע המלך להציל את אמתו מכף האיש הרוצ' להשמיד אותו ואת בני יחד מנחלת אלהים שהוא ענין המשל ואחר שתשמע דברי במשל אז נקל שתקבל דברי בנמשל וז"ש ותאמר שפחתך יהיה נא דבר המלך למנוחה ר"ל שמה שהנגזר בענין המשל ישאר למנוח' לאבשלום בנו בנמשל כי יקיים דברו גם כן על בנו כמו שנגזר על בני ולפי שים הנשי' כאה דורשים ובלתי מקיימים · מפני זה אמרה כי כמלאך האלהים אדוני המלך ר"ל שלא יתחלפו מעשיך ממשפטיך ולא יחזירך מהם לא כעס ולא אהבה כי אתה שכל פשוט ונקי ומתאחד כמלאך אלהים שאין בו לא הרכבה ולא חלוף וזהו לשמוע הטוב והרע ר"ל להבין אמיתת הדברים הטובים הם אם רעים ואמנם המעשים לא יהיו נמשכים אחרי התאוה המוחלטת אבל בכל אשר תעשה וה' אלהיך יהיה עמך וכמו שהשכל הנבדל הוא תמיד בהשכלה ולא יפעל כי אם כפי השכל והוא אל מזימותיו כך ראוי שיהיה המלך בענין אבשלום שאחר שהבין האמת והישר והטוב לא יפעל כי אם כפי השכל וז"ש וה' אלהיך יהי עמך עד כאן:

ולע"דן שמה אשר דברה האשה הזאת על ענין המלך ואבשלום דהיינו מפסוק ותאמר האשה תדבר נא שפחתך אל המלך כדפרישות באומרו אל המלך שרלתה לו' עד כאן דברתי על עצמי מעתה תדבר נא שפחתך אל המלך ר"ל בדבר המתייחס אל המלך כדפריש' הנה הראש סיוע לזה שמאז לא הזכיר אלא האשה האשה סתם ולא הזכירה בשם תקועית כי במשל לבד הזכיר בשם תקועית מפני שהי' סדרה המשל כפי דעת מהרי"א ז"ל הכז"ל או מפאת היות המשל מתייחס לה אמנם מאז שהתחילה לדבר אל המלך דהיינו הנמשל לא הזכירה אלא האשה סתם וז"ש גם כן בפ' זה ותאמר האשה ולמה חשבת כזאת דהיינו לשפוך דם נקי על עם אלהים כי אין שלו' יוצא מתוך מריבה שבהיות אבשלום דחוי בגשור יתקבצו אליו אנשים רקים ופוחזים כאשר נתקבצו אליך בימי שאול וישפכו דם נקי מישראל כי תרדפהו וירדפך וז"ש ולמה חשבת כזאת על עם אלהי' הם עם בני ישר' ומדבר המלך הדבר הזה אשר דברת אשר דברת בדין אלו השני אחים מעתה תהיה כאשם וכמוטא אם תסרב לבלתי השב המלך את נדחו שתהיה כאשר יען שהיית נאה דורש וגוזר דין בזולת אלוה עליך ולא יוסיף לגעת בך · והתימת הגאר דין חי ה' אם יפול משער' ראשו ארצה ועתה תגע עדיך ותבהל הבא אליך ותלא · ואמר כזאת בבף הדמיון לפי שאינו דומה בדומה כעם אלהים ממש כי אם בשני בניו אמנון ואבשלום היה התייחסות המשל עם הנמשל לזה אמר ולמה חשבת ולא אמר ולמה חשבת זאת על עם אלהים ואמר כך פי' הענין מהו כזאת והוא אומרו

כי מות נמות כו' ר"ל אם א"ו תסרב לבלתי השיב את נדחו ימשך פירוד בישראל כי יסגרו אחרי אבשלום חלילה וימשכו מלחמות בוני ובינך וימשך מזה כי מות נמות ויהיה מעוות לא יוכל לתקון וכמים הנגרי' ארצה אשר לא יאספו כן לא נוכל לתווך לאבשלום עוד ביניכ' ולא ימחול ה' על נפש אחת כל שכן על כמה נפשות שימותו מסיבת זה המחלוקת וז"ש ולא ישא אלהים נפש כי ההורג נפש א' כאילו החריב עולם מלא הב"ה חשב כמה מחשבות לבלתי ידח ממנו נדח א' כל שכן כמה נפשות שישתכנו וידחו באלו המלחמות או רמז למה שאמרו המקובלים ז"ל מסוד הגלגול שחשב הב"ה כמה מחשבות טהורות אשר הן כל אלה יפעל אל פעמים שלש עם גבר לגלגלו כדי שלא ידח מחסרון איזו מצוה שלא שילם חוקו ואפי' הנדח מאיזו עבירה חמורה חשב לו הב"ה מחשבות לגלגלו שיקבל ענשו אם כרת כרת ואם זולתו מהמיתות יגלגלהו כשיעור המיתות שצריך למות עד שיכופר לו וז"ש חשב מחשבות לבלתי ידח ממנו אפי' הנדח הוא הרשע שכבר הוא נידח באשמיו חשב לו מחשבות לנקה או פי' שבעולם הזה דין ארבע מיתות לא בטלו שאם מחויב חנק טובע בנהר שריפה נחש נושכו סקילה נופל מן הגג או הגג נופל עליו הרג נהרג ע"י המלכו' זה הכלל שהב"ה חשב מחשבות לבלתי ידח ממנו נדח שהארבע מיתות ודינן לתידון שאם הש"י ולא דרך נקמה חלילה הימאם יגיע כפיו וכיון שהב"ה עשה כן אין ראוי לך המלך להדיח את אבשלום בנך עם מלך גשו' שילמוד ממעשיו והוא מר ממות וכמו שרמזנו למעלה בפ' והכל חד כו' כי ניחם על אמנון שמת ולא היה מתנחם על אבשלום החי שילא לתרבות רעה:

ועתה אשר באתי וכו' אפשר לפרשו שהוא מקושר עם מה שאמר וחשב מחשבות לבלתי ידח וסמיך ליה ועתה אשר באתי רוצה לומ' מאחר ומקד' חשב מחשבות לבלתי ידח נדח ועתה גם כן ממחשבותיו הוא זה אשר באתי לדבר אל המלך אדוני את הדבר הזה עם היות כי יראוני והפחידוני העם עכ"ז לא נסוגותי אחור אלא ותאמר שפחתך אדברה וכו' אשר אין זה בלי ספק אלא מעזר אלהי ומכלל מחשבותיו אשר חשב לבלתי ידח ממנו נדח: אחר שאמרה המשל והנמשל שתכליתה בנמשל כלומר עתה באה לתת טעם מה זה שבאה אשה אל המלך האם אין אנשים בישראל לבא אליו לזה אמרה ועתה לומר לך הטעם אשר באתי אני לדבר אל המלך כו' ולא בא איש מאישי ישראל לדבר לך הטעם כי יראוני רוצה לומר בדרך כנוי כמו כי יראוך העם אלא שאין זה כבוד לומר שיראו מהמלך דוד פן תלא כאש חמתו שלא בדין לזה אמרה כי יראוני העם ולא מלאני לבי ותאמר שפחתך אדברה נא כו' ואפשר לפרשו כפשוטו ועל זאת הבוגדה שהעם יראוני והפחידוני עם היותי אשה פן תקראני אסון עמך ואם כן איך יבואו העם לזה לא נא אחד מהם אלא אני וז"ש ועתה אשר באתי העם' פירא' עלתי לבא והראיה לזה כי יראוני העם ואני באתי
באתיה

למנוחה · שיניחני מלהגתי ומעכבי: לשמוע הטוב והרע · כלומר שתשפוט האמת לפי מה שתשמע : היד יואב · עצתו ודברו : אם אש להאמין ולהשמיל · אש חסר יו"ד והוא כמשמעו וי"ת אם אית כמו היש וכן האיש בבית רשע שהוא חסר תרגם האית ופי' הפסוק לדעת יונתן אם יש לנטות ימין ושמאל מכל אשר דברת אלא כן הוא כמו שאתה אומר כי עבדך יואב צוני ואם נפרש איש כמשמעו יהיה פירושו כן אם איש אחר צוני להימין ולהשמיל מכל הדברים האלה אלא באשר דבר אדוני המלך כן הוא כי המלך יואב הוא היה שצוני ויהיה פי' אשר כמו כאשר וכן תאכל מנות אשר נויתיך כאשר צויתיך ויהיה מכל אשר דבר נסתר עמו ופירושו מכל מה אשר אמרתי וכיוצא בו רבים במקרא להיות מלה חסירה מן הענין בהיות הדבר מובן מן הענין הקודם כמו שכתבנו בספר מכלל. לדעת את כל אשר בארץ : בין בדבריך בין בדברי אחרים. הנה נא עשית שמעתי לדברי האשה המדברת אלי במלות ידונסחא מדוייקת מצאתי כתוב עשיתי וקרי עשית ופירש לאותה הנסחא אתה עשית את הדבר הזה לשאל לי התקועית לסבב פני הדבר על אבשלום לך הסיבו כדבריך : אל פניו · כמו על פניו כמו אל ההרים לא אכל על ההרים. עבדו · כתיב עבדך קרי והעניין אחד הוא : וכאבשלום

וַתֹּאמֶר שִׁפְחָתְךָ יִהְיֶה־נָּא דְּבַר־אֲדֹנִי הַמֶּלֶךְ לִמְנֻחָה כִּי ׀ כְּמַלְאַךְ הָאֱלֹהִים כֵּן אֲדֹנִי הַמֶּלֶךְ לִשְׁמֹעַ הַטּוֹב וְהָרָע וַיהוָה אֱלֹהֶיךָ יְהִי עִמָּךְ׃ וַיַּעַן הַמֶּלֶךְ וַיֹּאמֶר אֶל־הָאִשָּׁה אַל־נָא תְכַחֲדִי מִמֶּנִּי דָּבָר אֲשֶׁר אָנֹכִי שֹׁאֵל אֹתָךְ וַתֹּאמֶר הָאִשָּׁה יְדַבֶּר־נָא אֲדֹנִי הַמֶּלֶךְ׃ וַיֹּאמֶר הַמֶּלֶךְ הֲיַד יוֹאָב אִתָּךְ בְּכָל־זֹאת וַתַּעַן הָאִשָּׁה וַתֹּאמֶר חֵי־נַפְשְׁךָ אֲדֹנִי הַמֶּלֶךְ אִם־אִשׁ ׀ לְהֵמִין וּלְהַשְׂמִיל מִכֹּל אֲשֶׁר־דִּבֶּר אֲדֹנִי הַמֶּלֶךְ כִּי־עַבְדְּךָ יוֹאָב הוּא צִוָּנִי וְהוּא שָׂם בְּפִי שִׁפְחָתְךָ אֵת כָּל־הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה׃
כ לְבַעֲבוּר סַבֵּב אֶת־פְּנֵי הַדָּבָר עָשָׂה עַבְדְּךָ יוֹאָב אֶת־הַדָּבָר הַזֶּה וַאדֹנִי חָכָם כְּחָכְמַת מַלְאַךְ הָאֱלֹהִים לָדַעַת אֶת־כָּל־אֲשֶׁר בָּאָרֶץ׃ וַיֹּאמֶר הַמֶּלֶךְ אֶל־יוֹאָב הִנֵּה־נָא עָשִׂיתָ אֶת־הַדָּבָר הַזֶּה וְלֵךְ הָשֵׁב אֶת־הַנַּעַר אֶת־אַבְשָׁלוֹם׃ וַיִּפֹּל יוֹאָב אֶל־פָּנָיו אַרְצָה וַיִּשְׁתַּחוּ וַיְבָרֶךְ אֶת־הַמֶּלֶךְ וַיֹּאמֶר יוֹאָב הַיּוֹם יָדַע עַבְדְּךָ כִּי־מָצָאתִי חֵן בְּעֵינֶיךָ אֲדֹנִי הַמֶּלֶךְ אֲשֶׁר־עָשָׂה הַמֶּלֶךְ אֶת־דְּבַר עַבְדּוֹ׃ וַיָּקָם יוֹאָב וַיֵּלֶךְ גְּשׁוּרָה וַיָּבֵא אֶת־אַבְשָׁלוֹם יְרוּשָׁלִָם׃

(Margin: ל' ח"ס ול' ח"ס בליש' · ה' · ל' · ט"ו · ב' תקנר · ב' ח"ס בליש' ל' · ל' זקף קמץ · ג' · ל' · ח' · עשית ק' · ו' · עבדך ק' · כ"ח)

ויאמר

וַאֲמַרַת אַמְתָךְ יְהֵי כְעַן פִּתְגָמָא דְרִבּוֹנִי מַלְכָּא לְנַיְחָא אֲרֵי כְּמַלְאֲכָא דַיְיָ כֵּן רִבּוֹנִי מַלְכָּא לְמִשְׁמַע טַב וּבִישׁ וּמֵימְרָא דַיְיָ אֱלָהָךְ יְהֵי בְסַעֲדָךְ׃ וַאֲתִיב מַלְכָּא וַאֲמַר לְאִתְּתָא לָא כְעַן תְּכַסִּין מִנִּי פִּתְגָמָא דַאֲנָא שָׁאֵיל יָתִיךְ וַאֲמַרַת אִתְּתָא יְמַלֵּל כְּעַן רִבּוֹנִי מַלְכָּא׃ וַאֲמַר מַלְכָּא הֲיַד יוֹאָב עִמָּךְ בְּכָל דָא וַאֲתִיבַת אִתְּתָא וַאֲמַרַת חַיֵּי נַפְשָׁךְ רִבּוֹנִי מַלְכָּא אִם אִית לְמִסְטֵי לְיַמִּינָא וְלִסְמָּלָא מִכֹּל דִי מַלֵּיל רִבּוֹנִי מַלְכָּא אֲרֵי עַבְדָּךְ יוֹאָב הוּא פַקְדַנִי וְהוּא שַׁוִּי בְּפוּמָא דְאַמְתָךְ יָת כָּל פִּתְגָמַיָּא הָאִלֵּין׃ בְּדִיל לְאַקָּפָא יָת אַפֵּי פִּתְגָמָא עֲבַד עַבְדָּךְ יוֹאָב יָת פִּתְגָמָא הָדֵין וְרִבּוֹנִי חַכִּים כְּחָכְמַת מַלְאֲכָא דַיְיָ לְמִידַע יָת כָּל דִי בְאַרְעָא׃ וַאֲמַר מַלְכָּא לְיוֹאָב הָא כְעַן עֲבַדְתְּ יָת פִּתְגָמָא הָדֵין וְאִיזֵיל אֲתִיב יָת עוּלֵימָא יָת אַבְשָׁלוֹם׃ וּנְפַל יוֹאָב עַל אַפּוֹהִי לְאַרְעָא וּסְגִיד וּבָרֵיךְ יָת מַלְכָּא וַאֲמַר יוֹאָב יוֹמָא דֵין יְדַע עַבְדָּךְ אֲרֵי אַשְׁכָּחִית רַחֲמִין בְּעֵינָךְ רִבּוֹנִי מַלְכָּא דַעֲבַד מַלְכָּא יָת פִּתְגָמָא דְעַבְדֵּיהּ׃ וְקָם יוֹאָב וַאֲזַל לִגְשׁוּר וְאַיְתִי יָת אַבְשָׁלוֹם לִירוּשְׁלֶם׃

ואמר

רשי

ותאמר שפחתך · מאחר שיבוא המלך עלי יהיה דברו למנוחה לבני כי לא ישוב מדברו הטוב כי במלאך אמם אדוני המלך ולא ימזירני בכעם ובשנה מדברו הטוב : אם אש · כמו אם יש כמו היש וכן עוד האיש בית רשע כמו היש : לבעבור סבב : לגלגל על שיבא דבר בנו של מלך לאור : ואדני חכם · והכנת בי מאת יואב יצאת : אלה

רלבג

יהיה נא דבר אדני המלך למנוחה · ר"ל להביא לי מרגוע זוה ישים שבה לשאול מאמו שישיב את בנו אחד שנשאר זה הענין בבני · כי כמלאך האלהים כן אדני המלך לשמוע הטוב והרע · ר"ל כי מה שישפט באלו לדברים שיבאו לפניו מהטוב והרע ישפוט בתכלית מה שאפשר מהטוב והיושר והמתלבש כאילו הוא מלאך האלהים : אם אש להמין ולהשמיל · פירשו בו אם יש להימין ולהשמאיל והרצון בו שאי' לנטות ימין ושמאל מכל אשר דבר המלך כי כן הוא האמת : לבעבור סבב את פני הדבר · הנה פני הדבר הוא מה שראוי שיפנה הדבר אליו והוא התכלית הראוי וכאלו אמר שהוא עשה כן כדי שיגיע התכלית הראוי : כי

מנחה קטנה

היד יואב אתך בכל זאת כי יואב הוא הפסוק בסנהדרין כי הוא הרג לאבנר ורוצה לפטור עצמו בשנגה ו' שמיק שיתם בלא אשם וגם שהכא בעשה והרי בשגות מאבנר שמגלגין חובה ע"י חייב מ"מ רוצה לפטור עצמו מדיני אדם בזה ע"כ קרוב לודאי ש"ד יואב אתך בכל זאת שעבדך יואב הוא צוני וגו' וקפץ לפני כמה שלא סרבתי אלא הנחת הדבר לשופטי השפטים במאמרך ישלם ה' לעושה הרעה כרעתו וזה שאמר המלך אל יואב הנה נא עשיתי את הדבר הזה אשר עשיתי לפון אבר כלומר לפסבר עשיתי שפין הדבר הזה שלא לנתי אותך בידי אדם אלא הנחתי דינך בידי שמים: היום ידע עבדך וגו' כי עד עכשיו הייתי בכל שיש לך עלי טינא לנקום ליום אז מאחר שאני על דבר הריגת אבנר אתם עכשיו גלית דעתך כי מצאתי חן בעיניך את"פ שאינו כן בעיני המקום שיש עלי דין שמים אלא שאלקים יתקיון בתשובה מש"כ אם היה הדבר בידי אדם אי אפשר לתקנו בתשובה : ישוב

פי' רבי' ישעיה

יהי נא דבר אדוני המלך למנוחה · שיניח את נפשי ויבטיחני ולא יהרגו את בני ואח"כ אפייסנו על בנו שהכעיס על דבריו ולא יכעס עלי · אם אש להמין ולהשמאיל · פי' כמו אם יש ודומה לו עוד האיש בבית רשע שפתרנו היש : להימין כמו להימין ונעלם הי"וד ולהשמיל כמו להשמאיל ונעלם הי' והאלף :

מסרה

מנחה ד' חס' ו' בליש' וסי' וירא מנחה כי טוב ואת הארץ כי נעמה · יהיה נא דבר אדני המלך למנחה · ודמשק מנחתו · והיתה מנחתו כבוד וכל המנחות דכוו' · מלאך האלהים ה' בקריאה וסי' נמסר בשפטים סי' י"ג · אש ג' סבירין יש וסי' עוד האש בית רשע · איש רעים · אם איש להמין ולהשמיל : ולך י' א בקריאה וסי' ויאמר קח נא את בנך יחידך · ותאמר לו אמו עלי קללתך בני · ויאמרו לו החרש · ועתה שוב ולך בשלום · מלא קרנך שמן · השב את הנער · ואלישע הנביא · ויאמר המלך אל חזאל · קח בידך את המגלה · הואל נא ולך · ולך בא אל הגולה · אכול את המגלה הזאת : אל פניו ו' בקריאה וסימ' לשנאיו אל פניו להאבידו ב' בו' · ויפל יהושע אל פניו ארצה וישתחו · ויפל יואב אל פניו · ויצא אל פניו יהוא בן חנני · הן יקטלני לו איחל :

כלי יקר

בחורת שפת' אחת משפחותיו שלא תבוש השפחה מדבר אל גבירה עם היותו מלך גדול אשר כל בעולם יביאו מגשת אליו וז"ש ותאמר שפחתך · הדברה נא אל המלך אולי יעשה אדוני המלך את דבר אמתו בענין האמירה אמרה לשון שפחתך שהוא לשון בזוי בה דרך ענוה ותאמר שפחתך אדברה נא שלא מגודל לבב מלאני לבי לדבר לך אדרבה מבזוי גדול שאני שפחתך האמנם אם אולי יעשה המלך את דבר אמתו לא אמרה את דבר שפחתו אלא אמתו שהוא לשון חשוב יותר מצטרף של אבת ואימה וכמו שאמרו חז"ל גבי רות אין את מן האמהות שלא מן האימהות שהאמהות והאימהות קרובי' בענייני ולזה אמרה אולי יעשה המלך את דבר אמתו וכן בסמוך כי ישמע המלך את דבר אמתו לא אמר שפחתו :

כי ישמע המלך להציל כו' כוונתה להרחיב בענין אבשלום שאין עיקר תכלית דבריה על הצלת אבשלום מן המות הטבעי אבל כוונתה להצילו מן המות הנצחית שאם יתעכב עוד זמן מה שם בארץ גשור ילמד ממעשיה' ויודח מעדת ה' ומעבודתו וז"ש כי ישמע המלך להציל כו' הכונה צריך אתה אדוני שתבין דברי אשר רמזתי במשל באו' דברי המשפחה שאמ' תני את מכה אחיו וגמיתהו בנפש אחיו אשר הרג ונשמידה גם את היורש כו' שמאמר ונשמידה הוא מיותר לגמרי ושניתי עוד בזה הלשון בסוף דברי מהרבות גואל הדם לשחת ולא ישמידו את בני שגם הוא מיותר אבל כוונתי היתה לרמוז על ההשמד בעודו בחיים פן יברח בני מהסכנה וילך לו אל עם אשר לא ידע תמול שלשום וז"ש כי ישמע המלך לשון הבנה ובינה שישמע דברי ויבינם על מתכונתם שתכלית שאלתי ובקשתי הוא להציל את אמתו מכף האיש הבא להשמיד אותי ואת בני יחד שאין השמד זה טבעי בהכרח שאין זה יחד לה ולבנה אלא ודאי השמד בנפש ויהיה יחד לה ולבנה ודמיה זה במה שלא מכף האיש החפץ להשמיד או מכף האיש הבא להשמיד וכו' שחסרה תיבת החפץ או תיבת הבא · אבל כיון שכוונתה בהשמד הנצחי הנמשך בגרמת זה האיש לזה לא יצדק לומר מכף האיש הבא להשמיד שאין האיש בא בעצם ורצונו כי אם להרגו נפש את שפחתך שאתו אפש' יברח הבן עם אחר וישמד לזה לא אמר אלא מכף האיש שהוא גרמא בנזקין להשמיד אותי ואת בני יחד מנחל' ה' ועבודתו ויראתו זאת נחלת עבדי ה' באופן שראוי לך אדוני המלך כי ישמע המלך ויבין התכלית שבדברי כדי שבמשל יחוס על אבשלום שלא ידח בגשור והיתה העקפה נכונה כו' :

ותאמר שפחתך רוצה לומר כלל דברי שפחתך במשל ובכל דבריה שיהיה דבר המלך למנוח' לכל עם ישראל שלא יתבלבלו במלחמות כאשר אמרתי לך בכי מות נמות כו' כי כמלאך האלהים כן אדוני המלך לשמוע ולהבין הטוב והרע שאפשר שימשך מענין כיוצא בזה זאת שאלתי ועל הכל ה"בה יהי עמך והוא יבחר לך ע"ד מ"ש יתרו למשה איעצך ויהי אלהים עמך לבחור לך העצה הנכונה :

ויען המלך כו' יש לדקדק כפל ויען המלך ויאמר אל האשה גם לומר אשר אנכי שואל אותך מיותר כי די שיאמר אל נא תכחדי ממני דבר ותאמר האשה כו' ונראה שהכוונה בשאול המלך את פיה האם היו דברי יואב ועצהו הדברים האלה אם כן הוכח בזה שדבריה טובים ונכונים עד שעלה שאין אלו דברי אשה כי אם דברי יואב שר צבא יש' ואם כן ראוי לקיים ולעשות כדבריה ז"ש ויען המלך ויאמר אל האשה שאם כן במאמר זה שאמר אל האשה אל תכחדי כו' היה אם כן שעבדך ישיב חמתו מאבשלום באמור · ולזה אמר לה לא נא תכחדי ממני דבר שלא תחושי שיגיעו הדברים לאזני יואב שגלית סודו אל תכחדו כי על כן אני שאול אותך שאלה זו אני בעצמי ולא שאלתי אותך על ידי זולתי האמצעי כדי שלא יתגלו הדברים ז"ש אל נא תכחדי ממני אשר אני שואל אותך או יהיה נתינת טעם לומר שכיון שאני המלך השואל אותך אין ראוי ליך לכחד ממני דבר :

ויאמר המלך היד יואב אתך כו' עיין רש"י ז"ל וכן הרלב"ג וכת"י ועיין הר"דק ז"ל וכן מהרי"א ז"ל לשון אים והרחיב כי כאשר ראה המלך את דברי האשה הזאת הליקחהו בחכמה ושכל מיליה שאלה היה יואב עמה בזה והיא השיבה ונשבעה בחיי נפשו אם היה איש אחר להימין ולהשמיל ראלה לומר כי לא זוה אותה איש אחר כי אם יואב לבקש על אבשלום והוא שם הדברים בפיה רוצה לומר מענין אבשלום ומכונולה אמרה זה על המשל כי יהיה סדרה אותו בשכל מיליה והחליף ז"ל פירש את הדברים האלה מורה באצבע על מה ששאלה דוד היד יואב אתך שגם הדברים האלה שם בפיה יואב שאמר לי עתיד המלך לשאול את פיך האם יד יואב אתך והדברים האלה שאני משיבה על זה גם הוא סדרם בפיו ז"ש הוא צוני והוא שם בפי שפחתך את כל הדברים האלה עד כאן · ולע"דן גילוי דעת מהפסוק הזה שלא היה דבר קטן וגדול בדברי התקועית שלא היה מסודר מיואב ובזה יובן אומרו היד יואב אותך רוצה לומר האם היתה יד לשון יד ממש כאילו אמר שהיה ליואב אחיזת יד אחת בענין זה כולו או בכל שהיה והסיר הגסיפה מדילה ואתך יפוי הענין והכירות לב לבד ז"ש היד יואב אתך בכל זאת בכל מכל זאת היא השיבה חי נפשך אם אש יוכל מעתה ומעכשיו להמין ולהשמיל מכל אשר דבר אדוני המלך ואפי' באשר דברים כמו שמורה תיבת מכל לרבות כל דבר אשר דבר אדוני שאין לנטות ימין ושמאל מכל אשר דבר אדוני כיון שאני רואה שאתה הסכמת אל האמת כי עבדך יואב עשה הכל הוא צוני תוכן הענין והוא גם הוא סדר ושם בפי שפחתך את כל הדברים האלה כמו שהם בעינים ולא נטית לומר אולי אמו של אבשלו' או אחותו או זולתם מהכנסים דברו אלי וסדרו כן אין זה אלא כי רוח ה' דבר בך ומלתו על לשונך ובזה תיבת אשר דבר לא מסרה כך להיות כמו כאשר כדברי הר"דק ז"ל ובזה יבוא על נכון מה שאומר אחר כך ואדוני חכם וכו' לדעת את כל אשר בארץ דהיינו אפי' בדברי זולתך כמו שנזכיר בסמוך בשם הר"דק ז"ל עוד אפשר שדוד שם במושכל ראשון הללו שיואב עשה זאת ושאל עוד אם הוא הכל או האם ספר לה תוכן הענין והיא סדרה המשל והוסיפה מדילה וז"ש היד יואב רוצה לומר יד א' של יואב לבד היה עמך ואתך בכל זאת והיל השבית הוספת משלך והוא דרך משל אל הדבר הנעשה בין שנים שהאחד יעשה המיעוט והב' המרוב' שתיוחס היד שמאל לאחד והימין לשני העושה הרוב וז"ש לשון היד יואב יד א' אתך בכל זאת כי הוא פלא שביד אחת שהיית אתו דברת את כל זאת אף היא תשיב המריה ותאמר חי נפשך אם אש יוכל להמין ולהשמיל כל שכן אשה כי איך תוכל להוסיף מדילה יד ימין ואפי' דבר מועט מדילי והסיבה הוא מכל אשר דבר אדוני שלש' פעמים בענין האסונה הלוא עליך שנית ולא יוסיף עוד לגעת בך שלישית חי ה' אם יפול משערת בנך ארצה כו' אשר מכל אשר דבר אדוני פעמים שלש וכולם בהכרח על דבר שאלותי ובקשותי אשר בקשתי ממך כמו שנבאר אשר בלי ספק גם אם איל לא ימצא ידיו להמין ואפי' להשמיל מרוב ומכל אשר דבר אדוני המלך שא ודאי כי עבדך יואב הוא צוני והוא שם בפי שפחתך את כל הדברים באופן שהוא המימין והוא המשמיל ובב' ידיו נעשה זה ולא ביד יואב לבד :

לבעבור סבב כו' עיין רש"י ז"ל והר"דק והרלב"ג ז"ל וכן מהרי"א ז"ל אלא שהרחיב שהדבר הוא המשל ופני הדבר הוא הנמשל שהוא התכלית המבוקש סוף המעשה תחלת המחשבה ואין לנגות ליואב בזה כי תכליתו טוב מאד וגלתה האש' הדב' עם היות שיואב העלי' הדבר לפי שראת בפני המלך שחפץ לדעת ובאור פני מלך חיים ומאשר ראתהו שמחזיקה עלון בדברי' לא רצת להעלימו ושבח לדוד שמשכלו הבין כי פי יואב המדבר אליה וזהו ואדוני חכם כחכמת מלאך האלהים לדעת הדברים האנושיים כולם ומי הוא המסדר אותם ומי הוא המניע הראשון בהם ולא לא רצה המלך לתת תשובת הענין וסליחת אבשלום כי אם על ידי יואב כי הוא העיקר עד כאן : ולע"דן שהיה כיונה להליץ בעד יואב שכוונתו היא לטובה לבעבור סבב את פני הדבר רוצה לומר כבר ידע והכיר יואב היות לבך על אבשלום ולא עשה כן מדעתו של לבעבור סבב פני הדבר אשר ראית בו לפי דעתו ולהוציא לאור כוונתך כיון והגלתי זאת שלכי מליץ דיעתי כי אדוני חכם כחכמת מלאך האלהים לדעת את כל אשר בארץ שבכלל יד' יעתך זאת תדע טוב כוונת לב יואב כי היה לבקש שלום לך ולכל ישראל ובכלל זה נכלל שידע שאהבת יואב היתה זאת העצה כפשוטו של מקרא והאמר חכם כחכמת מלאך האלהים בה"א הידיעה כי די שיאמר מלאך האלהים אבל ידוע כי מלאך האלהים ההולך לפני ישראל הוא ארון הברית אדון כל הארץ שם אדונו' היכל ה' ודוד אחוז במלכות שמים היא חכמת שלמה וז"ש התקועית ואדוני חכם דומה כחכמת מלאך האלהי' כלו' שמשם נשפע עליך רוח חכמתך רוח הקדש ורוח ה' אשר דבר בך וזהו סוד המלאך הגואל אותי מלאך הברית :

ויאמר המלך אל יואב עיין הר"דק וכן מהרי"א ז"ל : ולע"דן הנה עשיתי את הדבר הזה כאילו אמ' הנה נא יצא מפי חיי אם יפול משערת בנך ארצה ומה שעשיתי עשוי ולא ישוב שבועתי אחור ולך השב את אבשלום בלב בטוח כי ידעתיו שמעשה נערות עשה ולעביד

ויאמר המלך יסב אל ביתו ופני
לא יראה ויסב אבשלום אל ביתו
ופני המלך לא ראה:
וכאבשלום לא היה איש יפה כה
בכל ישראל להלל מאד מכף רגלו
ועד קדקדו לא היה בו מום: ובגלחו
את ראשו והיה מקץ ימים לימים
אשר יגלח כי כבד עליו וגלחו ושקל
את שער ראשו מאתים שקלים
באבן המלך: ויולדו לאבשלום
שלושה בנים ובת אחת ושמה תמר
היא היתה אשה יפת מראה:
וישב אבשלום בירושלם
שנתים ימים ופני המלך לא ראה:
וישלח אבשלום אל יואב לשלח
אתו אל המלך ולא אבה לבוא אליו
וישלח עוד שנית ולא אבה לבוא:
ויאמר אל עבדיו ראו חלקת יואב ל
אל ידי ולו שם שערים לכו
והוציתיה באש ויציתו עבדי (והציתוה ק')
אבשלום את החלקה באש:
ויקם יואב ויבא אל אבשלום
הביתה ויאמר אליו למה הציתו
עבדיך את החלקה אשר לי באש:
ויאמר אבשלום אל יואב הנה
שלחתי אליך לאמר בא הנה
ואשלחה אתך אל המלך לאמר
למה באתי מגשור טוב לי עד אני
שם ועתה אראה פני המלך ואם יש
בי

ואמר מלכא יסתחר לביתיה ואפי
לא יחזי ואסתחר אבשלום לביתיה
ואפי מלכא לא חזא: וכאבשלום
לא הוה גבר שפיר בכל ישראל
לשבחא לחדא מפרסת רגלוהי ועד
מוחיה לא הוה ביה מומא:
ובספרותיה ית רישיה והוי מזמן
עידן לעידן דמספר ארי יקיר עלוהי
ומספר ליה ותקל ית סער רישיה
מאתן סלעין במתקלא דמלכא:
ואיתילידו לאבשלום תלתא בנין
וברתא חדא ושמה תמר היא הות
אתתא שפירת חיזו: ויתיב אבשלום
בירושלם תרתין שנין ואפי מלכא לא
חזא: ושלח אבשלום לות יואב
לשלחא יתיה לות מלכא ולא אבה
למיתי לותיה ושלח עוד תנינות ולא
אבה למיתי: ואמר לעבדוהי חזו
אחסנתיה דיואב דסמיכא לדילי
וליה תמן סערין אזילו ואדלקוהא
בנורא ואדליקו עבדי אבשלום ית
אחסנתיה בנורא: וקם יואב ואתא
לות אבשלום לביתא ואמר ליה
למה אדליקו עבדך ית אחסנתא
דילי בנורא: ואמר אבשלום ליואב
הא שלחית לותך למימר איתא
הלכא ואשלחינך לות מלכא למימר
למה אתיתי מגשור טב לי עוד דאנא
תמן וכען אחזי אפי מלכא ואם אית
בי

רדק

ובאבשלום לא היה איש יפה · סמוך לסיפור המרד שמרד באביו ספר מה גרם לו זה כי היה יפה ובכל ישראל לא היה כמוהו ונתגאה ביופיו ובשערו וחשב כי אין ראוי למלוך אחרי דוד כמוהו ומרד ואולי שמע כי בלב המלך להמליך שלמה אחריו ומרד על אביו בחייו וגנב לב ישראל: ובגלחו · אמרו רז"ל כי אבשלום נזיר עולם היה כן היתה קבלה בידם, כי מן הפסוקים לא ראו זה כי אפשר כי הוא היה מגדל שערו ליופי שערו להתגאות בו ולהתנאות ומשנה לשנה כשהיה כבד עליו שלא יוכל לסבלו היה מגלחו אבל הם ז"ל קבלו כי בנזירות היה מגדל אותו ולמדו מזה כי מי שנדר בנזיר עולם כל ימי חייו כשהכביד שערו מיקל בתער משנים עשר חדש לשנים עשר חדש שנאמר ויהי מקץ ימים לימים וזהו משנה לשנה כי ימים הוא שנה כמו ימים תהיה גאולתו: באבן המלך · כתרגו' במתקלא דמלכא כמו לא יהיה לך בכיסך אבן ואבן שהוא משקל: אל ידי · סמוך למקום שדותי וכ"ת דסמיכא לדילי: לכו והציתוה · הכתוב הוא על דרך נחי הפ"א למדבר בעדו ר"ל שהוא עצמו ילך עמהם והקרי הוא על דרך חסרי הפ"א והוא צווי לרבים ושניהם ענין אחד אלא שהקרי יותר קרוב: ואם יש בי עון · כי לא לחנם הרגתי אמנון כי הוא ענה את תמר אחותי ובזה אותה בתכלית הבזיון: והשכים

מסרה

ואם יש ג' וסימן ואם יש בי עון המחני אתה · ואם יש בי עון והמתני · דבר יי' אתם:

כלי יקר

לו וז"ש ולך השב את הנער את אבשלום ואולי רמז שאפי' על נערו של אבשלום אשר שלא ידו בבן המלך מוחל לו כי אנוס. בוא על פי דבר אבשלום וההכרח לא יגונה וז"ש את הנער את אבשלום. את את כי חשש אולי לא ירצה אבשלו' לבא כי אם עם נערו אשר אהב ולזה לוה שישיב את הנער ושישי' את אבשלום ובסמיך כתיב ויבא את אבשלום אולי לא הביא אלא אבשלום לבדו ולא הנער שלו:

ויפול יואב אל פניו וכו' עיין הר"דק ז"ל ומהרי"א ז"ל יואב נפל על פניו והשתחוה לרצה על החסד הגדול שעשה המלך על ידו להשיב את אבשלום. עד כאן:

ויקם יואב כו' עשה עצמו בהמימות והביא את אבשלום אל תוך ירושלם אשר השכל היה מחייב ישיבהו תחילה לעיר מערי ישראל ובעבור זמן מה יעתיקהו משם אל ירושלם, כי המלך לא אמר אלא ולך השב את הנער את אבשלום השב היה מתקיים בהשבתו לגבול ישראל וז"ש ויקם יואב וילך גשורה ויבא את אבשלום ירושל' דלא כתיב וישב את אבשלום ירושלם להורות שלא היתה כוונת דוד בזה במ"ש השב לכך לא אמר לשון השבה וישב אלא ויבא את אבשלום ירושלם כמורה זקים שלא כהוגן עשה יואב בזה ולזה אמר ויאמר המלך יסוב אל ביתו ופני לא יראה בחרון אף כי השמ' הגדול מעט מעט יעבירוה ולא בפעם אחת:

ויאמר המלך יסוב כו' מהרי"א ז"ל יסוב ל ביתו לשון סבוב והקפה שילך בארחות עקלקלות להכנס לביתו ולא יבוא בדרך המלך המפורסם ברחוב העיר כיד רמה אחרי אשר חטא על הנפש באחיו המכון עד כאן: ולע"ד מיותר אומרו ויסוב אבשלום אל ביתו ופני המלך לא ראה כי די שיאמר ויעש כן אפשר ששליח המלך הלך אל יואב בשליחות זה ולא הוצרך אבשלום לגלוי דעת מהשליחות אלא בשתיקה לבד רמז לחכם די ויסוב אבשלום מהשכלתו ויסוב אל ביתו ופני המלך לא ראה כוונתו עם שלא כאמר לו מאמר המלך בפירוש:

וכאבשלום לא היה איש כו' עיין הרד"ק ז"ל והקשה עליו מהרי"א ז"ל דלדבריו היה לו להזכיר זה אחר סיום ספור זה ושבא אבשלום לפני המלך ויקשה עוד למה בא אחרי הספור הזה ענין בני אבשלום ושהיו שלשה ושהיה לו בת אחת יפה מאד וכל זה בתוך הסיפור הנז' עם היות שאינו מענייננו ואני אחשוב שזכר הכתוב שהיה דוד כל כך נעלב על הריג' אמנון שגם אחרי דברי האש' ובא אבשלום ירושלם לא רצה לראותו עם היותו איש כל כך יפה שלא היה בישראל כמוהו להלל מאד וכו' רוצה לומר שיש אנשים יפים בדבר אחד ואינם כן בדבר אחר והוא לא היה כן כי היה מהולל בתושבחות בכל איבריו ולא היה בו מום מלבד יופי תוארו הנה היה שערו ראשו תלתלי' מסולסל בפז ועכ"ז שהיה אבשלום יפה תואר ויפה מראה הבן יקיר לו עכ"ז לא רצה לראותו ואפי' שהיו לו שלשה בנים ובת כאשר שראוי שיתפתה האדם אל בנו בעבור בניו בני הבנים החשוקים יותר מהבנים הנה עכ"ז לא רצה דוד לראותו ומפני זה אמר בסוף הסיפורים האלה וישב אבשלום ירושלם שנתים ימים ופני המלך לא ראה כי גדלה השנאה עד כאן דבריו: וקשה קצת לי על דבריו דבשלמא טענת הבנים היא טענה אמנם היופי אינה טענה כי הבן יאהוב אותו אבין ואפי' שיהיה כעור ואם ישנאהו היופי מה יתן ומה יוסיף ועל מה שהקשה על דברי הר"דק ז"ל הקושיא השנית אינה קושיא כלל כי אומרו ויולדו לאבשלום שלשה בנים ובת אחת גם כן טענה לשגבה לבו וראו עיניו ביופיו ובשערו ובבניו גם כן שנולדו לו ג' בנים ובת אח' לבד והיא יפה מאד אשר היא היתה יפה היא ביחוד: ולע"דן ענין וכאבשלום מקושר עם הענין הקודם באחד מב' בחינות האחת שעם היות שהגירות והלעדר בהיות האדם חוץ לארץ מולדתו גורם לאדם שנוי בפניו כי לב שמח ייטיב גהה לז"א שכשבא אבשלום מגשור שהאמת אז וכהברר יופיו שכאבשלום לא היה איש יפה בכל ישראל מאחר שהדרך והטלטול לא עינה אותו על דרך מה שנאמר גבי אברם ושרה ויהי כאשר הקריב אברהם לבא מצרימה אמר הנה נא ידעתי כי אשה יפת מראה את מאחר שענוי הדרך לא פגם ביפיך לו אפשר שבהיותו בגשור אצל זקנו אבי אמו מעכה לא חסר דבר ולכבודו של דוד עד שבבואו בא בתוספת יופי וז"ש וכאבשלום לא היה איש יפה בכל ישראל ואומרו להלל מאד פירושו שראוי' בריות נאות חייב לשבח לרומם את השי"ת שככה לו בעולמו כאומ' במסכת ברכות לז"א כי אבשלו' היה יפה מאד ידות להלל מאד לשי"ת על שככה לו בעולמו וז"ש להלל מאד ולא אמר להללו מאד · וסמך לזה ובגלחו לומר כי שם בגשור קבל עליו נזירות זה וכמו שכתוב בסמוך כי נדר נדר עבדך בשבתי בגשור לאמר אם ישיב ישיבני ה' ירושלם ועבדתי את ה' אשר זה גם כן קשר שני עם הענין הקודם לומר שאחרי בואו מגשו' מהיותו יפה מאד כנודע שכאבשלום לא היה איש יפה כו' כיתוסף לו אחרי בואו מגשור שהיה מגדל שערו בהורת נזירות דרך נדר וחסידות ויולדו לאבשלום וכו' בתוך השנתים שבין בואו מגשור עד שנראה לאביו זהו קשר הכתובים האלה לע"ד:

רשי

על ידי · סמוך לרשותי במקום שאני יכול להזיק: על ידי · אינמי"ש אוס"ש בלע"ז: והמיתני

רלבג

כי כבד עליו וגלחו · מגיד שלולא שכבד עליו לא היה מגלח אותו וזה לאות כי היה מי' מגדל פרע שער ראשו ולפי שהנזיר לתגלחת הוא נזיר לשאר הדברים אשר בהם הנזירות כמו שבארנו בפרשת נזיר למדנו שהו' היה נזיר ולפי שזה היה מנהגו תמיד משנה לשנ' כמו שספר בזה המקום למדנו מזה שאבשלום היה נזיר עולם: מאתי' שקלים באבן המלך · הנה היה שוקל זה במשקל המלך אם לפי שהיה נותן משקלם כסף או זהב לבית המקדש או לעניים או היה שוקל זה לראו' הפלגת רבוי שערו: וים

כלי יקר

ובגלחו שערו נזיר פ"א תניא ר' מאיר אומ' אבשלום נזיר עולם היה ומגלח אחד לי"ב חודש שנאמ' ויהי מקץ ימי' לימים ויליף ימי' ימי' מבתי ערי חומה ר' נהוראי אומ' מגלח א' לשלשים יום מ"ט גבי כהני' משום דליכא כובד הכא נמי איכא כובד רבי יוסי אומר מגלח מערב שבת לע"ש ומאי בניה דלשאר אחוי' יום טוב שהל להיות באמצע השבת דאחוהי מגלחי והיינו לא הוה מגלח לי כמי לגלוחי מן כפרה דמעלי שבת' אחוהי מגלחין והיינו לא מגלח עד כאן פניה והביאו הילקוט בשם התנחומא תניא אידך כב"ז זולת ברבי נהוראי אומר פעמים בשבת שכן דרך מלכים להיות מגלחין פעמי' בשבת עד כאן:

והנה לע"דן דבריהם ז"ל קבלה ואסמכינהו נמי על הפ' שאומר ויהי מקץ ימים לימים אשר יגלח שאומרו לימים אשר יגלח מיותר כי די שיאמר והיה מקץ ימים כי כבד עליו וכו' באומרו לימים אשר יגלח מורה שהכוונה לומר לקץ הימים אשר הותר לו לגלח וז"ש אשר יגלח ודכין שנה אחת מגזירה שוה כמו ימים תהיה גאולתו ורב נהוראי יליף לה מאומרו כי כבד עליו וגלח שהוא מיותר כי נודע הוא שאחר שהיה מגדל שער לא יגלחו אלא אם כן כבד עליו אלא ודאי היה נזיר מגלח לשלשים כעין כהנים שאינם מגלחים אלא כי כבד עליו וגלחו אבל לא קודם השלשים יום ועיין הרלב"ג ז"ל הרי שדברי חז"ל כמסמרות נטועים על הפסו' כאומר והאומר מגלח מע"ש לע"ש לא סבר שהיה נזיר אלא בתורת נדר וחסידות היה נוהג כן מדרכי העבודה כי אין נזירות פחות משלשים יום ולמדו חז"ל שנזיר עולם מקל בתער אם הכביד שערו ועיין הר"דק ז"ל וכן מהרי"א ז"ל והוסיף לומר שהיה אבשלו' שוקל שערו אם להראות העמים והשרים את יופיו ואם לתת משקלו כסף וזהב לבית ה' או לצדקה לעניים עד כאן: ולע"דן להבין אומר והיה מקץ ימים שהוא והיה מיותר די שיאמר ובגלחו את ראשו מקץ ימים אומרו והיה מקץ ימים שהיה הכוונה מכוונת מקץ ימים לימים לגלח ולא קודם כי נזיר עולם היה כב"ז אמ"ל ונמה שאמר באבן המלך אמר במסכת סוטה תאנא אבן שאנשי טבריה וציפורי שוקלים בה:

ויולדו לאבשלום כו' כבר תכרתי בפסו' ובאבשלום השייכות שיש לענין זה כאן ועיין שם ואמנם מה שהגיד שם הבת ולא שם הבנים שקראה תמר על זכר אחותו וגדוליה על כן הזכיר שמה לזכר אשר נקם נקמת אחותו ויצא מידי הבושה אשר עשו לו ולא בעבור אותה:

וישב אבשלום כו' וישלח אבשלום כו' הפסוקים האלה מגידי' חסידות דע"ש שהביע אל עצמו לא יוכל להסתכל בפני אדם רשע ואפי' בנו הגדול וז"ש וישב אבשלום כו' וחסידות יואב שהיה נאמן לאדונו דוד לבלתי לכת אליו כיון שראה את דוד שונא אותו ולזה אפי' כששלח אליו שליח שאמר לו שכוונתו לשלחו אל המלך לא אבה אפי' לבא אליו כל שכן לבא אל המלך ושלח עוד שנית שהיה רוצה לדבר עמו ואפי' הכי לא אבה לבא עם היו' שלא היה בדעתו של אבשלום לשגרו אל המלך:

ויאמר אל עבדיו וכו' עיין רש"י ז"ל וכן הר"דק: ולע"דן לדקדק יתור תיבת ראו ומה צורך אל ידי די שיאמר ויאמר אל עבדיו בחלקת יואב שעורים הציתוה באש כו' ונראה שאמר אל עבדיו ראו איך יואב מבזה אותנו עם היות חלקת יואב סמוכה אל ידי לשלוח בה ידי ממש ובה שעורים ולא שת לבו גם לזאת אלא השיב לבא אלי מפחד פן יקראנו האסון לכן לכו והציתוה וכו' או אפשר שאמר הנני אומר לכם שתציתו החלקה של יואב אשר לו בה שעורים אך ראו בה ופקחו עיניכם כי היא סמוכה אל ידי ומקומי פן תדבקני הרע' ורעתו כי תצא אש מחלקתו אל חלקתי ז"ש ראו חלקת יואב אל ידי וכו' ואפשר עוד שאמר ראו שחלקת יואב סמוכה אל ידי ושמרו פן תדבקני הרעה מהאש שלו כי תצא אש ומצאה קוצים ונאכל גדיש על כן לכו והשיבו מכשול ז"ש לכו ואחר כך אני בעצמי אבוא והציתיה בהם כי זהו כבודו של יואב שר צבא ואם תחשו פן יודע הדבר מהניכום שאתם מקוששים הקש אשר ביני וביניו הציתוה אתם ואל תאמרו וזהו כתיב והציתיה וקרי והציתוה והם מהרו והציתוה וזהו שאמר ויציתו עבדי אבשלום וכו' אשר על היותה ע"י עבדיו הקפיד יואב וז"ש

ויקם יואב ויבא אל אבשלום אמר הביתה להודיע שהלך אליו אל הביתה להוכיחו בסוד על הצלתה ועיקר התרעומת הוא למה הציתו עבדיך שהיה לך להציתה בעצמך שהיה כבוד לא ע"י עבדיך דרך בזיון שהשלט' עבדיך בי שלהבי' החלקה אשר לי היה לך לחלוק לי כבוד לעשות' בעצמך ואבשלום השיבו:

ויאמר אבשלום אל יואב כו' השיבו שבמדה שאדם מודד בה מודדין לו שגם אני הנה שלחתי אליך ואלו שלחתי שתם לא תאשם מרבים במה שלא באת אלי שלא יחשליך בקשר עמי אתנם אחרי שבלחתי אליך לאמר בא הנה ואשלחך אל המלך ולא שתדבר לו אתה במדבר [illegible] שכנוס

מנחה קטנה

יסוב אל ביתו וגו' אפשר שהיה סדלך כנוסב לילך לפני בית המלך אל ביתו ואמר המלך יסוב אל ביתו שיסוב דרכו לילך לדרך אחרת ולא יעבור לפני ביתו כדי שלא יראה פני אפי דרך העברה: ובאבשלום לא היה כו' ירצה לאמר מה גדל כעס המלך על אמנון ומאום ברש כזה כי עם היות שאבשלום לא היה בכל ישראל להלל מאד ועם כל זה לא היה יכול דוד להתאפק להביא אליו ועם כל זה מאחר שהוא נזיר אלקי' ה' ונקרא קדוש כי נזר אלהיו על ראשו לנ"א ובגלחו את ראשו וגו' פוה נראה שלא היה כוונתו להשחית שערו לשמים ולהכניס יגרו דא"כ היה מגלח משלשים יום לשלשים יום אם להשחית קוונותיו היה מכוון אך ובגלחו את ראשו לא היה רק מקץ ימים וזה מטעם כי כבד עליו ולא להשחית הדרו כי אדרבה היה מתגאה בשערו ואין לומר כי היה גער ודרך כנערים לסלסל בשערים ולהתגאות כי כבר גדל שהרי ויולדו לו שלשה בנים ובת אחת והיה לו להתגאות ביופי ילדיו ולא להתגאות ביופי עצמו ושערו: לשלח אותו אל המלך ירצה לא שהי' יואב מאמין לבוא אל אבשלום עבד הבית ומחשיב עצמו ושהיה זה [illegible]

פי' רבינו ישעי'

[illegible]

רשי

והמיתני ויהרוג אותי המלך : והשכים אבשלום · בכל בקר : מאחד שבטי ישראל עבדך · משבט פלוני : והצדקתיו · והידוניניה בקושטא : וחמשים איש ובומר כולם נטולי טחול וחקוקי כפות רגלים : מקץ ארבעים שנה · ששאלו ישראל מלך לשמואל שמגלגל דבר מרד והשפלה במלכות : אלכה נא בחברון ואשלם את נדרי · אמרו רבותינו להביא כבשים מחברון כי שם היו כבשים שמנים : קרואים

רדק

והשכים · כן היה מנהגו בכל בקר ובקר : על יד דרך השער · על מקום שהיו בדרך השער וי"ת על כיבש אורח תרעא ר"ל מסילת הדרך : ועלי יבא · כמו ואלי ורבי' על במקום אל : והצדקתיו · כתרגומו והידוניניה בקושטא : בקרב איש · הבי"ת מעמדת בגעיא והרי"ש הטופה : והחזיק לו · כמו בו וכן לפניכם לחרב כמו בחרב : ויהי מקץ ארבעים שנה · אמרו רז"ל ארבעים שנה מזמן ששאלו להם מלך ואמרו אותה שנה ששאלו להם מלך עשירית של שמואל היתה ושאול מלך עם שמואל שנה אחת ושתים שמ' ך שאול בעצמו הרי שלש ול"ז של דוד הרי ארבעי' כי בשלשי' ושבע של דוד מרד אבשלום ואמר זמן זה במרד אבשלום כלומר כי לקץ ארבעים שנה ששאלו להם ישראל מלך יצא מרד במלכות' ונהרגו כמה מישראל : ואשלם את נדרי אמר שיקרב קרבן נדרו בחברון אשר נדר בגשור כי שעת היתר הבמות היה והיה האדם מקריב בכל מקום שירצה אע"פ שאהל מועד היה בגבעון · ומן הנראה מה שהלך לחברון להקריב לפי שהיה דעתו למרוד ולמלוך באחר המקום שהוקם בו אביו למלך · ובדברי רבותי' ז"ל לא הלך אלא להביא כבשים מחברון להקריב שם כי שם היו הכבשים הטובי' והקשו על האומר זה ואמרו בחברון מחברון מבעי ליה : אס

שמואל ב טו

כִּי עָוֺן וֶהֱמִתָנִי׃ וַיָּבֹא יוֹאָב אֶל־הַמֶּלֶךְ וַיַּגֶּד־לוֹ וַיִּקְרָא אֶל־אַבְשָׁלוֹם וַיָּבֹא אֶל־הַמֶּלֶךְ וַיִּשְׁתַּחוּ לוֹ עַל־אַפָּיו אַרְצָה לִפְנֵי הַמֶּלֶךְ וַיִּשַּׁק הַמֶּלֶךְ לְאַבְשָׁלוֹם׃

א וַיְהִי מֵאַחֲרֵי כֵן וַיַּעַשׂ לוֹ אַבְשָׁלוֹם מֶרְכָּבָה וְסֻסִים וַחֲמִשִּׁים אִישׁ רָצִים לְפָנָיו׃ וְהִשְׁכִּים אַבְשָׁלוֹם וְעָמַד עַל־יַד דֶּרֶךְ הַשָּׁעַר וַיְהִי כָּל־הָאִישׁ אֲשֶׁר־יִהְיֶה־לּוֹ־רִיב לָבוֹא אֶל־הַמֶּלֶךְ לַמִּשְׁפָּט וַיִּקְרָא אַבְשָׁלוֹם אֵלָיו וַיֹּאמֶר אֵי־מִזֶּה עִיר אַתָּה וַיֹּאמֶר מֵאַחַד שִׁבְטֵי־יִשְׂרָאֵל עַבְדֶּךָ׃ וַיֹּאמֶר אֵלָיו אַבְשָׁלוֹם רְאֵה דְבָרֶךָ טוֹבִים וּנְכֹחִים וְשֹׁמֵעַ אֵין־לְךָ מֵאֵת הַמֶּלֶךְ׃ וַיֹּאמֶר אַבְשָׁלוֹם מִי־יְשִׂמֵנִי שֹׁפֵט בָּאָרֶץ וְעָלַי יָבוֹא כָּל־אִישׁ אֲשֶׁר־יִהְיֶה־לּוֹ־רִיב וּמִשְׁפָּט וְהִצְדַּקְתִּיו׃

ה וְהָיָה בִּקְרָב־אִישׁ לְהִשְׁתַּחֲוֺת לוֹ וְשָׁלַח אֶת־יָדוֹ וְהֶחֱזִיק לוֹ וְנָשַׁק לוֹ׃ וַיַּעַשׂ אַבְשָׁלוֹם כַּדָּבָר הַזֶּה לְכָל־יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר־יָבֹאוּ לַמִּשְׁפָּט אֶל־הַמֶּלֶךְ וַיְגַנֵּב אַבְשָׁלוֹם אֶת־לֵב אַנְשֵׁי יִשְׂרָאֵל׃

וַיְהִי מִקֵּץ אַרְבָּעִים שָׁנָה וַיֹּאמֶר אַבְשָׁלוֹם אֶל־הַמֶּלֶךְ אֵלְכָה נָּא וַאֲשַׁלֵּם אֶת־נִדְרִי אֲשֶׁר־נָדַרְתִּי לַיהוָה

תרגום

בִּי חוֹבָא וִיקַטְלִינַנִי׃ וַאֲתָא יוֹאָב לְוָת מַלְכָּא וְחַוִּי לֵיהּ וּקְרָא לְאַבְשָׁלוֹם וַאֲתָא לְוָת מַלְכָּא וּסְגִיד לֵיהּ עַל אַפּוֹהִי עַל אַרְעָא קֳדָם מַלְכָּא וּנְשַׁק מַלְכָּא לְאַבְשָׁלוֹם׃ וַהֲוָה מִבָּתַר כֵּן וַעֲבַד לֵיהּ אַבְשָׁלוֹם רְתִיכִין וְסוּסָוָן וְחַמְשִׁין גַּבְרָא רָהֲטִין קֳדָמוֹהִי׃ וּמַקְדִּים אַבְשָׁלוֹם וְקָאֵים עַל כֵּיבַשׁ אוֹרַח תַּרְעָא וַהֲוֵי כָּל גַּבְרָא דִּיהֵי לֵיהּ דִּין לְמֵיעַל לִקְדָם מַלְכָּא לְמִדַּן וּקְרֵי אַבְשָׁלוֹם לֵיהּ וַאֲמַר אֵי מִדָּא קַרְתָּא אַתְּ וַאֲמַר מֵחַד שִׁבְטַיָּא דְיִשְׂרָאֵל עַבְדָּךְ׃ וַאֲמַר לֵיהּ אַבְשָׁלוֹם חֲזֵי פִּתְגָּמָךְ תַּקְנִין וְיָאָן וְשָׁמַע לֵית לָךְ מִן קֳדָם מַלְכָּא׃ וַאֲמַר אַבְשָׁלוֹם מָן יְמַנֵּינַנִי דַּיָּינָא בְּאַרְעָא וּקְדָמַי יֵיתֵי כָּל גְּבַר דִּיהֵי לֵיהּ דִּין וּמַצּוּ וַאֲדִינֵיהּ בִּקְשׁוֹט׃ וַהֲוָה כַּד קָרֵיב גַּבְרָא לְמִסְגַּד לֵיהּ וּמוֹשִׁיט יַת יְדֵיהּ וּמַתְקֵיף בֵּיהּ וְנָשֵׁיק לֵיהּ׃ וַעֲבַד אַבְשָׁלוֹם כְּפִתְגָּמָא הָדֵין לְכָל יִשְׂרָאֵל דְּאָתַן לְמִידַן לְוָת מַלְכָּא וְגָנֵיב אַבְשָׁלוֹם יַת לִבָּא דְאֱנָשֵׁי יִשְׂרָאֵל׃

וַהֲוָה מִסּוֹף אַרְבְּעִין שְׁנִין וַאֲמַר אַבְשָׁלוֹם לְמַלְכָּא אֵיזִיל כְּעַן וַאֲשַׁלֵּם יַת נִדְרִי דִנְדָרִית קֳדָם

מסרה

מאחרי ג' וסימן ויעש לו אבשלום מרכבה · ישוא לכם משכימי · הוי משכימי בבקר : למשפט ט"ו דגשים וסימן והיו לכם הערים · כי יפלא ממך דבר · וישב בעיר ההיא עד : והיא ישבת תחת תמר · והשכים אבשלום ועמד · ויעש אבשלום כדבר הזה · ויסרו · למשפט אלהיו יורנו · החרישו אלי איים ולאמים · כל כלי יוצר עליך · למהכדנבים כולנו וכיונים : אתה אל תירא עבדי · ואברו · וקרבתי אליכם למשפט · ויי' לעולם ישב · בקום למשפט אלהים :

רלבג

ויסק המלך לאבשלום · הנה לא נשקו בפיו ולזה היתה הנשיקה בקטרת עם אות לא"ד : וחמשים איש רצים לפניו · היה מפני שלא היה מדרך מלכי ישר' להרבות סוסים כמו שהזהירה התורה הנה היה הענין הזה דבר גדול בחק אבשלום כי לא היה מלך : ועמד על יד השער · ר"ל שהוא עומד על מקום ששם יעברו העוברים לבא אל שער המלך : ויגנב אבשלום את לב אנשי ישראל · ר"ל באלו הכוונים שאלו גנב לבם מאת המלך דוד ולקחו לו כי בזה משך לב העם אליו : ויהי מקץ ארבעים שנה · יתכן שאלו ארבעי' שנה התחילו מעת נתינת המלכות בישראל ר"ל מעת הקמת שאול או התחילו מעת מלחמת ארבעים שנה מעת המשחת דוד ואולי הוגד על דרך נבואה שארבעים שנה יעמוד מלכות דוד ולזה חשב אבשלום שאז יהיה העת שתסור המלוכה מדוד ודמה מפני זה שנב' תשלם מחשבתו בהריגת אביו לסבב שתהיה המלוכה לו : ואשלם את נדרי ליי' בחברון · ידמה שהיתה לו נחת לנדור בחברון ואמר אבשלום לזבוח שם זבחי' ליי' כי לא נאסרו הבמות כי אז היו בין המנוחה והנחלה ר"ל בין משכן שילה ובין בית המקדש ולא נאסרו הבמות לגמרי עד שנבנ' בית המקד' כמו שהוריה כמו שנתבאר בתור' ולזה אמר בספר מלכי' רק העם מזבחי' ומקטרי' בבמות כי לא נבנה בית לשם יי' עד הימי' ההם והנה מפני שרצה אבשלום ששם תחזק המלוכה לדוד ואליה בה תשב שיהיה המקום גורס ולזה בחר ללכת לחברון :

כלי יקר

שהנוסח הוה אות באות תפלתי שתאמ' אל המלך במדבר בעדי למה באתי מגשור טוב לי עוד אני שם ר"ל למה באתי מגשור כי מה טוב לי כלו' מה · טוב נמשך לי הרי אני כאילו עוד אני שם שהרי משכים עכ"פ לבראות את פני המלך ואיני מפחד פן יהרגני כי הנה כבר המיתני מאז נמקדם ומדלא המיתני עד הנה נראה ... ועיין רש"י ז"ל והרד"ק ז"ל ומהרי"א ...

[illegible]

מנחה קטנה

[illegible]

אם ישוב ישיבני · ישוב כתיב וקרי ישיב לשון תשובה והקרי ישוב לשון ישיבה והוא מקור ר"ל אם ישיבני ירושלם פחשב בה · כשמעכם · כ"כף · קרואים והולכים לתומם · קראם שילכו עמו לחברון שילך שם להקריב קרבן והם לא ידעו דבר המרד שהיה בלבו וזהו לתומ' כמו משך בקשת לתומו שלא היה יודע כי מלך ישראל הוא · ובדרש כי אמר לאביו שיכתוב לו בכתב מלותו לשני אנשים שיבחר שילכו עמו והיה מראה הכתב והוא לשני אנשים ואחר כך לשני אנשים אחרים ולא היו יודעים אלו באלו כן עשה עד שהיה עמו מאתים איש הה"ד קרואים והולכים לתומם קרואים מדוד והולכים לתומם מאבשלום : מעירו מגילה בזבחו את הזבחים · בחברון שלח לאחיתופל שיבא מעירו מגילה או פירשו וישלח אבשלום ויקח את אחיתופל מעירו מגילה ויבא אליו וקשר עמו : קומו

לַיהוָה בְּחֶבְרוֹן׃ כִּי־נֵדֶר נָדַר עַבְדְּךָ בְּשִׁבְתִּי בִגְשׁוּר בַּאֲרָם לֵאמֹר אִם־יָשׁיב יְשִׁיבֵנִי יְהוָה יְרוּשָׁלַ͏ִם וְעָבַדְתִּי אֶת־יְהוָה׃ וַיֹּאמֶר־לוֹ הַמֶּלֶךְ לֵךְ בְּשָׁלוֹם וַיָּקָם וַיֵּלֶךְ חֶבְרוֹנָה׃

וַיִּשְׁלַח אַבְשָׁלוֹם מְרַגְּלִים בְּכָל־שִׁבְטֵי יִשְׂרָאֵל לֵאמֹר כְּשָׁמְעֲכֶם אֶת־קוֹל הַשֹּׁפָר וַאֲמַרְתֶּם מָלַךְ אַבְשָׁלוֹם בְּחֶבְרוֹן׃

וְאֶת־אַבְשָׁלוֹם הָלְכוּ מָאתַיִם אִישׁ מִירוּשָׁלַ͏ִם קְרֻאִים וְהֹלְכִים לְתֻמָּם וְלֹא יָדְעוּ כָּל־דָּבָר׃

וַיִּשְׁלַח אַבְשָׁלוֹם אֶת־אֲחִיתֹפֶל הַגִּילֹנִי יוֹעֵץ דָּוִד מֵעִירוֹ מִגִּלֹה בְּזָבְחוֹ אֶת־הַזְּבָחִים וַיְהִי הַקֶּשֶׁר אַמִּץ וְהָעָם הוֹלֵךְ וָרָב אֶת־אַבְשָׁלוֹם׃

וַיָּבֹא הַמַּגִּיד אֶל־דָּוִד לֵאמֹר הָיָה לֶב־אִישׁ יִשְׂרָאֵל אַחֲרֵי אַבְשָׁלוֹם׃ וַיֹּאמֶר דָּוִד לְכָל־עֲבָדָיו אֲשֶׁר־אִתּוֹ בִירוּשָׁלַ͏ִם

קומו

קֳדָם יְיָ בְּחֶבְרוֹן׃ אֲרֵי נְדַר נְדַר עַבְדָּךְ בְּמִתְבִי בִגְשׁוּר בַּאֲרָם לְמֵימַר אִם אֲתָבָא יְתִיבִנַּנִי יְיָ לִירוּשְׁלֵם וְאֶפְלַח קֳדָם יְיָ׃ וַאֲמַר לֵיהּ מַלְכָּא אִיזֵיל בִּשְׁלָם וְקָם וַאֲזַל לְחֶבְרוֹן׃ וּשְׁלַח אַבְשָׁלוֹם מְאַלְלִין בְּכָל שִׁבְטַיָּא דְיִשְׂרָאֵל לְמֵימַר כְּמִשְׁמַעְכוֹן יָת קָל שׁוֹפָרָא וְתֵימְרוּן מְלַךְ אַבְשָׁלוֹם בְּחֶבְרוֹן׃ וְעִם אַבְשָׁלוֹם אֲזַלוּ מָאתַן גַּבְרִין מִירוּשְׁלֵם זְמִינִין וְאָזְלִין לְתוּמֵיהוֹן וְלָא יָדְעִין כָּל מִדַּעַם׃ וּשְׁלַח אַבְשָׁלוֹם יָת אֲחִיתוֹפֶל גִּילוֹנָאָה מַלְכָּא דְדָוִד מִקַּרְתֵּיהּ מִגִּילוֹ כַּד דְּבַח יָת דִּבְחַיָּא וַהֲוָה מֶרְדָּא תַּקִּיף וְעַמָּא אָזִיל וְסַגֵּי עִם אַבְשָׁלוֹם׃ וַאֲתָא דִּמְחַוֵּי לְוָת דָּוִד לְמֵימַר אִתְפְּנֵי לִבָּא דֶאֱנָשׁ יִשְׂרָאֵל בָּתַר אַבְשָׁלוֹם׃ וַאֲמַר דָּוִד לְכָל עַבְדּוֹהִי דְּעִמֵּיהּ בִּירוּשְׁלֵם

קומו

רש"י

קרואי' והולכים לתומם · מפורש במסכת סוטה ירושלמי' שבקש מאביו שיכתוב לו שכל שני בני אדם שיבקש שילכו עמו ילכו והיה מראה אותה לשנים כאן והא"כ לשנים אחרים וכן הרבה :

רלב"ג

ועבדתי את יי' · ר"ל לזבוח לו זבחים: מעירו מגילה · יתכן ששלחו אל חברון מגילה לא מירושלם ליראתו שמא לא יתרצה אחיתופל להיות כנגד דוד ואם היה אומר לו זה בירושלם אולי היה אחיתופל מגיד זה לדוד כי הוא יועץ דוד : והדיח עלינו את הרעה · ר"ל ויבא בחוזק ובתוקף את הרעה עלינו :

כלי יקר

כהונה ולויה שנה' בשנת הרבעי' שנה למלך דוד נדרשו כו' וכן הביא רש"י ז"ל וכן הרד"ק ז"ל והרחיב ע"ש ואפשר לתרץ אשר נדרתי להקריב כבשים והנדר היה בכבשי חברון ...

עליו · והקשה בתב בחברון שהיא בעיר הגדולה בזמן הבית והתכלית אשר היה לאבשלום כתב שהרי"א שלא היה בדעתו להרוג את אביו ולא לשכב את פילגשי אביו אבל בהיות אביו זקן בא בימים דלא להחזיק במלכות בפניו ואביו ישב בכבודו זקן ונשוא פנים שקט ושאנן · ואולי התנכר לזה שמע שאלה בדעת אביו להמליך את שלמה והוא נער ורך לו עד מות ובחר בזה באופן להחזיק במלכות בחיי אביו אלא שאחר שנכנס בזה נתייעץ עם

קומו ונברחה · כי אם לא נהיה בעיר לא יבא אל העיר ואם יבא אל העיר וימצא אותנו בעיר לא תהיה לנו פליטה ממנו ויכה את העיר וזהו שאמר פן ימהר וקודם שיעשה דבר אחר יבא אל העיר שיחשב שימצאני הנה לפיכך נמהר הנחנו לברוח · ובדרש שלא ידון אותנו כעיר הנדחת ועוד אמרו כתל בעל הכותב להדית את הפסוק איגו זו · על שימרקנו כלומר כיון שהתחיל הפורענות לבא ירא אני שלא נכלה ממנו : ברגליו · עמו וכן כל העם אשר ברגליך וכת"י עמיה : בית המרחק · בתרגומו באתר דרחיק באותו מקום שהיה רחוק מירושלם : ובדרש מלמד שכדוהו ה"הד ישובו לי ירייאך מלמד שפרשו ממנו : על ידו · כמו לפניו כמו שאמר על פני המלך : ובל הכרתי וכל הפלתי · ת"א וכל קשתיא וכל קלעיא ואפשר שהיו משפחות ידועות בישראל ורבו' ז"ל פירשו אלו אורים ותומים ומלת כל קשה לפירושם : וכל הגתי' · אמרו כי גוים היו וכן אתי הגתי גוי היה ולפי דעתי כי ישראלים היו שהיו מתגוררי' בגת ובאו עתה לעזור דוד וזהו שאמר אשר באו ברגלו מגת · כירוש בעבורו כמו ויברך ה' אותך לרגלי בעבורי וכבר פי' עוד למעלה בענין הגתים בדב' עטרת מלכם ות"י ברגלו עמיה ר"ל עם אתי הגתי ואע"פ שלא נזכ' ידוע כי אתי הגתי היה ראש לשש מאות איש אלה וכן אמר ויעבור אתי הגתי וכל אנשיו : שוב ושב עם המלך · פירוש עם אבשלום המלך שרצו ישראל להמליכו : כי נכרי אתה · לפי שהתגורר בגת ימים רבים ואולי נולד שם ועתה באת מקרוב כי נכרי אתה עדיין וגולה אתה איך אניעך עוד ופי' גולה מטלטל כי לשון גלות יש שהוא טלטול השבי והוא הרוב ויש שהו' טלטול בלא שבי אלא ממקו' למקום כמו זה וכן ויגלום אל מנחת ומלת למקומך דבק עם שוב ושב שנזכר כאילו אמר שוב למקומך ושב עם המלך ומקומו היה ירושלם כי שם בא לשבת כשבא מגת ובענין הזה ת"י אלא שלא הדביקו עם שוב אלא הוסיף בו ואמר ואף קם גלי את אזיל לך לאתרך אניעך

רשי

בית המרחק · באתר דרחיק : על ידו · אצלו הוא עומד והם עוברים : עם המלך · עם אבשלום : כי נכרי אתה · ואנחנו בורחים אולי נלך מזון ומתוך שאתה נכרי לא תמצא מרחמים : וגם

תרגום		**מקרא**
קוּמוּ וְנַעֲרוֹק אֲרֵי לָא תְהֵי לָנָא שֵׁיזָבָא מִן קֳדָם אַבְשָׁלוֹם אוֹחוּ לְמֵיזַל דִּילְמָא יוֹחֵי וְיִדְבְּקִינָנָא וְיִכְמוֹן יָת בִּישְׁתָא עֲלָנָא וְיִמְחֵי יַת קַרְתָּא לְפִתְגַם דְּחָרֶב: וַאֲמַרוּ עַבְדֵי מַלְכָּא לְמַלְכָּא כְּכֹל דְּיֵימַר רִבּוֹנִי מַלְכָּא הָא עַבְדָּךְ: וּנְפַק מַלְכָּא וְכָל אֱנָשׁ בֵּיתֵיהּ דִּי עִמֵּיהּ וּשְׁבַק מַלְכָּא יָת עֲשַׂר נְשִׁין לְחֵינָן לְמִיטַר בֵּיתָא: וּנְפַק מַלְכָּא וְכָל אֱנָשׁ בֵּיתֵיהּ עִמֵּיהּ וְקָמוּ בְּאָתַר דְּרָחִיק: וְכָל עַבְדוֹהִי עָבְרִין עַל יְדוֹהִי וְכָל קַשְׁתַיָּא וְכָל קַלָּעַיָּא וְכָל גִּתָּאֵי שֵׁית מְאָה גַּבְרָא דַּאֲתוֹ עִמֵּיהּ מִגַּת עָבְרִין קֳדָם מַלְכָּא: וַאֲמַר מַלְכָּא לְאִתַּי גִּתָּאָה לְמָא תֵיזֵל אַף אַתְּ עִמָּנָא תּוּב וְתִיב עִם מַלְכָּא אֲרֵי נוּכְרָא אַתְּ		קוּמוּ וְנִבְרָחָה כִּי לֹא־תִהְיֶה־לָּנוּ פְלֵיטָה מִפְּנֵי אַבְשָׁלֹם מַהֲרוּ לָלֶכֶת פֶּן־יְמַהֵר וְהִשִּׂגָנוּ וְהִדִּיחַ עָלֵינוּ אֶת־הָרָעָה וְהִכָּה הָעִיר לְפִי־חָרֶב: וַיֹּאמְרוּ עַבְדֵי־הַמֶּלֶךְ אֶל־הַמֶּלֶךְ כְּכֹל אֲשֶׁר־יִבְחַר אֲדֹנִי הַמֶּלֶךְ הִנֵּה עֲבָדֶיךָ: טו וַיֵּצֵא הַמֶּלֶךְ וְכָל־בֵּיתוֹ בְּרַגְלָיו וַיַּעֲזֹב הַמֶּלֶךְ אֵת עֶשֶׂר נָשִׁים פִּלַגְשִׁים לִשְׁמֹר הַבָּיִת: וַיֵּצֵא הַמֶּלֶךְ וְכָל־הָעָם בְּרַגְלָיו וַיַּעַמְדוּ בֵּית הַמֶּרְחָק: וְכָל־עֲבָדָיו עֹבְרִים עַל־יָדוֹ וְכָל־הַכְּרֵתִי וְכָל־הַפְּלֵתִי וְכָל־הַגִּתִּים שֵׁשׁ־מֵאוֹת אִישׁ אֲשֶׁר־בָּאוּ בְרַגְלוֹ מִגַּת עֹבְרִים עַל־פְּנֵי הַמֶּלֶךְ: וַיֹּאמֶר הַמֶּלֶךְ אֶל־אִתַּי הַגִּתִּי לָמָּה תֵלֵךְ גַּם־אַתָּה אִתָּנוּ שׁוּב וְשֵׁב עִם־הַמֶּלֶךְ כִּי־נָכְרִי אתה

(Masorah, in the margin beside the biblical text: ל׳, י״ד חס׳ · ד׳, ג׳, ג׳, ג׳, ז׳, ל׳, ה׳ פסוק גם גם)

מהרו ד' וסימן נמסר בסדר ויגש : וכל ביתו ג' בקריאה וסימן ויעל האיש אלקנה וכל ביתו · וימת שאול ושלשת בניו דה"ה · ויצא המלך וכל ביתו ברגליו :

רלבג

ויצא המלך וכל ביתו ברגליו · הנה לא רכב על סוסים כדי שלא יתפרסם לכתו כי הרואים אותו הולך ברגליו לא יחשבו שהוא דוד ויהיה לו מפני זה יותר ההמלט מיד אבשלום : ויעמדו בית המרחק · ר"ל בבית היותר רחוק מירושלים והוא דרך משל מהבתים אשר חוץ לחומה : וכל הכרתי וכל הפלתי · הם היו שתי משפחות בתכלית החכמה ומהם היו סנהדרין כמו שיתבאר אחר זה ויתכן שהסנהדרין נקראו כן כי הם כורתין הדין כשהוא יבא לפניהם כי אחריהם אין ללכת לאחרים למעלה מהם ואם יעז מהאחרים כל מה שיפלא למשפט באחד זה דבר שיתיר מדברי התורה כמו שהתבאר בפס' כי יפלא ממך דבר למשפט ואמר כל הכרתי וכל הפלתי לפי שהיו שם לסביבותם שורות של תלמידים להקים מהם כשיצטרך ולזה אמר כי כלם עברו עם דוד : וגם

מנחה קטנה

לכה תלך גם אתה ואף מה"ל שאתי גר היה גם ידוע שכל ישראל צריכי' זה לזה וע"כ כל ישראל שיו ערבים על חוד זקינו מחויבי' לגאת מביתם כמו דוד כי נפש ישראל אחת היא וכולם כללים כאחד כגוף · וגם הגרים כיון שנכנסו לברית הרי הם כישראל בענין זה ליסא פלוגתא חלקם משונות ישראל וגם ישרא' על הגרים · וזה החשמי' אשר יעשה אותם הגר אחר שנכנס לדת יהדות שלא נכנס וישראל בערבות עליהם לא אל מה שעשה הגר בגיותו · כי קטן שנולד כות וכן הגר אינו נכנס · כגדל ערבות עלר שונות · ישראל אלא מה שעשה אחר שנכנס לדת לא קודם לכן וא"כ אותי שגיתי מקרוב כא אחר שבכש דוד רבת בני עמון כמש"ל שאיתי בניתי בישל כמ"ש שלקח דוד עטרת בני עמון וזה היה אחר מעשה בת שבע וא"כ לא היה לאתי ערבות מזה החטא · וז"ש לו הפרש יש בינך לבין אנשי ישראל והגר הגר בתוכם שנתגיירו קודם שנגזר עלי להיות מגורש מביתי על כן יש קצת עול ערבו ומחויבי' לילך עמי גם וכו ומטולטל משא"כ אתה כי נכרי אתה ומקרוב נתגיירת תמול בואך ואין כאן נגזרה הגזירה ואין לך חלק בה וא"כ למה אניעך על לא דבר :

פי' רבינו ישעי'

ויצא המלך וכל ביתו ברגליו · פי' אילו הם בשיו שהולכים עמו והפילגשים הניח לשמור את הבית · בית המרחק · פי' רחוק מירושלם · אשר באו ברגליו · שבאו עמו בגולה מגת למקומך · בא הנה בגולה למקומך ת"ס :

כלי יקר

כל זה שאני עושה כתב לו שילכו עמי שני זקנים מכל עיר ועיר שירלה ונטל את האגרת והי' הולך בכל עיר ועיר ורואה שני זקנים ובחורים שבעיר והיה מראה להם האגרת שכתב לו אביו ואו' להם ראו מה שכתב לי אבי אלא בשביל שאני מחבב אתכם הרבה אני מבקש אתכם וכן היה עושה בכל עיר ועיר עד שנטל עמו מאתים זקנים שנא' ואת אבשלום הלכו מאתי' איש מירושלם וזהו מאתי' איש א"ר בונה אמר ר' חייא בר אבא מאתים ראשי סנהדראות כדכתיב אספה לי שבעים איש קרואים והולכים לתומם לא היו יודעים על מה היו הולכי' עשה להם אבשלום סעודה והי' מרבילם שני זקנים מכל מכם שהלכו עמו באמצע אמר ראו מה כלה אבשלום לו באה המלוכה נניח את דוד ונלך עמו מה היו עושים אעפ"י שהיו עמו לא היו מתפללין אלא על דוד והיו אומרים יהי רצון שנפול אבחנו ביד דוד ולא דוד בידינו לכך נאמר פדה בשלום נפשי מקרב לי כי ברבים היו עמדי ע"כ המדרש ומסמדתם הזה לשון איש ארץ הוגא שהיו אנשי שם ראשי סנהדראות בג"ש נאמר כאן איש ונאמר אספה לי שבעים איש מה להלן סנהדראות אף כאן סנהדראות · ולמדנו עוד ממ"ש בסוף המאמר שהושיב איש אחד מהמאתים ושנים מזולתם וזהו מאתים איש ולא אמר מאתים אנשים לפי שלא ישבו יחדיו שנים מהמאתים אלא איש איש בין שנים זולתם כדי לפתותם כנזכר במאמר ג"כ שמובן בזה אומרו קרואים והולכים לתומם שהיו שני מיני אדם בכאן מהם קרואי' ומהם הולכים לתומם ומאתים הם קרואים והשאר הם הולכים לתומם וא"כ נרמז כאן המאמר במדרש הנז' שהושיב איש א' מהמאתים והוא מהקרואים והשאר שנים ההולכים לתומם : ואפשר ג"כ במ"ש ולא ידעו כל דבר שנרמז מה שנא' בסוף המאמר שעם כל זאת שדברו להם אודות אבשלום וקרואיו לא קבלו דבריהם כלל ז"ש ביתור ולא ידעו כל דבר שלא ידעו ולא הכירו דבר ממה שהיו מדברים להם ולכן היו מתפללים יהי רצון שנפול אנחנו ביד אנשי דוד ולא יפול דוד בידינו · ועיין הרלב"ג ז"ל ומהרי"א ז"ל כי לא תהיה לנו פליטה לא אמר שימיתהו אבשלום אבל אמר לא תהיה לנו פליטה ממנו כי זה אפשר ויזיקה ולז"א פן ימהר והשיגנו והדיח עלינו את הרעה שיתפשם חיים הוא ויאמר והדיח עלינו את הרעה אשר שבל אבשלו' בברחו מפני דוד על דבר אמנון שהיה דוד רודף אחריו ובזה עתה אותה הרעה ויעש לו כן מדה כנגד מדה והראיה אז' והכה את העיר לפי חרב ולא אמר שיכה את דוד כי אחד היה מרחם על עמו ונחלתו ע"כ ואחזה לטעמיה שדוד היה שלא תמיד להלחם באבשלום אבל בפשטי הפסוקים למעלה לא נזכר מזה כלום · ובמה שדקדק מאומרו ולא תהיה לנו פליטה שיתפשם חיים היינו לדוד אבל לעבדי דוד ודאי שיהרג אם יפלו בידו ומאמר זה כי לא תהיה לנו פליטה עליו ועל כל עבדיו כאמר : ולע"דן לדקדק הא מפני אבשלום יהי"ל מאבשלום ועוד מהרו ללכת מיותר שכבר אמ' קומו ונברחה ונראה קומו מורה על הזריזות ומהירות ואם לא יאמר כן מהרו ונברחה כו' ותהו והדיח עלינו את הרעה כו' ונראה שכוונת הכתוב להודיע שיש לו לאדם לברוח מהחטא יותר מבריחתו מסכנת נפשו ולזה אמר להם קומו ונברחה ואל תבטחו אל הבל לאמר שתהיה לנו פליטה מפלתו את הרודף אבשלו' בפני כי לא יחוס ולא יחמול ז"ש כי תהיה לנו לא תהיה לנו פליט' מפני ביום אבשלום הרודף אלא קומו ונברחה כו' מפני הסכנה הגז ויותר מהרו ללכת פן ימהר והשיגנו והדיח את בעיר בלי פחד ממנו כי כבר השיגנו ומלא שנסתכן בנפשינו ונחטא בנפש לפני העיר שיפה לפי חרב א"ש והדיח עלינו את הרעה שימות לוהנו ולפי' גרמה שוהכה את העיר ונתיב אשם ואלכו העיר עלינו כי אם נברח הנה לא יוכל להזיק ליושבי העיר מפחדינו פן יפול בידינו ונספק אותם אשר יעשה לעיר של כן מהרו ללכת או יאמר פן ידיח עלינו את הרעה ר"ל שיכה העיר ונחנו הרעה אלינו שתהיה אשם הרעה ההוא של והכה את העיר לפי חרב ידיחה עלינו ואשמה והיותר טוב הוא שמהר ללכת להציל את העיר ואפשר עוד בטעם המהירות הזה ללכת כדי להציל את העיר וזה כי אם ישיגם אבשלום יהרוג גם את העיר כי יאמר שנשארו מאוהבי דוד בתוך העיר אם כשנמהר ללכת לא ישיגנו וגם לא את העיר שיספוט שילכו אחרי דוד כל אוהביו ולא נשאר בעיר כי אם אוהבי אבשלום ולמה יכה העיר והם עבדיו למס ויעבדוהו :

ויאמרו עבדי המלך כו' ואעפ"י שלמעלה אמר ויאמר דוד וכו' בהדיוט כי נכנע דוד בלבו מפני זאת שידע כי אם ולא הדבר הזה · אמנם עבדיו דברו אליו בתכלית הכבוד כבוד מלכות וזהו ויאמרו עבדי המלך אל המלך ואעפ"י שיש פנים לכאן ולכאן אם הטוב לעמוד בירושלם או לברוח אתה המלך תבחר ולא אנו ז"ש ככל אשר יבחר אדוני המלך כו' ובל אחד ואחד מעבדיו אמר בנפשו שלם עמו ולא נטו אחרי אבשלום אפי' העומדים עם אבשלום אשר עם דוד והם מכוונים אדוני המלך בלשון יחיד מדבר בעדו ולא כתב אדונינו המלך כי לא היה מאמ' כללי מוסכם מכל עבדיו לפניו אבל היה מאמר פרטי מכל א' וא' שאומר בפיו ולבו שוים ככל אשר יבחר אדוני המלך הנה עבדיך מוכנים תגזר אומר ויקם לך ועל דרכיך נוגה אור :

ויצא המלך ברגליו כו' עיין הרד"ק ז"ל ורש"י ז"ל וכן הרלב"ג ז"ל וכן מהרי"א ז"ל ברגליו מפני המהירות לא המתינו לקחת בהמות וסוסים לרכוב ע"כ · ולע"דן במה שנזכר מהמדרש שילא כמגודה מסנהדרין לכפרת העם וכפרת עון כי ידע דבר מלך שלטון הוא על עון בת שבע ולזה ויצא ברגליו דרך הכנעה ודוד הלך יחף כמו שיזכיר בסמוך ותז"ל אמרו בדרש הכרתי על הסנהדרין · שכורתין דין הפלתי על אורים ותומים ועוד אמר והפלתי שאין מי שיפלא על דבריהם שכולם בצדק אם כן הפלתי מלשון יפלא את כליו :

וכל עבדיו עוברים כו' עיין רש"י ז"ל והרד"ק ז"ל וק"ק שיהיה ברגלו תואר לאיתי הגתי והוא לא נזכר בפסוק הקודם ואעפ"י שנזכר בפסוק שאחר זה ויותר נכון על דוד · ועיין ברלב"ג ואמר כל הכרתי וכל הפלתי כל וכל לרבות השורות שהיו לפניהם · ולע"דן בכפל על ידו על פני המלך שהם ענינים מתחלפים שלא כדברי הרד"ק ז"ל והענין שכל עבדיו הקרובים אליו שכינה אותם בשם עבדיו היו עוברים על ידו בלי דקדוק מן הכלל ומכ' וכל הכרתי וכל הפלתי וכל הגתים כו' אשר באו ברגליו של דוד מגת אלה עברו על פני המלך לפניו ממש כי רצה לראות מי ומי ההולכים ומי יעכב ולזה בעברם לפני המלך רצה לעכב את איתי הגתי כמו שיזכור בפסוק אחר זה ויאמר המלך אל אתי הגתי כו' אם כן על ידו ענין אחד ועל פני המלך ענין אחר · ואפשר שוכל הכרתי וכל הפלתי מקושר עם תחילת הפסוק עוברים על ידו כי באה ת' הפלתי אתנח :

ויאמר המלך אל אתי כו' תמול בואך וכו' עיין רש"י ז"ל וכן הרד"ק והרלב"ג ומהרי"א ז"ל כתב שאתי היה עדיין יושב בגת ובא זה ימים מועטים לעבוד את המלך ולכן אמר לו שוב ושב עם המלך אבשלום כי נכרי אתה שאיכך מעבדיו שתירא ממנו כי נכרי אתה ולא יחשך בעינייך ואם יחשדך עכ"פ לך מעמו למקומך גת ושם תהיה גולה ומתגורר כבתחלה וכן כתב רש"י ז"ל ונתן טעם לזה תמול באך מגת לעבודתי ועתה אניעך עמנו איך זה ועוד שאני הולך לאשר אני הולך ר"ל לאיזה מקום אשר יזדמן ללכת ואין לו מקום להושיבך שם וע"כ ראוי שישוב הוא וכל אחיו הגתים עמו ונתן לו דוד חסד ואמת על כוונתו הטובה וכיון באו' חסד ואמת שאם לא אחזור ה"ו יהיה חסד עמי ואם אשוב לשלום יהיה אמת כי אשלם תודות לך ע"כ : ולע"דן לפרש ע"פ שיטת חז"ל שאיתי הגתי נכרי היה ממש והוא שבטל עטרת מלכם כנז"ל בזה יובן ויאמר המלך אל אתי הגתי למה תלך גם אתה עמנו ר"ל בשלמא אנחנו הולך נלך כי גלות מכפרת עון שעל כן יצא ברגליו כנז"ל אמנם אתה למה תלך גם אתה אתנו שוב ואעפ"י שתהיה שם לא תטה לבך אחרי אבשלום אלא ושב עם המלך מן הנא בידך היה עמי ואם כן הו' עם המלך על עצמו קאמר או על אבשלום וכן פרש"י ז"ל וזו ענוה גדולה לדוד לומר כפיו ובשפתיו עם המלך על בנו המורד בנו באופן שאמר למה תלך כי נכרי אתה גוי ולא נתחייבת בגלות כי אינך עברי ולא הוכח שנתחייבת גלות הרי כבר גולה את למקומך בבחינת מקומך גת שיצאת ממנו גולה אתה ואינך צריך עוד גלות אחר · או יאמר ושב עם המלך אבשלום ולא יזיקך כי נכרי אתה ודבר אין לך עם אדני וגם גולה אתה למקומך באופן שגם מזאת הבחינה יחוס עליך ולא יזיקך וזה הפירוש יוכיח אומרו אח"כ תמול בואך כו' ולא ראוי להניעך עמנו שמזה מובן כי עד עתה לא היו טענות כי אם לשישב עם המלך אבשלו' ולא ייראה ממנו כי נכרי כו' ולא יזיקך כאמו' · ולמה תלך גם אתה אתנו והפשר שאומרו למה תלך גם אתה אתנו ר"ל לא די לצריכו אלא שתלך גם אתה אתנו ותהי למשא עלי ז"ש גם אתה כמו שכתוב גבי חושי דכתיב ויאמר לו דוד אם עברת אתי והיית עלי למשא ובזה מובן גם אתה אתנו שתיבת גם אתה נוסף · על אתנו או הפשר שתיבת גם לרבו' השש מאות גתים שהיו עם אתי ואמר לו שוב ושב עם המלך כי גולה אתה לפי' בשבתך למקומך דה"ינו ירושלם עכ"ז גולה אתה שהרי עיקר מושבך גת :

תמול בואך וכו' אמר לו הוכח שלא יקרך הסגן עכ"ז לפי' הטלטול והכנעה שאני עף קשה בעיני כי תמול בואך ועדיין לא שלות ולא שקט ויבא רוגז ז"ש תמול בואך והיום אניעך עמנו לו הוכח שלא יהיה אלא ללכת לבד אין ראוי לטלטלך ז"ש ללכת כ"ש שאני הולך על אשר אני הולך בסכנה לכן שוב והשב את אחיך ושיבתך שתשוב יהיה חסד ואמת · תיבת את ד ההיה אמת בדין כי מה עשו ומה נכנו שאתה כבר אתה שר צבא אבל הם גרים גרורים או יאמר ואני הולך על אשר אני הולך כלו' אני הולך בעונש על אשר אני הולך בשרירות לבי אמנם אתה והשיב שוב והשב את אחיך עמך כי אין בכם אלא חסד ואמת לא פשע וחטאה שתתחייבו בהליכה כזו וגלות כמוני וזה הענין אפשר לאומ' בלשון הלכה לפרש תיבת עמך מקושרת עם סוף הפסוק עמך חסד ואמת ולכן עמך בונה אם כן שוב כי אתה גולה לבדך עמי :

ויען

כ' אתה וגם גלה אתה למקומך: תמול בואך והיום אנועך עמנו ללכת ואני הולך על אשר אני הולך שוב והשב את אחיך עמך חסד ואמת:
כא ויען אתי את המלך ויאמר חי יהוה וחי אדני המלך כי אם במקום אשר יהיה שם אדני המלך אם למות אם לחיים כי שם יהיה עבדך:
כב ויאמר דוד אל אתי לך ועבר ויעבר אתי הגתי וכל אנשיו וכל הטף אשר אתו:
כג וכל הארץ בוכים קול גדול וכל העם עברים והמלך עבר בנחל קדרון וכל העם עברים על פני דרך את המדבר:
כד והנה גם צדוק וכל הלוים אתו נשאים את ארון ברית האלהים ויצקו את ארון האלהים ויעל אביתר עד תם כל העם לעבור מן העיר:
כה ויאמר המלך לצדוק השב את ארון האלהים העיר אם אמצא חן בעיני יהוה והשבני

את ואף אם גלי את איזיל לך לאתרך: תמלי אתיתא ויומא דין איטלטלינך עמנא למיזל ואנא אזיל לאתר דלית אנא ידע לאן אנא אזיל תוב ואתיב ית אחך עמך ועביד עימהון טיבו וקשוט: ואתיב אתי ית מלכא ואמר קיים הוא יי וקיים ריבוני מלכא אלהן באתרא דיהי תמן רבוני מלכא אם למותא ואם לחיי ארי תמן יהי עבדך: ואמר דוד לאתי איזיל ועיבר ועבר אתי גתאה וכל גברוהי וכל טפלא דעמיה: וכל דיירי ארעא בכן קל רב וכל עמא עברין ומלכא עבר בנחלא דקדרון וכל עמא עברין על אפי אורח מדברא: והא אף צדוק וכל ליואי עמיה נטלין ית ארון קימא דיי ואקימו ית ארונא דיי וסליק אביתר עד דשלים כל עמא למיעבר מן קרתא: ואמר מלכא לצדוק אתיב ית ארונא דיי לקרתא אם אשכח רחמין קדם יי ויתיבינני

אניעך ק' · ג' מל' בכ"ס ד' · אם כתי' ולא קרי' · ג' בכ"ס · ג' מל' כל בוכי' כל העם · ה' פסו' וכל וכל · ל' · כ' · ל' חס' · ד' מל'

גולה וגולה ה' בקריאה וסימן כי קשרתם כלכם עלי ב' בפסוק · וגם גלה אתה ממקומך · אילין ג' קדמאי חס' · עשרת אלפים גולה · גולה סור הולך רכיל מל': והשב ד' בקריאה וסי' נמסר בסדר ויחי: וכל ארץ ה' בקריאה וסימן נמסר בסדר מקץ: ה' פסוקים וכל וכל וכל ג' במצעות פסוק וב' ראשי פסוקים וסימן והערים יהרוסו · אתה הוא יי' לבדך אתה עשית · ורעשו מפני דגי הים ועוף · וכל פסיליה יכרתו · וכל הארץ בכים קול גדול:

רשי

וגם גולה אתה למקומך: וגם אם גולה אתה מעם המלך שאינך רוצה להיות עמו למקומך חוזר לו כי לא טוב לכתך עמי שהרי תמול באתה: והיום אניעך עמנו · ואין לי מקום שאוכל להושיבך שם ולהמלט כי אני הולך אל אשר יקרני המקרה ללכת יום יום כשאשמע שהרודפים כאן אני בורח כאן וכן תירגם יונתן וגם גולה אתה למקומך ואף אם גלי את איזיל לך לאתרך: חסד ואמת · אני מחזיק בך טובת חסד ואמת שעשית עמדי: לך ועבור · עם שאר העם אחר אשר אינך רוצה להפרד ממני: וכל העם עוברי' מן המלך והלאה לפי שהוא עומד קורא אותם עוברים: ויציקו · כמו ויצגו ואקימו ית ארונא העמידוהו לצד אחד והעם עוברים שהיה דוד רוצה לשאתו עמו: ויעל אביתר עד תם וגו' · הרי זה מקרא מסורס ויציקו ארון האלהים עד תום כל העם לעבור: ויעל אביתר · אותו היום נסתלק מן הכהונה שאל באורים ותומים ולא נענה ונכנס צדוק תחתיו וכן שנינו בסדר עולם ובסדר יומא: הרואה

רדק

אניעך · כתוב בוי"ו וקרי בי"וד והעניין אחד אלא שזה מן הקל וזה מן הכבד: ואני הולך על אשר אני הולך · על כמו אל כמו ותתפלל על ה' כלומר אני הולך אל המקום אשר אני הולך במקרה כי לא אדע אנה אלך כאדם בורח כתרגומו ואנא אזיל לאתר דלית אנא ידע לאן אנא אזיל: את אחיך עמך · עם הגתי' שש מאות איש שבאו עמו מגת: חסד ואמת · אני מחזיק לך חסד ואמת על מה שעשית ואני מכיר כי לבך טוב עמי וי"ת ואתיב ית אחך עמך ועביד עמהון טיבו וקשוט: כי אם במקום · אם כתיב ולא קרי והעניין אחד אם קרי או לא קרי והמלות האלה דכתיב ולא קורין או דקורין ולא כתיבין וכן קרי וכתיב נראה כי בגלות הראשונה אבדו הספרי' ונטלטלו והחכמים יודעי המקרא מתו ואנשי כנסת הגדולה שהחזירו התורה ליושנה מצאו מחלוקת בספרים הנמצאים והלכו בהם אחר הרוב לפי דעתם ובמקום שלא השיגה דעתם על הבירור כתבו האחד ולא נקדו או כתבו מבחוץ ולא כתבו מבפנים או כתבו אח' מבחוץ ואחד מבפנים: וכל הארץ בוכים · פי' וכל אנשי הארץ וכן וכל הארץ באו מצרימה: על פני דרך את המדבר · כמו אל המדבר וכן והראה את הכהן כלומר עוברים אל המדבר על פני הדרך שהיה שם כלומר שלא עברו דרך הנחל או פירושו וכל העם גם כן עוברים בנחל קדרון כמו שהיה המלך עובר כלם מגמת פניהם אל המדבר כמו שאמר דוד אנכי מתמהמ' בערבות המדבר ומדבר יקרא מרעה הבהמות בין קרוב לעי' בין רחוק לעיר לפיכך אמר ורעו כבשים כדברם כעדר בתוך הדברו הוא מתרגום וינהג ודבר מקום שהרועה נוהג שם המקנ': ויציקו · כמו ויעמידו וכן ויציקו' לפני ה': ויעל אביתר · לפי פשט הכתוב יראה כי פי' ויעל אביתר נסתלק לצד אחד עם הארון עד תום כל העם לעבור מן העיר ר"ל מירושלי' אבל רבו' ז"ל קבלו כי באותו היום נסתלק אביתר מכהונה גדולה והכניסו צדוק תחתיו שנ' ויאמר המלך לצדוק השב את ארון האלהים העיר ולמ' נסתלק באותו היום כי שאל באורים ותומים ולא נענה ושאל צדוק ונענה כמו שפי' בספ' יהושע כי השואל באורים ותומים הכהן השואל רוח הקדש שורה עליו וכה היה מכוין ומשיב השאלה עם מה שהיה נראה לו באורים ותומים כמו שפי' בספר שופטי' וכיון שראה דוד שנסתלקה רוח הקדש מאביתר ידע שהגיע זמן הקללה שקלל הק"בה זרע עלי ואביתר היה מזרע עלי שהיה מבני איתמר וצדוק מזרע פנחס נתקיימ' בו ברכה שברכו הק"בה כמו שכתוב והיתה לו ולזרעו אחריו ברית כהונת עולם אבל לא נמשח צדוק לכהן גדול עדיין אלא שנתמנה לכהן גדול עד יום מלוך שלמה שמשחוהו כמו שכתוב וימשחו שלמה לה' לנגיד ולצדוק לכהן כי הקללה היתה תלויה עד מלוך שלמה כמו שכתוב ויגרש שלמה את אביתר מהיות כהן כי הכתוב אומר והבטת צר מעון והמעון הוא בית המקדש ובית המקדש לא נבנה עד מלוך שלמה: והראני

רלבג

וגם אתה גולה למקומך · יתכן שלא היה יושב בירושלים כי אם זמן מועט והיה תמיד כנע ונד למקומו להעתיק משם קניניו ולזה אמר לו כי נכרי אתה ואמר לו גם כן תמול בואך והיום אניעך עמנו ללכת: ויציקו את ארון האלהים · ר"ל שכבר העמידוהו אותו במקום אחד עד שעלה אביתר ועד שתם כל העם לעבור מן העיר ולפי שלא הגיע עדיין אביתר אל המלך היו דברי שמלך תחלה אל צדוק לבד ובסוף הענין היו דבריו גם כן עם אביתר כי אז הגיע אצל המלך ולזה אמר ויהונתן בן אביתר שני בניכם אתכם: הרואה

פי' רבינו ישעיה

והשב את אחיך עמך חסד ואמת · פירוש מקרא קצר הוא ועשה עמהם חסד ואמת חסד שגלו עמו וזה היה הגדול שבהם · היה א"ר ני תגמול להם חסד ואמת ותרגומו ועביד עמהון טיבו וקשוט · על פני דרך את המדבר · את יתר: ויציקו את ארון האלהים · שהיו רוצים להביאו ולא רצה דוד לטלטלו עמו והחזירוהו והעמידוהו במקומו והוא כמו ויעמידו ודומה לו ויציקום לפני יי' דעכן: ויעל אביתר · פי' עלה אחר הארון:

כלי יקר

ויען אתי את המלך כו' עיין הר"דק ז"ל: ולע"דן האמת והצדק שכולם כתנו מרועה א' ית' ויתעל' שמו והעד על זה עפולים וטחורים ישגלנה ישכבנה שאין זה כשאלות חליל' שלם כן היינו מכריעי' כדברי הספר באו' עחורים וישכבנה בקריאת ובכתיב' ומצאתי מדקדק אחרון שיחד פרק אחד בזה הדרוש והכריע היותם כתובים מהש"ית יתדיו הקרי וכתיב והכריע כן ממה שמצינו בספר עזרא עצמו קרי וכתיב אחד ואיך עזרא המגיה לא ידע דבריו אלא ודאי בגבוהה ירדה לו הקרי והכתיב עד כאן זה יספיק בענין זה ומגיה לא תזו וכוונת איתי הגתי לפי שדוד הרחיקו שישב שקט בירושלם כי גר בארץ הוא הנה אתי הלך לו לקלה הארון בשבועה שלא די שילך עם מחנהו אלא שבמקום היותר מסוכן הוא המקום אשר המלך שם כי אליו אויביו ידרשו בעצת אחיתופל והכתי את המלך לבדו להשיב את העם אליו הנה במקום הבוא ביותר מסוכן אשר יהיה שם אדוני המלך אם למות אם לחיים כי שם יהיה עבדך ועם אומרו כי שם יהיה עבדך שתיבת כי מיותרת ובלתי מתיישבת הכוונה לפי שהזכיר מות וחיים לזה אמר שבוחר גם הוא להיות שם לא לשימות עם המלך אם ושלום אלא כדי להיות תמורתו וכפרתו בהתעסקם עמו והמלך יוכל לא יפול משערות ראשו ארצה ז"ש כי במקום אשר יהיה שם אדוני המלך אם למות שיבואו המכים להכותו הכאת מות או אפי' הכאה קלה לחיים וזה מורה הלמ"ד של למות לחיים שלא אמר במות ובחיי' אדוני יוכל כי שם יהיה עבדך להצילו או להיות תמורתו ובמקומו בין במות ובין בהכאה לחיים ותיבת במקום יהיה כמו במקום אשר יאמר להם לא עמי כו' שהוא לשון תמורה וחילוף ויובן בדברי כי לאו אורח ארעא לפתוח פיו לשטן על המלך לומר אם למות אם לחיים גם יתור תיבת כי שם יהיה עבדך ומהרי"א ז"ל כתב לפי שהמלך אמר שישוב עם המלך אבשלום בירושלם והטעם תמול בואך והיום אניעך עמנו אין דרכי ועוד שאני הולך על אשר אני הולך רוצה לומר שאינו יודע איזה מקום תחנותי נע ונד ואינו רוצה להטריח אתי בזה לעומת זה השיב אתי בעבור ואמר דיו לעבד להיות כרבו ובמקום שיהיה המלך סובל שם יהיה עבדך:

ויאמר דוד אל אתי לך ועבור עיין רש"י ז"ל ולע"דן לפי שאמר אתי שני ענינים האחד מציאות ההליכה והשני שישים עצמו במקום היותר מסוכן על אחת הודה לו דוד אחר שהכיר ויאמר דוד אל אתי לך אך בזאת עבור לפנינו כי המאחרים יהיו יותר מסוכנים פן ישיגם אבשלום והם בני המלחמה אם יבא אליהם אבשלום לז"א ויעבור אתי הגתי וכל אנשיו וכל הטף אשר אתו כולם עברו לפנים ודוד מתאחר לחזק לב העוברים:

וכל הארץ בוכים כו' עיין רש"י ז"ל והר"דק ז"ל וכן מהרי"א ז"ל: ולע"דן לדקדק כפל וכל העם עוברים הנזכרים פעמים ולדברי המפרשים הנו' שהיו מהעם עוברים מדרך אחת והוא מ"ש ראשונה וכל העם עוברים והמלך עובר בנחל קדרון גם מהעם עוברים בנחל הנו' וז"ש שנית וכל העם עוברי' וכו' שלא שקשה לשון וכל וכל האמור בשני ההעברות שגורמים ניגוד ושתידם דברים ונראה שכוונת הכתוב לומר שענין הבכיה היה כללי בין לנשארי' בארץ היו בוכים על צער דוד ועל צערם כי לא ידעו מה יעשה להם אבשלום וזהו שאמר וכל הארץ בוכים קול גדול הם הנשארים בארץ וכל העם עוברים ר"ל וכל העם העוברים גם המה בוכים ולכלול אותם בבכיה הנזכר' הזכיר ראשונה ואמר וכל העם עוברי' המנם אח"כ הזכיר והמלך עובר בנחל קדרון וכל העם עוברי' ג"כ בנחל אחריו ולפניו וכלם פונים על פני דרך אשר את המדבר כי שם פוגתם להכנס שהמלך דוד לא נכלל בבכיה וכן מצאתי בילקוט בשם המדרש שוחר טוב דרבי יודן אמר משל בעל הבית להדיח כוסו והיכו זז משם עד שימרקנו כך כיון שראה דוד שמרק הקב"ה עונותיו התחיל מזמר הרי שהיה מזמר על שתכלי' הקב"ה לנקות אותו ולמרקו מחטאיו ועל זה אמר או בעת הבריחה מזמור לדוד בברחו מפני אבשלום ועוד הביא שם ככו' כפ' ויאמר כל אשר יבחר אדוני הנה עבדך התחיל או' הלא היה הרבי שלי את קולקל' לא היה כל א' ולא' עומד בעכסים שלא התחיל אומר מזמור ע"כ שטע' הזמר לפי זה על היות עבדיו מסודרים כתקנן ואפי' בעת הבריחה הכל בשוה כשני המדרשים שלא היה בוכה בעת ההיא אבל מזמר להקב"ה:

והנה גם צדוק עיין רש"י ז"ל וכן הר"דק והר"קיב והרלב"ג אלא שק"ק לדבריו או אח"כ ויאמר המלך אל צדוק הכהן כו' שלא דבר עם אביתר זה מורה שנסתלק אביתר בהא"ל ומהר"יא הביא ככל הנו' ויעל אביתר שנסתלק לצד אחד עד תם כל העם לעבור ע"ש: ולע"דן אומר והנה גם צדוק וכו' מופיע כדברי חז"ל שנעשה כהן גדול ואמר גם לרבות אביתר שנעשה טפילה אליו בעת ההיא ומתחילה היה בדעתו של דוד לשאת את ארון האלהים אתו וכשראה שלא נענה על ידי אביתר נתן אל לבו אולי היתה הסתרת פנים מאביתר עצמו וזהו מפלת דוד ואף על פי שנגלה אחר כך עוד לצדוק סוף סוף לא מסתכא מילתא ולכך אמר השב את ארון כו' ואם כה יאמר כו' ובאומרו נושאין את ארון ברית האלהים מורה היות הארון הזה שבו לוחות ושברי לוחות מונחים בו כדברי מהרי"א:

ויאמר המלך לצדוק השב את ארון האלהים העיר עיין הר"דק ז"ל ומהרי"א ז"ל אחד לזה השב את ארון האלהי' משם פן יענש על לכתו עמו כמו שנענשו בימי עלי על שהוליכו הארון למחנ' כנו"ל בפ' שלישית מהספר הזה ולזה אמר שאין ראוי שילך הארון אחריו אבל דוד ישוב לראותו אם ירצה הש"י ולא ילך הארון מטולטל עמהם השי"ת לא ירצה בו שליב' הארון לא יועל אבל יזיק עד כאן ובש"ה אמרו אותו לשון אות הברית והוא רמז ליסוד ואת נוהו רמז לעטרה שכינת עוזו והיה זה שייך לענין לפי שדוד נטרד על ענין הברית שבא על בת שבע ולפיכך והראני אותו יאמר אות מש"י הנו' בתוכו בעיני ה' והיה הי"וד הרמוז בעטרה ואות הברית: ולע"דן שהוא אמר לצדוק השב את ארון האלהים וסוסיף לומר העיר שלא היה בזה צורך כי ודע הוא לומר כי שם בעיר צריך להיות ארון ה' לשבל עצת אחיתופל ועצת אבשלום ז"ש העיר ר"ל כי שם הוא הצרך העיקרי מעין מה שבדעתו להחזיר את חושי הארכי את ועוד הפלתי כדי שהיה השי"ת עומד שם בעיר ואם אמצא חן בעיניו יהפוך בעיניו לראות אותי קרוב אליו והע"פ שעיני ה' משוטטו' בכל הארץ ז"ש אם אמצא חן בעיניו והשיבני כו' כמוהו טענה למה שאמר השב את ארון האלהים בעיר כי בהיותו בעיר כי אז אם אמצא חן בעיניו יזכרם והשיבני כדי לראות אותו בעיניו אשר המל' אין לא כן בלכתו עמי בכל מקו' שאני שם הוא לא יחוש להשיבני כל כך מהר כביכול כאב את בן ירצה לראותו ימהר להביאו לפניו והראני אותו על הארון הנעל שם השי"ת הנו' ואת נוהו:

ואם כה יאמר עיין הר"דק ז"ל: ולע"דן כוונת הכתוב כמה שכתב המקובל האלהי מהר"מ קורדובירו ז"ל במ"ש חז"ל כל מה שיאמר לך בעל הבית עשה חוץ מצא שבעל הבית הוא השי"ת בעל העולם הזה כבעל הבית שהכל כשמע תמנו חוץ מצא מתחילתי ועבודתי בעל

והראני אותו ואת נוהו · הבית שהיה שם הארון ופירוש אותו שישיבני להכהבתו ויחפוץ בי כי עתה בלקחו עונש עונו היה מרוחק ממנו כאדם שמעלים עיניו משוגהו והיינו רואה נ"ת ויחזינני קדמוהי ואפלח קדמוהי בבית מקדשיה : הנני · כלומר אקבל גזירותיו באהבה : הרואה אתה : אם רואה אתה בעיניך כלומ' בעלהך וי"ת חזויא את תוב לקרתא כלומר נביא אתה שרואה שסרתה עליו רוח הקדש ונענה אותו היום באורים ותומים ואמר לו טוב הוא שתשוב העיר ותודיעני משם כל דבר : בעברות המדבר · כן כתיב וקרי בערבת ופי' הכתוב בעבר נחל קדרון ופי' הקרי כתרגומו במשרי מדברא ושניהם נכונים בענין אלא שהקרי יותר קרוב : במעלה הזתים כתרגו' במסקנא דטור זיתיא ועלה שם להשתחו' לה' משם כי מהר הזיתים יראה אדם מקום בית המקדש ואע"פ שלא היה שם אז בית גם מקום הבית בעצמו לא היה ידוע עד שאמר גד הנביא לדוד שיבנה מזבח בגורן ארונה אעפ"כ גבול המקום היה יודע בקבלה כי בהר המוריה יבנה בית ה' אבל לא היו יודעים באיזה מקום עד שאמר גד לדוד וי"מ כי מהר הזתים היה רואה האהל שהיה בו הארון : ודוד הגיד לאמר · חסר למ"ד השמוש ופי' ולדוד הגיד המגיד וכמוהו בחסרון למ"ד השמוש היו בן שאול כל אלה בני מכיר וכמוהו בחסרון המגיד ויגד ליעקב ויאמ' ליוסף: עד הראש ראש הזתים וכן תרגומו עד ריש טוריא : אשר ישתחוה שם · שהיה רצונו שישתחוה שם כמו שאמר עולה במעלה הזתים ועשה כן לפי שהיה נפרד ממקום המקדש ולא הי' יודע אם ישוב עוד כאל' הלוקח רשות מאוהבו בגלותו : חושי

רשי

כה הרואה אתה · אם רואה אתה שעצה נכונה היא שוב העיר וגו' ושני בניכם אתכם : וכי לא תוכלו להודיעני מה שתשמעו מבית המלך ולפי מה שתודיעוני אמלט : במעלה הזתים בהר הזיתים : חפוי · מכרך כדרך האבלים : חפו · כריכו : ודוד הגיד · ולדוד הגיד המגיד: סכל · קלקל כמו הסכל ירבה דברי' : בא עד הראש · עד ריש טוריא : אשר ישתחוה שם לאלהים · אשר היה רגיל להשתחו' שם כשהלך בא לירושלם היה רואה משם את האהל שהארון בתוכה והיה משתחוה : עבד

וְהֶשִׁבַנִי וְהִרְאַנִי אֹתוֹ וְאֶת־נָוֵהוּ׃ (ל' וחס' · ל' בספ')
כה וְאִם כֹּה יֹאמַר לֹא חָפַצְתִּי בָּךְ הִנְנִי
יַעֲשֶׂה־לִּי כַּאֲשֶׁר טוֹב בְּעֵינָיו׃
וַיֹּאמֶר הַמֶּלֶךְ אֶל־צָדוֹק
הַכֹּהֵן הֲרוֹאֶה אַתָּה שֻׁבָה הָעִיר (כ' חד מל' וחד חס' בן אדם)
בְּשָׁלוֹם וַאֲחִימַעַץ בִּנְךָ וִיהוֹנָתָן בֶּן־ (הרואה חס')
אֶבְיָתָר שְׁנֵי בְנֵיכֶם אִתְּכֶם׃ רְאוּ
אָנֹכִי מִתְמַהְמֵהַּ בְּעַבְרוֹת הַמִּדְבָּר עַד (לערבות ק')
בּוֹא דָבָר מֵעִמָּכֶם לְהַגִּיד לִי׃ וַיָּשֶׁב
צָדוֹק וְאֶבְיָתָר אֶת־אֲרוֹן הָאֱלֹהִים
יְרוּשָׁלָםִ וַיֵּשְׁבוּ שָׁם׃ וְדָוִד עֹלֶה
בְמַעֲלֵה הַזֵּיתִים עֹלֶה וּבוֹכֶה וְרֹאשׁ לוֹ (חד מל' וחד חס')
חָפוּי וְהוּא הֹלֵךְ יָחֵף וְכָל־הָעָם אֲשֶׁר־
אִתּוֹ חָפוּ אִישׁ רֹאשׁוֹ וְעָלוּ עָלֹה (ג' כתיב ה"א)
ל וּבָכֹה׃ וְדָוִד הִגִּיד לֵאמֹר אֲחִיתֹפֶל
בַּקֹּשְׁרִים עִם־אַבְשָׁלוֹם וַיֹּאמֶר דָּוִד (ל' וחס')
סַכֶּל־נָא אֶת־עֲצַת אֲחִיתֹפֶל יְהוָה׃ (ל')
וַיְהִי דָוִד בָּא עַד־הָרֹאשׁ אֲשֶׁר־
יִשְׁתַּחֲוֶה שָׁם לֵאלֹהִים וְהִנֵּה לִקְרָאתוֹ (ג')
חוּשַׁי

ויתיבינני ויחזינני קדמוהי ואפלח קדמוהי בבית מקדשיה׃ ואם כדין יימר לא רעוא קדמי בך הא אנא יעביד לי כמא דרעוא קדמוהי׃ ואמר מלכא לצדוק כהנא חזויא את תוב לקרתא בשלם ואחימעץ ברך ויהונתן בר אביתר תרין בניכון עמכון׃ חזו דאנא מתעכב במישרי מדברא עד דימטי פתגמא מנכון לחואה לי׃ ואתיב צדוק ואביתר ית ארונא דיי לירושלם ויתיבו תמן׃ ודוד סליק במסקנא דטור זיתיא סליק ובכי ורישיה ליה מכרך והוא אזיל יחיף וכל עמא דעמיה כריכו גבר רישיה וסלקין מסקין ובכן׃ ודוד אתחוא למימר אחיתופל במרודיא עם אבשלום ואמר דוד קלקל כען ית מלכא דאחיתופל יי׃ והוה דוד אתא עד ריש טוריא דיסגיד תמן קדם יי והא לקדמותיה חושי

מנחה קטנה

אחיתופל בקושרים · כנס' הרס דוד על אחיתופל וכו' דבר תמוה בעיניו כי ידוע ששמעט שפרד האבשלום בהביו הוא שפניו שהוא היה כהן הגדול שהי' אינו ולא מנים המלוכה והוא שמע שבבשתו לאחוך לשלמה ע"כ פרד כדי שימלוך · וידוע שבת שבע בית בת אליעם בן אחיתופל באופן שבת שבע היה נין ונכד לאחיתופל וא"כ היה לו לסייע בכל עוז שימלוך שלמה בנה מזרעו ולבנות עולם יהי' לו ולמשפחתו והוא לא כן חשב אלא גם אחיתופל היה עם הקושרים · א"כ לאייך ניסא שאחיתופל עשה זה לנקום נקמת אותו אוריה החתי ומה שעשה לבת בנו ומאת ה' היתה זאת שע"י יגדל ירמת דוד ביותר שפי' ירמ שפט לאחיתופל להבלו · והשפרת

פי' רבינו ישעי'

הרואה אתה פירוש הרואה אתה זו העצ' שהיא טובה עשה אותה : ראש לו חפוי והוא הולך יחף · פירוש כפה ראשו וחלץ מנעליו כדרך האבלי' : ודוד הגיד לאמר · חסר למ"ד ולדוד : סכל נא · לשון סכלות : עד הראש · פירוש ראש מקום היה שמשם היה רואה האהל שנטה לארון כשהיה הולך לירושלם ומשם היה כורע ומשתחוה לשם :

עלה ג' כתיב ה' בקריאה וסימ' אנכי ארד עמך מצרימה ואנכי עלה געלה וירשנו אותה · ועלו עלה ובכה : ישתחוה ג' בקריאה וסימ' ויהי דוד בא נגד הראש · ויהי אחרי בא אמציהו · וכל עבדי המלך · וחד וישתחוה · ויעבד את הבעל וישתחוה :

רלבג

הרואה אתה שובה העיר וגו' · ר"ל ואתה רואה אלו הענינים' לאי זה תכלית פונה' שתלך עמהם להגיד לנו זה בודאי צריך אתה לזה לקחת עצה בדברי' לפי מה שיגלה מעניניהם ולזה טוב שתשוב העיר בשלום : ואחימעץ בנך ויהונתן בן אביתר שני בניכם אתכם · ידמה שהיו להם בנים אחרים אך בחר דוד באלו להיותם יותר חכמים ויותר ראויים מהאחרים ולזה אמר אחד אחד זה הנה שם עמם שני בניהם אחימעץ לצדוק ויהונתן לאביתר : ודוד עולה במעלה הזיתים : וזה הר הזיתים שהיה אצל ירושלם אצל בית המקדש וידמה כי לקדושת המקום ההוא היה דוד נוהג בהיותו שם לעלות שם להשתחוות שם וזהו אמרו אשר ישתחוה שם לאלהים : והיית

כלי יקר

מעל כל פנים כשוב אליו בתשובה וכזה טעה אלישע אחר שאע"פ שנאמר עליו שובו בני' שובבים חוץ מאלישע אחר לא היה לו להשגיח בבת קול אלא להפציר בתשובה עד כאן וכזה מובן כאן הומ' ואם כה יאמר לא חפצתי בך הנני מוכן לפניו לשיעשה לי הוא יתברך בעצמו כאשר טוב בעיניו אבל לא יסגירני ביד עויל וביד רשעי' ירטני כי את אשר יאהב ה' יוכיח הוא בעצמו ולא ע"י בן אדם:

ויאמר המלך אל צדוק עיין רש"י ז"ל וכן הרד"ק ז"ל והר"לבג ומהר"יא ז"ל לפי שהדיבור הראשון היה לענין השבת הארון עתה בדיבור הזה השני לענין צדוק ואביתר עצמם שישובו גם הם עם הארון ושני בניהם אתכם ר"ל שיהיו מוכנים עמהם להודיע אלי כוונת אבשלום וכו': ולע"רן לדקדק שהכתוב הזה השני אפי' שיהיה על מגילות שיבת צדוק עצמו מיותר הוא שכיון שבא במאמר הראשון ויאמר המלך לצדוק השב את ארון האלהים כו' אם כן בהכרח שישוב גם הוא עם הארון שדוחק הוא שיבין בדברו המלך השב את ארון האלהים ע"י זולתו וא"כ מאמר הב' ויאמר המלך אל צדוק הכהן וכו' מיותר גם ראוי לדקדק למה בפסוק זה הוסיף לו תואר הכהן הגם מפני שנסתלק צדוק גם בפסוק ויאמר המלך לצדוק השב וכו' הי"לל הכהן שכבר נתכהן בכהונה גדול' והבית' נסתלק ומהו הרואה ומהו בשלום שהרי חז"ל אמרו כל"ל בפסוק ויאמר לו המלך לך בשלום שאין ראוי לו' בשלום אלא לשלום ונראה שכי' אפשר שילך צדוק אל העיר להשיב הארון ואחרי אשר יביא אותו אל כוהנו ישוב אל דוד ללכת עמו ללות אותו ולשאל לו באורי' ותומי' ולזה הוצרך המאמר הזה השני וז"ש ויאמר המלך של צדוק המאמר הראשון שהיה בבחינת הארון שיבתה אמר ויאמר המלך לצדוק המכס כאן שהמאמר הזה הוא אל צדוק מפאת עצמו אמר כאן ויאמר המלך של צדוק של דייקא ולא לצדוק ואמר לו מלתא בטעמא שמאחר שעתה נתכהן בכהונה גדולה מן המקדש לא יצא וז"ש ויאמר המלך אל צדוק הכהן שמאחר שאתה הכהן הגדול וגם אתה הרואה באורים ראוי שתשוב העיר : ואפשר הרואה אתה מה עמדי עם כבד ואין לי צורך בך כאן אך אם השוב שם תיטיב עמדי אך בזאת שתשוב בשלום ושלוה עם אבשלום כדי שישמע אל דבריך ויגלה סודו לך לא כן אם תראה לו פנים זועפות יעלים ממך א"כ הוא'בשלו'הוא הקדמה למ"ש ואחימעץ בנך וכו' שע"י שובך בשלום יתגלו לך מצפוני לבבו ואתה תגלה אלי ע"י אחימעץ בנך וכו' או יאמר הרואה אתה כלומר בתמיהה היתכן שאתה רואה את הנולד הוהרואה הנביא אתה שאילו אתה רוא' את הנולד חכם עדיף מנביא או נבי' אתה עם לא היה לך לעלות בדעתך לבא עמי מפא' הענין בעצמו שאתה כהן לעולם בבית השי"ת ומפאת הבחינה הנזכר' בשובך בשלום עם אבשלום שימשך תועלת גדול מגילוי סודותיו אלי ע"י אחימעץ בנך ותועלת סכול מועצותיו ולבטלם :

ראו אנכי מתמהמה וכו' עיין הר"דק ז"ל : ולע"רן ששניהם צדקו יחדיו האחת מפאת עצמו והשני' מפאת העם וזה כי אפשר שהוא לבדו יתמהמה בעברות נחל קדרון שלא יעבור עד בא דבר מעמכם והעם שעברו יעמודו בערבות המדבר או בהפך שהוא הרחיק כדוד בערבות המדבר והעם בעברות המדבר ואמר ראו אנכי מתמהמה כלו' אל תתרשלו בדבר כי ראו שאני מסתכן בנפשי להתמהמ' עד בא דבר מעמכם לכן אל יתם לריק כחי והודיעם המקום אשר הוא בו וז"ש ראו אנכי וכו' כדי שיבא דבר מעמכם להגיד לי ולא תגידו לזולתי על כן הודעתי להם המקום ביחוד :

וישב צדוק כו' באומרו וישבו שם מורה מה שאמרנו בפסוק ויאמר המלך אל צדוק הכהן הרואה אתה שובה העיר כו' שהכוונה שיתעכב שם בירושלם ולא ישוב אליו אלא ע"י בניהם יגלו לו הסוד :

ודוד עולה במעלה הזתים כו' עיין רש"י ז"ל והר"דק ומהרי"א ז"ל בקשה עוד כי אחר שהארון היה שם עמו והוא השיבו ירושל' מה צורך לעלות אל הר הזיתים להשתחוות אבל כפי הפשט יראה שהיה הדילוג בהיותו הר הזית' ועלה לעבור בו או עלה שמה לראות משם מה יעשה בירושלם ולהשגב שמה ולהסתר בעודו מתמהמה עד ידע מה יעשה אבשלום וחז"ל אמרו במדרש תילים שבעלייתו במעלה הזיתים אמ' מזמור לדוד בברחו מפני אבשלו' בנו וקרוב הו' לפי שבהיותו עולה שם הגידו לו שגם אחיתופל בקושרי' ודוד פחד ממנו מאד כי היתה עצתו נכונה וגם שהיה יודע סודו ועניניו ועל זה אמר ה' מה רבו צרי על אחיתופל ועל העם אשר היו עם אבשלום ע"כ : ולע"רן שדוד בעוד הארון שם לא בכה כי עוז וחדוה במקומו ולפניו ועוד שהוא שמח ביסורין כמשפט אוהבי ה' וכמו שזכרתי בפסוק וכל הארץ בוכים כו' שדוד לא היה בוכ' כי ידע שבי' זה הדם' ללכלוך חטאיו כמו שכתבתי גבי והדיח את הרעה עלינו אכן אחרי שוב ארון האלהים כדכתיב וישב צדוק וכו' את ארון האלהים ירושלם וישבו שם אז ודוד עולה וכו' להצדיק דין שמים עליו וגם להסתלקות הארון משם ושובו לירושלם משל למה"ד כביכול לבן יקיר יוצא לדרך ולו אב זקן וכשו שני' יוצא ללוותו שלא יבכה הבן לפניו אלא לצערו ויפציר הבן להחזיר את אביו הזקן שלא יטרח וכן יכב' אב ואחרי שובו הרחק כמטחוי קשת אז גועה בבכיה הבן מצער הפירו' ועולה לו על הר גבוה לראות את אביו משם כיוצא בזה עשה דוד עם הארון אשר בהיותו לא בכה ובשובו ירושלם עם צדוק ואביתר וישבו שם אז רצה ועלה במעלה הר הזתים לראות משם מקום אשר חנה שם ארון האלהים ולהשתחוות משם כדברי הר"דק ואין כאן קושיא ממה שהקשה מהרי"א במשל הזה שהמשלתי :

ודוד הגיד וכו' עיין רש"י ז"ל וכן הרד"ק ז"ל · ולע"רן לדקדק למה תחסר הלמ"ד גם תיבת המגיד והי"לל ולדוד הגיד המגיד לאמר ונראה במה שכתבתי לעיל בפסוק ויבא המגיד אל דוד שהיה כא מרוח הקדש שבא ונח על דוד והגיד לו שהי' לב ישראל אחרי אבשלו' וזה יוכיח פסוק זה ודוק הגיד לאמר שדוד עצמו הגיד לאמר שאחיתופל בקושרים עם אבשלום ויאמר כן מרוח ה' דבר בו ומלתו על לשונו או משקול הדעת שאמר דוד כן כאומד הדעת לאמר אחיתופל בקושרים עם אבשלום ולזה התפלל דוד ויאמר אנה ה' שיתן עצה נכונה ותראה הסכלו' בעיני השומעים שלא תכשר בעיניהם וז"ש סכל נא שתראה בסכלות עם היותה עצה נכונה ויוכיח כן דהי"לל סכל נא את אחיתופל בעצתו מדקא' סכל נא את עצת אחיתופל מורה כדברי שפירשתי וכן היה שאחיתופל נתן עצה נכונה במה שאמר אבחרה שנים עשר וכו' אלא שהשי"ת נתן בלב אבשלום שישאל את פי חושי הארכי לעשות הכוונה האלהית שיבטל עצתו ויחנק אחיתופל את עצמו שאילו לא נתן עצה טובה לא היה חונק עצמו כיון שטעה אבל בהתו עצה טובה ולא נעשית חנק עצמו ע"כ והבדרש בכי פירש שמכפילת דוד ע"ה שאמר סכל נא עצת אחיתופל נראה שרמז בזה שיתיעץ עצה נבערה כנגדו לו ולעצתו ותפלתו עשתה פירות לעלות על רוחו ליחנק ולמות וכן לא יעשה אלא שהקב"ה סכל עצתו כדי שימות ולא יהיה לשירה בעיני דוד :

ויהי דוד בא עד הראש אשר ישתחוה שם אמר רב יהודה אמר רב בקש דוד לעבוד ע"א אין ראש אלא ע"א דכתיב צלמיה רישיה דדהב · והנה לקראתו חושי הארכי קרוע כתנתו אמר לו דוד מלך שכמותך יעבוד ע"א אמר לו יאמרו מלך שכמותי הרגו בנו מוטב שאעבוד ע"א ואל יתחלל ש"ש בפרהסיא אמר ליה מ"ט נסבת יפת תואר א"ל יפת תואר רחמנא שריה א"ל לא דרשת סמוכין דסמיך ליה כי יהיה לאיש בן סורר ומורה כל דנסיב יפת תואר ה"ל בן סורר ומורה ע"כ · והרב כמהר"ר ישראל די קוריאל זלה"ה הקשה איך עלה על דעת דוד שע"ה דבר כזה לעבוד ע"א חלילה לו זאת ועוד אחרת כי בענין ע"א מחשבה רעה הקב"ה מצרפה למעשה דכתיב למען תפוש את בית ישראל בלבם אם כן הרי הוא כאלו עבד דוד ע"א · והירך הוא ז"ל שלא בקש דוד לעבוד עבודה נכרית בלב שלם אלא לפנים ולקדש שם שמים היה רוצה וכדמסיק יאמר מלך שכמותי הרגו בנו על כן אמר מוטב שאעבוד ע"א לפנים ואל יתחלל שם שמים כי מעתה יצדיקו דין שמים בהריגתי כי יאמרו שהייתי עובד עבודה נכריה והשי"ת השיב עמלי בראשי אמנם אם לא אעבוד ע"א יחללו שם שמים · שיאמרו מלך שכמותי הרגו בנו ויקרא תגר על דיניו יתברך ויתעלה ולעומת זה בא אליו חושי בטענות חלול ש"ש ואמר לו דוד מלך שכמותך יעביד ע"א ר"ל אתה בורח מחלול שם שמים והנה נכשל בו מלך שכמותך יעבוד ע"א כלומר יאמרו מלך שכמותך יעבוד ע"א חלול ש"ש גדול בדבר · ולזה אמר לו דוד אם כן מה נעשה לתיקון חלול שם שמים דמה מלך שכמותי הרגו בנו מוטב וכו' השיבו חושי התשובה נכונה והיא במה שאמר לו מ"ט נסבת יפת תאר וכדמסיק מ"ט לא דרשת סמוכין דסמיך ליה כי יהיה לאיש בן סורר ומורה ר"ל אין חלול שם שמים בדבר כי לא יאמרו מלך שכמותך הרגו בנו כיון שהוא בן מיפת תאר זה משפטו להיותו סורר ומורה עד כאן : ודבריו נכונים בהבנת המאמר ומתוך זה אבין אומרו הראש בה"א הידיע' ואבין אומרו לאלהים שהוא קדם שדוד בא עד הראש הוא צלמא דדהב שאותו הצלם לא היה אלא לפנים השתחויה ישראל ואפי' העמים דרך כבוד לנבוכדנצר היו עושים לגלות לבו שגם דוד לפני' בקש לעשות כן ולא בלב שלם ולז"א בה"א הידיע' להודיע שעל ע"א שנקראת ראש היה היא שבקש דוד לעבוד ע"א ולפנים לבד כי כוונתו בהשתחויה אשר ישתחוה שם לאלהים כוונתו ולבו לשמים אלא שלפנים מנהה כשלו עובד ע"א להסיר חלול שם שמים והנה לקראתו חושי הארכי כתנ' קרועה ואדמה על ראשו כי פועל כזה יאות לחושי הארכי לעשות על כיוצא בזה שבקש דוד לעצמו לעבוד ע"א לא על הבריחה אדרבה יאות לו לחזק לב העם ולב המלך והסרים ודרך דרש ורמז יאות לרמוז על ראשו אל הראש הנזכר שהוא ע"א על ע"א דהיינו ראשו עשה חושי כל החרד' הזאת ואין מקר' יוצא מדי פשוטו וזהו' שיטת הפסוק על דעת חז"ל ולפי הפשט עיין רש"י ז"ל ולרד"ק ז"ל מובן ג"כ ה"א הידיעה של הראש לומר שבא עתה עד הראש הידוע לו אשר ישתחוה שם תמיד ורצה להתפלל שם כדי שתהיה התפלה במקום הקבוע לתפלתו אשר עמד שם כדי שאויביו יפלו תחתיו כדקו"ל ז"ש הראש בה"א וכן הרלב"ג וכת"י דיסגיד תמן וכן הרד"ק ז"ל וזה יהיה הוכחה למה

רדק

חושי הארכי · על שם מקומו נקרא כן והוא הנזכר בתחלת בני יוסף אל גבול הארכי עטרות : קרוע כתנתו · כמו לבוש הבדים כגור אפוד בד וכולם יחסרו אות הכרית כי בלא חסרון היה משפט פ"א הפועל בשוא כדרך הסמוכי' : והית עלי למשא · ביו"ד אחד לבדו והוא ע"ין הפועל ופי' למשא לטורח כי רבים אשר עתה עמי לנגר ולדאגה שאני בהם ומן העיר תועילני בעצתך : עבדך אני המלך אהיה · מהיות ואולך אהיה עבדך כמו שהייתי עבד אביך מאז ועתה אני אהיה עבדך ו' ואני כופס בו"ו וישא אברהם את עניו וזולתה וכן דרך הלשון בהרבה מקומות ומן דרך הלשון הערב כפה : רעה דוד · כתרגומו שושבינא דדוד כלומר אוהבו וריעו שהיה עמו תמיד ובעל עצתו וכן אמר בדברי הימים בספור שרי דוד וחושי הארכי ריע המלך : יבא ירושלם · כשבא חושי הארכי באותה שעה היה אבשלום נכנס לירושלים : מאתי' לחם · כ"תי הפסוק מאתן גריצן דלחים ומאה אתכלין דעינבין יבשין ומאה מנן דבילתא וגרב דחמר ופי' ומאה מאנן דבילתא מאה ליטרן של תאנים יבשים ונקרא דבלת שמכבשין הרבה מן התאנים יחד ועושין מהם כמו ככר לחם ונקרא דבלת תאנים : לכית·

מנחת קטנה

וכספרת לי כיתא ולא ידע מה כיצא שאחתיפול יתן עצה שנוגע לי להפית לי לכדי באשר היה וזה תופר ויתן עצם אסרת : יתי

פי' רבינו ישעיה

עבדך אני המלך אהיה · מקרא מסורס הוא אני אהיה עבדך : עבד אביך ואני מאז ועתה ואני עבדך · הי"ו של ואני הראשון והאחרון יתירי · וזהו פתרונו עבד אביך אני מאז ועתה אני אהיה עבדך : רעה דוד · שני פרשים הם · ר"ע · ורעה · ריע הוא מעלומי הע"ין למרעתו אשר רעה לו האמור בשמשון הוא מעלומי הלמ"ד וזה הוא מעלומי הלמ"ד :

חושי הארכי קרוע כתנתו ואדמה על ראשו : ויאמר לו דוד אם עברת אתי והיית עלי למשא : ואם העיר תשוב ואמרת לאבשלום עבדך אני המלך אהיה עבד אביך ואני מאז ועתה ואני עבדך והפרתה לי את עצת אחיתפל : והלוא עמך שם צדוק ואביתר הכהנים והיה כל הדבר אשר תשמע מבית המלך תגיד לצדוק ולאביתר הכהנים : הנה שם עמם שני בניהם אחימעץ לצדוק ויהונתן לאביתר ושלחתם בידם אלי כל דבר אשר תשמעו : ויבא חושי רעה דוד העיר ואבשלום יבוא ירושלם :

טז א ודוד עבר מעט מהראש והנה ציבא נער מפיבשת לקראתו וצמד חמרים חבשים ועליהם מאתים לחם ומאה צמוקים ומאה קיץ ונבל יין : ויאמר המלך אל ציבא מה אלה לך ויאמר ציבא

(ל"חס' דהס' · ג' חל' · ב' חד חל' וחד חס' · ג' וכ' חס' · כ' חל')

חושי ארכאה מבזעין לבושוהי ועפרא רמי ברישיה : ואמר ליה דוד אם עברתא עמי ותהי עלי למטול : ואם לקרתא תתוב ותימר לאבשלום עבדך אנא מלכא אהי עבדך דאבוך ואנא מבכין וכען ואנא עבדך ותקלקל לי ית מלכא דאחיתפל : והלא עמך תמן צדוק ואביתר כהניא ויהי כל פתגמא דתשמע מבית מלכא תחוי לצדוק ולאביתר כהניא : הא תמן עמהון תרין בניהון אחימעץ לצדוק ויהונתן לאביתר ותשלחון בידיהון לותי כל מדעם דתשמעון : ואתא חושי שושבינא דדוד לקרתא ואבשלום אתא לירושלם : ודוד עיבר זעיר מריש טורא והא ציבא עולימא דמפיבשת לקדמותיה וזוג חמרין חשיקין ועליהון מאתן גריצן דלחים ומאה אתכליך דעינבין יבישין ומאה מנן דבילתא וגרב דחמר : ואמר מלכא לציבא מה אילין לך ואמר ציבא

למשא ג' בקריא' וסי' אם עברת אתי והיית · ולמה יהיה עבדך · חטאתי מה אפעל לך · וחד לעבר ולמשא · רעה ג' בקריאה וסי' ויבא חושי רעה דוד העיר · ויהי כאשר בא חושי · זבוד בן נתן כהן רעה :

רשי

עבד אביך ואני מאז : כמו ואני עבד אביך מאז ומקרא מסורס הוא : ובא ירושלם · כאן לבו שיבא לירושלם : ומאה קיץ · ומאה מנן דבילתא : כה

רלבג

והיית עלי למשא · יתכן שלא היה גבוה והיה זקן והיתה משא זה תנועתו כבדה : ומאה קיץ · ר"ל מספירות התאנים בקיץ :

כלי יקר

מהוכחתי למעלה בפסוק ודוד עולה במעלה הזיתים וכו' לקיים דברי הרד"ק ז"ל ולהשיב על מה שהקשה עליו מהרי"א ז"ל · ומהרי"א ז"ל כתב שלפי ששמע מהמגיד שאחיתופל בקושרים עם אבשלום על כן הלך לו אל גובה ההר אשר ישתחוה שם עתה לאלהים ובעודו משתחוה יפיל תחינ' על אבשלום ועל אחיתופל ובהיותו בזה בא חושי הארכי ובגדיו קרועים ע"כ · ומ"ש הארכי כת' מהרי"א לשון ארוכה ורפואה והנה לחז"ל למה נקרא שמו ארכי שהיה מארכי דוד חד אמר שעל ידו נתארכה מלכותו וחד אמר שעל ידו בתקנה מלכותו ע"כ לא שנעלם מהם היות חושי בכפר ארכה ועל שמו נקרא חושי הארכי ושם הוא קבור עוד היום ואני ישבתי על ציונו ואולי דרשו חכמינו ז"ל שב"ל חושי רעה דוד לסימן יותר מובהק כדבסמוך ויבא חושי רעה דוד אמר סימן הארכי לדרשה בנו והרד"ק חושי הארכי על שם מקומו נקרא כן והוא הנזכר בתחלת בני יוסף אל גבול הארכי עטרות קרוע כתנתו כמו לבוש הבדים חגור אפוד בד וכלם יחסרו אות השימוש כי בלא חסרון היה משפט פ"א הפועל בשו"א כדרך הסמוכי' עד כאן : ולע"דן שבא תיבת קרוע בקמ"ץ ולא בשו"א כדרך הסמוכים להודיע שחושי אוהב נאמן לדוד ורעה דוד הוא על זה אומר חושי הארכי קרוע לומר שקרוע לבבו ואל בגדיו מעין קרעו לבבכם ואל בגדכם והאדמה על ראשו הכל בלב שלם על דוד ולא לפנים :

ויאמר לו דוד וכו' עיין הרד"ק וכן הרלב"ג ז"ל וכן מהרי"א ז"ל :

ואם העיר וכו' עיין רש"י ז"ל והרד"ק ז"ל ומהרי"א ז"ל פי' תיבת אהיה נמשך למטה אהיה עבד אביך בתמיהה והכוונה עבדך אני המלך באמת ובתמי' וכותן טענה למה לא יעבוד את דוד אביו ויעבוד אותו כי איתכן שאהיה עבד אביך והלא בימים הראשונים מקדם ומאז אני עבדך במה שעבר קוד' שתעלה לגדולה ז"ש ואני מאז כלומר ואני מאז עבדך וכ"ש עתה שעבדך אני ז"ש ועתה אני עבדך אם כן איך אהיה עבד אביך ונוהו דוד שיגלה לו כל אשר ישמע ביד אחימעץ ויהונתן ולא הפליר חושי להלוך כי ראה עלת דוד נכונה מאד ע"כ :

ולע"דן לדקדק שואני עבדך מיותר שכבר נאמר עבדך אני המלך והוי"ו של ואני בלתי מתיישבת כמו שהרגיש הרד"ק ז"ל ונראה שדוד סדר לו הפיוס שיאמר חושי לאבשלום בדי לגנוב דעתו שיבטח בו והוא שיאמר לו אלו היית זר לדוד ניחא שירע בעיני דוד היותי הולך אבל מאחר שאתה בנו ויוצא חלציו בכל אדם מתקנ' חון מבנו ותלמידו ז"ש ואם העיר תשוב ואמרת לאבשלום בנוסח הזה עבדך אני המלך ולא יהיה בזה מרד ומעל לאביך אלא בזה הפועל אהיה אדרבא עבד אביך כי אין עבודות גדולה יותר מזו לאביך להיותי לפני בנו כדכתיב והשנית למי אבוד הלא לפני בנו וכו' כמו שאפרש בס"ד עיין שם ז"ש אהיה עבד אביך בכוונה כאמור ואני מאז ועתה אני עבדך כי אפי' בזמן אביך נתתי אל לבי כי לך יאתה המלכות וסוף שתמלוך נמצא שאני מאז בימי אביך ועתה גם כן בסברא זאת שאמרתי לך עבדך אני המלך מלד אהבה אביך ונוסף עליו ואני עבדך ר"ל מלבד אהבת אביך אשר ראו להיות עבדך הנה גם מפאת עצמך יאות שאני עבדך והוי"ו של ואני מוסיף כמשפט על ענין ראשון שאמר אהיה עבד אביך ולכבודו אעבדך ועוד שאני עבדך ז"ש ואני עבד וכו' ר"ל ראוי גם מצדך להיות אני עבדך כ"ש בהצטרף כבוד אביך וכבודך מראוי לעבדך בכפלים ואין זר שבא הלשון הזה מבולבל בכוונה מכוונת להיות בזוכת דוד לסדר דברים בפיו של חושי כלפי דוד שהוא המלך אשר אמר עבדך אני המלך והי' על דוד אלא שאמר ואמרת כן לאבשלום שיטעה שאליו הדברים כמאמר דניאל מרי חלמא לשנאך וכו' שנשא עיניו למרום ואמר כך אל השי"ת · ודרך הלצה אפשר לפרש אומר ואני עבדך נמשך אל והפרת לי את עצת אחיתופל ר"ל שדוד אמר כן לחושי ואני עבדך אם הפר תפיר לי עצת אחיתופל ז"ש והפרת לי עצת אחיתופל כמאה מה שסדר לחושי שיאמר לאבשלום בוא עד ואני מאז ועתה ומאמר ואני עבדך והפרת וכו' הכל מדברי דוד אל חושי והוא הגלוי :

והלא עמך וכו' הנה שם עמם וכו' צריך לדקדק שבכתוב הראשון אמר והלא עמך ובשני אמר הנה שם וכו' והיה יכול לומר בראשון והנה עמך שם והוא הלשון יותר צודק ומה טעם בראשון הקדים תיבת עמך לתיבת שם ובשני הפך שם עמך ועוד הגיד לצדוק ולאביתר הכהנים הריכות ויתור די שיאמר הגיד להם וכן בכתוב השני מאריך להזכיר דרך כלל שני בניהם ואחר כך מפרט אחימעץ לצדוק ואביתר ליהונתן ומהצורך להיות השליחות משולה מחושי ולנחק ואביתר שאמר ושלחתם בידם אלי ומהו בידם · ונראה כי להיות חושי רעה דוד קשה היה בעיניו להפרד נא מעליו ולזה אמר לו אל ירע בעיניך כי והלא עמך שם לדוק ואביתר הכהנים אשר היה ראוי להיותם עמי ולא בחרתי אלא שים בו שם עם הרוני' מתפללים לפניו עלי להצילני מיד אבשלום גם אתה בעצתך הנכונה לתועלתי תייעץ את אבשלו' והפרת את עצת אחיתופל ז"ש והלא עמך שם לדוק ואביתר הכהני' ואתה בהם ואמר שכל דבר אשר תשמע מבית המלך כי אולי המלך בקרבו ישים ארבו ולא יגלה סודו כי ערום הוא ולזה אמר אשר תשמע מבית המלך ר"ל מאנשי בית המלך ולזה לא אמר בבית המלך אלא מבית המלך הגיד לצדוק ולאביתר ולא חחוש פן ילכו רכיל מגלי סוד כי הם הכהנים אשר הם הכהנים הנגשים אל השי"ת יתקדשו בכל מדה טובה ואמר הנה שם עמם וכו' ר"ל הנה שם מוכנים עמם שני בניהם ר"ל כיוצא בהם דומים לאביהם מתי סוד אחימעץ וכו' ושלחתם בידם וכו' גם אתה עמם יחדיו בעצתך תנחם כדי שלא יתגלו הדברים לאבשלום ז"ש ושלחת' בידם בידם דייקא ולא ביד זולתם כי הם מתי סוד ואהובים ואברהם בני פירש שפסוק הקודם אמר תגיד לצדוק ולאביתר כל אשר תשמע כי הם מתי סוד לא כן תעשה בבניהם אחימעץ ויהונתן אעפ"י שהם גם הם אהי סוד מ"מ לא תגלה להם דבר כי אם

האזינה אלהים תפלתי הקשיבה לי וענני וכו' מפני עקת רשע אמר לו הקב"ה והיה בבורחך דוד השיבו דוד הרדוף אויבי והשיגם תן לי אויבי חרב ולא אויבי עלה ולשון וכיון שראה דוד את חושי הארכי אמר יש ארוכה למפתי הוי והפרת לי וכו' עד כאן : ולע"דן ויבא חושי הגה בבירס ש סכן עלמו ועשה כרעה דוד כאמן ברית אהבתו ובא העיר עם היות כרוך לו שאבשלום יבא בכ"ש ירושלם עכ"ז כשתבן ובא שם לעשות רצון רעהו דוד ורעה אפשר שהיה רעהו בנשמת וכרשם וכיולא בבית זרע :

ודוד עבר מעט מהראש וכו' עיין רש"י ז"ל והרד"ק וגם גאון אלו ליטרין כי תמשקל נקרא עוד היום בבבל מא"כי והרלב"ג מאה קיץ מאה מהפירו' היבשים בקיץ ע"כ :

ולע"דן לדקדק מה לנו אם עבר מעט או הרבה מהראש עד שיקפיד הכתוב לכתוב מעט מהראש ומראה שכוונת הכתוב להודיע שבשכר שעלה דוד הראש להשתחוות שמשם להתפלל אל ה' או להשתחוות שם נגד ההיכל אשר בו ארון האלהים כפי פי' הכנ"ל עתה הגיד שנשכר והשתחויה בענה מיד בה שעתה אשר עבר מעט מהראש והנה ציבא לקראתו במיני מאכל ומשקה וכהמות לרכוב או אפשר לפרשו על פי דרשת חז"ל גבי ויבא דוד בא עד הראש שבקש לעבוד ע"א כנז"ל עתה הזכיר שבהיות שהלשון הרע קשה כע"א והמקבלו קרוב לאומר שהרי הורג ג' האומרו והמקבלו והנאמר עליו אם כן המקבלו קרוב לע"א לז"א ודוד עבר מעט מהראש כיון שקבל לשון הרע הרי הוא קרוב לע"א ודוד עבר מעט מהראש כיון שקבל כו' שאלו עבר הרבה מהראש לא ע"א לא היה לו לקבל לשון הרע על מפיבושת וקראו נער והוא עבד לפי שלא אמר גם הנה לך כל אשר למפיבושת אם כן עשהו דוד כנער ולא כעבד ולזה רגזה הארץ תחת עבד כי ימלוך כו' :

ויאמר המלך לציבא וכו' עיין הרד"ק וכן מהרי"א ז"ל · ולע"דן לדקדק מה שאלה שיא זאת מה אלה לך כי מודעת זאת שהיא צידה לדרך גם כדקדק תיבת לך גם למ"ד ולהלחם ה' יתירה כמו שהקשה הרד"ק · ונראה שלפי שדוד שאל לציבא מה אלה לך ובכוונה השאלה הזאת בלי ספק שלא היה לא על הלחם והקיץ כי פשוט הוא ונודע שלהאכיל בהו אבל השאלה היתה על החמורים מה אלה לך כלומר בשכירות הם או שלך שאלו היו בשכירות יקחם בשכירות לרכוב הנשים יקרות נשיו ואם שלו יקחם לפי שעה עד ירחם ה' כי לא חשב דוד שהביאם למנחה החמורי' עלמם וזהו ששאל מה אלה לך · ויאמר ציבא החמורים לבית המלך לרכוב השיבו בענין השאלה וגם החמורים צריכים הם לשאת הלחם שהלחם אין ראוי לחלקו בה שעתה כ"א להיות למשמרת לעת דוחק ז"ש לרכוב בית המלך וגם צריכים אנו החמורי' להלחם כלומר לשאת האוכל ועוד מיושב זאת הלמד היתירה כי הקין לאכול הנערים לפי שעה לא כן הלחם למשמרת בי עת מלחמה שלא או אפשר ביד דוד ראה החמורים חבושים ופי' חבושים כמו ויחבוש אברהם את חמורו כו' שהיו אדוקים ומוכנים לרכוב עליהם והיו למד חמורים כלו' אסיפת כמו עשרים או עשרה ולזה שאל לו מה אלה לך מה תעשה ברבוי חמורים כאלה ובפרט היות מוכנים אם הם לך כלו' בכל שעה לרכוב על אחד כהמנהג ולזה השיבו שהיו מוכנים לרכוב עליהם בית המלך הנשים כי ידעתי שאין להם על מה לרכוב והם יג' נים ותכף ומיד הרכיבם עליהם בלי שהות ולזה נזדרזתי להביאם חבושים ז"ש לרכוב בית המלך תכף ומיד כי אין חסר כי אם שרכיבה או אפשר ששאל מה אלה לך שאתה מביא לידה וכיולא כי ירעתי בני מה הם אבל תוכן שאלתי היא מה אלה לך ולא לו למפיבושת שהיה לו לבוא הוא בעלמו ולהיות אלה לו וציבא הבין הדברים כפשטן והשיבו החמורים לבית המלך והוא היותר מחודש היות החמורים עלמם מנחה זאת ועוד שהם לבית המלך היותר מכובד הקדים אמנם הלחם והקין לאכול הנערים היותר קרובים אליך שהם מפונקי' והיין לשתות כל הכלל והוא כל היעף במדבר ואולי אמר היעף במדבר על דוד ולזה בא ה"א · הידיעה ויחייב הדגתה כן כי בכל יין לא יספיק לכל יעף ולכן חזר דוד ע"ה ופרש לו דבריו אשר שאל ראשונה במה שאמר מה אלה לך שהכוונה מה שאמר לו בסוף ויאמר המלך ואיה בן אדוניך והפסר עוד שדוד הגדיל המנחה כי רבה היא באשר הוא שם וז"ש מה אלה לך לערכך מה אלה ודבר גדול הם כמו מה דב טובך וציבא השיבו בענו' והקטין הדבר ואמר כי אין כאן דבר דראוי להתכבד כי אם החמורים לפי צורך השעה לבית המלך לרכוב אבל שאר המנחה לנערים וכו' כי הלא מצער מקדם בה פני המלך ויהיה זה מעין דברי אביגיל לדוד ועתה הברכה אשר הביאה שפחתך לאדוני ונתנה לנערים כי להם יאתה ולא יאות לאדוני כי אם מלאות הברכה :

ויאמר המלך ואיה בן אדוניך כו' צריך לדקדק איך אמר ציבא הנה יושב בירושלם כי אמר היום ישיבו לי בית ישראל כו' כי איך יעלה זה על הדעת כי שכר בזה אין בו רגלי ולפי' רגל א' וא"כ איך קבל דוד ע"ה לשון הרע ונראה כי דוד נתן לו פתחון פה לציבא במ"ש לו ואיה בן אדוניך ר"ל מדוע לא בא שהורה בזה שהוא בן אדוניך שאל הרדוף אויבי ולזה בא אמר לו ואיה אדוניך שהרי עבד נאלה לו ונקרא עבד למפיבושת אבל רעו לוכבו' ולזה שלא בינא מקום לנו

לבית המלך לרכוב · לנשי המלך כי לא הניח אחת מנשיו אלא עשר פלגשים לשמור הבית ולא לקחו באלתם מרכבה לנשים כי בחפזון יצאו כמו שאמר להם קומו ונברחה ואמר מהרו ללכת : ולהלחם והקיץ · כן כתיב בלמ"ד ואינה נקראת וכבר כתבנו דעתנו במלות האלה ובדומיהן והלמ"ד הכתובה אין לה טעם בשמוש והיה כלמ"ד הרגו לאבנר והשלישי לאבשלום לאמות חמש והדומים להם · ואמר והקיץ ובכללו הצמוקים כי הפירות היבשים כלם פירות קיץ הם : בחורים · עיר מבני בנימן ונקראה בדברי הימים עלמת וכת"י עלמת ועלמת ובחורים אחד הוא : ויסקל באבנים · השליך אבנים כמו פועל הקל וסקלתו באבנים ואינו הפך הקל כמו שכתב רבי יונה כי פי' סקלו מאבן סקלו המסילה מאבנים שהשליכו שם מפני הטיט והטיט הוא מכשול הדרכים וזהו שאמר הרימו מכשול מדרך עמי ומ"ש מאבן במקום ב"ית כמו משיני בא או תהיה המ"ם כמשמעת ויהיה פי' סקלו המסלה מאבני' גדולות : מימינו ומשמאלו · כל העם והגבורים שהיו מימין דוד ומשמאלו והיה מסקל באבני': איש הדמים · ת"י גבר דחייב קטול וי"ל שחשדו בדמי איש בשת ובדמי אבנר וזהו שאמר לו השיב עליך יי' כל דמי בית שאול אשר מלכת תחתיו כלומר הרגת ביתו ומלכ' תחתיו וי"ת כל דמי בית שאול כל חובי בית שאול : כי

רלבג

איש הדמים ואיש הבליעל · יתכן שקראו איש הדמים כי דמים רבים שפך וקראו איש הבליעל על דבר בת שבע אשת אוריה החתי : כי

מסרה

ובא י"ז ר"פ בקריא וסי' ובא אשר לו הבית והגיד לכהן · ובא הכהן וראה והנה פשה · ובא אהרן אל אהל מועד ופשט · ובא השמש וטהר ואחר · ובא אהרן ובניו בנסע המחנה · ובא האות והמופת אשר דבר אליך · ובא הלוי כי אין לו חלק · ובא המלך דוד עד בחורים · ובאה והכה את ארץ מצרים דירמיה כן כתיב . ובא הנשיא דרך אולם השער מחוץ · ובא לפנימה וימד · ובא אליך בשה · ובא לציון גואל · ובא כמהלך רישך · וחברו · ובא מתהלך · ובא במלכות מלך הנגב · ובא בארץ הצבי ורבות יכשלו :

כלי יקר

הועה ולמאן הרעה עליו · לו אמר בן אדוניך ולא אמר אדוניך כי סוף לא יהיה אדוניך ובמסיק הנה לך כל אשר למפיבושת · והנה סברת הלשון הרע הזה הוא כי אבשלום מרד באביו ויהרגהו אותו וישראל ירצו לנתו בן סורר ומורה ובורא נפש אביו ויהרגהו ויאמרו אין לנו חלק בדוד שנהרג

ציבא החמֹרים לבית־המלך לרכב ולהלחם והקיץ לאכול הנערים והיין לשתות היעף במדבר : ויאמר המלך ואיה בן־אדניך ויאמר ציבא אל־המלך הנה יושב בירושלם כי אמר היום ישיבו לי בית ישראל את ממלכות אבי : ויאמר המלך לצבא הנה לך כל אשר למפיבשת ויאמר ציבא השתחויתי אמצא־חן בעיניך אדני המלך : ובא המלך דוד עד־בחורים והנה משם איש יוצא ממשפחת בית־שאול ושמו שמעי בן־גרא יצא יצוא ומקלל : ויסקל באבנים את־דוד ואת־כל־עבדי המלך דוד וכל־העם וכל־הגברים מימינו ומשמאלו : וכה־אמר שמעי בקללו צא צא איש הדמים ואיש הבליעל : השיב עליך יהוה כל דמי בית־שאול אשר מלכת תחתו ויתן יהוה את־המלוכה ביד אבשלום בנך והנך ברעתך כי איש דמים אתה : ויאמר אבישי בן־צרויה אל־המלך

ציבא חמריא לבית מלכא למרכב ולחמא ורבילתא למיכל עולימיא וחמרא למשתי דמשלהי במדברא : ואמר מלכא ואן בר ריבונך ואמר ציבא למלכא הא יתיב בירושלם ארי אמר יומא דין יתיבון לי בית ישראל ית מלכותא דאבא : ואמר מלכא לציבא הא לך כל די למפיבשת ואמר ציבא מודינא אשכח רחמין בעינך רבוני מלכא : ואתא דוד מלכא עד עלמת והא מתמן גברא נפק מזרעית בית שאול ושמיה שמעי בר גרא נפק מיפק ומלטיט : ומרגים באבניא ית דוד וית כל עבדי מלכא דוד וכל עמא וכל גבריא מימיניה ומסמליה : וכדין אמר שמעי בלטטותיה פוק פוק גבר חייב קטול וגבר רשיעא : אתיב עלך יי כל חובי בית שאול דמלכתא תחותוהי ואצלח יי ית מלכותא בידא דאבשלום ברך והא את בבישתך ארי גבר חייב קטול את : ואמר אבישי בר צרויה למלכא

כלי יקר

הבליעל לא אמר ובז"א איש איש ולא אמר איש הדמים ובליעל כ"ש בהצטרף שניהם יחדיו ופשט הפ' שקללו אולת נוה לא איש הדמים שאין זו קללה כי אם הודעה והקללה היא נמרצת כמו שיזכיר בסמוך קללני קללה נמרצת :

השיב עליך ה' בגר זכרתי דברי הרד"ק בפי' הקודם ומהרי"א השיב ה' כל דמי בית שאול

ולא נתלה בבנו אבשלום כלכה ונסובה אל אדונינו המלך הראשון שאול וימליכו את מפיבושת וז"ש יושב בירושלים ולא בא אליך ועמך כי אמר היום ישיבו לי בית ישראל הוא לומר בגלות העם ובית ישראל ישיבו לי ממלכות אבי כאמו' והנה זאת הסברא היתה לאחיתופל כמו שנזכור בסמוך גם ד"ד בשם הו"ל בפסוק בא אל פלגשי אביך : לו יאמר יושב בירושלים ישב כתיב שבקש לבוא ואחר כך בתחרט וישב שם . כי אמר היום ישיבו כו' ויאמר ציבא כו' פן ישמע המלך שהיה רוצה לבוא כמו שאמר המרגל מפיבושת עבדי רמני כו' על כן הקדים ציבא ואמר ישב כי אמר כו' שרצה לבוא ונתחרט להשיב את המלכות לו ע"כ :

ויאמר המלך לציבא וכו' הנה לשיטת שמואל שאמר שם בגמרא מסכת שבת הנו' שקבל דוד לשון הרע בפסוק כפשוטו הנה לך כל אשר למפיבוש' כו' שנתן לו דוד לציבא כל אשר למפיבושת ולזה השתחוה לו ציבא כמנהג המקבל מתנה מן המלך שמשתחוה אליו ולמ"ד שלא קבל לשון הרע צריך לפרש ויאמר המלך לציבא הנה לך כל אשר כו' לא אמר הנה נתתי לך כל אשר למפיבושת שאם היה אומר היתה קבלה לשון הרע בענין זה אבל הוא לא קבלו ולזה אמר לו מה לך לדבר תועה כי מה יתן או מה יוסיף לך לשון רמיה שהנה כבר הוא לך כל אשר למפיבוש' שאתה מוחזק בו ובידך הכל ומפיבושת מאכלו ומשקהו אם כן למה תדבר תועה והוציא עתק לשון הרע מפיך וביון שראה ציבא שנאס' לפני המלך בזה הלשון הרע שלא קבלו או בתיירא ויאמר השתחויתי והנה העבד שטעתי אשר יגורתי והנה פה נא פשעי והמצא חן בעיני אדוני המלך ואל תשב עלי חטאת אבל אמצא חן בעיניך ומחול לי :

ובא המלך עד בחורים כו' עיין הרד"ק ז"ל ומהרי"א משיטת מ"ד שקבל דוד לשון הרע מציבא על מפיבושת אפשר שעל כן באה אליו הצרה הזאת בה שעתא ובא המלך דוד וכו' והנה משם איש יוצא זבו' ליפרע מדוד על שקבל לשון הרע שהקב"ה עם סביביו נפרע מהם מיד ולזה פרע וג' דלו וסקלו באבנים עד כאן · ולע"ד לדקדק תיבת משם המיותרת כי די שיאמר והנה איש יוצא ומובן שמבחורים הוא יוצא ועוד שהיה לו להקדים שמו ואחר כך שם משפחתו גם בכל ישא יוצא ומקלל והי ובראה שדוד ידע שבחורים מעיר בנימין היא ולו בה שונאים משפחת שאול ובראם שמעי בן גרא ולזה לא היה בדעתו לבוא שם אלא שלא בכוונה בא שם וז"ש ובא המלך דוד רוצה לומר ובא פתאום שלא בידיעה עד בחורים והיינו דלא קאמר ויבוא המלך דוד כאמור וכו' או לפתות יאמר והמלך דוד בא עד בחורים אבל הורה שלא בכוונה בא שם כאמור ואמ' והנה משם היתור לומר דורשני ששאים הזב יוצא מבחורים אבל גרמת יציאתו היה משם רוצה לומר על במקום שקבל דוד לשון הרע על מפיבושת כמו שאמר מהרי"א ז"ל שבעון ההוא חייב לו עונש וזו שאמר לע"ד והנה משם איש יוצא משם דייקא וסמך ממשפחת לתיבת איש יוצא לרמוז שהוא יוצא מבחורים וגם בן יוצא ממשפחת שאול ששאול היה ענו מאד הוא וכל משפחתו כמו שאמר מיכל בת שאול לדוד של בית אבא לא היה אדם שהוא פסה יד מהם מגליעתה וזה העיד בכיו להיות יוצא לחרף למשוח ה' ולסקל באבנים ז"ש איש יוצא ממשפחת שאול וכו' או כיון לו' שלא היה לו בינו ובין דוד דבר שיתחייב לו יציאתו זו זולת היותו ממשפחת שאול וז"ש והנה משם יוצא ושיבת היציאה היא להיותו ממשפחת שאול השב שמלא עתה לנקום חובו מאשר עשה דוד לבית שאול וכמו שאוכיח בן מסוף דבריו שאמר השיב ה' כל דמי בית שאול וכו' וכפל יוצא יצא ומקלל שהיה יוצא פעם אחת וגורם לו נעור וכככם נחזר ויוצא מפני פחד עבדי דוד ולזה אמר יוצא יצא ר"ל פעמים הרבה או אמר יוצא תעוזתו במה שיצא לקלל ולחרף את משיח ה' בדוד :

ויסקל באבנים וכו' עיין הרד"ק ז"ל ומהרי"א ז"ל כתב ויסקל באבנים אותו ואת כל עבדיו רוצה לומר שהשליך אבנים עליהם מהאר שהיה בו אל הדרך אשר היה עובר בו דוד ואפשר שזהו ויסקל באבנים לעזות תעצבר בעפר עד כאן · ולע"ד שכוונת הפסוק להגיד רוב לב הזה הלזה שבקלקלה היה לו להתחיל בקטנים ואח"כ בגדולים והוא לא כן עשה שהתחיל בגדול וז"ש ויסקל באבני' את דוד תחלה ואחר כך ואת כל עבדי המלך דוד והיא עזות ומרד ומעל לה' יען המלך עם היות שכל העם וכל הגבורים מימינו ומשמאלו ולא שפחד מהם ולא שלח יד בהם כי אם במלך ועבדיו הנגשים אליו ואלו שיאת בונת הכתוב שסקל את כל העם ואת כל הגבורי' אשר מימינו ומשמאלו כדברי הרד"ק ז"ל לא זאת כל העם ואת כל הגבורים אמר מימינו ומשמאלו לא וכל העם וכל הגבורים מימינו ומשמאלו אלא ודאי כדפרישית :

ובה אמר שמעי וכו' עיין הרד"ק ז"ל והרלב"ג · וכן מהרי"א ז"ל · והוסיף איש הדמים על שהרג אוריה החתי והקללה היא צא צא איש הדמים : ולע"ד איש הדמים על הגבורי' שהרגו עם אוריה בסיבת הורג להחזר עליהם אמר איש הדמים ואיש הבליעל אמר על ענין בת שבע בנו"ל או על מה שבקש דוד לעבוד ע"א כמו"ל גבי ויהי דוד בא עד הראש אולי כשמע הדבר ההוא ועליו יצדק איש הבליעל כד"א יצאו אנשים בני בליעל וכו' ועל זה אמר צא צא על כל אחד ואחד מהם אחת מחויב לגב' מירושלם עיר הקדש ז"ש לא לא על איש הדמים ויצא ה' ועל איש

רוצה לומר שאול נעשה בית הדמים שכל בניו ובית נפלו בחרב אבל עתה השיב ה' עליך את כל דמי בית שאול כלו' שימותו בניך ג"כ ע"י חרב כי בגר את אמנון והדמים שהיו בבית שאול יהיו כמותם בביתך ואמר רעה שנית ויתן ה' את המלוכה ביד אבשלום בנך כלומר חרפת שאול לא היתה כל כך גדולה אשר קמת עליו לפי שלא היות בנו אבל אתה אנוש מכתך שבנך היוצא ממעיך קם עליך ויותר קשה הוא שהשי"ת אשר אתה בוטח בו נתן המלכו' לאבשלום ז"ש ויתן ה' את המלוכה ביד אבשלום בנך והנה הג' והנך ברעתך וכו' ששאול לא ראה ממלכתך ומי שימלוך בחייו לא כן אתה כי ראית ברעתך לעיניך והסיבה בכל זה כי איש דמים אתה וכו' :

ולע"דן ששמעי אמר לו שבמדה שמדד לשאול ולכל ביתו בהלבין פניה' במה שקם ומרד למלוך ולהמשח למלך תחתיו ר"ל בחייו תחת' בהתבא שלא הרגים שאול עד המשחו ז"ש השיב ה' כל דמי בית שאול שהמלבין פני חברו שופך דם האדם באדם יחשב האיש ההוא דהו"ל סופקא ואתי מידה ז"ש כל דמי בית שאול אשר מלכת תחתיו תחתיו כתיב כלומר בחייו והתחתו שלא ידע במדה זאת מדד לך הש"י ויתן ה' את המלוכה ביד אבשלום כדי שישפוך דמך בקרבך והוא בנך וכמו שהיית אתה גם בן חתן לשאול כבן וכמ"ש אבי ראה גם ראה וגו' באופן שרעה הזא' שאתה בה הנך ברעתך שעשית בלבבת בכיוצא בה ממש ז"ש והנך ברעתך כי איש דמים אתה נחשב כי דם יחשב לאיש ההוא המלבין פני חבירו והרודפו כמו שרדפת אתה את שאול וביתו ולפי שיטת המפרשים שזכרתי גבי כל דמי בית שאול שחשדו בשפיכת דם בית שאול הוא איש בושת ואבנר ועליו אמר כל דמי בית שאול לז"א לע"ד והנך ברעתך וכו' כלו' שעפ"י שהקב"ה נפרע ממך עתה במה שנתן ה' המלוכה ביד בנך ועיניך רואות וכלות יצא ונטרד עכ"ז והנך ברעתך כלו' שלא יכופר לך הדם יען כי עדיין איש דמים אתה עד סוף כל הדורו' כי דמם ודם זרעיותיו ידרוש ממך כמו שנא' בקין קול דמי אחיך דמו ודם זרעיותיו ז"ש והנה ברעתך העפ"י שקבלת העונש הנו' יען כי איש דמים אתה עדיין ועד סוף הדורות :

ויאמר אבישי כו' מהרי"א ז"ל למה יקלל ר"ל מה הטענה אשר לזה לקלל הנה איננו ממשפחת אבשלום להתגאה וידבר דברים כי הוא הכלב המת כלומר ממשפחת שאול כלו מת ועבר ובטל מן העול' וגם מה לו לקללך האם כרג' אתה את בית שאול ובניו הנ"ב למה יקלל הכלב המת הזה והטענה היותם חזקה כפי הדין שהוא מורד במלכות ז"ש את אדוני המלך והוא חייב מיתה ולכן אעברה נא ואסיר' את ראשו עד כאן · ולע"דן למה יקלל ר"ל למה תניחו שיקלל הכלב הזה שדומה לכלב בעזות נפשו שהכלבים עזי נפש ולפי' במקום שיודעים שיהרגו כמן שאומר משל הערבי מה יקטול פ"ן י"קטול הנ"א אל כ"לב ז"ש הכלב הזה החורץ בלשונו ובעזות נפשו ככלב למה תניחו שיקלל אותך אעברה נא ואסירה את ראשו ולא יקלל עוד ואמר ויאמר אבישי בן צרויה שאעפ"י שהיה בן צרויה אחות דוד עכ"ז לא קנא בזה כי אם על המלך במה שהוא מלך ז"ש את אדוני המלך שבהיות המלך מלך ועוד שהוא אדון שיש לו עבד כמוני למה לא אנקו' אני עבד אדוני בקמת כבוד אדוני כי מחויב העבד לחוס על כבוד אדונו :

ויאמר המלך מה לי וכו' עיין רש"י ז"ל והרד"ק והרלב"ג ז"ל ומהרי"א כתב מה לי ולכם ר"ל מה נזק במשך מדבריו של שמעי לי ולכם עד שתהרגוהו · בני צרויה ר"ל דומים לאמכם שהיתה אשת מדנים נוקמת ונוטרת והטענה הב' שגם זה משמעי כי ה' אמר לו וכו' ומי יאמר מדוע עשית כן וכיון שהנא מוכרח במעשיו אין ראוי שיהרג ואמר זה דרך מליצה שהש"ת לא אמר לו בפיו אלא שהעיר את רוחו לקלל כנז"ל במפרשים ז"ל · ולע"דן שלהיות צרויה אחות דוד אמם של אלו אמר להם מה לי ולכם לשתעוררו אתם לחוס עלי יותר מכל הגבורי' שהרי בני צרויה אמם ומשפחת האם אינה קרויה משפחה דלמשפחותם לבית אבותם כתיב וזהו שאמר מה לי ולכם בני צרויה כי יקלל וכו' שתחוסו עלי אתם יותר מאלתכם וזהו כי יקלל הכתיב והקרי כה יקלל רוצה לומר מי יתן שיוסיף כה לקלל ויקלל הש"ית יכפר עונותיכם כדמסיק לו יאמר אחרי שאתם בני צרויה אחותי היה לכם להדמות אלי ובמידות שלי לסבול ז"ש מה לי ולכם מהו הדבר השוה לי ולכם שתהיו כרוב הבנים דומים לאחי האם שהרי אפלי ורצוני שכה יקלל וכה יוסיף ואתם לא כן כי בקללה אחת שקלל קלת' בה ובחרת להמיתו או יאמר מה לי ולכם לפתוח פה בדבר זה לקטרג מאחר כי ה' אמר לו קלל וכו' ומי יהרהר אחר מידותיו יתב' לומר לו יתברך מה עשית או לשמעי זה שלוח ההשגחה באופן שאין לחוש על העתיד לקלל ולא על העבר מה שקלל אחר כי ה' אמר לו קלל את דוד וכלל זה כיון ומי יאמר להש"ת מדוע עשית כן לאמר לשמעי קלל את דוד כי משפטי ה' אמת :

ויאמר דוד בו' מהרי"א ז"ל לפי שאבישי לא נהרלה בטענה הנזכר של מה לי ולכם כלומר שמה מעלה או מה מוריד דברי שמעי שעם היות שלא יזוק המלך מדברים כיוצא באלה עכ"ז ראוי לייסר את המדבר שלא כהוגן נגד המלך ואין התכללות מהיות הש"י סבתו כי שגלגלין חובה ע"י חייב ...

מנחה קטנה

יחי המלך יחי המלך בפל' סהבר לחיזוק א"כ יחי המלך לדראוי למלוך אחר מיתת אביך להיותך בנו הגדול ואף גם זכית למלוך בחיי אביך: זה חסדך את רעך כי אם שאמרת כי לי נאה למלוך אחר מיתת אבי יפה אמרת אמנם מה שאמרת שזכיתי למלוך בחיי אבי זכי זה חסדך עם אבי וגו': והכתי

רדק

כי יקלל כן כתיב וקרי כה ושניהם קרובים בענין: וכי יי' פתי' בוי"ו וקרי בלא וי"ו: יי' אמר לו כאילו אמר לו קלל את דוד כי הוא רצה בתלטולי זה או פירושו הוא העיר את רוחו לבזות אותי לעונש עוני: אולי יראה יי' בעוני כתי' בעיני ושאני בו וכן בדברי רז"ל מעין כל ברכה וברכה כמו מעניין וי"ת דמע' עיני והכתוב הוא בעוני כלו' בעניי: תחת קללתי כתיב ביו"ד וקרי בוי"ו והעניין אחד כי הכנוי דבק עם הפעל ועם הפעול וכן בבית תפילתי שמעתי את תפלתך: באבנים לעומתו כי לא היו משיגים אותו האבנים והעפר כי רחוק היה ממנו אלא לעומתו היה מסקל: ועפר בעפר הכפל לחזק הענין כי די היה לו אם אמר ועפר לבדו או השליך עפר וכמוהו מקרקר קיר ותשרש שרשיה: וינפש שם בבחורים כמו שאמר למעלה ובא המלך דוד עד בחורים: ולא

רלבג

כי יי' אמר לו קלל את דוד ... אמנם זה להעיר כי אולי מהש"י כהיה להגיע זה הנזק לדוד ולזה אין ראוי שישתדלו בהנקמתו כי השם י' שליט בכל אשר יחפוץ ומי שישתדל לחלוק על ההסבבו יתמרמר עליהם. כמו שעשו אחי יוסף ליוסף להמלט מהגיע חלומותיו וזה היה סבה אל שהגיעו לדבר ההשתחואות ההם: אולי יראה יי' בעיני ר"ל אולי ישגיח השם בעבור עניי ויגמלני בעבור מה ששמעתי ראוי מהבזיונות האלו ואני סובלם לכבוד הש"י ולא ע"פ שיש לאל ידי להנקם משמעי הנה מפני זאת התכונה הטובה אשר אני בה מסבול אלו החרפות אולי ישיב לי השם ית' טוב תחת קללתו אשר קלל אותי ביום הזה:

ויבא

תרגום

למלכא למא ילוט כלבא מיתא הדין ית רבוני מלכא אעיבר כען ואעדי ית רישיה: ואמר מלכא מה לי ולכון בני צרויה כדין ילטיט ארי יי אמר ליה לטיט ית דוד ומן יימר מה דין עבדתא כן: ואמר דוד לאבישי ולכל עבדוהי הא ברי דאולידית בעי למקטלי ואף ארי כען בר שבט בנימן שבוקו מיניה ילטיט ארי אמר ליה יי: מאים גלי קדם יי דמעת עיניה ויתיב יי לי טבתא חלף לוטתיה יומא הדין: ואזל דוד וגברוהי באורחא ושמעי אזיל בסטר טורא לקבליה אזיל ומלטיט ומרגם באבניא לקיבליה ומשדי עפרא: ואתא מלכא וכל עמא די עמיה כד משלהן ונחו תמן: ואבשלום וכל עמא אנש ישראל אתו לירושלם ואחיתופל עמיה: והוה כד אתא חושי ארכאה שושבינא דדוד לות אבשלום ואמר חושי לאבשלום יצלח מלכא יצלח מלכא: ואמר אבשלום לחושי דא טיבותך דעם חברך למא לא אזלת עם חברך: ואמר

מקרא

המלך למה יקלל הכלב המת הזה את אדני המלך אעברה נא ואסירה את ראשו: ויאמר המלך מה לי ולכם בני צרויה כי יקלל וכי יהוה אמר לו קלל את דוד ומי יאמר מדוע עשיתה כן: ויאמר דוד אל אבישי ואל כל עבדיו הנה בני אשר יצא ממעי מבקש את נפשי ואף כי עתה בן הימיני הנחו לו ויקלל כי אמר לו יהוה: אולי יראה יהוה בעוני והשיב יהוה לי טובה תחת קללתו היום הזה: וילך דוד ואנשיו בדרך ושמעי הלך בצלע ההר לעמתו הלוך ויקלל ויסקל באבנים לעמתו ועפר בעפר: ויבא המלך וכל העם אשר אתו עיפים וינפש שם:

טו ואבשלום וכל העם איש ישראל באו ירושלם ואחיתפל אתו: ויהי כאשר בא חושי הארכי רעה דוד אל אבשלום ויאמר חושי אל אבשלום יחי המלך יחי המלך: ויאמר אבשלום אל חושי זה חסדך את רעך למה לא הלכת את רעך: ויאמר

מסרה

ואסירה ג' וסימ' נמסר בשפטים סימן ט':

פי' רבינו ישעי'

כה יקלל וכי יי' אמר לו קלל: פי' אני רוצה שיקלל כי השם אמר לו והו"ין יתר ואולי יתמרק עווני בקללותיו: אולי יראה ה' בעיני פי' מקרא קצר הוא אולי יראה יי' בדמעת עיני: וינפש שם פי' בבחורי':

רש"י

כה יקלל כן יקלל: יי' אמר לו אפשר אדם כמותו שהוא ראש לסנהדרין יקלל את המלך אם לא שנאמר לו מאת הקב"ה: יראה יי' בעיני דמעת עיני: וינפש שם בבחורים:

וחזקו

כלי יקר

אויב גדול ואינו יכול עליו ולא יאות לו להנקם מהקטן בהיא חרפה לו במה שאינו יכול עם הגדול מתנקם מן הקטן וז"ש אם בני אשר יצא ממעי והוא משל להיותו נולד ממנו מבקש את נפשי רוצה לומר לתופשו ולהכניעו או אמר זה על צד ההעברה כי אבשלו' לא כיון להרגו כמו שאמרתי למעל' אף כי עתה בן הימיני שלהיותו משבט בנימין אינו תחגורות אם יקללני ואם כן אם איני יכול על אבשלום האויב הגדול חרפה היא לנו להנקם משמעי האויב הקטן: ולע"ד לדקדק מלבד כפל באמירות יקשה השינוי שבפ' הא' אמר ויאמר המלך וכאן אומר ויאמר דוד: ועוד קשה כי אמר לנה' מיותר שכבר אמר כי ה' אמר לו וכאן אומר כי אמר לו ה' וגם השינוי שבתחילה אמר כי ה' אמר לו וכאן אומר כי אמר לו ה'· ונראה כי אבישי חשש על העתיד לקלל שבראותו שאין איש שם על לב יוסיף ויקלל וז"ש למה יקלל הכלב הזה יקלל להבא משמע העברה נא ואסירה ראשו עתה דוד אמר לו מה לי ולכם בני צרויה כי יקלל לא ימנע לא אמר לו ה' לקלל או אמר לו ה' אם לא אמר לו ה' מה נחוש לדבריו אדרבה נשמח כי ישוב עמלו בראשו וקללת חנם לו תבוא ואם ה' אמר לו הנאמר לו יתב' מה עשית לא יתכן להרהר אחר מדותיו כ"ש להרוג את שלוחו כנגד הטענה הא' אמר וכי ה' אמר לו כי כן כתיב בוא"ו וכי בתמיהה כלשון הגמרא וכי יתכן שה' אמר לו קלל את דוד ודאי שלא אמר לו ואם אמור נאמר שאמר לו ה' אם כן איך נבעט ז"ש ומי יאמר מדוע עשית כן כמו ועוד טענה שנית ומי יאמר מדוע עשית כן אם ה' אמר לו קלל את דוד וזה טענה על מה שכבר קלל ועל העתיד אמר אמירה שנית והיא כי הנה בני לא שהוא בני לפי האמת כיון שהוא סורר ומורה ורודף אותי לא יקרא בני בהחלט רק בבחינה זאת אשר יצא ממעי לבד לא שהוא בן גמור כי לזאת השיב' מותר לקרות לרשע בן צדיק רשע לפי שאינו בנו של הצדיק לפי האמת שכיון שיצא ממעי מבקש את נפשי להרגני ואף עתה זה שהוא בן הימיני הניחו לו ויקלל לעתיד כי אם יקלל הוא אם אמר לו ה' כמו שאמר והגיד לנו באשר במה שכבר קלל כנזכר בפסוק הקודם נסבלת גם כן הנה בזה בתיישבו קצת הדקדוקי' אבל כפי דעתו עדין הקושיות במקומם ונאמר בהירושם מצורף לכל הנז' כי בפסוק הא' טען טענה אחת והיא מפאת היותו מלך שלב מלך וכל ענייניו בידהש"ית מסורים אם קללני שמעי במקרה אלא שנתעורר מהשי"ת לקללו ולזה בפסוק הראשון כתיב ויאמר המלך רוצה לומר שאמירה זאת מפאת היותו מלך אמר בודאי לב מלך ביד ה' וכל מעשיו וגלגוליו מה' יצא הדבר וז"ש כי ה' בודאי אמר לו קלל את דוד התעוררות כאילו בפירוש אמר לו קלל את דוד ואם כן הוא ומי יאמר לו מה וכו' אמנם בפסוק זה השני טען טענה לו הונח שהיה כהדיוט לענין זה שלא השי"ת שלחו לקללני הטעון לכם טענה מספקת ז"ש ויאמר דוד כהדיוט ולא אמר המלך דוד או המלך סתם כנז' בפסוק הקודם והטענה היא הנה בני כו' בני כדרך הקודם ואף כי עתה בן הימיני הניחו לו ויקלל שאם לא שלחו הש"י יותר טוב הוא והניחו לו ויקלל והטעם כי אמר לו ה' כלומר ברוח הקדש כבר אמרה שקללת חינם לו תבוא בוי"ו כתיב כלו' למקלל עצמו וז"ש כי יאמר לנו ה' השי"ת אמר ברוחו הקדוש שלו תבוא הקללה חינם ונראה נקמה ממנו ובזה נתיישב שלא באמר כאן כי ה' אמר לו קלל את דוד כמו בפ' הראשון כי לא דברי הכתוב. בזה כאמור ומה שאמר בפסוק שאחר זה קללתו יסייע לזה הפי' עיין עליו במה שכתבתי בסמוך בסייעתא דשמיא:

אולי יראה ה' בעיני וכו' רש"י בעיני דמעות עיני ע"כ ובתרגום יהונתן וכן הרד"ק והוסיף ע"ש והרלב"ג ז"ל ומהרי"א בעיני בעניו והחרפ' שאני סובל ויכפר אשמי ולהיותי סובל בסבר פנים יפות ומודה על הרעה כעין הטובה יהפוך הקללה לברכה. וישוב לי טובה תחת קללתי עד כאן· ולע"ד קללתי כתיב ביו"ד בבחינת שמעי שכוונתו לקלל את דוד והקרי קללתו בוא"ו בבחינת האמת כי קללת חנם לו תבא אם כן קללתו על שמעי היא ולא קללתי כי והשיב ה' לי טובה תחת קללתו ואמרו היום הזה חוזר לראש אל והשיב ה' לומר שמובטחני בה' שאהיה נענה מיד ביום הזה ישיב לי ה' טובה ולא יאחר וזהו שאמר והשיב ה' לי טובה ולא אמר וישיב ה' לי טובה אלא בלשון עבר אולי יראה ה' בעיני ופנויים הן בדמעת עיני וכבר השיב לי ה' טובה תחת קללתו היום הזה ולא יאחר להשיב הטובה הנזכר: **וילך** דוד ואנשיו בדרך כו' במדרש תלים וילך דוד ואנשיו בדרך וכי באויר היה להם לילך אלא שהלכו בדרך עצת דוד ושמעי הולך בצלע ההר שהזכיר מעשה הצלע שהיא בת שבע הוא שדוד אומר כי אני לצלע נכון ומכאובי נגדי תמיד והוא שאמר דוד לשלמה והוא קללני קללה נמרצת בנוטריקון נואף מואבי רוצח צורר תועבה מאי והכך ברעתך אחקופין של בת שבע הולכת לפני דוד· ולע"ד לפי הפשט מגיד שבלכות דוד ואנשיו אכפיעלתו שלא נטו מן הדרך להתרחק מהסקילה באבני' או בעפר שמעפר שמעי לקראתו ולעומתו אלא וילך דוד ואנשיו בדרך עם היות ששמעי הולך בצלע ההר לעומתו וכו' לא נתרחק כלל הוא ואנשיו ואפשר שחלק מהגיבורים התרחקו וזהו אומרו ואנשיו מתי מספר הקרובי' אליו או את כולם קרא אנשיו עתה שכול' הלכו יחדיו ושכלו כן עם המלך ואמר לעומתו לעומתו פעמי' לפי שהכתוב מזכיר שלשה עניינים הא' לכתו בצלע ההר לנגד דוד והשני סקלו באבנים לנגד דוד בכיוון והשלישי ועפר בעפר שזה הענין אעפ"י שיהיה לעומת דוד הרוח מוליך את העפר למקום אלא לז"א בצלע ההר לעומתו הלוך ויקלל הכל לעומתו וכן בענין השני ויסקל באבנים לעומתו לעומת דוד אמנ' ועפר בעפר ואעפ"י שכוונתו לעומת דוד מ"מ לא היה עולה בידו כי הרוח נושאו אל מקום האחר ולזה הזכיר פעמים לעומתו כדי לשלול חלוקת העפר כאמור ואפשר שאמר וילך דוד ואנשיו בדרך וכו' מעין מה שדרשו חז"ל במדרש רות בפסוק ותלכנה בדרך שהלכו יחפות אולי

כלי יקר

ג"כ דוד בראותו שמעי בן גרא ראש סנהדרין מחרפו וקלל עליו דין שמים והלך יקף הוא ואנשיו וז"ש וילך בדרך ר"ל יחפים היו הולכים בדרך ובלי רכיבת סוסים וכו' הנה בדרך עד כאן תוקף דבריו ז"ל: **ויבא** המלך וכו' רש"י ז"ל וינפש שם בבחורים וכן הרד"ק וכן מהפי"א ז"ל והכוונה שלא היה ככה לבוא שם לבחורים ההרי בשמעי קללו וסקלו אלא הברח לא יגונה ויבא המלך וכל העם אשר אתו עייפים וינפש שם בעל כרחם שלא ברצונם ומהרי"א ז"ל עייפים מעמל הדרך ומיגון דברי שמעי ע"כ:

ואבשלום וכל העם כו' מהרי"א ז"ל אחרי שסיפר מה שקרה לדוד בדרכו חזר הכתו' לספר ענין אבשלום שבא אל ירושלם וכל איש יש' עמו ואחיתופל היועץ הגדול ע"כ: **ולע"ד** נראה שהגיד הכתוב שכל העם נתקבצו יחדיו כאיש אחד ברגע אחד וז"ש וכל העם איש ישראל באו ירושלם יחדיו ברגע מזריזות אבשלום במרגלים שמלא כו':

ויהי כאשר בא חושי וכו' מהרי"א ז"ל יחי המלך במודה לו במלכותו עד כאן וזה יובן הכפל לחזור הדבר וכו' וי"ת יצלח מלכי יצלח מלכא שהעשי הכלתי מגלים חשוב הוא כמתו ולא לו שיגליח ובזה אמר יחי המלך וכו'· ולע"דן במה שרמזתי למעלה בפסוק עבדך המלך אני כו' שחושי הארכי רעה דוד הוא גם עתה בדבריו אלא בלפי דוד אמרם וזהו שאמר ויהי כאשר בא חושי הארכי רעה דוד כאמן הבטתו אשר לא יוכל להתאפק ולומר כן אל אבשלום אלא שהתחזק על כרחו והראה את עצמו שאינו רעה דוד כמאמר זה אלא חושי לבד וז"ש ויאמר חושי אל אבשלום שנתעלם במאמר זה כאלו הוא חושי זולת רעה דוד וזהו שאמר ויאמר חושי כי תיבת חושי מיותרת אחרי שהזכירו ויהי כאשר בא חושי הארכי רעה דוד אל אבשלום ויאמר אל אבשלום די אבל כדי שלא יתחשב שדבר כן רפה ידים כרעה דוד לזה הוסיף לומר ויאמר חושי כי בן גרוף בעתות כאלה לגנוב דעת הרשע ולהחניפו אמנם יחי המלך בכוונתו אל דוד שהוא המלך באמתו ואבשלום הבין שעליו הוא אומר וזהו שאמר בפסוק שאמרו לא אהיה ואתו אשב כו' לא כתיב בא' וקרי לו אהיה בוי"ו כלפי דוד וכא"לף כלפי אבשלום והוכא בזריזות האמירה של יחי המלך הכפל ומיד בגנ' שהזכיר ויהיה כאשר בא ר"ל תכף ומיד היה לו עמו הכנה שזו ובזה גנב דעתו של אבשלום הוא לומרו ויאמר אבשלום אל חושי וכו' שלא כתב ויאמר לו אבשלום להודיע שבעת בו שהוא חושי לבד ולא רעה דוד:

ויאמר אבשלום אל חושי וכו' ויאמר חושי וכו' והשמות כו' עיין הרד"ק ז"ל ומהרי"א ז"ל כי בכפל זה חסדך וכו' למה לא הלכת את רעך שזה חסדך את רעך על מה שאמר לו יחי המלך וכו' כי איך קראו מלך בהיותו רעה דוד ז"ש זה חסדך את רעך ועוד הוכיחו על דבר שני ואמר לו למה לא הלכת את רעך וחושי השיב שלא היה אנא אוהב ורעה דוד במה שהוא דוד מפאת עצמו כי אם במה שהוא מלך ישראל ועתה שאינו מלך למה ילך אחריו ז"ש לא כי אשר בחר ה' והעם הזה רוצה לומר היושבים שם עם המלך וכל ישראל לו אהיה ואתו אשב כי המלכת המלכים תושלם בשני עניינים האחת בחירת ה' והשנית שיקבלוהו העם עליהם למלך ולזה אמר כאן אשר בחר ה' והעם הזה· והטענה השנית למי אעבוד הלא לפני בנו שלא יהיה הולך לפני משפחה שהוא כי אם לפני בנו והוליד מב' הטענות כאשר עבדתי לפני אביך וכו' ומהמאמר הזה נראה שלא היה דעת אבשלום למרוד באביו להמיתו כי אם לירש מלכותו ולישב במקומו ולא שהיו דברי שלום אל חושי שהוא היה אוהב את אביו ענהו למי אעבוד הלא לפני בנו ע"כ: ולע"דן שאבשלום הוכיחו לחושי ואמר לו זה חסדך את רעך אם כן בוגד אתה בהעיים ולכן אבטח עתה אני בך כמו שבגדת בו הבגוד בי וזהו שאמר זה המרד חסדך אשר גמלת את רעך כי ריע ואח לצרה יולד שאם היה אוהב בקי אתה וזהו שאמר חוד עוני נא למה לא הלכת את רעך ויאמר חושי לא וכו' כלומר לא יחשב לי למרד ומעל מה שלא הלכתי עמו כי אשר בחר ה' ראשונה וכל העם הזה וכל איש ישראל אין מהראוי שאהיה אני חולק על העם הזה ועל ה' ועל העם הזה וכל איש ישראל וזהו שאמר לא אהיה אני סוחר במירת ה' והעם קדוש וכל איש ישראל אלא אדרבא ראוי אחרי רבים להטות ואתו אשב· והטענה השנית שבכל אדם מתקנא חוץ מבנו ותלמידו ואהבה בנו ישמח לב אביך בראות בנו מולך בחייו והוא זקן בא בימים וזהו שאמר והשנית למי אעבוד כלומר לא כעבוד אותך בבחינת עצמך כי אם מבחינת היותך בנו וזהו שאמר למי אני אעבוד הלא לפני בנו ולא הכתי בשיעור גדול עד שכאשר אעבוד אותך אז בשעת העבודה אני משער בעצמי כאלו אני עובד את אביך באותה העבודה וזהו שאמר כאשר עבדתי את אביך כן אהיה לפניך· ואפשר עוד לומר שאבשלום חכם מאד גוכב לבבות הוא ולזה אמר לו ידעתי אותי כי אתה אהוב אבי כל כך עד שזה החסד שעשית כעת לבא אלי זה חסדך אשר עשית את רעך אבי כי בנו אני אבל סוף סוף אני שונא ממך למה לא הלכת את רעך כיון שהוא היה חסד ניכר לו וחסד גדול יותר ללכת אתו בעת צרתו וזהו שאמר למה לא הלכת את רעך לזה משיב חושי אל אבשלום לא כי אשר בחר ה' רוצה לומר לא תעלה על דעתך שעשיתי זאת לאהבת אביך לא כי אני יען אשר בחר ה' בך וכל העם הזה וכל איש ישראל בחרו וראוי ומחויב שלו אהיה משועבד ואתו אשב והכתיב לא כי חושי היה בפיו תיבת שאבשלום השומע מבין לו בוי"ו והוא הקרי ... רעו אמנם כוונתו האמתית היא לא באלף במלה שלא יתקר בפיו וזהו טעם הכתיב לא והקרי לו: ולפי האמת הפי' הקרי בוי"ו נודק הוא חושי שאשר בחר ה' וכל העם הזה וכל איש ישראל לא

ויבא אבשלום אל פילגשי אביו לעיני כל ישראל · הנה בזה נתקיים מה שייעד לו הש"י לדוד באמרו הנני מקים עליך רעה מביתך ולקחתי את נשיך לעיניך ונתתי לרעך ושכב עם נשיך לעיני השמש הזאת כי אתה עשית בסתר ואני אעשה את הדבר הזה נגד כל ישראל ונגד השמש · והנה דבק לו זה אחיתופל לחשבו כי אולי יחשבו ישראל שתהיה זאת התחבולה לבחון אם לב ישר' ישר את דוד ולזה ייראו מלמרוד בדוד אך כשראו הפעל המגונה מאבשלו' כנג' אביו אז יתבאר להם כי כבאם את דוד ושאין זה הענין על צד התחבולה לבחון לבב' ולפי שהפילגשי' בלא כתובה ובלא קדושין דינן כדין שפחות האב שהיא מותרת לבן :

ולא אהיה · כתיב בא"לף וקרי בו"יו ופי' הכתו' דרך תמיהה והקרי כמשמעו : והשנית · והטעם' השנית למה באתי אליך : למי אני אעבוד · כלומר משני פני' היה הדין עלי לבא אליך : הבו לכם · לשון תפארת או פי' אתה והחכמי' אשר אתך : ויטו לאבשלום האהל · הטו לו אהלים על הגג שיבואו שם הפלגשים וישכב אבשלום עמהן תוך האהלים וזהו לפני כל ישראל כי כלם ראו שנכנס עמהן בסתר תוך האהלי' ותרגומו ונגדו לאבשלו' קינופין על אגרא ובדברי רבותינו ז"ל פירש קנופין שמעמידין ארבע עמודי עצים ונוטלים עליהם וסביבותיהם יריעות והוא אהל כנוי : כאשר

ותזקו ידי כל אשר אתך · פי' כי עתה הם דנין בלבבם היום ומחר יתפשרו האב והבן וכל הגמול רע ישיב עלינו המלך · לכשיראו זה המעשה ידעו כי לא תתפשרו לעולם ויעזרו אותך בכל לב : וזה הגמול שילם לו אחיתופל בעבור ששכב דוד עם בת שבע בת בנו דכתיב במעשה בת שבע בת אליעם ולפנים בגיבורי דוד כתיב אליעם בן אחיתופל הגילוני :

ויאמר חושי אל אבשלם לא כי אשר בחר יהוה והעם הזה וכל איש ישראל לא אהיה ואתו אשב : והשנית למי אני אעבוד הלוא לפני בנו כאשר עבדתי לפני אביך כן אהיה לפניך :

כ ויאמר אבשלום אל אחיתפל הבו לכם עצה מה נעשה : ויאמר אחיתפל אל אבשלם בוא אל פלגשי אביך אשר הניח לשמור הבית ושמע כל ישראל כי נבאשת את אביך וחזקו ידי כל אשר אתך : ויטו לאבשלום האהל על הגג ויבא אבשלום אל פלגשי אביו לעיני כל ישראל : ועצת אחיתפל אשר יעץ

ואמר חושי לאבשלום לא אלהין דאתרעי יי ועמא הדין וכל אנש ישראל די ליה איהי ועמיה אתיב : ותניינות קדם מן אנא אפלח הלא קדם בריה כמא דפלחית קדם אבוך כן אהי פלח קדמך : ואמר אבשלום לאחיתפל הבו לכון מלכא מה נעביד : ואמר אחיתפל לאבשלום עול לות לחינתא דאבוך די שבק למיטר ביתא ושמע כל ישראל ארי איתגריתא באבוך ויתקוף ידי כל די עמך : ונגדו לאבשלום קיטפין על איגרא ועל אבשלום לות לחינתא דאבוהי לעיני כל ישראל : ומלכא דאחיתפל דמלך ביומיא

רשי

וחזקו ידי כל אשר אתך · כי עתה ידם רפה לעזור לך שאומרים בלבם הבן יתחרט אל אביו ואנו נהיה שנואים למלך : כשוב

כלי יקר

עוד לו אהיה שאמרו חז"ל שכל העם אשר אחרי אבשלום היו מתפללים על דוד ומחנהו שינצחו את אבשלום וכמו שנזכיר בסייעתא דשמיא · והשנית רוצה לומר הטענה השנית היא למי אני אעבוד באומרו אני המיותר שכבר נכלל בתיבת אעבוד מורה שעל העבודה השלימה בכל כחו קאמר ולמי אני אעבוד הלא לפני בנו מעתה נכון יהיה לבך שכאשר עבדתי לפני אביך בלב שלם כן אעבוד וכן אהיה לפניך ופתח בעבודה וסיים בהויה לפניך ולא אמר כן אעבוד לפניך לומר כי בהיותו עובד את אשר בחר בו ה' והעם ככה"ל בפסוק הקודם הנה יקל לו השירות והעבודה שלא יהיה בה אלא כאלו אהיה לפניך נח במנוחה שקט ושאנן :

ויאמר אבשלום הבו וכו' עיין הרד"ק ז"ל וכן מהרי"א ז"ל שאעפ"י שקבלו לעבד נאמן עם כל זה לא שאל העצה אלא אל אחיתופל לבדו · או נאמר כדברי האפוד ע"ה שאמר הבו לכם עצה לכל הזקנים ופרט אחיתופל לפי שהיה בראש ע"כ : ולע"דן הבו לכם עצה אל אחיתופל וחושי דבר בלשון רבים ופרט אחיתופל שהוא ראש העצה ושאל הבו לכם עצה רוצה לומ' עצה אחת שתסכימו שניכם יחדיו שאמת יורה דרכו והתבוננו בה מאד כי לכם ולתועלתכ' היא העצה מאחר שאתם עמי בקשר הנה גם אתם בסכנה עם דוד אם כן הבו לכם עצה וכו' :

ויאמר אחיתופל במדרש חז"ל הובא בילקוט אחיתופל הטעה אותו המזל והיה סבור שהוא מלך והיה נותן עיניו באבשלום אמר לו בא אל פילגשי אביך אמר לו וכן אתה אומר אלי שאענה פילגשי אבי אמר לו אחיתופל גזירת האלהים היא שאמר לאביך הנני מקים רעה מביתך ושכב את נשיך ואחיתופל יעץ לאבשלום שיהרוג את אביו והוא ישב עליו בדין על שעינה נשי אביו ואני הורגו ומולך אני ולא היה יודע שהמלכות עומדת מבת בנו שנאמר הלא זאת בת שבע בת אליעם בן אחיתופל הגילוני עד כאן · הנה מזה המאמר מובן שאחיתופל שנתן העצה הזאת לבדו התיר גלוי עריות ושפיכות דם דוד · ויקשה על המדרש הזה הפסוק שאומר כדבר האלהים כן כל עצת אחיתופל גם לדוד גם לאבשלום והנה זאת העצה לא היתה לפי המאמר הזה אלא עצה רעה לאבשלום להרגו אחר כך · ונראה שהעצה הזאת נכונה היא מאד כדי שישמעו כל ישראל שנבאש עם אביו ואז תחזקנה ידיהם עמו ואעפ"י שהתכלית של אחיתופל לא יעצה למה שאמר הכתוב כן כל עצת אחיתופל גם לדוד גם לאבשלום כי הכוונה רעה של אחיתופל לא יפגום בעצה הזאת שנכונה היתה מאד · ואפשר עוד שאחיתופל היה יועץ לאבשלום מקודם לזה שנעשה יועץ לאבשלום ולדוד כמו שהכריח האפוד כמו שנזכיר בסמוך בסייעתא דשמייא במקומו עיין עליו · אם כן הפסוק גם לאבשלום דבר על הזמן העבר שיעץ לאבשלום שהיו בכאמנות ועצות נכונות לא על הפע' הזאת וקש' קצת במאמר דכיון דאחיתופל התיר שישכב עם פילגשי אביו מטעם גזירת האלהים אם כן איך עלה בדעתו שיעמוד בדין עליו על שעינה פילגשי אביו שיאמר לו אבשלום בהוראתך עשיתי זאת · ונראה בדוחק שאחיתופל לא נתן לו העצה הזאת בפומבי אלא בינו לבין אבשלום ולא ידע איש אתו · ויוכיח זה מאומרו ויאמר אחיתופל אל אבשלום בא אל פילגשי אביך ולא נזכר כאן ויבר עצת אחיתופל בעיני אבשלום ובעיני כל ישראל כמו שהזכיר בעצה השנייה של אבחרה נא וכו' כי זאת העצה לא ישרה לא בעיני אבשלום כנזכר במאמר הנזכ' אמר לו וכן אתה אומר לי שאענה את פילגשי אבי ובעיני ישראל אם היו שומעים לא תכשר העצה הזאת ולא יחושו על גזירת האלהים כי לא גזר ה' ביחוד על אבשלום שאם כן היה מוכרח במעשיו ולא יענש אלא אמר לו סתם מקים רעה מביתך והיה אפשר על ידי זולתו מעין מה שכת' הרמב"ם ז"ל כי גר יהיה זרעך בארץ לא להם ועבדום וכו' שלא באר על הגוי ידוע אלא סתם והיו המצריים יכולים בבחירתם להמלט מהגזירה עיין בדבריו ולכך נענשו באופן שישראל לא היה ישר בעיניה' עצה כזו אם היו שומעין אם כן לא שמעו וחשב אחיתופל לעמוד עליו בדין ולכפור בפסק הזה ובהוראה זו שהורה לו שנאמר שאחיתופל דבר בערמה בא אל פילגשי אביך שיבא אל האהל לפני' אבל לא ישכב כי בבאו שם יצא הקול ששכב ונבאש בדוד ונתחזקו ידי אשר את אבשלום אבל אחר שעינית ברוע בחירתך אעמוד בדין עליך וזהו שאמר הפסוק בא אל פילגשי אביך לשון ביאה ולא שכיבה ובמאמר אמר וכן אתה אומר לי שאענה את פילגשי אבי ויהיה זה דבר תמיהה כפשוטו שתמה הוא על עינוי ממש · ומשיב לו שגזרת האלהים הוא ושכב את נשיו וכו' שכיבה ממש · או יהיה לשון וכן אתה אומר לי שאענה את פילגשי אבי שהוא לשון שאלה כלומר בכלל דבריך זה של בא אל פילגשי אביך וכו' הוא שאבא אליהם ולא אענה אותם · או הוא לשון ענוי ממש ובא אל פילגשי אביך לשון ביאה ממש כלומר שכיבה ואמר לו שהוא לשון ביאה ממש ולזה חשב אחיתופל שאחר כך יאמר לו בשבתו לדין עליו אני לא אמרתי לך בא אל פילגשי אביך לא ענוי וביאה ממש כי מי יתיר לאסור חמור כזה אתה ברוע בחירתך שכבת ועינית ויהרגהו ועדיין צריך עיון · למדנו מאומרו לשון בא שהוא היו' על ביאה אליהם במושבותם ביחוד לבד ולא שכיבה ממש כי התכלית של כי נבאשת את אביך יושג בזה לבד · וגם על אבשלום הייתי יכול ללמד זכות שלא שכב אותם שכיבה ממש אלא · שהמאמר הזה מוכיח שעינה ושכב גבי לשון הפסוק ושכב את נשיו מורה לשון שכיבה ממש אלא שאחיתופל הערים באומרו בא לשון בא כדי לדון לאבשלום בדין ולחייבו מיתה כנזכר במאמר · ועיין הרלב"ג ז"ל אלא שהמאמר שזכרנו ראשונה מורה שהיה איסור אשת אב שהיו בקדושין ובלא כתובה וכשיטת חז"ל בענין הפילגשים · ועיין רש"י ז"ל וכן כתב מהרי"א ז"ל אלא שהרחיב הענין וזה לשונו וגם כי אבשלום ירא מאד היה צוער עולם ומפני זה היו כחלשים ידי אנשיו והנמשכים אחריו ולכן יעץ שיחלל יצועי אביו באופן שתמנע השלום ביניהם ולא ירצה דוד המלך ע"ה שירש אבשלום המלכות שהרי ראובן על שחלל יצועי אביו העביר הבכורה ממנו והמלכות כדברי חז"ל וכהונה ליוסף כמו שנאמר ובחללו יצועי אביו נתנה בכורתו ליוסף ולזה אמר בא אל פילגשי אביך לא על אחת לבד לא כולם כאחד ושיעשהו באופן מפורסם שישמעוהו ישראל וידעו כי נבאש אבשלום באביו והוכרח אבשלום לקבל עצת אחיתופל בזה כדי שיבטחו בו ישראל שלא ישלים עם אביו עד כאן לשונו · ולע"דן לדקדק אומרו אשר הניח לשמור הבית כי אין צורך עד שיצטרך לתת סימן זה · ועוד קשה דפתח בכלל ושמע כל ישראל וסיים בפרט הפגשים

אשר אתו שאמר וחזקו ידי כל אשר אתך לבד · ונראה שאחיתופל נתן לו העצה והוכיח לו הוכחה עליה איך מהשם יתברך ויתעלה יצא הדבר וזה כי אחר שהשם יתברך ייעד ושכב את נשיך וכו' לא היה לו לטעות בדבר הזה להניחם שם בבית לשמור כי היה לו לחוש אל דבר השם יתברך וזהו שאמר לו אחיתופל לאבשלום בא אל פילגשי אביך אשר הניח לשמור הבית והנה טעות אחר שהם לריבות שימור שיניחום לשמור הבית והוא מה שאמר לו השם יתברך ושכב את נשיך לעיניך ר"ל בדבר הנראה לעיניך שהיה לך להוליך גם הפילגשים עמך כי דבר הנראה לעיניך הוא ועב"ז יעלים מעיניך דבר גלוי כזה ושכב אותם · ואמר ושמע כל ישראל אמר לו אחיתופל לאבשלום דע לך כי אפי' זה העם העומד אתך ידיהם רפויות שחוששים פן תעשה שלום עם דוד אביך ויהיו הם אויביו לא זו אף זו בתוך ישרא' אשר בכל עיר ועיר יש ויש לך כמה וכמה אוהבים נוטים אליך והם אתך בכח רק שאינם באים אליך מן החשש הנזכר פן תשלים עם דוד אביך לזה בא אל פילגשי אביך ושמע כל ישראל ואפי' הרחוקים וחזקו ידי כל אשר אתך מאותם המפוזרים אבל ישרא' עתה אתך בכח ואין צ"ל אותם אשר אתך בפועל וזה רמז באומרו ידי כל אשר אתך כל לרבות המפוזרים ומפורדים שתחזקנה עתה ידיהם :

ויטו לאבשלום האהל על הגג וכו' · ועיין הרד"ק ז"ל · ולע"דן כבר רמזתי שהיה אפשר לדון לכף זכות לאבשלום שלא שכב ממש וזהו לשון ויבא אבשלום אל פילגשי אביו וכו' שלא שכב שכיבה ממש אלא בא אליהם ונתייחד עמהן להורות לישראל שרוצה לשכב אותם ובזה נבאש בדוד אביו ואף על פי שלא קרב אליהם הכיחן צרורות עד יום מותן אלמנות חיות מפני הכבוד שהרי אפי' שכב אותן אנוסות היו אלא מפני הכבוד לא קרב אליהן עוד אלא שמתוך הלשון של ושכב נשיך לעיניך וכו' מורה שהיעוד הוא על שכיבה ממש · אלא שבזה אפשר לתרץ ולומר שהוא ייעוד על מה שיחשבו כל העולם ששכב אבל לפי האמת אין זו שכיבה ממש אלא שמהמאמר הנזכר לעיל נראה שהיה שם עינוי גם כן מהמשנה פרק קמא דסוטה תנן לפי שבא על י' פילגשי אביו לפיכך נתקעו בו י' לוגביות שנאמר ויסובו י' אנשים וכו' שמורה שבא על י' וראוי לתלות קלקלה במקולקל עם היות שהיה נזיר עולם ומתנהג בחסידות אולי היה לגנוב דעת הבריות וברוך היודע הסי"ת :

ועצת אחיתופל וכו' בילקוט סי' קמ"ה הביא בשם ירושלמי ז"ל רבי שמואל בר ר' יצחק אמר מגילה שמסר שמואל לדוד ברוח הקדש אמר אחיתופל לדוד מה הוה אחיתופל עביד הוה בר נש ממשיך מיל' ביה והוה א"ל זיל עביד הכין והכין ואי לית את מימין לי זיל ושאול באורי' ותומים ומשכח הכין הה"ד ועצת אחיתופל אשר יעץ וכו' כאשר ישאל איש איש קרי ולא כתיב שלא יכלו הכתובים לקרותו איש ע"כ : ולע"דן לדקד מי הכריח כן לא"ז ל' מה הוה אחיתופל עביד וכו' שפשט הכתוב הוא שהיתה נכונ' עצתו כאשר ישאל דבר האלהים והם הדברים הנבואיים ועוד מה שדרש באיש קרי ולא כתיב שלא יכלו הכתובים לקרותו איש שהאיש הזה לא על אחיתופל נאמ' כי אם על איש ואיש הבא לשאול א"כ מאי לא יכלו הכתובים כו' · ונראה שהוקשה לו שלא היה לו להקים העצה נכונה של אחיתופל אל כאשר ישאל איש כי מה לנו בשאלה לא הי"ל אלא ועצת אחיתופל וכו' בדבר האלהים ועוד קשה הא' כן כל עצת אחיתופל שהוא מיותר לעומת זה הכריחו שהיה נותן לו עצה לכל איש השואל ממנו וזהו ועצ' אחיתופל אשר יעץ בימים ההם לכל איש ישרא' מהכללות היה מיעצו עצה נכונה ואח"כ היה אומר לו נם לא את עצתי זאת עצתי לך שאל באורים והוא מבטיחו כדי שיבא לבו נכון במ"ש לו שעצתו היא כאשר השאל הענין הזה מהאלהים כן ישובו לו בדבר האלהים כעצתו בכוון וז"ש ואי לית את מימין לי זיל ושאיל באורים ותומים שהם דבר האלהים הנז' ומלד זה הוכרחו לפר' ועצת אחיתופל אשר יעץ לכל איש ואיש הבא ליטול ממנו עצה כמ"ש הוה בר נש ממליך ביה מהקושיא הנז' שאלו הפסוק לא דבר כי אם בדוד ואבשלו' יקשה הו' גם לדוד גם לאבשלום מאומ' כן נראה שמ"ש ועצת אחיתופל אשר יעץ הוא לכל בר נש המלך בו ובזה ידקדק אומר כן עצת אחיתופל גם לדוד אלא שיקש' קצת בזו ואין צ"ל זו היא הסתה לכל העולם נותן עצה נכונה לדוד מיבעיא ולא היא שאין זו קושיא שאחרי הודיע אותנו חז"ל ככז"ל שאחיתופל המזל הטעהו שרא' שלשלת מלכות יוצאה ממנו א"כ אפש' לוי שבחתו עצה לדוד או לאבשלום יכשלם בעצה וייעץ אותם לפי דרכו לז"א דלא מבעיא לשאר העולם שהיה מיעץ אותם מועצו' כדת כהוגנות אלא גם לדוד גם לאבשלום ומה שאמר איש קרי ולא כתיב הכונה שאמרו חכמינו ז"ל מתוך מה שראו איש קרי ולא כתיב הכריחו שעל אחיתופל ידבר שאם על האיש השואל כאמר למה לא כתי' איש וז"ש במאמ' איש קרי ולא כתיב לא יכלו וכו' דהכרח הענין הוא משום דקרי ולא כתיב דע"כ על אחיתופל קאמ' והכנ' הכתוב שהיו עצותיו כ"כ נכונות שכאשר ישאלו ממנו לא ישוער כשואלים מאת איש בעל תבונ' ועצ' אלא כאלו שואלי' מאת המדבר בדבר האלהי' על אחיתופל מלאך ולא איש האלהי' ואין הדרשה הזו סותר' הדרשה הקודמת שאמר ואי לית את מימין לי זיל ושאיל באורי' ותומי' כי הדרש' הראשונה דרשו כפי הקרי כאשר ישאל איש בדבר האלהים ודרש' זו דרשו משום דלא כתיב איש שכוונת הפ' לדבר על אחיתופל כאומר שלא יכלו לקרותו איש אלא מלאך הוא א"כ ב' הדרשות אמת נודקו' יחדיו הא' בקרי והב' בכתיב והבן זה ובמה שלא יכלו הכתובים לקרותו איש הוא לשבח אחיתופל כי כמלאך ה' צבאו' הוא וכן הר"דק ובדרש איש קרי ולא כתיב לא היה איש אלא מלאך ע"כ · והיה אפשר לדרשו לגנאי שאיננו אפי' איש אבל הא' עיקר עוד אפש' לפרש הפ' שמקים עצת אחיתופל לכאשר ישאל השואל באורים ותומים הוא הכהן השואל באורים ותומים שהם דברי האלהים שמדבר ע"י ולא יכלו הכתובים לקרותו איש אל הכהן ההוא כי שפתי כהן ישמרו דעת וכו' כי מלאך ה' צבאות הוא ולפי זה לא יש כאן כי אם דרש' אח' בפ' שהיה מיעץ אחיתופל לכל איש ואיש על' כנוב' ואומר לו ואי לית את מימין לי וכו' כי עצתו היתה כאשר ישאל איש הכהן גדול בדבר האלהי' הם אורי' ותומים ולא יכלו הכתובי' לקרותו איש לאותו הכהן כי מלאך הוא והוא פירוש נכון ואולי גם המאמר כוון לזה ועיין הר"דק וכן מהרי"א ז"ל פי' שהפ' הזה פרש לאחריו על עצת הפלגשי' ולפניו על עצת אבחרה נא וכו' שעם היו' עצתו נכונה שלזה לא עבי

יָעַץ בַּיָּמִים הָהֵם כַּאֲשֶׁר יִשְׁאַל־
בִּדְבַר הָאֱלֹהִים כֵּן כָּל־עֲצַת אֲחִיתֹפֶל
גַּם־לְדָוִד גַּם־לְאַבְשָׁלֹם׃
יז
א וַיֹּאמֶר אֲחִיתֹפֶל אֶל־
אַבְשָׁלֹם אֶבְחֲרָה נָּא שְׁנֵים־עָשָׂר
אֶלֶף אִישׁ וְאָקוּמָה וְאֶרְדְּפָה אַחֲרֵי־
דָוִד הַלָּיְלָה׃ וְאָבוֹא עָלָיו וְהוּא יָגֵעַ
וּרְפֵה יָדַיִם וְהַחֲרַדְתִּי אֹתוֹ וְנָס כָּל־
הָעָם אֲשֶׁר־אִתּוֹ וְהִכֵּיתִי אֶת־הַמֶּלֶךְ
לְבַדּוֹ׃ וְאָשִׁיבָה כָל־הָעָם אֵלֶיךָ
כְּשׁוּב הַכֹּל הָאִישׁ אֲשֶׁר אַתָּה מְבַקֵּשׁ
כָּל־הָעָם יִהְיֶה שָׁלוֹם׃ וַיִּישַׁר הַדָּבָר
בְּעֵינֵי

אִיש קרי ולא כתיב · י"ד הפ' · י"ד חס' · ל' · ל' · ד' · ל'כתי' ה' ל' · ד' · ל'וא' וכשוב · ג' מל'

בְּיוֹמַיָּא הָאִינוּן כְּמָא דְשָׁאִיל גַּבְרָא
בְּפִתְגָמָא דַיָי כֵּן כָּל מִלְכָּא דַאֲחִיתֹפֶל
אַף לְדָוִד אַף לְאַבְשָׁלוֹם׃ וַאֲמַר
אֲחִיתֹפֶל לְאַבְשָׁלוֹם אֶבְחַר כְּעַן תְּרֵי
עֲסַר אַלְפִין גַּבְרָא וְאָקוּם וְאֶרְדּוֹף בָּתַר
דָּוִד בְּלֵילְיָא׃ וְאֵיתֵי עֲלוֹהִי כַּד הוּא
מְשַׁלְהֵי וִידוֹהִי מְרַשְׁלָן וְאָזִיעַ יָתֵיהּ
וְיֵעֱרוֹק כָּל עַמָּא דִי עִימֵּיהּ וְאֶקְטוֹל
יַת מַלְכָּא בִּלְחוֹדוֹהִי׃ וְאָתֵיב כָּל
עַמָּא לְוָתָךְ יְרַתּוּבוּן כּוּלְּהוֹן בָּתַר
דְּיִתְקְטַל גַּבְרָא דְאַתְּ בָּעֵי כָּל עַמָּא
יְהֵי שְׁלָם׃ וּכְשַׁר פִּתְגָמָא
בְּעֵינֵי

ואשיבה ד' בקריאה ומל' וסי' ואשיבה כל העם אליך · ואשיבה שפטיך כבראשונה ויועציך · ואשיבה ידי עליך ואשיבה חרפי דבר : ויישר ג' מלאים בליש' וסי' נמסר בסדר בלק :

רדק

כאשר ישאל איש בדבר האלהי' · איש קרי ולא כתיב והכתוב ר"ל על דוד כן היתה עצתו נכונה ומתאמתת לדו' כמו אם היה דוד שואל בדבר האלהים כי אחיתופל יועץ היה לדוד כמו שאומר בדברי הימים ואחיתופל יועץ למלך וקרי איש כלומר לכל אדם המתיעץ בו ומה שאמר לדוד כי לא היה לו יועץ תמיד ומה שאמר גם לדוד גם לאבשלום האחד לרבו' על חבירו כמו גם נאכנס גם בקרבס קחו פי עתה שב להיות יועץ אבשלום כמו שהיה יועץ דוד · ובדרש איש קרי ולא כתיב לא היה איש אלא מלאך : גם לאבשלום · ואע"פ שזה היתה עצתו תחילה לאבשלום דבר הפלגשים עצה נכונה הית' ואף על פי שהיתה לרעה כי בדבר ההוא חזקו ידי כל אשר אתו וידעו כי לא יעשה עוד אביו שלו' עמו וגם העצה הזאת האחרת היתה נכונה ואילו נעשתה היה נהרג דוד כדבריו אלא שהקב"ה צוה להפר העצה : שנים עשר אלף · אלף מכל שבט ושבט : כשוב הכל · כשוב כל דבר שירצה אדם להשיב אליו כן נקל להשיב אליך כל העם וי"ת כד יתיבון כלהון : האיש אשר אתה מבקש · אחר אשר אהרוג האיש אשר אתה מבקש רעתו והו' דוד כמו שאמ' והכיתי את המלך לבדו וכ"תי בתר דיתקטל גבר' דאת בעי' ואמרו כי השנא' הגדולה הזאת שהיה שונא אחיתופל את דוד שיעץ הריגתו ובזהו בדבריו שאמר אחרי דוד ולא אמר אחרי המלך דוד מפני המעשה שעש' בבת שבע ואמרו כי בת שבע היתה בת בנו של אחיתופל דכתיב הלא זאת בת שבע בת אליעם וכתי' אליעם בן אחיתופל הגילוני : בעי'

את' מבקש · ר"ל כזה הדרך אשיב כל ישראל בכללם אליך כי הכיתי האיש אשר אתה מבקש יהיה כשוב הכל כי ממיתת דוד ימשך שישובו כל ישראל אליך ויהיה זה סבה שלא תשחית עימך אשר אתך או אשר את דוד אך יהיה כל העם שלום בלי מלחמה כי אחר מותו לא יתכן שתהיה שם מלחמה כלל על זה : בעיני

רשי

כשוב הכל אליך האיש אשר אתה מבקש · יעשה בו בקשתך ויהרג ואחר כך כל העם יהיה שלום וזה מקרא קצר : ובעיני

רלבג

כן כל עצת אחיתופל גם לדוד גם לאבשלום · הנה אחיתופל היה אבי אביה של בת שבע אשת דוד של' בגבורי דוד אליעם בן אחיתופל הגילוני והנה בת שבע היתה בת אליעם כאמרו הלא זאת בת שבע בת אליעם והנה עם כל זה ספר כי עצתו היתה תמיד בתכלית מה שאפשר מהטוב להגיע אל התכלית לדוד בהיותו יועץ דוד ואחר שהיה בקושרים היתה עצתו גם כן שלמה לאבשלום כנגד דוד : ואשיבה כל העם אליך כשוב הכל האיש אשר

מנחה קטנה

והכיתי את המלך לבדו וגו' · בפה היה מגלה אחיתופל שהוא יכה המלך כדי שלא יאשם אבשלום שהרג לאביו כי יאמרו שאחיתופל עשה זה שהוא גואל הדם של אוריה אתנו כי מתן בכו גם אתנו יקרא וגם על אשר עשה בת בנו שאח"כ אם אחר יהרג לדוד וכ"ש כשאבשלום יהרגנו יהי' זה נגאי גדול לאבשלום שיאמרו שיש בו מדת אכזריות שאין יאה למלך מדה זו אלא להיות רחמן ולנהל עמו לאט לא באכזריות וע"כ אין טוב כי אם והכיתי אני את המלך ואז לא תאשם אתה כי יאמרו אלוהים זה במצות אבשלום לא היו הורגי' למלך לבדו כי אם גם העם אשר עמו אלא ודאי אני עשיתי מדעתי לנקו' נקמתי מהמלך ואז ואשיבה כל העם אליך כי כולם יתרצו · אותך למלך וע"כ ויישר הדבר בעיני אבשלום וגו' : גם

פי' רבי' ישעיה

כשוב הכל האיש אשר אתה מבקש כל העם יהיה שלום · פי' כשוב הכל אליך האיש אשר אתה מבקש ואחרי כן לכל העם יהיה שלום :

כלי יקר

חושי דבר עליה כי נכונה היא ועוד שמא יחשדוהו לבער ומפר עצה נכונה ע"כ שתק בפעם הא' גם שמע אותה העצה אמנם בעצה הב' הפר העצ' ועם היות' נכונ' בעזר הש"י שנתן לחן את עצת חושי ולא את עצת אחיתופל וכבר ביאר הפילוסוף שהעצ' היא בדברי' העתידי' והאפשריי' ועבייג' לעמו' על הסיבו' והדברי' אשר יגיע בהם לכל דבר אל התכלי' הנרצ' והיה אחיתופל שלא יחטיא בהערתו בסבה ודרך מהדרכים המיוחדים להגיע אל הדרוש ולכן אמר שהיה עניינו כאשר ישאל בדבר האלהים ואולי טוב עצתו היה לו בכח אלהי להיות כח המדמה שלו מושפע ונשלם מאד מהעליונים וזהו כאשר ישאל בדבר האלהים ואחיתופל היה אבי אליעם אבי בת שבע כמ"ש בגבורי דוד אליעם בן אחיתופל הגילוני ונאמר הלא זאת בת שבע בת אליעם וכו' באופן שהיה זקנה של בת שבע אשת דוד ולזה בהיותו עם דוד היה מייעץ אותו באמת ובתמי' וכן כאשר היה בקושרים עם אבשלום היתה עצתו שלימה נגד דוד ולזה כיון באו' גם לדוד גם לאבשלום ובעל האפוד כתב שהיה אחיתופל קודם זה הזמן יועץ לאבשלום ואין זה מחייב מאו' גם לאבשלום כי זה כתב כותב הספ' לאמר שרא' עצת הפלגשים נכונה גם עצת אבחרה וכו' ע"כ והדין עם מהרי"א אם הכרח האפוד הוא מאו' גם לאבשלום כאשר הבין מהרי"א אבל לע"דן שהאפוד הכריחו לו' כן לשון הפ' שאומ' גם לדוד מלי גם אלא שהיה יועץ קודם זה לאבשלום ולדוד יחדיו ובזה נדקה תיבת גם לדוד והענין נכון בתיבת גם : ולע"דן שאחר בדברי חז"ל דעצת אחיתופל שיעץ לכל איש ואיש בזה הכתוב מדבר בזה מובן או' בימי' ההם דמיותר דודאי לא בימים האלו הוא אבל כוון לומר שעל כל עצה שיעץ בימים ההם לכל איש וז"ש בימי' ההם לו' שעל כלל מעצותיו אשר יעץ בימים ההם כולם יחדיו היו נכונות שזו הורא' על השכלתו הגדולה וחכמתו להקיף בכל העצות לכל איש ואיש דחכם עדיף מנביא ובזה יובן ג"כ או' גם לדוד ואם יקשה לך דזו ואין צ"ל זו עיין לעיל בתוך ביאור המאמר תיקנתי זה במש"ז"ל שאחיתופל חשב למלוך שהמזל הטעהו בזה הוא חידוש גם לדוד או אפשר שבזמן דוד כשהי' נותן לו עצה על עניניו בחלק מה הנוגע בענין אבשלום דרך משל כשברח לגשור וכיוצא היו עצותיו נכונו' גם לדוד והגם לרבות אבשלום שהיה מיעצו' עצה נכונ' לשניה' והקרי איש פשוט כפי שיט' המאמר הנז' אמנם בכתוב דלא כתוב איש אפשר שחוזר אל אחיתופל שרו' הכתוב ועצ' אחיתופל אשר יעץ בימים ההם הנה היתה כאשר ישאל אחיתופל הנז' בדבר האלהי' שכל איש הבא אליו היה נותן עצה נכונ' כאלו ישאל אחיתופל בדבר האלהי' כאלו יאמר עמוד והשמעה מה יאמר ה' לך ולזה לא כתיב איש וכן ג"כ כל עצ' אחיתופל גם לדוד גם לאבשלום כאלו ישאל אחיתופל את פי ה' ויגיד' לדוד או לאבשלום כל אחד בזמנו ואפי' שהיה בדעתו של אחיתופל למלוך שהמזל הטעהו כנז' עכ"ז נותן עצה נכונה גם לדוד גם לאבשלום :

ויאמר אחיתופל אבחרה נא וכו' ואבוא עליו וכו' עיין הר"דק ומהרי"א הניח כאן בעצה זאת ה' ענייני' הא' שלא ילך כל ישראל על דוד שלא יצטרך זמן רב לקבצם ובתוך כך ימלט דוד ויברח כי מלומד בניסי' הוא ולז"א אבחרה שנים עשר וכו' אלף למט' כהר"דק והענין הב' שלא ילך אבשלום כי ירא' על אביו מלהרע לזה אמר וארדפה אחרי דוד כי אחיתופל בעצמו ירדוף שלא יחמול והעניין השלישי בזמן שלא יהיה רק בלילה כמו שאמר ואבא עליו והוא יגע ורפה ידים רוצה לומר שלהיות הענין הזה בלילה תהיה פתאום הנה ומאחר יגע ורפה ידים כי יצא מהעיר יחף הוא ואנשיו הולכים בכוס ובכי ולא יהיה להם חוזק להלחם וגם כי להיות הדבר בלילה יחרדו כלפו' וזהו שאמר והחרדתי אותו והד' אומר אני הרגתי דוד שבזה יושלם הדבר וישאר אבשלום למלך שלם וכל אנשיו לא יפחדו עוד וזהו והכיתי המלך והחמישי לדעתו גם כן הוא והשיבה כל העם וכו' · והביא בכוונת הכתוב בשם הנוצרי' והשיב' כל העם כשוב הכל שישובו כולם אליו אנשי דוד ואנשי אבשלום ולא ימיתם ונתן הסיבה למה ישיב כולם אליו באומרו האיש אשר אתה מבקש רוצה לומר לפי שאין אתה מבקש לא איש אחד הוא דוד ולכן אותו אמית ואשיב כל העם אליך עד כאן ולדעת זה כשוב הכל בכ"ף הדמיון בלתי צודק ומהר"יא ז"ל כתב ואשיבה כל העם אליך רוצה לומר העם אשר עם דוד כשוב הכל וכו' כלומר כאשר שבו הכל אל האיש אשר אתה מבקש שהוא במות שאול שבו כל ישראל אליו ככה במות דוד ישובו כל ישראל אליך כי יקרה לו עם אנשיו דוד כאשר קרה לדוד עם אנשי שאול. ע"כ וחסרה תיבת אל האיש : ולע"דן שמלבד הבחירה הצריכה להיות היותר גבורים צריך להסקיף בבחירה לבחור אותם אנשים שגואלי נפש דוד שלא יחמלו עליו כלל וזהו שאמר אבחרה נא שיהיה הוא הבוחר בהשערתו היותר שונאים לדוד באופן שיהיו כלם יחדיו כאיש אחד מוסכמים בעניינם ובפרט בהריגת דוד וזהו שאמר שנים עשר אלף איש ואקומה וארדפה וכו' וכיון לעשות הדבר מהר אבחרה נא עתה הכף ומיד ולהיות בלילה כדי שיטעה דוד לומר אולי או הם האפלים בי ובאים לחסות בצלי וברחים מאבשלום וארדפה את דוד שיב לו לומר אבל אמר אחרי דוד ארדפה לפי האמת אבל אראה כאלו אחרי דוד אני הולך להיות אחריו בשאר העם אשר אתו וז"ש ואבוא עליו וכו' שהוא יחרד כי לאמת הדבר אם למלחמה באים אם לשלום. העם ינוסו שעומדי' במשמר ובלתי רפויי ידים אבל הוא רפה ידים ויגע ואולי רמז באומרו ורפה ידים שמלבד היותו יגע הנה יהיה גם כן ורפה ידים מבהלה שלא ידע אם לשלום באו או למלחמה ובזה והחרדתי אותו וגם כל העם וכו' והרגתי אותו לבדו כי ידיו רפויית מלהלחם שיחשוב אולי הם נופלים אליו ולא באים להלחם וחז"ל אמרו במדרש שמואל עד שלא חטא דוד אמר ה' אורי וישעי ממי אירא וכיון שחטא מה כתיב והוא יגע ורפה ידים והחרדתי אותו וכו' רמזו בי יהיה רפה ידים מן העבירה שבידו אשר ביד כל אדם יחתום בפרעותי היד כאשר פירשתי בפסוק אין שר ביה הסוהר רואה את

כל מאומ' בידו בידו דייקא באשר ה' אתו לא היה רואה שיהיה בידו מאומה מהחטא וכמו שפירשתי שם בכלי חמדה וטעם השנאה הזאת לדעת הר"דק ז"ל מפני ששכב בזנות את בת שבע בת בנו אליעם ויקשה מאד על טעם זה שכיון שהמליכו ויצא ממנה שלמה היורש המלכות על פי השם יתב' אשר אהבו ונשבע לה דוד המלך עליו השלו' כי שלמ' בנך ימלוך אחרי לא נעלם זה מאחיתופל והוא היועץ שלו אם כן למה מנאהו לכן נראה טעם השנא' מפני מה שזכרתי למעלה שהמזל הטעהו שהוא מלך וחשב להרוג את דוד ואחר כך את אבשלו' על שעיכה בשי אביו ואחיתופל יירש המלכו' והטעם השני לפי שבעת שמינה דוד שבעים אלף זקנים לא מינה דוד את אחיתופל עמהם ומאז שנא את דוד כמו שאמר בילקוט בפסו' וירכיבו את ארון האלהים בסימן קמ"ב ומכל מקום נריכי' אנו לטעם הר"דק ז"ל עם היות בלתי מספיק כי הטעם ההוא היה לאומר אחיתופל בישראל שנאה לדוד על רוע מעשיו ובקרבו ישים ארבו מהטעמים הנזכרים ולזה אמר וארדפה אחרי דוד דרך בזוי לא אמר אחרי המלך או כיון גם כן לומר שירדוף באכזרות לב כרודף דוד כהדיוט ולא כרודף אחרי המלך :

ואשיבה כל העם וכו' כונת כל לכלול גם אשר עמו גם אשר עם דוד שלא יפקד מהם איש אשיבהו אליך ולעבודתך ודע אתה אבשלום כי כשיעור השמחה שהי' כשוב כל העם אליך כשיעור זאת השמחה תהיה הכאת האיש אשר אתה מבקש באופן שקול הכל האיש אשר אתה מבקש לכן אל תטעה בדעתך לרחם עליו שמא תאמר ולמה לא נכה כל העם אשר עם דוד כי שנאה מי הוי טבא ולעולם הוא עומד בשנאתו לזה אמר כל העם יהיה שלום כי אפילו העומדי' עמו אנוסי' בעל כרחם באופן שכל העם יהיה שלום באילו שלום עמך :

ויישר הדבר וכו' עיין רש"י ז"ל ומהרי"א ויישר הדבר כלומר כלל הדבר במה שילך אחיתופל ובחורי ישראל אך אמנם למה שראו בדבריו דברים זרים מהכאת דוד וזולתו לא נחה דעת אבשלו' כי ובקש לדע' עצת חושי · ולע"דן שהכתוב הזה מודיע נפלאות תמים דעים שעם היות שישר הדבר בעיני אבשלום ובעיני זקני ישראל ואפילו הכשרי' כי כל זקני ישראל כתיב לרבות כלם עכ"ז תפלת דוד שאמר סכל נא את עצת אחיתופל לעורר אבשלום הרודף ועיין רז"ל נג ז"ל ועם כל זה ה' נתן בלבו שישאל :

ויאמר קרא נא גם לחושי י"ל גם לאתויי מאי וגם הוא מיותר די שיאמר ונשמעה מה בפיו ומהרי"א אמר גם לחושי לרמוז החשד אשר היה בעצמו לאיתו רעה דוד ע"כ :

ולע"דן אפשר גם לחושי לרבות שאר הזקנים היועצי' כי תשועה ברוב יועץ ואמר גם הוא ר"ל גם הוא איש עצה ותבונה גם שב גם ישים ומה' יצא הדבר הזה לתתו לחן בעיני אבשלום ואפשר עוד שאמר גם לחושי גם הוא לפי שהיה אפשר שיקראוהו ויאמר לו הנה נא עלתך מבלי שיודיעוהו עצ' אחיתופל אשר יעץ ואולי היה מקפיד אחיתופל ולא היה מניחו לקרוהו כל שכן לקרא אותו הוא בעצמו שהרי אמר קרא נא וכו' שהמובן הוא לאחיתופל לז"א קרא נא גם לחושי ר"ל תכלית הקריאה היא לשיבא כאן ויוכיח בעצת מלך כדי שתהיה אתה והוא מוסכמים בה כי אם תחזקנה ידי הכל בעצה מוסכמת ז"ש קרא נא גם לחושי ר"ל שתהיה אתה גם חושי מתוכחים בעצה הזו ונשמעה מה בפיו דבריא לי גם הוא יסכים עמך ואז חזק ונתחזק יותר זוית' ולזה בפא חושי הגידו לו כה דבר אחיתופל וכו' ולא שאלו את פיו לאמר מה נעשה :

ויבא חושי וכו' מהרי"א הנה אבשלום שאל את חושי היעשו דברו של אחיתופל אם אין וזה יורה שלא נחה דעתו של אבשלום בדברי אחיתופל ונתן מקום לחושי שיחלוק עליו ולז"א אם אין אתה דבר ולזה חושי ענה כן לומר לא טובה העצה וכו' : ולע"דן לדקדק תיבת לאמר במה שזכרתי למהרי"א שאבשלום נתן פתחון פה לחושי לאמר לא טובה העצה וכו' ז"ש ויאמר אבשלום אליו לאמר שיאמר וימית גם הוא ולא יירא כי בדבר הזה דבר קשה דבר אחיתופל שהרוג את אבי וזהו בדבר הזה ולא אמ' במה שיעץ אחיתופל כי לא ראה לקרותה עצה כי לא ישרה בעיניו או אפשר לאמר שהודיע דרך ארץ והוא שלא אמר אבשלום לחושי כדבר הזה יעץ אחיתופל אלא בדבר הזה דבר משתי בחינות הא' שאינו דרך ארץ למלוך על מה שסבר הישכם והשני' שהי' מקפיד חושי על שלא השיבו אותו לקרותו בעת היכוח בעצה לזה ויאמר אבשלום אליו לאמר כדבר הזה דבר דרך דיבור שעדיין לא תקע עצמו אחיתופל להסכי' שהיא עצה שלא נעשה דבר עצה והסכמ' רק דבר אחיתופל ולא אמר יעץ אחיתופל שלא נעשה דברו אם אין אתה דבר סבר' לכאן או לכאן להכריע מה שנעשה כי קהל עדתינו עליך יעמודו ז"ש את' דבר רוצה לומר אתה ידעת את האיש ואת שיחו כי רעהו היית דבר נא ונעשה וזהו יתור תיבת אתה :

ויאמר חושי אל אבשלום לא טובה העצה וכו' עיין הר"דק ז"ל וכן מהרי"א ז"ל בקירוב אע"פ שעצתו הרא' שונה לחלל יצועי אביך היתה נכונה ואם כן לפי שסבר נעשתה ויצאת לפועל אך בפעם הזאת לא טובה : ולע"דן שאמר חושי העצה הזאת אשר יעץ אחיתופל לקחת קצת מגבורי ישראל לרדוף אחרי דוד שלא להטריח את כל ישראל טובה היא לפעם אחרת רק לא בפע' הזאת כי בפעם הזאת בתחיל' צריך לקבץ כל ישראל כי היה בפעם הראשונה וצריך להת פחד' ואימת עליהם המנ' אם ברח דוד מפחדו אז תאות עצת אחיתופל לרדוף אחריו אחיתופל בחלק מה מהגבורים עד הסוף אותו אם כן חושי לא דחה בשתי ידים את עצת אחיתופל בשתי ידים לגמרי כדי להחניפו רק לפי שעה בפעם הזאת אמר שלא יעשנה רק בפע' אחרת תעשה עצתו ומדוקדקת לשון בפעם הזאת בכ"ת ולא אמר כפעם הזא' גם מלד הענין מה לו לבזות עצת אחיתופל יומ'

גם

בפס' הזאת אע"פ שכל עצותיו נכונות בפעם הזה חטא בעצתו: כדוב שכול · שהוא מר נפש כשהרגו לו גורותיו והוא נלחם עם אדם אשר ימצא בחזקה ובמרירו' לב: ולא ילין את העם · כי הוא איש יודע מלחמה ויירא הוא שמא תבא עליו פתאום: ולא ילין את העם · כמו עם העם אלא יחבא באחת הפחתי' ולא ידע אדם מקומו אם כן מה שאמר אחיתופל והכיתי את המלך לבדו זה לא יהיה אם כן עצתו בטלה: באחת הפחתי' · זכר פחת בלשון נקבה שאמר באחת ובמקום אחר זכר פחת בלשון זכר אל הפחת הגדול והפחת הוא חפיר' ותרגומו כחד מן קומציא כמו חופר גומץ או באחת המקומות שיוכל להחבא שם: ושמע השומע כי המלחמ' · הכעסת בלילה לא יבחין אדם בין מערכה זו למערכה אחרת אשר כנגדה והראשונים מאלו שנים עשר אלף שיפלו על ידי חיל דוד וחיל דוד נסתרים ועומדים על עמדם וילחמו כנגדם הנופלים עליהם ותהיה הצעקה ביניהם וישמע השומע מאלו שנים עשר אלף מהאחרוני' שבהם כשישמעו הצעקה וידעו כי חיל דוד הם גבורי' ומרי נפש וגלחמו' בחוזקה ויאמ' השומע היתה מגפה בעם אשר אחרי אבשלום וגם הם המנוצחים כי לא יבחנו בלילה: והוא גם בן חיל · פי' והוא אחיתופל שהוא בן חיל שאמר אבחרה נא שנים עשר אלף אע"פ שהוא בן חיל ולבו כלב האריה שבחו כדי שלא ירגה כי כדי לגלותו הוא מדבר כלומר אפילו אחיתופל שלבו כלב האריה המס ימס לקול השמוע' שישמע ויחשוב כי אנשיו הם המנוצחים וימס לבבו אלא יעצתי שתהיה המלחמה ביו' ובידיעת כל ישרא' שיאספו מדן ועד באר שבע ובגלוי תהיה המלחמה: ופניך

ה בְּעֵינֵי אַבְשָׁלֹם וּבְעֵינֵי כָּל־זִקְנֵי יִשְׂרָאֵל: וַיֹּאמֶר אַבְשָׁלוֹם קְרָא נָא גַּם לְחוּשַׁי הָאַרְכִּי וְנִשְׁמְעָה מַה־בְּפִיו גַּם־הוּא: וַיָּבֹא חוּשַׁי אֶל־אַבְשָׁלוֹם וַיֹּאמֶר אַבְשָׁלוֹם אֵלָיו לֵאמֹר כַּדָּבָר הַזֶּה דִּבֶּר אֲחִיתֹפֶל הֲנַעֲשֶׂה אֶת־דְּבָרוֹ אִם־אַיִן אַתָּה דַבֵּר: וַיֹּאמֶר חוּשַׁי אֶל־אַבְשָׁלוֹם לֹא־טוֹבָה הָעֵצָה אֲשֶׁר־יָעַץ אֲחִיתֹפֶל בַּפַּעַם הַזֹּאת: וַיֹּאמֶר חוּשַׁי אַתָּה יָדַעְתָּ אֶת־אָבִיךָ וְאֶת־אֲנָשָׁיו כִּי גִבֹּרִים הֵמָּה וּמָרֵי נֶפֶשׁ הֵמָּה כְּדֹב שַׁכּוּל בַּשָּׂדֶה וְאָבִיךָ אִישׁ מִלְחָמָה וְלֹא יָלִין אֶת־הָעָם: הִנֵּה עַתָּה הוּא־נֶחְבָּא בְּאַחַת הַפְּחָתִים אוֹ בְּאַחַד הַמְּקוֹמֹת וְהָיָה כִּנְפֹל בָּהֶם בַּתְּחִלָּה וְשָׁמַע הַשֹּׁמֵעַ וְאָמַר הָיְתָה מַגֵּפָה בָּעָם אֲשֶׁר אַחֲרֵי אַבְשָׁלֹם:
י וְהוּא גַם־בֶּן־חַיִל אֲשֶׁר לִבּוֹ כְּלֵב הָאַרְיֵה הִמֵּס יִמָּס כִּי־יֹדֵעַ כָּל־יִשְׂרָאֵל כִּי־גִבּוֹר אָבִיךָ וּבְנֵי־חַיִל אשר

בְּעֵינֵי אַבְשָׁלוֹם וּבְעֵינֵי כָּל סָבֵי יִשְׂרָאֵל: וַאֲמַר אַבְשָׁלוֹם קְרִי כְעַן אַף לְחוּשַׁי אַרְכָּאָה וְנִשְׁמַע מַה דְּיֵימַר אַף הוּא: וַאֲתָא חוּשַׁי לְוָת אַבְשָׁלוֹם וַאֲמַר אַבְשָׁלוֹם לֵיהּ לְמֵימַר כְּפִתְגָמָא הָדֵין מַלִּיל אֲחִיתֹפֶל הֲנַעְבֵּיד יַת פִּתְגָמֵיהּ אִם לָא דִּכְשַׁר בְּעֵינָךְ אַתְּ מַלִּיל: וַאֲמַר חוּשַׁי לְאַבְשָׁלוֹם לָא תַקִּין מִלְּכָא דְּמַלַּךְ אֲחִיתוֹפֶל בְּזִמְנָא הָדָא: וַאֲמַר חוּשַׁי אַתְּ יְדַעְתָּא יַת אֲבוּךְ וְיַת גֻּבְרוֹהִי אֲרֵי גִבָּרִין אִינוּן וּמְרִירַן נַפְשַׁן אִינוּן כְּדוֹב תַּכֵּל בְּחַקְלָא וַאֲבוּךְ גְּבַר עָבִיד קְרָבִין וְלָא יְבִית יַת עַמָּא: הָא כְעַן הוּא טָמִיר בַּחֲדָא מִן קוּמְצַיָּא אוֹ בַּחֲדָא מִן אַתְרַיָּא וִיהֵי כְּמִיפַּל בְּהוֹן בְּקַדְמֵיתָא וְיִשְׁמַע דִּי שְׁמַע וְיֵימַר הֲוָת מַחְתָּא בְּעַמָּא דְּבָתַר אַבְשָׁלוֹם: וְהוּא אַף גְּבַר גִּבַּר דְּלִבֵּיהּ כְּלִבָּא דְאַרְיָא מִמַּס יִמְסֵי אֲרֵי יָדַע כָּל יִשְׂרָאֵל אֲרֵי גִּיבַּר אֲבוּךְ וְגַבְרִין גִּבָּרִין די

רשי

ובעיני זקני ישרא' · זקני אשמאי: ואביך איש מלחמה · ויודע עניני מלחמה וטכסיסיה וטוב מארב ובטוח הו' שתרדוף הלילה לבא עליו לפיכך לא ילין עם שאר העם: הנה עתה הוא נחבא · וכשתבא על מחנה העם אשר אתו הו' לא יהיה שם שתהרגנו: והיה כנפל בהם בתחלה · אני אמרתי לך · כי אנשיו גבורים ומרי נפש ואם יהרגו בעמך תהיה בם מפלה במלחמ' זו היא שהיא ראשונ' ושמע השומע מכל ישראל הבאים להתחבר אליך ואמר היתה מגפה בעם אבשלום: והוא גם בן חיל · ואותו השומע אפי' הוא בן חיל ולבו כלב האריה המס ימס בפחד ורעד' ולא יתקשר עוד אליך כי יאמר כבר התחיל ליפול ונעגש הוא על אביו ולא יצליח: כי

רלבג

בעיני כל זקני ישראל · הנה כל חכמי ישראל הסכימו בזאת העצה כי גם האמינו בדברי אבשלום אל העם שאין אביו רוצה לעשות דין ומשפט לאחד מהבאי' לפניו עם שזה היה מהש"י לענוש את דוד על דבר אוריה החתי: כדוב שכול בשדה · ר"ל כדוב טורף ולרוב טרפו קראו שכול כיותו משכל והנה אביך איש מלחמה ולזה הוא יודע באי זה צד יאות שיכה בזאת המלחמה ומפני זה לא ילין העם כמוס מלון מפורסם אבל הוא נחבא עתה באחת מהמקומו' אשר יתכן לו ההחבא שם והיה כשיפלו מהם בתחלה בני החיל הרודפים אחריהם וימותו על ידם בעבור שאינם נשמרים מהם שיהיו שם ושמע השומע זה ואמר שכבר היתה מגפה בעם אשר אחרי אבשלום יהיה זה סבה להביא מורך לב בלב הנשארים וינוסו ויפלו ביד דוד ואנשיו ועוד כי דוד הוא גם כן בן חיל אשר לבו כלב האריה ואיך תחשוב שימס לבבו כמו שאמר אחיתופל והחרדתי אותו וגם כל העם אשר אתו הנה יודע כל ישראל כי גבור אביך ואשר אתו הם בני חיל ולא ימס לבבם או ירצה בזה כי ממורך הלב אשר יפול בלב החיל אשר לאבשלום שמעם כי מגפה היתה בעם אשר אחרי אבשלום הנה לא יהיה שם אחד אף על פי שיהיה בן חיל ולבו כלב האריה שלא ימס לבבו ויוסיף להם מורך בלבבם מה שמפורסם לכל ישראל כי גבור אביך והאנשים אשר אתו בני חיל: ויאמר

פי' רבינו ישעיה

והיה כנפול בהם בתחלה · פירוש הוא יארוב ויפול וינגח במגיהם שלך תחלה ואם ישמע השומע כי היתה מגפה בעם אשר אחרי אבשלום ירפו ידי כל העם מללכת עוד אחריך: המס ימס · בתימה איננו טוב שתכנים לספק אלא קבץ כל ישראל אליך ואתה תלך עמהם ובכל מקום שיהיה יחבא אותו:

מסרה

אם אין ד' בקריא' וסי' נמסר בסדר בשלח: שכול ג' בקריאה וסימן כדוב שכול בשדה · אפגשם כדוב שכול · פגש דוב שכול · תלתיהון גבי דוב · סימן והלך מרי שנה בשנה · ונמצאתי לכם המקומות כתיב מל' דמל' · הנה עתה הוא נחבא · ובאנו אליו באחת המקומות · כבקרת רועה עדרו · המקומות כתיב הס' וי"ו בתר' ושארא המקומות כתיב חסר וי"ו קדמא:

כלי יקר

לא עצתו ומכלל הן אתה שומע לאו אלא ודאי כדפרשית ובזה מובן גם אומרו לא טובה עצת אחיתופל אשר יעץ כי אומרו אשר יעץ רצה לומר אשר יעץ בדעת ותבונ' אך לא טוב לעשותה עתה אלא לאחר הותה כי פגה היא:

ויאמר חושי אתה ידעת וכו' הנה עתה וכו' עיין רש"י ז"ל והרד"ק ז"ל ולדבריו כנפול בהם בתחילה רוצה לומר בראשנים בתחילת המחנה ועיין הר"לבג ז"ל ומהר"יא ז"ל כתב כי אחיתופל יסד עצתו על היו' דוד רפה ידים ומתרשל ולזה אמר חושי אתה ידעת את אביך ואנשיו כי גבורים המה בטבעם מקדם ומאז זהו שאמר המה ועוד שני איך יתכן והאנשים ביגון לבם על רוע וקושי זמנ' יפעלו גבורות וזהו שאמר ומרי נפש המה והשלישי היותם כדוב שכול בשדה לא יוכל אדם לכבשם בנקל כאלו היו בתוך עיר כמו שאמר שאול נכר אותו אלהים בידי כי נסגר לבא בעיר דלתים ובריח זהו שאמר בשדה שהדוב שכול מר נפש ועומד בשדה צריך מאה בני אדם לנוצו ועל מה שבטח אחיתופל בגבורתו לא כן כי ואביך איש מלחמה יותר ממנו ומה שאמר מפאת הזמן היותו בלילה שימלא' ישנים על שקר הוא בוטח כי דוד לא ילין את העם רוצה לומר שלא יתנו הוא ואנשיו שינה לעינים ולעפעפים תנומה · ומה שאמר הנה הוא נחבא פירושו כשיטת הר"לבג ז"ל הנזכר לעיל והוסיף מהרי"א ז"ל בשיטתו כמה שאמר ושמע השומע וכו' שהרל"בג ז"ל פירש כפשוטו כנזכר לעיל · ומהר"יא ז"ל מפרשו שהוא גזרת הפסוק כלומר דע שכן יהיה וכן יקום כאשר אמרתי והיה כנפול בתחילה כי מחר בלי ספק יהיה האות הזה וישמע בעולם ויאמרו כן ממה שאירע במחנה אבשלום אם ילך בלילה הזאת כאשר יעץ אחיתופל זהו שאמ' ושמע השומע כעת מחר ואמר האומר היתה מגפה בעם אשר אחרי אבשלום רוצה לומר אם יקרה זה ודאי שישמע השומע וכו' כי כן יהיה וכן יקום והוא גם בן חיל על אחיתופל כפירש הרד"ק ז"ל הנזכר לעיל: ולע"דן כי לפי שאחיתופל בתחילת דבריו בזה את המלך דוד כמו שאמר אחרי דוד ולא אמר המלך דוד וזולת גבי ההכאה שאמר והכתי את המלך לבדו לכבוד עצמו הוא אומר שכביר מצאה ידו שיחשיבו אותו מאד שהכה את המלך או בבחינת היותה הכאת המלך שתחריד את כל שאר העם וישובו אל אבשלום מלכם אבל לא שם בדבריו אל כבוד המלך כאמור לזה חושי אמר בדבריו אתה ידעת את אביך לא קראו מלך לחלוק כבו' לאבשלום ולא אמר אתה ידעת את דוד שלא לפגום בכבוד דוד אבל אמ' אביך סתם והוא לשון כבוד שהרי חייב אדם בכבוד אביו ולגבי אורחיה להודיעו שחייב אדם בכבודו שאביו הוא וראוי שיכמרו רחמיו עליו שלא להרגו כדברי אחיתופל כי אביך קנך הוא ושנה בזה לזרזו באומרו ואביך איש מלחמה וכו' ולזה אמר כי גבורי' המה כדוב שכול העומד בלי גוריו כך אביך עומד בלי בנו אבשלום מר ומצטע' הוא כדוב שכול · ומשל כאות הוא ומתייחס בזאת הבחינה על דוד המלך עליו השלום ועל קצת אנשים אשר לא הוליכו בניהם עמם אבל הניחום בירושלם לנחיצת ההליכה או לקטנות בניו וכיוצא מהסיבו' שעל זה אמר כדוב שכול בשדה כך הם עומדים בשדה חוץ מבניהם ואביכם איש מלחמה רוצה לומר הוא לבדו איש מלחמה וכדאי הוא לבדו להלחם אות' והעד ענין גלית כי הוא לבדו בנערותו נלחם המלחמה ההיא כ"ש בהצטרף אליו עם וגבורים כיון שהוא לבד כדאי והוא איש מלחמה · ולא ילין את העם · עם העם שאינו צריך להיו' עם העם אבל הוא לבדו כדאי להלחם ולעשות קצת גבורות מגבורותיו או יהיה פי' ולא ילין את העם בעברות המדבר אבל בעבור את הירדן כמ"ש בסמוך אל תלן הלילה בעברו המדבר וגם עבור תעבור את וכו' שהוא פי' ולא ילין את העם או יהיה פירושו כאחד מהפירות הנז' לדקו יחדיו ואמר הנה עתה רוצה לומר לא די שלא ילין את העם ועמם הלילה אלא שהוא עתה בעת עיפה כזאת שעוד היום גדול הנה הוא נחבא כי הוא זריז ומכיר להתחבא מבעוד יום כל שכן שבלילה לא ילין ולדק חושי שהרי איתי אמר חי ה'

וחי אדוני המלך כי אם במקום אשר יהיה אדוני המלך אם למות ואם לחיים כי שם יהיה עבדך דמשמע שהמלך יהיה במקום מיוחד ועליו נשבע כי במקום אשר יהיה שם ביחוד אדוני המלך אם למות וכו' ואמר ידעתי בני ידעתי כי היה עמך ועם מחנך אשר ילך עם אחיתופל אבל עם כל זה חוששני כי היה כנפול בהם רוצה לומר בהם באנשי דוד בנפול בהם מכת חרב בתחלה עם כל זה שהנפילה בהם באנשי אביך היתה השומע ישמע ויטעה כי לילה הו' ויאמר היתה מגפה בעם אש' אחר אבשלום עם היות הדבר בהפך בנפול בהם והשומע הזה שיטעה בשמועתו ואמר רוצה לומר ואמר כן לרעהו השמעת קול הצעק' מהעם אשר אחרי אבשלום שהמגפ' בהם וימשך מזה נזק הן לשומע הן לחבירו אשר אמר לו שהיתה מגפה וכו' ז"ש והוא גם בן חיל ר"ל והוא על השומע תחלה ומאמר גם בן חיל השומע שני ששמע מהשומע הזה במה שאמר ואמר היתה מגפה בעם וכו' ז"ש והוא גם בן חיל השומע מפי השומע הגם שהוא בן חיל אשר לבו כלב האריה עכ"ז המס ימס כי יודע כל ישראל כי גבור אביך וכו' ובקר' יאמינו שהמגפה היתה בעם אשר אחרי אבשלום עם היו' הדבר בהפך שבהם באנשי דוד היתה הנפילה בתחלה עם כ"ז ושמע השומע בטעו' ואמ' לולהי היה' מגפה בעם אשר אחרי אבשלום מצד החזקה כי גבור אביך ובני חיל אשר אתו גדולה חזקה אפילו להטעות · או יאמר והוא גם בן חיל רוצה לומר והוא על דוד הנזכר במה שאמר הכתוב הנה עתה הוא נחבא באחת הפחתים וכו' אחר שגמר הענין חזר לראש אם כן היה לו חלישות כח ורפיון ידים מזו שהוא נחבא לזה פירש דבריו עתה הוא נחבא שאינו נחבא אלא עתה לפי שעה מקיים חבי כמעט רגע עד יעבור זעם ולעשות כל דבריו בעיון רב זהו שאמר והוא גם בן חיל רוצה לומר הע"פי שהמס ימס לבבו אל הבטח על זה כי לבו כלב האריה הוא כנודע ומפורסם לכל כי גבור אביך אם כן והוא על הנזכר הנה עתה הוא נחבא והוא גם בן חיל וגבורה אשר לבו כלב האריה אף על פי שהמס ימס כי יודע כל ישראל וכו' שהוא גבור והעם אשר אתו גבורי' אם כן אל תבטח לך ואל תשען על משענת קנה רצוץ בחשבך כי ידיו רפויות כי הע"פי שהמס ימס עם כל זה לבו כלב האריה לטרוף טרף:

כי יעצתי האסוף יאסף עליך כל ישראל וכו' · עיין רש"י ז"ל והרד"ק ז"ל וכן מהרי"א ז"ל: ולע"דן לדקדק אומרו יעצתי בלשון עבר גם כפל האסוף יאסף גם יתור כחול אשר על הים לרוב והרי אמר לסף עליך כל ישראל · ונראה שהקדים חושי לומר אל תחשבו שפתאום תשובתי ועצתי אליכם כי ה' יודע כי יעצתי מאז ביני לביני כשאתי ונתתי בעצות ויעצתי האסוף יאסף והכוונה כי ימשכו שתי תועלת מהאסיפה אשר על כל אחת מהם ראוי' האסיפ' ז"ש האח' שיאספו לקבל מלכותך והב' לתועל' הנצחון ברב עם הדר' מלך כמנהג היום בהמלך מלך יר"ה יבאו כל אנשיו לבקש ידו לקבל עול מלכותו זהו שאמר האסוף יאסף עליך כל ישראל רוצה לומר עליך לקבל עול מלכותך ראוי שיתקבצו מדן ועד באר שבע שהוא בחינת קבלת עולך בכל התחום ישראל והשנית לרבוי העם במלחמה זהו שאמר כחול הים לרוב ויהיה הסיבה להיות פניך הולכים בקרב כי אז מי יערב לבו לעמוד כמנהג היום במלך תוגר שבצאתו לא יעמוד איש מלאת אבל יבאו יחדיו כל העולם כחול וזה כיון באומרו האסוף יאסף שהאסיפה מוכרחת משתי בחינות הנזכרות ולגבי חדא תרתי כאומר ולגבי אורחיה אמר כחול אשר על הים לא אמר על שפת הים להורות תועלת הרבוי לומר שאף על פי שהגבורים אשר לדוד הם כגלי הים בכח גבורתם עם כל זה הרבוי של כל ישראל וזכותא דרבים עדיפא שיהיו דומה בדומ' כחול אשר על הים שאיכות החול לגבור על הים והחזירו אחור שלא יטבע העולם כן כל ישראל אשר תאסוף תהיה סגולתם כחול לגבור על הים וגלית מעל בו כלא הוא אביך ובני חילו: וראם

פי' רבינו ישעיה

ונחנו עליו · כנוח עליו : כאשר יפול הטל · לשון על פני כל אחיו נפל : עד הנחל · כמו נחל איתן מקום עמוק כמו גיא : להפר את עצת אחיתופל הטובה · פי' היא היתה עצת טובה לאבשלום שיעמוד הוא בירושלם וישלח אחריו חיל אחר חיל עד שייגעהו ויתפשהו ואושי בתכון שיצא הוא למלחמה ויראו ישר' את אדוניהם ויבושו ויפחדו ממנו ויתפשו אבשלים ויהרגוהו : פן יבולע למלך · כמו למה תבלע את נחלת יי' : בעין רוגל יתרגמו בעין קצרא הכובס קורא רוגל בעבור שכובש עליו ברגליו :

רדק

ופניך הולכי' בקרב · אתה תהיה במלחמה לא כמו שאמ' אחיתופל שילך הוא עם י"ב אלף איש ותשב אתה בירושלם והוא ישיב לך כל ישראל לא טובה עצתו כי טוב שתאסף אתה במלחמה כי יתחזקו ישראל להלחם כשתהיה אתה במלחמה ופירוש ופניך הולכים בקרב שתלך אתה בעצמך ולא תשלח אחר במקומך וכן אם אין פניך הולכים והמרו כנוי ההליכה בפני' כי בהם השמירה וההשגחה כאשר ילך האדם וי"ת ואת תהי אזיל בריש כולנא : באחת המקומות · כתיב באחת בת"ין וקרי באחד בד"לת : כאשר יפול הטל · שמכסה כל פני האדמ' כן נחנה עליו : ולא נותר בו · כמו ולא יותר עבר במקום עתיד ורבי' כמוהו : והשיאו · דרך גוזמא אמר כל כך יהיו ישר' רבים שאפילו ירימו חבלים אל העיר למשכה ולסחבה עד הנחל יוכלו לעשות עד אשר לא ישאר בעיר אפילו אבן אחת ומה שאמר אותו וזכר עיר שהיא לשון נקבה אותו את' על מגדל שהיה בתוך העיר כלו' אפילו יהיה מגדל עוז בתוך העיר שיאסוף אליה הכל יסחבו העיר והמגדל ויונתן תרגם והשיאו ויתכנשון כל ישראל על קרתא ההיא ויקפונה משריי' וגו' כבעמוד תרגם חבלים משריין כמו חבל נביאים או דעתו ועל חבלי האהלים אשר במחנה : שלחו · לפניכם יהונתן ואחימעץ שהיו חוץ לעי' והגידו · על ידיה' הגידו לדוד : תעבור · את הירדן : פן יבולע למלך · פן ישח' כמו אם יבלעכו ממקומו כי ירא אני שמא יעשו עצת אחיתופל אע"פ שאמרו כי טובה עצתי מעצתו אולי תתהפך דעת' עדיין לעצת אחיתופל לכן לא תלין הלילה בערבות המדבר שנודעת שם אלא עבור הלילה הירדן וי"ת פן יבולע דילמא יתהני למלכא ולא ידעתי דעתו : בעין

תרגום

די עמיה : ארי מלכית אתכנשא
יתכנשון עלך כל ישראל מדן ועד
באר שבע כחלא דיעל ימא לסגי
ואת תהי אזיל בריש כולנא : ונהך
עלוהי בחד מן אתריא דנהך להמן
ונשרי עלוהי כמא דשרי טלא על
ארעא ולא נשאר ביה ובכל גבריא
די עימיה אף חד : ואם לקרתא
יתכניש ויתכנשון כל ישראל על
קרתא ההיא ויקפונה משיריין ונעקר
יתה וית אבנהא ונרמינה לנחלא עד
דלא נשאר תמן אבנהא : ואמר
אבשלום וכל אנש ישראל תקין מלכא
דחושי ארכאה ממלכא דאחיתופל
ויי' פקיד לקלקלא ית מלכא
דאחיתופל תקנא בדיל דייתי יי' על
אבשלום ית בישתא : ואמר חושי
לצדוק ולאביתר כהניא כדין וכדין
מליך אחיתופל ית אבשלום וית סבי
ישראל וכדין מלכית אף אנא : וכען
שלחו בפריעו וחוו לדוד למימר לא
תבית בליליא במישרי מדברא ואף
מעבר תעיבר דילמא יתהני
למלכא ולכל עמא די עימיה :

ויהונתן

מקרא

אשר אתו : כי יעצתי האסף
יאסף עליך כל ישראל מדן ועד
באר שבע כחול אשר על הים לרב
ופניך הלכים בקרב : ובאנו אליו
באחת המקמות אשר נמצא שם
ונחנו עליו כאשר יפל הטל על
האדמה ולא נותר בו ובכל האנשים
אשר אתו גם אחד : ואם אל עיר
יאסף והשיאו כל ישראל אל העיר
ההיא חבלים וסחבנו אתו עד הנחל
עד אשר לא נמצא שם גם צרור :
ויאמר אבשלום
וכל איש ישראל טובה עצת חושי
הארכי מעצת אחיתפל ויהוה צוה
להפר את עצת אחיתפל הטובה
לבעבור הביא יהוה אל אבשלם
את הרעה : ויאמר חושי אל צדוק
ואל אביתר הכהנים כזאת וכזאת
יעץ אחיתפל את אבשלם ואת זקני
ישראל וכזאת וכזאת יעצתי אני :
ועתה שלחו מהרה והגידו לדוד
לאמר אל תלן הלילה בעברות
המדבר וגם עבור תעבור פן יבלע
למלך ולכל העם אשר אתו :

ויהונתן

(בגליון: כאחד ק' · בערבות ק')

רשי

כי יעצתי : כי זאת עצתי : ופניך הולכים · בראש ואת תהי אזיל בריש כולנא : ונחנו עליו · ונגוח עליו לשון חנייה כמו ויגח בכל גבול מצרים · נחה ארם על אפרים : חבלים · משריין כמו חבל נביאים חבלי רשעים : עד הנחל · חומת העיר כמו אל הגי : וגם עבור · תעבור את הירד' : פן יבלע למלך · שלא יעצתיו לטובה ויעשה כדברי אחיתופל : יבלע · יאמר לו בסתר ובבליעה : עין

רלבג

ויאמר אבשלום וכל איש ישראל · זה מורה כי זקני ישראל לא הסכימו בזאת העצה השנית : פן יבולע למלך ולכל העם אשר אתו · לאחר שזה תתישב העצה ביניהם על זה אין יפה בזה פן ישחית מה שהוא למלך מבשיו ובניו וטפיו ומה שהוא לכל העם אשר אתו ולא אמרו פן יבולע המלך...

מסרה

ואת זקני ג' בקריאה וסי' ויאמר חושי אל צדוק · וישלח את אליקים אשר על הבית דמלכים · וחברו דישעיה :

כלי יקר

ובאנו אליו עיין רש"י ז"ל והר"דק ז"ל ומהרי"א ז"ל ונחנו עליו כאשר יפול הטל לפי שאחיתופל אמר שילחמו עמו בלילה לעומתו אמר חושי שאחרי האסף כל ישראל לא ילכו לחנות עליו כי אם בעלות השחר שהיא בעת שיפול הטל על האדמה זהו שאמר כאשר יפול הטל רוצה לומר בזמן נפילת הטל ולפי שאמר אחיתופל והכתי את המלך לבדו לזה אמר ולא נותר בו ובכל האנשים אשר אתו גם אחד שלא נחלק עליו בין המלך ואנשיו אלא בגזרה שוה ומשפט אחד נעשה להם יחדיו בשוה עד כאן ולפירושו ז"ל אשר על האדמה אין לו צורך כיון שלא בא מאמר כאשר יפול וכו' אלא להורות הזמן של החנייה אין שייכות להזכיר על האדמה ולפי' הר"דק ז"ל ניחא ומה שאמ' ולא נותר וכו' למהרי"א ז"ל לא שיהרגום אבל יקחום יחדיו ויאספום יחדיו בנחושתיים ויומרו עוד ואם אל עיר יאסף והשיאו וכו' שישאו חבלים על החומות כמנהג לעשות סולמות חבלים להרס' ואחרי הריסתה יסחבו אותה עד הנחל עד אשר לא ימצא שם גם צרור וזה בדרך כובש הערי' כדי שלא יתחבא דוד שם ויקחוהו ויהיה תמיד ביד אבשלום בנו ולא יעשה דבר גדול לא שיכוונו להמיתו ולא להסירו ממלכותו עד כאן וח"ל אמרו כאשר יפול הטל לרמוז שלא יזיקו אותו אבל יהיו עליו כטל על האדמה המועיל מאד : ולע"דן ובאנו אליו באחת המקומות לפי שאמר למשל' שתי בחינות שאפשר שנמצא דוד באחד המקומות או באחת הפחתים ועתה הכתיב רמז לשניהם בתיבת באחת על הפחתי' והמקומות כמשמעו והקרי באחד המקומות שהוא היותר מצוי שאעפ"י שבעת ההיא היה באחת הפחתים נחבא שם לפי שעה להיות הדבר פתאום אמנם עתה שהפסוק הזה מדבר אחר אסיפת כל ישראל שיעבור זמן מה לאספם אז ודאי יצא דוד מהפחתים ולא ימצא כי אם באחד המקומות ובאנו אליו באחד המקומות אשר נמצא שם ולא נחבא אבל נמצא לעשות בו כטוב בעינינו ואמר ונחנו עליו עליו ממש שמורה על ההתגברות עליו כאשר מוכרח בטל לנפול על האדמה שהטל אינו נעצר לעולם לזה אמר כאשר יפול הטל על האדמה שהוא מוכרח לנפול על האדמ' ואמר ולא נותר בו להורות הכריו' נמרץ לבלתי הוותר בו נשמה ולא מהעם אשר אתו כי הם בוגדי' ואין בהם תועלת כי אם שלא יוותר מהם גם אחד או יאמ' ולא נותר בו מקר' קצר כשנפול עליו כאשר ירד הטל בעם רב וכבד ולא נות' נשמ' ולא בכל האנשי' אשר אתו גם אחד כי שפכו יד' אידם :

ואם אל עיר וכו' עיין רש"י ז"ל והר"דק ז"ל ומהרי"א ז"ל אמר חבלי' סולמות חבלים כמנהג היום לעלות בחומה גבוהה : ולע"דן שאמר אותו לשון זכר לרמוז אל דוד הנאסף אל עיר והשיאו כל ישראל אל העיר ההיא חבלים וסחבנו אותו את דוד בכלל בתוך העיר ולהורות כי הוא אויב לדוד כאן אמר וסחבנו אותו חושי בכלל הסוחבים אותו ומהם וכ"א ובאנו ונחנו להורות כי הוא שונא לו כדי שתקובל עצתו ברצון ושמזה ימשך התועלת שנמשך לדוד מזה :

ויאמר אבשלום וכו' עיין הרל"בג ז"ל וכן מהרי"א ז"ל והוסיף כי ה' נתן לחן בעיני העם את עצת חושי הארכי עם היות עצת אחיתופל העצ' נכונה כפי חומר הענין אלא שהקב"ה עשה כן כדי ליפרע מאבשלום ע"כ : ולע"דן לדקדק אומרו טובה עצת חושי מעצת אחיתופל וכו' כי לפי דעתי לא נכנסו בסוג אחד ומה להם לו' מעצת אחיתופל רק הי"לל טובה עצת חושי מאד וכיוצא גם כבין אומר לבעבור הביא ה' אל אבשלום ולמה לא הזכיר העיקר והוא למען הציל את דוד : ונראה שהעם ישרה בעיניהם עצת חושי כי מה שלא הדבר כדמסיק ולזה במה ראו כן תמהו וראו להסביר פנים לזקנים והוא לומר טובה עצת חושי מעצת אחיתופל שאין מ"ש מעצ' מ"ס היתרון אלא אמר טובה עצת חושי ולע"פי שאינו מלומד בעצות טובות כל כך הנה נתלמד מן עצת אחיתופל כלומר מתוכה שראה אותה בלתי נכונה לא טובה ממנה ראה ליעץ עצה טובה כזאת שיעץ ואמר ה' צוה להפר את עצת אחיתופל אמר כי מלך דוד יד ה' לא תקצר להצילו מידם לכן לבעבור הביא ה' אל אבשלום את הרעה אשר נגזרה עליו להמיתו בהלה עשה כן ה' שילך ופניו בקרב כדי שיתלה בהלה ויהרג או אפשר כי להיות בשעה בזו מדת הדין מתוחה הלא הש"ית להפיר את עצת אחיתופל הטובה למען הביא ה' אל אבשלום את הרעה לא בעבור דוד כדי שלא יהא עליו קטרוג מחטאיו והוא על דרך והרד להצילו וכו' ולא נעקתם שמעתי מפני נוגשיו כלומ' לא מאהבתם של ישראל כי הללו ע"א והללו וכו' כי אם משכת המצריים ז"ש מפני נוגשיו כמו שכתבתי בכלי חמדה ואמר וה' צוה להפר לאבשלום כי לב מלך ביד ה' לכל אשר יחפוץ יטנו צוה להפר עצת אחיתופל לבעבור הביא ה' אל אבשלום לומר שראה הק"בה שיבחר אבשלום בעצה הרע' אליו ז"ש לבעבור הביא ה' אל אבשלום את הרעה ולזה לא אמר על אבשלום אלא אל אבשלום רצה שהוא יסייע בהבאתו וע"י בחירתו בעצת חושי הארכי :

ויאמר חושי אל צדוק מהרי"א ז"ל כתב שחשש חושי אולי אבשלום אמר בתחבולה שישרה בעיניו עצתו כדי לעשות עצת אחיתופל פתאום ויהיה חושי בטוח ולזה הודיע לצדוק ולאביתר הב' עצות וישלחו מהרה להגיד לדוד כן כדי שיזדרז פן יבולע המלך : ולע"דן כי שלא להודיעו הב' עצות כדי שילמדו להקביא המלך במלחמה הזאת וכן עשו כדכתיב ויאמר העם לא הצא וכו' כי היה להם גלוי דעת שאחיתופל לא היה בדעתו כי אם להכות המלך לבדו והתועלת הב' הוא שיראה דוד עצת אחיתופל הנכונה ועצת חושי בלתי נכונה אל אבשלום ועכ"ז היה מהפל' האלהי שתקובל עצת חושי ותדחה עצת אחיתופל שבזה תחזקנה ידי דוד וידי אשר אתו כי ידעו שהש"ית עמד והפר עצת אחיתופל וז"ש כזאת וכזאת יעץ אחיתופל את אבשלום ואת זקני ישראל רוצה לומר שכבר היתה עצתו מקובלת אל אבשלום ואל זקני ישראל כדכתיב ויישר הדבר בעיני אבשלום ובעיני ישראל ועכ"ז כזאת וכזאת יעצתי אני ולא הזכיר כאן זקני ישראל כי לא הוכשר בעיני הזקנים כנ"ל ומהש"ית יצא הדבר לכן חזקו ואמצו כי ה' אתכם אל תיראום ואמר כזאת וכזאת יעצתי אני לו' שכזאת וכזאת יעץ אחיתופל על כל חלקי עצתו הן חלוקת אבחרה נא שנים עשר וכו' הן בקיצת הזמן בלילה הן והכתי את המלך לבדו אשר כל חלקי עצתו נכונות לאבשלום ועכ"ז המנה' הא לבבי וכזאת וכזאת יעצתי אני בהפך וסתיר' לכל דבריו אחת לאחת כנ"ל והוא פלא שהפרתי כל חלקי עצתו :

ועתה שלחו מהרה והגידו לדוד עיין רש"י ז"ל ולדבריו למלך על אבשלום ולכל העם אשר אתו ר"ל לכל אשר אתו ונטה לסברתו יבולע בסתר ויאמרו להם שדברי אחיתופל כפי' ודברי חושי בבגידה כי רעה דוד הוא ועיין הר"דק ז"ל והר"לבג ז"ל והוא מפרש למלך על דוד ולפירושו יבולע לשון בליעה מיותר כדרש"י ז"ל והכוונה שיעשו מעמד ביניהם ותתיישב העצה ביניהם בסוד אלא שרש"י ז"ל פירש למלך על אבשלום : ולע"דן והגידו לדוד כל הנאמר בפסוק הקודם כזאת וכזאת יעץ אחיתופל וכו' כדי שיהיה הקדמה לאמר לו אל תלן הלילה בעברו' המדבר וזה שאמר לאמר וגם עבור תעבור יותר לפנים מהם כי בשלומך יהיה שלום לכל העם וזהו שאמר וגם עבור תעבור פן יבולע למלך כי אולי יתחרט אבשלום מעצתי וישוב להכעיסני ולגנב דעתי ומה שאמר פן יבולע למלך פשוטו כדברי הר"דק ז"ל כנזכר לעיל ודברי המתרגם אפשר שמפרשו לשון בליע' כשאדם בולע דבר ערב נהנה הוא מהבליעה כך פן יבולע ויהנה המלך שוד מדברי אלה שאמרתי אל תלן הליל' בעברות המדבר וגם עבור תעבור פן יבולע המלך דוד דברי אלה ויטעם בהם טעם טוב הוא וכל העם אשר אתו וזה הכריע הל"מד של למלך שהי"לל המלך וכל העם אם הוא לשון השחתה ולזה תרגם דלמא יתהני למלכא וכו' ועוד הכרח שני שאין ראוי בענין השחתה וקלקלה לפתוח בגדול ובמלך ולו' פן יבולע למלך תחלה כי בקלקל' מתחילין מן הקטן אלא ודאי דילמא יתהני למלכא קאמר ולכל העם שכלם יהנו מדברי אלה אשר אני מצוה להם שלא ילינו בעברות המדבר :

ויהונתן ואחימעץ עיין רש"י ז"ל וכן הר"דק : **וירא** אותם וכו' ותקח האשה וכו' ויבאו עבדי אבשלום וכו' עיין רש"י וכן הר"דק וכן מהרי"א ז"ל והוסיף ויבקשו ולא מצאו ויבקשו הבית ולא מצאו ע"כ : ולע"דן הגידו הכתובים האלה השגחת הש"י שראה אותם הנער ושתפשו יהונתן אל ראיי' הנער ומהרו ללכ' לבחורים היות בחורים שבו שמעי בן גרא והזמין להם השם יתבר' שיהיה שם באר בחצרו כי אולי לא היו שם בארות כי שם מיכל המים קרובה וז"ש ולו באר בחצרו ר"ל ולו ביחוד באר בחצרו ולא לזולתו וירדו שם והזמין הש"ית הריפות ונתן בלב האשה לפרוש המסך ולשטו' הריפו' עליו ולא נודע הדבר כלל שלא ראה אותם איש או אשה שנכנסו שם גם בבא עבדי אבשלום אלו כנחשים האשה לא ראיתי אנשים והיו מחפשים בחצר אבל הש"ית נתן בלבה שהודה ואמרה כן באו אלי אבל עברו את מיכל המים ולא מצאו ויבקשו חוץ לעיר אלא מיכל המים ולא מצאו ונתן השם יתברך בלבם ששבו ירושלם ולא עמדו שם על הספק אולי הם נחבאים שם בבחורים כיון שלא מצאום בחוץ אבל שבו ירושלם בפחי נפש אין זה אלא מעשה ה' כי נורא הוא את' שכתבתי זה הנה הש"ית לידי ומצאתי בילקוט אחשורוש בסימן הר"נג בא וראי' כמה גדול זכות של אשת שמעי בן גרא בשעה שברחו צדוק ואביתר שביקש אבשלום להורגם מצאו דלת של שמעי פתוחה ונכנסו שם וירדו לתוך הבור מיד באה אשת שמעי ופרסה מסך על פיו ופרס :

בעין רוגל · תרגם יונתן בעין קלרא וקלרא הוא הכובס ובעין הזה היו מכבסין בגדים ונקרא הכובס רוגל לפי שמשפשף הבגדי' ברגליו: והלכה השפחה · שפחה של בית צדוק הלכה לעין רוגל למקום שהיה שם יהונתן ואחימעץ והגידה להם שהם ילכו ויגידו לדוד הדברים שדבר חושי: על פני הבאר · כמו על פי הבאר וכן תרגם יונתן על פומא דבירא והוא מן ג' דסבירי פי וקורין פני והענין אחד כי פי הבאר הוא פניו: הריפות · החטים הכתושים יקראו הריפות וכן בתו' הריפות בעלי והוא מן עמודי שמים ירופפו ויונתן תרגם הריפות דקילן: מיכל המים · אין לו חבר ולפי ענינו פלג מים ויונתן תרגם עבר ירדנא: אל ביתו אל עירו · יש ספרים ואל עירו ובספר מוגה אל עירו: ויצו אל ביתו · בדרך אדם קרוב למיתה שמצוה לבני ביתו נוה יהיה אחריו מדבר ביתו ונחלתו: ויחנק · בחר להמית עצמו הוא ולא ימיתהו דוד כי ידע כי כיון שלא נעשת' עצתו כי אבשלום וכל אשר עמו יפלו ביד דוד: ועמשא בן איש · ר"ל בן איש גדול כמו וחזקת והיית לאיש כלומר לאיש טוב וירא אלהים וכן כולם אנשים אנשים גדולים: יתרא הישראלי · ובדברי הימים יתרא הישמעאלי ישראל היה אלא שגר בארץ ישמעאל לפי' נקרא ישראלי וישמעאלי ישמעאלי על הגירות וישראלי שלא יחשוב אדם כי הוא ישמעאלי והדוני אבי ז"ל כתב כי כשהיה בארץ ישמעאלים קורין אותו ישראלי שם וכשהיה בא מסם לא"י קורין אותו ישמעאלי ובדברי רבותינו ז"ל יש דרש לא' קראו ישמעאלי לפי שחגר חרבו כישמעאל כשהיה שאול רוצה לפסול את דוד למלכות לפי שבא מרות המואביה עמד הוא וחגר את חרבו ואמר כל מי שאינו שומע הלכה זו ידקר בחרב כך מקובלני מבית דינו של שמואל עמוני ולא עמונית מואבי ולא מואבית מאי טעמ' על דבר אשר לא קדמו אתכם איש דרכו לקדם ואשה אין דרכה לקדם: אשר בא אל אביגל בת נחש · הוא ישי אבי דוד ושני שמות היו לו ישי ונחש וכמוהו רבים · וטעם אשר בא ולא אמר איש אביגל אפשר שבא אליה קודם שישאנה וילדה לעמשא לפיכך אמר אשר בא ור"ז דרשו כי לפיכך נקרא ישי נחש לפי שמת בלא עון בעטיו של נחש ר"ל בעצתו של נחש שיעץ לחוה לאכול מעץ הדעת ולא נקנסה מיתה על אדם וחוה ולא היה לישי עון אחר שמת בעבורו · והדוני אבי ז"ל פי' כי קראו נחש לפי שיצאו ממנו לפעוני' שהרגו באומות העולם וכן כתוב כי משרש נחש יצא צפע כי משרש ישי שנקרא נחש יצא צפע והוא חזקיהו: ושובי

רשי

עין רוגל · עין קלר' כובסי בגדי כמו שחובטין אותם שם שבועטין אותם ברגל: את המסך · וילון: הריפות · חטין כתושות כמו בתוך הריפות: מיכל המים · איני יודע לו פתרון במחברת כל ופתרונו לפי ענינו כמו שיבולת הנהר: בת נחש · הוא ישי אבי דוד רבותי' אמרו שמת בלא עון בעטיו של נחש: ושובי

רלבג

ותשטח עליו הריפו' · היא חטה הנכתשת במכתש ושטחוה תחלה בדי שתיבש: מיכל המים · רוצה לומר פלג המים: ויצו אל ביתו ויחנק · ותקן מחנק את עצמו כי ראה הרע שיקרה מזה לאבשלו' ושיה' ירא מדוד שתתפרסם לו זאת הטנה שיעץ עליו: אשר בא אל אביגל בת נחש · ידמה שהיו לאבי שני שמות והנה אמר שהיא אחות צרויה אם יואב להודיע שעמש' ויואב היו קרובים בני שתי אחיות ועם כל זה הרג יואב את עמשא כדי שישאר שר צבא כמו שהיה · והנה זכר כי כבא דוד מחנימה הגישו לו שובי בן נחש ומכי' בן עמיאל וברזלי הגלעדי המצטרך לו מכל משכב וספות והם כלי בית קבול משכבת וכלי יוצר להשתמש בהם בכל צרכיהם והביאו להם למזון חטים ושעורים וקמח וקלי מהחטי' ומן השערים כדי שיוכלו לאכול תכף מהקלי והביאו להם ממיני קטנית פול ועדשי' וגם הביאו להם מהם קלי לאכלו תכף והביאו להם עוד דבש וחמאה ללפת בו את הפת ולשתות וצאן לאכול וחריצי חלב בקר לאכל לפי שהם יותר קשובים משאר החריצים · והנה הביאו אלו השלשה ממקומותיהם לשאת זאת המנחה לדוד: ויסם

וִיהוֹנָתָן וַאֲחִימַעַץ עֹמְדִים בְּעֵין רֹגֵל וְהָלְכָה הַשִּׁפְחָה וְהִגִּידָה לָהֶם וְהֵם יֵלְכוּ וְהִגִּידוּ לַמֶּלֶךְ דָּוִד כִּי לֹא יוּכְלוּ לְהֵרָאוֹת לָבוֹא הָעִירָה׃ וַיַּרְא אֹתָם נַעַר וַיַּגֵּד לְאַבְשָׁלֹם וַיֵּלְכוּ שְׁנֵיהֶם מְהֵרָה וַיָּבֹאוּ אֶל בֵּית אִישׁ בְּבַחֻרִים וְלוֹ בְאֵר בַּחֲצֵרוֹ וַיֵּרְדוּ שָׁם׃ וַתִּקַּח הָאִשָּׁה וַתִּפְרֹשׂ אֶת הַמָּסָךְ עַל פְּנֵי הַבְּאֵר וַתִּשְׁטַח עָלָיו הָרִפוֹת וְלֹא נוֹדַע דָּבָר׃ וַיָּבֹאוּ עַבְדֵי אַבְשָׁלוֹם אֶל הָאִשָּׁה הַבַּיְתָה וַיֹּאמְרוּ אַיֵּה אֲחִימַעַץ וִיהוֹנָתָן וַתֹּאמֶר לָהֶם הָאִשָּׁה עָבְרוּ מִיכַל הַמָּיִם וַיְבַקְשׁוּ וְלֹא מָצָאוּ וַיָּשֻׁבוּ יְרוּשָׁלָםִ׃ וַיְהִי אַחֲרֵי לֶכְתָּם וַיַּעֲלוּ מֵהַבְּאֵר וַיֵּלְכוּ וַיַּגִּדוּ לַמֶּלֶךְ דָּוִד וַיֹּאמְרוּ אֶל דָּוִד קוּמוּ וְעִבְרוּ מְהֵרָה אֶת הַמַּיִם כִּי כָכָה יָעַץ עֲלֵיכֶם אֲחִיתֹפֶל׃ וַיָּקָם דָּוִד וְכָל הָעָם אֲשֶׁר אִתּוֹ וַיַּעַבְרוּ אֶת הַיַּרְדֵּן עַד אוֹר הַבֹּקֶר עַד אַחַד לֹא נֶעְדָּר אֲשֶׁר לֹא עָבַר אֶת הַיַּרְדֵּן׃ וַאֲחִיתֹפֶל רָאָה כִּי לֹא נֶעֶשְׂתָה עֲצָתוֹ וַיַּחֲבֹשׁ אֶת הַחֲמוֹר וַיָּקָם וַיֵּלֶךְ אֶל בֵּיתוֹ אֶל עִירוֹ וַיְצַו אֶל בֵּיתוֹ וַיֵּחָנַק וַיָּמָת וַיִּקָּבֵר בְּקֶבֶר אָבִיו׃ וְדָוִד בָּא מַחֲנָיְמָה וְאַבְשָׁלֹם עָבַר אֶת הַיַּרְדֵּן הוּא וְכָל אִישׁ יִשְׂרָאֵל עִמּוֹ׃ וְאֶת עֲמָשָׂא שָׂם אַבְשָׁלֹם תַּחַת יוֹאָב עַל הַצָּבָא וַעֲמָשָׂא בֶן אִישׁ וּשְׁמוֹ יִתְרָא הַיִּשְׂרְאֵלִי אֲשֶׁר בָּא אֶל אֲבִיגַל בַּת נָחָשׁ אֲחוֹת צְרוּיָה אֵם יוֹאָב׃ ויחן

ויהונתן ואחימעץ קיימין בעין קצרא ואזלת אמתא וחויאת להון ואינון יזלון וחויאו למלכא דוד ארי לא יכלין לאתחזאה למיעל לקרתא: וחזא יתהון עולימא וחוי לאבשלום ואזלו תרויהון בפריע ועלו לבית גברא בעלימרת וליה גובא בדרתיה ונחתו תמן: ונסיבת אתתא ופרסת ית פרסא על פומא דבירא ושטחת עלוהי דקילן ולא איתידע פיתגמא: ואתו עבדי אבשלום לות אתתא לביתא ואמרו אן אחימעץ ויהונתן ואמרת להון אתתא כבר עברו ירדנא ובעו ולא אשכחו ותבו לירושלם: והוה בתר מיזלהון וסליקו מגובא ואזלו וחויאו למלכא דוד ואמרו לדוד קומו ועברו בפריע ית ירדנא ארי כדין מליך עליכון אחיתופל: וקם דוד וכל עמא די עמיה ועברו ית ירדנא עד מנהר צפרא עד חד לא שנא דלא עבר ית ירדנא: ואחיתופל חזא ארי לא אתקיים מלכיה וזריז ית חמרא וקם ואזל לביתיה ולקרתיה ופקיד על אנש ביתיה ואתחנק ומית ואתקבר בקברא דאבוהי: ודוד אתא למחנים ואבשלום עבר ית ירדנא הוא וכל אנש ישראל עמיה: וית עמשא מני אבשלום חלף יואב על חילא ועמשא בר גברא ושמיה יתרא ישראלא דעל לות אביגל בת נחש אחתיה דצרויה אמיה דיואב: ושרא

פי' רבי' ישעיה

ותשטח עליו הריפות בעלי · פי' חטים כתושי' כמו בתוך הריפות בעלי: עברו את מיכל המים יתרגמו כבר עברו ית ירדנא: ואחיתופל ראה כי לא נעשתה עצתו · פירוש ידע כי עצת חושי היתה רעה ורוא' כי אמת השם היא וכתייר' מפני דוד: אל אביגל בת נחש · הוא ישי כדכתיב ואחיותיהם צרויה ואביגיל · ויש לומר בשני שמות היה נקרא והחכמים אומרי' שמת בעטיו של נחש שלא נמצא בו עון:

העירה ט' ח' לישן עורה וחד לישן קריה סימ' נמסר ביהושע סימן ו': אבשלם י"ד חס' וסימ' כי לא תהיה לנו פליטה · היתה מגפה בעם · כזאת וכזאת · ועצת אחיתופל · ויישר הדבר · אשר בחר יי' והעם הזה · בוא אל פלגשי אביך · ודוד בא מחנימה · אבחרה נא · ואת עמשא שם · ויחן ישראל · וירא אתם נער ויגד · ראיתי את אבשלום · ואבשלום לקח: פני הבאר ג' סבירין פני וקרינן פני בקריאה וסי' נמסר במחנימה ג' וסי' ודוד בא מחנימה · ויהי כבוא דוד מחנימה ·

גריש סדר מסעי: אור הבקר ו' דסמיכי בקריאה וסי' נמסר בשפטים סימן י"ו: אחינדב בן עדא:

כלי

ופרסה וילון בריפות שנאמר והפרוש את המסך על פי הבאר ותשטח עליו את הריפות ופרעה ראשה ויושבת על המסך כאשה שנפנה לצרכה באו עבדי אבשלום ומצאוה שהיא יושבת וכאשה פרוע' אמרו עבדי אבשלום אפשר שהצדיקים בתוך הבאר וזו יושבת עליהם מיד חזרו אמר הקב"ה הואיל ועל ידה נמלטו עתידה שיצאו ממנה שני צדיקים שפודים את ישראל על ידיהם שלו מרדכי ואסתר · ובזה אבין אומרו אל בית איש בבחורים שהוא איש צרידה איש ירושלים שיוסי בן יועזר איש מנהיג צרידה וכן איש ירושלם ר"ל מנהיג ודבר זראה לירושלם וכן כיוצא בזה איש בבחורים ר"ל בבית מנהיג וראש שהיה איש בבחורים והוא שמעי והיינו דלא כתיב אל בחורים בבית איש · ותחבת המסך ברמזו שני עפייני חז"ל האחד עשיית צרכיה כמו להסך את רגליו גבי שאול שהוא לעשות צרכיו כן זאת האשה עשתה עצמה כאלו היא עושה צרכיה בבור ההוא · והענין השני ברמז ענין שער דאשה שפרעה אותו ולשון המסך כמו שכתוב בשמשון עם המסכת שזה בכלל בלשון ותפרוש את המסך שלשון ותפרוש שפרע ראשה וסתרה השער · והנה נפלאות השם יתברך שהצילם בבית שמעי שנאמר דוד המלך ע"ה · ובזה מובן קושית חז"ל בפסוק איש יהודי היה וכו' קרי ליה יהודי וקרי ליה ימיני ואמאי אמו מיהודה ואביו ימיני ע"כ דקשה דלאו ארח ארעא ליחס אחרי האם אלא לבית אבותם אבל להיות ההצלה בזכות אמו לכך ימסה אחריה ואמר איש יהודי וכו' איש ימיני:

ויהי אחרי לכתם וכו' צריך לדקדק כפל ויגידו למלך דוד ויאמרו אל דוד וכו' והמלך מהנגד לאמיר' ולשון בדוד למלך דוד ולשון אל דוד וכו' כי אלו נתעכבו זמן מה עד לכת עבדי אבשלו' ויהי אחרי לכתם אין אחרי אלא מופלג שחששו פן ישובו לחפש לזה אמר אחרי לכתם אז עלו מן הבאר וילכו מהרה מה שאמר וילכו מיותר אבל כיון לומר שמה שאחרי הליכתם בעכוב' מהרו אחר כך בהליכתם בזריזות במרץ שהלכו ויגידו למלך דוד הגידו לו תחילה את כל שאלתו אשר מלאתם בדרך ויצילם ה' ע"י האשה הכשרה אשר הוכיח ה' וזה מורה לשון הגדה שאמרה ויגידו וכי' תכלית כבוד זו מלך היות דבר מוגע למלך למען יכתב בספר הזכרונות דברי הימים להטיב עם האשה כמו בשוב ה' את שיבת המלך דוד למלכותו וזהו שאמר ויגידו למלך דוד ככל הנזכר לעיל בפסוקים הקודמים ממעשה ה' כי נורא הוא יודה לה' חסדו ונפלאותיו · ויאמרו אל דוד קומו ועברו מהרה את המים כי ככה יעץ עליכם אחיתופל לכן אל תאחרו · ולפי שהיו דבריהם אלו אל דוד בתוכחה יגורים עליו שיעבור מהרה אל המים לכך נאמר ויאמרו אל דוד כאלו הוא הדיוט כך נהגו בו [illegible]

ויקם דוד וכל העם וכו' [illegible]

יקר

ואחיתופל ראה כי לא נעשתה עצתו כו' חז"ל אמרו ויחנק בקללת דוד המלך ע"ה בענין וירכיבו את ארון האלהים בעגלה חדשה ובענין ספירת יסודות המקדש שלא גילה לו במה יסקיעו הארון ובמה יסקיעו התהום וקללו שיחנק וכן הוא ליה בילקוט סימן קמ"ב · ויצו אמר רמי בר חמא מכין למתנת שכיב מרע מן התורה שנ' ויצו אל ביתו בצואה בעלמא ע"כ:

ולע"ד סדקדקו יתור תיבת וימות שודאי הוא שהם נחנק שמת אלא ודאי הא קא משמע לן ויחנק מזמן ומאז אשר קללו דוד והיינו שאמר ויחנק בפ"את הכ"ון מורה תיבת חנק שהוא בית"ד ויחנק דהיה לו לומר ונחנק או ויחנק בציר"י הכ"ון אלא ודאי הכי קאמר ויחנק שאמר לו דוד יחנק וכן הוה ליה וימות ולזה לא אמר ונחנק מורה שלשון יחנק הו' לשון קללה והוי"ו לשמוש ובזה נתיישב כל הנזכר · ועיין הרד"ק ז"ל וכן הרלב"ג ז"ל וכן מהרי"א ז"ל:

ולע"ד שראה שהשי"ת עם דוד כיון שהפר עצתו אם כן יעזרהו לדוד לכלות אויביו וכלתה לו הרעה ויחנק וכדי שלא יהיה כהרוגי מלכות שנכסיהם למלך · ובזה מובן אומרו אל ביתו אל עירו דהיה לו לומר אל עירו אל ביתו אבל כוון הפסוק לומר טעם הליכתו אל ביתו שלא יאבד ולעשות צואה הלך אל עירו ויחנק וכצואה שעשה היתה עולה בדין כיון שחנק עצמו וז"ש ויצו את ביתו ויחנק ואמרו חכמינו ז"ל שלשה דברים צוה אחיתופל לבניו בשעת מותו אל תהיו במחלוקת ואל תמרדו במלכות בית דוד דקידשא בריך הוא גסיב לכון ואפין הפי' בפרהסיא ולא תשאו ותתנו עם מי שהשעה משחקת לו ואם היתה העצרת ברורה זרעו חיטין יפות ולא ידעין אם ברורה בעל או ברורה כשרב ע"כ וצ"ל דאל תהיו במחלוקת ואל תמרדו במלכות בית דוד חדא היא דהל"ל ארבעה דברים הם · ובגמרא אמרו שלשה דברים צוה אחיתופל לבניו אמר לכם בני אל תהיו במחלוקת ואל תמרדו במלכות בית דוד וי"ט של עצרת ברור זרעו חיטים מר זוטרא אמר בלול איתמר אמרי נהרדעי משמיה דר' יעקב לא ברור ממש ולא בלול ממש אלא בלול ורוח מפוכ' מנשבת וזהו ברור ע"כ שבזה נדקו יחדיו דברי האומר בלול והאומר ברור · והמאמר הזה מורה אל תהיו במחלוקת באחת ואל תמרדו כו' בשנית · ופי' אל תהיו במחלוקת שלא תהיה מחלוק' ביניכם אתם בני אלא איש את אחיו יעזורו:

ודוד בא מחנימה הכוונה להגיד שע"י גלוי דעת דוד ע"י יהונתן ואחימעץ שהודיעוהו עצת אחיתופל עלה בידו שדוד בא מחנימה והעם נח מעט מלער הדרך ובא להם קצת ליד ואבשלום עבר את הירדן להשיגו שלא השיגו קודם העברה הירדן:

ואת עמשא וכו' [illegible]

רד"ק

ושובי בן נחש מרבת בני עמון · ישראל היה והיה גר ברבת בני עמון אחר שכבשה דוד ואלדים שאומר כי הוא חנון בן נחש מלך בני עמון רחוק הוא שאחיו אותו והוא הכה את עבדיו ואפשר כי נתגייר והחייהו : הגלעדי מרוגלים · מארץ הגלעד היה מגבר וכל העם אשר ברבה וכל ערי בני עמון עשה משפטים אף כי חנון המלך אשר הוכיש את עבדיו ואפשר כי נתגייר והחייהו : הגלעדי מרוגלי · מעיר ששמה רוגלים : משכב וספות · כלי ששופכין ממנו מים לידים · משכב לשון שפיכה וכן ותעל שכבת הטל וגבלי שמים מי ישכיב · וי"מ מטה ונקראת משכב לפי ששוכב אדם עליה וי"ת מכבין פירו' סדינין ותרגום והרדידים וכבנתא וכן בדברי רז"ל תנתן כבנתי לבתי וסיהום וספות כמו מזרקים וכן מן הדם אשר בסף וי"ת וקולין וכן ואת הספים דירמיה וי"ת קוליא ותרגום וכדה על שכמה וקולתא · וקלי הסמוך לקמח הוא קלי מן חטים והסמוך לעדשים הוא קלי ממיני קטנית דבר הלמד מענייני : ושפות בקר · ת"י וגובנין דחלב תורין נקראו הגבינות שפות לפי שנעשות על ידי עשוי מן ושפו עצמותיו : רעב · אמרו רעבים היו העם במדבר וצריך לקדמם במזונות כי לא הוציאו עמם ספוקם מן ירושלם כי בחפזון יצאו וברחו : ועיף · מן הדרך וכן אמר למעלה עיפים וינפש שם ור"ל דרשו עיף מרליהה וצמא כי במדבר אע"פ שהוא בין הישוב שהוא מקום מרעה בבהמות לא ימצאו שם מים ברוב : לא

פי' רבינו ישעיה

משכב וספות וכלי יוצר · פירוש מצעות וכלי מתכות כמו מן הדם אשר בסף : וקלי · ארם וקמח וקלי ופול ועדשים וקלי · פירוש שני מיני קלי אחד מתבואה ואחד מקטניות · ושפות בקר · תרגמו וגובנין דחלב תורין · והעם השלישית · את עם בלשון נקבה ידומה לו ותאנת עמך :

מקרא ותרגום

26 וַיִּחַן יִשְׂרָאֵל וְאַבְשָׁלֹם אֶרֶץ הַגִּלְעָד :
27 וַיְהִי כְּבוֹא דָוִד מַחֲנָיְמָה וְשֹׁבִי בֶן־נָחָשׁ מֵרַבַּת בְּנֵי־עַמּוֹן וּמָכִיר בֶּן־עַמִּיאֵל מִלֹּא דְבָר וּבַרְזִלַּי הַגִּלְעָדִי מֵרֹגְלִים :
28 מִשְׁכָּב וְסַפּוֹת וּכְלִי יוֹצֵר וְחִטִּים וּשְׂעֹרִים וְקֶמַח וְקָלִי וּפוֹל וַעֲדָשִׁים וְקָלִי :
29 וּדְבַשׁ וְחֶמְאָה וְצֹאן וּשְׁפוֹת בָּקָר הִגִּישׁוּ לְדָוִד וְלָעָם אֲשֶׁר־אִתּוֹ לֶאֱכוֹל כִּי אָמְרוּ הָעָם רָעֵב וְעָיֵף וְצָמֵא בַּמִּדְבָּר :

א וַיִּפְקֹד דָּוִד אֶת־הָעָם אֲשֶׁר אִתּוֹ וַיָּשֶׂם עֲלֵיהֶם שָׂרֵי אֲלָפִים וְשָׂרֵי מֵאוֹת :
ב וַיְשַׁלַּח דָּוִד אֶת־הָעָם הַשְּׁלִשִׁית בְּיַד־יוֹאָב וְהַשְּׁלִשִׁית בְּיַד אֲבִישַׁי בֶן־צְרוּיָה אֲחִי

ושרא ישראל ואבשלום בארע גלעד : והוה כד אתא דוד למחנים ושובי בר נחש מרבת בני עמון ומכיר בר עמיאל מלוא דבר וברזילי גלעדאה מרגלים : מכבין וקולין ומאן דחסף וחטין וסעורין וקמחא וקליא ופולא וטלופחין וקליא : ודבש ושמן ועאן וגובנין דחלב תורין קריבו לדוד ולעמא די עמיה למיכל ארי אמרו עמא כפין ומשלהין וצחין במדברא : ומנא דוד ית עמא די עמיה ומני עליהון רבני אלפין ורבני מאותא : ושלח דוד ית עמא תלתא ביד יואב ותלתא ביד אבישי בר צרויה אחוהי

וקלי ג' וסי' זלחם קלי וכרמל · משכב וספות וכלי יוצר ב' בו · וא' מצות וקלוי :

רש"י

ושובי בן נחש · הוא חנון בן נחש : משכב · מלעו' : וספות · כלי תשמיש הם כמו ספות כסף : וקלי · מיני קלי אמרו רבותינו שני מיני שתיה הקריב ברזילי לדוד אחד של חטי' ואחד של עדשים בענין האמור בתן קמח וקלי הוא של דגן ופול ועדשים וקלי ממינים של קטנית שמייבשין אותן בתנור כשהן לחין והם מתבקין לעול' וטוחנין אותן ועושין מהם מאכל שקורין שתית : ושפות בקר · וגובנין דחלב :

רלב"ג

וישם עליהם שרי אלפים ושרי מאות · כדי שיהיה סדור המלחמה באופן הראוי כי הוא חכם שם בו רושם כפלא בהגעת התכלית המבוקש במלחמה ולזה מקח התורה בפרשת תורות מלחמה לעשות וזה בזה האופן אחר שהוסרו משם האנשים הירא ים ורכי הלבב : ועתה

כלי יקר

ע"כ וקשה שבשאמרים באלה המדרש והגמרא חלוקים בנגוד ונראה ליישב שאינם חלוקים כי לעול' ישמעאלי היה ואחר כך הירע מעש : דוד עם גלית ונתעלמה ההלכה עמוני ולא עמונית וכו' ואז יתרא הישראלי חגר חרבו כאילו הוא ישמעאלי ואמר כל מי שאינו שומע הלכה זו ידקר בחרב והיינו דנקט ישמעאלי טפי מאומה · אחרת להיותו הוא ישמעאלי חגר חרבו · כבזמן שהיה ישמעאלי הוא והכריזה כן הגמרא דאם לא כן למה יגלה בדברי הימים שהיה ישמעאלי לא היה לו להזכירו אלא בשם ישראלי לבד אלא ודאי בשבחו מדבר הכתוב שחגר חרבו כישמעאלי ואמר כל מי שאינו שומע הלכה ידקר בחרב שבח הוא לו ותהלה ולא בגנותו הכתוב מדבר ובמדרשות גם כן סובר כדברי בגמרא והכריז שהיה ישמעאלי מתחלתו אלא שאחר כך נתגייר דאם לא כן למה בתגירת החרב לא אמר הדומי או זולתו אלא ודאי לפי שהיה תחלתו ישמעאלי אמר כן באופן שהגמרא והמדרש בא' צדקו יחדיו ואין ביניהם מחלוקת כלל והוא נכון · ובסמוך בס"ד אפרש לך ביאור הכתוב הזה הנמשך מהמאמ' הזה · ועיין רש"י ז"ל וכן הרד"ק ז"ל וכן הרלב"ג ז"ל וכן מהרי"א ז"ל :

ולע"דן לדקדק אומרו בן איש שהוא פשוט הי"לל בן יתרא הישראלי ועוד אומרו אשר בא אל אביגיל הי"לל איש אביגיל או אשר נשא את אביגיל ולמה בא אביגיל חסר יו"ד ובדברי הרד"ק שאמר אפשר שבא עליה קודם נישואין ונולד עמשא מאותה ביאה קודם נישואין אפשר לע"ד לומר שלזה חסרה יו"ד של אביגיל לרמוז שנבעלה קודם נישואין ע"ד מה שאחז"ל גבי אביגיל אשת דוד שנכתבה אביגיל חסר לפי שאמרה והיה כאשר ייטיב ה' לאדוני וזכרת את אמתך כנז"ל במקומו אלא שקשה בעיני לומר שבת נחש הוא ישי הצדיק תבעל קודם נישואין אין זה אלא דברי נביאות · ונראה כי יובן זה במה שזכרתי בשם מדרש רות שיתרא היה ישמעאלי ונתגייר ונתקף לגירותו נתן לו בתו ישי אבי דוד לו לאשה לז"א כי אבשלום שם את עמשא תחת יואב על הצבא ודוגמתו היה בכל מכל כל אם בבחינת הגבורה ועמשא היה בן איש ר"ל בן אדם שהיה ישמעאלי כנז"ל ולו הגבורה מפרש שידו בכל באופן שהוא בן איש שאח"כ נתגייר והוא חסיד ושמו יתרא הישראלי ככל הצדיקים ששמם קודם להם ושמו בועז דומים לבוראם ושמי ה' כמשאחז"ל בכמה מקומות · ואינו מהזרות שבשני שמות נקראו לו ישמעאלי וישראלי ישמעאלי מצד רעם גבורותיו ואוגר חרבו על ירכו וישראלי על עולם חסידותו לו הוכח שנודה ונאמר שלא היה גר צדק כי אם מזרע ישראל ולכבודו רמזו כאן בן איש ולא אמר מי הוא האם הוא בן איש ישמעאלי ואמר ושמו יתרא הישראלי כפי שיטת חז"ל שכששמע ישראלי בשמעו דרשת ישי ע"ה פנו אלי והושעו כל אפסי ארץ ובא להתגייר והכף ומיד אשר בא ר"ל אשר בא אל הדת ונתגייר זכה להזדווג אל אביגיל בת נחש הוא ישי שמת בעטיו של נחש ונתן לו בתו בראות חסידותו שנתגייר מיד כשמעו דברי ישי כנזכר והיתה אמו בת נחש אחות צרויה אם יואב לומר שא"כ כמלא שהיו השני שרי צבאות של אבשלום ושל דוד קרובים בענייניהם ומתייחסים יחדיו ואפשר שאמר הכתוב שעמשא היה רך בשנים והב בגבורה וחכמה קראו לפניו אברך רך בשנים בן איש כלו' עדיין נטפל לאביו כמאמר בן זומא בן עזאי ז"ש בן איש ושמו יתרא הישראלי אשר בא אל אביגיל אחות צרויה אם כן היא הקטנה וצרויה הגדולה כיון שהיא כתלית בה ובכר היתה צרויה אם יואב כשבא יתרא אל אביגיל אשר נולד מאותה ביאה עמשא ז"ש אשר בא אל אביגיל ולא אמר איש אביגיל אלא אשר בא אל אביגיל אחות צרויה שכבר היתה אם יואב שנה שנתעברה אמו מעמשא כאמור אם כן היה עמש' קטן מיואב בשנים אבל בשאר הפרטים מתייחם אליו כאמור :

ויחן ישראל וכו' כאן גילה הכתוב שרבים מאשר את אבשלום היו נוטים אחרי דוד שהיו אומרי' יהי רצון שנפול ביד דוד שאם נפול בידו ירחם עלינו ואל יפלו הם בידינו שלא ירחמו עלינו כאשר זכרו חז"ל ויוכיח הפי' שאו' ויחן יש' ולמעלה הוא או' ואבשלום עבר את הירדן הוא וכל איש יש' עמו וכאן לא נאמר וכל איש ישר' כי ברבים היו עם דוד בפועל הלכו אליו ובורת ג"כ כמו אחריו וזהו ויחן יש' ושנה עוד כי מעבר היה אבשלום עיקר הן שהוא עבר לפניהם ע"ד ויעבור מלכם בראשם כו' לקיים ופניך הולכים בקרב ע"ד המתרגם לתת אבירות לב לעם וזה בשלו' עבר כו' אזכוה תחילה וראש וכל איש ישראל עמו אמנם כאן בחניה זו נעשו ישראל עיקר והם חנו כדי שלא לבא פתאום על דוד אלא ויחן ישראל ואבשלום הסכים עמהם על כרחו שלא בטובתו :

ויהי כבא דוד וכו' במדרש ושובי בן נחש זה חנון בן נחש ולמה נקרא שמו שובי ר' אבא שישב יצרו לטעה רבנין אמרין שעשה תשובה ודאי והכוונה שרבי דרשו לשון ישוב שישב יצרו לטע' כי באשר הוא שם הטיב עם דוד והיינו דכתיב שובי חסר וא"ו ישב כתיב באותיותיו דהיינו שישב דעתו לפי שעה ורבנין אמרין כיון שבשעת הדחק כי מטה יד דוד החזיק בו ולא נתכק' ממנו מאשר עשה ליואב וימדדם בחבלים וכו' אם כן עשה תשובה ודאי ורש"י ז"ל הביא כדברי המדרש ושובי בן נחש הוא חנון בן נחש ע"כ ועיין הרד"ק ז"ל וכן מהרי"א ז"ל · ולע"ד אינו מבוזות שיחייהו כיון שאביו החיה את אליבו אחי דוד כל המידות בטלו חוץ ממידה כנגד מידה שלא בטלה להחיותו והעפ"י שיעשה משפטי נקמות בעמו ומ"ש הרד"ק ז"ל שנתגייר והחייה מה יועיל הגרו' להחיותו ואין מקבלים גרים בשעת חירום וחרב מונחת על צוארו · ועיין הרלב"ג ז"ל ומהרי"א ז"ל הסכים שישראלי היה · והביא בשם מדרש תילים אמרו כיון שראה דוד כן אמר מאלו הייתי מתיירא והשלימו אינו מהם אלא מהב"ה השלימו שנאמר ברצות ה' דרכי איש גם אויביו ישלים אתו התחיל לומר מזמור לדוד בברחו מפני אבשלום בנו · ושם אמרו שאותו היום יום הכפורים היה והוכיחו כן מאשר העם רעב להיותו יום הצו' כהכיל ולמה להיותו אסור ברחיצה ועיף מבעילת מנעל ע"כ · ולע"דן בכוונת המדרש הוא שהוקשה להם ז"ל בפסוק למה הזכיר אלו הג' יחדיו

כי לא יתכן שלא שלחו לדוד מנחה כי אם אלו השלשה לבד וכל ישראל אוהבין את דוד מימי עולם את עצומים יחלק שלל לאשר ברגיל ולירחמאלי וזולתה וכבר זכרתי ישוב ברלב"ג ז"ל בזה שהשלשתן יחד אלה כוונו למנחה אחת ממינים שוים בכוון אבל לא יספיק טעם זה לשלא יזכיר זולתם גם כן לעומת זה הכריחו כי אלו הג' היו מתחילה אויבים גמורים לדוד שובי בן נחש הוא חנון בן נחש כנזכר לעיל לחז"ל שהרג בעמו מכת חרב והרג ואבדן אם כן שונא גמור היה לו ומכיר בן עמיאל מלו דבר שם בביתו גדל מפיבושת בן יהונתן בן שאול שהיה בדעת מכיר בן עמיאל לגדלו למלך על חלק מה מישראל שבט אחד או שנים אם כן היה שונא לדוד וברזילי הגלעדי מארץ גלעד משבט יוסף בוטה אחר שאול הוא להיותו משבט בנימין אחי יוסף לזה אמרו כיון שראה דוד כן שאלו הג' שהיו שונאיו והשלימו אתו אמר מאלו הייתי מתיירא והשלימו אינו מהם אלא מהב"ה השלימו אתו לפי שהיה כופר כנז"ל ודוד אבה והתודה על חטאיו בלב שלם כי עת רצה היה · לומר והנער והודוי וחרטה כפרו לו עונותיו והב"ה נתן בלב אותן האנשים שישלימו עמו כי עבירות שבין אדם למקום יום הכפורי' מכפר אבל עבירות שבין אדם לחבירו עד שירצה את חבירו השלימו עמו מאת הב"ה ואז שר שירה ואמר מזמור לדוד בברחו מפני אבשלום בנו ר"ל שעם היותו בורח מאבשלום ומהשלשה אלה היה מתיירא ועתה השלימו על כן ראוי לו לזמר ולהלל שעיני ה' משוטטות עליו להשלים אתו גם אויביו : ולע"דן שהפסוק עצמו נותן טוב טעם להזכירו אלה הג' יותר מזולת' והוא להיותם באים בכוון בזמן אחד ובמקום אחד וזהו ויהי כבא דוד לסרות התפיסות אל פיאתו שם ובא שעתה באותו פרק באותו מקום ושובי בן נחש מרבת וכו' ומכיר וברזילי אלו הג' יחדיו באו אליו ואחר כך באו זולתם אבל אלה הג' באו בזריזות בעת הגיעו למחניים :

משכב וספות וכלי יוצר וכו' ודבש וחמאה וכו' עיין רש"י ז"ל והרד"ק ז"ל וכן הרלב"ג ז"ל והוסיף ע"ש ומהרי"א ז"ל משכב כרש"י ז"ל כלי מטה לשכב בהם ושאר הפרטים כהרד"ק ז"ל והרלב"ג ז"ל · והוסיף הגישו לדוד ולעם רוצה לומר אעפ"י שדוד לא יחסר לו כל עם כל זה הגישו כן לעם אשר אתו כי אמרו העם רעב ואעפ"י שדוד אינו צריך · והביא דברי מדרש תילים שמולאי יום כפור היה ורעב ולמה מהתענית' ועיף ויאף והוא בתענית במדבר צריך חזוק ית' :

ולע"דן במ"ש הגישו לדוד ולעם אשר אתו שהגישו שיעור רב מהפרטים הנז' בפסוק שיעור מספיק לדוד ולעם אשר אתו ואולי המשכב אם הוא המטה יהי' לדוד לבדו כי לו יאתה לנום כי מלך הוא ובענין האכילה לבד הוא שהשוו דוד והעם אשר אתו לאכול ר"ל בעניין האכילה הגישו לפניהם יחדיו אבל בענין המשכב פרטי למלך וכן בכלי יקר לשירות למלך כי העם אין לו הכרח בו וזהו שאמר לדוד ולעם אשר אתו לאכול :

ויפקד עיין הרלב"ג ז"ל וכן מהרי"א ז"ל שסדרם בסדר נכון לשלשה ראשים כדי שיגיעו התכלית ע"י הסדור הנכון :

וישלח דוד את העם כו' מהרי"א ז"ל כתב יצא אצא רוצה לומר מלבד ראשי יצא אצא גם אני עמכם כאחד העם כאיש אחד ולא כמלך ושר צבא כי העם מדבר ואומר גם אני עמכם ויאמר העם לא תצא וכו' ע"כ · ולע"דן לדקדק כפל יצא אצא · מה הוא גם אני שהוא מיותר די שיאמר יצא אצא עמכם · ונראה לפי שהיו ג' ראשים אמר המלך כיונתי לצאת ולצאת בכל ראש וראש יום אחד ז"ש יצא אצא יציאות הרבה כדי לכבד לכל ראש וראש ז"ש גם אני עמכם ר"ל כמו שאתם משולשים בג' ראשים כן גם אני יצא אצא עמכם עם כל ראש וראש והיתה כוונת דוד לתועלת חושי שאמר לאבשלום ופניך הולכים בקרב וחשש פן יהרגו לאבשלום ולזה היה רוצה לראות כאשר כלתה אליו הרעה יאסרוהו ולא יהרגוהו ואולי לזה אמר יצא אצא לשתי תכליות שיהיו ביציאה האחת לחזק לב העם לנצח והשנית לפקח על אבשלום פן יבולע והעם לא רצו שיצא בלל מהטעם שאמרו :

ויאמר העם לא תצא וכו' עיין רש"י ז"ל והרד"ק ז"ל והרלב"ג ז"ל · ולע"דן שאמר ואם ימותו חציינו ולא אמר ימיתו שלא לפתוח פה לשטן שיגברו אבל אמר ימותו מאליהן ואמר שבין הנסים אם נוס ננוס כמה פעמים וזו כפל נוס ננוס לא ישימו אלינו לב לרדוף אחרינו או ימותו חציינו לא ישימו אלינו לב להתהלל בנצחון כפרש"י ז"ל · או לא ישימו אלינו לב להמית הנשארים מהלה והטעם מעיד והוא כי עתה כמונו הם עשרה אלפים פעמים ר"ל כי הם כל ימינו ומה היא הגבורה אם ינצחו המרובים את המועטים אחרי שישראל הם עשרה פעמים כמונו ועתה טוב כי תהיה לנו בתפילה להביא לנו העזר האלהי מעיר היא ירושלים עיר ה' לעזור להכנייבית פי' זה מלשון מאמר חז"ל שאמרו במדרש תילים הביא כי דוד בעת צאת יואב אמר לו מזמור למד יענך ה' ביום צרה ישלח עזרך מקדש כו' שזה יוכיח שהעזר יבא מקודש היא ירושלים ומציון יסעדך כמו שאמרו הם מעיר לעזור על ירושלים כלפרישית ואמר ועתה טוב וכו' ר"ל עתה בהתחלה לא נצריכך לצאת כי עתה הטוב הוא כי תהיה וכו' אבל אחר כך אם יהיה הכרח תצא ז"ש ועתה כלומר בעת הזאת טוב כי תהיה לנו מעיר לעזור :

ויאמר אליהם וכו' עיין הרד"ק ז"ל · ולע"דן לדקדק אומרו ויעמוד המלך בעמידה לי' כן הוא דרך ארץ בעמידה ולא בישיבה או לפי שהיה מתפלל שיצילם ה' ויצילם לשלום כמוכר לעיל שבשעת הלויה אמר ליו"ב מזמור לדוד יענך ה' ביום צרה ישגבך שם אלהי יעקב וכו' כל המזמור :

ויצו המלך את יואב וכו' עיין רש"י ז"ל והרד"ק ז"ל והרלב"ג ז"ל וכן מהרי"א ז"ל והוסיף טעם לפי שאבשלום לא היה בדעתו להרוג לדוד גם דוד לא רצה בהריגת אבשלום כנזכר לעיל

אך

לא ישימו אלינו לב: לא יהיה דבר חשוב בעיניהם להתגבר ולהתהלל מאחר שאין אתה במלחמה: כי עתה: בהיותך בכבודך חשוב אתה כמונו: עשרה אלפים בעשרת אלפים איש כמוהו: כי תהיה לנו מעיר לעזור: וכען טוב ארי תהי לנא עלנא מן קרתא למסעד: לאט לי לנער: אם יקרא לפניכם במלחמה חמלו עליו: ביער אפרים: ומהיכן היה יער לאפרים בעבר הירדן מזרחה שלא ניתן שם חלק אלא לבני גד ולבני ראובן ולמנשה אלא מתוך שהתנה יהושע שיהו מרעין בחורשין והיה אותו היער סמוך לאפרים אלא שהירדן מפסיק והיו מרעין שם בהמותיהם היה נקרא יער אפרים: וירב היער לאכל בעם: חיות רעות שביער כן תרגם יונתן: ויקרא אבשלו׳: לשון מקרה ופגע: ויתן

אַחִי יוֹאָב וְהַשְּׁלִשִׁת בְּיַד אִתַּי הַגִּתִּי וַיֹּאמֶר הַמֶּלֶךְ אֶל־הָעָם יָצֹא אֵצֵא גַּם־אֲנִי עִמָּכֶם: וַיֹּאמֶר הָעָם לֹא תֵצֵא כִּי אִם־נֹס נָנוּס לֹא־יָשִׂימוּ אֵלֵינוּ לֵב וְאִם־יָמֻתוּ חֶצְיֵנוּ לֹא־יָשִׂימוּ אֵלֵינוּ לֵב כִּי־עַתָּה כָמֹנוּ עֲשָׂרָה אֲלָפִים וְעַתָּה טוֹב כִּי־תִהְיֶה־לָּנוּ מֵעִיר לַעְזוֹר: וַיֹּאמֶר אֲלֵיהֶם הַמֶּלֶךְ אֲשֶׁר־יִיטַב בְּעֵינֵיכֶם אֶעֱשֶׂה וַיַּעֲמֹד הַמֶּלֶךְ אֶל־יַד הַשַּׁעַר וְכָל־הָעָם יָצְאוּ לְמֵאוֹת וְלַאֲלָפִים: וַיְצַו הַמֶּלֶךְ אֶת־יוֹאָב וְאֶת־אֲבִישַׁי וְאֶת־אִתַּי לֵאמֹר לְאַט־לִי לַנַּעַר לְאַבְשָׁלוֹם וְכָל־הָעָם שָׁמְעוּ בְּצַוֺּת הַמֶּלֶךְ אֶת־כָּל־הַשָּׂרִים עַל־דְּבַר אַבְשָׁלוֹם: וַיֵּצֵא הָעָם הַשָּׂדֶה לִקְרַאת יִשְׂרָאֵל וַתְּהִי הַמִּלְחָמָה בְּיַעַר אֶפְרָיִם: וַיִּנָּגְפוּ שָׁם עַם יִשְׂרָאֵל לִפְנֵי עַבְדֵי דָוִד וַתְּהִי־שָׁם הַמַּגֵּפָה גְדוֹלָה בַּיּוֹם הַהוּא עֶשְׂרִים אָלֶף: וַתְּהִי־שָׁם הַמִּלְחָמָה נָפֹצוֹת עַל־פְּנֵי כָל־הָאָרֶץ וַיֶּרֶב הַיַּעַר לֶאֱכֹל בָּעָם מֵאֲשֶׁר אָכְלָה הַחֶרֶב בַּיּוֹם הַהוּא: וַיִּקָּרֵא אַבְשָׁלוֹם לִפְנֵי עַבְדֵי דָוִד וְאַבְשָׁלוֹם רֹכֵב עַל־הַפֶּרֶד

ז׳ב׳ מל׳ וח׳ חס׳ | ב על סוס | ד׳ג׳חס׳ וא׳ מל׳ | לעזור ק׳ | ה׳וכל אסתר דכוו׳ במ"א י"ב | ב׳ את מי השילוח | ל׳ | נפוצת ק׳ | ג׳ בנת יאוד | ה׳

אֲחוּהִי דְיוֹאָב וּתְלִתָא בְּיַד אִתַּי גִיתָאָה וַאֲמַר מַלְכָּא לְעַמָּא מִפַּק אֶפּוֹק אַף אֲנָא עִמְּכוֹן: וַאֲמַר עַמָּא לָא תִפּוֹק אֲרֵי אִם מֵעֲרַק נַעֲרוֹק לָא יְשַׁוּוֹן עֲלָנָא לִבָּא וְאִם יִתְקַטְלוּן פַּלְגָּנָא לָא יְשַׁוּוֹן עֲלָנָא לִבָּא אֲרֵי כְעַן אַתְּ יָכִיל לְמִסְעַד כְּוָותָנָא עַסְרָא אַלְפִין וּכְעַן טַב אֲרֵי תְצַלֵּי עֲלָנָא מִקַּרְתָּא לְמִסְעַד: וַאֲמַר לְהוֹן מַלְכָּא דְּתַקִּין בְּעֵינֵיכוֹן אַעְבֵּיד וְקָם מַלְכָּא עַל כְּבֵישׁ אוֹרַח תַּרְעָא וְכָל עַמָּא נְפַקוּ לְמָאתָן וּלְאַלְפִין: וּפַקִּיד מַלְכָּא יָת יוֹאָב וְיָת אֲבִישַׁי וְיָת אִתַּי לְמֵימַר אִסְתַּמַּרוּ לִי בְּעוּלֵימָא בְּאַבְשָׁלוֹם וְכָל עַמָּא שְׁמַעוּ כַּד פַּקִּיד מַלְכָּא יָת כָּל רַבְרְבַיָּא עַל עֵיסַק אַבְשָׁלוֹם: וּנְפַק עַמָּא לַחַקְלָא לְקַדָּמוּת יִשְׂרָאֵל וַהֲוַת קְרָבָא בְּחוּרְשָׁא דְבֵית אֶפְרָיִם: וְאִתְבָּרוּ תַמָּן עַם יִשְׂרָאֵל קֳדָם עַבְדֵי דָוִד וַהֲוַת תַּמָּן מַחְתָּא רַבְּתָא בְּיוֹמָא הַהוּא עַסְרִין אַלְפִין: וַהֲוַת תַּמָּן עָבְדֵי קְרָבָא מִתְבַּדְּרָא עַל אַפֵּי כָל אַרְעָא וְאַסְגִּיאַת חֵיוַת חוּרְשָׁא לְקַטָּלָא בְּעַמָּא מִדְּקַטִּילַת חַרְבָּא בְּיוֹמָא הַהוּא: וְאִתְעָרַע אַבְשָׁלוֹם קֳדָם עַבְדֵי דָוִד וְאַבְשָׁלוֹם רְכִיב עַל כּוּדַנְתָּא

והשלשת ב׳ חס׳ רחס׳ וט׳ מלאים וסי׳ נמסר בסדר שלח לך: כמנו ד׳ ג׳ חס׳ וא׳ מל׳ וסי׳ אם תהיו כמנו להמול לכם. מדבר מתוך האש. כי עתה כמונו עשרה אלפים. גם אתה חלית כמנו אלפים מ"ל: ויקרא ה׳ בקריאה וסי׳ ויקרא אבשלום לפני עבדי יואב. ויקרא לה יד אבשלום. ואמר אלהם מה הבמה. ומבני הכהנים בני חביה. וחברו מבני הכהנים:

רד"ק

לא ישימו אלינו לב: אם נוס לפניהם: או אם ימותו חציינו במלחמה לא ישימו אלינו לב אלא אליך כלומר לא יחשב בעיניהם דבר אם ינצחו אותנו עד שיהרגוך כי כן דעתם כמו שיעץ אחיתופל והכיתי את המלך לבדו כי כל מחשבותם עליך אפי׳ יהיו עתה כמונו עשרה אלפי׳ לא ישימו לב אם ינצחונו אלא לך לבדך ישימו לב כי אליך לבם: ועתה טוב הוא שתהיה בעיר ומן העיר תעזרנו בעצתך ובתפלתך ויש מפרשי׳ אתה חשוב כנגד כולנו ואם הייתו עשרת אלפים לפיכך ירי׳ שנשמור אותך מללכת למלחמה ותהיה לנו מעיר לעזור וי"ת כי עתה כמונו עשרת אלפים ארי כען את יכיל למסעד כותנ׳ עשרה אלפין ותרג׳ כי תהי׳ לנו ארי תצלי עלנ׳ מן קרת׳ למסעד ר"ל יותר תעזרנו אתה בתפלתך בעיר מאשר שיהיו עמנו כמותו עשרת אלפים עוד יותר תעזרנו אתה בתפלתך וכתיב לעזיר בי"ו וקרי לעזור בו"ו והקרי מבואר והכתיב מבנין הפעיל להעזי׳ והוא יוצא לפלישי פירו׳ שתעזיר אתה אותנו על ידי האל כלומר שתתפלל לאל שיעזרנו: אל יד השער: אל מקום הישיבה בשער העיר מחנים: וכל העם יצאו: יצאו לפניו למאות ולאלפי׳: לאט לי לנער לאבשלום: אם תפגעו בו במלחמה לאט לו בעבורי ואל תהרגוהו שלא הרעה ברעתו. כי אף על פי שהרע לי אני אב לרח׳ ופירו׳ לאט בנחת כלומר לא תבואו בכעס וברוגז להכותו כמו שהיה ראוי שתרגו לו בעבורי: את כל השרים: אף על פי שצוה את הראשים שהם יואב ואבישי ואתי כן צוה גם כן שרי אלפים ושרי המאות לפי׳ שמעו כל העם: ביער אפרים: וכי מאין היה לבני אפרים יער מעבר לירדן פירשו רז"ל לפי שמעשר תקנות שתקן יהושע אחת מהם היה שיהיו מרעין בהמותיהם בחורשין כלומר שלא יהו קפדין אם בהמות שבט זה ירעו ביער של שבט אחר ונחלת בני אפרים היתה בארץ כנען סמוכה לירדן כמו שכתוב בספ׳ יהושע ונגד נחלתם היה מעבר לירדן יער והירדן מפסיק ביניהם והיו מעברי׳ בני אפרים בהמותיהן שם ומרעין אותן באותו יער לפיכך היה נקרא על שמם יער אפרים: נפצות: הכתוב כפוצו׳ לשון רבות והקרי נפוצת לשון יחידה והכתו׳ אומר על הגבורי׳ והגדודי׳ מזה ומזה שהיו נפוצים על פני כל היער והקרי אומ׳ בכלל על המלחמה: וירב היער ת"י ואסגיאת חיות חורשא לקטלא בעמא ויתכן לפרש היער עצמו שהיו נפולים ונפלפים בעצי היער בברחם: ויקרא אבשלום: כתרגו׳ ואיתערע:

ס׳ נך

רלב"ג

ועתה טוב כי תהיה לנו מעיר לעזורי׳ היה העזר הוא שיעורם בתפלתו לש"י ועוד כי מפני שרצון חיל אבשלו׳ לא היה רק להמית דוד לא יהיו משתדלי׳ מאד להרג בני חיל דוד אחר שאינם רואין שם דוד: לאט לי לנער לאבשלום׳ ר"ל השקיטו בעבורי לזה הנער שתלטו אותו אם יבא לידכם ועשה דוד זה לפי מה שאחשוב כי הוא חשב שעונו בבת שבע סבב את כל זה וכאילו היה אבשלום בזה הפועל כלי להביא גזירת הש"י על דוד במה שאמר לו הנני מקים עליך רעה מביתך ולזה ראה דוד שאין לאבשלום פשע על זה והשתדל מפני זה בהצלתו: ותהי שם המלחמה נפוצת על פני כל הארץ׳ ידמה כי מפני נפילת ישראל ביד עבדי דוד נפל מורך בלבב׳ והיו נפוצי׳ אנשי המלחמה הנה והנה על פני כל הארץ עד שהרבתה חית היער להמית בעם כמו מה שהמיתה החרב: והנה

מנחה קטנה

גם אני עמכם כשם שכבר אבשלום הוא בעצמו יוצא בקרב כדי לחזק לב עמו אעשה כן גם אני אלך גם אני עמכם לחזק לב עמי: כי עתה כמונו עשרה אלפים עתה שלא תלך עמנו תהי׳ חשוב כעשרת אלפי׳ אבל בעת שתהי׳ לנו מעיר השפע והתשועה שלמטה למעלה ע"י תפלתך או ירצה כי עתה כמונו אע"פ שאנחנו מעטים יש תיקון לחזקנו כאילו אנו עשרה אלפים בעת שתהי׳ מתפלל בעדנו וע"י ונושענו כי אלה ברכב ואלה בסוסי׳ ואנחנו בשם ה׳: ויעמד המלך אין עמידה אלא תפלה שהיה מתפלל פיך בנאתם למלחמה כדי להרחות להם שהוא עושה נקמתם שנקמו ממנו לכיות עפיר לפור: ויצו המלך וגו׳ ירצה אע"פ שהיה כנוי אל שרי נגזות ישראל מ"מ המר אותו נפומבי ובהרמת קול כדי שישמעו אותו כל העפים וז"ש לאמר הכוונ׳ היה בפרהסיא כאלו רוצה לומר זה אל כל הנבים שלמת׳ וע"כ אמר וכל העם שמעו בצות המלך וגו׳ ויצא העם וגו׳ ספר הכתוב זריזות אנשי דוד שלא המתינו עד שבאו אנשי ישראל כנלחם נגדם אלא שהם יצאו השדה נגד ישראל אע"פ שהיו מעטי׳ כנגד אנשי ישראל שהיו בטוחים בזכותו של דוד ושישמע ה׳ תפלתו: וינגפו שם וגו׳ ע"י שבטחו הבאי דוד בה׳ ויצאו בזריזות גדול ע"כ וינגפו שם פי׳ תיד בלי עריכת מלחמה גדולה אלא תיד כשהתחילו להלחם תיד וינגפו שם: רכב על הפרד אפשר שהיה זה הפרד המיוחד להמלך כמ"ש הכתוב על הפרדה אשר לי ופי׳ אבשלום רוכב עליה להראות שהוא משתמש בשרביטו של מלך וע"כ נענש שנשא הפרד תחת האלה וגו׳: ודוד

פי׳ רבי׳ ישעיה

נוס ננוס׳ אמר נוס ונחלף השרק נחולם: כי עתה אתה כמונו׳ והקרא רצו הוא תהיה לנו מעיר לעזור׳ אם רצפרך לנו השלה לנו מתוך העיר׳ לאט לי לנער׳ התנהגו לאט בעבורי לנער ואם תבוידו עליו הוא אל׳ כי ... כמו נכוע ... שנתפורו לכאן ולכאן אלה נוקחים ואלה רודפי׳ אחריהם:

כלי יקר

אך באמר את כל השרים פי׳ על יואב ואבישי ואיתי שלא כדברי הרד"ק ז"ל שפירשו על שרי האלפים והמאות׳ ולע"ד לדקדק תיבת לאמר ומהו לנער לאבשלום ומהו על דבר אבשלום דהיה לו לומר על אבשלום׳ ונראה שדוד רחם כרחמי אב לזה את ג׳ הראשים שהם יאמרו ויכלו אוזן שאר השרים שרי אלפים ושרי מאות שאם יפגעו באבשלום אל ישחיתוהו וזהו שאמר ויצו המלך את יואב לאמר לאחרים כמשפטו אל שאר השרים לאט לי לנער לאבשלום אמרו הראשונים שמעשה היה והכו לאב אחד כמה הכאות ולא הודה על דבר שהיו מבקשים ממנו וכשהביאו בנו והכוהו לפניו שתי הכאות הודה האב מיד ושאלוהו מה זה ועל מה זה הודה בהכות בנו ואמר כי בערו נער אביו הוא ולזה לא נצטער כשהכוהו אבל כשהכו את בנו הרגיש ונצטער מיד כי בנו בשר מבשרו ועצם מעצמיו בזה אני מבין אומרו כאן לאט לי לנער רוצה לומר הערך בעיניך שהמחלה והתנהל בנחת עם אבשלום יהי בעיניך כאילו הוא לי ממש כי בני בשר מבשרי כאמור ועוד ראוי להקל עליו לפי שהוא נער זהו שאמר לנער והטעם השלישי לפי שהוא אבשלום בן יפת תואר והפרש לא יבנ׳ והכי גרמתי בקחתי בת יפת תואר זהו שאמר לי לנער לאבשלום ולא אמר לנער אבשלום אלא לנער לאבשלום כנלע"ד: ובזה מובן אומרו וכל העם שמעו בצות כי הצווי הזה את השרים דהיינו שרי האלפים ושרי המאות לא היה אליהם פה אל פה מדוד כי אם ע"י הראשים יואב ואבישי ואתי כי אליהם צוה לאמר לשרים כדפירשית בתיבת לאמר ז"ש בצוות המלך לראשים שיצוו את כל השרים ויוכיח היות השרים שרי האלפים והמאות בתיבת את כל ואמר על דבר אבשלום שהם לא שמעו בי אם דבר זה לבד שהיה אומר בפיו אבשלום ומתיבת אבשלום שיערו שהיה מצוה עליו וז"ש על דבר אבשלום דבר אבשלום ממש שעל דבר אבשלום שמעו הבינו שהיה מצוה על אבשלום:

ויצא העם השדה כו׳ עיין רש"י וכן הרד"ק ז"ל וכן הביא מהרי"א ז"ל בשם חז"ל שאלו מאין היה יער לאפרים ותשובתם כנזכר לעיל והוא דחה סברתם ואמר וכפי הפשט איננו מהבטל שיהיה יער בארץ אפרים ואעפ"י שלא נזכר בחלוקת הארץ׳ או שלא היה יער בחלוקת הארץ ונעשה יער אחר כך ע"כ׳ ומחילה מכבודו שדבר חכמינו ז"ל כמסמרות נטועי׳ ששאלתם חזקה ולא תדחה בקש שהם שאלו כיון שהמלחמה היתה בעבר הירדן מזרחה כנודע מהפסוקים וחלק אפרים בעבר הירדן ימה שאלו מאין היה יער לאפרים בעבר הירדן מזרחה שלא נתן שם חלק אלא לבני גד ולבני ראובן ולחצי שבט מנשה והוכרחו לומר מתוך שהתנה יהושע שיהיו מרעין בחורשין וכו׳ כנזכר לעיל כרש"י ז"ל אבל מה שאפשר לאמר לפי הפשט הוא שמנשה ואפרי׳ להיות׳ אחים בני אם אחת אינו מהזרות שנתנו מנשה לאפרים חלק מה לרעות בהמתן ונעשה יער ונקרא בעבר אפרים והזכיר כן שהיה ביער לפי שעתיד להזכיר שהיער עצמו מתקומם על אנשי אבשלום דכתיב וירב היער לאכול בעם וגו׳ לזה הזכיר בתחילה ותהי המלחמה ביער אפרים:

וינגפו שם עם ישראל לפני עבדי דוד עיין הרד"ק ז"ל: ולע"דן לדקדק אומרו וינגפו שם עם ישראל ובתחילה לא נאמר עם אלא לקראת ישראל ולא אמר עם ישראל ועוד יתור ותהי שם המגפה גדול כי די שיא׳ בקיצור וינגפו ישראל לפני עבדי דוד ביום ההוא עשרים אלף׳ ונראה לפי שהיו יקירי ישר׳ וגדוליהן מתפללין יהי רצון שנפול לפני עבדי דוד ואל יפול דוד בידינו כי לתומם הלכו עם אבשלום מאתי׳ ראשי סנהדראות כנזכר לעיל הועיל׳ תפילתם לשלא נפלו עבדי דוד ביד אבשלום אלא וינגפו שם עם ישראל לפני עבדי דוד ולהיותם חסידים לא נפלו יקירי סגולה השרידים אלא כלל העם אשר לבם שלם עם אבשלום זהו שאמר וינגפו שם עם ישראל כעם אשר לא יבין לאשורו ובעת אשר נגפו עם ישר׳ לפני עבדי דוד עת מטה רגלם שטן מקטרג בשעת הסכנה וקטרג עליהם על שמרדו בדוד מלכם במלך על פי ה׳ ותהי שם המגפה גדולה מאת הש"ית כי הב"ה ממתין לאדם לעת תמוט רגלו ואז נפרע ממנו על חטאיו כמ"ש הפסוק לעת תמוט רגלם וכו׳ והאפשר שאמר שם ויובן אומר ותהי המגפה גדולה עשרים אלף לומר כי משתי בחינות נהיה הסך הגדול הזה מעשרים אלף ביום ההוא לבד האחת שנלחמו עבדי דוד וישראל נגפו לפני עבדי דוד שם ביער אפרים כנזכר ובבחינה השנית יותר גדולה מהנזכר והיא ותהי שם המגפה גדולה כלומר מאיותה שם במקום ההוא שהיער רב עמהם כמו שיזכו׳ אחר כך וירב היער לאכול בעם מזאת הסיבה היתה המגפה גדולה מאד שעלתה בין הכל עשרים אלף בא׳ אחד זהו שאמר ותהי שם זה גרם להיותה מגפה גדולה סך עשרים אלף:

ותהי שם המלחמה כו׳ עיין רש"י ז"ל והרד"ק והרלב"ג ז"ל: ולע"דן שבוודאי שכתוב לומר שהיער עצמו בהשגחה אלהית התקומם על ישראל ואבשלום להכות בהם ואלו היתה המלחמה קבולה יחדיו שם רב אשר בבא עליה׳ עבדי דוד ירדמו אנה ואנה אינו מהזרות שיחבאו עצמן בעצי היער אבל מהפלא שאחרי היות המלחמה נפוצת על פני כל הארץ עם כל זה וירב היער לאכול בעם להורות שמהש"ית יצא הדבר לא בטבע הענין מרוב עם סמוכים זה לזה ונדחקים זה בזה ואולי כוון הכתוב לומר שאנשי המלחמה נפוצת על פני כל הארץ וזהו לשון ותהי המלחמה על הנלחמים הגבורים היו נפוצים על פני כל הארץ מאנשי ישראל עם אנשי דוד ודלת העם העומדי׳ ביער התחיל היער עצמו או חיות היער להרוג ולאכול בעם הנשארים ביער ומאלו הנזכרים בפס׳ זה הנה שהם הגבורי׳ הנפוצי׳ ודלת העם הנשארים ביער הרבו חללי ה׳ ע"י היער מאשר אכלה החרב זהו שאמר וירב היער לאכול בעם וכו׳ והקרי כתי׳ נפוצו׳ נפוצת הקר"י על של אבשלו׳ הכת"יב לכלול גם של דוד היו נפוצי׳ אך לא כמו עם אבשלו׳ לכך קריבן נפוצת לבד בלשון יחיד או יהיה הטעם לפי שעם אבשלום נפוצת מחולשה לכך קריבן נפוצת ולא הזכרתו עבדי דוד ג"כ לפי שהם נפוצים בדי להלחם עמהם והיינו דכתיב נפוצו׳ בלשון רבי׳ לכלול מערכת דוד מפסיבה שנזכר לא מחלישות בה:

ויקרא אבשלום כו׳ במסכת סוטה פ"א הכן אבשלום נתגאה בשערו לפיכך נתלה בשערו ע"כ ובגמרא ת"ר אבשלום בשערו מרד שנאמר וכאבשלום לא היה איש וכו׳ מקץ ימים מאתים שקלים באבן המלך תנא אבן שאנשי טבריה וצפורי שוקלים בה לפיכך נתלה בשערו שנאמר ויקרא אבשלום לפני עבדי דוד וכו׳ ויתן בין השמים ובין הארץ והפרד עבר תחתיו שקל ספרא בעא למיפסקיה תנא רבי ישמעאל באותה שעה נבקעה שאול מתחתיו עד כאן ועיעם המשנה שנתגאה בשערו לפי שהיה דבר יוצא מבהקם כמו שאמרו חז"ל שם במסכת סוטה ה"ר חמשה נבראו מעין דוגמא של מעלן וכולן לקו בהן שמשון בכוחו שאול בצוארו אבשלום בשערו לדקיהו בעיניו אסא ברגליו עד כאן ופירש רש"י ז"ל מעין דוגמא של מעלן נשתבחו מן התחתונים לתפארת עד כאן וג"כ רבי אליעזר כמו שהזכיר בסמוך בפסוק ויאמר יואב לא כן אוחילה כו׳ כי שם הביא שטה והוסיף לומר שם שכדמו לאדם הראשון ואולי זהו מ"ש כאן נבראו מעין דוגמא של מעלן ר"ל מעין אדם הראשון שהיה דוגמא של מעלן שנאמר בו נעשה אדם בצלמנו כדמותינו ועיין לקמן בפסוק ויאמר יואב לא כן אוחילה כו׳ ואפשר לומר דמעין דוגמא של מעלן לחוד ששה כדמו לאדם הראשון לחוד ויתיישב בזה ההתחלפות במספר שכאן נאמר חמשה ושם נאמר ששה כדמו לאדם הראשון והברייתא שאמר אבשלו׳ בשערו מרד שנאמר וכאבשלום וכו׳ הברייתא הוסיפ׳ על

רדק

שובך האלה · סוכת העץ מסתבכת ענף בענף נקראת שובך ונאחז בו ראש אבשלום שהיה לו שיער רב ואמרו רז"ל לפי שנתגאה בשערו נתלה בשערו : עשרה כסף תרגומו עסר סלעין דכסף : ולא אנכי שוקל על כפי · ולא כתיב כלומר לא הייתי לוקח אלף כסף בדבר הזה ואתה אמרת שהיית נותן לי עשרה כסף והקרי הוא ולו כלומר אפי' היית מוכא מי שיתן לי אלף כסף בדבר הזה ואשקלם ע"י בהכרעה לא אשלח ידי אל בן המלך : שמרו מי בנער · מי יגע בנער כלומ' שמרו שלא יגע אדם בו : או עשיתי בנפשי שקר · בנפשו כתיב פירוש בנפשו של אבשלום אם הייתי הורג אותו שקר הייתי עושה בעצמו כי המלך צוה עליו והקרי הוא בנפשי כלומר אפילו לא יודע הדבר הייתי עושה שקר בעצמי כי אני יודע כי המלך צוה עליו ופירושו או תאמר שהייתי עושה זה שקר והייתי הורג אותו אי אפשר שלא יבא הדבר לידי ידיעה כי כל דבר לא יכחד מן המלך : ואתה

תרגום

כּוּדַנְתָּא וְעָלַת כּוּדַנְתָּא תְּחוֹת סוֹכָא
דְבוּטְמָא רַבָּא וְאִתְאֲחַד רֵישֵׁיהּ
בְּבוּטְמָא וְאִתְּלִי בֵּין שְׁמַיָּא וּבֵין אַרְעָא
וְכוּדַנְתָּא דִּי תְחוֹתוֹהִי עֲבָרַת : וַחֲזָא
גַּבְרָא חַד וְחַוִּי לְיוֹאָב וַאֲמַר הָא חֲזֵיתִי
יַת אַבְשָׁלוֹם תָּלֵי בְּבוּטְמָא : וַאֲמַר
יוֹאָב לְגַבְרָא דִּמְחַוֵּי לֵיהּ וְהָא חֲזֵיתָא
וּמָא דֵין לָא מַחֲתוֹהִי תַּמָּן וּרְמֵיתוֹהִי
לְאַרְעָא וְעָלַי פּוּן לְמִתַּן לָךְ עֲסַר סִלְעִין
דִּכְסַף וְאִסְפַּנְקֵי חֲדָא : וַאֲמַר גַּבְרָא
לְיוֹאָב וְלוּ אֲנָא תָקֵיל עַל כַּפַּי אֲלַף
סִלְעִין דִּכְסַף לָא אוֹשִׁיט יְדִי בְּבַר
מַלְכָּא אֲרֵי קֳדָמָנָא פַּקֵּיד מַלְכָּא יָתָךְ
וְיַת אֲבִישַׁי וְיַת אִתַּי לְמֵימַר אִסְתַּמָּרוּ
לִי בְּעוּלֵימָא בְּאַבְשָׁלוֹם : אוֹ פוּן
עֲבָדִית בְּנַפְשִׁי שְׁקַר וְכָל מִדַּעַם לָא
יִתְכַּסָּא מִן מַלְכָּא ואת

מקרא

הַפֶּרֶד וַיָּבֹא הַפֶּרֶד תַּחַת שׂוֹבֶךְ הָאֵלָה
הַגְּדוֹלָה וַיֶּחֱזַק רֹאשׁוֹ בָאֵלָה וַיֻּתַּן בֵּין
הַשָּׁמַיִם וּבֵין הָאָרֶץ וְהַפֶּרֶד אֲשֶׁר־
תַּחְתָּיו עָבָר : וַיַּרְא אִישׁ אֶחָד וַיַּגֵּד
לְיוֹאָב וַיֹּאמֶר הִנֵּה רָאִיתִי אֶת־
אַבְשָׁלֹם תָּלוּי בָּאֵלָה : וַיֹּאמֶר יוֹאָב
לָאִישׁ הַמַּגִּיד לוֹ וְהִנֵּה רָאִיתָ וּמַדּוּעַ
לֹא־הִכִּיתוֹ שָׁם אַרְצָה וְעָלַי לָתֶת
לְךָ עֲשָׂרָה כֶסֶף וַחֲגֹרָה אֶחָת :
וַיֹּאמֶר הָאִישׁ אֶל־יוֹאָב וְלֹא אָנֹכִי (ולו ק')
שֹׁקֵל עַל־כַּפַּי אֶלֶף כֶּסֶף לֹא־אֶשְׁלַח
יָדִי אֶל־בֶּן־הַמֶּלֶךְ כִּי בְאָזְנֵינוּ צִוָּה
הַמֶּלֶךְ אֹתְךָ וְאֶת־אֲבִישַׁי וְאֶת־
אִתַּי לֵאמֹר שִׁמְרוּ־מִי בַּנַּעַר
בְּאַבְשָׁלוֹם : אוֹ־עָשִׂיתִי בְנַפְשׁוֹ (בנפשי ק')
שֶׁקֶר וְכָל־דָּבָר לֹא־יִכָּחֵד מִן־הַמֶּלֶךְ
ואתה

רלבג

והנה סבב השם שנקר' אבשלום לבדו לפני עבדי דוד מפני רוב פיזור . אילו והוא היה רוכב על הפרד ויבא הפרד תחת סבוך ענפי האלה הגדולה שהיתה ומרוב ההסתבכו' שם מרוצת הפרד נתחזק ראשו ונאחז באלה עומד שם באויר והפרד אשר תחתיו עבר : שמרו מי בנער באבשלו' · ר"ל שמרו מי שיהיה מכם שלא ישלח ידו בנער באבשלו' : או עשיתי בנפשי שקר · ר"ל להעלי' שהמלך המיתי אותו הנה שום דבר לא יכחד ולא יעלם מן המלך שלא יגיע אל דרישתו וידיעתו מרוב החקיר' והדרים : ויקח

רשי

ויתן בין השמי' ובין הארץ · אמרו רבותינו שלף חרבו לקוץ שערו וראה גיהנם פתוחה תחתיו : שמרו מי בנער · כל מי שיבא לידו ישמרנו : לא

מסרה

תלוי ג' בקריא' וסי' לאתלין נבלתו על העץ · ראיתי את אבשלום תלוי · אלף המגן תלוי עליו · אנ"ך · ומדוע י' בקריא' וסי' נמסר בריש סדר קרח : ועלי ה' בקריאה וסי' ועלי יבא כל איש · ועלי לתת לך · ועלי שמו כל ישראל · ועלי תשוקתו · ועלי הטה חסד : אלף כסף ג' בקריאה וסי' נמסר בסדר וירא :

פי' רבינו ישעיה

ויחזק ראשו באלה · מפני שהיה שערו מרוכה נסבך בענפי האלה : שמרו מי בנער באבשלום · פירוש מי יגע בנער תקרא קבר הנא ·

כלי יקר

על חטאתו שנתגאה פשע במרד והוא שכיון שראה עצמו כעין דוגמא של מעלה אמר לבו לי יאתה המלכות ביון שאין כמוני בישראל או יהיה הכונה שעשה השער בגזירות כקרדום לחטוב בו ולגנב דעת ישראל בהראותו שהוא נזיר אלהים וזהו בשערו מרד שהמרד נעשה ע"י השער וכו לקה ומ"ש שראה גיהנם תחתיו דברים כפשטן ואפשר שראה שמרד באביו ובמלכותו שמשיח ה' הוא וראה שלא יכלכל אותו ע"י פסיקת השער יפול לעתיד בגיהנם על כן קבל דין שמים וסבר וקביל בסב' פנים יפות גזירות ה' ולא פסקיה בספסירא ועיין רש"י ז"ל וכן הר"דק ז"ל והרל"בג ז"ל וכן מהרי"א ז"ל ולע"דן כוונת הכתוב שמהש"ית יצא הדבר שהרי עבדי דוד לא רדפו אחרי אבשלום בכוונה אלא במקרה נקרא אבשלום לפני עבדי דוד ואבשלום רוכב על הפרד ומהבהלה שנבהל מעבדי דוד לא שת לבו לשמור הפרד מבא תחת סובך האלה ויבא הפרד מאליו בלי כוונת אבשלום ויחזק ראשו ונראה שראשו ממש נאחז כאלה בין שני ענפים כאילו נתלה בראשו ממש ולזה לא אמר ויחזק שער ראשו אלא ויחזק ראשו והשער גם כן סייע בהסתבכות להיותו בחוזקה ולזה לא עלה בידו לפסוק השער כי מלבד השער היה ההסתבכות הראש עצמו בין שני ענפים כאמור או היה המקום גבוה שבאלה גדולה מאד וגבוה וזהו ויותן בין השמי' ובין הארץ כלומר שהיה גבוה מאד ולכן לא רצה לחתוך השער וליפול כי המקום גבוה ויפול לארץ וימות או פן תבא החרב בו בעת כריתת השער אשר יפול אולי יפול על חרבו ויומת רצה להמתין אולי יבואו מאנשיו להצילו וזהו שאמר ויותן בין השמים ובין הארץ והטעם שלא חתך השער בספסירא לפי שהפרד אשר תחתיו עבר הא אילו לא עבר מתחתיו היה חותך השער ויושב רכוב פרדתו והכל היה מאת ה' להשיבו אחור לקיים בו סמיכות הפרשה כי יהיה באיש חטא משפט מות והומת ותלית אותו על עץ כיון שנתקיים בו היותו בן סורר ומור' מהיותו בן יפת תואר שילד סורר ומור' איננו שומע בקול אביו ומשפטי ה' אמ' :

ויבא איש אחד וכו' ויאמר יואב קשה שהרי כמה עבדי דוד נקראו שם במעשה אבשלום כמו שאמר ויקרא אבשלום לפני עבדי דוד וא"כ איך אמר וירא איש אחד וכו' דהיה לו לומר ויגד אחד מהרואים הגיד ליואב וכו' והיה אפש' לומ' כי זה האיש היה ממשרתי יואב והוא נקר' שם בכלל עבדי דוד וזהו שאמר וירא איש אחד כלומר איש אח' מעבדי יואב והוא בא ויגד ליואב אדונו ויאמר הנה ראיתי כו' והנכון שקודם הגש אבשלום אל האלה הזאת שנתלה בה הוא שנקרא אבשלו' לפני עבדי דוד והוא רץ בפרד וכפרד מהם שאבשלום רוכב הפרד היה ויבא הפרד תחת סובך האלה ולא ראוהו עבדי דוד הנז' שהם פחדו מאבשלום וברחו והוא ברח מהם זולת איש אחד ראהו שם תחת אלה תלוי ועומד וזהו שאמר הפסוק וירא איש אחד ויגד ליואב וזהו ויאמר הנה ראיתי רוצה לומר עם היותו תלוי באלה נחבא בין הענפים הכוסים מהאלה הגדולה עם כל זה הנה ראיתי שהיבת הנ' מורה על ההזדמן וראיתי אני לבדי ואין זר אתי אשר לזה אמר יואב לאיש המגיד לו רוצה לומר לו ביחוד שבסוד הגיד לו כן ולא בפני בני אדם וזה מורה יותר המגיד לו כלומר לו לבדו ולזה אמר לו והנה ראית רוצה לומר מאחר שאתה ראית לבדך כמו שהגדת לי הנה ראיתי ואם כן מדוע לא הכיתו שם ארצה רוצה לומר שלהיות שם אין רואה ואין מבין ועלי להתי לך עשרה כסף וחגורה אחת ואולי העשרה כסף יהיה פרס מידי שנה בשנה וחגורה אחת כשיכה החשובים הקרובים למלכות או כפשוטו · והר"דק ז"ל עשרה כסף כתרגומו עסר סילעין דכסף :

ויאמר האיש אל יואב ולא אנכי וכו' עיין רש"י ז"ל והכוונה שמרו מי שיפגע בנער באבשלום ועיין הר"דק ז"ל והרל"בג ז"ל ומהר"יא ז"ל לפי שיואב הוכיחו לאמר מדוע לא הכיתו ועלי לתת לך תחת מעשה גבורתך והאיש השיבו שאף אם ישקול לו אלף כסף לא ישלח ידו בו וזה משני טעמים האחד להיותו בן המלך והוא עון פלילי הב' כי באזניו שמע שצוה המלך דוד לאמר שמרו מי הוא אשר יגע בנער באבשלו' עוד פירש כהרל"בג ז"ל עד כאן : ולע"דן לפי שיואב אמר אל האיש הזה ומדוע לא הכיתו שם ארצה שהיא הריגה ושיתן לו עשרה כסף ולא בעין כי אם במתנה עד בואם אל ארץ נושבת שכן מורה לשון ועלי לתת לך שהוא עלי חוב לתת לך עשרה לעומת זה אמר האיש ולא אנכי שוקל על כפי כלומר לו הונח שהייתי שוקל על כפי בעין ולא בהקפה אלף כסף ולא עשרה שאמרת שהכסף יהיה מרובה עם כל זה לא אשלח ידו שליחות יד כל שהוא לא בבחינת אבשלום רק מבחינת היותו בן המלך עא"כו הכאת מות ובהמתנה ובסך עשרה כסף שהם שלש בחינות כאומר והטעם כי באזננו צוה המלך וכו' לאמר לאחרים שהרי הצווי היה אליכם ובקול רם עד שאנחנו שמענו שבכוונה מכוונת אמר כן המלך בקול גדול לאמר לזולתכם וחברא חברא אית ליה ויתפרסם כן במחנה כולו ואמר שהלשון היה שמרו מי בנער באבשלום כאן רמז ענין המשל שזכרתי למעלה בפסוק ויאמר המלך את יואב שהאב כלול בבן כי הוא בשר מבשרו ועצם מעצמותו וזהו שאמר להם שמרו מי בנער רוצה לומר שמרו מי שהוא בתוך הנער ומי שהוא כלול באבשלום שמרוהו כאילו רצה לומר שדוד ונפשו קשורה בנפשו של אבשלום וזהו שאמר שמרו מי בנער באבשלום לא תשמרו מפאת עצמו אלא שמרו מפאה מי שנפשו קשורה בו בתוך הנע' וזהו מי בנע' באבשלום והקר"י ולו אנכי פשוט והכתי"ב ולא אנכי דבר לאות שאפי' אנכי שוקל על כפי אלף כסף לפי האמת לא אנכי שוקל על כפי כולם כי מה בלע בקחתי לפי שעה ואחר כך אתחייב נפשי למלך הא למה זה דומה למי שאומר הנח לי שאחתוך ראשך ואתן לך כל כך מעות שאם כן איני נותן לו מאומה זהו שאמר ולא אנכי שוקל והאיש הזה הוא הכושי שהלך אחר כך בשליחות יואב כפי' הכנ' בפירקי רבי אליעזר כמו שאביא בסמוך בפסוק ויאמר יואב לכושי עיין שם :

או עשיתי בנפשי שקר וכו' עיין הר"דק ז"ל והר"לבג ז"ל ומהרי"א ז"ל לפי שאולי ישיבהו יואב שיעלימו הענין ולא יודע שהוא הרגו לזה השיבו האיש שתי תשובות האחת לו הונח שלא יודע הדב' הסוד מפאת עצמו ואפי' בחדרי חדרי' הסוד כי איך אעשה בנפשי שקר ומרד כזה לעבו' דבר מלך בבחינת יוסר נפשי זהו שאמר איך אעשה בנפשי שקר ועוד כי כל דבר לא יכחד מהמלך וידעהו עכ"פ ואתה תתיצב מנגד כהר"דק ז"ל שלא תצילני מהמלך או יאמר אתה הומר לי שהכה אני את אבשלום ואתה תתייצב מנגד ולא תכהו לך והכה אותו אם תרצה ואז אמר לו יואב לא כן אוחילה לפניך לא טוב שאוחילה אותך שתכהו שאני אלך ואכה אותו עד כאן : ולע"דן או אעשה אנכי שקר רוצה לומר אפי' אעשה השקר בהעלם גמור בנפשי שהוא היותר העלם שאפשר לא אועיל כולם כי כל דבר לא יכחד מן המלך כי רוח ה' דבר בו ומלתו על לשונו וכשיהרוג אותו אתה התייצב מנגד לראות במשפט שנעשה בו ומי הכביסני בתגר כזה ובזה יובן שכתיב בנפשו של דוד קאמ' שאם עשיתי שקר אפילו בנפשי בהעלם דבר יתגלה בנפשו של דוד ויתיב הענין ועל דרך הסוד כן הוא כי נפש דוד היא צרור החיים אשר שם צרורות כל נפשות ישראל וכל פגם של נפש ונפש מישראל שם יתראה בנפש דוד וכדפרישית בפסוק יתמו חטאים מן הארץ כו' כי אז נפשי נקיה וברה כיון שהסתלקו' כעשו תמים והרשעים עוד אינם השעים אלא ישובו תשובה שלמה שאז ברכי נפשי את ה' וזהו בנפשי קרי וכתיב בנפשו :

ויאמר יואב לא כן במכילתא הובא בילקוט סימן קכ"א ויחזק ראשו באלה עודנו חי בלב האלה לא היה לה לב ונתן לה לב הים לא הוה לו לב ונתן לו לב שנאמר קפאו תהומות בלב ים השמים לא היה לב ונתן להם לב שנא' עד לב השמים יבוא הים שלא היה לו לב ונתן לו לב ויפרע מן המצרים שהיה להם לב ושעבדו את ישראל בכל מיני פורעניות תבא האלה שלא היה לה לב ונתן לה לב ויפרע מאבשלו' שהיה לו לב וגנב שלש לבבות יבואו השמים שלא היה להם לב וניתן להם ללב ויורידו המן לישראל שהיה להם לב ושמרו את התורה בכל לבבם ובכל נפשם עכ"לה : ולע"דן לדקדק בו ראשונה דכיון שהדרשה שלו היא בפסוק במאי דקאמר עודנו חי בלב האלה א"כ למה התחיל בפסוק ויחזק באלה כי שם לא כתיב ויחזק בלב האלה עד שיביא דרשה זו בפסוק ויחזק · ועוד מהו ונתן לה לב וכן הים וכן השמים שהוא דבר שאין לו שחר · ועוד לפתח באלה ובים ושמים וא"כ מהפך הסדר להזכיר ים תחילה וא"כ אלה וא"כ שמים · ועוד כי פסוק עד לב השמי' במתן תורה משתעי כפ' ואתחנן ולא בענין המן כמו שמביאו המאמר הזה : ונראה שבעל המאמר דקדק לשון ויחזק ראשו באלה דלא קאמר ויתלה בשער ראשו מאי ויחזק ולזה פתח באלה ואמר האלה לא היה לה לב ונתן לה לב לו' שהעפ"י שהאלה עץ נוטה ביער הוא עכ"ז נתן הב"ה כח ויכולת באלה כאילו היה לה לב לדעת ולאחוז בראשו של אבשלום ז"ש ויחזק ראשו באלה כאילו האלה החזיקה בו בראשו ולא ירפה לו וכמו שאו' הפסוק אח"כ עודנו חי בלב האלה שלא היה לה לב ונתן לה לב וכן הים היה לו לומר בתוך הים מהו בלב ים שהיה הים עושה בדעת ולב שקפאו תהומות בלב ים לגנוב דעת המצריים על מה שהרעו במה פורעניות לישראל זולת השעבוד מתגרות באופן שנפרע הים מכל אחד ואחד כפי השיעור המחויב ממה שהרע לישראל וזהו הים לא היה לו לב ונתן לו לב · וכן השמים נתן להם לב להבין השיעור של כל אחד ואחד מעמלי התורה כדי להטיב לו גמולו כענין המן שסיכוי הטעמים שבו היה כפי כחו של כל אחד ואחד בעבודתו כך היה יורד לו שכרו במן למי כצפיחית כדבש למי כטעם לשד השמן והבלתי עמלים לשמה דכו במדוכה וטחנו ברחים ולא היה מוטעם כ"כ · לזה אמרו יבא הים שלא היה לו לב והשכלה ונתן לו לב לפי שעה ע"י שרו של ים כדי שיפרע מן המצריים שהיה להם לב ועכ"ז לא אמרו נירא נא את ה' אלדי העברים ודי להם גרותם בארץ לא להם אבל שעבדום בכל מיני פורעניות · והקדים עתה ענין הים שכן קדם בזמן לענין האלה ועוד שהוא ענין רבי' ורצוי להקדימו וא"כ הזכיר ענין האלה שכן בא אחריו והוא ענין פורענו' וז"ש האלה אין לה לב ונתן לה לב כי כל עשב ועשב יש לו מלאך שמכהו ואומר לו גדל כמו שאחז"ל אם ישים משטרו בארץ וע"י אותו הכח הנמשל למלאך נתן לה לאלה לב כדי שתפרע מאבשלום שהחזיקה בו כנז"ל גבי ויחזק ראשו באלה כי על כן פתח באלה שיש לה לב לפי שפסוק ויחזק ראשו מוכיח כן שהחזיקה בו כאילו יש לה לב והעפ"י שלא נזכר הלב בפירוש כי אם בפסוק לא כן אוחילה כו' ובסוף הפסוק או' עודנו חי בלב האלה עכ"ז גם בפסוק ויחזק ראשו באלה נרמז ענין הלב הזה באו' לשון ויחזק כדפרישית ולהכי פתח בו וא"כ חזר לו לסדר הענין כפי הזמן וסדר שני הענינים של פורענות וא"כ הזכי' ענין הלב שנתן לשמים כדי להטיב לכל אחד ואחד כפי שיעור עבודתו וז"ש יבואו השמים שלא היה להם לב ונתן להם לב בענין מתן תורה כדי שידעו שיעורו שעמל כל אחד ואחד בתורה כדי להטיב לו באחריתו במן שלא נתנה התור' אלא לאוכלי המן ולא נתן המן אלא לעמלי התור' כל אחד ואחד כפי אכלו לקטו כשיעור זכותו וז"ש ויירידו המן לישראל מן הגון מאד בטעמו וריחו ומראהו יורידו המן לישראל שהיה להם לב ושמרו התורה בכל לבבם ובכל נפשם שצריך מן חשוב לשומרים בכל לבבם ובכל נפשם · ובזה נבין איך נזדמנו לנשיאי ישראל אבני השוהם בתוך המן כמו שאמרו חז"ל מפסוק והנשיאים הביאו את אבני השוהם מלשון נשיאים ורוח כו' שבלי ספק היה זה מכשרו' הנשיאים היותם כשרים וחשובים מאד ועוסקים בתורה לשמה בהשתדלות כמרץ שזה היה גורם להוריד להם אבני השהם וביוצא · וכמו שהרחבתי בכלי חמדה בפסוק וכל גבולך לאבני חפץ · עלה בידינו מהמאמר הזה או' בלב האלה שנתן לה בהשגחה השכלה כאילו היה לה לב כדי להפרע מאבשלום.

ואתה תתיצב מנגד · שלא תושיעני מיד המלך: לא כן אוחילה · לא טוב שאיחל אותך ואדבר אליך שתלך ותכהו אני אלך: שלשה שבטי' · ולהב ברמחיה' כמו חניתות היו אלא שהדקי' נקראו שבטי' וי"ת גיססין ואמרו רז"ל לפי שגנב ג' לבבות לבב אביו ולבב בית דין ולב אנשי יש' לפיכך נתנו בו ג' שבטי' ולפי שבא על עשר פילגשי אביו לפיכך נתנו בו עשר לונביות עשר נערי יואב ולב בית דין שאמר על מאתי' איש שהלכו עמו הלכו לתומם ואמרו כי מאתי' ראשי סנהדרין היו: עודנו חי בלב האלה: טעם בלב האלה דבק עם בלב אבשלום פירוש תקע השבטי' בלבו עד שעברו גופו ונתקעו בלב האלה על דרך אכה בדוד ובקיר אכנו נא בחנית ובארץ ופירו' בלב האלה באמצע האלה כמו עד לב השמים ופירו' עודנו חי אחר שתקע בלבו שלש השבטים עדיין היה חי על כן הכוהו עוד נערי יואב עד שהמיתוהו: ויסובו · עמדו סביביו להכותו: מרדוף · הא"ם בחירק שלא כמנהג וכמוהו מרדוף אחרי דוד מעצבך ומרגזך: אל הפחת הגדול: חפירה גדולה שהיתה ביער · מאד · אמר מאד לפי שהפחת היה גדול ומלאוהו באבנים על אבשלום ועוד מעל הארץ הגביהו הגל הגדול: לאהלו · חסר כתיב בלא יו"ד הרבים ויש בו דרש לפי שהיו נכלמי' מן המרד שעשו לא התחברו יחד אלא כל אחד נס לאהלו: ואבשלום לקח · פירוש לקח זאת העצה בעצמו להזכיר את שמו וכן ויקח קרח ואמרו כי בזה המקום נזכר אחר כך כי הוציאו עצמותיו מן הפחת הגדול וקברו אותו בזה המקום כי לכך נתכוון הוא שהציב שם מצבה בחייו: ויצב לו בחיו · חסר יו"ד הרבים כמו לאהלו שזכרנו וכמוהו רבים ויש בו דרש כי חסרו חיי אבשלום עשר שני' על ששכב עם עשר פלגשי אביו לפיכך חסר יו"ד שהוא בחשבון עשרה: כי אמר אין לי בן · ולמעלה כתי' ויולדו לאבשלום שלשה בנים ובת אחת היו לו אלא שמתו לפיכך עשה לו המצבה הזאת להיות לו לזכרון אחר מותו שהיו אומרים יד אבשלום ויד פירושו מקום וכמוהו רבים ובדברי רבותינו ז"ל יש מי שאמר שהיה לו בן אלא שלא היה הגון למלכות ומהם אמרו גמירי שכל השורף תבואתו של חבירו אינו מניח בן ליורשו והוא' שרף תבואתו של יואב וי"ת לית לי בר קיים בדיל לאדכרא שמי: ובשרת

ואתה תתיצב מנגד: ויאמר יואב לא־כן אחילה לפניך ויקח שלשה שבטים בכפו ויתקעם בלב אבשלום
טו עודנו חי בלב האלה: ויסבו עשרה נערים נשאי כלי יואב ויכו את־אבשלום וימתהו: ויתקע יואב בשפר וישב העם מרדף אחרי ישראל כי־חשך יואב את־העם: ויקחו את־אבשלום וישלכו אתו ביער אל־הפחת הגדול ויצבו עליו גל־אבנים גדול מאד וכל־ישראל נסו איש לאהלו: ואבשלם לקח ויצב־לו בחיו את־מצבת אשר בעמק־המלך כי אמר אין־לי בן בעבור הזכיר שמי ויקרא למצבת על־שמו ויקרא לה יד אבשלום עד היום הזה:

ואחימעץ

ואת תתעתד מקביל: ואמר יואב הלא מבכין אישרי קדמך ונסיב תלתא גיססין בידיה וקבעינון בלבא דאבשלום ועד כען קיים בגו בוטמא: ואסתחרו עסרא עולמיא נטלי זיניה דיואב ומחו ית אבשלום וקטלוהי: ותקע יואב בשופרא ותב עמא מלמירדף בתר ישראל ארי מנע יואב ית עמא: ונסיבו ית אבשלום ורמו יתיה בחורשא לגו קומצא רבא ואקימו עלוהי דגור אבנין רב לחדא וכל ישראל אפכו גבר לקירווהי: ואבשלום נסיב ואקים ליה בחיוהי ית קמתא די במישר מלכא ארי אמר לית לי בר קיים בדיל לאדכרא שמי וקרא לקמתא על שמיה וקרא לה אתרא דאבשלום עד יומא הדין:

ואחימעץ

רש"י

לא כן אוחילה לפניך · לא אבקש עוד בקשה ממך כי אני אלך: כי אמ' אין לי בן · ומצבה מקומי ויהיה חשוב כמותי: בעבור הזכיר שמי · אקים לי מצבת אבן ובנין חשוב היה: ובשרת

רלב"ג

ויקח שלשה שבטים בכפו · יתכן שיהיו גדולים וחזקים וחדים בראשם ודמה בזה להמיתו בזולת חרב בתקעו אותם בלבו ולפי שכבר היה עדיין חי בלב האלה צוה יואב את נעריו נושאי כליו להכות אותו ולהמיתו: כי חשך יואב את העם · הנה מנע יואב את אנשי דוד מרדוף אחרי ישראל כי לא היה רצונו להשחיתם אך נתפייס בנפול אבשלו' בידיהם: את מצבת אשר בעמק המלך · ידמה שבנה שם בנין גבוה: כי אמר אין לי בן בעבור הזכיר שמי · ואע"פ שספר שכבר היו לו שלשה בני' יתכן שמתו אח' זה ואז בנה זאת המצבה וקרא שמה יד אבשלום: ובשרת

פי' רבינו ישעיה
מצבת · לא מופסין כמו אשר בפלגת מצבת גה:

כלי יקר

ואתה תתיצב מנגד · עיין רש"י ז"ל והרד"ק ז"ל והרלב"ג ומהרי"א ז"ל הביא כלהרד"ק ז"ל והוא פי' אוחילה לשון חילוי אוחילה לפניך שפראתי המקום אשר שם אבשלום תלוי וזה שאמר לא כן ר"ל לא כן דעתי כמו מחשבת שתכוון אתה ואני אתיצב מנגד אבל בהפך יהיה שאני אכהו ואתה תעמוד ותתיצב מנגד ואוחילה לפניך ר"ל שאלתי ובקשתי ממך היכא כי אם שתהיה התחלה לפניך לא שתכהו אתה ואז לקח יואב ג' שבטים בכפו ויתקעם בלב אבשלום ר"ל בגופו של אבשלום והביא כשטת הרד"ק בלב האלה דבק עם בלב אבשלום שנדבקו השבטים בלב אבשלום ובלב האלה ובסיבת העונשים כאלה הביא בשם חז"ל כנז"ל ועוד הוסיף טעם אכתבנו בסמוך בפסוק ויסובו עשרה: ולע"ד אוחילה לשון התחלה כת"י ולזה אמר לא כן כמו שאמרת שאני אהיה יושב ובטל כדי שתרעומת המלך יהי עליך לא כן כי אם אני אהיה המתחיל ואוחילה לפניך ונושאי כלי' המשלימים וכן עשה ויקח ג' שבטים בכפו כו' ויסובו עשרה ששם הכו אותו והמיתוהו לגמרי ולפניך כפשוטו מנגד א' הכתוב לפניך כלו' אני אתחיל קודם אליך ולפניך ואתה תהיה המשלים וגומר העניין כיון שראיתו ולא שוה לו בכל זאת אלא יואב התחיל ואנשיו גמרוהו והיינו לא שלא יד לא בתחילה ולא באמצע ולא בסוף:

ויסובו · עשרה אנשים בפרקי ר' אליעזר אמר והעובר על מצות המלך כאילו עובר על עשרת הדברות כולם ולכן דקרו את אבשלום עשרה נערי יואב: ששה נדמו לאדם הראשון ומכן נהרגו ואלו הן שמשון בכחו ונהרג שאול בקומתו ונהרג עשהאל במרוצתו ונהרג אבשלו' בשערו ונהרג יאשיהו בבחיריו ונהרג צדקיהו בעיניו ועורו את שני עיניו ואבשלו' גבור כח היה וחרב היתה מזומנת על מתניו ולמה לא שלף חרבו וכרת שער ראשו אלא שראה גיהנם אמר מוטב לו שתלה בשער ראשו ולא אמות באש גיהנם ואמנם בסנהדרין פ"ח אמרו אבשלום אין לו חלק לעה"ב שנא' ויכו את אבשלום וימיתוהו ויכו בעול' הזה וימיתוהו בעה"ב ע"כ כמו שהביא מהרי"א ז"ל והרד"ק ז"ל ויסובו עמדו סביבו להכותו · ולע"ד לדקדק כפל ויכו את אבשלום וימיתוהו להודיע שהקב"ה עשה פלא שלא מת בג' שבטים ולא בהכאת הנערים עד שכולם הכוהו והמיתוהו כלו' שלא מת ע"י מקצתם אלא אמר שהוכה מהעשרה כדי לכפר עליו עון מה שבא על י' פלגשי אביו שירגיש ויצטער כנגדו מעשרה נערים נושאי כלי יואב ויכוהו וימות מהכאת כולם ולא במקצתם וכמו שאבשלום בא על עשר פלגשי אביו בבת אחת כך ויסובו סביביו י' נערים נושאי כלי יואב והיינו דהכן ולפי שגנב ג' לבבות לב אביו לב ב"ד ולב ישראל לפיכך נתקעו בו ג' שבטים שנאמר ויקח בכפו ג' שבטים ויתקעם בלב אבשלום עודנו חי בלב האלה ולפי שבא על עשר פלגשי אביו לפיכך נתקעו בו עשרה לונביות שנאמר ויסובו י' נערים כי שהכוונה לו לפיכך עשה הקב"ה שלא ימות בשבט הראשון אלא בשלישי ולא בקצת לונביות אלא עד תום הג' שבטים וגם העשרה לונביות כדי שירגיש ויצטער בכולן תגמול השלם לגנבות שגנב ותגמול העשרה פילגשי' שבא עליה' כאמור' ומה שאמרו חז"ל כנז"ל שאבשלו' אין לו חלק לעה"ב אפשר דהיינו קודם שגזכה עליו דוד אז כאמר ויכו בעה"ז וימיתוהו בעה"ב ואמנם אח"כ הביאו דוד לעולם הבא בח' אבשלום בני שמנה פעמי' כמו שנזכיר בס"ד:

ויתקע · יואב בשופר כו' עיין הרד"ק ז"ל והרלב"ג ז"ל ומהרי"א ז"ל תקע בשופר גדול שישובו אנשי דוד מרדוף אחרי ישראל ואין ספק שלא היו רוצים לחזור אם לא שהשיבם ומנעם יואב מרדוף עגד ע"ב והכוונה שאחרי התקיעה חשך אותם בגערה והשיבם ופשוטו וישב העם מרדוף לא שמעו ונמנעו מצד היות' עיפים אבל שבו מרדוף יען כי חשך אותם יואב ע"י התקיע' קולותיו לשוב והודיע ג"כ הבירנות לב אנשי דוד עם היותם מועטים כי ה' עמם בעת צרה כאשר התפלל עליהם דוד: ולע"ד עוד כי בהיותם בברכה גבעון ונמשכה שם המלחמה ותקע יואב שם בשופר והיתה התקיעה ההיא למנוע השתי כתות מבא בדמים כדכתיב ולא ירדפו עוד אחרי ישראל ולא יספו עוד להלחם ופשיה"מ ולא יספו עוד להלחם פירושו ישראל עם אנשי דוד: אבל כאן הגיד הכתוב וישב העם מרדוף אחרי ישראל ודע כי מה שחשך יואב ומנע מבא בדמים הוא את העם הנז' הם ואנשי דוד כי אנשי ישראל הסובים הם מאליהם מרדוף כי נרדפים הם ולא רודפי':

ויקחו · את אבשלום כו' עיין הרד"ק ז"ל · ולע"ד לדקדק הו' אל הפחת הגדול בה"א הידיעה הפחת הגדול · הכוונה ויקחו את אבשלום ואין מיד אנשי דוד מציל את אבשלום לא בחיים ולא במות להוליכו אל קברו ומצבתו וזה כיון בהו' ויקחו את אבשלום שאין מידם מציל שעודם מליבי' עליו גל גדול ברחו איש לאוהליו והיינו הו' וכל ישראל נסו איש לאוהליו ואמר אל הפחת הגדול פשוטו בפחת גדול אשר ביער ההוא ואמנם בה"א הידיעה רמז אל שוחה עמוקה פי' זרות הוא גיהנם ששם נפל שדוד וזה יוכיח ושליכו אותו ביער וסופו ירש גפיב' הפחת הגדול אשר ביער הו"ל אלא שאביו העלהו בתפילתו כמו סיבה · ואפשר עוד כמ"ש ויקחו את אבשלו' וישליכו אותו שהו"לל וישליכוהו להודיע כי לא השליכו כי אם אותו ר"ל גופו לא ראשו כי לקחו ראשו להודיע שנהרג בן יבגרו כרותו ויש הוכחה מהמדרש כמו שנזכיר בפסוק אבשלום בני דאייתי רישיה לגביה גופיה:

ואבשלום · לקח לו כו' במ"ר פ"ע כתוב ואבשלום לקח ויצב לו בחייו מאי לקח א"ר שמעון בן לקיש שלקח מקח רע לעצמו את מצבת אשר בעמק המלך א"ר חנינא בר פפא בעצה עמוקה של מלכו של עולם שנאמר כה אמר ה' הנני מקים עליך רעה מביתך ולקחתי את נשיך כו' ודכוותיה וישלחהו מעמק חברון א"ר חנינא בר פפא בעצה עמוקה של אותו צדיק שקבור בחברון ידוע תדע כי גר יהיה זרעך: כי אמר אין לי בן וכתוב אחד הו' ויולדו לאבשלום שלשה בנים ובת אחת ושמה תמר אמר רב יצחק בר אבדימי שלא היה לו בן ראוי למלכות ע"כ ולע"ד לדקדק מאי קשיא ליה מאי לקח ומנו המכריע לפרש את מצב' אשר בעמק המלך בעצה עמוקה של מלכו של עול' מה הענין וגם לדרך שהביא ודכוותה וישלחהו מעמק חברון כו' ויש לדחות לפי שבשניהם פירש ר' חנינא בר פפא לשון עצה ודרך הגמרא להביא יחדיו מאמרות ששם מקום א' ולעפ"י שאינה מתייחסות כ"א בשהם מתייחסות קצת בלשון כמו הענין בזה שבשני המקומות פירשו עמק לשון עצה עמוקה: ונראה דקשיא ליה יתור לקח דהו"לל ואבשלום הציב לו בחייו ועוד שהוא מנגד למ"ש ויצב לו שנראה שבנה בבנין על ידו והציב לו על שמו ואו לקח נראה שלקחו כן בנוי על תילו: ועוד העמק הזה הוא עמק יהושפט וא"כ איך קראו עתה עמק המלך ועדיין לא בא יהושפט לעולם ואם הכותב הספר קראו כן ע"ש העתיד הו"לל עמק המלך יהושפט ולא המלך סתם לזה אמרו מאי לקח שלקח מקח רע לעצמו למרוד באביו והכוונה בזה שאעפ"י שנגזר מאת ה' הנני מקים עליך רעה מביתך לא יוכרח שיהיה אבשלום הוא הקם אבל מרוע הבחיר' והיותו חייב נתגלגלה חובה ע"י חייב וזהו אומ' שלקח מקח רע לעצמו שלא היה מוכרח שיהיה על ידו וזהו את מצבת אשר בעמק המלך שהעצה עמוקה של מקים רעה מביתך אשר ה' צבאות יעץ לתועלתו של דוד לכפרת השמין הנה היה אבשלום הסיבה המסבבת כן והוא את מצבת אשר בעמק המלך ר"ל אותה המצבת אשר היה צריך להציב את העצה של עמק המלך מלכו של עולם אבשלום הכינו ברוע בחירתו ונעשה הרצון האלהי שלא יהיה הדבר הזה נעשה ע"י עבד מעבדי דוד שיהיה אכזרי עליו אלא ע"י בנו כמו שאחז"ל מזמור לדוד בברחו מפני אבשלום בנו שזמר על היותו בורח מפני בנו ולא מפני עבד מעבדיו כמלא העצה הזאת עצה לטובתו של דוד אלא שבמשך פורענות לאבשלום מבחינת מגלגלין חובה ע"י חייב ודכוותיה וישלחהו מעמק חברון שהגלות ההוא נעשה לטובתן של ישראל בעצת אברהם אבינו אשר בחברון כדי להציל ישראל מגיהנם על כי גורם מכרם הוא אברהם וה' הסגירם כמלאו השני ענינים האלה הנזכרים כאן מתייחסים בלשון ובעניין יחדיו ונענש אבשלום מטעם מגלגלין חובה ע"י חייב וכן המצריים במה שהרעו ליש' · והרש"י ז"ל כתב במסכת סוטה פ' המקנא שלקח מקח רע לעצמו וה"ק קרא ואבשלו' לקח הסרה הזאת בחייו · ויצב לו את מצבת אשר בעמק המלך עצה עמוקה של הקב"ה שהו' מלך עולם שגזר על דוד כן במעשה בת שבע הנני מקים הציב אבשלום אותה עצה וקיים' מצבת דברו של הקב"ה דכתיב לעולם ה' דברך נצב בשמים ויקרא למצבת על שמו גרם לאותה רעה שתקרא על שמו ויקרא לה כך הנה נלוד בחי"רק היוד וצר"י תחת הרי"ש עכ"ל · ואמר וכתוב אחד אומר ויולדו לאבשלום ג' בנים הכוונה לו' אלו היה לו בן אחד היינו יכולים לדחות שמת אבל בשלשה לא יתכן שלא יזכור הכתוב מיתתם אלא על כרחין ה"ק שלא היה לו בן ראוי למלכות כנז' ובמסכת סוטה מסיק עוד רב חסדא אמר גמירי כל השורף תבואתו של חבירו אינו מניח בן ליורשו והיינו קלייה ליואב דכתיב ויאמר אבשלום אל עבדיו ראו חלקת השדה אשר ליואב ולו שם שעורים לכו והציתוה באש ע"כ דלרב חסדא לא היה לו בן כלל והענש מדה כנגד מדה כמו שחבירו זרע והוא שרף התבואה כך הוא יזרע בנים ולא יהיה לו בן ליורשו שלא יזכה אל תכלית הכוונה פדי להכניס ברכה כמו שלא הניח להיות ברכה מהזרע שזרע חבירו שהרי שרפה · ואפשר לפרש דרב חסדא בא לתת טעם למה נענש אבשלו' בזה והוא משום דשרף תבואתו של יואב וגמירי דהשורף תבואתו של חבירו אינו מניח בן ליורשו רצה לומר הגון ליורשו ולמלא מקומו קאמר והראשון עיקר · וכן תמצא בסמוך בפסוק כדברי הרד"ק ז"ל · למדנו מהמאמרים הנז"ל ואבשלום לקח שלקח לו מקח רע לעצמו במרדו באביו ויצב לו בחייו את מצב' אשר בעמק המלך דעמק המלך היה עצה עמוקה למלכו של עולם שיעץ הנני מקים עליך רעה מביתך ומייפה כי דברו לעולם נצב והנה שיב' קיומה ע"י אבשלום ז"ש ויצב את מצבת המלך · ומ"ש כי אמר אין לי בן בעבור הזכיר את שמי מובן עם דברי רבי יצחק בר אבדימי שאמר לעפ"י שיש לו בנים ג' עכ"ז אין לי בן ר"ל אין בהם נחשב לי לבן שיהיה הגון והלוי לבעבור הזכיר שמי עליו שיהיה הגון למלכות בעל טוב כמוהו ויזכר שמי וז"ש

פי' רבינו ישעי'

כי על כן בן המלך מת: פירוש על אשר · כמו כי על כן באו בצל קורתי · ואין זו בשורה טובה:

בשורה ג' חס'וסימ' אשר לתתי לו בשרה · לא איש בשרה אתה · היום הזה יום בשרה · וכמ"פרה אחרי"תי נמס"ר במק"ום לא איש בשורה אתה ולכה אין בשרה מוצאת:

וַאֲחִימַעַץ בֶּן־צָדוֹק אָמַר אָרוּצָה נָּא וַאֲבַשְּׂרָה אֶת־הַמֶּלֶךְ כִּי־שְׁפָטוֹ יְהוָה מִיַּד אֹיְבָיו: וַיֹּאמֶר לוֹ יוֹאָב לֹא אִישׁ
כ
בְּשֹׂרָה אַתָּה הַיּוֹם הַזֶּה וּבִשַּׂרְתָּ בְּיוֹם אַחֵר וְהַיּוֹם הַזֶּה לֹא תְבַשֵּׂר כִּי־עַל־ בֶּן־הַמֶּלֶךְ מֵת: וַיֹּאמֶר יוֹאָב לַכּוּשִׁי לֵךְ הַגֵּד לַמֶּלֶךְ אֲשֶׁר רָאִיתָה וַיִּשְׁתַּחוּ כוּשִׁי לְיוֹאָב וַיָּרֹץ: וַיֹּסֶף עוֹד אֲחִימַעַץ בֶּן־צָדוֹק וַיֹּאמֶר אֶל־יוֹאָב וִיהִי מָה אָרֻצָה־נָּא גַם־אָנִי אַחֲרֵי הַכּוּשִׁי וַיֹּאמֶר יוֹאָב לָמָּה־זֶּה אַתָּה רָץ בְּנִי וּלְכָה אֵין־בְּשׂוֹרָה מֹצֵאת:

ויהי

(ב' חד מ"ל ותל חס') (ג' חס') (כן ק' ולא כתיב) (ל'מ"ל בנבי') (ל'חס' אלף מ"ל) (ד'מ"ל ג'חס' לי)

וַאֲחִימַעַץ בַּר צָדוֹק אֲמַר אֱרְהוּט כְּעַן וַאֲבַסַּר יַת מַלְכָּא אֲרֵי אִתְפְּרַע לֵיהּ יְיָ מִיַּד בַּעֲלֵי דְבָבוֹהִי: וַאֲמַר לֵיהּ יוֹאָב לָא גְּבַר כָּשֵׁר לְבַסָּרָא אַתְּ יוֹמָא דֵין וּתְבַסַּר בְּיוֹם אוֹחֲרָן וְיוֹמָא הָדֵין לָא תְּבַסַּר אֱלָהֵין דְּבַר מַלְכָּא מִית: וַאֲמַר יוֹאָב לְכוּשִׁי אֱזִיל חַוִּי לְמַלְכָּא דַּחֲזֵיתָא וּסְגִיד כּוּשִׁי לְיוֹאָב וּרְהַט: וְאוֹסִיף עוֹד אֲחִימַעַץ בַּר צָדוֹק וַאֲמַר לְיוֹאָב וִיהִי מָה אֵירְהוּט כְּעַן אַף אֲנָא בָּתַר כּוּשִׁי וַאֲמַר יוֹאָב לְמָא דְּנַן אַתְּ רָהֵיט בְּרִי וְלָךְ לֵית בְּסוֹרָא מִתְיְהָב:

ויהי

רד"ק

ובשרת ביום אח' · תשועה אחרת שתזדמן לישר' כי זאת התשועה לא תהיה שלימה בעיני המלך על אשר מת בנו: כי על כן בן המלך מת · כן קרי ולא כתיב והקרי הוא יות' קרוב כאלו אמר כי על אשר בן המלך מת אין אתה ראוי לבשר ויש בו דרש כי ע"כ ועל יוס' מת שמרד באביו · לכושי · מבני כוש היה ונתגייר או אפשר שהיה ישר' והוא שחור ככושי לפיכך היו קוראים אותו כושי: ולכה אין בשורה מוצאת · תרגם יונתן ולך לית בשורתא מתיהבא כלומ' למה אתה רוצה ללכת לא לך יהיה שכר מזאת בבשורה ומוצאת כמו מזדמנת כמו וימציאו בני אהרן:

ויהי

רש"י

ובשרת ביום אחר · בשורה תשועה אחרת: כי על כן · כי על אשר בן המלך מת לפיכך לא טובה לך הבשורה הזאת. ולכה אין בשורה מוצאת · אין מתח שכר בשורה תלויה היום:

ויהי

רלב"ג

ובשלת ביום אחר · ר"ל כאשר יקרה דבר טוב ישמח בו דוד או אשלם הבשורה בפיך: ולכה אין בשורה מוצאת · ר"ל שאין לך בזה בשורה מוצאת הצלחה ושוב למבשר אבל היא כמו נקמה לו כי בנו מת:

ויאמר

כלי יקר

בעבור הזכיר שמי ולרב חסדא לפי השיטה העיקרית שפירשתי שלא היה לו בן. כל עיקר הכתוב כי אמר אין לי כל עיקר קאמר ובעבור הזכיר שמי חוזר לראש הפסוק ויצב לו בחייו מצבת אשר בעמק המלך כי אמר בעבור הזכיר שמי עשיתי זאת כי אמר אין לי בן · וגם רש"י ז"ל הביא הדרש הנזכר ועיין הרד"ק ז"ל וכן הרלב"ג ז"ל שמתו הג' בנים והבת · ומהרי"א ז"ל חלק על הרד"ק ז"ל במ"ש שאח"כ הוליאו עצמותיו מן הפחת כי לא נזכר בפסוק שהוליאום משם ולכן אחשוב שכוונת הכתוב לו' כי רבות מחשבות בלב איש ועצת ה' היא תקום כי הנה אבשלום הציב לו מצבה בחייו מצבה יפה בעמק המלך בעבור הזכיר שמו כי הבנים והבת שזכר למעלה מתו והיה קורא לה יד אבשלו' ר"ל מקום אבשלום והוא לא זכה להקבר שם כי אם בפחת הגדול כיער ע"כ:

ולע"דן שבדברי ר' יצחק בר אבדימי דסבר שלא היה לו בן הגון למלכות ניחא דאמרו אין לי בן ר"ל הגון דאם משום שלא היה לו בן הניבה ולמה בהייתם ויכול הוא להוליד עדיין כמה בנים אלא הגון כיון שלא הצליח כאשר נולדו לו איך יצליח בבני הזקנה למלכות ולרב חסדא ניחא טפי שהעפ"י שהיו לו בנים בחיים קיותם הציב מצבה זו כי אמר אעפ"י שיש לי בנים סופן שימותו כי גמירי דמי ששורף תבואתו של חבירו שלא יניח בן ליורשו וזהו כי אמר אין לי בן ולא כתיב כי לא היה לו בן · והכתוב מגיד כי לאחוזת קבר ראוי לקחת בכסף מלא וזהו ואבשלום לקח הקרקע בדמים יקרים כדי לבנות עליו ויצב לו לקבורתו בעודו חי את מצבת כו' ואמר בחיו חסר יוד הרבים כי החיים שנים חיי העולם הזה והבא לא כן הרשעים שבחייהם קרויים מתים תבחיב' הנפש שהנפש החוטאת היא תמות והצדיקים במיתתן הם קרואים חיים מפאת הנפש באופן שהאד' השלם בחייו כלול הוא בשני חיים וזהו חי חי הוא יודך · ולכן באבשלום כתיב בחיו האמת כי השכית חיי הנפש לא היה לו · ויותר נראה שלא כעשית המצבה הזאת לקבורה כי אם לזכר בעלמא וזהו בעבור הזכיר שמו · ואבשלום נשאר קבור שם בפחת הגדול ומלבד מה שהכריע מהרי"א ז"ל כן ממה שלא נזכר יכריע כן לשון הפסוק או' שם אל הפחת הגדול ויצבו עליו גל אבנים גדול מאד שסיפור זה של גדול מאד הכוונה להודיע ששם נשאר ולא פקחו מעליו הגל כי גדול מאד הוא · וטעם כפל הקריאות ויקרא למצבת על שמו ויקרא לה כו' נראה כי אבשלום קרא למצבת על שמו דהיינו אבשלום לבד וזהו ויקרא למצבת על שמו מתם אבשלום המכס אחרי אשר הרים יד למרוד באביו המלך דוד לא ויקרא לה ע"י העולם קראוה יד אבשלום הוסיפו תיבת יד לאמר זאת פעולת שוסביה' מאת השם והמרים יד במלכות בית דוד וזהו שניקד היו"ד בחירק והרי"ם בצר"י מלבד היתור ובכלל בזה מה שהרים יד לשרוף תבואת יואב שגמירי שכל השורף תבואתו של חבירו אינו מניח בן ליורשו כי לזה הוצרך אבשלום לבנות לו מצבה זו וזהו יד אבשלום לרמוז גם אל הפרטי שלא יד לשרוף התבואה של יואב · וכבר זכרתי בתוך ביאור המאמר הנז"ל בדברי רש"י ז"ל במ"ש ויקרא בחירק היו"ד וצר"י תחת הרי"ש עיין עליו:

ואחימעץ בן צדוק אמר כו' ויאמר לו יואב כו' עיין רש"י ז"ל וכן הרד"ק ז"ל והרלב"ג ז"ל · כן לשון כנים הפתגו כמו כן דברת יפה דברת · וכן מהרי"א ז"ל לא איש בשורה רעה אתה כי אתה כהן גדול עליון וביום הזה לא תבשר כי מת בן המלך ויתעצב אל לבו על כן:

ולע"דן לתת סברא לאחימעץ והפצרותו אשר הרבה להפציר גם זה יספיק לסברא אל יואב שד תפסה איך הרים יד באבשלום והמלך לוה אליו ביחוד שמרו מי בנער באבשלום ואיך יעבור דבר מלך שלטון · והיה אפשר שאעפ"י שמיה מהמלך הברח לא יונהג כי ראה שלולי ה' שהיה להם לא נשאר משונאי ישראל שריד ופליט מעבדי דוד ובמקום שפיכות דמי' אנשי דוד אין חולקים כבוד לרב ולא לדוד · והיותר נכון אצלי הוא שאילו יואב היה פוגע באבשלום לא היה הורג אותו שלא לעבור דברי דוד וכוונתו כי הוא פי מלך ישמור אבל אחר אשר ראה כי מה' יצא הדבר שהיער היה מכלה בעם ישראל מכה נחלה וגם אבשלום מעצמו נלכד באלה כנז"ל והאלה החזיקה בו כנז"ל גבי ויחזק באלה עיין שם מעתה יואב לא נשמר מלגמור הריגתו כי על דברת האלהים אשר עשה הכל והוא סייע מסייע אין בו ממש ולזה הרגו ולזה אמר יואב לנער המגיד לו והנה ראית ומדוע לא הכיתו שם ארצה רצה לומר והנה שמה' יצא הדבר והאהל יותר מאלי הכל ומדוע לא הכיתו שם ארצה לגמור ההכאה כי לא תאשם והוא השיב שעכ"ז אחר שהמלך לוה יאשם ואין מידו מציל כי אמת מלך מלאכי מות · וזהו סברת אחימעץ שחשב שהיא בשורה בבחינת שהשי"ת יצא ונלחם בישראל כי הרי היער וכל אשר בו ימחאו כף להרוג בישראל והאלה היה לה לב להנקם מאבשלום ומי יאמר לו י"ת מה תעשה שלא חסד ומשפט אשירה אם חסד אשירה ואם משפט אשיר' וזהו אומר ואחימעץ בן צדוק אמר ארוצה ואבשרה את המלך ואעפ"י שאינה בשורה כי לא נעלם ממנו שבן המלך מת אבל תהיה בשורה בבחינת אשר שפטו ה' בעצמו יצא ונלחם בם על פי שנים עדים היער והאלה וזהו ואבשרה את המלך כי שפטו ה' מיד אויביו ועכ"ז דחהו יואב כי לא ישקיף המלך אל הפרטי הזה אשר שפטו ה' אבל ישקיף אל הכלל ממיתת בנו שהוא בשורה רעה:

ויאמר לו יואב בכלי חמדה בספר דברים דקדקתי כפל השלילות שתים לא איש בשורה כו' והיום הזה לא תבשר והאחת מהם תספיק ומהו כי על כן בן המלך דקר"י ולא כתיב:

ונראה שמנהג שבעולם בחצר המלכות להיות לו נלבים העומדים לפניו ומהם שולח על הבשורות איש איש יומו בהקיף ולזה אמר לא איש בשורה אתה מפאת עצמך שאתה איש טוב ועל בשורה טובה תבא ולא על בשורה רעה כי מוציא דיבה הוא כסיל כמ"ש חז"ל על המבשר בשורה רעה ז"ש לא איש בשורה אתה היום הזה ובשרת ביום אחר זאת ועוד טענה אחרת וביום הזה לא תבשר שלא הגיע יום בשורתך כמנהג הנזכר שכל אחד מבשר יומו ז"ש והיום הזה לא תבשר כלומר אין זמנך היום לבשר עד בא עתך והמסיר בעינייכו. קודם עיתו לא יללית כי על כן על הדבר הזה עצמו בן המלך מת שדחק את השעה שאלו האריך זמן מה עד בוא עיתו לא היה מת ז"ש כי על כן בן המלך מת ואפשר לפרש הענין עצמו בסגנון אחר שהשלילה הראשונה היא מפאת הסדר אשר למבשרים לכל אחד ואחד יומו מזה טען לו ראשונה לא איש בשורה אתה היום הזה באיננו יומך ובשרת ביום אחר ר"ל בהגיע משמרתך לשרת בבשורה טובה · זאת ועוד שהיום הזה איננה בשורה כי בן המלך מת ובשורה רעה היא ולא טובה כמו שחשבת למשפט מבחינת אשר שפטו ה':

ויאמר יואב לכושי וכו' עיין הרד"ק ז"ל וכן מהרי"א ז"ל והביא עוד דברי פרקי ר' אליעזר שמבן ימיני היה אלא מה כושי זה משונה בעורו כך בן הימיני הזה משונה במעשיו רבי אליעזר או' בה וראה כמה תומתו ויושרו של זה האיש שאמר ולא אני שוקל על כפי אלף כסף עכ"ל הנה הספים שזה היה הנז"ל וזוהו שילך ויגיד למלך הדבר כולו מנצחון המלחמה ומיתת אבשלום והוא השתחוה לפניו בחשבו שחסד גדול היה עושה עמו לשלחו היום הזה בבשורה הזאת והתחיל מיד לרוץ וללכת אל דוד כאמור · ולע"דן לדקדק לשון הגד למלך אשר ראית דהי"ל הגד למלך אשר נהרג אבשלום מהו הגד למלך אשר ראית · ונראה שזה מובן בשיטת פירקי ר' אליעזר שהכושי הזה הוא האיש אחד הנז"ל וירא איש אחד ויגד ליואב ויאמר הנה ראיתי את אבשלו' תלוי באלה ובזה מובן לע"ד או' הגד למלך אשר ראית שהוא מ"ש לו הנה ראיתי את אבשלום תלוי באלה כו' · ואולי יואב לחוס על הכושי אמר לו הגד אשר ראית הוהו תלוי באלה לבד שמזה לא היה נמשך לו היזק כי יחשוב המלך שלא יהרגוהו אבל יאסרוהו בכחותיים וזו בשורה טובה מאד אלא שהכושי לרוב חשקו לרוץ לא שת לבו לדברי יואב ובזה יהיה התכללות ליואב ע"ה מה לו לחוב בדמו של כושי זה והוא משונה במעשיו לטובה כפי דעת פרקי רבי אליעזר כנז"ל או יאמר הגד למלך אשר ראית שאתה לא תאשם כיון שאתה ראית כי מוכרח אתה להגיד מה שראית אבל זולתך יוזק אם ילך להגיד כן:

ויוסף עוד אחימעץ כו' · עיין רש"י ז"ל וכן הרד"ק ז"ל והוסיף מוצאת לשון מזדמנת כמו וימציאו בני אהרן · ועיין הרלב"ג ז"ל וכן מהרי"א ז"ל והוסיף שטען לו שתי טענות האחת למה זה אתה רץ ר"ל למה זה תעמול במרוצה שכבר רץ בראשונה הכושי ואוא יגיע לדוד תחילה ואם יתן שכר בשורה אליו יתננה ולא לך והשנית שאין כאן בשורה אבל דוד בבחינה מות אבשלום בנו כלל כאו' ולכה אין בשור' מוצאת · ולע"דן שלהיות אחימעץ הוא שבא בגלות דוד והעם בגילוי עצת חושי ולכן בחר ג"כ לגמור הענין לבשר מיתת אבשלום וז"ש ויאמר אל יואב ויהי מה וכו' כלומר אפשר שאני אעבור את הכושי אבל עם היות מה שהוא קרוב יותר אל הדעת שהוא יקדים לבא אל דוד עכ"ז אני מתרצה לרוץ ולבא אחריו כדי שידע דוד ע"ה שעיני ולבי על כל ענייניו ולא תועלת מתן שכרי אפי' ביודעי שקדם הכושי רלתי לבא אליו ז"ש ויהי מה ר"ל לא הוכח שיהיה מה שקרוב להיות דהיינו שיקדם הכושי לבא אל המלך עכ"ז ארוצה נא גם אני אחרי הכושי סבירת וקבילית לבא אחרי הכושי אך שידע דוד שאני על משמרת עבודתו ז"ש גם אני אחרי הכושי והשיבו יואב שזה הענין יאות בעניין זולתו טוב לא כנדון זה של בשורה רעה וזהו ויאמר יואב למה זה ר"ל בנדון כזה למה אתה רץ כי אתה בני יקיר לי ולכך אין בשורה כזאת נאות' לכה ז"ש ולכה אין בשורה מוצאת רוצה לומר שאינה נאותה לך ועוד שאין זאת מוצאת על ידך שהרי כבר הוציאה הכושי קודם באך וא"כ הוא פועל ריק · או יאמר ולכה אין בשורה מוצאת שאין נאות לך שאתה איש טובה להיות מוציא בשורה כזאת מפיך כי דבה היא ועל כיוצא בזה נאמר ומוציא דיבה הוא כסיל ז"ש ולכה אין בשורה מוצאת לשון הוצאה כמו מוציא דיבה בפיו כאמור לכך אין בשורה כזאת נאותה להיותה מוצאת בפיך כי דיבה רעה היא כנז"ל:

ויהי מה ארוץ וכו' עיין רש"י ז"ל והרד"ק ז"ל ומהרי"א ז"ל ויהי מה ארוץ רוצה לומר עכ"ז ארוץ אני לראות אם הכוש' ירוץ יותר ממני או לא ירוץ כמוני וחשב שהמלך עם היו' שכבר ידע הדבר מהכושי ישמח בראותו השתדלות אחימעץ במרוצתו ז"ש ויהי מה ארוץ אם להבחין מרוצתו הכושי ואם למצוא חן בעיני דוד וזכר הכתוב שעבר את הכושי כירוץ דרך הככר ע"כ:

ודוד יושב וכו' ויקרא כו' וירא הצופה כו' עיין הרד"ק ז"ל וכן מהרי"א ז"ל · ולע"דן שבין שני השערים הוא מקו' קצת מסוכן כי הנאות למלך הוא שיעמוד לפנים משני שערים ולא בין שני השערים ולז"א כי בהיות המלך עומד בין שני השערים לזה הלך הצופה לעלות אל גג השער אל החומה להיות פן יבוא איזה רודף חלילה ז"ש וישא עיניו וירא והנה איש רץ לבדו ויקרא הצופה ויגד למלך כי פחד קראהו ורעדה פן הוא איש שלוח מאבשלום שהלום להכות את דוד ולזה קרא אל המלך שלא כמנהג שלא היה לו לקרות אלא לשוער כמו שעשה כן בפעם השנית ז"ש ויקרא הצופה ויגד למלך ולא לשוער ויאמר וילך הלוך וקרוב שזה פשוט אבל כיון לומר שהתקרבו מעט המרוצה כל עוד שהיה מתקרב היה הולך ולא רץ ז"ש וילך הלוך וקרב הלוך ולא רץ והטעם כדי לנוח קצת מהמרוצה כדי שיוכל לדבר לפני המלך בישוב ולזה בפעם השנית כשראה עוד איש אחר רץ לא כלטער הצופה כ"כ ולזה לא קרא אז אל המלך כבראשונה אלא ויקרא אל השוער ויאמר הנה איש רץ לבדו ולא אמר הנה עוד איש אחר רץ יען כי הראשון כבר שקט ממרוצתו כנזכר הלוך וקרב לז"א בכוון ויאמר הנה איש רץ לבדו שהרי אין עוד זולתו שכבר בטל הראשון המרוצ' והצופה היה כמדבר אל השוער דרך כבוד והמלך שומע ויאמר המלך גם זה מבשר שאילו היה רץ מפחד היה לו לראשון ג"כ לרוץ וכיון שהוא לבדו רץ גם זה מבשר ומ"ש הצופה אני רואה את מרוצת ר"ל אני רואה בדעתי שנתיישבתי להכיר מרוצת מי היתה והיא מרוצת אחימעץ לא שהיה רץ כעת ולפי הפשט שעדיין היה רץ ואמר וילך הלוך וקרב שזו חזוק לדברי המלך שאמר בשורה בפיו ואיתו בורח שאילו היה בורח לא היה הולך וקרב אבל היה הולך אל הלדדין ומתרחק מבא אלי שיסתכן יותר אבל זה הלך הלוך וקרב מוכיח כדברי המלך שבשורה בפיו · ומהרי"א ז"ל אמר כי אלו הרגי' רצים אולי היו נרדפים ובורחים מהמלחמה אבל אחרי שאינם יותר משנים יורה שהיה גם השני מבשר:

ויאמר הצופה אני רואה כו' מהרי"א ז"ל וכאשר נתקרב אל העיר הכיר הצופה שהיה מרוצת הראשון כמרוצת אחימעץ והמלך איש טוב ושלם ולא יברח איש כמוהו מהמלחמה ולכן לא יהיה בורח כי בודאי אל בשורה טובה יבא כפי טבעו ונפשו ע"כ · ועיין הרד"ק ז"ל:

ולע"דן שאמר איש טובה זה והטוב יהיה נמנע לבשר רע כי מוציא דיבה הוא כסיל ועוד הייתו רץ מורה היות בשורה טובה כי אין לרוץ לרע וז"ש ואל בשורה טובה יבא על האופן הנז' שזכרת שהוא רץ כמרוצת אחימעץ שהייתה ידועה מרוצתו:

ויקרא אחימעץ וכו' עיין הר"דק ז"ל: ולע"דן שאחימעץ אחר שלמדו יואב של איש כמוהו איש טוב אין לו לבשר בשור' רעה כנז"ל לזה נתחכם לומר בשורה טובה שלום כדי שלא יבעת המלך מה זה ועל מה זה בא וז"ש ויקרא אחימעץ ויאמר אל המלך שלום בקריאה

אלו

רשי

ויהי מה · כלומ' ומה בכך אם אין לי שכר : ויעבור · וקדי' ית כושי : ראיתי ההמון הגדול · הומים ונעים במלחמה : לשלוח את עבד המלך יואב ואת עבדך · הרי זה מקר' מסורס לשלוח יואב את עבד המלך ואת עבדך לאמ' ששלח יואב את עבד המלך זה הרץ אחרי ואת עבדך על עצמו הוא אומ' ולא ידעתי מה היה אחרי כן : סוב התיצב כה · ופנה לצד אחר והתיצב כה ונשמע מה יאמר זה : בני

רדק

ויהי מה · יהיה מה שיהיה על כל פנים ארוץ וכן ויעבר עלי מה שיעבר איני חושש : בין שני השערים · שהיה לעיר חומה לפנים מחומה ושער לפני' משער ובין שני השערי' היה מקום הישיבה כמו שכ' למעלה אל יד השער : ואל בשורה טובה · כמו ובבשורה וכן ואל הארון תתן את העדות כמו ובארון : סיגר · מסר את האנשי' וסגר' בידך והפשר כי בי"ת באדוני המלך עומד במקום שנים : לשלוח את עבד המלך יואב : לשלוח יואב את עבד המלך כלומר ראיתי ההמון הגדול וראיתי שהיה משתדל יואב לשלוח את עבד המלך והוא הכושי : ואת עבדך · אמר על עצמו ומפני מהירות יואב לשלוח אותנו לא נתעכבנו לדעת מה : ויאמר המלך סוב התיצב כה · פנה לצד אחד והתיצב כה ונשמע מה יאמר זה : על עליית השער · בשער העיר היה עלייה על השער ועל גג אותה עלייה היה עומד הצופה כמו שאמ' למעלה על גג השער : בני

מקרא

וַיְהִי־מָה אָרוּץ וַיֹּאמֶר לוֹ רוּץ וַיָּרָץ אֲחִימַעַץ דֶּרֶךְ הַכִּכָּר וַיַּעֲבֹר אֶת־הַכּוּשִׁי׃ וְדָוִד יוֹשֵׁב בֵּין־שְׁנֵי הַשְּׁעָרִים וַיֵּלֶךְ הַצֹּפֶה אֶל־גַּג הַשַּׁעַר אֶל־הַחוֹמָה וַיִּשָּׂא אֶת־עֵינָיו וַיַּרְא וְהִנֵּה־אִישׁ רָץ לְבַדּוֹ׃ וַיִּקְרָא הַצֹּפֶה וַיַּגֵּד לַמֶּלֶךְ וַיֹּאמֶר הַמֶּלֶךְ אִם־לְבַדּוֹ בְּשׂוֹרָה בְּפִיו וַיֵּלֶךְ הָלוֹךְ וְקָרֵב׃ וַיַּרְא הַצֹּפֶה אִישׁ־אַחֵר רָץ וַיִּקְרָא הַצֹּפֶה אֶל־הַשֹּׁעֵר וַיֹּאמֶר הִנֵּה־אִישׁ רָץ לְבַדּוֹ וַיֹּאמֶר הַמֶּלֶךְ גַּם־זֶה מְבַשֵּׂר׃ וַיֹּאמֶר הַצֹּפֶה אֲנִי רֹאֶה אֶת־מְרוּצַת הָרִאשׁוֹן כִּמְרֻצַת אֲחִימַעַץ בֶּן־צָדוֹק וַיֹּאמֶר הַמֶּלֶךְ אִישׁ־טוֹב זֶה וְאֶל־בְּשׂוֹרָה טוֹבָה יָבוֹא׃ וַיִּקְרָא אֲחִימַעַץ וַיֹּאמֶר אֶל־הַמֶּלֶךְ שָׁלוֹם וַיִּשְׁתַּחוּ לַמֶּלֶךְ לְאַפָּיו אָרְצָה וַיֹּאמֶר בָּרוּךְ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ אֲשֶׁר סִגַּר אֶת־הָאֲנָשִׁים אֲשֶׁר־נָשְׂאוּ אֶת־יָדָם בַּאדֹנִי הַמֶּלֶךְ׃ וַיֹּאמֶר הַמֶּלֶךְ שָׁלוֹם לַנַּעַר לְאַבְשָׁלוֹם וַיֹּאמֶר אֲחִימַעַץ רָאִיתִי הֶהָמוֹן הַגָּדוֹל לִשְׁלֹחַ אֶת־עֶבֶד הַמֶּלֶךְ יוֹאָב וְאֶת־עַבְדֶּךָ וְלֹא יָדַעְתִּי מָה׃ וַיֹּאמֶר הַמֶּלֶךְ סֹב הִתְיַצֵּב כֹּה וַיִּסֹּב וַיַּעֲמֹד׃ וְהִנֵּה הַכּוּשִׁי בָּא וַיֹּאמֶר הַכּוּשִׁי יִתְבַּשֵּׂר אֲדֹנִי הַמֶּלֶךְ כִּי־שְׁפָטְךָ יְהוָה הַיּוֹם מִיַּד כָּל־הַקָּמִים עָלֶיךָ׃ וַיֹּאמֶר הַמֶּלֶךְ אֶל־הַכּוּשִׁי הֲשָׁלוֹם לַנַּעַר לְאַבְשָׁלוֹם וַיֹּאמֶר הַכּוּשִׁי יִהְיוּ כַנַּעַר אֹיְבֵי אֲדֹנִי הַמֶּלֶךְ וְכֹל אֲשֶׁר־קָמוּ עָלֶיךָ לְרָעָה׃ וַיִּרְגַּז הַמֶּלֶךְ וַיַּעַל עַל־עֲלִיַּת הַשַּׁעַר וַיֵּבְךְּ

תרגום

וִיהִי מַה בְּכֵדִין אֱרְהוֹט וַאֲמַר לֵיהּ רְהוֹט וּרְהַט אֲחִימַעַץ בְּאוֹרַח מֵישְׁרָא וְקַדִּים יַת כּוּשִׁי׃ וְדָוִד יָתִיב בֵּין תְּרֵין תַּרְעַיָּא וַהֲלִיךְ סַכּוּאָה עַל אִיגַּר תַּרְעָא עַל שׁוּרָא וּזְקַף יַת עֵינוֹהִי וַחֲזָא וְהָא גַּבְרָא רָהִיט בִּלְחוֹדוֹהִי׃ וּקְרָא סַכּוּאָה וְחַוִּי לְמַלְכָּא וַאֲמַר מַלְכָּא אִם בִּלְחוֹדוֹהִי הוּא בְּסוֹרְתָא בְּפוּמֵיהּ וַאֲזַל מֵיזַל וְקָרֵב׃ וַחֲזָא סַכּוּאָה גַּבְרָא אוּחֲרָנָא רָהִיט וּקְרָא סַכּוּאָה לְנָטַר תַּרְעָא וַאֲמַר הָא גַּבְרָא רָהִיט בִּלְחוֹדוֹהִי וַאֲמַר מַלְכָּא אַף דֵּין מְבַסַּר׃ וַאֲמַר סַכּוּאָה אֲנָא חָזֵית רִיהֲטָא דְקַדְמָאָה כְּרִיהֲטָא דַאֲחִימַעַץ בַּר צָדוֹק וַאֲמַר מַלְכָּא גְּבַר טַב דֵּין וְאַף בְּסוֹרָא טָבָא יֵיתֵי׃ וּקְרָא אֲחִימַעַץ וַאֲמַר לְמַלְכָּא שְׁלָם וּסְגִיד לְמַלְכָּא עַל אַפּוֹהִי עַל אַרְעָא וַאֲמַר בְּרִיךְ יְיָ אֱלָהָךְ דִּמְסַר יַת גֻּבְרַיָּא דַאֲרִימוּ יַת יְדֵיהוֹן בְּרִיבּוֹנִי מַלְכָּא׃ וַאֲמַר מַלְכָּא שְׁלָם לְעוּלֵימָא לְאַבְשָׁלוֹם וַאֲמַר אֲחִימַעַץ חֲזֵיתִי הֲמוֹנָא סַגִּיאָה בָּתַר דִּשְׁלַח יַת עַבְדָּא דְמַלְכָּא יוֹאָב וְיַת עַבְדָּךְ וְלָא יְדָעִית מָה׃ וַאֲמַר מַלְכָּא אִסְתַּחַר אִתְעַתַּד הָכָא וְאִסְתַּחַר וְקָם׃ וְהָא כּוּשִׁי אֲתָא וַאֲמַר כּוּשִׁי יִתְבַּסַּר רִבּוֹנִי מַלְכָּא אֲרֵי אִתְפְּרַע לָךְ יְיָ יוֹמָא דֵין מִיַּד כָּל דְּקָמוּ עֲלָךְ׃ וַאֲמַר מַלְכָּא לְכוּשִׁי הֲשְׁלָם לְעוּלֵימָא לְאַבְשָׁלוֹם וַאֲמַר כּוּשִׁי יְהוֹן כְּעוּלֵימָא סַנְאֵי רִבּוֹנִי מַלְכָּא וְכָל דְּקָמוּ עֲלָךְ לְבִישָׁא׃ וּרְגַז מַלְכָּא וּסְלִיק עַל עֲלִיַּת תַּרְעָא וּבְכָא

ארוץ ד' בקריאה וסי' ויהי מה ארוץ : כי בכה ארוץ גדוד · וחברו · דרך מצותיך ארוץ : נשאו י' בקריא' וסימ' עבדיך נשאו את ראש אנשי המלחמה · אשר נשאו את ידם . קול צופיך נשאו קול יחדו · ומשנאיך נשאו ראש · נשאו נהרות יי' ב' בפסוק · ורעבים נשאו עמך · נשאו את רדידי מעלי שמרי · כי נשאו מבנותיהם · נשאו נשים נכריות · סב ו' חס' וסימ' נמסר בסדר דברים :

רלבג

ויאמ' אחימעץ ראיתי ההמון הגדול · הנה כשראה אחימעץ בן צדוק שלב המלך דוד על אבשלום מנע עצמו מלספר לו זאת הבשורה אשר יכאב לבו בה ולזה התנכל ואמר שלא ידע בזה דבר אך ראה ההמון הגדול לשלוח יואב את עבד המלך את הכושי ואת עבדך אמר זה אחימעץ על עצמו וכאילו אמר שהאחר הבא הוא יודע אמתת הדברים כי לולא זה לא שלחו יואב · והנה בכה דוד בזה האופן הנפלא על מיתת אבשלום לפי שהיה יודע כי עונותיו סבבו זה :

כלי יקר

מלמד סניגוריא על בניו של מקום עא"כו עכ"ל שדקדקו לשון רוגז גם דקדקו הו' המלך שבמלך מדבר ודי שיאמר וירגז המלך למה לי מכאן למדו שרגז עליו והכיר היותו מלך פליט ויש לו לובלרין שלו ומסרו אליהם ודקרוהו וכושי הזה עם היותו בשר נלכד בפיו מכאן דנו ק"ו והלא דברי' וכו' ובמסכת סוטה אמרו וירגז המלך ויעל על עלית השער וכה אמר בלכתו בני אבשלום אבשלו' בני בני המי תמני בני שבעה דאסקיה משבעה מדורי גהינם ואידך איכא דאמרי הקריב רישיה לגבי' גופיה ואיכא דאמרי דאתיה לעלמא דאתי עד כאן לשונו :

ולע"דן שמלבד הכרח או' שמנה פעמים בני בני הכריחם עוד לשון וירגז כמו שנזכר כן במאמר רבה הראשון שאו' בפי' מהו וירגז המלך לשון רוגז והוא דבר יוצא מההקש · ועוד מה לנו להודיענו ויעל על עליה השער או למקום זולתו ומהו ויעל על השער דידוע הוא שכיון שהלך אל העליה אשר על השער שעולה הוא א"כ ויעל מיותר וילך אל עלית השער מ"ל לז"א שהרוגז הזה לא היה על מציאות המיתה אלא שרא' שסופו יורש גהינם וזהו וירגז המלך שמלך כמוהו לא יאות לו הרוגז על מציאות מיתתו כי מורד

מאז הגיעו ויאמר ברוך ה' אלהיך אשר סיגר העלים המיתה ואמר שלא היה כאן כי אם סגירה שסגר ה' האנשים אשר נשאו ידם באדוני המלך שנמסרו יובן מזה כאילו הוגשו לנתופשים שזה הי' רצון המלך שלא להמית את אבשלום בנו אבל יהיה כל ימיו אסור בזיקים ולזה כששאל לו שלום לנער לאבשלום העלים הענין שלא ידע רק זה השליחות בפיו ואחריו יבא הכושי כי יביא בירור הבשורה בפיו כי בודאי כן הוא שא"לכ למה ישלחו מבשר שני אלא להוסיף בירור בענין זה :

ויאמר המלך שלום כו' עיין רש"י ז"ל וכן הר"דק ז"ל וכן הרל"בג ז"ל והוסיף ומהרי"א ז"ל והוסיף דרך שני · בלי סרוס המקרא והוא שראה ההמון הגדול והיו רוצים לשלוח את עבד המלך שהוא יואב לשלוח אותו לדוד להודיעו זה ואת עבדך על אחימעץ עצמו שגם כן רצה לשלחני והראשון עיקר ע"כ והדין א עמו כי לא היה ולא נבראה שעלה בדעתם לשלוח את יואב והוא שר הצבא ואין כן המנהג ועוד שהי"לל לשלוח את עבדך יואב ועוד שההמון אין להם יד ושם לשלוח השלוחים כי הם שרי הצבא :

ולע"דן שדוד המלך לא שאל בדרך שאלה לאמר השלום לנער לאבשלום אבל כתיב ויאמר המלך לנער לאבשלו' בלשון פשוט שלום לנער לאבשלו' שהרי בדרך לא הזכרת אלא סיגר את האנשים אשר נשאו את ידם סגירה לבד והאנשים אשר נשאו יד כי אין אבשלום בכלל נשיאת יד לבד שהרי מרד ומלך א"כ מכלל דבריך שלום לנער לאבשלום ולזה ויאמ' אחימעץ ראיתי ההמון הגדול של שרי צבאות כל ישראל הומים לשלוח את עבד המלך הוא הכושי אבל יואב השתדל בי לבד ז"ש יואב את עבדך על אחימעץ ולא ידעתי מה דברו אל הכושי וו"או ואת עבדך היא מיותרת כי מוסף הוא על שליחו' הכושי והעלים הענין גם העלים סדר השליחו' אם שליחו' הכושי קדם או שליחו' אחימעץ קודם וי"ת חזיתי המונא סגיא' בתר דשלח ית עבד' דמלכ' יואב וית עבדך כו' הרג' לשלוח סמוך לשלוח עבד המל' דהיינו בתר דשל' ית עבד' דמלכ' :

ויאמר המלך סוב כו' עיין רש"י ז"ל וכן הר"דק ז"ל וחז"ל אמרו ויאמר המלך סוב והתיצ' כה ויסוב ויעמוד א"ר אב' בר כהנ' דוכום איתעבו' אפרכום ואיהוה אפרכום איתעבו' אסטרלטוס עכ"ל הוקשה להם ז"ל בפסוק הסימוי שדוד אמר סוב והתיצב לשון התייצבות וא"כ כתיב לשון עמידה ויסוב ויעמוד לזה דרשו ויעמוד לשון העמדה ומעלה כמו ויעמוד השמן שהוקי' כך כאן הוקיר מעלת אחימעץ והעלהו בגדולה והוא דקדוק נכון בפסוקים ואליו כוונו חז"ל במ"ש השני פסוקי' יחדיו ויאמ' המלך סוב והתיצב ויסוב ויעמוד להכריע סברת' מהשינוי הזה כדפרישי' ובזה מובן אומרו והנה הכושי בא לו' שזכה אחימעץ ליטול המעל שתכף שנתכ' לו והנה הכושי בא שאילו קדם מעט היה מתערב' דוד מהלע' ולא היה זוכה אחימעץ במעל' שזכה אליה ז"ש והנה הכושי בא :

והנה הכושי בא כו' בכלי חמד' כתבתי שהכושי הזה חשב למשפט שהמלך ישמח במיתת אבשלום המורד בו ומבקש נפשו וטעה כי האב מרחם על בנו והנה הכושי הבא ויאמר

[illegible]

היה אבל רגז על שירד שאול כוא ולינו מאזרות שידע מפי הכושי הטעם שלא אחך אבשלום שער ראשו לפי שראה שנבקעה גהינם תחתיו וירגז המלך רוגז גדול מעין ויחרד יצחק חרדה גדולה עד מאד שדרשו חז"ל שנכנס גהינם עם עשו ולזה חרד חרד' גדול עד מאד כי השלמי' אין חרדים על דברי העה"ז ואפי' יהיו גדולי' כי אם על ענייני העה"ב ובזה מובן וירגז המלך ויעל שע"י אומר שמנה פעמים בני בני ברוגז ובכיה ויעל לרמוז שהירוד שאול ויעל על עלית השער היא העליה כנאמר' ראיתי בני עליה והנשמעטי' לפי שהבית הוא סוד הבניין חכמות נשים בנתה ביתה חצב' עמודיה שבעה כי ששת ימים עשה ה' השמים · אמנם העליה סוד הבינה שהוא עליה שעל הבית כנז' והוא על י"ה ודי בזה או ויעל על עלית השער ויבך שכל בכייתו וצעקתו היה על עלית השער שהיה מעלה אותו מכל שער של שבעה מדורי גהינם וזהו ויעל על עלית השער ויבך וכה אמר דכולי האי ואולי גם זה נכון והפשט לא יופשט שעלה אל עלית שעל השע' מקום מוצנע להיות שם אבל וחפוי ראש ואין עולה אליו שם בעליה ההיא למדנו ממאמר הזה טעם הרוגז וטע' השמנה פעמים בני בני וכן הבי' רש"י ז"ל ע"ש ועיין הר"דק ז"ל והרל"בג ז"ל ומהרי"א ז"ל פי' והנה המלך נרגז והיה זה לפי שידע שאבשלום לא רצה להרגו וראה שהיה טענה לאבשלום לעשות מה שעשה ולכן בכה והתאבל כ"כ ואמר מי יתן מותי אני תחתיך לפי שחשב שאין זה אלא על הריגת אוריה כמ"ש לא תסור חרב מביתך והיה אומר דוד אם על עוני קרה זה לאבשלום מוטב היה שאמות אני בעוני אחרי אשר אנכי חטאתי ואנכי העויתי ולא ימות אבשלום בעוני עד כאן ובדבריו מובן יתור תיבת אני כי די שיאמר מי יתן מותי תחתיך אני מיותר אבל אמר אני לרמוז לו מאחר שאני חטאתי והעויתי מי יתן מותי מאחר שאני הסיבה · ואולי זה בכלל דברי מהרי"א ז"ל ומה"רר משה אלמושנינו ז"ל פירש ביתור תיבת אני שהכוונה לפי שאמר מי יתן מותי תחתיך ומיתת המלך לא

[illegible]

מנחה קטנה

ודוד יושב וגו' שאינו יושב ודואג כי ידע שבוא שעת מלחמה בין אים ואחיו ולא יבא אם שיגנחו שמו או להנכחת ומה גם היה לבו אלל בקרבן אודות בנו אבשלום ואם"ב דאיכו לא מוזא מוליא מזא כי נהרג אבשלום וע"כ בשנת המבשר היה שאלת המלך ראשון שלום לנער לאבשלום · אים טוב זה ואלולי שבשורים טובה בפיו לא היה יואב שולחו : אשר נשאו ידם לומר אל תנספר על מיתת רבים מישראל כי ודאי כיון שסיגר ה' אותם להריגה בידוע שחייבי מיתה המה אשר נשאו ידם באדני המלך ולא מאותם שהיו נכנסים ומוכרחים כמעשיהם : שלום לנער וגו' לא אמר השלום כאשר אמר לכושי כי דוד אמר כיון ששלח יואב לאחימעץ ודאי אבשלום חי כי לא ישלח על בשורה רעה איש טוב כמוהו · ואחימעץ השיב שאז שלחו יואב עדיין לא היה בירור בפרטו' כי אם שנגחו עבדי דוד ועל השאר לא ידעתי מה ואיך היה הדבר כי לא שלחני יואב כ"א לבשר אשר סגר את האנשים וגו' : כל הקמים וכלל בזה אבשלו' כי בנפלו נפלו כל הקמים עליך והמלך לא הבין הדבר ע"כ שאל השלום לנער וגו' : ויתאבל

פי' רבינו ישעי'

וירץ · כמו וירוץ ונתלף השורק בחלם : ולכה אין בשורה מוצאת · פירוש אין הבשורה נמצאת בך שכב' אותו ששלחתי יבשר · ובא מוצאת פועל עומד והוא כמו נמצא : ראיתי ההמון · פי' נתקבצו הם לשלוח יואב וללוותי · גם לשלוח אותי לבשרך :

התשעה׳ ו׳ חס׳ בליש׳ וסי׳ וינבל צור ישעתו׳ ותהי התשעה ביום ההוא׳ מי יתן מציון ישעת ישראל׳ ולכה לישעתה׳ אמר לנפשי ישעתך אני׳ וכעב עברה ישעתי: לאט ב׳ בקריאה וסי׳ והמלך לאט את פניו׳ ודבר לאט עמך:

מנחה קטנה

מתאבל על אבשלום וכו׳ נלה כדעתו שהרגו שלא כדין שאין מתאבלין על הרוגי מלכות וכיון שהמלך מתאבל עליו ש״מ שחשיב חרה לו על הריגת בנו ואלו אינו חייב מיתה: ויאמר

פי׳ רבי׳ ישעיה

מותי אני׳ בא בשני פירושין שהיה לו לומר מות אני תו מותי לבד ודומה לו ותראהו את הילד: לאט פניו׳ כבורך באבלים:

רדק

בני בני׳ כן דרך הנוהים לכפול דבריה׳ וכן מעי מעי אוחילה׳ ובדרש כי שמנה פעמים אמ׳ בני כשבעה פעמי׳ העלהו משבעה מדורי גיהנם ובשמיני הביאהו לגן עדן: נעצב נפעל עבר כי הוא פתח: לאט׳ כתרגומו כריך כי כן דרך האבלים להתעטף: כי הגדת׳ כלומר בזה הדבר שאתה עושה כאילו אתה מגיד ואומר לכל כי אין לך שרים: ישר׳ תואר כי הוא כולו קמוץ: כי

כלי יקר

במיתה מלד עצמה. כי אם על היותו יורד שאול כאמור ועל זאת התפלל כי על זאת יתפלל כל חסיד לכל קרוב אליו הם גהינם. לא לו ולא לזרעו אחריו וזה טעם שלשה לבכי שבעה להספד שלשים לגיהנם ולתספורת כדי לקבל עונשים מן המת:

ויגד ליואב הנה כו׳ ותהי וכו׳ ויתגנב כו׳:

ולע״דן לדקדק מאי שנא דגבי ויגד ליואב כתיב על אבשלום וגבי ותהי התשועה כו׳ כתיב נעצב המלך על בנו ומהו לאמר נעצב כו׳ ועוד שהיה ראוי לכתוב פסוק ויגד ליואב וכו׳ סמך לפסוק ויבא יואב אל המלך הבית כו׳ בלי הפסיק בניהם בפסוק ותהי התשועה וכו׳ ויתגנב כו׳ והמלך לאט את כו׳ ונר׳ כי בענין אבשלום היה ראוי לבכות עליו מאה שמת ברשעו ומרדו באביו קודם שישוב וזאת היא הבחינה שבכה והתאבל דוד עליו והשבית היא אפשר לחשוב שבכה דוד לפי שהיה בנו ואהב ביותר בשערו מעין דוגמא של מעלן וזאת היא בחינת הפתאים בבכיתם כי הבכיה הראשונה מפאת הנפש של אבשלום והשני׳ מפאת הגוף כנגד הראשון בא כתוב ויוגד ליואב הנה המלך בכה ומתאבל לא מפאת היותו בנו רק על אבשלו׳ שהיינו מפאת הנפש שהשם מורה על הנפש כנודע גבי ושם רשעים ירקב ואמנם העם טעו בבכית דוד שהיתה מפאת היותו בנו וחרה להם ולזה ויתגנב העם שאילו שמעו שהאבלות על אבשלום כמו שהוגד ליואב היו אומרים הדין עמו כמו שלא נתפעל יואב עד בא דבר העם וז״ש הפסוק ותהי התשועה ביום ההוא לאבל לכל העם יען כי שמע העם ביום ההוא לאמר שהיו הומ׳ בכונת הבכיה נעצב ונתאבל המלך על בכיית בנו וזה חייב מהתהפכות התשוע׳ לאבל ביום ההוא ואולי כי שמע העם לשון הבנה כמו וישמע אברהם לעפרון כי שמע העם והבין ביום ההוא שתכלית אותו האבל והבכיה היה להמ׳ לעולם ולהודיע שנעצב המלך על בנו בבחינ׳ בנו ולא בבחינ׳ אבשלום ולזה ויתגנב העם כו׳ והמלך לאט כו׳ אזרהה יואב לבא אל המלך יען כי ראה טעות העם וראוי להוש לטעותם זאת ועוד שהמלך לאט פניו וזעק קול גדול הורה בזה למה שהבינו העם שהאבילות על בנו היה ולזה בא אל המלך הבית כדכתיב ויבא יואב כו׳ זהו טעם סדר הפסוקי׳ והר״דק פי׳ נעצב נפעל עבר כי הוא פתוח ע״כ ומ״זל פירשו נעצב לשון אבילות ולא לשון עצבון:

והמלך לאט את פניו כו׳ עיין רש״י ז״ל וכן הר״דק ז״ל ועיין הרל״בג ז״ל: ולע״דן אומרו ויזעק קול גדול תיבת המלך מיותר כי בו עסוקים הפסוקים ואפשר כי דוד ע״ה לא זעק בקול גדול לאולתו אבל היה הקול אשר זעק גדול בערך היותו מלך והמלכים ידברו בנחת וזהו ויזעק המלך קול גדול בבחינת המלך לא בבחינת הקלו עצמו:

ויבא יואב אל המלך הבית וכו׳ לאהבה כו׳ ועתה קום וכו׳ מהרי״א ז״ל כתב באלו הפסוקים זה לשונו וקשה אומרו ולשנוא את אוהבך כי במה שעשה דוד הורה שהוא אוהב לאבשלום לא שהוא שונא את אוהביו ועוד קשה אומרו כי הגדת היום כי אין לך שרים והנה הוא לא הזכיר כן ולא דברים יורו כיוצא בזה׳ גם אומרו כי ידעתי כי לולא אבשלום חי וכולנו היום מתים כי אז ישר בעיניך אין לו הכרח בדבריו כי דוד לא אמר זה ואולי בהיותם מתים יבכה יותר:

ואחשוב בפירושם שיואב אמר לדוד שאין ראוי אליו לבכות ולהתאבל מאד מג׳ צדדים הא׳ מפא׳ עבדיך אשר שמו נפשם בכפם למלט נפשך וראוי להסביר להם פנים וזהו הובשת היו׳ את פני כל עבדיך כו׳ והשני מפאת בניך ובנותיך כי בראות אותו בוכה ומתחרט על מיתת אבשלו׳ שמרד בו יאמרו מה בצע כי שמרנו משמרתו ועתה הנחנו מאשרים זדים אחרי שאבינו היה אוהב את אבשלו׳ אשר מרד בו כאשר יחמול איש על בנו העבוד אותו׳ והצד השלישי מפאת נשיו ופלגשיו ר״ל אשר נשארו בירושלים ששכב אותם לעיני כל ישראל והאדם בטבעו יאהב הנקמה כ״ש בקלון כזה שישכבו את נשיו ואם הוא לא הרגים בו והיה דואג על נקמת האלהים אשר לקח מידו אבשלום יורה ששמח לבו במה שעשה לנשיו ול״זה הובשת היו׳ את פני כל עבדך ונפש בניך ובנותיך ונפש נשיך ונפש פלגשיך שהם שלשה בחינות הנז׳ ולפי שהנשים והבנים יסבלו את אשר יעשה אם טוב ואם רע אבל עבדיו והנשיו לא יהיו כן מפני זה חזר ופיר׳ איך הובים את פני עבדיו ואמר שהובים׳ בשלשה פנים הפן האחד לאהבה את שונאיך ולשנוא את אוהביך רוצה לומר שדוד היה בוכה על אבשלום שונאו ויורה שאהבו ולא רצה לראות את עבדיו ויורה בזה שהיה שונא את אוהביו אחרי שהסתיר פניו מהם הפן השני שהגדת היום כי אין לך שרים ועבדים ר״ל במה שעשית בזה ולא חששת להנסיך תורה שאינם נחשבים בעיניך לכלו׳ ובזה הרי הוא כאילו הכרת היום שאין לך שרי׳ לשתסבור פנים אליהם ולכבדם שכולם בעיניך כאנשים פחותים מאחר שלא תחוש אליהם כלל והפן השלישי כי ידעתי היום כי לא חי אבשלום וכולנו מתים כי אז ישר בעיניך וזה לפי שהמלחמה בהכרח הוא שתהא כת מנצחת וכת נופלת ואחרי שאת׳ בוכה על נפילת אבשלום יורה שהיית בוח׳ שיהיה הדבר בהפך שהוא ינצח ואנו נופלי׳ ולזה יעצו שיקום וידבר אליהם דברים טובים על נצחון המלחמה כי אם לא יעשה כן לא ילין איש עמו וילכו מעליו והיה הרעה הזאת גדולה מכל הרעו׳ משאול ומאבשלום ומהאויבים אשר באו עליו מנעוריו וכן עשה דוד ויקם וישב בשער העיר להקביל פני עבדיו ויודע הדבר והמתחבאים באו לפניו וישתחוו לו אפים הראה כי שמחה לעם בראות את מלכם מסביר להם פנים כמו שנאמר באור פני מלך חיים עד כאן וקשה על דבריו בחלוקה השנית ש״אמר והצד השני מפאת בניו כי בראותם וכו׳ שלפי דבריו תיבה הובשת נמשכת גם אל את נפש בניך ובנותיך ונמשך גם כן אל את נפש נשיך ונפש פלגשיך וזה אינו הבנת הפסוק כאשר אבאר בס״ד גם מה שאמר את נפש נשיך ונפש פלגשיך רוצה לומר אשר נשארו בירושלים קשה שנשים לא נשארו כי אם פלגשים כמו שנאמר את עשר נשים פלגשים אם לא שיפרש שהם שהיו חלוקות את עשר חלק מהם נשים וחלק מהם פלגשים וזה דוחק: ולע״דן כי בפסוק הראשון הזכיר יואב הוכחת מסותרת על שהובים את פני עבדיו במה שזעק ובכה יותר מדי ומכשיעור עד שנתביישו

רשי

בני בני׳ שמנה פעמי׳ אמרו רבותינו שבעה לאסקיה משבע׳ מדורי גיהנם ואחד לאייתיה לעלמא דאתי: לאט את פניו׳ כריך ית אפוהי כמספד האבלי׳: לאט כמו וילט פניו באדרתו הנה הי׳ לוטה בשמלה: כי

רלבג

לאט את פניו׳ כסה את פניו מי היה בוש מהתפעל כמו זה ההתפעלות החזק כי אי׳ מזה מחק המלכים: ויקם

וּבְכָא וּכְדִין אֲמַר בְּמֵיזָלֵיהּ בְּרִי אַבְשָׁלוֹם בְּרִי בְּרִי אַבְשָׁלוֹם לְוֵי דְמֵיתִית אֲנָא חֲלוּפָךְ וְאַתְּ קַיָּים יוֹמָא דֵין אַבְשָׁלוֹם בְּרִי בְּרִי׃ וְאִתְחֲוָאָה לְיוֹאָב הָא מַלְכָּא בָּכֵי וּמִתְאַבֵּל עַל אַבְשָׁלוֹם׃ וַהֲוַת תְּשׁוּעֲתָא בְּיוֹמָא הַהוּא לְאֶבְלָא לְכָל עַמָּא אֲרֵי שְׁמַע עַמָּא בְּיוֹמָא הַהוּא לְמֵימַר אִתְנְסִיס מַלְכָּא עַל בְּרֵיהּ׃ וּמִתְגַּנְּבִין עַמָּא בְּיוֹמָא הַהוּא לְמֵיעַל לְקַרְתָּא כְּמָא דְמִתְגַּנְּבִין עַמָּא דְמִתְכַּלְמִין בְּמִפַּכְהוֹן בִּקְרָבָא׃ וּמַלְכָּא כָּרִיךְ יַת אַפּוֹהִי וְצָוַח מַלְכָּא בְּקָל רַב בְּרִי אַבְשָׁלוֹם אַבְשָׁלוֹם בְּרִי בְּרִי׃ וַאֲתָא יוֹאָב לְוַת מַלְכָּא לְבֵיתָא וַאֲמַר אַבְהֶיתְתָּא יוֹמָא דֵין יַת אַפֵּי כָּל עַבְדָּךְ דְּשֵׁזִיבִין יַת נַפְשָׁךְ יוֹמָא דֵין וְיַת נְפַשׁ בְּנָךְ וּבְנָתָךְ וּנְפַשׁ נְשָׁךְ וּנְפַשׁ לְחֵינָתָךְ׃ לְמִרְחַם יַת סַנְאָךְ וּלְמִסְנֵי יַת רַחֲמָךְ אֲרֵי חַוֵּיתָא יוֹמָא דֵין אֲרֵי לֵית לָךְ רַבְרְבִין וְעַבְדִין אֲרֵי אֲנָא יָדַעְנָא יוֹמָא דֵין אֲרֵי אִילוּ אַבְשָׁלוֹם קַיָּים וְכוּלָנָא יוֹמָא דֵין מִתְקַטְלִין אֲרֵי בְּכֵין כָּשַׁר בְּעֵינָךְ׃ וכען

וַיֵּבְךְּ וְכֹה אָמַר בְּלֶכְתּוֹ בְּנִי אַבְשָׁלוֹם בְּנִי בְנִי אַבְשָׁלוֹם מִי־יִתֵּן מוּתִי אֲנִי תַחְתֶּיךָ אַבְשָׁלוֹם בְּנִי בְנִי׃ וַיֻּגַּד לְיוֹאָב הִנֵּה הַמֶּלֶךְ בֹּכֶה וַיִּתְאַבֵּל עַל־אַבְשָׁלֹם׃ וַתְּהִי הַתְּשֻׁעָה בַּיּוֹם הַהוּא לְאֵבֶל לְכָל־הָעָם כִּי־שָׁמַע הָעָם בַּיּוֹם הַהוּא לֵאמֹר נֶעֱצַב הַמֶּלֶךְ עַל־בְּנוֹ׃ וַיִּתְגַּנֵּב הָעָם בַּיּוֹם הַהוּא לָבוֹא הָעִיר כַּאֲשֶׁר יִתְגַּנֵּב הָעָם הַנִּכְלָמִים בְּנוּסָם בַּמִּלְחָמָה׃ וְהַמֶּלֶךְ לָאַט אֶת־פָּנָיו וַיִּזְעַק הַמֶּלֶךְ קוֹל גָּדוֹל בְּנִי אַבְשָׁלוֹם אַבְשָׁלוֹם בְּנִי בְנִי׃ וַיָּבֹא יוֹאָב אֶל־הַמֶּלֶךְ הַבָּיִת וַיֹּאמֶר הֹבַשְׁתָּ הַיּוֹם אֶת־פְּנֵי כָל־עֲבָדֶיךָ הַמְמַלְּטִים אֶת־נַפְשְׁךָ הַיּוֹם וְאֵת נֶפֶשׁ בָּנֶיךָ וּבְנֹתֶיךָ וְנֶפֶשׁ נָשֶׁיךָ וְנֶפֶשׁ פִּלַגְשֶׁיךָ׃ לְאַהֲבָה אֶת־שֹׂנְאֶיךָ וְלִשְׂנֹא אֶת־אֹהֲבֶיךָ כִּי הִגַּדְתָּ הַיּוֹם כִּי אֵין לְךָ שָׂרִים וַעֲבָדִים כִּי יָדַעְתִּי הַיּוֹם כִּי לֹא אַבְשָׁלוֹם חַי וְכֻלָּנוּ הַיּוֹם מֵתִים כִּי־אָז יָשָׁר בְּעֵינֶיךָ׃ ועתה

כלי יקר

כל עבדיו ממנו כאילו עשו אי זה מרד ומעל בהריגת אבשלום הרודף וז״ש ויבא יואב אל המלך ש׳ הבית ר״ל במקום הנסתר יותר בצנעה שלא ישמעו דבריו ויאמר הובשת את פני כל עבדיך אשר מלטו נפשך היום כלומר שאילו חי אבשלום היה הורג אותך היום ולא היה מאריך אמנם נפש בניך ובנותיך ונפש נשיך ונפש פלגשיך לא היה הורגם היום כי אם למחר אולמחרתו ועד תומם וז״ש הממלטים את נפשך היום דווקא נפשך וג״כ היו ממלטי׳ את נפש בניך ובנותיך שהם בסכנה פחו׳ ממך וגם כן הם ממלטים נפש נשיך ונפש פלגשיך אשר אתך כי הנשים ופלגשי׳ אינם בסכנה אפי׳ כשיעור הבנים והבנות דאשה כלי זיינה עמה כמו שאמרו בגמר׳ כמאה תיבת הממלטים הוא בפרטו׳ על נפשך היו׳ דווקא ואת נפש בניך ובנותיך חלוקה שנית לאחר זמן מה שיהורגים אותם ואת נפש נשיך כו׳ חלוקה שלישית ולהכי לא ערבינהו לכתוב הממלטים את נפשך ונפש בניך ובנותיך ונשיך ופלגשיך היום כי בדקדוק אמר היבת היום על דוד לבדו ואמר הממלטים בלשון הווה ולא אמר מלטו בלשון עבר לזרוק בו מרה לאמר עדיין הם ממלטים ועומדים שכרי ישר׳ הלכו איש לאוהליו ויש אשפה פן יקום עליהם מלך מבלעדך לחזור ולהלחם וז״ש הממלטים את נפשך היום ומ״ש לאהבה את שונאיך נדקו יחדיו לבתו מהרי״א ז״ל: ולע״דן שונא את אוהביו אחר שבוכה כ״כ על אבשלום מורה שאוהב הוא את אויביו אשר הרגוהו שלאהביו הורגים שלמלט נפשו ונפש בניו כו׳ עשו כן והוא בבכיה זו מורה שאוהב את אבשלום ושונא את אוהביו שהרגוהו ואמר עוד כי הגדת היום ע״י הבכיה והאבלות יתירה כי אין לך שרים ועבדי׳ שאילו היה לך שרי׳ ועבדים היה לך לשמות בהצלתן ולהקל הדאגה ואמר שרים ועבדים ע״ד אחי ועמי דגבי דוד שפי׳ חכמינו ז״ל אחי אם אתם נוהגים כשורה ועמי אתם אם חטא ושלום לא תנהגו כשורה אהכם במקל וברצועה כיוצ׳ בזה יאמר בדרך הלצה בי הגדת היום כי אינם לך שרים ועבדי׳ בנושא אחד עצמו אם תכבדם עבדים ואם תבזם אותם שרים שימרדו בך ויוכיח כן אומרו כאן שרים ועבדים ובפסוק הקודם לא כתב אלא פני כל עבדיך שלא הזכיר שרים ואמר לו יואב אלו הידיעה שכהחדשה לי היו מבכייתך והבקתך אותי וידע אמש גם לא היותי עורך מלחמ׳ נגד אבשלום בכך אבל מה העשה כי ידעתי היום ידיעה זו כי לא אבשלום חי וכולנו מתים כי אז ישר בעיניך ועתה איני יכול להחזיר לו הכשמ׳ דמאי דהוה הוה וז״ש כי ידעתי היום ולא מקודם כאמור לו ולמ׳ כי ידעתי היום ר״ל עתה ידעתי כי לו אבשלום חי וכולנו מתי׳ לא תתלה זה בדרך רשעים לאחד אבל בלי ספק כי אז היה אבשלום ישר והם בעיניך בראותך שהוא חי וכולנו מתי׳ שיית קן אותנו לרשעים ולאבשלום ליושר בעיניך והר״דק ז״ל כתב ישר תואר כי כולו קמוץ ע״כ:

ועתה קום לא כו׳ עיין רש״י ז״ל וכן הרד״ק׳ ולע״דן שחסרה תיבת אם לומר שאין הדבר תלוי ביציאה לבד שאם יצא ופניו זועפות וביוצא יותר טוב היה שלא יצא ז״ש כי אינך יוצא ר״ל לעפ״י שתצא אם תהיה בזעף כי אינך יוצא כלומר כאילו אינך יוצא בה׳ נשבעתי אם ילין איש אתך וכו׳ ואמר יואב ורעה לך וכו׳ כלומר כשהשער כל הצער והרעה הבאה עליך מנעוריך ועד עתה יחדיו זאת תכריע אה כולם יסדיו:

ויקם המלך וכו׳ עיין הרש״י ז״ל׳ ולע״דן אומרו וישראל נס לאוהליו שכות מיותר שכבר אמר כן למעלה כשנהרג אבשלום וכל ישראל נסו לאוהליו׳ ונראה כי המלך קבל עצת יואב במה שישב בשער כדי שיבואו להקביל פניו וזה היה סיבה שכל ישר׳ גם לאוהליו כאילו רצה הכתו׳ לומר שאילו לא עשה כן היה יהודה אשר עם דוד הולכים מאתו ולא ילין איש אתו אבל עתה ישר׳ לבד נס כנז׳ למעלה ולא נתוספו עליהם מהעם אשר עם דוד׳ ואפשר עוד שישראל אם היו שומעין בבכית דוד והתאבלותו אמרו כבאם באהביו ונשוב עליהם אכן כעת שדוד עשה שלום עם אהביו אז ויס׳ גם לאוהליו כלומר שלא נהפכו אל הרודף:

ויהי כל העם נדון כו׳ עיין רש״י ז״ל וכן פי׳ הרד״ק ז״ל והרלב״ג ז״ל ומהרי״א ז״ל שהיה כל העם נדון ונשפט בכל שבטי ישראל ר״ל שלא היה ביניהם איש יחלוק בדבר כי כולם קבלו עליהם את הדין והיו מודים ואומרים המלך הצילנו והפגונה בלו׳ המלך הצילנו לומר שלא נחשב לפחיתות הבריחה שברח דוד שמורה על ההרשלותו כי הרי כבוד גלה הוא שהוא הצילנו מכף כל אויבנו ומפלשתים ואם כן לא היתה בריחתו זאת אלא כדי שלא יחטא אבשלום בנגדו וכבדי שלא ילחם בו וז״ש ועתה ברח מעל אבשלום אם כן בריחתו היתה לשלמות טבעו ולא לרכות לבבו חס ולא כן היה אבשלום כי אבשלום אשר משחנו עלינו היה מזלו רע שמת במלחמה הראשונה זה יורה שהאב בכל אשר יפנה יצליח והבן בכל אשר יפנה ירשיע והולידו מזה לאמר אלו אלו למה אתם מחרישים להשיב את המלך עד כאן׳ ולע״דן שכוונת ישראל לומר ולידון למה אכן מחרישים האם לראו׳ אם יש בלבו של דוד שנאה ותחרות עלינו זה אין צריך הבחנה כי מודעת זאת שהמלך הצילנו מכף אויבינו ע״י במלחמותיו ובענין פלשתים הוא לבדו מלטנו כנודע מענין פלשתים בענין גלית שהוא קנא לכבוד מערכות ישראל ושם נפשו בכפו וז״ש והוא מלטנו מכף פלשתי׳ והוא דייקא ר״ל הוא לבדו שם נפשו בכפו כאמור׳ ובזה מובן שאמר ענין פלשתים עם היותו מוקדם בזמן שהוא׳ כמו לא זו בלבד מכף אויבנו שהיה בחברתינו אליו כי אם גם זו והוא מלטנו מיד פלשתים אם כן איך נפחד ממנו והוא חסיד מוסר נפשו על ישראל שמה האמר היא בגוהב׳ לעית קימה לנקום נקם בהיותינו כפויי טובה להבריחו לז״א ועתה ברח מן הארץ רוצה לומר ועתה עונו מחזיק בהומתו להם ולחמול תמיד על מערכות ישראל כי לזה ברח מן הארץ רוצה לומר מן הארץ שלא ימשך לארץ צרה ונוקה כנזכר לעיל והדיח את הרעה מעלינו והכה את העיר לפי חרב׳ וגם כן בריחתו מעל אבשלום שלא לשלוט עליו על רבשלו׳ והורגו ז״ש מעל אבשלום ולא אמר מאבשלו׳ שברח מכה בדמי אבשלום׳ עוד אפשר שאמר ועתה ברח מן הארץ מעל אבשלום ולא מעלינו פי׳ אקמנו הלכנו להומינו תוב בבנין ככוזכר לעיל שמאתים האים אשר הלכו לתומם ראשי שנבהלהם

רלבג

ויהי כל העם נדון בכל שבטי ישראל · ר"ל שהיו מריבים קצתם עם קצת לאמר שראוי להם להשיב את המלך שהציל אותם מכף אויביהם ומלטם מיד פלשתים אחר שכבר מת אבשלום שמשחו עליהם למלך: ודבר כל ישראל בא אל המלך אל ביתו · ר"ל שכל ישראל הסכימו שישוב המלך אל ביתו:

רדק

כי אינך יוצא · כי אם אינך יוצא וכן ולמית והלכת ואם למת ונתן יי' לכם לאם לא ואם נתן ותמאן לשלחו ואם תמאן: ורעה לך זאת · פועל עבר מוסב לעתיד מפני הו"ו וכן ורעה עינך: נדון · נשפטים זה עם זה ומתווכחים להשיב את המלך וכן תרגם יונתן מתווכחין: מעל אבשלום · שלא יהיה עלינו וכנגדו להלחם עמו ותרג' יונתן מלות אבשלום: אחי אתם · תכלית הדברים ששלח לצדוק ולאביתר שידברו הדברי' האלה אל זקני יהודה ובעוד שהיה משים דוד הדברים האלה בפי השליח בא דבר כל ישראל: את המלך אל ביתו · על ידי שלוחים וספרי' להשיבו ובעבור זה הפסוק בין הדברים ודבר כל ישראל בא: תמרו ·

ח וְעַתָּה קוּם צֵא וְדַבֵּר עַל־לֵב עֲבָדֶיךָ כִּי בַיהוָה נִשְׁבַּעְתִּי כִּי־אֵינְךָ יוֹצֵא אִם־יָלִין אִישׁ אִתְּךָ הַלַּיְלָה וְרָעָה לְךָ זֹאת מִכָּל־הָרָעָה אֲשֶׁר־בָּאָה עָלֶיךָ מִנְּעֻרֶיךָ עַד־עָתָּה׃

ט וַיָּקָם הַמֶּלֶךְ וַיֵּשֶׁב בַּשָּׁעַר וּלְכָל־הָעָם הִגִּידוּ לֵאמֹר הִנֵּה הַמֶּלֶךְ יוֹשֵׁב בַּשַּׁעַר וַיָּבֹא כָל־הָעָם לִפְנֵי הַמֶּלֶךְ וְיִשְׂרָאֵל נָס אִישׁ לְאֹהָלָיו׃

י וַיְהִי כָל־הָעָם נָדוֹן בְּכָל־שִׁבְטֵי יִשְׂרָאֵל לֵאמֹר הַמֶּלֶךְ הִצִּילָנוּ מִכַּף אֹיְבֵינוּ וְהוּא מִלְּטָנוּ מִכַּף פְּלִשְׁתִּים וְעַתָּה בָּרַח מִן־הָאָרֶץ מֵעַל אַבְשָׁלוֹם׃ וְאַבְשָׁלוֹם אֲשֶׁר מָשַׁחְנוּ עָלֵינוּ מֵת בַּמִּלְחָמָה וְעַתָּה לָמָה אַתֶּם מַחֲרִשִׁים לְהָשִׁיב אֶת־הַמֶּלֶךְ׃

וְהַמֶּלֶךְ דָּוִד שָׁלַח אֶל־צָדוֹק וְאֶל־אֶבְיָתָר הַכֹּהֲנִים לֵאמֹר דַּבְּרוּ אֶל־זִקְנֵי יְהוּדָה לֵאמֹר לָמָּה תִהְיוּ אַחֲרֹנִים לְהָשִׁיב אֶת־הַמֶּלֶךְ אֶל־בֵּיתוֹ וּדְבַר כָּל־יִשְׂרָאֵל בָּא אֶל־הַמֶּלֶךְ אֶל

תרגום

וּכְעַן קוּם פּוּק וּמַלֵּיל עַל לִבָּא דְעַבְדָּךְ אֲרֵי בְּמֵימְרָא דַיְיָ קַיֵּימִית אֲרֵי לֵיתָךְ נָפֵיק אִם יְבִית גְּבַר עִמָּךְ בְּלֵילְיָא וּתְהֵי בִישָׁא לָךְ דָּא מִכָּל בִּישְׁתָא דַאֲתַת עֲלָךְ מִזְּעוּרָךְ עַד כְּעַן׃ וְקָם מַלְכָּא וִיתֵיב בְּתַרְעָא וּלְכָל עַמָּא חַוִּיאוּ לְמֵימַר הָא מַלְכָּא יָתֵיב בְּתַרְעָא וַאֲתָא כָל עַמָּא לִקְדָם מַלְכָּא וְיִשְׂרָאֵל אַפֵּיךְ גְּבַר לְקִירְווֹהִי׃ וַהֲווֹ כָל עַמָּא מִתְוַכְּחִין בְּכָל שִׁבְטַיָּא דְיִשְׂרָאֵל לְמֵימַר מַלְכָּא שֵׁיזְבָנָא מִיַּד בַּעֲלֵי דְבָבָנָא וְהוּא פַּרְקָנָא מִיְּדָא דִפְלִשְׁתָּאֵי וּכְעַן עֲרַק מִן אַרְעָא מִלְּוַת אַבְשָׁלוֹם׃ וְאַבְשָׁלוֹם דִּמְשַׁחְנָא עֲלָנָא מִית בִּקְרָבָא וּכְעַן לְמָא אַתּוּן שָׁתְקִין לַאֲתָבָא יַת מַלְכָּא׃ וּמַלְכָּא דָוִד שְׁלַח לְצָדוֹק וּלְאֶבְיָתָר כַּהֲנַיָּא לְמֵימַר מַלִּילוּ לְסָבֵי יְהוּדָה לְמֵימַר לְמָא תְהוֹן בַּתְרָאִין לַאֲתָבָא יַת מַלְכָּא לְבֵיתֵיהּ וּפִתְגָם כָּל יִשְׂרָאֵל אֲתָא לְוָת מַלְכָּא לביתיה

מסורה

י"א · ט' מל' וכל כתו' דכו' · ט"ו כיסין וג' סבין · ד' · ח' מל' · לב' · ל' · ב' · י"ח בטעס תביר · ו' חס' בליש' · ג' ר"פ · י"א

עד עתה ד' בקריא' וסי' ואחר עד עתה · כי לא באתם עד עתה אל · ויחן יי' אותם וירחמם · ועתה קום צא ודבר · יושב ח' מל' בספרא וסי' והנה שאול יושב תחת האשל · אל היבוסי יושב · ודוד יושב בירושלם · הנה יושב בירושלם · ודוד יושב בין שני העמודים · בבית הארזים · ויקם המלך וישב בשער: מחרשים ז' חס' בליש' וסי' נמסר בסדר וישלח:

רשי

כי אינך יוצא · אם אינך יוצא: וישראל נס · אותם שהיו עם אבשלום: כל העם נדון · מתווכחים זה עם זה: ודבר כל ישראל בא אל המלך · כל זה מדברי שליחותו: ולעמשא

פי' רבי' ישעיה

כי אינך יוצא · אם אינך יוצא · ודבר כל ישראל בא · שכבר שלחו שלוחים:

כלי יקר

ביו ועתה למה אתם מחרישים כי לא האשמו ועוד שהוא מלך חסד חסדי דוד הנאמנים:

ואבשלום אשר משחנו וכו' ר"ל ועוד הוכחה אלהית מן השמים שהמלכות יאהה לדוד כי משיח ה' הוא שהרי אבשלום להיותו משוח מידינו ולא מאת ה' לזה מת מאליו במלחמה שהרי כחזק ראשו באלה והנפילה הזאת גרמה לו ההריגה ז"ש ואבשלום אשר משחנו ר"ל להיות שאנחנו משחנו אותו ולא הש"י לזה מת במלחמה ולא אמר נהרג במלחמה ועתה למה אתם מחרישים להשיב את המלך ההגון משיח אלהי יעקב · והיינו נוקם ונוטר כנחש לשתרלו ממנו כי הוא מושיענו מכף אויבנו ואם כן ועתה למה אתם מחרישים:

והמלך דוד שלח כו' אחי אתם וכו' עיין רש"י ז"ל שאשלח ליהודה איך דבר כל ישראל בא אל המלך כ"ש עם יהודה שאתם אחי · ובן מהרי"א שהיות כוונת כל ישראל רמויה כנז' בפסוק ויהי כל העם נדון כו' הודיעו הדב' לדוד מלכם ואם לא נזכר בכתו' ולכן נתעורר דוד לשלוח לצדוק ולאביתר לבני יהודה לא לבני ישראל והיו דבריהם למה תהיו אחרונים להשיב אל המלך אחר שכל ישראל כבר באו וז"ש וכבר כל ישראל בא אל המלך להשיב אל ביתו כ"ש אתם שאתם אחי עצמי ובשרי והיה זה להיות דוד משבט יהודה ולמה אם כן תהיו אחרונים ולזה נטה רש"י ז"ל ע"כ והכריח כן שאל"כ איך יאמר דוד חלוף האמת אם ישראל לא באו אליו עדיין אם כן איך אמר למה תהיו אחרונים ועיין הרד"ק ז"ל וכבר דחה מהרי"א ז"ל זה באומרו שהוא דבר זר שיפסיק בין הדברים שהיה מסדר לצדוק ולאביתר · ועוד איך שם בפיהם דברים שלא היו דהיינו למה תהיו אחרונים כאילו כבר קדמו ישראל עד כאן · ולע"דן לברר זה הענין האם שלחו ישראל שלוחים מקדם לשליחות לצדוק כדעת מהרי"א ז"ל או אם באו שלוחי ישראל אליו בעודו מדבר עמם כדעת הרד"ק כי לדעת מהרי"א יש דוחק שלא נזכר השליחות מישראל אל דוד כלל וכבר הרגיש מהרי"א ז"ל הדוחק הזה כנז' בדבריו ודבר זה זר מאד כי לא היה הכתוב שותק מדבר כזה שהוא שבחן של יש' שבקשו את דוד מלכם ולשיטת הרד"ק קשה שיפסיק בין הדבקים וכמו שהקשה עליו מהרי"א ז"ל לעיל בסמוך ועוד הקשה לשניהם שהליבא דידהו יחדיו שסוברים שבעת כבר באו שלוחי ישרא' אל דוד וקבלם ואם כן יקשה על דבריהם מחז"ל כמו שאזכור בס"ד בפסוק והנה באתי ראשון לבית יוסף כל ישראל נקראו על שם יוסף שנא' אולי יחנן ה' צבאות שארית יוסף א"ל שמעי לדוד כל ישראל גמלוך רעה ואני יתר מכולם וכל ישראל יושבים ומקיים מה אתה עושה עמי אם קבלת אותי כל ישראל באים ומשלימין לך עד כאן ולדבריהם כבר שלחו והשלימו מקדם ומאז והעפ"י שלא נזכר · ויש לדחות שבאים ומשלימים היינו שיבואו הם מפיהם ומשלימים ולא מפי כתבם שלא הם בעצמם וזהו כוונת הנה באתי ראשון בבחינת שבא הוא בעצמו לפני דוד וכן צריך לומר כדי לקיים דברי מהרי"א והרד"ק אלא שהוא דוחק שפשט הדברים באים ומשלימים נראה שעד עכשיו לא השלימו עדיין · ועוד קשה למהרי"א שפירש שמקודם השליחות של צדוק ואביתר באו שלוחי ישראל שא שלא נזכר בפסוק יקשה מהשני כתובים הבאים כאחד בלשון עתיד ולמה תהיו אחרוני' ולדברי מהרי"א ז"ל כבר הם אחרונים שהרי באו ישראל קודם אליהם · ולדברי הרד"ק ז"ל כיתא בפסוק הראשון שאומר למה תהיו אחרונים וכו' אבל הפסוק השני האומר אחי אתם וכו' ולמה תהיו אחרונים כו' בלשון עתיד קשה כיון לדבריו קדמו לפסוק זה ביאת ישר' והיינו ודבר כל ישראל בא אל המלך אל ביתו שביני ביני בין השני פסוקים בעוד דוד מדבר אל צדוק הגיעו השלוחים והספרים מישראל ולכך הפסיק בנתים בפסוק ודבר כל ישראל בא אל המלך אל ביתו א"כ הי"לל בפסוק אחי אתם כו' למה הייתם אחרונים בלשון עבר לא למה תהיו שמורה שעדיין לא באו והיות' נכון בדבר המעוות לא יוכל ליתקן שלא להזכיר כלל למה הייתם אחרונים כיון שאין תיקון ערום כוסה קלון ויעשה בדעת כל דבריו · ונראה לפרש כי עם ישראל היה נדון בינם לבין עצמ' לאמר המלך הצילנו מכף כל אויבינו ועתה למה אתם מחרישים והויכוח הזה לא יצא מן הכח אל הפועל לשלוח אל המלך להשיבו וכיוצא והדברים האלה נשמעו אל דוד מפי האוזנים ואולי חושי הארכי יגלה לו סוד כ"ש כי מראם לא בסתר דברו ישראל רק בפומבי לאמר המלך הצילנו כו' וכראות המלך שלא יצא מיש' השליחות אליו ראה לשלוח הוא אליהם והתחיל ביהודה קרוביו ומיודעיו ומשבטו ולזה אמר תהיו אחרונים להשיב את המלך אל ביתו שמא תאמר לי שאין חשש כי יש' לא עלתה על לבם כך להתקרב אליך באופן שנכון לבנו שאנו נהיה לעולם ראשונים ואפי' שנא' זמן רב אלוהי שאנו נקדים להם שישלימו לז"א להם ודבר כל ישראל ר"ל מה שדברו ביניהם לבין עצמ' בא אל המלך אל תוך ביתו שמתי סודו ואהוביו בשמעם דבר כל ישראל בא הדבר לאזני המלך אל ביתו ממש אבל אין הכוונה בזה ע"י שלוחים וספרים כמו שכתב מהרי"א ויוכיח כדברי לשון בא אל המלך כאילו הוא בא מאליו בלי שלוחים ואולי זהו מה שכוון רש"י במ"ש כל זה מדבר השליחות והפי' הוא כדפרישית אבל שלא להם דעו כי שמעתי מה שדבר כל ישראל ובא אלי אל ביתי לכן אתם אל תהרשלו כי תהיו אחרונים ואתם אחי ועצמי ובשרי ולמה תהיו אחרונים והפשר לפרש ודבר כל יש' כו' שלא היו מכלל דברי השליחות אבל לפי שדוד אמר למה תהיו אחרונים כו' כאילו יש לו ידיעה מיש' ששלחו אליו לתווך השלום וזה איכו שהרי לא ראינו שלוחים כלל שלא נזכרו בפסוק ודבר כזה לא היה מעלימו הפסוק אם כן בהכרח הוא שלא באו שלוחים מישר' וכיון שכן הוא האמת יקשה אם כן איך יאמר דוד למה תהיו אחרונים שנראה כגניבת דעתם של יהודה לזה אומר הפסוק ודבר כל ישראל כו' שכותב הספר הנביא ע"ה הוא מליץ בעד דוד לאמר אעפ"י שלא באו אל דוד שלוחים מישראל שעל כן לא כתבתי לך כי אתם עם כל זה בא לו גלוי מאהוביו ז"ש ודבר כל ישראל בא אל המלך בא מאליו כדפרישית רצוני לומר שלא שלחוהו ישראל אבל זולתם הגידו ואם כן דברי המלך נכונים במ"ש לזקני יהודה למה תהיו אחרונים שהרי היה לו גלוי דעת

ממה שדברו כל ישראל בינם לבין עצמם ואל ביתו באה לו ידיעה הזאת אם כן אומרו אל ביתו אין פירושו להשיב אל ביתו כמו שכתב הרלב"ג ז"ל והמפרשים אבל פירושו שאל ביתו בא שיו שמה גלוי דעת מכל מה שדברי ישראל · והמאמר שזכרתי בפסוק הנה באתי ראשון לכל בית יוסף מכריע כדברי אלה והבן זה · אמנם בפרטי הפסוקים:

ולע"דן לדקדק דבר אל זקני יהודה לאמר כפל תיבת לאמר וכן קשה כפל למה תהיו אחרונים פעמים בשני הפסוקים · ועוד אחי אתם עצמי ובשרי אתם הדברים כפולים כי ידוע הוא שהאחים עצמו ובשרו של אדם הם · ולערבינהו אחי ועצמי ובשרי אתם · אתם אהם למה ועוד השנוי שבפסוק הראשון אמר להשיב את המלך אל ביתו ובכתוב השני אמר להשיב את המלך ולא אמר אל ביתו · ונראה כי המלך שלח לצדוק ואביתר הכהנים אשר מזרע אהרן להיות אוהב שלו' ורודף שלום וזהו אומרו הכהנים שהוא כנתינת טעם למה שלח אלו יותר מזולתם ולהיות לצדוק ולאביתר בירושלים עם ארון הברית שהרי דוד החזירם כאמר ששלח להם שליח שהם יאמרו אל זקני יהודה ויוכיח כן לשון הכתוב שלח אל צדוק ואל אביתר לאמר ששלח להם שליח לאמר אליהם דברו אל זקני יהודה שזקני יהודה ידברו לאמר אל כלל העם למה תהיו אחרונים באופן שלפי זה הדבר יוצא לשלישי מדוד שליח אל צדוק שצדוק ידבר אל זקני יהודה שהם יאמרו אל הכלל למה תהיו אחרונים ודרך ענוה סדר דוד שכלל העם יבואו להשיב את המלך אל ביתו ושילאו להקביל פניו אבל לא יטריח לזקנים כי אינו לפי כבודם וז"ש בפסוק השני שמדבר עם הזקנים עצמם ולהם אומר אחי אתם ולא אל הכלל ולזה קצר בדבריו ואמר להם למה תהיו אחרונים להשיב את המלך ר"ל אל מלכותו כי לכם יאתה שאתם הזקני' לקבל עול מלכותו ואליכם משפט הגאולה להשיב את המלך דהיינו למלכותו ועל כן לא הזכיר כאן להשיב את המלך אל ביתו דרך מוסר וענוה שאינו שואל מהזקנים עצמם שיבואו הם להשיבו אל ביתו אלא אחת שאל מהם להשיב המלך אל מלכותו לבד נמצאו השני כתובים הראשון סדר בו מה שיאמרו השלוחים לזקני יהודה שהזקנים יאמרו כן לאנשי יהודה למה תהיו אחרונים להשיב את המלך אל ביתו ובכתוב השני סדר הנוסח הנאות אל הזקנים אחי אתם כו' למה תהיו אחרונים להשיב את המלך לבד ואילו כל השני כתובים יחדיו אל הזקנים היה לו להקדים ראשונה אחי ועצמי כו' אלא ודאי עם שתי כתות מדברים ובזה מובן הכפל והשנויים · ואמר אחי אתם עצמי ובשרי אתם אפשר במ"ש חז"ל בפסוק אחי ועמי שאמר אחי אם אתם נוהגים כשורה ועמי אם לא תהיו נוהגים כשורה שארדה אתכם במקל וברצועה וז"ש אחי אתם ולא עמי שמעולם לא רדיתי אתכם בפרך ומקל אלא אחי אתם בענין ההנהגה שהנהגתי בכם כאחים ולענין הקורבה עצמי ובשרי אתם כי כולנו בני איש אחד לנתנוראם השבט יהודה · ואפשר לפרש בפסוק אחי ועמי אחי על הזקנים וגדולי הדור ועמי על כלל העם והוא פי' נכון ועל פי' זה נפרש כאן אמר אל הזקנים זקני יהודה הנז' בפ' הקודם וז"ש אחי אתם ועל כלל העם אפשר שאומר עצמי ובשרי אתם ועליהם אומר למה תהיו אחרונים להשיב את המלך לקבלת עול מלכותו ולזקנים יאתה להקביל פני המלך ואם כן לפי זה למה תהיו אחרוני' להשיב את המלך לכלל העם והפסוק הראשון אל זקני יהודה עצמם והוא הפך מהפי' הקודם והמעיין יבחר שבעת מעשה כתיב ויהודה בא הגלגלה ללכת לקראת המלך שאומרו ויהודה משמע יותר על כלל יהודה כפי' פירוש הראשון · וכמ"ש ודבר כל ישראל בא אל המלך אל ביתו אפשר לומר דרך דרש שהוא ע"ד מ"ש חז"ל בפסוק כי יהיה להם דבר בא אלי שהדבר עצמו מאליו בא אל משה וזה היה דרך נבואה והשגה אלהית וכיוצא בזה נפרש ודבר כל ישראל בא אל המלך אל ביתו כי רוח ה' דבר בדוד ומילתו על לשונו באופן שדבר כל ישראל אשר דבר בארצם בא אל המלך אל ביתו הוא מאליו בא אל המלך אל ביתו דוגמת כי יהיה להם דבר בא אלי וגו' אל ביתו ירמוז אל בית דוד הוא מלכות שמים:

ולעמשא תאמרו הלא כו' עיין רש"י ז"ל והרד"ק ז"ל וכן הרלב"ג ז"ל ומהרי"א הביא הטעם הראשון שלפי שעבר על מצותו שמרו מי בנער באבשלום והרג את אבשלום רצה להורידו מגדולתו · וטעם כה יעשה לי אלהים וכה יוסיף ר"ל כה יעשה לי כמו שעשה לאבשלום וכה יוסיף לעשות רע מאשר עשה עמו אם לא תהיה שר צבא לפני כל הימים תחת יואב:

ולע"דן לפי שהיה ראוי לעמשא לירא מדוד כי הוא היה שר צבא לאבשלו' ומשוח מלחמה ללחום עם דוד לזה הוצרך להבטיחו שלא יפחד כי הלא עצמי ובשרי אתה כי בן אחותו השכית הוא לכן אל תירא וזהו לשון הלא כלומר אין לך לפחד · ובלשון תמרו כתיב רמז לשון מרי ומרד כלומר הלעמשא תמרו כי הלא עצמי ובשרי אתה ואין ראוי להיו' סורר ומורה בי שלא להחזיק בידי · ונשבע לו שיהיה שר צבא לפני כל הימים תחת יואב ר"ל שהרי במלחמה זו סדר דוד ג' ראשים יואב ועמשא ואיתי והגדול שבכולם היה יואב לז"א אם לא שר צבא תהיה לפני כל הימים תחת יואב שיואב יהיה יותר מעולה ועליון עליך ואתה השני לו ותחת יואב · כמנהג הויז"ירים עוד היום במלכות י"רה שיש ראשון ושני ושלישי ויותר:

ויט את לבב כו' עיין הרד"ק ז"ל ומהרי"א ז"ל ויט את לבב כו' דוד הטה לבב איש יהודה בדבריו הרכים ששלח אליהם ושלחו לו שיבא אל ירושלים הוא ועבדיו ולא יירא ע"כ:

ולע"דן ויט את לבב שעם היותם פוסחים על שתי הסעיפים וזה מורה לשון לבב ולא לב הטה אותם דוד במקל כאילו היו איש אחד שבמקל מהרה יתפתה · או שהטה את לבב כל איש יהודה ועשאם שיהיו יחד כאיש א' מוסכמי' בענין א' באין חולק וישלחו אל המלך כו' וסמיך ליה

וישב המלך ויבא עד הירדן ויהודה בא כו' שאמר ויהודה בא לשון יחיד להורות שכולם יחדיו נעו אחרי דוד בלב אחד כאיש א' וז"ש ויהודה בא הגלגלה ללכת לקראת המלך ולא זו

תמרו · חסר א׳לף וכן אשר ימרוך למזמה: תחת יואב · כי שנא דוד את יואב על שהרג את אבשלום ורצה להסירו שלא יהיה שר צבאו: ויט את לבב כל איש יהודה · עמשא הטה את לבב כל איש יהודה ויונתן שתרגם ואתפני דומה שהיה קורא אותו ויט בצרי הי״וד והמסרה מעיד עליו שהוא בפתח יו״ד ואמרה כי קנים הם בפתח ויט עליכו חסד וזה: וצלחו · כמו ועברו וכן תרגם יונתן וגזו ותרגם על המעברות על מגיזתא או פי׳ ובקעו וכמוהו פן יצלח כאש בית יוסף ותרגו׳ ויבקעו עלי הגולה וג״מ ית אעי דעלתא כלומר עברו ברגליהם כי היה מקום בירדן בעת ההוא שהיו עוברים שם ברגל: לפני המלך · לבא לפני המלך: ועבר׳ העברה לעביר · כמו להעביר וכן לשמיד מעוזניה כמו להשמיד ופי׳ שעברה הספינה שעוברים בה את הירדן ולפיכ׳ נקרא׳ עברה: את בית המלך · הנשים והקטנים שלא היו יכולין לעבור ברגליהם ויש לפרש העברה שם לחברת האנשי׳ וכן תרג׳ יונתן כמשמעו מגיזתא ואפשר שהוא קרא הספינה העוברת מגיזתא וכן הוא ולפיכ׳ תרגם ועבר׳ ועברו: בעברו בירדן · כשבא המלך לעבור את הירד׳ בא שמעי ונפל לו שיכפר לו על עונו: לכל בית יוסף · לפי שהיה משבט בנימין ושבט בנימין ואפרים ומנשה נקראים בית יוסף כי הוא היה הראש ויש בו דרש אמר לו שמעי לדוד אחיו של יוסף גמלו אותו רעה והוא גמלם טובה כך אני גמלתיך רעה גמלני אתה טובה ויש דרש אחר קרוב מזה כל ישראל נקראו יוסף כמו שכתוב אולי יחנן יי׳ צבאו׳ שארית יוסף וכן רועה ישראל האזינה נוהג כצאן יוסף אמר לו שמעי לדוד כל ישראל גמלו אותך רעה ואני יותר מכולם וכל ישרא׳ יושבים ומצפי׳ לראות מה אתה עושה עמי אם אתה מקבל אותי כל ישראל באים אליך כאחד ומשלימי׳ לך: התחת

אל ביתו: אחי אתם עצמי ובשרי אתם ולמה תהיו אחרנים להשיב את המלך: ולעמשא תמרו הלוא עצמי ובשרי אתה כה יעשה לי אלהים וכה יסיף אם לא שר צבא תהיה לפני כל הימים תחת יואב:
טו ויט את לבב כל איש יהודה כאיש אחד וישלחו אל המלך שוב אתה וכל עבדיך: וישב המלך ויבא עד הירדן ויהודה בא הגלגלה ללכת לקראת המלך להעביר את המלך את הירדן: וימהר שמעי בן גרא בן הימיני אשר מבחורים וירד עם איש יהודה לקראת המלך דוד: ואלף איש עמו מבנימן וציבא נער בית שאול וחמשת עשר בניו ועשרים עבדיו אתו וצלחו הירדן לפני המלך: ועברה העברה לעביר את בית המלך ולעשות הטוב בעינו ושמעי בן גרא נפל לפני המלך בעברו בירדן:
כ ויאמר אל המלך אל יחשב לי אדני עון ואל תזכר את אשר העוה עבדך ביום אשר יצא אדני המלך מירושלם לשום המלך אל לבו: כי ידע עבדך כי אני חטאתי והנה באתי היום ראשון לכל בית יוסף לרדת לקראת אדני המלך:
ויען

לביתיה: אחי אתון קריבי ובסרי אתון ולמה תהון בתראין לאתבאה ית מלכא: ולעמשא תימרון הלא קריבי ובשרי את כדין יעביד לי יי׳ וכדין יוסיף אם לא רב חילא תהי קדמי כל יומיא חלף יואב: ואתפני לבא דכל אנש יהודה כגברא חד ושלחו למלכא תוב את וכל עבדך: ותב מלכא ואתא עד ירדנא ודבית יהודה אתו לגלגלא למיזל לקדמות מלכא לאעברא ית מלכא ית ירדנא: ואוחי שמעי בר גרא בר שיבט בנימן די מעלמרת ונחת עם אנש יהודה לקדמות מלכא דוד: ואלף גברא עמיה משבטא דבנימן וציבא עולימא דבית שאול וחמשת עשר בנוהי ועשרין עבדוהי עמיה וגזו ירדנא קדם מלכא: ועברו מגזתא לאעברא ית בית מלכא ולמעבד דתקין בעינוהי ושמעי בר גרא נפל קדם מלכא במעבריה בירדנא: ואמר למלכא לא יחשוב עלי דילי רבוני חובא ולא תדכר ית די סרח עבדך ביומא דיגלא ריבוני מלכא מירושלם לשואה מלכא על ליביה: ארי ידע עבדך ארי אנא חבית והא אתית יומא דין קדמאי לכל בית יוסף למחת לקדמות רבוני מלכא:
ואתיב

תמרו ג׳ חס׳ אל״ף בליש׳ אמיר׳ וסי׳ ולעמשא תמרו · אשר ימרוך למזמה: וכנמא פתגמא התיבונא למֵמר · ולעשות ט״ו בקריאה וסימ׳ נמסר לעיל סימן ז׳: ראשון ה׳ בקריאה וסי׳ החדש הזה לכם ראש חדשים · הנה באתי היום ראשון לכל בית יוסף · ולא היה דברי ראשון · אני יי׳ ראשון · אני ראשון ואני אחרון ומבלעדי · אני הוא ראשון אף אני אחרון · ראשון לציון הנה הנם · כי שאל נא לדור ראשון ל׳ חס׳ א׳:

רשי

ולעמשא · שהוא שר צבא אבשלום הלא בן אחותי אתה: וצלחו את הירדן · בקעוהו בחריצתן: ועברה העברה · ספינה המעבור שעוברי׳ בה את עבר רוחב הנהר: ראשון לכל בית יוסף · כל ישראל חטאו לך ואני יותר מכולם והנני באתי לבקש מחילה אם תקבלני בטוחים כל ישראל שתקבלם ואם לאו יהיו יראים לשוב אליך עוד: היום

רלבג

אם לא שר צבא תהיה לפני כל הימים תחת יואב · ידמה שעשה זה דוד כדי שלא יירא ממנו · עמשא פן יניא את לב איש יהודה מעל דוד או אולי התפעל על זה קצת התפעלות כנגד יואב בעבור הדברים הקשים שאמר לו על בכותו על אבשלום או אפש׳ גם כן שסיפר לו כי יואב עבר על מצותו להרוג את אבשלום · וצלחו את הירדן לפני המלך · באלו בקעוהו מרוב עברם שם: ועברה העברה · היא הספינה קטנה אם יעבירו בה הנה׳: נפל לפני המלך · התנפל וכרע לפניו לבקש ממנו מחילה על אשר העוה כנגדו בצאתו: לכל בית יוסף · קרא כלל ישראל יוסף לרוב בני יוסף עם שמבני יוסף היו רוב המושלים בישראל: ולא

כלי יקר

שוגג שגגת לימוד עולה זדון ז״ש התחת זאת כלומר אפי׳ תחת זאת הבז׳ כי אפי׳ חטאתי מחוייב בוא למות כי קלל משיח ה׳ ואשמו גדול ועוד שהוא שמעי איש יודע חכם [illegible]

מנחה קטנה

ויאמר אל המלך אל יחשב עו׳ ואמר מן הראוי הוא כי להיותי אני מבית שאול שנכנסו תרה לי על אבדן ביתו אין אדם נתפס על צערו ואל תזכור וגו׳ כי אותו היום הוא מה שראוי לשום המלך אל לבו ולא עוני כלומר כי להיות ביום ההוא תועלת גדולה היה לו בהיותי כי זכות מה שסבל עוני עמדם לו לינצל באופן שטובה היה לו ע״כ וע״כ אל יזכר עוני ואלו הייתי אומר לא חטאתי אין ראוי למחול אך הוא כי ידע עבדך כי אני חטאתי וע״כ ומודה ועוזב ירוחם: לא יומת שמעי שאלו אדם אחר שאלו שאינו גדול בתור׳ כמוהו היה אפש׳ לדונו כשוגג אמנם מפני היותו שמעי גדול בתורה שאפי׳ שגגות שלו נחשב כזדונות כמו שדרשו ז״ל על פסוק הגד לעמי פשעם וא״כ אף על השוגג הוא חייב מיתה כמזיד: לא

פי׳ רבינו ישעיה

אם לא שר צבא תהיה לפני כל הימים תחת יואב · פירוש שהיה סובר דוד להעביר יואב מגדולתו׳ בעבור שהרג אבשלו׳ בנו: ויט את לבב כל איש יהודה · כבד היא · ופונה על עמשא׳ שהטה את לבנם ודבר להם · וצלחו את הירדן · פירו׳ עברו: ועברה העברה · פירו׳ העם שעברו הירדן להעביר המלך קור׳ העברה · ולעשות הטוב בעיניו · כלומ׳ למצוא חן בעיניו: והנה באתי היום · פירו׳ ידעתי כי אני חייב מיתה והיה לי לברוח מפניך אלא סמכתי בטובתך וברוב חסדיך שתמחול לי · ובאתי ראשון לכל בית יוסף · ויש אומרים למה הזכיר ראשו׳ לכל בית יוסף שאמר לו יהודה מכר את יוסף ולא שילם לו גמול רע כ׳ היכול לשלם לו ואני באתי ראשון והחלה לכל בית יוסף שתמחל כמו שמחל יוסף ליהודה:

כלי יקר

בלבד להקביל פניו דרך כבוד כי אם לסייע להעביר את המלך את הירדן איש בן עמל ויגיעה כי עלמס ובשרם הוא:

וימהר שמעי בן גרא כו׳ מהרי״א כאשר ראה שמעי שמת אבשלום ודוד שב אל ירושלים חשב שידיתו עליו את הרעה ולכן בא לקראתו לשאול לו כפרה וסליחה והביא עמו אלף איש וציבא ובניו ועבדיו כדי שדוד יפחד מהעכישו פן יהפכו לאויבים כל הבאים עמו וגם כדי שיעמוד לו זכות ציבא והמנחה אשר הביא לדוד עד כאן · ולע״ד כי אין ספק ששמעי בן גרא טעה בדמיונו כשחרף וגדף לדוד שחשב שנדחה מהמלכות ונבחר אבשלום כי גנב לבבו בכלל גנבת לבבות ישרא׳ אשר גנב אבשלום והיתה לשמעי שנאת בית שאול שנאה תעורר מדנים ולזה בראותו מפלת אבשלום שמן השמים נלחמו עמו ופיער כילה במחנהו אז הכיר כי דוד הוא הראש משיח ה׳ ואבשלום גונב דעת הבריות היה ולזה כתיב וימהר שמעי בן גרא להיותו בן הימיני שונא דוד אשר מבחורים כלומר וחרף וגדף לדוד מידי עברו שם ועפר בעפר לזה הוכרח למהר לבא קודם ישראל וירד עם איש יהודה לקראת המלך לא מפאת המלכות לבד כי אם גם מפאת היותו דוד ב״ח וחסיד ראוי להקביל פניו כי הכי׳ האמת והצדק ומאהבת האמת בא לא מיראת המלכות לבד ז״ש כאן לקראת המלך דוד:

ואלף איש עמו וכו׳ עיין רש״י ז״ל וכן הרד״ק ז״ל והרלב״ג ז״ל ומהרי״א ז״ל וצלחו את הירדן לפני המלך בעברם לפני אדוניה׳ ע״כ או יהיה שעברו לפני המלך להורות להם המקום היותר נמוך לשיעבור בו המלך ושרי צבאותיו כי ברגליהם עברוהו:

ועברה העברה כו׳ עיין רש״י ז״ל וכן הרלב״ג ז״ל וכן הרד״ק ז״ל וכן מהרי״א ז״ל: ולע״ד לשון ולעשות הטוב בעיניו מוכיח קצת היות העברה הזאת חברת אנשים להעביר על כתפיהן הנשים וקטנים וכמו שאמר הרד״ק ז״ל ומהרי״א ז״ל · ואו׳ ושמעי בן גרא נפל לפני המלך בעברו בירדן על שמעי בן גרא קאמר שעבר הירדן ליפול לפני המלך · ואפשר עוד שנפל לפני המלך בעוד שהיה המלך עובר בירדן בתוך המים כאילו רצה לו׳ ותבחר מחנק נפשו מות מעצמותיו אם לא ימחול לו וז״ש נפל לפני המלך בעברו בירדן ולא כתיב בעברו הירדן שנפרש כשבא המלך לעבר הירדן כנז״ל בהרד״ק ז״ל אבל או׳ בעוברו בירדן מוכיח שהיתה הנפילה בתוך הירדן וז״ש בעברו בירדן:

ויאמר אל המלך כו׳ מהרי״א ז״ל פירש אל יחשוב לי אדוני עון ר״ל שהייתי בקושרים ובעיתי אחרי אבשלום ואל תזכור את אשר העוה עבדך כו׳ ר״ל בדברים אשר דבר חירופין וגידופין כנגדו לפי שהוא היה מתחרט ומודה שחטא ועשה שלא כהוגן ומודה ועוזב ירוחם ע״כ: ולע״ד במה שהקדמתי כבר בפסוק וימהר שמעי וכו׳ ששמעי היה מוטעה בדוד והסכלה העלימה מעיניו חסידות דוד וגניבת לבות ב״ד שגנב אבשלום גם היה גרמה לו כן וזה הענין באר שמעי בפיו ואמר אל יחשב לי אדוני עון שהוא מזיד כי אין ראוי לחשוב אותו לעבדך לא לחטא שוגג כי מוטעה בך ז״ש כי ידע עבדך כי אני חטאתי שעתה נתחדשה לי ידיע׳ זו כיון שראיתי השגחת הש״ית בכל ענייניך הן בסכל עצת אחיתופל הן ביער שהיה מכלה בהם כנז״ל מזו ידע עבדך כי אני חטאתי ולא עויתי א״כ אל יחשוב לי אדוני עון אשר חטא הוא ובן כיוצא בזה כבודך לזכור את אשר עשיתי לך בצאתך מירושלים אשר בלי ספק הוא דבר חמור וראוי לשים אותו המלך על לבו על כן איני יכול לו׳ עליו שישכחהו לגמרי שהוא כמגע לפי שהיה הדבר חמור מצד איכות הפועל עצמו ומצד איכות הזמן שעת הדחק ואל שתי הבחינות אמר בפי׳ אשר העוה עבדך מצד הפועל עצמו וכנגד הזמן אמר ביום אשר יצא אדוני המלך ובאתו מירושלים היה יום מר ולא היה לי להוסיף דוחק וצער אשר משתי הבחינות תמור העניין מאד אך אחלה שיקל הענין ואל יזכיר אותו כאילו העוה עבדך במזיד כי שוגג ומוטעה הייתי בכל ועל הכל מפיק ואו׳ כי ידע עבדך כי אני חטאתי בכל מה שעשיתי הן בקשר שקשרתי עם אבשלום אל יחשוב לי אדוני עון אלא חטא וכן אל תזכור כאילו העוה במזיד הכל זוכרהו כאילו שגגתי ויקל ענשי כי חטאתי ועברתי באמור ועל זה ענה ואמר אבישי התחת זאת לא יומת ר״ל לו הונח שכדבריו כן הוא שהוא

כי ידע עבדך כו׳ בילקוט סי׳ קס״א ר׳ שמואל בר נחמני [illegible]

רשי

יומת איש · בתמיה כי היום אני מלך עד עכשיו הייתי סבור לא זילזל בי אדם גדול כזה אלא אם כן נפסקה מלכותי מאת המקום והוא אומר לו קלל את דוד אבל עכשיו שהוא מתחרט ידעתי כי מלך אני : ולא עשה רגליו · לשו' תקון יפוי העברת שיער שבין הרגלי' : שפמו · גר"ון בלע"ז : למה לא הלכת עמי · לצאת מירושלם כשיצאתי כי פסח אני ואיני יכול לילך ברגלי : לשלחו

רדק

התחת זאת · אם בעבור ההכנעה הזאת שעשה שמעי שספר לו שלא ימות והוא חטא חטא גדול שקלל את משיח יי' : ולא עשה רגלו ולא עשה שפמו · כתרגומו ולא שטף רגלוהי ולא ספר ספמיה · כלומר לא רחץ אפילו רגליו ואין צריך לומ' כל גופו ולא גלח אפי' שפמו והוא השיער שעל השפה : כי בא ירושלם לקראת המלך · פי' כאשר בא דוד ירושלם בא מפיבושת לקראתו ובא שוכר עומד במקו' שניס : עבדי רמני · שהלך בלא ידיעתי ואני אמרתי אחבשה לי את החמור ובחוץ כך הלך הוא : וארכב עליה · אתון היתה והמו' כולל זכר ונקבה : וירגל

מנחה קטנה

לא תמות וגו' שנה היה זה כנגו' כנכואם מדוד שאמר לא תמות על חטא זה לבד כי אם ע"י שתעבור השבוע' ולזה כוונה · וישבע לו המלך לרמוז לו שלעתיד ישביעהו שלמה כנו שלא ילך חוץ לירושלי' ושם שלוד מקיים לו שבועתו לבלתי המיתו כך הוא ראוי לקיים שבועת שלמה ואם יעבור ימית : לפה

פי' רבינו ישעי'

כי היום אני מלך על ישראל · פירו' אם אשלם גמול רעה לזה כל ישראל יפחדו לשוב אלי כי כולם מרדו בי · ואם אמחול לזה כולם ישובו אלי : לא עשה רגליו · פי' לא תקן רגליו ש לא רחצם · ותרגומו לא שטף רגלוהי ולא ספר שפמיה · שהיה נוהג בדרכי האבלים :

כב וַיַּעַן אֲבִישַׁי בֶּן־צְרוּיָה וַיֹּאמֶר הֲתַחַת זֹאת לֹא יוּמַת שִׁמְעִי כִּי קִלֵּל אֶת־מְשִׁיחַ יְהוָה׃ וַיֹּאמֶר דָּוִד מַה־לִּי וְלָכֶם בְּנֵי צְרוּיָה כִּי־תִהְיוּ־לִי הַיּוֹם לְשָׂטָן הַיּוֹם יוּמַת אִישׁ בְּיִשְׂרָאֵל כִּי הֲלוֹא יָדַעְתִּי כִּי הַיּוֹם אֲנִי־מֶלֶךְ עַל־יִשְׂרָאֵל׃ וַיֹּאמֶר הַמֶּלֶךְ אֶל־שִׁמְעִי לֹא תָמוּת וַיִּשָּׁבַע
כה לוֹ הַמֶּלֶךְ׃ וּמְפִבֹשֶׁת בֶּן־שָׁאוּל יָרַד לִקְרַאת הַמֶּלֶךְ וְלֹא־עָשָׂה רַגְלָיו וְלֹא־עָשָׂה שְׂפָמוֹ וְאֶת־בְּגָדָיו לֹא כִבֵּס לְמִן־הַיּוֹם לֶכֶת הַמֶּלֶךְ עַד־הַיּוֹם אֲשֶׁר־בָּא בְשָׁלוֹם׃ וַיְהִי כִּי־בָא יְרוּשָׁלַםִ לִקְרַאת הַמֶּלֶךְ וַיֹּאמֶר לוֹ הַמֶּלֶךְ

וְאָתֵיב אֲבִישַׁי בַּר צְרוּיָה וַאֲמַר הַחֲלָף דָּא לָא יִתְקְטֵל שִׁמְעִי אֲרֵי לַטֵּיט מְשִׁיחָא דַיְיָ׃ וַאֲמַר דָּוִד מַה לִּי וּלְכוֹן בְּנֵי צְרוּיָה אֲרֵי תֶהֱווֹן לִי יוֹמָא דֵין לְסָטָן יוֹמָא דֵין יִתְקְטֵיל גַּבְרָא בְּיִשְׂרָאֵל אֲרֵי הֲלָא יָדַעְנָא אֲרֵי יוֹמָא דֵין אֲנָא מַלְכָּא עַל יִשְׂרָאֵל׃ וַאֲמַר מַלְכָּא לְשִׁמְעִי לָא תְמוּת וְקַיֵּים לֵיהּ מַלְכָּא׃ וּמְפִיבֹשֶׁת בַּר שָׁאוּל נְחַת לְקַדָּמוּת מַלְכָּא וְלָא שָׁטַף רִגְלוֹהִי וְלָא סַפַּר סַפְמֵיהּ וְיָת לְבוּשׁוֹהִי לָא חַוַּר לְמִן יוֹמָא דִּיגְלָא מַלְכָּא עַד יוֹמָא דְּאָתָא בִשְׁלָם׃ וַהֲוָה כַּד אֲתָא לִירוּשְׁלֵם לְקַדָּמוּת מַלְכָּא וַאֲמַר לֵיהּ מלכא

ג' יעקב יוסף שמעי · ג' · ב'חס' ולא תמפת · ה' · ג' · ג' · ב' · ח'

התחת ג' בקריא' וסי' יעקב · יוסף · שמעי : ולא עשה ה' וסי' ומפבשת בן שאול ירד לקראת המלך ב' בו · אחז במלכו וחברו דד"ה וירא אלהים את מעשיהם : כבס ב' וסימן ביין לבושו ומפבש' בן שאול :

רלבג

ולא עשה את רגליו ולא עשה שפמו · ר"ל שלא הסיר צפרני רגליו ולא גלח השער אשר בזקנו בשפמו : כי הלא ידעתי כי היום אני מלך · כי אם לא אכסי יומת איש ... למלך : הנה אמר זה על רוב הרדיפות שרדף שאול את דוד : ויאמר

כלי יקר

חטא העם בזה חטאה גדולה ומלבד היותו ממר מעצמו גדל העון מצד כי שמעי שכל העם שמעו כן ומרדו כמוהו וז"ם אל תזכור את אשר העוה עבדך כעוה יוצא לפני כלו' לא באתי אבל עשיתי את זולתי בלמד ממני לעשות עון שמרדו בך ועתה נותן טעם למה לא יזכור אשר העוה יען כי ידע עבדך כי אני חטאתי ר"ל הכרתי שאותו העון מכוער ולתי ע"ו ידע עבדך שאני חוטא כי הכסלתי אותו ז"ם כי אני חטאתי אני חטאתי בתת מכשול שממנו ר"ל ופשעו מוסר והכנה לתקן זה העון הזה הנה באתי היום ראשון לכל בית יוסף כדי שילמדו ממני עכשיו ראשון בהכשילם למרוד כן גם עתה אני באתי ראשון לזכות את ישראל שממני יראו וכן ויעשו כי היכי דילפו מקלקלת' לילפו מתקנתא כמצא התיקון בהותו בעניין עצמו ובאותו האיש חטאתי באתך ואני באתי עתה בבואך ובאותו פרק באתי היום שהוא יום חזרתך לירושלים מעין יום לאתך :

ויען אבישי כו' עיין ברד"ק ז"ל וכן מהרי"א ז"ל : ולע"רן מה שכבר זכרתי בפסוק ויאמר אל המלך כו' שהוא התכלל ששוגג היה ולפי שיטתו של שמעי ענה אבישי וכי התחת זאת שאמרת שהתה שוגג איכך חייב מיתה והלא חייב אתה אפי' על שוגג כי קלל משיח ה' והעון חמור מפני שבגנותו וכבוד עכשו · או יאמר התחת זאת שבא ראשון כדפרישית וכדפירשו חז"ל ראשון לכל בית יוסף מפני זה יבוטל הדין ולא יומת שמעי :

ויאמר דוד כו' חז"ל אמרו ראה דוד ברוח הקדש אדם עומד ממנו ועתיד לעשות תשועה גדולה ונקרא איש יהודה בזכותו כיכל אמר הב"ה לדוד אתה הבלת את שמעי בשביל צדיק על שמך אני כותבו שנ' איש יהודי ע"ז נאמר זכר צדיק לברכה זה מרדכי ושם רשעים ירקב זה המן וחביריו עכ"ל בילקוט קנ"א · ולע"רן להקדק מי הכריחם לדרשה זו לומר זכר צדיק לברכה על מרדכי ושם רשעים על המן וחביריו · ונראה שהכריח הדרשה היא בלשון העניין כי מה טעם לא יומת איש אשר קלל משיח ה' כי לו הוכח שימחול עון אשר שקשר עם אבשלום עכ"ז ראוי להעניש על דבר אחר זדה וקלל משיח ה' ולא ישוגו שגדיקו דינו של דוד על שקללו קללה נמרצת עשה לו כן · והכרח הלשון הוא או היום שחלל דהי"לל מישראל כ"ם שתיבת בישראל מיותרת · וכי יעלה בדעת להבין שהאמר שם על האומות קאמר עד שהוצרך לפרש דבריו בישראל והלא מובן הוא א"כ לשתוק מלת בישראל ויכתוב היום יומת איש כי הלא כו' ולגב אורחיהו דקדקו תיבת איש ולא אמר אדם · עוד דקדקו שאמר בפסוק ה"א התימה דהי"לל ההיום יומת איש על כן הכריחו שדוד השיב על שמעי חייב מיתה כטענת אבישי שאמר התחת זאת לא יומת שמעי כו' עכ"ז ראוי מרדכי הנקרא איש שעתיד לעשות תשועה גדולה בישראל וז"ש היום יומת איש ר"ל הרוגים את שמעי דעו לכם שהיום יומת איש הוא מרדכי ואין ראוי כי עתיד לעשות תשועה בישראל וז"ש בישראל רמז למ"ש המאמר שעתיד לעשות תשועה גדולה ואו' ונקרא איש פסוק מבנקט לשון איש ולא לשון אדם והיינו שהתחיל במאמר ואמר אדם עומד ממנו אדם וסיים באיש לרמוז שעליו הוא או' היום יומת איש והיינו בתמיהה אלא בניחותא עון שהיה יומת עם שמעי איש שעתיד לעשות תשועה גדולה בישר' ולכן ראוי למחול לו הזרע קדוש · ואמר שקראו איש יהודי על שם דוד שבא מיהודה ואמר על זה כאמ' זכר צדיק לברכה דקדקו למה אמר צדיק לשון יחיד ושם רשעים בלשון רבים ועוד הי"לל זכר צדיק ברכה מיותר לזה אמר כי זכרון צדיק העתיד לצאת מחלצי · שמעי היה לו לשמעי לברכה מיותר שקלל את דוד קללה נמרצת עכ"ז העביר על מידותיו ויהפוך את הקלל' לברכה ושם רשעים ירקב על המן וחביריו אמר לשון רבים · למדנו מהמאמר או' היום יומת איש על מרדכי קאמר אל כל אחי תתעו להמית היום איש שעתיד לעשות נסים בישראל מה לי ולכם אפשר לפרשו כמו שפירשתיו למעלה אמר בדברים הרעים שדבר שמעי כמסך לי או לכם לשבעפרו תהיו לי היום לשטן כי אתם מסטינים אותי לעשות דבר כזה ומה שלא תזיקני האם ראוי שהיום יומת איש בישראל כי אם אמיתגו יחשבו שבן אשר הלכו אחרי אבשלום והנה הלא ידעתי כי היום אני מלך כאילו עתה היתה התחלת ראוי שאסכן עצמי כי אולי לזה לא ימליכוני עליהם ולכן נשבע דוד לשמעי שלא ימות עכ"ב · ולע"רן מה לי ולכם בני צרויה כי תהיו לי היום לשטן בהריגת שמעי שתגרמו בישראל וזהו היום יומת איש בישראל דייקא כי עדיין לא שבו אלי וכטענת שמעי עצמו היום יומת איש בישראל מקושר עם כי הלא היום ידעתי כו' והכוונה כי ביום המלך נוהג בעולם להתיר האסורים כי יום רחמים הוא והכהה למדינות ובאור פני מלך חיים ואת איש בישראל והטעם הלא ידעתי כי היום אני מלך על ישראל כלו' היום מלכותי שנטרד אבשלום וא"כ אין ראוי שביום הממלכה להמית איש כי אם להטיב לעולם ולא יומת איש כזה שהלא ידעתי מפיו כי היום כבר אני מלך על ישראל שכולם קבלו אלא שמחכים לראות מה אעשה עם שמעי ואיך אהנהג עמו ז"ש כי הלא ידעתי על היום כבר אני מלך על ישראל והמבשר בשורה טובה כזו צריך לתת מתת כיד המלך לא להרוג :

ומפיבושת בן שאול וכו' מתוך מה שאמרו חז"ל במסכת שבת פ' במה בהמה יוצאה גופא רב אמר קבל דוד לשון הרע דכתיב ויאמר המלך איפה הוא ויאמר ציבא אל המלך הנה הוא בית מכיר בן עמיאל בלא דבר וכתב וישלח המלך ויקחהו מלו דבר מכדי חזייה דשקרא הוא כי הדר אלשון עליה עפ"ז קבליה מניה דכתיב ויאמר המלך אל ציבא איה בן אדוניך ויאמר ציבא אל המלך הנה הוא בירושלים ומנא לן דקביל מיניה דכתיב ויאמר המלך הנה לך כל אשר למפיבושת ויאמר ציבא השתחויתי אמצא חן בעיניך המלך · ושמואל אמר לא קבל דוד לשון הרע דברים הנכרים חזא ביה דכתיב ומפיבושת בן שאול ירד לקראת המלך ולא עשה את רגליו ולא עשה שפמו כו' וכתיב ויהי כי בא המלך אל ירושלים ויאמר לו המלך למה לא הלכת עמי ויאמר אדוני המלך עבדי רימני כו' וירגל וכו' כי לא היה כו' ויאמר לו המלך כו' אמרתי אתה וציבא תחלקו את השדה ויאמר מפיבושת אל המלך גם את הכל יקח אחרי אשר בא אדוני בשלום אמרתי מתי יבא בשלום ואתה אתי כך לא עבדך יש לי תרעומת כי אם על מי שהביאך בשלום היינו דכתיב ...

שפמו כסבור דוד שגברים דברי ציבא בגנטער על שחזר דוד ולא קשט עצמו · ועוד היה מצפה שכשיביאהו במלכות יתנהו ויסתפר לכך לא קבל דבריו ואמר לו אתה וציבא תחלקו השדה והוא השיבו קשה אין לי לצעוק אלא על מי שהביאך לשלום הנה שמצטער על שובו ואם לא שראה דברי' הנכרים היה חוזר בו ממה שאמר הנה נתתי לך כל אשר למפיבוש' כי היתה מתנה על תנאי שיראה אמת בדבריו ע"כ והכריח לרש"י ז"ל דברים הנכרים חזא ביה דמשמע שחזא דברים רבים דברים שמצטער על ביאתו · למדנו מהמאמר הזה שבא מפיבושת אל דוד והוא מכוון לטובה כדי שיראה דוד כמה מצטער על ביאה לשלום ולשון הרע של ציבא גרם שידון את אשר עשה מפיבושת מאהבה לדון אותו לכף חובה שהיה מצטער על ביאתו · ועיין רש"י ז"ל והרד"ק ז"ל והרלב"ג ז"ל וכן מהרי"א ז"ל ופי' או' ומפיבושת בן שאול והוא בן יהונתן כנהו לשאול לפי שהוא היה בצול וראש הימים להיותו מלך · או יחסו אליו בבחינת דוד לפי שדוד לא נתנהג עמו כבן יהונתן אהובו אלא כבן שאול שונאו שהרי אמר אתה וציבא תחלקו את השדה עם היות כי מפיבוש' היה בצער כל ימי היות דוד חוץ לירושלים כי לא עשה את רגליו כו' ע"כ :

ולע"רן כי אמר ומפיבושת בן שאול ירד לקראת כו' במה שזכרתי בשם הגמרא ממסכת שבת דברים הנכרים חזא ביה שהקפיד על שירד לפניו מגזול הטעהו לחשוב על מפיבושת שנצטער על שבא לשלום ולכך לא עשה את שפמו וז"ש ומפיבוש' בן שאול ירד לקראת המלך ולא עשה את רגליו וכו' שירידתו על זה האופן חייב לדוד להיותו בעיניו כבן שאול שונאו ואין זה בן יהונתן אהובו שהיה לו לשמוח ולהתקשט בביאתו ולרדת מקושט לקראתו א"כ לפי זה בן שאול בבחינת דוד · ואפשר עוד שהוא בבחינת הש"ית כי יחסו הש"ית למפיבושת בן לשאול מפאת מפיבושת עצמו במ"ש גם את הכל יקח אחרי אשר בא אדוני לשלום שאמר חמסי על מי שהביאך לשלום כמו שבא במאמר הנז' בסופו שיצאתה בת קול וקראתו צא בר צא צא הא דאמרן בר נצא שאול וירב בנחל ע"כ אשר בזה מובן או' ומפיבושת בן שאול כוה בזאת הבחינה כמו שאמרה הבת קול צא בר נצא ולא היה בזה כבן יהונתן לדוד אשר אהבת נפשו אהבו שלא היה ראוי לומ' גם אחרי אשר בא אדוני לשלום באור פני מלך חיים ואמר לא עשה את רגלו כנז"ל ואולי הוא כינוי לתשמיש המיטה כענין ורחץ רגליך לגבי אוריה החיתי :

ויהי כי בא ירושלים וכו' ויאמר אדוני המלך וכו' ועיין רש"י ז"ל וכן הרד"ק ז"ל וכן מהרי"א ז"ל ויהי כבא דוד ירושלים יצא לקראת המלך והמלך שאלו למה לא הלכת עמי רוצה לומר כאשר הלכו אהובי והוא השיב עבדי רימני כי אמרתי שיחבוש לי החמור לרכוב עליו כי להיותם פסח לא אוכל ללכ' ברגלי ע"כ : ולע"רן לדקדק יתור או' ויהי כי בא ירושלם שכבר קדם זה בפסוק הקודם שבו הודיע איך מפיבושת ירד לקראת המלך וא"כ לא היה צריך להזכיר ביאת דוד ירושלים רק ויאמר לו המלך למה לא הלכת עמי כו' : ונראה · כי דוד היה בלבו על שלא הלך עמו בצאתו מירושלים אבל אולי היה דן אותו לכף זכות אולי רימהו עבדו כמו שטען לגמרי כך מפיבושת אבל בראות דוד עניין שני והוא שבתאחר לבוא להקביל פניו עד שנתקרב דוד לבוא ירושלים וזהו שכוון הכתוב במ"ש ויהי כי בא ירושלים שמהיות שנתאחר עד כי בא דוד ירושלים אז יצא לקראות המלך ולא קודם בזה מצא לו מקום להתרעם עליו ויאמר לו המלך למה לא הלכת עמי מפיבושת שבסופך שאיחר' להקביל פני הוכיח על תחילתך כי ברע הוא מה שלא הלכת עמי והשיב על הכל ויאמר אדוני המלך רוצה לומר חלילה לך לדון אותי במרד ומעל כי אדוני אתה המלך ואין לי אדון זולתך ולא נתעכבתי מבחינת הייתי אוהב לאבשלום לבחור בו כאדון ועבדי רימני כו' ונתעכבתי שלא להקביל פניו לקדם למקום רחוק כי פסח עבדך ויוכיח כן שאמר כי פסח עבדך ידוע הוא ולא היה צריך לומר פי אם עבדי רימני כי אמר עבדך אחבשה לי את החמו' וארכב עליה ואלך את המלך אומר כי פסח אני הוא התנצלות לבאמר הוא שם שלהיותו פסח יפחד פן יפול מעל החמור ויתקלקל יותר ואולי היה ציבא עם דוד ורימהו שלא בא אליו מאז וא"כ הפסוק יהיה טענה אחת מספקת לשתי התרעומות הנז' :

וירגל בעבדך אל אדוני המלך וכו' עיין הרד"ק ז"ל ומהרי"א ז"ל ואדוני כמלאך האלהי"ם כו' הוא לומר איני אומר זה בעבור הנחלה כי איני חושב אותם למאומה אחרי שבא אדוני לשלום ולכן עשה הטוב בעיניך : ולע"רן לדקדק למה נקרא הרכילות בלשון לא רגל ונראה דלפי הפשט הוא לפי שהרכיל הולך ברגליו לסכסך ולשלח מדני' בין אחים וזהו לא תלך רכיל לשון הליכה וזהו לא רגל שהלך עליך ברגליו לדבר רכילות · בעבדך עוד אפשר שרומז לא רגל על לשונו שהפשט מים ראשית מדון מעשה לו הרגל טבע שני ז"ש לא רגל · ופאן נדקדק אומר וירגל בעבדך אל אדוני רוצה לומר עשה כרגל שהרי דבר עלי פעם ראשונה בי בלא דבר · ועתה זאת שנית כנזכר במאמר הנ"ל בפסוק ומפיבושת בן שאול מכדי חזיה דשקרא הוא כו' ודרך דרש אפשר במה שמצאתי מפה קדוש החכם השלם כמ"הר אלעזר בן יוחאי ע"ה תושב טברי' הנ"בב שאמר שהרכיל אשר שת בשמי' פיו לדבר תועה על כשרים הנה לשונו תהלך בארץ ואין מקום לשונו הכאות אלא ברגליו ועל כן המעול המכפ' בפעמוניו על לשון הרע כמו שאמרו חז"ל יבוא דבר שבקול ויכפר על דבר שבקול ועל כן גוף שיותנו הפעמונים בשולי המעיל ולא בראש המעיל להורו' שבעל לשון הרע לשונו תהלך בארץ בשולי המעיל אף כאן העושה רכילות ודרך עלי' ז"ש לא רגל על לשונו שהאיש השלם אשר משתמש בלשון לשבח לפאר ליוצרה ולעסוק בתורה איש אשר אלה לו לא רגל ולא דרך ברגלו על לשונו ע"כ דברי פי חכם חן כמו שכתבתי בשמו בפלי תמדה ובזה אבין או' כאן וירגל בעבדך לשון רגל כי דבר תועה אשר לא מצא על לבו א"כ לשונו תהלך בארץ והגל על לשונו וזהו וירגל בעבדך לשון רגל ואדוני המלך כמלאך האל"ים לדעת וכוונה דברי' כי רוח ה' דבר בך ומלתו על לשונך להשי' ולהע' אם אני עברתי הרכילו' שרגל עלי או אמר ואדוני המלך כמלאך כו' אמר הנה הוא דבר עלי כזבי' אשר הקדלתי לדב' דברי' הרם עליך משחי במיבות האחד ואדוני המלך והנך החטוב למרד כך ובמלכותך חלילה זאת ועוד שלת במלאך האל"ים ואיך יעלה בדעתי להעלים במלך

וירגל בעבדך · ענין רכילות וכן מן הקל לא רגל על לשונו : ומה יש לי עוד צדק · מה לבקש עוד ממך צדק׳ מה עשה עמי ולזעק אליך שהעזרני כי די לך שמחת אותי באוכלי שולחנך : תחלקו את השדה · השדה כולל לכל הנחלה ובדברי רז״ל כשאמר דוד אתה וציבא תחלקו השדה יצאה בת קול ואמרה ירבעם ורחבעם יחלקו את המלכות כי קבל לשון הרע מפי ציבא ולא קבל הצדקות מפיבשת לפניו ואמר לו למה תדבר עוד דבריך והכתוב מעיד עליו ולא עשה רגליו ולא עשה שפמו ואת בגדיו לא כבס : לשלחו את בירדן · כתרגומו לאלוויתיה ית ירדנא וכתי׳ בירדן וקרי הירדן ופניהם קרובים : בשיבתו במחני׳ · כמו בישיבתו במחני׳ והסר פ״א הפועל מן השם כמו שחסר מן המקור בשבתו : כמעט

הַמֶּלֶךְ לָמָּה לֹא־הָלַכְתָּ עִמִּי מְפִיבֹשֶׁת: וַיֹּאמַר אֲדֹנִי הַמֶּלֶךְ עַבְדִּי רִמָּנִי כִּי־אָמַר עַבְדְּךָ אֶחְבְּשָׁה־לִּי הַחֲמוֹר וְאֶרְכַּב עָלֶיהָ וְאֵלֵךְ אֶת־הַמֶּלֶךְ כִּי פִסֵּחַ עַבְדֶּךָ: וַיְרַגֵּל בְּעַבְדְּךָ אֶל־אֲדֹנִי הַמֶּלֶךְ וַאדֹנִי הַמֶּלֶךְ כְּמַלְאַךְ הָאֱלֹהִים וַעֲשֵׂה הַטּוֹב בְּעֵינֶיךָ: כִּי לֹא הָיָה כָּל־בֵּית אָבִי כִּי אִם־אַנְשֵׁי־מָוֶת לַאדֹנִי הַמֶּלֶךְ וַתָּשֶׁת אֶת־עַבְדְּךָ בְּאֹכְלֵי שֻׁלְחָנֶךָ וּמַה־יֶּשׁ־לִי עוֹד צְדָקָה וְלִזְעֹק עוֹד אֶל־הַמֶּלֶךְ: וַיֹּאמֶר לוֹ הַמֶּלֶךְ לָמָּה תְּדַבֵּר עוֹד דְּבָרֶיךָ אָמַרְתִּי אַתָּה וְצִיבָא תַּחְלְקוּ אֶת־הַשָּׂדֶה: וַיֹּאמֶר מְפִיבֹשֶׁת אֶל־הַמֶּלֶךְ גַּם אֶת־הַכֹּל יִקָּח אַחֲרֵי אֲשֶׁר־בָּא אֲדֹנִי הַמֶּלֶךְ בְּשָׁלוֹם אֶל־בֵּיתוֹ: וּבַרְזִלַּי הַגִּלְעָדִי יָרַד מֵרֹגְלִים וַיַּעֲבֹר אֶת־הַמֶּלֶךְ הַיַּרְדֵּן לְשַׁלְּחוֹ אֶת־בַּיַּרְדֵּן: וּבַרְזִלַּי זָקֵן מְאֹד בֶּן־שְׁמֹנִים שָׁנָה וְהוּא־כִלְכַּל אֶת־הַמֶּלֶךְ בְּשִׁיבָתוֹ בְמַחֲנַיִם כִּי־אִישׁ גָּדוֹל הוּא מְאֹד: וַיֹּאמֶר הַמֶּלֶךְ אֶל־בַּרְזִלָּי אַתָּה עֲבֹר אִתִּי וְכִלְכַּלְתִּי אֹתְךָ עִמָּדִי בִּירוּשָׁלִָם: וַיֹּאמֶר בַּרְזִלַּי אֶל־הַמֶּלֶךְ כַּמָּה יְמֵי שְׁנֵי חַיַּי כִּי־אֶעֱלֶה אֶת־הַמֶּלֶךְ יְרוּשָׁלִָם: בֶּן־שְׁמֹנִים שָׁנָה אָנֹכִי הַיּוֹם הַאֵדַע ׀ בֵּין־טוֹב לְרָע אִם־יִטְעַם עַבְדְּךָ אֶת־אֲשֶׁר אֹכַל וְאֶת־אֲשֶׁר אֶשְׁתֶּה אִם־אֶשְׁמַע עוֹד בְּקוֹל שָׁרִים וְשָׁרוֹת וְלָמָּה יִהְיֶה עַבְדְּךָ עוֹד לְמַשָּׂא	מַלְכָּא לְמָה לָא אֲזַלְתְּ עִמִּי מְפִיבֹשֶׁת: וַאֲמַר רִבּוֹנִי מַלְכָּא עַבְדִּי שַׁקַּר בִּי אֲרֵי אֲמַר עַבְדָּךְ אֶחֱשׁוֹק לִי חֲמָרָא וְאֶרְכּוֹב עֲלַהּ וְאֵהַךְ עִם מַלְכָּא אֲרֵי חֲגִיר עַבְדָּךְ: וַאֲמַר עַל עַבְדָּךְ מִלִּין דְּלָא כַשְׁרָן קֳדָם רִבּוֹנִי מַלְכָּא וְרִבּוֹנִי מַלְכָּא חַכִּים כְּמַלְאֲכָא דַיְיָ וַעֲבֵד דְּתַקִּין בְּעֵינָךְ: אֲרֵי לָא הֲוָה כָּל בֵּית אַבָּא אֱלָהֵין גַּבְרֵי חַיָּבֵי קְטוֹל לְרִבּוֹנִי מַלְכָּא וְשַׁוִּיתָא יָת עַבְדָּךְ בְּאָכְלֵי פָתוּרָךְ וּמָה אִית לִי עוֹד זָכוּ וּלְמִקְבַּל עוֹד קֳדָם מַלְכָּא: וַאֲמַר לֵיהּ מַלְכָּא לְמָא תְּמַלֵּיל עוֹד פִּתְגָּמָךְ אֲמָרִית אַתְּ וְצִיבָא תִּפְלְגוּן יָת אַחְסַנְתָּא: וַאֲמַר מְפִיבֹשֶׁת לְמַלְכָּא אַף יָת כּוּלָא יִסַּב בָּתַר דַּאֲתָא רִבּוֹנִי מַלְכָּא בִשְׁלָמָא לְבֵיתֵיהּ: וּבַרְזִלַּי גִּלְעָדָאָה נְחַת מֵרוֹגְלִים וַעֲבַר יָת מַלְכָּא יַת יַרְדְּנָא לְאַלְוָיוּתֵיהּ יָת יַרְדְּנָא: וּבַרְזִלַּי סִיב לַחֲדָא בַּר תְּמָנַן שְׁנִין וְהוּא סוֹבַר יָת מַלְכָּא בְּמִיתְבֵיהּ בְּמַחֲנַיִם אֲרֵי גְבַר רַב הוּא לַחֲדָא: וַאֲמַר מַלְכָּא לְבַרְזִלַּי אַתְּ עֲבַר עִמִּי וַאֲסוֹבַר יָתָךְ עִמִּי בִּירוּשְׁלֶם: וַאֲמַר בַּרְזִלַּי לְמַלְכָּא כְּמָה יוֹמֵי שְׁנֵי חַיַּי אֲרֵי אֶיסַק עִם מַלְכָּא לִירוּשְׁלֶם: בַּר תְּמָנַן שְׁנִין אֲנָא יוֹמָא דֵין הַאִידַע בֵּין טַב לְבִישׁ אִם יִטְעַם עַבְדָּךְ יָת מָה דְּאֵיכוּל וְיָת מַה דְּאֶשְׁתֵּי אִם אֶשְׁמַע עוֹד בְּקָל כִּינָרִין וְתוּשְׁבְּחָן וּלְמָה יְהֵי עַבְדָּךְ עוֹד לְמִטּוֹל

ימי שני ז׳ דסמיכי וסי׳ אברהם · ישמאל · יעקב · וחברו מעט ורעים היו ימי שני חיי ג׳ בפסוק · ויאמר ברזלי אל המלך כמה ימי שני חיי : שרים ח׳ בליש׳ וסי׳ אם אשמע עוד בקול שרי׳ · ויקונן ירמיהו על יאשיהו · קדמו שרים · לשכות שרים בחצר הפנימי · ויאמרו השרים והשרות · וכנרות ונבלים לשרים · ושרים כחללים כל מעיני בך · עשית לי שרים ושרות :

רשי

לשלחו : ללותו : כי איש גדול הוא · בעושר : כמה ימי שני חיי · אשר יש לי לחיו׳ כי אעלה וגו׳ הלא מעט הם ומה הנייה יש לי בכלכולך : האדע בין טוב לרע · בין מאכל טוב למאכל רע ואמרו רבותינו ז״ל ששוף בזמה היה לפיכך קפצה עליו זקנה : כמעט

רלבג

ויאמר לו המלך למה תדבר עוד דבריך · לפי שקבל דוד זה הלשון הרע מציב׳ לא יכול לצאת מהאמתו לגמרי בדברי מפיבש׳ ולזה שם הענין ממוצע בין האמנה ובין בלתי האמנה ואמר שהוא וציבא יחלקו את השדה : בשיבתו במחני׳ · ר״ל בישיבתו במחנים או ירצה בזה שהוא כלכל אותו בשובו במחנים : כמעט

מנחה קטנה

למה תדבר עוד דבריך כלומ׳ בשם הוא שחוזר בי מאשר פתתי השדה לציבא זה אי אפשר כי כבר אמרתי וזהו אמרת אמרתי כי דבר מלך קשה להשיב אך מה שהוספת הוא על האמרי כי אתה וציבא תו׳ · מדוע גנבוך אחינו איש יהודה · כיון שגם מיהודה היו עם אבשלום כאשר היו משאר ישראל ועתה עשו עצמם כאנשי שלומו יותר מישראל אין זה אלא גניבת דעת ונו״ש מדוע גנבוך וגו׳ ג׳ ויען

פי׳ רבי׳ ישעיה

וירגל בעבדך · כמו לא רגל על לשונו ההוא לשון רכילות שנודע לו שידברו עליו דברי רכילות למלך : אמרתי אתה וציבא תחלקו את השדה · פי׳ אמרתי כבר ויצא מפי הנה לך כל אשר למפיבושת ואיני יכול לחזור אחרי מכל וכל · תחלקו את השדה בין שניכם : אחרי אשר בא אדוני המלך בשלום אל ביתו יכלות׳ די לי ביאתך לשלום : לא אחבר דבר · איני חושש מן השדה · בשיבתו במחנים · אינו מן ישב אלא מן שב · פאילו היה מישב היה לו לומר בושבתו במחנים :

כלי יקר

בצלא׳ האלי״ם כמוך ולהעהע בו חלילה וזה איני אומר מפחדי על הנחלה אשר נתת לי כי עשה הטו׳ בעיניך הן לתכות הן לפטור הכל דברי אלה הם מפאת היותך מלך וכמלאך האלהים ואין ראוי שתהיה עמי בכעס וראוי להתכלכל ממך : כי לא היה כל בית אבי כו׳ עיין הר״דק והרל״בג וכן מהר״י ז״ל והוסיפו לזעוק אל המלך על הנחלה אשר נתן לציבא ע״כ : ולע״דן מקושר עם מ״ש ועשה הטו׳ בעיניך כי לא תהיה הסער׳ שאם תפר עמי יהיה לפני ולפנים משור׳ הדין ואם תעשה עמי רעה בדין תעשה וזהו ועשה הטוב בעיניך כי לא הי׳ כל בית אבי כי אם אנשי׳ מות ... אלא בית אבי להזכירו אהב׳ אביו יהונתן אהבה שאינה תלויה בדבר כדי שיכמרו רחמיו על בנו מפיבוש׳ וגו׳ א׳ כל בית אבי ואע״פי שאביו לא היה כי אם לאהבו כנפשו : ויאמר לו המלך למה תדבר וכו׳ אמרתי אתה כו׳ במסכת שבת פ׳ במה בהמה יוצא׳ אמר רב יהודה אמר שמואל בשעה שאמר דוד למפיבושת אתה וציבא תחלקו את השדה יצאה בת קול ואמר לו רחבע׳ וירבעם יחלקו המלוכה א״ר יהודה אמר רב שאלה לא קבל דוד לשון הרע לא נחלקה מלכות בית דוד ולא עבדו ישר׳ ע״א ולא גלינו מארצנו ע״כ ופרש״י ז״ל ולא עבדו ישר׳ ע״א שע״י שנחלק המלכות העמיד ירבע׳ העגלי׳ שלא יעלו ישראל לירושלים לממשלתו של רחבע׳ ע״כ. ועיין הר״דק והר״לבג ז״ל וכן מהר״יא למה הדבר עוד דבריך ר״ל דברי רבי׳ אמרתי וגזרתי אתה וציב׳ תחלקו את השדה ...

רש״י

כמעט יעבר עבדך · הלויה מועטת יעבר עבדך ללוותך אחר שתעבור את הירדן · ולמה יגמלני המלך הגמולה הזאת שאינה טובה לי : עבדך כמהם · בנו היה : כי קרוב המלך אלי · משבטי הוא : אם נשאת · כמו משאת פרס מבית המלך : עשר ידות לי במלך · שאנו עשרה שבטים : וגם בדוד · אף על פי שהוא קרוב לכם אני משוך בו יותר ממך שאנו עשר ידות ומדוע הקלותני להיות אתה קודם וכי לא היה דברי ראשון להשיב את מלכי וקודם בא דברינו אליו להשיבו כמו שכתוב למעל' ודבר כל ישראל בא אל המלך : ויקש דבר איש יהודה · לשון התקוששו גו' והוסיפו דבר איש יהודה שהראום אגרת ששלח להם דוד למה תהיו אחרונים להשיב אל המלך וגו' כך מפורש באגדה · ויש לפרש ויקש לשון קושי וחוזק וכן תרג' יונתן ותקיף · וגם נקר' נזדמן לשון שקדים קרואיו ויקר' לכל בני המלך לשון זימון : הזעק

רלב״ג

כמעט יעבר עבדך את הירדן את המלך · ר"ל מעט הוא מה שעב' עבדך את הירדן אל המלך והיה' הענין כן למה יגמלני המלך הגמולה הזאת בעבור מעט שהטיבותי לו : אם נשאת נשא לנו · ר"ל אם נשא משאת המלך מאת פניו אלינו להאכילנו : עשר ידות לי במלך · ר"ל באלו זה חלק שיהיה · וגם בדוד · יש לו חלק גדו' ממך ואף על פי שהוא קרובך ; ולא היה דברי ראשון לי להשיב את מלכי · ר"ל שבכלל היה ראוי לאיש יהודה שיקחוהו דבר איש ישראל להיותם הרוב כלכך שיהיה לדבריהם ראשון להשיב את המלך : ויקש דבר איש יהודה מדבר איש ישראל · וזה כי המלך היה קרוב להם להיותו משבטו יהודה והיה גם כן קרוב להם מצד אחר כי ישיבתו היתה בתוך ארץ יהודה ואשר היתה ישיבתו ביניהם היה ראוי שיהיו קודמי' להשיבו שם : ויפגש

שמואל ב יט

לְמַשָּׂא אֶל־אֲדֹנִי הַמֶּלֶךְ׃ כִּמְעַט יַעֲבֹר
עַבְדְּךָ אֶת־הַיַּרְדֵּן אֶת־הַמֶּלֶךְ וְלָמָּה
יִגְמְלֵנִי הַמֶּלֶךְ הַגְּמוּלָה הַזֹּאת׃ יָשָׁב־ ל׳ · ס׳
נָא עַבְדְּךָ וְאָמֻת בְּעִירִי עִם קֶבֶר אָבִי ל׳ וחס׳
וְאִמִּי וְהִנֵּה ׀ עַבְדְּךָ כִמְהָם יַעֲבֹר עִם־
אֲדֹנִי הַמֶּלֶךְ וַעֲשֵׂה־לוֹ אֵת אֲשֶׁר־טוֹב
בְּעֵינֶיךָ׃ וַיֹּאמֶר הַמֶּלֶךְ אִתִּי יַעֲבֹר
כִּמְהָם וַאֲנִי אֶעֱשֶׂה־לּוֹ אֶת־הַטּוֹב
בְּעֵינֶיךָ וְכֹל אֲשֶׁר־תִּבְחַר עָלַי אֶעֱשֶׂה־
לָּךְ׃ וַיַּעֲבֹר כָּל־הָעָם אֶת־הַיַּרְדֵּן
וְהַמֶּלֶךְ עָבָר וַיִּשַּׁק הַמֶּלֶךְ לְבַרְזִלַּי
וַיְבָרְכֵהוּ וַיָּשָׁב לִמְקֹמוֹ׃ ג׳ חס׳
מ וַיַּעֲבֹר הַמֶּלֶךְ הַגִּלְגָּלָה וְכִמְהָן עָבַר ו׳ · ל׳
עִמּוֹ וְכָל־עַם יְהוּדָה וַיַּעֲבִירוּ אֶת־ העבירו ק׳
הַמֶּלֶךְ וְגַם חֲצִי עַם יִשְׂרָאֵל׃ וְהִנֵּה ה׳
כָל־אִישׁ יִשְׂרָאֵל בָּאִים אֶל־הַמֶּלֶךְ
וַיֹּאמְרוּ אֶל־הַמֶּלֶךְ מַדּוּעַ גְּנָבוּךָ אַחֵינוּ ל׳
אִישׁ יְהוּדָה וַיַּעֲבִרוּ אֶת־הַמֶּלֶךְ וְאֶת־ ד׳ ב׳ מל׳ וא׳ חס׳ והוא דין
בֵּיתוֹ אֶת־הַיַּרְדֵּן וְכָל־אַנְשֵׁי דָוִד עִמּוֹ׃ ז׳
וַיַּעַן כָּל־אִישׁ יְהוּדָה עַל־אִישׁ יִשְׂרָאֵל ק׳
כִּי־קָרוֹב הַמֶּלֶךְ אֵלַי וְלָמָּה זֶּה חָרָה ג׳ יב׳ ב׳ ולמה כפלו
לְךָ עַל־הַדָּבָר הַזֶּה הֶאָכוֹל אָכַלְנוּ מִן־
הַמֶּלֶךְ אִם־נִשֵּׂאת נִשָּׂא לָנוּ׃ ג׳ · ו׳
וַיַּעַן אִישׁ־יִשְׂרָאֵל
אֶת־אִישׁ יְהוּדָה וַיֹּאמֶר עֶשֶׂר־יָדוֹת
לִי בַמֶּלֶךְ וְגַם־בְּדָוִד אֲנִי מִמְּךָ
וּמַדּוּעַ הֱקִלֹּתַנִי וְלֹא־הָיָה דְבָרִי ל׳ וחס׳
רִאשׁוֹן לִי לְהָשִׁיב אֶת־מַלְכִּי וַיִּקֶשׁ ל׳ וחד ויקש
דְּבַר־אִישׁ יְהוּדָה מִדְּבַר אִישׁ יִשְׂרָאֵל׃ ג׳
ושם

תרגום

לְמִטוּל עַל רִיבוֹנִי מַלְכָּא׃ כִּזְעֵיר ג׳
יְעִיבַר עַבְדָּךְ יָת יַרְדְּנָא עִם מַלְכָּא
וּלְמָה יְשַׁלְמִנַנִי מַלְכָּא תַּשְׁלוּמְתָּא
הָדָא׃ יְתִיב כְּעַן עַבְדָּךְ וְאֵמוּת בְּקַרְתִּי
וְאִתְקְבַר בְּקִבְרָא דְאַבָּא וּדְאִמָּא
וְהָא עַבְדָּךְ כִּמְהָם יְעִיבַר עִם רִיבוֹנִי
מַלְכָּא וְעִיבֵיד לֵיהּ יָת דְּתַקִּין בְּעֵינָךְ׃
וַאֲמַר מַלְכָּא עִמִּי יְעִיבַר כִּמְהָם וַאֲנָא
אַעְבֵּיד לֵיהּ יָת דְּתַקִּין בְּעֵינָךְ וְכָל
דְּתִירְמֵי עֲלַי אַעְבֵּיד לָךְ׃ וַעֲבַר כָּל
עַמָּא יָת יַרְדְּנָא וּמַלְכָּא עֲבַר וּנְשַׁק
מַלְכָּא לְבַרְזִלַּי וּבָרְכֵיהּ וְתָב
לְאַתְרֵיהּ׃ וַעֲבַר מַלְכָּא לְגִלְגָּלָא
וְכִמְהָן עֲבַר עִמֵּיהּ וְכָל עַמָּא דְבֵית
יְהוּדָה אַעֲבַרוּ יָת מַלְכָּא וְאַף פַּלְגוּת
עַמָּא דְיִשְׂרָאֵל׃ וְהָא כָל אֱנַשׁ יִשְׂרָאֵל
אָתַן לְוָת מַלְכָּא וַאֲמַרוּ לְמַלְכָּא מָא
דֵין כַּסְיוּךְ מִינָנָא אַחֲנָא אֱנַשׁ יְהוּדָה
וְאַעְבַּרוּ יָת מַלְכָּא וְיָת אֱנַשׁ בֵּיתֵיהּ יָת
יַרְדְּנָא וְכָל גִּבָּרֵי דָוִד עִימֵּיהּ׃ וְאָתֵיב
כָּל אֱנַשׁ יְהוּדָה עַל אֱנַשׁ יִשְׂרָאֵל אֲרֵי
קָרִיב לִי מַלְכָּא מִדִּילָךְ וּלְמָא דְנַן
תְּקוֹף לָךְ עַל פִּתְגָּמָא הָדֵין הֲמֵיכַל
אֲכַלְנָא מִנִּכְסֵי מַלְכָּא אִם מַתְּנָא מַנֵּי
לָנָא׃ וְאָתֵיב אֱנַשׁ יִשְׂרָאֵל יָת אֱנַשׁ
יְהוּדָה וַאֲמַר עַסְרָא חוּלָקִין אִית לִי
בְּמַלְכָּא וְאַף בְּדָוִד אֲנָא רְעִינָא מִינָךְ
וּמָא דֵין אַשְׁטִתַּנִי וְלָא הֲוָה פִּתְגָּמֵי
קַדְמוּתָא לִי לְאַתָבָא יָת מַלְכִּי וּתְקֵיף
פִּתְגָּם אֱנַשׁ יְהוּדָה מִפִּתְגָּם אֱנַשׁ
יִשְׂרָאֵל׃ ותמן

רד״ק

כמעט יעבר · אעבור מעט עמך מן הירדן ואילך ואח"כ אשוב לעירי : ישב נא · אמר שאעבור עמך תחלה שאשוב בעירי : עם קבר אבי ואמי · אמות בעירי ואקבר עם קבר אבי ואמי : ויעבירו · כן כתיב וקרי העבירו ושניהם קרובים : חצי עם ישראל · קצת עם ישראל שהרי אמר אחר כן וכל ישראל באים אל המלך אם כן אותם שעברו עמו מישראל מעטים היו ולא היו אלא אותם שהיו בין בני יהודה שעברו עמו בברחו ואלה אלף איש שעברו עם שמעי בן גרא מבנימין ולשון חצי ומחצה ומחצית איננו אלא חלוק החלק מהכלל פעמים הוא חלק בחלק בשוה והוא ברוב ופעמי' איננו בשוה כמו חציו שרפתי במו אש וכן אומ' עד צואר יחצה והצואר איננו חצי הגוף בשוה וממנו ולמעלה איננו אלא קצת מעט מהגוף : גנבוך · שהעבירוך בסתר להשיבך אל המלכו' בלא רשותינו ומראים כאילו אין אנו רוצים במלכותך יותר אנו רוצים מהם אלא לבזותינו עשו : וכל אנשי דוד עמו · כמו וכל אנשיך עמך כי עמו היו מדברים וכמוהו ואת יפתח ואת שמואל כאילו אמר ואותי : אם נשאת · כמו משאות אם נשאתי פרס מבית המלך ויש לומר אם נשאתי מנחה כמו וישא משאת והוא שם בשקל ישב' על מלאת : עשר ידות · לפי שהם עשרה שבטים כי בנימן עם יהודה ועוד כי אלף איש מבנימן עם שמעי העבירו המלך את הירדן : וגם בדוד אני ממך · כתרגומו ואף בדוד אנא רעינא ממך כלומר אף על פי שהוא משבטך אני רוצה בו יותר ממך : ויקש דבר איש יהודה · קשה לדברם וחזק יותר מדבר איש ישראל ודברו איש יהודה לאיש ישראל קשות והמלך היה שותק להם לפיכך חרה לאיש ישראל והלכו אחרי שבע בן בכרי כשתקע בשופר ואמ' איש לאהליו ישראל : ואליהם

מנחה קטנה

ויען איש ישראל עשר ידות לי במלך כיון שכל מנהגי המלך נגבאות מכלל ישראל ומשדותיכם וכרמיכם וגם אנשי מלחמתו משם מכל השבטים וא"כ עשר ידות אני נותן לכל דבר המלכות ולצרכיו · וגם בדוד אני יותר ממך ריע ואהוב כי אינו דומ' מרידתי במלך למירדכ' כיון שהמלך משבטכם לא היה לכם למרוד בו רק לכם לאהוב אותו בכל לב ונפש ומאודכם ועתם הרעותם יותר במרדכ' בו יותר ממני · ויקש דבר איש יהודה וגו' שהי' ישראל מדברי' לכם דברי' קשים כנידים במה שמרדו במלך הנבחר משבטם וזה היה להם גנאי גדול וז"ש מדבר איש ישראל ע"י שדברו להם כזה איש ישראל וע"כ אח"כ במרידת שבע בן בכרי כתי' ואיש יהודה דבקו במלכם תיקנו את אשר עוותו על ככה : ותאמר

פי׳ רבינו ישעיה

אם נשאת נשא לנו · לשון משאת המלך · נשא נשאה שם המקור מבנין נפעל ושם המקור דרכו לבא על הרבה דרכים : ולא היה דברי ראשון לי להשי' את מלכי · וגם זה בא בב' סימנין : ויקש דבר איש יהודה · פי' שאמרו לרם לנו ...

כלי יקר

יש לאדוני משא כבד לעשות משפט וצדקה והנהגת עם כבד ולמה אהיה אני עבדך עוד למשא ר"ל מלבד המשא כבד אם לך יהיה עבדך נוסף עוד עליו או יאמר די לי שאני משא כבד על עצמי כי כבדתי קלתי על קלתי כמליצת הפייטן וזהו ולמה יהיה עבדך עוד למשא אל אדוני די שאני למשא על עצמי כאומר ועוד אפשר לפרש במה שזכרתי למעלה שברזילי בזמן העבר היה חייב וסוגא לדוד אלא שעתה השלים עמו ברצות ה' דרכי איש גם אויביו ישלים אתו לז"א ולמה יהיה עבדך עוד למש' ש' אדוני כלו' לא די מה שהייתי בזמן העב' משא על אדוני בהיותו אויבו שלא הייתי מכיר ערכך אלא שאוסיף עתה להיות עוד למשא אל אדוני בענין כלכלתי :

כמעט יעבו' כו' עיין רש"י ז"ל וכן הרד"ק ז"ל ומהרי"א ז"ל אמר שטען ברזילי שעגה שנית שבעמל הדרך ימות מהרה קודם לבאו לירושלים וז"ש במעט יעבור עבדך את הירדן כלו' כמעט יעבור עבדך את הירדן ומיד ימות וא"כ במקום שיחשוב שגומל לו טובה תהיה רעה וזהו ולמ' יגמלני המלך הגמולה הזאת כלו' גמולה רעה שימות בדרך ולזה מוטב הוא שישב בביתו וימות בעירו : ולע"דן לפר' ע"ד הרל"בג ז"ל באופן באות וידוקדק הו' כמעט דלדבריו הי"לל מעט יעבור ועוד ויעבור הוא הרבה ויהיה כדאי לגמולה הזאת לזה אומר אני שברזילי טען ואמר למלך הנה העבר' הירדן איננו דבר קשה אצלי מאד עד שתתן לי גמולה גדול' כזא' חלף עבודתי ז"ש כמעט יעבו' עבדך את הירדן כלו' בדב' מעט ונקל אל עבדך לעבור את הירדן וא"כ שהוא במעט ונקל ולא הרבה. א"כ ולמה יגמלני המלך הגמולה הזאת על דבר נקל ומעט בעיני או יאמר ולמה יגמלני המלך וכו' כלומר יגמול אותי הגמולה הזאת יגמלה נא לבני וכדמסיק ישב נא כו' והנה עבדך כמהם כו' :

ישב נא עבדך וכו' עיין רש"י ז"ל והרד"ק ז"ל : ולע"דן שתאמר לו הנה כ"כ אני חלוש מהזקנה ישוב נא עבדך כלו' בשובי נא ועת' תכף ומיד ואמות בעירי כי הן קרבו ימי למות או יאמר שא"עפ שהאדם מתפעל בהכרח מראות מיתת אלתו כי גם הוא יומו יבא אבל בראות קבר אביו ואמו יתפעל יות' כי ידע בי מה שאירע לאבות סימן הוא לבנים וא"כ בהשטתחו על קבר' יראה' מות לנגד עיניו שסופו למות גם הוא ויתקן מעשיו ובפרט אם הוא זקן ז"ש ישב נא עבדך ואמות בעירי עם קבר אבי ואמי שבהשטתחי על קבר אבי ואמי הרי אני כמת מרגיש ומצטער ולזה לא כתיב ואקבר עם קבר אבי ואמי כי לא דבר הכתוב הזה אלא בהווה בכל יו' תמי' :

ויאמר המלך אתי יעב' כמה' כו' מהר"י' דקדק או' אתי יעבו' שהוא מיות' שכב' אמ' כן ברזילי עצמו והכ' עבד' כמה' יעבו' עם המלך כו' ואמר שהכוו' לומר לברזילי מה שאמר' לי והנה עבדך כמהם יעבור עם המלך אין זה מילו' אלי וכאילו אתה שולחו תמורה כי פשוט הוא שאתי יעבור כמהם כו' אבל כל חפצי ורצוני היה להטיב עמך ממש מלבד מה שיעשה עם בנו וזהו וכל אשר תבחר עלי אעשה לך ע"כ : ולע"דן לפי שקשה לאב זקן לפרוש מבנו יקירה לז"א המלך אתי יעבו' כמהם כאש' אמרת אך במה שאמרת יעשה לו את אשר טוב בעיניך לא כן אלא ואני אעשה לו את הטוב בעיניך כי לעשות לך כאת רוח חפצתי כדקדק ומה שאתה רוצה לעצמך אשר תבחר עלי אעשה לך רוצה לומר אתה גוזר עלי שאני מחוייב לך שהמקדים ובשעת צרה לא יושב ז"ש לשון עלי ולא אמר אשר תבחר ממני אעשה לך :

ויעבור כל העם וכו' הודיע שהמלך נשק לברזילי והמלך ברכו שהמקום ימלא אוצרותיו ברכ' על הכלכלה שכלכל את המלך או יהי' וישק המלך לברזילי וברזילי ברך למלך שיתמי' פל תו ומלכות דוד כי זקן ונשוא פנים הוא לברך ויובית כן מדלא קאמ' וישק המלך ויברך לברזילי :

ויעבור המלך הגלגלה וכו' עיין הרד"ק ז"ל וכן מהרי"א ז"ל והכריח היות עם יש' מעטים שאם היו חצי יש' בהעברה א"כ לא גנבוהו יהודה כי הרי חצי ישראל כמלאו אתם ואם כן למה לא השיבו יהודה כן לישראל מה תלינו עלינו והלא חצי ישראל היו ג"כ בגניבה אליו ודאי חצי לאו דווקא הוא · ולע"דן חצי ישרא' דווקא דברים ככתבן אבל אין כוונת הכתוב באו' וגם חצי ישראל העבירו את המלך דא"כ הי"לל וכל עם יהודה וגם חצי ישראל העבירו את המלך מלכתבו בסוף הפ' חוזר לראש שאמר ויעבור המלך הגלגלה כו' וגם חצי ישראל כמלאו שם בה שעתה שהיו באים בזריזות להעביר המלך ומצאוהו בגלגלה והיו שם וכל שארית איש ישראל היו הולכים ובאים וזהו והנה כל איש ישראל וכו' והחצי הנזכר עם כל איש ישראל הבאים אחרין נתערמו אמר כך :

והנה כל איש ישראל וכו' עיין הרד"ק ז"ל וכן כתב מהרי"א ז"ל שבני ישראל לא דברו עם יהודה מטוב ועד רע אכן עם דוד עצמו דברו ואמרו מדוע גנבוך וכו' ויעבירו את המלך וכו' הכל דברי התרעומת שהיו מדברים עם דוד ואומר וכל אנשי דוד עמו גם כן מכלל הדברים שדברו עם המלך וכ"ז בכלל דברי הרד"ק אלא שהוסיף מהרי"א במ"ש שאנשי יהודה העבירו את המלך ואת ביתו כל אנשי דוד אשר סביביו הם עמו כל עם יהודה הנו' שכולם מסייעי' אותם ומליצים עליהם טוב לפני המלך והו' וכל אנשי דוד הוא נשא כותב הספר יספר ענייניהם וכונת הדברים עם שלא זכרו אות' בלשונם והנה לא נתערמו מאחיהם לפי שיש' היו מעטי' והיתה הגנבה הזו ההעברה בסתר שלא קראום לבא עמהם והיה זה כמו התנכלות מהם אל המלך שאנשי יהודה גנבוהו ע"כ · ולע"דן לדקדק אומר מדוע גנבוך שאין הכונה על ההעברה בסתר וקודם בא ישראל שכבר אמרו כן בפירו' ויעבירו את המלך אבל הכונה כי חרה להם מאד לפי שהי' בדעת איש יהודה להורות למלך שהם אוהביו יותר מיש' וא"כ היה זה כמו גנבת דעתו של דוד ז"ש מדוע גנבוך אחינו איש יהודה ר"ל גנבוך שגנבו דעת' ויעבירו את המלך ואת ביתו את הירדן הלוי' עשו פשרה והעבירו את המלך. הולא ביתו והיו חולקין לנו כבודו להעביר את ה' מהם המלך או ביתו ע"כ היו דברי ישראל והו' וכל אנשי דוד עמו הוא מדברי כותב הספר שהכונה כדבר ישראל ראת דבריהם לדוד שעקר תרעומתן על דוד ולזה הוכרח להיות עמו כל אנשיו הגבורים פן יבולע וז"ש וכל אנשי דוד עמו לשמרו · ולא נתרעמו על יש' כמו שפירשתי בפ' ויעבור המלך ששם נמצאו כל יש' ולא עברו הירדן להעביר המלך ויחדיו עתה נתרעמו עליו ככז"ל :

ויען כל איש יהודה עיין רש"י וכן הרד"ק וכן הרלב"ג · ומהרי"א עם היות אנשי יש' מדברים אל המלך לבד וכונת' בתרעומתן על יהודה להתנכל מן המלך על התאחרות' עד שעבר המלך עכ"ז איש יהודה כדרשו ללא שאלו' וכוונו לד' דברים הא' קרוב לנו המלך ר"ל ומן הדין לנו הקדימה מצד הקורבה לקרב קרוביו תחלה והב' ולמה זה חרה לך על הדבר הזה והוא מאמר קצר · אמר למה חרה לכם על שבאנו אל המלך שהאחרון הזה יורה שלא הייתם חפצים במלך שאלו הייתם בכונה טוב' לא הייתם צועקים על העברתו · הג' האכל אכלנו מן המלך ר"ל האם נתן לנו מתנות כדי שתהיה עיניכם רעה בשלנו · הד' אם נשאת נשא לנו מענין כפרה כמו ונשאתי לכל המקום אמר האם כפר מה שעשינו נגדו בענין אבשלום ובזה רמז היות ישר' נוטי' אחרי אבשלום יותר מהם באופן שצריכים לכפר המלך · ולע"דן לדקדק או' על איש יש' ולא אמר אל בא' כמ"ש מהרי"א שאיש ישר' לא התווכחו עמהם כדי שישיבו אליהם איש יהודה לזה לא ידדק לשון אל אלא לשון על ר"ל על דבריהם השיבו אעפ"י שלא דברו עמם או יאמר ויען כל איש יהודה באוסי וזדון דברו

ואליהם לא בא · נחלקו רבו' ז"ל מהם אמרו כי מותרות היו לו אלא שכבש את יצרו ומהם אמרו תה. שהשביע יצרו במה שהיה אסור לו מנע עתה יצרו מתה שהיה מותר לו ומהם אמרו אסורות היו לו אמרו ומה כלי הדיוט שנשתמש בו מלך אסור להדיוט כלי מלך שנשתמש בו הדיוט אינו דין שיהא אסור למלך : צרורות · קשורות שלא היה להם עוד היתר וי"ת נטירין וכן תרגם צור תעודה טר : עד יום מותן · כתרגומו ומתקריין עד יום מותהן ארמלן דבעליהן קיים : הזעק לי · אספם לי שירדפו אחרי שבע בן בכרי : שלשת ימים · עד שלשה ימים תאספם אלי : ואתה פה עמוד · כלומר שתשוב עמהם ודעתו היה למנותו שר צבא כמו שיעד לו וכששמע יואב קנא בדבר לפיכך הרגו : וייחר מן המועד · כתוב ביו"ד וקרי בוי"ו והכתוב הוא מנחי הפ"א מן הקל מאותה שפ"איהם יו"ד כמו מוייטב וייטב והקרי הוא מאותם שפ"איהם אל"ף והוא בשקל ויסף עוד דוד ופי' אחר שלא בא לשלשת הימים וכשראה דוד שלא בא אמ' לאבישי שירדוף אחרי שבע בן בכרי ולא אמר ליואב כי בלבו היה להסירו שלא יהיה שר צבאו מפני שהרג אבשלום: ירע לנו שבע בן בכרי · פועל עומד ופירושו ירע לנו דבר שבע בן בכרי או יהיה פועל יוצא שאמר אחריו ויצאו אנשי יואב : עבדי אדוניך · על יואב אמר וקראו אדניו כי גדול היה ונכבד ממנו וזהו שאמ' ויצאו אחריו אנשי יואב וגם יואב יצא אחר כן אלא שאבישי יצא במצות דוד : פן

ותמן אתערע גבר רשיעא ושמיה שבע בר בכרי גברא משבטא דבית בנימן ותקע בשופרא ואמר לית לן חולק בדוד ולא אחסנא לנא בבר ישי גבר לקירווהי ישראל: וסליק כל אנש ישראל מבתר דוד למיזל בתר שבע בר בכרי ואנש יהודה לוו עם מלכהון מן ירדנא ועד ירושלם: ואתא דוד לביתיה לירושלם ודבר מלכא ית עשר נשין לחינן דישבק למטר ביתא ומנינין בבית מטרא ומסובר להן ולותהן לא על והואה נטרן ומתקריין עד יום מותהן ארמלן דבעליהן קיים: ואמר מלכא לעמשא כנוש קדמי ית אנש יהודה תלתא יומין ואת הכא קום: ואזל עמשא למכנש ית דבית יהודה ואוחר מן זמנא דאמר ליה: ואמר דוד לאבישי כען יבאיש לנא שבע בר בכרי מן אבשלום את דבר ית עבדי רבונך ורדף בתרוהי דילמא

א ושם נקרא איש בליעל ושמו שבע בן בכרי איש ימיני ויתקע בשופר ויאמר אין לנו חלק בדוד ולא נחלה לנו בבן ישי איש לאהליו ישראל:
ב ויעל כל איש ישראל מאחרי דוד אחרי שבע בן בכרי ואיש יהודה דבקו במלכם מן הירדן ועד ירושלם:
ג ויבא דוד אל ביתו ירושלם ויקח המלך את עשר נשים פלגשים אשר הניח לשמור הבית ויתנם בית משמרת ויכלכלם ואליהם לא בא ותהיינה צררות עד יום מתן אלמנות חיות:
ד ויאמר המלך אל עמשא הזעק לי את איש יהודה שלשת ימים ואתה פה עמד:
ה וילך עמשא להזעיק את יהודה וייחר מן המועד אשר יעדו:
ו ויאמר דוד אל אבישי עתה ירע לנו שבע בן בכרי מן אבשלום אתה קח את עבדי אדניך ורדף אחריו פן

(הערות גליון: ה' רפ · ג' · ג' י"ג · ח' מל' · ג' · כ' ח' מל' ומ' חס · ג' · ג' · ל' ויוחר ק' · ג' · ג')

רש"י

הזעק לי את איש יהודה · שיהו כאן עד שלשה ימים : ואתה פה עמוד · לסוף שלשת ימים הוי זהיר להיות עומד כאן לפני כי חפץ היה לרדוף אחרי שבע בן בכרי : וייחר מן המועד · שמצאתם מתחילין להבין דפתוח במסכתא בדאית' בסנהדרין : אתה קח את עבדי אדוניך · אחרי אשר אמר עמשא שר הצבא ולא הביא את צבא יהוד קח אתה מן המלאכים שביני ורדוף אחריו : והצל עינינו · והציל

רלב"ג

ויתנם בית משמרת · ר"ל בבית שתהיינה נשמרו שם : ויכלכלם שם ולא בא אליהם לפי שכבר בא אליהם אבשלום בנו : ותהיין צרורות עד יום מותן אלמנות חיות : הנה זה קרה להן בעבור היותן פילגשי המלך ואין ראוי לאחר להשתמש בהן : שלשת ימים ואתה פה עמוד · ר"ל שאחר שלשת ימים ישוב שם : וייחר מן המועד אשר יעדו · ר"ל שנתאחר שלא שב אל המלך לשלשת הימים : ויאמר דוד אל אבישי לא רצה לומר זה ליואב לפי שכבר הסכילו מהיותו שר צבא : פן

פי' רבינו ישעיה

ויתנם בית משמרת שלא יצאו לחוצה · ואליהם לא בא שהיה יודע כבר חפצי שבא בנו עליהם : הזעק לי את איש יהודה · תפני שהקיבוץ הוא על ידי כרוז אומר לשון זעקה : שלשת ימים · כמו לשלשת ימים : ואתה פה עמוד · פי' ובם אתה תבוא ותעמוד לפני ביום השלישי · שאמנה אותך שר צבא במקום אחר שבע בן בכרי · וייחר מן המועד אשר יעדו · [illegible] אחר כמו וייאחר ופעלם הא"לף ובא [illegible] ב"ין כמו הקריאה ויאמר דוד אל אבישי · פירוש שהיה שרוי בכעס עם יואב [illegible] את דבו לא בזה [illegible] עינינו · כמו עינינו :

מסרה

סימן שמואל אין לנו חלק בדוד ולא נחלה בבן ישי · מלכים וד"ה מה לנו חלק בדויד ולא נחלה בבן ישי · שמואל איש לאהליו ישרא' · מלכים לאהליך ישראל · ד"ה לאהליך ישראל : במלכם ג' בקריאה וסימן ואיש יהודה דבקו במלכם · הנשבעים במלכם · בני ציון יגילו במלכם :

כלי יקר

דברו על איש יש' וזהו שגרם הקלקול ההוא בדמסיק ויקש דבר איש יהודה מדבר איש יש' שדברו איש יהודה קשות והוא אומר כי קרוב המלך אלי ולמה זה חרה לך כו' ר"ל ידעתי שכל חרון אפכם אתם יש' מזה אשר חרה לך הוא על הדבר הזה שהוא קרוב אלי ומזה נתעוררו המדנים מהקנאה ז"ש ולמה זה חרה לך על הדבר הזה הכו' קרוב המלך אלי או יאמר ולמה זה חרה לך ר"ל ולמה זה הענין של כי קרוב המלך אלי גרם לך שחרה לך על הדבר הזה שאמרת מדוע גנבוך כו' האכל אכלנו וכו' ר"ל הלא להיותו קרובינו אכלנו ממנו כלו' והוא העלי' עין להיותו קרוב לנו או האם אכלנו לא אכלנו משהו כהם הנה נשאת נשא לנו מלעתו אייו משאת לומר אנו לקרובי אנשי יהוד זה"כ שלא היה זה ולא אותו א"כ למה זה חרה לך על הקורבה ולמה נפלו פניכם וכה"י בהאכל אכלנו מן המלך השיבל אכילה מנכסי מלכא אם מתנה מני לנה :

ויען איש יש' וכו' עיין רש"י וכן הרד"ק והרלב"ג א"כ ויקש דבר איש יהוד' ר"ל על חזק הטענ' שעם יהודה קאמר · ומהרי"א סדר שהיו דבריהם כנגד הטענות שטענו יהודה אם לא"ש קרוב המלך אלי השיבו הם י' ידות לי במלך כרש"י והרד"ק שהם י' שבטים ובכל מלך ומלך להם י' ידות וליהודה ובנימן ב' ידות ולא"ש אם נשאה כו' לשון כפר כנז"ל השיבו וגם בדוד ר"ל בעפ"י שהוא משבטו אני רוצה בו יותר ממך כי אתה חטאת לו יותר ממני כיון שהוא קרובך לא היה לך למרוד בו ולמ"ש האכל אכלנו כו' שהורו שהם צריכים למלך יותר מיהודה לז"א יש' ולמה הקלותני שזהו קלון בלו' עלי כזה ועל מ"ש ולמה זה חרה לך שכוונו לו' שיש' חרה אפם על ביאה המלך וביתו השיבו הם דרך תמיהה ולא היה דברי ראשון להשיב את מלכי בלי ספק אני שלחתי דברי ראשונה להשיבו ומ"ש ויקש דבר איש יהודה אינו על הדברים שזכר כי אם על דברים אחרים שאמר בני יהודה שלא זכרם הכתוב שהרעו בני יהודה בדבריה' ואפ' עוד שאו' ויקש כו' הוא הודע' הכתוב שיותר קשה היה ענין יהודה בענין אבשלום ידו במעלה יותר מדבר איש יש' כי להיות ירושלם מבני יהודה ובנימן והלך אבשלום שמה לכך נמשכו אחריו מהם יותר מאיש יש' וזהו ויקש דבר יהודה וכו' כאלו אמר שעל כן הוצרכו בני יהודה להיות' ראשונים מעין שמעי בן גרא שלפי שחטא ביותר מדי הוצרך לבא ראשון לכל בית יוסף ע"כ · ולע"דן שישראל השיבו על מה שהתפארו בני יהודה בקורבה על זה השיבו ואמר כי לב ולב ידברו לב ישר' עם לב דוד מלכם בדכתיב כמים הפנים לפנים כן לב האדם לאדם ז"ש עשר ידות לי במלך דוד וכמו שאני אוהב אותו כן ג"כ בדוד בקרבו אני אהוב אליו יותר ממך ז"ש וגם בדוד אני ממך ר"ל וגם כמו שאני אוהב אותו עשר ידות כן בשיעור הזה עצמו וגם בדו' אני ממך אוהב וא"כ מדוע הקלותני · או יאמר י' ידות לו במלך זולתו וגם בדוד אעפ"י שלא יהיו לו בו י' ידות מצד היותו קרוב ליך יהודה אבל עכ"ז וגם בדוד אני יש לי חלק יותר ממך כי ברבוי של ישראל תכריע את היכות קורבתך ועכ"פ אהיה בדוד יותר ממך וא"כ מדוע הקלותני וכו' כי אני נתעוררתי ראשון ביני לביני להשיב את מלכי ז"ש ולא היה דברי ראשון ליר"ל אעפ"י שלא היה דברי ראשון אל המלך עכ"ז הנה היה ראשון לי כלומר ביני לביני היה ראשון להשיב את מלכי ודרך אתה איש יהודה אם היה כלות' שלא נתעוררת אלא מתוך מה ששמעת מדבר איש ישראל זהו ויקש דבר איש יהודה נתקשה ונחזק לבוא אל המלך מדבר איש ישראל וכיון שכן א"כ היה לך לכבדני להמתין אלי לבא יחדיו ולפי זה ויקש דבר וכו' הכל מכלל עניית איש ישראל את איש יהודה · וזה הולך בשיטתי שזכרתי למעלה בפסוק ודבר כל ישראל בא אל המלך אל ביתו דהיינו ממש שבא אל המלך בתוך ביתו מה שדברו ישראל בסתר משביתם כדפרישית לעיל לא שלחו אליו כן עפ"י ספרים ושלוחים וכזה מוכיח מו' בא נהיה דברי ראשון לי להשיב וכו' לי ולא לו ולמלך כאמור והנכון באומר ויקש כדעות המפרשים [illegible] ז"ל כנז"ל :

וישם נקרא איש בליעל כו' מהרי"א ז"ל לפי שישר' ויהודה מתווכחים זה עם זה למי חלק יות' בדוד לזה לענה זה הבליעל שהיה איש ימיני ולשנאהו לדוד בעד שאול תקע בשופר להדיח את ישראל מעל דוד ואעפ"י שהיה שבט בנימין בכלל עם שבט יהודה שהרי באו עם שמעי אלף איש ואמר אין לנו חלק בדוד לא רב כבני יהודה ולא מעט כבני ישראל איש לאהליו ישראל שאין אנו צריכים למלך כי אם להיות כל איש סורר בביתו ואהלו ז"ש איש לאהליו יש' ומהתעוררו' הבליעל הזה עלו ישראל מעל דוד עד כאן · ולע"רן כמשך אחר כוונת מהרי"א ז"ל באופן נאות והיה שלפי שישראל הודו שיש ליהודה חלק מצד היותו משבט יהודה וקרוב אליהם · אמנם ישראל טענו מצד הריבוי עם שהם עשרה שבטים וגם שהם היו אוהבים לדוד מימי שאול כמו שנאמר וכל ישראל ויהודה אוהבים את דוד כי הוא יוצא ובא לפניהם כו' לז"א שבע בן בכרי איש ימיני אמר עליו ועל שבטו אין לנו חלק בדוד בבחינת ישראל שאמרו י' ידות לי במלך כלומר מרוב עם ואיכו' אהבה שביניהם וביני דוד אבל אנו אין לנו חלק בדוד ועל בחינת יהודה שהיה קורבה עליה אמר לשון נחלה ולא נחלה בבחינת היותו בן ישי משבט יהודה דבעינן קורבה שייך לשון נחלה ושייך לומר ג"כ בן ישי שמורה על הקורבה אשר לו עם שבט יהודה מצד היותו משתלשל מישי שהו' משבט יהודה כאלו אמר זה הבליעל אני אומר לא כדברי אלו ולא כדברי אלו אלא שאין לנו חלק בדוד ולא נחלה בבן ישי והתה איש ישראל שמע לעצמי ולך לך לאהליך ולא אמר כן ליהודה שלא יהבו לו ולא ישמע אליו אבן לישראל שהיו מתקוטטים עם יהודה אלא ב"א לגבוה את אוזנו :

ויעל כל איש ישראל כו' מהרי"א ז"ל דבקו במלכם ר"ל בדוד שהיה מלכם משבטם ובאו עמו · ולע"דן ששבע בן בכרי שבע תועבות בלבו לו' לכו איש לאהליו כאילו יהיו בלי מלך והיה הדבר בערמה כאילו דבריו בלי שנייה ולא היה דעתו אלא שבנטותם מעל דוד ינטו אליו וימלוך עליה' וכן היה ויעל כל איש ישראל מאחרי דוד אחרי שבע בן בכרי ר"ל תכף ומיד בעלותם מאחרי דוד הלכו אחרי שבע בן בכרי ואיש יהודה דבקו במלכם יותר באהבה · או אמר דבקו במלכם לשמרו פן יבולע משבע בן בכרי וישראל אשר עמו וזהו דבקו במלכם מן הירדן ועד ירושלים רוצה לומר סביבו ודבקים אליו כדי שלא יקראהו סוס עד בכל הדרך · ואולי אמר כל איש שאפילו אותם שבאו עם שמעי בן גרא אלף איש נשמטו באופן שלא נשארו כי אם איש יהודה שדבקו במלכם :

ויבא דוד אל ביתו כו' עיין הרד"ק ז"ל ומהרי"א הביא כדברי חז"ל הנז"ל ועיין הרלב"ג ז"ל · ולע"דן לדקדק למה קראה נשים פלגשים לא"ד מותרות היו מדוקדק פלגשים שהיו ראויות ומותרות לו לאישות ז"ש נשים פלגשים וזהו ואליהן לא בא כאילו בבחירתו היה זה לא מצד הדין שמותרות היו ומ"ד אסורות דייק לשון צרורות שלא היה להם היתר · ודייק לשון ויקח המלך כו' שלהיותו מלך עשה כן מק"ו ומה כלי הדיוט שנשתמש בו מלך אסור להדיוט כלי מלך שנשתמש בו הדיוט אינו דין שיהא אסור למלך וזהו ויקח המלך עשר נשים וכו' ותהיין צרורות עד יום מותן מצד היותו מלך נקשרו צרורות ואסורות :

ויאמר המלך הזעק כו' עיין רש"י ז"ל והרד"ק ז"ל וכן מהרי"א ז"ל והוסיף הנה אחר כשאמר שבע בן בכרי אין לנו חלק כו' לא עשה כלו' שלא לערבב את השמחה עד בואו לירושלים ואז מיד אמר לעמשא הזעק לי כו' וחז"ל בסנהדרין פ' נגמר הדין מאי טעמא קטלתיה לעמשא אמר ליה עמשא מורד במלכות הוה דכתיב ויאמר המלך לעמשא הזעק לי את איש יהודה ג' ימים וכו' וילך וכו' וייחר מן המועד אמר ליה עמשא אכין ורקין דרים אשכחינהו לישראל דפתחי במסכתא אמר כתיב כל איש אשר ימרה את פיך כו' יכול אפי' לדברי תורה ת"ל רק חזק ואמץ ע"כ ופרש"י ז"ל מכאן שהיו פותחין לקוחות במסכת' ולא רצה לבטלן את התלמוד כתחלה : ולע"דן שדוד היה רוצ' שעמשא יעשה זה הקבוץ ע"י ולהודיע לשון הזעק לי את איש יהוד' ואתה פה עמוד עמדי קאמר אלא שעמשא לאהבת המלך כוונה וילך עמשא להזעיק הוא בעצמו את יהודה וייחר וכו' ואמר בפסוק ראשון איש יהודה מורה על כלל העם · אמנם בפסוק השני נאמר את יהודה דהיינו רבנן דאשכחינהו דפתחי במסכתא כנז"ל ולכך קראם יהודה ולא איש יהודה :

ויאמר דוד אל אבישי וכו' עיין רש"י ז"ל ומתוך דבריו מובן עבדי אדוניך שם על דוד עצמו שעליו אמר אדוניך וכן מהרי"א ז"ל אמגם בהבנת והציל הביא כהרד"ק ז"ל והרלב"ג ז"ל ועיין הרד"ק ז"ל והרלב"ג ז"ל · ולע"דן עתה ירע לנו שבע בן בכרי שהוא נכרי מן אבשלום דסוף סוף בני היה ולכן אתה קח את עבדי אדוניך וכו' פן מצא לו ערים בצורות והציל את עצמו ואת חבריו לעינינו תהיה הצלתו בהתחזקו בעדי מבצר והציל לשון הצלה עיניגו כמו לעינינו כרש"י ז"ל · או יאמר עתה ירע לנו שבע בן בכרי מה שלמד מן אבשלום שבמה שטעה אבשלום להאריך ע"פ עצת חושי הארכי זה ילמוד לעשות הרע עתה בעת ובעונה הזאת ז"ש עתה ירע לנו ולמד כן ממה שאירע לאבשלום וז"ש מן אבשלום על כן אתה קח ומהר ורדוף אחריו קודם שירדוף הוא אחרינו :

ויצאו אחריו אנשי יואב כו' טעם ויצאו מירושלים לו' שיצאו מדלת שעם מיושבי ירושלי' ג"כ מלבד הגבורים הנז' וז"ש ויצאו מירושלים וכו' או יאמר ויצאו מירושלים לרדוף אחרי שבע בן בכרי שהכנסיעה היה מירושלים עד רודפם אחרי שבע בן בכרי בלי הפסק ולא רצו להמתין את עמשא שהלך להזעיק את ישראל אלא הם הלכו מירושלים לרדוף אחרי שבע בן בכרי :

הם עם האבן הגדולה וכו' עיין רש"י ז"ל וכן הרלב"ג ז"ל והרד"ק ז"ל וכן מהרי"א ז"ל : ולע"דן כי להיות עמשא בא לפניהם יואב יצא לקראתו להקביל פניו ביאתו עתה שר צבא לדעת המפרשים ז"ל ז"ש והוא יצא כו' ר"ל להקביל פניו ותפול החרב ולזה מצא יואב מקום לגנות חובו והוא אומר ·

ויאמר יואב לעמשא השלום אתה אחי רמז לו בתיבת אחה לגנוב דעתו ולו' אעפ"י שהמלך מינה אותם שר צבא לא עליך תלונותי ז"ש אתה אחי כי כאשר דבר מלך שלטון מי יאמר לו מה תעשה ז"ש אתה אחי והמלך הוא שמינה דישי ולזה לא נשמר עמשא :

ועמשא לא נשמר וכו' בבר וכרתי · דלרש"י ז"ל החר' ביד ימין יואב ע"כד"ק ומהרי"א ז"ל בדרך שמואל שלא כדרך העולם כדי שלא ישמר עמשא וזהו ועמשא לא נשמר מהחרב יען אשר היה ביד יואב ר"ל יד שמאל שהיה סתם יד שאמורה בכל מקום כי היא שהוזא עמשא לנשקו · ויבהו אל החומש לחז"ל בצלע החמשית מקום שמרה וכבד תלויים בה וכו' הביאו המפרשים

פן מצא לו · כמו ימצא עבר במקום עתיד ורבים כמוהו וכ"ת דילמא ישכח: והציל עינינו · יסיר ראותינו ודעתינו שלא נדע באי זה עיר ישגב אם לא נמהר לרדוף אחריו או פירו' הבטחתינו והשגחתינו שהייתי בוטח כי שבתי אל מלכותי והנה עתה הלבו אחרי ישראל ואם ישגב באחת הערים הבצורות יהיה לו פנאי למשוך לב ישראל אליו וצריכים אנו למהר לרדוף אחריו ולהרגו וי"ת והציל עינינו ויעיק לנא: והכרתי והפלתי · כבר פירשנוהו: עם האבן · סמוך לה וכן עם באר לחי רואי: חגור מדו לבושו · נו"ן מדו נוספת כוי"ו מדו בד וסמך מדו אל לבושו ולבוש הוא שם כולל ומדו פורט לאחד מן הלבושים ידוע אצלם תכונתו וי"ת אסיר מזריז לבושוהי: מצמדת: דבוקה: בתערה · הוא תיק החרב: והוא יצא ותפל · יצא מהמקום שהיו בו עם האבן הגדולה או מגבעון העיר ובצאתו נפלה החרב מתערה ולקחה בידו השמאלית כדי שלא יהא נשמר עמשא שבא להכותו ונתן לו שלום ואחז בזקנו ביד ימינו לנשק לו: ועמשא לא נשמר · כלומר שלא שמר עצמו מן החרב: עמד עליו · לזרז הבאים שלא יעמדו על החלל אלא ילכו אחרי יואב וכאשר ראה האיש שלא הועיל הזהרתו לאנשי' הבאים לא היו עומדי' על החלל הסירו מן המסילה שלא יראוהו העוברים: כאשר הוגה · הוסר פרשו הגה על דעת אדוני אבי ז"ל והוא מן שלא נזכר פעלו מן המרובה ומענייניו ומשרשו הגה ברוחו הקשה הגה סיגים ועל דעת רבי יהודה ורבי יונה שרשו הוגה יגה מבנין הפעיל משפטו בחשלומי הוגה בשקל הגלה: ויעבר · שבע בן בכרי שהיה בורח כששמע שרודפין אחריו עבר בכל שבטי ישראל עד אבלה ובא בעיר להמלט בה ויש לפרש ויעבור על יואב: אבלה ובית מעכה: שני מקומות סמוכים היו ואחר שאמר באבלה בית המעכה נראה שהיה אבל אחר וזה היה סמוך לבית המעכה והיו סומכים אותו אליו: וכל הברים · מקומות הסמוכות לבארות שהיו לבנימן נקראים ברים ואמר כי עבר כל אלה המקומות ובסוף נכנס באבל שהיא עיר ומבצר וחשב להשגב בה: ויקלהו · כן כתיב וקרי ויקהלו ושניהם אחד כי מלים שוים באותיות הפוכות רבים במקרא כמו כבש וכשב שמלה ושלמה קהלת להקת ומזה יאמר קלהת והקרי הוא כמצא ומבואר: ויבאו אף אחריו · פירוש אחרי יואב ובאמרו אף לפי שהלכו אחרי שבע בן בכרי מתחלה ובראותם כי רדפו יואב ואנשיו אחריו במקומות שהיה עובר יואב לרדוף אחרי שבע בן בכרי היו נקהלים אנשי המקומות ההם ובאים גם אחריו לרדוף אחרי שבע בן בכרי: סוללה

רשי

והציל עצמו · לעינינו והרי זה מקרא קצר: מצומדת על מתניו · שמוכה אחד לעצמו לרוחב מתניו שלא כדרך חוגרי חרב כדי שתהא נוחה ליפול ולא יצטרך להוציאה מתערה והוא יצא כנגד עמשא ותער החרב מתערה לפי שהית' חלק' ולטושה ואינה תלויה לצד ירכו אלא לרוחב מתניו וכמעט ששח עצמו לצד הארץ נפלה מתערה ואחזה בימינו ולא הכיר עמשא בדבר: כאשר ראה כל הבא עליו ועמד · כאשר ראה האיש שכל הבא עליו היה עומד: כאשר הוגה · כאשר הומשך כמו הגו סיגים מכסף וכמו הגו רשע לפני מלך: ויעבר בכל שבטי ישראל · שבע בן בכרי לפתות' שימליכוהו עליה': וכל הברים · לא ידעתי מהו:

פֶּן־מָצָא לוֹ עָרִים בְּצֻרוֹת וְהִצִּיל עֵינֵנוּ: וַיֵּצְאוּ אַחֲרָיו אַנְשֵׁי יוֹאָב וְהַכְּרֵתִי וְהַפְּלֵתִי וְכָל־הַגִּבֹּרִים וַיֵּצְאוּ מִירוּשָׁלַ͏ִם לִרְדֹּף אַחֲרֵי שֶׁבַע בֶּן־בִּכְרִי: הֵם עִם־הָאֶבֶן הַגְּדוֹלָה אֲשֶׁר בְּגִבְעוֹן וַעֲמָשָׂא בָּא לִפְנֵיהֶם וְיוֹאָב חָגוּר ׀ מִדּוֹ לְבֻשׁוֹ וְעָלָו חֲגוֹר חֶרֶב מְצֻמֶּדֶת עַל־מָתְנָיו בְּתַעְרָהּ וְהוּא יָצָא וַתִּפֹּל: וַיֹּאמֶר יוֹאָב לַעֲמָשָׂא הֲשָׁלוֹם אַתָּה אָחִי וַתֹּחֶז יַד־יְמִין יוֹאָב בִּזְקַן עֲמָשָׂא לִנְשָׁק־לוֹ: וַעֲמָשָׂא לֹא־נִשְׁמַר בַּחֶרֶב ׀ אֲשֶׁר בְּיַד־יוֹאָב וַיַּכֵּהוּ בָהּ אֶל־הַחֹמֶשׁ וַיִּשְׁפֹּךְ מֵעָיו אַרְצָה וְלֹא־שָׁנָה לוֹ וַיָּמֹת וְיוֹאָב וַאֲבִישַׁי אָחִיו רָדַף אַחֲרֵי שֶׁבַע בֶּן־בִּכְרִי: וְאִישׁ עָמַד עָלָיו מִנַּעֲרֵי יוֹאָב וַיֹּאמֶר מִי אֲשֶׁר חָפֵץ בְּיוֹאָב וּמִי אֲשֶׁר־לְדָוִד אַחֲרֵי יוֹאָב: וַעֲמָשָׂא מִתְגֹּלֵל בַּדָּם בְּתוֹךְ הַמְסִלָּה וַיַּרְא הָאִישׁ כִּי־עָמַד כָּל־הָעָם וַיַּסֵּב אֶת־עֲמָשָׂא מִן־הַמְסִלָּה הַשָּׂדֶה וַיַּשְׁלֵךְ עָלָיו בֶּגֶד כַּאֲשֶׁר רָאָה כָּל־הַבָּא עָלָיו וְעָמָד: כַּאֲשֶׁר הֹגָה מִן־הַמְסִלָּה עָבַר כָּל־אִישׁ אַחֲרֵי יוֹאָב לִרְדֹּף אַחֲרֵי שֶׁבַע בֶּן־בִּכְרִי: וַיַּעֲבֹר בְּכָל־שִׁבְטֵי יִשְׂרָאֵל אָבֵלָה וּבֵית מַעֲכָה וְכָל־הַבֵּרִים וַיִּקָּלֲהוּ וַיָּבֹאוּ אַף־אַחֲרָיו: ויבאו

דִּילְמָא יִשְׁכַּח לֵיהּ קִרְוִין כְּרִיכָן וְיָעִיק לָנָא: וּנְפַקוּ בַּתְרוֹהִי גַּבְרֵי יוֹאָב וְקַשָּׁתַיָּא וְקַלָּעַיָּא וְכָל גִּבָּרַיָּא וּנְפַקוּ מִירוּשְׁלֶם לְמִרְדַּף בָּתַר שֶׁבַע בַּר בִּכְרִי: אִינוּן עִם אַבְנָא רַבְּתָא דִּי בְגִבְעוֹן וַעֲמָשָׂא אֲתָא לְאַפֵּיהוֹן וְיוֹאָב אָסִיר מְזָרֵיז לְבוּשׁוֹהִי וַעֲלוֹהִי אִיסְפַּנִיקֵי חֶרֶב מְזָרְזָא עַל חַרְצֵיהּ בְּלִדְנַהּ וְהוּא אָזֵיל וּפָסַע: וַאֲמַר יוֹאָב לַעֲמָשָׂא הַשְׁלָם אַתְּ אָחִי וַאֲחַדַת יַד יְמִין יוֹאָב בִּדְיקְנָא דַעֲמָשָׂא לְמִנְשַׁק לֵיהּ: וַעֲמָשָׂא לָא אִסְתַּמַּר בְּחַרְבָּא דִּי בְּיַד יוֹאָב וּמְחָהִי בָהּ בִּסְטַר יַרְכֵּיהּ וּשְׁפַךְ מְעוֹהִי לְאַרְעָא וְלָא תְנָא לֵיהּ וּמִית וְיוֹאָב וַאֲבִישַׁי אֲחוּהִי רְדַף בָּתַר שֶׁבַע בַּר בִּכְרִי: וְגַבְרָא קָאִים עִלָּוֹהִי מֵעוּלֵימֵי יוֹאָב וַאֲמַר מַן דְּרָעֵי בְּיוֹאָב וּמַן דִּי לְדָוִד יֵיזִיל בָּתַר יוֹאָב: וַעֲמָשָׂא מִטְרַף בִּדְמָא בְּגוֹ כַּבְשָׁא וַחֲזָא גַּבְרָא אֲרֵי קָם כָּל עַמָּא וְאַסְחַר יָת עֲמָשָׂא מִן כַּבְשָׁא לְחַקְלָא וּרְמָא עֲלוֹהִי לְבוּשָׁא כַּד חֲזָא כָּל דְּאָתֵי עֲלוֹהִי וְקָאִים: כַּד אַפְנְיֵהּ מִן כַּבְשָׁא עֲבַר כָּל גַּבְרָא בָּתַר יוֹאָב לְמִרְדַּף בָּתַר שֶׁבַע בַּר בִּכְרִי: וַעֲבַר בְּכָל שִׁבְטַיָּא דְּיִשְׂרָאֵל לְאָבֵלָה וּבֵית מַעֲכָה וְכָל בִּירִין וְאִתְכְּנִישׁוּ וַאֲתוֹ אַף אִינוּן בַּתְרוֹהִי: ואתו

והציל ג' בקריא' וסי' פן מצא לו ערים בצרות והציל · כצפרים עפות כן יגן · ורעו את ארץ אשור: חגור ד' בקריאה וסי' הם עם האבן הגדולה אשר בגבעון · ואלישע הנביא קרא לאחד · ויאמר לגיחזי חגור מתניך וקח משענתי · חגור חרבך על ירך גבור · וחר ותגור נתנה לכנעני: לבשו ג' חסרי' בקריאה וסימן בלשון תרגם חמרא דיואב ערפלא · ופירושן נמסר בסדר ויחי: הוגה ג' ב' מלאים וא' חס' וסי' כאשר הגה מן המסלה · אשר הוגה יי' ביום חרון אפו · כי אם הוגה ורחם כרוב: קרמ חס' · והר כי יי' הוגה על כל ל' מפי' ה"א:

רלבג

פן מצא ערי' בצורות והציל עינינו · הוא מענ' אמרו ויצל אלהי' את מקנה אביכן והרצון בו שאם מצא לו ערי' בצורו' להמלט שם יבדיל ויפריש מהם שעינינו אליו והוא להשיב אלינו כל מלכות ישר' והו' ימשך לבנס אליו וימנענו מהשיב לנו כל הממלכה: והכרתי והפלתי · הם שני משפחות שזכרנו שהיו מהם הסנהדרין בימי דוד וזכר שכל שתי המשפחות האלו יצאו אחרי אבישי להשיב המלוכה לדוד: חגור מדו לבושו · הוא כמו אדמת עפר: ועליו חגור חרב מצומדת על מתניו בתערה · הנה הערים יואב שלא שם תער החרב תלוי כמשפט אבל חבר אותה על מתניו בדרך שיפול החרב בקלות וזה היה טבה אל שלא נשמר עמשא מן החרב אשר ביד יואב כי ראה שנפלה לו מעל מתניו: אל החומש · אמרו נלע חמישית שמרה וככד תלויין בה וידמה שקרא חומש מענין חמושים והוא המקום אשר חוקו הטבע יותר מכל המקומו' הוא אשר שם משכן החיים והחום הטבעי אם ישולח ממנו אל כל הגוף והנה זה המקום הוא מקום הלב: מתגולל בדם בתוך המסלה · ר"ל שהיה מתגלגל ומתגאל בדם שיצא ממנו בתוך הדרך: כאשר הוגה מן המסלה · כאשר הוסר מן הדרך: ויעבר בכל שבטי ישראל אבלה ובית מעכה · ר"ל כי עבר שבע בן בכרי אל אבל ובית מעכ' ואחר עברו בכל שבטי ישראל למשוך אליו לכל שבטי ישראל והנה שם המקו' נקרא אבל וקראו גם בן בית המעכה: וכל הברים ויקהלו ויבאו אף אחריו · וכל הברים אחשוב שהם אנשי בארות כי בארות היה מבנימין וספר כי כל אנשי המקום ההוא נקהלו עם שבע בן בכרי לעזרו וגם בא אחריו: ויבאו

פי' רבינו ישעי'

ויצאו אחריו אנשי יואב · פי' הגיבורים שהיו הולכין עם יואב תדיר: ויואב חגור מדו לבושו · ככל לשון הוא: ועליו חגור חרב מצומדת על מתניו בתערה · פירוש ועל לבושו חגור אחד שבאותו חגור היתה תלויה החרב שבית' מצומדת על מתניו בתוך תערה: והו' יצא ותפל · פירו' יצא יואב לקראת עמשא וחרבו נפלה מתערה לארץ · ולכתחלה עשה שתפול ויראה כי אות לוקחה מן הארץ להשיבה אל תערה ולא יזהר עמשא ממנה: כאשר הוגה מן המסילה · לפי דקדוק הלשון אינו לקות מן הגו סיגים מכסף או הגו רשע · שהם לשון הסרה · שאלו פרשם הגה · ואם זה כמו פועל היה לומ' הוגה בדגשות הגי"מל כמו כסו פניו חרולים וספו עצמותיו לא ראו · אלא זה שפרשו יגה · והוא מלבין ככד כמו הורה מן ירה: ויעבר בכל שבטי ישראל · פירו' עב' יואב בכל שבטי ישראל שיבואו לאבל ובית מעכה לעזור לו: וכל הברי' · שם מקו' והרבה ישראלים היו דרי' שם ויקהלו ויבאו גם הם אחריו:

כלי יקר

המפרשים ז"ל ועיין הרלב"ג ז"ל וכן מהרי"א ז"ל וכדברי חז"ל עוכיח לשון הכתוב שאו' ויספוך מעיו ארצה כי אילו היתה ההכאה בלב אין שם מעיים · ויואב ואבישי רדף מהרי"א ז"ל שלא התמהמהו מהרדיפה אחרי שבע בן בכרי לסיבת מיתת עמשא ע"כ · ולע"דן · יואב עד עתה היה טפל לאבישי ועתה במות עמשא נעשה ראש כי ראה כי אין זולתו ראוי ונ"ש ויואב ואבישי אחיו רדף ולא אמר רדפו להיות העיקר יואב ואבישי אחיו הקטן סר אל משמעתו ראו כי עליהם המלאכה לגמור ולהוציאה לאור:

ואיש עמד וכו' עיין הרד"ק ז"ל וכן מהרי"א ז"ל · ולע"דן כי לפי שהיתה הרמת יד ומרד להרוג שר צבא כעמשא אולי יחשדו שמרד יואב במלך דוד לזה אמר ואיש עמד עליו מנערי יואב ויאמרו איזה מרד במלך ולא"ה מי אשר חפץ ביואב שיהיה שר צבא ומי אשר לדוד יחד כול' ילכו אחרי יואב כי יואב לא הרגו אלא מקנאה אשר נעשה שר צבא ובתואנה היאחרו מן המועד דן את עמשא כמורד במלכות והרגו אם כן יואב איננו מורד ח"ו ולכן לכו אחריו:

ועמשא מתגולל בד' כו' כאשר הוג' כו' עיין רש"י ז"ל והרד"ק וכן הרלב"ג וכן מהרי"א ונתן טעם להרגו את עמשא מדברי חז"ל שמורד במלכות היה לדעת יואב על שנתאחר המועד שאמר המלך · וכבר זכרתי למעלה בפסוק ויאמר המלך לעמשא הזעק לי וכו' התגלגלות עמשא שדרש אכין ורקין · ואקנאתו בעמשא שמינהו המלך שר צבא תחת יואב על שהרג את אבשלום עשה זאת ודוד לא רצה כעת לספוד על עמשא כאשר עשה על אבנר לפי שהיה בבלבול שבע בן בכרי והיה ירא זחרד מבני ישראל ופחד אולי יואב יטה אליהם לכן בשעת הדחק שתק ע"כ · ולע"דן · לדקדק יותר כאשר ראה כל הבא עליו ועמד שכבר הזכיר בתחילת הפסוק וירא האיש כי עמד כל העם וכו' · ונראה · כי בהיותו במסילה מתגולל בדמו עמד כל העם בבהלו בהפוג בראות תקלה כזו בעמשא השר צבא וזה לשון עמד העם כולו עמד ולזה תקן הענין ויסב את עמשא מן המסילה השדה ובזאת הסבה עבר העם ולא נתבטל מהליכתו אבל עדיין היו קצת הנפשים שהיו נוטים מן הדרך אל השדה לבא עליו ועמד אבל היו מתי מספר לא כלל העם כאשר בתחילה ולזה הוצרך להוסיף תיקון שני והוא וישלך עליו בגד לכסותו פס בשדה ועשה זה כאשר ראה כל הבא עליו שנטה מהמסילה ועמד וע"י הכסוי הזה בבגד לא עמד שום אדם שלא בא אליו כיון שלא ראהו כי כאשר הוגה מהמסילה עבר כל איש ר"ל הרוב זולת יחידים הבאים עליו כנזכר:

ויעבור בכל שבטי ישראל וכו' עיין רש"י ז"ל וכן הרלב"ג ז"ל וכן מהרי"א ז"ל אף שהמפרשים פירשו על שבע בן בכרי שעבר אבלה ועבר ג"כ בית מעכה וכל הברים ובסוף נכנס אל אבל ויש קצת דוחק לזה שלא נזכרה חזרתו מהברים · ולזה פירש מהרי"א ז"ל ששבע בן בכרי עבר אל אבלה ונתבצר שם ולא יצא עוד משם והו' ובית מעכה וכל הברים נמשך לסוף הפסוק שבית מעכה וכל הברים נקהלו ויבואו אחריו עד אבלה אשר בשבת שם ויראה בשאר השבטים נקהלו אבל לא באו אחריו ואלה נקהלו ויבואו אף אחריו שמה והמפרשים פי' ויבואו אף אחריו אחרי יואב לרדוף אחרי שבע בן בכרי ולפי דרכם יותר טוב שנפרש הפסוק כולו על יואב ויעבור בכל שבטי ישר' יואב ובא עד אבלה אשר נשגב שם שבע בן בכרי ובית מעכה וכל הברי' נקהלו ויבואו אף אחריו אחרי יואב לעזרו ובא לכו' על אבלה: ולע"דן ויעבור על שבע בן בכרי קאמר ויוכיח כן לשון הכתוב שאו' ויבואו ויצורו עליו שהוא על שבע בן בכרי ויגידו עליו הפסוק הקודם שהוא ג"כ על הנזכר בפסוק השני שהוא שבע בן בכרי · ויגיד הכתוב כי ישראל היו מוכרחים לעבור עמו מפני היראה ושלחו האנשי' העיקר אחרי יואב ויבואו אף אחרי אלק מה מעטים ויעיד כן לשון אחריו · וג"כ הכתוב ויקהלו שהקהל שבאו אחרים קלים ומועטים וזהו ויקלהו לשון קל:

ויבואו ויצורו עליו פי' עיין רש"י ז"ל וכן הרלב"ג ז"ל ורד"ק או' משחיתים להפיל החומה וצריך לומר להפיל החומ' עד כלה קאמר ועיין הרד"ק ז"ל ומהרי"א ז"ל וישפכו סוללה אל העיר ותעמוד בחיל הסוללה הנז' עמדה שלא יכלה לעבור בחיל שהיא החומה עכבתה את הסוללה שלא תעבור להזיק בבני העיר עד שבעבור זה היו העם משחיתים החומה להפיל' אך זה ובז בראותם שלא תועיל הסוללה · והו נכדוק בשמות שבריתתו לאבלה ונשגב שם הורד לשבע בן בכרי שיתאבל עליו א"כ אבלה לשון אבלות לשבע בן בכרי ע"כ ולדבריו נרא' שמפרש סולל' סיעת בני אדם: ולע"דן כי החומה מבחוץ והחיל מבפנים חומה לפנים מחומה ושמהגב לעמוד שעיר ר"ל אנשי העיר בין החומה והחיל כדי להלחם עם המתקרבים אל החומה החיצוני' להרסה וליכנס לעיר ונפתגבר יד העומדים בחוץ על העומדים אצל החומה מבפנים ויפרצו כה וכה ויכו באנשי העיר יעברוהו אז ליכנס אל החיל וזהו וישפכו סוללה אל העיר כפי הפירושים הנזכרים בסוללה עד שנדחקה העיר הנז' ותעמוד העיר רוצה לומר אנשיה בחיל היא החומה הפנימי' כי לא יכלו לעמוד אצל החומה החיצונה מפני העם אשר את יואב אשר היו משחיתים את אנשי העיר כדי שיברחו משם ויהיה להם פנאי להפיל החומה וא"כ מאמר וכל העם אשר את יואב כו' כמו כתיבת טעם למ"ש ותעמוד בחיל · והיינו דלא קאמר משחיתים החומה אומרו מפילים החומה מפני משחיתים אל האנשים כאמור:

ותקרא אשה חכמה מן העיר כו' ב"ר אמרו פ' צ"ד יש אומרי' סרח בת אשר השלימה עמה' לא המניין הה"ד ותקרא אשה חכמה מן העיר ויקרב אליה ותאמר האתה יואב אמר' סמך יואב לו' שאתה אב לישראל ואין אתה אלא קוצר ולית את לפום שמך ליה לה ודוד בני תורה עד כאן תתן דברי תורה לא כתיב כי תקרב אל עיר להלחם עליה וקראת אליה לשלום ואמר לה מהן

מנחה קטנה

ותאמר לאמר הנה ידעני כי אמירה לשון תיבה ושלום ודבור לשון קושי וז"ש ותאמר בי פן הראוי היה לאמור לשון אמירה ותיבה · ואף אם גם לא עשיתם כן לפתוח ברכות ונחת עכ"פ היה לכם לדבר בראשונה דברי קשות ולא לכלות עיר וז"ש דבר ידברו בראשונה אם לא היה רצונכם לאמר אמירה רכה עכ"פ דבור קשה היה לכם לדבר ולא תתחילו במלחמה בראשונה להשחית החומה · והנה שינו מחלוקת בין הראשוני' אם עבות וקריאת אליה לשלום נאמר על מלחמות הרשות לבד או גם במלחמת מצוה ואם זה נאמר גם במלחמת מצוה כן היתה אומרת האשה מכמה אם זה בכוון בעבור החומה כ"ש שאול ישאלו באבל עיר ואם בישראל היה לכם לפתוח בשלום · ואם זה נאמר במלחמות הרשות לבד היתה אמירת האשה כן. אע"פי שנברי בחומות במלחמת מצוה אין פותחין בשלום · מ"מ שאני פכח שהוא באבל עיר ואם בישראל אע"פי שהיא מלחמת מצוה היה לכם לפתוח בשלום תחלה : ויואב

רדק

סוללה · כתרגומו מליתא והוא תל עפר ובדברי רז"ל מולייא בריכא ושפיכת הסוללה הוא למלא החפירות אשר סביב העיר עפר ולעשות תל להגיע אל החומה : ותעמוד בחיל · עמדה העיר להכבש בחומה כי מלאו החפירות עפר ולא היה להם אלא להפיל החיל והוא החומה כמו שפי' רז"ל חיל וחומה שורא ובר שורא או פי' בחיל בחפיר כתרגו' בגי בחלת ופי' אחר ששפכו הסוללה וסתמו החפירה עמדו אנשי המלחמה בחיל לרגלי החומה וחשבו להפילה ופי' ותעמוד לשון נקבה על המלחמה וי"ת בחל כמו בחיל ותקיפת משריין : משחיתים · משחיתים בכלי המנפץ האבנים להפיל החומה וי"ת מתעשתין לחבלא שורא ועניין משחיתים כתרגומו מפחיתים בלבם כלומר חושבי' ומתכווני' היאך יפילו החומה ; ותקרא אשה חכמה · בדרש מי היתה אשה זאת סרח בת אשר אמרה דבר ידברו בראשונה שאול ישאלו באבל וכן התמו כאן התמו דברי תורה כלומר תמו דברי תור' כאן שאין יודעים אותן אני שמעתי דבר זה ממש' רבינו רבינו כשהיו באים להלחם על עיר שיהיו פותחין לשלום ; שלמי

ה'חס'בליש' · ב' כתיב כן וחס' · ל'וא' הט אזנך ושמע דברי · ב'מל' שאל השאל

15 וַיָּבֹאוּ וַיָּצֻרוּ עָלָיו בְּאָבֵלָה בֵּית הַמַּעֲכָה וַיִּשְׁפְּכוּ סֹלְלָה אֶל־הָעִיר וַתַּעֲמֹד בַּחֵל וְכָל־הָעָם אֲשֶׁר אֶת־יוֹאָב מַשְׁחִיתִם לְהַפִּיל הַחוֹמָה׃ וַתִּקְרָא אִשָּׁה חֲכָמָה מִן־הָעִיר שִׁמְעוּ שִׁמְעוּ אִמְרוּ־נָא אֶל־יוֹאָב קְרַב עַד־הֵנָּה וַאֲדַבְּרָה אֵלֶיךָ׃ וַיִּקְרַב אֵלֶיהָ וַתֹּאמֶר הָאִשָּׁה הַאַתָּה יוֹאָב וַיֹּאמֶר אָנִי וַתֹּאמֶר לוֹ שְׁמַע דִּבְרֵי אֲמָתֶךָ וַיֹּאמֶר שֹׁמֵעַ אָנֹכִי׃ וַתֹּאמֶר לֵאמֹר דַּבֵּר יְדַבְּרוּ בָרִאשֹׁנָה לֵאמֹר שָׁאֹל

ישאלו

וְאָתוֹ וְצָרוּ עֲלוֹהִי בְּאָבֵל בֵּית מַעֲכָה וּצְבַרוּ מְלִיתָא עַל קַרְתָּא וְאַקִּמָה מַשִׁרְיָן וְכָל עַמָּא דְעִם יוֹאָב מִתְעַשְׁתִין לְחַבָּלָא שׁוּרָא׃ וּקְרַת אִתְּתָא חֲכִימְתָא מִן קַרְתָּא שְׁמָעוּ שְׁמָעוּ אִמְרוּ כְעַן לְיוֹאָב קְרַב עַד הָכָא וַאֲמַלֵּל עִמָּךְ׃ וּקְרִיב לְוָתַהּ וַאֲמָרַת אִתְּתָא הָאַתְּ יוֹאָב וַאֲמַר אֲנָא וַאֲמָרַת לֵיהּ שְׁמַע פִּתְגָמֵי אַמְתָךְ וַאֲמַר שָׁמַע אֲנָא׃ וַאֲמָרַת לְמֵימַר אִדְכַּר כְּעַן מַה דִּכְתִיב בְּסֵפֶר אוֹרָיְתָא לְמִשְׁאַל בְּקַרְתָּא בְּקַדְמִין לְמֵימַר הַכְדֵין הֲוָה לָךְ׃

למשאל

מסרה

באל ה'חס' יו"ד בליש' וסימ' וישפכו סוללה · וגם לאיזבל דבר יי' לאמר וגומ' בחל יזרעאל · ישית חומות וחל : וגלות החל הזה ; ויאבל חל וחומה יחדיו אמללו ;

רשי

ותעמד בחל · ותקיפה מדרין ויש פותרין ותעמד בחל לשון חיל וחומה הפילו החומ' החיצונה ונתחזק' לעמוד על ידי הפנימי' : האתה יואב · שנאמר בו יושב בשבת תחכמוני : דבר ידברו בראשונה לאמר · היה לך לדבר לשלום בראשונ' אם שלום יענוך ויפתחו לך לא היה לך להלחם עליהם : שאול

רלבג

ויבאו ויצורו עליו · הנה שמו עיל אבל במצור בעבור שבע בן בכרי שהיה מורד במלכות : וישפכו סוללה ותעמוד בחיל · הנה החיל הוא החומ' הפנימי' וזכר כי עם הסוללה הרסו החומה החיצונה והיו משתדלי' להשחית גם כן החומה הפנימית : דבר ידברו בראשונה לאמר וגו' · ר"ל הנה ידברו בראשונה הבאים עם שבע בן בכרי למשוך לב העם אליו והוא שישאלו באבל אם ישכימו אליהם בזה ומפני דבריהם אלה אם השלימו אחריהם אתה אבל שאתה רוצה להשחית כל העיר כאילו היו כלם מורדים במלכות : אנכי

כלי יקר

מאן את אמרה ליה אנכי שלומי אמוני ישראל אני היא שהשלמתי מניינם של ישראל במצרים · אני היא שהשלמתי נאמן לנאמן יוסף למשה מה אתה מבקש להמית עיר ואם בישראל מיד ויען יואב ויאמר חלילה חלילה שתי פעמים חלילה ליואב חלילה למלכות בית דוד לא אם כן לא שבע בן בכרי מהר אפרים נשא ידו במלך בדוד אם במלך למה בדוד ואם בדוד למה במלך אלא א"ר עזריה אמר ר' יהודה בר סימון כל המעמיד פניו בת"ח כאילו העמיד פניו במלך ות"ח ר' יודן אמ' כל המעיז פניו במלך כאילו העיז פניו בשכינה ע"כ · ולע"ד מאי קשיא להו שפסוק האתה יואב עד שהכריחו הדרשה הזו שמך יואב לו' שאתה אב לישראל כו' · ועוד קשה להו' ולית את לפום שמך מיותר שכבר אמר אין את אלא קוצר וכו' ועוד את ודוד בני תורה היכא רמיזא בפסוק הזה דוד · ומהו הואמר אמר לה מאן את וכו' כי מה לו בזאת הידיעה היא והתשובה שהשלימה מניינן של ישראל כו' נראין דברי פטפוטי נשים · ור' יודן ות"ק במאי קמיפלגי :

ונראה שהוקשה להם ז"ל כי הואמר האתה יואב מיותר מאחר שקדם שאלתה ובקשתה אמרו נא אל יואב קרב עד הנה כו' וכתיב ויקרב אליה לא הייתה צריכה עוד לשאול האתה יואב ועוד הפ"ל של האתה יואב · ועוד שלאו הורא הרעה לשר צבא לקרוא אותו בשמו לכנויו א"כ הי"לל האתה שר צבא · לעומת זה הכריחו שהכוונה להתמה עליו ולו' היתכן שאתה יואב ששמך מורה היותך כאב רחמן לישראל ואתה לא כן אלא קוצר כי בזה שרמזה לו בשמו שהוא אב לישראל גדול משר צבא שמו והב"א ה"א התימה לומר האתה יואב · והוסיפה לו' ולית את לפום שמך בלו' אעפ"י שלא צדק שמך בענין הרחמים על ישראל כרחם אב אלו צדק שמך במה שתהיה אב בחכמה ותורה אבל לית את כפום שמך אפי' בענין תורה שהרי לית את ודוד בני תורה כמלא שמך יואב בלתי צודק מפאת מעשיך שאתה קוצר ומשחית נחלת ה' ובלתי צודק בבחינת חכמתך ע"ש לית את לפום שמך לית את ודוד בני תורה · והנה יואב כ־מז בכלל תימה של האתה יואב אמנם דוד נרמז בה"א של התמו בתמיהה שיתכן שכאן בזה הדור התמו דברי תור' גם מדוד שאילו דוד היה בן תורה היה לו להזהירך בצאתך הזהר כי תצור אל עיר להלחם עליה קרא אליה לשלום ולא היית אתה טועה א"כ נראה שכאן בדורך תמו דברי תורה מדוד וממך ולפי זה תיב' וכן דרשוה כמו וכאן כה"לף וה"א התמו לתמוה על דוד כאמור · או אפשר שלמדו כן שדוד אינו בן תורה ותלמיד טועה כיואב ברבו תולה הטעו' מלשון הפסוק שאו' ותאמר לאמר לאחרי' זה שאמר' לו האתה יואב לית את כשמך בבחינת שאינו בן תורה אמרה זה לאמר כן ג"כ לדוד כי לו השמה שלא זרזו בצאתו למלחמה ולפי שיואב ראה חכמתה והבירות לבבה לדבר אליו קשות וגם לשלות ארסה ששתיה בדוד מלך ישרא' לזה אמר לה מאן את שמלאך לבך לדבר קשות והשיבה אנכי שלומי אמוני ישרא' אמוני לשון מניין והאלף שמושית ולהיותי זקנה מכ"כ שנים אוכיח אותך והכרה לו אגב אורחא כמה וכמה היא מעלת קיום כ"ש אחת מישרא' שהרי היא הוצרכה להשלים מניינם של ישרא' שבא על השבעים נפש · ועוד הודיעה לו אני השלמתי נאמן לנאמן יוסף למשה כוונה בזה לו' אנכי יש לי זכות גאולתן של ישראל בתחילה ויתגלגל זכות גאולת העיר הזאת הפרטית ג"כ ע"י שאני גליתי למשה היכן יוסף קבור ולא היו ישראל יכולין לצאת כי השבע השביע את בני ישראל לאמר פקד יפקד אלי"ם אתכם והעליתם את עצמותי מזה אתכם ז"ש אני השלמתי נאמן לנאמן יוסף למשה יוסף נאמן בבל בית פרעה כמו שדרשו עליו חז"ל איש אמונות רב ברכות וילקט יוסף את כל הכסף כו' ויביאהו אל פרע' ומשה נאמן בכל ביתי נאמן וא"כ דורש אמוני לשון נאמן ושלומי לשון השלמתי נאמן לנאמן מידי לידו במה שהודיעה למשה היכן יוסף קבור · ולפי שבכלל שאלתו מאן את באילו חרה אפו עליה במה שהפריזה לדבר תועה בשר צבא ובמלך לז"א מה אתה מבקש להמית עיר ולי שאני אם בישראל שאילו על העיר קאמר הי"לל עיר אם בישראל מדקאמר בוא"ו בהכרח לו ולי שאני אם בישראל קאמר והענין יכריח ג"כ כי אצילה מהיכן היא אם בישראל אלא ודאי על סרח בת אשר עצמה הואמרת ולי שאני אם בישראל שהרי כאיש אשר אמו תנחמנו כן אנכי נחמתי' בעת צרתם במצרי' במה שהשלמתי יוסף למשה שהיה זה סיבת הגאולה כאמור בהופן שאתה אינך אב בישראל אבל אני אם בישראל · מיד ויען יואב רמז שנתחרט מהרוגז וחרון אף שהיה לו עם האשה הזאת כי לא ידע מהות איכותה עד שהגידה לו ז"ש מיד ויען יואב חלילה כו' אמר חלילה חלילה שני פעמי' מלבד קושית הכפל פוונו שרמזו שכמו שכפל חלילה שני פעמים כן הי"לל ג"כ לי שני פעמים ז"ש חלילה חלילה שני פעמים כלו' לא יש שני פעמים אלא חלילה חלילה אבל תיבת לי אינה כן שני פעמים א"כ מה זה אלא ודאי חלילה לדוד חלילה ליואב שבזה מובן הכפל ומובן הואמר ג"כ חלילה הראשון סתם לדוד והשני חלילה לי ליואב כי אנו בני תורה והיינו קוראים לשלום אילו באנו להלחם בעיר אבל לא כן כוונתינו בהפלת החומה להשחית את יושבי העיר אלא לשבע בן בכרי לבד ששלח ידו במלך בדוד דהי"לל במלך דוד מדקאמר במלך בדוד משמע בהכרח זה שהם שתי בחינות האחת במלך והשנית בדוד שהוא ת"ח לא כמו שאמרת שאין אתה ודוד בני תורה מלבד הכרח הכפל שרמזו במאמר בהו' אם במלך למה בדוד ואם בדוד למה במלך · ור' יודן דקדק שהי"לל תחילה בדוד במלך כיון שהוא בא להקיש למלך לא דרש במלך גבי השכינה וא"כ בדוד על דוד עצמו וכן נאמר בפירוש במדרש קהלת רבתי במלך זה מלך מלכי המלכים כו' · ואפשר לפ"ש כאן במלך כפשוטו על דוד המלך והוסיף הו' בדוד לרמוז אל השכינה שנקראת דוד כנודע ליודעי חן בסוד ובקשו את דוד מלכם ולמדנו ממאמר הזה שהאשה הזאת היא סרח בת אשר · וטעם למה היה שליחות זה ע"י אשה ולא ע"י איש כדמסיק עיר ואם בישראל ואם על סרח בת אשר שראוי לחלוק לה כבוד לזקנותה שהיא השלימה מניין שבעים נפש · וגם שנתגלגלה הגאולה של מצרים על ידה · והוא טעם נכון · ומהרי"א ז"ל נתן טעם בזה כי אילו איש יראו להם שקריאה הזאת תפסו פן יורו בו המורים ויומת לא כן באשה כי לא ישלחו בה יד גם היא טעם נכון ואולי רמזו אליו במדרש קהלת בפסוק טובה חכמה מכלי קרב טובה חכמה זו חכמתה של סרח בת אשר מכלי קרב מכלי קרבו של יואב שנא' והקרא אשה חכמה מן העיר כו' כי כדי להנצל מכלי קרב הוצרכו שתקרא אשה חכמה סרח דוקא · והיתה זאת האשה בזמן הזה א"כ בת שפ"ד שנה ואינו מן התימה כיון שמצינו אותם שנמנית בעולי מצרים שהייתה בהכרח או בת מאתים וחמשים שנה · וכן הביא הרד"ק ז"ל ותמה שהאריכה ימים כ"כ עד זמן יואב אעפ"י שראינו שהאריכה ימים ונמנית עם באי הארץ · ומהרי"א ז"ל כתב שאחר שיצאה מהבקש בחומה ר"ן שנים אינו מהפלא שתאריך עוד כפלי כפלים שהדבר שנעשה ע"ד נס אין לו גבול · והדין עמו ודברי חז"ל כדרבונות וכמסמרות נטועים · ולע"דן לדקדק בכפל שמעו שמעו · ומהו ואדברה אליך למכת דהי"לל ואדברה אליו שלא לנוכח · ונראה שהכתוב עצמו נותן טעם למנוי האשה הזאת בשליחות הזה להיותה היותר חכמה שבעיר וכמה מדוקדק לשון הכתוב דהי"לל ותקרא מן העיר אשה חכמה אבל בהו' ותקרא אשה חכמה מן העיר כוון לו' כי היא חכמה יותר מהעיר כולה כי בישישים חכמה אורך ימים תבונה בפרט אשה כזו שראתה את יעקב ואת יוסף ואת משה כמ"ש שלומי אמוני ישרא' ולחז"ל שזכתה באורך ימים זה שבשרה ליעקב על בשורת יוסף שהוא חי וברכת יעקב שתחיה ולא תמות אשר בלי ספק אורך ימים כזה מברכתו של ישראל אבינו לא יהיה בהם לא טרוף דעתה אלא כזקני תורה ודבריה יוכיחו על טוב שכלה אחרי זקנתה וזהו אשה חכמה מן העיר שלא הורה על מקום קריאתה לבד מדלא הסמיכו אל ותקרא מן העיר אבל הורה שהי' חכמ' יותר מן העיר כולה ולכך יאתה לה זה השליחות ואמרה שמעו אלי ואל תשחיתו בחומה ושמעו דברי ואמרו נא לשון בקשה אל יואב קרב עד הנה וזה טעם כפל שמעו שמעו · ולפי הפשט היינו יכולים לומר שיואב היה שם קרוב שלא שהי' דברה בדרך ארץ אמרו נא אל יואב בלשון בקש' שישמע דברי ויקרב עדי אבל בהו' קרב עד הנה ואדברה אליך מורה שהיה שם ושומע וזהו לשון אליך לנוכח וכן לשון קרב יהיה מדבריה אל יואב מלא קאמר אמרו אל יואב יקרב עד הנה אמנם במדרש קהלת בפסוק טובה חכמה מכלי קרב אמרו ותקרא אשה חכמה מן העיר כו' מכאן זכוה רחיק וקרב אליה ע"כ וצ"ע בהו' ואדברה אליך דהי"לל ואדברה אליו :

ויקרב אליה כו' לחז"ל ככז"ל בפסוק הקודם האתה יואב לשון אב לישראל ואין כן מעשיך · ורש"י ז"ל האתה יואב שנא' בך יושב בשבת תחכמוני ע"כ שנראה שמכחת אפי' הפרש' כדמסיק דבר ידברו כו' ומ"ש ויאמר אני הביא מהרי"א ז"ל אני מה שאני אם טוב ואם רע ע"כ : ולע"דן ויאמר אני יואב שנקראתי אב לישראל בצדקתי החזקתי ולא ארפה וכדמסיק בסוף דבריו חלילה חלילה · ולדברי רש"י ז"ל שהם מן המדרש האתה יואב יושב בשבת תחכמוני אין חכמתך אך סוכלנותך שלא קראת לשלום וגם זה הענין נרמז במאמר שביארתי בפסוק הקודם במ"ש לית את לפ' ס שמך המורה שאתה יואב אב בחכמה גם ע"ז השיב ואמר אני יואב היושב בשבת התחכמוני שאין כל מלחמתי אלא עם שבע בן בכרי המורד לבד כדמסיק ולא הדבר כמו שחשבת את שעם כל העיר מלחמתנו ואלתה פניו שישמע חכמתה במה שטעה בדין ויאמר שומע אנכי ר"ל כבר אני שומע בלשון הזה :

ותאמר לאמר כו' עפ"י המדרש הנז"ל הואמר וכן התמו פירושו כמו וכאן תמו נשכחו דברי תורה שהרי לא קיימתם כי תקרב אל עיר להלחם עליה וקראת אליה לשלום א"כ האתה יואב האכם · ורש"י ז"ל פירש הכתוב על פי שיטת המדרש הנז' בפסוק הקודם ע"ש ועיין הרד"ק ז"ל והרלב"ג ז"ל ומהרי"א ז"ל פי' שהאשה הזאת התנצלה בתחילת דבריה שלא נהה מעצמ' כי אם אחרי המשא ומתן מאנשי אבל שנשאו ונתנו בדבר את מי נשלח ומי ילך לנו בשליחו' וזהו דבר ידברו בראשונה דברו קודם שלא אותי ואמרו בודאי שאנשי אבלא שאל ישאלו באבל שיתנו להם איש שליח לדבר עמו ואחרי הויכוח הזה וכן התמו והסכימו שאהיה אנכי שלוח' בזה להיותי בטוחה ומושלמה מן המורים בחנ"ס וזולתו אנכי בליסטרא ואנכי להיותי אשה והוה משלומי אמוני ישראל כי הנשים והטף פטורים מהמלחמה ואנכי מהשלומים בהול הבאתי לדבר עמך ולא באו אדם · ואחרי ההקדמה זאת אמרה דבריה אם אתה מבקש להמית עיר ואם בישראל כו' שהעניין הזה מגונה משתי בחינות האח' מפאת העיר היותה גדולה רבתי עם עיר ואם בישרא' והשנית מצד היותם נחלת ה' ר"ל מאמינים בני מאמינים · עוד פירש דרך הלצה דבר ידברו בראשונה ר"ל במשל הקדמוני וכיוצא ידברו לאמר שכל ימי שמעתי אומרים כן שכאשר שאל ישאלו ויתחילו האנשים בקלקלה אבלות והדאגה כן יתמו ימיהם כי יהיה הסוף והתכלית דומה להתחלה ואם הם בראשונה שאלו ויבקשו דברי אבלות יתמו בהם ולכן הו' שאנכי העיר הזאת שלומי אמוני ישר' למה א"כ תבקש להמית עיר ואם בישראל אלא תעשה זה כאן בפרט ואין ספק שאחרי כן תעשה יותר רע מכלל ותבלע נחלת ה' שהוא ישראל כולו כי המתחיל בהספד מוטב יכלה בהספד הרב · עוד פירש שהאשה החכמה הזו רצ"ה לפבא עיר אבלה ולזה אמרה דבר ידברו בראשונה לאמר ר"ל היה סיפור קודם כפי האנשים שאם שאול ישאלו באבל האם היא מקו' משכש ולדקה הו' אם היא מערת פריצים וכן התמו אנכי שלומי אמוני ישראל ר"ל כן יסיימו והתמו תשובתם לו' שאנחנו יושבי העיר הזאת שלומי אמוני ישראל וא"כ למה תבקש להמית עיר ואם בישראל שכל השואלים בעדה יסיימו בהושבחה ויואב השיב חלילה חלילה להשחית העיר כי איש אחד כו' ע"כ · ולע"דן לדקדק הו' פעמים לאמר בפסוק בתחילתו ובאמצעיתו · ועוד כפל דבר ידברו בראשונה שאל ישאלו כי לשון דבור מספיק או לשון שאלה · והשינוי ומהו וכן התמו : ונראה כי האשה הזאת חכמה כמו שהעיד עליה הכתוב אשה חכמה מן העיר יותר חכמה מכל העיר כדפרישית ולזה אמרה בחכמתה תן לי רשות לו' לך דברי מוסר ואעפ"י שאני אשה ואתה שר צבא ישראל כי אין ראוי לדבר אל גדולים אלא ברשות וז"ש ותאמר לאמר ר"ל אמרה אל יואב שיתן לה רשות לאמר מה שלבה חפץ שטעה בדין זה לקרב אל עיר להלחם עליה בלי קריאתו שלום · עוד אפשר והוא הנכון כי היא אמרה בעת הזאת מאמר נכון לאמר וללמד לדורו' הבאים ללמדם מוסר השכל לקראת לשלום ולשאול כן והוא' דבר ידברו בראשונה לאמר הנה מצה ע"ה אעפ"י שהב"ה צוה לו להלחם עם סיחון עכ"ז הוא שלח אליו מלאכים ממדבר קדמות לאמר וכו' נת אותו הלאמר היינו לאמר לדורות שיפתחו לשלום קודם המלחמה וכן אחז"ל בדברים רבה פ' שופטים שהב"ה הסכים עם משה שהרי צוה בתורה כי תצור אל עיר להלחם עליה וקראת אליה לשלום ז"ש כאן דבר ידברו בראשונה לאמר ר"ל הנה בראשונה בימי משה ע"ה כדכתיב בספר אלה הדברים דבר ידברו גם בראשונה ר"ל כימי עולם בזמן משה ע"ה בראשונה כי התחלתינו העיקרית

פי' רבינו ישעי'

ותעמד בחיל · כמו וילחמו ואנשי פלשת · שעמדה כל העיר בפחד גדול · אמרו כה אל יואב כי אשה אחת אומר לך קרב הנה ואדברה אליך : דבר ידברו בראשונה לאמר שאל ישאלו באבל וכן התמו · פי' כל כך הוא אבל עיר חשובה ונאמנת למלך שכשהמלך רוצה לגזור שום גזירה על העיירות של מלכו' אלה הם מדברי' ושואלין באבל אם רוצי' לקבל עליה' גזירת המלך ואחרי כן היו משלימין לדבר על שאר העיירו' מפני שהיתה עיר גדולה וחשובה :

שאול ישאלו באבל · אם שאלו בני אילך בשלום העיר הזאת ששמה אבל : וכן התמו · מיד היו בני העיר משלימי' עמכם : אנכי שלומי אמוני ישראל · אני מבני העיר שלמים ונאמנים לישראל ולמלך ומדרש אגדה סרח בת אשר היתה אני השלמתי נאמן לנאמן על ידי נגלה ארונו של יוסף למשה אני הגדתי ליעקב כי יוסף חי :

שלמי אמוני ישר' · אני השלמתי נאמן לנאמן על ידי נגלה ארונו של יוסף למש' אני הגדתי ליעקב כי יוסף חי · ותימה הוא אם האריכה ימים כל כך סרח בת אשר אף על פי שראינו שהאריכה ימים רבים שהרי נמנית עם באי מצרים ונמנית עם באי הארץ והיו שנותיה אז לפחות מאתים ותמשים שנה : דבר ידברו בראשונה ·

יִשְׁאֲלוּ בְּאָבֵל וְכֵן הֵתַמּוּ : אָנֹכִי שְׁלֻמֵי אֱמוּנֵי יִשְׂרָאֵל אַתָּה מְבַקֵּשׁ לְהָמִית עִיר וְאֵם בְּיִשְׂרָאֵל לָמָּה תְבַלַּע נַחֲלַת יְהוָה :
כ וַיַּעַן יוֹאָב וַיֹּאמַר חָלִילָה חָלִילָה לִי אִם אֲבַלַּע וְאִם אַשְׁחִית : לֹא כֵן הַדָּבָר כִּי אִישׁ מֵהַר אֶפְרַיִם שֶׁבַע בֶּן בִּכְרִי שְׁמוֹ נָשָׂא יָדוֹ בַּמֶּלֶךְ בְּדָוִד תְּנוּ אֹתוֹ לְבַדּוֹ וְאֵלְכָה מֵעַל הָעִיר וַתֹּאמֶר הָאִשָּׁה אֶל יוֹאָב הִנֵּה רֹאשׁוֹ מֻשְׁלָךְ אֵלֶיךָ בְּעַד הַחוֹמָה : וַתָּבוֹא הָאִשָּׁה אֶל כָּל הָעָם בְּחָכְמָתָהּ וַיִּכְרְתוּ אֶת רֹאשׁ שֶׁבַע בֶּן בִּכְרִי וַיַּשְׁלִכוּ אֶל יוֹאָב וַיִּתְקַע בַּשֹּׁפָר וַיָּפֻצוּ מֵעַל הָעִיר אִישׁ לְאֹהָלָיו וְיוֹאָב שָׁב יְרוּשָׁלִַם אֶל הַמֶּלֶךְ

לְמִשְׁאַל בְּאָבֵל אִם מַשְׁלְמִין : אֲנַחְנָא שַׁלְמִין בְּהֵימְנוּתָא עִם יִשְׂרָאֵל דְּאַתְּ בָּעֵי לְחַבָּלָא קִרְוָא דְּהִיא כְּרַךְ רַב וְאִמָּא בְּיִשְׂרָאֵל לְמָא תְקַלְקֵל אַחֲסָנַת עַמָּא דַיְיָ : וַאֲתֵיב יוֹאָב וַאֲמַר חַס חַס לִי אִם אֲקַלְקֵל וְאִם אֲחַבֵּל : לָא כֵן פִּתְגָּמָא אֲרֵי גַבְרָא מִטּוּרָא דְבֵית אֶפְרַיִם שֶׁבַע בַּר בִּכְרִי שְׁמֵיהּ אֲרִים יְדֵיהּ בְּמַלְכָּא בְּדָוִד הָבוּ יָתֵיהּ בִּלְחוֹדוֹהִי וְאֵיהַךְ מֵעַל קַרְתָּא וַאֲמַרַת אִתְּתָא לְיוֹאָב הָא רֵישֵׁיהּ מִתְרְמֵי לָךְ מִן שׁוּרָא : וַאֲתַת אִתְּתָא לְוָת כָּל עַמָּא בְּחוּכְמְתַהּ וּפְסַקוּ יַת רֵישׁ שֶׁבַע בַּר בִּכְרִי וּרְמוֹ לְיוֹאָב וּתְקַע בְּשׁוֹפָרָא וְאִתְבַּדָּרוּ מֵעַל קַרְתָּא גְּבַר לְקִרְווֹהִי וְיוֹאָב תָּב לִירוּשְׁלֵם לְוַת מַלְכָּא

חלילה חלילה · חלילה לי חלילה למלך : נשא ידו במלך בדוד · במלך אפי' אינו דוד חייב מיתה או בדוד שהוא תלמי' חכם אפילו אינו מלך חייב מיתה וכל שכן במלך בדוד כל זה נדרש במדרש קהלת : ותבא האשה אל כל העם בחכמת' · שנינו בתוספתא אמרה להם הואיל והוא נהרג והם נהרגין תנוהו להם אם היה יכול להנצל כגון שהוא מבפנים והם מבחוץ ואתם בסכנה והוא יכול להמלט אין דוחין נפש מפני נפש להורגו בשביל הצלתכם אבל עכשיו שגם הוא יהרג עמכם הואיל ונהרסו החומות ואין כח להמלט מוטב ימות לבדו ולא תמותו עמו רבי שמעון אומר כך אמרה להם המורד במלכו' דוד חייב מיתה : ויואב

שמעתי שהיו מדברים בראשונה וכן התמו עדיין כלומר מאז ועד עתה כן שמענו אומרים כי בכל עיר שבאים להלחם ישאלו אם תשלים אפילו באומות העולם כל שכן באבל שהיא עיר גדולה והיא משלומי אמוני ישראל שאינכה מורדת במלך וי"ת אדכ' כען וגו' : נחלת יי' · אחסנת עמא דיי' : במלך בדוד · דרשו בו במלך אפילו לא היה בדוד המורד בו חייב מיתה כל שכן במלך בדוד שהוא תלמיד חכם אפילו לא היה מלך המורד בו חייב מיתה ולפי הפשט כי אף על פי שמרד אבשלום דוד היה המלך וכל המורד בו חייב מית' ויהרג כמו שנהרג אבשלום : בחכמתה · לפי שהיתה העיר מבני בנימן היתה צריכה לפתותם בדברי חכמה שיהרגו שבע בן בכרי לבדו ואל יהרגו כלם אמרה להם הנה העיר קרובה להכבש ויואב יחשוב אותנו כלנו כמורדים במלכות

מנחה קטנה

ויואב השיב חלילה לי חלילה לדוד כי אין ידינו במעל הזה כי אם העם עשו שאליה' כדכתי' וכל העם אשר את יואב משחיתי' להפיל החומה כי יחם לבבם על איש א' אשר הרים יד במלך והנני מוכן לקרוא לשלו' אם תמסרו אותו בידי : ואע"פי שיש אנשים עמו שמרדו ג"כ מ"מ ע"י השתא שלו נעשה הזנבי ע"כ לא יומת איש כי אם הוא לבדו : שנה

פי' רבי ישעיה

אנכי שלומי אמוני ישראל · פירו' העיר הזאת היא מהשלמי' והנאמנים שבישראל למלך ולמה תבקש להמית עיר חשובה ואם בישראל · שהי' אם ורא' לכל העיירו' · למה תבלע נחלת יי' · בלא פשע · וכן שנאו למלך :

רלבג

אנכי שלומי אמוני ישראל · הלא אנכי אבל שכנו בי השלמים לשמור אמונה שבישראל ולזה לא הסכימו בני אבל לשבע בן בכרי כי הם שומרים אמונים ובהיות הענין כן לאי זה סבה תשחית עיר לא קטנה אבל היא אם רוצה לומר שיש לה בנות והם הכפרים אשר סביבותיה ועוד למה תשחית את נחלת יי' מזולת סבה תביאך אל זה : ויואב

ואחר שיכבוש העיר שחזקה ולא נשלים עמו יהרוג כלנו כי המורד במלכות חייב מיתה שנ' כל איש אשר ימרה את פיך וגו' יומת וכן אמרו תנואת האנשים וכמית' אלא ששאול מחל על כבודו ואף על פי שאין כבודו מחול הוא לזה שלא יומתו ואפילו בדברי זקנים שנא' הן למות הן לשרשי הן לענוש נכסי ולאסורי' ובדברי רבותינו ז"ל סיעה של בני אדם שאמרו להם גוים תנו לנו אחד מכם ונהרוג אותו ואם לאו הרי אנו הורגי' את כלכם יהרגו כלם ואל ימסרו להם נפש אחת מישראל ואם ייחדוהו להם כגון שייחדו לשבע בן בכרי יתנוהו להם ואל יהרגו כולם אמר רבי יהודה אימתי בזמן שהוא מבפנים והם מבחוץ כמו שעשו בני יהוד' בשמשון פי' שהיה יכול להמלט שמשון שהיה מבפנים בסלע לפיכך לא נתנוהו להם אלא מדעתו אבל הוא והם מבפנים הואיל והוא נהרג והם נהרגין יתנוהו להם ואל יהרגו כלם כגון שהוא אומר ותבא האשה אל כל העם בחכמתה אמרה להם הואיל והוא נהרג והם נהרגין תנוהו להם ואל תהרגו כלם ר' שמעון אומר כך אמרה להם כל המורד במלכות בית דוד חייב מיתה · נוסחא אחריתא רבי שמעון אומ' והוא שנתחייב מיתה כשבע בן בכרי ועוד בדבריהם אתו אמרין ליה ליהויקי' כגוכד נגר בעי לך אמר להם איפשר כן וכי דוחין נפש מפני נפש אותו מחיין ית' נפשכון וממיתים לדילי אמרו ליה לא כן עשו אבותי' בשבע בן בכרי הנה ראשו מושלך אליך : ויואב

כלי יקר

מזמן מתן תורה · ושם דבר ידברו לאמר ר"ל גם עשה כן משה ודבר ושלח מלאכים ממדבר קדמות לאמר לדורות ז"ש דבר משה כדי שידברו ישראל בכל מלחמותם ולאמר לדורות עשה כן שהרי הקב"ה הסכים עמו וכתבו מצוה בתורה · או יאמר ענין זה באופן נאות יותר על פי שיטת רש"י ז"ל ז"ש דבר ידברו בראשונה קודם המלחמה צריך שידברו פעם ושתים יקראו לשלום וזהו לאמר לרמוז אל הענין הכוא שעשה משה מדעתו שכוון בו לאמ' לדורות זהו ממדבר קדמות לאמר · ועתה אני מוסיפה ומחדשת עוד שאם באומות יהיה הענין בדיבור בעלמא דבר ידברו בראשונה הנה באבל שהם ישראל ועיר ואם בים' מחוייבים לשאול ז"ש שאל ישאלו באבל שבאבל ראוי להיות בלשון שאלה ולא בדיבור בעלמא וע"ז אמרה ותאמר שהיא רצתה לאמר ענין חדוש זה לאמר לדורות שבישראל ראוי להוסיף לרדוף השלום בלשון שאלה כי בהיות כן יהיה עשלימו וכן התמו כרש"י ז"ל · או יהיה פירושו וכן כשיעשו להם כן התרא' אם לא ישמעו ראוי להם שהבלתי מקבלים דבריהם שהתמו שיתמו מן הארץ כיון שלא קבלו ההתרא' א"כ אתה יואב טעית בדין הכתוב בפ' שהתינוקות של בית רבן ידעוהו · או יאמר במ"ש חז"ל בפסוק וידבר אלי"ם את כל הדברים האלה דברים בינו לבין עצמו כדי לאמר אותם לקיים אז ראה ויספרה כו' בינו לבין עצמו ואח"כ ויאמר לאדם ואם הב"ה כן אדם העכ"ו ז"ש דבר ידברו בראשונ' לאמר ר"ל כשהאדם רוצה לדבר זולתו צריך ידברו בראשונה בינם לבין עצמם לאמר לזולת לקיים מעין אז ראה ויספרה כו' ואם בדיבור בך כדי שלא לטעות עאכ"ו בענין אבל שבאת להמית עיר ואם בישראל שבנושא כזה היה ראוי לך לחוש בענין פיקוח נפש ושאול ישאלו באבל ר"ל ראוי היה שמוש ישאלו בעניין אבל וכן כששאול ישאלו ולא יקבלו ראוי שהתמו שיתמו המנם פתאום לבא עליהם אינראוי כי העיר הזאת שלומי אמוני ישרא' היא כדברי הרד"ק ז"ל והמתרגם שאינה מורדת אלא מושלמת באמת ואמונה לישראל :

אנכי שלומי אמוני ישראל בילקוט סי' קכ"ב הביא תנא דבי אליהו אנכי שלומי אמוני ישרא' אפי' עיר קטנה מכאן אמרו אדם דרך ארץ ומקרא בלבד מוסרין לו מלאך אחד לשמרו שנא' הנה אנכי שולח מלאך לפניך קרא אדם תורה נביאי' וכתובים מוסרין לו שני מלאכי' שנא' כי מלאכיו יצוה לך · אבל קרא אדם תורה נביאים וכתובים ושנה משנה ומדרש הלכות והגדות הקב"ה משמרו בעצמו משלו משל למה הדבר דומה למלך שהיה מהלך בדרך הוא ובנו עמו כיון שהגיעו לחמה ולשרב עמד אביו מרוחה של חמה ועשה צל לבנו כדי שלא יגע בו חמה ושרב כך הב"ה ה' שומרך ה' צלך עכ"ל · ולע"ד מה היא כוונתם בפסוק אנכי שלומי אמוני ישראל · ועוד מנא ליה הא שאם קרא מקרא לבד ודרך ארץ מלאך אחד ובמקרא מקרא נביאים וכתובים שנים · ודוחק לומר שהכתובים מכריחים כן בהכחשתם שבאחד או' שולח מלאך לשון יחיד וכתוב אחד או' כי מלאכיו יצוה לך כו' קשו קראי אהדדי ועל כרחין צ"ל כאן במקרא ודרך ארץ לבד כאן בתורה ונביאים וכתובים שזוכה לשנים · גם צריך להבין הבלית המשל והבנתו :

ונראה שהכוונה לפרש מעלת הכלל והציבור שאפי' עיר קטנה לא יחסר כל בה מתורה נביאים וכתובים ומקרא ומשנה הלכות והגדות עד שיחייבו היותה מושלמת ושמורה כאותה העיר של אותו היחיד סגולה הכולל בחכמתו לכל אמוני ישר' שאמוני ישר' הם תורה נביאים וכתובים מקרא ומשנה הלכות והגדות שהב"ה בעצמו שומרה ז"ש אנכי ר"ל אפי' שהיה עיר קטנ' הנה אנכי מעין שלומים אמוני ישראל כלומר מעין ודוגמת ההשלמה שמושלמים אותם שעוסקים באמוני ישראל שהם תורה נביאים וכתובים וכו' שהב"ה שומרם בעצמו והיינו דמסיק קרא למה תשחית נחלת ה' כיון שהוא שומר נחלתו איך תרים יד לבלע את הקדש ונחלת ה' כו' ואפשר לפרש אמוני לשון האמונים עלי תולע והיה הללו אמון פדגוג אמוני ישרא' שנתברכו על התורה וכביאי' וכתובים ומדרש הלכות והגדות שגורמת להם היותם שלומי כו' ואפשר לו' עוד שכוון לומר אנכי לשון אנכי ה' אלהיך כלומר אנכי הוא הב"ה הוא שלומי אמוני ישראל כנזכר בספר המפרשי' וא"כ למה תבלע נחלת ה' עיר שאנכי שומרה בעצמו ודקדק הכתוב לשמרך בדרך לשון יחיד דבר על מקרא לחוד מיירי מדקא' בלשון יחיד בדרך ומדאפקיה בלשון דרך למד דרך ארץ שמועיל כ"כ · או תורה ממילא משמע דביסר' שהיה להם תורה קאמר הנה אנכי שולח מלאך אחד לבד וא"כ לומרו בדרך לדרך ארץ אתא המנס בכתוב כי מלאכיו כו' דקא' לשמרך בכל דרכיך לשון רבים פירושו לשמרך בעבור כל דרכיך שיש בך תורה נביאים וכתובים ז"ש דרכיך לשון רבים ונוסף עוד בחלוקה הזאת השנית מלבד הריבוי הנה יש איכות והוא שבחלוקה הראשונה או' יש בו באדם דרך ארץ ומקרא בלבד בלשון בלבד ממעט נביאים וכתובים וכו' וממעט שאפילו התורה קנו : שקורא אינו אלא מקרא בלבד כלומר קריאה כל דהוא ובלי הבנה אמנם בסמוך קראו תורה להיו' שיש בו איכות הבנה שאז נקרא תורה שמורה לו הוראה הדרך ילך בה וזהו לשון תורה שאז באמצעות הריבוי והאיכות זוכה לשני מלאכים אבל קרא אדם מקרא כו' מדרש הלכות ואגדות הב"ה בעצמו משמרו והשימור הזה אינו שצריך לשמרו כעין המלאך שלילה אבל מצד הדבקות האלהי ההוא שהוא דבק בהב"ה והב"ה בו ע"י עסק התורה כמלא שהב"ה נעשה לו צל כמו שמזכיר במשל בנו של מלך ובהיות האדם יושב בצילו של הקב"ה לא יגורך רע כתיב כי לא יכנס הרע בתוכו' הקדושה ובתוך צילו של הב"ה לא תבוא חמה שרב שהם משל אל הדין · וחז"ל אמרו כמו שהביא הרד"ק ז"ל אני שהגדתי ליעקב כי יוסף חי ע"כ ויהיה זה רמז באומרה אנכי בשרתי שלומי יוסף והאמין לי ישראל סבא יעקב אבינו · או אמר כן על העיר כנז"ל · ואמר אתה מבקש להמית עיר גדולה כזאת של חכמים ושל סופרים שאפי' האשה היתה חכמה גדולה ולא יהיה הנזק לה לבד כי אם לכלל ישראל כי בנפול כתח טוב מישראל כזאת העיר אבלה שהיא עיר ואם בישרא' הנה תבלע נחלת ה' בכלל ולזה אמר להמית גבי עיר ואם אמנ' בנזק הנמשך אמר הבלע נחל' ה' :

ויען יואב ויאמר כו' טעם כפל חלילה חלילה לי מלבד הנ"ל חלילה לדוד חלילה ליואב אפשר שאמר חלילה להמית עיר ואם בים' וחלילה להשחית נחלת ה' וזהו אם אבלע ואם אשחית שעל שתי החלוקות האלה אמר חלילה חלילה או אפשר שאמר חלילה חלילה על העיר וחלילה על אם בישראל הוא עליה ולי אם בישראל כנ"ל :

לא כן הדבר כמו שחשבת שאנו משחיתים החומה להמית אנשי העיר כי כוונתנו לכבוש העיר כדי להרוג את האיש מהר אפרי' נשא ידו ר"ל כל ישרא' ראוי לפשוט ידו ליטול חלק במלך בדוד רוח אפינו משיח ה' וזה נשא ידו והוא משל הנלוי למה שאמר אין לנו חלק בדוד ולא נחלה בבן ישי ז"ש נשא ידו ממנו · וכבר זכרתי דעת חז"ל בפסוק ותקרא אשה חכמה וכו' ועיין הרד"ק ז"ל ומהרי"א ז"ל הם שאלו תנו אותו לבדו ר"ל והוא חי אמנם והם לא רצו למסרו חי פן יתעללו בו אנשי יואב ואולי שבע בן בכרי עצמו שאל שיהרגוהו פן יתעללו בו או אנשי העיר בחרו כן כדי שלא יאמר לדוד על העיר או חלק מהם שהיו עמו במרד ולכן נכתב לו מות מחיים ואהו ותאמר האשה הנה ראשו מושלך וכו' ע"כ וחז"ל אמרו במ"ר מנא ידעה אלא אמרה כל מאן דמחניף אפיה במלכות בית דוד מרים הוא רישיה מלעיל ע"כ וזו תהיה סיבה שנית למה כרתו ראשו שזה משפטו למחניף פניו במלכות בית דוד :

ותבא האשה אל כל העם בחכמתה חז"ל בב"ר פ' צ"ה אמרו ותבא האש' אל כל העם בחכמת' אמרה להון לית אתון ידעין מילין לדוד הידא אומה קמת בהון הידא מלכותא קמת בהון אמרון לה ומה הוא בעי אמרה להון אלף גוברין ולא עד אלא מלמחרבא מדינתכון אמרון ליה כל חד וחד ליהב כפום במה דאית ליה אמר' להון דלמא לבב פיוסא שביק לבתר עבדה כפשא כמה דאזלה מפייסא והדרא מאלף לחמש מאין למאה לי' לחד והוא הכסנאי ומנו שבע בן בכרי שמו מיד ויכרתו את ראשו · תני סיעה של בני אדם שאמרו להם גוים תנו לנו אחד מכם ונהרגנו ואם לא אנו הורגי' את כולכם יהרגו כולם ול' ימסרו נפש אחת מישרא' ואם יחדוהו בשם כשבע בן בכרי נותנין ואל יהרגו כולם · אמר ר' יהודה בד"א בזמן שהוא מבפנים והם מבחוץ אבל הוא מבפנים והם מבפני' הואיל והוא נהרג והם נהרגי' כולם יתנו להם ול' יהרגו כולם כגון שהו' או' ותבא האשה אל כל העם הואיל והוא נהרג ואתם נהרגים תנוהו להם ואל תהרגו כולכם · ר' שמעון אומר כל המורד במלכות בית דוד חייב מיתה ע"כ והנה באו במדרש הבנת חכמתה שנתחכמה לומר אלף גוברין בעי ואח"כ לת"ק ואח"כ למאה לעשרה לאחד והוא הכסנאי ומנו שבע בן בכרי כלומר הכסנאי ומנו רע מעללים שהרים יד במלך ז"ש ומנו שבע בן בכרי · ואפשר עוד ותבא האשה אל כל העם שרמז הכתוב שבתחלת ביאתה היה אל כל העם כלומר רע הנמשך אל כלל העם שאמרה אלף איש שואל כל חד וחד ליהב כפום מאי דאית ליה וזהו ותבא האשה בשאלת אלף שהוא נזק כללי אל כל העם כי אין בית אשר אין שם מת או שנים יותר · כדי שאח"כ בהתמעט השאלה אל ת"ק יקל וכן למאה לעשרה לאחד והכסנאי ומנו שבע בן בכרי לא ימרבו אלא מיד ויכרתו את ראשו · אמנם הבנת התני סיעה כו' ר' יהודה דקאמר בד"א בזמן שהוא מבפנים והם מבחוץ וכו' ארישא קאי שאמר יהרגו כולם ואל ימסרו להם נפש אחת מישרא' עלה קאי ר' יהודה ואומר בד"א בזמן שהוא מבפנים כו' פרש"י ז"ל כאן בנביאים וכן פירשו ג"כ הרד"ק ז"ל והוא הנכון אם היה יכול להנצל כגון שהוא מבפנים ואתם מבחוץ ואתם בסכנה והוא יכול להמלט אין דוחין נפש מפני נפש להרגו בשביל הצלתכם אבל עכשיו שהו' והם מבפנים אבל עכ"ז גם הוא יהרג עמכם הואיל

ויואב אל כל הצבא · למעלה כתוב גם כן מספר השרים אשר לו כשהניח יי' לו מכל המלחמות ואספו כל בית שאול ומלך על כל ישראל ספר כל השרים אשר לו ועתה כאשר שב אל מלכותו שמת אבשלום ומת שבע בן בכרי שחשב למרוד בו להסיר המלוכה ממנו ספר ג"כ השרים אשר לו כאילו עתה תחילת מלכותו ומה שאמר אל כל הצבא מה שלא אמר כן במקום אחר לפי שהיה בלב דוד להסירו ולשו' במקומו עמשא' או בכל הצבא או במקצתו והנה עתה מת עמשא ויואב הרג שבע בן בכרי שהיה מורד במלכותו נהגה' יואב בזה הדבר כנגד דוד ולא יכול דוד להשיבו ומנהו על כל הצבא ושמר לו עונו עד אחר מותו : על הכרי ועל הפלתי : כן כתיב וקרי הכרתי והם קרובים בלשון וכבר פרשנו מי הם ודעת יונתן ג"כ שתרגם קשתיא וקלעיא : על המס · להעלות מס על ישראל כשהיה צריך לתת לחייליו או לעשות רצונו כי הוא משפט המלוכה כמו שכתוב ואתם תהיו לו לעבדים ופירשו רז"ל שיוכל להטיל עליהם מס כתיב הכא לעבדים וכתיב התם והיו לך למס ועבדוך ולמעלה לא כתב שר על המס כי היה תחלת מלכותו ולא היה מטיל מס על ישראל עדיין : המזכיר · ממנא על דוכרניא כלומר על ספר הזכרונות : כהנים · שרי הכהונ' כי אף על פי שנסתלק אביתר לא נסתלק מכל וכל מהכהונה עד שמלך שלמה וגרשו : וגם עירא היאירי · ת"י ואף עירא דמתקוע הוא עירא הנמנה עם הגבורים שנ' עליו עירא בן עקש התקועי אם כן היאירי הוא שם משפחתו כי אבינו או זקינו היה שמו יאיר ועוד יש לפרש כי קראו יאיר לפי שהיה מתקוע והיה תקוע רבת השמן כמו שכתבנו בדבר התקוע והשמן נקרא יצהר ויאיר ויצהר אחד הוא : היה כהן לדוד · כתרגומו הוה רב לדוד כלומר גדולו ובעל עצתו וכן אמר בשלמה וזבוד בן נתן כהן רעה המלך וכבר זכר הכהנים אלא כהן ר"ל גדולו ובעל עצתו כמו שאמר רעה המלך כן בכאן זכר כהן אחר הזכר הכהנים אם כן ר"ל גדולו ובעל עצתו ועוד שאמר לדוד ואם כהן כמשמעו כן היה כהן לכל ישראל למה אמר לדוד וכן אמר ובני דוד כהנים היו שפירוש שרים וגדולים כמו שפירשנו ורז"ל פירשוהו כהן ממש ומלת וגם מסייע לדבריהם ופי' כהן לדוד פירוש שהיה מכירו ונותן לו מתנות כהונה היוצאים מביתו ודרשו סמוכים ואמרו כל המסגר מתנות לכהן אחד מביא רעב לעולם שנאמר וגם עירא היאירי היה כהן לדוד וכי לדוד היה כהן לכולי עלמא לא היה כהן אלא שהיה מסגר לו כל מתנותיו וכתי' ויהי רעב בימי דוד : ויבקש דוד את פני יי' · יש לשאול מפני מה לא בקש עד השנה השלישית פי' רבינו סעדיה גאון ז"ל שנה ראשונה חשב מקרה הוא כדרך העול' שניה חשב כי בעון פסל מיכה היה · ובעד כל מה שמלא כשהיה רעב בשנה השלישית ידע כי עון אחר היה ובקש את פני יי' לדעת מה זה · ויש לשאול אנה הרג שאול את הגבעונים ונשיב כי בהכותו נוב עיר הכהנים היו שם הגבעונים עמהם חוטבי עצים ושואבי מים והרגום עם הכהנים ומה שאמר והגבעונים לא מבני ישראל המה כי מיתר האמורי לפי שהכהנים מחלו על דם אחיהם והם לא רצו למחול מה שאמרו יותן לנו שבעת אנשים מבניו לפי שלא נשארו מן ההורגים אלא אלו השבעה ועליהם אמר ואל בית הדמים ואמרו אין לנו כסף וזהב עם שאול אין אנו רוצים לקחת ממון אלא נפשות בעבור הנפשות שהרגו ונשיאי העדה נשבעו להם ומה שאמר ויחמול המלך על מפיבושת פי' רב' סעדיה גאון ויחמול כי מפיבושת לא היה מן ההורגים כי קטן היה כמו שאמר הכתוב כי בן חמש שנים היה בבוא שמועת שאול ויהונתן לפיכך פי' ויחמול וישמח כמו ואמלתי עליכם כאשר יחמול איש על בנו העובד אותו כי הבן העובד אין צריך חמלה שלא אדם שמח בבנו העובד אותו וכן פירוש ויחמול וישמח ושמח עליו שלא נכשל בדבר על הברית והשבועה שהיה בינו ובין יהונתן וכי היה אוהבו מאד לפיכך שמח על בנו שלא נכשל בזה הדבר וניצל ממיתה זו ומה שלא הורידו אותם מהעצים כמצות התורה לא תלין נבלתו על העץ פירוש כי המלך צוה לתלותם וחשב המלך כי הורידום בערב מהעצים ולא עשו כי כן אמרו המלך צוה לתלותם והוא יצוה להורידם אך כאשר עברו ימי הקציר ובאו ימי הגשמים בקשו מהמלך שיצוה להורידם בעבור צדקת רצפה שהיתה שומרת עליהם ולא נתנה עוף השמים לנוח עליהם ומה שאמר חמשת בני מיכל בני מירב היו אלא שגדלם אותם

מַלְכָּא: וְיוֹאָב מְמַנָּא עַל כָּל חֵילָא
דְיִשְׂרָאֵל וּבְנָיָה בַּר יְהוֹיָדָע עַל קַשָּׁתַיָּא
וְעַל קַלָּעַיָּא: וַאֲדוֹרָם מְמַנָּא עַל מַסְּקֵי
מִיסִּין וִיהוֹשָׁפָט בַּר אֲחִילוּד מְמַנָּא עַל
דּוֹכְרָנַיָּא: וּשְׁיָא סַפְרָא וְצָדוֹק וְאֶבְיָתָר
כָּהֲנַיָּא: וְאַף עִירָא הַיָּאִירִי דְמִתְּקוֹעַ
הֲוָה רַב לְדָוִד: וַהֲוָה כַפְנָא
בְּיוֹמֵי דָוִד תְּלַת שְׁנִין שַׁתָּא בָּתַר
שַׁתָּא וּבְעָא דָוִד רַחֲמִין קֳדָם יְיָ
ואמר

הכרתי ק' · ושוא ק' · ד"ר"פ · ל' ותס'

הַמֶּלֶךְ: וְיוֹאָב אֶל
כָּל־הַצָּבָא יִשְׂרָאֵל וּבְנָיָה בֶּן־יְהוֹיָדָע
עַל־הַכְּרֵי וְעַל־הַפְּלֵתִי: וַאֲדֹרָם עַל־
הַמַּס וִיהוֹשָׁפָט בֶּן־אֲחִילוּד הַמַּזְכִּיר:
כה וּשְׁיָא סֹפֵר וְצָדוֹק וְאֶבְיָתָר כֹּהֲנִים:
וְגַם עִירָא הַיָּאִרִי הָיָה כֹהֵן לְדָוִד:
א וַיְהִי רָעָב בִּימֵי
דָוִד שָׁלֹשׁ שָׁנִים שָׁנָה אַחֲרֵי שָׁנָה
וַיְבַקֵּשׁ דָּוִד אֶת־פְּנֵי יְהוָה
ויאמר

בניה ז' וסימן ויהי בהנבאי · ויואב אל כל הצבא · ואליועני · בניה בן יהוידע מקבצאל דד"ה · איתי בן ריבי מגבעת · עשתי עשר לעשתי עשר · ויחזיאל בן עזריה · וכל עזרא דכוו' :

רשי

ויואב אל כל הצבא · אף על פי שאמר דוד על עמשא כי שר צבא אשימך תחת יואב עכשיו שמת עמשא לא זז יואב ממקומו ועל ידי יואב הוחזק לימנות את חביריו : עיר' היאירי · תירג' יונתן עיר' דמן תקוע וכן הוא קרוי בספר הזה עירא בן עוקש התקועי ויאירי נקר' שם ששנינו במנחות תקוע אלפא לשמן ששמן זית מצוי' בשם שממנו מדליקין הנרות : היה כהן לדוד · לו היה נותן כל מתנות כהונה שלו כך אמרו רבותינו ופשוטו של מקרא פעשהו שר ושופט : אל

בא

רלבג

ויואב אל כל הצבא ישראל · ר"ל אל כל הצבא צבא ישראל כי היה שר צבא : ובניהו בן יהוידע על הכרתי ועל הפלתי · ר"ל שהיה מופלא שבב"ד והיה ראש לסנהדרי גדולה והוא היה כהן כאמרו בניהו בן יהוידע הכהן וזה כבר ראוי שיהיה הגדול שבסנהדרין כהן כאמרו בתורה ובאת אל הכהן והטעם כי לא תאבד תורה מכהן והוא מבואר שאין הרצון בכרתי צבא גבורים כי כבר היה יואב שר צבא לכל ישראל : ואדורם על המס · הוא היה ממונה לגבות המס מהגוים אשר היו למס ומישראל : ויהושפט בן אחילוד המזכיר · הוא היה מזכיר לאדורם את דבר המס ושולח אותו לגבותו : ושוא סופר · לכתוב החשבונות האלו : וצדוק ואביתר כהנים · הנה ידמה שהעקר היה צדוק הכהן ואף על פי ששניהם היו משמשין בכהונה גדולה : וגם עירא היאירי היה כהן לדוד · ידמה ששמהו דוד במעלה זו לא נזכרת והוא לפי מה שאחשוב עירא היאירי אשר נזכר בגבורי דוד והוא מבני יתר הישראלי לפי מה שאחשוב או יהיה אחד מהכהנים ובחרו דוד לתת לו כל מתנותיו : על

כלי יקר

נכהרסו החומות ואין כח להמלט מוטב ימות הוא לבדו ואל תמותו עמו · כמלא לפי זה שאם יהיו הוא והם מבחוץ בסכנה מסרוהו וכן אם הוא והם ג"כ מבפנים אלא שנהרסו החומות הוא לי כאילו הם בחוץ הוא והם וימסרוהו אבל אם היה הוא מבפני' כשגב בחומות והם נתפשו מבחוץ לא ימסרו אותו וכן הביא הרד"ק ראיה רבי יהודה אימתי בזמן שהוא מבפנים והם מבחוץ כמו שעשו בני יהודה בשמשון פי' שהיה יכול להמלט שמשון שהיה מבפנים בסלע לפיכך לא נתנוהו להם אלא מדעתו אבל הוא והם מבפנים הוא נהרג והם נהרגים תנוהו להם ואל יהרגו כולם כו' עכ"ל ויאמר' לרבי יהודה קשה דמאי יליף כגון ותבא האשה בחכמתה שהרי בפירו' תבעוהו לשבע בן בכרי ודילמא התביעה בפירוש גרמא המסירה אבל בסתם אפי' הוא והן בפנים לעולם אימא לך דאסו' וגלע"ד דיליף רבי יהודה ממה דקס"ד למסור האלף או הת"ק או מאה או עשרה בשבא' בחכמתה ונתרצו למסור אלמא משמע שהוא מותר אפי' בסתם כיון שהוא והם מבפנים ונהרגים ז"ש כגון שהוא אומר ותבא האשה אל העם בחכמתה וכמו שפירש בתחילת המאמר מינה ילפינן הא דרבי יהוד' שהרי אז כשבאה האשה בחכמתה ונתרצו לתחלה שף או ת"ק ואפי' שלא נקבו בשמות · אמנם ר"ש דבדין מסרו אותו שמורד במלכות היה · ורש"י ז"ל הביא התוספתא הנז' ועיין הרד"ק ז"ל:

ויואב אל כל הצבא וכו' עיין רש"י ז"ל והרד"ק ז"ל וכן מהרי"א ז"ל · והרלב"ג ז"ל:

ולע"ד אומרו ויואב אל כל הצבא דהי"לל על כל הצבא בעי"ן ונראה שכיון שיואב אחר שעשה זאת המלחמה של שבע בן בכרי בזריזו' נמרץ עם היותו דחוי מדוד המלך כמו שמוכיחים הכתובים הנה בלי ספק שיואב בכחו ועוצם ידו במה שעזרו הש"ית עשה לו את החיל הזה להיותו שר אל הצבא שאין כמוהו יאות אל הצבא על ישראל כי אין זולתו גבור כארי ראוי לזה וזה הורה באומרו אל הצבא כלומר ראוי אל הצבא ואילו אמר על הצבא לא היה מור' רק היותו שליט ושר על הצבא אבל לא יורה אם היה ראוי או בלתי ראוי והי"לל אל כל צבא ישראל מהו אומרו אל כל הצבא ישראל אלא כאן רמז שהיותו אל הצבא לא היה ברצון דוד כי אם על כורחו שלא בטובתו מהכרח נורך השעה שאין זולתו ראוי והגון למלאת מקומו אבל ישר' לבדו היו חפצים בו לפי שהוא יוצא ובא לפניהם וז"ש יואב אל כל הצבא לא מרצון דוד אלא ישראל הם הם שסייעוהו ופייסו אל המלך וזהו אומרו ויואב אל הצבא הסיבה ישראל :

ואדורם על המס וכו' שיא סופר כו' וגם עירא היאירי היה כהן לדוד · עיין הרד"ק ז"ל והרלב"ג ז"ל וכן מהרי"א ז"ל שעתה חדש דוד שבזה אדונירם על המס והם כן שיא הוא ושריה הנז' ויהושפט המזכיר גם כן · אמנם להרלב"ג שיא הסופר הוא על המס הנזכר וכן יהושפט המזכיר בדבר המס לדבריו הם זולת הנז"ל כיון שנתחדש המס נתחדש לו סופר ומזכיר ובכהנים הוסיף דוד עירא היאירי לכהן עם צדוק ואביתר ע"כ ואיכו מוכרח שהרי אפשר שכללו ג"כ עניין כתיבת המס בכלל מה שהיה כותב מקודם שריה וכן יהושפט המזכיר ענייני המלכות בספר הזכרונות כשנתחדש המס כתבו לו עול זה או שריה זו שיכתוב ג"כ ענייני המס המחודש :

וגם עירא היעירי היה כהן לדוד חז"ל אמרו במסכת עירובין פרק הדר אמר ר' אבא בר כהנא כל המסגר מתנותיו לכהן א' מביא רעב לעולם שנאמר וגם עירא היאירי היה כהן לדוד וכי לדוד היה כהן לכ"ע לא היה כהן אלא שהיה מסגר לו מתנותיו וכתיב בתריה ויהי רעב ע"כ :

ולע"ד דמגבד הכרח לדוד היה כהן לכ"ע לא היה כהן והכרח הסמיכות יש לדבריהם הכרח שלישי אומרו ויהי רעב בימי דוד שידוע הוא מאמר שאו' ויבקש את פני ה' שבימיו היה אבל כוון לו' בימי דוד כלו' שהוא גרם כן בשגרו כל מתנותיו לכהן אחד ומכיא את שאר הכהנים ברעב מידה כנגד מידה וקשיא לי דהרי כתיב אל שאול ואל בית הדמים אח"כ מצאתי במסכת עירובין שתרצו בתוספתא דדא ודא גרמא ליה עד כאן ואפתי ק"ק דאם דא דא גרמא ליה למה הזכיר אל שאול ואל בית הדמים ולא הזכיר גם כן זאת אפשר לומר שלא הזכיר הש"ית אלא שתי בקיעות דסתרן אהדדי אל שאול שלא נספד כהלכה שחס הקב"ה על כבודו

ועם כל זה לא העביר לו על שהרג את הגבעונים · ולע"ד לומר דלא לבד גרמא שהיה מגר שהי' מסגר כל מתנותיו לעירא היאירי ובא רעב אבל אילו היה זה העון הפרטי של דוד הי' מספיק לחייב שלש שנים רעב אבל לא תכופים ומה ששאל דוד מאת ה' על שהכיפות שאל בדמוגה הפסוק ויהי רעב ג' שנים שנה אחר שנה ויבקש דוד את פני ה' והשיבו אל שאול ואל בית הדמים שהם גרמו שנה אחר שנה ג' שנים · עוד אמרו חז"ל עירא היאירי רבו של דוד היה וזהו לשון כהן רב וגדול כמו ובני דוד כהני' שאמרו שם בשרתי צדק בקהל רב וכתיב בלבי צפנת אמרתך וכו' ומידע לא קשיא כאן בזמן שעירא היאירי קיים בלבי צפנת אמרתך וכשמת בשרתי צדק בקהל רב שאסור לאדם להורות הלכה בפני רבו · ולדברי חז"ל הנז' אפשר באומרו היאירי שבא מיאיר המנשי למ"ד שהיה מסגר לו דוד מתנותיו שכהן היה קשה אומרו היאירי דלי' אפשר שנקרא יאיר על שיאיר בן מנשה · וצריך לו' כדכתב רש"י ז"ל כאן ע"ש והרד"ק ז"ל וכן הרלב"ג ז"ל :

ויהי רעב בימי דוד וכו' יבמות פ' הערל שנה ראשונה אמר להם שמא עובדי ע"א יש בכם שנא' ועבדתם אלהים אחרים וכו' ועצר את השמים וכו' בדקו ולא מצאו שנייה אמ' להם שמא עוברי עבירה יש בכם שנא' וימנעו רביבים וכו' ומצח אשה זונה היה לך בדקו ולא מצאו · שלישית אמר להם שמא פוסקי צדקה ברבים ואין נותנין יש בכם שנא' נשיאים ורוח וגשם אין איש מתהלל במתת שקר בדקו ולא מצאו מיד אמר אין הדבר תלוי אלא בי מיד ויבקש דוד את פני ה' מאי היא אמר ריש לקיש ששאל באורים ותומים מאי משמע א"ר אלעזר אתיא פני פני כתיב התם ולפני אלעזר הכהן יעמוד וכתיב הכא ויבקש דוד את פני ה' עכ"ל · ולע"ד מאי קשיא להו בפסוק זה עד שדרשו כן · ונראה שהם ז"ל הקשו אומרו בימי דוד שהוא מיותר כמו שכתבתי כבר בפ' הקודם · ועוד קשה אומרו שנה אחרי שנה מיותר די באומרו שלש שנים להודיע שהם רצופות · ועוד לשון אחרי מופלג והכתוב כוונתו להודיענו התכיפות אם כן הי"לל שנה אחר שנה כי אחר סמוך ועוד קשה בענין ויבקש דוד את פני ה' ולמה לא עשה זה בשנה הראשונה · ועוד תיבת דוד מיותרת די שיאמר ויבקש את פני ה' · ועוד לשון פני דקאמר הי"לל ויבקש דוד את ה' לעומת זה אמרו שכוונת אומרו ויהי רעב בימי דוד הוא שאמר ההיפוך והפירש שאמר דוד אין הדבר תלוי אלא בי וזהו ויהי רעב בימי דוד כלומר אין הדבר תלוי אלא בי כי הרי חפשתי שנה אחרי שנה כי או' שנה אחרי שנה אין הכוונה על הודעת הרעב כי אם אל הבדיקה רמז הכתוב שהרי אמר ויהי רעב בימי דוד כי שנה אחרי שנה חפש ובדק כי תחת ג' רגזה ארץ תחת ע"א וגלוי בראשונה אמר שמא עובדי ע"א יש בכם והשניה גלוי עריות שמא עוברי עבירה והשלישי שפיכות דמים פוסקי צדקה ברבים ואינם משלמים ששופכים דם העניים בדקו ולא מצאו עד שאמר אין הדבר תלוי אלא בי וזהו ויהי רעב בימי דוד כאומר בי תלוי הדבר ובזה מובן או' שנה אחרי שנה על הבדיק' ואולי או' ויבקש דוד נמשך לתחלת הפ' שנה אחרי שנה ויבקש דוד עד הבדיקה הנז' ונמשך ג"כ למטה ויבקש דוד את פני ה' ולז"א תיבת דוד להורות שאינו מקושר עם תחל' המקר' שנז' שם דוד אלא אסיפא דקרא קאי ולכך הזכיר דוד שאמר ויבקש דוד את פני ה' ועל כן ויבקש דוד את פני ה' פני פני להורות ששאל באורים ותומים ונסתלק' הקושיא למה לא בקש בשנה הראשונה כי בתחילה צריך לבדוק בדיק' אנשית כשבדק ולא מצא אמר הדבר תלוי בי אז ויבקש דוד כו' ובב"ר את ויהי רעב בימי דוד י' רעבון באו לעולם א' בימי אדם הראשון שנ' ארורה האדמה בעבורך וא' בימי למך מן האדמה אשר אררה ה' ואחד בימי אברהם שנא' ויהי רעב בארץ ואחד הברם מארימה ואחד בימי יצחק ויהי רעב בארץ מלבד הרעב הראשון אשר היה בימי אברהם ואחד בימי יעקב שנא' כי זה שנתים הרעב ואחד בימי שפוט השופטים ואחד בימי דוד ויהי רעב בימי דוד ואחד בימי אליהו שנא' אם יהיה טל ומטר כי אם לפי דברי ואחד בימי אלישע ויהי רעב גדול בשומרון ואחד שהוא מתגלגל ובא לעולם ואחד לעתיד לבא שנא' לא רעב ללחם ולא צמא למים רבי הונא ורבי ירמיה בשם רבי שמואל בר רבי יצחק עיקר אוונתון שלא היה אלא בימי דוד ולא היה

מנחה קטנה

שנה אחרי שנה כל א' מהשני' היה תלוי בעונם בעון אחר כמו שא"ל : ויאמר

פי' רבינו ישעי'

ויואב אל כל הצבא · פיר'כיון שראה דוד שמת עמשא וגם בזדונו יואב לכבודו והרג שבע בן בכרי החזירו לגדולתו להיות שר צבא ובעבו' שהזכיר יואב הזכיר כל אלה · ואדורם על המס · שהיה גובה המס מכל ישראל דבר שנה וזהו שאמ' ברחבעם וישלח את אדורים אשר על המס : ושוא סופר · הוא שריה הסופר שכתב למעלה · וגם עירא היאירי היה כהן לדוד · תרגם ואף עירא דמתקוע הות רב לדוד · ובגבורי' מונה לפניס עירא בן עקש התקועי :

וַיֹּאמֶר יְהֹוָה אֶל־שָׁאוּל וְאֶל־בֵּית הַדָּמִים עַל אֲשֶׁר־הֵמִית אֶת־הַגִּבְעֹנִים׃ וַיִּקְרָא הַמֶּלֶךְ לַגִּבְעֹנִים וַיֹּאמֶר אֲלֵיהֶם וְהַגִּבְעֹנִים לֹא מִבְּנֵי יִשְׂרָאֵל הֵמָּה כִּי
ב׳
אִם־מִיֶּתֶר הָאֱמֹרִי וּבְנֵי יִשְׂרָאֵל נִשְׁבְּעוּ לָהֶם וַיְבַקֵּשׁ שָׁאוּל לְהַכֹּתָם בְּקַנֹּאתוֹ לִבְנֵי־יִשְׂרָאֵל וִיהוּדָה׃
ג׳
וַיֹּאמֶר דָּוִד אֶל־הַגִּבְעֹנִים מָה אֶעֱשֶׂה לָכֶם

פ״ו וכל ר״פ דכו׳

וַאֲמַר יְיָ עַל שָׁאוּל וְעַל בֵּית חַיָּבֵי קְטוֹל עַל דְּקַטַּל יָת גִּבְעוֹנָאֵי׃ וּקְרָא מַלְכָּא לְגִבְעוֹנָאֵי וַאֲמַר לְהוֹן וְגִבְעוֹנָאֵי לָא מִבְּנֵי יִשְׂרָאֵל אִינוּן אֱלָהֵן מִשְּׁאָר אֱמוֹרָאֵי וּבְנֵי יִשְׂרָאֵל קַיִּימוּ לְהוֹן וּבְעָא שָׁאוּל לְקַטָּלוּתְהוֹן בִּדְקַנֵּי לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל וִיהוּדָה׃ וַאֲמַר דָּוִד לְגִבְעוֹנָאֵי מָה אַעֲבֵיד לְכוֹן

רשי

אל שאול · על עון שאול שנקבר פתאום ובהחבא שגנבוהו אנשי יבש גלעד וקברוהו ולא נספד לפי כבודו: ואל בית הדמי׳ שהרג נוב עיר הכהנים: על אשר המית את הגבעוני׳ · כשהרג נוב עיר הכהנים המית מהם ז׳ שני חוטבי עצים ושני שואבי מים ושמש וחזן וסופר כך מפו׳ בתלמוד ירוש׳ בסנהדרי׳ ורבותינו אמרו מתוך שהרג את הכהני׳ שהיו מספיקין להם מזון העלה עליו הכתוב כאילו המיתם ואל תתמה שהרי היה הקב״ה תובע כבודו ותובע סורחנו שכך כתו׳ אשר משפטו פעלו באשר משפטו שם פעלו כך שנינו ביבמות: ויאמר אליהם · דברי ריצוי שיעברו על מידותיהם וימחלו לשאול ולביתו: והגבעונים לא מבני ישראל המה · כלומר והן הראו בעצמן מדת אכזריות שאינן מזרעו של אברה׳ אבינו ואינן ראויין לידבק בישראל ולכך גזר עליה׳ דוד שלא יבאו בקהל אמר שלשה סימנין יש באומה זו רחמנים וביישנים וגומלי חסדים מי שיש בו שלשה סימנים הללו ראוי לידבק בו: נשבעו להם · בימי יהושע כשנתנום חוטבי עצים ושואבי מים למזבח: בקנאתו לבני ישראל · בתתו לב לנקות ולטהר את ישראל ולעשות צורכיה׳ בקש להורגם וקנאה זו לטובה כמו המקנא את׳ לי וכן בקנאו ליי׳ דיהוא זהו פשוטו ולפי מדרשו לא אמר להרוג אלא את הכהנים וקנאה זו האמורה כאן אינה לטובה כי אם לרעה שידע שלא תמשך מלכותו מיום שלא שמר מצות הקב״ה בעמלק ומאז נתקנא בהם: וברכו

רדק

אותם מיכל וקראו על שמה ומוכיח זה אשר ילדה לעדריאל ומיכל לא היתה אשת עדריאל אלא מירב היתה אשתו כמו שנאמר אשר נתנה לעדריאל המחולתי · אלה השאלות והתשובות כך סדרס רבינו סעדיה גאון ז״ל · ומה שפירשו רבו׳ ז״ל בעניין זה זהו שנה ראשונה אמר להם דוד לישרא׳ שמא עובדי ע״א יש בכם דכתי׳ ועבדתם אלהים אחרים והשתחויתם וגו׳ ועצר את השמים בדקו ולא מצאו שנייה אמר להם שמא עוברי עבירה יש בכם דכתיב וימנעו רביבי׳ ומלקוש לא היה ומצח אשה זונה היה לך בדקו ולא מצאו שלישית היה רעב אמר אין הדבר תלוי אלא בי מיד ויבקש דוד את פני יי׳ מאי היא ששאל באורים ותומים: ויאמר יי׳ אל שאול ואל בית הדמים · אל שאול שלא נספד כהלכה ואל בית הדמי׳ שהמית את הגבעוני׳ והיכן מצינו שהמית שאול את הגבעונים אלא מתוך שהרג נוב עיר הכהנים שהיו מספיקים להם מים ומזון מעלה עליו הכתוב כאילו הרגום אמר דוד שאול כפקו ליה תריסר ירחי שתא ולאו אורח ארעא למספדיה גבעונים נקריניהו ונפייסינהו מיד ויקרא המלך לגבעונים: יותן

רלבג

על אשר המית את הגבעונים · ידמה שכבר המית מהם בקנאותו לבני ישראל ויהודה כמו שזכר אחר זה ובקש לסכותם כלם והשמידם מהתיצב בכל גבול ישראל כי הוצרכו לברוח ואחשוב שעשה זה בעבור התחבולה אשר הביאו בה נשיאי ישרא׳ להשבע להם כמו שנזכר בספר יהושע: והוקענום ·

מנחה קטנה

ויאמר ה׳ אל שאול וגו׳ ירצה אלו היה כעין מה שנין אדם למקום הייתי מקבל תפלתך משא״כ עתה שהוא ממה שבין אדם לחבירו אין מיקין בתפלה כי אם ברצות חבירו ומ״כ ויקרא המלך לגבעונים וגו׳: והגבעוני׳ לא מבני ישראל המה וגו׳ כי בקשו מהמלך דוד שידון להם כדיני האומות ומשמ״ל שבן נח נהרג על שוה פרוטה ולא ניתן להשבון ע״כ אמרו כיון ששאול קפח פרנסה הוא כמו שא״ל והוא כמו גזל ומיתה יש בו בדינו וכיון שהוא אינו בעולם נענש יוצאי ירכו אחריו כדי שיהי׳ גם צער לשאול מזה אף אחרי מותו כמא״ל שהאבות מצטערים בקבר על צרות בניהם:

פי׳ רבינו ישעי׳

אל שאול ואל בית הדמים · פירוש על שאול ועל בית הדמים · שהמית הגבעונים כדכתיב ואת נוב עיר הכהני׳ הכה לפי חרב ושם היו דרים הגבעוני׳ שהיו חוטבי עצים ושואבי מים למזבח · ואחר הכהנים מנא להם הואיל שמרדו בו הגבעונים מה חטאו לו ועל זה קראו בית דמים: ויקרא דוד לגבעוני׳ ויאמר אליהם: שבעבורם בא הרעב לישראל ובני ישראל נשבעו להם ויבקש שאול להכות בקנאתו לבני ישראל וליהוד׳ בעבור שרימו אותם ועבר על השבוע׳ שנשבעו להם העדה:

כלי יקר

היה ראוי לבא אלא בימי שאול אלא שהיה שאול גרופית של שקמה גלגל הקב״ה והביאו בימי דוד שלא חטא ויונא משתלמא משל לזגג שהיה ידו מליאה כוסות ודסגיטין בשעה שהי׳ רוצה לתלות קופתו הוא מביא יתד ותוקעה ונתלה בה ואח״כ הוא תולה את קופתו לפיכך לא באו כולם בימי אדם חלשי׳ אלא בימי אדם גבורי׳ שהם יכולי׳ לעמוד בהם ר׳ ברכיה אמר עליהון נותן ליעף כח וכו׳: ולע״ד לדקדק אומרו באו לעולם כי עדיין הרעב העתיד לא בא ועוד קשה אומרו וא׳ לעתיד לבא שהרי אין שם רעב כמסיק קרא לא רעב ללחם כי אם לשמוע את דבר ה׳ ואם על רעבון של לשמוע את דבר ה׳ קאמר לא היה לו לכלול אותו בענין העשרה שאינו מהסוג שלהם וקשה בת״ש רב הונא ורבי ירמיה עיקר אוכתון שלו לא היה כו׳ שהוא דבר זר מאד במשפטי ה׳ אמת לומר שלא חטא ויונא משתלמא שכיון שהיה ראוי לבא בימי שאול איך גלגל הב״ה והביאו בימי דוד · ויקשה עוד שכאן אומר שהביאו בימי דוד להיותו גרופית של זית וא״כ מנגד למשז״ל במסכת עירובין שלוד גרס כן במה שהיה מסגר מתנותיו לעירא היאירי · ושתי קושיות אלו פתרלות זו את זו כמו שתרא׳ בסמוך בס״ד ועוד צורך המשל בזה למה והתייחסותו בנמשל בת״ש שהוא נתלה תחילה · ונראה כי לולי חטא אדם הראשון לא באו הרעבונות האלו ולז״א עשר׳ רעבון באו לעולם רוצה לומר נגזרו ובאו ונהיו מצד העון של אדם אלא שבכל דור ודור כשיהיה בו איזה

במעשיהם מידי שנה בשנה ולא בדקו כן בשנה הראשונה והוא לפי שישראל היו עולים לרגלי׳ ולא יתברר על תום השנה שמי שלא עלה ברגל ראשון יעל׳ ברגל שני או בשלישי בהכרח ובתו׳ הבדיקה הא׳ בשנה תמימה וכן בשניה אבל בשלישי׳ אפשר שנזדרזו בה בעליה ראשונה מהשנה ההי׳ לבדוק על שפיכות דמים לשתי סיבות האחת מפני זלעפות רעב כבד והשניה להיות הבדיקה על שפיכות קלה מהשתי ראשונות כי הע״א יעבדו בסתר וכן ג״ע אבל כן שפיכות דמים וזה יורה לשון אומרו יצאו בדקו ולא מצאו מה שלא אמר לשון יצאו לא בראשונה ולא בשניה ולז״א דוד אין הדבר תלוי אלא בי מיד ויבקש דוד את פני ה׳ בתפילה כפשוטו של מקרא אמנם בגמרא הנז״ל פי׳ ויבקש באורים ותומים מגזירה שוה דאתיא פני פני כנז״ל ודייק טפי לשון הכתוב ויבקש דוד את פני ה׳ שלא אמר ויתפלל דוד אל ה׳ או ויחל דוד את פני ה׳ · ובמ״ש אל שאול ואל בית הדמים במסכת יבמות אמרו אל שאול שלא נספד כהלכה ואל בית הדמים שהמית את הגבעונים וכי היכן מצינו בשאול שהמית את הגבעונים אלא מתוך שהרג נוב עיר הכהנים שהיו מספקים להם מים ומזון מעלה עליו הכתוב כאילו הרגן קא תבע על שאול שלא נספד כהלכה וקתבע על המית את הגבעונים אין דאמר ריש לקיש מאי דכתיב בקשו את ה׳ כל ענוי הארץ אשר משפטו פעלו באשר משפטו שם פעלו ע״כ ודקדקו אומרו אל אל שמורה שבא הרעב על שני ענייניה אל שאול שלא

ולא דרכא למספדיה נתינים נקרינהו ונפייסנהו ע"כ שזו טענה למה לא תקן ענין ההספד שלא נספד כהלכה דלאו אורח ארעא שמורה שעדיין לא בא אל המנוחה וזה אינו שהרי עברו תריסר ירחי שתא ובא אל המנוחה ואם כן מה תועלת יש בהספד דבתוך ירחי שתא נכון להספיד כמו שאמרו בגמרא אחים לי הספדלי דהתם קאימנא והספדא יקרא דשכבי הוא כמוסב' בגמרא גבי אל תספדוהו מכנשי ומעין לו וכיון שעברו תריסר ירחי שתא שהרי היה זה כמו שלשים שנה או ל"ז שנה שמת שאול אם כן ההספד מעוות לא יוכל לתקון וחסרון לא יוכל להמנות וכמ"ש והגבעוני' לא מבני ישראל המה אמרו חז"ל שם במסכת יבמות פייסינהו ולא אתפייסו אמרו שלשה סימנים יש באומה זו רחמנים וביישנים וגומלי חסדים רחמנים ונתן לך רחמים ורחמך ביישנים בעבור תהיה יראתו על פניכם גומלי חסדים כי ידעתיו למען כו' כל מי שיש בו שלשה סימנים אלו ראוי לידבק באומה זו הה"ד והגבעונים לא מבני ישראל המה ע"כ: ולע"ד ראשונה אומרו בתחילה שלשה סימנים יש באומה זו רחמני' כו' והדר מפרש להו חדא חדא והי"ל לג' סימני' באומ' זו רחמנים ונתן לך רחמים ורחמך ביישני' וכו' ומהיכא יליף רחמים מקרא דונתן לך רחמים ונרא' הכוונה כי הגבעונים האלה לא היה בהם שום אחד מאלו השלשה סימנים שהרי כיון שפייסם המלך דוד ולא נתפייסו ממנו אם כן אינם ביישנים ואינם רחמנים כיון שאמרו אין לנו לא כסף ולא זהב אלא נפשות ואינם גומלי חסדים כיון שעכבו פורענות הרעב על ישראל ימי מספר עוד עד העשו' דין בבני שאול והיינו דקאמר בגמרא פייסינהו ולא מפייסו אמר שלשה סימנים באומה זו וכו' שכיון שפייסינהו ולא קבלו פיוס על כן גזר עליה'. וכשתדקדק תמצא שהשלשה מקושרים זה בזה שביישנים ורחמנים וגומלי חסדים אחוזים זה בזה שהביישן גומל חסדים בגופו וממונו מהבושה והגומל חסדים רחמן והרחמן גומל חסדי' הוא הן אמת שהרחמן לא יוכרח להיות גומל חסדים ולא שניהם מוכרחים להיות ביישנים שלזה קבלו מניין השלשה אבל סוף סוף להיותם מתייחסים זה בזה כאמור לזה אמר בתחילה שלשה סימני' באומה זו לומר שהם מתייחסים וקשורים זה בזה ולכך תנ' שתם בתחילה ואחר כך מפרש א' לאחד רחמני' ונתן לך רחמים רוצה לומר ונתן לך מידת רחמים שתרחם אתה על אחרים ואחר כך ורחמך אמנם הגבעונים שאין בהם גם אחד אין ראוי להדבק בישראל ולזה גזר עליהם וזהו שאמר והגבעונים לא מבני ישראל המה רוצה לומר לפי לא ממידות וסימני בני ישראל המה שאפי' סימן אחד אין להם לא רחמנים ולא ביישנים ולא גומלי חסדים ולכך לא קבלו דברי המלך ופיוסו ע"כ ולפי זה בפסוק ספר הענין בכלל שהמלך קרא לגבעוני' ויאמר אליהם דברי פיוס והגבעונים לא רצו לקבל הפיוס שהגבעונים לא מבני ישראל המה וכו' ואחר כך מפרש הענין ויאמר דוד אל הגבעונים מה אעשה וכו' וכן אמרו בפירוש במ"ר פ' נשא והגבעונים לא מבני ישראל שאמרו שם ואלו אין בהם אחד מאלה מיד עמד ורחקן הה"ד והגבעוני' לא מבני ישראל המה אין ראויים להתערב עמם אף על פי שגרים הם לא עמדו אבותיהם על הר סיני כי על שם כנעניים מתחשבים הה"ד כי אם מית' האמורי מה כתיב בהם לא תתחתן בם אף אלו במותן אין ראויין להדבק בישראל עד כאן ומתוך זה המאמר יובן בפסוק שני הבנות האחד והגבעונים לא מבני ישראל המה ראויים להיות כיון שהם אכזריים ועזים או פירוש והגבעונים לא מבני ישראל המה עוד היום הם כאמורים וזה שאמר לא מבני ישראל המה המה דייקא לומר עוד היום אחר שנתגיירו או יהיה פירוש המה דווקא לא שבני ישראל אבל שאר גרי צדק מישראל יחשבו ובמ"ר פרשת נשא עלה קמ"ט ויקרא המלך לגבעונים ויאמר אליהם והגבעונים וכו' מהו שאמר הכתוב והגבעונים לא מבני ישראל המה וכי מה ענין זה אצל זה אלא כך אמר הכתוב לפי שקרא דוד לגבעוני' ואמר אליהם מה שאמר ולא קבלו ממנו ולכך והגבעונים לא מבני ישראל המה שעמד דוד ורחקן שלא יבואו בקהל וזוהי ששנינו שהנתינים אסורי' לבא בקהל באותה שעה אמר דוד שלש מתנות נתן הקב"ה לישראל רחמנים וביישנים וגומלי חסדים רחמנים דכתי' ונתן לך רחמי' ורחמך ביישנים דכתיב ובעבור תהיה יראתו על פניכם לבלתי תחטאו זה סימן לביישן שאינו חוטא וכל מי שאין לו בושת פנים דבר בריא שלא עמדו אבותיו על הר סיני גומלי חסדי' מניין דכתיב למען אשר יצוה את בניו ואת ביתו אחריו וגו' ושמר ה' אלהיך לך את הברית ואת החסד וכו' ואלו אין בהם אחד משלה מיד עמד וריחקן הה"ד והגבעוני' לא מבני ישראל המה אין ראויים לא להתערב עמם אף על פי שגרים הם לא עמדו אבותיהם על הר סיני כי על שם כנעניים מתחשבים הה"ד כי מיותר האמורי מה כתוב בהם לא תתחתן בם אף אלו כמותם אין ראויים להדבק בישראל עד כאן:

ולע"ד לדקדק בו ראשונה אריכות הלשון שאומר וזהו שאמר הכתוב והגבעונים וכו' כי מה ענין זה אצל זה ונראה שמתחילה מקשה שאין הבנה למאמר והגבעונים וכו' ואחר כן מקשה שאין יחס לענינים זה אצל זה ועוד קשה אומרו שלש מתנות טובות נתן הקדוש ברוך הוא לישראל רחמנים וכו' כי שלימות המידות של עבודה ויראת ה' לא יתכן בהם שיתנם הקב"ה כי הכל בידי שמים חוץ מיראת שמים ואם כן איך אמר שלש מתנות טובות נתן הקדוש ברוך הוא לישראל רחמנים וכו' ועוד למה שינה שבחלוקת גומלי חסדים אמר גם גומלי חסדים מניין וגבי רחמנים ביישנים לא אמר מניין ומהו שמביא פסוק ושמר ה' אלהיך לך את הברית ואת החסד וכו' שנראה שאין בו צורך ועוד אומרו לא עמדו אבותיהם על הר סיני כי ידוע הוא כיון שגרים הם:

ונראה שהוקשה להם ז"ל בפסוק והגבעונים לא מבני ישראל המה פשיטא מאי קמ"ל גם תיב' המה מיותרת די שיאמר והגבעונים לא מבני ישראל וכל זה נכלל במה שאמר מהו שאמ' הכתוב והגבעונים לא מבני ישראל המה ועוד הוקשה לו קושיא ג' התייחסות הדברים זה אצל זה וזה שאמר וכו' מה ענין זה אצל זה כי מה ענין והגבעונים וכו' אצל ויקרא המלך לגבעונים ויאמ' אליהם ומשיב לכל זה באומרו אלא כך אמר הכתוב לפי שקרא המלך לגבעונים ואמר להם מהפיוסים מה שאמר להם והם חזקו פניהם מסלע ולא קבלו ממנו לכך והגבעונים לא מבני ישראל המה רוצ' לומר רחקם מלבא בקהל כדמסיק שעמד ורחקן וכו' וזהו לא מבני ישראל ראויים להיות בתוך קהל לא ראוי להרחיקם ולהבין תיבת המה ההי' אומרו באותה שעה אמר דוד שלש מתנות וכו' כדמסי' ואלו אין בהם אחד משלה מיד עמד ורחקן הה"ד והגבעונים לא מבני ישראל המה אין ראוי' להתערב עמם וכו' שבזה מדוקדק תיבת המה רוצה לומר אין המה מצד מדותיהם ראויים להיות מבני ישרא' להתערב עם ישראל אם כן מאמר והגבעונים וכו' כוון לומר בו סיבה ומסובב סיבה לפי שאין בהם מידות נכונות שבישראל רחמנים ביישנים גומלי חסדים אם כן ראוי למסובב והוא ההרחקה להרחיקם מישראל שלא יהיו אלא מיתר האמורי שנאמר בהם לא תתחתן בם ואמר שלש מידות טובות נתן הקדוש ברוך הוא לישראל היינו שהקב"ה עשה באופן שיהיו ישראל רחמנים שעבדם במצרים בעבודה קשה וכו' כדי שירחמו אלו על אלו וזה היה סיבה לגאלה וכן תמיד נותן להם ומכין להם עני הגון לרחם עליו כדי לסבב רחמים על ישראל וזהו שאמר ונתן לך רחמים כדפרישי' לעיל שתרחם אתה על האלת ועל ידי כן ורחמך הוא יתברך ירחם עליך וכן גבי ביישנים הביא הקב"ה כל אותם הקולות וברקים בעת מתן תורה לבעבו' תהיה יראתו על פניכם לבלתי תחטאו ולהיות דבר פשוט שכל דורות ישראל אשר עתידים לבא כמאלו שם במעמד הנכבד והנורא אם כן בידוע שקבלו כולם התפעלות הקולות הקדושים ההם הפועלים התפעלות הנפשות הנמצאים כול' שם דור ודור שיו לבלתי יחטאו וזהו שאמ וכל מי שאין לו בושת פני' דבר בריא שלא עמדו אבותיו על הר סיני שאלו עמדו היו מקבלים הבושה והענוה להם ולבניהם אחריהם ולהיות ראית אלה בשתי חלוקות ברורות לא הוצרך לומ' מניין דזיל קרי בי רב הוא ונתן לך רחמים וכו' ובעבור תהי' יראתו על פניכם וכו' אמנם בחלוקות גומלי חסדים הוצרך לברר איך הקב"ה נתן להם להיותם גומלי חסדים לזה מביא פסוק כי ידעתיו וכו' שפס ברר שישראל ישמרו דרך ה' לעשות צדקה ומשפט וזה נקרא גמילות חסדים שעושה האדם בגופו ועמל לתווך שלום בין אדם לחבירו בעשיתו צדקה ומשפט זו ביצוע וזהו מאת השם יתברך שהדריכם בזה וזהו הענין שרמז באומרו ושמרו דרך ה' לעשות כו' כלומר הקב"ה הדריכם במידה זו והם ישמרוה ויקיימוה ולפי שאין ראיה זו ברורה לכך הוכרח להביא עוד פסוק ושמר ה' אלהיך לך את הברית ואת החסד שינצרך ה' אלהיך על החסד זו גמילות חסדים וזהו אומרו גומל חסדים מנין וכו' לפי שאין ראייתו ברורות אלא דרך אסמכת' במה שאמר דרך ה' לעשות צדקה ומשפט וכתיב ושמר ה' אלהיך לך את הברית ואת החסד וכו' ובאומרו אין אלו ראויים להתערב עמם אף על פי שגרים הם לא עמדו אבותיהם על הר סיני שלא שנשמת הגר צדק נעשקה כמו שאמרו בס"ה בפסוק והנה דמעת העשוקים וכו' לא כוון שהגבעוני' לא עמדו אבותיהם על הר סיני ואם כן הבנת הפסוק של והגבעונים לא מבני ישראל המה אין מקרא יוצא מידי פשוטו שבא ללמדנו שלא מבני ישראל המה כשאר גרים שהם מבני ישראל מפאת נפשם שעמדה על הר סיני אם כן גירי הצדק מבני ישראל המה אבל הגבעונים לא מבני ישראל המה אפי' בבחינת נפשם וזהו אומרו המה: עוד לא"ל במ"ר כתוב אחד אומר ויאמר איש ישראל אל החוי וכאן קרי ליה האמורי אלא מן האמורי הוא ולמה קורא אותם חוי על שעשו מעשה חוי מעשה נחש אמר יודע אני שאמר להם הקב"ה כי ביום אכלך ממנו מות תמות אלא הריני הולך ומרמה בהם והם אוכלים ונענשים ואני יורש את הארץ לעצמי כך עשו הגבעונים אמרו יודעים אנו שאמר הקב"ה לישראל כי החרם תחרימם וכו' לא תכרות להם ברית וכו' אלא הרי אנו הולכים ומרמים בהם והם כורתים אתנו ברית מה נפשך יהרגו אותנו יעברו על השבועה יקיימו אותנו עוברים על התורה בין כך ובין כך נענשים ואנו יורשים את הארץ לעצמנו לפיכך כשראה יהושע כן אמר למה רמיתם אותנו א"ל יהושע אתם עשיתם מעשה נחש לפיכך תטלו שכרו של נחש אמר רבי אלעזר הרבן כנחש דכתיב ועתה ארורים אתם כמו שכתוב בנחש ארור אתה מכל הבהמה מהו ובני ישראל נשבעו להם אמר דוד בעת שבני ישראל נשבעו להם תלו הדבר בי שאם אחפוץ לרחקן ולקרבן הרשות בידי הריני מרחקן ומנין שתלו הדבר בדוד שנאמר ויתנם יהושע ביום ההוא חוטבי עצים ושואבי מים אמר רבי אמי בשם ר' יהושע בן לוי אחר שאמר לעדה ולמזבח ה' מה צורך לומ' אל המקום אשר יבחר אלא תלאו יהושע בדוד אמר אני איני מקרבן ולא מרחקן אלא מי שהוא עתי' לבנות בית הבחירה אם ראה דעתו לקרב יקרב לרחק ירחק וכיון שבא דוד וראה שהיו אכזריים רחקן אף עזרא רחקם דכתיב והנתינים יושבים בעופל וכו' אף לעתיד לבא הקב"ה מרחקן שנאמר והעובד העיר יעבדוהו מכל שבטי ישראל יעבדוהו מכל שבטי ישראל ויבקש שאול להכותם אף על פי שלא הכם נתאכזרו עליו ללמדך שלא על חינם רחקם דוד בקנאתו לבני ישראל ויהודה ואף על פי שלא כעס עליהם אלא בשביל הכהנים שהיה לו על ישראל ויהודה ולא עשה בשביל שנאה שהיה שונאם ולא ריחמו על בניו מה היא הקללה שלא היו מגלין לו כיון דוה היה מתחבא ע"ב:

ולע"ד לדקדק היכי קאמר מה נפשך וכו' ומסיק בין כך ובין כך נענשים ואנו יורשים את הארץ לעצמינו דבשלמא אם יקיימו את השבועה יענשו ישראל על שעברו על לא תכרות להם ברית וירשו הגבעונים הארץ אבל אם יהרגום איך ירשו הארץ והם הרי נהרגו ועוד קשה הגמרו מהו ובני ישראל נשבעו להם כי למאי דמשני אמר דוד בעת שבני ישראל נשבעו להם תלו הדבר בי וכו' כי זה לא היה בעת שנשבעו כי אם בעת שנודע רמאותן וכמו שנראה ברור מהכתובי' למעל' ואם כן היכי תולה הכתוב בזה שנשבעו להם בני ישראל ענין זה שיעשה דוד מה שיחפוץ לרחק או לקרב ומהו אומרו ויבקש שאול להכות' אף על פי שלא הכם וכו' וכן בקנאתו וכו' מה היא כוונת המאמר בזה ונראה כי קראם למעלה ביהושע חוי ע"ש פעולתם כנחש וכאן קראם בשם האמורי ואמר מיתר האמורי אבין בו ענין נכון מאד דהיה לו לומר מן האמורי אבל רמז למה שאמר בין כך ובין כך נענשים ואנו יורשים את הארץ לעצמינו דלפי זה חשבו שהם ישארו ויהיו יתר פליטה מכל האמורי ושיותירו הם וישראל יאבדו אם ושלום ממה נפשך וכו' וזהו שאמר מיתר האמורי ולהיות שלא באו כל אנשי גבעון אלא מקצתם היו באותה ערמה ומרמה על כן אמרו אם הורגים אותנו יעברו על השבועה ויהיו נענשים ואנו יורשים וכו' ר"ל בני גבעון הנשארים ירשו את הארץ וזה הבין בעל המאמר אומרו למה רמיתם אותנו שלא שאל כלום כי מפחד ורעדה כן יאחרימום עמו כן אבל השאלה היא למה עשיתם כן ברמאותם למות אותנו כמו הנחש הקדמוני לאדם ועתה ארורים אתם כמוהו שנאמר בו ארור אתה וזהו שאמר לפיכך כשראה יהושע כן רוצה לומר הרמאו' של מה נפשך הנזכר אז אמ' להם רמיתם אותנו אמר להם יהושע אתם עשיתם מעשה נחש לפיכך תטלו שכרו של נחש וכו' והקשה ומהו ובני ישראל נשבעו להם מה לו להזכיר כאן זה והיא אדרבה טענה סותרת מה שבקש שאול להרגם שכיון שנשבע שלא להרגם היאך יבקש שאול להכותם ועוד שנשיאי העדה נשבעו להם ואם כן היכי קאמר ובני ישראל נשבעו להם וכו' דמשמע על כלל עדת ישראל ומהו בקנאתו ליהודה וישראל שאם קנא על שרמו אותם מספיק שיאמר בקנאתו על ישרא' ולכל זה הכריחו לפרש שבעת שידעו שהיו מגבעון ויתנם יהושע חוטבי עצים ושואבי מים לעדה וקיימו היהודים כלל בני ישראל מה שנשבעו הנשיאים ותלו הדבר בדוד כדיליף בעל המאמר מאומרו אל המקום אשר יבחר דהיינו דוד שבוא הבוחר במקום הקדוש למקדש כמו שמזכיר במאמר אשר בזה מובן אומרו ובני ישראל נשבעו להם דהיינו נתינת טוב טעם לרחוק שאמ' דוד והגבעוני' לא מבני ישראל המה אלא רחוקים ובי תלוי שהרי כן היה התנאי בעת אשר נשבעו להם בני ישרא' דהיינו בעת שגזר ויתנם יהושע חוטבי עצים ושואבי מים שאז הרי הוא כאילו בני ישראל נשבעו אליהם כיון שקבלו עליהם שבועת הנשיאים באופן שלו הוכח שלא היה הדין כריחוק ראוי לקיים דבריו של דוד שהרי תנאי יהושע היה כן שבידו של דוד ויהיה תלוי הדבר כל שכן שהדבר ראוי ומחוייב מצד עצמו שהרי הם אכזריים שעם היות ששאול לא הכה בפועל אלא ביקש בעצמה הוא שבקש זהו שאמר ויבקש שאול להכותם הוא בא ללמדך שלא חינם רחקם דוד אלא על אכזריותם עם מי שלא הכם אלא על שבקש להכותם זאת ועוד שאפי' אותו הביקוש לא היה בשביל שנאה שהיה לו עמהם כי אם בקנאתו לבני ישראל ויהודה שהיו אלו חכמים דוד וכיון שלא היה עונה שאול זה מצד שנאה שהיה לו עמהם אם כן לא היה להם לגבעונים עתה להתאכזר ג"כ עם שאול ונתאכזרו לכך רחקם דוד ואגב אורחיה מודיע שהג' היות דוד מחוייב להוכיח את הגבעוני' לבלתי רחקם כיון שהיו מכסי' משאול היכן דוד עם כל זה מצדקותו של דוד שלא נשא להם פנים אלא בשראה אותם אכזרים על שאול ובניו ואף על פי ששאול שאם ויבקש להכותם בקנאתו לבני ישרא' ויהודה לרמוז על דוד שבא מיהודה עם כל זה לא נשא אליהם פנים דוד אבל רחקם כמחוייב מאכזריותם ובילקוט אמר רב הונא בר אבא כתיבי' דוד גזר עליהם שנאמר ויקרא המלך לגבעוני' והגבעונים לא מבני ישראל המה נתינים משה גזר עליהם דכתיב מחוטב עצך ומי' משה גזר עליהם להוא דרא ואתי יהושע גזר עליהם דכתיב ויתנם יהושע חוטבי עצים ושואבי מים וכו' יהושע גזר עליהם בזמן שבית המקדש קיים דוד גזר עליהם בזמן שאין בית המקדש קיים עד כאן ועיין רש"י זכרו לברכה והר"לב"ג ז"ל ומהרי"א ז"ל ויאמר אליהם וכו' דברי פיוס והם דברי ברש"י זכרו לברכ' אבל היה הפתוי שימחלו להם על מה שלא מיחו ביד שאול שלא יהרגם כדי שירח' ה' על הארץ והם לא רחמו כי הגבעונים לא מבני ישראל שלא רחמו עליהם שאינם מזרע יעקב אבל היו אויביהם מלדה ומבטן ואפשר עוד שלפי שנזכר בספורים האלה נתינים וכנעניים והדומים והיו כולם ישראלים אלא שנתגוררו במקומות האלה ונקראו על שמם על כן הודיע בגבעונים האלה שאינם מזה הסוג אבל הם אינם מבני ישראל ולא נקראו גבעונים על שם שסכנו שם כי אם לפי שאינם מבני ישראל אלא מיתר האמורי שנשארו ובני ישראל נשבעו להם ועם כל זה הרגם ולא היה תכליתו לעבודת השם יתברך כי אם בקנאתו לישראל ויהודה כנזכר לעיל לחכמינו זכרם לברכה לפי שהיו עומדין לו והיכן דוד עומד עד כאן: ועל"ד ויקרא המלך לגבעונים ויאמר אליהם והאמירה היא דעו שאם לא תקבלו פיוס ארחיק אתכם מעדת ישראל כי אין ראוי להתערב עמהם כי הם הרחמנים זהו שאמר הכתוב ויאמר אליהם והגבעונים לא מבני ישראל המה וכו' ולפי זה לא מבני ישרא' המה המה דייקא רוצה לומר אין המה ראויים להיות נקראים מקהל עדת בני ישרא' ויאמר אליהם וכו' שמאל דוחה ואחר כך ויאמר דוד אל הגבעונים מה אעשה וכו' לשון פיוס שאין מקרבת או יהיה פירוש והגבעונים לא מבני ישראל המה דוקא אבל שאר גירי הצדק מבני ישראל הם כנזכר לעיל שעמדו אבותיהם על הר סיני או אמר המה רוצה לומר עוד היום שנתגיירו בגיותם הם ולא הם מבני ישראל כי מפני הפחד נתגיירו וכגירי אריות המה ולא גירי אמת ולא מחשובי האמורי כי אם מהגרועי' שבהם שהרי להולשת' בלא בערמ' אם כן נשארו קראם מהגרוע' ומישראל לא זכו להמנות זהו שאמר כי אם מיתר האמורי מיתר הפליטה ומהגרועים שבאמורי:

ויאמר דוד אל הגבעונים חז"ל אמרו במ"ר פרשת נשא עלה קמ"ט ויאמר דוד מה אעשה לכם ובמה אכפר אמר להם מה הנייה להוי לכון אם תקטלון מבית שאול נכסא אלא אמרו לי מה תקנה אעשה לכם שאתם מתפייסין וכמה כסף וזהב אתן לכם כופר נפשכם ובמה אכפר כמה דתימא אם כופר יושת עליו ונתן פדיון נפשו כדי שיפסוק הרעב הה"ד וברכו את נחלת ה' כמה דתימא ויברך יעקב את פרעה שברכו שיכלה הרעב ע"כ: ורש"י ז"ל וברכו את נחלת ה' התפללו עליהם עד כאן: ולע"ד בכפל מה אעשה כו' ובמה אכפר אמר זה העון של שאול הוא בין אדם לחבירו וגם בינו למקום שהקב"ה צוה על שפיכות דמים והיה גם כן מעניין מעל השבועה אשר נשבעו להם ישראל זהו שאמר מה אעשה לכם לפיים תחילה מה שבין שאול וביניכם שהדבר תלוי ברצות אתכם ז"ש מה אעשה לכם שכל אשר תאמרו אעשה לכם ואחר כך צריך אני לרצות במה אכפר את פני ה' במה שבינו למקום ז"ש ובמה אכפר וברכו את נחלת ה' היא ארץ ישראל אשר ארדה ה' על שקבלה דמי הגבעונים אשר שופך בה וברכו את נחלתה על אחוזת קרקע עולם שתיסר מארירה על אשר קבלה דמיכם מעין מה שנתקללה גבי קין ז"ש וברכו את נחלת ה' או יר' נחלת ה' ישראל עבדי ה' ונחלתו:

ויאמרו לו הגבעונים במ"ר עלה קמ"ט הדיאו רז"ל ויאמרו לו הגבעונים אין לנו כסף וזהב עם שאול ועם ביתו לי כתיב לנו קרי למה כן אמר להם דוד מה הנייה לכון דאינון מתקטלין שבו לכון כסף וזהב אמרו אין אנו מבקשים כסף וזהב עם שאול ועם ביתו לא היה לנו חייב ממון שממון נטול ממנו אלא נפשות חייב לו ונפשות אנו מבקשים אמר דוד דילמא דאינון בהדין פלגין מן פלגין נסב כל חד וחד מנהון והי' מפייס ליה קבל גרמיה והוה א"ל מה הנייה לך ואינון מתקטלין סב לך ממון והוה אומר לי' אין לי כסף וזהב עם שאול ועם ביתו ואין לנו לאחר עם אחרים אלא עליו שעבדיו לא רצו לשלוח יד בכהנים ולא בנו שני' ולא אבו עבדי המלך לשלוח את ידם לפגוע בכהני ה' הוי ואין לנו איש להמית בישראל כיון שראה דוד שלא קבלו ממנו אמר להם מה אתם אומרים אני עושה לכם אם נפשות אתם מבקשים אני אעשה הה"ד מה אתם אומרים אעשה לכם עכ"ל וכן הביא רש"י ז"ל ע"ש וכן הרד"ק ז"ל ומהרי"א ז"ל אין לנו להמית איש בישראל

אבל

יתן לנו שבעה אנשים מבניו · אמר דוד שלשה סימנין יש באומה זו ישראל רחמנים וביישנים וגומלי חסדים רחמנים דכתיב ונתן לך רחמים וגו' ביישנים דכתיב למען תהיה יראתו על פניכם לבלתי תחטאו גומלי חסדים דכתיב כי ידעתיו למען אשר יצוה וגומר כל שיש בו שלשה סימנים הללו ראוי לקרבן וכל שאין בו ג' סימנים הללו אין ראוי לידבק באומה זו מיד גזר עליהם שלא יבואו בקהל שנאמר והגבעונים לא מבני ישראל המה ואע"פי שיהושע גזר עליהם שלא לבא בקהל יהושע לא גזר עליהם אלא כל זמן שבית המקדש קיים כמו שאומר לבית אלהים בא דוד וגזר עליהם לעולם כמו שכתוב בספר עזרא כי הנתינים היו מתאחרים וקראם נתינים לפי שנתנו לעבודה ולא לבא בקהל וכן כתוב ומן הנתינים שנתן דוד והשרים לעבודת הלוים : ויקח שלשה בני רצפה בת איה · מאי שנא הני אמר רב הונא שהעבירום לפני הארון כל שהארון קולטו למיתה ולא כתי' ויחמול המלך על מפיבשת שלא העבירו לפני הארון וכי משוא פנים יש בדבר אלא שבקש רחמים שלא יקלטנו הארון והא כתיב ולא יומתו אבות על בנים ובנים לא יומתו על אבות ולמה המיתו הבנים בעון שאול אמר רבי יוחנן מוטב שתעקר פרשה אחת מן התורה ולא יתחלל שם שמים בפרהסיא כלום' שנשבעו להם נשיאי העדה בימי יהושע : עד נתך מים עליהם והא כתיב לא תלין נבלתו על העץ אמר ר' יוחנן מוטב שתעקר פרשה אחת מן התורה ויתקדש שם שמים בפרהסיא שהיו עוברין ושבין אומרי' מה טיבן של אלו בני מלכים הם מה עשו פשטו ידיהם בגרים גרורים מה היו אומרי' אין לך אומה ראויה להדבק בה אלא זו מיד נתוספו על ישראל מאה וחמשים אלף דכתיב ויהי לשלמה ~~שבעים~~ אלף נושא סבל ושמונים אלף חוצב בהר וכתיב ויספור שלמה כל האנשים הגרים ויהיו מאה וחמשים אלף גרים ואמרו גדול קדוש השם מחלול השם בחלול השם כתיב לא תלין נבלתו על עץ ובקדוש השם כתיב ויהיו תלויים מתחלת קציר עד נתך מים עליהם מלמד שהיו תלוים מי"ו בניסן עד י"ז במרחשון ועוד אמרו למה בקשו ממנו שבעה אנשים הרגו מהגבעונים עם הכהנים שני חוטבי עצים ושני שואבי מים ושמש וחזן וסופר · ולפי פשט הפסוקים נראה כי לא נאמר דבר הגבעונים על נוב עיר הכהנים שהרגם שאול בכלל הכהנים שהרי אמרו האיש אשר כלנו ואשר דמה לנו נראה כי להם לבדם כלה ודמה ועוד שאמר בקנאותו לבית ישראל ויהודה שגזר שלא יהיו הגבעונים חוטב עצים ושואבי מים לבית יי' כי אמר מוטב שהיו מישראל שמשים לפני יי' ועוד מפני שרמו את ישראל וגנבו את דעתם ובטעו' נשבעו להם נשיאי העדה וקנא שאול בדבר זה והרג מהם וגירש מהם הנשארים שלא ישבו בארץ ישראל וזהו שאמר נשמדנו מהתיצב בכל גבול ישראל ואע"פי שנראה כי לכוונה טובה עשה זה שאול נענש על המעשה הזה כי יהושע נביא יי' נתנם להיות חוטבי עצים ושואבי מים לבית יי' וכדי לקיים השבועה שנשבעו להם לא רצה להרגם אע"פי שבטעו' נשבעו להם כדי שלא יהיה בדבר חלול יי' כי יאמרו השומעי' הנה נשבעו להחיותם ואחר כך הרגום אין שבועת יי' חשובה בעיניהם ויהיה כדבר חלול השם וכל שכן בימי שאול שהרי כמה דורות היה להם שנשתקעו בישראל שהיה בהריגתם חלול השם גדול ושאול לא חשש לחלול השם על השבועה לפיכך נענש זרעו בדבר זה ואם תאמר מפני מה נענש זרעו במה שחטא הוא יתכן כי אלו הבנים היו מההורגים הגבעונים גם יתכן כי לא היו אלה השבעה מההורגים שהרי קטנים היו אז כי שאול לא מלך אלא שתי שנים ומירב נתנה לעדריאל לאשה מעת נתתה לדוד ואם נאמר כי קודם מלכות שאול נתנה לעדריאל וחשב שאול להכריחו לגרשה לתתה לדוד זה רחוק אבל זה העונש לא היה מידי אדם כי בשאמר הכתוב לא יומתו אבות על בנים ובנים לא יומתו על אבות לא אמר אלא במיתה בידי אדם שאין לב"ד לענוש האב על הבן ולא הבן על האב אבל בידי שמים כתיב פוקד עון אבות על בנים וגומר והוא כשהבנים אינם צדיקים כמו שאמרו כשאוחזין מעשה אבותיהם בידיהם וזו המיתה אע"פ שהיתה בידי אדם במצות האל היתה והרי היא כמיתה בידי שמים ומה שאמר ויחמול המלך על מפיבשת כיון שלא בקשו הגבעונים אלא שבעה מבני שאול והיו בהם שבעה זולתי מפיבשת חמל עליו על השבועה אשר היתה בינו ובין יהונתן ולא נתנו בידם ועוד כי נראה לו שהיה טוב מהאחרים ואין ראוי ליפול עליו עונש שאול זה הוא הנראה בעיני בענין הזה : ויאמר אליהם · אמר להם מה רצונם שיעשה להם כמו שאמר מה אעשה לכם והפסיק הענין לפרש מה היה ענין תלונתם ופי' גם כן שהיו ענין תלונתם ופי' גם כן שהיו מיתר האמורי ולא מבני ישראל שימחולו על דמם ואמ' והגבעוני' לא מבני ישראל המה ורז"ל כל שאינו מקבל פיוס אינו מבני ישראל שנ' והגבעונים לא מבני ישראל המה : ויבקש שאול להכותם · פי' והכם וכן להרגו בערמה והרגו לשכב את בית יעקב ושכב : בקנאותו · כבר פירשנוהו : אין לי כסף וזהב · לי כתיב וקרי לנו והענין אחד כי כן דרך המקרא לדבר לשון רבים פעם בלשון כלל פעם לשון פרט · ויש בו דרש שבקש מהם שימחלו דם אחיהם ויתן להם ממון ולא רצו אמר דוד אבקש מכל אחד לבדו שמא הם מתביישין זה מזה לקחת ממון בדבר זה ועשה כן וכל אחד אמר לו אין לי כסף וזהב עם שאול ועם ביתו : יתן לנו · כן כתיב וקרי יתן ושניהם ענין אחד אך כי הכתוב ינתן מבנין נפעל והקרי יתן מבנין הפעל ויש מעט הפרש ביניהם כי פי' הכתוב ינתן אע"פ שלא תתנו אותם הקב"ה יפרע לנו מהם ופי' הקרי יתן שתתנו אותם : והוקענום

ג' פסו' לָכֶם וּבַמָּה אֲכַפֵּר וּבָרְכוּ אֶת־נַחֲלַת יְהוָה: וַיֹּאמְרוּ לוֹ הַגִּבְעֹנִים אֵין־לִי (ידיכם לנו ק') כֶּסֶף וְזָהָב עִם־שָׁאוּל וְעִם־בֵּיתוֹ וְאֵין־לָנוּ אִישׁ לְהָמִית בְּיִשְׂרָאֵל (ב' מרכא) וַיֹּאמֶר מָה־אַתֶּם אֹמְרִים אֶעֱשֶׂה לָכֶם: וַיֹּאמְרוּ אֶל־הַמֶּלֶךְ הָאִישׁ אֲשֶׁר כִּלָּנוּ וַאֲשֶׁר דִּמָּה־לָנוּ נִשְׁמַדְנוּ (ל' ג' ל') מֵהִתְיַצֵּב בְּכָל־גְּבֻל יִשְׂרָאֵל: יֻנְּתַּן־לָנוּ (יתן ו' ק') שִׁבְעָה אֲנָשִׁים מִבָּנָיו וְהוֹקַעֲנוּם

לכון ובמה אתכפר ובריכו ית אחסנת עמא דיי: ואמרו ליה גבעונאי לית אנחנא צריכין למיסב כסף ודהב מן שאול ומן ביתיה ואף לא אנש למקטל בישראל ואמר מה אתון אמרין אעביד לכון: ואמרו למלכא גברא דשיצינא ודחשיב לנא (פ"חס' בליש) אישתיצינא מלמיתב בכל תחום ארעא דישראל: יתיהבון לנא שבעא גברין מבנוהי ונצלובינון

יתן ג' בקריאה וסי' נמסר בסדר שמיני ובסדר פנחס : ז' מלין כתיבן נו"ן יתיר ולא קרינן וסי' ינתן ינתן לנו שבעה אנשים · תתן כי כה אמר יי' אלהים כד הקמח · ופני לב נבון יבקש דעת ופני כסילים · בן ויקח לו רחבעם אשה · מנבת ויצא מן בת ציון כל הדרה · מן המערה ויקם דוד אחרי כן ויצא · מן הסערה ויען יי' את איוב :

רשי

וברכו את נחלת יי' · התפללו עליהם : אין לנו כסף וזהב עם שאול · כי אם נפשות בקש לפייסם בממון ולא רצו אמר שמא הם מתביישין זה מזה הלך ופיים כל אחד ואחד לעצמו ולא נתפייסו לכך כתיב אין לי כסף וזהב וגומר לשון יחיד זו ראיתי בתלמוד ירושלמי : ואין לנו איש להמית · בכל שאר בני ישראל שלא חטאו לנו : ואשר דימה לנו נשמדנו · אשר אמר בלבו שנשמדנו על ידו מהתיצב וגומר שחשב להשמידנו : דמה לנו · חשב עלינו להשמידנו והוקענום

מנחה קטנה

ובמה אכפר וברכו את נחלת ה' ירצה אני מבקש מכם שתתפללו תפילה גמורה ולא שתאמרו בפיכם שתתפללו להם ותעשו זה בשביל כבודי שאין אתם יכולין להשיב פניכם נגדי ועפי' השכלה כבוסם בלב זהו אינו כלום אלא שתכוי' פיכם ולבכם שוה וברכו את נחלת ה' שגם אתם תתפללו עליה כפי' רשי ז"ל :

כגבעת

פי' רבינו ישעיה

אין לנו תביעת כסף וזהב עם בית שאול · כי אם תביעת נפשות : ואין לנו איש להמית בישראל · מקום תמורם הוא להמית איש בישראל : האיש אשר כלנו · שהרג כל עיר נוב שהיו שם הגבעונים · ואשר דמה לנו חישב עלינו מחשבה רעה כמו והיה כאשר דימיתי : נשמדנו מהתיצב בכל גבול ישר' · שגרשם הנותרי' מכל גבול ישראל :

שביעים

כלי יקר

אעפ"י שהיה ראוי להמית מהם על שלא מיחו בידו עכ"ז אין לנו איש להמית בישראל ע"כ :

ולע"דן שהגבעונים טענו שתי טענות האחת שאילו היה להם כסף וזהב עם שאול וביתו היו לוקחים גם כן כסף תמורת כסף אבל מאחר שיש לנו נפשו' עליו היאך נטול כסף וזהב ז"ש אין לנו כסף וזהב עם שאול ועם ביתו והטענה השנית ואין לנו איש להמית בישראל כו' כלומר אם נתפייס בממון יקל הריגתינו בעיני ישר' ויכנו את גתלתינו שיאמרו ממון נפרע תמור' נפשם ז"ש ואין לנו איש להמית בישראל ר"ל אין לנו איש גבעוני לשיומת בישראל כי שאול פלט ולכך צריך לעשות חיזוק כדי שירא מגעת אלינו · והיינו דלא קאמר ואין לנו להמית איש בישראל אלא קאמר ואין לנו איש להמית בישראל · או יאמר זה המעותד מבני שאול להמית בישראל לא תחום עליו ולא תחמול שאין זה מוחזק לנו לאיש להמית בישראל אבל מוחזק אלינו כבהמות נדמה ולא איש ז"ש ואין לנו איש זה שמבית שאול להמית אותו בישראל כדי שתאמר לנו היום יומת איש בישראל שאיכנו איש · או אפשר שאמרו אנו אין לנו כסף וזהב אם כן לא נקח כסף וזהב ואין לנו ג"כ איש זרוע עם גבור'מקוה שכר שילין עלינו ויעזר אותנו לנקום נקמתינו להמית בים'את אשר כלנו כי אנו גרים ומי ישמע לנו להמית בישראל מבני שאול ומביתו·אז א"ל דוד אני האיש ויאמ' מה אתם אומרי' וגו':

ויאמרו אל המלך האיש וכו' במ"ר ויאמר מה אתם אומרים אעשה לכם כיון שאמר להם כן אמרו לו אין אנו מבקשי' לפרוע לו ככל מידתו הוא כלנו וחשב להשמידנו שלא יהא לנו עמידה בכל גבול ישראל אין אנו מבקשים מכל בניו אלא שבעה כנגד השבעה אשר הרג ממנו הה"ד ויאמרו אל המלך האיש אשר כלנו ואשר דמה וכו' אשר כלנו שבעה אותיות הן כנגד שבעה נפשות שהרג מהם עד כאן דרז"ל וצריך לומר שאף על פי שהיו ההרוגים שבעה נפשות לבד אמר אשר כלנו לשון כליה שבהיותו פוטר מים להמית ממנו ילמדו גם כן הרי הוא כאילו כלנו · ועיין רש"י ז"ל והרד"ק ז"ל והמפרשים פירשו נשמדנו מהתייצב בכל גבול ישראל שמלבד מה שהרגם שאול הסכים לגרשם מכל גבול ישראל כן הביא מהרי"א ז"ל והוא ז"ל פירש שאול עשה עמנו שתים רעות האחת ההריגה והשנית שעשה זה בכל עיר ועיר היה רודף אחרינו באופן שלא היינו יכולין לשבת בשום מקום כי בראותם מה שעשו בנוב היו רודפים אחרינו גם כן בכל שאר עירות וז"ש אשר כלנו רעה אחת והב' נשמדנו מהתייצב בכל גבול יש' :

ולע"דן לדקדק אומרו ויאמר אל המלך ובפסוק הקודם לא כן אלא ויאמרו לו הגבעוני' ובפסוק הקודם לא כתב אלא ויאמר דוד וכו' ולא אמר ויאמר המלך כי הכא ובראש הענין ויקרא המלך לגבעונים ומכאן ואילך אומר גם כן ויאמר המלך אני אתן ויחמול המלך ויקח המלך ואחר כך ויוגד לדוד וילך דוד וכו' והיינו יכולין לומר שקול' שעשה הדין היושר כשהיה מחזר לפיים' הפשוטי' מילי ויאמר דוד אל הגבעונים וכו' ויאמרו לו כי זה כהדיוט אמנ' כשאמר מה אתה אומרי' אעשה לכם אז ויאמרו אל המלך כי הכירו שלצדק ימלוך מלך ולזה הזכירו מסם ואילך בלשון מלך והחשיבות בעיני כל העולם בכלל ובפרט בעיני הגבעוני' והנה בתחיל' הענין כאשר ויקרא המלך לגבעונים לפי שעשה בזה דבר מלך שלטון להביא' והבטיחו שיעשה להם דין וזהו ויקרא המלך לגבעונים ויאמר אליהם אוציא משפטכם לאור · והנכון בכל זה שהמלך רומז גם כן אל מלך מלכי המלכים הקב"ה כמו שיוכיח אומרו ינתן לנו שבעה אנשים כדפי' הרד"ק ז"ל שכוונו לומר אעפ"י שאתם לא תתנו ינתן לנו מהקב"ה שהוא יפרע לנו מהם ע"כ ובזה אפשר שאמר ויאמרו אל המלך האיש אשר כלנו שהיה המאמר הזה אל דוד ועיניהם למלך שתם האיש אשר כלנו כו' הפרע נא ממנו ומזרעו שינתן לנו עכ"פ מאת הב"ה כמו שכתב ינתן לנו וזהו ויחמול המלך שהב"ה חמל עליו שקלטו המזבח למפיבושת וזה רמז באו' ויחמול המלך וכן ויקח המלך כו' שנלכדו עפ"י ה' שלא קלטן המזבח ואח"כ כתב ויוגד לדוד · ואמר ואשר דמה לנו כלו' יודעים אנו בעצמנו שאנו הבזויים אבל שאול דמה ונתדמה לנו בבזויות שהרי בתאכזר עלינו עם היותינו גרים ואמר נשמדנו לשון שמד ממש שהיינו משרתים את פני ה' והוא כלנו ורצה שיהיו ישראלים משמשי' במקום שבטל מצוה זו מידינו שהיינו בכוב משמשי' לכהני' ת ומזבחו ז"ש נשמדנו לשון שמד וכנז"ל להרד"ק ז"ל ולמפרשים שאמר שרצה לגרש' מכל גבול ישר' על כן רמזו לשון נשמדנו כלומר נעשינו כליון כיון שמנענו מהתייצב בכל גבול ישראל :

ינתן לנו שבעה כו' במ"ר שבעה אנשים מבניו כנגד שבעה שנהרגו מן הגבעוני' כנז"ל שגרמו בתיבת אשר כלנו שבעה אותיות כנגד שבעה שהרגו מהם כנז"ל והוקענו לה' שהוא כדי להטיב לגרים וידאו כל העולם ויתירא ולא יוסיפו עוד להרע לגרים · בגבעת שאול כדי שידעו שאם למלך לא נשא פנים קל וחומר לזולתו · בחיר ה' מבת קול הוא שאמרה כן שהגבעונים לא יספרו בשבחו עד כאן תורף דברי רבה · ועיין רש"י ז"ל והרלב"ג ז"ל והרד"ק ז"ל ומהרי"א ז"ל ויאמר המלך אני אתן לדקדק מתיבת אני המיותרת שדוד יהיה הנותן בבחירתו ולא יהיו הגבעונים הבוחרים והיה זה כדי לחמול על מפיבושת שהיכו בן שאול אלא בן יהונתן וזהו ויחמול המלך על מפיבושת להיותו בן יהונתן שיהונתן לא היה בהריגת הגבעונים ולפי שסוף יהונתן בן שאול הוא הוצרך לחמלה : ולע"דן לדקדק אומרו יותן לנו כי מה להם בזה היה להם לשאול שיהרגו שבעה אנשים מבניו ויספיק בזה הן אמת שכמו שהוא כלם והשמידם רצו לעשות גם הם הנקמה בידם והוקענום כו' ונדקדק לשון והוקענום דפי"ל ונתלם כיון שהוא לשון תליה · ונראה שהם רצו לעשות באופן שיוסרו כל הרואים ולא יזידון עוד עליהם וזהו יותן לנו שבעה מבניו רצו שלא תהיה התליה הזו כמשפט כתוב בתורה ותלית אותו על עץ לא תלין נבלתו כי קבור תקברנו ביום ההוא כי קללת אלהים תלוי אמנם בנדון זה להוראת שעה ומגדר מילתא לקיים והכבתם את הגר שימסרום בידם כדי שיתלום הם ויניחום תלויים ז"ש יותן לנו שאנו נעשה כרצוננו להוראת שעה והוקענום לה' שיהיו תלויים ימים רבים מוקעים ועומדים ואין בזה וכיוצא טעם כי קללת אלהים תלוי אדרבה כבוד לה' שילדיקו דינו ושיאמרו אין כה' ואין אומה כישראל שאין לפניו משוא פנים ז"ש והוקענום לה' שיהיו מוקעים בגבעת שאול ימים רבי' ובמקומו של השולח יד שהוא שאול · אחר שכתבתי זה האיר השי"ת עיני ומצאתי בילקוט סי' קנ"ה בשם תנחומא והוקענום לה' מלמד שהיו תלויים ועומדים שבעה חדשים ממוצאי י"ט הראשון של פסח עד מוצאי י"ט האחרון של חג עד כאן · ושמחתי כמוצא שלל רב דע"כ מתיבת והוקענו יליף ודייק מלמד כו' דהל"כ ז"ל קרי ביה רב הוא מתחילה קציר שעורים עד ניתך מים עליהם שהוא מניסן עד סוף תשרי א"כ רבותינו דקדקו לשון והוקענום לשון תקוע שעמדו שם זמן רב להוראת שעה כמו שכתוב בסמיך בפסוק ויקח המלך ובפסוק ותקח רצפה וכו' :

ויחמול המלך וכו' במ"ר קמ"ט ויחמול המלך על מפיבושת בן יהונתן על שהיה אדם גדול בתורה נתן עיניו דוד בו להצילו מידם אמר דוד הריני מעבירן לפני המזבח וכל מי שהמזבח קולטו הרי הוא שלו והעבירן לפני המזבח והתפלל עליו והלך המזבח וקלטו הה"ד אקרא לאלהים עליון לאל גומר עלי שהסכים הקב"ה עם דוד עד כאן ובגמרא במסכת סנהדרין אמרו שדוד העבירן לפני הארון וכל שהארון קלטתו היה למיתה ומפיבוש' לא העבירו לפני הארון והקשו משוא פנים יש בדבר ואמרו שהעבירו אבל בקש עליו רחמי' שלא ילקטנו הארון והסכים הקב"ה לתפילתו הה"ד אקרא לאלהים עליון לאל גומר עלי עד כאן ורש"י ז"ל הביא כשיטת הגמרא : ולע"דן לדקדק במדרש רבה הנזכר היכי קאמר שחמל עליו על שהיה אדם גדול בתור' והכתוב אומר טעם זולת זה והוא על שבועת ה' בינותם · ונראה דחז"ל הוקשה להם ראשונ' לשון ויחמול שאין זה נכנס בסוג החמל' כיון שמזכיר על שבועת ה' והכרח לא יוכלל בכלל חמלה זאת ועוד דהיה לו לו' ויחמול המלך על בן יהונתן מפיבוש' כיון שהחמלה והצלה כמשכת ומחויב' מיהונתן ועוד קשה דכיון שהעניין נעשה על פי הארון עד כאן אין כאן עון שבועת ה' שבין אדי

רד"ק

והוקענום · ונתלה אות' כתרגום ונצלובינון ובקשו להם זו המיתה כדי שיראו כל ישראל נקמתם וישמרו ישראל מנגוע בהם עוד : ליי' · להודיע משפטו כי הוא רצה לנקום נקמתינו מהם : בחיר יי' · שהאל בחרו למלך · ובדרש הם לא אמרו בחיר יי' אלא בת קול יצאה ואמרה בחיר יי' כלומר שנתכפרו לו עונותיו : ויחמול המלך · כבר פירשנוהו : את ארמוני · ברי"ש : בני מיכל · בני מירב היו אלא שמיכל גדלה אותם ונקראו על שמה כעניין שנאמר יולד בן לנעמי וכן הוא תרגום בני מירב דרביאת מיכל וכן הוא אומר אשר ילדה לעדריאל ומירב היא שהיתה אשת עדריאל לא מיכל כמו שכתוב על מירב והיא נתנה לעדריאל המחולתי וכן כתוב אלה תולדות אהרן ומשה ולא זכר אלא בני אהרן אלא שמשה גדלם ולמדם כאילו הם תולדותיו : לפני יי' · כי הארון היה שם והורים ותומי' כשנתקבצו דוד וישראל לשאול את יי' על הרעב ולא נפרדו משם עד שקראו לגבעונים ונגמר המעשה : ויפלו שבעתים · ביו"ד כתיב רוצה לומר שתי פעמים שבעה כמו שבעתים יוקם קין ואמר שבעתים לפי שלא נשאר מהם זרע כן נדרש הכתוב ודרש אחר אומר על מפיבשת בן יהונתן שחסר מהם והקרי הוא שבעתם ר"ל הם השבע' כמו ויצאו שלשת' הם השלשה ומה שאומר שנפלו יחד כי יחד הוקעו והנפילה היא המיתה : והם · כתיב וקרי והמה ושניהם א' וכבר כתבתי בזה ובדומיה' כי נוסחאו' נמצאו אחר הגלות והלכו בקריא' אחר הרוב וכן כתיב תחלת קציר שעורים וקרי בתחלת כתיב תלום שם הפלשתים וקרי תלאום שמה פלשתים ושניהם ענין אחד : בראשונים · בימים הראשונים של קציר שעורים כמו שפירש בתחלת קציר שעורים : ותטהו

תרגום

ו' וְנִצְלוֹבִינוּן קֳדָם יְיָ בְּגִבְעָתָא דְשָׁאוּל בְּחִירָא דַיְיָ וַאֲמַר מַלְכָּא אֲנָא אֶתֵּן : וְחָס מַלְכָּא עַל מְפִיבֹשֶׁת בַּר יְהוֹנָתָן בַּר שָׁאוּל עַל שְׁבוּעֲתָא דַיְיָ דְּבֵינֵיהוֹן בֵּין דָּוִד וּבֵין יְהוֹנָתָן בַּר שָׁאוּל : וּנְסֵיב מַלְכָּא יַת תְּרֵין בְּנֵי רִצְפָּה בַּת אַיָּה דִּילֵידַת לְשָׁאוּל יַת אַרְמֹנִי וְיַת מְפִיבֹשֶׁת וְיַת חַמְשַׁת בְּנֵי מֵרַב דְּרַבִּיאַת מִיכַל בַּת שָׁאוּל דִּילֵידַת לְעַדְרִיאֵל בַּר בַּרְזִלַּי דִּמְּחוֹלוֹת : וּמְסָרִינוּן בִּידָא דְגִבְעוֹנָאֵי וּצְלוֹבִינוּן בְּטוּרָא קֳדָם יְיָ וּנְפָלוּ שַׁבְעַתְהוֹן כַּחֲדָא וְאִינוּן אִתְקְטָלוּ בְּיוֹמֵי חֲצָדָא בְּקַדְמָאִין בְּשֵׁרָיוּת חֲצַד סְעוֹרִין : וּנְסֵיבַת רִצְפָּה בַּת אַיָּה

מקרא

ו' וְהוֹקַעֲנוּם לַיהוָה בְּגִבְעַת שָׁאוּל בְּחִיר יְהוָה וַיֹּאמֶר הַמֶּלֶךְ אֲנִי אֶתֵּן : וַיַּחְמֹל הַמֶּלֶךְ עַל־מְפִיבֹשֶׁת בֶּן־יְהוֹנָתָן בֶּן־שָׁאוּל עַל־שְׁבֻעַת יְהוָה אֲשֶׁר בֵּינֹתָם בֵּין דָּוִד וּבֵין יְהוֹנָתָן בֶּן־שָׁאוּל : וַיִּקַּח הַמֶּלֶךְ אֶת־שְׁנֵי בְּנֵי רִצְפָּה בַת־אַיָּה אֲשֶׁר יָלְדָה לְשָׁאוּל אֶת־אַרְמֹנִי וְאֶת־מְפִבֹשֶׁת וְאֶת־חֲמֵשֶׁת בְּנֵי מִיכַל בַּת־שָׁאוּל אֲשֶׁר יָלְדָה לְעַדְרִיאֵל בֶּן־בַּרְזִלַּי הַמְּחֹלָתִי : וַיִּתְּנֵם בְּיַד הַגִּבְעֹנִים וַיֹּקִיעֻם בָּהָר לִפְנֵי יְהוָה וַיִּפְּלוּ שְׁבַעְתָּם יָחַד וְהֵם הֻמְתוּ בִּימֵי קָצִיר בָּרִאשֹׁנִים תְּחִלַּת קְצִיר שְׂעֹרִים : וַתִּקַּח רִצְפָּה בַת־אַיָּה

ג' וחס' · ל' וחס' י"ב חס' בן שאול · ב' וחס' · ל' וחס' · יתיר י' · והמה ק' · בתחלת ק'

רש"י

והוקענום · תלייה : ליי' · לשמו של מקום להודיע משפטו : בחיר יי' · בת קול יצאה ואמרה בחיר יי' : ויחמל המלך · בקש רחמי' שלא יקלטנו ארון שהעביר' לפני ארון כל שהארון קולטו למיתה : בני מיכל בת שאול אשר ילדה לעדריאל · וכי מיכל ילדה והלא מירב ילדה לו אלא מירב ילדה ומיכל גדלה לפי' נקרא על שמה והמגדל יתום ויתומ' בתוך ביתו כאילו ילדו ונקרא על שמו : מתחלת קציר · בימי ניסן : עד

רלב"ג

והוקענום · הו' מענין תליה כי בה יתקע הנפש מהתלה · בזולת מכה וחבורה : ואת חמשת בני מיכל בת שאול אשר ילדה לעדריאל · ידוע כי עדריאל היה בעל מרב אחות מיכל כמו שקדם ולזה הוא מבואר כי לא היו אלו בני מיכל ועוד שהרי אמר במה שקדם ומיכל בת שאול לא היה לה ולד עד יום מותה ולזה הוא מבואר שהרצון בזה שהיא גדלה אותם : ויתנם

מנחה קטנה

בגבעת שאול בחיר ה' · קראוהו בחיר ה' כדי להגדיל עונו כי ע"י שהיה בחיר ה' ונכון שנה שלא טעם טעם חטא היו לו להזהיר ביותר שלא לעשות כזה ואם גם אם היה לו לין ודברים עם אחימלך הכהן על שנתן לדוד לחם וחרב · אנשי העיר מה חטאו ואם מה חטאו וע"כ כיון שהוא דרכל אנשי העיר ולכו על דבר אחימלך גם אנו רוצים להנקם בבניו ובני בניו של אשר כלנו ודברי חז"ל ידועים : שבניו אפי' מקצת בנו דהיינו בני בני : ויפלו שבעתים הי"וד יתירה כלומר שתי שביעיות נפלו שבעה המוקעים והשבעה שלא מתו שע"כ נתרחקו מלבוא בקהל ונתרחקו לעתיד כדאי' במדרש : אתו

פי' רבינו ישעי'

והוקענום לה' · לפני השם : את שני בני רצפה הוא שאמרנו למעלה שהית' פלגש שאול · ואת חמש בני מיכל בת שאול אש' ילד' לעדריאל · פירוש מרב היתה אשת עדריאל ולא מיכל אלא בעבו' שלא היו בנים למיכל היתה מגדלת בתוך ביתה כאלו היו בניה · וכן תרג' יונתן : ויוקיעום בהר לפני ה' · פירוש שעל פי גזיר' המקו' היתה : בימי קציר בראשוני' · פירוש בימים הראשונים של קציר :

מסורה

ג' כתבן תים יתירים יו"ד וסימ' ויפלו שבעתים יחד · מזבחתים · כי התעיתם בנפשתים : בתחלת ו' בקריא' וסימ' והם הומתו בימי קציר תחלת כתיב · ויהי בתחלת שבתם שם · בתחלת עלות הלקש · באו בית לחם בתחלת קציר שערים · בתחלת תחנוניך יצא · ובמלכו' אחשורש בתחלת : ב' מלין תנינא נסיב מן קדמאה וסימ' שם הפלשתים · ושורי אשכללו · וחלופיהן ג' מלין קדמ' נסיב מן תנינא וסי' במסר לעיל סימ' ה' :

כלי יקר

ויהונתן שעל פיה' משפטם · ועוד קשה אומרו על שבועת ה' לשון על בלתי צודק היה לו לומר בעבור שבועת ה' לעומת זה הבריחו ויחמול המלך על מפיבושת מצד מפיבושת עצמו שהיה אדם גדול בתורה וזאת הסיבה גרמה לתת דוד עיניו בו להתפלל עליו לפי"ת נוסף על שבועת ה' אשר בינותם ובזה מדוקדק לשון על שבועת ה' והעניין בעצמו מוכרח כאמור · אמנ' בחילוק המאמרי' האלה אפשר לו' דתרתי איתנהו הארון קולטו למיתה והמזבח קולטו לחיי' שהוא מזבח כפרה ונעש' זה במפיבושת להסיר תלונת משוא פנים בדבר לברר על פי שנים עדים מזבח וארון שהארון לא קלטו והמזבח קלטו · ומהרי"א ז"ל פירש הכתוב כפשוטו שדוד חמל על מפיבושת בטענ' מספקת להיותו בן יהונתן שלא היה לו מגע יד בכהני נוב שאוהב ובעל ברית דוד הוא ואין כאן משוא פני' כי אם האמת והצדק כיון שאביו לא היה לו אפי' רצון בזה · ולע"ד לדקדק בפסוק אומרו בן יהונתן בן שאול כי די בבן יהונתן שבאומרו בן שאול מביא מעשה לסתור לחייב מיתה · ועוד קשה כפל אשר בינותם בין דוד ובין יהונתן ועוד בן שאול מיותר שכבר הזכיר כן בתחילת הפסוק · ונראה לפי שמפיבושת דבר קשה אל דוד בפסוק גם את הכל יקח אחרי אשר בא אדוני בשלום אין תרעומת שלי עליך אלא על מי שהביאך לשלום לזה אמר כי זה מפיבושת היו לו שני אבות שהוא בן יהונתן ומפיבושת עצמו הוא בן שאול בתכונותיו ע"ד מה שפי' בס"ה בפ' פנחס בן אלעזר בן אהרן הכהן שפנחס הוא בן אלעזר והוא גם כן בן אהרן כי נפשות נדב ואביהו נתגלגלו בפנחס וכוונת הכתוב לספר בשבחו של דוד ע"ה שחמל על מפיבושת בן יהונתן עם היותו גם כן בן שאול בתכונותו כמ"ש חז"ל יצתה בת קול ואמרה כנא בר כנא · ובאומרו על שבועת ה' אשר בינותם בין דוד בו' כיון לומר שהוצרך דוד להתפלל אל הש"י שיפטור את מפיבושת ולא פטרו הוא בטענת השבועה לפי שהשבועה לא היתה בפני עדים רק בינות' שלא ידע איש בזה ז"ש ויחמול שהתפלל כנזכר לעיל במדרשים על היות שבועת ה' בינותם ולא בפני עדים ואו' בין דוד ובין יהונתן הוא סיפור הברית אשר כרתו בין דוד ובין יהונתן עם היותו בן שאול שהיה ראוי ליהונתן שירדוף את דוד כמו שאמר לו שאול בן נעות המרדות ועם כל זה לא שת לבו כלל אלא כרת ברית בין דוד ובין יהונתן עם היותו בן שאול אשר מפאה זה ראוי לחמול ביותר מצד השבועה ומצד היותו בן שאול שלא שת לבו לזאת מרוב אהבתו אותו ראוי אם כן שיחמול עליו דוד לחמול על מפיבושת בנו · עוד אפשר לפרש בכפל אשר בינותם ע"ד מה שפי' רש"י ז"ל בפסוק תהי נא אלה בינותינו בינו ובינך האלה אשר בינותינו מזמן אביך בא ונחדש אותה בכריתת ברית שנית עתה ובני ובינך ע"כ כיוצא בזה כאמר כי בתחילה היה ברית בין יהונתן ודוד כדכתיב ויקחהו שאול ביום ההוא וכו' ויכרות יהונתן ודוד ברית וכו' וחדש שנית כריתת ברית פעם שנית והיא ויכרות יהונתן עם בית וכו' ויוסף יהונתן להשביע את דוד וכו' שהנה הברית הזו היא בית יהונתן עם בית דוד כולו כמו שנא' ולא תכרית את חסדך מעם ביתי עד עולם לזה אמר על שבועת ה' אשר בינותם על זאת השנית שהיתה בין שני הבתים בית דוד ובית יהונתן שהיא המתייחסת למה שאמר ויחמול דוד על מפיבושת וכו' על שבועת ה' אשר בינותם היינו בין מפיבושת ודוד בבחינת השבועה אשר בינות' בבחינת הבתים הנז' בשבועה השנית והראשונה אשר בין דוד ובין יהונתן שבעת היה לא נשבעו על בתיהם עד עולם :

ויקח המלך וכו' בגמרא הקשו והא כתיב לא יומתו אבות על בנים ובנים לא יומתו על אבות א"ר חייא בר אבא מוטב שתעק' אות א' מן התורה ולא יתחלל שם שמים בפרהסיא עד כאן וכן הביא הרד"ק ז"ל ע"ש ות"ק סבר דאין זה מיתה בידי שמים ועל כן הנו צריכין לטעם הוראת שעה לקדש ש"ש כנזכ' · וכן מהרי"א ז"ל כהרד"ק ז"ל והרחיב עוד לתת טעם למה במשפט האלהי' יומתו בנים על אבות ובמשפט האנושי כתיב ובנים לא יומתו על אבות · והשיב כי הש"ית רואה ללבב הרשעים שאוחזים מעשה אבותיהם ופוקד עון אבות על חיק בניהם הרשעים ליפרע מהאבות שהאבות מצטערים הם בקבר כמו שאמרו חז"ל וירעו לנו המצרים ולאבותינו מכאן שהאבות מצטערי' בקבר אמנם הבן הצדיק לא יומת בעון אביו הרשע ולכך דווקא במשפט האלהי יומתו בנים על אבות כי הוא ית' יראה ללבב · אמנם במשפט האנושי שהאדם יראה לעינים אפשר וקרוב הדבר שיטעה באחד כשהוא רשע בן רשע ויראה להרגו והוא צדיק בן רשע ולפעמים יראה כאילו הבן צדיק ולא יראה להמיתו בעון אביו והוא טעות על כן לא יומתו אבות על בנים ובנים לא יומתו על אבות בדיני אדם עד כאן · ועיין רש"י ז"ל והוא לחז"ל בגמרא גם בת"ר עלה קמ"ע בני מיכל והכתיב ולמיכל בת שאול לא היה לה ולד עד יום מותה ומירב היכן היא אמור מעתה בני מירב היו וגדלתם מיכל ונקראו על שמה עד כאן · והם ז"ל הכריחו כן משתי קושיות האחת שמיכל לא היה לה ולד עד יום מותה והשנית היא מירב היכן היא כלומר למה לא הביאו מבניה להרג זה לזה תירצו כי מירב הביאוה כאן שהרי בניה היו אלא לפי שמיכל גדלה לכך נקראו על שמה · ולע"ד לדקדק למה לא הזכיר בפירוש בני מירב וכי לא מצא מקום להודיענו חידוש זה של המגדל כו' אלא בפסוק זה ולא בזולתי שהרי למד לנו זה בפסוק יולד בן לנעמי שהיא לא ילדתו שלא גדלתו אם כן מה צורך בזה הלימוד כאן ונראה שכוונת הכתוב להודיע אגב אורחיה מעלת דוד וחסידותו שעם היות אלו החמשה אשר ילדה מיכל כלומר נחשבים כבנים למיכל אשתו של דוד אהיבתו שהצילתו מחרב אביה בעד החלון ובעל כאשתו עכ"ז לא חמל עליה' יחדיו זולת על מפיבושת להיותו חכם גדול ובן יהונתן על השבועה כנז"ל וזה הודיע לנו הכתוב

באו' חמשת בני מיכל בת שאול · ועיין הרלב"ג ז"ל וכן הרד"ק :

ויתנם ביד הגבעונים כו' עיין הרד"ק והכוונה שהיה ראוי להיות מהם אלא שהתפלל דוד עליו וניצל מן השבועה זה רמז בחסרון היו"ד לא שחסרו מהשבעה והרד"ק הביא שנדרש שבעתים כמו שבעתים יוקם קין שאעפ"י שקרינן שבעתם בלא היו"ד יתירה לו' שכיון שמתו בלא בנים הרי הוא כאילו מתו י"ד שהם שני פעמים שבעה ומ"ש כי נפלו יחד כי יחד הוקעו והנפילה היא המיתה והם כתיב וקרי והמה וכן כתיב תחילת וקרינן בתחילת והכל אחד וכבר כתבתי בזה ובדומיהם כי נוסחאות כמצאו אחר הגלות והלכו בקריאה אחר הרוב עד כאן וכבר כתבתי שאין הקרי וכתיב נוסחאות חלילה אלא כולם כתנו מרועה אחד לרמוז איזו דרשה והוא האמת ומהרי"א ז"ל ויתנם ביד הגבעונים דוד ולא רצה לפגוע בהם שלא יחשדו העולם שבשנאתו אותם עשה כן ולזה נתנם ביד הגבעונים והם תלאום ע"כ · ולע"ד כבר זכרתי בפ' הקודם שאלו יותן לנו שבעה וכו' לפי שהסרתו לעשות שלא כדין בג' ענייניס הא' לא יומתו אבות וכו' והב' לא תלין נבלתו על העץ כו' להוראת שעה · עניין ג' שרצו להרג יחד ואין דנין שנים להריגה ביום א' בזה מובן או' ויתנם ביד הגבעונים שיעשו להוראת שעה מפני קדוש ש"ש ואמר ויוקיעום בהר לפני ה' כמ"ש חז"ל בויקרא רבה גבי נדב ואביהו וימת נדב ואביהו לפני ה' שקש' היה לפני ה' מתחם לפי שמתו בחיי אביהם כן או' כאן לפני ה' שהצער הזה היה לפניו ית' על מיתתם של אלו שלא כדין אלא להוראת שעה וז"ש ויוקיעום בהר אבל לפני ה' היתה ההוקעה הזאת · ויפלו שבעתם יחד רמז שלהיותם יחד שלא כדין הוא ככז' אלא הוראת שעה ואמר שבעתם כפשוטו על השבעה האלה שנהרגו וכתיב ביו"ד יתירה לרמוז טעם תלייתם ב' שבעות הא' השבעה גבעונים שנהרגו הנרמזים בשבעה אותיות אשר כלנו והשנית שעברו על השבועה שנשבעו להם יש' ונשיאי העדה וזהו שבעתים והוא מענין באר שבע שהביא אברהם שבע כבשות ונשבעו יחדיו ונקרא המקום באר שבע כי שם נשבעו שניהם על כן נקרא שבע ומ"מ נכלל בשם זה רמז השבעה כבשות · והמה הומתו בימי קציר ביומי ניסן בתחילת קציר שעורים ר"ל בזמן תחילת קציר שהוא י"ו בניסן שאמרו בת"ר תחילת קציר שעורים מלמד שהומתו י"ו בניסן יום שהיו מקריבין את העומר ע"כ · וכתב תחילת קציר כלו' שזה הפועל גרם תחילת קציר שעורים שבשבילו יעתר אלהים לארץ ונגמרה העצירה ונשארו תלויין ועומדין עד אשון שהוא זמן רביעה :

ותקח רצפה בת איה את השק וכו' בת"ר עלה קמ"ע מהו אל הצור אמר רב הושעיא שהיתה אומרת הצור תמים פעלו · מתחילת קציר שעורים עד נתך עליהם מים ר' אבא בר חנינא אמר בשם ר' הושעי' גדול הוא קידוש ה' מחילול ה' בחילול ה' כתי' לא תלין נבלתו על העץ ובקידוש ה' כתיב מתחילת קציר עד נתך מים מלמד שעמדו תלויים מי"ו בניסן עד י"ז בחשון ע"כ וכוונת דבריהם פשוטה שהיה ראוי למקלל השם המגדף שיהיה תלוי זמן רב כדי שכל העם יעידון שזה שקלל את ה' הוקע עם זה כמה ויאכל עוף השמים בשרו ביום וחית השדה בלילה אלא שהב"ה ראה שימשך מזה קצת חילול כבוד ה' באו' כי קללת אלהים תלוי כלו' מפני מה זה תלוי מפני שקלל את ה' וכי יש אדם שמלאו לבו לקלל אלוהיו אין זה אלא שאין בו ממש חלילה מפני זה צוה ואמ' לא תלין נבלתו כי קללת אלהים תלוי אמנם בקידוש ה' בכיוצא בנדון זהו שיאמרו כל העולם מה בני מלכים תלוי · כ"כ זמן רב מפני שהרעו לגרים גרורים אעפ"י שהיו גרים בטעו' וערמה אז יקדש ש"ש באומרם אין אלוה מבלעדי ה' וזהו גדול קידוש ה' מחילול ה' כו' עוד אמרו שם וכתיב לא יומתו כו' ובנים מתו בעון אביהם א"ר חייא בר אבא בשם רבי יוחנן מוטב שתעקר אות אחת מן התורה ואל יתחלל שם שמים בפרהסיא והיו אומות העולם אומרים תורתן של אלו פלסטון היא כתוב בתורתן לא תלין נבלתו על העץ ואלו תלויים שבעה חדשים כתוב בתורתן אין דנין שני' ביום א' ואלו שבעת' יחד כתוב בתורה לא יומתו אבות על בנים כו' ואלו מתו בעון אביהם והיו שואלים עליהם מה חטאו אלו שנשתנית מידת הדין והיו' אומרי' להם אבותיהם של אלו פשטו ידיהם בגרים גרורים אמר להם וכי מה טיבן אמר להם אלו הגרים שנתגיירו בימי יהושע אמר להם וכי בשביל הגרים הגרורים הללו עשה הב"ה לעמו כן מה בבני מלכים כן בהדיוטו' עאכ"ו מה אלו שלא נתגיירו לש"ש ראו היאך הבע הב"ה את דמן המתגייר לש"ש עאכ"ו והיו' אין אלוה כאלוהכם ואין א' מה כאומתכם ואין ראוי לידבק אלא באומה זו שאלוהים גדול מכל האלהים מיד נתגיירו הרבה גרים מאומות העולם באותה שעה ק"ן אלף שנא' ויספור שלמה כל האנשים הגרים כו' אחרי הספר אשר ספרם אביו וימצאו ק"ן אלף ושלשת אלפים ושלש מאות וכו' וכל כך למה להודיע שהקב"ה מקרב את הרחוקים ושמח לרחוקים כקרובים ולא עוד אלא שמקדי' שלום לרחוקי' מן הקרובים שנ' שלום שלו' לרחוק ולקרוב הוי' עד נתך מים עליהם מן השמי' עכ"ל : ולע"ד לדקדק שינוי הלשון שבא בין שלשה חלוקות אלו שבדין לא תלין נבלתו אמר כתוב בתורתו ובדין ואין דנים שנים ביום אחד או' כתוב בתורתן ובדין ובנים לא יומתו על אבות אמר כתוב בתורה · ועוד קשה באומרו פשטו ידיהן בגרים גרורים היא טענה בלתי מספק' שאדרבה להיותם גרים גרורים לא יחייב להם דבר כזה ועוד בשלמא אין אלוה כאלוהיכם כדקאמר ראו היאך תבע הקב"ה את דמן כו' המתגייר לש"ש עאכ"ו אבל אין אומה כאומתכם מנ"ל ומהו דמסיק אין לנו לידבק אלא באומה זו שאלוהים גדול האלהים ולא סיים גם בשבח האומה שאין אומה כמוה · ומהו אומרו וכל כך למה כו' וכוונת אומרו שהקב"ה מקרב את הרחוקים ושמח לרחוקים

ותטהו אל הצור: על הצור היו נתלים כמו שאמר ויוקיעום בהר והטתה השק אל הצור להתכסות תחתיו יום ולילה: ובדרש מהו ותטהו לה אל הצור שאמרה הצור תמים פעלו שהצדיקה עליהם את הדין: ויוגד לדוד: כי דבר גדול עשתה ומפני זה נכמרו רחמיו וגוה לקברם: ובדרש ראה כי אשת חיל היא ולקחה לאשה וכבר כתבנו מה שפירשו רבותינו ז"ל כי היו נתלים מי"ו בניסן עד י"ז במרחשון שהוא זמן הגשמים וכל כך למה כדי שיתקדש שם שמים על ידיהם ונראה כי רצון האל היה בזה שיהיו מוקעים עד זמן גשמים כדי שיודע כי בעונם היה עצירת גשמים ומה שאמר עד נתך מים עליהם ירדו גשמים מעט להודיע שיקברו אותם ואחר שקברו אותם נעתר האלהים לארץ וירדו גשמים הרבה כמו שאמר ויעתר אלהים לארץ אחרי כן: בגלע

רש"י

עד נתך מים: ימות הגשמים בתשרי שלא נתנו לקבורה והלא כתיב לא תלין נבלתו אלא אמרו מוטב שיעקר אות מן התורה ויתקדש שם שמים בפרהסיא שהיו עוברין ושבין אומרים מה טיבן של אלו אומרים להם מבני מלכים הם ואלו שנו ופשטו ידם בגרים מומרים אין לך אומה ראויה לידבק בה כאומה זו: ויקח

איה את־השק ותטהו לה אל־הצור מתחלת קציר עד נתך־מים עליהם מן־השמים ולא־נתנה עוף השמים לנוח עליהם יומם ואת־חית השדה לילה: ויגד לדוד את אשר־עשתה רצפה בת־איה פלגש שאול: וילך

איה ית סקא ופרסתיה לה על טנרא משריות חצדא עד דנחתת מטרא עליהון מן שמיא ולא שבקת עופא דשמיא למנח עליהון ביממא וית חיות ברא בליליא: ואתחוא לדוד ית דעבדית רצפה בת איה לחינתא דשאול: ואזל

פי' רבינו ישעיה

את השק והטהו לה אל הצור: כמו זית שם אהלו: פירשתו שם על הצור שהיו תוקעים שם כי בהר היו מוקעים ושמר אותם כל הימים שלא יאכלום העופות וזמן החיות: מתחילת קציר עד נתך מים עליהם: עד ימות הגשמים ואף על גב דכתיב לא תלין נבלתו על העץ כל זה נעשה על פי הדיבור: ויוגד לדוד את כל אשר עשתה רצפה: פי' שידע שקיימים ולא נאכלו כתעסק בקבורתם:

כלי יקר

לרחוקים כקרובים ולא עוד אלא שמקדים שלום לרחוקים ועוד מהו הוי עד נתך עליהם מים מן השמים שאם הכוונה להגיד ניחא שהכיתו כ"כ זמן תלויים אם כן הי"לל גם כן הוי שבעתם יחד שעשו גם כן שלא כדין וקשה גם כן שמתו בנים על אבות ונראה כי דברו בדקדוק בענין לא תלין נבלתו שהוא בדין המגדף שהוא דין דשייך להקב"ה עצמו ועכ"ז לא החמיר להניחו תלוי ועומד לעוף השמים ביום וחית הארץ לילה לזה אמר והיו אומות העולם או' כו' כתוב בתורתו לא תלין נבלתו וכו' ר"ל בתורתו בדין המתייהם בתורתו וזה' עצמו אמנם גבי אין דנין שנים ביום אחד אינן מפורש בתורה שבכתב אלא במשנה בתורה שבעל פה התנן אין דנין שנים ביום אחד לכך אמ' כמי' בתורתן אין דנין שני' ביו' אחד ר"ל בתורתן שבעל פה ולא בתור' שבכתב אמנם בדין השלישי אמר כתוב בתורה לא יומתו כו' ובנים לא יומתו על אבות ולזה שואלים האומות מה חטאו אלו שנשתנה הדין עליהם בהוראת שעה ומשיבין ישראל על שפשטו ידיהן בגרים גרורין אפשר דקושט' קאמרי וכדמסיק אז אומרים אלו היו גרי צדק מעורבים עם ישראל וישראל עמהם לא היו נענשי' כ"כ שהרי לישראל חשיב ודיו לגר צדק שיהיה דינו כדין האזרחי שבישראל אבל מהיותם גרים גרורים שלא זכו לבא בכלל קהל ה' לכך נענשו ביותר כדמסיק וכ"כ למה להודיע כו' ר"ל שזה די שיעברו על דין אחד בנים יומתו על אבות אבל לעבור על שלשה דינים יחד כ"כ למה ומשני להודיע לעולם שהב"ה מקרב את הרחוקים עוד אפשר שאמרו וכ"כ למה חוזר לראש המאמר למ"ש שעמדו תלויים משסה עשר בניסן עד י"ז בחשון כו' ז"ש וכ"כ למה יעכבו אותם שבעה חדשים די בארבעה או ה' חדשים לזה אמר להודיע לעולם שהב"ה מקרב את הרחוקים וכו' וכל זה כוונו ישראל באו' פשטו ידיהן בגרים גרורים שהיא הגותנת והאומות מקשים דאדרבה מה טיבן של גרים גרורי' להענש על ידם בני מלכים ומשיבין אלו הגרים שנתגיירו בימי יהושע כנודע לכם והוסיפו בתימה יותר וכי בשביל הגרים הגרורים האלו שהרי אמר להם יהושע ועתה ארורים כו' יעשה הב"ה לעמו כן בענין הרעה שהיה לכלל ישרא' ועל הפרט בני המלך התלויים אמרו מה לבני מלכים כן כו' הם מקשים והם מתרצים והו' ודאי אין אלוה כאלוהיכם שהרי רדף הצדק ביות' מדי על הגרים הגרורים הארורי' והרע לכלל אומות ברעב ועתה בפרט השבועה הללו שנתלו ואין אומה כאומתכם שאתם הוספתם להיותם יחד וכתוב בתורתכם אין דנין שנים ביום אחד וכתיב ולא תלין נבלתו כו' ואתם עשיתם להוראת שעה לעכב' תלוים שבעה חדשים ז"ש אין אלוה כאלוהיכ' ואין אומה כאומתכם אבל אנו הרוצים להתגייר אין ראוי להתגייר בשביל השתי בחינות הנז' שאם תהיה פניה בגרות על שאין אומה כאומתכם יהיה הגרות פגום לז"א ואין לנו להדבק אלא באומה או שאלוה שלה גדול האלהים לא מבחינת האומה שאין אומה כאומתכם אלא מבחינת האלוה גדול מכל האלהים כי בזה יהיה הגרות לש"ש ומ"ש וכ"כ למה כדפרישית כי די היה שיבטלו בהוראת שעה בנים לא יומתו על אבות על פי ה' אבל מה שהוסיפו הם להרוג שבעה יחד שאין דנין שנים ביום אחד וכן ענין שכי לא תלין נבלתו וכו' שהם הליכום שבעה חדשים כ"כ למה לזה משיבים להודיע שהב"ה מקרב את הרחוקים שהם לא נהגו בהם אכזריות ביותר יחד כענין עשרת בני המן שאחז"ל שתלאום יחד והוא אכזריות וכן העיכוב מהקבורה שבעה חדשים אכזריות כמדרן הוא: ולמדו ג' ענינים אלו מפסוק שלום שלום לרחוק ולקרוב אשר יש לדקדק בו כפל שלום דהיה יכול לו' שלום לרחוק ולקרוב ומספיק: או הי"לל שלום לרחוק שלום לקרוב מהכרח זה למדו שלשה הענינים הנז' אם שענין הקדומה נזכרת לרחוק תחילה ואחר כך ולקרוב וזה היינו לומדים אפי' אמר שלום לרחוק שלום לקרוב אבל מדקאמר שלום שלום לרחוק ולקרוב הודיענו ששמח הב"ה לרחוקי' כקרובי' כי לזה אמר שלום שלום להקיש שלום לשלום והשלום הראשון הוא לרחוק והב' לקרוב והוקשו יחדיו שניהם בשמחה ובטוב לבב ולא נתן שלום לרחוק בכובד ראש ולקרוב בשמחה ולז"א שלום שלום לרחוק ולקרוב כלו' שוים הם: ומקרב את הרחוקים יליף ליה מגופיה דקרא לרחוק ולקרוב לרחוק שנעשה קרוב ולכך לא הפסיק בתיבת שלום בין לרחוק ולקרוב כדי שיהיו סמוכים לרחוק שנעשה קרוב: או מעניינים דקרא דקאמר אמר ה' ורפאתיו ברפואת הנפש עסיק קרא שבי' רחוק ונתקרב וז"ש הוי עד נתך עליהם מלבד קושי הענין לעכבם עד נתך עליהם מים מן השמים דהיינו עד השון הנזכר ניחא שנעשה כן להודיע לעולם שהב"ה מקרב רחוקים כו' וניחא כמי השתא לשון מן השמים שהוא מיותר דידוע שמי הגשמים מן השמים ומה בא ללמדנו אבל בנזכר ניחא דאמ' מן השמים מסולא בפני עצמו והכי קאמר כל זה היה מן השמים כלומר מאת ה' שהוא גלגל כל זה כדי שידעו שהב"ה מקרב רחוקים וז"ש עד נתך עליהם מים והוראת שעה זו היתה מן השמים כדי להראות לעולם שהשי"ת מקרב רחוקים הוא ועיין רש"י ז"ל והרד"ק ז"ל וכן מהרי"א ז"ל והוסיף לומר שאלו נהלו בתחילת קציר שעורי' שהוא זמן החום והיו תלוים עד נתך עליהם מים מן השמי' כי בזמן החום ע"ד נס נתך כמ"ש שמואל ע"ה הלא קציר חטים היום אקרא אל ה' ויתן קולות ומטר כו' אם כן בקיץ היה המטר הזה ולא בימות הגשמים כשאחז"ל עד כאן ובדבריה' של הרד"ק ומהרי"א ז"ל הדבר מובן יותר מן השמי' שר"ל בהשגחה אלהית כי זמן חום ולא ניתך מים אלא מן השמי' הורו כן לשיקברום: ולע"דן אולי עשתה לה אהל משק כאהלי קדר שהם משקים שחורי' לפי על כן נקרא אהלי קדר לשון קדרו' ושחורות וז"ש ותקח רצפה בת איה את השק בה"א הידיעה להורות על שק ידוע שעושים ממנו אהלי קדר ולשון ותטהו מורה הוא על נטיית אהל כמו אין נוט' עוד אהלי ויט אהלו וזהו ותטהו לה אל הצור לאהל וישבה שם מתחלת י"ו בניסן עד ניתך מים עליהם בשבעה בחשון כנז"ל בדחז"ל ועפ"י שיטתם מדוקדק על נכון מן השמים שהירידת גשמים בזו שיה בחשון זמן רביעה שהגשמים יורדים בהשגחה אז ולא קודם כדתנן בשבעה בו כדי שיגיע האחרון שבישראל לנהר פרת: ועל פי המדרש הנזכר כבר נתבאר שאומרו מן השמים רוצה לומר מן השמים שהיתה הוראת שעה זו לעכבם כ"כ זמן כדי לקדש ש"ש ולקרב הרחוקים והשמים הוא כמו ואתה תשמע השמים:

ויגד לדוד את אשר עשתה וכו' וילך דוד ויקח וכו' ויעל משם וכו' ויקברו את עצמות וכו' בב"ר מה כתיב לא נתנה עוף השמים לנוח עליהם בא וראה החסד שעשתה רצפה בת איה עמהם בהיותה שומרתם ביום מעוף השמים ובלילה מחית השדה ששה חדשים ואף על פי שאמר הקב"ה אל שאול שלא נספד כהלכה והוא נקבר חז"ל היה דוד מתעצל בהספדו שאמרו שאול כבר עברו עליו הרישמי"ם שתא ולאו אורח ארעא לאספודי כיון שהגיד לו מעשה של רצפה בת איה נשא ק"ו בעצמו ואמר מה אשה זו אשה כך עשתה לגמילות חסדים אני שאני מלך עאכ"ו מיד הלך לגמול חסד עמהם הה"ד ויגד לדוד את אשר עשתה וגו' וילך דוד ויקח וכו' ויעל משם וכו' מה עשה דוד עמד וכנס את זקני ישראל וגדוליהם ועברו את הירדן ובאו ליבש גלעד ומצאו את עצמות שאול ויהונתן בנו שלא שלטה בהם רמה ונטלו אותם ונתנו אותם בתוך ארון ועברו את הירדן שנא' ויקברו את עצמות שאול כו' ואחר בגלע בקבר קיש אביו מלמד שהביאוהו בגבול ירושלם וקברוהו שם ובלע היא בגבול ירושלם' בצלע האלף והיבוסי היא ירושל' ויעשו בכל אשר צוה המלך ומה צוה המלך צוה

להיות מעבירים ארונו של שאול בכל שבט ושבט והיה השבט שהיה נכנס בארונו של שאול היו יוצאים הם ונשיהם ובניהם ובנותיהם וגומלים חסד עם שאול ובניו כדי שיצאו כל ישר' ידי חובתן בגמילות חסדים עד שבאו אל ארץ אחוזתו לגבול ירושלם וכיון שראה הקב"ה שגמלו לו כל ישראל חסד ורחמים נתן מטר על הארץ שנא' ועשו דינם של גבעונים מיד נתמלא ויעתר אלהים לארץ אחרי כן הא למדנו כמה קרב הב"ה את הרחוקים אפי' שנתגיירו שלא לשם שמים ואין צ"ל על גרי הצדק הוי יודוך ה' כל מלכי ארץ וגו' ע"כ וכן בפרקי רבי אליעזר:

ולע"דן לדקדק מאי קשיא ליה דקאמר מהו ולא נתנה וכו': ועוד דקאמר בא וראה החסד כאילו מודיע לנו חדוש בפסוק ומאי קמ"ל זיל קרי בי רב הוא: ועוד מאי קאמר החסד שעשתה רצפה בת איה וכו' כי מה חסד הוא שהרחם על בניה וריחמה עליה' כרחם אם על בנים: ועוד מנא להו שהיו מוליכין אותם בכל שבט ושבט ויוצאין הם ובניהם היכא רמיזה בקרא מלבד מה שמזכיר המאמר שנרמז בת"ש אשר צוה המלך כדמסיק ונדקדק בזה אומרו במאמר וילך דוד וכו' ויעל משם וכו': ועוד במאי דקאמ' בסוף המאמר וכיון שראה הקב"ה שגמלו לו כל ישראל ועשו דינם של גבעונים תולה העתירה בשני הענייכים יחד ובסוף המאמר או' הא למדנו כמה קרב כו' ומהו הוי יודוך ה' כל מלכי ארץ וכו' מאי קא דייק בקרא דקאמר הוי יודוך ה' כל מלכי הארץ וכו' ונראה דקשיא ליה בלשון הפסוק וי"ו של ולא נתנה שהיא מיותרת ובלתי צודקת כיון שכוונת הפסוק לומר שמתחילת קציר עד נתך מים וכו' לא נתנה עוף השמים לנוח א"כ הי"לל עד נתך מים עליהם וכו' לא נתנה כו' בלי וי"ו וז"ש מהו ולא נתנה וכו': ותירץ שכוונת הפסוק בזה לומר בא וראה החסד שעשתה רצפה בת איה עמהם שהיתה שומרת ביום וכו' ז' חדשים שהשמירה היתה ז' חדשים והו שאו' הכתוב בא וראה החסד שעשה רצפה בת איה שהשמירה זמן רב מתחילת קציר שעורים עד י"ו בניסן נתך מים עליהם בחשון שמרה אותם שם ולא כתב' באופן שזמן השמיר' רב והשמירה מעולה נמצא וי"ו ולא נתנה לקשר מאמר ולא נתנה עם מתחילת קציר וכו' ויהיה הגמילות חסדים בשמירה המתמדה זולת בניה ואפשר שהיו רחוקים זה מזה והיתה נעה ונדה מזה לזה להדית עוף השמים וחית הארץ מעליהם אם כן לגמילות חסדים נתכונה באותם שלא היו בניה ונהם דן הקל ותומר לא מבניה אלא מחמשת בני מיכל כי אילו שמרה שני בניה לבד לא היה לה טובה מרובה ועכ"ז טרחה טירחא יתירה לג"ח: כיון שראה דוד כך נתאמץ לגלגל אגב המוקעים בקבורתם להביאו את שאול ואת יהונתן מעבר הירדן מזרחה וכנס זקני ישר' וגדוליהם ועשה כל הכבוד ההוא כמו שלמדו חז"ל מלשון אשר צוה המלך מה צוה וכו' ובזה דקדקו סמיכות הפ' ויוגד לדוד את אשר עשתה רצפה וכו' ומזה למד וילך וכו' ויקח וכו' והיינו ויעל משם את עצמות שאול וכו' לשון עילוי ומעלה שהיה מחזירם בכל שבט ושבט כאמור והכריח כן יתור פסוק ויעלו וכו' ואמר כיון שראה הב"ה שגמלו חסד וכו' דקדקו דויעתר אלהים לארץ מספיק או' אחרי כן מיותר אלא ודאי הכי קאמר אחרי כן מכל הפרטים הנזכרים הן דין הגבעונים הן גמילו' חסדי' שעשה דוד וכל ישרא' עם עצמות שאול ויהונתן בנו אחרי נעתר לארץ כי נתקן מ"ש ה' סיבת הרעב אל שאול שלא נספד כהלכה ושנקבר בח"ל וכשנתקן זה נתקן הרעב: ודקדקו גם כן חז"ל סמיכו' פסוק וילך דוד אל פסוק ויוגד לדוד וכו' שהליכת דוד לקחת עצמות שאול ויהונתן בנו היה הולכת ההגדה שעשתה רצפה בת איה מכח הק"ו הנז"ל במאמר ובאומרו הוי יודוך ה' כל מלכי ארץ וכו' דקדקו מה שהקשו חז"ל במקום זולתו מאמר פיך לא נאמר אלא אמרי פיך כי ע"י הנזכר במאמר הזה שהשי"ת עשה עיקר שתי אלה הענייכים אל שאול שלא נספד כהלכה ואל בית הדמי' על אשר המית את הגבעונים כששמעו שני המאמרים אלה אז יודוך כל מלכי שאמרו אין אלוה כאלהיכם ואין אומה וכו' אבל במאמר הראשון של אל שאול לא הודו אז כל מלכי ארץ אבל כשמע המאמרי' שניים שאם גם כן על הגרים גרורים הם הגבעונים אז יודוך ה' כל מלכי ארץ שקרב הרחוקי' והנה אעפ"י ששני הענינים האלה גרמו העתירה לארץ מ"מ הא למדת כמה קרב הב"ה את הרחוקים דלאו מילתא זוטרתי היא היות בשקול ענין שאול אל ענין הגבעוני' ז"ש הא למדת כמה קרב הב"ה את הרחוקים ובהצטרפות ענין הנז"ל וכל כך למה שהקב"ה מקרב את הרחוקים וכו' שעליו רמז גם כן באו' הא למדת אמנם בפרקי רבי אליעזר הובא בילקוט סי' קנ"ד זה לשונו רבי פנחס או' לאחר ג' שנים (נ"ל שלשים שנה) שנהרג שאול ובניו בא רעב בימי דוד שלש שנים עמד דוד להתפלל אמר לו הב"ה אל שאול ואל בית הדמים על שאול שנמשח בשמן הקדש ובימיו לא נעשתה ע"ז בישר' וחלקו עם שמואל הנביא ואת' בארץ והוא בחוצה לארץ מיד עמד וכנס כל זקני ישראל וגדוליהם ועברו את הירדן ובאו ליבש גלעד ומצאו את עצמות שאול ויהונתן בנו שלא שלטה בהם רמה ונטלו אותם ונתנו אותם בתוך ארון ועברו את הירדן שנא' ויקברו את עצמות שאול ויהונתן בנו ויעשו ככל אשר צוה המלך מה צוה צוה להיות מעבירין ארונו בכל גבול ישרא' והשבט שהי' נכנס בו ארונו של שאול היו יוצאין הם ובניהם ובנותיהם ונשותיהם וגומלין חסד עם שאול ובניו כדי שיצאו ישראל ידי חובתם וכיון שראה הקב"ה שגמלו חסד מיד נתמלא רחמים ונתן מטר על הארץ שנא' ויעתר אלהים לארץ אחרי כן עכ"ל הנה שחולק על המדרש הנז"ל שהזכיר שעתירת הארץ היתה כיון שראה הב"ה שגמלו חסד מיד נתמלא רחמים במ"ר במאמר שקדם תלה בשני העניני' ואפשר שלא יחלקו השני מאמרים בזה שבפרקי ר' אליעזר במ"ש וכיון שראה הב"ה שגמלו חסד מיד נתמלאו רחמים היינו שמיתום גזר דין הרחמים היה הגמילות חסד אבל אינו שולל שמיתת הגבעונים גרמה גם כן אבל לא נתמלא הקב"ה רחמים מיד לתת מטר עד העשות הגמילות חסד הזה: אמנם על כל פנים חולקי' בענין אחר שהמדרש הנז"ל במ"ר או' שלא נתעורר דוד לזה כ"א אחר זמן רב ע"י רצפה בת איה כי נתעצל דוד בהספדו של שאול ובפר"א או' מיד עמד וכנס כל זקני ישראל וכו' שלא היתה שם עצלה אלא זריזות: ועיין הרד"ק ז"ל: ולע"דן שהק"ו הנז"ל במדרש נרמז בפסוק זה באומרו ויוגד לדוד את אשר עשתה רצפה בת איה והיא אשת שאול בחינת הק"ו הנז' ומה זו שהיא אשה כך אני עאכ"ו מיד וילך דוד ויקח: והבחינה השנית היא כי לא היתה אשתו של שאול אלא פלגש והאשה בודאי יותר חשובה וכבודה וז"ש פילגש שאול ועכ"ז עשתה פועל שלם כזה מג"ח אני על אחת כמה וכמה וז"ש כאן פלגש שאול ולא הזכירו בפסוק ויקם המלך:

וילך דוד ויקח את עצמות שאול וכו' עיין רש"י ז"ל: ולע"דן לדקדק מה צורך בספור העבר כאן לו' אשר גנבו אותם מרחוב בית שן אשר תלום שמה הפלשתים וכו' ונראה שכוונת הכתוב לרמוז הנז' בפר"א שלא שלטה בהם רמה בכל זה הזמן עם היות שעברו כמו ל' שנה והוא פלא וזהו ויקח את עצמו' שאול מתחת בעלי יבש והיו בעת ועונה אז אחר כמה שנים מעין מה שהיו בעת שגנבו מרחוב בית שן ובעת שנגנבום שם ערבי' ערבא צריך לז"א שבעת שנגבום היו בלי רימה כעין בעת אשר תלום שמה הפלשתים והיו בעת אשר תלום שמה בו במצב עצמו שהי' ביום הכות פלשתים את שאול בגלבוע מה ביום הכות אותו לא היה בו רמה כך בכל זמן זה גם כן מאלהים

רדק

בצלע · מארע והוא שם מקום הנזכר בספר יהושע וצלע האלף : ויעשו כל אשר צוה המלך · להביא העצמות ולקברם כמו שאמר לא הוסיף דבר אלא שכן דרך המקרא לכפול הדברים בהתחזק המעשה · ובדרש כי זה בא להוסיף שצוה המלך להספידם בכל מקום שהיו עוברים שם בערי ישראל : ויעף דוד · בפתח פ"א הפעל להקל הקריאה יכן ויעף העם אבל ויעף אלי אחד בקמץ להבדיל ביניהם כמו שעניינם מובדל : וישבי בנוב · כך היה שמו וכתוב בוי"ו וקרי בי"וד · ובדרש ישבי בנוב איש שבא על עסקי נוב כלומר כי בא על דבר נוב עיר הכהנים שהיה דוד סבת הריגתם קרה לו לדוד שהיה בסכנה · ודרשו ויעזר לו אבישי שעזרו בתפלה וכל זה רחוק ומהם אמרו עזרו ממש ואמרו כי קפצה לפניו הארץ כי לא היה שם אבישי עם דוד כי הוא ויואב היו נלחמי' בבני עמון ועברה יונה לפני אבישי מטרפ' בכנפיה וידע כי דוד היה בסכנ' ועברה וקפצה לפניו הארץ והלך שם ועזר לדוד והרג את ישבי בנוב : הרפה · כמו הענק והוא אחד מן רפאים ונכתב בה"א ובאל"ף כן כתבו אדוני אבי ז"ל וכ"תי נברא וכבר כתבנו דעת הדרש למעלה שהוא שם האם :

קינו

מנחה קטנה

את עצמות המוקעים ויקברו את עצמות שאול וגו' אפשר לומר שקברו עצמות המוקעים אצל עצמות שאול ויונתן אע"פ שנהרגו ע"פ ב"ד כיון שנתעכל הבשר הרי הם ככשרותם וכן היו עושין אפי' לנהרגי ב"ד כדאיתא בסנהדרין פ"ו נתעכל הבשר מלקטים את העצמות וקוברים אותם במקומן ופירש"י בקברות אבותיו כ"ש אלו שלא חטאו אלא שדנו אותם כחטא אבותם אין גנאי להקבר אותם אצל אבותם :

פי' רבי' ישעיה

בארץ בנימין בצלע · פי' צלע היא עיר כתוב' בערי בנימין בספר יהושע : ויעף דוד · פרשו עיף ושני פרשים הם · ושם ועיף כמו כבש כשב : אשר בילידו הרפה · מלשון רפאי' שהיתה ענקה וילדה בנים גדולים יותר משאר בני אדם :

מסרה

ויעתר ה' בקריא' וסימ' ויעתר יצחק ליי' לנכח אשתו תנינא דפסו' ויקברו את עצמו' שאול · ויבן שם דוד מזבח ליי' ויתפלל אליו דמנשה · ובצומה ובבקשה מאלהינו על זאת :

תרגום

ואזל דוד ונסיב ית גרמי שאול וית גרמי יהונתן בריה מלות יתבי יביש גלעד דגנבו יתהון משורא דבית שן דצלבונון תמן פלשתאי ביומא דקטלו פלשתאי ית שאול בגלבוע : ואסיק מתמן ית גרמי שאול וית גרמי יהונתן בריה וכנשו ית גרמי צליביא : וקברו ית גרמי שאול ויהונתן בריה בארע שיבט בנימן בצלע בקברא דקיש אבוהי ועבדו כל דפקיד מלכא וקביל יי צלותא דדיירי ארעא בתר כן : והות עוד קרבא לפלשתאי עם ישראל ונחת דוד ועבדוהי עמיה ואגיחו קרבא עם פלשתאי ואשתלהי דוד : וישבי בנוב די בבני גברא

ומתקל

מקרא

וַיֵּלֶךְ דָּוִד וַיִּקַּח אֶת־עַצְמוֹת שָׁאוּל
ז' וְאֶת־עַצְמוֹת יְהוֹנָתָן בְּנוֹ מֵאֵת בַּעֲלֵי
ג' חס' יָבֵשׁ גִּלְעָד אֲשֶׁר גָּנְבוּ אֹתָם מֵרְחֹב
ל' · תלאום ק' בֵּית־שַׁן אֲשֶׁר תְּלָוּם שָׁם
פלשתים ק' הַפְּלִשְׁתִּים בְּיוֹם הַכּוֹת פְּלִשְׁתִּים
אֶת־שָׁאוּל בַּגִּלְבֹּעַ : וַיַּעַל מִשָּׁם
אֶת־עַצְמוֹת שָׁאוּל וְאֶת־עַצְמוֹת
יְהוֹנָתָן בְּנוֹ וַיַּאַסְפוּ אֶת־עַצְמוֹת
הַמּוּקָעִים : וַיִּקְבְּרוּ אֶת־עַצְמוֹת־
שָׁאוּל וִיהוֹנָתָן־בְּנוֹ בְּאֶרֶץ בִּנְיָמִן
ל' קמץ בְּצֵלָע בְּקֶבֶר קִישׁ אָבִיו וַיַּעֲשׂוּ כֹּל
אֲשֶׁר־צִוָּה הַמֶּלֶךְ וַיֵּעָתֵר אֱלֹהִים
לָאָרֶץ אַחֲרֵי־כֵן :
ג' וַתְּהִי־עוֹד מִלְחָמָה לַפְּלִשְׁתִּים
אֶת־יִשְׂרָאֵל וַיֵּרֶד דָּוִד וַעֲבָדָיו עִמּוֹ
וַיִּלָּחֲמוּ אֶת־פְּלִשְׁתִּים וַיָּעַף דָּוִד :
וישבי ק' וְיִשְׁבּוֹ בְּנֹב אֲשֶׁר בִּילִידֵי הָרָפָה

ומשקל

רש"י

ויקח את עצמות שאול · שנאמר לו עליהם אל שאול שלא נספד כהלכה : ויאספו את עצמות (שאול) המוקעין כאן : כל אשר צוה המלך · להספיד עליה' בכל ערי ישראל :

ומשקל

רלבג

ויעתר אלהים לארץ אחרי כן · ר"ל אחר שלקחו נקמ' הגבעוני' מבני שאול וקברו עצמות שאול ויהונתן ועצמות המוקעים בקבר קיש אבי שאול כמו שצוה המלך · והנה זכר תחלה כי הגבעונים לא מבני ישראל המה לפי מה שבקשו מזה היה בו מן האכזריות ומיעוט החמלה כאלו יאמר שזאת התכונה היתה לאלו כי לא מבני ישראל המה : ויעף דוד · רצה לומר שהיה עיף ויגע ולזה נתרחק קצת מעבדיו ומצאו ישבי בנוב שהיה מילדי הרפה ואמר להכותו לולי שסבב הש"י שהגיע אבישי בן צרויה והלך אצל דוד להצילו :

ומשקל

כלי יקר

מאמוס שלא שלטה בהם רמה ותולעה ולפי הפשט הוכרח לומר כן מאחר שהמלחמה היתה בא"י בהר הגלבוע מי הוליכם ליבש גלעד לזה אמר אשר גנבו וכו' :

ויעל משם וכו' רש"י ז"ל ויאספו את עצמות המוקעים כאן ע"כ וכבר זכרתי בפסוק ויגד לדוד וכו' שכוונת ויעל משם את עצמות שאול רמז שהעלם במעלה וכבוד ע"י זקני ישראל וגדוליהם וסיבוב אל כל שבט ושבט ובאומרו ויאספו את עצמות המוקעים כיון לומר שבה שעתא שבעלה משם את עצמו' שאול ויהונתן אז מיד ויאספו את עצמו' כו' כיון שהמכוון להספידו כהלכה ליקרה דשכבי ראוי לאסף עצמות המוקעים שלא יהיו בבזיון עוד ויהי' בזוי לאביהם וזהו אומרו ויעל משם את עצמות שאול וכו' ומיד ויאספו את עצמות המוקעים ומגיד גם כן הכתוב שלא אספו תחלה את עצמות המוקעים ואחר כך יעלו משם את עצמות שאול אלא תחילה ויעל משם את עצמות שאול ואז מיד ויאספו את עצמות המוקעים של גבעוני כדי לקיים דבר ה' שאמר אל שאול ואל בית הדמים שאע"פי שקדם הענין להספד שאול עם איחור אסיפ' העצמו' עד התחילו בעצמו' שאול להעלותו משם שיתקיי' בכד מה אל שאול תחילה ואל בית הדמים :

ויקברו את עצמות וכו' לא אל כמאמר הכ"זל בפסוק ויגד לדוד וכו' פירש ויעשו ככל אשר צוה המלך וכו' היינו שהיו מסבבים ארון שאול ויהונתן בכל גבול שבט ושבט כנז"ל ופן רש"י ז"ל וכן הביא הר"דק ז"ל והוסיף ע"ש ומהר"יא ז"ל אעפ"י שהיה שאול מלך כיון שהוסר המלכות ממנו לא קברוהו קבר לעצמו בהוד מלכות אלא בשל אבותיו כהדיוט וז"ש ויקברו את עצמות שאול ויהונתן בנו בארץ בנימין בצלע היא ירושלם כלע האלף כהר"דק ז"ל בקבר קיש אביו ולא במקום זולתו יחידי ע"כ : ולע"דן באומרו ויעש ככל אשר צוה וכו' שהוא מיותר שכוונה שלא נקברו יחדיו המוקעי' עם עצמות שאול ויהונתן כי היה חלול כבוד לשאול שיקבר עם הנהרגי' ע"פ ה' וב"ד ולזה אמר שאע"פי שאספו עצמות המוקעים אבל לא נקברו יחדיו עם עצמות שאול ויהונתן לא ויקברו את עצמות שאול ויהונתן בנו שניה' יחדיו נקברו בארץ בנימן בקבר קיש אביו אבל לא עצמו' המוקעי' עמה' וז"ש ויעשו בענין הקבור' כל אשר צוה המלך דהיינו שיקברו עצמות שאול ויה' כהן לבדם בקבר קיש אביו כלומר סמוך לו אמנם עצמות המוקעים רחוק מהם מעט אך במקום זולתו מפני הכבוד ובתנחומא הובא בילקוט ז"ל ויקברו את עצמות שאול ויעתר אלהים לארץ אחרי כן מכאן שמיתת הצדיקים מכפרת עד כאן וקשה מאי קאמר מיתת הצדיקי' מכפרת שהרי לא מתו עתה אלא זה כמה שני' שמתו ונראה כי מית' הצדיקי' מכפרת כשמצטערין על מותתם ומספידים עליהם כהלכה ולכן שאול לא נספד בשע' מיתתו כהלכתו לא הרגישו להצטער בה אכן עתה שסבבוהו בכל ערי ישראל ונצטערו בו כאלו עתה מתו והספידו אם כן מכאן שמית' הצדיקים מכפרת שהרי עתה שנצטערו כאלו מת עתה שאול ובנו והספידוהו כהלכה כפרה ועתר לארץ והיינו יכולים לומר כמו שאמרו חז"ל גבי יעקב שלא נגמרה מיתתו במצרים אלא גויעה לבד גווע במצרים עד בואו של הארץ ונגמרה יציאת נפשו לקיים מה שנאמר לו אנכי ארד עמך מצרים' ואנכי אעלך גם עלה מקיש ירידה' לעלייה מה ירידה בחיי' אף עלייה בחיים ולמ"ד יעקב אבינו לא מת כיון וגם למי שסובר שמת כוהרה בו מציאות חיים עד באו אל אבותיו בארץ הקדש ועליו אמר ושכבתי עם אבותי לשון מיתה דלזה היינו יכולים ללמוד שכיוצא בזה אירע לשאול שמשוח בשמן המשחה ובזה היה צודק כפשוטו מכאן שמיתת הצדיקים מכפרת אלא שצריכה רבה והראשון עיקר במסכת סוכה פ"ה ויעתר אלהים לארץ א"ר אלעזר למה נמשלה תפלתן של צדיקים לעתר לו' לך מה עתר זה מהפך התבואה בגורן ממקום למקו' כך תפלתן מהפכין דעתו של הקב"ה ממדת רגזנו' למדת רחמנות עד כאן :

ותהי עוד מלחמה לפלשתים וכו' מהרי"א ז"ל תמה איך לא חקרו המפרשים ז"ל בסדר אלה הד' מלחמות אם ארעו כסדר הנז' כאן אחרי מעשה הגבעונים כמו שכתבו כאן או קדמו כמו שמורה בדברי הימים שהזכיר אחרי מלחמות בני עמון שיורה שארעו אז והתימה שגם בדברי הימי' לא זכר כי אם שלשה מלחמות והשמיט הראשונה הנזכרת כאן מענין ישבי בנוב והנה מה שראיתי מחכמי הנוצרי' שלא נזכרו כאן כסדר שארעו בו אשר הזכיר כאן ראשונה היתה באחרו' שלא בא עוד למלחמה כנזכר כאן ולא תצא עוד למלחמה וכו' והב' שזכר שהכה את סבכי החשתי את סף היה קודם בזמן לאשר זכר ראשונה והשלישית שזכר כאן שהכה אלחנן וכו' אמרו שזו היתה המלחמ' הראשונה בזמן והיא אשר הכה דוד בבחרותו את גלית ופירו' אלחנן על דוד שחננו אל בן יערי שהלך זמן רב ביערים בורח משאול ארג"י שהיה דוד מרע בצלצל שהיה רועה בכל מלאכת מחשבת ובית הלחמי ישי בית הלחמי וזה כולו שהרג את גלית שהיה מגת ולדבריהם כאן הפרשיות בלי סדר דקדים והיאר ועוד יקשה עליהם מהנזכר בדברי הימים ויך אלחנן בן יערי ההורגים את לחמי אחי גלית אם כן איכה מלחמת גלית ועוד כי מלחמת גלית היתה בעמק האלה וזאת בגוב ז"ל פ"ח ממסכת סנהדרין כמו שכתוב בסמוך בס"ד ועוד אומרו ותהי עוד המלחמה וכו' ויך אלחנן וז כבר קודמת לכולן ולא מנאוה כאן אלא לצרף מיתת בני ערפה אלחנן זה דוד בן יערי ארגים שהיו בני משפחתו אורגי' פרכת למקדש שקרוי יער הנה אם כן מהמדרש הזה לקחו מפרשי הנוצרים פירושם אשר זכרתי ולדעתי הפרשיות כלם מסודרות בקדימה ואיחור שאחרי ענין אבשלום וענין הגבעונים קרו הדברים האלה וז"ש ותהי עוד מלחמה לפלשתים את ישראל ר"ל מלבד המלחמות הנזכר למעלה הנה עוד נלחמו פלשתים עם ישראל וירד דוד וכו' ויעף מהחולשה שכבר היה זקן בימי' ונחלשו כחותיו מהצרו' וכבר אמר המדקדקי' שויעף בפ"תח העי"ן הוא לשון חולש' ויעף בק"מץ העי"ן לשון התעופפות כמו ויעף אלי אחד מן השרפים ואמר שבהיות עיף ראהו ענק אחד ושמו ישבי בנב והוא מילידי הרפה והיה כח כל כך גדול שהיה משקל קנו והוא עץ חניתו שלש מאות משקל נחשת העץ שוקל כמו שלש מאות משקל הנזכר קנו ובמשקל הוא להב החנית כדברי המפרשים ומלבד זה היה חגור חדשה רצה לומר חרב חדשה וכמו שכתב רש"י ז"ל שדרך הגבורים לשוף החרב בדם גבורים ולכך השתדל להכות את דוד כי הכירו כי הוא מלך ישראל וכראות אבישי לדוד באותה סכנה עצמ' עזרו אבישי והסכימו ישראל שלא יצא עוד למלחמה ולא יכבה נר ישראל כי המלך נר אלהים המאיר לישראל ואחר שזכר המלחמה הזאת שארע' אחרי ענין אבשלום והגבעונים הזכיר המלחמות שעשו עבדיו וגבוריו וזהו אומרו ויהי אחרי כן ותהי עוד מלחמה בגב עם פלשתים והיא אשר זכר בדברי הימים שהיתה בגזר כי שני שמות הם למקום ההוא גב וגזר והכה סבכי החשתי את סף מילדי הרפה וזכר עוד מלחמה שלישית באותו מקום אלחנן בן יערי הדר במקום הנקרא ארגים הרג ענק הא' מילדי הרפה והאמת שהסיפור הזה הוא הנקרא בד"ה אמר שם ויך אלחנן בן יערי את לחמי אחי גלית הגתי הכה אם כן פי' שלא הכה את גלית כי אם אחיו ושהיה שמו לחמי וגם כן מה שאמר כאן בית הלחמי הוא כאלו אמר את הלחמי אחי גלית וכך כתב ה"ר יונה שמשפטי הבית שתנא על הדבק כמו תחל' דבר ה' בהושע כמו אל הושע וכפי זה יפורש בית הלחמי כמו אל הלחמי שכך היה שמו ואחר זה זכר המלחמה הרביעית שהיתה בגת ושנקרא שם איש מדון איש ריב ומדון גבור ואיש מלחמה ובדברי הימים כאמר איש מדה כלומר שהיה גדול הקומה ושני הדברים אמת והנה כי אצבעות ידיו ורגליו שש כלו' שש בכל אחד מרגליו ולפי שלא יחשב שבשני ידיו ורגליו היו שש אצבעו' ג' בכל יד ורגל הוצרך לפרש עוד עשרי' וארבע מספר וזה גם כן מילודי הרפה ויחרף את ישראל בדברי גדופים כמו שעשה גלית כשנלחם עם דוד ולכבוד ישראל בא שמעה אחי דוד והכהו באופן שנזכרו אלה המלחמות כסדר הוייתן ובדברי הימים לפי שרא' עזרא שהי' פוג' בכבוד דוד בענין ספור ישבי בנב שעף דוד והוצרך לאבישי שיעזרהו לכך השמיט ענין זה שלא הזכיר אלא הדברים שהיו לשבח דוד וגבורתו עד כאן תורף דבריו ועיין הר"דק ז"ל וכן הרלב"ג והוסיף ע"ש : ולע"ד שכדבריהם כן הוא לפי הפשט אמנם כפי הדרש שאזכור בסמוך בס"ד בפסוק וישבי בנוב וכו' אפשר שמפרש ויעף לשון התעופפות כמו ויעף אלי אחד מן השרפים לע"פ שהוא מתחלף בנקוד שזה בפתח וזהו ויעף בקמץ ויכוין בזה שע"י השטן שנדמה לו כצבי ודוד רדף אחריו כעוף יעופף עד שפגעוהו לבדו עם ישבי בנוב או ויעף דוד שהתעופף הוא שטן ופגע בדוד עד שהוליכו של ישבי בנוב אבל הפשט לשון עייפות עיף ויגע לא יופסט שדוד מהיכן בא לו העייפו' הזה שלא נזכר בפסוק היות דוד נלחם עד שעף והדהפה תדרש :

וישבי בנוב בסנהדרין פרק ח' מאי וישבי בנוב אמר רב יהודה אמר רב איש שבא על עסקי נוב א"ל הקב"ה לדוד דוד עד מתי יהיה העון הזה טמון בידך על ידך נהרגה נוב עיר הכהנים על ידך נטרד דואג האדומי על ידך נהרג שאול ושלש' בניו רוצה שיכלה זרעך או שתמסר ביד אויב אמ' לפניו רבונו של עולם אמסר ביד אויב ולא יכלה זרעי יומא חד נפק אתא שטן ואידמי ליה כצביא פתק ביה גירא ולא מטייה משכיה עד דאמטיי' לארץ פלשתים כד חזייה ישבי בנוב אמרו היינו האי דקטליה לגלית אחי קמטיה ואוהבי תותי בי סדיה אתעביד ליה נסא מכא ליה ארעא מתותיה היינו דכתיב תרחיב צעדי תחתי ולא מעדו קרסולי ההוא יומא מעלי שבת' אבישי בן צרויה סוח קא חייף רישיה בארבעה גרבי דמיא חזינהו קטמי דמא איכא דאמרי אתא יונ' איטרוף קמיה אמר אבישי כנסת ישראל ליונה אמתילא שנאמר כנפי יונה נחפה בכסף שמע מינ' דוד מלך ישראל בצערא שרי אתא לביתיה ולא אשכחיה שדר לבי מדרש' ולא אשכחיה אמר תנן אין רוכבין על סוסו ולא יושבין על כסאו ואין משתמשין בשרביטו בשעת הסכנה מאי אתא איתשי בי מדרשא אמרו לו בשעת הסכנה שפיר דמי רכביה לפרדיה וקם ואזל קפל' ליה ארעא בהדי דקא מסגי חזייה להוא ערפ' אימיה דהוה עזלא כי חזיתיה פסקיה לפלכא שדיתיה עלויה סבר למקטליה אמרי ליה עולם אייתי לי פלך פתקיה ברישא מוחא וקטלה כד חזייה ישבי בנוב אמר השתא הוו בתרי וקטלי לי פתקיה לדוד לעילא ודץ ליה לרמחיה אמ' ניפול עליה וקטיל אמ' אבישי שם הוקמיה לדוד בין שמיא וארעא וניזמא ליה איהו אין חבוש מתיר עצמו מבית האסורי' אמר ליה מאי בעית הכא אמר ליה הכי אמר לי קודשא בריך הוא והכי אהדרי ליה אמר ליה אפיך צלותך ברך קיר' לזבון ואת לא תצטער א"ל אי הכי סייע בהדן היינו דכתיב ויעזור לו אבישי בן צרויה אמר רב יהודה שעזרו בתפלה אמ' אבישי שם ואחתיה הוה קא רדיף בתרייהו כי מטו בקובי אמרי קום ביה כי מטו בי תרי אמרי בתרי גוריין קטלוה לאריה אמר ליה זיל אשתכח לעורפה אמך בקברא כי אדכרו ליה שמ' דאימיה כחש חיליה וקטליה היינו דכתיב אז נשבעו אנשי דוד לאמר לא תצא אתנו למלחמה ולא תכבה את נר ישראל : ונראה שכוונת חז"ל במה שאמר מהו וישבי בנוב כי לא מצינו מקום בפלשתים נוב אלא גוב בגי"מל דכתיב בסמוך ותהי עוד המלחמה בגוב עם פלשתים שזה מורה על הקודמת שהיתה בגוב ואם כן מהו וישבי בנוב בנ"ון תתיבת בנוב הכריחו לדרוש תיבת וישבי נוטריקון וי"ש דרשו ויש כמו ולא ש"ב מ"ו ב"י אבל בנוב שבא על עסקי נוב עיר הכהנים א"ל הקב"ה לדוד עד מתי יהיה וכו' ומתוך המאמר מובן אומרו הרפה על ערפה

כדמסיק

קינו · הוא עץ החנית וכן נקרא בערבי עץ החנית אלקנא ולא אמר המשקל על קינו אלא על להבת החנית וקראו קנו בכלל הלהבת עם העץ ועל הלהבת אמר שהיה משקל
ש' מאות משקל נחשת כי על העץ לא יאמר משקל וכן אמר בגלית ולהבת חניתו שש מאות שקלים ברזל ומשקל הברזל והנחשת אינו שוה כי לכל אחד משקל מיוחד וכן לכסף
ולזהב וי"ת ומתקל סופיניה מתקל תלת מאה סילעין דנחשא · והוא חגור חדשה · חרב חדשה וכמוהו · ומאכלו בריאה ר"ל שה בריאה וכן דרך המקרא בקצרה מקומות
והחסרון יתבונן לפי הענין : ויאמר להכות את דוד · כשראה כי עיף דוד חשב להכותו ועזר לו אבישי · בגוב עם פלשתים · ובדברי הימים כתוב בגזר שני שמות היו
לאותו המקום וכמוהו רבים וכן כתב הנה סף ושם ספי וקרובים הם : אלחנן בן יערי אורגים בית הלחמי את גלית הגתי · ובדברי הימים כתוב אלחנן בן יעור אורגי את לחמי אחי גלית הגתי וקרי יאיר ויאיר ויערי אחד ופירו' את גלית אשר אמר הכה את מי שהי' עם גלית והוא אחיו הרגו אלחנן בגוב וגלית הרגו דוד באפס דמים ואלחנן זה מבית לחם היה לפיכך קראו בית הלחמי וכן מה שאמר בדברי הימים בית הלחמי כמו מלחמי כלומר מבני לחמי ר"ל מהגבורי' המתיחסי' לבית לחם וכן יאמר שם ומן הגדי נבדלו אל דוד למצד ר"ל מן המתיחסי' לגד או פירוש עם בית הלחמי והוא דוד ר"ל כי דוד עזרו וזהו שאמר שם את הלחמי עם דוד שהוא לחמי שעזרו והרגו ולדעת יונתן אלחנן זהו דוד וכן תרגום הפסוק וקטל דוד בר ישי מותי פרוכתא דבית מקדשא דמבית לחם ית גלית קרא ישי יערי לפי שהיה אורג פרוכות הצריכות לבית המקדש ובית המקדש נקרא יער שכתוב יער הלבנון מלאכוה בשדה יער אבל מה שקרא דוד אלחנן לא ידעתי לו טעם :
כמנור

רשי

ומשקל קינו · הוא כמו תיק שבראש בית יד הרומח שקורין ארישטוייל בלע"ז ועשוי ככובע ויש דוגמתו בזבחים רימוני' המעיל למה הם דומים כמין קולסו' שבראשי התינוקו' קולסו' הייט"לם בלע"ז : והוא חגור חגורה חדשה · ושמעתי שאותו היום נתחנך ללבוש כלי מלחמה ודרך המתחנכים לעשות נצחון וגבורה ביום חינוכם לקנות שם לכך ויאמר להכות את דוד ויעזור לו שעזרו בתפלה כדאית' בחלק : ותהי עוד מלחמה · כבר קדמה זו לכולן ולא מנאה כאן אלא לצרף מיתת ארבעה בני ערפה : אלחנן · דוד : בן יערי אורגים · שהיו משפחתו אורגי פרכות למקדש הקרוי יער : כמנור

ל' ומל' וּמִשְׁקַל קֵינוֹ שְׁלֹשׁ מֵאוֹת מִשְׁקַל
נְחֹשֶׁת וְהוּא חָגוּר חֲדָשָׁה וַיֹּאמֶר
לְהַכּוֹת אֶת־דָּוִד: וַיַּעֲזָר־לוֹ אֲבִישַׁי
בֶּן־צְרוּיָה וַיַּךְ אֶת־הַפְּלִשְׁתִּי וַיְמִתֵהוּ
ד' אָז נִשְׁבְּעוּ אַנְשֵׁי־דָוִד לוֹ לֵאמֹר לֹא־
ל' תֵצֵא עוֹד אִתָּנוּ לַמִּלְחָמָה וְלֹא תְכַבֶּה
אֶת־נֵר יִשְׂרָאֵל:
ל' וַיְהִי אַחֲרֵי־כֵן וַתְּהִי־עוֹד הַמִּלְחָמָה
בְּגֹב עִם־פְּלִשְׁתִּים אָז הִכָּה סִבְּכַי
ב' חס' בליש' וגם ילדי הַחֻשָׁתִי אֶת־סַף אֲשֶׁר בִּילִדֵי הָרָפָה:
ב' וַתְּהִי־עוֹד הַמִּלְחָמָה
ל' בְּגוֹב עִם־פְּלִשְׁתִּים וַיַּךְ אֶלְחָנָן בֶּן־
ל' יַעְרֵי אֹרְגִים בֵּית הַלַּחְמִי אֵת גָּלְיָת
הַגִּתִּי

וּמַתְקַל סוֹפִינֵיהּ מַתְקַל תְּלָת מְאָה
סַלְעִין דִּנְחָשָׁא וְהוּא אָסִיר אִיסְפַּנְקֵי
חֲדַתָּא וַאֲמַר לְמִקְטַל יָת דָּוִד: וְסַעֵיד
לֵיהּ אֲבִישַׁי בַּר צְרוּיָה וּמְחָא יָת
פְּלִשְׁתָּאָה וְקַטְלֵיהּ בְּכֵן קַיִּימוּ גַּבְרֵי
דָוִד לֵיהּ לְמֵימַר לָא תִפּוֹק עוֹד עִמָּנָא
לִקְרָבָא וְלָא תִטְפֵּי יָת מַלְכוּתָא
דְיִשְׂרָאֵל: וַהֲוָה בָתַר כֵּן וַהֲוַת עוֹד
קְרָבָא בְּגוֹב עִם פְּלִשְׁתָּאֵי בְּכֵין קְטַל
סִבְּכַי דְמִן חוּשַׁת יָת סַף דִּבְבְנֵי גִיבָּרָא:
וַהֲוַת עוֹד קְרָבָא בְּגוֹב עִם פְּלִשְׁתָּאֵי
וּקְטַל דָּוִד בַּר יִשַׁי מוֹתֵי פְּרוֹכִית
בֵּית מַקְדְּשָׁא דְּמִבֵּית לֶחֶם יָת גָּלְיַת
גִּיתָאָה

רלבג

ומשקל קינו שלש מאות משקל נחשת · אחשוב שקרא קנו להבת החנית וקראו עץ מלד הנקבות שבו אשר בו יכנס עץ החנית כי הוא כמו עץ או יהיה קנו כובע נחשת אשר על ראשו כי הוא כמו קן אויסיה קנו הענ. ויהיה אשר שכואה והרצון בו להב' חנית : ולא תכבה את נר ישראל · אמרו זה כאלו יאמרו שכל ישראל מושגחים בעבור דוד וכאלו יכבה נרם אם ימות במלחמה :
ועץ

פי' רבי ישעיה

ומשקל קינו · הינלו דומה ומין כלי זין הוא : והוא חגור חדשה מקרא קצר הוא : חרב חדשה שבאותו היום נתחנך לצאת במלחמ' וכדי לקנות לו שם גבורה אמר בגבו להכו' את דוד ודוד היה עיף מרוב הרוגים שהרג : אלחנן בן יערי אורגים בית הלחמי את גלית הגתי פי' יערי אורגים · פי' משפחה היו והיו נקראי' כן והיו מבי' לחם · וגלית אחר הוא זה אבל יונתן תרג' באופן אחר :

כלי יקר

כדמסיק בהדי דקא מסגי חזייה לעורפ' אימיה וכו' ושאר דברי המאמר ברורים כדרש"י ז"ל ורש"י ז"ל משקל קינו הוא כמו תיק שבראש בית יד הרומח שקורין ארשטוי"ל בלעז ועשוי ככובע ויש דוגמתו בזבחי' רמוני המעיל למה הן דומין כמין קולסות שבראשי התינוקות קולוסות היימ"לש בלעז והו' חגור חדשה כו' ע"ש והתפלה שעזרו אבישי לדוד הייגו שחזר להתפלל להפך הגזרה שלא ימסר ביד אויביו ויכלה זרעו כנזכר במאמר הנז"ל שכן אמר אבישי לדוד אפיך צלותך וכו' · ועיין הר"דק ז"ל והרל"בג ז"ל וכבר זכרתי שמהרי"א ז"ל פירש קנו על העץ שהיה כבדו ש' משקל נחשת ויושבי בנוב כך שמו · ולע"דן לפרש על פי הדרש הנ"ל בגמרא שבא על עסקי נוב הומר אני של זה כיון הכתוב ויושבי בנוב פי' וישבו בנוב כלומר שיש בו מענין נוב ולמה הוא דורש ולזה נכת' וישבו בו"יו ולמה נפסק בשתי תיבו' שנכתב תיבת בנוב לבדה שהיה ראוי לחברם כיון שכן שמו ולומר וישבי בנוב יחדיו להודיע שיש בו על מה שאירע בנוב עיר הכהנים ולו הונח ששמו כן ניתן לידרש כמו שא"זל אשר שם שמות בארץ אל תקרי שמות אלא שמות בגי"רי כמו רבי מאיר דבדיק בשמא ואמר אשר בילידי הרפ' שהוא הגבור שבכל ילידי הרפה הנמלאים עתה ז"ש אשר בילידי הרפה ולא אמ' מילידי הרפה והרפ' היא עורפה ונקראת הרפה לשון הריפות דכתי' אם תכתוש כו' בתוך הריפו' שבאו עליה כמה וכמה בחזרתה מאת נעמי לא"זל ולפי הפשט לשון רפיון שלא החזיקה באמותה כרות שדבקה בה והחזיקה ולא ירפנה והוא חגור חדשה כפי המפרשים כנ"זל חרב חדשה : ולע"דן קצר כאן הכתוב בזה להודיע שעקר חגורתו אשר הוא חגור הוא חדשה רמז לגזר' חדשה אשר בחר לו דוד ע"ב ליפול הוא ביד שונאיו כדי שלא יכלה זרעו ז"ש חגו' חדשה גזרה חדשה והא והא איתנהו הפשט חרב חדשה ומדקצר הכתוב ולא כתב חרב חדשה רמז אל הדרש שנדרש בהכרא חסרון תיבת חרב ולז"א ויאמר להכות את דוד וירמוז גם כן באומרו ויאמר אל הגוזר ית' כי הוא אמר ויהי הוא לזה זו אל דוד עצמו שקבל עליו דין שמים ויאמר להכות את דוד ולא יכלה זרעו ויפיה אם כן ויאמר להכות את דוד ביאור החדשה שאמר ולזה הוצרך עזר אבישי בתפלה שעזרו להפך התפלה והגזרה כמ"ש אפיך צלותך עיין במ"ר הנ"זל שדברי חז"ל כמשמרו' נטועי' בכתוב :

ויעזור לו אבישי כבר נזכר לעיל ממסכת סנהדרין פ' ח' שעזרו בתפלה להפך הגזרה ובב"ר ויקם וילך אל ארם נהרים ר' יצחק אמ' בן יומו היה דעתיה דרבי יצחק ואבא היום אל העין היום יצאתי והיום באתי הרעשת ארץ פצמתה וכו' הרעשת ארץ בימי אברהם פצמתה בימי אליעזר רפא שברי' בימי יעקב כי מטה בימי ישבי בנוב הה"ד וישבי בנוב אשר בילידי הרפ' אגיף במגיני דקפץ דוד לאחוריו תמני עשר אמין זה נתיר' מזה וזה נתירא מזה נתירא לום' הם לאחוריו קפץ לקומוי מה וזה נתיר' מזה אם במגיני אגיף בדין איך הנא יכיל למקמא ביה באותה שעה אמ' דוד הלואי הוה לי חד מן בני אחתי דייתי ויעזרני מיד ויעזור לו אבישי בן צרויה לאחור תרע' הוה קאים אהמהא רבנין אמרי אפילו היה בסוף העולם הטישו הב"ה והביאו כהרף עין כדי שלא יהיה הותו לדיק עומד ומצטער הה"ד ויעזור לו אבישי בן צרויה וכו' ורצוי לדקדק רבי יצחק דקאמר בן יומו והיכא קאי דקאמר בן יומו דהא לאו בקר' דאבוה היו' אל העין קא עסיק ועוד מאי שנא דקרא קאמר הרעשת ארץ גבי אברהם פצמתה כו' ועוד מאי תנא סתם זה נתירא מזה והדר מפרש זה נתירא מזה לומר הם לאחוריו וכו' ועוד קשה שמקדים זה נתירא מזה אמר הם לאחוריו וכו' והיה לו להקדים ולומר זה נתירא מזה הם במגיני וכו' שכך הוא הסדר בזמן קדמה יראת דוד ליראת ישבי בנוב ולהגיד לדעת טעם למה עזר לו אבישי ולא יואב והוא שאל סתם הלואי הוה לי חד מן בני אחתי דייתי וישיעני: ולע"דן שדקדק בפסוק ויקם וילך יתור ויקם ומזה למד שכונת הכתוב להודיע שבן יומו בא וזה אמ' ויקם וילך אל ארם נהרים שלא עשה כי אם קימה ממקו' א"י והלך מיד לארם נהרים שבן יומו בא ולי דעתיה דר' יצחק שלמד כן מפסוק ואבא היום אל העין מיתור דהיו' דאם איתו ענין לביא' דמאי קמ"ל תנהו לענין יציאה היום יצאתי והיום באתי ותנא קמא יליף לה מויקם וילך כדפרשית ולהיות כל הדברי' בהתחלתם קשים כי כל ההתחלות קשו' לזה בימי אברה' קראו הכתוב הטעם' קפיצת הארץ כשרדף אברהם אחרי המלכים וז"ש הרעשת ארץ בימי אברהם ובפרט בהיות הרדיפ' ההיא להצלת לוט המקולל המתחבר לרשעים היתה הרעשה לארץ בקפיצת' אלא של כבוד אברהם קפצה ז"ש הרעשת ארץ בימי אברהם פצמת' וכו' דכיון דמאי דלא הוה הוה בימי אברהם מאי דהוה לא כ"ש ובפרט זכו' יצחק מסייעת ושליחות מצוה לז"א בו פצמתה בימי אליעזר אמנם בימי יעקב שהמקום מקודש והארץ עצמה תבע' בפיה לדיק בא לבית מלונו ויפט' בלא לינה ולזה קפצה הארץ לו שיעקב נתעורר מאליו כמו שכתב רש"י בפרשת ויצא יעקב שנתן לבו לחזור וקפצה לו הארץ לכבוד קדוש' ארץ ישרא' אשר ההבה שילין בה יעקב ויעקב הוצב להתפלל במקום שהתפללו אבותיו ולזה קפצה לו הארץ כדכתיב ויפגע במקום וכו' אם כן לדק לשון הכתוב בקפיצה זו לומר רפא שברי' שפני שברים נתקנו ונרפאו באות' קפיצה ולא תחשב לה לצער הקפיל' אדרבא הקפיצה נקראת בשם רפא שבריה ובימי ישבי בנוב שהיה דוד בצער גדול אז לדק באומרו מטה בימי ישבי בנוב ולא אמר בימי דוד שלא מטה בימי דוד בכללם כי אם בפרטי ההוא בעת ההיא של ישבי בנוב ואמר זה נתיירא מזה וזה נתיירא מזה וכו' כי לפי האמת אפילו קודם

בזולת הרגיף במגיני נתייר' ממנו וכן הוא מדוד ולזה תנא סתם זה נתיירא מזה וזה נתיירא מזה דרך כלל כי שמע דוד הולך בכל המקומות וישבו בנוב גם הוא איש מדה וחסון כאלונים באופן שמזה נתחייב שזה נתיירא מזה וזה נתיירא מזה בכלל ובפרט זה נתייר' מזה מענין הגפת המגן והיתר ענין יראת דוד שנתייראה מישבי בנוב כדי להסמיך לו ענין מה שאמ' דוד הלואי היה לי חד מן בני אחתי דייתי וכו' ובא אבישי שהוא יותר אהוב אל דוד בעת כי את יואב שנא מענין אבשלום כנזכר בענין ומכאן אנו למדין שענין ישבי בנוב אחרי אבשלום היה כדברי מהרי"א ז"ל ולמדנו מכאן שקפצה לו הארץ לאבישי ועזרו גם ממסכת סנהדרין למדנו כן שהעמידו בין השמים והארץ כדי שלא יפול על חנית ישבי בנוב כנ"זל שאין חבוש מתיר את עצמו מבית האסורים כדפרש"י ז"ל בגמרא שדוד לא יכול לבוין כשם ה' ית' לטרדתו וזהו ויעזר לו אבישי ומה שאמר ולא תכבה את נר ישראל אמרו זה כי אילו יאמר שכל ישראל מושגחים בעבור דוד וכאילו יכבה נרם אם ימות במלחמה עד כאן ומהרי"א כי המלך נר אלהים בארץ והוא המאי' לארץ ולדרים עליה וראוי שישמרו עבדיו את חייו אחרי שבמותו יחשך השמש בגלותו עליהם עד כאן : ולע"דן שאומרו ויך את הפלשתי על דוד קאמר שאם על אבישי אם כן לא יקרא עזר כי אם הוא עשה את הכל וכן יוכיח דברי חז"ל שפירש ויעזור לו אבישי בתפלה אם כן לדבריהם ויך את הפלשתי דוד הוא המכהו והמיתו ולחולשתו בזקנה לא הכהו בפעם אחת ולא יכול לו אבל ויך את הפלשתי ועוד שנית וימותהו או נפרש ויעזור לו אבישי כפשוטו ויעזור לו אבישי ויך את הפלשתי זהו עזר אבישי ולא"כב וימיתהו דוד הנזכר הנז' כתיב' לו באופן שאבישי התחיל בהכאה ודוד גמר וימיתהו או ירמוז בתיב' את דקאמר ויך את הפלשתי לרבות אמו ערפה שהרגה אבישי כנ"זל ועל ידי זה וימיתהו כמו שאמרו שם אמר ליה זיל אשתכח לערפה אמך בקברה כיון דאדכרו ליה שמא דאימיה כחש חיליה וקטליה ואמר אז נשבעו עבדי דוד ולפי שעיקר השבועה תלויה בו בכוד שיסכי' עמהם לזה אמר לו לאמר רוצה לומר שהם נשבעו אז וגם עשו לו לאמר ולהסכי' עמהם לקיים אשר ז"ש לו לאמר באופן שעל כל פנים לא תצא עוד אתנו במלחמה ושמא תאמר אם לא הצא לפניכם יחשב כאילו נר ישראל כבוי כיון שלא עבר מלכם לפניהם לז"א לא תצא עוד אתנו במלחמה בפועל אבל זכותך יצא אתנו בלי ספק ואם כן ולא תכבה את נר ישראל אף על פי שלא תצא אתנו במלחמה בפועל הנה זכותך גדול מאד כיון שאת' יוצא בכח לזה אמר ולא תכבה את נר ישראל כי נר מצותך ותורתך אור נטה עלינו אור פניך וזכותך ולא תכבה את נר ישרא' ופשוטו של מקרא ולא תכבה וכו' כי עתה בעודך חי ובכל גבורתך אשר נשאת את פלשתים ואת גלית הרגת לבדך הרי הוא כאילו נר דולק על ישראל כי נפל פחדך ואימתך עליהם ואם ח"ו יהרגוך משנאי ה' ירימו ראש ויכבה נר ישראל הדולק לריח שמניך וכאחוזך אשר נאחזים ולא נאחוך :

ויהי אחרי כן ותהי עוד המלחמה בגוב עם פלשתים וכו' עיין הר"דק ז"ל וכן מהרי"א ז"ל שני שמות היו לו גוב וגזר עד כאן : ולע"דן באומרו אז הכה לשון אז שהיתה הגזרה האלהית שיפלו כל בני ערפה שם ילידי הרפה ביד דוד והיו בני רות של שאז כאשר נשבעו אנשי דוד לאמ' לא תצא עוד אתנו נהרג סף ע"י סבכי החושתי ז"ש אז הכה סבכי החושתי שאילו יצא דוד הוא היה הורגו ולכך אמר כאן לשון אז במלחמה הראשונה שיצאו ולא יצא דוד עמהם ולא הוצרך להזכיר עוד זה אלא אמר מכאן ואילך ויך אלחנן ויכהו יהונתן וכו' ואולי שם המקום גוב כמו שאמר ושם בדברי הימים קראו בגזר על שם הגזרה הזאת שנשבעו אנשי דוד לאמר לא תצא עוד ונתחייב מזה שאז הכה סבכי החושתי את סף כאמור וזהו שאמר שם בגזר ומה שקראו כאן סף ושם ספי רוצה לומר ספי בכנוי שהוא שלי כלומר שנפל בידו על שם ישראל לכן אמר ספי על שם דוד שהיה שלו ועל ידי היות בגזר כדפרשית על הגזרה שלא תצא עוד אתנו נמצא שאז הכה סבכי את ספי שהיה שלי והוא זכה בו והכהו :

ותהי עוד המלחמה כבר כתבתי למעלה בפסוק ותהי עוד מלחמה מה שזכר מהרי"א מדעות חז"ל והמפרשים והפסוק הזה בכלל ובילקוט הביא עוד בשם מדרש רות ויך אלחנן זה דוד שחננו אל בן יערי שהיה גדול כיער אורגים אלו סנהדרין שהית' מעלה הלכה לפניו והוא אורגה עד כאן ועיין רש"י ז"ל והכרח לא"זל הוא פסוק את ארבעת אלה יולדו להרפה וכו' כמו שכתוב שם בס"ד ע"ש ועיין הר"דק ז"ל :

ותהי עוד מלחמה בגת וכו' עיין רש"י ז"ל וכן הרד"ק ז"ל והוסיף וכן מהרי"א :

ולע"דן לדקדק מה טעם בפ' הקודם אמר ותהי עוד המלחמה בה"א וכאן הוא או' ותהי עוד מלחמה ועוד מהו וגם יולד להרפה ולא אמר אשר בילידי הרפה כמ"ש באחיו · ונראה כי כונת הפסוק לו' כי על המלחמה הראשונה שהיתה בגת עם גלית אשר היה איש ריב ומדון לחרף מערכות ישרא' כן זה הרשע ברשעתו שלא יצא עוד דוד למלחמה חזר לחרופי אחיו וז"ש הפסו' ותהי עוד מלחמה בגת ר"ל נוספת על הראשונה שאירעה בבחרו' דוד זה כמה שנים אמ' בפסוק הקודם הירעו השתי מעשיו' במלחמה אחת שלא נפסקה אלא שהיתה בשתי מקומות ולזה אמר שם ותהי עוד המלחמה בגוב עם פלשתים ר"ל והתי עוד המלחמה הנזכרת למעלה נמשכה והית' עוד המלחמה בגוב עם פלשתים · ולהיות האיש הזה איש מחרף את ישראל כגלית אחיו לז"א ויהי איש

רד"ק

במנור אורגי'. כאכסן דגרדאין והוא העץ שמקפל עליו האורג הבגד באורגו וגרדאין הם אורגין ותרגום ירושלמי מעשה אורג עובד דגרדאי וכן בדברי רז"ל נקרא האורג גרדי וכן מנור אורגים הוא מכלי האורג בדבריהם באומרם העושה שתי בתי נירין בנירים ובקירוס: איש מדון. כתוב ביו"ד וקרי בוי"ו ואחד הוא ובדברי הימים איש מדה וכ"ת גבר דמשחן. ואם כן בגת אשר במדון הוא מקו' הדגש במדה: שש ושש עשרי' וארבע. אילו אמר שש ושש ולא אמ' עשרי' וארבע הייתי אומ' שבין ידיו ובין רגליו לא היו אלא שש ושש לכך צריך עשרים וארבע ואילו אמר כ"ד ולא אמר שש ושש הייתי אומר ה' באחת ושבע באחת לכך פאמר שש ושש: להרפה. לענק ובא בה"א הידיעה עם למ"ד השמוש כמשפט אא שכרו' כפלה ה"א הידיעה להקל וכמוהו להע' פות לה הגדוד הבא אליו:

וידבר

הַגִּתִּי וְעֵץ חֲנִיתוֹ כִּמְנוֹר אֹרְגִים׃
כ וַתְּהִי־עוֹד מִלְחָמָה בְּגַת וַיְהִי׀ אִישׁ מָדוֹן וְאֶצְבְּעֹת יָדָיו וְאֶצְבְּעוֹת רַגְלָיו שֵׁשׁ וָשֵׁשׁ עֶשְׂרִים וְאַרְבַּע מִסְפָּר וְגַם־הוּא יֻלַּד לְהָרָפָה׃ וַיְחָרֵף אֶת־יִשְׂרָאֵל וַיַּכֵּהוּ יְהוֹנָתָן בֶּן־שִׁמְעֵי אֲחִי דָוִד׃ אֶת־אַרְבַּעַת אֵלֶּה יֻלְּדוּ לְהָרָפָה בְּגַת וַיִּפְּלוּ בְיַד־דָּוִד וּבְיַד עֲבָדָיו׃

וידבר

(מדין ק' · שמעה ק' · ד' כ' כתיב ה' וכ' כתיב אלף)

גִּיתָּאָה וְאָעָא דְמוּרְנִיתֵיהּ כְּאַכְסַן דְּגַרְדָּאִין׃ וַהֲוָת עוֹד קְרָבָא בְּגַת וַהֲוָה גְּבַר דִּמְשַׁחָן וְאֶצְבְּעָת יְדוֹהִי וְאֶצְבְּעָת רִיגְלוֹהִי שִׁית וְשִׁית עַסְרִין וְאַרְבַּע בְּמִנְיָין וְאַף הוּא אִתְיְלִיד לְגִבָּרָא׃ וְחַסִּיד יַת יִשְׂרָאֵל וְקַטְלֵיהּ יְהוֹנָתָן בַּר שִׁמְעָא אֲחוּהִי דְדָוִד׃ יַת אַרְבַּעַת אִילֵין אִתְיְלִידוּ לְגִבָּרָא בְּגַת וְאִתְמְסָרוּ בִּידָא דְדָוִד וּבִידָא דְעַבְדוֹהִי׃

ושבח

רש"י

במנור אורגים. כאכסן דגרדאי הקרוי ליכסוב"לא בלע"ז תבא אריגה והעמד כנגד אריגה: איש מלון. כתרגומו גבר דמשחן שאין עיקר התיבה אלא מ"ם וד"לת כמו מבאין שי"ן ואל"ף ומהמתן ה"א ומ"ם ובדברי הימים כתיב איש מדה כלומר גבוה מאד שאומדין כמה מדתו: שש ושש וגומר. פירשו רבותינו בבכורות שהוצרך לומר עשרי' וארבע שלא תאמר אצבעות שתי ידיו אינן אלא שש ואצבעות רגליו אינן אלא שש לכך נאמר עשרים וארבע ואם כתב עשרי' וארבע ולא אמר שש שש הייתי אומר שבעה באחת וחמשה באחת ומהו מספר שכולן היו כספרות בסדר האצבעות בגב היד:

ביום

רלב"ג

ועץ חניתו כמנור אורגים. הוא העץ שמקפלין סביב את האורג והוא גם מאד וזה ממה שיורה על גבורת הפלשתי הזה: איש מדון. ר"ל איש בעל ריב ומלחמה: והוא חרף את ישראל. לפי מה שאמשוב במ"ש שלא ימצא בישראל איש שלא ינצחהו כמו שאמר גליה אל שאול: זה מה שנרא' לנו שיצטרך אל באור במה שהגבלנו באורו כה באלו הספורים:

ואצבעות ידיו ואצבעות לב' פסוקים מסורתא מיכא ומסורתא מכא נסבין וי"ו ומלה ביניהון וסי' במסרה רבתא בערך וי"ו · ו'מלין כתבן י' בסוף תיבותא וקרינן ה' וסי' העמני וכפר העמני · כי ויאמר דוד מה לי ולכם בני צרויה · שמעי ויחרף את ישראל · השלשי ואבישי אחי יואב · ומטי וקרבתי אליכם למשפט · ובמראי שמח בחור בילדותך · ואי'נביאכם אשר נבאו פלוגתא:

ואולם התועלת המגיעים מהם הם אלו · **הראשון** הוא במדות והוא להודיע שראוי לכל אדם שיעשה מה שיעשהו אח' ייסוב רב ועצה ראויה ולא ישמ' על שבתו הנראית לו מתחיל' בענין ולזה תמצא שאף על פי שידמה שהיה מבואר היות ראוי לדוד שיסוב באחת ערי יהודה אחרי מות שאול לפי שלא ברח משם דוד אלא מפני יראת שאול ועוד כי כבר משך לב עם יהודה אליו במה שלח להם משלל אויבי יי' עם שכבר נתפרסם להם בזה טוב הצלחת דוד שבגלל אויביו במתי מעט ורוע הצלחת שאול שנפל ביד אויביו עם היות כל ישראל עמו ועוד כי גם בהיות שאול מלך על ישר' אוהבים אחד את דוד בראותם הצלחתו כמו שקדם הנה עם כל זה לא רצה דוד ללכת שם אם לא בשיאל תחלה את פיי' ולזה שאל אם יעלה באחת ערי יהודה וכאשר ענהו הש"י על ידי אורים ותומים שיעלה שם שאל עוד באי זה מהם יעלה ובאתהו התשובה שיבא לחברון ושם בא בדבר הש"י: **השני** הוא להודיע כי שאר מקומות יותר נאותי' אל שיגיע להם תכלית מה מקצת מקומות אחרים ואף על פי שהש"י שליט להגיע אשר יחפוץ הנה יעקם בזה ברוב הענינים הסבות הנאותו' מגד ההשגחה הכוללת כשהיה אפשר זה ולא יחדש השם ית' המופתים אלא כשהביאו לזה הכרח כמו שזכרנו פעמי' רבות ולזה באר השם ית' שיבא דוד לחברון להגלות הענין אצלו שמשם תגמת לו המלוכה בקלות יותר ולזה תמצא שתכף שבא דוד שם התעוררו אנשי יהודה מעצמם למשוח דוד למלך עליהם עם שכבר היה אפשר שלב בני חברון היה יותר שלם את דוד מלב זולתם מבני יהודה וכאילו סבבו הם מפני בא דוד לחברון למפוך לב יהודה למשוח דוד למלך עליהם: **השלישי** הוא במדות והוא להודיע שראוי לאדם לגמול טוב לאשר גמלוהו טוב ולזה תמצא שהעלה דוד עמו את אנשיו אשר הלכו אתו בהיותו נרדף כדי שישמחו בהצלחתו וייטב להם בה ולזה הושיבם בערי חברון כדי שיהיו קרובים אליו עם שבזה ישלם לו ג"כ העזר הראוי: **הרביעי** והוא במדות הוא להודיע שראוי לאדם כשיעתק ממקום למקום שיעתיק אשתו וביתו עמו בהעתקו כי בזה תועלת לשמור עצמו מהרהור עברה ולתת לאשתו חקה מהעונה כדי לשמור אותה מהחטא ובזה עוד תועלת להשגיח במוסר בני הבית ולא יתעלם מהם ולזה תמצא שספר שהעלה דוד עמו שתי נשיו ושכבר העלה עמו את אנשיו איש וביתו: **החמישי** הוא במדות והוא להודיע שאין ראוי למלך שישים אלו ועם חברתו האנשים אשר יתהלכו עמו קודם היותו מלך כי מפני מה שראו מעניינו כשהיה ביניהם מהחברה קודם היותו מלך לא תהיה יראתו על פניהם ויהיה זה סבה להקל במלכות הלא תראה כי אעפ"י שהיה דוד לשר לאלו האנשים שהיו עמו הנה היו מקילי' בו עד שכבר תמצא שאמרו לסקלו על דברת שריפת צקלג ולזאת הסבה תמצא שלא הספיק לדוד להושיב את אנשיו בחברון אך הושיבם בערים הסמוכי' לחברון כאמור וישבו בעיר חברון ולזאת הסבה תמצא ביואב שהיה בחברה הפיס שכבר הקל בדוד בדבר בניו על אבשלום בנו כמו שנזכר באלו הספורים: **הששי** הוא במדות והוא להודיע שראוי לאדם כשיתסבב שיהיה לו כשיבוין להגיע תכלית מה ירחב לו מונע מה מהגיע אל התכלית ההוא שלא יקצר מהסר' המונע ההוא ולזה תמצא שכאשר נתבאר לדוד שאנשי יבש גלעד השתדלו לעשות חסד גדול עם שאול והיה זה ממה שימנעם מלהסכים שיהיה דוד מלך עליה' לחשבם כי בלבו עליה' על מה שהראו אהבה חזקה למי שהיה שונא את דוד ורודף אותו הנה הראה להם שעל מה שעשו מהחסד את אדוניהם שבחם ולזה בירך אות' ותיאר להם שהוא מוכן להטיב להם גמול טוב על מה שעשו מזה כי זה ממה שירה שאם אנשי' שהם נאמנים למלכות ולזה יבטח דוד בהם שהם נאמני' לו ולזאת הסבה הודיעם שתחזקנה ידיה' ויהיו לבני חיל ולא ייראו שיקרה להם רע מזה מדוד אבל ישולם להם מלך זה גמול טוב: **השביעי** הוא להודיע שהמלך זוכה לבניו במלכותו תמיד כמו שאמר' התורה למען יאריך ימים על ממלכתו הוא ובניו ולזה תמצא שמלך איש בשת אע"פ שהיה מפורסם לכל ישראל כי השם נתן לדוד למלוך על עמו ישראל כמו שזכר זה שאול ויהונתן ואמר אותו אבנר ג"כ וזכר כל ישר' אותו כמו שנזכר זה במה שאמר לדוד בעת שהמליכו אותו כל ישראל עליהם: **השמיני** הוא במדות והוא להודיע שאין ראוי לאדם לדחוק את השעה ולמהר את הקץ בדברים העתידים לו אך ראוי שיתחזק בו אם בסבות הנאותות פן ימהר יותר מן הראוי ויסיר ממנו הטובות ההם הלא תראה כי דוד לא השתדל להלחם עם בית שאול להביאו אליו המלוכה ולזה תמצא שספר שתי שנים מלך איש בשת על ישר' קודם שהיתה מלחמה בין אנשי איש בשת ובין אנשי דוד וגם אז לא היתה ביניהם מלחמה לולא שעורר המלחמה ההיא אבנר וגם אחרי זה לא השתדל דוד בהמתם איש בשת כדי שתגיע המלוכה אבל לקח נקמתו מההורג אותו: **התשיעי** הוא להודיע יושר לב דוד ושמרו הברית שכרת עמו שאול לבלתי ישמיד את שמו מתחת השמים ואף על פי שהיה שאול רודף אותו בכל עוז כמו שקדם הנה שמר דוד את הברית שהיה ביניהם ולא הגיר כלל לאיש בשת להשתדל בהרמתו אבל הספיק לו מה שזכה מהמלכות: **העשירי** והוא במדות להודיע שאין ראוי לאדם שיקל בהריגת האנשים מעט יי' אפי' בדרך המלחמה הלא תראה כי אבנר הקל בהריגת הנערים אשר אמר שיקומו וישחקו לפני אבנר ויואב וקרה לו שנהרג מפני מה שקרה לו בזאת המלחמה מהריגת עשהאל כאילו שלם לו השם מדה כנגד מדה ואף על פי שיחשב שלא היה לו בהריגת עשהאל חטא כי הוא היה רודפו הנה עם כל זה לא נצל אבנר מן החטא במה שסבב מהריגת הנערים ההם שהיה סבה לכל זה עם שכבר היה לו חטא בזה כשלא השתדל להציל עצמו מעשהאל בזולת הריגה כי לא היותר לנרדף להרוג הרודף כשהיה יכול להציל עצמו ממנו בזולת שיהרגהו כאילו תאמר שיכהו במקום שלא ימות בו אשר ישלם לו בו ההצלה ואמנם אבנר ידמה שכיון להכותו במקום שימות בו ולזה כיון להכותו אל החומש: **הי"א** הוא במדות והוא להודיע שראוי להשמר מהריב והמדון ואע"פ שהיה אלום בתחלתו כי כל מה שימשך יתחזק הלא תראה כי אבנר לא חשב שילא דבר אחר מזה זולתי במכות שיכו האחד את האחד מהנערים ההם ונתחדשה מזה זאת המלחמה העצומה עד שלולא שתקע יואב בשופר למנוע המלחמה היתה נמשכת המלחמה עד להשחית והדבה גם כן מפני זה המלחמה ביניהם אחר זה כמו שנזכר בזה הספור: **הי"ב** הוא במדות והוא שראוי לאדם שלא ימסור עצמו לסכנות מפני קלות תנועתו הלא תראה עשהאל לקלות תנועתו לא פחד ממה שאמר אבנר להכותו אם לא ישוב מאחריו ונהר' על יד אבנר ולא הועיל לו קלות רגליו: **הי"ג** והוא במדות והוא שראוי לאדם שלא יחזיק במלחמה עם עם יי' ואע"פ שיש שם סבה חזקה תביאהו על זה אבל ראוי שיניח מקום לשלום הלא תראה כי יואב אעפ"י שהשיגוהו הפעלות גדול על אבנר ממיתת עשהאל הנה תכף שבקש ממנו שיאמר לעם שישובו מרדוף איש מאחרי אחיו כדרש יואב לשאלתו ולא מנעו מזה חשש לבנו מדם אחיו: **הי"ד** והוא במדות והוא להודיע שראוי לכל אדם שלא יקל מליראה ממה שהוא אפשר שיגיע לו בו הרע ולזה תמצא שאעפ"י שתקע יואב בשופר שישובו איש מאחרי אחיו לא סמך על זה לב אבנר ולזה ספר שהלכו הוא ואנשיו כל הלילה וכזה תמצא ג"כ ליואב שלא בטח על זה ולזה הלכו כל הלילה יואב ואנשיו עד שובה לחברון כי אם יתעכב בדרך היה אפשר שיתקבצו מסכנגדשיל עליהם ויהרגום: **הט"ו** הוא להודיע כי אם יי' לא יבנה בית שוא עמלו בוניו בו ולזה תמצא שספר תמצא שספר מהצלחת דוד ורוע הצלחת איש בשת עד שכבר נפקדו מעבדי איש בשת שלש מאות ושטים איש ומאנשי דוד לא מתו כי אם עשרים וכאשר נגרע מזה שנים עשר איש מהמשחקים שמתו מכל אחד מהחלקים תמצא שכבר הרגו מאנשי איש בשת שלש מאות וארבעים ושמנה ולא מתו מעבדי דוד כי אם שמנה וספר ג"כ לזאת הסבה שבית דוד היה הולך וחזק ובית שאול הולכים ודלים ולזאת הסבה ג"כ תמצ' שסבב הש"י שנתחדש ריב בין איש בשת ובין אבנר למען הסיר הממלכה מעל איש בשת והביא' אל דוד כי זה היה סבה אל שמשך אבנר כל ישר' אל דוד עד שלא השתדלו אחרי מות איש בשת להמליך איש על ישראל מבית שאול אך באו תכף אל דוד להמליכו: **הי"ו** הוא להודיע שאין ראוי לאדם כשיראה שיגיע לו טוב מה שיקצר מפני זה בבקשה טוב אחר עמו אשר יתכן לו להשיגו אבל ראוי שישתדל להגיע לו כל הטובות אשר יראה שהוא נכון להגיע אליו ולזה תמצא שאעפ"י שהבטיח אבנר לדוד שאם יכרות ברית עמו יסב אליו את כל ישראל הנה לא קצר מפני זה מלשאול שיביא לו את מיכל אשתו והנה לא רצה דוד להמתין ביאת מיכל אחרי בא אבנר אליו לפי שאם היה כענין כן אפשר על דרך התחבולה יתכן שתהיה מיכל ידעה זה ותגלה הסוד של דוד כמו שגילתה לו הסוד במה שדימה שאול להרוג את דוד ואמרה לו אם אינך ממלט את נפשך מחר אתה מומת והסבה השני' הי' כי זה מהכבוד לדוד ר"ל אם תובל לו מיכל אשתו בעוד בית שאול מחזיקים במלוכה אמנם אם לא ימשול בהבאתה אצלו כי אם אחר סור הממשלה מבית שאול הנה לא יהיה זה לדוד לכבוד וזה מבואר מאד:

הי"ז

כלי יקר

מדון ר"ל איש ריב ואיש מדון כאמור בירמיה · וכן מצאתי להרלב"ג אלא שצריך לתקן שמה שאמר בדברי הימים איש מדה פירושו גם כן איש מדה רעה לבלתי ישים לפיו מחסום שלא לחרף את ישראל ז"ש איש מדה וגם כן היה בקומתו ואיבריו משונה ואמר ואצבעות רגליו שש ושש ולא אמר ואצבעות ידיו שש ושש משונה בגופו ובאצבעותיו במספרם כי היו שש ושש ובתחלה אמר ואצבעות ידיו ואצבעות רגליו שש ושש מספר ולא אמר ואצבעות ידיו שש ושש ואצבעות רגליו שש שש מספר כי רצה להודיענו שהיה מכוון באיבריו ידיו אל רגליו שלא תאמר אולי אצבעות ידיו גדולים יותר משל רגליו או בהפך לזה אמר ואצבעות ידיו ואצבעות רגליו שש ושש כלומר שוים ומכוונים אצבעו' ידיו לאצבעות רגליו ולהכי סמך זה לזה וערביהו ז"ש ואצבעות כו' ולפי שהיינו יכולים לטעות שבשתי ידיו היו השש כמו שכתבו המפרשים הוצרך לומר עשרים וארבע וכו' כנז"ל ולהיות רע מעללי' לא"ה וגם הוא יולד להרפה שגם הוא סורר כאחיו יולד לערפה אשר היה לה רפיון בעבודת הש"ת ולפי' זה היה הכשאר מהרפפה לג"א בו לשון זה וגם הוא יולד להרפה ולא אמר אשר בילידי הרפה כראשונים שהיו נשארים עוד זולת אותו הנהרג ידקדק לשון אשר בילידי הרפה ר"ל אשר הוא המעויין בילידי הרפה בגבור ושנהרג ישבי בנוב נכנס במקומו סף להיות הוא היותר גבור ואחריו נשאר זה האחרון ונהרג באופן שילכו להלחם בגדול גדול בתחילה כי כן דרך ארץ שלא יצא הקטן בפני הגדול ובפרט כשכלם גבורים וז"ש וגם הוא יולד להרפה ולא אמר אשר בילידי הרפה כי הוא האחרון · והייתי מתקשה למה נזכרו ארבעתם בזמן זולת איש מדון ואמרתי אולי שמו מדון או מדין והיה לבי כוקפי עד שראיתי קצת גילוי בגמרא במסכת סוטה ז"ל את ארבעת אלו יולדו להרפה מאן ניניהו אמר רב חסדא סף ומדון גלית וישבי בנוב ע"כ · הנה קצת הוכחה ששמו מדון מדלא קאמר איש מדון:

ויחרף עיין הרלב"ג ז"ל וכן מהרי"א ז"ל · ולכבוד ישראל יצא יהונתן בן שמעה אחי דוד והכהו עד כאן · ולע"רן שגם יהונתן בטח בהש"ת כעין דודו אחי דוד וזה ירמוז בכתוב שמעי ביו"ד וקרי שמעה כשמו וז"ש בן שמעה אחי דוד שזה נדמה לו לדוד שהרגו בהפגה בהשי"ת והבטחון בו:

את ארבעת אלה וכו' יש לדקדק לשון את המיותר ובלתי נדקק הי"ל ארבעה אלה יולדו להרפה וכו' ואח' ויפלו ביד דוד מאי קמ"ל כי זה קרי בי רב הוא בפסוקים הקודמים · ומה שזה תירצו חז"ל במ"ש דרש רבא בזכות ד' דמעות שהורידה ערפה על חמותה זכתה ויצאו ממנה ד' גבורים · ועוד הוקשה להם ארבעת סמוך והיה ראוי להיות מוכרת ארבעה אלה אבל הכתוב רצה להודיענו טעם היות ארבעתן אלה ר"ל בגבורה לפים כלם נגד כל ישראל ז"ש את ארבעת אלה ר"ל את ארבעת אלה הגבורות הנזכרות שעשו היה סיבה שיולדו להרפה שהורידה דמעות ארבעה שזה גרם להיותם גבורים בזכות אמם ז"ש יולדו ארבעת אלה להרפה ר"ל לזכות דמעותיה ורכין לבה וצערה על חמותה ולכך לא הזכיר כאן בשם ערפה שמור' על קושי ערפה כי לא גרם מעלתן לפי שעה אלא להיותה הרפה ולא ערפה ומ"ש ויפלו ביד דוד ועבדיו לפי שזכות דוד גובר מאד מאד רות שדבקה בה וז"ש גם כן שם בפ' משוח מלחמה ותשק ערפה לחמותה וכו' א"ר יצחק אמר הקב"ה יבאו בני הנשוקה ויפלו ביד בני הדבוקה ופרש"י בני הנשוקה שנשקה לחמותה ליפרד ממנה שלא תגיירה עד כאן וזהו ויפלו ביד דוד בן דודתו שנדבקה בש"ת וביד עבדיו כעבד באדוניו וקנה הפסוק הזה מכריע דרשת חז"ל בפסוק ויך אלחנן בן יערי אורגי' וכו' שעל זה נאמר דאל"כ היו להו חמשה והכתוב הזה אומר את ארבעת אלה כו':

וידבר

הי"א הוא להודיע כי ברצון ה' דרכי איש גם אויביו ישלים אתו ולזה תמצא שספר שבכבר התעורר אבנר לבקש שלום דוד והשתדל להשיב לו המלוכ' באופן שמי שהיה מונע המלכה מדוד הוא בעצמו שם הש"י כלי להסב הממלכה אליו ולהסיר מאספתו: הי"ח הוא במדות והוא להודיע שראוי לאדם שיפחד תמיד על מה שראוי הלא תראה כי מפני שאבנר לא פחד מיואב על הרגו עשאל אחיו ולא יירא מלבא אל חברון גם לא שאל מהמלך דוד שישלים ביניהם קרה לו שמת בידו ולזאת הסבה ג"כ למדנו שאין ראוי לאדם שיבא במקום שונאיו אע"פ שיבואוהו שלוחים או מכתב שאחד מהאנשים אשר הוא בוטח בו שולח לקרא לו כי יש לו לירא שתהיה זאת התחבולה מאויביו הלא תראה כי יואב שלח לאבנר מלאכי' בשם דוד להשיבו לחברון ודוד לא ידע אך סבב זה יואב להמית את אבנר שם:

הי"ט הוא במדות והוא שראוי לאדם כשהוא נקי מפעל מה מגונ' אשר יתכן שיחשב שמאתו נהיה שיפליג להראות שהוא נקי ממנו באופן יתבאר לכל שהוא לא סבב זה הפעל המגונה כ"ש כשיהיה בו מה שירחיק ממנו התכלית שהוא פונה אליו אם לא יתבאר שהוא נקי ממנו ולזה תמצא שהפליג דוד להראות איך היה קשה בעיניו דבר הריגת אבנר ולזה קלל בני צרויה שהיו עבדיו וקלל את יואב בזאת הקלל' הנפלאה ר"ל שלא יכרת מביתו זב ומצורע ומחזיק בפלך ונופל בחרב וחסר לחם ולזה הלך המלך דוד אחרי מטתו ואם לא היה זה מחק המלך ונשא את קולו ובכה על קבר אבנר וקונן עליו את הקינה הזאת אשר הראה בה גנות הורגיו ולזה נשבע ג"כ שלא יטעם לחם או כל מאומ' לפני בא השמש כי זה כלו ממה שהבי' כל העם וכל ישראל להאמין כי לא היה מהמלך להמית את אבנר עם שבהאמין ישראל כי באמת מאת המלך נהיה רושם גדול למנוע ממנו המלוכה כי לא ירצו האנשים להמליך עליהם מי שלא יקפיד להריגת השרים והגדולי' בתחבולה ובמרמה ולזאת הסיבה בעינה צוה להרוג הורגי איש בשת בן שאול כדי שלא יחשבו כי מאתו נהיה להמיתו בזאת התחבולה על משכבו: הכ' הוא שבכבר למדנו מזה המקום על דרך הרמז כי ירושלם לא נתחלקה לשבטי' ולזה תמצא שכאשר היה דוד מלך על יהודה לבד היה יושב בחברון שהיא משבט יהודה אמנם אחר שהומלך על ישראל נעתק לירושלם וזה ממה שיורה שירושלם היתה לכלל ישראל וכבר התירו רבותינו הספק במה שנראה מספר יהושע שכבר באה בגורל יהודה ובגורל בנימין: הכ"א הוא להודיע שראוי למי שירגיש שנתחדשה לו הצלחה שישתמש בשיגיע לו ממנה מה שאפשר מהטוב ולזה ספר כי מפני שדעת דוד כי נשא הש"י ממלכתו בעבור עמו ישראל והוא עתה באופן מההשגח' האלהית נוסף על מה שהיה מקודם זה השתדל לקחת נשים ופילגשי' לחשבו שהבני' שיולידו עתה יהיו יותר ראויים למלוכה מהראשונים וכן היה כי מהראשוני' לא מלך אחד כי אשר היו חושבים מהם למלוך נהרגו ומאלו הבנים שהוליד עתה מלך שלמה כמו שנזכר אחר זה בספר מלכים: הכ"ב הוא להודיע ולפרסם הצלחת דוד בכל מלחמותיו להיות הש"י עמו מפני עשותו הישר בעיני ה' כמו שנתפרסם בכל אלו הספורים רק בדבר אוריה החתי ולזה ג"כ אמר וילך דוד הולך וגדל וה' צבאות עמו ולזה תמצא שספר כי דוד ואנשיו שרפו את עצבי הגוים אשר הניחו לידם להעיד כי דוד היה מיישיר אנשיו בכל עז להתנהג בדרכי התורה: הכ"ג הוא להודיע שאף על פי שהש"י שליט בכל אשר יחפוץ הנה ידבק במה שיעשהו הסבות הנאותות כשאפשר לו זה ולא יחדש המופתים אם לא כשיביא לזה הכרח ולזה תמצא שכאשר שאל דוד בה' היעלה אל פלשתים בהנטשם בעמק רפאי' באהו דבר הש"י שלא יעלה אליהם אך יסב אחריהם ממול בכאים בדרך שלא יראו אותו פלשתים וכשמעו קול הצעדה בראשי הבכאים אז יחרץ לעלות אליה' כי אז לא ירגישו בקול צעדי חיל דוד לחשבם שהוא קול הצעדה אשר בראשי הבכאים וזה ממה שיעזור מאד לדוד לנצח את פלשתים ואפשר גם כן שתחובר בזה הענין סבה אחרת והיא כי אולי אז יגיע עת תמוט בו רגלם כי הש"י כמנהגו גם כן שימתין לפעמים כאמרו לי נקם ושלם לעת תמוט רגלם ואמר וגם רשע ליום רעה: הכ"ד והוא במצו' הוא מה שלמדנו מזה הספור כי מה שאמרה תורה בענין ארון ה' בכתף ישאו הוא הרחיקה שלא ישאוהו בזולת זה האופן ולזה תמצא שפרץ ה' פרץ בעוזא על אשר לא נשאו הארון באופן הכתוב בתורה כמו שנזכר בספר דברי הימים על דבר זה הספור ולזה השתדל דוד אחר זה שישאו הלויים ארון ה' באופן הנזכר בתורה: הכ"ה הוא לפרסם ענין קדושת ארון ה' הנפלאה עד שתכף שיפילו דבר מקדושתו יגיע הש"י על דרך מופת אלו העונשים הנפלאים כמו שמצאנו באנשי בית שמש שהיתה בהם מגפה גדולה כי ראו ארון ה' ובזה המקו' בענין פרץ עוזא כי זה כלו ממה שיוסיף האמנה בענין קדוש' התורה ושהיא נאצלת מן הש"י: הכ"ו הוא להודיע שמה שהוא לעבודת הש"י ולכבודו ראוי שיעשה בשמחה ובטוב לבב ולזה ספר מה שעשה דוד להפלגת השמח' בזה הענין כשהביאו הארון למקומו אשר נטה לו דוד והיה זה כן לפי שעבודתו ית' היא דבר נכבד על האדם אבל היא בעצמותה מושכת האנשים אליה בהפך הענין בנימוסי שאר האומות כי הם לא יקובלו כי אם על צד ההכרח והאונס כי את בניהם ואת בנותיהם ישרפו באש לאלהיהם: הכ"ז הוא להודיע שראוי לכל אדם שיחשד עצמו במנהיגי הקדושה ויחשב כי אולי אין מנהגו ומחשבותיו באופן מהשלמות אשר יצטרך שיהיו למי שהוא במקום קדוש כי זה ממה שייסירהו לדקדק בפעולותיו ומחשבותיו שיהיו לפי הראוי לפי מה שאפשר ולזה ספר שירא דוד את ארון ה' להביאו אליו לחשדו עצמו שלא יוכל לנהוג בו בקדושה הראויה ויקרה לו מזה עונש נפלא עד שנתבאר לו שברך ה' את בית עובד אדום ואת כל אשר לו בעבור ארון ה' ולשערו שאין פעלות עובד אדום יותר שלמות ויותר נקיות מפעולותיו הסכי' להביאו אליו ולזאת הסבה בעינה מצאנו ביעקב שאמר מה נורא המקום הזה אין זה כי אם בית אלהים להורות על שבמקומות הקדושים ראוי שיתנהג האדם בקדושה יתירה:

הכ"ח הוא להודיע שמי שיכבד התורה באופן הראוי ויתנהג בה בקדושה תבואהו ברכ' השם ית' בכל אשר לו כי זה ממה שייעיר לעמוד על דבריה הקדושי' ולהתנהג בהם אשר ימשך מזה דבקות ההשגחה האלהית לאד' כמו שנתבאר בדברי התורה ולזה זכר שכבר ברך ה' את בית עובד אדום ואת כל אשר לו כי בודאי הוא הקפיד לנהוג בו מנהג קדושה יתרה לירא' מפרץ עוזא ובראותו כי גם דוד ירא מהביאו אליו: הכ"ט הוא במצות והוא להודיע שבשעת התר הבמות הותרה העבודה בזר ולזה ספר בזה המקום על דבר העלאת ארון ה' מבית עובד אדום כי דוד העלה עולות לפני ה' וזבח שלמים ואחר כך ברך העם בשם ה' צבאות וזהו מה שאמר כי לא באתם עד עתה אל המנוחה ואל הנחלה כמו שבארנו בביאורנו לדברי התורה: הל' הוא להודיע שאין השמחה הראויה בעבודת השם ית' שיזבח האדם שלמים למלא בטנו אבל ראוי לשמח בו כל הצריכים ולזה תמצא שדקדקה התור' במה שצותנו לשמח בחגנו שנשמח בזה העניים והם הלוי והגר והיתום והאלמנה כמו שבארנו שם ולזאת הסבה תמצא בזה המקום ששמח דוד מהשלמים שזבח לפני ה' כל ישראל ונתן לכל אחד מהם אשפר אחד והיא חתכה גדולה מבשר השלמים והשלים להם המצטרך לשמחה מלחם ויין כדי שתכלל זאת השמחה כל ישראל ויהיה ענייניה מסודר לעבודת השם ית' לא לבקשת התענוג הגופיי: הל"א הוא להודיע שהיות גדול שבאנשים ראוי שיהיה שפל בעיניו מאד לפני מעלת הש"י ר"ל במה שהיה מפזז ומכרכ' להראות עוצם שמחתו לעבודת הש"י ולא הראה לו בזה הענין גדולה על שאר האנשי' אבל השפיל עצמו כהם או יותר כי כן ראוי ולפי שגנתה מיכל זה המנהג הטוב שנהג דוד בזה וחשבה שלא יהיה ראוי למלך להשפיל עצמו כל כך לפני הש"י מנע הש"י ממנה פרי הבטן: הל"ב הוא להודיע שאין ראוי במה שאפשר שתגיע לאדם ידיעה שלימה שיסתפק האדם בידיעה חסרה והמשל שאין ראוי לנביא שישפוט בדברים על צד האומד והמחשבה אבל ראוי שימתין שיבאהו דבר ה' על הדבר שנשאל ממנו כמו שמצאנו במשה שאמר עמדו ואשמעה מה יצוה ה' לכם ולזה תמצא בזה המקום כי נתן הנביא מפני שאמר לדוד מה שאמר על צד האומד כששאל ממנו דוד אם יבנה בית ה' ישים בו ארון ה' והוא אמרו כל אשר בלבבך לך עשה כי ה' עמך הנה השיגתהו בזה הטעה והוא שכבר אמר לו הש"י בנבוא' בלילה ההוא בהפך מה שאמר נתן מעצמו לדוד על צד האומד: הל"ג הוא להודיע כי במשכן שילה לא נבנה בית לארון ה' ואע"פ שהיה שם בנין כתלים הנה לא היה מקורה מלמעלה אבל היה עליו אהל ולזאת הסבה אמר כי לא ישבתי בבית למיום העלותי את בני ישראל ממצרי' ועד היום הזה ואהיה מתהלך באהל ובמשכן: הל"ד הוא להודיע שהדברי' הנעשי' לפרסם גדולת השם יתעלה ראוי שיעשו על יד מי שהוא גדול יותר בעיני האנשים כי בזה תתייסר יותר ההגדלה וההאדרה לש"י ובהיות הענין כן והוא מבואר בדוד כי הוא לקחו מאחרי הצאן למלוך על ישראל לא הסכים השם יתעלה שיהיה נבנ' בית המקדש על ידו כי הוא בא להעיר על גדולת הש"י אשר איננה דבר נתחדש בו אחר שלא היה ולזה בחר שיבנהו שלמה שהיה בן מלך מלידה ומבטן ומהריון ולזאת הסבה גם כן נוכל לומר שהיה אחר שרצון הש"י באיש נבחר שיהיה בן מלך מהריון לזה לא צוה הש"י לא' מן השופטים והמלכים אשר היו לפני דוד לבנות לו בית והנה איש בשת אע"פ שהיה בן מלך לא היה בן מלך מהריון כמו שיתבאר במה שנזכר ממספר השנים שהיו בין יציאת מצרים ובנין בית המקדש וכבר הארכנו בזה בספר שופטים ועוד כי לא רצה הש"י שתשאר לו המלוכה ולזה גם כן בחר הש"י שיהיה זה הבנין נעשה על יד שלמה כי לו ולזרעו נתנה הממלכה מי שהתמיד העולם להיות כמנהג ר"ל כי כשתהיה מלוכה בישראל תהיה לו וראוי שיהיה זה נעשה על ידו להעיד כי גדולת הש"י אין לה קץ וסוף ועוד נכללה בזה סבה אחרת והיא מפני כי אין מדרך הש"י לעשות כי אם הטובות כי הרעות כשיעשה אותם יעשם מצד מה שהם טובות והיה ראוי שלא יהיה זה הבנין נעשה על יד דוד כי דמים רבים שפך כמו שנתבארה הסבה בזה הספור בספר דברי הימים ואולם שלמה היה ראוי לזה מפני שבכל ימיו היה לו שלום ולא נלחם מלחמות עם שכבר נתקבץ בזה תועלת אח' והוא כי כשנגרם החטא חורבן בית המקדש אולי אם היה נבנה על יד דוד היו מתיחסים חורבן הבית לדוד מצד רוב הדמים אשר שפך ורוב הרעות שקרו לו בימיו ורוב הרדיפות שנרדף ויאמרו כי פעולותיו גם כן הם בך ר"ל שראוי שיקרום מקרים לקושי ויהיה זה סבה אל שלא יסורו מחטאיהם בסבת העונש שיביא הש"י עליה' ואולם כשהיה הבנותו על יד שלמה סרה זאת הטענה כי היה איש מנוחה מאד וכל ימיו היה לו שלום מסביב:

הל"ה הוא להודיע שמלכות בית דוד לא תכלה ותפסק הפסק עולמי אבל תשאר נצחית ואע"פ שתפסק זמן מה ולזה אמר וחסדי לא יסור ממנו כאשר הסירו אותו מעם שאול ר"ל שלא תסתלק ממנו הממלכה לגמרי להנתן לאחר כמו שהיה הענין בשאול ולזה גם כן אמר וכוננתי את כסא ממלכתו עד עולם ר"ל כל הימים שהעולם נמצא ואם תפסק עלינו ממה שאמרה חנה וישב שם עד עולם שלא היה זמנו כי אם ימי חיי שמואל אמרנו לך כי הענין שם יחייב שיהיה שוב העולם לזמן שמואל כי לא יתכן שישב שם אחר מותו ואולם בזה המקום שב בהכרח אל העול' לא אל חיי שלמה ולזה אמר דוד לאמר ה' צבאות אלהים על ישראל ובית עבדך דוד יהיה נכון לפניך להורות כי תמידות זה כתמידות זה ואולם תמידות ישראל התבאר בתורה בדבר הקללות כמו שבארנו שם וזה מורה על נצחיות מלכות בית דוד:

הל"ו הוא בדעות והוא לבאר שהייעודים אשר לא יקחו זמן מה אבל יקחו כל הזמן יש בהם תנאי בהכרח והוא שיהיה המקבל ראוי ולזה תמצ' כי כששמע דוד זה הייעוד הנפלא שיעד אותו הש"י על יד נביאו התעורר להתפלל אל השם יתעלה שיתקיים לו הייעוד ההוא כי תפלת דוד אפשר שתעזור בזה לפי שכבר היתה רוח הקדש שורה עליו כאמרו רוח ה' דבר בי ומלתו על לשוני וכבר התפרסם זה מספר תהלים אשר זכרו דוד ברוח הקדש ולזאת הסבה תמצא בזה המקום ולא יוסיפו בני עולה לענותו כי זה מחויב מצד ברית הש"י עם האבות כמו שבארנו בבאורנו לדברי התורה ואפשר עוד שזה שאמר בכאן ושמתי מקום לעמי ישראל ונטעתיו ושכן תחתיו ולא ירגז עוד ולא יוסיפו בני עולה לענותו כאשר בראשונה הוא רמז למלכות משיח בן דוד כי אז יתאמת זה לפי מה שנתבאר מספר דניאל וממקומות רבים מדברי הימים והנה הודיע לו הש"י בזה המאמר תכלית והצלחה שתהיה למה שיצאת מדוד ואמר זה באר מה שיהיה אחרי דוד ואמר והגיד לך ה' כי בית יעשה לך ה':

הל"ז טוב תבונת דוד שלא נלחם עם הגוים ההם לכספו על הממון אבל לעלות התורה האמתית ולהכניע החולקים עליה ולזה תמצא כי כשנלחם דוד על אותם המלכים והכניע אותם לא נטה לקחת השלל לעצמו אבל לקח אותו לה' לבאר שלא מפני תשוקתו אל השלל היה נלחם עמה' אבל מפני הפסד דעותיה' ואמונותיהם ובזה היה עוד תועלת לבאר כי ה' נלחם בישראל ולזה היה מקדיש דוד לה' הכסף והזהב והנחשת אשר בא אליו כי הוא הסבה בכל זה: הל"ח לפרסם שכב' נתקיי' הייעוד שנזכר בתורה כאמרו דרך כוכב מיעקב וקם שבט מישראל ומחץ פאתי מואב כי זה נתאמת על יד דוד שהשכיב אותם ארצה וימדד שני חבלים להמית וחבל אחד להחיות: הל"ט הוא להודיע יושר דוד שכבר היה עושה משפט וצדקה לכל עמו לא היה מעלי' עינו מאחד מהם כי זאת התכונה ראוי שתהיה למלך הגון וראוי ולזאת הסבה זכר גם כן שכבר חרד דוד אם נותר איש לבית שאול ויעשה לו חסד ה' בעבור יהונתן ולזה ג"כ ספר שבא לחנון בן נחש השתדל דוד לעשות חסד להשיב לו גמול תחת החסד שגמל לו אביו: המ' הוא להודיע שאין ראוי לאדם שיתן ממשלה לבניו בחייו הלא תראה מה שקרה לדוד מהרע מפני מה שעשה בניו שרים כי לולי זה לא היה חוטא אמנון עם אחותו ולא מרד אבשלו' בו ולא קרה לאדוניהו מה שקר' וזה מבואר מאד: המ"א הוא להודיע איך עמקו מחשבות השם ית' משם עשות דוד חסד לחנון בן נחש כלי להשחית בני עמון ועוזריהם כי זה היה סבה אל שילקח חנון עבדי דוד ויביישם ובזם בתכלית מה שאפשר והם בעצמם היו סבה להדיח על עצמם הרעה לחשבם כי נבאשו בדוד: המ"ב הוא להודיע שאין ראוי לאד' שיפנה אל התענוגים בעת היות חבריו בצער הלא תראה כי אוריה החתי לא הסכי' בעצמו ללכת לביתו לשכב עם אשתו מפני היות יואב וכל ישראל בצער ר"ל שהיו חונים על

פני

פני השדה לגור על רבה וראה מה קרה לדוד מהרע בתתו אז לעצמו התענוגים עד שחשק בבת שבע עם ידיעתו שהיא אשת איש ובא אליה ותהר לו כי זה היה סבה אל שהוסיף פשע על חטאתו והשתדל שימות אוריה בחרב בני עמון כשראה שלא נשלם לו מה שחשב שיבא שישכב עם אשתו בדרך שיתכסה קלון דוד :

המ"ג הוא להודיע קיום יעודי הש"י אשר ייעד לדוד על חטא אשת אוריה החתי ואיך עמקו אחשבותיו לסבב שתצמח מביתו הרעה ר"ל משם מי שימרוד בו וישכב עם נשיו לעיני השמש ונגד כל ישראל והוא היה אבשלום והנה שלם תחת כבשה ארבעתים בשני הפנים וזה כי הוא לקח אשה אחת ואבשלום לקח ממנו עשר פלגשי' והוא המית אוריה ומתו מבניו ארבעה והם אמנון ואבשלו' ואדניה והבן הנולד אז לבת שבע והנה ידוע כי הבן הנולד לבת שבע מת בעבור זה החטא כמו שנזכר בזה המקום ולפי שענין מרד אבשלום צמח מענין ענות אמנון את תמר אחותו וענין החזקת אדניה במלוכה היה סבה לו דבר אבשלום כי חשב היותו מלך בעבור שנולד אחרי אבשלום הנה יתאמת שמיתת אלו השלשה היתה על דבר זה החטא לפי שהוא גם כן שפט כי בן מות האיש הזה אך הבטיחו נתן הנביא כי הש"י העביר חטאתו בזה העונש האח' שזכ' ולזה לא ימות והנה הוא שכבר צמחה כל הרעה הזאת מביתו לפי שיונדב שנתן העצ' לאמנון היה אחיו ואמנון היה בנו ותמר בתו ואבשלו' היה בנו וכן היתה מיתת אדניהו על יד שלמה שהיה מביתו :

המ"ד הוא להודיע שאע"פ שגזר הש"י להביא רע מה שאין ראוי לאדם מלהמנע להתפלל לו להעביר הרעה ההיא כי חנון יי' ונחם על הרעה ולזה תמצא שאע"פ שייעד הש"י לדוד על יד נביאו כי מות ימות הילד ההוא הנה לא נמנע דוד מלהתפלל עליו ומלצום לום והיה שוכב ארצה לרוב ההכנע לפני השם ית' אולי יחננו יי' ויחי הילד ומזה המקום למדנו שמה שאמרה התורה וכי תבאו מלחמה בארצכם על הצר הצורר אתכם והרעותם בחצוצרות ונזכרתם וגומר הנה הרצון בו עם התפלה והתענית כמו שבארנו בביאורנו לדברי התורה :

המ"ה הוא במדות והוא להודיע שאין ראוי לצום ולהתפלל על הצרה אחר שכבר הגיעה כי אין ראוי להתפלל על הדבר הנמנע האפשר אם לא היה המתפלל נביא והיה שואל זה על דרך המופ' ולזה אמר דוד למה זה אני צם האוכל להשיבו וגומר וכבר בארנו זה בביאור התורה ממה שאמר על הצר הצורר ולא שכבר צרר :

המ"ו הוא להודיע שכבר נבחר שלמה מלידה ומבטן ומהריון לזה נקרא שמו מאת יי' ידידיה להורות על שהש"י אהבו :

המ"ז הוא להודיע שמה שיכבשו יחידים מישראל לא תנהג בו קדושת ארץ ישראל ולזה דקדק יואב בעת שלכד את עיר רבה ונקרא שמו עליה ולזה שלח אל דוד שיבא שם עם יתר ישראל כדי שיהיה שם המלך וכל ישראל ויהיה זה הכבוש מיוחס לכלם :

המ"ח הוא להודיע לכל אדם שראוי שישמר מעצת היועצים הרעים ומהפעלות המגונות הלא תראה מה שקרה לאמנון מפני שמעו לעצת יונדב עם מה שהיה בדבריו מהפיוס לו :

המ"ט הוא להודיע שזרע יפת תאר אשר יהיה מהביאה הראשונה שנבעל' בגיות' איננו מיוחס לאב בכלל ולזה הגיד כי תמר לא היתה אסורה לאמנון כאמרו ועתה דבר נא אל המלך כי לא ימנעני ממך :

הנ' והוא במדות והוא מה שלמדנו שענין השנאה יוכר לגן כשלא ידבר עם שונאו למרע ועד טוב כאמרו ולא דבר אבשלום לאמנון לתרע ועד טוב כי שנא אבשלום את אמנון ומזה המקום למדנו כי מה שאמרה התורה בהורג נפש בשגגה והוא לא שונא לו מתמול שלשום יוכר בזה האופן כי אנחנו לא נדע מה שיש בלבו אך אם ראינוהו שלא דבר עמו שלשה ימים ידענו כי הוא שונא לו ולא יהיה גולה על הרציחה ההיא כי גדול עונו משיכופר על ידי גלות :

הנ"א הוא להודיע שראוי לאדם שיתיישב במה שנשאל ממנו אם אפשר שיקרה ממנו נזק קודם הסכימו לדבר השאלה ההיא הלא תרא' כי דוד בעבור שלא התישב על מה ששאל ממנו שילך אתו אמנון נתן לו את שאלתו והיה זה סבה להמית' אמנון כי כבר היה ל דוד לתת ל לבו דבר השנאה אשר שנא אבשלום את אמנון על דבר תמר אחותו עם שזה היה מסובב מהשם ית' להקים על דוד את הרעה מביתו כי הריגת אמנון היה מסלול ודרך אל התכלית ההוא כמו שנר' מדברי זה הספור :

הנ"ב הוא להודיע שאין ראוי לבקש דבר מאיש מה אם היה מבוא' שלא יתן בקשתו ולזה ספר שלא התעורר יואב להשתדל עם המלך דוד להשיב את אבשלום עד אשר ידע כי לב דוד על אבשלום כי נחם על אמנון כי מת :

הנ"ג הוא להודיע שמי שיירא אם יבקשו ממנו דבר מה אם למשפט אם לחסד שימנעהו הנה ראוי שיבא אליו בענינים דומים לדבר ההוא אשר ישוער שהוא ישפוט בהם לפי הדרוש ואחר זה כשיעתיקהו אל הנושא שתהיה בו השאלה לא יתכן לו למנוע מה שכבר שפט שהוא ראוי ולזאת הסבה תמצא כי מפני שהיה ירא יואב מלבקש מהמלך דוד להשיב את נדחו פן ימנע ממנו בקשתו כי יחס לבבו על דם אמנון סבב להעתיקו אל מה שידומה לזה ממה שספר לו האש' התקועית וכאש' כתבאר מדבריו שהוא חמל על ההורג ונשבע שלא יפול משערת ראשו ארצה אז היה קל להשב השאלה ל שישיב המלך את נדחו ובזה נתרצה המלך לעשות בקשת יואב :

הנ"ד הוא להודיע כי יש מין מן הנזירות יהיה בו אדם נזיר עולם ויגלח משנ' לשנה כמו שנראה' מענין אבשלום במה שהיה מגלח ראשו משנ' לשנ' כי כבד עליו לפי מה שזכרנו בביאורנו לזה הספור :

הנ"ה הוא להודיע שהזרע שילא מיפת תאר הוא בלתי ראוי כמו שהעיד' עליו התורה בפרשת כי תצא למלחמ' כמו שבארנו שם הלא תראה איך היה ענין אבשלו' בתכלית הרוע והו' היה בן יפת תאר לפי מה שיתבאר מעני' תמר :

הנ"ו הוא להודיע איך ענש השם אבשלום שכבר היו לו שלשה בני' וכלם מתו קודם מותו על שהוצרך לבנות מצבה וקרא שמו עליה כי אמ' אין לו בן שיקרא שמו עליו :

הנ"ז הוא להודיע כי אין היופי עלות על יושר הלב ולא יושר הדברים כי לפעמי' יעשה אד' זה על דרך תחבולה כמו שמצאנו באבשלום שמדבריו לישר' היה נרא' שהוא איש חסיד ורודף הצדק והיושר והיה זה כלו על צד התחבולה למשוך לב ישראל אליו והנה אף על פי שהיה היפה שבישראל לא היה טוב אך היה בתכלית הרוע והנה גנב אבשלום בזאת התחבולה לב ישרא' ועמם זקני ישראל כי כלם היו נסכמים בהריגת דוד כמו שנתבאר מעצת אחיתופל :

הנ"ח הוא במדות והוא להודיע שאין ראוי שיתרשל אדם מלקיחת עצה מפני הפלג' רוע המקרי' אשר יקרו לו ולזה תמצ' שהתנהג דוד בחכמ' נפלאה בכל זה הענ' בברחו מפני אבשלו' בנו וזה שהוא יר' אם ישא' שם שיגלחהו אבשלו' בנו כי כבר ייעדו הנבי' שיקי' השם רעה מביתו ויתנו נשיו לרעו וישכב עמהם לעיני השמש ולעיני כל ישראל וזה לא הי' אפש' שיתקיים אם ישא' שם דוד אם לא בשיפול דוד בידי אבשלום ולא רצה דוד לקחת כל נשיו אתו בברחו כי כבר ימשך מזה גם כן אם יתקיים ייעוד הש"י שיגלחהו אבשלום במקום אשר ברח שם ולזה הניח דוד שם הפלגשי' לבד כי יותר מעט בזה היה לו מן הגנות והצער אם ישכב

אבשלום עמהם ממה שיקרה לו מזה אם ישכב עם נשיו והנה ברח המלך ברגליו כדי שלא יכירו כל רואיו כי הוא המלך כי בזה יתכן לו שישלם המלט מן אבשלום ולזאת הסבה גם כן לא רצה שישאו לו ארון יי' והניח שם אנשי' טובים יוכל לבטוח בהם שיגידו לו האמ' להודיע לו מה שיסכים אבשלום לעשו' כנגדו והשתדל לשלוח שם איש חכם למען יפר את עצת אחיתופל הטוב' ועם הכנתו עצמו לטוב העצה הכין עצמו לתפלה ולזה התפלל לש"י שיסכל עצת אחיתופל ועם זה היה לב דוד נשבר ונדכה והיה הולך ובוכה וראש לו חפוי וסבל הקללות הנמרצות שקללו שמעי בן גרא להכנע בתכלית מה שאפשר אל הש"י אולי יחננו יוצרו ונחם על הרעה והכין עצמו עם זה למלחמ' לפי הסדור הראוי ולזה שם עם מחנהו שרי אלפים ושרי מאו' :

הנ"ט הוא להודיע כי גם בעת הרעה על הצדיק לא יעזבנו הש"י ביד הרע ולא יסיר השגחתו ממנו לגמרי הלא תראה כי עם היות דוד נרדף הוכחו' ענינים רבים לו להצלתו עד שנבא ר"ם שהיו שם בני ימיני שהיה ראוי שינחו' דוד הוכנה שם אשה החביאה אחימעץ ויהונתן באופן שהשלימו המבוקש מדוד לדעת מה שיסכימו לעשות אבשלום וישראל כדי שיוכל לקחת עצה להמלט ממה שחשבו לעשו' כנגדו ומצא ג"כ בדרכו רבים נשאו לו מנחה ולעם אשר ברגליו כי לא יגרע הש"י מצדיק עיניו ובעת המלחמ' ג"כ נפלו עם אבשלום והבשלום ביד אנשי' דוד כי כבר סבב הש"י שנפולו ישראל הנה והנה לברוח והיה זה סבה אל שנפל אבשלו' ביד עבדי דוד ולא יכול לברוח כי כבר סבב הש"י והי' תלוי בלב האלה :

ה"ס הוא להראו' עוצם בטחון דוד בשם ית' עד שלוה יואב ואבישי ואתי שיחמלו על הנער אבשלום ולא ימיתוהו להשענו שכבר יגולת אבשלום ולבא ישראל אשר עמו מפני רדפם אותו על לא חמס בכפיו וזה ג"כ הורה על טוב תכונת דוד שלא היה רוצה לשלם לו מדה כנג' מדה אך לא יכול דוד למנוע זה כי מן השמים נלחמו עם אבשלום שיפול ביד פשעיו עם שבזה נתישר הדבר שתהיה המלוכה לשלמ' כאשר גזר הש"י והנה היתה תכונ' דוד מזיקה בזה הענין עד שכב' נתאבל על אבשלום זה האבל הנפלא הנזכר בזה הספור :

הס"א הוא להודיע שאין ראוי לאדם טוב לבשר בשורה לגדול לא ישמח בה ולזה הרחיק יואב את אחימעץ מלבשר אל המלך דבר דוד הריג' אבשלום ולזה אמ' לו לא איש בשור' אתה היום הזה על זה הענין ובשרת ביום אחר כאשר יקר' דבר טוב ישמח בו דוד אז אשלח הבשור' בפיך ולפי שחש' אחימעץ שישמח בה דוד בקש שירוץ הוא לבש' אל המלך זאת הבשורה וכאשר הרגיש שידאג המלך בזה לא רצה לבשר זאת הבשור' ולזה תמצא שאמר המלך דוד איש טוב הוא ואל בשורה טובה יבא למדנו מזה באין מדרך האיש הטוב לבשר הבשורה הרעה :

הס"ב הוא להודיע שראוי שיתנהג האדם בחכמה גם בעת האבל והנע' ולא יסור ממנו הנער טוב העצה הלא תראה כי תכף שהרגיש דוד מה שיקרה לו מן הנזק אם יראה לעבדיו שהו' דואג ומיצר על מיתת אבשלום ולזאת הסבה קם ושב בשע' להראות שאינו מצר על מיתתו ולזה תמצ' שהתנה' דוד בחכמה נפלאה בעני' השבתו למלכותו ולזא' הסבה בעינה שלח לבקש בדברי שלום ואהב' ואחוה מהיות' קרובי' אליו שישתדלו בהשבתו כדי שלא יראו שיהי' בלבו עליה' על אשר מרדו בו ומשחו אבשלום עליהם למלך ושלח להם כי דבר כל ישראל בא להשיב אל המלך כדי שימהרו להשיבו באופן שלא יקדמון להם ישראל כי זה יהיה בשת להם ולזאת הסבה ג"כ שלח לעמש' ג"כ בזה האופן ונשבע לו שיעשהו שר צבא תחת יואב והנה רצה המלך שיסכימו זה זקני יהוד' כי לא ידע מה ילד יום כי אולם יקים לו הש"י שטן אחר כי במעט סבה יתרצו ישראל להמליכו עליהם לבשתם על ענין דוד ולחשבם כי נבאשו בעיניו ולזאת הסבה תמצא דוד שמחל לשמעי בן גרא את דבר הקללו' אשר קללהו ונשבע לו שלא ימות ליראתו שיהיה לשטן לו ולזה ג"כ תמצא שכאשר קם שבע בן בכרי להיות לדוד לשטן מהר דוד להפילו שרם יתחזק ענינו כי אז יכבד לו יות' ואולי ימותו בזה רבים מישראל ולזה השתדל למהר להמיתו לבדו :

הס"ג הוא במדו' והוא להודי' שראוי להתרחק מלקבל לשון הרע הלא תראה כי על לשו' הרע שספ' ציבא על מפיבוש' ענש דוד מפיבשת ונתן לעבדו את השד' אשר היה לשאול וכאשר נתבא' שקרת הדברים ההם הוכרח להסתיר מהעונש ההוא קצת מפני ההטבות שהטיב לו ציבא בעת היותו נרדף והנה הסכימו ז"ל שכל מה שאמר דוד למפיבשת אמרתי אתה וציבא תחלקו את השדה נענש דוד כשנחלק המלכו' קצתו לרחבעם וקצתו לירבעם והיה זה כן לפי שעון קבול לשון הרע קשה מאד הלא תראה מפני מה שקבלו ישראל לשון הרע מאבשלום כנגד דוד מתו כמה נפשות מישראל :

הס"ד הוא במדו' והוא להודיע שראוי למקבל הטובה שישלם גמול למיטיב על הטבתו ולזה ספר שכבר נתעל' דוד עם ברזלי והעביר אותו כמה' להיטיב לו כאשר שאל ברזלי :

הס"ה הוא להודיע שראוי לכל אדם להיות מפחד תמיד כשהיתה שם סבה מביאה אל זה ואם כבר ירא' בתחלת המחשב' שלא נתישר הענין לתכלית שיגיע לו נזק הלא תראה כי עמשא עם היותו ראוי שיפחד מיואב שימיתהו כדי שלא ירד מגדולתו ר"ל שלא ירד מהיות שר צבא והיה החרב ביד יואב עם כל זה לא פחד לחשבו שזה לא היה לכונה שיכהו אך מקרה היה שנפלה החרב מתערה וקרה לו מזה המות :

הס"ו הוא להודיע שאין ראוי שימסרו נפש' להריגה בני העיר בעבור הצלת נפש אחת מישראל כשהיה האיש ההוא מחוייב מיתה כשבע בן בכרי ומזה יתבא' גם כן שאם לא היה מחוייב מיתה כשבע בן בכרי לא הותר להם זה לפי המקומו' הכוללי' שזכרנו בפתיחת באורנו לדברי התורה ולזה תמצ' שהסכימו אנשי העיר ההוא להרוג שבע בן בכרי להסיר מעליה' אנשי המלחמה שהיו משתדלי' להשחית העיר בכללה בעבור שבע בן בכרי אם לא יתנוהו להם כי אם לא יתנו' להם הם ג"כ מורדי' במלכות ויתחייבו מיתה ולזא' הסבה תמצא שספרה האשה החכמ' שהיתה שם כי בני העיר ההיא אינ' מורדת במלכות אך הם שלומי אמוני ישרא' :

הס"ז הוא להודיע כי העונש לא יבא בזולת מרי ולזה ספר שכב' היה רעב בימי דוד שלש שני' שנה אחר שנה והי' זה הכלל לכר זר מאד לחוזק השגח' הש"י על דוד ולזה בקשו לדעת במה היתה החטאת הזאת וכאשר נתאמת להם שבסבת חטא הגבעוני' היה על מה שרדפם שאול והרג' והשמידם מהתיצב בכל גבול ישר' כי כבר עבר בזה על השבוע' שנשבעו להם נשיאי העדה פייסו' באופן אחד ולא נתרצו עד שנתרצו בזה האופן שבקשו שהי' בו מהאכזריות מה שלא יעלם והנה זכר כי בזה נעתר להם השם ית' לארץ :

הס"ח הוא להודיע שהש"י יקח נקמ' ממי שיונה השפלי' וירדפ' לחשבו כי אין בשער עוזרת' ולזה תראה שיות' נענש שאול על הריגת הגבעוני' ורדיפת' ממה שנענש על הריגת נוב עיר הכהנים והנה היה זה לשתי סבות האחת כי מי שיסתבך בזאת התכונה הפחותה ר"ל לרדף השפלי' ימצאהו לו תמיד מה שאין כן ברדיפ' הבלתי שפלי' והב' כי בהריגת הכהנים אשר בנוב היה שאול כלי להשלי' מה שייעד הש"י מהרע לבית עלי ולזה לא מצאנו כשזכר חטאת שאול שיזכור זה החטא והנה האריך בפרטי אלו הספורי' להוסיף ההאמ' בהם :

וידבר

רש״י

ביום הציל יי׳ אותו · לעת זקנותו לאחר שעברו עליו כל צרותיו וניצל מכולם : ומכף שאול · והלא שאול בכלל היה אלא שהי׳ אויבו ורודפו מכולם כיוצא בו תשעה עשר איש ועשהאל כיוצא בו לכו ורא[ו] את הארץ ואת יריחו וכיוצא בו והמלך שלמה אהב נשים נכריות ואת בת פרעה : סלעי ומצודתי · לשון חוזק הם סלע כמשמעו מצודה היא מצודת יערים שקורין פלוי״שאיין בלע׳ ועל שם נס שנעשה לו בסלע המחלקות והמצודו׳ בחורשה : ומפלטי לי · מפלטי עם נבא ישראל במלחמה ופעמים שהוא מפלט לי כשאני לבדי כגון מן ישבי בנוב : צורי · לשון סלע שהסלע מחסה לעוברי דרך מן המטר והרוחות אברי״אמם בלע״ז : ומנוסי · שהייתי נס אליו לעזרה : אחסה · לשון כיסוי שהייתי מתכס׳ לעזרה : משגבי · סומכי : מהולל אקרא יי׳ · כתרגומו בקראי לו אהודנו לפי כי מאויבי אני בוטח שאושע ויתכן לפתור אקרא ואושע לשון הווה : אפפוני · הקיפוני · משברי מות · כתרגו׳ באיתא דיתבא על מתברא כן שם מושב האבנים שהאשה יולדת שם : נחלי · גייסות שוטפות כנחל : חבלי

רדק

וידבר דוד ליי׳ · שיר׳ זאת חבר׳ דוד בסוף ימיו כשהציח יי׳ לו מכל אויביו ואת׳ ומכף שאול כי הוא היה שקול כנגד כל אויביו · וכתובה שירה זו בספר תהילי׳ ומתחלפ׳ במקומות במלי׳ והענין אחד וי״ת השירה הזאת על הצלת ישראל מאויביהם גם דבר פרע׳ זכר בפסוק עלה עשן באפו : סלעי ומצודתי · שהייתי כשגב בו מאויבי : ומפלטי לי · הוא קל הלמ״ד וכמוהו רבים מבניין הדגוש ומה שאמר לי אחר יו״ד הכינוי הוא תוספת ביאור כי די באחד מהם או תהיה יו״ד של ומפלטי נוספ׳ והיכנ׳ לכינוי כי״וד המגביהי לשב׳ היושבי בשנים : אלהי צורי · אחר שאלהי סמוך יהיה צורי שם לא תואר ובתלים אלי צורי ושניה׳ תואר ואפשר כי צורי לעולם שם ר״ל כי הוא החוזק שלי וכל צור עולמים חוזק העולמים וקיומם : וקרן ישעי · דרך המקרא לכנות החוזק בקרן כמו וקרני ראם קרניו לפי שהאיל והשור והראם חזקים וכחם בקרניהם שהם מנגחים בהם : מחמס · מאנשי חמס וכ״תי ואף מיד כל חטופין ואנסין שזיב יתי : מהולל אקרא יי׳ · כשאני מתפלל ואקרא יי׳ מהולל שאהללנו בתהלותי אז מן אויבי אושע : משברי מות · הם הצרות החזקות שהיה בהם קרוב למות כמו שהיה בסלע המחלקות ופי׳ משברי כי הצרות שוברות לב האדם באנחותיו ודאגותיו או פי׳ משברי על דרך משל כאילו אמ׳ גלי מותכי הגלים החזקים נקראים משברים כמו שאמר כל משבריך וגליך עלי עברו ונקרא הגל כן לפי שהוא נשבר בתנועתו החזקה ויונתן פירש שהיה בצרה כאשה יושבת על משבר והיא מסוכנת למות : נחלי בליעל יבעתוני · על דרך משל כמו הנחל השוטף כן הצר׳ הגדולה ובליעל אמ׳ על כל רשע ורשע מאויביו או יהי׳ בליעל שם הרשע ויונתן תרג׳ סיעת חייבין והפשר לפרש נחלי מן נחלה מכהך : חבלי

שמואל ב כב

א וַיְדַבֵּר דָּוִד לַיהֹוָה אֶת־דִּבְרֵי הַשִּׁירָה הַזֹּאת בְּיוֹם הִצִּיל יְהֹוָה אֹתוֹ מִכַּף כָּל־אֹיְבָיו וּמִכַּף שָׁאוּל׃
ב וַיֹּאמַר יְהֹוָה סַלְעִי וּמְצֻדָתִי וּמְפַלְטִי־לִי׃
ג אֱלֹהֵי צוּרִי אֶחֱסֶה־בּוֹ מָגִנִּי וְקֶרֶן יִשְׁעִי מִשְׂגַּבִּי וּמְנוּסִי מֹשִׁעִי מֵחָמָס תֹּשִׁעֵנִי׃
ד מְהֻלָּל אֶקְרָא יְהֹוָה וּמֵאֹיְבַי אִוָּשֵׁעַ׃
ה כִּי אֲפָפֻנִי מִשְׁבְּרֵי־מָוֶת נַחֲלֵי בְלִיַּעַל יְבַעֲתֻנִי

תרגום

וידבר וְשַׁבַּח דָּוִד בִּנְבוּאָה קֳדָם יְיָ יָת פִּתְגָּמֵי תּוּשְׁבַּחְתָּא הָדָא עַל כָּל יוֹמַיָּא דְשֵׁיזֵיב יְיָ יָת יִשְׂרָאֵל מִיַּד כָּל בַּעֲלֵי דְבָבֵיהוֹן וְאַף לְדָוִד שֵׁיזְבֵיהּ מֵחַרְבָּא דְשָׁאוּל׃ וַאֲמַר יְיָ תּוּקְפִּי וְרוֹחֲצָנִי וּמְשֵׁיזְבִיָתִי׃ אלהי אֱלָהִי דְּאִתְרְעֵי בִּי קָרְבַנִי לִדְחַלְתֵּיהּ תּוּקְפִּי דְּמִן קֳדָמוֹהִי מִתְיְהֵב לִי תְּקוֹף וּפוּרְקָן לְאִתְגַּבָּרָא עַל בַּעֲלֵי דְבָבַי רוּחֲצָנִי דְּעַל מֵימְרֵיהּ אֲנָא רָחִיץ בְּעִידַן עָקָא מְגִין עֲלַי מִבַּעֲלֵי דְבָבַי וַאֲמַר לַאֲרָמָא קַרְנִי בְּפוּרְקָנֵיהּ סוֹמְכָנִי דַּהֲוָה מֵימְרֵיהּ סָמַךְ לִי כַּד הֲוֵיתִי עָרִיק מִן קֳדָם רוֹדְפַי פּוּרְקָנִי מִבַּעֲלֵי דְבָבַי וְאַף מִיַּד כָּל חֲטוֹפִין שֵׁיזֵיב יָתִי׃ מהלל אֲמַר דָּוִד בְּתוּשְׁבְּחָא אֲנָא מְצַלֵּי קֳדָם יְיָ דִּבְכָל עִידַּן מִבַּעֲלֵי דְבָבַי פָּרִיק יָתִי׃ כי אֲרֵי אַקֵּיפַתְנִי עָקָא כְּאִתְּתָא דְיָתְבָא עַל מַתְבְּרָא וְחֵילָא לֵית לַהּ לְמֵילַד וְהִיא מְסַכְּנָא לִימְמָת סִיעַת חַיָּבִין בעתת

אפפוני ד׳ בקריאה וסי׳ כי אפפוני משברי מות· אפפוני מים עד נפ״ש· אפפוני חבלי מות· וחברו דהלילא:

רלבג

וידבר דוד ליי׳ עד סוף הספר׳ ביאור המלות : סלעי ומצודתי · הם ענין חוזק כי בדרך יהיו הבנינים החזקים על שן סלע ומצודה הוא הבנין החזק : ומפלטי · ר״ל ומציל אותי מהרעות אשר אני בהם והרצון בזה יי׳ לי סלעי ומצודתי לא אצטרך למקום חוק ולמציל אחר : אלהי צורי · ר״ל אלהי חוקי : וקרן ישעי · ותוקף ישעי והמושיל · התוקף לקרן כי הוא כלי לבעל הקרנים להסיר מעכו כל מזיק ולפי שהוא ישתמש בה גם כן להזיק וזה דבר לא יתכן שייוחס לשם ית׳ אמר קרן ישעי הוא להושיע ולהציל מהרע כי הש״י לא יעשה רע אם לא מצד מה שהוא טוב : משגבי · ר״ל חוזקי ותקפי : ומנוסי · כמו שינוס האדם אל המקום הידוע לו שיתכן לו שימלט בו כי אין לי מנוס זולתי אל השם״י : מהלל אקרא יי׳ · ר״ל כשאקרא לשם ית׳ ואתפלל לו הנה יהיה קודם זה מהלל ר״ל שאסדר שבחיו תחלה כי בזה יתכן שתהיה התפלה נשמעת כי בספור השבחים ישלם לאדם הדבקות עם הש״י ואז יתכן שתהיה תפלתו נשמעת מפני דבקו׳ ההשגחה בו : אפפוני משברי מות · ר״ל הקיפוני רעות שוברות מובילות אל מות או יהיה אפפוני מענין אף והוא מענין פנים כאמרו ויפל לאפיו ארצה והרצון בו שמו פניהם אלי ואפשר שיהיה משברי מות מענין אמרו כל משבריך וגליך עלי עברו והרצון בו · על צד המשל גלי הים המביאים אל מות שמו פניהם אלי : ונחלי בליעל · נחלי רשע והנה קרא נחלי רשע הנחלים השוטפים ובאים בכח וזה כלו משל [illegible] הרעות הגדולות : חבלי

כלי יקר

וידבר דוד לה׳ וכו׳ חז״ל אמרו כי עשרה שירות נאמרו וזו א׳ מהם והתרגום הביאם בשיר השירים ונחז״ל בשוחר טוב ביום הציל ה׳ אותו וכי ביום אחד הציל מכף כל אויביו ומיד שאול אלא דהוה קשה שאול עליה מכל שונאי׳ דאומות העולם וכן שמשון אמר להם השבעו לי אתם פן תפגעו בי אתם ושבקו יתי עם פלשתים וכן שלמה אמר את הפסע מקרית עוז ע״כ :

ולע״רן לדקדק למה לא הכריחו בשוחר טוב מהכרח שני הנזכר בספרי ובא׳ בילקוט סי׳ ח׳ ז״ל כיוצא בו מכף כל אויביו ומיד שאול שאול בכלל היה ולמה יצא אלא שהיה שקול כנגד כולם ולספרי קשה למה לא הביא ראיה מתיבת ביום כהכרח השוחר טוב הנזכר כאן · ועוד קשה [illegible]

ולע״רן שהדבר קשה שנא׳ שנעשית השירה הזאת היולית וכללית ושהיה אומרה בכל שנה ושנה כי הרי מצינו לחז״ל שאמר אלהי צורי אחסה בו עשרה מיני קלוסים כנגד י׳ שוכחיו [illegible]

מנחה קטנה

וידבר דוד וגו׳ י אמ״פי ששאול היה משונאיו הראשוני׳ מזכירו לבסוף כאותם על כולם ורשעם לפי שמ״י שאל היה מגורש עמ״י והיה זה כ״כ גדול בעיניו כעובד ע״ז כמ״ש כי גרשתני היום מהסתפח בנחלת ה׳ לאמר לך עבוד אלהים אחרים וע״כ פרטו שאול בפני עצמו כיון שגרשו מהסתפח בנחלת ה׳ הי׳ קשה בעיניו הדבר ככל אשר חירפו עם כל שונאיו : ה׳ סלעי וגו׳ לומר הלא כאשר ה׳ סלעי מהאריו והדוב שנם שניהם הכתי בעורו ית׳ וע״כ ומצודתי בגליות שמזה לקחתי ראייה להכות גליות כאמרו גם את הארי גם את הדוב הכה עבדך והיה הפלשתי הזה כאחד מהם שלא לתגם נעשה לי נם זה וממלטי מהפלשתי׳ בלכתי להביא מאתים ערלות אחר מעשה גליות · אלהי צורי שנתן כח ועוז להכות ארבע ילידי הרפה גבורי חיל שנפלו בני הנשוקה ביד בני [illegible]

פי׳ רבינו ישעיה

סלעי · סלע גדול שאדם עומד שם ואין יכולין לכובשו וכן מצודה חזקה [illegible] כל משבריך עליך :

על תפלת שאול ז"ש וידבר דוד לה' את דברי השירה הזאת שהכונה שלפי הכוונת המשורר שהוא דוד וכפי המקבל השירה שהוא לו יתב' ויתעלה היתה השירה הזאת בעיניו לבער לא לכתת הוא ז"ש את דברי השירה הזאת ואין דברי אלא דברים קשין כגידין כמו דבר האדון האדון את קשות והוא מה שאמרו חז"ל. וידבר דוד ז"ש הכתוב שגיון לדוד אשר שר לה' על דברי כוש בן ימיני אמר לו הקב"ה לדוד שירה אתה אומ' אלי על מפלתו של שאול אלמלא אתה שאול והוא דוד אבדתי כמה דוד מלפניו והיינו דכתיב שגיון לדוד עד כאן. הרי שדרשו שגיון לשון שוגג וטועה היה דוד מאחר שאמר לה' על דברי כוש בן ימיני הוא שאול כדמסיק שם. ומה שאמר מכף כל אויביו ומכף שאול רמז למה שאמרו חכמינו ז"ל במדרש ספרי כנז"ל ומכף שאול והלא בכלל אויביו היה ולמה יצא אלא שהיה שאול שקול כנגד כולם ע"כ. שמלבד ההפרש שהבריאו מקושיית והלא בכלל אויביו כדבריהם תוכית לשון מכף כל אויביו ומכף שאול כאלו רמז שאם יהיו כל אויביו בכף אחת ושאול בכף שני' שקול כנגד כולן ויהיו כפי המשקל שוים וזהו שאמר הכתוב מכף מכף שני פעמים. אמנם בתלים שינה הלשון ואמר לשון מיד שאול להודיע ענין אלא זה והוא שכאן דבר בבחינת הצלת דוד מכף שאול שלא יהרג וגם בתלים אמר מיד שאול לרמוז על שלא יפול שאול בידו בפועל ויהיה דוד אוחז ביד שאול כמו שפירשתי בכלי חמדה גבי הצילני נא מיד אחי מיד עשו מיד אחי שלא אהרגהו ומיד עשו שלא יהרגני. ואפשר עוד לפרש בהפך מיד שאול שלא נפל בידו שלא נהרג. וכאן אמר מכף כל אויביו ומכף שאול שלא יפול בידו שהיה צער זה גדול לדוד ושקול כנגד כל אויביו. והעפ"י שאין הענינים דומים לפי זה כי צער אויביו שלא יהרגוהו וצער מכף שאול שלא יהרוג דוד לשאול וי"ת ושבח דוד בנבואה קדם ה' ית פתגמי תושבחתא הדא כל יומיא דשזיב ה' ית ישראל מיד כל בעלי דבביהון ואף לדוד שזביה מחרב' דשאול ע"כ. שבזה נתיישב למה יצא שאול מכלל שאר האויבי' כי באויבים הכנ' הם על ישראל ומכף שאול על עצמו ויהי' הכוונה בזה שע"י הצלתו משאול והעמידו במלכות בית דוד ע"י נושעו ישראל:

ויאמר ה' סלעי כו' בילקוט סימן קנ"ז ה' סלעי ומצודתי מה ראה דוד לקלס בסלע על שם שנעשה לו נס בסלע שנא' ויהי הוא נחפז ללכת וכו' גבי סלע המחלקות. וכן הביא רש"י ז"ל ועל שם שנעשה לו נס בסלע המחלקות ע"כ עוד בילקוט אלהי צורי אחסה בו עשרה מיני קילוסין כנגד עשרה שונאים ומי הם שאול דואג ואחיתופל שבע בן בכרי שמעי בן גרא שובך גלית ושלשה אחיו וכשם שקלסו כאן בעשר' שמות כך קלסו בסוף ספר תלי"ם בעשרה הלולין הללו אל בקדשו ע"כ: ולע"דן להבין כוון הקילוסין עשרה כנגד עשרה האויבי' ובזה ניחא בכאן פתח בה' סלעי כו' לא כן בתל"ים דפתח ויאמר ארחמך כו': ונראה כי הראשון ה' סלעי כנגד שאול שענין סלע המחלקות היה עיק' ההצלה ותוקפו של נס בעניין שאול וזהו שאמר ה' סלעי כנזכר במאמר הקודם שהיה רמז לנס סלע המחלקות א"כ קילוס זה כנגד שאול אמרו דוד הקילוס השני ומצודתי כי בברחו מפני שאול והלך לנוב עיר הכהנים פגע בדואג שהיה עצור שם והיה מהפלא שנעלם מדואג בריחתו ובפרט שבא שם ביום שבת קדש כנזכר שם במקומו ולקיחתו לחם קדש יוכיח עליו כי בורח הו' וצידה לא היה לו וביאתו יחידי הוראה גדול' שאיננו שליח מהמלך ועזרו ה' וברח משם לאכיש ומאכיש למצפה מואב' והניח שם אביו ואמו ואחיו וגמר הצלתו היתה בהתקבץ אליו קצת אנשים והיו שם במצודות כנז' שם וישב דוד במדבר במצדו' וישב בהר במדבר זיף ויבקשהו שאול כל הימים ולא נתנו אלה"ים בידו ע"כ כי זה נמשך מלשון הרע של דואג כמבואר בפסוקים ועל כן אמר עליו ומצודתי על המצדו' הנז' במדבר כי שם נגמר' הצלתו מדואג האדומי כאמור הקילוס השלישי ומפלטי לי כנגד האויב השלישי אחיתופל אשר נודע מעצתו הנכונה אל אבשלו' לרדוף אחרי המלך תכף והכתו את המלך לבדו לזה הוסיף כאן לומ' ומפלטי לי כינוי לרמוז בתיבת לי על הצלתו בפרטו כנגד האוי' אחיתופל אשר יעץ כן על דוד ובפרט שכל עצתו ולא נזכר אבשלום כי לא היה שונאו כלל כי בנו הוא הקילוס הרביעי אלהי צורי כנגד שבע בן בכרי כי אמר אין לנו חלק בדוד שבא מרות המואביה מצד אמו והע"פ שבא מישי הצדיק לא יספיק זה ז"ש ולא נחלה בבן ישי איש לאוהליו ישר' לז"א אלהי צורי אחסה' בו לרמוז אל כשרו' רות אשר באת לחסות תחת כנפיו ית' וית' ולא יהיה נדמה מחסות תחת כנפיו ית' ז"ש אלהי צורי אחסה בו כנגד שבע בן בכרי שהי על עניין שבע בן בכרי אחסה בו על שמעי בן גרא ומגיני על שובך וקרן ישעו על גלית שכבר משח דוד בקרן שמן המשחה ובזה נעזר על גלית ובא על נכון כוון וקרן ישעי על גלית ושלשה קילוסים הנותרי' הלא הם משגבי ומנוסי מושיעי מחמס כו' כנגד שלשה אחיו של גלית ובדברי מהרי"א ז"ל בהעתיקו לשון המדרש שתמצא שמונה כן אלי בקילוס א' וצורי אחסה בו קילוס שני ולא יסתור למה שאמרנו כי הדרשה היא הדרש בתלי"ם שאמר אלי צורי אחסה כאן שכתב אלהי צורי שמו' יעשהו חלוקה אחת וקילוס אחד וגפרש שהי צורי אחסה בו הכל קילוס אחד על שבע בן בכרי כאמור ומדוקדקת תיבת אחסה בו מכוון על שם אש' באה לחסות תחת כנפיו אשר היא רות המואביה כאמור ויהיה א"כ הקילוס החמישי מגיני על שהיה שמעי בן גרא מסקל באבנים ועפר כו' מגיני לקבל כל אותה האבנים שלא יגיעו אלי הקילוס החמישי וקרן ישעי כנגד שובך כי שם היתה הורא' משיחתו בקרן שמן המשח' ע"י שמואל הנביא ז"ש וקרן ישעי כי שם באמר ויראו כל המלכים כי נגפו לפני ישראל וישלימו את ישראל ויעבדם כו' כי משם ואילך כשנלחם ברבת בני עמון היה מטוב בחירתו להכניע את בני עמון יותר ולא יקראו אויבים אלא הקמים עליו לרדפו הקילוס השביעי משגבי כנגד גלית שבו י"ת נשגב דוד בו ירוץ צדיק ונשגב כמו שנזכר שם במעשה גלית וימהר דוד וירץ אל המערכה לקראת הפלשתי ואח"ז אל שרץ לאחריו על כן בא קילוס משגבי כנגד גלית השלשה קילוסים הנותרים כנגד שלשה אחי גלית האחד והוא השמיני ומנוסי כנגד ישבי בנוב שהולך דוד ואבישי לברוח מארץ פלשתים עד מקום בי קובי וא"כ עד מקום בי תרי ובדק בשמות קובי קום ביה ובי תרי ל' ב' וקמו עליו דוד ואבישי ז"ש ומנוסי והקילוס התשיעי מושיע על זה שהרגו סיבכי החשתי והקילוס העשירי מחמס תושיעני על מדון שהיה חמס בכפיו שש אצבעו' בכל יד שלא כדרך העו' כאילו חמס וגזל לו אצבע יתירה ז"ש מחמס תושיעני והנה כתבתי לך שתי שיטות במספר אילו העשר' קילוסי' ובכוון כנגד העשר' אויבי' ובזה יובן ג"כ העשר' הילולי' שאמר בסוף תלי"ם מכוונים לזה וזה כיון בעל המאמר בלשונו במ"ש וכשם שקלסו כאן בעשר' שמו' כך קלסו בסוף הספר בעשר' הילולין כו' לרמוז אל הכוון וזה כנגד ה' סלעי בא הללו אל בקדשו כי מי יעלה בהר ה' ומי יקום במקום קדשו כמשל כסלע הזה והר גבוה ותלולי וכנגד ומצודתי הללוהו ברקיע עוזו שהו' כמצודות עוז ומפלטי לי מאחיתופל עם היות דוד חלוש ורפה ידים כדברי אחיתופל על כן אמר הללוהו בגבורותיו לשכל עצתו הנכונה ואפילו שאחיתופל יחנק עצמו ואבשלו' שיתלה והיער שיכלה בהם כנז' למעלה הללוהו כרוב גדלו על שבע בן בכרי שהביאו אל עיר חומה באבל כדי שיפול ביד יואב ע"י התקועית הללוהו בתקע שופר בעניין שמעי בן גרא אשר שם באבשלום ותקע בשופר כנזכר שם ויתקע יואב בשופר לבטל הרדפה איש מעל אחיו ונהפכו פני שמעי בשולי הקדרה והוא בא ראשון לכל בית יוסף הללוהו בנבל וכינור כנגד שובך שנקרא שופך על שם שכל רואיהו כשפך דמו ומעיו מהירא' ולרמוז על זה בנם הנבל וכינור שהם רקנין ע"ש שופך ושובך ששם נכניעו כל המלכים תחת יד דוד והללוהו בתוף ומחול על גלית לרמוז אל הנשים המחוללות אשר יצאו בתופים ובמחוללו' במינים ועוגב כנגד ישבי בנוב הללוהו בצלצלי שמע כנגד סף שהרגו סבכי החשתי הללוהו בצלצלי תרועה כנגד איש מדון והמעיין יוסף עוד לכוין זה כנגד זה ועיין רש"י ז"ל והר"לבג ז"ל והר"דק ז"ל ומהרי"א ז"ל בתלי"ם פירש כי הרוצה להנצל מאויבו יושב במקום גבוה ותלול שישלוט על אויבו ואויביו ואם בהיותו המקום גבוה יהיה הקף מצוד' ומגדל עוז ישגב יותר ויותר לז"א ה' סלעי כנגד הבחינה של הר גבוה שן סלע וכנגד הבחי' השנית אמר ומצודתי כי בו י"ת נמצא הכל ע"כ ועוד דקדק מהרי"א ז"ל למה דלג ארחמך ה' חזקי שאמר שם בתלי"ם והוסיף תיבת ויאמר ה' סלעי ואמר כי הסיב' בשניה' שכאן שהייתה השיר' על התשוע' התחיל ה' סלעי כי זה היה תחילת השיר' אבל בספ' תיל"ים נסדר המזמור לכל מתבודד שיבקש רחמי' מאת הש"ית לא לבד לתת הודא' לשעבר כי אם לבקש על העתיד הצריך להקדי' ולו' ארחמך ה' ר"ל אבקש רחמים ממך ה' חזקי כי בזה יבקש המתבודד רחמי' ועז' האלהי בכל עניניו ולפי שבפסוק ארחמך ה' כו' בא ויאמר לכך לא הביאו בפסוק השני ואמר לבד ה' סלעי אבל כאן פתח ויאמר וכאן שינ' רביעי שאמר לי צריך לפרש המקר' ולדרשו ולפר' תיבת לי שמוס' אל תחילת המקרא כאילו אמר ה' לי סלעי ומצודתי ומפלטי ובספ' תילי"ם ראה תיב' לי מיותר ודלג' לכך לא אמר שם לי ע"כ ודבר זר הוא ששם בא' תיבת לי יתיר' ודלג' דא"כ היה לו להגיהה גם כאן בספ' שמואל תיבת לי המיותר' לדבריו כי לדברי רש"י דב' גדול דיב' הנבי' ויפה השתיק' מלדב' כיוצא בזה מחילה מכבודו עוד כת' מהרי"א שהשיר הוא' חלק' לארבע' חלקי' החלק הא' הקדמ' השיר' בב' הפסוקים הראשונים עד מחמס תושיעני שהביא בפסוק הא' משל אחר והו' ה' סלעו ומצודתו כו' ר"ל שהש"י היה כסלע וכמצוד' והוא המגדל החזק שבו תהיה פליטה ובפ' הב' שאו' אלהי צורי בו' ביאור המשל ואמר שהסלע והמגדל החז' והמשגב יצטרך שיו לאחד משני דברי' או לשנים יחד אם לצאת משם להכות באויביו להשחית בהם או לתמלט ולהשגב שם מהרודפים אחריו שלא יהרגוהו ואמר שהאלוה ית' הוא תוקו

ומשגבו בשני הענייני' האלו אם להלחם ולהכות בחרב וזהו אלהי צורי אחסה בו ומגיני וקרן ישעי שכמו שהשור והאיל בהם בקרניהם ובהם ינגחו וישחיתו ככה האל יתברך קרן הוד לנגח ולהשחית באויביו ושונאיו ונקמות והנה על דרך קרני ראם קרניו בהם עמים ינגח וכו' ואם לענין השני להמלט מהאויבים ולהשגב מהרודפי' אמר לז"א משגבי ומנוסי מושיעי מחמס תושיעני ותן טעם בחילוף הה' אשר כאן הו' ומנוסי מחמס הושיעני ולא נזכר כן בתלי' ואמר כי הכוונה בזה שהרב' שמות הנרדפים לרוב צרותיו ושם נסתפק באו' ומשגבי כי יורה היותו נמלט ונשגב בו יתב' ואולי לטעם שהשיר היה זה את הנז' בתלי' יותר ראוי או אפשר טעם שני כיון על דברי חז"ל שאמרנו למעלה היות עשרה קילוסים כנגד עשרה מיני אויבים ולכך הזכיר כאן עשרה אבל המזמור בספר תלים המיוחד לכל מתבודד לא היו ראוי יש שלם כי לא יהיו לכל איש מתבודד עשרה אויבים לז"א קי' שם בהם וזה חלק הראשון שהוא הקדמת השירה ע"כ: ולע"דן לתת טעם למה לא באמר כאן ויאמר ארחמך ה' חזקי והוסיף לומר ויאמר ה' סלעי וכו' גם יתור תיבת לי ואראה כי ארחמך ה' חזקי הוא מתרגום ואהבת את ה' אלהיך ופי' מה שארחמך ואוהבך ואמצי זכות אהבתך תעמוד לי כמו שפרשתי בכלי חמדה ואם כן כאן שדוד מדבר בעדו לא רצה להזכיר ארחמך ה' חזקי שלא לתלות הדבר בזכות עצמו ובזכות אהבתו את ה' אמנם שם בתלים שיסדו על כל ישראל אמר ארחמך ה' חזקי לכל מתבודד שיאמר ארחמך ה' והוא חזקי ואמצי פירוש ארחמך הוא כמו שפיר' גם כן חז"ל שאזכירך בברכיך שאתה רחום ומבין וזה מובן גם כן למה לא נאמר כאן כי אויביו היו רובם מישראל וכמו שאח"ז גזה רבו צרי קמים עלי רבו צרי בכמות ובאיכות רבים בתורה כמו שאמרו חז"ל והרי"אן מנו גם כן חז"ל עשר' אויבים מהם חמשה ישראלים שאול ודואג ואחיתופל שבע בן בכרי שמעי בן גרא וכמה אויבים פרטים שהיו אויביו לעומת זה או אפשר לומר כאן ארחמך ה' חזקי כי הרחום ומבין שדח' עליונה יהי' הכוזריות בבחינת הבר הגורר והוא מישראל לכך לא נזכר כאן אמנם שם אמר ארחמך ה' חזקי בבחינת האומות אשר היו אויביו ושונאיו ובפרט כמ"ש ביום המזמור ההוא בשם כל ישראל ומתבודד מהמתבודדים אשר אין לו שונא מישראל כי אם מהאומות הנזכרות ששם יאות לומר ארחמך ה' חזקי שתרחם עלינו ותכניע רשעי' ופושעי' הכוכבים תחתינו ולאומים תחת רגלינו ולא הוכרח לפתוח כאן בתיבת ויאמר כמו שהתחיל שם ויאמר ארחמך וכו' שאמר תיבת ויאמר ואמר ה' סלעי ומצודתי ומפלטי וכל זה היגך עושה לכבודך או לאיזה צורך שיש לך כי אז כל הפליטה והמשגב היו לך להנאתך ולטובתך אבל עתה הכך סלעי ומצודתי ומפלטי והכל לי רוצה לומר להנאתי ולטובתי כי הטוב במה שהוא טוב לא ישקיף בהטיבו להנאת עצמו כי אם להטיב ולתועלת המקבל ז"ש סלעי ומצודתי ומפלטי והכל להנאתי ולתועלתי ואפשר עוד מכל צרה בהקדים רפואה למכה והושיע את האדם מכל חטא ואשמה שהם צרות צרורות לנפש הרוחנית ולזה נאמר שהפ' הזה מדבר בזה הסוג מהצלה מהחטא והיא המלחמה הגדולה מן האויבים העצמיים בקרבו של אדם הוא שם אורבו ממנו משפטו ופחתו ז"ש ה' סלעי ומצודתי ומפלטי לא מהזולת כי אם לי רוצה לומר מפלט אותי ממני ממש שלא יעשה יזון לבי לנפשי אך לא יוכל אויבי עשהו וכיוצא בזה פיר' הרב ב"ע ז"ל לולי ה' שהיה לנו בקום עלינו אדם שהוא בקום עלינו הכח שבנו במה שאני אדם כי בקום עלינו היצר לפון במה שהוא אדם הקב"ה היה לנו לעזר' והצילנו מידו וזה היה סיבת הצלתינו שלא בלעונו האויבי' רבים קמי' עלינו והיינו דפתח בלשון יחיד בקו' עלינו אדם וסיים בלשון רבי' אזי חיים בלעונו כו' ע"כ וזה יוכיח או' כאן ומפלטי לי ואולי רמז בסלעי לאשר הצלות אלו היו מבי"כר הנקרא סלע דכתיב הלא כה דברי כאש נאו' וכפטיש יפוצץ סלע וזהו ה' צומד כנגד סלעי ומצודתי לפלט אותי ממני אבי וז"ש לי אשר אל' ז מאויבי הנפש סיבה להצילנו מאויבי הגוף והוא הכתוב הב' שאומר אלהי צורי אחסה בו שאמר שהוא האלהי וצורי אשר ממנו חוצבה נשמתו כמ"ש צור ילדך תשי ז"ש שלכי צורי אשר נעש' יצרני ובעתיד עתיד ליטול נשמתי להחזירו למקו' שחוצבה ורוחי ונשמתי שיו יאסוף ז"ש אחסה בו בלשון עתיד בו ממש כי הגרי' יחסו תחת כנפי השכינ' והארחיים בימי' ישבו בסוכות הש"כ שהם סוכה רמז לשני שמו' ה' יתב' ה"ס אדני כ"ו הויה וז"ש בו ממש ובזה בטוח לבי בכל מלחמותי שהוא מגיני וקרן ישעי בישע הנמשל להוזק כנ"ל מהמפר' כמו וקרני ראם קרניו או יהי' משל אל הישע שיהי' בפרהסי' לקורא בקרן היובל כשופ' ירום קולו כי ישעי כי במשך קרן היובל הוא קרן ישעי על שהמה יעלה בהר הישוע וז"ש וקרן ישעי משגבי ומנוסי ומושיעי וכו' ז"ג נמשך שי' מהתועלת במה שהצילני מאויבי הנפש שלא אעשה חמס ועוד דהא בהא תליא כמו שאח"ז על יואב על הצבא ויהי דוד עושה משפט וצדק' מי גרם ליואב שיבנא בצאתו בצבא הצדקו' שהי' דוד עוש' משפט וצדקה וז"ש מחמס תושיעני שלא אחמוס את עמו כשא' המלכי' האמסי' אליל' לי מעשו' כדב' הזה וע"י זה נמן לבי שתהי' מגיני וקרן ישעי משגבי ומנוסי ביו' צרה מושיעי וי"ת התחיל הפ' שהי' דאתרעי בי קרבני לדחלתיה והרג' מגיני וקרן ישעי תקפי דמן קדמוהי מתיהב לי תקוף ופורקן לאתגברא על בעלי דבבי כו' ע"כ וא' כאן אלהי צורי לרמוז שבחינ' האלהות שהוא אלהי לא בזכותי תליא מלתא אלא אם בבחינה שיהי' צורי אשר ממנו חוצבתי ז"ש אלהי צורי שתיבת אלהים סמוך לצורי לסירות דהא בהא תליא אמנם בספ' תילים אמר אלי צורי מורה רמז בתיבי' אלי אל החסד הנמשך אל מלכות דוד כמו שרמזו חז"ל אסתר ירקרוקית היתה אלא שחוט של חסד מתוח על פניה ופי' הראשונים שהוא משל אל מלכו' דוד שהיא מיד' הדין הרפה וזה מורה הירקרוקית פגומה אל יהודה הוא הזהב מצפון זהב יאתה אלא שיש חוט והמשכ' חסד על פניה שע"י אותו החסד מתייחד בהפלר וכמו שפי' בס"ה בפ' ואיש כי יקח את אחותו על השכינ' בת אביו מספרא דאבא או בת אמו מספרא דאמא עילאה חסד הוא ע"י חסד אל נעשה זה היחוד ודי בזה וזה רמז שם במ"ש אלי צורי שאני בחסד צורי במלכות צור ילדך תשי ועיין רש"י ז"ל והר"דק והר"לבג ז"ל כתב כן ודברי מהרי"א ז"ל באו מקושרים עם הפסוק הקודם:

מהולל אקרא ה' במדר' הובא בילקוט מהולל אקרא ה' בשהושיעני מאויבי פרש המקרא ודרשהו רב הונא בשם רבי אחא כלפי יהושפט אמרו בעת הקילו בריצה שהיה אומר שירה והאויבי' נופלים לפניו ע"כ וכר' שר' הונא לא רצה לפשוט דוחק הפירוש במקרא הכל אומר מהולל אקרא ה' וע"י זה מן האויבי הושע ועיין רש"י והר"דק והר"לבג וכן מהרי"א והוסיף לתת טעם בחילוף שבפ' זה נאמר כאן ומאויבי ושם בתילי' הוא או' ומן אויבי ואמר לפי שנופל לטעות במ"ם מאויבי שהיא מ"ם היתרון והוא בלתי צודק כי האויבי' לא יהיו מושיעי לזה אמר בדעת הנ' פיר' בספ' תילים במ"ם מן האויבי לו' שהי' מושע ונמלט מהם ומידם ע"כ ומהרי"א פי' בספר תילים שכוון לו שיתמידו ההילולי' אל הש"י כ"כ עד שאקרא אל הש"י שם מהולל כך אקרא הש"י בשם זה: ולע"דן מה שכתבתי בכלי חמדה שלהיות דוד מלומד בניסי' בנה האר' הותל להיות טרוד להסדיר שבחו של מקום והתהילה אליו הנאותה לאותה התפלה קודם שיושע וז"ש מהולל אקרא ה' ועדיין מן אויבי אושע לעתיד ומכאן למד יהושפט ויהי בהחלו ברנה בי"ת א"כ על עצמו אמר דוד זה וכאן אמר מאויבי ושם בתילים אמר מן אויבי כי כאן לא הודיע אלא שיושע מהם לבד ושם מדפני קרא והוסיף מן אויבי רצה להודיע ענין זולתה והוא שכמה פעמים נעשה לו ישועה על ידי האויבים עצמם על דרך ועזר מצריו תהיה והע"פ שבתיבת ומאויבי אושע היינו יכולים לפרש כן עם כל זה שינה שם להורות השני עניינים כאח' תשועה מיד האויבי' והשני להורו' שהישועה תהיה על ידי האויבים עצמ' כאמור ואפשר לפרש אלו השלשה כתובים כאחד קשורים כי ממה שאמר מושיעי מחמס הושיעני ועל ידי התשועה מחמס כדפרישית שהאזו' שלא אעשה חמס לשום נברא בעולם וכיון שאני נקי מחמס שהוא מכשול לרוב האנשים בה שעת מהולל אקרא ה' כי ברית לי שמאויבי אושע כיון שלא נכשלתי בחמס כי זה דרכי שכל לי להשכיל כי כאשר תבא אלי הצרה להשתכל בסיבתה ז"ש בסמוך:

כי אפפוני כו' ר"ל אני משכיל כשאפפוני משברי מות והוא חוליים קרובים למות איני נבעת מהם כי אפי' חרב מונחת על צוארו של אדם אל ימנע עצמו מן הרחמי' אבל כשאני רואה עון בידי והוא מה שאמר נחלי בליעל הם הם שיבעתוני לא משברי מות כי נחלי בליעל סיבת המשברי מות ובהבטל הסיב' יבטל המסובב אבל בהיות סיבה ירא אני והוא גם כן מה שכוון בפסוק חבלי שאול סבוני שכבר הוא כנכנס לקבר ולשאול ולא נסבב הרע הגדול הזה של שאול אלא שקדמוני עונות חמורות ומוקשי מות שהעונות הם המוקשי' המסבבים והמות הוא המסובב וכן פירשתי בכלי חמדה ובזה מובן אומרו כאן לשון כי כתיבת טעם למה שאמר מחמס תושיעני כדפרישית ושם בתלים לא אמר כי להורות שהוא ענין בפני עצמו וגזרת הכתוב הוא אפפוני חבלי מות וכו' בצר לי אקרא ה' ושם בא' רוח הקדש להורות הכוונה הריא' וכאן בנבואה כונה זו: ולא כדברי מהרי"א ז"ל וכאן אמר משברי מות להגזים בצרותיו שהם כגלי הים זה אחר זה: ולפי שיש קצת נחמה באומרו משברי שמורה על שהם כשברים כגלי הים לכך בא שם חבלי מות להודיע שהם כמשכים כחבלים או כחבלי יולדה של מות שהם יותר קשים מהחבלים של היולדת המליטה זכר וזה זה אמת: ובזה מובן גם כן שלא אמר כאן נחלי שכיון לומר מה שאמרנו אל הסיבות שאם נחלי בליעל שהם פעולים והעונות הרי הם הגורמים כי אפפוני משברי מות כדפרישית

יְבַעֲתֻנִי׃ חֶבְלֵי שְׁאוֹל
סַבֻּנִי קִדְּמֻנִי מֹקְשֵׁי מָוֶת׃
בַּצַּר־לִי אֶקְרָא יְהוָה וְאֶל־אֱלֹהַי
אֶקְרָא וַיִּשְׁמַע מֵהֵיכָלוֹ קוֹלִי
וְשַׁוְעָתִי בְּאָזְנָיו׃ וַתִּגְעַשׁ וַתִּרְעַשׁ
הָאָרֶץ מוֹסְדוֹת הַשָּׁמַיִם יִרְגָּזוּ
וַיִּתְגָּעֲשׁוּ כִּי חָרָה לוֹ׃
עָלָה עָשָׁן בְּאַפּוֹ וְאֵשׁ מִפִּיו
תֹּאכֵל גֶּחָלִים בָּעֲרוּ מִמֶּנּוּ׃
י וַיֵּט שָׁמַיִם וַיֵּרַד וַעֲרָפֶל תַּחַת
רַגְלָיו׃ וַיִּרְכַּב עַל־כְּרוּב
וַיָּעֹף וַיֵּרָא עַל־ כַּנְפֵי־רוּחַ׃
וישת

ב'י"ב' חס' וב' מל' · ג' חס' — ויתגעש ק' — ו' — ג' פתחין — ב'

בְּעַקְתָּא יָתִי: חַבְלֵי מַשִׁירְיַת רַשִׁיעִין
אַקְפוּנִי קַדְמוּנִי רְמַזְיָנִין בְּמָנֵי קְטוֹל:
בצר אֲמַר דָּוִד כַּד עָקָא לִי אֲנָא
מְצַלֵּי קֳדָם יְיָ וְקֳדָם אֱלָהִי אֲנָא מִתְחַנַּן
וּמְקַבֵּל מֵהֵיכְלֵיהּ צְלוֹתִי וּבָעוּתִי
קֳדָמוֹהִי מִתְעַבְדָא: ותגעש
וְאִתְרְגִיפַת וְאִתְרְגִישַׁת אַרְעָא
שַׁכְלוּלֵי שְׁמַיָּא זָעוּ וְאִתְרְכִינוּ אֲרֵי
תְּקֵף רוּגְזֵיהּ: עלה סְלִיק זְדוֹנֵי
דְּפַרְעֹה רַשִׁיעָא כִּתְנָנָא קֳדָמוֹהִי בְּכֵן
שְׁלַח רוּגְזֵיהּ כְּאֶשָּׁא בְּעָרָא דְּמִן
קֳדָמוֹהִי מְשֵׁיצְאָה מְזוֹפִיתֵיהּ
כְּגוּמְרִין דְּנוּר דְּלָקָא מֵימְרֵיהּ: ויט
וְאַרְכִּין שְׁמַיָּא וְאִתְגְּלִי יְקָרֵיהּ וַעֲנַן אֲמִיטְתָא כִּבְשׁ קֳדָמוֹהִי: וירכב וְאִתְגְּלִי
בִּגְבוּרְתֵּיהּ עַל כְּרוּבִין קַלִּילִין וּדְבַר בִּתְקַף עַל כַּנְפֵי רוּחָא: וישת

מסרה

מקשי ג' חס' ו' בליש' בקריאה וסי' קדמוני מקשי מות דשמואל · מקשים שתו לי סלה · ומקשות פעלי און: וכל ממקשי דכוו': וירד ג' פתחין וסימ' ויט שמים דשמואל · וחברו דתהלים · מי עלה שמים: ויעף ג' בקריאה וסימ' וירכב על כרוב ויעף · וחבירו דתילים · ילך פשט ויעף:

רש"י

חבלי · כתרגומו משריין כמו חבל נביאים: קדמוני · באו לפני: בצר לי אקרא יי' וישמע וגו' · כן דרך לשון הווה מדבר לשו' עבר ולשון עתיד בפעם אחת: ותגעש ותרעש · לא על ניסי' שאירעוהו כתמ"' אלא על נסים שנעשו לישראל וראש המקר' מחובר על סופו: כי חרה לו · כי משמש כאן לשון כאשר וכן פתרונו וכשחרה לו מפני מכעיסיו נתגעשה ונתרעש' הארץ ומוסדות השמים רגזו ורעשו: עלה עשן באפו · כן דרך הכועס יוצא עשן מנחיריו וכן עלה עשן באפו וזהו כל לשון חרון אף שהאף נוחר ומעלה הבל: ואש מפיו תאכל · מגזר' דבר פיו תאכל אש ברשעי': ויט שמים · להנקם מאויביו ממצרי' ומפרעה וישת חשך סביבותיו לסוכה כענין שנ' ויהי הענן והחשך מפסיק בין מצרי' לישר': חשרת

רד"ק

חבלי שאול · ענין כאב כמו מן חבלי יולדה · ויונתן תרג' משריית רשיעין: כמו חבל נביאים: מהיכלו · מן השמים: ושועתי באזניו · באה באזניו וכן כתוב בתהלים תבא באזניו: ותגעש · כתיב כמו בתהלים וקרי ויתגעש והענין אחד וקריאה במלה מלרע וכל הענין הזה עד ישלח ממרום רמז להשחית ולכלות רשעי ישר' כי לאש הוא רעש הארץ והשמי' וחשך וערפל בגחלים ואש וחצים וברק הכל דרך משל וכן ויט שמים וירד כאילו ירד לכלותם במהרה וזהו וירכב על כרוב ויעף וידא על כנפי רוח רמז למהירות הכליה והאבדון לרשעים: עלה עשן · משל על חרון אפו ברשעים כמו אז יעשן אף יי' וקנאתו: ואש מפיו תאכל · אש שיצאה מפיו תאכלם: וירא · ובתהלי' וידא בד"לת מן כאשר ידאה הנשר והענין קרוב: חשרת מים · ובתהלים חשכת מים והענין אחד כי חשרת מים הוא קשור העבים זו בזו כמו וחשוקיהם וחשוריהם הכל מוצק וכשהעבים מקושרים זו בזו הוא החשכת: מנוגה נגדו · מנוגה

רלב"ג

חבלי שאול סבוני · כאבי מות סבבוני והנה קרא שאול מות כי הוא שם לקבר וכאילו אמר שהכאבים ההם מובילים אל מות: קדמוני מוקשי מות · קדמו אותי אויבי לשים בדרכי אשר אני הולך מוקשים אכשל בהם מוליכים אל מות: בצר לי אקרא יי' ואל אלהי אשוע · ידמה שכפל הענין במלות שונות כי זה דרך השירים ואפשר עוד שהראשון יכוון שיקרא שם יי' והוא ההשתדלות בהשגתו ית' באמצעות סדור שבחיו כי זה הוא קריאת השם לו ואחר זה היה מתפלל לש"י ובזה האופן עלתה שועתו באזני הש"י ואם הוקם אחד מדרגתו אמלד"ג' האדם: ויתגעש ותרעש הארץ · הגעש והרעש הוא דבר אחד: מוסדו' השמים · הם מקומות הארץ כי הם כמו מוסדותיהם להיות תנועותיהם סביב הארץ ואמר אליהם שירגזו וירעשו אצל הוית האש בבטן הארץ והוא · אמרו כי חרה לו גם הוא מענין חום ושרפה על רוב הכעס וזה כלו משל על הכפלתו' שהיה עושה הש"י בעבור הצלת דוד מאויביו ויתכן שרמז באמרו מוסדות השמים על מוסדות ההרים כי הם גבוהים ולזה תארם בשם שמים כאמרו אשר תנוף בשמים ודומה שהענין כן לפי שכבר כתבה תמור' זה בספר תהלים ומוסדי הרים: ויט שמים וירד · ר"ל שבאה הטה שמים אל מה שלמטה שהגיע בכמלאות השפלות להציל דוד ויורה הפעל' הנפלאת ממנו על זה אמר רז"ל בזה ומה הכוון זות שהו' כאילו נטה מהשמים אשר שם ממכנו · לפי מה שיתסב וירד בפעולו' השפלות להשגיח בי ארוך האסף והאפל' אשר בכמלאות האלו השפלו' קראם ערפל ולזה אמ' וערפל תחת רגליו: וירכב על כרוב ויעף · אמר כי הש"י רכב אל כרוב והוא השכל הפועל שהוא מלאכו השלוח מאתו להשגיח על אישי האדם כמו שנתבאר בספר מלחמות יי' והכניס אותו אל שישגיח בדוד ומרוב מהירות ההגדות פעולתו אמר שכבר עף על כנפי רוח ללכת אליו במהירות: וישת

כלי יקר

לדפריסית וגם אמר ענין בעצמו כסגנון אחר אפפוני וכו' ונחלי הכל על הצרות ופסוק חבלי יהיו הסיבות שהחטאים כמשלו כחבלים וכעבות העגלה · וכחבלי חטאתו יתמך וז"ש חבלי שאול רוצה לומר החבלים המשליכים לאדם לשאול שבחבלי חטאיו יתמך לרדת שאול וכן קדמוני מוקשי מות שהפשעים הם הם כמוקשי' לגרום המות שאין ערוד ממית אלא חטא ממית ולפי זה מה שנ' בתלים בזה פסוק אפפוני כלו מסובב ופסוק חבלי שאול כלו סיבה אבל כאן כל פסוק מהם חציו מסובב וחציו סיבה כדפרישי' ובסמוך בדברי מהרי"א ז"ל אבאר בו טעם לאומרו כאן נחלי בלא וי"ו וגם בתלים ונחלי בוי"ו · ומז"ל במדרש אפפוני הגיעו הרעות עד אפיא ד"א הגיעו הרעות עד האף ד"א אל תקרי עפפוני אלא אפפוני עפות הצרות עלי כעוף שנא' כעוף יעופף · דבר אחר הצרות מתגלגלות ובאות כאופן וכגלגל ר' אחא אומר ופניתי לכאן ולכאן ואין לי גואל אלא אתה ע"כ : ולע"דן דכוונתם רבו' להודיע תחלה איכות הצרות שהגיעו עד הפנים וזהו אפפוני עד אפיא או עד האף לשון אף כי באו מים עד נפש אחר כך דברו על שבאים פתע פתאום וז"ש אפפוני בחילוף א"לף בע"ין שהם ממוצא אחד עפות הצרות עלי כעוף אחר כך פירשו על ההתמד' ואפפוני לשון אופן שהצרות מתגלגלות תמיד כגלגל שחוזר בעולם תמיד סובב סוב' ר' אחא מפרש לשון ופניתי לכאן ולכאן שאין עוזר אלא אתה אם כן פירשו אפפוני לשון פנייה שפונה האדם אנה ואנה ועוד להם בטעם הכפל בחלוקות האלה מדבר בארבעה מלכיות אפפוני משברי מות בבבל נחלי בליעל במדי חבלי שאול סבוני ביון קדמוני מוקשי מות בגלות רביעית רבנין אמרין למה כתב בראשונה וברביעית מות שזו החריבה בית ראשון וזו החריבה בית שני רבי אבא בר כהנ' אמר זו גזרה וזו גזרה ע"כ והכוונה במה שאמ' זו החריבה וכו' כי בהיות המקדש בנוי ושכינ' בתחתונים דבק בעמו ית' בו כל חיי רוחינו ונפשנו וכשנחרב ניטל כבוד מבית חיינו וניטל החיים שהנפשות ולזה כתב מות בראשונה וברביעית לומר שמחרבן ראשון ושני כמות יחשב לנפש · אמנם רבי אבא פירש כי זו גזרה וזו גזרה · בבל הרי גזרה גזרה כללי ומאן דלא יפול ויסגוד כו' לצלם שעשה ע"כ וגם הילדים אשר אין בהם כל מום · ומלכות רביעית פשוט הוא ועיין רש"י והרד"ק ז"ל וכן מהרי"א ז"ל ופירש נחלי בליעל על הנחלים עצמם שהם בליעל ומעוותים ועקומים מאד ואפשר כי בפסוק הזה באו שני חילופים האחד שהוסיף תיבת כי שאמר כי אפפוני כו' ובתילים פתח אפפוני ולא אמר כי וחלוף שני שכאן אמר משברי מות וגם אמר חבלי מות וכאן אמר נחלי בליעל בלי וא"ו וגם בתילים אמר ונחלי בוא"ו והסיבה בזה שאומרו כי אפפוני איננו לשון נתינת טעם אלא כמו כאשר אפפוני וכו' וגזרת הכתובים בצר לי אקרא ה' וכו' ולפי שלא יטעו לחשוב שהוא כמו נתינת טעם לזה לא אמר שם בתילים תיבת כי אבל אמר אפפוני כו' בצר לי כו' ובאר שם שכוונתו במשברי מות על הבאים ועל החבלים ולזה אמר חבלי מות ואמר שם ונחלי בתוספ' וא"ו והסיבה שכאן היה משל אחד משברי מות נחלי בליעל הכל מזעף הים והמונו והיה כפל הענין במילות שונות לכך שם סיבה ואמר חבלי מות במקום משברי מות הוא לומר נחלי בליעל משל שני ולהבדילו מחבלי מות אמר ונחלי בליעל בוא"ו התוספת לומר שהוא משל ודיבור שני נוסף על הראשון ומתחלף אליו ע"כ · ומהרי"א ז"ל בספר תילים פירש אפפוני חבלי מות של החלאים הנהוגים לבא עליו שיחלה האדם בהם לפי פירקי השנה מצד הליחה הגוברת בכל אחד מהפרקים והשני אמר ונחלי בליעל יבעתוני על הרע הבא מבני אדם בליעל וחבלי שאול אמר על הרעות הטבעיות הבאות בזרות על המעט כאבני אלגביש והרעב והדבר קדמוני מוקשי מות על הרעות הבאות לאדם ברוע בחירתו מריבוי המאכל והמשתה והמשגל וכיוצא ויהיה האדם מוקש לעצמו ואמר שעם היותו בכל אלה הרעות לא יתרשל מהתפלל אל השם יתברך שיושיעהו מצרתו לגמרי וזהו בצר לי אקרא ה' וכו' עד כאן וכבר פירשתי הכלע"ד אבל מתוך דברי מהרי"א ז"ל אבין למה שם בתילים אמר ונחלי בוא"ו כי שם שדבר על כל מתבודד אמר בוא"ו להורות שענין חבלי מות אמר על החלאים ונחלי בליעל על האויבים שכל מתבודד אפשר יקרה לו זה אמנם כאן בנביא לא אמר אלא נחלי בלא וא"ו להורות שהוא מעין הענין הראשון ושבשניהם דבר על צרת האויבים לא בחלאים טבעיים כי לא מצאנו היות דוד חולני כלל · ובפרט כי בזמן ההוא כל החולה מת עד שהתפלל חזקיה שיקום מחליו א"כ לא חלה דוד אבל בתילים דבר על הדורות הבאים וברוח הקדש נתעורר להורות על החלאים שעל הכל בצר לי אקרא ה' וכו':

חבלי שאול סבוני כו' עיין רש"י והרד"ק ומהרי"א ז"ל דקדק מחילוף סבוני האמור כאן ובתילים כתיב סבבוני שהיה לתוספת ביאור כי סבוני אפשר לפרשו מלשון סבה ולכך באר שם שהוא לשון סבוב ואמר סבבוני ע"כ · ולע"דן והנא נכון שיהיה כאן לשון סיבה כמו שפירשתי פסוק זה מקושר עם הקודם שאין אויב לאדם אלא העון ולז"א שאפי' אפפוני משברי מות לא בעצמתי אלא מנחלי בליעל שהוא משל אל העונות מרובים המשכים כנחל וז"ש ונחלי בליעל יבעתוני כי ידעתי נאמנה כי חבלי שאול הם הם חבלי החטא אשר הרשע נמשך בהם להוליכו לשאול לא יעלה וזהו שאמר הכתוב חבלי שאול סבוני שהם הסיבה וקדמוני לכל הצרות מוקשי מות שהמוקש הוא עון ופשע וחטאת והמחייבים מות וזהו שאמר קדמוני מוקשי מות כמאמר שאלו ואלו דברי אלהים חיים שכאן אמר לשון סיבה וגם אמר סבבוני על החיים המתבודד שאולי יבאו עליו יסורין של אהבה לכך אמר עליו ועל ישראל סבבוני לשון סיבוב ולא אמר לשון סיבה כי בשלו יש לו רשות לדוד לגלגל ולא בשל אחרים ועליה נתפרשו חבלי שאול סבבוני כפשוטו על הצרו' שסבבום ולא על עונות וכן מוקשי מות וכו':

בצר לי אקרא ה' וכו' במדרש תלים בצר לי אקרא ה' בבבל ואל אלהי אשוע במדי ישמע מהיכלו קולי ביון ושועתי לפניו תבא באזניו במלכות רביעית רבי פנחס ור' אחא בשם רבי חמא בר חנינא למה הוא מזכיר בשלישית היכל שכל ימיה של יון היה ההיכל קיים עד כאן : ולע"דן בצר לי אקרא ה' זו בבל כי שם קראתי שועם' למען שמו המחולל בחרבן הבית ז"ש בצר לי אקרא ה' זו בבל אמנם כשנפלה בבל ונעתק המלכות מכשדים זה העם לא היה לא לנפשו להחריב המקדש ואחר כך נאבדה ונטלה מדי המלכות אז ואל אלהי אשוע כי כבר ראה ראיתי היותו אלהי ותובע עלבוני כיון שהפיל כשדים ומלכות מדי זהו שאמר ואל אלהי אשוע במדי וישמע מהיכלו קולי ביון וכדמסיק שכל ימי היונים היה ההיכל קיים : אמנם ברביעית שהיו גוזרים גזרות ולא היו מניחים להתפלל לש"י בפומבי כי אם בסתר ושועתי לפניו תבא באזניו במלכות רביעית שנאמרו באזניו הכוונה על שהשועה לא ארים קולי רק אומר אותה בלחש באזניו ולא באזני זולתו פן יקראהו אסון ממלכות רביעית אם כן תיבת באזניו אין הכוונה בה על קבלת התפלה שכבר אמר לפניו תבא · אבל כיון שיאמר אותה בלחש באזניו מהפחד כאמור ולזה חז"ל דרשו דרשה זו שם בפסוקי תלים ולא דרשו כן בפסוקי הנביא לפי שלא נאמר כאן אלא ושועתי באזניו ולא כתיב לפניו תבא באזניו · ובזה מובן שכאן שדבר על עצמו ולא על הגלות אמר כן ושועתי באזניו ושם שכבר בשם כל ישראל על כן אמר שם ושועתי לפניו תבא באזניו שמיתור באזניו יוכיח שמדבר על גלות רביעית שיש פחד להרים קול בתפלה כאמור ובזה נתיישב החילוף הזה אשר בין פסוק זה לפסוק שבתלים : עוד במדרש בצר לי ולא אמר בצרות לפי שכל הנביאים מיחדים צרותיהם של ישראל וממעטין אותם שנא' בצר לך ומצאוך ראה ה' כי צר לי וירא בצר להם עמו אנכי בצרה עד כאן · ולע"דן בכפל מיחדים צרותיהם של ישראל וממעטים אותם הכוונה כי מייחדין הוא לשון יחיד שבכל הפסוקים הו' לשון יחיד בצר לי בצר להם בצרה ז"ש מיחדין אמנם במה שלא הזכיר לשון מצוקה אלא בכלן לשון צרה שהוא קל ממצוקה לזה אמר וממעטים אותם והכוונה על הנביאים שלא לפתוח פה לשטן על צרות רבות וכן על מצוקה שהיא חמורה מצרה ע"כ אמרו בצר בלשון יחיד ולשון צרה להקל על ישראל : עיין רש"י ז"ל והרד"ק ז"ל והרלב"ג ז"ל ומהרי"א ז"ל בצר לי אקרא ה' במדת הרחמים אולי יפירו ברחמיו כל הצרה לגמרי ובשאני רואה שהדבר נמנע ולא נעניתי הו למשפטי אתחנן ואל אלהי לשון דין אקרא שיקל הדין ע"ד אל באפך תוכיחני וכו' ע"כ · ומהר"א ז"ל דקדק חלוף שכאן אמר אקרא אקרא גבי ה' וגבי אלהי וגם בתלי' אמר אקרא ואל אלהי אשוע חילוף שני שכאן אמר וישמע מהיכלו בוי"ו וגם נאמר ישמע בלי וי"ו · חילוף שלישי כאן כתיב ושועתי באזניו וגם הוסיף ושועתי לפניו תבא באזניו ואמר כי השינוי מהקרא לאשוע ליפות הלשון שיהיה כפל הענין במלות שונות ולכך אמר אשוע ומה שאמר וישמע לשון עבר לפי שכאן דבר על צרותיו שכבר עברו ונענה בהם אמנם שם שדבר על המתבודד לכך סדר לשון עתיד והסיר הוא"ו וכתב ישמע מהיכלו וכו' ומ"ש ג"כ לפניו תבא באזניו לפי שהוארו הנשמות משוללים מן הבורא יתברך ויתע' לכך תקן שם שמה שנאמר שם באזניו משל אל קבלת התפלה שבאה לפניו תבא באזניו עד כאן · ובזה הענין השלישי קשה שהרי כמה מקומות מזכיר ענייני גשמות פני ה' עיני ה' יד ה' רגלי ה' ואם כן לדבריו היה לו לדוד שם לבאר שהם משל ומליצה כמו שביאר זה כאן כמו שאמר באזניו אלא ודאי אינה צריכה לפנים שמודעת זאת שדברה תורה כלשון בני אדם והש"י אינו גוף ולא כח בגוף · זאת ועוד דלדבריו היה לו לו' לפניו תבא ולעקור באזניו כיון שאין בו תועלת אבל אדרבה נזק לבוא לכלל טעות :

ולע"דן שאמר בצר לי אקרא ה' ולא אמר בצרות להודיע זריזותו שאינו ממתין עד בא עליו צרות רבות עד שמזעקם יקרא אל הש"ית אבל זה דרכו תכף ומיד בצר לי אקרא ה' אפי' צרה אחד וקלה שאינה גוזה כי אם צרה כל דהו בצר לי אקרא ה' · וכיון שקראתי הש"י שלא ענני נעשה אלהי שכבר יש לו קרוב דעת עמו כביכול למה זה דומה לבן שדבר פעם ראשונה עם המלך ושנה עוד ודבר שנית שכבר יש לו אבירות לב וקירוב דעת עמו וזהו שאמר ואל אלהי אקרא ואמר כאן בשניהם אקרא כי מדבר בעדו ולכך אמר שמרוב שיחו וצערו לא כהן אל לבו בהשמת קריאה על הצרה היה להוסיף איזה חדוש לעירוך שועה מרוב טרדת לבו על עמו ולזה אמר כאן אקרא אקרא דמעשה שהיה כך היה שלא הוסיף כלום בשנית אלא אקרא אקרא הלואי לא יגריע אמנם שם בתלים שסדרו בשם כל ישראל ובשם השלם המתבודד שם הוסיף בפעם שנית ואל אלהי אשוע לשבחם של ישראל שיהנו לב להוסיף שבח ושועה בפעם השנית זה הכלל דוד כשמדבר על

עצמו

מנחה קטנה

חבלי שאול סבני שהייתי מסובב מאנשי רשע שרוצים ליפול בשאול ובארץ תחתית שאם נפלתי בידם לא היו מרחמים עלי כי אין ה' כל מזימותם ואין יראת אלקי' נגד פניהם: בצר לי אקרא ה' כשהייתי בצר שאם נתפש בין רגלי אבנר כשרצה ליקח החנית וצלוחית המים · שם שבא נרעש ועוקצה ברגלי אבנר וע"יכ הרחיב רגליו וניצל כדאי' במדרש על פסוק כן לנגר יעבל בו וז"ש בצר לי שהייתי במקום צר בין רגלי אבנר שאין דרך לנטות לימין ולשמאל וסי' ממש כחרב מונחת על צוארי אפ"ה לא נתייאשתי מן הרחמים אלא אקרא ה' וישמע מהיכלו קולי וגו' לא כמו שכם אל ישועות בשר ודם שקודם שיבא לדבר אל המלך הוא נתפס בינו ובינו לאכן ישועת ה' שבכל מקום שאדם קורא לו הוא שומע וזה וישמע מהיכלו קולי ושועתי מיד באזניו:

פי' רבינו ישעי'

ויט שמים וירד · מפני האתנח בפתח ויעף · כמו וינוס וישוב וירוץ כולם נחלף השור' בחולם:

שמו אלא בדרך מספר מעשה שהיה כך היה אבל כשמדבר על ישראל הו כמתבודד ראו לספר בשבחן. והנה השוה בשני הפסוקים מה שהודיענו בפסוק הוא קוה אל ה' חזק וכו' שאמרו חז"ל אף על פי שקרא האדם ולא נענה ישוב להתפלל ויענה וז"ש קוה אל ה' חזק ויאמץ לבך אע"פ שלא נענית וקוה אל ה'. והוא הטעם שגבי ישראל המרובין אמר הן אל כביר לא ימאס אמר בהם ושל אלהי השוע כי ברית לי שישמע מהיכלו קולי ושועתי וכו' כי זכותא דרבים עדיף. אמנם כאן אמר וישמע בלשון עבר לסיפור מה שהיה אבל לא אמר ישמע מהיכלו כי מי יאמר זכיתי לבי ואהיה נענה ע"כ ישמע מהיכלו קולי וכו' לזה אמר וישמע מהיכלו וכו'. והשנוי השלישי כבר תקנתי למעלה בביאור דברי המאמר ששם בתלים שרמז אל החיה הרביעית ואל הגזרות הוצרך להוסיף לפניו תבא כדי שתהי' תיבת באזני מיותרת ותבא תיבת באזניו להודיע שמהפחד לא יפתחו פיה' בקולרס כי אם בסוד באזניו אמנם כאן לא אמר אלא באזניו להודיע שאע"פ שהקב"ה שמו כביכול בגבהי שחקים כמו שאמר וישמע מהיכלו אשר בהיכל קדשו בשמי' מ"מ שמע קולו עם כל זה קרוב ה' לנשברי לב ושועתי באזניו כאלו כביכול בארץ מתחת עומד לנגדו ושועתי באזניו כי לזה אין ראוי להגביה קול בתפלה כי שומע אל אביונים ה':

ותגעש והרעש הארץ מוסדות וכו' שוחר טוב אמר רבי שמואל בר נחמני על מה הזוועות באות על הפסק בין מלכות למלכות הה"ד ותגעש ותרעש. אליהו ז"ל שאל את רבי נהוראי על מה הזוועות באות לעולם אמר לו על חילול המעשרות א"ל חייך כך הוא סברו של דבר אלא כך הוא עיקרו של דבר בשעה שהקב"ה מביט בעולמו והיה רואה בתי טרטיראות ובתי קרקיסאות והאומות מ"ה מיושבים בשקט ובית המקדש הרב חרה אפו בעולמו להחריבו שנא' שאג ישאג על נוהו ורבנין אמרין מפני המחלוקת שנא' וכסתם גיא הרי כי יגיע גיא הרים אל אצל רבי הונא אמר על משכב זכור אמר הקב"ה אתה יעפת הבריך על דבר שאינו שלך אף אני אזיע עליונים ותחתונים בשבילך עכ"ל. ולע"ד לדקדק במאי קמיפלגי. ונראה דמר אמר הדא ומר אמר הדא ולא פליגי אלא כל אחד מדקדק בפסוק ענין אחד בדבריו והוא שלהיות דוד כל ימיו נרדף משאול ובאר לו קרא את ה' ועננו ה' שבאסוף שאול כי האלהים יבקש נרדף ונטרד שאול ממלכותו וימלוך דוד ז"ש וישמע מהיכלו קולי וכו' ושזכיתי למלכות הנה כאן הזוועות ותגעש ותרעש הארץ ז"ש אמר רבי שמואל בר נחמני וכו' על הפסק בין מלכות למלכות דוד כן מסמיכו' ותגעש ותרעש הארץ אחרי וישמע וכו' כיון ששמע וכו' קולי ונגלתי משאול בהפסק מלכותו אז נתחייב ותגעש ותרעש הארץ שאם לא כן יקשה מה שירה היא זו ותגעש וכו' אמנם ר' נהוראי הוסיף לדקדק ענין הארץ בה"א הידיעה שהוא מלתא בטעמא שמלך הארץ עצמה מעניין המעשרות וז"ש הארץ הידועה בחיוב המעשרות שהיא ארץ ישר' היא חייבה הגעש והרעש בארץ וז"ש ותגעש והרעש הארץ וכו' אבל דברי רבי שמואל לא יזוזו ממקומם כדי לדרוש זה שייכות כאן בשירה זו ואגב טעמו של רבי שמואל בר נחמני הביא טעם המעשרות שגם הוא סיבה לרעש ויורה בדברי מ"ש אליהו ז"ל חייך כך הוא סברה של דבר רוצה לו' האמת אתך וחייך שכך הוא אבל אינו הטע' העיקרי ז"ש אלא כך הוא עיקרו של דבר בשעה שהב"ה וכו' וזהו דמסיק הפסוק כי חרה לו מאד ברא'ו' בתי טרטיראות ובתי קרקסאות קיימים ואומו' העולם יושבים בשקט כו' ז"ש כי חרה לו עד מאד עד שעלה עשן באפו ואש מפיו תאכל להחריב העולם ואמר מפיו לרמוז אל השאגות שאג' בפיו על נויהו. ורבנין דאמרין מפני המחלוקת דייקי בקרא לשון מוסדות השמים ירגזו וכו' ואחד מיסודות העולם בכללו שהוא השלום ז"ש ומוסדות השמים ירגזו כשאין שלום אלא מחלוקת אשר עומד השמים הוא השלום ירופף אבל לבי מגמגם בראיה זו דמייתי שנא' וכסתם גיא הרי כי יגיע גיא הרים אל אצל. ואפשר שאע"פ שאצל שם מקום הוא נקר' האצל אפשר שדורשים אותו מלשון אצילי בני ישראל ומגיד הכתוב שגיא הרים זה שיעשה מהבקע הר הזתים יגיע אל אצל ר"ל יהיה תלוי והסיבה לרעש הגדול הזה אל אצל דהיינו השלום שהוא נאצל בג' עמודים הדין והאמת והשלום שהוא משלים בג' ומ"ש על משכב זכור אפש' דיליף לה מקרא דויט שמים וירד וערפל תחת רגליו ורגליו על שם המילה שבין הרגלים. ועיין רש"י ז"ל והרד"ק ז"ל והרלב"ג ז"ל וכן מהרי"א ז"ל אלא שהוסיף יפוי הענין אחרי שזכר שלצרותיו קרא אל ה' והושיעו הגיד שעשה ה' באויביו שבעה מיני עונשים משונים הא' רמז באומרו ותגעש ותרעש כו' הכו"ל בהרלב"ג וכל זה ביסוד הארץ להביא העונש על אויביו אמר כך דבר ביסוד האש שהוא הפכיי ליסוד הארץ מנגד שיו ועליו אמר עלה עשן וכו' ובזה רמז לשריפת המקומות גפרית ומלח שריפה כל ארצה אשר יהיה זה בחרון אף ה' וכעסו וזהו עלה עשן וכו' ע"ד כי אש קדחה באפי וכו' וכ"ז דרך משל ומליצה על השחתת האומות מה ומפלתם כמו שביאר בכדומה לזה הרב המורה בפ' ק"ט חלק ראשון ולפי שאמר שיתרעש הארץ ויתיילד אש שורף אמר על זה ויט שמים וירד ר"ל שבהיות מוסדות השמים והמרכז מתנועע ומתרעש בלתי קיים יתחייב שיהיה המקיף גם כן בלתי מסודר בתנועתו וזו היא ההטיה שזכר בשמים ויט שמים כו' והנה הסיבה בזה באו' וערפל תחת רגליו ר"ל שהשמים נקראו ערפל הם תחת רגלי השי"ת לכל אשר יחפוץ יטם. ואפשר עוד לפרש באופן אחר יאמר שהתרעשות הארץ ושרפתה לא ימנע השי"ת מעשותה מפאת הוראת המערכת השמים אם יהיה מנגד לזה כי ה' השגחה הפרטית וכל העונש באנשי השפל יכונה בלשון ירידה כמו שזכר הרב המורה בפ' י' ח"א והערפל הוא שם נרדף לשמים כאו' ומשה נגש אל הערפל אשר שם האלהים ולפי שאמר שהוא ית' ימשול בשמים ויטם לאשר יחפוץ והיו הגלגלים מתנועעים מהניעת השכלים הנבדלים אשר ראה הנביא יחזקאל במרכבה כרובים לכן אמר עד כאן וירכב על כרוב ויעף ר"ל שהאל יתברך יטה גם כן המניעים לרצונו וכבר כתב הרב המורה שאפשר לפרש ויט שמי' וירד שהוא דבור המשליי כאילו הקב"ה יטה השמים וירד מהם כדי לפעול בעולם השפל תשועות דוד וכאילו ירד מהמדרגה העליונה להשגיח בדברים השפליים וזהו הערפל תחת רגליו שערפל הוא עולם השפל לרוב החשך והפסד אשר בו ואמר שהוא יהיה תחת רגלי ה' לעשות בו כרצונו ושאומרו וירכב על כרוב ויעף הוא השכל הפועל המלאך השלוח ממנו להשגיח בבני אדם שהוא כדוד ועל רוב המהירו' אמר וידא על כנפי רוח ומה שכתבתי אני הוא היותר נכון שויט שמים כו' הוא השלמת הדיבור הקודם יאמר שינהיג השמים לעשות מה שירצה לעשות בהרעשת הארץ ושריפת המקומות ובזה השלים הדיבור מהעונש אשר יעשה הש"י באמצעות יסוד האש כמו שעשה בסדום ועמורה. העונש הג' במה שיעשה באמצעות יסוד האויר הסמוך ליסוד האש שזכר ועליו אמר וירכב על כרוב ויעף וידא על כנפי רוח ר"ל שיניע יסוד האויר ויערוך הרוחות להחריב האויבים ולהחרים המקומות והוא הרוח החזק מפרק הרים ומשבר סלעי' כמ"ש המעורר אש וגפרית ורוח זלעפות מנת כוסם ובזה בא החילוף שכאן אמר וירא על כנפי רוח ובספר תילים ראה לשנות וידא מענין כאשר ידאה הנשר להמשיך הלשון מענין התעופפות כמ"ש ויעף. וכבר נמצא בדברי חז"ל שפירש כרוב וכנפי רוח על יסוד האויר והרוחות החזקים כמו שפירשתי שאמר במדבר סיני רבה ויבא מלך הכבוד אמר רבי אבון הב"ה הוא מלך הכבוד שחולק מכבודו לבשר ודם אין רוכבין על סוסו אין יושבין על כסאו אין משתמשין בשרביטו אין לובשין לבושו אבל הב"ה אינו כן הוא רוכב על כרוב וידא על כנפי רוח ונתנו לאליהו שנא' ויעל אליהו בסערה השמים הוא יושב על כסא דין ונתנו לשלמה שנא' וישב שלמה על כסא ה' נתן שרביטו למשה שנאמר ומטה האלהים בידו לבושו עוז והדר לפניו שנאמר עוז והדר לבשה ונתנו למלך המשיח שנא' הוד והדר תשוה עליו. הנה אם כן פירשו כרוב וכנפי רוח על הסערה העונש הרביעי הוא מה שיעשה הב"ה באמצעות יסוד המים וגשם שוטף כמו בדור המבול ועליו אמר וישת חשך סביבותיו סוכות חשכת מים עבי שחקים ר"ל שפעמים יהיה הגשם והעננים והחשך אליו והמתחיבים ממנו כלים להשועת ה' כי יבא האויבים בריבוי הגשמים כמו שעל כדומה בזה אמר דוד הושיעני אלהים כי באו מים כו' ולרבוי הגשמים אמר שישית הב"ה חשך רמז לקדרות העבים וריב יום שימנע מעבור נגה השמש בהם להאיר על הארץ וזהו חשכת מים וחשכת הוא קשור העבים זו בזו וכל הדברים האלה הוא משל לנצחון האויבים והשחתתם ובפסוק זה בא חילוף שכאן אומר וישת חשך סביבותיו סוכות ובספר תילים אמר ישת חשך סתרו סביבותיו סוכות. ועשה זה לתכלית הביאור שלא נחשוב שהיתה כונת שסוכה הם החשך כי החשך היא הגורר האור וסוכות הם העננים העבורים ואמר ישת חשך סתרו לבאר שהחשך שזכר הוא לבד להסתרת האור סביבותיו חוזר לסוכות לא לחשך וסוכות הם העבים. ולפי שהיה זה עונש רביעי נבדל מהקודם אמר כאן וישת חשך בוא"ו להורות על היותו עונש אחד מחולף מהקודם. ובא בפסוק זה חילוף שכאן אמר חשרת מים ובתילים רצה לבאר תיבה חשרה ואמר חשכת מים להורות שתיבת חשרת מים היא קשור העבים אשר ימנעו האור ויהיה חשכת. העונש החמישי הוא באמצעות הדברים שיתילדו מחומר האד והעשן באויר ועליו אמר לפי דעתי מנגה נגדו בערו גחלי אש. ירעם מן שמים ה' יתן קולו ורש"י ז"ל פי' שמה תאמר בחשך הוא הוא שרוי מנגה נגדו כו' ולפי דעתו ראוי שנפרש הכתוב שחוזר לראש שאמר למעלה ישת חשך סביבותיו כלומר שהשי"ת יסבב החשך סביבותיו להענש בו את אויביו עם היות שנהורא עמיה שרא ומנוגה נגדו בערו גחלי אש ובזה הדרך לא יהיה המאמר כפול לאחר שאמר למעלה גחלים בערו ממנו. אבל כפי מה שאמרתי לא יכון הפסוק הזה כי אם לענינים מתחדשי' באויר מהחומר האד והעשן העולה מן הארץ וכבר כתבו בזה הטבעיים שמלהט השמש כשיתרפס בלחות האויר ש.. הפרש מהמטר הרהה הקשה והעגולה השר ש.. הלבגה ושהחזיזי' יעשו מהתלהבות הרס בעשן העולה מן הארץ בעלותו במקומו ביסוד האש וכ"כ בהשאר ממנו כלו מהעשן בתוך הענן יתנועע בו בחזקה ויצאו ממנו הקולות והרעם ונתחזקו אותה תנועה מחמימותה השוב אם מהיר ומהב"ך' ואם יהיה המתלהב גם ככד יעשה האלגביש הנה בזה האופן אמר שיעשו הקולות והרעמים אשר פעמים רבות ימותו האנשים מהם ומפחד' ולאימה ועל זה אמר מנוגה נגדו ר"ל מהנוגה והאש המתלהב כעשן בערו גחלי אש שיראו האנשים שמבהיקים וישמעו הקולות והרעמים מתנועתו בענן וזהו ירעם משמים ה' ועליון יתן קולו ויהיה אם כן אומרו נגדו שב אל האש שהוא נגדו למים הנז' ועם היות הדברים האלה טבעיים בתולדתם הנה פעמים יהיו על דרך נס וגם הטבעיים הנה יהיו לפעמים שלוחי ההשגחה וכלי רצונו יתברך להכות אויביו כמו שסופר בספר יהושע שבהלחמו עם המלכים השליך ה' עליהם אש מהשמים אבנים גדולות עד עזקה וימזהו רבי' ופסוק הזה בא חילוף שאמר בכאן מנוגה נגדו בערו גחלי אש ובתילים אמר מנוגה נגדו עביו עברו ברד וגחלי אש הנה הוסיף עביו עברו וברד והוא ג"כ לתוספת ביאור כפי הכונה מפי' שמה שהאש מתלהט והעשן המתנועע הוא בענן לא באויר הפשוט הזך הנקי ולזה אמר עביו עברו שבעבים תבא וגם כן פי' ששם כי תולד הברד באד העשני הוא כמו שהתבאר והחילוף שכאן אמר ירעם מן שמים ובתלים אמר ירעם בשמים והסיבה בזה לפרש שאין הכונה שירעם מן השמים בכל הארץ כי אם שבשמים עצמם ירעם כי הרעם הוא בהתנועעות העשן בתוך הענן בסיבת חום המתלהב בו והחילוף שכאן אמר ועליון יתן קולו ובספר תלים אמר ועליון יתן קולו ברד וגחלי אש והיה זה לו' שמהקולות לבדם לא ימותו האנשים מהם כי אם מהברד והאש המתלקחת שם וזהו שהמשיך וישלח חצים וכו' והם האשים הבוערים מתחדשים עם הברק ולזה אמר ברק ויהמם שבהם יהברך ישלח אותם הדברים המבדילים ובהם הפיץ האומות ויהמם ובתהלים וישלח חציו ויפיצם וברקי' רב ויהמם והסיבה לבאר שחצים הנזכרים כאן אינם חצים ממש אלא אבני האלגביש והברד שהם בית כחצים ביד גבור ולז"א וישלח חציו שהם כחצים המכונים אליו י"ה ובמקום שאמר כאן ברק אומר שם וברקים רב כלומר ברקים רבים שלא היה ברק אחד כי אם ברקים רבים ולהיות האלים ראו לאבני ברד והאלגביש והברקים הוא דבר מתחלף אליהם במהות אמר שם וברקים רב בתוספת וא"ו להורות הבדלם מהחצים שזכר כאן. ואמר כאן ויהמם ושם בתילים ויהומם לפרש ויהומם לאויבים שזכר והוא פי' למ"ש כאן ויהמם. העונש הששי זכר באומרו ויראו אפיקי ים וכו' והשוב שרמז בזה שממפלאות תמים דעים הוא פעמי' להחריב העולם בריבוי הגשמים כמ"ש חשכת מים עבי שחקים ופעמי' יחריבהו בכי' גם חום ועצירת הגשם עד שכמעט יראו אפיקי ים ויגלו מוסדו' תבל בסבת החורב וצימאון וכמו שנא' בספר מלכים שהלכו מלך ישרא' ומלך יהודה ומלך אדום להלחם במישע מלך מואב אהה כי קרא ה' כו' שחשבו ע"י הצמאון תהיה מפלתם גם אפשר לפרשו לטובה והגלת אויבי השי"ת שיבקע הים להצילם וז"ש ויראו אפיקי ים בענין ים סוף והירדן וקרוב לזה דרשו חז"ל במדרש תילים. ובא החילוף שכאן אמר בגערת ה' מרוח אפו ואמר שם בתילים מגערתך ה' מנשמת רוח אפך. והיה זה לפי שראה דוד שלהטיב כוונת המתבודד היו יותר טוב שיבאו הדברי' לנוכח ה' ואמר אליו מגערתך ה' ולא בגערתך לפי שאין ליחס פועל גשמיי מתנועע מאת ית' לכך לא ר"ל שם בגערתך שהגערה בעצמה ואמר מגערתך והמ"ם היא מ"ם הסיבה אומ"ש הפועל כמו מה' מצעדי גבר כוננו. ואמר משבת גערתך ה' כמשך המסובב הוא ולא ישלוג המאמר הזה כיותו נעשה ע"י אמצעיי' כפי מה שגזרה חכמתו ורצונו הנה בזה כלל המשורר שכל מיני שילוחי השגח' וכל רצון השי"ת להשחית באויביו ולהעניש' להציל עני מיד חזק ממנו מאויביו ושומרי מצותיו עד כאן. ולע"ד מה שכתבתי במאמר חז"ל שהתייחסות ענין ותגעש ותרעש כו' הוא להיות בין מלכה למלכה באופן שכאשר בצר לי אקרא ה' ועננו והצילני משאול והמליכ' תחתיו ותגעש ותרעש הארץ וקרינן כאן ויתגעש כלפי הקב"ה שנתגעש והוא גרם לארץ שתגעש לפי שהענין הזה היה בדבר המלך דוד והמלך שאול לכך ויתגעש הב"ה בעצמו אמנם שם בתילים שמדבר על המתבודד וזולתו מספיק שאמ' ותגעש ותרעש הארץ הכל על הארץ שנתגעש' ונתרעשה ושאר הפסוקים באים על שאר הסיבות המתייחדות ברעשים והגעש כדפרישית עוד אפשר באו' ותגעש ותרעש הארץ כי כשקרא דוד בצר כמו שאמר בצר לי אקרא ה' דרך כלל על כל צרה וצרה בענין ישבי בנוב שאל דוד מי יתן ויבא אחד מבני אחותו לעזרו ובא אבישי ויעזור לו ושם נאמר שקפצה לו הארץ והיינו אומרו בצר לי אקרא ה' וכו' וישמע מהיכלו קולי וקפצה הארץ וז"ש ותגעש ותרעש הארץ כמו שאמרו חכמינו ז"ל והסמכוה אקרא דהרעשת ארץ פצמתה וכו' וז"ש כאן ותגעש ותרעש וכו' בענין ישבי בנוב וביונה. ומתוך דחז"ל שהזכירו בפסוק ויט שמים וירד נבין כוונה אחרת מכילתא ויט שמים וירד כתוב אחד אומר כי מן השמים דברתי עמכם וכתוב אחד או' וירד ה' על הר סיני כיצד יתקיימו שני הכתובים הללו הכריע הכתוב השלישי מן השמים השמיעך את קולו ליסרך וגו' דברי רבי ישמעאל רבי עקיבא או' מלמד שהרכין הקב"ה שמים ושמי השמים העליונים והציען על ראש ההר ודבר עמהם מן השמים וכה"א ויט שמים וירד עכ"ל דלר' עקיבא הכתוב הזה מדבר במתן תורה וממנו נקח ראיה על כל שאר הכתובים הבאים כאחד שמדברים יחדיו במתן תורה ויהיו מתייחסי' אל שירת דוד כפי הפי' שזכרתי בפסוק כי אפפוני וכו' חבלי שאול סבוני שהכוונה שאין אויב כאויב הנפש ושלא היה נבעת כי אפפוני משברי מות אלא מהסיבה המחייבת כן והלא הם נחלי בליעל יבעתוני ומוקשי מות שהם הפשעים שהם המוקשים המחייבים מית ולזה בצר לי אקרא ה' ואשוע אליו שיהיה אלהי כי נחמתי מזדון לבי שדחיתיו כביכול בשתי ידי מהיותו אלהי אמרתי לאל סור ממני ועתה הנני שב בצר לי אקרא ה' ואל אלהי אקרא ר"ל אקרא שיחזור להיותו אלהי ואקבל עול מלכותו וישמע וכו' ומביא לפרטי הזה ראיה מהכלל שכמו שנעשה מתן תורה ותגעש ותרעש הארץ בשלא רצו האומות לקבל התורה והיה העולם חוזר לתהו ובוהו ומוסדי השמים שהם התורה והעבודה ירגזו ויתגעשו יען כי חרה לו להקב"ה על שלא רצו האומות לקבל התורה ועלה עשן באפו כו' ובזה יתיישב לך טעם העשן הנמצא שם במ"ת והאש ההר בוער באש והברקים והרעמים מלבד הטעם שכתבתי בכלי חמדה או' עוד כי הטעם הוא לפי שהיה אף כי עלה עשן באפו על שלא רצו האומות כביכול לקבל התורה ולזה עלה עשן באפו הוא העשן אשר היה סיני עשן כולו והאש מפיו תאכל גחלים בערו ממנו מרוב הכעס שכעס על אומות העולם ובקש להפך קערה על פיה והחזיר העולם לתוהו ובוהו וחשך על פני תהו' עד שרצו ישר' לקבל התור' ויט השמים וירד לתת תורה והיה החשך שת סביבותיו כדי להיות סוכות על אורו כדי שלא יהרסו לראות אל ה' ונפל ממנו רב. ואז גם שמים נטפו מים כנז' בשירת דבורה מנוגה נגדו ברד וכו' הכל במתן תורה ירעם וכו' וישלח חצים וכו' לאומות העולם שלא רצו לקבל התורה כמבא' שכתב' שבענין מתן תורה נראו כל אלו הפרטים הנזכרים בפסוקים האלה להורות שמציאות העולם וקיומו תלוי בתורה וקיומה כן העולם קטן הוא האדם אין לו ליפחד אלא מעון אשר חטא כי אשר הוא אויב הנפש כי הנפש החוטא' היא תמות והוא המעורר אויבים לגוף ומחזיק ביד' להרע לאדם כי לזה בצר לי אקרא ה' כו' שיהיה אלהיו ויעביר על אשמותי כנז"ל:

עלה עשן כו' עיין רש"י ז"ל וכן הרד"ק ז"ל. ולע"ד שאין להבין הדברים כפשוטן כי הקב"ה לא יקבל התפעלות הכעס והחמה ואם כן איך יאמר עלה עשן באפו וכו' אכן הוא י"ת ברא משחיתי' חמשה כמו שאמרו חכמינו ז"ל שהם משחית אף וחימה כו' והב"ה בשיסתיר פניו מן האדם אז ניתן רשות למשחיתים האלו להשחית וזהו ואנכי הסתר אסתיר פני וכו' ומצאוהו צרות רבות ורעות. וז"ש כאן עלה עשן באפו שאותו המשחית הנקרא אף עלה עשן בו באותו אף ואש מפיו תאכל שבהסתרת פניו יגרום כאילו יצא אש מפיו י"ת עד באותם המשחיתים שהם כמו גחלים בערו ממנו י"ת בהסתרת פניו בכעס שבהביטו בהם הם מעמיהים אמנם ובהסברת פני' הרחמי' הם מתלהבים ואש מפיו תאכל גחלים בערו ממנו:

ויט שמים וירד וכו' כבר זכרתי מאמר מכילתא בפסוק ותגעש וכו' ועיין רש"י ז"ל והרלב"ג ז"ל: **וירכב** על כרוב ויעף בילקוט קנ"ט וירכב על כרוב ויעף רבי יהודה אומר הרי זה מקרא עשיר במקומות הרבה מגיד שנגלה עליו בכל מיני כלי זין נגלה עליו כגבור חגור חרב שנא' חגור חרבך על ירך גבור נגלה עליו כ-רש שנא' וירכב על כרוב ויעף נגלה עליו בשריון שנא' וילבש צדקה כשריון וכובע ישועה בראשו נגלה עליו בחנית שנאמר לנוגה ברק חניתך והרק חנית וסגור נגלה עליו בקשת וחצים שנא' עריה תעור קשתך וישלח חצים ויפיצם נגלה עליו בצינה ומגן שנאמר צינה וסוחרה אמיתו החזיק מגן וצינה או שומע אני שהוא צריך לאחד ממדות הללו ת"ל ה' איש מלחמה ה' שמו בשמו הוא נלחם ואינו צריך לאחד ממדות הללו עכ"ל: ולע"ד לדקדק נגלה עליו וכו' דמאחר דאינו צריך לאחת ממדות הללו למה הוא נגלה בהם כיון שבשמו הוא נלחם כדמסיק ה' איש מלחמה ה' שמו ועוד קשה אומרו או שומע אני שהוא צריך לאחת ממדות הללו וכו' היך תסק אדעתין לומר שהוא ית' חלילה נחם שיצטרך לאחת ממדות הללו כי לא איש אל ללחום בחרב וחנית ח"ו. ונראה לומר כפי הפשט שהקב"ה יראה אל האויבים בקרב שלופה וקשת דרוכה כדי שיראו עיניהם כידם ויתפעלו נתיים חיתם מהחרב

החרב

ישת חשך סתרו. סביבותיו סכתו · אמר זה על דר המשל למה שהמציא הש"י להיות לסכה ולמחסה לדוד מאויביו : חשרת מים עבי שחקים : ר"ל קשור המים בעבים ואמר זה לפי שמהם ינתנו המים והם בו בכח וכאילו יאמר שמה שהמציא הש"י חזה הוא מכוון תחלה להשפיע טוב לדוד ולהצילו כמו שהמים היורדים מהעבים הם מצמיחי הצמחים וכן גם כן מה שיקרה בו רע והשחתה לאויביו דרך משל כמו בברק והאש היוצא מהאיד הקיטורי שלפעמים ירד המטר וירדו עמו הברקים והאש והברד ויתחדשו הקולות המרעידים והרעמים : וישלח חצים ויפיצם · הם האשים הבוערים שירדו בחוזק מהענן לאמ"ם בלע"ז והם גם כן מתחדשים מגוף הברק לזה אמר ברק ויהם : ויראו אפיקי ים · הם מעמקי ים : יגלו מוסדות תבל · הם המקומות השפלים שאצל מרכז הארץ כאילו יאמר שהדברים הנסתרים שלא יחשב אים שיתחדשו נתחדשו באלו הפעולות הנפלאות המופעות מהש"י והמשל כי לא חשב אים שיתחדש מהרע לשאול ולבניו בהר הגלבוע אשר נגלה בו מה שרצה הש"י לתת המלוכה לדוד שאם בשאר יהונתן לא היה דוד חולק עמו על דבר המלוכה ולזה סבב הש"י שמתו יחד וגם ענין איש בשת לא עלה בלב אדם שיהיה כך ר"ל שתתחדש מריבה בינו ובין אבנר ושיקומו עליו אנשים להרגו על משכבו בביתו : ישלח ממרום יקחני · ישלח ממרום מה שיקחני וינהגני על חפצי : יקדמוני

מנוגה שהוא נגדו אל אויביו בערו גחלי אש לאויביו בלומ' הנה מאיר לאוהביו ובוערו בשונאיו : ירעם · מן רעם : ויהמם · כמו בתהלים כתוב וקרי ויהם ואין בוגיהם אלא הכנוי : אפיקי ים · המים הנגרי' בכח נקראים אפיקים ובכל המקומות שהמים נגרים בהם נקראים אפיקים על שמם : ימשני ממים רבים · דרך משל שהצילהו מצרות רבות והוא מגודלת כי מן המים משיתיהו ועניכם ענין המשכה והוצא' :

מאויבי

8 וַיָּשֶׁת חֹשֶׁךְ סְבִיבֹתָיו סֻכּוֹת חַשְׁרַת־מַיִם עָבֵי שְׁחָקִים: מִנֹּגַהּ נֶגְדּוֹ בָּעֲרוּ גַּחֲלֵי־אֵשׁ: כ' יַרְעֵם מִן־שָׁמַיִם יְהוָה וְעֶלְיוֹן יִתֵּן קוֹלוֹ: טו וַיִּשְׁלַח חִצִּים וַיְפִיצֵם בָּרָק וַיָּהֹם: ויהם ק' ויראו אֲפִקֵי יָם יִגָּלוּ מֹסְדוֹת תֵּבֵל בְּגַעֲרַת יְהוָה מִנִּשְׁמַת רוּחַ אַפּוֹ: ג' חס' יִשְׁלַח מִמָּרוֹם יִקָּחֵנִי יַמְשֵׁנִי מִמַּיִם רַבִּים: יצילני

וישת וְאַשְׁרֵי שְׁכִינְתֵּיהּ בַּעֲרָפִלָּא וַעֲנַן יְקַר סְחוֹר סְחוֹר לֵיהּ מְחִית מַיִין תַּקִּיפִין מֵרִיכְפַּת עֲנָנִין קַלִּילִין בְּרוּם עַלְמָא: מנגה מִזִּיו יְקָרֵיהּ מִבְהִיקִין שְׁמֵי שְׁמַיָּא מִזּוֹפִיתֵיהּ כְּגוּמְרִין דְּנוּר דְּלָקָא מֵימְרֵיהּ: ירעם אַכְלֵי מִן שְׁמַיָּא יְיָ וְעִילָּאָה אֲרֵים מֵימְרֵיהּ: וישלח וּשְׁלַח מַחֲתֵיהּ בְּגִירִין וּבַדְרִינוּן בַּרְקִין וְשַׁגְּשִׁינוּן: ויראו וְאִתְחֲזִיאוּ עוֹמְקֵי יַמָּא אִתְגְּלִיאוּ שִׁכְלוּלֵי תֵּבֵל בְּמָזוֹפִיתָא מִן קֳדָם יְיָ מִמֵּימַר תְּקוֹף רוּגְזֵיהּ: ישלח שְׁלַח נְבִיוֹהִי מֶלֶךְ תַּקִּיף דְּיָתֵיב בִּתְקוֹף רוּמָא דַּבְּרַנִי שֵׁיזְבַנִי מֵעַמְמִין סַגִּיאִין: יצילני

רשי

חשרת מים עבי שחקי' · מאין היה החשך עבי שחקים היו שהן קושרין מים על הארץ חשרת לשון כברה הוא שהוא נופל על הארץ דק דק וכן הוא אומר באגדות הרבה קושרין אותו בככר ויש לפתו' חשר' לשון קשר שמתקשרין השמי' בעבים על ידי המים כמו ותשוריהם האמור באופני המכונה שהם זרועו' העץ חמש' המהדקין וקושרי' עיגוליה יחד : מנגה נגדו · שלא תאמ' בחשך הוא שרוי אלא הנוגה לפנים מן המחיל' ומאותו נוגה אשר לפניו בערו גחלי אש שנשתלחו חצים על מצרי' : יגלו מוסדו' תבל · שנבקע התהום כשנבקע ים סוף נבקעו כל מימו' שבעולם : מנשמת · מכח נשיבת רוח אפו : כי

וישת ו' בקריאה וסימ' וישת לו עדרים לבדו ולא · וישת על ראש אפרים והוא הצעיר · וישת אל המדבר פניו · וישת עליהם תבל · וישת חשך סביבתיו · וימר שש שערים · וישת עליה : ויראו ד' בקריאה וסימ' ויראו אפיקי ים יגלו מוסדות · ויראו אפיקי מים · ויראו ראשי הבדים מן הקדש · וחברו דד"ה :

פי' רבינו ישעי'

וישת חשך סביבותיו ס'כתו · פי' עומדות סביבותיו : חשרת מים · לשון רבוי הוא שהפגני' המלאי' מים נראין שחורין : מנוגה נגדו · אף על פי שחושך סביבותיו נוגה הוא נגדו :

כלי יקר

ביה והחנית ולז"א או שומע אני שהוא צריך לא' ממידות הללו ר"ל שהוא צריך להתראות אליהם ע"י המדות הללו כדי שע"י זה יתפעלו וימותו בראותם החרב והחנית מהדמיון אשר יראו לעיני' פועל בהם הלער רע ממות וימותו ע"י זה לזה אמר או שומע אני שהוא צריך לאח' ממדות הללו ה"ל ה' איש מלחמה ה' שמו שר"ל ה' איש מלחמה ר"ל יכול שה' איש מלחמה שצריך לחרב וחנית ומגן וצינה כך הוא ית' היסק לדעתך שעושה כן כדי להמיתם בהתפעלות המראה ההוא ת"ו כי אין צורך אליו ממדות הללו להתראות בהם כי ה' שמו ובשמו לבד כלחם וימותו ברגע קטן ואיכו צריך לאחת ממדות הללו לעניין המלחמה אכן עושה כן לקרב העניין לשימותו בלבב דוי ומצטער· ודרך דרש כאמר במאמר ובענין המראות הללו שאין ספק שבהיות בישראל לדקה ילבש הקב"ה שריון לפי שהשריון קשקשים דומה לפרוטות הצדקה לא שיהיה צורך להקב"ה שריון אבל הוא מתראה באותו הלבוש שנעשה מהמצוה ההיא המגינה לישראל בעת ועונה ההיא ולכך לפעמים ילבש צדקה בשריון ולפעמי' כשיגן על ישראל האמת הנמצאת בהם יהיה הב"ה לובש צנה וסוחרה הנעשה מאמיתו · וכן בישראל זהירים בתורה שנתנה בחורב ילבש חרב או בזכות המילה שצריך אם יהיו זהירים יתראה הב"ה כגבור שחרבו על ירכו וז"ש חגור חרבך על ירך גבור ובזכות ישרא' ברוגם לדבר מצוה לב"ה או לדרשה ביום השבת מקיימים ונדעה נרדפה לדעת את ה' וכו' והנה בזכות זה בעת המלחמה ירכב על עב קל וירכב על כרוב ויעף וכו' זה הכלל המראה שיתראה הש"י במלחמה לנצח בו יהיה כפי הזכות הנמצא בישראל אשר הוא גורם להם הנצחון בעת ההוא בשיקול אל דעות כאמור אם בחרב תורה יתראה בחרב ואם הוא זכות אמת צנה וסוחרה אמתו ואם צדקה בשריון ז"ש במקומות הרבה שנגלה עליו בכל כלי זין כפי ההכנה והזכות שבדור כאמור וז"ש נגל' עליו כגבור חוגר חרב כו' נגלה כו' לזה אמר או שומע שהב"ה צריך לאחת ממדות הללו דייקא דהיינו מהמידות הללו הנעשות ע"י הזכות המחייב בך ת"ל ה' איש מלחמה ה' שמו לומר שכאשר אזלת יד ואין שום זכות אז עושה הש"י מלחמה בשמו ז"ש בשמו הוא נלחם ר"ל למען קידוש שמו כמלא שביותר טוב הוא שיהיה ע"י המדות הללו כיון שהם נעשות על ידי איזו זכות שאותו הזכות ילין בעדם וכשאין זכות עושה הוא לקדושת שמו ולא לנו ה' לא לנו · ובשוחר טוב אתה מוצא בשעה שילא פרעה לרדוף אחרי ישראל אמר פרעה תנו לי סוס זכר שארכב עליו שהוא קל מה עשה הקב"ה נדמה כביכול כנגדו שנא' כי הרכב על סוסיך חזר פרעה ואמר תנו לי סוס נקב' שהיא יכולה לעמוד במלחמ' לפי שמהלכת כשהיא משתנת וכה"א לסוסתי ברכבי פרעה א"ל הב"ה רשע כלום יש לך כרוב הה"ד וירכב על כרוב ויעף א"ר אחא לה"ד למלך שבאו שונאי' ושבו את בניו והיו עבדיו מגיעין לו את הקרין אמר המלך אם אמתין עד שיגיעו הקרון בני אבד מה עשה המלך נטל סום אחד מן הקרון ורדף אחריהם כך נטל הב"ה כרוב אחד מן כסא הכבוד ורכב עליו ועשה מלחמה עם המצריים עד כאן :

ולע"ד לדקדק מהו הרמאות שראו שהיה הב"ה מרמה כנגדו דהי"לל היה הקב"ה מרמהו או מרמה את פרעה ותוכן הראיה שמביא שנא' כי תרכב וכו' שאין נזכר רמאות בפסוק' ומהו התפארת הש"ת באומרו רשע כלו' יש לך כרוב וכו' ועוד גבי רבי אחא קשה מאד דלא שייך כלל בשי"ת לא הגעת קרון ולא רדיפה ולמה נטל כרוב אחד מכסא הכבוד ולא זולתו · ונראה כי פרעה רכב על סוס זכר מטעם שהוא קל מהרה להשיג את ישראל כדכתיב אמר אויב ארדוף אשיג וכו' והקב"ה לא שייך בו רכיבת סוס אלא היה מרמה אותו בשנראה לו רוכב על סוס והאמת הוא שהב"ה לא ירכב כלל כמ"שה כי תרכב על סוסיך איכו אלא לרמות כי מרכבותיך הם הישועה לא סום אלא שכדי לרמות את פרעה להטעותו שיאמר אם כן אלוהיהם של ישראל גם כן רוכב סום כמוני כמוהו חלילה וחס ולזה חזר ואמר תנו לי סום נקבה שהיא יכולת וכו' מכיון שראה שהשי"ת בא אליו בסום הוא גם כן נתרצה לבחור סום נקבה שמהלכ' כשהיא משתנת ואפשר עוד כי כשרכב פרעה על סוס זכר שהוא קל הב"ה היה מרמה כנגדו דהיינו שרכב על סוסיא נקבה וזהו מרמה כנגדו דבר שהוא ממש נגדיי כנגד פרעה וכן אמרו במדרש בפ' לסוסתי או שגלי הים נעשו נקבות כדי שירוצו סוסי מחנה פרעה לקראתם של נקבות ז"ש היה מרמה כנגדו והרשע פרעה חזר ואמר תנו לי סום נקבה מפאת בחינה אחרת שהיא יכולה לעמוד במלחמה לפי שמהלכת ומשתנת וכן הוא או' לסוסתי ברכבי פרעה ומ"ש לו הב"ה רשע כלום יש לך כרוב להיות כי יש' נרמזו בכרובים שהם כפרצוף נערים לומר כי נער ישראל ואוהביהו ובהבל פיהם של תינוקות מקיים העולם ואפי' במצרים היו הלויים עוסקים בעול תורה כנודע ולפיכך פרקו מעליהם עול מלכות ועול דרך ארץ כמלא שהב"ה כשרלה לרכוב לבא להושיעם רכב על כרוב והוא משל ומליצה שרכב על זכות היותם כער ישרא' ועל קטנים שבהם ז"ש רשע כלו' יש לך כרוב דהיינו היש לך זכות הבל פיה' של תינוקות כמו שיש לישרא' שמתוך אותו זכות ענו רוכב עליו לבא להושיעם ע"ד עני ורוכב על חמור שפירשו שהמשיח אם בישראל עני מן המלות שלא יהיה להם זכיות הנה הוא רוכב על חמור דהיינו זכות יששכר זכות תורה יששכר חמור גרם וכו' ז"ש כלום יש לך כרוב הה"ד וירכב על כרוב ויעף ולזה נטל הב"ה כרוב מכסאו כי יש ויש כרובים זולתו וכן מורה לשון נטל כרוב אחד מן כסא הב"ה שהכוונה שנטלו מאותו המקום עם היות כרובים למעלה מן כסא הכבוד בסוד האצילות והטעם לפי שנשמות ישראל חצובות מתחת כסא הכבוד ושם נמצאו ושם היו בעת ההיא לכך נטל הב"ה כרוב אחד משם כדי שיצטרף זכות הנשמות אל זכות נער יש' היו כמו שאמרנו ועליו רכב להושיעם וזה הביא ר' אחא המשל הגלות שבאו שונאים ושבו את בנו של המלך והיו עבדי' מגיעין לו את הקרון וכו' כך נטל הב"ה וכו' הכוונה במשל שהיו המלאכים מלמדי' זכות על ישראל להזכירו לפניו יתברך כמה וכמה זכיות שלא שינו את שמם שלא שינו את לשונם וזכות אבות וכיוצא שזהו כמשל שהיו מגיעין את הקרון למלך כנזכר במשל והשם יתברך אמר אם ממתין אני וכו' ר"ל אילו הזכיו' הפעם דחוקה לכך נטל כרוב אחד מן כסא הכבוד שהוא זכות אחד ורכב והיינו זכות נער ישראל

ואוהביהו וזכות הבל פיהם של תינוקות ובזכות זה עשה מלחמה עם המצריי' וכבר זכרתי לך במאמ' הקודם שכשקב"ה מתראה באיזו מלחמה ראה כאילו חוגר חרב או חנית או שריון וקובע וכיולא חלילה לא מלבוש כי אין לו גוף רק מראיו בלב נביאיו ורואיו להתראות אליהם באותה המצוה הגורמת שילחם הב"ה בעדם ושנחתם גזר דינם לישועה באמצעותה ואם היא צדקה ילבש שריון ואם אמת צינה וסוחרה אמתו וביולא וכעין ממש הוא ענין רכיבתו הכרוב שבזכות דבר מתייחס אל הכרוב אשר בכסא הכבוד שיהיה בישראל הוא הוא שגרם לשנטל הקב"ה כרוב אחד מן כסא הכבוד ורכב עליו ועשה מלחמה עם המצריים זה יורה כי לא בחרב ובחנית יהושע הש"ת כי אם בזכות ומצוה הנדמה אליהן כאמור שהישועה האלהית תעשה באמצעות דברים רוחניי' ממעשה המצות או אם אזלת יד ישראל למען שמו יתברך לקדש שמו על ישראל עמו · ומ"ש כאן וירא ובתילים וידא אחז"ל במדרש וירא על כנפי רוח אין הרוח יוצא אלא מבין כנפי החיות · כתוב אחד או' ויבא וכתוב אחד אומר וידא אמר רבי מכאן שיש לו עולמות והוא הולך להראות בהם ע"כ ועיין הרלב"ג ושיטת מהרי"א ז"ל נזכרה בפסוק ותגעש ותרעש הארץ כי שם באו הכתובים מקושרים ושהכתוב הזה מדבר על יסוד האויר שירכב הב"ה לעשות כרצונו :

וישת חשך סביבותיו בשמות רבה פ' י"ד ויהי חשך אפלה מהיכן היה החשך ההוא ר' יהודה ור' נחמיה ר' יהודה אומר מחשך של מעלה שנא' ישת חשך סתרו סביבותיו סוכתו ר' נחמיה או' מחשך של גיהנם שנא' ארץ עיפתה כמו אפל צלמות וכו' ע"כ אשר מתוך דברי המאמר הזה היות מושת חשך סתרו כדי שלא יהנו התגוכים מאורו ית' וית' וזהו ישת חשך סתרו · ויקשה על זה שהרי כתיב ונהורא עמיה שריה · ונראה להבין זה במ"ש בתיקוני הזוהר שחשך הנזכר כאן הוא אור בהיר מאד אלא שבערך אורו יתברך הנעלם יותר נקרא חשך או בערך שהתחתונים אינם יכולים להשיגו כמו העטלף שהאור בהיר אליו כחשך והחשך לאור בעיניו וזהו וישת חשך סתרו עם היותו אור גדול לבושיה כתלג חיור · בהקדמה זאת אבין מחלוקת ר' יהודה ור' נחמיה דר' נחמיה סבר כפשוטו ויהי חשך אפלה ממטה וע"ד נס היה לבני ישראל אור במושבותם של המצריים · אמנם ר' יהודה סובר מחשך של מעלה ישת חשך סתרו שהוא אור בהיר מאד שנגלה הב"ה בו על המצריים ולא יכלו לראותו כעטלף הזה עד שהיה להם חשך גדול מאד אמנם ישראל קדוש' ובזכותו של משה ואהרן מעריב לנפשם האור ההוא וזהו ולכל בני ישראל היה אור במושבתם של מצריים כי החשך שעל המצריים היה אור לישרא' ית' ויתעלה שמו שעל ידי האור הבהיר החשיך פניהם ולזה נאמר ברשעים שמים חשך לאור הלא הם מעשיה' אשר במחשך שמים אותו חשך לאור בעיניהם וזהו מחייב להם היות האור הבהיר והמזהיר לנפשות חשך בעיניהם כי לא יכלו לראותו וז"ש ואור לחשך שכן נעשה האור הבהיר חשך למצריים וכן לרשעי ישראל שמתו בג' ימי אפילה היתה מיתת' שלא יכלו לעמוד באור ההוא הבהיר ויצאה נשמתם ומתו והבן זה וישת חשך סביבותיו שאמר כאן שהחשך ממש סביבותיו שזה יכריע כדברי התיקוני' ז"ל ולז"א כאן סוכות שתים האחת בבחינת האור הזה עצמו שהוא בהיר מאד והוא סוכה אחת לשי"ת וסוכה שנית משל אל שהוא סוכך שלא יראוהו התגוכים וז"ש סוכות אמנם שם בתילים דבר על ענין הא' שהוא סתרו שלא יסתכלו בו יתברך ולז"א שם סוכתו בלשון יחיד כי לאיש המתבודד לא גילה הבלבי הם חלק מה כאמור ועיין רש"י ז"ל וכן הרד"ק ז"ל והרלב"ג אמר זה ע"ד משל ע"ש וק"ק לפירושו אומרו שהרו סתרי הי"לל כיון שעל דוד מדבר · ועיין הרד"ק ז"ל והרלב"ג חשרת מים וכו' כרש"י ז"ל והרד"ק לשון קשור העבים ואמר זה לפי שמהם יצאו המים והם בו בכח וכאילו יאמר שמה שהמצי' הקב"ה מזה הוא מכוון תחילה להשפיע טוב לדוד ולהצילו כמו שהמים יורדים מהעבים להצמיח הצמחים וכו מה שיהיה בו הרע לאויבים דרך משל כמו הברק והאש היוצא מהאור הקיטורי שלפעמים ירד המטר וירדו עמו הברקי' והאש והברד ויתחדשו הקולו' המרעידים והרעמי'· ומ"ש חשרת ובתילים חשכת מים אמרו חז"ל הובא בילקוט כתוב אחד אומ' חשכת מים וכתוב אחד או' חשרת מים בשעה שהם טוענים מן המים הם מחשיכין מן המים ואחר כך חושרין אותם לעול' א"ר יוחנן כמה נסים יש במים אדם נוטל כברה וכובר שתי' או שלש אצבעו' הם מתערבת זו בזו ומהלך ת"ק שנה הגשמי' יורדי' ואין טיפה מתערבת בחבירתה שנ' כי יגרע נטפי מים ובמסכת תעניות ד"א כתיב חשרת וכתיב חשכת שקול כ"ף ושדי אריש וקרי חכשרת מים א"ר שיעור כל העולם אינו שוהה אלא ממימי אוקיינוס ומתמתקי' הם בעבי' ואידך חז"ל כדרב דימי דכי אתא רב דימי אמר אמרי במערבא חשיך ענני סגיאין מוהי נהור ענני זעירן מוהי ע"כ דרשו חשכת לשון חשך על העננים שהם סי' למים מרובין ודרשו ג"כ חכשרת והחי"ת מתחלפת בהי"א לשון הכשרת שהמי' נכשרין ומתמתקין :

מנגה נגדו וכו' שוחר טוב מנגה נגדו עביו עברו כשהרות מנשבת השמש מזריח · עביו עברו רבי יודן בשם רבי אבא כשבא הב"ה לעשות מלחמה עם המצריים באו מלאכי השרת לסייעו אלו טוענים חרבות של אש ואלו טוענים קשתות של אש ואלו טוענים רמחים של אש אמר לה הב"ה איני צריך לכם עביו עברו עד כאן במכילתא בשעה שאמ' הקב"ה לישרא' התיצבו וראו את ישועת ה' אמרו לו משה רבינו אימתי אמר להם למחר אמרו לו אין בנו כח לסבול נתפלל משה באותה שעה והראה להם הב"ה טורטיאות של מלאכי השרת עומדי' לפניה וכה"א מנגה נגדו עביו עברו כנגד טורטיאות שלהן ברד כנגד בלסטראות שלהן · גחלי אש כנגד תרמלה שלהן אש כנגד כפטו שלהן · ועליון יתן קולו כנגד נחיה הזיין שלהן · וישלח חציו ויפיצם וברקים רב ויהומם כנגד לווחות שלהן · ד"א וישלח חציו ויפיצם שהיה חצים מפזרן וברקים מכנסם · ויהמם המסם ערבבם נטל סכניות שלהן ולא היו יודעין מה היו עושין · ד"א אין הממס אלא מגפה שנא' והמם מהומה גדולה וגו' עד כאן וראוי לדקדק מאי קמ"ל דמלאכי השרת לבא לסייעו וכי שיוש הוא צריך זאת ועוד כי המלאכים ירימו יד כי אם ברצון האלהי המגיע אותה אם כן כיון שהכוונה לבא הנה רצון אלהי בהם שיבואו ואם כן אחר כך היאך דוחה אותם ויקשה ג"כ שהם אמרי' של שומר

גם ב וכל מכילתא סהרי אהדדי · נראה שהכינם מתרי' זה את זה כי הקב"ה רצה שיבואו המלאכי' בגחלי אש וכיוצא כדי להראות את ישראל שיתיצבו ויראו את ישועת ה' אשר יעשה להם אשר יעשה במצרים ולכך נתעוררו לבא ברצון הש"י כמ"ש במכילתא אלא שהמלאכי השרת היו קרובים אליו יתברך ומעו מחשבם שבא לסייעו ושלכך התעוררו מאתו יתברך לזה · אמר בשוחר טוב באו מלאכי השרת לסייעו אלו עורעיאות כו' ואמר להם הב"ה אני הוא שעוררתי אתכם לבא בקשתות וחניתות ותרבות אם כדי שיראו אתכם ישראל ויהיה לבם נכון שרבים אשר אתם מאשר את המצרי' אבל במה שחשבתם שלעזרתי באתם טעיתם ז"ש אמר להם הקב"ה איני צריך לכם עברו מן הכא דקדק שלא אמר להם שילכו למקומם אבל אמר להם עברו מן הכא לפד"ר"ל מאחר שאין אני צריך להם לעזרו אבל חפצו שילכו ויעמדו נגד ישראל כדי שישמחו בעזרתם ז"ש עברו מן הכא מן הכא דיקא מיד עביו עברו ועביו קורא למלאכי השרת שהם העומדים ראשונה במלכות והם היותר עבים שבמלאכים · וכזה יובן מנגה נגדו שמרוב הבהירות והנוגה אשר נגדו יתב' כתחייב שעביו והם המלאכים שבאו בברד וגחלי אש עברו והלכו מן הכא להראות לעיני בני ישראל ואם כן נדקו יחדיו השני המאמרים של שוחר טוב ושל מכילתא ובשוחר טוב דרשו דרשתם זו של פסוק תילים שאו' שם עביו עברו · אמנם כאן ספר שהקב"ה לא נצרך למלאכים כי מנוגה נגדו בערו גחלי אש ואינו צריך לגחלי אש אשר עם המלאכים · נמצאו השני כתובים צודקים יחדיו האחד בתילים מדבר על מלאכי השרת הם עביו כנז' שעברו מלפניו יתברך כאמור וכאן בנביא דבר בגחלי אש אשר השפיעו מכוחו ית' ומנגה נגדו בערו גחלי אש ועיין רש"י והרד"ק ז"ל:

ולע"דן כוונת אומרו מנוגה נגדו כי אורח צדיקים כאור נוגה הולך ואור לז"א שבהתייצב נגדו ית' מעשה הצדיקים יתחייב בזכותם להבעיר גחלי אש ברשעים בקבלת ה' צבאות ז"ש מנגה נגדו בערו גחלי אש באויבים ובמצריים:

ירעם מן שמים ה' וכו' תנחומא ירעם מן שמים ה' ועליון יתן קולו ברד וגחלי אש ולמה באש אלא כל המעלה עצמו סופו לידון באש וכו' היא העולה על מוקדה דור המבול על שאמרו מה שדי כי נעבדנו לפיכך נידונו באש דכתיב אם לא נכחד קימנו ויתרם אכלה אש וכן הסדומיים וה' המטיר על סדו' פרעה אמר מי ה' אשר אשמע בקולו לפיכך ברד וגחלי אש סנחריב אמר אעלה על במותי עב אדמה וכו' וכן אמר לחנניה מאן הוא אלה די ישיזבכון מן ידי ביתו שרפתי עמו הגליתי ולא עמד עלי בביתו ובביתי הוא יכול לי מה עשה השליכן לתוך כבשן האש מה עשה הקב"ה רמז לכבשן האש ונעשה פלטיא מי שהיה ראוי לישרף לא נשרף ומי שלא היה ראוי להשרף נשרף ויצא האש ושרף חלי האומות ואף נבוכדנצר נשרף באש ונעשה אימת שרוף עליו ולמה לא נשרף כולו אלא אמר הקב"ה הכיתו אותו רשע חליו שידע על מי נידך ואף מלכות הרביעית אותה שעלתה את עצמה שנא' אם תגביה כנשר נדונית באש שנא' חזי הוית עד די קטילת חיותא והובד גשמה ויהיבת ליקידת אשא · וכן הוא אומר והיה בית יעקב אש ולא יהיה שריד לבית עשו כי ה' דבר היכן דבר על ידי משה היא העולה על מוקדה וסיסרא שחרף כתי' בו והוא לחץ את ישראל בחזקה בחירופין ובגידופין לפיכך נדון באש שנאמר מן השמים נלחמו ממסילותם וישראל על שעשו עצמם כבזים ושפלים מתנחמים באש שנא' ואני אהיה לה נאם ה' חומת אש סביב ולכבוד אהיה בתוכה עכ"ל · **ולע"דן** לדקדק ראשונה ששואל ולמה באש אלא כל המעלה וכו' היכא רמיז בקרא המעלה ומתגאה ובמי מדבר פסוק זה אם במצריים כבר מזכיר אותם אחר כך שאומר פרעה אמר וכו' · ועוד דור המבול לא נחתם גזר דינם אלא על הגזל ועל שהשחיתו דרכם על הארץ חטאו ברותחים ונדונו ברותחים · ועוד קשה סיסרא למה לא מנאו בסידרן של מלכים ולמה מזכיר אותו באחרונה · ונראה הדיוק למה כתב כאן ירעם מן שמים ושם בתילים אמר וירעם בשמים ה' לכך דרשו שמתגאים שהם שפלים בשמים כמו שדרשו חז"ל לא בשמים היא לא בגסותנים היא התורה ז"ש כאן ירעם לשון תרועם בשבט ברזל מן סיבת שעשו עצמם גאים בשמים ז"ש מן שמים ואם נראה לפרש שהדרשה הזאת תדרש גם כן בפסוק תילים וירעם בשמים ה' כאמר כי יכריעו הדרשה הזאת כי וירעם בשמים ה' ועליון יתן קולו הוא בכל הענין במלות שוגות אשר הוא מוכרח לפרש וירעם בשמים ה' הסיבה בעבור שעשו עצמן שמים גבית בשמים בית בעבור ועליון וכו' ודבר הכתוב הזה על אויבי דוד שכולם גאים במ"ש ממנו באים שם לי כן על ישראל הנעל האומות שהיו אז או על כלל אויבי ישר' כי דברי דוד תמיד מדבר בעדו ובעד כל קהל ישראל וכו' למה באש ומשיב אלא כל המעלה עצמו סופו לידון באש לפי שהאש יסודו למעלה מארבעה היסודו' לכן ראוי ליפרע מן הגאה ובאש פ"י הגבוה שבכל היסודו' שהוא האש · ולסמכות ביותר היא העולה כי די שיאמר זאת תורת העולה על מוקדה אמר היא העולה שהעולה ומתגאה דינו להיות על מוקדה שהוא באש · דור המבול אעפ"י שלא נחתם גזר דינם אלא על הגזל הנה גם כן נתגלגל עליהם עון הגאוה לידון אותם באש דסבר שהרב' עליהם את גם כן לגואנים או מים חמין ביותר מרותחים משלדין היו וזהו ויתר' אכלה אש ר"ל אותו שהיו יתרים ביתר שאת · ויתר עוז גאוה ויתר' אכלה אש אש ממש או מים משלדים ביותר דאי משום חטאו ברותחין די היה שיהיו המים חמין אבל לא משלדים שגופם נכוה בהם כאש והיה אם כן זה לסיבת הגאוה ז"ש ויתרם אכלה אש · וכן הסדומיים גאון שבעת לחם שמגאוה שהיתה שבעת לחם נתגלו שלא להחזיק ביד עני ואביון ולכך ירדה אש מה' מן השמים עליהם סנחריב אמר אני עליתי מרום הרים כו' לפיכך ותחת כבודו יקד יקוד כיקוד אש ר"ל שתחת כבודו שנתכבד ונתגאה לאמר אני עליתי כו' תחת זה ראוי ליענש באש יקד כיקוד אש כי זה עונשם של הגאותני' ולא כמו שפירשו בגמרא ותחת כבודו על מלבושיו דוק ותשכח כי באש ה' נשפט לכל הגאותנים להיותו גבוה מכל שאר היסודות כאמור ואמר אף מלכות הרביעית וכו' שעלתה את עצמה לפי שבכתוב אומר שהקב"ה הגביה אותו וכמו שאחז"ל בסולם שהראה הקב"ה ליעקב מלאכי' ושרי האומות עולים ויורדים בו הראה לו האומות עולים כך חזקים יורדים ומלכות הרביעית עולה ואינה יורדת ונתיירא אמר לו הב"ה אל תירא כנז' במדרש שם לז"א המאמר לשון ואף מלכו' הרביעית כלומר אף מלכות הרביעית שראה בעיניך שהעלוה מן השמי' אבל היא לא עלתה את עצמה אין הדבר כן אלא נתגאית גם היא וז"ש שעלתה שנא' אם תגביה כנשר ודייק לישנא דקרא דלא כתיב אם תגבה מדקאמר תגביה משמע שהוא הגביה את עצמה שעלתה ונתגאית וז"ש תגביה כנשר וכן לשון שים קנך שלא אמר ואם בין כוכבים קינך או הושם שים הוא כמו תשי' קנך ז"ש אף היא הרביעית שעלתה את עצמה וכו' שנא' אם תגביה וכו' נדונית באש שנא' חזי הוית וכו' וכן הוא אומר ונספו כחליה לזפת דבקוה הרביעית מיירי · והביא סיסרא אחרי מלכו' רביעי' לפי שבסיסרא לא מצאנו בפי' שנתגאה וכן לא נמצא בפי' שנדון באש אלא ממה שמצינו שאמר והוא לחץ את ישראל בחזקה דרים בחירופין ובגדופין והמחרף ומגדף בגובה לבבו הוא עוש' והאש למדו ממלחמת הכוכבים שנלחמו באש ולזה ירד סיסרא אל נחל קישון להתקרר מחום האש ולפי שאין ענין סיסרא ברור הביאו באחרונה · ועיין הרד"ק ז"ל ומהרי"א ז"ל בתילים פי' וירעם בשמי' ה' והרעם הזה לא היה כשאר רעמים אבל השי"ת עשה שיהיה יותר עליון קולו של רעם זה על שאר הרעמים ואפשר שהיה זה בפועל ואינו דרך משל וכמו שנזכר בשמואל וירעם ה' בקול גדול על פלשתים ויהמם עד כאן:

ולע"דן ירעם מן שמים ה' ובתילים וירעם בשמים שינוי וא"ו יתירה ושינוי מן שמים ובתילים בשמים ונראה כי הקב"ה פוקד על צבא המרום במרום על השר הפקיד על האומה וע"י פקידת השר שלהם יפלו מלכי האדמה באדמה והנה שם בתילים דבר על פקידת השר תחיל' וז"ש וירעם בשמים ר"ל להורות ששם בשמים ירעם ה' כל שרי אויבי דוד וכאן דבר בלשון עתיד ירעם מן שמים ה' שעתיד הוא שירעם אל התחתונים אחר שהרעם על העליונים כמ"ש שם בתילי' וירעם בלשון עבר וכאן אמר בלשון עתיד ויסייע לפירושי הכתוב שאמר זה שם כאמר ויהם קרי וכתיב ויהמם לרמוז ויהם אל השר וע"י זה ויהמם אל התחתונים והקרי וכתיב מורה שכן כתבו מאתו יתברך כאן ובתילים כמה דברי' שנינה בהם שאילו היו דרך הגהה חלילה כמו שפי' מהרי"א ז"ל אם כן היאך דוד כתב כאן שניהם קרי ויהם וכתיב ויהמם ושם בתילים לא קרינן אלא ויהומם הקרי והכתיב שוים אין זה אלא סודות ה' ליראיו לא הגהות שיגיה דוד חלילה:

וישלח חצים וכו' וכבר זכרתי דברי המכילתא זה לשונו ד"א וישלח חציו ויפיצם נמצא חצים מפזרין וברקים מכניסן ע"כ נמצא שהחצים מפזרים תחילה שפיזור לרשעי' הכלה להם והנאה לעולם. ואחר שנמלטו בפיזור חוזר ומכניסן כדי להביא עליהם מהומה יחדיו ובזה אבין בו' ויהמם וקרינן ויהם שהב"ה מכניסן ע"י הברק שיהיו יחדיו כלים אחד ויהם ולפי שאמת הם מרובים לכך כתב ויהמם · ועיין הרלב"ג ז"ל:

ולע"דן לדקדק כאן כתיב חצים ושם בתילים חציו וכאן כתיב ברק ושם ברקים רב ויהמ' ונראה כי מצינו באברהם אבינו ע"ה שהחצים שהיו זורקים אליו וחרבם תבא בלבם וכמו שהרחבתי בכלי תמלב לז"א כאן דוד וישלח חצים ר"ל החצים שלהם עצמם יבואו בלבם וחרבם או חצים של דוד ולגבוי ושם בתילים לפי שהקב"ה ישלח חציו ממש חצים רוחניים ויפיצם ובאר כאן שבברק אחד ויהמם כי לא קצרה יד ה' להמם ולאבדם בברק אחד שמה שהזכיר בתילים וברקים רב ויהמם הוא לחזק לב ישראל הרואים איך הב"ה היה מהמם להרגם בברק אחד כי אם וברקים רב שאין ענינות במקום עשירות להב' יש' שנאמר ברקים רב וכאן ית' ג"כ ויהומם עם היותו יכול להרגם באחד שלהם אם בחצים של דוד וכן בברק א' כמ"ש כאן חצים ברקים:

ויראו אפיקי ים וכו' בשוחר טוב את מוצא כשאמר הקב"ה למשה הרם את מטך נבקעו כל מימות שבעולם אפי' המים שבכדים ושבלגינות ושבגיגית ושבכלמחיות ושבזוזיות ויראו אפיקי מים ויגלו מוסדות תבל אלו שבים אמר רבי יודן ראוך מים יחילו אלו המים התחתונים ראוך מים אלו המים העליונים מגערתך ה' אמר רבי חנינא לא מגערתך ממש אלא מנשמת רוח אפך שנאמר נשפת: **ולע"דן** לדקדק מאי ליה הא ועוד רבי יודן מאי בעי שכא שבוא דורש דרשתו שם בפסוק ראוך מים אלהים ראוך מים יחילו ואין לו כאן שייכות ועוד רבי חנינא דקאמר מגערתך ה' אמר רבי חנינא לא מגערתך ממש אלא מנשמת רוח אפך והכתוב אומר מגערתך ה' והם כן איך אומר רבי חנינא לא מגערתך וכו' ונראה כי הכרח המאמר הזה הוא שכאן נאמר ים ובתילים נאמר מים שכריחו שהלו והלו דברי אלהים חיים שכל מימות שבעולם נבקעו וכיון דקאמר בתילים מים וכאן הזכיר ים הוא הפרטי אל קריעת ים סוף וצריך לדעת טעם למה נבקעו כל מימות שבעולם ללא צורך והיינו יכולים לומר שהב"ה רצה לפרסם נפלאת ים סוף בכל העולם שידעו מה נבקע שאר מימות שבעולם עוד אפשר לומר שזכר עשה לנפלאותיו להבקע כל מימות שבעולם כדי שיקבלו כל מימות שבעולם התפעלות הקריעה כדי שיהיו נכנעי' לכל צדיק וחסיד הנלתוכי יעבור בים ההשגחה האלהית עמו ולזה בתילים שסדר המזמור הוא על כל מתגבר אמר ויראו אפיקי מים וכאן דבר על הפרטי אפיקי ים ממעשה מצרים אבל אפשר עוד טעם אחר שלמה נבקעו כל המי' שבעולם כדי שישובו אחר כך על כל מצרים ויהיה הנס והפלא בכל וכמו שהזכיר בסמוך בפסוק ישלח ממרום יקחני בס"ד ובין זה מה שנזכר במדרש רבה פרשה כ"ב וישב הים לא נאמר אלא וישובו המים מכאן שכל מימות חזרו על המצריים לא נאמר אלא על מצרים מכאן שנטל הקב"ה שר שלהם תחילה ואח' כך ירדו כולם אחריו לכך נאמר וישובו המים על מצרים ואחר כך על רכבו ועל פרשיו עכ"ל שמתוך זה המאמר נוכל להבין שנבקעו גם מאחר ימים על מצרים דה"לל מאי קמ"ל וישובו המים הם יהכן שיהיו קרועים לעולם ובסמוך בפסוק ישלח ממרום ארחיב בזה ומ"ש המאמר ויגלו מוסדות תבל אלו שבים פירושו שרמז ג"כ על המים שבים שנבקעו וע"י כן נגלו מוסדות תבל או אפשר שאמר אלו שבים לפי שים מוסדות תבל בתוך הים לז"א אלו שבים רוצה לומר במוסדות תבל אשר בים דבר הכתוב כאומרו ויגלו מוסדות תבל וז"ש אלו שבים על המוסדות והכוון לפי שאמר ויראו אפיקי מים ופירשהו על מימות שבעולם לא אוי מאי דמסיק קרא ויגלו מוסדות תבל לו שבים ולא שבמי' הנס הנזכרים שנבקעו כל מימות שבעולם אין שיסודות תבל והם כמוסדות על לו שבים קאמר שהיה חלק ממימים שנזכרים שע"י התבקע הים נגלו מוסדות תבל לפי הפירושים הנזכרים אמנם רבי יודן מפרש בפסוק פי' ולא הבנו ומדקדק אומרו ויראו אפיקי מים ולא אפיקי ים שכוונתו לפרש ויראו אפיקי מים על המים העליונים ויגלו מוסדות תבל אלו מים תחתונים שנבקעו ויגלו מוסדות תבל ע"י בקיעתם ולזה מביא רבי יודן פסוק ראוך מים וגומר יחילו כי ראוך מים יחילו אלו המים התחתונים ויתור ראוך מים שבראש הפסוק אלו מים העליונים שביולא בזה כפרש הפסוק זה של ויראו אפיקי מים ויגלו מוסדות תבל חד במים עליונים וחד בתחתונים והוקשה לבעל המאמר כפל מגערתך ה' מנשמת רוח אפך ופירש במה שאמר רבי חנינא לא מגערתך ממש אלא מנשמת רוח אפך שהכוונה לפי שתי וכאן שתי פעולות האחת לגעור בים סוף להחריבו והשנית להחזירו להטביע על האויבים ז"ש מגערתך ליבשו ומ"ש המאמר לא מגערתך וכו' רוצה לומר כדי לברר לך שהשמעות של כסמו ים שלא נעשית בגערתך לכך הוסיף לומר מנשמת רוח אפך לומר שלא מגערתך כסמו ים אלא מנשמת רוח אפך שנאמר נשפת ברוחך כסמו ים ואפשר לו' שהוא מקושר עם דברי רבי יודן דבשלמא לת"ק ניחא קרא מגערתך על בקיעת ים סוף ומנשמת רוח אפך על שאר מימות שבעולם שנבקעו מנשמת רוח אפך אבל לפי' רבי יודן שפי' אפיקי ים על מים העליונים ויגלו של מים תחתונים דהא בהא תליא הלו מים זכרי' והלו מים נקבות וא"כ כפל מגערתך ומנשמת רוח אפך צ"ל לז"א מגערתך ה' לא מגערתך כו' כדפרישי' שהגער' למציאות שיבשו וחורב המים היא' ומנשמת רוח אפך לנשפת ברוחך שלא מגערתך נשפה כי אם מנשמ' רוח אפך כמו שנ' נשפת ברוחך כסמו ים ובזה מובן ג"כ השינוי הב' שכאן כתיב יגלו ובתילים ויגלו בו"או והטעם ששם שכתב אפיקי מים לכלול אפי' המים שבכלים הוצרך לומר ויגלו בוא"ו לפי שבא ענין תוספת שתוסף על ענין ראשון שהרי אין בכלל ויראו אפיקי מים גלוי מוסדות תבל כפי הפירושים שזכרנו לכך את' ויראו מוסדות תבל אלו שבים אמנם כאן שכתב ויראו אפיקי ים אמר יגלו מוסדות תבל דהא בהא תליא כיון שנראו אפיקי ים שם מיד נגלו מוסדות תבל ובזה מובן אומרו גם כן שינוי שאיפשר שכאן אמר בגערת ה' ושם נאמר מגערתך במ"ש ולנוכח והכוונה שכאן אמר בגערת ה' רוצה לומר בגערת ה' אשר גער בים סוף ויחרב כדכתיב ויגער בים סוף ויחרב לזה תלה יגלו מוסדות תבל גלוים תלו בגערת ה' אשר גער להראות אפיקי ים חייב יגלו מוסדות תבל אמנם שם בתילי' שדב' בכלל אפיקי מים הכולל כל מימות שבעולם לא נכלל שם גלוי מוסדות תבל כי לכך הוצרך לומר ויגלו בו"או שתוספת כאמור ולכך הוצרך גם כן לומר מגערתך כאילו אמר גער גערה לזה הענין זולת גערתו אשר לאפיקי מים כי הם שני ענייני' מים לחוד ומוסדות תבל לחוד ובמקומו מתחלפי' לא כן כאן כי אפיקי ים עם מוסדות תבל תלה הכל בגערת ה' ואמר לשון בגערתך ה' אמנם בנשמת אפו לא שינה אבל אמר מנשמת אפו או אפשר לתרץ זה השינוי עם המאמר הזה והוא שאומר בגערת ה' מנשמת אפו חזר לפרש השתי חלוקות הנזכר בפסוק כנגד מ"ש ויראו אפיקי ים אמר שנעשה זה בגערת ה' ממש כדכתיב ויגער בים סוף ויחרב וכנגד מ"ש יגלו מוסדות תבל הנמשך מהראות אפיקי ים אמר מנשמת אפו לפי כעשה בגערה אשר להראות אפיקי ים תלותו בנשמת אפו עצמה כמשך יגלו מוסדות תבל אמנם שם בתילים שדבר על אפיקי מים שהיא הולכה הנמשכ' מהגערה של יבישת אפיקי מים שיגרום גם כן בכל כלל המים שבעולם להבקעם לז"א שם ויראו אפיקי מים וכו' וזה היה נמשך מגערתך ה' אשר גערת בים סוף ויחרב מאותה הגערה נמשך שנראו אפיקי מים אפיקי ים שהיתה גערה בים סוף ומאותה גערה נראו גם כן כל אפיקי מים כל מימות שבעולם ויגלו מוסדות תבל מנשמת רוח אפך והוא דקדוק נכון ולזה גם כן נצא השינוי כי כאן דבר שלא לנוכח לפי שדבר בעת הפרטי' על קריעת ים סוף ובענין הפרטי הבא וידוע כי בעת ההיא העם לא האמינו בה' ובמשה עבדו עד הבקע הים וכמ"ש ויושע ה' ביום ההוא את ישראל וכו' ויאמינו בה' וכו' כי עד יום התשועה ביום ההוא בסוף היום האמינו שנצלו מהים ונצלו מיד מצרים ולזה דבר כאן שלא לנוכח בגערת ה' מנשמת אפו אמנם שם שדבר על התפשטות הנס בכל פינות העולם להבקע כל שאר מימות ואפי' המים שבכוזיים אז שלא בשר מה יותר גדול מקריעת ים סוף כי ים סוף יוכלו לטעות בדבר קרוב אל הטבע מצד הרוח קדים עזה כל הלילה כמו שטעה פרעה ואמר אויב ארדוף אשיג אחלק שלל תמלאמו נפשי וכו' קודם שיפשר הקפאון הזה החזק שטעה היותו טבעי ולא ידע כי מה' הוא אמנם בהבקע המים שבכלים ושבמקומות החמים הנה הוא נפלאות אל תמים דעים מורי' באצבע כי אצבע אלהים היא לז"א שם מגערתך ה' מנשמת רוח אפך כל הכתוב לנוכח לומר שאע"פי שהש"י נעלם מצד עצמו ואינו לדבר אליו שלא לנוכח מאמת הבחינה הנה נמצא הוא מצד פעולתו מושג מחסדיו ונפלאותיו ומדרכיו כאילו נראה לנוכח עינינו ועפעפינו יישירו נגדנו ז"ש מגערתך ה' מנשמת רוח אפך לנוכח ולפי סיפור דוד ענייני המופתים אשר נעשו אל כלל עדת ישראל הוא ליקח מהם מופת אל הפרטי שלו לומר שנעשו אליו מעין קריעת ים סוף ע"ד מה שדרשו חז"ל קשים מזונותיו של אדם כקריעת ים סוף כך דימה שקשו' רודפיו של דוד ע"ה כקריעת ים סוף ועיין רש"י ז"ל והרד"ק ז"ל והרלב"ג אם כן תפ' הזה הוא משל ומליצה אל הענינים האלה שהיו נסתרים ונגלו:

ישלח ממרום יקחני וכו' בשוחר טוב ישלח ממרום יקחני שרבי יוחנן אמר כיון שעלה אהרן שבישראל מן הים ירד אהרון של מצריים אל הים אמר רבי יוחנן מה היו עושים השוטי' והפודגרין שבהם כביכול הב"ה נותן ידו ומעלה אותם שנאמר ישלח ממרום יקחני ימשני ממים רבים אמר ריש לקיש על אלו ועל אלו הפך הים מה עשה הב"ה היתה ימינו אחת מצלת לישראל וימינו אחת משקעת למצרי' שנא' ימינך ה' נאדרי בכח ימינך ה' תרעץ אויב עכ"ל:

ולע"דן לדקדק במאי קמיפלגי ר' יוחנן וריש לקיש ועוד למה באו דברי ר' יוחנן בשני מאמרי' ולא די במאמר אחד אמר רבי יוחנן כיון כו' ירד אהרון של מצרים אל הים והשוטים והפודגרים מה היו עושים כביכול הב"ה נותן ידו ומעלה אותם וכו' ונראה דבין לרבי יוחנן ובין לריש לקיש קשיא להו בפסוק ישלח ממרום יקחני ימשני וכו' שהוא כפול די שיאמר ישלח ממרום יקחני או ישלח ממרום ימשני ממים רבים לזה הקדים מברת רבי יוחנן כיון שעלה אהרון שבישראל מן הים ירד אהרון של מצרים אל הים שבזה מובן אומרו ישלח ממרום יקחני מן הים ולזה אמר לגאי עליות בזה הענין של הוא לתשועות שעלה אהרון בישראל קודם שעלה אהרון דמצרים והוקשה לו בכפל

בי אמצו · כאשר אמצו : כצדקתי · כשיצאו אחריו למדב' וסמכו על הבטחתו : עם חסיד תמים גבר · כנגד שלשה אבות שפלם הקב"ה גמול לצדקתם לבניהם · עם עקש · פרעה : תתפל · לשון כפתל ועקש וכספר תילים כתוב תתפתל · ד"א ישלח ממרום יקחני על עצמו אמר כשהיה נחפז ללכת מפני שאול בסלע המחלקות והיה קרוב להתפש ומלאך בא אל שאול לאמר מהרה ולכה כי פשטו פלשתים : כצדקתי

מאויבי עז · לשון יחיד על גלית או על ישבי בנוב והפשר על שאול : יקדמוני ביום אידי · תרגם יונתן יקדמוני ביום טלטולי כלומר ביום שהייתי נע ונד היו אויבי מקדימים אותי ברעותיהם כמו שעשו הזיפים · ולא רשעתי מאלהי · לא רשעתי שיצאתי מדרכי אלהי ודרכי שוכר עומד במקום שנים ויונתן תרגם ולא הלכתי ברשע קדם אלהי : לא אסור ממנה · מכל מצוה וחוקה ובתהלים לא אסיר מני והענין אחד : תתחסד · מי שהוא חסיד בדרכיו אתה תראה לו ג"כ שאתה חסיד בהטיבך עמו : עם גבור · כמו איש שתרגומו גבר וכן הוא בתהלים גבר וי"ת הפסוק על האבו' חסיד ותמי' וגבר ותרג' עקש על פרע' : תתבר · משפטו תתברר ובא חסר הכפל והם היה אומ' תתבר ידמה מנחי הלמ"ד לפיכ' שמו תנועו' תתבר בתתבר ודגש הת"ו להורו' שהוא מבעלי הכפל : תתפל · בא כן לזווג המלות עם תתבר ותתמם ועיקרו תפתל ומשפטו תתפתל ונהפכה ע"ין הפעל בפ"א הפעל כמו אם ישוב ישיבני וענין תתפל תביא עליו כדרכו הנפתלה וכן ענין אם ללצים הוא יליץ יביא עליהם שיכשלו בליצנותם : ועיניך

יַצִּילֵנִי מֵאֹיְבִי עָז מִשֹּׂנְאַי כִּי
אָמְצוּ מִמֶּנִּי: יְקַדְּמֻנִי בְּיוֹם
אֵידִי וַיְהִי יְהוָה מִשְׁעָן לִי:
כ וַיֹּצֵא לַמֶּרְחָב אֹתִי יְחַלְּצֵנִי כִּי
חָפֵץ בִּי: יִגְמְלֵנִי יְהוָה
כְּצִדְקָתִי כְּבֹר יָדַי יָשִׁיב לִי:
כִּי שָׁמַרְתִּי דַּרְכֵי יְהוָה
וְלֹא רָשַׁעְתִּי מֵאֱלֹהָי:
כִּי כָל מִשְׁפָּטָו לְנֶגְדִּי וְחֻקֹּתָיו
לֹא אָסוּר מִמֶּנָּה: וָאֶהְיֶה תָמִים לוֹ
וָאֶשְׁתַּמְּרָה מֵעֲוֹנִי:
כה וַיָּשֶׁב יְהוָה לִי כְּצִדְקָתִי
כְּבֹרִי לְנֶגֶד עֵינָיו:
עִם חָסִיד תִּתְחַסָּד עִם גִּבּוֹר תָּמִים
תִּתַּמָּם: עִם נָבָר תִּתָּבָר
וְעִם עִקֵּשׁ תִּתַּפָּל: וְאֶת

יצילני שֵׁיזְבַנִי מִסַּנְאַי אֲרֵי תַקִּיפָנִי מִבַּעֲלֵי דְבָבַי אֲרֵי אִתְגַּבָּרוּ עֲלָי: יקדמני יְקַדְּמוּנִי בְּיוֹם טִלְטוּלִי וַהֲוָה מֵימְרָא דַיְיָ סְמָךְ לִי: ויצא וְאַפֵּיק לִרְוָחָא יָתִי שֵׁיזְבַנִי אֲרֵי אִתְרְעֵי בִי: יגמלני אֲמַר דָּוִד יְשַׁלְמִינַנִי יְיָ כִּזְכוּתִי כְּבְרִירוּת יְדַי יְתִיב לִי: כי אֲרֵי נְטָרִית אוֹרְחָן דְּתַקְנָן קֳדָם יְיָ וְלָא הֲלֵיכִית בְּרַשַׁע קֳדָם אֱלָהָי: כי אֲרֵי כָל דִּינוֹהִי גְּלַן לְקִיבְלִי לְמֶעְבַּדְהוֹן וּקְיָמוֹהִי לָא עֲדֵית מִנְּהוֹן: ואהיה וַהֲוֵית שְׁלִים בִּדְחַלְתֵּיהּ וַהֲוֵית נְטַר נַפְשִׁי מֵחוֹבִין: וישב וְאָתִיב יְיָ לִי כִּזְכוּתִי כִּבְרִירוּתִי קֳדָם מֵימְרֵיהּ: עם עִם אַבְרָהָם דְּאִשְׁתְּכַח חֲסִיד קֳדָמָךְ כְּבֵין אַסְגֵּיתָא לְמֶיעְבַּד חִסְדָּא עִם זַרְעֵיהּ יִצְחָק דַּהֲוָה שְׁלִים בִּדְחַלְתָּךְ כְּבֵין אַשְׁלֵימְתָּא מֵימַר רְעוּתָךְ לְמֶעְבַּד עִמֵּיהּ: עם עִם יַעֲקֹב דַּהֲלִיךְ בְּבְרִירוּתָא קֳדָמָךְ בְּחַרְתָּא בְּנוֹהִי מִכָּל עַמְמַיָּא וְאַפְרֵישְׁתָּא זַרְעֵיהּ מִכָּל פְּסוּלָא פַּרְעֹה וּמִצְרָאֵי דַּחֲשִׁיבוּ מַחְשְׁבָן עַל עַמָּךְ בַּלְבֶּלְתִּינוּן בְּמַחְשַׁבְתְּהוֹן: ואת

רלבג

יקדמוני ביום אידי · ר"ל יקדמוני קרע ביום אידי להוסיף רעה על רעה כמו הענין בזיפים בעת היותו נרדף משאול וכמו הענין באחיתופל שהיה יועץ אבשלום להמית אביו בעת שפלותו והיותו נרדף : ולא רשעתי מאלהי · ר"ל לא רשעתי לנטות מאלהי אך שמרתי כל מצות הש"י והנה הרשע הוא הנטייה מדבר הראוי כמו שהצדק הוא ההליכה בדרך הראוי : כי כל משפטיו לנגדי · ר"ל כי כל משפטי הש"י הם לנגד עיני תמיד להנהיג עצמי בהם : וחקותיו לא אסור ממנה · ר"ל כי חקותיו הם תמיד לנגדי ובכלל הנה לא אסור מן התורה כלל או היה שנאמרו ממנה אל מה שאמ' יגמלני ה' כצדקתי והרצון בזה שלא יסור מן הצדקה : ואשתמרה מעוני · ר"ל משמרתי מעון ותהיה הי"וד נוספת או ירצה בזה כי כשעלה בלבי לחטוא בדבר נשמרתי מאותו עון ולא הוצאתי לפועל מחשבתי הרעה או ירצה בזה שאחר שחטאתי בדבר בת שבע ושבתי אל הש"י מאותו עון הנה נשמרתי מאותו עון שלא יגיעני נזק בעבורו או נשמרתי מחטא אחר זה במה שידמה לאותו עון : עם חסיד תתחסד · אמ' שהש"י עושה חסד לחסידים לא יעכבם בחטאיה' כאופן עונשו עולתם וכאילו אמ' זה על החסד שעשה לו הש"י בדבר חטאת בת שבע והנה על חטא קטן ממנו נענש שאול הענוש הנפלא שנזכר בזה הספר ואמ' שיה זה כן כי דוד היה רצונו שלם עם הש"י ומשתדל תמיד לעשות הישר והטוב בדברים וזה מבואר מספורי דוד אשר תמצא מהם מה שיורה על חסידות דוד הנפלאה כפלאה אלא שנתגבר יצרו עליו על דבר בת שבע ולא יפול לבא אותו ואולם שאול בקלא עניכו בהפך זה עד שכבר תמצא שאול היה רוצה להפכים דברי הנביא כשגג אותו על חטאו ולא היה בוש מזה ואולם דוד הודה תכף ואמר חטאתי ליי' : ועיניך

מסרה

ויוצא י"ג חס' וסימ' נמסר בסדר קרח :

כלי יקר

ובכלל כי לפי זה די שיאמר ישלח ממרום יקחני אומרו ימשני ממים רבים מיותר לז"א אמר ר' יוחנן במשיב על הקושי של היתור א"ר יוחנן מה היו עושין התשו' והפודגרין שבהם כביכול הב"ה נתני ידו ושולה אותם מן המים שנא' ישלח ממרום יקחני ימשני וכו' שהכוונה לומר ממה שנאמר יקחני ימשני על כורחין שני חלוקות היו כאן האחת שעלו והשנית ימשני הם התשושין שנטבעו במים והב"ה נתן להם ידו וזהו לשון ימשני דלא שייך אלא במי שנשקעו במים ע"ד כי מן המים משיתיהו ולר' יוחנן דייק קרא טפי כאמור שלא קשה לדבריו מן הענין עוד מעט קט עד שילאו גם התשושא ובעלי הפודגרא ועוד כי התשושין ובעלי פודגר' מתי מספר ואין להזכירם בפרטות לז"א ריש לקיש על אלו ועל אלו הפך היסרוכה לומר על אלו המצריים ועל אלו על כל ישראל יקדין אפי' הבריאים שנהם לא יצאו אלא כי על אלו ועל אלו הפך הים ובזה ניחא אומרו ימשני ממים רבים ולריש לקיש אומר ישלח ממרום יקחני הכי קאמר שהקב"ה עשה באופן שהים יהיה כנטל עליה' שלא נשאר אפי' א'/ וז"ש ישלח ממרום יקחני רוצה לומר יקחני שלא אצא מן הים והתכלית להפליא לעשות שימשני ממים רבים מתוך המים ממש ויש הוכחה לזה שישלח ממרום יקחני לשלא אצא מן הים קאמר ממה שאמרו בשמות רבה בפרש' כ"ב ורבי שמעון בן לקיש אמר על אלו ועל אלו נכנעל הים מארבע רוחותיו אמר משה לפני הב"ה מה יעשו ישר' אמר לו ראה אתה למה שאני עושה להם נס באותה שעה שלח הק"בה את ידו והעלן מן הים שנאמר שלח ממרום יקחני ימשני ממים רבים עכ"ל הרי שכאן נזכר במאמר זה שנכנעל הים מארבע רוחות כדי שלא יצא שום נברא' וזהו ישלח ממרום יקחני כדי לעשות לי נס אחר כך ימשני ממים רבים עלה בידינו מהמאמר הזה שני פירושי' בפסוק יקחני לרבי יוחנן שניהם להגלה ישלח ממרום יקחני על רוב ישראל שיצאו שעלה אחרון שבישראל מן הים וירד אחרון של מצרים אל הים ועליהם אמר ישלח ממרום יקחני שיצאו מהר ולא נטבעו ומתי מספר תשושין ואנשי פודגרא הם הם שהציף עליהם הים ועליהם אמר ימשני ממים רבים ולריש לקיש ישלח ממרום יקחני לשלא אצא מן הים ואחר כך כשבאו המים על אלו ועל אלו אז ימשני ממים רבים ומ"ש ממים רבים היינו שבאו גם כן מים מרובים מאשר היו המים שנבקעו כל מימות שבעולם וחזרו עליהם כמ"ש וישיבו המים כולם וזהו שאמ' ממים רבים מימים שנבקעו וכמו שהוכחתי לעיל מפסוק וישובו המים מדלא כתיב וישב המים כנזכר בפ' וירא אפיקי ים וזהו ממים רבים ועיין הרד"ק ז"ל ובתילים הרחיב הר"דק ז"ל בכפל שפי הכתובים ויראו אפיקי ים וכו' ישלח ממרום וכו' על שני מיני הגלות מהאויבים מהם יבשו ויחרבו ואותם המשיל אל הים ואפיקיו שבחר בו ויבשו מגערת ה' ומנשב' רוח אפו יכלו ועל מין שני כמו סלע המחלוקו' שנושעו ידיו דוד ושאול כמ"ש הגותן תשועה למלכים לשני מלכים יחד דוד ושאול אליהם המשיל במי שנפל במים רבים והמשוהו משם שהמים הוא משל אל האויבים לא יבושו וכו' לא נזוק בהם ולא נטבע וז"ש ישלח ממרום יקחני ימשני ממים רבים משל אל האויבים אשר כהמות ימים יהמיון ומהרי"א אמר שהש"ית ממרום ומן השמים שלח בחלי אש וברקים על האויבים וממרו' שלח ידיו ויוצאני מן המצר הוא מה שהמשיל אל מים רבים או יאמר ממרום על המקומות הרמים שהיה דוד נשגב בהם כמו סלע ומצודה ולא היה יכול לצאת מאותו המקום מרום מפחד אויביו הנה הב"ה שלח ולקחני מאותו המרום וז"ש ישלח ממרום יקחני עד כאן ומהר"יא כתב שכנגד הספה שונפים הנז' בפסוק הקודמים באו אלו הפסוקים כנגד ותגעם ותרעש וכו' אמר ישלח ממרום יקחני שלא יבולע בה וכנגד עוכם מיסוד המים מריבוי הגשמי' אמר ימשני ממים רבים וכנגד העונש השלישי שהזכיר מיסוד האש עליו אמר מאויבי עז שהוא מלך שאול והמשגיאים כמו לעבדיו שהיו רודפים לדוד : ולע"דן כנון מה שכתבתי למעלה שלמדתי כן מיסוד דברי חז"ל והפשר עוד שאמר ישלח ממרום על מה שאמר הפסוק ומלאך בא אל שאול שאחז"ל מלאך ממש היה וזהו שאמר כאן ישלח ממרום יקחני שממרום שלח מלאך ושלח להצילני :

יצילני מאויבי עז וכו' פסיקתא יצילני מאויבי עז אמר רבי יוחנן זה פרעה אמר אויב ומשנאי כי אמצו ממני אלו המצריים יקדמוני ביום אידי זה עמלק ומכלן ויהי ה' למשען לי ויוציאני למרחב שנתן לי את התורה יחלצני כי חפץ בי פומא דידיה סלקא למיתן לי אורייתא ואימתי בחדש השלישי עכ"ל : ולע"דן לדקדק במאמר מאי קשיא להו עד שדרשו זה פרעה אלו המצריים ויקדמוני ביום אידי על עמלק ועוד קשה אומרו ומכלן ויהי ה' למשען ליפי מהתקנו לפרש ויהי ה' למשען לי דקאי אכלן ומכולן ויהי ה' למשעןלי די לו דקאי איקדמוני ביום אידי שהרי כבר אמר על פרעה ומצרים יצילני מאויבי עז וכו' וגמ' ויוציאני למרחב שנתן לי את התורה מנא ליה וכן יחלצני כי חפץ בי פומא דידיה וכו' בחדש השלישי מה היא ההבטה ומהיכא יליף לה : ונראה שהוקשה להם בפסוק דפתח באויב בלשון יחיד וסיים משנאי בלשון רבים עוד הוקשה לו לשון יקדמוני דהיל"ל ישאו עלי ביום אידי מהו קדימה דקאמר גם ביום אידי קשה דמשמע שיש לו יום אד והם באים עליו באותו היום המקולקל להוסיף אד על אידו והוא הדבר כן אלא שהאויבים מביאים לו האיד אם כן יקדמוני באיד היל"ל · ועוד הוקשה להם שלש ההגלות ויהי ה' למשען לי · ויוציאני למרחב · יחלצני כי חפץ בי · לעומת כל אלו הדקדוקים פירשו ואמ' יצילני מאויבי עז זה פרעה שנקרא אויב שנאמ' אמר אויב והיה עז כי אמר אויב ארדוף אשיג אחלק שלל תמלאימו נפשי אריק חרבי תורישמו ידי אם כן יצילני מאויבי עז זה פרעה ולז"א בו בלשון יחיד משנאי לשונרבים אלו המצריים אמנם מהו שאמר יקדמוני ביום אידי זה עמלק לפי שהוא ראשית גוים עמלק והוא נלחם בם ראשית לכל הגוים כי שמעו עמים ירגזון אחרי יציאת מצרים וקריעת ים סוף ועמלק קדם ובא כמו שדרשו חז"ל גבי אשר קרך בדרך לשון קרירו' משל לאמבטי מלאה חמים שלא יכנס לתוכה שום נברא בא אחד וקפץ לתוכה אע"פי שנשרף עפ"ז פטר מים לזולתו לדלג באמבטי עד כאן ובזה מובן שאומר יקדמוני ביום אידי זה עמלק דהכי דייק לשון יקדמוני כי הוא ראשית גוים אחרי יציאת מצרים וקריעת ים סוף והיינו דקאמר ביום אידי ביום שהיו ישראל בהיס מרוע בחירתם כמו שדרשו חז"ל וילחם עם ישראל ברפידים שרפו ידיהם מן המצות ז"ש ביום אידי שלא קדמוני ביום אידי שהיו ידי רפויים מן המצות אם כן זה עמלק בהכרח לשון יקדמוני ומלשון ביום אידי · ולזה הוצרך להיות ה' למשען לי בזכות ויוציאני למרחב שהיא כתיבת התורה כדמסיק ולהיות שישראל במצרים ערום ועריה מן המצות עד שהוכרחו לעשות דם פסח ודם מילה כדי לזכות לפי שעה והכל תלוי בזכות מה שעתידים לקבל תורה בסיני שאם לא כן לא היו יכולים לצאת ממצרים וכמ"ש בפסוק וזה לך האות וכו' בהוציאך את העם הזה ממצרי' תעבדון את האלהים על ההר הזה שזכות זה מסייעתן ליציאתן ממצרים לזה אמר המאמר ומכלן ויהי ה' למשען לי לכלול גם יציאת מצרים והצלתן מפרעה והמצריים ומכולן הצילני שהוציאני למרחב שנתן לי התורה כי זכות התורה גרם לכל ההצלות כולן גם יצילני מאויבי עז ז"ש ומכולן ויהי ה' למשען לי ע"י שהוציאני מן המצר היותי בלי תור' אל המרחב שנתן לי התור' שהשתעבדות אל התורה הוא תכלית המרחב והחירות שאין לך בן חורין אלא מי שעוסק בתורה ומצות · או קרא קבלת התורה הוצאה למרחב לפי שילאו אל המדבר והמרחב ההוא מוכן לקבלת התורה · והפשר עוד במ"ש בשוחר טוב ויוציאני למרחב שנתן לי התורה שנא' ארוכה מארץ מדה ורחבה מני ים עד כאן ומיתור יחלצני כי חפץ בי הוכרחו לדרוש שהחפץ בי הוא בבחינ' הזמן ההוא לשהכתן בו התורה שהוא בחדש השלישי שאז חפץ בי כמו שאמרו חז"ל משל לבן מלכים שנשפה והוציאוהו משם והוא חולה לא ילך לבית הלימוד עד התחזקו מחוליו כך ישראל עכב להם הב"ה כתיבת התור' עד החדש השלישי שהוא יום הגון וזמן ראוי לכתיבת התורה וזהו יחלצני כי חפץ בי פומא דידיה היא סלקא למיתנ לי אורייתא אימתי בחדש השלישי שבזה נתיישבו כל היתורים · והפסוקים כתיקן חומר לדעת חז"ל ורש"י כי אמצו ממני כאשר אמצו ממני עד כאן · ועיין הרד"ק ז"ל · וכן מהרי"א על שאול ודקדק למה בא חילוף שכאן נאמר משנאי ובתילים הוסיף וא"ו ומשנאי · ואמר שהטעם להוסיף ביאור שלא נאמר שאויבי עז משנאי שהם שמות נרדפים והכל סוג אחד מהאויבים לז"א שם ומשנאי בוא"ו התוספת להגדיל ולהורות שהם שני סוגי' אויבי עז על שאול ומשנאי דואג ושאר עבדי שאול · ולע"דן שלא אמר כאן ומשנאי בו"או להורות על אויבי עז שאמר והוא על שאול שלא נעשה אויבי עז אלא משנאי כי אמצו ממני כדואג וחביריו ז"ש יצילני מאויבי עז משונאי כלו' שמשנאי ומסיבתם נעשה שאול אויבי עז והנה שונאי אלה אם אמצו ונתחזקו ממני היו הדברים שמתי נפשי בכפי וכו שאמר משונאי כי אמצו ממני ובסיבתי · והפשר שחוזר גם לראש הפסוק והכי קאמר יצילני מאויבי שנעשה עז וכן גם כן משונאי כי אמצו והכל בזין אויבי היותו עז ושנאי שאמצו הכל ממני אשר שמתי נפשי בכפי בעדם וגמלוני רעה תחת טובה ע"ד והכי בחלותם לבושי שק וכו' ודרך דרש נאמר מאויבי עז זה יצ"הר וע"י יצילני משונאי כי אם אמצו והתחזקו עלי ממני היה הסיבה בחטאי שהם הם סיבה שיקומו עלי המשנאי' שאילו לא היה לי עון אשר חטא מי קים לי מרעים ומשנאים אלא האויב העז יורד ומסטין עולה ומקטרג · והיינו אומרו מאויבי לשון יחיד וגוז שאין עז כמוהו :

יקדמוני ביום אידי וכו' כבר נתבארה שיטת חז"ל בפסוק הקודם שמדבר על עמלק ולכך אמר יקדמוני שהוא הקדים לילחם בישראל כדכתיב ראשית גוים עמלק וכו' היינו אומרו ביום אידי שלא בא אל ישראל אלא ביום אידם דהיינו ביום שהיו רפויים ידיהם מן המצות וזהו ביום אידי · ועיין הרד"ק ז"ל · וכן הרל"בג · ומהרי"א יקדמוני ביום אידי כנגד המוקש הרביעי הבא באמצעות הרבותה המבהילים ומזיקים ובפסוק זה בא חילוף שכאן אמר יקדמוני בגבי

ואו"ו ושם יקדמוני מלא בו"או בלשון רבים והסיבה בזה שכאן רומז אל יסוד האויר שהוא אמצעי בעונש הזה למה שהיה כמו שזכר הפילוסוף הרוחו' הם האויר מתנועע אבל בספר תילי' אמ' יקדמוני לרמוז לרוחות לפי שאין האויר במה שהוא אויר מפרק הרים ומשבר סלעים כי אם מפא' הרכבותיו אשר מהם יתיילדו הרוחות שם ברבים וכל עוד חילוף שכאן אמר משען בלא למ"ד ושם בתילים אמר למשען בלמ"ד והסיבה מבוארת כי הוא עצמו אינו המשען אבל היה לדוד בערכו למשען כי בזה הדיבור המשלי' יאמת בו ית' בערך דוד לפי שהיה בו ונשען עליו עד כאן: ולע"דן כי יקדמוני גם כן לשון רבים בנקוד קב"ץ אכן חסר הכתוב וא"ו לדרשו לשון יחיד על עמלק בכנז"ל בפסוק יצילני בביאור דברי המאמר וקרינן יקדמני כאילו הוא בו"או לתלות כל קלקלת האויבים שקמו על ישראל בעמלק לפי שהוא היה המקדים וממנו למדו לאמץ לבבם לילחם בישראל ולדרך הדרשה שזכרתי בפסוק הקודם אויבי עז על היצ"הר לכך אמר יקדמני לרמוז אל היצ"הר שרוצה לקדמני ביום אידי שרוצה להכשילני באיזה עון שהוא איד ליוהב"ה היה למשען לי ע"ד צופה רשע לצדיק ומבקש להמיתו ה' לא יעזבנו בידו וכו' שפירשוהו חז"ל על היצ"הר · ומ"ש כאן משען לי בלא למד ושם בתילים בלמד הכוונה שכאן שדבר דוד על עצמו אמר שהב"ה בעצמו היה משען לי וכמה מעלות טובות למקום עלי בהצלתו אמנם שם דבר על כלל ישראל או על האיש השלם המתבודד אשר הצלתו תעשה ע"י אמצעי משען והב"ה סיבה למשען ההוא שיהי' משען וזה הורה בלמ"ד כמלא זה וזה אמת · או אפילו בדוד עצמו פעמים הוא ית' המשען והוא אומרו ויהי ה' למשען לי ולפעמי' כשבא איש להיות לו משען כעין חושי הארכי שהב"ה יהיה למשען ההו' שיקובלו דברו ועצתו ז"ש בתילים ויהי ה' למשען לי בלמ"ד:

ויוצא למרחב כו' מהרי"א ז"ל בתילים פירש ויוציאני למרחב שהב"ה לא הוציאני מן המצר אל המילוע אלא מן הקצה אל הקצה מן המצר אל המרחב והיינו ויוציא למרחב אותי יחלצני לשון זיין יזיינני בכלי מלחמתו והיא ההשגחה האלהית או לשון הצלה כמו חלצני ה' עד כאן ומהרי"א ז"ל ויוצא למרחב כנגד העונש החמישי הבא באמצעו' קריעת ים סוף ואמר יחלצני כי חפץ בי על העונש הששי אשר יבא מהדברים המבהילים המתיילדים באויר מחומר האיד והעשן העולה מן הארץ · והנה לא זכר המשורר המות בין העונשים האלה כמאמר הפילוסוף המדיני שיקה' שאין המות צרה שא תכלית כל הצרות ובפסוק הזה בא חילוף כאן כאמר ויוצא למרחב אותי ובתילי' ויוציאני למרחב והוא ליופי הדיבור ולצחו' המאמר כי הכינוי יותר ראוי שידבק עם הפועל. ולנ"א שם בתילים ויוציאני ולא אמר אותי שהיה מיותר ובמדרש תילים דרשו פסוקי' אלו על פרעה וקריעת ים סוף וגם המפרשי' בקצת מקומות פירשו כן וגם חכמי הנוצרים פירשו כן והני נטיתי מזה לפי שאין לדוד לשורר על מה שעבר שכבר שר משה ע"ה בשירתו על הניסים ההם אם כן אין לדוד לשורר אלא על הצלתו עד כאן והבין בזו קושיא לחז"ל כי דרך המשורר על הצלתו מצרה להביא בו דוגמא ממה שאירע לראשונים להגזים בצרתו שנתדמה אל הצרות ההם וגם בהצלה אליהם במשל · וכבר כתבתי כיוצא בזה בפסוק ויראו אפיקי מים וכו' שכוונת דוד להמשיל ענייניו אל ההצלה הכללית שהיו בגלותיו מעין קריעת ים סוף ומלחמת עמלק · ולע"דן מה שכתבתי בכלי חמדה מקושר עם פסוק יגמלני ה' וכו' והוא כי הצדיקים שואלים תמיד מתנת חינם מהשי"ת משתי סיבות האחת דרך ענוה שאינם מחזיקים עצמם בצדקים עד שיהיו ראויים מפאת מעשיהם כי אם דרך מתנה והשנית שאינם רוצים ליהנות ממעשיהם כלום בעולם הזה האובד אלא הכל צפון לעולם הבא וז"ש כאן ויוציאני למרחב חינם מטעם החפץ והרצון המוחלט שאין טעם ברצון ז"ש יחלצני כי חפץ בי ואע"פי שאינני כדאי באופן שיאמר איזה צדקות אשר לי קיים ועומד אחר ההצלה שאחר החילוץ יגמלני ה' כצדקי וכו' שהרי לא נתמעטו זכיותי בחילוץ כי על צד החפץ והרצון היה · עוד אפשר ויוצא למרחב ואדקדק השינוי למה אמר כאן ויוצא למרחב אותי כי היל"ל ויוציאני למרחב כמו שאמר בתילים לשון לא יותר · ונראה במה שאמרו חז"ל גבי וה' פקד שרה ראובן בשמחה · שמעון מאי איכפת ליה אלא בשעה שנפקדה שרה כמה עקרות נפקדו עמה עד כאן וזהו שאמר דוד המלך ע"ה זכרני ה' ברצון עמך רוצה לומר כשאתה מרוצה מעמך שרצונך להטיב עמהם אזי זכרני בכללם כדי שתפקדני בדבר ישוע' ורחמים וזהו ופקדני בישועתך כיוצא בזה אמר כאן דוד הגב הוצאתי שהוציא אותי למרחב הטיב גם כן עם זולתי דהובי ורעי אשר היו אתי נפקדו עמי וזהו ויוצא למרחב דהיינו לזולתי אגב אותי · אמנם שם בתילים דבר על המתבודד הצוהי יציל את עצמו ואין צורים אתו ולז"א שם ויוציאני למרחב וכו':

יגמלני ה' כצדקתי וכו' עיין רש"י ז"ל והרד"ק ז"ל ומהרי"א ז"ל פי' יגמלני על שם העבר כמו ככה יעשה איוב כו' ואמר שהיה צדיק בין אדם למקום כצדקתי ובנגד בין אדם לחבירו בא כבור ידי ישיב לי עד כאן ומהרי"א סדר כאן דוד המלך ששה מדות משובחות שקיבו לו ההצלה מחמשה עונשים שזכר · הראשונה יגמלני ה' כצדקתי והיא הצדקה והעצבה שהיה דוד עושה עם הבריות משפט וצדקה וכאן אמר כצדקתי ובתילים כצדקי לצחות הלשון מאחר שהענין א' כתב בתילים כצדקי יותר קל המדה השנית כבור ידי ישיב לי שלא שלח ידו כנז"ל וידיו נקיות מקחת אפי' הדברים שהם משפט המלך מטעם כ"ש שלא לקחת שוחד וזהו כבור ידי שזה וכיוצא מכוונב לידים נוער כפיו מתמוך בשוחד · המדה השלישית כי שמרתי דרכי ה' כמאמר חכמינו ז"ל גבי והלכת בדרכיו מהו חנון כו' או שהיה דוד דורש את ה' ושומר דרכיו לא כשאול שעבר על מצותיו ז"ש כי שמרתי דרכי ה' ר"ל במה שציוני · המידה הרביעית שעם היות שחטא דוד בענין בת שבע היה במה שבין אדם לחבירו לא במה שבין אדם למקום וזהו ולא רשעתי מאלהי והם האמונות האלהיות והמצות האלהיות וז"ש ולא רשעתי מאלהי · המידה החמישית היא אומרו כי כל משפטיו וכו' שעם היותו מלך בידו לעבור על המשפטים לצורך השעה עם כל זה כל משפטיו לנגדי כו' כמו שאמר גם עבדך נזהר בהם ז"ש כי כל משפטיו ואפי' חקותיו והם אשר אין להם טעם לא אסור ממנה וכאן אמר לא אסור ממנ' ושם בתילים אמ' לא אסיר מני לתיקון הדיבור לפי שהאדם יסור מהחוקים או יתקרב אליהם והמה לא יסורו ממנו כי המקרה הוא אשר יסור מהנושא לא הנושא ממנו ולזה תקן מ"ש לא אסיר מני ר"ל לא אסיר החוקים מני · המידה הששית הוא או' ואהיה תמים לו כו' ר"ל שלא היה דורש במופלא ממנו ולא היה מפקפק באמונותיו אלא אהי תמים לו ונתן טעם למה מתנהג בתמימות ולא יפליג בחקירה ודרישה יען שהוא מתפחד פן יפגע בחקירתו ז"ש ואשתמרה מעוני פן אכשל בחקירה ולזה ואהי תמים ובספר תילים אמר ואהי תמים והסיבה שואהיה הוא לשון עתיד ואין ראוי שיאמר שבעתיד יהיה תמים ולכן אמר ואהי תמים שהוא לשון הוה וכאן אמר ואשתמרה ובתילים אמר ואשתמר גם ליפות הדיבור שהית' ה"א ואשתמר' והדיבור ההגון ואשתמר עד כאן · ולע"דן קשה מאד בעיני שדוד ע"ה ישתבח בהתפארו' מעשי' שיתלה בזכות עצמו לו' יגמלני ה' וכו' ונראה כי דוד ע"ה לא שאל שכר מצות אלא מצוה אחרת ע"ד שכר מצוה מצוה אחרת ז"ש יגמלני ה' והגמול יהיה דומה לצדקתי וכעין כבור ידי ישיב לי עוד בור ידי שהטו' ידים יוסיף אומץ · או יאמר יגמלני ה' כצדקתי על דבר שאול שלא הרגו כמו שזכרתי לרש"י ז"ל ובזה מובן או' כאן כצדקתי המורה על צדקה יחידה שעשה אמנם שם בתילים שדבר על המתבודד אמר כצדקי שמורה על היותו צדיק בעצמו ולא על פעולה פרטית כמצא דרך ענוה בדוד כשדבר כאן על עצמו לא מצא עצמו צדיק ברוב מעשיו כי אם במעשה פרטי ולז"א כצדקתי כו' ולפי הדרך שפירשנו גבי יצילני מאויבי עז כו' על יצ"הר יקדמוני ביום אידי כדפרישית על יצ"הר ויהי ה' למשען לי שלא עזבני בידו שמא תאמר אם כן שהב"ה הצילני מיצ"הר לא יחזיק לי טובה על הצדקות כי מה' יצא הדבר לז"א יגמלני ה' גמול כאילו היה צדקתי לדקי וכן אמר שם דוד ה' לא יעזבנו בידו ועכ"ז לא ירשיענו בהשפטו ושלא רשע כיון שאילו לא עזרו הב"ה היה חוטא כי השם יתברך עוזר חינם וז"ש כאן יגמלני ה' כצדקתי וכו' כשיעור שהית צדקתי שלי ולא צדקתו במה שעזרני:

כי שמרתי דרכי ה' כו' עיין הרד"ק והרלב"ג ז"ל ומהרי"א בתילים כתב כי שמרתי דרכי ה' שהם ב' דרכים האח' עשה טוב עשה והשני סור מרע לא תעשה ז"ש דרכי ה' ולא רשעתי עם הבריות הוא מה שבין אדם לחבירו ז"ש מאלהי עד כאן: ולע"דן מה שכתבתי בכלי חמדה כי שמרתי דרכי ה' ועשיתי להם שמירה וסייג לתורה ולא רשעתי אפי' עבירה לשימור של מצוה שהיא רשעות לשם אלהי ז"ש ולא רשעתי מאלהי · עוד אפשר לפרש הכתוב הזה מקושר עם הקוד' שאמר הנה יגמלני ה' כאלו הצדקות שעשיתי הם שלי וז"ש כצדקתי כלו' כאילו היא צדקתי וכן בור ידי ישיב לי כאילו הוא בור ידי וזה טעם כ"ף כצדקתי וכ"ף כבור ידי ישיב לי כי יודע אני בעצמי שמה שמרתי דרכי ה' בקיום דרכיו מהו רחום וחנון וכן מה שלא רשעתי בלא תעשה הכל היה מאלהי ומעזרתו ית' שעזרני על דב' מצו' וסור מרע · כמ"ש כתי' יגמלני ה' וכו' כדרש לפניו כדפרישי' מקושר בפסוקים יצילני מאויבי עז וכו' יקדמוני וכו' וכדרש גם כן לאחריו עם פסוק כי שמרתי דרכי ה' ולא רשעתי וכו' הכל בכוונה אחת בדרך ענוה לדוד ע"ה כי כן יאתה לו השפלתי זו' הגבהתי:

כי כל משפטיו לנגדי כו' מהרי"א כל משפטיו המצות שהשכל מחייבם כשבת כי ששת ימי' כו' ופסח זכר ליציאת מצרים וחוקים פרה אדומה ושעטנז וכיוצא ע"כ ועיין הרד"ק והרלב"ג:

ולע"דן שלהיות המשפטים מחויבים אל השכל לזה אמר כי כל משפטיו לנגדי תמיד אכן החוקי' לא כל כך אלא לא אסור ממנה דלהיותם רחוקים מהשכל אלא עם כל זה לא סרתי ממנה ואמר ממנה על פרה אדומה שהיא היותר זרה מהשכל האנושי שעליה אמר שלמה בנו אמר' אחכמ' והיא רחוקה ממני וז"ש הכתוב לא אסור מסיבת פרה אדומה וזרותה וזהו שרמז ממנה · ובאן אמר כל משפטו ובתילים משפטיו ביו"ד והטעם משפטיו כלל הדינים וכיוצא ולזה אמר משפטיו כאן ובתילי' אבל כאן בחסרון היו"ד רמז משפטו אל משפטו של שאול וביתו אחריו בעון נוב עיר הכהני' אשר זה יחייב היותו ירא וחרד ברואתו תמיד משפטו של שאול תמיד נגדו עם היותו חסיד גדול אמנם שם בתילים שמדבר לכלל ישראל והמתבודד לא זכר שם כי אם משפטיו והוא השייך שם · עוד שינה שכאן אמר לא אסור ממנה ושם בתילים אמר לא אסיר מני שהשני ענינים צודקי' יחדיו בתחילה צריך האדם להתחזק אחר התורה והמשפטים והחוקים כמאמר התנא ואל תאמר שהיא תבא אחריך וכו' אבל אחר שגלה האדם למקום תורה התורה חוזרת על אכסניא שלה והפסוק הזה אמר לא אסור ממנה כלומר הענין בו לחזור אחריה תמיד באהבתה שוגה ז"ש הכתוב לא אסור ממנה ושם בתילים אשר כי אמר שאני שקלתי ולא אסור ממנה גם היא סיבה לשהיא תבא אל אכסניא שלה ולא אסיר אותה מני · עוד אפשר שכאן אמר היא לא יסור ממנה ושם דבר על תועלת הרואים את דוד מחזיק בחוקים ומשפטים יראו וילמדו לשמור ולעשות לא כן אם חס ושלום היה חוטא היו לומדים לחטוא ולסור מן התורה ימין ושמאל והכל תלוי בדוד וז"ש הכתוב בתילים כל משפטיו לנגדי וכן חוקותיו ולא אהיה סיבה שאסור אני את זולתי מהם אדרבה ילמדו לשמור ואם חס ושלום אסיר דהיינו את אלתי מהם הנה היה נחשב שמני וממני הגרמא והיה חטא הרבים תלוי בי חלילה ז"ש לא אסיר מני דלא אמר לא אסור אבל לא אסיר מורה על זולתו שלא אסיר לא בפועל ולא בגרמא כדי שיתלה כאילו הוא מני · ודברי מהרי"א ז"ל זכרתי בפסוק הקודם בענין חילוף מני לממנה:

ואהיה תמים לו וכו' עיין הרד"ק ומהרי"א ז"ל בתילים במ"ש מעוני פי' אפי' נכשלתי בעון פעם אחת כי אדם אין צדיק בארץ וכו' עם כל זה לא שניתי באולתי ככלב שב על קיאו ז"ש ואשתמרה מעוני בכנוי היו"ד לרמוז אל העון שכבר נכשלתי בו פעם אחת עד כאן ועיין הרלב"ג ז"ל · ולע"דן לדקדק שינוי שכאן אמר תמים לו ובתילים עמו וכאן אמר ואשתמרה בה"א נוספת ושם בתילים ואשתמר וכבר כתבתי דברי מהרי"א ז"ל בזה ששם תקן הלשון בצחות: ונראה שכאן דבר בענין התמימות שצריך בהצנע לכת שלא היה תמים בעיני אדם שא והיה תמים לו לו לבדו אני תמים וזולתו חושב ודן אותי כאחד הרקים · ושם בתילים כתב עמו להודיע הקדמה אמרת והיא בא לטהר מסייעין אותו וז"ש ואהי תמים עמו ועזרתו על דרך מה ה' אלהיך שואל מעמך ר"ל הוא שואל שתבא לטהר והוא עמך בעזרך להוציא הענין מן הכח אל הפועל וכן בענין סור מרע כו' לא יעזבנו בידו יראו וז"ש הכתוב כאן ואשתמרה מעוני ה"א יתירה וין"ל בתיבת עוני יה כי יסר יסרני יה אבל למטוה לא נתנני וז"ש כאן ואשתמרה מעוני על ידי העזר האלהי · או יאמר מעוני כי כליים גבורתו וסביביו נשערה מאד שהקב"ה מדקדק עם סביביו כחוט השערה ז"ש הכתוב כאן מעוני ר"ל אני נשמר וגודר עצמי בדבר שלי יחשב לעון ז"ש הכתוב מעוני ואף על פי שלזולתי אינו נחשב לכלום ולזה לא אמר ואשתמר מעון אלא מעוני ר"ל דבר שלי אף נחשב לעוני בערכי · אמנם במ"ש והיה רמז לעבר וגם לעתיד אשר היה תמים לו ולשמו והיא כוונה שנית באומרו לו אמנם שם שאמר עמו שהיה בעזרתו לא אמר שא ויהי על העבר ולא אמר והיה שכולל עבר ועתיד כי די בעבר שהיה על ידי עזר אלהי וסעד לתומו כנח שכא' בו את האלהים התהלך נח כי בטחתי בה' בעבר לבד ואהי תמים עמו אמנ' בעתיד בטחתי בקוני להיות כאברהם אבינו שלא היה צריך סעד לתומכו אלא התהלך לפני והיה תמים לז"א בתילים ואהי תמים עמו שמשנוי עמו נמשך וכהחייב שינוי ואהי לא כן כאן שאמר תמים לו אמר גם כן והיה תמים לו לכלול גם העתיד שיהיה בהצנע לכת ותמים לו יתברך וכאן שדבר דוד על עצמו אמר ואשתמרה בה"א לרמוז למלכות בית דוד ה"א אחרונה שבשם · אמנם בתילים שדבר על המתבודד אמר ואשתמר מעוני:

וישב ה' לי כצדקתי וכו' מהרי"א כתב שבאו שני חילופים הא' שכאן אמר כצדקתי ובתילים כצדקי וכבר כתבתי הסיבה בפסוק יגמלני ה' כצדקתי · והחילוף השני כאן אמר כבורי ובתילים כבור ידי לנגד עיניו והתכלית ביאור שאין כבורי שא על נקיות ובור ידים שזכר בתחל' כבור ידי ישיב לי: ולע"דן לפי שדוד שאל שאעפ"י שהצדקות מעזרו ית' נעשית שהוא יתברך עזרו לדוד על דבר כבוד שמו לזה אמר יגמלני ה' כצדקתי כאלו הוא צדקתי כדפרישית לזה אמר כי כשמעו דבריו וישב ה' לי מידה כנגד מיד' להצילני כמו צדקתי שלא שלחתי ידי אל שאול כן ממש לא עלה ביד אבשלום ואחיתופל לשלוח בי יד וכן שבע בן בכרי ואמר כי הוא יתברך בעין יפה נותן והשיב לי לא כשיעור בור ידי אלא כאילו אותו הבור ונקיות היה בור משלי בלי עזרתו יתברך וזהו שאמר כברי לנגד עיניו ומ"ש לנגד עיניו חוזר לשתי חלוקי' אל כצדקתי ואל כבורי ישיב גמולי כפי איכות פעולת צדקתי ובורי אשר לנגד עיניו לא כפי הנראה לעינים מצדקתי ובור ידי כי אם כבורי ונקיות לבבי מצטרף אל נקיות כפי הש"ב לי · ושם במתבודד לחסידותו אינו רוצה אלא כבור ידיו לבד כי בורי דהיינו בר לבב ישאר לעתיד · ומהרי"א ז"ל פי' בתילים לנגד עיניו חוזר גם כן לחלוק' כצדקתי שהן צדקתי הן כבור ידי הכל לנגד עיניו כלומר שאין שכחה לפני כסא כבודו אלא נגד עיניו תמיד · ואפשר עוד שבהיות דוד בצערו אמר מי יתן תבא שאלתי שיגמלני ה' כצדקתי וכבור ידי כדי שנצלל מהצרה ואף על פי שאהיה נקי מזכיותי צדקתי ובור ידי כי הצרה היתה גדולה אבל הוא יתברך הרחמן הטיב עמו ועזרו שבחלק א' מהשנים הנזכרים הצילני ונשאר' עדיין בורי ובור ידי לנגד עיניו לגמול אותי עוד גמול והצלות אחרות ז"ש וישב ה' לי כצדקתי כצדקתי לבד השיב לי אבל כבורי קיים ועומד לנגד עיניו והיינו דלא כתב וכבורי בוא"ו שאז היה חוזר אל וישב:

עם חסיד תתחסד וכו' במסכת נדרים אמר רבי יצחק כל המתמים עצמו הקב"ה מתמים עמו שנא' עם חסיד תתחסד רבי הושעיה או' כל המתמים עצמו השעה עומדת עליו שנאמר התהלך לפני והיה תמים והיית לאב המון גוים עד כאן לשונו ופרש"י ז"ל שעה עומדת לו עולה לגדולה · ויקרא רבה ר' יהודה ור' נחמיה ר' יהודה פתר קריה באברהם אבינו · בשעה שבא בחסידות בא הב"ה עמו בחסידות בתמימות בא הב"ה עמו בתמימו' בעקמנות בא הקב"ה עמו בעקמנות בשעה שנתברר על עסקיו הקב"ה בירר לו עסקיו אימתי בא בחסידות בשעה שאמ' לו אל נא תעבור מעל עבדך מה כתיב שם ואברהם עודנו עומד לפני ה' א"ר סימון תיקון סופרים הוא שכינה ממתנת לו · אימתי בא עמו בתמימות בשעה שאמר אולי יחסרון חמשים הצדיקים חמשה מה כתיב שם לא אשחית · אימתי בא עמו בעקמנות בשעה שאמר הנה אנכי הולך ערירי מה כתיב שם לא ירשך זה אימתי נתברר על עסקיו בשעה שאמר במה אדע כי אירשנה מה כתי' שם ידוע תדע כי גר יהיה זרעך וכו' רבי נחמיה פתר קריה במשה עיין עליו:

ולע"דן לדקדק למה תלו חלוקות אל נא תעבור מעל עבדך בחסידות וחלוקת אולי יחסרון וכו' בתמימות · ועוד היכי יליף מקרא דלא ירשך זה שהלך הקב"ה עמו גם כן בעקמנות כי שם לא יש עקמנות אלא בשורה טובה לא ירשך זה כי אם אשר יצא ממעיך הוא ירשך: ונראה כי בהיות הצדקות שורת הדין וחסידות לפנים משורת הדין ובהיות אברה' עוסק במצות הקבלת פני שכינה פטור ממצות הכנסת אורחים ואי משום דגדולה הכנסת אורחים מהקבלת פני שכינה יכנים אורחין ומה צורך לומר אל נא תעבור מעל עבדך אין זה אלא שבא בחסידות ורצה לעשות לפנים משורת הדין להתנהג בחסידות ולזכות בשתי המצות הכנסת אורחי' והקבלת פני שכינה והקב"ה התנהג עמו גם כן בחסידות ואברהם עודנו עומד לפני ה' תיקון סופרים כי השכינה עומדת לפני אברהם זמן רב וכאילו אמר וה' עודנו עומד לפני אברהם: אמנ' בחלוקת אולי יחסרו חמשים הצדיקים נקרא בתמימות כי רצה לו' בפעם הזאת אולי יחסרון כל החמשים צדיקים יחדיו במ"ש חז"ל רצה מידת הדין מקטרגת חזר ואמר חמשה · ובכלי חמדה פירשתי כי התנאי היה שיהיו חמשים הצדיקים בתוך העיר רוצה לומר מפורסמים גבורים לעמוד בפרץ ולכך אמר אולי יחסרון חמשים הצדיקים רוצה לומר שיחסרון שלא יהיו הצדיקים בה"א הידיעה כלומר צדיקים מפורסמים אבל יהיו בהצנע לכת עם אלהים באופן ששאלה זו קרוב' כאילו שאל שיחסרו כול' יחדיו ועוד יחסרו חמשה כמצאו שתי חסרונות הא' בכמות ה' והשני באיכות הצדקות ר"ל החמשים בה"א הידיעה שלא יהיו בתוך העיר ובתמימות אמר כך שתי שאלות אלו כאילו הוא שואל חסרון חמשה לבד ושאלתו גדולה כאמור והקב"ה השיבו בתמימות והודה לו לא אשחית אם אמצא שם ארבעים וחמשה ואפי' שלא יהיו בתוך העיר עומדים בפרץ אמנם כששאל ואמר ה' אלהים מה תתן לי ואנכי הולך ערירי עקמנות היא שאלה זו כי בהכי כבשי דרחמנא מה לך להרהר ולו' ה' אלהים מה תתן לי וכו' ואפשר עוד להבין זה העקמנות במה שאמרו חכמנו ז"ל בבראשית רבה שאמר ה' אלהים מה תתן לי שאם לא יהיה זרע כשר מוטב שאנכי הולך ערירי עד כאן שאף על פי שהם דברי חסידות עם כל זה הולך בתום ילך בטח הוא היותר טוב לזה השיבו הקדוש ברוך הוא בעקמנו ואמר לא ירשך זה כי אם אשר יצא ממעיך הוא ירשך שבדיבור זה הודיעו

ועיניך על רמים תשפיל · עיניך תתן על רמים עד שתשפילם וכן הוא בתהלים בזה הענין אע"פ שאין המלו' שוות ועיני' רמות תשפיל : כי אתה נרי יי' · נכתב בו הנח והו' הי"וד ע"ין הפועל הנרה היא התשכה והתשועה ממכה היא האורה והנוגה והו שאמר יגיה חשכי : כי בכה · נכתב בו הה"א הנחה אשר אחרי הכ"ף הקמוצה וכן ובכה ובעמכ' הנגנת עמכה והדומים להם וברוב לא תכתב זאת הה"א ופירושו בעזרתך אשבר גדוד אויבי וארוץ משרש רצץ ובא בשורק כמו ירון ושמח ישוש לגדים או פי' ארוץ לגראת גדוד אויבי ולא אירא מהם וכן אדלג שור אדלג · חומת עירי אויבי לכבשם וחומר אדלג למהירות כבושו אותם כאילו בדלוג נכנס בהם וי"ת בך ארוץ גדוד במימרך

רשי

כצדקתי · שלא הלנתיו בכרתי כנף מעילו : אמרת יי' צרופה · ברור מבטיח ועושה : ויחל ל תמים דרכי · מכל מכשול ומכל חטא ומכל מסוב' עד כי היה שלם וכבוש ונחת

ואת־עם עני על־רמים כי־אתה נירי יגיה חשכי : גדוד באלהי האל תמים דרכו צרופה מגן הוא כי מי־אל ומי צור מבלעדי האל מעוזי חיל

תושיע ועיניך תשפיל : יהוה ויהוה כי בכה ארוץ אדלג־שור : אמרת יהוה לכל החסים בו : מבלעדי יהוה אלהינו : ויתר תמים דרכו

ואת ויית עמא בית ישראל דמתקרן בעלמא הדין עם חשוך את עתיד למיפרק ובמימרך תקיפא דמיתגברין עליהון תמאיך : כי ארי את הוא מריה נהוריה דישראל ייוי יפקינני מחשוכא לנהורא ויחזינני בעלמא דעתיד למיתי לצדיקיא : ארי במימרך אסגי משירין ובמימר אלהי איכבש כל כרכין תקיפין : האל אלהא דכיוונא אורחיה אוריתא דיי בחירא היא תקיף הוא לכל די מתרחצין עלוהי : כי בכן על ניסא ופורקנא די תעביד למשיחך ולשארא דעמך דאישתארון יודון כל עממיא אומיא ולישניא וייימרון לית אלהא אלא ייי ארי לית בר מינך ועמך יימרון לית דתקיף אלא אלהנא : האל אלהא דסעיד ליה בחילא ומתקן שלים אורחי

כבה ג' כתיב ה' בקריאה וסי' ובכה ובעמך ובכל עבדיך · כי בכה ארוץ גדוד דשמוא' · אל תער נפשי ואינון מן כ' מלין כתיב פה בסוף תיבותא וסימ' נמסר בסדר וארא : ועיניך ז' וסימ' נמסר בסדר כי תבא :

רלבג

ועיניך על רמים תשפיל · ר"ל עיניך על רמי' להוכיחם עד שתשפילם : כי אתה נרי יי' · ר"ל להאיר לי מחשך הצרו' : ארוץ גדוד · אשבר וארוץ חיל רב : אדלג שור · אקפץ החומה באופן שלא תמנעני מהכנס לעיר להכניע אויבי : האל תמים דרכו · ר"ל שדרך תורתו במצות ובאזהרו' הוא שלם וכנגלה התועלת ואמרת יי' והוא ספורי התורה היא צרופה ר"ל שאין בה דבר יהיה במדרגת הסיגי' והדבר שאין בו תועלת או יהיה הרצון באמרו תמים דרכו שפעלו ודרך הנהגתו בזה העולם השפל הוא תמים ושלם ואמרתו והיא התורה צרופה שאין בה סיגים ודבר בלא תועלת : האל מעזי חיל · ר"ל האל הוא מעוזי מעוז חיל והרצון בו מעוז נפלא או ירצה בזה הנה האל הוא מעוזי לתת לי חיל וידמה שכן הוא כי כבר אמ' בספר תהלים תמורת זה האל המאזרני חיל : ויתר תמי' דרכי · ר"ל כל כך מהר להגיע אלי הטוב עד שהוא כאילו יתר ויקפץ דרכי אל המקום היותר שלם ותמי' · וזה מבואר שכן היו הצלחותיו עם רודפיו כמו שמצאנו בשאול ובאבשלום ולזה אמ' משוה רגלי קלו' לרוץ כאילו' ועם קלות המרוץ ההוא יעמידני על הצלחות רוממותי : ונחת

אסגי משריין : האל תמים דרכו · שמשלם לכל איש כמעשהו והשיב לי כצדקתי ולאויבי כרשעת' ואמרתו צרופה שאין בכל משפטיו סיג אלא הכל ברור ונקי עשויי' ביושר ובאמונ' צרופים ומזוקקים מכל סיג : כי מי אל · לא כאותם שבוטחים באליליהם ובהתגברי על אויבי בכל עת יש להם לדעת כי שקר נסכם ואין צור אלא אלהינו וי"ת על ימו' המשיח כי אז יודו לו כל העמים ויאמרו מי אל מבלעדיו בכן על כיסא וגו' : האל מעוזי חיל · נכתב בו"יו עם הלגם והדומים לו כתבנו בספר מכלל ופי' חיל בחיל כלומר בכח או פירושו כשהייתי בחיל ובצבא היה הוא מעוזי · ופי' ויתר שהתר ופתח דרכי במלחמה ושמהו תמים ושלם שלא נפקד אחד מאנשי במלחמה וכתי' דרכו כי דרכי היה דרכו כי בשמו הייתי בא להלחם וכן רגליו שכתוב וקרי רגלי אומ' על דרך מסל עזרתו והוא מכנה רגליו על דרך שמה הגנת יי' גבוריך : מפוס

פי' רבינו ישעי'

ויתר תמים דרכו · כמו לנתר בהם שהוא מקפץ לפני דרכי לרוץ כשהייתי בורח מפני שאול :

כלי יקר

כי יצאו ממנו זרע פסול ישמעאל ולא ירשנו כי אם ישראל כדכתיב כי ביצחק יקרא לך זרע וזהו שאמר לא ירשך זה כי אם אשר יצא ממעיך ולא כל היוצא ממעיך ירשך אלא הוא ירשך הוא ביחוד על יצחק והיינו דלא כתיב כי אם אשר יוצא ממעיך ירשך אלא הוא ירשך הוא דווקא וזהו שאמר בא הקב"ה עמו בעקמנות דהיינו באומרו הוא ירשך וכשברר עסקיו לדעת היאך יזכה לירשנה וזה במה אדע אז השיבו ה' וברר לו ידוע תדע כי גר יהיה זרעך בארץ לא להם ועבדום ועינו אותם ויתלבנו ישראל באותם יסורין ככסף וזהב בתוך כור הברזל והרי כן יצאו ברכוש גדול ויבואו אל הארץ ויהיו כדאים לירשה ובדברי המאמר מובן שחלוקת בתמימות היתה שאלה גדולה שרצה לזכותם ואפי' יחסרו תמימים הצדיקים שלא יהיו ידועים ומפורסמים ואם כן שאלה גדולה היא זו ולזה אמר כאן עם גבור תמים כי גבורה היא זו לשאול שאלה כזו וכן בתילים שאומר גבר תמים דהיינו גבר בגוברין שימלאנו לבו להוציאו מאת הקדוש ב"ה חלק מהתמימים לצדיקי' כדברי חכמנו ז"ל או לפחות מאיבותם כלפרישית ועיין רש"י ז"ל ובדבריו ז"ל מובן שאברהם שהוא בחסד אמר בו עם חסיד תתחסד וביצחק בגבורה אמר עם תמים ועיין הר"דק ז"ל והר"לבג ז"ל וכן מהרי"א ז"ל בקירוב והוסיף טעם לשינויים שכאן אמר גבור לומר שאפי' מי שהוא גבור במלחמת העיון הוא תמים בדעותיו ואמונותיו ראוי להתנהג עמו גם כן בתמימות מידה כנגד מידה ובספר תילים אמר במקום תתברר וכאן תתפל ובתילים תתפתל שכאן לא דקדק ושם תקן וכתב הלשון יותר בדקדוק כי התפעל מברר הוא תתברר כמו יתבררו ויתלבנו וכן התפעל מתפל תתפתל ע"כ ור"י יעבץ הדורש ז"ל פירש לפי שזכ' עלה עשן באפו וכל ההתפלי' הם לזה מקים ואומ' שהפורעניות הבנה שעם הרשעים שזה הוא אל החסדים שעושה עם החסיד להתחסיד עמו כי הכזיב עם בלתי ראוי אבד תוחך גדיבותו על שפזר כתן לכל : ולע"רן שרמז במ"ש עם חסיד תתחסד אל מש"אחז"ל בפסוק זכור התמיד וחסדיך ה' כי מעולם שמה רוצה לומר מידת החסד אשר לך מן זה העולם היה באברהם וכן הרחמים והכוונה שבהמצא בעל חסדים בעולם השפל גורם התגלות החסדים של השם יתברך בעולם באופן שעם חסיד ועל ידי ובחיבתו כביכול גורם כאילו התחסד אתה יתברך ויתעלה שמך וכן תתמם וכשיש עקש בעולם גורם למנוע טובך ממנו וזהו תתפתל האמור בתילים וכאן אמ' תתפל בבחינת העקש שיבוא לו הנזק או יאמר שאין שינוי בבורא יתברך הלילה כי אם בפי הכנת המקבלים כל אחד ואחד יקבל כפי הכנתו כמשל השמש שימס הדונג ויבש המלח וזהו שאמר עם חסיד תתחסד כו' ועם עקש תתפל הכל כפי הכנ' המקבלים :

ואת עם עני כו' עיין הרד"ק ז"ל וכן פירש הרל"בג ז"ל ומהר"יא ז"ל מלבד שאני ראוי והגון להצלה מפאת המידות אשר לי הנה לי עוד זכותא דרבים עדיף שהייתי ראוי להנצל בעבו' ישראל וזהו שאמר ואת עם עני תושיע בהצלתי ועיניך על רמים אדביהם להשפילם והנה להורות זה יותר גבי דוד שינה בתילים וכתב כי אתה עם עני תושיע להורות שהוא כתיכת טעם להצלתו נוסף על מה שאמר וישב ה' לי כצדקי וכו' ואמר עוד חילוף שכאן אמר ועיניך על רמים תשפיל ושם נאמר ועינים רמות השפיל והיה זה לתקן המאמר שלא יאמר האדם שהשגחה האלבית להשפיל הרמים ולא יהיו העניים כאן מיוחסים לו יתברך כי אם לרמים עצמם וזהו ועינים רמות תשפיל עד כאן והר"י יעבץ הדורש ז"ל בתילים כי אתה עם עני תושיע ה' זאת ועוד כי הושע העם אשר יצאו אתי מירושלים שילאו עניים מרודים ואולי כי הוא טעם עם חסיד תתחסד כי חסידים היו ועם עקש תתפתל אבשלום אשר נתלה ועינים רמות תשפיל כי היה מתגאה בשערו וממנו נתלה זה נכון כי פסוק זה פירש העליון עד כאן וביוצא בזה נפרש כאן ואת עם עני וכו' ומהרי"א ז"ל בתילים עם עני תושיע עני לשון עניו כמו עני ורוכב על חמור והכוונה שהקדוש ברוך הוא יושיע את עם עני עניו ושפל ובגאה והגאון בעינים רמות ישפיל ותלה הגאוה בעינים כי בסיב' העינים יחמוד האדם ויתאוה האדם ויתגאה וילך שובב באומרו ואחר עיני הלך לבי עד כאן :

ולע"דן על פי שיטת רש"י ז"ל והמתרגם הנזכר לעיל עם חסיד וכו' על הגרות ועם עקש על פרעה אמר עתה ואת עם עני תושיע על ישראל ממצרים ועיניך על רמים תשפיל כנזכר לעיל במצרים וכן בשוחר טוב כי אתה עם עני הושיע אלו ישראל ועינים רמות תשפיל ועיניך על רמים להשפילם עד כאן הרי שפירשו ועינים רמות ועינים על השם יתברך שבאותם העינים השגיח על רמות ורמים להשפילם בעין מה שכתוב כאן ועיניך על רמים השפיל ובסמוך בפסוק כי אתה אביא לך סוף המאמ' הזה בע"ה ואמר ואת עם עני תושיע ובתילי' כי אתה עם עני תושיע הכוונה להודיע שם חידוש שהקדוש ברוך הוא עם ישראל בצרה כדכתיב עמו אנכי בצר' וזהו שאמ' כי אתה עם עני כלומר אתה ממש עם עני כדכתי' ידעתי את מכאוביו שהקדוש ברוך הוא מרגיש ומצטער במכאובי ישרא' וזה הודיע ביתור תיבת אתה כי די שיאמר כי עם עני תושיע ואומרו אתה עם עני לומר כי הוא יתברך כביכול עם העני ולזה כוון שעמו אתה בצרה תחלצהו ותושיע ועינים רמות מאלו העינים הנזכרים אשר עיניהם תלוים אליך להושיעם אחר שתושיעם עינים רמות שלהם תשפיל שלא יהיו עוד עיניהם תלוים למרום בכבר יצאו לאורה · וכבר זכרתי כמה פעמים באלו השינויים שבין הכתובים לתילים הוא כענין קרי וכתיב שאלו ואלו דברי אלהים חיים וכאן כיון לענין אחד ושם כיון לענין זולתו כאמור דאילו כדברי מהרי"א ששם בתילים דבר בלשון נא מנוחת יותר יקשה עליו כי יותר נא הוא אומרו ואת עם עני תושיע מלשון כי אתה עם עני שאמר

שם אלא ולאי כלפרישית כי כאן אמר ענין אחד ושם הודיע זולתו כאמור :

כי אתה נירי בשוחר טוב נרי במרדכי ה' אלהי נרי יגיה חשכי באסתר דבר אחר כי אתה תאיר נרי ביואש ה' אלהי יגיה חשכי ביהוידע רבי אליעזר אמר בעלית בית המקדש היה טמון · אמר רבי שמואל בר נחמני בית און היה טמון אמר רבי סימון נראין דברי ר' אליעזר בעלית בית המקדש בימות החמה ודברי רבי שמואל בר נחמני בימות הגשמים ומי שמרו יהוידע הכהן ויהושבעת אשתו הוי אומר כי אתה תאיר נרי · ד"א כי אתה תאיר אמר רבי יהושע בן לוי גיים גדול של עמלק בא אל דוד והיה דוד עושה מלחמה עמו שתי לילות ויום אחד שנאמר ויכם דוד מהנשף ועד הערב למחרתם ומי האיר לו באותן הלילות אמר רבי יהושע בן לוי הקב"ה מאיר לו הוי כי אתה תאיר נרי עד כאן לשונו : ולע"דן לדקדק מאי קשיא להו בפסוק כי אתה תאיר נרי וכו' ועוד מה שייכות יש במרדכי לתאיר נרי ובאסתר יגיה חשכי · ובד"א כי אתה תאיר נרי ביואש למה דחה הפי' הראשון של מרדכי ואסתר · וכן לפירוש השלישי בגדודי עמלק מה ראה על ככה ומה הגיע אליו · ונראה דהוקשה להם ז"ל כפל הענין במלות שונות כי אתה תאיר נרי וחוזר וה' יגיה חשכי ועוד אומרו כי אתה תאיר נרי הכינוי כפול כי די שיאמר כי תאיר נרי גם דקדקו לשון תאיר דקאמר בלשון עתיד תאיר · ולזה ראו לפרש הענין במרדכי ואסתר שלהיות מרדכי בן יאיר בן שמעי וכו' ואמרו חז"ל היום יומת איש האמור בשמעי בן גרא ראה דוד את מרדכי יוצא משמעי בן גרא והצילו ונקר' יהודי על שם דוד וז"ש כי אתה תאיר נרי במרדכי שזכות דוד במרדכי שהצילו במה שלא הרג את שמעי בן גרא הרי הוא כאילו נרי תאיר להאיר את ישראל מאפילת המן וענין החסך הוא שאול בעכיבת אגג לילה אחת וכתעברה השפחה ממנו ולתקן זה באה אסתר על ידי שכיבתה עם אחשורוש יגיה חשכי מידה כנגד מידה כי ה' שהוא אלוהי משפט ויגיה אותו חשכי באסתר ואמר נרי לרמוז אל שדוד היה סיבת הצלת מרדכי כי דוד הציל את שמעי בן גרא ולכך נקר' איש יהודי על שם יהודה משום דוד וכמו שאמ' דוד עליו השלום זכרני ה' ברצון עמך ופקדני בישועתך לישראל שיתלה בי הנס ההוא כמו שאמרו חכמנו ז"ל וזהו שאמר כי אתה תאיר נרי אתה ברחמיך המרובים תעשה שתאיר נרי במרדכי ורמז נרי כלומר משום דאתי מאביגיל בן נר המכס בד"א ראה לדקדק לשון נרי יותר על יואש הבא מדוד ומחלציו שהוא נרו דמדוד קאתי וזהו שאמר כי אתה ברחמיך תגן בעדי שתאיר נרי שלא יכבה נרי יואש שאין זולתו עוד ממלכות בית דוד וזהו שאמר הוי כי אתה נרי כלומר לפירוש זה דייק טפי לשון נרי שהוא על דוד ביואש יוצא מחלציו לא כן במרדכי שנקרא נרי לפי שהצילו אבל מבנימין הוא ולשני הפירושים אלה ניחא כמי לשון תאיר לעתיד או במרדכי או ביואש אבל לשני הפירושים האלה לא דייק לשון אתה שהוא מיותר די שיאמר כי תאיר נרי לזה הביא דב' אחר כי אתה תאיר נרי להבין תיבת אתה שהי' מיותרת ובלתי מדוקדקת לשני הפירושים הקודמים ולז"א דבר אחר כי אתה תאיר נרי בגדודי עמלק וכו' כדמסיק ומי האיר לו אמר ר' יהושע בן לוי הקדוש ברוך הוא מאי' לו הוי כי אתה תאיר נרי רוצה לומר בזה מדוקדק' לשון כי אתה תאיר שהקדוש ברוך הו' בעצמו ובאורו היה מאיר לו כאילו אם ושלום אתה נרי כמאמ לפירוש זה מדוקדקת לשון כי אתה ולשון תאיר נרי זולת תיבת תאיר בלשון עתיד דלפירוש זו דחוק' דהיה לו לומר הארת בלשון עבר לא תאיר ומהו שאמר הוי כי אתה תאיר נרי הוא בבחינת תיבת אתה ותיבת נרי דניחא טפי לפי זה יותר מלשאר הפרושים הקודמים ומתוך שמדרש הזה אפשר להבין החילוף כי כאן אמר כי אתה תאיר נרי וכו' וה' יגיה חשכי שמדבר על שתי הלילות שנלחם בגדודי עמלק דקאמר המאמר ומי האיר לו אמר רבי יהושע הקדוש ברוך הוא מאיר לו הוי כי אתה תאיר נרי כדפרישית וזה אמר כאן בפירוש כי אתה בעצמך נרי ה' בלילה האחת ובלילה השנית וה' יגיה חשכי ובזה מובן הכפל כי הוא מוסיף על ענין ראשון ואומרו וה' הוא ובית דינו כמו וה' פקד את שרה וכמו שדרשו חכמינו זכרם לברכה גבי ה' נתן וה' לקח גבי איוב וכאן שדבר על עצמו שמעשה שהיה כך היה שהאיר לו הקדוש ברוך בעצמו אמר כי אתה נרי ה' וכו' אמנם שם שדבר וחברו על כלל ישרא' או על המתבודד אמר כי אתה תאיר נרי שצריך שיהיה נר והקדוש ברוך הוא יסייע וישפיע הארה עליו ועל כן אמר כאן וה' יגיה חשכי ושם אמר וה' אלהי יגיה כי וה' הוא ובית דינו וכן שם ה' אלהי הוא ובית דינו אלא שכאן שדבר על עצמו דבר יותר בפירוש וה' יגיה חשכי כאילו הוא בעצמו המגיה ושם אמר ה' על יד יגיה חשכי כי על ידי בית דין הצדק שהוא שם הדנות מתגלה הכל כנודע ואם כן וה' יגיה חשכי עם ה' אלהי הכל אחד בקירוב ועיין הר"דק ז"ל וכן הרל"בג ז"ל ומהרי"א ז"ל פירש כי עתה יבאר איך השם יתברך עזרו לא להנצל מאויביו לבד כי אם גם להכותם ולהמיתם והקדים להודיע איך הצלחותיו שתים הן הצלחת הנפש הן הצלחת הגוף כמו הנצחון והנגוד הכל מאתו יתברך ואינם בטבע כנגד הצלחת הנפש נר ה' נשמת אדם עליה אמר כי אתה נרי ה' וה' יגיה חשכי ואין ראוי שנפרש שהוא יתברך ממש היה נר אבל הכוונה שהו' יתברך היה מאיר נרו של דוד שהוא נשמתו כאמור והשכלה אשר בדוד מושפעת מהשם יתברך על ידי נשמתו וה' יגיה חשכי מגיה חושך השכלות ומשכילו על ידי נשמתו כאמור ולזה בתילים בא חילוף להוספת ביאור ואמר כי אתה תאיר נרי ה' אלהי יגיה חשכי להורות שאין השם יתברך נר ממש אבל תאיר נרי לתוספת ביאור מלה שלא נחשוב שהשם יתברך בעצמו הנר ויש עוד חילוף שכאן אמר וה' יגיה גם הסיר הוא"ו כי היה הוא"ו מוסיף על ענין ראשון ואין כאן תוספת אלא כפל

כפל

באלהעניין לכך הסיר הו"או לתקן הדיבור שלא יאמר שני פעמים ה'. הוסיף ואמר ה' אלהי יגיה חשכי וכנגד הצלחת הגוף במדומה שהוא שחוק האויבים שאם יהיו בשדה מערכה מול מערכה בי בכה ארוץ גדוד ואם יהיו בערים בנורות דלתים ובריח עליה אמר ובאלהי אדלג שור ולהיותם שני מאמרים מתחלפים כי בכה ארוץ גדוד בהיותם בשדה ובאלהי אדלג שור בהיותם בתוך החומה על כן הוסיף בספר תילים וא"ו ואמר ובאלהי אדלג שור כי כאן חסר הו"או ושם תקן הלשון עד כאן מהר"י יעבץ הדורש ז"ל כי אתה תאיר נרי בנגד ישת חשך סתרו כי אותו החושך אשר היה אור לי אם כן מה תריבון עמדי מה תנסון את ה' ואמר ה' אלהי יגיה חשכי איננו כפל אבל ירמוז לשני מיני אור האחד כשהיה ניצול בהשתדלותו והשני בנס גמור כי היה בחושך גמור ולא יכלל לו ליה' עזרה לו על האחד אמר כי אתה תאיר נרי דים לי נר תגרף השגחתך לעשות חיל לא אני המשתדל וה' יגיה חשכי על הב' כשאין לאל ידו כלל ה' יגיה חשכי ואומרו כי בך ארוץ גדוד הוא ביאור הפסוק הקודם כי בך ארוץ גדוד כשארהכי כנגד כי אתה תאיר נרי ובאלהי אדלג שור כי יגיה חשכי כי לא הייתי רואה מי היה אחרי החומה דורך קשתו וה' יגיה חשכי לגלגלני עד כאן:

ולע"ד מה שכתבתי מיסוד דברי חז"ל נכון מאד ואפשר עוד מ"ש למעלה ישת חשך סתרו ופירשנו שהיה אור גדול מאורו יתברך ויתעלה שנתגלה שם והמצריים כעטלפים לא יכלו לראותו והיה בעיניהם חושך ולישראל לא כן נהנים בו ורואים בו הכשרים מהם כי הרשעים בחושך הם' ידמו ומתו כמש"חז"ל בשלשת ימי אפילה לעומת זה אמר כי אתה תאיר נרי בע' החושך ההוא הנ"ל ישת חשך סתרו כי אתה ממש נרי ה' ואין נר זולתך או יאמר לפי שבפסוקי' הקודמי' הביא שהקב"ה עם האיש החסיד תתחסד וגומל לאיש חסד כמפעלו ועם עקש תתפתל נותן לרשע רע כרשעתו ועם עני תושיע והרמים והגאים משפיל עדי ארץ לז"א שהרי לפעמים אנו רואים בהפך צדיק ורע לו רשע וטוב לו לז"א כי אתה תאיר נרי וכשמתי להבין ולצאת מזאת המבוכה וחשך וז"ש וה' יגיה חשכי כי אין ספק שמשפטיו אמת צודקים יחדיו אלא קוצר המשיג הוא זה:

כי בכה ארוץ גדוד וכו' בשוחר טוב רבי חייא בשם רבי לוי אמר בשעה שאמר דוד לעשות מלחמה עם הכנעני יבוס התחיל אומר כל מכה יבוסי בראשונה יהיה לראש ולשר מה עשה יואב הביא ברוש רענן וכפף ראשו רך וקפץ יואב על ראש דוד ונתלה בברוש ודלג על החומה אמר דוד יהא לאמי צדיק חסד ויזכני מה עשה הב"ה קצר החומה ועלה דוד אחריו שנאמר ובאלהי אדלג שור ע"כ:

ולע"ד לדקדק כי תחילת הפסוק אין לו שייכות המעשה שמביא זולת סוף הפסוק נודק במ"ש ובאלהי אדלג שור. ועוד כפיפת ראש הברוש למה. והיה אפשר לומר כדי שיהיה נקבע בחומה ע"י כפיפת הראש לכך בחרו רענן ולא יבש אלא שק"ק כי אפי' יבש יספיק בסמיכו' הראש על החומה כפיפ' ראשו למה ועוד קשה כיון שהקב"ה קצר החומה מה צריך דלוג שהמ' אדלג שור: ונראה שלהיות החומה גבוהה הוצרכו שלשה ענינים כדי שיוכל יואב לעלות אליה האחד לקחת ברוש אחד והב' שיקחהו דוד בידו כדי שיגבה הברוש יותר שיעור קומת דוד והשלישית לכוף כאגמון ראש הברוש כדי שבעת עלית יואב שם בראשו הכפוף בקומה יעלה הראש ההו' ויורה הברוש את יואב כיירות חץ מהתר הראש הכפוף על החומה וידלג וזהו כי בכה ארוץ גדוד לשון רצון לרמוז אל כפיפת ראש הברוש הרענן כי בכה ובעזרתך ארוצץ הברוש ההוא שיעלה עליו יואב בהיותו בגדוד ובמלחמה ומ"ש ובאלהי אדלג שור היינו העשה שידלג שור ויתקצר וזהו אדלג העשה שידלג השור ולפי שתחיל' הפסוק על יואב לז"א באלהי אדלג שור בלי וא"ו להורות שכאן מדבר על דוד עצמו אחר שעלה יואב הפליא ה' עם דוד שקצר החומה וז"ש באלהי אדלג שור שקצר גובהו. ולא אמר ובאלהי בוא"ו מוסיף על עניין ראשון שהיה מורה א"כ שתחילת הפסוק מדבר עליו ג"כ והיינו כי אם ביואב. אמנם שם בתילים שדבר על ישראל זה והמתבודד אמר ובאלהי בוא"ו מוסיף על עניין ראשון שכולם הם עניינים דשייכי בו במתבודד ארוץ גדוד ולדלג שור ולז"א שם ובאלהי אדלג שור ועיין הרד"ק ז"ל וכן הרלב"ג ז"ל ופירוש מהר"י יעבץ ז"ל כתבתי בפסוק כי אתה תאיר נרי. ומהרי"א ז"ל כתב כי בך ארוץ גדוד לשון רציצה ושבירה כנז' להרד"ק והכוונה שדוד הוא עדינו העצני המעורר חניתו על שמונה מאות חלל בפעם אחת כמו שאחז"ל וז"ש כי בכה ארוץ גדוד אני לבדי ארצץ גדוד אחד ובעזר אלהי אדלג בעמדי על השור אדלג ממנו לארץ לברוח מהאויב. או פירושו אדלג שור להכנס לתוך העיר כדברי המפרשים ז"ל:

ולע"ד שאמר כאן על גדוד עמלק שבאו על צקלג ושבו נשי דוד שהיה הולך ובוכה בדמעות שליש והאיר רמז בפסוק כי אתה תאיר נרי כמו שחז"ל וכמו שהרחבתי שרמז בשתי החלוקות שבפסוק לשתי לילות שהיתה בהן המלחמה כי אתה תאיר נרי בלילה הראשונה ה' אלהי יגיה חשכי בלילה השנית ולזה אמר כי בכה ארוץ גדוד אמר בכה עה"א לרמוז אל הבכי שהיה בוכ' ורץ אל הגדוד ותדלג על ההרים מקפץ על הגבעות שהם בדמיון שור וחומה גבוהה. ואפשר עוד כי בכה ארוץ גדוד שאין הכוונה כי בכה ובעזרתך ארוץ אל הגדוד כי מודעת זאת אבל רמז שלא רץ אל הגדוד עד שנמלך באורים ותומים כדכתיב ויאמר דוד כו' הגישה נא לי האפוד ויגש כו' וישאל דוד בה' לאמור ארדוף אחרי הגדוד הזה כו' ויאמר לו רדוף ז"ש בכאן כי בכה וברשותך ארוץ גדוד שאמרה לו רדוף כי השג תשיג וכו' ואדלג שור יהיה משל אל נחל הבשור כפי שזכרנו במקומו בשם מהרי"א ז"ל שהיה שם הר גבוה ותלול מאד ומסוכן לעבור בנחל הבשור כנז"ל וא"כ אדלג שור רמז אליו וקרוב אליו כי לא חסרה כי אם בי"ת אחת ובזה מקושר על נכון אומרו האל תמים דרכו לפי שאם דוד שם לו חק ומשפט כי כחלק היורד במלחמה וכחלק היושב על הכלים וכתיב ויהי מן היום ההוא ומעלה וישימה לחק ולמשפט לישראל ואחז"ל מהוא ומעלה מן התורה שחלקו של המדייכים ג"כ ומאברהם אבינו שנא' בלעדי רק אשר אכלו הנערים כו' כאשר כתבתי במקומו השני שיטות לחז"ל ובזה אבין או' האל תמים דרכו ר"ל בענין שעשה אברהם שנקרא תמים התהלך לפני והיה תמים שאמר בלעדי אשר אכלו כו' שחלק לאנשים אשר הלכו אתו וגם לענר אשכל וממרא יקחו חלקם אף על פי שלא באו כמו שנתבאר כן שם במקומו לז"א כי האל ית' מה שעשה אברה' התמי' עשאו הב"ה דרכו ית' ויתעלה שהרי כן צוה ואמר וחצית את המלקוח שמא תאמר ותימא הו' שיהיה חלק השם כתשו בכפו כחלק היושב על הכלי' לז"א אמרת שזה צרופה שאמר שם וחצית את המלקוח בין תפשי המלחמה שאינם לוחמים כמו שבארתי שם בכלי חמדה אבל ה' ילחם להם והם תופשי המלחמה לבד מעוררים וא"כ גם אשר על הכלים מכוונים בתפיל' אל השי"ת ותופשי המלחמה הם גם הם ואולי תופשים יותר להיותם פנויים בדעתם ז"ש אמרה שזה צרופה כדין וכהלכ' כי השי"ת מגן הוא לכל החוסים בו ואלו שבמלחמה עם אלו שעל הכלים חוסים בו הם וא"כ ראוי שיחלקו יחדיו וא"כ בב' פסוקים האלה רמז אל הנס ההוא של גדוד עמלק שהיתה צרה גדול' לדוד מכל צרותיו כנז' שם ולכך פרט עליה כאן ובסמוך הוסיף עוד לקח טוב בפסוק זה בס"ד:

האל תמים דרכו ב"ר האל תמים דרכו אם דרכו תמים הוא עאכ"ו הכוונה כי הוא ית' נמנע להשיג ידיעת מהותו ועצמותו אבל אפשר להשיגו מפעולותיו ז"ש האל תמים דרכו ואם דרכו תמים הוא עאכ"ו א"כ מושג מדרכיו לבד. וכוונו לדקדק למה הקדים תיבת תמים לתיבת דרכו שהרי אח"כ אמר אמרת ה' צרופה ולא אמר צרופה אמרת ה' לז"א שכוון בזה לפי שאנו למדי' שהאל תמים מהיות דרכו תמים הוא עאכ"ו ז"ש דרכו תמים עאכ"ו שזה הענין כוון הכתו' בתתו תיבת תמים באמצע חוזר אל דרכו וחוזר ג"כ אל האל כאילו אמר האל תמים תמים דרכו ובזה מובן גם כן או' האל בה"א כי די שיאמר אל תמים דרכו אבל אמר האל שבא ללמד על האל ית' עצמו שהוא תמים כאמור. פסיקתא אמרת ה' צרופה אמר ר' אבין דברי תורה משלו כקונדיטון יש בו דבש ויש בו יין ויש בו פלפלין יש בו יין כי טובים דודיך מיין ויש בו דבש ומתוקים מדבש ויש בו פלפלין אמרת ה' צרופה וכתיב צרופה אמרתך מאד:

ולע"ד לדקדק למה הנא והדר מפרש ועוד בתחילה הקדים יש בו דבש ויש בו יין ואחר כך יש בו יין יש בו דבש והראוי היה להקדים היין לפי שהוא הנושא שבו הקונדיטון שנותנין בו הדבש והפלפלין. ונראה לפי שיש שני מיני בני אדם האחד כלל העם שכלל דברי תורה מתוקים בפיהם כדבש ובשקידה עליהם חוקרים ובאים ע"י הקושיא עד תכונתם והבלבול ההוא כמו היין המבלבל דעת השותהו ביותר וא"כ בעיון מבין עומק הדבר ופלפולי הדברים החדין לז"א יש בו דבש תחילה כנגד הכת הזאת וא"כ יש בו יין הבלבולים והקושיות דפקחין לבו עד הכונ' הדבר וחורפתו וזהו ויש בו פלפלין וא"כ כשבא לפרש שינה הסדר שמדבר על כלל המעייני' כי אליהם יקדם יש בו יין שמקדימים בחכמתם ברוב חכמה רוב כעס ויוסיף דעת יוסיף מכאובים ובלבולים בעניינים עד בא אל תכונתם וז"ש יש בו יין שנא' כי טובים דודיך מיין כמו שהיין מערבב השכל כן דודיך טובים מיין ואחר כך בהבין הדברים יש בו דבש שישובו הדברי' מתמתקין בדבש בליבון העיונים ויש בו פלפלין חורפת העניינים. ובשוחר טוב ד"א האל תמים דרכו זה אברהם שנא' התהלך לפני והיה תמים אמרת ה' צרופה שצרפהו הקב"ה בעשר נסיונות ואלו הן כשירד לכבשן האש שנא' אני ה' אשר הוצאתיך מאור כשדים שנית כשאמר לו לך לך ושני' בשרה בהגר באה נא אל שפחתי ובישמעאל גרש האמה ובמלכים וירק את חניכיו. ובמילה שאמר לו הב"ה התהלך לפני והיה תמים. ובין הבתרים בשראה המלכיות משעבדות לבניו. וביצחק קח נא את בנך את יחידך הוי אמרת ה' צרופה מגן הוא. אומות העולם או' למה הקב"ה מחבב לאברה' הצילו מכבשן האש ומתשעה מלכים ומאוכלוסין ומכל הצרות שעברו עליו אמר להם הב"ה הוא' לו שיקריב את בנו והוא שומע לי ונותר בי לפיכך אני מגינו הוי מגן הוא לכל החוסים בו ולמחר בניו מברכין ברוך מגן אברהם עכ"ל: ולע"ד לדקדק לפי הפירוש הזה שמפרש הפסוק על אברהם מה שייכות יש לו בשירת דוד במאי דהוה עם אברהם. ועוד במאי דקאמר אמרת ה' צרופה שצרפהו הקב"ה בעשר נסיונות אם כן מאי קאמר אמרת לשון יחיד אמרות ה' צרופו' הי"ל לא אמרת ה' צרופה ונבין ג"כ או' וביצחק כו' הוי אמרת ה' צרופה מגן הוא דמאי קא דייק בי"ת דאמרת ה' צרופה מתוך עניין זה של יצחק קח נא את בנך את יחידך דקאמר בזה הוי אמרת' צרופה מגן הוא ועוד קשה אומרו אומות העולם אומרים למה מחבב הב"ה לאברהם הצילו מכבשן האש כו' שמה עולה בדעתם לשאול למה הקב"ה מחבב לאברהם הצילו מכבשן האש דהיא היא הכותנת לחבבו שהפיל עצמו לתוך כבשן האש. ומהו הצילו מכבשן האש ומן תשעה מלכים וגו' ומהו אומרו הוי מגן הוא לכל החוסים בו ומסיק למחר מברכין בניו וכו' מאי קאמר:

ונראה שהוקשה להם כי מי לא ידע הקב"ה דרכו תמים ושאמרתו צרופה ומזוקקת אימרה בעי פשיטא מאי קמ"ל לזה הוכרחו לפרש שאמר כן על אברהם ושייכות הענין שדוד ע"ה בכלל שירתו זאת מסורר כי בכלל אשר גמלו השי"ת מהטובו' העיד עמו שנתן לו מגן ישעו כמש"ז ותתן לי מגן ישעך שפירשוהו חז"ל בשוחר טוב על שאומרים בברכות ההפטרה מגן דוד וזה שצריך מאברהם שלו' מגן ולא זכה אליה. אלא אחרי כמה נסיונות ז"ש האל תמים דרכו שדרכו ית' ופעולתו שעשה התמים זהו אברהם להאיר העו' זהו דרכו ית' וכן אמר לו התהלך לפני והיה תמים א"כ האל דרכו הוא להתמים תמיד כמו שעשה לאברה' זאת ועוד עשה שנגבה אליו אמרת ה' צרופה ולנסותו א"כ לא אמר הפסוק אמרת ה' צרופה אלא ע"ש שצרפה את אברהם בעשר נסיונות וזה שיקשה על זה דא"כ למה אמר אמרת אלוה צרופה בלשון יחיד הי"ל אמרות ה' צרופות שהרי עשר נסיונות היו ע"י מאמרות רבים לז"א אחר שהביא הנסיון העשירי וביצחק קח נא את בנך את יחידך הוי אמרת שזה צרופה ר"ל בנסיון הזה העשרי הוא העיקר שבעשרה נסיונות שבו תלויה הכל העשירית היא היא המצרפת את אברהם להפקיע תרעומת האומות כדמסיק אומות העו' אומרים למה הב"ה מחבב לאברהם שהם טועים במה שהפיל עצמו על קדושת ה' שאדרבה הוא מחוייב לשי"ת בכמה מעלות טובות למקום עליו שהצילו מהאש ז"ש למה הב"ה מחבב לאברהם שהצילו מכבשן האש. או אפשר לו' שלו הונח שיודעים שאברהם מסר עצמו על קידוש השי"ת ודאי שינצל גם מפאת הנסיונות שזכר אבל שאלתם הוא למה הב"ה מחבב לאברהם הצילו מכבשן האש אל שהצילו הוא בעצמו ולא ע"י מלאך כמו שאחז"ל שבא גבריאל להצילו ואמר לו הב"ה זה יחיד ואני יחיד נאה ליחיד להציל ליחיד וכן כתיב אני ה' אשר הוצאתיך מאור כשדים והוא ית' בעצמו ובכבודו וא"כ אין האומות שואלים על מציאות ההצלה כי אם היותה ע"י הבורא יתברך וז"ש למה מחבב לאברהם הצילו מכבשן האש שהחיבו' בהוא שהצילו הוא בעצמו ובכבודו מכבשן האש ולא ע"י מלאך וכן מן תשעה מלכים ויתן לפניו גויים ומלכים ירד הכל ע"י עצמו ית' ואמר מתשעה מלכים שאין שאלתם למה הצילו מהמלכים שלקחו ושבו את לוט כי מצוה היא להציל קרובו ורודף צדקה וחסד ראוי שימצא חיים וכבוד אבל שאלתם היא למה ניצול בתחילת עריכת המלחמ' כשהיו תשעה מלכים כת אחת מארבעה וכת אחת מחמשה איך בעת ההיא בשטף מים רבים הם הגויי' איך לא נהרג אברהם קודם הלחם אלו באלו ז"ש מהתשעה מלכים ולא אמר מארבעה מלכים או' מתשעה מלכים ואוכלוסין כי אלו ואלו שונאים היו לאברהם אלא שאח"כ מלך סדום חזר בתשובה ונעשה אוהב לאברהם ולפי שהצלת אברהם ע"י הקב"ה בעצמו הוא המורה החיבה יתירה לזה שאלו למה הב"ה מחבב לאברהם כו' ולזה משיב הב"ה בכוון עניין יצחק הריני אומר לו שיקריב את בנו ושומע לי ואינו חושש לבנו לו' בעינא חוטרא לידי ומרא לקבורה אבל הוא שומע לי והוסר בי לפיכך אני מגינו ר"ל לפיכך אני מגינו אני בעצמי ולא ע"י מלאך כמו שהו' יקריב את בנו בעצמו ולהיות שבזה הנסיון העשירי הוא גדול מחייב הוא היות הצלתו ע"י הב"ה בעצמו הוי מגן הו' לכל החוסים בו ר"ל מגן הוא בעצמו וכבודו לכל החוסים בו כנזכר מדה כנגד מדה מאחר שהו' מקריב בעצמו את בנו ולא ע"י זולתו אין מהזרות שהצילו אני בעצמי מדה כנגד מדה כמאמר בזה שיום ביאור דבריו שאמר הוי אמרת אלוה צרופה בלשון יחיד על אמירה זו של נסיון עשירי' הוא היה הצרוף העיקרי בהיות הקרבת בנו יחידו על ידו והיא המחייב היות השי"ת עצמו מגן הוא לכל החוסים בו ובזה נסתלקה שאלת האומות למה הקב"ה מחבב לאברהם הצילו וכו' ולפי שיקשה א"כ למה אמר בלשון רבים מגן הוא לכל החוסים בו דהי"ל לכל החוסה בו לז"א ולמחר מברכין בניו בתפילה ברוך מגן אברה' שכיון שהם מברכי' כך מורה שבניו חוסים בו ית' במה שהוא מגן אברהם שהגין עליו ויגון על בניו אחריו ולז"א בלשון רבי' מגן הוא לכל החוסים בו. ואפש' עוד במ"ש הוי אמרת ה' צרופה מגן הוא שכוון בעל המאמר שהעפ"י שהיו עשרה נסיונות עכ"ז המחייב היותו יפ' בדרך מגן לו הי' המאמ' העשירי שהנסיון העשירי הוא גרם מגן הוא וז"ש וביצחק קח נא את בנך את יחידך הוי אמרת ה' צרופה מגן הוא כלו' ענין זה של וביצחק קח נא כו' אמרת ה' זו שצרפה לאברה' היא היא שגרמה מגן הוא שהב"ה יהי' בעצמו כמגן בזכו' אמרת ה' או העולה על כל התשע נסיונות עלה בחור הבתו' הזה לחז"ל האל ית' דרכו הוא שעם את אברה' תמים ושלם שהרי אמ' לו ענין המילה התהלך לפני והיה תמים א"כ הב"ה עשאו תמי' וע"י אמרת ה' דהיינו והאלהי' נסה את אברה' ויאמר שאין אברה' ע"י אמירה זו שהיתה צרופה כלו' לצרף את אברהם ע"י זה נעשה מגן הוא ית' לאברהם מיד ולדורות ג"כ שאומרים ברוך אתה ה' מגן אברהם ומושיעים בזכותו וחוסים בו ית' ז"ש מגן הוא לכל החוסים בו: ועיין הס"י ז"ל והרד"ק ז"ל והרלב"ג ז"ל ומהר"י יעבץ ז"ל פי' האל תמי' דרכו שמשפ' ה' שאין בה נפתל ועקש ואמר ה' צרופה כי במה שהורג לרשע הוא משלים דברו שהוא מגן לחוסים בו ע"כ ומהרי"א ז"ל פי' לפי שבפסוק כי אתה תאיר נרי דבר בשני הצלחות בנר ה' נשמת אדם אמר כי אתה תאיר נרי ובמדומה הצלחת הגוף אמר יגיה חשכי כי בכה ארוץ גדוד שהוא נצחון האויבי' לז"א שהעפ"י שהם שני ענינים מתחלפים עכ"ז שניהם יחדיו באים מהתחלה אחת מאתו ית' ז"ש האל תמים דרכו ר"ל שדרך השי"ת בהשפעה והטבה תמים שלא יחסר בדרכו ית' לא ההצלחה הנפשיי ולא הגופני המדומה וזהו תמים דרכו עד שהאמירה שיאמר עליו ית' והיא אמירה צרופה בלי ספק ובלי סיג כלל הנה הוא שמגן הוא לכל מה שחוסים בו בין שתהיה החסיה בו להצלחה בנפשיי ובין שתהיה החסיה לעניין מדומה גופני הנה הוא ית' מגן הוא לכל מה שחוסים ז"ש לכל החוסים בו. וראוי שיהיה כן כי הוא ית' היכול בכל הדברים וזהו כי מי אל מבלעדי ה' להשלים שלמות הנפשיי ולעניין השלמות הגופני כמו כלכון האויבים ואין צור זולתי אלהינו ע"כ:

והלע"ד כבר כתבתיו בפסוק הקודם מקושר עם הפסוקים עיין עליו. ואפשר עוד שאמר האל ית' כשמייעד אי זה חסד אל כל היום הנה התמים דרכו עושה הוא תמים בשלמות זהו דרכו וכן אמרת ה' צרופה כל מעלה שנותן לאדם בתחילה צורף אותו אם הוא כדאי אליה כ"ד מה שדרשו חז"ל בפסוק כל אמרת אלוה צרופה אין הקב"ה נותן שררה לאדם עד שמצרפו בדבר קטן הרי שדרשו אמר' לשון את ה' האמרת היום וה' האמירך ז"ש אמרת ה' שנתן לי באלפו' והאמיר אותי אמרת ה' או' ע"י צרוף בהא אלי וגם אני בו חסיתי והיא שעמד' לי כי מגן הוא לכל החוסי' בו: עוד אפשר שאמר אמרת ה' צרופה מגן הוא כו' במ"ש חז"ל בפסיקתא הובא בילקוט א"ר שמואל בר נחמני ר' יונתן רמי כתיב פקודי ה' ישרים משמחי לב וכתיב אמרת ה' צרופה זכה משמחתו לא זכה צורפתו ריש לקיש אמר מגופיה דקרא נפיק זכה צורפתו לחיים לא זכה צורפתו למיתה עכ"ל ולע"ד ז' הכי הומר דמגופיה דהאי קרא נפיק אמרת ה' צרופה שצרפתו למיתה אמנם אם זכה וחוסה בו ית' אדרבה צרפתו ומגן הוא לכל החוסים בו:

כי מי אל מבלעדי ה' בשוחר טוב אמרה חנה אין קדוש כה' אין צור כאלהינו אין צייר כאלהינו הצייר הזה אינו יכול לצייר במים והב"ה צר במים שנאמר ישרצו המים צייר זה אינו צר באפילה והב"ה צר באפילה שנא' אשר עושתי בסתר רוקמתי הצייר הזה צר צורה מתוך צורה ומחיך סממנים הרבה אדום שחור ולבן וירוק והב"ה מטפה אחת של לובן ומטפה אחת של האדם צר את האדם. צייר זה אינו יכול לצור את כל הצורה בבת אחת אבל הב"ה צר את הצורה כולה בבת אחת שנא' כי יוצר הכל הוא בשר ודם משבח צורתו הוא והקב"ה צורתו משבחת אותו בשר ודם אינו יכול להטיל בו רוח ונשמה קרבים ובני מעיים והב"ה צר צורה ומטיל בה רוח ונשמה קרבי' ובני מעים שנא' ברכו נפשי את ה' וכל קרבי את שם קדשו הוי אין צור זולתי אלהינו:

ולע"ד לדקדק מה צורך בעניין חנה שאמרה אין קדוש כה' אין צור כאלהינו אין צייר כאלהינו שהרי דרשה זו בפ' יכול לדרוש דרשתו זאת בין באין צור זולתי אלהינו האמו' בתילים ובין כאן בנביא דכתיב ומי צור מבלעדי אלהינו. הן אמת שאפשר לדחות קושיא זו ולומר שלפי שחנה בהתחננה שבחה בשבח זה שאמרה אין צור כאלהינו לזה דרשו חז"ל דרשה זו שם גבי חנה כי הוא קדמה ומתנה עלמדו ביאור של פסוק זה ובתילים. ונדקדק גם כן אומרו אמרה חנה אין קדוש כה' אין צור וכו' שמאחר שדרשתו גבי אין צור כאלהינו למה פתח באין קדוש כה' לא הי"ל אלא

אמרה

רדק

משוה רגלי · משים כמו שויתי יי' לנגדי תמיד ותרגום שם שוי אמ' אם הצרכתי לברוח להמלט שם רגלי כאילות ולא השיגוני אויבי ועל במותי יעמידני ואמ' כך במקו' שהייתי נמלט שם והם במותי יעמידני שם בטוח: ונחת · ובספר תהלי' ונחתה כי קשת תכונה בלשון זכר ונקבה ורוצה לומ' כל כך למד ידי למלחמה עד שאפי' קשת נחושה לא עמדה לפני אלא נשברה בזרועותי ופי' נחושה חזקה כנחושה והוא ברזל חזק מאד וכן ואת הרככם כנחושה ונחתה שרשו נחת והוא נפעל מפעלי הכפל: וענותך · פי' וכענותך תרבני כתרגומו ובמימרך אסגיתני ויהיה לדעתו ענותך מן ענית ואמרת ובספר תהלים וענותך בקריאת הו"ו מן עקב ענוה יראת יי' וענוים ירשו ארץ שהוא ענין חסידות ורוח נמוכה ויהיה וענותך הנכתב הנה כמוהו ואף על פי שנחה הו"ו ותהיה תי"ו תרבני לנקבה על הענוה שזכר כמו וימינך תסעדני שאמר בתהלים ופי' שמתני ענותך לעם רב כי אע"פ שהייתי בעם מעט ואויבי בעם רב אני הייתי מנצח כי ענוותך היתה עמי כאילו הייתי אני עם רב מהם ויש לפרשו עזרתך ורצונך וכן והכסף יענה את הכל: תחתני · כמו תחתי ובא בנון יו"ד שלא כמנהג בשמות: קרסולי · כרעי ותרגום אשר לו כרעים דליה קרסולין וי"ת רכובותי והם הברכים: ותזרני · משפטו ותאזרני כמו ותאזרני שמחה מהבנין הדגוש ולהקל נעלמה האלף והוטלה תנועתה על הת"ו ופי' חיל כח כתרגומו חילא והדוגי אבי ז"ל כתבו מבנין הפעיל משרש זרה ופי' מזרית לי חיל וכח בכל אברי לעשות מלחמה: תתה · כמו נתת חסר פ"א הפעל שלא כמנהג בעוברי':

ישעו

דרכו: משוה רגליו כאילות ועל במתי יעמדני: מלמד ידי למלחמה ונחת קשת נחושה זרעתי: ותתן לי מגן ישעך וענתך תרבני: תרחיב צעדי תחתני ולא מעדו קרסלי: ארדפה איבי ואשמידם ולא אשוב עד כלותם: ואכלם ואמחצם ולא יקומון ויפלו תחת רגלי: ותזרני חיל למלחמה תכריע קמי תחתני: ואיבי תתה לי ערף משנאי ואצמיתם

אורחי: משוה משוי ריגלי קלילין כאילתא ועל בית תוקפי יקימינני: מלמד מליף ידי למעבד קרבא ומתקף בקשת נחשא דרעי: ותתן ויהבת לי תקוף ובפורקנך ובמימרך אסגיתני: תרחיב אסגיתא פסיעתי תחותי ולא אזדעזעא רכובתי: ארדפה רדפית סנאי ושיציתינון ולא תבית עד די גמרתינון: ואכלם ושיציתינון וגמרתינון ולא יכילו למיקם ונפלו קטילין תחות פרסת ריגלי: ותזרני וסעדתני בחילא למעבד קרבא תברתא עממיא דקיימין לאבאשא ליתחותי: ואויבי וסנאי תברתא קדמי מחזרי קדל בעלי דבבי ושיציתינון

ולא אשוב ד' וסי' ארדפה איבי דשמואל · ארדוף אויבי דתהלים · על פי דברתי זמתי דירמיה · בטרם אלך ולא אשוב דאיוב:

רשי

ונחת קשת נחוש' זרועותי · ואדרב' קשת נחוש' על זרועי שיש לה בי כח לדרכה קשתות היו תלויים לדוד בביתו והיו מלכי האומות באין ורואים אותן ואומרין זה לזה אתה סבור שהוא יכול לדורכן אין זה אלא לירא' ודוד שומע ונוטלן ומכתת' לפניה' ודריכת קשת לשון חיתת הוא וכן חליף נחתו בי: וענותך תרבני · הגדלת לי מדת ענותנותך: תרחיב צעדי · כשאדם מדבק רגליו זו לזו הוא נוח ליפול וכן הוא אומר בלכתך לא יצ' צעדיך: קרסולי · עקיבי:

ישעו

רלבג

ונחת קשת נחושה זרועותי · ר"ל והוריד קשת נחושה כל אחד מזרועותי ואע"פ שהית' הקשת היא חזק' וקשה מאד להכפף כאילו היא מנחוש' שהו' הברזל היות' קשה ועני' ההורדה בקשת היא הורדת ראשי הקשת בכפיפתו כדי לירות בו חצים או יהיה חסר או יהיה הרצון והוריד יתר קשת נחושה כל אחד מזרועותי וענין היתר הוא שיורידוהו אל המקום מהקשת המוגבל לירות משם החצים:

ישעו

פי' רבי' ישעיה

ונחת קשת נחושה · לשון דריכת הקשת הוא · ודומה לו חליך נחתו בי: כלומר נדרכו בי ונא הקשת זכר ונקבה: וענותך תרביני · כמו וענוותך ונעלם הוי"ו כמו ועולתה קפצה פיה שהוא כמו ועולתה · ויש לפרשו כמו קול ענות גבורה ותורגי' ח"ל: נעלם האלף וגם נפל הדגש מן הו"ין ובא' תנועת הא' לא' בת"ו והי' משפטו ותאזריני: תתה לי עורף · נפל הנו"ן ואין לו דומה שיפול פ"א הפעל בלשון עבר:

כלי יקר

אמרה חנה אין צור כאלהינו אין צייר כאלהינו ועוד למה בכל החלוקות אמר צייר זה וכו' ובשתי החלוקות האחרונות אמר בשר ודם משבח וכו' בשר ודם אינו יכול להטיל וכו' · ונראה כי שם גבי חנה הוקשה להם לומרו ואין צור כאלהינו דמשמע אין צור באלהינו הא פחות מעט יש חלילה חלילה להכנס בערכו שום צור בפחות ויתר לזה דרשו דרשה זו גבי חנה ז"ש אמרה חנה אין צור כאלהינו שמזה אנו מוכרחים לפרש אין צייר כאלהינו שבזה ניחא כי יש צייר שמצייר אבל אינו כאלהינו ואין בזה פגם בכבודו ית' במה שיאמר אין צייר כאלהינו לא כן במאמר אין צור באלהינו היה פוגם בכבוד ה' בהכנים בסוג אחד צור אחר עמו חלילה · אמנם כאן שאומר ומי צור מבלעדי אלהינו לו הוכם שבפרט צור כמשמעו לא יקשה בו דבר שהרי אינו אומר ואין צור כאלהינו אבל החליט ואמר ומי צור מבלעדי אלהינו ובתילים גם כן אמר ואין צור זולתי אלהינו שהוא לשון מדוקדק שאינו פוגם בו בכבוד ה' ואינו מכנים עמו זולתו בסוג אחד בפחות ויתר חלילה לעומת זה בשני הפסוקים האלה לא מצא בהם קושי או דוחק שיכריח בהם לפרש לשון צייר אמנם בפסוק חנה מצא מקום ופתח להכריח שהוא לשון צייר וממנו נלמוד לפסוק זה ולפרשו לשון צייר מצד הדמו' הלשון אע"פ שאין בו מההכרח שיכריח כאן כן ולא בתילים כאמור וז"ש אמרה חנה כו' ואפשר עוד והוא היותר נכון והוא כי חנה שנתן לה ולד ע"ד נס ושבחה לשי"ת עליו הנה שם שייך ענין ואין צור כאלהינו לשון צייר שצייר ולד בתוך עקרה והוא שבח דשייך לגדון דידה ומתייחס לענינה וז"ש אמרה חנה שמהיות חנה האומרת כן יכריע הדברים היותם לשון צייר ואין שייך בה לשון צור ע"ד ברוך ה' צורי המלמד ידי לקרב כי לא היה לה מלחמה עם אויבים · וההכרח השני הוא מה שהזכיר אמרה חנה אין קדוש כה' ואין צור כאלהינו דהשתא שאנו מפרשים אין צייר כאלהינו ניחא שאמרה אין קדוש כה' שאין זה בחסרון קדושה ופרישות אליו ית' להטפל בענינים נבזים כאלה וענייני חום המאוס לז"א אין קדוש כה' עם היותו מטפל בעניני ציורו של ולד כי ההכרח מחייב כן שאין צייר כאלהינו ולא יגונה כי אם ישובח כשאין צייר זולתו כמאז שהענין והלשון של חנה מכריח כן ולכך דרשו דרשה זו שם ומשם נלמוד לכאן · ויהיה השייכות כאן ענין זה לפי שאמר האל תמים דרכו שעשה וצייר את אברהם כנזכר במאמר אשר בפסוק הקודם ולזה מחייב כי מי אל מבלעדי ה' שבן הקריא אברהם בפי הכל כדכתיב ויקרא שם אברהם בשם ה' ומי צור צייר כאלהינו שצייר ועשה אותו תמים כאברהם שלם בכל · ובשתי החלוקות האחרונות אמר לשון בשר ודם לפי שהצייר כמה פעמי' צייר צורה ואינו משבחה לפי שלא ישרה בעיניו ולא מצאה חן לז"א בשר ודם הוא משבח את צורתו לומר שאפילו שהצייר לא ישבח צורתו לפעמים הנה זולתו ממין האנושי ישבח צורתו ז"ש בשר ודם הוא משבח צורתו · או אמר כן על ב"ו העובד צורה שהוא משבח צורתו והב"ה לא כן שאת צורתו שביר משבחתו וכן גבי בשר ודם אינו יכול להטיל ברוח ונשמה כלומ' לא הצייר ולא זולתו שהצייר ציור וזולתו בחברתו לז"א בשר ודם וכו' ועדיין צריך עיון ועיין הרד"ק ז"ל וכו' ומהר"י יעבץ הדורש ז"ל כתב בתילי' והפסוק הזה רמז לנו ענין נכבד מאד כי המלאכי' בעלי שכל ועושי' בבחינם שכלית מאמר ויחסם פעולתם לאל עליון כי הם לא יהיו אלהות מבלעדי ה' זה כנגד המלאכים ואמר ומי צור זולתי אלהינו כנגד הגלגלים שאינם אלא כגרזן ביד החוצב בו אבל אין להם כח ויכולת בעצמם והשכל מיוחס אליהם כהשכל הקטנים שלא ידעו מאום ברע ובחור בטוב והמלאכים בעלי בחירה אבל לא יוכלו לשנות ממאמ' בוראם כמו שיפחד מ'מלאכי המדיני' למרוד במלך לפניו ולז"א ומי צור זולתי אלהינו שאינם צור אלא כליו של הב"ה כחרב ביד הגבור והבן זה מאד כי בסבת חילוף זה כמשכו כל מיני נזק ובהאמנתו נתחייבה ההשגחה ושאין ישועה כי אם מאתו יתברך עד כאן ומהרי"א ז"ל כתב בחילוף אשר בזה הפסוק שכאן כתיב כי מי אל ובתילים כי מי אל מבלעדי ה' וכאן ומי צור מבלעדי אלהינו ובתילים ומי צור זולתי אלהינו ושניהם ליפות הדיבור וביאור הכונה כי למה שהיתה כוונו בכי מי אל מבלעדי ה' להשלים הנפש כמו שפירש אמר בו בתילים שם אלוה לפי שאל וצור אשר יבוא בחלוקה השני' שניהם כפי הלשון אחד ולרמוז ההבדל בהם כפי הכונה אמר אלוה וכדי שלא יאמר מבלעדי פעמי' זה אמר זה החילוף ללשון זולתי ע"כ: ולע"דן לפי שמלכנו בישראל אבינו שקראו השם יתברך אל שנאמר ויקרא לו אל ואברהם נקרא צור שנא' הם לא כי צורם מכרם זה אברהם הביטו אל צור חוצבתם וכו' לז"א כי מי אל מבלעדי ה' שהב"ה הוא שקראו כן כדכתיב ויקרא לו אל מי קראו אל אלהי ישראל אם כן מי אל מבלעדי ה' שהלא מה' יצא הדבר להודיע שבו תכונת אל בישראל ע"ד צדיק מושל בירא' אלהים ומה שעבודה והוא אלהים אשר בקרבו וכן אברהם נקרא צור שנדמה לשי"ת כי הוא עושה נפשות וכיוצא בזה אברהם את הנפש אשר עשו בחרן בגירות מעלה עליהם הוא צור ילדן בעזרת השי"ת ז"ש ומי צור גם כן מבלעדי אלהינו שע"י אלהינו נעשה אברהם הצור כנזכר ושם בתילים לא דבר בזאת הבחינה הנזכרת אבל דבר בבחינת האלהות שאין אלוה אלא יתברך ומי צור זולתי אלהינו שאמר זולתי להחליט שאין צור זולתי אלהינו שהוא לשון שולל שאין צור זולתי אלהינו כי א' היה אברהם שנקרא צור כאל העולם במה שקרא בשם השי"ת ובחלוקה הראשונה לא הוצרך לומר זולתי כו' כיון שאמר אלוה מובן הוא שהאלהות לו יה':

האל מעוזי חיל וכו' עיין רש"י ז"ל והר"דק והרל"בג ומהרי"א ז"ל כתב בחילוף שכאן הוא אומר האל מעוזי וכדי שלא יובן שהאל עצמו מעוזו פירש שם בתילים שהכוונה לומר שהוא מעוזו בבחינת שהוא המאזרו חיל והנותן אלי' כח וגבורה · וכן אמר במקום ויתר תמים ויתן לבאר מלת ויתר שהכוונה בו ויתן תמים דרכי והכוונה בכל המשנה כתובים האלה כמו הקדמה למה שיאמר אחרי זה מהכנעת אויביו וכדי שלא נחשוב שהיו א"ו במקרה לזה הקדי' שהכל בהשגחה ולא בכח אנושי אלא הכל מאתו ית' ולאיוראוי שיתייחסו כל הענינים האלה בהשגחתו עד כאן · ולע"דן האל מעוזי מעוזי האל כנגד חיל הבא כנגדי להלחם בי שהרי דוד הוא המעוז חכיתו על שמונה מאות חלל כי הוא עדינו העצני לדעת חז"ל · שמה תאמר הושעני מן תנת בדמים איש חשוב בהם או בזרעם אחריהם שהרי משה ע"ה חשש בשהרג המצרי בזה עד שבדק וירא כי אין איש יוצא מחלציו וכן אברהם באותם המלכים שהרג נתיירא עד שאמר לו הק"בה אל תירא אברהם אנכי מגן לך שלא תכשל בצדיק תמים לא בו ולא ביוצא מחלציו ואם כן שכרך הרבה מאד לז"א כאן ויתר תמים דרכי רוצה לומר בדרכי כשהייתי הולך להלחם אם היה שם איש תמים היה הב"ה מתיר ומפתח למוסריו שילך לו מלפניו וימלט וז"ש ויתר תמים דרכו שלא אפגע בו או ויתר רמז לנתר בהם על הארץ באופן שלא הייתי הורג כי אם החטאים לבד וכתיב דרכו רוצה לומר ויתר תמים שילך לו לדרכו ולא יכשל בי ולא אני בו · והדרך דרש אולי שדבר בשאול התמים שנפל בידו במערה ובמעגל ויתר תמים מדרכי שלא נכשל בי ולא אני בו · או אפשר שדבר על אבישי כשהיה דוד עם ישבי בנוב האל מעוזי חיל וקפצה לו הארץ לאבישי ונתר ז"ש ויתר תמים לדרכי להצילני ודרכי קפצה לו וזהו דרכי דרכו קרי וכתיב ולשון ויתר כמו לנתר על הארץ שדלג תמים אל דרכי להצילני וכאן שדבר על עצמו אמר האל מעוזי חיל כלומ' הוא בעצמו וכבודו אבל שם בתילי' שדבר על ישראל או על המתבודד אמר האל המאזרני חיל שהיה נותן בו במתבודד תבונה וחוזק גלאה' כאילו אזורים מתניו בכח וחיל וז"ש שם האל המאזרני חיל · ולזה כאן שדבר על דוד אמר ויתר תמים כיוצא בשאול שהלך לו לדרכו והתירו מדרכי ולכן בא הקרי וכתיב קרי דרכי וכתיב דרכו אמנם שם בתילים דבר על המתבודד וכל ישראל אמר ויתן תמים דרכי:

משוה רגלי כאילות וכו' עיין הרד"ק ז"ל ומהרי"א לפי שיש מהגבורים שלא יברחו מהמלחמ' לא לגבורתם כי אם להיותם כבדים מלד עצמם ומלד לבושי' לבושי ברזל כבדי' מאד לז"א כי דוד לא כן כי אם עם היותו קל ככבי ז"ש משוה רגלי כאילו' ועם כל זה שהייתי קל כאילות לא ברחתי מעולם מהמלחמה אלא ועל במותי יעמידני בלתי בורח וזהו החסד הראשון ומהר"י יעבץ ז"ל בתילים כתב משוה רגלי כאילות לברוח בעת הצורך ועל במותי יעמידני להפוך את הרודף ושנים אלו מי ימצא עד כאן ומהרי"א ז"ל בתילים פירש משוה לשון שווי שעושה גליו שוים לרגלי האילות לרוץ בקלות להרוג במחנה האויבים ושם יעמידני על במותי ר"ל מקום גבוה כדי שאוכל להגביר עליהם · או יאמר משוה רגלי כאילות לברוח וכו' כדהרד"ק ז"ל ובמ"ש רגליו כתיב וקרי רגלי להרד"ק על השי"ת והוא משל אל עזרתו עד כאן: ולע"דן במ"ש כאילות ולא אמר כאילה כפתלי אילה שלחה אשר קלות רגליו כאילו כל רגל כאילה אחת בהורו שהשני רגלים כשני אילות שזו מקדמת לחברתה כן רגליו האחת במקום אחד והשנית מקפצת על גבעה אחרת מדלג על ההרים מקפץ על הגבעות אורח ברגליו לא יבא ועל במותי יעמידני הב"ה לא רגליו ואע"פי שהם קלים כי הכל מאתו יתברך:

מלמד ידי למלחמה וכו' בשוחר טוב ונחתה קשת נחושה זרועתי מלמד שהיה נוטל דוד קשת נחושה וכופפה ד"א נוח לו לאדם לכוף קשת נחושה ולא לכוף זרועותיו של דוד · ד"א קשת נחושה שהו' בא מנחשון עד כאן · ולע"דן לדקדק דלד"א דחוק יותר אם כן למה אמר ד"א נוח לו לאדם · ועוד לדרך המפרש נחושה על נחשון מה שייכות לנחשון כאן · ונראה שהוקשה לו שאין דרך העולם לעשות לקשת מנחושת לירות בהם חצים ולז"א לדרך הראשון בדוחק · מלמד שהיה נוטל דוד קשת נחושה וכופפה להראות גבורתו לעולם להטיל אימה יתירה באומות וכמו שנזכיר בסמוך בה' מדברי רש"י ז"ל ולפי זה ונחתה לשון חתת אלהים מפני שמי ניחת הוא וכופפה במילת ונחתה הוא · אמנם בד"א ראה שלא אורח ארעא להיות קשת נחושה לז"א ד"א נוח לאדם כי קשת נחושה לא היה ולא נברא בפועל אלא למשל לומר שנוח לו לאד' לכוף קשת נחושה ולא לכוף זרועותיו של דוד דלפי זה ונחתה קשת נחושה לשון נכפפת רוצה לו' יותר נכפפת קשת נחוש' מזרועותיו אמנם לפי זה יקשה דמנא ליה יותר נקל ונוח לכוף קשת נחושה מזרועותיו דרשות שנים הם ונראה שמפרש ונחתה לשון נוח רוצה לו' יותר נחה קשת נחושה מזרעותיו ולשון ונחת הכתוב כאן בנביא אתי שפיר טפי למדרשי' לשון נחת ונוח טפי מלשון ונחתה האמו' שם בתילי' אמנם בדרך השלישי ניחא ליה טפי שאפי' למשל לא היה קשת נחושה אבל נחושה כמו לנחשון שהוא נשיא ורא"ש ליהודה אשר נאמר בו ידך בעורף אויביך ודרשו חז"ל איזהו יד כנגד העורף זו קשת נמצא שבכח זכות נחשון ויהודה אני כופף הקשת בזרועותי בזכו' נחשון ואברה' בכי ילו פירש שזרועותי דורש לשון זרע ועל זה רמז בהומרו שהוא בא מזרעו של נחשון דאומרו הוא בא מזרעו רמז אל זרועותי וזרעתי חסר לשון זרע ומשפחה שנחושה נחשון וזרעותי לשון זרע ומשפח' עד כאן ואפשר דתרתי שמע מינה מדקאמר זרועותי ולא קאמר זרועי תרתי משמע לשון זרועות ולשון זרעתי ומשפחתי · ובמאמר הזה אפשר לי להבין שינוי זה שכאן כתיב ונחת בלא ה"א ושם באמר ונחתה בה"א כי נדהוס לשון נחת כמו בשובה ונחת באחד משני פנים האח' כמו שאמר

המאמר

המאמר נוח לאדם לכוף קשת נחושה ולא לכוף זרועותיו של דוד · והשני ונחת קשת כמו שה בנחת ולא בצער יחת הקשת נחושה בזרועותי וזה יהיה כאן שדבר על עצמו אמנם שם בתילים שדבר על המתבודד די בו שיאמר ונחתה המורה על כפיפת הקשת · ועיין רש"י ז"ל והרד"ק ז"ל והרלב"ג ז"ל ומהרי"א ז"ל לפי שהיה מחלוקת בין המדמי' מי ראוי למלחמה אם בעלי הכח החזקי' בטבעם או אם בעלי הלימוד וההתחבולה לעומת זה אמר כאן בדוד שהשתי בחינות בו יחדיו מלמד ידי למלחמה בבחינת הלימוד וכח הטבעי ונחתה קשת נחושה זרועותי וכאן אמר ונחת ובתילים אמר ונחתה ליפות הלשון שנחתה יותר נאה עד כאן :

ולע"ד לפי שענין הקשת ישמש בו האדם בעוד האויבי' מרחוק הרחק כמטחוי קשת ואמר כך בהיותם קרובים צריך להלחם בחרב פיפיו' בידים כי הקשת אינו מועיל לז"א מלמד ידי לקרב ולמלחמה בחרב וכיוצא בשכבר ניחת וירד הקשת שהוא בזרועותי שהיינו בידי להלחם בו שכבר קרבו אלי שאז מניחים אותו ומורידים אותו בזרועותי ז"ש ונחת קשת נחושה בזרועותי אז אלחם בידי ובמגן שהם קרובים אלי גם כן בקרבם וזהו שסמך ותתן לי מגן ישעך שהוא דרך הלחם בקרוב בחרב ומגן ואמר כאן ונחת ובתילים ונחתה לפי ששם דבר על הקשת כחוס שלחתה בזרועותי של דוד והיא השיטה הראשונה הנז' במאמר חז"ל אשר זכרתי ובכאן שאמר ונחת קשת נחושה חוזר אל האיש הבא לכוף זרועותיו של דוד שנחתת הוא האיש ההוא יותר מקשת נחושה לכוף זרועותיו לכך אמ' כאן ונחת לשון זכר שמוסב אל האיש הבא לכוף זרועותיו של דוד ושם דבר לשון נקבה שחוזר אל הקשת והעפ"י שייך בקשת לשון זכר ולשון נקבה כדהרד"ק ז"ל עכ"ז מדשני כאן מתילים בענין אחד כפרשהו כדפרישית והוא נכון :

ותתן לי מגן וכו' בשוחר טוב מגיני וקרן ישעי משגבי אמר דוד מפני מה אומרי' מגן אברהם ולא מגן דוד אמר לו בחנתיו בעשרה נסיונו' אמר לפניו בחנני ה' ונסני כיון שנים אותו בבת שבע ולא עמד בו מיד התפלל דוד שיאמרו מגן דוד בברכת ההפטרה בדאמרי' כי בשם קדשך נשבע לו שלא יכבה נרו לעול' ועד בא"י מגן דוד הה"ד ותתן לי מגן ישעך עכ"ל · ולע"ד לדקד' דפתח הכתוב מגיני וקרן ישעי וסיי' בותתן לי מגן ישעך אטו משו' ששני הכתובים מדברים יחדיו במגן מביאם יחדיו · ועוד דוד הקטן ועניו מה לו לומר מפני מה אומרים מגן אברהם ואין אומרים מגן דוד ריבך ריב וסוד זקנך אברהם אל תגל אם כן די שיאמרו מפני מה אין אומרי' מגן דוד · ועוד שהרי אין אומרים מגן יצחק ולא מגן יעקב · ונראה שדוד חשב במה שאומר מגן אברהם על שהגין עליו מנמרוד ומהמלכים במלחמה ולז"א בפסוק מגיני וקרן ישעי משגבי כלו' ראוי שיאמרו מגן דוד שהרי מגיני וקרן ישעי משגבי היה בכמה מלחמות שנלחם ז"ש מגיני וקרן ישעי הכוונה בכתוב הזה שאמר דוד לפני הב"ה מפני מה אומרי' מגן אברהם לא אמר למה אומרי' מגן אברהם אלא מפני מה אומרים מגן ר"ל יש נים סבות רבות לומר מגן אברהם הודיעני הסיבה המחייבת מפני מה היא שאומרים מגן אברהם שאם מפני שהגין עליו במלחמת המלכים כמובן בפסוקים שאחר מלחמת המלכי' אמר לו אנכי מגן לך אם מפני זה הוא א"כ היה ראוי שיאמרו מגן דוד כיון שהוא משגבי וקרן ישעי במלחמות יותר מאברהם אמר לו הקב"ה אין כוונת מגן אברהם מגן מהאויבים הגופניים אלא מגן מהאויבים הנפשיים לז"א בחנתיו בעשרה נסיונות ויצא כזהב טהור מאז הבטחתיו שלא ירא מהיצ"הר ולא אנסהו עוד כמו שאחז"ל בעקידה גבי כי עתה ידעתי כי ירא אלהים אתה · וזהו מגן אברהם מגן מהיצ"הר אמר לו דוד בחנני ונסני ויצא במבחן אז התפלל שבתורת חן וחסד יהיה מגן לו והעפ"י שאינו משוג אברהם ז"ש מיד התפלל שיאמר מגן דוד בהפטרה פעם אחת בשבת הה"ד ותתן לי מגן ישעך דקדק ותתן בלשון מתנת חנם עם היות שלא עמדתי בנסיוני נתתה לי במתנ' מגן ישעך כמאה שמ"ש דוד בתחילה מגיני וקרן ישעי משגבי היה שאלת מפני מה אומרים מגן אברהם וכתוב ותתן לי הוא שענהו בתפילתו שיאמרו מגן דוד בהפטרה · ואולי שכתוב האל תמים דרכו היתה תשובתו ית' המוכרת במאמר שאמר בחנתיו בעשרה נסיונות ולכך נעשיתי מגן אברהם ז"ש האל תמים דרכו זה אברהם שנקרא תמי' כן פירשוהו חז"ל ובאה אליו אמרת ה' צרופה שצרפתו בעשרה נסיונות ולזה נעשה מגן לו כי מגן הוא לכל החוסים בו לבלתי חטוא וכתיב ותתן לי מגן ישעך הוא מה שהשיב על ידי התפילה על כן באו ג' כתובים האחד כנגד השאלה מפני מה אין אומרים מגן דוד · וזהו כתוב מגיני וקרן ישעי כו' וכתוב האל תמים כו' ומגן הוא לכל החוסים בו תשובת השי"ת בחנתיו בעשרה נסיונות והכתוב השלישי ותתן לי מגן ישעך מתנת חנם · ועוד לחז"ל בב"ר ותתן לי מגן ישעך אל תירא אברהם אנכי מגן לך וימינך תסעדני בכבשן האש ובמלכים וברעבון דכתיב נאום ה' לאדוני שב לימיני וענותך תרבני מה ענוה הרבה לו שהיה יושב ושכינה עומדת דכתיב וירא אליו ה' והוא יושב עכ"ל פירשתיו בכלי חמדה ועדיין אנו צריכים לדעת השייכות שיש לזה בשירת דוד · ונראה לפי שאברהם עשה לו הב"ה כמה נסים ונפלאות ונעשה לו מגן לז"א דוד ותתן לי מעין מגן ישעך אשר עשית לאברהם כן עשיתני שנעשית גם כן מגן דוד וכיוצא בנסים שעשית לאברהם ומכלל דבריו ביאור ענותך לשון ענוה הרבני לשון רבית וגדולה שהיה אני יושב ואתה עומד · ועיין רש"י ז"ל והרד"ק ז"ל ובן מהרי"א ומהר"י יעבץ הדורש ותתן לי מגן ישעך הוא החסד השלישי שמלבד הגבורה הטבעית והמלאכותית אשר אמרנו כבר נתחברה עוד אליו התשועה והעזר האלהי והשגחיי כאילו הוא יתברך נתן לו מגן ישעו במשל המלכים שנותנים כלי מדיה' לכל אשר יחפצו ביקרו וכמו שהיה נותן שאול לדוד להלחם עם גלית וזהו ותתן לי מגן ישעך ובספר תילים הוסיף בזה וימינך תסעדני והוא החילוף והסיבה בו גם כן ליפות הדיבור כי לפה שאמר ותתן לי מגן ישעך במשל המלכי' הוסיף לומר באותו משל וימינך תסעדני כאילו היה הוא השי"ת הולך לימינו לחזקו ולדבר על לבו כאשר יעשו הגבורים אלה על אלה והנה אמר וענותך תרבני לשון תהבו שעם כל גבורותיו לא גבה לבו ולא רמו עיניו כדרך הגבורים לעמום את רעיהם וכל אלים גבר כי גדלתו כהב הענוה והמוסר וז"ש וענותך תרבני עד כאן ומהרי"א ז"ל ותתן לי מגן ישעך משל למה שהצילו והושיעו ממכות האויב כאילו יש לו מגן ה' וישועתו וכדי שלא אכשל וימינך תסעדני לתמכני וענותך תרבני לשון תרבות כדמהרי"א ז"ל אבל לכוונה אחרת שענותך גדלתני כהב תמיד כי זה גרם לשתשפיל כבודך להביט בשפל מצבי :

ולע"ד אתה עושה הכל מלמד ידי למלחמה והנותן כח לשיכתת קשת נחושה בזרועותי ואתה נתתה לי הכבוד כאילו אני המושיע ועושה כל ז"ש ותתן לי מגן ישעך שאמרת דוד הושיע את ישראל מיד פלשתי' ומיד גלית ז"ש ותתן לי מגן ישעך עם היות שימינך תסעדני ענותך שאתה עניו ואינך רוצה להתהלל בגאון אבל כוונתך להרבות אותי ולכן אתה תולה הישועה והגאון בי · וענותך לשון ענוה והאפשר לפרשו לשון עינוי כמו לענות מפני אותו העינוי שאתה מענה אותי התכלית בו להרבות שלמות נפשי וז"ש כאן וענותך ושם בתילים בוא"ו ולשון ענוה · ומה שסיבה שלא אמר כאן וימינך תסעדני כמו בתילים יובן במ"ש בתנחומא זה לשונו ד"א ותתן לי מגן ישעך בשרדפתי אחרי המלכי' שנא' אל תירא אברם אנכי מגן לך וימינך תסעדני כשאחזת עמי בערלה והייתי חותך שנא' וכרות עמו הברית וענותך תרבני שאני יושב ואתה עומד שנא' וירא אליו ה' והוא יושב עכ"ל שבזה המאמר מובן החסרון של וימינך תסעדני שלכיות כאן דוד מדבר על עצמו במה שהגדיל ה' לעשות עמו מעין ודוגמא מעניני אברהם השני ענינים השייכים ומתייחסים אליו הזכורים והם האחד ותתן לי מגן ישעך מעין אברהם מגן דוד בהפטרה וענותך תרבני ג"כ מעין אברהם יושב כן לדוד אין ישיבה בעזרה אלא למלכי בית דוד אמנם וימינך תסעדני שאחז בערלה עם אברהם לא שייך כיוצא בו בדוד לכן דלגו כאן מה שכתבו בתילים לפי שכל הפסוק שם מדבר על המתבודד וישראל ובהכרח כל הפסוק משל ומליצה ותתן לי מגן ישעך משל אל הישועה כי לא יתכן שיאמר מגן ממש כי אם לאברהם ודוד לא זולתו בפועל מגן פלוני כי אם בכח על הישועה ואם כן יאות ג"כ לו' שם וימינך תסעדני למשל הסעד וכן וענותך תרבני למשל · עוד האפשר שכאן דבר דוד על מה שאירע לו ותתן לי מגן ישעך וענותך תרבני אמנם וימינך תסעדני לא הזכיר כאן כי אם בתילים ששם כוון על העתיד שעתיד הקב"ה להשיב את המשיח הוא דוד לימינו בסוף אדם דוד משיח ולכך לא הזכירו כאן שמדבר על העבר אלא בתילים שמדבר על העתיד הוסיף וימינך תסעדני שכן אמרו בשוחר טוב ר' יודן בשם רבי אחא לעתיד לבא הב"ה מושיב מלך המשיח לימינו ואברהם לשמאלו ופניו מתכרכמין ואומר בן בני יושב על הימין ואני על השמאל והב"ה מפייסו ואומר בן בנך לימיני ואני על ימינך כביכול ה' על ימינך הוי וענותך תרבני עד כאן :

תרחיב צעדי תחתי וכו' חז"ל כנז"ל בפ' וישבי בנוב פירשוהו שהיה זה בישבי בנוב ששם את דוד תחת בית הבד כדי לכבשו כזתים וענבים והב"ה הרחיב צעדו תחתיו שנעשה עפר הארץ תיחוח · ובשוחר טוב רבי יהושע בן לוי אמר מלא החרב שהקיף ישבי בנוב דחה את דוד י"ח אמה ויפל לארץ היו שניהם מתיראים זה מזה ודוד מקלס להב"ה תרחיב צעדי תחתי מיד הקמיה הב"ה לאבישי שנא' ויעזור לו אבישי בן צרויה אמר להם ישבי שנים עלי ואבי א' אמרין ליה הא הכן קטלין לך עול לאמך בקרתא עשר' קטלין לך עד כאן שמתוך זה מובן תרחיב צעדי שהרי' ברחבו לצעדיו י"ח אמה ונפל לארץ ומ"ש ולא מעדו קרסולי היינו שמיד הקמיה לו הב"ה לאבישי

לצעדו · ועיין רש"י ז"ל ובן מהר"י יעבץ ועיין הרד"ק ומהרי"א ז"ל פי' שמהפסוק הזה ואילך מדבר לעתיד שאחר שנתן הודאה על העבר שאל על העתיד תרחיב צעדי שיהיו רחבו' לרדוף אחר הרודף פסיעה רחבה וכן לברוח ממנו ולא מעדו גם כן לעתיד כמו ולא יעמדו וכן ארדפה והפסוקים הנמשכים כולם בלשון עתיד ומהרי"א החסד הרביעי שלא קרה לו למעוד רגליו מפחת המקום ויהיה סיבה לנצחו האויב אלא תרחיב צעדי תחתני ולא מעדו קרסולי בתרגומו של אשר בו ברעים כנז"ל ושינה כאן תחתני ובתילים תחתי ליפות הדיבור ולתיקון המאמר כפי הדקדוק עד כאן כנז"ל בהרד"ק ז"ל :

ארדפה אויבי וכו' ואכלם וכו' בשוחר טוב ארדוף אויבי בגדוד עמלק שנא' הארדוף אחרי הגדוד הזה האשיגנו ולא אשוב עד כלותם שנאמר ויכם דוד מהנשף ועד הערב למחרת' אמחצם ולא יוכלו קום מכת מחיצה עד כאן וכוונתם ז"ל בזה לתקן יתורי החלוקות הנזכ' בפסוקים האלה ולז"א כי ארדוף אויבי ואשיגם וכו' הנזכר בתילים הכל הוא שאלת רשות כמ"ש הארדף אחרי הגדוד האשיגנו ופסוק אמחצם הודעת הענין שענהו השי"ת והשיגם ונלחם ויפלו תחת רגליו · וכיוצא בזה כאן בנבואת ארדפה וכו' שאלת רשות ופסוק ואכלה הוא ההודעה מהנצחון שענהו ה' ונלא וכן מורה ארדפה כו' ולא אשוב שהוא בלשון עתיד ואילו היה לשון הודעה היה"ל לשון עבר רדפתי אויבי והשמדתים ולא שבתי עד כלותם ופסוק ואכלם פי' לשון עבר וכן ויפלו תחת רגלי · ומהרי"א ז"ל שדרך הלוחמים ברדפם אחרי אויביהם במלחמה פעמים שלא ישיגם וישובו בידים ריקניות ופעמים יקרם מקרים רעים בהרדפה כי יפרדו מחבירי מלחמתם האויבים הבורחים וזכר דוד שבחמלת השי"ת עליו לא כן כי פעמים רבות היה רודף אחרי אויביו ותמיד משיגם ומשמידם ולא ישוב מהרדפה עד כלותם ולא היתה ההרדפה אם כן פועל בטל · וכנגד השני אמר שלא יקרהו בהרדפה מקרה רע אבל ימחצם ולא יוכלו קום עליו עוד ותמיד יפלו תחת רגליו ובספר תילים אמר במקום ארדפה ארדוף תיקון הדיבור כי ה"א ארדפה מיותר וגם בתילי' הוסיף ואשיגם להיישרת הדיבור שאם היה רודפם ראוי לזכור ההשגה שישיגם ואח"כ ולא אשוב עד כלותם וכאן אמר ואכלם והמחצ' ושם דלג תיבת ואכלם כי נראה מיותר אחר שאמר ולא אשוב עד כלותם לכך לא אמר אלא ואמחצם שהוא ביאור הכלייה היא בשימחצם באופן שלא יוכלו קום גם בא חילוף שכאן אמר ואמחצם בוא"ו ויפלו בוא"ו ובתילים חסר הוא"ו בשניהם וסיבה לפי שכאן דבר בלשון עבר על מה שהצליח דוד ואמחצם ואכלם ויפלו אמנם שם שמדבר על המתבודד חסרו הוא"ין להורות שמתפלל על העתיד ואומר הנה אמחצם הנה יפלו תחת רגלי · ואמצה חסדים האלה המיוסדים במלחמות האומות אויביה' ע"כ :

ולע"ד שאחר שדבר דוד בפסוקים הקודמים בעניני אויביו עתה בשני הכתובים האלה רמז אל חמשה מיני אויבים שהיו לו מן האומות ועליהם אמר חמשה לשונות בשני הכתובים האחד ארדפה וכו' השני ולא אשוב עד כלותם השלישי ואכלם הרביעי ואמחצם ולא יקומון החמישי ויפלו תחת רגלי · והפסוק ותאזרני חיל למלחמה מדבר על אויביו מישראל שאול ואבשלו' ותאזרני חיל למלחמה על אבשלום ושבע בן בכרי · או האפשר שזה גם כן על האומות וכתוב ארדפה אויבי וכו' עד כלותם על מן אויבים אח' והשני כתובי' ואכלם וכו' והשלישי כתוב ותזרני חיל וכו' והרביעי ואויבי נתת לי עורף והחמישי שנאי ואצמיתם והכל באומות כדמסיק ישעו ואין מושיע כמו שנפרש ובמקומו לחז"ל שישועו אל ע"א שלהם ואין מושיע ולזה באים לדרוש אל ה' ולא ענם · והפסוק כו' כיון שלא ענו ומפסוק תפלטני מריבי עמי אז דבר על אויביו מישראל שהם תמעו ויאר לו אחד פן יהרוג וירא שמא יהרג והוא דרך נכון · ועליהם רמז ארדפה בה"א יתירה לרמוז אל חמשה מיני אויבים הנזכרים בכל חלוקות הפסוק והאפשר שהה"א רומזת לה"א אחרונה שבשם שעל ידה שהיא חרב נוקמת הרג דוד לגלית ותטבע האבן במצחו היא אבן דאתגזירת דלא בידין ומחת לגלית לעתיד והיא רומזת לגלית ואל זה רמז דוד בלקחו חמשה חלוקים מן הנחל שרמז אל החסד לאברהם ואל הגבורה ליצחק ואל התפארת ליעקב ואל הנצח לשמו של הקב"ה שהוא מארי נצחן ואל ההוד שהוא לאהרן כי אחר כך נעשה לדין בסוג והודי נהפך למשחית ואל אלה החמשה חלוקי אבנים נמשכו מן הנחל הוא היסוד ונתייחדו בילקוט המלכות האחרונה שבשם וזה הבין מאמר חז"ל במדרש שמואל בפ' כ"א ויבחרו לו חמשה חלוקי אבנים מן הנחל אחת לשמו של הב"ה ואחד לשמו של אהרן ושלשה לשלשת אבות העולם אמר אהרן לא אני גואל עלי להפרע ממנו א"ל הב"ה והלא לפני חרף וגידף עלי להפרע ממנו ובילקוט רבי יהושע דסכנין בשם רבי לוי האבנים בין מתלקטו' מאליהן עד כאן לשונו אשר זה המאמר יובן במה שכתבתי והכל רמוז בה"א של ארדפה ארדוף ה"א כי היא הנוקמת והיא מגן דוד אומרו והבלה והמחצם והנשארים מהם תולחתיהם ביוצא בהם ולא יקומון הם ויפלו תחת רגלי כנכנעים ומשועבדים כי לא יתכן שאמר רק על הנמחצים שלא יקומון דפשיטא הוא :

ותזרני חיל וכו' להש רבי חנינא בר פפא מ"ד ארחי ורבעי זרית וכו' מלמד שלא מכל טפה כולה נוצר הולד אלא מן הברור שבה תאכה דבי רבי ישמעאל משל לאדם שזורה תבוא' בבית הגרנות נוטל את האוכל ומניח את הפסולת כד"ר אבהו דרבי אבהו רמי כתיב ותזרני חיל וכתיב ותאזרני חיל אמר דוד לפני הב"ה רבש"ע זריתני וזרזתני ע"כ ופרש"י ותזרני חסר אלף לשון מזר' זריתני ואח"כ תאזרני לשון כח במתניים זריתני מן הברור ע"כ ובשוחר טוב ותאזרני חיל במלחמה על ידי שתחילת ברייתו לחיל לפיכך תכריע קמי תחתי ע"כ והכוונה שהם ז"ל ראו בתילים אומרו ותאזרני ובנביא הנה אומר ותזרני חסר אלף לכך דרשוהו מלשון ארחי ורבעי זרית לומר שמתחילת ברייתו מעת שנוצר ברחם אמו מאז שזריתני היה למלחמה ולרדוף אויבי ולנצחם ז"ש ע"י שתחילת ברייתו לחיל דהיינו למלחמה לפיכך עזרתני ותכריע קמי תחתי כדי שלא יפול בדרך הרגה אם כן בזה מובן שינוי חסרון האלף אשר אמר כאן ותזרני ובתילים ותאזרני חיל · ומובן גם כן שלא כתב ותכריע קמי תחתי אלא תכריע בלא וא"ו שהיה גזרה ותולדת מ"ש ותזרני וכו' ומהרי"א ז"ל ותזרני חיל למלחמה בשאול ובאבשלום ובא החילוף שכאן אמר ותזרני תחתני ובתילים כתב ותאזרני חיל למלחמה תכריע קמי תחתי לתיקון הלשון כפי הדקדוק כאשר כתבתי בכיוצא בזה עד כאן ומהרי"א ז"ל ותאזרני חיל לשעבר שנתת בי כח למלחמה וכן בעתיד תכריע קמי תחתי ע"ד כל הקמי' לנגדי תכריע שיפלו תחתי עד כאן :

ולע"ד ותזרני לשון זרה את הגורן ר"ל עם היותי יחיד הייתי מכה בקמי פנים ואחור כאילו זריתני במקומות רבים וזהו ותזרני כאילו אני חיל גדול ורב שנזרה כאן וכאן למלחמה שהייתי מכה בכל פינה ופינה מהמערכה והוא גם כן לשון אזור כח ללחם וכאן הגיד הכוונ' האחד ואמר ותזרני ושם בתילים השנית ותאזרני וכו' :

ואויבי תתה לי עורף כו' בשוחר טוב ואויבי נתתה לי עורף הפ' הזה מדבר ביהודה א"ר יהושע בשם ר' יהודה בר אלעאי מסורת אגדה היא יהודה הרג לעשו לאחר שמת יצחק הלכו יעקב ועשו וכל השבטים לקבור אותו דכתיב ויקברו אותו עשו ויעקב ובניו והיו הולכין במערה ועומדים ובוכים והשבטים חולקין כבוד ליעקב ויצאו מן המערה כדי שלא יהא יעקב נמאס ומתבזה לפניהם הקדים עצמו עשו ונכנס עמו למערה · נכנס אחריו יהודה אמר שמא הורג לאבא בפנים הקדים לפה ונכנס ומצא את עשו שהיה מבקש להרוג את אביו מיד עמד יהודה והרגו מאחריו והוא שאביו מברכו ידך בעורף אויביך · ולמה ברכו בעורף כמה נתחבט יהושע לפני הקב"ה שיתן לו את העורף ולא נתן לו שכן כתיב בי אדני מה אומר אחרי אשר הפך ישראל עורף והעפ"י כן לא הועיל כלום ולמי נתן את העורף לשבטו של יהודה שנא' ידך בעורף אויביך וכן דוד אומר ואויבי נתתה לי עורף אמר פזמקרין שלי הוא שנא' וזאת ליהודה וממי את למד ידיו רב לו מגולית שנא' ותטבע האבן במצחו ויפול על פניו ולא היה צריך ליפול אלא לאחוריו ולמה נפל על פניו אלא המלאך דחפו על פניו אמ' הב"ה הפה שחרף וגדף יהא תלוי באויר יסכר בעפר שנא' טמנם בעפר יחד פניהם חבוש בטמון · ד"א ולמה על פניו כדי שלא יצטער דוד וילך ויחתוך ראשו כשתכר י"ב אמה ורהו' כי לד מלא קומתו לפניו ומלא לאחוריו שש אמות וזרת לכך נפל בין רגליו של דוד שנאמר נאום ה' לאדוני שב לימיני וכו' ד"א למה על פניו שהיה דגון אלוה צר על לבו לקיים מה שנאמר ונתתי את פגריכם על פגרי גלוליכם · ד"א למה על פניו לקיים מה שנא' ואויבי נתת לי עורף אצמיתם אחליטם במיתה משונה כמה דאת אמר לצמיתות לחלוטים ע"כ :

ולע"ד לדקדק דמאחר שנכנס עשו למערה עם יעקב כדקאמר והיו הולכין במערה ועומדין ובוכין וכו' אם כן מהו או' הקדים עצמו עשו ונכנס למערה ואם נאמר שלא נכנס עשו בתחילה ואומרו והיו הולכין במערה על השבטים ויעקב יהיה מהזרות למה לא נכנס עשו עמהם ונדקדק לשון הקדים האמור בעשו וביהודה ועוד קשה מאי בעי ולמה לא הרגו כנגד פניו שהרי כאמר שיהודה נכנס פתאום והרגו מיד בלי איחור מאחריו ואיך היה מתמין בדבר להרגו מלפניו ומאי דייק והוא שאביו מברכו ידך בעורף כו' ועוד מאי קאמר ולמ' ברכו בעורף מהטע' הכי שהרג את עשו מערפו ומאי קמשני כמה נתחבט יהושע כו' דליהושע ג"כ כשאל למה נתחבט ע"ז וליעק' ג"כ כשאל למה ברכו ליהודה ע"ז והיכי יליף שנתחבט על זה כי שם לא נתחבט אלא שהפך ישראל עורף לפני אויביו ונפלו בחרב ועוד למה שינה לומר ולמי נתן את העורף לשבטו של יהודה וכו'

שנאמר

רשי

ישעו ואין מושי' וגו' · הרי זה מקרא מסורס ישעו אל יי' ולא ענם ואין מושיע כמו ישע' האדם אל עושהו כמו יפנה ומנחם חברו עם וישע יי' אל הבל ופתר בו לשון עתיר' ונופל הלשון על המעתיר ועל הנעתר כמו ויעתר יצחק ליי' ויעתר לו יי' אף כאן ישעו ואין מושיע נופל על המתפלל וישע יי' נופל על הלשון על מי שמתפללין לפניו : ארקע' · ארמסם והרבה יש בספר יחזקאל ורקע ברגליך ורקען ברגל : מריבי · מדואג ואחיתופל ושאול והזיפי' : תשמרני לרא' גוים · נפנתני לכך · ומדר' אגדה אמר דוד רבונו של עולם הנילני מדינו של ישראל שאם חטאו או אורדה את ישראל ובעבודת' אני נענש אלא לראש גוים תשימני והם יעבדוני עליהם לא אענש : יתכחשו לי · מחמת יראה יאמרו לי כזבי' : לשמע אזן ישמעו לי · אפילו שלא בפני יגורו מפני לשמע אזניהם לסור אל משמעתי : בני נכר יבולו · ילאו לשון עלה נבל פליסטי"רונט בלע"ז : ויחגרו · לשון פסחי' : ממסגרותיהם · מקושי יסורי מסגר שאני מיסרן בהם : חי יי' · העושה לי אלה :

הוקס

ואצמיתם : ישעו ואין
משיע אל יהוה ולא ענם :
ואשחקם כעפר ארץ כטיט
חוצות אדקם ארקעם :
ותפלטני מריבי עמי תשמרני
לראש גוים עם לא
ידעתי יעבדוני : בני נכר
יתכחשו לי לשמוע אזן
ישמעו לי : בני נכר
יבלו ויחגרו ממסגרותם :
חי יהוה וברוך צורי וירם
אלהי צור ישעי : האל הנתן
נקמת לי ומריד עמים
תחתני : ומוציאי מאיבי
ומקמי תרוממני מאיש חמסים
תצילני

ושיציתינון : ישעו בען סעידולית
להון פריק מצלן קדם יי' ולא מקביל
צלותהון : ואשחקם ודוששתינון
בעפרא דארעא כיסין שקין בעטית
בהון רפסתינון : ותפלטני ותשיזבינני
מפלגות עמא תמנינני רישא לעממיא
עמא דלא ידעית יפלחונני : בני בני
עממיא יתכדבון לי לשמוע אודן
ישתמעון בי : בני בני עממיא יסופון
ויזועון מבירניתיהון : חיבכן על ניסא
ופורקנא דעבדתא לעמך בית ישראל
אודיאו ואמרו קיים הוא יי' ובריך
תקיפא דמן קדמוהי מתיהיב לנא
תקוף ופורקן ומרומם אלהא תקוף
פורקננא : האל אלהא דעבד
פורענותא לי ותבר עממיא דקיימין
לאבאשא לי תחותי : ומוציאי ופרקי מסנאי ועל דקיימין לאבאשא לי תגברינני
מגוג וממשרית עממין חטופין דעימיה תשיזבינני

רדק

ישעו · ר"ל יביטו כמו ולא ישעו אל קדוש ישראל ולא ישעה אל המזבחות ופי' יביטו אל יי' ולא יושיעם : אל יי' ולא ענם · בעבור כי הם רשעים וקוראי' אל יי' ולבם לא נכון עמו : אדיקם · כמו ויידק לעפר : ארקעם · מענין וירקעו את פחי הזהב : מריבי עמי · כמו עמי' וכן הרודד עמי תחתי ויתכן לפר' כמשמעו והוא שאול והסומכי' אותי : תשמרני לראש גוים · ובספר תהלים תשימני לראש גוים ופי' תשמרני שמרתני ונתת עיני' בי לטוב' עד שהייתי לראש גוים : יתכחשו לי · מיראת' אותי יכזבו לי ויאמרו לא חטאנו לך : לשמוע אוזן · ובספר תהלים לשמע אזן והוא שם וכן לשמוע שם בפלס שאור יאור תהום וענין הפסוק כמו שכתוב ויעש דוד שם : ישמעו לי · כענין וסר אל משמעתך ואות' בני נכר שאינם נשמעים לי יבלו מעלה כבל ויחגרו ממסגרותם כלומר שהם נסגרי' מפחדם ופי' ויחגרו כמו ויחרגו הפוך כמו שכתוב בספר תהלים והוא ענין תנועת הפחד מתרגום ומחדרים אימה תרגם נוות' וכ"תי ויזועון מבירניתיהון : חי יי' · הפסוק הזה דרך הודאה ותהלה הוא כלומ' יי' צור ואלהי ישעי הוא חי וברוך ורם : על

פי' רבינו ישעיה

ישעו · כמו ישעה האדם אל עושהו וסופו של פסוק מפרש ראשו : אדיקם · בפעל כנד מן דקק הדק : ארקעם כמו ורקע ברגל על גבי קרקע' . ותפלטני' מריבי עמי · מתלחמ' עמי · כמו הרוב רב את בני ישראל : בני נכר יבולו · שהם נלאים כעלה נבל : ויחגרו ממסגרותם · שאני מסגיר' בבית הכלא ותרגם ויחגרו ויזועון · ויש לומר שנעשי' חגרי' מכבלי מסגרותם :

רלבג

ישעו ואין מושיע · ר"ל יפנו אל השם ית' שיושיעם ואין מושיע : ארקעם · הוא מענין ורקע ברגליך והרצון בו ארמסם : ותפלטני מריבי עמי · ר"ל והצלתני מהמריבים עמי כמו שאול ונבל ואחיתופל ואבשלום : תשמרני לראש גוים · פירושו תשמרני להשים אותי לראש גוים ואמר כן כי גוים רבים היו עובדין אותו : יבלו · ילאו מענין נבל או יהיה מענין הבלוי והשחתה : ויחגרו · ר"ל ויפחדו מהמקום שהם נסגרים בו ר"ל כי מחדרים תהיה להם אימות מות או יהיה הרצון בזה שהם יחגרו כלי מלחמה מהמקום שהם נסתרים בו אך לא יצאו חוץ להלחם לרוב פחדם : חי יי' וברוך צורי · ר"ל יי' העוזר אותי הוא חי וקיים ומי שהוא תקפי וחוזקי הוא ברוך על כל ברכ' ותהלה ולזה אין לי לירא שיחדל עזרו ממני והאלוה שהוא תוקף ישעי הוא רם על כל רמים ולזה לא אירא שתקצר ידו מלהושיעני : ומקמי תרוממני · ר"ל שתשימני כמו רם בממשלה יותר מקמי והנה אמר זה כנגד שאול ואבשלום או היה הרצון בזה ומקמי תסתירני ותגביהני שלא תחול בי ידם :

אודך

כעפר ארץ ג' דסמיכי וסימן ואשחקם · השאפים · תשטף ספיחיה : עמי ג' סבירין עמי וסי' ותפלטני מריבי עמי דשמואל · הרודד עמי תחתי · הייתי שחוק לכל עמי ; לשמוע ד' מל' וסי' נמסר בסדר בחקתי : וברוך ז' וסי' נמסר בסדר לך לך :

כלי יקר

שנאמר ידך בעורף אויביך וכו' ואם הכוונה ללמוד שנתן לשבטו של יהודה ולא ליהודה בלבד יקש' מנא ליה דילמא ליהודה דווקא קאמר ידך בעורף אויביך ולא לשבטו אחריו ועוד במאי דקאמר ולמה על פניו כדי שלא יצטער דוד וילך ויתחוד כי הנער הזה דבר קל מאד ללכת עוד י"ב אמות ולאו טרחא יתירה היא ויש טעות גם כן וצריך לתקנו : ונראה כי כיון שרבי יהודה בר אלעאי ע"ה חולק בהכרח על המדרש שסובר שעשו נהרג כשהעלה יוסף את עצמות יעקב וחושים בן דן הרגו לקיים מה שנאמר למה אשכל שניכ' יום אחד וכמו שהביא המדרש והביא רש"י ז"ל כן לז"א רבי יהודה בר אלעאי מסורת אגדה היא יהודה הרגו לעשו אימתי בשעה שמת יצחק וכו' שחולק בשני ענינים האחד במציאות ההורג שהוא יהודה והשני בזמן כשמת יצחק והאפשר שעשו מתחילה לא נכנס למערה כי רעדה אחזתם שם דאע"ג דאיהו לא חזי מזליה קא חזי שבא עתו ויומו ופחד להכנס עם יעקב והשבטים פן יתקיים בו בא להרגך השכם להורגו שהרי הוא יעד ליעקב יקרבו ימי אבל אבי ואהרגה את יעקב אחי ביום אבל אביו יצחק חשש פן יהרגוהו הם וכן היה כפי המדר' בזה ולזה אומר היו הולכין במערה ועומדין ובוכין היינו יעקב והשבטים אלא שהשבטים ראו לחלוק כבוד ליעקב אביה' ויצאו לשלא יתבזה בפניהם מהבכיה דאדם חשוב כמוהו אין לראותו בשעת קלקלתו כשבוכה יותר מדי ולזה יצאו לחוץ ובודאי שלא היה שם והיינו שלא נכנס כלל ואחר כך עשו הרשע השפיל עצמו ונכנס למערה השפיל הוא מלשון כמישפל ביניתא מחלבא שהוא דבר קל כך עשו הרשע השפיל עצמו בנקלה שלא ירגישו בו וחשב לעשות הדבר פתאם בלי מרגיש ולזה השפיל ונכנס עשו למערה יחידי עם יעקב אי אפשר שמתחילה יחד כולם נכנסו למערה וגם עשו עמהם ועליה' יקדיו אמר והיו הולכין במערה ועומדין ובוכין וגם עשו עמהם והשבטים עומדין וכו' ויצא חוץ למערה כדי שלא יהא יעקב וכו' וגם עשו בכלל אומרו ויצאו במערה כאילו גם הוא מכבד ליעקב אחיו הגדול ממנו בחכמה ויראת חטא ודעתו לעשות מה שעשה בסוף שהשפיל עצמו עשו ונכנס למערה אחרי שילא חזר ונכנס יחידי ויעקב יחידי ויהודה נתן אל לבו ואמר שמא הוא הורג את אבא וכו' וכשראה שהיה עשו מבקש להרגו הרגו מיד מאחריו ולמה לא הרגו מנגד פניו מנגד פניו דייקא שהרי יהודה גור אריה וכל אחיו עמו ואם כן היה לו להרגו מנגד פניו מנגד ממש בידיעתו יראו עיניו בו ולא מאחוריו כאילו לא היה בו יכול' להרגו מנגד פניו ולז"א שאילו עמד מלפניו לא היה יכול לשלוט בו יד כי קלסתר פני עשו דומה לקלסתר פני יעק' אביו וראוי לבן לכבד אב או למי שפניו דומים לפניו לכך חלק לו כבוד לקלסתר פניו והרגו מאחריו ואף על פי שהיה חסרון כבוד ליהודה שיאמרו העולם שלא עלה בידו להרגו לא מאחריו שהוא כמו טרליסי"ן בלעז והו' שאביו מברכו ידך בעורף אויביך מידה כנגד מידה כיון שעשה מצו' בזאת ההריגה שהרג את עשו אויב אביו ועשה מצוה גם כן באופן ההריגה היותה מאחריו ולא מלפניו כך ידך בעורף אויביך ולזה שואל שאף על פי שהברכה הזאת יש לה שייכות והתייסו' עם הפועל השלם שעשה יהודה כאמור עם כל זה לא היה לו לברכו ידך בעורף אויביך ולקבעה ברכה לדורות כי בכלל מה הוא חסרון כבוד כאילו אין לאל ידו לילחם עמם פנים בפנים זהו שאמר ולמה ברכו בעורף לזה מתרץ שאין הכוונה לברכו שהוא יכם מהעורף ומאחוריהם אלא בבחינת שאויביו יברחו ממנו והוא ירדפם ויפיגם ויכה כריו אחור חרפת עולם יתן למו שהפכו עורף ליהודה וזהו כוונה בפסוק ויך צריו אחו' על הק"בה שהכה צריו הם הצוררים לישרא' ועשה הק"בה שיהפכו עורף לברוח והוא יתברך יגביר ישראל ויכום מאחוריהם והיא חרפת עולם להם שברחו מן ישראל וזהו ששאל ולמה ברכו בעורף שאינה שבח ומשני שהי' שבח גדול שיברחו ממנו שעליה נתחבט יהושע שהיה שואל שיברחו כל האויבים שלו מלפניו ויורה כן לשון הפסוק שאומר בי אדוני מה אומר אחרי אשר הפך ישראל עורף רוצה לומר אשר הייתי שואל שהאויבים יברחו ויכום ישראל בערפם שהמעלה היא מכת אחור שעורה היא על הבריחה אבל עתה אשר הפך ישראל שנעשה בהפך ובהפוך הוא שישראל יהפוך עורף לפני אויביו מה אומר מלשון הפך דייק או מלשון מה אומר כו' דמשמע דעד עכשיו היה אומר ומתחבט על שיהפכו האויבים עורף אליו ועתה מה אומר אחרי אשר הפך ישראל עורף לפני אויביו וזהו שאמר ואף על פי כן לא הועיל כולם לשתהיה זאת הסגולה שיברחו האויבים מפניו והו' יכה צריו אחור חרפת עולם יתן למו ולמי נתן את העורף לשבטו של יהודה בכללו ליהודה ולבניו אחריו שנאמר ידך בעורף אויביך דמדקאמר ידך בלשון יחידה משמע שדי ליהודה ביד אחת לבדה להרוג בעורף אויביך ומדקאמר בעורף מורה חולש' שאין בו יכולת לילחם בו מפניו פנים כנגד פנים אלא ודאי מתוך שנא' ידך בעורף אויביך מורה שענין העורף הוא בבחינה הנזכרת שיברחו האויבים תמיד מלפניו והוא יכם עורף בנקל ביד אחת ולמד זה גם מדוד ואויבי נתתה לי עורף שתיבה נתתה משמע נתינה ומתנה גדולה היא לי ביחוד וזהו שאמר פזמיקרון שלי הוא שנאמ' וזא' ליהודה ויאמר וכו' שכיון שאמר וזאת ליהודה רוצה לומר על מה שנאמר ביעקב וזאת אשר דבר להם אביהם ימשה רבינו ע"ה אמר וזאת וזאת ליהודה רוצה לומר הנני מקיים הברכה שאמר יעקב ליהודה ויאמר לתוספת ברכה על מה שאמר יעקב כי יעקב לא אמר אלא ידך בעורף אויביך יד יחידה על יהודה לבד בשכר מה שהציל את יעקב אביו ושהרג את עשו מן העורף מאחוריו לחלוק כבוד לקלסתר פניו של עשו ממה שפניו דומים ליעקב ברכו לו לבדו בעורף ומשה ע"ה אמר וזאת ליהודה על ידך בעורף אויביך הנני מוסיף בזאת סגולה ידיו רב לו השתי ידים שהרמז בהן אחת לו ואחת לזרעו אחריו וזהו שאמר המאמר ולמי נתן העורף לשבטו של יהודה וכו' וכדמסיק דהיינו שניתן העורף שיברחו מפניו ויהפכו אליו עורף ומה שאמר שנסתכר י"ב אמות היינו שנסתכר שלא יצטער דוד בעודו הולך הי"ב אמות פן יקום עליו גלית כי לא ידע דוד עדיין בעת ההיא שגלית הוכה הכאת מות וזהו שאמר כדי שלא יצטער דוד וילך ויחתוך את ראשו רוצה לומר שלא יצטער דוד בעוד שילך לחתוך את ראשו פן לא יעלה בידו חתיכת הראש זהו הנער שנסתכר בתוך כדי הליכת י"ב אמות וזרתים ומה שאמר אחליטם במיתה משונה דריש תיבת אצמיתם שימותו במיתה משונה דהיינו צרעת לצימותות והו' לחלוטין והמצורע יש מוסגר ויש מוחלט ומצינו בגלית שנצטרע דכתיב יסגרך ה' בידי ודרשו חז"ל שנצטרע מלשון מצורע מוסגר ומצורע מוחלט ועיין הרד"ק ז"ל ומהר"יא ז"ל ואויבי נתתה לי עורף אמר גם כן על מלחמת ישר' שאנשי איש בושת כשנלחמו עם אנשי דוד ברחו מפניהם וכן אבשלו' וכן שבע בן בכרי שכולם הפכו עורף וברחו ושינה עוד כי כאן לא אמר ומשנאי אבל אמר ואצמיתם בו"או ושם בתילים הפך שאמר ומשנאי אצמיתם לפי שגזרת המאמר הוא אצמיתם לכך אמר ומשנאי אצמית' לתיקון הלשון ע"כ : ולע"דן אויביהם אשר בלב כיון שרצו אבירות לבבי שאזרתני חיל והאויבי' אשר בלב הפכו עורף לפני וכיון שהפכו עורף ערוקייהו מסתייה אמנם המשנאים שהם מדרגה מהשונאי' שהוציאו שנאתם מן הכח אל הפועל משנאי ואצמיתם לנערי כיון שהם שונאים ולא אויבי' :

ישעו ואין מושיע וכו' שה הדברי' רבה ישעו ואין מושיע אמר דוד לפני הב"ה רבש"ע כשיהיו אומות העול' מ"ה באים להתפלל לפניך אל תענה אותם לפי שאינם באים לפניך בלב שלם אלא הולכים אצלע"א שלה' ואינה עונה אותם וכשהם רואים צרתם באים אצלך אף אתה לא תענה אותם שנאמר ישעו ואין מושיע אל ע"א שלהם ולכשיבואו אצלך אל ה' ולא ענם אבל כשאנו קוראים אליך מיד שמע תפילתנו שנ' בקראי ענני אלהי צדקי אמר להם חייך עד שלא תקראו אני אענה אתכם שנאמר והיה טרם יקראו ואני אענה : ולע"דן לדקדק מאי קשיא להו בפסוק עד שדרשו כן מלבד הכפל שהכריח כן ישעו ואין מושיע אל ה' ולא ענם ועוד קשה אומרו לא תענה אותם לפי שאינם באים אצלך בלב שלם וכו' ולמה שהרי הלכו לע"א ולא הושיע' ובאים אל השם יתברך שיענה אותם ועוד מהיכא יליף מפסוק בקראו ענני מיד שמע תפילתנו מיד מנא ליה והב"ה שאמר חייך עד שלא תקראו אני אענה אתכם כו' אטו משוא פנים יש בדבר לאומות מ"ה אפי' אחר הקריאה לא יענה ולישראל אפי' טרם יקראו ונראה דקשיא להו ז"ל בפסו' ישעו ואין מושיע מלבד הכפל הוקשה להם שני דקדוקים האחד אומר ישעו בלשון עתיד הי"לל שועו בלשון עבר וזה הדקדוק לפום ריהטא קשה לדברי המאמר יותר ועוד קשה אומרו ואין מושיע ולא הושיע הי"לל כמו שאמר לא ענם ולא הושיעם לזה הכריח שכוונת הפסוק ישועו בתחילה לע"א להם ולזה אמר דוד רבש"ע כשיהיו אומות העולם מ"ה באים להתפלל אצלך אל תענם והטעם לפי שעוד היום לבם לא נכון עמך כי אם אדוק עם ע"א שאינם נראים כאוהבים אלא בשעת דחקם לפי שעה וכשתהיה הרוחה יכבדו אל לבם ויבזרו אחור וזהו שאמר אל תענה אותם לפי שאינ' באים אצלך בלב שלם וכו' ז"ש גם כן וכשהם רואים צרתם באים אצלך שזה מחייב שאף אתה לא תענה אותם ולמד כל זה מהפסוק שנאמר ישעו ואין מושיע מהכרח הדקדוקים שנים שזכרנו שאילו אמר ישועו ואין מושיע וכו' היה נראה ששועי לעבר אבל בהווה כשבאים אל ה' אולי לבם נכון עמו ואם כן למה לא ענם אבל באומרו ישועו בלשון עתיד הודיע שגם לעתיד ישועו אל הע"א שלהם שלא באו אצלך בלב שלם אלא לפי שעה בעוד כשהם רואים צרתם באים אצלך והוא דקדוק נכון בלשון הפסוק והדקדוק השני שאמר ואין מושיע מכריע שעל הע"א מדבר ולא על הש"ית שאם על הש"ית מדבר הי"לל ולא הושיעם בבחיר' אבל לא מחסרון יכולת אבל לזמר ואין מושיע בהכרח שעל הע"א שלהם ידבר שהוא אין מושיע שאין בו יכולת להושיע כי היא עץ ואבן והכפל גם כן מכריע כן לזה אמר אל תענם לא כן לישר' ראוי שבעוד היותם קוראים תענם שהרי לבם נכון עמך שעניית הזה' בצרה אחרת ז"ש בקראי ענני בעוד קוראי שכן מורה הבי"ת והטע' לפי שאתה אלהי צדקי רוצ' לומ' שבצדק אחזה פניך ובלב שלם ובנפש חפצה כי הרי בכמה צרות לשעבר הרחבת לי זהו שאמר בצר הרחבת לי בלשון עבר ומיתור חנני ושמע תפילתי דריש שהו' בקראי ענני רוצה לומר מיד בקראי כדפרישית ואם לאו לפחות חנני ושמע תפילתי אשר התפילה אם לא תענני בקראי בעוד הקריאה מיד יהיה כא אהריה והב"ה איכו בדין שימתין אפי' לשיקראו ישראל כיון שתמיד עיניהם אל ה' כי הוא יוציא לאור משפטים אותה המחשבה טובה ראוי לצרפה למעשה ולענות אותם טרם יקראו

והכל

הכל בלדק ובתשע ומשרים באמר עלה בידינו כוונת הכתוב ישועו בלשון עתיד והוא ואין מושיע לא אמר ולא הושיעם והכפל כנ"ל מכריח היות תחילת הפסו' מדבר בע"א וסופו בהב"ה המבדיל במה הבדלות ועיין רש"י ז"ל וכן הר"דק ז"ל וכן הרל"בג ז"ל ומהרי"א ז"ל פירשו על אויבים שהיו לו מישראל שאפי' שישועו אליך ה' אל תענם כמו אל תפן אל מנחתם וח"ל פירשוהו על האומות מ"ה כנזכר לעיל ובא חילוף שכאן כתיב ישעו ובתהילים ישועו והוא מבואר שהיה ליפות הדיבור שהוא על הנעקה אשר שרפה שוע גם בא שינוי שכאן כתיב אל ה' ושם כתוב על ה' והיה זה ליפות הדבו' והוא ע"ד ותתפלל חנה עלה' עד כאןומתחילה מכ"תר שאדרב' לשון אל ה' כפי הלשון יותר מתיישב הוא לפי הפשט מלשון על ה' כי שם גבי חנה הוצרכנו לתקנו כמו שנתבאר שם במקומו וגם"ה ותתפלל חנה על ה' על דרגא עילאה מזלא אתקרי דבני חיי ומזוני לאו בזכותא תליא מילתא אלא במזלא והוא סוד על ה' והנה הר"דק ז"ל בתהילים באומרו על ה' שהוא כמו אל ה' גם מהרי"א ז"ל כתב בזה ישעו ואין מושיע שאף על פי שישועו ויתחננו אל בני אדם אנא אל יהי לו מושך חסד ואין מושיע וכשיבואו אל ה' גם כן ולא ענם ועל ה' כמו אל ה' או יאמר ישועו אל בני אדם ואין מושיע ואפי' שאומר להם על ה' רוצה לומר עשה למען ה' זהו שאמר על ה' אפי' הכי לא ענם וש"ה ישועו על השם יתברך ואין מושיע אפי' שישועו על ה' רוצה לומר עשה למען ה' אפי' הכי שהוא צועק ומשיע על ה' כלומ' למען ה' עם כל זה לא ענם : ולע"דן במה שזכרנו לחז"ל שתחילת הכסוק מדבר בע"א יאמר כאן ישעו ואין מושיע לדבר אחות שהעובדים ע"א אם הוא מכסף וזהב הם מגלין אותה ומושיעין אותה ע"ד ותראו את גלוליהם עץ ואבן כסף וזהב אשר עמהם שפרש"י שהעץ ואבן אינם צריכי' שמור אבל הכסף וזהב עמהם שמורים פן יגנבו אותם ובזה יאמ' ישעו לשון תשועה שהאומות ישעו ויושיעו אותה לע"א והע"א אין מושיע את המושיע אותה ושמר' ואחר כך כשבאים על ה' ולא ענם שאינם באים בלב שלם עמו כנזכר לעיל דאמר כן גבי דוד שהיה משרם אחרי ע"א ולזה שייך לשון ישעו שעובדיה היו מושיעין אותה שלא יטרוף אותה דוד ואנשיו כדכתיב וישאם דוד ואנשיו ושם בתילים אמר עכין זולתו ישועו עובדיה לשון שועה ואין מושיע לפי שדבר בזמן הידוע שהע"א ידה תקיפה בעובדי' עד השקיף וראו ה' ולא ידבק לשון ישועה בה כי מיד מיושיע אלא לשון שועה כאמור על עובדיה :

ואשחקם כעפר וכו' עיין רש"י ז"ל וכן הרל"בג ז"ל ועיין הר' דק ז"ל ואני אומ' כי דוד שייך בו לומר ואשחקם כעפר ארץ שכדש בפועל ברגלים וכן אדיקם דק דק בפועל בידיו והרקעם אמנם שם בתילים שדבר על המתבודד ועל ישראל שם כתיב כעפ' על פני רוח כלומר שיעשה זה על ידי הרוח ברצון ה' כי רוח סערה עושה דברו וכן בטיט חוצות אדיקם שנעשה מאליו על ידי המטר כן ישראל והמתבודד על ידי השם יתברך לבדו ירדו בקמתם אמנם דוד היה שואל הרדוף אויבי וכו' ואשחקם ברגל כעפר ארץ ולא על פני רוח וכן בטיט חוצות אדיקם ברגלי עד שארקעם כטיט הזה הנודק :

ותפלטני מריבי עם וכו' בשוחר טוב אמרו תפלטני מריבי עמי עם שלא יהא לי דין עמהם ושלא יהא להם דין לפני אמר בן עזאי נוח לו למלוך על כל העולם כולו ולא למלוך על שני עטופים סדינים אמר לו הקדוש ברוך הוא דוד אטילם אמר לפניו רבש"ע תשמני לראש גוי' תפלטני מאויבי מבבל אף מקמי ממדי תרוממני ביונתאים חמס תצילני מעמל' עד כאן וזוני נוסח' הילקוט ובזה מובן החילוף אשר כאן כתיב מריבי עמי ושם בתילים אמר מריבי עם שכאן אמר שלא יהא לי דין עמהם כי עמי הם ואיני רוצה לריב עמם ושם אמר מריבי עם שלא יהא להם דין לפני ואפשר לפרש אומרו כאן עמי כמו עמי ואיתי שלא יהא להם דין עמי ושם אמר מריבי עם שלא יהא לי דין עמם ומובן בזה לשון מריבי שלא אמר מריב מריבי שנים האחד שלא יהא לי דין עמה' והשני שלא יהא להם דין עמי ומה שאמר בן עזאי ולא על שני עטופי סדינים לרמוז של סדין בציצי' לפי שהציצית יגרום שיחזיקו בכנף איש יהודי עשרה אנשי מכל לשונות הגוים כמו שאמרו חכמינו זכרונ' לברכה בפסוק והחזיקו עשרה אנשים מכל לשונות הגוים בכנף איש יהודי שבזכות הציצית שהוא בכנף יהי כן לזה אמר בן עזאי נוח לו למלוך על כל העולם כולו ולא למלוך על שני יהודים שהם עטופי סדינים וטעם שני שאם' יתבעני ויהא לו ריב עמי והאחד אתבענו שיהא לי דין עמו שכן אמר תפלטני מריבי עם כנזכר למעלה בתחלת המאמר הנז"ל או יהיה פירושו ולא למלוך על שני עטופי סדינים שיהיה להם ריב בין שניהם ואני המלוך עליהם לדונם קשה מאד ונוהר ממלוך על כל העולם כולו וזהו שאמ' תשימני לראש כולם נוח לי ועיין רש"י ז"ל והרב ר' דוד קמחי זכרונו לברכ' וכן פירש הרל"בג ז"ל אשר מתוך דברי הש"י ז"ל והרל"בג ז"ל מובן כי עמי על ישראל ועם סתם על האומות ומהרי"א ז"ל פירש תפלטני מריבי עמי כי המריבה למלך עם ישראל קשה מאד מאד מהיותה עם אחר עמים והיה התכלית טוב והוא תשמרני לראש גוי' לא לישראל לבד וטעם החילוף שכאן אמר עמי ושם אמר עם שאחר שהם מריבים עמו אין ראוי לקרות אותם עמי וגם מריבי לא עם גם בא חילוף בין תשמרני לראש גוים ובתהלים אמר תשימני והיה זה שלא בי' הפליגה השם בעצם ורפואה אלא לשימלוך על ישראל עמו לא להיות לראש גוים שאותו התפלה הוא בקשה ולזה במקו' תשמרני שמורה שהוא שמור לכך בעצם ורפואה אמר לשון תשימני לראש גוים אחרים עם לא ידעתי יעבדוני וגו' כמו עמון ומואב וערב ואדום ומלכי אחרי' עד כאן : ולע"דן ותפלטני מריבי עמו רוצה לומר מלטתיני לשון עבר שכן בא בוי"ו והיתה פלטה זו על ידי שתשמרני מכל צרה להיות ראש גוים שבראות עמי הבלמה זו והגיאות בטלה מחלוק' ומריבו' כי ראו הכלאון הוא אות כי מה' לא הדבר מלכותי מלפניו באופן שבל שררתי והשתעבדותי באומות ההם אבל עם ישר' לא ידעתי כשיעבדוני כלומר שלא בידיעתי יעבדוני שאין ראוי לרדו' בהם בפרך כי אם לראש גוים ויוכיח בתהלים שעם על ישראל קאמר בתחלת הפסוק שאמר תפלטני מריבי עם : ואמר תשמרני לראש גוים וכן בתילים תשימני לראש גוים ולא אמר תשמרני ראש לגוים וכן תשימני ראש לגוים לומר שאינו רוצה להטפל בגוי' בפרטות על העם כי אם שליט בראש שלהם שיהא כפוף לו זהו שאמר תשימני שליט לראש של הגוים לא שאני אהיה הראש וכן תשמרני לראש הגוים לשלוט עליו והוא מוכרח מדלא קאמר תשמרני ראש לגוים · וי"ת תמנני ריש אל עממיא הוא תרגמו כאלו כתיב ראש לגוים : ובענין חלוף עמי לעם האמור בתלים כבר קדם בביאור המאמר טעם לזה ולפי הפשט כאן דבר על עצמו במה שעבר שכן כתיב ותפלטני בוא"ו ואמר גם כן עמי כי דוד שליט בהם אמנם בתילים על כל אחד ואחד מישראל המתבודד אינם עמו שאינם מלך עליהם לזה אמר תפלטני מריבי עם ואמר תשימני לראש גוים שתשימני לחן וחסד לאותו הראש והשר של הגוים שאמצא חן בעיניו ועם לא ידעתי יעבדוני על דרך ברוך שבר' כל אלו לשמשני אמנם כאן דוד אמר תשמרני לראש גוים לפי שהיה מלך תשמרני מכל חטא ועון ומכל צרה להיותי ראש גוים או שליט על הראש עצמו כדפרישית לעיל · ושמעתי מפי החכם הנעלה כה"ר עוביה הלוי כר"ו ששמע מפי החכם השלם הישיש כמה"ר מרדכי זלה"ה מפי השמוע' כי דוד הוא עדינו העצני היושב בשבת תחכמוני כמו שדרשו חכמינו ז"ל עליו והיה מעורר חניתו על שמונה מאות חלל כבתוב שם והיה מצר דוד המלך ע"ה ומצטער איך לא נתקיים בו אלף כמו האחד אלף וכו' תשמני לראש גוים תשימני בגימ' שמנה מאות ושאל הבטחת התורה איכה ירדוף אחד אלף וכו' תשמני לראש גוים תשימני בגימ' שמנה מאות ושאל על המאתים כאן בנבואתים כדי שירדוף אלף וזהו תשמרני לראש גוים תשמרני בגימטריא אלף · ולזה בא בנפילת אפים שני פעמים אות רי"ש ראה עניי ועמלי ושא לכל חטאתי · ראה אויבי כי רבו וגו' · והכוונה לפי שבעבור עון בת שבע חסרו לדוד כלאון המאתים שנא' שם רק בדבר אוריה החיתי אמר רי"ש שבדבר רק רמז לחסרון מאתים כמניין רי"ש כי חסרון זה לא יוכל להמנו' לסיבת העון הנזכר ולזה שאל דוד המלך תחלה ראה עניי ועמלי ושא לכל חטאתי על מחילת העון התילה כי הוא הסבה ואחר כך בפסוק השני שאל ראה אויבי כי רבו ושנאת חמס שנאוני וכו' כלומר מאחר שרבו אויבי תאזרני להרוג עוד מאתים בפעם אחת נוסף על השמונה מאות שיהיו אף בבת אחת כדי שיהיו הולכים ומתמעטים עד כאן · וכאן בעודו נלחם אמר תשמרני אולי יש תקוה לגמרי הסך הנזכר בפעם אחת דהיינו אלף איש כנזכר לעיל · אמנם בספר תלים אמר תשימני לראש גוים שכבר היה זקן ובטלו המלחמות :

בני נכר יתכחשו לי לשמע אזן ישמעו לי וכו' · עיין רש"י ז"ל וכן הרד"ק ובספר תלים יכחשו לי פירש יכחשו לבני ברית' בעבורי כגון אדם שהיו בברית עם בני עמון וכאשר ראו שנגפו אומר וישלימו את ישראל ויעבדום ויראו ארם להושיע עוד את בני עמון עד כאן · וכן מהרי"א ז"ל · והוסיף בני נכר על שם שהם נכרים וזרים מעם נכרים או בבחינה מה שעשו מעשי' נכריים וזרים יתכחשו לי לומר מעולם לא עשינו כך על דרך ויכחשו אויביך לך עד כאן : ומהר"י יעבץ ז"ל פירש בתלים יכחשו לי בני נכר העובדים עבודת אלילים יכחשו באמונתם לי ולא הבנתי עד כאן · ועל פי דבריו נוכל לפרש בני נכר יכחשו לי שיכחשו שהם בני נכר כמו שעשו הגבעונים בימי יהושע בן נון כן אלה יכחשו היותם בני נכר · ומהרי"א ז"ל הביא בשם הרב רבי דוד קמחי ז"ל שישמעו לי לשון הסיפה וכן וישמע שאול לשון אסיפה גם הם מענין שמיעה שעל ידי השמועה מגבורתו יתאספו לבא ונתן טעם לחילוף הפסוק שכאן התחיל בני נכר וכו' וסוף הפסוק אז' לשמע אזן ובספר תלים הפך הסדר ואמר כי שם ראה להקדים הסבה והיא לשמע אזן מגבורותינו גרם

שבני נכר יכחשו לי והוא המסובב שכן המשפט הסיבה שתקדם המסובב ואם כן כראותו שכאן קדם המסובב שהוא בני נכר יתכחשו לי לסיבה שהיא לשמע אזן ישמעו לי תקנו שם בתלי' וכתבו בסדר הנכון · עד כאן תורף דברי הרד"ק ז"ל : ולע"דן כי כאן שדבר על עצמו באשר ה' אתו שמו הקדים המסובב לסיבה כי בני נכר יתכחשו לי בלי שום סיבה אלא אפי' בינם לבין עצמם בחדרי משכיתם יתכחשו לי וכן הורה בתי"ו יתירה של יתכחשו שהם מעצמם יהכחשו ואפי' בינם לבין עצמם מחתת אלהים אשר עליהם · ונוסף עוד לשמע אזן ישמעו לי ויתאספו לשמוע באזן שלהם ממה שנתפעלו בינם לבין עצמם · אמנם בספר תלים שדבר על המתבודד לא נתן לו כ"כ הוד מלכות ויראת במשיחה' לכך הקדים הסיבה המחייבת המסובב והוא לשמע אזן ישמעו לי הי' המחייבת אל בני נכר יכחשו לי ר"ל יכחשו לפני' אבל לא יהכחשו שם בינם לבין עצמם כמו שאמ' כאן על דוד עצמו כי מדרגתו יותר גדולה לכך אמר כאן יתכחשו וגם יכחשו :

בני נכר יבולו וכו' · עיין רש"י ז"ל והרד"ק וכן הרל"בג והוסיף ומהרי"א ז"ל פי' ויחגרו שהם חגורים וסגורים במסגרותם ועם כל זה מפחדו של דוד יבולו עד כאן ממשך הכו' הקודם שבני נכר יתכחשו לו ונשתעבדו אליו אם כן הכתוב הזה סיבה אל הקודם ע"כ :

חי ה' וברוך צורי רש"י ז"ל חי ה' העושה לי אלה ע"כ · ועיין הרד"ק והרל"בג ז"ל ומהר"י יעבץ ז"ל בתילים פי' חי ה' וברוך הוא מקדם והנה בישועתי ירום וכשה שיתפרסם גבורתו לבני אדם עד כאן ומהרי"א ז"ל בתילים כתב שראוי להתפלל לשם ית' ולא לזולתו משלש בחינות האחת שהוא חי וקיים לעולם ולא יעכבנו מות חלילה מלמלאת רצון המתפלל באומרו בבני אדם שאין לו תשועה תצא רוחו ישוב וכו' והשנית להיותו ברוך רוצה לומר מקור הברכות ויוכל להשפיע כל טוב מה שישאלו ממנו · והשלישית שאין מוחה בידו אלא וירום אלהי ישעי שהוא מרומם על הכל עד כאן ומהרי"א ז"ל כתב שזהו ביאור כל החסדים הנז' כאילו אמר כמאינו למדי' מכל הנו' ראשונה שחי ה' רוצה לומר יודע ומשיג כל אשר בעולם השפל כי החיים יאמרו על ההשגה כמו שנתבאר בחכמת האלהות ואם כן ראוי שישובח מאחר שפועל כל הדברים האלה בידיעה והשגה והנו חי ה' ואם כן ראוי שיברכוהו וירוממוהו בקהל עם ובמושב זקנים יהללו על שני מיני ההלאות שהצליחו האחת על מה שהצליחו באויביו האל הנותן נקמות לי להכות ולהשמית בהם והשנית על שהצילו מכף כל אויביו הקמים עליו ועל שני בחינות אלו אמר שראוי להודות זהו שאמר על כן אודך וכו' ולהיות שכאן כתיב וירום אלהי צור ישעי ותואר צור יתר לכך בס"ת אמר וירום אלהי ישעי עד כאן :

האל הנותן נקמות לי וכו' ומוציאי כו' על כן אודך בגוים ה' כו' · ולע"דן שכוונת הכתוב שהקב"ה עושה גדולות ונתן הנקמות לי רוצה לומר שיקראו לי לשמי לפבדני כאילו אני עשיתי אותם עם היות שהדברים עשויים מאת יתברך שהוא מוריד עמים תחתני ומוציאי וכו' על כן אני גם כן אעשה בהפך שאודך ה' בגוים שאתה הוא בעל מלחמות לא אני ז"ש על כן אודך וההודאה היא שה' בגוים רוצה לומר שהשי"ת עשה הנקמות בגוים ולסמך אזמר שהוא עשה הכל ובזה מובן החילוף שכאן כתיב אודך ה' בגוים ובתילים שמדבר על המתבודד אמר אודך בגוים ה' שתיבת בגוים לא באה אלא למורה המקום אשר יודה את שם ה' והוא בגוים כי המתבודד לא יעלה בדעת שהוא הוא הנולח כי אזלת ידו אבל כאן בדוד שהוא גבור ועוז שכל ביתן לו לשמו הנקמות הוצרך לומר ה' בגוים שהוא הנוקם הנקמות ולזה ג"כ אמר כאן גבי דוד ומוריד עמים תחתני שהורידם ממעלתם לעבדו אמנם בס"ת דבר על המתבודד ואפי' בזמן הגלות לכך אמר וידבר עמים שאינם ירודים כי במעלתם הם אכן וידבר עמים תחתי שגדול כרועה שידבר עמים תחתי לשתוכל הדהל לעמוד בפני כל כך זאבים · ומהר"י יעבץ ז"ל פירש בתילים האל הנותן נקמות לי שתי נקמות האחת משאול והאחת מגליות :

ומוציאי מאויבי וכו' בשוחר טוב מפלטי מאויבי מבבל אף מן קמי ממדי תרוממני ביון מאיש חמס תצילני באדום עד כאן · הנה חכמינו ז"ל ראו לדרוש דרשה זו בתהילים ולא כאן בנביא במה שקדם שבנביא דבר דוד על עצמו שהוציאו מתוך אויביו כגון במערה וכן במעגל ולזה אמר לשון ומוציאי מאויבי וכן שאר תוארי האויבים כפולים ומכופלים פי עשרה מיני האויבים היו לו אמנם שם בתילים שדבר על ישראל ועל כל אחד מהמתבודדים שבישראל הפסוק אקרא שם בתילים מפלטי מאויבי מבבל והכריחו לדרוש אף מקמי על מדי והיבת תרוממני ביון שהשכל היה מחייב לדרוש הכל במדי אבל ראו שכבר אמר אף מן קמי ואם כן בהיבת אף כלל את תיבת מפלטי שתהיה במקום שתים כמשכת לקמי כיון שאמר אף מן קמי כלומר אף מן קמי מפלטי הנזכרת בשאר תיבת תרוממני ביון שנלחו בני חשמונאי ודרשו מאיש חמס באדר' שבזה דקדקו שינוי הכתוב כאן איש חמסים על שאול שעשה עמו חמסים לרדפו פעמים רבות וגם עם הגבעוני' וז"ש כאן איש חמסים אמנם שם בס"ת שדבר על ישראל בעמלק שנאמר בו מחמס אחיך יעקב תכסך בושה לזה כתב שם בתילים מאיש חמס הוא עשו איש יודע ציד איש שדה איש חמס עלה בידים במאמר הזה ישוב היתורים גם החילופים מכאן לס"ת · ועיין הרל"בג ז"ל ומהרי"א ז"ל כתב בטעם חילוף כאן כתיב ומוציאי ושם כתיב מפלטי מקמי כי מוציאי מאויבי היה אפשר שיהיה פי' בריחה ואם כן נבהר לו מות מחיים לזה תקן בתילים ואמר מפלטי מאויבי פליטה בכבוד וגלוי · גם במקום מקמי אמר בתילים אף מן קמי שהיו שני חילופים האחד שהותיר תיבת אף והשני שאמ' שם מן קמי וכאן מקמי כדי להורות שמפלטי מאויבי על האומות ואף מן קמי הוא על האויבים מישראל ולזה הודיע שהם שני מינים שאמר אף מן קמי ושאינם בסוג אחד מהאויבים והשמות כרדפים · ומ"ש מן קמי לבאר שמ"ש מקמי אינם מ"ם היתרון שיה' שירומם אותו יותר מהאויבים אבל פירושו שירוממו עליהם וז"ש מן קמי · ומ"ש כאן מאיש חמסים ושם מאיש חמס לתיקון הדיבור שלהיות בנושא איש אחד אמר גם כן איש חמס אחד או שאמר כן על שאול על החמס שהי' עושה עמי ברדפו עד כאן · ולע"דן מה שכתבתי בפסוק הקודם נכון גם במאמר אשר בפסוק הזה מובן החילופים אשר בפסוק הזה על נכון ואפשר עוד שאמר ומוציאי מאויבי או ירמוז על מיכל שהיתה בת שאול אויבי ועם כל זה הוציאה אותו מבית דרך החלון כנודע ז"ש ומוציאי מאויבי שמאויבי עצמן היה מי שהוציאני מן הבית ולזה אמר כאן לשון ומוציאי מאויבי שלודק בו משום מעשה שהיה כך היה כאמור אמנם בתילים אמר מפלטי שמדבר על ישראל או על המתבודד שלא יתחייב שיארע לו כמעשה דוד שישמרו את הבית להמיתו שילדק בו לשון מוציאי ולזה אמר מפלטי מאויבי לשון פליטה השייך בישראל ובמתבודד ואמר ומקמי תרוממני שמאסו עצמם מקמי יומשך לי רוממות והוא שע"י התקוממתם עלי ואחר כך מנפילתם ידעו כי ידך זאת ואתה ה' עשית בזה ימשך לי רוממות ז"ש תרוממני ובזה מובן היפוך הסדר כי בתחילה אמר ומוציאי מאויבי והיה לו לומר גם כן בסדר הזה ותרוממני מקמי אבל אמר ומקמי תרוממני להורות שהתעוררות קמי לקום עלי היה בכוונה מכוונ' אל הנלאון ושתרוממני ואילו אמר ותרוממני מקמי היה שיהה הגלי' לבד כעין ומוציאי מאויבי · ואמר כאן איש חמסים כי כל איש ואיש מאויבי דוד היו לו חמסים הרבה ועליו מתפלל שהוא חמסן ביותר שהרי הוא איש חמסים כי אילו היה איש חמס האחרשתי אמנם בתילים כשמתפלל על המתבודד או על ישראל התפלל עליו אפי' מאיש חמס אחד תצילני כי המתבודד או ישראל אזלת ידו וצריך רחמים ועזר אלהי להנצל אפי' מאיש חמס אחד וזהו טעם החילוף למ"ש כאן איש חמסים ובס"ת איש חמס תצילני :

על כן אודך ה' בגוים כו' מהר"י יעבץ ז"ל לפי שיזכור בפ' מגדול ישועות וכו' שהקב"ה מגדיל בכל יום ויום ישועות מלכו וזהו ועושה חסד למשיחו לדוד ולזרעו עד עולם אשר על שני הענינים אמר על הראשון על כן אודך בגוים וכו' על מגדיל ישועות מלכו בכל יום ויום וגם כן לסמך אזמרה על ועושה חסד למשיחו וכו' עד עולם כדרך המלך שנותן מתנות לשעת' ונחלות לעולם שע"י שתי הענינים ידיהם מתחזקות להלחם · וכבר זכרתי טעם להתחלפות שכאן הוא אומר ה' בגוים ובתילים אומר בהפך גוים ה' שדוד אמר על כן אודך שאתה ה' העושה נקמות לי בגוים ז"ש ה' בגוים אמנם שם בתילים שדבר על המתבודד וישראל שאזלת ידם לא הוצרך לו' ה' בגוים להודיעם שה' בגוים עושה הנקמות ולא הם שידוע הוא שהם תחת ידם אבל אמר כמורה המקום שיורה בו את השי"ת שהוא אפי' בעודם בין הגוים ובגלות יתחילו לשבח ולא ימתינו עד לאתם מהגלות ז"ש שם על כן אודך בגוים ה' שבעודי בגוים אודך ולזה אמר שם גם כן אזמרה בה"א לרמוז אל השכינה שבגלות ז"ש אזמרה ה"א האחרונה שבשם גלו שכינה עמהם אמנם כאן אמר ולסמך אזמר :

מגדול ישועות וכו' בשוחר טוב בשעה שהקב"ה עושה חסד לדוד שמים וארץ שמחים שנאמר מגדול ישועות מלכו ועושה חסד למשיחו מה כתיב אחריו השמים מספרים כבוד אל וכן בשעה שהקב"ה מכין כסאו של דוד הכל שמחין שנא' עד עולם אכין זרעך מה כתוב אחריו ויודו שמים פלאך וכו' עכ"ל והבנת המאמר הוא סוד היחוד שפירשנוהו בפסוק ואיש כי יקח את אחותו בת אביו או בת אמו חסד הוא ואיש דא קב"ה כי יקח את אחותו דא כנסת ישראל בת אביו מסטרא דחכמה או בת אמו מסטרא דבינה חסד ע"י מדת החסד הוא כיחוד דשמאלו תחת לראשי מסטר' דגבורה ואחר כך ימינו תחבקני מלד החסד וז"ש כאן המאמר בשעה שהקב"ה עושה חסד לדוד שהכם

על כן אודך יי' בגוים · שהצלתני מאנשי חמס ורוממתני מאויבי ונתת לי נקמות מהם אודך בגוי' לפני כל עם ועם : מגדול · מגדיל כתיב בי"וד וקרי בו"ו כמו שהוא בספר תהלים בקריאה גם כן הקרי מגדול בחולם והוא תואר והענין אחד : מלכו ומשיחו · על עצמו הוא אומר כמו שהגדיל ישועתי ועשה לי חסדים כן יעשה לי ולזרעי עד עולם : ואלה דברי דוד האחרונים · עוד מלבד השירה אמר דברים אלה שהיה דברי שבח והודאה לאל שהקימו למלכות ואמר האחרונים שהיו אחרוני' לכל השירות והמזמורי' שאמר כי אחר זה לא הופיע עליו רוח הקד' וי"ת ואלין פתגמי נבוא' וגו' : הוקם על · הוקם עליון ומלך : ונעי' זמירות ישראל · על הזמירו' שעשה בספר תהלים שהיו משוררי' ומזמרים הלוים בהם לפני הארון ובבית המקדש וי"ת ותקין למימני בחיר וגו' : רוח

נ תַּצִּילֵנִי׃ עַל־כֵּן אוֹדְךָ
יְהוָה בַּגּוֹיִם וּלְשִׁמְךָ אֲזַמֵּר׃
מִגְדּוֹל יְשׁוּעוֹת מַלְכּוֹ וְעֹשֶׂה־ (מגדיל ק' · מל')
חֶסֶד לִמְשִׁיחוֹ לְדָוִד וּלְזַרְעוֹ
א עַד־עוֹלָם׃ וְאֵלֶּה (ג' לדברי הספר דירמיה)
דִּבְרֵי דָוִד הָאַחֲרֹנִים נְאֻם דָּוִד בֶּן־יִשַׁי
וּנְאֻם הַגֶּבֶר הֻקַם עָל מְשִׁיחַ אֱלֹהֵי (ג' מל' וא' חס')
יַעֲקֹב וּנְעִים זְמִרוֹת יִשְׂרָאֵל׃
רוח

תְּשֵׁיזְבִינַנִי׃ עַל כֵּן אוֹדֵי קֳדָמָךְ יְיָ
בְּעַמְמַיָּא וּלִשְׁמָךְ אֵימַר תּוּשְׁבְּחָן׃
מַסְגֵי לְמֶעְבַּד פּוּרְקָן עִם מַלְכֵּיהּ וְעָבֵד
טִיבוּ לִמְשִׁיחֵיהּ לְדָוִד וּלְזַרְעֵיהּ עַד
עָלְמָא׃ וְאִילֵין פִּתְגָּמֵי נְבוּאַת דָּוִד
דְּאִתְנַבֵּי לְסוֹף עָלְמָא לְיוֹמֵי נֶחָמָתָא
דַּעֲתִידִין לְמֵיתֵי אֲמַר דָּוִד בַּר יִשַׁי
וַאֲמַר גַּבְרָא דִּמְרַבָּא לְמַלְכוּ מְשִׁיחָא
בְּמֵימַר אֱלָהֵיהּ דְּיַעֲקֹב וְתַקִּין לְמִימְנֵי
בְּחִיר מְבוּסַם תּוּשְׁבְּחָתֵיהּ דְיִשְׂרָאֵל׃ אמר

זמירות ד' בקריא' וסימ' ונעים זמרות ישראל · מכנף הארץ זמרות שמענו · זמרות היו ליחקיך · נותן זמרות בלילה · וכולהון חס' יו"ד ואחד בזמירות גריע לו :

רש"י

הוקם על · הוקם למעלה : ואלה דברי דוד · נבוא' דוד האחרונים ומי הם הראשונים לדברי השירה האמורים למעלה אבל בכל שירות ותשבחות שאמר אין נקראין דברים : ונעים זמירו' ישראל · אין ישראל משוררים במקדש את שירותיו וזמירותיו : דבר

רלב"ג

אודך יי' בגוים · ר"ל בפרסום לעיני הגוים : מגדול ישועות מלכו · ר"ל שהוא תוקף ישועות מלכו והוא דוד כמו המגדול שהוא תוקף העיר : הוקם על · כמו הוקם למעלה והוא מעלת כסא המלוכה : ונעים זמירות ישראל · ר"ל שהוא אמר לש"י בנעים שבמיני הזמירות והם זמירות ישראל כי הם מובחרו שיזמרו בהם ישר' לש"י וזה מבואר בזמירות הנזכרות בספר תהלים : רוח

פי' רבי' ישעיה

הוקם על · הוקם למעלה : ונעים זמירו' ישראל שהוא תקן ספר תהלי' שהיו משוררי' הלוי' בדוכן :

כלי יקר

שהנה בשעה שהקב"ה מסטרא דהבא או דלימא עושה חסד ר"ל ממשיך החסד לדוד הוא מלכו' בית דוד העטרה הנה אז שמים וארץ שמחים בסוד היסוד ושמים התפארת וארץ המלכות וז"ש השמים מספרים כבוד אל ר"ל חסד אל שהרי חסד הוא אשר על ידו נעשה היחוד כאמור וימינו תחבקני וזה בגאולות אחר כך הוסיף בבריאה ואמר בשעה שהקב"ה מכין כסאו של דוד כי הבריאה כסא בכל שמחים גם כן שנא' עד עולם אכין ארעך · ולפי פשט המאמר מדבר בשני זמנים הא' בזמן דוד והשני לעתיד עם ארעו של דוד במשיח וכוונתם ז"ל להבין בפסוק לשון ישועות שתים האחת בזמן שעושה חסד לדוד בחיים חייתו והישועה השנית לזרעו אחריו וזהו ישועות מלכו ועושה חסד למשיחו ומלכו ועושה חסד למשיחו הם הישועות שתים הנזכר והן לדוד ולזרעו עד עולם · ושמים וארץ היו שמחים עם דוד כי בראשית ברא אלהים את השמים ואת הארץ בשביל ישר' שנקראו ראשי' ולו"א בשעה שהקב"ה עושה חסד עם דוד שמים וארץ שמחים שאז ישראל בנחת והם נבראו בשבילם וכן לעתיד ויודו שמים פלאך וכו' · עוד בילקוט בשם שוחר טוב כתוב אחד או' מגדיל וכתוב אחד מגדול א"ר יודן לפי שאין הגדולה של אומה זו באה בבת אחת אלא קימעא ומהו מגדיל שהיא מתעלה והולכת ומהו מגדול שעושה לה מלך המשיח כמגדל גדול שנא' מגדל עוז שם ה' בו ירוץ צדיק ונשגב עכ"ל וזהי נוסחת הילקוט והיא נכונה מנוסחת השוחר טוב כי שם האריך יותר פירוש במאמר שנא' שם טעם למה קימעא קימעא לפי שהם שרויים בצרות ואם תבוא הישועה בבת אחת לא יוכלו לקבל אותה ישועה גדולה ולזה נמשלה הגאולה בשחר שהיא שעת אפילה ביותר ואילו הי' עולה גלגל חמה מיד אחר האפילה היו כהות עיני בני אדם מה עושה הב"ה מעלה אחר האפילה עמוד השחר תחילה ואחר כך גלגל חמה באופן שבאה האורה קימעא קימעא וכן הגאולה קימעא קימעא ועל פי דרשה זו יובן מה שאומרים בחודש ושבת בברכת המזון מגדול ישועות לפי שבשב' מתגדל שמו כמגדל עוז שם ה' בקדושת השבת והחדש וי"ט אמנם בחול מגדיל · ובמאמר הזה יובן התחלפות שכאן בכאן אמר מגדול ישועות לפי שנעשה לו לדוד כמגדול עוז שהרי השליטו על כל אויביו והצילו מהם כמגדל אמנם בס"ת דבר על המתבודד ועל ישר' בגלות די במגדיל ישועות מלכו · ועיין הרד"ק ז"ל והרלב"ג ז"ל ומהרי"א ז"ל כתב גם אומר בתילים מגדיל במקום מגדול והוא זה לבאר הכוונה שלא כפרש מגדול מלשון מגדל כמו מגדל עוז אלא מלשון הגדלה ולזה היה כאן קרי וכתיב ושם בתילים פירשו ואמר מגדיל עד כאן · וקשה לדבריו דא"כ למה אמר כאן כתיב מגדיל וקרי מגדול ויכתוב ויקרא כאן מגדיל · אלא ודאי דברי חז"ל עיקר שפירשוהו לשון מגדל עוז שם ה' ובכבנת הכתוב פי' מהרי"א שדוד ע"ה דבר כאן על ג' זמנים שעברו עליו האחת בהיותו מלך על ישראל וז"ש מגדול ישועות מלכו בהיותו במדרגה העליונה והאחרונ' מלך על ישראל והזמן הקודם לזה הוא בהיותו משוח ע"י שמואל שהפליא ה' חסדו בעודו משיחו לבד בלי מלכות שהרי הצילו מכף שאול ומגלית ומיד אכים ומעמלקים בזמן ההוא בהיותו משיחו והם במדרגה הראשונה בהיותו דוד לבד בלי משוח שמן משחת קדש שהיה העזר האלהי עמו כדכתיב גם את הארי גם את הדוב הכה עבדך שהיה ע"י העזר האלהי שהתחיל לפעמו וז"ש לדוד שאז אפי' משוח לא היה מעתה אני מתפלל שכן יהיה תמיד עם זרעו ובניו עד עולם שלא יהיה ענינו בשאול שלא נמשכה מלכותו אחריו אבל יהיה עד עולם שלא יכבה נרו של דוד ע"כ :

ולע"ד הפסוק הזה מקושר עם הקודם והכי קאמר על כן אודך ה' בגוים ולשמך או' והענין שאודך בגוים עליו הוא שאתה תהיה מגדיל או מגדל מבצר עוז לעשות ישועו' לעתיד ע"י מלכו המשיח ועושה חסד למשיחו והחסד הזה אדגיש בו ואשמח בו ואגיל כאילו נעשה לי כי כמו שהאבות מצטערים בקבר כן שמחים בשמחת בניהם כמו שלמדו כן חז"ל מפסוק ישמח ישרא' בעושיו בעושו לא נאמר אלא בעושיו שכל הג' שותפים שבאדם והאבות אבות' יבואו לשמח בשמח' בניהם וז"ש כאן ועושה חסד למשיחו וזה החסד הנעשה למשיח יחשב כאילו הוא לדוד עצמו וז"ש וכן ולזרעו עד עולם שתמיד ישמח דוד עם כל זרעו ובשמחתם ישמח ויגיל דוד ע"ה ע"ד נגד האבות עשה פלא וירא ישראל את היד הגדולה וכו' ואמרו חז"ל ישראל שבא בא בשעת קריעת ים סוף וראה הפלא · ואמר ישועות לפי שהישועה היא באחד משני פנים או בדין או בתורת חסד והוא מ"ש מגדול קרינן וכתיב מגדיל שאם הישועה בדין מצד כושר המעשים הייכו מגדל עוז שם ה' ואם הוא בחסד עליו בא הכתוב מגדיל שהוא ית' מגדיל בחסדו הגדולה לענין הישועות האחת מלכו שהרי הוא כדאי ויש' כלהים בדין שיגאל ואם לא יזכו מפאת המעשים אמר אופן הישועה השנית והיא ועושה חסד למשיחו בתורת חסד מפאת היותו משיחו לכבוד ה' ראוי להחזיק בידו :

ואלה דברי דוד האחרונים בשוחר טוב הראשונים היכן הם מתלה השירה לשעבר עד כאן והכוונה שכל דברי דוד הראשונים נמחלו לו ע"י השירה שהשירה מחלה והיום תחילה שהיה ר"ל מהיום · ואילך החשבון מדם כי מחלה השירה על העבר · ובילקוט ואלה דברי דוד האחרונים ז"ש כמופת היית לרבים אמר דוד מה אני לא אמרתי שירה עד שנתחרפתי ועד שנפלו בידי ד' ועד שנפל בידי בעל אצבעות כן יש' אינם אומרים שירה עד שיתחרפו ועד שיפלו בידם בעלי אצבעות ועד שיפלו בידם ד' כיצד דוד נתחרף מגלית ויחרף את ישר' ויקלל את דוד באלהיו ונפל בעל אצבעות ויהי איש מדון ואצבעות ידיו ואצבעות רגליו שש ושש ונפלו לפניו ד' את ד' אלה ילדו להרפה בגת ויפלו ביד דוד וסמיך ליה וידבר דוד לה' כך יש' כשיבא משיח במהרה בימינו אינם אומרים שירה עד שיתחרף משיח שנאמר אשר חרפו עקבות משיחך · ועד שיפלו לפניו בעלי אצבעות שנא' ואצבעות רגליא מנהון פרזלא · ועד שיפלו בידם ארבעה מלכים ואספתי את כל הגוים ירושלם למלחמה ואחר כך שירו לה' שיר חדש עכ"ל שכוונ' המאמר בכללו לתקן דברי דוד האחרונים מכלל דאיכא ראשונים לזה אמר שאין הכוונה אלא לומר שזה דברי דוד אשר עליהם כשאירעו לו הדברים הנזכר הנה דברי דוד כמופת הם לרבים הם ישראל שמה שאירע לדוד יארע ליש' האחרונים אשר ימצאו באחרית הימים וישירו שיר חדש · ובתנא דבי אליהו ד"א ואלה דברי דוד האחרונים אמר לפניו רבש"ע כשם שמחלת על עונותי הראשונים כך מחול לי על עונותי האחרונים · ד"א בכ"ב שנה שנסתלקה רוח הקדש מדוד מלך ישראל ובכל יום ויום היה מוריד כוס של דמעות ואוכל פת באפר שנא' כי אפר כלחם אכלתי · ד"א אמר לפניו רבש"ע קבלני בתשובה כדי שתוכיח את הרשעים ותאמר להם ומה דוד מלך ישראל שעשה לפני דבר חמור כזו שחזר בתשובה לפני קבלתי אותו אתם עאכ"ו שהייתי מקבל אתכם שנא' לך לבדך חטאתי · ד"א מה הראשונים בלא חטא אף האחרונים כן עכ"ל :

ולע"ד שכוונתו לומר כשם שמחלת לי על עונותי הראשוני' אשר קודם לשירה שהשירה מחלה כנזכר לעיל בשוחר טוב תחילת עשיה כך מחול לי על האחרונים שמן השירה והילך · עוד היה אפשר שהק"בה מעביר ראשון ראשון שהם ב' עונות ראשונים שנאמר הן כל אלה יפעל אל בחסדו פעמים מעביר לו ואם שלש מגלגל עליו את הכל וזהו שאמר שלש עם גבר ביחיד ובציבור מעביר לו שלשה וברביעי פוקד את הכל שנאמר על שלשה פשעי ישראל ועל ארבעה לא אשיבנו וכו' וזהו שאמר כשם שמחלת לי הראשונים כך מחול לי האחרונים שיחזרו אחרונים להיות כראשונים ותמחלם וכן לעולם אשר אחריהם חוזרים להיות כראשונים וכמו שאמרו מעביר ראשון ראשון וכך היא המידה שהיא מהי"ג מידות של רחמים מעביר ראשון ראשון והוא שאמר שמחלת לי הראשונים כך מחול לי האחרונים · אפשר הראשונים בזמן אדם כי אדם דוד משיח הוא כך מחול לי האחרונים אשר הכי דוד חטאתי והראשון עיקר מהשלשה פרושים הראשונים על הקודמי' קודם לשירה ואלה דברי דוד מתפלל על האחרונים שימחלו לו כראשונים · אמנם בד"א כ"ב שנה שנסתלקה רוח הקדש מדוד וכו' הכוונה לפרש ואלה מוסיף על הראשונים כמו שאמרו חכמנו ז"ל בפסוק ואלה המשפטים להוסיף מה הראשונים מסיני כך אלו מסיני וזהו שאמר ואלה דברי דוד מוסיף על הראשונים שאמר קודם שנסתלקה רוח הקדש כך האחרונים אשר אמר אחר התענית ואפר כלחם שאכל שספר לו ברוח הקדש שחזרה לו רוח הקדש כדכתיב השיבה לי ששון ישעך ורוח נדיבה תסמכני גם הם ברוח הקדש שחזרה אליו אחר המחילה וסליחה לגמרי חזרה אליו ואמר דבריו אלה האחרונים ברוח הקדש מוסיף על הראשונים ולמד מן הפסוק של אפר בלחם אכלתי מדלא כתיב כי אפר כלחם אכלתי שלא יתכן שהיה אוכל אפר הרבה כשיעור לחם עד שיאמר כי אפר כלחם ואכלתי אלא ודאי הכי קאמר על שהיה עושה כן בהתמדה בכל יום ויום היה מוריד כוס של דמעו' ואוכל פתו באפר שנאמר כי אפר כלחם אכלתי ר"ל כי אפר בכל יום אכלתי אותו כלחם שהוא בכל יום ויום אם כן הקש כלחם על ההתמדה הוא ולא השיעור ומסיפיה דקרא ושקוי בבכי מסכתי למד על כוס דמעות ובד"א אמר לפניו רבש"ע קבלני בתשובה כדי שתוכיח את הרשעים כו' מפרש ואלה דברי דוד עפרש שאמר לפניו רבש"ע קבלני בתשובה כדי שתוכיח את האחרונים הם הרעים שהלכו לאחור בחטאיהם ולא לפנים שלא שבו בתשובה ולמד כן מפסוק לך לבדך חטאתי דמסיפיה דקרא יליף דקאמר למען תצדק בדברך וכו' **דהיינו כדי שתוכיח** לרשעים וכו' ומרישיה דקרא נמי יליף דקאמר לך לבדך חטאתי שרמז כאן **וזהו אם דוד מלך ישרא'** שעשה לפני דבר חמור כלומר לפני העולם אינו חמור שהרי גט כריתות כתב לה אוריה קוד' לכתו למלחמה אלא לפני היה חמור בבחינת שהוא מלך ישראל והמלך ראוי להיותו נקי **התשובות** טהור הרעיונים וז"ש לך לבדך חטאתי והרע בעיניך עשיתי לכך קבל תשובתי למען תצדק בדברך לרשעים על שלא שבו ותזכה בשפטך · ד"א מה דברי דוד הראשונים בלא חטא ועון אף האחרוני' כן בלא חטא שאילו היה לו חטא ועון לא חזרה אליו רוח נדיבה ורוח הקדש · ועיין רש"י ז"ל והרד"ק ז"ל ומ"ש נאום דוד בן ישי וכו' בילקוט בשם תנא דבי אליהו נאום דוד בן ישי ונאם הגבר הוקם על מלמד שקבל עול תורה ועול מצות ומה שכר יש לך מלפני שנקרא משיח אלהי יעקב אשרי אדם ששם עצמו כשור לעול וכחמור למשאוי ויושב והוגה בדברי תורה בכל יום תמיד ומיד רוח הקדש שורה עליו שנאמר אשריכם זורעי על כל מים כיצד קורא אדם תורה נביאים וכתובים ושונה הלכות ומדרש וירבה בישיבה וימעט בסחורה מיד רוח הקדש שורה עליו שנאמר רוח ה' דבר בי ומלתו על לשוני אשרי אדם שיש בו דברי תורה ויושב וחורש בהם כבהמה שהיא חורשת בשדה אמר ליה הב"ה דברי הראשונים האחרונים שלך הם אלהי ישראל לי דבר צור ישראל ומי מושל בי הצדיקים ואיזהו צדיק מי שהוא מושל ביראת אלהים הוי או' זה הכובש את יצרו ברוך הב"ה שאין לפניו משוא פנים ולפניו נוגה אור גשמים ודשאים באים לעולם ושכרן של צדיקים שעוסקים עצמם בדברי תורה בעולם הזה מעלה להם הכתוב כאילו מביאים אור נוגה וגשמים ודשאים לעולם שנאמר מנוגה נגדו וממטר דשא ארצו וכו' עכ"ל · ולע"ד לדקדק מאין לו עול תורה ועול מצות דאי מתיבת על שתמא הפשט מועט תפשת כיון ששני עולים הם כדקאמר עול תורה ועול מצות שהיינו אומר עול תורה ומצות · ועוד במאי דקאמר אשרי אדם ששם וכו' וחוזר ומפרש זה ואומר כיצד קורא אדם וכו' כי מה צריך לפרש ולו' כיצד קורא אדם תורה כו' והדבר ברור מעצמו · ומנא ליה מהפסוק הזה של ואלה דברי דוד וכו' כי בפ' הזה לא כתיב אלא הוקם על עול תורה ומצות אבל לכל הפרטים הנזכרים כאן מנא ליה · עוד במה שלו' אשרי אדם שים בו דברי תורה ויושב וחורש בהם כו' מהו האושר הזה מחודש על מה שאמר אשרי אדם ששם עצמו כשור לעול וכו' · ועוד במ"ש אלהי יש' לי דבר צור ישראל מושל באדם ומי מושל בי הצדיקים ואיזהו צדיק וכי לא ידענו מי הוא הצדיק עד שיאמר ואיזהו צדיק · ונראה שהוקשה לו כפל נאם דוד בן ישי ונאם הגבר הוקם על יאמר התכיב משתי לשונות לז"א כי באומרו נאם דוד בן ישי רמז לשקבל עול מצות שהרי ישי בעטיו של נחש מת כמ"ש חז"ל בפ' במה בהמה ובאו' ונאם הגבר הוקם על עול תורה קאמר · או אפשר דיליף מנאם הגבר הוקם על הגבר למה הי"לל ונאם הוקם על · הרתי משמע מנאם הגבר למד שגבר במצות לקיים עול מצות והוק' על עול התורה קאמר ואמר והשכר הוא משיח אלהי יעקב מהכרח הענין שהמשיחות אינו ביד האדם ולא בבחירתו כי אם אשר יבחר ה' הוא הקדוש ובבחר למשיחתו ומה שכר יש לך מלפניו משיח אלהי יעקב גם מהלשון הכריח כן מהו' משיח בלא וא"ו ומשיח אלא משיח מורה שהוא השכר · וכדי שלא נחשוב שהשכר הוא השררה ומעלת המשיחה למלכות לבד לז"א ומה שכר יש לך מלפני באחד משני פנים או שפי' מה שכר יש לך שכר רוחני שהוא מלפני' דבר חשוב מאד שיוצא מלפני הוא היותך משיח אלהי יעקב שהמשיחה הזאת מורה היא על השפע האלהי הנשפע על האדם כשמן הטוב על הראש שיורד ונשפע עליך ולז"א ומה יש לך מלפני שתקרא משיח אלהי יעקב · ואפשר לפרש בהפך שהשכר הזה מלפני הוא אבל יש עוד שכר יותר חשוב וכדמסיק אשרי אדם ששם עצמו כשור כו' שה' הדבקו האלהי לדבר רוח ה' בו לחזות בנועם ה' ולז"א ומה שכר יש לך מלפני שלו' מלפני הוא ע"ד והעושר והכבוד מלפניך שהיינו לפני ממש שאין לו חשיבות גם כן אבל הוא מלפניך · וכמ"ש אשרי אדם ששם עצמו כשור לעול המצות בהתמדה ומיד רוח הקדש שורה עליו שנא' אשריכם זורעי על כל מים אין מים אלא תורה כו' והשור שהם העול ומשוי שהזכיר אבל לא יליף מהפסוק הזה של אשריכם כי אם האושר לבד אבל רוח הקדש שורה עליו נלמד מפסוק זה כדמסיק רוח ה' דבר בי
כו'

ה׳ והולך לפיס שהעולם הזה ונמשל למשאוי הוא שלדיק לריך להיות ידו בכל התורה נביאים וכתובים הלכות ומדרש וירבה בישיבה וימעט בסחורה בזה העול ומשאוי לריך כדי שתחול עליו רוח הקדש וזה העול ומשאוי הוא ביגיעה בהתחלות קשות ללמוד והוא רוח ה׳ דבר בי כו׳ המגס אח״כ לריך יגיעת העיון להבין דבר מתוך דבר לעשות פרי תבואה והוא המשל שהמשילה אשרי אדם שיש בו דברי תורה ויושב וחורש בהם כבהמה שחורשת בשדה כמו שהבהמה חורשת לזרוע ולעשות תבואה מגרעין אחד כמה גרעינין כך אשרי אדם שיש בו דברי תורה ואחר כך חורש בלבו דבר טוב לחדש שאז התורה היא נקראת על שמו וזהו האושר שאמר שבית אשרי אדם שיש בו דברי תורה ויושב וחורש בהם בישוב הדעת ועיין ז״ש ויושב וחורש וכו׳ והאושר הוא כדמסיק אמ׳ ליה הקב״ה דברי הראשונים והאחרונים שלך הם שזהו אומרו ואלה דברי דוד האחרונים שכל שעל שם דוד ודבריו יקראו אחרונים כלומר באחרונה מאחר שהוסיף להיות יושב וחורש בהם בהמו׳ הרי הם כשלו על דרך כי אם בתורת ה׳ חפצו בתחילה תורת ה׳ ואחר כך תורתו היא כנשב׳ כמו שאמ׳ זכרו תורת משה עבדי ז״ש ובתורתו וכו׳ וכאן ואלה דברי דוד האחרונים שבראשונה הם דברי ה׳ ז״ש דברי הראשונים ואחר כך נחשבים דברי דוד וזהו אחרונים שלך הם כאמור · ואמרו שאמר אלהי ישראל לי דבר צור ישראל מושל באדם ומי מושל בי וכו׳ הכוונה שהם ראו דבר פשוט שהקב״ה מושל באדם ומאי קמ״ל לזה אמר שהכוונה להודיע שהקב״ה כשמושל באדם לגזור גזרה עליו מי מושל בי לבטלה לדיק ולא הלדיק שטבעו זך אלא הלדיק שטבעו ויצרו מתגבר עליו והוא כובש יצרו ומתגבר עליו איש כזה הוא המושל בי לבטל הגזרה מדה כנגד מדה כמו שהוא כובש יצרו לעשות רצון השי״ת כן השם יתברך יוגלו רחמיו לכבוש כעסו ולבטל הגזרה וז״ש הכתוב ומי מושל בי הלדיק ואיזהו לדיק מי שהוא מושל ביראת אלהים הוי או׳ זה שכובש את יצרו כי לדיק כזה ביחוד הוא המושל לבטל הגזרה כאמור · אמר עוד ברוך הקב״ה שאין לפניו משוא פנים ולפניו כו׳ הכוונה שהקב״ה מחשיב כאילו הלדיקים ששוחקים עצמם בדברי תורה כדתנן כך היא דרכה של תורה וכו׳ ועל הארץ תישן וכו׳ מחשיב כאילו הם מביאים אורה לעולם ונוגה ומטר ומצמיחים הכל בזכות לדקתם ותורתם תורה אור ז״ש ברוך הקב״ה שאין לפניו משוא פנים כי אם באמת ובתמים ולפניו חשוב כאילו הנוגה אור וגשמים ודשאים באים לעולם בזכות הלדיקים ששוחקים עצמם ונדחקים בדברי תורה בעולם הזה שעל כן מעלה עליה׳ כאילו האור והגשמי׳ והכל נמשך מהלדיק הכובש יצרו שהוא המביא אורה לעולם עלה בידינו הבנת הכתובים האלה ואלה דברי דוד האחרוני׳ שאפי׳ שהם דברי ה׳ בראשונה כיון שהוא חרש בהם ועמל בהם נחשבי׳ כאילו הם דברי דוד והטע׳ לפי שהוא דוד בן ישי שקיים עול מלות ונאם הגבר הוקם על לשון עול תורה על כן זכה שנקרא משיח אלהי יעקב וזכה שתשרה עליו רוח הקדש שרוח ה׳ דבר בי ומלתו על לשוני ועם היותי שהשם יתברך צור ישראל מושל באדם לגזור גזרת הנה הלדיק מושל בשם יתברך לבטל הגזרה ואיזה מן לדיק הכובש יצרו ביראת אלהים והרי הלדיק לפניו יתברך כאילו הוא מאיר ומביא אורה לעולם וגשמים ונוגה כיון שמעשיו הגונים · ובמדרש שמואל נאם דוד בן ישי אוגינוס בן אוגינוס נאם הגבר הוקם על שקיים עולה של תורה בעולה של מלכות ונעים זמירות יש׳ רבותא אמר מי מנעים זמירות ישראל דוד בן ישי אמר אלהי ישראל וכו׳ אמר לו הקב״ה מכל מה שבראתי בעולמי מי מושל בי לדיק מושל בי את מוצא מה שהקב״ה עושה הלדיק עושה הקב״ה מחיה מתים יחזקאל החיה המתי׳ הקב״ה עוצר גשמים ואליהו עצר גשמי׳ הקב״ה ממתיק את המרים ומשה המתיק את המרים במרי׳ וכאור בוקר יזרח שמש אין אנו יודעי׳ וכאור בוקר יזרח שמש לא כשהאיר הקב״ה בוקרו של משיח הזריח שמש דכתיב ביה וכסאו כשמש נגדי בוקר לא עבות זה משיח · ד״א בוקר לא עבות שלא בא בזכו׳ אבות בזכות מי הוא בא בזכותה של תורה הה״ד כי לא כן ביתי עם אל כי ברית עולם שם לי ערוכ׳ בכל ושמורה ערוכה בכל בבבל ושמורה במדי כי כל ישעי וכל חפץ כיון לא יצמיח בארם ואיש יגע בהם וכו׳ שרוף ישרפו בשבת זו סנהדרי גדולה של לשכת הגזית עכ״ל:

ולע״ד לדקדק עולה של תורה ניחא אבל בעולה של מלכות היכא רמיזא בפסוק ועוד מהו מי מנעים זמירות ישראל דוד בן ישי באיזה אופן מנעים הוא את הזמירות של ישראל · ועוד מכל מה שבראתי בעולמי היכא רמיזא בפסוק · ועוד בשלמא מי מושל בי לדיק מושל בי ניחא אבל מה שהקב״ה עושה הלדיק עושה וכו׳ נראה שאין לו שייכות להבנת הכתוב הזה · ועוד במ״ש בקר לא עבות זה משיח דהי״ל וכאור בוקר לא עבות כיון שמדבר במשיח ואחר כך הי״ל יזרח שמש וכו׳ ועוד כשאו׳ ד״א בוקר לא עבות שלא בא בזכות אבות דאם כן גם במשיח הוא מדבר וא״כ היכי קאמר בקר לא עבות זה משיח ד״א בקר לא עבות שלא בא וכו׳ כאילו מדבר אחר הינו מדב׳ במשיח ומהו שלא בא בזכו׳ אבות היכ׳ רמז בפסוק ומהו או׳ הה״ד כי לא כן ביתי עם אל:

ונראה שהם ז״ל דקדקו נאום הגבר הוקם על דמה לורך לומר נאום הגבר כי שיאמר נאו׳ דוד בן ישי הוקם על נאום הגבר למה לזה דרשו לשון התגברו׳ להקים עולה של תור׳ מצטרף בעולה של מלכות שהוא דבר גדול וקשה להקים עולה של תורה עם היות טרוד בעולה של מלכות וזה רמז באו׳ נאום הגבר שהתגבר כצרי להקים עולה של תורה והיינו הוקם על והיינו לעולה של תורה לבד בא הכתוב הי״ל הקים ביו״ד עול · בוא״ו אמר הוקם על שאין מקרא יוצא מידי פשוטו שהוקם על במעלת המלכות ועם היות שהוקם על במעל׳ לא גבה לבו אלא אני הגבר גובר בעול תורה ותרתי משמע מתיבת הוקם על קים עול תורה בעולה של מלכות · ואמר ונעים זמירות ישרא׳ במ״ש חז״ל שכל הזמירות שנאמרו בעולם כששומע אותם הב״ה מפי דוד ערבו לו כו׳ וזהו ונעים זמירות יש׳ מי מנעים זמירות יש׳ דוד בן ישי כשהוא מזמר בהם מצד שהוא נכבד הה״ד בן ישי אוגינוס בן אוגינוס גם בחיכו נותן בהם נועם וחן בעיני אלהים ואדם וכן מצאתי בשוחר טוב כמו שהביא הילקוט ונעים זמירות יש׳ משל לה״ד לחבורה שהיתה מבקש׳ לומר המנון למלך אמר להם כולכם נעימים כולכם זמרים כולכם משובחי׳ ומי מנעים זמירות של יש׳ דוד בן ישי אבגינוס בן אבגינוס וכן הוא אומר כלו תפילות דוד בן ישי עכ״ל ובדבריהם או׳ כלו תפילות ומצטער על שכלו תפילות דוד בן ישי הערב בקולו מאד מי יתן והיה מאריך יותר ולא כלו תפילותיו הנעימות או אפשר במש״ה נתנה עלי בקולה ע״כ שנאתיה שצריך הצטרף חסידות במלה שישראל באומרם זמירות לא יהיה בהם נועם כ״כ אבל דוד כשהקים עול התשובה ופתח טוב פתח לשבי׳ ע״י חטא בת שבע שהיה סיבה לסבב את כל אחד ואחד מישראל לשוב בתשובה שלימה כמשחז״ל לא היה ראוי דוד לאותו מעשה ולמה חטא שאם חטא יחיד וכו׳ ע״י רבים השיב מעון א״ב דוד הנעי׳ זמירו׳ ישראל די מעתה יזמר כל א׳ וא׳ יהי לו נועם ועליו יאמר הראיני את מראך השמיעיני את קולך ערב · והראשון עיקר לפשט המאמר · והוקשה להם ז״ל כפל אמר אלהי ישראל לי דבר צור ישרא׳ שלזה פירשו שאמר הוא לדוד שאמר דוד לי דבר צור יש׳ א״ל הב״ה מכל מה שבראתי בעולמי מי מושל בי לדיק מושל בי וכו׳ כי בתואר זה שאמר צור ישראל שהוא שם מיוחד לבריאת העולם כי ביה ה׳ צור עולמים ודרשו חז״ל צייר עולמים והכוונה לו׳ מכל מה שבראתי בעולמי אני מושל באדם שהוא המושל בכל ומי מושל בי לדיק כנזכר במאמר דלעיל בתנא דבי אליהו שהלדיק מושל לבטל גזרה ואפשר שמפרש גם כן מושל באדם לדיק מושל יראת אלהים שר״ל שהב״ה מה שהוא מושל באדם לעצור גשמים להמית ולהחיות הוא בעינו מה שמושל הלדיק שג״כ מחיה מתי׳ וכיוצא כי כעין ממשלתי באדם או פי׳ שכמו שהלדיק מושל לבטל גזירתי הרעה כן ג״כ מושל בי בעניניס האחרים שאת מוצא מה הב״ה עושה הלדיק עושה הב״ה מחיה מתים כו׳ שכיון שהלדיקים אין בהם כח מעצמם לעשות דבר אלא שגוזרים אומר ויקם להם והב״ה מקים דבר עבדו ועצת מלאכיו ישלים א״כ נמצא שהם מושלים כבי׳ בהב״ה באמו׳ לו עשה כך והוא עושה כך נמצא לדיק מושל בשי״ת כבי׳ וכבי׳ בגזרותיו והשני בגזור הלדיק לעצור גשמים ולהחיות מתים וכיוצא וכב״ה מקיים הב״ה ממתיק המרים כמי הים שממתיק אותם בעבים כמשחז״ל ומשה המתיק מרי׳ במרים דהיינו מי מרה ויורהו ה׳ עץ זה הרדפוני מר כלענה וכל זה לכבוד שמו להודיע שהעובדים אותו כעבדים הם הם מלכים ובני חורין שאין לך בן חורין אלא מי שעוסק במצות ובתורה והדרך הראשון יש לו קצת הוכחה בשה הדברים רבה · ופי׳ וכאור בוקר על המשיח מהכרח אין אנו יודעין וכאור בקר שמיד יזרח השמש מאי קמ״ל ואפשר דהכי קאמר אין אנו יודעין מדקאמר וכאור בוקר יזרח שמש מאי מדמה לאור בוקר יזרח שמש שהוא גריעות השמש שיהיה מועט בבהרה ויש קצת גלוי בשוחר טוב שהובא בילקוט אין אנו יודעים מהו וכאור בוקר אלא כשהאיר הב״ה בוקרו של משיח הזריח השמש הה״ד כסאו כשמש נגדי בו׳ לזה אמר כי כאור בוקר של המשיח כשהקב״ה יאיר בוקרו של משיח מיד יזרח שמש שידין עמים ולומרו יזרח שמש על כסאו למשפט כמו שאמר וכסאו כשמש נגדי נמצא שהדין שיעשה בעולם בשבתו על כסא ה׳ זה יגרום לו להתמיד כאור בוקר שהאיר לו הב״ה ז״ש בקר לא עבות זה משיח שזה נמשך למשיח מפעולת יזרח שמש ולכך נאמ׳ אחר יזרח שמש שזה חייב שהבקר לא עבות כי הפשע או חטאת נמשל אל העבים וענו דכתיב מחיתי כעב פשעיך וכו׳ והעבודה וצדקות כאור נוגה דכתיב וארח צדיקים כאור נוגה לו״א שממה שיזרח שמש הוא כסא המשיח כי שמה ישבו למשפט כסאות לבית דוד זה יחייב שבוקר המשיח אור ולא עבות שלא יהיה בו לא עב ולא ענן ד״א לא עבות שלא בא בזכות אבות אפשר שהעיון עם הש״ס מתהלכות במוצא וכתי׳ שקירא לאלפין עייניו וכאילו כתיב לא אבות · או יהיה פי׳ לפי שהאבות

שבלולב ענף עץ עבות השלשה עלין רומזין לשלשה אבות וזכותם לז״א לא עבות שלא בא בזכות אבות בזכות מי בא בזכותה של תורה וילפין כן הה״ד כי לא כן ביתי עם אל לעשות עם ביתי שזכני האבות כי ברית עולם שהיא התורה שם לי ע״ד אם לא בריתי יומם ולילה חוקות שמים וארץ שמתי ערוכה התורה בבבל ששם ערוכה היא בגמרא ושמורה במדי כי כל ישעי וכל חפצי ביוזני לא יצמיח בארם שהתורה לא תניח להצמיח בארם קוץ ובליעל זכות המשיח יגין והיינו לומרו כי לא יצמיח בלשון זכר ולא כתיב כי לא תצמיח · ואפשר עוד כי לא יצמיח על התורה שבארם גזרות על התורה כי לא יצמיח שם במלכותם ויוכיח שערוכה ושמורה על התורה כדכסמוך מהגמ׳ מההיא דברוריא עיין בפסוק ערוכה והנכון ערוכה על זכות אבות ושמורה במדי כי כל חפץ ביון המנס בעמלק כי לא יצמיח זכות האבות בעמלק שתמה זכות אבות אלא זכות התורה יצמיח צמח צדיק המשיח לא זכות האבות ואיש יגע בהם וכו׳ שרוף ישרפו בשבת ר״ל שבשבת זו סנהדרי גדולה כשבת׳ עם זקני ארץ ישרפום לרשעים כשבת׳ בלשכת הגזית לשעבר קאמר כי לעתיד כשבא המשיח לבדו ידין עמים כולם וזאת אפשר עוד באו׳ כי לא יצמיח בעמלק שהכוונה שכיון שבעמלק יצא בזכות התורה עדיף כי לא יצמיח שום קוץ וסילון ממאיר מהרשעי׳ כי שרוף ישרפו בשבת זו סנהדרי גדולה בזמנם אבל בזמן המשיח ירום ונשא מאד כי לא יצמיח בזמנו קוץ מוכר בליעל וזהו אומרו כי לא יצמיח בעמלק כי לא יצמח אין כתיב כאן אלא כי לא יצמיח שהינו מניח לצמיח כלל ועיקר גם מזה המאמר נתבארו לך ביאורי כוונת הפסוקים והאפשר להרחיב עוד ענין זה ולומר שרמז באומרו לא עבות שלא בא בזכות אבות ר״ל בזכות שלשתם כמו העבות שהוא משולש אבל בזכות האב האחד יעקב יבוא ולז״א הכתוב אל תירא עבדי יעקב כי הנני מושיעך ואת זרעך וכו׳ שהבית השלישי בשביל זכות יעקב הוא בא שהוא כלו זרע אמת יושב אהלים ולומד תורה ע״ד התן אמת ליעקב אין אמת אלא תורה ז״ש בזכות מי הוא ר״ל בזכות מי הוא מהאבות הוא בא לז״א בזכותה של תורה באופן שהשלילה היא שלא יבא בזכות כולם אלא בזכות התורה שהוא אמת ליעקב ויבא המאמר הזה מכוון עם מ״ש חז״ל שהבית הראשון בזכות אברה׳ וקראו הר והבית השני בזכו׳ יצחק וקראו שדה והבית השלישי העתיד יהיה בזכות יעקב כאמור ז״ש בזכות מי הוא בא בזכותה של תורה הנרמז ביעקב כאמור וגם ע״ד האמת סוד תורה שבכתב הוא יעקב תפארת ישראל והה״ד כי לא כן ביתי עם אל וכו׳ כדלעיל · ובגמרא מועד קטן פ׳ ואלו מגלחין א״ר שמואל בר נחמני א״ר יונתן נאום דוד בן ישי וכו׳ שהקים עולה של תשובה אמר אלהי ישראל מאי קאמר א״ר אבהו ה״ק אמר דוד אלהי ישראל דבר צור ישראל מושל באדם אני ומי מושל בי צדיק שאני גוזר גזרה והוא מבטלה במה שקדם במאמרים הקודמים נתבאר זה המאמר שאין חילוק בו כי אם שהמאמ׳ הקודמים ביארו הוקם על עול תורה והמאמר הזה מפרשו הקים עולה של תשובה · ובתנחומא ד״א מושל באדם צדיק מושל יראת אלהים זה יוסף הצדיק שהיתה אשת פוטיפר משחה אותו ושלט ביצרו אמר לו הב״ה לא שמעת לה חייך שאני ממליכך על מצרים והכל נשמעים לך שנא׳ ויאמר פרעה אל יוסף אני פרעה וכו׳ עכ״ל · ולע״ד לדקדק מה ראה בתנחומא לפרש פסוק זה על יוסף בפרטות ולא פירשו כשאר המאמרים הנזכר לעיל:

ונראה שראה דוחק לפרש מושל באדם על הב״ה כי הוא בכל מושל במלאכים וכל צבא מרום ובשלמא לשיטת אלה הדברים רבה ניחא שהכוונה לומר מעין מה שהקב״ה מושל באדם להחיות מתים ולעצור גשמים כן בדוגמתו צדיק מושל ועושה כן אבל לשאר השיטות קשה לכך דרשו כאן בתנחומא מושל באדם וכו׳ הכל על הצדיק שהצדיק כענין יוסף מושל באדם ועולה לממשלה מסיבת היותו צדיק מושל ביצרו או ברשע הבא לפתותו והינו שומע אליו מיראת אלהים אשר בקרבו לכן פירשו על יוסף ביחוד שבזה ניחא טפי תיבת הצדיק על שם יוסף הצדיק ויבא ירא אלהים כיון אל מ״ש את האלהים אני ירא ובענין אשת פוטיפר וחטאתי לאלהים ויבא הענין מידה כנגד מידה שכמו שהוא לא החשיב לפתוי אשת פוטיפר גברתו שאז הוראה כאילו הוא היה רב ושליט כן עשה השם יתברך שעשאו מושל באדם שהמליכו על מצרים · נמצא לפי זה הבנת הכתוב מושל באדם ושליט על כל הארץ נעשה הצדיק שמושל ביצרו ביראת אלהים מידה כנגד מידה · ועיין רש״י וכן הרד״ק והרלב״ג ז״ל ומהרי״א ז״ל הביא המתרגם וכל הפסוקי׳ האלה אמרן דוד ע״ה בנבואתו על המשיח כאשר תראה בדבריו ז״ל והוא ז״ל הקשה על שיטת המתרגם ורש״י הנזכר שאם הם דברי נבואה אם כן הי״ל וידבר ה׳ אל דוד כיון שהוא נבואה גמורה וכבר פירש הרב המורה מ״ש רוח ה׳ דבר בי שהיא מדרגת רוח הקדש שאינה מסוג הנבואה ושלא היה דוד מהנביאים · ולדברי הרד״ק ז״ל והרלב״ג שפרשו שהם דברי שבח והודאה על שהקימו למלך וזהו הוקם על יקשה אם כן למה לא קראם שירה או מזמור כראשונים ולמה לא כתבו דוד בספר תלים ומפני זה חשבתי שס״ת חברו לעת זקנתו כדי שיהיה מסודר למתבודדים כמו שקדם · ודרך המחברים להודיע בסוף החיבור שם המחבר ומדרגתו וזמן חבורו וכן עשה דוד בזה שאמר מי הוא המחבר שהוא האיש שנמצאו בו שתי שלימיו׳ גופני ורוחני הגופני על המלכות ומרוממותו היותו למלך על ידו אלהי יעקב וזהו משיח אלהי יעקב עם היותו דוד בן ישי לא רבא ולא בר רבא הוקם על לא מפאת שום עזר האנושי כי אם משיח אלהי יעקב וגם נמצא בו עוד שלמות נפשיי והוא היותו נעים זמירות ישראל שחבר זמירות ליש׳ שישוררו בהם במקדש ולפי שלא יחשוב השומע שחברם כשיר המשוררים מבינת עצמם הודיע שלא היו כי אם בשפע אלהי ורוח הקדש וז״ש ונעים זמירות ישר׳ רוח ה׳ דבר בי ומלתו על לשוני ולא מעצמי והבן המאמר כי כאן הודיע ההבדל שבין רוח הקדש לרוח נבואה שהנבואה הוא שפע אלהי שופע מאת ה׳ יחול על האדם על השכל האנושי ועל הכח המדמה יחד אמנם מדרגת רוח הקדש הוא שפע יחול על הלשון לשון אדם ושכלו לדבר דברים עלומים בענין השיר והחכמה לא לראות נורא נוראות ולא להשיג השגות אלהיות כי אם לענין שלמות הדיבור בענין החכמה והשיר ולהעיר על זה אמר רוח ה׳ דבר בי ומלתו על לשוני ואין הכוונה שדבר אליו האלהים כמו שהיה מדבר עם שאר הנביאים אבל הכונ׳ שרוח הקדש מלוה אותו לדבר ומלתו ונוחו האלהי היה על לשונו לדבר נחות וכן פירשו הרב המורה בפ׳ מ״ה ח״ב ולפי שהדברים האלה היו אחרונים אחרי ספר תלים לא הושמו בתוכו כי אינם חלק ממנו · כי הספר הוא חיבור השירים הצריכים לכל מתבודד מתדבק באלהיו והדברים האלה הם זכרון שמו ומדרגתו ולהיות דברים שנאמרו אחרי תתימת הספר לא באו בו והושמו כאן והנה אם כן קראם אחרונים בערך אל ספר תלים מהם גם כן אחרונים לזקנתו לפי שאחרי זה לא חל עליו רוח הקדש ואמנם דברי צוואתו לשלמה בנו יראה שלא היו ברוח הקדש כי אם בדרך עצה · המוסית כי אלה דברי דוד האחרונים באותו שפע ורוח הקדש וכבר כתב הרב המורה בפ׳ מ״ה ח״ב הנזכר שאי אפשר מבלתי שיפסק הרוח הנבואיי מהנביאים זמן מה קודם מותם וכן יהיה הענין ברוח הקדש וכן היה שנפסק מדוד ימים קודם מותו · ואפשר לפרש הפסוקי׳ האלה על מעלת המלכות לבד שזכר דוד מדרגתו הראשונ׳ והשני׳ שעלה אליה ולזה אמר נאו׳ דוד בן ישי הוא מדרגתו הראשונ׳ אמ׳ השני׳ עוד׳ שזה הוא אומרו נאום הגבר הוקם על והגיד שהיתה מעלתו אם מפאת השי״ת שבחר בו משיח אלהי יעקב ואם מפאת ישראל שהיו בני ישראל והנשים המחוללת יחדיו מזמרים כולם תושבחות דוד וגבורותיו באמר׳ הכה שאול באלפיו ודוד ברבבותיו ועל השירים ההם שהיו אומרים עליו אמר ונעים זמירו׳ ישראל שהוא דוד הנעים והמשובח בזמירות ישראל ויהיה אחרי זה התחל׳ הדברים רוח ה׳ דבר בי וכו׳ ויהיה גם כן זה פירוש נאה אלי והראשון הוא היותר נכון וישר כפי כוונת הפסוקים ע״כ אבל ק״ק לפירושו הראשון למה לא חברו בסוף תילים להודיע שם המחבר הספר וזכות מעלתו ולפו׳ שהשתדל מהרי״א לצאת מידי קושי זה עדיין במקומו עומד והרב ב״ע ז״ל בספ׳ ע״ז ביאר הכתובי׳ האלה מראש ועד סוף ז״ל למה שראה דע״ה כי סיבוב האנשים וטעותם בהיות להם עסקים העניינים הזמניי׳ לעסק תכלית׳ בשלמות עד שבעבורם נשאו עולם הכבד ופרקו מעליהם עול מלכות שמים ואמונת השגחתו וזה מצד מה שיסתכלו בעיר אנשי׳ רעים וחטאים לה׳ מאד ובהיה׳ מלאים כל טוב · ולצדיקים אשר בקרבה אין דבר גזרו שאין טובות האדם ורעותיו תלויות בטוב בחירתו או ברעתה גם לא בפעולות הנמשכות ממנה אבל הוא מקרה א׳ קרה לטוב ולחוטא גם כחשו בשכר ועונש לגמרי לזה אמר שנצל את כל אויביו ואחרי עבור עליו כל העניינים שעברו עליו להשלים הנסיון ראה להעיר בזה הענין הנפלא לבאים אחריו ולהוכיח ולייסרם ואמר שהוסכמו במאמרו זה כל הם בות המיחדות האמונה בו מבלי שום ספק אם מצד עצמו אם מצד מה שקבל מאביו וגם מצד שהיה הגבר הוקם על על כסא מלכו׳ ישראל אמר מפני זה הושלם בידו הנסיון כל שכן שהיה משיח אלהי יעקב שכבר בחר בו השם יתבר׳ ואשר יבחר בו הוא הקדוש הראוי לסמוך עליו ונעים זמירות ישראל אשר זה יחייב ספור העניינים האלה על דרך השיר והחידה כי לא אל עם עמקי שפה והמשכילי׳ יבינו ולהשלי׳ הכוונה במזמוריו אמר רוח ה׳ דבר בי לו׳ שהטעמי׳ וגם השלות עצמן שם על לשונו ולא סדרם מעצמו ומכח כל אלו הטעמים אמר דוד אלהי ישראל לי דב׳ ומה דבר צור ישראל מושל באדם צדיק מושל יראת אלהים כאלו הדברים אשר שם בפיו כיון כי הענין הנכבד מהיות האדם מושל על מעשיו ומשוחרר וחפשי מילדי הזמן ותלאותיו והוא שליט עליהם אם ירצה והפליא נעימות המליצה באומרו כי אם שצור ישראל מצד יכולתו המוחלט הוא מושל על האדם צדק ויושרו יחייבו שהצדיק ומושל על יכולתו מצד מושלו יראת האלהים וכמו הכל

ביד׳

רוּחַ יְהוָה דִּבֶּר־בִּי וּמִלָּתוֹ עַל־לְשׁוֹנִי: אָמַר אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל לִי דִבֶּר צוּר יִשְׂרָאֵל מוֹשֵׁל בָּאָדָם צַדִּיק מוֹשֵׁל יִרְאַת אֱלֹהִים: וּכְאוֹר בֹּקֶר יִזְרַח־שָׁמֶשׁ בֹּקֶר לֹא עָבוֹת מִנֹּגַהּ מִמָּטָר דֶּשֶׁא מֵאָרֶץ: כִּי־לֹא־כֵן בֵּיתִי עִם־אֵל כִּי בְרִית עוֹלָם שָׂם לִי עֲרוּכָה בַכֹּל וּשְׁמֻרָה כִּי־כָל־יִשְׁעִי וְכָל־חֵפֶץ כִּי־לֹא יַצְמִיחַ:

ובליעל

אֲמַר דָּוִד בְּרוּחַ נְבוּאָה דַּיְיָ אֲנָא מְמַלֵּיל אִלֵּין וּפִתְגָּמֵי קוּדְשֵׁיהּ בְּפוּמִי אֲנָא סָדַר: אֲמַר דָּוִד אֱלָהָא דְּיִשְׂרָאֵל עֲלַי מַלֵּיל תַּקִּיפָא דְיִשְׂרָאֵל דְּשַׁלִּיט בִּבְנֵי אֱנָשָׁא קוּשְׁטָא דְּאִין אֲמַר לְמַנָּאָה לִי מַלְכָּא דְּהוּא מְשִׁיחָא דַּעֲתִיד דִּיקוּם וְיִשְׁלוֹט בְּדַחְלְתָא דַּיְיָ: טוּבֵיכוֹן צַדִּיקַיָּא עֲבַדְתּוּן לְכוֹן עוֹבָדִין טָבִין דְּאַתּוּן עֲתִידִין לְאַנְהָרָא כְּזִיהוֹר יְקָרֵיהּ כִּנְהוֹר צַפְרָא דְּאָזֵיל וְתָקֵיף וּכְשִׁמְשָׁא דַּעֲתִיד לְאַנְהָרָא כְּזִיהוֹר יְקָרֵיהּ עַל חַד תְּלָת מְאָה אַרְבְּעִין וּתְלָתָא כִּנְהוֹר שִׁבְעַת כּוֹכְבַיָּא שִׁבְעַת יוֹמַיָּא יַתִּיר מִכְּדֵין תִּתְרַבּוּן וְיֵיטַב לְכוֹן דַּהֲוֵיתוּן מְחַמְּרִין לִשְׁנֵי נֶחְמְתָא דְּאַתְיָהָא כְּאִכָּרָא דִּמְסוֹבַר בִּשְׁנֵי בַצּוֹרְתָא דִּיחוּת מִטְרָא עַל אַרְעָא: אֲמַר דָּוִד יַתִּירָא מִכְּדֵין בֵּיתִי קֳדָם אֵל אֲרֵי קְיָם עָלַם קַיֵּים לִי לְמֶהֱוֵי מַלְכוּתִי קַיָּמָא כְּמָא דְּקַיְמִין סִידְרֵי בְּרֵאשִׁית וּנְטִירָא לְעָלְמָא דְּאָתֵי אֲרֵי כָל צָרְכֵי וְכָל בָּעוּתִי קֳדָמוֹהִי מִתְעַבְדִין בְּכֵן כָּל מַלְכוּ לְקִבְלֵיהּ עוֹד לָא אִתְקַיַּים:

ורשיעא

יראת אלהים ג׳ וסי׳ רק אין יראת אלהים במקום הזה׳ צדיק מושל יראת׳ ואני לא עשיתי כן מפני:

רש״י

דבר בי. השרה בי רוח קדשו ונדבר בי. וכל לשון כמוהו נופל בו לשון דבר בי כמו הרק אך במשה דבר הלא גם בנו דבר. אדבר בו. וטעמו של דבר לפי שהרוח נכנס בו בקרב הנביא ומדבר בו: לי דבר צור ישראל. עלי דבר ולזה צור ישר׳ שתהיה מושל באדם בישראל שנקראו אדם שנאמר אדם אתם ותהיה צדיק מושל ויראת אלהים. ורבותינו פירשוהו בלשון אחר. אמר דוד אלהי ישראל לי דבר אלי דבר צור ישראל ומושל באדם אני ומי מושל בי. צדיק שאני גוזר גזרה והוא מבטלה. אבל לפי ישוב המקרא הראשון הוא פשוטו של מקרא: וכאור בקר יזרח שמש. והבטיחני שתלך גדולתו הלוך וגדל כאור נוגה אשר הולך ואור: בקר לא עבות. אור שאינו אפל: מנוגה ממטר דשא מארץ. מאיר בקרי. ית׳ מנוגה הבא ממטר כחום צח עלי אור כשהמטר יורד על ארץ מלאה דשאים והשמש זורח עליו ומבהיק ולכן פתרונו יותר מנגה הבא ממטר של דשא מארץ: כי לא כן ביתי עם אל. שיהא בקרו עבות: כי ברית עולם. התורה אם שם לי ערוכה בכל ביתי ושמורה: כי כל ישעי וכל חפץ. צרכי מוכני׳ לפניו והרי זה מקרא קצר: כי לא יצמיח. עוד למלך אחר מלכותי. ד״א כי ברית עולם שם לביתי להיו׳ מלכותי קיימ׳ והברית ערוכה בכל בפי כל הנביאים: כקוץ

רד״ק

רוח יי׳ דבר בי. הזמירות ברוח הקדש אמרתי אותם אשר דבר בי ומלתו היתה על לשוני באמירות כי רוח הקדש עוררה אותי והופיעה הדברים על לשוני ות״י אמר דוד ברוח נבואה דיי׳ וגו׳: לי דבר. כפל דבר הוא כמנהג הלשון ופירושו אמר לי דבר בעבורי ואמר ודבר לשמואל הנביא שאהיה מושל באדם ומשחני למלך ובלבד שתהיה ממשלתי ביראת אלהים ואהיה צדיק ודעת המתרגם שנאה ממני מלך המשיח שיהיה מושל ביראת אלהים וכן תרגם אותו אמר דוד אלהא דישראל וגו׳: וכאור בקר. כאור הבקר כשיזרח השמש כשהולך ואור כן תהיה מלכותי וממשלתי כבקר שאין בו עכירו אלא בהיר כי בקר שהוא עבות וענן פעם נגה ופעם מטר ואינו טוב אלא להצמיח דשא מן הארץ: כי לא כן. אבל ביתי איננו כן אלא נוגה בכל עת ובכל זמן כי ברית עולם שם לי שלא תפסוק ותהיה ערוכה ושמור׳ בכל: כי כל ישעי. כל חפץ וכל ישע שלי הוא שלא יהיה כצמח השדה אשר ייבש אבל ישעי לא יפסק לעולם וי״ת שני הפסוקים האלה כן וכאור בקר טוביכון לצדיקיא וגו׳ כבעמוד: ובליעל

רלב״ג

רוח יי׳ דבר בי ומלתו על לשוני. אמ׳ שעניינו באלו הזמירו׳ הגיעהו מחבר היה שרוח הש״י דבר בו ובמה שנאצל עליו מרוח הקדש היה דבר השם יתעלה על לשונו להגיד אלו הזמירות ולחברם בספר: אמר אלהי ישראל לי דבר צור ישראל. ר״ל כי בעבורי אמר הש״י ודבר שאהיה מושל באדם היותי נבחר והוא ישראל מפני היותי צדיק מושל ביראת אלהים. ר״ל שכל הנהגתי וממשלתי הוא ביראת אלהים ולזה זכיתי לזאת המעלה: וכאור בקר יזרח שמש. ר״ל שאוריית ממשלתי וצמיחת מלכותי הוא כמו זריחת אור בקר שיזרח שמש אחריה שיהיה אז האור נוסף וכן ירצה לומר שהצלחתו במלוכה תתחזק תמיד כמו הענין באור הבקר אשר אין התפשטותו מהעבות והעננים שיזרח אורה מנגה שיתחדש ממטר ויורד על דשא הארץ והנה הקשת כי זה האור יהיה הולך ואחור אך הוא כאור בקר שיזרח שמש אחריו ובזה רמז דוד אל שתצמח מלוכה ממנו יתפשט אל מלכותו יותר אור השמש אל אור השחר והוא מלכו׳ משיח בן דוד שתגדל מלכותו ונשא וגבה מאד או יהיה הרצון בזה כאור בקר שיזרח בו השמש אשר אנכי מתמיד הקיום והוא האור השלם כן הענין במלכות בית דוד אור בקר שלא יסתר בו השמש בסבת העבים כי אז יהיה האור מגיע מהעבי׳ אשר הם מהירי׳ ההפסד ולא יהיה הבקר ההוא מנגה שיצמח ממטר ויולד ממנו כמו הענין בברק שיצא אחריו החשך תכף ולא כמו דשא מארץ אשר בבקר יציץ וצמח ובערב ימולל ויבש: כי לא כן ביתי עם אל. ר״ל שיסיר מלכותי תכף כמו הענין במלכות שאול: ערוכה בכל ושמורה. ר״ל ממשלתי ערוכה בכל הזמן ושמורה לזרעי אע״פ שתסור מהם בקצת העתים: כי כל ישעי וכל חפץ כי לא יצמיח. ר״ל שהיא ערוכה בכל כי ימצא לישר׳ כל ישעי וכל חפץ כי זה יהיה בעת לכתם בדרכי התורה ואגם כאשר לא יצמיח זרעם לתת פריו וזהו כשורם מאחרי הש״י אז היא שמורה כי לא יתכן שתהיה לשם המלוכה: ובליעל

פי׳ רבינו ישעי׳

רוח יי׳ דבר בי. בא להודיע כי ספר תהלים שתקן הכל היה ברוח הקדש: אמר אלהי ישראל לי דבר צור ישראל. כפל הדברים ינזה לי הוא כמו עלי. ואמר לי שתהיה מושל באד׳ על ישראל כי אתה צדיק מושל ביראת אלהים: בעבור זה בחרתיך להיו׳ מושל על ישר׳: וכאור בקר יזרח שמש: כך היתה מלכותי הולכת ומתחזקת כמו אור הבוקר כזרוח השמש שהולך אורו ומתגבר׳ וכאותו הבוקר שאין בו עבות: מנוגה ממטר דשא מארץ. פירו׳ מנוגה השמש ומן המטר יצמח הדשא מן הארץ. שכשממטיר ואחרי כן יזרח השמש אז יתגדלו כל הצמחי׳. ודימה מלכותו לאור השמש הבא אחר המטר שהמטיר בלילה ובבקר יזרח השמש באותה הזריח׳ מחיה את העולם. כי לא כן ביתי עם אל. שידמה לבוקר שיש בו עבו׳ שהשמש חוזר ומאפיל מן העבות כך היה מלכותו קיימ׳ ערוכה בפי כל הנביאים ושמור׳ היא מלכותי מאתו: כי כל ישעי אם אני צריך. וכל חפץ לבי כשלא יצמיח ויעלה בלבי הוא מוכן מאתי שכל הצלחותי הם סדורות לפניו ומתוקנו׳ ומזומנות לעשות׳ לי:

כלי יקר

בידי שמים חוץ מיראת שמים והרי הוא כמי שיאמר שהשר השופט העיר הוא המושל על בעל הריב אמנם זכות בעל הריב מושל על השופט הישר המחוייב אל הצדק מצד שהוא צדיק וכמ״ש אני מושל באדם ומי מושל בי צדיק וזוהי ממשלת הצדיק המוחלטת וחפישותו מעבוד׳ החומר ומעשהו ואמר שהאליע המאמר על אמיתות זאת האמונ׳ רצה להתיר הספק העומד בפני אלופי הדעת אשר זכרנוהו ואמר כי לא התחזק להם זה השיבוש ההוא רק מפני התחלף להם הטובות המדומות לאמיתיות והאלהיות ולא דבר יאמר כי לא כן האמת כי הנה הטוב האמיתי הנכסף והמקוה ליראי האלהים הוא כאור בקר יזרח שמש כי ההצלחות הנפשיות אין להם משל לדבר׳ או להודיע׳ רק האור הבהיר המצוחצח אשר לא ישכון עליו לא ענן ולא עב והוא מה שפירש באומרו בוקר לא עבות ירצה הכוונה באומרו וכאור בוקר יזרח שמש שהבוק׳ הנכסף הללו הוא הוד הנפש הבא אשר לא יתערב בו דבר מטרדת העניינים הזמניים המאפילי׳ הנפש והוא בוקר לא עבות מנוגה ממטר להצמיח דשא מארץ והוא ודאי כינוי אל כלל ההצלחות הזמניות הבאות מטל השמים ומשמני הארץ אשר יחפצו בהם הסכלים בכוונת מציאות אשר זה וזה לא נתקיים ביד ולזה הירא את דבר ה׳ אין לו חפץ בהם ולא מהמה ולא נוח בהם כי המתחיל בהם לא ישוג אחור ונפל לשעבוד הזמן וקושי עבודתו ואין מציל ולז״א כי לא כן ביתי עם אל להנוב אלו הטובות המדומות ולחשבם לאמיתיות כי ברית עולם שם לי ערוכה בכל ושמורה מבלי שום פגע כי הם שני עניני׳ שהטובות הזמניות חסרי׳ מהם ואיך יחליף האד׳ האמיתי בכוזב וקיי׳ בנפסד חלילה כי כל ישעי וכל חפץ כי לא יצמיח זה הצמח אשר לא יעשה קמח סולת חיטים בידיעתי כי אם היה חפצי ותשוקתי אל צמיחת נוגה ממטר דשא ארץ מי בעכרי ומהרסי ומחריבי ממני יצאו להגדיל כח הצר הצורר עלי ומיד הייתי כאחד הנבלים אשר נפלו תחת ידו דומו ולא יכלו קום ולזה שנאתי זה הצמח ובחרתי לי צמח צדיק אחד שבאר יתרון הטובות האמיתיות ומעלתן על המדומות כשהן כאור בוקר יזרח שמש כו׳ ואלו כבוקר עבות ואלו הן ערוכות בכל ושמורות ואלו להפך הנה לבאר זה יותר המשילם אל קוץ מלך הידוע שנגנבתו סופה בימי הקיץ והולך ומתגלגל בעיגול תמונתו נע ונד הנה והנה הוא הרע שבקוצים אשר אם יקח האדם ממנו ובא בכפו ונקבה ואמר כי כן אלו הטובות הזמניות אשר שמם הראוי הוא בליעל כלומר בלי תועלת כי הם כקוץ מונד היום בבית פלוני ומחר בבית זולתו וכמו שאמר גלגל הוא שחוזר בעולם והוא הפך השמור שזכר בטובות האמיתיות אמנם הפך מ״ש ערוכה ביארו באמשילו אל הקוץ המזיק ואמר ואיש יגע בהם ימלא ברזל כלומר שהאיש הרוצה לעקור אותם ממקומ׳ כי מיומי אשר יוכל לעמוד בשמש בהם כפי השיעור הראוי לבלתי מחסור ועל זאת התפלל החכם רוש ועשר אל תתן לי וכו׳ ויתכן שרצה בזה לתאר קוצר זמן האנשים הרודפים אחריהם כי מעט אשר היה לפניו בקיום אמר כי בני בליעל אשר לא יכוונו אל תכליתם ואחרית הנה הנם עמהם כקוץ מונד כלהם אשר לא יתעכב הפסד אישיו יותר ממה שיעמוד האדם בקיומם בכלי ברזל ועץ חנית אבל אחר שהשתכל בקיומם בנקל ישרפם שם במקום קבוצם עד כאן: ולע״דן לפי שמוסכם הללנו בגמרא כמה שני לשונות האחרון עיקר ברוב לז״א ואלה דברי דוד אשר יזכיר הם הם האחרונים והלכה כלישנא בתרא שהם מסקנת האמת והם נאום דוד בבחינת שהוא בן ישי שמת בעטיו של נחש הנה הוא פרי צדיק בן צדיק גם הוא נאום הגבר הוקם על ואין אדם עולה לגדולה עד שמוחלים לו כל עונותיו כמשח״ז ובפרט היות משוח משיח אלהי יעקב שלא יבחר הוא יתברך כי אם איש צדיק להמשיחו וכן נעים זמירו׳ ישרא׳ שצריך שיהיה הגון במעשיו מראה נאוה בחסידו׳ כדי שיהיה קולו ערב ולא יאמר עליו עלי נתנה בקולה וכו׳ והנה רוח ה׳ דבר בו ועלי לשמוא׳ כמו שאמ׳ ויאמר ה׳ אל שמואל עד מתי כו׳ מלא קרנך שמן ולך אשלחך בית ישי הלחמי כי ראיתי בבניו לי מלך וזהו רוח כי דבר בי עם שמואל ואחר שמשחני רוח ה׳ נחה עלי ומלתו על לשוני והדרוש הוא אמר אלהי ישראל וכו׳ הכוונה שבפ׳ כתיב זה ספר תולדת אדם ואח״ז שהכוונה בזה שהראהו הקב״ה דור דורשיו דור ומנהיגיו ופרנסיו וחכמיו וגזלניו ול״ז א כי אמר אלהי ישראל בתורה זה ספר תולדות אדם הראשון כאמור ולי דבר צור ישראל ומהו הדבר אשר דבר לי ובעבורו הנה הוא מושל באדם צדיק מושל וכו׳ הכוונה כמשח״ז איפה היית ביסדי ארץ שבעת יסוד הארץ על ידי בריאת אדם הראשון כל הנמצאים מתולדותיו היו תלויים בו מהם בפיו מהם בעיניו מהם באזניו לנזכר ברבה ולזה אמר חז״ל איפה היית ביוסדי האיפה שלך היכן היתה כמו שביארתי המאמר בפרשת קשה בכלי חמדה לזה אמר לי ובעבורי דבר צור ישראל מעת שבראני קראני ודבר עלי שהיה מושל בעוד היותו כלול באדה״ר ז״ש מושל באדם הראשון שכל העולם היו תלויים בו ובפרט דוד שנתן לו אדם הראשון שבעים שנה מחייו ובסוף אדם דוד משיח באופן שבעודו כלול באדם הראשון בכח קודם באתי׳ הפועל לי דבר צור ישראל ואמר שאהיה מושל וצדיק מושל בירא׳ שהי׳ לא מכלל דור ופרנסיו וחכמיו וגזלניו כי אם צדיק מושל ביראת אלהים והראני גם כן במלתו על לשוני שאורה כצדיקי׳ כאור נוגה הולך ואור וכאור בוקר יהיה אני וזרעי לפניו שמתאמר ועולה שאמ׳ אור בוקר יזרח שמש לא כבוקר המאיר תחילה ואחר כך באים העבים להמטיר אלא בוקר לא עבות וכו׳ כמו שאירע לשאול שבתחילה האיר מעט ואחר כך בנו איש בושת נתמעט אורו ואחר כך כבה לגמרי כי לא כן ביתי עם אל בבוקר עבות כי ברית עולם שם לי רוצה לומר כענין הברית שכרת עם העולם לבלתי היות מבול לעולם ואפי׳ ירשיעו כן בדוגמתו כברית עולם כרת עם ביתי כדכתיב כרתי ברית לבחירי נשבעתי לדוד עבדי עד עולם כו׳ וכתיב נשבע ה׳ לדוד אמת וכו׳ או אמר כי ברית עולם כפשוטו כי ברית לעולם ביני ובינו ולא יכבה נרו מלפניו יתברך לעולם ואם יחטאו ופקדתי בשבט פשעם ובנגעי׳ עונם כמ״ש אני אהיה לו לאב וכו׳ אשר בהתעוותו והוכחתיו בשבט אנשים ובנגעי בני אדם הרי ביתי ערוכה בכל שאפי׳ שאם יחטאו כבר פורענותם ערוך ושמורה כמו שאמר ונאמן ביתך וממלכתך עד עולם כו׳ ז״ש ושמורה שלא ימלא בהם חטא ופשע מבטן כי כל ישעי וכל חפץ לי תלוי בשלא יצמיח רשע בזולתי חלילה כי חוטא אחד יאבד טובה הרבה ויבטל ישועה רבה ז״ש כי כל ישעי וכל חפץ כי לא יצמיח רשע במשפחתי כי הבליעל הרשע אפי׳ שיהיו סביביו כמה שושנים הוא גובר בהן ומזיקן כחוח בין השושנים כן היא בליעל דומה כקוץ המונד לא כקוץ הבלתי נע ונד שאז ההזק לו לבדו במה שהוא קוץ אבל הבליעל הוא כקוץ מונד אנה ואנה אשר יזיק את כל השושני׳ אשר סביביו כמו שנמשלה כנס׳ ישרא׳ כשושנה בין החוחים בבחינה זו הנזכרת ז״ש כקוץ מונד כולה ר״ל שכולהם יתנקבו מהקוץ המונד וכו׳ באופן שהודיע במסקנה זו מעלת האיש השלם לו ולדורותיו מגין עליה ודכוותא האיש הבליעל במשפח׳ חוטא א׳ מזיק לכולה׳ ואבד טובה הרבה או יאמר אמר אלהי על מ״ש אלהי ישראל בפרשת תשא הניחה לי ויחר אפי בהם כו׳ ואחר כך משה הצדיק ע״ה הפר כל זה וינחם ה׳ על הרעה אשר דבר לעשות לעמו אם כן מזה נלמד שהצדיק מושל בשם יתב׳ כביכול וזהו מה שאמר אלהי ישראל בתורה לי דבר צור ישראל שהוא מושל באדם והצדיק מושל בו יתברך כשיטת חז״ל הכל על ידו ירואת אלהים הגל השוה בשני הפירושים שאמר אלהי ישראל הוא על מה שכתוב בתורה בענין זה ושנוי בנביאים כאן כי לי דבר צור ישראל כיוכה כמ״ש בפרטי הזה בתורה ויהיה אם כן אמר אלהי ישראל כענין הלא צוה ה׳ אלהי ישראל האמור בענין ודבורה אשה נביאה ותאמר אליו הלא צוה אלהי ישראל לך ומשכת בהר תבור וכו׳ שלא היתה הכוונה הלא צוה עתה ה׳ אלהי ישראל אבל הכוונה הלא צוה ה׳ מקדם ומאז כשהי׳ אלהי ישראל בזמן משה והיכן בזה הובא בילקוט בשם מכילתא היכן דבר כי החרם תחרימם כיוצא בו אתה הו׳ ונגלה כבוד ה׳ וראו כל בשר יחדיו כי ה׳ דבר והיכן דבר ראו עתה כי אני אני הוא וכו׳ מעתה אכתוב לך בכל פסוק ופסוק דעת המפרשים ז״ל בס״ד:

רוח ה׳ דבר בי וכו׳ עיין רש״י ז״ל והרד״ק ז״ל וכן הרלב״ג ז״ל ובכתוב הקודם כתבתי עניות דעתי:

אמר אלהי ישראל וכו׳ עיין רש״י ז״ל והרד״ק ז״ל וכן הרלב״ג ז״ל ומהר״יא ז״ל פירש שאמר ישראל מאמר רשום ועלי דבר ובעבורי דבר אותו המאמר צור ישראל והמאמר הרשום הוא מושל באדם צדיק מושל יראת אלהים רוצה לומר כאשר יהיה המושל באדם צדיק הנה בלי ספק מושל יראת אלהים בעולם כי יראת אלהים תמשול בעולם לפי שבהיות המלך צדיק לצדקות אהב כל העם ילכו בדרכיו וכאילו בהיות הצדיק מושל אינו הוא המושל כי אם יראת אלהים היא המושל׳ ואל יקשה לך אומרו מושל יראת אלהים דהי״לל מושלת לשון נקבה כי כן מצינו יראה ורעד יבא בי ולא אמר תבא בי עד כאן. ואין זו ראיה דיבא בי לשון זכר שייך על הרעד שאמר ולא אמר רעדה ואם כן הי״לל מושלת יראת אלהים ובכתוב ואלה דברי דוד כתבתי ע״ד:

וכאור בוקר יזרח שמש וכו׳ עיין רש״י והרד״ק ז״ל וכן מהרי״א ז״ל ועיין הרלב״ג ז״ל ובמ״ש בתי׳ ערוכה בכל בגמרא ערובין פ׳ כ״ד ד״א ערוכה בכל ושמורה כי הא דברוריה אשכחתי׳ להאוא תלמידא דהוה גרס בלחישה בעטה ביה ואמרה ליה אם ערוכה ברמ״ח אברים של אדם משתמרת ואם לאו אינה משתמרת עד כאן לשונו: ולע״דן לדקדק דהי״לל שמורה בלי וא״ו כי

פי' רבינו ישעי'

ובליעל כקוץ מונד כולהם: הקוץ אין מניחין אותו כי אין לו תועלת להניח פרו' ולא לגדל עלים ומיד מנידי' אותו ותולשין אותו כך הרשעים אין להם מעמד והקב"ה כל כולהם יתיר' ואות' הקוצי' מכאיבי שלא יתלשו אותם בידיו לא בכלי ברזל ואין להם תקנה אלא לשורפם בשיכת בני ביתו להתחתם לאהרן כך הם דומים הרשעים וכן יהיה סופן:

רדק

בליעל. אבל הרשעי' יהיו כקוץ מונד כמו הקוץ שמניד אותו ומשליכו כל מוצאו כן הם כי הם מכאיבים לנוגע בהם ולא יקחו אותם ביד אבל משליכים אותם ברגלים או בדבר אחר: ואיש יגע. ואם יגע אדם בהם במקום שצומחים ימלא ברזל ר"ל יקח ברזל לכרות אותם ואמר ימלא כנגד המשל שהוא על הרשעים ולא יקרב אדם להם אלא אם ימלא כלי ברזל כלומר שילבש שריון שלא יוכלו להרע לו או פירוש ימלא יכרת כמו בלא יומו תמלא ופירושו יכרת הקוץ בברזל כלומר אם ירצה אדם לגעת בהם צריך שיכרתנו בברזל או בעץ חנית מרחוק או ישרפו אותם במקום שבתם כלומר במקום שהם צומחים כן הרשעים צריך שישתדל האדם לכלותם בעצמו אם יוכל או על ידי אחרי' כמו שעושים לקוץ עם החנית או יתפלל עליהם שיכלו ויסופו במקומם כמו לקוצים שישרפום בשבת וי"ת את שני הפסוקים כן ורשיעא עבדי חטאה דמן לכובין וגו' ואיש יגע ואף כל איניש דמשרי למיקרב בחובין אזלין וגו' כבעמוד:

רשי

כקוץ מונד. קרד"ון בלע"ז שבקטנותו רך וכע וכד וסופו מתקשה עד אשר לא ביד יקחוהו: ואיש יגע בהם. צריך שילבש את בשרו ברזל וימלא ידו בכלי זיין לקוצו: ובאש שרוף ישרפו בשבת. ואין שם תקנה אלא שריפה ולשבת ולהתקמם כנגדם כך הרשעים אין להם תקנה אלא שריפה בגיהנם: בשבת. הקב"ה יושב על כסא הדין: אשר

ו ובליעל כקוץ מנד כלהם כי־לא ביד
ז יקחו: ואיש יגע בהם ימלא ברזל ועץ
חנית ובאש שרוף ישרפו בשבת:
ח אלה שמות הגבורים אשר לדוד
ישב

ורשיעא עבדי חיטאה דמן לכבין דבמפקהון רביכין למקטתוכד אנש חיים עליהון ושביק להון אזלין ותקפין עד דלית איפשר למקרב להון ביד: ואף כל אנש דמשרי למיקרב בחובין אזלין ותקפין עלוהי עד דחפן ליה כלבוש דברזלא דלא יכלין ליה בעי מורנין ורומחין בכין לית פורענותהון ביד אנש אילהן כאשתא עתידין לאתוקדא יתוקדון באיתגלאה בית דינא רבא למתב על כורסי דינא למדן ית עלמא: אלה אילין שמהת גבריא דהוו עם דוד

גבריה

רלבג

ובליעל כקוץ מונד כלהם. ואולם הרשעי' שיקחו הממשלה הם כלם כקוץ מונד שיזיק אבר ולבה למתקרבים אליו ויכקבם בקוציו כי לא יקחו האנשים ביד את הקוצים כי יזיקו בהם והמשילם עוד לקוץ שאינו עושה פרי וכאילו רמז בזה אל מלכות ירבעם וחבריו: ואיש יגע בהם ימלא ברזל ועץ חנית. ר"ל כי כאשר יגע ברשעים ויקרב אליהם ימלא כל גופו ממכות הברזל: ועץ החנית. ר"ל שאחר שנכנס בגופו ברזל החנית יכנס העץ: ובאש שרוף ישרפו בשב'. ר"ל כי בהשב' הממלכה מהם יכלו הם וזרעם בכליון חרוץ כמו שנתבא' מענין ירבעם והדומים לו כי בעת ששבתה הממלכה מהם לא השאירו להם נין ושאר:

ביאור הדברים

אמר שכבר דבר ליי' את דברי השירה הזאת לתת לו שבח והודאה ביום אשר כתבאר לו כי הציל יי' אותו מכף כל אויביו הרודפים אותו כמו גלית הפלשתי ואבים מלך גת והעמלקים אשר פשטו אל צקלג ואיש בגת והפלשתים שבאו להלחם עמו ותכון בן כחם והדלעזר ואבשלו' ואחיתפל ושבע בן בכרי וישבי בנוב והציל אותו גם כן מכף שאול והוא שקול כנגד כלם כי שאול רדף את דוד והוא מלך ודוד היה עבדו ולא היה

כלי יקר

היא תולדות ערוכה בכל שמורה ונראה שהקריא' בלחישה מורה עצלה ואין ראוי אלא שכל עצמותיו ואבריו של אדם יעסקו בעסק התורה כדי שיתקדשו כל איבריו של אדם ועוד שעל ידי כן זוכר מה שלומד וז"ש בעשה ביה אמרה ליה שבעשא ביה הוא על הענין האחד ואמרה ליה הענין השני ואל שניהם כיון הכתוב באומרו ערוכה בכל רוצה לומר בכל איבריו רמ"ח ועוד שעל ידי כך היא שמורה וזהו שאמר ושמורה בו"או והכריע לפרש כן ששמורה היא שלא תשכח ממנו ולא פירש שהיא שמורה שבכל שומרי' אותה או מחויבים לשמרה מדלא ערבינהו ותני ערוכה ושמורה בכל מדקאמר ערוכ' בכל בכל רמ"ח ועל ידי זה שמורה והוא תועלת שני נוסף על תועלת העריכות שהוא בעצמו דבר הגון שכל עצמותיו תאמרנה ה' מי כמוך:

כי לא כן ביתי עם אל עיין רש"י ז"ל והר"דק ז"ל והר"לבג ז"ל ומהר"יא ז"ל כי לא כן ביתי עם אל ר"ל כי לא כן כמו שנזכר בצדיק שהוא כאור בוקר יזרח שמש הולך ואור מעט מעט וזהו דווקא בצדיק אבל ביתי בית דוד לא כן כי ברית עולם שם לי ערוכה בכל ושמורה רוצה לומר תמיד באופן שוה בלי תוספת ובלי מגרעת ערוכה ושמור' באותו המערך לא כאור בוקר יזרח שמש שתוסיף בצמיחה וזהו כי כל ישעי וכל חפץ כי לא תצמית מלכותו אבל יהיה תמיד בשוה אחת כי הצמיחה תבא אחריה הפסד ולכן ישעו וחפצו כי לא יצמית מלכותו אבל יהיה ביתו באופן שוה ערוכה ושמורה עד כאן. והילקוט הביא כי ברית עולם שם לי אין ברית אלא תורה שנאמר בריתי היתה אתו ערוכה בכל במקרא במשנה בהלכות באגדות ושמורה שמורים בי לעולם ולעולמי עולמים כי כל ישעי וכל חפץ כי לא יצמיח אמר כל ת"ח שמרבה בעסק ואין מתפרנס ממנו הרבה סימן יפה לו מפני שהב"ה רוצה תורתו ואינו מעשירו שמא יעשיר ויפשע בדברי תורה ואו' השם ועושר אל תתן לי עד כאן: ולע"דן כוונת המאמר הזה לפרש או' ערוכה בכל ושמורה שלא אמר ערוכה ושמורה בכל ועוד קשה אומרו כי כל ישעי בכינוי וכל תבן לא אמר וכל חפצי ועוד כי לא יצמיח אדרב' החפץ הוא שיצמיח כמה טוב לזה אמר ערוכה בכל על התור' הכוללת מקרא ומשנה הלכות ואגדות והכוונה שהיתה ערוכה בכל חלקיה בפי דוד ושמורה בי לעולם ולעולמי עולמים הכוונה לדורי דורות וכמו שהזכיר בס"ד בסמוך בשם תנא דבי אליהו במידה שאדם מודד בו' אמנם השני דקדוקים שאמר חפץ כי לא יצמיח הכוונה שלישעי ולעובדתי הוא כי לא יצמיח משלו ומתנו להתעשר פן אפשע בתורה והשבחה כמגלה שאף על פי שאין חכם בכך עכ"ז השי"ת חפץ למען צדקו להגדיל תורתו וזהו שאמר כי כל ישעי בכינוי כי ישעי הוא המגם בחפץ לא אמר חפצי שאין הדבר כן אבל אמר וכל חפץ על השי"ת כי כן החפץ שלו כי לא יצמיח המשא ומתן של תלמיד חכם להעשיר כדי שלא יבטל מהתורה וכן הביא בילקוט תנא דבי אליהו ברית עולם שם לי אמר דוד שם כרת לי הב"ה ברית שאהא אב במקרא במשנה בהלכות בהגדות שנאמר ערוכה בכל ושמורה בלבי כי כל ישעי וכל חפץ כי לא יצמיח אם ראית ת"ח שאינו מתעשר וכו' כדלעיל. ומסיק עוד במידה שאדם מודד בה מודדין לו שכשם שת"ח יושבים בבתי כנסיות ובבתי מדרשות ועוסקים בתורה לשם שמים הם ובניהם ובני בניהם עד סוף כל הדורות לפיכך הב"ה כורת להם ברית שלא ישתכח דברי תורה מפיהם ומפי בניה' ומפי בני בניהם עד סוף כל הדורות שנאמר ואני זאת בריתי אותם כו' אבל פושעיהם של ישראל אינם כן אלא בקטנותם רכים ובזקנותם קשים ומה שכרן שהב"ה מנוה להעלותן ושורפין אותם בבית המדרש הגדול שלו שנאמר ובליעל כקוץ מונד כולהם ואין בליעל אלא פושעי ישראל שנאמר ויען כל איש רע ובליעל מכאן אמרו כל דבר שהוא עתיד להיות בסוף כבר נעשה מקלתו היום לעתיד לבא ישיבה לצדיקי' בבית המדרש הגדול שלו וכן בעולם הזה ישיבה לדוד מלך ישראל מאיר פנים להם וכן למשה וכן אליהו ואלישע ויחזקאל עכ"ל וכוונת המדרש הזה במדרש הקודם והוסיף לבאר תיבת שם לי שאינו לשון שימה אלא לשון שם כרת לי הב"ה ברית עוד ביאר ברית על כריתת ברית שאהא בקי במקרא במשנה וכו' ואין תיבת ברית עול התורה שנקראת ברית ככ"זל במאמר כדיליף מבריתי היתה אתו ולפי זה אין תיבת עולם על העולם שמתקיים בברית התורה אלא ברית עולם כדמסיק לפיכך ה"בה כורת להם ברית שלא ישתכח דברי התורה מפיהם וכו' עד סוף כל הדורות שנאמר ואני זאת בריתי אותם אמר ה' מעתה ועד עולם ומ"ש שכשם שתלמידי חכמים יושבים בבתי כנסיות ובבתי מדרשות ועוסקים בתורה לשם שמים הם ובניהם וכו' הכוונה שאף על פי שהדבר אינו בפועל שהרי בני בניהם עד סוף כל הדורות במגע שיהיו עמהם בבתי כנסיו' אבל הכונ' שכיון שהצדיקים עוסקי' בתורה בבתי כנסיות ובבתי מדרשו' לש"ש וברי' שם עמהם בניה' ובני בניהם עד סוף כל הדורו' שהרי כן היא כל תפלם ותאותם לאמר מי יתן וכו' כן שיהיו גם בניהם עדי עד יושבים ועוסקים בתורת ה' כל הימים כן הק"בה גומר בעדם וכרת להם ברית לבניהם ולבני בניהם עד סוף כל הדורות שלא ימוש ספר התורה מפיהם וזוהי הכונת אומר שכשם שת"ח יושבים בבתי כנסיות ובבתי מדרשות ועוסקים בתורה לשם שמים הם ובניהם ובני בניהם עד סוף כל הדורות רוצה לומר וחפצם ורצונם הוא שיהיו הם ובניהם ובני בניהם עד סוף כל הדורות עוסקים בתורה לשם שמים לפיכך הב"ה כורת להם ברית שלא ישתכח כו' כמ"ש צריך האדם לעסוק לשם שמים בתור' ושיהיה כן לבנו ולבן בנו עד עולם ואז השי"ת יגמור בעדו ואמר אבל פושעיהם של ישראל אינם כן רוצה לומר אינם כן לעסוק בתורה בבתי כנסיות ובבתי מדרשות לשם שמים ועל כן שלא באו למדרשו' בע"הז מידה כנגד מידה לפיכך הב"ה מנוה לעלותן בבית המדרש הגדול שלו ושורפין אותם שם בהם שורפין אותם בשבת במדרש הגדול של הק"בה ויהיה זה לפי שבקטנותם הם רכים שלמדו ועשו היה זכות ובזקנותם נעשו פושעי ישראל שגופן וקשים ומצד הרכות שהיה להם בקטנותם זוכים הם ליטרף באש הקדוש של המדרש הגדול של הב"ה וזה מובן אומרו ומהו שכרן דלא קאמר ומהו ענשן אלא ומהו שכרן רוצה לומר במה שהיו רכים בקטנותם כקוץ מונד שהוא משל לבליעל כמלאו אומרו בשבת על המדרש העליון כאמור והרבה דקדוקי' ובכונות מתחדשים בפסוקי' על פי המדרשים הנזכרים כאשר כתבתי אל יליזו מעיניך ועוד כתבתיו בפסוק ואלה דברי דוד עיין עליו:

ובליעל כקוץ מונד וכו' ואיש וכו' עיין רש"י ז"ל והר"דק ז"ל והרל"בג ז"ל ומהר"יא ז"ל לפי שהמשיל הצדיקים אל דשא ארץ וכאור בוקר וכו' אמר כי הרשעים ובליעל אינן מזה הסוג כדשא מארץ אבל הוא כקוץ מונד שינידהו האדם וישליכהו ולא יהיה ערוכה בכל ושמורה כמלכות בית דוד ולא נוטאת אבל כל אדם לא יקחו הקוצים ההם לרשעם ואם יצטרך ליגע בהם במקום מולדתם ימלא האדם מפחדם ברזל ועץ חניתו לכרתם או שרוף ישרפו אותם בשבת רוצה לומר במקום מושבם אבל יגעו בהם כך הרשעים ישתדל האדם לכלותם בעצמו בחרב ובחנית או יתפלל עליהם לכלותם במושבותם כמו הקוצים ות"ז"ל אמר במסכה שבת בשבת בשבת הב"ה על כסא דין ד"א בשבת זו סנהדרי גדולה דאיתגלאה בי דינא רבא למיתב על כורסי דינא למידן עלמא ולע"ד כתבתיו מקוסר הכל בפסוק ואלה דברי דוד וכו':

אלה שמות הגבורים כו' במדבר רבה בפרשת מסעי דף קכ"ד אמר והשמועה באה עד יואב תחכמוני ראש השלישי לא היה יודע שכתוב בתורה כי יזיד איש על רעהו מעם מזבחי תקחנו למות מתוך מאמר זה מובן שתחכמוני ראש השלישי האמור בפסוק זה על יואב ובגמרא ואלה שמות הגבורים מאי קאמר אמר רבי אבהו הכי קאמר שמות גבורותיו של דוד יושב בשבת שהיה יושב בישיבה לא היה יושב על גבי כרים וכסתות אלא על גבי קרקע דכל מה דמקיי' עירא היאירי הוה מתני להו לרבנן על גבי כרים וכסתות כי נח נפשיה לא הוה מתני להו לרבנן על גבי כרים וכסתות אמרי ליה ליתיב מר על גבי כרים וכסתות ולא קבל תחכמוני אמר הק"בה תהא כמוני הואיל והשפלת עצמך תהא כמוני שאני גוזר גזרה ואתה מבטל ראש השלישי תהא ראש לשלשת האבות הוא עדינו העצני בשעה שהיה עוסק בתורה היה מעדן עצמו כתולעת ובשעה שיוצא למלחמה מקשה עצמו כעץ על שמונה מאות חלל שהיה זורק חץ ומפיל בו שמנה מאות חלל והיה מתאנח על מאתים דכתיב איכה ירדוף אחד אלף יצאת בת קול ואמרה לו רק בדבר אוריה החיתי ע"כל ופרש"י ז"ל מאי קאמר דייק מדכתיב אלה הגבורים אשר לדוד יושב בשבת תחכמוני מאי משמע' איכא בישיבתו אם לא שהיה יושב על גבי קרקע פי' רבי יצחק בר מרדכי שהיו עושה כבוד לעירא היאירי רבו כדכתיב ועירא היאירי היה כהן לדוד ראש לשלשת אבות לעתיד לבא שנאמר ודוד עבדי נשיא להם לעולם מעדן עצמו כתולעת מתקשר ולכפף ומקטין עצמו כתולעת כדי ללמוד תורה בפני גדול ממנו איכה ירדוף אחד אלף אפי' למ"ד בגוים משתעי קרא קל וחומר במידה טובה אך קשה דבקרא דורדפו מכם חמשה מאה לית בה כולי האי עד כאן:

ולע"דן לתרץ קושי זה דקרא דמכם על הגרועים ומכים לשון מך כי ימוך אחיך אבל החשוב בתורה ירדוף אחד אלף ובהבנת המאמ': לע"דן שאם הכוונה כפשוטה על שמו' הגבורים אשר לדוד ממש יקשה דהי"לל ואלה שמות גבורי דוד מדקאמר הגבורי' אשר לדוד משמ' גבורותיו של דוד קאמר כדמשני גם הוקשה לו דאם בא לספר שמות הגבורים אשר לדוד הי"לל אלה שמות הגבורי' אשר לדוד עדינו העצני ולא הי"לל יושב בשבת תחכמוני שאין דוד שם מהשמות לכן דרשוהו תואר גבורותיו ומעלותיו של דוד שהגבור היה הכובש את יצרו ולהשפיל עצמו לשבת בקרקע או קראם גבורותיו של דוד לפי שעל אלו הפעולות זכה להתגבר כביכול אפי' על הק"בה שהוא גוזר ודוד מבטל כדמסיק תחכמוני תהא כמוני ובזה מתרצים דקדוקים אשר דקדקתי ולמד מיוש' בשבת שהיה יושב ע"ג קרקע מהיות תיבת בשבת בפת"ח תחת הבית ולא בש"בא שאז היה סמוך לתיבת תחכמוני אמנם בהיותו בפתח הוא מוכרח ומורה גם כן הפתח על ישיבה ידועה דהיינו על גבי קרקע ותחכמוני נדרש בפני עצמו לתהא כמוני מהיותו בשבת מוכרת ולא סמוך והיה ראוי להיות בה"א תהכמוני אלא שאין מקרא יוצא מידי פשוטו לומר שעם היותו תחכמוני חכם גדול בישיבה ורא"ש עם כל זה היה יושב בשבת הידוע דהיינו על גבי קרקע ובשכר זה זכה לתהא כמוני ולהיות ראש לתורה כמו שאמר במדרש ראש השלישי ראש לתורתי כדבסמוך ומה שישב ע"ג קרקע דרך ענוה ושפלות וכדמסיק עדינו העצני מעדן עצמו כתולעת מעדן כמו מקשר עצמו ככוכב בדרש"י ז"ל כמו מעדנות כימה ומוסרות כסיל הפתח וכשיוצא למלחמה עושה עצמו כעץ וזהו העצני בזכות עדינו שע"י שפלות התקשרות עדינו ככוכב היה מתגאה כעץ במלחמה ובכלל קושית מאי קאמר הוקשה לו אומרו השלישי דהי"לל ראש השלשה דרש השלישי על האבו' מדשני קרא כרא' שלא אמר ראש לשלשה הגבורים שלא ראש לשלשי' האבו' ומה שאמר שהיה זורק חץ שבפסוק לא נזכר חץ אפשר דרש כן מתיבת עצני על עץ החץ שזורק על שמנה מאות וכי תימא אי הכי דעצני להכי אתא מנין ידרוש שמקשה עצמו כעץ אפשר לומר דה"א דהעצני דריש וכרמז הפסוק לאחה שהרי מתאנח על המאתים מדקאמר בפע' האחד ולא אמר בפעם אחת כי פע' לשון נקבה הוא כמו זאת הפעם מכאן דרש שתיבת אח'לב"ש עם איכה ירדוף אחד אלף שלא נתקיים בו שאחד ירדוף אלף שהרי לא היה רודף אלא שמנה מאות והתשובה לאנחתו בצידה באמרו בפע' רוצה לומ' בפעם שהיה האשה בת שבע דכתיב באשה זאת הפע' ענש מעלמי בה תלוי ענין זה של אחד שלא נתקיים בך איכה ירדוף אחד אלף ואף על פי שהיתה ראויה לדוד ענוי אפשר שהוקשה להם ז"ל בכללה קושית מאי קאמר לפי שכאן אומר שמנה מאות חלל ובדברי הימים כתיב שלש מאות וכאן כתיב תחכמוני ושם נאמר בן תחכמוני ועוד שנוי' אחרים שנזכרו בהר"דק ז"ל לז"א ששם דבר על הגבור ההוא ישב עם שהיה בן תחכמוני וכאן דבר על גבורותיו של דוד עצמו נאמר כל הפסוק ובזה נסתלקו כל הניגודים וזהו שהקשה מאי קאמר ותירץ אמר רבי אבהו הכי קאמר ואין ספק שזה היה גבור לדוד וקראו דוד בשמות אלו על שם גבורותיו של דוד שיהיה זכר לנפלאותיו ולזה נקרא ישבעם בדברי הימים או שקראו ישבעם שישב בעם ועמו בשוה על הארץ לא על גבי כרים וכסתות וקראו בשם זה לזכר ענוה זו כי רבה היא. עוד בילקוט ראש השלישי שתהא לתורתי ד"א שתהא ראש לישראל העולים לשלש רגלים עד כאן הנראה דרשה זו שלא אמר ראש השלשה רמז לתורה שנתנה בחדש השלישי לצאת בני ישראל מארץ מצרים ביום הזה באו מדבר סיני. גם אפשר לפי שיש תורה נביאים וכתובים אמר שהיה ראש לשלישי ראש לתורה וזה מצד הענוה הנזכר במאמר הקודם ועקב ענוה יראת ה' וראשית חכמה יראת ה' הם כן מתחייב להיותו ראש השלישי ומ"ש ד"א תהא ראש לישראל העולים לשלש רגלים דמאי שנא סימן זה מזולתו מן הסימנים מזולת סימן אחר אבל כוון לומר לפי שירבעם מירא' פן בשלש רגלים תשוב הממלכות לרחבעם לז"א שתהא ראש לישראל העולים לשלש רגלים והרבה זוהר מעלתך.

היא תכלית הפלא לתוקף יד שאול על דוד אך נצלת מידו · ויאמר הנה יי' לי סלעי ומצודתי ומציל לא יצטרך לי תוקף אחר ולא עוזרי בא וחיל אחד באלו הצרות אשר נצלת' מהם · הנה הוא מכניע החוזק והתוקף שלי ומאתו הוא כאלו מפני השגחתו בי · הנה בו אחסה ואסתר בסתר אהלו מכל הרעות הנכונות לבא עלי כי הוא לי למגן עלי מכל דבר הרעות אשר יבואני להזיק והוא תוקף ישעי · כי מאתו יסודרו כלים להפחיד הקמים עלי שלא יזיקוני כמו שידחה הבעל חי בקרניו החיה הבאה לטרפו · הנה הוא בית החוזק שלי והמנוס שאנוס להמלט מכל הקמי' עלי והוא מושיע אותי מאנשי חמס הרודפים אותי על לא חמס בכפי כי הענין כמו הענין בשאול ובאבשלום והדומים בזה · והנה אלו התשועות אשר הושיעני הש"י מאויבי יגיעו לי באמצעות תשועה שלמה שאתפלל לש"י אחר שספרתי מתהלותיו הנוראות המיישירות אל השגחתו ית' · הנה בעת שפפנו אלי רעות כפלאות אל מות וביעתוני איומות מות הנה בעת ההיא אשרירתיתי כי צר לי והייתי בזה הפחד הנפלא אז השתדלתי לקרוא שם יי' המורה על מציאותו ביותר על מה שאפשר · ובדבקי בו בזה האופן התפללתי אליו והוא שומע תכף קול תפלתי מהיכל מעלתו אשר הוא בתכלית הרוחק ממדרגת האדם · והנה שם עלתה שועתי באזניו להתפלל להשתדל בהצלתי · והנה מרוב חרון אף השם על אויבי הרעים עולמו כאילו נולד מאף הש"י אשר בבטן הארץ יתחדש ממנו הרעש וירעשו חלקי הארץ וגם יסודות ההרים הגבוהים יתגועשו וירעשו · ואמר ממשל כי מרוב הבעס עלה עשן באף הש"י ותאכל אש מפיו תאכל אויביו ותשחית עד שלחוזק האש ההוא בערו ממנו גחלי' והנה היה זה המשל להעיר על הפלגת הרע שחדש הש"י כדי שיפלו אויבי דוד במהירות וזה שכבר סבב הש"י שינגפו ישראל במלחמה ומתו עמהם שאול ובניו וכן הענין במיתת אבשלום ובכלל הנה כשנחקור בספורי הקורות שקרו לדוד נמצא פלא עצום בסבות אשר בהם השם ית' הביא הרע לאויבי דוד בא ההמלט לדוד · ואמר כי לרוב השגחת השם על דוד כאילו ירד מן השמים ודרך על הארץ ושלח מלאכו בקלות כאילו התעופף · ושת סביב דוד ענן וחשך להסך עליו ולהסתר שם מאויביו וכאילו היה זה משל אל מה שסבב הש"י בשרדף שאול אחרי דוד שלא יוכל למצאו וכאשר מצא אותו והיה קרוב אל שיתפש דוד סבב הש"י שבא מלאך אל שאול כי פשטו פלשתים על הארץ והוכרח לעזוב דוד · ואמר כי מהענין בעצמו שחדש ה' ית' על יד מלאכו להתיר דוד ולמלטו מאויביו ממנו יצא ברק בערו ממנו גחלי אש והם הלפידים היורדים מהענן אשר כעלה בו איד קיטורי וממנו נתחדשו רעמים שנתחדשו לאויביו מהרבה בעיניו אשר חושש להציל דוד · והנה בזה האופן כאילו נבקעה הארץ מרוב הרעש שנתחדש בגערת יי' מנשמת רוח אפו · ונראו מעמקים ונגלו מוסדות תבל כמו שימצא הענין בעתו' הרעש שתקבע הארץ ויראו המקומות השפלים מהארץ ויראו שם נהרות גדולים נתחדשו ממה שהיה באיד שחדש הרעש מהטבע המימיי · והנה קרא המים ההם ים כי ענינם דומה במליחו' למי הים מפני רבוי השריפה שנתחדשה שם כי היא גם כן הסבה במליחות מי הים כמו שנתבאר בטבעיות והנה אפשר שאמר זה להפלגת הסרת ענין אויביו במהירו' כמו הענין בארץ הנבקעת מפני הרעש כי יתהפך המקום הגבוה להיו' למטה ולזה קרא ענין מטות סדום הפכה אמר כמהפכ' סדום ועמרה ואפשר עם זה שרמז בזה להגלות בקלות ובמהירות דבר הנעלם מהאנשים מהצלחת דוד · וכאשר השלים זה המשל אמר זה הענין בדברים יותר מבוארים ואמר הנה הש"י ישלח מלאכו ויקחני וימשני וימשוך אותי ממי הרעות אשר חשבו אויבי להטביע אותי בהם ובזה האופן יצילני הש"י מאויבי שהיה חזק ועז ביותר אלי בתכלית כפלא והוא שאול כי הוא היה מלך ואני הייתי עבדו ובכלל הנה יצילני בזה האופן מכל שונאי כאשר חזקו ממני · הנה אויבי מקדמים אותו רע ביום אידי כי חשבו שאז היא עת רעה וישיגו מבוקשם · והנה אז היה הש"י למשען לי בדרך שלא נפלתי בידם ואחשב שזה היה משל על הזיפים שהודיעו לשאול כי דוד מסתתר עמהם במערה ועל מה שיען אחיתפל לרדוף אחר דוד בלילה להמיתו והנה הש"י הוציא אותי למרחב מהצרה שהייתי בה ומלט אותי מיד אויבי כי חפץ בי להיות מלך על ישראל ונתן לי גמול כצדקתי והשיב לי כבור ידי שבררו התבונות המשובחות והנה אמר זה להעיר כי בכל עוז היה רודף הדרכים המשובחי' וזה מבואר מהספורי' שבאו בענין דוד זולתי בחטא אשת אוריה · והנה היתה לי הטובה הזאת מאת הש"י לפי ששמרתי דרכי יי' והלכתי אחרי מצותיו ולא הרשעתי לנטות מדרכי הש"י · כי כל משפטי הש"י והם משפטי התורה שויתי תמיד לנגדי לזכור אותם כדי שאתנהג בהם וכן הענין בחוקותיו כדי שלא אסור מדרכי התורה כלל · ואהיה שלם בלבי לש"י כי כל מגמתי היתה לפנות אליו וזה היה סבה פעמים רבות שכשמרתי מעוני אשר הביאתני להשתוקק אליו רתיח' טבעי · והנה השיב יי' לי כצדקתי וכנקיות לבבי לפי מה שידע הש"י ממנו וזה היה בעת שנעשי על החטא שחטאתי כי לא הפליג אחד בענשי להגלות אליו טוב לבבי והפליג בעונש שאול להגלות אליו רוע לבבו ואף על פי שהיה חטאי יותר עצום לפי הנראה מחטא שאול · והנה יורה על טוב לב דוד כי הוא לא הספיק בהריגת אחד משונאיו ואף על פי שנפלו בידיו כמו הענין בשאול ואבנר ואבשלום ושמעי בן גרא אבל היה חומל ומרחם כמו שנר' מספור קורותיו והנה ענייני שאול היו בהפך זה והנה בכלל כשתחקור על כל ספורי קורות דוד וסיפורי קורות שאול יתבאר לך ההבדל העצום שהיה בין תבונת דוד ובין תבונת שאול · הנה אתה הש"י מתחסד עם חסיד לעשות לו חסד גם אם ימטה לך בשתקל מעשו כמו שאמר בדוד גם יי' העביר חטאתך ולא תמות · והנך הולך בתום ובכבדות הלב עם איש תמים וכבד לזאת הסבה גם כן · ואתנם עם איש עקש אתה מביא עליו העונש בדרכים עקלותונים להפליג בענשו על החטא מפני היותו לבו מוכן להתנהג בזה המנהג הפחות · והנך מושיע השפלי' אף על פי שהם מהמון העם אשר אזלת יד מהם ועיניך על רמים להשפיל כשיתגאו לך ואף על פי שהם מלכים והנה אמר זה מפני ששם הושיע דוד בעת הזאת מהע' שהיה עבד לשאול והיו אז עיני הש"י להשפיל שאול שהיה מלך בעבור שהגיע המלוכה לדוד · הנה אתה היית נרי יי' להאיר לי בהיותי בלול מסך הצרות ואז הגהת חשכי וזה בעת שהיה דוד נרדף משאול ואבשלום · הנה בעזר שהיה לי ממך שברתי הגדוד הבא עלי ובעזר אלהי דלגתי וקפצתי החומה הנפלאה שהיתה ביני ובין הגדוד ההוא וזה היה רמז אל הגדוד שבא מעמלק לצקלג ושרפו את צקלג בא שם ונהגו לפניה כשי דוד ואנשיו וטפיו וכל קניניהם כי היה מאת הש"י שסבב שהסרנים לא חפצו בהליכת דוד עמם פן יהי' להם לשטן על שהוצרך שאכים אחר דוד שישוב לצקלג וזה היה סבה אל שיכול להשיג הגדוד ההוא כי לולא שלחו אכיש לא היה יוכל ללכת שם והנה זאת החומה הגבוהה שדלג אז להשיג הגדוד ההוא · הנה דרך האל ית' ומנהגו בפעולותיו היא בתכלית השלימות · ואמרת הש"י בדברי התורה היא צרופה שאין בה סיגים אבל כל עניניה מגיעים לתועלת נפלא · הנה הש"י מגן הוא לכל החוסים בו להציל' מן הרעות הנכונות לבא עליהם והנה ענין החסות בו הוא התנהג בדרכי התורה ולזה הקדים לזה אמרו אמרת יי' צרופה כי באמצעותה יהיה הש"י מגן לאדם ותדבק בו השגחתו כמו שהתבאר מדברי התורה · כי מי אל מבלעדי יי' שיוכל להיות למגן לכל החוסים בו הנה זה לא ישלם לזולתי מהאמצעי' שם האל ית' בינו ובין הנמצאו' השפלות כי מהם יסודר פעם רע ופעם טוב ולא יוכלו לשנות סדורם ואולם הש"י לבדו יוכל על זה · ומי הוא גם כן תקיף לעזור לכל הקוראים אליו באופן ראוי מבלעדי השם ית' הנה הוא האל אשר הוא מעוזי לתת לי חיל · והוא סבה שקפץ דרכי ודלג אל התכלית השלים הדרוש והנה אמר זה להפלגת מהירות הגעתו לדרכו אל

התכלית

כלי יקר

מעלתך שהרי אין ישיבה בעזרה אלא למלכי בית דוד לא כירבעם שעשה עגלים ובטל השלש רגלים שאהה עצו ושפל רוח יושב ע"ג קרקע בשכר זאת תהא ראש לעולים לשלש רגלים שאין ישיבה בעזרה אלא למלכי בית דוד ויראו את כבודך יושב בבית ה' · ועיין הש"י ז"ל מפרשו על דוד פרעת חז"ל וכן הר"דק והוסיף ועיין הרל"בג ומהר"יא ז"ל מה שזכר כאן למה שזכ' בדברי הימים בא כמה חלופים הראשון ששם בדברי הימים הזכיר פרשה ראשונה של ראשי הגבורים ושל מספר הגבורים ובה שזכיר הגבורים הנזכרים כאן · ובפ' השנית היא ואלה הבאים אל דוד לצקלג וכו' הגבורים עוזרי המלחמה כו' והפ' השלישית ואלה מספר ראשי החלוץ כו' ויקשה למה לא הזכיר כאן כי אם הנזכרים בפ' ראשונה שם שהיה לו להזכיר כאן כל אותם הגבורים הנזכרים שם בשתי הפרשיות האחרות · החילוף השני שבפרש' הראשונה אשר שם זכר עדינו העצני וזכר אחריו אליעזר ואחריו שמה ואחריהם זכר השלשה גבורים אשר בקעו במחנה פלשתים וישאבו מים להביא אל דוד ולא זכר שמותם ואחר כן זכר אבישי ובניהו ואחרי כן זכר שלשים גבורים אשר נקבו בשמות · ובדברי הימים זכר עדינו ואלעזר לבד ולא זכר שם שמה בן אגא ומהשלשים גבורים אשר זכר כאן לא הביא שמה אליקא החרדי צלמון האחתי שמה החרדי אליפלט בן אחסבי אליעם בן אחיתופל פערי הארבי ובאו שם במקום השלושים הגבורים אלה ארבעים ושש גבורים ומהם ארבעה ועשרים מהנזכרים כאן ועוד גם כן שלא זכר כאן כלל · החילוף השלישי שכאן נזכרה הגבורה שנעשית בחלק העדשים ויחסה אל שמה בן אגא ובדברי הימים יחסה אל אלעזר בן דודי · וגם יקשה שכאן אמר שהיתה מלאה עדשים ושם אמר מלאה שעורים כאן אמר ויתיצב בחלקה ויצילה שמה לבדו ושם בדברי הימי' אמר ואחריו אלעזר בן דודי האחוחי הוא בג' הגבורים הוא היה עם דוד בפס דמים והפלשתים נאספו שם למלחמה ותהי חלקת השדה מלא שעורים ויתיצבו בתוך החלק' ויצילוה הנה דוד עשה זאת הגבור' בעצם וראשונה ושאר הגבורי' עזרוהו והנה חז"ל והמפרשי' התעוררו אל החילוף השעורי' מהעדשי' ולמה שאמר ויתיצבו ויצילוה ויכו בלשון רבים וכאן אמר בלשון יחיד על שמה בן אגא ולא התעוררו על עיקר החילוף שזכרתי החילוף הרביעי שכאן זכר הגבור הראשון עדינו העצני והרי שהיה יושב בשבת תחכמוני והיתה גבורתו על שמנה מאו' חלל ושם קראו ישבעם בן תחכמוני הנה שלא הסכים בשמו גם לא בגבורתו ששם אמר על ג' מאות וכאן הוא או' על ח' מאות חלל · והרד"ק ז"ל כתב ששתי מלחמות היו באחת הרג ג' מאות ובאחד ח' מאות ואין בזה ממש ואילו היה כן הי' זוכר שתיהן · יתכן להגביר בפעם אחת ח' מאות ובפעם אחרת ג' מאות · החילוף החמישי במ"ש כאן שאבישי בן צרויה מן הג' הכי נכבד ובד"ה אמר מן הג' בשנים הכי נכבד וגם זו סתיר' כתור' שאם לא היה נכבד כי אם מהשנים אם כן לא היה נכבד מהג' גם אל החילוף הזה העירו המפרשי' ז"ל החילוף הששי בשינוי בשמות ובמלות שבאו אם בבניהו בן יהוידע אמר כאן איש מראה ושם אמר איש מידה וכאן קרא שמה ובד"ה קראו שמות · כאן חלקי הפלטי ובד"ה הפילוני כאן אמר מבני האחותי ובד"ה אמר שבכי החושתי והוא היה שמו האמיתי כאן אמר חלדו בן בענה ובד"ה חלד כאן אמר הרי מנחל געש ושם אמר חורי כאן אמר אבי עלבון ושם אמר אביאל בן עלבון כאן אמר בני ישני יהונתן ובד"ה אמר יהונתן בן שגא כאן אמר אעי התיאלמי ובד"ה אמר אשיעם כאן אמר יגאל בן נתן ובד"ה אמר יואל אחי נתן החילוף השביעי כאן אמר בסוף הגבורים כל שלשים ושבעה ונפרטים לא תמצא כי אם ל' ובד"ה ששה וארבעים · ורש"י ז"ל כתב שקורו בניו של יהונתן ג' או ארבעה היו וקשה לדעתו אם כן למה זכר מבני יהונתן ולא זכר האחרים · והרד"ק ז"ל שהם הג' ראשונים עדינו ואלעזר ושמה בן אגא והג' גבורים שבקעו והביאו מים ובניהו בן יהוידע והשלשים שנזכר באחרונה יהיו ה"כ ז' ושלשים וגם זה אינו שוה לי כי ג' הגבורים אשר הלכו לשאוב מים לדוד היו מכלל השלשים כמו שאמר וירדו ג' מהשלשים ראש וכו' וג"כ בניהו בן יהוידע היה ממנין הג' שהלכו לשאוב מים כמו שאמר ולו שם בג' הגבורים ואם נאמר שלזה שהזכירו בפני עצמו אם כן נצטרך לו' שאבישי ג"כ שהזכירו בפני עצמו שהיה ממכוייכם ויעלו כולי' אז ל"ח ויקשה ג"כ הפסוק הזה במקומו כאן וגם שנזכר בדברי הימי' והנר' לי בבאור זה הוא כי שם בדברי הימים בא הסיפור הזה סמוך להמלכת דוד להודיע שאלה היו הממליכים אותו ולכן היתה בתחילת הפרשיות האלה ראשי הגבורים המתחזקים עמו במלכותו עם כל ישראל ולכן זכר בראשונ' מספר הגבורי' אשר לדוד ואחר כך בפ' שניה זכר הבאים לדוד לצקלג והמה הגבורים עוזרי מלחמ' ב' להיותם גם כן עוזרים במלכותו ואחרי זה בפ' שלישית זכר מספר ראשי החלוץ לצבא באו לדוד חברונה וכו' ובסוף הפ' אמר כל אלה באו אנשי מלחמה עורכי מערכת כו' ולהיות זה הדרוש ממלכ' דוד הוצרך להזכירם כולם אבל כאן בספר שמואל שבא הסיפור הזה בסוף הספר אחרי השיר' ודברי דוד האחרונים להודיע הגבורים אשר היו לדוד שעזרוהו בהצלחותיו ובמלחמותיו אשר עליהם כתב השירה והתושבחות אשר קדמו לא ראה לספר הגבורים אשר באו להמליכו ולא הבאים אל צקלג עם היותם עוזרים כי אם המתמידים במלחמה ופועלי ישועות בקרב הארץ ומלחמות רשומות אלו הזכיר לבד והספיק לו זכרונם לא זולתם ובפי חילוף הכוונות כאמור לא ישאר בזה קושיא כלל ואל החילוף השני או' שהזכיר כאן הגבורים היותר עצמיים לדוד העומדים ראשונה במלכותו והקדימם כפי קדימת מעלתן עדינו בראשונה ואלעזר אחריו ושמה ג' אשר שאבו מים אבישי בניהו ושאר הגבורים ובד"ה נזכרו אלה קצתם בפי' וקצתם ברמז וקצתם בשינוי שמות כי היו שמות מוחלפים לקצתם ואין ספק ששמה בן אגא לא נזכר בד"ה כי אם ברמז אולי כשמע בכה הדיבור או נסמך על מה שפי' כאן ונרמז שם באומרו ואחריו אלעזר בן דודו האחוחי הוא בג' הגבורים והוא היה עם דוד בפס דמים וכו' ויתיצבו וכו' הנה במה שאמר הוא בג' הגבורים יושב על אלעזר בן דודו ומ"ש עוד הוא היה עם דוד בפס דמים רמז לשמה בן אגא ואם לא באר שהיה עם דוד בפס דמים כאשר קרה זה על שניהם ר"ל על אלעזר ועל שמה אמר ויתיצבו בתוך החלקה ויצילוהו ויכו עם היו' שכאן יחסו לשמה לבד להיותו עיקר בזה וכך דרך הכתוב לפרש במקום אחד מה שלא נתפרש במקום אחר ולקצר כאן מה שכבר נתבאר אחר כמו שכתב הרמב"ן ז"ל בפי' התורה ואמנם השלשים גבורים שנזכר כאן הם השלשים שנזכרו בד"ה וכמו שהיה כאן הראשון עשהאל והאחרון אוריה כך התחיל שם בעשהאל וחתם באוריה החתי וזכר אחריו לבד זבד בן אחלי ואמר שעדיני בן שיזא הראובני ראש לראובני ועליו שלשים ר"ל שהיה ממונה על אלה השלשי' הנה נתבאר שהשלשים הנז' כאן הם השלשים הנזכרים שם עם היות שמהם נתחלפו בשמות אם באות אחת או שתי' או בשם כולו לפי שהיו להם שני שמות האמנם שם בד"ה הוסיף עליה' גבורים אחרים והיתה הסיבה לפי שאמ' וגבורי החיילות ולפי שהיה דעתו לספר גבורי החיילות ר"ל ראשי החילים והממונים עליהם ספר בתוכם אנשי' שעם היותם בלתי גבורים בעצמם היה ראוי למנות' בבחינת היותם ראשי החילים אבל כאן שלא היה דעת הנביא למנות כי אם הגבורים בעצמם לא זכר כאן אחר ראשי החיילים לפי שלא היו גבורים · ואל החילוף השלישי אומר שענין החלוקה לא יוחסה בדברי הימים אל אלעזר בן דודו כי אם אל שמה בן אגא עם שלא נזכר שם בפי' כי אם ברמז באומרו הוא הי' עם דוד ומ"ש ויתייצבו ויצילוה ויכו וזכו' איננו חוזר לדוד כי אם לשמה ולאלעזר שניהם עשאוה עם היות שמה עיקר בה ולכן יוחסה אליו כאן · ואמנם חילוף מ"ש כאן עדשים ושם אמר שעורים ידמה שהיו שניהם שמה שעורים ועדשים היו בחלקה שמה ראשונה והביאו שמה שומרים על השעורים להצילם ולכך זכר שם שעורים · ובמדרש שמואל ר' יעקב דכפר חנין אומר עדשים היו אלא שהיו גבוהים כשעורים ר' לוי או' פלשתים שהיו גבוהים כשעורים והלכו נמוכים כעדשים · הכי שמואל בר נחמני אומר שתי שדות היו אחת של עדשים ואחת של שעורים ושנה אחת היה · רבנין אמרין שדה אחת היתה ושתי שנים היו והנה יחסו זה אל המלך והשומרים ואין לנו צורך בזכרון מאמרים ואל החילוף הרביעי או' שכאן זכר הנביא השם העצמי שהוא עדינו העצני ואומר יושב בשבת תחכמוני הוא' לחכמתו ובד"ה קראו ישבעם שהיה ג"כ שמו ולא תמצא מתו בחכמה קראו בן תחכמוני כמו בן זקונים ואולי היה אביו גם כן חכם וכבר אמרתי שגילה שם מה שלא גילה כאן ולנו גם כן שכא' שהיה זה מקום מושבו כמו בית הלחמי ולהיותו גם כן מכונה אל מקומו אמר גם כן בד"ה ישבעם בן חכמוני ר"ל יושב בתוך העם הנקרא חכמוני כי התחלת מושב לו מקום כמו שזכר האחי והנה קראו בשם אשר לא קראו הנה כי היה תמיד הכוונ' בד"ה לזכור כל אדם בשם אחר אם היה אלו זולת מה שזכר הנביא כאן וכבר התעורר הרד"ק לומר שאולי היה שם אבית תחכמוני ויותר מובחר אלי שיהיה שם מקו' ולזה כיון אומרו יושב בשבת תחכמוני כלומר

היושב

התכלית · והנה הוא שמני קל המרוץ כאילות · ובזה המהירות והמרוצה העמידני על רוממות הגלחתי מה שלא היה ראוי להיות כן לפי הנהוג כי במהירות בעניינים יהיה טוב העצה ואולם היה כל זה מסודר ממך ולזה היה מגיע בו הטוב בתכלית מה שאפשר · הנה הש"י מפני השגחתו בי למד ידי למלחמ' עד שכב' הוריד יתר קשת חזק' מאד אל המקום שמש' תהיה ירית החצי' כל א' מזרועותיו והנה אמר זה כי בעת שהלך להלחם עם גלית לא רצה לקח כלי המלחמה כי לא נסה ואחר זה בזמנת למוד אחר והרגל היה מצליח מאד במלחמו' כמו שנזכ' בספורי דבר שאול · והנה אז נתת לי מגן ישעך שהגינותו עלי שלא כפלתי ביד גלית הפלשתי · וענותך אותי אז בעת הצרה ההיא תרבני ותגדל מעלתי כי זה היה סבה ששמהו שאול על אנשי המלחמ' ושהיה חתן למלך כמו שנזכר בספור דבר שאול ומזה נתגלגלה הצלחתו בהתפרסם לישראל טוב הצלחת דוד במלחמותיו ומזה ג"כ היתה סבה לשמור דוד מנפול ביד שאול כי מיכל אשתו גלתה לו הסוד והצילה אותו · תרחיב צעדי תחתני בברחי מפני שאול כשחש' להכותו בחניתו בעת היותי מכנן לפניו · ולא מעדו קרסולי שאם הייתי נופל ההבהלה והפח' היה הורג אותי · ובזה האופן גם כן נתת לי כח לרדוף אויבי ולהשיגם באופן שאשמידם ולא אשוב עד כלותם וזה היה בימי שאול שהכה דוד מכה רבה בפלשתי' ובעת רדפו אחר גדוד עמלק כששרפו לקלג והנה אכלה אותם אז ואכה אותם באופן שלא יקומון ויפלו תחת רגלי · ואחר זה בשמלך איש בשת אזרתני חיל למלחמ' והכרע' אויבי תחתי כי תמיד היו אז במלחמ' בית שאול הולכים ודלים ובית דוד הולך וחזק · ואז נתת לי אויבי עורף כי אבנר ואנשי איש בשת הפכו עורף במלחמה ואנשי דוד היו הולכי' ורודפי' אותם בדרך שאכרית משנאי · והנה היו פוני' אל השם ית' שיושיעם ואין מושיע אותם והיו מתפללים אל יי' ולא ענם עד ששחקתי אותם כעפר ארץ וכטיט חוצות שירמסוהו ברגל ויכתתו העפ' שבו וישברוהו כן אשבר' וארמסם · והנה הצלת אותי מהמריבים אתי מעמי כמו איש בשת ואבשלום ושבע בן בכרי · תשמרני להשים אותי לראש גוים רבי' והם הגוי' שגלחתי אותם במלחמה שהיו לו לעבדים עד שעם לא ידעתי יעבדוני וזה שכבר היו מואב וארם ואדום לעבדי' לדוד בני נכר יכחשו לי מרוב יראת' ממני · לשמע אזן לבד היו נשמעי' לי לעשות רצוני ואף על פי שלא ידעו רוממות מעלתי וגודל הצלחתי · הנה בני נכר מרוב יראתם ממני היו נובלי' כנבול עלה מגפן כי מת לבם בקרבם מרוב הפחד והנה גם בחדריה' שהיו כסגרים בהם כפלו עליה' אימות מות ממני · הנה הש"י העוזר אותי הוא חי וקיים תמיד ותקפי שהוא הש"י הוא ברוך לא יחסר כחו בעת מהעתים כמו הענין כאשר הם שהם תחת מערכות הככבים כי הם ישפיעו פעם טוב ופעם רע ומי שהו' מנהיג תוקף ישעי שהוא הש"י אשר ישעי מסול' ממנו על דרך ההשגחה הפרטית הוא תמיד רם ונשא על כל הנמצאות · ולזה אין לי לירא שיסור עזרי ממני בעת מהעתי' הנה זה האל הוא הנותן נקמו' לי מאויבי ומוריד עמי' תחת ממשלתי והוא המוציא אותי מאויבי שלא אפול בידם · והנה האל הזה מרומם אותי מקמי והם איש בשת ואבשלום ושבע בן בכרי והצלתני מאיש חמסים והוא שאול · ואמר זה כי בחמס היה רודפו ונראה גם כן מעניניו שכבר היה איש חמסי' כשיעויין בתכונותיו כמו שזכרנו במה שקדם · על כן אודך יי' בגוים לתת לך תודה כמו שגמלתני מהטובות ולשמך אזמר ואשבח · הנה הש"י הוא תוקף ישועות מלכו שהוא דוד והוא עושה חסד למשיחו שנתן המלוכה לדוד ולזרעו כל זמן שיתקיי' העולם כמו שיראה הבטחתו בזה על יד נתן הנביא :

ואלה דברי דוד האחרונים ר"ל אחר סיימו דבר ספר תהלים בכללם ואחר זכרו דברי השירה בזה המקום אמ' דבריו בזה המאמ' · נאם דוד בן ישי ונאם הגבר הקם על כסא המלוכה אשר משחו אלהי יעקב בשמן המשחה על יד נביאו והוא נעים זמירות שחבר אלו הזמירות הערבות הנכללו' בספר תהלים שהם זמירות ישראל כי כל הזמירות שישבחו ישראל ישבחו השם ית' באלו הזמירות · הנה רוח יי' דבר בי במחברי הזמירות ההם ודברו היה על לשוני ומפיו חוברו אלו הזמירות ר"ל שכבר חוברו ברוח הקדש · הנה כבר אמר אלהי יעקב ותקפו שאהיה מושל באדם מפני היותו צדיק ומושל ביראת אלהים · והנה זריחת אורי והצלחתי תהיה כאור בקר כעלות השחר שיזרח השמש אחר האור ההוא בדרך שיהי' האור הולך ונוסף כן ממשלתי תחזק תמיד או ירצה בזה שיהיה כאור בקר בזריחת השמש שהוא אור שלם ואחר זה מתמיד ונוסף והמשילו לשמש לפי שהוא קיים וכמו זה מלכותו קיים ולזה אמר וכאלו כשמש נגדי כן הענין במלכות בית דוד אור בקר שלא יסתר בו השמש בסבת העבי' שיסתירוהו כמו שהיה הענין במלכו' ירבע' וחבריו שלא היה במלכו' ההוא אור כלל על דרך האמת והיה האור הנראה מהעבי' אשר אין להם קיום כלל ולא יהיה גם כן האור ההוא מנגה שתתחדש ההארה ההיא מנגה שיתחל' ממטר כשהיה בענן שילא ממנו המט' אחר קיטורי באופן שיברק הברק כי האור ההוא הוא סר תכף וכן היה הענין במלכות שאול שעמדה זמן מועט כמו דשא מארץ שמהר' יצמח ומהר' ייבש · הנה לא כן בית מלכותי עם אל כי ברית עולם שם לי להיות המלוכ' לי ולזרעו · הנה הברית הזאת סדור' וערוכה בכל אשר תמשך לו הגדולה מזרעי לא תפקד מהם הממשלה כי יהיה ליש' כל ישע וכל חפץ וזה יהיה בעת שידבקו בש"י ויתנהגו בדרכי התור' כי לא תקצר יד השם ית' מהגיע להם אז כל ישע ואף על פי שמצד ההשגח' הכוללת לא היו ראויי' לו כי מצד ההשגחה הפרטית יושיעם בכל עת ויגיע להם כל חפצם והיא שמורה לזרעי אם תפסוק מלוכה לישראל וזה יהיה כאשר לא יצמיח יש' ר"ל בעת שיסורו מאחרי הש"י כי אז לא תתקיי' להם מלוכה והש"י ישמרנה לזרעי כי מזרעי יצא מלך ימלוך בישראל הוא ובניו כל הימים כמו שתתבאר בזולת זה המקום מדברי הנביאים · ואולם אנשי הרשע כמו ירבעם וחבריו שימלכו ברשע לא ביראת אלהים כמו הענין במלכותי הנה הם כקוץ מונד כלהם שלא יקחוהו האנשי' ביד ליראת' פן תנקב ידם וגם לא יקרב אין כי מצד תנודתו יבא אל היד ויזיקה כן האיש שיקרב בבני הבליעל ינקב וימלא גופו ברזל החנית והעץ אשר הוא תקוע בו כי מרוב השגחתו הקרבי' אליו לא יספיק לו ההכנס הברזל בגוף אבל יכנס שם אחריו עץ החנית ובסוף הענין בשתשבת מלכותם שרוף ישרפו ולא ישאר מהם שארית :

יושב

כלי יקר

היושב במקום תחכמוני אבל כפי האמת הוא תואר חכמתו · ולהמגם מ"ש כאן שמנה מאות חלל וכד"ה ג' מאות כאן דבר הכביא שהיה יושב בשבת תחכמוני בישיב' העיון והחכמה עם היותו ראש השלישי גבור ואיש מלחמה שהרי עם היותו יולא במלחמה אשר הוא הכה שמנה מאות חלל על הטורח הזה היה בא ויושב בבית המדרש בשבת תחכמוני שזה מורה על הגבהו ועסקו בתורה אף חפצו אמנם בדברי הימים דבר בבחינת גבורתו שאחר הורגו ג' מאות היה מעורר חניתו באנשי הפוסקים בקנה או בכידור בלי עייפות כלל עם היותו שהרג ח' מאות חלל ביום א' כשהגיע לג' מאות התעורר בחניתו בדבר קל כאמור כמלה שהזכיר מגבורותיו שני ענינים האחר הזכיר כאן כמות ההורגים ח' מאות חלל ושני הזכיר גבורה הקרת שהיה מעורר חניתו על ג' מאות חלל שלא עיף כלל בהריגת ג' מאות שהרי היה מעורר חניתו על ג' מאות כאילו לא עשה כלום באופן שהפסוקים האלה מגידים מגבורותיו ענינים מתחלפי' שכאן בא לספר חכמתו וחיבתו אל ה' יושב בשבת תחכמוני על ח' מאות חלל ושב אל מדרשו וגם ספר מגבורותיו שהיה מעיר חניתו על שלש מאות חלל והיינו שלא הזכיר כאן לא חרב ולא חנית אלא על ח' מאות חלל שהוא חוץ אל מ"ש יושב בשבת תחכמוני וכו' על ח' מאות חלל וגם הזכיר חניתו כאמור ולחילוף החמישי שאמר בדברי שכאן אמר מן הג' הכי נכבד שהוא הנכבד והמובחר והגבור משלשתם הלא שם כד"ה חשב ערת שכיון שהוא מן הג' היך יצדק כפי ההגיון לומר מן הג' הכי נכבד כאילו הוא נכבד מעלמו שהרי הוא מן הג' לז"א מן הג' בשנים הכי נכבד שהשנים יכבדוהו והוא החשוב משניהם והוא שר עליה' ולחילוף הששי כבר כתבתי שהחילוף בשמות הוא להרחיב הביאור ולהיות לו שני שמות לזה הזכיר כאן איש מראה שמי שיראהו יתבהל ויפחדו האנשים לראות דבר מבהיל במראהו ולכן פי' גם יוהר איש מדה חמש באמה שהיה גדול עצום וזהו איש מראה שאמר כאן · וכן החילוף בשמות האנשים להודיע שהיה להם שמות אחרים זולת הנזכר כאן או משונים ממה שנזכר כאן · ואחרי הקדימו תיקון החילופים אפרש הפסוקים שאמר אלה שמות הגבורים אשר לדוד ר"ל שאלה השלשה היו מיוחדים לשמירת דוד יותר מזולתם וז"ש אשר לדוד לשומרו מפני אויב והראשון מהם שמו עדינו העצני והיו שלש בכחות הנפשיות יושב בשבת התחכמוני בחכמה ועיון עם היותו ראש השלישי ועם היותו עסוק במלחמה לא היה מונע עצמו מבית המדרש שעל ח' מאות חלל שהרג היה בא ויושב בשבת התחכמוני והגבור השני היה אחריו במעלה ושלימות והוא בג' הגבורים עם דוד ר"ל שהיה באחד מהג' גבורים שהיו עם דוד בחרפם בפלשתים וזה יורה שבא דוד ושלשת גבוריו ואמרו לנגד פלשתים חירופים להתפאר עליהם שלא יעצרו כח להלחם עמהם כענין מה שהיה עושה גלית ביש' ולא גלה הכתוב מתי היה זה אבל הודיע כאן שעלו איש ישרא' ר"ל שנסו מפני פלשתים והוא שאר בן דודו הנזכר קם ויך בפלשתים עד כי יגעה ידו אל החרב ר"ל מרוב התנועה והכלות שהכה בם או מרוב הדם דבקה ידו אל החרב וסר ממנה כח התפשטו' ונעשתה על ידו ישועה גדולה וישרא' ברואותם זה שבו אחרי אלעזר לא להלחם רק לפשט החללים לבד והגבור השלישי אשר היה אחרי השנים הנזכר במעלה היה שמה בן אגא וזכר מגבורותיו שנאספו פלשתים לחיה וכתב הרד"ק ז"ל עיר פרזות שנקרא חיה ואימו כן אבל הוא כדברי הרלב"ג ז"ל חיה לשון מחיה שנאספו הפלשתים לקחת המחיה מן השדה ובדברי הימים פי' זה הענין שנקרא זה הענין אפס דמים ונסו ישר' ובאו פלשתים להגיע באם החלקה והגבור הזה התיצב בתוך החלקה ויצילה שלא הניחוה פלשתים ברעש ולא גזלו המחיה והכלכלה וגם הכה בהם מכה גדולה ואולי עזרם דוד או אחד מהם לחבירו ולז"א ויצילוה בלשון רבים · ולע"ד בחילוף שכאן אמר על ח' מאות חלל ובדברי הימים אמר ויעורר חניתו על ג' מאות לבד ואומר כי ח' מאות חלל היה הורג בפעם אחת רק לא בחנית שקשה מאד להרוג ח' מאות בחנית שאין התעוררותו קלת כחרב פפיות ולכן הג' מאות הרג ע"י החנית והחמש מאות השלים בחרב ומה שהזכיר בדברי הימים ג' מאות הוא ע"י התעוררות חניתו והשלים הח' מאות בחרב כי נלקה מהכות בחנית והרג בחרב שהוא יותר קל וזהו שהזכיר כאן ח' מאות ולא הזכיר חנית ביחוד ולא חרב כי בשניהם נעשה הנצחון הזה באופן שכאן הזכיר גבורת הריגה של ג' מאות ושם הזכיר גבורת הריגת ג' מאות מהם ע"י התעוררו' חנית שהו' גדול ואין זה דרך מהרי"א ז"ל · ולחז"ל כיאה כי כאן דבר בדוד עצמו כמו שאמרו הגבורים אשר לדוד גבורותיו של דוד והכה ח' מאות חלל והיה דוד מצטער על תשלום האלף כנז"ל וגם דבר בעדינו עצמו שעורר חניתו על ג' מאות לבד ובזה מובן גם כן שנוי הלשון שכאן אמ' יושב בשבת תחכמוני וגם כאמר בן החכמוני ואולי זה עדינו התחיל להכות בפלשתים ועורר חניתו שהרג הוא ג' מאות חלל ועזרוהו שאר הגבורים או דוד כי בכל תושיה יתגלע והוא הנכון יותר ולזה אמר על ח' מאות חלל כלומר שהוא קם והתעורר היה סיבה להרוג ח' מאות חלל בחבר' המסייעו דוד או זולתו ומזה ראו חז"ל לדרוש הפסוק הזה על דוד עצמו מכח הראיות שזכרנו גם מכח הענין שדוד סייע לעדינו ולכך עלו לשמנה מאות וגם בדברי הימים בדברו על היכות הגבור בן תחכמוני הזכיר פעולתו אשר עשה · ובחילוף אשר כאן הזכיר שמה בן אגא וגם לא הזכירו כי רחוק בעיני מה שכתב מהרי"א שרמזו בכלל הפ' שאומר הוא בשלשה הגבורים יובן על אלעזר בן דודו ומ"ש עוד הוא היה עם דוד באפס דמי' שרמז שמה בן אגא כ"ז דוחק ובפרט מ"ש חז"ל אולי שמו נשמע בכת הדיבור אין דעתו נוטה אבל אפשר לו' שכאן בענין זה כמלאו שנים יחד שמה ואלעזר בעלם וראשונה היה שמה בן אגא ונטפל עמו אלעזר ולכן כאן הזכיר את שמה בן אגא שהוא היה המתחיל והתחלה יותר מחצי הכל ולפי שכאן כבר הזכיר מגבורת אלעזר בן דודו של דוד שהוא ויך בפלשתים עד שדבקה ידו אל החרב רצה לספר מגבורת השלישי שמה בן אגא איך הציל החלקה והושיע את ישראל אמנם שם בדברי הימים שבא לספר הראשים אשר היו לדוד מחזיקים עמו במלכותו עם ישרא' להמליכו לכך אמר ואחריו אלעזר בן דודו של דוד הוא בג' הגבורים ר"ל שהוא היותר אהוב ומחזיק ביד דוד לא בבחינת הגבורה שהרי ישבעם הוא הראש והגבור שבהם ואחריו אלעזר ובזה יתיישב ג"כ החילוף הה' שכתב מהרי"א ז"ל שכאן לא הזכיר גבורים כי אם הכו' בפ' הראשונה וגם בדברי הימים בג' הפרשיות הזכיר כל הגבורים אשר לו ונראה הטעם כי שם הזכיר גם האנשים המחזיקים במלכותו להקימו למלך כי אף על פי שלא יהיו גבורי החיל ולא בכח גבורה הנה יהיו ראשי החלוץ בעצה ותושיה ברב עם נשמעים אליהם ולדבריהם שרים אל משמעתם שגם בד"ה ראוי לספר מעשה שהיה איך היה ודברי הימים דבר יום ביומו אמנם כאן בשמואל לא הזכיר שום אחד מהמחזיקים בידו של דוד ולהורות המוכח. הומן שלפי האמת אין מכשל לו ואין מחזיק בידו אלא הש"י עוזו ומעוזו אבל הזכיר השלשים הגבורים גבורים בגבורה אשר על ידם וגבורתם עזרם הש"י והושיע ה' את ישראל ולדוד ולחילוף החמשי שמנה מהרי"א שאמר כאן בלבישי מן השלש' הכי נכבד ובד"ה אמר מן הג' בשנים נכבד ונראה שכאן אמר שהוא נכבד מהשלשה ויותר גבור מהם ולפי שלא פי' שיעור גבורתו שהרי אפשר שבהיותו גבור מעט יותר מכל אחד מן הג' יקרא מן הג' הכי נכבד אמנם בד"ה פי' הכתוב השיעור שלא היה דבר מועט אלא פי שנים היה לו גבורה בשנים מן הג' ולא כאחד ומאלה אלא כשנים ז"ש מן הג' בשנים הכי נכבד ואין הכוונה לומר שהיה נכבד בשנים ולא בג' עד שתהיה סתירה מכיה וביה ומשם לכאן ובשאר החילופים רש"י ז"ל והרד"ק ז"ל תקנו ובענין כעדשים והשעורים תקנו חז"ל הכל · ולע"ד במה שאמר אלה הגבורים וכו' בפעם אחד ולא אמר אחת להודיע גבורתו שהיה הורג הסך הזה בפעם אחת ולא בעמל ויגיעה כהורג שמנה מאות אלא כאילו הרג אחד לבד ז"ש אחד כאיש אחד בכלל · וכבר כתבתי לעיל בסמוך שרמז כאן אל איבה ירדוף אחד אלף לפי שיטת חז"ל שמדבר על דוד עצמו :

ואחריו אלעזר וכו' עיין רש"י ז"ל וכן הרד"ק ז"ל והרלב"ג ז"ל וכן מהרי"א ז"ל ויעלו איש ישראל שברחו ואלה גלחו · ולע"ד אפשר שבן דודו כפשוטו בן דודו של עדינו ויהיה אם כן אלעזר קרוב לו או בן דודו של דוד כפי הדרשה בעדינו שהוא דוד ואמר בחרפם בפלשתים שלא רצו ישראל להיות עוזרים אותם במלחמה כי אם יכלחו לא תהיה חרפה כ"כ לפלשתים כי כל ישראל נלחו' אמנם הסכימו שהמלחמה תהיה עם ג' גבורים עם דוד לבד והיה זה לאהבת' לחרף פלשתים וז"ש בחרפם בפלשתים ר"ל לשים אותם לחרפ' וגדופים שג' גבורים נלחום וז"ש בשלשה הגבורים לחרפם בפלשתים אשר נאספו שם למלחמה הפלשתים ויעלו ישראל מאליהם לא בורחים אבל הלכו ועלו ברצון דוד כדי לחרף פלשתים כאמור או אמר נאספו על דוד והגבורים וישראל שנאספו שם יחדיו למלחמה עם פלשתים ואחר כך עלו ישראל ונשארו אלה השלשה עם דוד להלחם להראות גבורתם שג' יעמדו נגד כל פלשתים :

הוא

ישב בשבת תחכמני ראש השלשי הוא עדינו העצנו על־שמנה מאות חלל בפעם אחד: ואחרו אלעזר בן־דדי בן־אחחי בשלשה גברים עם־דוד בחרפם בפלשתים נאספו־שם למלחמה ויעלו איש ישראל: הוא קם ויך בפלשתים עד כי־יגעה ידו ותדבק ידו אל־החרב ויעש יהוה תשועה גדולה ביום ההוא והעם ישבו אחריו אך לפשט: ואחריו שמה בן־אגא הררי ויאספו פלשתים לחיה ותהי־שם חלקת השדה מלאה עדשים והעם נס מפני פלשתים: ויתיצב בתוך־החלקה ויצילה ויך את־פלשתים ויעש יהוה תשועה גדולה:

וירדו

גברייה רישי משריתא יתיב על כורסי דינא וכל נבייא וסביא מקפין ליה משיח במשח קודשא בחיר ומפנק שפיר בריויה ויאי בחזויה חכים בחוכמתא וסוכלתן בעצה גיבר בגברותא ריש גיבריא הוא מתקן במני זינא נפק בפום קלא ונצח בקרבא ומתכיב על ידי מורניתיה תמני מאה קטילין בזמנא חדא: ובתרוהי אלעזר בר דודו בר אחוחי בתלתא גבריא עם דוד כד חסידו פלישתאי ואתכנישו תמן לאגחא קרבא וסליקו אנש ישראל: הוא קם וקטל בפלישתאי עד דלאית ידיה וארביקת ידיה עם חרבא ועבד יי פורקנא רבא ביומא ההוא ועמא תברת בתרוהי ברם לחלצא קטיליא: ובתרוהי שמא בר אגא דמן הרר טוראה ואתכנישו פלישתאי לחייתא והות תמן אחסנת חקלא מליא טלופחין ועמא אפך מן קדם פלישתאי: ואתעתד בגו אחסנתא ושיזביה וקטל ית פלישתאי ועבד יי פורקנא רבא: ונחתו

ל' וחס' י' · וחס' העצני ק' · אחת ק' · ריו · דו' יתגבורים ק' · י"ד · ז' חס' · ואחריו ק' · י"ב

גברי' חד מן י"ג חס' ה' בריש תיבותא וקרי' וסי' שלל ויעט העם אל שלל · גברים ואחריו עזר בן דדי בן כתיב · אחד ולשלמה שנים עשר נצבים על כל ישראל · שבכה וכותרות על שני העמדים · מלך ויקח אסא את כל הכסף דמלכים · מלך וישמח כל עם הארץ דמלכים · מלך ויקשר עליו פקח בן רמליהו · עם כה אמר יי' הלוך ועמרת בשער · ארץ לקול תהו המון מים קדמא · דבר ויבא ויעש יי' כאשר דבר · מלכים וידבר אתו טבות דירמיה · רשע הנפש החטאת היא תמות · עמים צדיק הוא יי' כי פיהו מריתי:

רשי

אסר לגול יושב בשבת · יושב בשבת סנהדרין והוא תחכמוני והוא ראש השלישי אב בנוי בחכמה ובגבורה בג' דברים הללו הוא ראש כמו שנאמר ונבון דבר ואיש תאר וגבור חיל : עדינו העצני · כשעוסק בתורה כורך ומקשר עצמו כתולעת כמו מעדנות כימה וכשיוצא למלחמה קשה כעץ והורג שמונה מאות חלל במלחמה אחת בשלשה גבורים · המעולים שבגבורים : בן דודו · כך שמו : בחרפם בפלשתים · תקעו כף להלחם בהם ולנצחם : אך לפשט · לחלצא קטילי לא היה איש לעזרו להרוג אלא כולם פושטים אחריו את החללים : הררי · מן ההר : לחיה · לגדוד כחית השדה : מהשלשים

רדק

יושב בשבת · דעת המתרגם וכן דעת רז"ל כי זה הפסוק על דוד ר"ל אלה שמות הגבורים אשר לדוד שהיה יושב בשבת וכו' אלה שמות גבורותיו של דוד וי"ת כך ש"ין שמהת גיבריא וגו' והם ז"ל פי' יושב בשבת שהיה יושב בישיבה של תורה : ראש השלישי · ראש לג' האבות : עדינו העצני · בשעה שהיה עוסק בתורה מעדן עצמו כתולעת ובשעה שהיה יוצא למלחמה מקשה עצמו כעץ ויש מרז"ל שאמרו כי על יואב אמר זה הפסוק שהיה הכם גדול וראש סנהדרין שנאמר תחכמוני ראש השלישי ולפי הפשט נרא' כי גבור אחד היה מגבורי דוד וראש גבורי דוד היה ושמו עדינו העצני וספר עליו שהיה חכם מוסף על גבורתו והיה יושב בשבת סנהדרין וחכמי ישראל והיה ראש להם וזהו שאמר ראש השלישי והוא כמו השלישים וכן לכרי ולרצים כמו לכרי' ושלישים הוא לשון גדולה גדולים וכלבדי' כמו השליש אשר למלך ומבחר שלישיו ותחכמוני שם תואר מן חכמ' וספר מגבורותיו על שמנה מאות חלל ר"ל שהיה על שמונה מאות חלל כלומר שהרג שמונה מאות אנשים במלחמה אחד זהו בפעם אחת ובדברי הימי' קורא אותו ישבעם ר"ל שהיה יושב בראש העם ועניין א' הוא עם מה שכתוב כאן יושב בשבת · ומה שאמר הכה על שמנה מאות חלל ושם אומר הוא עורר את חניתו על שלש מאות חלל שני מלחמות היו באחת הרג שמנה מאות ובאחרת שלש מאות ומה שאמר הכה תחכמוני ושם בן חכמוני בן שנאמר שם כמו איש כמו בן חיל ר"ל בן חכמה או יהיה שם אביו תחכמוני או חכמוני כי אח' הוא וזה עדינו היה בנו : העצני · כתוב בוי"ו וקרי ביו"ד : בפעם אחד · כתוב בלא"ת לשון זכר וקרי אחת בתי"ו לשון נקבה : אלעזר בן דודו · כך היה שמו וכת"י בר דודו וקרי דודו בוי"ו וכתיב דדי ביו"ד : בן אחחי · ובדברי הימים האחחי אחחי שם משפחה היה לפיכך אמר בן אחחי ואמר האחחי כמו בן קנז הקניזי : בשלשה גבורים · וקרי הגבורים והעניין אחד והג' גבורים הם הנזכרים הנה עדינו ואלעזר ושמה בן אגא ור"ל בשלשה כי השלישי שהיה עמהם במלחמה זאת עם דוד והוא היה ראש המלחמה הזאת : בחרפם · מבניין פעל הדגוש כי החי"ת מעמד' בגעיא ועניינו כמו חרף נפשו למות שעניינו גלה וכן בחרפם גלו נפשם לסכנה על דרך וישלך את נפשו מנגד וי"ת כד חסידו פלישתאי דעתו כי בחרפם אומר על פלשתים א"כ תהיה הבי"ת בפלשתים נוספת ולפי הפשט בחרפה אומר על אלה הגבורים שגלו עצמם להלחם בפלשתים שנאספו שם להלחם וישראל עלו מפניהם ואלה שלשת הגבורים ירדו אליהם ואלעזר התגבר במלחמה זאת יותר מהשנים ועליו אמר הוא קם ויך בפלשתים : והעם ישבו אחריו · אמר ישובו כי כבר נסו מפני פלשתים כמו שאמר ויעלו איש ישראל וכאשר ראו גבורת אלעזר שהיה מכה בפלשתים שבו אחריו : אך לפשט · כלומר לא היו צריכים להכות בפלשתים אלא לפשט את החללים לבד שהיה מכה אלעזר: ואחריו שמה אגא הררי · ת"י שמה בר אגא דמן הרר טוראה : לחיה · עיר פרזות שאין לה חומה והמקום ההוא נקרא אפס דמים כמו שאומר בדברי הימים כי שם היתה מלחמה זאת : מלאה עדשים · ובדברי הימים אמר מלאה שעורים עמרים היתה מלאה כי החלקה כבר נקצרה אלא שאספו בתוכה עמרים מהשדות האחרים ואותם העמרים היו מהעדשים ומהשעורים והיתה מלאה מהם ואמר הנה עדשים ושם אמר שעורים : ויתיצב · ובדברי הימים אמר ויתיצבו ר"ל הוא ואלעזר ואמר הנה ויתיצב כי שמה היה עיקר המלחמה ההיא :

וירדו

רלבג

יושב בשבת תחכמוני · ידמה שזה היה לשבת עדינו העצני וכן היה העניין בשאר התארים שוכר לו בזה המקום ואחשב שנקרא יושב בשבת תחכמוני כי מרוב אהבתו החכמה היה שובת מכל מלאכ' אחרת ומתעסק תמיד בקנין החכמה: ראש השלישי · תארו בזה התאר לפי שהיה ראש באלו השלשה גבורים שוכר תחלה והם עדינו העצני אלעזר בן אחחי שמה בן אגא הררי : בחרפ' בפלשתים · ידמה שהם היו מחרפים בפלשתים להתפאר עליהם שלא יוכלו להם במלחמה כמו שהיה מחרף גלית הפלשתי מערכות ישראל : עד כי יגעה ותדבק בחרב · הנה יגעה ידו מרוב התנועה וההכאות שהכה בפלשתים בתוקף ודבקה בחרב כי סר מהאלכנו' כח הפשיטה ונשארו כפופי' או היה זה מרוב הדם הנאחז ביד והנאור הראשון הוא נראה יותר : אך לפשט · ר"ל לפשט החללים : ויאספו פלשתים לחיה · ר"ל שכבר נאספו לקחת המחיה מהשדה והוא התבואות ומיני קטנית ומה שידמה לזה ממה שהוא מזון :

פי' רבי' ישעיה

יושב בשבת · שהיה מיושבי סנהדרין : תחכמוני שהיה חכם מכולם : ראש השלישי · חסר ת"ס כמו הרודד עמי תחתי · והרבה ימצאו שהם תכירי' · והיה ראש לכל השלישים · והממונים שהיו לדוד : על שמונה מאות חלל פעם אחת · כשהיה נכנס במלחמה לא היה יוצא עד שיהרוג שמונה מאות חלל · וזהו בפעם אחת : ואחריו אלעזר · פי' שני לו היה אלעזר בן דודו : שם איש · וזה דודו היה בן אחותו : בשלשה הגיבורי' עם דוד · פירוש פעם אחת היה עם שלשה הגיבורים שהיו עם דוד : בחרפם בפלשתים · שהיו מחרפים אותם כמו כי חרף מערכות אלהים שנאספו שם למלחמה : ויעלו איש ישראל גם המה במלחמה כנגדם : והעם ישובו אחריו אך לפשט · שהיה הוא הולך והורג והם מפשיטי' אחריו החללים ואחרי זה היה עול שמה בן אגא הררי מן ההר היה : לחיה · שם מקום · או יש לומר שהוא כמו וחית פלשתים חונה · שפתרונו מחנה פלשתים :

כלי יקר

הוא קם ויך בפלשתים וכו' עיין רש"י ז"ל וז"ש אך לפשט : ועיין הרד"ק ז"ל והרלב"ג ז"ל וכן פי' מהרי"א ז"ל · ולע"ד לדקדק למה הפסיק במאמר ויעש ה' תשועה גדולה שהי"ל ויך בפלשתים וכו' ותדבק ידו אל החרב והעם ישובו אחריו אך לפשט ויעש ה' תשועה גדולה ביום ההוא ונראה שכוונת הכתוב לומר שאחר שיגעה ידו ותדבק ידו אל החרב ועכ"ז עשה הב"ה תשועה גדולה ביום ההוא שאפי' דידו דבקה בחרב היה הורג בפלשתים וישרא' ישובו אחריו אך לפשט אפי' בעוד ידו דבוקה לא עזרוהו רק לפשט לבד ובזאת נודע כי לה' הישועה ובזה מובן אומרו והעם ישובו אחריו בלשון עתיד ולא אמר והעם שבו אחריו אלא ודאי שאפי' אחרי הדבק ידו אל החרב עשה ה' תשועה גדולה שיהרגם בידו דבוקה והעם לא היה אז אתו אלא הוא יחידי ולא"כ העם ישובו לעתיד כי בעת ההריגה לא היו אתו עמו :

ואחריו שמה בן אגא עיין רש"י ז"ל והרד"ק ז"ל וכן מהרי"א שעדשים היו בחלקה ועומרי שעורים הביאו ממקום זולת לשם · ומה שאמר לחיה פירושו כדברי הרלב"ג ע"ש ודרש"י עיקר דכתיב בסמוך וחית פלשתים חונה שהיא עדת פלשתים ואפי' להרלב"ג ז"ל ומה שהביאו חז"ל בזה אביא בפסוק שאחר זה בס"ד · ולע"ד שבהקבץ העם למלחמה יבחרו מהם הגבורים ביותר ויהיו חברה אחת לטרוף טרף פתאם מאויביהם והם שקראם חית פלשתים להיותם כחיה וז"ש ונאספו פלשתים לחיה ר"ל להיותם חיה ופלשתים הוא המחנה וחית פלשתים הם הגבורים המובחרים :

ויתיצב בתוך החלקה במדרש רות רים פרשתא ותהי חלקת השדה מלאה עדשים וכתוב אחד אומר מלאה שעורים ר' יעקב אמר עדשים היו אלא שהיתה ענותם דומה לשעורים ר' לוי אמר הפלשתים באו גבוהים כשעורים והלכו נמוכים כעדשים ויתיצב בתוך החלקה וכו' ויצילוה כתוב אחד אומר ויצילה וכתוב אחד אומר ויצילוה אלא מלמד שהחזירוה לבעליה שהיתה חביבה עליהם כשדה מליאה כרכום ר' שמואל בר רב נחמן אמר שנה אחת היתה ושתי שדות היו פשוטה ליה לעבד וליתן דמים מה צריכה אין תאמר לעבד אבל לא ליתן דמים עד כדון הי' צריכה איזו מהן לאבד של עדשים או של שעורין של עדשים אוכל אדם של שעורי' אוכל בהמה של שעורין העומר קרב מהם של עדשים אין עומר קרב מהם של עדשים אין מפרישין מהם חלה של שעורין מפרישין מהן חלה רבנין אמרין שדה אחת ושתי שנים הלא כמלך ושאל משל איסתקד שאין למדין ממעשה עכ"ל · ובבנת המאמר לפי פשוטו לעבד כמו לאבד עי"ן במקו' אל"ף וה"ק פשיטא לאבד וליתן דמים מה היא צריכה לשאול שנותן דמים אין תאמר כלומר וכי תאמר שהשאלה היתה לאבד ושלא ליתן דמים קשיא היכי תיסק אדעתין לאבד ושלא ליתן דמים ומשני עד כדון היא צריכ' איזו מהם לאבד של עדשים או של שעורין כלומר לעולם אימא לך לאבד על מנת ליתן דמים ואפי' הכי צריכה לשאול מה תאמר פשיט' מה היא צריכה עד כדון היא צריכה רצה לדעת איזו מהם כאבד אם עדשים או שעורי' דעדשים יש להם צד להצילם שהם מאכל אדם מה שאין כן בשעורי' ויש בשעורים צד להצילם מפני העומר והחלה ורבנין אמרי שדה אחת ושתי שנים וכי תימא והלא כמלך ושאל מאסתקד ואם כן למה שאל בשנית ומשני שאין למדים ממעשה למעשה : ולע"ד לדקדק לר' יעקב דקאמר עדשים היו אלא שקראן שעורין לפי שהיתה הקנה שלהם והענו' שלהם דומה לשעורין כדתנן ולפי רוב הענים ולפי רוב הענוה דמסכת פיאה יקשה דמאי נפקא לן בזה שהיו גדולות כשעורין כי כזה נראה שלא מעלה ואין לו לשנות ולומר בפסוק האחד עדשים ובשני שעורין דבשלמא לר' לוי אשמועינן טובא שבאו גבוהין כשעורין והללו נמוכים כעדשים אבל לר' יעקב מאי נפקא מינה · ועוד לר' לוי מאי שנא דדריש קרא בפלשתים ולא דריש ליה בישראל שהיו נמוכים כעדשים ונעשו גבוהים כשעורים ועוד היכי משני השינוי שבין הפ' בין ויציל' לויצילוה בשהחזירו' לבעליה כו' ולמה הפסיק בזה בין דברי ר' לוי ור' שמואל בר נחמן דעסקי' לתרץ השנוי של עדשים לשעורים שאין ראוי להפסיק בענין זולתו ונראה דר' יעקב סבר שעדשים היו אלא שענותן דומה לשל שעורין וכיון שרא' אלעזר השנוי הזה בהם אמר סימנא מילתא היא אל הנכחון שינצלו כי אפילות הנה כי פלאי פלאו' נעשו בהן להיות ענותן דומה לשל שעורין משונין ממנהגן ולזה הזכיר הכתוב האחד מציאותן שהיו עדשים והשני הזכיר המעורר לאלעזר לעמוד בהצלתן מצד הפלא שראה היותם דומות לשל שעורין אמנם ר' לוי אמר עדשים היו ולא שעורין היו ולא נבראו אלא למשל היו שהמשיל הכתוב לפלשתים כשעורין בגובהן כשבאו בגאוה וגובה לבב ונעשו אז שפלים כעדשים בחזרתן נכנעים · ולא דרש עדשים בישראל למשל תחילה שפלים ואחר כך נעשו גבוהים כשעורין לפי שיש' מתחילתן גבוהים היו בעבור דוד מלכם לפניהם וה' בראשם לכך לא ידקק בהם כלל עדשים וזה יסייע למה שפירשתי באומרו ויעלו איש יש' שלא היתה שם בריח' כלל כמו שהבינו המפרשים שאילו היתה שם בריח' לא יש' בלי ספק שהיו חז"ל מפרשים עדשי' בים' לשפלות שהרי ברחו מפני פלשתים ושעורין שגבהו אלא ודאי כדפרישית ויעלו יש' ברצון נפשם להראות בטחונם בקונם ושיפילם במתי מעט כמו שנאמר שנפלו ביד אלעזר בן דודו · עוד אפשר דבשלמא לפי' זה שמפרשים אותו על הפלשתים שבאו גבוהים כשעורין ונמכו כעדשי' ניחא שהרי הזכיר כאן תוקפו של נס והוא שנעשו שפלים כעדשים אמנם אם נפרשהו ביש' יקשה שלא נזכר כאן תקפו של נס שגבהו כשעורין אלא השפלה והיא כעדשים ולא יתכן שהעיקר מהגלאתן חסר מן הספר כאן להזכירו בדברי הימים לעומת אלה הטעמים הוכרחו חכמינו ז"ל לפרש עדשים על פלשתים שנכנעו והלכו נמוכים כעדשים ולהכי תוקפו של נס אמור כאן ובדברי הימים הגיד מעשה שהיה איך היה בתחילתו שבאו גבוהין כשעורין · ומה שאמר ויתייצב בתוך החלקה ויצילה וכו' הכוונה שכאן אמר ויצילה על אלעזר בן דודו ושם אמר ויצילוה לכלול את בעליה עם אלעזר ששמחו בהצלתה ולז"א ויצילוה בלשון רבים · ובזה אפשר שאמר שם שעורין להורות על שמחת בעליה שהיתה חביבה עליהם כאילו היא של שעורין שיש בה בחינת חלה ועומר רק בעליה מה ששמחו שמחת מצוה היתה לכבוד ה' לא מפאת הנאתם במה שהם עדשים מאכלם אלא לכבוד הפי"ת שניצל אפי' דבר קל כזה שלא ישלטו ביהודים ולכן כתב שם גבי ויצילוה שעורין להורות החביבות על בעליה כאילו היא שדה מלאה כרכום ותכליתם לש"ש כאלו היה שעורים כאמור א"כ לזה בא בין הדבקים כי הוא מעין תירוץ שלישי להתחלפות הענין מעדשים לשעורין שאמרו שדה אחת היתה ושתי שנים והאחת היתה בו עדשים ובשני שעורין ואין להקשות להם דילמא אעפ"י שהתירו בעדשים לשרוף יאסרו בשעורים לשרפם מטעם חלה והעומר או הם אסרו בעדשי' דילמא משום דהוו מאכל אדם אבל בשעורים יתירו כי זה אי אפשר שאין בחינות אלו אלא בשדה עדשים לפניכו ושדה שעורים מי מהם נשרוף הזאת או זאת מהבחינות הנזכרות אבל בענין השריפה לאבד אותה לעשות לו דרך למלחמה אם התירו או אסרו בעדשים כדון מינה לשעורים לכך לא מצאו ·

רדק

וירדו שלשה · וכתוב שלשים ר"ל הגדולים והגבורים שבשלישים כמו ושלישים על כלו וקרי שלשה כי השלשה היו אלה הגבורים אשר ירדו אל דוד : מהשלשים ראש · מהשלישים שהיו ראשי המחנות וכת"י מגברי רישי משרייתא אבל הוא תרגם שלשים כמו שלשה : ויבואו אל קציר · בעת קציר כאילו אמר בקציר וכן אמר ואל הארון תתן את העדות אשר אתן אליך כמו ובארון : אל מערת עדולם · ובדברי הימים אמר על הצור אל דוד אל מערת עדולם כי צור חזק וגבוה היה שם והיא המצודה שאמר ודוד אז במצודה וזה הענין היה כשהיה דוד בורח מפני שאול ונמלט אל מערת עדולם ועל המקום ההוא אמר כל ימי היות דוד במצודה : וחית פלשתים · מחנה פלשתים כמו שאומר בדברי הימים ומחנה פלשתים חנה בעמק רפאים וחיה הוא לשון קבוץ ועדה כמו חיתך ישבו בה כמו עדתך: ומצב פלשתים · ובדברי הימים ונציב פלשתים ואחד הוא וכת"י ומצב ואסטרטיג כמו שתרגם נציבים בכל מקום וכן תרגם ויצא מצב פלשתי' ופי' ומצב ונציב שרי החיל ואמר כי המחנה הגדול היה בעמק רפאי' והשרי' היו עם קצת החיל בבית לחם : מי ישקני מים · כמשמעו שהתאוה לאותן המי' שהיו יקרים וטובי' וימי קציר היו כמו שאומר ובאותן הימי' אדם מתאוה למים קרים מפני החו' אולי במצודה שהיה שם דוד לא היו שם מים טובי' ואחר שהביאו אות' נתחרט על ששמו עצמם שלשת הגבורי' האלה בסכנה גדולה בעבור תאותו אל המים · ולא אבה לשתות' שהיה חושב בנפשו אילו שתה אותם כאילו שתה דמם כי בנפשותם הביאום : ויסך אותם ליי' · כלומר ששפכם לארץ לשם יי' כי לא היה שם מזבח · ומה שכתבו רז"ל בענין זה הם דברים של תימה כי חברו שני' הענייני' האלה כאחד והיו בשני המקומות כי דבר חלקת השדה היה באפס דמים ודבר המים היה במערת עדולם והם פי' מי ישקני מים דרך משל כי המים הם התורה כמו הוי כל צמא לכו למים · ופירוש מי ישקני מים הלכ' נצרכה לו לשאול מסנהדרין שהיו בבית לחם וזהו שאמר מבאר בית לחם : אשר בשער · כמו השערה אל הזקנים והלכה אשר הוצרכה לשאול מהם הוא · דבר חלקת השדה מלאה עדשים ושעורים ונחלקו בדבר זה מהם אמרו כי הגדישים משעורים ומעדשים היו מישראל ופלשתים היו טמונים בהם ושאל דוד אם יש לו רשות לשלח אש בגדישים בעבור שישרפו עמם הפלשתים ושלחו לו אסור להציל עצמו בממון חבירו אבל אתה מלך ומלך פורץ לעשות לו דרך ואין ממחין בידו ומהם אמרו כי הגדישים משעורים היו של ישראל והגדישים היו של עדשים היו של פלשתים ושאל אם יש לו רשות לתת השעורים לפני הבהמות שהיו עמו לאכול וישלם חילופם לבעלי השעורים מגדישי העדשים ושלחו לו חבול ישיב רשע גזלה ישלם אע"פ שמשלם נקרא רשע אבל אתה מלך ומלך פורץ לעשות לו דרך ואין ממחין בידו ופי' ויתיצב בתוך החלקה ויצילה שלא הניח דוד לשרוף את הגדישים או להאכילם לבהמותיו ופי' ולא אבה דוד לשתותם שלא אמר הלכה זו בשם שלשה אלא כך אמר מקובלני מבית דינו של שמואל הרמתי כל המוסר עצמו למיתה על דברי תורה אין אומרין דבר שמועה מפיו ומאי ויסך אותם ליי' דאמריכהו משמיה דגמרא ודברים אלה רחוקים מאד מדרך הפשט כי הפסוקים הם ספור הגבורי' אשר לדוד ומספר הגבורות אשר עשה כל אחד מהשלשה הראשונים ומה שעשו שלשת האחרונים בהביאם המים ולא היה שאלת הלכה בחלקה ההיא אבל מלחמה גדולה היה עד שנס ישראל מפני פלשתים כמו שאמר הכתוב ושמה התגבר והתיצב בתוך זאת החלקה והציל שלא שרפו אותה פלשתים ואמר שהכה בפלשתים ואמר ויעש יי' תשועה גדולה ואין להבין בכל זה אלא פשט הכתוב כמו שהוא ומהם אמרו כי מה שאמר במקום אחר מליאה עדשים שתי שדות היו אחת של שעורים ואחת של עדשי' ומהם אמרו כי בשתי שנים היה הדבר הזה בשנה אחת שהיו בחלקה זאת היתה מלאה עדשים ובשנה האחרת היתה מלאה שעורים ויש מרבותינו ז"ל שפי' דברים אלה כמשמען שנתאוה דוד למים אבל אמרו כי הזמן הזה היה חג הסכות שהיו מנסכין בו המים ובמה עשה דוד שם כי היתר הבמו' היה אז ונסך מים אלו בבמה ואמרו למה שלא שלשה אחד היו הורג והאחד היה מפנה ההרוגים ואחד מכנים ללוחית בטהרה ודברי אלה קרובים מן הראשונים וי"ת ויסך אותם ליי' ואמר לנסכא יתהון קדם יי' :

חלילה

וירדו שלשים מהשלשים ראש ויבאו אל קציר אל דוד אל מערת עדלם וחית פלשתים חנה בעמק רפאים : ודוד אז במצודה ומצב פלשתים אז בית לחם : ויתאוה דוד ויאמר מי ישקני מים מבאר בית לחם אשר בשער :

טו ויבקעו שלשת הגברים במחנה פלשתים וישאבו מים מבאר בית לחם אשר בשער וישאו ויבאו אל דוד ולא אבה לשתותם ויסך אתם ליהוה

שלשה ק' ה' · כתי' מ"ס בסוף תיבותא · ולא ק' יג' וחסי' · ל' · חבר ג' מלי' ק' אלף · חבר ק' חסי' · ג'

ונחתו תלתא גבריא מגברי רישי משריתא ואתו לחצדא לות דוד למערת עדלם ומשירית פלישתאי שריא במישר גבריא : ודוד בכן בחקרא ואיסטרטיג פלישתאי בכן בבית לחם : וחמידת נפשא דדוד ואמר מן ישקינני מיא מגובא דבית לחם די בתרעא : ובזעו תלתא גבריא במשירית פלשתאי ומלו מיא מגובא דבית לחם דבתרעא ונסיבו ואיתיאו לות דוד ולא אבה למשתיהון ואכר לנסכא יתהון קדם

כור ג' כתיב באר וס"ו ויתאות דוד ויאמר · ויבקעו שלשת הגבורי' במחנה פלשתי' · והכה את הארי בתוך :

רשי

מהשלשים ראש · תירגם יונתן מגיברי רישי משריתא : ומצב פלשתים אז בית לחם · החיל היה חונה בעמק רפאים ושלחו מצב שלהם לבית לחם : מי ישקני מים · אמרו רבותינו הוצרך לשאל שאלה מסנהדרין היושבי' בשער בית לחם :

קדם

רלבג

וירדו שלשה מהשלשים ראש · ר"ל שכב' ירדו שלשה שהיו ראש מהשלשי' גבורי' שנזכר אחר זה : וחית פלשתי' · היא עדת פלשתים : ומצב פלשתים · הם האנשים ההולכים לפני החיל והם בעלי הכנות : ויסך אותם ליי' · מזה המקום למדנו שכבר נסכו מים לש"י שאם לא היה נעשה זה במקדש לא היה דוד מנסכם ליי' ולפי שלא מצאנו מקום יות' ראוי לזה הנסך מחג הסוכו' וזה לסבו' האחת כי הש"י בחר או שיקחו מהצמחים הגדלי' על המי' כאמרו וענף עץ עבות וערבי נחל והשנית כי אז ראוי לבקש המים מהש"י וכמו שיקרבו העומר בפסח לבקש ברכ' הקציר והבכורים בעצרת לבקש ברכת פירות האילן כן יקרבו המים בחג הסוכות לבקש מהש"י ברכת הגשמי' כי אז יבא עת הזריע' ויצטרכו לגשמים והשלישית כי שם לבד תמצא הערה בתורה על רבוי הנסכים הנה ראוי שיהיו אלו הנסכים בחג הסוכות בזה האופן :

ואנשי

פי' רבינו ישעיה

וירדו שלש' מהשלשי' ראש · פירוש אילו שלשה הגיבורים שהזכרנו שהיו ראש לכל השלישים גיבורים של דוד : ויבואו אל קציר אל דוד · הקרא קנר הוא אל ימי קציר :

כלי יקר

מענה אלא דאין למדים ממעשה למעשה כדמסיק · ול"ע דהא תינח בין ויצילה לויצילוה כדתריץ תלמוד שהיתה חביבה לבעליה וכו' אבל בין החילוף שכאן כתיב ויתיצב ובד"ה כתיב ויתיצבו כו' קשה ובדוחק כאמר ששם צרף הבעלי' בתיבת ויתיצבו כאילו התיצבו הם שם ויצילוה ועיין ברד"ק ז"ל ובפסוק ויתאוה דוד וכו' יבוא עוד תירוץ לשנוי זה של עדשים ושעורים שאחז"ל שעורים של ישראל היו להציל לבהמת דוד ולפרוע להם אחר כך עדשים מפלשתים והשבת גזילה הוא וכו' כדבסמוך עיין שם :

וירדו ג' מהשלשים וכו' ודוד וכו' עיין רש"י ז"ל והרד"ק ז"ל וכן הרלב"ג ומהרי"א ז"ל הקשה למה לא זכר הכתוב שמותם בזה המאורע ואם הם הם הג' מהשלשים שיזכור יקשה למה לא קבצו בשמות ואם הם מהשלשים הנזכרים למעלה עדינו ואלעזר ושמה יקשה למה לא נזכרו ויקש' אומרו אחר כך אבישי ובניהו ולו שם בג' והיותר נכון שזכר הכתוב מה שעשו מהגבורה הג' גבורים שיזכור שהם ראש לשלשים שיזכר ואחר המעשה יזכור שמותם ואמר שהראשון הוא אבישי והשני בניהו ולא זכר שם השלישי מהם אולי היה יואב או שמעי בן גרא או אחד מן הגבורים החטאים בנפשותם ולכן לא הזכירו הכתוב לבל ישא את שמותם על שפתיו וז"ש וירדו ג' מהשלשים ראש שהג' היו ראש השלשים ואמר אל קציר שבאו אל קציר להשחיתו כדרך הלוחמים באויביהם ודוד יצא לקראתם והציל התבואות ולא הצטרך לדחוק או אל קציר שהוא כמו בקציר כפי' המפרשים ושלא כדברי הרד"ק ז"ל שפי' שהיה זה בברחו מפני שאול ככז"ל אבל הי' אחרי המלכתו כמו שאמ' וישמעו פלשתים כי מלכו את דוד למלך על ישראל ויעלו כל פלשתים לבקש את דוד וישמע דוד וירד אל המצודה ופלשתים באו וינטשו בעמק רפאים ולזה אמר כאן וחית פלשתים חונה בעמק רפאים ובאותו הזמן הוא שהתאוה דוד לאמר מי ישקני מים וכו' ע"כ תורף דבריו :

ולע"ד במה שאמר וירדו ג' מהשלשים שהיו אלה הג' היותר גבורים שבשלשים ושקולי' כשלשי' וזהו הכתיב שלשים מהשלשים שהיו שקולים כשלשים אם כן הג' שלשים כם נחשבים ויבואו אל קציר אל דוד רוצה לומר שתכלית ביאתם להביא לו לדוד קציר למאכלו ולעם אשר אתו אל מערת עדולם וזהו שאמר אל קציר ולא אמר בקציר אם הוא כדעת המפרשים ז"ל וגם לדעת מהרי"א ז"ל יקשה שלא היה לו לפסוק להזכיר ענין אל קציר בג' שבאו לעזרה כי אם בדוד והיה לו לומר אל דוד במערת עדולם אל קציר אם יציאת דוד להצלת הקציר היתה ראוי להזכיר כן בשורש המלחמה ובמלך דוד לא במסייעים אותו · ואם נפרש כדברי הרד"ק ז"ל שבהיות דוד בורח משאול באו לו ג' אלה להביא לו ולאנשיו קציר בתחלת הקציר כי אולי היו בדוחק בסוף השנה והביאו לו בתחלת קציר ובא דבר בעתו וגם לשון הכתוב יוכיח כן שאומר ודוד אז במצודה כלומר אירע זה כשהיה אז במצודה · וגם לדברי מהרי"א ז"ל שפירש היות הדבר הזה בעת המלכת דוד גם בעת ההיא יאות להביא לו קציר לו ולמאכלו ולמרכבתו אשר עמו שכן דרך המלכים בעת המלחמה עיקר המנחות מאכל ומשקה וכיוצא בקציר בפרט בהיות שעת חירום שחית פלשתים חונה בעמק רפאים ודוד אז במצודה ומצב פלשתים באו גם כן בית לחם באופן שפשטו בארץ ודוד אז במצודה שמחשיב הקציר הזה שהביאו הגבורים להביא לו לחם צר · ואז גם כן היה מעשה המים כי זה יורה היות השעה דחוקה מלחם צר ומים לחץ שאמר דוד מי ישקני מים באופן שלא יהיה מהזרות שירדו השלשה גבורים אל קציר להביא קציר כדפרישית :

ויתאוה דוד ויאמר מי ישקני מים וכו' ב"ק פרק הכונס מאי קא מבעיא ליה אי כרבי יהודה דמחייב טמון באש אי כרבנן דפטרי ופשטי ליה מאי דפשטי ליה ומסיק מאי ולא אבה דוד לשתותם שלא רצה לאומרה בשמם גמירי דכל המוסר עצמו למיתה על דבר הלכה אין אומרין אותה משמו · אמר רב שפת גדישין דשעורין דישראל הוו וקא מיטמרי בהו פלשתים וקא מיבעיא ליה מהו להציל עצמו בממון חבירו שלחו ליה אסור לאדם להציל עצמו בממון חבירו אבל אתה מלך אתה ומלך פורץ לעשות לו דרך ואין ממחין בידו [illegible]

וליתן לפני בהמתו על מנת לשלם גדישין של עדשים מפלשתים שלחו ליה חבול ישיב גזלה ישלם אף על פי שגזלה ישלם רשע הוא אבל אתה מלך ומלך פורץ לעשות לו דרך ואין ממחין בידו ע"כ והכריחו חכמינו ז"ל דרשה זו כי לא יתכן שיהיה דוד כל כך במצור ומצוק מבלי מים לשתות ועוד שהדחוק למים יתרצה במים כל דהו ואם כן הי"לל מי ישקני מים אבל ליחד ולומר מבאר בית לחם זר מאד ומהו אשר בשער אלא ודאי לתורה נתאוה וזהו מי ישקני מים ואין מים אלא תורה ומבארי' באר היטב אשר בשער זקנים של ונתאוה וזהו מי ישקני מים מבאר בית לחם אשר בשער והיינו ולא אבה דוד לשתותם שלא אמרם משמם לפי שנסתכנו ואין ראוי לומר הלכה משמ' או שלא רצה דוד לעשות כדין שהמלך פורץ לעשות לו דרך וכו' אלא עשה לפנים משורת הדין בחסידותו וכן במדרש רות פ"ד עלה ל"ד ויתאו דוד ויאמר מי ישקני מים רבי חייא אמר הלכה נצרכה לו ויבקעו הג' ולמה ג' שאין הלכה מתבררת אלא בג' וישאבו מים מבור בית לחם אשר בשער וישאו ויביאו אל דוד ולא אבה דוד לשתותם ולא אבה שתקבע הלכה לשמו עשאה מסורה וקבעה לדורות פורץ לעשות לו לדרך ואין ממחין בידו · בר קפרא אמר חג היה ונסוך המי' היה והתר במה היה ויבקעו ג' ולמה היו ג' אחד הורג א' מפנה ההרוגים ואחד מכנים הצלוחי' בטהר' · ר' חוניא בשם רב יוסף הלכה שניה נצרכה לו רבי שמעון ברבי אמר בנין בית המוקדש תבע ע"פ לשונו והכוונה שדקדקו ככל הנז"ל כמ"ש בגמרא והמדרש דקדק עוד לשון ויבקעו הג' למה שלשה שאין הלכה מתבררת אלא בג' וזהו הבקוע הנזכר ויבקעו על בירור ההלכה לבקע ולהכנס לעומק מדוקדק גם כן פשט הפסוק שהזכיר ענין המים ובילקוט הוסיף כתוב אחד אומר ויסך אותם לה' וכתוב א' או' וינסך אותם מ"ד ויסך אותם מסייע לר' חייא בר אבא ומ"ד וינסך מסייע ליה לבר קפרא וכן הובא במדרש שמואל אמר רב יוסף הלכות שגייה נצרכה ליה יליף מאומרו אשר בשער על שם שסגיות הזקנים אשר בשער גזרו עליהן שסכיות לערוה מדברי סופרים · ולמ"ד בית המקדש נמי יליף לה מאשר בשער על שם שערי ציון והמקדש · ול"ע ורש"י ז"ל מי ישקני מים אומרו רבותינו הוצרך לשאול שאלה מסנהדרין היושבין בשער בית לחם הדם האנשים לשון תמיהה ויסך אותם כך אמר מקובלני מבית דינו של שמואל כל המוסר עצמו למיתה על דברי תורה אין אומרין שמועה מפיו ומאי ויסך אותם לה' דאמריכהו משמא דגמרא עד כאן · ועיין הרד"ק ז"ל ודברי חז"ל אסמכתא והפשט לא יופשט והדרשה ג"כ תדרש ומהרי"א הקשה ע"ד הרד"ק שאיך עלה בדעת דע"ה לשים בסכנה את גבוריו על דבר קל מים מבור בית לחם דחמירא סכנתא מאיסורא לכך פי' כי דע"ה לא שאל מים מבור בית לחם אבל היה זה דבור בלבד כמי שאו' מי יתנני כימי קדם שהייתי שותה מבור בית לחם כי שם נתגדל והיו ערבים אצלו מאד ולא אמר זה לצווה שילכו להביאם חלילה ואז הג' גבורים מדעתם הלכו בלי ידיעת דע"ה והגיד הכתוב שעשו ג' גבורות נפלאות הא' שעם היותם ג' אנשים לבד בקעו מחנה פלשתים והב' ששאבו מים מן הבאר ולא אירע להם תקלה בעודם שואבים המים מן הבאר והשלישית שהביאו המים ביד רמה אל דוד ועם היותם נלחמים עם האויבים בחזרתם לא נשפכו המים מהכרח המלחמה אשר סבבה אותם ומ"ש ויסך אותם לה' לא יתחייב ששפכם לארץ לשם השם כדהרד"ק שלפע"י שלא היה שם מזבח אפשר שהניח אותם במשמר לנסך אותם במקו' המזבח בנכנס המלחמ' וזהו ויסך אותם לה' שלא יתחייב היות תכף הניסוך כי אם בזמנו ומקומו ע"כ :

ולע"ד לעשות סניף לדבריו ז"ל כי דע"ה לא צוה כלל על זה ויוכיחו הפסוק במ"ש בסוף הענין ולא אבה לשתותם אלה עשו ג' הגבורים שהכוונה אלה עשו שלשת הגבורים בלו' עצמ' מדעתם בלי צווי דוד וז"ש פעם ב' ולא אבה לשתותם מלבד שאמר כן בפסוק ויבקעו וכו' ולא אבה לשתותם ויסך אותם לה' כוון לו' שראוי לנסכ' לה' ולא אבה הוא לשתותם מטעם איסור דחמירא סכנתא מאיסורא וזהו חלילה לי כו' מעשותי זאת הדם האנשים ההולכים בנפשותם ועוד טעם ג' [illegible]

ופטעו

רש"י

הדם האנשים. לשון תמיהה: ויסך אותם לה'. כך אמר מקובלני מבית דינו של שמואל הרמתי כל המוסר עצמו למיתה על דברי תורה אין אומרין שמועה מפיו ואתי ויסך אותם לה' דאמריכהו משמיה דגמרא: ועד השלשה לא בא. ולתלת גבורן לא מטא: את שני אריאל מואב. ית תרין רברבי מואב ורבותינו אמרו שלא הניח כמותו לא במקדש ראשון ולא במקדש שני: אריאל מואב. על שם שבנאו דוד שבא מרות המואביה: כל

רד"ק

חלילה לי ה'. כמו מה' וכן הלחנן בן דודו בית לחם מבית לחם או יהיה ה' קריאה כנגד השם יתברך: הוא ראש השלישי. כן כתיב וקרי השלשה והכתוב הוא מן שלישים על כלו ופי' ראש השלשה שביאו המים והיה לו שם בהם כי היה נזכר בגבורה עמהם ומה שאמר מן השלשה הכי נכבד ויהי להם לשר כפל דבר לחזק הענין כי כן דרך הלשון ובדברי הימים מן השלשה בשנים נכבד נראה כי הוא היה אחד מהשלש' והיה נכבד מהשני' ושר עליהם ומה שאמר הנה מהשלש' הכי נכבד ר"ל משלשתם כי הוא היה אחד מהם ומה שאמ' ועד השלשה לא בא ר"ל עד שלש' הראשונים והם עדינו ואלעזר ושמה לא הגיע עד גבורתם ות"י ולתלת גבורין לא מטא כלומ' לא הגיע בגבורתו לשלשה הגבורות שעשו השלשה: בן איש חי. כן כתיב וקרי איש חיל כי יהוידע אביו גם כן היה גבור חיל. ומה שכתוב חי דרשו בו שהיה צדיק גמור וצדיקים אפילו במיתתם קרואי' חיים וי"ת בן איש חיל בר גבר דחיל חטאין: רב פעלים. שהיה גדול במעשים טובים: מקבצאל. שם מקום נזכר בנחלת בני יהודה קבצאל ויגדר ויתור ורבו' ז"ל דרשו שהרבה פעלים וקבץ לתורה: את שני אריאל מואב. כתרגומו ית תרין רברבי מואב והיא מלה מורכבת מן ארי ומן אל והארי יש לו גבורה וגם הוא לשון חוזק ואע"פ שהיה בניהו כהן ואסור להכהן למתים להלחם באויבי ה' הוא מלוה כשצוה הקב"ה להלחם בשבעה גוים ובשאר האומות המצרות לישראל לא חלק בין הכהנים לישראל וכן נוה להיות כהן משוח מלחמה ולהכנס עם ישראל למלחמה והנה פנחס שמח עצמו למגפה כשהרג זמרי וכזבי וכן הלך למלחמת מדין עם ישראל: והנה

לַיהוָה׃ וַיֹּאמֶר חָלִילָה לִּי יְהוָה מֵעֲשֹׂתִי זֹאת הֲדַם הָאֲנָשִׁים הַהֹלְכִים (ל' וחס') בְּנַפְשׁוֹתָם וְלֹא אָבָה לִשְׁתּוֹתָם אֵלֶּה עָשׂוּ שְׁלֹשֶׁת הַגִּבֹּרִים׃

וַאֲבִישַׁי אֲחִי יוֹאָב בֶּן־צְרוּיָה הוּא רֹאשׁ הַשְּׁלִשִׁי (השלשה ק') וְהוּא עוֹרֵר אֶת־חֲנִיתוֹ עַל־שְׁלֹשׁ מֵאוֹת חָלָל וְלוֹ־שֵׁם בַּשְּׁלֹשָׁה׃ מִן־הַשְּׁלֹשָׁה הֲכִי נִכְבָּד (כל' חס' דד"ה מל') וַיְהִי לָהֶם לְשָׂר וְעַד־הַשְּׁלֹשָׁה לֹא־בָא׃ וּבְנָיָהוּ בֶן־יְהוֹיָדָע בֶּן־אִישׁ־חַי (חיל ק') רַב־פְּעָלִים מִקַּבְצְאֵל הוּא הִכָּה אֵת שְׁנֵי אֲרִאֵל (ל' וחס') מוֹאָב

והוא

קֳדָם יְיָ׃ וַאֲמַר חַס לִי מִן קֳדָם יְיָ מִלְמֶעְבַּד דָא הֲדַם גֻּבְרַיָא דַאֲזָלוּ בְּנַפְשַׁתְהוֹן וְלָא אֲבָא לְמִשְׁתְּיְהוֹן אִלֵּין עֲבָדוּ תְּלָתָא גִּבָּרַיָא׃ וַאֲבִישַׁי אֲחוּהִי דְיוֹאָב בַּר צְרוּיָה הוּא רֵישׁ גִּבָּרַיָא וְהוּא תַבֵּיר יָת מוּרְנִיתֵיהּ עַל תְּלַת מְאָה קְטִילִין וְלֵיהּ שׁוּם בִּתְלָתָא גִּבָּרַיָא׃ מִן גִּבָּרַיָא הֲוָה יַקִּיר וַהֲוָה לְהוֹן לְרַבָּא וּלְתְלַת גִּבָּרִין לָא מְטָא׃ וּבְנָיָהוּ בַּר יְהוֹיָדָע בַּר גְּבַר דָּחִיל חֲטָאִין דִּילֵיהּ עוֹבָדִין מִקַּבְצְאֵל הוּא קְטַל יָת תְּרֵין רַבְרְבֵי מוֹאָב

והוא

ויאמר י"ז בטעמ' בקריאה וסי' קח נא את בנך את יחידך אשר אהבת · ויאמר מי איפוא הוא הצד ציד · ויאמר הכי קרא שמו יעקב · ילך נא אדני בקרבנו כי עם קשה · וישמע דוד כי מת נבל · את אלהי אשר עשיתי דמיכה · ויאמר שלחני בא כי זבח · ויאמר אליו דוד התורידני אל הגדוד תנינא דפסוק · ויאמר עד אשר אם שאו ערים · ויאמר חלילה לי יי' · ויאמר בא אל בינות לגלגל · ויאמר חזהאל · ואני באתי בית שמעיה · ויאמר עבד מלך הכושי אל ירמיהו · וג' בטעמא ואמרת וסימ' לעבד מלך הכושי · הנבא על אדמת ישראל ואמרת הלא עוד · ואמרת לפני יי' אלהיך בערתי הקדש :

רלב"ג

ואבישי אחי יואב בן צרויה הוא ראש השלשה. ר"ל שהוא היה היותר נכבד מן השלשה שהיה ראש לשלשי' הגבורי' הנזכרים אחר זה: מן השלשה הכי נכבד ויהי להם לשר ועד השלשה לא בא · אך לא בא למעלת השלשה הראשונים שהיה עדינו העצני ראש להם: ובניהו בן יהוידע בן איש חיל רב פעלים מקבצאל · הנה תאר אותו שמעלת הגבורה הבאה לו מאבותיו ולזה אמ' עליו שהוא בן איש חיל ר"ל שאביו היה גבור חיל והיה רב פעלי' בעניני הגבורה כי עשה פעולות רבות מיוחסות לגבור והוא היה מעיר קבצאל שהיתה לגורל בני יהודה והנה הכתוב בזה בן איש חי הכה הרצון בו גבור כי הגבור יראה בו פעל החיות יותר מזולתו ומזה גם כן אמרו כי חיו' הכח ר"ל רבות הכח והגבורה: הוא הכה את אריאל מואב · הנה המגדל החזק יקרא אריאל ולזה נקרא בית המקדש אריאל והרצון בו שהוא הכה אנשי המגדלי' החזקי' ההם שהיו במואב והמלה מורכבת מארי ומאל ועניינו ארי תקיף כי הארי הוא רב הגבורה ואפש' גם כן שהיה בהם צורת אריים להורות על התוקף והחוזק: והוא

כלי יקר

ופשוטו אלה הגבורות הנז"ל עשו ג' הגבורים לכך לא רצה לשתותם כיון שעשו כן מלב' שאילו הוא היה מצוה בזה לא היה מתחרט והיה שותה אותם להניח דעתם שלא יתנו לריק כחם ובשמו' אוסף תירוץ נכון בכפל ולא אבה דוד לשתותם · והיותר פלא בעיני הוא שנתנו אל לבם להביא' בטהרה מטומאת מת וחלל עד שיהיו ראוים לנסך אותם להש"י וזה יפריח למ"ש מהרי"א שלא שלחם דוד שאלו שלחם להביאו לו מים קרים לשתות למה ישמרו' מהטומאה אבל כיון שדוד לא צוה אות' נתנו אל לבם אולי לא ירצה דוד לשתותם וינסכם לה' שמרום בטהרה ואפשר לאחות ולומר שדוד היה אוכל חולין בטהרה ולכך הביאו המים בטהרה בהכרח להשקותו:

ויאמר חלילה לי ה' כו' כבר זכרתי בפסוק הקודם שהרד"ק ז"ל ומהרי"א ז"ל כתבו למה לא שתה שהיה ראוי לשמחם בלאת פעולתם אל התכלית הנכסף · ואמר כי דוד סבר שהתכלית הראוי לפעולה היא המסוכנת לא יאות לה אלא תכלית הניסוך לא זולתו מהתכליות כי אין תכלית יותר מעולה כעבודה לשם יתברך לנסוך אותם לו וז"ש חלילה מעשותי זאת ר"ל שתהיה שתייתי המים שהיא תכלית פחות להשתדלות מעולה כזה עד כאן · ולע"ד לפי שראה דוד שהוא ית' הפודה ומצילם מיד פלשתים וז"ש חלילה לי ה' שעם הש"ית דבר ואמר חלילה לי מעשותי זאת להשתמש בתגא כי אתה ה' עשיתה וראוי אם כן לנסכם לך זאת ועוד הדם האנשים ההולכים בנפשותם אשתה ולפי שהיה אפשר לעשות פשרה הגונה לנסך ניסוך המים לה' הצריך מהם לניסוך המים של החג וכבר קפרא דאמר חג היה וניסוך המים היה וכו' כנזכר לעיל והנותר מהם ישתה אותם דוד לזה אמר שנית ולא אבה לשתותם רוצה לומר אחר שנסך אותם לה' לא רצה לשתותם לא מינה ולא מקצתם · ואפשר שאמר חלילה לי ה' מעשותי זאת ולא אמר חלילה לי מה' רוצה לומר אתה יודע ורואה ללבב שלא עשיתי זאת לשלחם לדרך מסוכן להביא לי מים חלילה לי ה' ר"ל ה' אתה יודע הכל איך לא צויתי על כך ולא עלתה על לבי כי אם דרך צחות לבד הייתי מדבר ואומר מי ישקני מים ולזה לא אמר מה' וגם חלילה מאחר שהביאום לשתותם כי דם יחשב ולא מים והיינו אומר עשותי זאת מכלל שיש אחרת והן השתי בחינות הנזכר הא' עשית השליחות והב' שתיית המים אפי' שהם הביאום מדעתם:

ואבישי אחי יואב בן צרויה וכו' עיין הרד"ק ז"ל ורש"י הביא דברי המתרגם וכן הרלב"ג וכן מהרי"א ז"ל אלא שהוסיף לו' שמ"ש ולו שם בג' מן הג' הכי נכבד וכו' שאינו כפל הענין אבל המכוונה לו שם בג' נודע בשם שהיה אחד מהם וכן בסמוך הוא אומר בבניהו ולו שם בג' שנודע שמו לא כן השלישי מהבוקעים להביא מים שלא נודע בשם ולא ידענו מי היה ומה שמו והגיד משבח גבורתו שאחר הרגו ג' מאות חלל היה מעורר חניתו כאילו לא עף ולא יגע ע"כ והלשון דחוק כי ולו שם בג' בשם טוב ותהלה הכתוב מדבר ולא בשם ממש · והענין ג"כ בלתי מתישב וכי הנביא או כותב הספר לא ידע מה שמו ובפרט היותו מהבוקעים להביא מים לא יתכן שישכח שמו לעולם · ודרך כלל קשה לכל הפירושים הנזכר יחדיו שפירשו מן הג' הכי נכבד על אלו הג' שהביאו מים ועד הג' לא בא עד השלשה הראשונים עדינו העצני ואלעזר ושמה שמאחר שהדברים סתומים דוחק הוא שיהיה מן הג' הכי נכבד על אלו הג' השואבים ואומרו ועד הג' לא בא על אותם ג' הראשונים · והענין קשה ולמה לא יהיה כאחד מהם שהרי מעורר חניתו על ג' מאות חלל מעין עדינו העצני כפי מה שנזכר עליו בדברי הימים ג' מאות חלל · הן אמת כי כאן בשמואל נאמר שמנה מאות חלל והם כן עדינו גדול ממנו אבל בערך אלעזר ושמה למה לא יכנס ואם כן למה גזר אומר ועד הג' לא בא · ולע"ד שכל הכתוב מדבר בבחינת אלו הג' אשר שאבו מים והוא אומרו כי אבישי היה ראוי להיותו ראש הג' משתי בחינות האחת מפני אחיו יואב שר וגדול בישר' ושר לצבא וז"ש ואבישי אחי יואב והוא בן צרויה הידועה באחות דוד הוא ראש השלש וגם מפאת עצמו והוא עורר את חניתו על ג' מאות חלל רוצה לומר שחניתו תקועה בארץ כאילו היא ישנה ושהיה מעורר חניתו דהיינו לוקחה בידו לא היה התעוררות ההוא לדבר קל כי אם על ג' מאות חלל ולו שם בג' טוב ומעלה בג' שם שיודעים ערכו ומשבחים בתהילתו וזהו ולו שם בג' ולזה בראות' גבורתו כבדו אותו כפי ערך שמו הטוב משמן טוב וז"ש מן הג' הכי נכבד ר"ל הכי כשעור השם אשר לו בהם והכי נכבד מהם ויהי להם לשר רוצה לומר שהם קבלו ברצון שררתו ויהי להם לשר כי לפעמים המלך יגזור שיהיה אחד שר עשרות או מאה רק מפני מורא של מלכות לפני' יהיה להם אבל בקירות לבבם יבזוהו כי יאמרו מה יושיענו זה ומה טיבו לא כן אבישי שלו שם טוב בג' והכי היה נכבד ויהי להם ברצון נפשם לשר ועד הג' לא בא פירושו שהיה בו באבישי גבורה כשעור השנים חביריו אבל לא בא לערך היותו גבור כשיעור ג' עד שיהיה הוא מיניה וביה חוט משולש חלקו וחלק שני חביריו בגבורה ז"ש ועד הג' לא בא אבל היה כשיעור שנים מהם וזוהר שאר שעד הג' לא בא השלימות כשיעור ג' גילה זהו שאמר מן הג' בשנים הכי נכבד וכדפרישית לעיל שהיה בו כשיעור שנים בגבורה ובסמוך בענין בניהו אמר ואל הג' לא בא לא אמר עד הג' כי לא יתכן שכבר אמר באבישי שהיה גבור בשנים הכי נכבד כנזכר בדברי הימים לזה אמר בדקדוק ואל הג' לא בא לא מבעיא עד הג' שלא בא אלא אפי' אל הג' שהיא מדרגה שפלה מזאת לא בא שיהיה חלקו וחלק חבירו אשר לא נזכר שמו כי בערך אבישי ועדיו אפי' בחלק מה לא בא · ואם נראה

לפרש ולו שם בג' הנזכרים לעיל עדינו ואלעזר ושמה שלא לאבישי שם בג' ומן הג' הכי נכבד שהיו מכבדים אותו ויהי בעיניהם לשר וגדול לא שיהיה להם ממש דהיה לו לומר ויהי להם שר לשר בלמד מורה על שהיה חשוב בעיניהם לשר וחשוב וראוי לכבוד ותפארת שר אך ועד הג' ראשוני' לא בא ולפי זה כל הפסוקים דברו על מין ג' אחד ויתייחס בזה דרך המפרשים ז"ל אך לא כמו שפירשו הם קצת הג' על אלו וקצתם על הראשונים ולפי זה גם כן ידוקדק אומרו כאן ועד הג' לא בא שלא בא עדיהם עד וקרוב להדמות אליהם אמנם בסמוך בבניהו אמר שאפי' אל הג' להתקרב אליהם בכל מה בגבורתם לא בא ולזה אמר ואל הג' לא בא ולא אמר ועד הג' לא בא · ואפי' לשיטת המפרשים ועד השלשה על השלשה הראשונים עד יתפרש זה ההפרש בין אומרו השלשה לאומרו ואל השלשה לא בא:

ובניהו בן יהוידע בן איש וכו' ברכות פ' מי שמתו וכי בניהו בן איש חי וכולי עלמא בני מתי אלא בן איש שאפי' במיתתו קרוי חי רב פעלים מקבצאל שריבה וקבץ פעלים לתור' הוא הכה את שני אריאל מואב שלא הניח כמותו לא במקדש ראשון ולא במקדש שני והוא ירד והכה את הארי בתוך הבור ביום השלג איכא דאמרי תבר גזיזי דברדא וטבל ואיכא דאמרי קרא ספרא דבי רב ביומא זוטא דסתווא עכ"ל · והכונה במאמר שאיש חי נאמר על יהוידע שאפי' במיתתו קרוי חי משני בחינות האחת מצדקותו והשנית מהיות בניהו בנו ברא מזכה אבא על דרך כי שכב דוד עם אבותיו וכי מת יואב וכו' דוד שהניח בן כיוצא בו ממלא מקומו שכב ולא מת אבל יואב שלא הניח בן ממלא מקומו מת יואב ומ"ש הוא הכה את שני אריאל מואב והוא ירד כל אלו האמרים על בניהו שמדבר בו הפסוק ולא על יהוידע אביו כי איש חי על אביו קאמר ורב פעלים ג"כ אפשר שעל יהוידע אמנם מאומרו והוא הכה וכו' נראה שעל בניהו הנזכר קאמר הזה הפסיק הענין ויוכיח כן אומרו בסוף הענין אלה עשה בניהו וכו' אלה על כל הנזכר לעיל בפסוק הקודם קאמר · ומ"ש שריבה וקבץ פעלים לתורה היינו שהרבה לקבץ ת"ח לבא לעסוק בתורה · בפעל או פירוש פעלים על הסייגים שעשה לתורה אבל קבץ מוכיח כפי' הראשון ודרש כך כי אם קבצאל שם מקום היה לו להזכירו בתחילת הענין ולא להפסיק בין התוארים לכך דרשוהו · גם כן שקבץ פעלים לתורה ודרשו הוא הכה את שני אריאל מואב שרחוק לפרשו כפשוטו יהרוג את הנפש · אלא מדוחק וכמו שאזכיר בסמוך להרד"ק ז"ל בסייעתא דשמייא לכך דרשו שלא הניח כמותו לא במקדש ראשון ולא במקדש שני והכוונה שתלה זה במקדשים וכתבו בלשון הכאה הוא כי הצדיק דומה למקדש במ"ש ושכנתי בתוכם אהל שכן באדם ובהצטרף הצדיק והמקדש ישכון שכינה בתוך המקדש והצדיק כי היכל ה' היכל ה' המה לזה אמר הוא הכה את שני אריאל שכיון שלא הניח כמותו במקדש ראשון ולא בשני הרי הוא כאילו הכה את המקדש כיון שהשלם מעמיד את המקדש וכי תימא והרי לא הי' בזמנו מקדש לא ראשון ולא שני עד שתאמר שהכה בו וגרע כחו זה · מובן במ"ש שני אריאל מואב כדרש"י ז"ל בסמוך שדוד ממואב שבא מרות המואביה בנאו והיינו היסודו' שהם עיקר הבית א"כ במה שלא הניח כמותו לא במקדש ראשון ולא בשני הכה את היסודות ההם שפטירת צדיק כמוהו עושה רושם כסילוק השכינה שקשה סילוקן כחרבן המקדש · ועיין רש"י ז"ל והרד"ק ז"ל והרלב"ג ז"ל וכן מהרי"א ז"ל:

והוא הכה את איש מצרי וכו' עיין הרד"ק ז"ל וכן מהרי"א ז"ל והודיע מגבורתו שעם היות המצרי גבור ובידו חנית ובניהו ירד אליו בשבט קטן והכהו בו ולקח ממנו החנית והרגו בחניתו עד כאן וח"ל אמרו ויגזול ביד רמה שהגנביה היא בסתר ובלי ידיעה · אמנם גזלן מדעת ובפרסום:

אלה עשה בניהו וכו' עיין הרד"ק והרלב"ג ז"ל ומהרי"א ז"ל ולו שם בשלשה רוצ' לומ' שבשלשה הגבורים השניים נודע ונרשם בשם בניהו בן יהוידע שהיה אחד מהם והוא היה נכבד מכל השלשים גבורים שיזכור אחרי זה אבל לא הגיע אל מעלת השלשה הראשונים אשר זכר עדינו ואלעזר ושמה והנה אמר בשנים אלה ולו שם להעיר שאלה השנים היה להם שם בשלשה · מלבד שאר הגבורות שזכר בהם ולשלישי מה לא הי' שם ולא נודע שמו אם לקוטן מעלתו או אולי נזדמן להתחבר עם השני' שזכר באותו הפועל המשובח ולפי שלא עשה גבורה אחרת לא נזכר שמו בזה כי נסמך על השנים שהם היו המגיעים היותר עצמיים באותו מעשה ואולי היה השלישי עדינא בן שיזא הראובני ונטיתי לזה לפי שכאן אמר שהיו אלה השלשה ראש לשלשים וזכר שאבישי ובניהו היו מהשלשה ובדברי הימי' אמר עדינא בן שיזא הראובני ראש לראובני ועליו שלשים ומאחר אמר ועליו שלשים יורה שהוא היה מהג' האלה שהיו ראשים לשלשים ואומרו וישימהו דוד אל משמעתו כמ"ש ובניהו על הכרתי ועל הפלתי עד כאן וכבר כתבתי בפסוק ואבישי אחי יואב וכו' טעם למה שאמ' כאן ואל השלשה ולמעלה עד השלשה:

ולע"ד אפשר עוד שכוונת הכתוב להקשות ולו' מאחר שאלה הגבורות עשה בניהו בן יהוידע ועוד שהי' לו שם בשלשה הגבורים ונכבד מהשלשים שזה יתר שאת להיותו אהוב ונכבד מן השלשים ואם כן מה זה שאל השלשה לא בא להסתדר עליהם גם הסתדר באבישי הוא מותיב לה והוא מפרק לה וישימהו דוד אל משמעתו שלראות דוד חסידותו כנזכר לעיל בפסוק הוא הכה וכו'

ושקול

הכה את האריה · ה"א כתיב ולא קרי והענין אחד ארי או אריה · ביום השלג · אמרו כי האריה ביום צנה ושלג תוספת גבורתו ובדברי רז"ל את שני אריאל שלא הניח כמותו לא במקדש ראשון ולא במקדש שני ואריאל שם בית המקדש כמו הוי אריאל ופי' מואב שבנה אותו שלמה שבא מרות המואביה ומה שאמר ביום השלג דרשו בו איכא דאמרי דתבר גזיזי דברדא ונחית וטביל ואיכא דאמרי דתנא סיפרא דבי רב ביומא דסתוא וכל אלה דברים רחוקים מדרך הפשט כי הכתוב מספר גבורות כל אחד מהם לא תלמודו וחסידותו ות"י הפסוקים על דרך הפשט : אשר מראה כתוב ר"ל איש מצרי אשר היה לו מראה וגדול וקרי איש מראה כמשמעו · ובדברי הימים איש מדה והענין אחד כי איש מדה ר"ל מדה גדולה כמו אנשי מדות ואיש מראה ר"ל בעל פרצוף גדול. ולו שם בשלש' הגבורים · המביאי' את המים : מן השלשים נכבד · מן השלשים הגבורים שזכר אחר אלה וי"ת מן גיבריא יקיר תרגם השלשים כמו השלישים : ואל השלשה לא בא · תחכמוני ואלעזר ושמה וי"ת ולתלת גבורן לא מטא כלומ' לא הגי' בגבורתו לשלש הגבורי' שעשו השלשה : וישימהו דוד אל משמעתו · אל עצתו או פי' שהפקידו על אנשי משמעתו והם הכרתי והפלתי כמו שאמר למעלה ובניהו בן יהוידע על הכרתי ועל הפלתי : עשהאל אחי יואב בשלשים · במספר השלשים היה והם שלשים גבורים ממנו עד אוריה החתי ויונתן תרגם בגיבריא : אלחנן בן דודו · כך היה שמו דודו ות"י בר דודו : בית לחם · מבית לחם וכן השמרו לכם עלות בהר מעלות : שמה החרדי · הראשון רי"ש והשני דל"ת וכן אליקא החרדי החרדי הראשון רי"ש והשני דל"ת ושניהם ליחס מקומם כתרגומו דמן חרוד וכן הוא במסרה ובפסוק : בני ישן יהונתן · כמו ובני פלוא אליאב ובני דן חושים : שמה ההררי · כתרגומו דמן הרר טוראה : אחיאם בן שרר ההררי · האל"ף נחה ותרגומו דמטור גבוה : חצרו · כתוב בוי"ו וקרי ביו"ד : הארבי · בבי"ת : נושאי כלי יואב · כתוב ביו"ד לשון רבי' ר"ל על צלק ועל נחרי וקרי נושא על נחרי : כל שלשים ושבעה · אלה השלשים המנויים הם מעשהאל עד אוריהו ושלשת הראשונים תחכמוני אלעזר ושמה ושלשה מביאי המים הם ששה ואבישי בן צרויה היה אחד מאלה הג' כמו שפירשנו ובניהו בן יהוידע הרי שבעה ויואב לא הוצרך למנו' כי שר צבא היה : ויוסף אף יי' · לא ידענו זה החרון למה היה אם היה רע בישראל דוד היה מבער אותו אולי היה בישראל עוברי עבירה בסתר ומה שאמר ויוסף כי דבר הגבעונים חרון אף היה מיי' על ישראל אע"פ שהי' הדבר

וְהוּא־יָרַד וְהִכָּה אֶת־הָאֲרִיָּה בְּתוֹךְ הַבֹּאר בְּיוֹם הַשָּׁלֶג׃
כ וְהוּא־הִכָּה אֶת־אִישׁ מִצְרִי אֲשֶׁר מַרְאֶה וּבְיַד הַמִּצְרִי חֲנִית וַיֵּרֶד אֵלָיו בַּשָּׁבֶט וַיִּגְזֹל אֶת־הַחֲנִית מִיַּד הַמִּצְרִי וַיַּהַרְגֵהוּ בַּחֲנִיתוֹ׃
אֵלֶּה עָשָׂה בְּנָיָהוּ בֶּן־יְהוֹיָדָע וְלוֹ־שֵׁם בִּשְׁלֹשָׁה הַגִּבֹּרִים׃
מִן־הַשְּׁלֹשִׁים נִכְבָּד וְאֶל־הַשְּׁלֹשָׁה לֹא־בָא וַיְשִׂמֵהוּ דָוִד אֶל־מִשְׁמַעְתּוֹ׃
עֲשָׂהאֵל אֲחִי־יוֹאָב בַּשְּׁלֹשִׁים אֶלְחָנָן בֶּן־דּוֹדוֹ בֵּית לָחֶם׃
שַׁמָּה הַחֲרֹדִי אֱלִיקָא הַחֲרֹדִי׃
כה חֶלֶץ הַפַּלְטִי עִירָא בֶן־עִקֵּשׁ הַתְּקוֹעִי׃
אֲבִיעֶזֶר הָעַנְּתֹתִי מְבֻנַּי הַחֻשָׁתִי׃
צַלְמוֹן הָאֲחֹחִי מַהְרַי הַנְּטֹפָתִי׃
חֵלֶב בֶּן־בַּעֲנָה הַנְּטֹפָתִי אִתַּי בֶּן־רִיבַי מִגִּבְעַת בְּנֵי בִנְיָמִן׃
בְּנָיָהוּ פִּרְעָתֹנִי הִדַּי מִנַּחֲלֵי גָעַשׁ׃
ל אֲבִי־עַלְבוֹן הָעַרְבָתִי עַזְמָוֶת הַבַּרְחֻמִי׃
אֶלְיַחְבָּא הַשַּׁעַלְבֹנִי בְּנֵי יָשֵׁן יְהוֹנָתָן׃
שַׁמָּה הַהֲרָרִי אֲחִיאָם בֶּן־שָׁרָר הָאֲרָרִי׃
אֱלִיפֶלֶט בֶּן־אֲחַסְבַּי בֶּן־הַמַּעֲכָתִי אֱלִיעָם בֶּן־אֲחִיתֹפֶל הַגִּלֹנִי׃
חֶצְרוֹ הַכַּרְמְלִי פַּעֲרַי הָאַרְבִּי׃
לה יִגְאָל בֶּן־נָתָן מִצֹּבָה בָּנִי הַגָּדִי׃
צֶלֶק הָעַמֹּנִי נַחְרַי הַבְּאֵרֹתִי נֹשְׂאֵי כְּלֵי יוֹאָב בֶּן־צְרוּיָה׃
עִירָא הַיִּתְרִי גָּרֵב הַיִּתְרִי׃
אוּרִיָּה הַחִתִּי כֹּל שְׁלֹשִׁים וְשִׁבְעָה׃

כד
א וַיֹּסֶף אַף־יְהוָה לַחֲרוֹת בְּיִשְׂרָאֵל וַיָּסֶת אֶת־דָּוִד בָּהֶם לֵאמֹר לֵךְ מְנֵה אֶת־יִשְׂרָאֵל וְאֶת־יְהוּדָה׃
ויאמר

וְהוּא נְחַת וּקְטַל יַת אַרְיֵה בְּגוֹ גוּבָּא בְּיוֹמָא דְתַלְגָּא׃ וְהוּא קְטַל יַת גַּבְרָא מִצְרָאָה גְּבַר דְּחֵיזוּ וּבִידָא דְמִצְרָאָה מוּרְנִיתָא וּנְחַת עֲלוֹהִי בְּחוּטְרָא וַאֲנִיס יַת מוּרְנִיתָא מִידָא דְמִיצְרָאָה וְקַטְלֵיהּ בְּמוּרְנִיתֵיהּ׃ אִלֵּין עֲבַד בְּנָיָהוּ בַּר יְהוֹיָדָע וְלֵיהּ שׁוּם בִּתְלָתָא גִיבָּרַיָּא׃ מִן גִּיבָּרַיָּא יַקִּיר וְלִתְלַת גִּבּוֹרִין לָא מְטָא וּמַנְיֵיהּ דָּוִד עַל מִשְׁמַעְתֵּיהּ׃ עֲשָׂהאֵל אֲחוּהִי דְיוֹאָב בְּגִיבָּרַיָּא אֶלְחָנָן בַּר דּוֹדוֹ דְּמִבֵּית לָחֶם׃ שַׁמָּה דְמִן חֲרוֹד אֱלִיקָא דְמִן חֲרוֹד׃ חֶלֶץ דְּמִן פֶּלֶט עִירָא בַּר עִקֵּשׁ דְּמִתְּקוֹעַ׃ אֲבִיעֶזֶר דְּמִן עֲנָתוֹת מְבֻנַּי דְּמִן חוּשָׁת׃ צַלְמוֹן דְּמִן אֲחוֹחַ מַהֲרַי דְּמִן נְטוֹפָה׃ חֵלֶב בַּר בַּעֲנָא דְמִנְּטוֹפֶת אִתַּי בַּר רִיבַי מִגִּבְעֲתָא דִּבְנֵי בִנְיָמִן׃ בְּנָיָהוּ דְמִפִּרְעָתוֹן הִדַּי דְּמִנַּחֲלֵי גָעַשׁ׃ אֲבִי עַלְבוֹן דְּמִן עַרְבָת עַזְמָוֶת דְּמִבַּרְחוּם׃ אֶלְיַחְבָּא דְּמִשַּׁעַלְבוֹן בְּנֵי יָשֵׁן יְהוֹנָתָן׃ שַׁמָּה דְּמִן הֲרַר טוּרָאָה אֲחִיאָם בַּר שָׁרָר דְּמִטּוּר גָּבוֹהַּ׃ אֱלִיפֶלֶט בַּר אֲחַסְבַּי בַּר מַעֲכַת אֱלִיעָם בַּר אֲחִיתוֹפֶל גִּילוֹנָאָה׃ חֶצְרַי דְּמִן כַּרְמְלָא פַּעֲרַי דְּמִן אֲרָב׃ יִגְאָל בַּר נָתָן דְּמִצּוֹבָא בְּנֵי מִשֵּׁיבַט גָּד׃ צֶלֶק דְּמִבְּנֵי עַמּוֹן נַחֲרַי דְּמִן בְּאֵרוֹת נָטֵיל זַיְנֵיהּ דְּיוֹאָב בַּר צְרוּיָה׃ עִירָא דְּמִן יֶתֶר גָּרֵב דְּמִן יֶתֶר׃ אוּרִיָּה חִתָּאָה כָּל גִּבָּרַיָּא תְּלָתִין וּשְׁבַע׃ וְאוֹסִיף רוּגְזָא דַיְיָ לְמִתְקַף בְּיִשְׂרָאֵל וְגָרֵי יַת דָּוִד בְּהוֹן לְמֵימַר אֵיזֵיל מְנֵי יַת יִשְׂרָאֵל וְיַת דְּבֵית יְהוּדָה׃
ואמר

רשי

כל שלשי' שבפרשה זו ת"י גיבריא כל שלשים ושבעה ואינן מנויין כאן ואני אומר יואב לא הוצרך להזכיר שהוא שר הצבא ושאר שחסרו שמה בני ישי ג' או ד' היו: ויוסף יי' לחרות · לא ידעתי על מה בישראל : ויסת · גירה כהם

רלבג

והוא ירד והכה את האריה בתוך הבור ביום השלג · אמ' ביום השלג להורות על רוב גבורתו שעם היות כמו או חלום אלד תגבורת הקור והיה ג"כ בתו' הבור ששם ישלוט הקור יותר לקרירות המקום ההוא ולא היו לו ולאחרי' מכום שלא ישחית האחד את האחד עם כל זה ירד בניהו בן יהוידע הכהן הגדול ולא ירא שיזיקהו הארי בירידתו שם והכה הארי לרוב גבורתו: ולו שם בשלשה הגבורים · ר"ל שכבר היה לו שם כשלשה הגבורים האלו שהיו ראש מהשלישים אך מדרגתו לא באה אל מדרגת השלש' גיבורי' האלה ולזה לא נמנה עמהם ולא נמנה גם כן עם השלשי' כי היה יותר נכבד מהם : וישימהו דוד אל משמעתו · ר"ל ששם אותו אחד ממשרתיו השרים אל משמעתו והנה לא היה בניהו בן יהוידע מן השלשה שהיו מן השלישי' ראש אך היותר נכבד מהשלשים ולזה היה מניכם בכללם ל"ז הג' הראשוני' שהיו עדיני העצני ראש להם והג' השניי שהיו מהשלשי' ראש ובניהו בן יהודע שהיה ענינו ממוצע בין השלשה ובין השלשים ושלשי' הגבורי' הם ל"ז אך לא זכר בזה המקום מהשלשה הגבורי' השניים כי אם אבישי ולזה לא תמצא בזה המספר כי אם ל"ה · וזכר אחר זה שכבר הוסיף אף יי' לחרות בישראל מלבד מה שחר' אפו על דבר הגבעונים שהיה רעב שנה אחר שנה : ויסת את דוד בהם לאמר לך מנה את ישר' ואת יהודה · ראוי שתדע שראוי שיובן מזה שאי' הס"י הוא המיסת : את

הבארתי חד מן ד' זוגין מן ב' ב' קדמא מפיק א' ותניין לא מפיק א' וסי' נמסר בסדר מקץ : ויוסף ג' בליש' תוספ' וסי' ויוסף יי' אלהיך אל העם כהם וכהם · ישמע חכם ויוסף לקח · הודע לצדי' ויוסף לקח · א' מלרע וב' מלעיל :

ההוא לעונש דוד שברת מפני בנו ושכב עם נשיו וג"כ כשנכשו ישראל שנגפו בעת ההיא כ' אלף ביום אחד א"כ הדבר ההוא היתה סבה מאת יי' לחרות בישראל על מעשים רעים שהיה בסתר בהם וכן עתה הוסיף אף יי' לחרות בישראל על נסתרות שהיו ביניהם כי אילו היו גלויות לא הניחם דוד ולפי שלא היו גלויות העניסם אלא על ידי סבה כי כל משפטיו צדק ואמת והסית את דוד ונתן בלבו שימנה אותם או אמר ויוסף על הרעב שהיה שלש שנים ואע"פי שנגלה אותו העון חרון אף היה על כל ישרא' ועתה הוסיף לחרות בהם והסית את דוד שימנה אותם וכבר היה דבר זה נודע בישראל מן התורה כי אם ימנו את ישראל שלא יתנו איש כופר נפשו שיהיה בהם נגף ואפילו ימנה אותם לצורך וכוה דוד את יואב שימנה אותם והיה קשה בעיני יואב לעשות זה הדבר לפי שידע שיחסרו וכן אמר בדברי הימים למה יהיה לאשמה לישראל ואע"פ שיקח מהם כסף או שום דבר כיון שימנה אותם שלא לצורך יחסרו כמו שפי' למעלה בפסוק ויפקדם בטלאי' ואמרו רז"ל כל זמן שנמנו ישרא' לצורך לא חסרו שלא לצורך חסרו כמו בימי דוד לפיכך היה קשה בעיני יואב לעשות זה הדבר עד שחזק דבר המלך אל יואב ועל שרי החיל ומה שאמר ויסת את דוד בהם כלומר ששם בלבו למנותם ומה שאמר לאמר לך מנה את ישראל היה בלב דוד שיאמר לאחד משריו לך מנה את ישראל לא שהאל אמר לו בנבואה לך מנה שאם כן איך אמר דוד חטאתי מאד ואם האל אמר לו מה חטא אלא ששם בלבו למנותם בעבור עון ישראל ודוד לא ידע כי מיי' הוא ות"י וגרי ית דוד בהון וסיכר שהיה בלבו למנותם הוא השטן שנאמר בדברי הימים : ויוסף

כלי יקר

ושקוד ללמוד תורה שהרי קרא ספרא דבי רב ביומא דסתוא לזה בחר בו דוד וישימהו שיהא שר אל משמעתו ועם דוד תמיד והוא כהן יאות לו לדוד להתחבר אליו כי שפתי כהן ישמרו דעת ותורה יבקשו מפיו כי מלאך ה' הוא ובזה מובן אומרו ואל השלשה לא בא ולא אמר ועד השלשה לא בא :

עשאל אחי יואב וכו' עיין רש"י ז"ל ומהר"יא כבר זכרתי שמהגבורי' שזכר כאן הג' גבורים הראשונים היו שומרים ראש דוד והוא או' הגבורים אשר לדוד ושאר הגבורים אשר יזכור הם שרי החיילי' והם הממוני' על העם שרי אלפי' ושרי מאות והם שרי החיילי' הנזכר בדברי הימים והיו נפקדי' תחת ג' ראשי' שהיו הם השרים העליונים הממונים עליה' והם אשר שאבו מים לדוד ולפי שאלה השלשי' היו היותר מובחרים מכל יש' ואחריהם היו אחרי' למטה מהם לז"א עשהאל אחי יואב בשלשים ואחשוב שנזכרו כאן כפי מעלתן הבכור כבכורתו והצעיר כצעירתו והיה הראשון עשהאל והאחרון אוריה החיתי שניהם מתים ע"י חרב וזהו פרטן עשהאל אחד ואלחנן בן דודו מבית לחם שנים שמה החרדי ג' אליקא החרדי ד' וחלץ הפלטי ה' עירא בן עקש התקועי ו' ואביעזר הענתותי ז' ומבני החשתי שהוא שבכי החושתי ח' וצלמון האחחי ט' ומהרי הנטופתי עשרה חלב בן בענה הנטופתי י"א ואיתי בן ריבי מגבעת בנימין י"ב ובניהו פרעתוני י"ג הדי מנחלי געש י"ד ואבי עלבון הערבתי ט"ו ועזמו' הברחמי י"ו ואליחבא השעלבוני י"ז ובני ישן יהונתן י"ח והוא ע"ד ובני דן חושי' ושמה ההררי י"ט ואחיא' בן שרר הארדי כ' ואליפלט בן אחסבי בן המעכתי כ"א ואליע' בן אחיתופל הגילוני כ"ב וחצרי הכרמלי כ"ג ופערי הארבי כ"ד ויגאל בן נתן מצובה בני הגדי כ"ה וצלק העמוני כ"ו ונחרי הבארתי כ"ז שב' אלה צלק ונחרי היו נושאי כלי יואב ועירא היתרי כ"ח וגרב היתרי כ"ט ואוריה החיתי ל' וכל אלה נזכר בדברי הימים אם לא שקצת' זכר שמה באלה השמות עצמם ובקצתם שינה השמות באותיות ובקצת זכר שמות אחרים שהיו להם ע"כ והר"דק אלחנן בן דודו כך שמו ות"י בר דודו בית לחם מבי' לחם וכן תיבת אחרות שמה החרודי הא' רי"ש והב' דלי"ת וכן אליקא ושניה' ליחס מקומם כתרגומו דמן חרוד וכן הוא במסר' ובפסוק בני ישן יהונתן כמו ובני פלוא אליאב ובני דן חושים שמה כתרגומו דמן הרר טוראה אחיאם בן שרר ההררי האלף נחה ותרגומו דמטור גבוה חצרו כתוב בו"או וקרי בי"וד הארבי בבית נושאי כלי יואב כתוב בי"וד לשון רבים רוצה לומר על צלק ועל נחרי וקרי נושא על נחרי עד כאן :

אוריה החיתי כל שלשים וכו' עיין רש"י ז"ל ובקשה מהרי"א ז"ל שהרי הזכיר בני ישן יהונתן ואם היו יותר היה מזכירם וכן הרלב"ג ז"ל ומהר"יא ז"ל כתב שהיה המספר ל"ז עם עדינו ואלעזר ושמה ושלשה שואבי המים שהיו ראשים לשלשי' ויואב שהיה כולל ושר על כולם והוא בכלל הל"ז ע"כ והנה מדח"ז"ל שהבי' בילקט וסי' תשס"ה הכלבי מדמי' מדמו של אורי' ארי"בל אורי' החיתי כל שלשים ושבעה זו יואב בן צרוי' שהורידו מגדולתו שהיה ראוי למנותו אחר ל"ו ומנו אותו אחר ל"ז עד כאן שלשון זה מוכיח שהקוד' קודם במעלה כדברי מהרי"א ז"ל וגם כן מוכיח בדבריו שגם יואב נמנה כאן כאילו אמר יואב שהרג את אוריה שלשים ושבעה שהיה ראוי למנותו בששה ושלשים והורידו אותו בעון אוריה החיתי שנתגלגל על ידו ומנו אות ל"ז ושלא כדברי המפרשי' שיואב שהוא שר הצבא אין ראוי למנותו בכלל הל"ז אבל לשיטה זו קשה אומרו כל שלשים ושבעה שתיבת כל כלתי מתיישבת ובתנחומא מצאתי הביאו בילקוט דמלכים בפסוק אשר עשה לי יואב שכשנהרג אוריה נאספו על יואב כל השבעה ושלשים גבורים ואמרו לו מדוע עשית כן והוציא להם כתב ידי דוד וזהו שאמר כל שלשים ושבעה כלומר כשנהרג אוריה נאספו כל השלשים ושבעה על יואב וקר' בהריג' אורי' עסיק וכמו שאזכור בשם חז"ל בסמוך בפסו' ויוסף אף ה' לחרו' בישרא' וכו' :

ויוסף אף ה' לחרות בישראל וכו' חז"ל אמרו במדרש שמואל הכלבי מדמים כו' הכלבי מדמו של אוריה הלכה מתוך כך ויחל אף ה' לחרות בישראל ויסת את דוד וכו' ויאמר למלאך המשחית רב עתה הרף ידיך אמר רבי שמואל רמז והמלאך שהמות שולט בו עד כאן הרי שאמרו

סיבת ההרגן הזה דמו של אוריה והדין היה להמית דוד לבדו אלא שכיון שניתן רשות למשחית אינו מבחין ומתו מישראל כמה אלפים והמלאך רמזו לדוד והתפלל וניצול וכן בילקוט בשם פסיקתא מה כתיב למעלה כשבא דוד למנות גבוריו היה מונה והולך כיון שהגיע אוריה החתי נאמר כל שלשי' ושבעה אתה מוצא שלא מנה עוד שבעה גבורים אלא כיון שהגיע לאוריה מיד ויוסף אף ה' לחרות בישראל משל למלך שהיה יושב וקורא בדפתרא כל גבוריו היה קורא פלוני ופלוני כיון שהגיע עד פלוני אמרו לו מת מיד השליך הדפתרא והעלה חומה כך כיון שהזכיר את אוריה מיד ויוסף עוד וכו' עד כאן : ולע"ד לדקדק וכי לא היה גלוי וידוע לפניו יתברך ענין אוריה ומה נתחדש עתה והלא זה כמה שנים שאירע זה : ונראה כי להיות גבורת אוריה גדולה שהרי כמנה מהשלשים ושבעה לזה כשהיה מונה והולך גבורי ישראל כשהגיע לאוריה החתי אז השליך הדפתר' מידו שלא מנה אותו כאן כי אם עד ל"ז לא כן בד"ה מנה עד כולם והטע' מהלער שנלטער הוא ית' מחסרון אוריה החתי חסרון לא יוכל להמנות בעל המנין והשליך הדפתרא מידו ולזה ויוסף אף ה' לחרות בישראל לפקוד דמו של אוריה החתי ומתוך המאמר של הילקוט שזכרתי בפסוק הקודם שאומר אוריה החתי כל שלשי' ושבעה זה יואב בן צרויה שהורידוהו מגדולתו שהיה ראוי להמנות בשם ושלשי' ונמנה אחר ל"ז עד כאן מובן זה שהכתוב אומר אוריה החתי גרם ליואב שימנה אחר ל"ז ולומר אוריה החתי לסימן כאילו אמר אותו שהרג אוריה החתי הוא יואב ראוי להורידו מגדולתו ולמנותו אחר ל"ז הרי שפקד השם יתברך על יואב כשהורידוהו הפסוקים מגדולתו ואז בפקדו על יואב פקד גם כן על ישראל ויוסף חרון ה' לפקוד על ישראל בכלל ובזה מובן אומרו לשון תוספת ויוסף שהוא נוסף על מה שחרה אפו על יואב כאומר ומשה המאמרים נודעה סיבת חרון האף הזה שהוא בעון אורי' החתי ובמדרש שמואל ויבא גד אל דוד ויאמר לו עלה הקם מזבח וכו' למה דוד דומה באותה שעה לאחד שהיה מכה את בנו ולא היה יודע בשל מה הוא מכהו באחרונ' דע על מקמתא פלוני הכיתיך כך כל אותן אוכלוסין שנפלו לא נפלו אלא על ידי שלא תבעו בבניין המקדש והרי דברים ק"ו ומה אלו רחו בבנין בית המקדש כך אנו על אח"ו לפיכך התקינו נביאים הראשונים שיהיו ישר' מתפללים שלשה פעמים בכל יום ואומרו אנא השב שכינתך לציון ועבודתך לירושלים עירך עד כאן : ולע"דן איך קשו אהדדי המאמרים הללו שהראשוני' מסכימים בסיבה שהוא עון אורי' החתי וזה המאמר אומר הסיבה בעבור שלא תבעו בית המקדש ועוד מה שהקשה מהרי"א ז"ל על הרמ"בן ז"ל שהביא כן מדרך הסברא והקשה לו מהמאמר הזה איך לא כתבו בשם חז"ל ועוד שהסברא הזו קשה שאין בנין בית הבחירה אלא למלך ושופט ודוד כבר תבע בנין בית המקדש ולא שוה לו שהרי הודיעו ה' שבימי שלמה בנו יהי כן ורחוק לומר שיענשו על דבר כזה שבעים אלף מישראל ואם חטאו בזה היה מהראוי שיתדלו מיד בבנינו ולא ראינו בזה התעוררות כלל כי אם לדוד ושלמה עד כאן : ונראה שהחטא שחטאו ישראל בענין המקדש הוא שלא התעוררו לבקש המקום של המקדש שיהיה מוכן אל הכנתו בהגיע עתו מצורף לזה כי להיות המקדש מזבח כפרה היה להם לישראל לראות תמיד על עונותיהם ולומר מי יתן ויבנה בית המקדש כדי שיכופרו עונותינו כמאה שבמה שלא תבעו בנין בי' המקדש הוכו על זדון לבם שהם מחזיקים עצמם בכשרי' ובלתי צריכים אל המקדש ואל כפרתו באופן שנוכל לומר שהעון של אוריה הוא העיקר בסיבת הקצף הזה כנ"ל בשני המאמרים או זולתו מהעונות אלא שעל ידי שלא תבעו בנין בית המקדש נתגלגל העונש על עון אוריה. וכיוצא וז"ש כאן כך כל אותן האוכלוסין שנפלו לא נפלו אלא ע"י שלא תבעו בבנין בית המקדש דהי"נו על שלא תבעו בנין בית המקדש מהו אומר על ידי ר"ל שהסיבה אחרת היא עון אוריה החתי או זולתו אלא שע"י שלא תבעו בנין בית המקדש ע"י זה החט'. ואפי' שהוא קל נתגלגל על ידי עונש שאר עונות והוא דקדוק נכון באו' לשון ע"י והטעם שבמה שלא תבעו המקדש הורו כאילו הם כשרי' ביות' וזה סיבה לבק' פנקס' כהדברים שמזכירין עונותיו של אדם ולזה כיון שעיין דוד המקום ההוא ובנה בו מזבח כפרה ותקן הענין שהעון לא היה אלא על שלא תבעו בנין בית המקדש לפחות לעיין המקום שבו יבנה וכשעיינו דוד אז כבר היו ישראל עיניהם ולבם שם כל הימים ואע"פי שלא נבנה המקדש וכן במשל שאמר לאחד שהיה מכה את בנו ולא היה יודע בשל מה הוא מכהו וכו' דלא אמר ולא היה יודע למה מכהו שהרי סיבות רבות יש ויש להכאתו אבל מה שנעלם מהבן הוא לדעת בשל מה רצה לומר איזו מהן המחייבת ההכאה ועיין רש"י ז"ל ודע שלא נעלם. מרש"י ז"ל המאמרים הנ"ל אבל דקדק בלשונו שאמר לא ידעתי על מה בישראל כאילו נעלם ממנו היות זה בישראל שהראוי היה להיות בדוד שהוא הרג את אוריה ואם הסיבה על שלא תבעו המקדש אין לישראל עון בזה כמו שהקשה מהרי"א ז"ל כי על המלך מוטל דבר כזה וכבר תירצתי לע"ד קצת זה מהקושי בביאור המאמר ועיין הר"דק ז"ל וכן הרל"בג ז"ל ומהרי"א ז"ל הביא דעת שמלא בפי חכם אח' נוכרי היה זה בעון בת שבע ודם אוריה ועל זה אמר ויוסף אף ה' כו' והיה העונש הזה לדוד רוצה לומר מגפת העם כי ברוב עם הדרת מלך ובאפס לאום מחיתת רזון וגם זה הדעת לקחו מדח"ז ל כנז"ל במדרש שמואל הללני מדמים מדמו של אוריה וכו' אבל הדעת אין לו שמה שיסמך כי בחטאת בת שבע ואוריה הודיע הנביא לדוד חטאו וענשו שלא יסור חרב מביתו ושישכבו את נשיו לעיני השמש וכבר נתקיים כל זה ולא יעד הנביא שימותו מישראל על זה וכ"ש אחרי ימים רבים וגם שהעונש הזה לישראל ולא לדוד כי אף שימותו מישראל שבעים אלף לא יתחלל כבודו ומתו אם כן המתים במגפה על לא חמס בכפם ואחרי הודיע אלהים אותך את כל זאת וזרות בדעות האלה הרבעתם ע"כ והקושיא שהקשה שלא יעד השם יתברך על מיתת ישראל אין זו קושיא שלא גילה אז הכל כ"ש שהמגפה הזאת כוונתה היתה על דוד בעצה ורחבה ועל זה בא המלאך כנ"ל בתחילת פסוק זה שם ישבתי דעת חז"ל על נכון וכבר נזכר בילקוט שמתו ארבעה בניו של דוד ובב"ה הגילו לדוד והמתים במגפה היה להם איזו עון ובוא המלאך המשחית להשחית בעון אוריה את דוד וביתו על דמו של אוריה וזנות בת שבע כל מקום שאתה מוצא זנות אנדרלומסיא באה לעולם והורגת רעים וטובים ומהר"יא ז"ל כת' שישראל חטאו במה שנמשכו אחרי שבע בן בכרי כשנמשכו אחרי אבשלום נענשו ונפלו מישראל עשרים אלף איש ולזה כשנמשכו אחרי שבע בן בכרי ואמרו אין לנו חלק בדוד ולא נחלה בבן ישי גדל עונש ממה שחטאו עם אבשלום בנו של דוד ועברו על דבר ה' לחלוק על ה' ועל משיחו וכל איש אשר ימרה את פי משיח ה' יומ' ומפני זה אמר ויוסף אף ה' והתוספת הוא ממה שכבר זכר שהעניש כי על דבר אבשלום ומרדו זכר שעוד העניש על עון שבע בן בכרי והנה יורה על זה ארבעה דברים הא' שיען שחטאו במרדם בדוד על כן נענשו על ידו ממש וזהו ויסת את דוד שהסי"ת הסיתו שילוה למנותם כדי שעל ידו יהיו נענשים ואף על פי שדוד בחסידותו מחל להם עם כל זה מלך שמחל על כבודו אין כבודו מחול והשני היות המספר' השלם שאמר שלש אנכי נוטל עליך ענינים כוללי' לכל העם לא פרטיים כמיני חלאים רעים על דוד לבדו כי העונש היה לישראל לא שלכבוד דוד נתן בידו הבחירה והשלישי מאשר אמר הש"י למלאך המשחית רב עתה הרף ידיך בבואו על ירושלים לשחתה ולא אמר בשאר הארצות אין זה אלא ירושלם דבקו במלכם כי יהודה אחרי דוד ולזה אמר למלאך הרף ידיך ואין ספק שגם קצת מאנשי יהודה נמשכו אחרי שבע בן בכרי כי עם היות שאמר ואיש יהודה דבקו במלכם היא הקדמה סתמית חלקית והיא כוללת ואם כן יהיו המתים במגפה העם השטים מאחרי דוד כי לה' מצוקי ארץ לתת לאיש ואיש כדרכיו והענין הרביעי שלא הוכיח גד החוז' את דוד על מנין העם דבר קטן וגדול שזה יורה שלא חטא דוד אבל היה מוסת מהש"ית למנות את ישראל להביא זה העונש ע"י דוד לפי שאליו חטאו והיה אופן ההסתה שעם היות דוד בוטח בהש"ית ולא בעם רב בטח לבו לעת זקנתו למנות את ישראל ולא בשקלים או זולתו כסף או בבזק וזה יורה אומרי לדמנה את העם כאן העוברו ע"י מונה ושלט בהם עין הרע ותבער בם אש ה' במגפה עוד האריך ז"ל שכתב רש"י ז"ל שהמצוה הזאת של המנין באמר בפ' כי תשא את ראש נוהג מיד ולדורות שכתב בפרשת כי תשא כשתרצה לקבל סכום מניינם לדעת כמה הם אל תמנם לגולגלת לא יתנו כל אחד ואחד מחצית השקל ותמנ' השקלים ותדע מניינם ולא יהיה בהם נגף שהמנין שולט בו עין הרע והדב' בא עליהם כמו שמצינו בימי דוד אשר מדבריו ז"ל למדנו היות הדבר הזה מיד ולדורות והענין השני למדנו בתחבולת כתיבת מחצית השקל ימנו השקלים ולא ימנו בני האדם והשלישית שבשמנה אותם במדבר סיני במספר שמות לגולגולתם גם שם היה ע"י השקלים שלא יתקן שום מנין כי אם על זה האופן והרמ"בן ז"ל נטה לזה הדעת גם כן וטען מהרי"א על דבריהם ז"ל ראשונ' למה לא נזכר בפירוש על מנייכם ע"י השקלים אלא אמר כי תשא בלשון דרשות כשתרצה לקבל סכום מניינם ולא חייב במנין עתה לקחת השקלים לאדנים וכבר הרגיש הרמ"בן ז"ל בזאת הטענה ואמר ולא הוצרך להאריך עמה ולומר ועתה תשא ראשם ונתת הכסף על עבודת אהל מועד כי הדבר מובן מעצמו שימנה עתה ואתה רואה שאינן דברים שהדברים שיבחר הש"ית יצוה בהם בפירוש ואשר שנא יזהיר בפירו' אם כן למה לא צוה שלא ימנה לעול' לגולגלת בשום זמן עד כאן: ולע"דן שהדין עם רש"י ז"ל והרמב"ן ז"ל שאמר שפי' הכתוב ואמר כי תשא את ראש לשון כולל לכל פעם ופעם כשתרצה לקבל סכום מניינם שיתנו איש כופר נפשו לה' וכו' ובסוף הענין אמר ולקחת כסף הכפורים כו' ונתת אל עבודת אהל מועד לאדני' כדפרש"י ובזולתו יכתן לעבודת אוהל מועד ולקרבנות אם כן מה צורך יש להזכיר ולומר שימנה אותם ויקח מחצית השקל

דאדרבה לשון כי תשא עדיף שמשמע בהווה וגם בעתיד כי תשא את ראש וכו' זה יתנו תמיד ולכך פירש בענין המדבר שהיה ע"י שקלים כיון שאמר כאן כי תשא ואמר שם לגולגלותם רמז למחצי' השקל דאל"כ לגולגלותם מיותר כיון שאמר במספר שמות. עוד טען מהרי"א ז"ל שכית שהיה למונים המצות שימנו זה המנין. לא העשה שלא ימנה לגולגולת ובעשה זה יתנו כל העובר וכו' עד כאן ואחי' זו טענה שכיון שלא בא לאו בפירוש אל תמנם אחד אל א' אלא ע"י שקלים אם כן אין כאן לא לאו ולא עשה כיון שלא נאסר זה מצד איסור אלא מצד סכנתא דחמירא סכנתא מאיסורא אם כן אין לו שייכות לא בלאוין ולא בעשה המדברים באסורין אל המצות הנפשיות. עוד טען מהרי"א ז"ל מלשון כל העובר על הפקודים שמשמע שנמנו ישראל ממש כלאן אחר תעבורה ע"י מונה שזה מורה על ישראל עצמם שנמנו עד כאן ואין זו ראיה שהיו עוברים והעברתם זה אחר זה נותנים המחצית השקל וכפרש"י ז"ל דקדק לשון כל העובר דרך המונים להעביר המונין וכו' וגם חז"ל דרשו ברבה כל העובר לשון עביר' על מי שחטא ועבר בעגל שיתן זה ולהכי אמר לשון העוב' ואין כאן קושי מלשון העובר שיוכיח שישראל עצמם נמנו ולא השקלים וגם בזה נסתלקה הטענה הרביעי' שטען מהרי"א ז"ל שאיך יאמר הרב שהיה ענין השקלים תחבולה וערמה להנצל מהנגף והפסוק מוכיחים שהיו על צד התרומה והמעשר לתכלית העבודה האלהית עד כאן וכמו שאמר מובן שבדבריו כן הוא האמת שהיה עבודה אלהית לאדנים כמו שזכר רש"י ז"ל באופן שלפי שעה היו בה שתי תכליות האחד ההצלה והרחקת נזק המגפה והקרבת תועלת האדנים וככרה על העגל כמו שזכרתי בכל העובר על הפקודים לחז"ל. והטענה החמישית ממה שכתוב בפ' במדבר סיני במספר שמות לגולגלתם שמורה שנמנו לגולגלתם ולא בשקלים עד כאן פכר פי' רש"י ז"ל שם כמו שהביא מהרי"א שע"י השקלים וז"ש לגולגלותם שכל אותו הדבר הניתן לגולגלותם שהוא מחצית השקל בשקל הקדש ויתור לגולגלותם יחייב ויכריח כן. ומה שהשתייע מהרי"א ז"ל מלשון במספר שמות אין זו ראיה מספקת וכבר דקדקתי לשון במספר שמות לשנמנו אחד לאחד. עוד טען שאם כן לרש"י ז"ל מטה שאול שמנה אות' בבזק ובטלאים ולא נתנו מחצית השקל עד כאן וזו אינה טענה שעיקר המצוה הנוהגת מיד ולדורות הוא מליאות שלא ימנה אותם לגולגולת אמנם חיוב מחצית השקל יהיה לפי שעה לאדנים ולקרבנות ולכך לוה העשיר לא ירבה וכו' אבל לזולתו אין חיוב במחצית השקל אלא שלא ימנם גולגולת ואפי' בבזק או בטלאים יחפן למנותם ולא יהיה בהם נגף והיה הענין הזה פרטי בחיוב המחצית השקל לכפר על העגל וכמ"ש חז"ל בתנחומא לפי שחטאו בחצי היום לכך יתנו כופר נפשם מחצית השקל. ובזה יתיישב גם כן הטענה השביעית והיא שטען מהרי"א דאם כן למה בכל הפעמים שנמנו הלויים לא נמנו ע"י שקלים ולמה לא חשש בהם מעין הרע עד כאן כי אין העין הרע שולט אלא במקום שיש עון רע ולזה ראיה דיוסף לא שלט בו עין הרע מצדקות יוסף שלא נהנה בעין שלו מן העבירה ולכן הלויים שלא חטאו בעגל לא הוצרכו ליתן מחצית השקל שהם לא חטאו בחצי היום בישראל כי בושש כי בא שם ולא עברו על הפקודים עשרת הדברות שהמודה בע"א כופר בכולם והם עשרה וכנגדן מחצי' השקל עשרה גרה בי עשרים גרה השקל והמחצה עשרה וכמו שאחז"ל. והנה כל דברי רש"י ז"ל תרומה מדברי חז"ל מיוסדים על אדני האמת והצדק. ובפ' הרואה אמרו אם ה' הסיתך בי אמר הקב"ה לדוד מסית קרית לי תייך שאני מסיתך בדבר שאפי' תינוקות של בית רבן יודעין אותו כי תשא את ראש בני ישראל ונתנו איש כופר נפשו וכו' מיד ויסת ה' את דוד ואמר לך מנה את ישראל. ויהודה כיון דמנינהו ולא שקל מיניהו כופר מיד ויתן ה' דבר בישראל ע"כ. ומהרי"א ז"ל אמר ידעתי שאין כאן מצוה כלל לא עשה ולא לא תעשה וכ"ש שלא היה זה לדורות אבל אמיתת הענין בג' הקדמות הא' בהיות משה שר צבא ה' ובתקותו ליכנס לארץ עוד מעט להלחם באויבים נכספה גם כלתה נפשו למנות את ישראל ולדעת מניינם כמו שעושים אנשי הצבא שרי החיילים. וכבר זכרו חז"ל שהיה המנין בעם מתוך חיבה כשילאו ממצרים מנאם כשנפלו בעגל מנאם לדעת מנין הנותרים. כשבא להשרות שכינתו מנאם וכו' עד כאן והרף הקדמתו הראשונה ומחילה מכבודו שמשה ע"ה לא עלתה על לבו כך כי לא יפנה אל רהבים לעם רב כדרך שרי החילים הלוחמי' ברוב עם הדרת מלך כי לה' הישועה וכבר זכרנו דעת המפרשים ז"ל שזה היה חטאו של דוד המלך במנין ההוא ששם בשר זרועו ורב עם ולכן החל הנגף ואם כן איך יתכן שמשה ע"ה יתן אל לבו זאת ועוד כי דבר ה' היה אליו וידבר ה' אל משה לאמר כי תשא את ראש ולא עלתה על לבו כי לא היתה העת ההיא עת כניסת' לארץ עדיין. ומה שעשה מהרי"א סעד לדבריו מדחז"ל כשנפלו בעגל מנאם לידע מניין הנותרים וזוהי סתירה למ"ש הוא ז"ל שהיה המניין הזה כראשי החיילי' המוכין לדעת מספר אנשי מלחמתם. עוד הקדים מהרי"א הקדמה שנית שהזק עין הרע כמו שכתב הפלוסוף שיוצאים מן העין קצת אידים מהמותרים אשר ידחם הטבע וזה מצוי בעל נפש הרעה אותם האידים יפעלו המוכנים לקבל אותו הפועל עד שיתכן שימיתו אנשים בהבטת' וזהו סיבת הנגף המגיע מן המנין והוא מבואר שהעין הוא האבר היותר מזיק בזה להבטתו הארסיית וכמו שזכר מהאפעה שימית כל אדם בראותו פניו וכתב החכם שהמראה החדשה אם תסתכל בה האשה בעת וסתה תראה בה תיד כתם דם שיאשר רשומו זמן מותם וכן יזיק בעין בכל שאר הדברים הנראים אבל ההזק היותר עצום הוא כשתהיה ההבטה אל פני הנראה ויכנס ארסיותה בעיני הנרא' ובאזניו ומהאף ומהפה שיכנס ההזק משם אל המוח ולזאת הסיבה לא היו מקפידים החכמים הראשונים אלא במנין הפנים אבל היו מונים באצבעות לפי שאינם נכונים לאותו ההזק שכן היו עושים בהעלת גורל במקדש על העבודות הנעשות שם לפי מה שהתבאר במסכת יומא שהיו מונין את האצבעות ולא היו חוששין לזה כי אין הסכנה אלא כשתהיה ההבטה בפנים כי שם מקומות יעברו האידים עד כאן. וגם הקדמתו זו בטילה מאליה שעל כרחין סגולת המנין הוא הגורם שאל"כ הנה אהרן קדוש ה' לא יתכן שיהיה לו עין הרע כי טוב עין הוא יבורך את ישראל ומשה גם כן וכמה קדושי עליון אם כן יבחרו איש נקי מעין הרע שימנה אותם. ואפי' בעל העין הרע עצמו ראוי למנות אך שלא יביט ועוד בעל עין הרע אפי' בהביא' שקלים אפשר שיביט באדם ויזיק בטבע ואם כן מה הועילה תקנה זו של שקלים ולמה יהיה נגף ולא זולתו מהחולאים. ועוד שהרי הנגף הזה של דוד לא התחיל תכף למנין כי אם לסוף תשעה חדשים שהביא יואב את מספר העם ואפי' אז לא החל מיד הרי כתיב ויך לב דוד אותו אחרי כן ספר את העם ואין אחרי אלא מופלג ויאמר דוד אל ה' חטאתי וכו' ויקם דוד בבקר ודבר ה' היה אל גד הנביא חוזה דוד לאמר וכו' ולמה נצטער דוד דבת דינא בטל דינא כיון שלא שלט הדבר בה כיון שהענין טבעי כהקדמת מהרי"א ז"ל חלילה אלא ודאי הענין סגולי' בהמצא המנין לחול הנגף בהשגחת משולט עין הרע בסגולה על הנמנין בזה האופן ולא ישלוט בהמנות באצבעות שהרי הוא כאילו נמנים בבזק ובטלאים. עוד הקדים הקדמה שלישית שההזק הטבעי ימשך בדבר שעושה האדם ברצונו ולא בדבר מצוה הנעשה על פי השי"ת כמו שאמ' שלמה ע"ה שומר מצוה לא ידע דבר רע וכו' רוצה לומר אף על פי שעת ומשפט ידע לב חכם שהחכם יודע הוא העיתים המועילים ועיתים המזיקים וידע גם כן משפט הדברים הטבעיים המועילים והמזיקי' ועם כל זה השומר מצוה לא ידע דבר רע לא מהעת ולא מהמשפט שההנהגה עפ"י המצוה לא יגיע דבר רע ממנה וכמו שאחז"ל שלוחי מצוה אינם נזוקין לא בהליכתם ולא בחזרתם ע"כ וההקדמה הזו אמיתית אך חז"ל הוסיפו בה תנאי היכא דשכיח הזיקא שאני ולזה אמר שמואל ואיך אלך ושמע שאול והרגני והלא שליח מצוה בדבר השי"ת אלא ודאי משום דשכיח הזיקא והסכים השי"ת עמו ואמר עגלת בקר תקח וכו' ואם כן בטלה זאת ההקדמה השלישית לענינו שכיון שמנוי הזק בעין הרע כמו שאמר הוא ז"ל שהדבר מצוי בטבע אם כן אין ראוי לסמוך על ששומר מצוה לא ידע דבר רע היינו דווקא היכא דלא שכיח הזיקא לו שאין יכולת במצוה לבטל הטבע אבל אין ראוי לאדם לסמוך עליהם. עוד למהרי"א ז"ל מתוך ההקדמות האלה שלשה ביאר פסוקי התורה כי לפי שהיה תפקמשה ע"ה לדעת סכום מניין ישראל כראשי ושרי החיילים כמו שאמר בהקדמתו הראשונה. והיה המניין בפני האנשים מסוכן מאד להזק עין הרע כמו שאמר בהקדמה השנית אמר השי"ת למשה אתה תצטרך כסף הרבה לעבודת המקדש הנה איעצך דרך ישר שתאסוף בו כסף הרבה והוא כי תשא את ראש בני ישראל לפקודיהם ולשון כי תשא אינו כמו שפי' המפרשים כאשר תשא אבל כי במקום הזה הוא מלשון הסבה יאמר בעבור שאתה תמנה כלומר שתחפוץ ותרצ' למנות עתה את ישראל לפקודיהם הנה איעצך עצה טובה והיא שיתנו כל איש מהם כופר נפשו לה' ולא היה זה על צד התחבולה כרש"י ז"ל כי אם על צד הצדקה שאחר שהם עתידים להמנו' כדי שהאל יגן בעדם מהזיק עין הרע ומהמגפה הבאה ממנו יתן כל אח' כופר נפשו לה' וצדקה תציל ממות כי אעפ"י שתמנה אות' לגלגלותם לא ישלוט בהם עין הרע בזכות הצדקה ובאומרו שני פעמים באמת. יורה שהם עתידים לימנות לגולגלותם כל אחד ואחד בראשו וכמ"ש זה יתנו כל העובר על הפקודים וכו' שלא יהיה בהם נגף בזכות הצדקה ויהיו אותם השקלים תרומה לה' וז"ש ונתת את כסף הכפורים כו' לבני ישראל לזכרון לפני ה' לכפר על נפשותיכם אמר שימשכו שני תועלות שבזה הכסף תושלם עבודת המשכן וז"ש ונתת את כסף הכפורים וכו' והשני שיהיה לזכרון לכפר על נפשותיכם שינצלו מהנגף מהמניין ולשניהם רמז תרומה לה' לכפר על נפשותיכם. וזהו שהעשיר לא ירבה לפי שהיו השקלים ההם עצה והנהגה מועילה להצלת נפשם כאמור וחייב' בהיות

שבני אדם שוים בכוונותיהם ובנפש החיונית היה בהם גם כן התיקון בשוה. וזהו העשיר לא ירבה וכו' לכפר על נפשותיכם התבאר מזה. שאין כאן מצוה למנות ישראל כי אם שהיה משה בוחר בו ולזה לא נאמר כי תשא את ראש וגו' כ"א לא היתה מצוה לא מיד ולא לדורו' אלא עצה טובה לפי שהיה המנין בתירי שכשהוא ע"י השי"ת כמו שהיה בפרשת במדבר או מנאם כל אחד ואחד בראשו במספ' שמות לגולגלותם בלי שקלים כי שלוחי מצוה אינן נזוקין ובהפקד את השלומית שלא לתת הות' לצדקה ולכן גם כן נמנו הלויים בלי שום כופר נפש לפי שנמנו תמיד ע"פ השי"ת · ואין לטעון על זה ממה שאמר הכתוב מדוע לא דרשת על הלוים להביא מיהודה וירושלים את משאת משה עבד ה' והקהל לאהל העדות וכו' כי שם לא אמר את מנות משה והנה הכוונה באותו מאמר שהיה לשם ללמוד ממה שעשה משה ע"ה כשנתנו מחצית השקל לעבודת אהל מועד ואין זה מחוב' המניין כי אם לצורך המלאכה בלבד והוא מה שיורה שלא היתה מצות משה לדורות כי אם ללמוד ממה שהבין משה לעבודת המשכן · ואמנם קבלת חז"ל שבכל שנה היו נותנין ישראל מחצית השקל לקרבנות צבור וכדתנן באחד באדר משמיעין על השקלים ועל הכלאים ולא היה בא על המנין ואולי לזה כיון יהוידע והנה שאול ראה משכלו ומרדכי הטבע שהנגף יחול במנין אשר יעשה האדם מרצונו ולכן כשתרצה לפקוד העם מבלי צווי השי"ת פקדם בטלאים ובבזק ולא היו אז מפקידים לגלגלותם ואולי לעניי העם לא נוס שיעשו לצדקה להבדל מאותו הנגף ולזה לא יחס המניין בהוא כי אם על שאול לפי שהוא נתעורר אליו ולא היה בצווי השי"ת ע"י שמואל תבין מה שאמרו עבדיך נשאו את ראש אנשי המלחמה אשר בידינו ולא נפקד ממנו איש ונקרב את קרבן ה' שהקרבן הזה לא בא על המחשבות ולא על ההרהורים לכפר עליהם כדברי חז"ל וגם לא להודות לה' על שלמותם במלחמה כדברי הרמב"ן ז"ל כי לשני הפירו' יקשה ענין אחד שהיה ראוי להיות הקרבן הזה מכים הנגולין לא מכים שרי האלפים ושרי המאות כי אנשי הצבא בזזו איש לו · אבל הכוונה לדעתי לפי ששרי האלפים והמאות מנו את ראש אנשי המלחמה אשר בידם רוצה לומר שמנאום כל א' ואחד בראשו לגלגלותם והיה המנין הזה כאשר נכנסו למלחמה כדרך הלוחמים או ביציאתם ממנה והשרי' ידעו שהיה הדבר שאותו המנין היה סכנה עצומה לעם ומאשר ראו שלא נפקד מהם איש ולא פעל בהם היזק עין הרע לכן באו להודות לה' והביאו השרים הקרבן לפי שהם היו הפושעים בהכניס את אחיהם בסכנת המניין ולכן ונקרב את קרבן ה' לכפר על נפשותינו כי אנחנו היינו הפושעים בזה כמו שאמר דע"ה לא אנכי חטאתי עכ"ל:

ולע"ד להקשות על דבריו אחת לאחת ראשונה במה שאמר שהיה ענין מחצית השקל לצדק' הציל ממות המגפה הנמשכת מן המניין ופי' כי תשא רוצה לומר לפי שידעתי שאתה תשא את ראש בני ישראל כו' כמנהג שרי הצבא לכך איעצך שיתנו איש כופר נפשו דרך צדקה להגן כנז"ל בדבריו. וזה לא יתכן משני פנים האחד מצד משה ע"ה מלבד מה שכבר הקשתי בהקדמה הראשונה יקשה עוד כי לו הוכח שעלתה בדעתו של משה למנות מה שהוא רחוק אצלי הנה בשמעו הסכנה העצומה מן הנגף איך יתכן שיכנס את ישראל עם השם יתברך בסכנה כזו ללא תועלת והצדקה אפשר שתציל או לא תציל שהשטן יקטרג בשעת הסכנה מצד שאר עונות דבשלמא לרש"י המניין הכרחי הוא כאן לדעת הנותרים וכמו שכתב בפ' וגם ההלכה מוכרחת כיון שהם נמני' ע"י השקלים אין שטן ואין נגף ומאמר ולא יהיה בהם נגף דבק בפסוק אבל למהרי"א וכתבו מדרך העצה טובה ולא יהיה בהם נגף מדרך הודעת סגולת הצדקה והרי בזמן נגף כמה צדקות שאינם מגינות · והענין השני שאם כן ירבה העשיר והדל ימעיט כי הצדקה לפום גמלא שיחנא וכן נכון הדבר להעשות כדי להגין וכבר הרגיש מהרי"א בקושי' זו לדבריו ואמר ולזה שהעשיר לא ירבה וכו' כנז"ל אבל לא תקן כלום שכיון שהיו השקלים להגן מן הפורענות צריך שתהיה כשיעור שיהיה בו כדי להגין · ומה שאמר עוד במנין במדבר סיני אמר שאו את ראש כל עדת בני ישרא' למשפחות' באומרו כיון שהמנין הזה בצווי היכך צריך צדקה להגן ע"י השקלים ע"כ תורף הענין וכבר זכרתי דהיכא דשכיח היזקא שאני דאפי' שלוחי מצוה צריכין להרחיק עצמן מההיזק המצוי · וכבר קאמר כאן תיבת לגלגלותם לרמוז אל בקע לגלגולת כרש"י ומעולם לא נמנו אלא ע"י שקלים דאל"כ לגלגלותם מיותר ומה שאמר עוד ולכן נמנו הלויים תמיד במצות ה' ולא נתנו כופר נפשם וכו' גם זו ליתא ראיה שהמנין הנזכר נגף איננו דבר טבעי כמו שהאריך מהרי"א כי אם השגחיי מצד שנכשלו ישראל בעון העגל וכמו שרמזו חז"ל זה יתנו כל העובר על הפקודים העובר לשון עבירה כמו שזכרנו בכוון הענין במחצית השקל מכוון למחצית היום כי בשש משה ובשש חטאו ומכוון למשקל לעשרה גרה משקל מחצית השקל כי עברו על עשרת הדברים אשר שמעו בסיני כי המודה בע"א כופר בכל התורה לכך הלויים שלא נכשלו בע"א לא הוצרכו ליתן כופר נפשם כי לא עברו על פקודים. זאת ועוד כי הלויים לגיון של מלך מנו מבן חדש והיו עומדים על פתח האהל והשכינה אומרת הסך שיש באהל ועפ"י השי"ת נמנו ולא היו צריכים לשקלים · ומניין ישראל לא נעשה באופן הזה כי הנה השי"ת בשקלים לעשות מהם האדנים לכפר על נפשותם וחבר השני ענינים יחדיו המניין לדעת הנותרים מן העגל והשקלים לכפר על נפשותם · ומ"ש ואין לטעון ע"ז ממה שאמר הכתו' מדוע לא דרשת על הלוי' להביא מיהודה וירושלי' את משאת משה עבד ה' והקהל וכו':

ולע"ד טענה חזקה והדחה דוחה בקש · ומ"ש עוד והנה שאול ראהו משכלו וכו' ואולי לעניי העם לא נוס שיעשו צדקה להבדל מאותו הנגף וכו' וקשה על דבריו התינח כשמנאם בבזק אבל ויפקדם בטלאים שעשירים היו ודמי הטלאים יתנו למחצית השקל לצדקה ואפי' כשהיו בעוני שמנאם בבזק יתנו דבר מועט לצדקה כי הצדקה כשריון ודבר מועט לאם יהי' בערך כערך מחצית השקל בזמן עושר ויות' שהכל בערך לפי מה שהוא אדם · ומה שאמר עוד ועם מה שאמרתי תבין ענין אמיתי במה שאמר הפסוק עבדיך נשאו את ראש אנשי המלחמה וכו' אבל היה זה לדעתי ששרי האלפים והמאות מנו את ראש אנשי המלחמה אשר בידם אחד לאחד כי זה פי' את ראש אנשי המלחמה והיה זה כאשר נכנסו במלחמה כדרך הלוחמים או ביציאתם ממנה והשרים ההם ידעו שהמניין ההוא סכנה עצומ' לעם ומאשר ראו שלא נפקד מהם איש ולא פעל בהם עין הרע לכן באו להודות לה' והביאו קרבן משל עצמם וכו' · ולע"ד שבכניסתם למלחמה למה ימנום והלא מנויים הם אלף למטה וביציאתם מהמלחמה למה מנאום ומעיקרא מאי סברו לסכן העם בסכנת המנין ולפי הפשט לא קשה מידי שהם לא מנו אותם אחד לאחד רק פקדו השרי צבאו' כל אחד ואח' מהם העם אשר תחת ידו וראו שלא נפקד מהם איש וז"ש עבדיך נשאו את ראש אנשי המלחמה אשר בידינו · עוד כוונו באומרו בידינו שלהיותם בידינו מסורים כנזכר וימסרו מאלפי ישראל לכך אנו המחוייבים ועלינו לשבח לאדון הכל שנכנסו בידינו בשלום ויצאו בשלום בלי שום תקלה שלא נפקד ממנו איש ולחז"ל ולא נפקד ממנו לעבירה דייק לשון הכתוב לכפר על נפשותינו לשון כפרה מידי ההרהור שהוא בנפש החוטאת הכלל העולה שדברי רש"י והרמ"בן ז"ל עיקר והם שהמניין הזה היה לדעת הנותרים מהעגל ולא היה בזה מצוה רק מנה אותם משל לרועה וכו' ולפי שהיו צריכים כפרה על העגל מחצית השקל שהוא מכוון למחצית היום כנז"ל בשם חז"ל ומכוון למחצית עשרים גרה השקל שמחצית השקל שהם עשרה גרה רמז לעשרת הדברות ויתנוהו לכפרה על נפשם וכנפש העשיר והדל שוים הם לזה לזה זה יתנו כל העובר על הפקודים ולזהו שיעשו אגב חדא תרתי שימנו אותם וע"י השקלים ולא יהיה בהם נגף ובאומרו בפקוד אותם בפקוד אותם פעמים הודיע שהנתינה מוכרחת להיותה יחדיו עם המניין שאפי' יקדים נתינת מחצית השקל אם ימנום אחר כך יהיה הנגף וכ"ש אם יאחרו נתינת המחצית השקל שכבר יצא הקצף מלפני ה' החל הנגף אבל בהכרח צריך שיתנו איש כופר נפשו לה' בפקוד אותם רוצה לומר הנתינה מצורפ' בפקידה בפקוד אותם ואז לא יהיה בהם נגף בפקוד אותם אבל בזולת זה ימשך הזק המניין ויוכרח איך הענין הזה איננו טבעי כי אם השגחיי סגוליי בשם ישראל ואחר שחטאו בעגל כמו שאמרנו זה יתנו כל העובר על הפקודים שהרי בענין דוד לפי' שעבר זמן רב מהמניין עד שנמנו ט' חדשים ואלו היה טבעי מצד האידים שאמר מהרי"א ז"ל ראשון ראשון כשהיה נמנה היה חל הנגף קודם גמר הענין · והאיכו שהשי"ת שלח גד החוזה לדוד אם היה בוחר ברעב או בחרב או בדבר ואם היה לטבע מבוא בזה מצד האידים היוצאות מהמונה אל הנמנה לא היה מקום לבחירה אלא ודאי הכל בהשגחה כאמור ולפי שראה ה' שדוד חטא בטעות בזה המניין והיה בעולם שקרא לשי"ת מסית אם ה' הסיתך בי כו' כמ"ש חז"ל במסכת ברכות כנז"ל ורצה השי"ת להאריך אפו ולהודיעו התילה ולהביא המשפט בבחירתו אם רעב אם חרב אם דבר · ואולי עשה השי"ת לנסותו האם יבחר בזולת דבר ברעב יהיה אשם כי אמר בלבו שלא יחסר לו לחם וכן בחרב של בחר בדבר השוה לכל כנפש כמות ההדיוט כן מות המלך וכמו שיבא · עוד למהרי"א ז"ל בלמוד השני אמר ראוי שנחקור מה היה החטא שחטא דוד במנותו את העם שעליו התחייבו מגפה והביא דעת רש"י ז"ל והרמ"בן ז"ל שהיה על שנמנו לגלגלותם בלי דבר אחר שקלים או בבזק או בטלאים והנה לקחו זה מהמאמר הנז"ל שאמרו פרק הרואה אם ה' הסיתך בי ירח מנחה וכו' אמר לו הקב"ה מסית קרית לי וכו' עיין עליו והדעת בלתי נכון הוא לפי שכבר הוכחתי שלא היה מצוה לדורות שימנו ישראל ע"י שקלים. ובמדבר סיני· וערבות מואב נמנו ישראל לגלגלותם וכן הלויים השני שדוד לא צוה ליואב שימנה ישראל לגלגלותם ויואב אב ב"ד וגדול הסנהדרין איך יטעה בזה · פסוק אלה ואם

כשעלמה ממנו הלכה איך אמר דוד אנכי חטאתי ואנכי העויתי ואנכי הוא לא חטא [illegible] שלא מנה באופן הראוי שצותה התורה · השלישי שפשט הכתובים מורים שהמנין היה [illegible] אופן המנות וכמו שאמר ויסת ה' את דוד לך מנה את ישראל ואמר ויך לב דוד אחרי ספור את העם הנה יחס החטא למנין לא להעדר השקלים ולא על היות המניין לגלגלות' הרביעי כי [illegible] החטא בזה איך לא הוכיחו גד הנביא עליו כשבא אליו בדבר ה' וזה היה ראוי שיודיענו שעבר [illegible] האלהית כאשר הודיעו העונש עד כאן לשונו:

ולע"ד עיקר מה שכבר דחיתי דראיות מהרי"א ז"ל לעיל בסמוך ודברי רש"י ז"ל והרמ"בן [illegible] עיקר שאין הכי נמי שאין השקלים נוהגים כי אם לפי שעה לעשות האדני' אבל לדורו' לא יתחייב כי אם שלא למנותם לגלגולת כי אם ע"י דבר אחר בבזק או בטלאים [illegible] שמהרי"א ז"ל הביא המאמר לחז"ל שבפ' הרואה שבו כתלו רש"י ז"ל והרמ"בן אם כן מה הקשה [illegible] שדוד לא נגה וכו' כי ודאי כיון שדוד אמר אם ה' הסיתך בי וענשו השי"ת על שקראו מסית [illegible] לו איך שאני מסיתך בדבר שאפי' תינוקות של בית רבן יודעין אותו שנא' כי תשא וכו' וכיון [illegible] כן השיב חכמים אחור לדוד ויואב ויבריחו כן הפסוקים שגם דוד טעה שהרי כתוב בד"ה למה יבקש אדוני זאת למה לאשמה על ישר' ודבר המלך חזק וכו' מדלא השיב דוד ולמה יהיה לאשמה [illegible] בני לא אמרתי לך שתמנם לגלגולת וגם דוד שבר וקביל האשמה ולא נתן לבו לחקור על [illegible] כי היה העון שקרא לשם יתברך מסית שהסיתו ולא פנה אל מציאות הענין לעשות תקון [illegible] בולמוס הבהלה שהסיתו ה' והשיב חכמים אחור לדוד ויואב כאמור וכיון שכן הוא שאופן המנין גרם זהו מה שאמר הפסוק ויסת את דוד לך מנה את ישראל וזהו שאמר ויך לב דוד אחרי ספר העם שהספור היה רע כיון שלא נעשה בבזק או בטלאים וכיון שדוד חטא בדבר פשוט [illegible] תנוקות של בית רבן לא יחטאו בו אם כן מה צורך היה לגד החוזה להוכיחו על זה ומה יודיענו [illegible] כבר ידע ויך לבו אחרי ספר את העם נמצאו כל דקדוקים שדקדק על רש"י והרמ"בן ז"ל מתורצים ומיוסדים על דברי חז"ל כנז"ל שבפ' הרואה · עוד למהרי"א ז"ל ואמנם הדעת השני הביאו הרמ"בן ז"ל בפרשת במדבר לפי שמנאם שלא לצורך כי לא היה אז דוד יוצא למלחמה אבל עשה [illegible] לבבו ולזה הדעת נטה הרד"ק ז"ל וגם בזה הדעת לקוח מדברי חז"ל שאמרו במ"ר א"ר [illegible] בשם רבי יוסי בן זמרא כל שנמנו ישראל לצורך לא חסרו שלא לצורך חסרו איזהו זמן שנמנו לצורך בימי משה שלא לצורך בימי דוד ותמהתי על הרמ"בן ז"ל שאמר שהיה רחוק אצלו היות מניין [illegible] בלא שקלים · כי אם היה כן לא מסתירו הכתוב ושאול אמר ויפקדם בבזק ויפקדם בטלאים [illegible] לא היה מפרש בדוד במה מנאם אלא ודאי שלא מנאם אלא לגלגלותם · והדעת הזה בלתי [illegible] מפנים אחרים האחד שהתורה לא אסרה מניין העם שלא לצורך כ"ש לדעתו שמסבים [illegible] ז"ל שכתב בכי תשא כשתרצה לקבל סכום מניינם ויורה שהיה הרשות בידו · ואחד [illegible] הדעת הראשון נגף טבעי במניין וכפי זה הדעת יהיה העונש לאומי אחרי שלא הענין בהוא [illegible] לצורך או שלא לצורך ואם היה בהשגחה והיה המניין בהיתר והיינו חסור מן התורה [illegible] עליו · האופן השני שגם זה הענין שעשה דוד לא היה שלא לצורך כי אם לראות שחסרו במלחמו' [illegible] מהמניין שהיו בימי קדם בימי שאול או מרוב חבתו אליהם וכמו שאמרו חז"ל במניין [illegible] מתוך חבתם לפניו מנאם ואמרו שנמסרו למשה במניין כשקרב למות החזירן במניין וכן [illegible] בדוד · האופן השלישי כי שבה שאול מכאן גם כן שני פעמים שלא לצורך כי שמואל הנביא [illegible] להלחם בעמלק וה' יצא לפניו ולא צוהו שימנה את העם ולא מצינו שהיה מניינו הכרחי [illegible] בחרבם ירשו ארץ וזרועם לא הושיעה למו · האופן הרביעי כי אם היה הנגף עונש למה לא [illegible] החוטא במנוה למנותם ובא על ישרא' שלא חטאו והנביא גד החוזה לא הוכיחו על זה כמו שאמרתי על הדעת הראשון עד כאן · ולע"ד במה שתמה על הרמ"בן במ"ש שהיה רחוק היות מניין דוד בלי שקלים הדין עם מהרי"א ז"ל שפשט הפסוקים נראה שלא נמנו אלא בלי שקלים [illegible] כיון שסתם הכתוב ולא אמר ויפקדם בשקלים או בדבר פלוני · ואמנם במה שהקשה על דעת חז"ל מהארבעה פנים כנז"ל אין בהם קושי כלל · אם לפן האחד שהקשה שלא אסרה התורה המניין שלא לצורך שהרי אמרה כי תשא כשתרצה לקבל סכום מניינם וכו' · הא לא כתבה בתורה [illegible] ואפי' שלא לצורך כי כשאין דבר צורך רשות רוצה הוא [illegible] כל גבה לב אם כן · בהכרח כשאמרה התורה כשתרצה לקבל סכום מניינם [illegible] קאמר וכיוצא בזה בענין שאול שאף על פי שהשם יתברך [illegible] אשר אתו כשים עליו שרי אלפים ושרי מאות שרי חמשים ושרי עשרות [illegible] מספר מועט יגדל כח ה' וגם אם יהיו מרובים [illegible] או אם נפקד מהם לא כן בדוד שבמניינו לא היה צורך כלל [illegible] השני שדוד מנאם לצורך לדעת מה שחסרו במלחמותיו וכו' זה לא שייך [illegible] סיבתם מונה אותם כל שעה כשחטאו בעגל מנאם לדעת הנותרים מהמגפה וכן [illegible] מנאם מדרך החיבה זה שייך בשי"ת אבל דוד מה לו לדעת מה שחסרו · במלחמה [illegible] המניין הזה בסוף ימיו דוד שישראל היו מרובים ממה שהיו בזמן שאול [illegible] אם כן לא שייך לומר שמנאם לדעת מה שחסרו כיון שלא מנאם סמוך ליציאתם ממלחמה וכן [illegible] הטעם לא שייך חבתם אלא בשי"ת כי במלך בשר ודם אין המניין בו אלא גאוה וגודל לבב [illegible] יואב בד"ה למה יהיה הדבר הזה לאשמה וגו' באופן שבטלו הב' פנים · והשלישי למה לא [illegible] העונש על דוד החוטא אין זו קושיא שכבר אמר דוד זה הנה אנכי חטאתי וכו' [illegible] שלו ית' נורא עלילות לרחם על דוד כיון שהוא כיפת מהשי"ת בעונש העון [illegible] נענש בגופו ודי לו שמתו בניו לעת זקנתו כמו שאמרו חז"ל שארבעה בנים מתו לו [illegible] עוד מהרי"א ז"ל דעת שלישי להרמ"בן ז"ל בפרשת במדבר שדוד צוה למנות מבן שלש עשרה [illegible] ומעלה וזהו שאמר חמש מאות אלף איש ואין איש אלא בן י"ג שנה ועבר על מה שבהתורה [illegible] מבן עשרים שנה ומעלה כל יוצא צבא · וגם לדעת הזה ארבעה בטולים הא' שהתורה לא [illegible] ולא הזהירה שלא ימנו פחות מבן עשרי' אבל חייבה לתת מחצית השקל למבן עשרים שנה [illegible] השני שדוד לא אמר ליואב שימנה מבן י"ג כי סתם אמר לו לך מנה את העם [illegible] עשרים וכן מורה אומרו כל איש חיל שולף חרב שהוא על בן עשרים ולא על בן י"ג השלי' [illegible] התעצם הרב ז"ל להסיר מעליו הספק הזה ולא עלה בידו שפי' שהיו בריאים וחזקים למלחמה [illegible] מנה החלשים והזקנים · ודבריו בזה אין ממש בהם · הרביעי שמפשט הפסוק יורה [illegible] במציאות המניין לא באופן המניין או שנותם וכמו שכתבתי למעלה מהפסוקים · והרביעי [illegible] נענש דוד עצמו וגד החוזה למה לא הוכיחו ותמהתי מאד על הרמ"בן ז"ל שנשען בדעתו [illegible] ממה שאמר בד"ה ולא נשא דוד מספרם למבן עשרים שנה ולמטה כי אמר ה' להרבות את ישראל ככוכבי השמים ויואב בן צרויה החל למנות ולא כלה ויהי בזאת קצף על ישראל כי פשט [illegible] יורה שמנה יואב למטה מעשרי' שנה אבל פירושו מבואר שאחרי שזכר שמה מספר [illegible] הביא אחריו הממונים על השבטים ועל כל זה אמר ולא נשא דוד מספרם למבן עשרי' שנה ולמטה [illegible] כי אמר ה' להרבות את ישרא' ככוכבי השמים ואמנם מה שאמר אחר זה יואב בן צרויה החל למנו' את ישראל ולא כלה · איננו חוזר למניין מבן עשרים שנה ולמטה אבל הכתוב [illegible] למה לא זכר מניין כל השבטי' כולם כמו שזכר משפט הלויים ולז"א יואב בן צרויה החל למנות [illegible] כלה עד כאן · והדין עמו במה שתמה על הרמ"בן ז"ל לך מטעם זולתו שהפסוק יאמר [illegible] שדוד לא נשא את ראש בני ישראל מבן עשרים שנה ולמטה אלא מבן עשרים שנה ומעלה כי אמר ה' להרבות את ישראל ככוכבי וכו' והנראה שאפי' מבן עשרים שנה ומעלה התחיל יואב למנות ולא [illegible] מנה כ"ש אילו היה מונה אותם מבן עשרים שנה ולמטה שתכבד עבודת המניין ולא עלה בדעת דוד ולא הוצרך למנות מעשרים ולמטה וז"ש ולא נשא דוד מספרם למבן עשרים שנה ולמטה · ובשאר הקושיות שהקשה עליו מהד' פנים כמוזכר לעיל ג"כ הדין עמו [illegible] לומר איש שולף חרב בזה יובן גם של בן י"ג. כמו שאמר הרמ"בן ז"ל שאמו שולף חרב [illegible] האיש ואפי' שלא יהיה בן עשרים רק שהוא איש כל דהו · עוד כתב מהרי"א ז"ל [illegible] בדרוש הזה להרלב"ג ז"ל שאמר שהיה החטא במה שבטח בשר זרועו ובטחונו ברב עם הדרת מלך ולא היה לו להשען כי אם באלהיו אשר אין לו מעצור להושיע ברב או במעט · והוסיף מהרי"א מדיליה שהעונש ראוי להיות כפי ערך החטא וכפי ערך החוטא כי להיות דוד משיח אלהי יעקב אם כן דבר קל כזה בערכו חמור הוא מאד כי כלים גבוהים [illegible] יואב על זה התשובה אותם שאמר בד"ה למה יבקש זאת אדוני למה תהיה לאשמה לישראל וכו' מספים למ"ש כאן ואדוני המלך למה חפץ בדבר הזה וכו' שהדבר הזה בלתי הכרחי ואולי שיזיק וזהו הדעת היותר ראוי אצלי: אבל יקשה עליו למה נענשו ישראל בהיות דוד החוטא בחולשת הבטחון בה' ולזה [illegible] אמר הכתוב ויוסף אף ה' לחרות בישראל אם היה שדוד חטא בעצמו והתר דבר זה הוא לפי שחטאו ישראל בעון שבע בן בכרי לומר מה שאמרו אין לנו חלק בדוד ולא נחלה בבן ישי לכך נענשו ישראל ע"כ תורף דבריו ז"ל:

ולע"ד שבכלל דברי חז"ל בדעת השני כמו שהביא מהרי"א ז"ל בשם הרמ"בן שמנאם שלא לצורך [illegible] שמנה אותם שלא לצורך לשמח לבו ולזה נטה דעת הרד"ק ז"ל וכו' כנז"ל שבכלל האמ' [illegible]

ז"ל

רש"י

כהם וכהם · כהם כפלים וכהם שני כפלים הרי ארבעה כפלים וכן חוזר וכופל את הכפילה עד מאה פעמים כנגד ברכתו של יואב יתירה על של משה שאמר ככם אלף פעמים ועוד שברכתו של משה לזמן מרובה ושל יואב מיד שנאמר בה ועיני אדוני המלך רואות: הגד ואליעזר · התחיל בבני גד לפי שהם גבורים וקשים אמר הכותי וילחמו בי ויעכבו על ידי: ואל ארץ תחתים חדשי · מקום ייסוב חדש שהובלבליהן מועטין אולי בתוך כך יתחרט דוד וישלח אליו שלא ימנה: דנה בבני דן: יען · שם המקום: מספר

רלב"ג

את דוד למנות אותם שאם היה זה כן לא היה אשם לדוד על זה ואיך ענשהו א"כ הש"י בזה העונש הנפלא האלהי אלא שפי' שזאת ההסתה מיוחסת לש"י באופן כולל לפי שהוא הסבה בכל מה שיתחדש על הסדר שאמר ותהי אשה לבן אדניך כאשר דבר יי' לא אתם שלחתם אותי הנה כי האלהים ואפשר שנאמ' עוד כי היה גם כן הש"י סבה אל בזאת ההסת' וזה כי להשגחתו על דוד היה הש"י מסיר מדוד זאת התשוקה לולי כעסו על ישראל · והגדולה בעיני שהיה אחרו ויסת את דוד אשר והרצון בו ויסת לבו את דוד כאמרו ותכל דוד שהוא הם' ועניכו ותכל נפש דול והנה החטא היה בזה המספ' לפי מה שאחשב פי' זה יול' על שדוד היה בשר שם זרועו בבטחו על רוב העם ולא היה ראוי שיבטח כי אם בשם ית' לבדו ועוד כי התורה

צותה שבפקוד אותם יתנו איש כפר נפשו לאמר מה שיתנו לו ולא יהיה בהם נגף בפקוד אותם כמו שבארנו בפרשת כי תשא:

שמואל ב כד

וַיֹּאמֶר הַמֶּלֶךְ אֶל־יוֹאָב ׀ שַׂר־הַחַיִל אֲשֶׁר־אִתּוֹ שׁוּט־נָא בְּכָל־שִׁבְטֵי יִשְׂרָאֵל מִדָּן וְעַד־בְּאֵר שֶׁבַע וּפִקְדוּ אֶת־הָעָם וְיָדַעְתִּי אֵת מִסְפַּר הָעָם׃ וַיֹּאמֶר יוֹאָב אֶל־הַמֶּלֶךְ וְיוֹסֵף יְהוָה אֱלֹהֶיךָ אֶל־הָעָם כָּהֵם וְכָהֵם מֵאָה פְעָמִים וְעֵינֵי אֲדֹנִי־הַמֶּלֶךְ רֹאוֹת וַאדֹנִי הַמֶּלֶךְ לָמָּה חָפֵץ בַּדָּבָר הַזֶּה׃ וַיֶּחֱזַק דְּבַר־הַמֶּלֶךְ אֶל־יוֹאָב וְעַל שָׂרֵי הֶחָיִל וַיֵּצֵא יוֹאָב וְשָׂרֵי הַחַיִל לִפְנֵי הַמֶּלֶךְ לִפְקֹד אֶת־הָעָם אֶת־יִשְׂרָאֵל׃
ה וַיַּעַבְרוּ אֶת־הַיַּרְדֵּן וַיַּחֲנוּ בַעֲרוֹעֵר יְמִין הָעִיר אֲשֶׁר בְּתוֹךְ־הַנַּחַל הַגָּד וְאֶל־יַעְזֵר׃ וַיָּבֹאוּ הַגִּלְעָדָה וְאֶל־אֶרֶץ תַּחְתִּים חָדְשִׁי וַיָּבֹאוּ דָּנָה יַּעַן וְסָבִיב אֶל־צִידוֹן׃ וַיָּבֹאוּ מִבְצַר־צֹר וְכָל־עָרֵי הַחִוִּי וְהַכְּנַעֲנִי וַיֵּצְאוּ אֶל־נֶגֶב יְהוּדָה בְּאֵר שָׁבַע׃ וַיָּשֻׁטוּ בְּכָל־הָאָרֶץ וַיָּבֹאוּ מִקְצֵה תִשְׁעָה חֳדָשִׁים וְעֶשְׂרִים יוֹם יְרוּשָׁלָ͏ִם׃ וַיִּתֵּן יוֹאָב אֶת־מִסְפַּר

תרגום

וַאֲמַר מַלְכָּא לְיוֹאָב רַב חֵילָא דְעִמֵּיהּ הַלִּיךְ כְּעַן בְּכָל שִׁבְטַיָּא דְיִשְׂרָאֵל מִדָּן וְעַד בְּאֵר שֶׁבַע וּמְנִיַת עַמָּא וְאִידַע יַת חוּשְׁבַּן עַמָּא: וַאֲמַר יוֹאָב לְמַלְכָּא וִיסֵף יְיָ אֱלָהָךְ עַל עַמָּא כְּאִילֵין וּכְאִילֵין מְאָה זִמְנִין וְעֵינֵי רִבּוֹנִי מַלְכָּא חָזְיָן וְרִבּוֹנִי מַלְכָּא לְמָה אִתְרְעֵי בְּפִתְגָּמָא הָדֵין: וּתְקֵיף פִּתְגָּמָא דְמַלְכָּא עַל יוֹאָב וְעַל רַבָּנֵי חֵילָא וּנְפַק יוֹאָב וְרַבָּנֵי חֵילָא קֳדָם מַלְכָּא לְמִמְנֵי יַת עַמָּא יַת יִשְׂרָאֵל: וַעֲבַרוּ יַת יַרְדְּנָא וּשְׁרוֹ בַעֲרֹעֵר דָּרוֹם קַרְתָּא דִבְגוֹ נַחֲלָא דְשִׁבְטָא גָד וְאֶלִיעֶזֶר: וַאֲתוֹ לְגִלְעָד וּלְאַרְעָא דָרוֹמָא לְחָדְשִׁי וַאֲתוֹ לְדָן יַעַן וּמִתַּמָּן אִסְתַּחַר לְצִידוֹן: וַאֲתוֹ לִקְרוֹין כְּרִיכַן וְכָל קִרְוֵי חִוָּאֵי וּכְנַעֲנָאֵי וּנְפַקוּ לְדָרוֹם יְהוּדָה לִבְאֵר שָׁבַע: וְהַלִּיכוּ בְּכָל אַרְעָא וַאֲתוֹ מִסּוֹפֵי תְּשַׁעַת יַרְחִין וְעַסְרִין יוֹמִין לִירוּשְׁלֶם: וִיהַב יוֹאָב יַת חוּשְׁבַּן

רד"ק

ויוסף יי' · וי"ו זו לתחלת הדברי' ולא לתוספת דבר וכמוהו ווי"ן רבים במקרא כמו שכתבנו בתחלת ספר יהושע: אל העם · כתרגומו על עמא: ויעברו את הירדן · מעבר הירדן התחילו למנות וכשעברו הירדן חנו בערוער: ימין העיר · מחוץ לעיר ושם הסכימו באיזה מקום יעברו למנות ואותו המקום שחנו בו היה בתוך הנחל וזהו שאמר אשר בתוך הנחל: הגד ואליעזר · כתרגומו דבגו נחלא דשבטא גד ואליעזר וי"א הגד מעניין מלא על כל גדותיו: ואל ארץ תחתים חדשי · ת"י ולארע' דרומא לחדשי לא ידעתי למה תרגם תחתים דרומא · חדשי מקום ישוב חדש: דנה יען · לדן יען כן היה שם המקום לנה מלעיל והכ"ן רפה: וסביב אל צידון · כתרגומו דמתמן אסתחר לצידון: מבצר צור · מבצר שהיה בצור גבוה ועל כן נקרא מבצר צור וכן הוא נזכר בספר יהושע בנחלת בני אשר ועל עיר מבצר צור: וכל ערי החוי והכנעני · שהיו יושבי' בהם חוי וכנעני עם ישראל שלא הורישום בני ישראל והיו למס: את

מסרה

הגלעדה ג' בקריא' וסימ' וילכו בני מכיר בן מנשה גלעדה וילכדה · ויבאו הגלעדה ואל ארץ · לחצי המנשה גלעדה: וסביב ב' למשכן יחנו · וסביב אל צידון:

למלך

מנחה קטנה

ויוסף וגו' אמר שמנה דוד גבוריו והיה נראה כדבר כאלו ייחס דבר מה שהנהגתו אל גבורת אנשים ושאלו על ידי שהם גבורים נעשה התשועה ואלו היה אנשים חלושי כח לא היתה ההנהגה הנזכר · ועל זה חרה אף ה' דכתב שאין עצור מה להושיע בין רב למעט בך הוא בין חלוש לגבור ואדרבה יותר נכרת גבורת ה' בתשועה הנעשית ע"י אנשים חלושי כח וע"כ נענש בתורה שבשיתו ה' למנות עמו כאילו בפרט יש אם ישראל רבים או מעטים בענין תשועה במלחמה כי בדרך שאדם רוצה לילך מוליכין אותו: ויוסף ה' הלוקר שיסתכל זה ויוסף אף ה' וגו' שזה יהי' כנה למעט מספר בני ישראל · לויוסף ה' אלהיך אל העם מאה פעמים וע"פ אמר ויוסף ולא אמר יוסף ולזה כיון המסורה ויוסף ב' בליסנא · ירגה שני הפכים יש כאן ויוסף קמא הוא גרעון ויוסף בתרא הוא הוספה וז"ש ב' בליסנא:

כלי יקר

ו"ל שהמניין בעשה שלא לצורך והכרח לא יגונה שאין זה אלא רמות רוח וגובה לב לבטוח בריבוי העם ומן ה' ישוב לבו · והנה הכי אחזה לע"ד בזה הוא מיוחד על הב' מאמרים של חז"ל הא' ח"ס בפ' הרואה אסה' הסיתך בי אמר הקב"ה מסית קרית לי חייך שאני מסיתך בדבר שאפי' תינוקות של בית רבן יודעין אותו כי תשא את ראש וכו' ונתנו איש כופר נפשו ויסת ה' דוד כיון דמנינהו ולא שקל מיניהו כופר מיד ויתן ה' דבר בישראל אשר פשט המאמר הזה מורה היות העונש על שלא נתנו כופר · ובמאמר חז"ל הנזכר בתנחומא פ' כי תשא רבי אלעזר בשם רבי יוסי בן זמרא אמר כל זמן שנמנו ישראל לצורך לא חסרו ושלא לצורך חסרו והימתי נמנו לצורך בימי משה שלא לצורך בימי דוד ונתנו איש כופר נפשו בימי משה ולא יהיה בהם נגף בימי דוד עד כאן אשר המאמרים האלה סותרים זה את זה בטענותיהם שהן הם השתי טענות האחד לרש"י והרמ"בן ז"ל השנית להרמ"בן ז"ל ככז"ל בדברי מהרי"א ז"ל עיין שם וצריך ליישב שני המאמרים האלה שלא יהיו סותרין זה את זה ועוד קשה שאמר זה על תנחומא שאמרו ולא יהיה בהם נגף בימי דוד שלא נגף היה בהם ודוחק להגיה ולומר בו ולא יהיה בהם נגף בימי דוד תכף · ונראה כי דוד טעה בשתים האחד במה שמנה אותם לגלגלתם בלי שקלים או בזק או טלאים שאע"פ שאין ענין השקלים נוהג לדורות כי אם להוראת שעה לאדם במשכן מ"מ נוהג לדורות איסור המניין מפני הסכנה שהעין הרע שולט בסגולה בעם קדוש עם ישראל מה שלא יהיה בשאר האומות שנמנות ואין מקבלות נזק המניין · ואפי' יתנו השקלים או בזק או טלאים וזולתו אם יהיה המניין שלא לצורך המלחמה באשר הוא שם יענשו שזה יורה רמות רוח ושימת בשר זרועו' לא כן בהעשו' הדבר בשעת המלחמה אשר לב מלך ועיניו תלוים למרום והיכו מונה אותם אלא לסדר אנשי מלחמה בשרי אלפים ושרי מאות שרי חמשים ושרי עשרות כמלא לפי זה שאילו ימנום שלא לצורך אפי' יתנו שקלים יהיה בהם נגף · ואפי' אם ימנו לצורך אם לא יתנו שקלים או בזק או טלאים יהיה בהם נגף דתרתי בעינן לצורך ושיהיו נמנים על ידי דבר אחר ולא לגלגלותם ומה שהזכיר המאמר בפ' הרואה כיון דמנינהו ולא שקל מנייהו כופר מיד ויתן ה' דבר בישראל היינו לפי שהיה היעוד בעונש דוד שיטעה אפי' בדבר תינוקות של בית רבן והיינו שימנה לגלגלותם לז"א ענין המניין במה שלא נתן כופר שאז כיון דמנינהו ולא שקל כופר מנייהו מיד ידוע שעתידה המגפה בהם ז"ש מיד ויתן ה' שאין הפשעה שמיד בגפו אלא אמר מיד על שנתן לבו לז"א מיד שעתיד לבא מגפה בהם כי זה פשוט ואין הכי כמי פגם היותו שלא לצורך גרם מגפה וכמו שהרחיב בזה בס"ד בפי' פ' ויך לב דוד וכו' ושם במאמר תנחומא אמר שהשפי עניכים גרמו האחד אמרו רבי יוסי בן זמרא כל זמן שנמנו יש' לצורך לא חסרו ושלא לצורך חסרו כדפסיק ותני כל זמן שנמנו וכו' היינו אפי' בתתם שקלים שצריך גם כן היותם לצורך והיינו דמסיק בתנחומא וכו' ונתנו איש כופר נפשו לה' בימי משה ולא יהיה בהם נגף בימי דוד לומר שגם זה גרם המגפה בימי דוד מה שלא נתנו איש כופר נפשו שאלו נמנו ע"י שקלים וכיוצא לא היה בהם נגף בימי דוד שבימי דוד היה צריך גם כן שימנום ע"י שקלי' כדי שלא יהיה בהם נגף ואפי' היה בהם צורך אך כאשר לא נתנו שקלים ולא היה צורך במניין היה הנגף · ולהיות דוד ניסת ונטעה מהשי"ת בחטאו אשר קרא לשם יתברך מסית לקיים בו מה שקראו מסית ויסת את דוד למנות את ישר' לגלגלותם ללא צורך ולזה לא חרה אף ה' בו מיד בסגולת המניין הגורם בהשגחת השי"ת להחל הנגף אבל נתן לו הבחירה מהרע"ב ומלחמה ודבר כיון שהיה מוסת במעשיו · ויואב גם כן הוסת וטעה במנות אותם בלי שקלים או בזק או טלאים אך בחינת ללא צורך נתן אל לבו כמ"ש ואדוני המלך למה חפץ בדבר הזה את שלא קבל דבריו כמו שיבוא · והוא הכל עד בויכוח הזה ועמוד עליו מתחילתו ועד סופו מויכוח מהרי"א ז"ל והתווכחו עמו כי צריך מיתון בו · מעתה נבוא אל ביאור הפסוקים אחד לא' למצוא ביאורו:

ויוסף · אף ה' לחרות בישראל הכוונה כי להיות חמשה שטנים ומשחיתים לפניו יתברך משחית אף וחימה קצף השמד ומכינו שבל"ה כתיב ויעמוד שטן על ישראל ויסת את דוד למנות את ישראל ילמד סתום מהמפורש שלא כתב כאן ויסת ה' את דוד אלא ויסת את דוד וחוזר על האף הנזכר בתחילת הפסוק ויוסף אף ה' לחרות בישראל ומה עשה האף הזה הוא שטן ויסת האף הנזכר את דוד מהם כו' ולהיות שהיה בישראל איזה חטא נסתר כדברי הר"דק ז"ל הכ"זל או מפורסם כדברי מהרי"א ז"ל במה שקטאו בדוד שאמרו אין לנו חלק בדוד ולא נחלה בבן ישי בענין שבע בן בכרי או זולתו מהחטאים שהיה בישראל הוא גרם להסית דוד החייב במה שקרא לש"ית מסית אם ה' הסיתך פי' לגלגל חובה זו על ידו זהו שאמר ויסת את דוד בהם מהו בהם כלומר ויסת את דוד בהם היתה הכונה מהחטא שנגדם להסית את דוד להאמר לך מנה את ישראל ואת יהודה וקרוב לזה כתב מהרי"א ז"ל אלא בכוונה מתחלפת דוק ותשכח ודעת הר"דק נזכר לעיל:

ויאמר · המלך אל יואב וכו' · ולע"דן לדקדק סימן זה של שר החיל למה כי ידוע הוא ויהי שיאמר ויאמר המלך אל יואב שוט נא כו' וגם אי' המלך בו' ולשון שוט נא בכל שבטי ישראל ונראה במה שהא"זל בפסיקתא ויחזק דבר המלך על יואב א"ל דוד או אתה מלך ואני שר צבא או אתה שר צבא ואני מלך כיון שראה כן יצא שלא בטובתו הלך לשבט גד אמר יודע אני שהם קשים שמא יהרגוני אלי אבנים ונמצא הדבר בטל אף על פי כן לא סייעה השכיה אחר כך הלך לו לשבט דן אמר יודע אני שהם עובדי אלילים שמא הפגע השעה בעובדי אלילים כיון שלא עמד אחד בפניו הלך לו אצל כל ישראל ולפי שלא חפץ בשתהה דכתיב ויבואו מקצה תשעה חדשים ועשרים יום מדן ועד באר שבע תשעה חדשים ועשרים יום אלא מלמד שנשתהה עד כאן ובזה הבין אומרו ויאמר המלך אל יואב והמאמר היה אתה שר הצבא ואני מלך דבר מי יקום האם את' מלך ואני שר צבא יקום כא דברך כמלא שכתוב ויחזק דבר המלך הוא ביאור למה שאמר כאן ויאמ' המלך אל יואב שר החיל שהיו דברים קשים כגידין וזהו שאמר אשר אתו כלומר אתה אתי ועמי טפל ולא כן הנכי עמך להחליף דבורי ולז"א בלשון שוט נא לשלל מה שעשה יואב התכללות לכך אמר שוט נא מורה על המהירות שהלשון הזה כאמר בשטן משוט בארץ מורה על מהירות וזהו שוט נא אלא לשון מהירות בעת הזאת ולהיות שהיה יואב בוחר בשבטים היותר קשים רמז לו בכל שבטי ישראל מדן ועד באר שבע אלא שיואב עשה עצמו כאילו לא הבין והלך לו במיתון מתון ופתח בשבטים היותר קשים אולי ימחו בידו כנזכר במאמר וכדי שלא יעלים מהמניין לכך אמר ופקדו את העם והזהרו שתודיעוני על נכון וז"ש וידעתי את מספר העם וכמו שנזכיר בסמוך גבי ויתן יואב את מספר מפקד העם שהעלים שעשה שני דפתראות:

ויאמר · יואב וכו' עיין רש"י ז"ל והוא לא"זל ועיין הרד"ק ז"ל: ולעד"ן שכמו שמשה ע"ה כשאמר אלהי אבותיכם יוסף עליכם ככם אלף פעמים אמרו חז"ל שאמרו לו קצבה אתה נותן לברכותינו אמר להם זו משלי מלבד מה שיברך אתכם כאשר דבר לכם עד כאן כל"ע על שיואב נתחכם בדבריו במה שאמר ויוסף ה' אליך וכו' בו"או נוספת כלומר לאו לגרוע מברכת האבות באתי אלא להוסיף על הכל ועל מה שאמר משה יוסף עליכם ככם אלף פעמים על אותם הברכות הכי מוסיף עוד והו' שיהיו מאה פעמים אלף ז"ש ויוסף בו"או מוסיף על הברכות הראשונות ויוסף ה' אליך אל העם כהם בהיכות וכהם בכמות על המאה פעמים שברכם משה לא יהיו וכהם מאה פעמים עוד אפשר שבאומרו ויוסף ה' אלהיך רוצה לומר מאשר נתברכו ע"י משה יוסף עליכם ככם אלף פעמים שבירך כן אל העם ככתוב בתורה ז"ש ויוסף ה' אלהיך אל העם כהם כמו שייעד עתה הכי אומר ומוסיף שכהם מאה פעמים על האלף פעמים שנתברכו ומדוקדק בזה תיבת אל העם שלא אמר על העם לרמוז על מה שנתי על כנר אל העם מ"ז ומקד' עתה יוסף כהם מאה פעמים ועיני אדוני המלך רואו' שעיניך בריכות בחשבון הרבים ולא יזיקו כי טוב עין הוא שאינו מסתכל בדב' האיסו' הוא יברך בכל אשר יפנה שם והאוטא במראית העין בכל אשר יפנה ירשיע וזה נאמר אל תלחם את לחם רע עין כי הוא כשם ממית לא כן הלים השלם כמ"ש הראשונים בפסוק עיניך בריכו' בחשבונכי יטילו ברכות אפי' בדבר המנוי זהו שלא בחשבון וכן יטילו ברכה בדבר המפורסם על שער בת רבים הבלתי סמוי מן העין והאמר ואדוני למה חפץ בדבר הזה בא עליו מהכד השני שאמרו בתנחומא שכשנמנין שלא לצורך ימשך הנזק אבל לא כתן אל לבו ממניין הגולגלת עצמה כי בזה ניסת דוד וגם הוא יואב הוסת ג"כ כי הוא ית' לוכד הכמי' ומשיבם אחור ודעתם סכל בזה והאמר ואדוני המלך לרמוז אל טענה שאמר בדברי הימים וז"ש ואדוני המלך רוצה לומ' אילו היו שני מלכים בישראל היה צורך המנין לדעת מי ומי אשר עמך אבל מאחר שאדוני הוא המלך בכלל העם שכול' עבדים לו והוא המלך בהם אם כן למה חפץ בדבר הזה עד כאן לשונו:

ויחזק · דבר המלך וכו' ראוי לדקדק אומרו גבי יואב אל וגבי שרי החיל על ועוד קשה אומרו לפני שהיה לו לומר מלפני ונראה במה שכבר זכרתי בפסוק ויאמר המלך חוזק הטענ' ושדבר קשות אל יואב במה שאח"זל בפסוק הזה ולמדו כן מלשון ויחזק ויובן בדבריהם אומרו דבר המלך בענין היותו הוא מלך שאמר ודבר ליואב אם אני מלך איך תשיב דברי אחור ואתה שר צבא רוצה לבטל דברי וקיים דבריך אם כן אתה המלך ואני שר הצבא והמלך שכל דבריו היו אל יואב אבל נפלו גם כן על שרי החיל ול"זא אל יואב שאליו היו בעכס והגיעו על שרי החיל ול"זא לשון על ויצא יואב וכו' כלומר שיצא כמעט בנזיפה ובגערה במבין וז"ש ויצא יואב ואמר לפניו המלך שהיה לו לומר מלפניו לומר שהיה מוראו וחתיתו עליו דומה על יואב כאילו תמיד עומד לפני המלך מהכעס שנתכעס עליו ודבר אליו קשות כמ"ש ויחזק דבר המלך ועכ"ז יצא את העם הקשה תחיל' כנד וכדן כנזכר לעיל בשם חז"ל בפסוק ויאמר המלך כו' ומנו גד ודן תחילה ואחר כך את ישראל ומהרי"א ז"ל למד מכאן דרך ארץ שהעבדים הנאמנים ברצותם ב' לוכיחם דבר בלתי הגון רצוי שיאמרו אליהם חטאם ופשע בלשון רכה ואם יפצרו אדוניה' בדבר עכ"פ יעשו מצותם כי הנה יואב יען לדוד כראוי ובאחרונה עשה מצותו:

ויעברו · את הירדן וכו' עיין רש"י ז"ל והוא מהז"ל כנז"ל מפרש הגד על שבט גד ומה שפרט גד ולא הזכיר כאן בני ראובן רמז שאליו' בני גד יותר קשים בחר להתחיל מהם אולי יעכבו · ועיין הרד"ק ז"ל: **ויבואו** · הגלעדה וכו' עיין רש"י ז"ל וכן הרד"ק ז"ל:

ויבואו · מבצר צר וכו' עיין הרד"ק ז"ל · ולע"דן אפשר שאמר מבצר צור על עיר צור הסמוכ' לצידון שנזכר בפסוק הקודם ואין זה שצור המעטירה נקראת צו' על שם שהיתה יושב' בצור גבוה: **וישוטו** · בכל הארץ וכו' דוד אמר לו שוט נא במהירות כנרמז בתיבת נא

יואב

ט מספר מפקד־העם אל־המלך ותהי
ישראל שמנה מאות אלף איש־חיל
י שלף חרב ואיש יהודה חמש־מאות
אלף איש: ויך לב־דוד אתו אחרי־כן
ספר את־העם ויאמר דוד אל־יהוה
חטאתי מאד אשר עשיתי ועתה יהוה
העבר־נא את־עון עבדך כי נסכלתי
מאד: ויקם דוד בבקר ודבר־יהוה
היה אל־גד הנביא חזה דוד לאמר:
הלוך ודברת אל־דוד כה אמר יהוה
שלש אנכי נוטל עליך בחר־לך (ל' מל')
אחת־מהם ואעשה־לך: ויבא־גד (י"ד פסוקים לך לך)
אל־דוד ויגד־לו ויאמר לו התבוא
לך שבע־שנים רעב בארצך ואם־
שלשה חדשים נסך לפני־צריך והוא (ל' וחס')
רדפך ואם־היות שלשת ימים דבר
בארצך עתה דע וראה מה־אשיב
שלחי

ט חושבן מניין עמא למלכא והוו ישראל
תמני מאה אלפין גבר גבר שלפי
י סיפא ואנש יהודה חמש מאה אלפין
גברא: וחש דוד בלביה בתר כן
דמנא ית עמא ואמר דוד קדם יי
חבית לחדא דעבדית הדא וכען יי
אעיבר כען ית חובא דעבדך ארי
אסתכלית לחדא: וקם דוד בצפרא
ופתגם נבואה מן קדם יי הוה עם גד
נביא חזויא דדוד למימר: איזיל
ותמליל עם דוד כדנן אמר יי חדא
מתלת אנא רמי עלך בחר לך חד
מנהון ואעביד לך: ואתא גד לות דוד
וחוי ליה ואמר ליה התעיל לך שבע
שנין כפנא בארעך אם תלתא ירחין
תהי עריק קדם סנאך והוא רדיף לך
ואם מהוי תלתא יומין מותא בארעך
כען דע וחזי מה אתיב שלחי

הלוך חד מן י"ד פסוקי' אית בהון לך לך וסי' חלילה לך מעשות · עם אשר תמצא את אלהיך · ויאמר עשו יש לי רב · והיה כי יביאך · ושמעת ישראל ושמרת · לא תטע לך אשרה · וכתבת עליהן · למען הקים אתך · בחר לך אחת מהנה · וחברו דד"ה · מה אעשה לך אפרים · אם גנבים באו לך · מה יתן לך ומה יוסיף · כל הארץ ישתחוו לך :

רשי

מספר מפקד · אם מספר למה מפקד שני אנפריאות עשה גדולה וקטנה אמר אראנו את הקטנה ואם יקניט אראנו את הגדולה לכך נאמר מפקד לשון חסרון כך נדרש בפסיקתא : ותהי ישראל · חסר כמן נקבה : שמנה מאות אלף · ובדברי הימים הוא אומר אלף אלפים ומאה אלף בהגדת אמוראים מצינו אמר רבי יהושע בן לוי הכתובים מוסיפי' כאן מה שחסרו כאן אלו שני שבטים שלא נימנו שכך כתוב בדברי הימים ולוי ובנימן לא פקד בתוכם כי נתעב דבר המלך אל יואב אמר יואב באלו אני יכול להשמט ולוי שבט לוי אינו נמנה כמנין שאר שבטים כי אם מבן חדש ומעלה ובנימן דיו שנחסר וכלה בפלגש בגבעה · ובשלשים ושתי' מדות דר' אליעזר בנו של רבי יוסי הגלילי שנינו כתוב אחד אומר ויהי כל ישראל אלף אלפים ומאה אלף ויהודה ארבע מאות ושבעים אלף וכתו' אחד אומר ותהי ישראל שמנה מאות אלף ואיש יהוד' חמש מאות אלף נמצא ביניהם שלש מאות אלף אלו ג' מאות אלף מה טיבן בא הכתוב השליש' והכריע ובני ישראל למספרם ראשי האבו' ושרי האלפי' והמאו' ושוטריה' המשרתי' את המלך לכל דבר המחלוקת הבאה והיוצאת חדש בחדשו לכל חדשי השנה המחלוקה האחת כ"ד אלף מלמד שאלו ג' מאות אלף היו הכתובים בנימוסו של מלך ולא היו צריכין לימנות כיצד עשרים וארבעה אלף לשנים עשר הרי כאן מאתים ושמונים אלף ושמונת אלפים כשתיירו שנים עשר אלף הן הן נשיאי ישראל : שלש אני נוטל עליך · אחת משלש וכן בשתי' תתחתן בי היום באחת משתים שלש אני נוטל עליך כנגד שלש שהטלת על שאול כי אם יי' יגפנו או יומו יבא ומת או במלחמ' ירד ונספה : צר לי מאד · הקטנה שבהם קשה מאד ;

נפלה

רדק

את מספר מפקד העם · כתרגומו ית חושבן מניין עמא והוא כפל דבר לחזק ובא סמוך על סמיך כמו מבחר וטוב לבנות נהרי נחלי דבש וחמאה : ותהי ישראל · ותהי עדת ישראל וכן ותהי מואב לדוד לעבדים : שמנה מאות אלף איש חיל · ואיש יהודה חמש מאות אלף איש ובדברי הימים ויהי כל ישראל אלף אלפים ומאה אלף ויהודה ארבע מאות ושבעים אלף מצאנו בהגדה אמר רבי יהושע בן לוי הכתובי' מוסיפי' כאן מה שחסרו כאן אלו שני שבטים שלא נמנו שכך כתוב בדברי הימים ולוי ובנימין לא פקד בתוכ' כי נתעב דבר המלך אל יואב אמר יואב באלו אני יכול להשמט ולוי שבט לוי אינו נמנה במניין שאר השבטים כי אם מבן חדש ומעל' ובנימין דיו שחסר וכלה בפלגש בגבעה ולזה הפי' פסוק זה ולוי ובנימין לא פקד בתוכ' שכאן היה לו לכתוב אותו לא בדברי הימי' כי כאן הוא חסר המספר והיה לתת טעם לחסרון גם לחסרון שחסרו בני יהודה בדברי הימים לא נתן טעם ובשלשי' ושתי' מדו' דרש רבי אליעזר בנו של ר' יוסי הגלילי אומר משני כתובים המכחישי' זה את זה יבא הכתוב השלישי ויכריע ביניהם כיצד כתוב אחד אומר ויהי כל ישראל אלף אלפים ומאה אלף ויהודה ארבע מאות ושבעים אלף וכתוב אחד אומ' ותהי ישראל שמנ' מאות אלף ואיש יהוד' חמש מאו' אלף נמצא ביניהם שלש מאות אלף אלו ג' מאות אלף מה טיבן בא הכתוב השלישי והכריע ובני ישראל למספרם ראשי האבות ושרי האלפים והמאות ושוטריהם המשרתים את המלך לכל דבר המחלוקת הבאה והיוצאת חדש בחדש לכל חדשי השנה המחלוקה האחת כ"ד אלף מלמד שאלו שלש מאות אלף היו הכתובים בנימוסו של מלך ולא היו צריכין להמנות כיצד ארבעה ועשרים אלף לשני' עשר הרי כאן מאתים ושמונים אלף ושמונת אלפים כשתיירו י"ב אלף הן הן נשיאי ישראל והשליכם הכתוב מכאן וחזר וכללן להלן וגם זה לא נתן טעם לחסרון מספר יהודה שנמצאו בדברי הימים חסרים שלשים אלף ואפשר שאותם שלשים אלף אלו מתו במגפה כי שבעים אלף היו המתים במגפה ושלשים אלף מהם היו מיהודה ומתו כל כך מיהודה לפי שהוא שבטו של דוד והוא היה הסבה או היו באותו שבט רוב החוטאים · ובדרש עוד שני פתקי' עשה יואב אחד מרובה ואחד מועט אמר אם מקבל הוא את המועט טוב ואם לאו אני נותן לו את המרובה : ויך לב דוד אותו · כתרגומו וחש דוד בליביה כלומר חשש על העון שעשה שיקרהו עונש בזה לו ולישראל והכה לבו אותו בעבור זה כלומר הוא' וחרד לבו ונתחרט ובקש רחמים מהאל שיעביר עונו : אחרי כן ספר · חסר ספר וכמוהו רבים : ויקם דוד בבקר · לא שכב לבו בלילה וקם בבקר והנה בא אליו גד הנביא בדבר יי' שנגלה אליו בלילה : חוזה דוד · כי נבואותיו היו לדוד ועל ידו היו מדבר הב"ה עם דוד ואע"פ שלא נכתבו מנבואותיו אלא זאת : ודברת אל דוד · כשהיה חוטא היה אומר אל דוד וכשרצה לבנות הבית אמר לך ואמרת אל עבדי דוד : שלש אני נוטל עליך · כתרגומו חדא מתלת וכן אמר בחר לך אחת מהם ואמר שלש לשון נקבה כלומר שלש גזירות לפיכך כתבה ג"כ לשון נקבה : שבע שנים · ובדברי הימים שלש שנים לא אמר לו אלא שלש אלא מה שאמר שבע לפי שזה העניין היה אחר שלש שני רעב שהיו בימי דוד שנה אחר שנה והנה אם יהיו עתה שלש שנים אחרים הנה היו שש שנים והשביעית אע"פ שירד בה מטר לא תמלט בלא רעב שנה שתבא אחר שש שנים רעב ועוד כי עד עת הקציר לא יהיה להם לחם בשביעית : והוא רודפיך · שלא יהיה לך תקומה מפניו צריך שיכירו הכל כי מאת האל הוא והוא רודפך :

נפלה

מנחה קטנה

מספר מפקד העם הנה כפי שכתבנו למעלה שהסתה בא לדוד על שסיפר גבורים וכאילו הוא מתגאה לאמר גבורת אנשי עשו לי את החיל וכו' ע"ש וכיון שראה יואב שלא מנה דוד כל גבוריו רק קצתם חשב וגם יואב לא היה מן המנוים ע"כ אמר ודאי לא יהיה הגבורה כ"כ חוקה על ידי שימנה כל ישראל בלי שיור דבר כיון שהקב"ה משלם מדה כנגד מדה וכאשר שדוד לא מנה את כל גבוריו כך הוא לא מנה כל ישראל כדי שלא תשי' הדבר חוק כמאל · וז"ש ויתן יואב את מספר מפקד העם ירצה כיון שהיה יואב שלא היה מן המנוים וראה שלא מנה דוד כל גבוריו ע"כ מנה לבו פתח שלא לעשות מנין מכוון אלא בפקידה וחסרון כדי שלא יהיה מנין שלם : ויך לב דוד כשמנה ישראל היה ההסתה ע"י לב רע זה היצר הרע בגרמשכיו ויך לב טוב של דוד להתחרט ולהתודות לפני ה' ע"כ לא אמר לבב דוד כי אם הלב טוב לבד : חטאתי מאד אשר עשיתי וגו' אמר זה לתקן אשר עוית שקרא לה' מסית ועכשיו שהסית ה' לבו תלה הדבר בעצמו ולא בהסתת ה' וז"ש אשר עשיתי ובקש עי"כ להעבר את עונו : נסכלתי כי אין אדם חוטא אא"כ נכנס בו רוח שטות :

כלי יקר

ויואב קיים בשוטתו בארץ ובהתהלך בה אפי' אל מקומות שלא עלו. על לב בארץ תחתים חדשי מקום חדש כנז"ל והכל להאריך זמן אולי יתנחם דוד וזהו ויבואו מקצה תשעה חדשים כו' ואמר מקצה ולא אמר מקץ לרמוז שמקצת התשעה חדשים היה מספיק אלא שהיה מתנהל לאטו כאומר והוא כמו ומקצה אחיו לקח חמשה כו' ואין מקרא יוצא מידי פשוטו שהוא לשון מקץ והדרשה תדרש ביתור הה"א ואומרו מקצה :

ויתן יואב את מספר וכו' במ"ר את מספר מפקד העם אם מספר למה מפקד ואם מפקד למה מספר אלא עשה שתי אנפיראות גדולה וקטנה הקטנה הראה לדוד והגדולה לא הראה לו לפיכך כתב את מספר העם עד כאן · אשר יש לדקדק בו אומרו לפיכך כתב את מספר מפקד העם שהוא מיותר דהא בהא תליא ובהא נחתינן כמו שהקשה ואמר אם מספר למה מפקד וכו' · ונראה שבתחילה הקשה כפל מספר מפקד והאריך בלשון שאמר אם מספר וכו' לו' שאם הלשון החשוב הוא מספר למה אמר מפקד ואם מפקד חשיב למה אמר מספר ויאמר החשוב לזה אמר שעשה שני אנפיראות גדול' וקטנה והגדולה נקראת מספר והקטנה נקראת מפקד על שם שנפקדו ממנו רבים וחסרו ומפקד לשון חסרון כמו ולא נפקד ממנו איש לזה אמר הפסוק את מספר שאלו מפקד וחסרו שהקטן הראהו ובזה דקדק בפסוק אומרו מספר מפקד מלבד הכפל דקדק הסדר שאמר מספר תחילה ואחר כך מפקד ועוד דקדק בלשון הפסוק דהיה לו לומר את מספר ומפקד העם אבל כיון שהעלי' מדוד המספר הגדול והרא' לו הקטן לפיכך כתב את מספר מפקד שמדוקד' הסדר ומדוקדק שלא אמר מספר ומפקד · ובמדרש שמואל ויתן יואב את מספר מפקד העם ותהי כל ישראל אלא כיון שנמנו תשש כחן כנקבה · הכא את אמר ותהי כל ישראל ח' מאות אלף איש ולהלן את אמר ויהי כל ישראל אלף אלפים ומאה אלף איש אמור מעתה שני פתקין עשה יואב אחד מרובה ואחד מועט אמר אם מקבל את המועט מוטב ואם לאו אני נותן לו את המרובה עכ"ל · הרי שני המאמרים האלה יחדיו תואמים שכיון שראה יואב שהמנין שלא לצורך ושלא על צד ההכרח הבין שנתגאה ויתגאה בחשבון ולכך הקטן הראה לו ולא הגדול כדי שלא ימשך נזק כ"כ כשיעור הגודל לבב מושכמים עם התנחומא שזכרנו למעלה בפסוק ויוסף ה' וכו' · ועם שיטת הרמ"בן ז"ל השנית והיא היא להרלב"ג ז"ל ומהרי"א ז"ל כנז"ל · ויובן בשני המאמרים האלה למה נתן יואב הוא בעצמו המספר ולא על ידי שר החיל מחייליו שזולתו לא מלאו לבו להפר דבר המלך להראות לו המספר הקטן כנזכר במאמרים האלה · ועיין רש"י והרד"ק ז"ל ומהרי"א ז"ל הביא ככל הנזכר והוסיף לקיים דברי רבי יהושע שאין כוונת הכתוב שם לומר שלא נכנס לוי ובנימין בחשבון שהרי כלול הוא עמו אבל כוונת הפסוק לתת טעם על התוספ' יתירה שבא בדברי הימי' נוסף על המספר האמור כאן ואמר שאין בדברי הימים תוספת זולת בנימין ולוי שלא פקד כאן בספר שמואל יואב להיות הדבר נתעב וכאלה אבל שם בדברי הימים ראה עזרא למנות הכל ואולי המספר הקטן הוא הכתוב כאן והמספר הגדול הוא הכתוב בדברי הימים שלש מאות אלף יתרים · ומה שהזכיר ביהודה בשמואל ארבע מאות אלף ושבעים אלף כמו שהזכיר בדברי הימים שלשים אלף חסרון הוא שהכתוב אינו חושש לחסרון המועט האם התשוב שבאו ישרא' למנין שלש מאות אלף בלי מספר קטן מאחדים עשרות מאות ואלפים והוא אפשר רחוק אבל לא חשש הכתוב אלא למספר הגדול · או אפשר שיואב לא כלל ירושלים במנין להיות שם דוד ולא היה ראוי למנותו לדוד אמנם שמואל עשה המנין שלם עם אנשי ירושלים ולז"א חמש מאות אלף איש :

ויך לב דוד אותו עיין הרד"ק ז"ל ומהרי"א ז"ל בתב זכר הכתוב שאחרי אשר מנה את העם הכה לבו אותו והיה זה שראה תעלו במה שהתגאה עם עמו ונכלתו ומה' יסור לבו שהוא העזר האמיתי ולזה התפלל אל האלהים ויאמר חטאתי מאד וכו' · ולע"דן לדקדק שהעצת כן מיותרת וחסרו תיבת אשר לדעת המפרשים אם כן הי"לל ויך לב דוד אותו אחרי אשר ספר את העם · ועוד קשה כפל מאד כו' ועתה ה' העבר נא את עון עבדך וקרי ליה חטא וקרי ליה עון : ונראה לפרש הפסוק הזה על פי שיטת חכמינו ז"ל שלפי שקראו לשם יתברך מסית בפסוק אם ה' הסיתך בי לכך נענש לטעות במניין גמלא עבירת קריאת מסית גדולה לנ"א ויך לב דוד אותו לפי שהלב נושא את האדם לעשות כריבות ואיזה פועל שלם כמ"ש אשר נשאו לבו ונדבה רוחו אותו וכן בהפך לבו נוקפו ז"ש ויך לב דוד אותו על מה שדבר וקרא לש"י מסית דלבו חזי מה שנכשל ולא שב בתשובה שלימה ולזה נענש שאחרי כן מהכאת לבו אותו ספר את העם ועתה ספר הפסוק מה שהיה איך היה שהכה לבו אותו על העבר ואחרי כן ספר את העם ויאמר דוד אל ה' חטאתי מאד אשר עשיתי למנות את העם ונמשך לי מהעון אשר נסכלתי מאד שקראתיך מסית שהוא גרם לי זהו שאמר ועתה העבר נא את עון עבדך כי נסכלתי מאד והייתי יכולי' לפרש בהפך חטאתי מאד על שקראו מסית ועתה העבר נא את עון עבדך במה שעשיתי עתה למנות אותם כי נסכלתי מאד להכשל בדבר שאין התינוקות נכשלים בו דז"ל קרי בי רב הוא זהו שאמר כי נסכלתי מאד המנם ק"ק לפי' זה לשון חטאתי מאד אשר עשית כי לא היה מעשה כי אם דבור שאמר אם ה' הסיתך בי קראו מסית · ואפשר לישבו אשר עשיתי שעשיתיך מסית · והנכון במ"ש ויאמר דוד אל ה' חטאתי מאד אשר עשיתי למנות העם בלי שקלים או בזק או בטלאים וכמו שנזכ' במאמר של מסכת ברכות ואותו החטא גרם לי גובה לב ברב עם והוא עון חמור להיות המניין בלי צורך כשיטת תנחומא שאילו ואלו דברי אלהים חיים כמו שכתבתי בפסוק ויוסף אף ה' לחרות בישראל וז"ש ועתה ה' העבר נא את עון עבדך כי עון גדול הוא למנות שלא לצורך שגורם הוא גאות לב ורמות רוחא ז"ש כי נסכלתי מאד :

ויקם דוד בבקר ודבר ה' וכו' עיין הרד"ק ז"ל · ולע"דן שהכתוב מודיע איך בא שעתא שבא דוד לטהר ויך לבו על שספר העם והתודה סייעוהו מן השמים לסדר הכפרה על העון וז"ש ויקם דוד בבקר וכבר היה דבר ה' אל גד הנביא מכוונת בענין ההוא וז"ש ודבר ה' היה בלשון עבר ולא כתב ויהי דבר ה' אל גד ואמר חוזה דוד לפי שהנבואה של פורענות תקרא חזיון ע"ד חזות קשה הוגד לי משא גיא חזיון וז"ש חוזה דוד לאמר שראוי לאמר לו חוזה כיון שבא בזאת הנבואה של פורענות :

הלוך ודברת אל דוד וכו' ובילקוט ולמה שלש אמר לו שלשה דברים אמרת על שאול ה' יגפנו או יומו יבא או ירד במלחמה ונספה לכך שלש כנגד שלש עד כאן · והכוונה שאעפ"י שהכוון אינו אלא בשנים דהיינו דבר וחרב לא ברעב שהוא לא שאל על שאול שימות ברעב לכך אמר ג' כנגד שלש כלומר אין הכוון בכל הענינים כי אם הכוון במנין לכך הוא אומר שלש כנגד ג' ודקדק בעל המאמר הפסוק אומר שלש אני נוטל עליך שאינם שלש אלא אחת משלש זהו שאמר ולמה שלש רוצה לומר למה אמר שלש דהיה לו לו' אחת משלש מלבד שנכלל באומרו ולמה ג' מאד הענין שלשה היו שלש ולא שתים ומשני לכך שלש כנגד ג' שבזה מובן אומרו גם כן ג' אני נוטל עליך שהיעוד של ג' לשיבחר אחת מהן הוא כדי ליפרע ממנו על מה שאמר כן לשאול ומידה כנגד מידה ואפשר שכולל בכלל ולמה ג' שבאו שלש ג' דהיינו ג' שנים שלשה חדשים ג' ימים הכל שלש ז"ש ולמה ג' · ועיין רש"י ז"ל והרד"ק ז"ל ומהרי"א ז"ל ג' כנגד ג' מרדים שמרדו בדוד אחרי מות שאול בחרו באיש בושת ואחר כך באבשלו' ואחר כך בשבע בן בכרי וכנגד ג' מרדים שלו נענשו ישראל על ידי דוד והסתתו היה סיבה מסבבת העונש לישראל ג' כנגד ג' עד כאן : וזה דומה

שאם

רדק

נפלה נא ביד יי׳ · וזה הדבר כמו הנה יד יי׳ הויה ועוד כי ברעב אע״פ שהוא ביד יי׳ יפגו ג״כ ביד אדם שילכו למצרים או לשאר הארצות לשבור בר ולחם אבל הדבר אין בו אלא יד השם לבד לפיכך המובן ממלת ביד יי׳ הוא הדבר לפיכך באר הוא בדבר כי הוא ביד יי׳ לבד אבל בשנים היה חרפה בגוים בנוסם לפני אויביהם ונגפים לפניהם וכן ברעב כי היו הולכים בארצות הגוי׳ והיו חרפה בהם וכן אומר הכתוב ולא אתן אתכם עוד חרפת רעב בגוים · ובדרש חשב דוד בדעתו ואמר אם בוחר אני רעב עכשיו כל ישראל אומרים מאי איכפת לו לבן ישי על אוצרותיו הוא בוטח ויש׳ ימותו ברעב ואם בורר אני חרב עכשיו ישראל אומרין מה לו על גבוריו הוא בוטח שהם יצאו למלחמה הם ימותו והוא ינצל אמ׳ יבא דבר שהכל שוין בו · ד״א אם בורר אני רעב עכשיו כל ישרא׳ מוכי רעב בדרכים אם בורר אני חרב עכשיו כל ישראל מוכי חרב בדרכים יבא דבר · וי״א גד רמז לו דע וראה מה אשיב שולחי דבר דבר הוא דבר באותיות : מהבקר ועד עת מועד · כתרגו׳ מעידן דמתנכים תמידא ועד דמיתפסק ויש מר״ז״ל שפירשו עד חצי היום והוא עת מועד ממועדי השמש כי זריחתו מועד אחד וחצי היו׳ מועד אחר ובא השמש מועד אחר ומהם אמרו משהאיר מזרח עד הנץ החמה והנה נראתי האל קצר זמן הדבר שהרי אמר לו ג׳ ימים ולא היה אלא מהבקר ועד עת מועד · ובדר׳ ויתן יי׳ דבר שלשים וששה שעות של פורענו׳ נגזר עליהם באותו היום באו פרקליטין גדולים ובטלו אותם ואלו הן חמשת ספרי תורה שבע׳ ימי השבת ח׳ ימי ברית מילה וזכות שלשה אבו׳ כשתיירו שלשה עשרה תרי אמוראי חד אמר בזכות שנים עשר שבטי׳ וחד אמר בזכו׳ עשרת הדברות ושני לוחות כשתיירה שש שעה אחת רבי חייא אמר משחיטת התמיד עד זריקת דמו : וישלח

מנחה קטנה

צר לי מאד כיון שנתגלגל הרעה על ידי ובשנתי כי בגללו היה הרעה הזאת שגיסה למנות ישראל וע״כ נאמר לו נאמר לו אתה תבחר כי בשיבתך נעשה הדבר וזש״ה שלשה אני נוטל עליך כנגד שלשה דברי׳ שאתה גרם להם · בשביל שגרם הריגת נוב עיר הכהנים ושי״כ הוקע ז׳ שבני שאול ויצא ד׳ שנים רעב · כי כפי דבריהם ז״ל לא הרג שאול הגבעוני׳ אלא ע״י שהרג נוב שהי׳ משפקי׳ להם מים ומזון הרי הוא כאילו הרגם ונגד זה אמר רעב כיהוא מעין עניין הגבעוני׳ שקפח עבם פרנסתם ואם בשביל שנין בת שבע שאלה לו הרה אנכי וזה היכרות הוא על ברוע לג׳ חדשים כיכר הבונר ע״כיהי׳ גם ג׳ חדשים לפני אויבו וטעם לרדיפת האויב כיון שהוא גרם שגם יברחו לפני אויבהם בשנקש יואב להרג את אוריה ונפלו תבני ישראל ע״כ או שבכיבתו נהרגו שלשה בני שאול ונגפו לפני פלשתי׳ ע״כ שלשה ימים דבר אבל שאול בעצמו מת בנפלו אחר מפני פלשתי׳ בד״ה:

ויגחם

רשי

נפלה נא ביד יי׳ · הדבר ולא החרב והרעב שגם הוא מסור לעשירים אוגרי פירות אמר רבי אלכסנדרי אמר דוד אם אני בורר לי החר׳ עכשיו ישראל אומרי׳ הוא בוטח בגבוריו שהוא לא ימות והאחרים ימותו ואם אני בורר הרע׳ יאמר בוטח הוא בעושרו אברר לי דבר שהכל שוין בו : מהבקר ועד עת מוע׳ · מעידן דמתנכים תמיד׳ ועד לאתפסק : היבוסי

14 וַיֹּאמֶר דָּוִד אֶל־גָּד צַר־לִי מְאֹד נִפְּלָה־נָּא בְיַד־יְהוָה כִּי־רַבִּים רַחֲמָו וּבְיַד־אָדָם אַל־אֶפֹּלָה׃

15 וַיִּתֵּן יְהוָה דֶּבֶר בְּיִשְׂרָאֵל מֵהַבֹּקֶר וְעַד־עֵת מוֹעֵד וַיָּמָת מִן־הָעָם מִדָּן וְעַד־בְּאֵר שֶׁבַע שִׁבְעִים אֶלֶף אִישׁ׃ וישלח

ג׳ ינ׳ · רחמיו ק׳ · ג׳ · ג׳ ·

שְׁלְחִי פִּתְגָמָא׃ וַאֲמַר דָוִד לְגָד עָקַת לִי לַחֲדָא נִתְמְסַר כְּעַן בְּיַד מֵימְרָא דַיְיָ אֲרֵי סַגִּיאִין רַחֲמוֹהִי וּבִידָא דֶאֱנָשָׁא לָא אִתְמְסַר׃ וִיהַב יְיָ מוֹתָא בְיִשְׂרָאֵל מֵעִידָן דְמִתְנַכִּים תְּמִידָא וְעַד דְמִתְפַּסַק וּמִית מִן עַמָּא מִדָן וְעַד בְּאֵר שֶׁבַע שַׁבְעִין אַלְפִין גַּבְרָא׃ ואושיט

מהבקר ג׳ וסימן ויאמר יואב חי האלהים · ויתן יי׳ דבר ביש׳ דסיפר׳ · ויקראו בשם הבעל מהבקר :

כלי יקר

אם כן היו ראויים להתחייב בשלשתם יחליו כנגד הג׳ מרדים : ולע״דן אומרו בחר לך מאי לך כי נכלל הם באות ומכו אחת מהם · ונראה שרמזו הוא יתברך שיבחר במגפה שהיא דבר השוה לכל ויסיר ממנו עקשות פה ולזות שפתים וכמו שיבא וזהו שאמר בחר לך לך דייקא ואמר אחת מהם כמו שאמר במדרש שמוא׳ ד״א אם בורר אני חרב אין חרב בלא רעב אם אני בורר רעב אין רעב בלא חרב ע״כ · ובזה מובן שרמזו השם יתברך שיבחר בדבר שהיא אחת שאין מצטרף עמה זולתה לא כן ברעב יצטרף חרב שאין רעב בא אלא מצד מלחמה על הרוב או שילכו מפני זלעפות רעב אל ארץ האויב ע״ד בנפשינו נביא לחמינו מפני חרב המדבר ואין חרב בלא רעב בהיות העיר במצור ובמצוק יהיה רעב ואוסר כל על כן בחר לך אחת מהם רוצה לומר שתהיה אחת ולא שתים כאמור :

ויבא גד אל דוד וכו׳ בילקוט ד״א שלש שנים וכתוב אחד אומר שבע שנים אם שבע למה ג׳ אלא א״ל מה אתה מבקש ג׳ למלחמה או שבע לבצורת עד כאן והכונה שהמלחמה לעולם כמסכת מלחמה כנזכר לעיל בפסוק הקודם בשם מדרש שמואל וז״ש בד״ה שלש שנים רעב ר״ל כמשך ממלחמת האויבים אבל לא שיפול ביד האויבים כי השנית היא ג׳ חדשים נוסף מלפני אויביך אמר בדברי הימים נספה שהוא רע גדול לא כן בג׳ שנים שאע״פ״י שהסיבה עיקרית במלחמ׳ עכ״ז העיקר בעונש יהיה הרעב וז״ש ג׳ למלחמה ר״ל ג׳ שנים רעב למלחמה ר״ל נמשך מהמלחמ׳ כאמור או שבע שנים לבצורת שלא יהיה נמשך ממלחמה כי אם מבצורת ולזה יהיה שבע שנים · עוד לחז״ל בילקוט נפלה נא ביד ה׳ הרי שלש שנים ואחר כך נעשו ג׳ חדשים ואח״כ שלשה ימים ושלשה ימים עושים ל״ו שעות באו סניגורים טובים וכו׳ מתוך דברי המאמר הזה הבין ענין נפלא בפסוק והוא שכשהיה הזמן בתחילה שבע שנים היתה גזרה שוה כמו כן חרב שבע שנים וכן לדבר שבע שנים מתנהל לאטו מעט אלא שהקב״ה ברחמיו אמר כך נעשה מהשבע שנים ג׳ שנים והשלש שני׳ עצמם נעשו ג׳ חדשים לרעב ולנוסך לפני אויבך והוא רודפך וא״כ ריחם השי״ת ונעשה מהג׳ חדשים ג׳ ימים בין לדבר ולרעב ולחרב כי בהיות הקצבה של הזמן שוה בשלשתן יאות אל בפלה נא ביד ה׳ כי רבים רחמיו · וז״ש המאמר הרי שלש שנים ואחר כך נעשו ג׳ חדשים ואחר כך נעשו של ימים שהיו מתמוטטים והולכים והשלשה ימים נעשו ימים בלא לילות ז״ש ושלשה ימים עושים ל״ו שעות ר״ל גם זו מחסדי השם יתב׳ שהג׳ ימים נעשו ל״ו שעות כדי שיעמדו הסניגורים ויבטלום ויגיעם עד שעה אחת כדמסיק המאמר וכמו שנזכיר בס״ד והכריע לדברי המאמר בדעת הזאת שהשבע שנים נעשו ג׳ חדשים מלשון הפסוק אומר התבא לך שבע שנים רעב בארצך ואם ג׳ חדשים נוסך לפני אויבך והוא רודפך אם היות שלשת ימים דבר בארצך דהיה לו לו׳ התבא לך שבע שנים רעב בארצך או ג׳ חדשים וכו׳ או שלשת ימים מדקאמר ואם ג׳ חדשים למדו שחוזר לראש אל השבע שנים האמורים כאן או הג׳ שנים האמורים בדברי הימים שנעשו אחר כך שלשה חדשים לרעב ולנוסך לפני אויבך ולדבר גם כן וכשאמר שלשת ימים בדבר חוזר גם לרעב ולנוסך לפני אויבך וז״ש ואם היות שלשת ימים ר״ל ואם היות העניינים הנזכר של רעב ונוסך לפני אויביך שלשת ימים וכן דבר באופן שמדה אחת היתה לשלש הגזרות האלה בין בתחילתם כשהיו שבע שני׳ ובין בהיותם ג׳ חדשים ובין בסופן כשהיו שלשת ימים אלא שפתח ברעב ואחר כך וריחם ה׳ ונעשו השנים הנזכר עלמן ג׳ חדשים ואח״כ נעשו ימים ואחר כך הימים נעשו ל״ו שעות מספר ימים בלא לילות · ועיין הרד״ק ז״ל והענין דחוק שיחזור וימנה השנים שעברו · ובכל זאת אינם אלא שש שנים והשביעית מנין ולפע״י שהרד״ק כדחק להביא השביעית יהיה מתחלת השנה לא שנה תמימה עד שיאמר שבע שנים רעב שמשמע שבע תמימות תהיינה :

ולע״דן לדקדק אומרו ויגד לו ויאמ׳ לו שהוא כפול ועוד כפל דע וראה׳ ונרא׳ כמו שאמרו חכמינו ז״ל במדרש שמואל נתחשב דוד בפני עצמו אמר אם בורר אני חרב עכשיו יהיו כל ישרא׳ אומרים מה איכפת ליה לבן ישי הוא בטוח על גבוריו אם בורר אני רעב עכשיו יהיו כל ישראל אומרי׳ מה איכפת ליה לבן ישי הוא בטוח על אוצרותיו נבור דבר שהכל שוין בו דבר אחר אם בורר אני חרב אין חרב בלא רעב אם בורר אני רעב אין רעב בלא חרב · דבר אחר אם בורר אני חרב עכשיו יהיו כל ישראל תפושי חרב בדרכים אם בורר אני רעב עכשיו יהיו כל ישראל תפושי רעב בדרכים נבור דבר שהכל שוין בו · ויש אומרים גד רמזו · וראוי להבין אמאי פתח אם בורר אני חרב דהיה לו לומר רעב כמו שפתח בו הפסוק ועוד במאי דקאמר אם בורר אני כו׳ עכשיו יהיו ישראל תפושי חרב בדרכים תפושי רעב בדרכים דמסיק נביר לדבר שהכל שוין בו הי״לל נבור דבר שהם מתים בביתם שהיא הבחינ׳ הלודקת בזאת החלוקה · ונראה כי לשיתחייב היה ראוי לברור החרב האחת שטובים היו חללי חרב וכו׳ מחללי רעב והשני כי חללי חרב גם דוד בסכנה ובפרט במה שיעד לו והוא רודפך שהשי״ת ירדפהו ואם כן תקנתו קלקלתו שלא יהיה חלול ה׳ בחרב כמו ברעב שברעב ברור הוא שהמלך בוטח באוצרותיו ולא יחסר לו לחם להכול לז״א אם בורר אני חרב להיותה יותר חשובה מצד השתי בחינות הנז׳ עכ״ז עכשיו יאמרו ישראל מה איכפת ליה לבן ישי בטוח הוא על גבוריו אם בורר אני רעב מצד היותו ביד השי״ת ולא בידי אדם הנה עכשיו יהיו כל ישרא׳ אומרים הוא בטוח על אוצרותיו שזה הבטחון חזק ביותר מהקודמת ואין בה סכנה כלל למלך מפני זלעפות רעב ומה שאמר נבור דבר שהכל שוין בו בחלוקת כל ישראל תפושי רעב בדרכים הכוונה כי אלו המקרים אינם שוין בכל ישראל כי אם היוצא לצבא ודוד ההולך לפניהם הם הם שיהיו תפושי חרב בדרכים לא דלת העם היושבים בביתם א״כ אינו שוה בכל וכן בענין הרעב העשירי׳ הולכים להביא כדי למכור לעניים או העניים מרודים מקיימים בעצמם רעב · בעיר פזר רגלך ויהיו מתים מהרעב בדרכים והוא נוול אבל הבינוניים ישבו בביתם לקנות שבר מהמביאים אם כן אינו שוה בכל נבור דבר שהכל שוין בו הוא הדבר כמאמר שהעפ״י שבא הלשון הזה פעמים במאמר הזה הא׳ בחלוקה הראשונה והשני בד״א השלישי הוא מתחלף בכוונתו כי בראשונה כאמר אבור דבר שהכל שוין בו ואפי׳ דוד ובחלוקה השלישית אבור דבר שהכל שוין בו על ישר׳ עצמן היו שוין שבבחינת תפושי חרב בדרכים אפי׳ ישראל עצמן אין כולם שוין בו כנז׳ ולכך אמר אבור דבר שהכל שוין בו גם בזו בחלוקה השלישית · ויש אומרים גד רמזו עתה דע וראה מה אשיב שולחי דבר דבר שוה לכל הרי שאמר שבתיבת דבר רמז לו על דבר ומגפה · ובזה נבין ויבוא גד אל דוד ויגד לו היינו התבא לך שבע שנים וכו׳ ויאמר לו היינו מה שרמזו דע וראה מה אשיב שולחי דבר · דבר ומגפה בחר לך · אם כן שני ענינים היו כאן בא׳ הגדת העונש שענשו בא׳ משלש והענין השני

אמירת עצה טובה שיבחר בדבר משלשתן וז״ש עתה דע וראה מה אשיב ר״ל משתי בחינות ראוי לבור בדבר ומגפה האחת שהוא ביד השם יתברך כי רבים רחמיו ולא יפול בדרכים לחרב וביד הכוזרים וכן ברעב בלכתם להביא לחם ימותו בדרכים והוא נער גדול כנזכר בד״א תפושי חרב ורעב בדרכים שהוא דרך בזוי ולא בבתיהם על גבי מטתם · וכנגד זאת הבחינה אמר דע והבן מה שתברו׳ והבחינה הב׳ היא פן יאמר יש׳ מאי איכפת ליה לדוד מחרב או מרעב הוא בטוח על גבוריו או על אוצרותיו כנזכר במאמר לז״א וראה איך תסור ממך עקשות פה ולזות שפתים הרחק ממך ז״ש וראה מה אשיב שולחי דבר הגון דבור על אופניו והוא דבר באותיותיו מלשון דבר ומגפ׳ · ואפשר שגד רמזה לו במ״ש דע וראה ר״ל מהדעת ראוי לך לדעת שהדבר מעולה משתי בחינות הנז׳ וראה ר״ל מהסדר שהוא יתברך סדרם החמור תחילה הרעב ואחריו החרב כי טובי׳ היו חללי חרב מחללי רעב ואחריו דבר ז״ש וראה מהסדר שבאו ראה מה אשיב לשלחי דבר שהיות׳ קל שבהם הוא הדבר שבא באחרונה :

ויאמר דוד אל גד וכו׳ במדרש שמואל תני רשב״י למה היה דוד דומה באותה שעה לחולה שנטה למיתה אמר ליה אן את בעי כתניכך גבי אביך או גבי אמך ווי לדון לאודכיה דהכלין שמעין כך ויאמר דוד אל גד צר לי מאד · ולע״דן לדקדק מה הודיענו רשב״י ומה צורך במשל · ונראה כי לפי שבשתי חלוקות האלה שם הרעב והחרב היה נראה שלא היה לדוד כל כך צרה שיכול להמלט מהחרב על ידי גבוריו ומהרעב על ידי אוצרותיו כנזכר לעיל בשם מדרש שמואל לזה ראה רשב״י עליו השלום לעשות זה המשל הכוון להודיע מעלת דוד שבכל אחת משלשתם שאעפ״י שכצרה לישראל בכל צרתם לו צר לדוד כאילו הוא הרעב והוא הצמא ונופל בחרב ובזה דקד׳ בפסוק צר לי מאד דהיה לו לומר צר מאד אומרו לי רוצה לומר אפי׳ בחלוקת הרעב והחרב שנראה שאינה צרה לי כנוגעת אלי אין הדבר כן וזהו מאמר רשב״י משל לחולה שנטה למיתה וכו׳ להורות בנמשל שהרגים דוד ונצטער מאד מכל אחת ואחת מאלה החלוקות כאילו הוא נוטה למות כי צער ישראל וצרתם לו היא וז״ש צר לי מאד לי דייקא · ועיין רש״י ז״ל וכן הרד״ק ז״ל וכן מהרי״א ז״ל והרמ״ב נפלה נא ביד ה׳ בחינה אחת שלא יהיה קלון הנפילה בידו לא כן אם ננוס מפני אויבינו הכנענים אלינו מקדם תהיה חרפת גדולה והשנית כי רבים רחמיו מה שאין כן בבני אדם רחמים :

ולע״דן על פי חכמינו ז״ל כנזכר לעיל שאין חרב בלא רעב ולא רעב בלא חרב אם כן שתים רעות הם יחדיו שכשיש חרב יש רעב מפני המצור של האויבי׳ ולא רעב בלא חרב נמצא שברעב גם כן יש נפילה ביד אדם מצד החרב ולזה אמר נפלה ביד ה׳ הוא הדבר שאין בו כלל מיד אדם והנפילה היא לפי שעה לבד ז״ש נפלה נא נא דייקא כי רבים רחמיו ולכך הנפילה לפי שעה לבד כי הוא מתחרט וניחם על הרעה מיד וביד אדם אל אפולה לפי שתהיה נפילה מתמדת ז״ש אל אפולה ואמר כאן בתחילת נפלה בלשון רבים לו׳ שהמגפה שוה לכל ולכ׳ · בוחר בה וביד אדם אל אפולה ובכלי חמדה כתבתי וביד אדם אל אפולה באר׳ וגם ברעב איני רוצה לנפול בידם כשיאמר שבחרתי ברעב בבטחי על אוצרותי של מזון ז״ש וביד אדם אל אפולה שישלו ויתנו בי בידם וביד לשונם בהרחבת שפתיהם לדבר עלי תועה שיתרעמו על שבחרתי בדבר שאין לי פחד · ובזה ולפי זה טענת כי רבים רחמיו לאפוקי בחירת חלוקת חרב וביד אדם אל אפולה לאפוקי שלא רעב כאמור · ויכריח פירוש זה יתור אומרו וביד אדם אל אפולה ועדיין צריך להבין מה טעם נאמר כאן בלשון רבים נפלה ובד״ה כתיב אפלה · ובפסוק הזה עצמו פתח בלשון רבים נפלה ואחר כך בלשון יחיד אל אפולה · ונראה שכאן דבר הפסוק קושטא דמילתא נפלה נא כולנו יחד בענין הדבר השוה בכל כי אם אבחר ביד אדם בחרב ולבטוח על הגבורים שלי בלי ספק אפולה שהבטחון בגבוריו תגרום לי הנפילה ז״ש וביד אדם אל אפולה ושם בד״ה אמר אפלה נא ביד ה׳ כי הרב והיות׳ גדול בישראל יפחד מהדבר כי מפני הרעה נאסף הצדיק וכמו שאמרו חכמינו ז״ל רב עתה הרף ידיך טול רב שבהם וז״ש שם בדברי הימים אפלה נא ביד ה׳ ר״ל אף על פי שבענין הדבר אני מסוכן בו יותר מהכל לפי שאני אני הוא הגורם הפורענות. ויש לחוש פן תהי ידו בי ובפרט שאני הרב שבהם עם כל זה אפלה נא ביד ה׳ כי רבים רחמיו וביד אדם אל אפולה ובזה מובן אומרו צר לי מאד נפלה נא וכו׳ כלומר הענין שאני רוצה לבחור בו הנה הוא בטבע צר לי מאד שאני גרמתיו ויש לחוש פן אענש ועוד שאני הרב שבהם ומשתי הבחינות האלה אמר צר לי מאד בזאת החלוק׳ ועכ״ז אני בוחר בו ונפלה נא ביד ה׳ כי רבים רחמיו וכו׳ :

ויתן ה׳ דבר בישראל וכו׳ במדרש שמואל אפלה נא ביד ה׳ וגו׳ הרי ג׳ שנים ואחר כך נעשו שלשה חדשים ואחר כך ג׳ ימים ושני ימים עושים ל״ו שעות באו סניגורים טובי׳ לישראל ובטלום באו שבעה ימי השבת ושמנה ימי המילה הרי חמש עשר וחמשה חומשי תורה ושלשה אבות הרי ג׳ ועשרים א״ר תנחומא בר אבא עוד עשרת הדברות ושני לוחות הברית הרי ל״ה כנגד חמש׳ ושלשים שעות · ור׳ אבין הלוי אמר שנים עשר שבטים נשתיירו שם שעה אחת בא וראה כמה אוכלוסים מתו באותה שעה · ויתן ה׳ דבר בישראל מהבוקר ועד עת מועד רבי חייא הגדול או׳ משחיטת התמיד עד זריקת דמו · ורבותינו אומרו משהאיר המזרח ועד הנץ החמה · ור׳ שמואל בר נחמני אמר משהתחיל גלגל חמה לעלות עד שיגמר כולו עד כאן לשונו · וראוי לדקדק למה דרשו דרשה זו חכמינו ז״ל בפסוק אפלה נא ביד ה׳ הכתוב בדברי הימים ולא דרשוה כאן בפסוק נפלה נא הכתוב בשמואל · ונדקדק בזה אומרו לשון הרי ג׳ שנים · ועוד בשלמא שמנה ימי המילה כיון אבל שבעת ימי השבת ששה ימים של חול מה זכות יש בהן להגין על המגפה :

ונראה כי להיות שכאן כתיב נפלה נא גבי שתבא לך שבע שנים רעב וכו׳ לכך דרשו דהתם גבי פסוק אפלה נא ביד ה׳ הכתוב בדברי הימים לפי שכתוב שם ג׳ שנים וז״ש הרי ג׳ שנים כלומר אף על פי שכתוב אחד אומר שבע שנים כאן בשמואל לא קשו אהדדי שמוכל לו׳ שמתחילה היו שבע ואחר כך רחם השם יתברך ברחמיו ונעשו שלש ז״ש הרי שלש רוצה לו׳ מהשבע הרי נעשו שלש ואחר כך נעשו ג׳ חדשים ואחר כך נעשו ג׳ ימים וכדפרישית לעיל בפסוק ויבא גד שאומרו ואחר כך נעשו וכו׳ מורה הוא על הגבול הראשון של ג׳ שנים שהם עצמם נעשו ג׳ חדשים ואחר כך נעשו שלש ימים ואם כן היו הדבר והרעב והחרב שוים בשיעורם בתחילה ובסוף כמו שהזכרתי למעלה ויישבתי הלכת הפסוק עיין שם וז״ש הרי ג׳ שאף על פי שבילקוט הביא תירוץ בניגוד שבע שנים ואומרו בדברי הימים ג׳ שנים דשבע לבצורת ושלש למלחמה וכאשר פירשתי המאמר הזה בפסוק ויבא גד אל דוד עיין שם הנה במאמר הזה תירץ הסתירה הזו באופן נאה

רדק

ויש‍לח ידו המלאך · הראה הקב"ה דמות מלאך וחרבו בידו כמו שאומר בדברי הימי' וחרבו שלופה בידו נטויה על ירושלם והעמידו סמוך לגרן ארונה היבוסי כדי שיראהו דוד שם ויתפלל ויעתר לו האל במקום ההוא ותעצר המגפה ויהיה סימן לדוד כי שם הוא מקום העתרה ושם יהיה בית המקדש ושם בית התפילה והעבודה כמו שצוה לו האל על יד גד להקים שם מזבח ושם נעתר לו באש שירד מן השמי' על העולה כמו שאמר בדברי הימים: אל הרעה · כמו על הרעה ורבי' כמוהו: רב עתה הרף ידיך · די במגפה אל תשחית ירושלם: ויש בו דרש אמר לו הקדוש ברוך הוא למלאך טול הרב שבהם באותה שעה מת אבישי בן צרויה ששקול כרובה של סנהדרין: עם גורן · סמוך לגורן: האורנה · כתוב בוי"ו קודם לרי"ש וקרי הארונה רי"ש קודם לוי"ו ואחד הוא כי רבים כמוהו בהפוך האותיות ומה שאמר אדם בה"א הידיע' הוא שלא כמנהג והפשר שהוא שם תואר: עלה

ואושיט ידיה מלאכא לירושלם לחבלותה ותב יי' מן בישתא ואמר למלאכא דמחבל בעמא מיסת כען אנח ידך ומלאכא דיי' הוה שרי בבית אדרי דארנון יבוסאה: ואמר דוד קדם יי' כד חזא ית מלאכא דמקטל בעמא ואמר הא אנא חבית ואנא סרחית ואילן עמא דאינון כענא ביד רעיא מה עבדו תהי כען מחתך בי ובבית אבא: ואתא

טז וַיִּשְׁלַח יָדוֹ הַמַּלְאָךְ יְרוּשָׁלַ͏ִם לְשַׁחֲתָהּ וַיִּנָּחֶם יְהוָה אֶל־הָרָעָה וַיֹּאמֶר לַמַּלְאָךְ הַמַּשְׁחִית בָּעָם רַב עַתָּה הֶרֶף יָדֶךָ וּמַלְאַךְ יְהוָה הָיָה עִם־גֹּרֶן הָאוֹרְנָה הַיְבֻסִי׃ (האורנה ק')
יז וַיֹּאמֶר דָּוִד אֶל־יְהוָה בִּרְאֹתוֹ אֶת־הַמַּלְאָךְ הַמַּכֶּה בָעָם וַיֹּאמֶר הִנֵּה אָנֹכִי חָטָאתִי וְאָנֹכִי הֶעֱוֵיתִי וְאֵלֶּה הַצֹּאן מֶה עָשׂוּ תְּהִי נָא יָדְךָ בִּי וּבְבֵית אָבִי׃ ויבא

רלבג

למלאך המשחית בעם וידאו לפי מה שאחשוב שזה המלאך היה נביא ובזה היה נראה כתקון בלשון והוא היה משחית בעם במלות השם על דרך אמר הכשדים ללוט כי משחיתים אנחנו את העיר והיה נראה לדוד שתהיה חרבו בידו נטויה על ירושלם להעיר על שהוא היה מביא הדבר שם במלאכות יי' ואחשוב שזה המלאך היה פינחס בן אלעזר בן אהרן כי הוא היה חי בימי דוד כאמרו הוא פנחס בן אלעזר בן אהרן הכהן נגיד על האוצרו' לפני יי' עמו וכבר בארנו במה שקדם בספ' שופטים במקומות דבר' שנזכ' שם ביאת מלאך יי' שהו' היה פנחס והוא אמר לגד שיאמר לדוד שיבנה מזבח בגרן ארונה כמו שנזכר בספר דברי הימים: ומלאך יי' אמר אל גד לאמר וגו' · והנה גרן ארונה היה בהר המוריה כמו שנזכר בספר דברי הימי' ויראה שנבחר זה המקום להיות בו בית המקד' מקדם והוא המקום שבנה אברהם בו מזבח לעקד את יצחק כמו כי שם היה ג"כ בהר המוריה כמו שנזכ' בתורה: והנה בחר דוד לטוב תכונתו שימות הוא ובית אביו ולא ימותו ישראל מלך התמא שמתא דוד · וידמה שארונה היבוסי נתגייר ולזה נשאר בירושלם עם ישראל ואולם קראו מלך לפי שכבר היה מלך על היבוסי שהיה שם קודם שלקחו אותה ישראל מהם: המוריגים

מנחה קטנה

וינחם ה' על וב"ס כתיב ובהשחית ראה ה' וינחם וא"ז"ל בברכות אפרו של יצחק ראה אע"פי שלא היה אפרו של יצחק ממש אלא אפרו של האיל מ"מ כיון שהיתה מחשבת אברהם להקריב ליצחק ועשה כל המעשים שהיה בידו לעשות והעקידו ע"ג מזבח אלא מן השמים עכבוה שלא לשלוח ידו ביצחק ע"כ נחשב הוא הזכו' לישראל כאילו הוא אפרו של יצחק ממש · וזכותו עומד בפני מדת הדין להגין על הפורענות וכמו כן היה כאן במנין מספר בני ישראל שלא כמנו בכיון כי שבט לוי ובנימין לא נפקדו וא"כ לא היה זה נקרא מנין מ"מ כיון שנעשית מחשבת דוד שישלם בכל חיל ישראל למנותם וגם נעשה מחשבתו במקצת שהלכו למנות אע"פי שלא נעשית בכיון מתם אלא מספר מפקד שלם כשם הדבר · ולפי זה היה תיקון להתקלה מתם מאפרו של יצחק כי כשם שנחשב מחשבת דוד עם מקצת המעשה הנעשה בכיון למנין שלם לגלום כשם הדבר · כ"ש במדה טובה מרובה שיהא נחשב מחשבת אברהם להעקיד את יצחק עם מקצת המעשה שעשה בזה להיות נחשב כאילו נעשה בשלימות וכאלו הוא אפרו של יצחק ממש להעמיד הזכות נגד המלאך המשחית להעביר הנגף · וז"ש ובהשחית כיון שניתן רשות למשחית להשחית ע"י המנין אע"פי שלא נעשית בכל מכל מספר כל שבטי ישראל מ"מ נחשב הוא ע"י מחשבת דוד כאילו נעשה זה בכל שראה ה' אפרו של יצחק ממש כי גם שם היה נעשית מחשבת אברהם וא"כ גם הוא אפרו של יצחק יקרא לעמוד נגד מדת הדין לזכותם של ישראל וז"ש אלהי' יראה לו השה שע"י שנעשית מחשבת אברהם יהי' אפרו של השה נחשב לפני המקום לזכות לישראל כאלו הוא אפרו של יצחק ממש כי כן הפדה ואיות תכינו שנעשה זה שיהא נמר המחשבה עם מקצת מעשה נחשב למעשה גמור · בהר יראה כי גם בהר ה' שפי' שמלאך עומד נגד גורן ארונה שהי' דבר ג"כ באופן זה ע"י מחשבת דוד ומקצת מעשה המנין · ותלם טובה מרובה:

ובזה נשלם ממה שהקרבנו ממנחתינו על ס' שמואל כן נזכה להשלי' כל מחשבתינו אל הפועל · ונזכה לעלות אל הר ה' בביא' הגואל · ולראות מזיו שכינתי כבקשת השואל: בב"יא'

רשי

היבוסי · שר מצודת ציון היה ששמה יבוס: ויסקף

כלי יקר

שברחמי השם יתברך מהיותו ניחם על הרעה משבע שנים נעשו ג' שנים ז"ש הרי שלש ר"ל הרי אתה רואה בעיניך שהשבע נעשו ג' מינה נלמוד לכל השעורים שאחר כך הג' שנים נעשו שלשה חדשים ומה מוטעם לשון הפ' שאו' ואם ג' חדשים כו' שנראה שחוזר אל הג' שנים הנזכר ש שחזרו ונעשו ג' חדשים ואחר כך נעשו ג' ימים וזהו ואם היות ג' ימים רואה לו' ואם היות החרב הנזכר בג' חדשים שיהיה ג' ימים וכן הדבר באופן שהכל שיעור שלשה ימים וכדפרישית לעיל והנה להיו' שבעת ימי השבת יתידין מאחד בשבת לשבת פונה על קיום העול' אם כן הזכות כזה על כל שבע' ימי השבת יסייע לפחות שבעה שעות מכולו ועם השמנה ימי המילה הרי ט"ו ולשלול הקושיא שלנו אמר הרי ט"ו לומר שגם שבע ימי השבת שבעתם ראויים להגן · ומ"ש הרי שלשה ועשרים לשלול סברת רבי תנחומא שלא נאמר בתורה שהם חמשה חומשי תורה ועשרת הדברות ושלשה אבות יהיו חמשה ושלשים לזה אמר הרי ג' ועשרים כלומר ולא חמשה ושלשים דתנא קמא בשיטת ר' אבין הלוי אמרה וכדמסיק רבי אבין הלוי אמר עוד י"ב שבטים וכו' ולכולהו דייק ליסנא דקרא דקאמר עד עת מועד רוצה לו' הנה תשלום העת אחת הנשארת מהכ"ו שהוא המועד הנשאר מהשם' ושלשי' שעות כי השלך בטלו בזכות הכ"ה הנזכרים למר כדאית ליה ולמר כדאית ליה · אמנם בסוף זה הביא עוד דברי רבי חמא הגדול משחיטת התמיד עד זריקת דמו שזהו עת מועד את התמיד במועדו שנאמר בו תשמרו להקריב לי במועדו · אמנם רבותינו דרשו משהאיר מזרח ועד הנץ החמה שהוא עת אחת מכל מקום · ורבי שמואל בר נחמני אמר משהתחיל גלגל חמה לעלות עד שיגמור כולו וזה השיעור אפשר שהו' פחות מכדי שעה משהתחיל גלגל חמה לעלות עד שיגמור כולו שהוא חצי שעה מהנץ החמה מהתחילו לצאת מחלון הרקיע עד צאתו מהחלון הוא קרוב לב' רביעי שעה כפי' שיעור בין השמשות לשקיעה · ודברי מהרי"א ז"ל מסייע לזה · או אפשר שכא' שהוא שיעור חצי היום הנזכר בגמרא בפרק הרואה וזהו משהתחיל גלגל חמה לעלות עד שיגמור כולו רוצה לו' כל עלייתו שהיא עד חצות שמהחצות והילך יורד הוא · ועיין רש"י ז"ל וכן הרד"ק ז"ל וכן הביא מהרי"א ז"ל והוא ז"ל פירש לפי הפשט שמועד הוא בשעה שדבר הנביא לדוד שהיה בעת הבוקר ומיד בבוקר היום הנמשך נפל הדבר בעם והתמיד עד אותו העת המועד ממחרתו באופן שביום אחד שלם מעת לעת נפלו מן העם מדן ועד באר שבע שבעים אלף איש והמתים במגפה היו המוטלים בעונן שבע בן בכרי ואף על פי שהנביא ייעד זמן רב בתפילת דוד בטל הגזרה כמו ענין נינוה שייעד בה בהפכה ובתשובה בטלה הגזרה · ואפשר לפרש שלשה ימים התמידה המגפה וזהו אומרו מהבוקר ועד עת מועד שייעד הנביא המועד הוא הג' ימים ולפי שמסתכלת רשות למשחית אינו מבחין בין צדיק לרשע ובין זמן לזמן לכך הוצרך לו' האל ית' למלאך המשחית רב עתה הרף ידיך ואמר זה בסוף הג' ימים להיות הזמן מוגבל מאתו יתברך ולהיות על ירושלי' שהיא מזרע יהוד' שרובם לא חטאו בשבע בן בכרי אבל חכמינו ז"ל הסכימו שלא התמיד הדב' אלא זמן מועט כנזכר לעיל עד כאן ומ"ש שכמו שאינו מבחין בין צדיק לרשע כן אינו מבחין בין זמן לזמן כו' מחילה מכבודו שאין הנדון דומה לראיה הכל כאמנים לשולחיהם כמו שאמרו חולאים רעים וכו' מכים שאמרו חז"ל כאמנים לשולחיהם:

ולע"ד לדקדק אומרו ויתן ה' שקשה לייחד אליו ית' דרך ענין הדבר הזה ולייחד שמו על הרעה:

ונראה כי להיו' שהשם יתברך ריחם במה שנתמעט הדבר מזמנו הרב לעת אחת או פחות מעט כמו שאמר ועד עת מועד ועד מועד עת א' לכך בבחינה זו אמר ויתן ה' דבר בישראל ברחמים ומה שזכרתי לך שהשי"ת נתן הדבר הנה הוא בשתי בחינות האחד בחינת הזמן מהבוקר ועד עת מועד · והשנית שלא מת כי אם איש אחד שקול כשבעים אלף הוא אבישי וכמו שנזכיר ז"ש וימת מן העם מדן ועד באר שבע שבעים אלף איש ר"ל איש אחד שקול כשבעים אלף כפי על ישראל כולו לכך נאמר ויתן ה' דבר בישראל שהוא נתן ויהוא' אל · וע"י אחד · במדרש רבנין אמרו אבישי בן צרויה נפל שהיה כנגד שבעים אלף מישראל הה"ד רב עתה הרף ידיך כו' הרב שבהם מיד מת אבישי שהיה שקול כרובה של סנהדרין עד כאן הן אמת שבתנא דבי אליהו חולק שסובר שמתו רבים · הובא בילקוט תנא דבי אליהו ויתן ה' דבר בישראל באותה שעה נשא דוד עיניו וראה עונותיהם של ישראל גדולים ועומדים מן הארץ ועד לרקיע שנ' וישא דוד את עיניו באות' שעה ירד מלאך מן השמים והרג את גד החוזה ואת ארבע בניו של דוד והזקנים שהיו עמו וכיון שראה את חרבו נכנסה בו רתת ושוב לא היה בו כח שנא' והמלך דוד זקן עד כאן לשונו · שהתנא דבי אליהו מדקדק הוא לשון הפסוק מאומרו ויתן ה' דבר בישראל משמע בכלל העם שמתו רבים במגפה ודקדק שראה עונותיהם של ישראל גדולים ועומדים מן הארץ ועד לרקיע מהפסוק שכתו' בדברי הימים וישא דוד את עיניו וירא את מלאך ה' עומד בין הארץ ובין השמים דקשה מה לו למלאך לעמוד בין השמים ובין הארץ תלוי ועומד לזה פי' שנשא דוד עיניו וראה עונותיהם של ישראל גדולים ועומדים מן הארץ ועד לרקיע והם הם שהיו גורמי' למלאך המשחית להיותו עומד בכח העונות ז"ש ומלאך ה' עומד ומתקיים בעונות אשר בין הארץ ובין השמים גדולים ועומדים ומה שכתוב שם בדברי הימים ויפול דוד והזקנים למדו שמתו בניו של דוד והזקנים אשר עמו וזהו שאמרו הכתוב ויפול דוד במיתת בניו הארבעה והזקנים נפלו גם כן במיתה והם מעוטפים בשקים:

וישלח המלאך וכו' פרק הרואה ויאמר למלאך המשחית בעם רב עתה הרף ידיך א"ר אלעזר אמר הקב"ה למלאך טול לי הרב שבהם שיש לי לפרוע מהם כמה חובות באותה שעה מת אבישי בן צרויה שהיה שקול כרובה של סנהדרין עכ"ל והוא במדרש שמואל אותו היום מת אבישי בן צרויה ויאמר למלאך המשחית בעם רב עתה רב הוא משכונא גבך עד כאן ימלאכי כתו' ולמה נענש אבישי לפי שלא מיחה בדוד ולו יאתה למחות שלא ימנה את ישר' כי היה רובה של סנהדרין ואולי הוא גלגל החשבון ולכבוד תורתו כשהו הכיתו ומתם וייקם ה' שטן לישר' ששט מהמלך שימנה לכל ישראל כדי שיתכי לו גרה לגלגולת כמנהג · תורגמה מחמשה עשר שנה לט"ו שנה עד כאן לא ניחא לי דאבישי יכשול את דוד ליקח הממון מישראל והכתובים מנגדים · לזה שאמר יואב למה אדוני חפץ בדבר הזה וא"ש היה לו היועל' לקחת גרה לגלגולת היה חפץ לקחת הון ולא אחשוד לאבישי בזה חלילה ולא מצאתי גילוי כלל בכל המדרשים · ומקשו הכא הראשונים ז"ל להכא מסת'

שנטילת צדיק ופטירתו מן העולם גורמת כפרה ורפיון לדין כמ' שאמ' הרף ידיך והילו מפני הרעה נאסף הצדיק משמע איפכא שכשרוצה הקב"ה להביא הרע נאסף הצדיק קודם שיביאה ולא יצן בעלה · ותרצו בזה כי הדבר תלוי בישראל אם חוזרים בתשובה ע"י התעוררות מיתת השלם ההוא אז מיתת הצדיקים מכפרת כמו שהקרבן לא היה מכפר כי אם בהצטרפות התשובה ואם לא ישובו בתשובה בעת פטירת הצדיקים אז מפני הרעה נאסף הצדיק ויוכיח הענין כדבריהם שאפי' הזקנים שעם דוד היו מתכסים בשקים כנזכר בכתובים הרי שהיו מחזיקים בתשובה:

ולע"ד שהדבר תלוי באיכות הצדיק שאם הוא חשוב אז מכפר לגמרי וזהו רב עתה הרף ידיך רב משכונא לגבך כלומר כבר יש בזה המשכון שיעור רב לגבות חובותינו · ועיין הרד"ק והרלב"ג ז"ל ומחילה מכבודו שאינו אלא מלאך ה' מלאך רוחני ולא נביא וכמו שהוכיחו הכתובים באומר' ומלאך ה' עומד בין השמים ובין הארץ והנביא לא יתכן בו זה וכן מלאך המכה בעם וכן וחרב שלופה בידו כ"ז מורה בהטבע כי מלאך ה' הוא מלאך ממש וכתיב בד"ה ויאמר ה' למלאך וישב חרבו אל נדנה זה מורה על היותו מלאך והחרב משל הדין חרב נוקמת ושובה אל נדנה הוא אריכות אפים לפקוד מעט מעט · וכי תימא אם הוא רוחני היאך יראהו האדם בעיני' בחושים גשמיים דע שהמלאכים ברדתם אל העולם הזה השפל מתלבשים באוירים וביסודות ומתגשמים כמו שנתגשמו מלאכי אברהם כג' אנשים והיו נראי' כאוכלים ממש ולזה יראום בני אדם בהתלבשותם וכן אליהו ברדתו בע"הז מתלבש הוא באוירים ומתגשם ובעלותו למעלה מתפשט הוא מההתגשמות ונעשה רוחני זך · גם מהרי"א ז"ל הביא דעת הרלב"ג ודחה שהוא דעת נפסד ודמיון כוזב הולך הוא לשיטתו שהאדם לא יוכל לראות בחושיו את המלאך הרוחני וכבר כתבתי שזה אמת במהותו הרוחני אבל אינו מהבטל כמו שהסכימו עליו התורנים שבדרך פלא הראה ב"ה דמות מלאך וחרב בידו סמוך לגורן ארונה כדי שיראהו דוד ויתפלל ויעתר אלהים לארץ ותעצר המגפה ויהיה סי' לדוד כי הוא יהיה מקום הסליחה והתפלה ושם יבנה בית המקדש ולז"א בד"ה שהיה המלאך עומד בין השמים ובין הארץ · ובמדרש אמרו בשעה שראה דוד את המלאך נצטנן דמו מיראתו שנא' ויכסוהו בבגדים ולא יחם לו · ואפשר לפרש המלאך הנזכר כאן שהוא המגפה עצמה ושהיא היתה משחתת העם כי החולאים רעים והרעות כולם להיותם שלוחי ההשגחה יקראו מלאכים כי כל שליח וכל רוח יקרא מלאך כמש"ה עושה מלאכיו רוחות משרתיו אש לוהט ואמר ישלח בם חרון אפו עברה וזעם וצרה משלחת מלאכי רעים וכמו שזכרו הרב המורה ועל זה אמר בדרך המשל וישלח ידו המלאך ירושלים לשחתה כלומר שהיתה המגפה מתפשטת והולכת מעיר לעיר דרך ירושלים כמו שתדבק הדבר מעיר לעיר ולפי שנחם ה' על הרעה ועצר המגפה אמר שצוה למלאך המשחית הרף ידיך רמז להעצר הדבר · ואמרו ומלאך ה' היה עם גורן ארונה רמז שהיתה המגפה כבר בגורן ארונה שהיה סמוך לירושלי' וכאילו הדבר כבר הגיע לעיר ולז"א בד"ה שהיה המלאך חרבו שלופה בידו נטויה על ירושלים לרמוז שהיתה ירושלים מוכנת להתדבק בה המגפה ולהיותה רבתי עם היתה בסכנה רבה לקבל ההזק הדברי' וזהו החרב הנטוי' על ירושלים וכן אומרו שהיה עומד בין הארץ ובין השמים כאמר על היות הדבר מסובב מפועל ועונש אלהי הנרמז באומרו השמים ומחטאת ישראל והכנתם לקבל העונש והוא אומרו ובין הארץ · ואמנם אומרו ויאמר דוד אל ה' בראותו את המלאך אין ראוי שיפורש שהוי' זה אחרי שאמר הקב"ה למלאך המשחית הרף ידיך אבל אחרי שזכר הענין כמו שקרה הודיע עוד צדקת דוד וחסידותו זה בראותו המלאך המשחית מכה בעם רוצה לו' שראה המות הולכת בין העם וראה המתים במגפה והוא משל המלאך שזכר נבעת כמ"ש בד"ה מפני המלאך והיה זה לפי שהדברים המפחידי' יפחידו בראותם יותר ממה שיפחידו מהשמועה ולזה עם היות שדוד כבר לו מהלד בשמעו דברי הנביא הגה יותר ויותר נבעת בראותו האנשים אשר סביביו משרתיו עושי דבריו נגפים נופלים מתי' בפתע פתאם כי זו היתה הפקידה העצומה ובראותו המות קרובה אליו התפלל אל השם ית' ואמר הנני חטאתי ואנכי העויתי ואלה הצאן מה עשו רוצה לו' הנה הייתי סיבת המגפה הזאת במה שצויתי למנות העם ואינן ראוי שיקבלו הם העונש הראוי אלי לכן יהי רצון מלפניך ה' אלהי שתהי נא ידך בי ובבית אבי ולא ימותו ישראל עוד · ואולי כיון בדברים האלה להתנצלות העם מעון שבע בן בכרי ועל זה אמר אנכי חטאתי וכו' רוצה לו' אני הייתי הסיבה בענין שבע בן בכרי למה שלא הקיתי בבני יהודה כשדברו נגד ישראל ולכן אני הוא הראוי לעונש ולא הם והנה לא אמר זה דוד כשבא אליו גד לפי שלא ראה עדיין המגפה אבל והאנשים כולם יבוזו חייהם ולא יחושו עליהם בבריאותם ובעת המות והסכנה אז יראו ממכה ודוד עליו השלום עשה בהפך שבראותו המלאך המכה בעם והיה קרוב למות כאחד מהם לא בחר מות מחיים והסגיר למות נפשו תהי נא ידך בי רוצה לו' עתה שאני קרוב למות אני שואל המות ולהציל את ישראל וכבר אמרו חכמינו ז"ל שבאות' שעה מת גד וארבעה בניו ואז נבעת מן המות ומפני זה שאל ובקש על ישראל ואמר תהי נא ידך בי ומפני תפילתו זאת ניחם ה' על הרעה ויאמר למלאך הרף ידיך רוצה לו' שתעצר המגפה הסכימו למה שאמרתי עד כאן לשונו · והיה צורך לפרש כי אם שהיה מלאך ממש משחית כי ישלח בם חרון אפו וכו' אף הם מלאכי' משחיתים כדמסיק משלחת מלאכי רעים מלאכים ממש ויושגו לעין הרואה על ידי ההגשמה שמקבל המלאך ברדתו לזה העולם השפל כאשר כתבתי:

ולע"ד לדקדק שהיה לו לומר וישלח המלאך ידו ירושלים וכו' · וצריך לדעת הניחום הרעה הזאת למה ולדקדק גם כן אומרו אל הרעה שהיה לו לומר על הרעה:

ונראה שהפסוק הזה מקושר עם הקודם לפי שאמר ויתן ה' דבר בישראל כבר כתבתי אבישי השקול כשבעים אלף איש כמו שלמדו חכמינו ז"ל מאומרו איש בלשון יחיד · ולדבריהם ז"ל אומרו וימת מן העם לא שמת מן העם בפועל אלא שנצטערו על מיתתו כאילו מתו מן העם מהם ממש מדן ועד באר שבע כי איש כזה היה רוח אפם בכל מכל כל · או אפשר שאמר מלבד השבעים אלף איש מתו רבים מן העם אוכלוסים הרבה וכמה אלפים ורבבות אלא שאמר שבעים אלף איש שהיה איש אחד חשוב כשבעים אלף לבד אין הכי נמי שמתו כמה אלפים וזולת זה והוא שאמר וימת מן העם מדן ועד באר שבע רבים · כחול הים ועוד בליבות · מת איש שהיה שקול כשבעים אלף ויוכיח כן דברי חכמינו ז"ל · הובא במדרש שמואל רבי תנחומא בר ביבי · בשם רבי אלעזר בן יעקב

המוריגים · הם כלים מגן דשים בהם התבוא׳ : וכלי הבקר · הם הכלים שיש בהם עב׳ המוכני׳ לחרישה ולהישיר כמו הדרבן ומה שידמה לו ובספר דברי הימי׳ זכר שכבר נתן גם כן ארונה החטים שכבר היה בגרן למנח׳ ושם זכר שכב׳ נתן דוד במקום שקלי׳ זהב מספר שש מאות · והנה אחשוב שהגרן עם הבקר קנה דוד בכסף שקלי׳ נ׳ לבנות שם מזבח ולהעלו׳ הבקר לעולה ואולם המקום ההוא בכללו שנבנה בית המקד׳ שם קנה בשש מאות שקלי זהב וזהו אמרו לפי מה שנזכר בספר דברי הימי׳ זהו בית יי׳ אלהים וזה מזבח לעולה לישראל כי זה ממה שיורה שכבר קנה המקום שנבנה בו בית המקדש : ויעל

עלה · לפי שגרן ארונה שהיה מקום בית המקדש הוא במעלה כנגד ירושלם · כדבר גד · בכ״ף ובדברי הימים בדבר גד בבי״ת : אפיו ארצה · כמו על אפיו והמוריגים · מן לתורג חרוץ : וכלי הבקר · ושאר כלי הבקר ובדברי הימים עו׳ והחטי׳ למנחה : הכל נתן · הוא נתן אבל לא רצה דוד לקבל במתנה : ארונה

וַיָּבֹא־גָד אֶל־דָּוִד בַּיּוֹם הַהוּא וַיֹּאמֶר
לוֹ עֲלֵה הָקֵם לַיהוָה מִזְבֵּחַ בְּגֹרֶן אֲרַנְיָה
הַיְבֻסִי׃ וַיַּעַל דָּוִד כִּדְבַר־גָּד כַּאֲשֶׁר
כ צִוָּה יְהוָה׃ וַיַּשְׁקֵף אֲרַוְנָה וַיַּרְא אֶת־
הַמֶּלֶךְ וְאֶת־עֲבָדָיו עֹבְרִים עָלָיו וַיֵּצֵא
אֲרַוְנָה וַיִּשְׁתַּחוּ לַמֶּלֶךְ אַפָּיו אָרְצָה׃
וַיֹּאמֶר אֲרַוְנָה מַדּוּעַ בָּא אֲדֹנִי־הַמֶּלֶךְ
אֶל־עַבְדּוֹ וַיֹּאמֶר דָּוִד לִקְנוֹת מֵעִמְּךָ
אֶת־הַגֹּרֶן לִבְנוֹת מִזְבֵּחַ לַיהוָה וְתֵעָצַר
הַמַּגֵּפָה מֵעַל הָעָם׃ וַיֹּאמֶר אֲרַוְנָה
אֶל־דָּוִד יִקַּח וְיַעַל אֲדֹנִי הַמֶּלֶךְ הַטּוֹב
בְּעֵינָו רְאֵה הַבָּקָר לָעֹלָה וְהַמֹּרִגִּים
וּכְלֵי הַבָּקָר לָעֵצִים׃ הַכֹּל נָתַן אֲרַוְנָה
הַמֶּלֶךְ

וְאָתָא גָד לְוַת דָוִד בְּיוֹמָא הַהוּא
וַאֲמַר לֵיהּ סַק אָקִים קֳדָם יְיָ מַדְבְּחָא
בְּבֵית אִידְרֵי דַאֲרַוְנָן יְבוּסָאָה׃ וּסְלֵיק
דָוִד כְּפִתְגָמָא דְגָד כְּמָא דְפַקֵיד יְיָ׃
וְאִסְתְּכִי אֲרַוְנָן וַחֲזָא יַת מַלְכָּא וְיַת
עַבְדוֹהִי עָבְרִין עֲלוֹהִי וּנְפַק אֲרַוְנָן
וּסְגִיד לְמַלְכָּא אַפּוֹהִי עַל אַרְעָא׃
וַאֲמַר אֲרַוְנָן מָא דֵין אֲתָא רִבּוֹנִי מַלְכָּא
לְוַת עַבְדֵיהּ וַאֲמַר דָוִד לְמִזְבַּן מִנָךְ יַת
בֵּית אִידְרֵי לְמִבְנָא מַדְבְּחָא קֳדָם יְיָ
וְיִתְכְּלֵי מוֹתָנָא מֵעַל עַמָּא׃ וַאֲמַר
אֲרַוְנָן לְדָוִד יְסַב וְיַסֵּק רִבּוֹנִי מַלְכָּא
דְתַקִין בְּעֵינוֹהִי חֲזֵי תוֹרַיָא דִכְשִׁירִין
לַעֲלָתָא וּמוֹרִיגַיָא וּמָנֵי תוֹרַיָא
לְאָעַיָא׃ כּוֹלָא יְהַב אֲרַוְנָא מַלְכָּא

כאשר צוה יי׳ ג׳ סוף פסוק וסימן קרב אל המזבח · שוק התרומה וחזה התנופה · ויעל דוד כדבר גד דשמואל : ויעל ז׳ רפין בקריאה וסי׳ נטה ידך על ארץ מצרים בארבה · ויאמר ארונה אל המלך · כי איש איש מבית ישראל · כה אמר כורש · והברו · מי יפתה את אחאב · וחברו דדברי הימים : לעלה ה׳ בקריאה וסי׳ נמסר בסוף נשא :

רשי

ויסקף ארונה · מתחבא היה מפני המלאך כך כתוב בדברי הימים : המוריגים · כלי עץ מלא חריצי׳ וכבד הוא ומעבירין אותו על הקש תמיד ומתכת׳ להיות תבן למאכל בהמות : ארונה

כלי יקר

ועקב כמשלו ישראל כחול הים מה החול הזה אתה חופר בו גומא מבערב בשחרית אתה מוצא שנתמלאה כך כל אותן האוכלוסים שנפלו בימי דוד נתמלאו בימי שלמה הדא הוא דכתיב יהודה וישראל רבים כחול אשר על שפת הים על כאן הרי שאמרו שנפלו כמה אוכלוסים · וכן לחכמינו ז״ל שמתו ארבעה בניו של דוד וגד החוזה זו הוכחה שמתו כמה אוכלוסים · ובזה מובן שסמך ואמר וישלח ידו המלאך רוצה לומר ושלח השם יתברך הנזכר ויתן ה׳ דבר הנא׳ שלח ידו שהו׳ כמלאך שהמלאך מורשה שלו ובידו יתברך נחשב הוא ויוכיח כן מה שאמר בדברי הימים וישלח האלהים מלאך לירושלים להשחיתה וכו׳ מורה על שכתוב הזה שבאומרו וישלח ידו המלאך וישלח האלהים האמור את ידו הוא המלאך ושלחו על ירושלים להשחיתה אלא שכשמרו רחמיו יתברך לשתי סבות האחת וינחם ה׳ אל הרעה רוצה לומר בפנותו אל הרעה שנעשית במיתת אבישי בן צרויה שר וגדול בישראל זה גרם הניחום ולזה לא אמר על הרעה שהיה מורה על מה שניחם על הרעה אשר חשב לעשות אבל עתה שאומר אל הרעה מזכי׳ סיבת הניחום שהוא בהביטו אל הרעה אשר נעשית לאבישי ולזה ויאמר למלאך המשחית בעם רב עתה רוצה לומר אחר שלקחת הרב שבהם עתה הרף ידיך מהם כי מיתת רב וצדיק מכפרת היא והסיבה השנית לניחום הוא להיות שמלאך ה׳ היה עם גורן ארונה היבוסי הוא המקום שנעקד עליו יצחק והוא המקום הנבחר למזבח כפרה לישראל גורם הוא. תשות כח במלאך המשחית ומוסיף כח בגבורה של מעלה לרחם את ישראל ולהנחם על הרעה זהו שאמר הכתוב ומלאך ה׳ היה עם גורן הארונה היבוסי כלומר זה גרם וינחם ה׳ הנזכר מצד המלאך באותו מקום מזבח כפרה ובדברי הימים וישלח האלהים מלאך לירושלים להשחיתה ובהשחית ראה ה׳ וינחם על הרעה ויאמר למלאך המשחית רב עתה הרף ידיך כו׳ שכאן בשמואל לא הזכיר שהשחית בירושלם ובד״ה נאמר ובהשחית וכו׳ משמע שהשחית · ושם כתיב על הרעה וכאן כתיב אל הרעה ונראה במה שזכרתי שהשחתת אבישי הוא רב ושר וגדול בישראל כדאי לכפר זהו שאמר ובהשחית רוצה לומר את אבישי ואשב המלאך שיהיה מפני הרע׳ באסף הצדיק והק״בה ניחם על הרעה העתידה לבוא כי מית׳ הצדיק כפרה בשעת׳ אמנ׳ כאן רמז ענין ובהשחית הנאמר שם בד״ה באו׳ כאן אל הרעה ולא אמ׳ על הרע׳ כדפרישי׳ אל הרע של אבישי היא גרמ׳ הניחום כמאמר הכתובי׳ מוסכמי׳ בענין א׳ אלא מתחלפי׳ בלשון שעזרא באר הענין יותר ובסמוך בפסוק ויאמ׳ דוד בביאור מאמר ממסכת ברכות אבאר לך ענין נכון באומרו ובהשחית ראה ה׳ עיין עליו :

ויאמר דוד אל ה׳ בפסוק הקוד׳ זכרתי דברי מהר״א ז״ל : ולע״ד לדקדק למה הוצרך דוד לראות המלאך המכה בעם כדי לדבר דבריו אלה כי דברים של טעם הם וראויים ליאמר אפי׳ בלא ראיית המלאך · ועוד כפל הנה אנכי חטאתי ואנכי העויתי וקרי ליה חטא וקרי ליה עון ומהו ואלה הצאן : ונראה כי הסיבה בזאת המגפה היה המניין והצטרף אליו היותה שלא לצורך שאין זה כי אם גובה לב כאשר כתבתי למעלה וכן נזכר בד״ה בפי׳ הלא אני אמרתי למנות העם ואני הוא שחטאתי והרע הרעותי וכו׳ והנה ידוע שכל העובר עבירה אחת קנה לו קטיגור א׳ הוא הנפרע מהאדם העוש׳ אותו ולזה בתחילה חשב דוד אולי לא היה הוא בענין המניין כי אם המעורר הפורענות על ישראל לבד אמנם סיבת הפורענות תהיה זולתה מחטאות ישראל ומפשעיהם לכל חטאתם אמנם כאשר ראה דוד ע״ה המלאך ידעו והכירו במהותו שהיה מצד עבירת המניין והכיר בו שהוא הקטיגור שנעשה מן המניין ולז״א הפ׳ ויאמר דוד אל ה׳ בראותו המלאך המכה בעם שבראותו המלאך המכה בעם שהוא מלאך הנגף שנעשה מהמניין אז ראה לומר הנה אנכי חטאתי במניין והוא החטא הקל ואנכי העויתי העון החמור והוא הגובה לב והגאון אשר נתגאתי ברב עם הדרת מלך · ואפשר עוד שדקדק עוד באו׳ לשון הנה אנכי חטאתי וכו׳ כשראה המלאך מכה בעם והוא לבשתו רוח קנאה ואמר הנה אנכי רוצה לומר הנה אנכי קיים עם היות שאנכי חטאתי ואנכי העויתי ואלה הצאן רוצה לומר ואלה אין להם אשמה כי הם כצאן המשועבדים אל הרועה מה עשו הלא מוכרחים הם במעשיהם שאני הרועה ואנכי חטאתי ואנכי העויתי · או יאמר ואלה הצאן הטבוחי׳ כצאן לטבח מה עשו שיגרום להם כן להיות׳ כצאן ז״ש ואלה הצאן מה עשו תהי נא ידך בי ובבי׳ אבי ובד״ה אומר ובעמך לא למגפ׳ ואין לו הבנה בפרט למ״ד למגפה דהי״לל ובעמך לא מגפה · ונר׳ לפי מה שקדם שלפעמים מפני הרעה וקודם בואה נאסף הצדיק כדי שלא ימנע הרעה בהגין על הדור לז״א תהי נא ידך בי ובבית אבי וא״כ ה׳ שלא תהא מיתתו ובית אבי כמפני הרעה נאסף הצדיק להוסיף יגון וצרה על הצבור אבל ובעמך לא למגפה רוצה לומר לא תהיה היד הנזכרת בי ובבית אבי כדי להביא מגפה על העם וכדי שלא הצטער לא היה מזאת הבחינה אבל תהיה מפאת הבחינה שמיתת הצדיקים מכפרת והעצר המגפ׳ מעל ישראל ז״ש ובעמך לא למגפה רוצה לומר ובעמך לא תגרום היות ידך בי ובבית אבי למגפה בעם אלא לא למגפה · ובילקוט בשם מכילתא הנה אנכי חטאתי אמר רבי נתן מצינו שהאבו׳ והנביאי׳ נתנו נפשם על ישראל במשה מהו או׳ ועתה אם תשא חטאתם וכו׳ ואם ככה את עושה לי הרגני נא הרוג וכן לא הלך יונה אלא לאבד עצמו בים שנאמר שאוני והטילוני אל הים · ויסייע למ״ש שהתכלית לעצור המגפה מעל ישראל יבחרו בזה · ואח״זל במסכת ברכות פרק הרואה ובהשחית ראה ה׳ מה ראה אמר רבי יעקב אבינו ראה שנאמר ויאמר יעקב כאשר ראם ושמואל אמר אפרו של יצחק ראה שנאמר יראה לו השה ר׳ יצחק אמר כסף כפורים ראה שנאמר ולקחת את כסף הכפורים ר׳ יוחנן אמר בית המקדש ראה דכתי׳ בהר ה׳ יראה פליגי בה רבי יעקב ורבי שמואל חד אמר כסף הכפורים ראה וחד אמר בית המקדש ראה ומסתברא כמאן דאמר בית המקד׳ ראה שנא׳ אשר יאמר היום בהר ה׳ יראה עד כאן : ולע״ד ראשונה מהו ענין זה יעקב ראה אפרו של יצחק ראה שאע״פי ששם מתחייסים בלשון שנאמר בהם לשון ראייה הנה הענין אין להם שייכות כלל וענין כסף הכפורי׳ יש לו שייכות בענין אמנם לא נמצא בו לשון ראייה ועוד במאי דקאמר ומסתברא כמאן דאמר בית המקדש ראה שנאמר אשר יאמר היום בהר ה׳ יראה שהדרי רבי יצחק ורבי יוחנן אפלגו בה גם כן ולא הוקשה לרבי יצחק מה שלא נזכרה ראייה בכסף הכפורי׳ אם כן איפה היא הסברא המכרע׳ לדברי שמואל שאומ׳ בית המקדש ראה ונדקדק לשון הגמרא כאן אשר יאמר היום בהר ה׳ יראה שמתחיל מאשר יאמר היום וכו׳ הלא דבר הוא מכריע או מסייע כי בדברי רבי יוחנן לא נזכר רק בהר ה׳ יראה ונראה כי בסיבת הנגף הזה נמצאו ארבעה סברות הא׳ לא״זל במדרש שמואל והיא על שלא תבעו בניין בית המקדש כאשר כתבתי דבריהם ופירושם בפסוק ויוסף ה׳ לחרות בישראל וכו׳ והדעת השני להם במדרש שמואל בשביל שפיכות דמו של אוריה כשזכר ה׳ דמו של אוריה מתוך כך ויוסף אף ה׳ לחרות · והדעת השלישי הוא המניין והוא לרש״י ז״ל והר״מבן הביאו והרביעי לפי שהיה שלא לצורך ואין בו אלא גובה לב לשים בשר זרועו ומן ה׳ יסור לבו לבטוח ברב עם וכן הביאו הרמ״בן ומהר״יא והר״לבג ז״ל ככ״זל׳ והנה הרבעה סברות אלו נזכרו במאמר הזה מאי ראה אמר רב יעקב אבינו ראה דסבר רב סיבת המגפה לפי שמנאם שלא לצורך ובטח ברב עם הדרת מלך ולזה באה המגפה לכלות׳ כשל עוזר ונפל עזור ובהשחית ראה ה׳ זכות יעקב שהלך לבטח דרכו בהליכתו אל לבנים בחזרתו בטח בה׳ ובעזר מעשו במחנה אלהים לא בחיל ולא בכח הכופי ז״ש יעקב אבינו ראה שנאמר ויאמר יעקב כאשר ראם מחנה אלהים זה כי זכות זה מתייחס הוא מאד אל החטא הנזכר · אמנם שמואל סבר שסיבת הנגף הוא דמו של אוריה ובהשחית ראה ה׳ אפרו של יצחק שכמו שהנגף הזה נתעורר מזכרון דמו של אוריה כן להגין מהנגף ראה הש״י אפרו של יצחק להגין · אמנם רבי יצחק סבר שהסיבה מהמניין ולזה בחר רבי יצחק בסברתו זו שאע״פי שאין לה סמיכות מהלשון מתיבת ראה הנה מסתייעת סברה זו מהענין וגם מלשון ובהשחית ראה ה׳ ר״ל כי בהשחית ראה ה׳ הנזכר בפרשת כי תשא ולא יהיה בהם נגף הא אם ימנם לגלגלות יהיה בהם נגף ומשם ממנותם ראה ה׳ ששם באותו מקום נזכר כסף הכפורים ונאמר שם לזכרון לבני ישראל לעתיד בדורו של דוד ז״ש ובהשחית ראה ה׳ ענין המניין להשחית וראה רפואתו ששם נאמר לזכרון כמאה בראיה אחת דבר והפכו החולי ורפואתו עמו ז״ש ובהשחית ראה ה׳ · וכתב רש״י ז״ל כסף הכפורים ראה שיהן במניין הראשון של ישראל למשכן והוא כפר על מניין זה שהרי לזכרון נתן דכתיב והיה לבני ישראל לזכרון לכפר ועכשיו נצרכה כפרתו ראה הב״ה שמכאן דוד לישראל ולא לקח מהם כופר והיה לו ליקח מהם כסף כפורים ומתוך כך נזכר לבסוף כסף כפורים שנתנו קודש לכן וכאילו באותו זכות · ורבי יוחנן סב׳ שהעונש היה על שלא תבעו בית המקדש והתיקון היה לפי שרא׳ הש״י בית המקדש שכבר יצא דוד לבנותו ועל פי הש״ית נמנע מבנייתו וז״ש לבית המקדש ראה שנאמר בו לשון ראייה בהר ה׳ יראה · וכשהזכיר בגמרא פליגי בה רב יעקב ורבי שמואל ומסיק ומסתברא כמאן דאמר בית המקדש ראה שנאמר אשר יאמר היום בהר ה׳ יראה שלא הכריח דעתו מלשון ראייה דכתיב ביה אלא מלשון הכתוב שנאמר אשר יאמר היום בהר ה׳ לעתיד יראה סגולת המקום הזה להגן על ענין המגפ׳ ז״ש כאן והתחיל מתחל׳ הפסוק דכתיב אש׳ יאמ׳ היום בהר ה׳ יראה לעתיד להגן : ואחר שכתבתי זה מצאתי כתוב דמ״ד זכות יעקב ראה היינו זכות תורה שעסק בבית שם ועבר כד״א תתן אמת ליעקב · ומ״ד אפרו של יצחק ראה שלא המדרש עיקר אלא המעשה למסור נפשו על קדוש ה׳ וכמו שאמרו במסכת ברכות דקמאי מסרי נפשייהו אקדושת ה׳ וכו׳ וזה רמז באפרו של יצחק שמסר נפשו על קדושת ה׳ ומ״ד כסף הכפורים ראה פשוט שהענין מתייחס אליו שהקדים ה׳ רפואה למכה מזמן משה ע״ה ומ״ד בית המקדש ראה היינו שראה הרפואה שעתידין ישראל לבנות בית המקדש וז״ש בהר ה׳ יראה שבעודו הר וגורן ארונה ה׳ יראה מה שעתידין לבנותו ולכן ריחם השם יתברך על ישראל עמו עד כאן :

ויבא גד אל דוד וכו׳ חז״ל אמרו במדרש שמואל עלה הקם למה דוד דומה באותה שעה לאחד שהיה מכה את בנו ולא היה יודע בשל מה הוא מכהו באחרונה אמר לו דע על מקמת׳ פלו׳ הכיתיך כך כל אותן האוכלוסין שנפלו לא נפלו אלא ע״י שלא תבעו בבניין ב״ה והרי דברים ק״ו ומה אלו ראו בבניין ב״ה כך הכו על א״כ ד״א אלו לא ראו בבניין ב״ה כך וכו׳ לפיכך התקינו הנביאים הראשונים שיהיו ישר׳ מתפללין ג׳ פעמים בכל יום ואומרים אנא ה׳ השיב שכינתך לציון וסדר עבודתך לירושלים עירך עכ״ל פירשתיו לעיל בפסוק ויוסף אף ה׳ לחרות בים׳ והשתי נוסחאו׳ מתיישבות אלו לא ראו עדיין באותה שעה ב״ה ועם כל זה נענשו על שלא תבעו עם היות שלא ראו אנו שראינו ב״ה ואף על פי שהו׳ חרב ראוי לעורר אותנו לתבוע בניינו עאכ״ו שאם לא נתבע אותו יהיה לנו א״ו עונש · והנוסחא האחרת ומה אלו שראו בבניין המקדש רוצה לו׳ כבר ראו את דוד שתבע בית המקדש וגם ראו בבניין ב״ה היינו מה שראו את דוד מכין כסף וזהב ונחושת ועצי ברושים ועצי ארזים ז״ש ומה אלו ראו בבניין בית המקדש דהיינו שראו לדוד מכין לו ואם כן מה היה להם לתבוע ועכ״ז נענשו אנו שלא ראינוהו אלא חרב ושמם עאכ״ו שיהיה לנו עונש אם לא נתבע בניינו ולזה תקנו נביאים הראשונים שיהיו ישראל תובעין בניין ושכלול המקדש · ועיין רש״י ז״ל והרד״ק ז״ל והרלב״ג וכן מהרי״א ז״ל בשם חז״ל שארונה גר צדק היה ושהגורן גבוה מירושלים ולכן אמר עלה הקם כדברי הרד״ק ז״ל עד כאן · ולע״ד לדקדק לשון הקם שהי״לל בנה או עשה לה׳ מזבח גם למה לא סמך תיבת מזבח אל תיבת הקם והי״לל עלה והקם מזבח לה׳ · ונראה כי המזבח הזה נתחנך ע״י אדם הראשון ששם הקריב שור פר מקרין מפרים ואחריו אברהם אבינו עקד שם את יצחק בנו והקריב את האיל אשר המציאו אליו מן השמי׳ וז״ש עלה הקם אותו המקום שכבר הוחזק ונתקדש לה׳ מזבח באופן שעתה אין כל חדש רק הקמתו מנפילתו לעורר את האהבה ולהורות מעלת ההוא נקרא בפסוק הזה ארניה כלומר ארון יה ובזולתו נזכר ארונה ארון לה״א רומז לה״א האחרונה שבשם ובזולתו מהמקומות ארנה לשון אור נה שאור שכינת עוז שם עומד :

ויעל דוד וכו׳ הרד״ק ז״ל כדבר גד בכף ובד״ה בבי״ת עד כאן · ולע״ד השני כתובים לדקו יחדיו הכתוב הזה הגיד שעשה כדבר גד כאשר צוה ה׳ בלי שינוי ושם בדברי הימי׳ הודיע זריזות שבתוך דברי גד עלה לעשות כאשר צוה הסי״ת ז״ש ויעל דוד בדבר גד רוצה לומר בתוך דברי גד עודנו מדבר לעשות כאשר צוה ה׳ ולזה אמר בדבר ה׳ בבי״ת :

וישקף ארונה וכו׳ עיין רש״י ז״ל ובזה מדוקדק לשון וישקף לפי שהוא היה מתחבא בתוך הגורן לקיים חבי כמעט רגע עד יעבור זעם והשקיף מתוך העומרי׳ או מתוך הגדיש כמו בעד השבכי׳ נשקפתי וירא את המלך עובר ויצא אליו · והרד״ק ז״ל אפיו כמו על אפיו ע״כ :

ויאמר ארונה מדוע בא וכו׳ מהרי״א ז״ל אמר לו מדוע בא אדוני אל עבדו רוצה לומר למה באת אלי והיה לך לשלוח לקרא לי שהקטן הולך אצל הגדול ואין הגדול הולך אצל הקטן ודוד השיבו שבא לקנות ממנו את הגורן לבנות מזבח לה׳ כדי שתעצר המגפה מעל יש׳ ע״כ : ולע״ד לדקדק לשון מעמך הי״לל ממך · ונראה לפי שארונה שאל מדוע בא אדוני על עבדו כי לא הורה הרעה כמו שאמר מהרי״א ז״ל שהגדול לא ילך אצל הקטן והשיבו דוד על זה השלום ב׳ טעמות חזקות אשר כל אחת מה׳ מספקת כ״ש בהצטרף שלשתם יחד האחד לקנות מעמך את הגורן ולא ימכור איש נחלתו ובפרט גרנו ולכן באתי אליך והכבוד הזה יפות דעתך בו ונתת

תתן

ארונה המלך · מלך היבוסי היושב בירושלם היה כי אף בימי דוד היה היבוסי בירושלם כמו שנשארו שם משפחות בני יהודה כמו שכתוב וישב היבוסי את בני יהודה בירושלם עד היום הזה והיו שם למס עובד והיו להם בתים שדות וכרמים על ידי המס שהיו עובדים לבני יהודה ובני בנימין אחר הסדר והגורן היה לארונה היבוסי ורצה לתתם לדוד ולא רצה לקבל כי אם במחיר ואף אחר שכבש דוד המצודה הניחם לשבת בעיר ירושלם אותם שהיו יושבים בעיר מתחילה למס עובד והיו שם עד שבנה שלמה את הבית ואף היבוסי לא היה מן שבע אומות אלא מפלשתים מזרע אבימלך כמו שפירשנו בספר יהושע והיה מותר להניחם לשבת בארץ כיון שקבלו עליהם שלא לעבוד ע"א ושאר מצות שהוזהרו עליהם בני נח ואפילו מז' אומות היו יכולין לשב' בארץ בתנאי זה שלא יחטיאו שנאמר לא ישבו בארצך פן יחטיאו אותך לי אבל כל זמן שאינן חוטאין שקבלו עליהם ז' מצות מותר להניחם בארץ ובמקלת נסחאות התרגם תרגם נתן ארונה המלך למלך יהב ארון למלכא די בעא מיניה מלכא : ירצך · כתרגומו יקבל קרבנך ברעוא : מאותך במחי' · כמו מאתך כי רבים מן הרפים בעניין עם : בכסף שקלי' חמשים · ובדברי הימים שקלי זהב משקל שש מאות אמרו רז"ל גבה מכל שבט ושבט חמשי' שקלי' שהן שש מאות כסף ומשקלם במשקל של זהב וזהו שאמר שקלי זהב ועוד אמרו כתוב אחד אומר באחד שבטיך וכתוב אחד אומר מכל שבטיכם זהו שרבי יהודה אומר כסף מכל שבטיכם בית הבחירה משבט אחד רבי אומר משום אבא יוסף בן דסתאי בקר ועצים ומקום המזבח בחמשי' וכל הבית כלו בשש מאות ולשון הפסוקים מוכיחי' דברי רבי כי אומר קנה את הגרן ואת הבקר בכסף שקלים חמשי' והגרן היה המזבח ובדברי הימים אומ' ויתן דוד לארונ' במקום שקלי זהב וגו ומר ר"ל כל המקו' שהוא בשדה שנבנה בו הבית : ויעתר יי' לארץ ותעצר המגפ' מעל ישרא' וקביל יי' צלותה דיירי ארעא · ובדרש כל האלפים האלה שנפלו בימי דוד לא נפלו אלא על ידי שלא תבעו בית המקדש והרי דברים קל וחומר ומה אם אלו שלא היה בימיה' ולא חרב בימיה' נפלו על שלא תבעו אותו אנו שהיה בימינו וחרב בימינו על אחת כמה וכמה לפיכך התקינו זקנים ונביאים ליטע בפיהם של ישראל להיות מתפללים שלשה פעמים בכל יום השב שכינתך ומלכותך לציון וסדר עבודתך לירושלם אכי"ר סלה :

מַלְכָּא לְמַלְכָּא דִּי בְעָא מִינֵּיהּ מַלְכָּא וַאֲמַר אֲרַוְנָן לְמַלְכָּא יְיָ אֱלָהָךְ יְקַבֵּל קוּרְבָּנָךְ בְּרַעֲוָא : וַאֲמַר מַלְכָּא לַאֲרַוְנָן לָא אֲרֵי מִזְבַּן אִזְבּוּן מִינָךְ בְּדָמִין וְלָא אַסֵּיק קֳדָם יְיָ אֱלָהִי עֲלָוָן מַגָּן וּזְבַן דָּוִד יַת בֵּית אִידְּרֵי וְיַת תּוֹרַיָּא בִּכְסַף סִלְעִין חַמְשִׁין : וּבְנָא תַמָּן דָּוִד מַדְבְּחָא קֳדָם יְיָ וְאַסֵּיק עֲלָוָן וְנִכְסַת קוּדְשִׁין וְקַבֵּיל יְיָ צְלוֹת דַּיָּרֵי אַרְעָא וְאִתְכְּלִי מוֹתָנָא מֵעַל יִשְׂרָאֵל :

הַמֶּלֶךְ לַמֶּלֶךְ וַיֹּאמֶר אֲרַוְנָה אֶל־הַמֶּלֶךְ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ יִרְצֶךָ : וַיֹּאמֶר הַמֶּלֶךְ אֶל־אֲרַוְנָה לֹא כִּי־קָנוֹ אֶקְנֶה מֵאוֹתְךָ בִּמְחִיר וְלֹא אַעֲלֶה לַיהוָה אֱלֹהַי עֹלוֹת חִנָּם וַיִּקֶן דָּוִד אֶת־הַגֹּרֶן וְאֶת־הַבָּקָר בְּכֶסֶף שְׁקָלִים חֲמִשִּׁים : וַיִּבֶן שָׁם דָּוִד מִזְבֵּחַ לַיהוָה וַיַּעַל עֹלוֹת וּשְׁלָמִים וַיֵּעָתֵר יְהוָה לָאָרֶץ וַתֵּעָצַר הַמַּגֵּפָה מֵעַל יִשְׂרָאֵל :

חזק

רשי

ארונה המלך · שר היבוסי היה : שקלים חמשים · ובדברי הימים הוא אומר שקלי זהב משקל שש מאו' הא כיצד גבה חמשי' שקלי' כסף מכל שבט ושבט הרי שש מאות ונתן לו כסף בדמי הזהב וכן שנינו בסוף שחיטת קדשים גבה כסף בשם אחר כסף בשקלי זהב וכן שניני בספרי :

רלבג

ויעל עולות ושלמי' : הנה לא נאסרו הבמות עד שנבנה בית המקדש ולזה היה אפשר לדוד להעלות עולות ושלמים : ואע"פ שהיה זר זהו מה שצריך אל ביאור לפי שנראה לנו במה שהגבלנו באורנו בזה המקום : ואולם התועלת המגיעים מאלו הם אלו :

הראשון הוא במדות והוא שראוי לכל מקבל טובה מאחר שיתן לו תודה כפי כל אשר גמלהו וכל שכן אם הי' השם יתברך המטיב כי בכוונה התמי' לו תועלת כפלא כהיטיב לאומתו ית' ושכל הטובו' מאתו גלוה ית' שאמר שהטיב הש"י לדוד כל אלו הטובות הכוללות באלו הספורים נתן לו תודה דוד בכללו' על כולם ואע"פ שכבר הודה לו על אחת אחת מהם בייחוד כמו שיראה מדבריו בספר תלים ולזה ספר שדבר דוד ליי' את דברי השירה הזאת ליי' ביום הציל יי' אותו מכף כל אויביו ומכף שאול :

השני

סכום הפסוקים של ספר אלף וחמש מאות וששה וסימן או"ך וסדריו ל"ד וחציו ולאשה עגל מרבק :

קנה ג' בקריא' וסי' נמכר בשדה בהר סיני : ויקן ד' בקריא' וסי' ויקן את חלקת השדה אשר · ויקן יוסף את כל אדמת מצרים · ויקן דוד את הגרן · ויקן את ההר שמרון : ותעצר המגפה ד' בקריא' וסימ' ויעמד בין המתים ובין החיים : ויבא אחר איש ישראל · ויבן שם דוד מזבח · ויעמד פנחס ויפלל ותעצר :

כלי יקר

נתן בלב שלם הגורן. וז"ש לקנות מעמך רוצה לומר מעמך שהי' הקניה מעמך מחדרי לבבך בלב שלם שהמכרם לי והטענה השנית לקנות · וזה לא 'וכפי היכות העניין כך צריך להיות זריז' השליח וכיון שהוא לבנות מזבח לה' אדון הכל יוכר ברהסיא מה הגיזמה היי שלא תבא אל שירות כזה שהשפלתי היה הגבהתי · והשלישית לפי שהוא צורך פיקוח נפש ואין להאחר בדבר וז"ש ותעצר המגפה מעל העם · ובכלל לו' מעל העם שלא אמר מעל ישראל רמז שעצירת המגפה תועל' הוא לארונה ולעם הארץ אפי' מאומות העולם · וז"ש ותעצר המגפה מעל העם סתם ואפילו מגויי הארצות :

ויאמר ארונה אל דוד כו' אחר שראהו בא אליו נתן לו בלב שלם וגם שהוא מלך והנדיבות מצוי במלכות וזהו ויאמר ארונה אל דוד יקח ויעל לפי שתיבת יקח היינו סובלת לשון מקח כמ"ש דוד לקנות ושלא לאמרות את פיו אמר לו יקח ויעל אדוני המלך הטוב בעיניו ראה איך יבא אל הדבר שהבקר הגונים לעולה והמוריגים וכלי הבקר הגונים הם לעצים ובפרט למ"ד שצריך שיהיו חדשים כמו שמזכיר בס"ד לז"א ראה הפלא שהבקר ראויות לעולה ומוריגים וכלי בעולה חדשים ממש לעצים · ובזה מובן שלא הזכיר כאן החיטים למנחה במ"ש בד"ה והטעם יען שבחיטים כולם כשרים למנחה ואם כן לא הזכיר כאן אלא הדברים הנפלאים שילאו מהם"ת וז"ש ראה הבקר לעולה וכו' כדפרישית · ראה דבר נפלא היות הבקר ראוים לעולה אליבא דכ"ע ואפי' לרבי אליעזר כמו שהזכירו שם ובמסכת מנחות פ' הקומץ רבה תני יכול האומר הרי עלי עולה יביא עצים מתוך ביתו כדרך שמביא נסכים מתוך ביתו ת"ל על העצים על האש אשר על המזבח מה מזבח משל צבור אף עצים ואם משל צבור דברי ר' שמעון ור' אליעזר אומר מה מזבח שלא נשתמש בו הדיוט אף עצים ואם שלא נשתמש בהם הדיוט מאי בינייהו איכא בינייהו חדתי ועתיקי ולא והא כתיב ויאמר ארונה אל המלך וכו' ראה הבקר לעולה והמוריגים וכלי הבקר לעצים הכא נמי בחדתי עכ"ל · ולפי זה דבר הכתוב בהומרו ראה אליבא דכ"ע ואפי' אליבא דר' אליעזר · או יאמר ראה הבקר לעולה לפי שהבקר צריך ביקור מומים לז"א ראה ובקר אותם ביקור מהבקר ובחר לך הראויות לעולה וכן המוריגים וכלי הבקר ראה הראוי לעצים שלא יהיו מתולעים כנודע בדין העצים ועיין רש"י והרד"ק וכן מהרי"א ז"ל · וכבר זכרתי למה לא הזכיר כאן החיטים :

הכל כתן וכו' עיין רש"י ז"ל וכן הרד"ק ז"ל והוסיף וכן מהרי"א ז"ל הביא מרבותינו שארונה גר צדק היה ואוהב לדוד ולכך קראו הכה מלך על נדיבות לבבו שעם היו' שהיה כותן הכל לדוד אמר לו ה' אלהיך ירצך כלומר ירצך כאילו הכל שלך ועכ"ז לא רצה דוד לקבל מתנ' וז"ש הכל נתן · אין פירו' שנתנו בפועל כי אם בכח הכל נתן לו ברצון טוב · אילו רצה לקבל דוד ופועל הנדיבות הזה לא יאות כי אם למלך וז"ש הכל נתן ארונה המלך עד כאן ובדבריו מובן לומרו המלך למלך שלא יאות לא למלך למכור שאין לו צורך למכור וכן מלך כדוד לא יאות לקנות כי אם לקחת מיבם מעבדין וז"ש הכל נתן ארונה המלך למלך רוצה לו' שכן יאות ממלך למלך לתת מתנות אלא שדוד לא רצה · ולע"דן במ"ש הכל נתן הכל לאחויי ולכלול מקו' הגורן מלבד הבקר לעולה והמוריגים וכלי הבקר לעצים והחיטים למנחה ובדברי הימים הזכיר זה בביאור יותר ראה נתתי הבקר לעולות והמוריגים לעצים והחיטי' למנחה הכל נתתי שמאמר הכל נתתי לכלול גם את המקום עצמו של המזבח אלא שדוד לא רצה לקבל במתנה לא מקום המזבח ולא העולות והעצים · ובאומרו ויאמר ארונה אל המלך שהוא מיותר כי די שיאמר ויאמר אל המלך ה' אלהיך ירצך ומובן הוא שארונה פיו המדבר אבל רמז למה שאמרו חז"ל טעם היותו ארונה ר"ל הדיוט וצריך ולאמר כן אל המלך עם כל זה הועיל כי אל תהי ברכת הדיוט קלה בעיניך מגילה פ"א ויאמר ארונה אל המלך ה' אלהיך ירצך א"ר אלעזר א"ר חנינא אל תהי ברכת הדיוט קלה בעיניך שהרי שני גדולי הדור ברכום שני הדיוטות ונתקיימה בהם ואלו הם דוד ודניאל דוד דברכיה ארונה דכתי' ויאמר ארונה אל המלך וכו' דניאל דברכיה דריוש דכתיב אלהיך דאנת פלח ליה בתדירא הוא ישיזבינך עד כאן ודוד למדו שארונה גרס ונתקיימה ברכתו מלשון הכתוב ויאמר ארונה למלך וכו' כדפרישי' המכס גבי דניאל למדו מלשון הוא ישיזבינך שתיבת הוא מיותרת דהלא פלח ליה בתדיר' ישיזבינך הי"ל הוה למה · אלא לשון הכתוב הוא ברוח הקדש שמבטיח כן בודאי ישיזבינך ושברכת הדיוט כתקיימה וגרמה כן :

ויאמר המלך וכו' במסכת זבחים פ' חטאת ויקן דוד את הגורן בכסף שקלים חמשים הא מודה רבי אליעזר בבמה דתניא כתוב אחד אומר ויתן דוד לארנן במקום שקלי זהב משקל שש מאות וכתוב אחד ויקן דוד בכסף שקלים חמשים הא כיצד גבה מכל שבט ושבט חמשי' שקלים שהם שש מאות · רבי אומ' משום אבא יוסי בן דוסתאי בקר ועצים ומקום המזבח בחמשים וכל הבית כולו בשש מאות · רבי אלעזר בן שמוע אומר כתיב ויקן את הגורן כמפורש בעניין ומה מפורש בעניין שנא' ויתן דוד לארנן במקום זהב משקל שש מאות · אבל הבקר לעולה והמוריגים וכלי הבקר לעצים בכסף שקלים חמשים דכתיב ויאמר ארונה יקח ויעל אדוני המלך הטוב בעיניו ראה הבקר לעולה והמוריגים וכלי הבקר לעצים הכא נמי בחדתי מאי מוריגים אמר רבה מטה של טורבל מאי מטה של טורבל אמר רב יהודה עיזא דקרקסא אמר רב יוסף מאי קרא שנא' הנה שמתיך למורג חרוץ חדש וכו' · מקריה ליה רבא לבריה ורמי ליה קראי אהדדי כתיב ויתן דוד לארנן משקל זהב שקלים שש מאות וכתיב ויקן דוד את הגורן ואת הבקר בכסף חמשים שקלים הא כיצד גבה מכל שבט ושבט חמשים שקלים שהם שש מאות שקלים · והכתי כתיב התם זהב והכא כסף הלא הימה גבה כסף בשם מאות שקלי זהב עכ"ל וכתב שם רש"י ז"ל לשונו וברייתא זו משובשת היא בספרים ושנויה בתורת כהנים · וכן היא שנויה הא כיצד מקום מזבח בחמשים וכל הבית בשש מאות · ר' אומר בשם אבא בן דוסתאי גבה מכל שבט ושבט חמשים שהם שש מאות ר' אלעזר בן שמוע או' ויקן דוד את הגורן כדמפורש בעניין ומה מפורש בעניין ויתן דוד לארונה במקו' זהב משקל שש מאות אבל הבקר לעולה והמוריגים וכלי הבקר לעצים בכסף חמשים שקלים שנא' ארונה וכו' והכי פירושא דקרא ויקן דוד את הגורן ולא פירש במה קנאו שהרי פירשו במקום אחר ויתן דוד לארנן במקום זהב משקל שש מאות · ואת הבקר קנה בכסף שקלים חמשים משקל שש מאות לקמן מפרש כסף שוה משקלה שש מאות זהב · אלמא ר' אלעזר מודה בבמה דקתני והמוריגים לקח דוד לעצים כדברי ארונה · מטה של טורבל כך היא במסכת כלים · עזא דקרקסא במין עז של עץ ויש בה יתידות חדות וגם עשוי חריצין ומוליכו ומביאו על הקשי' של דישה לאחר שנדושה ומתחכה ונעשה תבן · מאי קרא דהוא עשוי חריצין ומוכן לדוש ולדוק כסף בשש מאות שקלי זהב וה"ק כסף השוה שקלים חמשים של זהב עד כאן כמבואר כאן שלשה תרוצים בהכתבתן הפני כהוגן' התירוץ האחד שגבה כסף שוה חמשים שקלי זהב מכל שבט ושבט לשנים עשר שבטי' יהיו שש מאות שקלי זהב · ומ"ש בכסף ר"ל שהגבייה היתה בכסף השוה חמשים שקלים זהב משבט אחד וכן רש"י ז"ל וכן בספרי כמו שהביא רש"י ז"ל וכן במדרש שמואל מרשב"י ז"ל · והתירוץ השני בגורן והבקר בכסף שקלים חמשים · המכס כל הבית בשש מאות שקלים ולפי זה שני קניינים הוו הא' דהיינו מקום המזבח הזכיר כאן מה שהיה לצורך שעה הגורן למקום המזבח והבקר והמוריגים בחמשים והקנין השני אחר המקום לבית ולחדריו ולאולמיו ולעזרות בשש מאות וזהי שיטת רבי בשם ר' יוסי בן דורמסקית · והתרוץ השלישי לרבי אלעזר ויקן דוד את הגורן קנין אחד ולא נזכר כאן במה קנאו שסמך על מה שמפורש בדברי הימים בעניין שש מאות שקלים והקנין השני הבקר לעולה וכו' בכסף חמשים שקלים ולשיטה הזו קשה למה הזכיר כאן קנין הגורן ולא הזכיר בכמה שקנה והזכיר הקנין השני הבקר לעולה בכסף שקלים חמשים וכן במדרש שמואל תני רשב"י כתוב אחד או' ויקן דוד את הגורן ואת הבקר בכסף שקלים חמשי' וכתוב אחד אומר ויתן דוד לארנן במקו' שש מאות שקלים · אלא אמור מעתה חמשים שקלים מכל שבט ושבט הרי שש מאות שקלים · רבי או' בשם אבא יוסי בן דוסתאי כתוב אחד או' ויקן דוד את הגורן וכתוב אחד או' ויתן דוד לארנן במקום וגו' · אלא מקום המזבח בחמשים הגורן בשש מאות שקל · א"ר אלעזר בר' שמוע אנא לא שמעתה מפומיה דאבא · אבריה שמעונא מפומיה דאבא ויתן דוד לארנן במקום זהב משקל שש מאות אבל הבקר לעולה והמוריגים וכלי הבקר לעצים בכסף שקלים חמשים עד כאן לשונו והם הם השלשה שיטות הנזכרות לעיל ממסכת זבחים פר חטאת המכס

לע"דן לדקדק או' גבי רשב"י כתוב אחד אומר ויקן דוד את הגורן ואת הבקר בכסף שקלים חמשים וכתוב אחד או' ויתן דוד לארנן במקום שש מאות שקלים וכן גבי ר' בשם אבא יוסי בן דוסתאי כתוב אחד אומר ויקן דוד את הגורן וגו' וכתוב אחד או' ויתן דוד לארנן במקום וגו' כי אחר שנזכר דקשו קראי אהדדי כרשב"י אין צורך לשנות עוד שנית כתוב אחד או' ויקן וכו' ואם יש צורך יקשה אם כן למה לא שלש בדברי רבי אלעזר בן שמוע לו' כתוב אחד אומר ויקן דוד וכו' כמו שנזכר כן בשני התנאים הקודמים : ונראה כי בדברי רשב"י דאומר כתוב אחד או' ומ' וכתוב אחד אומר כוונתו להקשות שהשני כתובים מכחישים זה את זה שכתוב אחד או' שבס חמשי' וכתוב אחד או' בדברי הימים שש מאות שקלים ותרץ רשב"י שהשני כתובים צדקו יחדיו כי חמשים גבה מכל שבט ושבט ועולה הוא לשש מאות בכל השנים עשר שבטים ומאי דקאמר בכסף רוצה לו' שנתן לו מטבעות כסף שוות שקלים חמשים של זהב כדמסיק בגמרא במסכת זבחים · אלא ש.שיטה זו של רשב"י יקשה קצת דאם כן למה אמר הכתוב הא' את הגורן ואת הבקר ובכתוב של ד"ה הוא אומר במקום שש מאות שקלים כאילו מורה שהנושאי' מתחלפים שהאחד דבר בשך הגורן והכתוב השני דבר בשך המקום כולו וחילוף הנושאים גרם חילוף השך לחמשים לשש מאות וקושי' זה כיון שיו במ"ש רבי בשם אבא יוסי בן דוסתאי כתוב אחד אומר ויקן דוד את הגורן וגו' שכוונת המתכוין

השני הוא להודיע שהש"י כשיתחדשו ממנו הרעות לא יתחדשו ממנו כי אם מצד מה שהם טובות ולזה אמר דוד שהשם ית' הוא קרן ישעו להעיר שלא יחדש הש"י הרע כי אם מצד שהוא ישע לאוהביו והוא להצילם מאויביהם ולדחות מעליהם כמו שידחה הבעל חי בעל קרנים בקרניו מעליו את החי המזיק לו :

השלישי הוא להודיע שהתפלה תהיה נשמעת כשיהיה המתפלל מסדר משבחי הש"י מה שיגיעהו השגתו לפי מה שאפשר כי אז הוא דבק בו ואז תהיה תפלתו נשמעת מפני דבקות ההשגחה האלהית וזהו אמרו מהולל אקרא יי' וגומר ולזה גם כן אמר בצר לי אקרא יי' וגומ' כמו שבארנו : **הרביעי** הוא בדעות והוא להודיע כי מה שיחדשהו הש"י על דרך ההשגחה הפרטית יהיה מתחדש על יד מלאך ישולח מאתו על זה כאמרו אלהי שלח מלאכיה וסגר פום אריות ולזה אמר בזה המקו' וירכב על כרוב ויעוף כמו שביארנו : **החמישי** הוא להודיע כי כשיב' ההכרח שיחדש השם רעות להציל אוהביו הנה ישודרו ממנו ענינים להיטיב לאוהביו ומהם יחדש רע במקרה לאויביו כשהיה אפשר שישלם המכוון בזה האופן וזה כלו להעיר כי הש"י הרחיק עשיית הרעות לפי מה שאפשר כי מה שיתחדש ממנו תמיד הוא הטוב והנה כמו שהעננים שיהיה מהם מטר הם המתחדשים לתכלית טוב שירוה את הארץ והולידה והצמיחה ויקרה מעט רע במקרה כמו הברד והרעמים והברקים והלפידים כן ייטיב הש"י לאוהביו בכמו זה הטוב שישודר ממנו רע במקרה לאויביה' וזהו אמרו מספר מהשגחת הש"י להצילו ולהכניע לאויביו וישת חשך סתרו סביבותיו סוכתו חשרת מים עבי שחקים מנגה נגדו בערו גחלי אש ירעם מן שמים יי' וגומר :

הששי הוא במדות והוא להודיע שמי שירצה שישיג מבוקשו מכלות אויבו ראוי שישתדל בזה בעת היותו קשה יום כי אז יתכן יותר להשיג המבוקש כאמרו אל תתחר במרעים דרכו שירה כי מצד היותו מצליח יכלה ומזה יתבאר שהקש' יום ראוי שיכולה ולזה אמר דוד מספר בהשגחת הש"י יקדמוני ביום אידי ויהי יי' למשען לי כאילו יאמר שהם התחכמו להרע לו בעת היותו נכון לקבל הרע לולי יי' שהיה לו : **השביעי** הוא להודיע שההשגחה הפרטית מהש"י תדבק באחד מצד שמרו דרכי השם ית' והתנהגו בתורתו והתבונן בה תמיד כי זה יביא אל קנין השלמו' האנושי בתכלית מה שאפשר אשר הוא סבת דבקות ההשגחה בשם ית' ולזה אמ' דוד בספרו חוזק דבקות ההשגחה האלהית בו יגמלני יי' כצדקתי כבור ידי ישיב לי כי שמרתי דרכי יי' ולא רשעתי מאלהי כי כל משפטיו לנגדי וחקותיו לא אסור ממנה הורה בזה כי הוא מתהלך בדרכי השם ית' ומתבונן במקותיו ומשפטיו :

השמיני הוא להסיר הספק למה נענש שאול יותר מדוד עם היות חטא דוד יותר עצום הרבה מחטא שאול וזה כי דוד היה הולך בכל דרכיו בדרכי הש"י והיו מדותיו והכונותיו בתכלית השלמות והחסידות בכל עניניו רק בדבר אוריה החתי וזה ממה שיורה שדוד היה משתדל בכל עז שתהיינ' פעולותיו תמיד לפי הראוי אלא שלא יכול לנצח יצרו בענין בת שבע וממנו סובב דבר הריגת אוריה לכסות קלונו ולהלבי' שלא תהיה פעולתו מבעילת בת שבע בעילת אשת איש עם שהיה קלת דין בהריגתו מפני שלא קיים מלות המלך · ואולם חטא שאול היה נראה היותו כנגד השם מפני שאר התכונות שראינו לשאול שלא היו מתישרות אל היושר והחסידות ולזה גם כן תראה ששאול היה חושב להתכלל לשמואל בדברי שקר ואולם דוד הודה תכף ואמר חטאתי ליי' ולזה אמר דוד להסיר את הספק הזה עם חסיד תתחסד ועם גבר תמים תתמם עם נבר תתבר ועם עקש תתפל כמו שבארנו :

התשיעי הוא להודיע שדרכי הש"י ופעולותיו הם תמימות בתכלית מה שאפשר וכן הענין באמרתו והיא התורה עד שאין בה דבר ללא תועלת ומה שחסר מהטוב בקצת פעולותיו שיקרה מהם רע לבני אדם בקצת העתי' הנה הערים הש"י להשלי' מזה מה שחסר מזה בששם האדם בעל בחירה ורצון לא ימשלו על הבחירה ההיא מה שיסודר מהם זה הרע במקרה ולזה יתכן שינצל האדם ממנה בזה האופן כשתהיה בחירתו אל הטוב המסודר מן התורה ובאמצעותו ידבק בש"י ויהיה לו למגן מהרעות ההם כי הוא לבדו אפשר שיהיה מגן לכל החוסים בו :

העשירי הוא להודיע שכבר ימשך מחוזק דבקות השגחת הש"י שיביא האדם מהרע אל הטוב בקלות כאילו קפץ ודלג אליו מזולת שידרך בהגעתו אליו הנה כמו שיעשה הש"י מהמופ' נחש על דרך מופת בזולת סבותיו כן יביא הטוב בקלות לאוהביו בזולת סבותיו וזהו אמרו האל מעוזי חיל ויתר תמים דרכי משוה רגלי כאילות ועל במותי יעמידני : **האחד עשר** הוא להודיע כי הש"י נתן המלוכה לזרע דוד כל הימים שהעולם נמצא על צד החסד מצד הברית ששם לדוד על זה מצד הצדק והיושר שמצא בו וזה ימשך תמיד לזרעו בשיעשה ישראל הטוב בעיני הש"י בדרך שיוכל לעשו' להם כל ישע וכל חפץ גם בעת שהיה נכון לבא עליהם רע מצד ההשגחה הכוללת ואולם כשלא יהיה זה ותפסק המלכות מישראל הנה לא תסור מבית דוד אבל היא שמורה לו וזה ממה שיתבאר ממנו שכבר יצא חטר מגזע ישי ונצר משרשיו יפרה וימלך ותתקיים על ישרא' כי אי אפשר שתסור הממלכ' מזרעו הסרה נצחית וכבר נתבאר זה יותר בדברי הנביאים וזהו אמרו ועשה חסד למשיחו לדוד ולזרעו עד עולם ואמר כי ברית עולם שם לי ערוכה בכל ושמורה כי כל ישעי וכל חפץ כי לא יצמיח : **השנים עשר** הוא מה שהודיע שאחר המלכים שיקומו על ישראל מפני שאינם מושלים ביראת אלהי' אבל הם אנשי רשע לא תתקיי' מלכותם ויזיקו ישראל בעבורם ובסבתם והם וזרעם יהיו לכליון חרוץ וזה ממה שנתקיי' בענין מלכות ירבעם וחבריו כאמרו ובליעל כקוץ מונד כלהם כי לא ביד יקחו ואיש יגע בהם ימלא ברזל ועץ חנית ובאש שרוף ישרפו בשבת וגם על הטובים אמר שלא תתקיים מלכותם אך יהיו כמו דשא מארץ שתהיה להם צמיחה זמן לא ארוך מאד ואחר ייבשו וכן אמר הש"י לירבעם שאם ילך בדרכיו יבנה לו בית נאמן כאשר בנה לדוד אך לא יתקיים זה לו כל הימים ולזה תראה שמלכות החשמונים לא נתקיים מאד בבית שני : **השלשה עשר** הוא להודיע שגבורי דוד היו כלם אנשים חכמים גם כן בחכמת התורה ולכן היתה דבקה השגחת הש"י בהם ולזה תאר עדינו העצני שהוא יושב בשבת תחכמוני ולזה גם כן היה מהגבורי' בניהו בן יהוידע הכהן שהיה מופלא שבב"ד והיו גם כן אתם הכרתי והפלתי והם הסנהדרין כמו שנתבאר במה שקדם ולזה תמצא שכאשר שבח אלו הגבורי' אמר מן השלשה הכי נכבד ולא אמר מן השלש' היה חזק או תקיף אבל תארו בכבוד מצד גודל המעל' ולזה הגיע מגבורתם מה שזכר מפני הדבק בהם ההשגחה האלהית : **הי"ד** הוא להודיע שאין ראוי לאדם שיבקש דבר ויוציא בבקשת קנינו דברים יותר נכבדים ממנו והמשל כי מי שאבד דבר שוה פרוטה אין ראוי שיוציא בבקש' דבר שוה יותר וכ"ש שאין ראוי שיסכן עצמו או איש אחד מן האנשים בבקשתו ולזה תמצא כי כשנתאוה דוד ואמר מי ישקני מים מבור בית לחם אשר בשער וסכנו עצמם שלשת הגבורים להביא מהם אליו לא רצה לשתותם להורות כי לא הסכים שיסכנו עצמם בעבור זה ואף על פי שאמר זה במאמר על צד התאוה אל המים ההם כי כמה פעמי' יאמר אדם כך במה שאין רצונו שישתדלו בהגעתו וגם בדברים הנמנעים כאמרו מי יתן לי אבר כיונה ולזה הסכים לנסך אותם ליי' לרמוז כי על עבודתו ית' לבד ראוי לסכן נפשו כאמרו ואהבת את יי' אלהיך בכל לבבך ובכל נפשך : **החמשה עשר** הוא במצות והוא להודיע כי כבר היה במקדש נסוך המים ולזה נסך דוד המים ההם ליי' כי הוא מן השקר שיעבוד דוד הש"י בדבר לא הוסכם שיעבוד בו במקדש הנה כמו שלא יעשה אחד מן האנשים הטובי' קרבן מן הכלבי ליי' כן לא היה ראוי לנסך המים אם לא היו מנסכי'

כלי יקר

בתגרן שנה לו' כתוב אחד או' ויקן דוד את הגורן וגו' ולא סיים הפסוק שאומר ויקן את הגורן בכסף שקלים חמשים וכן בכתוב הב' לא אמר אלא וכתוב אחד או' ויתן דוד לארנן במקום וגו' ולא הזכיר סוף הפסוק שהו' שש מאות שקלים לפי שאין כוונתו להזכיר קושית הניגוד שכבר נזכרה בדברי רש"י ע"ה אבל כיון אל דקדוק אחר והוא הקושי שהקשינו לדברי רש"י שכתוב אחד או' ויקן את הגורן וכתוב אחד או' במקום אשר זה מכריח שסך החמשים היה על מקום אחד הגורן למקום המזבח בחמשים אמנם השש מאות היה במקום ר"ל בכל הגבול ההוא סביב כנזכר בגמרא וכל הבית כולו בשש מאות וילמד סתום שבמדרש שמואל מהמפורש בגמרא ערוכה מזה הכריח דבריו' שלא כדברי רש"י ז"ל הן אמת שקשה קצת הלשון שהו' הגורן בשש מאות והי"לל המקום בשש מאות ואולי טעות נפל בספרים · ומ"ש ר' אלעזר בן שמוע ויתן דוד לארנן שש מאות שקלי' הוא בגורן הנזכר כאן בשמואל ויקן דוד את הגורן ולא פירש כאן בכמה קנה אותו ופי' בד"ה ומאמר ואת הבקר וכו' מאמר בפני עצמו ועליו אמר הסך של חמשים שכן מתפרש בגמ' כאמור · ור' אלעזר בן שמוע נתחזק בשיטתו הרחוקה משום דניחא ליה שיהיה כל מה שנקנה נזכר בפ' הזה שהגורן הנזכר כאן בשמואל הוא שנקנה בשש מאות שנזכרו שם בד"ה והבקר לעולה בחמשי' שקלים בנז' כאן · והרד"ק הביא ג"כ כדברי ר' בשם אבא יוסי בן דוסתאי דקראי דייקי כוותיה וכן הביא גם כן מהרי"א והרלב"ג · ולע"ד לדקדק כפל לא כי קנה אקנה ולשון מאותך דהי"לל מעמך מהו אותך ולשון במחיר דקאמר שהוא מיותר שבכלל אומר קנה אקנה מובן היא דבכסף יקנו · ונראה כי ארונה נתן הכל בלב שלם הן המקום הן הקרבנות לזה ענה המלך דוד ויאמר המלך לארונה לא כי קנה אקנה רמז קנה אקנה הקניה הא' אל המקום והשניה אל העולות והבקר · או אמר קנה אקנה עפ"י סברת רבי שאמר מבוס אבא יוסי בן דוסתאי שהיו שתי קניות בגוף הקרקע עצמו הקניה הא' למקום המזבח והשני' אח"כ לכל הבית ולשכותיו ועזרו' ז"ש לא כי קנה אקנה ולכל הפירושים מסיק בהו' מאותך מחיר כלו' שלא יתרצה בתת לו כדי שווי המקום אלא במחיר שלשון מחיר הוא ביוקר יותר מכדי שויו כמו שכתוב מימינו בכסף שתינו עצינו במחיר יבואו ז"ש כאן במחיר כדי שתתן אותו אלי בלב שלם ותהיה הקניה מאותך ר"ל בלב שלם ונפש חפצה מאותך שידבקה לבך ולא תהיה מוכרח מצידי כי אם זוזי יעשוך למכור ונתן טעם שהעולו' כשיהיו מקנת כסף אז יעלו לרצון עד ה' אלהיך כי כשהשתדל אדם להרבות מחיר להביא' לש"י כפוס נערה אגרה ז"ש ולא אעלה לה' אלהי עולות חינם ר"ל לא יעלו לרצון לה' אלהי עולות חינם כמנע הוא שהעלה לפניו חינם ומ"ש ויקן דוד בכסף שקלים חמשים ולא אמר בחמשי' שקלים כסף מודיע שאין השקלים כהלה של כסף אלא שקלי זהב הם כמו השש מאות שקלי זהב הנזכרים בד"ה וז"ש בכסף סך העולה לשווי שקלים חמשים דהיינו חמשים שקלים של זהב לא שהכסף תריך פפי ונתן לו דוד מעות כסף עובר לסוחר · ולפי הפשט אפשר לו' שנתן לו כסף משקלו שש מאות משקלו ועולים השש מאות משקל כסף בחמשים משקל זהב באופן שי"ב משקלים כסף במשקל א' של זהב וכאן אמר כסף לפי שבו היה הקנין סך כסף העולה חמשים זהב ושם בד"ה אמר סך הכסף שעולה שש מאות כסף והחמשים שקלים הנז' הם זהב כי כן הוא לרש"י פי' הפסוק הזה כדפרישי' לעיל ומ"ש שם בד"ה שקלי זהב היינו חמשים העולים משקל כסף שש מאות של כסף ויכריח כן דקשה תיבת משקל כי די שיאמר שקלי זהב שש מאות מדקאמר משקל שש מאו' משקל כסף קאמ' · ואפשר עוד לו' יותר קרוב אל הפשט דהכא בשמואל קאמר שקנה בכסף שקלים חמשים ושקלי הכסף הם ליטרין משקלם גדול ובדברי הימים אמר שש מאות שקלי זהב ומשקלי זהב קטני' ביותר משקל דרהם אחת הוא משקל הזהוב מ"מ ולפי זה חמשים לטרין של כסף שוים שש מאות משקלי זהב קטנים · זה אפשר לחלק בישוב הפסוקים :

ויבן שם דוד כו' עיין הרד"ק והר"לבג ומהר"יא כתב ראוי לדעת ב' דברי' הא' למה נבחר זה המקו' יותר מזולתו ולמה גלהו ה' לדוד בזה הזמן ולא בזמן אחר קודם זה · והנה מצאתי לח"זל שאמ' בירושלמי פ' כל הצלמי' תני רבי בנלוקי מלמד שלא הניחו הכנענים לא הר ולא גבעה שלא עבדו עליו ע"ז ולכן סבריכן מימר דבר שיש בו רוח חיי' לעפ"י שאינו אסו' להדיוט לגבוה אסור בית הבחירה אינה נבנית אלא על פי נביא ועל פי דוד ובדבר גד בשם ה' · וג"כ אמ' מקום היה הר המוריה שבו נעקד יצחק וכן נאמר בד"ה ויחל שלמה לבנות את בית ה' בירושלים בהר המורי' וכבר ביארו החכמי' והוא דבר שאין ספק בו שיש מקו' יותר מושגח ממקו' זולתו כפי מזגו ושיוויו והוא דבר נעל' הצלנו ויודע הנעלמות הוא ידע והנה ארץ ישראל בכללה היתה יותר מושגחת מכל הארצות וכ"מש ארץ אשר ה' אלהיך דורש אותה תמיד עיני ה' וכו' ומכולם היה מקום ב"ה מיוחד מהמיוחד והוא היותר שלם והיותר מושפע ולכן היה הראוי להיות בית הבחירה והיה מקדש נכב ומעותד לאותה המעלה וכמ"ש הב"ה לאברהם אל א' ההרים אשר אומר אליך ואברהם אמר בהר ה' יראה · והנה בדרוש השני א' שדוד היה כל ימיו בצער לדעת המקום ביחוד אשר בו יבנה הבית וכ"מש אשר נשבע לה' נדר לאביר יעקב אם אבא באהל ביתי כו' אם אתן שנת לעיני כו' עד אמצא מקום לה' ולפי שהיה לבו דואג על זה והיו ישראל חושבים שבעבור חטאיו מנע הש"ית ממנו בנין הבית לזה בסוף ימיו רצה הש"ית לכבדו ולהגדילו בעיני ישראל וזה כשלוה תשועתם מהמגפ' על ידו שנעצרה ע"י קרבנותיו ושגילהו הש"י המקום המקודש והכירו זה באמצעות האש שירדה מן השמים על המזבח בגורן ארונה ושסבב הש"י שדוד יקנה אותו המקום לבית ה' והוא יתן לשלמה תבנית הבי' וכסף וזהב ונחושת ועצי ברושים וכל הדברים הצריכים לבניינו ובזה יחשב לו כאילו בנאו דוד וכל זה נעש' בסוף ימיו וכאילו אהבו בזקנו' ובמותו שאהבו בבחרותו ובחייו כדי לקיים בו ואת' תבא אל אבותיך בשלום : ולע"דן לדקדק תיבת שם מיותרת וכי כל החרדה הזאת שהלך דוד לקנות הגורן הזה מארונה ודאי שלא יתכן יהיה לריק כי אם לבנות שם המזבח ונראה שכונת הכתוב להודיע איכות המקום הזה כי רבה היא כמו שאמ' מהרי"א והרחיב דבריו והוא כי מעת בריאת העולמות כולם יחדיו בסוד הבי"ע זה לעומת זה עשה האלהים וארץ ישראל ראש עפרות תבל כי שם טבור העולם כולו ומשם יונקות כל שאר הארצות והסולם המוצב ארצה המקשר העולם השפל הזה עם העליון הנה היה במקום הזה אשר שם נעקד יצחק ע"ה וזהו שכב יעקב וראה בו הסולם כמ"ש וישכב במקום ההוא ר"ל במקום ההוא ביחוד שנעקד בו יצחק כמו שכתבתי בכלי חמדה ועליו אמר אין זה כי אם בית אלהים וזה שער השמים לפי שירושלים של מטה הבנויה מכוונת כעיר שחוברה לה יחדיו הלא היא ירושלים של מעלה כי זו לעומת זו עשה האלהים ולזה בנה שם אדם הראשון מזבח לפי שהוא מקודש מצד היותו מכוון כנגד שער השמים שמשם יעלו העולות והתפילות והנשמות מידי עלותם בכל יום ויום בלילה גם בעת הפטירה משם יעלו למנוחתם ולזה נברא אדם הראשון מאותו העפר של המקדש כמו שאחז"ל ממקום כפרתו נברא להיותם המקום ההוא כולל כל הארצות טבור העולם כדי שיהיה חומר אדם הראשון כולל מכל הארצות כדי שבמותו יקובל מהן בכל מקום שימות כמו שאמרו חכמינו ז"ל גם מצד החלק הרוחני שבו יהיה מירושלים של מעלה המכוון אל ירושלים של מטה ששם הנשמו' צרורות בצרור החיים ומזה הטעם נתחייב שאפי' בחרבן ארץ ישראל וירושלים קדושתה במקום' עומדת שקדשה לשעתה וקדשה לעתיד ואעפ"י שהם שוממים בקדושתן הן עומדין כמו שאחז"ל ולמדו מפסוק והשימותי את מקדשיכם שהקדוש' טבעית בה מעת בריאתו כאמור ולזה אמר הכתוב ארץ אשר ה' אלהיך דורש אותה תמיד עיני ה' אלהיך בה שהכוונה בכפל הכתוב ארץ אשר ה' אלהיך דורש אותה מעת בנייה ויסובה בדרישה גדולה · ואמנם אפי' אחרי חרבנה תמיד עיני ה' אלהיך בה בהשגחה יתירה על שאר הארצות עיני ה' משוטטות בה כמ"ש עיני ולבי שם כל הימים ז"ש תמיד עיני ה' אלהיך בה ר"ל תמיד אפי' אחר החרבן · והנה דוד ע"ה עמד על הדרוש הזה אשר זמן רב שהרי אמר אשר נשבע לה' נדר לאביר יעקב אם אתן שנת לעיני וכו' עד אמצא מקום לה' ר"ל עד אעמוד על הדרוש הזה שהוא עמוק שאיך יתכן שיהיה לש"י חן על מקום א' וחיבה יתירה על זולתו כי זה לא יהות כי אם בבן אדם אשר ימצא נחת רוח מצד זכות אויר המקום ההוא יותר מזולתו או לריבוי מעדניו וכיוצא חלילה ליוצר בראשית שמאחר שכולם מעשה ידיו אשר בחכמה עשה אם כן למה יהיה לו חן במקום על זולת מקום ז"ש עד אמצא מקום לה' משכנות לאביר יעקב ואמר שאחר הדרישה והחקירה והעיון על זה אמר שמצא מציאות המקום הגשמיי הנה שמענוה באפרתה מצאנוה בשדה יער וישוב הקושי הזה היא שנבואה למשכנותיו אל הגשמיים לפי שהם מכוונים כאילו כסאו יתברך למעלה בשמים אשר כנגד ארץ ישראל שם בשמים כסאו ובארץ ישרא' למטה

אחר במקדש ומזה המקום יש סמוך גדול וחזק למה שאמר רבותי' מנסיך המים בחג הסוכות: **הששה עשר** הוא להודיע כי ממוקשי עם יקרה שיעשה המלך דבר בלתי ראוי להיות כלי להדיח הרעה עליהם וזהו אמרו ויוסף אף יי' לחרות בישראל ויסת את דוד בהם לאמר לך מנה את ישראל ואת יהודה הנה כמו שימשך אדם חנף ממוקשי עם כן יקרה ממוקשי עם למנהיג הטיב שגגה מה שהיה נשמר ממנה מהש"י לולא חטא העם הלא תראה כי דוד לא עשה זה במרד ובמעל כי הנה שהרגיש שחטא השיגתהו החרטה ובקש מהש"י המחילה:

השבעה עשר הוא להודיע כי מן הרעות ראוי לבחור במה שהוא רע מעט מאד זה לד שיהיה אם מפני היותו מעט רע בעצמותו אם מפני שיקל יותר לקחת הנעלה עליו והנה מפני זה בחר דוד היות הדבר באר־נו שלשת ימים להשענו כי רבים רחמי הש"י ונחם על הרעה ואע"פ שגם כן הרעב הוא נפילה ביד הש"י הנה בו מה שהוא ביד אדם והוא השחתת האויבים יבול הארץ והוא היותר קשה ויראה שלזה המין מהרעב כיון בזה המקו' והנה היו אלו הרעות מסודרות כי הניסה לפני האויבים והם רודפי' היה יותר קשה מהרעב כי זה הוא מיתה מות והאחר הוא מיתת חסרון המזון ואע"פ שימשך מחסרון המזון מות לקצת האנשים הנה בתחבולו' יצילו הרבה מהמזון כמו שתלאנו שעשו ישראל במשול מלך מדין עליהם והדבר הוא יותר קשה מהניסה מהאויבים והם רודפים כי ממנו לא יתכן לנוס כי הוא באויר שהוא אצל האדם ולזה הוסם בקירוב יחס זמן הדבר אל זמן הניסה כיחס זמן הניסה ל' זמן הרעב: **השמנה עשר** הוא להודיע שאפילו מחטאת דוד נמשך טוב הלא תראה כי בעבור זה החטא נגלה לו מקום בית המקדש אשר בחרו הש"י אשר רמז אליו בתורה באמרו אל המקום אשר יבחר יי' ובאמרו כי לא באתם עד עתה אל המנוחה ואל הנחלה וכמו כן נמשך טוב מחטא בת שבע שילד ממנו שלמה אשר נתנה לו הממלכה לנצח ועל החטא ההוא גם כן עשה דוד הרבה מהזמירות הנזכרי' בספר תלים שהם זמירות ישראל לשבח בהם הש"י ולשוב מחטאיהם וזה כלו מורה על יושר לבב דוד עם הש"י: **התשעה עשר** הוא להודיע שהדבר שיש בו קדוש נפלא לש"י אין ראוי שיהיה לאדם השתמשות בדברים הנוגעי' בו כי זה ממה שיביא להקל בקדושתו ולזה תמצא שכאשר נבחר זה המקום הקדוש להיות בו מזבח לה' לא רצו שיהיו הדברים שבו לשמוש אדם ולזה רצו ועשו מהבקר עולה ומהמוריגי' וכלי הבקר עשו עצים להעלות העולה ומהחטים מנחות שאם ישתמשו בהם לצורך הדיוט יביא זה להקל בקדושת המקום הקדוש ההוא ולזאת הסבה ג"כ תמצא שכאשר בא ארון יי' משדה פלשתים על ידי הפרות שאסרום בעגלה הנה בקעו עצי העגלה ואת הפרות העלו עולה ליי': **העשרים** הוא להודיע שאין ראוי להעלות לש"י עולות יתכן שיחשב בהם שיהיה בהם קצת אונס כמו הענין בזה שהיה נותן ארונה לדוד שהוא אפשר שלא היה נותן זה כי אם על צד היראה ממנו להיותו מלך ולזה רצה דוד על כל פנים לקנות אותם ולקנות הגרן שעשה בו המזבח לזאת הסבה בעינה שלא יעבד הש"י בדבר גזל ובמה שהוא לא לו ומפני זה הוצרך לקנות כל המקו' ההוא אשר נבנה בו בית המקדש: **העשרים ואחד** הוא להודיע מה שהעיר בזה הספור שהקרבנות הם סבה להמשיך ההשגחה בישראל ולעצור המגפה והמשחית מהם כי זה ממה שיישיר לעמוד על המכוון בענין הקרבנות שהוא מביא באופן שלם אל הדבקות בש"י כמו שבארנו בבאורנו בספר ויקרא הנה כמו שהיה הענין על הכפר' מבין שני הכרובים בכל דבור ודבור שהיה מדבר הש"י עם משה להיישיר ישראל לעמוד על סודות התורה ועל סודות הנבואה כן רצה הש"י לעצור המגפה על יד הקרבנות האלה להעתידנו על המכוון בהם כי כבר התבאר מדברי השירה שסבות ההשגחה הם הדבקות בש"י וההליכה בדרכיו וההתבוננו' בדרכי התורה בכללם:

כלי יקר

למטה הדום רגליו וא"כ הנתנו נשתחוה להדום רגליו מפאת בחינה הקדושה של הבפאה העומד למעלה מ"ונו המקום נאות המקום הוא הדום רגליו כאמור ז"ש גבוהה למשכנותיו כשהוא להדום רגליו וזהו ירושלים הבנויה היא דוגמא ומעין העיר שחוברה לה יחדיו היא העיר של מעלה שחוברה לה לזאת הבנויה יחדיו ובזה מזבן שלא בעלם סוד זה מאדם הראשון ע"ב שהמקום הזה לדמות קדש הוא אחוז בעולם העליון ומשם נברא ולכן עשה שם מזבח והאריך דוד ע"ה בסוד אדם דוד משיח וגם שדוד חי הוא בחיי אדם הראשון ימי שנותיו שבעים שנה שניתן לו מהאלף של אדם הראשון לכך על ידי דוד בהג לגל הגלות שנית המקום הקדוש הזה וז"ש ויבן שם דוד מזבח לה' ר"ל כבר החזיק שם בקדושת מזבח מימי עולם כשהקריב אדם הראשון שור פר מקרין מפריס ועתה דוד בנה מזבח ה' ההרוס ז"ש ויבן שם דוד לפי ששם היה לדוד אחוזה וחזקה למזבח כאמור מימי אדם ע"ה ואמר שנעתר ה' לארץ ותעצר המגפה אפי' אותה שהיתה על ישראל כלומר שהיו מוכים ומנוגפים נרפאו זהו שאמר ותעצר המגפה מעל ישראל רוצה לומר שאף על פי שכבר היתה ותלה על ישראל מעליהם נעצרה וניצולו ברחמי ה':

תם פירוש ספר שמואלי בעזרת אל אלהי ישראל

ובכאן נשלם באור ספר שמואל והיתה השלמתנו אותו בראש חדש אדר ראשון של שנת תשעים ושמנה לפרט האלף השני והתהלה לאל לבדו אשר עזרנו ברחמיו וברוב חסדיו יתברך ויתרומם על כל ברכה ותהלה:

ובזה גמרנו ספר שמואל בכי טוב עם הביאורים אשר יעדנו בפתח עינים ועוד הוספנו עליו מנחה קטנה בכמות וגדולה באיכות ותהילה להעוזר האמתי אשר היה בעוזרנו עד כה הוא יגמור בעדנו להשלים חפצנו ולהוציא אל הפועל אשר בכחנו יהי נועם ה' עלינו במעשה ידינו:

באשר שבדעתי בעה להדפיס ס' אורים ותומים על ישעיה וירמיה ובהיות שיש בו פירוש על איזה פסוקים מספר שמואל אמרתי להציגו פה כדי שיהיה ספר הנ"ל נמצא בשלמות ביד המעיינים ולא יחסר דבר:

פירוש ויקונן דוד את הקינה הזאת על שאול ועל יהונתן

אחר שקרע את בגדיו הוא וכל האנשים אשר אתו ועשו הספד ובכו וצמו על שאול ועל יהונתן בנו ועל עם ה' ועל בית ישראל כי נפלו בחרב שזה שעל כלם בכלל ספדו ובכו ויצומו אמר עתה שדוד לבדו עשה הקינה הזאת ג"כ בפרט על שאול ועל יהונתן בנו על שאול לסבת היותו מלך ישראל ואותמו ועל יהונתן לסבת אהבתו:

ויאמר ללמד בני יהודה קשת כוונתו לומר בזאת הקינה ולהתרעם על ב' דברי' שבעבורם היה בלתי אפשר שיהיו ישראל מנוצחים וא"כ איך נפלו גבורים והב' דברים הם אלו הא' שבהיות כל האומה הישראלית מיוחסים אל בני יהודה והם כלם היו גבורים ומלומדי מלחמה ואצבעותיהם מלומדים לקרב ולהלחם בקשתות שהיא מלחמה חזקה והב' שהמלחמה היתה בא"י שהיא ארץ הצבי ולא היה ראוי שיבוא בה לישראל תקלה ורע גדול כזה שנפלו בה הגבורים אשר מעולם אנשי השם וכנגד הדבר האחד אמר ללמד בני יהודה קשת ר"ל ידוע הוא שלימוד מלחמה הקשתות שלמדו בני יהודה ר"ל כל ישראל שהוא כתוב על ספר הישר שהוא ספר שכתוב בו לימוד המלחמות ואופן עשייתם וא"כ איך אפשר שיהיו מנוצחי' וכנגד הב' אמר הצבי ישראל על במותיך חלל איך נפלו גבורים ר"ל בה"א התימה איך אפשר שבארץ שהיא צבי ישראל אף על פי שעל במותיך יפלו חללים:

איך נפלו הגבורים כי בשלמא אנשי העם אין להפלא אבל הגבורים איך נפלו ר"ל איך שבל הטבע דבר כ"כ רע וקשה או נוכל לומר שמדב' עם א"י עצמה וקורא אותה בה"א הקריאה כמו הדור אתם ראו את דבר יי' ורצה לומר ר"ל האמור לי את הארץ שהיא צבי ישראל אע"פי שעל במותיך יהיו חללים איך נפלו בך הגבורים שמן הדין אע"פי שיפלו חללים מן העם ההמוני שהגבורים לא היו נופלים או יר' שכשהב"ה גוזר א"ו שום גזרה ע"ה נוטל הרב שלהם ומתפיים בזה ולא כן היה עתה שאף שנהרג שאול מתו רבים מישראל לז"א שזה הענין אל יגידו להם לאומות:

אל יר' שאף שידעו מיתת שאול לא ידעו איך מת מיתה משונה שנפל על חרבו לז"א שאל יגידו זה להם או יר' שאף שהאומות היו שמחים במיתת שאול היו נעלבים מצד אחר למה שחושבים ששמח דוד במיתת שאול ואמר שאל יגידו להם שדוד ג"כ מצטער במיתתו למה שאז ישמחו הם בשלימות:

אל תגידו בגת ואל תבשרו בחוצות וכו' י"ל איך אמר אל תגידו שאע"פי שישראל לא יגידו הלא הפלשתים עצמם יגידו אותו ועוד שאמר פן תשמחנה בנות פלשתים שידוע הוא שאע"פי שישרא' לא יגידו שכן תשמחנה כשומעם הנצחון הגדול שהיה להם אבל הכוונה בעבור שאמר בפסוק שלמעל' איך נפלו גבורים אמר עתה כמזהיר לישראל שלא יצא מפיהם שנפלו הגבורים שאע"פי שבארץ פלשתים ידעו שמתו רבים מישראל בעוד שלא תתפרסם נפילת הגבורים לא תהיה להן שמחה כ"כ כמו כיודען שמתו הגבורים בעבור שהם היו מגיני ישראל ועתה ביודען נפילתם תשמחנה ותאמרנה שסר צל ישראל מעליה' ותשמחנה בעבור שהם היו עושים אותן אלמנות בהורגן את בעליהן במלחמות ועתה הואיל והם מתים תהיינה בטוחות שלא ימותו בעליהן על ידם ובעבור זה היה מזהיר ואומר אל תגידו בגת וכו':

הרי בגלבוע אל טל ואל מטר עליכם אמר שמן הראוי שהמקום אשר אירע שם המקרה הרע ואמר הזה שיהיה מקולל כי הארץ שהיא טובת המזל ושיש בה השפעת טוב היא מבורכת וראוי להתברך והואיל בהרי בגלבוע קרה רע גדול כזה מן הדין שיקללו אותם ובעבור שיצחק אבינו ע"ה התחיל בברכו את יעקב ויתן לך האלהים מטל השמים רצה הוא לקלל אותם בטל ואמר שיהיו כ"כ מקוללים שלא ירד עליהם טל שהוא ברכה:

ואמר עוד שלא היה מקלל אותם הרים בלבד שלא יבא עליה' טל ומטר כי אינם צריכים לא טל ולא מטר כי בהרים לא יזרעו ואע"פי שלא ירד עליהם טל ומטר אינו מעלה ולא מוריד אבל בשדה תרומו' אם לא יבוא הטל הוא רע גדול וקללה גדולה שלא יתנו תבואתם אם לא ירד עליהם טל ומטר ולז"א ושדי תרומות ר"ל וג"כ תהיה הקללה הזאת בשדי התרומות אם בהרים ההרים יש שדות מעולים וטובים לזריעת חטים ומלת תרומות לשון רוממות ועילוי ונתן הטעם לקללה הזאת ואמר כי שם נגעל מגן גבורים ר"ל לא בא הרע הזה לסבת רשעת שאול ויהונתן שהם היו צדיקים גמורים אלא לסבת רוע מזל המקום וז"ש כי שם נגעל ר"ל שם באות' הרים ואמר נגעל מגן גבורים ר"ל שלא נגעלו הגבורים אלא מגינת כי מן הדין הגבורים א"א להנצח אלא שמגיניהם נגעלו וז"ל מגן שאול בלי משיח בשמן ר"ל דבר גדול הוא שנגעל מגן גבור כשאול מבלי שלביט אל היותו מלך משוח בשמן הקדוש לא אל היותו שאול שהוא היה גבור גדול ולא היה מגינו ראוי להיות נגעל:

מדם חללים מחלב גבורים היה משבח את שאול ויהונתן מגבורתם שדבר ידוע שהאנשים ההולכים במלחמות בראותם דם חללים וחלב גבורים נשפכים על הארץ שמפחדים ויבוא מורך בלבבם אמר ששאול ויהונתן לא היו כאות' האנשי' אבל גבורתם כל כך גדולה ולבם כלבות האריות שלא היו מתפחדים וקשת יהונתן לא נסוג אחור וחרב שאול לא תשוב ריקם אבל אז היו לוחמים בגבורה יותר גדולה:

שאול ויהונתן הנעימים והנאהבים היה משבח אותם שהיו נעימים ונאהבים בעיני כל ישראל בהיותם בחיים חייתם ובמלחמה ג"כ עשו כאוהבי' שלא נפרדו במלחמה מאחיהם בני ישראל ולא נסו מן המלחמה בראותם נצחון האויבים אע"פי שהיו יכולים לנוס ולברוח כי קלים היו מנשרים ומאריות גברו:

בנות ישראל אל שאול בכנה כמו שאמר והזהיר שלא יגידו בגת פן תשמחנ' בנות הערלים ביודען שמתו גבורי ישראל כן אמר שראוי להודיע ולפרסם הרע הגדול הזה אל בנות ישרא' לבכות על שאול והיה אומר להן שתבכינה על שאול שהיה כ"כ גבור שהוא מלביש אותן שני ר"ל כי בהיות בעליהן במלחמ' עמו היו בטוחו' שיבואו בשלום ולא היו מפשיטות לבושיהן הטובים שלא היו פוחדות שיתאלמנו והיו לובשות שני עם עדנים ולא עוד אלא כשבאים מן המלחמה היו מביאים משלל אויביהם כסף וזהב באופן שלסבת גבורת שאול היו בעליהן משימים עדי זהב על לבושיהן:

איך נפלו גבורים כל מקום שאומר איך או איכה הוא דבר תימה שתמי' ואו' איך איך שבל הטבע דבר כזה וכאן ג"כ אמר בתמיה איך היה דבר רע כזה שנפלו הגבורים בתוך המלחמה ר"ל שמדרך הטבע הגבור לא יוכלו להרגו אלא בלדייה וערמה בשלא נשמר אבל בהיותו בתוך המלחמה הוא נושא ונותן ואין מדרך הטבע

שיהרגוהו במלחמה וז"ש בדרך תימה איך נפלו הגבורים בהיותם גבורים ושאל בהיותם במלחמה ואמר עוד יהונתן על במותיך חלל ר"ל וקשה מאד שמת יהונתן שבלא המלחמה הגדולה נעשה התשועה הגדולה בישראל ועוד בהיותו על במותיך שהם ארץ ישראל איך נפל עתה חללים עם כל התנאים האלו שאמרתי:

צר לי עליך אחי יהונתן אחר שקונן על שניהם יחד עתה בסוף דבריו קונן על יהונתן לבדו בפרט ואמר צר לי מאד עליך אחי והזכיר האהבה שהיתה ביניהם קודם שיזכיר שמו ר"ל שהוא אוהב אותו כאח המיתי ואמר שבאמת צר לי מאד על מיתתו כי הוא נעים ונחמד בעיני מאד על טוב מדותיו ובייחוד בעבור שהוא אוהב אותו הפך הטבע שמן הדין היה לשנוא אותו לסבה שאביו אויבו ועוד שהוא יודע שנמשח למלך ע"י שמואל ועכ"ז היה אוהב אותו והוא פלא גדול ממה שנר' או לחשוב לפלא אהבת שתי נשים מאיש א' כי על הרוב הן אויבות וצרות זו לזו וכשיקרה שעל דרך מקרה שיהיו אוהבות זו לזו הוא פלא גדול ראוי ליפלא מאהבתך לי ממה שראוי ליפלא מאהבת שתי נשים צרות וז"ש נפלאת לי אהבתך מאהבת הנשים הצרות שבפליאה יותר שתאהבנה א' אל אחת ומן הדין היה שהיית שונא אותי ואתה היית אוהב אותי:

איך נפלו גבורים היה מתרעם ומקונן על שתי רעות האחת על מיתת הגבורים שהיו ממונים על ישראל כי בהיותם חיים לא היו יראים ישראל ופוחדים להלחם בעמים ועתה במיתתם כל ישראל בסכנה גדולה בחסרונם והרע השני שלא די שנפלו הגבורים אלא שנאבדו כלי המלחמה שלא נשאר ליתר העם שאין גבורים כלי המלחמה להלחם בעת הצורך שנאבדו כשנפלו הגבורי' או נוכל לומר שהגבורי' עצמם הם היו כלי המלחמה כי כמו שהמלחמה לא תוכל להעשו' מבלי כלי זיין להלחם בהם כן בנפילת אלו הגבורים חסרו כלי זיין שישראל לא היו עושים מלחמות אלא באמצעות אלו הגבורים:

פירוש לפרשת ואלה דברי דוד האחרונים

אחר שכתב כותב הספר את דברי השירה שעשה דהע"ה על שהצילו הש"י מכף כל אויביו ומכף שאול שהם דברים כלם משובחי' ויפים מתושבחו' והודאות שנתן לשי"ת על הצלתו אמר עתה ואלה בוא"ו התוספת שמוסיף על הראשונים והכונה שכותב הספר אמר אע"פי שדברי השירה הזאת וכל המזמורים שעשה דוד כלם משובחים עכ"ז בסוף ימיו דבר דברים שראויים להקרא האחרונים ע"ד אחרון אחרון חביב ודברי דוד הם מפסוק שמתחיל רוח ה' דבר בי והלאה כי כל הקוד הוא הצעה והקדמת הכותב:

נאם דוד בן ישי שהוא צדיק בן צדיק שאהב הש"ית היה לו לירושה מאביו שהוא צדיק גמור ונאם הגבר הוקם על ר"ל אם תרצו לדעת כמה מעלתו ויתרונו וכמה הוא נחשב בעיניו ית' דעו וראו כי הוא הגבר הוקם על ר"ל שבהיותו במדרגה שפלה ורועה הצאן לאביו ונחשב לכלום בעיני אביו ואחיו הקימו הש"ית במעלה גדולה והמליך אותו על ישראל עמו בעבור טוב מדותיו והיותו צדיק וחסיד ולא בעבור היותו בן מלך ויורש מלוכה אלא שהש"ית הקים אותו ועשה אותו מעולה וז"ש הוקם על ר"ל למעלה:

ואמר עוד בספרו בשבחו משיח אלהי יעקב ר"ל שלא בא המלוכה בידו לסבת המזל שחייב להיותו מלך כמו שנראה בשאר האנשים כשעולים לאיזו מעל' שהוא לחיוב וסבת המזל אלא לסבה שבחר בו הש"ית ונמשח למלך מאתו ובמאמרו וצוויו כמו שנראה בשמואל וז"ש משיח אלהי יעקב ובעבור ששבח אותו גם כן מנעי' זמירות ישראל ויעקב וישראל הוא איש אחד שיש לו שני שמות מחולפים שהם יעקב וישראל שם שם יעקב במשיחה ובנעים זמירות שם שם ישרא' והכונה כי כמו שיעקב בחר לו יה והבדילו מעשו אחיו כן רצה למשוח את דוד ולבחו' אותו מתוך אחיו לרעו' את נאנו ולמלוך עליהם כמו שיעקב קנה שם ישראל כי שרה עם אלהים ועם אנשים כן גם כן שבח אותו כי הוא נעים זמירות ר"ל כי לו נעים השבח והתהלה על המלחמות שנצח כאומרו כי נעים נאוה תהלה כי נעים כי תשמרם בבטנך שבח אותו בשם ישראל באומרו נעים זמירות ישראל ר"ל כי לו נאות ולו נעים שישבחוהו ישראל במזמרותיהם על הגדולות ועל הגבורות שעשה לישראל:

רוח ה' דבר בי זה הדבר תחלת דברי דוד והכותב אומר שדוד אמר רוח ה' דבר בי ר"ל כל דברי שדברתי והמזמורים אשר עשיתי בימים שעברו כלם היו ברוח ה' שדבר בו ברוח קדשו ולא זו בלבד שהוא היה נותן בי ובלבי רוחו לדבר הדברים ההם אבל גם כן מלתו על לשוני ר"ל אני דברתי בפיו ולא בפי כי הדברי' עצמם שהשי"ת היה רוצה שאני אדבר או אומר הוא נותן אות' על לשוני במלאו וכאלו הוא עצמו היה מדבר ולא הניח אותם לבחינתי שאדבר אותם כפי כח הדבור שיש בו לפי שכלי ולפי דבורי הטוב אלא הוא עצמו שם מלתו בפי:

אמר אלהי ישראל בי דבר הכתוב אמר שג"כ דע"ה אמר עוד מלבד הדברי' האלו שאמר שרוח ה' דבר בו שגם כן אמר עוד אלהי ישראל לי דבר ואמר צור ישראל שהוא השי"ת זה הדבר הנמשך להלן שהוא דבור גדול והוא מושל באדם ר"ל אם תרצו לדעת מי הוא המושל באדם ויש לו יכולת על כל המין האנושי הוא הצדיק המושל ביראת אלהים ר"ל שכל יכולתו וממשלתו הוא ביראת אלהים ר"ל בדברי' שהם יראת אלהים ולא מהבלי העולם כי העולם כלו לא נברא אלא בעבור האדם שהוא היה תכלית הבריאה אמר שהוא דבר גדול שיש אדם שיש לו יכולת על המין האנושי והוא מושל עליו בהחלט ומי הוא אמר שהוא האיש הצדיק ולא כל מי שהוא צדיק שתם שעושה דבריו בצדק אלא זה הצדיק צריך שיהיה מושל ביראת אלהים ר"ל שלא יהיה לו ממשלת ויכולת אלא בדברים שהם יראת אלהים וז"ש צדיק מושל יראת אלהים:

או נוכל לפרש צדיק מושל יראת אלהים ר"ל שהצדיק שאין לו פחד ויראה ממדת הדין ומושל עליה בעבור שאינו עושה דבר שיפחד בעבורו שיהיה פתחון פה למדת הדין עליו שזה יוכל להקרא מושל ביראת אלהים או נוכל לומר כי דרך כל המלכים והמושלי' להתגאות בממשלתם ובעבור שיש להם ממשלה על אחרי' לפעמי' עושים דברים שאינם טובים וזה בעבור שממשלת' אינה ביראת אלהי' אמר שהצדיק הראוי למשול באדם הוא המושל ר"ל מולך והוא ביראת אלהים ר"ל שעם היות שהוא מלך ומושל על הכל אינו עושה מעשיו אלא ביראת אלהים:

ובאור

ובאור בקר יזרח שמש אמר שזה הצדיק המושל בירא׳ת אלדי׳ יהיה טובו וגדולתו כערך האור הזורח בעולם מן הבקר רוצה לומר מעת עליית השחר ובעת זריחת השמש ובעלייתו שהאור ניתוסף בהדרגה כי ראשונה מאיר פני מזרח ואחר זה יהיה עליית השחר ואחר זה יהיה האור בכל העולם ואחר זה תזרח השמש ואחר זה יתעלה בהדרגה עד חצי היום וז״ש וכאור בקר יזרח שמש ר״ל יהיה כאור הבקר כשתזרח השמש בבקר שהיא נקיה מעננים ומן האדים העולי׳ מן הארץ וגם כן בבקר אינה עבה תנוגה רוצה לומר שאין הנוגה שלה עבה מעבי׳ אבל היא נקיה מכל וכל כי כשהיא עבה לא יתראה עליית האור בהדרגה כמ״ש אבל היא חשוכה כלה אפילו אחר זריחת השמש כענין שבות בענן ממטר דשא מארץ המשיל ג״כ עליית הצדיק המושל ביראת אלהים לעליית הדשא והעשב הנולד מן הארץ לסבת המטר שמתגדל בהדרגה ולא תהיה גדולתו בבת א׳ אמר שכן יהיה זה הצדיק שיתגדל מעט מעט ולא בבת אחת וז״ש ממטר דשא מארץ ויהיה שיעורו שיהיה גדול זה הצדיק כגידול הדשא הצומח מן הארץ לסבת המטר וכל זה אמר בעדו שנתגדל וניתוסף בהדרג׳ שראשונה לא היה נחשב לבן ישי כמשרז״ל ואח״כ היה רועה ואחר זה נמשח ע״י שמואל בהחבא ואחר זה הרג את גולית הפלשתי ואחר זה נלא כמה מלחמות עד שהגיע למליך ושיאמר עליו נעים זמירות ישראל רוצה לומר שהיה ראוי להשתבח:

כי לא כן ביתי עם אל בעבור שאמר שרוח ה׳ דבר בו ר״ל שהתנבא על העתיד וראה הנבואה וברוח הקדש שא״ל הש״ת שמלכות ביתו יפסק בעונו׳ המושלים אחריו כמו מנשה ואחרים אמר בודאי לא כן ביתי עם אל ר״ל לא יגדל מלכות ביתי אחרי בהדרגה כמו אור השמש וכדשא הארץ שאמרנו אבל יפסק בעונות כי לא יאמר עליהם צדיק מושל יראת אלדים וז״ש: **כי** ברית עולם שם לי ר״ל כשנתן לי המלוכה שאני ההתחלה נתן אותה לי בברית עולם ר״ל שאשמור אני והבאים אחרי בריתו לעולם שאמר אם ישמרו בניך בריתי וגומר ערוכה בכל ר״ל נתן לי המלוכה עם זה הברית שתהיה ערוכה בכל ושמורה מעשות רע:

כי כל ישעי וכל חפץ כי לא יצמיח ר״ל כשנתן לי המלוכה אמר לי שלמה בני ישעי וכל חפצי כי לא יצמח ר״ל אבל הבאי׳ אחרי חטאו ולא ימשלו ביראת אלדים לא יצמיחו ר״ל לא יצמיח ממשלתם ומלכותם כמו האור וכמו הדשא הנולד מן הארץ אבל יכריתו ויפסק מלכותם:

ובליעל כקוץ מונד כלהם סיים דבריו על הרשעים העתידים לקום אחריו כמו מנשה ותביריו שראוים להקרא׳ בליעל שהיו כמו הקוץ המונד שהרוח מנענע אותו ומוליכו ומביאו ממקום למקום כמו עונש הנפשות כמ״ש אביגיל לדוד ואת נפש אויביך יקלענ׳ בתוך כף הקלע ר״ל שיניעו אותם כשתרצה לעלות למעלה יורידוהו בכא ובאזוקה כמו האבן בתוך כף הקלע שמשליכים אותה בחוזק אמר ג״כ אלו האנשים אנשי בליעל יהיו כלם כקוץ מונד שיהיו נעים ונדים מדחי אל דחי ולא יהיו להם יכולת ורשות לעלות למעלה כי לא ביד יקחו אלא הקוצים המתכודדים לא יקח אותם האדם בידו בעבור שיש להם אותם הקוצים שנכנסים ביד הלוקח אותם אלא בהיזו דבר בעבור שלא יכנסו בידים כן אלו הרשעים לא יוקחו לפשותם ע״י המלאכי׳ הטובים להעלות אותן למעל׳ אבל הם כמו האבן מושלכי׳ ממעל למטה ע״י מלאכי חבלה הנמשלים לברזל כאומרו ואיש אשר יגיע בהם ימלא ברזל:

ועץ חנית שהוא ארוך בעבור שיתרחק מהם שלא יונגע בקוצי׳ ובאש ישרפו בשבת ר״ל כי אותם הקוצים כשאדם רוצה לבער אותם בעבור שנכנסם שורף אותם במקום שהם בו שזהו בשבת ר״ל במקום שבתם כן הרשעים מלבד שהם כקוץ מונד שר״ל שמתכודדות בעשותם מחיל אל חיל ולא יעזבו אותם לעלות ישרפו בשבת ר״ל שהשבות והמנוחה שלהם הוא שישרפו כאומר ואשם לא תכבה והעול׳ מכל זה שדע״ה פרסם לכל שמלכותו יתקיים בידו אבל לבאים אחריו לא יתקיים בעונותיה׳ והודיע זה בעבור שידע ברוח הקדש שהבאים אחריו יהיו פושעים להודיע שאם יפסק מלכותו שאין הסבה בעבורו אלא לסבת הבאים אחריו כי אותו בחר הש״ת למלך על ישראל ואמר עליו מצאתי איש כלבבי:

ובזה נשלם ביאור שירת דוד להחכם השלם הרב הכולל מהור״ר מאיר עראמה זלה״ה בריך רחמנא דסייען עד כאן

רדק

והמלך דוד זקן · בן שבעים שנה היה שהרי בן שלשים היה במלכו וארבעים שנה מלך : בא בימים · בימי הזקנה אלם ונפל למטה ואף על פי שלא היה אלא בן שבעי' שנה מפני המלחמות אשר נלחם · תשש כחו וקפלה עליו הזקנה והזקן כל זמן שהולך ומזקין החום הטבעי הולך וחסר לפיכך ויכסוהו בבגדים ולא יחם לו : ויש בו דרש שכל המבזה את הבגדים לסוף אינו נהנה מהם ולפי שכרת דוד את כנף המעיל אשר לשאול לא נהנה מהבגדי' לעת זקנתו וזה הדרש רחוק ויש עוד בו דרש קרוב' מזה כי בראות דוד המלאך וחרבו שלופה בידו נבעת ונלטנן כמו שכתוב כי נבעת מפני חרב המלאך · ולא יחם לו · ולא יחם בשרו לו כמו ויחם בשר הילד וכן וחם להלבי המלך וחם להם ר"ל וחם הבשר ויחם פרשו יחם מבנין הקל והוא כתוב בי"ו להיותן לבד וי"ו הסרס כעלמת מהמחבת · וכן וירא שאול מלפני דוד · וידם ותעף ואחרי ולפס : נערה

רש"י

ולא יחם לו : אמרו רבותינו כל המבזה בגדים אינו נהנה מהם לסוף לפי שקרע את כנף המעיל לשאול : ומדרש אגדה את' רבי שמואל בר נחמני כיון שראה דוד את המלאך עומד בירושלם וחרבו בידו נצטנן מיראתו : בתולה

רלב"ג

והמלך דוד זקן עד ויתחתן שלמה את בת פרעה : ויכסוהו בבגדים ולא יחם לו : ידוע שהבגדי' אינם מחממי' כי אם בחוק אשר שמורפם שהאור המקיף בגוף לא יקררהו ולזה בקשו לו עבדיו דבר שיחממהו מצד חמימות בו ובחרו לו שיחממם בחום נער' בתולה מפני שיתקבצו שכות רבות אל שתחממהו אותת וזה והשכית מצד המזג' כהיותה עם החבר והתעוררה למשגל והשלישית כי הוא ג"כ יתעורר שבעו לקראת מצד יפיה והיות' בתולה וזה יהיה סבה אל שיתחמם מעלתו : ותהי

מנחה קטנה

והמלך דוד זקן בא בימים כמו שא"ל וקני ת"ח כל זמן שמזקינים חכמה מתיישבת בהם וזש"ה וזקן אין זקן אלא שקנה חכמה והיתה חכמתו בא בימים כל כמה שנתוסף לו ימים נתוסף לו חכמה על שאמרו אחרי זקנותו שלא ביישה ילדותו שזקנותו מוכיח של נערותו שנתוסף בו חכמה ולזה אמר והמלך זה לשון שמחה כמו שאמרו ז"ל במדרש תהלים שמחה נתוסף לו לעת זקנתו להיות זקן שקנה חכמ' לעת בואו בימי' והנה אמרו ז"ל כל מי שיש לו בנים שאינם הגונים זקנה קופצת עליו וכו' בית פיתם לומר שגם בדוד כך לזה אמר זקן בא בימים שהימים גרמו לו זקנה שהיו לו בנים הגונים משנות אדם או משנות אבות כמש"ז ול"כ לפי שנשלמו שנותיו והי' זקן ממש ונתקררו חושיו ע"י שנתמעט דמו וע"כ ויכסוהו בבגדים · אז ירנה בא בימים שהק"בה השלים שנותיו ע' שנה שהקב"ה לומיום ליום שאפי' שמספר ימיו כתפלתו וז"ש בא בימי' אחר שהגיע לשנים שנעים בגיע הימי' אחדים לתשלום ימיו ולכונה זו אמר לכלן ויקרבו ימי דוד למות : ושמדק

מסרה

מן מ"נ מלין כתיב י' בסוף תיבות' ולא קרי' וסי' מהרתי ותבאתי ואולם חי יי' אלהי' יש' אשר מנעני ב' בו כב"ל · נשאי צלק העמוני נחרי דשמואל · לכי ויאמר אליה אלישע מה אעשה לכי תנינא דפסוק · שכיניכי ויאמר לכי שאלי לך כלים · נשיכי ותבא ותגד לאיש האלהי' · ובניכי ב' בפסוק · אתי ויאמר מדוע · אתי הלכתי הלכתי ב' בפסוק · בני וטמא את התפת אשר בגי בני הנם · למדתי מה תיטיבי דרכך לבקש · קראתי הלא מעתה קראתי לי · שמעתי מעי מעי אוחילה כן כתיב · יושבתי אספי מארץ כנעתך · יושבתי בלבנון · מקוננתי בארזי' מה נחנתי בבא לך חבלים · הרבית עלי גלעד וקחי צרי · שכנתי על מים רבים רבת · הלכתי · הציבי לך ציונים · ששי ותעדי זהב וכסף אכלתי ב' בפסוק · עשיתי בבנתיך גבך בראש הייתי ב' בפסוק · נתתי ותקחי את בגדי רקמתך · זכרתי ואת כל תועבותיך · עשיתי ולא בדרכיהם הלכת · עשיתי ושמרון בהצי חטאתיך · הישבתי · ואמרת לציר הישבתי על בלי הכה אפרים שרשם יבש · וירדתי ורחצת וסכת ושמת · ושכבתי ויהי בשכבו וידעת את המקום אשר נשכב שם ובאת וגלית מרגלותיו ושכבתי · קניתי ויאמר בעז ביום קנותך שנאי נגיד חסר תבונות · יושבתי שישי ושמחי בת ארום · קומי לכי התאנה חנטה פגיה · מצאי כי מצאי מצאי חיים · ואת אליתי ויאמר לאמו אלף מאה ב' בפסוק · אתי ויאמר ירבעם לאשתו קומי נא והשתנית · אתי ויאמר למועד הזה כעת חיה אתי ואלישע דבר אל האשה · ואתי שדוד מה תעשי · הייתי לכן כה אמר יי' אלהים יען אכלת : חד מן י"ח מלין חס' וי"י בסוף תיבותא וקרי' וסי' ויצו את בני בנימן לאמר · ויעלה ויקח שמואל טלה הלב · אמר וחרש לא ימצא בכל ארץ ישראל · ויאמר ויזעקו על יי' ויאמר חטאנו · וידבר אליו לאמר אם היום דמלכים · יקח ומכניך אשר יצאו : ויתנה על יד עשי המלאכה דמלכים · ואכול וזה לך האות אכל השנה ספיח דישעיה · יחד כי יען בטחך במעשיך · והללה ונתתיו ביד הזרים לבז · ויעל ויכינו המזבח על מכונתיו · שוי ומן בני אינשא טריד · וקבל קימו וקבל היהודים · חנניה אחריו החזיק חנניהו בן מלכיה אחריו החזיק מלכיה בן · וישתחו יעברוך עמים וישתחו קדמה ופסוק · וישתחו ויאמר שלום לעבדך לאבינו · וישתחו ואמרו על אשר עזבי דמלכים : והמלך דוד ג' ר"פ בקריאה וסי' והמלך דוד זקן בא בימים · והמלך דוד שמע את כל הדברים · שלח אל צדוק ואל אביתר הכהנים :

והמלך

וְהַמֶּלֶךְ דָּוִד זָקֵן בָּא בַּיָּמִים וַיְכַסֻּהוּ בַּבְּגָדִים ג"ר"פ ג' י"ל וְלֹא יִחַם לוֹ :

וּמַלְכָּא דָוִד סִיב עָל בְּיוֹמִין וּמְכַסַּן לֵיהּ בִּלְבוּשִׁין וְלָא שָׁחִין לֵיהּ :

ויאמרו · ואמרו

כלי יקר

והמלך דוד זקן בא בימים כו' · תנחומא והמלך דוד זקן בא בימים ז"ש עטרת תפארת שיבה היכן הוא מצויה בדרך צדקה תמצא ממי אתה למד מאברה' ע"י שכתוב בו ושמרו דרך ה' לעשות צדקה ומשפט זכה לשיבה שנא' בו בשיבה טובה וזכה לזקנ' שנא' ואברהם זקן בא בימים וכן אתה מוצא בדוד ע"י שכתוב בו ודוד עושה משפט וצדקה לכל עמו זכה לזקנה שנא' והמלך דוד זקן בא בימי' עכ"לה · ולע"דן לדקדק ראשונה או' ז"שה עטרת כו' מאי קשיא ליה בפסוק והמלך דוד זקן כו' עד שא' ז"שה עטרת תפארת כו' ומאי קא דייק כמו בפסוק עטרת תפארת שיבה כו' ועוד קשה או' לשון היכן היא מצויה בדרך צדקה תמצא מאי קא' ומאי קמ"ל דהיינו מקרא מלא וזיל קרי בי רב בדרך צדקה תמצא · ועוד קשה דהיכי יליף מאברה' ע"י שנא' בו ושמרו דרך ה' לעשות צדקה ומשפט זכה לשיבה דלמא כמה זכיות שהיו לו לאברהם הם גרמו ובפרט דצדקה ומשפט כתיב שמתיהם גרמו ועוד ק' למה גבי אברהם א' ממי את למד כו' וגבי דוד א' וכן אתה מוצא בדוד כו' ולא א' בשניהם לשון א' לשון לימוד או לשון מציאה · ועוד קשה אחר שלמדנו לשיבה בפסוק בשיבה טובה א"כ בכלל השיבה היא הזקנה וא"כ למה הוצרך להביא עוד ראיה שזכה לזקנה מפסוק ואברהם זקן כו' ולמה הביא עוד ראיה מדוד ע"ה דכל המוסיף גורע שהרי בדוד לא הוזכרה שיבה אלא זקנה לבד · וע"ק דמנא ליה שע"י שכתו' בו ודוד עושה משפט וצדקה לכל עמו זכה לזקנה דלמא כמה מעלות טובות ומידות שהיו בו גרמו לו כן וכמו שהקשתי באברהם ככנז"ל · ונראה דקשיא ליהו בפ' והמלך דוד דהי"לל ודוד המלך זקן כי היה ראשיתו מצער והדיוט ואחריתו מלך א"כ יאות לו' ודוד המלך זקן כו' דבשלמא גבי שלמה שהוא מלך ן' מלך והמלכות ירושה לו ניחא שבכל הפסוקים הם אמר הנה אדוניהו ירא את המלך שלמה כי ביום המלך שלמה כו' וישלח המלך שלמה וישתחו למלך שלמה וכן בענין אדוניה כאשר שאל את אבישג השונמית כל הכתובים מקדימין המלכות לתיבת שלמה כמו שכ' ויען המלך שלמ' וישבע המלך שלמה וזולתו מהכתובים זולת בדברי אדוניהו שא' לבת שבע אמרי נא לשלמ' המלך שדבר בגאוה לו' לה שלא יאתה המלכות לשלמה כי הוא הקטן כי אם לאדוניהו הגדול ודי לו שמלך לפחות יכוח דעתו באבישג והענין הזה ככון באלו השינוי א"כ לפי זה הי"לל כאן ודוד המלך זקן בא בימים ובכתוב עטרת תפארת שיבה הוקשה לו כפל עטרת תפארת שיבה ושניהם מיותרי' כי ידוע שהשיבה עטרת תפארת היא וא"כ די שיא' שיבה בדרך צדקה כו' · עוד דקדקו לשון בדרך הי"לל בצדקה תמצא · עוד קשיא להו או' תמצא בלשון עתיד ולמה לא דבר הכתוב בהוה בדרך צדקה כמצאת להרץ כל אלו הדקדוקים א' והמלך דוד זקן ז"שה עטרת תפארת כו' והכונה שאלו א' ודוד המלך זקן בא בימים היה בא דבר דוד המלך להודיע מהות האיש שבו ידבר אמנם עתה כיון להודיענו סיבת היותו זקן בא בימים בזכות היותו עושה משפט וצדקה שהמשפט כמשך לו מצד היותו מלך כי מלך במשפט יעמיד ארץ וצדקה אפי' ההדיוט עושה אותה לז"א והמלך דוד ר"ל מפאת עשותו מעשה מלך ומפאת היות עושה צדקה שהוא בתיבת דוד והוא העיקר ולזה הזכירו שנית להודיע כי הוא הסיבה עיקרית להיותו זקן בא בימים כי ז"שה עטרת תפארת שיבה בדרך צדקה תמצא · ומ"ש היכן היא מצויה הכונה על השיב' טובה בנחת וכבוד ז"ש היכן היא מצוי' היא דייקא ביחוד היא על הזקנה ושיבה טובה והודיענו המאמ' בלשון היכן היא מצויה שהו' קרוב ללשון שלילה וללשון חיוב להודיע שכשיש צדקה בהכרח תמצא בדרך חיוב כי צדקה תציל ממות ובאו' והיכן היא מצויה בלשון שאלה ובאה התשובה עליו בדרך צדקה להודיע ששם בדרך צדקה היא מצויה ולא בזולתו מהמקומות ולמד כ"ז מלשון הפסוק שאומרו עטרת תפארת שיבה כו' הכונה שתהיה השיבה טובה אז מצד היותה טובה היא עטרת ומצד השיבה עצמה היא תפארת ובאומר בדרך רמז אל ההתמדה בצדקה עד שנעשית לו דרך ישרה וסלולה ולמד כן מאברה' ומדוד בפרטו' ע"י שכתוב בו עושה משפט וצדקה שלשון עושה מורה על ההתמדה כי לזה דבר הכתוב בלשון הווה עושה משפט וצדקה ומ"ש לשון תמצא בלשון עתיד הודיע שבהכרח תמצא תמצא עטר' תפארת שיבה בדרך צדקה ואמר ממי את למד מאברהם לפי שבאברהם מצאנו זקנה ושיבה לכך אמר בו לשון למוד ממי את למד לא כן בדוד שלא נזכרה בו אלא זקנה ככתוב הזה של והמלך דוד זקן לזה אמר בו לשון וכן אתה מוצא ואפשר לפרש בהפך אבל מה שכתבתי עיקר ואין ספק שזקנה ושיבה האמור כאן זקנה טובה ושיבה טובה קאמר וכדיליף מקרא דבשיבה טובה ומלשון עטרת תפארת בפרטיות ובזה יובן שהוצרך ללמוד זקנה ואפי' לאחר שלמד השיבה הוצרך ללמוד זקנה לשהיא

זקנה טובה שהפסד שתהיה השיבה טובה והזקנה אינה טובה לזה א' וזכה לזקנה כלו' לזקנה טובה שנא' ואברהם זקן בא בימים שמכפל זקן דהיינו בא בימים ילפינן לזקנה טובה והענין כי הזקן בזקנה שלצער אינו בא בימים אדרבא או' מי יתן והיה שלא באתי בימים כאלה והגיעו שנים שאין לי בהם חפץ אמנם כשהם זקנה של שלוה והשקט אז נאמר ואברהם זקן בא בימים ר"ל בא בהם בלב שמח ולמד מדוד שהצדקה ומשפט גרמו לו הזקנה ממה שנא' והמלך דוד כמו שדקדקתי דלדרשה אתא מלך מצד המשפט מלך במשפט ודוד כנגד הצדקה באופן שהכונת הכתוב מהיותו המלך דוד ר"ל עושה צדקה ומשפט הנרמז בהמלך דוד בזה זכה להיותו זקן בא בימים זקנה טובה בא בימים בלב שמח בימיו עוד אפשר שהמאמר סובר בכפל עטרת תפארת שיבה שעטרת היא הזקנה כדכתיב עטרת זקנים כו' והשיבה היא תפאר' שיבה שזו וזו בדרך צדקה תמצ' וכדפרישי' בדרך הראשון בכל הפרטים עלה בידינו טעם נכון למ"ש והמלך דוד ולא א' ודוד המלך ומובן ג"כ או' זקן בא בימים וכן גבי אברהם שהכונה זקנה טובה עוד לחז"ל במסכת ברכו' ויכסוהו בבגדי' ולא יחם לו אמר ר' יוסי בר רב חנינא כל המבזה את הבגדים אינו נהנה מהם שנא' ויקם דוד ויכרות את המעיל לפי' ולא יחם לו ואפשר לו' בכונת דבריהם שלהיות הכנף הזה כנף של ציצית וכמו שאמרו בשוחר טוב שעל שבטלו ממצות ציצית לשאול שעה א' ע"ז נצטער דוד כדכתיב ויך לב דוד אותו ובזה אפשר לומר שכיון שביזה דבר ה' ומצותו בהפר לשאול שעה א' מהציצית לכך נענש דוד שלא יחמו לו הבגדים וז"ש כל המבזה את הבגדים אינו נהנה מהם דזהו ביזוי הבגדים דהל"כ מה שחתכו לא היה לדרך ביזוי והשחתה אלא להורות אהבתו עם שאול ויראתו ממנו כדי שיהווך השלום ביניהם ובדבריה' ז"ל מובן תיבת לו המיותרת אבל כיון לו' לא יחם לו לו דייק' מצד שהוא ביזה אותם לא מאיכות הזקנה מצד עצמה שהרי כמה זקנים כמוהו שלא אירע להם כן ובפרקי ר' אלעזר הובא בילקוט בשלהי שמואל ולא יכול דוד ללכת לפניו לדרוש אלהי' מפני שלקח המלאך חרבו וקנחה בטליתו של דוד וראה דוד חרבו של מלאך והיו כל אבריו מרתתין עד יום מותו עכ"לה וכן בילקוט ששם תנא דבי אליהו ז"ל וכיון שראה את חרבו וקנחה בו רתת ושוב לא היה בו כח שנא' והמלך דוד זקן בא בימים כו' ואפשר שסיבת הקנות שקנח המלאך חרבו בבגדו של דוד הוא מדה כנגד מדה לפי שכרת דוד את הכנף של שאול בסכין ובטלו ממצות ציצית כאמור ולפיכך נערו המלאך ובזה יהיו כל המאמרים מוסכמים ובלתי חולקים · ונסמוך אכתוב בדברי הרד"ק ז"ל עוד ענין נכון בזה · ועיין רש"י ז"ל והרד"ק ז"ל הביא המדרש הראשון של מסכת ברכות ורחקו וקרב את מדרש שמואל ומחילה מכבודו כי אלו ואלו דברי אלהים חיים דא ודא גרמא ליה שאלו לא ביזה הציצית שיש בו זכירת כל המצות לא היה שוכח המצוה על כי תשא את ראש בני ישר' ולא היה בא המלאך וחרבו שלופה ולא היה מצטנן מהצער ועיין הרד"ק ז"ל והרלב"ג ז"ל ומהרי"א ז"ל הקשה כי ענין זה של דוד היה ראוי לכתוב אותו בספר שמואל אצל עניני דוד וכתב שירמיהו כתב ספר מלכי' וראה להתחיל מכאן כדי לכלול בספר זה כל ענייני שלמה מהמשחתו ומה שנמשך אחריו להיותם ענינים מתייחסים אל המלכת שלמה לו' שאעפ"י שהיה זקן בא בימים חלוש מאד שנתקרר דמו עד שהוצרכו לקחת לו נערה בתולה ועכ"ז שהיה חלוש ביותר כששמע שמלך אדוניה התעורר וחם לבו בקרבו וכאיש מלחמות יעיר קנאה להמליך את שלמה באומץ לבב גדול · וגם הרלב"ג ז"ל בזה יובן בדבריו באומרו תחילת ספר זה והמלך דוד זקן עד ויתחתן שלמה את בת פרעה ע"כ יובן מתוך לשונו לו' שכל הקדמת אלו הדברים כי הם מצד גודל שלמה וכל מלכותו ותוקפו שהוא עד ויתחתן שלמה כיון לדברי מהרי"א ז"ל והגיד זה גם כן לסיבה שנית להודיע שכל נשי המלך לא היו נכנסות לפניו אלא אבישג השונמית לבד ולזה כשבאה לפניו ותבהל ושאלה מה לך כמו שאזכור וא"כ לא היה זה אלא מאהבת דוד לבת שבע שהרי פי' היה ממנה באופן שלא נעשה זה כי אם מאת השי"ת היה הדבר והסיבה השלישית להודיע שע"י אבישג זאת היתה מפלת אדוניהו בן חגית בשאלו אותה ע"י בת שבע כנודע מן הכתובים אשר חרה אפו של שלמה והרגו ותכון מלכותו א"כ מהסיבות הנז' הוצרכה הקדמה זו להכתב בענייני שלמה · ומ"ש זקן בא בימים אפי' שזקן יאמר על הזקן בזקן המוחש לחוש הראות שהוא מלובן השער ופעמים תבא בלא עיתה ליתרון הלחות או לרוב העמל ושאר הסיבות לזה הוצרך לו' בא בימים שהיה זקן לפי רוב השנים כי היה ן' שבעים שנה וכן באברהם הוא או' ואברהם זקן בא בימים · וטעם הזקנה הזאת הביא בדא"ל ככנז"ל וא' בהם דרש ומחילה מכבודו · גם הביא דעת א' מחכמי המחקרים שקפלה עליו

רד"ק

נערה בתולה · כי היא יותר מחממת מן הבעולה : סוכנת · י"ת קריבא ויש מפרשי' מחממת כמו ובוקע עצי' יסכן בם לדעת קצת המפרשי' וכן בלשון ערב לדבר הם יאמרו סכן ויש מפרשים אוצרות כמו לך בא אל הסכן ואין טעם לפי' הזה כי מה צורך למלך שתהיה אוצר' ובעלת אוצרו' והנכון כפירוש' הראשון · מועילה כלו' שיהיה למלך תועלת בה : מפני הזקנה אשר אחזתהו וזהו שפירש אח"כ ושכב' בחיקך וחם לאדני המלך וכמוהו כי תאמר מה יסכן לך מה הועיל · מחטאתי וכן הוכח בדבר לא יסכן ומלים לא יועיל בם : והמלך לא ידעה · כמו שפי' שהבתולה טובה לחמם מן הבעולה ונכתב זה להודיע כי מותרת לשלמה כי אביו לא ידעה אע"פ שהיתה שוכבת בחיקו ורבותינו ז"ל פירשו שהיתה אסורה לו לבעלה משום לא ירבה לו נשים ואמרו בקבלה לא ירבה לו יותר משמנה עשרה וכבר היה לו שמנה עשרה וסמכו זה על פסוק ואוסיפה לך כהנה וכהנה כמו שכתבנו בספר שמואל : מתנשא · מתפאר ומתגאה אני אמלוך כי חשב לפי שהיה יפה תואר יותר מאחיו כמו שאמ' וגם הוא טוב תואר מאד ואמר בלבו שאביו היה אוהב אותו יות' מאחיו לפי שלא גער בו מימיו ולא הכעיסו לפי' היה מתנשא לאמ' אני אמלוך : וחמשים

ויאמרו לו עבדיו יבקשו לאדני המלך
2 נערה בתולה ועמדה לפני המלך
ותהי לו סכנת ושכבה בחיקך וחם
לאדני המלך : ויבקשו נערה יפה בכל
3 גבול ישראל וימצאו את אבישג
השונמית ויבאו אתה למלך :
4 והנערה יפה עד מאד ותהי למלך
סכנת ותשרתהו והמלך לא ידעה :
5 ואדניה בן חגית מתנשא לאמר
אני אמלך ויעש לו רכב ופרשים
וחמשים

ואמרו ליה עבדוהי יבעון לריבוני
מלכא עולימתא בתולתא ותשמיש
קדם מלכא ותהי ליה קריבא
ותשכוב לותך ותשחן לריבוני מלכא :
ובעו עולמתא שפירתא בכל תחום
ארעא דישראל ואשכחו ית אבישג
דמן שונם ואיתיאו יתה למלכא :
ועולמתא שפירא עד לחדא והות
למלכא קריבא ומשמשא ליה
ומלכא לא ידעה : ואדניה בר חגית
מתרברב למימר אנא אמלוך ועבד
ליה רתיכין ופרשין וחמשין

ב' וכל נן נת דכו' · י"ד · ל' · ג' ונענין ל' ג' וחים · ח' · ה'

ותהי י"ד וסי' במסר בשמואל א' סימן י"ח ובאיוב סימן י"ג : וחם ג' פתחין בקריאה וסי' וחם השמ' ונמס · וחם לאדני המלך · גם אם ישכבו שני' וחם להם · אנ"ך · ותדחם לבי בתוכי · וכל בן נח דכוו' : אדניה ח' בקריאה וסי' הרביעי אדניה בן חגית · וחברו דדברי הימי' · ואדניה בן חגית מתנשא לאמר · ויהיו דבריו עם יואב בן צרויה · ועתה הנה אדניה מלך · והשמוע' באה עד יואב · ועמה' הלוי' שמעיהו תגינ' דפסו' · אדניה בגוי · ושארא אדניהו :

רש"י

בתולה · בתוליה מחממין את בשרה : סוכנת · מחממת וכן ובוקע עצי' יסכן בם : לא ידעה · שהבתולה יפה לחמם מן הבעול ורבותינו אמרו משום לא ירבה לו נשים וכבר היו לו שמונה עשר : מתנשא · מתפאר : וחמשים

רלב"ג

ותהי לו סוכנת · ר"ל שומרת האוצרות וזה יהיה שאם לא תבא לשכב בחיקו ואם לא ידעה : ויעש לו רכב ופרשים וחמשים איש רצים לפניו · הנה שמלכי ישראל לא הותר להם להרבות סוסים ולזה לא היה זה הענין קטן אצל מלכי ישראל : ולא עצבו אביו מימיו לאמר מדוע ככה עשית · הנה מפני זה חשב אדניה שיהיה לבו דוד נוטה להמליכו אחריו כי לא עצבו אותו על דבר ממעשיו והו' היה גם כן יפה תאר מאד ובעבור יופיו חשב שהוא ראוי למלך :

מנחה קטנה

שעמדה לפני המלך אמרו צריך לזה ב' הפנות א' שתהיה נערה בתולה שטבעה חם יותר מהבעולה ושנית שעמדה לפני המלך וגו' ע"י שתעמיד לפניו ותשמש לפניו יתעורר בו התאוה בתאותה ועי"כ כששכבה בחיקך וחם לאדוני המלך ומ"ש ויבקשו נערה יפה כי אם היה לחמם לבד לא היה צריך לחפש אחר נערה יפה ג"כ אלא כדי לעורר ג"כ את התאוה ע"י יפיה ואפשר שאמר נערה יפה בפשיטה שתהי' חשובה ושנונה ממזע ישראל כדי שלא תתגרה במלך לבא עליה כיון שכבר היו לו י"ח נשים ולזה צריך חיפוש רב כי אילו היה לבד יופי בפשוטה אין צריך חיפוש בכל גבול ישראל ב"א בירושלים כמ"ש ז"ל עשרה קבין יופי ירדה לעולם תשעה נטלה ירושלי' וא"כ מה להם לחפש בכל גבול ישראל אלא יופי בפעמים טובים ולזה אמר ויתנאו מניאה מנאו אבישג השונמי' אחותה של השונמית בעלת הבית של אלישע שהיתה מפורסמת בחסידות ומ"ש אמרו ז"ל בסנהדרין שאמרה ליה נכסכין לי וכו' : מתנשא וגו' אמר כי מה שהתחיל עמעתה לעשות טכסיסי פרר' הוא כדי שאמרי בן במות אביו יהי' נקל לקבל מלכותו באומר לעם אני אמלוך ושמא תאמר למה לא מיחה אביו בידו עם היות בלבו להמליך את שלמה הלא הוא כי מקטנותו לא עצבו אביו [illegible]

כלי יקר

זקנה ותשות כח לפי שברוב מלחמותיו קבל מכות הרבה בגופו ונשפך דמו עד שלהעדר הדם בתקרר גופו ולזה לא היה מתחמם והקשה ע"ז שהכתוב לא הזכיר שהוכה דוד ושנשפך דמו והכתוב שפעם א' בא דוד במלחמה וסוף וישבי בנוב א' להכות את דוד ויעזור לו אבישי בן צרויה והלו הוכה היה מזכיר הכתוב לסיבת ענין דוד המלך ולהיות שנולד מכם אולמם גדול' כזו היה ראוי להזכיר המכות אם היו הם הסיבה והנכון אצלי הוא שהתחברו בדוד סיבות רבות מחייבו' אולמה כוחם האחת רוב צרותיו ומלחמותיו שלא עזבוהו כל ימיו והיה ביום אכלהו חורב וקרח בליל' ותידד שינתו מעיניו כמשפט הלוחמים והוא מה שיחלים הכח החיוני · השנית הבלותו ויגונו על אמנון ותמר וענין אבשלום והשליפית ענין בת שבע ואוריה ומה שחטא בזה שהתחרט ממנו ושב בתשוב' שלמה והיה בוכה ונוהג על חטאו תמיד כאומר נרכי כשלו מצום ובשרי כחש משמן וכתי' וקטחתי בגדי תמיד עוד סיבה רביעית בענין ההתבודדות קמות לילה יקום להודות אשר בהחיות נפשו ימית כחותיו הגופניים וכמ"ש חז"ל למה נקרא תושיה שמתשת כחו של אדם · והסיבה החמישית להיותו אדמוני עם יפה עינים ובבחרותו שטוף אחר הנשים למשגל ועוד שהתים כחו בזקנה כמ"ש שלמה ע"כ אל תתן לנשים חילך וכן מוסכם בהפילוסופים · ומ"ש ולא יחם לו לפי שהחו' הטבעי מתהווה הוא בקרב איש ולב עמוק עד שבנפי הריאה נריכות להביא הרוח בכנפיהם אל הלב להכיא הוהו מהחום הגדול לזה א' ולא יחם גם שהוא עצמו לא היה מחמם את עצמו כאמור שהוא מתפשט הוא לכל האברים מהלב והכבד ע"כ הוא דבריו ז"ל :

היותר יפה ביופי ומידות כי יופי כולל זה · ולזה א' ויבקשו נערה יפה לכלול בתולה בכלל תיבת יפה להורות טעם האומרים יבקשו נערה בתולה שאינו כדי שלא יקרב דוד אליה כי אם להיות בדבר הזה נכון ויפה להיות לפני המלך נערה בתולה אשר איש לא ידעה ולא בעול' בעל כי אין זה כבוד למלך שזו העומדת לפניו גרושה פלוני או אלמנת פלוני ולזה אמרו לו עבדיו יבקשו לאדוני המלך נערה בתולה וא' לאדוני בלשון יחיד לשלול עצת נעריו של אחשורוש שלא יהיו המבקשים יחידים מרובים פקידים אלא יבקשו וכל מבקש ומבקש יחידי יבקש לאדוני המלך שכל א' וא' יחפש ויאמ' בלבו לאדוני המלך אני חפץ להועיל ולזה לא כתיב את וכיון בשעת הבקוש כשהם מבקשים לנערה יאמרו ויפרסמו שהתכלית לבד בשתעמד לפני המלך ותהי לו סוכנת כפי הפירושים הנז"ל אבל לא יאמרו ולשכב בחיקו כי אין ראוי לפרסם דברים כאלה אלא בהצנע לכת לזה כשבא להזכיר ענין הלשון ודבר לנוכח ואמר ושכבה בחיקך להורות שהם דברי עבדיו המדברים אליו בעת מה אל מה ידברו בו ושכבה בחיקך ולא כתיב ושכבה · בחיקו שאין זה מדברי המבקשים · ולא התכליתם שלא לא כאמר בלשון נסתר אלא ותהי לו סוכנת · ולפי שיטת רש"י ז"ל שאמר שסוכנת לשון אומנות באמר בכפל הענין במילות שונות דהיינו ואם לא דוני המלך שיש הבדל בין סוכנת לאם שלא תאמר המימות יתירה ולזה אמר שימשך ממנה תועלת בהיותה עומדת לפניו · תהי לו סוכנת בקבעו שיה יתחמם קצת בטבעו וכשתשכב בחיקו בלילה ואם ביותה לאדוני המלך וז"ש ושכבה בחיקך וחם לאדוני המלך :

[illegible]

וחמשים איש רצים לפניו · שהיו הולכין לפניו בכלי זיין כמנהג המלכי' שהולכים לפניהם רגלים בכלי זיין וכן אמר באבשלום וחמשי' איש רצי' לפניו ובדברי רז"ל אמ' מעליותא דבלא שחי נטולי טחול וחקוקי כפות הרגלי' : ולא עצבו · ולא הכעיסו כשהיה עושה שום דבר רע לא היה מכלימו ומיסרו לאמ' מדוע ככה עשית לפיכך יצא לדרך רעה ... כי יוד' היה אדוניהו כי דוד אמר להמליך שלמה אף על פי שלא הודיע דוד המלוכה עדיין אבל חשב בלבו אני אוהבהו אותי ולא גער בי מימי אכנס בדבר המלוכה ... ואם לא ירע לו ידעתי שאני אמלוך : וגם הוא טוב תואר · וגם לרבות על אבשלום ואף על פי שלא זכרו הנה זכר מעשה אדוניה לעשות לו רכב ופרשים למלוך כמעשה אבשלום שהיה חושב גם כן למלוך ויפים נראים להם לסבה להתגאות ולמרוד : ילדה חגית את אדוניהו ילדה אותו אחרי שילדה מעכה את אבשלום ...

וַחֲמִשִּׁים אִישׁ רָצִים לְפָנָיו׃
6 וְלֹא־עֲצָבוֹ אָבִיו מִיָּמָיו לֵאמֹר מַדּוּעַ כָּכָה עָשִׂיתָ וְגַם־הוּא טוֹב־תֹּאַר מְאֹד וְאֹתוֹ יָלְדָה אַחֲרֵי אַבְשָׁלוֹם׃
7 וַיִּהְיוּ דְבָרָיו עִם יוֹאָב בֶּן־צְרוּיָה וְעִם אֶבְיָתָר הַכֹּהֵן וַיַּעְזְרוּ אַחֲרֵי אֲדֹנִיָּה׃
8 וְצָדוֹק הַכֹּהֵן וּבְנָיָהוּ בֶן־יְהוֹיָדָע וְנָתָן הַנָּבִיא וְשִׁמְעִי וְרֵעִי וְהַגִּבּוֹרִים אֲשֶׁר לְדָוִד לֹא הָיוּ עִם־אֲדֹנִיָּהוּ׃
9 וַיִּזְבַּח אֲדֹנִיָּהוּ צֹאן וּבָקָר וּמְרִיא עִם אֶבֶן הַזֹּחֶלֶת אֲשֶׁר־אֵצֶל עֵין רֹגֵל וַיִּקְרָא אֶת־כָּל־אֶחָיו בְּנֵי הַמֶּלֶךְ וּלְכָל־אַנְשֵׁי יְהוּדָה עַבְדֵי

וַחֲמְשִׁין גַּבְרָא רָהֲטִין קֳדָמוֹהִי׃
וְלָא אַכְלִימֵיהּ אֲבוּהִי מִיוֹמוֹהִי לְמֵימַר מָא דֵין כְּדֵין אַתְּ עָבֵיד וְאַף הוּא שַׁפִּיר בְּרֵיוָא לַחֲדָא וְיָתֵיהּ יְלִידַת בָּתַר אַבְשָׁלוֹם׃
וַהֲווֹ פִּתְגָּמוֹהִי בְּעֵצָה עִם יוֹאָב בַּר צְרוּיָה וְעִם אֶבְיָתָר כַּהֲנָא וְסַעֲדִין בָּתַר אֲדֹנִיָּה׃
וְצָדוֹק כַּהֲנָא וּבְנָיָהוּ בַּר יְהוֹיָדָע וְנָתָן נְבִיָּא וְשִׁמְעִי וְרֵעִי וְגִבָּרַיָּא דִּי לְדָוִד לָא הֲווֹ בַּעֲצַת אֲדֹנִיָּהוּ׃
וְנַכֵּיס אֲדֹנִיָּהוּ עָאן וְתוֹרִין וּפַטִּימִין עִם אֶבֶן סְכוּתָא דִּי בִּסְטַר עֵין קַצְרָא וְזַמִּין יָת כָּל אֲחוּהִי בְּנֵי מַלְכָּא וּלְכָל גַּבְרֵי יְהוּדָה עַבְדֵי

וגם הוא ז' בקריא' דסמיכי וסי' נמסר בסדר בלק :

רשי

וחמשים איש · כפולי טחול וחקוקי כפות הרגלים : ולא עצבו · ... ועם אביתר ... מן הכהונה ... מירושלם מפני ... בחורים ותומים ... ויעל אביתר ... של עלי וידע שלמה שהרי נאמר לעלי והקימותי לי כהן נאמן והתהלך לפני משיחי ... עמוד זה על ידו : ונתן הנביא · שנב' לדוד שלמה ימלוך כמו שנ' בדברי ... יהיה שמו : ומרי' · שור של פטם : אבן הזוחלת · אבן גדולה שהיו ... בה את כחם להזיזה ולגררה לשון מים זוחלין וזוחלי עפר ויונתן ... שעומדין עליה וצופים למרחוק : עין רוגל · תירגם יונתן עין קצרא ... סמתקן בגדי' במר ברגליו על ידי בעיטה : ולשלמה

רלבג

... אבשלום · הנה הוא מבואר שאי אפשר שנבאר מזה ענין הליד' כי אבשלום ... אדוניה היה בן חגית ואילו היה מענין הלידה היה ראוי שיהיו שניהם מאם אחת ... אבשלום ולזה הוא מבואר שהוא מענין הגדול כאמרו ואת חמשת בני מיכל ... ילדה לעדריאל המחולתי שהוא מענין הגדול כמו שקדם ...

כלי יקר

רדק

לא קרא · לא קרא גם לה לפי שידע כי ידם עם שלמה : ויאמר נתן · חשש בדבר יותר לפי שהוא אמר בנבואה לדוד כי שלמה ימלוך כמו שפירשנו בספר שמואל גם בדברי הימים כתוב : ואדנינו · בהנעת הא"לף והוא אחד מן השבע' : לא ידע · שאם ידע היה מוחה בדבר שהרי נאמר לו בנבואה כי שלמה ימלוך : ומלטי את נפשך · כי חשש שאם ימלוך אדוניהו ימית אחרי מות דוד בת שבע ושלמה כדי שלא יצא לו ערעור במלכות הו פירו ומלטי את נפשך ואת נפש בנך מבזיון שלא תהיו עבדים לאדניהו : נשבעת לאמתך · יודע היה נתן שנשבע לה שמע זה ממנה ולמה נשבע לה אמרו כי כשמת הילד אמר' בת שבע הילד מת מפני העון הפי' יהיה לי ממך בן של קיימא יבא אותו אחיו מפני שבאתי אליך בעון מתחלה ולא רצתה להזקק לו עד שנשבע לה כי הבן שיהיה לו ממנה ראשונ' ימלוך אחריו ואמ' לה כי על פי הנבוא' נאמ' לו זה : זקן מאד · אלוש מאד כי קפצה עליו זקנה כמו שפירשנו : משרת את המלך · בשכבה בחיקו ומחממת אותו ובמה שהיה צריך שירו' אחר ואמר הספור הזה לפי שנכנסה בת שבע החדרה ואף כי היה המלך בצנעה במטתו עם אבישג ולא היה רשו' לאדם אחר להכנס שם בלא רשו' אבל היא לפי שהיתה אשתו נכנסה החדרה בלא רשות ומלת משרת חסר ממנה הת"יו למ"ד הפועל מפני כובד קריאת שני תוי"ן רפות כאחד כי משפטו משרתת ובא הר"יש בפתח גדול תמורת הקטן : מה

מקרא ותרגום

עבדי מלכא : וית נתן נביא ובניהו וית גבריא וית שלמה אחוהי לא זמין : ואמר נתן לבת שבע אמיה דשלמה למימר הלא שמעת ארי מלך אדוניהו בר חגית וריבוננא דוד לא ידע : וכען איתא אמלכינך כען מלכא ושיזבי ית נפשיך וית נפש בריך שלמה : אזילי ותעלין לות מלכא דוד ותימרין ליה הלא את ריבוני מלכא קיימתא לאמתך למימר ארי שלמה בריך ימלוך בתרי והוא יתיב על כורסי מלכותי ומא דין מלך אדניה : והא עד די את ממללא תמן קדם מלכא ואנא איעול בתרך ואקיים ית פתגמייכי : ועלת בת שבע לקדם מלכא לאדרון בית משכבא ומלכא סיב לחדא ואבישג דמן שונם משמשא קדם מלכא : וכרעת

י' עבדי המלך : ואת נתן הנביא ובניהו ואת הגבורים ואת שלמה אחיו לא קרא : ויאמר נתן אל בת שבע אם שלמה לאמר הלוא שמעת כי מלך אדניהו בן חגית ואדנינו דוד לא ידע : ועתה לכי איעצך נא עצה ומלטי את נפשך ואת נפש בנך שלמה : לכי ובאי אל המלך דוד ואמרת אליו הלא אתה אדני המלך נשבעת לאמתך לאמר כי שלמה בנך ימלך אחרי והוא ישב על כסאי ומדוע מלך אדניהו : הנה עודך מדברת שם עם המלך ואני אבוא אחריך ומלאתי את דבריך : ותבא בת שבע אל המלך החדרה והמלך זקן מאד ואבישג השונמית משרת את המלך : ותקד

רשי

ולשלמה אחיו לא קרא · שיודע היה שנתנבא עליו הנביא למלוך : ומלטי את נפשך · מן המחלוקת לאחר מות המלך שירצו בנך למלוך כמה שהבטיחו הקב"ה : חטאים

רלבג

והנה לא קרא שלמה אחיו לאכול עמו כי ידע שהוא ינגד לו בזה להיותו בוטח שימלוך אחרי דוד אביו ולזאת הסבה ג"כ לא קרא אל נתן הנביא כי הוא נבא לדוד ששלמה ימלוך אחריו כמו שנזכר בדברי הימים ובכלל הנה לא קרא לאותם שלא היו נסכמים לעצתו כמו לצדוק הכהן ובניהו בן יהויד' ונתן הנבי' ושמעי ורעי והגבורי' אשר לדוד כי ידע כי הם יבלבלו עצתו ותתאחד מזה תנועה לב העם הנסכמי' לעצתו : ומלאתי את דבריך · אשלים מה שיחסר בהם או ידלה בזה שיוסף לדברים כטע' מי מלא אחרי יי' : והייתי

מסרה

שמעת ד' בקריא' וסי' הלוא שמעת כי מלך · כי קול שופר שמעת נפשי · הלא דברתי אליך בשלותיך · הלא שמעת כתי אל תלכי : ובאי ד' בקריאה וסי' ובאי שכבי עמו ונחיה · לכי ובאי אל המלך דוד · שבי דומה ובאי בחשך · עורי צפון ובאי תימן : ואמרת ג' בקריאה וסי' לכי ובאי אל המלך · היש פה איש · ואמרת בלבבך מי ילד לי את אלה : ומלאתי ד' וסי' את דבריך · את הריו חלליו · ומלאתי את הגאיות · את הבית הזה כבוד :

כלי יקר

לומר שראוי להיותו עם הנוספים כלומר שיהיו כשוכי' מהם ועיין רש"י ז"ל והר"דק ז"ל וכן ומהרי"א ז"ל והוסיף לו' שבחרו לעשות כן אצל עין רוגל מקום שכובסין הבגדי' ומשפשים ברגלים את הבגדים ולפי שהנערות מגלות שם רגליהם הלכו להתעלם שם בהכביס זאת ועוד כיוונו להמליך את אדוניה על המים לסימנה מלתא שתמשך מלכותו ואמרו ולכל אנשי יהודה עבדי המלך רצה לומר לכל אותם אשר היו עמו בעצתו אבל לא כל עבדיו בכלל כי רבים היו עם שלמה ע"כ ולא אחשוד את כל אחיו בני המלך ועבדי המלך בזימה ואפי' נאמר כן לא אחשוד לבנות ישראל היקרו' בעדינות שתלכן בעת ההיא מהכליהן ללכת אל עין רוגל שיראום בני המלך ועבדי המלך שהיכם כבנות מואב חלילה : ולע"דן שכוונתו לו' רבוי הזבח אשר נשחט אצל האבן גדולה אשר שם עד שהיו דמי ריבוי הנזבחין שם נוזלין על האבן מרבוים וגם מודיע שלא היו אוכלים על הדם אבל שוחטין על האבן גדולה והיו הדמים נוזלים וכמו שנא' בענין שאול ויגדו לשאול לאמר הנה העם חוטאים לה' לאכול על הדם ויאמר בגדתם גולו אלי היום אבן גדולה ויאמר שאול וכו' ועין רוגל אולי הוא לשון שלש רגלים על שם שהיו חוגגין שם במשתאות בעין ההוא מעין טוב וזהו רוגל מלשון שלש רגלים וא' ויקרא אל כל אחיו כו' הכוונה שלכל בני המלך הביא אל המשתה ובאומרו של כל אנשי יהודה עבדי המלך דרך כלל לכל לכל אנשי יהודה קראם לבל יפקדו איש מהם בקריאה מפני הכבוד אבל לא יתחייב שבאו כולם רק ע"פי שקראום כי כן מנהג העולם לקרא כולם בשם ויבא היותר הגדו' והיותר מוכרחי' ובזה אין אנו צריכים למה שנדחק מהרי"א ז"ל במ"ש ולכל אנשי וכו' שהוא כולל בקיבת אותם שהם אהובים כי לשון ולכל אנשי יהודה צריך שיהיה מאמר כולל בהחלט לא בבחינות :

ואת נתן הנביא ובניהו וכו' עיין רש"י ז"ל וכן הר"דק וכן הרחיב מהרי"א ז"ל ואמר שזה נוגע המשתה ההוא להמליכו ולע"פי שלא הזכיר הכתוב כן מובן הוא מתוך מה שלא קרא לנתן והגבורים ולשלמה מור' כי נרע הם ונמרד ע"כ : ולע"דן לדקדק למה זה בפסוק הזה הזכי' לבד נתן ובניהו והגבורים ושלמה ולא הזכיר שמעי ורעי ואפי' כשיב שכלל אותם בריבוי ואת הגבורי' ואת לרבות שמעי ורעי דאתין וגמין רבוים הם אבל עכ"ז יקשה שהיה ראוי לפרטם כי אנשי מופת המה להזכירים בפירוש : ונראה כי כאן נחלקו לשלש כתות הכת האחת עם [illegible]

ויאמר נתן לבת שבע לפי שהיא אם שלמה לה יאתה לאמר כן כמו שיסדר לה ולא תאמם כי הוא אמו וז"ש ולכי אבא אחריך ומלאתי את דבריך ר"ל אבא אחריך כמוכרח ונגרר אחריך בעל כרחי שלא בטובתי כן יהיה בעיני אדוניה ומלאתי את דבריך ובזה מובן יותר אבא אחריך כי [illegible] ולכי אבא ומלאתי דבריך וממילא מובן שאחריה בא לא וקאי ולכי אבא אחריך ר"ל כנגרר ומוכרח לבא אחריך ואמר הלא שמעת כי מלך אדוניהו ר"ל כי מלך מאליו ולא המליך ע"י דגל בי שדוש דוד לא ידע מאומה אפי' ידיעה כל דהוא כ"ש שלא המליכו וז"ש הלא שמעת כי מלך אדוניהו ושום אדם לא המליכו :

ועתה לכי איעצך כו' עיין רש"י ז"ל והר"דק ולפי הראשון [illegible] כי בבריאת שלמה ת"ו יספיק לבטל הערעור ומהרי"א ז"ל כתב כדפי' הראשון דהר"דק ז"ל והוסיף לו' ולשואל ששאל מה הוצרך נתן הנביא בהשתדלות להמליך את שלמה הרי לו להשען באלוהיו שהוא יגמור בעת שההשתדלו' מורה רפיון בנבוא' והנבי' אין ראוי לספק בנבואתו שחייב מיתה תשובה לזה שהיעודי' האלהיי' הם על תנאי כמו שנתבאר באלה זה המקום ולכן היה אפשר שיהיה היעוד ההוא אשר לחטא דוד או שלמה או בת שבע ולתאותו מהיותו כוסף השתדל לדבר לבת שבע ולדבר אל המלך להקים שלמה למלך גם אפשר שנאמר שהסיבות המלמעיות אי אפשר שימלטו בדברים האלהיים ורצה נתן הנביא שתהיה השתדלו' הזה סיבה אמצעית לשיגיע היעוד האלהי אשר דבר ע"כ והתימה הסבי הוא הנכון כי הראשון דחוק מתוך דברי חז"ל שאמרו שמעולם לא יצאת מפי הב' דבר לטובה וחזר בו אלא פעם אחד : ולע"דן נר' לדקדק יתור תיבת נא גם תיבת עצה מיותר כי די שיאמר לכי איעצך ומלטי את נפשך ומהו ומלטי את נפשך : ונרא' כי להיות הדבר כמו שכבר מלך אדוניה ואין להמתין בדבר לזה א' ועתה לכי ר"ל עתה מהר' בעת הזאת היא העצה שאין פנאי לאחר זה כא כלו' עתה שבכלל העצה היא להזדרז ולעשות כא ר"ל עתה מהרי או יאמר ועתה לכי איעצך נא לשון בקשה דשאל מאת השי"ת שתהיה עצה נכונה עלת ה' היא תקום וז"ש נא עצה במו אנא ה' שתהיה עצה ר"ל נכונה להגיע אל המבוקש וא' כי אם לא ימלוך שלמה למלכו' חלילה מלבד שהגנת המלכות ממנו הנה יהיו בעיני הכל לחטאי' הוא ואמו שיאמרו כיון שחטא דוד בבת שבע לכך לא הגלית הוא ואמו למלוכה כי את פושעים נמנה וז"ש והייתי אני ובני שלמה חטאים בעיני [illegible]

[illegible]

מנחה קטנה

כי שלמה בנך ימלוך אחרי וגו' ועתה הנה אדוני' מלך ירצה כי הגדיל לעשות יותר ממה שהבטחת לשלמה שלא אמרת אלא ימלוך אחרי שיהו אחר מותך כי מי ישרב להעלות אל לבו להיות לו מלוכה בחייך לא כן אדוני' שלא לבד שערב אל לבו למלוך בלי ידיעתך אלא אפי' ועתה מלך אדוני' כמוד בחייך שיותן מלך אדוניה או ירצה שהיתה בת שבע מתיראה אולי ישיב לה המלך אחת מארבע תשובות א' לומר לא נשבעתי להמליכו בחיי רק לצוות לעם להמליכו ולהושיבו על כסאי שני' יוכל לומר אוליד כל השרים עמו ומה אוכל לעשות שלישית אולי שלמה נתרצה לו רביעי' אולי כל המון ישראל עמו ומי יוכל נגד כלם · על כן אמרה הן אמת כי אתה נשבעת כי שלמה בנך ימלוך אחרי שמשמעו הוא אחר שילוקן אך הנה הוספת לדבר והוא ישב על כסאי ומילא ידע כי המולך אחריך ישב על כסאך אך ליסוא יתירא לטפויי אתא ואין זה כי אם שמשיך תושיבנו בו ועוד שאם לא היה ענין זה מתרשתי כי הייתי סומכת על נואמך אך ועתה הנה אדניה מלך כלומר ובהכרח צריך לתקן מיד ועוד טענה אחרת כי הנה בעודך חי אדוני המלך לא ידעת שעשו הכר בלתי ידיעתך מה יעשו אחרי מותך כישליכו דבריך אחרי ג"ם וזהו ועתה אדוני וגו' ועל הטענה השנית אולי יד כל השרים עמו לא כן הוא כי הנה ויזבח שור ומריא לרוב שהיה די לקרואים מרובים ולא קרא רק את בני המלך ואביתר ויואב והם תאמר אפשר שקרא לרבים ולא באו יהי כן כיון שלא באו מזה נראה שאין אחר שריך וגבוריך אמנים בו ומעט אשר אתו ורבים אשר אתנו ועל השלישית אולי שלמה נתרצה לו לא כן הוא כי הנה ולשלמה עבדך לא קרא עם יתר אחיו ועל הרביעית על ההמון לא כן הוא כי אדרבה כולם תלויים לתשובתך כי הנה עיני כל ישראל עליך להגיד להם מי ישב וגו' וכה דבר ג"כ נתן הנביא אתה אמרת וגו' כלומר אין זה דומה למעשה אבשלום כי או לב כל ישראל היה עמו ולא למאמרך היו מקוים אך ועתה שבלעדך לא ירים איש את ידו ועל יעלה על לבך שהשרים או הגבורים עמו כי הנה ויזבח שור ומרי לרוב אשר היה די לקרואים מרובים ולא במנאו אתו רק בני המלך וגו':

אס

מה לך · לפי שלא היתה רגילה לבא אלא ידע כי על דבר בא לפיכך אמר לה מה לך או לפי שנכנסה החדרה שלא ברשות ידע כי דבר נחוץ היה לה : ועתה אדוני המלך לא ידעת · רבים מהסופרים טעו בזאת המלה וכתבו ואתה באל"ף לפי שהוא קרוב לענין אבל ברור הוא אצלינו כי הוא ועתה בעי"ן מפי ספרים המדוייקים ומפי המסורת : ולשלמה עבדך לא קרא · כיון שלא קרא לשלמה בסעודה זו וקרא לשאר בני המלך נראה כי לדבר מלוכה עשה זבח זה וקרא לכל הסומכים ידו שיאכלו עמו : ואתה אדני המלך · זהו ואתה באל"ף וטועים בו בעי"ן לפי שהענין יותר קרוב : להגיד להם · שאם לא תגיד להם קודם שתשכב עם אבותיך והייתי אני ובני שלמה חטאים מדבר המלוכה : חטאים ת"י מתרכין כלומר מגורשין מן המלוכה : ויש מפרשים אם לא יהיה בני מלך גלוי עון יהיה לנו יאמרו כי מפני עון שנמצא בי ובן שנולד ממני לא היתה לו מלוכה ויש מפרשי׳ כנגד דוד אמרה אלא שכנתה מפני כבודו כלומר אתה תהיה חוטא בזה אם לא תמליך שלמה בני כי אתה נשבעת לי ביי׳ : ונתן הנביא בא · בחצר או בבתים החיצוני׳ עד שיאמרו למלך ויכנס ברשו׳ ויגידו למלך ואמר המלך שיבא וכן עשה ויבא לפני המלך : אתה

רשי

חטאים · חסרים ומנועים מן הגדולה כמו אל השערה ולא יחטיא. אתה

רלבג

והייתי אני ובני שלמה חטאים · ר"ל נענשים כי מפני שידע אדוניהו כי הממלכה עתידה להיות לשלמה ישתדל להמיתו · כמו שהיה מבקש שאול להרוג את דוד לזאת הסבה עם שזה יהיה סבה להזכיר חטא בת שבע אחרי מות דוד ויביא זה לטנו ג"כ על שלמה ואולם אם ימלוך שלמה יתבאר לכל כי מיי׳ היתה בת שבע לדוד ושלא היתה אסורה לו אחרי מות אוריה עם שמפני אימת מלך ייראו לאמר דבר כנגדו או יהיה הרצון בזה והייתי אני ובני שלמה חטאים אם לא נגלה אזנך על זה בחייך כי בעסוק מזמו המתנה הטובה שנתת לנו ולא יהיה האפס זולתי בנו להגלות הענין שדעתך היא לשאליכה כאשר דבר׳ ונשבעת לאמתך : אתה

16 וַתִּקֹּד בַּת־שֶׁבַע וַתִּשְׁתַּחוּ לַמֶּלֶךְ וַיֹּאמֶר הַמֶּלֶךְ מַה־לָּךְ׃ 17 וַתֹּאמֶר לוֹ אֲדֹנִי אַתָּה נִשְׁבַּעְתָּ בַּיהוָה אֱלֹהֶיךָ לַאֲמָתֶךָ כִּי־שְׁלֹמֹה בְנֵךְ יִמְלֹךְ אַחֲרָי וְהוּא יֵשֵׁב עַל־כִּסְאִי׳ 18 וְעַתָּה הִנֵּה אֲדֹנִיָּה מָלָךְ וְעַתָּה אֲדֹנִי הַמֶּלֶךְ לֹא יָדָעְתָּ׃ 19 וַיִּזְבַּח שׁוֹר וּמְרִיא־וְצֹאן לָרֹב וַיִּקְרָא לְכָל־בְּנֵי הַמֶּלֶךְ וּלְאֶבְיָתָר הַכֹּהֵן וּלְיֹאָב שַׂר הַצָּבָא וְלִשְׁלֹמֹה עַבְדְּךָ לֹא קָרָא׃ 20 וְאַתָּה אֲדֹנִי הַמֶּלֶךְ עֵינֵי כָל־יִשְׂרָאֵל עָלֶיךָ לְהַגִּיד לָהֶם מִי יֵשֵׁב עַל־כִּסֵּא אֲדֹנִי־הַמֶּלֶךְ אַחֲרָיו׃ 21 וְהָיָה כִּשְׁכַב אֲדֹנִי־הַמֶּלֶךְ עִם־אֲבֹתָיו וְהָיִיתִי אֲנִי וּבְנִי שְׁלֹמֹה חַטָּאִים׃ 22 וְהִנֵּה עוֹדֶנָּה מְדַבֶּרֶת עִם־הַמֶּלֶךְ וְנָתָן הַנָּבִיא בָּא׃ 23 וַיַּגִּידוּ לַמֶּלֶךְ לֵאמֹר הִנֵּה נָתָן הַנָּבִיא וַיָּבֹא לִפְנֵי הַמֶּלֶךְ

י"ו בטע׳ · ה' ר"פ בסיפ׳

וּכְרַעַת בַּת שֶׁבַע וּסְגִידַת לְמַלְכָּא וַאֲמַר מַלְכָּא מַה לִיךְ׃ וַאֲמָרַת לֵיהּ רִבּוֹנִי אַתְּ קַיֵּימְתָּא בְּמֵימְרָא דַיָי אֱלָהָךְ לְאַמְתָךְ אֲרֵי שְׁלֹמֹה בְּרִיךְ יִמְלוֹךְ בַּתְרַי וְהוּא יְתִיב עַל כּוּרְסֵי מַלְכוּתִי׃ ח׳ וּכְעַן הָא אֲדֹנִיָּה מְלַךְ וְאַתְּ רִבּוֹנִי מַלְכָּא לָא יְדַעְתָּא׃ ט׳ וּנְכַס תּוֹרִין וּפַטִּימִין וְעָאן לִסְגֵי וּזְמִין לְכָל בְּנֵי מַלְכָּא וּלְאֶבְיָתָר כַּהֲנָא וּלְיוֹאָב רַב חֵילָא וְלִשְׁלֹמֹה עַבְדָּךְ לָא זַמִּין׃ כ׳ וּכְעַן רִבּוֹנִי מַלְכָּא עֵינֵי כָל יִשְׂרָאֵל סְבִירָן עֲלָךְ לְחַוָּאָה לְהוֹן מָאן יְתִיב עַל כּוּרְסֵי מַלְכוּתָא דְרִבּוֹנִי מַלְכָּא בַּתְרוֹהִי׃ כא׳ וִיהֵי כַּד יִשְׁכּוּב רִבּוֹנִי מַלְכָּא עִם אֲבָהָתוֹהִי וָאֱהֵי אֲנָא וּבְרִי שְׁלֹמֹה מְתָרְכִין׃ כב׳ וְהָא עוֹד דְּהִיא מְמַלְּלָא עִם מַלְכָּא וְנָתָן נְבִיָּא אֲתָא׃ כג׳ וְחַוִּיאוּ לְמַלְכָּא לְמֵימַר הָא נָתָן נְבִיָּא וַאֲתָא קֳדָם

מסרה

והנה ה׳ ר"פ בספרא וסי׳ והנה עודנה מדברות עם המלך · והנה עמך שמעי בן גרא בן הימיני מבחורים · והנה איש אלהי׳ בא מיהודה · והנה אנשים עברים · והנה נביא אחד נגש :

כלי יקר

הוא ישב על כסאי שהו׳ מלך עצמו יהי׳ כדאי והגון לשבת על כסאי מלך עצמו ומדוע מלך אדוניהו כלו׳ האם תאמת כי עול או בבני שלמה חלילה והפסר שמאמר ומדוע מקושר עם הלא אתה כו׳ כדפרישית הלא אתה ברלונך הטוב הוא שנשבעת וא"כ הוא מדוע מלך אדוניהו כאלו התחרטת וה"כי שלמה בנך לתת טעם לעניןהשבוע׳ שהוצרך לישבע הי׳ לפי שראית לאמר ענין קשה בעיניו העולם להמלוך שלמה והקושי הוא מלד היותו בא מבת שבע ז"ש כי שלמה בנך בנך דייקא וז"ש ג"כ בסמוך אתה נשבעת בה׳ הלהיך לאמתך כי שלמה בנך כו׳ ומדוע מלך אדוניהו שאינו רואה בו שלימות למלוך כי גם הוא אחרי אבשלום ומדוהיו כנ"ל מח"ל גבי והותו ילדה אחרי אבשלום וז"ש ומדוע מלך אדוניהו שמלך מאליו במרד וכמו שדקדקתי גבי הלא שמעת כי מלך אדוניהו כי מותר לומר לשון הרע על הרשעים :

הנה עודך מדברת וכו׳ ירושלמי דפאה ר׳ שמואל בר נחמני בשם ר׳ יונתן מותר לו׳ לשון הרע על בעלי מחלוקת מה טעם ואני אבא אחריך ומלאתי את דבריך ר׳ זעירא בעי קומי ר׳ יוסי מפני מה נהרג אדוניה בן חגית מפני שתבע באבישג השונמית א׳ ליה עילה היו מבקשים להתיר דמן של בעלי מחלוקת ע"כ · ולע"דן לדקדק מאי ליה דמותר לומר לשון הרע כי לא דהיינו כאן לשון הרע לנתן הנביא ולא לבת שבע ועוד מאי בעי ר׳ זעירא מפני מה נהרג אדוניהו וכו׳ שהרי אמרו בגמ׳ דידן מסכת מגילה דאבישג מותרת לשלמה דמלך הוא ומלך משתמש בשרביטו של מלך ואסורה לאדוניה הדיוט הוא · ונראה שדקדקו תיבת אחריך המיותרת כי די שיאמר ואני אבא ומלאתי את דבריך לזה אמר ואני אבא אחריך ר"ל אחריך אחרי כל דבר ודבר בלשון הרע שאת תדברי אותו בקיצור ומלאתי אותם בשלימות להוסיף על כל דבר ודבר וז"ש ומלאתי את דבריך לשון רבים כי הוא ביו"ד ומצינו שה׳ ומדוע מלך אדוניהו כדפרישית בפסוק הקודם שהו׳ לשון הרע לדבר ולו׳ מדוע מלך שלא מצאתי בו דבר טוב שבעדו יהיה הגון למלוכ׳ ז"ש ומדוע מלך אדוניהו גם הומרה מלך מאליו במרד ובמעל ועכ"ז א׳ ואני אבא אחריך ר"ל אמשך אחרי עלתך ותכליתך ודבריך שתדברי ומלאתי את דבריך א"כ מכאן שמותר לו׳ לשון הרע על בעלי מחלוקת או אפשר שדרשו יתור תיבת ואני כי די שיאמר עודך מדברת שם עם המלך אבוא אחריך · גם דקדקו יתור תיבת שם כי די לומר עודך מדברת עם המלך אבוא אחריך כו׳ אבל כיון לו עודך מדברת גדולות ולזה נאמר שם לומר כי במקום זולת תפחד לדברם ולאמר כאן מדברת ונאמר להלן לשון מדברת גדולות לב"ש ז"ש ואני ר"ל ואני אדבר גדולות כמוך מכאן שמותר לדבר לשון הרע על בעלי מחלוקת · או אפשר שפי׳ ז"ל ומלאתי את דבריך כהרלב"ג ז"ל שימשך לדבריה כטעם כי מלא אחרי ה׳ האמור בכלב ור׳ זעירא מכריע כן במה שמקשה מפני מה נהרג אדוניה בן חגית מפני שתבע באבישג השונמית ר"ל לא נעלם ממני שנהרג אדוניהו מפני שתבע באבישג וזיל קרי בי רב הוא ואסורה לו כנז׳ במסכת מגילה אבל הבעיה היא מפני מה נהרג מפני שתבע כי לא היה ראוי ליהרג על תביע׳ בלבד דבשלמא אלו לקחה בפועל ונשתמש בשרביטו של מלך והוא הדיוט ראוי ליהרג אבל שאלתי היא מפני מה נהרג מפני שתבע דמשום תביעה בפה לבד לא היה מחוייב הריגה ולזה א׳ ליה עילה היו מבקשים להתיר דמן של בעלי מחלוקת למדנו מזה המאמר טעם ליתור תיבת אחריך · ועיין הרלב"ג ז"ל · ולע"דן לדקדק תיבת ואני מיותרת והוא"ו של ואני בלתי מתישבת כי די שיאמר עודך מדברת שם עם המלך אבא אחריך וכו׳ :

ונראה שהבטיחה שימהר לבא ולהמלא׳ עמה ועם המלך לא שיבא אחר גמר דבריה והוא יבא אחר כך תכף סמוך לסיום דבריה אבל הנה עודך מדברת שם עם המלך ואני ר"ל ואני ג"כ שם שומע דבריך ז"ש ואני מוסב אל מ"ש הפסוק שא׳ מדברת שם עם המלך ואני שם מצוי גם כן כי אבא אחריך ר"ל תכף אחרי באך ומלאתי את דבריך שהחסרון שיהיו בדבריך לפי שאת מדברת מלד אהבתך את בנך ונוגעת בעדותך אבל אני לא כן אדבר אלא לאהבת האמת והוא דבור שלם בלי שום פנייה ותכלית :

ותבא בת שבע כו׳ כבר זכרתי בפסוק והנערה יפה שחז"ל במסכת סנהדרין במה שא׳ רב יהודה א׳ רב באותה שעה קנחה בת שבע בי"ג מפות ע"כ שכן בפסוק הזה י"ג תיבות כדפרש"י ז"ל בגמרא · ולע"דן להבין מתוך זה המאמר דקשה בפסוק אומרו והמלך זקן מאד שכבר נזכר בתחילת הספר והמלך דוד זקן ואם כן הוא מיותר והוסיף לו׳ מאד ואבין כל זה בדברי רב יהודה שכונת הכתוב לומר שכיון שבאותה שעה בא עליה י"ג ביאות תשם כחו ונתוספ׳ בו זקנה יתירה על מה שהיתה בו ז"ש ותבא בת שבע אל המלך החדרה שנתייחד עמו ובעלה וזה גרם שהמלך דוד זקן מאד ביותר על מה שהיה מקודם ביאת בת שבע אליו ובזה אבין לע"דן מ"ש ואבישג השונמית משרת את המלך ר"ל שלא נמנא שם להיותה סוככת אל המלך אבל יצאה משם אל הבית לשירות המלך בתבשיל וכיוצא ממיני השירות כי בפניה לאו אורח ארעא שאסור לשמש בפני שום בריה · או יא׳ משרת את המלך כאלו היא בדעתה שהיא כאשה למלך אלא שמחסרון כח לא היה בא עליה אמנם כעת שבעל בת שבע מעתה נתברר שלא רצה דוד לקחת׳ לאשה שלא לעבור על לא ירבה לו נשים ולא מתשות כח עשה כן כמו שאמרה לו בת שבע חסריה לגנבא כו׳ וז"ש ואבישג השונמית משרת את המלך ר"ל כוחזקה למשרתת ולא לאשה ובזה מובן יותר ואבישג השונמית משרת את המלך והשינוי מסוככת למשרת את המלך ואולי כיון לו׳ כי עתה שזקן מאד לא הועילה בגלל אבישג להחם לו ולזה בטלה משבוב בחיקו ועשאה לשירות לבד והשני דרכים הראשונים עיקרים ומהרי"א ז"ל כתב שכתב כאן והמלך דוד וכו׳ ואבישג השונמית משרת את המלך לו׳ שעם היות המלך זקן מאד כשבאה אליו בת שבע עד שלרוב חולשתו ואבישג משרת את המלך ועם היותו כ"כ חלוש עכ"ז נתעורר כאיש מלחמה על המלכת שלמה ושלא עשה זה מפני שנזקק אליה כי לא קרב אליה שהרי המלך זקן מאד וגם שאבישג כשבא׳ בת שבע משרת את המלך

א"כ לא עשה כן לאהבת הערב אלא מלבו ומפי הגבורה ע"כ והוא חולק על או"ל ומה שכתבתי עיקר · ועיין הרד"ק ז"ל :

ותקד בת שבע אפים כו׳ ברכות פ׳ אין עומדין שנו רבותינו קידה על אפים שנא׳ ותקד בת שבע אפים כריעה על ברכים דכתיב מכרוע על ברכיו השתחויה זה פישוט ידי׳ ורגלים שנא׳ הבוא נבוא אני ואמך ואחיך להשתחות לך ארצה ע"כ שאת נתבאר שעשתה בת שבע שתי פעולות הקידה על אפים והשתחויה בפישוט ידים ורגלים ובזה נלע"ד שתמה גדולה המלך מה לך כי חרדת אלי החרדה הזאת בכפל הענינים מקידה והשתחויה בפישוט ידים ורגלים המורה על צער גדול · והרד"ק ז"ל מה לך לפי שלא היתה רגילה לבא אלא ידע כי על דבר בא׳ לפי׳ א׳ לה מה לך או לפי שנכנסה החדרה שלא ברשות ידע כי דבר נחוץ היה לה ע"כ :

ותאמר לו אדוני כו׳ מהרי"א ז"ל בטעם דברי אשה החכמה חמשה דברים האחד תחנונים שדברה במ"ש אדני והשני חיוב השבועה שהיה בשם ה׳ וז"ש אתה נשבעת בה׳ אלהיך ושהיתה על דעת׳ ולו׳ לא יוכל לו׳ שהתירו שבועתו וזה רמזה נשבעת לאמתך ר"ל לדעת אמתך וה׳ עוד שלא היתה השבועה על האסור לשיאמר שלא חלה השבועה אבל היתה בדבר המותר וראוי והגון וזהו כי שלמה בנך ימלוך אחרי ר"ל שלמה בנך ומפני זה המלכות ראוי אליו כי ימלוך אחרי ודברה שלא נמוכה לספר המלות עצמן והנוסחת של השבועה מלה במלה כמו שאחז"ל שנשבע לה כן במות הילד כנז"ל · ומאמר והוא ישב על כסאי אינו כפל הענין אבל הודיע שהוא ישב על כסאי בשוב׳ ונחת ושימלוך על כל השבטי׳ יחדיו כי הוא הנרמז בהוא ישב על כסאי והדבר השלישי אמרה מזדון אדוניהו בהמלכתו בחיי אביו בלי רשותו וזהו ועתה הנה אדוניהו מלך שאיני אומ׳ הוספת אותך כעובר על השבועה אבל ועתה אדוני המלך לא ידעת מזה דבר והוא מרד גדול לאדוניה וזכרה עוד מזדונו שעשה משתה שמנים ויזבח צאן ומריא לרוב והוא בלתי ראוי בהיות אביו זקן מאד נוטה למות שיהיה אדוניהו עושה שמחות ומשתה כאלו לא יחוש לצערו גם כו׳ מרד בעשותו סעוד׳ כענין המלכים העושים סעודה בהמלכתם ובביאה ראיה לשתכלית הזבח והסעוד׳ בהמלכתו שהרי ולשלמה עבדך לא קרא שזו הוכחה שהיותו יודע שדעת אביו להמליך את שלמה לכך לא קרא אותו ולא את המחזיקים בידו ובכלל זה גלתה שהיה אדוניה שונא גמור לשלמה כיון שלא קראו אל המשתה מתכחש להורתו והוא וקרא לאביתר ולואב השונאים לדוד אם כן אדוניהו אוהב שונאי דוד ושונא את אוהביו והדבר הרביעי הודיעה שלא היה זה כענין אבשלום לירא ממנו כי אין הדבר כן אכן עיני כל ישראל עליך את כל אשר תאמר כי הוא זה איש לא ירים יד ואחרי דבריך לא ישנו ולזה לא הזכירה בת שבע שהיו אנשי יהודה עם אדוניה כדי שלא ירא דוד ולא ימנע מרוב עם אשר עם אדוניהו עוד הודיעה סכנה המסכנת לה ולבנה שאחרי מותו מתאוה להורגם מענין בת שבע וימלא שהיא ושלמה חטאים היא חוטא׳ שאמרו דוד חטא בבת שבע ושלמ׳ יאמתהו אמו החוטאת ז"ש והייתי אני ובני שלמה חטאים ממש עד כאן מורף דבריו ז"ל בהמשך הפסוקי׳ : ולע"דן לפי שהיא נכנסה פתאום בלי רשות וזה מורה על דבר גדול גם ההשתחויה והקידה כאשר זכרתי מורה כן אשר על כן שאל לה מה לך אף היא השיב אמריה לו ז"ש ותאמר לו אתה נשבעת כו׳ ודבר שיש בו שבועת האלהים לאיש שלם כמוך על כן נבהלתי ובאתי אליך בכל החרדה הזאת ולא לכבודי אני חרדה כי אם על שבועתך ואמרה לו שהוזכרת לשבועה זו לענין ששלמה בנך ר"ל מלד זה היותו בנך לא נפגם להדמות שלא ימלוך אחרי ואח"כ יספיר מעשיו עד שהוא מלד עצמו יהיה הגון לישב על כסאי וז"ש והוא דיקא או יאמר והוא ישב על כסאי אפי׳ בחיים חייתך ישב על הכסא ויחזיק במלכות ובכסא בחייך כדפרשית בפסוק לכי ונאי כו׳ וזה הפי׳ השני נכון יותר שכן יוכיח כפי הפי׳ הזה בפסוק ויאמר נתן אדוני המלך כו׳ שגם שם אמר גם כן והו׳ ישב על כסאי באדוניהו וזה הפירוש הוא הגודק שם :

ועתה הנה אדוניה מלך כו׳ עיין הרד"ק ז"ל · ולע"דן שאמרה לריך זריזות ומהירות כעת הזאת שמלך אדוניה קודם שיתחזק במלכותו ז"ש ועתה הנה אדוניה מלך כלומ׳ ועתה שאקל עתה לתקנו לא כן אם יעבור איזה זמן יחזיק במלכו׳ וירע לנו משבע בן בכרי והראי׳ שלהיו׳ עתה לזה אדוני לא ידעתי ז"ש ועתה אדוני המלך לא ידעת :

ויזבח שור ומריא כו׳ עיין הרד"ק ז"ל וכן מהרי"א כנז"ל · ולע"דן לדקדק למה לא הזכירה בתוך תרעומת עבדך שלמה לא קרא שלא קרא לנתן הנבי׳ ולבניהו ושל גבורי דוד ועוד למה בתחילה הזכיר צאן ובקר ומריא עם אבן הזוחלת וכו׳ וכאן אמרה שור ומריא וצאן לרוב כו׳ : ונראה שלהיות מותר לספר לשון הרע על בעלי המחלוקת כנז"ל בשם חז"ל בפסוק ואני אבא אחריך ומלאתי את דבריך כו׳ לזה הוסיפה לו׳ שור ומריא בהמה גסה וצאן לרוב שאין דרך לעשות ממיני השור ומריא וצאן בריבוי כי אם בסעודת מלך להאכיל לכלל העם ושינה הסדר שלמעלה כתיב ויזבח אדוניהו צאן ובקר ומריא לפי שרצה להסמיך הענין אל תיבת אבן הזוחלת שדרשו חז"ל שהחולק על מלכות בית דוד ראוי לינשך מהב"חש והמת זוחלי עפר וזה רמז בא׳ עם אבן הזוחלת ולזה אמר הבקר והמריא שהם הבהמה גסה שהיגם נשחטות כי אם בסעודת מלך להאכיל לכלל עם רב שזו הוראה על מחלוקת בית דוד ולזה ראוי לשיסכו נחש דהיינו אבן הזוחלת אמנם כאן הפכה הסדר ופתחה בחכמה לו׳ שמחיטת שור ומריא וצאן לרוב מכריע הנזכר בפסוק הקודם שא׳ ועתה הנה אדוניה מלך מכריע כן שזבח שור ומריא וכו׳ ולא הזכירה שלא קרא לנתן ובניהו לפי שלא יאמר דוד אל לבו שהדברים האלה מסודרים מאתן לכך העלימה את מה שלא קרא אל נתן והוכרחה להעלים גם כן לבניהו כדי שיחשוב דוד שהיא מעלמה נתעוררה לזה הפועל לבא אליו כדי שבבא נתן עליה תיעוף מלתו :

ואתה אדוני המלך כו׳ והיה כשכב כו׳ השבה אולי יאמר דוד והרי הוא מעוות לא יוכל לתקין

רד״ק

אתה אמרת · על דרך תמיהה כלומר נראה שאתה אמרת לו שימלוך שזבח וזבחים וקרא למי שרצה : כי ירד · ירד היום אל עין רוגל לזבוח : ולי אני עבדך · זה שלא קרא לנו ידענו כי לדבר המלוכה עשה הזבח : ולא הודעת את עבדך · תמה אני אם מאתך נהיה הדבר הזה איך לא הודעתני טרם שתמליכהו וכתוב עבדיך ביו״ד כלומר לי ולשאר עבדיך הנאמנים : קראו לי לבת שבע · לא יצאה מהחדר אבל רחקה ממנו מעט בעוד שהיה נתן מדבר עמו לפי׳ אמר קראו לי ודרש הכתוב בזה רחוק מאד שאמ׳ כי לתשמיש קראה להודיע לאבישג כי מה שלא ידעה לסבה שהית׳ אסורה לו לא מפני שלא היה יכול :

רלב״ג

אתה אמרת אדניה ימלוך אחרי · ר״ל האם אתה אמרת אם מאת אדני המלך נהיה הדבר הזה ולא הודעת את עבדך · ר״ל האם היה מאת אדני המלך הדבר הזה ולא קראו לי כי לא הסכמת להודיע לעבדך מי ישב על כסאך : ויען המלך דוד ויאמר קראו לי לבת שבע · הנה כבר היה כי בת שבע יצאה מן החדר בבא נתן הנביא לדבר אל המלך כדי שלא יכיר המלך כי זה היה מוסכם ביניהם ולזה קרא דוד לבת שבע ופחד לבא אליה ולומר אלו הדברים כי אין איתה יוצא עצמית בזה מנתן הנביא כמו שאלה מאשה התקועית שעשתה שאמרה הדברים אל יואב לא אליה :

כה

קדם מלכא וסגיד למלכא על אפוהי על ארעא: ואמר נתן רבוני מלכא את אמרת אדניהו ימלוך בתריי והוא יתיב על כורסי מלכותי: ארי נחת יומא דין ונכיס תורין ופטימין ועאן לסגי ומזמן לכל בני מלכא ולרבני חילא ולאביתר כהנא והא אינון אכלין ושתן קדמוהי ואמרו יצלח מלכא אדניה: ולי דאנא עבדך ולצדוק כהנא ולבניה בר יהוידע ולשלמה עבדך לא זמין: אם מן רבוני מלכא הוה פתגמא הדין ולא הודעת ית עבדך מן יתיב על כורסי מלכותא דרבוני מלכא בתרוהי: ואתיב מלכא דוד ואמר קרו לי לבת שבע ועלת לקדם מלכא וקמת לקדם מלכא : וקיים מלכא ואמר קיים הוא יי דפרק ית נפשי מכל עקא: ארי כמא דקיימית לך במימרא דיי אלהא דישראל למימר ארי שלמה בריך ימלוך בתרי והוא יתיב על כורסי מלכותי החותי

המלך וישתחו למלך על־אפיו ארצה: ויאמר נתן אדני המלך אתה אמרת אדניהו ימלך אחרי והוא ישב על־כסאי:
כה כי ירד היום ויזבח שור ומריא־וצאן לרב ויקרא לכל־בני המלך ולשרי הצבא ולאביתר הכהן והנם אכלים ושתים לפניו ויאמרו יחי המלך אדניהו: ולי אני־עבדך ולצדק הכהן ולבניהו בן־יהוידע ולשלמה עבדך לא קרא: אם מאת אדני המלך נהיה הדבר הזה ולא הודעת את־עבדיך מי ישב על־כסא אדני־המלך אחריו: ויען המלך דוד ויאמר קראו־לי לבת־שבע ותבא לפני המלך ותעמד לפני המלך: וישבע המלך ויאמר חי־יהוה אשר־פדה את־נפשי מכל־צרה: כי כאשר נשבעתי לך ביהוה אלהי ישראל לאמר כי־שלמה בנך ימלך אחרי והוא ישב על־כסאי תחתי

ושתים ה׳ חס׳ וא׳ מל׳ וסי׳ נמסר בשמואל חלק א׳ סימן ל׳ : ולי ח׳ וסימ׳ נמסר בספר שפטים סי׳ י״ד : נהיה ח׳ וסי׳ אם מאת אדני המלך : כה אמר יי לא תעלו ולא תלחמון דמלכים : וחברו דדברי הימים : יום חשך ואפלה : ביום ההוא ישא עליכם : כי לפני הימים ההם : ואשלחה אליו לאמר לא נהיה תאוה נהיה תערב :

מנחה קטנה

אם מאת המלך נהי׳ הדבר גלא הוית מודיע את עבדך מיון שאני שמעתי לך בדבר ה׳ שאלמה בנך ימלוך אחריך וא״כ אם היית רוצה לעשות שמן זה היה לך להודיע ולתת המנגלות למה אין אתה שמשין לדברי כדי שלא אהי׳ בדאי בנבואתי :

רש״י

אתה אמרת · בתמיה : כי ירד היום · שהעיר היתה גבוהה ואבן הזוחלת למטה בגיא :

כלי יקר

כי ירד היום ויזבח וכו׳ עיין רש״י ז״ל וקרוב לזה הרד״ק וכן מהרי״א ז״ל שירושלים גבוהה ואבן הזוחלת בגיא ויזבח זבחים כמנהג המלכי׳ בעת המלכתם ולפי שלא ידון אותו דוד לכף זכות לומר שהשמחה היתה סעודת מרעות לא סעודת המלכה לזה א׳ שנפי׳ התמר יחי המלך אדוניהו והנה לא הזכיר הכתוב שכן היה לפי שדרך הכתוב לגלות במקו׳ א׳ מה שסתם במקו׳ זולתו ומיתת אדוניהו ויואב מגיים כן רוצה לומר שמלך אדוניהו בפועל כמו שנזכר ב״ה ע״כ : ולע״ד שא׳ פי ירד היום שהוגבהו זוהי הספלתו ז״ש כי ירד היום ולא עלה במעלה בפועל אשר הלך ויזבח שור כו׳ וכן היה שאלו שתק יפה היתה לו שתיקה שהעלה מרה בידו במעשה הזה והיה סיבה להמליך את שלמה ובזה מדוקדק תיבת היו׳ שהיום הזה היתה לו ירידה ולא מעלה ואולי הכתוב כנה לו באלו רצה לומר נתן הנביא כי עלה היום במעלה במה שיזבח וכו׳ אלא שלא רצה לפתוח עליו פתח תקוה וחרה שון עיקר ולאמר שבערמימות עשה כן ובסוד היו עושים במרד ובמעל אלא שכבכם יין יצא סוד וז״ש והנם אוכלים ושותים וע״י אכיל׳ ושתיה אמרו יחי המלך אדוניהו ע״י אכילה ושתיה ושכרות גילו מסטורין שלהם ויוכיח כן מאו׳ והנם אוכלים ושותים ויאמרו יחי המלך ולא כתיב והנם אוכלים ושותים והומרים שאומרין אוכלים ושותים ויאמרו מורה שאוכלים ושותים סיבה ויאמרו מסובב :

ולי אני עבדך וכו׳ ב״ק פרק החובל ולי אני עבדך וכו׳ מנה הא מלתא דאמרי אינשי עניין תכלי מטיה לכנא דקל חבריה שמע ולא אכיל דכתיב ולי אני עבדך א״ל את אמרת לי מהכא והכא אמינא מהכא ויביאה יצחק האוהלה שרה אמו וכתיב בתריה ויוסף אברה׳ ויקח אשה עד כאן ואברהם בנייהו׳ אמר שאולי דקדקו חז״ל היכת אני המיותרת לזה דרשהו מלשון אנינה ע״כ והטעם שבחר באנא אמינא לא מהכא שכן מורה בלשונן היתר במה שא׳ את אמרת לי מהכא וכו׳ כאלו קרא דיוסף אברהם ויקח אשה עדיף העניין הוא דמלבד היותו פסוק מהתור׳ דעדיף גם מלד העניין עדיף טפי והוא דמקרא דנביאי איכא למימר דלאו משום דכנא דקל חבריה שמע ולא אכיל שתין תכלי מטייא ליה אלא משום שהיה לו ביזוי גדול בהיותו מבזהו לבלתי קרא אותו עם היות נביא ועוד שהיה מורה היותו אדוניהו שונאו של נתן הנביא אמנם מענין יצחק שכתב ויביאה יצחק האהלה שרה אמו ר״ל שהיתה משרתת לאברהם כאלו שרה קיימת וחזרו כל הדברים של קדוש׳ כאשר בזמן היות שרה קיימת ועכ״ז ויוסף אברהם ויקח אשה כו׳ זוהי ראיה גמורה או יאמר שרה אמו כלומר ע״י הבאת יצחק את אשתו חזר ונעור הכינות שרה אמו לאברהם וז״ש שרה אמו כאלו עתה נפטרה ולזה ויוסף אברהם ויקח אשה כו׳ כי רצה מעשיה דומים לשרה ולזה נעער אברה׳ אבקש לי אשה אשר יהיו מעשיה נאים כקטורה כשמה קטורה ואפשר כי כל הדברי׳ הכתובי׳ בתורה רמוזים בנביאים גם משולש בכתובים וכנביא דבריה דרוש לקים שפט והוכיח כתיב אולת אדם תסלף דרכו ועל ה׳ יזעף לבו והשיבו רבי יוחנן שרמוז בתורה בכתוב מה זאת עשה אלהים לנו ולזה א׳ אתה אמרת לא מהכא בנביאים והכא אמינא לא מהכא מהתורה שהיא מקור חיים נובעת כל אשר בנביאים ובכתובי׳ כאמור ועיין הרד״ק ז״ל וכן מהרי״א ז״ל שלא קראם שידע שלא יסכימו עמו במרד ההוא · ולע״ד לדקדק לשון אני המיותר די שיאמר ולי עבדך לא קרא אבל ה׳ מלתא בטעמא ולי להיות שאני עבדך ר״ל נאמן בעבודתך ולא מורד על כן לא קראני אל הזבח הזה של מרד ומעל ז״ש ולי אני עבדך וכו׳ או כיון ולי לא מפאת היותי נביא היה ראוי לקרות אותי אלא לפי שאני עבדך ר״ל ידוע בעבדיך ביחוד אשר מזאת הבחינה היה ראוי לקרות אותי מבחינה זו במה שאני עבדך וכן לצדוק מפאת היותו הכהן הנבחר שכענה באורים ותומים ע״י דוד ועלו לו ולא לאביתר · ולבניהו מצד היותו בן יהוידע הכו׳ בשבח היותו בן איש חי ורב פעלים ובזה מובן שבכתוב הזה הזכירו לבניהו בבן יהוידע לא כן בכתוב ואת נתן הנביא ובניהו ואת הגבורים כו׳ ששם לא אמר ובניהו בן יהוידע אלא ובניהו לבד ולשלמה וכו׳ לא קרא עם היותו עבדיך ובלתי מורד לך עם היותו הוא הראוי למלוכה לא הרים יד כלל :

אם מאת אדוני המלך וכו׳ עיין הרד״ק ז״ל והרלב״ג ז״ל ומהרי״א ז״ל כתב כדהרד״ק ז״ל והוסיף ואפשר עוד לפרשו על שלמה אם מאת אדוני היה דבר הזה אשר עשה אדוניהו המלך האם לא ידעת אתה את עבדך בימים הראשונים מי ישב על כסאך שהוא שלמה בימת אתה הודעתני זה וא״כ איך חזרת ממנו כי אתה דברת זה באזני וכבר פרשתי כן בעטרת זקנים אשר חברתי בפסוק ואתה לא הודעתני את אשר תשלח עמי והוא פי׳ כאה ע״כ · ויש קצת דוחק מהוא״ו של ולא הודעת וכו׳ וכן תיבת מי ישב כו׳ דחוקה לפירושו זה · ולע״ד לדקדק לשון אם מאת אדוני כו׳ שאין לו גזרה דהי״ל אם מאת אדוני נהיה הדבר הזה אתמה מאד איך לא הודעת כו׳ ואם כן הגזרה והעיקר חסר מהספר גם לו׳ בתחילה הדבר הזה סתם ואח״כ מפרש ולא הודעת כו׳ הוא כפל והריכות · ונראה שהכתוב הזה מקושר עם הקודם שא׳ ולי אני עבדך כו׳ ולעבדך שלמה לא קרא שהרגזתי שתין תכלי ולצערתי הרבה מאד לא מצד העניין בעצמו שלא מעלה לי ולא מוריד מה שלא קראני כי לא לאכילתו אני מתאוה לשולחן של מלכים אבל מה שאני מצטער בזה שלי ולשלמה עבדך לא קרא הוא לצער אלינו אם מאת אדוני המלך נהיה הדבר הזה הנזכר בפסוק הקודם שלא קרא ונוסף עוד על זה מה שלא הודעת את עבדך מי ישב על כסא אדוניהו אבל ממה שלא קרא אותי ואת בנך שלמ׳ היתה מאת אדוניהו אינני חושש כלל אדרבא אשמח שלאיני אוכל בזבח רשעים המורדים על מלכות ישראל ומלכות בית דוד · עוד אפשר בדרך הלצה שהוא גדול דבר הנביא והוא שהצדיק מושל ויגזר אל׳ ויקום לו אפי׳ על גזרתו ית׳ וזהו שא׳ אם מאת אדוני ר״ל העניין הנז״ל מהמלכה אדוניהו דע לך כי נהיה הדבר שאין לו ביטול כי תגזר אמ׳ ויקם לך ז״ש נהיה הדבר ולא הודעת ר״ל היתכן שלא הודעת אל עבדך מי ישב · ואפשר לומר לשון נהיה ולא א׳ היה כמו תאוה נהיה תערב לנפש שפרשוהו לשון שברון :

שכבר מלך ומאי דהוה הוה לזה א׳ שישראל לא נטו אחרי אדוניהו אבל עיני כל ישראל עליך להגיד להם מי ישב על כסא אדוני המלך אחריו ואים לא ימרה את פיו וכבר זכרתי כן בשם מהרי״א ז״ל · ובזה מובן שהכתוב הזה ענין בפני עצמו ואינו הקדמה לכתוב והיה כי ישכב וכו׳ ואם כן העיקר חסר מן הספר שהי״לו ואם ימלוך אדוניה זולתי שלמ׳ והיה כשכב כו׳ : ולע״ד לדקדק דהי״לו עיני כל ישראל אליך לראות מי ישב כי עיני כל ישראל עליך להגיד וכו׳ בלתי צודק ומתייחס כפי ההגיון · ונראה שטענה לו טענה חזקה והיא שכל קהל עדת ישראל עליך יסמוכו שאם הגיד להם שאדוניה הגון ותדחה את שלמה יאמרו שלהיותו בני דחית אותו א״כ אסורה אני לך מצד אוריה בעלי ולכן לא נבחר בני למלך ונהיה א״כ אני ובני שלמה חטאים וחוטאים שאני חוטאת למ׳ שהייתי הם׳ אורי׳ וחטאתי בהנשאי לך אסורה לבועל והולד פגום ולא בים לי על כבודי כי אם עליך ז״ש ועתה אדוני המלך עיני כל ישראל תלויות לראו׳ איך יפול דבר שאם ימלוך שלמה יהפכו פני אויבך כשולי קדרה כי לזה הטעם כששאל דוד עשה עמי אות לטובה כו׳ א׳ לו הקב״ה בימי שלמה בכך אני עושה כי בזה הזמן המתייחס מאד מצד המלכת שלמה והאות שיעשה השי״ת יהיו שני עדים כשרים ויקום דבר ז״ש עיני כל ישר׳ עליך אם פונים אל תועלתך לראות אם כחשב לך לעון עכין כשוהין שלי או אם כל האומר דוד חטא טועה וז״ש עליך עליך ממש ותועלתך ולכבודך ולא א׳ עיני כל ישראל אליך באופן שעיני ישראל אליך תלויות והתכלי׳ הוא עליך ר״ל לתועלתך ולכבודך להגיד להם מי ישב על כסא אדוני המלך אחריו שאם תאמר שימלוך זולת בני יאמרו אם כן בת שבע חוטאת והנה גם כן בחטא יחמתהו אמו ולכן נדחה ע״י דוד אביו ז״ש והיה כשכב אדוני המלך כו׳ והיתי אני החוטאת בעלם ושלמה מבחינת היותו בני יצא ממעי מזאת הבחינה יהיה חוטא ז״ש אני ובני שלמה ולא א׳ ושלמה בני אלא אני ובני שמפאת היותו בני הוא סיבה שהעפ״י שיהיה שלמה טהור שלם עכ״ז נחשב לחטאי׳ ופושעים כיון שדחית אותו בקש בשתי ידים וז״ש והיינו דלא כתיב ונהיה אני ושלמה בני חטאים לא והיינו בלשון עבר שכבר היינו חלילה כן בעיניך מאז כיון שדחית אותו · ואולי כיונו לו׳ אינני חסה על תועלתי אלא שעיני כל ישראל תלויות להגיד להם מי ימלוך ולא פנו לזה אלא עליך ולכבודך כנז׳ ויתמשך מזה שוהיה כשכב אדוני המלך עם אבותיו תהי׳ מוחזק לחוטא חלילה ז״ש והיה כשכב אדוני עם אבותיו וכו׳ ותהיה חוטא הי״לו אלא שחלקה כבוד למלך וכינה הכתוב כמו וירדו כל עבדיך אלה אלי שלא א׳ וירדת אלי והשתחויתי לי ז״ש והיתי אני ובני שלמה חטאים אני ולא אתה רמזו וכרתו וקרוב לזה נזכר בסמוך להרד״ק ז״ל שכינה הכתוב אבל הוא בבחינה אחרת :

והיה כשכב כו׳ עיין רש״י ז״ל והרד״ק ז״ל והרלב״ג ז״ל ודעת מהרי״א ז״ל נזכר בפסו׳ ותאמר לו אדוני כו׳ ודעתנו בפסוק הקודם דקדקתי לשון והיתי לשון עבר שאם לא ימלוך שלמה יהיה גילוי דעת על העבר שהיתי אני ושלמ׳ חטאים מעת נישואין · ולע״דן לדקדק לשון כשכב בכף ולא אמר בשכב בבי״ת לפי שאחז״ל בפסוק כי שכב דוד עם אבותיו לפי שהניח בן ממלא מקומו כאמרה בו שכיב׳ אמנם ביואב נאמרה בו מיתה כי מת יואב שר הצבא ולזה אמר כאן וכי׳ כשכב שבהיותה היא ובנה שלמה חטאים לא תהיה שכיבה בדוד אלא כשכב בכף הדמיון הדומה לשכיב׳ שהיא המיתה לא שכיב׳ ממש כי אני ושלמה בני חטאים :

והנה עודנה וכו׳ ויגידו למלך וכו׳ עיין הרד״ק ז״ל ומהרי״א ז״ל ולא שאלו המלך מה לך כמו ששאל לבת שבע לפי שהיה רגיל לבא לפניו יום ולילה ללילה ע״כ · ולע״דן שלא שאל כן לבת שבע אלא שנכנסה בלי רשות מצד הצער ועל כן שאלה מה לך או שאל כן מפני שהשתחוית ותיקוד ועל כן אמר אין זה כי אם מצד הצער ולכן שאל לה מה לך לא כן בנתן שנכנס ברשות והשתחוה כדרך העולם ועוד כי אחר שידע תכלית ביאת בת שבע לא הוצרך לשאול לנתן מה לך כי עסוקים באותו ענין הם על ענין המלכ׳ שלמה ובודאי שעל הענין ההוא הוא בא וז״ש הכתוב והנה עודנה מדבר׳ עם המלך ונתן הנביא בא כלו׳ ולזה לא הוצרך לשאול מה לך דמסתמ׳ שלוח הוא מאת ה׳ על הדבר ההוא והגב אורחיה מודיע שקיים נתן דברו אשר הבטיח לבת שבע באו׳ הנה עודך מדברת שם עם המלך וכו׳ שהוא לא הבטיחה לבא בעודה מדברת עם המלך בעיקר דבריה לא אמר הנה עודך מדברת שם כלומר עסוקה באותו הענין אבא אחריך כו׳ והכתו׳ הזה הודיע מהזדרזותו יתרה שהקדים לבא בעודנה מדברת תחילה דבריה כמלא שתוספת תיבת שם הנז״ל הוא גרעון דכל המוסיף גורע ובלי ספק שנתן הנביא עיין בלא בר לפני המלך ולא היה צריך ליטול רשות נביא כמו ואהוב וחביב לו וז״ש ויגידו לו לאמר הנה נתן הנביא ר״ל הנה נתן הנביא בא ובלי ספק שעל הדבר הזה הוא בא וזה יורה לשון לאמר ותיבת הנה ג״כ מורה על זה והענין בעצמו יכריענו שאם הכונה לומר הנה נתן כו׳ לשאול רשות מהמלך הי״לו יבא כענין האמן שלו׳ ויאמר המלך יבא אלא ודאי כדפרישי׳ וזהו ויגידו למלך הגדה של חידוש לאמר דבר של חידו׳ שהנה נתן הנביא בא על דבר זה בלי ספק ויבא לפני המלך כו׳ בלי שאלת רשות :

ויאמר נתן אדוני אתה וכו׳ רש״י ז״ל אתה אמרת בתמיה וכן הרד״ק ז״ל והרלב״ג ז״ל וכן מהרי״א ז״ל וכי אתה אמרת אדוניה ימלוך באמת לא אמרת כזה והתולדה מזה איך מלאו לבו של אדוניהו לעשות כן בלי מלופך · ולע״דן שהתמיה היא שאחר שהשי״ת אמר לי בנבואה ששלמה ימלוך כאשר הודעתיך היתכן כי אתה אמרת בהפך חולק על הנבואה חלילה לך ולזה כאמר ויאמר נתן לא הזכיר תיבת נביא כי בענין הזה שחושד את דוד כשהוא אמר כן לא בנבואה אמר כן אל דוד שהרי אות העולם לא עלה על לבו וא׳ היתכן שאמר׳ ימלוך אחרי ולא זו אף זו היתכן שרצית להמליכו בפניך ז״ש ימלוך אחרי אחרי אותך והוא ישב על כסאי ר״ל בחיים חייתך והראיה לשעלה בדעתו כך שהרי אנו רואים בו שירד היום ויזבח שור ומריא עושה סעודה לשבתו על כסא המלכות :

ויען

יחי לעולם · פירוש חיי נפש לעולם הבא כי בעולם הזה קרוב היה למיתה וכן ת"י יתקיים וכל שאר יחי המלך תרגם יצלח : עבדי אדוניכם : על הכרתי ועל הפלתי אמר וזה שאמר עבדי אדוניכם כאילו אמר עבדי · וכן ואל משה אמר עלה אל יי' ר"ל אלי ואת יפתח ואת שמואל ר"ל אותי : אשר לי : שהייתי רוכ' בה וזה יהיה סימן למלוכה שהרי אין הדיוט רוכב על סוסו של מלך : אל גיחון · הוא שילוח וכן ת"י לשילוח וקראת בשני שמו' כוה להמליכו אל גיחון למשחו שם לסימן טוב שתמשך מלכותו כמו שתמשך המעיין : ומשח אותו · אף על פי שלא היה צריך למשחו שאין מושחים מלך בן מלך כי כשנמשח דוד לו ולזרעו נמשח למלכות אלא מפני מחלוקתו של אדניהו צוה למשחו : יחי המלך · יצלח מלכ' וכן תרגם יונתן כל יחי המלך כי התפל' על החיים וההצלחה כי אינם חיים בלא הצלחה : ויוליכו

תחתי כי כן אעשה היום הזה : ותקד בת־שבע אפים ארץ ותשתחו למלך ותאמר יחי אדני המלך דוד לעלם : ויאמר המלך דוד קראו־לי לצדוק הכהן ולנתן הנביא ולבניהו בן־יהוידע ויבאו לפני המלך : ויאמר המלך להם קחו עמכם את־עבדי אדניכם והרכבתם את־שלמה בני על־הפרדה אשר־לי והורדתם אתו אל־גחון : ומשח אתו שם צדוק הכהן ונתן הנביא למלך על־ישראל ותקעתם בשופר ואמרתם
לה יחי המלך שלמה : ועליתם אחריו ובא וישב על־כסאי והוא ימלך תחתי ואתו צויתי להיות נגיד על־ישראל ועל־יהודה : ויען בניהו בן־יהוידע את־המלך ויאמר אמן כן יאמר יהוה אלהי אדני המלך : כאשר

ה'סבי' אורא · י"ה חס' · כ"ה ויאמ' להם · ג' · אל' י' ב' ק' מל' וג' חס' · ל'

תחותי ארי כן אעביד יומא הדין : וכרעת בת שבע על אפהא על ארעא וסגידת למלכא ואמרת יתקיים רבוני מלכא דוד לעלם : ואמר מלכא דוד קרו לי לצדוק כהנא ולנתן נביא ולבניהו בר יהוידע ואתו לקדם מלכא : ואמר מלכא להון דברו עמכון ית עבדי רבוניכון ותרכבון ית שלמה ברי על כודנתא דילי ותחתון יתיה לשילוחא : וימשח יתיה תמן צדוק כהנא ונתן נביא למהוי מלכא על ישראל ותתקעון בשופרא ותימרון יצלח מלכא שלמה : ותסקון בתרוהי וייתי ויתיב על כורסי מלכותי והוא ימלוך תחותי ויתיה פקידית למהוי מלכא על ישראל ועל יהודה : ואתיב בניהו בר יהוידע ית מלכא ואמר אמן כן תהי רעוא מן קדם יי' אלהא דריבוני מלכא : כמא

רש"י

על הפרדה אשר לי · הוא סימן לו שימלוך ותחלת הגדולה שאין הדיוט רוכב על סוסו של מלך : אל גיחון · הוא מעיין השילוח מכאן שאין מושחין את המלכים אלא על המעיין סימן שתמשך מלכותו : ומשחת אותו · נותן לו שמן בין ריסי עיניו כמין כזר כזה : אמן · שיהיה שלמה : מכסא

רלב"ג

על הפרדה אשר לי · זה אחד מסימני המלוכה כי לא ירכב על מרכבת המלך מי שאינו מלך : והורדתם אותו אל גיחון · הנה בחר למשחו במקום נהר להיות סימן שתמשך מלכותו ותתקיים ותתפשט : ומשח אותו שם צדוק הכהן · ידענו כי שמן המשחה שעשה משה הוא נעשה לדורות כמו שנזכר שם לא נעשה עוד זולתו ולזה הוא מבואר שאין זאת המשיחה שימשחהו כולו בשמן ההוא כי לא יספיק השמן ההוא לזה לא אתה אחפיץ כן בכל מה שמשח משה ואמנו ולזה הוא מבואר שלא ימשח בו כי אם חלק מהכמשח והנה היתה משיח' המלך כל ראשו כמו שאמר' בספר ויקרא ושמואל את כן השמן ויצוק על ראשו והנה ראוי שתהיה זאת המשיח' אצל המקום שתהיה בו כתר המלכות · וראוי שתדע כי לא הוצרכו למשוח שלמה אלא מפני מחלקת אדניה כי במשיחת דוד נמשחו כל הקמי' תחתיו מזרעו כמו שבמשיחת אהרן ובניו נמשחו כל הבאים אחריהם להיות כהנים ולזה לא הוצרכו למשוח אחר זה כי אם הכהן גדול : ובא וישב על כסאי · לפרסם לכל שהוא מלך כדי שיסור המחלוקת מעל שלמה : אמן כן יאמר יי' אלהי אדני המלך · הוא תפלה שיהיה רצון השם ית' שיהיה הענין כן ר"ל שתהיה המלוכה לשלמה כי אם לא תהיה לו מיי' לא תועיל לו זה : ויגדל

מנחה קטנה

כי כן אעשה היום · כיון שאדוני' היה רוצה למלוך היום · הוא יבי' כמדיקא והוא ימשח למלך היום ועכ' גם כזה אני מקיים דבריה' בטעמי למשחו בחיי כיון מע"מב אם ימלוך אחרי מותי : עבדי אדוניכם אמרו שנשארו עבדי אדוניכם ולא היו עם אדוני רק שנשארו תמיד באמונתם : על גיחון לא אמ' אל גיחון אלא על גיחון שימשך מלכותו יותר מנהר גיחון : ויען בניהו וגו' אמן כי צדוק הכהן ונתן הנביא היו כמו המברכי' שמשחו אותו והם המברכי' וגדול העונה אמן מן המברך ועל זה ענה בניהו אמן : ויגדל

מסרה

ארצה ה' סבורין ארצה וסי' ויבאו ארץ כנען אל יעקב · אביהם · מחנו נעבה חלוצים לפני יי' · וחרא אביגיל את דוד ותמהר · ותקד בת שבע אפים ארץ · ולא יפול צרור ארץ : גיחון ו' ג' מלאים וג' חסרים וסי' ושם הנהר השני גיחון · סתם את מוצא · בנה חומה חיצונה דמלכים · הלין ג' קדמאי מלאים · והורדתם אתו אל גחון · ושל אחריו ויוליכו אתו · ושל אחריו וימשחו אתו צדוק הכהן : חס' :

כלי יקר

ויען המלך דוד כו' עיין הרד"ק ז"ל והרלב"ג ז"ל וכן מהרי"א ז"ל שהיא הנוגעת בדבר הזה שבשלמה בנה הוא וכמו שזכרה שהשבועה עשה על דעתה ולכן דבר אליה :

ולע"ד לדברי הרלב"ג שיצאת מן החדר מהטעם שזכר וכמו שזכרתי למעלה בדברי נתן שא' והנה הבא אחריך כלו' ולא לפניך שלא יחשוב דוד שלכינואת בקנוניא א' ולהיות שהמלך היה מדבר עם בת שבע בשבא נתן הנביא היא הפס קה דבריה בערמה ויצאת חוץ לחדר או אל קרן אית מן החדר להורות שדבריה בסוד אל המלך ולא רצתה לדבר לפני נתן וכן היה התנאי ביניהם שכן אמר והנה הבא אחריך כלפרישית כמו מוכיח אדם אחרי חן ימצא שפירשוהו חז"ל שלא בפני הש"ת זה משה שהוכיח את ישראל כב"י לאחרי הקב"ה שהגזים להם עון העגל אמרם להב"ה אמר למה ה' יחרה במקל בדבר ובהן' ומלאתי את דבריך הודיעה שתכף בבאו לפני המלך בעוד מדבר' עמו תפסיק דבריה והני אמלא דבריך שהיא תתבול' לבעלים הקנוניא מביניהם ולזה בבא משובת המלך אל דברי נתן רצה שתמצא שם בת שבע כי תשוב' אתה היא גולה לשניהם יחד ז"ש קראו לי לבת שבע · כי אין כאן סוד · כי גם נתן בא · על הדבר עצמו אשר דברה היא והבא לפני המלך ותעמד שכן ראוי לעמוד בעמידה כלבתיב ואשר כח בהם לעמוד בהיכל המלך וז"ש שנית לפני המלך ולא כתיב ותעמד לפניו לומר טעם העמידה להיות לפני המלך שכן החיוב הראוי · ופ"ש קראו לי לבת שבע אפשר בתיבת לי ע"פי הדרש שכתב הרד"ק ז"ל שקראה להתייחד עמו שבכונה קראו לי ר"ל לי לבדי כלו' להתייחד עמי אבל אני לא מצאתי · הדרש הזה בפסוק זה אלא בפסוק ותבא אל המלך החדרה כנז"ל שלמדו מי"ג תיבות שבפסוק ההוא לי"ג ביאות :

וישבע המלך כו' כי כאשר וכו' נשבע בשבועה רבה חי ה' אשר פדה נפשו מכל צרה ר"ל צרו' פלשתים ושאול ואבשלום כי כאשר נשבעתי בעניין המלכו' כן אעשה היו' הזה והתפעל התפעלות בזה להקן המעוות אשר עיוות אדוניהו ויואב ואביתר עד כאן : ולע"ד לדקדק בלשונה מהו התואר הזה של שבועת חי ה' אשר פדה את נפשי מכל צרה מה התייחסות יש לו בהמלכת שלמה ולא אדוניהו · ועוד יקשה שאחר שכבר נשבע לה מקודם מה צורך לחדש עוד שבוע' שנית וישבע המלך וכו' א"כ לא היה לו לומר אלא ויאמר אל בת שבע כאשר נשבעתי וכו' כיון שנשבע ועומד הוא מקדם ומאז ועוד לשון כי כן אעשה היום הזה שתיבת כי מיותרת ובלתי מיושבת א"כ הי"לל כי כאשר נשבעתי כן אעשה היום הזה :

ונראה כי דוד א' שבת שבע חושדת אולי דוד רוצה באדוניה ומורה התר על השבועה שהי' אנוס מצד שנכנעה מפני התשמיש כנז"ל בפסוק אתה נשבעת לאמתך ולזה נשבע לה שנית חי ה' שבועה מחודשת שאין בה טענת אונס ולזה א' חי ה' אשר פדה את נפשי מכל צרה שמלבד הצרה והפדיון מפלשתים ושאול ואבשלום וזולתו רמז לה שהוא יה' פדה את נפשו ממש פדיון הנפש מחטאת בת שבע · במה שבשרו גם ה' העביר חטאתך לא תמות אשר פדיון · בנפש הזה הוא סיבה לפדותו מכל צרה ונוקה באופן שהפדיון הזה לא יתאמן בעיני כל העולם · אם לא מעשות פועל הזה והוא לקיים השבועה הביא להמליך את שלמה בנך שבזה יהפכו פני כל אויבי והמוציאי' לעז כשולי קדרה ז"ש חי ה' אשר פדה כי כאשר נשבעתי כו' כי כן אעשה היום הזה : ואפשר עוד שהמלך נשבע לה מחדש על ענין חדש שהודיעה והוא שא' לה דעי לך באמת ובשבועה חי ה' כי כאשר נשבעתי מאז להקים בני שלמה למלך ושהוא ישב על כסאי תחתי אני נשבע ליך שהי' מאז בדעתי על דעת כי כן אעשה היום הזה שמאז הסכמתי שבעת זקנתי אשים אותו התחי במלכות ועיני רואות שא"כ איך יתכן שאשבע שימלוך אחרי ואולי לא יהיה כן ויהיה שבועת שוא אלא ודאי משעה שנשבעתי כונתי היתה על כי כן אעשה היום הזה לשים אותו בחיי למלך להושיבו על כסאי תחתי ר"ל בעודי אני בחיים חייתי אשימנו תחתי ותמורתי והוא נכון ומדוקדק בזה תיבת תחתי מחדש ולשון כי כן אעשה היום הזה ובזה מדוקדק תיבת לאמר כמיותרת :

ותקוד בת שבע אפי' הרלה וכו' עיין הרד"ק ז"ל וכן מהרי"א ז"ל והוסיף לפרש על החיים הגופניים כלו' לא החשוב לפי שכדר' להמליך בני כאלו אני מפלה במיתתך כדי שתהי' המלכות לחלוטין אל בני לזה אמרה · יחי המלך דוד לעולם כי זה תפלי ולכך לא אמרה יחי המלך לעולם אלא יחי המלך דוד כדי שלא יובן שעל שלמה בנה היא שואלת ע"כ וק"ק שתיבת דוד מיותר' כי לא יתכן שתאמר אדוני על בנה שלמה · ולע"ד במה שאמרו חז"ל גבי דוד עצמו שנ' בו כי שכב דוד עם אבותיו וכי מת יואב דוד שהניח בן ממלא מקומו לא מת אבל שכב · אבל יואב שלא הניח בן ממלא מקומו מת ז"ש עתה שהכוחת בן כשר התחך ממלא מקומך דע יחי אדוני המלך דוד לעולם וזה יתמשך לעולם שתמיד יהיו בני בניך עד סוף כל הדורות יושבים על כסאך וממלכתך באופן שתהיה חי לעולם ולזה אנו אומרי' דוד מלך ישר' חי וקיים או יאמ' שכבר דוד שהיה גלוי לפניו ית' שעתיד דוד לחיות בעת ככים' הארץ למקדש כמשחז"ל בלוחה שעה חיה דוד כשאמר שלמה בעבור דוד עבדך כו' ולזה אנו או' דוד מלך ישר' חי וקיים וזהו כי שכב דוד עם אבותיו וזהו יחי אדוני המלך דוד לעולם שהזכרה בגולה בפיה שיחי' ויהיה חי וקיים לעולם :

ויאמר המלך דוד וכו' יש לדקדק שלא הזכיר ויקראו אותם ויבאו לפני המלך : ונראה כי אין דבר זה אלא שעצמם הגדולים בשמעם ויתעגבו בלכתם מדוע מלך אדוניהו ותאות צדיקים יתן ויבואו מעצמם לפני המלך בלי קריאה :

ויאמר המלך להם קחו כו' חז"ל כבר אמרו ורש"י ז"ל על הפרד' אשר לי הוא סי' לו שימלוך ותחלת הגדולה שאין הדיוט רוכב על סוס של מלך · וכן הרלב"ג ז"ל וכן הרד"ק ז"ל והוסיף ע"ש וכן מהרי"א ז"ל והוסיף והרכבתם אותו על הפרדה וכו' שזכו הסי' טוב למלכות כנ"ז והפרד' רכיבתה רמז להשקט ובטחה ולא על סוס כי סוס מוכן ליום מלחמה · גלפי שאדוניהו עשה לו רכב ופרשים גסוסים · ציוה שהוא ירכב על פרדה להורות שלא יהוש לסוסיו ורכבו של אדוניהו וכאלו אין מערער כנגדו והיה ביזוי לאדוניהו לו' שאינו ירא ממנו ולא הם אלין ע"כ · ולמז"ל כמו שהובא בילקוט כענין ישי הבבלי שסובר שאסור לרכוב על פרדה משום כלאים · והקשו עליו והכתיב והרכבתם את שלמה בני על הפרדה אשר לי ומשני בריה משעת ימי בראשית היתה ע"כ א"עפ"י שהיא סברת יחיד לקיים סברתו שאסור לרכוב על הפרדה ואין הלכה כמותו עכ"ז אמרו אפשר שהפרדה הזו דבר גדול היתה ובריה חשובה מאד ומשעת ימי בראשית בנזכר ולחשיבות שלמה ירכיבוהו עליה וזהו על הפרדה אשר לי ולא אמר פרדתי דאשר לי מורה על דבר מיוחד לי וחשוב מאד ומ"ש והורדתם אותו אל גיחון הוריות פ' כהן משיח תנו רבנן אין מושחין המלכים אלא על המים כדי שתמשך מלכותם שנ' והורדתם אותו אל גיחון עד כאן נראה לי שדרשו קרי אל וכתיב על שהכוונה המשיחה תהיה על גיחון בלשון אין מושחין המלכים אלא על המים והטעם כדי שתתדמה המשך מלכותם אל המים וזהו הקש אל גיחון שיתדמה אל גיחון שתמשך מלכותו · ובמה שאומר בפסוק וירד צדוק הכהן כו' יתרחב לך זה יותר כי שם לא כתיב אלא על גיחון · וכן הש"י ז"ל וגיחון הוא מעין השילוח ע"כ וכן הרד"ק ז"ל וכן הרלב"ג ז"ל וכן מהרי"א ז"ל והרחיב ואמר כי עשה זה להשיב על מה שעשה אדוניהו כי הוא עשה לו רכב ופרשים ושלמה רכב על הפרדה כי תמיד ישב בשלוה הוא הלך לעין רוגל ושלמה לגיחון ואם לאדוניהו המליך אביתר שנסתלק ולפלמ' צדוק הכהן הנבחר שנענה באורים ותומים אם אדוניהו נמלך ע"י יואב שלמה נמשח ע"י נתן הנביא קדוש הוא לאלהיו לאדוניה ביכם לבין עצמם יחי המלך לשלמ' בתקיעה וקול גדול יחי המלך שלמה עד כאן · ולע"ד לדקדק או' עבדי אדוניכם דהי"לל אל עבדי ותז"ל אמרו שכיוצא בזה באמר גבי למך נשי למך ולא כתיב נשי : ונראה כי כונת דוד לו' שיקבצו עם רב וכל עבדי האדונים הרבים אשר בירושלים · ילכו עמהם עם רב פן יקרבו אסון כי לזה ציוה ג"כ ועליתם אחריו וכו' וז"ש עבדי אדוניכם שלא על עצמו הוא או' אלא על כל הגבורים אשר לשרים ואדוניכם ביו"ד לשון אדונים רבים הוא שאלו על עצמו הוא אומר הי"לל אדוניכם בלי יו"ד מלבד יהור תיב' אדוניכם כנז' · ואפשר עוד שדבר דוד בלשון ענוה ושפלות עבדי אדוניכם כאלו אינו מדבר על עצמו שהוא אדונם דא"כ הי"לל את עבדי אבל א' אדוניכם כאלו מדבר הוא על אדון זולתו שעליה' שדוד הוא הקטן המקטין עצמו ואמר שירכיבהו על הפרדה להיות הפרדה כלאים והוא רוכב עליה לרמוז שיהיה שליט ורוכב אחרי רכשי בטבע והשגחה והורדתם אותו אל גיחון מצאתי כתיב בעין יעקב פ' כהן משיח אל גיחון הרמ"ה כתב שהוא א' מד' נהרות ור"ל שכל הנהרות שהיו משעת ימי בראשית איכם פוסקין לעו' לפי' ציוה דוד שימשחו את שלמה על גיחון שהי' ידוע אלו שהוא מימי בראשית כי שאר נהרות אפשר שהם מהספרת פלגי' ואפשר שיפסקו ע"כ · וק"ק כי נהר גיחון הוא לפנים מאד מהאינדייא וא"כ איכו בירושלים ואיכו גיחון שהא"י שקורין התוגרמים · ואפשר לקיים דברי הרמ"ה ז"ל אולי הב"ה המשיך ממנו מותר גיחון של הרבעה נהרות המשיך חלק מה ממימיו והם הם מי גיחון העליון הכו' במשנה שהיו בירושלים ושם ציוה שימשחוהו שהוא נהר יוצא מעדן מעין רוחני וכדי שתהיה המלכתו לעבוד ה' וכאל עדכיו ישקהו ומכאן למדו רבותינו שהמלך קודם לכ"ג ליפדות מהשביה שנ' ויאמר המלך · קמו עמכם עבדי אדוניכם כהן קודם לנביא · שנ' ומשח אותו צדוק הכהן ונתן הנביא הקדים צדוק לנתן :

ומשח אותו שם כו' רש"י ונתן לו שמן בין ריסי עיניו כמו נזר ע"כ ועיין ברד"ק ז"ל וכן הרלב"ג ז"ל : ולע"ד לדקדק למה הזכיר כאן על ישראל לבד ובסמוך להיות לנגיד על ישר' ועל יהודה ותקיעה זו למה : ונראה · כי ידוע הוא שלמה בלבד מלך על ישראל כולו כי רחבעם מרדו בו ולא מלך כי אם על יהודה ובנימין כנודע ולזה א' ומשח אותו שם שאותו בלבד הוא שיהיה מלך על ישר' כולו כי יהודה לא יזכר אמנם בסמוך אמר והוא ימלוך תחתי ובוסיף לו' ואותו צויתי להיות נגיד על ישראל ועל יהודה כל המוסיף גורע די שיאמר והוא ימלוך תחתי על ישראל ואותו צויתי להיות נגיד למה לי וכן על יהודה למה · אלא בגזרה בו רוח הקדש שיבא זמן שלא יהיו כי אם נגידות ולא מלכות שלא יהיה מלך על כלל ישראל אלא נגיד על חלק מישראל ויהודה דהיינו בנימין ויהודה שלזה יצא יהודה מן הכלל אל הפרט לא ללמד על עצמו אלא ללמד על הכלל כולו מה הפרט מפורש שבט א' שבט יהודה אף הכלל שעל ישראל שבט א' דהיינו בנימין : או י"א ואותו צויתי להיות לנגיד על ישראל בתחילה בזמן שלמה שלא יזכר יהודה ועוד מעט בימי רחבעם על יהודה שהם יהיו בעיקר ובנימין טפלה והייכו דלא ערביכהו לומר על ישראל ויהודה אלא על ישראל ועל יהודה ובסמוך אנסיף לקח טוב בזה בס"ד ואמר ותקעתם בשופר לערבב השטן כמו בר"ה שנה כדי שלא יקטרג על המלכת שלמה מלכ' בת שבע ולז"א ותקעתם בשופר תחילה ואח"כ ואמרתם יחי המלך שלמה וגם תועיל התקיעה לערבב את אדוניהו ושיעתו כדי שיתם לבבם ויהיה למים :

ועליתם אחריו וכו' מהרי"א ז"ל ציוה שיעלו אחריו מגיחון ויעבור מלכם לפניהם וכראשם כמנהג

מנחה קטנה

שיגדל את כסאו וגו׳ כי דוד היה לו תחילת ימיו מלחמה ואח״כ שלום והי׳ לו שלו׳ בתחילת ימיו: ויאמרו כל העם וגו׳ וכיון בזה יותר ממה שאמר דוד כי דוד אמר לצדוק ונתן ובניהו שיאמרו יחי המלך ועתה כשראו העם שמשחו שלמה הריעו קולם כולם כאחד ואמרו יחי המלך קודם שאמרו בן שלשם אנשי׳ אלו:

רדק

ויוליכו אותו על גיחון · כמו אל גיחון וכן ותתפלל על יי׳ כמו אל יי׳ וכן הרמתה על ביתו כמו אל ביתו : את קרן השמן · הוא שמן המשחה : מן האהל · מאהל מועד כי שם היה שמן המשחה ואף על פי שאהל מועד היה בזמן ההוא בגבעון הלך שם צדוק או שלא להביאו וא״ע״פ שאמר כי צנצנת של שמן המשחה היתה נתונה לפני הארון זה היה כשהארון היה באהל מועד אבל כשהוציאו אותו משם למלחמת פלשתים הפלשתים ונגנזת המן הניחו שם באהל מועד ולא לקחו משם אלא הארון ואם הביאו הצלוחית אחר כך והניחוה לפני הארון בירושלם יהיה פי׳ האהל אשר נטה לו דוד אבל רחוק הוא שהוציאו מאהל מועד שום דבר עד שהביאוהו לבית עולמים כ״ש אם היה הארון שהיה בירושלם היה הארון שבו שברי לוחות והארון שבו הלוחו׳ היה באהל מועד כמו שכתבנו בספר שמואל והקרן הזה אלא היה מדת המשיח כמו שאמ׳ לשמואל מלא קרנך שמן ולך אשלחך אל ישי והיה יוצק ממנו על ראש המלך תחלה ואחר כך מושח בצורת נזר בין ריסי עיניו ויש אומרי׳ כי מתחלה היה מושח בין ריסי עיניו ואחר כך הנותר בקרן היה יוצק אותו על ראשו כי מלא הקרן יהיה השיעור מהמשיחה ועוד המליכו שלמה ומשחו אותו פעם שנית כמו שכתוב בדברי הימים וימליכו שנית לשלמה מפני כי עתה לא היו שם אלא אנשי ירושלם ואחר כך הקהיל המלך כל שרי ישראל מכל השבטים אל ירושלם ושרי האלפים ושרי המאות ולעיני כל הקהל משחוהו לנגיד ואז משחו גם כן לצדוק לכהן גדול ואז עשו שמחה גדולה וזבחו זבחים לרוב: מחללים בחלילים · מזמרים בכלי זמר ששמו חליל והוא כלי חלול ונקוב נקבים קטנים : ותבקע הארץ לקולם · כאילו נבקעה הארץ מרוב השמחה והוא לשון הגדלה ותוספת כמו גדולות ובצורות בשמי׳: מדוע קול הקריה הומה · מדוע הוא זה הקול שהקריה הומה : איש חיל אתה · כלומר אדם זריז וטוב ות״י גבר דחיל חטאין כלומ׳ בעל כח לכבוש את יצרו : אבל אדונינו · כלומר אינו כמו שאתה חושב כי טוב אבשר לך אבל הוא להפך כי אדונינו המלך דוד המליך את שלמה :

את

כְּמָא דַהֲוָה מֵימְרָא דַיְיָ בְּסַעֲדֵיהּ דְרִיבּוֹנִי מַלְכָּא כֵּן יְהֵי בְּסַעֲדֵיהּ דִשְׁלֹמֹה וִירַבֵּי יַת כּוּרְסֵיהּ מִכּוּרְסֵיהּ מַלְכוּתָא דְרִיבּוֹנִי מַלְכָּא דָוִד : וּנְחַת צָדוֹק כַּהֲנָא וְנָתָן נְבִיָּיא וּבְנָיָה בַּר יְהוֹיָדָע וְקַשָּׁתַיָּא וְקַלָּעַיָּא וְאַרְכִּיבוּ יַת שְׁלֹמֹה עַל כּוֹדַנְתָּא דְמַלְכָּא דָוִד וְאוֹבִילוּ יָתֵיהּ לְשִׁילוֹחָא : וּנְסִיב צָדוֹק כַּהֲנָא יַת קַרְנָא דִמְשַׁחָא מִן מַשְׁכְּנָא וּמְשַׁח יַת שְׁלֹמֹה וּתְקָעוּ בְּשׁוֹפָרָא וַאֲמַרוּ כָּל עַמָּא יִצְלַח מַלְכָּא שְׁלֹמֹה : וּסְלִיקוּ כָּל עַמָּא בַּתְרוֹהִי וְעַמָּא מְשַׁבְּחִין בְּחִינְגַּיָּא וְחָדַן חֶדְוָא רַבָּא וְזָעַת אַרְעָא לְקָלְהוֹן : וּשְׁמַע אֲדוֹנִיָּה וְכָל זַמִּנַיָּא דִי עִמֵּיהּ וְאִינוּן סַפִּיקוּ לְמֵיכַל וּשְׁמַע יוֹאָב יַת קָל שׁוֹפָרָא וַאֲמַר מָא דֵין קָל קַרְתָּא אִשְׁתְּגִישַׁת : עַד דְהוּא מַלֵּיל וְהָא יוֹנָתָן בַּר אֶבְיָתָר כַּהֲנָא אֲתָא וַאֲמַר אֲדוֹנִיָּה עוֹל אֲרֵי גְבַר דָחִיל חֶטְאִין אַתְּ וְטַב תְּבַשַּׂר : וַאֲתֵיב יוֹנָתָן וַאֲמַר לַאֲדוֹנִיָּה בְּקוּשְׁטָא רִבּוֹנָנָא מַלְכָּא דָוִד אַמְלִיךְ יַת שְׁלֹמֹה :

ושלח

כַּאֲשֶׁר הָיָה יְהוָה עִם־אֲדֹנִי הַמֶּלֶךְ כֵּן
יחיה ׳ ב׳ ק׳ מכסאך יְהִי עִם־שְׁלֹמֹה וִיגַדֵּל אֶת־כִּסְאוֹ
מִכִּסֵּא אֲדֹנִי הַמֶּלֶךְ דָּוִד : וַיֵּרֶד צָדוֹק
הַכֹּהֵן וְנָתָן הַנָּבִיא וּבְנָיָהוּ בֶן־יְהוֹיָדָע
וְהַכְּרֵתִי וְהַפְּלֵתִי וַיַּרְכִּבוּ אֶת־שְׁלֹמֹה
ל׳ חס׳ עַל־פִּרְדַּת הַמֶּלֶךְ דָּוִד וַיֹּלִכוּ אֹתוֹ
עַל־גִּחוֹן : וַיִּקַּח צָדוֹק הַכֹּהֵן אֶת־
קֶרֶן הַשֶּׁמֶן מִן־הָאֹהֶל וַיִּמְשַׁח
ד׳ אֶת־שְׁלֹמֹה וַיִּתְקְעוּ בַּשּׁוֹפָר וַיֹּאמְרוּ
כָּל־הָעָם יְחִי הַמֶּלֶךְ שְׁלֹמֹה :
מ וַיַּעֲלוּ כָל־הָעָם אַחֲרָיו וְהָעָם
ל׳ מְחַלְּלִים בַּחֲלִלִים וּשְׂמֵחִים שִׂמְחָה
ד׳ גְדוֹלָה וַתִּבָּקַע הָאָרֶץ בְּקוֹלָם : וַיִּשְׁמַע
ל׳ אֲדֹנִיָּהוּ וְכָל־הַקְּרֻאִים אֲשֶׁר אִתּוֹ וְהֵם
כִּלּוּ לֶאֱכֹל וַיִּשְׁמַע יוֹאָב אֶת־קוֹל
הַשּׁוֹפָר וַיֹּאמֶר מַדּוּעַ קוֹל־הַקִּרְיָה
ל׳ ו׳ הוֹמָה : עוֹדֶנּוּ מְדַבֵּר וְהִנֵּה יוֹנָתָן בֶּן־
אֶבְיָתָר הַכֹּהֵן בָּא וַיֹּאמֶר אֲדֹנִיָּהוּ בֹּא
י״ז כִּי אִישׁ חַיִל אַתָּה וְטוֹב תְּבַשֵּׂר : וַיַּעַן
יוֹנָתָן וַיֹּאמֶר לַאֲדֹנִיָּהוּ אֲבָל אֲדֹנֵינוּ
הַמֶּלֶךְ־דָּוִד הִמְלִיךְ אֶת־שְׁלֹמֹה :

וישלח

ויאמרו כל העם ד׳ וסי׳ אל שמואל · ויקח צדוק הכהן את קרן השמן · אמן והלל ליי׳ · אשר בשער והזקנים : ותבקע ד׳ וסי׳ האדמה אשר תחתיהם · ותבקע הארץ לקולם · ותבקע העיר דמלכים · וחברו דירמיה : וטוב י״ז בקריאה וסי׳ ויצמח יי׳ אלהים מן האדמה כל עץ · ולא תחום עינך עליו · בכל הדרך אשר צוה · וישלח ויביאהו והוא אדמוני · יאמר נא ארננו · ויהי בהיות רוח אלהים · ויקרא אכיש אל דוד · עודנו מדבר׳ והנה יונתן · מקול מפלתו הרעשתי · ועמהם הלוים שמעיהו · יגיע כפיך כי תאכל · כל ימי עני רעים · ויצא המן ביום ההוא · תאות אדם חסדו · ומתוק האור וטוב לעינים · וטוב משניהם · וטוב לא יהיה לרשע :

רשי

מכסא אדוני המלך · מכאן שאין אדם מתקנא בבנו : והכרתי והפלתי · תרגם יונתן וקשתיא וקלעיא ורבותינו אמרו אורים ותומים : את קרן השמן · משמן המשחה שעשה משה : מן האהל · שהארון נתון בעיר דוד וצלוחית של שמן המשחה לפני הארון כמו שאנו שונין בסדר יומא : בחלילים · פלאו״טי בלע״ז : ותבקע הארץ · דברו הנביאים לשון הבאי כלשון בני אדם : אבל אדונינו · כאומר מ עכשיו אין בשורתי טובה לך : בקרנות

רלבג

ויגדל את כסאו מכסא אדוני המלך דוד · למדנו מזה שאין זה כנגד המלכות וזה כי רצון שמלך הא׳ שיצליח בנו יותר ממנו : וירד צדוק הכהן ונתן הנביא ובניהו בן יהוידע הכרתי והפלתי · הם היו סנהדרין כמו שקדם וזה כי אלו שוכר הם אשר על פיהם יצאו ... בחיר ... לשיות ... מה שיבחרו כבחר ... וזכה · אשר יבחרהו הנביא יודע שבחרו יי׳ כמו שמצאנו בשמואל כשבחר שאול ודוד וכן הענין בכהן גדול כי באורים ותומים יודע מי הוא אשר בחר יי׳ בו וכן הענין בסנהדרי גדולה כי כל ישראל מחויבים להמשך למה שיגזרו כמו שנתבאר בתורה ולזה זכר בזה המקום צדוק הכהן כי הוא היה כ״ג ונתן שהיה נביא ובניהו בן יהויד׳ והכרתי והפלתי שהיו סנהדרי גדולה ובניהו בן יהוידע היה עליהם כמו שנזכר בספר שמואל : מחללים בחלילים · ר״ל שהיו מנגנים בחלילים והם כלי זמר בדמיון קנים והם נקובים נקבים מסודרים להוצאת מינים מוגבלים מהקולות : ותבקע הארץ לקולם · אמר זה על צד ההפלגה והנוחא או יהיה הרצון בזה כי לקולם נאספו רבים אליהם מכל הגדדים וכאילו בקעו אויר הארץ בחוזק : מה קול הקריה הומה · ר״ל מה קול העיר אשר היא הומה זאת ההמיה הנפלאה : כי איש חיל אתה וטוב תבשר · ידמה שהרצון כאיש חיל איש טוב כי האיש הטו׳ עושה חיל בטובותיו ומדרך האיש הטוב לבשר הטוב לא הרע או יהיה הרצון כאיש חיל גבור והנה מדרך הגבור שיתנב׳ תמיד הטוב בדברי הריב והמלחמה לסבת היותו בלתי מפחד :

ויתוק

כלי יקר

המלך בגדול ויסב על כסאי לרמוז שירש הוא המלכות ולהסיר המחלוקת עשה כן ואמר עוד והוא ימלוך תחתי כו׳ להודיע שמן השמים הסכימו כן וזהו לשון והוא ימלוך לשון הגדת עתידות והוא ימלוך תחתי ר״ל כן גזר בגזרת עירין ובמימר קדישין שהוא ימלוך תחתיו וכדי שלא יטעו לעשות חילוק ופשרה בין שלמה והדוניהו להמליך זה על יהודה וזה על ישראל לכ״א ואותו לבדו צויתי להיות נגיד כלל על ישראל ועל יהודה עד כאן · ולע״דן לדקדק לורך העליה אחריו וגם יתור ואותו צויתי להיות נגיד כו׳ וכבר זכרתי זכרתי הירוץ בזה וכרא׳ שמפני הסכנה צוה שיעלו אחריו ללויה פן יקראנו אסון גם רמז שהם כולם יחדיו יעלו אחריו בעליה ומעלה שאין כסף וזהב נחשב בימי שלמה לכלום ועליתם אחריו כי בעלותו גם כן תעלו אתם אחריו ויסב על כסאי והוא ימלוך תחתי ואל תיראו פן יגבה לבו וירדה אתכם בפרך חלילה כי אותו צויתי שלא ינהוג שררה כמלך אדיר אלא כנגיד בעלמא וז״ש ואותו צויתי פה של פה דברתי בו מעולם בהדריכי אותו בדרכי המוסר של ענוה ושפלות שיהיה נגיד כל דהוא בעיניו על ישראל ועל יהודה בלי נטות אחרי יהודה יותר מעל ישראל שלא שוה בשוה על ישר׳ ועל יהודה וכדפרישית בכלי חמדה בכתוב יחזקאל ומלך א׳ יהי׳ לכולהם למלך ר״ל למלך שוה בשוה לכולהם · ואפש׳ עוד שאמר ויסב על כסאי והוא ימלוך תחתי בעודי חי ואותו צויתי שיהיה נגיד נוהג השררה בחיים חייתי ז״ש להיות נגיד וכו׳ לו א׳ הכל בחיין ואחרי מותו והכוונה שהוא יהיה המלך והמושל תחתיו והוא ג״כ יהי׳ השוט׳ ומוציא לאור הדין להכות ולהלקו׳ ז״ש והו׳ ימלוך על היותו מושל ואותו צויתי להיות נגיד על ישראל כו׳ שהנגידות הוא השוטר:

ויען בניהו בן יהוידע כו׳ בראשית רבה פ׳ י״ה א״ר פנחס בשם רבי חנין דצפורין והלא כבר כאמר הנה בן נולד לך והוא יהיה איש מנוחה והלא הרבה קטיגורין עמדו מכאן ועד גיחון מכאן שאין הבטחה לצדיקים בעולם הזה ע״כ והכוונה שאין להם הבטחה שמא יגרום החט׳ ודקדקו בלשונם במה שאמרו הרבה קטיגורין יעמדו לו מכאן ועד גיחון דהיינו בהליכה יש קטיגורין אבל אחר המשיחה ע״ד כהן צדק צדוק הכהן ונתן נביא עוד אין לו פחד כלל כי כיון שעלה לגדול׳ נמחלו לו כל עונותיו ואין עוד קטיגור · חולה וחתן ומלך מוחלים להם כל עונותיהם במסח׳ז״ל ולסמכוה הקרא הסולח לכל עונייכי הרופא לכל תחלואייכי המעטרכי חתן ומלך · וזהו מכאן ועד גיחון אבל לא מגיחון ועד כאן והוא דקדוק נכון ורש״י ז״ל אמן שיחיה שלמה והרלב״ג ז״ל אמן שתהי׳ המלוכה לשלמה מאת השי״ת שאם לא תהיה לו מאת השי״ת לא יועיל כלום ומהרי״א א׳ אמן כן יעשה ה׳ בבחינת מה שא׳ דוד והוא ישב על כסאי ענה גא׳ אמן כי כאשר היה ה׳ עם אדוני כן יהיה עם שלמה כאשר אמרת והוסיף לומר שיגדל ה׳ את כסאו שבכל אדם מתקנא חוץ מבנו ותלמידו במו שא׳ חז״ל · ולע״דן לתרץ קושית חז״ל הנז׳ שהלא כבר א׳ כן יאמר ה׳ שלמה ימלוך תחתיו וע״ק מה צ״ל אלהי אדוני המלך די שיאמר אמן כן יאמר ה׳ וכן כתוב כאשר היה כו׳ הכל מיותר ופטומי מילי למה ועוד דכאן דא׳ כאשר היה ה׳ עם אדוני כן יהיה עם שלמה משמע שוה בשוה ולא יותר ובסוף הפסוק בענין גדולת הכסא א׳ שיהיה יותר מדוד שהרי אמר ויגדל את כסאו מכסא אדוני המלך דוד · ונראה שבניהו שאל מאת השי״ת שלשה ענייניס הא׳ קיום מה שהבטיח ולין זה צריך אמן ותפילה שעיקר לומר אמן הוא על השני עניינים אשר חדש והם הא׳ שיהיה שלמה מלך כללי על ישר׳ ויהודה יחדיו שלא הובטח אל מציאות מלכות וכנגד הענין הזה א׳ אמן כן יאמר ה׳ אלהי אדוני במה שאמרתי על ישראל ועל יהודה והענין השני הוא שיהיה שלמה כדאי והגון מצד עצמו אל המלכות ואל הממשלה אשר ימשול בה ואעפ״י שכעת בתחילת המלכתו היא מצד זכות אבותיו מסייעתו ולדקתו עומדת לעד זהו בתחילה זהו שאמר אמן כן יאמר ה׳ בתחילה מצד היות אלהי אדוני המלך ר״ל בזכותו אבל אח״כ לא יתלו לו בזכות אחרי׳ כי אם בזכות עצמו וז״ש בכתוב השני כאשר היה עם אדוני המלך מצד כושר מעשיו כן יהיה עם שלמה ר״ל אתו עמו מצד מעשיו ובפריהו של שלמה יהי אלהיו עמו ותרועת מלך בו ובסמוך בכתוב וגם באו עבדי כו׳ ייטיב אלהיך

בקרי וכתיב דקרינן אלהי׳ וכתיב אלהיך רצו בתיבה א לכלול מה שאמר אלהיך למה שאמרו ה׳ אלהי אדוני ובמה שאמרו אלהים רמזו כאשר היה ה׳ בן יהיה כו׳ וז״ש אלהים מגד שלימות שלפה המחייבת כן לא מפאת היותו אלהיך וכמו שאבאר בס״ד בסמוך וענין הדביקות האלהי לא רוצה לומר שיהיה שיסי׳ עמו יותר ממה שהיה עם דוד כי היה פוגם בכבודו לכך א׳ בו כאשר היה ה׳ עם אדוני המלך כן יהיה עם שלמה אמנם בענין המעלה והגדולה א׳ ויגדל את כסאו יותר מכסא אדוני המלך דוד א״כ בענין הצלחת הגדולה ומעלה כתן לו יתרון אבל בהצלחת הנפש והדבקות האלהי השוה את שלמה אל דוד ולא יותר והעפ״י שבכל אדם מתקנ׳ חוץ מבנו ותלמידו עוד אפשר לפרש מ״ש מכסא שהיה מ״ס היתרון אבל אמר כי המלך ן׳ מלך גשל כבודו וכמו שנתפאר הוא בעצמו בספר משלי שא׳ משלי שלמה ן׳ דוד מלך ישראל על דוד א׳ שהוא מלך ישראל והוא בנו שתפארת בנים אבותם ובפרט להיות שלמה יושב על כסא משפט וצדקה יותר דמה בגודלו אל נור שמנו הולב ואת מקבת בור ממנו נוקר אביו דוד מלך ישראל לא נטה ימין ושמאל מכל דרכי אביו ע״ה ועל טוב יזכר שמו כמאמר הכתוב כי שמה ישבו כסאות למשפט ומדכירין ומניחין לאמר ינוח שלום על ראש המשפחה הקדושה דוד אשר ממנו אצבה ואחריו כל ישרי לב ממשפחתו מתהלכין בתומו ז״ש כסאות לבית דוד ר״ל דומין אלו הכסאות שישבו למשפט למדו מדוד ודמו לכסאות ביתו של דוד וז״ש ויגדל כסאו ויתפאר מכסא אדוני המלך שימשוך לו גדולה וכבוד גדול מכסא אדוני והו׳ זה המלך שלמ׳ במקום של קדושין כסא כבוד היה לאביו במשפט וצדקה והפשר שא׳ כאשר היה ה׳ עם אדוני כו׳ לפי שדוד אמר ועליתם אחריו ובא וישב על כסאי והוא ימלוך תחתי כו׳ ענהו בניהו בן יהוידע לכל דבר בכיוון כנגד מה שאמר ועלית׳ אחריו ללויה מפני פחד השונאים פן יקראנו אסון לזה א׳ אל תירא ואל תחת כי כאשר היה ה׳ עם אדוני המלך להצילו מכף כל אויב ואורב כן יהי׳ עם שלמה להצילו ולפדות את נפשו מכל רע ומה שאמרת והוא ימלוך תחתי שמורה שדילו בהיותו תחתיו ממלא מקומו ולא יותר לזה א׳ בניהו ויגדל את כסאו מכסא אדוני באופן שלא יהי התחתון לבד אבל גדול ממך כי יגדל ה׳ את כסאו מכסא אדוני:

כאשר היה ה׳ כו׳ כבר בארתי בפסוק הקוד׳ ורש״י ז״ל מכסא אדוני המלך מכאן שאין אדם מתקנא בבנו וכן הרלב״ג ז״ל וכן מהרי״א ז״ל

וירד צדוק הכהן כו׳ עיין רש״י ז״ל והרלב״ג ז״ל וכן מהרי״א ז״ל · ולע״דן שדקדק בפסוק הו׳ ויוליכו אותו על גיחון ולא א׳ ויורידו אותו עד גיחון שלא להזכיר לשלמה בלשון ירידה כמו שא׳ גבי אדוניהו כי ירד היום כדפרישית דלא מסמכא מלתא לומר ירידה אלא הוליכו אותו על גיחון ואולי לז״א ג״כ על גיחון ולא א׳ אל גיחון להזכיר על לשון עליה ועוד שלא ירדו אל גיחון ממש אלא על גיחון למעל׳ מן המעיין משו׳ טוב למלכות שתמשך כמעיין הזה וזהו על גיחון :

ויקח צדוק הכהן כו׳ עיין רש״י ז״ל וכן הרד״ק ז״ל וכן מהרי״א ז״ל שלהיות דבר מקודש מהשי״ת צריך להיות שם אצל הארון וחולק על רש״י ז״ל שסובר שאהל מועד היה בזמן ההוא בגבעון והלך שם צדוק והביא או שלא להביאו משם ואעפ״י שאמרו כי צלוחית של שמן המשחה היתה נתונה לפני הארון זה היה כשהארון באהל מועד אבל כשהוציאו אותו משם למלחמת פלשתים הצלוחית ונגנזת המן הניחו שם באהל מועד ולא לקחו משם אלא הארון ואם הביאו הצלוחית אח״כ לפני הארון אשר בירושלים יהיה פי׳ האהל אשר נטה לו דוד אבל רחוק הוא שהוציאו מאהל מועד שום דבר עד שהביאוהו לבית עולמים כ״ש אם היה זה הארון שבו שברי לוחות והארון שבו הלוחות באהל מועד כמו שכתבנו בספר שמואל והקרן הזה מדת המשיחה כמו שאמר לשמואל מלא קרנך שמן ואשלחך אל ישי והיה יוצק ממנו על ראש המלך תחילה ואח״כ עושה כמין צורת נזר בין ריסי עיניו ויש או׳ כי מתחי׳ היה מושח בין ריסי עיניו ואח״כ הנותר בקרן היה יוצק אותו על ראשו כי מלא הקרן יהיה השיעור מהמשיחה ועוד משחו שנית לשלמה כמו שכתוב בד״ה כי בפעם הזאת

ויחזק בקרנות המזבח · הנה כבר נתבאר בתורה כי המזבח קולט אלא אם בא שם רוצח מכה נפש בזדון ובערמה והנה אדוניה לזה בא שם כי שם לא היה מפחד שיהרגהו שלמה ויהיה המקום שהוא לו למקלט על שיבטיחהו המלך שלמה שלא ימיתהו : אם יהיה לבן חיל לא יפול משערת ראשו ארצה · ר"ל אם תחזקנה ידיו להיות לעבודת המלך ולמצותו כאשר ... מגיד וכן שלח דוד לאנשי יבש גלעד ועתה תחזקנה ידיכם והיו לבני חיל : ויבא וישתחו · למלך שלמה ויאמר לו שלמה ידמה כי מפני שאמר לו שלא אם יהיה לבן חיל חשב אדוניהו שירצה לעמוד לפניו וישרתהו ולזה לא היה רוצה להפרד ממנו אם לא יתן ... וכאשר הרגיש שלמה בזה אמר לו שילך לביתו :

את שם שלמה משמך · אמרו רז"ל בכל אדם מתקנא חוץ מבנו ותלמידו בנו משלמה ותלמידו מיהושע : על המשכב · השתחוה לאל על המשכב שהיה שוכב עליה וכן וישתחו ישראל על ראש המטה : ויחזק בקרנות המזבח · המזבח שהיה בירושלם כי היתה הבמות היה אז והחזיק במזבח להנצל שם : אם ימית את עבדו · מזה שאמר מפחד תמיד ומסופק בו ישבע לי שלא ימיתני : אם יהיה לי לבן חיל · כמו בן חיל לאדוניו וירא מפניו וסר אל משמעתו ות"י אם יהא לגבר דחיל חטאין פי' בן חיל בעל כח לכבוש את יצרו : והיית

וַיִּשְׁלַ֨ח אִתּ֜וֹ הַמֶּ֗לֶךְ אֶת־צָד֣וֹק הַכֹּהֵ֡ן וְאֶת־נָתָ֣ן הַנָּבִיא֩ וּבְנָיָ֨הוּ בֶּן־יְהוֹיָדָ֜ע וְהַכְּרֵתִ֣י וְהַפְּלֵתִ֗י וַיַּרְכִּ֣בוּ אֹת֔וֹ עַ֖ל פִּרְדַּ֥ת הַמֶּֽלֶךְ׃ וַיִּמְשְׁחוּ֩ אֹת֨וֹ צָד֤וֹק הַכֹּהֵן֙ וְנָתָ֨ן הַנָּבִ֤יא לְמֶ֙לֶךְ֙ בְּגִח֔וֹן וַיַּעֲל֤וּ מִשָּׁם֙ שְׂמֵחִ֔ים וַתֵּהֹ֖ם הַקִּרְיָ֑ה ה֥וּא הַקּ֖וֹל אֲשֶׁ֥ר שְׁמַעְתֶּֽם׃ וְגַם֙ יָשַׁ֣ב שְׁלֹמֹ֔ה עַ֖ל כִּסֵּ֥א הַמְּלוּכָֽה׃ וְגַם־בָּ֜אוּ עַבְדֵ֣י הַמֶּ֗לֶךְ לְ֠בָרֵךְ אֶת־אֲדֹנֵ֜ינוּ הַמֶּ֣לֶךְ דָּוִד֮ לֵאמֹר֒ יֵיטֵ֨ב אֱלֹהֶ֜יךָ אֶת־שֵׁ֤ם שְׁלֹמֹה֙ מִשְּׁמֶ֔ךָ וִֽיגַדֵּ֥ל אֶת־כִּסְא֖וֹ מִכִּסְאֶ֑ךָ וַיִּשְׁתַּ֥חוּ הַמֶּ֖לֶךְ עַל־הַמִּשְׁכָּֽב׃ וְגַם־כָּ֖כָה אָמַ֣ר הַמֶּ֑לֶךְ בָּר֨וּךְ יְהוָ֜ה אֱלֹהֵ֣י יִשְׂרָאֵ֗ל אֲשֶׁ֨ר נָתַ֥ן הַיּ֛וֹם יֹשֵׁ֥ב עַל־כִּסְאִ֖י וְעֵינַ֥י רֹאֽוֹת׃ וַיֶּחֶרְדוּ֙ וַיָּקֻ֔מוּ כָּל־הַקְּרֻאִ֖ים אֲשֶׁ֣ר לַאֲדֹנִיָּ֑הוּ וַיֵּלְכ֖וּ אִ֥ישׁ לְדַרְכּֽוֹ׃ וַאֲדֹ֣נִיָּ֔הוּ יָרֵ֖א מִפְּנֵ֣י שְׁלֹמֹ֑ה וַיָּ֣קָם וַיֵּ֔לֶךְ וַֽיַּחֲזֵ֖ק בְּקַרְנ֥וֹת הַמִּזְבֵּֽחַ׃ וַיֻּגַּ֨ד לִשְׁלֹמֹ֜ה לֵאמֹ֗ר הִנֵּה֙ אֲדֹ֣נִיָּ֔הוּ יָרֵ֖א אֶת־הַמֶּ֣לֶךְ שְׁלֹמֹ֑ה וְ֠הִנֵּה אָחַ֞ז בְּקַרְנ֤וֹת הַמִּזְבֵּ֙חַ֙ לֵאמֹ֔ר יִשָּֽׁבַע־לִ֨י כַיּ֜וֹם הַמֶּ֤לֶךְ שְׁלֹמֹה֙ אִם־יָמִ֥ית אֶת־עַבְדּ֖וֹ בֶּחָֽרֶב׃ וַיֹּ֙אמֶר֙ שְׁלֹמֹ֔ה אִ֚ם יִהְיֶ֣ה לְבֶן־חַ֔יִל לֹֽא־יִפֹּ֥ל מִשַּׂעֲרָת֖וֹ אָ֑רְצָה וְאִם־רָעָ֥ה תִמָּצֵא־ב֖וֹ וָמֵֽת׃ וַיִּשְׁלַ֞ח הַמֶּ֣לֶךְ שְׁלֹמֹ֗ה וַיֹּרִדֻ֙הוּ֙ מֵעַ֣ל הַמִּזְבֵּ֔חַ וַיָּבֹ֕א וַיִּשְׁתַּ֖חוּ לַמֶּ֣לֶךְ שְׁלֹמֹ֑ה וַיֹּֽאמֶר־ל֥וֹ שְׁלֹמֹ֖ה לֵ֥ךְ לְבֵיתֶֽךָ׃

ויקרבו

ושלח עמיה מלכא ית צדוק כהנא וית נתן נביא ובניה בר יהוידע וקשתיא וקלעיא וארכיבו יתיה על כודנתא דמלכא: ומשחו יתיה צדוק כהנא ונתן נביא למהוי מלכא בשילוחא וסליקו מתמן כד חדן ואישתגישת קרתא הוא קלא דשמעתון: ואף יתיב שלמה על כורסי מלכותא: ואף עלו עבדי מלכא לברכא ית רבוננא מלכא דוד למימר יוטיב יי ית שום שלמה משמך וירבי ית כורסוהי מכורסי מלכותך וסגיד מלכא על שיוויא: ואף כדין אמר מלכא בריך יי אלהא דישראל דיהב יומא דין בר יתיב על כורסי מלכותי ועיני חזאן: ותוהו וקמו כל זמיניא דילאדוניה ואזלו גבר לאורחיה: ואדוניה דחיל מן קדם שלמה וקם ואזל ואתקיף בקרנת מדבחא: ואתחוא לשלמה למימר הא אדוניה דחיל מן קדם מלכא שלמה והא אחד בקרנת מדבחא למימר יקיים לי כיומא דין מלכא שלמה דלא יקטיל ית עבדיה בחרבא: ואמר שלמה אם יהי לגבר דחיל חיטאין לא יפול משער רישיה לארעא ואם בישתא תשתכח ביה ויתקטיל: ושלח מלכא שלמה ואחתוהי מעילוי מדבחא ואתא וסגיד למלכא שלמה ואמר ליה איזיל לביתך: וקריבו

רש"י

בקרנות המזבח · שהיה בגבעון אמר הרוגי בית דין נקברין בקברי בית דין הוא' כאן ואקבר בקברות אבותי · כך דרש רבי תנחומא : את

מסרה

ותהם ג' בקריאה וסי' נמסר בשמואל א' סימן ד': אחז ג' חד מלעיל וסי' חיל אחז ישבי · והנה אחז בקרנות המזבח · שמאל בעשתו ולא אחז · בתרא מלעיל וכל שום גבר קמץ ומלרע :

כלי יקר

כמבשר בשור' טובה ויען ויאמר לאדוניהו אבל אדונינו כו' כאלו רצה לומר לא בחר ה' בו אבל אדונינו דוד ...

רדק

והיית לאיש · זריז ומושך בנפשך וכובש את יצרך וכן ת"י לגבר דחיל חטאין ופי' לפניו ושמרת וכו' וכן ועמשא בן איש רולה לומר גדול ונכבד וכן כולם אנשים גדולי' ונכבדי' את משמרת יי' אלהיך · כמו ושמרתם את משמרתי לבלתי עשות מחקות התועבות ללכת בדרכיו · תקון המדות מה הוא תכון אף אתה היה · מכון גנה · הוא רחום אף אתה היה רחום : לשמור חקותיו · המלות שלא נגלה טעמם : מלותיו · אשר נאמר בהם מלות כגון שלוח טמאים והפרה כדרים וכיולא בהן : ומשפטיו · הדינין : ועדותיו · אשר הם עדות וזכר כמו שבת ומועדים וכיולא בהם שהם לזכר והנה כל התורה : ועדותיו · כדאית בו הוי"ו בקריאה והיא למ"ד הפועל הע"פ שהוא הנחי העי"ן נהפכה עי"ן הפעל וכ' בדרך עדותיך ששתי והדומים להם : תשכיל · כתרגמו תצלח : את כל אשר תעשה · כמו בכל אשר תעשה ויהיה תשכיל פועל עומד או יהיה את כמשמעו ויהי' תשכיל פועל יולא כלומ' בשמרך המלות תצליח אתה את כל אשר תעשה ואת כל אשר תפנה שם : וגם

א וַיִּקְרְב֥וּ יְמֵֽי־דָוִ֖ד לָמ֑וּת וַיְצַ֛ו אֶת־שְׁלֹמֹ֥ה בְנ֖וֹ לֵאמֹֽר׃ ב אָנֹכִ֣י הֹלֵ֔ךְ בְּדֶ֖רֶךְ כָּל־הָאָ֑רֶץ וְחָזַקְתָּ֖ וְהָיִ֥יתָ לְאִֽישׁ׃ ג וְשָׁמַרְתָּ֞ אֶת־מִשְׁמֶ֣רֶת ׀ יְהוָ֣ה אֱלֹהֶ֗יךָ לָלֶ֤כֶת בִּדְרָכָיו֙ לִשְׁמֹ֨ר חֻקֹּתָ֤יו מִצְוֺתָיו֙ וּמִשְׁפָּטָ֣יו וְעֵדְוֺתָ֔יו כַּכָּת֖וּב בְּתוֹרַ֣ת מֹשֶׁ֑ה לְמַ֣עַן תַּשְׂכִּ֗יל אֵ֚ת כָּל־אֲשֶׁ֣ר תַּעֲשֶׂ֔ה וְאֵ֛ת כָּל־אֲשֶׁ֥ר תִּפְנֶ֖ה שָֽׁם׃

וּקְרִיבוּ יוֹמֵי דָוִד לִמְמַת וּפַקֵּיד יָת שְׁלֹמֹה בְרֵיהּ לְמֵימָר: אֲנָא אָזֵיל בְּאוֹרַח כָּל אַרְעָא וְתַתְקֵיף וּתְהֵי לִגְבַר דָחִיל חֶטְאִין: וְתִיטַּר יָת מַטְּרַת מֵימְרָא דַיְיָ אֱלָהָךְ לִמְהַךְ בְּאוֹרְחָן דְתַקְנָן קֳדָמוֹהִי לְמִיטַּר קְיָמוֹהִי פִּיקוּדוֹהִי וְדִינוֹהִי וְסָהֲדוּתֵיהּ כְּמָא דִכְתִיב בְּאוֹרָיְתָא דְמֹשֶׁה בְּדִיל דְתַצְלַח יָת כָּל דְתַעְבֵיד וְיָת כָּל אֲתַר דְתִתְפְּנֵי לְתַמָּן

מסרה

ועדותיו ה' מפקין וי"ו בליש' וסי' ושמרת את משמרת · וימאסו את חקיו · ויעמד המלך על העמוד · וחברו על עמדו דדברי הימים · מפני אשר קטרתם :

מנחה קטנה

ויקרבו ימי דוד למות ולא דוד אלא ימיו כי דוד מלך ישראל חי וקים לא מת אלא שכב וזה ע"י שלמה בנו שמקי' מקומו וע"כ אמר בנוכי הוא היה כבן שמלא מקומו ומ"ש לאמר הוא כי היה שלמה או בן י"ב שנה שעדין לא היה בר מצוה ונמצאו היה שינו עליו אנשים שיודיבהו וילמדהו · אמר כי לא כן שלמה כי אין צריך לאמר לאחרים יהיו עליו אפוטרופסים כ"א אל שלמה בנו תאות לאמר הנואה ולא לזרים אתו ויאמר לו הנה עדיין אינך איש ואפי' יצ"הם אין לך כי כן י"ב אתה ואפילו מי שיש לו יצ"הם צריך חיזוק לעמוד נגד יצרו וכ"ש מי שעדין אין לו יצ"הם שצריך חיזוק גדול לכן דע לך כי מעם אשיה עמך לעוררך כי כי אינו מת כי דוד מלך ישראל חי וקיים רק אנכי הולך בלבד ומה שתראני כמת הוא כדרך כל הארץ שהוא ית' מראה כי דרך כל הארץ שלא לביים את שאר נדיקים ע"ד שאחז"ל על רבינו הקדוש שהוא בא כל כי שימשי לביתו לקידוש ופסק אסני הרואים ע"כ וחזקת חיזוק רב והיית לאיש אשר יצה"ט לו כדי שוספרת וגו': ושמרת וגו' ר"ה לנות אותו על ג' דברים תורה ועבודה וג"ח · וז"ש ושמרת וגו' ככתוב בתורת משה וכנגד עבודה אמר אשר עשה יואב שפיכת דם אשר יוזד להרוג בעדפה מסם סובתי תקקנו לעות כמש"ל שאפי'

רלבג

וחזקת והיית לאיש · רוצ' לומ' ... תקיפה כפעולותיך פעולות ... שני וכפר אבל תקיפה פעולות ... גדול וזה אלהים יהיה עם ההתמדה עלה: ושמרת את משמרת ה' אלהיך · ר"ל שישמור כל ... שילונהו הש"י לשמרו וזה אמנם יהיה בלמידת התור' ותהי' הלמידה ההיא בהתבוננות לתכלית שתלך ... הש"י אשר נזכרו בתורה ולשמור ... החקים והמלות והמשפטים והעדו' הכתובי' בתור' משה כי בלמידה ... זאת תשכי' ותדע כל מה שראוי לך לעשות בדבר דבר שיקרך לך ...

מפני זה תוכן להתנהג בדרכי התור' בכל מעשיך ובזה גם כן תשכיל ותדע כל מה שראוי שתפנה שם והמשל כי אם לא ידע אדם שמחויב לשבת בסוכה בחג הסוכות לא יפנה להשתדל בעשיית ... ויהיה זה סבה אל שלא יקיים זאת המצוה או ירצה בזה כי שמידתך חקי הש"י ומלותיו ומשפטיו ועדותיו ככתוב בתורת משה יהיה סבה שתצליח את כל אשר תעשה וכל מה שתפנה אליו תגיע לך ההצלחה והוא מענין אמרו בכל אשר יפנה ישכיל · שכל דוד מכל עבדי שאול : ... למען

כלי יקר

לביתך כי אירגוני במה שאמרתי היה לבן חיל לא נאמן במלכות לא שתשרת לפני אבל לך לביתך וכונה בלל הכתוב כי ברגו' ה' דרכי איש כל אויביו ירעע תחתיו ע"כ : ולע"דן שהם הגידו לשלמה איך אדוניה ירא מתנו ובלתי מורד אבל ירא את המלך שלמה כי חמת מלך מלאכי מות וז"ש המלך שלמה כו' גם א' אם ימית את עבדו שקבל מרדותו ואמר שישבע לו והנקיטת חפץ היא החרב ז"ש אם ימית את עבדו ומאמר בחרב חוזר לראש הפסוק כאלו הוא מסורת שישבע לי ביום המלך שלמה בחרב יהיה השבועה אם ימית את עבדו וכיולא בזה פירשו בש"ק על פסוק והשבע לו בה' לאמר אם אמיתך בחרב האמור בשמעי בן גרה שהיה נשבע לו בחרב אם ימיתהו שאם לא כן מה לי שימית אותו בחרב או בזולתו מכלי הזין אלא ודאי כאמור ושהחרב רומזת לחרב מקמת נקם ברית ולכך היו נוהגים בה נקיטת חפץ וז"ש כאן אם ימית את עבדו בחרב :

ויאמר שלמה כו' יש לדקדק למ"ד לבן חיל די שיאמר אם יהיה לי בן חיל ואפשר כי הכונה אם יהיה לי כאמן כאח לי לעזור ולהועיל לי בבא עלי בן חיל מהשונאים הבאי' להלא' לי כי הוא יהיה לי לעזור להרוג אותו בן חיל הבא לקראתי אז לא יפול משערת ראשו ארצה וז"ש לבן חיל או יאמר לבן חיל כי האדם יראה לעינים ז"ש אם יהיה לבן חיל ר"ל לפניכ' ואל אשר יראה האדם לעיני' שיתראה כבן חיל יספיק ואע"פ שבקרבו ישים אורבו אמנם בהגלו' נגלות כגלוהו בשערה ימלא בו אז ומת ר"ל כבר הוא מחוייב מיתה על העבד שאני עברתי על מידותי לפני' מסורת הדין ולזה לא אמר יומת אלא ומת :

וישלח המלך כו' מהרי"א ז"ל כתב שלא נשבע שלמה אבל הבטיחו שבהיותו לבן חיל לא יפול משער' ראשו ארצה ואמ' לך לביתך שא"צ להיותו לו לבן חיל לשרתו לפניו אבל ילך לביתו לשלו' ויהיה בן חיל כאמן בבריי' הקב"ה ע"כ : ולע"דן לך לביתך ר"ל לשרתך וכבודך כי אחי אתה :

ויקרבו ימי כו' במסכת ברכות פרק מי שמתו וכי ימים מתים אמר רבי שמואל בר נחמני לדיקי' שמתי' ימיהם בטלי' והם קיימי' וכה"א יעלזו חסידי' בכבוד ירננו על משכבות' רוממות אל בגרונם כה' למדת שאפי' במיתתן מרוממים להק"בה וכה"א כי החיים יודעים שימותו אלו הצדיקים שאפי' במיתתן נקראים חיים וכה"א ובניהו בן יהוידע בן איש חי וכי בניהו בן איש חי וכולי עלמא בני מתי נינהו אלא בן איש שאפי' במיתתו קרוי חי עכ"ל :

ולע"דן דמאי משני לקושית וכי ימים מתים דהרי הקושיא במקומה עומדת · ועוד קשה או' הא למדת בלתי מתיישב ומיותר הי"לל וכה"א יעלזו חסידים בכבוד כו' שאפי' במיתתן מרוממים להבי"ה ועוד מאי שנא שהזכיר לשון רוממות כדקא' שאפי' במיתתן מרוממים ולא נקט לשון יעלזו או לשון ירננו או שניהם יחד ויאמר הא למדת שאפי' במיתתן עלזים ומרננין ומרוממי' להב"ה · ועוד קשיא ג' ראיות למה יאמר התכיבה שבכאן · ונראה שקושית וכי ימים מתים הקשה מב' בחינות הא' שבני אדם הם המתים לא הימים והבחינה השנית היא שהזמן אין לו חיות שיצדק בו לשון מיתה ז"ש וכי הימים מתים שהם היכם המתים דלא שייך בהם המיתה כאמור ומשני שלשון זה של ויקרבו ימי דוד וכיולא לא נאמ' אלא בצדיקים לדיקים שמתים ימיהם בטלים והם קיימים ומפני זה אין לו' ולהזכיר מיתה בצדיקים שיאמר ויקרב דוד למות חלילה וע"כ אמר ויקרבו ימי דוד למות שתולה המיתה בימים ואע"ג דלא שייך מיתה בהם כמו שהקשה וכי ימים מתים עכ"ז א' לשון מתים דרך משל אל הביטול כי בצדיקי' עצמם לא שייך מיתה כלל ז"ש צדיקי' שמתים ימיהם בטלים והם קיימים והביא ראיה מפסוק יעלזו חסידים בכבוד כו' שדקדק בו דקדוק א' כי בשתי חלוקות א' בלשון עתיד יעלזו ירננו ואמנם בשלישית א' רוממות אל בגרונם דהי"לל ירוממו אל בגרונ' כמו שא' יעלזו ירננו מזה הכריע הבנת הכתוב שאינו יכול ללמוד שהבב' יעלזו ירננו אחר המות אבל הוא בחיים חייהם שיעלזו חסידים בחסידות' מפאת נפשם ושלימותם המושג ע"י החסידות וז"ש בכבוד ואין כבוד אלא הנפש כדכתיב למען יזמרך כבוד וע"כ לא ירע בעיניהם המות אבל והנה טוב מאד זה המות והוא הגולא שלהם לאור באור פני מלך חיים וז"ש ירננו בטוב לב על משכבותם כלו' על המיתה הנקראת שכיבה בצדיקים שאין בהם מיתה כמו כי שכב דוד עם אבותיו אמנם חלוקת רוממות אל בגרונם הוא אחר המות הנזכרה בעל משכבותם שירננו על משכבותם יען שאחרי משכבותם רוממות אל בגרונם וזהו שסיכה הכתוב להורות שהזמנים מתחלפים שיעלזו חסידים כו' ירננו על משכבותם הכל קודם המות אמנם רוממות אל הוא אחר המות ז"ש ב"ה הא למדת שאפי' במיתתן מרוממים דבשתי חלוקות האחרות איך יכול ללמוד ולו' שהחסידים אפי' במיתתן הם עלזים ומרננים על משכבותם דהא אפשר לפרש בחיים כפרישית אבל חלוקת רוממות אל בגרונם אחר המשכבותם האמור הוא שתלמוד · ומ"ש וחרב פפיות בידם חוזר לראש המקרא שמדבר בחיים חייהם שירננו על משכבותם יען שרוממות אל בגרונם ואפי' אחרי המות ולזה ירננו בחיים על משכבותם ולא יצטערו במיתה ובשכיבה וג"כ חרב פפיות בידם בעודם חיים אבל חלוקת רוממות אל ע"כ במיתה קא' וזהו שא' הא למדת שאפי' במיתתם מרוממים להב"ה · זאת נלמוד לפחות ולפי שפסוק הראשון אפשר לדחות בדוחק דעם רוממות אל בגרונם בחייהם הוא מדבר שרוממות אל בגרונם וחרב פפיות בידם כשהם בחיים זה וזה יחדיו הפילה ומלחמה לעשות נקמה כו' לזה הביא פסוק שני וכה"א כי החיים יודעים שימותו אלו הצדיקים שאפי' במיתתם קרואים חיים כו' והכתוב הזה הכריחו שם שהחיים על הצדיקים קאמר מסוף הפסוק והמתים אינם יודעים מאומה שאמרו שם ומי ידעי' כולי האי והכתיב והמתים אינם יודעים מאומה א"ל אם קרית לא שנית ואם שנית לא שלשת אם שלשת לא פי' לך כי החיים יודעים שימותו אלו הצדיקים שבמיתתן קרואים חיים שנא' ובניהו בן יהוידע בן איש חי כו' בן איש חי אטו כ"ע בני מתי נינהו אלא בן איש שאפי' במיתתו קרוי חי ע"כ · הרי שהכריחו כן מהפסוק של בן איש חי כי הוא העקרי המכריח וכי תימא א"כ היה לו להביא פסוק בן איש חי כיון שהוא הראיה העקרית י"ל כי רצה ב"ה להביא פסוק רוממות אל בגרונם כי מפסוק בן איש חי לא ילפינן אלא שצדיק אפי' במיתתו קרוי חי אבל לא ילפינן מיניה שיהיה מרומם ומשבח לשי"ת אחר המות כמ"ש מלכא המרום במרום לזה הביא פסוק יעלזו חסידים כו' ללמוד ממנו שהצדיקים מרוממים לשי"ת אפי' אחר המות והוא למוד חדש ובזה אבין דרך שני במה שא' הא למדת שאפי' במיתתן מרוממים להב"ה כלו' הא למדת מזה הפסוק למוד חדש שאפי' במיתתן מרננין להב"ה מה שאין ללמוד כן

מזולתו מהכתובים שאביא לך שלכך הקדים להביא כתוב זה ואע"פ שיש בו קצת דחייה עד שלא יצטרך להביא ראיה מפסוק בן איש חי רב פעלים כדפרישית ושני הדרכים האלה נודקים יחדיו למדנו שא' לשון מיתה בימים כי בצדיקים לא שייכא מיתה · ובבראשית רבה ויקרבו ימי דוד למות כל מי שנא' בו קריבה למות לא הגיע לימי אבותיו בועז ועובד ישי מארבע מאות שנה היו ודוד לא היה אלא בן שבעים שנה לפיכך כתב בו קריבה עמרם היה בן קל"ג ומשה לא היה אלא בן ק"כ שנה לפיכך כתיב בו קריבה הן קרבו ימיך למות אברהם חיה קע"ה יצחק ק"פ יעקב לא חיה אלא קמ"ז לפי' נאמ' בו קריבה ויקרבו ימי ישר' למות עכ"ל דרשו לשון קריבה שהוא קוד' זמן כי בהמש' דברים האב זוכה לבן והא' במספר הדורות ובדבריהם ג"כ מוגבן מה שתלה המיתה בימים להזכיר בהם קריבתם בלי זמן עוד שם דרשו ויקרבו לשון קריבה שהוא תרגום מלחמה שהימים של הצדיקי' רוצים למות להתעדן באור פני מלך חיים עוד בב"ר ויקרבו ימי המלך דוד אין כתיב כאן אלא ימי דוד לקיים מה שנא' ואין שלטון ביום המות אף יעקב כשנטה למות השפיל עצמו לפני' שנא' אם נא מצאתי חן בעיניך אל נא תקברני במצרים ע"כ שכונת דבריהם שלא אמ' המלך דוד לפי שאין שלטון ביום המות לא שהוא שפל בעיני אלקים ואדם וירוד מגדולתו שהרי כתוב בו והמלך דוד זקן וכשנטה למות השפיל עצמו שלא היה בעיניו כשלטון ויגיד עליו רעו שאף יעקב ר"ל אף יעקב כו' בו יעקב אביכו לא מת אפי' הכי כשנטה למות הנטיה כל דהו אף היא גרמה לו להשפיל עצמו לפני יוסף אם נא אל נא ואין נא אלא לשון בקש' וזה שלא כדברי מהרי"א ז"ל שכתב בדברי המדרש הזה העידו בזה שהכתוב השפיל מעלהו הגשמית במה שלא קראו מלך להיות שאין מלכות נוגעת בחברתה אפי' כמלא נימא ולזה אחר שנמשח שלמה לא נזכר דוד בשם מלכות והרמ"בן כתב ויקרבו ימי ישראל למות שהרגיש אפיס' הכחות וקרא לבנו ליוסף וכן ויקרבו ימי דוד למות שהרגיש אפיסת הכחות וידע כי עוד מעטו ימי חייו וז"ש הנה אנכי הולך בדרך כל הארץ כי ידע בנפשו כן ואין צורך בדוד ויעקב לו' כן שע"י אפיסת הכחות נתנו לבם לזאת אבל להיותם חכמים ונבונים יודעים כי קרבו פקודות בא' ימי השילום ופחדו שמא תטרף דעתם כמו שיקרה פעמים לזקנים ולזה ליוו את בניהם וזהו ויקרבו ימי דוד כלו' לא מצד חולשה יתרה אלא שהגיע לשבעי' שנה וקרבו ימיו ולמדנו מזה שהזמן הנכון לצוות הוא בהיותו בריא אולם ולא חלילה חלום כי לא ידע אשר יולד והאבות הקדושים אברהם יצחק ויעקב ומשה שכולם עשו בשעת המיתה כי בהחלש כחות הגוף יתעלם השכל כמאמר החוקר והביאו הרב המורה בפ' כ"ג חלק ג' כמצא המלוה שכלו פנוי יותר ולזה המלוה יקבל דבריו כי תוסף רוחם יגועון כמו שא' או"ל מלוה לקיים דברי המת והגיד שליוה את שלמה בנו לאמר לא כנליוה לאדוניה דבר כאלו אינו בנו ע"כ תורף דבריו :

ולע"דן במה שאמרו בש"ה שהצדיקים ימיהם קרבים לפני השי"ת בלי בושה כי בכולם עבדו את השי"ת ומהימים הקם של עבודה ויראת ה' יולדו מהם מלאכים עומדים ולדקלטין גדולים לפני ית' ובשעת פטירת האדם הם קרבים למות בשמחה בזה אבין שלא א' ויקרבו ימי המלך דוד אלא ויקרבו ימי דוד לו' שאפי' הימים של הבחרות כשהיה דוד הדיוט קרבו בלי בושה ומכ"ש הימים שהגיע למלכות ישראל ופשיטא שבימי הזקנה היה שלם והחדוש הוא ויקרבו ימי דוד למות ר"ל אפי' הימים שלו אשר בבחרותו בעודו דוד קרבו למות בלא כיסופא לומר אשרי שלא ביישה הילדות לזקנה וכן בכלי חמדה · ומ"ש ויצו את שלמה בנו לאמר שתמיד יאמר ויהיה מרגלא בפומיה עניני אביו דוד להזכירו לטובה ובכל דבר כבוד ומלוה ותורה יבקש מפיהו כו ברא מזכה אבא · וז"ש ויצו את שלמה והציוי הוא בנו לאמר שבאמירתו יזכיר עניינים דשייכי לבודיע שהוא בנו ודוד אביו · וכן אמר משלי שלמה ן' דוד מלך ישראל · וכן בספר קהלת א' דברי קהלת ן' דוד להיות שחברה אחרי מות אביו לא כן בשיר השירים שגעשה בבחרות לא הזכיר בהם שם אביו כי עדין לא נעטוה מפי אביו על זה שיזכירהו תמיד לכבוד ולתפארת · או מפני שהמפורסם בספר שיר השירים הוא עפייני חשק לכך לא הזכיר בו שם אביו עם היות שיר השירים קדש קדשים · ומפי הרב מהר"י בירב ז"לה שמעתי שציוה את שלמה בנו ישים לנגד עיניו המות אשר מי גבר יחיה ולא יראה מות כי היא מוסר השכל לבלתי רום לבבו ולבלתי סור מהמלוה וז"ש ויצו את שלמה בנו לאמר תמיד הנה אנכי הולך בדרך כל הארץ כי בזה יכנע לבבו והוא הגלוי ולחז"ל בספרי כמו שהביא בילקוט סי' ל"ד שציוה את שלמה בנו כו' שהוא ציוי ותוכח' ושאין להוכיח אלא סמוך למיתה כדי שלא יהיה מוכיח וחוזר ומוכיח וכדי שלא יתביישו חבירו ממנו ושלא יהיה בלבו עליו ושלא יהיו המוכיחים מתוכחים והבילו הדיה ממשה ויהושע ואברהם יצחק ויעקב סמוך למיתתן · וכ"ש מופן אז' לאמר לו' ולהודיע זמן הראוי לתוכחת שהוא סמוך למיתה גם ללמד לדורות כי יצוה איש ביתו ובניו אחריו על יראת ה' כמו שצוה לשלמה דוד אביו :

אנכי הולך כו' עיין הרד"ק ז"ל והרלב"ג ז"ל ומהרי"א ז"ל פירש אנכי הולך בדרך כל הארץ ולכך אין לך לדאג על מיתתי מאחר שהוא דרך כל הארץ מטבע היצירה ויסודו' הכויים והיותי בן שבעים שנה אשר הם ימי שנותינו שבל זה כלל באו' בדרך כל הארץ וחזקת והיית לאיש בפני עצמך בלתי צריך להנהגתי כלל זאת ועוד כי יש לך גואל קרוב ממני הלא הוא חי וקיים לעד יהיה בעזרך ז"ש ושמרת את משמרת ה' אלהיך כו' והפי' כב' הנה אנכי הולך בדרך כל הארץ שדרך כל הארץ הוא הבן מקיים מלות אביו באופן שזה כמו הקדמה למה שיעשה ביואב ושמעי אין עליו חטא ולפי זה אנכי הולך בדרך כל הארץ על שלמה עצמו שיאמר כן · ויהיה מקושר הם כן עם תיבת לאמר שבסוף הפסוק הקודם לאמר לאחרים דרך התנצלות בכל מעשיו שיעשה · ואם האמת ממה שאני מצוה לך שמא ימשך לך קטטה אל תירא ואל תחת אלא וחזקת והיית לאיש חזק ואמין אל תערוץ · עוד פי' שבהנהגה יהנהג ברכות לשון לומר אנכי הולך בדרך כל הארץ כרוע כאחד לפס כאחד העם לא כמלך כי המדבר קשות יארע לו מהביטול להמלכתו כמו שהיה לרחבעם וזה הרכות הוא בדבור אבל במעשה וחזקת והיית לאיש ע"כ תורף דבריו :

ולע"דן מה שפירשתי בכלי חמדה אנכי הולך בדרך כל הארץ רוצה לו' שאינו מת כי דוד מלך יש' חי וקים כמו שאמרו בש"ה שלא נכנס מעולם במדרגת המות שהרי לא כיים שתין נשמי כנו' במסכת ברכות כמלא שאינו משתנה לעולם כי אם בדרך ונהוג מבגויע' לבד ז"ש אנכי הולך בדרך כל הארץ אבל בענין המיתה עצמה משונה הוא שלא ימות כאמור ולכו וחזקת והיית לאיש דומה אל כוח תמנו מעלת והתחזקות לבד שתבא לעבור בני מבטים שיעלה כידך והיית

רש"י

את אשר עשה לי: שהראה הספר ששלח דוד ביד אוריה במדרש רבי תנחומא: דמי מלחמה בשלום. שהיה להם שלום עמו ולא היו נשמרים ממנו: בחגורתו אשר במתניו. שחגר חרבו מלומדת על מתניו שלא כדרך החגורים בצאתו לקראת' עמשא ופיה למטה כדי שתפל כמה שנאמר והוא יצא ותפול ונפלה ונטלה כסבור עמשא שלא נפל אלא להגביהה מן הארץ ולא נשמר בחרב אשר ביד יואב: ובנעלו אשר ברגליו. את אבנר הרג בערמה שאמר לו בידמות היאך חולצת כמה שנאמר ויטהו יואב אל תוך השער לדבר אתו בשלי לשון של נעלך: ולא תורד את שיבתו בשלום שאול. אל תניחהו למות מית' עצמו וליפול בגיהנ': קללך

רד"ק

וגם אתה. וגם לרבות על מצות יי' אשר צוהו ללכת בדרכי יי' אמר וגם זאת היא מדרכי יי' לבער אנשי הרשע כי אתה ידעת את אשר עשה לי יואב וגומר הו יהיה וגם אתה ידעת כמו שאני יודע ואיני צריך להודיעך אלא לצוותך עליו לבערו מן העול': אשר עשה לי: פירוש אשר עשה לשני שרי צבאות ישראל ולי עשה מה שעשה להם כי אבנר אני הבטחתיו וקבלתיו באהבתי ועמשא גם כן היה בשליחותי ומשב אנשי יהוד' אלי ויש מפרשים אשר עשה לי שהרג אבשלום ולפירו' הזה יהיה אשר עשה לשני שרי אשר וי"ו השמוש ואשר עשה. ובדרש אשר עשה לי שהרא' הספר ששלח לו דוד ביד אוריה: לשני שרי צבאות ישראל. כי אבנר היה שר צבא ועמשא שמהו אבשלום שר צבא ובדעת דוד היה למנותו אחר כך שר צבא ועוד כי גדול היה ביהודה ושר צבא יהודה וכתוב עליו עוד ויט את לבב כל איש יהודה כאיש אחד: ויהרגם בשלום. טעמו עם ויהרגם כלומר ויהרג' בשלו' ושם אותם דמים כאילו היו דמי נלחמ' או פירוש וישם דמי מלחמ' דמי עשאל שהיו דמי המלחמ' כי עשאל רודף היה לאבנר שם אותם בדמי שלום כאילו הרג אבנר לעשאל בשלו' נקם נקמתו מאבנר וגם כן הרגו בשלום כי לקחו לדבר עמו ולא נשמר ממנו ועמשא ג"כ הרג בשלום שאמר לו השלו' אתה אחי ואחז בזקנו לנשק לו ולא היה לו שום טענה להרגו ונתן הדמים ההם שעשה אותם דמי מלחמה נתן אותם בחגורתו אשר במתניו כמו שנאמר ועליו חגור חרב מלומדת לו על מתניו ובנעלו אשר ברגליו שנפלו מתי' לרגליו ויונתן תרג' הפסוק כן דקטילינון בערמימותיה וגומר כבעמוד. ויש דרש ובנעלו אשר ברגליו שהרג אבנר בערמה ושאל לו בדמת היאך חולצת והיה שוחה ומראה לו כי בשיבה היא חולצת אז הכהו וזהו שאמר לדבר אתו בשלי לשון של נעלך והכה אמר ובנעלו אשר ברגליו: ועשית כחכמתך. כלומר שלא תהרגנו עד שתמצא עליו עילה אע"פ שהוא חייב מיתה כי מלחמות יי' נלחם וטובות נמצאו בו אלא שהרג לאלה שני השרים חנם לפי' תעשה כחכמתך שתביאהו לידו עילה והסיבה שיתחייב הריגה: ולא תורד שיבתו בשלום שאול. שלא תניחנו למות מיתת עצמו אלא יהרג כמו שהרג: כי כן קרבו אלי. בזה הדרך קרבו אלי במאכל ובמשתה כמו שכתוב משכב וספות וחטים ושעורים הגישו לדוד וכתוב והוא כלכל את המלך בשבתו במחנים וכן ת"י אינון ספיקו צרכי: והנה

שם: למען יקים יהוה את־דברו אשר דבר עלי לאמר אם־ישמרו
ג' בניך את־דרכם ללכת לפני באמת בכל־לבבם ובכל־נפשם לאמר לא־
יכרת לך איש מעל כסא ישראל:
ה וגם אתה ידעת את אשר־עשה ג'
לי יואב בן־צרויה אשר עשה לשני־
ב' ומל' שרי צבאות ישראל לאבנר בן־נר
ב' תמרו ולעמשא בן־יתר ויהרגם וישם דמי־
ח' חס' בליש' מלחמה בשלם ויתן דמי מלחמה
בחגרתו אשר במתניו ובנעלו
אשר ברגליו: ועשית כחכמתך
ב' מל' בליש' ולא־תורד שיבתו בשלם שאל:
ח' חס' י"ב חס' ולבני ברזלי הגלעדי תעשה־חסד
בדי סח' והיו באכלי שלחנך כי־כן קרבו
אלי בברחי מפני אבשלום אחיך: והנה

תרגום

להמן: בדיל די יקים יי ית
ג' פתגמוהי די מליל עלי למימר אם
יטרון בנך ית אורחיהון למהך קדמי
בקשוט בכל לבהון ובכל נפשהון
למימר לא יפסוק לך גבר מעל כורסי
ג' מלכותא דישראל:
ואף את ידעת ית דעבד לי יואב בר
ב' ומל' צרויה דעבד לתרין רבני חילותא
ב' תמרו דישראל לאבנר בר נר ולעמשא בר
ח' חס' בליש' יתר דקטילינון בערמותיה ודמי די
יתחשיב ליה דמיהון עלוהי כדם
תבירי קרבא ויתיב להון בכמנת
ב' מל' בליש' שלמא ואשד דמהון באיספניקי די
ח' חס' י"ב חס' בחרציה ודשבטלריתא דיברגלוהי:
בדי סח' ותעביד כחוכמתך ולא תחית
שיבתיה בשלמא לשאול: ולבני
ברזילי גלעדאה תעביד טיבוויהון
באכלי פתורך ארי אינון ספיקו
צורכי במערקי מן קדם אבשלום אחוך: והא

שלם ח' חס' בליש' בקריאה וסי' במסרה רבתא: והנה ה' ר"פ בספרא וסימ' נמסר לעיל בריש סיפרא:

רלב"ג

למען יקים יי' את דברו וגו'. באמר לו שבזה יגיע לו משמירת הכהונה תועלת אחר והוא התמדת המלוכה לו ולזרעו: את אשר עשה לי יואב בן צרויה. ר"ל על דבר אבשלום שעבר מצותו והרגו ואחר כך דבר אל דוד קשות כמו שנזכר במה שקדם: וישם דמי מלחמה בשלום. ר"ל על הריגת אבנר כי הוא הרגו בעת היותו בשלום עמו מפני שהרג עשאל אחיו במלחמה והנה היה או אבנר בשלום עמו כי הוא בא אל המלך להביא לו המלוכה והוא שלחו וילך בשלום: ויתן דמי מלחמה בחגורתו אשר במתניו ובנעלו אשר ברגליו. זה שב אל עמשא כי יואב שם כלי המלחמה בהרגו אותו בחגורתו אשר במתניו ובנעלו אשר ברגליו לפי שהוא שם תער חרבו מלומדת בחגורתו ולא שם תערה תוכה כמנהג ובאשר ראה עמשא שחה לתקן נעלו אשר ברגליו ואז בשחותו נפל החרב מתערו לארץ ולקחו יואב משם ולזה לא נשמר עמשא מן החרב אשר ביד יואב ובהיות הענין כן הנה יתאמת שיואב נתן דמי המלחמה באלו הכלים אשר אינם מוכנים אל המלחמה כלל: ולא תורד את שיבתו בשלום שאול. ר"ל עשה בחכמתך באופן שלא תניחנו למות מיתת עצמו כי כבר הגדיל לעשות הרעות הכפלות' האלו ויוסרו שאר האנשים מעשות כבה ויראו גם כן מלבעוט במלכו':

מנחה קטנה

שאפי' אם היה כהן והי' מקריב הקרבן לא תפתין עד יקריב קרבנו אלא תקחנו מיד כי אין עבודה דוחה כהרוג שופך דם האדם ושל גמילות חסדים אמר ולבני ברזילי הגלעדי תעשה חסד וגו' אך ענין שמעי לא מן השם הוא וכי לא איש הרג בפשעו' כ"א שהיה חייב מיתה מאז אלא שדוד לא רצה להמיתו עד שיוליד מי שיצא ממנו מרדכי ואסתר וזה יאמר ועתה אל תנקהו לומר עתה שכבר הסיבה היא' איננה אל תנקהו ואין כספק כי היה דוד יכול לעצותו אחר שהוליד שמעי את הזרע הנזכר ואע"פ שנשבע לו היה אפשר למצוא עליו עילה כמו שלמה אלא שהניחו שימשה שלמה למען הפיל אימת ה' על כל העם ויראו מלפניו ותכון מלכותו באומרם כי גדול בישראל כשמעי הרג על שהיקל במלכות בית דוד וכל העם ישמעו ויראו גם כי נער קטן ורך הוא עד יין וזה מאמר הכתוב על הריגת שמעי ויצו המלך את בניהו בן יהוידע ויצא ויפגע בו וימת והממלכה נכונה ביד שלמה שמ"י כן נתחזק מלכותו במצא שאין שכין שמעי מעין הדברים הקודמי' ע"כ לא שמך אותו אל ענין יואב:

כלי יקר

והיית לאיש כי בא לשהר משייעי' אותו. ואפשר בזה הענין באופן אחר אנכי הולך בדרך כל הארץ ולא מת כי אם שוכב כדכתיב כי שכב דוד עם אבותיו וזה תלוי בך אם תתחזק והיית לאיש ממלא מקומי זה יגרום לי כן שלא אמות כי המניח בן ממלא מקומו אינו מת אלא הולך בדרך כל הארץ. ואפשר לאיש ר"ל לשבר מתלעות עול ואיש בליעל וחזקת והיית מנגד לאיש און כמו לאיש נפתח מדלה קאמר והיית איש. או אפשר שאמר והיית לאיש בלמד כלומר אעפ"י שאתה נער ולא איש התחזק והיה לאיש בן כמוך אם תתחזק ותהיה לאיש. עוד אפשר במה שזכרתי לחז"ל ממדרש שמואל בפסוק ויהי איש אחד מן הרמתים שפירשתי שם שלמדו מתיבת ויהי שכל מקום שנ' כלשון בזה דהיינו ויהי שקול כל"ו איש למכין ויהי שהוא ל"ו והכוכ' שהוא יסוד עולם ויותר שאין העול' חסר משלשים לדיקים כאברהם וכמ"ש בפסוק ואברהם היו יהיה כה יהיה זרעך יהיה בגימטריא שלשים ובזה אבין או' כאן וחזקת והיית לאיש בלמ"ד לרמוז אל השלשים איש שמעמידין העולם כבלמד מיהיה זרעך:

ושמרת את משמרת כו' עיין רש"י ז"ל והרלב"ג ז"ל ומהרי"א ז"ל כדרש"י ז"ל והוסיף עוד לומר שלוהו הש"י שלהיותו מלך לא יפרוק מעליו עול מצות אבל יעה שכמו לסבול לבלתי סור מן המצות כלל ובזה ישיג ב' תכליות א' ממהות המצוה עצמה נותנת חיים לעושיה ז"ש למען תשכיל כו' והב' המצוה ית' ז"ש ולמען יקים ה' כו' ועל התכלית הא' שבזא עצם ומהות המצוה אמר למען תשכיל את כל אשר תעשה ואת כל אשר תפנה שם ר"ל שבעשיית המצות יקנה חכמה ודעת וישכיל בשכל טוב כל אשר יעשה כי התורה תלמדהו הדעות האמתיות והמדות המשובחות והמעשים הכלי' כולם ויהיה תשכיל מושך עצמו ואחר עמו למען תשכיל את כל אשר תעשה ותשכיל את כל אשר תפנה שם כלו' כל אשר תבקש שם בתוכה תשכיל. ואפשר לפרש גזרת המא' שהיא תיבת שם הוא חוזר אל תורת משה הנז' שלא תחסר כל בה ואל תצטרך אל חכמה פלוסופית וזולתה ללמוד ממנה אלא כל אשר תפנה ותבקש שם בתורת משה הנז' תמצא שם הכל: ולע"דן ושמרת את משמרת ה' אלהיך ר"ל מה שהוא ית' שומר ומקיים תורתו שהוא מזה על הגזל ומקיים הוא זה ששונא גזל בעולה כדכתיב אדם כי יקריב מכם קרבן לוה והדרת פני זקן ומקיים ונגל זקניו כבוד ז"ש ושמרת את משמרת ה' אלהיך או יאמר עשה סייג למשמרת ז"ש ושמרת נוסף על המשמרת אשר לוה ה' אלהיך כדי שלא תגע בגוף התורה או א' משמרת ה' אלהיך על שמירה פרטית מציאות ה' ואלהותו שרצוי שתשמר מאד משמרת ה' אלהיך כדי שע"י קבלת עול מ"ש זו במה ששמרת את אלהותו וקבלת עולו עליך תהיה משועבד ללכת בדרכיו כו' דהיינו עול מצות והזהירו שלא יטעה לומר אני ארבה ולא אסור שיטעה בזה באו' שדי במה שאקיי' המצות בתכלית המצות ואפי' שלא אקיים אותה בחלק מציאותה כמו שהיא כתובה בתור' לא ירבה לו נשים לא ירבה לו סוסים וכסף וזהב לא ירבה לומר די שיפול בטעות ולו הונח שלא יחטא הנה המעשה בעצמו חטא הוא ועבירה הוא בידו לו יונח שיסור את לבבו ושלא ירים כ"ש שהוא נמנע כי דבר אלהינו יקו' לעולם ז"ש ושמרת את משמרת כו' ככתוב בתורת משה ר"ל דברים ככתבן יחדיו לא ירבה לו נשים לא ירבה לו סוסים וכסף וזהב כו' כי על ידי זה תשכיל במעשה בכל אשר תעשה ז"ש את כל אשר תעשה בכשרות המעש' וגם כן תשכיל את כל אשר תפנה שם בפנייה זהוא התכלית לבלתי רום לבבך הנה גם בו תהיה מושכל לא כן אם תרבה לך נשים וסוסים וכסף וזהב לויהי כדברך שאתה חושב למשפט שלא תסו' ותשכיל באשר תפנה הנה השכלת עשה במעשה לעבור על מה שכתוב בתורה וקרוב לזה בבלי ממדה:

[illegible]

מנייכא א"כ מה לורך באומרו חוץ מספר תורה ובריתו של אהרן ובודאי שלא נתנו על תנאי: ונראה כי זהו קא סלקא דעתיה שהתורה נתנה על תנאי כיון שהיא תלויה בארץ בכמה מצות התלויות בארץ וכיון שהארץ נתנה על תנאי א"כ הרי הוא כאלו התורה ג"כ תלויה בארץ בחלק אות' המצות כתרומה ומעשרות וכיוצא ואפי' במצות שהם חובת הגוף יש להם בלי ספק יתר שאת קדוש' בעשות אותם בארץ שהרי הרמב"ן ז"ל כתב בזה שהמצות משפט אלהי הארץ הם ואעפ"י שלא הודו לו בזה עכ"ז כולי עלמא מודו שהמצות הנעשות בארץ ואפי' חובת הגוף יש להם סגול' ומעלה על הנעשות בח"ל לזה אמר המאמר שלשה דברים נתנו על תנאי הלא הם א"י ובית המקדש אשר נראה שגם המקדש הוא לכפר על שגגתן גם מלכות בית דוד היושבים על הצדקה ומשפט שייכות יש להם בתורה לזה אמר שאפי' שאלו הג' נתנו על תנאי הנה היה התנאי בפרט ההוא לבד לא בחלק המצות ואפי' בתלויות בארץ ז"ש חוץ מספר תורה ר"ל אפי' המתנו' הנזכרות שהיו על תנאי הוא חוץ מחלק ההוא אשר לספר תורה וכן המקדש. ואם יקשה עליך דהיך אמר שבית דוד ומלכותו על תנאי ולמעלה כתיב ונאמן ביתך וממלכתך עד עולם כנראה שאין לו ביטול לעולם וכן בנוסח הברכה נשבעת לו אשר לא יכבה נרו לעולם ועד:

ונראה בא' משתי פנים או שניהם יחד והוא שנאמן ביתך כו' הוא בהיותם לדיקים שאפי' יקום מזולתך חסידים יותר לא אעבירם כמו שעשיתי לבית שאול שהעברתי' מלפניך ולבחור באותה משפחה אבל נאמן ביתך וממלכתך לעולם והשנית שהנאמנים הוא שלא יכבה נרו לגמרי אבל יהיה לו נר מולך על שבט א' או שנים ומ"ש שמלכו' בית דוד על תנאי אינו למלוך על כסא ישראל רצוני לו' על כללותם וז"ש אם ישמרו בניך את דרכם כו' לא יכרת לך איש מעל ישראל דהא אם לא ישמרו יכרת איש מעל כסא ישראל הכסא של מלכות כללי ולא ימלוך אלא עול מלכות יהודה והשני פירושים יחדיו צדקו כמה שא' הפסוק ולבנו אתן שבט א' למען היות ניר לדוד עבדי כל הימים כו' ואענה את זרע דוד עבדי למען זאת אך לא כל הימים וגם שנתן המקדש על תנאי וזרעו של אהרן הוא המשרת במקדש ויעלה בדעתך לו' שכיון שהמקדש ניתן על תנאי א"כ זרעו של אהרן גם כן נתן על תנאי דהא בהא תליא לז"א חוץ מספר תורה ובריתו של אהרן שאפי' יחרב המקדש כהנים בקדושתם הם עומדים. ובזה מובן טעם המנין שאמר ג' דברים למעט שלא ככלול תורה ובריתו של אהרן עד שיהיו חמשה הלא דוקא ג' אלה לבד בלי שום דבר זולתו ככלל בהם כאמור. ומהרי"א ז"ל אשר דבר עלי להגיד ששכר המצוה אינו כמשך מהם בטבע כמו שחשבו קצת חכמי אומתינו שאם הדבר כן היה השכר שוה ומדמה לכל אומר ואומר שישמר אותם ואינו כן כי היה השכר לדוד אם ישמרו בניו את התורה שימלכו תמיד על ישראל והשכר הזה אינו מגיע לאיש אחר ולא למלך אחר וזהו או' אשר דבר עלי כו' אם ישמרו בניך כו' לא יכרת לך איש כו' ר"ל שאליו ולבניו בפרט היה זה ע"כ. ולע"דן שהדין עמו בכלל מה אך לא בהחלט שהרי אמרו שכר מצוה מצוה שר"ל ששכר המצוה מוטבע בטבע במצוה ומאליה נמשך המצוה וגם בפמ' מפי עליון לא תצא הרעות והטוב שלא תצא מפיו אלא הרעה באה לעושי רעה מאליה וטובה לעושי טובה מאליה שזה מורה היות הדבר מסוגל בפועל השלם לתת חיי' לעושיו ולכן אני או' דזה וזה יש במצוה שהמצוה בעצמה היא מסוגלת בטבעה לתת חיים לעושיה כי חיים היא למוצאה אבל לפי שהמצות יתחלקו כפי איכות כונתן צריך שייטיב ה' לטובים כפי תכליתם ולישרים בלבות' כפי איכות כונתן בהם אשר אפי' שנים העושים מצוה אחת כאחת לא ישוו בה אחד כונתם וכמו שא"ה וכל חפליך לא ישוו בה שאין החפצי' והכונות שוות בה ולעפ"י שהמעשים שוים יתחלקו בשכרם כפי הכונה. עוד כתב מהרי"א ז"ל והנה בא בכתוב זה מלת לאמר פעמים לפי שהכונה בו היתה לאמר לא יכרת לך איש ועליו אמר ברה"שונה אשר דבר עלי לאמר ולפי שהרכו הדברים בהו' אם ישמרו בניך כו' הוצרך לו' פעם שנית לאמר לא יכרת לך איש ונכלל בשכר הזה שני ענינים הא' שתמיד יהיה מזרעו יורש עצר ויצאו ויחלצו מלכים והשני שלא יכלה זרעו בנקבה כצלפחד וז"ש לא יכרת לך איש ר"ל איש זכר [illegible]

ולע"דן [illegible]

והנה עמך · כלומר אף על פי שהוא משבט בנימן עמך וברשותך הוא להביאו לידי מיתה או פירוש והנה עמך בירושלם כדי שתוכל למצוא לו עילה וסיבה להמיתו · ובדרש פי' רבו והיה תלמדו וזהו טעם עמך : קללני · בזה אותי בדברים ובמעשה : נמרצת · חזקה שאמר לו איש הדמים איש הבליעל ועפר בעפר כמו שנרגמו אמרי יושר ויש דרש שהוא נוטריקון : ירד לקראתי · שאמחול לו ונשבעתי לו שלא אמיתנו אע"פ שנשבעתי לו שלא אמיתנו חייב מיתה הוא ולשמור שבועתי לא תמיתנו עד שתמצ' לו עילה ועון ושבב אתה הדבר שיבא לידי עון שיהיה לך דין עליו כדי להמיתו כי איש חכם אתה ותדע למצו' לו עילה : בעיר

והנה עמך שמעי בן גרא · אמר זה כי הוא היה עמו בהמשחו כאמרו ושמעי ורעי והגבורי' אשר לדוד לא היו עם אדניהו וידמה גם כן שנשאר עמו לעבודתו כי היה יושב בירוש' כמו שתימ' שנזכר במה שאח' זה : והו' קללני קללה נמרצת · חזק' וקשה וזה מבואר מדבריו בעת ברחו מפני אבשלום : ועתה אל תנקהו · ר"ל אע"פ שהוא עמך ואין לך עליו דבר ותוכל להרגו ולא על מה שחרף וקלל אבי כי כבר נשבעתי לו שלא אמיתהו הנה תעשה בדרך שלא יראה בזה מהעונש כי איש חכם אתה ותמצא בזה דרכים יתכן בהם שתוכל להביא עליו עונש המות באופן שתוריד את שיבתו אל הקבר בשפיכות דמים לא כמות כל האדם : ויעכב

8 וְהָא עִמָּךְ שִׁמְעִי בַּר גֵּרָא בַּר מִשֵּׁיבְטָ בִּנְיָמִין מֵעוּלֵימֵרת וְהוּא לְטָטַנִי לְוָטַן מְרִירַן בְּיוֹמָא דַּאֲזָלִית לְמַחֲנַיִם וְהוּא נְחַת לִקְדָמוּתִי לְיַרְדְּנָא וְקַיֵּימִית לֵיהּ בְּמֵימְרָא דַּייָ לְמֵימַר דְּלָא אֶקְטְלִינָךְ בְּחַרְבָּא׃
9 וּכְעַן לָא תְּזַכֵּינֵיהּ אֲרֵי גְּבַר חַכִּים אַתְּ וְתִידַע יָת דְּתַעֲבֵיד לֵיהּ וְתַחֵית יָת

8 וְהִנֵּה עִמְּךָ שִׁמְעִי בֶן־גֵּרָא בֶן־הַיְמִינִי מִבַּחֻרִים וְהוּא קִלְלַנִי קְלָלָה נִמְרֶצֶת בְּיוֹם לֶכְתִּי מַחֲנָיִם וְהוּא־יָרַד לִקְרָאתִי הַיַּרְדֵּן וָאֶשָּׁבַע לוֹ בַיהוָה לֵאמֹר אִם־אֲמִיתְךָ בֶּחָרֶב׃
9 וְעַתָּה אַל־תְּנַקֵּהוּ כִּי אִישׁ חָכָם אָתָּה וְיָדַעְתָּ אֵת אֲשֶׁר תַּעֲשֶׂה־לּוֹ וְהוֹרַדְתָּ אֶת

רשי

קללה נמרצת · מפורשת כמו מה ימריצך מה נמרצו כמו מה נמלצו : כי איש חכם אתה · תן לבך למצוא לו עון מות בשביל דבר אחר וזהו וידעת אשר תעשה לו : ותכון

מסרה

מבחרים ד' חס' בליש' וסימ' נמסר בשמואל חלק ב' סימ' נ' :

כלי יקר

והראוי והגון הוא לאמר אם ישמרו בניך את דרכם ללכת לפני באמת ר"ל בעבור האמת במה שהוא אמת זהו הראוי והגון לאמר בעלם וראשונה ועוד אמיר' שנית ראויה ג"כ ליאמר והי' להבת התפלית ז"ש לאמר לא יכרת לך איש מעל כסא ישר' כי ראוי לגלות אוזנך בזה ואפי' שהיא שלא לשמה שמתוך שלא לשמה בא לשמה ז"ש לאמר לא יכרת לך כו' שאעפ"י שלא היה לי לאמר עכ"ז בחרתי לאמר כך כדי שתחזקנה ידיך וידי יואבי חלציך לעבוד את הש"י כיון שהמלכו' תלויה בזה · עוד אפש' שתיבת לאמר מקושרת עם אם ישמרו בניך את דרכם והכונה שאעפ"י שנראה שהי' ראוי לאמר אם ישמרו בניך את דרכי עכ"ז ראה הש"ת שהמאמר המדוקדק לאמר הוא אם ישמרו בניך את דרכם הם שומרים כיון ששמירת המצו' כמגן וצינה ומוחרה את המקיי' אותם ושומרן ז"ש לאמר אם ישמרו בניך את דרכם כן כלשון הזה ראוי לאמר ולא בזולתו וכן גם כן ראוי לאמר לא יכרת לך איש לך דיקא כי העומד על כסא לך יחשב ושאלו אתה עומד ז"ש לאמר לא יכרת לך כו' ר"ל ראוי לאמר כך בלשון הזה :

וגם אתה ידעת כו' תפחומא מהו אשר עשה לי אתה מוצא שכתב דוד ליואב הבו את אוריה אל מול פני המלחמה עשה כן ונהרג נתקבצו אנשי החיל על יואב שבא' אוריה החתי כל שלשים ושבעה הראה להם את הכתב ולכך אשר עשה לי וצוה לשלמה בני להרוג אותו שהיה יואב בן אחותו של דוד ורצה לקרבו לע"הב ע"כ הוקשה להם יותר אשר עשה לי יואב והוא בלתי מודק מאחר שאם לשני שרי צבאות ישרא' עשה אם כן איך אמ' אשר עשה לי יואב לכך דרשו דאשר עשה לי יואב היינו הכתב שלי שהראה לשרים ולגבורים ולדבריה' ז"ל אשר עשה לשני חסר וא"ו כמו ואשר עשה כו' ובדבריהם ז"ל אפשר להבין שאו' אשר עשה לי יואב הוא לרמוז אל מה שאמרו חז"ל שהיה יואב ן' אחותו ורצה לקרבו לע"הב וז"ש אשר עשה לי יואב ר"ל ליוקרוב אלי הוא יואב ן' אחותי הוא ולכן ראוי לפקוד עליו בכל חטאתיו כדי לקרבו לע"הב ואולי כיונו גם לזה הם ז"ל · אבל בריה לי דקדקו כן מאו' בן צרויה שלא יש יואב זולתו שיוכל לטעות בו אשר עשה כן לשני שרי צבאות ישראל לאבנר כו' אם כן היה די בשיאמר אשר עשה לי יואב לכך דקדקו שא' בן צרויה כלו' בן אחותי הוא ראוי הוא להצילו מהעונש ולקרבו לע"הב ולפי זה מ"ש בן צרויה הוא כנותן טעם למה שמצוה להרוג אותו כדי לקרבו לע"הב ורש"י ז"ל הביא המדרש הזה · ועיין הרד"ק ז"ל והרלב"ג ז"ל ומהרי"א ז"ל פי' שדוד לא צוה לשלמה שיסכן עצמו בתחילת מלכותו להרג את הגבורים כיואב ושמעי אבל היה זה דרך עצה ועצה טובה שיזהר מהם לבלתי יכנים את בסררה כאשר היו עם דוד ושאם יחטאו אליו לא יעביר אשמתם שדוד העביר עליהם להכרח הענין ודוחק השעה כנודע מהספורים שהיה דוד צריך לעזרת יואב ולזה הצריך אפו אמנם הוא שלמה יתחזק לבלתי יפרע מהם אם יחטאו אליו ואמנו והתחיל בענין יואב ואמר וגם עתה ידעת ר"ל אעפ"י שהיית רך בשנים ולא ראית ענין יואב עכ"ז גם עתה עם היותך נער אתה ידעת בידיעה מפי מגידי' את אשר עשה לי יואב או יהיה רבוי וגם לפי שידע שלמה קשר יואב עם אדוניהו אמר בזה גם לבו לזה א' וגם אתה ידעת ר"ל נוסף על מה שעשה לך ג"כ אתה ידעת אשר עשה לי מענין אבשלום כנז"ל להרלב"ג ז"ל ואשר עשה לשני שרי צבאות ישראל וישם דמי מלחמה כו' כהרד"ק ז"ל והוסיף ויתן דמי מלחמה בלו' שהתפאר בהריגתו כאלו הוא פועל נכבד ומעולה וע"ז א' שנתן דמי מלחמה בחגורתו אשר במתניו כו' שנתן יואב בפועל כהן בידיו מאותם הדמים אשר שפך על חגורתו ועל נעלו להראות העמים והשרים שהוא הרגם ולשי' כתן חגורתו ונעלו מגוללים בדמי אבנר ועמשא · ואפשר לפרש אשר עשה לי יואב מהטובות ומהעבודה אשר עבד אותי ועכ"ז תזכור אשר עשה לשני שרי צבאות ישראל שמודיע את הכל ע"כ :

ולע"ד אנ' וגם אתה ידעת תיבת וגם מובן במה שזכרנו לחז"ל אשר עשה לי יואב שהראה שם במלחמה כתבו שכתב בו הבו את אוריה מול פני המלחמה והיה חילול ש"ש שנתפרסם ענין בת שבע ז"ש וגם אתה ידעת והרגשת כאשר עשה ליואב כי הוא בענין אמך בת שבע והו' ידעת כמו ידעתי את מכאוביו שהוא לשון הרגשה כי הבן ראוי שירגיש בצער האב בכל שכה כ"ש בדבר הזה שהי' ענין מתייחס לשלמ' מצד אמו ואילול כבוד' יחד ואפשר עשה לי יואב כלו' כרגשתי ונצטערתי כאלו עשה לי במה שעשה להם בבחינת היותם שרי צבאות ישראל שראוי להצטער בצרתם ז"ש אשר עשה לי יואב אשר עשה לשני שרי צבאות יש' שבזה מובן או' כלל ופרט לשני שרי צבאות ישראל לאבנר בן נר ולעמשה בן יתר שהכונה לו' שמצד היותם שרי צבאות ישראל ע"כ הקפדתי כאלו עשה לי מה שעשה להם · ואפשר עוד במ"ש לשני שרי צבאות ישראל ואח"כ פרט לאבנר בן נר כו' שאבנר בבר נטה אחרי דוד ולהיות עמו שר צבא יהודה וכן עמשה אלא שיואב הם אותם שרי צבאות ישר' כלו' שדנם ועשאם כאלו היו שרי צבאות ישראל כמ"ש כי לדעת את מוצאך ואת מובאך בא כמצא שעשאם שרי צבאות ישראל לאבנר בן נר ולעמשה בן יתר עם היות שלא היתה להם נטויה אחרי ישראל יותר מיהודה בעת שהרגם · ואמר וישם דמי במלחמה בשלום כי דם אבנר ודם עמשה היו ראוים ליספך דמם במלחמה גדולה וכבדה בהלחמם בעד עם ישראל עם האויבים והוא שפך דמם בנקל כמצא שם דמי מלחמה בשלום ר"ל דמים הראוי' ליספך בעד מלחמה ממלחמות ה' בעד עמינו ובעד ערי אלוהינו הוא שפכם הרגה בשלום כלומר בלי דרך ובלי עת מלחמה מהאומות ונמשך מזה שכאשר באה מלחמה מהאומות ונפלו בו מישראל אשר היה במצא אבנר בה היה מושיע ומציל את ישר' וכיוצא בזה עמשה נמצא שאותם הנופלים מישראל דמם יחשב על ראש יואב כי הוא היה גרמה בנזקיהם בהריגת הגבורים העומדים בפרץ כאבנר ועמשה הדומים הגזרות ז"ש ויתן דמי מלחמה בחגורתו אשר במתניו כו' ר"ל דמי ישראל שנפלו במלחמה מסיבת העדר אבנר ועמשה מעתה מחוייב הוא בהם ובחגורתו אשר במתניו ובנעלו אשר ברגליו כיון שנמשכו מדמי המלחמה בשלום ואולי א' ויתן דמי מלחמה כלו' הלואי שהיו נצטער בדמי מלחמה אשר שפך לטוב וגיחם אל האלקים אבל זה לא כן עשה אלא ויתן דמי מלחמה בחגורתו אשר במתניו כלו' בו לדבר כאלו אין אשם בדמי מלחמה בראשו אלא כאלו הם חגורה אשר במתניו שבהתיר האזור אין לו עליו כלום וכן כהן הדמי מלחמה בנעלו אשר ברגליו דרך ביזוי וכאשר יחלוץ נעלו אין עליו אשמה כלל וק"ק לזה הפי' אומר אשר במתניו ואשר ברגליו :

ועשית כחכמתך כו' עיין רש"י ז"ל והרד"ק ז"ל וכן הרלב"ג ומהרי"א ז"ל ועשית כחכמתך ולא תעשה כחכמתו והנהגתו של יואב והוא ענין אחד וכדי להזהר ממנו אני מגוף ולא תורד שיבתו בשלום שאול שלא יהיה עמך בשלום להיותו שב וישיש אלא הרחק מעליו דרכך וגרשנו ולא ימשול בך כדרך שמשל בי ולפי זה לא ציוה דוד את שלמה שיהרוג ליואב רק שלא ישב עמו בשלום ע"כ · וק"ק לשון ולא תורד שיבתו בשלום כאלו שאל ממנו שלא יורידנו בשלום אבל כי אם יורידנו ברעה ויגון שאולה וכן מלינו שעשה ולפירושו הי"לל ולא ירד בשלום כו' והביא מהרי"א ז"ל פי' הגוזרים שאולה אמר כאן הוא גהינם ועולם שולם הכפש · ואמרו שגיזה

לשלמה שיהרוג את יואב ויענש על חטאיו אשר עשה בזה העולם באופן שלהיותו נענש בזה העול' לא יענש בע"הב ולא תורד שיבתו בשיבת השלום אשר לו בכאן לשאול התחתית וזה הפי' הוא לרש"י ז"ל כנז"ל במלות קצרות וזה יובן או' ולא תרד שיבתו בדונו בדין ראוי לשיבה כשיבתו לירד לגיהנם אבל ראוי להדר שיבתו בדונו בדין הקל בעה"ז ולא תהנהג עמו בשלום כדי שע"י השלום הוריד אתה את שיבתו המפוארה לשאול אבל ראוי ליסרו כדי שיגל מדינה של גהינם וזהו כבוד לשיבתו ואמר ועשית כחכמתך בכ"ף ולא א' בחכמתך בבי"ת לו' כי דבר זה שתעשה עם יואב תהיה מטיל אימה יתרה בעולם ויצדיקו כולם כחכמתך כמצא המעשה הזה שקול כחכמתך :

ולבני ברזילי הגלעדי תעשה כו' בב"ר אמר רבי יודן חמשה פעמים כתיב בני ברזילי כנגד ה' ספרי תורה ללמדך שכל מי שהוא מאכיל פרוסה לצדיק כאלו הוא מקיים ה' ספרי תורה ע"כ לשונו בכלי חמדה פרשתיו דרך כלל שלהיו' בכל ספר וספר ספרי התורה רומז על ענין האכיל פרוסה לצדיק וכמו שהזכיר מעתה המאכיל פרוסה לצדיק הרי הוא כאלו קיים ה' ספרי התור' שהרי קיים הרמוזים שבאו בהם מענין האכיל פרוסה בס' בראשית ענין אברהם בס' וירא בענין לוט ואברהם הולך בענין יוסף ויכלכל יוסף את אחיו ואת כל בית אביו ובס' שמות קראן לו ויאכל לחם להאכיל למשה הצדיק לחם הנכני ממעיר לכם לחם מן השמים שהאכיל הש"י לחם לצדיקים לחם אבירים ובספר ויקרא והנותרת מן המנחה תהיה לאהרן ולבניו הרי פרוסה לצדיק ותלקו מהקרבנות ובספר במדבר ויאמר משה לחובב לך אתנו והטבנו לך כי ה' דבר טוב על ישראל ובאלה הדברים לא יבא עמוני ומואבי בקהל על דבר אשר לא קדמו אתכם בלחם וכמו' לא תתעב אדומי כו' כי גר היית בארצו הרי שציוה לרחם עליהם על אשר היו מכניסים לישראל במצרי' ועתה הוסיף להרחיב ביאור החמשה פעמים הנזכר בני ברזילי כי כאן במלכים לא נזכר אלא פעם אחת ובס' שמואל נזכר שלשה פעמים ובכיוון כל פעם כנגד הספר האחד המתייחס אליו :

ונראה שהחמשה פעמים הם וברזילי הגלעדי ירד מרוגלים וברזילי זקן מאד ויאמר המלך אל ברזילי כו' ויאמר ברזילי כו' וישק המלך לברזילי הרי ה' פעמים הנזכר שם בפסוקים אמנם הכיון אפשר שהוא וברזילי ירד מרוגלים ויעבור את המלך הירדן שהוא כנגד ספר בראשית שאברהם רץ ג"כ לקראת המלאכים וג"כ אברהם הולך עמם לשלחם בכיוון למה שאמר כאן ירד מרוגלים לשלחו בירדן אחר שהאכילהו והשקהו ליה אות' וכנגד ספר שמות מענין משה שקראוהו בנות יתרו בגרותיו והאכילוהו לחם וזהו בכיוון וברזילי זקן מאד כענין יתרו והוא כלכל את המלך בשבתו מחנים כו' בגרות דוד שהוא האכיל פרוסה לצדיק גר בארץ וכנגד ויקר' שם דבר בהאכל' הנותר מן המנחה והזבחים לכהן משולחן גבוה הוא פסוק ויאמר המלך את ברזילי עבור אתי וכלכלתי אותך עמדי בירושלים בכיוון גם במקומות בירושלים כנגד המשכן ועמדי כמו אהרן שהיה עם הש"ת זוכה במנחות וקרבנות וכנגד במדבר ששם זרז ביותר על האכיל פרוסה לצדיק ובפרט בשקבלו ממנו טובה כמו יתרו לכה אתנו והטבנו לך כו' מדה כנגד מדה ממה שהטיב ליש' והיה להם לעינים וכיוצא בזה בכיוון פסוק ויא' ברזילי אל המלך כמו שנזכר אנכי העלה אל המלך בירושלים שהוא סירוב בהאכילתו בביתו עמו כמו שאמר כי תעלה את המלך בירושלים בעיר ההילה שכיוצא בזה א' ביתרו והיה הטוב ההוא אשר ייטיב ה' עמנו והטבנו לך והוא סרב וא' לא כי אל ארצי ואל מולדתי אלך ששרב והוא דומה בדומה לענין ברזילי ובספר ואלה הדברים שהרחיק משפחת עמון ומואב על דבר אשר לא קדמו את ישראל בלחם ובמים לזה בא בכיוון וישק המלך לברזילי לדבקה רוח ברוח וברכו ולא כאשר עשו לעמון ומואב שרחקו' והיו במגודין נמצא המספר והעניינים מכוונים כנגד ה' חומשי תורה כאמור ואפשר לפרש בענין אחר בכיוון העניינו' של ברזילי עם ה' חומשי תורה אך לא בסדרן ומה שכתבתי הוא יותר נכון · עוד דקדקתי בכלי חמדה כי חסד הוא הנעשה למי שלא הקדימו טובה כי למי שהקדימו טובה יהיה פרעון החוב ואמת ולא חסד וא"כ איך א' חסד ומסיים ואו' כי כן קרבו אלי והוא אמת : ונראה שא' ולבני ברזילי הגלעדי תעשה חסד ולא פי' החסד שיעשה עמהם כי יהיה החסד שיזמין הש"ת לעשות עמהם אמנם ליוהו עוד עכין שני לעשות להם כבוד בהיותם באוכלי שולחנו והכונה שיאכלו ואפי' שלא יאכלו יהיו נמנים באוכלי שולחנך כמו שהוא המנהג עוד היום לכבוד ולתפארת באו' שהם אוכלי פת בג המלך עם היות שלא טעמו בו מעולם ז"ש באוכלי שולחנך ולא א' אוכלי בשולחנך כי כן קרבו אלי בברחי מפני אבשלום אחיך שעם היותו אחיך לא חס לזה ונתקרבו אלי בקורבה יתרה כן בכיוון ומידה כנגד מידה צריך לקרבם שיהיו באוכלי שולחנך כקרובי המלך האוכלים בשולחנו שאין אוכלים אלא הקרובים והעומדים ראשונה במלכות וז"ש כי כן קרבו אלי וכמו שהם קרבו אלי כן אתה קרבם ובא פסוק הזה בין הדבקים להורות מה שאחז"ל בענין יואב שכינת דוד היה לתקן נפשו של יואב להטי' עמו להביאו לע"הב ולא דרך נקמה ובזה מתייחס עם לבני ברזילי הגלעדי תעשה חסד מוסיף על ענין ראשון שנם הוא חסד לפי האמ' כאמור ומהרי"א ז"ל פי' יהיו באוכלי שולחנך כי כן בענין אכילה קרבו אלי בברחי מפני אבשלום כדכתיב וברזילי הגלעדי מרוגלים משכב וספות וכלי יוצר וחטים ושעורים וקמח כו' ע"כ :

והנה עמך שמעי כו' שבת פ' הבונה והוא קללני קללה נמרצת א"ר אחא בר יעקב נוטריקון הוא מואבי הוא רוצח הוא צורר הוא תועב' הוא ע"כ ונוטריקון הנזכר מבת שבע מואבי פסוס רוצח מאוריה צורר שהיה צורר את שבט בנימן בשביל שאול וכיוצא אבל תועבה קשה · ואפשר במ"ש חז"ל בגלית שנתן עיניו בדוד למשכב כי היה טוב רואי עם יפה עינים ואולי על כן קראו תועבה · ועיין רש"י ז"ל והרד"ק ז"ל והרלב"ג וכן מהרי"א ז"ל · ולע"ד סא' והנה עמך ר"ל ראוי לך להנקם משמעי בן גרא יען כי לא עמי לבד עשה כי אם גם עמך שהרי קללני קללה נמרצת נואף מואבי ונוגע לך כי נואף מצד בת שבע דאסורה לבעל ולבועל ואבנים ג"כ אסורים וכמו שאמרו חז"ל לעיל גבי בנלע ההר שהיה מחרפו על עסקי הגלע זו אשתו בת שבע כדכתיב כי אני נלנע נכון כו' ז"ש והנה עמך הרע שמעי בן גרא שהרי הוא בן הימיני גוטה לשבט בנימין והי"ב לך שאתה מיהודה וזו השגלה מבחורים כי משם היה מחרף ומגדף ועפר בעפר כנז"ל ז"ש והנה עמך כו' מבחורים ואת יעוד שאלו היה הדיוט המקלל לא הייתי חושש שקללת חינם לו תבא ועל ראשו ולא תבא אלי אבל להיות שהוא ת"ח והוא קללני ע"כ הייתה קללה נמרצת וחזקה ז"ש והוא קללני והוא דייקא והיית' בשעה דחוקה ששטן מקטרג בשעת הסכנה ביום לכתי מחנים כי היה סיבה שנית להיות הקללה נמרצת וחזקה מצד הזמן ואני לא הרגתיו לפי שהוא ירד לקראתי ר"ל הוא לבדו כי הוא היה ראשון מהיורדים לקראתי הירדן וכמו שנזכר למעלה והנה באתי ראשון לכל בית יוסף שאחז"ל אמר לו עיני כל ישראל עליך אם תקבל אותי כולם באי' ואם לאו כולם מורדים כך עיין לעיל ז"ש כאן בההבלותו אל שלמה בנו על מה שלא הרגו יען כי הוא הראשון שירד לקראתי והוכרחתי מפני תיקון המלכות כדי שירדו אלי כל בית ישראל ליפבע לו בק' אם אמיתך בחרב עשיתי

בעיר דוד · היא ציון : ותכון : אחר שהמית אלה שדמו לגזית לו לשטן כמו שאמר אחרי מות שמעי והממלכה נכונה ביד שלמה : כימי' היתה לו · כי נודע כי נתן הנביא אמר על פי' יי' כי שלמה יהיה מלך ואף ע"פ כן היה הוא מערער במלוכה אם יוכל ויתן לו את אבישג כי מותרת היתה לו כי דוד אביו לא ידע אלא שאין משתמשין בשרביטו של מלך אלא א"כ הוא מלך ולתואר זו ביקש אות' אדוניהו ובת שבע לא הרגישה בדבר : וישב על כסאו : אחר שקם לקראתה והשתחוה לה חזר למקומו על כסאו וצוה לשים כסא לאמו שתשב לימינו · ויש דרש לאם המלך לאמה של מלכות והיא רות כי עדיין היתה היא בחיי' וזה רחוק מאד : יתן

רשי

ותכון מלכותו מאד · אף על העליונים : לדבר לו · לדבר בשבילו בשביל אדוניהו : לאם המלך · אמרו רבותינו לאמה של מלכות היא רות :

ושאלי

כלי יקר

שעשיתי לו מחילת בריות שלא לדונו בחרב אבל מדין שמים לא מחלתי לו כי אנוס הייתי כאמור · וז"ש אם אמיתך בחרב מזה לבד היתה השבועה לא במחילת שמים · וכש"ה אמרו שהיה ש"ש חקוק בחרב והוא היה הנקיטת חפץ של השבועה שעליה נשבע וז"ש ואשבע לו אם אמיתך ובזה נשבע לו בחרב כשבעתי לו ושם שחקוק בו :

ועתה אל תנקהו עיין רש"י ז"ל וכן הרד"ק ז"ל והרלב"ג ז"ל ומהרי"א ז"ל פי' ועתה אל תנקהו ר"ל אני נקיתי אותו אעפ"י שחטא לי לקללה השעה כנז' שלא ימרדו כל ישר' אבל אתה עתה אם יחטא לך באופן שאז תוריד את שיבתו בדם שאולה ר"ל עם היות זקן ושב בא בימים לא תשא פניו ...

פי' ועתה אל תנקהו שהיה להורגו נראה לפרש אל תנקהו מלשון ונקתה לארץ תשב שהוא לשון כריתה יצוה שלא יהרגהו עתה כי איש חכם אתה לנקם לו תואנה באופן שאחרי כן תהרגהו על פי הדין ולא עתה ויהיה הגיוי כדי שלא יעבור דוד על שבועתו

י אֶת־שֵׂיבָתוֹ בְּדָם שְׁאוֹל: וַיִּשְׁכַּב דָּוִד
עִם־אֲבֹתָיו וַיִּקָּבֵר בְּעִיר דָּוִד:
וְהַיָּמִים אֲשֶׁר מָלַךְ
דָּוִד עַל־יִשְׂרָאֵל אַרְבָּעִים שָׁנָה
בְּחֶבְרוֹן מָלַךְ שֶׁבַע שָׁנִים וּבִירוּשָׁלַם
מָלַךְ שְׁלֹשִׁים וְשָׁלֹשׁ שָׁנִים: וּשְׁלֹמֹה
יָשַׁב עַל־כִּסֵּא דָּוִד אָבִיו וַתִּכֹּן מַלְכֻתוֹ
מְאֹד: וַיָּבֹא אֲדֹנִיָּהוּ
בֶן־חַגִּית אֶל־בַּת־שֶׁבַע אֵם־שְׁלֹמֹה
וַתֹּאמֶר הֲשָׁלוֹם בֹּאֶךָ וַיֹּאמֶר שָׁלוֹם:
וַיֹּאמֶר דָּבָר לִי אֵלָיִךְ וַתֹּאמֶר דַּבֵּר:
טו וַיֹּאמֶר אַתְּ יָדַעַתְּ כִּי־לִי הָיְתָה הַמְּלוּכָה
וְעָלַי שָׂמוּ כָל־יִשְׂרָאֵל פְּנֵיהֶם לִמְלֹךְ
וַתִּסֹּב הַמְּלוּכָה וַתְּהִי לְאָחִי כִּי מֵיְהוָה
הָיְתָה לּוֹ: וְעַתָּה שְׁאֵלָה אַחַת אָנֹכִי
שֹׁאֵל מֵאִתָּךְ אַל־תָּשִׁבִי אֶת־פָּנָי
וַתֹּאמֶר אֵלָיו דַּבֵּר: וַיֹּאמֶר אִמְרִי־נָא
לִשְׁלֹמֹה הַמֶּלֶךְ כִּי לֹא־יָשִׁיב אֶת־
פָּנָיִךְ וְיִתֶּן־לִי אֶת־אֲבִישַׁג הַשּׁוּנַמִּית
לְאִשָּׁה: וַתֹּאמֶר בַּת־שֶׁבַע טוֹב אָנֹכִי
אֲדַבֵּר עָלֶיךָ אֶל־הַמֶּלֶךְ: וַתָּבֹא בַת־
שֶׁבַע אֶל־הַמֶּלֶךְ שְׁלֹמֹה לְדַבֶּר־לוֹ
עַל־אֲדֹנִיָּהוּ וַיָּקָם הַמֶּלֶךְ לִקְרָאתָהּ
וַיִּשְׁתַּחוּ לָהּ וַיֵּשֶׁב עַל־כִּסְאוֹ וַיָּשֶׂם
כִּסֵּא לְאֵם הַמֶּלֶךְ וַתֵּשֶׁב לִימִינוֹ:
ותאמר

יַת סֵיבְתֵיהּ בְּקִטְלָא לִשְׁאוֹל:
וּשְׁכִיב דָּוִד עִם אֲבָהָתוֹהִי וְאִתְקְבַר
בְּקַרְתָּא דְדָוִד: וְיוֹמַיָּא דִי מְלַךְ דָּוִד
עַל יִשְׂרָאֵל אַרְבְּעִין שְׁנִין בְּחֶבְרוֹן מְלַךְ
שְׁבַע שְׁנִין וּבִירוּשְׁלֶם מְלַךְ תְּלָתִין
וּתְלַת שְׁנִין: וּשְׁלֹמֹה יְתֵיב עַל כּוּרְסֵי
מַלְכוּתָא דְדָוִד אֲבוּהִי וְאִתְקִינַת
מַלְכוּתֵיהּ לַחֲדָא: וַאֲתָא אֲדֹנִיָּה בַר
חַגִּית לְוַת בַּת שֶׁבַע אִמֵּיהּ דִשְׁלֹמֹה
וַאֲמַרַת שְׁלָם מֵיתָךְ וַאֲמַר שְׁלָם:
וַאֲמַר פִּתְגָם אִית לִי לְמַלָּלָא עִמָּךְ
וַאֲמַרַת מַלֵּיל: וַאֲמַר אַתְּ יְדַעַתְּ אֲרֵי
דִילִי הֲוַת מַלְכוּתָא וְעָלַי שַׁוִּיאוּ כָל
יִשְׂרָאֵל אַפֵּיהוֹן לְמֶהֱוֵי מַלְכָּא
וְאִסְתַּחֲרַת מַלְכוּתָא וַהֲוַת לְאָחִי אֲרֵי
מִן קֳדָם יְיָ הֲוַת לֵיהּ: וּכְעַן שְׁאֵלָא חֲדָא
אֲנָא שָׁאֵיל מִינִיךְ לָא תְתִיבִין יַת אַפָּי
וַאֲמַרַת לֵיהּ מַלֵּיל: וַאֲמַר אֱמַרִי כְעַן
לִשְׁלֹמֹה מַלְכָּא אֲרֵי לָא יְתִיב יַת
אַפָּיִךְ וְיִהַב לִי יַת אֲבִישַׁג דְמִן שׁוּנֵם
לְאִתּוּ: וַאֲמַרַת בַּת שֶׁבַע טַב אֲנָא
אֲמַלֵּל עֲלָךְ קֳדָם מַלְכָּא: וַאֲתַת בַּת
שֶׁבַע לָקֳדָם מַלְכָּא שְׁלֹמֹה לְמַלָּלָא
עִמֵּיהּ עַל אֲדֹנִיָּה וְקָם מַלְכָּא
לְקַדָּמוּתַהּ וּסְגִיד לַהּ וִיתֵיב עַל
כּוּרְסֵיהּ וְשַׁוִּי כּוּרְסָא לְאִמָּא דְמַלְכָּא
וִיתֵיבַת לִימִינֵיהּ: ואמרת

מלכותו ג' חס' וסימן נמסר בסדר בלק : ועלי ה' בקריא' וסימ' נמסר בשמואל ב' סימ' י"ח : למלך ג' וחס' וסימ' ועלי שמו כל ישראל פניהם · ויהי בשמנים שנה · כי מבית הסורים יצא למלך : מאתך ה' בקריא' וסי' ועתה שאלה אחת קטנה · ותאמר שאלה אחת קטנה · והיה אני אלך מאתך · שתים שאלתי מאתך · אם תראה אתי לקח מאתך : תשב ה' ד' קמץ ומלרע וחד פתח ומלעיל וסימ' רק את בני לא תשב שמה · תשב אנוש עד דכא ותאמר · בעבור דוד עבדך אל תשב · אל תשב את פני דמלכים · בתראה מלעיל :

רלבג

וישכב דוד עם אבותיו · מגיד שאבותיו היו צדיקי' וישרי' כמוהו : ויקבר בעיר דוד · היא ציון : ושלמה ישב על כסא דוד אביו · מגיד שאחז מעשה אבותיו :

ולו

כלי יקר

שלמה והדבר הוא ויאמר את ידעת כי לי היתה המלוכה כו' וכדי שלא יקפיד שלמה אם ישמע הדברים האלה לכך א' אליך הם הדברים ולא אל שלמה בנך ואח"כ הגיד ענין השני אחר הקדמה הזאת שאל השאלה הקטנה כמו שא' ועתה שאלה א' אנכי שואל כו' · עוד אפשר שאמר על כלל הדבור שהוא מדבר אליך הוא ...

הנה מה שכתבתי דאסוגה הוא היותר מתיישב ביסוד הספקות · ודע שכונת עזרא בספרו היה לספר בשבחיו של דוד ושלמה ע"ה ולכן לא הזכיר שם מענין הריגת שמעי ולא מענין אדוניהו ויואב וגירוש אביתר לפי שלא היה בזה פועל מעולה ע"כ :

ולע"ד לדקדק לשון ועתה וכו' והוא כי דרך המלכים במותם כל הכתבים ומאמרים שלהם אשר ביד השרים יבאו השרי' לקיימם ביד בנו המולך תחתיו כדי שיהיה המאמר ההוא מקויים בידם מאהב והבן כי יפה כח הבן מן האב המת ולזה א' דוד לשלמה אעפ"י שאני נקיתי אותו בשבועת האלה שלא להמיתו אל כא עתה תנקהו גם אתה כמנהג לקיים דברי ז"ש ועתה אל תנקהו כי איש חכם אתה לדאותו בקש כדף לבלתי נקוהו וידעת את אשר תעשה לו בעתיד ובמתון מאון תדע את אשר תעשה לו והורדת את שיבתו ביגון שאולה לא כן אם תנקהו לא תוכל לעשות עמו רעה כלל :

וישכב דוד עם אבותיו כו' עיין הרלב"ג ז"ל וכן הרד"ק ז"ל עיר דוד ציון ומהרי"א ז"ל וישכב דוד כו' בעודו מדבר עוד מלתא בפיו וישכב דוד עם אבותיו כמו שנא' ויכל יעקב לצוות את בניו ויאסוף רגליו וכו' ושכיבה אל המפרשים נא' על המיתה ול' שכיבה הנאמרת כאן להעיר על שנה כפשוהיה חלקו בעולם הנשמות והגיד שהוא להיות שירד מכבוד מלכותו נקבר עם אבותיו אמנם דוד להיות יחד כאמן ורעם פינה למלכות נקבר בעיר דוד כי שמה ישבו כסאות למשפט כסאות לבית דוד באופן שמלך הנפש שכב דוד עם אבותיו אבל מלך הגוף היה הגוף נקבר בעיר דוד :

מיתור

ותאמר שאלה אחת קטנה אנכי
ה' שאלת מאתך אל תשב את פני
ויאמר לה המלך שאלי אמי כי לא
ו' אשיב את פניך: ותאמר יתן את
ג' חס' אבישג השנמית לאדניהו אחיך
לאשה: ויען המלך שלמה ויאמר
לאמו ולמה את שאלת את אבישג
ג' חס' השנמית לאדניהו ושאלי לו את
המלוכה כי הוא אחי הגדול ממני
ב' דין מל' וח' חס' ולו ולאביתר הכהן וליואב בן צרויה:
וישבע המלך שלמה ביהוה לאמר
י"ח כה יעשה לי אלהים וכה יוסיף כי
בנפשו דבר אדניהו את הדבר הזה:
ל' ועתה חי יהוה אשר הכינני
ויושיבני ז' ק' ויושיבני על כסא דוד אבי ואשר
עשה לי בית כאשר דבר כי היום
כה יומת אדניהו: וישלח המלך שלמה
ביד בניהו בן יהוידע ויפגע בו
וימת: ולאביתר הכהן אמר המלך
ל' חס' ב' מל' בלים' ענתת לך על שדיך כי איש מות
ל' ל' אתה וביום הזה לא אמיתך כי
נשאת את ארון אדני יהוה לפני דוד
ל' ל' אבי וכי התענית בכל אשר התענה
אבי

ואמרת שאלה חדא זעירא
ה' אנא שאלא מינך לא תתיב ית
אפי ואמר לה מלכא שאילי אמי ארי
ו' לא אתיב ית אפיך: ואמרת תתיהב
ג' חס' ית אבישג דמן שונם לאדניה אחוך
לאיתו: ואתיב מלכא שלמה ואמר
לאמיה ולמא את שאלא ית אבישג
ג' חס' דמן שונם לאדניה ושאלי ליה ית
מלכותא ארי הוא אחי קשיש מיני
ב' דין מל' חס' הלא בעצה הוו הוא ואביתר כהנא
ויואב בר צרויה: וקיים מלכא שלמה
י"ח במימרא דיי למימר כדין יעביד לי
אלהים וכדין יוסיף ארי בנפשיה
ל' מליל אדניהו ית פתגמא הדין: וכען
ויושיבני ק' קיים הוא יי דאתקנני ואותיבני על
כורסי מלכותא דדוד אבא ודקיים
לי מלכו כמא דמליל ארי יומא דין
יתקטיל אדניהו: ושלח מלכא שלמה
ביד בניה בר יהוידע ושליט ביה
ל' חס' ב' מל' בלים' וקטליה: ולאביתר כהנא אמר מלכא
ל' לענתות איזיל לך לקירוך ארי גבר
חייב קטול את וביומא הדין לא
ל' ל' אקטלינך ארי נטלת ית ארונא דיי
אלהים קדם דוד אבא וארי אתעניתא
בכל די איתעני אבא

יתן ז' וסי' נמסר בסדר שמיני ובסדר פנחס: השנמית ג' חס' בקריא' וסי' וימצאו את אבישג השנמית · ותאמר יתן את אבישג השנמית · ולמה את שואלת את אבישג השנמית: לי אלהים י"א בקריאה וסי' כי שת לי אלהי' זרע אחר · צחק עשה לי אלהים · בני הם אשר נתן לי אלהים בזה · כן שלם לי אלהים · להכרות את דוד · ולעשמא תמרו · וישבע המלך שלמה: אם יספוק עפר שמרון לשעלים · אם יעמד ראש אלישע · עד אשר אדע · לב טהור ברא לי אלהי': ואשר עשה ז' בקריאה דסמיכי וסימ' ואשר עשה לכם במדבר · ואשר עשה לחיל מצרים לסוסיו · ואשר עשה לדתן ולאבירם · לעינינו את האותות הגדלת דיהושע · ואשר עשה לי בית · ויתר דברי בעשא · ויתר דברי חזקיהו:

רש"י

ושאלי לו את המלוכה · משיסתמם בשרביטו של מלך [illegible] בית · בית המלוכה כאמר דבר ביד נתן: ענתות [illegible] שמרדת במלכו' אבי כשיתן עם אדניהו להמליך [illegible] את ארון · בברוח אבי מפני אבשלום: וכי התענית · [illegible]

[illegible]

רד"ק

[illegible] אלא פי' · יותן זה המתן והי' אבישג ולשון זכר נופל [illegible] שאלי לו את המלוכה · והבין שלמה כי בתואנה הוא [illegible] להסתמם בה אם לא היה מלך והם יתנו לו את אבישג [illegible] כי אביתר ויואב שהחזיקו את ידו ויעצוהו זה לפי' [illegible]

[illegible]

רלב"ג

[illegible]

מנחה קטנה

[illegible]

כלי יקר

[illegible]

רש"י

אשר דבר על בית עלי והקימותי לי כהן נאמן וגו' והבטת צר מעון וגו' והשתחוה שם לא היה בי' חשוב לעבוד' להק"בה ועתה כשיבנ' בית הבחירה יוצא הק"בה את דברו לגרש את בני עלי: והשמוע' באה עד יואב שמועת מכות דוד שצוה להורגו וידע שסלמה שוכאו כי יואב נטה אחרי אדניה ואחרי אבשלום לא נטה סוף דבר אבל בקש לנטות אלא כי היירא שעדיין לחלוחית של דוד קיימת: ויאמר לא שתים לא אקבל עלי קללות שקללני דוד אביך במיתת אבנר יחולו על ראש יואב יקבלם שלמה עליו ואחר כך אלא עשה

רד"ק

והשמועה. שמוע' שמיתת אדוניהו וגירש אביתר פחד על עצמו לפי שהוא נטה אחרי אדוניהו ואחרי אבשלום לא נטה כי אלו נטה אחרי אבשלום ולא נטה אחרי אדוניהו לא היה לו לפחד שכיון שכל ישראל היו רוצי' להמליכו לא היה מרד שיתחייב מיתה שאם כן היה עמשא חייב מיתה והנה דוד אמר לו לשומו שר הצבא ובקש דמו עתה מיד יואב אבל במרד הזה היה חייב מיתה שהרי היה יודע כי בלב דוד להמליך את שלמה ומרד בדוד ובשלמ' ונטה אחרי אדוניהו וטרם שהרג שלמה אדוניהו לא היה מפחד כי לא שמע מה שצוה דוד את שלמה ומהמרד לא היה ירא כי אמר כי הנה אדוניהו מרד והנה מחל לו שלמה שאמר לו לא יפול משערת ראשו ארצה כן מחל גם כן לעוזריו וכששמע שהרג אדוניהו וגירש אביתר מהיות כהן פחד על עצמו וינס אל אהל יי' ששם היה הארון בירושל' והחזיק בקרנו' המזבח להמלט שם כי מזבח היה שם כמו שכתו' כי שם העלה דוד עולות ושלמי' לפני הארון ושלמה לא הרגו עד עתה כי אמר עד שימצא לו קצת עילה להמיתו כי כן צוה לו דוד ועשית כחכמתך והי' ממתין לו עד שימצא לו עילה להמיתו וכיון שהוגד לו לשלמה כן כי הלך והחזיק בקרנו' המזבח אמר זהו קצת מרד שחושב להנצל מידי והנה הוא עדיין ברעתו ובמרדו כיון שנס מפני ואני לא אמרתי להמיתו לפיכך צוה את בניהו שיפגע בו: ורבותינו ז"ל נתנו טעם אחר כי אחרי אבשלום לא נטה אמרו בקש לנטות ולא נטה כלומר גם בדבר אבשלום מרד יואב בלבו ובקש לנטות אלא שלא נטה אחריו אמר עדיין לחלוחית של דוד קיימת כלומר גבורתו אבל בדבר אדוניהו שהיה דוד זקן ומוטל במטה נטה אחרי אדוניהו בגלוי והחכם רבי אברהם אבן עזרא אמר כי יואב לא נטה אחרי אבשלום בעבור שהיה יודע כי איננו ראוי להיות לו המלוכה וגם כן חשב על שלמה: אצל המזבח. כמו שאמר שהחזיק בקרנות המזבח ואמרו רבותינו ז"ל כי בדבר זה טעה יואב כי לא היה קולט המזבח אלא על שגגה ועל גגו דכתי' מעם מזבחי ולא על מזבחי: לא כי פה אמות. אמר כן כדי להעניש שלמה לפי מחשבתו שיהרגהו במזבח יי'. ור"ל מהם אמרו כי הרוגי מלכו' נכסיהם למלך ונפשו זה לא רצה לצאת כדי שלא היו נכסיו למלך אמר שלמה לבניהו וכי לממונו אני צריך עשה כאשר דבר ופגע בו ומהם אמרו כי נכסיהם ליורשים כמו הרוגי בית דין ומה שאמר לא כי פה אמות לא אמר אלא לחיי

מנחה קטנה

והשמועה באה וגו' וינס יואב וגו' לא היה כעלם שדבר מיואב שאין מזבח זה קולט אלא שאיתמת מות נפלא עלית ונתבלבל דעתו וע"פ פשט: עוד אפשר שרצה יואב לרמז לו שאינו מזיד בהריגת אבנר ועמשא כי אם בשוגג שהיה סבור שהם חייבי' מיתה ואם גם אמרו ז"ל שאבנר פסוריה ועמשא היה מורד במלכות ואע"פי שלא היה דורש אכין ורקים כזה היה שוגג וע"כ תפש בקרנות המזבח לרמוז ששוגג הוא וחייב גלות ולא מיתה וע"פ חייב מיתה על שנטה אחרי אדוני' וכמ"ש התוספו' בפרק נגמר הדין ע"ש: והסירותי

אָבִי׃ וַיְגָרֶשׁ שְׁלֹמֹה אֶת־אֶבְיָתָר
מִהְיוֹת כֹּהֵן לַיהוָה לְמַלֵּא אֶת־דְּבַר
יְהוָה אֲשֶׁר דִּבֶּר עַל־בֵּית עֵלִי
בְּשִׁלֹה׃ וְהַשְּׁמֻעָה
בָּאָה עַד־יוֹאָב כִּי יוֹאָב נָטָה
אַחֲרֵי אֲדֹנִיָּה וְאַחֲרֵי אַבְשָׁלוֹם לֹא
נָטָה וַיָּנָס יוֹאָב אֶל־אֹהֶל יְהוָה וַיַּחֲזֵק
בְּקַרְנוֹת הַמִּזְבֵּחַ׃ וַיֻּגַּד לַמֶּלֶךְ שְׁלֹמֹה
כִּי נָס יוֹאָב אֶל־אֹהֶל יְהוָה
וְהִנֵּה אֵצֶל הַמִּזְבֵּחַ וַיִּשְׁלַח שְׁלֹמֹה
אֶת־בְּנָיָהוּ בֶן־יְהוֹיָדָע לֵאמֹר לֵךְ
פְּגַע־בּוֹ׃ וַיָּבֹא בְנָיָהוּ אֶל־אֹהֶל
יְהוָה וַיֹּאמֶר אֵלָיו כֹּה־אָמַר הַמֶּלֶךְ
צֵא וַיֹּאמֶר לֹא כִּי פֹה אָמוּת וַיָּשֶׁב
בְּנָיָהוּ אֶת־הַמֶּלֶךְ דָּבָר לֵאמֹר
כֹּה

אַבָּא׃ וְתָרִיךְ שְׁלֹמֹה
יָת אֶבְיָתָר מִלְמֶהֱוֵי כָהֵין מְשַׁמֵּשׁ קֳדָם
יְיָ לְקַיָּמָא יָת פִּתְגָּמָא דַייָ דִּי מַלֵּיל עַל
בֵּית עֵלִי בְּשִׁילֹה׃ וּבְסוֹרְתָא
מְטַת עַד יוֹאָב אֲרֵי יוֹאָב אִתְפְּנִי
בָּתַר אֲדוֹנִיָּה וּבָתַר אַבְשָׁלוֹם לָא
אִתְפְּנִי וְאַפֵּיק יוֹאָב לְמַשְׁכְּנָא דַייָ
וְאַתְקֵיף בְּקַרְנַת מַדְבְּחָא׃ וְאִתְחַוָּא
לְמַלְכָּא שְׁלֹמֹה אֲרֵי אַפַּךְ יוֹאָב
לְמַשְׁכְּנָא דַייָ וְהָא בִּסְטַר מַדְבְּחָא
וּשְׁלַח שְׁלֹמֹה יָת בְּנָיָה בַּר יְהוֹיָדָע
לְמֵימַר אֱזֵיל שְׁלוֹט בֵּיהּ׃ וַאֲתָא בְנָיָה
לְמַשְׁכְּנָא דַייָ וַאֲמַר לֵיהּ כִּדְנַן אֲמַר
מַלְכָּא פּוֹק וַאֲמַר לָא אֲרֵי כָא
אִתְקְטִיל וַאֲתֵיב בְּנָיָה יָת מַלְכָּא
פִּתְגָמָא לְמֵימַר כִּדְנַן

והשמעה ת' חס' בליש' וסימ' נמסר בשמואל חלק ב' סימן י"ג:

רלב"ג

למלא את דבר יי' אשר דבר על בית עלי בשילה: הוא מה שאמר השם ית' על בית עלי והקימותי לי כהן נאמן כאשר בלבבי ובנפשי יעשה ובניתי לו בית נאמן והתהלך לפני משיחי כל הימים והנה הוא מבואר שאינו הוא התועלה שבכלם בחכמ' בתבונה ובדעת מכל אשר לפניו ואחריו והוא שלמה כי זה ראוי שיהיה נכחו להיות מלך כל הימים והוא שלמה שאמר עליו השם י' וחסדי לא יסור ממנו וגו' והוא היה משיח ה' על ידי צדוק הכהן ונתן הנביא: כי יואב נטה אחר אדניה ואחר אבשלום לא נטה. הרצון בזה כי יואב הרגיש ביותו אשם חטאו לדדים האחד כי נטה אחרי אדניהו להמליכו בזולת עצת דוד והשני כי לא נטה אחרי אבשלום להצילו מן המות כמו שצוהו דוד: ויחזק בקרנות המזבח. ראוי שתדע כי לא הועיל לו אחוז בקרנות המזבח מפני שהרג נפשות במזיד ובערמה ולזה הכהו המלך מיתה שם התראה הנה המלך יוכל לענוש ביותר ממשפטי התורה ליסר העם וזה נלמד מזה המקום וממקומות רבים ממה שצוה דוד להרוג המבשר במיתת שאול ורכב ובענה לא הודלתם שהמיתו איש בשת גם לא היה מועיל ליואב אחוז בקרנות המזבח כי לא היה כהן ועבודה בידו. אבל ראוי שנלמד מזה שאחיזת החוקה בקרנות המזבח היתה מועילה לו שלא ימיתוהו המלך אם לא היה מחוייב מיתה בב"ד וזה נלמד מזה המקום כמו שהתבאר בשלשה עשר מסנהדרין: ופגע

כלי יקר

עכמוך בפסוק כי בן מות אתה ועיין הר"דק ז"ל: ולע"רן שאפשר שליחות המיתה ניתן ביד בניהו אמר ויפגע בו בניהו כי אם פער משרתו כמנהג הקפי"גים שיוצאין מאת המלך להרוג ולא מהם הורג ולא יתחייב שהגדול שבהם יהיה ההורג וז"ש וישלח המלך שלמה את בניהו ... השליחות בידו והכי דייק לשון וישלח ולפי זה ויפגע בו וימת מי שנשתלח ... בניהו ולא יתחייב שיהיה בניהו הכהן פוגע וממית כי אפשר לקיים לנפש ... מלך שלטון והיותו שר צבא אין משא ראוי להתר שפיכות דמים ע"י הכהן ... הצבא אינו הורג נפשות ולא נוגע בחלל אלא מסדר המלחמה על פיו יצאו ועל פיו יבאו:

ולאביתר הכהן כו' עיין רש"י ז"ל וכן הרלב"ג ז"ל ועיין הר"דק ז"ל: ולע"רן כי להיות הכהן שושבין בין ישראל לאביהם שבשמי' מרבה שלום ביניהם הנה צריך שיהיה [illegible]

[illegible]

כי נטה אחרי אדוניה בפועל ואחרי אבשלום בקש לנטות אלא מחמת יראה הוא שלא נטה אם כן מורד הוא בלבבו שני פעמים שמה שלא נטה אחרי אבשלום לא יסובח שמוכרח היה וההכרח לא ישובח ואפשר להבין בדבריהם אלא כוונה נכונה. במ"ש והשמועה באה עד יואב שהכוונה שבאה שמועה אל יואב דע לך שאמרו רכילו' לשלמה מרוע לבבך לאמר כי יואב נטה אחרי אדוניה ואחרי אבשלום לא נטה מבכרח לחלוחית וזהי השמועה שבאה אל יואב וכו' ורש"י ז"ל והשמועה באה עד יואב שמוע' מכות דוד שציוה להורגו וידע שסלמה סוכאו כי יואב נטה אחרי אדוניהו ואחרי אבשלו' לא נטה סוף דבר אבל בקש לנטות אלא נתיירא שעדיין לחלוחית דוד קיימת עד כאן והוא מדברי חז"ל ככז"ל והוא ביאר והשמועה באה כפשוטו של מקרא זולת הכוונה שפרשתיה. ועיין הרד"ק ז"ל והרלב"ג ז"ל ומהרי"א ז"ל הקשה על דבריו כי ראוי שהשני נטיות הנזכר בפסוק נטה ולא נטה יהיו בענין אחד ולא מתחלפות לכך פי' כי יואב נטה אחרי אדוניהו ולכך הוא שלא נטה אחרי אבשלום לא מחסידות כי אם מרוב אהבתו לאדוניהו ולזה הרג את אבשלום בנופלו בידו או אפשר שכוונת הפסוק להאשימו במה שנטה אחרי אדוניהו לעת זקנתו כעסה לדוקי עם היותו כל ימיו נאמן לדוד שהרי אחרי אבשלום לא נטה שאין זה אלא שעונותיו הטו אלא להשילו בעת אחריתו לנטות אחרי אדוניהו ולמרוד בדוד ושלמה עד כאן ומ"ש וינס יואב אל אהל מועד כו' חז"ל אמרו במסכת מכות פ' אלו הגולין אמר רב יהודה אמר רב כמה טעיו' טעה יואב שאינו קולט אלא גגו והוא תפס בקרנותיו טעה שאינו קולט אלא מזבח בית עולמים והוא תפס בקרנות מזבח של שילה אביי אמר בהא נמי טעה שאינו קולט אלא כהן ועבודה בידו והוא זר הוא ע"כ ובסנהדרין פ' נגמר הדין אמרו שתכלית יואב היה כדי שלא יהיו נכסיו למלכות אלא ליורשיו והיכא מ"ד שיואב תפס לחיי טעה והרד"ק ז"ל הביא כל דברי חז"ל ככז"ל וכן מהרי"א ז"ל וכן הרלב"ג ז"ל והוסיף לו' שטעה שמזיד אינו קולט וזה הרג במזיד: ולע"רן והשמועה באה עד יואב שאלו יואב היה נוטה תחילה אחרי אבשלום ואח"כ אחרי אדוניהו לא היה לו אשם שהיינו יכולים להלין בעדו שלעולם היה נוטה אחרי הגדול כי לו משפט הבכורה ואין לדיין אלא מה שעיניו רואות ואין זה מרד ומעל אבל עתה אשר נטה אחרי אדוניהו ומה לא נטה אחרי אבשלום א"כ אין לו טענה להתנצל שבחר באדוניהו ולא בשלמה להיות שלמה קטן שהרי אבשלום יוכיח א"כ אין זה כי אם רוע לב שבוחר במי שערב לו ואינו נוטה אל האמת כאלו הוא הממליך א"כ מורד הוא וזה הענין הוא הוא גופא של השמוע' אשר באה אל יואב שספרו לו שכן אמרו לפני שלמה כי יואב נטה אחרי אדוניה ואחרי אבשלום לא נטה. או אפשר שהפסוק אמר שהשמועה באה עד יואב להיראו משלמה שרוצה להורגו וישתדל ויותן טעם למה גילו סודו של שלמה ליואב יען כי יואב נטה אחרי אדוניהו ולא נטה אחרי אבשלו' ומזה ידעו שאין רעתו של יואב לא הכרחה לו תיקון העולם והמלכות ולכן הכבו את יואב להבי' השמועה [illegible]

ויגד למלך שלמה כו' [illegible]

ויבא בניהו אל אהל ה' [illegible]

רדק

לחוי פעה להאריך בחייו עד שילך בניהו לשלמה וישוב ועוד בדבריהם ז"ל וכי יואב כהיה חכם גדול וראש סנהדרין שנאמר יושב בשבת תחכמוני לא היה יודע שכתוב בתורה כי יזיד איש על רעהו להרגו בערמה מעם מזבחי תקחנו למות שהלך והחזיק בקרנות המזבח והלא הוא הרג אבנר ועמשא בערמה ושלמה שלא להוציאו משם ולדינו בבית דין אלא אמר יואב הרוגי בית דין אין נקברין בקברי אבותיהם אלא הם לעצמן מוטב לי שאמות כאן ואקבר בקברי אבותי וזהו שאמר לא כי פה אמות ולדעת בעל זה הדרש כא פעם וקברתו יפה כלומר פגע שם בו כדבריו וקברתו בקברי אבותיו : כה דבר יואב וכה ענני · כפל דבר כמנהג המקרא כי הוא לא אמר לו אלא לא כי פה אמות והפסד שאמר לו דברים אחרים ותכלית הדברים לא כי פה אמות ורז"ל אמרו כי אמר לו לך אמור לשלמ' שלא ידינכו בשני דינין אם ירצה להמיתני יקבל עליו הקללות שקללני אביו ואם לא ימיתני עם הקללו' שקללני אביו ושלמה אמר לבניהו עשה כאש' דבר ופגע בו ואני אקבל את הקללו' וכן ראינו שנתקיים בזרעו זב מרחבעם דכתיב והמלך רחבעם התאמץ לעלו' במרכב' וכתיב וכל המרכב אשר ירכב עליו הזב ודרשו זה מלשון התאמץ נרא' כי קשה היה לו הרכיב' מפני חולי הזוב שהיה לו · מצורע מעוזיהו דכתיב והצרעת זרחה במצחו · מחזיק בפלך מאסא דכתיב ואסא חלה את רגליו נופל בחרב מיאשיהו דכתיב ויורהו המורים למלך יאשיהו · וחסר לחם מיכניה דכתיב ארוחת תמיד נתנה לו מאת המלך : כאשר דבר · שתמיתהו כי אין לטעון בזה

כֹּה־דִבֶּר יוֹאָב וְכֹה עָנָנִי׃ וַיֹּאמֶר לוֹ
הַמֶּלֶךְ עֲשֵׂה כַּאֲשֶׁר דִּבֶּר וּפְגַע־בּוֹ
ל' וּקְבַרְתּוֹ וַהֲסִירֹתָ ׀ דְּמֵי חִנָּם אֲשֶׁר שָׁפַךְ
יוֹאָב מֵעָלַי וּמֵעַל בֵּית אָבִי׃ וְהֵשִׁיב
יְהוָה אֶת־דָּמוֹ עַל־רֹאשׁוֹ אֲשֶׁר פָּגַע
ב' תד חס' בִּשְׁנֵי־אֲנָשִׁים צַדִּקִים וְטֹבִים מִמֶּנּוּ
וַיַּהַרְגֵם בַּחֶרֶב וְאָבִי דָוִד לֹא יָדָע אֶת־
ב' אַבְנֵר בֶּן־נֵר שַׂר־צְבָא יִשְׂרָאֵל וְאֶת־
עֲמָשָׂא בֶן־יֶתֶר שַׂר־צְבָא יְהוּדָה׃
ל' וְשָׁבוּ דְמֵיהֶם בְּרֹאשׁ יוֹאָב וּבְרֹאשׁ
י"ת חס' זַרְעוֹ לְעֹלָם וּלְדָוִד וּלְזַרְעוֹ וּלְבֵיתוֹ
י' וּלְכִסְאוֹ יִהְיֶה שָׁלוֹם עַד־עוֹלָם מֵעִם
יְהוָה׃ ויעל

כדין מליל יואב וכדין אתיבני׃ ואמר ליה מלכא עיביד כמא דמליל ותשלוט ביה ותקברניה ותפלי חובת דם זכאי דאשד יואב מגן מיני ומן בית אבא׃ ויתיב יי ית חובת קטוליה ברישיה דשלט בתרין גבריא דזכאין וטבין מיניה וקטלינון בחרבא ואבא דוד לא ידע ית אבנר בר נר רב חילא דישראל וית עמשא בר יתר רב חילא דבית יהודה׃ ויתובון דמיהון בריש יואב ובריש בנוהי עד עלמא ולדוד ולזרעיה ולביתיה ולכורסיה יהי שלמא עד עלמא מן קדם יי׃ וסליק

רשי

עשה כאשר דבר · אני מקבלם עלי לכך נדבקו כל אלו בזרע דוד · עוזיה היה מצורע · אסא מחזיק בפלך · יהויקים נפל בחרב · וחסר לחם לדקיהו : בביתו

רלבג

ופגע בו וקברתו · ר"ל שתגו' לקברו תכף כי בניהו היה כהן ולא היה מותר לו להטמא ליואב ולזה אמר אחר זה וימיתהו ויקבר בביתו במדבר להורות שכבר נקבר על ידי אחרים : ויקבר

מסרה

וטבים ג' ב' מלאים וא' חס' וסי' צדיקים וטבים ממנו · גדולים וטובים מאין יושב · צופות רעים וטובים · קדמאה חס' :

שהרי הוא הרג שני השרים בערמה ובזדון וכתיב מעם מזבחי תקחנו למות : וקברתו · והשתדל בקבורתו כי גדול ושר צבא היה ועל אדניה לא היה צריך להזהירו על קבורתו כי בן מלך היה : צדיקים וטובים ממנו · שלא שפכו דם נקי כמו ששפך הוא ואפשר שהיו להם מעלות יתירות עליו ודרשו בו צדיקים וטובים שהם צדיקי' וטובים בפה ובלב ולא עשו כי מה שאמר ויאמר המלך לרצים הנצבים סובו והמיתו את כהני יי' דרשו בו כי אבנר ועמשא היו שהיו נצבים עליו ופי' הפסוק כן לרצים ולאשר היו נצבים עליו כי אבנר ועמשא שרים היו ולא רצים וכן ת"י ולא אבו עבדי המלך אף על פי שאמר להם שאול בפה להרוג לא רצו הם והוא בהגרת, ששלח לו דוד לסבב מיתת אוריה ועשה הנה שהיו שניהם צדיקים ממנו וטובים שדרשו אכין ורקין והוא לא דרש כי כאשר צוה שאול להם להמית את כהני יי' אמרו הם כתיב כל איש אשר ימרה את פיך יומת יכול אפילו צוה המלך לעבור על דברי תורה. והמרה אדם את פיו יומת תלמוד לומר רק חזק ואמץ ואכין ורקין מעוטין הם הנה דרשו הם הפסוק כהוגן ומרו את פי שאול שלא להרוג כהני יי' ויואב לא דרש כן כי כיון ששלח לו דוד לסבב מיתת אוריה עשה כן מיד : ואבי דוד לא ידע · כי שמא היה אדם סבור כי דוד ידע במיתת אבנר לפי שהיה אחרי בית שאול והרי הראה בקוננו עליו ובכומו על שהכירו העם כי לא היתה מאת המלך להמית את אבנר וכן בעמשא שמא היה האדם סבור כי דוד ידע לפי שנטה אחרי אבשלו' לפיכך אמר ואבי דוד לא ידע שהרי אמר לו הזעק לי את איש יהודה ואתה פה עמוד : ובראש זרעו · כמו שקלל דוד אביו זרעו כמו שאמר ולא יכרת מבית וגו' : ויעל

כלי יקר

מעוזיהו שנא' והצרעת זרחה במצחו מחזיק בפלך באסא דכתיב כי לעת זקנתו חלה את רגליו א"ר יהודה שאחזו פודגרא א"רב זוטר' בריה דרב נחמן הכי דמי פודגרא כמחט בבשר החי מכה ידע אבעית אימא מיתם היה קיים בה וא"א מרביה הוא גמר לה וא"א סוף ה' לירא"יו נופל בחרב זה יאשיהו דכתיב ויורו המורים ואמר רב יהודה אמר רב מלמד שעשו כל גופו ככברה וחסר לחם מיכניה דכתיב וארוחתו ארוחת תמיד מאת המלך עכ"ל · ופי' רש"י ז"ל שם כה דבר יואב וכה ענני דבר ועניה הרבה וקרא כי פה אמות הוא דכתיב ותו לא אלא הכי קא' ליה תרתי לא תעביד לי כולם נתקיימו בזרעו של דוד מפני שקבלם שלמה עליו לעלות במרכב' וגבי זב כתיב כל המרכב שמכתה. לג"ם מחזיק בפלך מקל ליסמך עליו מחמת חולי הרגלים פודג"רא כן שם החולי אף בלשוננו · מנא ידע רב נחמן · והרוחתו ארוחת תמיד מאת נבוכדנצר היתה לו ע"כ למדנו מכלל דבריהם אז' ויאמר לא כי פה אמות שר"ל לא אהיה בקללות מאחר שאתה רוצה להמיתני וכן הביא רש"י ז"ל כאן ועוד גם כן הכנת כה דבר יואב וכה ענני שהיה כאן דבור ועניה · ואפשר להבין עוד בפסיק שבין ויאמר לתיבת לא לרמוז אל דברים רבים זולת הנזכרים דברי ריבו' שעברו בין בניהו ויואב וזה נרמז בפסוק שבין ויאמר לתיבת לא ובזה מובן או' וישב בניהו אל המלך דבר לאמר שר"ל דבר הגון ועניה מספקת ראויה ליאמר ז"ש דבר לאמר כי כדי רשעתו במספר כתיב מסוס רשעה א' אתה מייסרו ולא שתי רשעיות והענין מסייע לזה כי אחר שדבר מלך שלטון ואמר לו לך פגע בו וכבר הוגד לו לשלמה כי נס יואב כו' והנה אצל המזבח א"כ מה נתחדש לו לבניהו עד שהוצרך לו עוד לשאול אל פי המלך אלא ודאי הרהורי דברים רבים היו כאן מיואב והוצרך להודיעם אל המלך והמלך קבל עליו קללות יואב כדי לעשות רצון אביו דוד · ועיין הרד"ק ז"ל ובזה מובן עוד טעם שני למה שחזר בניהו לשאול שנית את פי המלך שהיה זה לראות אם יהרגהו מיד ויאכל כל הון בית יואב או אם יצריך לו עד שיהרג על ידי המלך כדי שיהיה כל נכסיו למלך והמלך ענהו פגע בו כי אין אני צריך לממונו ולעכב מיתתו והביא עוד ככל דברי חז"ל הנז"ל והבי' עוד מחז"ל שרצה יואב ליהרג שם כדי לזכות ליקבר בקבורת אבותיו שאלו נהרג ע"י ב"ד כמו שרצה דוד להורגו ע"י ב"ד והרוגי ב"ד אין נקברין בקברי אבותיהם וז"ש בסמוך ופגע בו וקברתו ר"ל וקברתו במקום קבורת אבותיו כאשר רצה הוא ע"כ · ומהרי"א ז"ל כתב כל דברי חז"ל הנז' והוסיף עוד במה שא' כה דבר יואב וכה ענני אינו כפל הענין במלות שונות הדבור והעניה אבל הם שני ענינים האחד שאמר לו איני רוצה לצאת מכאן והשני שהוא עצמו גזר הו' ופיו הכשילו וענה בו לו' כי פה אמות שלא יחמול עליו והמזבח ג"כ לא יהיה קולט אותו ולכן א' כה דבר יואב על המיתה שחרץ משפטו וכה ענני שלא יצא משם ובניהו כיון לטובה להלין בעד יואב אולי יכמרו רחמי המלך עליו ואז ענהו שלמה עשה כאשר דבר ר"ל אתה לא עשית כאשר דברתי במה שצויתיך לך פגע בו והשבת להצילו ממות. אבל עתה כי פיו ענה בו לא תשתדל יותר בהצלתו כי ראוי שתעשה כאשר דבר ופיו ענה בו · ולע"ד · כי שלמה ציוה לבניהו שיכשיל אותו בדבר מלכות כדי שיהיה מורד ויתחייב מיתה וז"ש וישלח שלמה את בניהו בן יהוידע לאמר ר"ל שלחו לאמר לו דבר שע"י כך יכשל לפגוע בו והיינו דקאמר לאמר לך פגע בו ולא כתיב וישלח שלמה את בניהו בן יהוידע לפגוע בו והנה בניהו נתחכם לאמר ליואב בשם המלך כה א' צא ויאמר לא כלומר לא אצא והטעם כי פה אמות מהטעם הנז"ל כדי שלא יהיה מהרוגי ב"ד שנכנסיהם למלכות · וז"ש וישב בניהו אל המלך דבר על ענין הלאמ' לך פגע בו שאמר לו ז"ש וישב בניהו את המלך דבר לאמר כה דבר יואב שלמ' לו שמרד באמור לו בדבר מלך שאמרתי לו צא והוא אמר לא ז"ש כה דבר אתכם וכה ענני דהיינו במ"ש כי פה אמות ר"ל כיון שסופי למות יותר טוב למות פה כדי שלא ירשפו המלך · ואפשר לפרש בהפך כה דבר יואב במ"ש כי פה אמות וכה ענני למה שאמרתי לו צא כה ענני לא כלו' לא אצא · עוד אפשר במ"ש לא כי פה אמות כי לפי שבניהו גנב דעתו באמור לו שאם כה אמר המלך לא שיבין לא כי לא יש פחד ויואב ענה לו ואמ' לא כי פה אמות ר"ל בחרתי מות מקיים כדי שפה אמו' בע"הז ולא אמות שם בע"הב רמז למה שזכרנו לחז"ל בפסוק וגם אתה ידעת וליוה לשלמה בנו להרוג את יואב שהיה קרובו ורצה לקרבו לע"הב :

ויאמר · לו המלך כו' · עיין רש"י ז"ל והרד"ק וכן מהרי"א ז"ל ומ"ש והסירותי דמי חינם כו' שאין ספק שהיה על ענין אדוניהו ומ"ש והסירו' דמי חינם וכו' אין פירושו שהי' מצוה להורגו על זה אבל הכוונה להסי' כעס מלבו וצער על הריגתו את יואב פן ידאג מהיותו רוצה לז"א כי לא ירע לבבך כי מצוה רבה היא והסירו' דמי חינם דמי אבנר ועמשא נוסף על ענין אדוניהו ואמר מעלי ומעל בית אבי לפי שיואב לא הרגם בעדים והתראה כדי שיהרגים ב"ד אבל היה החיוב הזה על המלך לעשות בהורא' שעה לעשות סייג ובדבר הזה יוסר דמי חינם מעלי ומעל בית אבי ע"כ ועוד לחז"ל וקברתו בקבורת אבותיו כמו"ל שאוהיה הרוג ב"ד היה נקבר בפני עצמו ולא עם אבותיו · ועיין הרלב"ג ז"ל · ולע"ד לדקדק כפל עשה כאשר דבר ופגע בו וקברתו תירץ

רש"י ז"ל כנז' וקברתו מיותר ומהו דמי חינם ולא א' דם נקי בכל מקום ומהו מעלי ומעל בית אבי ; ונראה שאמר עשה כאשר דבר להורגו שם ולעפ"י שהמקום קדוש ואולא שתכף שתפגעו בו וקברתו וז"ש ופגע בו וקברתו כמו שאמרן ותמות שם מרים ותקבר שם תכף למיתה קבורה שגילוי לזה מצאתי בדברי הרלב"ג ז"ל שא' לשון תכף בדברי אולי כיון לזה וזה אפשר לדרשו לגנאי שלא יעכב בקבורתו עד שיבאו שרים רבים ונכבדים לקוברו או המלך שלמה כמו שעשה דוד לאבנר אבל אתה וקברתו אתה לבדך כלו' בלי אסיפת עם להרבות בכבודו ואולי גם זה לכפר' לכפס יואב על דרך מים מזלפין על מיתתו סימן יפה לו או אפשר לדרשו לשבח ופגע בו עתה וקברהו גם כן אתה התעסק בצרכי קבורתו כמו שנתעסקת בפגיעתו כדי שילא שכרו בהפסדו · וא' והסירותי דמי חינם מלב' היותם נקיים הלואי היה נמשך איזה תועלת מהריגתם אבל היו דמיהם דמי חינם שלא נמשך לנו תועלת ולפי שהיה ראוי לספוך דמו בה שעתא שהרג אבנר או את עמשה ודוד אבי עכב הענין לפי שהיה צורך לו ביואב שר צבאו והיה אם כן אותם כדמי חינם תלוים על אבי ועלי כיון שאנו הייבו המעכבים נקמתם עד עתה אבל עתה תוסר דמי חינם מעלי ומעל בית אבי בפגיעתך בו ואולי אמר ומעל בית אבי לכלול יואב גם כן כי מבית אביו יחשב כי בן אחותו היה א"כ צדקה וחסד אתה עושה עם יואב בהסירך דמי חינם מעליו כנז"ל בפסוק ואל תורד שיבתו בשלום שאולה וז"ש והשיב ה' את דמו על ראשו כלו' ונקיה האיש יואב מעון אשר פגע בשני אנשים צדיקים כו' :

והשיב · ה' את דמו כו' ושבו דמיהם · עיין פי' הרד"ק ז"ל וכן מהרי"א ז"ל והוסיף לו' טעם לאו' שנית ושבו דמיהם אחר שא' והשיב ה' את דמו לו' שדוד קלל ליואב על הריגת אבנר ואולי עתה בקבלו עונש המיתה ע"י בניהו כמ"ש והשיב ה' את דמו כו' כדי שלא תהא מיתתו כפרתו ויבוטל ענין הקללות הוצרך לאמרם ולקיימם שנית ולומר ושבו דמיהם בראש יואב כלומר שנשארו הקללות במקומה ועל כל פנים יחולו הקללות על ראש יואב ועל זרעו עד עולם והיה זה לפי שהריגת יואב בעלם וראשונה על ענין אדוניהו ואם כן עון אבנר ועמשה ועונשו במקומו עומד ולפי שעדין נשארה אשם על דוד במה שלא הרגו עד עתה לז"א דרך תפילה אל האלהים וא' ולדוד ולביתו שלום עד עולם ואין לך שתאמר שזה מכחיש לדברי חז"ל שאמרו שקבל שלמה על עצמו הקללות שקלל דוד ליואב שאין כוונתם שקבלם שלמה על עצמו מרצונו ומדעתו עליו אבל כוונתם הוא שבעשותו הפועל הזה של הריגת יואב נתחייבו על זרעו של שלמה ולפי שדוד לא ציוה על הריגת של יואב כי אם על גירושו לבד כמו שפירשתי למעלה ושלמה לא עשה לו גירוש כי אם הריגה לכך אמרו שנתחייב בקללו' כולם וקבלם על עצמו שלמה ולא תלו הדבר בדוד כיון שהוא לא ציוה על הריג' יואב כי אם על גירושו ע"כ תורף דבריו ז"ל ויש להם סתירה מדחז"ל שא' שם לא תהא לוטה ולא מלטטא הרי שתלו קיום הקללות כאלו כולם בזרעו של דוד לפי שקלל והוא נתקלל ואם כן אין הטעם כמו שא' מהרי"א שהיה לפי ששלמה הרג את יואב שלא היה לו אלא לגרשו לבד כי כן ציוה לו המלך דוד והיה אפשר לו' לקיים דברי מהרי"א דלא תהא לוטה כו' דהיינו שהיותו דוד לוטה גרם גרמא בעלמא להיותו מלטטא לא בעצם וראשונ' כי המחייב בעצ' וראשו' היותו מלטטא הוא על הריגת שלמה ליואב והלא לא קדמו הקללות ההם היה נענש שלמה עונש זולת זה העונש אבל בהזדמן כן נענשו זרעו של דוד בקללו' ההם והיינו לא תהא לוטה ולא מלטט' : ולע"ד · שבפסוק הראשון דבר על דם אבנר ועמשה עצמם ואחר כך דבר על דם זרעיותיהם כמו שאחז"ל בפסוק קול דמי אחיך דמו ודם זרעיותיו וז"ש בתחילה והשיב ה' את דמו בראשו במה שפגע בשני אנשים כו' ועוד ידו יתב' נטויה לפקוד עליו ועל זרעו על מה שעשה לזרעו של אבנר ועמשה ובזה מובן שבתחילה א' אשר פגע בשני אנשים צדיקים כו' ואפקיד קאי להריגה בלשון פגיעה על שהרג אותם בפועל בפגיעה בהם ועתה בכתוב השני הזכיר ושבו דמיה' בראש יואב וכו' דמיהם מעין קול דמי אחיך שנכלל דם זרעיותיו במ"ש דמי לשון רבים וז"ש בראש יואב ובראש זרעו עד עולם מידה כנגד מידה זרע כנגד זרע ולזה א' בפסוק הראשון על ראשו ר"ל על ראשו ממש אמנם בשדבר בפסוק השני על הזרע א' בראש יואב מכאן שאבו' מצטערים בקבר שיצטער יואב ויגיע בראש יואב ובראש זרעו לעולם והיה ראוי שיאמר ועל ראש זרעו אבל לפי שא' עד עולם אפי' בזרע זרעו ומה שישוב על זרע זרעו יחזור להיות לראש זרעו של יואב ולז"א ובראש זרעו לעולם · עוד אפשר והשיב ה' את דמו על ראשו לפי שפחד שלמה פן יכבד ברשה על דהטפת הטפוך וכו' לזה אמר והשיב ה' את דמו על יואב הוא יתחייב בדם עצמו ועל ראשו יהיה ולא עלינו דמו יען שהנו מוכרחים אשר הרג ופגע בשני אנשים צדיקים וטובים ממנו ובאו' ממנו אפשר שכיון לו' ממנו היו הדברים מרוע בחירתו ממנו ולא מאבי וא' בשני אנשים צדיקי' לשמים וטובים לבריות ויהרגם בחרב כא' הרקים וא' ואבי דוד לא ידע פשוטו שלא ידע מזה המעשה כלל וזהו או' ממנו כפרישת ממנו יצאו הדברים ולא מאבי כי דוד אבי לא ידע · ודרך דרשה אפשר שא'

מנחה קטנה

והסירת דמי חנם אע"פי שיהי' כדברין שבוא טוגב וחייב מיתה של מרדו במלכות וכיון שמקבל שונשו בפני עלמא נתכפר לו דמי חנם אגרשפד : ולא

מצודות

ויעל בניהו · עלה אל האהל שהיה שם הארון והמזבח שהחזיק יואב בקרנותיו ומקום גבוה היה : בביתו במדבר · מדבר יקרא מקום שאין שם יישוב כלל ויקרא ג"כ מדבר מקום שקוף בייסוב אבל אינו עבוד יניחנו למרעה הבהמות כמו שפי' בספר שמואל בפסוק עוברים על פני דרך את המדבר וכן במדבר זה פירושו בתוכו שהיה לו שם מרעה למקנה והיה לו שם בית ובאותו המקום נקבר ויש בו דרש מה מדבר זה מופקר לכל אף ביתו של יואב מופקר לכל כי נדיב היה מאד · ד"א מה מדבר זה מנוקה מגזל אף ביתו של יואב מנוקה מגזל · ד"א וכי במדבר היה אלא כיון שנהרג נעשו ישראל כמדבר : בנה לך בית · כי ביתו היה בבחורים וצוהו לבנות לו בית בירושלם כמו שפי' כדי שיהיה מזומן לו ויוכל לו עילה להמיתו:

הלא השבעתיך · אע"פ שלא זכר למעלה השבועה אלא שאמר' בו כו' שהשביעו · אמר שה"ל והוא כפר בו וא"א ז"ל פי' כי מלות המלך הוא כמו השבועה וכן אמר שלמ' פי מלך שמור ועל דברת שבועת אלהים: ואעיד

לד וַיַּעַל בְּנָיָהוּ בֶּן־יְהוֹיָדָע וַיִּפְגַּע־
בּוֹ וַיְמִתֵהוּ וַיִּקָּבֵר בְּבֵיתוֹ בַּמִּדְבָּר:
לה וַיִּתֵּן הַמֶּלֶךְ אֶת־בְּנָיָהוּ בֶן־יְהוֹיָדָע
תַּחְתָּיו עַל־הַצָּבָא וְאֶת־צָדוֹק הַכֹּהֵן
נָתַן הַמֶּלֶךְ תַּחַת אֶבְיָתָר: לו וַיִּשְׁלַח
הַמֶּלֶךְ וַיִּקְרָא לְשִׁמְעִי וַיֹּאמֶר לוֹ בְּנֵה־
לְךָ בַיִת בִּירוּשָׁלִַם וְיָשַׁבְתָּ שָׁם וְלֹא־
תֵצֵא מִשָּׁם אָנֶה וָאָנָה: לז וְהָיָה בְּיוֹם
צֵאתְךָ וְעָבַרְתָּ אֶת־נַחַל קִדְרוֹן יָדֹעַ
תֵּדַע כִּי מוֹת תָּמוּת דָּמְךָ יִהְיֶה
בְרֹאשֶׁךָ: לח וַיֹּאמֶר שִׁמְעִי לַמֶּלֶךְ טוֹב
הַדָּבָר כַּאֲשֶׁר דִּבֶּר אֲדֹנִי הַמֶּלֶךְ כֵּן
יַעֲשֶׂה עַבְדֶּךָ וַיֵּשֶׁב שִׁמְעִי בִּירוּשָׁלִַם
יָמִים רַבִּים: לט וַיְהִי מִקֵּץ
שָׁלֹשׁ שָׁנִים וַיִּבְרְחוּ שְׁנֵי־עֲבָדִים
לְשִׁמְעִי אֶל־אָכִישׁ בֶּן־מַעֲכָה מֶלֶךְ גַּת
וַיַּגִּידוּ לְשִׁמְעִי לֵאמֹר הִנֵּה עֲבָדֶיךָ
מ בְּגַת: וַיָּקָם שִׁמְעִי וַיַּחֲבֹשׁ אֶת־חֲמֹרוֹ
מא וַיֵּלֶךְ גַּתָה אֶל־אָכִישׁ לְבַקֵּשׁ אֶת־
עֲבָדָיו וַיֵּלֶךְ שִׁמְעִי וַיָּבֵא אֶת־עֲבָדָיו
מִגַּת: מא וַיֻּגַּד לִשְׁלֹמֹה (כל ליש' פתחין ב' ס"כ)
כִּי־הָלַךְ שִׁמְעִי מִירוּשָׁלִַם גַּת וַיָּשֹׁב:
מב וַיִּשְׁלַח הַמֶּלֶךְ וַיִּקְרָא לְשִׁמְעִי וַיֹּאמֶר
אֵלָיו הֲלוֹא הִשְׁבַּעְתִּיךָ בַיהוָה (י' מ"ל בסיפ)
ואעד

תרגום

וּסְלִיק בְּנָיָהוּ בַר יְהוֹיָדָע וְשַׁלִּיט בֵּיהּ וְקַטְלֵיהּ וְאִתְקְבַר בְּבֵיתֵיהּ בְּמַדְבְּרָא: וּמַנִּי מַלְכָּא יַת בְּנָיָהוּ בַר יְהוֹיָדָע חֲלוֹפוֹהִי עַל חֵילָא וְיַת צָדוֹק כַּהֲנָא מַנִּי מַלְכָּא חֲלַף אֶבְיָתָר: וּשְׁלַח מַלְכָּא וּקְרָא לְשִׁמְעִי וַאֲמַר לֵיהּ בְּנֵי לָךְ בֵּיתָא בִּירוּשְׁלֵם וְתִתֵּב תַּמָּן וְלָא תִיפּוֹק מִתַּמָּן לְכָא וּלְכָא: וִיהֵי בְּיוֹם מִיפְּקָךְ וְתִעִיבַּר יַת נַחֲלָא דְקִדְרוֹן מִידַע תִּידַע אֲרֵי מֵימַת תְּמוּת חוֹבַת קְטוֹלָךְ תְּהֵא בְּרֵישָׁךְ: וַאֲמַר שִׁמְעִי לְמַלְכָּא תַּקִּין פִּתְגָּמָא כְּמָא דְמַלִּיל רִבּוֹנִי מַלְכָּא כֵּן יַעֲבֵיד עַבְדָּךְ וִיתֵיב שִׁמְעִי בִּירוּשְׁלֵם יוֹמִין סַגִּיאִין: וַהֲוָה מִסּוֹף תְּלַת שְׁנִין וַעֲרַקוּ תְּרֵין עַבְדִּין לְשִׁמְעִי לְוַת אָכִישׁ בַּר מַעֲכָה מַלְכָּא דְגַת וְחַוִּיאוּ לְשִׁמְעִי לְמֵימַר הָא עַבְדָּךְ בְּגַת: וְקָם שִׁמְעִי וְזָרֵיז יַת חֲמָרֵיהּ וַאֲזַל לְגַת לְוַת אָכִישׁ לְמִבְעֵי יַת עַבְדוֹהִי וַאֲזַל שִׁמְעִי וְאַיְתִי יַת עַבְדוֹהִי מִגַּת: וְאִתְחַוָּא לִשְׁלֹמֹה אֲרֵי אֲזַל שִׁמְעִי מִירוּשְׁלֵם לְגַת וְתָב: וּשְׁלַח מַלְכָּא וּקְרָא לְשִׁמְעִי וַאֲמַר לֵיהּ הֲלָא קַיֵּימִית עֲלָךְ בְּמֵימְרָא דַיְיָ ואסהדית

רש"י

בביתו במדבר · שהיתה ביתו הפקר כמדבר לעניים: ולא תצא משם · כדי שיהא מצוי לו ולמצוא לו חטאת מות : ואעיד

רלב"ג

ויקבר בביתו במדבר · ר"ל שנקבר אצל ביתו במדבר שהיה שם או ירצה בזה שהוא נקבר במדבר והוא היה ביתו הראוי לו כי לא יאות לאיש כמוהו להיות מדייני מכני הרגו האנשים בתחבולה וכמרמה : ויאמר

כלי יקר

שם' בהלכה ואפי' דוד לא ידע את לבנר וכו' שאלו ידע את הבנר והא עמשה היה נוקם נקמת דמים השפוך ולפי שא' יואב לא כי פה אמות שאמר לא אהיה בקללות אם אמות פה בחרתי לא אהיה נידון וא' לו עשה באשר דבר מטוב טעמו וחסידותו שבה וקבל להתקלל כדי לנקום דם עבדי ה' השפוך אבל לא יהיה מוכרם ותלוי זה בזה וז"ש שלמה ע"ה וברכם זרעו לעולם שלא הגואל הגזרה מעליו אבל לא עליו קללותיו ז"א לדוד ולזרעו ולביתו ולכסאו יהיה שלו' עד עולם כי בזה נהיות לכסאו שלום ולזרעו ושמח דוד והוא בקבר כי אם האבות מצטערים בקבר מכ"ש שישמחו בקבר בהשקט ושלום שלהם וא' מעם ה' כי פשוט הוא שהכל מעם ה' אבל כיון לו' שהיה כסא דוד ומלכותו וזרעו שלום ויהיה עד עולם מעם ה' ר"ל שיהיה להם דבקות עם ה' ית' לעולם ויפקדם בשלום ושלוה לא שימשוך להם השלום מצד תפלה זו אבל התפלל שיהיה עד עו' מעם ה' ותיבת עד עולם נמשכת למה שא' שלום ונמשכת למטה בסוף הפסוק :

ויעל בניהו כו' עיין הרד"ק ז"ל והרלב"ג ז"ל ומהרי"א ז"ל כי להיותו גומל חסדים וביתו פתוח לרוחה כמדבר והפקר אינו מהזרות שיהיה לו בית במדבר מיוחד לאכסניא ולגמול חסד ולדקה עם כל עובר ושב ועתה במותו צוה יקברוהו שם בקרוב לאותו הבית שהיה עושה בו לדקה ואפשר עוד שהיה בית יואב חוץ לחומה ובשביל שלא נחשוב שנקבר בביתו א' במדב' שנקבר במדבר חוץ לבית ומאמר בביתו היינו סמוך אל ביתו ולא בתוכו ולענין ההריגה והקבורה הם נעשית ע"י בניהו השכים לדברי הרלב"ג שהקבורה נעשית ע"י אחרים כמו שמוכיח לשון הכתוב שא' ויקבר ולא א' ויקבור אמנם בענין ההריגה אעפ"י שא' פגע בו היינו שנתן לו צואה בפגיעה אבל לא יתחייב שיהי' הוא הפוגע לא להיותו הוא המצו' בפגיעתו כמו שנ' וישב שלמה כו' אבל למה שהמית' היתה לפניו א' בה ויפגע בו וימיתהו לא כן בקבור' שהיתה שלא בפניו נאמר בו ויקבר בביתו ע"כ : ולע"דן במ"ש מהרי"א ז"ל שבנה לו בית האכסניא בביתו במדבר בחייו ככו' הוסיף כי בחיים חייתו הצב לו שם קבר כמנהג היום במלכי תוגרמה אשר עושים להם בית לחלק בו תבשיל ומאכל לכל עובר ושב ובתים לשבת בהם ימי מספר כנודע וזהו ויקבר באלו הוא קבר את עצמו כי הוא חצב לו שם קבר אצל המקום שהיה גומל חסדים :

ויתן המלך וכו' יש לדקדק יתור נתן המלך כי די שיאמר ויתן המלך את בניהו תחתיו על הצבא ואת צדוק ואת אביתר · ועוד למה לא הזכיר ענין מינוי צדוק תחת אביתר למעל' במקום סילוק אביתר דכתיב ולאביתר הכהן וכו' · ונראה שלהיות השני הענינים האלה מתחלפים בתכליתם עם היותם מתדמים בפועל כי תכלית הריגת יואב להנקם ממנו אשר הרג אנשים לדיקים וטובים ממנו טובים ממנו לענין העמדת האומה ישראלית לא כוונתינת צדוק תחת אביתר שלא היה בו התכלית להנקם ממנו על שנטה אחרי אדוניה כי אם התכלית העקרי לקיים דבר ה' אשר נשבע על בית עלי כנז' למעלה בפסוק ויגרש שלמה את אביתר מהיות כהן לה' למלא את דבר ה' ר"ל שכוונת שלמה היתה כן למלא את דבר ה' כדפרישית שם ע"כ א' כאן ויתן המלך את בניהו בן יהוידע תחתיו על הצבא כי הוא הראוי להיות תחתיו למלא מקומו בדבר גבורות וחין ערכו למלחמות כי הוא בן איש חיל רב פעלים ראוי להיות תחתיו על הצבא אמנ' את צדוק נתן המל' תחת אביתר כתיבה בתכלית מתחלף והוא התכלית הנז"ל למלא את דבר ה' ולכן הזכיר כאן הב' ענינים יחדיו לחלק ביניהם ויסייע לזה ג"כ הכלל שאחז"ל שאין ריבוי אחר ריבוי אלא למעט וכיון שא' ויתן המלך נתן המלך למעט שנתינת הסי"ת היתה לא שנתגלגל הדבר ע"י המלך ולז"א נתן המלך ואולי מהכרח היתור כפרש נתן המלך מלכו של עולם י"ת וי"ת גם באומרו המלך סתם בכל הענין רמז כן כי מא' המלך יצא הדבר :

וישלח המלך וכו' רש"י ולא תצא משם כדי שיהא מצוי לו ולמצוא לו חטא מות ע"כ וכן הרד"ק ז"ל ומהרי"א ז"ל לפי שהיה נראה כשונא את אוהבי דוד יואב ואביתר שהרג הא' והמית השני ואוהב את שונאיו שמעי בן גרא · לעומת זה נתעורר אחרי עשותו דין יואב ואביתר להנקם משמעי ולכך כתיב וישלח המלך אחרי שמעי תכף ומיד אחרי מעשה יואב ואביתר וגזר שיבנה לו בית בירושלים שלא יצא אנה ואנה כדי שלא ילך אנה ואנה ולא יצא מפתח ביתו להסית ולהדיח את ישראל למרוד בו ולהיות לו מוקש כמו שהיה לדוד ביום לכתו מחנים שירד אליו לחרפו ולגדפו והיה שונאו תמיד מגגדו ויוכיח כן מה שראינו שלא בקש לו שלמה עילה ותואנה אחרת בתוך ג' שנים כי לא היתה כוונתו רק להדיחו מעליו לפי שהיה חכמים שלא ימית את ישראל :

ולע"דן שלהיותו שמעי רבו של שלמה ע"ה לא רצה להמיתו אבל חשב שישב שם תמיד בירושל' ללמוד מתנו חכמה ולכך גזר עליו שלא יצא אנה ואנה כי בשקילה תרבה החכמ' לשקוד יום יום וז"ש ויאמר לו בנה לך בית בית ועד לחכמים בירושלים וישבת שם בישוב גדול מתבודד ולא תצא משם אנה ואנה שעץ חיים היא למחזיקים בה ולא יומת אמנם ביום צאתך וכו' מות תמות מות מצד הפרד' מעסק התורה ולמודה עץ חיים היא למחזיקים בה ותמות מיתה שנית בעבו' מה שתחליף דבר מלך שלטון ועוד יתגלגל עליך חוב ישן ממה שנערתה את אבי דוד ז"ש דמך יהיה בראשך וזה מובן היתור דמך יהיה בראשך וכפל מות תמות ואפשר עוד כי האדם המשים עצמו במקום סכנה עתיד ליתן דין וחשבון על מה שעשה כן ככתוב גם את דמכם לנפשותיכם אדרוש לזה הזהירו והיה ביום צאתך כו' ידוע תדע שתי ידיעות הא' כי מות תמות כנז"ל והידיעה השנית שעתיד אתה ליתן דין וחשבון ויהיה דמך בראשך ליפרע ממך לעתיד לבא על מה שהיתה סיבה להתחייב בנפשך · ואפשר עוד כי הקדים זה כמו שהראה אליו לאמר הזהר שלא תפר ברית כי אין דעתי כמחה לחו' בדמך מעתה דמך בראשך אם לא תזהר ז"ש דמך כו' ולא בראשי וכו'

כלי יקר

איננו שלא יצא מביתו וע"ד הנז' כלל ועיקר כדי שיהיה שקוד ללמוד תורה אמנם בענין העונש לא ענשו על היציא' לבד כי אם גם כשיעבור את נחל קדרון ז"ש והיה ביו' צאתך ועבר' את נחל קדרון ידוע תדע כי אז כשתעבור נחל קדרון מות תמות וכו' לא ביציאה לבד :

ויאמר שמעי למלך טוב כו' מהרי"א ז"ל הנה קבל שמעי הגזר' בסבר פנים יפות שא' טוב הדבר ר"ל הדבר טוב מפאת עצמו לשבת בירושלים עיר התהלה פה השב כי אותיה ועוד אמר שראוי לקיים דבר מלך שלטון ז"ש כאשר דבר אדוני המלך כן יעשה עבדך כו' ע"כ :

ולע"דן על פי מה שכתבתי בפסוקים הקודמים שרצה שיהיה לו בית לחכמה וז"א ויאמר שמעי טוב הדבר לשקוד על התורה ז"ש טוב הדבר ואמר שהוא טוב מעצמו שאין טוב אלא תורה מעתה כאשר דבר אדוני המלך כן יעשה עבדך שרצון טוב בלי מגרעת ולזה הזכיר הכתוב וישב שמעי ימים רבים בירושלים שלא יצא כי אם ע"ל ההכרח שאלו לא היה כן לא היה יוצא כי הוא היה שמח לשקוד על התורה בביתו ואפשר לפרש בהפך ע"ד מה שאחז"ל ימים רבים האמור בזבה שלפי שהם ימים של צער לכך הם נראים לה כרבים כך א' כאן וישב בירושלים ימים רבים לפי שסוף סוף היתה ישיבתו בהכרח ולא ברצון ז"ש וישב בירושלים ימים רבים וכולם ג' שנים :

ויהי מקץ ג' שנים כו' ויקם שמעי כו' ראוי להבין מאי קס"ד של שמעי לעבור על דבר מלך כשלמה על דבר קל כזה והיינו יכולים לו' ששמעי עונותיו הכשילוהו לעבור על גזרת מלך כדי שיתחייב בנפשו וזדון לבו השיאו להיותו בז לדבר המלך ואולי סמך על היותו תלמידו שיהי' עובר על פשעיו והיות' קשה כשהוכיחו שלמה ע"ה הלא השבעתיך כו' לא מצינו שהשי' שמעי דבר הלא דבר הוא · ונראה כי שמעי חשב שהשבועה שנשבע והתנאי היה ביום צאתך ועברת את נחל קדרון ידוע תדע כי מות תמות היינו בהמלאו בתוך ממקום מקלטו הבית אשר בנה לו בירושלים אמנם אם ישוב לירושל' אל בית מקלטו יחזור לאיתנו לאיתן מושבו כזה דן שמעי בלשון התנאי וכל לישנא דמשמע בי תרי אנפי יד בעל השט' על התחתונה דהמוציא מחבירו עליו הראי' וספק נפשות להקל ואל טענה זו כיוונו הפסוקים באומרו ויהי מקץ ג' שנים וכו' שהקדים ראשונה להודיענו שבמדה שאדם מודד בה מודדין לו שכמו ששמעי היה חטא עם דוד בעת בורחו מפני אבשלום כך העונש הגיע אליו ע"י בריח' עבדיו ז"ש ויברחו שני עבדים כו' והודיע הכתו' הדבר שהביאו לכלל טעות וז"ש ויגידו לשמעי לאמר הנה עבדיך בגת שהכוונה שהטעוהו לאמר הנ' הנם עבדיך בגת שתוכל ללכת מהרה ולשוב מיד ולא ירגיש המלך בהליכתך אלא אחר שתביאם ואין לך עון וז"ש לאמר ר"ל הטעימו לו טענת' בעיניו לאמר הנה עבדיך בגת קל מהרה תשוב למקומך ולזה ויקם שמעי כו' שהלך בזריזות ושב בזריזות וכן תורה הו' שנית וילך שמעי ויבא וכו' שכבר הזכיר וילך גתה והבאת עבדיו פשיטא כי להביא' הלך אלא ודאי ר"ל שהלך ותכף בא ח"ש וילך ויבא את עבדיו שבזה טעה שמעי ללכת וז"ש ויוגד לשלמה כי הלך שמעי מירושלים גת וישב ר"ל מהרה שב כאלו חזר להתירו הא' ולזה הוכיחו שלמה וא' לו הלא השבעתיך בה' כו' כלו' הלא היה לך להזהר מאד בענין שבועת שוא החמורה שנזדעזעה העולם כשא' הסי"ת לא תשא כו' ומעיד בך לא כמו שהבנת אתה לקולא אבל הבנתי היתה לחומרא שהעיד בך וכוונתי ברו"ה שהיתה לאמר ביום צאתך והלכת הנה והנה ידוע תדע כי מות תמות כו' ואם כן ומדוע לא שמרת את שבועת ה' שראוי להחמיר עליה ומצות מלך וז"ש ואת המצוה אשר צויתי עליך ולזה שתק שמעי ולא ענה עוד כף שם לפיו כי שלמה השיגו השגה גלאת דחמור מאד ענין השבוע' שאין לזלזל בה ואפי' בלישנא דמשמע לתרי אנפי וחמת מלך מלאכי מות עוד אפשר שטעה שמעי במ"ש לו שלמה בנה לך בית בירושלים שיהא דר דירת קבע שם ולא ידור בעיר אחרת ואומרו וישבת שם ישיבת קבע ולפי זה ולא תצא משם הנה והנה יובן דהיינו דוקא כשיעקור דירתו וזהו הו' ולא תצא משם תיבת משם למה לי די ולא תצא הנה והנה אלא ודאי אין החיוב אלא בעקירת דירה שאז אפשר לו לשוב לכסלו עוד לקשור קשר על המלך שלמ' ולכך יצא אחרי עבדיו ערחי' ומזכרת ולארץ אחרת גת זטעה ובכלל ועתה אבאר בסייעתא דשמיא כל פסוק ופסוק בפרטות ממה שאמרו המפרשים ז"ל בהם :

וישלח המלך וכו' עיין הרד"ק ז"ל וכן מהרי"א ז"ל ועיין רש"י ז"ל ולשיטת אביו של הרד"ק ז"ל השבעתיך ר"ל כי לא היה בדעתו כדי להפילו ברשתו ולהמיתו שהלא השבעתיך ועכ"ז התרתי בך ז"ש ואעיד בך כי כן היה ראוי לו ולאיש כמותי יאות לאמר לך הזהרה הזהרה כדי שאחר כך יהיה דמך בראשך ז"ש את שבועת ה' היינו לבי פי מלך שמור ועל דב' שבועת אלהים : ולע"דן ואעיד בך את זה הנזכר בתיבת בה' ומשמשת במקום שנים כמו ואעיד בך בה' מעתה לא עלי תלונותיך כי אם על עצמך :

ויאמר המלך לשמעי כו' עיין הרד"ק וכן מהרי"א ועיין הרלב"ג והרחיב מהרי"א ז"ל לו' שאלו שמעי לא היה יוצא מירושלים לא היה מכה אותו כלל ולא מבקש לו תואנה אחרת

ומדוע לא שמרת וכו' צריך לדקדק הו' ומדוע לא שמרת את שבועת ה' ואחר כך הוכיחו על דבר כקל ממנו וזהו הו' ואת המצוה אשר צויתי עליך : ונראה שכאן הודיע שלמה שלא עשה כן להושיבו בבית ה' שלא יצא הנה והנה אלא כדי שיהיה כעין אסור בבית האסורים לכפר על אשר חטא בנער שליער את דוד ולהועלתו של שמעי עשה כן לתיקון נפשו וכמו שהזהירו דוד אביו במה שאמר ולא תוריד שיבתו בשלום שאול כדפי' שם ז"ש ומדוע לא שמרת את שבועת ה' מצד חומרתה ועוד מדוע לא שמרת את המצוה שלא אשר תכלי' מה שויתי היה עליך ולתועלתך להציל

מנחה קטנה

ולא תצא משם ונו' בנה המלך עשה מדה כנגד מדה הוא קלל את דוד בצאתו מירושלים ע"כ היה הענין בדומה לו שע"י נחתו מירושלים יומת ומה שבשבו שלא יצא עתקיים נוחם אביו אם לא יצא שמעי מירושלים אפשר לומר כלפי שא"ל גדול המצווה ועושה וכו' כי המצווה יגרה בו היצ"הר לעבור מש"אב הבחירי לעשות וע"כ אמר שלמה שע"י שיהא שמעי מושבע ומוזהר שלא נהחמ מירושלים יתגרה בו יצה"הר כדי לעבור על שבועתו : טוב הדבר כלומר סיבה גדולה אתה עושה לי בזה לפנים משורת הדין כיון שראיתי שהרגת ליואב על ששפך כאבין ולי לא הרגת זה כוח טובה גדולה וכן דרשו ז"ל על ועשית הישר והטוב לפנים משורת הדין :

ושמלכם

מסרה

אנא ואנא ג' בקריאה וסי' וישלח המלך ויקרא לשמעי · הלא השבעתיך ביי' ואעד · מאן גחזי ויאמר לא הלך עבדך : והיה ביום ה' וסימ' נמסר בריש סדר תצא : בראשך ג' וסימ' והיה ביום צאתך ועברת · ויאמר המלך אל שמעי · כי קרוב : וישב ב' ס"פ וסי' ויאמר אליו אבנר לך שוב וישב · ויגד לשלמה כי הלך שמעי :

מנחה קטנה

והממלכה נכונה ביד שלמה כי על ידי דאות כל העם כי אפילו לרבו לא הספיק של שמרד במלכותו נפלה אימת שלמה על כל ישראל: ויתחתן

רלבג

ויאמר המלך לשמעי אתה ידעת את כל הרעה וגו'. הנה אמר המלך זה כי אולי יאשימוהו הרואים שימיתהו בזולת סבה ראויה שיחויב עליה ולזה באר לו כי מגד אחר היה ראוי שימית והוא מה שחרף וקלל דוד כי לולי זה לא ענשהו למות על צאתו מירושלם אמנם בזאת התחבולה מצא מקום לשפטו במורד לנבות את חוטו המקללות ההם שקלל אל המלך דוד: והממלכה נכונה ביד שלמה. מגיד שקודם זה לא היתה המלוכה בידו כי אולי אלו שהרג והם אדניהו ויואב ושמעי יסבבו זה שהיה לו לשטן לסער כי הם כבאשי בעיניו אך אחר זה לא היה לו לירוא מאום דבר זה ביאור מה שצריך אל ביאור בזאת הפרשה שהגבלנו באורה בזה המקום: ואולם התועלת המגיעים ממנה הם אלו:

הא' הוא במדות והוא להודיע כי כשיבוא ההכרח לעשות דבר יגיע ממנו בושת ראוי שיעשוהו באופן שיסור הבושת וישאר התועלת ולזה תמצא כי כשהביא ההכרח אל שיתחמם המלך דוד בשכיבת אבישג בחיקו והיה בזה מן הבשת לה ולו כי יודע שהיא נכנסת לשכב בחיקו הנה הערימו ושמו אותה סוכנת כי בזה יעלם ענין הכנסה שם על מה ועל מה היה כי יחשבו הרואים שהיא נכנס לעיין בדבר המכוי אשר שם אות המלך עליו: הב' הוא להודיע ענין יושר דוד כי מפני שלא יוכל להרבות עוד נשים כי כבר נשא מהם מה שאפשר לו לפי הנימוס התוריי לא ידע את אבישג עם שכב בחיקו אחר שלא היה אפשר לו לקחתה לאשה וזה תמה שיור' שכבר נתחרט בתכלית מחטא בת שבע ולזה הגיעה מדרגתו מהפרישות לזאת המדרגה הנפלאה שהיה רואה בעיניו ומשם לא אכל: הג' הוא במדות והוא להודיע שהוא ראוי לכל אדם שישגיח במוסר בנו ולא יעגרהו מזה דבר הלא תראה כי אדניהו לא קדמו מוסר אביו והתנהג מפני זה במנהגי אבשלום הפחותים והיה זה סבה אל שבעט באביו לקחת המלוכה בזולת עצתו ורצונו ונמשך מזה לו המות כמו שקרה לאבשלו' מפני רוע מנהגו וכבר תעמוד על רוע הכוונותיו ממה שבקש לו את אבישג השונמית לאשה לחמדו אותה מפני יפיה: הד' הוא להודיע כי אם יי' לא יבנה בית שוא עמלו בוניו בו ובכלל הנה מי שיכוין לחלוק על כונת הש"י לא תועילהו בזה מחשבתו אבל יסבב שיגיע רצון ית' באופן יותר שלם הלא תראה כי מפני שהיתה המלוכה לשלמה מיי' כמו שהגיד נתן הנביא לדוד לא הועיל לאדניה מה שנתחב' לחלוק על הכוונה ההיא במה שמשך לב גדולי העם אשר היה ראוי שיסכימו עמו כמו יואב ואביתר אבל היה זה סבה אל שיגיע דבר השם אל שלמה באופן יותר שלם אשר לא יתכן עמו מחלוק' והוא מה שמשחוהו כל הראשים הכוללים אשר להם מבוא בבחירת המלך וישב על כסא דוד בחייו כי זה ממה שהסיר משלמה כל מחלקת בדבר המלוכה: הה' הוא להודיע כי אין מעלת האדם לקוחה מהיופי ואין לו בה רושם כלל ולזה תראה כי אע"פ שהיה אדניה טוב תאר מאד לא בחר הש"י בו כמו שלא בחר באבשלום אחיו ולזה אמר הש"י לשמואל אל תבט אל מראהו ואל גובה קומתו כי מאסתיו ואמנ' נבחר שלמה כי הוא היה חכם כמו שנתבאר מדברי דוד באמרו לו כי איש חכם אתה ועשית כחכמתך כי בחכמה ימלוך מלך לא ביופיו: הו' הוא להודיע כי הש"י מסבב סבות להגיע לעושה הרע כרעתו ולזה סבב שיהיו יואב ואביתר עם אדניה להשיב על ראש יואב את דמי האנשים אשר הרג בתחבול' ובערמה ולהשיב על בית עלי מה שייעד לו הש"י על מה שחטאו לו בניו: הז' הוא להודיע שראוי למי שישתדל בדבר מה שיתחכם בהגעתו בכל הסבות האלוהו באופן שיתכן שיגיע לו מבוקשו ולזה תמצא כי מפני שנתן הנביא לא יכול להתרעם מאוד על ענין מלכות אדניהו כי לא היה נוגע בדבר ולזה לא היה ראוי שיתרעם הוא על זה עם שתיקת בת שבע ושלמה שהיו נוגעים בדבר עם שכבר היה זה מביא חולשה בענין נבואתו כי הוא התנבא שתהיה המלוכה לשלמה ואם ישתדל הוא בהגעת המלוכה יביא זה חשד בלב המלך דוד ר"ל שיחשדהו כי מלבו אמר לו הדבר ההוא לא בנבואה ולזה הוא משתדל בהגעתו כי אין מדרך הנביא זה הענין כאמרו לא ישא ולא ישמיע בחוץ קולו לאמת יוציא משפט ולזה סבב שתתרעם בת שבע על דבר סור המלוכה משלמה כמו שנשבע לה דוד והראית עם זה בדבריה כי לב אדניה להמית אותו ולזה לא קרא לו במשתה אשר עשה וקרא לכל בני המלך ואחר זה בא נתן הנביא להוסיף חוזק וקיום לדבריה וספר הדברים באופן שספרה אותה בת שבע ונתרעם לפני המלך אם היה זה הענין במצותו להשתדל שלא יודיעוהו אליו כי לא היה לו ד"א להתרע' עליו ומפני זה לא בא דבר בקיום ששלמ' ימלוך אחריו כי אם לבת שבע והנה היה מאוד החכמה בזה ההשתדלות שתכף שנכנס נתן הנביא יצאה בת שבע כדי שלא יראה ששניהם הסכימו בזה הענין כי זה ממה שיחליש החוזק שיהיה בדברי נתן הנביא לדברי בת שבע: הח' הוא להודיע שמשיחת המלך ראוי שתהיה על המעין על יד כהן גדול או נביא או על ידי סנהדרין כי אלו הם אשר יתכן שיאמר בהם אשר יבחרו שבחרו יי' והנה נותה התורה שתהיה בחירת המלך על זה האופן כמו שנתבאר בתורה בפרשת שופטים: הט' הוא להודיע שאין ראוי לאיש טוב שימנע מלהודיע הבשורות הרעות כשיתכן לקחת עצה עליהם כי מזה הצד יהיה זה הענין פועל טוב ולזה תמצא שלא נמנע יונתן בן אביתר מלהגיד האמת בזה הענין לאדוניה ואף על פי שהיתה בשורה רעה לכל האנשים אשר שם כי זה ממה שיתיסרו בו ללקיחת העצה למלט נפשם ולזה ספר בשלמות כל המאורעו' בו כדי שיתאמת להם שאין להשיב הנעשה במשיחת שלמה כי זה ממה שיביאם אל שלא יקלו בזה הענין ללקיחת עצה למלט נפשם מיד שלמה כי כנגדו נעשה כל הנעשה: הי' הוא כי כשיירא האדם מדבר מה אין ראוי להמתין עליו כלל ולזה תמצא שאדניהו השתדל תכף לדעת אם רצון שלמה להמיתו ולזה שם עצמו במקום אין לו לירוא ממנו שימיתהו שם כי היה המקום ההוא מקלט לו והוא המזבח שהוא למקלט כמו שנתבאר בתורה עם שאז ג"כ היה עת רצון כי היה אז די שמחה לשלמה במה שהשיג מהמלוכה ואולי מפני זה זתפיים אז יותר למחול לאדניהו והנה השיג אז מזה מה שהיה ראוי להשיג וזה שכבר מחל לו הנעשה בתנאי שישמור בעתיד שלא תמצא בו רעה כי אז ישוב בראשו מה שעשה מזה כי בזה הראה לבבו לעשוק המלוכה משלמה ולזה עם מעט שיעשה מהרע שיראה בו שהוא נמשך לזאת המחשבה יוזק אז בזה המעשה מפני שבו בחינת כוונתו במה שיעשה אחר זה: הי"א והוא במדות הוא להודיע שראוי לכל אדם שילוה בעת מותו המנהגים ממנו וידריכם אל הטוב לפי מה שאפשר כי אז יפסק ממנו דבר מוסרו בעתיד ולזה ראוי שישתדל אז להקנותם מהמוסר מה שיספיק להם אחר מותו ולזה תמצא שדוד כשקרבו ימיו למות לוה לבנו שלמה לשמור משמרת התורה להיות עיניו ולבו תמיד בכל חלקיה כי בזה תדבק בו ההשגחה האלהית ויצליח בכל מעשיו ובכל מה שיפנה אליו ובזה תתמיד לו ולזרעו המלוכה ולזה משך לבו מאד בזאת הצוואה להתנהג בדרכי התורה כדי שיחזק בה וכן מצאנו שעשו משה ויהושע ר"ל שהם הוכיחו את ישראל וצוו אותם לשמור את התורה קרוב למות' יותר ממה שצוו אותם קודם מותם: הי"ב הוא להודיע שראוי להשתדל בכל הפנים לשפוט עושה הרע כרשעתו לבער הרע מן הארץ כי בזה יוסרו שאר האנשים ולזאת הסבה ראוי גם כן לגמול טוב לאשר גמלו טוב ולזה ספר כי דוד צוה לשלמה שיעשה הדבר בחכמה באופן שימצא מקום להשיב ליואב ולשמעי הראוי להם מהרע בדרך שיוריד שיבתם בדם שאול ושישיב חסד לבני ברזילי הגלעדי כאשר גמלוהו בברחו מפני אבשלום: הי"ג והוא במצות והוא להודיע שיש למלך לענוש הראוי' לענוש ביותר ממה שימשך מדברי תורה ולזה תמצא שהרג שלמה את יואב ואם לא היה בן מות לפי משפטי התורה כי לא היתה שם התראה גם הרגו במקום שלא היה ראוי להמיתו והוא בהיותו מחזיק בקרנות המזבח כי התורה לא הקפידה שם שנאמר מעם מזבחי תקחנו למות וכזה מצאנו בדוד שהרג אנשים בעבור הודאת פיהם שלא היו ראויים למשפט לפי משפטי התורה: הי"ד והוא להודיע שכבר מיהר שלמה לקיים מצות אביו בענין יואב ושמעי והיה מחכמתו שצוה לשמעי דבר לא הרגיש שיהיה מכוון מאד מן המלך והודיעו המלך כי זה סבב מיתתו מפני מה שעשה מהרע לדוד ומצא בזה שלמה מקום לנבות את חובו עם שזה היה ממה שיתבאר ממנו כי ראוי היה למלך לנוותו זה כי אולי אם יצא משם ישתדל להביא לב העם מאחרי המלך כי היה בלתי נאמן למלך כמו שיראה מדבריו לדוד בברחו מפני אבשלום בנו: ויתחתן

וְאַסְהֵידִית בָּךְ לְמֵימַר בְּיוֹם מִפְּקָךְ וּתְהָךְ לְכָא וּלְכָא מִדַּע תִּידַע אֲרֵי מֵימַת תְּמוּת וַאֲמַרְתְּ לִי תַּקִּין פִּתְגָּמָא שְׁמָעִית׃ וּמָא דֵין לָא נְטַרְתָּא יָת שְׁבוּעֲתָא דַּיְיָ וְיָת תַּפְקֵידְתָּא דִּי פַּקֵּידִית עֲלָךְ׃ וַאֲמַר מַלְכָּא לְשִׁמְעִי אַתְּ יְדַעְתָּא יָת כָּל בִּישְׁתָא דִּי יְדַע לִיבָּךְ דַּעֲבַדְתָּא לְדָוִד אַבָּא וְאָתֵיב יְיָ יָת בִּישְׁתָךְ בְּרֵישָׁךְ׃ וּמַלְכָּא שְׁלֹמֹה בְּרִיךְ וְכוּרְסֵי מַלְכוּתָא דְּדָוִד יְהֵי מְתַקַּן קֳדָם יְיָ עַד עָלְמָא׃ וּפַקֵּיד מַלְכָּא יָת בְּנָיָהוּ בַּר יְהוֹיָדָע וּנְפַק וְשַׁלִּיט בֵּיהּ וְקַטְלֵיהּ וּמַלְכוּתָא אִתְקְנַת בִּידָא דִּשְׁלֹמֹה׃ ואתחתן	וָאָעִד בְּךָ לֵאמֹר בְּיוֹם צֵאתְךָ וְהָלַכְתָּ ג' אָנֶה וָאָנָה יָדֹעַ תֵּדַע כִּי־מוֹת תָּמוּת וַתֹּאמֶר אֵלַי טוֹב הַדָּבָר שָׁמָעְתִּי׃ ל' ה"ג' וּמַדּוּעַ לֹא שָׁמַרְתָּ אֵת שְׁבֻעַת יְהוָה ל' וְאֶת־הַמִּצְוָה אֲשֶׁר־צִוִּיתִי עָלֶיךָ׃ ג' וַיֹּאמֶר הַמֶּלֶךְ אֶל־שִׁמְעִי אַתָּה יָדַעְתָּ אֵת כָּל־הָרָעָה אֲשֶׁר יָדַע לְבָבְךָ אֲשֶׁר עָשִׂיתָ לְדָוִד אָבִי וְהֵשִׁיב יְהוָה אֶת־ ג' רָעָתְךָ בְּרֹאשֶׁךָ׃ וְהַמֶּלֶךְ שְׁלֹמֹה בָּרוּךְ וְכִסֵּא דָוִד יִהְיֶה נָכוֹן לִפְנֵי יְהוָה עַד־עוֹלָם׃ וַיְצַו הַמֶּלֶךְ אֶת־ בְּנָיָהוּ בֶּן־יְהוֹיָדָע וַיֵּצֵא וַיִּפְגַּע־בּוֹ ל' ומל' וַיָּמֹת וְהַמַּמְלָכָה נָכוֹנָה בְּיַד שְׁלֹמֹה׃ ויתחתן

ומדוע י' בקריאה וסי' נמסר בריש סדר קרח: שבעת ה' ד' חס' וא' מלא בקריאה וסימ' נמסר בסדר משפטים ובסדר מטות:

רדק

ואעיד בך. כלומר לא צויתיך ביני ובינך שלא תוכל להכחיש הדבר אלא בפני אחרים אמרתי לך זה הדבר והשבעתיך בהש"י וקבלת המצוה והשבועה ואמרת טוב הדבר והנה עברת על שנים על שבועת השם ועל המצו' אשר צויתיך: אשר ידע לבבך. אע"פ שראו רבים ושמעו מה שעשית לדוד אבי אתה בעצמך תדע מחשבתך רעה שהיית חושב עליו יותר ממה שאמרת בפיך: והשיב יי' את רעתך. כי מאתו היתה הסבה כמו שכתוב והאלהי' אנה לידו לפי שהיית חייב מיתה בקללך דוד אבי והוא נשבע לך שלא ימיתך גלגל האל על ידיך ד"א שאתה חייב מיתה בעבורו והוא שהעברה על שבוע' יי' ועל מצותי: ויצא. בניהו מלפני המלך והוציא עמו שמעי למקום המשפט ושם פגע בו: נכונה ביד שלמה. כיון שמתו חוייביו המלוכה היתה נכונ' ביד שלמה: ויתחתן

רשי

ואעיד בך. לשון התראה: את שבועת יי'. אשר השבעתיך ביי': והממלכה נכונה וגו'. כלומר לא נענש על כל אלה: ויתחתן

כלי יקר

להציל ממות נפשך ולא לתועלת הכלית כקמה ז"ש עליך ובזה מובן כפל המצוה אשר צויתי כי די שיאמר ומדוע לא שמרת אשר צויתי עליך. וכן בלי ספק מחייב השכל כי לא יתכן ששלמה איש חכם ומלך חסיד יעשה עסרבו כ"ז זולת לתועלת הכפש ולא להתעולל עלילות כאישים פועל און חלילה עוד האפשר שאמר את המצוה שהיה מלך עצמה מל ה היא לעמוד בדרך קבע בלימוד להבין ולהורות וללמד ועוד אשר צויתי עליך שמלך היות אבי המצוה היה לך לקיים מצות אפי' בדב' הרשו' כ"ש בדבר מצוה וזהו כפל המצוה אשר צויתי עליך:

ויאמר המלך וכו' יש לדקדק כי אחר שפיו המדבר אליו מה צורך לומר אמירת ויאמר המלך אל שמעי כי די כשיאמר אשר צויתי עליך אתה ידעת את כל הרעה וכו' ועוד אומר אשר ידע לבבך מיותר. ונראה כי לפי ששלמה השיגו ומדוע לא שמרת וכו' אשר צויתי עליך והיה ראוי לו להשיב את שלמה אלא שלא מצא מענה לזה פתח עוד באמיר' שנית להתחיל עוד ויכוח שני ויאמר המלך וכו' והודיע לו בזאת האמירה היות הרעה שעשה עם דוד אביו רעה רבה זאת ועוד שלא עשית כן בשגגה שיאלה מלפני השליט אך בלב רע ונפש חפצה ז"ש אתה ידעת את כל הרעה בהיכות הרעה הלא היא אשר ידע לבבך אשר עשית את דוד אבי שאין אתה יכול להתכלל שנעלם ממך הרעה או העלם קדושת אבי דוד ומעלתו לכך עשית לו את כל הרעה כי לא היה הדבר שוגג אלא במרד ומעל ידעת רבונך ונתכוונת למרוד בו ז"ש אשר ידע לבבך ולא שוגג היית שלא ידע לבבך אשר עשית לדוד אבי רוצה לומר לדוד ולעפ"י שאינו אבי מלך חסידותו ראוי להשיב לנקום נקמת כבודו ועוד שהו' אבי ואבי שאעפ"י שאינו דוד כ"ש לדוד אבי ולזה השיב ה' את רעתך הנכר בכמות ואיכות על ראשך. ואפשר עוד באו' ויאמר המלך אל שמעי שהוא ע"ד הוא מותיב לה והוא מפרק לה האמור בגמרא לפי שהוא הקשה לו ויאמר אליו הלא השבעתיך

כו' ומדוע ולא ענהו לזה שלמה עצרו אף הוא ישיב אמריו לו להשיב לתלונתו זאת וזה' ויאמר המלך ידעתי הטעם שלא השבת לי תשוב' הוא כי אתה ידעת ריבוי ואת כל הרעה אשר עשית לדוד אבי וליך ובמה תוכל להתנצל ועוד מצטרף לזה שבריא לי אשר ידע לבבך ידיעה נכונה שאשר עשית לדוד אבי הוא בעצמו ובאותה מידה מדד לך הש"ית והשיב ה' את רעתך בראשך והמלך שלמה ברוך כ"ז בבלל מה שידע לבבך כי אני לא עשיתי לך דבר אלא הש"ית הפילך במהמורו' בל תקום לנקום נקמת דוד אבי ז"ש אשר ידע לבבך והידיעה היא אשר עשית לדוד אבי היא בעצמו אשר השיב ה' את רעתך בראשך והמלך שלמה ברוך מאת הש"ית ומפי הכל כי הוא לא עשה עמך אך טוב להיותך מוסגר מוחלט לשקוד על התורה עמיים היא למחזיקים בה ובחרת אתה במות ללכת גת:

והמלך שלמה ברוך כו' מהרי"א ז"ל א' שבהעטים אותו במשפט ואעפ"י שהוא אהבו ורצו יהיה המלך שלמה ברוך מבני אדם על אשר לא נשא פנים לאהבתו ולפי שבאמת לא המיתו על ענין דוד אביו כי אם על עוברו השבועה שנשבע עתה לז"א שיהיה כסא דוד נכון לפני ה' עד עולם לפי שלא עבר על השבועה שנשבע דוד לשמעי שלא ימיתהו ובשומרו את השבועה ובחסד יהיה כסאו נכון לעולם ע"כ וכבר פירשתי בפסוק הקודם שבהיות פורענות זו נמשכת לשמעי מאת ה' אשר השיב עמלו בראשו מעתה. והמלך שלמה ברוך מפי עליון וכסא דוד נכון עומד לפני ה' בדבקות האלהי לפניו כמו שא' וכסאו כשמש נגדי ולפני ה' שא' כאן כמו נגדי האמור שם ובכוונ' שלא יהיה נהם שום עון שיהיה כמסך מבדיל ביני לבין ה' אלהים:

ויצו המלך את בניהו עיין הרד"ק וגם הרלב"ג והש"י פי' והממלכה נכונ' ביד שלמה כלו' לא נענש על כל זה ע"כ. ומהרי"א פעם היות סבה עצומה למלכים בתחילת מלכות' להמית

ויתחתן שלמה · דרשו בו כי לפי' נסמך ענין זה למיתת שמעי שכל זמן ששמעי קיים לא נשא שלמה את בת פרעה שהיה ירא ממנו והיה מוכיחו על זה . כי רבו היה ובשנה הרביעית נשא את בת פרעה שהרי שמעי ישב בירושלם שלש שנים ומה שכתוב לא תתחתן בם יש מרז"ל שאומרים שהכתוב מדבר קודם התגיירותן ויש אומרים כי קודם זה לא שייכא בהן חתנות וכן כתוב לא תתחתן בם כי מגויירתו ושלמה גייר את בת פרעה ועבר על לא תתחתן בם ולפי שאמר שלא קבלו גרים לא בימי דוד ולא בימי שלמה מתוך אהבה יתירה שאהבה תעלה עליו הכתוב כאילו נתחתן וקרי ליה בלשון חתון ואמר ויתחתן : אל עיר דוד : ר"ל אל ציון שהיה שם בית דוד וציון נקרא עיר דוד : עד כלותו · אבל אחר שכלה לבנות לה בית העלה אותה מבית דוד כמו שאומר הטע' בדברי הימים כי אמר לא תשב לי אשה בבית דוד כי קדש המה אשר באה אליהם ארון יי' : את ביתו ואת בית יי' · את ביתו אחר בית יי' כי בית יי' בנה מתחלה בשבע שנים ואחר כך בנה ביתו בשלש עשרה שנה : מוכחים

א וַיִּתְחַתֵּן שְׁלֹמֹה אֶת־פַּרְעֹה מֶלֶךְ מִצְרָיִם וַיִּקַּח אֶת־בַּת־פַּרְעֹה וַיְבִיאֶהָ אֶל־עִיר דָּוִד עַד כַּלֹּתוֹ לִבְנוֹת אֶת־בֵּיתוֹ וְאֶת־בֵּית יְהוָה וְאֶת־חוֹמַת יְרוּשָׁלִַם סָבִיב׃ ד"ה ב' ח' יא

וְאִתְחַתַּן שְׁלֹמֹה בְּפַרְעֹה מַלְכָּא דְמִצְרָיִם וּדְבַר יָת בַּת פַּרְעֹה וְאַתְיַהּ לְקַרְתָּא דְדָוִד עַד דְשֵׁיצִי לְמִבְנֵי יָת בֵּיתֵיהּ וְיָת בֵּית מַקְדְּשָׁא דַיְיָ וְיָת שׁוּרָא דִירוּשְׁלֵם סְחוֹר סְחוֹר׃

רשי

ויתחתן שלמה · וכל זמן שהיה שמעי רבו קיים לא נתחתן בו מכאן אמרו לעולם ידור אדם במקום רבו · עד כלותו לבנות וגומר · ואחר כך בנה לה בית : מוכחים

רק

לחוד

ויביאה ד' בקריא' וסי' ויבאה אל הארם · ויבאה יצחק האהלה שרה אמו · ויתחתן שלמה את פרעה · וישקד יי' אל הרעה : עד כלתו ג' בקריאה וסי' ידבק יי' בך את הדבר · ויתחתן שלמה · אל תודעי לאיש · אנ"ך :

רלבג

ויתחתן שלמה את פרעה וגו' · עד ומלך ריבעם בנו תחתיו · באור שתדע כי שלמה נתחתן את פרעה אחר שנתגיירה בתו ועם זה היה בזה הענין יציאת קצת מדרכי התורה כי לא התירה מהם לבא בקהל כי אם דור שלישי : ויביאה אל עיר דוד · היא ציון : ואת בית יי' חומת ירושלם סביב · הנה היה ראוי לבנות חומה סביב ירושלם לקדש מה שבתוכה כי הלכה מן הקדשים לא היו נאכלים כי אם לפנים מן החומה אחר שנבנה בית יי' שם כמו הענין במעשר שני ובבכורי' ופסח ובכורות ומה שדומה להם לפי מה שנתבאר בתורה :

רק

מנחה קטנה

ויתחתן שלמה וגו' · שנה אחר שם כיבושו בשם מלך עם"ש ס"י שנשא בת פרעה ירד ממדרגתו כתיב שלמה בלי שם מלכות · עד שהלך לגבעון ששם באה עליו הנבואה חזר ומזכירו בשם מלך ונרמז לו בזה שע"י שנשא בת פרעה נתבטל רוב מלכותו כדאית' לקמן · ועל השנות הדבר באמרו ויתחתן וגו' ויקח בת פרעה כי היתה מפורסמת ברשעתה על שמה הראוי לה הוא בת פרעה משא"כ אם היתה ישרה ובשרה לא היה הדבר כ"כ רע וז"ש ויתחתן שלמה את פרעה מלך מצרים מלך קשה ורע מעללים וארץ קשה ורעה אשר הזהיר הכתוב כמעשה ארץ מצרים לא תעשו כי הם היותר רעים ומקולקלים מכל האומות כמ"ש חז"ל ועוד בה שלישיה ויקח את בת פרעה בעלת רשעה ראוי להתייחס אחר אביה במעשי' הרעים משית ומלית לרעה באשר היא:

כלי יקר

לאמית השרים והסגנים הנה לא היה כן לשלמה שכאשר הרג את אדוניהו ואת יואב ואת שמעי אז היתה מלכותו נכונה וקיימ' כי הודו כולם במעשיו וברכוהו ע"כ · ולע"דן ויצו המלך את בניהו בן יהוידע לפגוע בו והוא כתחב' שלא להורגו לפני המלך כי באור פני מלך חיים ולכן בצאתו משם פגע בו ע"ש ומה ויפגע בו וימת והממלכה נכונ' ביד שלמה ולא ביד דוד שהרי אמר דוד ובני פרעה קשים מאני אמנם שלמה מלכותו בכל אשלה ז"ש והממלכה נכונה ביד שלמה א"א כי להיו' כתלמיד אסור לו להורות לפני רבו לנ"א כי במו' שמעי רבו של שלמ' אז הממלכה נכונ' שהיה בחיים כפוף לו וחז"ל הרחיבו בזה שאמרו ויתחתן שלמה שכל זמן ששמעי קיים לא נתחתן שלמה עם בת פרעה והיינו דסמיך ליה ויתחתן שלמה כו' אחר מיתת שמעי רבו ע"פ שזה מורה שהיה כפוף לו ובמותו הנה הממלכה נכונה ביד שלמה דאין או' השב ולזה ויתחתן שלמה את פרעה כו' :

ויתחתן שלמה את פרעה וכו' ביבמות פ' הערל מקשה והלא לא קבלו גרים לא בימי דוד ולא בימי שלמה · ותרצו מדי הוא טעמא הלא לשולחן של מלכים דה לא צריכה ליה והקשו והא מצרית הלמונה היא אמר רב פפא אכן משלמה ניקו' וכתיב שלמה לא כתיב לא מידי דכתיב בית מן הגוים אשר אמר ה' לבני ישראל לא תבאו בהם והם לא יבאו בכם כו' בהם דבק שלמה לאהבה אם קשיא ויתחתן שלמה מתוך אהבה יתרה שאהבה מעלה עליו הכתוב כאלו נתחתן בה ע"כ למדנו מזה המאמר שלא היה זה דרך חיתון ונשואים אלא דרך זנות היה כי מצרית היא אסורה בנשואין ולשון ויתחתן הוא שמעלה עליו הכתוב כאלו נשאה על רוב האיבה שהיה לו עמה ומכן גם כן טעם לגירות שיועיל לפי שאמר גרים הדיוטים אין ראוי לקבל פן נתגיירו שלא לשמה אבל זאת בת מלך לא שייך כן כמו שאמרו בגמרא דא לא צריכה ליה ובזה אבין או' ויתחתן שלמה את פרעה מלך מצרים ויקח כו' שלהיותו פרעה מלך מצרים קבל גירותה · שלא שייך לחשוד שמפני מלכות נתגיירה כי בת מלך מצרים היא במצב שנתגיירה ועב"ז לא נשאה בנשואין כי אם בזנות ובזה יקל עון שלמה בזאת ברכות א' רב יהודה א' רב לעול' ידור אדם במקום רבו שכל ימי' ששמעי בן גרא קיים לא נשא שלמה את בת פרעה והתניא אל ידור לא קשיא הא דכייף ליה הא דלא כייף ליה ובשעת שנשא שלמה את בת פרעה ירד גבריאל ונעץ קנה בים ועלה היס שרטון ובשע' שעשה ירבעם שני עגלי זהב נבנה עליהם כרך גדול הידוע ע"כ וכך הביא רש"י ז"ל בסמיכות הפרשיות ובן הרד"ק ז"ל ע"ש ועיין הרלב"ג ז"ל ומהרי"א ז"ל כתב טעם אחר לסמיכות ויתחתן עם הקודם לו שאחר שהסיר את המונעים שהיו לו במלכותו מפחת הויביו זכר שעשה עוד ענין שני להתחתן עם פרעה המלך הגדול שקרוב אליו ולד"א ויתחתן שלמה את פרעה מלך מצרים כלומר מפני מעלתו עשה כן ולא מפחת יופי של בתו ולפי הפשט הייתי או' שלא חטא שלמה כלל במה שנשא את בת פרעה מפחת להו לא תתחתן כי הלאו ההוא בז' עממין מדבר הכתוב כדכתיב ונשל גוים מלפניך תחתי ותגרגשי וכו' וסמיך ליה לא תתחתן בם הרי לך שבשבעה עממים מדבר הכתוב ואפי' זה לא נצטרך · לדורשו במצריים · בגיותן או בבני מתגיירי כדבריהם ז"ל גם לא חטא מפאת ביותה מצרית ואסורה עד דור שלישי יבא להם · בקהל ה' שיורה שקודם זה לא יבא בקהל שהרי י"מ מהחכמים ז"ל בנים ולא בנות ע"ד מה שדרשו גבי עמוני ולא עמונית והעפ"י שלא נתקבלה הלכה כסברת זה התנא הנה זה החכם העיד שקבלה היא בידו ואפשר כי שלמ' כך היה סובר וא"כ לא חטא בזה · גם יש מהחכמים מי שפי' דור ג' יבא להם הוא כמנה מימות משה ויש אמתלאה לדבריו שאסור ביאת המצרית בקהל הוא מטעם שהרע לישרא' ולא מטעם פן יחטיאו והוכך לי כמו שנאסרו אז שאר האומות ולזה בהתרחק ג' דורות מהדור הרע ההוא אשר הרעו לישראל מותרים לבא בקהל לפי שהיינו גרים בארצו והיו אליכו הכסניא לא נרע להם יותר אמנם המואביים אשר הרעו לנו והטב אין אותם נאסרו עד עולם · אמנם חז"ל הרחיקו הדעת הזה שהדור השלישי הוא בכל זמן שהמתגייר אסור לבא בקהל עד דור שלישי ממנו והילך · ועוד היתי או' אכי שאעפ"י שא' דור שלישי יבא להם לא יתחייב לדייק הא דור ראשון ושני לא יבא כי אפשר לו' דור ג' יבא להם מצד המצוה והחיוב הא דור ראשון ושני אין בו מצוה בהבאתם בקהל ולא איסור למונעם שלא יבאו ולם יהיה מוכרח לפר'הא דור ראשון ושני לא יבא כפרש שדור שלישי יבא להם בקהל ה' למנות אותם בכל מיני שררה וכבוד אבל קודם זה לא יבא בקהל ה' לשררה שאין ראוי למנות' עד שיחזיקו ברית האמת ג' דורות ואיך לא נאמר כן והנה מצינו רבים אז מאדום ומצרים שנתגיירו ונשאו נשים בישראל ולא עברו על דת מהקרא גרים כמה מצריים ילאו ממצרי' עם ישרא' ונתגיירו ונשאו בנות ישראל וכן ראוי שנחשוב שעשו בני ישראל שלקחו נשים מצריות והנביא עובדיה מאדום היה ודוד המלך קדוש ה' נשא את מעכה בת מלך גשור והתורה התירה בכלל המלחמ' אשת יפת תואר ולא התנה היות זה במלחמה כי אם להתיר הבעילה הראשונה בנכריותה כי אחרי היותה מתגיירת עת מלחמה ועת שלום שוים בהתרה הנה מכל זה אלו הייתי נמשך אחרי פשט הפסוקים הייתי או' שלא חטא שלמה במה שנשא את בת פרעה ומ"ש והמלך שלמה אהב נשים נכריות רבות ואת בת פרעה לא האשימו הכתוב אלא על שהפליג באהבה וחשק כמרז ומ"ש מן הגוים אשר אמר ה' לא תבאו בהם והם לא יבאו בכם לא א' כן אלא על העמים אשר א' בסמוך עמונית מואביות וכו' לא על בת פרעה כי לא היה הפשע בה כי אם מצד האהבה יתרה כנז' ויורה על זה מ"ש ויתאנף ה' בשלמה וביאר טעמו כי נטה לבבו מעם ה' אלהי ישראל ולא ציוה לו אלא על ע"א ולא אמר כי התחתן את בת פרעה שלא היה בו חטא עפ"י התורה · והמנם לספק הרביעי אשר העירותי מדברי הנביא מלאכי שאמר על הבועל בת אל נכר שהכוונה שהנביא הוכיחן שלא יבעלו נשים נכריות ונעבור עלבון נשותיהם שנשאו בנות' הנה ועם הזונות הנכריו' יפרדו כמו שאמר שם וזאת שנית תעשו כסות דמעה כו' והמאות' עליה על כי ה' העיד בינך ובין אשת נעוריך אשר בגדת בה וכו' וכל הפרשה על עלבון הנשים ועל אסור ע"א שהיו נושאים אותן בנכריותן ולזה התחילה הפרשה הלא אב א' לכולנו כו' · והמנם לספק החמישי אשר העירותי מדברי עזרא הסופר כבר אמרו בו חכמינו ז"ל שהיו ישראל בימי עזרא נושאים נשים בלי גרות אבל היו תמיד עובדות אלהיהן וז"ש נגשו אלי השרים לאמר לא נבדלו העם ישראל והכהני' והלוים מעמי הארצות בתועבותיהם לכנעני הכנה בהו' כתועבותיהם אורה על ע"א שהיו עובדים תמיד ולא בסוף דברי עזרא אמר גם בימי' ההם ראיתי את היהודי' הושיבו נשים אשדודיות עמוניות מואביות וגו' ואריב עמהם ואקללם וכו' הלא על אלה חטא שלמה מלך ישראל הם אותו החטיאו הנשים הנכריות הנך רואה שלא זכר שם מצריות לפי שלא היה חטא שלמה בנושאו את בת פרעה כי אם בנשי שאר העמים ולא היה צועק עזרא על הנושא הנשי' כשהן אמונות כי אם מצד ירא' שיטו בעליהן אחריהן לעבוד אלהים אחרים ומזה הלך הבי' ענין שלמה וסים סוף הדברים גם אותו החטיאו הנשים הנכריות כי זה היה תכלית המאמר וכוונתו · הנה נתבאר אל זה כפי פשט הכתובים שלא חטא שלמה בענין בת פרעה לפי שגיירה והעבילה והכניסה תחת כנפי השכינה כנז' שלקחה כדי להשלים עם פרעה אביה וכוונתו רצויה לשמים ·

וא' אחר זה ויאהב שלמה את ה' ללכת בחוקות דוד אביו כו' כי עם היות שאחרי כן נשיו הטו את לבבו הנה בעת ההיא עדין לא חטא כלל ע"כ תורף דבריו בזה · והנני מעיר על דבריו הראשון אל הומרו אין לנו אלא מה שאמרו חז"ל לא נסור מדבריהם אפי' יאמרו לנו על ימין שהוא שמאל כ"ש בהומרם על ימין ימין · והנה דעת הא' שדור שלישי נמנים מימות משה ועשה לו נכיף כי טעם איסור המצריים מפני הרעו לישרא' ולכך בהתרחק ג' דורות מהדור המריע לישרא' יותר בקהל · וקשיא לי על דבריו שיגיד עליו ריעו שה' גבי הממזרים לא יבא ממזר גם דור עשירי לו יבא לו שהוא עשרה לאותו ממזר כן דור שלישי לאותו המצרי · הבא להתגייר קאמר ולא לימות משה שאם באת לתת טעם לאסורם על ג' דורות אפשר שאין הטעם מפני שהרעו לישראל אלא אדרבא להיות ביניהם קירוב דעת כי גרים היינו בארצם והקב"ה רחק אותנו מהם שהרי אסר אותנו שלא נשוב מצרימה כדי שלא נשוב לכסלה עוד להיו' מגדלי בלורית ועובדי ע"א בהתקרבנו אליהם אמנם בעבור ג' שדורות נשכחו דתם ולא יזות לבא בקהל דבתלתא הויא חזקה · הן אמת שחז"ל אמרו הטעם לפי שהרעו לישראל מצריים ואדומיים לזה לא רחקם אמנם המואביים לפי שהטיאו בזנות בנות מואב רחקם לעולם וסוף דבריהם ז"ל מנגד לדברי מהרי"א במה שא' אמנם המואבים אשר הרעו וגם הטב אין אותם רחקם לעול' ע"כ שאין הטעם העקרי לא מפני שהמואבי' הרעו לנפש ולכך רחקם לעולם לא בן מצרי ואדומי שהרעו לישראל בגופן לבד והיותר קשה על דבריו הוא במ"ש שלא יבא בקהל כו' היינו לענין מינוי ושררה כי זה לא יתכן שא"כ גבי לא יבא עמוני ומואבי בקהל ה' יהיה לשררה לפי דבריו וכן גם כן לא יבא ממזר בקהל ה' וכן כרות שפכה והם כן לפי דבריו ממזר מותר בישראל שלא נאסר אלא למינוי ושררה רחמנא ליצלן מהאי דעתא · ועוד יקשה עליו למה בשאר הגרים התיר למנות אותם בשררה ואפי' קודם הג' דורות זולת בדייני אלילה שהנכרי פסול משום שנא' בה ונקרא שמו בישראל כו' היה ראוי שבכל מינוי ושררה יתחייב ג' דורות ואין הדין כן כי אפי' המלכות אם אביו ואמו מישראל די ואפי' שזקנו או זקנתו גרים גם מ"ש והנה מצינו רבים אז מאדום ומצרים שנתגיירו ונשאו נשים מישראל · עד כאן הנה לא מצאנו אפי' אחד ולדוגמי הנזכר בנביאים היינו על שהיורדים שם לא שהיו מאדום ומה שהביא ראיה מהמצריים שיצאו ממצרים עם ישראל ונתגיירו ונשאו בנות ישרא' אין זו ראיה כלל כי אות' המצריי' לא היו בכלל הגזרה שעדין לא נתנה התורה והתורה לא גזרה עונש כי אם על המצריים אשר ראו את מעשי ה' כי נורא הוא ולא שבו לעבודת ה' מיד לכך ענשם שלא יבאו עד דור שלישי אמנם המצריים אשר נתנו לבם מיד והתעוררו לבא אחרי משה ואחרי עבודת ה' אינה בכלל הגזר' ועוד לו הונח שנודה שהיו בכלל הגזרה מי אמ' לו שהערב רב עלה אתם היו מצריי' והדרב' לשון ערב רב מורה על היותם אומות מתחלפות ומעורבים מינים הרבה ולא יתחייב שהיו מן המצריים בעם הקשה גם קשה למה אמר וכן ראוי שנחשוב שעשו בני ישראל שלקחו נשים מצריות עד כאן והכי או' שלמה נחשוב שלקחו ישראל מצריות לנשים וישראל גם בעול אחותי כלה מעין חתום הנשים והנשים יקדיו לבלתי היותם ביניהם זרע פסול ומ"ש הנביא עובדיה מאדום היה על כן אכי אני דלמ' היה דור שלישי ולא ראשון או נתגייר הוא ואשתו ולא הוכשרו לבא בקהל כי אם עד דור שלישי במו שקבלו רבותינו ז"ל והסברה הזאת השנית היא היותר נכונה שהוא עצמו נתגייר שכן אמרו במסכ' סנהדרין פ' א' דיני ממונות יבא עובדיה שדר בין שני רשעים ולא למד ממעשיהם ויפרע מעשו שדר בין שני צדיקים ולא למד ממעשיהם עד כאן הרי שהוא עצמו נתגייר והיה בין ב' רשעי' אביו ואמו נכרים · והראיה שהביא מדוד שנשא את מעכה בת מלך גשור וכו' כבר ז"ל אינה ראיה דודאי שבעת מלחמה גורמת התר בנכריות ובאיסור אדומית ולו הונח כי נודה לדבריו שאין התר ביפת תואר לא איסור נכרית לא איסור אדומי מי אמר לך שדוד בא עוד עליה לא ביאה הראשונה לבד ומתגה יצא אבשלום והייתה אצל דוד כבודה בת מלך לכבוד אבשלום לא לאשה לדוד כי אדומי' היא ותמר היתה למעכה קודם שלקחה דוד והייתה אחותו של אבשלום מאמו ולא מאביו וכמו שהרחקנו למעלה בענין תמר ומ"ש עוד בהתר הספק הב' לא האשימו הכתוב על ההתחתנות וכו' הנה פשט הכתוב סותר כ"ז וכמו שהוא ז"ל עצמו שרגיש בהם שהרי אמר על כולם בכלל מן הגוים אשר אמר ה' לא תבאו בהם והם לא יבאו בכם ונכללה בת פרעה בזה בי למה פעקם המקראות ללאת מדברי חז"ל האמת והצדק ומ"ש ויורה ע"ז שאין החטא על החיתון ממה שאמר שם עוד ויתאנף ה' בשלמה כי נטה לבבו וכו' ולא הזכיר התחתנות כו' ואני או' שאין זו הודאה כלל כי עדיפא מינה הזכיר שהזכיר פרי הנמשך מהתחתנות שאמ' בפסוק מן הגוי' שנטה שלמה אחרי אלהי' אחרים והתאנף ה' בו וציוה לו לבלתי לכת אחרי אלהים אחרים ובכלל זה כל מין סובחת על הפרטי' שנשא בת פרעה או זולתה גם מ"ש בהתר הספק הזה הנך רואה שלא זכר שם מצרית לפי שלא היה שם חטא שלמה בנו בנשאו את בת פרעה כו' אין זו ראיה כלל שלא הזכיר מצרי' לפי שלא נשאו ישראל מצריות כי אם חתיות אדומיות כו' כנז"ל זה הכלל בכל מה שהרחיב מהרי"א ז"ל לא נתחוור אלי אלא במה שהקל בענין בת פרעה שלא כיון בו כי אם לתווך שלום בין המלך הגדול פרעה מלך מצרים ומלכות ישראל הקרובים אליו כדי שישבו בטח :

ולע"דן להבין בדבריו אלה כפל הכתוב באו' ויתחתן שלמה את בת פרעה מלך מצרי' ויקח את בת פרעה וכו' והיה מקצר ועולה · אבל אפשר שכוון להלין בעד שלמה ולומר שהתכלי' בפועל הזה לא היה זנות אלא התחתנות לתווך השלום ז"ש ויתחתן שלמה את בת פרעה להיות מלך מצרים רוצה לו' מלך · גדול ושכן קרוב · לארץ לבי ולזה · ויקח את בת פרעה עוד אפשר שכוון להחמיר במ"ש ויתחתן כמתלהלה מרה זיקים על ההתחתנות וז"ש ויתחתן שלמה את פרעה מלך מצרים העם אשר הרחיק הש"ית מבא בארצו לראות' עוד עד עולם כ"ש להתחתן בו ויקח את בת פרעה המרשעת כנגד כל הנשים אשר לקח שלמה זו מכרעת את כולם ויביאה אל עיר דוד במקום הקדוש כי בחר ה' בציון אוה למושב לו במקום המשפט שמה הרשע · ואמר עד כלותו לבנות את ביתו ואת בית ה' שכי"לל את בית ה' ואת ביתו שענין הוא שהיה בדעת שלמה קודם הבנו' הבית לבנותו בית מפואר ביותר כמו שעשאו ואמר בלבו שביתו יגמר קודם בית ה' אשר צריך זמן רב לפארו ולרוממם את בית אלהיו וכתן בלבו בתורת חסידות שאפילו יגמר בנין ביתו לא שם את בת פרעה לבוא עד שיבנה בית המקדש לגמרי כי אם ישב הוא ואשתו בביתו והיה ארזים וארון האלהים יעמד בבית היריעה דירת עראי וז"ש ויביאה אל עיר דוד עד כלותו אהבוהו ואפי' שיכלה ביתו עכבה עד כלותו לבנות בית ה' המשובח והמפואר שבטבע צריך זמן רב ולא שאח"כ בפועל אלהי נחלפה השיטה ואת ביתו בנה י"ג שנה שנתעצל בבנייתו ואת בית ה' בשבעה בזריזות כמה שאמרו חכמינו ז"ל שעזרוהו כולם עד שכבכ' הבי' מאליו ולכן נגמר בשבע שנים לא כן ביה שלמ' הוצרך י"ג שנה נמצא שהפסוק הזה דבר בהווה כפי הטבע ושפי שהסערה האמתי' הוא שאמר עד כלותו לבנות את ביתו ואת בית ה' אלא שהשגחת ה' למת מצוה נגמרה בית ה' קודם · והנה

קבלה

מזבחים בבמות · עד שנבנה הבית כי היתר הבמות היה מחרבן שילה עד שנבנה בית עולמים : ויאהב שלמה את יי' · עבדו מאהבה כלומר אף על פי שלקח בת פרעה לא סר בעבודה מיי' עד לעת זקנתו שהרבה נשים נכריות ובת פרעה והאחרות הטו את לבבו מאהבת יי' ובאמת נראה שהשיב אותה לדת ישראל אף על פי כן היתה אסורה לו לפי שהיתה מצרית ראשונה ומרז"ל שאמרו כי מותרת היתה לו כי מה שאמר בניס אשר יולדו להם דור שלישי בנים ולא בנות ואף על פי שלא נקבעה הלכה כדברי זה החכם אף על פי שאמר כי הלכה היתה בידו נראין דבריו כי לא ראינו בכתוב שחטא שלמה על שלקח בת פרעה אלא על שהרבה נשים ודבק בהם באהבה עד שהסירו את לבבו והטו אותו לעבוד אלהים אחרים. והנה בשנה הרביעי' למלכו לקח בת פרעה והכתוב מעיד ויאהב שלמה את יי' וגומר רק בבמות הוא מזבח ומקטיר ולא אמר רק שלקח בת פרעה ועד עת זקנתו לא הטו את לבבו ואז זכר בת פרעה לגנאי עם האחרות לפי שהסירו את לבבו כלם ואז בהרבות הנשים לא היה שומר להשיבם לדת ישראל אלא היה לוקחן למלא תאות לבו ומניחן לעשות כמשפטי הכותים וע"כ נענש עליהם : רק בבמות הוא מזבח ומקטיר · קודם שנבנה הבית כי אחר שנבנה הבית לא ראינו שזבח בבמות וא"כ למה אמר רק והלא מותרו' היו הבמות עד שנבנה הבי' לפי שאמר בחקו' דוד אביו ודוד לא זבח אלא במזבח אשר לפני הארון בירושל' או בבמה אשר בגבעון ולא ראינו לו שזבח וקטר בבמות אחרות כי הרבות הבמות מביא האד' לע"א כי הוא משפט הכותים שבונים במה בכל הר ובגבע' ותחת כל עץ רענן : היא הבמה הגדולה · לא קראה גדולה לגודל מדתה כי היא מזבח הנחשת שעשה משה וכן בדברי הימים ויעל שלמה שם על מזבח הנחשת אשר לפני יי' אשר לאהל מועד ויעל עליו עולות אלף אלא נקראת גדולה למעלתה על האחרות כי הוא המזבח שעשה בגלגל במצות משה כמו שנוהו אחל ובו היתה תמיד האש העליונה שירדה ביום השמיני למלואים והאחרות היו נעשות על ידי הדיוט איש הישר בעיניו והן היו במות קטנות במעלה כנגד אותם אשר בגבעון וכן במשנה אין בין במה גדולה לבמה קטנה : יעלה · עתיד במקום עבר ורבים כמוהו ואומר כי בפע' ההוא שהלך שלמה לגבעון אלף עולות העלה על המזבח ההוא לא ביום אחד אלא טרם שובו משם לירושלם ומדברי רז"ל נראה בפעם אחת : נער

רַק הָעָם מְזַבְּחִים בַּבָּמוֹת כִּי לֹא־נִבְנָה בַיִת לְשֵׁם יְהוָה עַד הַיָּמִים הָהֵם : וַיֶּאֱהַב שְׁלֹמֹה אֶת־יְהוָה לָלֶכֶת בְּחֻקּוֹת דָּוִד אָבִיו רַק בַּבָּמוֹת הוּא מְזַבֵּחַ וּמַקְטִיר : וַיֵּלֶךְ הַמֶּלֶךְ גִּבְעֹנָה לִזְבֹּחַ שָׁם כִּי־הִיא הַבָּמָה הַגְּדוֹלָה אֶלֶף עֹלוֹת יַעֲלֶה שְׁלֹמֹה עַל הַמִּזְבֵּחַ הַהוּא : בְּגִבְעוֹן נִרְאָה יְהוָה אֶל־שְׁלֹמֹה בַּחֲלוֹם הַלָּיְלָה וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים שְׁאַל מָה אֶתֶּן־לָךְ : וַיֹּאמֶר שְׁלֹמֹה אַתָּה עָשִׂיתָ עִם־עַבְדְּךָ דָוִד אָבִי חֶסֶד גָּדוֹל כַּאֲשֶׁר הָלַךְ לְפָנֶיךָ בֶּאֱמֶת וּבִצְדָקָה וּבְיִשְׁרַת לֵבָב עִמָּךְ וַתִּשְׁמָר־לוֹ אֶת־הַחֶסֶד הַגָּדוֹל הַזֶּה וַתִּתֶּן־לוֹ בֵן יֹשֵׁב עַל

לְחוֹד עַמָּא מְדַבְּחִין עַל בָּמוֹתָא אֲרֵי ג' מסע לָא אִתְבְּנֵי בֵיתָא לִשְׁמָא דַיְיָ עַד יוֹמַיָּא הָאִינוּן : וּרְחֵים שְׁלֹמֹה יַת פּוּלְחָנָא דַיְיָ לִמֵיזַל בִּגְזֵרַת דָּוִד אֲבוּהִי לְחוֹד עַל בָּמוֹתָא הוּא מְדַבַּח וּמַסִּיק בּוּסְמִין : ג' וַאֲזַל מַלְכָּא לְגִבְעוֹן לְדַבָּחָא תַמָּן אֲרֵי זג' חד מל' וחד חס' הִיא בָּמְתָא רַבְּתָא אֲלַף עֲלָוָן יַסִּיק שְׁלֹמֹה עַל מַדְבְּחָא הַהוּא : בְּגִבְעוֹן אִתְגְּלֵי יְיָ לִשְׁלֹמֹה בְּחֶלְמָא ל' ר"פ דְלֵילְיָא וַאֲמַר לֵיהּ יְיָ שְׁאֵיל ג"ה מָה אֶתֵּן לָךְ : וַאֲמַר שְׁלֹמֹה אַתְּ עֲבַדְתָּא עִם עַבְדָּךְ דָּוִד אַבָּא חִסְדָּא רַבָּא כְּמָא דַהֲלִיךְ קֳדָמָךְ בְּקוּשְׁטָא וּבִזְכוּ וּבְתְרִיצוּת לִבָּא קֳדָמָךְ ו' וּנְטַרְתְּ לֵיהּ יַת חִסְדָּא רַבָּא הָדֵין וִיהַבְתְּ לֵיהּ ל' בַּר יָתֵיב עַל

ומקטיר ג' וסי' ויאהב שלמה את יי' · ולכהנים הלוים לא יכרת איש · והשבתי למואב :

רשי

מזבחים בבמות · לשם שמים כל הרוצה בונה מזבח בראש גגו או בחצרו : ויאהב שלמה ללכת בחוקות דוד אביו · ארבע שנים עד שלא התחיל לבנו' הבית אבל משהתחיל לבנות ונתחתן שלמה את פרעה כמאמר שנאמר כי על אפי וחמתי היתה לי העיר ההיא למן היום אשר בנו אותה ועד היום הזה כך שנינו בסדר עולם למדנו שאין המקראות בתובות כסדר : בבמות · הוא מזבח בנבות ספר הכתוב שהיה את בנין הבית ארבע שנים : הבמה הגדולה · הוא מזבח הנחשת שעשה משה במדבר והוקבע' בשילה חרבה שילה בימי עלי ובאו לנוב חרבה נוב בימי שאול ובאו לגבעון : יעלה שלמה · כמו העלה שלמה : על המזבח ההוא · ביום אחד : ותשמור לו · לשון מאמת את דבריו כמו ושמר יי' אלהיך לך וגו' · ואף כאן ותשמר לו את החסד האמנת דבריך לקיים לו את החסד אשר הבטחתו על ידי נתן הנביא : כער

רלבג

רק העם מזבחים בבמות כי לא נבנה בית לשם יי' עד הימים ההם · זה ממה שיורה כי בין המנוחה והנחלה הותרו הבמות ר"ל בין משכן שילה ובין בית עולמי' אך אחר זה נאסרו כיון שנבנה בית לשם יי' : רק בבמות הוא מזבח ומקטיר · להגיע אליו הנבואה כי יש בהעלאת העולות רושם בהגעת הנבואה כמו שנתבאר בפרשת בלעם וכבר כתבו ששנה בזה במה שבארנו מדברי התורה בפרשת בא ולזה זכר שהעלה שלמה אלף עולות בבמה אשר בגבעון ושם נראה לו הש"י בחלום הלילה ואי אפשר שיצוייר לפי מה שהתבאר מטבע השכל האנושי בהשגת המושכלות : ונתתי

כלי יקר

קבלת חז"ל הסכימה שחטא שלמה במה שלקח את בת פרעה מהיותה מצרי' כמו שהביא הרמ"בם ז"ל פ' י"ב מהלכות אסורי ביאה · ולא תתחתן בם כלל בכל האומות כשיבעלום דרך אישות בלי גרות והחיתון הוא הנשואין והתייחדות בהם וחטאו ודרך זנות חייב מכת מרדות גזרה משום חיתון כי אין בזנות בכלל חיתון לא הכותו מכת מרדות הרי עונשו מפורש בקבלה יכרת ה' לאיש אשר יעשנה ער ועונה כו' אבל כתגיירו כל הנכרים מותר להתחתן בם · חוץ מארבעה עממים עמון ומואב ומצרי והדומי שעמוניה ומואבית מותרות מיד ומצרית והדומית וכן בזכרים עד ג' דורות עמוני ומואבי הזכרים אסורים לעולם · ולפי זה אף על פי שחטא שלמה בנשואי בת פרעה עכ"ז לא יתפס לפי שהיה או בטעות הדין שסבר שהמצרים מותרת מיד כמו שכתב מהרי"א ז"ל ככו"ל או שהיה תכליתו לתועלת ישראל לתווך השלום בין המלכיות לא לתכלית זנות כמו שאמר מהרי"א והוכיח כן מסמיכות ויאהב שלמה את ה' ללכת וכו' לומר שלא חטא במה שנשא בת פרעה אלא אוהב ה' הוה ולכן לא התהפך ה' אלא בעת זקנתו כי אז נטה אחרי הזמן ואף על פי שהתחיל לקוחי' לא היה בה נטיה לזנות בסוף ימיו נטה לבבו זהו תורף דברי מהרי"א ז"ל בזה · ואני שמעתי וראיתי כתיב שכוונת שלמה בכל אלו הנשים הנכריות שנשא מכל אומה ולשון לשם שמים נתכוון ועבירה לשמה של מצוה היה והוא שרצה להכניע כל האומות תחת ידי ישראל וזה חשב שיעשה ע"י הכנע הקליפות למעלה תחת הקדושה ועשה דוגמת זה למטה להיות כל בנות מלכים כשפחות שלו לנשים ונשפעות ממנו כדי שלמעלה יהיו גם כן כל הקליפות מתייחסים של הקדושה מההמלכית ונכנעות אליה ומשגאי' ה' לא ידימו ראש וטעה בזה הענין והיתה כונתו מעין מה שכתב החכם השלם בחבללת השרון בכונת נבוכדנצר בצלם שהקים כי עשהו זהב ע"ש כנוכד נצר עצמו רישא דדהבא שיתהפכו כל האומות כולם העתידו' לבא יהיו כולם מיוחדי' אליו וזולתם לא ירים איש את ידו ואת רגלו ולזה גזר שישתחוו כולם אליו להכנע אל מלכות נבוכד נצר · ועוד אפשר לומר שחטא שלמה בלקיחת בת פרעה ואף על פי שגיירה הגירות ההוא בלתי מועיל שהיה שלא לשמה לאהבת שלמה וכמו שכתבתי בכלי חמדה בפסוק וישאו להם נשים מואביות שאעפ"י שגיירום בלי ספק עכ"ז להם בערכם נחשבו לנשים מואביות ז"ש להם נשים מואביו' כי להיותם אפרתים דבקו בהם נמלא הגירות שלא לשמה ומזה הטעם אין מקבלין גרים לעתיד לבא :

רק העם וכו' עיין רש"י ז"ל והרד"ק ז"ל וכן הרלב"ג ז"ל ומהרי"א ז"ל מ"ש רק העם שנראה שאין לו קשר עם חיתון שלמה עם בת פרעה והנראה שבעבור שהזכיר למעלה עד כלותו לבנות ביתו ואת בית ה' ואת חומת ירושלי' ראה כותב הספר להודיע כאן שבעבור שעדין לא היה נבנה בית ה' ולא חומ' ירושלי' הצריכה לענין הקדשים כנ"ל הנה העם כולם היו מזבחים בבמות ולזה אמר עד הימים ההם ר"ל בין זמן המנוחה והנחלה בין משכן שילה ובית עולמים שהותרו הבמו' וכל אחד היה מקריב לשמי' בראש גגו וכחוזר למעלה על מה שאמר שלא נבנה הבית אמר רק העם וכו' כי אחר שנבנה נאסרו הבמות גם הוא כהקדמה למה שיאמר ויאהב שלמה את ה' וכו' כי כל' העם היה מקריב בבמה ע"כ : ולע"ד מקושר עם מה שפ' ויביאה אל עיר דוד עד כלותו לבנות את ביתו ואת בית ה' וכו' שאעפ"י שלמה הניח את האשה מטולטלת עד כלותו לבנו' את ביתו ואת בית ה' אבל לא עיכב בהם מהקרבה על הבמות עד שיבנה הבית כי רק העם מזבחים בבמות כו' ואפשר עוד לפי שריבוי הבמות אפי' בזמן ההתר גלוי הוא לפי שמביא לידי עבודת ע"א לז"א שבענין לקיחת בת פרעה באשר הוא שם לא היה תכלית מזה כלל כי אם לקשר שלום בין פרעה ובין שלמה לבד לא לתכלית ע"א ז"ש ויתחתן שלמה את פרעה כו' שהתכלית היה החיתון עם פרע' מלך מצרים לא חיתון עם בת פרעה כי רחוק הוא נוע"א מאד ועלו לא היה הכרע השלום לא היה קרב אליה הק בדבר הבמות לא נזהר לגדור גדר כדי שלא יבאו לעבוד ע"א ז"ש רק העם מזבחים כו' ולא מנעם כיון שהוא מותר מן הדין ואפשר עוד שכונתו הכתוב מדבר ששלמה הביא את בת פרעה הטמאה בעיר דוד הביו מקום המשפט פיון עד כלותו לבנות את ביתו מתגלגל להיותו שכבר יש לו בית מנוחה עם בת פרעה בעיר דוד נמלא שלא נזהרו בבנין המקדש כ"כ על העת ההיא רק העם היו מזבחי' בבמות בהכרח ושלא בטובתם כי לא נבנה בית לשם ה' עד הימים ההם כלו' שהעם בהיות' מזבחים בבמות היו מצרים על כי לא נבנה הבית לשם ה' עד הימים הה' שבאות עד הימים ההם מורה שאיך נתעכב הבנין עד הימים ההם בלי בנין והיה ראוי שתכף ומיד במות דוד אביו יתחיל לבנות והוא עכבו ארבע שנים כמו שהזכיר רש"י ז"ל בסמוך בפסוק רק בבמות הוא מזבח וכו' ומ"ש בית לשם ה' כי לא ולדיק לומר בית לה' אלא לשמו שכל מבקש ה' יבא אל אהל מועד ז"ש לשם ה' ובסמוך בפסוק והנני אח' לבנות בית לשם ה' ארמ"ז בזה בס"ד :

ויאהב שלמה עיין רש"י ז"ל והרד"ק ז"ל וכן מהרי"א ז"ל ואו' שגדר האהבה לה' תכלול ג' דברים תמונה אמיתית בוית' ובטחון שלם בחסדיו ואהבת בריותיו להטיב עמהם וכו' הוא בלב ועליו נאמר הנה ויאהב שלמה את ה' שהוא בדברים אשר בלב · ואו' ללכת בחוקות דוד אביו בפעולות התוריות הישרות שהיה עושה כראוי ע"כ : ולע"ד במה שאמר רש"י ז"ל שבגנותו הכתוב מדבר ששהה בבנין ב"ה לזה א' שהלך בכל דרכו וחוקי דוד אביו זולת ענין המקדש שדוד לא נתן שינ' לעיניו לעפעפיו תנומה עד ימצא מקום לה' לא כן שלמה ז"ש רק בבמות הוא מקריב ומקטיר בלב שלם בלי שעד לא כן דוד אביו שהיה מצר על בנין ב"ה מאד ה"ב בדבר הזה לא הלך בחוקו' דוד אביו וז"ש הוא מזבח ומקטיר בשמחה וטוב לבב לא כן דוד אביו :

וילך המלך גבענה כו' עיין רש"י ז"ל והרד"ק ז"ל והוא מה שאמרו גבי כתוב כי טוב יום בחצריך מאלף מאלף עולות שעתיד שלמה להקריב ביום א' ועיין הרלב"ג ז"ל ומהרי"א ז"ל הביא כהרד"ק במה שא' הבמה הגדולה באיכות והרחיב לפי שעליה ירד ה' באש בשבעת ימי המלואי' בימי משה עדיין האש ההוא עומד עליה מאז והלאה ואולי היתה גדולה בכמות וכן בכמ"ש אלף עולות כהרד"ק ז"ל : ולע"ד ששלמה נדר נדר לאביר יעקב להעלות אלף עולות לו ביום א' או בפעם אח' בימי מספר וזה מורה לשון הכתוב במ"ש יעלה שלמה על המזבח ההוא שנדר להעלו' שם אלף ושיהיה על המזבח ההוא היותר מקודש לסיבות הנ"ל ונ"ל ז"א יעלה ולא אמר העלה שהכתוב מגיד נוסח הנדר שא' שיעלה אלף עולות והסיבה למה שהלך המלך גבעונה לזבוח שם כי היא הבמה הגדולה שבאו' ה"א הידיעה בתיבת הבמה וה"א הידיעה בהגדולה והוא ה"א הידיעה שהבמה הידועה בחשיבות ואיכות שמימות משה וה"א של הגדולה היא בכמות שאין גדולה הימנה :

בגבעון נראה ה' כו' מהרי"א ז"ל הביא דברי הרב המורה ז"ל שבת' מ"ה חלק שני א' שלא הגיע שלמה למעלת הנבואה הגמורה כי אם אל מדרגת רוח הקדש בלבד וא' בגבעון נראה ה' אל שלמה בחלום הלילה אינה נבואה כמו הדבר אשר היה אל אברם במחזה לאמר ולא כמו ישראל שנאמר בו ויאמר אלהים אל ישראל במראות הלילה ומכ"ש שאינה כנבואה שאר הנביאים שהרי אמר כאן ויקץ שלמה והנה חלום וכן בענין השני א' כי נראה ה' את שלמה שנית כאשר נראה אליו בגבעון אשר כתבאר שהוא חלום וזו מראה שנית אליו כלומר מסוג שלה בחלום ומעלה זו למטה ממעלה שנ' בו בחלום אדבר בו שאותו הדבור שבחלום הרגיש הנביא שהגיעה אליו הנבואה ולזה לא יקראהו חלום בסוף לד אלא יפסקו לגמרי שהוא נבואה אחרי שהגיע אליו הנבואה בחלו' אמנם בשלמה נאמר ויקץ שלמה והנה חלום : וא' עוד שכן היה ענין דניאל ודוד וכם ף דבריו והערותיך שזה היה מין הנבוא' אשר היה לדניאל ושלמה שאעפ"י שראו המלאך בחלום לא מלאו בעצמ' שהיה נבוא' גמור' אבל חלום ידעו בו אמיתת ענינ' והוי' מכת מי שידבר ברוח הקדש וכן משלי וקהלת ודניאל ומגילת רות ומגילת אסתר הכל ברוח הקדש עכ"ל ומהרי"א אמר הנה אכי חולשה בדברי הרב לפי שפשט הפסוקים ואמיתתם מוכיח ששלמה הגיע אל מעלת הנבואות ארבע' פעמים הא' במקום הזה בגבעון נר' ה' אל שלמה בחלום הלילה שזה הלשון מורה היות מדרגת הנבואה מעין מה שנאמר בתורה אם יהיה נביאכם וכו' בחלום אדבר בו ומלבד זה דבור ה' לו שאל מה אתן לך ותשובת שלמה אל האלהים ותשובות ה' אליו יען אשר שאלת וכו' שזה המנהג לנביאים בדברם אל האלהים ודבריו אליהם הנבואה השנית שבאה לשלמה בענין הבית והוא אומר ויהי דבר ה' אל שלמה לאמר הבית הזה אשר אתה בונה כו' ובה לא נאמר חלום ולא מראה רק כאשר נראה אליו האלהים בגבעון לשנאמר שהשוהו בהיותו חלום אבל אמר ויהי דבר ה' כו' והוא הלשון הנהוג בכל הנביאי' והרב עצמו בהוהו פרק אמר שהמדרגה השלישית היא תחלת המדרגות ויהי דבר ה' אליו כו' הנה מינה הלשון הזה ממדרגת הנבואה והתימה מהרב איך לא זכר כפי' הזה בענין שלמה להשיב עליו שאינה נבואה כמו שעשה לשאר הפסוקים שהביאם וכרא' שהסתיר פניו ממנו להיותו קשה הסתר הנבואה השלישית וירא ה' אל שלמה שנית כו' שהוא נבואה גמורה מעין וירא ה' אל אברם כו' והנה קרא הנבואה ביאה שנית עם היותה שלישית כפי סדר הספר למה שהיתה בחלום ולכן הייתה שנית בערך הא' ולכן א' ג"כ כאשר נראה עליו בגבעון להורות על היותה ממין החלום ולא ממין המראה אמנם ויהי דבר ה' אל שלמה שבאה באמצע יראה שהיה במראה ולא בחלום הנבואה הרביעית ויתאנף ה' בשלמה כי נטה לבבו מעם ה' אלהי ישראל כו' שהו' הנראה אליו פעמים מורה שהדבורים הראשונים היו נבואה ומראה והומרו ויאמר ה' לשלמה יען היות זאת עמך כו' מורה היות הנבואה הגיע לשלמה ושלא נאמר לו זה ע"י אחיה השילוני או אלהו :

אלתו כמו שחשב הרב המורה ונמשכו אחריו המפרשים והביא ראיה ממה שאמר ברבקה ויאמר ה' לה שני גוים כו' שאחז"ל שהיה ע"י שם הנביא כי אין הנדון של שלמה שנראה אליו ה' שנא' בו ארבעה פעמים כרבקה ואף שנאמר כי מה שנאמר לו הבית הזה אשר אתה בונה היתה ע"י נביא וכן הדבור הרביעי ויאמר ה' לשלמה יען כו' ששתיהם נאמרו לו ע"י אחיה השילוני כדברי המפרשי' הנה לא ימלטו משנאו לשלמה שתי נבואות הא' והשלישית אשר זכרתי פה ולזה א' בכל א' מהם וירא ה' אל שלמה ובאחרונה א' שנית ואמר על שתיהם הנראה אליו פעמים והוא המורה על היות שלמה נביא בשתי הנבואות ההם ואיך לא נאמר כן ואחז"ל במסכת מגילה זכרו דוד ושלמה מכלל הנביאי' ולא היה מאמרם זה על צד ההעברה כמו שחשב הרב המורה כי אם על צד האמות והדיוק והסברה הישרה שהחלם והנאמר בדניאל ושלמה אי אפשר שיפורש כי אם בא' משני פנים אם על החלום הפשוט הנהוג שאין נבואה כלל ולא רוח אלהי ואם על הנבואה הגמורה הבאה בחלום ושקר נאמר שיהיה החלום הפשוט כודק למי שהכתוב יחס הדברי' כולם לשי"ת ואמר שנר' אליהם ושדבר עמהם על הדרך עצמו ובאותם הדברי' שבאו בנבואות הנביאים ולא יתייחסו הדברים באלה לו ית' אם היו כולם הדברות מכח המדמה בחלום הלילה מבלי שפע אלהי ואם היינו או' כן בשלמה היינו אומרים כן בשאר הנביאי' חלילה שלא הגיע להם נבואה אלא שהיה חלום א"כ בהכרח יש לנו לו' שגם של שלמה נבואה היה ולא חלום פשוט הפך מסברת המורה והחכם הנרבוני א' שחלום הוה של שלמה היה בינוני לא חלם פשוט ולא נבואה אבל מדרגה בנונית בין שתיה' חלום וחלק מה ברוח הקדש והוא מדרגה שלפעמי' תבא ביקיצה לחול עליו הרוח הה' לשורר ולשבח ולדבר בחכמ' כדוד ע"ה ולפעמי' בחלום ידבר בו כשלמה בפעם הזאת ונסתייע לסברא זו מלשון הרב המורה ז"ל אמה שא' ואין ספק שזאת המדרגה למטה ממדרגת בחלום אדבר בו ואמר עוד שאינה נבואה גמורה אבל חלום יודע אמיתת הענינים והוא מכת מי שידבר ברוח הקדש וכו' ודחה מהרי"א ז"ל דעת זה ממה שמלא בדברי הרב המורה ז"ל שהמדרגה השנית והיא מדרגת רוח הקדש הוא שימלא האדם כאלו ענין אחר חל עליו וכח אחר יתחדש עליו וישימהו לדבר וידבר חכמות או בתושבחות או בדברי אזהרה או בעניינים הנהגיים אלהיים וזה כולו ביקיצה וישתמש החושים על מנהגיהם הנך רואה בעיניך שענין רוח הקד' היא במדרגה השני' ואינה לראות חלו' ומשלי' ומלאך כדניאל ולא לשמוע דברים' כשלמה כי אם לבד לדבר חכמות ותושבחות ואזהרה כמו שזכר והנה תבאה שם הרב ז"ל הבדל עצמיי ברוח הקדש באומרו וזה כולו בעת היקיצה והשתמשות החושי' על מנהגיהם וא"כ החלום איננו מין ממיני רוח הקדש אחר שתנאי העצמיים הוא שיהיה בהקיץ ולא בשינה והשכל יורה ע"ז כי אם היה החלום הזה בשפע אלהי מהשכל הפועל על הכח הדברי תחילה ואח"כ על הכח המדמה כמו שנגדר הרב הנבוא' היה זה בהכרח הנבוא' גמורה אחרי שילדק עליו גדרה ואם הוא שפע לבד על המדמה הנה הוא חלום פשוט וכמו שכתב הרב בפרק ל"ח חלק שני שנאמר יחול השפע על המדמה לבד מבלי הדבר הוא מכת מנהיגי המדינות מניחו הנמוסים והקוסמים והמנחשים ובעלי החלומות הצודקים וכאשר תחול השפע על הדבר ועל המדמה או היא נבואה גמורה הנה א"כ הרב לא עלה על לבו לעשות חלק ממוצע ואיננו אפשר כפי שרשיו שיהיה חלום רוח הקדש נבדל מחלו' הנביא הגמור' ומהחלום הפשוט ועוד הקשה על דברי הנרבוני ז"ל שא"כ לפי דבריו יש הבדל בין הרוח הקדש אשר בהקיץ לאשר הוא בחלום. ויקשה א"כ מדוע החלום אשר בהקיץ ידבר בשמו והמדבר בחלום ידבר בשם ה' כנוסח נבואה והראוי היה בהפך שרוח הקדש אשר בחלום יהיה מדרגה שפלה יותר מהמדרג' אשר בהקיץ יליבא בארעא גיורא בשמיא ואמנ' מה שנסתייע החכם הנרבוני ממה שאמר הרב שאינה נבואה גמורה ושהוא למטה ממדרגת בחלום אדבר בו אינו לעשות אמצעי בין הדברי' כי אין אמצעי ביניהם כי אם למה שכתב! הוא עצמו בפרק ל"ו שהיה הסיבה בחלומות הצודקים הוא עצמה סיבה בנבואה. ושניהם ממין א' ולא יתחלפו כי אם בפחות ויתר וכמו שהביאו מדח"ז שאמרו החלם א' מששי' בנבואה וא' שלא יפול שיעור רק בשני דברים מתחלפים ואמרם ג"כ ז"ל נובלות הנבוא' חלום שהנובלו' הוא הפרי עצמו אלא שנפל קודם שלימותו וקודם שיתבשל וכן פועל הכח המדמה בעת השינה הוא פעולתה בעת הנבואה אלא שיש בו קיצור ולא הגיע אל תכליתו כו' וכל זה יורה שהרב קורא החלום נבואה קצרה ואחרי אשר הראיתיך דעת הרב שהחלום הזה פשוט לא נבוא' והוכחתי מהפסוקי' שהו' נבוא' גמורה וצריך להשיב על הטענות שטען הרב ז"ל הראשונה מפסוק והנה חלום שמורה שאינה נבואה והשיב שהיא ראיה חלושה שאחר שהוא מין ממיניה כמ"ש בחלום אדבר בו וכפי דרך הרב יתחייב שהיא נבואה גמורה אחר שיקרא חלום ויקיצה משנתו כמו שנאמר בשלמה והו' והנה חלום פי' חלום נבואיי צודק שהכיר וידע שכל מה שראה ושמע ודבר חלום ר"ל נבואיי ולזה בא לירושלי' לעמד לפני ה' על אשר נגלה אליו ואין להפלא להיותו בלתי מרגיש בנבואתו וחושב שהיה בהקיץ כי עם היות שהנבוא' תודיע לנביא שהיא נבואה כמו שזכר הרב הנה בתחיל' הנביאות פעמים לא יהיה הדבר כן כי כן קרה לשמואל בתחילת נבואתו לא ידע אם רוח ה' דבר בו או עלי המדבר אליו וכן שלמה נער קטן אנכי מהזרות שלא ידע בחלומו מהו אם נבואה או חלום וכאשר הקיץ ידע והכיר שכל הענין היה חלום נבואיי ולא הזכיר כן בשאר הפעמים כי אם בפעם הראשונה לבד להיותו נער אבל מכאן והילך בעוד היות חולם החלום היה מכיר ויודע איכות החלום ושהוא נבוא' ומה שטען הרב ממה שבאו ספרי שלמה ע"ה בכתובים ולא בנביאים אין טענה זו מחייבת שלא הגיע למדרגת הנבואה כי אפשר שהגיע במדרגות אלו לנבואה ולכך נכתבו בתוך הכתובים אמנ' קהלת ומשלי ושיר השירי' לא נאמרו במדרגת נבואה כי אם במדרגת רוח הקדש ולכן נכתבו בתוך כתבי רוח הקדש ולא בנביאים כי אין רחוק שיבא לנביא נבואה בזמן אחד ואח"כ יבא אליו מראה ממדרגה למטה ממנה היא רוח הקדש כי אותו הרוח נבואיי אפשר שתפרד ממנו פעם ופעם ידבק בו ע"כ תורף דברי מהרי"א ז"ל: ולע"ד להשיב על דבריו אף לאחת למאה חשבון כי שלמ' לא הגיע למדרגת נבואה כלל אלא למדרגת רוח הקדש כדברי הרב המורה ז"ל וכמו שטען ממה שבאו ספריו מכלל הכתובי' ולא נכללו בנביאי' ועם היות שדחה מהרי"א ז"ל ראי' זו כנ"ל בסמוך כי אפשר לנביא שתדבק בו הנבואה ויתנבא ואפשר שתפרד ממנו וידבק בו רוח הקדש ומזה הענין אפשר שהיה אופן ענין שלמה שבתחילה זכה לנבוא' ואח"כ נפרדה ממנו ונדבק ברוח הקדש וחבר קהלת משלי ושיר השירים ודחייתו זו נכונה אבל אפשר לי לו' שהרב המורה הכריח מזה האופן כי איך יתכן שהגיע שלמה בתחילת ענייניו והשגתו אל מדרגה עליונה של נבואה ואח"כ נפרד ממנה שלא שרה אליו עוד עד שיחבר שלשה ספרים שיר השירים קדש קדשים משלי וקהלת אשר הא' עשה בבחרותו משלי השני בשני העמידה וקהלת בשני הירידה לההביל העול' כי הדבר זר מאד שלא תדבק בו הנבוא' בשום זמן ועת מהעיתי' בהתעסקו בספרי קדש לחול עליו רוח נבואיי ועל כיוצא בזה נאמר כד הויא זוטרי לגברי השתא דקשישנ' לדרדקי ומזה הכריע יכריע כדברי הרב המורה והמפרשים ששלמה שרתה עליו רוח הקדש ולא רוח נבואיי גם במ"ש הרב המורה ז"ל שמדרגה זו איננה משוג בחלום אדבר בו הדין עמו שאותה היא נבואה כמו שא' אם יהיה נביאכם כו' אבל כאן נאמר ויקץ שלמה והנה חלום ר"ל והנה חלום צודק במדרגת רוח הקדש ובחלום שהיא מדרגה למטה מרוח הקדש הבאה בהקיץ שהיא מדרגה יותר משובחת על מדרגת רוח הקדש הבא' בחלו' ולע"פ שמהרי"א הרבה להביא ראיות לדחות דברי החכם הנרבוני ולהכריע שאין מדרגה ממוצעת בין הנבוא' ובין רוח הקדש כנ"ל מחילה מכבודו כי יש ויש כמה וכמה מדרגות בנבואה וכן ברוח הקדש כי כמה פנים לפנים הנוראים שהרי נבואת משה ע"ה אספקלריא המאירה ושאר הנביאים עם היותם נביאים לא זכו הם להשיג באספקלריא שאינה מאירה הרי שבנבואה עצמ' הפרש גדול בין הנביאים למשה וכמו שאח"ז שנבואת משה בלשון זה והנביאי' בלשון כה א"ה שהכוונ' בהיות נבואת משה ע"ה מתתפארת אספקלריא המאיר רואה הדברי' על בוריין ברורים וז"ש זה הדבר אמנם שאר הנביאים בלשון כה א' שהוא במלכות אספקלריא שאינה מאירה ולזה תבא נבואת' בלתי ברורה כ"א במשלים ומליצות וזהו לשון כה כאלו אינו אלא ע"ג הדמיון ואפי' בין הנביאים עצמם התחלפות רב ולעפ"י שכולם השגתם באספקלריא שאינה מאירה מעשרה במקומה שהיא כלולה מעשר כנודע ליודעי חן ולזה באו עשרה לשונות בנבואה כמו שאח"ז אשר שינוי השמות מורה על התחלפות אופני ההשגה בלי ספק ומזה נלמוד לענין רוח הקדש שיש בו ג"כ עשרה מדרגות מתחלפות באופן ההשגה ולעפ"י שכולם מרוח הקדש הם ואל זה רמז הרב המורה ז"ל במ"ש ז"ל ולזה הערותיך שזה היה מין הנבואה שהגיע לדניאל ושלמה שאעפ"י שראו המלאך בחלום לא תאמר בעצמם שהיה נבואה גמורה אבל חלום ידעו בו אמיתת עניינים והוא מכת מי שידבר ברוח הקדש וכן משלי וקהלת ודניאל ותהלים ומגילת רות ומגילת אסתר הכל ברוח הקדש עכ"ל שבכלל דבריו מורה שיש כמה מדרגות בהשגה ובסוף דבריו הרחיב יותר באומר והג' מכת מי שידבר ברוח הקדש כו' שמורה שיש כיתות וזה מכת אחד מהם באופן שדברי הרב המור' ישרים כראוי מולק בלי הולשה כלל שלא כדברי מהרי"א ז"ל ועיקר ראי' מהרי"א ז"ל להוכיח שענין שלמה היה נבואה גמורה היה ממראת ויהי דבר ה' אל שלמה לאמר הבית הזה אשר אתה בונה וכו' שבתחלה הביאה לא הוזכר חלום כלל א"כ היא נבואה ככל הנביאים אשר נאמר בהם ויהי דבר ה' אלי לאמר בן אדם וכו' והקשה עליו מהרב עצמו כנ"ל זה לשונו והרב עצמו בלוהו פרק א' שהמדרגה השלישית היא תחילת המדרגות ויהי דבר ה' הנה מינה הלשון הזה ממדרגת הנבואה והתימה מהרב איך לא זכר הפסוק הזה בעבור שלמה להשיב עליו שאינה נבואה כמו שעשה לשאר הפסוקי' ונראה שהשתיק פנים ממנו להיותו קשה ההתר עכ"ל: ואני או' כי השתיק הרב המורה פנים ממנו להיותו קל התירוץ ואיננו קשה כלל כי הרב יסבור שאות' הנבואה אחיה השלוני אמרם כמו שהביא בסדר עולם כאשר הביא מהרי"א ז"ל בפסוק ויהי דבר ה' אל שלמה בסדר עול' או' שאחיה השילוני בא אל שלמה במלאכות ה' ע"כ מעתה לדקו יחדיו כל דברי הרב המורה ז"ל הן במ"ש שלשון ויהי דבר ה' היא נבואת האמת כן הוא כמו שאמר באותו הפרק עצמו אבל לא היתה נבואת שלמה כי אם נבואת אחיה השלוני ויכריחו כן הפסוקים שבנבואה השלישית כתיב וירא ה' אל שלמה שנית שזה מוכיח שבנבואת ויהי דבר ה' אל שלמה לא היתה פה אל פה ידבר בו כי אם ע"י אחיה השילוני ולזה בשלישית נאמר בו וירא ה' אל שלמה שנית ואין אנו צריכים לתירוץ של מהרי"א הנ"ל במ"ש והנה קרא הנבואה הזאת שנית עם היותה שלישית כו עיין שם כי כל דבריו דוחק באין צורך וממה שאמרתי לך לא תזוז שהם דברים מיוסדים על אדני פז דברי חז"ל בסדר עולם כנ"ל גם במה שא' מהרי"א ז"ל והו' ויאמר ה' לשלמה יען היתה זאת עמך מורה היות נבואה הגיעה לשלמה ושלא נאמר לו ע"י נביא אחיה השילוני או זולתו כמו שחשב הרב המור' ונמשכו אחריו המפרשים והביא ראיה ממה שנא' ברבקה ויאמר ה' לה כו' אומר אני שאין זו ראיה שאדרבא לשון הנה היתה זאת עמך מורה שנביא זולתו הודיע אליו כן והיתה זאת הנבואה עמו שמורה וערוכה אבל לא יחוייב לשון עמך שיהיה הוא המתנבא אותה וראית הרב המורה אעפ"י שאינה מכרעת כמו שהקשה מהרי"א ז"ל. כנ"ל והדין עם מהרי"א ז"ל בדחייתו שאינה ראיה אבל עכ"ז ענין הרב המור' נכון בעצמו שבשתי נבואות ויהי דבר ה' אל שלמה לאמר הבית הזה וכו' ונבואת ויאמר ה' לשלמה שתיהם יחדיו היו ע"י אחיה השילוני כנ' ושאר כל דברי מהרי"א ז"ל יכדמו מאליהם בויכוחו על דברי החכם הנרבוני ז"ל שכבר הוכחתי שמדרגות רוח הקדש עשרה הם גם מה שהשיג מהרי"א על הרב המורה מדברי חז"ל במסכת מגילה שמינו את דוד ושלמה בכלל הנביאים שלא היה מאמרם ז"ל על צד ההעברה כדעת הרב המורה אלא באמת ויושר שהיה נביא שלמה לפחות בשתי הנבואות שנאמר בהם וירא ה' אליו ואמר על שתיהם הנראה אליו פעמים המורה על שלמה היותו נבואה הנני מקשה למהרי"א קושיא מהגמרא ולטעמך התינח שלמה שמצאנו בו שתי נבואות אלו לדעת מהרי"א אבל דוד ע"ה לא מצאנו בו נבואה כלל כי אם מ"ש ברוח הקדש בספר תהלים ועכ"ז מצאנו שקראוהו חז"ל נביא שם במגילה מאי איה לך למימר שהוא דרך העברה כדעת הרב המורה ז"ל לכוונתא גבי שלמה מה שהזכירוהו לנביא דרך העברה הוא ויגיד עליו ריעו אביו דוד שנא' בו נביא שהוא דרך העברה הן אמת שמהרי"א ז"ל י"א לקיים דבריו שדוד נתנבא במ"ש בנביאים וידבר דוד את דברי השירה הזאת ויסייע אל היותה כפולה ובקצת שנוים מתחלפים מהנביאים לתהלי' שזה מורה שלשון נבואה לחוד ולשון רוח הקדש לחוד ויוכיח כן אומרו רוח ה' דבר בי ומלתו על לשוני אבל האמת הוא שרוח ה' דבר בי זו רוח הקדש ונכתבו דבריו ע"י הנביא ע"ה אבל לדוד לא הגיעו אלא ברוח הקדש לא בנבואה ולא מעדו רגלי הרב המור' ע"ה כמו שחש' מהרי"א ז"ל שכתב זה לשונו והארכתי בזה להיותו דרוש יקר מאד ולמה שהיתי מעדו בו רגלי הרב המורה' ונמשכו אחריו אנשים לדיקים וטובים מחכמי אומתינו ע"כ:

אמנם בהבנת הפסוק כתב מהרי"א ז"ל ספר הכתוב שגיזר שלמה בהקרבת הקרבנות בגבעון ושם במקום ההוא עצמו אשר דבק עצמו עם השי"ת שם נגלה אליו האלהי' בחלום הלילה להיותו אז בלתי טרוד במחשבות ולהיות הנבואה מין בחלום מין פחות מהמראה והיתה נבואתו שאלו הבורא שאל מה אתן לך כשו א' אחרי אשר הרבות בזבחים ועולות לאהבת השלמו' והדבקות האלהית מה השכר אשר תבקש ולעפ"י שלפניו ית' נגלו כל תעלומות לבנו עכ"ז שאלו מה אתן לך כדי לעוררו על התשובה להשיב כהלכה וכענין להרבות שכרו עליה ושלמה השיב אתה עשית כו': ולע"ד שלהיותו מתחיל בהשגת רוח הקד' הוצרך להכנת המקו' הקדוש כמ"ש בגבעון נראה ה' אל שלמה ואל הכנת הזמן בלילה כי בעל החלום הוא האיש גבריאל על ידו יגלה השי"ת אוזן האנשים ויאמרו אלהים שאל מה אתן לך כלומר התבונן מאד מאד במה שתשאל שלא תשאל דב' שלימותו חוץ ממך שאפשר שיהיה לזולתך כמו העושר שאפשר שלא לו יהיה כי יעבור ולא ידע מי אוספם אבל שאל כא דבר מה שאתן לך ר"ל שלא יהיה לאחרים אלא לך לבדך ואין לזרים אתך דבק עמך כמאלה שאין כוונת השי"ת לדעת שאלתו ובקשתו כי הכל גלוי וצפוי לפניו ית' אבל א' לו עצה טובה שאל מה אתן לך כאומר לך דייקא ולא לאחרים ולזה שאל לו החכמה והמדע שהם דבוקים בו תמיד ובזה אבין מאמר חז"ל בפסיקתא הובא בילקוט אמר רבי יוחנן בשם ר"ש משל למלך שהיה לו אוהב א' לו שאל לך פרקופי ואני נותן לך אותו האוהב היה פקח בדבר א' אם אשאל שיעשה אותי אפרכוס או דוכוס היא יוצאה בידי אלא הריני שואל דבר שכל הדברי' טפלים לו הכסף והזהב טפלים לו א' לו מרי הואיל והגסת לבי שאשאל לפניך שאול אני שתשיאני את בתך ואעשה חתנך א"ל חייך כך אני עושה כך שלמה א' ליה הב"ה שאל מה אתן לך ושאל החכמה עכ"ל:

וראוי לדקדק מה צורך המשל גם למה א' אוהב ולא א' אהוב ומהו היא יוצאה בידי איכו מנגד לו' שרוצה לשאול עד שיאמר לשון אלא הריני שואל כו' וכפל שתשיאני בתך ואעשה חתנך כפל הענין ולשון ואעשה בלתי מתיישב והיה חתנך מ"ל: ונראה שהוקשה להם ז"ל לשון מה אתן לך שאל ואתן לך גם הענין כי גלוי לפניו תעלומות לבבו ויתן לו שאלתו ושאלתו גם כי אין מילה בלשונו גם הוקשה להם כל אריכות דברי שלמה אתה עשית את עבדך כו' ועתה כדי שיאמר עבדך בתוך כו' ונתת לעבדך לב שומע כו' לזה הביאו המשל הזה כנאות ואמרו כי להיות שלמה ע"ה בא לטהר ואוהב את ה' בכל כוונותיו ורעיוניו אשר זכה בזה לשיאמר לו הק"בה שאל מה אתן לך ז"ש משל למלך שהיה לו אוהב. אוהב דייקא וכוונת שאל מה אתן לך פירושו שאל מה שתרצה שהכל אתן לך ז"ש א' לו שאל לך פרקופי ואני נותן לך א"כ הכונת מה אתן לך אין פרושו שאל מה אתה רוצה שאתן לך שלא יתכן כיוצא בזה בשי"ת אשר לפניו נגלו תעלומות לב כמו שאמ' מהרי"א ז"ל כנ"ל אבל פירושו שאל מה שתשאל אתן לך כי בשמוע שלמה כן יתן אל לבו לשאול דברי' אשר לא עלתה על לבו ולא במחשבתו וגם הלשון יוכיח כן שלא א' מה אתה רוצה שאתן לך אלא שאל מה אתן לך וזה כגון המשל א"ל שאל פרקופי ואני נותן לך א' עוד אם אשאל שיעשה אותי דוכוס כו' היא יוצאה בידי ר"ל היא לבדה ולא שלימיו' אחרו' עולות בידי לכך איני רוצה בדוכוס או באפרכוס אלא הריני שואל דבר שכל הדברי' טפלים לו הכסף כו' שאשיג דברים רבים לא כן בשאלי דוכוס או אפרכוס שהיא יוצאה בידי ר"ל היא לבדה ולא א' יעלה בידי לגרוע כמה אלא יוצאה בידי לשון יציאה ר"ל שלימות חיצוני אלא הריני שואל דבר שיהיו הכל טפלים אליו ודבר שלימות עצמיי וז"ש א"ל מרי הואיל והגסת לבי שבזה כוונו חז"ל לתרץ הקדמה זו של אתה עשית כו' ועתה ה' הכוונה בהצעה הזאת לו' למלך לא שאני כדאי ולא הגון לשאלתי אבל ברחמיך הגסת את דעתי לשאול שאלתי זאת ולעפ"י שהיא גדולה מאד כי אתה עשית חסד לא שהיה כדאי אלא בחסד גדול ועתה ג"כ עשית עמי חסד להמליכני ז"ש ועתה ה' אלהי כו' וכיון שאתה הנהגת עמנו במדת החסד עם אבי ואמי ע"כ מלאני לבי לשאול שתשיאני בתך ולעפ"י שאני הדיוט ובלתי הגון לחתן המלך מבטיחך אני שאעשה חתנך שאקנה שלימות מידות טובות ואעשה הגון וראוי להיות חתנך ז"ש לשון ואעשה חתנך עשיה ממש כבריה חדש' אמר לו חייך כך אני עושה ר"ל אני עושה הכל לאיותך ראוי להיו' חתני שאעשך ראש וקצין כדי שתהיה ראוי לזה המלב להיות חתני וכיוצא בזה א"ל הב"ה לשלמה שאל מה אתן לך ושאל החכמה לו' שהנמשל הוא שלמה ושאל החכמה שהיא כוללת הכל כי היא כבודה בת מלך פנימה מלכות שמים חכמת שלמה כי יש חכמה עילאה והחכמה מאין תמצא:

ויאמר שלמה כו' מהרי"א ז"ל בפסוק יראה כפל מלות וכפל דברים כפל מלות כי די בלומר כאשר הלך לפניך באמת ובצדקה ובישרת לבב תיבת עמך מיותרת וכפל ענין והשמור לו את החסד כו' שזהו מה שכבר א' אתה עשית עם עבדך חסד גדול כו' ושלם באו' ותתן שמ"ש אתה עשית עם עבדך דוד אבי חסד גדול היינו שהמליכו על ישר' עם היותו רועה צאן מאח' עלו' הביאו זהו החסד הגדול המלכות וזכה שיו להיותו עושה משפט וצדקה לכל עמו ודובר שלום לכל זרעו וזהו כאשר הלך לפניך באמת ובצדקה וכנגד מה שבין אדם למקום א' ובישרת לבב עמך ר"ל לפי שישרות הלב גלוי עמך שנ' יראה ללבב הזכיר עוד חסד שני באו' והשמור לו החסד הזה על קיום המלכות בידו ולעפ"י שקם אבשלום ושבע בן בכרי שמרת לו החסד הזה הגז' שלא ימוש מידו ולא יפסד והוא על דרך יברכך ה' וישמרך הברכה שיברכך שתתמיד בה וזהו והשמור לו את החסד הגדול הזה והחסד השלישי הוא ותתן לו בן יושב על כסא ביום הזה שהוא ירושת המלכות לבניו ע"כ: ולע"ד שהחסד הגדול על כל החסדים הנה הוא שידריך השי"ת את האדם בעבודתו כי אין למעלה מזה החסד וז"ש אתה עשית עם עבדך דוד אבי חסד גדול והחסד הגדול הוא מסייעת אותו לטהר ז"ש כאשר הלך לפניך באמת ובצדק' ובישרת לבב ולא בצדקת לבבו כי אם בסיוע שלך ז"ש עמך ע"ד מה שפירשתי בכלי חמדה מה ה' אלהיך שואל מעמך שהוא עמך ועוזרך על דבר כבוד. שמו על דרך ה' לא יעזבנו בידו כו' והחסד הגדול הזה הנזכר בו שזכה לעשות רצונך שמרת אותו לו ע"ד ושמר ה' אלהיך לך את הברית כו' שמרת לו החסד הזה כי נתת

רש"י

נער קטן. בן שתים עשרה שנה היה וזה לך החשבון ויקרא את שמו ידידיה בו בשנה ענה המנון את תמר שנאמר ויהי אחרי כן ולאבשלום אחות... גוזזים לאבשלום והרג את אמנון ואבשלום ברח וילך גשורה ויהי שם שלש שנים הרי ה' שנים ושב אבשלום לירושלם וישב בירושלם שנתים הרי שבע... והרג אחרי זאת ויהי רעב בימי דוד שלש שנים הרי עשר בהם עשרה מנה את ישראל וישוטו בכל הארץ תשעה חדשים בשנת מותו תיקן משמרות בשנת הארבעים למלך דוד כדכתיב הרי שתים עשרה למלך בנו: את עמך הכבד. מתוך שהם רבים יש להם עסקים רבים ובאים לדין ואין לי מתון לעיין בדין. ד"א כי מי יוכל לשפוט את עמך הכבד הזה משפט כבד אחד הם יבאו לדין שני בותי לפני ואטול מזה ואתן לזה שלא כדין איני נענש אבל ישראל הריני נענש עליו עונש נפשות שנאמר וקבע את קובעיהם נפש: ואם

מקרא

עַל־כִּסְאוֹ כַּיּוֹם הַזֶּה׃ וְעַתָּה יְהוָה אֱלֹהָי אַתָּה הִמְלַכְתָּ אֶת־עַבְדְּךָ תַּחַת דָּוִד אָבִי וְאָנֹכִי נַעַר קָטֹן לֹא אֵדַע צֵאת וָבֹא׃ וְעַבְדְּךָ בְּתוֹךְ עַמְּךָ אֲשֶׁר בָּחָרְתָּ עַם־רָב אֲשֶׁר לֹא־יִמָּנֶה וְלֹא יִסָּפֵר מֵרֹב׃ וְנָתַתָּ לְעַבְדְּךָ לֵב שֹׁמֵעַ לִשְׁפֹּט אֶת־עַמְּךָ לְהָבִין בֵּין־טוֹב לְרָע כִּי מִי יוּכַל לִשְׁפֹּט אֶת־עַמְּךָ הַכָּבֵד הַזֶּה׃ וַיִּיטַב הַדָּבָר בְּעֵינֵי אֲדֹנָי כִּי שָׁאַל שְׁלֹמֹה אֶת־הַדָּבָר הַזֶּה׃ וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים אֵלָיו יַעַן אֲשֶׁר שָׁאַלְתָּ אֶת־הַדָּבָר הַזֶּה וְלֹא־שָׁאַלְתָּ לְּךָ יָמִים רַבִּים וְלֹא־שָׁאַלְתָּ לְּךָ עֹשֶׁר וְלֹא שָׁאַלְתָּ נֶפֶשׁ אֹיְבֶיךָ וְשָׁאַלְתָּ לְּךָ הָבִין לִשְׁמֹעַ מִשְׁפָּט׃ הִנֵּה עָשִׂיתִי כִּדְבָרֶיךָ הִנֵּה נָתַתִּי לְךָ לֵב חָכָם וְנָבוֹן אֲשֶׁר כָּמוֹךָ לֹא־הָיָה לְפָנֶיךָ וְאַחֲרֶיךָ לֹא־יָקוּם כָּמוֹךָ׃ וְגַם

(בשוליים: ה' קרין ולא כתיב דכו' · ח · ג' · כ"ט חס"ב מנהון בכיפר' · ב' · ק"לד · כ"ה · פ' פסוקים ולא ולא ולא · למדנחאי חס')

תרגום

עַל כּוּרְסֵיהּ כְּיוֹמָא הָדֵין׃ וּכְעַן יְיָ אֱלָהִי אַתְּ אַמְלֵיכְתָּא יָת עַבְדָּךְ תְּחוֹת דָּוִד אַבָּא וַאֲנָא יְנִיק זְעֵיר לֵית אֲנָא יָדַע לְמִפַּק וּלְמֵיעַל׃ וְעַבְדָּךְ בְּגוֹ עַמָּךְ דְּאִתְרְעֵיתָא עַם סַגִּי דְּלָא יִתְחַשְׁבוּן וְלָא יִתְמְנוּן מִסְּגֵי׃ וְתִתֵּין לְעַבְדָּךְ לֵב סְבַר לְמִידַן יָת עַמָּךְ לְמִסְבַּר בֵּין טָב לְבִישׁ אֲרֵי מַן יְכוֹל לְמִדַּן יָת עַמָּךְ סַגִּיאָה הָדֵין׃ וּשְׁפַר פִּתְגָּמָא קֳדָם יְיָ אֲרֵי שְׁאַל שְׁלֹמֹה יָת פִּתְגָּמָא הָדֵין׃ וַאֲמַר יְיָ לֵיהּ חֲלָף דִּשְׁאֵלְתָּא יָת פִּתְגָּמָא הָדֵין וְלָא שְׁאֵילְתָּא לָךְ יוֹמִין סַגִּיאִין וְלָא שְׁאֵילְתָּא לָךְ עֻתְרָא וְלָא שְׁאֵילְתָּא נְפַשׁ בַּעֲלֵי דְבָבָךְ וּשְׁאֵילְתָּא לָךְ סַבְרוּתָא לְמִשְׁמַע דִּינָא׃ הָא עֲבָדִית כְּפִתְגָּמָךְ הָא יְהָבִית לָךְ לֵב חַכִּים וְסוּכְלְתָן דִּכְוָתָךְ לָא הֲוָה קֳדָמָךְ וּבָתְרָךְ לָא יְקוּם כְּוָתָךְ׃ וְאַף

רד"ק

נער קטן. אמרו רז"ל כי בן שתים עשרה שנה היה כשנמשח למלך כי באותו פרק שנולד הכתוב מספר ענין אמנון ותמר ואומר ויהי לשנתים ימים ויהיו גוזזים לאבשלום והרג אמנון וברח לגשור ויהי שם שלש שנים הרי ה' שנים ושב אבשלום לירושלם והיה שם שנתים הרי שבע שנים ומרד באביו ונהרג אחרי כן ויהי רעב בימי דוד שלש שנים הרי עשר ובשנה הבאה אחריה מנה דוד את ישראל וכתיב וישוטו בארץ תשעה חדשים הרי אחת עשרה ובשנת מותו היא שנת הארבעי' למלך דוד תקן המשמרו' הרי שתים עשרה: צאת ובא. לפני העם כמו אשר יצא לפניה' ואשר יבא לפניהם: לב שומע. מבין ות"י לב סבר כמו שאמר להבין בין טוב לרע לאסבר: הכבד. הרב כתרגו' סגיאה וכן מקנה כבד מאד: ושאלת לך הבין. כמו להבין: לב חכם ונבון. אמרו רז"ל חכם המקיים את תלמודו כלומר כי מה שלמד מקויים בלבו ומזומן: נבון. מבין דבר מתוך דבר: לא היה לפניך. אפילו משה רבינו בחכמת הטבע לא היה כמוהו אבל בחכמ' האלהו' היה חכם יותר ממנו או פירושו לא היה לפניו במלכים:
גם

רלב"ג

נתתי לך לב חכם ונבון אשר כמוך לא היה לפניך ואחריך לא יקום כמוך. אתבונן כי רמז על זה שתכמתו תהיה

מסרה

אלהי ה' זקפין קמצין וסי' נמסר בסדר בלק וכל אסף דכוו' במ"ב פתחין באתנחתא וסי' נמסר בסדר בלק המין ה' בקמצין וסי' יען אשר שאלת והכלבים עזי נפש מדי עברו יקח ד' הכמת עזום הבין אל תהיו כסוס כפרד וסי' בלשון תרגום הוון כלביא שאלין הכמתא לסוסיא:

כלי יקר

הבתו לבחור בן כלל השאלה שאל החכמה לו שלא כיון בשאלה הביא אל השגת תכלית משו השלשה אבל היתה שאלתך פשוטה בלי שום הרכבה ותכלית נכרי וז"ש עוד ושאלה לך הבין לשמוע משפט ר"ל זה גבוה נגד תכלית. מהעניינים השלשה הנז' ע"כ ראוי שתזכה לכל כי העושה לש"ש וצורת מן השררה שהיא רודפת אחריו הו יאמר ושאלת לך הבין לשמוע משפט ר"ל נוסף על כל מעלתך במה שלא שאלת כי אם חכמה ולא שאלת עושר וחיים ונפש אויביך הנה הוספת עוד עכ"ז חסידות יתרה והיא שבענין החכמה עצמה לא שאלת חכמה יתרה שתתפאר בה אבל שאלת ההכרחי לדב' המשפט לבד וז"ש ושאלת לך הבין לשמוע משפט בלימוד אשר זה יחייב לך גם השיג העושר ונפש אויבך וגם בחכמ' תשיג את שלפניך לא היה כמוך ואחריך לא יקום כמוך וכמו שפרשתי בסמוך בס"ד והמ' לך שמתוקת ימים רבים לפי שהוא לו וכן גבי העושר אמנם בנפש אויביך לא א' לך לפי שכליית נפש האויבי' הוא תועלת כללי למלך ולעם כולו ישבו לבטח בארצם. לז"א ולא שאלת נפש אויביך :

הנה עשיתי כדבריך כו' וגם אשר לא שאלת נתתי לך כו' לב חכם ונבון אחז"ל חכם המקים תלמודו כלו' כי מה שלמד מקויי' בלבו ותמיד נכון מבין דבר מתוך דבר לא היה לפניך אפי' משה רבינו בחכמת הטבע לא היה כמוהו אבל בחכמת האלהות היה חכם יותר ממנו · או פירושו לא היה לפניו במלכי' גם עושר גם כבוד הא' לרבנו על חבירו כמו גם לאחכ' גם בקרבם איש במלכי' כ"ש בשאר בני אדם שלא היה איש כמוך בעושר ובכבוד והעושר והכבוד יהיו לך כל ימיך ע"כ · ועיין הרלב"ג ואחז"ל סותרים כו' כמו שכתוב דבריה' בפסוק ויחכם מכל האדם בס"ד · ומהרי"א ז"ל הקשה על דברי הרלב"ג ז"ל · זה לשונו והתימא מזה החכם איך לא שכל לבו שעל דרך נס יוכל שלמה להתחכם יותר ממנו ואם היה הוא מאמין ענין הניסים והיכולת האלהי כראוי לא היה או' זה עכ"ל · ולע"ד לא פקפק הרלב"ג ז"ל בענין הנס חלילה אבל מ"ש שהוא זר אליו שלא בעת מהעניינים חכם כשלמה אם לא שיהיה על דרך המופ' שלא יתכן השגתו לאחר ולזה תמה מביון שהוא ע"י המופת איך יתכן שישוער זה שהרי אפשר שיעשה הש"י מופת גם כן לזולתו גם כפלא כמו שעשה עם שלמה כי יזכה בזכות כשלמה וה' יתן לו ג"כ חכמה ומזה הצד א' הרלב"ג שהדבר זר בעיניו גם הקשה מהרי"א על הרד"ק במ"ש כי מאמר לפניו ולאחריו הוא פרטי במלכים לא בכלל גם בנביאים שאין לשון הפסוק סובל כן בדבריו כי בענין לחכמה א' מאמר בכלל אשר כמוך לא היה לפניך ואחריך לא יקום כמוך ולא הזכיר כאן במלכים כמו שהזכיר כן בעושר שאמר גם עושר גם כבוד אשר לא היה כמוך איש במלכים שזה מוכיח על המאמר הקודם של לב חכם ונבון שהוא כללי והוא זר מאד שלא ימצא כן בשום נברא כי הדברים האפשריי' לא יתכן שב' ימנע מוב' מבעלין בהיותו מוכן להשיג וכיוצא בזאת הקושיא יקשה גם לדברי הרלב"ג במ"ש שלא דבר הכתוב כ"א במלך אשר היה לפניו ואשר יהיה לאחריו או על הרוב בכל אישי הדור אשר לפניו ולאחריו שמאמר שהוא מאמר כללי אשר כמוך לא היה לפניך ואחריך לא יקום מורה על כלל כל הדורות שלא כדברי הרלב"ג גם לפי דבריו ממעט בכבוד שלמה וחכמתו והייתה חכמת אלהים בקרבו ולדבריו ז"ל לא היתה כ"כ גדול' הערך כי רבים יחכמו בדורו' הראשונים והאחרונים יותר ממנו ואם נאמר דברי' כפשטן יקשה אח"כ כמו שהושפע עליו שפע גדול בענין החכמ' אשר כמוהו לא היה ולא יהיה אפשר ג"כ שישפע עליו רוח נבואיי כי ונביא לבב חכמה ומאמר שהחכמה הכנת הנבואה שאין הנבואה שורה אלא על חכם כו' אשר בהיות שלמה חכם גדול מכל החכמים א"כ היה נביא גדול מכל הנביאים ולא יתכן כי התורה העידה ולא קם נביא עוד בישראל כמשה וכתב בזה ג' שערים הראשון אין ספק שאופן השגת שלמה ודרך ידיעתו נבדל מאופן השגת חכמי המחקר ודרך ידיעתם בהשגתם בטבע כפי העיון והחקירה האנושית והשגת שלמה ע"ד הפלא כיד ה' הטובה עליו ולדע' זה ראוי שתדע שאופן השגת הדברים שמדעיים הם שנים הא' מהמאמר אל הקודם ומהמסובב אל סיבתו ושיה השגת המוקרים והשני מן הקודם אל המאוחר והיא השג' שלמה מהסיבו' אל המסובב והדרך הראשון הוא המחקר האנושי כי בעבור היות שכל האדם מחובר בגופו והיותו שלימות לגשם כלי הוא אוף השגת המושכלו' אליו בדרך החוש' והדמיון עד שמפני זה נגזר החוקר שאין דבר בשכל שלא יהיה ראשונה בחוש ואמר שהשכל יוצא מושכלים ששם הצורות הגוללות בהפשיטו אותם מהצורות הפרטיו' אשר בדמיון שבאים אליו מן החוש והדרך הזה כשיתכן הטוב לא ימלט מחסרונו רבים הא' מפני יגיעת העיון כי הידיע' באופן הזה הנקנית מדרך החוש והנסיון בעמל גדול ויגיעה להשתדל בנסיון הדברים והיותם לבא עד תכונתם ובקריאת ספרים רבים והכרחתי לדעות המתחלפו' לבחור בצודקו' מהבלתי צודקו' צריך זמן רב ושקידה גדולה ול"ש אם יתעסק בחכמו' מתחלפו' שטרדתו בהשיג הא' תמנעהו מהשיג זולתה עד שלזה אחז"ל כי קרי רבי במסכתא חדא לא השאיל ליה במסכת' אחריתי כי כמו שההשגות החושיות מעיקות אלו לאלו כן הוא העיון במושכלו' להיו' שכפם א' ולרוב העמל והטורח הנמצא בעיון כמו שאחז"ל למה נקראת שמה תושיה מפני שמתשת כחו של אדם וכאשר תצרף לזה צרת השכחה ויגון שהשמע אתר הקנין אשר אי אפשר מבלעדיו להיו' הזכרון כח גשמי ויקרהו השינוי והלאות ויצטרך האדם לחפש לאחרי בטן להזכר כל מה ששכח תדע ותשכיל גרעון המדע האנושי שבכח המדעי שהשמחה במעונו והפועל השכלי שהמכוח' בנעימותו ישימם הגוף הנגוף והחוש הכחוש ליגון ואנחה ולעמל מכאוב כמו שנא' ע"ז כי ברב חכמה רב כעס ויוסיף דעת יוסיף מכאוב וכבר גילה היות שיב' זו היות קניית החכמות מדרך החושי' וע"ז א' כל הדברים יגעים לא תשבע עין לראות לא תמלא אוזן משמוע החסרון השני האיחור והעיכוב הזמניי אשר ימצא בקניית החכמ' בזה הדרך כי לכיו' שכל האדם יוצא מן הכח אל הפועל באמצעות השגות החושיו' אשר הוא בהשתנות ותנוע' מה וכל תנועה היא בזמן יתחייב שלא יצא שכלינו מן הכח אל הפועל בדברי' רבים יחד אבל יבאו זה אחר זה ולזה א' החוקר שהידיעה נקראת בדברים רבים אמנם ההשכלה תהיה בדבר אחד לבד להיותה יציאת השכל מן הכח אל הפועל ובעבור זה בזה הדרך הטבעי אי אפשר שילין האדם בלתי חכם וישכים חכם ויצטרך מפני זה האדם אל מלמד יוציא שכלו מן הכח אל הפועל בזמן רב עד שתמצא האדם יפליג עיונו בחכמה אחת שנים רבות ואחריתו יהיה כבל ולא חכם כ"ש אם יתעסק בחכמו' רבות שכל ימי האדם יהיו כימים אחדים בערך הזמן הרב הצריך אליהם · וע"ז אמרו במסכת היום קצר וכו' ואמר הלא אוזן מילין תבחן וכו' כלומר שבחכמות יצטרכו השגת החושים ולזה נאמר בישישים חכמה וארך ימים תבונה ונתייחסה החכמה בזקנים כאו' ז"ל אין זקן אלא שקנה חכמה · החסרון הג' שהדברים היותר פחותים ושפלים כפי הטבע והמציאות הם יותר מושגים אצלינו והיותר יקרים ועליונים במציאותם הם יותר נעלמים והיה זה לפי ששכלינו להיותו היולני ומשיג הדברים בצאתם מן הכח אל הפועל ע"כ ישיג הדברים היותר גשמיים יותר מהדברים הנבדלים מחומר שלא ישיג בהם כ"כ וגם בזמן תקדם ההשגה בדברים החומריים מהשג' הדברים הרוחניים לפי שמאליונים יקח השכל הקדמות להשג' העליונים ויהיה א"כ ההשכלה האנושית הפך הטבע והמציאות כי הדברים הרוחניים הנמצאים יותר בטבעיהם נמצאים פחו' בשכלינו והדברים החומריים שהם פחות נמצאים אל הטבע מפני מדרגת מציאותם והתערבם עם הכחו ההעדר הם יותר נמצאו בשכלנו וימשך מזה שהרוחניים שהם בטבע סיבות אל מציאות הדברי' החומריים יהיו בידיעתנו מסובבים מהם לפי שהשכלתנו הדברים החומריים השפלים הוא סיבה שנבא להכרח העליונים הרוחניים כיד האפשר וכאלו הם הקדמות אליהם ומפני זה נתפרסם מאמר החוקר שהשגתינו היא מהמסובב אל הסיבה בהפך הטבע וכבר המשיל הפילוסוף תוקף השגתינו בדברים השפלים וחולשתו בעניינים העליונים לעיני העטלף שבהיותו באישון לילה ואפלה אל אשר יהיה שמה הרוח ללכת ילך לראות במו אופל וכאשר השמש יצא על הארץ הנה הוא נחבא אל הכלים כי לא יוכל לראותו לחוזק בהירותו ועל זה א' אליהו בדברו בעניינים האלהיים הודיענו מה נאמר לו ועתה לא ראו אור בהיר הוא בשחקים כו' א' זה להוכיחו את איוב על דברו שהעניינים האלהיים כפי החקירה האנושית וא' הודיענו מה נאמר לו ר"ל מה התוארים שנייחס אליו ית' כי הנה העניינים האלהים לא נוכל לערוך דבר מפני שהם עם בהירותם הנמרץ חשוכים אינו לחולש' שכלינו כמו שיחשיך השמש בעטלף וקרא לדברים האלהיי' חשך ע"ד ואמרו ישת חשך סתרו מפני שהם נסתרים אלינו · ואמר עוד היסופר לו כי אדבר להגיד שאפי' ירצה האדם לדבר מהאל ית' לא יספיק אלא למה שהוא בעצמו ר"ל היסופר לו באיזה מספר יסופר מה שנדבר ממנו בערך אין ית' כ"ש שיש בזה מהסכנ' אם יאמר איש דברים מהאלהית שיבולע וישחת עליהם · ובפרק היה קורא אמרו כל המספר בשבחו של מקום יותר מדי נעקר מן העולם שנאמר היסופר לו כי ידבר אם אמר איש כי יבולע הנה פירשו כי אדבר מלשון וידבר עמים תחתינו · ולפי שא' על העניינים האלהיים לא נערוך מפני החשך פי' שאין החשך בערכו ית' חלילה כי הוא האור הבהיר אבל לא תשוער הנה הוא חשך בערך אלינו לקיצור שכלינו וזהו אומר ועתה לא ראו בהיר הוא בשחקי' והוא ע"ד מאמר הנביא קרנים מידו לו ושם חביון עוזו ר"ל שהזוהר והבהירות הוא לו ית' מעצמו ולא משיג אחרת כמו לשאר הרוחניים ומפני תוקף קרנן הורו יתחבא ויסתר ממנו עוזו ותפארתו ושיים דבריו באו' לכן יראוהו כל חכמי לב להודיע מיעוט השגת חכמי המחקר שהם חכמים מלבם בעניינים האלהיים · החסרון הרביעי הוא קיצור שכלינו בהשגת סיבות הדברים בשלימותם וזה אם הסיבו' הצוריות שהוא מבואר שהצורות האחרונו' מהדברים הם בלתי מושגות אלינו לפי שהשג' האנושי' נקנית מן החוש והדמיון והחוש לא ישיג בעצם כי אם מקרה הדברים הנה השכל לא ישיג בשלימות כי אם טבעי אותם המקרים אשר נגלו אליו מהחושים ואמנם הצורות העצמיות אשר בהם יבדלו מיני הנמצאים עם היות שכבר יגיע מציאותם באופן מה אל השכל באמצעות המקרים המיוחדים הנה הם אינם מושגים בעצמם ובראשונה' כמו טבעי המקרים אבל באחור ובשניות והיו אם כן המקרי' הבאים מהצורות העצמיות והמתחייבות מהם מושגים בעצם ובראשונה ובשלימות וצורות הדברים אשר הם סיבותיהם בלתי מושגים אלינו בהיותו האופן מהשלימות שהנה מפאת זה א' החוקר שמאמרות הב"ת וכ"ש מהנמצאים כמעט שלא נדע דבר מהם לפי שהבדלי המינים אינם נכרים אלינו ואנחנו עם היות שנכיר סגולותיהם כמו היות הסוס צוהל והחמור נוער והכלב נובח הנה לא נשיג צורתיהם העצמיות אשר מהם ימשכו הסגולות ההנה כי לא נדע סיבת הרקת ההיסקמונ"יא אל הליחה האדומיית ולמה ימשוך האבן המגנ"טס את הברזל עד שמפני זה קראו החכמים אותם טבעים נסתרים ואיוב קראם נפלאו' תמים דעים לפי שהאדם יפלא מהם לסכלות' סיבותיהם ולא בלבד יקרה זה רצוני סכלות מהות הדברים וצורותיהם העצמיות במורכבים כי גם ביסודו' הפשוטים יקרה לנו זה הסכלו' עצמות כי בהיותינו מגישים מציאותם ומספרם ואיכותיה' המיוחדים הנה לא ידענו צורותיהם העצמיו' אשר מהם נמשכו אותם האיכות עד שיש מהפלוסופי' מי שחשב שאותם האיכיות הם צורותיהם ר"ל החום והקור והלחות והיובש ומהם אמרו שהכובד והקלות ובכלל הנטיה הם צורותיהם העצמיות ומאשר יתחייבו לדעות האלה ספקות עצומו' גמנו וגמרו שצורות היסודו' טבעים אחרים נעלמים ממנו ימשכו מהם כל האיכיות ואחרים זולתם ולא כרגים אופן אותם הצורו' ולא אופן המשכת המקרים השפכים מהם וכמו כן יקרה בצורת הגשמי' הכוללת אשר תחול בחומר הראשון ראשונה שלא הגיעו החכמים לדע' ענינה ומהותה ומהם שמוה הג' מרחקים המוגבלים ומהם שמוה המרחקים הג' הבלתי מוגבלים והסכימו היות הטבע הא' תחול בה קיולי ימשכו ממנו שיעור הגשמים ומרחקיהם וטבע הצורה ההיא בעצמה בלתי מושגת אלינו ולא יתחלפו החכמי' בעניני' חילוף מעט כי מהם שמוה מטבע העצמו' ומהם מטבע המקרי' ועוד משניהם מי שהניחה טבע נסתר ואם יקרה כ"כ מהסכלות והקיצור בהשגת צורת הדברים החומריים השפלים אשר תחת השמש בהיותם מושגים אלינו בחושים כ"ש שיקרה זה בצורו' הגשמים השמימיים וכוכביהם ובגדליהם אלו מאלו כי כבר הודה הפילוסוף שכל מה שדבר מגלגל הלבנה ומעלה דבר בלומד ומחשבה ורחוק רחוק מי ימצאנו הצורות הנבדלות מחומר שתכלית מה שנשיג מהם הוא היותם נמצאות מפאת תנוע' הגלגלים ומניעים מהם יתבאר מזה קיצור שכלינו בכלל הצורו' המוריות וכבר גילה קהלת קיצור השגתינו ואפי' בדברים השפלים באו' כי לא יוכל האדם למצוא את המעשה אשר נעשה תחת השמש בכל אשר יעמול האדם לבקש ולא ימצא וגם אם יאמר החכם לדעת לא יוכל למצוא גילה בזה שהאדם המדיני קודם התעמל בחכמה לא יוכל להשיג טבעי הדברים אפי' השפלים ועליו אמר כי לא יוכל האדם למצוא את המעשה אשר נעשה תחת השמש שגם האדם המתעמל בעיון שהוא התלמיד קודם שיחכם לא יוכל להשיגם ג"כ · ועליו אמר בכל אשר יעמול האדם לבקש ולא ימצא · ושגם החכם אשר כבר הגיע לתכלית עיונו ועמלו לא יוכל למצוא אמיתת מהותם וע"ז אמר עוד וגם אם יאמר החכם לדעת לא יוכל למצוא · ואם הסיבות החומריו' לפי שעם היות שנשיג המורכבים בכללותם הנה לא נדע' באמ' הפשוטים שמהם הורכבו וזה אם בגשמים השפלים כי החומר הראשון הוא מבואר מעניינו בלתי מושג כפי מה שהוא ואם יש בו איזו הכרה ממנו הוא מפאת ההווה והנפסד ובערך אל הצורות החלות בו אשר הוא כנושא לכול' אבל כפי עצמותו הוא מוסכל בהחלט ואמנם היסודו' הפשוטו' אשר מהם הורכבו המורכבים כבר התחלפו דעות האנשים בהם מה הם וכמה הם כי יש מי שחשב היות ההתחלה היסודית אחת ומהן' שמיה אש ומהם שמיהם אויר וקצתם שמינה מים ויש מי שהביא היסודות רבים ומהם שמנה שנים ומהם ג' ומהם ארבעה והוא דעת ארסטו ואפלטון רבו והוא הדע' המפורסם בזמנינו זה וכבר היה מי ששם היסודו' בב"ת וקראום העצמים הנפרדים ובכלל אמיתת הדרוש הזה בלי פקפוק לא הגיע אלינו שעוד היום יש אנשים יחשבו שיסוד האש איננו נמצא אלא נכנס במורכבים ויש אנשי' שיחשבו שהארץ איננה יסוד פשוט ואמנם בהרכבת הגשמים השמימיים נבוכו החוקרים בענינם כי אפלטון א' היות כולם מורכבים מארבעה יסודות כמורכבים השפלים וארסטו ימאן זה ויש מהנמשכים אחריו שיחשוב היותם מורכבים מחומר וצורה שמימית וקצתם שמו זה החומר חומר ההווים וקצתם שמוהו מטבע אחר ומהם אמרו היותו בלתי מורכב מחומר וצורה כלל שהם גשמים פשוטים בלתי מורכבים כפי מציאותם כלל ובכלל חילוף הדעות בעניינים האלה והספקות המתחייבים לדעת דעת א' מהם יורה על קיצור השגת השכל האנושי בהם ומבואר הוא שאלו ואלו לא הגיעו לידיעת שיעורי היסודות בכל א' מהמורכבים אשר בשמים ממעל ואשר בארץ מתחת ואופני הרכבת' ובאיזה אופן הם סיבות חומריות לכל א' מהמורכבים ביחוד ועל שני מיני המורכבים עליונים ושפלים רמוזים לו' על סכלותינו בהרכבתם א' הש"ת לאיוב מי יספר שחקים בחכמה ונבלי שמים מי ישכיב בצקת עפר למוצק ורגבי' ידובקו · ואם הסיבו' הפועלים הנה עם היות שכבר השיגו חכמי המחקר היות העולם השמימיי סיבת מניעה ופעולת אל העולם השפל ועולם השפל סיבה לעולם השמימיי והאל ית' סיבה לכל הנה בסיבת הפועלת לכל א' מהדברים ביחוד ואופן פועלם מה מאד נחלקו קדמונים באמיתתו הלא תראה שאפלטון הניח הצורות הנבדלו' הנקראות בלשונו אידיאס היותם פועלי' המהיות וכו' ע"ש מן הכח אל הפועל בהגיעו היסודו' ובערכו אותם והכינו מסייע לפעולתו פועל הפרטי הקרוב ממנו כמו האב אל הבן ועל שני אלה א' ארסטו שהאדם יולידהו האדם והשמש אמנם בזה האופן הגיע מהם פעולתם רצוני אם יפעל הגרם השמימיי בתנועה · או בהארתו או בהשפעות אחרות נמצאות בטבע לכל א' מהכוכבים ואם האדם הוא מכלל הסבות הפעולות העצמיות או המקריו' ואם הכח המצייר העובר בבטן האשה יצא מהאב בשוה בזרע ורובה אליו מחוץ מסבה אחרת גשמיות או רוחניו' ואם יפעל בכלי כמו שהי' מן הראוי או זולת כלי כמו שנראה בעובר הנה אמיתת כל הדברים האל' כולם ואחרים זולתם נעלמו מעיני כל חי ועל כיוצא בזה א' היש למטר אב או מי הוליד אגלי טל מבטן מי יצא הקרח וכפור שמים מי ילדו מי שת בטוחות חכמ' או מי נתן לשכוי בינה ואם הסבות התכליות מבואר הוא מועט השגתינו בהם בכל הדברים אשר נדע מציאות' כי גם מתועלות אברי האדם ותכלי' מציאותם עדיין לא נשלמה כללות הקפתם ולא מחלית' כ"ש ממיני הב"ח והצמחים והמתכו' והחילוף בגלגלים בשיעוריהם וריבוי תנועותיה' והפכיותם וריבוי הכוכבים בגלגל אחד והעדרים לגמרי מגלגל א' ומעוטם בשאר הגלגלים אשר אי אפשר שיהיה דבר מזה בהזדמן כי כל פעל ה' למענהו ר"ל לתכליתו המיוחד וכל הדברים הם ממחשבת פועל חכם ולתכלייות נאותים ומיוחדים הכרחיים לשלימות העולם אלא שילא' שכל האדם מלהשיגם ואל זה כיון קהלת במ"ש את הכל עשה יפה בעתו גם את העולם כו' ר"ל שכל הדברים הם שלמים וטובים כפי התכלית שבהם אשר בעבורם נבראו ושהאל ית' נתן את העולם בלב בני אדם רצה לו' השגת מציאותו בכלל מבלי שישיג ראשית הדברים שהוא עצמותם ופועלם מבלי שישיג ג"כ תכליתם וסופם אשר בעבורם נבראו וזהו או' מבלי אשר ימצא האדם את המעשה אשר עשה האלהים מראש ועד סוף ר"ל מהתחלתם הצורית והפועלת עד סיבתם התכליתית אשר תבא בסוף הנה התבאר מזה שהסיבות העצמיות כולם בלתי מושגו' בשכל האנושי בשלימו' עד שמפני קיצור השגתנו בהם יסתפקו חכמי המחקר בהכרת סיבות הדברים הרחוקות והכוללות ובהשגת מהותם בלתי נבדל' וכאלו קרה להם בזה כמו שיקרה למי שעיניו כהות או למי שיראה הדבר מרחוק שלא יוכל לגזור מהו ויסתפק באו' שהו' גשם מפני שהשיג שיעורו או שהו' חי מפני שראהו מתנועע האמנם לא ישיג איזה גשם או איזה חי הוא · החסרון החמישי הוא הטעות והשגיאה אשר יקרה בהשג' האנושית כי להיות' נקנית מהחוש הנ' לא תפול האמת בגזרותי' כי אם במקר' ועל המעט וזה אם מפני שהחושים עצמם פעמים רבות יכזבו במוחשיהם ובפרט במוחשים השניים כמו שיקר' להולך בספינ' שירא' הארץ והבתים אשר בה כמתנועעים ויראה תמונת אדם ויחשוב שהוא דוד והוא שאול ומהכרח הוא שמה שישיג השכל מהמוחשות האל' יצא משפט מעוקל ואם מפני מדרך השכלתנו הוא מהמסובב אל סיבתו ופעמים יהי' כמין דבר מסובב משתי סיבות מתחלפות וגם הפכיות ויגזור השכל האנושי היות הא' מהם סיבתו ויטע' בזה שאין סיבתו אלא האחר' כמו שיקר' לרופא שירא' שתקן החול' אדום המרא' ועב העצם ויגזור שסיבתו הגבורת הדם והוא משפט כוזב לפי שלא הי' סבתו כ"א חולשת הבורר אשר בכליות שהיא סיב' אחרת או כשירא' בלב חזק בכי האסטומכא' בזמן השתו ויגזור אז היות סיבתו ליחה קרה לבניית עד שיתעסק ברפואת עם הדברי' המחממים ויטע' בזה להיותו מסיב' אחרת הפכיית רגלגי שלא' חמה אדום' נשפכת שמה ויצטרך אל המקררי' ומזה המין הוא רוב הטעו' הנופל במלאכת הרפוא' להיות האותו' אשר שם יקחו ראיה בסבת החולי שמשתפים לסיבות מתחלפות וגם הפכיות ויטעה הרופא היות אחת והיא האחר' ומפני זה אמר איוב לחבירו בראותם שהסיבות שהיו נותנים לייסורים היו בלתי אמיתיות ואולם אתם טופלי שקר רופאי אליל כולכם ר"ל שבמ' שהייו טופלים ומייחסים אותם היסורי' לרעותיו היו משקרי' כמו הרופאי ההבל שאינם מכירי' סיבות החולאים ולכן יטעו ברפואות ולזה הית' העדר החקיר' להם יותר טוב' מתכליות' הכוזבת וז"ש מי יתן החרש תחרישון ותהי' לכם לחכמ' וכן הוא הענין בכל

דירשי

דרושי במחקר הפנימי. ונתקנו זה הרב שבכל דור ודור נתחלפו דעות בני אדם ולזמני חקירותיה
ויתחלקו תמיד החוקרים על הראשונים עד שמה שחשבו הראשוני' שהביאו מופת על מה שהוא טען
כל בונים מים מופת על סותרו וכו' ונתבאר מכל זה שבזה הדרך הראשון מהגעת הידיעה בדברים
המדעים שהוא כפי העיון שכלי והחקירה הגופית מדרך החוש ומהמורגש אל הקודם הקרוב
החמשה החסרונות אשר זכרתי שהם העמל והיחור והשפלו' והקצור והשגיאה ולכן הדרך השני
אשר הוא מהסיבה אל המסובב ומהקודם אל המאוחר הוא דרך קבלת השכלי' הנבדלים ר"ל פני
המלך בי"הם לכיותם שכל פשוט נבדל מחומר ויפחת ההשפע' בשפע אליהם מאת השי"ת ישיגו
הדברים כפי אופן מציאותם רצוני שישיגו המסובבים מפאת סיבותיהם הקודמות והעליונות לא
שיקדם הכרתם באותם הסיבות קדימה זמנית להכרתם המסובבים מהם כי הם קדומ' טבעית
בלבד באמנם בזמן א' יתדין וכו' סיבת הדברים והדברים המסובבים מהם ויכירו היות סבות
אליהם ויקרה להם בהשגתם כמו שיקרה לאדם הרואה אילן אחד כולו משרשיו עד ענפיו עד עליו
בבית אחת ובראי' אחת ובה ישיג שהשרשים קודמי' לענפים והענפים לעלים ושהם התחלו' וסבו'
אליהם מבלי שיקדם ראיתו השרשים לראותו הענפים והעלים בזמן הכל בסדר ובטבע ככה
המלאכים ישכילו סבות הדברים ומהם ישכילו מסובבים אך לא בסדר זמני כי אם בסדר טבעי
בלבד ולהיות השגת הנביאים מושפעת מהשי"ת ובאמצעות המלאכים היתה מגעת ידיעתם בזה
הדרך השני לא בדרך הראשון כי טבע המקור הלזה שיהיה נאצל במה שיאצל ממנו ולכן לא יקרם
מהחסרונות כמו שיקרה למתחכמים בדרך הראשון כי בהשגתם הנבואיית לא ימצא העמל והטורח
ולא אורך הזמן בלמוד והעיון ולא שפלות הדברים המושגים ולא קצור וטעות בהשגתם לפי שדרך
השגתם אינו מתחיל למטה למעלה כדרך העיון האנושי אלא הוא ממעל' למט' ומהעליונים אל התחתוני'
ומהסבות אל המסובבים ולכן יגיע אליהם ידיעת הדברים האפשריים קודם היותם. למה שיקנו
אותם מסבותיהם הקיימות הקודמות אליהם ולא יצטרכו אל מלמד כמאמר עמוס לא נביא אנכי
ולא בן נביא כלומר לא נביא אנכי מצד טבעי והכנתי ולא בן נביא כלומר מפאת הלימוד כי
התלמידים יקראו בני הנביאים ואמר זה להורות שאין ההשג' הנבואיית מטבע ההשג' האנושית
בקנית מהסוג ונמצא האדם מלמד אותה אבל מהשי"ת לבד באמצעות מלאכיו וז"ש ולקחני ה'
מאחרי הצאן ויאמר ה' אלי לך הנבא אל עמי ישר' ולהיות הדרך הזה השכית מההשג' בתכלית
השלימות והאמות והעילוי מסולל מכל טעות ושגיאה כשהוא השי"ת אתקנו לשלמים והודיענו בתורתו
ועל ידי עבדיו הנביאים האמתיות כולם בשלימות אשר ילאה שכל האדם להשיג בחקירתו ולהרון
זה הדרך מההשג' א' כמסורר דרך המונה בתרתי כו' ולו' השבתי דרכי ואשיבה רגלי כו' ולו'
סעפים שנאתי ותורתך אהבתי קרא סעפים למחשבו' האנושיות העיון והחכם אמר על זה כי ה'
יתן חכמה מפיו דעת ותבונה ואמר להצילך מדרך רע מאיש מדבר תהפוכות שהוא דרך האיש החוקר
המתהפך מדעותיו אל הין ועליו ציוה בטח אל ה' בכל לבך ואל בינתך אל תשען בכל דרכיך דעהו
כו' אל תהי חכם בעיניך ועל הדרך הא' יש דרך ישר לפני איש ואחריתה דרכי מות לפי
שהמושכל האמיתי הוא בשם נפשך בתוי' והנטייה ממנו הוא באמת דרכי מות לשכל האנושי ולכן
אמר מיד מדרכיו ישבע סוג לב ר"ל שהאדם סוג לב שהוא הסומך על חקירת שכלו ועיון לבו
ישבע מדרכיו המתהפכות ולא יבקש יותר אמנ' האיש הטוב והשלם לא ישבע כי אם בהשגו' הנאצלו'
מן העליונים והנקראת מהסב' אל המסובב וזהו לומרו ומעליו איש טוב מסכים למ"ש אחרי כן
אורח חיים למעלה למשכיל ר"ל שדרך הידיעה אשר בה ידע האדם השי' אשר אין אחריתם מות
הם למשכיל למעל' ר"ל מלמעלה למטה כי בזה יסור מהדרך הראשון שהוא ממטה למעלה אשר
עמה השאול ומות היינו' שאול מגזרת שאלה. לפי שהחוקר בעיונו צריך הוא אל שאלו' ותשובה
והתחלה והמתנגד בדברים לאותה מהם מושכלות וכבר התרעמו הנביאים על חכמי' המתנו בעוזבים
זה הדרך השני מהתורה האלהית והנבואה ובוחרי' אחרי ספרות בדם הרע ועיון שכלם המוטע' אמ'
ישעיהו ובילדי נכרים יספיקו וירמיה אמר אותי עזבו מקור מים חיים וכו' ולכן כאשר יעד השלימו'
משיח צדקנו מהרה יגלה שיבין הדברים על אופנו מהדרך השני מלמעלה למטה כמ"ש ונחה עליו
רוח ה' רוח חכמה וכו' לא למראה עיניו כו' לו' שלא תהיה השגתו מן החושים כי אם מאת השי"ת
ובזה האופן היה' חכמת שלמה ע"ה כי כאשר שאל מאת ה' לב שומע ר"ל שכל מוכן להבין אמרי
בינה ולהשיג האמת מתוך עיונו וחקירותו בדרך הראשון השיבו השי"ת ואמר יען אשר שאלת את
הדבר הזה והוא הבין לשמוע משפט ר"ל אתן שכל להבין עניני המשפט הנה עשיתי כדבריך לתת
לך לב שומע ושכל מוכן להבין משפט ונוסף על זה הנ' נתתי לך לב חכם ונבון אשר כמוך לא היה
לפניך ר"ל שכל נקנה חכם מקיף בכל המושכלות לא מפאת חקירתו כי אם מתנ' מהאלהים ומחסד
עליון ולא יהיה קנין חכמתו בזה הדרך השני מהשג' אלא באמצעות השפע האלהי שהוא עליו פתאום
ולזה אשר כמוך לא היה לפניך וכו' לפי שכל החכמים שהיו לפניו ולאחריו נתחכמו בדרך הראשון
מהעיון והחקירה ולא נמלטו מהחסרונות הנז' אמנם שלמה נתחכם בדרך השני על דרך הפלא
ולזה נתעלה על כל החכמים לפי שהוא לא קנה חכמתו בעמל תלמוד' ועור' השקידה והחקיר' ולא
באורך הזמן ולא יתור הנסיונו' אבל בחלום הזה ליל' היה' עליו יד ה' וימלא אותו בחכמ' בתבונ'
ובדעת ובכל מלאכה וישכב בלילה אחת איש בער לא ידע ויקץ משנתו איש חכם כמלאך האלהים
וכבר העידו חז"ל על חכמתו בזה שהבין בלמ' והג' הלום שמע עוף מצפצף והבין צפצופו ושמע כלב
נובח והבין לשונו רמזו שמיד שהקיץ בלי למוד ועיון השיג טבעי הדברים וצורותם המיוחדו' אשר
בהם יובדלו סגולותיהם ופעולותיהם המיוחדו' מצד הנבר' שנברא קדם במהות כל אחד מהם באופן
שהשגתו שלמה ולא בא בה לא שפלות ולא קצור ולא טעות להיות השכלתו מלמעלה למטה והשיג
המסובבים בסיבותיהם והרוחניים והשמימיים והחומריים כולם יחד והשיג הצורות הגשמיות
הנעלמות בשלימות כמו המקרים המוחשים ובכלל הנה השיג כל דבר כפי אמיתת מציאותו מבלי
טעות ושתוף ומבלי קדימה ואיחור זמני' כי כל הדברים יחד בטבעו בשכלו כאשר הם ובאותה הסדר
והמדרגה אשר הם בעצמם ולהיות השגת החכמ' בזה הדרך השני לשוכני בתי חומר אשר בעפר
יסודם דבר זולת מחלקם הטבעי ומנעה דעת אדם ילוד אשה דמי לבר אלהין א' השי"ת הנ' נתתי
לך לב חכם ונבון אשר כמוך לא היה לפניך ואחריך לא יקום כמוך להיות מהנמנע שאדם
ישיג החכמות באותו האופן מהשג' שהשיגם המלך שלמה ע"ה ולהיות ידיעותיו מושפעות מאת
השי"ת ע"ד נס בזולת לימוד אדם אמר הכתוב ויתן אלהים חכמה לשלמה וכו' נתן חכמ' לשלמה
וישראל אמרו כי חכמת אלהים בקרבו ומלכת שבא שמעה את שמע שלמה לשם ה' ר"ל שהיה
חכמתו בסיבת מאת השי"ת והגוים אשר באו לשמוע חכמתו אשר נתן אלהים בלבו וכבר העידו
חז"ל על היות חכמת שלמה מטבע חכמת הנביאים ומאופן ידיעתם שאמרו במדרש ומעשה האופני'
חכם עשה האופן והמרכב' מלמד שראה שלמה בחכמה מה שראה יחזקאל בנבואתו ולכן עשה פני
שור ואריה ונשר וכרוב וכבר העיד היא על עצמו בספר משלי שהיתה ידיעתו מהדרך השני הוא
מלמעלה למטה ולא ממטה למעלה הוא מ"ש דברי אגור ע"ש שקבץ ואגר החכמות ולא אמר אוגר
לפי שהוא לא קבצם בהשתדלותו כי אם במתת אלהים לזה א' אגור ל' פעול כי מה' היתה זאת היא
נפלאת וכן נקרא קהלת ולא מקהיל מטעם הנז' ואמר בן יקה שהי' בן דוד שנא' בשבט יהוד' ולו
יקהת עמים שהוא המלך הראשון שמלך משבט יהודה ולהודיע שחכמתו מתת אלהים ומלמעל' למט'
לכן א' נאום הגבר מצד שאתי אל והוא המודיעני חכמה ומגידו זה וכיותו אתי אל מצד זה אוכל
ולא יבצר ממני דבר כי מצד עצמי בער אנכי מאיש ולא בינ' אדם לי בער אנכי מאיש מצד לידתי
ומצד השתוף עם בני אדם שילמוד מהם בינה ושלמו' מידו ולא בינת אדם לי וכ"ש בלימוד בחכמ'
ולא למדתי חכמה אבל ידעתי כי דעת קדושים אדע. והוכיח היות ידיעתו יותר מעולה מאותה
שע"י המחקר הנקנת מדרך החוש כי מי עלה שמים וירד ר"ל בעניינים השמימיים מי הוא זה
מהחכמים שעלה שמים וירד להודיע אלינו אותם הענינות אשר זכרו בגלגל כמו צורת ושאר הככבים
ומספר הגלגלים ושיעורם ותנועותיהם והגלגלים היוצאי' המרכז וגלגלי ההקף וקוטבי כל א' מהם.
כי אחרי שאלה הדברים לא השיגו מפאת החושים ולא באו אליהם מופת הנה הצטרך לו שעלה שם
ראם וראה אותם וירד והעיד עליהם מפי הראיה וכיון שזה נמנע השגתו בהם מסופקת ולא
כאשה יתכו' עליהם ספוק וא' מי אסף רוח בחפניו על השגתו בדברי' הרוחניים הנבדלים אחמר
כמו שהי' אבר ע"ם עושה מלאכיו רוחות אשר כדבר הזה אין החוש שולטה בו איך יתכן שיגיע אליו
החכמים בחקירתם וז"ש מי אסף רוח בחפניו וכבר התבאר בחכמ' שהפלוסופים לא הביאו לא ליהו'
הנבדלים כי אם מפאת התנועות השמימיות הנצחיות ואותם וכמו שיתבאר עוד בשער השני
ולז"א מי אסף רוח בחפניו שהוא המוחש הוא היותר עב מהחושים א"כ מי אסף הרוחני בחפניו
המוחשים. ואמר מי צרר מים בשמלה על המים אשר מעל השמים ירמוז בזה לעולם הספירות
כפי חכמי הקבלה שעליהם אמר המשורר עוטה אור כשלמה שהוא יותר פשוט ונעלם ממנו מעול'
המלאכים. ואמנם בעולם השפל אמר מי הקים כל אפסי ארץ לו' שעם היותו מושג בחושים בו
ענינים ... נעלמים בסיבתם וזכר היותר מפורסם שהוא ...
בהפקת הסדר הטבעי ואין דרך להשיג לעמוד בו בדרך טבע אם לא שיחסו אל השגחה אלהית
ולפי שכל מי שיגיע לידיעת האלה הכו' כתנועות ההשגה אם לא מפאת השפע ... לזה אמר מה

שמו ר"ל מהו שם החכם להשיג זה או מה שם תלמידו שהוא כבנו כמש"כ בני הנביאים ז"ש ומה שם
בנו כי תדע מכל זה יובן בדרך השני הנז' וזהו כל אמרת אלוה צרופה ר"ל שאין בה לא סיג ולא
טעות ושגיאה ולהיותה השגה קיימת בלתי משתנת לז"א מגן הוא לכל החוסים בו. והנבית שלא
כתוב בקבר יקדיו החכמה המחקרית והנבואיית כמו שחשבו לעמות רבים. מקומותיהו והוסיף על
זה להוכחה רבה ויבאו לידי טעות וכזב ז"ש אל תוסף על דבריו פן יוכיח בך ונכזבת. הנה נתבאר
מזה אופן השגת חכמת שלמה ומעלתה על כל חכמי המחקר מפא' אופן ההשגה ודרך הידיעה והוא
השער הראשון. השער השני הנה כמו שנבדלה חכמת שלמה מחכמת חכמי המחקר מפאת אופן
השגתה כנזכר בשער הקודם כן נבדלה מפאת הדברים המושגים אלו והידועים אליו
אשר לא הגיעו אליהם כל חכמי העיון. אשר היו לפניו ולאחריו והשיג בחמשה מיני ידיעות המין
הא' מהידיעה והוא בעולם השפל רצוני בדברים ההוים ונפסדי' אשר קצר דעת חכמי המחקר
לדעת הדברים בסבותיהם וסגולותיהם ופעולותיהם ורוב הטעות והשגיאה הנופלת בהתפלספות
ושלא הגיעה ידיעתם להשיג אופני ההרכבה וההמזגייה ושיעורי הפשוטים הנכנסים בכל אחד
מהמורכבים וכחות הדברי' ותועלותיה' אמנם שלמה לפי שהיתה חכמתו אלהית ע"ד פלא מלמעלה
למטה לכן נתעלה בידיעת הדברים ההוים ונפסדים בארבע בחינות האחד בשהוא השיג טבעי
הדברים ההוים והנפסדים ומציאותיהם לא לבד מפאת התחלותיהם הכוללות. וסבותיהם הרחוקות
וחמרם המשותף ומקריהם ותנועותיהם אבל גם בהשגת עצמותם ומהותם כי מה שהם בעצמם
וצורותיהם הקרובות והאחרונות המבדילות אותם אשר לא הגיע החוקר לידיעת אמיתתם ועל זה
נאמר וידבר על העצים כו' וידבר על הבהמה וכו' שהשיג ההבדל במיני הצמחים ובב"ח ומהם
ההולך על הרבע והמעופף השלמים והבלתי שלמים בצורותיהם המיוחדות כמו שהיותן כפי מה
שהם בעצמם. והבחינה השנית היא מפאת הקפת ידיעתו בכל מיני ההוים ונפסדים כלם עם
היותם רבוי בלתי משוער ולזה א' וידבר על העצים מן הארז אשר בלבנון עד האזוב אשר יצא בקיר
ר"ל מן הגדול והנכבד שבצמחים עד הפחות מהם ואמר הארז אשר בלבנון עד האזוב אשר יצא
בקיר שהוסיף להבדיל בידיעתו זאת בין הארז עצמו אותו אשר בלבנון לזולתו מהמקומות אחרים
וכן הבדיל בידיעתו בין סגולת האזוב אשר בקיר לאזוב אשר בזולתו מהמקומו' כי תתחלף סגולתו
כפי המקום שהוא נטוע. בו עם היותו הכל מין אחד וזה רצה באומרו מן הארז אשר בלבנון ועד
האזוב אשר בקיר בפרטות וכן השיג טבעי הב"ח כפי צורותיהן עד הרמש שהוא ב"ח בלתי שלם
לפי שידיעתו היתה מקפת בכל מיני ההוים ונפסדים מקרני ראמים ועד ביצי כינים אין לא נעדר
מידיעתו ולהעיר על רבוי כמופלג מידיעתו מהידועים אשר בשכלו ורוחב לבב השלם במקום
בכולם ע"ד הפלא א' הכתוב ויתן אלהים חכמה לשלמה ותבונה הרבה מאד ורחב לב כחול אשר על
שפת הים ודימוי החול דבר נאה ומתייחס בענין הזה כי הנה מהיסוד השפל הארץ והוא בהפלגת
הרבוי כמעט שאין לו תכלית והוא עם רבוי מתיחס בקיבוצו עם היותו מתחלק ונבדל בעצמו
בכל גרגיר וגרגיר מגרגיריו וזה נמשך אחרי המים ועומד על שפת הים ככה היו הידיעו' האלה
אשר קנה שלמה מזה המין כי הם ביותר שפלים האריים רצוני ההוים והנפסדי' והיו ידיעות רבות
עד אין מספר כפי רבוי מהמינים מהדוממים והצומחים והב"ח כולם והיה צורת כל אחד מהם נבדל
בנפשו של שלמה וכולם עם הבדליהם מתאחדות ומתקבלות בנפשו של שלמה והי' כל זה מפני פועל
השפע האלהי אשר המשילוהו הנביאים אל המים שנא' הוי כל צמא לכו למים וכו' אותי עזבו מקור
מים חיים וכו' ואולי המשיל ידיעתו זאת בחול מפני שיתוף השם להיות מין הידיעה הזה' מהדברי'
השפלי' חולין בערך אל שאר הידיעו' העליונו' שהם קדש והבחינ' הג' הי' מפא' ידיעתו ואופני הרכבו'
הדברי' והתמזגיות' והמקו' והזמן ושאר הדברי' המתחייבי' בהוי' כפי מה שיאו' אל מין וכן הפלים
הצריכי' לבלי הוי' והוי' ואופני ההתהוו' ושיעורי היסוד' הנכנסי' בכל מורכב ומורכב כפי הראוי למינו
מה שמעול' לא הגיע אליו שום חוקר בעיונותיו כלשה ידועים אלא באותו האופן שהם ידועים אל
הטבע עד שהי' אפש' לו לפעול בריאו' טבעיו' בדברי' הטבעיי' לשעת' ע"ד מה שאמרו חכמי הגמ'
ז"ל מהנהו' גבר' דעבד ליה רבא והיה זה בדעתו מלאכת ההויה הטבעית לעשות לרוח משקל ומים
תכן במדה וכבר נמצאו באומות ישמעאל ספרים מיוחסים ביניהם למלך שלמה מדברים שהם
מהמין הזה ועל זה א' הכתוב ותרב חכמת שלמה מחכמת כל בני קדם ומחכמת מצרי' לפי שהחרטומי
מצרים היו כ"כ בקיאים טבעי הדברים עד שהיו יודעי לעשות בריאות חדשות כמו שראינו בספורי
התורה ושלמה הגדיל לעשות מהם להיותו מכיר הדברים השפלים כמו שיכירם בטבע הפועל אות'.
וכבר העיד על הבחינה הג' הזאת ישעיה הנביא ע"ה מי מדד בשעלו מים וגומר שספר שמהקולר
ידיעת המעיינים בשיעורי היסודות ונעלמים ושיעורי הנכנסים מהם בהרכבה מורכב ומורכבי'
ועל יסוד המים א' מי מדד בשעלו מים ועל יסוד האש אמר ושמים בזרת תכן כי להיות יסוד האש
סמוך לגלגל ודבק בו יכנה אותו הכתוב פעמים בשם שמים ועל יסוד העפר א' וכל בשליש עפר
הארץ ועל יסוד האויר א' מי תכן את רוח ה' והייתה גזרת הכתוב שאין מי שידע זה ויעשה בידם
הש"ת ושלמה המלך שהיה איש עצתו ועליו המשיך ואמר את מי נועץ ויבינהו וילמדהו דעת רצה
לומר שהש"ית למד לשלמה שהיה איש עצתו דעת חכמה ותבונה. אמנם שאר האומות מ"ה
בחקירתם לא ידעו ולא יבינו דבר מזה ועליהם א' הן גוים כמר מדלי ר"ל ידיעותיהם הם מועטי'
כמר מדלי והם דברי' בלתי מאמתים ואין להם הכרעה כשחק מאזנים נחשבו וכדק יטול אותם
אל אשר יהיה שמה הרוח יוליכם ואמר אחר זה ולבנון אין די בער כו' לומר שמפני החסד הזה שנהג
הש"ית לאיש עצתו כיוצא בשלמה להודיעו כל זאת החכמ' אין די בלבנון להיות עצים לעול' ולא
בכל חיתו די להקרב עולה לש"ית על זה. והבחינה הרביעית היא כמה שכללה ידיעת שלמה
הועלות הדברים השפליים כולם בסגולותיהן שהם הטבעים הנסתרי' אל בעלי העיון והאופן
התחייבם והמשכם מהצורו' העצמיות ובכלל היה יודע ערכי טבעי הדברים אלו לאלו רצוני לומ'
בהתנגדות' והספכיותם והתדמות' ואופני התחלפותם ומדרגות קצתם על קצתם וסדורם בגללות
העול' כל דבר לא נכחד מהמלך ולזה עשה ספר הרפואות כמו שזכרו חכמים ז"ל מכל הדברים
המתייחסי' כפי טבעם לבריאת האדם ושוויו ולהיו' ידיעת שלמה מארבעה בחינות האלה השלם
בידיעת העולם השפל הזה בדברים שלא הגיע אליהם העיון האנושי והדרך הפלא ויוצא ממנהג
הטבעי נאמ' לו הנה נתתי לך לב נבון וחכם כו' והמין השני מהידיעה היתה בגרמים השמימיי'
והוא מבואר קיצור העיון האנושי בהם הם בטבעם ובעצמותם' ואם בתכונותיהם ותנועותיהם ואם
בכחם ואופן פועלם בתחתונים' אמנם קיצורם בהשגת טבעיהם כבר יוכר מחילוף דעות הפילוסופי'
כי מהם חשבו היותם הוים ונפסדים מפאת עצמם ומורכבים מהפכים רצוני מהיסודות הארבע'
וזהו דעת אפלטון והמשכים אחריו וארסטו יחשוב שהם פשוטים ונצחיים מפאת עצמם ומהם
שמים חדשים ומהם קדומים ומהם מנו הכדורים תשעה ומהם שמנה ומהם עשרה ומהם חמשים
ומהם שמו מתחלפים במין ומהם חשבו היותם נבדלים בחיים וכולם ממין אחד וכן בשאר הדברי'
הנמשכים לטבעם קצרו דעתם כמו לתת סיבה למה היה גלגל אחד רב הככבים ואחד נעדר מכל
ושאר כל גלגל בעל ככב א' ולא ידעו ולא יבינו הבדלי הכדורים אלו מאלו והבדלי הככבים אלו
מאלו והבדל שבין טבע הכדור לטבע הככב ואמנם קיצורם בהכרת התנועה הם ותכונותיהם
כבר ראית הדמוים והסברות האלופו' אשר דימו חכמי חכמת התכונה בתמונות השמים ומגביהם
וסדוריה' ויצירו בזה הדברי' יוצאים מההקש השכלי ומהאמת בעצמו כמו התנועות ההפכיות
והטעות והמתחלפות כפי מהירות הגלגל אחד ונטעה אחת וכמה גלגלי וגלגלי יוצאי המרכז
ותנועת הקוטבים והמרכזים הנחים בטבעם וכבר העיד הרב המורה ז"ל בפ' כ"ח חלק שני על
זרות הדעות האלה והביא מאמר הפלוסוף שכל מה שדבר מגלגל הירח ומעלה הוא בדמות אומד
ומחשבה ולמ' עליו מליצת השיר השמי' שמים לה' והארץ נתן לבני אדם רצה לומר שהדברים
השמימיים לא ישיגם האדם בעיונו. ואמנם קיצורם בידיעת כחותיהם ואופן פעולותיהם אל לפי
שעם היות מוסכם אצל הפלוסופי' שהנהגת זה העולם עולם ההויה והפסד הוא בכחות השופעים
מהגלגלים וכמו שא"ח ז"ל אין לך כל עשב ועשב מלמטה שאין לו מזל ברקיע מכה אותו ואומר לו
גדל הנה קצרה ידי המעיינים להשיג בחוק הככבים וכח כל א' מהם בפרט ואופן פעולתו בשפלים
ודרך הורדת השפעתו בהם. ואמנם לומרו שהשמש יניע יסוד האש והירח יסוד המים אלו הם
עניינים כוללים. אמנם ההוראות הפרטיות לא ידעו ולא יבינו בחשכה יתהלכו. כי הספרים שבהם
בעלי המשפט הכל המה מעשה תעתועי' בעת פקודתם יאבדו ונחקרו בעיניני כוכבים על דברים
ידועים ולא עלה בידם וראויה להיות כן שאחרי היותם בלתי משיגי טבעי הגרמים השמימיים
ותכונותיהם לא אפשר שישיגו כחם ופעולותיהם הנמשכים מהם. ועל כן בכל מה שספטו יצא
משפט מעוקל וכאו' הידעת חוקות שמים אם תשים משטרו בארץ אמנם שלמה ע"ה לפי שהגיע
אל אמיתת החכמה שהיא על דרך הפלא ומפאת סבותם השיג מה למעלה מה למטה בטבעי
השמימיים ובמספרם וכחותיהם ובסדור תנועותיהם והשיג עם זה אמיתת כחותיהם בהויית
הדברים השפלי' איך היה ובמלאכ' המעשית עשה כרמים וגנות וכמו שזכרו חכמי' ז"ל מהנטיעות
בפסקת והפירות אשר עשה מהריו' ונמרים ושאר הצורות שעשה לפעולות מיוחדות שהיו בגלם מזה
המין ועל השגת חכמת התכונה הזאת והקפת אמיתתה בכללות ענייניה א' הכתוב ותרב חכמת
שלמה

אלהי מלחמת כל בני קדם והח"ז למה היתה חכמתם של בני קדם שהיו יודעים במזלות שנאמ' כי מלאו מקדם ועוננים כפלשתים וכו' והמנם למה נקראו בעלי זאת החכמה בעלי קדם השנו רבים לפי שבארץ המזרח התחכמו בזאת החכמה יותר משאר הארצות ושלכן יחסור שיהם והחשיב הני שאלת קדם לא נאמרה כאן על המזרח כי אם על זמן הקודם מראשית הבריאה על דרך מעולם נסכתי מראש מקדמי ארץ ועיין זה הוא מ"ש חז"ל בבראשית רבה ויראו אותם בני האלהים המחר בי... ורש"ל הרויכו אמרו שהאריכו ימים בלא צער ובלא יסורי' ר' הונא בשם ר' יוסי די... ללמוד על התקופות ועל חשבונות ועל המזלות · והנה רב הונא נתן הסיבה התכליתית בש"ר ... ה"כ שהיה הארך הימים שהם כדי להשלים המין האנושי בחכמת התכונה מפני שרובה נלקחת מן החוש ואי אפשר שתושג ראשונה אלא למי שהיו חייהם מתמידים לאורך נפלא ... מן המנהג הטבעי ולכן האריך הש"ית ימי אותם הקדמונים שזכר התורה לפי כי בזולת זה ... שיושגו עניני החכמה הזאת ולזה יחסו בעלי התכונה הרבה מדבריהם לאלה הקדמונים ומפני זה נקראו בני קדם אותם האנשים הראשוני' שהשיגו חכמת התכונה בנסיון בארך הזמן והגיד הכתוב שגדלה חכמת שלמה בתכונה מכל אותם הקדמונים מאריכי הימים מפני שהם השיגו ענייניהם בנסיון שהוא מהחוש ומהמאוחר אל הקודם בארך נפלא מהזמן ושלמה השיג אותה מפאת השפע האלהי ומהקודם אל המאוחר בלילה אחת בחלום מבלי השתמשות החושים ויותר בשלמות ממה שהשיגו הם באלפים מהשנים ולהיות זה פלא אמ' לו הש"ית הנה נתתי לך לב חכם כו' והמין השלישי אשר הקיפה חכמת שלמה ע"ה היתה בעולם העליון רצה לומר בשכלים הנבדלים וכבר ידעת שהפלוסופים לא הגיעו להשגת השכלים הנבדלי' מחומר כי אם מפאת התנועה השמימיית המושגת לחוש ולזה קרה השגתם בזה בשלשה ענינים הראשון בהשגת אמיתתם אם שהם כי יש מהם שחשב היותם מורכבים מחומר וצורה אלא שחומרם הוא משולל מהויה והפסד והשתנות והתנועה והגשמות והוא דעת ר' שלמה בן גבירול בספרו מקור חיים ומהפלוסופים הקדמונים אמנם ארסטו' חשב היותם משוללים מחומר לגמרי אלא שמפרשי' דבריו מהם אמרו היותם מורכבי' ממציאות ומהות ומהם שמום פשוטים בהחלט ואמרו היות המציאות והמהות בהם דבר אחד כמו בהא"ל ית' ואמנם בהשגת מהותם בעצמם לא השיגו דבר א' כי אם היותם שכל אמנם במה יבדל הא' מהאחד בעצמו אחר היותם כולם מטבע השכל קרה בזה השגתם מאד כי מהם שמו ההבדל מהם בדיניהם בדרך עילה ועלול ומהם במדרגת השגותיהם והשכלתם לבד ואלו הם דברים כוללים מורים על קיצור ידיעתם בזה וימשכו לכל דעותיה' ספקות עצומות· והענין השני אשר קרה לדעתם בו הוא במספרם לפי שהפלוסוף לא הגיע למנין השכלי' הנבדלים כי אם מפאת התנועות השמימיות פסק הדין שמספר השכלים הם כמספר הגלגלים כל גלגל יתנועע משכל א' יחד יניעהו וכבר כתב הרב המורה ז"ל שלא גזר ארסטו ולא זולתו ממספר השכלים עשרה או תשעה כי אם שהם כמספר הגלגלים על שמי פ"ז היו חושבים בזמנו שהיו הגלגלים חמשים הביאו שהשכלים הנבדלים חמשים והאחרונים הפלוסופים אמרו שהם עשרה לפי שהם מנו הגדורים תשעה ושכל הפועל ותנועותיהם מתחייבים מהם ונכללים בהם ולזה היו הנבדלים במניעים אותם תשעה והשכל הפועל שעולה ויורד עליו לאמת שכלינו מן הכח אל הפועל והוא שכל הפועל והדעת הזה רחוק מאד אלא מדרך המושכל וממה שיורו עליו כתבי הקדש א"כ המושכל לפי האמת שאין ראוי שנחשוב היות הכל ת השכלים הנבדלים כנעת השמים ושיהיה מספרם כמספר התנועות ושהם יותר מהם היו מציאותם לבטלה ושנתפשט כליבות ית' בבריאת הדברים השפליים כ"כ שהמציא רבוי התיכים ואישים וגם בשמים ממעל רבוי הכוכבים והגלגלי' ושבעולם העליון הענין היותר נכבד מכולם קצרה יד השי"ת מהמציא רבוי השכלים הנבדלים בעבור והנה המשורר אמר אל נערץ בסוד קדושים רבה ואו' רכב אלהים רבותים אלפי שנאן ה' בם סיני בקדש ודניאל א' אלף אלפין ישמשוניה ורבוא רבבן קדמוהי יקומון שזה מורה על רבוי השכלים הנבדלי' ומושכל בהרבה מקומות מדברי חז"ל והענין השלישי אשר קרה בהשגתם בו הוא בפעולתם במעלות אשר למטה מהם וכבר זכרתי שהפלוסופים לא השיגו מפעולות השכלים הנבדלים בכל פעולותם כי אם פעולת התנועה לבד אמנם כפי האמת הם שלוחי ההשגח' כמלאכים אשר נגלו לאברהם ואל לוט וליעקב ואשר הצילו את חנני' מישאל ועזריה מכבשן האש ואת דניאל מגוב' האריות ושהם ג"כ ממונים על בני אדם ומנהיגים את האומות כמו שאמר שר מלכות פרס על מלכות יון והם משגיחים על כל עניני העולם השפל והנהגותיו והויותיו כמו שאמר שרו של אש שהוא כרוב ממשח ממונה על כך וכך עד שאמרו שאין מלאך א' עושה שתי שליחות ובפעולת הוא היותם שלוחים לעיני הנביאים ומודיעים אליהם העתידות במצות האל ית' הנה נתבאר שקרה השגת הפלוסופים מאד בענין השכלי' הנבדלים אמנם שלמה השיג מציאות הנבדלים ואמיתת מה שהם כפי מה שאפשר והבדלותיהם זה מזה וסדר מדרגתם בשלימות והרוחניות זה על זה ומספרם ומספר מדרגותיהם והגיע מעלת ידיעתו לדעת ענינם וכחם והנהגתם בשפלים ועל זה א' ויחכם מכל האדם מאיתן האזרחי והימן וכלכל ודרדע ובני מחול שהיו האנשים המפורסמים בזמנן בחכמה האלהית ובחכמת הנבדלים עשה שלמה שירים רבים כמו שאמר ויהי שירו חמשה ואלף ספי' חמשה אלפים לפי שהיה מנהג הקדמונים לדבר בענינים האלהיים ע"ד השיר וידמה שעשה זה עם מספר מהשירים לשרים העליונים לכל א' וא' בפני עצמו כפי הנהגתו לאומה מן האומות תפי המנות והשררות המיוחד אליו ועשה ספר שיר השירים מיוחד להנהגה האלהית על כנסת ישר' ולזה אמרו כל השירים קדש ושיר השירים קדש קדשים לפי ששאר השירים אשר עשה היו כולם למלאכים קדושים ושיר השירים היה מיוחד אליו ית' שהוא קדש קדשים ולהיות ידיעת שלמ' מקפת בעניינים הנבדלים ואופני הנהגותיה' היה שהגיע לדעת הדרכים והאמצעיים וההכנות הצריכות להוריד שפע כל שר ושר מהנבדלים על עמו ועל נחלתו וכבר העידו חכמי' ז"ל על זה במדר' משלי נאום הגבר לאיתיאל גבר שסרתה עליו רוח הקדש לאיתיאל שהבין אותיותם של מלאכי השרת ואוכל שהוא יכול לעמוד בדין הא כיצד מלך על העליונים ועל התחתונים שנא' וישב שלמה על כסא ה' ולהבנת אותיות מלאכי השרת השגת ענינם ופעולותיהם המיוחדות הנמשכות במצות ה' א': מהם והמלכות והיכולת בעליונים הוא שהיה יכול להוריד השפע מן העליונים על התחתונים ואולי שזה היה ענין אותם השירים אשר חבר אליהם עם היות שלמה השיג כל זה על דרך הפלא בימי בחרותו כשנראה השי"ת אליו בגבעון הנה לא נשתמש מזה רצוני מהורדת השפע מהשכלי' הנבדלי' על אומותם כי אם בזקנתו שנשיו שהיו מצריות מואביות ומשאר האומות הטו את לבבו לא לעבוד ע"א כי אם ללמדו אופן עבודת אלהיהן ובהביאו אותן לעבוד עבודתם בארץ הנבחרת על פני ירושלם להוריד כל א' מהם שפע אלהי ארצם על עמה ובתה וזה היה באמת חטאת שלמה ועליו אמר וילך שלמה אחרי עשתרת אלהי צידונים ואחר כו' ואז יבנה שלמה במה לכמוש שיקוץ מוא' בהר אשר על פני ירושלם ולמולך שיקוץ בני עמון וכן עשה לכל נשיו הנכריות המקטרו' ומזבחות לאלהיהן כלו' שהיה החטא הם להיותם נשיו ואחרי שגיירם היו כבנות ישראל לכל דבר ולא היו ראוי להניחם לעבוד את אלהיהן כ"ש בארץ הנבחרת ועל פני ירושלם אשר בחר ה' לשום את שמו שם והי' מכל הארצות מיוחדת לשפע האלהי כמו שאמר ואבחר בירושלם להיות שמי שם כל הימים וכ"ש בהיות שלמה המלמד אותן משפע אלהי ארצם. והיה עם זה מפריד בחינתו מהשי"ת בהיותו פונה לבבו מעם ה' ועוסק בעניינים זרים יוצאים מדרכי התור' האלהית ועל זה א' ולא היה לבבו שלם עם ה' אלהיו כלבב דוד אביו וא' ויתאנף ה' בשלמה כי נטה לבבו מעם ה' אלהי ישראל וגו' ר"ל להיותו מלך ישראל גדלה אשמתו כי המעשה הזה היה ראוי למלכי האומות ולחכמיה' לא לשלמה בחיר ה' והיה ראוי אליו להתעסק תמיד בתפילותיו וקרבנותיו להוריד השפע האלהי על עמו ועל ארץ הקדש לא בשאר העבודות הנכריות ואולי שמפני זה היו באים מהאומות לשמוע מחכמתו ומביאים לו מנחה לדעת ממנו איכה יעבדו הגוים את אלהיהם הכחות העליוני' כדי להוריד משרי מעלה השפע על ארצם אבל לא היה בזה מכשלה כמו שהיה במה שלמד את נשיו לעשו' פתח שערי ירושלם כמו שזכרתי למה שהיו האומות דבקים אליו כמו שנא' אשר חלק ה' אלהיך אותם לכל העמים וגו' ואתכם לקח ה' כו' ועל זה א' כמתחרט בספר משלי ולמה תשגה בני בזרה ותחבק חיק נכריה וא"א אל תתן לנשים חילך ומלבד הנגלה בפשוטו ירמוז לזה ג"כ וכבר התכלל מזה בספר שיר השירים באמרו ששים המה מלכות ושמנים פלגשים כו' אחת היא יונתי כו' ר"ל שההנהגות העליונות הם רבות ובמדרגות רבות ומשתנות אלו מאלו והעליונות קרא מלכות והאחרות פלגשים והאחרות קרא עלמות כפי מיני התיכוניות בהנהגות וא' שהגיע למדרגת ידיעת הורדת שפע כול' עכ"ז אין לבבו שלם כ"א בהנהגה האלהית ז"ש א' היא יונתי תמתי כו' ואולי עם זה לא נמצא מכל אות' השירים כ"א ספר שיר השירים להיותו מדבר בהנהגה האלהית שעל האומה הישראלית וכל שאר השירים אשר עשה בהנהגת שאר הגוים לאומות לא חברם בכתבי הקדש ולא נמצאו זולת שמזקיהו [illegible]

אלו לאלו אמנם שלמה להיות חכמתו על דרך הפלא היה שלם בעיון ובמעשה על הדרך היותר שלם שאפשר וזה הם בהנהגת עצמו כפי השכל והמעלה במידותיו ופעולותיו שהוא חכמת המידות הכוללת הנהגת עצמו וביתו ועבדיו שהיא הנהגת הבית והם הנהגתו למדינה או למלכו' כי הצדק והמשפט וטוב הסדור הכלות והנה שלימות המידות אשר לשלמ' יובן משפט דבריו במשלי שלמה כמו שאמר לתת לפתאים ערמה וכבר יראה שחבר ספרים אחרים בזאת החכמ' כמו שא' וידבר שלשת אלפים משל כו' כי עשית המשלי' הוא מבעלי המוסר אמנם בתמונה הו' חזרנו על כל המקרא ולא מצאנו שעשה שלמה אלא קרוב לשמנה מאות פסוקים אלא מלמד שבכל פ' ופסוק שאמר יש בו שנים ושלשה טעמי' העידו בזה שהיה בדברי שלמה נגלה ונסתר הנגלה המוסר המידותיי כמו שיורו פשטי הפסוקים והנסתר החכמות העיוניות הנרמזות בשנים או ג' טעמים ופנים כמו שא' הלא כתבתי לך שלישית במועצות ודעת ואולי שגם ללמוד החכמ' המדותיית היו באים אליו חכמי הגוים לשמוע מחכמתו והיו מביאים לו מנח' ושלימותו בהנהגת הבית יור' בסדור שולחנו ומאכלו והנציבים אשר שם בארץ לכלכל כל הקרב אל שולחנו איש חדשו ולא יעדרו דבר באופן שלא יהיה לא רעב ללחם ולא לזולתו ולא תעיק פרנסתו לעם הארץ אשר הוא יושב בה כמו שהפרש בפ' ועם זה רבוי הסוסים והפרשים אשר היו תמיד בביתו לא לצורך המלחמ' כי שלום והשקט הי' בימיו אבל לכבוד ולתפארת כי ברוב עם הדרת מלך מי שמע כזאת מי ראה כזה מלך שלא היה לו מלחמ' כל ימיו יהיו לו ארבעים אלף ארות סוסים ושנים עשר אלף פרשים ולהיות הפלגת אנשי ביתו בהפלגה ומעלה נפלאת ועם סדור גדול א' הכתוב ותרא מלכת שבא את כל חכמת שלמה והבית אשר בנה ומאכל שולחנו ומושב עבדיו ומעמד משרתיו ומלבושיהם ומשקיו ועלתו אשר יעלה בית ה' ולא היה בה כו' אשר רשם הכתוב דברים נוראים כמו שהפרש בפי' הפ' וגם יראה רוב הנהגתו בעניני הבינה במה שהמציא דרכי' חדשים להוסיף הון מבלי שיוציא הוצ' מעמו בדרך חמס או כמו שעושים המלכים כדי להתעשר אבל בשולחו באניות לאופירה כל הזהב ולתרשים לסחורות רבות והיה ריבוי הזהב עד שעשה ר' צינה וג' מאות מגיני זהב וכל כלי משקיו וכל כלי בית יער הלבנון זהב סגור ואמנם שלימותו בהנהגת המשפט בצדק ושלם כזה מאד עד כי היה מכיר לבות הבאים לפניו לדון ומחשבותיהם ומהכרת פניהם היה מכיר אמיתת הדבר והיה יודע מי הוא הצדיק בדינו והיה חופש כל חדרי בטן בראותו פרצופו ואולי שגם מפני זה הזהירה התור' לא תכירו פנים במשפט ר"ל שלא יאמר הדיין אני מכיר בפני זה שהוא משקר וכיוצא לפי שידיעה זאת יאות לשי"ת אשר יראה ללבב או לאיש כיוצא כשלמ' ע"ה אשר רוח אלהים בקרבו כי כמו שאנו מכירים בפנים שמחתו ויגונו חריצותו ועצלתו פחדו וכעסו כן היה יודע שלמה כל ההתפעליות אשר לנפש מפאת איתו אחרים יותר דקים לאין שיעור וכמו שהרופא המובהק יכיר בדפק ובשתן ובנשימה דברים נעלמים ונסתרים יפלא מהם שאר הרופאים ממנו כן היה חכמה שלמה בדבר משפט אצל כל חכמי לב והנה בבא השתים זונות לפניו הכיר מיד מי המשקרת אלא שמפני הרואים עשה אותה החקירה להוציא לאור תעלומה שיכירו וידעו שהיה משפטו ישר כמו שאמר וזהו וישמעו כל ישראל את המשפט אשר שפט המלך ויראו מפני המלך כי ראו כי חכמת אלהים בקרבו לעשות משפט ר"ל כי ראו שהחכמ' המיוחדת לאלהים לחקור לב לבחון כליות היא אשר היית' בקרבו ומפני זה יראו ממנו כי לא יכבר ממנו כל אשר יזמן לעשות לפניו יגלו כל תעלומות לבבם וזה היה ענין מלכת שבא שבאה לנסותו בחידות שהם הדברים הנסתרים שיחשוב האדם בלבו כי לא יוכל האדם להשיגם כי אלה הם כמוסים עמו חתומים באוצרותיו והעיד הכתוב שהגיד לה את כל אשר בלבבה והעיד עוד על שלימותו שבלי חרב וחנית היה מושל בכל ממלכות הארץ עד הית כל ישר' ויהוד' לבטח איש תחת גפנו ותחת תאנתו שזהו התכלית ההשגח' בהנהגת המלכות ובמה שהעשיר המלכות עד שאין כסף נחשב בימי שלמה וגם יורה על שלימותו בשכל המעשים בבנין הבית ובבנין בית שלמה וחכמת בצורותיו וכל הערים אשר בנה שזה מורה על גדולתו וחכמתו הגדול' בבנינים הנוראים ההם וגם ע"ז אמר לו הנה נתתי לך לב חכם ונבון כי החכמ' על העיון ובינה על המעש' ובמין השני מהידיע' אשר הקיפה חכמת שלמה הוא בתור' האלהית וזה בשני פנים הא' כפי האמיתות שבע"פ אם בספורי' שבאו בה מעניני הבריאה והשתלשלות הדורו' ומאורעו' האבות אשר באו בה בקיצור והוא ידע והשיג כמו שהיו והם בזמנו' שידע כללות והקיף פרטיותיה' ודקדוקי דקדוקיהם כפי מה שקבלם משה רבינו ע"ה מבלי ספק ופקפוק אחז"ל למה היו דומים דברי תורה עד שלא בא שלמה לכאר שהיו מימיו עמוקי' ולא היה אדם יכול לשתות מהם מה עשה פקח אחד ספת חבל לחבל ומשיחה למשיחה ודלה ושתה כך היה שלמה ממשל למשל ומדבר לדבר עד שעמד על דברי תור' העידו בזה ששלמ' המציא הדרכים והמידות שהתורה נדרשת בהם ליפר החכמים ולהדריכם בתבונתה שהם משל לחבלים ולמשיחות בהוצאת המים עמוקים והפן השני הוא בידיעת סתרי התורה וסודותיה הנקראים בלשונם ז"ל מעשה בראשית ומעשה מרכבה וזה בהיותו יודע איך יכללו כל החכמות ויורמזו בתורה אם בסודות הספורים והנרמז בהם ואם בטעמי המצות והנרמז בהם ואופני עשייתם ואין רצוני בטעמי' מדרך הסברה והדמיון כמו שעש' הרב המורה ז"ל שחשב שהגיע אל ידיעת טעמי המצות ממה שמצא בספרי הצבא אבל שלמ' הגיע והשיג את טעמיהם כפי מה שכיוונה החכמה האלהית באמת אשר זה נעלם מהחכמי' וגם החוקים אשר יצה"ר ואומות העולם היו מקטרגין עליהם להיות השכל לואה להגיע את סיבותיהם גילה השי"ת לשלמה זולת פרה אדומה לקיים מה שנא' ותחסרהו מעט מאלהים וכבר גילו חז"ל בפסיקתא רבתי ובתנחומא אמרו וידבר על העצים וכי אפשר לאדם לדבר על העצים אלא א' שלמ' מפני מה מצורע נטהר בגבוה שבגבוהים ובנמוך שבנמוכים במין ארז ואזוב מפני שהגביה עצמו כארז לקה בצרעת והשפיל עצמו נתרפא ע"י האזוב מפני מה בהמ' מותרת בשני סמנים ועוף בס' אחד שהבהמ' נבראת מן היבשה והעוף מן הרקק כו' ולפי שהמין הזה מהידיעה בהכמת התור' וסודותי' והנרמז בה הן הם הצלחות הנפש כמו שא' דוד תורת ה' תמימה ר"ל תמימה לא יחסר כל בה הפוך בה והפוך בה ולזה ציוה אל שלמ' בנו לאמר ושמרת את משמרת ה' למען תשכיל את כל אשר תעש' ואת כל אשר תפנה שם שרצה בזה כמו שפירשתי שכל המושכלות והידיעות אשר יפנה האדם אליהם ויבקש אותם ימצאו בה וזהו ואת כל אשר תפנה שם · והנה נתבאר מכל האמור בשער הזה שהיה שלמה שלם בחמשה מיני הידיעות האלה טבעיות למודיות אלהיות מדותיות התוריות והנה מצאתי לחז"ל מאמר כולל מקיף כל מה שאמרתי אמרו ויחכם מכל האדם מאדם הראשון ומה היתה חכמתו שהעביר הב"ה כל בהמה חיה ועוף וא' לו מה שמותם של אלו השיבו לזה נאה לקרא סוס ולזה נקרא שור וכן לכולם שנא' ויקרא האדם שמות אמר ליה מה שמך א"ל אדם שנבראתי מן האדמה ואני מה שמי א"ל אדני שאת' אדון לכל הבריות הה"ד אני ה' הוא שמי הוא שמי שקרא לי אדם הראשון מאיתן זה אברהם שנא' משכיל לאיתן האזרחי מהימן זה משה שנא' בכל ביתי נאמן הוא וכלכל זה יוסף שנא' ויכלכל יוסף כו' ודרדע זה דור המדבר שהיו כולם מלאים דעה בני מחול בנים שמחל להם הב"ה במעשה העגל הנה העידו שלימות שלמה בטבעיות ממה שנתעל' על אדם הראשון ששם שמות לכל הב"ח כפי טבעם ומהייותיהם כמו שא' הכתוב וכל אשר יקרא לו האדם נפש חיה הוא שמו רצה לומר הוא שמו המיוחד והמתייחס אליו כפי טבעו וזהו אומר לזה נאה לקרא סוס שלא היו שמות מוסכמים כפי הרצון כי אם נגזרים כפי טבעיהם אמנם בחכמת התכונ' הודיעו שנתעלה בה יותר מאברהם שכבר נתפרסם בספרי האומות היות אברהם ע"ה שלם בחכמ' המזלות והתווכח עם נמרוד שהיה חכם גדול בתכונה ושאברהם למד החכמה ההיא במצרים ומסכים לזה דרשו חז"ל ויוצא אותו החוצה צא מאצטגנינות שלך שלא יסמך במה שיגזרו הכוכבים בעקרותו כי הוא ית' ישדד המערכות בעזרו והעידו על שלימותו בחכמת האלהות בעניני השכלי' הנבדלים ובפעולותיה' למה שבחו לאתו ממשה להפשטתו מהחומר השיג יותר מכל השאר בעניני' הנבדלי' ובפעולותיהם ועליו א' בכל ביתי נאמן הוא כי בית האלהים ודרך האמת הוא מעין השכלים הנבדלים ואמנם איך היה שנתעלה שלמה ממשה בזה הנה יתבאר אחר זה · והעידו על שלימותו בחכמה המדינית במה שגדלו מיוסף שכלכל והנהיג את מצרים בשני השבע והרעב לשלימות בהנהגת המדינות והמלכות ולז"א עליו שהיה יודע כל הלשונות רצה לומר הנהגות כל המדות כולם וסודותיהן · והעידו על מעלת שלמה בחכמת התורה ומצותיה במה ששבחוהו על דור המדבר שקבלו את התורה ולמדו אותה מפי משה והתבונן מהמדרש שלא יאמרו מעלת שלמה בחכמת התורה על מעלת משה כי אם על דור המדבר שלמדו אותה מפיו ומה הפליגו במשל הזה כי כמו שדור המדבר היה דור דעה וקבלו את התורה מפי השם יתעלה ועם כל זה עשו את העגל להורדת [illegible]

והרואים ולעזר הכהן שהיה בו קצת מחכמת שלמה השביעו לשד ויצא מפרומיי הנכבה ופתרפא
והמר לטיטום שאם ירצה יעשה שיכנס בזולתו מי שירצה והמר לו טיטוס שיכניעהו שיכנס בה'
ומחבשיו פלוני בשם וכן עשה והכנו ומלאהו לאותו פלוני שהיה קורן בעיניו ומלל בהכנעותיו ויצא
טיטוס כי שפתי כהן ישמרו דעת כי כמלאך ה' צבאות הוא : השער השלישי ורמוי שהשתדל
שהיה בבהרתו' הפסק אשר יקרא מפתח הנביאים במעלת חכמת שלמה וזה' פיסוד הספק הזה
ר"ל מעלות החכמה בנביאים הוא מה שאמרו במסכת נדרים א"ר יוחנן אין הב"ה משרה שכינתו
אלא על חכם גבור ועשיר ועניו וכולם ממשה ובמסכת שבת הביאוהו ג"כ וזה המאמר עצמו הלא
שלא זכרו שם ענין וזכרו במקומו בעל קומה : והרב המורה כתב שהחכמה העיונית במחקרית
היא בכלל הכונות ההכרחיות בנבואה שאי אפשר שתחול בלתם והוכיח דעתו זה מזה המאמר
וכבר כתבתי בספר מחזה שדי אשר לי שהדעת בלתי אמיתי ושחז"ל לא כיוונו במאמר' אין הב"ה
משרה שכינתו על הנבואה בכלל ושהחכמ' אשר זכרו איננה הידיעה הפוסקרית שזכר הרב ושלא רצו
חז"ל שתהיה החכמה ושאר השלמיות אשר זכרו בבנות הכחיות קודמות ומכינות לשרות השכינה
או הנבואה כמו שחשב הרב כי עם היות שיסבול זה החכמ' והענוה להיותם שלימות השכל במידו'
הנה העושר והגבורים והקומ' שהם כפי מה שפו' בלתו המאמר שהם תסיפ' הממונו וחוזק הגבי'
וחוזק הכח אין יתכן הדברים ההם תנאי' הכרחיי' בנבואה ומביאים אליה כי ביותם ברות העניני'
גופניים בלתי מתייחסים אל השכל ולא לנבואה וכמה מהנביאי' היו דלים וחלשים רפי המזג כהרי
הקשרים חלושי ההרכבה ועוד שאותם השלימות שהביאו חז"ל במשה בשאר הנביאי' זכרו שנמצאו
בהם אחרי נבואתם והוא המורה שהם הכנות ולא דברים מביאים אל הנבואה כי אם דברי' נמשכי'
אחרי השגתה' בהשגחת הש"י על הנביא שיברך ה' חילו ופועל ידיו ירצה וקווי ה' יחליפו כח כפי
רצונו ית' ומפני זה כתב הר"ן ז"ל שהשלמיות האלה אינם תנאים בנבוא' ומביאים אליה לשימצאהו
שמה תמיד וכפי הדרגתה אבל הם דברים שצריכים לנביא השלוח אל העם כדי שיועיל בשליחותו
שאם היה הוא מנבא לעצמו בלבד לא היה צריך בדברים אלו כלל אבל להיותו מנבא לעם כדי
להנחותם במעגלי צדק היו החכמה והעושר והגבורה והענוה ויופי הפרצוף דברים מועילי' לשיהיה
הנביא מכובד ונחשב בעיני העם כי חכמת המסכן בזויה ודבריו אינם נשמעים עם היות הש"ית
פעמים ירצה בזולת זה לסבה מן הסיבו' כפי מה שתגזור חכמתו העליונה והז לא ימנעו שו התנאי'
בנביא : והר' חסדאי ז"ל כתב שהנביא יצטרך לנבואה כדי שיהיה לבו לא ימין להוכיח את העם
ויצטרך אל העושר כדי שלא יטרד בבקשת מזונותיו ודעתו בזה קרוב לדעת הר"ן ז"ל בשלא היו
הדברים ההם תנאים הכרחיים בנבואה כי אם נמשכים אליה לצורך העם והיישרתו ולכן לא הוכיח
בגמרא הדברים ההם כי אם אחרי נבואתם ואחרי שהקדמנו זה כפי המאמר הנה הנני בא הליך
להתיר הספק בארבעה דרכים הראשון שהחכמה איננה הכנה הכרחית מביאה אל הנבואה ולא דבר
עצמי נמשך אחריה עד שיתחייב שתהיה מדרגת החכמה כפי מדרגת הנבואה ושהנביא היותר
רוממי בדבוק האלהי יהיה יותר חכם לפי שהחכם היא מחסדי ה' ומתנותיו אל הנביאי' כפי צורך
שליחות' ומי המונע שיהי' השפע נבואיי חזק אל רפה והחכמ' מעט או הרבה כי הנה ענין החכמה
הוא כענין העוש' והגבורה והקומ' שזכרו באותו מאמר ואין ספק שהיה שלמה עשיר יותר מאליהו
שהיה עני וחסר לחם והיה יואב גבור ממנו והיה שאול גדול בקומה ממנו משכמו ומעלה גבוה
מכל העם וכמו שלא נאמר שהיה עשיר משלמה להיותו נביא וגבור מיואב וגדול קומה משאול כבה
בענין החכמ' לא יתחייב שיהיה יותר חכם משלמ' כיון שאלו השלמיות עם היותם צריכים אל
הנביאים לענין שליחותם לא היו מתייחסים לענין הנבואה אבל פעמים יהרבו משאר בני אדם
ופעמים יתמעטו כפי מה שתראה ההשגחה האלהית בענין כל נביא ואין בזה ביטול כלל :
והדרך השני הוא דרך שנודה שהשפע אשר יפול על הנביא הוא ג"כ ישימהו בהכרת חכם בשכלו
העיוני וכן שלמה נתנבא כמ"ש בגבעון נראה ה' אלי כו' ובהיותו פרק תלה עליו החכמ'
ה"אנם לא יתחייב שתהי' מדרגת החכמ' בנביאים מדרגתם בהגדת העתידות לפי שמדרגת
הנביאים כפי מה שתתבאר בזולת זה המקום הם מתחלפות יש מהם שירבה בהם השפע להשלימ'
ולהנהיגם בעצמם לבד כענייני האבות הקדושים ומהם מי שרבה השפע ללמד בני אדם ומהם
להוכיח החוטאים בנפשותם ומהם להגיד עתידות אשר יקרא באחרית הימים ומהם לעשות נסים
ונפלאות ומהם שיחול השפע להלל ולשבח לש"י תשבחות ותושבחות כענין דוד ע"ה ומהם מי
שהרבה בו השפע להשיג חכמה ומדע והכרת הנמצאים ומיעט השגתו בשאר הענינים וכן היה
שלמה אשר חל עליו הרוח הנבואיי להשלימו בחכמה ובתבונ' ודעת בכל מה שאפשר ולא בדבר אחר
ולזה לא שפטו הכתובים לא בהגדת עתידות ולא במעשי נסים ולא בשאר הדברי' וכמו שלא ישוער
השפע הנבואיי במעלה זה ע"ז מפלת רבוי התוכחות שהוכיח שא"כ היה ירמיה וישעיה גדולי' מכל
הנביאים וכן לא ישוער כפי רבוי ההלול והשבח שא"כ היה דוד גדול מכולי' לפי שהוא הרב' להלול
לשבח ולפאר יותר מכל הנביאים וגם לא ישוער גודל הנביא בהגדת העתידות שא"כ היו בלעם
ודניאל גדולים מכולם וגם לא בעשיית הנפלאות שא"כ הי' אלישע גדול מכולם וכמו כן לא השוער
מדרגת הנביא כפי מדרגת החכמ' לפי שכל אלו שלמיות כמשכות מהשפע האלהי בנביא כפי
הזמן והצורך וכפי מה שראתה החכמ' האלה עליו מדרגת הנבוא' זה על זו אינ' כפי דבר מהדברי'
הנז' כ"א כפי רבוי דבוק האלהי ורוחני' השפע וכפי מיעוט המלאכי' בין הש"י ובין הנבי' ולהיות
נבואת משה מהאל ית' בלי אמצעי כלל לא שכל נבדל ולא כח גשמי היתה מדרגתו בנבוא' גדולה
מכל הנביאים כמו שהעידה התורה ולא קם נביא עוד בישראל כמשה אשר ידעו ה' פנים אל פנים
וכמ"ש חז"ל שנתנבא באספקלריה המאירה' וא"כ לפי זה שלמה השפע האלהי אשר חל עליו בעת
נבואתו החכימו בכל מיני הידיעות אשר זכרתי יותר ממה שהחכי' בהם לאדם שלפניו ולאחריו וגם
מכל הנביאים כמו שהעידו חז"ל עם היות מדרגת נבואתם כפי הדבקות בד' ממדרגת נבואתו :
והדרך השלישי שנודה שהיתה החכמ' בנביאים כפי מדרגתם בנבוא' הנה אין ראוי שיובן
זה על אותם הידיעות אשר נשתלם בהם שלמ' ר"ל ידיעת הלמודים וידיעת הנהגת הבית
והמדינה' שכל זה הוא רחוק מפסק הנבוא' הלא תראה שיתרו תפש את משה בענין הנהגת המשפט
עד שלמדו הנהגת במיני השרים והנהגת העם והי' זה להיות משה ושאר הנביאי' בלתי מתעסקי'
ומטרידים את נפשם בדברים השפלים האלה ולא ג"כ בידיעת הדברי' ההווים ונפסדים והשגת
צורותיהם ומהיותיהם למיניהם כי זה אינו מה שיצטרך אליו הנביא במה שהוא נביא ולא בידיעת
טבעי הגלגלים והכוכבים ומספרם וגלגוליהם והיך יפעל בשפלים ומעשה המלחמות אשר כ"ז
כללה בחכמת שלמה לפי שאין הידיעה מכרחית ומתייחסות לנבוא' וגם לא בידיעת חכמת
הנבדלים באותו האופן שהשיגם שלמ' לפי שהוא השיג מהם כמו שזכרתי התפעלות ומנוי'
על האומות ועל שאר הדברים ואופני הנהגת כל א' ואחד מהם ואופן שירותו ואופן עבודתו כדי
להוריד השפע ממנו על אומתו והדברים האלו' כולם אינם ממה שיצטרך ידיעתם אל הנביא אשר
לבד הית' ידיעתו בדברים המיוחדים אלין כו' ואופן הנהגתו לנבראיו ובפרט לאומה הישראלית
ואופן הורדת השפע ממנו ית' על האומ' בהמשכות השפעות הקדושות והידיעה' הנכונות' אליהן
בנבדלי' היא מאותו הכח שהיו פלוסי ההשגח' ומיוחסי' לענין האומ' ישראלית ואמצעיים בנבוא'
אשר בכל זה היתה' חכמת הנביאים כפי מדרגת נבואותיהם וע"ז נאמר בלדונכו משה ע"ה בכל
ביתו נאמן הוא : ולכן כאשר שבחו חז"ל חכמת משה ולמדו ממנו בשאר הנביאים אמרו נ' שערי
בינה נמסרו למשה חוץ מאחד שנ' ותחסרהו מעט מאלהים אל תקרי מעט אלא מ"ט וידוע שהמשני'
שערי בינה הם מההשגות היותר עליונות שום בחכמת הספירו' כמו שזכרו חכמי הקבל' ועל החכמ'
הזאת המכרנית לנבוא' א' הנביא כי אם בזאת יתהלל המתהלל השכל וידוע אותי כי אני ה' בו על
שאר החכמות והעוש' והגבור' אמר אל יתהלל חכם בחכמתו לפי שאינם הכרחיות בנבוא' : ואמנם
אמרו ונביא לבב חכמ' מבואר מפשטי הכתובים שלא דברו בהוראי הנביא כי אם שענין באדם
שהי' מתפלל הנביא לש"ית לתנות ימינו בן הנודע והז נביא ונמשך אל לבבו החכמ' והוא לשון
הוכא' לא לשון נבוא' ואם עכ"פ נפרש ונביא לבב וכמה לשון נביא כפרש לבב חכמ' על המעולה
שבחכמ' והלב שבה היא הידיע' העליונ' הנז' שהוא לבב של כחכמ' שאליה בלבד יצטרך הנביא ולא
אל חכמת זולת' : הנ' לפי זה נאמר שבחכמת הדברים האלהיי' ובחכמת התור' דרגו שבגדלה
מעלת הנביאים על מדרגת שלמ' כפי מדרגתם בנבוא' על מדרגתו באמנם בשאר מיני החכמות
והתבונות גדלה חכמת שלמ' על מעלתם ועל שאר החכמ' הוא שכיון במקרם במה שדבנו בפ'
וחכם שלמ' מכל האדם ועליו נאמר לב חכם ונבון אשר כמוך לא היה כו' :
והדרך הרביעי כי בתואר נבון וחכם לא יתואר כי אם שלמ' שיהי' נבון וחכם כמוהו אבל לא
יכנס בסוג זה הנבוא' שהנביאים לא יקראו בשם חכם ונבון שאעפ"י שהם חכמים אין
ראוי שיתואר כ"א בתואר הנבוא' הוא העול' על הכל כמו שאין ראוי שיתואר האדם בשבח חי ב"מ
בהיות מדבר בשהוא נבדל משאר בעלי חיים : והי' א"כ כח המאמר הז' הנאמר לשלמ' שלא יהי'
נבון וחכם כמוהו בסוג החכמים המתוארי' בתואר חכם ונבון אבל אין הנביאים בכלל זה שהם
מסוג יותר מעולה ומתוארים בנבוא' ע"כ תורף דברי מהרי"א ז"ל בשלש' שיטותם בזה
והנני בכנם מתער לבער לברר האמת אשר אתו : דהנה בשער הראשון במה שבה היות חכמ'

שלמה מאהו יה' ע"ד גם להשיג כל הנמצאות מהקודם אל המאוחר לא מהמאוחר אל הקודם כדרך
המחקר וכזה ימלא בהם החסרונות כגון כ' כדברי מהרר"ה ז"ל שהשיקול הדעת יוטב בשיקול
כן הדברים כאשר בחכמת אלהים לא יוסיף לבד כי מה' יצא הדבר : גם מה שכתב בשער השני
בספק חכמת שלמה בחמשת למינים ובידיעת הכונה שלמ' וברורה כמו שפרח' ב' כנו' ז"ל לדקדק יותר
האמנם למה שכתב במין השלישי זה לשוכח ידיעת שלמה מקפת בעניינים הנבדלים באופני
הנהגותיהם הוא שהשיג לדעת הדרכים והאמצעיי' וההכנות הצריכות להוריד השפע על שר ושר
מהנבדלים על עמו ועל נחלתו וכבר העידו וכו' שכמזו באמרו שידע רוחות מלאכי חבלה אותה
שידע אופן הורדת שפע כל מלך ומלך וכו' בסוף דבריו והנה לא נסתמם מזה חשב' או מהורדת
השפע מהשפלים הנבדלים על אומותם כי אם דעת זקנתו שנשיו שהיו מכריזות מולדות ושפלם
באומות והבאתו אותן הטו את לבבו לא לעבוד ע"ה ה' כי אם ללמדן אופן עבודת אלהיהן
ושהיתן אותן לעבוד עבודתם בהרן הנבחרת ע"ה ירושלים להוריד כל א' מהן שפע אלהי הרגם על
עצמה ובזה בנה בזולת הזיתים ועליו נאמר וילך שלמה אחרי עשתרת אלהי צידונים כו' ואז
יבנה שלמה במה לכמוש שיקוץ מואב כו' וכן עשה לכל נשיו הנכריות מקטרות ומזבחות לאלהיהן
כו' אשר דבריו אלה חלילה ומם לזרעו של דוד להכשל בדבר הזה שאף ע"פ שידע אופן וכוונת
העבודות והורדת השפע שכל נבא מרום עכ"ז לא נסתמם כי אם להבין ולהורות אבל לא למעש'
כמו שהיו יודעים בסנהדרין גדי להבדיל בין האסור למותר כתהיה דוחה את העיניים שהעובד
מעשה חייב והוא בלי מעשה פטור : היעלה בדעת ששלמה יכשיל את נשיו להודיען מעש' עבודה
אלילים חלילה חליל אלא שלפי שהיה נושא אותם ומגיירן היה לו ליתן לב שהדעות שלא לשמה
לכסיפות הכבוד והשררה נתרבו בהן' בפיהן ורחוק מגלוליהן ולעת זקנתו לא עלה בידו למחו' בהן
כמו שהיה מוחה בהן בבחרותו ולזה הכתיב עליו הפסוק ויהי לעת זקנת שלמה נשיו הטו את לבבו
וכתוב אז יבנה שלמה שהעלה הכתוב כאלו בנאה לפי שלא מיחה באשתו אשר בנה במה לכמוש
וגם כמ"ש ואולי שמפני זה בנו בהם מהמומות למעט חכמתו ומביאים לו מבהתם שלא יהי'
יעבדו הגוים את אלהיהם כו' לא הודה לו ולא השמע אליו לעשות שלמה מכשיל את העגל בע"ה
ולוקח תגמולות על זה ותם לו לשלמ' ע"ה לחשוד אותו במחבר שרים על אותם
של מעלן והעלמן או אבשי הזקנה העלימוהו חלילה לו מרשע בזה חלילה גלגלה המעיין
תראה כמה רחוק ענין זה רחמנא ליצלן מהאי דעתא כי שלמה המזכה את הרבים במעליו ושיריו
והבדילו העולם בספר קהלת המזכה את הרבים אין חטא בא על ידו כ"ש מרד ומעל בזה עבודה
גופה של עבודה נכרית כי זה דרכם של הראשונים דור אנוש אשר אחזוהו לקראת בשם הש"ית
להשפיע ע"י מזל ונבא מרום לתחתונים וכמו שהרחבתי בכלי חמדה בסדר תצא :
ובמה שכתב בשער השלישי וחלק על הרב המורה ז"ל במה שכתב היות החכמה המחקרי' הכנה
הכרחית בהשגת הנבואה והוכיח כן ממה שא' חז"ל אין הקב"ה משרה שכינתו אלא על
חכם גבור ועשיר ועניו כו' ככה בזה לא הכריע בדברי הרב המור' ז"ל בכל דבריו בכלל כי אפשר
שאין החכמה הזאת הנז' כאן מחקרית שהיא כמו כפי הענין היא חכמת הקבלה אשר קבל משה
מאביו עמרם אשר למד כן ממנו בישיבה במצרים כמו שאמרו חז"ל שהיו שוקדים שבט לוי יום יום
על דלתות העיון וקבלו עליהם עול השקידה ועל כן פרקו משבט לוי עול שעבוד עבוד' קשה מחומר
ולבנים וכל עבודה בשדה ובה הי' משה ע"ה בהיותו מתבודד במדבר וכמו שפירשתי בכלי חמדה
במ"ש אחר הצאן אשר במדבר שהי' מנהיג הצאן במקום אשר המדבר והוא מתבודד בו במדבר
וזה מורה לשון אחר המדבר ובעוד היותו מתבודד בעומק החכמה הזאת האלהית תשלם העשייה
אל עולם היצירה וממנו אל עולם הבריאה וממנו אל עולם האצילות לראות עומק מחשבות ה' אשר
עמקו ופלאות תמים דעי' והם מעשה בראשית ומעש' מרכבה זה הי' לו סולם מוצב ארצה וראשו
מגיע לשמי השמים לעלות אל רום ההשגות ואז הערה ה' עליו מרום רוח כהונה שפע רצון וכן
במסכת נדרים רב ושמואל דאמרי תרוייהו חמשים שערי בינה נבראו בעולם וכולם נתנו למשה חוץ
מא' מהם דכתיב ותחסרהו מעט מאלהים כו' הרי שפי' חכם הנז' בתנאי הנבואה כי היא חכמת
האלהית הקבל' כמ"ש בשערי בינה מדה כנגד מדה ז"ל במסכת נדרים פרק אין בין המודר
שאמרו ז"ל שנאמ' קומתו של משה עשר אמות כמו שהזכיר בסמוך שהכי' גם כן מלך יופי קומתו
הנה ירמוז שזכה להיותו כלול מכלל יופי העשר ספירו' קדוש ולזה זאת קומתו דמתה לתמר בשיעור
עשר אמות לא פחות ולא יותר א"כ דעת הרב המור' ז"ל בכלל אמיתי כמ"ש היות החכמ' הכנה
הנבוא' וצריך להודע אם צדק הרב גם כן בפרטי כמ"ש היות חכמה מחקרית או זולת' כדפרישית
שכבר הזכירו חכם בחמשים שערי בינה ובכלל זה כללות החכמה המחקרית שאמר הרב ז"ל ונור'
על היות' הכרחית ומסוגלת בלו' לשון שלילה אין הקב"ה משרה שכינתו אלא על חכם כו' ומה
שטען מהרי"א ז"ל על דברי הרב המור' ז"ל דבשלמא בחכמ' ועניו אמרתי כי עקב ענוה יראת ה'
והם אין ענוה אין יראה' ואם אין יראה אין חכמ' ואם אין חכמה אין הנבוא' שורה אבל העושר
והגבורה שהם עניינים גופניים איך יתכן שיהיו תנאים עצמים בהשגת הנבוא' ויותר קשה בזה
בעל קומה כי גובה קומה מה יתן ומה יוסיף : לו' אני כי הנבוא' השור' על הנביאים לא השרה
כי אם על השלמים וכו' כבר דברו בזה בפרשת יתרו בפסוק ואתה תחזה מכל העם אנשי חיל
מורה על היותו שלם בבריאתו מאריך אנפין שכן אחז"ל שם במי שפניו ארוכות הוא בעל רחמים
טוב ארך אפים באופן שלא יהא זר בעיני מהרי"א היות בעל קומה הכרחי לנבואה שהנביא צריך
הוא להיות רחמן ולא אכזרי שכן היו הנביאים ע"ה רחמנים אפי' על האומות לבי למואב כחלילים
יהמה וכן העושר מור' על היותו מושפע משפע רצון הש"ית מלבד שהוא ג"כ תנאי הכרחי לבלתי
היות נצרך לבריות כמו שאמר מהרי"א בשיטתו ז"ל וכן הגבור' מורה על היותו מוכתר נגזר
עליו' שהושפע בו ולזה כל התנאים האל' יחדיו הם מוכרחים להשגת הנבוא' ומה שטען מהרי"א
ז"ל כמ"ש וכמה מהנביאים שהיו דלים ונחלשים רפי המזג חלושי ההרכב' עכ"ל והנה אני ביגל
דברי חז"ל יסמוך הרב המור' שאמרו במס' נדרים א"ר יוחנן כל הנביאים כולם עשירים היו מנ"ל
ממשה ומשמואל ומעמוס ומיונה כו' עיין שם הרי אמרו דפי' כל הנביאים כולם בתיב' כלו
כולם אמרו שכולם היו עשירים ובזה בטלו דברי מהרי"א ז"ל שא' ואין ספק שהי' שלמה עשיר
מירמיהו שהי' עני ודל וחסר לחם כו' כי מי א' לו ז"ל שהי' חסר לחם ודל שהרי מצינו שליוהו הש"ית
שיקנה השדה מחנמאל בן שלום ונתן בו שבעה שקלי כסף ועשרה כסף הרי שלא היה דל אבל אם
היה חסר לחם הי' בלוהב מעב של החרבן בהיותו חבוש בבית האסירים גם מה שהשיג מהרי"א
ז"ל על דברי הרב המור' ז"ל זה לשונו ועוד שאותם השלמיות שבארו חז"ל במשה ובשאר הנביאים
זכרו שנמצאו בהם אחרי נבואתם והוא המורה שהיכם הכנות ולא דברים המביאים לנבואה כי אם
דברים נמשכים אחריה בהשגחת ה' על הנביא שיברך ה' חילו ופועל ידיו ירצה וקווי ה' יחליפו כח
כפי רצונו ית' עד כאן : לו' הני שאין קושייתו זאת צודקת כי אם בהלוקת עשיר שלמדו כן חז"ל
מפסוק פסל לך הפסולת שלך והנה זה היה אחר שעלה במדרגת הנבוא' והפשר לו"ל כי כולהם
להוכיח איך העושר שלימות מאמר שהקב"ה נתן לו הפסולת שיהיה שלו וסופו זה יוכיח על תחילתו
שהיה עשיר שאין הנבוא' והשכי' שורה אלא על העשיר שסופו יוכיח על תחילתו והרי שם בגמרא
רצו להוכיח היותו עשיר במ"ש לא חמור א' מהם נשאתי כו' שרוצה מאמר כללי לפי' בזה
במסכת נדרים אלא שדחו הגמ' ודלמא משום דעני הוה והוצרכו להביא הראיה מפסוק פסל לך
וכו' עוד אפשר והוא הנכון שראיה שמביא מפסול לך מגיה הראיה על העבר ועל העתיד שהיה
עשיר על העבר מדקאמר פסל לך שלך אם כן עשיר היה לשעבר ומדקאמר פסול לך שיהיה
הפסולת שלך בלמוד העושר לעתיד ג"כ וכן מגלהי בעין יעקב במסכת שבת שהביא המאמר בזה
כלשון בפרק המצניע אין השכינה שורה אלא על חכם גבור ועשיר ובעל קומה חכם דכתיב עיר
גבורים עלה חכם ויורד עוז מבטחה גבור ובעל קומה משה רבינו ע"ה עשר אמות היתה קומתו
שנא' ויפרש את האוהל על המשכן עשיר דכתיב פסול לך משלך עכ"ל הן אמת שלא נמצא קושיה
הזאת בגמרא במסכת שבת אבל מ"מ העניינים אמת שדרשו פסול לך משלך שהלוחות הראשונות
היו משל הש"ית ולפי שסברם חייבו הש"ית בהם ולפסול משלו וזהו פסל לך משלך כדפרישית שגם
במסכת נדרים לא שללו ענין זה מהבנת הפסוק כי כן הוא פשוטו משלך אבל הוסיפו לפרש בו
הפסולת שלך מעתה העושר היה קדם לנבוא' וכן כל הנביאים כולם עשירים היו וכמו שמהרי"א
ז"ל בשיטתו שא' שהחכמ' איננה הכרחית אבל נמשכת מהנבוא' ולפי זה לא יתחייב שתהי' שיעור
החכמה כשיעור הנבוא' כי אפשר שאפילו שמדרגת הנבוא' מיעוטת הרי' החכמ' הנמשכת ממנה
ביותר שאת ויתר עז כן כיונה בזה לגי' לו' לשיטת הרב המור' ז"ל שהיא שיטת חז"ל שהחכמ' והעושר
הם תנאים הכרחיים להשגת הנבוא' כדפרישית אבל לא יתחייב שתהי' הנבוא' כפי שיעור החכמ'
כי החכם כשלמה לא יתחייב שיהיה נביא גדול ולא היה כלל כי אפשר הוא שהחכם בשיעור גדול
מהחכמה ישיג מהנבואה בשיעור גדול שהחכמ' הכרחית להשג' הנבוא' אבל אין הכרחיות שתהי'
החכמה והנבואה פוסעים זה בשיעור זה בשוה אלא בא דבר הלאה להיות בשיקול אחד ואחר שזכיתי
בדין לקיים דברי הרב המורה ז"ל בדברי חז"ל הנני מעורר על שיטת הרב ז' ר' חסדאי ז"ל והר"ן
ז"ל ועל מהרי"א שהסכים עמהם במ"ש שהעוש' והגבורה ימשכו מהנבואה להיותם צורך להוכיח
כי

רש"י

ואם תלך בדרכי · והארכתי את ימיך · העושר והכבוד שלא התניתי בתורתי לתת למלך אתן לך בין זכאי בין חייב אבל אורך הימים ומלכות הדורות כבר התניתי בתורתי לבלתי סור מן המצו' למען יאריך ימים על ממלכתו וגו' ועל אותו תנאי את אשר אם תלך בדרכי והארכתי וגו' וכן במלכות דורותיו אחריו אמר לו ואתה אם תלך לפני וגו' כי לא יכרת לך איש וגו' שנויה בספרי ור' חנינא בן גמליאל אומר הרי הוא אומר גם עושר גם כבוד וגו': ויקץ שלמה והנה חלום · והכיר הבין שחלומו אמת שומע עוף מצפצף ומבין לשונו · כלב נובח ומבין לשונו: ויעש משתה · משמחת לבו שהבין שחלומו מן [illegible] ותתכונן

רד"ק

גם עושר גם כבוד · האחד לרבות על חבירו כמו גם לאכלס גם בקרכס: איש במלכים · כל שכן בשאר בני אדם שלא היה איש כמוך בעושר ובכבוד והעושר והכבוד יהיו לך כל ימיך: ואם תלך בדרכי · והארכתי את ימיך · אריכו' הימים היה בתנאי אבל העושר והכבוד בין שומר בין לא שומר וכן היה לו כי מפני שלא שמר מצות אלהיו לא האריך ימים שלא חיה אלא חמשים ושתים שנה אבל העושר והכבוד היו לו כל ימיו וכן בדברי רז"ל נתתי לך גם עושר גם כבוד על מה שלא התניתי בתורה נתתי לך בין שומר בין לא שומר אבל על מה שהתניתי בתורה למען יאריך ימים על ממלכתו איני נותן לך אלא א"כ עשית וכן הוא אומר אם תלך בדרכי לשמור חקי והארכתי ימיך: והנה חלום · כשידע החלום כשהקיץ ושמח במתנה טובה שנתן לו האל ובא אל ירושלם והעלה עולות ושלמים לפני ארון ברית יי' ועשה משתה לכל עבדיו · ובדרש והנה חלום כשהקיץ ראה שנתקיים חלומו שנתן לו האל חכמה יתירה שהיה שומע עוף מצפצף ומבין לשונו: אז תבאנה · כמו באו ועם מלת אז יבא ברוב עתיד במקום עבר כמו אז ישיר משה אז ישיר ישר' אז יבדיל משה אז ידבר יהושע אז יבנה שלמה ופי' אז כאשר שב מגבעון ובא לו לירושלם בא לו זה הדין לידו ונראתה בו המתנה הטובה שנתן לו הקדוש ברוך הוא חכמה ובינה: אשר

מקרא

וְגַם אֲשֶׁר לֹא־שָׁאַלְתָּ נָתַתִּי לָךְ גַּם־
עֹשֶׁר גַּם־כָּבוֹד אֲשֶׁר לֹא־הָיָה כָמוֹךָ
אִישׁ בַּמְּלָכִים כָּל־יָמֶיךָ׃ וְאִם ׀ תֵּלֵךְ
בִּדְרָכַי לִשְׁמֹר חֻקַּי וּמִצְוֹתַי כַּאֲשֶׁר
הָלַךְ דָּוִיד אָבִיךָ וְהַאַרַכְתִּי אֶת־יָמֶיךָ׃
וַיִּקַץ שְׁלֹמֹה וְהִנֵּה
חֲלוֹם וַיָּבוֹא יְרוּשָׁלַ͏ִם וַיַּעֲמֹד ׀ לִפְנֵי ׀
אֲרוֹן בְּרִית־יְהוָה וַיַּעַל עֹלוֹת וַיַּעַשׂ
שְׁלָמִים וַיַּעַשׂ מִשְׁתֶּה לְכָל־עֲבָדָיו׃
אָז תָּבֹאנָה שְׁתַּיִם
נָשִׁים זֹנוֹת אֶל־הַמֶּלֶךְ וַתַּעֲמֹדְנָה
לְפָנָיו

(מסורה בגליון: ח' קמץ בנבי' ונכתו' · ול' כסוף בנתיב' קמץ · ל'ר"פ בסיפ' · ה' מל' וכל ד"ה ותריס' ועזרא דכו' · ג' חס' · ג')

תרגום

וְאַף דְּלָא שְׁאֵלְתָּא יְהָבִית לָךְ אַף
עֻתְרָא אַף יְקָרָא דְּלָא הֲוָה כְוָתָךְ גְּבַר
בְּמַלְכַיָּא כָּל יוֹמָךְ׃ וְאִם תְּהָךְ בְּאוֹרְחַן
דְּתַקְנָן קֳדָמַי לְמִטַּר קְיָמַי וּפִקּוּדַי
כְּמָא דְּהַלֵּיךְ דָּוִד אֲבוּךְ וְאוֹרִיךְ יָת
יוֹמָךְ׃ וְאִתְּעַר שְׁלֹמֹה וְהָא חֶלְמָא
וַאֲתָא לִירוּשְׁלֵם וְקָם קֳדָם אֲרוֹנָא
קְיָמָא דַּיְיָ וְאַסֵּיק עֲלָוָן וְנַכִּיס נִכְסַת
קוּדְשִׁין וַעֲבַד מִשְׁתְּיָא לְכָל עַבְדוֹהִי׃
בְּכֵן אֲתָאָה תַּרְתֵּין נְשִׁין פּוּנְדְּקָן לְמֵידַן
קֳדָם מַלְכָּא וְקָמָא קֳדָמוֹהִי

מסורה

בבית ג' רפין בקריא' וסי' בבית אחד יאכל · אני והאשה הזאת ישבות בבית · כי לא ישבתי בבית דשמואל · נתבירו דסיפרא · הוי מגיעי בית בבית · והיה אם יותרו עשרה אנשים :

רלב"ג

הנה אחריו לא שחכמתו תהי' גדולה מחכמת כל בני הדור שהיו לפניו ומכל הבאים אחריו כי הוא דבר זר אחד שלא ימצא אחריו בעת מהעתים חכם כמוהו האלהים אם לא שנתן לו הש"י מהחכמה בדרך המופת מה שלא יתכן השגתו לאחר ולא אפשר איך יתכן שיגיע זה והנ' יתבאר ממה שיבא קצת ביאור שהענין הוא כמו שבארנו כי ספר שהיתה חכמתו למעלה מחכמת האנשים האלו אלהים והם איתן האזרחי והימן וכלכל ודרדע בני מחול: ויעמוד לפני ארון ברית יי' וגו' · הנה עשה זה לתת תודה לש"י על מה שיעד לו והטיב: שתים נשים זונות · אתשוב שהם פונדקאות ומוכרות מזון כטעם רחב הזונה ואפשר שהיו מפקירות עצמן ושמה התחכם שלמה להפשילם בזה הענין כדי שיתבאר מדבריהן מי היא אמו כי אשר תקחנו יותר על שכן האם יתבאר בלי ספק שהיא אמו:

היא

מנחה קטנה

אך אם תלך בדרכי וגו' · פי' זה לא נגזר על האדם דאלו צדיק ורשע לא קאמר והכל בידי שמי' וכו' · והארכתי את ימי' בעולם שכולו ארוך שזה תלוי אם תלך וגו' אריכת אריכת ימי' יהי' על תנאי דאלו שארי הדברים אשר אמרתי לך הם לך לתועלתך ע"כ הם נתונים לך מעתה משא"כ אריכות ימי' הם תועלת לצדיק שמוסיף מצות וכנאה לו והנאה לעולם משא"כ אם לא תלך בדרכי א"כ ימי' הנוספי' הם גריעותא שמוסיף לחטוא ע"כ ניתנו על תנאי:

כלי יקר

כי עשיר וענה עזות והגבורה לסבר מתלעות עול רהטונה הקשה עליהם התינה בעושר וגבורה כאמור אבל בקומה מה תועלת לו נורך הכרחי יש בה עד שהמשך מהחכמה וכבר הרגיש הרב רבי הספדקי ז"ל זה ואמר · שגם הוא נורך כדי שיקובל התוכחת בסבר פנים יפות של המוכיח שבהליך פניו יהי רצוי למקבלי התוכחה ועוד קשה שהיך תמשך מהנבואה דבשלמא בעושר א' שיברך ה' חילו של הנביא ופועל ידיו ובגבורה קויי ה' יחליפו כח אבל בקומה בילד יתכן לשעתו מבריאתו הן אמת שאפשר לדחות על דרך מה שנעשה בדוד שכשמשח נעשה ארוך עד שהיו בגדי שאול כמידתו אבל מ"מ בנביא מה תועלת בשנות סדרי בראשית · ואפשר לקיים דבריהם לא שהקב"ה יאריך קומתו אלא שהוא ית' מגיד מראשית אחרית ויבקש לו איש יפה עינים וטוב רואי ויפה קומה אבל מ"מ יקשה לן ז"ל דלמה בחר בבעל קומה יותר משא' מיני היופי כיון שהתכלית הוא להיותו מקובל בעיני כל הבריו' מקבלי התוכחת הי' לו להיו' מכלל יופי בכל מיני היופי · ולא ודאי · בעל קום' מורה על סגול' הנפש כדפרישי' במשה במה שהי' גבוה י' אמו' רמז אל י' ספירו' קדושות ורמז אל מ"ש רבי ישמעאל במדרש משלי נשמת וכנת בשיעור קומה שלי וזהו בעל קומה ועוד יקשה דבשלמא בנביא הנה להוכיח יצטרך העוש' כדי שלא יהא נצרך וגוש להוכיח למהכים אותו וחכמ' המסכן בזוי' וכן הגבור התנ' הנביאי' שיתנבאו לעצמם להשיג שלימות וידיעה ולא להוכיח או להגיד עתידות או להלל ולשבח לדוד וכיוצא · מה צורך יש להם בעושר ובגבורה ובקומה וכי תימא א"ה זה אפשר שהרי מאמרים ז"ל הנ' ז"ל אמר רבי יוחנן אין הקב"ה משרה שכינתו אלא על חכם גבור ועשיר וכו' ובלשון שלילה מתליע שאין השכינה שורה לא לתכלית תוכחת ולא לגלות סוד אל עבדיו הנביאים או ולתו מהעבודות של הנביא בכולם פסיק והכי סתמא אין הב"ה משרה שכינתו אלא על חכם גבור ועשיר ובעל קומה : עלה בידינו שהחכמה של הנביא איננה מחוייבת להיותה בשיקול אל הנבואה בשוה כי לפעמים תגדל החכמה על הנבואה וכן היה בשלמה שגדלה חכמתו על רוח הקדש שהיה בו ולפעמים הנבואה תגדל על החכמה אבל עכ"פ החכמה יסוד מוסד ופתח תקוה להכנס אל הנבואה כי החכמה הזאת היא הקבלה ודרך האמת והסודות כמו שהוכחתי ממ"ש חז"ל במחלוקת חכם דאמר רב ן' שערי בינה נמסרו למשה כו' ובזה יתבאר לנו אומר הנה עשיתי כדבריך הנה נתתי לך לב חכם ונבון אשר כמוך לא היה לפניך כי הלב של שלמה הוא מעצמו נתחכם מכל האדם בשיקול דעתו לבבו הנבון נתחכם מכל האדם שלא היה לפניו ולא לאחריו כמלא שיבין מלבו כי משה ע"ה לו הונח שב' שידע ככל חכמת שלמה ויותר אפילו הכי לא יקשה למ"ש אשר כמוך לא הי' לפניך לפי שלא דבר הכתוב בשיעור ההשגה אם היה כמוהו כי אפשר שמשה השיג בנבואה כל מה שהשיג שלמ' בשיב' לבבו הנבוניות' מתנו אבל הכתוב לא דבר אלא בהווה מלבבו והתחכמותו שהתחכם והתבונן מלבו יותר מכל האדם ואפילו מלבו של משה אבל משה ע"ה אדון הנביאים ידע יותר ממנו מדרך הנבואה לא מלבו כי בזה היית' מתת אלהים לתת לשלמה לב נבון וחכם אשר כמוך לא היה לפניך ר"ל באיכות בינת הלב והתחכמותו ורוחב לבו והאריך לא יקום כמוך ר"ל שיהיה משוגה מכלל נבון וחכם לא באיכות ההשגה עצמה וכן מה שנתפלל בזיחכם מכל האדם לא התפלל אך בהתחכמות כדפרישי' לא בשיעור ההשגה' ובסמוך בפסו' ויהב' ארחיב בו' בע"ה:

וגם אשר לא שאלת כו' עיין הר"דק ז"ל ומהרי"א ז"ל בפסוק הזה ג' פעמים גם וגם אשר לא שאלת גם עושר גם כבוד וכו' כנגד שלשה מתנות שנתן לו הב"ה מלבד מה ששאל הא' הוא החכמה כי לפי שהוא שאל בלבד לב נבון לשמוע אל דבר המשפט השיבו הש"ת עליה הנה עשיתי לך כדבריך והוסיף לאמר לו הנה נתתי לך לב נבון וחכם וכו' ולפי שהחכמה הזאת המופלגת שנתן לו לא היתה נכללת בשאלתו לכן אמר לו על זה וגם אשר לא שאלת נתתי לך והוא במ"ש נתתי לך לב חכם ונבון אש' כמוך לא היה לפניך והמתנה השנית הוא העושר לפי שברוב הפעמי' החכמה לא תתחבר עם העושר לפי שהרודף אחר הממון לא יוכל להתחכ' כמו' במשנה ולא כל המרבה בסחורה מחכים ולכן היה מהחסד האלהי שנתן לו עם החכמה גם עושר והמתנה השלישי' הכבוד לפי שגב' המדיני העום' על המעט יתמיד עם הכבוד כי אוהב הכבוד יבזהו העום' בעבורו ולזה א' גם כבוד · עם העושר והוא שלא גבהה שלשתם יחד ובדברי הימים כתב · עזרה החכמה והמדע נתון לך ועושר וכבוד אתן לך אשר לא היה כן במלכי' אשר היו לפניך ואחריך לא יקום והאוי שבארם שנתן לו החכמה והמדע בהחלט ואמר הדב' יש היה היתרון על שאר המלכים לו אמ' דברי שיבות על כל המלכים וכ"ש על כל שאר האנשי' והנה לא זכר נפש אויביו לפי שהשלום והשקט [illegible]

מהמלכות כמו שאח"ז ל מלך והדיוט ומלך ולזה אמר לו גם עושר גם כבוד אשר לא היה כמוך איש במלכים הגיע למדרגה בזאת המכ' זאת המעלה תלויה ועומדת היה על כיפר המעשים אם תטי' שלא ותתמיד בה כל ימיך ואם לאו הפסק ולהוכיח כן כתב היבא כל ימיך בסוף הפסוק לומר שזה תלוי ועומד מעין מה שיזכיר בפסוק ואם תלך בדרכי שבזה תלוי ועומד אריכות הימים כדמסיק או אפשר שלהגדיל מעלת שלמה הפסיק בין גם עושר גם כבוד להיבת כל ימיך שאלו א' גם עושר גם כבוד כל ימיך אשר לא היה כמוך איש במלכים לא היה הדבר מבורר אם מה שלא ימצא כמוהו איש במלכים הוא בהתמדת כל ימיו או אם באיכות העושר והכבוד שלא יגיעו לאותה המעלה כי אם בשני הדברים יחדיו באיכות ומעלת העושר והכבוד ההוא גם בהתמדה לזה א' גם עושר גם כבוד אשר לא היה כמוך איש במלכים וגם לא היה איש כמוך בבחינת כל ימיך בהתמדה שתתמי' יחדיו בכל ההצלחות הנז' גם לנ"א גם עושר גם כבוד וכו' לומר שבעושר לא היה כמוהו איש במלכים גם בכבוד לא היה איש במלכים כ"ש בהצטרף שניה' יחד בהצטרף התמדת כל ימיך ואמ' איש במלכים שתיבת איש מיותרת אבל היתה בדיוקה מהש"י עם שלמה א' לפי שה"ת ואנכי נער קטן השיבו הש"י שישפיע אליו מההצלחות בחכמה ועושר וכבוד אשר לא היה כמוך אפי' איש במלכי' עם היות איש גדול והטע' היותך נער קטן תצליח בכל ובכלל הכבוד הוא נצחון האויבים ולכך לא פרט הכתוב את נפש אויביך :

ואם תלך בדרכי וכו' בילקוט בפס פסיקת' גם אשר לא שאלת כו' רבי חנינא בן גמליאל אומ' על מה שלא התניתי בתור' ליהנתתי לך ומה התניתי בתור' למען יאריך ימי' על ממלכתו הוא וכיון זה לא נתתי לך אלא א"כ עשית שנא' ואם תלך בדרכי לשמר כאשר הלך דוד אביך והארכתי את ימיך ע"כ שהכוונה על העושר והכבוד שניתן למלך בלי תנאי בתורה אמנם אריכות ימים נתנו על תנאי בתורה וכן הביא רש"י ז"ל ע"ש וכן הר"דק וכן מהרי"א ז"ל ולא זכר בספר הזה שירשו בניו את כסאו לפי שכבר הובטח עליו דוד אביו וחכמינו ז"ל דרשו והארכתי את ימיך במלכו' באריכו' דורות אחרי: ולע"דן הדקדק שאין בפסוק הזה גזרה שהרי א' והארכתי את ימיך בוא"ו א"כ היה לו' ואם תלך בדרכי כו' האריך את ימיך והיתה גזרת הכתוב האריכות ימים: ונראה שהיה אפשר לטעו' שאם ילך בדרכי הש"ת עק שיוסיף לו ימים לא יתחייב מזה הבטחה על העושר והכבוד והחכמה באותו הזמן של תוספת לזה אמר בו"או העטף ואם תלך בדרכי כו' והארכתי את ימיך שיהיה אריכו' ימים ומבין הראשוני' מה הראשוני' בחכמה ועושר וכבוד אף האחרונים של הוספ' כיוצא בהם ז"ש ואם תלך וכו' והארכתי וכו' מקושר בו"או אל העושר וכבוד וחכמה הנ"ל בפסוק הקודם וכמה שא' והארכתי את ימיך מובן מהתנחומא שזכו' המלות תוסיף ימים אפי' על הסך של ימי האדם החרוצים לו מעת בריאתו כמו שכתוב אם חרוצים ימיו :

ויקץ שלמה והנ' חלום פסיקתא והנה חלום א' רבי יצחק חלום עומד על כנו ציפור מצפצף יודע מה מצפצף חמור נוהק יודע מה נוהק ויבא ירושלים ויעמוד וכו' א' רבי יצחק מכאן שעושים סעודה לגמרה של תורה עד כאן וכן רש"י ז"ל ע"ש והר"דק ז"ל והר"לבג ומהר"יא ז"ל ויקץ שלמה והנה חלום להודיע שקודם היקיצה היה עסוק באותם הענינים כאלו הדברים ההם היו בהקיץ באופן שיקץ שלמה אז אחר היקיצה הכיר שהנה הם חלום אבל לא קוד' והרמ"בן ז"ל פי' בויקץ פרעה והנה חלום שעמד על מטתו מקיץ מחשב במה שראה ולא חלם עוד חלום וא"מ' זה להעי' על מה שנכת' בפס' השיני' כי חלום אשר יחלו שיחלום אחריו חלום אחר מענין אחר בתוך שנתו איננו מתקיים ולכן אמר כי כאשר הקיץ והנה חלום ועמד עד הבקר משתאה מחרים על מה שראה לפי שלא היה עדין יודע · אופן הנבואה כמו שנזכר בספר שמואל או שהגיד הכתוב שלא שכח דבר מכל מה שראה אבל כאשר הקיץ הנה החלום הנבואיי לפניו בשלימות ואז כאשר ידע שהוא חלום נבואיי בא אל אהל ה' להודות כדהר"לבג ועשה משתה ושמחה לכל עבדיו מה שלא עשה כן בהמלכתו כי בחכמה שמח ושמח יותר לעבדיו עד כאן: ולע"דן מה שכתבתי בכלי חמדה ויקץ שלמה והקיץ וריקה כפשו בראותו שהנה חלום הוא ואולי החלומו' שוא ידברו ולזה הלך לירושלם ויעמד לפני ארון ברית ה' בתפילה ועמידה כאלו דבה לומ' אנא ה' גמור בעדי שיתקיים החלום ויעל עולות לרצון ושלמים לה' שיגמור בעדו כי לא דבר רק הוא ויעש משתה כו' כדלעיל אמנם מה שהחזיק הש"ית טובה לשלמה על ששאל חכמה עם היות ששאלתו בחלום ולא בהקיץ הענין הוא כי אלו לא היו ביום כל עשתונותיו של שלמה בזה ורעיוניו והרהוריו שהרהר ביום הביאוהו לחזות כן בחלו' הלילה ועל כן החזיק לו הש"ית טובה על זה עם היותו חלום ואין ספק שהליכתו לגבעון היתה לזאת השאלה לשאול מהש"ית חכמה ובינה ולזה בגבעון נראה ה' אל שלמה ר"ל לעוצמת ביאת שלמה שם וזהו שלא א' נראה ה' לשלמה אלא אל שלמה ובזה מובן אומר ויקץ שלמה והנה חלום כלומ' ויקץ שלמה ותמה על המראה ההיא ועל מהירות החלום ז"ש והנה חלום מתייחס למבוקשו ותכף בעודו מדבר בשמעו דבריו ידע כי נכון הדבר מאת האלהים וממהר האלהים לעשותו :

אז תבאנה שתים נשים כו' בשוחר טוב שתים נשים זונות רב א' רוחות היו ושמואל אמ' זונות ממש רבנין אמרי יבמות היו ע"כ ומגלתי כתוב בספר משכן העדות שלהיות דוד ע"ה אנ"ו הראשון אשר נזדווגו לו לילית ונעמ' והולידו ממנו שדים והם נגעי בני אדם אשר יעד הכתוב והוכיח לזרעו של דוד כמ"ש אשר בהעותו והוכחתיו בשבט אנשים ובנגעי בני אדם אשר יליז מאביהם אדם ע"כ בעת מלכות שלמה וה' נתן לו חכמה אז תבאנה שתים נשים זונות זו לילית ונעמה שבאו לדין לפני שלמה לפי ששלמה ברוך הוא בסוד היסוד ולכך באו אלו הזונות לפניו לבדיוק בסודו רב שאמר רוחות היו ע"כ ובזה הבין או' אז תבאנה שתים נשים זונות דהי' על

אשר שכבה עליו · נראה כי מפני ששכבה עליו מת כי אילו לא מת כך אלא שקדמו חולי לא נולד הספק הזה כי היו מבקרו אותו שאר נשים בחוליו והיה נודע לכל הוא נפיכך אמרה אשר שכבה: והתבונן · הסתכלתי בבקר בצורתו: ותדברנה · אלה הטענות שמו ושנשו לפני המלך כמנהג בעלי הדין שכל אחד שונה בטענותיו לחזקו ולהטיבו ולהשיבו לשופט: ויאמר המלך זאת אומרת · אמרו רבותינו ז"ל מכאן שצריך הדיין לשנות טענות בעלי הדין כדי שישמעו בעלי הריב שהבי' טענותיהם ועליהם ישפטם: גם

לְפָנָיו׃ וַתֹּאמֶר הָאִשָּׁה הָאַחַת בִּי אֲדֹנִי אֲנִי וְהָאִשָּׁה הַזֹּאת יֹשְׁבֹת בְּבַיִת אֶחָד וָאֵלֵד עִמָּהּ בַּבָּיִת׃ וַיְהִי בַּיּוֹם הַשְּׁלִישִׁי לְלִדְתִּי וַתֵּלֶד גַּם־הָאִשָּׁה הַזֹּאת וַאֲנַחְנוּ יַחְדָּו אֵין־זָר אִתָּנוּ בַּבַּיִת זוּלָתִי שְׁתַּיִם־אֲנַחְנוּ בַּבָּיִת׃ וַיָּמָת בֶּן־הָאִשָּׁה הַזֹּאת לָיְלָה אֲשֶׁר שָׁכְבָה עָלָיו׃ כ וַתָּקָם בְּתוֹךְ הַלַּיְלָה וַתִּקַּח אֶת־בְּנִי מֵאֶצְלִי וַאֲמָתְךָ יְשֵׁנָה וַתַּשְׁכִּיבֵהוּ בְּחֵיקָהּ וְאֶת־בְּנָהּ הַמֵּת הִשְׁכִּיבָה בְחֵיקִי׃ וָאָקֻם בַּבֹּקֶר לְהֵינִיק אֶת־בְּנִי וְהִנֵּה־מֵת וָאֶתְבּוֹנֵן אֵלָיו בַּבֹּקֶר וְהִנֵּה לֹא־הָיָה בְנִי אֲשֶׁר יָלָדְתִּי׃ וַתֹּאמֶר הָאִשָּׁה הָאַחֶרֶת לֹא כִי בְּנִי הַחַי וּבְנֵךְ הַמֵּת וְזֹאת אֹמֶרֶת לֹא כִי בְּנֵךְ הַמֵּת וּבְנִי הֶחָי וַתְּדַבֵּרְנָה לִפְנֵי הַמֶּלֶךְ׃ וַיֹּאמֶר הַמֶּלֶךְ זֹאת אֹמֶרֶת זֶה־בְּנִי הַחַי וּבְנֵךְ

המת

קֳדָמוֹהִי׃ וַאֲמָרַת אִתְּתָא חֲדָא בְּבָעוּ רִבּוֹנִי אֲנָא וְאִתְּתָא הָדָא יָתְבָן בְּבֵיתָא חֲדָא וִילֵידִית עִמַּהּ בְּבֵיתָא׃ וַהֲוָה בְּיוֹמָא תְלִיתָאָה לְמֵילְדִי וִילֵידַת אַף אִתְּתָא הָדָא וַאֲנַחְנָא כַּחֲדָא וְכָאִין לֵית נוּכְרָא עִמָּנָא בְּבֵיתָא אֱלָהֵן תַּרְתֵּין אֲנַחְנָא בְּבֵיתָא׃ וּמִית בַּר אִתְּתָא הָדָא בְּלֵילְיָא דִּשְׁכִיבַת עֲלוֹהִי׃ וְקָמַת בְּגוֹ לֵילְיָא וּנְסִיבַת יָת בְּרִי מִלְּוָתִי וְאַמְתָּךְ דָּמְכָא וְאַשְׁכִּיבְתֵּיהּ לְוָתַהּ וְיָת בְּרַהּ מִיתָא אַשְׁכִּיבַת לְוָתִי׃ וְאַקֵימִית בְּצַפְרָא לְאוֹנָקָא יָת בְּרִי וְהָא מִית וְאִסְתַּכָּלִית בֵּיהּ בְּצַפְרָא וְהָא לָא הֲוָה בְּרִי דִּילֵידִית׃ וַאֲמָרַת אִתְּתָא אוֹחֲרַנְתָּא לָא כֵן בְּרִי חַיָּא וּבְרִיךְ מִיתָא וְדָא לְדָא אָמְרָא לָא כֵן בְּרִיךְ מִיתָא וּבְרִי חַיָּא וְדַיְנָן קֳדָם מַלְכָּא׃ וַאֲמַר מַלְכָּא דָא אָמְרָה דֵּין בְּרִי חַיָּא וּבְרִיךְ

מיתא

ותדברנה ג' בקריאה וסי' וכעת מותה ותדברנה הנצבות · ותאמר האשה האחרת לא כי בנך המת ובני החי · אתם ונשיכם ותדברנה בפיכם דירמיה: ה' פסוקים אית בהון ח' מלין מן ב' ב' אתין וסי' ויולד נח את שם את חם ואת יפת · אל תיראי כי גם זה לך בן · על כן לא בא אל שלחן המלך · גם לי גם לך לא יהיה גזרו · אין זה כי אם רע לב דעזרא:

רש"י

והתבונן אליו · נתתי לב להסתכל בו: היא

כלי יקר

שתי זונות · אבל אמר שתים הנזכר לילית ונעמה אשר כל הנשים הזונות תלויות בהם ומוסיפות להן כח וגבור' ז"ש נשים זונות ר"ל שתים מקור לכל הנשים הזונות · ועיין הר"דק ז"ל והר"לבג ז"ל ומהר"יא ז"ל אז באותו הפרק שנתן לו החכמה תבאנה שתים נשים זונות לו' שעם היותם זונות ממש ומלא אשה זונה היה לכן להעיז פניהן כל א' מהן ולו' לא כי בני החי ובנך המת ועכ"ז ירד המלך לעומקו של דבר בחכמתו וא' לפני המלך ותעמדנה לפניו לו' שעם היות ראוי שתלכנה לפני שרי האלף לא עשו כן אלא מיד בתחלה באו לפני המלך ותעמדנה לפניו ולא לפני ב"ד שבעבור זה היה נקל אל המלך להכשל בדבר המשפט ולפי שלא נעשה עליו חקירה ודרישה ואף על פי כן הכיר התעלומות לבהן עד כאן: ולע"דן לדקדק או' לשון עתיד תבאנה ולא א' באו להורו' שאז עשה הב"ה בהשגחתו להופיע חכמת שלמ' ולפרסמה בעולם אז עשה שתבאנה שתים נשים זונות ומ"ה הייתה זאת והלא א' אז באו היה מורה שקרה מקרה שבאו אז שתי נשים בדרך מקר' ולרב דא' רוחות היו דייק קרא כותיב במ"ש תבאנה למלך ותעמדנה לפניו כלומר שבאו אל המלך ופתאום עמדו לפניו כי רוחות היו ולא נראו בכניסתם דרך פתחי היכל המלך אלא בעמדן לפניו:

ותאמר האשה גו' מהר"יא ז"ל אם הילד החי הדברה תחילה ואמרה לפני המלך בי אדני אני כו' אין פי' כמו שפירשו המפרשי' מלשון תחינה אבל עניינו בי אדני ראוי שתשים לב לשמוע טענתי כי נפשי מרה לי על בני שזאת האשה רוצה לקחתו בערמ' עד כאן: ולע"דן שהתובע מדב' תחילה ולכך זאת התובע' פיה פתח' בחכמ' לו' שאין החצר הזה של הנתבעת כדי שתהיה היא מוחזקת יותר אלא חצר של שתיהן היא שוה בשוה ז"ש אני והאשה הזאת יושבות בבית א' כלומר יד שתינו שוה בה:

ויהי ביום השלישי כו' מהר"יא ז"ל הודיע הזמן שילדה השנית אולי מתוך חכמתו יבאר ויברר בין הנולד קודם לנולד אחר שלש' ימים וז"ש ויהי ביום השלישי ללדתי כו' מאחר שאין זר אתנו בבית לא תביא מאנור אולי תברר אדוני מתכונ' הולד: ולע"דן לדקדק יתור' זולתי שתים אנחנו בבית שהוא מיותר גם תיבת בבית מיותרת: ונראה כי כאן היו שני זמנים זמן לידה הולד השני וזמן מיתתו והמרה שבשתי הזמנים לא היה שם זר עד שיתברר על פי הנמצאים ז"ש ותלד גם האשה הזאת רוצה לומר גם היא ילדה זכר כמוני ובשעת לידתה והכחנו יחדיו אין זר אתנו בבית עד שיתן טביעות עין בילדים לברר בין זה לזה ואחר כך לא באו אצלינו בני אדם להתלה בעת המיתה לברר בן מי משכיבו המת ז"ש שני זולתי שתים אנחנו בבית ר"ל אחר הלידה ובעת מיתת הולד לא נמצאו שם זולתי שתים אנחנו בבית:

וימת בן האשה הזאת כו' עיין הר"דק ז"ל וכן מהרי"א ז"ל · ולע"דן שראתה דבריה בלתי מתאמתים לשומעים כי איך יתכן שאשה אשר לא ילדה בן תקחנו לה לבן ותניקהו חינם כקור' דגר ולא ילד עושה עושר ולא במשפט ואח"כ יעזבנו ואחריתו תהיה נבל בעיני אלהים ואדם בעשותה נבלה כזאת לזה הקדימה ואמרה כי להיותה אשמה במיתת הולד במה ששכבה עליו שזה מורה על רוע מיגה והתרשלותה בעיניה וכובד שנתה אינו מהזרות שתבח' להניקו חינם ותם לריק כחה כדי לכסות ערות פשיעות מילותיה אשר שכבה עליו והמיתה אותו ז"ש וימת בן האשה הזאת לילה מיתה משונ' מגולגלת על ידה אם שכבה עליו שזה חייב לה לקום בעוד לילה ולקחתו ממני ז"ש ותקם בתוך הלילה כו':

ותקם בתוך הלילה וכו' לע"דן לדקדק למה אמר בתחילה ותקח את בני מאצלי ולא אמר מחקי ואחר כך אומר ותשכיבהו בחיקה השכיבה בחיקו ולא א' אצלה אצלי כמו שפתח:

ונראה כי האשה התובעת הפמה והירה במעשיה מבא ברמים ולזה מתחילה כשראתה ליתן לא השכיבה בנה בחיקה פן יקראהו אסון ע"י הכביד השינה עליה תשכב עליו כמו שאירע לחברתה לז"א שהיה מוריזותה בענין פקוח נפש ז"ש ותקם בתוך הלילה ותקח את בני מאצלי שאצלה ברחוק מעט השכיבה את בנה ולא בחיקה וזו טענה חזקה אצלה מלבד הטביעת עין שהיה לה בבנה כמו שיזכיר בפסוק הבא אחר זה ואתבונן אליו בבקר והנה לא היה בני אשר ילדתי הנה זאת עוד אמתלה גדולה שהי' לא הניחה את בנה בחיקה אלא אצלה ותקח את בני מאצלי ותשכיבה בחיקה ואת בנה המת השכיבה בחיקי הודיעה למלך כי מעת שמצאה אותו שוכב בחיקה ידעה שאינו הבן שלה כי אם בנה המת השכיבה בחיקי והכרע הפי' הזה הוא סיפור ותקם וכו' בלשון ודאי שלא הי"ל אלא תחילה ואקום בבקר להניק וכו' ואחר כך לשון ספק כנראה שקמה בתוך הלילה ותקח את בני מאצלי וכו' מתוך הכרע ההתבוננות מוכיח כן אלא ודאי כדפרישית שמלבד ההתבוננות המצילה שמצאתו שוכב בחיקה הכריחה כן שבנה של חברתה מת ועשתה כל אלו התחבולות מבחילוף:

ואקום בבקר להניק את בני וכו' יש לדקדק אומר ואתבונן אליו בבקר תיבת בבקר מיותרת שככר הזכיר ואקום בבקר ועוד קשה או' בני אשר ילדתי כפול כי די באו' בני:

ונראה כי זאת קמה בבקר בעוד לילה כנ' בגמרא משמרה שלישית תינוק נוער ואשה מספרת וכו' וז"ש ואקום בבקר להניק את בני והנה את לשון ואקום כענין ותקום בעוד לילה ובראותי שהוא מת לא דברתי עד הבקר אור להתבונן היטב ז"ש ואתבונן אליו בבקר ולהורות שזה הדבר מתחלף מקודם א' עליו שנית בבקר ואמרה והנה לא היה בני אשר ילדתי רוצה לומר אף על פי שהכר לי כשראיתיו את כאלו הוא בני נצטערתי עליו כאלו הוא בני יוצא חלצי אבל מה שאני שוללת בו הוא שאינו בני אשר ילדתי כי לא ילדתיו אבל בבחינת הצער כבני הוא או אפשר שרמז למ"ש חז"ל בענין הבכור להעיד מי יצא ראשונה שהיה נאמנת לאמר אמו כל שבעה אביו לעולם לז"א והנה לא היה בני אשר ילדתי ר"ל שמעת אשר ילדתי אני מכירה אותו כמשפט האם להיות נאמנ' בתוך שבעה וזה בתוך שבעה היה כאו' ויהי ביו' הג' ללדתי וכו' וסמיך ליה וימת בן האשה הזאת לילה דהיינו לילה רביעי ללידת בן האשה התובעת או כיונה באו' אשר ילדתי כנותנת טעם לדבריה שלא יתכן שבנ' המת הוא והיא מתאכזר' על בנה המת היוצא ממעי' אשר הוא עולה מרפס בן בטנה אלא ודאי שאינו בני ז"ש והנה לא היה בני אשר ילדתי:

ותאמר האשה האחרת וכו' עיין הר"דק ז"ל וכן מהרי"א ז"ל והוסיף · שזאת האשה האחרת חכמה להרע ולא רצתה להאריך כדי שלא להכשל בדבריה והיה פי כסילה מחיתה לה ואמרו לא כי בני החי ובנך המת רוצה לומר לא היאך ידעת ולא ביאך באלו הספורים אבל זה לבד ידעתי כי בני החי ובנך המת עד כאן: ולע"דן לדקדק בה חילוף בקדימה ואיחור · בטענות אלו פשתי נשים כי האשה האחרת אמרה לא כי בני החי תחילה ואחר כך אמרה ובנך המת והאשה התובעת הפכה הדברים כי הקדימה לו' לא כי בנך המת ובני החי:

ונראה כי כל אחת מהן הייתי טוענת על מה שהיה נידם כי האש' האחרת שהיה הבן החי בידה אמרה מה שאני רואה שבני אשר בידי הוא החי אני שופטת שבנך המת וזאת התובעת בהפך לא כי ממה שאני רואה ויודעת שבנך הוא המת אשר אצלי מזה אני שופטת שבני הוא החי ודבריהם אלו בכיון היו ולא במקרה כמדברות לפני המלך שראוי לכוין דבריהן ז"ש ותדברנה לפני המלך:

ויאמר המלך זאת או' כו' בשוחר טוב זאת או' א' רבי סימון מכאן שפינו שצריך הדיין לשקול טענו' שיהם בפני שניהם ע"כ הכות' לע"ד כדי שלא יטעה בעל דין החייב שמתחילה ראה הדיין לחייבו וכן עשה שחייבו להוציא מלב כל א' מהם זה אמ' ר' סימון שצריך הדיין לשקול טענותיהם בפני שניהם כלומר אע"פי שבינו לבין עצמו ידע והבין בטענה היותר חזקה מהם והיותר שקולה ומכרעת עכ"ז בפני שניהם צריך לשקול טענותיהם שיקול בעיניהם כאלו השתי טענות שקולות זו כזו ועדין צריך להכריע כדי שאחר כך כשחייבו את החייב וזכותו הזכאי לא יחשדוהו כנוטה דעתו להחניף ח"ו וזהו לשון לשקול דקאמ' והיינו נמי או' בפני שניהם כלומ' פנים בפנים שוים · אמנם הר"דק ז"ל כתב זאת אומרת אח"ז"ל מכאן שצריך הדיין לשנות טענות בעלי הדין כדי שישמעו בעלי הריב שהבין טענותיה' ועליהם ישפטם ע"כ ודברי הר"דק הוא לשון הגמ' ולשון שוחר טוב לחוד ופי' צודק בין בלשון הגמר' בין בלשון המדרש · אמנם דברי הר"דק ז"ל צודקות לבד בלשון הגמ' שא' מכאן שצריך הדיין לשנות טענות בעלי הדין ובלתי מתיישבות בלשון המדרש שאו' לשקול ומהר"יא הביא לשון הגמ' כהר"דק וטעמו הם סיף מדיליה לפי שהאשה הראשונה ספרה דברים הרבה שהאשה האחרת שכבה על הילד והמיתהו ותקם וכו' והספורים האלה לא היו להם עדים לאמיתם לכן א' המלך לאשה מה לנו בדברים שאין בהם ממש וראיה לא נשאר א"כ מהטענות כי אם שזאת אומרת זה בני החי כו' וזאת או' כו' ושאר כל הדברים יפלו ואין ראיה לזאת על זאת ולא לזאת על זאת כי שתיהן שוות ואז ציוה קחו חרב עד כאן · והרב ב"ע ז"ל כתב שקשה מה טעם דן דין חלוקה בזה והמשנה לא דנה כן אלא בשנים האוחזים בטלית זה או' אני מצאתיה כו' אמנם כשהא' תפוש דין פשוט הוא דהמוציא מחברו עליו הראיה · ותירץ הוא ז"ל שזאת היתה חכמתו של שלמה ע"ה שא' שים פני ההראות לכאן ולכאן לדון דין חלוקה ואעפ"י שהא' תפוסה וזה כיון באו' זאת או' כו' וזאת או' כו' ר"ל זאת או' זה בני החי ר"ל זה שאני תופשת בו הוא וגדולה חזקת התפיסה אבל עכ"ז יש להפך בזכות התובעת מחוזק טענתה כי מה לה לזאת התובעת לקחת בן זולתה ולעמוד בגדולו ובכלכלתו ואח"כ יותם לריק כחה כי לא לה יהיה הזרע ז"ש וזאת אומרת לא כי בנך המת ובני החי ר"ל שנרא' טענתה שטנה כי מה לה לתבוע לבן חברתה' אשר מזה יתחייב דין חלוקה עם היות הא' תפושה וזה טעם חזרת הטענות כאן להורות ולהטעים מתוכן עומק הדין עד כאן: ולע"דן שמתחילה מכבודו לא היה לקושיתו שעדין הספק במקומו עומד שהרי הנתבעת האומרת זה בני החי הלא היא גם כיא מתאמלת היא בטענה זו כי מה לה להחזיק בבן חברתה להניק אותו חנם כמנה כי הנתבעת יש לה טענות שתים הא' שהיא מוחזקת ועוד שנית שהשכל מחייב שמה לה עם בן חברתה להניקו והתובעת אין לה כי אם טענה זאת השנית לבד וטובים השתי טענות שביד הנתבעת מן הטענה אחת שביד התובעת א"כ הדרא קושית הרב ז"ל לדוכתא שהיה לו לדונה בהמוציא מחבירו עליו הראיה ולא בדין חלוקה: ולע"דן בטעם או' זאת אומרת וכו' וזאת או' וכו' מה שכתבתי בפסוק ותאמר האשה כו' במה שכיוונו בהיפוך הטענו' והיא כוונה נכונה אליה כיון כאן שלמה באו' זאת או' וזאת או' כלו' כמה דקדוק דקדקו אלו הנשי' בדבריהם שזאת או' זה בני החי תחילה וא"כ או' ובנך המת שמתוך החי שבידה שהוא בנה מכרעת שהמת בנה של חברתה אמנם השנית זאת האומרת בהיפוך הטענות לא כי בנך אשר אצלי הוא בנך ומזה אני שופטת שבני הוא החי ולזה הזכירו באחרונה וזה ערב אל המלך ע"כ ששנה דבריהן וז"ש זאת אומ' כו' · ועוד אפשר לפרש שכיון באומ' זאת או' זה בני החי וכו' שאלו היה הבן הזה נחבא היינו מאמינים אותה במגו דלא היו דברים מעולם אבל מאחר שנראה לעין כל שהרי זאת אומר' זה בני החי זה מראה לו בפומבי שזה מורה קצת חולשת מה בטענ' החזקה ומזה הבלד ראוי לעשות פשרה ביניהם עוד אפש' שאו' זאת או' כו' כיון להבהילם אחר שטענו טענותיהן באו' זאת או' כאלו הראו זה החליפות שמחליפות פניהן א' מאלו בפני שזאת אומר' זה בני החי וזה בנך המת וזאת או' לא כי כו' אשר א' מהן משקרת בפני ולזה א' המלך מאמר שני קחו לי חרב כו' כאלו רצה לאיים עליהן כדי שיתפלו פני המשקרת לירקון והכרת פניה תענה בה והיינו שהזכיר לקיחת החרב ולא הזכיר יותר במאמר הזה מגזרת הילד רק במאמר שני וזהו ויאמר המלך גזרו את הילד החי ר"ל שהיה זה למאמר מחודש על מה שהראה להן במאמר הראשון של ויאמר המלך קחו לי חרב כו' שמתחילה הראה שלקח את החרב היתה להרוג את המשקרת כדפרישית ועתה באמירה זו השנית ויאמר המלך גזרו את הילד החי כו' נשתמש בחרב לגזרת הילד ובמדרש שוחר טוב גזרו את הילד החי א' רבי יהודה ב"ר שעי אלו הייתי שם פקרין אני נותן על צוארו לא די לו לא' שמת אלא שני היה גוזר כיון שראו סנקליטין כן התחילו או' אי לך ארץ שמלכך נער אלו לא היה נער לא היה עושה כן כיון שאמר תנו לה את הילד יצאת בת קול ואמרה היא אמו כיון שראו ישראל כך אמרו אשרך ארץ שמלכך בן חורין הוי משפטיך למלך תן עכ"ל: והרב ב"ע ז"ל פירשו בשער ל"ז זה לשונו זה המדרש ילין על המעש' הזה בכל מה שהוא מבוא' שאין שום שווי בטענ' מספיק לשיפול בנדון זה גזר דין של חלוקה כי אפילו בקרקעות כשאין בו דין חלוקה דכין בגוד או רגוד ועל זה ישתוממו עליו כל בני דעת ואמר אי לך ארץ כו' עד שראו סוף דבריו באו' תנו לה כו' כי אז הכירו הכל וידעו חכמתו כי הוציא לאור שהיא אמו מצד מה שנכמרו רחמיה על בנה הפך אשר כנגדה והיא היתה הבת קול כי הכל הסכימו באמיתתו שהיא אמו ואמרו אשרך ארץ שמלכך בן חורין בהלכד ברשת גבורי הניתוסים הכוללים עכ"ל: ולע"דן לדקדק במאמר הזה וכי כ"כ נעלם היה זה הענין עד שנפלא מעיני הסנקליטין שלו כי בלי ספק אנשי חיטת המה העומדי' ראשונה במלכותו ויועציו וכהל להבין אחרית דבר מראשיתו וכן קשה על ר' יהודה בר אלעי שא' פקרין אני נותן על צוארו ולא די וכו'

מנחה קטנה

ותעמודנה לפניו מיד בואם שעם המלך דבריהם אע"פי שלא יבנר שהיו שם דרגה בעלי דיני' אנשי' א"פ דין האשה קודם לאיש · עוד ירצה שכ"כ העיזו פניהם לעמוד לפני המלך שאין לו פשם ולא לדבר מרחוק ולהיות עליהם מורא מלכות כי אמת אשה זונה היא לכם בלתי הכלם לסקירה לפני המלך ממש · ותאמר האשה האחת בי אדוני אל · יחרה אפך שהתקרבתי כ"כ ולעמוד לפניך כי ההכרח לא יגונה כי עשה אשר לא יעשה כמעשה לי להחליף ולדי ואם גם אלו הייתי יודע פושע האשה תשגיח על בני בהשגחה טובה כראוי השרשתי כי אפדתי ע"מ בני שוא ומה לי בכך אם היא תגדלנו אלא דחנתי היא כיון שזאת האשה נראה ביותר בנה אשר שכבה עליו וא"כ מתירא אני שגם לבני יקרה כן כי אם על בנה יונה אלנה לא חשה ולבסניא עליה כ"ש על בני והיום או מחר גם אותו תמית ע"כ אני צועק וקובל מה אעשה לבני · ותאמר האשה האחרת לא כי וגו' כלומר גם שהיא אתם בשאי שאלה יתיב ליתן לך בני החי לגזל אותו מפני ש ראה כיון שבנך המת שאתה שכבת עליו דכל הגוזל כאומו פושל וכיון שכן מתיירא אני שגם לבני יש"מ כך ולולי כך גם אני הייתי מתרצה ליתן לך בני החי: או ירצה בי אדוני אל תדמיני לילך לפני דייני העיר אלא שאתה בעצמך תדין דיני כיון שזאת האשה היא בעלת ערמה ואפשר שהדייני' לא יחקרו הדבר היטב או שתעיזה פניה לעמוד בדבריה ומה יוכלו הדייני לעשות בזה אבל ע"כ אתה אדוני המלך אולי בחכמתך תחקר הדבר היטב:

גם לי גם לך לא יהיה · ואמר כנגד אוחזי החרב גזורו ומה שלא לקחה אותו אחר שהאחרת אמרה תנו לה כי ידעה כי מרחמת עליו אמרה וחשבה כי המלך לא יתנהו לה : לא תמיתוהו · הראשון אל תמיתהו : היא אמו · כיון שמרחמת עליו ובדר"ל יצאה בת קול ואמרה היא אמו : לעשות משפט · לפיכך יראו מפניו לעשות דבר רע ואפילו בסתר כי ראו כי ברוב חכמתו יוליא לאור משפט כמו שנעשה בזה המשפט : על כל ישראל · לפי שדוד אביו לא מלך בתחלת מלכותו על כל ישראל אמר שסלמה מלך על כל ישראל לא היה אדם מפקפק במלכותו כיון שראו בו חכמת אלהים בקרבו לעשות משפט : ועזריהו בן צדוק · לא כתב על מי מכהן ואם צדוק זה צדוק הכהן בן אחיטוב שהי' עם דוד שמשחו אותו לכהן עם שלמה קנה עזריהו בן בנו היה כי אחימעץ היה בן צדוק ועזריה בן אחימעץ : וצדוק

רשי

היא אמו · בת קול הופיעה ואמר' היא אמו : מלך על כל ישראל · משראו בחכמתו שמחו כולם במלכותו : סופרי' · לכתוב דברי הימים : המזכיר · איזה משפט לפניו ראשון שיפסקנו ראשון כך שנויה : על

הַמֵּת וְזֹאת אֹמֶרֶת לֹא כִּי בְּנֵךְ הַמֵּת וּבְנִי הֶחָי: וַיֹּאמֶר הַמֶּלֶךְ קְחוּ לִי־חָרֶב וַיָּבִאוּ הַחֶרֶב
כה לִפְנֵי הַמֶּלֶךְ: וַיֹּאמֶר הַמֶּלֶךְ גִּזְרוּ אֶת־הַיֶּלֶד הַחַי לִשְׁנָיִם וּתְנוּ אֶת־הַחֲצִי לְאַחַת וְאֶת־הַחֲצִי לְאֶחָת: וַתֹּאמֶר הָאִשָּׁה אֲשֶׁר־בְּנָהּ הַחַי אֶל־הַמֶּלֶךְ כִּי־נִכְמְרוּ רַחֲמֶיהָ עַל־בְּנָהּ וַתֹּאמֶר ׀ בִּי אֲדֹנִי תְּנוּ־לָהּ אֶת־הַיָּלוּד הַחַי וְהָמֵת אַל־תְּמִיתֻהוּ וְזֹאת אֹמֶרֶת גַּם־לִי גַּם־לָךְ לֹא יִהְיֶה גְּזֹרוּ: וַיַּעַן הַמֶּלֶךְ וַיֹּאמֶר תְּנוּ־לָהּ אֶת־הַיָּלוּד הַחַי וְהָמֵת לֹא תְמִיתֻהוּ הִיא אִמּוֹ: וַיִּשְׁמְעוּ כָל־יִשְׂרָאֵל אֶת־הַמִּשְׁפָּט אֲשֶׁר שָׁפַט הַמֶּלֶךְ וַיִּרְאוּ מִפְּנֵי הַמֶּלֶךְ כִּי רָאוּ כִּי־חָכְמַת אֱלֹהִים בְּקִרְבּוֹ לַעֲשׂוֹת מִשְׁפָּט:

א וַיְהִי הַמֶּלֶךְ שְׁלֹמֹה מֶלֶךְ עַל־כָּל־יִשְׂרָאֵל: וְאֵלֶּה הַשָּׂרִים אֲשֶׁר־לוֹ עֲזַרְיָהוּ בֶן־צָדוֹק הַכֹּהֵן: אֱלִיחֹרֶף וַאֲחִיָּה בְּנֵי שִׁישָׁא סֹפְרִים יְהוֹשָׁפָט בֶּן־אֲחִילוּד הַמַּזְכִּיר: ובניהו

מֵיתָא וְדָא אָמְרָא לָא כֵּן בְּרִיךְ מֵיתָא וּבְרִי חַיָּא: וַאֲמַר מַלְכָּא אַיְתוּ לִי חַרְבָּא וְאַיְתִיאוּ חַרְבָּא לִקְדָם מַלְכָּא: וַאֲמַר מַלְכָּא פְּסוּקוּ יַת רַבְיָא חַיָּא לִתְרֵין גִּזְרִין וְהָבוּ פַלְגָּא לַחֲדָא וּפַלְגָּא לַחֲדָא: וַאֲמָרַת אִתְּתָא דִּי בְרַהּ חַיָּא לְמַלְכָּא אֲרֵי אִתְגַּלְּלוּ רַחֲמָהָא עַל בְּרַהּ וַאֲמָרַת בְּבָעוּ רִבּוֹנִי הָבוּ לַהּ יַת רַבְיָא חַיָּא וּמִקְטַל לָא תִקְטְלוּנֵיהּ וְדָא אָמְרָא אַף דִּילִי אַף דִּילָךְ לָא יְהֵי פְּסוּקוּ: וַאֲתֵיב מַלְכָּא וַאֲמַר הָבוּלַהּ יַת רַבְיָא חַיָּא וּמִקְטַל לָא תִקְטְלוּנֵיהּ הִיא אִמֵּיהּ: וּשְׁמַעוּ כָּל יִשְׂרָאֵל יַת דִּינָא דְדָן מַלְכָּא וּדְחִילוּ מִן קֳדָם מַלְכָּא אֲרֵי חֲזוֹ אֲרֵי חוּכְמְתָא מִן קֳדָם יְיָ בִּמְעוֹהִי לְמֶעְבַּד דִּינָא: וַהֲוָה מַלְכָּא שְׁלֹמֹה מַלְכָּא עַל כָּל יִשְׂרָאֵל: וְאִלֵּין רַבְרְבַיָּא דִּי לֵיהּ עֲזַרְיָהוּ בַּר צָדוֹק כַּהֲנָא: אֱלִיחוֹרֶף וַאֲחִיָּה בְּנֵי שִׁישָׁא סַפְרַיָּא יְהוֹשָׁפָט בַּר אֲחִילוּד מְמַנָּא עַל דָּכְרָנַיָּא: ובניהו

רלבג

ויהי המלך שלמה מלך על כל ישראל · אחשוב שהרצון בזה שכלם שמחים בו ואין בלבם למרוד בו בשום פנים : וצדוק

כלי יקר

ומ' כי לא נפלאת היא ולא רחוקה תקבולתו זאת ועלתו אשר יעצומי יפר ובזה נבין למה מתחילה אמרו אי לך ארץ שמלכך נער ... [illegible]

ז"ל שכבר היה מוסכם שלמ' בינו לבין עצמו שזאת התובעת בנה החי הוא ז"ש ותאמר האשה אשר בנה החי אל ... [illegible]

[illegible]

רדק

וצדוק ואביתר כהנים · היו שרי הכהונה ואם זה אביתר הוא אביתר בן אחימעץ תמה הוא כי הנה שלמה גרשהו מהיות כהן גדול ואמר לו ענתות לך אל שדיך אלא מן הדומה כי כהן אחר היה שמו אביתר : על הנצבים · ממונה על שנים עשר נציבים שזוכר : רעה המלך · שושבינא דמלכא שהיה עמו תמיד : ואדונירם · זהו אדורם הנזכר למעלה בדוד וכן נזכר עם רחבעם אדורם : על המס · כמו שאומר למטה ויהי המס שלשים אלף איש : ואלה שמותם · אלה שמות שנים עשר נציבים לא היה ממונה כל אחד על שבט אחד אלא לפי עלוי הנחלות שעשו שני' עשר חלקים בכל ארץ ישראל וגבו המס בשוה: בן חור · זה והאחרים שלא זכרם בשמם אלא בשם אבותם לפי שהיו נודעים בשם אבותם יותר משמותם לפיכך לא חשש להזכיר שמם : ובריח נחשת · גלה מה שכתוב בתורה דלתים ובריח כי בריח נחשת ר"ל: באשר ובעלות · בנחלת אשר ובעלות שהיה מארץ יהודה : ונציב אחד אשר בארץ · בכל הארץ אשר זכר היה נציב אחד ממונה על שנים עשר הנציבים לגבות מכל אחד הכסף לכלכל המלך ורז"ל מהם אמרו כמו שפי' ומהם אמרו ונציב אחד לחדש העבו' : כחול אשר על הים · כמו על שפת הים והספור הזה ר"ל כי היו מבורכים בימי שלמה בפרי בטנם והיו רבי' וכן בפרי בהמתם ובפרי אדמתם והיו אוכלים ושותים ושמחים כי לא היה להם פחד מאויב : מושל

מלכים א ד

ובניהו בר יהוידע ממנא על חילא וצדוק ואביתר כהניא : ועזריהו בר נתן ממנא על אסטרטיגיא וזבוד בר נתן רבא שושבינא דמלכא : ואחישר ממנא על ביתא ואדנירם בר עבדא ממנא על מסקי מיסין : ולשלמה תרי עשר איסטרטיגיא ממנן על כל ישראל ומסוברין ית מלכא וית אנש ביתיה ירחא בשתא מטי לחד לסוברא : ואילין שמהתהון בר חור בטורא דבית אפרים : בר דקר במקץ ובשעלבים ובית שמש ואילון דמבית חנן : בר חסד בארובות דיליה סוכו וכל ארע חפר : בר אבינדב כל פלכי דאר טפת בת שלמה הות ליה לאיתו : בענא בר אחילוד תענך ומגידו וכל בית שאן די בסטר צרתנא מלרע ליזרעאל מבית שאן עד מישר מחולה עד מעבר ליקמעם : בר גבר ברמות גלעד דיליה כפרני יאיר בר מנשה די בגלעד דיליה בית פלך טרכונא דבמתנן שיתין קרוין רברבן מקפן שור רם דילהן עברין דנחשא : אחינדב בר עדוא מדבית מחנים : אחימעץ בשבטא דבית נפתלי אף הוא נסיב ית בשמת בת שלמה לאיתו : בענא בר חושי בשבטא אשר ובעלות : יהושפט בר פרוח בשבטא דיששכר : שמעי בר אלא בשבטא דבית בנימין : גבר בר אורי בארעא גלעד ארעא סיחון מלכא אימוראה ועוג מלכא דמתנן ואיסטרטגא חד די ממנא בארעא : יהודה וישראל סגיאין כחלא דעל ימא לסגי אכלין

ובניהו בן יהוידע על הצבא וצדוק
ה ואביתר כהנים : ועזריהו בן נתן
על הנצבים וזבוד בן נתן כהן רעה
המלך : ואחישר על הבית ואדנירם
בן עבדא על המס :
ולשלמה שנים עשר נצבים על
כל ישראל וכלכלו את המלך ואת
ביתו חדש בשנה יהיה על אחד
לכלכל : ואלה שמותם
בן חור בהר אפרים : בן דקר
במקץ ובשעלבים ובית שמש
ואילון בית חנן : בן חסד בארבות
לו שכה וכל ארץ חפר : בן אבינדב
כל נפת דאר טפת בת שלמה היתה
לו לאשה : בענא בן אחילוד תענך
ומגדו וכל בית שאן אשר אצל
צרתנה מתחת ליזרעאל מבית שאן
עד אבל מחולה עד מעבר ליקמעם:
בן גבר ברמת גלעד לו חות יאיר
בן מנשה אשר בגלעד לו חבל ארגב
אשר בבשן ששים ערים גדלות
חומה ובריח נחשת : אחינדב בן
טו עדא מחנימה : אחימעץ בנפתלי
גם הוא לקח את בשמת בת שלמה
לאשה : בענא בן חושי באשר
ובעלות : יהושפט בן פרוח
ביששכר : שמעי בן אלא בבנימן :
גבר בן ארי בארץ גלעד ארץ סיחון
מלך האמרי ועג מלך הבשן ונציב
אחד אשר בארץ : יהודה וישראל
רבים כחול אשר על הים לרב
אכלים

רעה ג' וסי' ויבא חושי רעה · ויהי כאשר בא חושי · וזבוד בן נתן כהן רעה : ואת ביתו ז' בקריאה וסי' כי ידעתיו למען אשר יצוה את בניו · וינגע יי' את פרעה נגעים · והנה כל איש ישר' · וכלכלו את המלך · ואת בית בנה שלמה · וזה דבר המס · ויהי מקץ עשרים דדברי הימים : דאר ד' כתובי' כן וסי' גמסר ביהושע סימן י"ז : מחנימה ג' בקריא' וסי' ודוד בא מחנימה · ויהי כבא דוד מחנימה · אחינדב בן עדוא מחנימה : בענא ג' כתיב א' בקריא' וסימ' בענא בן אחילוד · בענא בן חושי · ועל ידם החזיק :

רשי

על הנצבים · שנים עשר נציבים היו לו לכלכל את המלך ואת ביתו : על המס · שהעלה על ישר' כמה שנאמר ויעל המלך שלמה מס : וכלכלו את המלך · כל סעודתו ומאכל הסוסים וכל צרכי ביתו : נפת דור · פלכי דור : כל חבל ארגב · ממונה היה עליהם לגבות מס המלך כי משפט המלך יש לגבות יציאתו מן העם כמה שנאמר במשפט המלוכה בספר שמואל : ונציב אחד אשר בארץ · רב ושמואל פליגי חד אמר אחד ממונה על כולם הוא עזריה בן נתן האמור למעלה וחד אמר כנגד חדש העיבור : בריאים

רלבג

וצדוק ואביתר כהנים · ידמה כי אע"פ שגרש אותו מהיות כהן לייי' ואמר לו שילך ענתות הנה הוכרח לעבוד בעת היו' צדוק בלתי ראוי לעבודה : על הנצבים · כמו הנצבי' והרצון בו השרים : ואחישר על הבית · ידמה שהוא היה ממונה להשגי' בדברי בית המלך בכל מה שיצטרך שם : ואדוניר' בן עבדא על המס · הוא היה ממונה שהיו פורעים ישראל ויתר העמים שהיו למס לשלמה : שנים עשר נציבים על כל ישראל · ר"ל שהיו על כל ישראל לגבות מהם זה המס והיה יודע כל אחד מהם החלק מישראל אשר בגורלו לפרנס המלך וביתו בחדשו בדרך שיפרנסוהו כלם כל השנה : ונציב אחד אשר בארץ · יתכן שהיה שר אחד מושל על אלו השרים יביאם לפרנס המלך וביתו איש חדשו או היה שם נציב אחד לחדש העבור והביאור הראשון יותר נכון ואם היה כן הנה יחוייב שיהיה חלק מארץ ישראל מעט יותר משלישית חלק אחד מאשר השרים שהיו מפרנסין אותו חדש אחד בשנה : עשרה

כלי יקר

וזכרונס ולכן יקרא מזכיר · ולדעתי היה המזכיר הוא הממונה לזכות לפני המלך והשופטים בבכייני המלך ותועלת נכסיו ועוד היום המנהג כן בארץ איטלי' ונקרא פרקור"אדור פי' שקאל בלעז עד כאן :

ובניהו בן יהוידע כו' עיין הרד"ק והרלב"ג ז"ל וכן הביא מהרי"א ז"ל בשמו והסכים עמו כי אחר ששמש אביתר ימים רבים בכהונה גדולה אעפ"י שנתמנה צדוק לכהן גדול הנה בלתי אפשר שתסור ממנו כל ימיו ולזה היו שניהם כהנים גדולים צדוק עיקר והמלך נותן מהכנותיו למי שירצה בו עד כאן:

ועזריהו על הנצבים עיין רש"י ז"ל והרד"ק ז"ל וכן מהרי"א ומ"ש כהן ר"ל כנב' וגדול כמו ובני דוד כהנים ואולי הוא כהן במשפחתו ובית אביו עד כאן :

ואחישר על הבית כו' עיין רש"י ז"ל והרד"ק ז"ל ומהרי"א ז"ל ואחים' על הבית שהי' ממונ' לשרת המלך בכל ענייני ביתו מטה ושלחן וכסא ומנורה ושאר הדברים ומינוי זה היום באיטלי' נקרא מאי"ור דומ"ו והמס הנז' כאן כולל שהיה גובה המס שהיה מעלה המלך על הכנענים ובכלל זה המס האנשים הנז' בסמוך ויהי המס שלשים אלף איש ע"כ וכן הרלב"ג ז"ל : **ולע"דן** אם אדונירם הוא אדורם כפי דעת המפרשים ז"ל כנז' למה נקרא אדורם ואדוניר' · ונראה כי בזמן דוד נקרא אדורם ובימי רחבעם כי זהו שמו אמנם בזמן שלמה נקרא אדונירם לשם ולתפארת כלו' אדוני רם שהיה שלמה מולך בכיפה ורם על כל וכשמת שלמה חזר לשמו אדורם שהרי רחבעם ירוד הוא אפי' ממלכות ישר' כנודע :

ולשלמה שנים עשר כו' עיין רש"י והרד"ק וכן הרלב"ג ז"ל · ומהרי"א קראם נציבים לפי שהם מתייצבים תמיד בארץ מנויים כי רצה להטיל פרנסתו ופרנסת בית חדש א' כדי שיהיה סובב פרנסתו לשנה פעם א' לשבט וא' שלהיות עם רב עם שלמה ומעמי' רבי' הבאים לשמוע חכמתו וכדי שלא תכבד ישיבתו בארץ ירושלים עשה סדר שלא יקחו פרנסתו מירושלים כי אם מחוץ לירושלים כדי שלא יצטערו אנשי ירושלים בישיבת המלך בקרבה אבל יהיו המזונות בזול ונמצאים : **ואלה** שמותם כו' עיין הרד"ק ז"ל :

בן אבינדב כל נפת כו' מהרי"א ז"ל בת שלמה היתה לו לאש' הואיל והזכירו ספר בשבחו שעתיד להיות חתן למלך שלמה בסמוך · אחימעץ בנפתלי גם הוא לקח את בשמת בת שלמה לאשה על העתיד כי מינוי זה בתחילת מלכות שלמה ואז לא היו לו עדין לא בנים ולא בנות אלא ודאי על שם סופו דברו הכתובים ע"כ · ולע"דן היה אפשר שהסדר הזה לא היה בתחילת מלכותו כי אם אחר עשר שנים או יותר וכן מחייב השכל שהרי כתיב ויהי לשלמה ארבעי' אלף ארוות סוסים וזה לא היה תכף בתחילת מלכותו ולפי זה אז בעת מינוי שו היו לו בנות ובני' וידוקדקו בזה לשון הכתובים שבראשון כאמר טפת בת שלמה היתה לו לאשה ובשני הוא או' את בשמת בת שלמה לאשה למה שינה ביניהם אלא שטפת בת שלמה כבר היתה לו לאשה בשעה שנתמנה במינוי זה וז"ש בה לשון היתה אמנם גבי אחימעץ גם הוא לקח את בשמת בת שלמה לאשה שלא נשאה אבל ליקוחין היתה לו בה כשנתמנה ואח"כ נשאה :

בן גבר ברמות גלעד וכו' עיין רש"י ז"ל והרד"ק ז"ל : **גבר** בן אורי כו' אחז"ל במס' סנהדרין ונציב את' בארץ רבי יהודה ורבי נחמיה חד אמר ממונה על כולם וחד א' כנגד חדש העיבור עד כאן וכן הביא רש"י ז"ל וכן הרד"ק ז"ל וכן הביא הרלב"ג ז"ל והוסיף ביאור ומהרי"א ז"ל הביא כדחז"ל והוא פי' כי השנים עשר נציבים לפרנסת המלך ומתחת ידו ולזה נקבו בשמות אמנם הנציב הזה לא פי' שמו לפי שהיו משימים אותו אנשי העיר ומתחת ידם כדי לפקח על השערים שלא יוקירו על האורחים הבאים לירושלים ועוד היום בארץ אדום תמנה העיר מתחת ידה איש לפקח על השערים נקרא בלשונם אל מוטא סין וכבר פי' הכתוב צורך הנציב הזה במ"ש

כלי יקר

יהודה וישראל רבי' כחול כו' אוכלים ושותים ושמחים באופן שהיו צריכים למאכל מרובה והיה מתייקר וכן היום בלים עם רב מאפסי ארץ וא"ש ושלמה היה מושל בכל הממלכו' וכדי שלא יתייקר השער על המגישי' מנחה וזולתם מפני זה הוצרך הנציב הזה לשער ולפקח בכל ע"כ ובארץ ישמעאל נקרא זה אל מוחטני"ב · ולע"דן לומר ונציב אחד אשר בארץ שהיה זה נציב אחד מהאומו' שהיה בארץ ההיא קרוב בתקום ארץ גלעד וארץ סיחון ועוג והיה שם הנציב הזה למס עובד והיה שר גדול כמו ואנשי דוד נציבים באדום והגיד הכתוב שגם זה הנציב היה מסועבד לפרנסת המלך אחד גבר בן אורי בארץ גלעד ויובן על זה הפי' או' ונציב אחד אשר בארץ תיבת אשר מור' כן כמו שאמרתי דלפירוש חז"ל והמפרשים ז"ל הי"לל ונציב אחד בארץ ועוד קשה דלדבריהם ז"ל הי"לל ונציב א' אשר בארץ אבל ולשלמה שנים עשר נציבים על כל ישראל וכלכלו את המלך ואת ביתו חדש בשנה והיה על כל אחד לכלכל ונציב אחד אשר בארץ ועכ"ז דבריהם ז"ל עיקר כי הם קבלה :

יהודה וישראל רבים כו' חז"ל א"ר מכחמה בר חייא הגדול בשם ר' אליעזר בן יעקב נמשלו ישראל כחול מה עסקו של חול הזה אתה חופר בו גומא בערב ובשחרית אתה מוצא שנתמלאה כך ישראל מה שנחסרו בימי דוד נתמלאו בימי שלמה עכ"ל · כונת חז"ל שהוקשה להם שאם כונת משל כחול אשר על הים בבחינת הריבוי יקש' כי או' רבים מיותר די שיאמר יהוד' וישר' כחול אשר על הים תיבת רבים למה לי ולא די אלא שסנה וא' כחול הים לרוב רבים ולרוב כחול עוד הוקש' להם או' אשר על הים ולא א' אשר על שפת הים שאז היה מור' על רבוי' כרבוי החול המפוזר על שפת הים סביב מדלא קאמר הכי ראו לדרוש שהכתוב או' שני ענייני' הא' בני יש' רבים שהיו מרובים והשני הודיע היות רבוי זה השגחיי בלי זמן רב אלא בזמן מועט וז"ש נמשלו ישראל כחול הים בפסוק הזה אבל לא בבחינת רבוי דא"כ יקשה הקושי' הנז' אלא בבחינה אחרת ומה עסקו של חול הזה אתה עושה בו גומא בערבית ומיד בשחרית מתמלאת מצד היותו על הים וגלוי מעלי פרטון ומתמלא כך ישר' מה שחסרו בערבית דהיינו בסוף מלכו' דוד בהעריב שמשו וכשזר' שמשו של שלמה נתמלאו כולם וזה כיון במשל החול אשר על הים שלא בא לרמוז על הרבוי אלא על התכיפות שבזמן מועט היו לרוב כחול הזה שמתמלאת גומא שלה תכף מערבית לשחרי' מהיותו עומד קרוב אל הים וגליו ז"ש אשר על הים ולא א' אשר על שפת הים והוא דקדק נכון בכתוב · עוד בפסיקתא הובא בילקוט ד"א נמשלו ישר' כחול וא"ד כשיד שנ' והיו עמים משרפו' שיד אם אין אתה נותן חול בשיד אינו עומד כך אם אין יש' אין א"ה מ"ה יכולים לעמוד אלולי יוסף במצרי' היו מתים ברעב אלולי דניאל חכמי בבל אבודים מה דרכו של חול הקהה את השנים אף ישראל מכלין את האומות מכתישי' שנא' וירד מיעקב והאביד שריד מעיר · ד"א מה דרכו של חול מכניסו לאור ומוציא כלים כך יש' נכנסים לאור ויוציאם שדרך משך ועבד נגו עבדוהי דאלהא חייא פוקו אתו ואף לעתיד לבא ישר' נכנסים לגיהנם ויוצאים מתוכה בשלום שנ' כי תלך במו אש לא תכוה ולהבה לא תבער בך בעולם הזה נמשלו בעפר מה עפר עשוי דיש לכל באי עולם אף יש' עתידים להיות דיש לכל באי עולם · ד"א מה עפר הארץ אם אינו אין העו' מתקיים אם אין עפר אין אילנות ואין תבואה כך אם אין ישר' אין האומות מ"ה מתקיימי' שנא' והתברכו בזרעך כל גויי הארץ עוד אמרו ונמשלו לכוכבים מה כוכבים אינם שולטים אלא בלילה כך ישר' אינ' מושלי' בעו' אלא בלילה · ד"א מה כוכבים חולקים כבוד זה לזה ושלום ביניהם שנ' עושה שלום במרומיו כך ישר' חולקים כבוד זה לזה מה כוכבים א' מהם יכול לשרוף את כל העו' כך הצדיקים אלישע א' ואם איש אלהים אני תרד אש מן השמים כו' עכ"ל · ולע"דן לדקדק מסופו לראשו דכיון שנמשלו כחול בבחינה זו שאם אין ישר' אין אומות העו' כו' א"כ למה הוצרך בסוף המאמר לדרוש כן ג"כ
ומשל

מושל בכל הממלכות · שהיו יראים ממנו ומגישי' לו מנחה ועובדים אותו : מן הנהר ארץ פלשתים · פתרגומו מן נהר פרת עד ארע פלשתאי : בריאים · שמני' ותפוטמים וכת"י פטימיא וכן ועגלון איש בריא וכן להבריאכם : רעי · מן המרעה אבל הבריאים הם המפוטמים בבית : וברבורים אבוסים · ת"י ועופא פטימיא ולא פי' איזה עוף הם וי"מ כי הם העופות המפורסים כי הם שמנים מהאחרים ובדברי רז"ל עוף הבא מברברי"א נקראים ברבורים על שם מקומם : כי הוא רודה · הטעם כי האיל וצבי ויחמור וברבורים אבוסים שהיו בשולחנו בכל יום שהיו מביאי' לו מנחה מכל עבר הנהר כי מושל בהם היה כלומר היו יראים ממנו ומגישים לו כל מלכי עבר הנהר מנחה תמיד : מתפסח ועד עזה · מדינות הם בעבר הנהר ורז"ל נחלקו בזה מהם אמרו תפסח בסוף העולם ועזה בסוף העולם ומהם אמרו תפסח ועזה סמוכות היו וכמו שמלך על תפסח ועל עזה כן מלך על כל העולם כלו : ארבעים ·

רשי

ה בריאים · פטומים על האבום : רעי · מן האחו : וברבורים אבוסים · יש מרבותנו אומר תרנגולי' פטומין : ארבעים

א אֹֽכְלִ֥ים וְשֹׁתִ֖ים וּשְׂמֵחִֽים׃ וּשְׁלֹמֹ֗ה הָיָ֤ה מוֹשֵׁל֙ בְּכָל־הַמַּמְלָכ֔וֹת מִן־הַנָּהָר֙ אֶ֣רֶץ פְּלִשְׁתִּ֔ים וְעַ֖ד גְּב֣וּל מִצְרָ֑יִם מַגִּשִׁ֥ים מִנְחָ֛ה וְעֹבְדִ֥ים אֶת־שְׁלֹמֹ֖ה כָּל־יְמֵ֥י חַיָּֽיו׃
וַיְהִ֥י לֶֽחֶם־שְׁלֹמֹ֖ה לְי֣וֹם אֶחָ֑ד שְׁלֹשִׁ֥ים כֹּר֙ סֹ֔לֶת וְשִׁשִּׁ֥ים כֹּ֖ר קָֽמַח׃ עֲשָׂרָ֨ה בָקָ֜ר בְּרִאִ֗ים וְעֶשְׂרִ֥ים בָּקָ֛ר רְעִ֖י וּמֵאָ֣ה צֹ֑אן לְ֠בַד מֵֽאַיָּ֤ל וּצְבִי֙ וְיַחְמ֔וּר וּבַרְבֻּרִ֖ים אֲבוּסִֽים׃ כִּֽי־ה֞וּא רֹדֶ֣ה׀ בְּכָל־עֵ֣בֶר הַנָּהָ֗ר מִתִּפְסַח֙ וְעַד־עַזָּ֔ה בְּכָל־מַלְכֵ֖י עֵ֣בֶר הַנָּהָ֑ר וְשָׁל֗וֹם הָ֥יָה ל֛וֹ

אָכְלִין וְשָׁתַן וְחָדַן : וּשְׁלֹמֹה הֲוָה שַׁלִיט בְּכָל מַלְכְוָתָא מִן נְהַר פְּרָת עַד אֲרַע פְּלִשְׁתָּאֵי וְעַד תְּחוּם מִצְרָיִם מְקָרְבִים קוּרְבָּנָא וּפָלְחִין יָת שְׁלֹמֹה כָל יוֹמֵי חַיוֹהִי : וַהֲוָה לַחְמָא דִשְׁלֹמֹה לְיוֹמָא חָד תְּלָתִין כּוֹרִין סוּלְתָּא וְשִׁיתִּין כּוֹרִין קִמְחָא : עַשְׂרָא תוֹרִין דְפַטִימָא וְעֶשְׂרִין תוֹרִין דְרַעְיָא וּמְאָה עָנָא בַר מֵאַיָלִין וּטְבַיִן וְיַחְמוּרִין וְעוֹפַיָא פַּטִימַיָא : אֲרֵי הוּא מַפְלַח בְּכָל עִיבַר פְּרָת מִתִּפְסַח וְעַד עַזָה בְּכָל מַלְכֵי עִיבַר פְּרָת וּשְׁלָמָא הֲוָה לֵיהּ

ושתים ו'ה' חס' וא' מלא וסימ' נמסר בשמואל א' סימן ל' : מגישים ג' ב' מלאים וא' חס' וסי' מגשים מנחה ועבדים את שלמה · הם מגישים אליה והיא מוצקת : מגישים על מזבחי לחם מגואל · קדמא חס' : ושלום ה' בקריא' וסי' כי הוא רדה בכל עבר הנהר · הנה בן נולד לך · ורוח לבשה את עמשי · כי ארך ימים ושנות חיים · חסד ואמת נפגשו :

רלבג

פשרה בקר בריאים · ר"ל שמנים : וברבורים אבוסים : הם עופות שמנים : ויהי

כלי יקר

במשל העפר דקאמר כך אם אין יש' אין האומות מ"ה מתקיימין שנאמר והתברכו בזרעך כו' ויקשה ג"כ לשינוי הלשון שבתחילת המאמר אמר אין יכולים לעמוד ובסופו קאמר אין מתקיימין ויקשה ג"כ התחלפות הראיות שבתחילה הביא ראיה מהאום ממצרי' שאולי יוסף היו מתים ברעב ומדניאל ובסוף המאמר הביא מפסוק והתברכו בזרעך כל גויי הארץ והכתובים הראשונים לודקים המה לסוף המאמר וסופם לודקים להביא מהם לתחילתו אם כן מאי שנא דנקט בריפא כתובי' ובסיפא זולת הראשונים ואפי' יהיו שני מאמרים נקשה למר אמאי אצטריך משל העפר ולמאן דדריש עפר לשאין א"ה מתקיימים כחול למה לי וקל לתרץ דמאן דדריש כחול לשאין א"ה מ"ה מתקיימים אלא עם ישר' אפשר שידרוש משלם לעפר למה עפר עשוי דיש לכל העולם כו' ומאן דדריש עפר לשאם אין ישראל אין א"ה מ"ה מתקיימי' ידרוש משל כחול למה דרכו של חול מקהה את השינים כו' או למה דרכו של חול מכניסן להו' ומוליא כלים כו' אבל הוא דוחק כי לפי הנראה שהכל מאמר א' ואין ראוי שיהיה בו מחלוקת מראשו לסופו כיון שהוא מאמר סתמיי :

ונראה כי ישראל מטיבין לאומות העולם מ"ה בכח ובפועל פועל ע"י מועלות כדת גזוכות ובחכמת ביניהם והחלוקה הזאת הוא הראשונה שאמר אם אין ישראל אין א"ה מ"ה יכולי' לעמו' כמפורסם ובזה לודק משל החול והשיד שאם אין אתה נותן חול בשיד אינו עומד וכדמסיק אלולי יוסף המצרים היו מתים ברעב וכן אלולי דניאל וכו' שזו בהצלה מפורסמת בפועל אמנם נסמוך דבר על ההצלה שמצילין אותם בכח ושהם סיבת קיומם וזה יאות להמשילו את העפר שאם אין עפר אין אלנות ואין תבואה שזו סגולה רבה היא בעפר ואין נראה זה לעין בפועל ולזה שינה הלשון אמר כך אם אין ישראל אין א"ה מ"ה כמ"ש הכתוב והתברכו בזרעך כל גויי הארץ שכינת בכתוב לפי זה באומרו בזרעך בעבור זרעך יתברכו כל גויי הארץ כדי שתבא טובה לישראל בהכרח שתבא לכל גויי הארץ כמלא העמדת וקיום האומות מ"ה בשביל ישראל · ומ"ש מה חול מקהה את השינים וכו' ולא א' ד"א מה דרכו של חול וכו' לפי שאין לו' בשום תואר שיתאר השי"ת את ישראל שיהיה בתואר ההוא לפורענות לבד ולזה גבי החול כשרלה לדורשו לפורענו' מה דרכו של חול מקהה את השינים אף ישראל לימות המשיח מכלים וכו' לא עשאו ד"א להיותו כדרש בן בפני עלמו כיון שהוא פורענות אבל עשאו נכיף לדרך הראשון שאמר אם אין אתה נותן חול בשיד אינו עומד כך אם אין ישראל וכו' ואמר נוסף על הנזכר מה דרכו של חול מקהה וכו' שכיון שישראל בעה"ז הם סיבת קיום והעמדת האומות מ"ה ועכ"ז האומות מ"ה עושים בישראל נקמה מזה יתחייב שיבא זמן שיהיו ישראל מכלים את האומו' מ"ה כחול הזה שמקהה את השינים באופן שעשה מהשני דברים דבר אחד ולא שנים על כן לא אמר דבר אחר וכיולא בזה בסמוך כשאמר מה הככבים אחד מהם יכול לשרוף את העולם ולא אמר דבר אחר כמו שאמר הראשון מה הככבים הולקים כבוד זה לזה והוא מהטעם הנזכר שכשפירש טעם הדמותם לככבים לשבח אמר מה הככבים אינם שולטי' אלא בלילה כך ישראל אינם שולטים אלא בתורה בלילה דבר אחר מה ככבים חולקים כבוד וכו' אמנם כאשר רלה לדרוש הדמותם לככבים לנגאי ופורענות מה הככבים אחד מהם יכול לשרוף את כל העולם לא אמר דבר אחר כי אם עשאו נכיף אל הדרכים הראשונים ועיין הרד"ק ז"ל וכבר זכרתי בפסוק הקודם דעת מהרי"א ז"ל שכוונת הפסוק הזה לתת טעם לנליב הנזכר אשר בארץ והוא המוקט"לוב בערבי הוא האיש אשר הוא ממונה על השערים והמדות והמשקלים והיה בו לורך גדול להיות ישראל מרובים כחול הים אוכלים ושותים ושמחים ורבים מעמי הארלות הבאים במנחה לשלמה והבאים לשמוע חכמתו לזה היה הנליב הזה כדי שלא יקבלו עול במדה במשקל ובשער שיוקירו עליהם · אמנם מתוך דברי חז"ל נבאר שפסוק זה הקדמ' לפסוק ויהי לחם שלמה ליום אחד כו' שהיה כל אותו המאכל הכרחי לפי רוב האוכלים שיהודה ויש' רבים כחול ושלמה מושל כו' שע"כ הולרך להיות לחם שלמה ליום א' שלשים כור כו' וכמו שאזכיר דבריהם בסמוך בסדר בפסוק ויהי לחם שלמה כו' ע"ש : ולע"דן שהזכיר הכתוב שיהודה ויש' היו רבים ונאמר כחול אשר על הים מוסב הוא לסוף הפסוק אל אוכלים ושותים ושמחים והכונה לפי שמעו' לא יגאה טוב' מתוך מאכל מרובה כי אם תקלה שנ' ויאכלו וישתו ויקומו ללחק כמאמר חז"ל לא הרוי ולא תחטא לזה א' כי בזמן שלמה לא כן אלא כחול הים לרוב היו האוכלים ושותים ושמחים לא זולת זה ח"ו לחטוא לה' אבל היו גדורים כחול אשר על הים שהחול גבול לים חוק עולם לא יעברוהו וזה נכלל במ' כחול אשר על הים שהחול גבול לים ר"ל כחול אשר הוא גדר על הים וג"כ בבחינ' שנית שהיא לרוב כן היו ישראל אוכלים ושותים ברוב עם וכנגד הגדר שבחול א' ושמחים ולא עצבים כרשעים שהם אוכלי לחם העצבים :

ושלמה היה מושל כו' עיין הרד"ק ז"ל וכן מהרי"א ז"ל · ולע"דן לדקדק יתו' אומרו היה מושל בכל הממלכות אם הוא כלל ופרט כפשוטו של מקרא כי היה די שיאמר ושלמ' היה מושל מן הנהר ארץ פלשתים ועד גבול מצרים מגישים מנחה כו' · ונראה כי הכתוב מדבר בשתי אופנים מן הממשלה בכמית' ובאיכות' האחת ממשלה כל דהו כוללת בכל הממלכות אשר תחת כל השמים וזה לא התמיד כל ימי חייו וז"ש ושלמ' היה מושל בכל הממלכות ממשלה אבל מן נהר פרת לארץ פלשתים ועד גבול מצרים היתה לו אופן אחר מהממשלה יתירה והשתעבדות זהו שא' מן הנהר כו' מגישי מנחה ועובדים את שלמה כל ימי חייו והזכיר ג"כ בחינה שנית מההבדל שבין שתי ממשלות שזאת אשר מן הנהר ועד גבול מצרים התמידה כל ימי חייו אמנם הראשונה לא התמידה כל ימי חייו וז"ש בה ושלמה היה מושל היה דייקא בלשון עבר · כמלא ההבדל בשתי בחינות בזמן ובאיכות בין הממשלה שהיה מושל בכלל כל הממלכות למה שהיה מושל מן הנהר לארץ פלשתים כו' · עוד אפשר שבתחילה היה מושל ממשלה רבה בכל הממלכות דרך כלל ואח"כ כשנתמעטו מעשיו נעשה הדיוט בערך ממלכה זו הגדולה וירד ממשלתו הכוללות בכל הממלכות שבעולם ולא מלך כי אם מן הנהר וכו' ועד גבול מצרים ולא ממשלה החלטית כי אם לענין זה בלבד שהיו מגישים לו מנחה ועובדים את שלמה כל ימי חייו ויהיה מאמר זה מעין הנז' באחשורוש המולך בתחילה מהודו ועד כוש הוא בכלל העולם ואח"כ מרדו בו ולא נשארו בשעבודו כי אם שבע ועשרים ומאה מדינה וארכיב בזה בפסוק כי הוא רודה כו' בס"ד :

ויהי לחם שלמה כו' בילקוט מהשוכר את הפועלים מלי וברבורים אבוסים אמר רב שאובסי' אותם בעל כרחם ושמואל אמר שאובסין אותם ועומדים מאיליהן ור' יוחנן אמר מביאין תור ממרעיהן בדלא אנים ותרנגול' מאשפה בדלא אניסא א"ר יוחנן מובחר שבבהמ' שור ושבעופו' תרנגולת ופרש"י ז"ל ולא שלא עשה מלאכה בדלא אניסה שלא גדלה אפרוחים עוד שם אמר גדיון

כלי יקר

בר השמון משמיה דרב הללו לעמילן של טבחים ורבי ילחק אמר הלו לניקי קדרה וא"ר ילחק אלף נשים היו לו לשלמה וכל אחת ואחת עשתה בביתה כן זו סבור' שמא אגלה סועד היום וזו סבורה שמא אגלה סועד היום והעפ"י כן סעודתא דאברהם עדיפא מדשלמה דכתיב ואל הבקר רן אברהם ואמר רב יהודה א' רב בן בקר אחד רך אחד וטוב אחד ג' התם תלתא גברי הכא לכל ישראל דכתיב יהודה וישראל רבים כחול אשר על הים עכ"ל · ופרש"י ז"ל הללו לעמילן הקמח והסולת הנזכרים בפסוק · הללו לניקי קדרה הבקר והלאן המנויין בזה הפסוק · לניקי קדרה מאכל ששמו ניקי קדרה אשדודה בלעז ברבורים תרנגולים · ומ"ש מובחר שבבהמות שור :

ולע"דן שר"ל מובחר בטעם שטעמו ערב וזהו שלא אמר טוב כי לענין טוביות הלאן יותר טוב מהשור · ולע"דן שאפשר שלמדו שהיו לעמילן ולניקי קדרה מלשון הפסוק שאמר ליום אחד דהי"לל ביום אחד אבל באומרו ליום אחד למדו שהיה הסולת הזה וקמח להכנת מאכל יום אחד וזה הורה באו' ליום אחד · ורבי ילחק שאמר אלף נשים וכו' אפשר שדורש יתור תיבת אחד דמספיק שיאמר ויהי לחם שלמה ליום או' אחד רמז שהיה כן בכל בית מנשיו וז"ש ליום אחד ר"ל לכל יום ובית אחד לכל נשיו כן היו עושות והיה פזור גדול ואולי רבי ילחק לא דריש דהללו לעמילן של טבחים הללו לניקי קדרה כי דבר גדול הוא היו' כיולא בזה שיעור לכל אשה ואם מבשיו ומאן דדריש לניקי קדרה לא סבר שהיו כל אחת מנשיו עושות כן וכיון דכן מה היא גדולתו שאג' ויהי לחם שלמה אלא ודאי הללו לעמילן של טבחים הללו לניקי קדרה כמלא סברתו מוכרח מהענין ומן הלשון למר כדאית ליה ולמר כדאית ליה כדפרישית · ובפסיקתא אמר הקב"ה מלך א' מסרתי לך ולא היית יכול לעמוד בו ואיזה זה שלמה ויהי לחם שלמה ליום א"ר שמואל בר נחמני אלו מיני מלטומה עיקר סעודה לא היתה בריה יכולה לעמוד בו עשרה בקר בריאים מפוטמים ועשרים בקר רעי מן המרעה לבד מאיל ולבי ויחמור וברבורים אבוסים רבי יהודה בר' ברכיה מיני ברבורי' ורבנין אמר עוף גדול מעולה ומשובח היה עולה ונותן על שולחנו של שלמה בכל יום הוי או' אם ארעב לא או' לך כו' : · ולע"דן אפשר שהפסיקתא מדקדק תיבת אחד המיותרת כדפרישית לעיל במאמר הקודם ודרש תיבת אחד שחוזר על שלמה וה"ק ויהי לחם שלמ' ליום א' והיה שלמה אחד בענין זה וז"ש אמר הקב"ה מלך אחד מסרתי כו' והמאמר הזה שא' הקב"ה הוא לירושלם אמר לה מלך אחד מסרתיו ולא היית יכול לעמוד בו שהרי מכלל גבולי ישראל שמחוץ לירושלם היו הנליבי' מביאין המזון וכל ספוק המלך ככז"ל כדי שלא תתיקר ירושלם ז"ש ולא היית יכול לעמוד בו שהרי הולרכו הנליבים להביא מחוץ לירושלם כל ספוק לרכיו וכדמסיק כמי לרבנין שהברבורים היו יורדי' מן השמים והיה עוף מעולה מאד הרי שלא היית יכולה לעמוד בו עד שהולרך הקב"ה להעלות בנס על שולחנו עוף משובח · ועיין פרש"י ז"ל וכן הרד"ק ז"ל והוסיף מהרי"א ז"ל כתב שהיה שיעור מאכל שלמה ליום אלפים ושבע מאות פניגאש ממלכות קשטילייא והיה במאכל הזה שיעור כדי להאכיל ששים אלף איש בשולחנו בכל יום ויום והוסיף שיעור מופלג שלא נשמע כזה בכל המלכי' ולא זכר הכתוב היין והפירות שהוא רבוי עלום אלא שבארץ ישראל היה נמלא שיעור מזה כמה שנ' אוסרי לגפן עירה כו' :

כי הוא רודה כו' ב"ר פ' ל"ט כי הוא רודה בעבר הנהר מורא וחתת חזרו בימי נח דכתיב ומוראכם וחתכם יהיה כו' רדיי' לא חזרה והיכן חזר' בימי שלמה שנ' כי הוא רודה בכל עבר הנהר ע"כ · ולע"דן להבין מהו מור' וחתת שהלכו והיאך חזרו וכן רדיי' · ונראה כי האיש השלם צלם אלהים על פיו והוא נמשך מהדיבוק האלהי אשר בקרבו הכרת פניו ענת' בו וכל רואהו ירא ויחת מפניו וזהו ומוראכם וחתכם תהיה על כל חית השדה שאמרו חז"ל שאין החיה טורפ' האדם אלא א"כ נדמה לו כבהמה וזה באמצעות הסתלקות הדיבוק האלהי ממנו וחוט של חסד מעל פניו כי אז במה נחשב הוא כבהמה בעיניו וטורפת אותו וכן היו הדורות שמאדם ועד נח בהשחית כל בשר את דרכו על הארץ קלקלו פניהם מאותו הצל' ודמות הנראה בפניהם ולזה השחית כל בשר דרכו על הארץ וגם החיות והבהמות שהיו הבהמות והחיות מזיקות לבני אדם הרשעים המטילים בנפשותם שלא כדרכם מקודם כי היו יראים מהאדם וזה אפשר את הארץ והנה נשחת' ונמשך מזה כי כי השחית כל בשר את דרכו להשחית ולהרוג בבני אדם מה שלא היה כן מקודם עתה השחית וקלקל אותו הדרך אמנם אח"כ בא המבול ורחץ הטומאה הזאת והעבירה מן הארץ בטבילה הזאת של מי המבול וכמו שהרחבתי בכלי חמדה בסדר נח אז חזרו המורא וחתת על כל חית השדה שיפחדו מצלם ודמות האדם ולא יוסיפו להרוג בהם ונתקן דרכו של כל בשר · אמנם ענין הרדייה לא חזרה שסוד הרדייה הזאת הוא מובן במשחז"ל פכ"ג אמר רשב"ל בתחילה מלך שלמה על העליונים שנא' וישב שלמה על כסא ה' ולבסוף מלך על התחתונים שנא' כי הוא רודה בכל עבר הנהר כו' ע"כ הורו בזה שהרדייה הזאת נמשכת מהיותו כאלי"ם כביכול מלד החסידות ראוי והגון לשבת על כסא ה' העליון מרום מראשון וכל לבא השמים עומדי' עליו מימינו ומשמאלו נכנעים לגזירתו כי האיש השלם האלהי שליט בעליונים ותחתונים לא ישנו הפקידו והעד יהושע שא' שמש בגבעון דום וזולתו מן הלדיקים שהפליאו לעשות · כמלא שהיותו רודה בכל עבר הנהר נהר פרת בכל העבר ההוא לא בחיל ולא בכח מלחמה כי שלום ואמת היה כל ימיו אין זה אלא בכח חסידותו ומעשיו שזכה לשבת על כסא השי"ת למלוך על העליונים פוקד על לבא המרום במרום ומזה ימשך על מלכי האדמה על האדמה להיותו רודה בהם וזו היא הרדייה הנזכר במאמר רדייה לא חזרה כי לריכה שבה ושלימות וחסידות נפלאה כאשר אינו בשלמ' במה שלא שאל כי אם להבין משפט אז חזרה לו הרדייה ע"י השגת החכמה חכמת אלהים בקרבו אז כסא ה' שישיב עליו : ומה שהכריח לרז"ל לפרש כי הוא רודה על מה שמלך בעליונים תחילה דהיינו בשרים של מעלה ואח"כ בתחתונים הוא או' כי הוא רודה בכל עבר הנהר שהעמין כפול בכל עבר הנהר בכל מלכי עבר הנהר אבל בדבריהם אלה מובן שאו' כי הוא רודה בכל עבר הנהר היינו בעליונים אשר בכל עבר הנהר ואח"כ דבר בתחתונים הוא או' בכל מלכי עבר הנהר כי מאמר מתפסח ועד עזה להקים כדבסמוך כמו שמלך מתפסח ועד עזה · ועיין הרד"ק ז"ל וכן פי' מהרי"א ז"ל · ולע"דן שנותן טעם של רבוי האכיל' הזאת שנראית כאבוד ממון לז"א שנלרך כלו זאת מפני כי הוא רוד' בכל עבר הנהר והיות תמיד באים לפניו מאפסי ארץ ולא לתאות אכיל' היה עוש' כן כי אם לכבוד אלהי ישר' שיראו יכולתו השלוחים הבאים מאפסי ארץ אשר בעבר הנהר ויראו את מאכלו הרב והמסודר וגם מהם שהיו אוכלים על שולחן המלך ז"ש כי הוא רוד' כו' לתת טעם לרוב לחם שלמה הנז' בפסוק הקודם · ומ"ש מתפסח ועד עזה רב ושמואל חד אמר תפסח בסוף העו' ועזה בסוף העו' · וחד אמר תפסח ועזה בהדי הדדי קיימי' וכשם שמלך על תפסח ועזה כך מלך

רדק

ארבעים אלף ארות סוסים · ובדברי הימים ארבעת אלפים ארות סוסים פירשו רז"ל ארבעים אצטבלאות ובכל אחת היו ארבעת אלפים סוסים או ארבעים אלף אצטבלאו' ובכל אחת ארבעים סוסים ופירוש ארות אבוסים ת"י אבוס בעליו אורוית דמרוהי ואמרו חכמים ז"ל כי עבר על לא ירבה לו סוסים ופיר' לא ירבה לו סוסים בטלים וכיון שלא היו לו אלא שנים עשר אלף פרשים והיו לו ארבעים אלף ארות סוסים הרבה סוסים בטלים היו לו ומה שהרבה שלמה סוסים ופרשים והוא לא היתה לו שום מלחמה לא עשה אלא לכבוד וגדולה כדי שילכו עמו כשילך ממקום למקום וגם קצת מלחמה היתה לו כשלקח חמת צובה ועציון גבר : וכלכלו · והלא כבר זכר למעלה וכלכלו את המלך ואת ביתו למה חזר וכתב וכלכלו את המלך אלא כמו שזכר הסוסים אמר כי ג"כ היו נותני' מאכל הסוסים ובכלל הכלכלה היה גם כן מה שהיו צריכים הסוסים לאכול כמו שכתו' והשעורים והתבן לסוסים ולרכש והוסיף ג"כ ואת כל הקרב אל שלחן המלך כי למעלה זכר את המלך ואת ביתו והם התמידים בביתו ועתה הוסיף ואת כל הקרב אל שלחן המלך אנשים אחרים שיבואו לשלחן המלך לפעמי' : לא יעדר דבר · לא היו מחסרים דבר מכל הצורך אל שלחן המלך וי"ת לא מעכבין מידעם והוא טעם למה שזכר איש חדשו כלומר לא היו מעכבין שלא היה מביא כל אחד ואחד בחדשו : ולרכש · מין בהמה וי"א שהם פרדים בני הסוסיות כמו רוכבי הרכש : יבואו אל המקו' אשר יהיה שם · הנצבים מהם היו מביאים צורך המאכל אל בית המלך מהם היו מביאים צורך מאכל הסוסים למקום שהיו שם הן מה שהיו בירושלם הן מה שהיו בערי הרכב : איש כמשפטו · כמו שפסקו' ביניהם זה יביא הנה וזה יביא הנה : ורחב לב כחול · ואין החול כשוא המדה לא כשוא המספר ואף על פי שכתוב אשר לא ימד ולא יספר המדה ג"כ לענין מספר זכר אותה כמו שאמר והיה מספר בני ישר' ורחב הוא לענין מדה לא למספ' אלא ר"ל רחב היה לו בכל דברי החכמ' שהם כחול ור"ל פירשו מה חול גדר לים כך היתה החכמה גדר לשלמה:

בני

לוֹ מִכָּל־עֲבָדָיו מִסָּבִיב׃ ה וַיֵּשֶׁב
יְהוּדָה וְיִשְׂרָאֵל לָבֶטַח אִישׁ תַּחַת
גַּפְנוֹ וְתַחַת תְּאֵנָתוֹ מִדָּן וְעַד־בְּאֵר
שָׁבַע כֹּל יְמֵי שְׁלֹמֹה׃
וַיְהִי לִשְׁלֹמֹה אַרְבָּעִים
אֶלֶף אֻרְוֹת סוּסִים לְמֶרְכָּבוֹ וּשְׁנֵים־
עָשָׂר אֶלֶף פָּרָשִׁים׃ וְכִלְכְּלוּ
הַנִּצָּבִים הָאֵלֶּה אֶת־הַמֶּלֶךְ שְׁלֹמֹה
וְאֵת כָּל־הַקָּרֵב אֶל־שֻׁלְחַן הַמֶּלֶךְ־
שְׁלֹמֹה אִישׁ חָדְשׁוֹ לֹא יְעַדְּרוּ דָּבָר׃
וְהַשְּׂעֹרִים וְהַתֶּבֶן לַסּוּסִים וְלָרֶכֶשׁ
יָבִאוּ אֶל־הַמָּקוֹם אֲשֶׁר יִהְיֶה־שָׁם
אִישׁ כְּמִשְׁפָּטוֹ׃

ויתן

לֵיהּ מִכָּל עֲבָדוֹהִי מִסְחוֹר סְחוֹר׃
וִיתֵיב יְהוּדָה וְיִשְׂרָאֵל לְרוֹחְצָן גְּבַר
תְּחוֹת פֵּירֵי גוּפְנוֹהִי וּתְחוֹת פֵּירֵי
תְאֵנוֹהִי מִדָּן וְעַד בְּאֵר שָׁבַע כָּל יוֹמֵי
שְׁלֹמֹה׃ וַהֲווֹ לִשְׁלֹמֹה אַרְבְּעִין אַלְפִין
אַרְוָות סוּסְוָן לִרְתִיכוֹהִי וּתְרֵי עֲשַׂר
אַלְפִין פָּרָשִׁין׃ וּמְסוֹבְרִין אִיסְטְרַטִיגַא
הָאִילֵין יַת מַלְכָּא שְׁלֹמֹה וְיַת כָּל
דְּקָרִיב לְפָתוֹרָא דְמַלְכָּא שְׁלֹמֹה
גְּבַר יַרְחֵיהּ לָא מְעַכְּבִין מִדַּעַם׃
וּשְׂעוֹרַיָּא וְתִבְנָא לְסוּסְוָתָא וּלְרִכְשָׁא
מַיְתַן לְאַתְרָא דִיהֵי תַמָּן גְּבַר
כְּהִלְכָתֵיהּ׃ ויהב

הקרב ז' בקריאה וסי' ובנסוע המשכן יורידו אתו הלוים · ואת אהרן ואת בניו תפקד · והחנים לפני המשכן קדמא · כל הקרב הקרב אל משכן היומות ב' בו · אתן את כהנתכם והזר הקרב · וכלכלו הנצבים האלה את המלך :

רשי

ארבעים אלף אורות סוסים · ובדברי הימי' הוא אומר ארבעת אלפים פירשו רבותינו ארבעים אלף אורוות היו ובכל אחת ארבע אלף איצטבלאות או ארבעת אלפים אורוות ובכל אחת ארבעים אלף איצטבלאות : לא יעדרו דבר · אפי' של ימות החמ' בימות הגשמי' והשעורין והתבן היו נותנים אלו הנציבים אל המקום אשר יהיה שם המלך :

מחכמת

רלבג

ויהי לשלמה ארבעים אלף ארות סוסים למרכבו · הנה ארוות הם אבוסים יאכלו שם הסוסים והנה מצאנו בדברי הימי' תמורת זה ארבעת אלפי' ארות סוסים ומרכבות וידמ' שהם מנה האבוסים ובזה המקום מנה הסוסים והרצון בו שהיו לו ארבעים אלף סוסים למרכבו באורות והנה היו עשרה סוסי' בכל אבוס ולפי שאמר אחר זה לסוסים ולרכש ידענו כי הרכש הוא מין אח' ממיני הסוסי' ואחשוב שהם היותר קלי המרוץ והם אשר ירכבו בהם במלחמ' או ירצ' בזה ארבעים אלף ארוות סוסים למרכבו אך לא היו בהם כי אם ארבעת אלפים אוריות שהיו בהם סוסים ומרכבות : לא יעדרו דבר · הוא מענין איש לא נעדר :

מחכמת

כלי יקר

מלך על כל העולם · ולבסוף מלך על ישר' שנא' אני קהלת הייתי מלך על ישר' · ולבסוף מלך בירושלם שנא' בירושלם ולבסוף על מטתו שנ' הנה מטתו שלשלמה ולבסוף על מקלו שנ' וזה היה חלקי מכל עמלי רב ושמואל חד אמר זה מקלו וחד א' זה גונדו הדר או לא הדר רב ושמואל חד א' הדר וחד אמר לא הדר מ"ד לא הדר מלך והדיוט ומ"ד הדר מלך והדיוט ומלך עכ"ל :

ולע"דן דרב ושמואל במאי קמפלגי דמר דריש מתפסח ועד עזה תפסח בסוף העולם ועזה בסוף העולם ומר דריש דבהדי הדדי קיימי · ועוד של מטתו מנא ליה דקרא לא מיירי בשיעור ממשלתו דלא קא' דכיה מטתו שלשלמה ששים גבורים סביב לה כו' ועוד למ"ד לא הדר יקשה שהפסוק אמר למעלה ושלמה היה מושל כו' מגישים מנחה ועובדי' את שלמה כל ימי חייו ולמ"ד הדיוט לאו כל ימי חייו הוא דבשלמא למ"ד מלך והדיוט ומלך איכא למימר כל ימי חייו על התחילה וסוף ימיו ואע"פ שבאמצע לא הגישו לו מנח' · ונראה שהוקשה להם בפסוק הענין שאיך יתכן שיאמר הפסוק שמלך מתפסח ועד עזה לבד ובתחילת הפסוק אמר כי הוא רודה בכל עבר הנהר ובסופו בכל מלכי הערב · וכן הזכירו חז"ל במדרש אחשורוש זה לשונו ודכוות' כי הוא רודה בעבר הנהר מתפסח ועד עזה והלא מתפסח ועד עזה דבר קל הוא אלא כשם ששלט כו' ע"כ · ואע"פ שלא הוזכר' שם אלא השעת הזאת מ"מ הכרח זה כללי הוא לשתי הדרשות · אמנם האו' שתפסח בסוף העו' ועזה בסוף העו' פי' כן משום דלדידי' דייק ליסנא דקרא שפי וכוא או' מתפסח ועד עזה דלאידך דאמר דתפסח ועזה בהדדי קיימי הי"ל תפסח ועזה או להקש אתא קרא מדקא' מתפסח ועד עזה מורה מקום רדייתו וממשלתו שמתחיל מתפסח ועד עזה ודייק לשון ועד עזה דקאמר · ואידך דפי' תפסח ועזה בהדדי קיימי אעג"ב דלא ניחא ליה לשון ועד עזה · גם מ"ס של מתפסח עכ"ז הענין מרווח יותר לפי' דלמ"ד תפסח בסוף העו' ועזה בסוף העולם יקש' מרישי' דקרא שאו' כי הוא רודה בכל עבר הנהר שהוא מיותר כי די שיאמר כי הוא רוד' מתפסח ועד עזה לכך דרש שבא הכתוב לפרש שיעור הרדייה כמה שהוא רודה בעבר הנהר שהי' כעין מתפסח ועד עזה שהיה שליט בהם בעלם כך היתה רדייתו שבכל עבר הנהר ויתקן מ"ס מתפסח ותיבת ועד דה"ק כי הוא רודה בכל עבר הנהר העפ"י שמרחק גדול מאד כאילו היו כל ארצות עבר הנהר כמתפסח ועד עזה · ואידך דפי' דתפסח בסוף העו' וכו' יתקן יותר כי הוא רודה בכל עבר הנהר דאתא לדרשא הנזכר' לעיל בפסוק בשם בראשי' רבה לרדייה לחזר' בימי שלמה וכדפרשי' שהרדיי' בעליונים היא וכיון שפקד ה' על צבא המרום במרום עד שנמסרו ביד שלמ' כי הוא רוד' בכל עבר הנהר לזה שלט אח"כ גם בתחתונים מתפסח ועד עזה שהא' עומד בסוף העו' ועזה בסוף העולם והבן זה שהוא ענין מפולפל ואמיתי · וא' שאח"כ שלט במיטתו מלשון הפסוק דקאמר כנוי אחר כנוי מטתו שלשלמה די שיא' הנה מטת שלמה ועוד הי"ל הנה מטתו שלשלמ' בשתי תיבות מדקא' מטתו הודיע שהמיטה שלו ובאו' שלשלמה הורה שמטתו לבד זה הוא מה שהיה לשלמה שלא היה לו יותר דאילו קרא אתא להודיע שהמיט' של שלמה כבר מודיע זה באו' מיטתו והיה לו לו' שלשלמ' בדפרשית · ולמ"ד מלך והדיוט לבד קרא דלעיל ה"ק עובדי' את שלמה כל ימי חייו הלא הם הימי' אשר היה עובד בהם את השי"ת שהם ימים חיים והיינו דלא קאמר כל ימיו אלא כל ימי חייו חייו דייקא וכן פי' בכלי חמדה בפסוק אלה החוקים כל הימים אשר אתם חיים על האדמה שמורה על הימים שהם בקיום המצוה שהם ימי חיים וזולתם ימי מות שלם יחיה ימות דרשעים בחייה' קרויים מתים · ולמדנו מהמאמר הנז"ל תירוץ כפל בכל עבר הנהר ובכל מלכי עבר הנהר דכי הוא רודה בכל עבר הנהר בשרי צבאות מעלה השולטים על כל אשר בעבר הנהר · ואח"כ דבר על התחתוני' וא' בכל מלכי עבר הנהר ונתבאר ג"כ מתפסח ועד עזה למר כדאית ליה ולמר כדאית ליה ·

והרד"ק הביא מחלוק' חז"ל הנזכר לעיל ואמר תפסח ועזה בעבר הנהר הם ע"כ :

וישב יהודה וישר' כו' א"ר יוחנן כל מקום שנא' וישב אינו אלא לשון צער שנא' וישב יהודה וישר' לבטח וכתיב ויקם ה' שטן לשלמה וכו' וישב יעקב בארץ מגורי אביו ואירע שם מכירת יוסף וישב ישר' בארץ מצרים ויקרבו ימי ישראל למות וישב ישר' בשטים ויחל העם לזנות את בנות מואב עכ"ל והכוונ' שלשון וישב הוא בקוש לשבת בשלוה ואין ראוי לצדיק לבקש לו ישיבת שלוה מכמ' טעמים האח' שהשקט ושלוה מרובה מביא לידי זימה והיינו ההוא דוישב ישר' בשטים ישיבת השקט ושלוה וזה גרם הזנות כי היסורין מטרידין האדם ומעבירים ממנו רוח זנוני' · הטעם השני כי היושב בשלו' שוכח את השי"ת ובפרט ישר' וישמן ישורון ויבעט · והיינו וישב ישר' ויהודה לבטח ולכך ויקם ה' שטן לשלמה מאת ה' היתה זאת היא נפלאת היות קימת שטן ע"י הב"ה שאין דבר רע יורד מלמעלה א"כ לטובתן של ישר' היה זה כדי שלא ישכחו את ה' עושם · והענין הב' היא שבא"זים' הנתב' ע"י יסורין אין לאדם לבקש שלוה שלא דיין לצדיקי ישראל מה שמתוקן להם לע"הב ובפרט ב"י הדר בא"י דא"ר יוחנן עלמו בפסוק טוב פת חרב' ושלוה בה זו א"י שאפי' אוכל פת חרב' מובטח לו שהוא בן הע"הב מבית מלא זבחי ריב זו ח"ל וזהו וישב ישראל בארץ מגורי אביו בארץ כנען שזה גרם לו ענין מכירת יוסף מטעם לא דיינמה שמתוקן להם לע"הב כמו שאז"ל בבראשית רבה · והענין השני שאין ראוי להיות האדם מבקש ליש' בשלוה בזמן שהעו' בצער וגדין בתו יש' בשביו במצרים בדין הגלות אין ראוי למי שיושב בדין לשבת בשלוה והשקט בשורה

תלונות על הדין וכאילו אין פחד אלהים לנגד עיניו ז"ש ויש' ישראל בארץ מצרים בתמיה בארץ מצרים היה להם לשבת בשלוה לזה קפץ עליהם רוגז ויקרבו ימי ישראל למות · ומהרי"א ז"ל כתב וישב יהודה וישראל בא לתת טעם מאין היה לשלמה המזון הרב ועצום הזה כי לא תוכל שאתו שלשים כור סולת וששים כור קמח ובקר וצאן כנז' מלבד יין שמן ופירות לזה א' כי הוא רודה וכו' כנז"ל שכולם היו מביאים לו מנחות · והוסיף בזה לו' וישב יהודה וישראל לבטח איש תחת גפנו ותאנתו ולכן היה בר ולחם ומזון רב מאד כעפר האדמה ובכלל זה באר היות היין ושמן ופירות רבים ולא היו צריכין להביא ממדינות אחרות אבל ישב יהודה וישראל בטח בדד עין יעקב אל ארץ דגן ותירוש איש תחת גפנו ותחת תאנתו · ומ"ש כל ימי שלמה היינו רוב ימי שלמה כי מה שנא' להלן ויקם ה' שטן לשלמה את הדד וכו' היה בעת זקנתו והיו לשטן לישראל ונמשכה השגחתו כל ימי שלמה ר"ל עד שמת משהתחיל לקום לשטן אבל לא אמר כל ימי שלמה בהחלט ע"כ :

ולע"דן דוחק גדול שיאמר כאן כל ימי שלמה ושם נאמר ג"כ כל ימי שלמה שאעפ"י שנפרש ויקם ה' לשטן כל ימי שלמה משקם לשטן עדין הקושי במקומו עומד שהרי כאן א' שישב ישראל בטח כל ימי שלמה בהחלט · ונראה שכוונת הכתוב בא לו' שלמה הוצרך אל רבוי כזה המאכל וא' שהיה בזה הסיבה כי הוא רודה בכל עבר הנהר ולא יחסרו מהם בשולחנו תמיד והיה צריך להראות להם גדולה כדי שיראו בסבר פנים יפות בהשתעבודם אל שלמה וא' כי עוד היה סיבה בזה היות ישראל שקטים שאננים יושבים לבטח כל ימי שלמה איש תחת גפנו והיו נמצאים עם המלך תמיד לאכול בשולחנו והיה צריך לעשות מיני מאכלים חשובים כיד המלך כי הרי כל א' יש לו פת ב"ג בביתו ומאי רבותיה של המלך כמצא או' וישב יהודה וישראל כו' נותן טעם אל כל הלחם הזה בשיעורו ואיכותו ואעפ"י שקם לשטן לשלמ' הכף ומיד בבחרותו של שלמ' סמוך להמלכתו שכן מורה הסיפו' דבסמיך בענין הדד שמע כי שכב דוד עם אבותיו וכי מת יואב שר הצבא ויאמ' הדד אל פרעה שלחני ואלך אל ארצי כו' וכן מורה המאמר הנז"ל א"ר יוחנן כל מקום שנא' וישב אינו אלא לשון צער כו' משמע שתכף שבקשו ישראל לשבת בשלוה קפץ עליהם רוגזו של הדד נראה מכל זה שקם בהתחלת מלכותו ועכ"ז לא יגנד למה שנ' כאן וישב יהודה וישראל לבטח וכו' כל ימי שלמה כל ימיו ואפי' שקם הדד לשטן כי השגחתו היתה לבדו הכה בבחינת כבוד מלכותו של שלמ' שמלך בכיפ' בכל העולם וזה קם לשטן מורד בו אבל לא שיוכל להרע את ישראל ח"ו וזהו הכוון א"כ ישבו ישראל כל ימי שלמה עם היות הדד לשטן לשלמה כל ימי שלמה מתחילתו ועד סופו והשני מאמרים יחדיו הם החלטיים ובלתי מתנגדים זה לזה :

ויהי לשלמה כו' חז"ל בב"ר רב יהודה רמי כתיב ארבעים אלף אורות סוסים וכתיב ארבעת אלפים הא כיצד ארבעים אלף אצטבלאות היו וכל אחד וא' היו בו ארבעת אלפי' אורות סוסים עד כאן · וכן הביא רש"י ז"ל ע"ש וכן הביא הרד"ק ז"ל ועיין הרלב"ג וכן הביא מהרי"א והביא דעת מחכמי האומות שרצה לתרץ שהארבעת אלפים היו לשלמה משלו והארבעים אלף היו לכל ישראל וזה בלתי נכון אצלי לפי שהיה הדבר א"כ בלתי מתיחס שנים עשר אלף פרשים וארבעת אלפים סוסים כי אם היו הארבעת אלפים כדי שירכב עליהם שלמה בלבד היו מיותרים הרבה מאד · ואם היו לפרשיו היו מעטים ויתחייב שרובם היו הולכים כעבדים על הארץ ואיך יהיו הפרשים י"ב אלף והסוסים ארבעת אלפים ועוד שאם הארבעים אלף לא היו של שלמ' למה יתעסק בכלכלתם ולמה יביאו הנציבים השעורים והתבן אליהם ע"כ · ולע"דן אפשר לו' בסגנון אחר דלדעת החכם הנז' הוא בצד מה ולו' שהארבעים אלף אורות היו לכלל ישראל שהיו משל המלכות ובעת המלחמה יתנו מהם אל החיל אשר נגע אלהים בלבם לצאת למלחמה שירכבו עליה' ולזה היו מתכלכלים מהמלכות ועוד היום במלכות ישמעאל המלך והשרים יש להם מכלי זין ושריוני קשקשים רבוי עצום ונותנים אותם לנעריהם ולעבדיהם בעת המלחמה במספר במנין וחוזרין ולוקחים אותם ונותנים אותם באוצר הכז"כי של המלך לפעם אחרת · כן כיוצא בזה עשה שלמה בסוסים ארבעים אלף אורות סוסים והיו לו ארבעת אלפים לו למרכבתו ביחוד לכבוד ולהדר כמו שעושה היום המלך י"רה וקורין אותם ידיקי"ש בלשון תוגרמה אך עד שך מאה או מאתים כדי שאם יכשל בבמה סוסים סוס שהמלך רוכב עליו יהיו אלה מוכנים לרכוב בה שעתא לא יחסר כל בו מכל כלי זין כיד המלך מגן וחרב וכיוצא כנודע ואין מן התימה שיהיו כ"ב אלף מיוחדי' לשלמה כי כן שלמה נשתנה מכל המלכים במאכלו ובמרכבו בשיעור מופלג כזה יען כי אין זה כ"א רמות רוחא ולזה כנגד לא ירבה לו סוסים ולא ירבה לו נשים וכסף וזהב לא ירבה לו על ג' אלה נפלאות ממנו ועבר עליהם קנה לו ג' קטיגורים הלא המה הדד מזרע המלך והשני ירבעם בן נבט והג' רזון בן אלידע ולפי שהחטא הא' היה ברבוי הסוסים ונא' לא ירבה לו סוסים ולא ישיב את העם מצרים למען הרבות סוס לכך קם עליו השטן הדד אשר שמע ממצרים · כמו שארחיב בע"ה עוד בסמוך · עוד אפשר לו' שהמלך היו לו מ' אלף ארות סוסים במקומות רבים כי כן מחייב שיעור וסך וגבול כזה של מ' אלף ארות סוסים להיותם מפוזרים בכל מדינות מלכותו כי רבה היא · אמנם בדברי הימים יגיד מגדולתו שהיו לו ד' אלפים ארות סוסים וי"ב אלף פרשים ויניחם בערי הרכב ועם המלך בירושלם שסוף הפ' מוכיח על הד' אלפים האלה עם המלך בירושלם וערים

הרבה

רשי

מחכמת כל בני קדם · מה היא חכמת בני קדם יודעים במזלות וכו' כדאיתא בפסיקתא דפרה אדומה וכל הפרשה הזאת נדרשת שם לפי משמעה : ויחכם מכל האדם · כמשמעו : איתן והימן וכלכל ודרדע · אחין היו ובני זרח בן יהודה בדברי הימי' ובני זרח זמרי ואיתן היו לוים משוררים בני מחול היו יודעים ליסד מזמורים האמורים במחולות שיר שהיו הלוים אומרים על דוכנ' מזמורי' שיסדו בספר תלים משכיל לאיתן האזרחי ומ"א בפסיקת' מכל האדם זה אדם הראשון · איתן האזרחי זה אברה' אית' זה משה וכלכל זה יוסף · ודרד' זה דור המדבר מחול שנמח' להם על מעשה העגל :

שלשת

ט וַיִּתֵּן אֱלֹהִים חָכְמָה לִשְׁלֹמֹה וּתְבוּנָה
הַרְבֵּה מְאֹד וְרֹחַב לֵב כַּחוֹל אֲשֶׁר עַל־
י שְׂפַת הַיָּם: וַתֵּרֶב חָכְמַת שְׁלֹמֹה
מֵחָכְמַת כָּל־בְּנֵי־קֶדֶם וּמִכֹּל חָכְמַת
יא מִצְרָיִם: וַיֶּחְכַּם מִכָּל־הָאָדָם מֵאֵיתָן
הָאֶזְרָחִי וְהֵימָן וְכַלְכֹּל וְדַרְדַּע בְּנֵי
מָחוֹל וַיְהִי־שְׁמוֹ בְכָל־הַגּוֹיִם סָבִיב:
וידבר

וִיהַב יְיָ חוּכְמְתָא לִשְׁלֹמֹה
וְסוּכְלְתָנוּתָא סַגִּי לַחֲדָא וּפַתְיוּת לִבָּא
כְּחָלָא דְעַל כֵּיף יַמָּא: וּסְגִיאַת חוּכְמַת
שְׁלֹמֹה מֵחָכְמַת כָּל בְּנֵי מַדִינְחָא
וּמִכֹּל חָכְמַת מִצְרָיִם: וַחֲכַם מִכָּל
אֱנָשָׁא מֵאֵיתָן בַּר זֶרַח וְהֵימָן וְכַלְכּוֹל
וְדַרְדַּע בְּנֵי מָחוֹל וַהֲוָה שְׁמֵיהּ סַגִּי
בְּכָל עַמְמַיָּא סְחוֹר סְחוֹר: ומליל

רדק

בני קדם · בני מזרח היו ידועים בחכמה וכן כתיב כי מלאו מקדם ובדברי רבותינו ז"ל מה היתה חכמת בני קדם שהיו יודעים במזלות וערומים בטייר פירוש בטייר בלשון העופות וכן בערבי יקרא עוף אלטייר וכן בני מצרים היו יודעים בחכמה שבה היו נקראים החרטומים : מאיתן האזרחי · כתרגומו מאיתן בר זרח אלה הארבע מצאנו אות' בבני זרח בן יהודה איתן והימן וכלכל ודרדע והנה אומר כי השלשה אלה היו בני מחול אם כן לא היו הם ובלויים מצאנו בתלים במשוררי' משכיל לאיתן האזרחי משכיל להימן האזרחי ומצאנו בדברי הימים בבני גרשון בן לוי בן אתני בן זרחי ואפשר שזה הוא איתן האזרחי ואיתני ואיתן קרובים והם והימן מצאנו בבני קהת הימן המשורר אבל כלכל ודרדע לא מצאנו אותם בלוים ורבותינו ז"ל דרשו ויחכם מכל האדם זה אדם הראשון ומה היתה חכמתו של אדם הראשון שקרא מחכמתו שמות לכל הבהמה ולכל עוף השמים מאיתן האזרחי זה אברה' אבינו שנאמר משכיל לאיתן האזרחי הימן זה משה שנאמר בכל ביתי נאמן הוא וכלכל זה יוסף שנאמ' ויכלכל יוסף דרדע זה דור המדבר דור שיש בהם דעה בני מחול שנמחל להם מעשה העגל :

שלשת

רלבג

מחכמת כל בני קדם ומחכמת כל מצרים · ידמה שבימי שלמה היתה חכמה גדולה בשתי אלו האומות : איתן והימן וכלכל ודרדע · ולזה קרא שם איתן איתן האזרחי להיותו בן זרח ואמר בני מחול להעיד שהם היו בחכמת' ראויים להלל הש"י במחול או היו שתי שמות לזרח ר"ל שנקרא שמו גם כן מחול :

וידבר.

כלי יקר

רבה היו שם בתחום ירושלם והוא דבר גדולה להיות לו ארבעת אלפים מוכנים לעת פתאום : או היו ערים הרבה לפרשים אמנם הארבעת אלפים עם המלך בירושלם ויחד כולם היו של המלך שלמה לרכוב הוא ולהרכיב חיילותיו :

וכלכלו הנצבים כו' אלה הדבריםרבה לא יעדרו דבר א"ר חמא בר חנינא שהיו מביאין לו תרדין בימות החמה וקישואין בימות הגשמים ע"כ וכן הביא רש"י ז"ל ודרשו כן מיתור ולא יעדרו דבר להודיע שאפי' הדבר שדרכו להיותו נעדר בטבע כתרדין בימות החמה קישואין בימות הגשמים לא יעדרו דבר כיוצא בזה · ועיין הרד"ק ז"ל וכן מהרי"א זמ"ש וכל הקר' אל שולחן המלך אין פירושו שהיו כולם אוכלין עם המלך יחד על שולחנו כי הוא לכבו' המלכו' היה אוכל בשולחן יחידי אבל אמר שולחן המלך על שולחנות כולם שהיו עושים בבית המלכות אוכלים עליהם מפת בג המלך ויין משתיו כל עבדיו בבקר ובערב · או קראו שולחן המלך לפי שכל עבדיו ואנשי ביתם עם היותם אוכלים איש בביתו היו נושאים משאות המלך ואוכלים משלו כאילו אוכלי' על שולחנו · ואולי א' כל הקרב על שולחן המלך על שלוחי המלכים שהיו באים אליו משאר ארצות היו באים לאכול בחצר המלך עם פרשיו ע"כ · ולע"דן שהוצרך לשנות וכלכלו הנצבים כו' לו' שלא זו בלבד היו מכלכלים את המלך שלמד בעודו בביתו בירושלם אלא גם בצאת המלך חוץ מביתו בכל מקום הליכתו מחוייבים בכלכול וז"ש וכלכלו הנצבים האלה את המל' כו' ואפי' שהם חוץ מהיכל המלך · לא יעדרו דבר כמו בשבתו על כסא מלכותו וכן השעורים והתבן כו' כל המסים הנז' הן מכלכלת המלך הן מבהמותיו הכל יביאו אל המקום אשר יהיה שם איש כמשפטו ואפי' שהם חוץ לירושלם אל המקום אשר יהיה שם ובזה מובן שלא הזכיר כאן בפ' זה ביתו כמו שהזכיר בפסוק הראשון וכלכלו את המלך ואת ביתו כי שם שמדבר בעוד המלך בביתו בירושלם הזכיר ביתו לא כן כאן שמדבר על הזמן שהוא חוץ לירושלם למלחמה או לטייל ולכך הוסיף כאן לא יעדרו דבר ואפי' שהוא שעת חירום וזהו או' כמשפטו הראשון בהיות המלך בירושלם :

ויתן אלהים חכמה וכו' בילקוט תנחומא · ופסיקתא ויתן אלהים חכמה לשלמה כחול אשר על שפת הים רבנין אמרין נתן לו חכמה כנגד כל ישראל דכתיב והיה מספר בני ישראל כחול הים · רבי לוי אמר מה חול גדר לים סוף אף חכמתו של שלמה גדרה לו מתלא אמר דעת חסרת מה קנית דעת קנית מה חסרת עכ"ל · ופשוטו הוא שאומרו כנגד כל ישראל שבדורו קאמ' שאילו על כל כלל ישראל קאמר לא יתכן · ועוד דאם כן למה פרט ויחכם מכל האדם מאיתן והימן ודרדע וכלכל וכו' · ועיין הרד"ק ז"ל · ולע"דן כי האלהים נתן חכמה לשלמה והתבונה שהוא להבין דבר מתוך דבר היתה הרבה מאד על שיעור החכמה שנתן לו כי החכמה היא ראשי פרקים שמסר לו הקב"ה והוא היה מבין דבר מתוך דבר מדעתו הרבה מאד והיינו או' ויתן אלהים חכמה לשלמה ותבונה הרבה מאד ולא אמר ויתן אלהים לשלמה חכמה ותבונה הרבה מאד · ולפי שהחכמ' היתיר' מוציאה את האדם מדעתו בהיותו מתבודד בעומק החכמה משתאה לדעת וכההיא דבן עזאי ובן זומא וכמ"ש שע"ה אל תתחכם יותר למה תשומם לז"א שהיה לו רוחב לב להכיל כל החכמה והתבונה הנז' עד שלא יהיה משתומם ומחשבותיו תמהים וסעיפיו וז"א ורוחב לב שהוא גדר אל החכמה והתבונה הנז' כחול הזה העומד על שפת הים לגדר והוא מעין הנז"ל לחז"ל אבל בסגנון אחר וקל להבין ובזה נסתלקה קושיית הרד"ק ז"ל :

ותרב חכמת שלמה וכו' חז"ל הובא בילקוט ותרב חכמת שלמה מחכמת כל בני קדם ומה היא חכמתם שהיו יודעים במזל וערומי' בטייר אמר רשב"ג בג' דברים אני אוהב את בני המזרח שאין נושקין בפה אלא ביד ואין חותכין בשר אלא בסכין וכשנוטלין עצה אין נוטלין אלא בשדה שנא' וישלח יעקב ויקרא לרחל וללאה השדה · מכל חכמות מצרים אתה מוצא כשבקש שלמה לבנות את בית המקדש שלח אצל פרעה אמר לו שלח לי אומנין בשכרן שאני רוצה לבנות את ב"ה מה עשה כנס כל האצטרוגולין שלו וצפו בבני אדם שהם עתידין למות באותה שנה ושלחן כשבאו אצל שלמה צפה ברוח הקדש שהם מתים באותה שנה נתן להם תכריכין ושלחן ושלח לו לא היה לך תכריכין לקבור את מתיך הרי לך הן ותכריכיהן ע"כ · ולע"דן שרצו חז"ל לדקדק בפסו' דקדוק נכון מאד והוא מאי שנא דקאמר מחכמת כל בני קדם ולא אמר מכל חכמת בני קדם כמ"ש מכל חכמת מצרים ולא אמר מחכמת כל מצרי' כמו מחכמת כל בני קדם לזה אמרו כי בבני קדם בכלל' נמצאת חכמת המזל והטייר ונמצא גם כן בהם בכלל דרך ארץ ומוסר כמ"ש רשב"ג בג' דברים אני אוהב את בני המזרח וכו' ז"ש מחכמת כל בני קדם ר"ל שהחכמה כוללת היא בכל בני קדם וחכמת שלמה רבתה למעלה ראש על כולם אמנם חכמת מצרים בלתי נמצאת היא בכלל המצריים כי אם ביחידי סגול' וכדמסיק מה עשה כנס כל האצטרוגולין שלא הית' נמצא' כי אם באצטרוגולין לכך לז"א מכל חכמת מצרים · והוא דקדוק נכון · וז"ש גבי בני קדם שאמר ומה היא חכמתם ר"ל מה היא חכמתן הכוללת בכולן עד שאמר בהם מחכמת כל בני קדם ומשני שהיו יודעים וכו' ר"ל שהיו כל בני קדם יחדיו יודעים במזל ובטייר והיינו דמסיק כמי אמר רשב"ג בג' דברים אני אוהב את בני המזרח וכו' שכוונת דברו דרך ארץ הנמצא בכל בני קדם · אמנם גבי מכל חכמת מצרים לא אמר מה היא חכמתם אבל אמר אתה מוצא וכו' והכונה בלשון הזה שאעפ"י שזה הפסו' קדם לענין בנין בית המקדש עכ"ז אתה מוצא ר"ל הכתוב הגיד מראשית אחרית ומקדם אשר לא נעשו כי חכמים היו במצרים זהכתוב בהו' מכל חכמת מצרים הודיע מה שיקרה אוהך באחרית שאתה מוצא כשבקש שלמה וכו' ואז נודעה חכמת מצרים ומינה תדע שחכמת שלמה ברוח הקדש גברה עליהם שידע והשיג סימותו והיתה מחורפתו לשלח אות' על פניו ויצאו בתכריך-לו' לו לא היה לך תכריכין לקבור את מתיך הרי לך הם ותכריכיהן · ובאומרו שלח אצל פרעה אמר לו שלח לי אומנין בשכרן שאני רוצה לבנות את בית המקדש לו' שאף על פי שהיה מחותן עם פרעה ואין ראוי למלך שיקח שכר ממלך אחר ובפרט בהיותו חתן למלך לז"א לו שלמה שלח לי אומנין בשכרן שאני רוצה לבנות את בית המקדש ר"ל שלהיותו בית מקדש למלך מלכי המלכים אין ראוי שיעבד בשכירים חנם אלא אם שכיר הוא בא בשכרו לכבד ה' מהונו ואונו ותת שכר טוב למתהלכים לפניו בעבודתו ופעולתו · ורש"י ז"ל הביא כדברי המדרש הזה · ועיין הרד"ק ז"ל והרלב"ג ז"ל :

ויחכם מכל האדם כו' מאמר חז"ל ויחכם מכל האדם מאדם הראשון וכו' כתבאר למעלה בפ' הנה עשיתי כדבריך וכו' למהרי"א ז"ל עיין שם · ובמדרש משלי דרש ר' תנחום בר חנילאי והחכמה מאין תמצא זה שלמה שישב בתענית ארבעים יום כדי שיתן לו המקום רוח חכמה ובינה והיה משוטט ומבקש אחריה אמר לו הקב"ה שאל מה אתן לך אמר לפניו רבש"ע איני שואל ממך לא כסף ולא זהב אלא חכמה בלבד שנא' ונתת לעבדך לב שומע השיבו הקב"ה ואמר לו הואיל ולא שאלת לא כסף ולא זהב החכמה והמדע נתונים לך במתנה ולפי שישב בתעני' ארבעים יום והיה מבקש חכמה לא קפח הקב"ה שכרו הה"ד וה' נתן חכמה לשלמה כאשר דבר לו וכתיב ויחכם מכל האדם זה אדם הראשון דכתיב ביה ולא בינת אדם לי מאיתן האזרחי זה אברה' דכתיב מי העיר ממזרח צדק יקראהו לרגלו והימן זה משה דכתי' לא כן עבדי משה בכל ביתי נאמן הוא כלכל זה יוסף שנא' ויכלכל יוסף את אביו ואת אחיו לחם לפי הטף · דרדע זה דור המדבר שהיו בני דעה ביותר בני מחול זה דור שמחל לו הקב"ה על אותו עון ונאמר ויהי שמו בכל הגוים זה חכמתו שיצתה מסוף העולם ועד סופו עכ"ל · ולע"דן לדקדק מאי קשיא ליה בפסוק והחכמ' מאין תמצא עד שדרש ואמר זה שלמה ועוד והיה משוטט ומבקש אחריה וכו' דברי מוהר שכבר אמר שהתענה ארבעים יום שיתן לו וכו' רוח חכמה ובינה ואין לך ביקוש גדול מזה · ועוד אחרי שהיה מתענה ומבקש חכמה מה צורך שיאמר לו הקב"ה עוד שאל מה אתן לך ועוד מה צורך להזכיר שלילה ולו' איני שואל מ.זך וכו' די בחיוב לו' תן לי חכמה · או חכמה אני שואל ממך ועו' מהו הואיל ולא שאלת לא כסף ולא זהב תיבת לא לא מיותרת ובלתי צודקות הי"לל הואיל ולא שאלת כסף וזהב וכו' ועוד מהו או' ולפי שישב בתענית וכו' כאלו רצה לתת לו דבר זולת החכמה והמדע שאמר נתונים לך במתנה והיא שנותן לו כדמסיק וה' נתן חכמה לשלמה וכתיב ויחכם וכו' אם כן מאי קאמר ולפי שישב בתענית וכו' לא קפח הקב"ה שכרו וכו' ועוד קשה אומר דכתיב ביה ולא בינת אדם לי דאם כן מייתי מעט'לסתור דקאמר קרא עלה היה לו בינת אדם לו · ועוד קשה מה צורך להזכיר כל אלה הפרטים יאמר נא התכיב והיותר חכם מהם הוא מרע"ה וכלם בכלל ובזה נבין גם כן איך יהכן ממשה אשר העיד הכתוב עליו ולא קם נביא עוד בישראל כמשה וכו' ובסוף המאמר אי גרסינן בני מחול זה דוד יקשה ליסנא דקרא דאמר בני דהי"לל בן מחול אך ומחול וכפי גירסת המדרש שהביא מהרי"א ז"ל הובא בילקוט דקאמר דרדע זה דור המדבר שהיו כלם מלאים דעה בני מחול בנים שמחלה להם שכינה במעשה העגל ביאה לשון בני מחול אבל הענין עצמו מוקשה ועומד ובלתי מתייחס אל חכמת שלמה כי די באומרו דרדע שזה שייך בענין להודיע שהיו בני דעה ביותר ושלמה גבר בעוז אמנם אומרו בני מחול לא שייך :

ונראה שהוקשה לו בפסוק והחכמה מאין תמצא מ"ש מאין מיותרת הי"לל והחכמה אין תמצא לזה אמר והחכמה מאין תמצא זה שלמה שישב בתענית ארבעי' יום כדי שיתן לו המקו' וכו' כי רמז הכתוב במ"ם זו של ארבעים יום שהתענה וטעם הארבעים לא פחות ולא יותר להיות יצירת הזכר במ' יום ובהתענות ארבעים יום ירמוז שיעשהו הש"י בריה חדשה כעת יצירתו וזה טעם הארבעים יכנו לא יוסיף להורות שכיון שנקלה הרי הוא אחיך כמ"ש ז"ל ונקלה אחיך לעיניך וע"י המלקות ישוב להיות בריה חדשה ממש וז"ש מאין ר"ל על ידי המ' יום תענית שתשש כחו והי' כאין ע"י אין זה תושג ותמצא ז"ש מאין תמצא והיותר נכון הוא אלא הוא מאין תמצא כדמסיק בסוף הענין שהוא התענה והקב"ה שאל לו מה אתן לך והיה זה כדי לנסותו וז"ש לו שאל מה שלבך חפץ כי אתן לך שהיה אפשר לו לטעות ולשאל עושר וכבוד וכלאון אויבים וכיוצא כדרך המלכים בשאלתם וזהו שלא אמר לו מה אתה רוצה כי כבר נגלו לפניו תעלומות לבו ופיו ולבו שוים בשאלת חכמה אבל א"ל שאל מה אתן לך כדפרישית לנסותו והוא החזיק בתומתו ואמר בצדקתי החזקתי ולא ארפה לשאל לי עושר וכסף וזהב שאיני שואל אלא חכמ' בלבד שזה היה סבה להוסיף לו הקב"ה חכמה יתירה מכל האדם וכדמסיק אשר בזה מובן לאמרו והחכמ' מאין תמצא ר"ל לא תושג החכמה אלא מאין דהיינו במעט בעסק והיותו בלתי רוצה עושר וכבוד כמו שעשה שלמה שאמר איני רוצ' לא עושר וכו' בזה זכה לחכמה והשיגה ז"ש מאין תמצא זה שלמה כו' והסיפיה דמלתא סמיך כאמור ואמר שישב בתעני' וכו' והיה משוטט ומבקש וכו' ר"ל שלא סמך שלמה על התפלה לשתבא אליו החכמה על דרך גם אבל עםהתפלה השתדל לבקש ולשוטט אחריה וכמו שאחז"ל ששאלו אנשי אלכסנדריה מה יעשה האדם ויתחכם ירבה בישיבה אמרו לו הרבה עשו ולא הועילו אמר להם יתפלל למי שהחכמה שלו מאי קמ"ל דלא קיימא דא בלא דא ע"כ · הרי שטובים הב' עניני' יחדיו התפלה וביקוש לשוטט אחרי החכמה בהרבות בישיבה · ואמר לפניו רבש"ע איני שואל ממך לא כסף ולא זהב כו' הכונה לפי שהיה אפשר לכלול בשאלתו זו בתכליתה כסף או זהב להשיג על ידי החכמה שבכללה הכל שבכלל מאתים מנה לז"א אמר לפניו רוצה לו' לפניך נגלו תעלומות לבבי שאיני מכוון בשאלי החכמה לזהב או לתכלית זולתו ז"ש איני שואל ממך לא כסף וכו' אלא חכמה בלבד שבאומרו בלבד מחליט כל דבר זולתו ורמז באומרו לא כסף ולא זהב שלפי האמת הכסף וזהב בהעדר הדעת אינו כסף לפי האמת ולא זהב כי דעת חסרת מה קנית ז"ש איני שואל ממך לא כסף ולא זהב לא דייקא לעומת דבריו אלה השיב השם ית' ואמר לו בזכות זה שלא שאלת לא כסף ולא זהב ולא פנית אל רהבים ושטי כזב זכית שהחכמה והמדע נתונים לך במתנ' נתונים במתנה גמורה החכמה והמדע ההכרחיים הצריכים להנהגת מלכותך ומצד התעני' והשתדלותך להיותך משוטט אחר החכמה ראוי שתזכה לוה' נתן חכמה לשלמה וכו' ויחכם מכל האדם כדמסיק ביתר שאת ויתר עז אין זה אלא מצד שלא קפח הקב"ה שכרו מענוי נפשו בתענית ושוטטו אחר החכמה · ולבל זה כיון באומרו הה"ד וה' נתן חכמה לשלמה כאשר דבר לו שאמר לו הנה נתתי לך לב חכם כו' ר"ל נתתי לך במתנת חנם והענין הב' שאמר ולפי שישב בתענית לא קפח שכרו וכו' היינו ויחכם מכל האדם כדמסיק ובזה מובן שהביא פסוק וה' נתן כו' דהי"לל ויתן אלהים חכמה לשלמה וכו' אבל רצה להביא ראיה איך נתן לו הש"י זה במתנת חנם ותכף ומיד דבר לו וכתיב ויחכם מכל האדם להוכיח על היכות החכמה · ולפי שהחכמה שהיתה באדם הראשון היית'בטבעיו' כמאמר מהרי"א ז"ל א' שלמה נתחכם מזאת החכמה ודבריו כנים · ומה שהביא ראיה מפסוק ולא בינת אדם לי כלומר הוכחתי מתוך פעולותי כשלו אין לי בינת אדם הראשון מה שאין הדבר כן כי בינת אדם בטבעיות נתנה לי · ואמר ויחכם מכל האדם על אדם הראשון שהיה דפוס כל המין האנושי ז"ש ויחכם מכל האדם וכמ"ש מאיתן זה אברה' היא כמ"ש מהרי"א ז"ל שהית'חכמתו בעולות שבתורה בדין האלהות שיש לעולם דבר ומנהיג ושאר פרטי המאמר כלמהרי"א ז"ל בפסו' הנה נתתי לך וכו'אמנם במ"ש בני מחול זה דוד ר"ל לפי שדוד הקים עולה של תשוב' וכמו שאחז"ל שלא היה ראוי דוד לאותו מעשה אלא להורות תשובה ליחיד או' לו הרי דוד לז"א בני מחול זה דוד שהיה סיבה לשימחלו לחוטאים עונותיהם ע"י התשובה · למדנו מתוך חז"ל ביאור פסוק זה ועיין רש"י ז"ל וכן הרד"ק ז"ל וכן הרלב"ג ז"ל והוסיף · ולע"דן כבר רמזתי למעלה בפ' הנה נתתי לך וכו' שלא דבר הכתוב הזה בשיעור החכמה לו' שנתחכם יותר מכל אלה הנז' אבל דבר הכתוב בהווה בהכנתו מעצמו שהיה מוכן ומוכ' מעצמו מכל הנמצאים והב"ה יהב חכמתא לחכימין ומנדעא לידעי בינה כיון שיש בהם הכנה ויסוד לחול עליו השפע האלהי ולז"א ויחכם מכל האדם או תהיה מכל מ"ם האדם כמ"ש ליזהו חכם הלמד מכל אדם שפירושו שלומד מכל האדם ואפי' מהקטן ממנו היינו כוונ ללמוד מכל אדם

ולז"א

מנחה קטנה

ותרב חכמת שלמה וגו' השל כאן שלשה מיני חכמה א' חכמת בני קדם שהי' עו' סוראות מערכת כוכבים ושנית חכמת מצרי' מסטרא דמסאבא · וג' חכמת איתן האזרחי וגו' שהיו ע"פ רוח נבואיי רוח הקודש · ושלמה החכי' בכולם שהי' ידו בכל משלש · וע"כ ויהי שמו בכל בגוים כי כל אומה שהיו מתפארים באיזה חכמה שהיה בידם הוא היה יודע בהם יותר מכולם ולא היתה חכמתם נחשבת לכלום נגד חכמת שלמה כי היה ממציא בכל חכמה דבר ופלין מחודש מה שלא היו יודעי' האומות שהיו בקיאים באיזה חכמה וע"כ אמר חכמה ותבונה הרבה מאודי חכמה שהי' יודע ובקי בכל מיני חכמות ותבונה שהיה ממציא משכלו דברי' מחודשי' בכל חכמה וע"כ ויחכם מכל האדם שאע"פי שהיו בקיאים באיזו חכמה לא היה בידם כי אם כפי שלמדו החכמה בבית והוא הוסיף בה דברים וע"כ וידבר על העצים וגו' כי כל שארי האומות שהיו יודעים חכמת הטבעים לא היו בקיאים בכל מין ומין אלא בעקבתם כפי הקבלה שהיה בידם מרביהם מש"כ שלמה לא נעדר דבר משכל מיני נמצאי' שלא ידע טבעם ושינויהם בשלמות מן הארץ עד התוגב היינו מקטן ועד גדול לא יעדר דבר שלא היה בקי בכן בכל עניני טבעם · וכן בבעלי חיים וע"כ ויבאו מכל העמי' שהיו בידם מיני חכמות לשמוע חכמת שלמה כי ראו שלא ידעו שום חכמה בשלמות עד ששמעו חכמת שלמה : את

מנחה קטנה

את עבדיו היינו העומדים לפני המלך שרים נכבדים היושבי׳ ראשונה במלכות ראוים לשלוח למלך גדול כשלמה וז"ש עבדיו אל שלמה וגו׳ · כי אתו משחו מזה ידע שמעלה יתירה יש בשלמה שאשר בני דוד כיון שבוא היה הרך בשנים מכל בני דוד ונשולם המלוכה שייך לגדול׳ וכיון שדוד משח אותו וכל ישראל היו מרוצים ודאי הוא הבן אשר ראוי למלא מקום אביו דומה לו בכל מעלות ומדות וז"ש תחת אביהו פשט · וא"כ אמר ודאי שיהא דומה לאביו בזה שיאהב אותי כמו שהיה בדוד אביו :

רדק

שלשת אלפים משל · אינם נמצאים אצלנו וכן ויהי שירו חמשה ואלף כי רבים ספרים אבדו מישראל בגלותם וכן מה שחבר בחכמת הטבע כמו שאמר וידבר על העצים שהודיע טבעם ורפואתם וכן על הבהמה ועל העוף ועל הרמש ועל הדגים הכל מה שתחת גלגל הירח גבה חכמתו וחבר בהם ספרים ואינם נמצאים אצלנו · ובדרש חזרנו על כל המקראו׳ ולא מצאנו שדבר אלא קרוב לשמנה מאות פסוקים אלא מהו וידבר שלשת אלפים משל מלמד שעל כל פסוק ופסוק שאמר יש בו שנים ושלשה טעמים כדאת אמרת נזם זהב וחלי כתם : וידבר על העצים · מפני מה מצורע נטהר בגבוה שבגבוהים ובנמוך שבנמוכי׳ בעץ ארז ואזוב ע"י שהגביה עצמו כארז לקה בצרעת כיון שמשפיל עצמו כאזוב נטהר ונתרפא : על הבהמה ועל העוף · מפני מה בהמה ניתר׳ בשני סימנין ועוף בסימן אחד כתוב אחד אומ׳ מן היבשה נברא העוף דכתיב ויצר יי׳ אלהים מן האדמה כל חית השדה ואת כל עוף השמי׳ וכתוב אחר אומר מן המים נברא דכתי׳ ישרצו המים שרץ נפש חיה ועוף יעופף אלא מן הרקק נבראו : ועל הרמש · מפני מה שמונ׳ שרצי׳ שבתור׳ הצדן והחובל בהם חייב ושאר שרצים פטור מפני שיש להם עורות : ועל הדגים · מפני בהמה חיה ועוף טעונין שחיטה ואין הדגי׳ טעונין שחיטה שנאמר ואם את כל דגי הים יאסף להם באסיפה בעלמ׳ סגי וי"ת פסוק וידבר על העצים כן ואתנבי על מלכי בית דוד וגומר כבעמוד: מאת כל מלכי הארץ · מלכי הארץ היו באים אל שלמה לשמוע חכמתו והעמי׳ היו באים אצל מלכיהם בשובם משלמה לשמוע חכמתו: וישלח חירם · שלח עבדיו אל שלמה להקים עמו אהבת דוד אביו ואם יבקש דבר מארצו ישלח לו כמו ששלח לדוד אביו עצי ארזים: וישלח שלמה · ביד מלאכי חירם השיב לו זה הדבר · מפני המלחמ׳ לא רצה לגלות לו הטע׳ כי האל מנעו כי לא היה כבוד אביו ואמר לו זה הטע׳ הנרא׳: אשר סבבוהו · כל מלחמ׳ ומלחמה וכן כי תקראנה מלחמה וי"ת עבדי קרב דאקפוהי: רגלו · כן כתיב וקרי רגלי הכתוב אומר על דוד כי גם לדוד שם אויביו תחת כפות רגליו והקרי אומר על שלמה כלומר אני איש מנוחה ולא היתה לי מלחמה ויש לי פנאי לבנות הבית : הניח יי׳ אלהי · כי אחר המנוחה היתה המצוה לבנות בית המקדש כמו שכתוב והניח לכם מכל אויביכם מסביב וגומר והיה המקום אשר יבחר וגומר לשכנו תדרשו : מן

תרגום

נְמַלֵּיל תְּלָתָא אַלְפִין מַתְלִין וַהֲוָאָה תּוּשְׁבַּחְתֵּיהּ אֲלַף וְחַמְשׁ: וְאִתְנַבֵּי עַל מַלְכֵי בֵּית דָּוִד דַּעֲתִידִין לְמִשְׁלַט בְּעָלְמָא הָדֵין וּבְעָלְמָא דְאָתֵי דִמְשִׁיחָא וְאִתְנַבֵּי עַל בְּעִירָא וְעַל עוֹפָא וְעַל רִיחַשָׁא וְעַל נוּנַיָּא: וְאָתוֹ מִכָּל עַמְמַיָּא לְמִשְׁמַע יַת חוּכְמַת שְׁלֹמֹה מִכָּל מַלְכֵי אַרְעָא דִּשְׁמָעִין יַת חוּכְמְתֵיהּ: וּשְׁלַח חִירָם מַלְכָּא דְצוֹר יַת עַבְדוֹהִי לְוַת שְׁלֹמֹה אֲרֵי שְׁמַע אֲרֵי יָתֵיהּ מְשָׁחוּ לְמֶהֱוֵי מַלְכָּא תְּחוֹת אֲבוּהִי אֲרֵי רְחִימָא הֲוָה חִירָם לְדָוִד כָּל יוֹמַיָּא: וּשְׁלַח שְׁלֹמֹה לְוַת חִירָם לְמֵימַר: אַתְּ יְדַעְתָּ יַת דָּוִד אַבָּא אֲרֵי לָא יְכֵיל לְמִבְנֵי בֵּיתָא לִשְׁמָא דַייָ אֱלָהֵיהּ מִן קֳדָם עָבְדֵי קְרָבָא דְאַקְפוּהִי עַד דִּמְסַר יְיָ יַתְהוֹן תְּחוֹת פַּרְסַת רִיגְלוֹהִי: וּכְעַן אָנִיחַ יְיָ אֱלָהִי לִי מִסְּחוֹר סְחוֹר לֵית שָׂטָן וְלֵית

מלכים א ה

וַיְדַבֵּר שְׁלֹשֶׁת אֲלָפִים מָשָׁל וַיְהִי (ב׳ חד כתי׳ ה׳ וכליל׳ שירה) שִׁירוֹ חֲמִשָּׁה וָאָלֶף: וַיְדַבֵּר עַל־הָעֵצִים מִן־הָאֶרֶז אֲשֶׁר בַּלְּבָנוֹן וְעַד הָאֵזוֹב אֲשֶׁר יֹצֵא בַּקִּיר וַיְדַבֵּר עַל־ (ל׳ י׳ ג׳) הַבְּהֵמָה וְעַל־הָעוֹף וְעַל־הָרֶמֶשׂ וְעַל־הַדָּגִים: וַיָּבֹאוּ מִכָּל־הָעַמִּים לִשְׁמֹעַ אֵת חָכְמַת שְׁלֹמֹה מֵאֵת כָּל־מַלְכֵי הָאָרֶץ אֲשֶׁר שָׁמְעוּ אֶת־חָכְמָתוֹ:

טו (י׳ מל׳) וַיִּשְׁלַח חִירָם מֶלֶךְ־צוֹר אֶת־עֲבָדָיו אֶל־שְׁלֹמֹה כִּי שָׁמַע כִּי (ז׳) אֹתוֹ מָשְׁחוּ לְמֶלֶךְ תַּחַת אָבִיהוּ כִּי אֹהֵב הָיָה חִירָם לְדָוִד כָּל־הַיָּמִים:

וַיִּשְׁלַח שְׁלֹמֹה (ז׳ ר"פ) אֶל־חִירָם לֵאמֹר: אַתָּה יָדַעְתָּ (ד׳) אֶת־דָּוִד אָבִי כִּי לֹא יָכֹל לִבְנוֹת בַּיִת לְשֵׁם יְהוָה אֱלֹהָיו (ל׳ חס׳) מִפְּנֵי הַמִּלְחָמָה אֲשֶׁר סְבָבֻהוּ עַד תֵּת־יְהוָה אֹתָם תַּחַת כַּפּוֹת רַגְלָו: (רגלי ק׳) וְעַתָּה הֵנִיחַ יְהוָה אֱלֹהַי לִי מִסָּבִיב אֵין שָׂטָן וְאֵין

אביהו ז׳ וסי׳ נמסר בספר שפטים סוף סימן י"ד : אתה י"א ראשי פסוקים בתורה ובנביאים וסימ׳ אתה תהיה על ביתי ועל פיך · אתה תדבר את כל אשר אצוך · אתה עבר היום את גבול · אתה הראית לדעת · אתה ידעת את דוד אבי · אתה תשמע השמים בתראה דנכרי דמלכים · אתה ידעת יי׳ זכרני ופקדני · אתה אל תירא עבדי יעקב בתראה · אתה בן אדם הגד את בית ישראל · אתה תאכל ולא תשבע : אתה תזרע :

רשי

שלשת אלפים משל · שלשת לימודי משלות שלש פעמים כתוב משלי שלמה בספר משלי : ויהי שירו חמשה · שלשה אלה ושיר השירים וקהלת : ואלף · בכל אחד כדי הוא לתלמוד · ומדרש אגדה שהיה אומר בכל פסוק שלשת אלפים משל . ועל כל משל אלף וחמשה טעמים : וידבר על העצים · מה רפואת כל אחת ועץ פלוני יפה לבניין פלוני וליטע בקרקע פלוני׳ וכן על הבהמה מה רפואתה . ועיקר גידוליה ומאכלה : ומ"א מה ראה מצורע ליטהר בגבוה שבגבוהים ובנמוך שבנמוכי׳ ועל הבהמה ועל העוף מה ראה זה להיות כשר בשחיטה בסימן אחד וזו בשני סימנין ודגי׳ וחגבי׳ בלא כלום : לא יכול לבנות בית וגו׳ · לא היה רשאי מפני המלחמה והכתוב אומר והניח לכם מכל אויביכם מסביב ואח"כ והיה המקום וגו׳ לשכנו תדרשו וגו׳ : כנידונים

רלבג

וידבר שלשת אלפים משל · ידמה שאלו המשלים שכלל אותם ספר משלי ומאותם השירים נבחר השיר אשר כלל אותו ספר שיר השירים ולזה אמר בראש ספר משלי משלי שלמה בן דוד מלך ישראל לדעת חכמה ומוסר וכו׳ ר"ל שאלו המשלים לבד יהיה תועלתם באלו הענייני׳ שזכר פה ואולם שאר המשלים שדבר שלמה לא היה תועלתם לאלו הדברים ולזה לא נכתבו באלו הספרים הנכתבים ברוח הקדש ולזאת הסבה אמר גם כן בראש ספר שיר השירים שיר השירים אשר לשלמה ר"ל שזה השיר הוא הנבחר שבשירים אשר לשלמה : וידבר על העצים מן הארז אשר בלבנון וגומ׳ · הנה זה הדבור הוא להודיע סבותיה׳ ויסודותיה׳ ומשיגיהם העצמיי׳ וזהו העיון הטבעי בהם וידמה שהודיע עם זה תועלותיה׳ ברפוא׳ האדם למזונותיו והנה כלל עיונו כל הצמחי׳ מהיותר נכבד עד היותר פחות והנה הנאן ענינם בכבוד זולת כבוד מצד פעלותיהם ואיבריהם ומצד טבע המזון שיזונו ממנו וזה שכאשר תהיינה פעלותיהם יותר שלמות תהיה צורתם אשר סודרו ממנה אותם הפעלות יותר נכבדות וג"כ הנה מה שממנו יותר מתיחס לטבע הדומם ויותר גס החמר הוא יות׳ מעט בכבוד כי המזון דומה באופן מה לנזון ולזה הוא מבואר כי הארז אשר בלבנון הוא יותר נכבד ההרכבה מהאזוב אשר בקיר כי פעלות הצמח ההוא יותר שלמות [illegible] ואיבריו יות׳ רבים ומזון האזוב הוא יותר גס ולזה היה שיצא בקיר ובכלל הנה התבאר מזה המקום שהוא דבר בכל הצמחים מן היותר גדול ועד היותר קטן ומן היותר נכבד ועד היותר פחו׳ ודבר גם כן בזה האופן על החי ההולך ועל המעופף ועל הרומש על הארץ ועל הדגים והנה זכרם בהדרג׳ החי ההולך הוא יותר נכבד מהעוף ולזה הוא עוש׳ ב"ח בגופו והעוף לא יעשה כן אבל יעשה בילה שלימה ואולם רמש הארץ יעשה בילה חסרה הנה חסרה התבאר גם כן מענין אחר כי הוא יותר פחו׳ מצד המזונו׳ שיזונו מהם יותר קרובים לטבע הדומה וזה כלל לכל מיני השרצים האלו והנה רמש הארץ יותר נכבד מהדגי׳ כי הדגים יעשו בילה שלמה ויעשו מהם רבוי מופלג לתולש׳ הקום היסודו אשר יצטרך בילירתם והנה באור אלה הדברים כלם הוא לאוי בספר המאמרים ובספר ב"ח ושם באארנו הרבה מאלו הדברים :

ויהי

כלי יקר

ולז"א כי שע"ה למד מכל האדם הנמצא שאם היה חכם היה לומ׳ ממנו חכמה ואם היה סכל וטפש לומד להתרחק ממנו וממדותיו ומהנהגותיו כי בשגעון ינהג וזהו ויחכם שנתחכם ולמד מכל האדם ואיכה מ"ם היתרון · וכן מאיתן והימן וכו׳ שמכל אלה למד מה שהיו הם יודעים והוא הוסיף כהנה וכהנה בשפע האלהי אשר עליו · ואמר ויהי שמו בכל הגוים סביב בהתחלתו כי אח"כ יצא טבעו בקצוי ארץ :

וידבר שלשת אלפים משל וכו׳ הובא בילקוט וידבר שלשת אלפים משל א"ר שמואל בר נחמני חזרנו על כל המקראות ולא מצינו שלא נתנבא שלמה אלא קרוב לח׳ מאות פסוקים אלא מלמד שכל פסוק ופסוק שאמר יש בו שנים ושלשה טעמים ויהי שירו חמשה ואלף שירה אין כתיבה כאן אלא שירו שירו של משל עכ"ל : ולע"רן שדקדקו חז"ל בכתוב׳ או׳ משל לשון יחיד הי"לל משלים מלבד ההכרח שהקשו שאין בכל המקראות אלא ח׳ מאות פסוקים לז"א כי בכל פסוק ופסוק יש בו שנים ושלשה טעמים כמלא שמשל אחד יש בו שנים ושלשה וזהו שלשת אלפים משל שמשל אחד כולל שנים ושלשה · ואולי זה כוון גם כן באומרו לשון שלשת ולא אמר שלשה אלפים משל לו׳ שהיו הדברים משלשים בכל פסוק ג׳ טעמים וארבעה כדי שיבא סך ג׳ אלפים . וזהו לשון שלשת שכל פסוק משולש בטעמים שלו כאמור · ובדבריהם מובן גם כן אומרו משל בלשון יחיד משום סיפיה דקרא דקאמר ויהי שירו חמשה ואלף דהיינו שירו של משל אחד לבד ה׳ ואלף שלזה לא אמר אלפים משלים שלא היה צודק לו׳ ויהי שירו בלשון יחיד ה׳ ואלף · ועיין רש"י ז"ל והרד"ק ז"ל והרלב"ג ז"ל :

וידבר על העצים וכו׳ ובמדרש וידבר על העצים וכי אפשר לאדם לדבר על העצים אלא אמר שלמה מפני מה מצורע נטהר בגבוה שבגבוהים ובנמוך שבנמוכי׳ בעץ ארז ואזוב ע"י שהגביה עצמו כארז לקה בצרעת וכיון שהשפיל עצמו כאזוב נתרפא וכו׳ וידבר על הבהמה ועל העוף וכי אפשר לדבר על הבהמה והעוף אלא אמר שלמה מפני מה בהמה נתרת בב׳ סימנין ועוף בסי׳ א׳ לפי שהבהמה נבראת מן היבשה שנא׳ תוצא הארץ נפש חיה למינה ועוף כתוב א׳ אומר וייצר ה׳ אלהים מן האדמה וכתוב א׳ או׳ ישרצו המים שרץ נפש חיה ועוף יעופף בר קפרא אמר מרקק שנים נבראו וכו׳ רבי אבין בשם ר׳ שמואל אמר רגלוהי דתרנגולא דמו לחספיתא דנוכא ועל הרמש וכי אפשר לו לאדם לדבר על הרמש אלא אמר שלמה מפני מה ח׳ שרצים שבתורה הצדן והחובל בהן חייב ושאר שרצים פטור מפני ש"ש להם עורות · ועל הדגי׳ וכי אפשר לו לאדם לדבר על הדגים אלא א׳ מפני מה בהמה חיה ועוף טעונין שחיטה ודגים אינם טעונין שחיטה משום דכתיב הצאן ובקר ישחט להם אם את כל דגי הים יאסף להם אלו בשחיטה ואלו באסיפה אמר שלמה על כל אלו עמדתי ועל פרשה של פרה שאלתי וחקרתי ופשפשתי אמרתי אחכמה והיא רחוק׳ ממני ע"כ · ועיין רש"י ז"ל וכן הביא הרד"ק ז"ל וגם כת׳ ויתכן שתרגום ואתנבי על מלכי בית דוד דעתידין למשלט בעלמא הדין ע"כ · וכבר זכרתי למעלה דברי מהרי"א ז"ל שדבר שלמה בסגולת העצים עד שחלק בין הארז אשר בלבנון לארז הגדול במקום זולתו שהם מתחלפין זה בסגולתן מצד מקום גידולו וכן דבר בסגולת האזוב אשר בקיר לאזוב הגדל בזולתי מהמקומות ע"כ : ולע"רן וידבר על העצים למה זה גדל במקום פלוני ולא יגדל במקום זולתו וכמו שרמז רש"י ז"ל בדבריו כנז"ל ובזה יובן אומרו מן הארז אשר בלבנון ר"ל שהיה דבורו בתת סבה למה יגדל הארז בלבנון ולא במקום זולהו ועד"ז דבר באזוב אשר יוצא בקיר באופן שדבורו היה על גדול זה בלבנון וזה גידולו בקיר · וכן כיוצא בזה דבר על הבהמה וכו׳ למה מין הבהמה נמצא במקום פלוני ובלתי נמצאת בזולתו וכן העופות נמצאים במקומות יותר מהמקומות זולתם וכן הרמש וכן הדגים למה מין פלוני מהדגים נמצא במקום פלוני מן הים ואינו נמצא בזולתו וזולתו ממיני הדגים נמצא במקום זולתו או אפשר שדבר באיכות סגולות בשר הבהמות המזיקות לחולי פלוני ומועילות לזולתו וכן בעופות וכן ברמש שאותן שבמקום פלוני מזיקין יותר ע"ד מה שאחז"ל בפ׳ זאת הבהמה אשר תאכלו כו׳ ובדגים דבר מעין מה שאחז"ל בפסוק ולמקוה המים קרא ימים לשון רבים לו׳ שאינו דומה טעם דג היוצא מעכו ליוצא מצידון ושלמה נתן סיבה והודיע בסגולתן גם כן :

ויבאו מכל העמים וכו׳ עיין הר"דק ז"ל ומהרי"א ז"ל הקשה עליו שאילו באו מלכים לשמוע חכמה משלמה היה הכתוב מזכירם כמו שהזכיר את מלכת שבא שהרחיב בביאור כל ענינה · והיותר נכון ויבאו מכל העמים אנשים לשמוע את חכמת שלמה והם היו שלוחים מאת מלכי הארץ אשר שמעו שמעו של שלמה ולהיותם המלכים ההם טרודי׳ במלכותם לא יוכלו לצאת ולבא לכך היו שולחים אנשי׳ נבונים מעמיהם לשמוע את חכמתו ע"כ ובזה מדוקדק אומר בתחלה חכמת שלמה להודיע שהיו באי׳ לשמוע מפיו ממש מפי סופרים וז"ש לשמוע חכמת שלמה מפיו ופרטיות החכמה אמנם בסוף הפסוק אמר אשר שמעו את חכמתו ר"ל ששמעו דרך כלל היותם חכם גדול לשמע האזן אבל לא ידעו מה הוא : ולע"רן שמלבי הארץ הם הם אשר סביבו׳ ארץ ישראל והכנענים בתוכם אשר היו למס ועבדו את דוד ואת שלמה בנו אחריו וזהו שא׳ הארץ ולא אמר מלכי הארצו׳ והנה אותם המלכים להיותם קרובים אל הארץ אין ארץ בכל מקום אלא א"י כי כל השאר נקראות חוצות דכתיב השולח מים על פני ארץ ושולח מים על פני חוצות לזאת היו באים לשמוע מחכמת שלמה כי שכני׳ הם טוב לצדיק וטוב לשכיניו ומאותם מלכי הארץ היו באים מכל העמים הרחוקי׳ לשמוע מפיהם מה ששמעו מאת שלמה וזהו ויבואו מכל העמים הרחוקים אנשים נבונים לשמוע את חכמת שלמה מאת מלכי הארץ אשר מלכי הארץ הנז׳ שמעו את חכמתו והם ילמדום כמאמר מלכי הארץ למדים משלמה ומלמדים לכל הבאים מן העמים הרחוקים :

וישלח חירם מלך צור וכו׳ ב"ר כי אוהב היה לדוד כל הימים וכתיב ויט עד איש עדולמי ושמו חירה רבנין אמרי הוא חירה שנאמר כאן הוא חירם שהיה בימי דוד למוד הוא האיש הזה להיות אוהב לשבט הזה רבי יודן אמר חירם אחר היה על דעתהון דרבנין חי קרוב לשף ומאתים שנה ועל דעתיה דרבי יודן בר סימון חי קרוב לת"ק שנה עכ"ל רבנן ז"ל מדקדקים אומר כל הימים לכלול הימים הראשונים ימות עולם מקדם בזמן יהודה שלמוד האיש הזה להיות אוהב לשבט הזה ועיין הר"דק ז"ל וכן מהרי"א ז"ל והקשה על החילוף הנמצא בין דברי הימים לכאן שכאן הזכיר ששלח חירם לשלמה ושלמה שלח לחירם שליחות ושלישית מחירם לשלמה ובדברי הימים לא הזכיר אלא שתים משלמה לחירם ומחירם לשלמ׳ ותירץ כי כאן ספרו הכתובים דברים כהוייתן כדרך העולם שכמלוך מלך ישלחו אליו כל השרים אל משמעתו כתבים דברי שלום ואמת והכנעה אליו והשתעבדות אמנם בדברי הימים לא ספר עזרא אלא המתיחס לענין בנין הבית והם השתי שליחיות ששלח שלמה אל חירם לשאל ממנו ארזים ואיש יודע מלאכה ושליחות שני מחירם של שלמה והם השליחות השני והשלישי שהזכיר כאן : ולע"רן שכונת הכתוב לומר שחירם מלך צור הוכרח השליחות זה לשתי סבות הא׳ הכרחית והיא אותו משחו למלך תחת אביהו והשנית הכרחית מצד האהבה עזה שהיתה לו עם אביו וז"ש כי אוהב היה חירם לדוד כל הימים ואף כי אחרי מותו וז"ש כי אותו וכו׳ כי אוהב וכו׳ ואפשר שאו׳ כי אוהב וכו׳ הוא פירושו לשליחות ששלח ביד עבדיו לאמר כי אוהב נאמן היה לדוד כל הימים ורצוי לעורר האהבה אם כן נוסח השליחות היה כי אוהב וכו׳ ואמר תחת אביהו ולא אמ׳ תחת אביו לרמוז לאביו כמו אבי הוא בשתי תיבות כי אוהב לו כבן יכבד אב וזהו אביהוא :

וישלח שלמה וכו׳ אתה ידעת. וכו׳ ועתה כו׳ והנני אומר וכו׳ עיין רש"י ז"ל והר"דק ז"ל וכן מהרי"א

רשי

כצידונים · שכיצים ביער לגד אחד היו ובממשלתו של חירם: אשימם דוברות · רפסודות קורא להם בדברי הימים ובלשון אשכ"נז פל"וס ובלע"ז רי"ן קושרין העצים זה עם זה ומציפין אותן על פני המים ומוליכין אותן כמו שמוליכין ספינה: עד המקום אשר תשלח אלי · אשר תודיענו להביאם שם: ונפצתים שם · כשמתיר אגדן ומוליאן אל היבשה כל עץ ועץ לעצמו הוא קרוי ניפוץ דיפלי"ר בלע"ז: מכולת לביתו · לשון מאכל: שמן כתית · שמן נקי שאין זתים נטחנים בריחים אלא כותש במכתשת ואין מעל' שמרי' כל כך כמות הטחון: ויהי

מלכים א ה

וְאֵ֥ין שָׂטָ֖ן וְאֵ֥ין פֶּ֥גַע רָֽע׃ וְהִנְנִ֣י אֹמֵ֔ר לִבְנ֣וֹת בַּ֔יִת לְשֵׁ֖ם יְהוָ֣ה אֱלֹהָ֑י כַּאֲשֶׁ֣ר ׀ דִּבֶּ֣ר יְהוָ֗ה אֶל־דָּוִ֤ד אָבִי֙ לֵאמֹ֔ר בִּנְךָ֗ אֲשֶׁ֨ר אֶתֵּ֤ן תַּחְתֶּ֙יךָ֙ עַל־כִּסְאֶ֔ךָ הֽוּא־יִבְנֶ֥ה הַבַּ֖יִת לִשְׁמִֽי׃ וְעַתָּ֡ה צַוֵּ֡ה וְיִכְרְתוּ־לִי֩ אֲרָזִ֨ים מִן־הַלְּבָנ֜וֹן וַעֲבָדַ֗י יִהְי֣וּ עִם־עֲבָדֶ֔יךָ וּשְׂכַר֙ עֲבָדֶ֣יךָ אֶתֵּ֣ן לְךָ֔ כְּכֹ֖ל אֲשֶׁ֣ר תֹּאמֵ֑ר כִּ֣י ׀ אַתָּ֣ה יָדַ֗עְתָּ כִּ֣י אֵ֥ין בָּ֛נוּ אִ֛ישׁ יֹדֵ֥עַ לִכְרָת־עֵצִ֖ים כַּצִּדֹנִֽים׃

כ וַיְהִ֞י כִּשְׁמֹ֧עַ חִירָ֛ם אֶת־דִּבְרֵ֥י שְׁלֹמֹ֖ה וַיִּשְׂמַ֣ח מְאֹ֑ד וַיֹּ֗אמֶר בָּר֤וּךְ יְהוָה֙ הַיּ֔וֹם אֲשֶׁ֨ר נָתַ֤ן לְדָוִד֙ בֵּ֣ן חָכָ֔ם עַל־הָעָ֥ם הָרָ֖ב הַזֶּֽה׃ וַיִּשְׁלַ֤ח חִירָם֙ אֶל־שְׁלֹמֹ֣ה לֵאמֹ֔ר שָׁמַ֕עְתִּי אֵ֥ת אֲשֶׁר־שָׁלַ֖חְתָּ אֵלָ֑י אֲנִ֤י אֶֽעֱשֶׂה֙ אֶת־כָּל־חֶ֨פְצְךָ֔ בַּעֲצֵ֥י אֲרָזִ֖ים וּבַעֲצֵ֥י בְרוֹשִֽׁים׃ עֲבָדַ֞י יֹרִ֣דוּ מִן־הַלְּבָנ֘וֹן יָמָּה֒ וַאֲנִ֡י אֲשִׂימֵם֩ דֹּבְר֨וֹת בַּיָּ֜ם עַד־הַמָּק֣וֹם אֲשֶׁר־תִּשְׁלַ֣ח אֵ֠לַי וְנִפַּצְתִּ֥ים שָׁ֖ם וְאַתָּ֣ה תִשָּׂ֑א וְאַתָּה֙ תַּעֲשֶׂ֣ה אֶת־חֶפְצִ֔י לָתֵ֖ת לֶ֥חֶם בֵּיתִֽי׃ וַיְהִ֣י חִיר֔וֹם נֹתֵ֥ן לִשְׁלֹמֹ֖ה עֲצֵ֣י אֲרָזִ֑ים וַעֲצֵ֥י בְרוֹשִׁ֖ים כָּל־חֶפְצֽוֹ׃ וּשְׁלֹמֹ֡ה נָתַן֩ לְחִירָ֨ם עֶשְׂרִ֜ים אֶ֤לֶף כֹּר֙ חִטִּים֙ מַכֹּ֣לֶת לְבֵית֔וֹ וְעֶשְׂרִ֥ים כֹּ֖ר שֶׁ֣מֶן כָּתִ֑ית כֹּֽה־יִתֵּ֥ן שְׁלֹמֹ֛ה לְחִירָ֖ם שָׁנָ֥ה בְשָׁנָֽה׃ וַֽיהוָ֗ה נָתַ֤ן חָכְמָה֙ לִשְׁלֹמֹ֔ה כַּאֲשֶׁ֖ר דִּבֶּר־ל֑וֹ וַיְהִ֤י שָׁלֹם֙ בֵּ֣ין חִירָ֔ם וּבֵ֣ין שְׁלֹמֹ֔ה וַיִּכְרְת֥וּ בְרִ֖ית שְׁנֵיהֶֽם׃ ויעל

[Marginal Masoretic notes: ג' בקריאה · ג' · ג' · כ' הנהמה · ב' נפתחי' פטרים · ה' חס' · ט' בטע' כשיפ' · ח' וכל עזרא דכו' · ל' וחס' וח' ל' מל' · ל' · ב' כתרי לים' · ב' · ל' · ג' מל' · ל' וחס' · ו' בטע' רביע ר"פ · ח' חס']

תרגום

וְלֵית פֶּגַע בִּישׁ׃ וְהָא אֲנָא אֲמַר לְמִבְנֵי בֵיתָא לִשְׁמָא דַיְיָ אֱלָהִי כְּמָא דְמַלִּיל יְיָ עִם דָּוִד אַבָּא לְמֵימַר בְּרָךְ דְאֶתֵּן תְּחוֹתָךְ עַל כּוּרְסֵי מַלְכוּתָךְ הוּא יִבְנֵי בֵיתָא לִשְׁמִי׃ וּכְעַן פַּקִּיד וְיִקְצְצוּן לִי אַרְזִין מִן לִיבְנָן וְעַבְדַי יְהוֹן עִם עַבְדָךְ וְאַגַר עַבְדָךְ אֶיתֵּן לָךְ כְּכֹל דְתֵימַר אֲרֵי אַתְּ יְדַעְתָּ אֲרֵי לֵית בָּנָא גַבְרָא דְיָדַע לְמִיקַץ אָעִין כְּצִידוֹנָאֵי׃ וַהֲוָה כַּד שְׁמַע חִירָם יַת פִּתְגָמֵי דִשְׁלֹמֹה וַחֲדִי לַחֲדָא וַאֲמַר בְּרִיךְ יְיָ יוֹמָא דֵין דִיהַב לְדָוִד בַּר חַכִּים עַל עַמָּא סַגִּיאָה הָדֵין׃ וּשְׁלַח חִירָם לְוַת שְׁלֹמֹה לְמֵימַר שְׁמָעִית יַת דִּשְׁלַחְתָּא לְוָתִי אֲנָא אַסַּפֵּיק יַת כָּל צוֹרְכָךְ בְּאָעֵי אַרְזִין וּבְאָעֵי בִירָוָן׃ עַבְדַי יַחֲתוּן מִן לִיבְנַן לְיַמָּא וַאֲנָא אֲשַׁוֵּינוּן תּוֹרְנַסִּין בְּיַמָּא עַד אַתְרָא דְתִשְׁלַח לִי וְאֵירְמִינוּן תַּמָּן וְאַתְּ תִּטּוֹל וְאַתְּ תְּסַפֵּיק צוֹרְכֵי לְמִתַּן מָזוֹן לֶאֱנָשׁ בֵּיתִי׃ וַהֲוָה חִירָם יָהִיב לִשְׁלֹמֹה אָעֵי אַרְזִין וְאָעֵי בִירָוָן כָּל צוֹרְכֵיהּ׃ וּשְׁלֹמֹה יְהִיב לְחִירָם עַשְׂרִין אַלְפִין כּוֹרִין חִיטִּין פַּרְנוּס לֶאֱנָשׁ בֵּיתֵיהּ וְעַשְׂרִין כּוֹרִין מִשְׁחָא כְּתִישָׁא כְּדֵין יָהִיב שְׁלֹמֹה לְחִירָם שְׁנָא בִשְׁנָא׃ וַיְיָ יְהַב חוּכְמְתָא לִשְׁלֹמֹה כְּמָא דְמַלִּיל לֵיהּ וַהֲוָה שְׁלָמָא בֵּין חִירָם וּבֵין שְׁלֹמֹה וּגְזָרוּ קְיָם תַּרְוֵיהוֹן׃ ומני

רדק

מן הלבנון · הלבנות בארץ ישראל היה ולא היה שואל ממנו העצים אלא שישלח לו חרשי עץ שידעו לכרות העצים וכן שלח לדוד חרשי עץ: כצדונים · צידון וצור קרובים וחירם היה מושל על כלם וכן זוכר אותם ביחד מה אתם לי צור וצידון צור וצידון כי חכמה מאד: דוברות · הם הקורות הגדולות מקושרין ראשיהן ביחד ומשליכין אותם בים לכן נקראו דוברו' בלעז להם "ארה: ונפצתי' · אתירם ואשליכם שם וכן תרגום ואירמינון תמן ואמ בו לשון נפוץ שהוא ענין פיזור על השבר לפי שהדוברו' כשמוליכין אותם בים הם קשורות בראשיה' וכשמוליאין אותם ליבשה מתירין הקשרים ומפצלים הקורות הנה והנה: לחם ביתי · בשכר עבדי שיכרתו העצים ויוליכום עד המקו' אשר תרצה ופירו' ביתי האוכלים על שלחני ומה שזכר בדברי הימים הוא למאכל החוטבים כורתי העצים: מכולת לביתו · כמו מאכל ומשפט המלה מאוכלת ונבלע האל"ף בדגש וכת"י פרנו' לאנש ביתיה: שנה בשנה · כל זמן שהתעסקו עבדי חירם במלאכת שלמה: וה' נתן חכמה לשלמה · טעם הספור הזה הנה כי ברוב הבנינים אשר בנה נראת חכמתו כמו שאמרה מלכת שבא ותרא מלכת שבא את כל חכמת שלמה והבית אשר בנה וגומר: ויהי שלום · והלא גם עם המלכים האחרים היה לו שלום אך שלום קיים וחזק בברית שכרתו שניה' והספיק לו עצים לבנין זה אשר בנה: ויעל

רלבג

ויהי כשמוע חיר' את דברי שלמה · יתכן שלא אמר זה על שו הדברים ששלח לו שלמה כי לא היה בהם על מה שישמח מצד החכמה שהיה נרא' בהם אלא שנאמר כי כאשר שמע דברי שלמה בחכמה הנפלאה שהיתה בו לפי מה שספרו לו המגידים שמחו מאד והודה לש"י שנתן לדוד בן חכם יושב על כסאו והנה אמר זה להורות על שמרוב אהבתו את שלמה נתרצה חירם לעשות חפץ שלמה והנה עם כל זה היו דברי שלמה לחירם בחכמה ולזה שלח לו שהוא יעשה חפצו משכר עבדיו בכל אשר יאמר להיותם יותר בקיאי' במלאכת כריתת העצי' וכשטען שלא יכביד לשאול חיר' מפני אהבתו את דוד ולזה הודיע לו כי מרצון דוד היה לבנותו אך מפני שלא יכול נעתק הענין אל שלמה והיישירו גם כן בדבריו אל שזה הבית יהיה כנגד לשם יי' אשר בידו להשפיל ולהכניע כל האויבים והשונאים כאילו כלל נדבריו הפיוס והאיו' יחד · והנה הוסיף חירם ואמר שהוא יעשה כל חפצו בעצי ארזי' ובעצי ברושי' ויגיר' לו הים ויוציא' אל היבש' אל המקו' אשר יבחר שלמה ושם יתיר כה הקשרים אשר נקשרים בהם העצים קצתם בקצת · והנה הרצון בדוברות קשירת העצים קצתם בקצת באופן שיוכלו המובלים להעבירם הים ראדי"ן בלע"ז: ונפצתים · ר"ל אתיר הקשרים בדרך שיהיו מוכנים לנשאם עץ עץ בפני עצמו ודימה שהים היה מגבול מלכות חירם ולזה רצה חירם להעביר העצים לשלמה עד גבול מלכות שלמה: מכולת לביתו · ר"ל לאכול לביתו: שמן כתית · והוא הנבחר שבשמנים כמו שנתבאר בתורה מענין שמן המאור והנה היו כותשין הזיתים במכתש בלא טחיני' ומה שהיה יוצא ממנו מן השמן הוא שמן כתית ואחר זה טחנוהו להוציא הנשאר מהשמן וכבר נזכר בספר דברי הימים מה שהיה נותן שלמה בשכר עבדי חירם לשנה אחכם בזה המקום זה מה שהיה נותן שלמה לחירם שנה בשנה: ויי' נתן חכמה לשלמה כאשר דבר לו ויהי שלום בין חירם ובין שלמה: מגיד שרוב חכמת שלמה היתה סבה אל שיהיה שלום בין חירם ובין שלמה כי מפני חכמתו אהב אותו חירם:

מסרה

והנני ג' בקריא' וסי' נמסר בסדר נח: צוה ג' וסי' נמסר ביהושע סימן ד': צידנים ה' חס' וי"ו בליש' וסי' נמסר בספר שפטים סימן י"ח: חירום ג' מלאים וסי' ויהי חירום נתן לשלמה · ובוני חירום והגבלים · ויעש חירום את הסירות דמלכים: ויי' ז' בטעמא ר"פ בקריאה וסי' המטיר על סדם ועל עמרה גפרית · נתן חכמה לשלמה כאשר · נתן קולו לפני חילו · הטיל רוח גדולה אל הים ויהי סער · שב את שבות איוב בהתפללו · ברך את אחרית איוב · ויי' השמיע אל מחנה: שלם ח' חס' וסי' נמסר בסדר וישב ולעיל בסיפרא סימן ב':

כלי יקר

מהר"א ז"ל והוסיף באו' אין שטן ואין פגע רע אין שטן מעמו ואין פגע רע מן האומות לא כן דוד שאפי' בנו רדפו ושהוא מוכרח בבנין הבית כאשר דבר ה' אל דוד אבי לאמר כו' ע"כ: ולע"רן כי שלמה ע"ה דבר בחכמה כו' כי היה יכול להקשות לו חירם מה ראית לבנות הבית לה' לא טוב אתה מאבותיך אל תסיג גבול עולם אשר גבלו הראשוני' לז"א אתה ידעת כי בן בית אבי אתה והטעם שלא בנה הבית הוא כי לא יכול לבנות בית לשם ה' אלהיו מפני שתי סבות שהם אחת האחת טרדת המלחמ' אשר סבבוהו תמיד סובבת עליו והשנית התלויה בנזכרת כי בעוד אויבים למטה מורה כי לא פקד הש"ית עדין על צבא המרום במרום כי מלכי האדמה באדמה משתרדים גם השתרר וז"ש עד תת ה' אותם תחת כפות רגליו של ה' הנכבד והנור' הנז' ולזה באה תיבת רגליו חסרה יוד לו' רגלו לאחדות לא כן עתה אשר הניח ה' אלהי לי מסביב ובטלה כנגד מפני המלחמ' אשר סבבוהו וכנגד עד תת כו' אמר כי עתה אין שטן ואין פגע רע ר"ל כי האדם הפוגע פגע רע מבן אדם המריע לו למטה זה נמשך לו כי השטן והנכי למעלה השטין עליו וגרם לפגע רע שיפגע בו לז"א אין שטן למעלה ולכן אין פגע רע למטה וכן פרשתי בכלי חמדה:

והנני אומר לבנות כו' ר"ל וכי תימה הדבר תמוה מעצמו כי הוא ית' מקומו של עולם וא"כ איזה בית אשר תבנו לו לז"א והנני או' לבנות בית לשם ה' אלהי ר"ל לא עלה בדעתי לבנות בית לה' אלהי חלילה כי הוא אין לו בית אבל מה שאני או' לבנות לו בית הוא לשמו אשר היה כל מבקש ה' יבוא אל בית הבנוי לשמו לשכנו ידרוש ובא שמה ז"ש והנני או' לבנות בית לשם ה' אלהי לשם ה' אלהי דייקא ולא בית לה' אלהי כי ההבדל רב כאמור וכדמסיק כאשר דבר ה' אל דוד אבי שמה שהפה יכולה לדבר ולומ' בזה הוא לשמו ולא לו ז"ש בנך אשר אתן תחתך כו' הוא יבנה בית לשמי ולא לי · עוד אפשר כי דבר בדקדוק גדול והוא כי הדברי' של עבודת שמים נעשין הם מאליהן ואין צריך כי אם להיות האדם בא ליטהר ומיד מסייעין אותו וכמו שהרמזתי בהקדמה זו בכלי חמדה סדר ויקהל ובענין מעשה המנורה ומאליה תעשה וזהו או' והנני אומר לבנות בית כו' ר"ל האמירה לבד הוא חלקי בכל עמלי וה' יגמור בעדי ככתוב והבית בהבנותו מאליו · מסע נבנה ואפי' אמירה זו לא הייתי אומ' כן אלא שהש"ית בענותנותו הרבני שדבר כן לדוד אבי שאני אהיה הבונה עם היותו נבנה מאליו ז"ש כאש' דבר ה' אל דוד אבי כו' הוא יבנה הבית לשמי שהוסיף לו' הוא יבנ' ולא אמ' על כסאך יבנה הבית לשמי אמר הוא יבנה להחזיק לי טובה ולכבדני כאלו אני הוא הבונה על כן מלאכני לבי להיותי או' לבנות בית לשם ה' אלהי כאשר דבר ה' הוא יבנה הבית לשמי:

ועתה צוה ויכרתו כו' עיין רש"י ז"ל וכן הר"דק ז"ל וכן מהרי"א הסכי' לדעת רש"י ז"ל הנזכ' שיער הלבנון קרוב לצור וצידון מלך אחד ובממשלתו של חירם הוא ודחה דעת המפרשי' האו' שלא שאל מחירם כי אם אנשי' שיבאו ויכרתו מהלבנון הסמוך לירושלם שהצידוני' יודעים לכרות ומהרי"א ז"ל לא כן יחשוב אלא שיער הלבנון אשר סביב לירושלם לא היו שם עצים הרבה יספיקו למלאכה הבנין ושלכן השתדל שלמה עם חירם שעבדיו יכרתו לו מהלבנון אשר בארץ חירם ע"כ והכל בכלל דברי רש"י ז"ל וכדבריה' כן הוא: ולע"רן שכאן גילה שלמה היותו שלם בלמודיות ממוסר השכל כי לא יתכן למלך אדיר כחירם והוא מאותן שעשו עצמן אלוהות שיעשהו חוטב עצים עם היותם לבית הש"ית אשר אין חכמה ואין תבונה ואין עצה לנגד ה' ולזה העלים הענין וא' ועתה צוה לא שאתה תהיה הכורת אבל צוה לעבדיך ויכרתו לי ארזי' מן הלבנון ולענין האותרנו' ועבדי יהיו עם עבדיך ועב"ז בנתינת השכר אתן כאלו הכל עבדיך ז"ש ושכר עבדיך אתן לך ועמך השלית' כי הבכרח לא יגונה כי אתה ידעת כי אין בנו אפי' איש אחד שיהיה יודע לכרות עצים כצידונים כ"ש ארזים ובכלל הנז' בכתובים האלה יתבאר מחכמת שלמה ומוסרו במידות טובות אע"על זה יאות לחירם לברך ולומ' ברוך ה' כו' שלא תהיה ברכה לבטלה כמו שנוסיף לבא':

ויהי כשמוע חירם כו' וישלח כו' עבדי וכו' ויהי חירום וכו' ושלמה וכו' עיין רש"י ז"ל והר"דק ז"ל והרל"בג ז"ל ומהרי"א ז"ל הסכים לדברי הרלב"ג שמתוך שאלתו ובקשתו לבנות בית ה' הכיר חירם שהיה שלמה חכם עם יתר הדברים שהיו מלאכיו מספרי' אליו ממה שראו בביתו ובמעשיו ובכלל דברי הרל"בג ז"ל והוסיף לומר טעם היות שלא שאל חירם כי אם חטה ופעם אחת ולא יותר כתן לו חטה ושמן ויין ומידי שנה בשנה ר"ל אפי' אחר גמר הכריתה לעולם שלא כדברי הר"דק ז"ל וזה היה כבוד לשלמ' שישקל חירם ממנו משאת כעבד המקבל חסד מאדוניו ולע"רן שחירם כשמוע דברי שלמה והבין מתוכם חכמתו וחריפותו בדבר בהשכל ומוסר כמו שזכרתי כמ"ש ועתה צוה ויכרתו לי עיין שם אשר מתוך דבריו נתברר לו חכמתו ובירך על מי שחלק מחכמתו ליראיו וז"ש ויהי כשמוע חירם את דברי שלמ' וישמח מאד כו' וישל' לשלמה לאמר אעפ"י שאתה שלחת צוה ויכרתו כאילו אינך חפץ להשתמש בתגא של מלכותי להטו' עלי' זה כי' מטוב טעמך ומוסרך אבל אני כבר ירדתי לעומק כוונתך וז"ש שמעתי את אשר שלחת אלי ר"ל הבנתי שליחותך אלי הוא שאני בעצמי אכרות אלא שמדרך המוסר הוא מה שאמר צוה ויכרתו לי ארזים כו' ולכן אני בעצמי אעשה את כל חפצך בעצי ארזים ואוסיף לך בעצי ברושים וז"ש ואני אשימם וכו' ר"ל אני ולא מלאך ונפצתים שם כמו במידה הזאת התנהג ואתה תשא ואת' תעשה את חפצי לתת לחם ביתי אתה בעצמך ותשא כתרגומו תטולי ואפשר לפרשו דרך הלצה לשון כל תשא עון ועתה תשא ותמחול על כבודך בזה הענין לשואת' בעצמך תעשה את חפצי כמו שאני אעשה חפצך ואע"פי שאיני מערכך עכ"ז מדה כנגד מדה לא בטלה:

ויהי חירום כו' ושלמה כו' מהרי"א ז"ל הקשה כי כאן הוא אומר שנתן לחירם עשרים אלף כו' ואילו לעבדיו הכורתי' לא הזכיר כאן דבר ובדברי הימים הוא אומר שהיה נותן לעבדי חירם חיטין ושעורים ויין ושמן והשיב שאפי' נודה שזה וזה אמת שהיה נותן שכר לעבדי חירם ולחיר' עצמו נוכל לו' שכאן הזכיר הנביא מה שנתן לחירם שהייתה מתנה גדולה מאד · ולא חשש להזכיר מה שהיה נותן לעושי המלאכה כי כל איש ואיש יאכיל את עושה מלאכתו וכ"ש המלך ועזרא ז"ל לכתבו בדברי הימים לגלות שלא היה חירם מאכיל מכתו לפועליו כי שלמה היה מאכיל המלך והעבדים כולם עוד כתב היותר מתיישב אצלי והוא שבתחיל' שלח שלמה לחירם שיבין לעבדיו החיטין והשעורי' ויין ושמן המכס את"כ הרבה המלך מכתו לחירם מתנה גדולה כזאת עשרים אלף כו' ולא חשש עוד לשלוח אל עבדי חירם מאומה כי בכלל מאתים מנה ובספר ב"ר עזרא כתב כל השליחות כמו שהי' בתחילה מוסכם אצל שלמה לתת לו לפועליו חטים ושעורי' אמנם כאן במלכי' לא הזכיר כ"א מה שילא מהכח לפועל לתת מתנה גדולה מאד לחירם וחירם יטפל בפועליו לא המלך שלמה: ולע"רן כי מה שהזכיר מה שנתן שלמה ע"ה לחירם בהתמדה ואפילו אחר ביטול המלאכה מידי שנה בשנה תמיד שלא כדעת הר"דק ז"ל שכתב כי יתן שלמה לחירם שנה בשנה בעוד שהתעסקו עבדי חירם במלאכה ע"כ שאין לשון הכתוב מורה כן ולהיות זאת מתנה גדולה בהתמדה כיד המלך הזכיר' הנביא כאן שעסק הכתובים להזכיר מעלת שלמה ע"ה ולא הזכיר מה שנתן לפועלים לפי שלא היה דבר מתמיד כי אם לשעתו בעודם עושים המלאכה אמנ'

וַיַּעַל הַמֶּלֶךְ שְׁלֹמֹה מַס מִכָּל־יִשְׂרָאֵל וַיְהִי הַמַּס שְׁלֹשִׁים אֶלֶף אִישׁ׃ וַיִּשְׁלָחֵם לְבָנוֹנָה עֲשֶׂרֶת אֲלָפִים בַּחֹדֶשׁ חֲלִיפוֹת חֹדֶשׁ יִהְיוּ בַלְּבָנוֹן שְׁנַיִם חֳדָשִׁים בְּבֵיתוֹ וַאֲדֹנִירָם עַל־הַמַּס׃ וַיְהִי לִשְׁלֹמֹה שִׁבְעִים אֶלֶף נֹשֵׂא סַבָּל וּשְׁמֹנִים אֶלֶף חֹצֵב בָּהָר׃ לְבַד מִשָּׂרֵי הַנִּצָּבִים לִשְׁלֹמֹה אֲשֶׁר עַל־הַמְּלָאכָה שְׁלֹשֶׁת אֲלָפִים וּשְׁלֹשׁ מֵאוֹת הָרֹדִים בָּעָם הָעֹשִׂים

ר' ל' ומל' · בספ' מוגה ב'

וּמַנִּי מַלְכָּא שְׁלֹמֹה מַסְקֵי מִסִּין מִכָּל יִשְׂרָאֵל וַהֲוָה מַסְקֵי מִסִּין תְּלָתִין אַלְפִין גַּבְרָא׃ וְשַׁלְחִינוּן לְלִבְנָן עַשְׂרָא אַלְפִין יַרְחָא מִשְׁתַּנַּן יַרְחָא הֲווֹ בְלִבְנָן תְּרֵין יַרְחִין גְּבַר בְּבֵיתֵיהּ וַאֲדוֹנִירָם מְמַנָּא עַל מַסְקֵי מִסִּין׃ וַהֲוָה לִשְׁלֹמֹה שַׁבְעִין אַלְפִין דְּנָטְלִין בְּכַתְפָּא וְתַמְנַן אַלְפִין דְּפָסְלִין בְּטוּרָא׃ בַּר מֵרַבָּנֵי אִיסְטַרְטִיגַיָּא דִּמְמַנַּן עַל עֲבִידְתָּא דִּשְׁלֹמֹה תְּלָתָא אַלְפִין וּתְלַת מְאָה דְּמַפְלְחִין בְּעַמָּא דְּעָבְדִין

רשי

ויהי המס · עולה לשכר של שלשים אלף איש : חליפות · כמו שמשיים והומר חדש יהיו בלבנון כשהיו עשרת אלפים איש בתשרי בלבנון והעשרים אלף איש בביתו במרחשון מתחלפין עשרת אלפים השנייה ויוצאין ללבנון ואלו חוזרין לביתם ובכסליו יוצאים עשרת אלפים השלישים ויוצאין ללבנון ואלו חוזרים לביתם ובטבת יוצאין הראשונים וחוזרים ללבנון וכן חוזרים חלילה נמצאו כל עשרת אלפים שנה' חדש בלבנון ושנים חדשים בביתם : על המס · לגבותו : שבעים אלף נושא סבל · להביא האבנים מן ההר לעיר ושמונים אלף החוצבים אותם בהר הרי מאה וחמשים אלף וכולם גרים גרורים היו שנתגיירו מחמת גדולת שלמה ושולחנו וכן כתוב בדברי הימים ויספר שלמ' את כל הגרי' וימצאם מאה וחמשים אלף ויעש מהם שבעים אלף וגו' : שרי הנצבים · נוגשים ונציבי' על עושי המלאכ' : שלשת אלפים ושלש מאות · ובדברי הימים הוא אומ' ושש מאות הומ' אני שלשת אלפי' ושלש מאות היו ממונים על מאה וחמשים אלף בכל אחד ממונה על ארבעים וחמשה ויותר והשלש מאות שנוספים בדברי הימים היו ממוני' על כולם שכל אחד ממונה על חמש מאות ויותר ותדע שהרי יש עוד שני כתובי' בדבר זה מכחישין זה את זה שנאמר בו בספר זה ואלה שרי הנצבים אשר לשלמה חמש מאות וחמשים ובדברי הימים הוא אומר מאתים וחמשים הרי ארבע מקראות מכחישין זה את זה אבל יש לנו לפרש שמקראות האחרונים ממונים על כולן ולשלמה היו אלו הגרים להיות נושא סבל ולחצב בהר יהיו לו שאר עושי המלאכה לערי המסכנו שהם אורחיי' שאלו הכתובים אמורים שם ובספר מלכים מנה את הנציבים הגרים שני מניני' שרי הארבעי' והחמשה לבדם והשלש מאות החשובים צירף עם מאתי' וחמשי' שהיו ממוני' על עושי ערי המסכנות ומנה חמש מאות וחמשי' שרים ובדברי הימים מנה כל נציבי הגרים לעצמן הגדולים עם הקטנים שלשת אלפים ושש מאות וכולן גרים ונציבי ערי המסכנות שהיו ישראל מאתים וחמשים מנה לעצמן : הרודים בעם העושים במלאכה · הנוגשים את העם עושי המלאכה :

ויסיעו

רדק

ויעל המלך שלמה מס · כמשפט המלוכה כמו שנאמר ואתם תהיו לו לעבדי' ופירוש על המס כמו שפירשנו בספר שמואל : ויהי המס שלשים אלף איש · והנה מאמרו ומבני ישראל לא נתן שלמה עבד כי הגרים היו החוצבים והסבלים ואם תאמר כי בסף העלה מס על שכר שלשים אלף מה טעם לומר חדש יהיו בלבנון ושנים חדשים בביתו אלא נאמר כי כריתות העצים בלבנון לא היתה עבודה קשה כמו חציבת האבנים בהר ונשאם בכתף וכריתות העצים בלבנון לא היתה עבודה אלא אומנות לכרות אותם ומשם היו מביאים בעגלות עד הים ועוד כי הגרים לא היו אלא מאה וחמשים אלף ושלשת אלפים ושש מאות והנה עשה השבעים אלף סבלים ושמנים אלף חוצבים ושלשת אלפים ושש מאות מנצחי' אם כן השלשים אלף שהיו בלבנון בני ישראל היו והיו שם עם עבדי חירום ואלה השלשים אלף היו מתחלפים מחדש לחדש כי לא היו בלבנון מאלה שלשים אלף אלא עשרת אלפים בחדש וכל עשרת אלפים היו בלבנון ארבעה חדשים בשנה ושמנה חדשים בביתו הנה שלשה פעמים עשרת אלפים שלמה להם השנה בלבנון והמשל לך בראובן שמעון ולוי כיצד הלך ראובן בתשרי ושמעון ולוי היו בבית' שמעון הלך במרחשון וראובן ולוי היו בביתם הלך לוי בכסליו וראובן ושמעון בביתם הלך ראובן בטבת ולוי ושמעון בביתם הלך שמעון בשבט וראובן ולוי בבית' הלך לוי באדר וראובן ושמעון בביתם וכן לששה חדשים האחרים : שנים חדשים · כמו ושנים חדשים וכן שמש ירח ראובן שמעון מלך שרים וזולתם : נושא סבל · פי' נושא משא ויהיה סבל שם ולא תואר או כתרגומו דנטלין בכתפ' ויהיה אם כן סבל תואר לכתף ויהיה ענינו נושא בסבל כמו שאמר במשקל אחר והנושאי' בסבל וקראו הכתוב סבל או סבל לפי שהוא נושא המשא בכתפיו ואם יהיה הסבל תואר לאדם כמו שאומ' בדברי הימים שבעי' אלף נושא סבל יהיה ענינו בחסרון וי"ו נושא וסבל כמו שמש ירח ופירוש נושא טוען ומסיע האבנים בהר ממקום למקום וסבל שמביא האבן בכתיפיו עד המקום אשר היו באים שם העגלות שלא היו יכולין לעלות בהר ואלה שבעים אלף ושמני' אלף מן הגרים מן האומות כמו שאומר בדברי הימים שספר שלמה הגרים ומצאם מאה וחמשים אלף ושלשת אלפים ושש מאות ועשה שבעים אלף נושא סבל ושמנים אלף חוצב בהר והשלש אלפי' ושש מאות מנצחי' להעביד את העם כמו שאומר הנה הרודים בעם אלא ששם אומר שלשת אלפים ושש מאות והנה אומר שלש אלפים ושלש מאות ואכן השלש מאות היתרים במנצחים היו על שלשת אלפים ושלש מאות והיו מנצחים על מנצחים כמו שוטרים ונוגשים :

ויסיעו

רלבג

ויעל המלך מס מכל ישראל · הנה היה ענין זה המס כמו שזכר שהוצרכו לברור מישראל שלשים אלף יהיו על מלאכת כריתת העצים והבאתם באופן שלא יכבד מאד עליהם והוא שכבר יחלקו לשלש כתות תהיה כל כת חדש אחד בלבנון ושנים חדשים בביתו · והנה היה אדנירם על זה המס כי הוא היה על המסים : ויהי לשלמה שבעים אלף נושא סבל · סבל הוא משא או הוא תואר לסובל המשא · והנה היה מספר החוצבי' בהר יותר רב מפני קושי המלאכה בהר ההוא עם שמירתם באבנים שתכנו שיהיו באמות המוגבל להם · והנה אלו העושים במלאכה עם הרודי' בהם לעשות אותם לעשות המלאכ' היו כלם גרים כמו שנזכר בספר דברי הימים ושם זכר כי מניכם היה מאה וחמשים אלף ושלשת אלפים ושש מאות לפי מה שמנה אותם שלמה אחרי המנין שמנאם דוד ואחשוב שאלו הגרים היו הגבעוני' כי הם היו גרים תושבים לא גרי צדק והשמידם שאול מפני זה מהתישב בכל גבול ישראל ועל זה מתו שבעה מבני שאול ואז שבו בארץ ישראל ולפי שהם מחויבים לחטוב עצים ולשאוב מים לבית הש"י כמו שמבואר בספר יהושע היו מוכרחים מפני זה לעשות זאת המלאכה והנה השלש מאות הנשארי' הם הנצבים שהיו כל אחד מהשוטרים הרודים בעם העושים במלאכה והשוטרים ההם היו שרי הנצבים ר"ל שימכום הנצבים שרים ורודים בעם העושים :

אבנים

כלי יקר

שם בדברי הימים כתב המתייהם למלאכת המקדש והניתן לפועליו כי זה כוונתו שם ולא הזכיר הניתן מאת המלך מנת המלך חירם כי אין עסק הכתובי' שם במעלת המלך וגדולתו והגיד הכתו' כי שלמה ע"ה רצה להקדים הפרנסה הזו אשר היה נותן למלך חירם מיד בתחילת השכ' שלא לאחר פעולת שכיר וז"ש ויהי חירם נותן לשלמה אמר נותן בלשון הווה להיות נתינתו זו מתמדת בכל עת הצורך אמנם שלמה נתן בלשון עבר ובבת אחת נתן לחירם עשרים אלף כור חטים וכו' לפי שהוא מכולת לביתו ואין ראוי שתהיה חייהם תלוים מנגד לשאול מידי שבת בשבתו או מידי חדש בחדשו מכולת אותה כוונת שכתוב לומר גדולת חירם שכל הסך הזה מהחטים היה שיעור מכלת לביתו ולזה לא נתן לו לא פחות ולא יותר מהסך הזה כי הוא המספיק למכולת ביתו ואמר הכתוב שאחר שנתן לו הסך הנז' והספיק לאכל ושבעה אז נתן לו כתב ידו שכה יתן שלמה לחירם שנה בשנה ר"ל שנה תכף בשנה בהתחדש השנה בתחילתה כדי שיהיה לבו סמוך שיש לו מכולת לביתו לכל השנה וז"ש בשנה ולא אמר שנה שנה :

וה' נתן חכמה לשלמה עיין רש"י והר"לבג ובדרשות הבא מהרי ז"ל ראיתי כתוב טעם היות חירם זדון לב שהוא מאותן שעשו עצמן אלוהות הנה שלמה הקיפו בקושיות והויות עד שהביאו לבנות הבית עמו ז"ש וה' נתן חכמה לשלמה ומכלל חכמתו הוא שידע לתווך שלום בין חירם וביכו בערמימותו של שלמה וחכמתו : ולע"דן בה קדמה ידועה שאין אהבה אלא בדומים שיהיה זה לזה בן גילו לז"א וה' נתן חכמה לשלמה ומלך החכמה כהרבה חירם להיות שלום בין חירם ובין שלמה ולכרות ברית וזהו ויכרתו ברית יען שהיו שניהם ר"ל שניהם שוים בשיקול דעת וחכמה וזהו יתור תיבת שניהם גם שלא כתב ויכרתו שניהם ברית אלא ויכרתו ברית שניהם לרמוז על האומר אפשר רמז ביתור או' שניהם היו שוים בברית אחוה לא מיראת ה' מחבירו :

ויעל המלך כו' עיין רש"י ז"ל ולדבריו ז"ל המס מעות כדי לתת שכר לשלשים אלף איש וניחא לומה שנאמר ומבני ישראל לא נתן שלמה עבד וכו' ואלה הנשכרים היו יושבים בלבנון עשרת אלפים לבד כי בעשרה אלפים מספיקים בענין הכרתת העצים וגם כדי שינוחו יגיעי כח העמל בשני חדשים בביתו ואלו לא נכלל בכלל מנין הק"ן שהק"ן אלף היו חוצבי אבני' ובונים ואלו הל' אלף כורתי עצים ובזה יתישבו לך כל ספקות הר"דק כמו שהזכיר הר"דק ז"ל והרל"בג ז"ל ולדבריו ז"ל המס הזה מאנשים ולא מעות לשכור אנשים וכן מהרי"א ז"ל שהמס הזה היה מאנשים ולא מעות לקחת אנשים ושלא היו אלו כורתים עם עבדי חירם אבל היו בחלק לבנון אשר קרוב לירושלי' : ולע"דן לא כדברי זה ולא כדברי זה כי אם שהמס היה מעות כדר"שי ז"ל וזהו ויעל שלמה מס על ישראל וה' לשון ויעל לומר שהוא העלה מס זה מחדש מה שלא כהגו כן שאול ודוד אביו וכן יורה הענין בימי רחבעם בנו שהיו מתרעמים מכובד עול שלמה ע"ה והיה כבדו בלי ספק לפי שלא נסו בו במלכים הקודמים אמר שעלה סכום המעות ויהי מספיק לשכר שלשי' אלף א"ש ולא בהתמדה אלא עשרת אלפים בחדש חליפות אבל השכר היו נוטלים אפי' בזמן הבטלה כי האומנין הזריזין והחר מי"ב זומנותם לא יוכלו להתמיד תמיד במלאכה אבל יעשו מלאכ' זמן מה ויבטלו זמן מה והשכר מתמיד בין בזמן עשייתם המלאכה ובין בזמן הבטלה ובזה נסתלק' קושיית הר"דק ז"ל שא' וא"ת כי כסף העלה מה טעם לומר חדש יהיו בלבנון ושנים חדשים יהיו בביתו ע"כ כי יש טעם כאמור ואולי רש"י ז"ל כיון לדברי אלה והרגם יונתן ויעל ומני לשון מעלה ומנוי ותרגם מס מסקי מסים וכן ויהי המס והוה מסקי מסים תלתין אלפין גברא ע"כ אולי כוון ויהי המס שלשים אלף איש שהם היו הפורעים המס כי הם היו היותר עשירים וזהו לשון מסקי מסים והיה הענין שאלו השלשים אלף איש מעשירי ישראל ונתחייבו בשכירות שלשים אלף איש המורהם וחליפתם עשרת אלפים בחדש וזה כתבתי ליישב לשון ויעל מס מסקי מס"ם שתים :

וישלחם לבנונה וכו' חז"ל במסכת כתובות חדש יהיו בלבנון א"ר אבהו מלמד שחבב הב"ה פריה ורביה יותר מבנין בית המקדש ובוונתם ז"ל ועכנתי בתוכם כת"ב שהש"א שוכן בתוך ישראל ובין איש לאשתו י"ה יו"ד באיש וה"א באשה ולזה חבב פריה ורביה יותר מבנין ב"ה שסודו ה"א אחרונה שבש"ית בית ה"א מקד"ש וביה הצור עולמי' עדיף העומד בין איש לאשתו כאומר וזה טעם מלמד שחיבב הב"ה פריה ורביה יותר מבית המקדש רש"י ז"ל חליפות ע"ש וכן הר"דק ז"ל ומהרי"א ז"ל וישלחם לבנונה בחלק הלבנון הסמוך ליש' שם שלא שלח עבדיו הישראלי' כי חירם לא רצה שילכו כי אם עבדיו לבדם בחלק הלבנון הסמוך לצור המעטירה עיר חירם : ול"עדן לדקדק או' שנים בלי וא"ו העטף שהי"לל ושנים כמו שדקדק הר"דק ז"ל ועוד קשה לומר שנים מוכרת והיה ראוי להיותו סמוך ושני חדשים בביתו :

ונראה שדבר הכתוב בדקדוק גדול והוא כי חדש אחד בלבנון תחילה ואח"כ שני חדשים בביתו לא תמצא חלוקה זו כי אם בעשרת אלפים היוצאים ראשונה שבהם מתקיים חדש אחד בלבנון תחילה דהיינו חדש תשרי ואח"כ חדש חשון וכסליו בביתו אמנם העשרת אלפים השניים ישבו חדש בביתו דהיינו תשרי וחדש חשון בלבנון וחזרו כסליו בבית ג"כ לא היה החדש הראשון בלבנון גם לא היו השני חדשי' שבביתו יחדיו שהרי הפסיק חדש שבלבנון בין תשרי לכסליו שבביתו והעשרת אלפים השלישיים נהפך הסדר עליהם שנים בביתו קודמים ואח"כ חדש בביתו אם כן הנוסח של חדש אחד בלבנון ושנים בביתו לא צדק אלא בראשונים לעולם לזה לא כתב ושני חדשים בביתו שהרי בעשרת אלפים השני חדשים שבביתו קודמין לחדש א' בלבנון ולזה לא כתב וא"ו העטף אבל כתב חודש בלבנון שנים חדשים בביתו שהרי בכת השלישים קודמים השנית שבביתם לחדש שבלבנון ולרמוז גם אליו לכך לא אמר וא"ו ושנים חדשים ולפי שבית אלפים השניים לא היו הב' חדשים לשבביתו יחדיו לזה לא אמר ושני' חדשים סמוך אלא שנים חדשים מוכרת לרמוז אל העשרת אלפים השניים שאין השני חדשים סמוכים זה לזה שהרי בתשרי ישבו בביתם ובחשון יצאו לבנונה ובכסליו חזרו לביתם לז"א שנים חדשים בביתו ר"ל שנים בשנים פעמים היו החדשים שנים בביתו לא בפעם אחד יחדיו שאז היה או' ושני חדשים והו' חודש יהיו בלבנון יהיו לשון רבי' והא"כ או' בביתו לשון יחיד הכוונה בענין זה כי בלבנון יחד כולם בלבנון אחד הם עומדים לז"א בלשון רבים יהיו בלבנון אמנם גבי שנים חדשים אמר לשון יחיד בביתו כי כל א' ואחד בביתו הוא יושב :

ויהי לשלמה וכו' עיין רש"י ז"ל והרד"ק ז"ל וכן הרלב"ג ז"ל · ומהרי"א ז"ל כתב שהיו מהגבעונים אשר נתנו חוטבי עצים ושואבי מים אשר גורשו בימי שאול ועתה שבו אל גבול ישראל אלה החוטבים גרי הצדק ע"כ וכן הרלב"ג ז"ל שהיו מהגבעונים ודבר תימה שיהיו הגבעונים רבוי גדול כזה · ולע"דן לדקדק שהיה לו להקדים החוצבים אל הנושאים האבנים כתבונות א"כ הי"לל ויהי לשלמה שמנים אלף חוצב בהר ושבעים אלף נושא סבל · ונראה שכפי שיעור הסבלים שהיו שבעים אלף הוצרך להעמיד החוטבים רבים לז"א כי להיות לו שבעים אלף נושא סבל כי לא ידעו חציבה העמיד כנגדם להספיק להם מידי העבודה שמונים אלף סבל :

לבד משרי הנצבים וכו' עיין רש"י ז"ל והרד"ק ז"ל וכן הרלב"ג ז"ל וכן הביא מהרי"א בשם המפרשים ואפשר לו' שהיו המה שומרי המלאכה והנכון אלי שהג' מאות הנשארים האה היו הבונים ר"ל הפועלים הדקים ועליהם אמר בכאן ויפסלו בוני שלמה וכו' כי היו בוני שלמה כורתים ופוסלים האבנים בכל ציור ודקות הראוי אליהם ובוני חירם עושים כמו כן לעצים ועושים מהם הפיתוחים שיזכור ע"כ · ולע"דן לדקדק כי לא שייך לשון לבד אלא כשיהיה מתיחס אל הנזכרים אמנם כאן מה התייחסות לשרים ויועצי ארץ שרי הנצבים עם הסבלים והחוצבים ; ועוד קשה כפל אשר על המלאכה דהיינו הרודים בעם העושים במלאכה · ועוד יתור העושים במלאכה דולאי רדייתם הוא בעם העושים במלאכה א"כ די שיאמר הרודים בעם :

ונראה כי אלו שרי הנצבים היו עושים שתי פעולות האחת עומדים על המלאכה לנגוש והשני מסייעי' קלת כי אין חכמה ואין עצה ואין תבונה לנגד ה' וכל הגדול מחבירו יצרו גדול בעיניו יותר ולז"א לבד משרי הנצבים אשר על המלאכה והוא הפקידות והשנית הרודים בעם

והרדייה

העשים במלאכה: ויצו המלך ויסעו אבנים גדלות אבנים יקרות (ל' דחס') ליסד הבית אבני גזית: ויפסלו בני (ד' קמץ וכל אספ דכו') שלמה ובני חירום והגבלים ויכינו (ג' מל' ל') העצים והאבנים לבנות הבית:

א ויהי בשמונים שנה (ו' מל' וכל ד"ה דכו' במ"א) וארבע מאות שנה לצאת בני (חס') ישראל מארץ מצרים בשנה הרביעית בחדש זו הוא החדש השני (ב' מל' ב') למלך שלמה על ישראל ויבן הבית (ג' חס') ליהוה

דעבדין בעיבידתא: ופקיד מלכא ועקרו אבנין רברבן אבנין יקרן לשכללא ביתא אבנין פסילן: ופסלו ארדיכלי שלמה וארדיכלי חירום וארגובליא ואתקינו אעיא ואבניא למיבני ביתא: והוה בארבע מאה ותמנן שנין למיפק בני ישראל מארעא דמצרים בשתא רביעתא בירח זיו ניצניא הוא ירחא תנינא למימלך שלמה על ישראל ובנא ביתא קדם יי

רש"י

ויסיעו · מן ההר לשון עקירה: אבנים יקרות · כבדות: אבני גזית · נפסלות ומסותתות וא"ת והרי כבר נאמר ומקבו' והגרזן לא נשמע בבית בהבנותו פי' כלי ברזל לא נשמע בבית בהבנותו אלא שהיה מסתת מבחוץ ומכניס ובונה מבפנים כך גדרש בסוטה: ויפסלו · בהרים: והגבלים · אומה ששמה גבל ובקיאים לסתת אבנים ולבנות כמה שנ' בגר זקני גבל וחכמיה היו בך מחזיקי בדקך: ויכינו · לשון הזמנה: בחדש זיו · הוא אייר דאית ביה זיוא לאילני וכן תירג' יונתן זיו ניצניא: הו' החדש השני · למניין חדשים שהרי ניסן ראש השנה לחדשי': למלך שלמה · מוסב על השנה הרביעית למלכו' שלמה וכן הוא אומר במקום אחר ויחל לבנותו בחדש השני בשנת ארבע למלכותו:

ששים

רד"ק

ויסיעו · כתרגומו ועקרו לוה לחוצבים בהר שיחצבו ויסיעו מן ההר אבנים גדולות ליסוד הבית ואותם הם שאומר עליהם אבני עשר אמות ואבני שמנה אמות ולשאר הבנינים יחצבו אבנים קטנות והם הנקראים אבני גזית וכן אומר בסמוך מלמטלה אבנים יקרות כמדות גזית ויהיה אבני גזית חסר וי"ו השמוש כמו שמש ירח ופירושו אבנים גדולות ליסוד הבית ואבני גזית לשאר הבנין מלמעלה ואבן גזית היה ידוע ביניהם מדתה כמו שאומר בסמוך כמדות גזית כמו שהיה ידוע בימי חכמי המשנ' מדת הגזית חמשה טפחים אבל של שלמה היו יותר גדולו' אבל מדה ידועה היה להם: יקרו' · כבידו' ואף על פי שאומ' אבנים גדולות הוסיף במאמרו יקרות שהיו כבדות במשא כי אותן הם טובות ליסוד מן הקלות וי"ת אבנין יקרן תרגם יקרות כמשמעו כי היה מחצב האבנים בהר ידוע שהיו אבנים טובו' ויפות מהמתחצבים האחרי' לפיכך היו יקרות כי לא היו נמצאות אלא באותו ההר וכל דבר שאינו נמצא יקרא יקר: והגבלים · אומנין ידועים לפיסול האבנים במדה הצריכה לקיר והוא מענין גבול שנותנין גבול לאבן בפסלם אותה ויש מפרשים אנשי גבל כי אותם היו אומני אבן טובים כמו שאומר זקני גבל וחכמיך היו בך מחזיקי בדקך ויונתן תרגם וארגובליא וכן תרגם ולגדרי' ולחוצבי האבן ולארגובליא ולפסלי אבניא אם כן לדבריו יהיו הגובלים בוני הקיר ותרגם בוני שלמה ובוני חירם ארדיכלי והם האומנין הגדולים שיש אומניים אחרי' תחתיהם ובוני שלמה ובני חירם כולל פוסלי האבן ופוסלי העץ: בחדש זיו · הוא חדש אייר שהוא שני לחדשים כי ניסן ראש לחדשים ונקרא זיו כמו שפירשו רבו' ז"ל דאית ביה זיוא לאילני פירוש זוהר הפרחים והנצים וכן תרג' יונתן בירח זיו נצניא: למלך שלמ' · טעמו לשנה הרביעית לא לחדש השני שזכר הסמוך אליו וכמוהו רבי' כי בשנה הרביעית למלכותו החל לבנו' כן כתוב בדברי הימי' ויחל לבנותו בשנת ארבע למלכותו: ויבן את הבי': החל לבנותו:

ששי

רלב"ג

אבנים גדולות אבנים יקרות ליסד הבית · ידמה שבחרם מהמחצב שתמצאנה בו יותר כבדות במשקלם כי הם יותר חזקות ולזה רצה שיהיה יסוד הבית מאבנים כאלו ר"ל שהם גדולות בעצמותם ורבות האקשיות והכובד: אבני גזית · שפסלום בכלי ברזל בדרך שתהיינה ישרות השטחים ונכונות הזויות בתכלית מה שאפשר כי בזה יהיה הבנין יותר קיים: ויפסלו בוני שלמה ובוני חירום והגבלים · ר"ל כי אחר שחצבו האבנים אלו החוצבים בהר פסלום בוני שלמה שהיו מישראל החכמים בזאת המלאכ' והיו עמהם גם כן אומנים לעשות זאת המלאכה מבוני חירום ששלחם אל שלמה לעשות המלאכה עם הגבלים והם מעם גבל היו מהם בקיאים בזאת המלאכה ולזה עזרו יחד בה והם גם כן תקנו העצים ששלח חירום ופסלו אותם בדרך שיהיו נכונים לבנין הבית בזולת תקון אחר וזה כלו היה נעשה חוץ מהבית כמו שאמר אחר זה ומקבות והגרזן וכל כלי ברזל לא נשמע בבית בהבנתו והיה זה כן להורות על שלמות הבית ולזה לא בא שם לבניינו דבר יהיה חסר לתקון אחר זולת הבניה: בשנה הרביעית בחדש זיו הוא החדש השני למלוך שלמה על ישראל וגו' · ר"ל כי בשנה הרביעית למלוך שלמה על ישר' בחדש השני ממנה והוא חדש אייר החל שלמה לבנות הבית וכן כתוב בספר דברי הימי': והבית

הבית ד' קמצין בליש' וסי' יליד בית ומקנת · וכל אנשי ביתו יליד בית · ויעש לבית חלוני · ליסר את הבית · וכל אס"ף דכוו': שמונים בשמונים ו' מל' וסי' נמסר בסדר בראשית ובספר שפטים סימן ד': למלך ג' וחס' וסימ' נמסר לעיל בסיפרא סימן ב':

פי' רבינו ישעי'

אבנים יקרות · יש לומר כבדות או טובות · אבני גזית · אף על פי שבם היתן ביסודות עשאן אבני גזית כדי שיעלה הבנין ביושר מלמטה · ע"כ

כלי יקר

ויפסלו בוני שלמה כו' עיין רש"י ז"ל וכן הרד"ק ז"ל והוסיף לפרש והרלב"ג ז"ל ומהרי"א ז"ל ויפסלו פי' במגירה הן האבנים הן העצים ע"כ:

ויהי בשמונים שנה כו' במדרש הובא בילקוט לצאת בני ישראל מגיד שמנים ליציאת מצרים וכה"א בחדש השלישי לצאת בני ישראל מארץ מצרים אין לו אלא חדשים שנה מנין ת"ל בשנה השנית לצאתם מארץ מצרים אין לי אלא באותו פרק בפרק אחר מנין ת"ל בשנת הארבעים לצאת בני ישראל כל אלו עד שלא נכנסו לארץ משנכנסו לארץ מנין ת"ל ויהי בשמונים שנה כו' כל אלו עד שלא נבנה הבית משנבנה הבית מנין ת"ל ויהי מקץ עשרים שנה אשר בנה שלמה את בית ה' ע"כ הרי שנתנו סיבה למה שתלה המנין ביציאת מצרים לפי שבו נודעה יד הב"ה והשגחתו · במסכת ראש השנה בחודש זיו א"ר יהושע מנין שבניסן נולדו האבות שנא' בחדש זיו שבו נולדו זיותני עולם ר' אליעזר או' מנין שבתשרי נולדו אבות שנ' ויקהלו אל המלך שלמה כל ישר' בירח האיתנים בירח שנולדו בו איתני עולם מאי משמע דהאי איתן לישנא דתקיפא הוא דכתי' והאיתני' מוסדי ארץ ואידך הכתיב ירח האיתנים דתקיפו במצות ואידך כמי הכתיב בחדש זיו התם דאית להו זיוא לאילני דאמר רב יהודה האי מאן דנפיק ביומי ניסן וחזא אילני דמלבלבי או' ברוך שלא חסר בעולמו כלום וברא בו בריות טובות ואילנות טובות ע"כ · ועיין רש"י ז"ל וכן הרד"ק וכן הרלב"ג ז"ל · ומהרי"א הקשה על שלמה למה איחר הבנין עד ד' שנים למלכו והיה לו להתחיל מיד בשנה הראשונה שאין להחמיץ במצוה כזאת והכל מוכן מאביו הזהב והכסף והנחושת ועצים וכל הצריך גם תבניתו לכל כליו וא"כ למה איחר לארבעה שנים והשיב כי זכר הנביא היו' התחלת הבנין הזה בשמנים וארבע מאות שנה לצאת בני ישראל מארץ מצרים לרמוז לנו איך עמקו מאד מחשבות השי"ת שהרי נבנה המשכן ונבנה מקדש ראשון ונבנה מקדש שני והיה בין הראשון למשכן ת"ף שנה וכן בין בנין ב"ה ראשון לשני ת"ף שנה כיצד ת"י מהראשון שהיה בנוי ושבעים חרבן הרי ת"ף וכן בסדר עולם שבשנ' אלפים ותמ"ח לבריאת העולם נעשה המשכן ובשנת אלפים תת"קכח בנה שלמה הבית ובשנת ג' אלפים ות"ח נבנה בית שני ע"כ הרי לך שמיציאות מצרים עד שנבנה המקדש ת"ף שנה ומבנין המקדש ראשון עד בנין השני ג"כ ת"ף וכמו שהמקדש מלך הפעל ומלך הפועל ר"ל מלך קדושת הבית ומלך שלמות שלמה שהיה הבונה והפועל רוצה לומר מלך קדושת הבית ומלך שלמות שלמה שהיה למטה מקדושת המשכן לאין שיעור מפאת קדושת האהות ומפאת קדושת משה רבינו ע"ה נביא באותו ערך נבנה בית שני וזרובבל הבונה אותו למטה מקדושת בית ראשון ולמטה מהבונה אותו הוא שלמה והיו שלשתן בירידה מוחשבת מהרוחניות והקדוש' והאהות ובערך מתדמה זה מזה כאלו ישראל בזמן הנערות והבחרות בזמן בית המקדש שני בזמן הזקנה ושיבה מופלגת וממנה באו להפסד החיים והטוב והיו מתים בהחלט יבשו עצמותינו נגזרנו לנו עד אשר יעיר עלינו רוח ממרום ויחיו העצמות ויבא אלהינו ואל יחרש וזהו בעצמו במה שזכר יחזקאל יבנה את הר ציון ויקים סוכת דוד הנופלת ואז נכון יהיה כבוד הבית האחרון מן הראשון · ואו' ויבן הבית שהתחיל לבנותו כמו שאמר בשנה הרביעית יוסד בית ה' ובמספר השמנים וד' מאות שנה נתחלפו המפרשים ז"ל ואני כבר כתבתי דעתי והוכחתי אמיתתו בפירושי לספר שמוא' על פסוק בן שנה שאול במלכו והטעם שלא התחיל לבנות מיד בשנה הראשונה למלכו לפי שרצה לבנות משלו וכל אשר לאביו נתנו באוצר ה' ולכך הוצרך זמן להכין משלו והסיבה כמו שאזכור שם ובשאר אסכים לדברי המפרשים כנז"ל עד כאן תורף דבריו:

ולע"דן כפי מה שראיתי בספר המקובלי' ז"ל והוא האמת שהמשכן היה קטן הערך ואפי' מבית שני שסוד המשכן הוא בסוד עולם היצירה בנער מטטר"ון ואין בזה פגם בכבוד אדון הנביאים הפועל אותו חלילה חלילה אבל אומר אני שהיה זה מצד הכנת המקום היותו במדבר וחוצ' לארץ אותו השיעור מההארה המועטת דבר גדול הוא ע"ד מ"ש בס"ה בפסוק היה היה דבר ה' אל יחזקאל בן בוזי שהשראת השכינה בח"ל קשה מאד ולכך היה היה הוא מה דלא הוה לשרות השכינה על יחזקאל אפי' בח"ל והכין מעט מצד היותו על נהר כבר שהיה מקום טהור · או היה הטעם כי הדברים של הקדושה ההתחלה בהם ואפי' אם היא מטעות היא יותר ויותר מתגלית הכל הבא אחר זה כי משה אדון הנביאים פתח פתח לאורה ונתעלמה · ובס"ה סעד לזה שאמרו בסוד ב"ה ראשון שהוא סוד ה"א ראשונה שבשם ומקדש שני הוא סוד ה"א אחרונה שבשם זהו ותלכנה שתיהן א"כ מקדש ראשון סודו בבי"נה ומקדש שני במלכ"ות ובזה אבין תכלית המספר שאמר הנביא ויהי בשמנים שמלמטה למעלה היא שמינית וכל אחת כלולה מעשר עולה לשמנים ועכ"ל היה בנין המקדש השני ג"כ בשמנים כמ"ש מהרי"א ז"ל כנז"ל כי כן החשבון מלמעלה למטה מהבי"נה עד המלכות היא שמינית שכן המספר מהמקדש ראשון לשני המנם סוד הארבע מאות הוא בארבע אותיות שבא"דנות שהם כוללות כל העשר קדושות העליונות העולים לאלפים ולמאות זה יספיק לענין המנין כזה וסוד לע"ד · ולפי הפשט לא התחיל שלמה לבנות עד שהחזיק במלכותו ג' שנים דבתלתא

והרדייה היתה במה שהיו גם הם עושים מלאכה וע"י אותה העשייה היו רודים בעם שנושאים ק"ו בעצמם ההדיוטות לעשות מלאכה ממה שרואים את שרי הנצבים שהיו גם השרים עושים מלאכה וז"ש הרודים בעם העושים במלאכה הכל על השרים הנז' · או יאמר כי הרודים בעם נחשב להם כאלו הם הם העושים במלאכה כיון שהם מעשים גדול המעשה יותר מן העושה ז"ש הרודים בעם העושים במלאכה כמלא מהבחינות הנז' הרודים ג"כ הם העושי' במלאכה ולז"א לבד משרי הנצבי' כי גם שהם מכלל הנז' במשא סבל ובכלל החוצבים יחשבו גם הם ולזה לדק לשון לבד משרי הנצבים · שהרי הנצבים גם כן עושים קצת מלאכה כדי לזכות במלאכת ה':

ויצו המלך ויסיעו וכו' עיין רש"י ז"ל והרד"ק ז"ל ומהרי"א ז"ל הביא השיטה הכז"ל ברש"י שהיו נפסלות בהר ע"י מקבות וגרזן כי שם מותר ושיטה שנית לחז"ל כו' השמיר שהיה כשעורה נתון בספופרת של עופרת והביא לחז"ל ראיה מדברי חכם האומות שכתב שבימי שלמה היו פוסלים האבנים עם דם תולע אחד שכל מה שהיו רושמין באותו דם היה נחתך ביושר ושיהיה בענין דם השעירים שכאשר ישימו אותו על אבן הספיר הנקרא דימא"נטי יחתוך אותו מה שלא יכול לעשות שום ברזל ושזה היה ענין השמיר אשר היה מחתך האבנים בדמו ושבזה הדרך בעצמו פסל בצלאל אבני החושן הקשים בטבעם והמאמר הזה יסייע מאד למשחז"ל ברוך שבחר בהם ובדבריהם ואולי לזה רמזו באו' כשעורה לרמוז לשתוף השם שהיה כדם השעירים בעניינו ושהיה בקנה העופרת לפי שעל העופרת עושים פתוח הספיר ע"כ · ולע"דן שמחילה מכבודו דברי חכמים כדרבונות ואינם צריכים חיזוק מבחוץ כי החכם הנז' סותר דעת חז"ל שאמרו שלא היה אלא שמיר אחד לבד ולדעת הנז' היה צריך כמה שמירים לדמם לכמה אבנים וחז"ל לא עלתה על לבם באו' כשעורה אל דם השעירים ולא באומרם קנה עופרת לא כוונו אל הספיר שנעשה פיתוחו על העופרת · אבל האמת יורה דרכו שע"י השמיר והוא חי נעשה החליבה באמת ולכלהו תיקון האבנים ופתיחתן · כתב עוד מהרי"א ז"ל שטעם הכתוב בהזכירו צווי המלך בענין הבנין באו' ויצו המלך ויסיעו כו' מה שלא צוה כן בזולת המלאכות הוא כי דרך העולם בבנין היסודות לא ישקיפו אל האבנים שיהיו גדולות או קטנות או שיהיו מתוקנים או בלתי תיקון מאחר שהם נתונות ביסוד מקום נסתר רק ייפו את אשר יראה האדם לעינים על כן אמר כי כאן שהיה בנין לכבוד השי"ת צוה המלך שלמה שאפי' לבנין היסוד שאינו צריך הידור עכ"ז לכבוד האלהים אשר הכל לפני לפניו והוא יראה הנסתרות על כן יסדו אבנים גדולות ויקרות בערך אבני שיש טהור ומהודרות אבני גזית אפי' ליסד הבית עם היות שאין מנהג העולם כן כי כן בנין השי"ת שאני בונה ראוי ומחוייב להיות תוכו כברו ואפי' הנסתר שבו כנגלה כי זהו כבודו ית' כמו שנה' ומיוסד אבנים יקרות כו' להגיד כי אבני היסוד היו יקרות ואבני גזית כאבנים שהיו למעלה ע"כ:

ולע"דן לדקדק מה שדקדק מהרי"א בענין הצווי הנז' בבנין ולא בזולתו מהמלאכות גם קשה הו' אבני גזית שאם הכוונה כדעת המפרשים הנז"ל שהאבני גזית היו לבנין העליון קשה שהי"לל ואבני גזית כמו שנדחק הרד"ק ז"ל שהוא חסר וא"ו ואם כוונת או' אבני גזית כדברי מהרי"א ז"ל שהוא על היסוד שיהיה גזית ומהודר לכבוד ה' וקשה שהי"לל אבנים גדולות אבנים יקרות אבני גזית ליסד הבית למה הפסיק באו' לייסד הבית בין אבנים יקרות לאבני גזית שזה הכריע כדעת המפרשים שאבנים גדולות ואבני' יקרות היו ליסד הבית אבל גזית היו לבנין העליון שלא כדעת מהרי"א ז"ל שפי' שאבני גזית היו ליסד · ונראה כי המלך רצה שיעשו אבני' גדולו' ויקרות דהיינו כבדות כנוהג שבעולם שמשימין ביסודות אבנים גדולות וכבדות לחוזק הבנין שלא יתמוטט אם ישימו אבנים קטנות ושלא כדברי מהרי"א ז"ל שכתב שאין הקפדה לשים גדולות או קטנות ביסודות הבנין כיון שהוא בלתי נראה כי הדין עמו ז"ל בענין איכות האבנים והידורם אבל לא בגדלם כי דרך העולם לשים אותם גדולות ביותר כפי האפשר · ולזה א' בגדולות ויקרו' ליסד הבית ר"ל כפי המנהג המדיני כן הוא והוסיפו בזה הבנין שיהיו אבני גזית לרומם את בית אלהינו על כל שאר הבניינים כדעת מהרי"א ז"ל בזה ובזה אבין לע"ד מה שהפסיק בין החלוקות הללו בתיבות ליסד הבית לו' שכן המנהג וא"כ הזכיר החלוקה המחודשת בנושא הזה שהוא אבני גזית דבר שאינו נוהג כן בשאר הבניינים ועל כן לא כתב אבנים גדולות אבני יקרות אבני גזית ליסד הבית כי היכיר הנהוג בעולם וא"כ הזכיר המחודש ולהיות המשא כבד מאד על החוצבים לחצוב אבנים גדולות ומשא כבד על הסבלים אשר ישאו האבנים הללה גדולות ויקרות לזה צוה המלך בענין זה באשר דבר מלך שלטון ואיש לא ימרה את פיו כלל וגם להודיע סוד הענין שהאבני' האלה עם כבדן והיותם דומם עכ"ז השי"ת נתן בהם כח לטעתו להיותם נושאות את עצמ' ונוסעו' מאליהן ז"ש ויסיעו אבנים גדולות לשון אבן שלמה מסע נבנה שהיא מעצמה היתה נוסעת ונבני' מאליה וזהו ויצו המלך ויסיעו אבנים גדולות במסע קל ולא בהולכה כבדה מאד ולכן לא א' בהם לשון עקיר' ויעקרו אבנים כו' אלא לשון ויסיעו:

לַיהוָה׃ וְהַבַּיִת אֲשֶׁר בָּנָה הַמֶּלֶךְ שְׁלֹמֹה לַיהוָה שִׁשִּׁים־אַמָּה אָרְכּוֹ וְעֶשְׂרִים רָחְבּוֹ וּשְׁלֹשִׁים אַמָּה קוֹמָתוֹ׃ וְהָאוּלָם עַל־פְּנֵי הֵיכַל הַבַּיִת עֶשְׂרִים אַמָּה אָרְכּוֹ עַל־פְּנֵי רֹחַב הַבָּיִת עֶשֶׂר בָּאַמָּה רָחְבּוֹ עַל־פְּנֵי הַבָּיִת׃ וַיַּעַשׂ לַבָּיִת חַלּוֹנֵי שְׁקֻפִים אֲטֻמִים׃ ויבן

יְיָ׃ וּבֵיתָא דִּי בְנָא מַלְכָּא שְׁלֹמֹה קֳדָם יְיָ שִׁתִּין אַמִּין אוּרְכֵּיהּ וְעַשְׂרִין פּוּתְיֵהּ וּתְלָתִין אַמִּין רוּמֵיהּ׃ וְאוּלַמָּא עַל אַפֵּי הֵיכְלָא דְּבֵיתָא עַשְׂרִין אַמִּין אוּרְכֵּיהּ עַד אַפֵּי פּוּתְיָא דְּבֵיתָא עֲשַׂר אַמִּין פּוּתְיָא עַל אַפֵּי בֵיתָא׃ וַעֲבַד לְבֵיתָא כַּוִּין פְּתִיחָן מִלְּגָיו וּסְתִימָן מִלְּבָרָא וְחָפִין כְּלִינְסָא בֵּית אַנְחָת רֵישֵׁי שִׁירִית אַרְזַיָּא׃ ובנא

רד״ק

ששים אמה ארכו · כל הבית בין הדביר וההיכל כי ארבעים אמה היה ההיכל באורך והדביר עשרים אמה באורך וכן ברוחב במדת הבית מרובע היה הדביר: ושלשים אמה קומתו · ובדברי הימים והגובה מאה ועשרים והקרוב אלי בזה כי על האולם לבדו אמר שהיה גבהו מאה ועשרים והגובה הזה היה לו עם העליות שעליו כי בספור מדות האולם אמר והגובה מאה ועשרים ועוד אמר שם על האולם וגנזיו ועליותיו ואם העליות היו על כל הבית כמו שנראה מדברי רבותינו ז״ל יהיה מה שאמר שם והגובה מאה ועשרים עם העליות שעל הבית והי׳ גבוה הבית מן הקרקע עד הספון שלשי׳ אמה וגובה העליו׳ תשעים אמה: והאולם · נקרא בלשון המקרא אולם מה שנקרא בלשון התלמוד בית שער: ארכו על פני רחב הבית · כי השטח הגדול במדה יקרא אורך והקטן רחב והנה אורך האולם לרחב הבית: על פני הבית · שלא היה משוך ממנו אלא היה דבק בבית על פניו ועל רחבו צריך לומר זה: חלוני · כמו חלונים כמו נטעי נאמנים כמו נטעים אנשי מחקה על הקיר וזולתם רבים כמו שכתבנו בספר מכלל: שקופים אטומים · תרגם יונתן פתיחן מלגו וסתימן מלברא והוסיף בו עוד וחפין כלונסא בית אנחת רישי שירית ארזיא · ובדברי רבותינו ז״ל בהפך זה שקופי׳ אטומים שקופין מבחוץ ואטומי׳ מבפני׳ לא לאורה אני צריך כלומר רחבים היו מבחוץ וצרים מבפנים הפך מנהג העולם לומר שאינו צריך לאור העולם: ויציע

רש״י

ששים אמה · היכל והדביר יחד: והאולם על פני · לפני ההיכל בכניסתו: אורך על פני רוחב הבית · אורך האולם לרחבו של ההיכל מן הצפון ולדרום כל מדה היתר׳ קרוייה אורך והפחותה קרוייה רוחב לפי שההיכל מדת מן המזרח למערב יתירה קרוייה אורך ובאולם שמדת מן הצפון לדרום יתירה בו קרויה אורך מן הצפון לדרום ומן המזרח למערב קרוייה בו רוחב: על פני הבית · לפני הבית לצד מזרח: שקופים אטומים · רבותינו פירשו שקופי׳ לשון ראייה ופתוחה והשקפה פתוחים מבחוץ ואטומי׳ מבפנים קצרי׳ מבפני׳ שלא כדרך חלונות אחרות העשויות למאור להרחי׳ שאינו צריך לאורה: יציע

רלב״ג

והבית אש׳ בנה המלך שלמה לה׳ ששים אמה ארכו · הנה זה הבית כלל מקום קדש הקדשים ומקום הקדש והנה מקום קדש הקדשים היה לפנים לפאת מערב אוכל מזה הבית עשרים אמה ושם היה ארון ברית יי׳ והארבעים אמה הנשארות הם מקום הקדש ושם היה השולחן והמנורה ומזבח הזהב ובזה היתה גם כן היה דבר המשכן שעשה משה: והאולם על פני היכל הבית: ר״ל לצד המזרח ממנו והנה היה ארכו דבק לרחב ההיכל שהוא עשרים אמה והיה נמשך ברחב עשר אמות עד שהיה האורך בין האולם וההיכל והדביר שבעים אמה ועשרים אמה רחב · והנה קומת האולם נתבאר בספר דברי הימים שהיה מאה ועשרים אמה והוא כפל גובה הקדש וקדש הקדשים: ויעש לבית חלוני שקופים אטומים · פירשו רז״ל שהיו רחבים מבחוץ וצרים מבפנים להורות שאינו צריך לאורה אלא כי זה דרך דלא כי כבר התבאר במופתים הנדסיים כי מפני היות החלונות רחבות מבחוץ והולכות בשפוע ירבה יותר האור בבית כמו שנזכר אחר זה ולפי שקומת הבית היתה שלשים אמה כמו שקדם הנה היה אמרו ושדרות בארזים רומז אל תקרה שנית היו בה קורות ארזים והנה היתה התקרה התחתונה לעשרים אמה גובה כי בזה יהיה כפלו באורך וברוחב ובעומק וכמו שהיה במשכן שעשה משה כסוי יותר מאחד כן היה בזה הבנין: ויבן

כלי יקר

דבתלתא הויא חזקה ומיד בשנה הרביעית בחדש השני התחיל לבנות וזה טעם או׳ ויהי בשמנים שנה וכו׳ ולכן תמצא בכל הפסוקים הקודמים מזכיר את שלמה בלי המלכות חכמה לשלמה ותרב חכמת שלמה וישלח צור את עבדיו אל שלמה וישלח שלמה אל חירם כשמוע חירם את דברי שלמה וישלח חירם אל שלמה ושלמה נתן לחירם וה׳ נתן חכמה לשלמה שבכולן לא הזכיר בו מלך שלמה אלא שלמה שלמה זולת בענין המס ויעל המלך שלמה לפי שהי׳ דבר מלך שלטון מכביד עולו קראו מלך ובפסו׳ ויצו המלך ויסיעו אבני׳ גדולות כו׳ לפי שהיה הדבר הזה גדול כי יצא דבר מלכות מלפניו על אבנים גדולות כאלה בכמות ובאיכו׳ לכך הזכירו שם ויצו המלך אבל בכל שאר הפסוקים לא הזכיר כן לומר כי עדיין לא היה מלך לא בעיני אלהים כיון שלא נתן אל לבו לבנות לו בית מנוחה ותפלה ולא בעיני אדם כי היה רך ומשוח מלך המנם אחר שעברו שלשה שני חזקה ונתן לבו לבנין המקדש מאז והלאה הזכירו הכתוב בהוד מלכות והבית אשר בנה המלך שלמה כו׳ המנם הומר ויבן את הבית פי׳ כי המחשבה טובה הקב״ה מצרפה למעש׳ וכה שעתה שהתחיל לבנו׳ מעלה עליו הכתוב כאלו בנה כולו ולז״א ויבן את הבית לה׳ מבחינה שנית והיא שההתחלה יותר מחצי הכל ולזה לא כתב ויתחיל לבנות את הבית לה׳ אלא ויבן את הבית לה׳ כו׳:

והבית אשר בנה המלך וכו׳ חז״ל בבבא בתרא פ׳ המוכר פירות והבית אשר בנה שלמה רבי חייא כפק לקרייתא רמו ליה קראי אהדדי כתיב והבית אשר בנה המלך שלמה לה׳ ששים אמה ארכו ועשרים רחבו ושלש׳ אמה קומתו וכתיב ולפני הדביר עשרים אמה אורך ועשרי׳ אמה רוחב ועשרי׳ אמה קומתו לא הוה בידיה אתא שאיל בי מדרשא אמרו ליה הכוא מספת כרובי׳ ולמעלה קא חשיב ומאי קמ״ל האי קמ״ל דלמטה כלמעלה מה למעלה אינו משמש כלום אף למטה אינו משמש כלום דא״ר לוי דבר זה מסורת בידינו מאבותינו מקום ארון אינו מהמדה תניא נמי הכי ארון שעשה משה במדבר יש לו עשר אמות לכל רוח ורוח א״ר יגאי אמר שמואל כרובים בנס היו עומדים שנא׳ חמש אמות כנף הכרוב האחד וחמש אמות כנף הכרוב השני עשר אמות מקצו׳ כנפיו עד קצות כנפיו וכתיב ולפני הדביר עשרים אמה אורך גופייהו היכי קיימי אלא ש״מ בנס היו עומדים עד כאן · ועיין רש״י ז״ל וכן הרלב״ג ז״ל וכן הרד״ק ז״ל וכן מהרי״א ז״ל והכריע בדתז״ל במ״ש בפסוק והגובה מאה ועשרים אמה שהוא על כלל הבית גולו על פי שנים עדים נאמנים הא׳ הו׳ שם למעלה ואלה היסד הבית שלמה לבנות את בית האלהים האורך אמות במד׳ הראשונה אמות ששים ורוחב אמות עשרים והאולם אשר על פני האורך ע״פ רוחב הבי׳ אמות עשרי׳ והגובה מאה ועשרים ויצפהו מפנימה זהב טהור ואם היה באמת הגובה הזה חוזר לאולם בלבד הנה לא ידענו ולא נזכר גובה לדביר ולהיכל אבל האמת הוא שזכר הבית הכולל דביר והיכל ואורכו ורוחבו והאולם אשר לפניו ואורכו וזכר הגובה אשר היה לכולם לדביר ולהיכל ולאולם יחד · והעד השני הו׳ ויצפהו מפנימה זהב טהור וזה אי אפשר שיחזור לאולם אשר לפני הבית כי לא היה בו זהב כלל כמו שיבא אחרי זה אבל חוזר על הדביר ועל ההיכל והוא המורה שגם הגובה הנז׳ חוזר לכולם כאמור באופן שמן הקרקע ועד הספון היה גובה שלשים וגובה העליות תשעים בין הכל ק״ך כנז״ל בהרד״ק ז״ל · עוד כתב מהרי״א ז״ל שהשלשים אמה באמתו הוא גובה ההיכל שלשים אמה אמנם מ״ש שם עשרים אמה הוא בדביר שהיה מרובע עשרים על עשרים ועשרים גובה הוא קדש הקדשי׳ דוגמת קדש הקדשים שעשה משה ע״ה שהיה ג״כ מרובע עשר על עשר ולזה נאמר שהיה גבהו עשרי׳ אמה והיו העליות שוות מלמעלה בגג העליון ואחר כך הו׳ עשרים הוא בדביר ושלשי׳ בהיכל בגבהו ומאה ועשרים אמה הוא גובה כל הבית והאולם עם העליות עד כאן:

ולע״ד לדקדק אריכות לשון והבית אשר בנה שלמה שדי היה במה שהזכיר ויבן הבית לה׳ ששים אמה ארכו ועשרים אמה רחבו ושלשים אמה קומתו ובפסוק הקודם זכרתי תירוץ נכון לזה שא׳ ויבן הבית לה׳ כי המחשבה טובה העלה הכתוב כאילו בנה הבית כולו לה׳ והצטרך לזה גם כן ההתחלה שהיא יותר מחצי הכל ובפסוק הזה הודיע הבנין כולו כאלו בפועל ממש ולזה האריך והבית אשר בנה המלך שלמה וכו׳ · עוד אפשר לו׳ כי בפסוק הקודם אמר ויבן הבית לה׳ ולא פרט הכתוב שהיה שלמה הבונה אעפ״י שהוא דבר המובן מאליו ממה שאמר למלוך שלמה על ישראל ועלה קאי ויבן הבית לה׳ הוא שלמה הנזכר אבל עכ״ז אינו מבורר כי רצה לרמוז שהבית בהבנותו מאליו היה נבנה שכל המלאכים היו מסייעים בבניינו של מלך מלכי המלכים הקב״ה ולרמוז אל זה כתב ויבן הבית לה׳ סתם על כל מי שבנה וסייע בו לגומר שמעלה עליו הכתוב כאילו הוא בנהו כולו על דרך מה שכתבתי בכלי חמדה בפסוק ויבאו כל החכמים העושים את כל מלאכת הקדש איש איש ממלאכתו אשר המה עושים רצה לו׳ שהיו ואיש מהם העושה מלאכתו בחלק פה שבא בחלקו שמעלה עליו הכתוב כאילו כל אחד ואחד מהם נחשב לו לפניו יתברך כאילו הם עושי׳ את כל מלאכת הקדש בכללה מפאת אותו החלק של מלאכתו אשר המה עושים שכיון שכל המלאכ׳ בכללה פסולה בזולת אותו החלק ראוי אם כן עשייתו של אותו החלק יכריע כאילו עשה את כולו ועד״ז הוא או׳ כאן ויבן הבית לה׳ מי שהיה לו בבנין אפי׳ חלק כל דכו מעלה עליו כאלו בנאו כולו עם היות שאינו לפי האמת ותלה בשלמה שהוא השתדל בכל עוז ז״ש והבית אשר בנה המלך שלמה לה׳ ואמר המלך שלמה לאמת שהיה הבנין מפואר כיד המלך האדיר הוא אומרו המלך שלמ׳ החכם הגדול ובפרט היות לה׳ ולרומם את בית אלהינו · עוד אפשר במה שכתב מהרי״א ז״ל זה לשונו ובנבואת יחזקאל האריך והרחב על קודש הקדשים ולא הזכיר הגובה אולי היה עיקר המכוון באורך וברוחב בלבד עד כאן שבדבריו אלה נבין מ״ש הכתוב והבית אשר בנה המלך שלמה וכו׳ שתלאו הכתוב בשלמה להיות עושה גובה שלשים אמה כי בגובה לא היה עיקר מכוון ואולי באורכו ורחבו הפליג גם כן על המידה של אביו כפי החכמה שנתן לו מאת הקב״ה וזה נרמז ג״כ באו׳ המלך שלמה המלך שהשלום שלו ולזה כו׳ כאן המלך לא כן בפסוקים הקודמים שלמה שלמה כו׳:

והאולם על פני היכל הבית וכו׳ עיין רש״י ז״ל וכן הרלב״ג ז״ל · והרד״ק ז״ל:

ויעש לבית חלוני שקופים אטומים מנחות פ׳ כל הקרבנות א״ר אבין הלוי את מוצא מי שמבקש לעשות לו חלונות עושה אותם רחבות מבפנים וצרות מבחוץ למה שיהיו סואבות אור אבל חלונות של בית המקדש היו רחבות מבחוץ וצרות מבפנים למה שיהיה האור יוצא מבית המקדש ומאיר לעולם וכה״א והארץ האירה מכבודו · ואין כבוד אלא בית המקדש שנא׳ כסא כבוד מרום מראשון מקום מקדשנו האור יוצא מתוך ביתי ואיכי צריך אורה שלא בשבילך ויקחו אליך שמן ראה מה כתיב מחוץ לפרכת העדות לא היתה המנורה צריכה להנתן שלא לפני׳ מן הפרכ׳ אצל הארון והיא נתונה חוץ לפרוכת להודיעך שאינו צריך לאורה עד כאן וכוונת המאמר את מי שמבקש לעשות לו חלונות רוצה לו׳ לו לצרכו ולהנאתו עושה אותם רחבות מבפנים וצרות מבחוץ וכו׳ אבל החלונות של בית המקדש היו רחבות מבחוץ וצרות מבפנים שאין שטו זה בודאי אלא להורות שאין החלונות האלה לו לשי״ת כי אינו צריך לאורה אבל מה שהבקשה הוא שלא היה רצוי שיעשו בו חלונות כלל ז״ש אבל חלונות של בית המקדש היו רחבות מבחוץ וצרות מבפנים למר ר״ל למה עשו מעיקרא חלונות כלל ולמה עשאום בזה האופן שתי שאלות אלו נכללות בתיבת למה ומתרץ שיהיה האור יוצא מבית המקדש ומאיר לעולם ר״ל להורות שמה׳ ית׳ השוכן שם יוצא אורה לעולם כי הוא יוצר אור · או תהיה האורה הזאת אור הקדושה מתפשטת משם לכל הנשמות הזוכות להיות עליהם חוט של חסד מתוך עליהם אור מאורו ית׳ · אמנם קשה לדבריהם ז״ל דמ״ל דשקופים מבחוץ ואטומי׳ מבפנים דאימא איפכא וכדעת המתרגם ויהיו אם כן החלונות ככל שאר החלונות שבעולם · ובכלי חמדה פרשתי ההכרח לדבריהם ממה שאמר חלוני שקופים סמוך והי״ל חלונים מוכרת אלא ודאי ה״ק ויעש לבית חלוני שקופים ר״ל החלוני של שקופים עשאם אטומים רצה לו׳ בהפך מה שדרכו להיותם שקופים מבפנים עשאם אטומים וזה הכריע דרשת ואפשר עוד הכרח לדבריהם אלו לפי שבדבריהם אלו כיון בהלכה שאמר ויעש לבית בלמ״ד ולא בבית בבי״ת לו׳ שלא היתה עשייה זו אלא להוציא משם האורה לכל בית ובית שבעולם שיאוב מב״ה הורה וזהו אומרו ויעש לבית של חול האור בכל בית ובית שבעולם · ועיין רש״י ז״ל וכן הבית הרד״ק ז״ל ונראה לע״ד שמחילה מכבוד הרד״ק במה שהבין שיתבן בהפך כי הוא ע״כ לא דבר בזה כלל אבל כוונת שעשה לצד פנים כעין חלונות קטנות שיעור כדי לתת ראשי קורה בבנין וזהו הו׳ פתיחן מלגו דהיינו לצד הבית ואטימן מבחוץ כלו׳ שלא היה עובר הנקב מעבר לעבר וזהו ג״ב אומרו וחיפין כלונסא בית הנחת רישי שירית ארזייה ר״ל שהמקו׳ הזה של חלונות שהוא מקו׳ הנחת ראשי קורות ארזייה היה מחופה בנסרי׳ כדי שלא תקלקל אותם לחות הכותל ולפי זה לא הזכיר הכתוב שעשה חלונות לאור הבית אלא חלונות לשים ראשי הקורות לקירוי ופנימי כי ענין המגרעו׳ הנזכר בפסוק בסמוך היו לקרוי היציע שמבחוץ סביב כמו שאמר כי מגרעות נתן לבית סביב חוצ׳ לבלתי אחוז בקירות הבית דדוקא חוצה היו המגרעות לא מבפנים והבן זה שלא כוזכרו מגרעות מבפני׳ כלל ועיקר ובסמוך הרחיב עוד בזה · ועיין הרלב״ג ואכו אין לנו אלא דתז״ל ומהרי״א ז״ל הביא וכת׳ עוד ויותר נכון לפי שבשמו׳ שבזה שהם שמות הפני׳ ר״ל שקופים מלשון פתיחה והשקפה כמו וישקף אבימלך בעד החלון נשקפה ואטומי׳ מלשון סתימ׳ כמו אוטם אזנו אוטם שפתיו ונראין שהיו החלונות האלו עשויין בתיקון מלאכ׳ כמו אשנבים וחרכים כדרך שעושים המלכי׳ מענין שבכה דקה בסדקים דקים שהמלכים עומדים שמה ורואים ואינם נראים ולפי שהיה בחלונות הם חלק מה מהפתיחה וחלק מה מהסתימה כאילו מורכבים משניהם לכך א׳ שקופים אטומים ע״ד גר ותושב והנה עשה שלמה באופן שיבוא האור ואיש שבחוץ לא יוכל לראות הבית דבר · ואפשר עוד לפרש שעשה החלונות מעוקמים ולא היו הולכים על זוית ישר׳ כי אם בעקום במו שעושים בחומה הרחבה מאד שעושים האשנב בזה האופן ולזה קראם שקופי׳ אטומים להיותם פתוחים קצת ואטומי׳ קצת · ומאפשר אמר הכתוב ויעש לבית ולא אמר ויעש בבית אדרך הכי דרך שעשו להם ויגדי״ל ירש בלעז שהיו אטומים בזכוכית ויסקיפו מבהירות הזכוכית · וז״ש ויעש לבית כי עושים אותם מבחוץ למידת החלון ואח״כ תוקעין אותו וז״ש לבית וכן המנהג עוד היום בבניינים הגדולים לעשות כן מגוונים בזכוכית ע״כ · ולע״דן עוד מלבד הנז״ל ממה שכתבתי בכלי חמדה אפשר שאלו החלונות הם שעושים אותם בעובי הכותלים אגין הוא בפתח מבפנים ומתגיתו של העובי הכותל הבנוי כמאלו שקופים אטומי׳ יחדין כדרך האלמר״ייוס בלעז נמועילים לשים שם כלי קודש וביולא בעין תאים קטנים וכמ״ש לבית ולא אמר בבית לפי שהחלונות האלו היו לצד הבי׳ מבפנים ולא מבחוץ כי מחוץ היה שטח הכותל ולא נראה כלל בי הענין הזה שבעין חלונות היה מבפנים ולא מבחוץ כי חלון סתום הוא כאמור: עוד אפש׳ שאמר לבית ולא אמר בבית לפי שמבחוץ היו מגרדין האבנים אשר לדמות החלונות וכמידתם במנהג הבנאים שהאבנים של החלונות משוכים בכיורן ובתמונתם כנודע וז״ש ויעש לבית ולא בבית כי שם בבית לא נשמע קול ברזל כנזכר בפסוק ופוגע שקופים תחילה דהיינו מבחוץ:

ויבן על קיר כו׳ עיין רש״י ז״ל וכן הרד״ק ז״ל ומהרי״א ז״ל חולק בפי׳ צלעות שסובר שהם עומדים של עזמיליע אל יציע כי היה היציע מצד אחד סמוך אל כותלי הבית ומצד חוץ היו לו הצלעות ההם ואולי על שמם נקרא היציע צלע עד כאן ובסמוך הרחיב דבריו בע״ה בפסוק היציע התחתונה כנז״ל ואו׳ על קיר הבית פי׳ כמו עליו מטה מנשה שהוא לשון סמוך כי לא בנו

על

רש"י

יציע· אפנטי"ץ בלע"ז ושלשה שמות יש לה יציע· תא· צלע· כך מפורש בבבא בתרא: את קירות הבית סביב· כנגד ההיכל ובית קדשי הקדשים הוא הדביר עשה צלעות מבחוץ לדרום ולמערב ולצפון· וסוף המקרא הוא פירוש לראשו ויבן על קיר הבית יציע סביב כיצד עשה את קירו' ההיכל ולדביר עשה צלעות: ויעש· כמו עשה וכן עזי וזמרת יה ויהי לי לישוע' כמו היה לי לישועה: היציע התחתונ'· בכל רוח ורוח היו התאים שלשה זה על זה ומדת ארכו לא נאמר' כאן ובמסכת מדות שנינו שלשי' ושמנה תאים היו חמשה עשר בצפון חמש' על גבי חמש' וחמשה על גביהן וכן בדרום ושמנה במערב שלשה על גבי שלש' ושני' על גביהם התחתונה חמש והאמצעית שש והעליונה שבע למה כי מגרעו' נתן לבית סביב חוצה קומת התא חמש אמות וכשעל' כותל ההיכל חמש אמות גורע את עוביו וכנס בו אמה לפנים והניח על אותה כניסה ראשי קורו' גג עליית התא שהיא קרקעית לאמצעית וכשעל' עשר כנס אמה להניח ראשי קורות עליית האמצעי' שהיא קרקע העליונה נמצא' אמצעי' רחבה מן התחתונה אמה והעליונה רחבה מן התיכונה אמה: לבלתי אחוז בקירות· שלא לדבק ראשי הקורות דרך נקבי' בקירו' הבית שקילקול החומה הוא ואינו דרך בנוי
אבן

מקרא

ה וַיִּבֶן עַל־קִיר הַבַּיִת יָצִועַ סָבִיב אֶת־קִירוֹת הַבַּיִת סָבִיב לַהֵיכָל וְלַדְּבִיר וַיַּעַשׂ צְלָעוֹת סָבִיב: הַיָּצִועַ הַתַּחְתֹּנָה חָמֵשׁ בָּאַמָּה רָחְבָּהּ וְהַתִּיכֹנָה שֵׁשׁ בָּאַמָּה רָחְבָּהּ וְהַשְּׁלִישִׁית שֶׁבַע בָּאַמָּה רָחְבָּהּ כִּי מִגְרָעוֹת נָתַן לַבַּיִת סָבִיב חוּצָה לְבִלְתִּי אֲחֹז בְּקִירוֹת הַבָּיִת: וְהַבַּיִת בְּהִבָּנֹתוֹ
אבן

(מסורה בגליון: יציע ק' · היציע ל' חס' · ק' · ס' מל' · ל' · ל' וחס')

תרגום

וּבְנָא עַל כָּתְלֵי בֵיתָא זִיזָא סְחוֹר סְחוֹר לְהֵיכְלָא וּלְבֵית כְּפוּרֵי וַעֲבַד מְחִיצַיָא סְחוֹר סְחוֹר: מְחִיצָתָא אַרְעִיתָא חֲמֵשׁ אַמִּין פּוּתְיַהּ וּמְצִיעֲתָא שִׁית אַמִּין פּוּתְיַהּ וּתְלִיתֵיתָא שְׁבַע אַמִּין פּוּתְיַהּ אֲרֵי נַפְקְתָא עֲבַד לְבֵיתָא סְחוֹר סְחוֹר לְבָרָא מִן מְחִיצַיָא לְמֶהֱוֵי רֵישֵׁי שָׁרִיתָא נְיָחִין עַל זִיזַיָא וְלָא יְהֶוְיָין שָׁרִיתָא מְעַבְרָן בְּכָתְלֵי בֵיתָא: וּבֵיתָא בְּאִתְבְּנְיוּתֵיהּ
אבנין

והשלישית ט' מל' וסי' נמסר בסדר שלח לך:

רד"ק

יציע סביב· הוא הנקרא צלע ונקרא תא ועשה סביב כל הבית סביב ההיכל וסביב הדביר מבחוץ אלה התאי' וקרא אותם צלעות כי בשלשה שמות אלו נקראו ואחרי כן אומר איך בנה אותה עם קירות הבית סביב ואמר כי מגרעו' נתן לבית סביב חוצה רוצה לומר כי קיר הבית היה רחב מלמטה והלך ומצר כלפי חוץ כנגד התאי' לפיכך היציע התחתונ' חמש באמ' רחבה וקרוי התחתונה שהוא קרקע התיכונה היה מונח מצד הבית על קיר הבית אמה אחת ועל אותה אמה לא היה בנין כי חלל היציע התיכונה היה והוא קיר הבית היה מצר ממה שהיה למט' אמה אחת כל גובה היציע התיכונה שהיה חמש אמות וזהו המגרעות שהוא אומ' שנתן לבית חוצה הנה התיכונה שש באמה רחבה עם האמה שמוספ' ברחב' בקיר הבית וקרוי התיכונ' שהוא קרקע העליונה שהיא השלישית היה מונח על קיר הבית אמה אחת הנה העליונה שבע' באמה רחבה כי שתי אמות מוספות ברחבה בקיר הבית הנה קיר הבית בעליונה היה צר ממה שהיה למטה בתחתונה שתי אמות וכל זה עשה כדי שלא יאחזו קורות התאי' בקירות הבתים בחורים שיעשו בקירות אלא על המגרעות היו נתונות קורות התאים כי לא יכלו לעשו' חורים בקיר: והבית בהבנותו· זהו טעם למה שהקדים לבלתי אחוז בקירו' הבית לפיכך הוא צריך לתת מגרעות בקיר הבית להניח שם ראשי קורות התאים כי לא יכלו לעשות חורים בקיר להנחת הקורות כמו שעושין בשאר בניני' של חול כי גם כלי ברזל לא נשמע שם בבית בהבנותו ואבני הקיר היו מדה אחת כלם אם כן לא יתכן להניח שם חורים בבנין הקיר ולעשות שם החורים אחר בנין הקיר גם כן לא יתכן כי לא נשמע כלי ברזל בבנין הבית ולטעם זה הכניסו פסוק זה בין ספור התאי' וספור פתחי התאים:
אבן

כלי יקר

ולע"דן לדקדק על הקיר ממש כי אם סמוך אל הקיר בן הוא לדעת כל המפרשים ז"ל· א' ויבן על קיר הבית יציע סביב את קירות הבית סביב שהוא כפל ואין צריך לסתום ולפרש אחר כך כי די היה שיאמר ויבן יציע סביב ההיכל והדביר· גם קשה אומרו בלשון יחיד על קיר הבית ואחר כך בלשון רבים את קירות הבית· גם אומרו ויעש צלעות סביב כנראה שמוסיף דבר על הנזכר והוא הוא כי צלעות ויציע אחד הוא כנז' בדרש"י ז"ל והוא מחז"ל בבבא בתרא פ' המוכר: ונראה כי שלמה ע"ה ראה היות הבית קדוש מאד מאד ולא יתכן שיקרבו אל כותלי הבית כל איש אשר נשאו לבו לקרבה שם ובפרט בכותל מערבי אשר שם שכינת עוזו ית' ראוי לחוס לכבודו יותר משאר הכותלים ולהרחיק מהתקרב אליו וזה היה תכלית היציעים ההלה שלא היו לטייל בהם חלילה כמו שחשבו חכמי האומות ולא כמו שחשב מהרי"א ז"ל שנטה אל דעתם כאשר נזכיר אבל אדרבה היה תכלית היציע לגדר וסייג· והרחקה יתירה מהמקדש ולזה הזכיר ראשונה ויבן יציע בלשון יחיד על קיר הבית היחידי בסגולה הוא המערב ואחריו ג"כ עשה יציעים את קירות הבית להיכל אגב הקיר הנז' עשה לשאר סביב להיכל ולדביר ואפי' שאין בהם כ"כ קדושה כמו הקיר המערבי שלזה הזכירו בפרטות ואמר ויבן על קיר לפי שקדם במעלה ובזמן בנין ביציע ההוא ולז"א יציע בלשון יחיד ולא אמר ויבן יציעים סביב לקירות ההיכל והדביר להודיע כי ביציע אשר לקיר המיוחד הידוע המערבי הוא הקודם כנז' ואח"כ את קירות הבית סביב להיכל ולדביר ואמר ויעש צלעות כי אשר לצדדין להיכל ולדביר בשם צלעות יקראו שהם כדמות הצלעות אשר סביב ללב לשמרו מכל משמר וז"ש ויעש צלעות סביב על אותם שלצדדין ועל שם זה יקרא גם כולם בשם צלעות וכולם בשם יציעים:

היציע התחתונה חמש כו' עיין רש"י ז"ל ובן שרד"ק ז"ל והוסיף וכן מהרי"א ז"ל והוסיף ראוי שנעיין ראשונה למה היו ג' יציעים ולא יותר בהיות הכותל שהיו סמוכים לו שלשים אמה קומתו או עשרי' אמות לפחות כפי הדעות הנז"ל ואחר כך היו להיות ארבעה זה על זה למ"ד שהגובה עשרים ולמ"ד שהגובה שלשים זה על זה כל אחד ואחד חמשה ולמה לא היו כל היציעים שוים ברחבם שהרי התחתון היה ה' ושלמעלה הימנו ששה ושלמעלה השלישי שבעה והיו יות' נאים בהיותם שוים ברחבם כארכן ואם היה ההכרח להיותם כן היה יותר נכון להיות בהפך התחתון שבעה ושלמעלה ששה ושלמעלה חמשה רחבים מלמטה העולים ומקצרים· והנה בפי' היציעים ההלה ועניינם כתבו חכמים הנזכרי' שהיו נכנסים בכתלי המקדש קורות של עץ חזקות מאד ויוצאו' מהכותלים לחוץ והיו עליהם צלעות הארזים לקרקע וגם כן האמם בהם צלעים והיו הולכי' האנשים ביציעים ההם לראות ולצעד בהם והם הנקראים בלעז קורידור"יש ולפי שלא יתחברו האנשים אל כתלי בית האלהים מפני קדושתם היו מבדלים צלעות ארזים מהכתלים מעט באופן שאדם לא יוכל לגעת בהם והיו אם כן שיציעים כולם מעץ· ואו' ויעש צלעות סביב הוא על הקרקע של היציעי' וגם על המעקה אשר סביב ליציעים כדי שלא יפול הנופל ממנו ואו' כי מגרעות נתן וכו' הוא להודיע שאותם צלעות הארזים לא היו מגיעות אל כתלי בית המקדש אבל היו מגרעות שמה ר"ל מרוחקות מהכתלים כדי שלא יוכל האדם לאחוז בקירות הבית ולקרב אליהם ע"כ:

ולע"דן בזה יצא מקו היושר ראשונה שאם היו היציעים עצים ולוחות ארזים כדבריו לא שייך לשון בנין שאמר ויבן על קיר וכו' אין בנין אלא באבנים א"כ לדבריהם הי"לל ויעש על קיר בבית יציע· ומ"ש שהיו כדי שיטיילו בהם בני אדם· חלילה כי אדרבה היו היציעים להרחיק נדוד בני אדם והראיה שלא היה לכולם רק פתח אחד כי היו הרחקה מבית המקדש כמו שזכרתי בפסוק הקודם ומה שפירשו באו' כי מגרעות כו' שאותם צלעות היו גרועים ומרוחקים מן הכתלי' של בית המקדש כדי שלא יוכל האדם לאחוז בקירות הבית ולקרב אליהם אין הדעת סובל כדבריה' מלשון כי מגרעות כו' שהוא נותן טעם למה שאמר שהיציע התחתונה רחבה חמש והשנית שלמעל' רחבה ששה והעליונה שבעה והיה זה מפאת האמה הנגרעת מרוחב הכותל בכל חמש אמה כנס אמה כנז"ל בדרש"י ז"ל ובזה נותן טעם לשבח ולאו' והתיכונה שש כו' והשלישית כי מגרעות נתן לבית שבגוף הבית דהיינו הכותל נתן בו מגרעות לשים עליו הקורות כדי שלא יאחזו הקורות בקירות הבית כי יקלקלום אמנם לדעת האומות הי"לל ומגרעות כו' לא כי מגרעות שאינו נותן טעם לנז' גם יקשה לשיטתו כי אם כן היו אלו היציעים למטה קצר כי רחבו חמש ולמעלה הימנו התיכו' רחב אמה יותר יוצא לחוץ והשלישי יוצא אמה יותר ואין זה כדרך הבנויים להיות' קצרים למטה והולכים ומתרחבי' למעלה· גם לשון לבלתי אחוז בקירות הבית בלתי מודקדק כי הי"לל לבלתי תתקרב אל קירות הבית או לבלתי געת בקירות הבית· אשר כל אלה הדקדוקי' מכוונים לשיטת חז"ל שהביא רש"י ז"ל והמפרשים והיו היציעי' ההלה מבנין אבנים· ומהרי"א ז"ל כתב בזה מה שכתבתי בשם רש"י ז"ל והרד"ק ז"ל והרחיב קצת שכותל המקדש לא היה כולו שוה אבל היו בו מגרעות כי עלה אמות חמש וכנס אמה היא המגרעת וכן שנית בחמש אמות שניים וכן שלישית בחמש אמה שניים ועל אותם הכניסות שהם המגרעות בהם הרכיבו עצי תקרת היציעי' אבלי שתהיה להם אחיזה בקירות הבית שאם עשו חורים בכותל הבית היתה אחיזה ושלא יכפו עליה ברזל ושלא ישתמשו מכותלי הקדושה· ומזה נתחייב היות הבדל בין רוחב התאים שהתחתון חמש ושלמעלה ממנו שש ושלמעלה שבע ולא היו יותר מג' כדי להניח ראשן של כתלי הבית פנוי' לעשות בהם חלונות שקופים אטומים· ואמר יציע לשון זכר ואח"כ א' התחתונה התיכונ' השלישי' לשון נקבה כי כל דבר שאין בו רוח חיים שייך בו שתי הלשונות לשון זכר ולשון נקבה כמו שאמרו המדקדקים ז"ל כל שאין בו רוח חיים זכרהו ונקבהו ע"כ תורף דבריו ז"ל:

ולע"דן במה שקדם היות תכלית היציעי' ההלה כעין סייג לקדושת המקדש על כן הוכרח לבלתי תקוע עצי היציעים בקיר הבית הקדוש והכורח אבל עשו מגרעות שלא יהיה לעצי היציעים אחיזה ממש בבית כי הם חול בערך קדושת הבית הקדוש והכורח וז"ש לבלתי אחוז בקירות הבית שאין ראוי להשתמש בהם מאחר שהם קדושות אמנם כשיעור גבהי העליות ההלה שם היו מוכרח כפי טבע הענין מצד המגרעות כמו שכתב מהרי"א ז"ל ע"כ נאמר ברמז שמידות אלו הם ה"א וא"ו וזי"ן וה"א היא רמז למלכות והוא"ו לקו האמצעי בשם קצות והז' רמז לחכמה עמודיה ז' מהבנין שהוא החסד לרמוז שזו דוגמ' עליונה היא כי סוד הבית עצמו היא הבי"נה השמינית הרומזת לה"א ראשונה שבשם כי בית ראשון רמוז בה"א ראשונה שבשם ובית שני בה"א אחרונה דהיינו המלכות כמו שאמר בספר הזוהר בסוד ותלכנה שתיהן· ולזה תמצא שהיה גבהן ט"ו אמה כי כל יציע גבהו חמש אמות עולה גובה שלשתן י"ה לרמוז כי רחב היציעים הנז' היה ה"א וא"ו כי הו' נכלל בהם כאמור ועליה י"ה הוא השם מלא והזי"ן נכלל בעמודיה שבעה כאמו' ותמצא עוד בצד צפון ט"ו יציעים עולה י"ה וכן בדרום ט"ו יציעים עולה י"ה אמנם בצד המערב אשר שם עיקר שכינה בכותל מערבי היו ח' יציעים לבד שלשה על ג' ושתים על גביהם ח' סוף הבי"נה אשר הבית הזה של שלמה נכון עליו כמו שאזכיר בסמוך והבית בהבנותו בה' בנותו היא ה' ראשונה שבשם הרומז לבינה שממנה ולמטה שבעה ספירות והיא על גביהן הכל שמנה בי"נה חס"ד גבו"רה תפא"רת נצ"ח הו"ד יסוד מל"כות ואליהן רמזו השמנה יציעים אשר במערב כמו שכתבתי בשם רש"י ז"ל בפ' היציע התחתונה בשם מסכת מידות ל"ח תאים· וה' יראנו נפלאות אמן כי בודאי עמקו מאד מחשבות תמונות אלו ומידתן:

והבית בהבנותו אבן כו' פסיקתא והבית בהבנותו והבית כשהיה נבנה אין כתיב כאן אלא בהבנותו מאליה הייתה המלאכה נבנית ופורחת ועולה אבן שלמה מסע נבנה אמר ר' ברכיה האבן נוסעת מעצמה ועולה ונבנית הוא ששלמה אמר בנה בניתי בנין בנוי בניתי ואם תמית על הדב' לצדיק אחד עשה הקב"ה כן והייתה אבן חלה וטומת על פום גובא ומהיכנהייתי' ליה אבן בבבל רבותינו אמרו מארץ ישראל נתגלגלה לשעה קלה אמר רב הונא בשם רבי אסי הכל מסייעין את המלך אפי' הרוחות אפי' המזיקין עכ"ל ומהרי"א ז"ל כתב שלא רצה שלמה שישמע קול כלי ברזל בבית למעלת הבית ושלימותו שלא יבוא לבנייני אבן בלתי שלמה שיצטרך לחקותו וליפותו ולא דב' חס' יצטרך לתיקונו שמה אבל היו בחי' האבני' והעצים כולם בשלימות' ובמדותיה' הראויים בחכמה רבה כדין שהרואי' לא יראו דבר בלתי שלם וכאילו מן השמים היו באים הדברים ההם בבניינם ובקומתן לפאר מקום מקדשו ית' וכמו שדרשו בפסיקתא רבתי והבית בהבנותו כשהיה נבנה אין כתיב כאן אלא בהבנותו מאליה היתה המלאכה נבנית ופורחת ועולה רמזו בזה למה שאמרתי ע"כ אמנם פשט המאמר בסופו במה שאום' ואם תמיה על הדבר וכו' מורה שהדברי' ככתבן פורחים ממש מאליהם וכדמסיק והיתיה אבן שנתגלגלה מאיליה דאם כדפירש מהרי"א מה התמיהה יש כאן ועיין רש"י ז"ל וכן הרד"ק ז"ל והוא מסודר טוב וממס' סוטה פ' עגלה ערופה ומהרי"א ז"ל כתב מה ראה שלמה לאסור ברזל בבנין הבית והכתוב לא אמר כן אלא במזבח והבי' דברי רבי שמעון בן אלעזר המזבח נברא להאריך ימיו של אדם הברזל נברא לקצר ימיו של אדם אין דין שיניף המקצר על המאריך והוא ז"ל תרץ שהיה לשלימות מעלת הבנין שלא יבא דבר פגום ובלתי שלם שמה רק הכל מתוקן שלא יחסר רק הבנין לבד כנ"ל וכבר זכרתי בשם כל המפרשים ז"ל טעם הכנס פסוק זה בין הדבקים שהוא לתת טעם לעשיית המגרעות שלא יתכן לעשות חורים בכותלים לא קודם הבנות האבנים ולא אחר הבנותם כי קודם הבנותם לא יתכן אבני' חסרות כעין צורת נקב מחוקה גזית משם וממקום מחצב האבנים יען שהאבני' יחדיו מדה אחת להנה ושלימות הן בלתי גרועות כשיעור נקב ז"ש והבית בהבנותו אבן שלימה כו' ואחר הבנין לא יתכן לעשות נקבים לשום שם ראש הקורות ז"ש וכל כלי ברזל לא נשמע בבית בהבנותו ע"כ ובמדרש רבה אמרו עוד חז"ל שבהיות הנדבך משתלם והיה צריך אבן אחת להיותה סוגרת הנדבך שלימה כמנהג היה האבן הצריך להשלי' אותו המקום פורח מאליו ונבנה מאליו וז"ש אבן שלמה מסע נבנה שהאבן אשר היא שלימה ר"ל כמידת אותו המקום שצריך למלאת אותו בה ז"ש שלימה היה נוסע מאליו ונבנה ז"ש מסע נבנה ע"כ ובזה הבין לע"ד טעם למה שלא רצה שלמה שיכנס שם ברזל והוא כדי להורות שהבית נבנה מאליו ולא בכח איש וז"ש והבית בהבנותו רצה לומר בהיות ידוע שבזה היה נבנה מאליו כאומר בדח"זל אבן שלמה מסע נבנה מאליו על כן נתחייב שמקבות וגרזן וכל כלי ברזל לא נשמע בבית מהטעם היותו נבנה מאליו ז"ש בהבנותו פעם שנית לומר שלהורות כן הוכרח שלמה לבלתי השמע קול מכל ברזל להודיע שהוא נבנה מאליו וגו"ש אבן שלמ' מסע כו' אפשר לדרוש בו לשון שלום אבן שעושה שלום בין ישראל לאביהם שבשמים אינו דין שיניף עליהם ברזל והוא על דרך מה שדרשו חז"ל במכלתא הובא בילקוט ומקבות והגרזן כל כלי ברזל לא נשמע בבית בבית אינו נשמע אבל בחוץ נשמע ומה אני מקיים לא תבנה אתהן גזית בו אי אתה בונה גזית אבל אתה בונה בהיכל ובקודש הקדשים גזית שהיה בדין ומה מזבח הקל אסור לבנות בו גזית היכל וקדשי הקדשי' החמורי' אינו דין שיהיה אסור לבנות בהם גזית ת"ל לא תבנה אתהן גזית בו אין אתה בונה אבל אתה בונה בהיכל ובקודש הקדשי' מכאן היה רשב"א אומ' המזבח נברא להאריך ימיו של אדם והברזל נברא לקצר ימיו של אדם אינו דין שיניף המקצר על המאריך רבן יוחנן בן זכאי הרי הוא אומר אבנים שלימות תבנה שלימות שמטילות שלום בין ישראל לאביהם שבשמים ק"ו ומה אם אבני מזבח שאינם לא רואות ולא שומעות ולא מדברות על שהם מטילות
שלום

אֶבֶן שְׁלֵמָה מַסָּע נִבְנָה וּמַקָּבוֹת וְהַגַּרְזֶן כָּל־כְּלִי בַרְזֶל לֹא־נִשְׁמַע בַּבַּיִת בְּהִבָּנֹתוֹ׃ פֶּתַח הַצֵּלָע הַתִּיכֹנָה אֶל־כֶּתֶף הַבַּיִת הַיְמָנִית וּבְלוּלִּים יַעֲלוּ עַל־הַתִּיכֹנָה וּמִן־הַתִּיכֹנָה אֶל־הַשְּׁלִשִׁים׃ וַיִּבֶן אֶת־הַבַּיִת וַיְכַלֵּהוּ וַיִּסְפֹּן אֶת־הַבַּיִת גֵּבִים וּשְׂדֵרֹת בָּאֲרָזִים׃ וַיִּבֶן אֶת־הַיָּצִיעַ (יציע ק׳) עַל־כָּל־הַבַּיִת חָמֵשׁ אַמּוֹת קוֹמָתוֹ וַיֶּאֱחֹז אֶת־הַבַּיִת בַּעֲצֵי אֲרָזִים׃ וַיְהִי דְּבַר־יְהוָה אֶל־שְׁלֹמֹה

אַבְנִין שַׁלְמִין מַתְקַם אִתְבְּנִי וְאַרְזוּבִין וְחוּלִילִין כָּל מָאן דְּבַרְזֶל לָא אִשְׁתְּמַע בְּבֵיתָא בְּאִתְבְּנָיוּתֵיהּ׃ תַּרְעָא דְּמְחִיצְתָא אַרְעִיתָא פְּתִיחַ לְעִבַר בֵּיתָא מִיְּמִינָא וּבִמְסִבְּתָא סַלְקִין מִן אַרְעִיתָא לְעִילִיתָא בְּאוֹרַח מְצִיעֲיתָא׃ וּבְנָא יַת בֵּיתָא וְשַׁכְלְלֵיהּ וְטַלִּיל יַת בֵּיתָא בְּהַנְתּוֹכִין וְעֵילָא מִנְּהוֹן סִדְרָא דְּרִיכְפַּת רֵישֵׁי שַׁרְיָתָא אַרְזַיָּא׃ וּבְנָא יַת תֵּיקָא עַל כָּל בֵּיתָא חָמֵשׁ אַמִּין רוּמֵיהּ וְטַלִּיל יַת בֵּיתָא בְּאָעֵי אַרְזַיָּא׃ וַהֲוָה פִּתְגַּם נְבוּאָה מִן קֳדָם יְיָ עִם שְׁלֹמֹה

רדק

אבן שלמה מסע נבנה · כמו מהסיעו אותן מן ההר ושם היו פוסלין אותן במלת גזית אבל משהביאו האבנים לבית לא היו פוסלים מהם דבר אלא היו בונים אותן שלמות כמו שהביאו אותן מן ההר ויש מרבותינו זכרונם לברכה שאמרו כי אף בהר לא היו פוסלין אותן בשום כלי ברזל אלא בתולע אחת הנקרא שמיר וכשהיו נותני' אותו על גבי האבנים מתפתחות לפניו ואמרו והשמיר כמין שעורה הוא והיו נותנין אותו לתוך קנה של עופרת מלא מוכין ומלא סובין ואם היה נותנו אפילו על ההר היה בוקעו ובו היה שלמה חולק אבני כל בית המקדש ומי הביאו לשלמה הנשר הביאו לו מגן עדן שנאמר וידבר על הבהמה ועל העוף מה דבר לעוף של לו היכן השמי' קבוע והלך הנשר והביאו לו מגן עדן וזה אחד מן הדברים שהשליט הקדוש ברוך הוא הרך בקש' ובו פסל משה אבני האפוד של משכן ובו פסל את הלוחות הראשונות ולוחות האחרונו' וזה מדרך הקבלה היה אגלס מימי משה רבינו ואין להרהר אחריו : פתח הצלע · הצלע מלרע : אל כתף הבית הימנית · אינו אומר שהצלע היתה פתוחה לבית אלא אומר כי הפתח שהיה בין התחתונה לתיכונה היה לרוח דרומית של הבית וכן מה שבין התיכונה לעליונה הפתחים היו לצד רוח דרומי' של הבית והנה אמר שהיו הצלעות פתוחות זו לזו ועתה אומר במה היו עולים מזו לזו לא במעלות אבנים ועצים אלא בלולים · בלולים כתוב בוי"ו עם הדגש ובלול הוא עמוד חלול עשוי מעלות סביב והעולה בו עולה דרך הקף והיורד בו גם כן יורד דרך היקף וכן תרגם יונתן ובלולים ובמסבתא וכן תרגם הפסוק תרעא דמחיצתא ארעיתא פתוח לעיבר ביתא מימינא ובמסבתא סלקין מן ארעית' לעיליתא באורח מציעיתא ויש לפרש לול ארובה כלומר דרך ארוב' היו עולים מזו לזו וכדברי רבותינו ז"ל לול הפתוח מבית לעליה : אל השלישים · אל היציע השלישית שהיא העליונה ואומר השלישית בלשון רבים כי רבים היו היציעי' סביב כל הבית מחוץ משלש רוחות דרום ומערב וצפון : ויבן את הבית · בנה הבית וכלהו תחלה ואחר כך ספן אותה כלומר כל קירותיו בנה תחילה ואחר כך הניח הקורות שהוא הספון : גבים · שתי תקרות קרה הבית התחתון הוא הנקרא גבים ולמעלה מאותה תקרה אחר מארזים וכן תרגם יונתן וטליל ית ביתא בהנתוכין ועילא מנהון סדרא דרכיפת רישי שריית ארזיא ושריית פירושו קורות כמו בכל קורתי תרגומו בטלל שירותי ופי' גבים כמו עשה הנחל גבים שהוא חפירות והקורות ההם היו מלויירות במתוכים בדמות גבים או יהיה פי' כפה שהיתה עשויה אותה תקר' כמין כפה וכן בדברי רבותינו ז"ל שלשה גובבין את הקומה ופירושו כמו כופפין : ושדרות · פירוש כי הארזים היו מונחים סדרים סדרים והתקרה התחתונה הנקראת גבים היתה של ברושים ושלמעל' ממנה של ארזים וכן אמר בדברי הימים ואת הבית הגדול חפה עץ ברושי' וזכר שמה התקר' התחתונה ולא זכר העליונה שהיתה של ארזים והקרוב אלי עוד במלת גבים שיהיה כמו הצלעות כי צלעות הבהמות יקראו גב כמו שאמר על גבי בהמה וכן צלעו' האדם כשיהיה כפוף כמו שכתוב על גבי חרשו חורשים וכאשר אמר גבים כאילו אמר צלעות ברושים כמו שאמר בסמוך בצלעות ארזים בצלעות ברושים והלוחות הצרות שאינן רחבות כמו האחרות יקראו צלעות שהם בדמות צלעות : ויבן את היציע · כל יציע ויציע : על כל הבית · כמו עם כל הבית וכן ויבאו האנשים על הנשים וזולתו כי היציעי' לא היו על הבית אלא סביב סביב : קומתו · זכר הנה היציע בלשון זכר ולמעלה זכרו בלשון נקבה היציע התחתונה לפי שנקרא צלע והצלע הוא לשון נקבה: ויאחז את הבית · היציע אחז עם הבית בעצי ארזים והם קורות הארזים שהיו סמוכות על קיר הבית ויהיה טעם ויאחז על המקר' ויהיה עובר לשלישי או יהיה טעמו על היציע: ויהי דבר יי' אל שלמה · בעוד שהיה בונה הבית בא לו הנביא בשם יי' ואמר לו זה והנביא הוא אחיה השילוני : ויבן

רשי

אבן שלימה מסע · כמו שהסיעו׳ מן ההר על ידי השמיר כמות שהיא בלא פגם נתונה בחומת הבניין ולא פסלוה בכלי ברזל ואבני גזית האמו׳ למעלה מחלוק׳ היא בסוטה : פתח הצלע התיכונה אל כתף הבית הימנית · יונתן תירגם תיכונה זו כמו תחתונה לתיכונה בין עליונה לתחתונה שבחמש תאים שבדרום היה לה פתח אל החוץ בשור התחתונ' וזה התרגום ובלולי' יעלו אל התיכונ' התיכונ' תירגם יונתן מציעתא התאים הללו לא היו פתוחים אל החוץ אלא ג' פתחים היו לכל אחד כך היא שנוייה במסכת מדות אחד לתא מן הימין ואחד לתא מן השמאל ואחד לתא שעל גבין ולימד כאן שאחד מן התחתוני' שבכותל דרומי היה לו פתח אל החוץ ודרך אותו פתח נכנסין לכולם : ובלולים יעלו ממנה של התיכונה שלמעלה ובלולי' תירג' יונתן מסיבתא והוא שקורין בלשוננו ווי"ן בלע"ז ובלשון אשכנז ויכל"ש שטי"ין והוא בנין עמוד אבנים עשוי מעלו' מעלות וההולך בהן דומ' כמקיף סביבו' עמוד ועולין בו כמה וכמה אמו' גבוה ואין צריך לפשע כאשר סולם כי היקפו הוא שיפועו : אל השלישים · כמו אל השילשיים : ויספון · לשון כסוי תקרה : גבים ושדרות בארזים · שתי תקראות אחת עשויה לנוי מלמטה ואחת של לוחי ארזים מלמעלה של גבים היא התחתונה ותירגם יונתן הנתכין ולא ידעתי מה הן ושמעתי משמו של ר' מנחם זצ"ל שהם נסרים ארוגים נאים כמין לורי' וקורין לו בלשוננו ני"ליד ובלשון אשכנז הימ"ליד והוא לשון שמי' שמי קורה ואני אומר שהם לבנים חלולות כחצי קנה ענול שטוחין לכסויי בתי' גבים לשון ארמי גובתא דקניא והם היו למעלה והשדרות למטה · ושדרות לוחי ארזים סדורים למעלה מן הגבים לדריסת הרגל כשעולין לראות בבדק הבית וכן תירגם שדרות בארזי' ועילא מינהון סידרא דריכפת רישי שריא ארזיא ריכפת לשון תכיפת וחבירו עבי שחקים מריכפת עננין קלילין : חמש אמות קומתו שלכל אחד ואחד הרי גובהן ט"ו אמות לבד עובי התקרה : ויאחז את הבית · הוא כיסוי הגג העליון והספון האמור למעל' והוא תקרת העלייה : מביתה

רלבג

ויבן את היציע על כל הבית · ר"ל שכבר בנה היציע אצל כל הבית והיה חמש אמות קומת כל יציע והנה היציע אחז את הבית בעצי ארזים שעליהם היתה התקרה והם היו מונחים על המגרעות שנתן לבית כמו שקדם או ירצה בזה שהתקרה העליונה לבית אחזה הבית בעצי ארזים והבאור הראשון הוא יותר נאות לפי מה שאחשוב : ויהי דבר יי' אל שלמה לאמר · לפי שאמר אחר זה וירא יי' אל שלמה שנית כאשר נראה אליו בגבעון למדנו שזאת הנבואה לא באה לשלמה בעצמו ואמנם הודיעה לו הש"י על יד נביא בעת שהיה בונה הבית : ויבן

כלי יקר

שלום בין ישראל לאביה׳ שבשמים אמר הקב"ה לא תניף עליהם ברזל המטיל שלום בין איש לאשתו בין עיר לעיר בין משפחה למשפחה על אחת כמה וכמה שלא תבואהו פורענות עד כאן לשונו הרי שדרשו אבנים שלמות על שם שמטילות שלום בין ישראל להק"בה דכוותה כא' אבן שלמה שרצה שלמה ע"ה שכל אבני המקדש כיון שמטילות שלום בין ישראל לאביהם שבשמים לא יונף עליהם ברזל כלל בכל בנין הבית בכללו עוד אפשר בהבנותו בה"א בנות"ו ע"ד מה שדרשו חז"ל בהבראם בה"א בראם כי ענין בנין המקדש היה תיקון מעשה בראשית כמו שאמר חז"ל בפסוק ותשלם המלאכה כמו שיבוא בע"ה שאמרו נקרא שלמה ע"ש שהשלים מעשה בראשית על ידו כדכתיב ותשלם המלאכה ואמר בהבנותו על הבית הרוחני שהיה נבנה מאיליו כי שני בניינים כאן הרוחני וגשמי וכבר רמזתי היות בית זה בית רומז לבי"כה וזהו בהבנתו לשון בנין ולשון בינה ותבינה :

פתח הצלע כו' עיין רש"י ז"ל והר"דק ז"ל וכן מהרי"א ז"ל ונדחק בלשון צלע שנקרא היציע כן על שם צלעות הארזים אשר היה מלופה בהם וסמוך בהן ע"כ : ולע"דן קשה מאד שיקרא הפסוק התחתונה בשם תיכונה כדעת רש"י והמתרגם :

ונראה לי כי בצד הדרומי היו חמשה יציעים כנ"ל ברש"י ואולי הפתח הזה היה בצלע התיכונה דהיינו התחתונ' וקראה תיכונה שהיא האמצעית שבאותו הצד הדרומי ששני יציעים היו לה מכאן ושני יציעים מכאן לכך קראה תיכונה להיותה אמצעית בין החמשה שבאותה הצד ובלולים יעלו ממנה על התיכונה שעליה שהיא תיכונה בבחינה אחרת דהיינו בבחינת מה שלמטה ממנה התחתונ' ובבחינת העליונה שעליה היא נקראת תיכונה כמצא היא ושלמטה ממנה נקראות תיכונו' כל אחת ואחת מבחינתה הנז' וברוך היודע האמת :

ויבן את הבית כו' עיין רש"י ז"ל וכן הר"דק ז"ל וכן הביא מהרי"א ז"ל והוא פי' שגבים הם לשון גובה כמו הרים גבנונים ומזה הענין אומר עשה הנחל גבים שהם מקומות חלולים וגבוהים והכוונה שאחרי שסמו המקרה בבית עשה שלשים גבים עליונות גבוהות ושדרו ארזים מסודרות בסדר נכון ושדרות בפי"ן כמו סדרות בס"מך ע"כ : ולע"דן סדרות מלשון סדרה לפי שעושין תקרה עליונה כמין צריף דומה לסדרה זו בצלעותיה בשיפוע ולמטה תקרה ישרה היא קראה גבים שלמטה נראות בבית והסדרות עליהם :

ויבן את כל היציע כו' עיין רש"י ז"ל והר"דק ז"ל וכן הר"לבג ז"ל וכן מהרי"א ז"ל ויאחזו על היציע וכוונת הכתוב הזה לחדש גובה היציע שלא נזכר למעלה עד כאן : ולע"דן כוונ' בפ' הזה להודיע שלא היו היציעים האלה נחלקים זה מזה במה שיהיה האחד גבוה יותר מחבירו מעט לזה אמר ויבן את היציע בלשון יחיד שלא אמר היציעים קומתם ולומר שהיה כל הגג כולו בשוה כאילו כל השטח כולו יציע אחד גובהו חמש אמות ואחר כך נחלק לחמשה יציעים מלמטה מצד דרום וכן מצד צפון כנ"ל ומצד מערב לשלשה כנ"ל :

ויהי דבר ה' אל שלמה לאמר חז"ל סדר עולם הבית הזה אשר אתה בונה אחיה השילוני אמר לשלמה הבית הזה אשר אתה בונה ולבסוף אמר לו יען אשר הייתה זאת עמך עכ"ל והכרח לדבריהם יהיה כדברי הרל"בג ז"ל ע"ש הרי שהכריע מאומרו שם לשון שנית שלא זאת הנבואה היתה לשלמה בעצמו אם כן היתה שלישית ואמר עוד ולבסוף אמר לו יען היתה זאת עמך כו' שלא דבר ה' כן פה אל פה לשלמה של על ידי אחיה השילוני וזהו שאמר ולבסוף אמר לו רוצה לומר אחיה השילוני הנז' יען אשר היתה זאת עמך וכותם גם כן הגב הורחין לומר כמו הכרח לדבריה' שאחי' אמר לו כן מדקאמר ליה לבסוף יען היתה זאת עמך ולא אמר יען דברתי לך הו' דברתי עמך מדקאמר היתה זאת עמך אלמא שהדברים הללו לא כאמרו לו פה אל פה אבל היתה זאת עמך מור' הלשון שנמצאת זאת עמך שנאמר' לו על ידי נבי' והיינו אחיה כמו שאמרו כאן ועיין רש"י וכן הר"דק ז"ל וכן הביא מהרי"א ז"ל ונתן טעם למה בא זה הדיבור בינו בינו בעוד היותו בונה והוא לפי שראה הש"י את שלמה בונה את הבית בנין חזק למען יעמוד ימים רבים הם האבנים גדולי' והעצים עצי ברושים לז"א אמר לו הש"י כי עיק' יסוד התמדתו הו' תלוי בהנהגי' אם תלך בחוקותי ואת משפטי תעשה וכאילו התרה בו ההתראה שאם לא ישמור חוקי ה' יחרב הבית ובזה מובן אומרו שנית ויבן שלמה את הבית ויכלהו לומר שלא נתרפו ידיו מהבנין מצד ההתראה הנזכרת כי האיש חכם לבב לא נחלש כחותיו כמו שזכר החוקר בטבע האיש גדול הלב הוא שיעשה ההולכה בדברים הגדולים כאילו לא ימות ויחיה עדי עד וזהו אומרו שנית ויבן שלמה את הבית ויכלהו עד כאן :

ולע"דן מסכים לדעת מהרי"א ז"ל שאמר לו הש"ית שכל כמאמו וכן היו שני בניינים האחד בנין הבית בפועל ועליו אמר ויבן את הבית ויכלהו ויספון כו' והבנין השני בכח הוא ע"י תיקון המעשים המחוייבים קיום והעמדת בנין הבית והמשכנים שכינה בתחתוני' וז"ש הבית הזה דע לך אשר אתה בונ' אותו אתה בעצמך והבנין הזה הוא ע"י תיקון מעשיך אם תלך בחוקותי ואת משפטי תעשה בזה יחשב שאתה בונה אותו בעצמך כי על כן יקראו התלמידי חכמי' בנאים שנאמר ורב שלום בניך אל תקרי בניך אלא בוניך לפי שעוסקים בתורה ושלום ביניהם שהם הם עמודי העולם התורה והשלום והיינו דמסיק ויבן שלמה את הבית היינו הבנין הרוחני הזה אשר נעשה בכח ולא בפועל על ידי תיקון המעשים המתייחסים אל שלמה בחכמתו וז"ש ויבן שלמה את הבית ויכלהו שהשלי' תיקונו בהתקשרו' השכינה בו ובזה מדוקדק אומר בונה בלשון הווה כי התמיד מתמיד הוא הבנין הזה שע"י קיום המצות שהקיום כמו בניינו נחשב הוא ואמר אם בחוקתי תלך לפי שהחוקים הם חוץ מהשכל האנושי לזה צריכים הרגל בהם כדי שיהיה טבע שני וזהו שאמר אם תלך בחוקותי אמר לשון הליכה והקדים אותה אל החוקים להודיע שיהיה בנו ההרגל בהם בשיעור גדול עד שמידי לכתו יפגע בחוקי' ע"ד מ"ש דוד חשבתי דרכי ואשיבה רגלי אל עדותיך שפירשו חז"ל חשבתי ללכת לדרכי ואשיבה יען שרגלי מוליכין אותי הם מאליהן' מטבע ההרגל הם הורגלו הוליכוני אל עדותיך וכן שמור רגלך בשיעור גדול עד כי כאשר תלך תהיה הליכתך של בית הכנסים כי לא כיסו ללכת כי אם שם וז"ש אם תלך תהיה מידי לכתך בחוקותי וזהו מדרגה יותר משובחת ממה שא' בתורה אם בחוקותי תלכו ששם הקדי' החוקים של ההליכה כי שם ההליכה בכוונה מכוונת אל החוקים וזה יספיק אל השכר שייעד שם ונתתי גשמיכם בעתם כו' אמנם כאן שהייעוד הוא והקימותי את הדבר אתך אשר דברתי כו' שהוא על ייעוד כוננות כסא דוד וממלכתו צריך עבודה יותר שלימה וכאים גבורתו לשלמה יאות להיות מכיר ורגיל בעבודת הש"ית בשיעור גדול עד שילך מאליו של החוקים מרוב ההרגל וז"ש אם תלך בחוקותי ולא אמר אם בחוקותי תלך ואמנם במשפטי' שהשכל מחייב אות' הוכרח לאחר המעשה ולו' ואת משפטי תעשו להודיע שצריך שתהיה עשייתה לשמה

רש"י

מביתה בצלעות ארזים · קירות ארז אצל קיר האבן כדי לטוח עליו זהב כמו שהוא אומר למטה ויצף שלמה את הבית פנימה זהב סגור ואי אפשר לטוח זהב על גבי האבנים כי אם בעצים ובמסמרות: קירות הספון · קירות העלייה: את קרקע הבית · הרצפה כולה: את עשרים אמה מירכתי הבית · עשרים שהן מסוף ההיכל והלאה והעשרים שבסוף הבית הן של בית הכפורת: עד הקירו' · עד התקרה עשה קיר ארז לכסו' קיר האבן לטוח עליו זהב: ויבן לו · אותם עשרים אמה: מבית לדביר · לפנים ממחיצת אמה טרקסין המפסקת בין ארבעים לעשרים ואותה מחיצה קרוייה דביר: לקדש הקדשים · הבדילן לאותן עשרים אמה: ההיכל לפני · לצד החוץ: וארז אל הבי' פנימה מקלעת פקעי' · ואותם קירות ארזים שעשה אל הבית פנימה לכסות קיר האבן קלוע היה בציורי קליעו' וצורת פקעים כמין כפתורי' פקעי' לתוייש"ילש בלע"ז: ופטורי

רד"ק

ויבן שלמה את הבית ויכלהו · פי' בנה הבית וכלהו קירותיו וקירויו ואחר כך בנה קירות הבית מבפנים והוא ההיכל: בצלעות ארזים · שלא תראה אבן הקיר כמו שאמר בסמוך אין אבן נראה: עד קירות הספון · ועד הספון כלומר כל הקירות מקרקע הבית ועד שמי קורה צפה עץ ארז מבפנים וסמיכות קירות הספון ר"ל על ראשי קירות הסמוכות לספון וכת"י מארעית בית' עד כותלי' וגומר: ויבן את עשרים אמה מירכתי הבית · כלומר העשרי' אמה שלקח לצד אחד מירכתי הבית שהוא הדביר בנה אותן גם כן בצלעות ארזים מבפני' מן הקרקע עד הקירות כמו שעשה לבית שהוא ההיכל: מירכותי · כתוב בשימן רבוי הנקבות עם סימן הזכרי' וקרי מירכתי בסימן רבוי הזכרים לבד: ויבן לו מבית לדביר · אותו שהוא מבפנים בנה אותו לדבי' להיותו קדש הקדשים שהוא מקודש מההיכל ומהאולם: וארבעים באמה · עתה חלק הששים אמה שזכר למעלה במד' אורך הבית כלומר עתה חלקם שאמר כי העשרי' אמה היו דביר והארבעים היכל ופי' לפני לפני הדביר כי הדביר היה פנימי וההיכל לפניו וכת"י לקבליה ולמ"ד לפני ולמ"ד לדביר אינם משמשות להביא דבר אל העצם אבל הם מורו' על העצם כלמ"ד הרגו לאבנר והשלישי לאבשלום לאמות חמש · ומלת פני הוא תואר לדבר העומד לפני האחר ובמשקל זה תואר בפתח מוכיח אדם אחרי ולכילי לא יאמ' שוע: וארז אל הבית · פי' אלה צלעות הארזים שהיה מצפה בהן הבית מבפנים היו מצויירות במקלעו' פקעים כפטורי ציצים: מקלעת פקעים · מעשה קלעים ופקעים והם צורות פקועות שדה או מקלעת פקעים סמיך לפקעים ופי' ציור צורת כרובים שפי' ציור צורת כרובים כמו וקלע כרובים ויונתן תרגם מקלעת פקעים וגלף חיזו ביעין רוצה לומר כצורת בצים: ופטורי

ל' ר"פ שְׁלֹמֹה לֵאמֹר: הַבַּיִת הַזֶּה אֲשֶׁר־אַתָּה בֹנֶה אִם־תֵּלֵךְ בְּחֻקֹּתַי וְאֶת־ ט'חס' וכל אורייי'דכו' כמ"א
מִשְׁפָּטַי תַּעֲשֶׂה וְשָׁמַרְתָּ אֶת־כָּל־מִצְוֺתַי לָלֶכֶת בָּהֶם וַהֲקִמֹתִי אֶת־
י"ב דְּבָרִי אִתָּךְ אֲשֶׁר דִּבַּרְתִּי אֶל־דָּוִד אָבִיךָ: וְשָׁכַנְתִּי בְּתוֹךְ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל
וְלֹא אֶעֱזֹב אֶת־עַמִּי יִשְׂרָאֵל:
כ' וַיִּבֶן שְׁלֹמֹה אֶת־הַבַּיִת וַיְכַלֵּהוּ:
ל' וַיִּבֶן אֶת־קִירוֹת הַבַּיִת מִבַּיְתָה בְּצַלְעוֹת אֲרָזִים מִקַּרְקַע הַבַּיִת עַד־קִירוֹת הַסִּפֻּן צִפָּה עֵץ מִבָּיִת וַיְצַף
ל' אֶת־קַרְקַע הַבַּיִת בְּצַלְעוֹת בְּרוֹשִׁים:
מירכתי ק' וַיִּבֶן אֶת־עֶשְׂרִים אַמָּה מִירְכּוֹתֵי הַבַּיִת בְּצַלְעוֹת אֲרָזִים מִן־הַקַּרְקַע
כ'בתרי לישני חד חס' עַד־הַקִּירוֹת וַיִּבֶן לוֹ מִבַּיִת לִדְבִיר לְקֹדֶשׁ הַקֳּדָשִׁים: וְאַרְבָּעִים בָּאַמָּה
ל' הָיָה הַבָּיִת הוּא הַהֵיכָל לִפְנָי: וְאֶרֶז
ד כסי' ה' אֶל־הַבַּיִת פְּנִימָה מִקְלַעַת פְּקָעִים ופטורי

תרגום

שְׁלֹמֹה לְמֵימָר: בֵּיתָא הָדֵין דִּי אַתְּ בָּנֵי אִם תְּהַךְ בִּקְיָמַי וְיָת דִּינַי תַּעְבֵּיד וְתִטַּר יָת כָּל פִּקּוּדַי לִמְהַךְ בְּהוֹן וְאָקִים יָת פִּתְגָּמִי עִמָּךְ דִּי מַלֵּילִית עִם דָּוִד אָבוּךְ: וְאַשְׁרֵי שְׁכִינְתִּי בְּגוֹ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְלָא אַרְחֵיק יָת עַמִּי יִשְׂרָאֵל: וּבְנָא שְׁלֹמֹה יָת בֵּיתָא וְשַׁכְלְלֵיהּ: וּבְנָא יָת כּוֹתְלֵי בֵיתָא מִלְּגָיו בִּמְחִיצַת אַרְזַיָּא מֵאַרְעִית בֵּיתָא עַד כּוֹתְלַיָּא עַד מְטֵי שְׁמֵי שֵׁרִיתָא חֲפֵי נְסָרִין דְּאַרְזָא מִלְּגָיו וַחֲפָא יָת אוּשֵׁי בֵיתָא בִּמְחִיצַת בִּירָוָן: וּבְנָא יָת עַשְׂרִין אַמִּין מִסִּיפֵי בֵיתָא בִּמְחִיצַת אַרְזַיָּא מִן אוּשַּׁיָּא עַד כָּתְלַיָּא וּבְנָא לֵיהּ מִגָּיו לְבֵית כַּפּוֹרֵי לְקוֹדֶשׁ קוּדְשַׁיָּא: וְאַרְבְּעִין אַמִּין הֲוֵי בֵּיתָא הוּא הֵיכְלָא לְקִבְלֵיהּ: וּנְסָרִין דְּאַרְזָא חֲפֵי בֵיתָא מִלְּגָיו וּגְלַף חֵיזוּ בֵיעִין ואטונין

דברי י"ג בקריא' וסי' עתה תראה היקרך דברי אם לא · לא היה דברי ראשון · הבית הזה אשר אתה בונה אם תלך בחקתי · ויאמר אליהו התשבי · כן יהי' דברי אשר יצא מפי לא ישוב · ואת כל אלה ידי עשתה ויהיו · כי שוקד אני על דברי · הלא כה דברי כאש נאם יי' זכפטיש · הנביא אשר אתו חלום כ' בפסוק · כי כה אמר יי' לפי מלאת לבבל · ויתפלל אל יי' דיונה · אחרי דברי לא ישנו: פנימה ה' בקריאה וסי' הן לא הובא את דמה אל הקרש פנימה · וארז אל הבית פנימה · ויבאו פנימה אל חזקיהו · ויקרא השערים ויגידו בית המלך · כל כבודה בת מלך פנימה:

רלב"ג

ויבן שלמה את הבית ויכלהו · ר"ל אחר שבנה אותו כאופן הנזכר וכלה ספויו וקרויו בנה את קירות הבית מביתה בצלעות ארזים לכסות בנין האבנים כסה אותן הקירות מבפני' בנסרים וקורות ארזים עד עשרים אמה שהיה שם הקרוי התחתון וקרקע הבית צפה בצלעות ארזים וזה אמנם היה בבית שהוא ההיכל ואמנם מירכתי הבית שהם לפאת המערב והם עשרים אמה שהיה שם הדביר וקדש הקדשים צפה גם כן ארז מן הקרקע ועד הקירות וזה בנה לו מבפני' לדביר להיות קדש הקדשים ואולם הבית שזכרנו ראשונה אשר חפה קרקעו עץ הוא ההיכל שהיה לפנים מן האולם: וארז אל הבית פנימה מקלעת פקעים · הנה הפקעים הם בצורת ביצים שעני ראשיהם חדים והנה מקלעת מענין השלכה והוצאה כטעם יקלענה בכף הקלע והטע' שכבר היה מצויר בארזים מבפנים בדמיון הוצאת · הצמחים אלו הפקעים בעת אשר הם מתחילים להציץ כי כראשונה יהיו כמו פקעים . והם כמו ביצים שעני ראשיהם חדים ואחר זה יפריח מהשרש כמו גביעים משוקדים ומתוכם יצא הפרח כמו שזכרנו בפרש' ויקחו לי תרומה ולסבה בעינה שהיו אלו הציורים במנורה היו בזה המקום וזה אמנם היה בהיכל או יהיה הרצון במקלעת כמו קלעים ר"ל שציירו שם בדמיון קלעים שהם ידיעות שהיו בהם אלו הציורים וזה הביאור יותר נאות לפי מה שיראה ממה שאחר זה או יהיה מקלעת בדמיון הקריות והדליות שבהם הפרחים:

ודביר

כלי יקר

לשמה מלך שהם משפטי לא מלך סיפרו בעיניך ז"ש ואת משפטי תעשה שלהיותם משפטי אשר גזרתי על כן תעשם ואלולי המר ותעם' את משפטי היית קודמת המעשה הוראה על עשייתו שלא לשם שמי' מפלת המצוה כי אם מפלת עצמם לז"א ואת משפטי תעשה וא' ושמרת את כל מצותי ללכת בהם שמלת ללכת בהם מיותר כי די בהזכירו בהם שמירה ויובן ג"כ או' את כל שהכוונה שלא תאמר בענין מצותי אני אקיים אותם בתכליתם ואעפ"י שאבטלם בפועל כענין מ"ש שלמה ע"ה אני ארבה ולא אסור אבל כל רצו' שתשמרם בכל חלקיה' לבלתי הרבות נשי' כמו שאמר מצותי עליך וכן לא ירבה לו ז"ש ושמרת את כל מצותי שמירה ממש ללכת בהם לבלתי הרבות סוסים ולא נשים ולא כסף וזהב וכמו שכתבתי בכלי חמדה ובכלי יקר בפסוק ושמרת את משמרת ה' אליך כו' ככתוב בתורת משה דהיינו שצריך קיום דברי' ככתבן רצה לומר ככתוב בתורת משה ממש בלי מגרעת ובלי תוספת הוא מ"ש כאן ללכת בהם וא' והקימותי את דברי אתך כו' הי"לל והקימותי אתך אשר דברתי אל דוד אביך כוונו' שכשתשמור המצות והחקים והמשפטים כנ"ל אז תהיה ראוי מצד עצמך גם מצד מה שהבטחתי לדוד אביך ז"ש והקימותי את דברי אתך מאחר שאתה ראוי לדברי אתך וג"כ אשר דברתי אל דוד אביך דבורים לקיים הענין דברי שאתך ודברי אשר דברת לדוד אביך:

ושכנתי בתוך בני ישראל וכו' לע"דן כי עיקר שכינה היא בתוך לבבות ישראל על דרך מ"ש רז"ל ועשו לי מקדש ושכנתי בתוכם בתוכו לא נא' אלא בתוכם ממש וכן היתה שכינה זו בתוך בני ישראל מזמן האבות שהם הם המרכבה ז"ש כאן ושכנתי ר"ל אם אתה הלך תלך בחוקותי ואת משפטי תעשה ושמרת כו' מושל מקשי' על דבר אמת כל משרתיו צדיקים ושכנתי בתוך בני ישראל ולא אעזוב את עמי ישראל לבוא לשכון בבית כי הבית טפל לשכינה בתוך בני ישראל עיקר ז"ש ולא אעזוב את עמי ישראל או י"א כפשוטו ושכנתי בתוך בני ישראל ולא אעזוב את עמי ישר' ר"ל שיהיו לאני לאן מרעיתי שאנהיג' ז"ש ולא אעזוב את עמי ישר':

ויבן שלמה את הבית כו' כבר זכרתי סברת מהרי"א ז"ל שעם היות שהק"בה רמזו שכל זה הבנין החזק לשיתקיים ימים רבים הכל הבל שהעיקר הוא תלוי בכושר המעשים אם תלך בחקותי וכו' ול"זא שנית ויבן שלמה וכו' לומר שעם שרמז לו כנז' לא נחלשו ידיו מהבנין כי כן ראוי לאיש אמיתי לבלתי התפעל מהדברים אלא להחליף כח בפרט בענייני מצוה ז"ש ויבן שלמה את הבית ויכלהו ולע"ד כתבתי ויבן שרמז על הבנין השני הרוחני המצטרף על הבנין הגשמי וכ"מש הבית הזה אשר אתה בונה שבנין הבית הגשמי הוא ע"י הבנאי' אמנם הרוחני בנייתו ע"י שלמה ז"ש הבית אשר אתה בונה כו' וזה הודיע באומר שנית ויבן שלמה את הבית ויכלהו על הבית הרוחני כנז' גבי הבית ראה אשר אתה בונה ולזה פרט וא' ויבן שלמה בפרטות:

ויבן את קירות הבית מביתה כו' עיין רש"י ז"ל והר"דק ז"ל: ולע"דן לדקדק יותר לפה אמ' ויבן את קירות הבית מביתה בצלעות ארזי' מקרקע הבית עד קירות הספון ויצף את קרקע הבית מספיק ועוד לשון צפה עץ מיותר דבהכי קא עסוק א"כ היה די שיאמר צפה מבית ועוד קשה או' קירות הספון בלשון סמיכות בקירוב כמו שדקדק הר"דק ז"ל כנ"זל: ונראה שכוונת הפסוק להודיענו שלשה ענינים האחד אופן בנין הכותלים שלא היו מאבן לבד כי היו משימין בין ארבעה או חמשה נדבכים של אבן קורה אחת לחוזק הבנין שיהיה חזק כמו שעשו בזמן כורש כדכתיב נדבכין די אבן גלל תלתא ונדבך די אע חדא כו' ואמ' ארזים בבנין לצד החוץ כי אם מצד פנים כי שם בכורש א"זל שגזר שישימו עצים שבו ישרף הכותל בחלק העצים שבו ויפול כולו אמנם שלמה ע"ה לא עשה כן שלא הבית מביתה בצלעות ארזים מובלעות ונבנות בתוך ארות הבנין ולא מבחוץ שלא אבנים ז"ש מביתה בצלעות ארזים ולא מבחוץ והיה בבנין בנוי ולא דבר עתה ואחר כך הודיע הכתוב ענין הצפוי וז"ש מקרקע הבית עד קירות הספון לפה

עץ עבות כמ"ש בתחילת הפסוק דבר באופן הבנין וא"חכ דבר בענין הצפוי ודלא כפרש"י ז"ל ספיר' ויבן את קירות הבית מביתה בצלעות ארזים שבצפוי מדבר דלשון ויבן מורה הוא שבבנין מדבר הכתוב כדפרשית והודיע עוד שהצפוי הזה לא נעשה מלוחות שנים באורך כי יצטרך לסמר זה בזה והוא גנאי וצריך לשמרם מחוץ כי בבית כל כלי ברזל לא נשמע בו לזה אמר צפה עץ רצה לומר מקרקע הבית ועד התקרה הכל היה אורך עץ אחד ולא היו טלאי ע"ג טלאי כי הוא גנאי ואמ' עד קירות הספון כדר"דק ז"ל שנכנסו ראשי העץ של אורות של הארזי' נכנסות עד קירות אשר לספון באופן שלא היה סדק בין ראשי לוחות הצפוי לשמי קורה כי הי' גנאי הודיע עוד ענין שני שהכתלי' צפה בארזים שאינם חשובים כ"כ כיון שסופן להטוח בזהב אמנם בקרקע צפהו עצי ברושים שהם יותר מפוארים וירוקים כזהב גם להיות עצי הברושים קשים יאותו לדרום עליהם בקרקע ובכתלי' יאותו מזאת הבחינה עצי ארזים להיותם רכי' כדי שיקבלו הצפוי מטוח הזהב:

ויבן את עשרים אמה וכו' עיין רש"י ז"ל וכן הרד"ק ז"ל דייק לשון קדשים שנים על ההיכל והאולם וזה קדש משניהם · ולע"דן לו' שלא היה כאן בכותל הזה המבדיל בין הארבעים אמה ובין העשרים אמה כותל בנין מצופה בארזים אבל היה כל בנינו מלאות הארזים לבד סמוכי' זה לזה כי זה די להפסיק בין הקדש ובין קודש הקדשים וצפו אותם זהב · אלא פרש"י ז"ל והרד"ק ז"ל השוו יחדיו שהיה בנין אבנים וצפוי לוחות ארזים מבפנים כאמור · ויתיישב לך בשיטתי יתור ויבן את עשרים אמה מירכתי בית כמו שהקשה מהרי"א ז"ל שהוא מאמר מיותר שכבר נזכר הצפוי הזה בפסוק הקודם בכלל כאומר ויבן את קירות הבית מביתה וכו' אם כן מה צריך לאמרו בדביר בפרט כי לשיטתו לא הוצרך לאומרו כי אם בכותל המבדיל לבד שאר הכותלים נזכר צפויי' בכלל בפסוק הקודם ויבן את קירות · וגם לשיטת רש"י והרד"ק ז"ל הפסוק הזה בא להודיע הצפוי שבכותל הזה המפסיק ואפי' שיהיה של אבן · אמנם מהרי"א ז"ל פירש שכוונת הפסוק הזה להודיע שהתחיל שלמה לצפות מהעשרים אמה של לפני ולפנים להיותו המקום היותר מקודש לכך התחיל בו התיקון:

וארבעים באמה כו' ברכות פרק תפלת השחר הוא ההיכל לפני שהכל פונים בו · תנו רבותי' סומא ומי שאינו יכול לכוין את הרוחות יכוין את לבו כנגד אביו שבשמים שנא' והתפללו אל ה' אלהיהם · היה עומד בח"ל יכוין לבו כנגד א"י שנא' והתפללו אליך דרך ארצם · היה עומד בארץ יכוין לבו כנגד ירושלם שנא' והתפללו אליך דרך העיר · היה עומד בירושלם יכוין לבו כנגד בית המקדש שנא' והתפללו אל הבית הזה · היה עומד אחורי בית הכפרת יראה את עצמו כאילו עומד לפני הכפרת נמצא עומד במזרח מחזיר פניו למערב · למערב מחזיר פניו למזרח · בדרום מחזיר פניו לצפון בצפון מחזיר פניו לדרום נמצאו כל ישרא' מתפללין לאביהם שבשמים · א"ר אבין ואיתימא ר' אבינא מאי קראה כמגדל דוד צוארך בנוי לתלפיות תל שכל פיות פונות אליו ע"כ ובירושלמי הוא דהיכל לפני א"ר יהושע בן לוי תל שהכל פונים בו בנוי לתלפיו' תל שכל פיות פונות אליו מתפללים בברכות בונה ירושלם בק"ש פורס סוכת שלום כו' בברכת המזון מנחם ציון בבנין ירושלם ע"כ · ורש"י ז"ל ההיכל לפני לצד החוץ ע"כ ר"ל כמו לפני הדביר · וכן הרד"ק ז"ל וכן מהרי"א ז"ל שהיכל לפני ע"ש שהוא לפני הדביר והוסיף לו' לפני לפי שהוא לפנים מן האולם על כן אמ' ההיכל נקר' לפני והדביר להיותו לפנים יותר נקרא לפני ולפני' וכפי הפי' הראשון יהיה מלת לפני כמו בתוך ובפנים ושהיה ההיכל אחרי האולם · וכפי הפי' השני היבת לפני לשון קדימה ומאשר מצאנו שנקרא קודש הקדשים לפני ולפנים ראוי שנא' שהוא מהפי' הראשון ואינו מהשני ע"כ:

וארז אל הבית פנימה מקלעת כו' עיין רש"י ז"ל וכן הרד"ק ז"ל והוסיף ועיין הרלב"ג ז"ל · וכן בשכים מהרי"א ז"ל שציירו בלוחות הלעי המשכן לכבוד ולתפארת ולזכרון קדושה:

ודביר

רדק

ופטורי ציצים · פתוחים דמות ציצים ופרחים ופטורי כמו פוטר מים ראשית מדון שהוא כמו פותח ודגש ציצים תמורת הנח אשר בצין שהוא עי"ן הפעל : ודביר בתוך הבית · הדביר הנזכר שעשה אותו פנימי להיכל הכין אותו לתת שם הארון לפיכך הדביר קדש הקדשים ומלת לתתן מקור כמו לתת והנ"ון נוספת במקור לפעמים כמו באבכן מולדתי השבו מארון אפך כמו שכתבנו בספר מכלל ואחד שנוספה בו הנ"ון היתה דגוש' כו התי"ו הנוספ' לחסרון הנו"ן למ"ד הפעל ומה שאמר הכין פיר' רז"ל כי שלמ' צפה ברוח הקדש שסוף הבית ליחרב וחפר בקרק' הדבי' ובנה שם מקום לגנוז בו הארון סמוך לחרבן הבית ובנה אותו במטמוניות עמוקות ועקלקלות והניח אבן על פי המקום ההוא ועל האבן ההי' היה הארון מונח ויאשיהו גנז הארון שם : ולפני הדביר · אינו אומר שהיה שם מקום אחר לפני הדביר זולתי ההיכל שהיה עשרים אמה ארכו כי לא היה שם לא ההיכל וההיכל ארבעים אמה ארכו ושלשי' אמה קומתו והוא אומר עשרים אמה קומתו אלא פי' ולפני כמו ולפני' כלומר הדביר שהיה לפנים שעשה לתת שם הארון היה שם עשרים אמה ארכו ועשרים אמה רחבו ועשרים אמה קומתו ומלאנו לפני שהוא כמו לפנים כמו חלוני שקופים כמו חלוני נטעי כמו נטעים : ועשרים אמה קומתו · והנה אומר למעלה על כל הבית ושלשי' אמה קומתו ואם נאמר שהדביר היה שפל מן ההיכל הלא כשאמר מדת הבית ששים ארכו הדביר בכלל וגם כן כשאמר ושלשי' אמה קומתו הדביר בכלל ויש מפרשים מה שאמר ועשרים אמה קומתו מה שהיה מצופה זהב וזהו שאמר אחריו ויצפהו זהב סגור כי עשרים אמה בגובה צפה הקירות זהב והעשר אמות העליונה צפה באבן יקרה בלשם שבו ושוה' ספיר ודומיהם מן האבנים הטובות וזהו שאמר בדברי הימים ויצף את הבית אבן יקרה וזה לתפארת ואחר כך אמר ויצף את הבית זהב נראה כי שני צפויים היו על הקירות וזהו הפירוש הנכון ורבותינו ז"ל הקשו אלה הפסוקים ותרצו כי קא חשיב משפת כנים ולמעל' קא חשיב : זהב סגור · כתרגומו דהבא טבא : ויצף מזבח ארז · תרגום וחפא מדבחא נסרין דארזא צפה את המזבח בנסרים של ארז ועל מזבח הקטרת אמ' ולא אמר על המזבח מה היה קודם שצפהו בנסרים של ארז ואפשר שהיה מאבנים וזה אינו מזבח שעשה משה כי אותו היה של עצי שטי' מצופה זהב וכתב ספור המזבח עם הדביר לפי שהיה מכוון כנגד פתח הדביר : ויעבר ברתוקות זהב · תרגום בריחין עברין ורתוקות כמו שלשלאות וענין זה כי כותל היה לפני הדביר מבדיל בין הדביר ובין ההיכל במקום שהיה בו משכן הפרכת ורחב כותל זה אמה ואמר כי באותו כותל שהיה לפני הדביר נתן בריחי זהב וצפה הכל והכותל זהב : ואת כל הבית צפה זהב · ובדברי הימים שבעת אלפים ככר כסף מזוקק לטוח קירות הבתים ואמר כי לטוח קירות הבתים טעמו לשלשת אלפים ככרי זהב שזכר או טעמו על הכסף ופירוש לטוח שאר הבתים חוץ מן ההיכל ובדברי רז"ל לטוח קירות הבתים וכי כסף היה והלא זהב היה אלא למה קורא אותו כסף שהיה מכסף לכל בעלי זהבים : וכל המזבח אשר לדביר · סמך המזבח לדביר ואף על פי שלא היה בתוכו אלא בהיכל היה השלחן לפי שהיה מכוון כנגד פתח הדביר כי בהיכל היה השלחן בצפון משוך מן הכותל שתי אמות ומחצה ומנורה בדרום משוכה מן הכותל שתי אמות ומחצה ומזבח הקטרת ממוצע ביניהם ומשוך קמעא כלפי חוץ והיה מכוון כנגד פתח הדביר ומפני זה סמך המזבח לדביר ואמר המזבח אשר לדביר ומה שאומ' וכל לומר כי קירותיו וגגו הכל צפה זהב : עוד

ופטורי צצים הכל ארז אין אבן נראה: ודביר בתוך־הבית מפנימה הכין לתתן שם את־ארון ברית יהוה: ולפני הדביר עשרים אמה ארך ועשרים אמה רחב ועשרים אמה קומתו ויצפהו זהב סגור ויצף מזבח ארז: ויצף שלמה את־הבית מפנימה זהב סגור ויעבר ברתיקות זהב לפני הדביר ויצפהו זהב: ואת־כל־הבית צפה זהב

ואטונין שושנין כל ביתא חפי נסרין דארזא לית אבנא מתחזא: ובית כפורי מגו ביתא מלגיו אתקין למתן תמן ית ארון קימא דיי: וקדם בית כפורי עשרין אמין אורכא ועשרין אמין פותיא ועשרין אמין רומיה וחפהי דהבא טבא וחפא מדבחא נסרין דארזא: וחפא שלמה ית ביתא מלגיו דהבא טבא ואעבר בשלשלן דדהב קדם בית כפורי וחפהי דהבא: וית כל ביתא חפא דהבא

ל' ז' בליש' · י"ג יחידאין וכל לפני ולפני דכו' · ל' ברתוקית ק'

נתינה שם ז' בליש' בקריא' וסי' ונתת את הכיור · ונתן יי' לך שם לב רגז וכליון · לתתן שם את ארון · מקום אשר נתנו שם ריח · ויתנו שם כעס קרבנם · שם תתנו נחלתו · שם אתן את דודי לך :

רשי

ופטורי צצים · תירגם יונתן ואטונין שושנין צורת שלשלאות פטורי לשון חבלים בלשון תלמוד כמו כפיטורי בפי ווסט ציצים לשון פרחים כמו ויצץ ציץ חבלי' ופרחים ומכנס חברו ופטורי לשון פטר רחם וכמו יפטירו בשפה : הכל ארז אין אבן נראה : מקלעת פקעים · ת"י גלף חיזו ביעין : ודביר בתוך הבית · מחילת אמה טרקסין : לתתן · כמו לתת : ולפני הדביר · ולפנים מן אותה מחילה חלל של עשרים אורך ושל עשרים רוחב ועשרים קומתו עליית בית של קדשי הקדשי' נמוכה משל היכל : ויצפהו · לדביר היא המחילה : ויצף מזבח ארז · היא מזבח הקטר' ותמיה אני ושל משה למה נגנז : את הבית · בית קדשי הקדשים : זהב סגור · פירשו רבותינו בשעה שנפתח ליסגר כל חנויות נסגרות ויונתן תירג' זהב טב שמי שיש לו ממנו סוגרו לעצמו : ויעבר · לשון בריחי' ברתוקו' · שלשלאות : ואת כל הבית · כל ההיכל כולו : עני

רלבג

ודביר בתוך הבית מפנימה · ר"ל בתוך הבית מלפני' כ"ל כי בתוך הבית מלפנים והוא לפאת מערב היה דביר והכין אותו להיות שם ארון האלהים ואמרו רז"ל כי בזה רמז אל הבנין שעשה שלמה תחת הקרקע לגנוז שם את ארון יי' לפי שהיה נודע שעתיד הבית הזה ליחרב ואולם לפי הפשט הוא לפי מה שזכרנו : ולפני הדביר · ר"ל לפני ארון הדביר והוא חסר המצטרף וכמהו רבים ואמר כי לפניו צפה מזבח ארז והוא מזבח הקטורת שהיה בהיכל ולזה אמר אחר זה וכל המזבח אשר לדביר צפה זהב כי לפני הדביר היה מכוון ר"ל לפני ארון הדביר או לפני פתח הדביר וענין הפסוק שזה הוא כן ולפני הדביר שהיה שיעור הדביר עשרים אמה בארך וברוחב ובקומה צפה אותו זהב טהור ומזוקק והנה צפה שם לפני הדביר מזבח ארז וכבר באר אחר זה כי כבר צפה אותו זהב אך קצר להגלות זה הענין בו : ויצף שלמה את הבית מפנימה וגו' ר"ל שכבר צפה שלמה את הבית הזה והוא הדביר בכל אשר מבפנים הזהב מזוקק וזה יורה שם שעשה מחיצה בינו ובין ההיכל ובזה גם כן יתאמת שהיה עשרים אמה אורך : ויעבר ברתוקות זהב · רצל עשה כמו בריחים בשלשלאות זהב בהיכל אשר לפני הדביר כי עשה שם כותל בין הדביר ובין ההיכל להיות תמורת הפרוכת אחר שצפה הכותל ההוא זהב כמו שקד' : ואת כל הבית צפה זהב עד תום כל הבית · ר"ל כי גם ההיכל צפה זהב אך לא היה מזוקק כמו הזהב שצפה בו הדביר לבאר דבר ההבדל שהי' בין קדש הקדשים ובין הקדש : וכל

כלי יקר

ודביר בתוך הבית פנימה כו' חז"ל שלמה צפה ברוח הקודש שעתיד הבית ליחרב וחפר בקרקע הדביר ובנה שם מקו' לגנוז בו הארון סמוך לחרבן הבי' ובנה אותו במטמוני' עמוקות ועקלקלות והניח אבן על פי המקום ההוא ועל האבן ההיא היו הארון מונח ויאשיהו גנז שם הארון ע"כ ובזה מובן לשון הכין שהכנה היא החפיר' הזאת המוכנת לעת מצוה ומובן לשון מפנימה שבנה אותה במטמוניות מפנימה ומובן גם כן לשון לתת שם שהי"לל לשכים שם אומרו נתינה הוא בגיזה ונתינת קבע גם מובן אומרו לתתן שהי"לל לתת אבל רמז לנו' שאילו א' לתת היה על שלמ' עצמו לתת שם אבל אומר לתתן מורה כמדבר על זולתו שהכין מקום לעת צרה היא שתתן שם את ארון ברית ה' ולא יחל כבודו · ועיין רש"י ז"ל ובן הרד"ק ז"ל וכן הביא הרלב"ג ז"ל וכן הביא מהרי"א ז"ל גם כדברי חז"ל כנז"ל והוסיף אומר שמתוך הנבואה הנזכר בהבית אשר אתה בונ' אם תלך בדרכי וכו' מתוכה נתעורר לדבר הזה שהבין שהבית תלוי באם תלך בחוקותי וידע כי מי יאמר זכיתי לבי כו' א"כ סופו ליחרב : ולע"רן דרך דרש שמלבד ההכנה המפורסמת הנז' שם לבו וכל מחשבותיו להכין מקום לארון ברית ה' כי כל הדברים של קדושה צריכים הזמנ' בדיבור ובמחשבה נוסף על המעשה וזה רמז ודביר בתוך הבית מפנימה הכין ר"ל שהכינה כן להיות דביר מפנימה מפנימיות מחשבותיו הנכונות הכין שתתן שם ארון האלהים כל לשהתה לשי"ת תתן ותהרצה כשיהיה שם נכון עוזו וז"ש לתתן ולא אמר לתת ובזה מובן יותר מפנימה ומובן לשון הכין שההכנה והזמנה אליו מלתא היא וכמו שאז"ל בס"ה שאליהו אם לא יאמרו זה כסא אליהו לא ישב עליו וכן לענין כים תפלין צר ביה ולא הזמניה דצריך הזמנה וצריכה :

ולפני הדביר כו' עיין רש"י ז"ל ולדברי רש"י ז"ל דביר שם המחילה היא אמה טרקסין ועיין הרד"ק ז"ל והרלב"ג ומהרי"א ז"ל כתב שהדביר צפה תחילה זהב וקודם לכל וז"ש ולפני הדביר ר"ל ולפנים בדביר שהיה עשרים אמה וכו' צפה זהב טהור והנה רצה לזכור כאן שנית אורך ורוחב וגובה הדביר עם היות שכבר קדם זכרון זה להודיע שעם היות המרחק רב עכ"ז צפהו כולו זהב טהור ובענין המזבח אמר שהיה של האבנים וצפוהו ארז ואחר כך זהב כמו שיזכיר ולזה הזכירו כאן סמוך לענין הבית לפי שהיה דומה לו שכן הבית נבנה אבנים ואחר כך צפהו ארז ואחר כך זהב עד כאן ולפירושו קשה אם כן למה העיקר חסר מן הספר כאן והוא צפוי המזבח זהב על הצפוי של ארז · ולע"רן ויצף מזבח ארז רוצה לומר המזבח שהיה של ארז ויצף אותו גם כן מהזהב הנז' גבי ויצפהו זהב ואליו נסמכה תיבת ויצף מזבח ארז בזהב והוא מזבח הקטורת ולפי זה נזכר בפסוק מהות המזבח שהי' מארז ויכריע כן לשון ויצף מזבח ארז שהי"לל ויצף המזבח ארז בה"א וצפויו זהב סגור · ומה שאמר עוד בסמוך וכל המזבח אשר לדביר צפה זהב הפרשהו שם בסמוך בס"ד :

ויצף שלמה את הבית וכו' עיין רש"י ז"ל וכן הרד"ק ז"ל וכן הרלב"ג ז"ל ומהרי"א ז"ל ויצף שלמה את הבית שאמר זה על ההיכל שצפהו גם כן כמו שעשה לדביר ואמר שעש' כותל מבדיל בין ההיכל ובין קודש הקדשים במקום הפרכת שהיה בימי משה ועשה בכותל הזה המבדיל ברתוקות שהם שלשלאות של זהב מצד ההיכל ואומר ויצפהו זהב בלשון יחיד חוזר לכותל ולא לרתוקות עד כאן :

ואת כל הבית כו' לרש"י ז"ל ולהרד"ק ז"ל ולהרלב"ג ז"ל כיאה שפירשו ויצף שלמה את הבית כו' דהיינו הדביר לפני ולפנים הו' ואת כל הבית כו' היינו ההיכל כולו כמו שכתב רש"י ז"ל אמנם למהרי"א ז"ל שפי' פסוק ויצף את הבית על ההיכל אם כן ואת כל הבית צפה זהב מיות' שכבר זכר זה בפסוק הקודם ופי' מהרי"א שלפי שלא הזכיר בפסוק הקודם מענין התקרה הוצרך לומר עוד ואת כל הבית צפה זהב וכו' לרבות אפי' התקרה באופן שהכל היה מצופה זהב וזהו עד תום כל הבית דהיינו מה שחסר מצפות הבית והוא התקרה כסהו גם כן זהב באופן שהיו הכותלים והתקרה הכל צפוי ואחר כך יספ' שגם הקרקע צפה זהב עד כאן · וק"ק דכיון שכל כוונת הכתוב להודיענו שצפה התקרה זהב ואם כן היה לו לפרט כן ולא לכתוב פסוק א' מיותר עד שנבין מכח היתור שבא לרבות צפוי זהב בתקרה · ולע"רן כרש"י ז"ל והמפרשים שהבית הנז"ל בפסוק הוא הדביר ויוכיח כן לשון הכתוב במפנימה לשון לפני ולפנים והפסוק הזה מדבר בבי' ואם נראה לקיי' דברי מהרי"א ז"ל שפסוק ויצף הבית הוא ההיכל נוכל לו' שכל תכלית הכתוב הזה להודיע סדר הצפוי הוא בא שבתחילה צפה הבית כולו עד תומו ואחר כך צפה ההיכל וז"ש ואת כל הבית צפה זהב עד תום כל הבית ואחר שתם כל הבית אז וכל המזבח אשר לדביר צפה זהב ובזה מובן קושי' א' שיש למה שפירשתי בפסוק ולפני הדביר וכו' גבי ויצף מזבח ארז שהמזבח שהיה של ארז צפהו זהב דאם כן קשה פ' זה במ"ש ואת המזבח צפה זהב אלא במ"ש מובן שסדר הצפוי בא להודיענו הסדר של הצפוי שלא נאמר שבעודו מצפה הבית שם סמוך למזבח צפה גם כן המזבח אלא עד תום הבית ואחר כך צפה המזבח ויכריע כדברי אומר עד תום הבית דפשיטא שלא היה ראוי להניח חלק מהבית בלא צפוי אם כן מאי קאמר עד תום הבית פשיטא אלא ודאי עד תום הבית תחילה ואחר כך וכל המזבח צפה זהב · ועל כרחיך אתה צריך לומר כן ולפי' לדברי רש"י ז"ל והמפרשים כולם שפירשו ויצף המזבח ארז שציפהו ארזים וכאן בכתוב זה הודיע שאחר כך צפהו זהב יקשה לפי' למה לא הזכיר שם גם כן צפוי הזהב ויאמר ויצף מזבח ארז ואחר כך צפהו זהב אלא ודאי אחרו לפסוק זה להורות הסדר שקדם בצפוי בזהב הבית ואחר כך המזבח · עוד אפשר שאמר ואת כל הבית צפה זהב רוצה לו' ואת כל הבית צפה זהב אחד בשוה שלא היה הבדל בין הזהב המצפ' סמוך לדביר לצפוי שבסוף ההיכל אלא את כל הבית צפה זהב סגור וטוב מאד מעין זהב המזבח אשר לדביר וזה שלא כדברי הרלב"ג ז"ל וכבר זכרתי שאין עניות במקום עשירות ודי בכותל מבדיל בין הקדש ובין קדש הקדשים ולא היה צריך הבדל בין איכות הזהב · או אפשר שדיבר הכתוב בעובי הצפוי שאת כל הבית צפה זהב צפוי שוה בעובי אחד שלא תאמר שהי' הפרש בין עובי הצפוי הסמוך לדביר לאשר בסוף הבית לזה א' שאין הדבר כן אלא הכל זהב א' באיכו' ובכמות העובי גם כן שאת כל הבית צפה זהב עד תום כל הבית מעין עובי צפוי המזבח שבהכרחו יהיה עב כדי שלא ישרף כי מארז הוא המזבח כמוהו וז"ש כאן כל המזבח צפהו זהב לו' בכשיעו' עביו היה כל עובי צפוי הבי' ומצאתי במהרי"א בפסוק ויעש בדביר שני כרובים שהיה עובי הכתלים קרוב לעובי ג' דינרים זהב כאשר הרחיב שם עיין עליו · ומ"ש ואת כל הבית צפהו זהב עיין הרד"ק ז"ל והרלב"ג ז"ל בדברי הימים פי' כדהרד"ק ז"ל בפסוק לטוח קירות הבית שאינו חוזר אל שבעת אלפים כסף אלא לתחילת המקרא ג' אלפים ככרי זהב ועליהם חוזר ופי' שהיו לטוח קירות הבית : ומהרי"א ז"ל כתב שבעת אלפים ככר כסף לטוח קירות הבתים כסף ממש כי בימי דוד לא היה עושר כ"כ וחשב לטוח בכסף קירות הבתים אמנם אחר כך כשנתעלה שלמה בעושר מכל אשר היה לפניו חדש בזה שני דברים האחד שצפה האבנים בלוחו' ארזים והשני שצפה הארזים ההם זהב טהור ולא חשש לצפוי הכסף לפי שהיה מיוחס לצפותו על האבנים והוא הניח הארזים עליהם וצפה אותם זהב ולא צפה על האבנים כדי שלא יחסך בהירות הזהב מצד לחות האבן כנודע כן ממלאכ' הזהב ולזה בחר זהב סגור מזוקק ביותר כדי שיעמוד ימים רבים בבהירותו והכסף שהכין דוד אביו הוצא באוצרו' בית ה' כמו שאמר הדברים עד כאן :

ולע"רן כי דוד המלך ע"ה הכין ג' אלפים ככר זהב מזהב אופיר ושבעת אלפים כסף מזוקק שהשני פרטים הנז' אזהב וכסף יחדיו היו לטוח קירות הבתים כי היה רוצה יטוח בכסף המזוקק

רשי

עצי שמן · דאעי זיתא : עשר אמות קומתו · ורגלים בקרקע עומדים אחד מצפון לארון ואחד מן הדרום סובבין עליו ועל בדיו שהארון היה נתון ארכו לרחב של בית ובדיו בולטין בפתח הדביר בפרוכ' שכנגד הפתח ובדיו נתונין ברחב ארכו כדי שיהיו שני לויים יכולין ליכנס ביניהם כשנושאין אותו במדבר : עשר אמות מקצות כנפיו ועד קצות כנפיו · כשהן פרושו' כמלאו כנפו' שניהם שהיו נוגעו' זו בזו ממלאות כל חלל עשרים אמה וגוף הכרובים אינו מן המדה ועומד בנס ומהלך כנף אחד בקיר צפון וכנף הכרוב השני נוגעות בקיר מזרח סוככי' על הארון ועל בדיו : וכנפיהם אל תוך הבית נוגעות · וראשי הכנפים אשר באמצע הבית נוגעות כנף אל כנף שכל חלל הבית עשרים : ואת כל קירות הבית · קירות העץ: מסב קלע' מוקפות ציורין : פיתוחי מקלעו' כרובים · חקוקי צורת כרובים ודקלים וחבלים ופרחים: מלפני' ולחיצון · לבית הכפורת הפנימי' וההיכל החיצון: ואת קרק' הבי' · כל הרצפה לפנימה ולחיצון לבי' הכפורת ולהיכל : עצי שמן · עצי זית: האיל · אילי הפתח הם המזוזות שמכאן ומכאן עשויות עגולו' כמין אילי' אליו ואילמיו וכן בכל בנין יחזקאל ספו' הפתחי' קרויין אילין : מזוזות חמשי' · המפתן האחד והמזוזות מכאן ומכאן שתי' הרי שלש והמשקוף שעליו עשוי כשתים כזה כ"ך שמע"תי ואני אומר מזוז' חמשי' חמשה צלעות היו למזוזה ולא היתה מרובעת ואינו מדבר לא במפתן ולא במשקוף שלא מצינו מפתן ומשקוף קרויין אילים :

וירד

מקרא

זָהָב עַד־תֹּם כָּל־הַבָּיִת וְכָל־הַמִּזְבֵּחַ
אֲשֶׁר־לַדְּבִיר צִפָּה זָהָב׃ וַיַּעַשׂ
בַּדְּבִיר שְׁנֵי כְרוּבִים עֲצֵי־שָׁמֶן עֶשֶׂר
אַמּוֹת קוֹמָתוֹ׃ וְחָמֵשׁ אַמּוֹת כְּנַף
הַכְּרוּב הָאֶחָת וְחָמֵשׁ אַמּוֹת כְּנַף
הַכְּרוּב הַשֵּׁנִית עֶשֶׂר אַמּוֹת מִקְצוֹת
כה כְּנָפָיו וְעַד־קְצוֹת כְּנָפָיו׃ וְעֶשֶׂר
בָּאַמָּה הַכְּרוּב הַשֵּׁנִי מִדָּה אַחַת וְקֶצֶב
אֶחָד לִשְׁנֵי הַכְּרֻבִים׃ קוֹמַת הַכְּרוּב
הָאֶחָד עֶשֶׂר בָּאַמָּה וְכֵן הַכְּרוּב הַשֵּׁנִי׃
וַיִּתֵּן אֶת־הַכְּרוּבִים בְּתוֹךְ ׀ הַבַּיִת
הַפְּנִימִי וַיִּפְרְשׂוּ אֶת־כַּנְפֵי הַכְּרֻבִים
וַתִּגַּע כְּנַף־הָאֶחָד בַּקִּיר וּכְנַף הַכְּרוּב
הַשֵּׁנִי נֹגַעַת בַּקִּיר הַשֵּׁנִי וְכַנְפֵיהֶם
אֶל־תּוֹךְ הַבַּיִת נֹגְעֹת כָּנָף אֶל־כָּנָף׃
וַיְצַף אֶת־הַכְּרוּבִים זָהָב׃ וְאֵת כָּל־
קִירוֹת הַבַּיִת מֵסַב ׀ קָלַע פִּתּוּחֵי
מִקְלְעוֹת כְּרוּבִים וְתִמֹרֹת וּפְטוּרֵי
ל צִצִּים מִלִּפְנִים וְלַחִיצוֹן׃ וְאֵת קַרְקַע
הַבַּיִת צִפָּה זָהָב לִפְנִימָה וְלַחִיצוֹן׃
וְאֵת פֶּתַח הַדְּבִיר עָשָׂה דַּלְתוֹת עֲצֵי־
שָׁמֶן הָאַיִל מְזֻזוֹת חֲמִשִׁית׃

ושתי

תרגום

דַהֲבָא עַד דִשְׁלִים כָּל בֵּיתָא וְכָל
מַדְבְּחָא לְבֵית כַּפּוּרֵי חֲפָא דַהֲבָא׃
וַעֲבַד בְּבֵית כַּפּוּרֵי תְרֵין כְּרוּבִין דְאָעֵי
זֵיתָא עֲשַׂר אַמִּין רוּמֵיהּ׃ וְחָמֵשׁ אַמִּין
כַּנְפָא דִכְרוּבָא חַד וְחָמֵשׁ אַמִּין כַּנְפָא
דִכְרוּבָא תִנְיָנָא עֲשַׂר אַמִּין מִקְצַת
כַּנְפוֹהִי וְעַד קְצַת כַּנְפוֹהִי׃ וַעֲשַׂר אַמִּין
כְּרוּבָא תִנְיָנָא מְשִׁחָא חֲדָא וְעִיבְדָא
חַד לִתְרֵין כְּרוּבַיָּא׃ רוּמֵיהּ דִכְרוּבָא
חַד עֲשַׂר אַמִּין וְכֵן כְּרוּבָא תִנְיָנָא׃
וִיהַב יָת כְּרוּבַיָּא בְּגוֹ בֵּיתָא גַוָּאָה
וּפְרַסוּ יָת כַּנְפֵי כְרוּבַיָּא וּמְטָא כַּנְפָא
דְחַד בְּכוּתְלָא וְכַנְפָא דִכְרוּבָא תִנְיָנָא
מָטְיָא בְּכוּתְלָא תִנְיָנָא וְכַנְפֵיהוֹן לְגוֹ
בֵּיתָא מָטְיָא כְּנַף לִכְנָף׃ וַחֲפָא יָת
כְּרוּבַיָּא דַהֲבָא׃ וְיָת כָּל כּוּתְלֵי בֵיתָא
אַקֵּף צִיּוּרִין וּגְלַף קְלִיעַן כְּרוּבִין וְצוּרַת
דִקְלִין וְאַטּוּנִין שׁוֹשַׁנִּין מִלְגָיו וּלְבָרָא׃
וְיָת אוּשֵׁי בֵיתָא חֲפָא דַהֲבָא מִלְגָיו
וּלְבָרָא׃ וְלִתְרַע בֵּית כַּפּוּרֵי עֲבַד דָשִׁין
דְאָעֵי זֵיתָא אֵילָהֵיא סִיפּוֹהִי מְתַקְּנִין׃

ותרתין

ה' · ל
י"ד חס' וכל אורי' דכו'
כ' · ד' חס' בסיפר'
ג' · וחס'
ל' וחס'
ד' · ד'
ד'
כל סיפ' מל'

הכרבים י"נ חס' בקריאה וסי' נמסר בסדר תרומה : צצים ד' וסי' וארז אל הבית פנימה · פתוחי מקלעות כרבי' · ושתי דלתות עצי שמן · וקלע כרובים ותמרות :

רדק

עצי שמן · תרגומו אעי דזיתא ואין לשאול איך שתח מעצי מאכל לצורך מלאכה יש לומר כי כרת הזתים הזקנים שאינם עושים פירו' וכן בעצי מערכה פסיה בהן מעצי תאנה ועצי דקל ארז"ל מאותן שאינן עושים פירות ויש לפרש עצי שמן מין ממיני הארז יוצא ממנו שמן שעושין ממנו הזפת לפיכך נקרא עץ שמן כי הנה מצאנו בעזר' שאמר צאו ההרה והביאו עלי זית ועלי עץ שמן נמצא עץ שמן אינו עץ זית : וכנפיהם אל תוך הבית · כי הכנפים הקצווי' היו נוגעות אל הקירות כמו שאמר זאת לקיר דרומי וזא' לקיר צפוני כי פניהם כנגד ההיכל כמו שאומר בדברי הימים ופניהם לבית והכנפים האחרות שהיו תוכיות זהו תוך הבית שאמר כי כלם היו תוך הבית אלא שאלה קצוות ואלה תוכיות והתוכיות היו נוגעות כנף כרוב זה לכנף כרוב זה והנה בין ארבע הכנפי' עשרים אמה כמדת הבית וגופו' הכרובים תחת הכנפי' הם ואין צריך להיותם עומדות בנס : מסב · שם בשקל מצר ופי' כמו סביב : קלע · שם בשקל פעל ופי' ציור ר"ל כי סביב הבי' צייר ציורים כרובים מפותחים לא שהיו בולטין : ותמרות · צורת תמרים : מלפנים ולחיצון · מלפנים הוא הדביר ולחיצון הוא ההיכל ואמר כי בכל קירו' הבית סביב עשה אלה הציורין בדביר ובהיכל וכן פי' לפנימה ולחיצון שצפה קרקע הדביר וקרקע ההיכל זהב : ואת פתח הדביר · כמו ולפתח הדביר וכן ועש' את דמו כמו לדמו וכת"י ולתר' בית כפורי : האיל מזוזות חמישית · האיל הוא הסף העליון והמזוזו' הם אשר מפה ומפה אשר הסף סמוך עליה' ואומר כי איל הפתח ומזוזותיו היו בתכונה חמשית שהיתה המזוזה חמש צלעות זו לפנים מזו וכן המזוזה האחרת וכן האיל וי"ת אילא וספוהי מתקנין ולדעתו יהיה ענין הפסוק כן כאילו אמר האיל והמזוזות היו חמישית תרגום חמישית מתקפין כמו חמושים וכן תרגום ומדדו את תכנית תקום :

ושתי

רלבג

אל המזבח אשר לדביר צפה זהב · אחשוב שיהיה הרצון בזה שקודם זה צפה מזבח הקטורת באבנים · וצפהו עצי ארז כמו שעשה בקירו' הבית שהיו של אבן וכסה אותם בארז ואח' כן צפה אותם זהב : ויעש בדביר שני כרובים עצי שמן · הנה עשה צורת כרובים מעץ שמן והוא ממיני הארזים והוא קד"י בלע"ז או פי"ן ויש ממנו שאינו עושה פירות ואולי מזה המין עשה זה או שלחו לו חירם ולא השחית שלמה בזה עץ מאכל גם יתכן שיהיה זה אחר שינטע האילן. והנה הכרובים הם בצורת בן אדם מן הקטנים וזכר שכבר היה עשר אמות כל אחד מהם בקומה ורוחב פרישת כנפיו גם כן עשר אמות · והנה היו פני הכרובים האלו מביטים לפני הנכנס שם והכנף השמאלית מהאחד מהם נוגעת לכנף הימנית מהאחר ובזה יתדבקו כל רוחב הדביר מקיר אל קיר כי החלל שביניהם היה עשרים אמה · וזכר שכבר צפה אלו הכרובים זהב : מסב קלע · ר"ל סביב ציור בדמיון יריעה או סבב אילן ותריותיו : פתוחי מקלעות כרובים ותימורות · ר"ל שהיה חקוק ומצוייר בהם דמות יריעות שהיה בהם צורת כרובים וצורת תימורות שהם כמו פקעים וזה כי צורת תמרים היא כמו צילה שפני ראשיה חדין או דמות ענפי אילן ותריותיו ויהיה בהם צורת כרובים וצורת פקעים ופטורי צצים וזה היה מצוייר מלפנים והוא הדביר ולחיצון והוא ההיכל · וזכר שצפה זהב קרקע הבית לדביר ולהיכל אך ידמה שקרקע ההיכל היה מצופה עץ ארז לא קרקע הדביר כמו שקדם ואמנם היה זה כדי שישאר עומק הדביר עשרים אמה ויהיה גם כן הבדל נראה בין הקדש ובין קדש הקדשים : ואת פתח הדביר עשה דלתות עצי שמן האיל מזוזות חמשית · ר"ל שהאיל והוא הסף אשר על הפתח והמזוזות שהיו לצדדיו היו מאת הפתח החמשי' כי היתה החמשית לדביר והרביעית להיכל והשלישית לפתח האולם והשנית לחצר הכהנים והראשונה לעזרה הגדולה וזה כי מחוץ לאולם היה חצר הכהנים ומחוץ לחצר הכהני' היתה העזרה הגדולה והנה נזכר חצר הכהנים והעזרה הגדולה בספר ד"ה :

ושתי

כלי יקר

ובמזוקק מלמטה ותהיה עיקה מלמעלה אל הכסף מהזהב משכיות ופרחים וציורים ויוכיח כן היות הזהב ג' אלפים ככר והכסף שבעת אלפים שהכסף היה לצוח תחילה קירות הבית ואחר כך הטיחו עליו זהב בפטורי ציצים ופרחים וציורים מינים ממינים אלא שעכ"ז צפה ארז ואחר כך צפה הכל זהב כי אין עניות במקום עשירות והוא הבית זהב מרובה ולא הוצרך לצפוי כסף כלל :

ויעש בדביר שני כרובים עיין רש"י ז"ל והרד"ק ז"ל וכן הרלב"ג וכן מהרי"א ז"ל שהיו עץ שמן מין ארז שעושין ממנו הזפת הטוב הריח המשובח שהוא בשמן המרוקח ולכך נקראו עצי שמן להבדילם מהארזים שאינם עושים פרי ולזה עשה הכרובים מאלו ולא מארזים זולתם · ואלה הכרובים שעשה שלמה היה בדביר זולת אותם שבכפרת שהיו מחוברים בכפורת לא יסורו ממנו ומקשה היו וכאשר הכניסו הארון לבית קדש הקדשים עמו נכנסו הכרובים והיה עשר אמות קומתו של כל אחד מהם ע"כ והדין עמו שאלו הכרובים שעשה שלמה זולת אותם של משה שהיו מעשה מקשה מקצות הכפורת עצמו מכה בקורנס כמו שזכר רש"י ז"ל בפ' תרומה · אמנ' בענין כוונת הכרובים אודיעך בסמוך דבר מה בהכליתן בפסוק ויתן את הכרובים כו' בס"ד :

וחמש אמות עיין רש"י ז"ל וכן מהרי"א אלא שחלק עליו במ"ש בנס היו עומדים גופן של כרובים שאמר וגופות הכרובים תחת הכנפים הם ואין צריך להיותם בנס ע"כ דמהרי"א ז"ל · ולע"דן שמחילה מכבודם כי דרש"י ז"ל הם דחז"ל בבבא בתרא פ' המוכר פירות ודבריהם דברי קבלה כ"ש כי האמת יורה דרכו שאילו הכנפים יוצאים מצדדי הכרוב ובין כנף לכנף יש הבדל מה מגוף הכרוב וגבו וז"ש בגמרא גופיהו היכי קיימי ש"מ בנס היו עומדים זאת ועוד כי דברי חז"ל מוכרחים מהכרח הכתובים כמ"ש שם בגמרא גבי ר' חייא נפק לקרייתא רמו ליה קראי אהדדי כתיב והבית אשר בנה המלך שלמה כו' ושלשים אמה קומתו וכתיב ולפני הדביר עשרים אמה כו' ועשרי' אמה קומתו לא הוה בידיה אתא שאול בי מדרשא א"ל ההוא משפת כרובים ולמעלה קחשיב ומאי קמ"ל דלמטה כלמעלה מה למעלה אינו משמש כלום אף למטה אינו משמש כלום. דא"ר לוי דבר זה מסורת בידינו מאבותינו מקום ארון אינו מן המדה ע"כ מזה הענין מוכרחים דברי ר' ינאי אמר שמואל כרובים בנס היו עומדים דהא כרובים שעשה שלמה בקרקע הדביר עומדין וקומתם עשר אמות כנז' בפסוק וכי קחשיב ועשרים אמה קומתו משפת כרובים ולמעלה וקמ"ל דמה למעלה אינו משמש כלו' אף למטה אינו משמש כלום א"כ למטה לא מעט שהארון שהיה תחת כנפי הכרובים אינו ממעט כלום כדא"ר לוי דבר זה מסורת בידינו מאבותינו מקום ארון אינו מן המד' · וכן מקום הכרובים אינו ממעט כלום וזהו סיוע למ"ש גופייהו היכי קיימי אלא ש"מ בנס היו עומדים ועל פי דבריהם אלו הכתובים אבין יותר אומרו עשר אמו' מקצות כנפיו ועד קצות כנפיו שידוע הוא שבהיו' הכנף האחד חמש אמות וחמש אמות כנפיו הכרוב השני ידוע הוא שעשר אמות מקצות כנפיו ועד קצות כנפיו אלא ודאי הא קמ"ל שאעפ"י שגב הכרובין וגופן היה מחייב להיות יותר מעשר אמות מקצות כנפיו ועד קצות כנפיו עכ"ז ע"פ הנס והפלא היה שעשר אמות מקצות כנפיו ועד קצות כנפיו כמאמר דברי חז"ל כדרבונות וכמסמרות נטועים בחוט משולש מהראיות הכנז' ולהורות הפלא הזה המשיך דבריו עוד ואמר :

ועשר באמה הכרוב השני כי היה הטבע מחייב שיהיה כרוב אחד מהם קטן מחבירו ברוחבו מראש כנף לראש כנף כשיעור גופן וגביהם שהרי רוחב הדביר עשרי' היא לו"א ועשר באמה הנזכר ובמדתה ממש הכרוב השני שלא היה ביניהם הפרש מצד המידה ולא מצד היותה זו מצומצמת וזו שוחקת כי קצב אחד לשני הכרובים וז"ש מדה אחת וקצב אחד שבאומרו וקצב מורה על ההשואה וקצבה לאופן המדה בהיות זו שוחקת וזו שוחקת ואחר שדב' ברוחבן של כרובים שמכנף לכנף בהשואתם דבר אח"כ בקומ' הכרוב הא' עשר באמ' ואמר :

קומת הכרוב האחד עשר באמה כו' אשר קשה שזה הפסוק מיותר שכבר אמר בתחילת הענין ויעש בדביר שני כרובים וכו' עשר אמות קומתו דהיינו קומתו של כל אחד מהם א"כ מה צורך עוד לו' קומת הכרוב האחד עשר וכו' אבל גם כוונת הכתוב הזה להודיע הנס הנז' כאילו אמר שאילו היה האחד מהכרובים נמוך בקומה מחבירו היינו יכולין להבליע כשיעור גופן של כרובים אבל מאחר שקומת הכרוב האחד עשר באמה וכן הכרוב השני מעתה אין זה אלא נס ופלא כמו שהודעתיך עשר אמות מקצות כנפיו ועד קצות כנפיו כדפרישי' ואם יקשה לך על שלמ' והומכי' אן חוכמתך שלמה אן סוכלנותך בעשות רוחב כנפי הכרובים עשר אמות כל אחד ואחד מלבד שיעור הגוף של הכרובים והחכם כמוך עיניו בראשו של דבר לדעת איך יפרשו הכרובים כנפיהם ברוחב עשרים אמה של הדביר והכנפים של הכרובים מלבד גופם עשרי' וזו קושיא חזקה הי' לשיטת חז"ל שזכרנו : ונראה כי הכתוב בעצמו מתרץ קושיא זו באומרו :

ויתן את הכרובים בתוך הבית כו' שהכוונה כי מתחילה ציירו שלא לפרוש את כנפי הכרובים פרשה גמורה שיהיו כנפי הכרובים זקופים קצת כ"כ שיכיל אותם המקדש אכן בעת שראו הנס והפלא הזה שגופם של כרובים אינו ממעט כלל בבית ברוחב אז ראו ויפרשו את כנפי הכרובי' פרישה גמורה לרחבם עד שיעור שנגעה כנף הכרוב האחד בקיר וכנף הכרוב השני נוגעת בקיר וכנפיהם אשר באמצע ז"ש בתוך הבית נוגעת כנף אל כנף ולא כפופות כלל אבל פרושות בעצם וראשונה מן הצדדין ומאמצע ועכ"ז לא קצר המצע מהשתרע בנס ופלא וזה הודיע הכתוב הזה · ובזה מובן אומרו והגע כנף האחד כאילו היא מעצמה נגעה בבחירה והשכלה ולזה ל"א ויגיע כנף האחד כמו שא' ויפרשו · ועיין רש"י ז"ל וכן הרד"ק ז"ל וכן הרלב"ג ז"ל וכן מהרי"א ז"ל · ויצף את הכרובים זהב עיין הרלב"ג ז"ל ע"כ :

ואת כל קירות הבית עיין רש"י ז"ל וכן הרד"ק ז"ל וכן הרלב"ג ז"ל ומהרי"א ז"ל הקשה למה פתח בקירות וצפוים כמ"ש ואת כל הבית צפה זהב ואח"כ הפסיק בענין הכרובים דכתיב ויעש בדביר שני כרובים כו' וחמש כו' ואחר כך חוזר לראש לענין קירות הבית והשיב כי לפי שדבר הכתוב בענין הכרובים אשר בתוך הדביר סמך אליהם ג"כ ענין הכרובים אשר בקירו' מפותחים פנימי וחיצון במ"ש מקלעות כרובים : ולע"דן שכוונת הפסוק לו' שהתחלת עשיית הקלע הזה סביב פיתוחי מקלעות כרובים ותמורות הנה התחילו לפתח פתוחים אלו מלפנים ולחוץ וזה מובן הו' מלפנים ולחוץ בלמ"ד ולא אמר מבית ומחוץ כי כוונת הפסוק להודיע קדימה ואיחור שהקדים מבפנים ולחיצון ומ"ש מלפנים לברר זה יותר שאפי' בפנים דקדק להתחיל מהיותר בפנים דהיינו מהכותל מערבי משם התחיל עד תוס הדביר וממנו ולחיצון דהיינו ההיכל :

ואת קרקע הבית כו' עיין רש"י ז"ל וכן הרד"ק ז"ל והרלב"ג ז"ל והוסיף ע"ש ומהרי"א ז"ל הגיד הכתוב כי אחרי שצפו הכרובים צפו הקרקע זהב כדי שלא יתקלקלו צפוי הזהב המצופה על הקרקע בדריסת הרגל עד כאן :

ואת

וּשְׁתֵּי דַּלְתוֹת עֲצֵי־שֶׁמֶן וְקָלַע עֲלֵיהֶם מִקְלְעוֹת כְּרוּבִים וְתִמֹרוֹת וּפְטוּרֵי צִצִּים וְצִפָּה זָהָב וַיָּרֶד עַל־הַכְּרוּבִים וְעַל־הַתִּמֹרוֹת אֶת־הַזָּהָב׃ וְכֵן עָשָׂה לְפֶתַח הַהֵיכָל מְזוּזוֹת עֲצֵי־שָׁמֶן מֵאֵת רְבִעִית׃ וּשְׁתֵּי דַלְתוֹת עֲצֵי בְרוֹשִׁים שְׁנֵי צְלָעִים הַדֶּלֶת הָאַחַת גְּלִילִים וּשְׁנֵי קְלָעִים הַדֶּלֶת הַשֵּׁנִית גְּלִילִים׃ וְקָלַע כְּרוּבִים וְתִמֹרוֹת וּפְטֻרֵי צִצִּים וְצִפָּה זָהָב מְיֻשָּׁר עַל־הַמְּחֻקֶּה׃ וַיִּבֶן אֶת־הֶחָצֵר הַפְּנִימִית שְׁלֹשָׁה טוּרֵי גָזִית וְטוּר כְּרֻתֹת אֲרָזִים׃ בַּשָּׁנָה הָרְבִיעִית יֻסַּד בֵּית יְהוָה בְּיֶרַח זִו׃ וּבַשָּׁנָה הָאַחַת עֶשְׂרֵה בְּיֶרַח בּוּל הוּא הַחֹדֶשׁ הַשְּׁמִינִי כָּלָה הַבַּיִת לְכָל־דְּבָרָיו וּלְכָל־מִשְׁפָּטָו וַיִּבְנֵהוּ שֶׁבַע שָׁנִים׃ ואת

ד׳ ל׳ · י׳ · ל׳ כ״כ בסיפ׳ · ב׳ ובפסו׳ · ל׳ חס׳ · ל׳ · ב׳ מל׳ · ד׳ · ד׳ · ב׳ · ד׳ · ב׳ מרי׳ · משפטיו ב׳ ק׳ חס׳

וְתַרְתֵּין דָּשִׁין דְּאָעֵי זֵיתָא וּגְלַף עֲלֵיהוֹן קָלִיעַן כְּרוּבִין וְצוּרַת דִּקְלִין וְאַטוּנִין שׁוֹשַׁנִּין וַחֲפָא דַהֲבָא וּנְסִיךְ עַל כְּרוּבַיָּא וְעַל צוּרַת דִּיקְלִין יַת דַּהֲבָא׃ וְכֵן עֲבַד לִתְרַע הֵיכְלָא סִיפִּין דְּאָעֵי זֵיתָא מִן אַרְבְּעָה סִטְרֵיהוֹן מְרַבְּעִין׃ וְתַרְתֵּין דָּשִׁין דְּאָעֵי בִּרְוָן תְּרֵין צִירִין דְּדָשָׁא חֲדָא סַגַּלְגְּלִין וּתְרֵין צִירִין דְּדָשָׁא תִּנְיֵיתָא סַגַּלְגְּלִין׃ וּגְלַף כְּרוּבַיָּא וְצוּרַת דִּקְלִין וְאַטוּנִין שׁוֹשַׁנִּין וַחֲפֵי דַהֲבָא מְכַבַּשׁ עַל צוּרְתָא׃ וּבְנָא יַת דַּרְתָּא גַוַּיְתָא תְּלָתָא סִדְרִין דְּאֶבֶן טָבָא וְסִידְרָא חַד דְּמָרִישׁ אָעֵי אַרְזַיָּא׃ וּבְשַׁתָּא רְבִיעֵיתָא שְׁרֵי לְאִישְׁתַּכְלָלָא בֵּית מַקְדְּשָׁא דַּיְיָ בְּיָרַח זִיו נִיצָנַיָּא׃ וּבְשַׁתָּא חֲדָא עַשְׂרֵי בְּיַרַח מֵיסַף אִבַּבַּיָּא הוּא יַרְחָא תְּמִינָאָה אִישְׁתַּכְלַל בֵּיתָא לְכָל גְּזֵרָתֵיהּ וּלְכָל דַּחֲזֵי לֵיהּ וּבְנָהִי שְׁבַע שְׁנִין׃ וית

רדק

ושתי דלתות עצי שמן : ושתי דלתות עצי שמן שאמר שעשה לפתח הדביר קלע עליהם מקלעות כרובים כמו שעשה לקירות וי"ו וקלע כוי"ו ויפה אברהם את עיניו כרד' ורכב וסוס וזולתם או יהיה פירושו כמשמעו ומה שאמר ושתי דלתו' עצי ברושי' אחר שאמר ושתי דלתות עצי שמן בא לומר כי ארבע דלתות היו לפתח הדביר וכן לפתח ההיכל וכן אמר בבנין יחזקאל ושתי דלתות להיכל ולקדש ושתי דלתו' לדלתות ופי' רז"ל התכוכות נפתחות לתוך הפתח לכסות עביו של כותל והפנימיות נפתחות לתוך הבית לכסות אחר הדלתו' שכל הבית היה טוח בזהב חוץ מאחרי הדלתות ואע"פ שהיו הדלתות לפתח הדביר היה שם גם כן פרוכ' כמו שאומר בדברי הימים להיות מסך לפתח לפי שלא היו מדלתות נסגרו' שהרי בדי ארון בולטים על פני הדביר א"כ הפרכ' היה מסך לשער הדביר : וירד על הכרובים · ואחר שאמר וצפה זהב למה אמר אח"כ וירד אלא שלא תאמ' כי צפה הכל זהב ולא נראו הצורו' כמו שהיו קודם צפוי הזהב כן היו אחר כך כי רדד הזהב על הצורות ותרגום וירקעו' ורדידו : וכן עשה · על המזוזו' הוא אומר שעש' מזוזו' פתח ההיכל עצי שמן כמו שעש' לפתח הדביר אבל דלתות פתח ההיכל היו עצי ברושים : מאת רביעי' · כמו שפי' חמישי' שהיו במזוזה חמש צלעות זו לפני מזו ובמזוזות פתח ההיכל היו ארבע זו לפנים מזו ופירוש מאת כי רביעי' תואר לתכונה כמו שפירש חמישי' גם כן תואר לתכונה ומאת דבק עם התכונה כאילו אומר עשויה מתכונה רביעית וכן גם מאת זה תלאי כמו מזה וי"ל עוד שיהיה ענין רביעי' לוח כי מצאנו במשנה ורביעית של ארז על גביהן ופי' לוחות ואומר כי המזוזה לא היתה גוף אחד מקשה אבל היתה מלוחו' מדובקו' זו לזו וי"ת מן ארבעה סיטריהון מרבעין הומר כי המזוזות היו מרובעות בארבע זויותיהן ולענין זה יוכל לפרש חמישית כי למזוזות היו חמש פאות לכל מזוזה ומזוזה ולמזוזות ההיכל ארבע : שני צלעים · שני צדי הדלת הצד הפנימי והצד החיצון היו עשויין מעשה גלילים בציור וכן הדלת השנית : וקלעים · כמו צלעים וכן תרגדון כמו תרקדון ועוד קלע עליהם כרובים ותימורות וכבר פי' וקלע שהוא כמו וצייר ומקלעות כמו ציור וי"ת תרין צירין דדשא הדא סגלגלין ותרין צירין דדשא תנייתא סגלגלין תרגום קלעים כמו צלעים כמו שפי' ותרגם אותם כמו ציר הדלת : מיושר על המחקה · כמו שאומר למעלה וירד על הכרובים ועל התמורות את הזהב כך אמר הנה שלא תאמר וצפה זהב ולא היו נכרות הצורות אלא הזהב היה מיושר ומונח על המחקה וע"ד הצורות כמו שהיו שוקעו' או בולטו' הזהב מצפה אותם והצורות הם נראות כבתחלה אבל היו מצופות זהב וכת"י מכבש על צורתא : ויבן את החצר הפנימית · הוא החצר הנקראת גם כן עזרה וקראה פנימי' לפי שהיתה פנימית להר הבית : כרותות : קורות ארזים כרותות ומטובות היטב לשומם בכותל והיו שלשה הטורים מאבן גזית והאחד מקורות ארזים וכת"י כרותות מרים. ובדברי רז"ל על מריש הגזול שבנאו בבירה : יוסד · משנה הרביעית למלכות שלמה הוחל בבנין הבית וזהו יסוד שבנו יסודו : בירח זיו · כמו שכתוב למעלה : בירח בול הוא מרחשון כמו שאמר הוא החדש השמיני ונקרא כן מפני הגשמים שמתחילין בו ענין מבול ובדברי רז"ל בירח בול שבו העלה נבל והארץ עשויה בולות בולו' וירח שבו בוללין לבהמה מתוך הבית כלומר שמאכל הבהמה כלה מן השדה ודעת יונתן בזה שתרגם בירח מיסף איבביא : ויבנהו שבע שנים · בשבע שנים ואחר שאמר ובשנה האח' עשרה בלה הבית מה היה צריך לומר ויבנהו שבע שנים שלא תאמר שנתעכל בנתים מהבנייני' ולא התעסק כל שבע שני' בבנין לפיכך חזר ואמ' ויבנהו שבע שנים : שלם

רשי

וירד על הכרובים · היה מרדד הזהב טסין דקין לשקען בפיתוחי הצורות להיות שוקע בו במקום החקק ובולט על הבליטה שלא יהא הזהב מבטל את הצורות ויהיו צורות העץ ניכרות בזהב : מאת רביעי' · מזוזות ההיכל היו רבועות וכן ת"י מן ארבעה סיטריהון מרבעין : ושתי דלתות · כל אחת כדי חצי רוחב הפתח שני צלעי' ת"י תרין צירין ציר העליון וציר התחתון : גלילים · סגלגלין : ושני קלעים · אף זה מתורגם צירין לשון קלעי' אומר אני שהוא לשון ארמי לשון כניסה שהוא נכנס בחור המפתן : וקלע כרובים · על הדלתות : מיושר על המחוקה · הזהב מכוון על חיקוי הצורו' שוקע במקו' שיקועו ובולט במקום בליטתו שיהו הצורות ניכרות בו : וטור כרותו' ארזים · נדבך של קורות עושה לה בחומה : בשנה הרביעי' · למלך שלמה : יסד בית י"י · הוחל יסודו : בירח בול · הוא מרחשון שהעשב כלה בשדה ובוללין לבהמה מן הבית מאבוס ויבל לתמורים : ואת

רלבג

ושתי דלתות עצי שמן וקלע עליהם · ר"ל ושתי דלתות עצי שמן שעשה לדביר צייר עליהם צורת כרובים ותימורות ופטורי צצים וצפה זהב באופן שירד הזהב על הציורי' ההם והם נראו בזהב בתמונה שיעשו בה בעצי שמן : וכן עשה לפתח ההיכל וגו' · ר"ל שכן עשה לפתח ההיכל מזוזות עצי שמן היתה מאת הפתח הרביעית · והנה מזה מדרגת הפתחי' במקין כי בזה העלה אל מה שכוון בזה שבנין כמו שנבאר : ושתי דלתות עצי ברושים שני צלעים הדלת האחת גלילים · ר"ל ששני צדי הדלת היה מצוייר בהם צורת גלילים ועמודים : ושני קלעים · ר"ל שני צידי הדלת השני היו ציורים גם כן גלילים : וקלע כרובים וגו' וצפה זהב מיושר על המחקה · ר"ל שהיה יורד הזהב מיושר על השקוע שם מאלו הציורים בדרך שהצורות תהיינה נראות בזהב : ויבן את החצר הפנימית · היא העזרה ולא פי' שיעורה · והנה בנה כתליה סביב שלשה טורים אבני גזית וטור אחד על גביהם מחתכות נדוקות של ארזים : בירח בול · הוא מרחשון : ויבנה שבע שנים · לא הקפיד בחלי השנה העודפת או אולי בשבע שנים נשלם בנינו אך קצת הדברים שנעשו בו ליופי ולקשוט לא נשלמו עד הזמן הנזכר והנה נזכר זה לפי שהוא יזכור אחר זה כי ביתו בנה שלמה בשלש עשרה שנה וזה מורה על עוצם זריזותו בבנין בית המקדש : ויבן

כלי יקר

ואת פתח הדביר כו' עיין רש"י ז"ל והרד"ק ז"ל והרלב"ג ז"ל וכן הכריע מהרי"א ז"ל : **ולע"דן** להיות כותל המפסקת בין ההיכל לדביר היתה רוחב אמה לבד אמה טרקסין היו רוחב המזוזות והאיל המקיפים סביב שיהיה שיעור רחבן חמשית משיעור רוחב הדלת מעצי שמן ג"כ היו כמו הדלת אמנם בפתח ההיכל שהיה הכותל רחב יותר הגיד הכתוב שהיה מאת רביעית ר"ל רוחב המזוזות והאיל סביב היה רביעית ר"ל שיעור רביעית רוחב הדלת כי המזוזות של הדביר היה קצרו יותר משל ההיכל :

ושתי דלתות עצי שמן כו' עיין הרד"ק וכן מהרי"א ז"ל והרלב"ג ז"ל כשיטת הראשונה ומ"ש וירד על הכרובים עיין רש"י ז"ל וכן הרד"ק בהכרח שכבר כא' צפוי הזהב לא בא ללמד אלא שרדד הזהב על הצורות שבעץ ונראו בזהב · וכן הרלב"ג ז"ל וכן מהרי"א ז"ל :

וכן עשה לפתח ההיכל כו' עיין רש"י ז"ל והרד"ק ז"ל והרלב"ג ז"ל מאת רביעית שהיא הפתח הרביעית · וכן מהרי"א ז"ל ובפסוק הקודם פירשתי ולע"ד שהמזוזות היה רחבן רביעית רוחב הדלת : **ושתי** דלתות עצי ברושים וכו' עיין רש"י ז"ל והרד"ק ז"ל והרלב"ג ז"ל וכן מהרי"א ז"ל והוסיף שעשו הבדל בין הדלתות שבדביר לדלתות שבהיכל כדי להבדיל בין הקדש ובין קדש הקדשים שדלת הדביר כולו של עצי שמן אמנם דלתות ההיכל המזוזות עצי שמן והדלת עצמו מברושים וספר שהיה הדלת שני צלעים ר"ל שתי לוחות מחוברות זו לזו והיה הדלת האחד גלילים ושני קלעים ר"ל מצויירים בצורת העמודים שהם הגלילים ומשני צורות אחרות שהם קלעי' או יאמר שהיו הדלת האחד צורת גלילים שהם עמודים וצורת קלעים שהם יריעות כמו שפירשתי ויהיה גם כן שיעור הכתוב כן ושתי דלתות עצי ברושים שהיו שני צלעים כלומר שני לוחות ברושים בכל דלת ודלת מלבד המזוזות שכבר זכר ואמר עוד הדלת האחד גלולים ושני קלעים הם הצורות אשר היו בדלת הא' כמו שפרשתי וא' הדלת השני גלילים וקלע כרובים כו' הם צורות הדלת השני שהיו מצויירים בה גם כן גלילים ותמורות ופטורי ציצים שהם הפרחי' והכיפלים כמו שזכרתי ע"כ : **ולע"דן** לפרש מ"ש ושתי דלתות עצי ברושים היינו שהיו שתי דלתות זו לפנים מזו כנז"ל בחז"ל אחת לכסות עובי הכותל ואחת לכסות אחורי הפתח שלא היה טוח זהב ועל שהיה אמר שהיו מברושים וחזר ופי' שהשתי דלתות אלו זו לפנים מזו הם שתים שהם ארבע כיצד שני צלעים הדלת האחת ר"ל שהדלת האחת עשוי כשנים צלע אחד כדי חצי רוחב הפתח והצלע השני חצי רוחב הפתח ז"ש שני צלעים הדלת האחת גלילים מצוייר בו גלילים כמו שאמרו המפרשים ושני קלעים הדלת השנית שלפנים ממנו הוא עשוי לשנים קלע בכל א' מהם :

וקלע כרובים וכו' עיין רש"י ז"ל וכן הרד"ק וכן הרלב"ג ז"ל וכן מהרי"א ז"ל :

ויבן את החצר וכו' עיין רש"י ז"ל וכן הרד"ק ז"ל וכן הרלב"ג ז"ל וכן מהרי"א ז"ל והוסיף לא הזכיר כאן רחבה לפי שלא היה כאן עלוי רב והולאה רבה ולא גודל אבל הזכיר שהיו לה ג' טורי גזית ועליה טור כרותות ארזים אל כרותות בתיקון במדה וביחס שיעור מוגבל בראוי :

בשנה הרביעית כו' עיין רש"י ז"ל ומהרי"א ז"ל הקשה שזה הפסוק מיותר שכבר נזכר זה למעלה · בשנה הרביעית למלוך שלמה על ישר' וכשיב שכוונת הכתוב להודיע זריזו' שלמה בבנין הבית שהרי בנהו בשבע שנים ואת ביתו בנה שלמה י"ג שנה שנתעצל בו ולזה הקדי' לו' בשנה הרביעית יוסד וכו' ובשנת האחת עשרה וכו' כלה הבית כו' ולזה הוצרך להגיד שני' מה שכבר זכר בשנה הרביעית כו' :

ובשנה האחת עשרה כו' ואת ביתו בנה שלמה וכו' עיין רש"י ז"ל והוא לחז"ל · עוד שם שבבנין בית המקדש הכל מסייעין אותו ואפי' שדים לא כן בבנין ביתו · ועיין הרד"ק ז"ל וכן מהרי"א ז"ל ויבנהו שבע שנים שנתעסק בו תמיד בשבע שנים · ועיין הרלב"ג ז"ל ובתנחומא ד"א מהו בירח בול בירח מבול חסר מ"ם כנגד ארבעי' יום שאעפ"י שנשבע הקב"ה כי מי נח זאת לי אעפ"כ מ' יום בכל שנה היו אותם הימי' עושים רושם בעולם עד שעמד שלמה ובנה את בית המקדש ופסקו אותם ארבעים יום לפיכך כתיב חסר מ' כנגד מ' יום שפסקו ע"כ· ובפסיקתא רבתי ומה שנעשה הבית בירח בול נעשה י"ב חודש והיו הכל מלמלמים על שלמה לו' לא בנה של בת שבע הוא היאך הב"ה מערה שכינתו לתוך מעשה ידיו והקב"ה חשב לערב שמחת בית המקדש בחודש שנולד בו אברהם שנא' משכיל לאיתן האזרחי וכין שנפתח בחדש מועדות והקריב הקרבנות וירדה האש אמר הקב"ה עכשיו נשלמה המלאכה שנא' ותשלם כל המלאכה ועל זה נאמר מאד עמקו מחשבותיך וכן אתה מוצא במלאכת המשכן אמר ר' חנינה בכ"ה בכסליו נגמרה מלאכת המשכן נעשה מקופל עד אחד בניסן כמו שכתוב ביום החודש הראשון בא' לחדש הקים את המשכן והיו ישר' מלמלמין על משה לו' למה לא הוקם מיד שמא דופי אירע בו שהקב"ה חשב לערבב שמחת המשכן בחודש שנולד בו יצחק דכתיב לוסי ועשי עוגות וא' לו שוב אשוב אליך ומעתה הפסיד כסליו שנגמרה בו המלאכה א' הקב"ה עלי לשלם מה שלם לו הקב"ה חנוכ' חשמונאי וכן מרחשון עתיד הקב"ה לשלם לו עד כאן · ולע"דן שכוונת הפסוק לו' שהבית הקדוש נעשה מאיליו ז"ש כלה הבית ר"ל כלה הבית מאיליו כי הדברים של קדושה נעשות מאיליהן הם ולזה לא כתב כילה הבית אלא כלה הבית · ולזה היה ראוי להבנות בזמן מועט ואפי' בפחות משבע שנים ז"ש ויבנהו שבע שנים ולא כתב בשבע שנים כי הוא סוד שבע שנים סוד הבנין מהחסד ולמטה שהם ז' עמודי עולם חכבה עמודיה ז' וזהו ויבנהו שבע שנים כאילו השבע שנים בנהו ודרך רמז ויבנהו לשון בינה כי סוד המקדש שעשה שלמה סוד הבי"נה הוא וז"ש ויבנהו ולא הזכיר מי הוא הבונה אותו כי הוא ית' התבונה והעוזר בבנייני כענין בריאת העולם אשר בראו הוא ית' אמנם ביתו של שלמה שהוא בנין אנושי בלתי רוחני הוצרך לעמול בבנייני ולכך נתעכב י"ג שנה וז"ש ואת ביתו בנה שלמה כי זה היה ע"י בנין שלמה מעשה ידיו ולכך נתעכב י"ג שנה וז"ש ויכל את ביתו שהוא הוצרך לכלותו ולא כן בבנין ב"ה שכלה מאיליו וכן בכלי המדה :

ואת

א וְאֶת־בֵּיתוֹ בָּנָה שְׁלֹמֹה שְׁלֹשׁ עֶשְׂרֵה שָׁנָה וַיְכַל אֶת־כָּל־בֵּיתוֹ: וַיִּבֶן אֶת־בֵּית יַעַר הַלְּבָנוֹן מֵאָה אַמָּה אָרְכּוֹ וַחֲמִשִּׁים אַמָּה רָחְבּוֹ וּשְׁלֹשִׁים אַמָּה קוֹמָתוֹ עַל אַרְבָּעָה טוּרֵי עַמּוּדֵי אֲרָזִים וּכְרֻתוֹת אֲרָזִים עַל־הָעַמּוּדִים: וְסָפֻן בָּאֶרֶז מִמַּעַל עַל־הַצְּלָעֹת אֲשֶׁר עַל־הָעַמּוּדִים אַרְבָּעִים וַחֲמִשָּׁה חֲמִשָּׁה עָשָׂר הַטּוּר: וּשְׁקֻפִים שְׁלֹשָׁה טוּרִים וּמֶחֱזָה אֶל־מֶחֱזָה שָׁלֹשׁ
ה פְּעָמִים: וְכָל־הַפְּתָחִים וְהַמְּזוּזֹת רְבֻעִים שָׁקֶף וּמוּל מֶחֱזָה אֶל־מֶחֱזָה שָׁלֹשׁ פְּעָמִים: וְאֵת אוּלָם הָעַמּוּדִים
עשה

וְיַת בֵּיתֵיהּ בְּנָא שְׁלֹמֹה תְּלַת עַשְׂרֵי שְׁנִין וְשַׁכְלֵיל יַת כָּל בֵּיתֵיהּ: וּבְנָא יַת בֵּית מְקֵרַת מַלְכַיָּא מְאָה אַמִּין אוּרְכֵּיהּ וְחַמְשִׁין אַמִּין פּוּתְיֵהּ וּתְלָתִין אַמִּין רוּמֵיהּ עַל אַרְבְּעָה סִידְרֵי עַמּוּדֵי אַרְזַיָּא וְקַרְנָתְהוֹן דְּאַרְזַיָּא עַל עַמּוּדַיָּא: וַחֲפָא נְסָרִין דְּאַרְזָא מֵעִילָוֵי מְחִיצַיָּא דְּעַל עַמּוּדַיָּא אַרְבְּעִין וַחֲמִשָּׁא חֲמֵשׁ עַשְׂרֵי סִידְרָא: וּכְלֻנְסָא תְּלַת סִידְרִין וְזָוֵי לָקֳבֵיל זָוֵי תְּלַת זִמְנִין: וְכָל תַּרְעַיָּא וְסִפַּיָּא מְרַבְּעִין וַחֲפַן כְּלֻנְסָא וּמְקָבֵיל זָוֵי לָקֳבֵיל זָוֵי תְּלַת זִמְנִין: וְיַת אוּלַמָּא דְעַמּוּדַיָּא
עבד

טורי ג' ומלאים וסי' וימלאו בו ארבעה טורי אבן · ויבן את החצר · ויבן את בית יער הלבנון דספרא · בירח ד' בקריאה וסי' בשנה הרביעית יסד בית יי' · ובשנה האחת עשרה · בירח האיתנים בחג הוא החדש · ואכחר את שלשת הרעים בירח : ואת ביתו ז' וסי' נמסר בסדר לך לך ולעיל בספרא סימן' :

רש"י

ואת ביתו בנה שלמה שלשה עשרה שנה · שבמלאכת גבוה נזדרז ובשלו נתעצל ובשבחו סיפר הכתוב : בית יער הלבנון · ת"י בית מקירת מלכיא : וכרותו' ארזים · קורות ארזים לאורך הבית היה טור העמודים בקרקע והכרותות מעמוד לעמוד וטור השני מול החצר הפנימי היא עזרת הכהנים ועזרת ישראל והיא היתה לפני האול' וקורא אותה פנימי' לפי שהיתה לפנים מעזרת נשים ובמקרא לא מצינו כתוב עזר' נשים כי אם במשנה: וספון בארז קרוי עליי' מלמעל': על הצלעות · מחיצות עליונות שעל הכרותות ארבע מחיצות לאורך הבית כולן פתחי' וחלונות כי בית הקיץ הוא עשוי לאויר ועל אותן מחיצות קירוי הספון ארבעים וחמשה נסרים היה הסיפון שלשה טורי נסרים על ארבע טורי שעמודים חמשה עשר נסרים הטור ושקופין שלש' טורים ועוד עשה קירוי אצל שלשת טורי הנסרים ושלש' טורי השקופי' כי רוחב של חמשה עשר נסרי' לא קירה את הבי' לאורכו שהוא מאה אמה ועשה אצלו לקרות הבית קירוי של נסרים קטנים נתוני' על מרישין קטנים הכותרים מטור כרותו' הארזים אל טור שלשה מרישין זה לסוף זה ושקופי' מב' לידהן כעין משקוף שהדלת שוקף בו ועל אותן שקופין ראשי הנסרים הקטנים נתונים בו אורכן של נסרים קטנים כנגד רחבן של נסרים גדולים שנתן תחלה : ומחזה אל מחזה · ראשי נסרי' של שקוף זה למול נסרי' של זה · מחזה לשון קצה ומנחם כן פותרו וחיברו אצל מחוז חפצם וכל חוית שבלשון משנה כך הוא בסדר מערכת התמיד וכן הוא עושה מחזה מבחוץ בפרק השותפין בבבא בתרא ויונתן אף הוא תירגמו זוי לקבול זוי אבל שקופים אטומי' וכן רביעים שקף כולם תירגם כלונסא וכל הפתחים והמזוזות שבתים מקירת מלכים עשוי פתחים פתחים מפני האויר ולכך קראו בית יער שדומה ליער : רבועים שקף · ת"י מרבעין וחפן · מחופים היו הפתחים בנסרים דקין ורבועין היו כשאר פתחי בתים ולא עשויין כיפה כעין פתחי אולם : ומול מחזה אל מחזה · ומול של מחזה זה מוסב לקראת מחזה האחרת ראש הנסר לקראת ראש הנסר שלש פעמים בכל תקרה ותקרה ואיני יודע היאך : ואת אולם העמודים · אולם עשה לפני העמודים האלה לנית מבוא חמשים אמה אורכו לרחבו של בית שהיה חמשים אמה ושלשים רחבו לפני אורך משך הבית אלא שלעולם המדה היתירה קרוייה אורך והקצרה קרוייה רוחב :
ואולם

רדק

שלש עשרה שנה · שלשה עשרה שנה אחר כלות בית יי' התעסק בבניין ביתו וי"מ כי לא נתעסק בבנין ביתו אלא שתי שנים ופי' שלש עשרה שנה עד תום שלש עשרה שנה למלכותו ולפי' זה יקשה מה שאמר למטה ויהי מקץ עשרים שנה אשר בנה שלמה את שתי הבתים נראה כי עשרים שנה הוציא בין שתי הבתים שבע בבית יי' ושלשה עשר בביתו ויוכלו לתרץ כי פי' אחד ועשרי' שנה למלכותו שבע שנים אחר השלמת הבתים נתן הערים לחירם ואע"פ שחירם נשא את שלמ' בעצי ארזי' ובעצי ברושים ובזהב לבניין הבתים לא נתן הוא לחירם אלה הערים אלא מקנה עשרי' שנה למלכותו : בית יער הלבנון · ת"י בית מקירת מלכיא נראה כי מנהג המלכים היה בזמן ההוא לבנות בית ביער להתקרר שם בימי הקיץ ושלמה בנה ביער שהיה ידוע בארץ ישראל נקרא לבנון ובנה הבית הזה מעצים כותליו וקירוייו ובנה אותו על ארב' טורי עמודי ארזים על ארבע פנות הבית ומעמוד לעמוד כרותות ארזי' שהם קורות גדולו' הנקראי' מרישי' בדברי רז"ל וי"ת כרותות קרנתהון : וספון בארז · וחפא נסרין דארזא : על הצלעות · הם הכרותות שזכר וי"ת מחיציא והוא הענין בעצמו כי הכותלים נקראו מחיצה : ארבעים וחמשה · אלה הנסרים של ארז שקרה בהם הבית היו מ"ה כי ג' טורים היו כל טור וטור היו בו חמשה עשר נסרים : ושקופים שלשה טורים · חלונות עשה בבית הזה וקראם שקופים לפי שהאדם משקיף מהם כמו שאמר וישקף אבימלך בעד החלון ומה שאמר שלשה טורי' שלשה טורי נסרי ארז בין חלון לחלון ומה שאמר מחזה אל מחזה מראה כנגד מראה כלומר כי החלונות היו בשלשה הכותלי' וזהו שאמר שלש פעמי' והיו חלון כנגד חלון וזהו מחזה אל מחזה וי"ת וכלונסא תלת סידרין זוי לקבל זוי תלת זמנין ובדברי רז"ל ומולה על גבי כלונסות והם בדים ארוכים כמין קנה של רומח וזוי כמו זוית : וכל הפתחים והמזוזות רבעים שקף · הפתחים היו מרובעים לא שהיו עשויים מלמעלה כמין כפה וכן מזוזות השערים היו מרובעי' ולא עגולים : שקף · יש לפרש שקף כמו משקוף כי המשקוף שעל הפתחים היה גם כן מרובע והמשקוף הוא חלון שעושין על הפתח להשקיף ממנו מי שקור' בשער והחלון ההוא היה עשוי מחזה מול מחזה שלש פעמים כמו שפירשנו : ואת אולם העמודים · האולם הוא הנקרא בית שער וקירויו עשוי כמין כפה וסמך האולם אל העמודים כי הבית היה בנוי על ארבעה עמודי' כמו שזכר ואמר כי זה האול' היה על פני העמודים וזהו שאמר ואולם על פניהם ועוד היו עמודים אחרים על פניהם ועוד עב על פניה' ועב הוא עץ עב וגדול הוא הנקרא מריש בדברי רז"ל ואמרו והעבים אלו המרישים :
ואולם

רלבג

ויבן את בית יער הלבנון · הנה נראה ממה שזכר אחר זה שזה הבנין בנה שלמה לעצמו והנה היה זה הבנין להתקרר שם לימות החמה ולזה ידמה שעשה פתחי' רבים ואמנו' שיער לבנון היה קרוב לבית המקדש ולזה נקרא בית המקדש לבנון · וזכר שכבר בנה זה הבית על ארבעת טוריו עמודי ארזים ואחשוב שעמודי הארזים היו כלם לרחב הבית וחולק האורך בהם לשלשה חלקים שוים שעמודים היו בכל טור · והנה היו כרותות הארזים על העמודים שיסבלו נסרי התקרה אשר עליהם והיו גדולים וחזקים והנה ארכם לפי מה שאדמה שלישית מאה אמה · והנה היה ספון בנסרים של ארז ממעל על הצלעות והם כרותות הארזים אשר על העמודים שהיו ארבעים וחמשה כי חמשה עשר עמודים היו בטור האחד ולזה היו קורות הארזים אשר עליהם חמשה עשר ומזה התבאר כי מקצת עובי העמוד האחד לקצה עובי העמוד השני במשך לו היה שלש אמות ושליש אמה והולם עובי העמודי' האלו היה לפי מה שיראה לי ממה שנזכר אחר זה שתי אמות וחצי בדרך שהיה בין טור וטור שלשים אמה והיה גובה העמודים שלשים אמה ובזה יתאמת שכל העמודים עם כרותות הארזים אשר עליהם היו רבועים : ושקופים שלשה טורים · הם הצלעות שזכר כי הם היו בדמות משקוף עם העמודים והוא מבואר שלא היו כי אם שלשה טורי' מאלו על ארבעת טורי העמודים : ומחזה אל מחזה שלש פעמים · ר"ל הפתח שהיה נכח פתח אחר כנגדו וזה הענין היה בזה הבית שלש פעמים כי שלש פתחים היו בכל אחד מגדי האורך זה כנגד זה והנה קרא הפתח מחזה כי שם יראה האד' מה שבחוץ · וכל הפתחים והמזוזות רבועים · ר"ל שהפתחים האלו היו בדמות מרובע וזה כי השקף שהיה עליהם עם העמודים אשר משתי קצותיו משימים הפתח בצורת רבוע שלשים אמה לכל רוח ובזה התבאר שמול מחזה אל מחזה על פני רחב הבית שהיה זה שלשה פעמים בבית ההוא היה הכל נמשך בזה הרבוע עם השקופים שעליו · והנה היה זה הבית נחלק לשלשה חלקים שוים · זהו מה שנראה לי בפירוש צורת זה הבית והוא מסכים אחד ללשון שבא בזה והנה לא ראינו בו פירוש יאות לזה : ואת אולם העמודים עשה חמשים אמה ארכו ושלשים אמה רחבו · הנה זה האולם לפי מה שאחשוב היה ארכו לרחב בית יער הלבנון שזכרנו וגם הוא היה מרובע באופן רבוע החלקים האחרים שזכרנו כי הוא היה סמוך לעמודי' ולזה היה גבהו כגבהם :
ואולם

כלי יקר

ואת ביתו בנה שלמה וכו' עיין הרד"ק ז"ל והנל"ע כתבתי בפסוק הקודם שבנין הדיוט הו' בנה אותו והוא כלה אותו כי אין עוזר :

ויבן את בית יער וכו' יומא פ' בא לו אמר מר זוטרא בר טוביה למה נקרא שמו יער לו' לך מה יער מלבלב אף בית המקדש מלבלב וכה"א הנה מטתו שלשלמה של מלך שהשלום שלו מטה זה בית המקדש ולמה נמשל בית המקדש למטה אלא מה המטה אינה אלא לפריה ורביה אף בית המקדש כל מה שבתוכה היה מפרה ומרבה שנ' ויאריכו הבדים וכה"א והזהב זהב פרוים שהיה עושה פירות עד כאן ולדבריה' ז"ל הבית הזה בנה לו שלמה לבית המקדש שנקרא יער הלבנון יער על שם שעושה פירות ולבנון שמלבין עונותיהם של יש' · ועיין רש"י ז"ל וכן הרלב"ג ז"ל ומהרי"א ז"ל הביא כדברי המפרשים כנז"ל במה שא' יער הלבנון והוסיף לו' שאפשר שנקר' המקדש לבנון לפי שהיו בו רבוי ארזי לבנון בבניינו וטעם הית הגובה הזה לבית היער הזה להיו' שעשו בו בתים ועליו' כפי מה שכתב יוסף בן גוריון שבבית הזה שני מינים סדרי דירות אחת למעל' ואחת למטה ובכל דירה מהם היו חדרים רבים ובדירות של מטה היו הבשמים וכל מיני מאכל וריח יקרי' ומשובחים והיה בבית אחרת מהם כל כלי זין אם מברזל ואם מזהב ומכסף אשר עשה שלמה לכבוד ולתפארת כמו שיזכור מאתים צנה זהב שחוט וג' מאות מגינים ובבית אחר כלי משקה ובבית אחר מלבושי המלך וכן בשאר הבתים ענייניים מתחלפים ובדירות העליונות היו ארבעה חלוקות כפי הטורים אשר זכר הכתוב ובהם היה מדור המלך וישיבתו וישיבת משרתיו ובית העצה ובתים לאכול ולשתות ולשכב עד כאן :

וספון בארז כו' ושקופים כו' וכל הפתחים כו' עיין רש"י ז"ל ולשיטה זו קשה קצת שאם היית' עלייה על בית יער הלבנון לא היה שותק הפסוק מהזכיר ולו' בית ועליית יער הלבנון' ועוד כי לשון ממעל על הצלעות מורה שהתקרה מקורה בארז על הצלעות עצמן ואילו לפרש"י ז"ל המחיצות של העלייה נבנו על הצלעות והקרוי נעשה למעלה על המחיצות שעל הצלעות וא"כ היכי אמר וספון בארז ממעל על הצלעות ולזה ישיב רש"י ז"ל שבתיבת ממעל בכללו המחיצות שהם עומדות על הצלעות והספון ממעל על הצלעות · ועיין הרד"ק ז"ל והרלב"ג ומהרי"א ז"ל הביא כדהרלב"ג אך במה שפי' הרלב"ג ושקופים על הצלעות שזכר כי הם כדמות משקוף על העמודים לא נתיישב אבל מהרי"א כתב כדהרד"ק ז"ל שמ"ש ושקופים ג' טורים כו' להגיד שעשה בבית חלונות להכנס שם הרוח וקראם שקופים לפי שהאדם ישקיף מהם ושאותם החלונות היו ג' טורים כפי טורי העמודים ויהיו החלונות מצד א' מהבית וחלונות מהצד האחר מהבית באופן שהיו מכוונים' אלו כנגד אלו וז"א מחזה מול מחזה שהם החלונות אשר יראו ויחזו מהם והיה זה ג' פעמים ר"ל בג' הטורים אשר זכר כו' ואפשר לפרש ג' טורים שהיו בין חלון לחלון ג' נסרי ארז ולפי שהיו החלונות בג' הכותלי' מהבית אמר בהם ג' פעמי' עד כאן ולהיות הדברי' שעברו ומאי דהוה ה.ה איני מרקיב. בזה · אבל הנלע"ד שיטת הרלב"ג ז"ל במ"ש שהיה הבית לארכו נחלק לג' שבזה מדוקדק אומרו על ארבע טורי עמודי ארזים שהטורים בזה היו כולם לרוחב הבית אמנם במה שא' וכרותו' ארזי' על העמודים הו' הני שלא כדברי הרלב"ג והמפרשים שאמרו כרותות שהם קורות כי לשון כרותות אינו לשון קורות אבל כרותו' ארזים הוא לשון חתיכות ארזים לא קורות שלימו' שלכך נקראו כרותו' והיו מעמוד לעמוד מהיותם גם שבארז מצד הסמוך לעיקרו כדי שיוכל לרבע אותם מרובע כו' ה וזהו לשון כרותות ארזים על העמודים שמעמוד לעמוד היו כרותות האלה והצלעו' של ארז היו לראשי הצלעות על העמודים ועל הכרותו' וספון בארז שעשו הקרוי ממעל על הצלעות שהם על העמודים אבל עשו הכרותות כדי למעט בעמודים וכדי שיהיה בין עמוד לעמוד כעין פתח כי הכרותות היו כעין משקוף על העמודי' והעמודים היו מ"ה עשויי' בג' טורים ט"ו בכל טור ברוחב הבית כנז' בדברי הרלב"ג ואו' מ"ה אינו על הצלעות כי הצלעות אפשר שהיו יותר אבל הוא על העמודים והיו העמודים עשוי' בג' טורים כדי שבין טור וטור תהיה הרוחה יתיר' כעין פתח גדול והכרותות אשר שם כעין משקוף בין טור לטור היו יותר ארוכים מהכרותו' אשר בין עמוד לעמוד שבכל טור וטור ולפי הצלעו' לחוד וכרותות לחוד ויכריע בין שנוי הלשון שבין פסו' לפסוק שהפסוק הקודם אמר כרותות וכאן אמר צלעות שמורה שהם ענייני' מתחלפים שלא כדברי הרד"ק ז"ל שכתב כרותות וצלעות הן הן :

ושקופים ג' כו' כבר זכרתי בפסוק הקודם שיטת המפרשים · ולע"דן ע"ד המפרשי' ז"ל שפירשו ושקופים ל' חלונות מטעם שמשקיף בהם לראות חוץ אפרש לע"ד שהגיד הכתוב שהיו החלונות האלה בכל כותל וכותל מהם ג' טורי חלונות והיו מסודרין בכוון מחזה אל מול מחזה ר"ל זה למעלה מזה בכוון ולא נוטה ממנו ולזה לא א' כאן בכתוב הזה ומחזה מול מחזה כי לא א' אלא ומחזה אל מחזה בו בכותל עצמה אמנם בפסוק שאחר זה המדבר על הפתחים אמר לשון מול :

וכל הפתחים כו' ומול מחזה אל מחזה כי הפתחים אינם זה על זה כחלונו' אבל הגיד בהם ענין אחר שהיה כל פתח מהם מכוון אל שכנגדו בכותל האחר לראו' ממנו וז"ש ומול מחזה אל מחזה כי הוא תפארת הבנין עוד היום בארם צובה שעושין בכוון פתח כנגד פתח וחלון כנגד חלון ולפי זה מחזה אל מחזה הוא בכותל זה למעלה מזה בחלונות ומול מחזה אל מחזה שבפתחים ענין זולתו שהוא כוון הפתח שבכותל זה להיותו מכוון ומול הפתח שכנגדו בכותל שמנגד ושם מחז' משותף בחלון ובפתח על שם שממנו חוזים ורואים · והיה זה מול מחזה אל מחזה שלש פעמי' שה' שלשה פתחים בכל כותל וכותל :

ואת אולם כו' עיין רש"י ז"ל וכן הרד"ק ז"ל והוסיף והרלב"ג ז"ל הוסיף ע"ש וכן מהרי"א ז"ל שהורבו של אולם לרחבו של בית יער הלבנון כי כן ארכו והוא חמשים בשיעור רוחב בית ·
יעד

רד"ק

ואולם הכסא · סמך האולם אל הכסא כי לא היה שם אלא כסא המשפט אומר כי עשה אולם לבית המשפט ושם היה הכסא שהיה יושב בו ושופט הבאי' לפניו במשפט ומה שאמר אח"כ אולם המשפט הוא כפל דבר או פירוש כי לאותו אולם שהיה בו כסא עשה אולם אחר לפניו הוא הנקרא אולם המשפט שהיה בית שער לבי' המשפט וכן נראה דעת המתרגם שתרג' ואולמא לאתקנא תמן כורסיה בית דינא לדאין תמן פורסדא לבית דינא עביד ופי' פורסדא בית שער כמו שאמרו התקן עצמך בפרוזדור כדי שתכנס לטרקלין נאין ויש נוסחאות פרוסדור בסמ"ך : מהקרקע עד הקרקע · ת"י מאושיא ועד אושיא ר"ל מיסוד כותל זה לכותל זה שכנגדו כלומר כל הרצפ' היתה מכוסה בנסרים של ארז : וביתו אשר ישב שם · הוא הבית שאמ' למעלה ואת ביתו בנה שלמה שלש עשרה שנה ואומר כי החצר האחרת שהיתה לבית הזה והיא החצר שהיתה מבפנים לאולם היתה עשויה כמעשה אולם המשפט שזכר וכן הבית שעשה לבת פרעה עשה ג"כ כמעשה האולם הזה : כל אלה · כל אלה הבתי' שזכר שבנה בית יי' וביתו ובית המשפט בית בת פרעה ומגרותיהם כלם היו בנויים באבנים יקרות כלומר טובות ממחצב כמו שפירשנו למעלה : במדות גזית · אבן גזית היה ידוע מדתו ביניהם כמו בימי רז"ל שהיה מדת גזית חמשה ספחים : מגררות במגרה · מגרה הוא המיסור שהיו פני האבנים חלקות וישרות יותר כשהיו מגוררות במגרה ממה שהיו אם היו נפסלות במקבות ופי' מבית ומחוץ כי שני הפנים היו מגוררות : וממסד עד הטפחות · והיא שם אבנים ישרות וחלקות כן מן היסוד עד שמי קורה ונקרא מקום הנחת הקורות טפחים כי האבנים שמניחין ראשי הקורות עליהם יוצאי' חוץ לכותל כמדת טפח מבית ומחוץ ותכונת הבניין היה גם כן מחוץ לבית עד החצר הגדולה אבל החצר הגדולה היה בנין אחר כמו שאמר בתבנית שלשה טורים וטור כרותות ארזים : ומיוסד אבנים · היה הבנין הזה מיוסד באבנים טובות וגדולות שהיו אבנים מעשר אמות והאבנים משמנה אמות אבל מן היסוד ולמעלה היו אבנים טובות אבל לא גדולות כמדת היסוד אלא במדת הגזית ורז"ל אמרו כי אלו אבני עשר אמות ואבני שמנה אמות הוו אילטוניות יוצאות חוץ לכותל בולטות מבפנים לבי' ואמ' אבני עשר ואבני שמנה שאלו נכנסות ואלו יוצאות ומן היוצאות היו עולות לגדולת שם היו ישנים זקני כהונה שלא היו מכניסין מטות למקדש ופרחי כהונה היו ישנים איש על כסותו לארץ : ולחצר

תרגום

עֲבַד חַמְשִׁין אַמִּין אוּרְכֵּיהּ וּתְלָתִין אַמִּין פּוּתְיֵהּ וְאוּלָמָא עַל אַפֵּיהוֹן וְעַמּוּדַיָּא וּסְקוּפְתָא עַל אַפֵּיהוֹן: וְאוּלַמָּא לְאַתְקָנָא תַּמָּן כּוּרְסֵיבֵית דִּינָא דְּדָאִין תַּמָּן פְּרוֹסְדְרָא לְבֵית דִּינָא עֲבִיד וַחֲפֵי נְסָרִין דְאַרְזָא מֵאוּשְׁיָא עַד אוּשְׁיָא: וּבֵיתֵיהּ דְּיָתֵיב תַּמָּן דַּרְתָּא אוֹחֲרַנְתָא מִגָּיו לְאוּלַמָּא כְּעוֹבָדָא הָדֵין הֲוָה וּבֵיתָא עֲבַד לְבַת פַּרְעֹה דִּנְסִיב שְׁלֹמֹה כְּאוּלָמָא הָדֵין: כָּל אִלֵּין אַבְנִין טָבָן כְּמִשְׁחַת גְּזִית מְמַסְּרָן בְּמַסְרִין מִגָּיו וּמִבָּרָא וּמְשַׁכְלְלָן בְּפוּשְׁכַיָּא וּמִלְּבָרָא עַד דַּרְתָּא רַבְּתָא: וּמְשַׁכְלַל בְּאַבְנִין טָבָן אַבְנִין רַבְרְבָן אַבְנֵי עֲשַׂר אַמִּין וְאַבְנֵי תְּמָנֵי אַמִּין: ומלעילא

מקרא

עָשָׂה חֲמִשִּׁים אַמָּה אָרְכּוֹ וּשְׁלֹשִׁים אַמָּה רָחְבּוֹ וְאוּלָם עַל־פְּנֵיהֶם וְעַמֻּדִים וְעָב עַל־פְּנֵיהֶם: י"א חס'

וְאוּלָם הַכִּסֵּא אֲשֶׁר יִשְׁפָּט־שָׁם אֻלָם הַמִּשְׁפָּט עָשָׂה וְסָפוּן בָּאֶרֶז מֵהַקַּרְקַע עַד־הַקַּרְקַע: ה' ר"פ ב' חס' ל' י' ז'

וּבֵיתוֹ אֲשֶׁר־יֵשֶׁב שָׁם חָצֵר הָאַחֶרֶת מִבֵּית לָאוּלָם כַּמַּעֲשֶׂה הַזֶּה הָיָה וּבַיִת יַעֲשֶׂה לְבַת־פַּרְעֹה אֲשֶׁר לָקַח שְׁלֹמֹה כָּאוּלָם הַזֶּה: ל' ד' ותכלהו

כָּל־אֵלֶּה אֲבָנִים יְקָרֹת כְּמִדֹּת גָּזִית מְגֹרָרוֹת בַּמְּגֵרָה מִבַּיִת וּמִחוּץ וּמִמַּסָּד עַד־הַטְּפָחוֹת וּמִחוּץ עַד־הֶחָצֵר הַגְּדוֹלָה: ל' חס' ל' ל' ל'

וּמְיֻסָּד אֲבָנִים יְקָרוֹת אֲבָנִים גְּדֹלוֹת אַבְנֵי עֶשֶׂר אַמּוֹת וְאַבְנֵי שְׁמֹנֶה אַמּוֹת: ומלמעלה

ועמדי' י"א חס' ו' וסי' נמסר בסד' ויקהל : אלם ג' חס' בקריא וסי' אלם המשפט עשה: ולחצר בית יי' הפנמית· ויקם את העמדים · וכל צורת הבית דכוו' חס' במ"ה מל' :

רש"י

ואולם על פניהם · אולם גבוה עשה על כל הבית : ועמודים ועב על פניהם · ועל כרותות ארזים שעל העמודים האמורים הנ"ל על עמודים אחרים ומרישין מעמוד לעמוד העמודים לארוג בהן לבנות מזה לזה והעבים לקירוי העליה · עב הוא קורים כמו שפירשנו והעבים אלו המרישים : ואולם הכסא · ואולמא לאתקנא תמן כורסייה לבית דין דדאין תמן פרוסד לבי' דינא עביד פרוסדא לשון פרוסדור : וספון בארז · מחופה קרקע הרצפה בארזים : מן הקרקע · ת"י מן אושיא ועד אושי' מיסוד כותל זה ועד יסוד כותל זה : וביתו אשר ישב שם · דירה גמורה לאכול שם ולשכב שם : מבית לאולם · לפנים מן אולם של בית יער הלבנון : ובית יעשה לבת פרעה · עלה בלבו לעשות בית לבת פרעה : כאולם הזה · כמעשה האולם הזה : כל אלה · כל האבנים האלה עשויים בבירות : במדת גזית · כמדת אבני גזית מדה אחד היתה לאבני גזית במדינה : וממסד עד הטפחות · בנוב' היה הבניין הזה עשוי באבני גזית האלה מן היסוד עד שמי קורה : ממסד · לשון יסוד : הטפחות · שמי קורה כמו ויאמר טפחה שמים : ומחוץ · לצד החוץ היה כל משך הקירות באבנים הללו עד החצר הגדולה : וממסד אבנים גדולות · והיסוד שבתוך הקרקע הזה של אבנים גדולות יותר ממדת גזית : ומלמעלה

רלב"ג

ואולם על פניהם וגו' · ר"ל שעל פני העמודים והוא אצל מקום הפתחים הנזכר' היה כמין אולם והיו בו עמודים וכרותות ארז עבה היתה על פניהם ,ואלו העמודים אחשב שהם של ארז ואע"פ שהיה האולם בבניינו שנראה מהנזכר אחר זה : ואולם הכסא אשר ישפט שם · ובמקום אחר יהיה הנאמר דין והוא הנקרא אולם המשפט או יהיה הכל ענין אחד ר"ל כי אולם הכסא אשר ישפט שם הוא אולם המשפט או יהיה הלשון תואר הוא הכסא אשר ישפט שם ר"ל כי ממנו יכנהו לאולם המשפט כמו שתרגם יונתן : וספון בארז מן הקרקע ועד הקרקע · ר"ל על פני כל הקרקע אולם המשפט מיסוד כותל זה עד יסוד כותל זה שכנגדו : וביתו אשר ישב שם חצר האחרת מבית לאולם · ר"ל הוא החצר האחרת שהיא מבפנים לאולם אשר בנה שם ביתו שישב שם תמיד ויאכל וישתה וישכב בו הנה היה נעשה כמעשה הזה ר"ל שהיה ספון בארז כל הקרקע אשר שם : ובית יעשה לבת פרעה · ר"ל וכן הבית שהיה עושה לבת פרעה היה מעשהו כמעשה האולם הזה · והוא אולם המשפט שהיה כל קרקעו ספון בארז : כל אלה אבנים יקרות כמדת גזית · הנה היתה מדת אבן גזית מוגבלת וידועה אצלם: מגוררות במגרה מבית ומחוץ · ר"ל שהאבנים האלה להחליקם יותר היו מגוררות במגרה והוא חרב פגום מאד פי' רא בלע' כי הוא ישאיר האבן חלקה מאד ושלמה והיה זה באלו האבנים בשני שטחיהם הנראים האחד מבפנים והאחר נראה מבחוץ : וממסד עד הטפחות · ר"ל מאבני היסוד עד אבני הכותל הנראי' שידקדקו בשיעורם למדדו בטפחות והם כל אבני הכותל הנראים כלם היו בזה האופן או אמר עד הטפחות כי בטור העליון אשר [...] תוך התקרה יוציאו האבנים יותר מהשאר כמדת טפח או יותר מעט ר"ל שיסימום שם כוספות בפנים וזה מבואר בבניינים היפים והשלמים : ומחוץ עד החצר הגדולה · מחוץ לבית עד החצר הגדולה היו כל האבנים אשר בבנין בשוות בזה האופן והיה הבנין באחדו כל אלו האולמים והבתים שזכר אחר זכרו בית יער הלבנון : ומיוסד אבנים יקרות · ר"ל שאבני היסוד היו גדולות יותר מאבני גזית כי היו בהם אבנים של עשר אמות ושל שמנה אמות · ומלמעלה מן היסוד היו אבני' יקרות כמדת גזית והיה ספון בארז בתקרה או היה שם באולם כרותת אבנים עם האבנים ההם: ואחר

כלי יקר

יער שהוא חמשים והמנס או' ואולם על פניהם הוא לפרש שהאולם הזה היה על פניה' של הפתחים אשר בבית יער הלבנון ועמודיו עד כאן · ולע"ד שבכתוב הזה נזכרו שני אולמים האחד נקרא אולם העמודים ארכו חמשים אמה ושלשה רחבו ועשה עוד דמות אולם על פניהם של העמודים האלה של אולם העמודים והיה אולם קטן לבית שער אל אולם העמודים והיו בו עמודים לפניו ועשוי כעין תקרת נסרים בשיפוע נקרא רפ"רף בערב"י וזהו ועב על פניהם על קרוי זה המשופע א' ועב מלשון עב הענן להגן מן החמ' כעין הענן המצל מן החמה גם להגן כעין הענן ומן הגשמי' ולפי שהיה האולם הזה קטן כבית שער לגדול לכך לא הזכיר בו לא אורך ולא רוחב · ואו' ואולם הכסא כו' הוא אולם שלישי זולת הנז' או יהיה ואולם על פניהם אולם זולת אולם העמודים הנזכר אבל הוא אולם שמזכיר אחר כך ואולם הכסא כו' שהפ' של ואולם הכסא כו' יהיה ביאור למ"ש ואולם על פניהם ומפ' הכתוב לורך זה האולם שהוא אולם למשפט ז"ש ואולם הכסא אשר ישפט שם כו' ואם נפרש ואולם הכסא זולת האולמים הנז' אם כן יהיו ג' אולמים:

ואולם הכסא כו' עיין רש"י ז"ל וכן מהרי"א ז"ל ועיין הרלב"ג ובמ"ש אולם המשפט לגמר דין קשה למה לא יגמר שם באולם הכסא ואפשר לו' שעשה כן ליתן כח ומיתון בדין לקיים הוו מתונים בדין כשיעור לכתו מבית אולם הכסא לאולם המשפט אלא שדבר קשה בעיני שיקום בכל דין ודין מאולם הכסא לאולם המשפט · ולע"ד שלא היה בזה אלא אולם אחד הוא אולם הכסא והו' עוד אולם המשפט עשה פירושו שמתחילת עשייתו הית' לשמה שאמר הכא הש"ת הגילוי מדמים שלא יהיה שמה הרשע כ"א מקום המשפט ז"ש אולם המשפט עשה ר"ל שמתחילת עשייתו עשה אותו על מנת שיהיה אולם המשפט והצדק · או אפשר שאמר אולם המשפט עשה שהוא סיבה למה שיזכיר בסוף הפ' וספון בארז מהקרקע כו' שלא צפה בזהב לפי שהיה אולם המשפט וצריך הדיין לבלתי יתגאה אבל יראה כאילו חרב על צוארו מלמעלה וגהינם למטה ז"ש אולם המשפט עשה וספון בארז כו' ר"ל להיותו אולם המשפט עשאו ספון בארז הרצפה מלופה בארז לבד · או אפשר ואם נרצה לפרש כשיטת המפרשים ששני אולמים הם אולם הכסא א' והשני אולם המשפט והוא שבאולם הכסא היה עוד השופט בצדק שע"ה כמ"ש אשר ישפוט שם אמנם באולם המשפט ישבו השוטרים וע"כ נקרא אולם המשפט שהשוטרים מוציאים משפט לאסירו ואורו ומסייע לזה הפי' הו' מן הקרקע ועד הקרקע שר"ל מן הקרקע של אולם הכסא ועד קרקע של אולם המשפט הכל ספון ומלופה בארז בשו' כי אולם המשפט כבית שער לאולם הכסא :

וביתו אשר כו' עיין רש"י ז"ל וכן הרד"ק והוסיף ויכריע בדבריהם אלו ממה שהזכיר ענייני האולמי' האלה אחרי בית יער הלבנון שנראה שהיו סמוכי' אליו אמנם מהרי"א ז"ל כתב והאולם או אלמים האלה כ"ל שלא היו בבית יער הלבנון כ"א בבית המלך אשר בציון ואם כן אחרי אשר זכר בנין בית יער הלבנון חזר לספ' ענין בית המלך והתחיל מאולם לפי שהיה כבית המלך בתחיל' הבית כדי שבעת שיבואו למשפט לא יעברו בבית אבל יכנסו מיד לאולם המשפט ועליו אמר וביתו אשר ישב שם חצר האחרת מבית לאולם כמעשה הזה ר"ל שכל בית המלך שהיה אחרי האולם הנז' היה כולו ספון בארז כמעשה האולם וגם כן הבית אשר עשה לבת פרעה היה כמעשה האולם הזה אשר זכר עד כאן ולדבריו הבית אשר ישב שם הוא בית זול' הבית הנז"ל ואת ביתו בנה שלמה י"ג שנה · ולע"ד לדקדק יתור אשר ישב שם · ועוד קשה או חצר האחרת דהי"לל בחצר האחרת · ועוד למה שינה כי בביתו אשר ישב שם אמר לשון כמעשה הזה היה וגבי ובית

יעשה לבת פרעה אמר כאולם הזה והיה לו לקצר ולו' וכן בית אשר יעשה לבת פרעה : ואדקדק ל' יעשה בל' עתיד הי"לל ובית עשה ל' עבר · ונראה על פי שיטת מהרי"א שזה הבית הוא או' ביתו הנז"ל שבנאו י"ג שנה כי זה הבית בנאו סמוך לאולם המשפט כדי שיהי' יושב שם ר"ל מצוי ומזומן לכל דבר משפט עני יתום ואלמנה וז"ש וביתו אשר ישב שם ר"ל תכלית הבית הזה הו' כדי שישב שם סמוך לאולם המשפט מצוי לכל מבקש משפט וצדק קרוב לכל קוראיו ולא רחוק בביתו הגדול אשר בנה י"ג שנה · או יאמר אשר ישב שם ל' ישיבה בנחת ושלוה כמו שפי' חז"ל בפסוק וישב יעקב בקש לישב בשלוה כו' שלהיותו עומד באולם הכסא אשר ישפט שם עם רב וכבד כמו"ש ובהיותו עמל ויגע ועיף מרוב הדינים וירצה לנוח שעה א' כי רך ויחיד לאמו הוא או לפעמים להעמיק בדין מהדינין ישב שם לעיין בדין לכך בנה לו סמוך לשם בית אשר ישב שם לנוח מיגיעו מהמ' שפט בצדק דלים ותכלית זה עשה לו חצר האחרת מבית האולם כדי שיהיה הבית הזה אשר ישב שם בחצר האחרת כדי לנוח שם כאמור ורמז · במ"ש כמעשה הזה היה לו' שכיון שהבית הזה עשאו לישב שם לעיין בדין מרומה או לנוח בו מיגיעת הדינים בכוונה"כ הבית הזה שוה בערך האו' המשפט ז"ש ל' כמעשה האולם היה פשוטו של מקרא להורות שהיה במעשה הזה בצורת הבנין והדרשה תדרש שבא לו' שערך וחשיבות הבית הזה כמעשה הזה של אולם המשפט היה לא כן בבית אשר יעשה לבת פרעה אשר היה בית ועד לטמא לא א' בו כן רק כאולם הזה · עוד אפשר שלפי שהיה ביתו אשר ישב שם דומה בדומה אל אולם הכסא אשר ישפוט שם בתמונתו בין בחצרו וכין באולם עצמו לו"א וביתו אשר ישב שם גם בתמונ' חצר האחרת אשר בו הבית הנז' שכל כי כמעשה הזה שתיבת כמעשה כולל אל תמונת הבית והאמ' בכל המעשה בכללו היה דומה אל האולם הנז' אמנם בבית אשר יעשה לבת פרעה היה כאולם הזה לבדו לא כמעשה האולם והחצר ולזה פרט בו וא' כאולם הזה · ומ"ש ובית יעשה לבת פרעה רצה הכתוב להודיע סדר הבתים ובנייתן והודיע שאולם המשפט עשה קודם בית לבת פרעה וז"ש ואולם המשפט עשה כו' בלשון עבר אמנם בית לבת פרעה עשה באחרונה וז"ש ובית יעשה לבת פרעה שעדיין לא עשה אותו בעת שהיה אמנם ביתו אשר ישב שם חצר האחרת כו' זה הבית התחיל לבנותו בעוד היותו בונה אולם המשפט ואחריו בנוהו לשפוט בו וזה לישב בו שם לעיין במשפט או לנוח מטרחי המשפט כנז"ל ולזה א' בו כמעשה הזה היה ולא אמר כאולם הזה כי עדיין לא היה אולם בנוי בעת העשות ביתו זאת שכוון המעשה הזה שהיו עושים באולם היו עושים כיוצא בו בבית אשר ישב שם עם חצר האחרת ויחדיו נגמרה בניינם אמנם בבית יעשה לבת פרעה אמר כאולם הזה ולא אמר כמעשה הזה לפי שהוא"ל בעת הבנותו לבת פרעה כבר היה בנוי ומשוכלל וז"א האולם הזה שכבר היה אולם נגמר והוא בקירות בכון והודיע בזה שבנה של שלמה ע"ה שבבית אולם המשפט ובית אשר ישב שם שהיו בתים לעבודתו ית' כזרז בבניינם יחדיו אמנם בבית אשר יעשה לבית פרעה שתעגל שכן יצאת לאיש שלם כמוהו כמו שהודיעו כן הכתובים למעלה גבי ואת ביתו בנה שלמה י"ג שנה כנז"ל :

כל אלה כו' עיין רש"י והרד"ק ז"ל וכן מהרי"א ועיין הרלב"ג · ולע"ד דלרש"י ק"ק או עד הטפחות בל' רבים ודי לו' עד הטפח על שם שמי קורה ועוד מה לו' לפתוח למטה התקרה בטפחות ע"ש ויאמר טפחה שמי' כי די שיאמר עד הגג או עד התקרה וכיוצא ולפי' הרד"ק והרלב"ג במה שפירשו על הטפח היוצא מהאבן שתחת הקורה כנז"ל יקשה דמהו עד הטפחות דאדרבה הטפחות שהן הנעשים לנוי הבנין ראוי מגוררי' במגרה ותוקני' ביותר א"כ מהו עד הטפחות דקאמ' : וגו'

ואחרי בניין החצר הגדולה כמו שאמר למעלה ויבן את החצר הפנימית וגומר וכן עשה לבנין הבית כבנין הזה : ממטה נפתלי · הוא היה ממטה נפתלי ואמו מבנו' דן כמו שאמר בדברי הימים בן אשה אלמנה מבנות דן ומה שאמר ואביו איש צרי שהיה גר בצור כמו עובד אדום הגתי כי לוי היה ולפי שגר בגת קראו גתי וצורי קריאתו מגרע : חרש נחשת · הוא או אביו ג"כ היה חרש נחשת ורבותינו ז"ל סמכו מזה כי חייב אדם להתעסק באומנות אביו לפיכך הזכיר הכתוב אביו כי ג"כ הוא היה אומן ובנו למד אומנותו ומה שאמר בן אשה אלמנה להודיע כי מת בעלה אבי חירם לפיכך לקח שלמה בנו כי גם הוא היה אומן טוב ומה שאמר חרש נחשת לעשות כל מלאכה בנחש' ובדברי הימים אומר יודע לעשות בזהב ובכסף ובנחשת ובברזל וגומר שמה ספר כל אומניות שהיה לו והנה לא ספר אלא מלאכ' הנחש' כי לאותה מלאכה היה צריך לו שלמה כמו שאמר שעשה את העמודים והכותרות והמכונות והכיורות והים והיעים והמזרקו' כלם כלי נחשת היו : ויצר · אמר ויצר לפי שצורתם עשה בקרקע שהתיכם בו : שמנה עשר אמה · ובדברי הימים אמות שלשי' וחמש אורך מה שאומר בדברי הימים הוא אומ' על מדת שני העמודים כאחד בעת היציק' שהיו שוכבים לפי' אמר שמה אורך והנה אמר קומה כשהעמיד' וקומת העמוד האחד היה שמנה עשרה וכן העמוד השני הנה שלשים ושש בין שניהם ומה שאמר שלשים וחמש האמה האחת היה נכנס חצי אמה מכל עמוד בתוך הכותרת לפיכך לא אמר אלא שלשים וחמש והעמודים האלה היו חלולים כמו שאומר בסוף ירמיהו ועביו ארבע אצבעות נבוב ומה שאומר וחוט שתים עשרה יסוב את העמוד השני הוא הדין לראשון והקומה שזכר לראשון והוא הדין לשני שלא אחז הכתוב דרך קצרה והוא אחד משלשים ושתים מדות שהתורה נדרשת בהן וכן אמר בסוף ירמיהו שמנה עשרה אמה בקומ' העמוד האחד וחוט י"ב יסובנו ואמר בסוף וכן לעמוד השני וכו' תרגם יונתן הפסוק הנה תמני עסרי אמין רומיה דעמודא חד וחוט משח תרתין עסרי אמין מקף ליה וכן לעמודא תנייתא ומדת הקף העמוד היה שתים עשרה אמה וזהו שאמ' וחוט שתי' עשרה אמה יסוב את העמוד :

ושתי

רשי

ומלמעלה | אבנים יקרות ומלמעלה ליסודות היו אבנים יקרות עד הטפחות כמו שאמרו למעלה: וארז · וחפי נסרין דארז' כמו שאמ' וספון בארז שלש' טורי גזית החומה עשויה שלש נדבכין של אבנים ונדבך של עץ עליהם: חרש · אומן : וימלא את החכמה ואת התבונה ואת הדעת שלשה כלי אומנות שהעולם נברא בהן שנאמר בחכמה יסד ארץ כונן שמים בתבונה בדעתו תהומות נבקעו בשלשתן נבנה הבית: את שני העמודים · שהעמיד באולם יכין ובועז : שמנה עשרה אמות קומת וגו' · ובדברי הימים הוא אומר שלשים וחמש אמה קומתן שילקו שניהם כאח' והאמ' החסר' אומר אני חצי אמה היתה לכל אחד בראשו שהיה דומה למלאכ' שאר העמוד כמו שאמור למטה בעניין ועל ראש העמודי' מעשה שושן : וחוט

יא וּמִלְמַ֫עְלָה אֲבָנִים יְקָרוֹת כְּמִדּוֹת
יב גָּזִית וָאָרֶז׃ וְחָצֵר הַגְּדוֹלָה סָבִיב
שְׁלֹשָׁה טוּרִים גָּזִית וְטוּר כְּרֻתֹת
אֲרָזִים וְלַחֲצַר בֵּית־יְהוָה הַפְּנִימִית
וּלְאֻלָם הַבָּיִת׃
יג וַיִּשְׁלַח הַמֶּלֶךְ שְׁלֹמֹה וַיִּקַּח אֶת־
יד חִירָם מִצֹּר׃ בֶּן־אִשָּׁה אַלְמָנָה
הוּא מִמַּטֵּה נַפְתָּלִי וְאָבִיו אִישׁ־צֹרִי
חֹרֵשׁ נְחֹשֶׁת וַיִּמָּלֵא אֶת־הַחָכְמָה וְאֶת־
הַתְּבוּנָה וְאֶת־הַדַּעַת לַעֲשׂוֹת כָּל־
מְלָאכָה בַּנְּחֹשֶׁת וַיָּבוֹא אֶל־הַמֶּלֶךְ
טו שְׁלֹמֹה וַיַּעַשׂ אֶת־כָּל־מְלַאכְתּוֹ׃ וַיָּצַר
אֶת־שְׁנֵי הָעַמּוּדִים נְחֹשֶׁת שְׁמֹנֶה
עֶשְׂרֵה אַמָּה קוֹמַת הָעַמּוּד הָאֶחָד
וחוט

ומלעילא אבנין טבן כמשחת גזירת וחפי נסרין דארזא : ודרתא רבתא סחור סחור תלתא סדרין דאבן טבא וסדרא חד דמריש אעי ארזין ולדרת בית מקדשא דיי גוייתא ולאולמא דביתא : ושלח מלכא שלמה ודבר ית חירם מצור : בר אתתא ארמלתא הוא משבטא דבית נפתלי ואבוהי גבר צורי אומן בעובדא נחשא ואתמלי ית חוכמתא וית סוכלתנא וית דעתא למעבד כל עיבידא בנחשא ואתא לות מלכא שלמה ועבד ית כל עיבידתיה : וצר ית תרין עמודיא דנחשא תמני עשרי אמין רומיה דעמודא חד וחוט

בן ב' ר"פ בקריא' וסי' בן אשה אלמנה הוא ממטה נפתלי · בן אשה מבנות דן דדברי הימי' · י"ח פסוקי' בקריאה אית בהון את ואת ואת את וסי' ויקח אברהם את ישמעאל בנו ואת לוט בן הרן · ויקם בלילה הוא ויקח את שתי נשיו · ובלה מכפ' את הקד' ואת אהל מועד · הן הראנו יי' אלהים את כבודו · ויקח את זקני העיר · ויהי לתשובת השנה · ויצו המלך את יואב · בן אשה אלמנה הוא ממטה נפתלי · ויעש חירום את הכיורות ואת היעים · ויקח את אוצרות · אז יכה מנחם · ויעמד המלך על העמוד ויכרת את הברית · את ירושלם ואת · והארץ תענה את הדגן ועיפה פלגש כלב · ויעש חירום את הסירו' דד"ה · ובשנת שמונה עשרה · חבול חבלנו ·

רלבג

וחצר הגדולה סביב וגו' · ר"ל שהחצר הגדולה אשר בה בית המלך היא מוקפת סביב חומה שלשה טורים · אבני גזית וטור כרותות ארזים עליהם וכן היה לחצר בית יי' הפנימית כמו שקדם וכן היה לאולם הבית ר"ל האולם אשר לפני ההיכל והדביר : וישלח המלך שלמה ויקח את חירם וגו' · זכר שאביו גם כן היה חרש נחשת ולזה היה הבקיאות לו יותר בזאת המלאכה : ויצר את שני העמודים · ר"ל שהוא עושה צורתם מפני פשותו הדפוס שבו השליך הנחשת אחר שהתיכו · שמנה עשרה אמה קומת העמוד האחד · בספר דברי הימים התבאר שקומת שניהם היתה שלשים וחמש אמות ויתבאר מזה אם כן אמה · ואפשר שנאמר שלא דקדק בזה כמו שלא דקדק בכמו האופן הזה במקומות רבים שאמר על דוד בחברון מלך שבע שנים וששה חדשים ובירושלם מלך שלשים ושלש שנה ובמקום אח' אמר כי הימים אשר מלך דוד הם ארבעים שנה : ומ"ס

כלי יקר

ולי נראה שמנהג העולם הוא כשמקרי' שמי' הקורה על הכותל לשים אבנים קטנים בין קורה לקורה ואותם האבנים לא יקפידו עליהם שיהיו מגוררות ומיופות והן הן שקראם טפחות על־שם שהם קטנות משאר אבני הבנין הגדולות ואלו הם קטנות טפחיים על הרוב ולז"א כי אפי' הטפחות כולם היו מגוררות · או אפשר שקרא הטפחות תקרה היוצאות על הכותל מבחוץ והנה בשיעור טפחיי' להגן על הכותל ולכן א' כי מן היסוד עד הטפחות האלה היו האבני' מגוררו' ומתוקנות בלי דופי ומ"ש מבית ומחוץ הוא על כל אבן ואבן שהיה מתוקן ומגורר מכל צדדיו כנז' במפרשים ז"ל ואפשר שהוא מדבר על הבית שאפי' מהצד החיצון הכל באבנים מגוררות ויפו' אשר אין כן מדרך העולם שבוני' מחוץ אבני גזית ומבפנים אבנים מגוררות · והמגירה הזאת איננה מישור שיי"רא בלעז אבל היא כעין קרדום והוא עשוי שנים כעין המישור וקרויה בערב"י מק"מע' ומ"ש וממסד לא יקשה שאבני היסוד גם כן היו מגוררו' כמו שכתב מהרי"א אבל פירושו מהיסוד ומעלה היו האבנים מגוררות ואין אבני היסוד בכלל דהי"ל והמסד עד הטפחות כו' ויכריח כן הו' אחר כך ומיוסד אבנים יקרות כו' שבא להודיע מהות האבנים שביסוד מגדולתם מכלל שעד עתה לא דבר בפסוק הקודם במהות האבנים שביסוד אבל דבר ממסד ומעלה לא במסד עצמו :

ומיוסד אבנים עיין רש"י וכן ברד"ק ז"ל וכן הרלב"ג וכן מהרי"א ז"ל · ולע"ד הו' אבנים גדולות בחשיבות קאמר ויכריע כן הו' אבנים גדולות אבני עשר אמות כו' כי כלל ופרט למה אלא ודאי גדולות הערך :

ומלמעלה אבנים כו' עיין רש"י ז"ל והרלב"ג ומהרי"א כוונת הכתוב להגי' תפארת הבנין שהיו כל האבנים במידה אחת היא מידת גזית וז"ש כמידות גזית עד כאן :

וחצר הגדולה כו' עיין רש"י ז"ל והרד"ק וכן הרלב"ג ומהרי"א וספר הכתוב ענין בית המלך וספור הבית שבנה לבת פרעה לפי שלא היה בהם מהמעלה כ"א האבנים והארז שוכר ואחרי זה יזכור שעשה מהאלמוגי' מסעד לבית המלך וכמו שהפ' אומר בית יער הלבנון לסבת העמודים והחלונות אשר היו בו וגודל הבית רצה להרחיב בה הספור כי זה ממה שיורה עוד על מעלת הבונה ושלימותו וגדלו עד כאן :

וישלח המלך כו' בן אשה אלמנה כו' במסכת ערכין פ"ג וישלח המלך שלמה ויקח את חירם מצור ובן אשה אלמנה הוא ממטה נפתלי ואביו איש צורי חרש נחושת אמר ר' יוחנן מנין שלא ישנה אדם אומנותו מאומנו' אבותיו שנא' וישלח המלך שלמה כו' ואמר מר אמיה מדבי' דן וכן אתו אהליאב בן אחיסמך למטה דן חרש וחושב עד כאן וכוונה' ז"ל באו' אבותי בלשון רבי' על אביו זה שמנפתלי שהיה איש צרי חרש נחוש' ובן הבן הזה בנו וגם אביו מראשי השבט דן אהליאב היה ממטה דן חרש וחושב ועל כן ראוי שלא ישנ' אומנותו מאומנות אבותיו כי יצליח בכל אשר ישנה שם והכריחו לרבי יוחנן לזה מלשון וישלח המלך שלמה כו' מהענין ומהלשון מהענין כי מה לו לשלמה במרד' זו לשלוח אל צור לקח את חירם זה כי לא תחסר כל בה בארצו חכמים בכל מלאכת מחשבת · ומהלשון או' וישלח המלך שלמה כי לא נזכר כן במעלת תהילת המלכות בפסוקים הקודמים · לז"א ר' יוחנן שכתב' הפסוקים שלא יחדיו להודיע שלא ישנ' אומנותו מאומנות אבותיו אבל זה הענין לא נוכל ללמוד אותו בהכרח גמור כ"א מפ' וישלח דמפסו' והוא בן אשה אלמנה ואביו איש צורי כו' קושטא דמילתא קאמר שאביו גם כן היה חרש נחוש' אבל מנין שלא ישנה אומנותו מאומנות אבותיו שנא' וישלח המלך שלמה ויקח את חירם כו' שממה שראינו את המלך משתדל לשלוח אחריו לקח' אותו מצור מכאן אתה למד שלא ישנה אדם אומנותו מאומנו' אבותיו מהטעם הנז' כי יצליח בו ולכן שלח שלמה לקחתו כי אין זולתו וזהו או' המלך שלמה במה שהוא המלך שלמה החכם הגדול ירד לעומק דבר זה לדעת כי כל אשר יזם הבחור הזה לעשות לא יבצר ממנו וז"ש מנין שלא ישנה כו' שנא' וישלח המלך וכו' שמזה הפ' אתה למד כן כי לזה השתדל המלך לשלוח אל צור ובסמוך הזכיר בשם המפרשים רמז עוד לחז"ל מזה בס"ד בפסיקתא רבתי פתח בילקוט בן אשה אלמנה הוא ממטה דן א"ר לוי בשם ר' חייא בר חנינא אהבה מוצא כשנעשה המשכן ב' שבטים היו שותפין במלאכתו שבטו של יהודה בצלאל שבטו של דן אהליאב בן אחיסמך וכן במלאכת המקדש בן אשה אלמנה הוא ממטה דן ושלמה בן דוד למט' יהודה ע"כ ומ"ש ממטה דן וכאן ממטה נפתלי כתיב אבל בד"ה כתב מבנות דן ולכן אמרו ממטה דן ר"ל שהיה ממטה דן ולאו ליסנא דקרא קאמרי · ולמדנו מדבריהם שכוונת הכתובים לו' כי ע"י שבט יהודה ועל ידי שבט דן נעשי' כל עיקר המלאכ' · וזהו וישלח המלך שלמה וכו' שבט יהודה ובן אשה אלמנה משבט דן כמו שנגלה בדברי הימים אם כן היה זה דוגמת המשכן באומניו · ורש"י חרש אומן · וימלא את החכמה ואת התבונה ואת הדעת ג' כלי אומנות שהעו' נברא בהם שנ' ה' בחכמה יסד ארץ כונן שמים בתבונה בדעתו תהומות נבקעו בשלשתן נבנה הבית עד כאן והוא מאמר לחז"ל בשמו' רבה ביארתיו שם בסד' פקודי ושם ביארתי המכוון שענין המשכן כעין בריאת עולם ולתקנו נתן או"ה המקדש · ולכך הזכיר הכתוב כאן אלו הג' שבהם נברא העו' ובזה אבין לע"ד או' החכמה בה"א הידיעה התבונה וכן הדעת וכן את את לומר אבל רמז אל החכמה ההיא העליונה אשר בה נבראו שמים וארץ וכן התבונה אשר בה כונן שמים וכן אל הדעת הידוע העליון אשר בדעתו תהומות נבקעו שהחוט הזה המשולש אור מאורס הושפע ע"ז האיש והיו אהו עמו שבאמצעות ההתמלאות שהיה הוא מעולה בחכמה ותבונה ודעת זכה להיותו את החכמ' העליונה אתו ממש כי הב"ה יהב חכמת' לחכימין ומנדעא לידעי בינה וזהו את החכמה · וקרו' לזה כתבתי בכלי חמדה בסדר הבנ' · ועיין ברד"ק ולדבריו או' בן אשה אלמנה נתינת טעם למה שלקח הבן הזה ולא אביו כי אביו מת ואמו אלמנה שאילו אביו חי היה מביאו · ועיין הרלב"ג ודבריו אלה בכלל דברי חז"ל כמו שזכרתי מנין שלא ישנ' אדם מאומנות אבותיו כו' כי יצליח בכל אשר יפנה שם וכן מהרי"א חורש על אביו ואם כן היתה לבן הזה חכמת אומנות בנחושת נחלה מאביו אבל במה שא' בן אשה אלמנה לו' שלהיותו בחור ואמו אלמנה והוא אללה לנחש' ולכן היה קשה עליו להפרד מאמו אם לא לקיים דבר מלך וז"ש ויקח את חירם מצור ר"ל ויקם בע"כ אין זה חיר' המלך אלא בחור זולתו וזהו לורך או' בן אשה אלמנה שעכ"ז הכימה ובא אל המלך ומש"ה איש צורי האפשר שהיה אביו צורי ממש ונתגייר שמ"ש ממטה נפתלי מצד אמו ובד"ה שא' מדן גם כן מצד אמו האלמנה שהיתה מצד אביה מנפתלי ואמה של האלמנה מדן כלדייק הכתוב באו' מבנות דן ונשאת האשה הזאת לאיש צורי לסבה מהסבות או נשבית ונשאת לו לפי שלא היה הבחור הזה מיוחס לכך לא יחדו שע"ה לעשות בזהב ובכסף שהם מיוחדים לדביר ולהיכל רק במלאכת הנחושת להיותו בן נכר ואעפ"י שנתגייר וא' ויבא אל המלך לו' שאעפ"י שהיה עם אמו עוזב אותה ויבא אל המלך שלא לעכבו באשר דבר מלך הוא מי יאמר לו מה תעשה עד כאן וק"ק על דבריו שמפרשו שאו' ממטה נפתלי הוא על אמו האלמנה דמאי הוא ממטה נפתלי כיהי"לל האלמנה ממטה נפתלי גם דוחק הוא לפרש מ"ש ויעש כל מלאכתו על מלאכת הנחושת והכתוב כתב סתם ויעש כל מלאכתו שמורה על כל המלאכות ואפי' של זהב וכסף אלא שפרט לך הכתוב מלאכת הנחוש' לפי שהוא היה יחידי בה מנחלת אבותיו · והדעת נוטה כדעת המפרשים ז"ל שצורי על שם שדר שם לא שהי' גר לדק כדמהרי"א · ולע"ד לורך או' בן אשה אלמנה לו' שעם היותו יתום עכ"ז על טוב יצר שם אמו שהדריכה אותו בדרך ישר' ללמדו אומנות בחיוב האב ללמד את בנו אומנות · והנכון הוא להיות כי במשכן נתעסק אהליאב בן אחיסמך למטה דן הזכיר כאן שהי' בן אשה אלמנה שהיא מבנות דן כמו שנזכר בפי' בדברי הימים מבנות דן וגם כאן רמז זה באו' בן אשה אלמנה לו' שמלד סורש משפח' אמו זכה לכך כי הוא ממטה נפתלי הוא מצד אביו אבל מצד אמו לאו ממטה נפתלי הוא אלא מבנות דן ולפי זה תיבת הוא משבה למטה הוא ממטה נפתלי ואינו נמשך לתחילת הפ' לו' בן אשה אלמנה הוא דאם כן יהיה מיותרת מלת הוא : ואביו איש צורי ר"ל דר בצור שלהיותו גר שם היה חורש נחשת כי למד כן בצור המעטירה אשר לא תחסר כל מיני אומני' בה וכבר זכרתי שכיון אומרו החכמה התבונה הדעת בה"א להורות על החכמה עליונה שבאמצעות שהיה ממולא חכמה ודעת ותבונה נתמלא עוד חכמה עליונה שפרת' עליו כי הב"ה יהב חכמת' לחכימין ומנדע' לידעי בינה וזה רמז בתיבת את לו' שההכנה שבו גרמ' לו להיות החכמה אתו והוא אתה וז"ש את החכמה ואת התבונה ואת הדעת :

ויצר את ב' העמודים כו' עיין רש"י וכן כר"דק וק"ק על דבריו דכיון דבדברי הימים דבר בהוך שניהם כשהוצקו קודם הקמתן שם היה נאות לומר אורך שמה ושלשי' אבל כאן שמדבר עליהם אחרי הקמת' כמו שדקדק הוא ז"ל מלשון קומת העמוד כו' דקאמר והוא דקדוק נכון א"כ ראוי לו כאן שבע עש' ואלי בחסרון החצי האמה הנבלע' בכותר' כיון שהכתוב הזה מדבר בעמוד בעת הקמתו והזכבר נתבלע חצי אמה ממגין לקיים דבריו השיב ואומר כי החצי אמה הנבלעת בכותר' בכל עמוד משניהם אפשר שהיתה אותה החצי אמה יותר גסה משא' העמוד או יותר דקה כפי מה שתחייב תיקון המלאכה והבסר' לעמוד הכותר' עלי' וע"כ הזכיר שם כי מעת היציק' נתן אל לבו שהל"ב אמו' לבד תהיה אורך הנגלה משני העמודי' כי החצי אמה מכל אחד

מהם

וְחוּט שְׁתֵּים־עֶשְׂרֵה אַמָּה יָסֹב אֶת־הָעַמּוּד הַשֵּׁנִי׃ וּשְׁתֵּי כֹתָרֹת עָשָׂה לָתֵת עַל־רָאשֵׁי הָעַמּוּדִים מֻצַק נְחֹשֶׁת חָמֵשׁ אַמּוֹת קוֹמַת הַכֹּתֶרֶת הָאֶחָת וְחָמֵשׁ אַמּוֹת קוֹמַת הַכֹּתֶרֶת הַשֵּׁנִית׃ שְׂבָכִים מַעֲשֵׂה שְׂבָכָה גְּדִלִים מַעֲשֵׂה שַׁרְשְׁרוֹת לַכֹּתָרֹת אֲשֶׁר עַל־רֹאשׁ הָעַמּוּדִים שִׁבְעָה לַכֹּתֶרֶת הָאֶחָת וְשִׁבְעָה לַכֹּתֶרֶת הַשֵּׁנִית׃ וַיַּעַשׂ אֶת־הָעַמּוּדִים וּשְׁנֵי טוּרִים סָבִיב עַל־הַשְּׂבָכָה הָאֶחָת לְכַסּוֹת אֶת־הַכֹּתָרֹת אֲשֶׁר עַל־רֹאשׁ הָרִמֹּנִים וְכֵן עָשָׂה לַכֹּתֶרֶת הַשֵּׁנִית׃ וכתרת

ב'חס' ולא תירא · ל' · ב' מל' ויעש · שרשרות · ב' בו ודין · ל' דסמי' · ג'קמצין וכל א"ק דכו' · במ"ג

וְחוּט מְשַׁח תַּרְתֵּין עַשְׂרֵי אַמִּין מַקִּיף לֵיהּ וְכֵן לְעַמּוּדָא תִּנְיָנָא׃ וְתַרְתֵּין קְרוֹנְתָּוָן עֲבַד לְמִתַּן עַל רֵישׁ עַמּוּדַיָּא מַתַּךְ נְחָשָׁא חֲמֵשׁ אַמִּין רוּמָהּ דִּקְרוֹנְתָּא חֲדָא וַחֲמֵשׁ אַמִּין רוּמָהּ דִּקְרוֹנְתָּא תִּנְיֵיתָא׃ סְרִיגָן עוֹבַד סְרִיגָא קְלִיעָן עוֹבַד גְּדִילָן לִקְרוֹנְתָּוָן דְּעַל רֵישׁ עַמּוּדַיָּא שִׁבְעָא לִקְרוֹנְתָּא חֲדָא וְשִׁבְעָא לִקְרוֹנְתָּא תִּנְיֵיתָא׃ וַעֲבַד יַת עַמּוּדַיָּא וְתַרֵין סִדְרִין סְחוֹר סְחוֹר עַל סְרִיגְתָּא חֲדָא לְכַסָּאָה יַת קְרוֹנְתָּוָן דְּעַל רֵישׁ רִימּוֹנַיָּא וְכֵן עֲבַד לִקְרוֹנְתָּא תִּנְיֵיתָא׃ וקרונתון

האחת ג' קמצין וסי' נמסר בסדר תרומה: השבכה י"ג חס' ה"א בריש תיבותא וקרינן וסי' נמסר בספר שמואל חלק ב' סימן כ"ג:

רשי

וחוט שתים עשרה אמה יסוב העמוד השני · לימד שהיה ד' אמות על ד' אמות מגול שכל שיש בהיקפו שלשה טפחים יש בו רוחב טפח: ועוביו ארבע אצבעות · והוא חלול מפרש בסוף ספר ירמיה והרי זה מקרא קצר פירש אורכו של אחד וילמד השני ממנו ופירש היקפו של שני וילמד ממנו הראשון וכן תירגם יונתן וחוט משח תרתין עסרי אמין מקיף ליה וכן לעמודא תנינא: ושתי כותרות · פומיי"לש בלע"ז: מוצק · טריסגיטי"ר בלע"ז: חמש אמות קומת הכותרת האחת · ובסוף הספר הוא אומר שלש אמות שנינו במסכת ארבעים ותשע מדות שתי אמות התחתונות של כותרות היו שוות לעמוד שלא היה בהן צורה ושלש העליונות היו עודפות לחוץ מוקפות צורה שנאמר שבכים מעשה שבכה כמין לולבין של דקל היו מוקפות ואומר אני שלא מנה אותן שתי אמות התחתונות בסוף הספר לפי שהיו שוות לעמוד והעמוד תחוב בכותרת שתי אמות: שבכים מעשה שבכה · השבכות שהיו להם דומות כמין כיפה שקורין קוייפ"א מעשה שבכה מוקפו' היו צורות של לולבי דקל כמו ועל שבכה יתהלך וגדילים היו להם כמעשה שרשראות: שבעה לכותרת האחת · שבעה לולבי' היו להיקף אחד לשבכ' אחת ושני טורים של רימונים ושל נחושת הרימונים תחובים בשרשרת המקפת את הכותרת כך מפורש בדברי הימים ובמשנת ארבעים ותשע מדות: לכסות את הכותר' אשר על ראש הרימונים · הרי זה מקרא מסורס לכסות הרימונים את הכותרת אשר על הראש וכן היו הכותרות עשויות לפי סדר משמעות המקראות כמין שני אגנים היתה כל אחת אגן התחתון בית קיבולו למעלה והוא קרוי גולה כמו שאמור בעניין וגולות הכותרות ותרגמו יונתן אגני קרנותא העליון כפוי על התחתון בית קיבולו למטה היא הקרוייה שבכה כמה שנאמר בעניין זה והשבכות שתים לכסות את שתי גלות הכותרות כמגלת רחבה במקום הדבק ומשופעת ועולה ומשופע ויורד' והוא קרוי בטן וכן ת"י מלעומת הבטן לקבל דובקא וגובה שתי האגנות האלה ארבע אמות וזהו שאמר מעשה שושן באולם ארבע אמות מגויירו' היו בם כמין פרחי שושני' כדרך הגיורין בכותל האולמות ארבע אמות גובה והאמה החמשית היא כותר' קטנ' למעלה מן הגדולה הוא של' וכותרות על שני העמודים: גם

רדק

ושתי כותרות עשה · פירוש עטרות כמו כתר מלכות ותרגומו קרונתון: מוצק נחשת · הכותרות היו נחשת מוצק כלומר שהתיכו הכותרו' כמו שהתיכו העמודים: חמש אמות קומת הכותרת האחת · ובסוף זה הספר אומר וקומת הכותרות שלש אמות אמרו רבותינו ז"ל שתי אמות התחתונות של כותרו' היו שוות לעמוד שלא היה בהן צורה ושלש עליונו' הן נפרדות לחוץ מוקפות שבכים מעשה שבכה כמו לולבי דקל היו מוקפים לפיכך לא מנה בזה הספר בסוף אלא השלש אמות העליונות שהיתה בהם השבכה לפיכך אמ' בסמוך ושבכ' ורמוני' על הכותרות סביב: לכסות את הכותרות · איני אומר שהשבכה האחת היתה לכסו' שתי הכותרו' אלא פירוש על השבכה האחת משתי השבכות שהיו מכסות את הכותרו': אשר על ראש הרמוני' · האיך היה זה והלא הכותרו' היו על ראש העמודים והרמוני' על הכותרות ויש ספרים שכתוב בהם אשר על ראש העמודים טעות הוא כי המסרה אומרת ראש הרמונים לית כותיה הנה כי זה לבדו ראש הרמוני' והשאר ראש העמודים אם כן אפשר שגם על ראש הרמונים היו כותרות אחרות: וכן עשה לכותרת השנית · שני טורים המונים על השבכה לצורך כותרת לכסותה כמו שעשה באחרות: מעשה

רלבג

וחוט שתי' עשר' אמה יסוב את העמוד השני · מזה יתבאר כי קוטר עגול העמוד היה כמו שלש אמות וארבע תשיעיות אמה בקירוב והנה התבאר בספר ירמי' כי העמוד היה חלול והיה עביו ארב' אצבעו': ושתי כותרות עשה לתת על ראשי העמודים מוצק נחשת · ר"ל שהתיך נחשת ועשה לתת על ראש העמודים מוצק נחשת כצורת שני כתרים דבוקי' זה בזה כל אחד מהם כצורת אבן ומצד אחד היה נכנס בהם העמוד · והנה אמר בזה המקום שקומת הכותרת היתה חמש אמות ובסוף זה הספר אמר שקומתה היתה ג' אמות וזה ראיה ששתי אמות התחתונות היתה כמו מלאכת העמוד והיה העמוד הנכנס בהם ומזה יתבאר שרוחב הכותרות גדול מעומקם כי זה רחבם היה · מוסיף על רחב העמוד ורחב העמוד הוא שלש אמות וארבעה חומשי אמה בקירוב כמו שקדם: שבכים מעשה שבכה · הוא מעשה רשת קרשפי"נה בלע"ז והיתה מקפת כל שכותרת מימעל ומתחת: גדילי' מעשה שרשרות לכותרו' · הם טרי"לאט בלע"ז והיו מוקפים מהם שבעה על כל שבכה: ויעש את העמודים ושני טורים סביב על השבכה האחת · אחשוב שהעמודים האלו היו טורים עומדים בגובה בשבכה ואילו העמודים היו קבועים בשבכה בשני גדילים ממנה ביותר רחב וכאשר נמשך אחריו מהשבעה גדילים אשר בכל שבכה והיה זה לכסות את הכותרת אשר על ראש העמודים והיא האבן העליונה והנה תהיה אות וי"ו בהלת ושני טורים כפ"א רפק בלשון ישמעאל והרצון בו ויעש את העמודים שני טורים או ירצה בזה שכבר עשה את העמודים בשבכה באופן שתארנו ועשה אותם שני טורים והכונה אחת ממה שזכרנו קודם: וכותרות

כלי יקר

מהם עתיד' להבלע בכותרת והמכ' הזה בן האלמנה עיניו בראשו של עמוד אל אשר יהיה בסופו אמנם כאן בעת ההקמה הגיד שיעור כל הקומ' היותו ח"י אמות ועיין הרל"בג ואין הנדון דומה לראיה כי שם חסרו מהמנין ששה חדשים ואינה שנה ואינו מהזרות שלא יזכיר הכתוב את חשבון הזה המועט ובפרט מהיותו ממלכות חברון והרוב ממלכות ירושלם אמנ' כאן כשדבר על ב' העמודי' באורכן כשאמ' ל"ה אמו' ארכן למה לא יזכו' המנין הבודק וידקדק בו והיה אמה אחת תמים' ומהרי"א כתב ויאמר שעשה צורת העמוד בציור או בחומר וכיוצא בו זהו ויגר גם בעניין אורך העמודי' בשני הכתובים האלה המכחישים זה את זה והביא דברי המפרשים והכריע כדברי הר"לבג שהוא הנכון ותחילה מכבודו כאמור שאין הנדון דומה לראיה: והוא ז"ל הביא עוד שיטת הנוצרים בזה כי מה שא' שם בדברי הימים אורך ל"ה אמות הוא בעמוד הא' לבדו וזה כי גופו של עמוד י"ח אמ' כאמור כאן ותאשה אמו' לכותר' וארבעה מעשה שושן שעל הכותר' הרי לך שבע' ועשרים אמה והשמנה שחסרו היו בכן אשר לעומד אם' ישב עליו שבלי ספק עמו' כזה ישב על כנו כמנהג ובין הכותרת ושושן והכן הכל תמשה ושלשי' אמה וסתר הפי' הזה כי א"א שיכנס בחשבון הל"ה אמו' שלשים וחמש אורך והלפת אשר על ראשו אמות חמש והלפת היא הכותרת א"כ לא נכנסו בחשבון הל"ה וזה מורה על ביטול הפי' הזה ע"כ גם לע"ד יקשה על הפי' של הנוצרי' שכיון שלא נזכר עשיית כנו של עמוד ולא גבהו זר מאד שיהיו' שם בד"ה ויכתו' ל"ה אורך כ"ש שכיון שאורך העמוד י"ח זר מאד שיהי' גובה כנו אשר ישב עליו שמנה שהוא קרוב למחציתו של גובה העמוד ואין זה דרך הבנייני כ"ש בבנין מפואר כזה ומ"ש יסוב את העמוד השני כתב שו"או חסרה בתיבת השני כאילו כתב והשני שהשני כראשון בכל הן בגבהו הן ברחבו ולפי זה כל הכתוב מדבר בעמוד האמר בגובהו ובעיגולו ותיבת והב' מוסב אל הגובה ואל העיגול הנז' וכת"י וכן לעמוד תניי' ע"כ ושלא כדברי רש"י במה שהבין בדברי המתרגם: ולע"דן שאמר שמונה עשר' אמה א' קומת העמוד הא' וחוט שתי' עשר' אמה יסוב כלו' יסוב את העמוד הנז' וכן כיוצא בכל הנז' היה את עמוד הב' מהגובה ומהסיבוב וכן מורה לשון המתרג' שתרג' וכן לעמודא תנייכ' מורה שתיב' את העמוד הב' בלתי נמשכת אל תיבת יסוב שא אל כל הנזכר בפסוק כאמור וזה שלא כדברי רש"י ושלא כדברי מהרי"א במה שהבילו בדברי המתרגם ולפי זה חסרונו הו"או היא כתיבת את כאילו אמר ואת העמוד השני:

ושתי כותרו וכו' עיין רש"י והר"דק ומהרי"א הבי' כשיטת רש"י השני ממש והרל"בג הביא כשיטת רש"י השני' בקירוב שלהיו' העמו' נכנס ראשו בכותר' לכך היו שתי האמות מהכותרת בלתי מצויירו' והיו כמו מלאכת העמוד ולכך לא כמנו לא שלש בסוף הספ' כמעט שהשתי שיטות הנ"זל בדר"שי שיטה אחת אבל במ"ש הכתוב ושתי כותרות הבין הרל"בג שהשני כותרו' דבוקי' זו בזו ובראש כל עמוד ועמוד היו הב' כותרו' שכתב שהתיך נחוש' כצור' ב' כתרי' דבוקים זה בזה כל א' מהם כצורת אבן ומצד א' היה נכנס בהם ראש העמוד ומזה יתבא' שרוחב הכותר גדול מעמק' כי זה רחב' מוסיף על רוחב העמוד ורוחב העמוד ג' אמות וד' חומשי אמה בקירוב כמו שקד' ע"כ וקש' או' ומזה יתבא' לך שרוח' כו' כי עומק הכותר דהיינו קומתה היו ה' אמות והרוחב מספיק שיהי' ד' אמות כדי שיכנס בה ראש העמוד ואיני יודע מי הכניס להר"לבג בתג' זה כי פשוטו של מקרא ב' כותרו' לב' העמודי' כותרת לכל עמוד כנ"זל במפרשי' אולי הכריחו לשון מוצק כהוסת שאמר בלשון יחיד ולא א' מוצקו' אבל אין זה מספיק להכריעו לפרש כן כי לשון על ראשי העמודי' סותר הכל לדבריו שהב' כותרו' דבוקו' הי"לל על ראש העמוד ומ"ש מוצק בלשון יחיד אפשר בא הכתוב להודיע ששתיהן יצק ביציקה אחת כי התיך נחושת מספיק לשניהם וציירו בקרקע שתיהן זו אצל זו ויצק' יחדיו כמו שיצק העמודים ול"זה מוצק בלשון יחיד עם היותם ב' ומהרי"א פי' כשיט' רש"י הב' כאשר זכרתי שהעמוד מובלע בכותר' ב' אמות ולכך אמר בסוף זה הספר וקומת הכותרות ג' אמות וכתב עוד שרא' המפרשי' פי' שכל קומת הכותרת מובלעת בראש העמוד והקשה עליהם כי לא יתכן כן כי א"כ מקומת העמוד שהיה י"ח אמות נבלע ממנו ה' אמות בקומ' הכותר' שהוא ה' נשארו י"ג אמות גלויות מהעמוד והקף העמוד י"ב א"כ קרו' עביו לארכו והוא דבר מגונ' מאד ע"כ ואני לא ראיתי מי שפי' כך בכל המפרשים אבל אם יש' מי שפיר'

כעדות מהרי"א אקיים דבריו ולא הקש' כלום כי קושייתו זו הטע' כי כל שיש בהקפו ג' טפחי' יש בו רוחב טפח א"כ מהיו' הקפו של עמו' י"ב אמות יהיי' היו' רחבו ד' אמות לבד ולהר"לבג פחות מזה כמ"ש ג' אמות וד' חומשי אמה ולפי זה לו הונח שהובלעה כל קומת הכותר' ה' אמות בראש העמוד עד שלא ישאר מן העמוד אלא י"ב אמה אין כאן גנאי כי אורכו י"ג ורחבו פחות מד' כפי הנז' לא י"ב כמו שחשב מהרי"א אבל מה שיקשה למפרשים ההם הוא לשון הכתוב שאו' וב' כותרות עשה לתת על דהי"לל לשי' בראשי העמודי' אם היו נבלעי' ראשי העמודי' בכל עומק הכותר' אבל או' עתה לשון כתיב' גם או' על ראשי משמע שהיו נתונות עליהם ולא מובלעו' לפחות רובו של קומת הכותר עוד הבי' מהרי"א סתיר' אל האומר שהעמודי' האלה הובאו לרומי בביה שני ע"י הרומיים ומהם שאמר שאנשי פי"זא הביאו אות' אל מדינת' ויש סתיר' לדברי' יחדיו מדברי ירמי' בספ' איך שברו הכשדי' העמודי' האלה והביאו הנחוש' בבלה כי אלה העמודי' לא היו בבית שני שסברו אותה הכשדי' כאמור שתהיה שביר' הדק היטב אבל בשביר' כל דהו אמה או אמתי' וכיוצא תלד' בהם סביר' אבל מ"מ בטול הוא מצד מה שא' שבבית ב' לא היו עמודי':

שבכים מעשה שבכה כו' עיין רש"י והרל"בג וכן מהרי"א: ולע"דן לדקדק יתור שבכים מעשה שבכ' כי די שיאמ' מעשה שבכ' גדילים מעשה כו': ונראה שכוונת הכת' לו' שלא היתה כאן שבכה א' לב' הכותרו' אבל שבכי' ב' כל שבכה א' לכותר' א' והיות' נכון שכוונת הכתו' שלא הית' שבכ' בנקבי' גדולים אבל היתה בנקבי' קטני' כאילו היו שבכי' רבים ז"ש שבכי' מעשה שבכ' שהם יות' נאות ולתפאר':

ויעש את העמודי' וכותרו' כו' עיין רש"י והר"דק ובמה שכתב הר"דק ז"ל א"כ אפשר שגם על ראש הרמונים היו כותרות אחרות עכ"ל בזה נוכל לפרש או' השבכה הא' לכסות את הכותרות ששבכה א' מכסה היא את הכותרות המרובים והם הכותרות אשר על ראש הרמונים שהיו שם כותרות רבות אבל בכותרת שבכל עמוד ועמוד היתה לו שבכה א' לכסותו ובסוף דבריו שלא יבוטל מ"ש הר"דק בתחילת דבריו ז"ל לכסות את הכותרות איכו או' שהשבכה הא' היתה לכסות ב' הכותרת אלא פי' כו' דהשתא דאתא להכי לו' שיש כותרות קטנות זולת הכותרת הגדולה שעל ראש העמוד ודייק ליסבה דקרא במ"ש על הכותרת הא' לכסות הכותרות שכן הוא ממש שכותרת א' מכסה את הכותרות המרובות ודברים ככתבם ועיין הרל"בג וקשיא לי על דבריו במ"ש שהעמודי' האלו היו טורים עומדים בגובה בשבכה ואלו העמודים היו קובעים בשבכה כו' והוכרח לפרש כן מיתור הכתוב הזה שענין העמודים כבר נזכרו למעלה ויצר את העמודי' אבר זה יכריח בדבריו שאלה הם עמודי' אחרים קטנים שעל השבכה אבל קשה שלא היה לו לכתוב כסתו' ולומ' ויעש את העמודי' אם הכתוב מדבר על עמודי' אשר בשבכה ולא הי"לל את העמודי' כאילו הם ידועי' ולא נזכרו בפסוק הקודמי' כלל א"כ הי"לל ויעש עמודים זאת ועוד איך יזכיר סתם ויעש את העמודי' ובסמוך וכותרות אשר על ראש העמודי' כו' וכותרות על שני העמודי' והנז' בפ' ראשון יהיו עמודי' שבשבכה והעמודי' הנז' בפסוק שנים שאחריו יהיו עמודי' אחרי' העומדים על הארץ יכין ובועז הדבר זר מאד קשה שמתוך מה שכתב והיה זה לכסות את הכותרת אשר על ראש העמודים שר' שגורם הפ' במקום אשר על ראש הרמונים והדבר זר מאד וכמו שזכרנו שהקשה הר"דק ז"ל מהמסרה שכתו' בה על ראש הרמוני' לית כוותיה הנה כי זה לבדו ראש הרמוני' והשא' ראש העמודי' גם מ"ש שהו"ו ושני טורים יתירה כפ"א רפה בלשון ישמעאל דוחק ועוד במה שתקן במ"ש באולם ארבע אמות כפי המובן מדבריו ז"ל שהכוונה לומר שהיו עולים פרחים מתוך טורי העמודים היוצאים מן השבכה נוטים אל האולם ככנף הזה כי העמודי' ההם שבשבכה היו גבוהים ארבע אמות ובהם פרחי' ושושנים עולי' והיו נוטים אל האול' כעין ענף הזה הנוטה מהאילן בן העמודי' הקטני' האלה אשר בטורי העמודי' היו נוטים באולם ד' אמות יקשה שלא הי"לל וכותרת מעשה שושן דמשמע שהכותרות עצמן מעשה שושן ולדבריו אין הדבר כוכי מעשה שושן בעמודי' שבשבכה א"כ הי"לל וכל הכותרות אשר על ראש העמודים מעשה שושן יוצאים באולם ד' אמות ומהרי"א ז"ל פירש שלפי שזכר למעלה ויצר את העמודי' בציור או שהתיך עתה הגיד שעשאה בפועל והוא

ויעש

וְכֹתָרֹת אֲשֶׁר עַל־רֹאשׁ הָעַמּוּדִים מַעֲשֵׂה שׁוּשַׁן בָּאוּלָם אַרְבַּע אַמּוֹת׃ וְכֹתָרֹת עַל־שְׁנֵי הָעַמּוּדִים גַּם־מִמַּעַל מִלְּעֻמַּת הַבֶּטֶן אֲשֶׁר לְעֵבֶר שְׂבָכָה וְהָרִמּוֹנִים מָאתַיִם טֻרִים סָבִיב עַל הַכֹּתֶרֶת הַשֵּׁנִית׃ וַיָּקֶם אֶת־הָעַמֻּדִים לְאֻלָם הַהֵיכָל וַיָּקֶם אֶת־הָעַמּוּד הַיְמָנִי וַיִּקְרָא אֶת־שְׁמוֹ יָכִין וַיָּקֶם אֶת־הָעַמּוּד הַשְּׂמָאלִי וַיִּקְרָא אֶת־שְׁמוֹ בֹּעַז׃ וְעַל רֹאשׁ הָעַמּוּדִים מַעֲשֵׂה שׁוֹשָׁן וַתִּתֹּם מְלֶאכֶת הָעַמּוּדִים׃

ב׳ למנלת וכל שושן הבירה דמו׳ ג׳ השבכה ק׳ ל׳ מל׳ בסיפ׳ וכל אחר קריאה דכו׳ מל׳ כמ״ב חס׳ ו׳ דסמיך ב׳ השבה

וקרונתון דעל ריש עמודיא עובד שושנתא לקיט באולמא ארבע אמין׃ וקרונתא על תרין עמודיא אף מלעילא מלקביל דבקא די לעיבר סרגתא ורימוניא מאתן סדרין עבידין ליה סחור סחור על קרונתא תנייתא׃ ואקים ית עמודיא לאולמא דהיכלא ואקים ית עמודא מימינא וקרא ית שמיה יכין ואקים ית עמודא משמלא וקרא ית שמיה בועז׃ ועל ריש עמודיא עובד שושנתא ושלימת עיבידת עמודיא׃

רשי

גם ממעל מלעומת הבטן · שהוא לעבר השבכה בסוף השבכה בשולים הוא באמצע במקום הדבק שעל השבכה מדובקת בגולה אשר תחתיה׃ והרימונים מאתים · רימונים עשויין שני טורי׳ סביב מחוברים בשלשלת ומקיפין את השבכה על הכותרת השנית אף זה מקרא קצר על האחת וכן על השנית׃ ועל ראש העמודים מעשה שושן · חצי אמה בראש כל אחד היה כותלו דק כשושן ושאר העמוד עוביו ארב׳ אצבעו׳ נכוב לכך לא נמני׳ אותה אמה ביניקת העמודי׳ בדברי הימי׳ כ לפי שלא היתה שוה למלאכת העמוד׃ עשר

רלבג

וכתרות אשר על ראש העמודי׳ · ר״ל שכבר עשה זה בכותרות אשר על ראש העמודים והב׳ אגנות העליונות ציור שושנים ופרחים היו בולים על ראש הכותרו׳ באולם ארבע אמות ואחשוב שזה הציור היה כעשה בשני טורי העמודים היוצאים מן השבכה כי העמודי׳ ההם היו גבוהים על ראש הכותרת והיה בהם צורת פרחים ושושני׳ ׃ וכותרות על שני העמודי׳ וגו׳ · הם הכותרות התחתיונות ר״ל האגנים התחתוני׳ המביטו׳ אל העמודים הגדולים וירצה בזה שבמה שהיה מהם מביט לעמודים היה טור רמוני׳ וגם ממעל למקום ההוא מלעמת הבטן והוא אמצע דבוק שתי האגנות בי המקום ההוא בלתי רואה העמודים היה טור רמונים · והנה היה בכל טור מהם מאה רמונים כמו שכתוב בספר דברי הימים באמרו ואת הרמונים ארבע מאות לשתי השבכות שני טורים רמונים לשבכה האחת לכסות את שתי גלות הכותרות אשר על פני העמודי׳ · והנה הרמוני׳ תלויים בשרשרות כמו שנזכר שם וידמה שהשרשרות שהיו שבעה לכל כותרת היו שלשה בגלה העליונה ושלשה בגלה התחתונה והאחת במקום דבוקם והיא היתה לעמת הבטן · והנה אמרו בזה המקום כי הרמונים היו מאתים טורים סביב אין הרצון בו שיהיו מאתים טורים כי זה איננו כמו שזכרנו אך הרצון בזה שהרמונים היו מאתים טורים סביב ר״ל שהיו מסודרים בשני טורים סביב ׃ ויקם את העמודים לאולם ההיכל · ר״ל שהקימ׳ בו ולא היו כעשי׳ · והנה קרא שם העמוד הימיני והוא אשר לפאת דרום יכין ושם העמוד אשר לפאת צפון קרא בועז כאילו העיר בזה על סוד גדול מהכוון מענין כלי בית המקדש כמו שבארנו מעניניהם בספר ושה שמות והוא ידוע כי הש״י שם בטבע בתקופות הארבעה דושם להיות השפלות והתקופות השתים אשר השמש בהם דרומיים מכינות ההויות ובתקופות הכשארות יהיה הטבע חזק ועז לעשות פעולותיו וזה מבואר · נגלה בצמחים כי הם יקמו דושם מאלו התקופות יותר ממה שיקחו מהם הכ״ת ולזה סמך אל זה הענין משמות העמודים של ראש העמודי׳ מעשה שושן והנה נבאר זה באור יותר בע״ה בזכרנו התועלות המגיעים ׃ ויעש

רדק

מעשה שושן באולם · על הכותרות שהיו על ראש העמודים היה עליהם מעשה שושן ארבע אמות למעלה כנגד האולם שהיה הכיפה וזהו שאמ׳ גם כן למטה ועל ראש העמודי׳ מעשה שושן ויונתן תרגם עובד שושנתא לקיט באולמא וכן תרגום פרח שושן לקיט שושנתא׃ מלעומת הבטן · כנגד המקום האמצעי אשר לעבר השבכה היו כותרות אחרו׳ מלעיל לאותו המקום ויונתן תרגם מלקבל דיבקא׃ מאתים טורים סביב על הכותרת השנית · והוא הדין לראשונה כי ארבע מאות רמוני׳ היו בין שני העמודים כמו שאומר למטה ומה שאומר מאתים טורים לא שהיו הטורים מאתים אלא הרמוני׳ היו מאתים לשבכה האחת והיו שני טורים סביב בכל ט׳ ר׳ מאה וזהו שאמר בדברי הימי׳ ויעש רמוני׳ מאה ויתן בשרשרות והם השרשרות שעפה לכותרות וכן מה שאמ׳ בספר ירמי׳ כל הרמונים מאה על השבכה בטור האחד ר״ל וכן בטור השני מאה והנה הם מאתים בשבכה האחת ומאתים בשבכה האחרת ומה שאמר שם תשעי׳ וששה רוחה אומר כי תשעי׳ וששה מן המאה אשר היו בטור האחד היו מיוחדות סביב לעבר אחד והארבע מיוחדות לעבר אחר גם כן סביב׃ לאולם ההיכל · כמו באולם ההיכל וכמוהו כי איש הרגתי לפצעי בפצעי ואחרים זולתו׃ יכין · מה שקרא שם לעמודי׳ לסימן טוב לפי שהיו בכניסת הבית קרא להם שמו לסימן טוב לאחד יכין לשון הכנה שיכון הבית לעולם כמו שאמ׳ כירח יכון עולם ובועז לשון עוז והי׳ מלה מורכב׳ בו עז כלומר שיתן האל בו עוז וקיו׳ כמו שנאמ׳ יי׳ עוז לעמו יתן׃ ותתום · לפי שהי׳ בהם מלאכות רבות וציורים רבים כמו שכתוב אמר עם כל זה שלמה מלאכת העמודים׃ ויעש

כלי יקר

ויעש את העמודים וזכר עוד שעשה שני טורים ר״ל לתלות בהם הרמונים סביב על השבכה האחת באופן לכסות הכותרות ואין פיר׳ שהרימונים היו כדי לכסות הכותרת כי אם שעשה שני טורים מהרמונים על כל שבכה היו סביבה טור אחד מלמעלה מהטור האחר אשר אותה השבכה היתה מכסה את הכותרת כי היתה הכותרת מכוסה מרשת ועל אותו רשת שני טורים מהרמונים ויהיה אומרו על ראש הרמונים סוזר למעלה ושיעורו ושני טורי׳ סביב שהם על ראש הרמונים עשה על השבכה ואו׳ עוד וכותרת אשר על ראש העמודים מעשה שושן באולם ארבע אמות הוא להגיד שעל הכותרת אשר היה על ראש העמודים היה עוד מעשה שושן ארבע אמות ויחסר בכתוב מלת ועם או מלת ועל וכאילו אמר ועם הכותרת או על הכותרת אשר על ראש העמודי׳ היה בו שושן שהיה בו ד׳ אמות ומ״ש באולם ששם מעשה שושן על הכותרת אחרי שהיו העמודי׳ מונחים באולם או יהיה פי׳ שאחר שהכיח העמודי׳ והכותרו׳ עליה׳ ומעשה שושן על הכותרות כשאר עדיין חלל בגובה ממעשה שושן עד התקרה ארבע אמות א״כ שיעור ד׳ אמות חוזר אל הנשאר באולם שהוא ד׳ אמות ויוכיח כן הנמצא בירמיה שלא כזכר שם גובה כי אם עמודי׳ וכותרת אבל בשבכה שהו׳ המעשה שושן לא הזכיר שיעור גובה מורה שהגובה הנז׳ כאן הוא באול׳ ולא בשושן וזה כי העמודי׳ י״ח אמות והכותר׳ ה׳ והמכונו׳ שלשה הכל ששה ועשרים כשאר ארבע אמות כגובה האולם שהרי גבוה של אולם שלשים אמה ויהיה זה כדי שיהיו העמודים ותכשיטיו נמוכים מהאולם שלא יהות שיהיה דבר שוה לבית אלהינו כי החיוב לרומם את בית אלהינו עד הכל והוסיף עוד לומר וכותרו׳ על שני העמודים כתב הר״דק מלעומת הבטן כנגד העקו׳ האמצעי אשר לעבר השבכה היו כותרו׳ אחרות למעלה לאותו מקום והרל״בג שהיו בכל עמוד שני כותרות זו על זו ושהפסוק הזה נאמר על הכותרת השנית אשר לעומת בבנין העמוד ודעת שני המפרשים הנז׳ שהיו שני כותרות זו על זו שהפסוק הזה נאמר על הכותרת השנית אשר לעומת בטן העמוד ודעת שני המפרשים הנז׳ שהיו שני כותרות בכל עמוד אם מחוברות ודבוקות זו בזו בראש העמוד או אחת בראש העמוד ואחת למטה באמצע העמוד והוא דעת זר כי לא נזכרו כי אם שני כותרות לא כאן ולא בד״ה ולא בירמיה ודעתי בזה שהכותרו׳ שהזכיר כאן הן שני המותרות עצמן שזכר בפסוק למעלה וכוונת הכתוב להודיענו שני דברים האחד לפי שזכר במעלה שהכותרות היו של העמודי׳ ככנסו׳ בהם אולי יחשוב אדם שהכותרת סביב העמוד על שפתו בהיקפו אבל עביו של העמוד והוא אמצעיתו ובטנו היה מגולה ובלתי מכוסה בכותר׳ והיה מגלה לאויר לכן אמר שהכותרות היו על עובי שני העמודים וזהו שאמר גם ממעל מלעומת הבטן שהבטן הוא עובי העמוד כי הוא בטנו ואמר שגם ממעל היתה השבכה מכסה ההיקף והעובי ממעל שהוא הבטן כאמור והודיע עוד מנין הרמונים שהיו מאתים והיו בשני טורים ז״ש והרמונים מאתים טורים רוצה לומר מאתים בשני טורים ומה שאמר על הכותרת השנית פירוש כמו וכן על הכותרת השנית וכדרש״י ז״ל כנ״זל גבי וחוט שנים עשר יסוב את העמוד השני שהוא כמו וכן את העמוד השני כי המשפט שיהיו השני עמודים והכותרות שוות בכל עניינם ואמנם מ״ש בספר ירמיה כל הרמונים מאה היינו בטור האחד וכן בשני ומ״ש שם שהיו ששה ותשעים ענייננו שהיו הרמונים בארבעה רוחות מהשבכה והיה בכל רוח ארבעה ועשרים שהם תשעים וששה והארבעה האחרים היו בזויות הטורים והיו ג״כ מאה רמונים בכל הטור המקיף ע״כ הרי לפניך כל דעות המפרשים ז״ל בביאור כולל הפסוקים האלה והנני מרצה לפניך מע״ד ביאורו של כל אחד ואחד מהפסוקים על מקומו׃

ויעש את העמודים כו׳ אחר שזכר ויצר את העמודים והוא שיצק אותם בגולמם הזכיר עתה ויעש את העמודי׳ שלשון עשייה הוא תיקון לגרוף אותם כדרך הצורפים ששפין הדבר המוצק לנאותו ולהשוותו מליזה של שבו אין פגם כדי שיהיה כולו שוה ומכוסה ואמר שעשה שני טורים סביב סביב והטורי׳ האלה היו על השבכ׳ האחת כי בכל שבכה היו שני טורים והשבכה היא באה לכסות את הכותרו׳ אשר על ראש העמודים ומ״ש הרמונים חוזר לראש למ״ש ושני טורי׳ הרמונים לפרש הטורים שהיו מרמונים ומקרא מסורס הוא כאלו אמר ושני טורי׳ הרמונים סביב על השבכ׳ באה לכסות את הכותרות אשר על ראש וכן עשה לכותר׳ השני ואין זה הפרוש שכתב רש״י ולא כמו שכתב מהרי״א׃

וכותרת אשר על ראש העמודים וכו׳ אמר שעשה מעשה שושן בכותרות אשר על ראש העמודים ולא עשה זה המעשה שושן בחוץ כדי שלא יתקלקל המעשה שושן בדרך הבאתו מבחוץ אבל עשה מעשה שושן באולם שם במקום הנחתו תכף על העמוד כדי שלא יקבלו השנוי׳ קלקול׃ מה שהבאתם ז״ש מעשה שושן שהמעשה הזה יעשה באולם והיה ארבע אמות כי כל הכותרת חמשה אמות הארבע׳ מהם עשויי׳ בשושנים והאמה האחת מעין העמוד בלי שום פרח ושושן אשר בין המעשה שושן וכיון האמה האחת אשר בסוף הכותר׳ שהיתה פשוטה בלי שום ציור ושושניה בכל אמתה ואין צריך לו׳ שהיתה כותר׳ אחרת קטנה שמנה אמה אלא הכל כותרת אחת לבד ד׳ אמות מאכה מעשה שושן והאמה אחת פשוטה בלי ציור ולפי מהרי״א ז״ל שפירש שהשימה על ראש העמודים היתה באולם יקשה שכשימה וכ׳ הע״ק שם׳ בכתו׳ אלא ודאי כדפרשי׳ שעשי׳

מעשה שושן שאמר היה בעשית האולם ולא חוצה׃

וכותרות על שני העמודי׳ כו׳ כדעת המפרשים ז״ל ולהר״לבג ניחא שפי׳ וכותרו׳ על האגנות התחתונו׳ ניחא הכפל באו׳ שני כותרות כו׳ והשני שבפסוק הקוד׳ שדבר בכותרות העליונות אמר אשר על ראש העמודים על ראש ביותר גבוה ובפסוק הזה השני אמר וכותרות על שני העמודים שהם התחתונים ולא דבר כאן בעליונות העומדים בראש העמודים וביות׳ גבוה כי בהם דבר כבר בפ׳ הקודם ולשיט׳ מהרי״א כנ״זל ניחא פשטי הכתובים שלא היו שם כי אם שני כותרות כותרת אחת בכל עמוד לבד עיין לעיל במה שזכרתי בשם המפרשים׃

ויקם את העמודי׳ כו׳ עיין הר״דק ז״ל והר״לבג ז״ל׃ ולע״דן שכוונת אלו העמודים כדי שיהיו כאול׳ בערך ההיכל עם היות כל הבית בכללו אולם עכ״ז זה מיוחד יותר וז״ש ויקם את העמודי׳ לאולם ההיכל הקמתם להיותם אולם להיכל והיינו שלא אמר באולם כי פשיטא שלא הקימם בעזרה ולא בהיכל לפני ולא בא ללמדנו מקום הקמתם אל תכלית מציאות הקמתם שהיה לאולם ההיכל ביחוד יותר כאמור ואחר שהזכיר תכלית הקמתם בכלל השוה שבהם באומר ויקם את העמודים לאולם ההיכל הודיע עוד מציאות הקמתם בפועל והוא הו׳ ויקם את העמוד הימני תחילה כי כן ראוי להיות כל פניות האדם תחילה אל הימין וא״חכ ויקם את עמוד השמאלי והיה תכלית שמותם האלה לו׳ יכין לרמוז כי הוא ית׳ ברחמיו על כל מעשיו עומד שם בבית הזה והיה כל מבקש ה׳ יבוא שם כי ימינו פשוטה וצדק מלאה ימינו להכין לכל גויה וגויה די מחסור׳ וזה יורה שם העמוד הימני יכין ע״ד יכין לעורב צידו וכן כל כיוצא בו לכל כברא ימין מקרבת׃ ובשמאלי עמוד קראו בועז לרמוז אל שמאל דוחה ביסורין לעורר ישנים בתרדמת חטאתם כדי שיתנו לב לשוב והנה טוב מאד זו מדת היסורין הנז׳ כי בועז בו עוז ותעצומות הדין ליפרע מן החוטא בעה״ז כדי להקל מעליו בעה״ב וז״ש ויקם את העמוד השמאלי ויקרא את שמו בועז ואם כרצה לפרש שהיו שתי ההקמות בפועל האחת ויקם את העמודי׳ יחדיו ואחר כך הקים את האחד עוד על כנו ביחוד ובמקומו המיוחד וקראו יכין והשני הקימו אח״כ ביחוד על מקומו וקראו בועז לסיבות הנז׳ ויתבאר לנו זה יות׳ כפי הקדמה ס״ה כי השני עמודי׳ האלה היו רומזים הימני בנג״ח נעימות בימינך נצח וקראו יכין ע״ד יכין וצדיק ילבש הוא היסוד צדיק יסוד עולם אמנם השמאלי נקרא בועז כי רומז אל הה״וד מידת דין יונק מן הגבורה והודי נהפך למשחית בו עוז מלך משפט אהב והיסוד מכריע ודי בזה ובילקוט בשם מדרשא קדישא ויקם את העמודים יכין ובועז יכין כנגד הירח כירח יכון עולם בועז כנגד השמש שהוא יוצא בגבור׳ ועוז שנאמר ישיש כגבור לרוץ אורח וכנגדן בגוף שני עיני׳ שהעיני׳ גבוהות וכתוט׳ בראש כך היו שני העמודים גבוהי׳ עד כאן׃

ועל ראש העמודים כו׳ עיין רש״י ז״ל א״של ק״ק לדבריו ז״ל לשון ועל דהי״לל ובראש העמודים ועוד קשה או מעשה שושן דהי״לל כמעשה שושן בכף הדמיון והנכון שיאמר כשושן והיותר קשה הוא כי אין עסק זה הפסוק באופן עשיית׳ דבהקמתם עסקי׳ וטרי׳ ולהר״לבג ז״ל נייחא כו׳ כמ״ש שקדם בפסוק שכוונת הפסוק הזה לתת טעם אל השמות הנז׳ בעמודים שהיו מורים על תקופות השנים המחייבות פעלים בשפלים בכלל ובצמחים בפרט אשר לזה אמר ועל ראש העמודים מעשה שושן הרומזים אל הצמחים ולזה יקבלו ויתפעלו יותר מה״בח כנ״זל א״כ לדבריו ז״ל לא דבר הכתוב בזה באופן עשיית ראשי העמודי׳ ולא במה שהיה בהם ממעשה השושן שנזכר כ׳ זה למעלה אבל היה כנתינת טעם והוכחה לדבריו בקריאת שמו׳ העמודים והוראתם שתהיה על הצמחים יותר מהזולת ומהרי״א ז״ל פיר׳ שהכתוב זה מודיע שאחר שהקימם זכרבו בשמו יכין ובועז אחר כך שם על ראשי העמודים מעשה שושן אשר עשה כנ״זל וז״ש ועל ראשי העמודים מעשה שושן כו׳ עד כאן אלא שהקשה לדבריו שהוא מיותר שכבר הודיע זה למעלה בפסו׳ וכותרות אשר על ראש העמודים מעשה שושן באולם שהושמו בהיכל על ראשם אם כן מה צורך להזכיר כאן שנית ולומר ועל ראש העמודים שושן להודיע שבאולם הושמו עמם כי מודעת זאת ולפי מה שפירשתי למעלה ששם דבר בעשייתם באולם וכאן ידבר על הנחתם על ראש העמודים ניחא גם לפי׳ השני למהרי״א ז״ל שפירש למעלה הו׳ באולם ארבע אמות לומ׳ שנשאר עדיין משיעור הגובה באולם ארבע אמות כפי השיעור שהניח הוא מגובה העמודי׳ והכותרת ומעשה שושן וכנו של עמו׳ כנ״זל עיין שם נייחא כמ״ש כי כל כתוב מהם מודיע ענין מתחלף׃ ולע״דן לפרש עוד ועל ראש העמודים עשה מעשה שושן בגופן של ראשי העמודי׳ בחצי אמה וזו עשה אחר הקמתו כד הותה בחרט אנוש ויוכיח כן אומרו ותתום מלאכ׳ העמודים ובזה יתישב חסרון האמה אשר בדברי הימים לא מנה אלא ל״ה אמה לשניה׳ והיה ראוי להיות ל״ו אמה י״ח לכל עמוד כי לא מנה אלא גופן של עמודים מלבד אותה חצי אמה של מעשה שושן ולפי זה היתה כותרת במעשה שושן ארבע אמות ואמה הכותרת מהכותר׳ פשוטה בלי שום ציור ואחריה בראש העמוד עצמו כחצי אמה מעש׳ שושן ויהיה הענין מפואר יותר באופן ההפסקה של אמת הכותרת אשר אין כל בה כי אם פשוטה מכל צורה וציור אלא שק״ה ועל ראש העמודים דהי״לל ובראש העמודים כו׳ אלא שאפשר שהודיע שעל ראש העמודים ר״ל אשר שנשאו ראש והוקמו על ראש העמודים נעשה מעשה השושן׃ ויעש

וַיַּעַשׂ אֶת־הַיָּם מוּצָק עֶשֶׂר בָּאַמָּה מִשְּׂפָתוֹ עַד־שְׂפָתוֹ עָגֹל ׀ סָבִיב וְחָמֵשׁ בָּאַמָּה קוֹמָתוֹ וְקָוֶה שְׁלֹשִׁים בָּאַמָּה יָסֹב אֹתוֹ סָבִיב׃ וּפְקָעִים מִתַּחַת לִשְׂפָתוֹ ׀ סָבִיב סֹבְבִים אֹתוֹ עֶשֶׂר בָּאַמָּה מַקִּפִים אֶת־הַיָּם סָבִיב שְׁנֵי טוּרִים הַפְּקָעִים יְצֻקִים בִּיצֻקָתוֹ׃ כה עֹמֵד עַל־שְׁנֵי עָשָׂר בָּקָר שְׁלֹשָׁה פֹנִים

וְעַבַד יָת יַמָּא מַתַּךְ עֲשַׂר אַמִּין מִסִּפְתֵיהּ עַד סִפְתֵיהּ סְגַלְגַּל סְחוֹר סְחוֹר וְחָמֵשׁ אַמִּין רוּמֵיהּ וְחוּט מְשַׁח תְּלָתִין אַמִּין מַקִּיף לֵיהּ סְחוֹר סְחוֹר׃ וְצוּרַת בֵּיעִין מִלְּרַע לְסִפְתֵיהּ סְחוֹר סְחוֹר מַקְפִּין לֵיהּ עֲשַׂר אַמִּין מַקְפִּין יָת יַמָּא סְחוֹר סְחוֹר תְּרֵין סִידְרִין דְּצוּרַת בֵּעִין מַתְּכִין בְּאַתְּכוּתֵיהּ׃ קָאִים עַל תְּרֵי עֲשַׂר תּוֹרִין תְּלָתָא אפיהון

וקוה ג׳ כתי׳ ה׳ בסוף וסי׳ ויצא עוד קוה המדה ויעש את הים מוצק · לכן כה אמ׳ יי׳ שבתי לירושלם ברחמים :

וקו ג׳ כ״כ ד׳ ק׳ · ל״ · ל״חס׳ ודד״ה מל׳ · ב׳ וחסרו דד״ה · ב׳ · ל׳ · ל׳

רדק

ויעש את הים מוצק · כלומר מותך בצורתו כמו שהיתה כן התיכו בדפוס בקרקע אלא שהקישו בקורנס כמו שעשו הכלים : עשר באמה · שהיה רחבו עשר אמות והקיפו שנשי׳ אמה יסוב אותו וכל שיש בהקיפו ג׳ טפחים יש בו רוחב טפח : ופקעי׳ ה״י וצורות ביצין ובדברי הימים ודמות בקרים א״כ נופש היה עגול כדמות ביצים ופניהם היו דמות פני בקרים ומה שאמר מתחת לשפתו אינו אומר מתחת לשפתו ממש אלא מתח׳ לשפתו רחוק משפתו שתי אמות כי חמש אמות היה קומת הים והשתי׳ אמות העליונות היו חלוקות שלא היו בהם צורות בקרים ובאותן שתי אמות היה הים עגול ומתחת אותם שתי אמות היה הים מרובע השלש התחתונות ובהם היה צורת בקרים וזהו שאמר עשר באמה מקיפים את הים פי׳ עשר באמ׳ לכל רוח הנה היה רבוע הים ארבעים אמה בעגולו מלמעלה שלשים אמה כך פירשו רבותינו ז״ל וכן נראה מפשט הפסוק : יצוקים ביצוקתו · הבקרים היו יצוקים ביציקת הים כאחד לא שחוברו אחר כך ויצוקתו שני יאמר ממנו יצוקה בשקל למלוכ׳ גדולה : עומד על שנים עשר בקר · גם זה הפסוק מעיד כי הים היה מרובע מתחת שהיה מונח לו. ארבע רוחו׳ כנג. מרובע ובכל רוח היה ג׳ בקר שהיה הים עומד עליהם ופני הבקרים אל הרוחות ואחוריהם מרובעים :

רשי

עשר באמה משפתו עד שפתו · באמצעיתו שכל רוחב כלי עגול באמצעיתו הוא וקו שלשים באמה · זהו שאמר כל שיש בהקיפו ג׳ טפחים יש בו רוחב טפח הקיפו שלשים ורחבו עשר ומתוכו הוא מודד : קומתו · עומקו ובדברי הימים הוא אומר שעשאו לרחיצת הכהנים לטבול בתוכו : ופקעי׳ · גלף צורת ביצין תרגם יונתן : מתחת לשפתו · בשלש אמות תחתונות שהיו מרובעות שכך שנינו בגמרא דעירובין שלש תחתונו׳ מרובעות ושתי׳ עליונות עגולות ואי אפשר לן להכיל אלפים בת שהם תאה וחמשים מקוה שהרה ארבעים סאה בענין זה כמו שפירשו רבותי׳ בעירובין ועליונות מרובעות והתחתונות עגולות אי אפשר לומר דכי כתי׳ עגול סביב משפתו לבך הוא אמ׳ ופקעים הללו עשר באמה מקיפין את הים סביב שבמקום ריבועו והיקפו ארבעים אמה עשר אמה לכל רוח אבל במקום עיגולו אי איפשר לו עשר באמה סביב : שני טורים הפקעים יצוקי׳ ביצוקתו · הכל תוצק יחד לא שחבר לו את הפקעים אחד יציקתן על ידי מסמרו׳ או על ידי דבק שקורין שולדור״ה בלע״ז : וכל

ושפתו

רלבג

ויעש את הים מוצק וגו׳ · הנה התבאר בספר דברי הימים כי הים היה משמש לרחצה לכהנים בו וכדי שלא יהיו המים שאובין צריכים אנו שרגלי הבקרים היו נקובים מלמטה והיו המים באים שם מלמטה נובעי׳ מהקרקע ונכנסים שם · והנה זכר שהיה רחב הים משפתו אל שפתו עשר אמות והיה עגול סביב והיה חמש אמות קומתו · והנה אמרו שקו שלשים באמה יסוב אותו סביב הוא על דרך קירוב כי ההיקף בעגול הוא מוסיף על שלשה בשעור בקוטר כמו שביעית הקוטר בקירוב מעט ואם אמרנו שמדת הקו הסובב היא לקוחה בחלל הים הנה יהיה יותר קרוב אל האמת אך יהיה בו קירוב מעט כי עביו היה טפח ולזה יהיה קטר חללו עשר אמות פחות שלישית אמה ויהיה היקפו בקירוב יותר על שלשים אמה אמה ושלישית אמה : ופקעים מתחת לשפתו סביב · הם כמו צורות ביצים כמו שזכרנו במה שקדם והיו מהם עשר באמה בדרך שהיו מהם בכל ההיקף שלש מאות ולזה היו מהם בשני הטורים שש מאות והם היו יצוקים ביציקת הים עם לא שיהיו שם מסובכים אחר כן אך נהתכת הים נעשו עמה אלו הפקעי׳ יחד ולפי שבספר דברי הימים כתוב תמורת הפקעים בקרי׳ הנה ידמה שהיה בכל פקע צורת ראש שור יצאו המים מפיו והנה אמרו רבותי׳ ז״ל שלא היה הים עגול אלא בשפתו אך מתחת היה מרובע וזה נתבאר להם מהשעור שהיה מחזיק שהוא אלפים בת והבת היא שלש סאין כאמרו האיפה והבת תוכן אחד להם ולפי שאמה על אמה ברום שלש אמות היא מחזקת ארבעים סאה כמו ששערו חכמים הנה תהיינה אלפים בת שהם שש אלפים סאין ארבע מאות וחמשים פעם אמה על אמה ברום אמה והנה האמה גובה מזה הים העגול אמה מהאמו׳ הנזכרו׳ כי הם כמו שבע׳ וד׳ אמות בקירוב ולא יהיו בחמש אמות שבגובה הים כי אם שלש מאות ושבעים אמה בקירוב וזה פחות ממה שזכרנו שמנים אמה ולזה יתחייב שתהיינה קצת האמות מרובעות וכן אמרנו במכונה שהית׳ מרובעת והיה בראש המכונה חצי האמה קומת עגול סביב ואמרו ז״ל ששלש אמות התחתונות היה בהם הים מרובע ובשתי אמות העליונות היה עגול ובזה יתאמת מה שזכרנו בקירוב ובזה יאות יותר מה שזכר מצורו׳ הבקר שהיה הים מונח עליהם שהיו מהם שלשה לכל רוח והנה היו פני הבקר בחוץ נראים ואחוריהם היו נסתרים תחת הים : ועביו

כלי יקר

ויעש את הים וכו׳ עיין רש״י ז״ל ובהר״דק והרל״בג כדרש״י ז״ל ועיי׳ הר״דק ז״ל וכן מהרי״א ז״ל והביא בשם חז״ל והלא כלי הוא ואין טבילה בכלים אמר רבי יהושע בן לוי אמהו המים היתה נמשכת לו מעין עיטם ורגלי הבקרים נקובים ברימונים עד כאן וכו׳ ור״ל שלא היו המים שאובים אבל היו רגלי הבקרים נקובים מלמטה והיו המים באין שמה מהמעין נובעים מן הקרקע ונכנסים שם עד כאן ובזאת חז״ל שכיון שנפחת הכלי במוציא רמון אין לו דין כלי ולזה בבית רגלי הבקרים נקובים כמוציא רמון נטהרו והמשכת מים מעין עיטם הם טהורות לטבילה: ולע״דן בסוד הים הזה שהוא רמז במלכות שמים היא חכמת שלמה שאמר ורוחב לב כחול אשר על שפת הים שהיה כקרא׳ ים בסוד הים הני ה׳ הני דייקא ולזה עלה הים מוצק להיותו מפואר יותר מהנעשה בלי הבקה גם רמז להיותו מוצק אל אחדות הים עם העמודים בהבקה והיה עשר באמה לרמוז שהיא כלולה מעשר ספירות בלי מה והיה עגול כי כל התמונות העגולות מפוארות יותר והספירות כולם דמוים בעגולות ונקודות והיה קומתו חמש באמה לפי שהיה ה״א אחרונ׳ שבשם והיא מדת הדין הרפה כוללת ים״ וד׳ והו״ד וגבו״רה עד הבינ״ה דמינה דינין מתערין כול׳ חמש וכנו חמש באמה ע״ד אמה בתה שהיא אימה עילאה וקו׳ קו שלשים סובב אותו לרמוז שקו האמצעי הוא התפא״רת הכלול משלש ספירות חס״ד גב״ורה והים״וד וכל א׳ כלולה מעשר הם שלשים ולזה אמר וקו שלשי׳ באמה יסוב אותו סביב ונכנסתי לפנים ממחילת הפשט כי חום׳ הענין מחייב כן ומצאתי בח״זל פתח תקוה בזה הם הרהבוני להכנס אל הרמזים האלה וזהו לשונו ויעש את הים מוצק הים זה העול׳ שהוא מוצק באות בנקת עפר למוצק והו׳ חזקים כראי מוצק עשר אמות משפתו אלו עשר ספירות בלי מה שהעולם עומד עליהם עגול סביב שהרקיע עגול וחמש באמה קומתו כנגד מהלך חמש מאות שנה בין הארץ לרקיע וקו שלשים באמה כנגד שלשים יום שבכל חודש יסוב אותו סביב שהעול׳ עומד בזכות עשרת הדברות ובעשרת מאורות וספירות עש׳ בלימה הרי שלשים ד״א וקו שלשים באמה יסוב אותה זה קו ירוק שמקיף את כל העול׳ שנאמר ונטה עליה קו תוהו עכ״ל זה מסייע למה שכתבתי ויסייע לזה לשון וקוה שלשים וכו׳ שכתוב בקוה ה״ה לרמוז התאחדות וא״ו ה״א שהוא סוד הים הו׳ המלכ״ות עם התפא״רת :

ופקעים מתחת לשפתו וכו׳ במדרש תדרש ופקעים מתחת כנגד שס״ה חלונות שבמזרח ושבמערב שהשמש יוצא באחד מן המזרח ושוקע באחד מן המערב שני טורים הפקעים אלו שמש וירח שהם סובבים ומנהיגים את העולם עומד על שנים עשר בקר אלו שנים עשר מזלות שהעולם מתנהג בהם · ג׳ פונים צפונה למה צפונה תחילה שהוא פתוח שרוח צפונית פתוח לעולם שנא׳ נוטה צפון על תוהו ולא עוד אלא שכל רוח רעה אינו אלא מצפון שנא׳ מצפון תפתח הרעה טלה אריה קשת פונים צפונה · שור בתולה גדי פונים למערב · תאומים מאזנים דלי פונים לדרום · סרטן עקרב ודגים פונים מזרחה · והים עליהם מלמעלה שהעולם עליהם מתנהג · וכל אחוריהם ביתה שלא נבראו לבטלה אלא לצורך העולם · ועביו טפח חמש אצבעות בבינוניות שעביו של רקיע מהלך ה׳ מאות שנה ושפתו כמעשה כוס שושן פרח שושן שהארץ והשמי׳ מסוכרין זה בזה · אלפים בת יכיל שמי שהוא מקיים את התורה שקדמה אלפים לעולם ומי שהוא מקיימה אני מסמרו לאלף דור · ולע״דן לדקדק מנא ליה למאמר כנגד שס״ה ומנא ליה לדרוש בתחילת הכתוב שהפקעים היו כנגד החלונות ואחר כך דריש בסיפיה דקרא דקאמר שני טורים הפקעים אלו שמש וירח שהם סובבים ומנהיגים את העולם כו׳ ועוד מאי קאמר ולא עוד אלא שכל רוח רעה אינו אלא מצפון ומה יועיל הזכירה תחילה לזה ועוד מהו אומרו שהעולם עליהם מתנהג ועוד היכי יליף מוכל אחוריהם ביתה שלא נבראו לבטלה אלא לצורך העולם · והיכי תיסק אדעתין שיבראו לבטלה ועוד הכי מסמרו לאלף דור מנא ליה דהא בקרא אלפים כתיב דאלפים שנה שקדמה תורה לעולם אם כן אלף מנא ליה נהי במקרא בדבר צוה לאלף דור מוכל ללמוד דבר צוה שהם יקיים אותה יגן עליו ויהיה משמרו לאלף דור דבל בכתוב הוא אלף דור מאן דכר שמיה :

ונראה כי במסכת ערובין כפי מה שהביא רש״י ז״ל כאן נראה שמפרשים אומרים עשר באמה מקיפים את הים סביב ושהים הזה בג׳ אמות של קרקעיתו היה מרובע שבזה ילדק אומרו עשר באמה מקיפים את הים סביב דהיינו שבמקום רבועו והקפו ארבעים אמה עשר אמה לכל רוח וזהו עשר באמה מקיפים את הים סביב · אמנם המדרש הזה מפרש פי׳ זולתו בזה הפסו׳ והוא שעשר מהפקעים באמה ר״ל בכל אמה אורך יש עשרה פקעים והם עשויים בשני טורים ר״ל בשני סדרים ובארבעים אמות של הקף יהיו ארבע מאות דל מהכא ארבע אמות של הקרנות כי אמת הקרנות לא תכיל בה שני טורים של פקעים מעשרים פקעים אלא מעשרה פקעים לבד מצד אחד וכן כנגדו בשארו ח׳ אמות בשמנים פקעים וכן ברוח שכנגדו ח׳ הם ק״ם פקועים ומאתים הכל ש״ס וחסרו ה׳ להשלו׳ שס״ה לא מעלה ולא מוריד בחשבון ובפרט שבני האמה ש״סה והלבנה שנ״ד ועשה פקעים לרמוז שם והוא החשבון הממוצע בקירוב והכריע המדרש לפרש כן יתור עשר באמה דהי״ל עשר אמות עשר באמה מורה על הפקעים שהם עשר באמה כדברי המדרש · אמנם

פי׳ הגמרא מוכרח מאן׳ עשר בלשון נקבה דלדברי המדרש הי״ל עשרה באמה דהפקעים בלשון זכר כאמרו כאומרו סובבים וכו׳ גם תיבת מקיפים את הים מוכרחת אם חוזר לפקעים שכבר אמ׳ ופקעים כו׳ סובבים אותו עשר באמה אבל באומרו מקיפים את הים סביב מודיע שהעשר אמה מקיפים אותו סביב והא כיצד שהיה מרובע בקרקעיתו וארבעים אמה מקיפים אותו עשר אמות לכל רוח ורוח קאמר והפשר דהפסוק כיון לשני הענינים יחדיו ובזה ילדקו יחדיו כל הדקדוקים הנז׳ · ודקדק מיתור הפקעים כי די שיאמר בשני יצוקים וכו׳ או ושני טורים יצוקים וכו׳ ועוד קשה דהיה לו לו׳ שני טורי הפקעים · ולא טורים מוכרח · לכך דרשו שני טורים הפקעים אלו שמש וירח שהם סובבים ומנהיגים העול׳ דלפי זה טורים לחוד ופקעים לחוד דטורים הם שמש וירח ולכן לא קאמר טורי הפקעים שהיה מובן טורי על הפקעים שעשויים בשני טורים · ומאי ופל י״ב בקר דריש כנגד י״ב מזלות ועשה דמותם בקר שלשון ביקור שמבקרים את העולם בכל הוראותיהם · או שירדשו מלשון בקר וערב לו׳ שהם מחדשים לבקרים תדופים והוראתם · ואמר הכתוב שלשים פונים לפונה תחילה להודיע כי הפי״ת בהליכו הי״ב מזלות האלה פתח התחילה באלה הג׳ של צפונה כי פנה הש״י תחילה אל הצד הזה בלפני מהטעמים שמזכיר במאמר כדי לחזק בדקו העולם ויאת ג׳ אלה של צפונה שדורים תחילה במעשה בראשית והיינו או׳ שהוא פתוח שרוח צפונית שהוא לעולם ועוד שכל רוח רעה אינו אלא מהצפון ולכך הסדיר כן הב״ה מתחילה הג׳ מזלות אשר פוני׳ צפונה כדי לחזק את בדקו וכן שלמה כשעשה במקדש תמונת המזלות האלה לתקן עולם בבנין המקדש הזכיר תחילה כן והעמיד תחילה ג׳ הפונים צפונה כדי להחזיק בדק התקום אשר משם הפתח הרעה · וכדי שלא תעלה על דעתך שארץ נתנה לגמרי ביד הי״ב מזלות חלילה לכך אמר עליהם מלמעלה שהעולם עליהם מתנהג ולא מכח חלילה אבל הרצון האלהיתל ומשפיע עליהם בחפצו יתברך וז״ש עליהם מלמעלה שהכל תלוי בסיבה ראשונה יתברך ויתעלה אשר מלמעלה גוזר עליהם ולא ישנו את תפקידן בתחתונים לעשות רצונו · ומ״ש וכל אחוריהם ביתה שלא נבראו לבטלה אלא לצורך העולם יליף כן שהוקשה לו מאי וכל דקאמר ואחוריהם ביתה · דיגם לשון ביתה קא דייק כי די שיאמר ואחוריהם פנימה אבל דרש אחוריה׳ לשון אחרית ותכלית וביתה דריש לשון עולם כמו בחכמה יבנה בית שהעולם הוא כבית הזה ונבנה בחכמה ה׳ בחכמה יסד ארץ וכו׳ וז״ש וכל אחוריהם אחריתם ותכליתם אל ביתה אל העולם הזה לחייב פעלים בשפלים כפי רצון קוניהם בהנהגתו של עולם · ומ״ש שלא נבראו לבטלה הכי פירושו דתיסק אדעתין שלענין בריאת העול׳ הזה היתה בריאתם לבטלה כי לא יתנו ולא יוסיפו אבל מלך עצמו ודאי שנבראו לדעת אהסיבהן כאחד מלכא המרום במרום וז״ש שלא נבראו לבטלה דהיינו לעניני העולם דאין הדבר כן אלא לצורך העולם רוצה לו׳ לצורך העולם גם כן נבראו שלא כדעת המלין בבחינת העול׳ · עוד אפשר כי כל מזל בלי ספק נברא מצד עצמו לפאר לרומם את סיבת כל הסיבו׳ כאמור ועל בחילה זו רצי׳ במרומת מהלפם השמש והירח וזולתם וזאת הבחינה תקרא פנים לפי שהיא היא פנייתם שעלית גוזרו אמנם הבחינה השנית היא מה שמחייבים פעלים בשפלים אגב אורחם ותקרא אחורי׳ בערך הראשונה שנקראת פנים לכך אמר לכל אחוריהם על זאת הבחינה שהיא אחוריהם שהיא ביתה ר״ל קיום הבית הכללי הוא העולם שלא נבראו לבטלה אלא לצורך העולם · ומ״ש אלפים בת יכיל שמי שהוא מקיים וכו׳ בעל המאמר דקדק קושי חזק והוא שלא וכתיב אלפים בת יכיל ובדברי הימים כתיב ג׳ אלפים בת יכיל קשיא ואף על פי שתרצו בגמ׳ שסלשת אלפים בגודשה קאמר עכ״ז יקש׳ ומה לו לכתוב להודיענו כן מאחר שהיה מלא מים ולחים הם מה לנו לדעת מה שיכיל אהיבם לזה אמר שהשני כתובים לדקו יחדיו שאלפים בת יכיל הוא רמז אל ים החכמה והתורה שקדמה לעולם אלפים שנה וא׳ שם אלף שלישי יתר להודיע השכר לעמל בתורה והוא שהב״ה יגן עליו ומשמרו לאלף דור והיינו ג׳ אלפים יחדיו אלפים מהתורה ואלף שכר · ובזה מדוקדקת תיבת יכיל כי די שיא׳ מכילה או תכיל אבל יכיל הוא לשון יכולת לו׳ כי יכול עסק התורה להגין ולשמור את העוסק בה עד אלף דור ובזה בא׳ בכוון כי האלפים אמה של עסק התורה הוא משל אל המים אשר בים הוו והאלף הג׳ שהוא מלמעלה מאת הש״ית לכך הזכירו בגודש הגבוה שכן הוא מהש״ית גבוה על גבוה יתברך ויתעלה · ועיין רש״י ז״ל וכן הרד״ק ז״ל בשם חז״ל והוסיף ע״ש :

ולע״דן לדקדק יתור מקיפים את הים סביב שכבר אמר ופקעים מתחת לשפתו סביב סובבים אותו עשר באמה ודי בזה והפשר דקאי אסיפיה דקרא אשני טורים הפקעים להודיע שמקיפים את הים סביב יחד בשוה השני טורים · והפקעים יצוקים ביציקתו וניחא בזה שלא אמר טורי הפקעים · סמוך כי או׳ שני טורים חוזר למאמר מקיפים את הים סביב שני טורים ומאמר הפקעים מוסב לסוף הפסוק לו׳ הפקיעים יצוקים ביציקתו של ים וצוקו יחדיו שם אלא שק״ר הזוקף קטן שבתיבת הפקעים דהיה ראוי להיות בשופר הולך · אבל יותר טוב לסבול ד׳ חק הטעמים מלדוחק או׳ טורים הפקעים דהי״לל טורי הפקעים :

עומד על י״ב בקר כו׳ כבר זכרתי דעת המדרש והמפרשים בפ׳ הקוד׳ : ולע״דן לדקדק למה

וכל אחוריהם · של בקרי' הללו ביתה אל תחת הים היו אחוריהם פונים שפני' שבצפון לקראת שבדרו' ושל מזרח כנגד של מערב : ועוביו טפח · שוליו ודופנותיו אלא שעל פיו היה דק ומרוקע ומרודל כמעשה שפת כוס שסותין בו ומצוייר פרח ושושן : אלפים בת · שתי אלפים שאין שהבת בת ג' סאין שנאמר האיפה והבת תוכן אחד נמלאו ששה אלפים סאין ומאה מקוה טהרה הארבעים סאה ומאה מקוואות והעשרים מאות חמשים מקוואו' ואף כשתחלוק הכל לפי מדה ששיערו חכמים אמה על אמה ברום ג' אמות למקוה תמצאנו כן ג' אמות המרובעות מאה מקוואות ולשתים העגולות חמשים מקוואות שהמרובע יתר על העיגול ריבוע ובדברי הימי' כתיב הים ג' אלפים ופירשו רבותינו במדת היבש שהגודש היה שליש בבית הקיבול : ושלש באמה קומתה · של מכונ' לבד קומת האופן שהיה יושבת עליו אמה וחצי אמה וגובה המכונה אמה וחצי ארב' באמה אורך וגו' האמה גובה היתה מרובעת אבל חצי האמה היתה עגולה שנאמר ובראש המכונה חצי האמה קומה עגול סביב : מסגרות להם · ראיתי במשנת ארבעים ותשע מדות המסגורת כמין טבלאות מסגרו' להם המסגרו' מיד אופן ליד אופן. הוא עץ התחוב בתוך האופן בנקב וקרוי אייסיל בלע"ז וד' האופני' במכונ' מסגרו' מכאן ומסגרות מכאן מד' לדדין ובין זו לזו ד' אמו' רוחב ולמעל' סרני' כמו נסרי' מול המסגרו' והשלבי' מן התחתונה לעליונה ומסגרות אחרות בין השלבים כעין מלאכ' גרעי המטה של בני כפר שאינן עגולי' שלא פלט לגוד בהם אריו' וכרובים ואומר אני שהשלבים הללו כמין שליבות סולם כמין מקלו' נחוש' זקופים על המסגרו' התחתונה בשני' ושלשה בין מקל למקל מסגרות קבועו' משליבה לשליב' ויונתן כן תירגמו שליב': ועל המסגרו' אשר בין השלבים · היו מצויירין צורות אריו' וצורות בקרים וכרובים: ועל השלבים כן · בסים להושיב הכיור עליו מלמעלה למסגרת אשר על ראשם ומתחת לאריות ולבקר המרוקמין על המסגרו' שבין השלבים : ליות מעשה מורד · ליות כמין זכר ונקבה מחוברין זה בזה : מעשה מורד · מרדדין כמין רידוד טס דק ואין בולטין בעוביו ולא מקוקים בשיקוע ויונת' תירג' ליות מעש' מורד מדבק עובד כיבוש שולדו"ר בלע"ז : וארבעה אופני · שנים לפניהם ושנים לאחריהם כדרך העגלות הגדולו' : וסרני נחשת · יונתן תירגם נסרין דנחשא הם הנסרי' העליוני' מול המסגרות סרני כמו נסרים : וארבעה פעמותיו · של כן שעליה' כתפות להם בולטות למעלה מן הנסרים בזוית הכן ותחת הכיור היושב על הכן היו הכתפות יצוקות ללמד שמתוך הכן היו הכתפות יוצאות ביציקה אחת והכתפו' מחזיקו' לכיור שלא יפול למטה לתוכו של כן :

פָּנִ֣ים ׀ צָפ֗וֹנָה וּשְׁלֹשָׁ֨ה פֹנִ֜ים יָ֗מָּה ל״ג
וּשְׁלֹשָׁ֣ה ׀ פֹּנִ֣ים נֶ֗גְבָּה וּשְׁלֹשָׁ֣ה פֹּנִים֮ כ״ו
מִזְרָ֒חָה֒ וְהַיָּ֥ם עֲלֵיהֶ֖ם מִלְמָ֑עְלָה וְכָל־ ו׳
אֲחֹרֵיהֶ֖ם בָּֽיְתָה׃ וְעָבְי֣וֹ טֶ֔פַח ג׳ ג׳
וּשְׂפָת֛וֹ כְּמַעֲשֵׂ֥ה שְׂפַת־כּ֖וֹס פֶּ֣רַח
שׁוֹשָׁ֑ן אַלְפַּ֥יִם בַּ֖ת יָכִֽיל׃ ב׳ ופל ראש העמודים
וַיַּ֛עַשׂ אֶת־הַמְּכֹנ֥וֹת עֶ֖שֶׂר נְחֹ֑שֶׁת
אַרְבַּ֣ע בָּאַמָּ֗ה אֹ֚רֶךְ הַמְּכוֹנָ֣ה הָאֶחָ֔ת
וְאַרְבַּ֤ע בָּֽאַמָּה֙ רָחְבָּ֔הּ וְשָׁלֹ֥שׁ בָּאַמָּ֖ה
קוֹמָתָֽהּ׃ וְזֶ֛ה מַעֲשֵׂ֥ה הַמְּכוֹנָ֖ה מִסְגְּרֹ֣ת ב׳ מל׳
לָהֶ֑ם וּמִסְגְּרֹ֖ת בֵּ֥ין הַשְׁלַבִּֽים׃ וְעַל־ ל׳ חס׳ ג׳
הַֽמִּסְגְּר֞וֹת אֲשֶׁ֣ר ׀ בֵּ֣ין הַשְׁלַבִּ֗ים אֲרָי֤וֹת ה׳ · ג׳ · ג׳
בָּקָר֙ וּכְרוּבִ֔ים וְעַל־הַשְׁלַבִּ֖ים כֵּ֣ן ג׳
מִמָּ֑עַל וּמִתַּ֙חַת֙ לַאֲרָי֣וֹת וְלַבָּקָ֔ר לֹי֖וֹת ג׳ · ב׳
מַעֲשֵׂ֥ה מוֹרָֽד׃ וְאַרְבָּעָה֩ אוֹפַנֵּ֨י ל
נְחֹ֜שֶׁת לַמְּכוֹנָ֣ה הָאַחַ֗ת וְסַרְנֵ֣י
נְחֹ֔שֶׁת וְאַרְבָּעָ֥ה פַעֲמֹתָ֖יו כְּתֵפֹ֣ת לָהֶ֑ם ל׳ חס׳ בנבי׳
מִתַּ֤חַת לַכִּיֹּר֙ הַכְּתֵפ֣וֹת יְצֻק֔וֹת ב׳ חס׳ בנבי׳ ויתר
מעבר

אַפֵּיהוֹן לְצִיפוּנָא וּתְלָתָא אַפֵּיהוֹן
לְדָרוֹמָא וּתְלָתָא אַפֵּיהוֹן לְמַעְרְבָא
וּתְלָתָא אַפֵּיהוֹן לְמַדִינְחָא וְיַמָּא
מְתַקַּן עִילָוֵיהוֹן מִלְעֵילָא וְכָל
אֲחוֹרֵיהוֹן לְגָיו׃ וְסוּמְכֵיהּ פּוּשְׁכָּא
וְסִיפְתֵיהּ כְּעוֹבַד שְׂפַת כָּס סַגְלְגַל
לָקִיט בְּשׁוֹשַׁנְתָּא תְּרֵין אַלְפִין בֵּיתִין
בִּרְטִיבָא מְחַסִיל׃
וַעֲבַד יָת בְּסִיסַיָא עַסְרָא דִנְחָשָׁא
אַרְבַּע אַמִין אוּרְכָּא דִבְסִיסָא חֲדָא
וְאַרְבַּע אַמִין פּוּתְיָהּ וּתְלַת אַמִין רוּמָהּ׃
וְדֵין עוֹבַד בְּסִיסַיָא גַּרְנְפִין לְהוֹן
וְגַרְנְפִין בֵּין שְׁלִיבַיָא׃ וְעַל גַּרְנְפַיָא
דְבֵין שְׁלִיבַיָא צִיוּר אַרְיָוָן תּוֹרִין וּכְרוּבִין
וְעַל שְׁלִיבַיָא כַּנְתָּא מִלְעֵילָא וּמִלְרַע
לְאַרְיָוָן וּלְתוֹרִין מְדַבַּק עוֹבַד כִּיבוּשׁ׃
וְאַרְבְּעָה גַלְגַלֵי נְחָשָׁא לִבְסִיסָא חֲדָא
וְנִיסְרִין דִנְחָשׁ וְאַרְבַּע זָוְיָתֵיהּ כַּתְפִין
לְהוֹן מִלְרַע לְכִיוֹרָא כַּתְפִין מַתְכִין
כבבש

והים ו' בקריאה וסי' והים הגדול וגבול דיהושע · ראו הפלתי לכם דיהושע · והים בקעת לפניהם · והים לרחצה הכהנים בו · והים עליהם מלמעלה · כל הנחלים הולכי' אל הים : אחוריהם ג' וסימ' וכל אחריהם ביתה · וחבר · ופניהם קדמה והם משתחוים : ומתחת ג' בקריא' וסימ' ומתחת זרועות עולם · ומתחת הלשכות האלה : ומתחת לאריות :

וספתו · תרגם יונתן וסיפתיה כעובד שפתי כס סגלגל לקים בשושנתא : אלפים בת יכיל · ובדברי הימים אומר מחזיק בתים ג' אלפים יכיל פירשו רבותינו ז"ל אלפים בלח ושלשת אלפים ביבש וכן תרגם יונתן תרין אלפין ביתין ברטיבא מחסיל. כי כל כלי שעמקו אגי רחבו גדשו משפתו ולמעלה הוא שליש ממה שמכיל הכלי עד שפתו לפיכך היה הים מחזיק אלפים בלח שמתמלא עד שפתו ושלשת אלפים ביבש עם הגודש משפתו ולמעלה והים לא אמר למה עשה אותו ובדברי הימים אומ' לרחצה הכהנים בו פירוש שהכהנים טובלים מטומאתן ובדברי רבותי' ז"ל והלא כלי הי' ואין טבילה בכלים א"ר יהושע בן לוי אמת המים היתה נמשכת לו מעין עיטם והיו רגלי השורי' פתוחים כרמונים : המכונות · המכונה היא מושב הכיור כמו שנאמר בכיור שעשה משה את הכיור ואת כנו : מסגרו' להם · לכל מכונה ומכונה עש' מסגרו' שיסגר הכיור בתוכה : השלבים · בדים כמין חווקי הסולם וכן אמרו בסולם הלך אחר שליבותיו וכן ת"י שליבא : אריות · צורת אריות וצורות בקר וגור' כרובים שהם צורת אדם אלא שיש להם כנפים : ועל השלבים כן ממעל · כן הוא מושב כמו מכונה שהיתה מושב כיור וכן קטן מהמכונה וי"ת מכונה בסיסא וכן כנתא וכן זה לא אמר מה היו מושיבין בו ואפשר שהיו מושיבין בו קיתון : ליות מעשה מורד · ליות הוא מן ילוה אישי אלי והיו"ד תמור' וי"ו עי"ן הפעל והענין דבוק וכת"י מדבק ור"ל כי מתח' הצורות ההם בדי נחשת קטנים דבוקים זה בזה והיה מעשה מורד לא שהיה מותך מורד פי' כמו רקוע תרגום וירקעו ורדידו : וסרני נחשת · פי' כמו הפך וכת"י ונסרין דנחש וענינו כמו לוחות : הכתפות יצוקות · לפי שהליוות היו מעשה רקוע אמר כי הכתפות לא היו כן אלא מותכות היו : מעבר

רלבג

ועביו טפח וספתו כמעשה שפת כוס פרח שושן · שמצוייר בו פרח והנה אמר בזה המקום אלפים בת יכיל ובספר דברי הימים אמר מחזיק בתים שלשת אלפים יכיל ואמרו רז"ל שאפשר שיכר בזה המקום הוא בלח אך ביבש יחזיק יותר מפני הגודש ויהיה אם כן גודש הים מחזיק כמו חצי השיעור שמחזיק הים וזה אפשר כשהיה הדבר הנגדש עולה על הים שיעור רב : ויעש את המכונות · הנה היו המכונות משומשות להיות מושב הכיור והכיורי' היו לרחוץ בהם את מעשה העולה ידיתו בה כמו שנזכר בספר ד"ה · וזכר שכבר היה אורך המכונה בתחלה ארבע אמות וכנה רחבה ואולם קומתה היה שלשה אמות : וזה מעשה המכונה · אחשוב שהמסגרות הם באופן המסגרת אשר סביב השלחן שתשים השלחן כמו כלי קבול והנה צורה היתה לפי הנראה בשני והיו מתחת המכונות ארבעה אופנים צורתם כמעשה אופן המרכבה ר"ל כמעשה אופן העגלות והיו בין האופנים כמו נסרים מנחשת נכבים עליהם ובארבעה קצוותיהם היו כתפות מחוברות בהם אלו הנסרים כדרך שיעשו האומנים בארגזים שהם עושים כתפות בארבע זוית הארגז ותחברו בה' הנסרים מקצה אל קצה והכתפות והנסרים היו עולים בגובה עד מקום מושב הכיור ובעולם מהכתפות היה מכפנים אך מבחוץ היה הכל מרובע ושוה ומתוך מהלוחות אלו היה עושה כמין שלבים הם מעלות סלם היו מרקעים ויוצאים מהלוחות שהיו בגובה ושטחם ככחיי לשטח הקרקע ומהם יוצאים מסגרות סביבם בגובה ועל המסגרות ההם עשה צורת אריות וצורות בקר וצורות כרובים והם כ"ה צורות אדם אלא שיש להם כנפים ואלו הם הצורות שראה יחזקאל במרכבה אלא שלא זכר בזה המקום צורת נשר והנה היה מתחת למסגרות האלו השליבות שהיו מחוברות סביב הלוחות ויוצאות מהם כאילו היה מרוקעות ויוצאות משם והנה על השלבים האלו היה מלמעלה כן הכיור ר"ל מושבו והמסגרת העליונה היתה סוגרת ומקיימת הכיור שם והיית הנקראה כותרת והנה כן הכיור היה גבוה אמה וחצי האמה ואמה התחתונה היתה עולה ברבוע וחצי האמה העליונה היתה עגולה ושם היה נכנס הכיור אמה וחצי האמה ועל הכתפות המחוברות היה עומד ועל השלבים העליונים ואחשוב שכן הכיור היה לו מתחת לוח אחד ממנו ישימהו · כלי שלם בעל בית קבול · ביאור המלות · מסגרות להם ומסגרות בין השלבים · ר"ל שהיו להם מסגרות מלמעלה להשים בהם כן הכיור והיו מסגרות אחרות בין השלבים ההם שהם כמו מעלות סלם יוצאים מהלוחות המחוברים ברבוע · ועל המסגרות אשר בין השלבים ר"ל כי על המסגרות אשר היו בין השלבים ר"ל בין קצתם לקצתם היו צורות ארי' וצורות בקר וצורות כרובים : ועל השלבים כן ממעל · ר"ל שעל השלבים היה מושב הכיור מלמעלה ר"ל בשלבים העליונים ומתחת לאריות ולבקר היו כמו לוחות במסגרות ההם שיהיה מושבם עליהם והם מעשה רקוע יוצאים מהמסגרות אך הכרובים ידמה שהם מונחים על שפת המסגרות בעצמם ולפי זה הפי' יהיה שב אמרו אחר זה כרובים אריות ותימורות כמער איש ולויות סביב אל האריות והתימורות לא אל הכרובים או קצר הלשון ולזה בזה הכרובים והאריות והבקר והנה הרצון באמרו לויות מחוברות מענין לוית חן ילוה אישי אלי והרצון באמרו מעשה מורד מעשה רקוע · וארבעה אופני נחשת ר"ל שארבעה אופני' היו מתחת למכונה כאילו ישאו את המכונה והיו עליהם סביבי נחשת והם כמו לוחות ונסרים מנחשת ולארבע זוית המחובר מהנסרים האלו היו להם כתפות עולות עד מתחת לכיור ואין הכתפות מחוברות לנסרים ההם במלאכה אך הם יצוקו' עמהם ומקצת כל אחד מהנסרים היו מחוברות בעקמות' : ופיהו

כלי יקר

למה פתח בפאת צפונה · ועוד והים עליהם מספיק מלמעלה מיותר ומה שכבר רמזתי בסוד הים הזה שהיא מלכות שמים מד"כ הרפה לזה היתה עומדת על שנים עשר בקר שהוא רמז לי"ב גבולי האלכסון אשר נכללים בה ושם נכללי' י"ב שבטים שהם כנגד י"ב מזלות שבשמים שרמזו חז"ל בי"ב בקרים אלה כנז"ל ולפי שידוע שמידה זו נוטה אל הדין לזה פתח בה ג' פונים צפונה כי מצפון זהב יאתה והוא רמז אל הדין האדום וירוק כזהב אשר הוא נוטר ולפי הפשט נאמר לפי שהים הזה נעשה לרחוץ הכהנים ולטבול שם ולהרחיק הטומאה מהם ורוח הצפוני הוא טמא הוא יצ"הר מעליה' לזה פתח בו תחילה ואמר ג' פונים צפונה שאעפ"י שכל הפניות הם לצד ימין כשהכו' כנ"יה זו להיותה נוטה תחילה אל הצפונה להעביר הטומאה הוא הצפוני כאמור · ואמר הים עליה' מלמעלה שלהיות הים הזה רומז אל המל"כות כמ"ש שהיא שם אדנות אדון כל הארץ לא יתכן לו' בו בהחלט והים עליהם כאלו הם סובלים אותו חלילה כי הוא סובל את הכל והם לא יסבלוהו לז"א והים עליהם בבחינת שהוא מלמעלה כיא מ"ש עליהם לא שהם נושאים אותו כי הארון נושא את נושאיו כ"ש אדון כל הארץ יתב' ויתעלה ולזה הזכיר שעשה את כל אחוריהם ביתה שהיו נסתרים אחת מפני הכבוד וכבוד שמים · גם לפי הפשט שיאמר הים עומד עליהם והיה זה מלמעלה ר"ל מסיוע עליון יתברך שהיה מעמידו שלא ימוט הים הזה מעל הבקר האלה ושלא ישבר רגל מרגלי הבקרים האלה עם היות הים הזה כבד מאד ק"ן מקוות בו ז"ש עליהם מלמעלה היות הים עומד עליהם :

ועביו טפח וכו' כבר זכרתי למעלה בפסוק ופקעים וכו' דעת רש"י ז"ל שהיה דק ומשפתו ולמטה היה עב טפח לא בשפתו אלא דק כמעשה שפת כוס ע"כ והוא מהגמ' שאמרו פרק א' בערובין דפריך והא היכא שפתו אמר רב שפתו שפת פרח שושן היה דכתיב ועביו טפח ושפתו שפת פרח שושן · והא היכא משהו אלא כי קא חשיב מגואי קחשיב ע"כ אלא דק"ק על דברי רש"י שכיון דפריך והא היכא משהו ומשני אלא כי קא חשיב מגואי קא חשיב משמע שעוקר מ"ש בתחילה אמר רב שפתו שפת פרח שושן היה כי אפי' יהיה עביו טפח עד השפה אינו פוחת בתיבה גלל אם כן למה כתב רש"י ז"ל הם"ד דהיה דק בשפתו כיון דלמסקנא לא קאי : ונראה לרש"י ז"ל הוכרח מלשון הגמרא דקאמר אמר רב שפתו שפת פרח שושן היה דכתיב ושפתו כמעשה שפת פרח שושן כי צריך לדקדק מאי קדייק מקרא דקאמר דכתיב ועביו טפח משפתו כמעשה שפת פרח שושן · ונראה דקשיא ליה בפסוק ושפתו שפת פרח שושן ולפי' ר"ל משל הי"לל כשפת כוס פרח שושן כמעשה למה אלא ודאי ללמד שהיתה שפתו דקה כמעשה ממש הכוס של פרח שושן ששפתו דקה ומינה יליף רב כן וכיון דכן על כרחין אפי' למסקנא קאי היכי ולכך הביא רש"י ז"ל וכן כי היכי דייק ליסבא דקרא באו' כמעשה כוס פרח שושן עם היות הדבר בלתי מוכרח מגד אלפים בת יכיל כדמסיק דכי קחשיב מגואי קחשיב והוא ענין נכון לקיי' דברי רש"י ז"ל ולע"ר לדקדק שהמשל הזה של כמעשה שפת כוס פרח שושן למה די שיאמר ושפתו פרח שושן ואם תכלית המשל להודיע שהים דק בשפתו הי"לל ועביו טפח ושפתו דקה וכו' ומה שייכות שייך לכאן אלפים בת יכיל דהיה לו להזכיר כן בפסוק ויעש את הים · ונראה כי הים הזה היה עגול כנזכר עגול סביב אבל כנראה שהיה עגול כמין כוסות פרפ"ורי הבאים מהודו שעיגול' דומה לעיגול השושן שהוא עגול בעלין עלין ובין עלה לעלה יש לו רושם העלה שהוא כעין כגימה בעיגול והוא בו לתפארת וזהו שא' ועביו טפח ושפתו בענין העגול היה הוא כמעשה כוס הדומה לפרח שושן לשושן סמוך לפריחתו שעליו מקובלים ומחוקקים הרבה מאד בעיגול מפואר באותן הרשומים שבין עלה לעלה שהוא יותר מפואר מהעגול התלוי · ומ"ש כאן אלפים בת יכיל לפרש"י דאו' ושפתו כמעשה שפת כוס פרח שושן ר"ל שהיה דק בשפתו כדקות שפת כוס פרח שושן באופן שלא היה ממעט העובי אלא משהו לס"ד כייתא דשייך או' אלפים בת יכיל ולמסקנא כמ' שייך אלפים בת יכיל כיון דהמדידה מפנים ושפתו דקה הועיל להכיל מה דביני ביני לכוין המכין ולי אפשר דשייך למ"ש ועביו טפח ושפתו כו' שהכוונה שעם היות העובי עבה טפח על"ז כי מכולה בשפתו כמעשה הכוס הזה הדק ומפיה בשפתו ואמר שהוכרח להיותו עב בטפח דכולי האי ואולי כי אלפים בת יכיל שהוא שיעור גדול ובהכרח היה צריך להיותו עב טפח כדי להכיל אלפים בת יכיל שלא יבקע מהכובד הגדול ולזה די במה שיהי' שפתו כמעשה שפת כוס פרח שושן אבל בגופו עבה טפח: ויעש את המכונות וכו' במדרש הדשא עשר מכונות כנגד עשרה מאמרו' שבהם נברא העול' ע"כ

רד"ק

מעבר איש לויות · מעבר כל איש ואיש מן הלויות היו הכתפו' ואיש זה פירושו כמו נפיהם איש אל אחיו וכן ביריעות אשה אל אחותה : ופיהו · פירושו כל א' מהלויות ופיהו פירושו כל אחד מהכותרו' : מעשה כן · כבר פירשנו מה הוא כן : לא עגולו' · מכל צדיהן לא היה בהם שום עגול אלא מרובעות היו והוצרך לומר זה לפי שהיה היה מרובע מתחת ועגול ממעל :

וידות האופנים · תרגומו ואשד' גלגלית : אופן המרכב' · מרכב' הקדש הנראה במראה הנבואה ליחזקאל · וכ"תי מרכבת יקרא וראה שלמה בחכמתו מה שראה יחזקאל בנבואתו : וחשוקיהם וחשוריהם הכל מוצק · חשוקיה' הוא ענין כבוש · והדוק וחשוריה' ענין קשירה · וי"ת וחופיהון וכיבושיהון כולא מותך : ויפתח על הלחות · הם שרני נחשת שזכר ויאמר כי בפתוח עשה ידו' המכונה על הלוחו' : ותימורת · צורת דקלין : כמער איש ולויו' סביב · כדבוק כל אחד ואחד מן הלויות · שזכר למעלה · ומער לשון דבוק וכן קיר ערה מגן וכן בדברי רז"ל מעורה בטרפשין וי"ו ולויו' כוי"ו נרדס ורכב וסוס וזולתה וכדברי רז"ל מאי כמער איש ולויות כאיש המעורה בלויה שלו וי"ת כיבש חד ומדבק סחור סחור : מוצק אחד · בהתכה אחת : קצב אחד לכלהנה · לכל עשר המכונו' הי' קצב אחד וקצב כמו מד' ענין דבר החתוך במד' : על

תרגום

כִּבְפַשׁ עוֹבַד דִּיבוּק : וּפוּמֵיהּ מִגָּו לְקַרוֹנִתְהוֹן וּלְעֵילָא בְּאַמְּתָא וּפוּמֵיהּ סַגְלְגַל עוֹבַד כַּנְתָּא אַמְּתָא וּפַלְגוּת אַמְּתָא וְאַף עַל פּוּמָהּ קְלִיעָן וְגַדְנְפֵיהוֹן מְרַבְּעִין וְלָא סַגַלְגְּלִין : וְאַרְבְּעָא גַלְגַּלַיָא לְמִלְרַע לְגַדְנְפַיָּא וְאַשַּׁדַת גַּלְגַּלַיָּא בְּבְסִיסָא וְרוּמֵיהּ דְּגַלְגַּל חַד אַמְּתָא וּפַלְגוּת אַמְּתָא : וְעוֹבַד גִּילְגַּלַיָּא כְּעוֹבַד גִּילְגְּלֵי מֶרְכְּבַת יְקָרָא אַשַּׁדַתְהוֹן וְגַבֵּיהוֹן וְחוּפֵיהוֹן וְכִיבוּשֵׁיהוֹן כּוּלָּא מַתָּךְ : וְאַרְבַּע כַּתְפִין לְאַרְבַּע זָוְיָן דִּבְסִיסָא חֲדָא מִן בְּסִיסָא כַּתְפָהָא : וּבְרֵישׁ בְּסִיסָא פַּלְגוּת אַמְּתָא רוּמָא סַגְלְגַל סְחוֹר סְחוֹר וְעַל רֵישׁ בְּסִיסָא אַשַּׁדָתָהָא וְגַדְנְפָהָא מִינַהּ : וּגְלַף עַל לוּחַיָּא אַשַּׁדָתָהָא וְעַל גַּדְנְפָהָא כְּרוּבִין אַרְיָוָן וְצוּרַת דִּיקְלִין כִּיבַשׁ חַד וּמְדַבַּק סְחוֹר סְחוֹר : כְּחֲדָא עֲבַד יַת עֲסַר בְּסִיסַיָּא מַתָּךְ חַד מְשַׁחְתָּא חֲדָא עוֹבָדָא חַד לְכוּלְּהוֹן : וַעֲבַד עַשְׂרָא כִּיוֹרִין דִּנְחָשָׁא אַרְבְּעִין

מלכים

מֵעֵבֶר אִישׁ לֹיוֹת : וּפִיהוּ מִבֵּית לַכֹּתֶרֶת וָמַעְלָה בָּאַמָּה וּפִיהָ עָגֹל מַעֲשֵׂה־כֵן אַמָּה וַחֲצִי הָאַמָּה וְגַם־עַל־פִּיהָ מִקְלָעוֹת וּמִסְגְּרֹתֵיהֶם מְרֻבָּעוֹת לֹא עֲגֻלּוֹת : וְאַרְבַּעַת הָאוֹפַנִּים לְמִתַּחַת לַמִּסְגְּרוֹת וִידוֹת הָאֹפַנִּים בַּמְּכוֹנָה וְקוֹמַת הָאוֹפָן הָאֶחָד אַמָּה וַחֲצִי הָאַמָּה : וּמַעֲשֵׂה הָאוֹפַנִּים כְּמַעֲשֵׂה אוֹפַן הַמֶּרְכָּבָה יְדוֹתָם וְגַבֵּיהֶם וְחִשֻּׁקֵיהֶם וְחִשֻּׁרֵיהֶם הַכֹּל מוּצָק : וְאַרְבַּע כְּתֵפוֹת אֶל אַרְבַּע פִּנּוֹת הַמְּכֹנָה הָאֶחָת מִן־הַמְּכֹנָה כְּתֵפֶיהָ : וּבְרֹאשׁ הַמְּכוֹנָה חֲצִי הָאַמָּה קוֹמָה עָגֹל סָבִיב וְעַל רֹאשׁ הַמְּכֹנָה יְדֹתֶיהָ וּמִסְגְּרֹתֶיהָ מִמֶּנָּה : וַיְפַתַּח עַל־הַלֻּחֹת יְדֹתֶיהָ וְעַל וּמִסְגְּרֹתֶיהָ כְּרוּבִים אֲרָיוֹת וְתִמֹרֹת כְּמַעַר־אִישׁ וְלֹיוֹת סָבִיב : כָּזֹאת עָשָׂה אֵת עֶשֶׂר הַמְּכֹנוֹת מוּצָק אֶחָד מִדָּה אַחַת קֶצֶב אֶחָד לְכֻלָּהְנָה : וַיַּעַשׂ עֲשָׂרָה כִיֹּרוֹת נְחֹשֶׁת אַרְבָּעִים

רשי

מעבר איש לויות · אצל כל אחד מן הכתפות היו לוויות של זכר ונקבה מצויירות : מעבר איש · כמו איש אל אחיו האמורים בכרובים : ופיהו מבית לכותרת ומעלה באמה · פיהו של כן יוצא בתוך פיה של כותרת והכותרת הוא גג המכונה עשוי כמין כובע משפע · מכל צדדיו ובאמצע נבקית נקב עגול אמה וחצי אמה רוחב בעגול וסביב אותו נקב כמין היקף מחילה חצי אמה גובה סביב וכך מפורש למטה בענין שנאמר ובראש המכונה חצי אמה קומה עגול סביב והוא קרוי פי הכותר והכן מונח על אותו היקף ושולי הכן תחתיו תחובין בתוך פי ההיקף ולמעלה הימנו הוא בולט אמה וזהו שאמר כאן ופיהו מבית לכותרת ומעלה באמה : ופיה עגול מעשה כן · ופיה של כותר' שגול דוגמת כן העגול : אמה וחצי האמה · רוחבה בעגול וגם על פיה מקלעות צורת פרחים : וארבעה אופנים מתחת למסגרו' · שהמסגרות מיד אופן ליד אופן כמו שפירשתי : וידות האופנים · הוא עץ התחוב באופנים וקורין לה אי"שיל : במכונה · דבוקים מלוקים במכונ' ביליקה : כמעש' אופן המרכבה · תרגם יונתן כעובד גילגלי מרכבה יקרא : אופן בתוך האופן שתי וערב כמו שאמור ביחזקאל במרכב' גבוה : ידותם · אי"ילי : וגביהם · בויי"לש בלע"ז הם הנקבים : וחשוקיהם · עיגול סביב שהוא קישורין : וחשוריהם · זרועות האופנים התחובים מגביהם לחישוקיה' שקורין ריי"ש בלע"ז : וארבע כתפות · כמו שפירשתי למעלה שהוא סביב הנקב וד' פעמוחין בהפו' להם ולא שכאן כאן לא לומר ומן המכוג' כתפי' : חצי האמה קומה עגול · היא מחילה כמו שפירשתי למעלה שהוא סביב הנקב והאמה מרובעת : ועל ראש המכונה ידותיה · הם שרני הנחשת האמורים למעלה : ומסגרותיה ממנה · מסגרות התחתונות הולכו עמה ולא שחיברן לאחר כן : ויפתח על הלוחות ידותיה ועל מסגרותיה · התחתונות על שניהם פתח וחקק כרובים אריות ותימורות : כמער איש ולויו' · פתח סביב כזכר ונקבה המחובקין בזרועותיהן כן פירשו רבותינו : כמער · לשון אחיזה ודיבוק *ופירושו איש ולוייתו זכר ולוייתו ולפי משמעתו לויות לשון דיבוק שול"דורא בלע"ז כמו לוית היה שם עשוית כמער איש והמער כמו שפירשנו : מוצק אחד · כשם שיצק את הראשונות כן יצק את כולם : עשרה כיורות · כתוב בדברי הימים את מעשה העולה ידיחו בם והמר רבי כיורות הן הן סירות כמה דאת אמר בכיור את בעלים וגו' וכן והכה בכיור : על

ומעשה י' וסי' האפנים במעשה · והיה כנור ונבל · אשר ברכו יי' צבאות · אנחנו החמר · לא יבנו ואת' ישב · כי מעמדם · השמים מספרים · לפנים הארץ יסדת · ויהי נועם יי' אלהינו ב' בו :

רלבג

ופיהו מבית לכותר' ומעל' באמה · ר"ל שפי הכיור היה עולה אמה בגובה מלפנים מהמסגר' העליונה שהיא הכותרת ומחוברות בין הכיור ולמעלה מהאמה היה פיהו עגול מעשה כן הכיור היה עגול והיה עולה בעגול עד שלמות אמה וחצי אמה בדרך שהיה שם חצי אמה עגול כמו שנזכר אחר זה · וגם על פיה מקלעות ר"ל שעל שפתה היו ציורי' ר"ל על שפת הכותר' והיא המסגרת העליונה · ומסגרותיהם מרובעת לא עגולות ר"ל מסגרות המכונות כלם היו מרובעות ואע"פ שהיה כן הכיור עגול מלמעלה כמו שזכרנו וארבעת האופנים למתחת למסגרות · ר"ל שארבעה אופנים היו מתחת לכל המסגרות : וידות האופנים במכונה · הנה ידות האופנים הם בדמיון העץ התחוב באופן העגלה אשר סביבו יסובב האופן והם היו דבוקים במכונה ממנה היו יוצאים : וקומת האופן האחד אמה · וחצי האמה · אחשוב שקומת האופן היא קומ' ידו כי בכה יגביהו המכונה מהקרקע : ידותם וגביהם וחשוקיה' וחשוריה' · הנה ידותם הם הידות שהיו האופני' תחובי' בהם כמו שזכרנו וגביה' הם העגלות הגדולות שסביב האופני' כי הם על גביהם וחשוקיהם הם העגלות הקטנות שסביב ידות האופני' כי הם מדובקים וקשורים בהם וחשוריהם הם כמו עמודי' וזרועות יבאו מעגלה הקטנה אל העגלה הגדולה · וכל זה היה מוצק ומחובר בהתכה לא במלאכה : המכונה כתפיה · ר"ל שהכתפות אינן מחוברות בלוחות הנחשת והם שרני הנחשת חבור מלאכותי אך היו בעצמם יוצאים מהמכונה : ובראש המכונה חצי האמה קומה עגול סביב · ר"ל שהכן שהיה בראש המכונה שהיה חצי האמה היה עגול סביב כמו שקדם והיה זה על ראש המכונה כי מתחת היה הכל מרובע כמו שקדם : וידותיה והם השלבים ומסגרותיה אשר סביב השלבים הכל היה ממנה ר"ל מהמכונה בעצמה ולא היה מחובר בדרך מלאכה : ויפתח על הלוחות · ר"ל שכבר חקק ורקע סביב הלוחות כדרך שעשה מהמכונה בעצמה : ידותיה · והם השלבים : ומסגרותיה · גם כן הכל היה ממנה ר"ל מהמכונה בעצמם · ואחשוב שהאופנים לא היו סובבים כי היו מחוברים בהתכה עם המכונה אך הכל היה אחד מוצק · והנה זכר כי ככה גם כן היו הכרובים והאריות והתימורות שהיו על המסגרות בצד כל אחד מהם והיו מחוברים סביב הכל היה מעצם המכונה מוצק · והנה התימורות היו בצורת פקעים כמו שזכרנו בזה שקדם וידמה שהיו בצורת בקר בצד אחד מהם כמו שקדם בצורת הבקר שהיה בפקעים אשר בים · והנה הרצון באמרו כמער איש ולויות סביב שבצד כל אחד מהמסגרות היו מחוברים סביב · ויהיה הרצון באמרו כמער איש כטעם אמרו מעבר איש והרצון בו ההכלות כל איש מהם והוא בקצותיהם הם שם מחוברות סביב מעצמותם וכמוהו במערה גבע : כזאת עשה את עשר המכונות מוצק אחד · ר"ל שכל אחת מהן עם כל אלה הדברים הנלוים לה הם כלם נעשים בהתכה ובזה האופן הם מחוברים לא בדרך מלאכה · והם כלם במדה אחת ובקצב אחד לא היה ביניהם שום שנוי במדה ובתמונה : ויעש עשרה כיורות נחשת · הנה הכיור היה משמש לקדש ידיו ורגליו של כהן כמו שנזכר בתורה · והיה משמש להדיח מעשה העולה גם כן כמו שנזכר בספר ד"ה · וזכר שקוטר הקיור היה ארבע באמה וידענו שהוא היה עגול בשפתו והיה גבהו בשיעור שיחזיק הכיור האחד ארבעים בת שהם מאה ועשרים סאין ולזה הוא מבואר שלא היה שיעור קלל הכיור כי אם תשע פעמים אמה על אמה ברום אמה : ויתן

כלי יקר

וזה מעשה כו' ועל וכו' וארבעה כו' ופיהו כו' וארבעה כו' וידות כו' ומעשה כו' וארבע כו' ובראש כו' ויפתח כו' כזאת כו' עיין רש"י והרד"ק והרלב"ג ז"ל ועל המסגרות אשר בין השלבים עיין רש"י וכן הרד"ק ע"ש וארבעה אופנים עיין רש"י ז"ל וכן הרד"ק והרלב"ג ומהרי"א ופיהו מבית עיין רש"י והרד"ק והרלב"ג והכווב' לדבריו שהיה אפשר שקצת מהמכונות יהיו מרובעו' וקצתם עגולות לז"א מרובעות ולא היה בהם אפי' אחת עגולה לז"א לא עגולות כלל · וארבעת האופנים עיין רש"י ז"ל והרד"ק ז"ל אולי הוא העץ התחוב באופן כרש"י ז"ל וכן הרלב"ג ז"ל והוסיף וכן מהרי"א ז"ל והוסיף לו' שאין כוונת הכתוב לו' וארבעת האופנים כו' שעשאם שכבר הזכיר זה למעלה וארבעה אופני נחושת וא"כ יהיה זה מיותר ואין לו' שהם ארבעה אופנים זולת הנזכר אבל כוונת הכתוב הזה לו' שארבעה האופנים הנז' שעשה מתחת למסגרות וידות האופנים ג"כ שהם בדמיון העץ התחוב באופן העגלה אשר סביבו יסובב האופן וקומת האופן הנה כל זה היה אמה וחצי האמה בגובה ע"כ וק"ק דהא בהו' שקומת האופן אמה וחצי האמה בזה בכלל ענין הידות שלהם התקועות באמצע האופן שעל ידו מתגלגל והיכנו מוסיף היד בגובה כלל א"כ מה היה צורך לכלול בגובה האופן גם הידות · ולע"רן בהבנת הפסוק דמילי מילי קתני דהתוכה הודיע מקום הארבעה אופנים הנז' שהיו מתחת למסגרות וז"ש וארבעת האופנים בה"א הידיעה כלומר הידועים והנז' בפסוק וארבעה אופני נחושת היה מקומם למתחת למסגרות · והודיע עוד שידות האופנים והוא העץ התחוב באופן הנה היה במכונה ושמה הגלק והודיע ענין שלישי שקומת האופן האחד אמה וחצי האמה :

ומעשה האופנים כו' עיין רש"י ז"ל וכן הרד"ק · ועיין הרלב"ג ז"ל וכן מהרי"א ז"ל · והוסיף במ"ש כאופן המרכבה ר"ל כאופן המרכבה של המלכים וחז"ל במרכבת יחזקאל שראה שלמה בחכמתו מה שעתיד לגלות יחזקאל כן ולכן עשה פני שור ופני אריה ופני אדם הוא פני הכרוב דמות אדם בכנפים ולא זכר פני נשר אולי לא הגביה עוף כ"כ או לסבה אחרת :

וארבע כתיפות כו' עיין רש"י ז"ל וכן הרלב"ג ז"ל שכוונת הכתוב לו' שהיו הכתפות דבקות מן המכונה יוצאות ממנה · במכונה כו' רש"י ז"ל היא מחילה כמו שפירשתי למעלה שהוא סביב הנקב והאמה :

ובראש מרובעת ועל כו' עיין רש"י ז"ל : ויפתח על הלוחות עיין רש"י וכן הבית הרד"ק ז"ל וכן הרלב"ג ז"ל ומהרי"א · כמער איש · שהיו גבוהות יותר מקומה אדם ורתמם מחוברת סביב למסגרות מלויות ומדובקות ביליקה ע"כ ולפי' חז"ל חסירה וא"ו בהיבת כמער איש ולויות כאילו אמר וכמער איש ולויות שמוסיף על ענייניס הראשונים הנז' בפ"ולדעת המפרש' ניחא שמפרש שהיו הכרובי' ואריות ותמורות אשר בסופן דבוקי' כמער איש ולויו' כנז"ל :

כזאת עשה כו' עיין רש"י ז"ל וכן הרד"ק ז"ל והרלב"ג הרחיב יותר ע"ש וכן מהרי"א ז"ל : ולע"רן כי העשר מכונות נעשו יחדיו בבת אחת בהתכה כדי שלא יהיה ביניהם כלל וז"ש כזאת עשה את עשר המכונות שנראה שכבר היו מצויירות שם במעבה האדמה מדלא קאמר עשה עשר מכונות שאם היה אפשר לפרש שעשאן זאת אחר זאת אבל בהו' את עשר המכונו' מוצק אחד מורה שהיו יוקדין במוצק אחד ושלא היתה ההשואה בהיותם כולם בהתכה כי אם גבי בהיות כן בבת אחת וזהו מוצק אחד ויורה על זה אומרו מידה אחת קצב אחד שמאמר קצב אחד מיותר כי די בהו' מידה אחת כי זה הכריח להרלב"ג ז"ל לפרש קצב בתמונה אבל אפשר שיהור קצב אחד להורות שקלבה זו של עשרה יחדיו היתה קצב אחד בבת אחת קלבה לכל הנה כאמור · וממה שנז' רמז בענין המכונות כמעשה אופן המרכבה ות"י וחז"ל פי' שהכוונה באופן המרכבה העליונה הקדושה זה יורה היות המכונות דמות למרכבה עליונה שזה יגיד על ענין הים והעמודים שזכרנו היותם רומזים בעשר ספירות בלי מה והים במלכות שמים שעל המרכבה ואחריהם המרכב' ורמזה במכונו' ולכן היו עשרה המכונות והכיורי' כי כולם בחכמה גדולה ע"י שלמה ע"ב ובמסורת מדבר ה' אשר דבר לדוד ע"ה לכלול במקדש ובכליו כל העולמות שבמעשה בראשית :

ויעש עשרה כיורות נחושת כו' במדרש תדשא עשרה כיורות כדי להרבות הגשמי' שהם בכיו' עשרה כיורות כנגד עשרה דברות ולמה לא עשה במדבר אלא כיור אחד שלא היו שם צריכים גשמי' במדבר שהמן יורד להם והבאר עמהם בא שלמה ועשה עשרה כיורות להרבות גשמי' שהיו בארץ ישוב והיו צריכים גשמים הרבה שנ' ארץ הרים ובקעות ארבעים בת יכיל כנגד ארבעים יום שבהם נתנה התורה ארבעה ימים לכל דבור וכי שלמה עשה כל כיור ד' אמות שנ' ארבע באמה הכיור הא' · עשר מכונות כנגד עשרה מאמרות על כל מכונה אמירה על כל כיור דבור ע"כ לה : ולע"רן לדקדק מה שייכות יש לכיורות עם הדברות כי לא די בשיכות המספר עשרה · ועוד קשה או' ולמה לא עשה במדבר וכו' אחר או' עשרה כיורות כנגד עשרת הדברות כי קושיא

ארבעים בת יכיל הכיור האחד ארבע באמה הכיור האחד כיור אחד על־המכונה האחת לעשר המכנות׃ ויתן את־המכנות חמש על־כתף הבית מימין וחמש על־כתף הבית משמאלו ואת־הים נתן מכתף הבית הימנית קדמה ממול נגב׃

מא ויעש חירום את־הכירות ואת־היעים ואת־המזרקות ויכל חירם לעשות את־כל־המלאכה אשר עשה למלך שלמה בית יהוה׃ עמדים שנים וגלת הכתרת אשר־על־ראש העמודים שתים והשבכות שתים לכסות את־שתי גלות הכתרת אשר על־ראש העמודים׃ ואת

כ' פתח זקף · ה' ה' · ג' מ"ל · ויהי חירום יפסלו · ויעש חירום · ז' חס'

ארבעין בתין ברטיבא מחסיל לכיורא חד ארבע אמין כיורא חד כיורא חד על בסיסא חדא לעשר בסיסיא׃ ויהב ית בסיסיא חמש על עיבר ביתא מימינא וחמש על עיבר ביתא משמליה וית ימא יהב מעבר ביתא מימינא קידומא מקביל דרומא׃ ועבד חירום ית כיוריא וית מגרופיתא וית מזרקיא ושיצי חירם למעבד ית כל עיבידתא דעבד למלכא שלמה בבית מקדשא דיי׃ עמודיא תרין ואנגי קרונתיון די על ריש עמודיא תרתין וסריגתא תרתין לכסאה ית תרתין אנגי קרונתיון די על ריש עמודיא׃ וית

רלבג

ויתן את המכונות חמש על כתף הבית מימין · הרצון בבית היכל ובמה שבין הכותל הדרומי וכותל העזרה שם חמשה כיורות והחמשה הנשארים שם במה שבין הכותל הצפוני מן ההיכל וכותל העזרה · ואפשר שיאמר והוא יותר נכון שהבית הנזכר בזה המקום הוא חצר הכהנים ובו היה המזבח החיצון שנזכר שם בספר ד"ה שהיה שעורו עשרים אמה בארך וברוחב ובעומק ושם נזכר כי הוא עשה חצר הכהנים ונתן הים מכתף הימנית קדמה ממול נגבה וזה מורה שכתף הבית הימנית הנזכר בזה המקום הוא שב אל חצר הכהנים ולפי זה הפי' השני לא נמשך · לומר שיהיו הכיורים בין כותלי ההיכל וכותלי העזרה אבל יהיו לפאת מזרח מההיכל ואולם הים היה לפאת מזרחי' דרומי' שבחצר הכהנים והנה היה במקום היותר פחות שם לפי מה שבארנו בפרשת ויקרא ולזה היה מקום הדשן לפאת מזרח מחצר הכהנים: ויעש חירם את הכיורות · הרצון בו הסירות וכן אמר את זה ואת הסירות ואת היעים וכן כתוב בדברי הימים בשני אלו המקומות והנה ענין אלו הכיורות הוא מענין אמרו והכה בכיור או בדוד והנה אלו הסירות היו משמשות לשים בהם דשן המזבח: ואת היעים · הם מגרפות של נחשת לדשן בהם המזבח: ואת המזרקות · הם כלים יקבלו בהם הדם להזות על המזבח: ואת

רדק

על כתף הבית מימין · פירוש הבית עזרת הכהנים ושם היו נתונים הכיורות: על כתף הבית מימין · פירוש מימין הבית וכן משמאלו משמאל הבית או יהיה פירוש מימין כיור שעשה משה ומשמאלו והכיורים היו לרחוץ מהם הכהני' ידיה' ורגליהם ולהדיח בהם מעשה העולה כמו שאומר בדברי הימים: ואת הים · הים היה גם כן נתון בעזרה וכן כתוב בדברי הימי' ויעש חצר הכהני' והעזרה הגדולה וגומ' · ואומר ואת הים נתן מכתף הימנית קדמה וגומ' פירוש נתן הים בעזר' לצד דרום משוך כלפי מזרח: ואת

רשי

על כתף הבית · כנג' כתף הבית הימנית: מכתף הבי' הימני' · משוך מצד הדרו' לצד צפון וזהו קדמה מול נגב מקצוע מזרחית צפונית כנגד האויר שבין כותל צפוני של בית לצד כותל העזרה לצד צפוני קרוי ממול נגב משוך ומרוחק מן הדרום ואין מול וממול שוין בפתרון: סירות

על כתף ה' וסי' נמסר בסדר מסעי: על כתף ה' וסי' וירד הגבל משפם · ויתן את המכונות ב' בו' משא בהמות נגב · ויביאני במבוא אשר על צפונה · ונמסר גם בסדר מסעי · ואת הים ה' וסי' ואת הים האחד' ואת הים נתן מכתף הבית · וחבירו דד"ה · ויקצף המלך אחז · ואני מרעיש את כה אמר יי' צבאות עוד · וגלת ז' חס' וסי' ותאמר לו תנה לי ברכה כי ארץ הנגב נתתני ג' בפסוק · וחבירו ותאמר לו תנה לי ברכה דשפטים ג' בו · עמדים שני' דמלכי' קרמא דפסו' חס' וי"ו · ונמסר גם ביהושע סי' ט"ו:

כלי יקר

קשי' זו שייכא תכף לאו' עשר כיורות כדי להרבות הגשמים ובפסוק עצמו א"כ היה לו להתחיל מתחילת דבריו בקושיא זו · ועוד או' בא שלמה ועשה י' כיורות וכו' הוא מיותר שכבר זכר זה בתחילת דברינו · ונראה לבא אל כוונת המאמר הזה בהלעה אחת והיא כי יש תורה שבכתב ותורה שבעל פה ועל כן כאמר עקב אשר שמע אברהם וכו' חוקותי ותורותי תורותי שתים והנה תורה שבכתב נמשלה ללחם ושבעל פה למים היוצאים מן הבאר של מרים ולכן אמר ודברתם אל הסלע שנה עליו פרק אחד או הלכה אחת והוא נותן מים והטעם כי להיות הבאר הזה במ"לכות תורה שבעל פה היא ביאור לתורה שבכתב · הוא התפ"ארת מדרגת נבואת משה ע"ה ולזה הוריד להם מה המן כי אם אין קמח אין תורה אם אין תורה אין קמח אם כן הלחם נשפע מהתורה שבכתב והמן אבל המים מתורה שבעל פה וע"ז הנביא אמר הוי כל צמא לכו למים וחז"ל אמרו הוי שותה בצמא את דבריהם · ועל תורה שבכתב אמר ואשר אין לו לחם וכו' ולפעמים במים תכלול תורה שבכתב ושבעל פה בבחינת המים שמולידים הלחם על ידם · והנה בבנין המקדש תיקון העולם הו' להוציא מתחת ידם הלחם הקדמוני ולהשיע האדמה מן הארירה אשר אררה ה' ולכן נמצאו במקדש כל הפרטים אשר בבריאת העולם חכמה ותבונה ודעת כאשר זכרתי למעלה בפסוק וימלא את החכמה כו' ובזה יובן מה שאמרו כאן חז"ל בסוף המאמר עשרה כיורות כנגד עשרת הדברות ובסוף המאמר ובסמוך אמרו שהעשרה מכונות כנגד עשרה מאמרות על כל מכונ' אמירה על כל כיור דבור ע"כ כוונו לו' שהמכוון כדי שהכיור וכנו יהיו יחדיו בתיקון העולם בי' מאמרות שנברא העול' עם עשרת הדברו' כמאמר חז"ל כמוגים ארץ וכל יושביה אנכי תכנתי עמודיה סלה שאחז"ל שהעולם היה מתמוגג וע"י אנכי ה' אלהיך תקנתי עמודי הארץ וכל זה רמז ביתור לשונו שאמר על כל מכונה אמירה על כל כיור דבור ר"ל שהמכוון התאחדות השני ענינים כי בזה יתקיימו כאילו עתה מתחדש כבשר נעוריו והכיורים רמוזים לתורה שנמשלה למים כי על פי הדברים האלה כרתי הברית עם ישראל על התורה שבעל פה כמו שאמרו חז"ל אל תקרי על פי אלא על פה כי היא המבררת הדברים על מתכונת' ולזה התחיל במכונות שהם בריאה חדשה בעולם וזה ע"י התורה הרמוזה אחר כך בכיורים שאלמלא היא לא ברא הב"ה עולמו שנא' אם לא בריתי יומם ולילה חוקות שמים וארץ לא שמתי מלבד שטבע הענין ומציאותו מחייב לעשות כנו תחילה ואחר כך הכיור כדי שיושם תכף בכנו ולא יהיה נע ונד אנה והנה כענין הארון שאמר בצלאל שראוי להקדים המשכן ואחר כך כליו ואמר לו משה בצל אל היית וכו' ולז"א המאמר שהכיורות האלה תכלית רבויים היה כדי להרבות הגשמים כדי שתרבה התבואה והמים והיו עשרה בדיוק כנגד עשרת הדברות והכונ' כי באין קמח מרבוי הגשמים אין תורה והנה בתחיל' כשאמר להרבות הגשמים לא היה קשה ולמה לא עשה במדבר כו' כי היתה התשובה ברורה להשיב ולו' שלא היו ישראל צריכים מים במדבר ומספיק כיור אחד אבל כשהוסיף לו' עשרה כיורות כנגד עשרת הדברו' נתחזק הקושיא של ולמה לא עשה במדבר כו' כי היה ראוי לעשות כן עשר' כיורים לרמוז אל עשרת הדברות וסוף תרץ בדוחק שלא היו ישראל צריכים גשמים במדבר רמז באומרו במדבר כי להיותם הולכי מדברו' לא יאות גשמים לעוברי דרך כמו שאנו אומרים בתפילה ואל תכנס לפניך תפלת עוברי דרכי' לענין הגשם בלבד בשעה שהעולם צריך לו ואם כן לא היו צריכים לגשמים מהבחינה הנז' ושהמן יורד להם והבאר עמהם והיו שלימים בגופם בסיפוק צרכן וגם כן מוכנים בדעתם לחזות בנועם ה' ולא היו צריכים לרמז עשרת הדברות בעשרה כיורות כי אוכלי המן הם ולא נהנה תורה אלא לאוכלי המן וכל זה נכלל בתרוצו במ"ש שהמן יורד להם והבאר עמהם אמנם כשבא שלמה והיה בדעתו להרבות הגשמים להיות ישר' בארץ ישוב לא במדבר והיא ארץ הרים ובקעות משתי בחינות אלו הוכרח לעשות עשרה כיורות כנז' בתחילת המאמר ומה שהוסיף לו' שנית בא שלמה ועשה עשרה כיורות כו' הוא בשביל שרצה לחדש ולו' שמלבד מה שהרבה ממנין הכיורות הנה הרבה עוד בכמות הכיור במה שהיה מכיל ארבעים בת יכיל שזהו יועיל להרבות הגשמים יותר ז"ש בא שלמה ועשה עשרה כיורות להרבות הגשמים שהיו בארץ ישוב והיו צריכים גשמים הרב' שנא' ארץ הרים ובקעו' ולזה עשאו ארבעים בת יכיל הכיור האחד וגם כן לענין התורה רמז עוד אלו ארבעים יום שבו נתנה להורות שתכלית רבוי הגשמים הנעשה משיעור מה שיכיל הכיור ארבעים בת תכליתו להשיג התורה על ידי רבוי התבואה והקמח כי באין קמח אין תורה כנגד ארבעה ימים לכל דיבור כן עשה שלמה ע"ה ארבעה אמות כל כיור להיות קמח ותורה אחדים בכיורים עשרה · למדנו מהמאמר הזה תכלית רבוי הכיורים עשרה כדי להרבות הגשמים ועשרה כנגד עשרת הדברות כדי שיהיו תורה וקמח יחדיו והיה שיעור ארבעים בת יכיל כל כיור לרמוז אל הארבעים יום שניתנה תורה בהם וארבעה ימים לכל דבור וכנגדן ארב' אמות בכיור · ועיין רש"י ז"ל וכן הרלב"ג ז"ל וכן מהרי"א ז"ל · ולע"ד הו' כיור אחד על המכונה האחת לעשר המכונו' נראה מאמר מיותר כי ידוע הוא שכיור אחד על המכונה הא' לעשר המכונות ונרא' שכוונת הכתו' להודיע מה שאחז"ל שבריאת העולם נתחדשה בעת ע"י מכונה שע"כ מכונה אמירה ועל כל כייר דבור שהתאחדות המכונה והכיור יחדיו מורה על ההאחדות העשרה מאמרות ועשרת הדברות יחדיו ו"ה אמר הפסיק כיור אחד על המכונה האח' שאמר המכונה בה"א לרמוז סוד המכונה לכונן העולם והתכלית בכולם יחדיו לעשר המכונות שהעשר מכונות רומזות לעשר המאמרות ולכך יתר הכתוב בלשונו לרמוז אל כל הנזכר · ולפי הפשט יאמר שלא היו הכיורות משתנים לשבת היום במכונה ולמחר בזולתה אבל יושמו כמשפטן במקום שזכו בו ראשונה וז"ש הכיור האחד בה"א הידיעה שהכיור האחד המיוחד היה על המכונה הידועה האחד לא ישוב מעליה לזולתה וכיוצא בזה לעשר המכונות וכן יקייב

טבע הענין מאחר שכל כיור כנגד דבור מיוחד וכן כל מכונה מכוונת כנגד מאמר אחד לא יתכן להחליף ונלמוד כן מדחז"ל והקמות את המשכן כמשפטו וכי יש משפט לעצי' ואמרו שהקדש שזכ' להיות בדרום לא יושם בצפון ולכן היו מסמנים אותו בסימן להקימו כמשפטו במקומו אשר זכה להיות בו:

ויתן את המכונות כו' מתוך הנז' במדרש תדשא בענין השולחנות כמו שאזכור בסמוך ב"ה שהיו ה' מימין כדי שיהיו עללי רצון ועללי ברכה בשולחנות הה' שמימין והחמש' שמשמ' ידחו כל רעה אשר תפתח מצפון וכן קבע עשרה כיורות חמשה מימין כיור משה וחמשה משמאל ע"כ · ועיין רש"י ז"ל והרד"ק ז"ל והרלב"ג ומהרי"א ז"ל הביא כהרד"ק ז"ל במ"ש מימין ומשמא' של בית קאמר ולחז"ל ימין ושמאלו של כיור שעשה משה קאמר ע"כ והוא ממדרש הדשא · אלא שק"ק שלא כו' כיור משה כאן בפסוק עד שיסמן בו שהם מימינו ומשמאלו · ואפשר שחז"ל אסמכוה בלשון משמאלו שאמר בכינוי לא כן בתחילה שאמר מכתף הבית מימין אולי רצה לכלול השני ענינים יחדיו שהוא חמש מכתף הבית מימין הבית וחמש בשמאל הבית ואמר משמאלו לרמוז אל הבית ביחוד ואמר מימין ולא מימינו לגלות שהיו מימין דבר זולת ימין הבית הוא כיור משה עליו השלום ומדשני קרא לו' באחד מימין ובאחד משמאל למדנו כן וה"ה דהוה מצי למימר איפכא אלא שרצה לרמוז אל כיור משה ע"ה בימין ולא בשמאל כי מוליך לימין משה ע"ה:

ויעש חירום כו' עיין רש"י ז"ל וכן הרלב"ג ז"ל וכן מהרי"א ז"ל הביא דעת המפרשים ז"ל: ולע"ד לדקדק או' חירום מלא וא"ו ולמעלה ויקח את חירם מצור וכן בסמוך ויכל חירם ועוד קשה יתור ויכל חירם לעשות את כל המלאכה וכו' שכבר הזכיר בתחילה ויעש חירם את כל מלאכתו ולמה יחס זה בלשון ויכל ולא בלשון עשייה ותחייב מזה עוד יתור או' אשר עשה למלך שלמה כי די שיאמר ויכל חירם את כל המלאכה למלך שלמה ומהו בית ה' הי"ל בבית ה' · ונראה שהכתוב הודיע שלא גבה לב חירם לעשות הכלים קשי העשייה כי אם גם אפי' הקלים שכל אומן יוכל לעשות כענין הסירות יעים ומזרקות עכ"ז המתחיל במצוה הוא גומרה בכל מכל ז"ש ויעש חירום יתר לו אות לכבוד ומעלה כיתר יתרו יען שהשפיל עצמו ונטפל אפי' בדברים הקלי' כיורו' יעים ומזרקות כי הוא התחיל בחמורות ויכל חירם לעשות את כל המלאכה שבאומרו את כל רמז שנטפל לכלות את כל הדברים ואפי' קל שבקלים באופן שעשה למלך שלמה בית ה' ר"ל בית ה' בשלימות מן הדבר הגדול אחל ובקטון כילה · ודרך דרש אפשר שרמז הכתוב שכל זה עתיד ליחרב ולהיות חרמה וז"ש ויעש חירום כל המוסיף גורע במציאות הבית כענין שעת חירום האמור בגמ' · ולהיות כי היה צורך בדברים האלה לשני ענינים הא' במציאות תכונתם של הכלים להוציא כלי למעשה מפואר מאד והענין השני להמשיך עליו מהקדושה עליונה אל כל כלי וכלי בדמותו וצלמו אשר ירמוז אליו במקדש עליון שכן מצינו בבריאת העולם שאחרי שהזכיר מציאות הבריאה בראשי' ברא אלהים את השמים ואת הארץ כנגד הענין הזה הראשון הזכיר עוד ויכלו השמים והארץ וכו' ויכל אלהים ביום השביעי שבאמצעות קדושת יום השביעי כלה הקב"ה ומשכלל בו ביום השביעי את כל מלאכתו אשר עשה שהיו בגוף בלא נשמה ונתנה בהם החיות הזה באמצעות יום השביעי וזהו ויכל אלהים ביום השביעי מלאכתו אשר עשה · כיוצא בו הוא הנאמר במלאכת המקדש שהי' כדמות בנייננו של עולם כמו שקדם במכונות שהיו לכוננו ולזה אחר שהזכיר תשלום עשיי' המלאכה ויעש חירום אפי' המזרקות · הזכיר עוד ויכל חירם לעשות את כל המלאכה שלשון ויכל הוא על השכלול מעין ויכלו השמים וכו' ויכל אלהים כו' שהוא השכלול ע"י הקדושה ולזה לא הזכירו כאן חירום אלא חירם כשמו כי הדברים הרוחניים קיימים בהיכותם ולא יקבלו נזק וחירום וחרמה אלא הגשמיים לבד וז"ש ויכל חירם את כל המלאכה אשר עשה למלך שלמה והכלוי הוא שעשאו בית ה' נורא המקום מאד בית ה' ומי יכילנו מגד הקדושה הנוראה הנמשכת בכל דבר ודבר מהדבר ם הנעשים הוא הנועם שברך משה ע"ה במעשה המשכן שאמר ויהי נועם ה' אלהינו עלינו ומעשה ידינו כוננה כו' ואפשר להרחיב זה עוד במה שנפרש הומרו אשר עשה למלך שלמה מקושר אל סוף הפסוק אשר עשה למלך שלמה בית ה' שעשה ביושר כוונותיו למלך שלמה שיהיה בית ה' ר"ל קדוש ונורא:

ועמדים שנים מהרי"א ז"ל וספר בכלל המלאכה אשר עשה כי רבה היא העמודי' שנים והם העמודים החלקים בעצמה וגלות הכותרות אשר על ראש העמודים ובמ"ש כותרו' שתים מורה שלא נעשו כי אם שנים לשני העמודים לא ארבעה כותרות לשניהם כמו שחשבו המפרשים עד כאן · ולע"דן לדקדק כי כל אלו הפסו' מיותרים שכבר קדם זכרון כל אלה הפרטי' שעשאם חירם א"כ מה צורך להזכירם שנית · ונראה שאין הכוונה להזכיר שעשאם חירם שכבר אמר כאן בכלל ויכל חירם לעשות את כל המלאכה כו' וכל כוונת הפסוק להודיע ב' ענינים הא' שכל הכלים האלה נמצא המלך בעת יציקתם ולא מפחדו פן יערכו בנחושת הממירט כדע' מהרי"א ז"ל כי לא נחשדו ח"ו ועל כך כי באמונה הם עושים אבל נמצא המלך שם בעת היציקה להודו' חיבה יתירה אליו יתב' והשתעבדות להמצא שם בעת היציקה נמצא שהפסוקים מתחילים מעמודי' שנים וכו' ענין בפני עצמו בלתי נמשך אל הקודם ויעש חירם אבל הוא נמשך אל המאוחר והכי קאמר עמודים שנים כו' ואת הרמונים כו' ואת המכונות כו' ואת הים וכו' ואת הסירו' וכו' כל אלה הפרטי' הנז' דע לך כי בככר הירדן יצקם המלך בעצמו ובכבודו במעבה האדמה · והענין השני הודיע שכל צורך הכלים האלה נעשו בצורה ודמות הכלים שהיו באוהל מועד המשכן אשר עשה משה ע"ה כמו שרמז בפ' ואת הסירות כו' ואת כל הכלים האלה קרי והכתיב הכלים האהל כמו שכתבתי בסמוך בס"ד שהוא לרמוז אל אהל משה:

ואת כל הכלים האהל׳ · כן כתיב וקרי האלה והקרי מבואר והכתוב ר״ל כענין אותם הכלי׳ שהיו באהל מועד כן עשה חירם למלך שלמה בבית המקד׳ וכן תרג׳ יונתן בל מאניא האילין כעובד מאני משכנא דעבד משה בן עבד חירם למלכ׳ שלמה בית מקדשא דיי׳: ממורט · זך ונקי מכל חלודה ומכל סיג: בככר הירדן · בתרגומו במישרי ירדנא: במעבה האדמ׳ תרגמו בעובי גרגישתא והגרגישתא היא העפר הטוב אשר ממנו יעשו הכורים לצקת בהם ובככר הירדן היה שם מקום לצקת בו: בין סכות ובין צרתן · ובדברי הימים צרדתה ושני שמות היו לו והעפר ההוא טוב להסכה ובעובי אותו קרקע צייר דפוס הכלים ויצקם שם כי לא יתכן לעשות כורים לכלים גדולים כאלה אלא בעובי האדמה התיכו אותם: וינח שלמה · הניח מלשקלם מרב מאד מאד לא נחקר משקלם והניחם כמו שנעשו ולא נודע משקלם ויונתן תרגם ואצנע שלמה כלומר הניחם ממקום יציקתם והניחם בבית המקדש במקומם ומרוב שהיו הכלים לא נחקר משקלם: ואת השלחן · שם כלל כמו ויהי לי שור וחמור כי עשרה שלחנות עשה שלמה כמו שכתוב בדברי הימים ויעש שלחנות עשרה וגו׳ ואת השלחנו׳ ועליהם לחם הפנים:

חמש

סירות · של נחושת לדשן את המזבח: יעים · מגרפות של נחושת שקורין וד״יל בלע״ז לחתות בהן דשן לתת בתוך הסירות: שני טורים רמונים · מה רימונים בטור חרוזי׳ בסרפרו׳: יצקם · התיכם והציקם כתבניתם: במעבה האדמה · בעובי גרגישתא: וינח שלמה מלשקול את משקל הכלים האלה · מרוב מאד ואדל לספר משקלם:

ממש

וְאֶת־הָרִמֹּנִים אַרְבַּע מֵאוֹת לִשְׁתֵּי הַשְּׂבָכוֹת שְׁנֵי־טוּרִים רִמֹּנִים לַשְּׂבָכָה הָאֶחָת לְכַסּוֹת אֶת־שְׁתֵּי גֻּלֹּת הַכֹּתָרֹת אֲשֶׁר עַל־פְּנֵי הָעַמּוּדִים׃ וְאֶת־הַמְּכֹנוֹת עֶשֶׂר וְאֶת־הַכִּיֹּרֹת עֲשָׂרָה עַל־הַמְּכֹנוֹת׃ וְאֶת־הַיָּם הָאֶחָד וְאֶת־הַבָּקָר שְׁנֵים־עָשָׂר תַּחַת הַיָּם׃ וְאֶת־הַסִּירוֹת וְאֶת־הַיָּעִים וְאֶת־הַמִּזְרָקוֹת וְאֵת כָּל־הַכֵּלִים הָאֹהֶל אֲשֶׁר עָשָׂה חִירָם לַמֶּלֶךְ שְׁלֹמֹה בֵּית יְהוָה נְחֹשֶׁת מְמֹרָט׃ בְּכִכַּר הַיַּרְדֵּן יְצָקָם הַמֶּלֶךְ בְּמַעֲבֵה הָאֲדָמָה בֵּין סֻכּוֹת וּבֵין צָרְתָן׃ וַיַּנַּח שְׁלֹמֹה אֶת־כָּל־הַכֵּלִים מֵרֹב מְאֹד מְאֹד לֹא נֶחְקַר מִשְׁקַל הַנְּחֹשֶׁת׃ וַיַּעַשׂ שְׁלֹמֹה אֵת כָּל־הַכֵּלִים אֲשֶׁר בֵּית יְהוָה אֵת מִזְבַּח הַזָּהָב וְאֶת־הַשֻּׁלְחָן אֲשֶׁר עָלָיו לֶחֶם הַפָּנִים זָהָב׃ וְאֶת־הַמְּנֹרוֹת

חמש

ל׳ זוגין מתחלפין · ל׳ הס׳ · ת׳ · האלה ק׳ · ל׳ וחס׳ · ג׳ · ל׳ · ב׳ מלך · ל׳ · ג׳

וְיַת רִימוֹנַיָּא אַרְבַּע מְאָה לְתַרְתֵּין סְרִיגָתָא תְּרֵין סִידְרִין דְּרִימוֹנִין לִסְרִיגְתָא חֲדָא לְכַסָּאָה יַת תַּרְתֵּין אַגְּנֵי קְרוֹנָתְהוֹן דְּעַל אַפֵּי עַמּוּדַיָּא׃ וְיַת בְּסִיסַיָּא עֲשַׂר וְיַת כִּיוֹרָא עַשְׂרָא עַל בְּסִיסַיָּא׃ וְיַת יַמָּא חֲדָא וְיַת תּוֹרֵי תְּרֵי עֲשַׂר תְּחוֹת יַמָּא׃ וְיַת דּוּדַיָּא וְיַת מַגְרוֹפְיָתָא וְיַת מִזְרְקַיָּא וְיַת כָּל מָנַיָּא הָאִילֵין כְּעוֹבַד מָנֵי מַשְׁכְּנָא דַּעֲבַד מֹשֶׁה כֵּן עֲבַד חִירָם לְמַלְכָּא שְׁלֹמֹה בֵּית מַקְדְּשָׁא דַיְיָ נְחָשׁ טָב׃ בְּמֵישְׁרֵי יַרְדְּנָא אַתִּיכִינוּן מַלְכָּא בְּעוֹבֵי גַרְגִּישְׁתָּא בֵּין סֻכּוֹת וּבֵין צָרְתָן׃ וְאַצְנַע שְׁלֹמֹה יַת כָּל מָנַיָּא מִסְּגֵי לַחֲדָא לַחֲדָא לֵית סוֹף לְמַתְקַל נְחָשָׁא׃ וַעֲבַד שְׁלֹמֹה יַת כָּל מָנַיָּא דִּי בְּבֵית מַקְדְּשָׁא דַיְיָ יַת מַדְבְּחָא דְּדַהֲבָא וְיַת פָּתוֹרָא דִּי עֲלוֹהִי לְחֵם אַפַּיָּא דְּדַהֲבָא׃ וְיַת מְנַרְתָּא

חמש

נח ז׳ דגשין בקריאה וסי׳ משה את המטה · וינח יי׳ את הגוים · ויכתב בספר וינח · וינח שלמה את כל הכלים · וינח את נבלתו · וינח את שם · ויעש שלהבות · ונמסר גם בסדר קרח · מאד מאד ו׳ בקריאה וסימ׳ והמים גברו מאד מאד על הארץ · ויפרץ האיש מאד מאד · טובה הארץ מאד מאד · וינח שלמה את כל הכלים · וייראו מאד מאד · והנבאתי כאשר צויתי · ואת השלחן ג׳ בקריאה וסי׳ ואת כל כליו · וחברו ואת השלחן · ויעש שלמה את כל הכלים :

רלבג

ואת כל הכלים האלה · קרי וכתיב הכלים האהל והנה תרגם יונתן לפי הכתב שאלו הכלים היו נעשים בצורה שעשאם משה באהל וכאלו אמרו ואת כל הכלים האהל כאלו אמר את כל הכלים כלי האהל וכמוהו רבים בלשוננו: נחשת ממורט · ר״ל צרוף ונקי מכל סיג: בככר הירדן · ר״ל במישור הירדן: במעבה האדמה · ר״ל שחפר בעובי האדמה צורה הדפוסים להתיך את כל הכלים האלה כי לא היה נכון לגדלם לעשות להם דפוסים יותכו בהם זולת זה הדרך: וינח שלמה את כל הכלים · ר״ל כי מרוב משקלם הניח שלמה מלחקור על משקלם כמה היה: ויעש שלמה את כל הכלים אשר בית יי׳ · ר״ל אשר בבית יי׳: את מזבח הזהב · הוא מזבח הקטורת אשר היה בהיכל: ואת השולחן אשר עליו לחם הפנים זהב · כבר נתבאר בספר דברי הימים כי שלמה עשה עשרה שולחנות והניחם בהיכל חמשה מימין וחמשה משמאל שיהיו קצת השולחנות לפאת צפון וקצתם לפאת דרום כי כבר התבאר מדברי התורה שמקום השולחן היה בצפון והמנורה היה בדרום אבל הרצון בזה של פאת צפון שם השלחנו׳ בשתי שורות השורה האחת לפאת ימין מהאחרת וכן ראוי שנבין מענין המכונו׳ והנה לא זכר מעשה השולחן והמנורות לפי שכבר עשאם באופן שנזכר בתורה:

לפני

כלי יקר

ואת הרמונים עיין רש״י ומהרי״א ז״ל ואמר בהם לכסות לפי שהרמונים להיות על השבכות היו מכסות אותם עד כאן: **ואת** המכונות כו׳ להיות המכונות רומזים אל עשרה מאמרות קדמו בעשיה אל העשרה כיורות הרומזים אל עשרת הדברות ולז״א ואת המכונות י׳ ואת הכיורות י׳ על המכונות כמו שי׳ הכיורות עולים על המכונות כך י׳ הדברות עולים על י׳ מאמרות שבהם נברא העולם שהרי הדברות הם הם קיומ׳ והעמדת העול׳ כמו שנרמז ויהי ערב ויהי בקר יום הששי שרמזו חז״ל אל הששי בסיון אם מקבלי׳ בו ישר׳ את התורה מוטב ואם לאו היה העול׳ חוזר לתוהו ובוהו · ואת אשר ראוי להקדים המכונות אל הכיורות עם היות הכיורות קודמין במעלה כדי שמלאו הכיורות מושב לשבת בו וז״ש הפסוק בעצמו ואת המכונות י׳ תחלה ואח״כ ואת הכיורות עשרה הטעם כדי שיהיו על המכונות ז״ש על המכונות:

ואת הים האחד וכו׳ · ולע״דן לדקדק יתור האחד כי ידוע שאחד הוא ולא שנים · ואפשר האחד המיוחד במעלה ובמעלות אשר כמוהו לא היה מעשה ידי אדם בגדלו ובעריכתו ושיכיל כ״כ מים שעל דרך הסוד שמה שזכרתי היות הים הזה רומז אל המלכו׳ שם אדנות ית׳ שהוא תשלום האחדות כי היא ה״א אחרונה שבשם ז״ש האחד ה״א אחד ויהיה כוונת הכתוב לתת טעם לקדימתו אל השנים עשר בקר שהיה לו להקדים עשיית השני׳ עשר בקר אל עשית הים לקיומו כמו שהקדים המכונות עשר אל הכיורים לז״א שכאן הקדים עשיית הים להיותו האחד באחדות עם העמודים הנז׳ ואח״כ את הבקר י״ב להיותם תחת הים בסוד ומדרגה התחתיו:

ואת הסירות לא״זל כמו שהביא מהרי״א ז״ל ועיין הר״דק ז״ל ואמר הכתוב כן לפי שהיה שנוי בכיורות בין מה שעשה חירם למה שעשה משה כי משה עשה אחד וקטן וחירם עשה עשרה וגדולים לז״א כי היה השנוי בהם מהטעם שזכרנו למעלה להרבות הגשמים בארץ ישראל לא כן במדבר שלא היה להם צורך הגשמים אמנם בשאר הכלים כסירות יעים ומזרקות ושאר הכלים שלא היתה בהם יצירה מחייבת שנוי הנה עשאם את כל הכלים האלה כדמות כל כלי אהל מועד כי לא שינה אלא בדברים הכרחיים ומה שאמר בית ה׳ ולא אמר לבית ה׳ כבר קודם בפסוק ויעש חירום שכוונתו הכוונה היא ממשיך קדושה אל הבית ועשאו בית ה׳ נורא מאד מי יכילנו:

בככר הירדן יצקם כו׳ עיין רש״י ז״ל וכן הר״דק ז״ל והרקיב וכן הרל״בג ז״ל וכן מהרי״א והוסיף במ״ש יצקם המלך שחשד פן האומני׳ יערבו דבר מה בנחושת ויקלקלו חשיבותו ולזה אמר יצקם המלך ר״ל בפניו ע״כ: ולע״דן כי לא יהכן שיחשדם המלך כי באמונה הם עוסים לכך נראה כי להורות שאין חכמה ואין עצה ואין תבונה לנגד ה׳ לכך הלך המלך בעצמו ובכבודו שם לשבת על יציקת הנחושת לכבוד ה׳ ולקדוש ישראל ואפי׳ שהיתה מלאכת נחושת עמד עליה להיותה ביציקה נקיה להוציאה לאורה שלימה ומפוארה ודרך דרש נוכל לפרש שאמר כאן יצקם המלך סתם הוא מלך מלכי המלכים הק״בה יתברך ויתעלה שבלי ספק לו ה׳ עזרהו לא יצאו עמודים בכל הארץ אשר להם ועובי אשר להם בלי פגם אלא ודאי המלך יצק׳:

וינח שלמה כו׳ עיין רש״י ז״ל וכן הר״דק וכן הרל״בג שהניח מלשקלם וכן מהרי״א ז״ל: ולע״דן ששלמה ע״ה עשה כלי נחושת ממורט כפולים ומכופלים כדי שאם יאבד א׳ או ישבר ימצא מוכן תמורתו וז״ש וינח שלמ׳ שהצניע את כל הכלי׳ ר״ל דוגמת כל הכלים המשמשי׳ כמו היעים והמזרקות והסירות מסיבת רבויים אשר היו מהם משמשים ומהם מונחים בבית גנזים ז״ש מרוב מאד ר״ל מרבוי הכלים שהיה הרבה מאד מאד והודיע עוד כמשך מרבוי הנז׳ שלא נחקר משקל הנחושת כי אין מספר:

ויעש שלמה וכו׳ עיין הר״דק ז״ל והרל״בג ומהרי״א ויעש המלך שלמ׳ שצו׳ לעשות או שהמלך כהן צורת הכלי׳ והוא צייר אותם בצייר וזכר ראשונה מזבח הזהב פי׳ עם היות שזכרו למעלה בתוך ספור בנין הבית ראה לזכרו כאן שנית עם שאר הכלים להיותו ממינם ולהשתתפו עמהם בישיבתם בהיכל ומ״ש את השולחן בלשון יחיד ומצינו בפי׳ ד״הי י׳ שולחנות ובהם לחם הפנים וא״כ אי אפשר לך לו׳ שהיו השולחנות מרובות לשים עליהם כלי השחיטה ועולות מענין השולחנות הנז׳ בסוף יחזקאל אבל כוונת הכתוב לו׳ ויעש שלמה את כל הכלים אשר בית ה׳ ר״ל הכלי׳ אשר היה הכוון האלהי שיעשו בבית ה׳ השולחן אשר עליו היה הכוון לתת להם הפנים ואת המנורה ר״ל שמת הנרות אשר צוה משה לעשות במנור׳ ולכן קרא׳ מנורות הנה כל זה ר״ל השולחן והמנורות עשה שלמה חמש מימין וחמש משמאל לפני הדבי׳ הנה א״כ או׳ כאן חמש מימין וחמש משמאל איננו חוזר לבד למנורות כי אם גם לשולחן שזכר והיו א״כ י׳ שולחנות ובהם לחם הפנים גם שולחנות אחרות עשויות מאבן לשחיטה כמו שאמרו חז״ל והיו מונחות במקומן ועם היות שאמר הכתוב חמש מימין וחמש משמאל אין ראוי שתחשוב שהיו השולחנות מהם לימין ההיכל ומהם לשמאלו ר״ל לדרום ולצפון וכן המנורות כי כבר התבאר מדברי התורה שהשולחן מקומו בצפון והמנורה בדרום אבל הנכון הוא שעשה ב׳ שורות בפאת צפון מהשולחנות הא׳ לפאת ימין מהאחרת ולפאת דרום המנורות בזה האופן עצמו וח״זל אמרו שהיו חמש מנורות מימין מנורת משה ע״ה וחמש משמאלה וכן הענין בשולחנות כי היו כלי משה ע״ה מונחים שם בבית מלבד אשר הוסיף עליהם שלמה ומ״ש שאהל מועד וכליו נתנו בלולרות בית ה׳ כיונו על שאר הכלי׳ מזולת המנורה והשולחן והכיור ויש מחלוקות בדח״זל בפ׳ שתי הלחם שיש מי שאומר שלא היו מדליקין אלא מנורת משה ע״ה ולא היו מסדרין לחם כי אם על שולחן של משה ויש מי שאו׳ שבכל המנורות היו מדליקין ובכל השולחנות היו מסדרין ובכל הכיורי׳ היו רוחצים והוא היותר נראה מהפסוקים ומלבד השולחנות האלה שבהיכל היה שולחן אחד זהב שעליו היו מניחים לחם הפנים שמסלקי׳ מהיכל ומ״ש והפרח והנרות כו׳ אין הרצון בו שאר הדברים לא היו זהב אבל הרצון בו לומר שאפי׳ הפרח שהיה בסוף ירכה ועד הנרות שהיו בקנה המנורה הכל היה זהב מן הקנה הא׳ אל הקנה האחד וכן המלקחים ע״כ: ולע״דן קשה מאד להלום פירושו של מהרי״א שאיך יתכן לומר שיקרא הכתוב הנרות בלשון מנורות ועוד איך יתכן שהכתוב יער׳ שוין השולחנות והמנורות ולו׳ שסביבם יהיו חמש מימין וחמש משמאל והם מתחלפות מימינם ומשמאלם ששולחן בצפון ומנורה בדרום: ולע״דן לפרש הפסוק כפשוטו שבשולחן לא הוזכר חמש מימין וחמש משמאל כי אם במנורות לבד ומה שהקשה מהרי״א דא״כ למה הזכיר בשולחן לשון יחיד לא כן במנורות שאמר בלשון רבים ואת המכונות נראה כי לפי שהזכיר ויעש שלמה כו׳ הזכיר המזבח שנטפל בעשייתו והזכיר שולחן א׳ ביחוד ואמ׳ ואת השולחן כדי להסכימו אל ויעש שלמה הנז׳ בתחילת הפ׳ ולומר שבשולחן האחד נטפל עם האומנים להוציא כלי למעשהו בכל הדקדוקים שצריך בו מטהור זהב סביב וארכו ורחבו וכיוצא וז״ש ואת השולחן כו׳ בלשון יחיד וממנו יראו וכן יעשו כדמותו בצלמו בשאר הט׳ עד שיהיו י׳ ואדיו זה כזה אמנם במנורות להיותם קשות בעשיה כי בא׳ נתקשה משה עד שאמר לו הש״י וזה מעשה המנורה כו׳ אמר לו הב״ה הטל ככר זהב והיא נעשי׳ מאילי׳ לזה אמר בה ואת המנורו׳ בלשון רבי׳ שכולם יחדיו נעשו בבת אחת ומאיליו כי תקנתו קלקלת הקושי בעשייתן להעשות ע״י נס העשר יחדיו בעשר׳ כורי בכל אחד ככר זהב והמנורות נעשו בו מאילי׳ לכך אמר ואת המנורו׳ לא כן בשולחן שאמר ואת השולחן לו׳ שנעשה א׳ לבד במפעל ועשי׳ והספק׳ יתיר׳ בעמל אנו׳ ממנו למדו לעשות זה אחר זה עוד י׳ עוד הפס׳ לו׳ שהזכיר בשולחן לשון יחיד לרמוז אל דברי חז״ל שהיה שם שולחן משה ע״ה והשולחנות שעש׳ שלמה עומדי׳ אלו מימינו ומשמאלו ולרמוז כדבריהם אמר ואת השולחן אשר עליו לחם הפנים בלשון יחיד לרמוז על אותו השולחן של זמן משה כ״ה שזה חייב וראש לכולם וזה רמז באומרו אשר עליו לחם הפנים ר״ל אשר כבר בזמן העב׳ מימי עול׳ ושני׳ קדמוניות ערבה לה׳ לחם הפנים אשר עליו וז״ש אשר עליו לחם הפנים מה שלא הזכיר כן במנור׳ אשר עליה שמן המאור וכיוצא ואחר שגילה כן ורמז בענין השולחן לו׳ שכבדו מאד להיותו של מש׳ מדקדק שולחן בלשון יחיד לא הוצרך לגלות כן במנורות לו׳ בהם בלשון יחיד לרמוז על המנורה אשר למשה כי מכ״ם נדון משולחן הקל אל המנורה החמורה שבודאי ראוי ומחוייב שאות׳ של משה תהיה לראש פינה ואולי להיות המנורות קשות בעשייתן אפי׳ אחת מקשה היא ונתקשה בה משה ע״ה כ״ש עשרה לכך זכר בהם בלשון רבוי ואמר ואת המנורות ר״ל טעם היותם מרובות וקשות בעשייתן עכ״ז נעשו בנס העשרה חמש מימין וחמש משמאל בעזר אלהי כמו שרמזו במ״ש יצקם המלך על הב״ה שהוא המלך סתם ומה שהפסיק להזכי׳ זהב סגור ובמלקחיי׳ אמר זהב סתם שהאגנות ממזרות שהמנורות דוקא יהיה זהב סגור על שם שהוא זהב טהור שכשהו׳ נפתח כולם סוגרי׳ שאין זהב זולתו כמבר לז״א במנור׳ שאמר׳ התורה עליה זהב טהור הזכיר בה זהב סגור אמנם במלקחי׳ אמר זהב סתם זהב כל דהו וכן בסמוך והספות והמזמרות כו׳ זהב סגור אמנם בפותות שהם המפתחות אמר זהב סתם דמספיק בהם זהב כל דהו הן אמת כי כאן הזכיר הפרח והנרות ביני ביני ואין ספק שצריך לומר שהם גם הם היו מזהב סגור ולפי זה יאמר והפרח והנרות כלומר גם הם זהב סגור אלא לפי שנכללו בהתכתן שכל מנורה ומנורה מהם נעשות מככר זהב טהור ככתוב בתורת משה ע״ה ככר זהב טהור נעשה את המנורה לכך לא ערבינהו לנרו׳ עמה וסייע לזה כמ״ש והפרח והנרות בטע׳ תביר שהוא מהטעמי׳ המפסיקים להורות שאומרו בסוף הפסוק והמלקחיים זהב דווקא המלקחיים קאי ולא על הנרו׳ והפרח שכבר הפסיק בטעם הביר כאמור וק״ק כי בתורה כתוב:

ואת המנורו׳ כו׳ עיין רש״י וכן הרד״ק ז״ל והרל״בג ז״ל וכן מהרי״א ז״ל: ולע״דן זהב סגור שהוא החשו׳ הו׳ שיסגור האד׳ בעדו בבי׳ גנזיו שאין מנהג לגנוז בבי׳ גנזים אלא דבר חשוב וזהב כל דהו נמכר הוא ולא נגנז או יהיה סגור כנ״זל בפסו׳ הקודם על שם שכל מוכרי זהב זולתו סוגרים כי אין מוכר דבר בעבור שזהב חשוב כזה מצוי להם והוא א״זל והספות כו׳ עיין רש״י ז״ל

וכדברי

רשי

חמש מימין וחמש משמאל · אי אפשר לומר חמש מימין הפתח וחמש משמאל הפתח אם כן מצינו מנורה בצפון והתורה אמרה על ירך המשכן תימנה אלא של משה באמצע חמש מימינ' וחמש משמאלה : והפרח · של מנורה : והנרות : בזיכין שנותנין בהן השמן והפתילה : והמלקחים · שמרימין בהן את הפתילה מתוך השמן : והסיפו' : כלי של מיני זמר הו' וכן מזמרו' המזרקות והסיפות לקבל דם והכפו' לבזיכי לבונה : מחתות · לחתות בהן תרומת הדשן וגחלי' להוליך ממזבח החיצון למזבח הפנימי להקטיר קטרת : והפתות מפתחות שמעתי שמפתחין בהם את המנעול : לדלתות הבית · שהוא קדש קדשי' : לדלתי הבי' · שהו' להיכל כל פיתותיהן היו זהב : את קדשי דוד אביו · מה שנשאר הכסף והזהב שהקדיש אביו ומדר' אגדה שלא רצה שלמ' לתת מאותו הקדש לבניין הבית ושמעתי מחכמי ישראל שהיו אומרין לפי שהיה יודע שסופו ליחרב לפי שלא יהו האומות אומרין קשה יראתם שלקח' נקמתם מן הבית שנבנה מן גזילות וחבלות שגזל מהם דוד ויש אומרי' כך אמר שלמה רעב היה בימי אביו ג' שנים שנה אחר שנה והיה לו לבזבז ההקדשות הללו להחיו' בהן עניי' ישראל : נשיאי האבות לבני ישראל · של בני ישראל :

מעיר

מלכים א ז

מט חָמֵשׁ מִיָּמִין וְחָמֵשׁ מִשְּׂמֹאול לִפְנֵי הַדְּבִיר זָהָב סָגוּר וְהַפֶּרַח וְהַנֵּרֹת וְהַמֶּלְקַחַיִם זָהָב:
נ וְהַסִּפּוֹת וְהַמְזַמְּרוֹת וְהַמִּזְרָקוֹת וְהַכַּפּוֹת וְהַמַּחְתּוֹת זָהָב סָגוּר וְהַפֹּתוֹת לְדַלְתוֹת הַבַּיִת הַפְּנִימִי לְקֹדֶשׁ הַקֳּדָשִׁים לְדַלְתֵי הַבַּיִת לַהֵיכָל זָהָב:
נא וַתִּשְׁלַם כָּל־הַמְּלָאכָה אֲשֶׁר עָשָׂה הַמֶּלֶךְ שְׁלֹמֹה בֵּית יְהוָה וַיָּבֵא שְׁלֹמֹה אֶת־קָדְשֵׁי דָּוִד אָבִיו אֶת־הַכֶּסֶף וְאֶת־הַזָּהָב וְאֶת־הַכֵּלִים נָתַן בְּאֹצְרוֹת בֵּית יְהוָה:

אז

חָמֵשׁ מִיַּמִּינָא וְחָמֵשׁ מִשְּׂמָאלָא קֳדָם בֵּית כַּפּוּרֵי דַּהֲבָא טָבָא וְשׁוֹשַׁנְתָּא וּבוֹצִינַיָּא וְצִיבְתַיָּא דְּדַהֲבָא: וְקוּלַיָּא וּמְזַמְרַיָּא וּמִזְרְקַיָּא וּבְזִיכַיָּא וּמַחְתְּיָתָא דְּדַהֲבָא טָבָא וּמוּגְלְסַיָּא לְדָשֵׁי בֵּית גַּוָּאָה לְקֹדֶשׁ קוּדְשַׁיָּא לְדָשֵׁי בֵיתָא לְהֵיכְלָא דְּדַהֲבָא: וּשְׁלִימַת כָּל עֲבִידְתָּא דַּעֲבַד שְׁלֹמֹה מַלְכָּא בֵּית מַקְדְּשָׁא דַּיְיָ וְאַיְתִי שְׁלֹמֹה יָת קוּדְשֵׁי דָּוִד אֲבוּהִי יָת כַּסְפָּא וְיָת דַּהֲבָא וְיָת מָנַיָּא יְהַב בְּאוֹצְרֵיהּ בֵּית מַקְדְּשָׁא דַּיְיָ:

בכן

ח' ילית' בנכי' ובכתובי' · ל' · ח' · ל' · ב' בסיפ' · ג'וי ד' · ב"ח · י"ח פסו' את את נאת · ג'

ותשלם ג' בקריאה וסי' ותשלם כל המלאכה דמלכים · וחברו דד"ה · ותשלם החומה בעשרים · ואת הכלים ג' בקריאה וסי' ותשלם כל המלאכה אשר עשה · ואשקלה להם · ויתן יי' בידו את יהויקים מלך יהודה ומקצת כלי בית :

רדק

חמש מימין וחמש משמאל · פי' מימין מנורת משה הכיח חמש מנורות וחמש משמאל מנורת משה אבל כל המנורו' היו גם כן בדרום וכן כל השלחנות בצפון ואומ' בדברי הימים על השלחנו' שהניח חמש מימין וחמש משמאל ופירושו כמו במנורת חמש מימין שלחן משה וחמש משמאלו ועל כל המנורות היו מדליקין ועל כל השלחנו' היו מסדרין ואף על פי שיש מחלוקת בזה בדברי רז"ל הנראה מן הפסוקי' כן הוא : והפרח · פרחי המנורה כמו שכתוב במנורת משה כפתור ופרח וכן הנרות שבע' בכל מנורה כמו במנורת משה וכן המלקחים : והספות · הם כלים עשויים בתכונת הכדים ואפשר שהם הנקראים בדברי רז"ל קיתון קיתונות ות"י וקוליא ותרגם אנקלום ונדה על שכמה וקולתא : והמזמרות · כלי' שמזמרי' בהם : והפותו' לדלתות הבית · ת"י ומוגלסיא והם צירי הדלתות ואומ' כי צירי הדלתו' של הבית הפנימי שהוא הדבי' וצירי דלתות ההיכל עשה זהב אבל הדלתו' היו מעץ מצופו' זהב כמו שכתוב למעלה ולהיכל שאמר הוא פי' הבי' שזכר כי אמ' לדלתות הבית ופירו' לדלתו' שהיו להיכל כי הוא הנקרא בית בסת' באותם הכתים כי אין כתוב ולהיכל אלא להיכל בלא וי"ו והספרים שכתוב בהם וי"ו טעות הוא : ויבא שלמה · מה שהקדיש אביו נתן ממנו בבנין הבי' לכבוד אביו כי לא היה צריך לאותו הקדש כי לרוב היה לו כסף וזהב ונחשת אך לכבוד דוד אביו נתן ממנו במלאכת בית המקדש והשאר נתן באוצרו' בית יי' ופירו' ואת כל הכלי' כלי זהב וכלי כסף וכלי נחשת שלקח דוד מהדרעזר ומשאר הגוי' כמו שכתוב למעלה · ובדרש שלא נתן שלמה מקדשי דוד אביו דבר במלאכת בית המקד' י"א לפי שידע שלמ' שסופו ליחרב שלא יהו אומרים אומות העולם מפני שהיה בנין הבית מחמס ומגזלות שגזל דוד לפיכך חרב וי"א כך אמ' שלמה רעב היה בימי אבא שלש שנים שנה אחרי שנה והיה לו לבזבז ההקדשות ההלה להחיות בהן עניי ישראל יהיו שמורין לעת צורך :

מעיר

רלבג

לפני הדביר זהב סגור · הנה מפני שהשולחנות הם גם כן לפני הדביר ולא זכר זה אלא במנורות ידענו שהמנורות יותר קרובות מקדש הקדשים מהשלחנותיהם היו כנגד הארון כי לפני יי' היו כמו שהתבאר מדברי התורה ומה שאמר והפרח והנרות והמלקחים זהב אין הרצון בו שלא יהיה השאר גם כן זהב אבל הרצון בו שעד פרחה שהיה בסוף ירכה ועד הנרות שהיו בקנה המנורה השני הכל היה זהב וכן המלקחים היו זהב כמו שהוגבל בתורה וככה אמר בתורה עד ירכה עד פרחה זהב הוא : זהב סגור · ר"ל נקי ומזוקק וידמה שזקוקו היה בשיסגרוהו תוך הכור באש עם דברים יוציאו ממנו סיגיו כפשן ולזה נקרא סגור : והספות · הם בדמיון כדים השויים לשים בהם יין : והמזמרות · הם כלי זמר עשויים מזהב · ואפשר שיהיו גם כן הספות מינים אחרים מכלי זמר : והמזרקות · הם לקבל הדם ואחשוב שהיו משמשים לדם קדשים אשר יובא אל הקדש פנימה : והכפות · הם לשים בהם מלא קומץ לבונה להקטיר : והמחתות · הם לחתות בהם גחלים להוליך ממזבח החיצון למזבח הזהב : והפותות לדלתות הבית · ר"ל מה שיכנס ציר הדלת בו שהוא מחובר לדלת · הנה זה היה בדביר ובהיכל מזהב : ותשלם כל המלאכה אשר עשה המלך שלמה בית יי' · לימדנו מזה המקום כי שלמה עשה משלו את הבית הגדול הזה ואולם הקדשות דוד אביו שם באוצרו' בית יי' וידמה שלזאת הסבה לא התחיל לבנין הבית תכף מלכו כי בשנה הרביעית החל הבנין כמו שקדם והיה זה כן כדי שיבנהו משלו לא מאוצרות דוד אביו אשר הקדיש אותם ליי' ואולי היה זה מכוון מה"ש כמו שלא רצה שיבנהו דוד כי דמים רבים שפך כן לא הסכים שיבנה מאשר אסף דוד משלל הגוים במלחמה אך שלמה שהיה איש שלום והיה מה שקבץ מהממון מקובץ עם השלום בו בחר ית' לבנות במה שקבץ מהממון עם השלום · והנה ספר שכבר הקהיל שלמה אליו את זקני ישראל והם השופטים והחכמים ואת כל ראשי המטות והם הנשיאים להעלות ארון ברית יי' מעיר דוד ולהביאו בקדש הקדשים · ואמר שכבר היה זה בירח האיתנים והוא חדש תשרי בחג הסוכות ואחשוב שקראו ירח האיתנים כי בו המועדים היותר חזקים והיותר מיושרים אל השלמות לפי מה שבארנו בבאורנו לדברי התורה ובפרשת פנחס בארנו רוב זה הענין · ואמר כי שם היו כל זקני ישראל לכבוד הש"י ולא נשאו הלוים את הארון רק הכהנים ואע"פ שהיה נשיאת הארון שעבודת בית המקדש לא הסכימו בזה המקום שישאו אותו הלוים לפי שהכוונה היתה להביאו בבית קדשי הקדשים והוא הדביר אשר לא הותר להכנס בו כי אם כהן גדול יום אחד בשנה וכאשר לא היה אפשר שישא הכהן הגדול לבדו הארון היה יותר ראוי שיכנסו שם הכהנים משיכנסו שם הלוים · ואולם בספר ד"ה כתוב שהלוים נשאו אותו והנה הרצון בו כהנים כי מצאנו שנקראו הכהנים לויים במקומות מה · ומזה המקום יש ללמד כי כשיביא ההכרח לתקן בית קדש הקדשים ראוי לבחור תחלה שיתוקן על יד כהן גדול אם אפשר זה ואם לא היה אפשר זה כתיר תחלה זה לכהני' ואם אין מהם יודע לתקן כתיר זה ללוים וכן ממדרגה למדרגה שלא מהם · והנה העלו עם זה אהל מועד שנעשה במדבר על יד משה וכל כלי הקדש אשר היו באהל אשר הכין דוד לתת שם את ארון האלהים והנה היו בכללים בכלים ההם הכלים שעשה משה :

והנה

כלי יקר

ובדברי רש"י בפותו' שהוא מפתח כן פירש רבי יצחק מגדליה במדרש כמו שנזכיר בסמוך בפסוק ותשלם כל המלאכה כו' בס"ד ועיין הר"דק וכן הר"לבג ובדבריו נזכיר בשם רבי סימון בפסוק ותשלם כל המלאכה בס"ד ומהר"יא ז"ל והפותות הם מה שיכנס בציר הדלת שהוא מחובר לדלת ע"כ : ולע"דן לייסב יתור למ"ד לקדש הקדשים ולמ"ד להיכל דהי"לל הבית הפנימי קדש הקדשים וכן לדלתי הבית ההיכל ועוד למה ישתוש בתחילה בהו' לבית הפנימי ואח"כ יפרש שהוא קודש הקדשים ויאמר והפותות לקדש הקדשים ולדלתי ההיכל זהב ונראה כי דלתי קדש הקדשים וכן דלתי ההיכל היו להם שתי מפתחות הם הפותות כרש"י שהו' לשון מפתח כנ"ל הא' מחוץ והשני מבית וכולן כפתחות מבואות וז"ש והפותות לדלתי הבית הפנימי דהיינו מחוץ וכן מבפנים לצד קודש הקדשים ז"ש לקדש הקדשים וכיוצא בזה בהיכל דלתי הבית היינו מבחוץ וג"כ בו בדלת הזה מבפנים ז"ש להיכל והכוון שהמנעול יהיה מבפנים ומבחוץ ירצה כאילו אין שם מנעול שהרי אין בורק קטן שבו יכנס המפתח לפתוח ולכן יקראו פותות המפתחות ההלה על שם שמפתות למי שרוצה ליכנס שחושב שאין שם מנעול ואין הדבר כן וז"ש והפותות לדלתות הבית הפנימי מצד הפנימי ז"ש לקודש הקדשים וכן לדלתו' הבית מצד הפנימי ולא מבחוץ ז"ש להיכל ר"ל לצד מפנימי ההיכל ולא מבחוץ ולא ידענו כן אלא מהכפל שאילו אמר לדלתות הבית הפנימי להודיענו הבית או מבחוץ המנעול אמנם עתה הודי שהוא לקודש הקדשים ר"ל לצד קדש הקדשים וכן לדלתי הבית להיכל :

ותשלם כל המלאכה וכו' פסיקתא רבתי ותשלם המלאכה אין כתיב כאן אלא כל המלאכה מלאכ' ששת ימי בראשית שלמה מכל מלאכתו אשר ברא ש"ים לעשות עשה אין כתיב כאן אלא לעשות עדיין יש מלאכה אחרת וכיון שבא שלמה ובנה את בית המקדש אמר הק"בה עכשיו שלימה מלאכת שמים לכך נקרא שלמה שהשלים הק"בה מלאכת ששת ימי בראשית מתוך מעשה ידיו ד"א ותשלם ותהי שלום תלמד שכל האומנים שהיו בונים בו לא מת אחד מהם ולא חלה אחד מהם ולא נשבר מגרופות ולא קרדום לא חם בעיניו ולא נפסק כלי המלאכה ולא נשבר אחד מהם ואם תמה אתה על הדבר · א"ר אלעזר לכבודו של ב"ו נעשה כן כל אותו שעלה עם יעקב לקברו לא נפסק אחד מהם ועל בנין בית המקדש אתה תמה שנעשה כן ד"א ותשל' המלאכה כיון שהשלימו האומנין המלאכ' שלמה נפשם עכשיו דרשת שלא חלה א' מהם ועכשיו אתה דורש ששלמ' נפשם אמר הב"ה שלא יכחידו' אומות העו' ויבכו עמהם בכיינות ויהיו אומרים אלוהם שבנו עם שלמה בנין האל"יס ומהו ותשלם עלי' לשלם להם מתן שכר מה כתיב למעלה והפותח' אשר לבית אמר רבי יצחק מגדליה ורבי סימון רבי יצחק אומר הבלומין שבמפתחות היו של זהב ורבי סימון אומר אף הפותחת שתחת הציר היו של זהב ואלו היתה הפותח' חסר' בלוט א' לא היתה המלאכה שלימה לכך סמך והפותח' אשר לדלתות ותשל' כל המלאכה עכ"ל וראוי לדקדק מאי קדייק מיתור כל קרא אצטריך לומר כל ללמד שכל המלאכה ואפי' דב' קטן שבה נשל' ואלו אמר ותשל' המלאכה היה מובן המלאכה העיקרי' בכללה וכדמסיק רבי יצחק דיליף מסמיכו' והפותו' אשר לדלתות זהב וסמיך ליה ותשלם כל המלאכה כו' הן אמת דמאומרו ותשלם נוכל ללמוד זה דלשון שלימות מורה לגמרי' בכל פרטי המלאכה וז"ש ותשלם המלאכה אין כתיב כלו' דזה הלשון היה מספיק אלא כל המלאכה לרבויי את'בתיבת כל את מלאכ' ששת ימי בראשית ועוד קשה מה שייכו' יש למלאכ' ששת ימי בראשית עם בנין בית המקדש עד שיאמר אשר ברא אלהים לעשות עדיין יש מלאכה אחרת ועוד קשה ל' שהשלי' הב"ה מלאכת ששת ימי בראשית לתוך מעשה ידיו שזה ענין מתחלף אל הענין מ"ש בתחילה אמר הב"ה עכשיו שלימה מלאכת שמים דפתח במלאכת שמים בפרט ומסיי' במלאכת ששת ימי בראשית ומהו לתוך מעשה ידיו דהי"לל ע"י מעשה ידיו ועוד והשלם ותהי שלום כו' מהיכא יליף כל הני פרטי דקאמר לא מת ולא חלה ולא נשבר מגרופות ולא קרדום גם קשה יתור בלשונו דקאמר לא חם בעיניו ולא נפסק כלי המלאכה ומקבל הענין דפתח בבוני' וא"כ הזכיר הכלי' מגרופות וקרדום ואח"כ חוזר לבוני' לא חלה וא"כ או' ולא נפסק כלי המלאכ' שמדבר בכלי המלאכה ועוד קשה דכיון דהקשה עכשיו דרשת שלא חלה א' מהם ועכשיו אתה הומ' שלמה נתושם כו' מאי משני אמר הב"ה שלא יכחדום אומות העולם ויבכו עמהם בכינות כו' דהכתי קושית הכינוד במקומה עומדת כיא ויובן אומר מהו ותשלם כל המלאכה כו' ונראה דהמאמר מכריע מתוך ל' כל כי די שיאמר ותשלם המלאכה ז"ש אין כתיב כאן אלא ותשלם כל המלאכה מז' דורש גזיר'שוה שנ'כאן כל ונאמ'שם במעש'בראשי'מכל מלאכתו מכאן ללמוד שכל המלאכ' האמו' כאן במלאכ'ו'ימי בראשי'קאמר שקבל' שלימו' ומעל' וזהו ותשל'כל המלאכ'ויש זה כיון במה שכבי' פ' מכל מלאכתו ללמוד מתיבת מכל עם תיבת כל לג"ש מלבד ההכרח שמביא מפ' מכל מלאכתו אשר ברא אלהים לעשות עשה אין כתיב כאן שא לעשות לרמוז שיש עדיין מלאכה וכדמסיק וכיון שבא שלמה כו' והכוונה בזה כי להיות העולם הזה כגוף בלי נשמה אם לא יתיחד עם העולמות העליוני' הרוחניי' יחדיו אשר בהתייחדם זה בזה יחדיו יהיו תמי' מתקשרי' השמים והארץ קורא אליהם ויעמדו יחדיו ועליהם יריקו מהעולמות הרוחניי' וזה נמנע מבלי אמצעי שיקשר את שני העולמות יחדיו והאמצעי הוא בית המקדש שהוא בית אלהי' ושער השמים ושם נגלה ליעק' הסולם מוצב ארצה וראשו מגיע השמים מקשר כל אלה כמלאכות ובפרט ע"י עבודת הקרבנות קרבן לה' ממש מקרבן אליו ית' ואז יהיה האלהי' בשמים ממעל ועל הארץ מתחת וז"ש המאמר עדיין יש מלאכה אחרת להשלים כל מלאכת ששת ימי בראשי' יחדיו וכיון שבא שלמה ובנה את בית המקד' אמר הב"ה עכשיו שלמה מלאכת שמים וארץ שמים וארץ דייקא שע"י המקדש שהוא שער השמי' שם במקומו הסולם מוצב ארצה על ידו שלמה מלאכת שמים וארץ ודקדק עוד באות ולכך נקרא שלמה כו' דאם לא ניתן שלימות כי אם למלאכת שמים וארץ לבד מפאת התקשרותם ע"י המקדש כאמו' א"כ היה לו לשלמה ליקרא שלימה שאם היה מורה על מלאכה פרטית שנעשית שלמה אבל מדנקרא שלמה סתם מורה שנתן שלמות אל כל מלאכת ששת ימי בראשית ואפי' העולמות הרוחניים שמי השמים קבלו נחת רוח ע"י המקדש וז"ש ולכך נקרא שלמה כלו' שלמה ולא שלימה ללמד שהשלים הב"ה מלאכת ששת ימי בראשית לתוך מעשה ידיו לא אמר שמים וארץ אבל אמר בדרך כלל על מלאכת ששת ימי בראשית ולזה תלה הענין שהש"ית שגלגל זכות זה ע"י זכאי כשלמה ז"ש שהשלי' הב"ה ששת ימי בראשית ולא אמר ע"י מעשה ידיו שא לתוך מעשה ר"ל שיחולו ששת ימי בראשית לתוך מעשה ידיו כנשמה הזו בתוך הגוף שמעשה ידיו של שלמה כגוף לששת ימי בראשית שהם כנשמה וע"ד הסוד יתבאר ויתברר זה יותר והוא כי סוד בית המקדש שבנה שלמה ע"ה הוא ה"א ראשונה שבשם כי בי'שני היה ה"א אחרונ' שבשם וה"א ראשונה סודה בבי"נה ובה נכללו סוד ששת ימי בראשית וז"ש שהשלים הב"ה מלאכת ששת ימי בראשית לתוך מעש'ידיו בסוד אם הבנים שמחה אמנם בד"א דרש לשון והשלם לשון שלום ובאו' כל המלאכה כלל בתיבת כל עצ' העושי' מלאכה והם האומנין שלא חלה אחד מהם שזה מורה שלום אפילו מחולי כל דהו וכן

לפי

רדק

מעיר דוד · כי שם העלהו דוד כשהביאו מבית עובד אדום : בירח האיתנים · שבו אוספים הפירו' והתבואה לבית כמו שנקרא חג האסיף לזה הטעם וכן איתנים לשון חוזק שהתבואות והפירות חיי האדם ומרבו' ז"ל שאמרו חדש שנולדו בו אבות הם איתני עולם כמו והאיתנים מוסדי ארץ ומהם שאמרו שהוא חזק המצות שיש בזה החדש חגים ומצות וי"ת בירח' דעתיקיא דקרן ליה ירחא קדמאה בחגא וכען הוא ירחא שביעאה כלו' כי לפני הזמן יצאו ישראל ממצרים היה תשרי החדש הראשון כי בתשרי נברא העולם ומשיצאו בני ישראל ממצרים בניסן הוא ראש לחדשים ותשרי שביעי לו כי כן אמר להם האל יתברך החדש הזה לכם ראש חדשים לכם מכלל כי לשאר העולם אינו ראשון כי תשרי הוא ראשון :

א אָז יַקְהֵל שְׁלֹמֹה אֶת־זִקְנֵי יִשְׂרָאֵל וְאֶת־כָּל־רָאשֵׁי הַמַּטּוֹת נְשִׂיאֵי הָאָבוֹת לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל אֶל־הַמֶּלֶךְ שְׁלֹמֹה יְרוּשָׁלָ͏ִם לְהַעֲלוֹת אֶת־אֲרוֹן בְּרִית־יְהוָה מֵעִיר דָּוִד הִיא צִיּוֹן׃
ב וַיִּקָּהֲלוּ אֶל־הַמֶּלֶךְ שְׁלֹמֹה כָּל־אִישׁ יִשְׂרָאֵל בְּיֶרַח הָאֵתָנִים בֶּחָג הוּא הַחֹדֶשׁ הַשְּׁבִיעִי׃
וַיָּבֹאוּ כֹּל זִקְנֵי יִשְׂרָאֵל וַיִּשְׂאוּ הַכֹּהֲנִים

בְּכֵן כְּנַשׁ שְׁלֹמֹה יָת סָבֵי יִשְׂרָאֵל וְיָת כּוּלְהוֹן קמצי' כָּל רֵישֵׁי שִׁבְטַיָּא רַבְרְבֵי אֲבָהָתָא דִּבְנֵי יִשְׂרָאֵל לְוָת מַלְכָּא שְׁלֹמֹה לִירוּשְׁלֵם לְאַסָּקָא יָת אֲרוֹן קְיָמָא דַייָ מִקַּרְתָּא דְדָוִד הִיא צִיּוֹן׃ וְאִתְכַּנָּשׁוּ לְוָת מַלְכָּא שְׁלֹמֹה כָּל אֱנָשׁ יִשְׂרָאֵל בְּיַרְחָא דְעַתִּיקַיָּא דְּקָרָן לֵיהּ יַרְחָא קַדְמָאָה בְּחַגָּא וּכְעַן הוּא יַרְחָא שְׁבִיעָאָה׃ וַאֲתוֹ כָּל סָבֵי יִשְׂרָאֵל וּנְטָלוּ כָּהֲנַיָּא

רשי

מעיר דוד שנתנו שם דוד כשהביאו מבית עובד אדום : בירח האיתנים · תרגם יונתן בירח' דעתיקי' דקרן ליה ירחא קדמא' בחגא וכען הוא שביעאה משניתנה תורה וכתוב בניסן שהוא ראש חדשים נקרא ירחא שביעי : ואת

בחג · קודם חג הסכות נקהלו אלא אמר כי בחג נקהלו לעשות שם חנוכת המקדש והחג שבעת ימים קודם חג הסוכות הוא שנקהלו בירושלם כמו שנפרש : וישאו הכהנים את ארון יי' · אמרו רבותינו ז"ל בשלשה מקומות נשאו הכהני' את הארון כשעברו ישראל את הירדן וכשסבבו את יריחו וכשהחזירוהו למקומו כשברח דוד מפני אבשלו' ועתה כשהכניסוהו לבי' המקדש לקדש הקדשי' והם לא זכרו זה המקו' אולי בכלל החזירוהו למקומו הוא : את

מנחה קטנה

אז יקהל שלמה וגו' הנה ידוע שהבטיח הש"י לדוד ליתן את שאול לו משה בת שבע בימי שלמה בנו וע"כ נתן ה' בלב שלמה להקהיל כל נשיאי ישראל שלא יעדר איש מנשיאי' וזקני' אפי' שוכחי בעת דוד כדי שיכסוף פניהם כשולי קדרה וז"ש או כששלמ' בנין הבית והגיע הזמן לבוא האות אשר אמר ה' לדוד ע"י הארון שיפתחו שערי המקדש בזכרו חסדי דוד אביו ע"כ הקהיל שלמה וגו' ומה גם כל איש ישראל נקהלו שם כדי שיהי' האות מפורסם לכל וידעו כל ישראל שמחל לו ה' : וע"כ נתאחר הדבר כ"כ זמן י"א חדשי' כמו שא"ל כי הי' צריך זמן רב שיתאספו כל ישראל מכל א"י ת' פרסה על ת' פרסה וביותר בימי שלמה שהיו ישראל כחול הים ועוד נוסף שהיה להם עושר רב וכל אחד היה צריך להכין עגלות וקרנות כי בכבוד היו מתכנסי' עצמם ע"כ איחר הדבר עד ירח האתנים : וישאו הכהנים את הארון אולי גם לזה הכוונה לזה שלא נשאת הארון ע"י הכהני' כדי שיזכור החסד כי הטעם בריכה לכך להזכיר חסדי דוד אביו וע"כ כדי שיהי' השתלשלו' החסד שלמעלה למטה היה צריך התעוררות שלמטה למעלה ע"י הכהנים אנשי חסד ויבאו הכהנים את ארון ה' וגו' גם מזה הטעם נשאו הכהני' הארון כיון שהיו צריכי' להביאו אל קדש הקדשי' והכהני' היו יותר ראוי' לזה שהלוי' :

בירח ד' וסי' נמסר לעיל בספר' סימן ז' :

כלי יקר

כלי המלאכה שלא נשבר מגרפת ולא קרדום ואחר שאמר כן רצה לרמוז לנו מהיכא יליף כן הוא מ"ש לא חס בעיניו ולא נפסק כלי המלאכה שזה נכללת בתיבת כל שאפי' בעיניו לא חשש ורמז כלי המלאכה בתיבת כל המלאכה לשון כלי ומשום דהיכא להקשויי דלימא קרא אל הפועלי' קאמר ולא על הכלים וא"כ כלי המלאכה כגרופות וקרדום מנא לך לכך אמר דע"כ ילפינן דכלי המלאכה לא נשברה מלבד הכרח מדקאמר המלאכה דמשמע דבמלאכה עצמה עיירי ובכליה ולא באומנים לבד אבל המאמר רצה להבריע כן מצד הענין והוא מ"ש ואם תמה אתה על הדבר אמר רבי אלעזר כו' ועל בנין בית המקדש אתה תמה שנעשה כן דכיון דלאומנין עצמם גלמוד כן מכבודו של בשר ודם כ"ש לבנין בית המקדש מעתה קרא לא אצטריך לאומנין אלא לכלי המלאכה שלא נשבר אחד מהם וא"כ ילפינן בהכרח מאו' ותשלם כל המלאכה כלל האומנין מהכרח לכבודו של ב"ו כו' וגופי' דקרא לכלי המלאכה אתא לשלא נשברה לא מגרופית ולשון כל המלאכה לשון כלי הוא כדפרשית ומש"א עכשיו דרשת שלא חלה וכו' ועכשיו אתה אומר וכו' אין כוונתו להקשות כיגוד בדבריו כי לא קשה מידי דהא אפשר לקיי' שתי הדעות דמאי דקאמר שלא חלה אחד מהם היינו בעוד' בוני' לא נפקד מהם איש והכי דייק לשון המאמר דקאמר מלמד שכל האומנים שהם בונים בו לא מת אחד מהם בהו' שהם בונים בו מורה שבעוד שהם בונים לא מת אבל כשנגמרה המלאכה נפטרו בולם מהטעם שמזכיר אבל כוונת הקושיא הוא שלא נכון הוא לדרוש מהיבא אחת שני הפכים דא"כ לא ילפינן כולם מקרא כיון דאיכא למדרשיה הכי ואיכא למדרשיה הכי ליכא למשמע מינה דקרא כלום ז"ש עכשיו דרשת שלא חלה אחד מהם ועכשיו אתה אומר שמלמה נפשם כלו' כיצד תדרוש דרשות הפכיו' בתיבת ותשל' לז"א שלעולם אימא לך שמתו אחר שנגמר' המלאכה כדי שלא יתעסקו במלאכת הדיוט המתעסקים במלאכת שמים אמנם תיבת ותשלם נדרוש אותם לשון תשלומין שעתיד לשלם להם שכר טוב בעולם שעמלו בבנין המקדש אעפ"י שמלמה נפשם ומתו ישלם ה' פעלם לנפשם להשביע אות' בצחצחו' והילכו לאו מסתפיקא לחלוק על דברי המדרש הייתי מקיי' השתי סברו' דלא פליגי כי מה שאמר ותשלם שלא חלה ושלא מת היינו בישראל אבל באומו' ביקט לא מת היינו בעודן בונין המקדש ולא חלה אפי' אולי כל דהו וקט לא מת דמשמע שאחר שנבנה המקדש מתו מן האומות ומ"ש ותשלם שמלמה נפשם זהו באומות דווקא כי בהם יש לחוש פן יבנו בניינות כי בישראל אין לחוש כלל שישראל יבנו בניינות אל האומות כלל כדי שיאמרו אלו הם שבנו עם שלמה בבנין האלהים עוד אמרו ויבא שלמה את קדשי דוד אביו ולמה לא נצרך להם יש דורשין לשבח ויש דורשין לגנאי לשבח דוד בקש על הדבר אמר לפניו רבון העולמים גופה אני בבגדותי שסוף בית המקדש עתיד ליחרב וכל מה שהפרשתי מבתי ע"א שהייתי מחריב שלא יכו האומות אומרים מה היה דוד סבור החריב בתי אלהינו ועשה בית לאלהיו נכערו אלהינו וגבו נקמתם והחריבו בית אלהיו לכך התפלל שלא יצטרך להם שלמה ומי שדורש לגנאי על שלא הרעב בימי דוד שלש שנים וכמה תשכיריות היו לו לדוד בצורין מכסף וזהב מה שהיה מתקין לבית המקד' היה צריך להוציאו ולהחיות בו הנפשות ולא עשה כן אמר לו הק"בה בני מתים ברעב ואתה צובר ממון לבנות בו חייך אין שלמה נצרך מהם כולם : ולע"דן לדקדק בו לשון ולמה לא נצרך מהם כי אין זו קושיא שלא נצרך לדבר כי אין כסף וזהב נחשב בימיו לכלום אבל הי"לל ולמה לא בנה מהם כי זו קושיא הוא כי בן כמוהו יכבד אב לבנות מאשר הכין לבית ה' ברא מזכה אבא ועוד במאי קמפלגי הדורשים לשבח עם הדורשים לגנאי : ונראה שכוונת הקושיא היא אל הש"ת איך קפא שכרו של דוד אשר עינה את נפשו להכין לבית המקדש וא"כ היה לו לש"ת לסבב שיצטרך שלמה או אל הכסף או אל הזהב או אל כלי מהכלים אשר הכין דוד אביו לזה אמר ולמה לא נצרך ר"ל ולמה לא עשה הש"ת שיהיה שלמה נצרך ויוכיח כן או' בסוף המאמר לכך נתפלל שלא יצטרך להם שלמה נמצא שדוד היה סיבה שהש"ת לא יסבב שיצטרך שלמה אל מה שהקדיש דוד אביו והנה הדורש לשבח אין צריך ראיה לדבריו כי הדיועמו לדרוש לשבח כי כן ראוי אמנם הדורש לגנאי נראה שהוכרח מלשון הכתוב שאמר את קדשי דוד אביו ואחר כך פירש שהקדשים היו את הכסף ואת הזהב ואת הכלים כי די שיאמר בסתם ויבא שלמה את קדשי דוד אביו באוצרות בית ה' לזה דרש כי לפי שלא חלל אותם לעשותם חולין לחלק אותם לעניי ישראל בשעת הדחק של הרעב אבל נהג בהם כקדשים לבלתי יהנו מהם חלק לעניים לזה נענש דוד שלא נעשה מהם דבר למקדש אלא נתן באוצרות בית ה' את הכל ולשיטת חז"ל ק"ק דתיבת נתן מיותרת די שאמר ויבא את קדשי דוד אביו כו' ואת הכלים באוצרות בית ה' רש"י ז"ל הביא כדברי המדרש הזה בכללו בסגנון אחר בסברת הדורש לשבח שלמה עשה כן מעצמו לש"ש שלא יאמרו האומות יראתם תבעה עלבונכם ובסבר' הדורש לגנאי שלמה עשה כן מסברת עצמו כך אמר שלמה רעב היה בימי אביו שלשה שנים אחר שנה והיה לו לבזבז ההקדשות הללו להחיות בהן עניי ישראל והוא ז"ל פירש את קדשי דוד אביו על הנזכר מהם עד כאן וקשה שאין הלשון מוכיח כן מדקאמר קדשי דוד ולא קאמר מקדשי וכן לשון את הכסף ואת הזהב ואת הכלים אומר את ואת ואת ובה"א הידיעה הכסף הזהב הכלים מורה על שכמות שהם כך גנזם יחדיו ועיין הר"דק ז"ל וחסר' תיבת והנשאר נתן אבל ניחא לפי לשון ויבא ואין תיבת נתן מיותרת כמו לא"זל וניחא לשון קדשי את הכסף ואת הזהב וכו' מה שהקשינו לפי'רש"י ז"ל ועיין הרל"בג ז"ל והטעם בשני הענינים הוא כדא"זל שלא יאמרו שהדמי' שבאו בגזל וחמס הממלכות גרם החרבן ומזה הטעם עצמו לא רצה הש"ת שיהיה הבונה דוד אש' שפך דמים הרבה כדי שלא יאמרו האומות שזה גרם החורבן וכן מהרי"א ז"ל : ולע"דן ותשלם כל המלאכה כו' כוונת הכתוב בתחילתו להודיע האמור בסופו שכל קדשי דוד גנזם וז"ש ותשלם כל המלאכה שכל המלאכ' בשלימו' עשה אותם שלמה כל שספק כל צורכה שלא נכנס בה מקדשי אביו כלום וכן הוא מ"ש ויעש שלמה את הכלים כלו' שעשאם מכיסו ולא מקדשי דוד אביו כי בענין העשיי' חירם היה האומן העושה ז"ש ותשלם כל המלאכה אשר עשה המלך שלמה שבכח מלכותו וממשלו רב ולז"א כאן המלך וסמיך ליה ויבא שלמה ולא אמר המלך ולפי זה ויבא שלמה את קדשי דוד אביו הייכו שגירס כדא"זל ואם באנו לפרש קרוב לדהר"דק ז"ל אומר ויבא שלמה לפני האומנין הביא את הכסף ואת הזהב אמנם את הכלים העשויי' מקדם ומאז מוכנים מזהב דוד ע"ה ואת הכלים נתן באוצרות בית ה' האומר שאוצרים שם הכלים לעת מצוא צורך בהם לכך נתן אותם שם באוצרות בית ה' כל כלי באוצר המיוחד לאותו מין וז"ש באוצרות בלשון רבים :

אז יקהל שלמה כו' בסדר עולם אז יקהל כו' ואומר ויקהלו אל המלך שלמה מלמד שאיזהשכינ' שורה אלא בקהל וכן הוא אומר וירא העם וירונו ואו' וירא העם ויפלו על פניהם וכן הוא או' כי ביום השלישי ירד ה' לעיני כל העם ואו' וככלות שלמה להתפלל והאש ירדה מן השמים וכן הוא אומר במקהלות ברכו אלהים ע"כ ועיין רש"י ז"ל והר"דק ז"ל והרל"בג ז"ל וכן מהר"א ז"ל והוסיף לו' טעם היות שהמלך לא שאל אלא שיבאו הזקנים והחכמים הראשיים עב"ז ישראל נמשכו אחריהם לא לכבוד זקניהם כי אם לכבוד הש"ת וארונו להביאו אל המנוחה והנחלה שזה היה הנכסף במאמ' דוד ע"ה והארון האלהים בתוך היריעה ע"כ : ולע"דן שתכלית שעה לקבץ כל ישראל היתה וכמאמר חז"ל בסדר עולם כנז' ובזה אדקדק או' לבני ישראל שהוצרך רש"י ז"ל לפרש לבני ישראל של בני ישראל ולי נראה שהכוונה לומר אז יקהל שלמה את זקני ישראל כו' והתכלית בקריאת הראשי' האלה לבני ישראל היתה כלו' לקבץ כל בני ישראל על ידם שבבא זקני ישראל בהכרח הוא שיבואו כל בני ישראל לרגלם כי כן צריך לגלוי שכינה וירידת האש ויכריע כן מדלא כתיב נשיאי אבות בני ישראל מוכיח כדפרשית כמ"ש לבני ישראל שהתכלית בקריאת את זקני ישראל ואת כל ראשי המטות הוא להקהל לבני ישראל וזהו נכון ג"כ או' אז יקהל בלשון עתיד והיה לו לו' אז הקהיל שלמה אבל כוונת הכתוב כאילו הוא מסורס אז יקהל שלמ' לבני ישראל עתיד הוא להקהילם ע"י קריאתו את זקני ישראל ואת כל ראשי המטות נשיאי האבות על ידי אלו יקהל לבני ישראל :

ויקהלו אל המלך כו' עיין רש"י ז"ל וכן הר"דק ז"ל והביא עוד מ"ש חז"ל במס' ר"ה ע"ש והר"לבג וכן מהרי"א ז"ל והוסיף לומר שאעפ"י שנגמר בנין המקדש בחדש בול הוא מרחשון כנז"ל נתעכב חינוכו עד תשרי של השנה אחרת י"א חדשים וישראל היו מרנני' כי היה בי' המקדש סגור י"א חודש ואין פותח חשבו שאין השכינ' שורה במעשה ידי שלמה להיותו בנה של בת שבע והוא נתכוון כדי שיבא בחודש האיתני' שבו נולדו אבות אברה' ויעקב וכן נתעכב חינוך המשכן שנגמר בכסליו עד ניסן שבו נולד יצחק ולפי הפשט היה העיכוב הזה להכין צרכי כל בני ישראל עם רב הנאספים לחנוכת המזבח והיו צריכים מזון ופרנסה מרובה כיד המלך שלמה ע"כ : ולע"דן לדקדק או' בחג דכיון שהאסיפה היתה קודם החג כדי שיהיו מוכני' ונמצאי' שם לחג א"כ הי"לל לחג בל"מד ונדקדק או' הוא החדש השביעי כי מה טעם לסתום וא"כ לפ' ומהו החדש בה"א הידיעה די שיאמר הוא חודש השביעי : ונראה שכוונת הכתוב עצמו לתת טעם לשם זה של ירח האיתני' שנקרא כן מטעם היותו חזק במצות מלבד שבו ר"ה ויום הכפורים הנה נקרא כן בעבור החג שבו שיש בו סוכה ולולב ובו עוברים צללים רעים ז"ש בירח האיתנים והחזקים הוא ביותר בחג והוא הטעם שנקרא חדש השביעי כמו שאמרו חז"ל שנקרא שביעי לשוב' שהוא שבע במצות רבות ואל זה אפשר שכיון באו' הוא החדש השביעי ר"ל הוא הנודע בשמו שביעי לשון שובע שמזה הטעם עצמו נקרא כאן ירח האיתנים בבחינת המצות שבו ובפרט בחג שיאות מאד חנוכת המקדש והמשח אותו בחג שבו עבירת צללים רעים ובו יוקם המקדש הקדוש לה' כי שם צוה ה' את הברכה חיים עד העולם :

ויבאו כל זקני ישראל כו' חז"ל אמרו וכמו שהביא הר"דק ז"ל ע"ש ולא ידעתי איך יוכלל זאת הפע' בכלל החזירוהו למקומו כיון שהמקומו' מתחלפים ובסמוך בס"ד אתקן קצת זה במה שמזכיר מהרי"א ז"ל ועיין הרל"בג ומהרי"א ז"ל הבריע שהחזירוהו למקומו בבחינה שמשה ע"ה יחד מקום מיוחד לארון בקודש הקדשים ועתה החזירוהו למקומו המיוחד מימי עולם דהיינו קודש קדשים כי לא יתכן שנאמר ואחת כשהחזירוהו למקומו על הזרת הארון בימי דוד כי אותו הארון איננו ארון האלהים אשר בו הלוחות כי לא היו בו אורים ותומים שם כדי לשאול בהם אבל בלי ספק שהוא ארון אחר ובו האפוד ואורים ותומים לשאול בהם והוא אשר החזיר דוד ומעתה הפעם השלישי' שהזכי' המאמ' שהביאוהו הכהני' כשהחזירוהו למקומו היינו הפעם הזא' כשהביאוהו מציון עיר דוד לירושלם עד כאן ודוחק הוא שיאמר דוד והראהני אותו ואת נוהו על הארון הזה אלא ודאי הוא ארון הברית אף שהוליכו גם כן האורים והתומים לשאול בהם ולא יתחייב שיהיו מונחי' בארון כדי שיקשה לנו שאין בארון אלא לוחות ואם יקשה שהם אם כן ארבעה פעמים והמאמר לא מנה אלא שלשה הנה כבר זכרתי שהר"דק ז"ל סובר שבכלל הפע' הזאת בכלל מה שאמר שהחזירוהו למקומו ויתיישבו דבריו במ"ש מהרי"א ז"ל שנקרא החזירוהו למקומו בבחינת חזרתו אל מקום קוד' הקדשים שהוא מקומו המיוחד לו מימות משה ע"ה וא"כ נכלול בהו' ואחת כשהחזירוהו למקומו של זמן דוד כשהחזיר הארון למקומו המיוחד לו בעיר דוד ועל החזרה הזאת שהיא חזרה למקומו קודש הקדשים ויוכללו שני המנייכים יחדיו במלות אלו ואעפ"י שהוא מבחינות מתחלפות כאמור ויהיה א"כ ישוב נכון לקיים זה הדעת מהר"דק ז"ל ואולי אליו כוון הר"דק ז"ל במ"ש ואולי היה בכלל מ"ש החזירוהו למקומו ע"כ וכתיישב' קצת השגתי על דבריו הנ"ל כסמוך :

ולע"דן דברי חז"ל כפשטן שדקדקו לו' מנין בג' מקומות נשאו הכהנים את הארון בג' ולא בארבעה כי מניינא למעוטי בא כמשפט בכל מקו' והנה הג' פעמים שמנה הם אם שהי' בהם קפידה וצווי להיות נשיאות הארון ע"י הכהני' ולא ע"י זולתם האחת כשעברו ישראל את הירדן כי שם אמר בפי' ויאמר יהושע אל הכהנים לאמר שאו את ארון הברית כו' וכל דברי יהושע מאת הש"ת בלי ספק שבכר הובטח כאשר הייתי עם משה אהיה עמך · ובירחו כאמר ויקרא יהושע בן נון אל הכהנים ויאמר אליהם שאו את ארון הברית כו' וכשהחזירוהו למקומו דהיינו כשברח דוד מאבשלום שם נאמר ויאמר המלך לצדוק השב את ארון האלקי"ם העיר כו' וכא' וישב צדוק ואביתר את ארון האלקי"ם ירושלם כו' אמנם בפעם הזאת הרביעית לא היה בזה צווי מאת ה' ולא מאת המלך שלמה שיביאוהו ע"י הכהנים אלא מעצמם עשו כן הכהנים ולכן איננו מן המנין אלא ג' ולא ארבעה · ולשון הכתיב מוכיח כן במ"ש ויבאו כל זקני ישראל וישאו הכהנים את הארון כאילו אמר שבאו בני ישראל להביאם את הארון ולא עלה בידם שהכהנים הם הביאוהו ז"ש ויבואו כל זקני ישראל וישאו הכהנים · עוד אפשר לתרץ בזה בפעם הזאת נראה שנשאוהו הכהנים והלויים ממה שמצינו שהזכיר בדברי הימים שהלויים נשאו אותו וכאן הזכיר הכהנים שזו הוכחה שאלו ואלו נשאו אותו וכאן הזכיר המתחילים בנשיאותו ושם הזכיר הנטפלים אחר כך שהיו הלויים או שהיו עיקר הנושאים ורובם הכהנים והם הנזכר כאן ויוכיח כדברי אלה הכתוב שאחר זה שא' ויעלו אותם הכהנים והלויים דפשטיה דקרא הוא שהכהני' והלויי' יחדיו העלו את הארון ואת כלי הקדש' ובסמוך אזכיר דעת המפרשים ז"ל דאזדי לטעמייהו · נמצא שלא נמנית הפעם הזאת עם הנ' מהטעמים הנז' ודברי חז"ל כמסמרות נטועים כפשטן בכל ימותו · ובזה אין אנו צריכין ליישב הכתובים למה שאמר מהרי"א ז"ל שהלויים האמורים בד"ה הם הם הכהנים אלא שהכהנים נקראו שם בד"ה לויים כי זה לא יתכן כי מה זה ועל מה זה יקראם שם בשם זה אם לא לגלות שאין הדבר מוכרח להיות על ידי הכהנים וכפי השיטה הראשונה שזכרתי או שיהיה כן בפועל שגם הלויי' נשאו וכפי השיטה הזאת השנית ול יקשה בעיניך זה מצד שתראה שהכניסו את הארון אל קדש הקדשי' והשכל יחייב לך היות זה ע"י כהנים ולא ע"י לויים או ישראל כי הזר הקרב יומת ואפי' כהני' ולא בכן גדול וכמו שכתב הרל"בג ז"ל ומהרי"א ז"ל שאמרו יחדיו שהיה זה בהכרח לפי שלא היה אפש' להיות

רשי

ואת אהל מועד · שעשה משה ונגנז שלמה משנכנה בית ראשון כמו ששנינו בתוספתא דסוטה: אשר באהל אשר נטה דוד לארון: כנפי הכרובי' אותן שעשה שלמה העומדי' על רגליה' בקרקע ואין אלו כרובים של כפור' שעל הארון: אל מקו' הארון · מקיר אל קיר כמו שאמר למעלה בעניין: ויראו ראשי הבדים · בפרוכת שכנגד הפתח באמה טרקסין יכול יהיו מרקעין בה ויוצאין תלמוד לומ' ולא יראו החוצה הא כיצד דוחקין ובולטי' כמין שני דדי אשה כעניין שנאמ' בין שדי ילין:

רדק

את ארון יי' ואת אהל מועד · את ארון יי' מציון כמו שאמ' ואת אהל מוע' מגבעון כי שם היה: הכהני' והלוים · הכהנים הארון והלויים את אהל מועד וכלי הקדש אשר באהל ואהל מועד נגזו באוצרות בית האלהי' אבל הארון הכניסו אל מקומו אל דביר הבית: אל תחת כנפי הכרובים · הכרובים הכנים בתחילה והכרובים האלה שעשה שלמה היו עומדים על רגליהם ופניהם לבית כמו שאומ' בדברי הימים ופורשים כנפיהם מקיר אל קיר ובין כרוב לכרוב הכניסו הארון תחת הכנפים והכרובים שעשה בצלאל היו בשני קצות הכפורת על הארון והיה מכס' הארון כמו שהיה מתחילה אבל אלו הכרובים היו כנפיהם גבוהים על הארון כי חמש אמות היה קומת הכרוב ואין צריך לגוף הכרובים שהיה עומד גם כי הגוף תחת הכנפי' ואין לנו לשאול למה עשה שלמה כרובים אחרים ולא כתבנית הראשונים כאשר אין לנו לשאול למה לא עשה ארון אחר ועשה מזבחות אחרי' ומנורות ושלחנות וכלים אחרים כי הכל עשה על פי הנבואה כמו שמסר לו דוד אביו כמו שכתוב בד"ה שאמ' לו דוד הכל בכת' מיד יי' עלי השכיל כל מלאכת התבנית: ויאריכו הבדים · האריכו אותם לחוץ כלומ' שמשכו אות' כלפי חוץ לפי שלא היה צריך עוד לשאת בכתף ומתחילה היו הבדי' נתוני' בארון בשוה שהיו עודפי' אחורי הארון כמו לפני הארון שהרי ארבעה אנשים היו נושאין אותו לכל בד שני אנשים אחד לפניו ואחד לאחוריו וכיון שהביאו הארון לדביר כמו שהיה עם בדיו ולא היה עתיד עוד לנשאו בכתף האריכו הבדי' ומשכום כלפי חוץ עד

הַכֹּהֲנִים אֶת־הָאָרוֹן: וַיַּעֲלוּ אֶת־אֲרוֹן יְהוָה וְאֶת־אֹהֶל מוֹעֵד וְאֶת־כָּל־כְּלֵי הַקֹּדֶשׁ אֲשֶׁר בָּאֹהֶל וַיַּעֲלוּ אֹתָם הַכֹּהֲנִים וְהַלְוִיִּם:

ה וְהַמֶּלֶךְ שְׁלֹמֹה וְכָל־עֲדַת יִשְׂרָאֵל הַנּוֹעָדִים עָלָיו אִתּוֹ לִפְנֵי הָאָרוֹן מְזַבְּחִים צֹאן וּבָקָר אֲשֶׁר לֹא־יִסָּפְרוּ וְלֹא יִמָּנוּ מֵרֹב: וַיָּבִאוּ הַכֹּהֲנִים אֶת־אֲרוֹן בְּרִית־יְהוָה אֶל־מְקוֹמוֹ אֶל־דְּבִיר הַבַּיִת אֶל־קֹדֶשׁ הַקֳּדָשִׁים אֶל־תַּחַת כַּנְפֵי הַכְּרוּבִים: כִּי הַכְּרֻבִים פֹּרְשִׂים כְּנָפַיִם אֶל־מְקוֹם הָאָרוֹן וַיָּסֹכּוּ הַכְּרֻבִים עַל־הָאָרוֹן וְעַל־בַּדָּיו מִלְמָעְלָה: וַיַּאֲרִכוּ הַבַּדִּים וַיֵּרָאוּ רָאשֵׁי הַבַּדִּים מִן־הַקֹּדֶשׁ עַל־פְּנֵי הַדְּבִיר וְלֹא יֵרָאוּ הַחוּצָה וַיִּהְיוּ שָׁם עַד הַיּוֹם הַזֶּה: אֵין בָּאָרוֹן רַק שְׁנֵי לֻחוֹת הָאֲבָנִים אֲשֶׁר הִנִּחַ שָׁם מֹשֶׁה בְּחֹרֵב אֲשֶׁר כָּרַת יְהוָה עִם־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל בְּצֵאתָם מֵאֶרֶץ מִצְרָיִם: ויהי

כַּהֲנַיָּא יַת אֲרוֹנָא: וְאַסִּיקוּ יַת אֲרוֹנָא דַייָ וְיַת מַשְׁכַּן זִמְנָא וְיַת כָּל מָנֵי קוּדְשָׁא דִּי בְּמַשְׁכְּנָא וְאַסִּיקוּ יָתְהוֹן כַּהֲנַיָּא וְלֵיוָאֵי: וּמַלְכָּא שְׁלֹמֹה וְכָל כְּנִשְׁתָּא דְיִשְׂרָאֵל דְּאִזְדַּמְנוּ עֲלוֹהִי קַיְימִין עִמֵּיהּ קֳדָם אֲרוֹנָא מְנַכְּסִין עָן וְתוֹרִין דְּלָא יִתְחַשְׁבוּן וְלָא יִתְמְנוּן מִסְּגִי: וְאָעִילוּ כַהֲנַיָּא יַת אֲרוֹן קְיָמָא דַייָ לְאַתְרֵיהּ לְבֵית כְּפוּרֵי דִּי מְתַקַּן לֵיהּ בְּגוֹ בֵּיתָא לְקוֹדֶשׁ קוּדְשַׁיָּא לִתְחוֹת כַּנְפֵי כְרוּבַיָּא: אֲרֵי כְרוּבַיָּא פְּרִיסַן גַּדְפֵיהוֹן עַל אֲתַר אֲרוֹנָא וּמַטְלִין כְּרוּבַיָּא עַל אֲרוֹנָא וְעַל אֲרִיחוֹהִי מִלְּעֵילָא: וְאַרִיכוּן אֲרִיחַיָּא וּמִתְחֲזַן רֵישֵׁי אֲרִיחַיָּא מִן קוּדְשָׁא עַל אַפֵּי בֵּית כְּפוּרֵי וְלָא מִתְחֲזַן לְבָרָא וַהֲווֹ תַּמָּן עַד יוֹמָא הָדֵין: לֵית בַּאֲרוֹנָא לְחוֹד תְּרֵין לוּחֵי אַבְנַיָּא דְּאַצְנַע תַּמָּן מֹשֶׁה בְּחוֹרֵב דִּי עִילָוֵיהוֹן כְּתִיבִין עַשְׂרָא פִּתְגָּמֵי קְיָמָא דִּגְזַר יְיָ עִם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל בְּמִיפַּקְהוֹן מֵאַרְעָא דְמִצְרָיִם: והוה

... דנשיא בקימא דארונא · ופי' נמסר בסדר הקת ... דסמיכי וסי' נמסר בסדר בהעלותך · יראו ד' בקריאה וסי' ... תפדה בשה ואם לא · ופני לא יראו · ולא יראו החוצה ... לפניך. מראינו ומראה הילדים · לחת האבנים ד' בקריאה ... בסדר עקב:

שנראו ראשי הבדים על פני הדביר כדי שיהיה נכנס שם כהן גדול ביום הכפורי' להקטיר בין הבדים ולא יהיה פונה הנה והנה ולפיכ' האריכו הבדים על פני הדביר ולא יראו החוצי' לפני הדביר ואם תאמר והלא אורך הבדי' לא היה אלא עשר אמות ולא נאמר בתורה שהיו נראים חוץ לפרכ' והדביר היה רחבו עשרים אמה א"כ אע"פ שמשכו אות' היאך נראו עדיין על פני הדביר נאמ' כי לא נתנו הארון סמוך לכות' מערבי אלא הרחיקו אותו מן הכותל עד כדי שיראו הבדי' על פני הדביר כשמשכו

רשי

בצאת הכהנים מן הקד' · הכהני' שנשאו הארו' בדביר כשיצאו שרת' שכינה בהיכל : אז אמ' שלמ' · כשראה הענן עתה רואה אני שהשכינה שורה בבי' שבניתי שהרי כך הבטיח לבא ולשכון בו מתוך ענן וערפל והיכן אמר כי בענן אראה על הכפור' כך שנויה בספרי : לשבתך

רדק

בצאת הכהנים · שהכניסו שם הארון בצאתם מן הקדש נראה כבוד יי' בענן : אז

תרגום

וַהֲוָה בְּמִיפַּק כַּהֲנַיָא מִן קוּדְשָׁא וַעֲנַן אֲמִיטְתָא אִתְמְלֵי יָת בֵּית מַקְדְּשָׁא דַיְיָ׃ וְלָא יְכִילוּ כַהֲנַיָא לְמֵיקַם לְשַׁמָּשָׁא מִן קֳדָם עֲנָנָא אֲרֵי אִתְמְלֵי יְקָרָא דַיְיָ יָת בֵּית מַקְדְּשָׁא דַיְיָ׃ בכן

מקרא

וַיְהִי בְּצֵאת הַכֹּהֲנִים מִן־הַקֹּדֶשׁ י וְהֶעָנָן מָלֵא אֶת־בֵּית יְהוָה׃
יא וְלֹא־יָכְלוּ הַכֹּהֲנִים לַעֲמֹד לְשָׁרֵת מִפְּנֵי הֶעָנָן כִּי־מָלֵא כְבוֹד־יְהוָה אֶת־בֵּית יְהוָה׃ אז

רלבג

ויהי בצאת הכהני' מן הקדש · זכר בספר ד"ה כי כל הכהנים הנמצאים התקדשו לא שמרו בזה דבר המחלקות לרוב הזבחים והעולות שנעשו שם · והלוים היו משוררים להודות לה' בשיר ובכלי זמר · והכהנים מחצצרים בחצוצרות כי זה היתה עבודתן שלא יותר העשותה כי אם על יד כהן כמו שנתבאר בתורה וזה כלו היה בעת העלותם העולות וזבחם הזבחים · והנה בעת ההיא שרתה השכינה על בית יי' ונראה שם כבוד יי' בענן עד שלא יכלו הכהני' לעמוד לשרת במזבח מפני הענן כי מלא כבוד יי' את בית יי' : אז

כלי יקר

אלו אבין שכוונת הכתוב לו' שנעשה נס בתוך נס ויהיה הכתוב הזה מקושר עם הפסוק הקודם שאמר ויסוכו הכרובים כו' עם היות שהבדים האריכו ראשיהם עכ"ז סככו הכרובים בכנפיה' גם על אריכות הבדים · הנוסף על הכל סככו וזה יוכיח מה שזכרתי בפסוק הקודם שנתן הסי"ת השכלה באלה הכרובים להיותם פורשי כנפים ויסוכו הכרובים בכוונת מכוונת על הארון ועל בדיו מלמעלה עם היות כי ויאריכו הבדים על פני הדביר · ואמר כי האריכות הזה של הבדים כראו ראשי הבדים מן הקודש על פני הדביר שבהיותם בקודש יראים על פני הדביר אמנם אם יעמדו בעזרה חוצה לא תראה בליעת הבדי' כי שיעור הבליעה מועט וז"ש ולא יראו החוצה ובזה נתיישב קושיית חז"ל דכתיב ויראו וכתיב ולא יראו :

אין בארון וכו' עיין הרד"ק ומהרי"א ז"ל הביא בשם המפרשים ז"ל שאין כוונת הכתוב לשלול הלא שברי לוחות וס"ת אבל אין כוונתו לשלול את צנצנת המן והמטה כי שם היו למשמרת לבני ישראל והוא ז"ל הקשה עליהם ממ"ש בגמרא בבבא בתרא כי יש אומרים דף היה בולט מן הארון ושם ס"ת מונח וי"א כי בתוך הארון היה מונח והוא היותר מתיישב כי היו הלוחות וס"ת ממין אחר ובהוריות מסכת אמרו בפ' ראשונא אין בארון רק מאי אין בארון רק הוי מיעוט אחר מיעוט ואין מיעוט אחר מיעוט אלא לרבות ס"ת שהיה בארון ר' יהודה או' לרבות שברי לוחות שהיו מונחות גם כן בארון א"ר יוחנן מאי דכתיב אשר נקרא שם שם ה' צבאות מלמד ששם וכל כנויו מונחים בארון הנה שבגמרא הסכימו הפך מדעת המפרשים · ומ"ש שצנצנת המן והמטה מונחים בארון לא יתכן שיתחבר עם לוחות הברית שום דבר אבל היה המטה וצנצנת המן שם לפני ארון העדות למשמרת לא בתוכו לכך כתב ז"ל שכוונת הכתוב בהפך מדבריהם לשלול צנצנת המן והמט' שאינם שם בארון אבל לוחות ושברי לוחות מונחים שם בארון וג"כ ס"ת מונח בתוכה וז"ש אין בארון רק שני לוחות האבנים כו' שבזה יוכללו השני לוחות השלמות והשבורות ובאו' אשר כרת ה' עם בני ישראל כו' ככלל הס"ת שבו ידבק לשון אשר כרת כי בלוחות לא היתה כריתה ולפי זה אשר כרת חסר וא"ו התוספת כאילו אמר ואשר כרת ה' הוא הס"ת ואמר כי סברת המפרשים הנז"ל תלויה במחלוקת אחרת לחז"ל אם היו שני ארונות או ארון אחד כי יש מי שסובר שהיו שני ארונות באחד הלוחות השלימות ובשני שברי לוחות וקצר כאן כי כבר האריך בזה בספר שמואל בפרשה שלישית ע"כ גם לזאת לא אאריך כאן · ופשוטו של מקרא כתיב שהו' אשר כרת ה' עם בני ישראל הוא על עשרת הדברות הכתובים בלוחות ולא אמר על הס"ת ויכריח כן או' בצאתם ממצרים דהיינו ממוך ותכ' ליציאתם ממצרים וזה מורה על הדברות ולא על ס"ת ויורה כן ג"כ מחסרון וא"ו באומרו אשר כרת ה' ולא א' ואשר כרת ה' ויהיה כוונת הכתוב כמותן טעם למה לא היה בארון רק שני לוחות האבנים ולא דבר זולתו להיות כי משה הניחם שם והיה הדבר אשר כרת ה' את בני ישראל תכף ביציאתם ממצרים והוא היותר חביב ולכן אין ראוי שיתערב עמו דבר זולתו :

ויהי בצאת הכהנים כו' ולא יכלו כו' הורת כהנים ולא יכלו הכהנים לעמוד לשרת מפני הענן מלמד שנתנה רשות למחבלי' לחבל כיוצא בדבר אתה או' כתוב אחד או' ובא משה אל אהל מועד וכתוב א' או' ולא יכול משה לבא אל אהל מועד הכריע כי שכן עליו הענן אמור מעתה כל זמן שהיה הענן שם לא היה משה נכנס לשם נסתלק הענן נכנס לשם ומדבר עמו וכן הוא או' ושכתי' כפי עליך עד עברו מכאן שנתן רשות למחבלים לחבל וכן הוא או' אשר נשבעתי באפי אם יבואון אל מנוחתי עכ"ל · ולע"ד מהיכן יליף שנתן רשות למחבלים לחבל מאו' ולא יכלו הכהני' כו' ומאי וכן הוא או' ושכתי את כפי עליך עד עברי שיש לדחות ולו' כי אין זה אלא כדי שלא יסתכל בפנים כדמסיק והסי' את אחורי ופני לא יראו וזה יהיה ע"י שכותי את כפי עליך עד עברי וראית את אחורי ופני לא יראו · ונראה שגם ז"ל הוקשה להם בפ' ולא יכלו כו' מפני הענן כי מה יעכב הענן לשלא יוכלו לעמוד לשרת · לזה אמרו כי להורות הענן בהיכל אל שכינת עוזו ית' אשר היא מתלבשת בו והנה ידעת שהקליפות ארבעה הם ככתוב בענין אליהו רוח גדולה · רעש · אש · קול דממה דקה · שאחרי אשר עברו אלה הד' נגשה אליו הא"ל"ס וכן ביחזקאל ע"ה והנה רוח סערה · ענן גדול · אש מתלקחת · נוגה שהקליפה הרביעית יש בה דקות ובהירות קדושה ולזה נקראת גבי אליהו דממה דקה וביחזקאל נקרא' נוגה לו סביב שהיא קליפה דקה ונוגה לו ודוגמתן באגוז ד' קליפות עם הרביעית הנאכלת עם הפרי עצמו כנגדו ניכר באגוז הרך קודם שתייבשו והיה דמות הנגה שיש לו צד קדושה · ושכינת עוזו ית' עליה אמר ומתוכה כעין החשמל · ולזה אז"ל בש"ב שאסור להסתכל בקש' לפי שהוא מתלבש בקליפו' והמסתכל נזוק מהסתכלותו בהות' הקליפות ובזה מובן או' כאן ולא יכלו הכהנים לעמוד לשרת מפני הענן שהענן הזה הוא לבוש אל כבוד ה' אשר מזכיר בסמוך והוא קליפה השני הנזכר ביחזקאל ענן גדול כמלא שמפני הענן הזה לא יכלו לשרת פן יבוזקו ממנו וז"ש מלמד שנתן רשות למחבלים לחבל והמחבל כאן הוא הענן האמור וכיוצא בזה הוא מ"ש ולא יכול משה לבא אל אהל מועד כדמסיק שבהיות הענן שהו' הקליפ' לא יוכל משה לבוא עד שתסתלק הקליפה ואח"כ ובבוא משה כו' וישמע את הקול מדבר אליו · והכריע כן גם מאו' ושכתי את כפי עליך עד עברי דהוקש' לו מאי עד עברי בעברי הי"לל בבי"ת ועוד כי היכי דקאמר וראית את אחורי כך הי"לל ופני לא תראה או כמו שא' ופני לא יראו כך הי"לל ונרא' אחורי ופני לא יראו לז"א שבהיות כי כאשר יעבור הסי"ת תקדם העברת הד' קליפות הנזכר באליהו שעברו תחיל' וכתן רשות למחבלים לחבל לז"א ושכתי כפי עליך להגן עליך עד שאעבור כי כאשר אעבור אין אתה צריך עוד לשכות לפי שכבר עברו המחבלים והלכו להם וזהו הבנת ושכתי את כפי עליך עד עברי והיא הבנה נכונה בפסוק הפך המובן מפשוטו וזהו שאו' וראית את אחורי כו' רצה לגלות למשה ע"ה תכלית שמתי את כפי שהוא כדי שלא יזוק מהקליפות והמחבלים · לא כדי שלא יסתכל בפני הסי"ת כי זה כמנע ההשגה והסתכלות נמנע מצד עצמו כי האחורי' תוכל לראות הבל ופני לא יראו אפי' שאתה תרצה לראות הם לא יראו א"כ לא עשיתי זה השכות כפי עליך ולא בעוד הקליפות עוברות עד עברי כי מדי עברי לא תצטרך עוד לשכות כפי · והביא ראיה ג"כ מפסוק אשר נשבעתי באפי שנתן רשות למחבלים מצד העוונות המחייבים לתת רשות למחבלים שהרי אמר אשר נשבעתי באפי הרי שהאף הוא אחד מהמחבלים ניתן רשות שהרי נשבע הסי"ת אם יבואון אל מנוחתי · למדנו מדחז"ל טעם מה שלא יכלו הכהנים לעמוד לשרת שהיה מצד הענן להיותו קליפה ומחבל כאמור · עיין רש"י ז"ל מובן בדבריו שמן הקודש האמור כאן הוא הדביר וכן נראה מדברי מהרי"א ז"ל שכתב זה לשונו מיד בצאתם מהדביר ירד עמוד הענן ע"כ · וכן הרד"ק ז"ל · והרלב"ג ז"ל · ולע"ד כוונת הכתוב להודיע מה שהיה שם בעת ההיא וז"ש ויהי בצאת הכהנים ומה שהיה הוא אז אמר שלמה שאם הגיזרה של הכתוב הוא שהענן מלא בית ה' היה לו לו' הענן בלא וא"ו אמנם אומרו והענן כו' ולא יכלו כו' בוא"ו מוכיח שאין הגיזרה לא ענין והענן ולא ענין ולא יכלו אלא אז אמר שלמה וה"ה מה שהיה כמ"ש ויהי בצאת הכהנים וכוונת הפסוקים לו' שהמתין הקב"ה עד שיצאו הכהני' מן הקדש והוא ההיכל מדלא כתיב מן קדש הקדשי' ואז נתמלא הבית ענן עד שלא יכלו הכהנים לעמוד שם לשרת מפני הענן לא שהענן יהי' מעכבן אלא הכבוד השרוי בתוך הענן הוא היה מעכבן וז"ש ולא יכלו הכהנים לעמוד לשרת מפני הענן לא מצד הענן מפאת עצמו אלא יען כי מלא כבוד ה' את בית ה' וכבוד ה' אשר בתוך הענן שיעכבם מהמורא גדול שנתן בלבם ורעדה אחזתם שם עד שלא יכלו לעמוד לשרת ואז הוא שאמר שלמ' ה' אמר לשכון בערפל שאז נתאמת אצלו שהסי"ת שמן במקדש שהרי לא יכלו הכהנים לעמוד לשרת ז"ש אז אמר כו' אז ולא קודם זאעפ"י שהי' הענן מלא בית ה' עד שירד כבוד ה' אז אמר שלמ' ה' אמר לשכון בערפל נמצאו הג' כתובים קשורים ותכלית אמרו ויהי וכו' הו' מה שיאמר אז אמר שלמ' כו' · ומהרי"א ז"ל שאל בכלל ענין הבית למה נו' בנין בית שע"ה ובנין הבית לבת פרעה אגב בנין בית המקדש כי אין לערב קודש בחול · והשיב שהזכירם יחדיו להרגע' שבות האמת לומר שהוצרך להכין רבוי עלים ואבני' יקרות לג' הבתים יחדיו ועוד להודיע הבירות לבב שלמ' שהתמיד בבנין עשרים שנה · ולא קצבו ולזה הזכיר בנין המקדש שהתמיד שבע שנים ובנין ביתו י"ג שנים הכל עשרים שנה גם להודיע שהי' כועס ה' בבנין המקדש למהר בניינו בשבע שנים לא כן בבנין ביתו שהוצרך י"ג שנ' עם היותו בלתי נאה כבנין המקדש בלי ספק · גם רצה לבנות בניינו סמוך לבנין המקדש כדי שמחוט של חסד הנמשך על המקדש ימשך גם אל ביתו להתמידם יחדיו וכן תמצא שכל זמן שהתמיד המקדש התמידו הבתים של שלמ' וכשנחרב המקדש בטל' מלכות מזרעו עד כאן ועל הרביעי ק"ק שאיך ימשך החוט של חסד מבנין המקדש על בנין בתי שלמה שהרי לא היו בזמן אחד כלל כי זה נבנה בשבע שנים ואת ביתו בנה שלמה י"ג שנים אחר המקדש · ועוד שאל מהרי"א ז"ל למה לא עשה שלמה הבית וכליו כדמות תבנית אשר מסר לו דוד אביו ע"ה כמו שכתוב בד"ה הכל בכתב מיד ה' עלי השכיל והשיב כי זה תלוי במה שראינו ששלמה ע"ה גנז כל הכסף והזהב וקדשי דע"ה והקדיש משלו כל הצריך לבנין והכ' כבר קדם בזה הטעמים לחז"ל מהדורשים אותו לשבח או לגנאי אבל הנכון בזה שכשרצ' דע"ה לבנות הבית על ידו היינו שיהי' נבנ' משלו מאשר יכין מהוצורהשי' כל גם בכלם דמות תבניתו אמנם כאם רצה הקב"ה זאת האת' תבנ' בית לשמי וכו' ורצה שיהי' הבנין על ידי שלמ' דהיינו בהיותו שמצו' לבנות עפ"י הסדר שיגו' בצורת הבנין וזה יהי' הוא הנותן ספוק לרכי הבנין משלו שמזאת הבחינ' יקרא שלמ' הבונ' ולא דוד אם כן הוכרח להכין משלו ולשנות מהצור' אשר צייר דוד בבניינו והכל כדי לקיים הדיבור ורצון האלהי במ"ש בנך אשר ישב על כסאך הוא יבנ' לשמי שהכוונ' שהוא יספק צרכו משלו והוא יסדר צורת בניינו זולתו באופן מתחלף אל מה שהי' בידו מאביו וכן בד"ה כתיב והלא אשר הוסד שלמ' לבנות את בית האלי"ם הארך אמו' במיד' הראשונ' מהאמות ששים באו' במיד' הראשונ' רמז למיד' דוד אביו שבזה לבד השנים עמו בשיעור האורך עם היותו מתחלף בכל שאר הפרטים בצורות תבניתו ע"כ · וק"ק כי בודאי לא יקרא דוד הבונ' או שלמ' רק בבחינת התעסקם בבנין ושיגב' בימי דוד ולזה לא רצה הב"ה שיהי' דוד המתעסק בבניינו להתגלגל על ידו בטיטו ושיגמר בימיו אבל יהי' שלמ' המתעסק בו ובימיו יבנ' ויכונן ובזאת הבחינ' יקרא שלמ' הבונ' ולא יתחייב שיהי' בצורת זולת הצור' אשר צייר דוד כדי שיקרא שלמה הבונה דלאו הא בהא תליא כאמור · כי טעם בניז' קדשי דוד הוא כדחז"ל שלא יאמרו שנחרב מצד היותו נבנה משלל המלחמות ידמה בעיניהם שהיה גזל וחמס ומזה הטעם עצמו לא רצה הסי"ת שיהיה דוד הבונה להתגלגל על ידי הבנין כי דמים רבים שפך ויחשבו הגויים ההם שלפי ששפך דמם לא נתקיים בנין שעל ידיו ולא מהדבר בן שדמים ששפך מהכופרים כקרבנות ועולות יחשבו אלא משום לזות שפתים הרחק ממך עשה בן הב"ה · ושלא כדברי מהרי"א ז"ל גם יקשה לדברי מהרי"א שסובר שצורת הבנין אשר בכתב רשום עליו השכיל היה פרטי בהכלי שיהיה דוד הבונה אם כן יקשה מאחר מאחר שגלוי וידוע לפניו ית' שדוד לא יהיה הבונה מהטעמים הנזכרים או זולתם אם כן למאי נכתב מיד ה' עליו השכיל כיון שהוא לא יבנה ולא יתכן ששלמה יעשהו ויבנהו בצורתה הצורה · אלא ודאי בהכרח צריכים אנו לו' שהיה שלמה יכול לבנותו בצורתה הצורה שנכתב' לדוד כי לאו באותה הצורות ותבנית הדבר תלוי אלא בהיות הממו' בבנין דוד או שלמה · ואותם הצורות ניתנו ביד דוד לשלא יבצר מהם וצוה הסכרתי אמנם בהיות שלמה בחכמתו ועושרו גדל מכל בני קדם ראה מתוך תבנית וצורי דוד אביו לעשות כדמות ללמם בלי מגרעת אבל בתוספת מרובה על העיקר שבות הוסיף למנוה מן המובחר כיד ה' הטוב' עלי ותח' הנחושת יביא כסף ותחת הכסף יביא זהב ובמקום כלי אחד עשה י' באופן שהועיל אותם הציורים הניתנים ביד דוד לשלא לגרוע מהם אבל להוסיף כיד ה' הטובה עליו הוסיף וכמו שמוכרח מהרי"א עצמו לתרץ במה שנמצא התחלפות בציורי בנין הבית ובמטייני כליו על מה שנעשה ע"י משה כמו שנזכיר בסמוך בס"ד · עוד שאל מהרי"א ז"ל למה לא עשה שלמה כתבנית המשכן וכתבנית כל כליו מאחר שנא' שם וכן תעשו לדורות ותירץ שלהיות המשכן במדבר די בו אמנם בהיות המקדש בית עולמים מנוחה יתחייב היותו יותר גדול בשיעור הורכו ורחבו גם ברבוי כליו ובחומרם תחת הכסף זהב וכיוצא בו שנא' את תבנית המשכן ואת תבני' כל כליו לא יחייב כן בשעורו אבל בתבניתו לבד אבל בשיעורו ואיכותו הסדלה להוסיף מוסיף לכבוד ולתפארת ולזה נעשה המשכן מעצי שטים ויריעות להיותם במדבר נעים ונדים לא כן בבית עולמי' מהאבנים והארזים בבנין ודירת קבע ולזה ראה שלמה לעשות אורך הבית כלומר ההיכל והדביר ששים אמה ארכו ורחבו עשרים אמה שהיה הכפל ממידת המשכן אמנם בגובה היה שלשים ג' כפלים לפי שבמשכן להיות ערכי' מעמודים ויריעות ולא היה עליו עליות די בזה אמנם בבית שעשה שלמה היו עליות זו למעלה מזו והיה הבית כולו כמו מגדל עוז גדול ורב ורם · הוצרך לעשות גובה התקרה הראשונה שלשים אמות וכמו שזכרתי בפי' הפסוקים וחז"ל אמרו שאין עושין שיעור המקדש ופיעור חלקיו כי אם על פי נביא ומלך וכה"ג וסנהדרין כמו מעשה המשכן שמש' היה מלך בישורון ונביא וכה"ג בשבעת ימי המלואים וראש סנהדרין ואין ספק ששלמה ג"כ עשה על פני נביא עשה תבנית הבית ודוד אמר מיד ה' עלי השכיל כי היה התבנית אשר נתן לשלמה על פי נביא וכה"ג וסנהדרין ובבית שני עשו הבית לפי השיעורים שהיו בבית של שלמה וכמו שנז' בראשון ממסכת שבועו' ובראשון ממסכת סנהדרין ע"כ · עוד הקשה מהרי"א ז"ל למה מכלי בית המקדש עשה מהם שלמ' מחודשים השולחן והמנורה והמזבח הזהב והכיורות ולא עשה קצתם שהרי לא עשה ארון אבל עשה כרובים ולא מכינו שעשה כאן מזבח העולה ולא פרוכת ומסך ובגדי הכהנים וקטורת ושמן המשחה נראה שנסתפק באותם שהיו באהל מועד · ותירץ כי הארון לא מלאו לבו לשנות בויד להוציא הלוחות שהרי עוזה פרץ ה' בו פרץ על שלח ידו להחזיק בארון והכרובים שעשה בבית היה לתפארת ולכבוד ולכן עשה כרובים בבית זולת הכרובים שבכפורת שהיו פניהם איש אל אחיו ואלו שעשה שלמה מחדש היו פניהם אל הבית · אמנם מזבח העולה עשה שלמה כנזכר בדברי הימים כי שם נאמר ויעש מזבח נחשת וכו' וכן נאמר שם שעשה פרכת ואין ספק שעשה גם כן בגדי הכהנים ושאר כל הדברים כולם נכללו במ"ש ויכל חירם לעשות את כל המלאכה ואמר עוד ולא כל הכלים האהל ואחז"ל שפירושו כל הכלים שהיו באהל משה ואמר עוד ויעש שלמה את כל הכלים בית ה' וכו' ומה שלא פרט אותם כאן הוא כי אין כוונת הנביא כאן אלא לכתוב הדברי' הגדולים והמתמיהים אשר עשה המלך שלמה לא הדברים הנהוגים מהם מצד ריבויים ואיכותם כמנורות ושולחנות ומהם מצד גודלם כים ואפי' שהיה מנחושת והבנין והאבנים לא יוהו גדול והאבני' גדולו' ויקרות אמנם מזבח העולה שהי' כשל משה ומנחושת לא רצה להזכירו וכן הפרוכת ומלבושי הכהני' כי אין שם חידוש ובכל שנה ושנה עושים ככה לא הזכירם · ופרוכות מרובות היו עושים שם כמו שאמרו חז"ל י"ג פרוכות ומהם היה אחד במקום המסך שעשה משה ומט"ו ממונים שבמקדש היה אחד ממונה על מעשה הפרוכת ואחד ממונה על בגדי כהונה ואפי' בהיות האהל בגבעון היו משתדלים בפרוכת ובגדי כהונה ואין זה דבר חדש לשלמה ולא תמוה לכך לא הזכירם בשלמ' ומזה הטעם לא הזכיר הקטורת שעשה מידי שנה בשנה אמנם שמן המשחה זכרו חז"ל שלא נמשחו כלי המקדש משמן המשחה שעשה משה ע"ה וממנו ימשחו לעתיד לבא במהרה בימינו כי שארי' השמן נגנז לעת מצוא' ובזה תמלא בביאור הרמב"ם ז"ל בהלכות כלי המקדש עד כאן ובזה"ש שלא מלאו לבו

לבו לשלוח יד בארון לקחת הלוחות מתוכו פן יפרוץ בו ה'. כאשר פרץ בעוזה הענין נכון בעצמו אבל
בראיה מעוזא אינה ראיה כי שם לא פרץ ה' בו על שנגע בארון כי אם על השגגה ששוגג לחשוב
על ה' תועה שהיה הארון נופל לארץ כי שמטו הבקר ולא נתן אל לבו כי הארון נושא את נושאיו
בעצמו לכ"ש ולפי שזלזל בארון פרץ ה' בו. ושאל עוד מהרי"א ז"ל למה בקצת כלים שמר המספר
אשר בימי משה ובמנורות ושולחנות וכיורות ומכונות היו עשרה י' והוסיף השני עמודים. ותירץ
כי זה הדבר תלוי בחקירה אחת והיא לדעת האם נעשו הדברים האלה בלי השקפה אל תכלית או
רמז כי השכל מחייב שכלם בחכמה נעשו וכבר אמרו חז"ל בבראשית מה למעלה שרפים אף כאן
עצי שטים עומדים מה למעלה כוכבים אף במשכן כוכבים דא"ר חייא בר אבא מלמד שהיו קרסי
זהב במשכן ככוכבים ברקיע ואמרו מה התור' קדמה לעולם אף הארון קדם לכל מעשה המשכן.
ואמרו שהמנור' רמז לחכמ' והשולחן רמז לעושר והרוצ' להחכים ידרים והרוצ' להעשיר יצפין וסימניך
שולחן בצפון מנורה בדרום. ואמרו עוד במדרש י' מנורות כנגד י' הדברות וכל מנורה ז' נרות
הכל ז' נרות שכל זמן שהיו המנורות היו האומות שבעים מכובשים כשכבו הנרות גברו האומות
ואמרו הכרובי' שנים כנגד שני הלוחות ואורך כנפיה' עשרי' הכל כ"ב כנגד כ"ב אותיו' והיו מגיעים
בקירות הבית לפי שהכרובים מסוף העולם ועד סופו. ובכל שאר הכלים אמרו כמה רמזים כאשר
זכרתי למעלה בפרטות כל פסוק ופסוק ואף בזמן בית שני היו החכמים עושים רמזים רמזי' בבנין
הבית כמו שכתב יוסף בן גוריון ז"ל בפ"ה מ"ג ממנו כי המשכן הרכו שלשים הי' נחלק לג' חלקים
ושני חלקים הראשונים ניתן בה' רשות לכהנים ללכת בהם רומז אל הים ואל היבשה שהם מיוחדים
אל האנשים ללכת בהם והחלק השלישי רומז אל השמים שמים לה' שאין לבני האדם מבוא בהם
בלל. וי"ב לחמי הפנים אשר על השולחן רומזים אל י"ב חדשים והמנורה הכלול' משבעים חלקים
והיותם כלולים בשבעים קנים רומז אל שבע פעולות או כחות שופעות מכל אחת משבע' ככבי
לכת ומשבעת הככבים האלה תתבאר תנועת הגלגלים ואמנם היות הקלעים כולם בעלי ארבעה
גוונים ורמזו אל הד' היסודות כי השש רומז אל הארץ אל מה שהפשתן צומח בה. ומראה התכלת
רומז אל הים למה שהוא עשוי מדם דג מיוחד והארגמן רומז אל יסוד האויר כי הוא כמראה השעוה
ותולעת שני אל יסוד האש ומלבוש של כהן שהי' של שש רומז אל כללות הארץ ומלבוש התכלת אל השמי'
והרמונים רומזים אל הברקים והלפידים השמימיים. והקול נשמע מן הפעמוני' רמז אל הרעמי'.
ומעיל האפוד רומז אל כל הדברים הטבעיים ולזה רצה הש"י שתהיה אריגתו מארבעה צבעים
עם זהב להעיר על הבריות המפוזרות בעולם. ואמנם הושם החשן באמצע האפוד לדמיון הארץ
אשר היא מרכז השמים והיא במקום האמצעי מכל הגלדים וחשב האפוד ירמוז אל הים הגדול או
ים אוקיינוס הסובב את הכל והנה השמש והירח נרמזים בב' אבני השוהם ושתים עשרה אבנים
הקבועות בחושן אם שתהיינ' רומזות אל י"ב חדשי הלבנ' או לחנות י"ב מזלות. והמגבעות או
הכובע רומזות אל השמים בכלל כי בזולתו באופן אחר לא יצטדק היות מחוקה אלו שמו ית' ר"ל
על הכו' וזה משכת האור אשר הוא באמת אלא הש"י וזה מספיק בביאור אלה הדברים שאין
המכוון רק להורות קצת מעלת מתן תורתנו הקדושה עכ"ל. הנך רואה איך יש ויש רמז בכל ענין
מהם גם הרב המורה בפרק מ"ה חלק שלישי מספרו השתדל לתת רמז. והער' בכלי המשכן ואמר
מעשה הכרובים להעיר על מציאות עשרה שכלים נבדלים מחומר לפי שהקדמונים עובדי ע"א
לא היה עובר עיונם מהמורגש והיו חושבים שהנמצא הקדמון אשר לא ישיגהו העדר הוא הגלגל
וכוכביו ומזלו. בזה הסרים ההמון להאמין במציאות הנמצא הנבדל מחומר השכלי שהוא המדע
האמפירופלוזה שיהיו שנים להורות על רבויים כי אם היה אחד ידמו הרואים שהיה זה צורת האלוה
ית' חלילה ושהושמה המנורה הטהורה לכבוד ולתפארת הבית כי הבית בהדלקת המנור' בה תמיד
יש לה בנפש הרואה מעלה גדולה ושמזבח הקטורת להסיר הריח המתילד מהבשר השחוט לקרבנו'
עם היותו שקטורת המורה שמה ואמנם השולחן והיות עליו לחם הפנים אמר הרב לא ידע לו מיד'
עד היום הזה ושהיה הכיור לרחוץ הכהנים ומזבח העול' להקריב קרבנות לגבוה לפי שהי' זה מנהג
הקדומים עובדי ע"א ע"כ. והנך רואה החולשה שבדבריו אם כמ"ש שהכרובים להסיר העם
במציאות המלאכים וזה ממה שאין להם הכרח רב בלתי לה' לבדו אם שלא היה המנורה מורה על
ומכלל כי אם לכבוד ולתפארת וידוע שהנרות הדולקות ביום אינם כבוד ולא תפארת במקום
שיש אור החמה שרגא בטיהרא מאי קא מהני' ואם כמ"ש שהקטורת היה להעביר ריח הבשר א"כ
לא היה הקטורת עוצר המגפה ולא היה צריך בקדש הקדשים ביום הכפורים כי אין שם
ריח בשר והיה לה לכנס בעזרה לא בהיכל ובדביר ובמ"ש בתכלית הקרבנות שהיה להרחיקם
ומדרכי עע"ז ואינם מכוונות לעצמם כבר כתב עליו הרמב"ן ז"ל ע"כ וגם יקשה לדבריו היותו י"א
סמנים בקטורת ויספיק אחד או שנים ויקשה מאחלבנ' שריחה קשה יותר מריח הבשר
ועיין הרלב"ג ז"ל שהאריך בחבר הזה מאד בפירושו לתורה. ואמנם בפירושו למלכים הוסיף ע"ש
ואתה עתה ברוך ה' המעיין בדברי אלה האנשים מה שיש בדבריו מהכפל ומהדוחק והנה לא ראיתי
להשיב על חלומותיו ועל דבריו פן תכבד המלאכה הזאת והיו בעיניך למשא כבד והדברים בעצמן
מורים שבבלאמה. ואמנם חכמי הנוצרים כתבו בזה אחרי דעת האחרונים מחכמי עמנו כי הם
אמרו שהיה הבית המקודש ולהיותו נחלק כפי מהות הנמצאים אל ג' חלקים היה שיתחלק הבית
האלהי אליהם והיה קודש הקדשים רומז אל עולם המלאכים ולזה היו שמה הכרובים והיו שנים
להורות על רבויים והיו פורשי כנפים למעלה להורות שאין להם קיום וחיוב המציאות והשפע מאחת
כי אם מאחת עילת' יתעל' והיה השכל הוא הקדש מעיר על עולם הגלגלים ולזה היו שמה השולחן
והמנורה אשר בה ז' נרות רומזות אל שבעה כוכבי לכת והשולחן אשר עליו שתים עשרה חלות רומז
אל גלגל המזלו' והמזבח מעיר על הגלגל העליון ולזה היו כל כלי הדביר וההיכל זהב לכיותו עומד
ובלתי נפסד להורות על נצחיות הנבדלים והשמים ושהיה החצר רומז לעולם השפל ולכן היה בו
מזבח העולה המורה על ההויה וההפסד וכיור וכנו המורה על טהרת מעשה האדם בעה"ז ושלזה
לא הי' בחצר זהב אלא נחושת לפי שלא היה מור' על נצחיות כלל כי אם על ההפסד ואמרו שאר
הדברים היו מתברת המלאכה ומפאת הבנין ובאמת רואה אני דבריהם בזה יותר מחוורים על כל
שאר דברי החכמים אשר מבני עמנו ואשר האמינהו בזה הוא שאין ראוי שנבקש רמז ונמשל בכל
אחד מהדברים הפרטיים כי מהם באו רבים לצורך המלאכה והכרח הבנין וכ"ש שאין ראוי במשל
בדברים שהם חוץ לבית כיציעים והעליות והלשכות והעזרות והרצפה שאל' היו לשמש הבי' ועובדי'
ולא באו לרמוז לדבר נעלם ולזה לא זכרם הנביא בכתובים כי אם הדברים הרומזים על הדברים
הנעלמים וכבר זכר הרב המורה בהקדמת ספרו שפעמים יבואו במשל דברים ליפות המשל שאין
לבקש בהם דבר בנמשל. ואמנם היה הנמשל והרמז בבית המקודש בדביר ובהיכל ואולם ואמנם
הדבר אשר יעיר עליו הבנין רחוק הגלי שיאמנו אל דבר מהחכמות והדברים המושגים מתוך
החקירה והעיון כי לא היה צריך ית' לרמוז בביתו אל דבר שהוא ידוע ומושג לחכמים ויותר ראוי
שנא' שהיתה הכוונה והרמז בו לדבר ראוי שנאמינהו בחוק התורה ולמה שנעשה במצותיה באופן
שיהיה המשל והרמז מדריך האדם למה שיעשה וכבר גלה לנו אמתת זה הנביא יחזקאל באו' אתה
בן אדם הגד את בית ישראל את הבית ויכלמו מעונותיהם ומדדו את תכנית. ואם יכלמו כו'.
אמר זה לפי שבזמנו היו טועים בעבוד' השמש והירח ואמר שיתבודדו ויתבוננו בענין הבית
ומדדו את תכניתו שהוא המשליי יורה להם טעותם כי לה' המלוכ' והוא המושל והמשגיח לא אחד
מהמשרתים ולו חכמו בזה יכלמו מעונותיהם בראותם כי לא מעבר לים. כזה אבל בביתם ימצאו
מה שילמד' להועיל אם יתבוננו בו. ואמר צורת הבית ותכונתו ומוצאיו ומובאיו.
אמר שנית וכל צורתיו ואמר בו לשון חוקים ותורות לפי שהדברים מושגים אצלנו באחד מארבעה
אופנים אם בחוש ואם במושכל הראשון ואם במופת ואם בקבלה ואמר צורת הבית על הנראית בחוש
ותכונתו על שהבונה נרשמת בנפש שהוא ידיעת המושכלות הראשונות ואמר מוצאיו על המופתי'
הנעשים מהם שהם היוצאים מהקדמות החושי' ומהמושכלות הראשונות ומובאיו הם מקובלות
הבאות לאדם מאחרות בדרך קבלה ולזה צוה הש"י הנביא וכל צורתיו וכל חוקותיו וכל תורותיו
הודע אותם ואמר בזה צורותיו על המוחשות והמושכלות הראשונות כי כולם צורות מושגות לאדם
בלי עיון ועל חוקותיהם המקובלות שאין להם טעם וכל תורותיו הם המופתים הנודעים בהירא'
ולמוד ואמר שמתכונ' הבית וסדוריו וחלקיו יודיע להם כל זה כדי שישתלמו בכל מה שיבקש
באמונה אם הדברים המתבארים ע"ד הקש ואם הנודעים מצד הקבל' לבד ולהיות זה אמת אמר
הגד לבני ישראל את הבית ואמר הודע ולא אמר הראה לו' שאין הדבר תלוי בראיית העין כי אם
בהבנת תוכניתו המכוון בבניינו והרמז בו והנה הנרמז בבית האלהים לדעתי הוא כי כותלי ב"ה
היו מאבנים ועצים חפוי זהב על גב זה להורות על ג' מלכים שעמדו בישראל עד העת ההיא האבני'
גזלות רמוזות לשאול שהיה גדול משכמו ומעלה גבוה מכל העם. ולא היה עליהם זהב ולא
פיתוח להורות שלא היה בו מהידיעות האלהיות שאליהם רומזים הפתוחים ולא היה עליהם
זהב שהזהב רומז על תפארת המלכות ונצחיותו ולא היה כן בשאול כי נכרת מזרעו ולכן היו אבני
גזית לראות שנכרתה המלכות מזרעו ולזה נמשל' מלכותו כאבן. ועליהם חפוי העצים ארז לרמוז
אל מלכות דוד הנמשל' לארז כתמר יפרח כארז בלבנון ישגה להיותו מוליד כיוצא בו והיו בו פתוחי'

רמז אל הידיעות האלהיות ועליו הזהב לרמוז אל המלכות שלמ' שהיה בו כבוד ותפארת כזהב
ונצחיות במלכותו וכמו שהעצים לא נדבקו באבנים ככה לא נדבק דוד הנרמז בשאול כי לא היה
מזרעו ומשפחתו. אמנם העצים והזהב המחפ' עליו כל מה שהי' בעצים נרמז ונרשם בזהב ונרא'
בו להורות שכל מה שהי' בדוד מהשלימות ומהפתוחים כלם נראו בשלמה בנו ונראו בו ולזה נאמר
משלי שלמה בן דוד דברי קהלת בן דוד להיותו דומה אליו ונרשמו כל שלמיותו בו וכבר המשילו
החכמים ז"ל כותלי בית המדרש אל האנשים השלמים המעמידים בית המדרש בחכמתם ככתלים
הללו והוא מ"ש כותלי בית המדרש רמז לחכמי הדור וא"כ כותלי ב"ה ירמוז אל המלכים שהיו עד
הנה. עוד אפשר שהאבנים רומזות אל העולם השפל הארציי ועליהם העצים בפתוחים ופרחים
לרמוז אל עולם הגלגלים אשר בו הככבי' דוגמת הפרחים ועליהם הזהב לרמוז אל הנצחיו' והכבוד
ומעלה אשר לעולם העליון. והיו דבוקי' זה בזה כדיבוק השכל הנבדל המניע עם המתנועע בכוכ'
ובכוסף והרמז בזה להודיע שהוא יתב' השוכן בבית הזה שוכן ומנהיג הג' עולמות האלה יחדיו
וזה הרמז בכללות הבית אמנם הדביר ירמוז אל שהאושר הוא עסק האדם בתור' וקיום מצותיה
ביראת ה' כאו' סוף דבר הכל נשמע וכו' כי זה מציאות כל האדם וכן הדביר אשר שם הארון בלוחו'
הברית לרמוז כי הוא התכלית הנכסף כאמור והיו הכרובים בכפורת לרמוז שהתור' נשפע מלמעל'
תורה מן השמים ע"י השכלים הנבדלים מהש"י אשר עליה' ולזה היו פורשי כנפים למעל' סוככים
וכו'. כי מהגבוה מעל גבוה הי' השפע התוכיי וכמ"ש ה' מסיני בא ואתא מרבבות קודש והיו פניה'
איש אל אחיו להורות שכולם אהובים כולם ברורים ושלמה הוסיף לעשות בבית כרובים ופניהם אל
הבית להורות שבזכות התור' יהיו השקפת פני מלאכי ה' אל הבית ההוא להשרות שכינת עוזו שם
כל הימים. א"כ היו הכרובים רומזים אל שמלאכי אלהים חונים בבית ההוא בזכות התור'. עוד
אפשר רמז בכרובים אשר הם כדמות קטנים והיו זכר ונקב' כדעת חז"ל להורות שכל איש ואשה
מבני ישראל מקטנות' יגדלו על מי התור'. ומצותי' אשר גם כי יזקינו לא יסורו ממנה שהרי על
ידה ישיגו ארוכות חיים בהיותם פורשי כנפים למעלה לעוף ולהדבק בעליונים בהמצאות התור'.
והנה היה פרכת בין קדש הקדשים ובין ההיכל ובימי שלמ' כתלה לפי שההיכל כמו שנבאר ברמזיו
רומז אל ההצלחות והטובות והאדם השלם אין ראוי לו לעבוד לתכלית ופניה מכל אלו לזה הבדיל'
הפרכת בין קדש הקדשים הם העושים מאהב' ובין ההיכל. והיו בהיכל ג' כלים רשומים השלחן
והמנור' ומזבח הקטורת להודיע שעם היות תכלית העבוד' לעבוד מאהב' עכ"ז יגיע אל האדם
מעסק התור' כאחד העושר והכבוד הנרמז בשולחן לו' כי לא ראיתי צדיק נעזב וזרעו מבקש לחם
ואליו רמזה ברכת יברכך ה' וישמרך שהברכ' היא תוספת טוב'. וזהו לחם לפני התמיד על שלא
יהי' כעזב מוט של חסד ממנו ומזרעו להיותו מבקש לחם חליל' אבל לחם לפני תמיד והשגחיי שכן
מורה באו' לפני ולכן הי' הזהב טהור ומנקיותיו להורות שיושג בכבוד ולזה גם כן היו כפות הלבונ'
בריח הטוב אל שם טוב וירמוז בי"ב חלות אל י"ב המזלות כי ברכות ה' הי"ב מזלות יעירו על זה
או אל י"ב שבטי יה שיזכו לזה או אל י"ב חדשי השנ' שיתמיד הטוב ההוא. והשכר השני הוא השגת
החכמ' והמדע אשר בקיים האדם תורת ה' ומצותיו תורתו מתקיימת ויאירו פני שכלו וזהו רמז
המנור' אל החכמ' הנשפעת מאת הש"ת על שומרי התור' והמצות והיו רומזות אל זה המערכה
ונרותי' כי נר ה' נשמת אדם וז' נרות אל ז' חכמות לפי שכלן ימצאו בתורת ה' ולזה כלם פונות
אל קנה האמצעי להורות שעיקר כל החכמות להיות' פונים אל שרשי התורה אשר שם: והיתה זהב
טהור לרמוז שתהיה החכמה טהור' מכל דעה זרה בלתי מסכמת אל דת אמת והיה אהרן ובניו
עורך הנרות מערב ועד בקר לפני ה' שאין ראוי ללמוד אלא מפי איש חיל כי שפתי כהן כאהרן
ישמרו דעת ותורה יבקשו מפיהו כי מלאך ה' צבאות הוא ויערכו אותם לפני ה' ר"ל כפי המוסכם
לתורתו והיו לה גביעיה כפתוריה ופרחיה אל השתעפות החכמות כולם אבל היתה כולה מקשה
להורות שהחכמות בכל מה יתאחדו כלם בהיותם כפי הנמצא כולו כאיש אחד. אמנם מזבח
הקטורת בא לרמוז השכר הנפשיי להשארות הנפש ולזה היה הקטורת בהעלאת עשן לרמוז אל
שלימות הנפש העולה היא למעלה והיה המזבח הזה מכוון בנגד קדש הקדשים לרמוז שהשלימות
הזה יושג בהמצאות התורה אשר מנגד ולשוב הרוח אל האלהים אשר נתנה ולהיות חלקה וגורלה
שם בהיות לה מהלכים בין העומדים האלה הכרובים העומדים ראשונ' במלכות שמים ולזה ביום
כפור הנבחר היה נכנס כה"ג להקטיר שם ריח הקטורת כאלו אמר שובי נפשי למנוחייכי כי ה' גמל
עלייכי בסליחה והכפרה. ולכן היה הכהן מקטיר בבקר ובערב וכא' בו קטורת תמיד לפני ה'
קדש קדשים היא לה' כי הבקר והערב רומזים החיים והמות והיא ההשארות לפני ה' ר"ל בנצחיות
ולהיות השכר הזה עול' על כל האחרים נאמר בו בלבד קודש קדשים לה' מה שלא נאמר כן בשולחן
והמנור' ולעטרתו ונצחיותו לזה שיהי' מזהב טהור אבל היה מצופ' על עץ לו' כי בהמצאות הדברי'
ההוים ונפסדים כעין יגיע האדם אל ההשארות הנפשיי הנצחיי הנרמז בזהב וקודם ההיכל המחיצ'
השנית הזאת אשר בה הכלים אשר זכרתי היה האולם והחצר והיה בחצר מזבח העול' וכיור וכנו
והים אשר עשה שלמה והיה כל זה לרמוז שהג' יזכה האדם במעלת החכמ' ומעלת העושר והכבוד
הנרמזים בשולחן ובמנורה בהמצאות השכל המעשי אשר יבאו ממנו המידות המשובחות לפי שהם
סולם ומעשה לשכליות ובהמצאות המדו' הטובות יזכה האדם לעושר ולכבוד ולחכמה ולהיות
הכיור מורה על זה הנה כית' הכתוב בין המזבח שהוא רמז לעולם ההוי' וההפסד כמו שאבאר
ובין אוהל מועד שהוא רמז לידיעת האמתיות כמו שאמר והיה כל מבקש ה' יצא אל אהל מועד
לפי שהשכל המעשי הוא האמצעי ביניהם והיו נותנים בכיור מים אין מים אלא תורה להגיד כי
בלימוד התורה ישלם המעשי וירחץ ממנו כל טומאה וכל לכלוך ולזה נעשה הכיור במראו' הצובאות
אשר צבאו בפתח אהל מועד. בימי משה שהם הפעולות המשובחות והשלימות אשר צבאו המראות
התורה והחכמ' אשר רמז אליה אוהל מועד כי הפעולות השלימו' זה דרכה ר"ל היותם נקשרו בשכל
ואמנם מכונות הכיורות היו לרמוז על התכונו' והמזגים שהם מכונות למידות השלימות ולכן עשו
בהם מסגרו' שהם הסייגי' להדריך החומר ולהשוות המזג באופן הראוי והאופני' שהיו במכונות היו
רומזים למרוצת הימים והזמנים והיו האופנים והמסגרות ד' להיות החומר מורכב מהד' יסודות
וכל שאר הדברים שזכר במכונות הולכים על זה הדרך וכו' א"כ הכיורות מורי' על המדו' המשובחו'
והמכונות על המזגים השוים והממוצעי' ואמנם מזבח העול' על המות הגופני שא"א שימלט האדם
ממנ' ונתקדם המזבח הזה אל מזבח הקטרת לפי שא"א שיזכה האדם אל ההשארות הנפשיי אם לא
בהקדים אליו המות הגופני לפי שהדבקות הנפש בנבדל א"א בעודה בנפש בחיים הגופניי' וכמ"ש
כי לא יראני האדם וחי ולזה הי' בשכר ההוא מיוחד אחר המות ולכן הי' מזבח העולה בחצר ומזבח
הקטרת אחריו בהיכל להודיע שאחר המות תבא הדבקו' הנפשיי והיה מפני זה מזבח העולה מקום
הפסד גופות הבהמ' והיה רבוע לרמוז על הרכבת הארבעה יסודות שהם סבת ההפסד והיה נחושת
ולא זהב לרמוז על ההפסד והיה לו מכבר מעשה רשת לפי שהמות רשת פרושה על כל החיים והיה
נבוב לוחות לפי שעטיטי העולם הזה הם כוזבים ויחשוב האדם שיש בהם קיום ואמת כפי הנראה
והם נבובים רקים בוקים ומבולקי' מבפנים והיה כבש סמוך אליו לרמוז שהמות כובש כל בני האד'
אליו ולא היו עולים במעלות אל המזבח לפי שאין מעלה ואין שלטון ביום המות והנה עשה שלמה
הים ושמו סמוך לכל זה להעיר על זה העולם ההוה והנפסד כי העולם הזה ים זועף וכמו שדרשוהו
במדרש והודיע בזה שהענין המיוחד של זה העול' הוא הכיור והמזבח והיה הים עשר באמה משפתו
אל שפתו לפי שהשפלים כללים בעשרה ר"ל בחומר הראשון והצורה הגשמית והארבע יסודות
והדומם והצומח והחי והמדבר והיה עגול סביב לפי שהעול' הזה כלו מתדמה למה שהיה כבר היה
והנה לא היה רבוע והיה מקבל המים מבחוץ לפי שזה העולם מקבל השפע מלמעלה והיה עומד
על י"ב בקר והיו המים באים מהם אל הים לרמוז שהעולם הזה הדומה לים הוא מושפע מי"ב
מזלות העליונים והיו פונות לארבע רוחות לרמוז שעניניהם יהיו כפי הארבעה תקופות של כל שנה
ושנה ושאר הדברים היו לצורך המלאכה ואולי שיש בהם נסתר ורמז ואני לא באתי עד תכונתו
ואמנם שני העמודים לדעתי הוא שלא עשאם שלמה לרמוז על דבר מסודות המציאות אבל לפי
שהבונים חרבות למו ועושים בנייני גדולי' וראשו בשמי' קראו בשמותם עליהם ושמו את שמותיה'
או סימניהם בבנייניהם אשר יעשו זכרון ומשמרת לבאים אחריהם לכן ראה שלמה עליו השלום
לעשות סימן וזכרון משני המלכים אשר נוו בבנין בית האלהי' ההוא שהם דוד ושלמה ולזכרונם
עשה שני העמודים האלה לפי שהבית נכון עליהם ולכן היו שנים ולא עוד כנגד דוד ושלמה ולכן
היו שנים ולא יותר והיו בראשיהם כותרות לרמוז שהם מלכי' בכתר מלכות על ראשם ולכן היו
עליהם רמונים להעיר על חכמתם שהיו מלאים תורה ומצות כרמון ולזה לא שמו אותם לא בדביר
ולא בהיכל כי אם פתח בית האלהים כי שם מושב המלכים ולזה לא עשאם מזהב אלא מנחשת
להעיר על היותם נפסדים כשאר כל הדברים של העול' הזה שאמה הראיה שכל הדברים שהיו בעזר'
כולם מנחושת וכולם חלולים היו אם המזבח נבוב לוחות ואם הכיורות והים וכן העמודים ולזה
קרא אחד מהם יכין לרמוז אל דוד שהכין הדברים לבית עלמו השני בועז לרמוז אל שלמה שהיה
בו עוז הבנין ועיקרו ובחר בשם הזה לפי שבועז היה אבי עובד וכמו שנאמר בסוף מגילת רות
ובועז ילד את עובד וכן היה שלמה אבי כל הפועלים והעובדים במלאכת הבית ונקרא ב"כ בועז
לפי

לפי שהיה שלום בימיו ועוז ותפארת במלכותו ועליו נתקיים מה שאמר דוד אביו ה' עוז לעמו יתן ה' יברך את עמו בשלום. ולזה היה העמוד אשר קרא יכין בצד ימין ובועז בצד שמאל לפי שהיה יכין רומז לאביו נתן לו המקום הנכבד לצד ימין והיה אורך כל עמוד ח"י אמות ולהורות כי יחדיו דוד ושלמה כלם חיים עדי עד בזכות הבתים ההריה' וכמו שאז"ל בפסוק אגורה באהלך עולמים וכי אפשר לו לאדם לגור בשני עולמות אלא שיאמרו דבר שמועה מפיו כו' והבנין הזה יהיה זכרנו' ויתמיד שמם עוד כל ימי הארץ גם שבזה הפועל ובנין הודו ושבחו לשמו יתברך אשר הוא יודך נל"ז וחוט שתים עשרה יסוב את העמוד השני והוא מאמר ראוי שיובן עתה כפשוטה שזה שלמה לעשות בעמוד השני בועז הרומז אליו חוט אחד שהיו בו שתים עשרה אמה להעיר שבשנת שתים עשרה שנה למלכותו שרתה שכינה בבית ה' ואמיתת זה מבואר כי בשנה הרביעית למלכותו יסד בית ה' והתמיד הבנין שבע שנים ושנה א' שעבר משכלתה המלאכה עד חנוכת הבית כמו שנזכר קודם זה הרי לך שהיו שתים עשרה שנה למלכות שלמה כשעשו חנוכת הבית ול"ל זה הרמז המופלא רמז באומר וחוט שתים עשרה אמה יסוב את העמוד השני מה שלא אמר בעמוד הראשון והנה היה אורך הבית כולו היכל דביר ואולם שבעים אמה בכלל הבתים כמו שנזכר לרמוז שימי שנותינו בה' שבעים שנה ואמנם עם עובי הכותלים היו שמונים אמות או יותר מזה כנגד מה שאמר ואם בגבורות שמנים ורהבם עמל ואון ולכן היה בסוף כל זה השיעור מזבח העולה המורה על המות שתבא בסוף החיים ואמנם היה רחבו עשרים אמות לרמוז על ימי הנערות שהם עשרים שנה והיה קומתו שלשים להעיר על שנת העמדה שהיא קומת האדם וטובו ויופיו כי היו השנים אשר אחרי זה ימי הירידה אם עם השארות הכח ואם עם הראות החולשה וזהו כללות כמו' בית האלהים. כפי הנראה בעיני ואחרי הודיע אלהים אותך את כל זאת אתה המעיין תוכל להשיב בנקלה למשה אשר אמנם בהתירה והוא שבארון העדות לא היה יכול שלמה להוסיף ולא לגרוע ממה שהיה לפי שהיה התורה אחת וכן במזבח הזה להיותו מורה על ההשארות הנפשי והדבקת נפש האדם אחרי המות וזה לא יתרבה באדם אחד כי נפשו נשארת בחיים וגם לא ראה להוסיף ולהרבות במזבח העולה המורה על המות אשר היא אחת ושוה בכל הנפשים כמות זה כן מות זה וגם לא רצה לעשות כי אם ים אחת להיותה מורה על העולם והוא אחד. אבל רצה להוסיף במכונות הרומזות על החכמות ולפי שהוא נתחכם מכל האדם בחכמות מרובות ומתחלפות עשה מנורות עשרה. וכן הוסיף בשולחנות הרומזים אל העושר והכבוד לפי ששלמה מלך בכפה לדעת חז"ל ולזה הרבה לשולחנו'. וכן הרבה כיורות לפי שהם רומזים על המדות המשובחות והמכונו' הרומזות על המזגים השוים והממוצעים והוא הרבה משלים שלשת אלפים להשלים המדות ובהשוות המזגי' הסדי' להם ספר רפואות לזה הרבה במספר אלה הכלים אמנם בעמודים לא עשה כי אם שנים לרמוז אל דוד ושלמה לבד כאמור. ואמנם במה שהיה תוספת המספר בסך עשרה לא פחות ולא יותר כאמר כמ"ש חז"ל מנורות עשרה כנגד עשרת הדברות לרמוז כי כל החכמות הנרמזות במנורות והעושר והכבוד הנרמזות בשולחנות והמדות המעשיות הנרמזות בכיורים והמזגים הטובים המסודרים במכונות הכל ראוי שיהיה כפי שרשי הדת והם עשרת הדברות שנתנו בסיני שהם סוגים כוללים לכל מצות התורה ולהורות על הסכמתם באו כמספרם. גם נוכל לומר שכל השפע המושפע אלינו הן מהחכמ' הן מהעושר והכבוד הן מהמדות הטובות הן מהמזגים הטובים כולו הוא מושפע מדרך השכלים הנבדלים שהם במספר עשרה אם לדעת הפלוסופים שימנו אותם במנין הגלגלים המתנועעים ההם ואם כדעת התוריי שיזכור רבוי מהמלאכים שאין נמלט מהיותם נכללים במדרגות י' אם מהמאות אם מהאלפים או מהרבבות כמ"ש אלף אלפין ישמשוניה וכו' עד כאן תורף דברי מהרי"א ז"ל ואין משיבין על ההקש כ"ש על הרמזים כתב עוד מהרי"א ראיתי רבים מבני אומתינו ומבני האומות שאמרו שאין בבנין המקדש דבר גדול וישימו לאל מלתו כי ראו כמה בניינים גדולים לאומות והבינו הפסוקים כפשטן שלא היה שם כי אם הדביר והיכל והאולם והעזרה. ולכן להסיר זה מלבות בני האדם ראיתי לכתוב ראשי פרקים ממה שאמרו חז"ל במס' מדות והביאו הרב הגדול הרמב"ם בספר עבודה הלכות בית הבחירה. והוא מסכים בזה לדברי יוסף בן גוריון ואו' שבית המקדש לא היה במישור אלא במעלה משופע והיה כמחוז אחד נקרא הר הבית לפי שהי' בתוכו בית האלהים ואותו המחוז כולו מוקף חומה סביב עולה בשפוע והי' מרובע ומהלכו ת"ק אמה לכל רוח מארבע פנותיו וכבר ידעת שאמת הבנין בת ו' טפחים ואמת הכלים ה' טפחים כמו שביארנו במסכת והטפח ד' אצבעות גודלות והיה אם כן הר הבית כעיר קטנה מוקפת חומה כיפין על גבי כיפין מתחתיו מפני אהל הטומאה שבקבר התהום וחמש שערים היו לו אחד למערב ואחד למזרח ואחד לצפון ושני' לדרום ורוחב כל שער י' אמות וגבהו עשרים והיו להם דלתות לפנים מן החומה היה לו חיל סביב גבהו עשר אמות ועליו קונן ירמי' ויאבל חיל וחומה יחדיו אומללו זו חומת העזר' לפנים מן החיל היה העזר' הגדול' והי' ארכה מאה ושמנים וז' אמות ורחבה קל"ה ושבע' שערים היו לה שלש' מן הצפון סמוכים למערב וג' מהדרום סמוכים למערב ואחד במזרח מכוון כנגד קדש הקדשים וארכם ורחבם כשערי החומ' והיו להם דלתות מחופות זהב חוץ משער מזרחי שהיה מחופ' נחושת קלל והוא הנקרא שער העליון או שער ניקנור ולפני העזרה במזרח היה עזרת נשים שהי' קל"ה באורך וקל"ה ברוחב וארבע לשכות היו במקצעותי' והם לשכת נזירים ששם היו מבשלים שלמיהם ומגלחים שעריהם ולשכת דיר העצים ששם היו הכהנים בעלי מומין מתליעים בעצים שכל עץ שנמצ' בו תולעת פסול. ולשכת המצורעים ולשכת שמני' שבה היו נותנין השמן והיין והית' עזרת נשים מוקפת גזוזטרא כדי שיהיו הנשי' רואות ולא יבאו עם האנשי' בערבוביא. ובית גדול היה בצד העזר' בצפונה מבחוץ בין העזר' והחיל והיה בנוי כיפה ומוקף רובדים של אבן והיה הנקראת בית המוקד והיו לה שני פתחי' אחד לעזר' ואחד לחיל וארבע לשכות היו בו שתים קודש ושתים חול והם לשכת הטלאים ולשכת עושי לחם הפנים ולשכת האבני' הגנוזות מפני פסול או שקוץ ולשכה שבה היו יורדים לבית הטביל' והי' היורד הולך במסיב' ההולכ' תחת המקדש כולו והנרות דולקות תמיד מכאן ומכאן עד שמגיע לבית הטביל' ומדורה הית' שם ובית הכסא של כבוד מנעלו נעול בידוע שיש שם אדם. כשהאדם היה נכנס בשער מזרחי של הר הבית הוא מהלך עד סוף החיל בשוה ועול' מן החיל לעזרת הנשים בשתים עשר' מעלות ומהלך כל עזר' נשים בשוה ולשכותיה וממנה עולה לעזרת ישראל בט"ו מעלות והולך כל עזרת ישראל בשוה ושמנ' לשכות היו בעזרת ישראל לשכת המלח שהיו נותנים שם מלח לקרבנות ולשכת הפרוה ששם היו ממלחין עורות הקדשים ועל גגה היו בית הטביל' של כ"ג ביום הכפורים ולשכת המדיחים ששם מדיחין קרבי קדשים ומשם מסבב עולה לגג בית הפרוה. ולשכת הגזית שבה יושבות סנהדרי גדול' וחציה היה קודש וחצי' חול ולה פתחי' ובחיל סנהדרין יושבי'. ולשכת הגול' שהי' שם גל שממלאים ממנו בגול' ומספיקים מים לכל העזר' ולשכת העץ הנקראת לשכת פלהדרין ולשכת פנחס המלביש ולשכת עושי חביתין ומעזרת ישראל היו עולים לעזרת כהנים בט"ו מעלות ושם היה הדוכן שעל אותם המעלות היו הלויים משוררים בשע' שאומרים שיר' על הקרבן. ואחז"ל שכנגדם ט"ו שיר המעלות שבתלים שהיו משוררים כל אחד מהם בכל מעל' מאלו ומהלך עזרת כהנים ובין האולם והמזבח הי' בשוה ועול' משם לאולם בשתים עשר' מעלות והיכל והדביר הי' בשוה עם האולם וכל מעל' מאלו שזכרנו הי' חצי אמה ושלופ' חצי אמה. ולשכות אחרות היו שם תחת עזרת ישראל פתוחות לעזרת הנשים ששם היו הלויים נותנים הכנורות והנבלים והמצלתים וכל כלי שיר נמצא גובה קרקע ההיכל על קרקע שער העזר' כ"ז אמות ומלבד כל זה היו הבתים הסמוכות לבית המקדש העליות אשר עשו עליו זו על גב זו ששם היו אוצרות בית ה' וכל דברי קודש' גם היציעים המקיפים את הבית סביב ג' לצדדיו כמו שבאר הכתוב וג"כ התאים שבהם היו בתים שנעשו במקומות הפנויים שבין הכתלים שהיו ט"ו בדרום וט"ו בצפון ושמנ' במערב שהם כולם ל"ח תאים ובתים אחרים היו בהם הבית ללויים ששם אוכלים ושותים ושוכבים כאשר לא היו משמרים במשמרות לפי שכל הלילות היו משמרים המקדש לא מפחד אויבים ולסטים אלא מפני הכבוד והיו עשרים וארבע משמרות והיו הכהנים שומרים מהם בג' מקומות מבפנים והלויי' בכ"א מקומות מבחוץ וממונה הי' עליהם הנקרא איש הר הבית שהי' חוזר על כל המשמרות ואבוקות דולקות לפניו ומי שנמצא ישן חובטו במקל ושורף בגדיו אם ירצ'. הנה התבאר שהי' הר הבי' מבית האלהים אשר עשה שלמ' גדול ורם קרית מלך רב שלא נעש' כן לכל הממלכות. ואמנם בענין הקדוש' אין ראוי שיחשוב האדם שהית' קדוש' שוה בכל חלקי הבית אינו כן כי י' קדושות אחז"ל שהיו בארץ ישר' זו למעל' מזו קדוש' ראשונ' היתה בעיירות המוקפות חומ' שכן מקודשות משאר הארץ שמשלחין מתוכן את המצורעין ואין קוברים מת בתוכם אם לא שהי' נביא או מלך. קדוש' שנית בירושלם על שאר העיירות המוקפות חומה שאוכלים קדשים קלים ומעשר שני לפנים מחומות' ואלו דברים שנאמרו בירושלם אין מלינין בה את המת אין מעבירין בתוכ' עצמות אדם אין משכירין בתוכ' בתים אין נותנין לתוכ' מקום לגר תושב. אין מקיימין בה קברו' חוץ מקברי בית דוד וקברות הנביאים. אין נוטעים בה גנות ופרדסים ואינ' נזרעת ואינ' נחרשת שמא תסרח אין מקיימים בה אילנות חוץ מגינת ורדים. אין מקיימים בה אשפות מפני השרצים. אין מוציאין ממנה זיזין וגזוזטראות לרשות הרבים מפני אוהל הטומא'. ואין עושים בה כבשונות מפני העשן. אין מגדלים בה תרנגולות מפני הקדשים. וכן לא היו כהנים מגדלין בכל ארץ ישראל תרנגולים מפני הטהרות ואין הבית נחלט בה ואינו מטמא בנגעים ואינ' נעשית עיר הנדחת ואינ' מביאה עגל' ערופה לפי שלא נתחלק' לשבטים. קדושה שלישית היא להר הבית על ירושל' שאין זבין וזבות נדות ויולדות נכנסי' שמה ושלא יכנס אדם להר הבית במקלו ובמנעלו ובאפונדתו ולא באבק שברגליו או המעות הצרורין לו בסדינו ושלא ירוק בכל הר הבי' ואם יזדמן לו רוק מבליעו בכסותו ולא יכנס שמה כי אם לדבר מצו'. קדוש' רביעית היא בחיל על הר הבית שאין עכו"ם וטמא מת ובועל נדה נכנסים שמה. קדוש' חמשית היא' בעזרת נשים יותר מן החיל שאין טבול יום נכנס לשם וזה אסור מדבריהם וטמא מת שנכנס לשם אינו חייב חטאת. קדוש' ששית היא' בעזרת ישראל יותר מעזרת נשים שאין מחוסר כפורים נכנס לשם וטמא מת שנכנס בה חייב כרת. קדוש' שביעית היא' בעזרת כהנים יותר מעזרת ישראל שאין ישראל נכנס לשם כי אם בשעת הצורך לסמיכ' לשחיט' לתנופ'. קדוש' שמינית היא' בין האול' ולמזבח יותר מעזרת כהנים שאין בעלי מומין ופרועי ראש נכנסים לשם. קדוש' תשיעית היא' בהיכל שאין נכנס לשם אלא רחוץ ידים ורגלים. קדוש' עשירית היא' בקדש הקדשים על כל שאר המקומות שלא הי' נכנס לשם כי אם כ"ג בי"הכ ד' פעמים ובשעת עבוד'. הנ' נתבאר מעלת בית ה' מצד קדושת' ומצד גדולה ותפארת'. ואמנם מעלת משרתי' כבר נז' בספר ד"ה שמנ' דוד ע"ה ללויים לעבודת בית המקדש שהי' מספרם מבן עשרים שנה ומעל' ל"ח אלף ושהיו מהם כ"ד אלף לנצח על מלאכת בית ה' הביטו וראו אם נמצא בכל ארצות הגוים כ"ד אלף איש משוררים ומנצחים בכל בתי תפילותיהם כאשר היו בבית המקדש והיו ארבעת אלפי' הם מהללים בכלי שיר כי היו מנגנים עם המשוררים ומספר כזה עצום ורב הוא והיו מהם שופטים ושוטרים ששת אלפים לפי שהם היו מורים המשפט: והיו מהם שוערים לבית ה' ארבעת אלפים. ואחרים ובחנוכת המזבח שעשה שלמ' כתיב בד"ה שהיו שמה כהנים מחצצרים בחצוצרות מאה ועשרים מלבד שאר הלויים המשוררים בכלי שיר כידבו מאד' ואין להם מספר ואותם החצוצרות היו כול' של כסף מי שמע כזאת מי ראה כאלה קדוש' ותפארת והלול מופלג כזה עונות נו ועונות אבותינו החריבו נוונו ושמם מקדשנו וכמ"ש הנביא רומז לדברי והשלימות האל' כלם בית קדשנו ותפארתנו אשר הללוך אבותינו הי' לשריפת אש והוגלו בבלה בני יהוד' ובנימין שבעים שנ' ואחר פקדם באות' פקיד' חלוש' אשר פקדם ה' שהעיר את רוח כורש מלך פרס לתת רשות לעלות לירושלם ולבנות את בית ה' צבאות ובאו ראשי העם וזרובבל עמהם והם בנו הבית ומזבח העול' כפי מה שקבלו חז"ל שהי' נתבני' של שע"ה וחסרו שמה ה' דברים ראשיים היותר קדושים והם ארון העדות וכפורת וכרובים ואש מן השמים ושכינ' ורוח הקדש ואורים ותומים כי אעפ"י שהיו שם לא היו משיבים. ושמן המשח' חסר שנגנז עם הארון ושם צנצנת המן וכמו שאחז"ל בפרק קמא במס' יומא. ואחרי כן הורדוס בן אנטיפטר מלך ישראל בחזקתו ועשרו וגובה לבו נדבו לבו כמו שזכר יוסף ן' גוריון בספרו לבנות את היכל ה' ולא ביתו כבנין הראשון באומרו שאבותיהם להיותם עבדים למלכי פרס בנו הבית כמיד' אשר נתנו להם רשות לבנות ולכך לא היה כבנין שלמ' ואחרי היותם משועבדים לפרס נשתעבדו ליון עד זמן החשמונים שיצאו לחירות ויקחו המלכות מיד היונים וישמידו' ועכ"ז לא בנו את הבית מפני המלחמות אשר סבבום ובזמן הורדוס בהיותם שקטים מאד בנה את הבית וביום אשר הוסד את הבי' עמד המלך הורדוס לעבוד ולזבח כל אותו היום בעצמו כשכיר יום א' וכן עשו כל השרי' וכל הנכבדים אשר היו ביהוד' ובירושלם ויסתור הבנין הראשון ויהרוס אותו ויבן את הבית מאדם ויעש יסודותיו מאבנים גדולות מאד והבית אשר בנה מאה אמ' אורכו ומאה' באמ' רחבו ומאה ועשרים אמ' קומתו מדה אחת לכל האבנים מיסוד הבית עד קצות הבית וכול' היו אבני שיש טהור וגג' הבית מאד בתוך העיר ויראה הבית מרחוק. ויעש את הבית מעש' לצלועים מזוזותיהם ומשקופי' ואלקי פתחיהם ולכל דלת מהדלתות עשה פרוכת והפרכת מעשיהם מעש' אורג מזהב ותכלת וארגמן ותולעת שני ואבנים יקרות בנקודות זהב. ותכלת יפה את הפרוכת כלנוית על כל פרכת זר זהב. מעש' פרח ויעש את הקדשים קדש באורכו וקדש ברחבו כמדה הראשונ' ויעש המלך עמודי זהב ואדניהם כסף ואת ווי' זהב ויעש גפן זהב טהור ויתן על העמודים מלמעלה את הגפן ואלף ככרים זהב טהור משקלה והגפן מעשה חרש חכם שריגיה ועליה ופרחיה זהב מוצק ואשכלותיה זהב ירקרק ועל פיה והרמוניה ונגיה אבני יקר וכולם מעשה חושב ומעשה נקוד והיה' הגפן ההיא פליאה לעיני כל רואיה והעיד יוסף בן גוריון שראה אותה וכן העידו רבים מסופרי רומי שראוה שמה שהוליכוה הרומיים והניחוה בבית אלהיהם. ובבר זכרו חז"ל במסכת מדות פ"ג ענין הגפן הזאת שהיתה מונחת על פתחו של היכל וכל מי שהיה מתנדב דבר לבית ה' היה מביא עלה או גרגיר או אשכול של כסף וזהב והיה תולה אותו בה וכשהיו מתמלאות רבות היו הכהנים מפרקים אותה ומניחים הזהב והכסף בבית האוצרות שלהם וא"ר יצחק בר צדוק מעשה היה ונמנו עליה ג' מאות כהנים לפנותה שהיתה עשויה כ"כ זהב וכסף עד שהוצרכו כ"כ כהנים לפנותה ויסוד את הבית בד' אולמים ויעש אולם מזרחה ויתנהו על פני הבית קדמה והאולם אחוריו במזרח ופניו אל הבית ואורך האולם מאתים וחמשים באמה ורחבו מאה באמה כמדת הבית וגבהו מאה ועשרים באמה. ויעש את החצר לפני האולם המזרחי וירצפו מעשה רצפה באבני שיש. ויעש מאה ושש עמודים בטורים ארבעה ארבעים עמודים בכל טור ואורך העמוד האחד חמשים באמה ושלש אמות גבהו ומדה אחד לכל העמודים ובין עמוד לעמוד כ' עשר אמה ואורך החצר המזרחי כשבע אמות ועשרים אמה כי משך את הבנין על נחל קדרון ויעש כפות על הנחל ועל הכפות בנה גשרים ורצפות אבנים ויבן את הבנין עליהם ויגבה הבנין מאד עד שלא נראה הנחל אל מול פני הבית ויעשה בג' גגות ומרוב הגובה אשר לבנין כל העומד על הגג הנזכר למעל' לא היה רואה עמק הנחל כי החשך נר' מתחת. ויבן המלך את קיר הכסף בין האולם ובין הבית ויעש דלת זהב שחוט ויקם על הדלת חרב גדול' זהב טהור ככר משקלה ויכתוב על החרב בפיתוח והזר הקרב יומת ויעש את האולם השמיני ויתנהו על פני הבית נגבה והאולם הזה אחוריו תימנה ופניו אל הבית מאתים וחמשים באמה ארכו ורחבו מאה באמה במדת הבית ויתן לפניו את החצר ויעש את האולם במערב מבוא השמש כמדת שאר האולמים גופנם ויעש בו ד' שערים והאולמים מדה אחת לכלם וד' שערים לכל חצר ובחצר קדמה מזרחה נתן כ"ב שערים ונתן בתוכם שער אחד גדול מאד וכל מעשה הזהב אשר בבית ה' היה נר' בהיות שער הבית פתוח עד החצר ותשלם כל המלאכה מקץ ח' שנים ובשמונת השנים אשר בנה הבית לא המטיר ה' ביום על ירושלם רק בלילה לבלתי מנוע בנית הבית וכל זה אשר ספרתי מבנין הורדוס מלך ישראל העיד בספרו יוסף בן גוריון שקבל אותו מחכמי ומפי סופרי הגוים הנאמנים וכתב שמה שספר בזה מבנין הבית ומלאכתו הוא מעט מהרבה כי מלאכה גדולה היתה ולא ספר בזה אליה ולא שלישתה ושכתב ענין המלאכה באריכות בספר אשר כתב לרומיים ובספר החכמה אשר חבר כי ספרים רבים חבר בחכמה והנה בין הרומיים ובין היונים. וכל זה כתבתי פה להודיע שכל מה שעשו רומיים ושאר מדינות מה עשו בבתי תפילותיהם לא היו מערך אלו הבניינים אשר נעשו בבית ה' פעמים שלום אבל זה וזה כטפה מן הים בערך העתיד להעשות בבית האחרון הנבנה במהרה בימינו אלא תראה שהיה הר הבית אשר עשה שלמה מכל א' מארבע רוחותיו חמש מאות אמה שהוא דבר גדול והנביא יחזקאל ראה שבבנין העתיד יהיה הר הבית בכל אחד מארבע רוחות הבית מאותה מדה וכל היא שש אמות והיו א"כ שלשת אלפים אמות שכל רוח שהוא כמו אק התוס שבת פעם וחצי וזה דבר מבהיל מאד ויותר הדברים אשר זכר בבנינה הולכים על זה דרך מהתוספה והיתרון ואמנם מענין העושר כבר ייעד הנביא ישעיה תחת הנחשת אביא זהב ותחת הברזל אביא כסף ואמר גם כן הנה אנכי מרביץ בפוך אבניך ויסדתיך בספירים ובענין הכבוד אמר הנביא גדול יהיה כבוד הבית הזה האחרון מן הראשון ואמנם בענין הקדוש' והשלמות האמתי אמר והיה באחרית הימים נכון יהי' הר בית ה' בראש ההרים ונהרו אליו כל הגוים. והלכו עמים רבים ואמרו לכו ונעלה אל הר ה' אל בית אלהי יעקב ויורנו מדרכיו ונלכה באורחותיו כי מציון תצא תורה ודבר ה' מירושלם ע"כ ובקצת פרטים רמזתי קצת רמזים על דרך הסוד מהם לא תזוז:

אז אמר שלמה כו' חז"ל אמר ה' אמר לשכון בערפל היכן אמר כי בענן אראה על הכפור' ע"כ ובתוכת דבריהם שאז אמר שלמ' ממה שאני רואה עתה מעשה זה של השכינה אני מבין למפרע מ"ש כי בענן אראה שמקדם ומאז ייעד הקב"ה על כי בענן ההוא. אראה בלשון עתיד וז"ש ה' אמר ובשר זה מזמן קדמון שעתיד הוא לשכון בערפל. וכן רש"י ז"ל וכן הביא הרד"ק ז"ל ועיין הרלב"ג ז"ל וכן מהרי"א ז"ל והוסיף לו' שב"ית בערפל פי' ב"ית הסבה בסבת הערפל שראה אמר ה' אמר לשכון כאן וזה אני או' בערפל ר"ל בעבור הערפל שאני רואה שזו הוכחה גדולה על שבנה בניתי בית זבול לך כיון שעת' נגלה הענן והערפל ולא מקודם ע"כ:

ולע"ד שאז כשראה שלמה כי מלא כבוד ה' את בית ה' והוא שלא תמה ואמר היתכן שה' אמר לשכון בערפל הי"ה והוא תימה גדול והוא מפרק לה ומשיב בנה בניתי כו' ר"ל אין זה אלא שע"י הבנין הזה אשר עשיתי נתעוררו העולמות הרוחניים למעל' המכוונים כנגד זה המקום ושכן הקב"ה בקולם ומהם נתפשט אור אל התחתונים ז"ש בנה ר"ל ע"י זה הבנין של הבית הזה

נמשך

רדק

אז אמר שלמה · אז כשראה ששכן הכבוד בבית הזה שאמר יי' שישכון בתוך בני ישר' בערפל והוא הענן כמו שכתוב ענן וערפל והוא שאמר ושכנתי בתוך בני ישראל והוא שירד כבודו בענן במקו' המקד' לעבודו ובמו שאמ' כן עשה שהשכי' כבודו בבית זבול שבניתי לו ור"זל אמרו כשאמר כי בענן אראה על הכפורת רמז להם כי בענן ירא' בבית עולמי' וי"ת יי' אתרעי לאשראה שכינתי' בירושלם תרג' בערפל בירושלם כלו' מקום שישכון שם הערפ' והוא ענן הכבו': לשבתך עולמי' · כי גלגל ושילה ונוב וגבעון לא היו עולמים כי לא היו הם המקום הנבחר אשר נאמר עליו אל המקום אשר יבחר יי' כי אם זה המקום שהוא הר המוריה שעקד אברהם אבינו את יצחק בנו עליו וקראו יי' יראה ואומר בהר יי' יראה כי באותו ההר יראה לדורו' ודוד כשראה שנעתר שם וירד שם על עולתו אש מן השמי' ידע כי הוא המקום הנבחר ואמ' זהו בית האלהים וזה מזבח לעולה לישראל: ויברך · לא נכתבה הברכה שברכם אבל הברכה שברכם אחר תפלתו נכתבה ואמ' שברכם כאן הודאה לאל ואמר ברוך יי' אלהי ישר' אשר דבר בפיו כלומר מה שדבר בפיו אל דוד אבי כן קיים לי וזהו שאמ' ובידו מלא וי"ו ובידו כנוי כנגד האל ית' וכן אמר למטה וביד מלאתי ר"ל בכחו וביכולתו שהשלים כל הגוים עמו והם עשו רצונו ות"י וברעותי' קיי' ומלת לאמר שב אל בפיו: ואבחר בדוד · למה שהקדים לא בחרתי בעיר היה לו לומ' ואבחר בירוש' אלא פירו' כי לא הודעתי בחירתי בירושלם עד שבחרתי בדוד להיות על עמי ישראל והראתי לו המקום הנבחר בירושלם כשנעתרתי לו בגרן ארונה באש מן השמים: ואמר

רשי

לשבתך עולמים · שמשנבחר לא הותרו הבמות ולא שרתה שכינה במקום אחר: אשר דבר בפיו · שיתן לו בן שיבנה בית: ובידו מלא · קיים את דברו בידו הטובה: מן היום וגו' את זו דבר אל דוד אבי: ויעמד

רלבג

אז אמר שלמה · הנה אמרו לשכן בערפל יאות לפי הנגלה ולפי המשל אמנם לפי הנגלה הרצון בו כי הש"י אמר להראו' כבוד שכינתו בענן וערפל בבי' הקדו' הזה ואולם לפי המשל הרצון בו שהש"י אמ' להסתו' שכינתו ולהשגיח בזה העולם השפל שהוא חשך וערפל: בנה בניתי בית זבול לך · אמר על צד המשל להתמיד לראות שכינת הש"י בבית המקדש יותר ממה שיתראה בשאר המקומו' שהוא בנה שידור בו הש"י ויהיה מכון לשבתו לנצח כאמרו זאת מנוחתי עדי עד ומה כי אמר שנגלה זה המקום הקדוש נאמרה העבודה בזולת המקום שהוא כמו שנתבאר בתורה כאמרו כי לא באתם עד עתה אל המנוחה והנחלה: ויסב המלך את פניו ויברך · הנה לא זכר בזה המקום ברכה אשר ברכ' אך הסב פניו להם בברכ' כי המברך ראוי שיהיו פניו כנגד המתברכין וזה מבואר בנפשו וכן מצאנו הענין בברכת כהני': וכל קהל ישראל עומד · למדנו מזה שאין ראוי לישב בעזרה וידמה מזה ששלמה היה יושב ולזה יתבאר שמלכי בית דוד הותר להם לישב בעזרה: ובידו מלא · ר"ל שהש"י השלים בידו ובכחו מה שייעד בפיו: לבנות בית שם יי' וגו' עד בהוציאו אותם מארץ מצרים · למדנו מזה שבנין בית המקדש ראוי שיבנה בבית קדש הקדשים מקום לכונה שיעמוד שם הארון: ויעמד

יב אָז אָמַר שְׁלֹמֹה יְהוָה אָמַר לִשְׁכֹּן בָּעֲרָפֶל:
יג בָּנֹה בָנִיתִי בֵּית זְבֻל לָךְ מָכוֹן לְשִׁבְתְּךָ עוֹלָמִים:
יד וַיַּסֵּב הַמֶּלֶךְ אֶת־פָּנָיו וַיְבָרֶךְ אֵת כָּל־קְהַל יִשְׂרָאֵל וְכָל־קְהַל יִשְׂרָאֵל עֹמֵד:
טו וַיֹּאמֶר בָּרוּךְ יְהוָה אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר דִּבֶּר בְּפִיו אֵת דָּוִד אָבִי וּבְיָדוֹ מִלֵּא לֵאמֹר:
טז מִן־הַיּוֹם אֲשֶׁר הוֹצֵאתִי אֶת־עַמִּי אֶת־יִשְׂרָאֵל מִמִּצְרַיִם לֹא־בָחַרְתִּי בְעִיר מִכֹּל שִׁבְטֵי יִשְׂרָאֵל לִבְנוֹת בַּיִת לִהְיוֹת שְׁמִי שָׁם וָאֶבְחַר בְּדָוִד לִהְיוֹת עַל־עַמִּי יִשְׂרָאֵל:
יז וַיְהִי עִם־לְבַב דָּוִד אָבִי לִבְנוֹת בַּיִת לְשֵׁם יְהוָה אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל:
יח וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־דָּוִד אָבִי יַעַן אֲשֶׁר הָיָה עִם־לְבָבְךָ לִבְנוֹת בַּיִת לִשְׁמִי הֱטִיבֹתָ כִּי

(הערות בגליון: ית"ח פסו' בנביא את את ומל' · תרג' ביניהון · כ' חד כתיב הטיבות)

תרגום

בְּכֵן אֲמַר שְׁלֹמֹה יְיָ אִתְרְעֵי לְאַשְׁרָאָה שְׁכִינְתֵּיהּ בִּירוּשְׁלֶם: מִבְנָא בְנֵיתִי בֵּית מַקְדְּשָׁא קֳדָמָךְ אֲתַר מְתַקַּן לְבֵית שְׁכִינְתָךְ עַלְמִין: וְאַסְחַר מַלְכָּא יַת אַפּוֹהִי וּבָרִיךְ יַת כָּל קְהָלָא דְיִשְׂרָאֵל וְכָל קְהָלָא דְיִשְׂרָאֵל קָאִים: וַאֲמַר בְּרִיךְ יְיָ אֱלָהָא דְיִשְׂרָאֵל דִּי גְזַר בְּמֵימְרֵיהּ עִם דָּוִד אַבָּא וּבִרְעוּתֵיהּ קַיֵּים לְמֵימָר: מִן יוֹמָא דִי אַפֵּיקִית יַת עַמִּי יַת יִשְׂרָאֵל מִמִּצְרַיִם לָא אִתְרְעֵיתִי בְּקַרְתָּא מִכָּל שִׁבְטַיָּא דְיִשְׂרָאֵל לְמִבְנֵי בֵיתָא לְאַשְׁרָאָה שְׁכִנְתִּי תַמָּן וְאִתְרְעֵיתִי בְדָוִד לְמֶהֱוֵי מַלְכָּא עַל עַמִּי יִשְׂרָאֵל: וַהֲוָה בְּלִבָּא דְדָוִד אַבָּא לְמִבְנֵי בֵיתָא לִשְׁמָא דַיְיָ אֱלָהָא דְיִשְׂרָאֵל: וַאֲמַר יְיָ לְדָוִד אַבָּא חֲלַף דִּי הֲוָה עִם לִבָּךְ לְמִבְנֵי בֵיתָא לִשְׁמִי אַתְקֵינְתָּא אֲרֵי

לשבתך ג' בקריאה וסי' מכון לשבתך פעלת יי' · מכון לשבתך עולמים · וחברו דדברי הימים · אנ"ך: וכל קהל ג' בקריאה וסי' ויסב המלך את פניו דמלכים · וחברו דד"ה · וישלחו ויקראו:

מנחה קטנה

בנה בניתי בית זבול לך אע"פי שכבר זה אינו כי אם בית זבול כאכסניא לפי שעה שעתידה לחרוב מ"מ הוא מכון לשבתך עולמים הוא בנין העתיד שיהי' מכון לישיבה עולמי': א"כ בנה בניתי בנוי בניתי: ויברך את כל קהל ישראל וגו' זו היא הברכה שנאמר' לבלן אלא שהתחיל בכבוד המקו': עוד יתכן ויברך וגו' כלומר כי נס היות שכינה במקדש בזכות ישראל הוא כי הם העיקר כי גם שוכן הוא ית' כי היכל ה' המה ובאמצעותם שורה בבית ע"כ ויברך את כל קהל ישראל והודאה לזה כי זכותם הוא המועה כלא הוא כי וכל קהל עדת ישראל עומד שם כי האזיקם במקום עם היותם בחול אשר על שפת הים לרוב: לא בחרתי בעיר וגו' לבנות בית עד שבחרתי תחלה בדוד כי מנות בנות בית הבחירה לא נאמר אלא אחר הקמת המלך וע"כ ויהי עם לבב דוד אבי לבנות אלא שה' אמר לו לא תבנה אתה הבית מפני שאינך מלך בן מלך כי אם בנך הייתי רוצה הייתי מנסוה הדבר לשאול המלך שקדמך אלא בנך היוצא מחלציך שהוא מזרע מלוכה הוא יבנם: ואפס

כלי יקר

עמש שבניתי ג"כ הבית זבול אשר לך למעלה ברקיע רביעי הנקרא זבול אשר שם בית המקדש כמ"ש חז"ל כמו שנזכיר בס"ד וזהו כפל בנה בניתי כי בהצטרפו' שניהם יחדיו הבית זבול שלמעל' והבית זה התחתון יהיו נכון ומכון לשבתך בשני עולמים יחדיו כי הב"ה לא יבא בעיר ומקדש עליון הם לא יביה בו ג"כ מכון בתחתון כמו שאמז"ל בפ' ולא אבא בעיר · ואפי' יפרש פסוק ה' אמר לשכון בערפל בניחותא הוא הוא הפירוש שזכרתי:

בנה בניתי בית זבול לך כו' מכילתא זה אחד מהדברים שכסא של מטן מכוון כנגד כסא של מעלן וכה"א תביאמו ותטעמו בהר נחלתך מכון לשבתך וכה"א ה' בהיכל קדשו ה' בשמי' כסאו ע"כ · ולע"דן לפרש מה צורך בג' ראיות אלו ואחת מהם מספקת · ועוד קשה כי הראיה השלישית איכה ראי' כלל כי לא נזכר שם כוון כלל דה"כ דילמא בשמים כסאו במקום רחוק ולא מכוון · ונראה כי הכל השוה בשתי הראיות הוא מכון לשבתך שהיבת מכון הוא לשון כוון לו' מכון לשבתך אבל פסוק בנה בניתי בית זבול לך עדיף ויותר מיוחד בענין זה וכמו שזכרתי בפסוק בקודם שמלבד תיבת מכון כלמוד ג"כ מענייני' דקרא במ"ש בנה בניתי בית זבול לך שהכוונה בכפל בנה בניתי לו' שע"י בנה הוא בנין הגשמי בניתי ג"כ הבית זבול אשר לך בנוי ועומד שנמצאים השתי כסאות קשורות זו בזו שאם אין ישיבה בתחתון אין בעליון והוא חידוש גדול ויהי' א"כ מכוון לשבתך בשני עולמים בעול' העליון ובעולם התחתון מאחר שהם מכוונים יחדיו תשכון בשניהם יחדיו ולזה דמה המאמר זה אחד מהדברים וכו' כלו' זה א' מיוחד יותר מהג' דברים שכסא של מטן מכוון כנגד כסא של מעלן כי כאן הענין מבואר יותר כדפרישית שא דאיכא למימ' שלמה בנאו ביומי' מכוון התחתון כנגד העליון כי הדברים של הרוחניות אעפ"י שלא יהיו מכוונין כוון גמור כנגד התחתון עכ"ז יוכלו להתקשר יחדיו עם היותם רחוקים זה מזה · ומנא לך שהוא מעלמו מתחילת ברייתו כו' כסא של מטן כנגד של מעלן לזה הביא ראיה שנית שבבחינה זו עדיפ' מן הראשונות שכם נאמר תביאמו ותטעמו בהר נחלתך והוא מעת הבריאה מכון לשבתך פעלת ר"ל שמשעה שפעלת ובראת העולם עשיתו מכון לשבתך · ומקדש ה' כוננו ידיך כלו' אעפ"י שכתוב אף ידי יסדה ארץ וימינו טפחה שמים הנה במקדש הזה נמצאו בכוונתו שתי ידים כאחד יד שמאל אשר יסדה ארץ וימין אשר טפחה שמים שתיהם יחדיו כוננו המקדש שהרי שם היה חלק גשמי מהארץ וחלק רוחני המכוון אליו מן השמים ומשניהם יחדיו כעש' המקדש שכוננו ידיך והכ' משה ע"ה בנבואתו הגיד מראשית אחרית את אשר יהיה בימי שלמה שזה המקדש מעת בריאת העולם מכון מכוון לשב' פעלת ה' כאמור אמנם בכתוב השלישי רצה ללמוד שמלבד הכוון של כסא של מטן עם כסא של מעלן הנה יש מעלה ויתר שאת בחלק הגשמי על הרוחני שבשמים שבזמן שאין ישראל עושין רצונו של מקום כאמר השמים כסאי והארץ הדום רגלי כלומר ההדום יותר גרוע מהכסא אמנ' כשהם עושים רצונו של מקום עיקר שכינה בתחתונים וז"ש ה' בהיכל קדשו כב יכול כאילו מהות אלהותו ועצמותו עומד בהיכל קדשו הקדוש ובשמים כסאו לבד · והכוון למד ממה שאמר ה' בהיכל קדשו ואמר שבית ה' בשמים כסאו כי די שיאמר ה' בהיכל קדשו בשמים כסאו או' ה' ה' למה להשוות הכסאות בכוון אבל עכ"ז שהם מכוונות עיקר מושבו יושב בתחתון כדי שעיניו יחזו עפעפיו יבחנו בני אדם השוכן אתם · עוד לחז"ל אמר ריש לקיש ז' רקיעים הם וילון שחקים רקיע זבול מעון מכון ערבות שבו ירושלם והמקדש ומזבח בנוי ומיכאל השר הגדול עומד ומקריב עליו קרבן שנא' בניתי בית זבול לך ומנא לן דאקרי שמים שנא' הבט משמים וראה מזבול קדשך וכו' ע"כ דלפי דבריהם בית זבול לך ר"ל בית אשר יש לך בזבול הוא הרקיע הנקרא זבול ואני בניתי לך מכוון אליו · ועיין רש"י וכןהרד"ק ז"ל וכן הרלב"ג ז"ל וכן מהרי"א ז"ל והרמב באו' לשבתך עולמים שכולל בו כל העולמות העתידים כי לא תסור ממנו הקדושה כי היא המנוח' והנחלה · ובכלל זה העולמי' אשר קדמו והיו לפנינו וגם עולם נח שקבלו חז"ל כי שם הקריב אדם ומשם נברא מאותו חומר קורץ ממקום כפרתו ובו הקריב נח ואברהם · ואפשר עוד שהוא לשון תפלה יהי רצון שיהיה מכוון לשבתך בו עולמים ולעולמי עד תמיד ע"כ: ולע"דן מה שזכרתי כבר שהכוונה המקום הזה שבניתי מוכן לשבתך בו כאלו תשב בשני עולמים יחדיו העול' העליון יחדיו מתקשרים כי שם סולם מוצב ארצה כי הוא שער השמים ולמטה טיבור הארץ א"כ הוא מכון לשבתך עולמים וזהו ע"ד הגורה באהליך עולמים ר"ל הגורה תמיד באוהליך אהל מועד והמקדש כי שם באוהליך שני עולמים יחדיו קשורים ואחוזים וזהו מכון לשבתך עולמים: או אמר עולמים לו' שאפי' שיחרב בית המקדש ולא יהי' שם בית הכו' לא תזוז שכינה מכותל מערבי כי יהיה מכון לשבתך שם עולמים בין בעולם בנוי ובין בהיותו חרב שהם שני עולמים וזמנים מתחלפים כי זמן חמשים שנה יקרא עולם כמו ועבדו לעולם לעולמו של יובל:

ויסב המלך את פניו ויברך וכו' עיין הרד"ק ז"ל וכן הרלב"ג ז"ל ומהר"א ז"ל יראה לי שהברכ' בכאן היא התפלה שהתפלל לשי"ת להיות עיניו פתוחות אל הבית הזה ולשמוע התפלה המתפלל והמתחנן אליו כי זה ברכה גדולה אל כלל עם ישראל · ואולי שכאשר חזר המלך פניו אל העם ברכם ברכה הנוגה כאילו תאמר ה' עמכם או שלום עליהם וזהו ויברך את כל קהל ישראל וז"ש וכל קהל ישראל עומד · ולע"דן אי לא דמסתפינא לצאת ממחילת הפשט אל ההלכ' הייתי מפרש שהברכה היא וכל קהל ישראל עומד כאילו בירכם אנא ה' שכל קהל ישראל יהי' עומד לפניך וקיים לעד ע"ד אני ה' לא שניתי ואת' בני ישראל לא כליתם · ואין מקרא יוצא מידי פשוטו שכל קהל ישראל עומד שאין ישיבה להם בעזרה כנז"ל:

ויאמר ברוך ה' כו' עיין רש"י ז"ל וכן הרד"ק ז"ל וכן הרלב"ג ז"ל וכן מהרי"א ז"ל והוסיף ברוך ה' אלהי ישראל לו' שלהיותו אלהי ישראל ובחמלתו על עמו דבר בפיו לו' שמלבד הדיבור שהגיע אליו ע"י נתן הנביא על ענין הבית הנה עוד באה לדוד עצמו נבואה אלהית פה אל פה דבר בו וז"ש אשר דבר בפיו ר"ל בפיו ממש לאמתו בעיניו ולנחמו ולדב' על לבו על המניעה שמנע מדוד הבנין ובידו מלא האמירה השלימ' בכחו ז"ש לאמר · ולע"דן לדקדק או' אלהי יש' ושנה ה' אלהי יש' אין כמוך אלהים כו' ושלש ועתה ה' אלהי ישר' ואמר פעם רביעית אלהי ישרא' יאמן כו' ועוד מהו דבר בפיו שידוע שהדיבור הוא בפה ולא בזולתו · ותיבת לאמר בלתי מתיישבת ומיותר ואם חוזר למ"ש דבר בפיו כהר"דק הי"לל אשר דבר בפיו לאמר ובידו מלא כי למה יפסיק בין תיבת בפיו לתיבת לאמר · ונראה במה שזכרתי בספר כלי חמדה בפסוק ההוא אמר ולא יעש' כי האמירה האלהית מתחלפת היא מהאמירה האנושית כמה הבדלות ובפרט כי הוא ית' אמירת הגבוה כמסירת הדיוט שאמירתו עושה רושם שהרי בדבר ה' שמים נעשו וברוח פיו כל צבאם דון מינה שכשהוא או' אעש' כך לפלוני מיד הוא נעשה בידו וכחו הגדול וזרועו הנטויה וזהו ברוך הו' ועושה פירושו אומר וע"י האמירה עושה ומזה נמשך גוזר ומקיים בלי מגרעת וזהו ההוא אמר ולא יעשה מעשה ממש באמירתו בלבד בה שעתה נעשה מעש' כי בזה יתברר לך שלא יתכן שדב' ולא יקימנה · וע"כ אמר כאן דוד ברוך ה' אלהי יש' אשר דבר בפיו ר"ל בעוד הדיבור בפיו הגה מפיו יצא וכבר בידו מלא גמר הענין כדי לאמר ז"ש לאמר באופן שבעת גמר האמיר' כבר מלא ונעש' בידו מה שהי' מדבר עדיין מדבר בתוך פיו ז"ש אשר דבר בפיו ובידו מלא מה שרצ' לו' בארשת ספתיו ואמר ה' אלהי יש' שלהיותו אלהי יש' השוכן אתם בקרב קירוב לבבם לא היה צריך למקדש וזה הקדמה לכל מה שיזכו כן מאמר מן היום אשר הוצאתי את עמי ישראל ממצרים לא בחרתי בעיר מכל שבטי ישראל לבנות בית כי מה צורך בבית מאחר שהיה הוא אלהי וכמו שפי' בכלי חמד' בפסוק לא דברתי את אבותיכם על דברי עול' וזבח בהוציאי אותם מארץ מצרים שלא נתחדשו ענין הקרבנות והמקדש אלא מענין העגל שהוצרך להעשות הכנה זו וכולי האי ואולי גם אמר אלהי יש' הקדמ' למה שיזכיר ויהי עם לבב דוד אבי לבנות בית כו' ולא עלה בידו כי לא רצה הוא ית' שיהיה הבונה דוד אבי והיה זה מצד היותו אלהי יש' ר"ל מהפך בזכות' וכמו שאחז"ל שאילו הי' דוד הבונה לא שלטה אומה ולשון במקדש והראי' היסודות אשר בנה שלא שלטו בהם כדכתיב ערו ערו עד היסוד בה עד ולא עד בכלל וא"כ היה מכלה חרון אפו וחמתו בשונאי יש' עלמן והיו כלין ח"ו לא כן עתה שנבנה ע"י שלמה ששפך ה' חמתו כילה חרון אפו כי שלטו השונאי' בו וע"י זה היתה תקומ' ליש' עצמם ויתר פליטה ז"ש ברוך ה' אלהי ישר' מב' בחינות הנז' הא' שמהיותו אלהי ישראל השוכן בתוכם לא היה צריך למשכן ולא למקדש והוא מ"ש בתחילת דבריו מן היום אשר הוצאתי את עמי ישראל לא בחרתי בעיר וכו' והשני היות מציאות בנין הבית ע"י שלמה ולא על ידי דוד היה זה להיותו אלהי ישרא' כלו' מהפך בזכותם כאמור · עוד רמז באו' אלהי ישרא' להגדיל כבודן של ישראל ולהחזיק כל הטובה הזאת אליהם דזכותא דרבים עדיף שלהיותו אלהי ישראל ובזכותם הוא שגרם וסייע לקיים אשר דבר בפיו את דוד ולמלאת בידו וזה הענין לאמר לדורות וללמד כמה וכמה עדיף זכותא דרבים כי הוא הגורם ההצלחה למלכם כי בשלומו יהיה להם שלום וז"ש לאמר ר"ל לדורות לימוד זה:

מן היום אשר הוצאתי וכו' ויהי עם לבב וכו' ויאמר וכו' רק אתה כו' עיין הרדק ז"ל והר"לבג ז"ל שבזה מובן אומרו לבנות בית לשם ה' אלהי ישראל ושנה באומרו בית לשמי ושלש הוא יבנה הבית לשמי · והבנה הבית לשם ה' אלהי ישראל אלה הכתובים מוכיחים היות צורך העשות הדברים של קדושה לשמן ולשם ה' וזהו אומרו לשם לשמי · ומהר"יא ז"ל פירש מן היום אשר הוצאתי את עמי ישרא' ממצרים לא בחרתי בעיר מכל שבטי ישרא' לצוות שיבנה בית המקדש אבל בחר בדוד להיות מלך על ישרא' שהוא היה המעורר והמתחיל בבנין הבית באופן שעל ידי נבחרה העיר והמקום אשר יבנה בו המקדש בית האלהים ובדברי הימי' נאמר במקום זה ואבחר בירושלם להיות שמי שם ואבחר הבית וכאילו היה השם יתברך הוספיו ושוכן בביתו אחרי אשר מעצמו ומלבו התעורר לבנות בית לשם אלהי ישראל ר"ל שכיון בזה לעבודת ה' המיוחד וגם כן לשלמות ישראל ותועלתם ושהשם יתברך השיבו שהיתה כוונתו ושכרו הרבה מאד יען שנתעורר לזה מעצמו ולא

מנחה קטנת

ואשם שם מקום לארון אשר שם פי' כרמוז שארון במקומו נגנז · וז"ש ואשים שם מקום לארון פירו' שם עד עולם · ואמן

רדק

ואשים שם מקום לארון · והוא הדביר : לפני מזבח יי' · מזבח הנחשת שעשה שלמה כמו שכתו' בדברי הימים כי עשה מזבח הנחשת עשרים אמה ארכו ועשרים אמה רחבו ועשר אמות קומתו : נגד כל קהל ישראל · בדברי הימים אומר כי עשה כיור נחשת חמש אמות רחבו ושלש אמות קומתו ונתנו בעזרה ויעמוד עליו ונגד כל קהל ישר' ויברך עליו על ברכיו ופירש כפיו השמים : שומר הברית והחסד · שכרת עם האבות : לעבדיך · לזרעם אחריהם : דכריך

רלבג

ויעמד שלמה לפני מזבח יי' · הרצון שהיה עומד בעזרה גדולה שהיתה עזרת ישראל לפני המזבח החיצון שהיה בעזרה הכהנים כשהתפלל זאת התפלה או בא בעזר הכהנים: לפני מזבח החיצון והפאור הראשון הוא יותר נכון לפי מה שזכרנו שלא יתקרב לשם מפני שאין מקום של שם המזבח הזה לפי מה שלא שנזכר מפני שהיה מקום המזבח כחו מנחה שנקרא בסוף ספר שמואל הסבים שלמה לבא שם כדי שתהיה תפלתו יותר נשמעת : ויאמר יי' אלהי ישראל אין כמוך אלהים ר"ל אתה בשמי המתנהג ישר' ומשגיח בהם כשהאין כמוך אלהים במנהיגים הנבדלים אשר בשמים ממעל והם מניעי הגרמים השמימיים ונפשם

כִּי הָיָה עִם־לְבָבֶךָ : רַק אַתָּה לֹא
יט תִבְנֶה הַבָּיִת כִּי אִם־בִּנְךָ הַיֹּצֵא
מֵחֲלָצֶיךָ הוּא־יִבְנֶה הַבַּיִת לִשְׁמִי :
כ וַיָּקֶם יְהוָה אֶת־דְּבָרוֹ אֲשֶׁר דִּבֵּר וָאָקֻם תַּחַת דָּוִד אָבִי וָאֵשֵׁב עַל־כִּסֵּא
יִשְׂרָאֵל כַּאֲשֶׁר דִּבֶּר יְהוָה וָאֶבְנֶה
הַבַּיִת לְשֵׁם יְהוָה אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל :
כא וָאָשִׂם שָׁם מָקוֹם לָאָרוֹן אֲשֶׁר־שָׁם
בְּרִית יְהוָה אֲשֶׁר כָּרַת עִם־אֲבֹתֵינוּ
בְּהוֹצִיאוֹ אֹתָם מֵאֶרֶץ מִצְרָיִם :
כב וַיַּעֲמֹד שְׁלֹמֹה לִפְנֵי מִזְבַּח יְהוָה
נֶגֶד כָּל־קְהַל יִשְׂרָאֵל וַיִּפְרֹשׂ כַּפָּיו
הַשָּׁמָיִם : כג וַיֹּאמַר יְהוָה
אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל אֵין־כָּמוֹךָ אֱלֹהִים
בַּשָּׁמַיִם מִמַּעַל וְעַל־הָאָרֶץ מִתָּחַת
שֹׁמֵר הַבְּרִית וְהַחֶסֶד לַעֲבָדֶיךָ
ההלכים

ב' המלכים ויניק את בני — ה' ר"פ ח' — ג' ומל' — כ"ח פתח וכל — ויען ויוסף דאיוב דכו'

אֲרֵי הֲוָה עִם לִבָּךְ : לְחוֹד
אַתְּ לָא תִבְנֵי בֵיתָא אֱלָהֵן בְּרָךְ דְּתוֹלִיד
הוּא יִבְנֵי בֵיתָא לִשְׁמִי : וְקַיֵּים יְיָ יָת
פִּתְגָּמֵיהּ דְּמַלֵּיל וְקָמִית תְּחוֹת דָּוִד
אַבָּא וִיתֵיבִית עַל כּוּרְסֵי מַלְכוּתָא
דְיִשְׂרָאֵל כְּמָא דְמַלֵּיל יְיָ וּבְנֵיתִי בֵיתָא
לִשְׁמָא דַייָ אֱלָהָא דְיִשְׂרָאֵל : וְשַׁוֵּיתִי
תַמָּן אֲתַר מְתַקַּן לַאֲרוֹנָא דִּי בֵיהּ
מַחְתִּין תְּרֵין לוּחֵי אַבְנַיָּא דִּי עֲלֵיהוֹן
קְיָמָא דַייָ דִּי גְזַר עִם אֲבָהָתָנָא
בְּאַפָּקוּתֵיהּ יָתְהוֹן מֵאַרְעָא דְמִצְרָיִם :
וְקָם שְׁלֹמֹה קֳדָם מַדְבְּחָא דַייָ לָקֳבֵיל
כָּל קְהָלָא דְיִשְׂרָאֵל וּפְרַשׂ יְדוֹהִי בִּצְלוֹ
לְצֵית שְׁמַיָּא : וַאֲמַר יְיָ אֱלָהָא דְיִשְׂרָאֵל
לֵית בַּר מִנָּךְ אַתְּ הוּא אֱלָהָא
דִּשְׁכִינְתָּךְ בִּשְׁמַיָּא מִלְּעֵילָא וְשַׁלִּיט
עַל אַרְעָא מִלְּרַע נָטַר קְיָמָא וְחִסְדָּא
לְעַבְדָּךְ די

מסרה

ואשב ה' וסי' נמסר בסדר עקב · ואשם ה' חס' יו"ד בקריאה וסי' · ואשם הנזם על אפה והצמידים · ואשם את הלוחות בארון אשר עשיתי · ואשם שם מקום לארון דמלכים · ואשם השק על מתני · ואשם דברי בפיך :

רשי

ויעמד שלמה לפני מזבח יי' · כתו' בדברי הימי' כי עשה שלמה כיור נחשת ויתנהו בתוך העזרה ויעמד עליו ויברך על ברכיו : שומר הברית · מתחלה ונשבע לשמור הברית והחסד לקיים הבטחתו : אשר

כלי יקר

ולא העירו כזה ולא שהיה בלבבך טוב הוא אבל · היינו מהראוי שילא לפעל על ידך כי אם על ידי בנך ובאומרו לבנות בית לשמי הוא יבנה הבית לשמי ולא אמר לבנות בית לי ולא הוא יבנה הבית לי לפי שהאל ה"בה מוגבל במקום ולא נכלו בגדר ולכן אין ראוי שנאמר שהבית הוא לו כי אם שהיא בעשית לכבוד שמו וזהו שאמר לשמי ולכבוד · דוד אביו לא הזכיר מה שאמר לדוד כי דמים רבים שפכת מפני כבוד בנו עד כאן · ובכלי חמדה הוכחתי כדברי מהרי"א ז"ל מ כתוב אי זה בית אשר תבנו לי לומ' שלא זתכן שיבנה בית לו יתברך שיבנה בית לו כו' חלילה כי אם לשמו לבד כדי שכל מבקש ה' לשכנו ידרוש ובא שמה וזהו שאמר למעלה בדברי שלמה אל חירם והנני לומ' לבנות בית לשם ה' אלהי כאשר דבר ה' בנסח הזה והוא הנכון לומר כן ולא לשון זולתו וזהו שאמר כאשר דבר ה' אל דוד אבי לאמר שבן אשר אתן תחתיך הוא יבנה הבית לשמי לשמי ולא לי כאמור : ולע"דן ...

[illegible]

קמ"ל

קמ"ל אשר שם ברית ה' אשר כרת עם אבותינו בהוציאו אותם מארץ מצרים כי כבר זכר למעלה אין בארון רק שני לוחות כו' · והרא' במה שאחז"ל במסכת בתרא פ' המוכר פירות דא"ר לוי דבר זה ...

[illegible]

רלבג

ואמר על האבן חתית · והוא השכל הפועל כי מה שיסתכלו אשר הוא מסובב ממך הוא המשגיח אלקית כמו שבארנו בחמשי מספ' מלחמות השם אך ההנהגה הוא כוללת ומקפת בכל : שומר הברי' והחסד לעבדיך · וכבר כי כזה הו' יותר השכל שבין ההנהגת השם ית' ובין הנהג' אלו העלולים ממנו וזה כי הוא מקיי' הברי' והחס' לעבדיו ההולכים לפני הש"י בכל לבם על צד ההשגחה הפרטית וזה דבר לא יוכל עליו אחד משאר הנבדלים העלולים ממנו · והנה הרצון באמרו הברית והחסד הברית שהוא על צד השם' והוא אשר יהיה מצד ההשגחה הפרטי' וככר יובן זה הברית שבכר והיה בנתכלי והוא שיהיה שמקבל באופן שיהיה דבק בש"י וזהו אמרו לעבדיך ההולכים לפניך בכל לבם ולזה גם כן אמ' רק אם ישמרו בניך את דרכם ללכת לפני כאשר הלכת לפני : כי האמנם ישב אלהים על הארץ · ר"ל הנני מתפלל לפניך את התפלה הזאת כי אני רואה באמת שסכיל' הש"י והשגחתו תמשך גם כן באלו הדברים השפלי' וזה מקו' פלא כי השמים ושמי השמי' לא יכילו אותך ורוממות מדרגתך והכינוס המושכל והמושפע לך מהם כי זה בלתי מושג לזולתך כי גבוה מאד מדרגת המושפע לך מהם על מה שהם עלית מהמציאות כמו שבארנו בראשון ובחמשי מספ' מלחמו' ה' וכל שכן שתדבק השגחתך והשפעתך באלו העניינים השפלי' מאד עד שתדל השגחתך בזה הבית אשר בניתי ויושג לך ענינו :

מלכים א ח

הַהֹלְכִים לְפָנֶיךָ בְּכָל־לִבָּם׃ אֲשֶׁר שָׁמַרְתָּ לְעַבְדְּךָ דָּוִד אָבִי אֵת אֲשֶׁר־דִּבַּרְתָּ לוֹ וַתְּדַבֵּר בְּפִיךָ וּבְיָדְךָ מִלֵּאתָ
כה כַּיּוֹם הַזֶּה׃ וְעַתָּה יְהוָה אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל ג' ר"פ בכיפ'
שְׁמֹר לְעַבְדְּךָ דָוִד אָבִי אֵת אֲשֶׁר דִּבַּרְתָּ לּוֹ לֵאמֹר לֹא־יִכָּרֵת לְךָ אִישׁ מִלְּפָנַי יֹשֵׁב עַל־כִּסֵּא יִשְׂרָאֵל רַק אִם־יִשְׁמְרוּ בָנֶיךָ אֶת־דַּרְכָּם לָלֶכֶת לְפָנַי כַּאֲשֶׁר הָלַכְתָּ לְפָנָי׃ ל' וְעַתָּה
אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל יֵאָמֶן נָא דְּבָרֶיךָ דברך ה' כתי' דבריך וקרי דברך
אֲשֶׁר דִּבַּרְתָּ לְעַבְדְּךָ דָּוִד אָבִי׃
כִּי הַאֻמְנָם יֵשֵׁב אֱלֹהִים עַל־הָאָרֶץ ד' · ב'
הִנֵּה הַשָּׁמַיִם וּשְׁמֵי הַשָּׁמַיִם לֹא ל' וחי' והנה שמים
יְכַלְכְּלוּךָ אַף כִּי־הַבַּיִת הַזֶּה אֲשֶׁר ב'
בָּנִיתִי

תרגום

דִּי מְהַלְכִין קֳדָמָךְ בְּכָל לִבְּהוֹן׃ דִּי נְטַרְתָּ לְעַבְדָּךְ דָּוִד אַבָּא יָת דְּמַלֵּילְתָּא לֵיהּ וּגְזַרְתָּא בְּמֵימְרָךְ וּבִרְעוּתָךְ קַיֵּימְתָּ כְּיוֹמָא הָדֵין׃ וּכְעַן יְיָ אֱלָהָא דְּיִשְׂרָאֵל טַר לְעַבְדָּךְ דָּוִד אַבָּא יָת דְּמַלֵּילְתָּא לֵיהּ לְמֵימַר לָא יִפְסוֹק לָךְ גְּבַר מִן קֳדָמַי יָתֵיב עַל כּוּרְסֵי מַלְכוּתָא דְּיִשְׂרָאֵל לְחוֹד אִם יִטְרוּן בְּנָךְ יָת אוֹרְחָתְהוֹן לְהַלָּכָא קֳדָמַי כְּמָא דְּהַלֵּיכְתָּא קֳדָמַי׃ וּכְעַן אֱלָהָא דְּיִשְׂרָאֵל יִתְקַיְּימוּן כְּעַן פִּתְגָּמַיָּא דִּי מַלֵּילְתָּא לְעַבְדָּךְ דָּוִד אַבָּא׃ אֲרֵי מַן יְסוֹבַר וּמַן חָמֵי כִּי בְקוּשְׁטָא אִתְרְעֵי יְיָ לְאַשְׁרָאָה שְׁכִינְתֵּיהּ בְּגוֹ בְּנֵי אֲנָשָׁא דְּדָיְרִין עַל אַרְעָא הָא שְׁמַיָּא וּשְׁמֵי שְׁמַיָּא לָא יָכְלִין לְסוֹבָרָא יְקָרָךְ אַף אֱלָהֵין בֵּיתָא הָדֵין דִּבְנֵיתִי

דבניתי

ופנית

רד"ק

דבריך · כתיב על הפרט וקרי דברך על הכלל: כי האמנם · הה"א פתוחה כי היא לתימה כלומר בחמת הוא שישב אלהים עם האדם בארץ זה לא יתכן להאמין כי אתה תתברך ותתעלה על הכל אין לך מקום שיכילך כי אתה מקום העולם ואין העולם מקומך אם כן מה שבניתי הבי' לך אינו אלא על דרך משל שיהי' רצונך וכבוד' שוכנת בבית הזה לשמוע אל התפלה אשר יתפללו במקום הזה ואע"פ שבכל המקומות הוא דבוקו אל הצועק אליו בלב שלם לשמוע תפלתו בקש שלמה מהאל שיהיה המקום הזה הנבחר מסייע המתפלל בתפלתו כאילו הבית הזה היה מלאך מליץ ותשמע תפלת כל המתפלל בבית הזה בקרוב יותר משיתפלל במקום אחר :

להיות

מנחה קטנה

יאמן נא דברך וגו'. מה שאמרת בתנאי אם ישמרו בניך וגו' אני מתפלל לפניך שיאמן נא דבריך שאשמור דרכי ללכת לפניך ויתן בלבי לעשות רצונך כיון שרצונך כך והנא לשם שמים לו :

רש"י

אשר שמרת · לשון המתנת הבטחה : האמנם · לשון תמיה : לא יכלכלוך · לא יכילוך :

אשר

כלי יקר

שוים אל מה שהם היום הזה שילאו אל הפועל שאין השכוי כמה שבכח אל מה שהוא בפועל כי אם אלינו כמה שהאדם יראה לעינים לא הגלך אלילה וזהו שאמר ובידך מלאת מאז ומקדם כיום הזה והיינו שלא אמר ביום הזה בבי"ת אלא בכ"ף הדמיון ר"ל מלאת מאז ומקדם מהעת אשר דברת מלאת מעין ודוגמת היום הזה כי הדברים שהשם יתברך גוזר אין בהם הפרש בין זמן היותם בכח להזמן אשר הם בפועל שהכל שוה ביכלתו יתברך וזהו מלאת כיום הזה :

ועתה ה' אלהי ישראל כו' ועתה אלהי ישראל יאמן נא כו' מהרי"א ז"ל הקשה שהשני כתובים כפל ענין ואחד מהם מספיק והירץ שהשי"ת הבטיח לדוד שני עניינים האחד שבנו ירשו מלכותו באמרו ונאמן ביתך וממלכתך עד עולם והשני שהיושב על כסאו יהיה עבד אלהים ואוהב שמו כמו שאמ' אני אהיה לו לאב והוא יהיה לי לבן ועל הראשון בא הכתוב הראשון של ועתה אלהי ישראל שמור לעבדך אשר דברת כו' לא יכרת לך איש מלפני יושב על כסא ישראל כו' ולפי שהיו הייעודים האלהיים כולם על תנאי שיהיה הכנה במקבלים וזכות לכך אמר רק אם ישמרו בניך את דרכם כו' · ועל הענין השני משלימות שלמה שיהיה אהוב ונחמד למעלה על זה אמר אנא ה' ועתה יאמן נא דברך הוא הדבר אשר דברת לעבדך דוד אבי והוא שישים השגחתו על שלמה ועל הבית וזהו אומרו עוד כי האמנם ישב אלהים על הארץ וכו' : ולע"ד לדקדק ראשונה כפל השני כתובים כמו שהקשה מהרי"א ז"ל ועוד שנוי שבכתוב הראשון אמר ה' אלהי ישראל ובכתוב השני לא הזכיר שם השי"ת אבל אמר ועתה אלהי ישראל והיל"ל ועתה ה' אלהי ישראל כמ"ש בכתוב הראשון ועוד כפל דברת לו לאמר כי די שיאמר דברת לו לא יכרת לך כו' ועוד כפל לא יכרת לך איש מלפני יושב על כסא ישראל די בשיאמר לא יכרת לך איש יושב על כסא ישראל ועוד לשון רק אם ישמרו בניך את דרכם כו' בלתי מתיישב דהיל"ל רק שישמרו אבל רק אם אינו צודק כפי דקדוק הלשון · ועוד מה נדקדק יש בהקש זה של כאשר הלכת לפני אחר שאמר אם ישמרו בניך את דרכם ללכת לפני · ועוד מהו יאמן נא כו' כי ודאי שראוי הוא שלעולם יאמן דברי ה' כי הוא והם האמת והצדק וראוים הם ליאמן ומחוייב הדבר כן מלבד היתו' של הפסוק כדמהרי"א · ונראה כי הוא יתברך יעד לדוד שבנו היוצא מחלציו הוא יבנה הבית לשמו יתברך כמו שאמר כי ימלאו ימיך כו' והקימותי את זרעך אחריך אשר יצא ממעיך כו' הוא יבנה בית לשמי כו' ולז"א אין כמוך אלהים בשמים ממעל כו' שומר הברית שהרי שמרת לעבדך דוד אבי את אשר דברת לו דהיינו והקימותי את זרעך אחריך כו' הוא יבנה בית לשמי ותדבר בפיך והיום בידך מלאת שהרי אני בנו יוצא מחלציו בנה בניתי בית זבול לך · וכיון דכן הוא שזכיתי אני להיותי הבונה מעתה שמור לעבדך דוד אבי שארית הייעוד הלא הוא מה שאמרת וכוננתי את כסא ממלכתו עד עולם אני אהיה לו לאב כו' וחסדי כו' שפירושם של דברים אלו הוא שלא יכרת איש לך מלפני וכמו שאמ' שם ונאמן ביתך וממלכתך כו' ז"ש ועתה ה' ברחמיך הגדולים גם לכבודם של ישראל מבקשת ביותך אלהי ישראל ר"ל חפץ בכבודם ותועלתם אלוה ופטרון שלהם שמור לעבדך דוד אבי את אשר דברת לו לאמר ר"ל שאף על פי שאלו בפירוש אתמר עכ"ז בכלל דבריך שדברת מובן הוא כן כי אשר דברת הכונתו הוא לאמר כן שלא יכרת לך איש מלפני ה' כי זאת היא כוונת מה שדברת לו ונאמן ביתך וממלכתך כו' וזהו שאמר לאמר כלומר אע"פ שלא נאמר כן בפי' עכ"ז כך כוונת לאמר לא יכרת כו' ואמר עוד בכלל זה שזכות דוד אבותם מסייעתם תמיד וז"ש שם ונאמן ביתך וממלכתך כו' שתלה הכל בו בדוד כאילו רצה לומר שהוא יהיה הסבה לכל זה ובזכותו להיותו ביתך וממלכתך כו' אשר דברת ר"ל כוונת אשר דברת בלי ספק שראית לאמר לא יכרת. לך ר"ל בזכותך ולאהבתך וזהו לך ואע"פ שהנוסח לא כאמר כן בפי' עכ"ז אשר דברת לאמ' רוצה לומר כוונ' דבריך אשר דברת היתה לאמר לא יכרת לך לך דייקא בזכותך כאמור רק אם ישמרו בניך את דרכ' ללכת לפני שאז בלכתם לפני כאשר הלכת אתה לפני לא יצטרכו לתלות להם בזכותך אלא בזכות עצמן ז"ש רק אם ישמרו שהוא מיעוט במ"ש לא יכרת לך בשבילך ולזה לא אמר רק שישמרו אלא רק אם ישמרו דכיון שהם ישמרו את דרכם ללכת לפני כאשר הלכת לפני אין צורך לתלות להם בזכו' אחרי' אלא בזכות עצמן כאמור ואחרי שהקדים כל זאת ההקדמה אמר ועתה אלהי ישראל יאמן כו' כי האמנם כו' אמר כי לא יאמן כי יסופר שהבורא ית' נבדל מכל חומר ונורא יושב על הארץ אשר נורה לשוכני בתי חומר אשר בעפר יסודם לא לוית' האמנם עתה שבנה בניתי בית זבול לך וירד הענן וכבוד ה' מלא את בית ה' ונתקיימו דבריך אשר נשבעת לדוד אבי כנז' בפסוק הקודמי' הנה מעתה יאמן דבריך כי יסופר ואע"פ שהוא דבר יוצא מההקש כאמור עכ"ז יאמן דברך אשר דברת לעבדך דוד אבי להיות הבית הזה מכון לשבתי ולשמי כי הדבר זר לכל בעל שכל לקבלו כי האמנם ישב אלהים על הארץ לא יתכן אבל עתה אשר עין בעין ראינו בחוש היותך אלהי יש' ר"ל שוכן בתוכה ועתה בראות כן יאמן נא דברך · או יאמר ועתה יאמן כתרגומו לשון קיום שכן תרגם יתקיימון כען פיתגמיא ורמז כאן למ"ש למעל' בעת הייעוד אל דוד ונאמן ביתך וממלכתך עד עולם לפניך כסאך יהיה נכון עד עולם שכפל הלשון יחייב שהכוונה לומר שביתי יהיה נאמן בעבודת ה' והם כל אכסי דוד וכן הכוהנים השרר לא יטו מהדרך אלא מלכי בית דוד דן ודכין לות' וז"ש וממלכתך לפניך שמעשיהם כשרים כאילו אתה רואה אותה לפניך ועיניך פקוחות על דרכם לבלתי יטו מהיושר שע"כ כאשר ירע הדרך לנבדם להטות מהיושר נאמ' ראה ביתך דוד לז"א כהן לפניך שבזה יהיה כסאך נכון עד עולם ולז"א יאמן נא דברך אשר דבר' לעבדך דוד אבי ז"ש אשר דברת לעבדך דוד כלומר שהדבור הזה משלימות בניו והיות מודרכים בעבודתו י"ת לא יתקיימו ·

והרד"ק ז"ל דבריך כתיב על הפרט וקרי דברך על הכלל :

כי האמנם ישב אלהים על הארץ במדרש הנה השמים ושמי השמים לא יכלכלוך וכתיב כבוד ה' מלא את המשכן א"ר יהושע דסכנין בשם רבי לוי למה"ד למערה פתוחה על שפת הים געש הים ונתמלאת המערה והים לא חסר כך אע"פ דכתיב וכבוד ה' מלא את המשכן העליונים והתחתונים לא חסרו מזיו כבודו כשם שהוא או' הלא את השמים ואת הארץ אני מלא : ולע"ד לדקדק מאי קשיא ליה מכתוב הנה השמים ושמי השמים לא יכלכלוך לכתוב וכבוד ה' מלא המשכן שהרי אפשר לקיים שניהם שהשמים ושמי השמים לא יכלכלוהו וחלק מה מאור כבוד ה' מלא את המשכן א"כ מאי קא מקשה וכתיב וכבוד ה' מלא את המשכן שהרי אין כאן ניגוד והכחשה כאמור · ומאי קא משני במשל המערה · ועוד מאי קאמר כשם שהוא אומר הלא את השמים כו' כי מה מורך בראיה זו ולמה אמר לשון כשם שהוא אומר ולא שנאמר ולא את השמים ואת הארץ וכו' ותיפי יליף מהאי קרא שלא חסרו העליונים והתחתונים מזיו כבודו ונראה שבעל המאמר דקדק לשון הפסוק שאומר מלא את המשכן דהיל"ל מילא מדקאמר מלא משמע שהכבוד הלא במילואו ישב במשכן ויקשה מזה שתי קושיות האחת ניגוד למ"ש השמים ושמי השמים לא יכלכלוהו אף כי המשכן ואם כן איך יכלכל המשכן את כבוד ה' הגדול והנורא אם השמים ושמי משמים לא יכלכלוהו וזו היא קושיתו במ"ש הנה השמים ושמי השמים לא יכלכלוהו וכתיב וכבוד ה' מלא את המשכן לז"א אמר רבי יהושע דסכנין בשם רבי לוי למערה כו' להורות כי לא יתכן שיחסר מהאור העליון חלילה כי הדברים הגשמיים יקבלו תוספת וגרעון אבל הרוחניים אין בהם גוף וגוייה ואם כן היכי יתכן שכולו יהיה במשכן שהרי לא נגרע ממקומו והמשכן יהיה כמערה הזו שלהיותה סמוכה ומוכנת אל הים תמלא ממנו כך כל הנמצאים יקבלו מן הבורא יתברך ויתעלה כפי הכנתם אבל לא יגרעו ממנו חלילה ולא יגרע מקבל ממקבל זולתו כי כולם יקבלו ולא יחסרו דבר מעתה אע"פ דכתיב וכבוד ה' מלא את המשכן דמשמע פשטיה דתיבת מלא שכל האור בהיר כבוד ה' הוא במשכן עכ"ז על כרחיך לא יחסר ממה שהיו בעליונים ובתחתונים ז"ש העליונים והתחתונים לא חסרו מזיו כבודו מזיו דייקא שהזיו יוכל להתפשט בכמה עולמות ולא יחסר מזה לזה וכיון דכן קיימא אם כן מה הוא וכבוד ה' מלא לז"א כשם שהוא אומר את השמים ואת הארץ אני מלא דלא קאמר ממלא אלא מלא שהכוונה לומר שאף על פי שאני בשמים ובארץ עכ"ז לא חסר מזיו כבודי כלום אלא אני מלא שלם בלא חסרון כמו בכסף מלא יתננה לי שכתב רש"י מלא שלם כל שוויו וכשם שהוא אומר הלא את השמים ואת הארץ אני מלא כך פירושו של וכבוד ה' מלא את המשכן ר"ל עם היותו את המשכן עכ"ז כבוד ה' שלם שלא חסר כלום מזיו כבודו ואין פירושו שהכבוד כולו שלם ומלא במשכן כדי שיקשה על זה מפסוק השמים ושמי השמים לא יכלכלוך וכו' וכוונת המאמר בכללו לומר שאור כבוד ה' מתפשט הוא בכל העולמות ולא יחסר ממנו כלום כמשל הים הממלא המערה שבצדו והוא אינו חסר ומלוי כמערה נמשך מהיותה פתוחה לצד הים כך כל המוכן ופתוח לצד אור כבוד ה' יקבל כפי הכנתו ויתמלא ממנו ולא יגרע כלל מאור הכבוד כי הדבר הרוחני יוכל להתפשט בלי שיעור וגבול ויוכל להתצמצם אפילו בין בדי הארון · עוד אפשר לפרש שמתחילה הקשה דקשו קראי אהדדי דכתיב הנה השמים ושמי השמים לא יכלכלוך וכתיב וכבוד ה' מלא את המשכן דמשמע שהכיל המשכן את כבוד ה' כולו כדפרישית לז"א שאפשר להיות כבוד ה' בעצמו וכבודו במשכן ועיקר שכינה בתחתונים בתוך המשכן ועכ"ז יתפשט מזיו כבודו אל השמים ושמי השמים ולא יתחייב מזה חסרון באותו הכבוד אשר במשכן וז"ש אע"פ דכתיב וכבוד ה' מלא את המשכן עכ"ז העליונים והתחתונים לא חסרו מזיו כבודו העומד במשכן שהרי אפשר הוא להיות בעליונים ובתחתונים ולא ימשך חסרון לאלו מאלו כשם שהוא אומר הלא את השמים ואת הארץ אני מלא שהשמים לא יחסרו כלום מהארץ ולא הארץ מהשמים כמשל המערה ודכוות' נמי למ"ש הנה השמים ושמי השמים לא יכלכלוך שלא יגבל במ"ש וכבוד ה' מלא את המשכן כי אפשר שיהיה במשכן ולא יחסר כלום ממנו אל מה שיתפשט אל השמים ושמי השמים כמשל המער' והים יהיה כבוד ה' אשר מלא את המשכן והמערה השמים ושמי השמים שלא יחסר כלום מן כבוד ה' ובזה יצדק לשון וכבוד ה' מלא את המשכן כפשוטו מלא ושלם שלא יחסר ממנו כלום מלד מה שנתפשט מזיו כבודו אל השמים ושמי השמים ומשל המערה בכל הפירושים לא יתחייב בהיותו צודק למשל לגמרי שהרי אף על פי שלא חסר מן הים כלום מ"מ אין אנו יכולים להכחיש המוחש שחסר ממימי הים השיעור אשר במערה אלא שלא עשה רושם שיעור מועט אשר במימי המערה בשיעור מימי הים המרובים אמנם בנמשל באור כבוד ה' הרוחני לא יקבל גרעון כלל לא מינה ולא מקצתה · ועיין רש"י ז"ל · וכן הרד"ק ז"ל · והרלב"ג ז"ל · שהוא ז"ל מפרש כי האמנם ישב האלהים על הארץ בניחותא לומר כי האמנם האמת והאמונה הוא ישב אלהים על הארץ עם היות דבר חוץ מהשכל כי הנה השמים ושמי השמי' לא יכלכלוהו אף כי הבית הזה אשר בניתי אלא שאחוז מלתת שישב אלהים על הארץ עם היותו דבר מופלא · וקרוב לזה פירש מהרי"א ז"ל מקושר עם הפסוק הקודם ועתה יאמן נא דברך כו' והוא שישים השגחתו על שלמה ועל הבית וז"א כי האמנ' ישב אלהים על הארץ רוצה לומר כי האמונה והאמת הוא כי ישב אלהים על הארץ שלא היה ההשגח' האלהית על הארץ ופירש דבריו שלא אמר כישיבה על הארץ להיותו הוא יתברך מוגבל במקו' ונאחז בגדר גשמי כי אם להדבק השגחתו באנשי הארץ וזהו אומרו כי הנה השמים ושמי השמים ר"ל הגלגלים כולם ואפילו הגלגל העליון המקיף בכל לא יכלכלוך אף כי הבית הזה אבל היה כוונת המאמר כי ישב אלהים על הארץ שתפנה אל תפלת עבדך והיינו דסמיך ליה ופנית אל תפל' עבדך כו' עד כאן · ולע"ד לדקדק דכיון דשמי השמים יותר מסובחים מן השמים ועכ"ז אמר בלא יכילוך מכ"ש השמים א"כ די שיאמר הנה שמי השמים לא יכלכלוך וכ"ש השמים · ובפסוקים לא שייך לומר זו אף זו קתני · ועוד למה אמר ישב אלהים על הארץ שלא לנוכח ישב אלהים ולא אמר תשב אלהים ואחר כך אמר לנוכח לא יכלכלוך · ומהו יכלכלוך לשון כלכלה היל"ל לא יכילוך ועוד אשר בניתי מיותר די שיאמר אף כי הבית הזה · ונראה על פי דרך הרלב"ג ומהרי"א ז"ל שהוא בניחותא ולא בתמיה מקושר אל מה שאמר יאמן נא דברך אשר דברת לדוד אבי לשכן שמך בבית הזה עד שיאמרו כל העולם כי האמנם והאמת הוא ישב אלהים על הארץ ישיבת קבע וישיב' בשוב'

בנחת

רדק

להיות עיניך פתוחות · להיות שמירתך תמידה במקום הזה ועינך חסר יו"ד הרבוי מהמכתב : אל המקום הזה · כמו במקום הזה וכן כמו ואל הארון תתן את העדות כמו ובארון וכן הדומים לזה בפרשה הזאת אל המקום אל הבית וי"ת באפי אתרא הדין : אל מקום שבתך אל השמים · כמו ממקום שבתך מן השמים וכן הוא אומ' בדברי הימים וכמוהו לשבור אל יוסף או פירושו שיכונו לבם אל מקום שבתך ואת תשמע השמים וכן אל יוסף טעמו דבק עם וכל הארץ באו מצרימה או פירוש אל המקום אל השמים כמו במקום שבתך בשמים כמו שפירשנו אל המקום : ושמעת וסלחת · כתרגומו ותקבל צלותהון ותשבוק לחוביהון : ונשא בו אלה · וחייבו הדין להשביעו נשא מענין משאת מאומה שהוא לשון חוב וי"ת וירשי ביה מומי לאומיותיה : ובא אלה · פי' ובא הנשבע לקבל האלה לפני מזבחך בבי' הזה וי"ת על המשבי' וייתי ויומיניה קדם מזבחך : ואתה תשמע השמים · מן השמים וכן תרגם יונתן מן שמיא : ושפטת · אף על פי שאתה מאריך אף לנשבע לשקר ואין אתה נפרע ממנו בשעת עונו אם ישבע בבי' הזה לא תאחר' לו שיכירו בני אדם כי המקום הזה הנבחר סייע במהירות העונש וייראו מן הבית הזה ויפחדו ממנו וכל זה הוא כבודך וגם האל יתברך צוה כן ואת' ומקדשי' תיראו : להרשיע רשע · איזה מהם שיהיה רשע הנשבע לשקר או המשביע בחנם והוא נשבע באמת כי העונש על המשביע : בהגהף

בָּנִיתִי׃ וּפָנִיתָ אֶל־תְּפִלַּת עַבְדְּךָ וְאֶל־תְּחִנָּתוֹ יְהוָה אֱלֹהָי לִשְׁמֹעַ אֶל־הָרִנָּה וְאֶל־הַתְּפִלָּה אֲשֶׁר עַבְדְּךָ מִתְפַּלֵּל לְפָנֶיךָ הַיּוֹם׃ לִהְיוֹת עֵינֶךָ פְתֻחֹת אֶל־הַבַּיִת הַזֶּה לַיְלָה וָיוֹם אֶל־הַמָּקוֹם אֲשֶׁר אָמַרְתָּ יִהְיֶה שְׁמִי שָׁם לִשְׁמֹעַ אֶל־הַתְּפִלָּה אֲשֶׁר יִתְפַּלֵּל עַבְדְּךָ אֶל־הַמָּקוֹם הַזֶּה׃ וְשָׁמַעְתָּ ל אֶל־תְּחִנַּת עַבְדְּךָ וְעַמְּךָ יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר יִתְפַּלְלוּ אֶל־הַמָּקוֹם הַזֶּה וְאַתָּה תִּשְׁמַע אֶל־מְקוֹם שִׁבְתְּךָ אֶל־הַשָּׁמַיִם וְשָׁמַעְתָּ וְסָלָחְתָּ׃ אֵת אֲשֶׁר יֶחֱטָא אִישׁ לְרֵעֵהוּ וְנָשָׁא־בוֹ אָלָה לְהַאֲלֹתוֹ וּבָא אָלָה לִפְנֵי מִזְבַּחֲךָ בַּבַּיִת הַזֶּה׃ וְאַתָּה תִּשְׁמַע הַשָּׁמַיִם וְעָשִׂיתָ וְשָׁפַטְתָּ אֶת־עֲבָדֶיךָ לְהַרְשִׁיעַ רָשָׁע לָתֵת דַּרְכּוֹ בְּרֹאשׁוֹ וּלְהַצְדִּיק צַדִּיק לָתֶת לוֹ כְּצִדְקָתוֹ׃
בהנגף

דִּבְנֵיתִי׃ וְתִתְפְּנֵי לִצְלוֹתָא דְעַבְדָּךְ וּלְבָעוּתֵיהּ יְיָ אֱלָהִי לְקַבָּלָא צְלוֹתָא וּבָעוּתָא דְעַבְדָּךְ מְצַלֵּי קֳדָמָךְ יוֹמָא דֵין׃ ו' חס' לְמֶהֱוֵי רַעֲוָא קֳדָמָךְ לְאַגָּנָא עַל בֵּיתָא הָדֵין לֵילֵי כ' חס' ו' ב' וְיֵימָם לְאַתְרָא דִּי אֲמַרְתְּ יְהֵי שְׁמִי תַּמָּן לְקַבֵּל צְלוֹתָא דִּי צַלֵּי עַבְדָּךְ לְאַפֵּי אַתְרָא הָדֵין׃ וּתְקַבֵּל בָּעוּת עַבְדָּךְ וְעַמָּךְ יִשְׂרָאֵל דְּיִצְלוֹן לְאַפֵּי אַתְרָא הָדֵין וְאַתְּ תְּקַבֵּל מֵאֲתַר בֵּית שְׁכִינְתָּךְ ק' מִן שְׁמַיָּא וּתְקַבֵּל צְלוֹתְהוֹן וְתִשְׁבּוֹק לְחוֹבֵיהוֹן׃ יַת דְּיֵיחוֹב גְּבַר לְחַבְרֵיהּ ג' וְיִרְשֵׁי בֵּיהּ מוֹמֵי לְאוֹמָיוּתֵיהּ וְיֵיתֵי ג' וְיוֹמֵינֵיהּ קֳדָם מַדְבְּחָךְ בְּבֵיתָא הָדֵין׃ וְאַתְּ תְּקַבֵּל מִן שְׁמַיָּא וְתַעֲבִיר וּתְדִין יַת עַבְדָּךְ לְחַיָּבָא חַיָּבָא לְמִתַּן י"ד אוֹרְחֵיהּ בְּרֵישֵׁיהּ וּלְזַכָּאָה זַכָּאָה לְמִתַּן לֵיהּ כִּזְכוּתֵיהּ׃ כד

מנחה קטנה

אשר יתפללו אל המקום הזה וגו' שבקשתי היא שגם בזמן הטם לא יבדילו כי עיקר שבתך היא בשמים שמעל בעגם ואין הבית אשר בארץ רק התפשטות מה ע"י צדקת הצדיקים שהם היכל ה' כי בית זבול שהוא בה"מ של מעלה הוא כמתפשט ומגיע חיבותו למטה נמצא כי גם שגיאות שפגא שהתפשטותו במקום הזה איננו לפי שאמע כי אם בעליון שם כל זה אם המון העם יעלה על חימום שכלם כי ישב אלהים על הארץ ויתפללו אל המקום הזה לתומם ולא יהיה לכם למעל' אתה תשמע אל מקום שבתך אל השמים ולא תמנע מלקבל תפלתם על הסדר שכלם כי אם שומעת וסלחת כי גם שתשמע זה מהם כי אם אל המקום הזה בעצמו מתפללים תבלא להם כי לא בפשע ימשו כי אם בתם לבם וזהו ושמעת וסלחת ותקבל תפלתם למעלה : בהנגף

רשי

אשר יחטא איש לרעהו · בועל אשת איש : ונשא בו האלה · כשם שהמים בודקין אותה כך הימים בודקין אותו : ובא אלה לפני מזבחך · והעמיד הכהן את האשה לפני יי' : לתת דרכו בראשו · וצבתה בטנה וגו' : ולהצדיק צדיק · ונקתה ונזרעה זרע כך נדרש בתוספתא דסוטה : ונשא בו · לשון נושה : והודו

רלבג

ופנית אל תפלת עבדך · ר"ל כי מפני היות שכינתך בבית הזה תפנה אל תפלת עבדך : לשמוע אל הרנה ואל התפלה · המנה ברכ' הו' השיר השבח כי הוא קודם אל התפלה ולזה פתח שלמה תפלתו בדברי שבח באמרו יי' אלהי ישראל אין כמוך אלהי' : ושמעת אל תחנ' עבד' הנה התחנה היא את' התפלה והיא בקשת הצרכים בלשון תחנונים ומחילת החטאים ולזה אמר ושמעת וסלחת : את אשר יחטא איש לרעהו · דמ' לפי מה שאחשוב שלמ' בקש שכמו שהסוטה נבדקת באלות אשר יאלו אותה בבית המקדש על האופן שנזכר בתורה כן יבדוק באלה זה הבית הקדוש כל הדברים אשר תסיה בהם כפירה בין איש לרעהו או אלת שבועה כשיבא הנטען להשבע לפני מזבח יי' בבית הזה והנה אמרו אשר יחטא איש לרעהו יכלול חטא האמון כאמרו וחטאה בשגגה מקדשי יי' נפש כי תחטא ומעלה מעל ביי' וכחש בעמיתו בפקדון או בתשומת יד או בגזל ובשבועת העדות כתיב ובנפש כי תחטא ושמעה קול אלה : ושנו

מסרה

ונשא י"ז בקריא' וסימ' על כתפות האפוד מלמטה · ונשא אהרן את שמות בני ישראל · ונתת אל חשן המשפט את האורים · והיה על מצח אהרן · והוא עד או ראה או ידע · ואם נפש כי תחטא ועשתה · ונשא השעיר עליו את כל עונותם · ואם לא יכבס ובשרו לא ירחץ · איש איש כי יקלל אלהיו ונשא · ואם הפר יפר אתם אחרי שמעו · ונשא בו אלה להאלתו · ונשא שה מהעדר · ויצו המלך את חלקיה תנינא · ונשא נס לגוים ואסף נדחי ישראל · והחרו בהר מרום אשתלנו · ונשא המונה ושלל שללה · הנני גוער לכם את הזרע וזריתי פרש על :

כלי יקר

ונאת ישב על הארץ יתיישב לנו לומר ישב אלהים על הארץ שלא לנוכח שהוא סיפור כל באי העול' שיספרו נפלאות ה' לומר כי ישב אלהים על הארץ כך יהיה מרגלא בפומייהו עם היות שהכ' השמי' ושמי השמים לא יכילוך · והזכיר השמים לומר שהנה השגחתך בשמים וכ"ש בשמי שמים היותר זכים ומוכנים לקבל השגחתך עם היותם שהלד הסוה שבהם כפי ערך גדולתך ששמי השמים הנה הנם יחדיו בלתי ראוים להכילך לרוב גדולתך לאין תכלית ז"ש הנה השמי' ושמי השמי' לא יכלכלוך· וכן יתיישב אם נפרשהו בתמיה כדרש"י והרד"ק ז"ל והמתרגם שהעולם תמהים ואומרי' כי האמנם ישב אלהים על הארץ לא יתכן ולכך אמר ישב שלא לנוכח שהם דברי העול' ועתה כראות השגחתך עין בעין אתה בקרב העם הזה בבית הזה יאמן כה לדרך עם היותם תמהים באו' כי האמנם ישב אלהים על הארץ והדין עמהם כי הנה השמים ושמי השמים לא יכלכלוך עם היותם שלמים בסיבה החומרית חומרם זך והצורייות כאה מאד והסיבה הפועלת הוא יתברך · אף כי הבית הזה שהוא עלול מלד הסבה הפועלת בהיותו נבנה על ידי שהוא חסרון גדול בחוקו של בית כי מה אני ומה חיי ילוד אשה ז"ש אף כי הבי' הזה מורה בהכבע על חולשתו מהשתי הסבות הנז' והסיבה הג' והיא הפועלת עליה אמר אשר בניתי בהיותי אני הבונה חלוש ועלול הבית הזה יותר ויותר · ואמר לא יכלכלוך לכל הפי' שלא אמר לא יכילוך שהרי הוא יתברך ברחמיו וענותנותו עשה שיכילוהו עם היותו נמנע אבל מה שהודיע שלמה הוא שלא תחשוב שיש בהם הכנה כדי להכילו כי האמת הוא שאין חקר לגדולתו ואין בהם הכנה מספקת להכילו כי כל הנבראי' כאין נגדו מאפס ותוהו נחשבו לו ובערכו וז"ש לא יכלכלוך לשון כלכול שאם היתה בהם הכנה לקבל אורו הנה היתה ההכנ' ההיא כמו כלכול האל שתשרה עליהם אור פני השי"ת לז"א לא יכלכלוך ולא א' לא יכילוך · ובזה נבין הירוץ שני להזכירו השמים ושמי השמים כי בבחינת ישיבתו ית' בשמים הוא חידוש גדול עם היות' שפלים בערך שמי השמים ולזה הזכיר הנה בשמים שהשי"ת עומד בהם וכ"ש בשמי השמים עם היות ששמי השמים לא יכלכלוך וכ"ש השמים :

ופנית אל תפלת עבדך כו' להיות עיניך פתוחות כו' מסכת ברכות פרק ראשון אבא בנימין אומר אין תפלתו של אדם נשמע' אלא בבית הכנסת שנאמ' לשמוע אל הרנה ואל התפלה במקום רנה שם תהא תפילה ע"כ ופרש"י ז"ל במקום רינה זה בית הכנסת שאומרי' בו רינה שירות ותושבחות שם תהא תפלה ע"כ · ולע"דן לדקדק מהיכא יליף במקו' רינה שם תהא תפילה דפשטיה דקרא שישמע הרינה והתפיל' וכהיא דאחז"ל שיסדיר שבחו של מקום ואח"כ יתפלל והכונה היא שבחו של מקום והכל ישמע השי"ת הרנה והתפלה · וכרא' שהוקשה לו יתור אל אל דהיה לו לשמוע הרנה והתפלה אל אל למה לזה אמר כי או' אל הרנה אין פירושו שישמע הרנה דא"כ היה לו לו' לשמוע הרנה והתפלה מדקאמר אל הרינה משמע דהכי קאמר לשמוע על התפלה צריך שבמקום המיוחד אל הרנה שיהי' ג"כ מיוחד אל התפלה כי אין תפילתו של אדם נשמעת אלא בבית הכנסת וזהו אל הרנ' של התפלה עוד שם פרק אין עומדין יכול ישאל אדם צרכיו ואח"כ יתפלל ת"ל דבר מפורש ע"י שלמה לשמוע אל הרנה ואל התפלה רנה זו תפלה · תפלה זו בקשה ע"כ · ופרש"י ז"ל יכול ישאל אדם צרכיו כגון ברכות דאתה חונן הדעת עד שומע תפלה ואח"כ יתפלל שלש ברכות : רנה זו תפלה של שבח בקשה שאלת צרכיו ע"כ ולפי מה שזכרתי במאמר הקודם דמתיבת אל אל דייק דרשת המאמר ההוא נייאא שהשני המאמרים האלה לא פליגי אהדדי דתרתי ש"מ · ועיין הרד"ק ז"ל · והרל"בג ז"ל והוא קרוב לדחז"ל הנז' יסדור שבחו של מקום ואח"כ ישאל צרכיו · ומהרי"א ז"ל אמר הנה תפנה אל תפלת עבדך ה' אלהי ישראל לשמוע אל הרנה ואל התפלה אשר עבדך מתפלל לפניך היום ר"ל התפל' שהיה רצונו להתפלל היום ההוא באותו מעמד וכאילו היה רשות והקדמ' לתפילתו ומיד זכר התפלה אשר היה מתפלל לפניו יתברך והוא להיות עיניך פתוחות אל הבית הזה כו' רוצה לומר שידבק השגחתו בה עד כאן : ולע"דן כי עשה שלמה הקדמת תפילה לפניו יתברך על התפילה שמתפלל היום להיות עיניך פתוחות אל הבית הזה שתקובל בעת ההיא אשר תכלית היות עיניו יתברך פתוחות אל הבית הזה ומוכנות לשמוע אשר יתפלל עבדך לעתיד בזולת זה הזמן ובזולתו מהמקומות רק בשיכוין לבו ברוחות אל המקום הזה תקובל ברצון ז"ש אל המקום הזה הנה הספיק לשתקובל תפלתו כמאמו כאן שלש תפילות האחת תפלת עבדך ותחינתו שמתפלל ומתחנן שתהיה כעת מוכן לשמוע אל הרינה ואל התפילה אשר עבדך מתפלל לפניך היום הלא היא להיות עיניך עיני השגחתך פתוחות אל הבית הזה לילה ויום של המקום אשר אמרת בתורה יהיה שמי שם ככתו' כי אם אל המקו' אשר יבחר ה' לשכן שמו שם שזה מכריע שמאחר ששמך שם ראוי יהיו עיניך פתוחות אל הבית הזה תמיד לשמוע אל התפילה אשר יתפלל עבדך לעתיד מידי יום ביומו · ואמר לשון ופנית אל תפילת עבדך ע"ד מה שאחז"ל ופניתי אליכם אפנה מכל עסקי כב יכול ז"ש ופנית מכל עסק אל תפלת עבדך וכו' לשמוע אל הרנה ואל התפילה אשר עבדך מתפלל רוצה לומר שהשמיעה לא תאחר אלא בעוד היותו מתפלל תשמע תפילתו וזהו שאמר לשמוע אל הרנה אשר עבדך מתפלל ולא אמר אשר יתפלל עבדך היום :

להיות עיניך פתוחות וכו' כבר קדם ביאורו עם הכתוב הקודם ועתה אוסיף לדקדק כפל אל הבית הזה אל המקום וכו' ונראה שמלבד קדושת הבית הכוללת הנה בתוך הבית הזה מקום פרטי במערב אשר שם השכינה ביחוד ולז"א הנה כא שאלתי היא להיות עיניך פתוחות אל הבית הזה בכללו בכתמדת לילה ויום אגב היותם פתוחות אל המקום הפרטי הלא הוא אל המקו' אשר אמרת וגזרת להיות שמי שם ביחוד אגב השגחתך בו מלד שמך אשר נקרא שם השגיח בעיני השגחתך על כלל כל הבית לשמוע אל התפלה אשר יתפלל עבדך בכל מקום שהוא רק בפנותו אל המקום הזה תספיק אותה הפנייה כל דהו להעביר תפילתו דרך שם ואגב היות פנייתך אל המקום המיוחד במערב אשר אמרת יהיה שמי שם תפנה אל כל התפילות הבאות מאיזה מקום שיהיו ואפי' שיתפללו אותם בארץ רחוקה : ומ"ש אשר יתפלל עבדך אם על עצמו מתפלל או על זולתו יתבאר בסמוך בפסוק ושמעת אל תחינת עבדך בס"ד :

ושמעת אל תחינת עבדך כו' עיין הרד"ק ז"ל · והרל"בג ז"ל ומהרי"א ז"ל פירש אשר יתפלל עבדך על אחד מעבדך אשר יתפלל אליך ולא אמר עבדך על עצמו · וכן אל תחינת עבדך על כל חסיד ועבד ה' שישמע תחינתו וזהו ושמעת אל תפלת עבדך היחיד וכן אל הצבור אשר יתפללו עמך אל הבית הזה ומ"ש ואתה תשמע אל מקום שבתך אל השמים ר"ל ואתה בזולת הבית הזה תשמע תמיד אתה שומע אל מקום שבתך אל השמים ואפילו בזולת הבית אמנם תועלת הבית הזה יהיה הסליחה שבהיותם מתפללי' דרך הבית הזה המיוחד לסליחה וכפר' ושמעת וסלחת לעונינו ע"י הבית ומפני זה תהיה התפלה יותר מקובלת בבית הזה יותר ממקום זולתו ע"כ תורף דבריו וק"ק שיזכיר עבדך ד' פעמים בשני הפסוקים הלא הוא ופנית אל תפלת עבדך וכו' אשר עבדך מתפלל · אשר יתפלל עבדך · אל תחנת עבדך · שהשני פעמים הראשונים עליו והשנים האחרונים על כל עבד מעבדי ה' והוא דוחק : ולע"דן כי כולם מדברים עליו כפשוטן של מקראות ובתחילה שאל על שמיעת התפילה אשר יתפלל עבדך בכל מקום שימצא רק בהיות פניתו אל המקום זה תשמע תפילתו ואפילו שהוא יחיד המתפלל על צרכיו כמנהג בכל יום אמנם בכתוב ושמעת אל תחנת עבדך הוסיף לשאול בהיות שאלה על צורך ענין כללי אל המלך שלמה עצמו ואל כלל עם ישראל אשר אז בעת צרה הם מרבים תחינה שעושים תפלתם תחנונים ואין תפלתם קבע ז"ש ושמעת אל תחנת עבדך ועמך ישראל אשר יתפללו בלשון התחנונים יחדיו המלך עבדך והעם ודבר צורך הכלל ראוי להרגיז הארץ ממקום' באותו הגילוי שכינ' אשר במקדש ולהרעיש השמים למעלה להשמיע הדבר אל מקום שבתך אל השמים אותו מקום שבתך אשר שם חביון עוזך עמוק עמוק מי ימצאנו שהוא מקום שבתך שאתה משגיח ממנו אל השמים הרוחניים והוא סוד הבינה אשר שם התשובה וסודה ומשם הסליחה ולזה אמר ושמעת וסלחת ומצינו כן כיוצא בזה משמים הביט ה' ראה את כל בני האדם ממכון שבתו השגיח אל כל יושבי הארץ · ואע"פי שאפשר לפרש משמים בתפא"רת ממכון שבתו במל"כות הראשון עיקר כי שם הסליחה כאמור כי הבי"נה סוד יום הכפורים בה' ענויים בסוד ה' ראשונה שבשם · ולפי זה נוכל להרחיב ענין זה יותר ולומר כפי הפשט ואתה תשמע אל מקום שבתך הוא בית המקדש הזה מכוון לשבתך תשמע תחינת עבדך ועמך ישראל אשר יתפללו ואם תהיה הכונה בתחינה ההיא בכוונה יתירה להעלותה אל השמים אז ושמעת וסלחת שיהיו מושגים שני עניינים השמיעה והסליחה ולפי זה אומ' אל מקום שבתך חלוקה אחת מקושרת עם תחילת הפסוק ואו' אל השמים חלוקה שנית מקושרת עם סוף הפסוק ושניהם חריפה פסקינהו ויוכיח היותם שתי חלוקות מאו' אל מקום שבתך אל השמים שלא אמר אל מקום שבתך בשמים ואין אנו צריכין למה שנדחק הרד"ק ז"ל שתיבת אל השמים מקושרת אל תיבת תשמע וכן אל יוסף טעמו דבק כו' כדלעיל :

את אשר יחטא כו' ואתה תשמע השמים כו' עיין רש"י ז"ל · וכת"י וירשי ביה מומי · וכן הרד"ק ז"ל והרל"בג ז"ל ומהרי"א ז"ל לפי שהתפלל שע"ה בפסוק הקודם ושמעת וסלחת הוציא מן הכלל ההוא אם יחטא איש לרעהו ויתחייב לו שבוע' ויבא לישבע לפני המזבח אם ישבע לשקר לא יסלח השי"ת חטאתו כי אחר שהו' מעל בקדושת הבית אין ראוי שהשי"ת יכפר עליו וז"ש ואתה תשמע השמים ושפט את עבדך שלא ינקה את הנשבע לשקר ולא את המשביע חנם כי ישוב עמלו בראשו ולכך לא הזכיר כאן וסלחת כי בא אדרבה להוציא הנשבע לשקר מהכלל הנז' ושמעת וסלחת ע"כ ומתוך דבריו מובן ובא אלה על הנשבע · ולע"דן את אשר יחטא איש כו' שלמה התפלל שכאשר יחטא איש לרעהו רוצה לומר שלא יהא החטא כי אם לרעהו שאין שם עדים כלל שאז הקיום שבועת ה' תהיה בין שניהם וירצה להשביעו לפני מזבחך להגזים ולהחמיר עליו שאמן

רלבג

ושבו אליך והודו את שמך · הרלון בזה שכאשר יחטאו ישראל בדרך שתעכבם שינגפו לפני אויב והם ישובו אליך ויסורו מדרכיהם הרעים ויודו את שמך לתת שבח לשמך ולכבודך קודם התפלה כראוי ואחר כך יתפללו ויתחננו אליך בבית הזה לסלוח חטאתם ולהושיעם מיד אויב ולהשיבם לאדמתם אשר לקח מהם האויב הנה אתה תשמע השמי' ותסלח לחטאת עמך ישראל ותשיבם אל האדמה אשר נתת לאבותם: בהעצר השמים ולא יהיה מטר וגו' · הרלון באמרו כי תענם כי תענה בם חטאת' ותעיד על דרך אמרו ישמע אל ויענם שהרלון בו ויענה בם לדעת קצת המפרשים וכמוהו ען תור שדי יענכי ר"ל יענה בי · והנה שם מאוחר קודם בזמן והוא שצריך תחלה שישובו מחטאתם כי תענם בם אשר על כן עלר את השמים ומטר לא היה ואחר ישבחו את הש"י ואחר כתיכת השבח תהיה התפלה: כי תור' הדרך הטוב' אשר ילכו בה · ר"ל שבזה סמין מהעונש תורם את הדרך הטוב' כי יפשפשו במעשיה' ויסורו ממה שחטאו אם' עליו נענשו בזה העונש:

רעב

רדק

בהנגף · והודו את שמך · כי חייב אדם לברך על הרעה כמו שמברך על הטובה: בבי' הזה · הכשאר' בעיר אשר לא יצאו למלחמה יתפללו אליך בבית הזה על אחיהם שיצאו למלחמה ואתה תשמע תפילתם וסלחת לחטאתם והשבותם אל אדמתם: בהעצר השמים · כי תורם הדרך הטובה שתודיעם על איזה עון נעצר השמי' ותורם הדלך הטובה ונתת מטר:

רעב

33 בְּהִנָּגֵף עַמְּךָ יִשְׂרָאֵל לִפְנֵי אוֹיֵב אֲשֶׁר יֶחֶטְאוּ־לָךְ וְשָׁבוּ אֵלֶיךָ וְהוֹדוּ אֶת־שְׁמֶךָ וְהִתְפַּלְלוּ וְהִתְחַנְּנוּ אֵלֶיךָ בַּבַּיִת הַזֶּה: 34 וְאַתָּה תִּשְׁמַע הַשָּׁמַיִם וְסָלַחְתָּ לְחַטַּאת עַמְּךָ יִשְׂרָאֵל וַהֲשֵׁבֹתָם אֶל־הָאֲדָמָה אֲשֶׁר נָתַתָּ לַאֲבוֹתָם: 35 בְּהֵעָצֵר שָׁמַיִם וְלֹא־יִהְיֶה מָטָר כִּי יֶחֶטְאוּ־לָךְ וְהִתְפַּלְלוּ אֶל־הַמָּקוֹם הַזֶּה וְהוֹדוּ אֶת־שְׁמֶךָ וּמֵחַטָּאתָם יְשׁוּבוּן כִּי תַעֲנֵם: 36 וְאַתָּה תִּשְׁמַע הַשָּׁמַיִם וְסָלַחְתָּ לְחַטַּאת עֲבָדֶיךָ וְעַמְּךָ יִשְׂרָאֵל כִּי תוֹרֵם אֶת־הַדֶּרֶךְ הַטּוֹבָה אֲשֶׁר יֵלְכוּ־בָהּ וְנָתַתָּה מָטָר עַל־אַרְצְךָ אֲשֶׁר־נָתַתָּה לְעַמְּךָ לְנַחֲלָה:

ו' פתחין · ב' חד פס' וחד מל' ו' · ל' ו' · ו' פתחין · ט"ו

רעב

כַּד יִתְמְחוֹן עַמָּךְ יִשְׂרָאֵל קֳדָם בַּעֲלֵי דְבָבֵיהוֹן דִיחוּבוּן קֳדָמָךְ וִיתוּבוּן לְפוּלְחָנָךְ וְיוֹדוּן לִשְׁמָךְ וִיצַלּוֹן וְיִבְעוֹן מִן קֳדָמָךְ בְּבֵיתָא הָדֵין: וְאַתְּ תְּקַבֵּיל מִן שְׁמַיָא וְתִשְׁבּוֹק לְחוֹבֵי עַמָּךְ יִשְׂרָאֵל וּתְתֵיבִינוּן לְאַרְעָא דִיהַבְתָּא לַאֲבָהָתְהוֹן: כַּד יִתְכְּלוּן שְׁמַיָא וְלָא יְהֵי מִטְרָא אֲרֵי יְחוּבוּן קֳדָמָךְ וִיצַלּוֹן לְאַפֵּי אַתְרָא הָדֵין וְיוֹדוּן לִשְׁמָךְ וּמֵחוֹבֵיהוֹן יְתוּבוּן אֲרֵי תְקַבֵּיל צְלוֹתְהוֹן: וְאַתְּ תְּקַבֵּיל מִן שְׁמַיָא וְתִשְׁבּוֹק לְחוֹבֵי עַבְדָךְ וְעַמָּךְ יִשְׂרָאֵל אֲרֵי תַלְפִינוּן יַת אוֹרְחָא דְתַקְנָא דִיְהַכוּן בַּהּ וְתִיתֵּן מִטְרָא עַל אַרְעָךְ דִיהַבְתָּא לְעַמָּךְ לְאַחְסָנָא:

כפנא

רשי

והודו את שמך · שחיי' אד' לברך על הרע': כי תענם · למען תענ' כי משמש לשון אשר:

ירקון

מסרה

ישובון י' בקריא' וסימ' בהעצר שמים ולא יהיה מטר · וחברו דד"ה · נפדויי יי' ישובון · וחברו · ופליטי חרב ישובון · לכן יתנם עד עת יולדה · גבול שמת בל יעברון · תסתיר פניך יבהלון · ויגל אזנם למוסר · כל באיה לא ישובון:

מנחה קטנה

בהנגף כו' אשר כי יחטאו לך · אחר אומר בהנגף כו' עם היות שהחטא הוא קודם הלא הוא כי אין מרגישים חטאם עד בא הצרה ע"כ צריך תחלה קודם לתפלה תשובה והשבו אליך ואח"כ יתנו הודאה על הסבר על הנותרים וזהו והודו את שמך ואח"כ צועקים על העתיד לבא על השאר וזהו והתפללו והתחננו אליך כו' ואז תשמע וסלחת על תשובתם מחטאם ועל תפלתם על העתיד תשיבם אל אדמתם אשר נתתי לאבותם: בהעצר שמים הנה בימי דוד נעצרו הגשמי' שלש שנים ולא ידעו הסבה עד ששאל דוד בה' ויאמר ה' אל שאול וגו' ע"כ אמר שלמה בהעצר השמים וגו' והתפללו וגו' ומחטאתם ישובון מה שיעלה בדעתם שהוא הגורם מהשיכוב הגשמים אעפ"י שלא יהי' זה הסיבה באמת כי אם חטא אחר גורם מ"מ כיון ששבו מהחטא שבידם לפי אומדן דעתם ואתה תשמע השמים ולא תניחם בצרה עד שהם ידעו על מה הוא ואז תורם את הדרך הטובה ותודיעם אשר חטאו ומוז לפען ידעו להשיב ואע"פ שאין מורת הדין כך עשה למען תרנך ועמך כענין רצית ה' ארצך ואומר ויקנא ה' לארצו ויחמול על עמו:

רשב

כלי יקר

כן יעשה ה' למחר ליפרע ממנו כיון שמלאו לבו לישבע לשקר ונוסף עוד לישבע שם לפני מזבח ה' ז"ש נשא בו שחייבו שבועה להאלותו ובא להשביעו אלה לפני מזבחך בבית הזה הקדוש ראוי שאת' תשמע השמים ועשית נקמה בעלם והאשונה בנשבע לשקר וגם כן ימשך עונש בלד מה למשביע כמו שדרשו הז"ל בפסוק שבועת ה' תהיה בין שניהם עונש שבועת ה' תהיה בין שניה' שגם למשביע יש קצת עונש ז"ש ושפטת את עבדיך בלשון רבים שניהם יקדיו ישפטו כמו שנא' שבועת ה' תהיה בין שניהם וזה עעם כפל ועשית ושפטת · גם מדוקדק או' את עבדיך בלשון רבים ואחר כך אומ' להרשיע רשע לתת דרכו בראשו כי הנשבע לשקר לוקה בראש בעלם והאשונה אמנ' המשביע ילקה אלך מה מעט מזער · ואפשר עוד שכאן דבר על המחוייב שבועה על איזו הכחשה בפקדון או בתשומת יד וכיוצא והיה נמסידות התובע שלא רצה להשביע את הנתבע רק בא יבוא לפני מזבח ה' בבית הזה ולא ישביעו אבל אם אמור יאמר לו הנה נתחייב לי שבועה השוכן בבית הזה יפרע ממך ואיכי רוצה להשביעך על דבר כבוד שמו יתברך ויתע' על זה התפלל שלמה שהקב"ה ישמע השמים ויעשה כגבורותיו וישפוט את שני עבדיו אלה את הרוצה לישבע ברוע בהיותו להרשיע רשע לתת דרכו בראשו ולהצדיק צדיק הוא התובע החס על כבוד קונו לתת לו כצדקתו שלא רצה להשביע וז"ש ונשא בו אלה להאלותו שהזכיר חיוב האלה שנשא בו כי לא יצא הדבר מהכח אל הפועל שנשבע רק כשנשא בו חיוב האלה להאלותו אבל לא נשבע וז"ש ובא אלה ר"ל בעל האלה המשביע בא לפני מזבחך בבית הזה לקיימו שיודה אבל לא בנשבע כבר עסקינן דהו"ל אשר יחטא איש לרעהו ונשבע לשקר ואתה תשמע השמים ליפרע ממנו להרשיע רשע כו' אלא ודאי כדפרישית וביותר כמו שלא התפלל שלמה ע"ה על הפורענות שימשך לנשבע אבל התפלל על סגולת ומעלת הבית כי אפילו בלי שבועה יחרדו מהבית הזה שיפרע ה' מהרשע להשיב דרכו בראשו ולהצדיק צדיק שלא רצה להשביעו כי בזה ימשך תועלת אל הכלל כי כל העם גם הם ישמעו ויראו ואת מקדש ה' ייראו מורא גדול · ואמר במידת פורענות להרשיע רשע לתת דרכו בראשו לא כן במידה טובה שאמר ולהצדיק צדיק לתת לו כצדקתו דהקב"ה מיחד שמו על הטובה ולז"א לתת לו כצדקתו שהוא יתב' כביכול בעצמו מטפל הוא במידה טובה אמנם במדת פורענות אמר לתת דרכו בראשו דהיינו לתת רשות ולמגנו ביד העון ודרכו בעצמה תשיב עמלו בראשו ותפרע ממנו כי העובר עבירה קנה לו קטיגור א' ומשמי' לחבל את העושה אותה וז"ש לתת דרכו ממש בראשו שהוא יפרע ממנו אמנ' במידה טובה אמר לתת לו הוא יתברך בעצמו מידו יתן לו שכר בצדקתו ומכוון אליו מידה כנגד מידה וזהו שאמר כצדקתו בכף הדמיון:

בהנגף עמך ישראל וכו' ואתה תשמע וכו' עיין רש"י ז"ל · וכן הרד"ק ז"ל והרלב"ג ז"ל · ומהרי"א ז"ל אחר שהתפלל בדרך כלל על קבלת תפלתם של ישר' פרט הדברים הכוללים בענין המלחמה · ואין כוונת זה המאמר כאשר ילכו בשבי ויתפללו בארצות הגוים כי הכתוב או' בכאן והתחננו אליך בבית הזה אבל היתה הכוונה לאמר שאם יגגפו לפני אויב בסב' החטא בעבור חטאתם וישובו לירושלם ויעשו תשובה ודוי וזהו ושבו אליך והודו והתפללו והתחננו בבית הזה הנה אז תשמע השמים וסלחת לחטאת עמך בענין שכאשר יצאו פעם אחרת להלחם באויביהם לא יהיו עוד נגפים ולא ילכו בשבי אבל ישובו מהמלחמה ההיא בשלום של עמם ושל ארצם והוא ע"ד שמע ה' קול יהודה ואל עמו תביאנו וזהו והשיבותם אל האדמה שישובו מהמלחמה אשר יצאו אליה והוא שמע ה' קול יהודה בצאתו אל המלחמה ואל עמו תביאנו לשלום והצלה ידיו רב לו וכו' עד כאן וק"ק במה שאמר והשבותם אל האדמה הוא בפעם השנית בצאתם בעוד כברת ארץ להלחם דלא שייך לו' והשבותם אל האדמה לא יצאו ממנו ואין הנדון דומה לראיה שהביא מואל עמו תביאנו כי שם הזכיר עמו ולא ארצו · ועוד מהו אשר נתת לאבותם דבשלמא כשיצאו והושלכו בחטאם אל ארץ אחרת כיום הזה שייך לומר אל האדמה אשר נתת לאבותם כלומר ישובו נא אל אחוזת אבותם אמנם למהרי"א שלא גלו ממנו בלתי צודק לשון אשר נתת לאבותם:

ולע"דן לדקדק מאי שנא כי בחלוקת בהנגף אמר לשון אשר יחטאו לך ובסמוך גבי בהעצר שמי' אמר כי יחטאו לך כו' והוא הלשון הצודק יותר · וכן שינה באו' והתפללו והתחננו ובסמוך או' והתפללו לבד ושינה עוד כי כאן הוא או' בבית הזה ובסמוך אל המקום הזה · ועוד קשה יתור ואתה תשמע וסלחת כי בודאי שיסלח להם אם שבו בתשובה כאו' ושבו אליך והודו את שמך והתפללו וכו' א"כ וסלחת לחטאת עמך פשיטא שיסלח · וחטא' עמך מאן דכר שמיה כי לבד זכרו במכולות יש · ועוד והשבותם אל האדמה מיותר שכבר נזכר שהיו בבי' הזה ובו התפללו והתחננו מדלא כתיב והתפללו והתחננו אליך אל הבית הזה שהיה פי' דרך הבית הזה אבל באו' בבית הזה משמע בתוכו ממש הו קרוב אליו · ונראה כי הנפילה ביד אדם צרה גדולה עד מאד מלבד הבחינה שהזכיר דוד באו' נפלה נא ביד ה' כי רבים רחמיו וביד אדם אל אפולה כי הוא אכזרי הנה יש עוד בחינה שנית והיא אשר הוסיף שע"ה באו' כי ימשך מנפילת ישראל ביד האומו' מ"ה חילול ש"ש באומרם עם ה' אלה ואיך יגגפו לפני אויב לז"א בהנגף עמך ישראל לפני אויב אשר זה בלי ספק חטא גדול מחילול ש"ש כאמור לז"א אשר יחטאו לך כוסף על חטאת' אשר חטאו והוא אשר חייב להם הנגיפה לפני אויב ועתה אשר יחטאו לך מחדש דהיינו חילול ש"ש נמצא בידם שני סוגי חטאות ולז"א כי בהיותם שם בארץ אויביהם אשר יצאו עליהם למלחמה ובמקום שחשבו לנאחם נולחו ויגפו לפני אויב יקר' להם שיתנו אל לבם לבא אל הארץ חלק מהם אל המקום הקדוש להסתפח בנחלת ה' לבקש על המערכה העומד' על פני השדה אשר קצתם כיגפו לפני אויב וקצת' מקוים רחמי ה' על כן בהיותם אובדים בארץ אשור אשר יצא להלחם עמם ונידחים בארץ מצרים ושבו אליך בתשובה שלימה והודו את שמך בהתודות על מעלם אשר גרם להם הנגיפה לפני אויב והתפללו והתחננו בבית הזה ממש בפועל שבו ובאו להתפלל ולהתחנן בלב נשבר ונדכה שהרי נגפו לפני אויב הנה עדיין צריכים הם סליחה על חילול ש"ש הנמשך מהנגיפה ועליו הוא אומר ועתה תשמע השמים וסלחת לחטאת עמך ישראל לא כתיב וסלחת לחטאתם סתם כי כבר שבו והודו לשמי יתברך וסלח להם אבל הזכיר בפרטות החטא הצריך עדיין סליחה וכפרה והוא או' לחטאת עמך ישראל כלו' אותו החטא המתחייב מחילול ש"ש מסיבת היותם עמך יש' ומי נתנם למשיסה ולבוזזים ונגפים ז"ש וסלחת לחטאת עמך ישראל ר"ל חטאת הנמשכת מהיותם עמך ישראל שעל

כלי יקר

זה החטא הפרטי לא נתגו לב לשוב ואתה תשמע השמים וסלחת לחטאת עמך ישראל כיון ששבו בתשובה על העונות שחייבו הנגיפה וזהו' והשבות אל האדמ' אשר נתת לאבותם שתקבץ נדחים מהמקו' אשר יצאו שם לערוך שם מלחמ' וישובו וז"ש והשבותם אל האדמ' לשכון דרך קבע כי בתחילה כשאמר והתפללו כו' בבית הזה היינו שבאו לראות את פני האדון ה' צבאות להעזר ממנו שלא יגגפו עוד לפני האויב והו' אשר נתת לאבותם לו' שכמו שהארץ הזאת ניתנה לאבותם לא בחיל ולא בכח כי אם בהשגחת ה' ועזרתו כן גם את בניהם ישיבם לשלום שלא יגגפו עוד ול"ש יאמר די בנגיפה הראשונה ולז"א והשבותם אל האדמה אשר נתת לאבותם:

בהעצר שמים ולא יהיה מטר כו' עיין רש"י ז"ל והרלב"ג ז"ל · ולע"דן לדקדק למה שינה סדר הדברים מהכתוב הקודם כי בנגיפה לפני אויב הקדים ושבו אליך והודו את שמך ואח"כ הזכיר והתפללו וכאן הקדים והתפללו ואח"כ והודו ואח"כ ומחטאתם ישובו כי תענם · ונראה כי בענין הנגיפה לפני האויבים שהוליכום בשבי הוא דבר כללי אל עמך ישראל לכך צריך להקדים ושבו אליך בתשוב' ושבאו ושבו של בית המקד' מארץ רחוק' והודו את שמך כי הוא דבר גדול מקבוץ נדחים וע"כ באו מארץ רחוקה על דבר גדול כזה וז"ש והתפללו והתחננו כי מרבים התחנוני' נוספים על התפילה ובבית הזה ממש אמנם בהעצר שמי' בחלק פרטי בארץ אחת אשר כדמו שמה וז"ש שמים ולא אמר השמים שהיה מורה על כלל השמים היותם עצורים אבל כאן דבר בהעצר שמים חלק מה בעיר אחת פרטית כי יחטאו בה כיון שדבר בפרטי הולרך לו' כי יחטאו לשון הוהר אמנם בפסוק הקודם אמר אשר יחטאו דכיון שדבר בכלל ישראל בודאי שיש בהם חטאו מתחייבי' הגלות אמנם כאן כשדבר על עיר פרטית אמר בה לשון כי יחטאו ר"ל כי יחטאו עון פרטי מחייב העצירה כמו פוסקי לדקה ברבים ואינם משלמים שהוא מהדברים המחייבי' העצירה וז"ש בהעצר כו' כי יחטאו לך חטא סגוליי מתייחס אל העצירה מידה כנגד מידה או עזות פנים כמו שא' חז"ל ולמדו מפסוק וימנעו רביבים כו' ומלח אשה זונה היה לה · הנה היחידים האלה אינם צריכים לבוא מאפסי ארץ אל בית המקדש על דבר כזה שאיגו מסוג הקודם שהוא קבוץ נדחים לז"א כו והתפללו אל המקום הזה · ר"ל שיתפללו בארצם וכוונתם ופנייתם פונים אל המקום הזה ולכך לא אמר בבית הזה ולכך לא הזכיר כאן והתחננו כי די בתפיל' על דבר כזה אמנם בקודם שהוא קיבוץ נדחים הזכיר תפלה ותחנונים דכולי האי ואולי לדבר גדול כשיקבון נדחים ועל כן תקדם ההודאה בהכרח שאם לא קדמה ההודאה לא היו באים מארץ רחוקה לדרוש ה' בביתו כנו' אמנם כאן תכף ומיד בהעצר כו' מתפללים ואינם נענים שאין הגשמים יורדים עד שנמחלים העונות כמו שנזכי' בסמוך בפסוק ואתה תשמע כו' ולזה כיון שלא נענו בתפילה יודו את שמך על החטא ומחטאתם הפרטי המחייב העציר' ז"ש ומחטאת' ישובו אותו החטא הפרטי אשר תענה אותם בשובם מחטאת' כי בודאי בבטל הסיבה יבטל המסובבת ולזה לא כתב מחטאותם אלא מחטאתם בלשון חטא יחיד להורות על החטא הסגוליי אל העצירה כנז"ל מדחז"ל ואמר בהעצר שמים ולא יהיה מטר כמ"ש חז"ל גבי ועצר את השמים שהשמים הם ספוגיים והעצירה בהם היה ראוי להיות מטר והוא יתברך בהפך הטבע עצר את השמים ואפ"ה לא יהיה מטר ז"ש בהעצר שמים ועכ"ז לא יהיה מטר הפך מהטבע שכשעוצרים הספוג המים יורדים תיכף בעצירה ולא יהיה מטר יען כי חטא לך והחט' גורם הדברים להפך טבעם בהשגחה:

ואתה תשמע השמים כו' א"ר תנחום בר חנילאי אין הגשמים יורדים אלא א"כ נמחלו עונותיהם של ישראל שנא' רצית ה' ארצך שבת שבות יעקב נשאת עון עמך כו' א"ל ר' זעירי מדהבת לרבינא אתון מהתם מתניתו לה אנן מהכא מתנינן לה ואתה תשמע השמים וסלחת לחטאת עבדך ועמך ישראל כי תורם את הדרך הטובה כו' ונתת מטר על ארצך אשר נתת לעמך לנחלה עד כאן · ולע"דק מה לי מהכא מה לי מהתם · ונראה כי מפסוק רצית ה' ארצך הגמ"י שרצוי הארץ הם הגשמים והלא הותם בנשיאות העון עכ"ז אינה ראיה ברורה שהרי אפשר לו' דקרא בסיבת ציון קמיירי וכדמסיק שבת שבות יעקב · זאת ועוד כי לו הונח שאו' רצית יהי' על הגשמי' אפשר לדחות ולו' כי השי"ת ירצה ארצו בגשמים להשבת הארץ ארצו אמנם שבת שבות יעקב תהיה כשנשאת עון עמך כסית כו' מנא לך דנשאת עון עמך קאי ארישא דקרא דרצית ה' ארצך ותו קשי' דהרי הקדים הרצוי דהיינו ירידת הגשמים אל נשיאת העון ומנא ליה דאין הגשמים יורדים אלא א"כ נמחלו עונותיהם של ישראל דמשמע נמחלו כבר שקדמה המחילה אל ירידת הגשמים לז"א אתון מהתם מתניתו לה אנן מהכא מתנינן לה ואתה תשמע השמים וסלחת לעמך אשר חטאו לך כי תורם את הדרך הטובה דהיינו סור מרע וסלחת לחטאת עבדיך כו' ואח"כ עשה טוב כי תורם את הדרך הטובה ואח"כ ונתת מטר על ארצך וכו' ועיין הרד"ק ז"ל והרלב"ג ז"ל וכן מהרי"א ז"ל · והוסיף בכל הנז' ואתה תשמע השמים כי מה ענין שמים לכאן ותירץ כי לפעמים המערכות יגגדו אל האדם כפי הוראתם שעל זה התפלל שלמה ע"ה שאתה תשמע ותכריע השמים אעפ"י שמורים עצירה שעם הסליחה ישפיעו מטר וכן בכל הענינים הנזכרים ואתה תשמע השמים שהב"ה מכריע ומשדד מערכות השמים אל כל אשר יחפוץ על ידי התשובה:

ולע"דן לדקדק מאי שנא הכא דקאמר וסלחת לחטאת עבדיך ועמך ישראל שהזכיר עבדיך לא כן בפסוק הקודם לא אמר אלא עמך ישראל · ועוד מהו אשר נתת לעמך לנחלה כי די שיאמר ונתת מטר על ארצך · ונראה כי בענין העצירת גשמים תנן הגיע י"ז במרחשון ולא ירדו גשמים התחילו היחידים מתענים וכו' עברו אלו ולא נענו ב"ד גוזרים ג' תעניות על הצבור כו' נמצא שבעצירת גשמים תלויה בעבדי ה' היחידים יחידי סגולה התחילו מהענים ואחר כך הצב' ר ולזה אמר וסלחת לחטאת עבדיך לרמוז אל אותם היחידים שלא נענו באותם התעניות המייחדים להם כנז' שאין זה אלא מחטאת אשר בידם ולזה אמר וסלחה לחטאת עבדיך וכן כיוצא בזה במ"ש ועמך ישראל מקושר לתיבת לחטאת עבדיך שמשך עצמו ואחר עמו כמו וחטאת עמך כי הוא המעכב במה שלא נענו גם בשבעת שניות ואולי כיון להודיע שחטאת הדור תלוי בראשים ככתוב ואשמם בראשיהם שהאשם בראשי הדור ולזה הזכיר וסלחת לחטאת עבדיך ועמך ישראל שהכל תלוי בראשי עבדיך המנהיגים את העם ולזה לא הזכיר בפי' ולחטאת עמך אלא ועמך ולהיות הכל תלוי ביד הפשעים ולזה אמר כי השמועה שישמע הקב"ה מן השמים איננה שימטיל

עליהם

רָעָב כִּי־יִהְיֶה בָאָרֶץ דֶּבֶר כִּי־יִהְיֶה
ג׳ שִׁדָּפוֹן יֵרָקוֹן אַרְבֶּה חָסִיל כִּי יִהְיֶה
ד׳ כִּי יָצַר־לוֹ אֹיְבוֹ בְּאֶרֶץ שְׁעָרָיו כָּל־
נֶגַע כָּל־מַחֲלָה׃ כָּל־תְּפִלָּה כָל־
תחנה

כַּפְנָא אֲרֵי יְהֵי בְּאַרְעָא מוֹתָא אֲרֵי
יְהֵי שִׁדְפוֹנָא יַרְקָנָא גּוֹבָא שַׁמּוֹטָא
אֲרֵי יְהֵי אֲרֵי יְעִיקוּן לֵיהּ בַּעֲלֵי
דְבָבֵיהוֹן בְּאַרְעָא קִירְוֵיהוֹן כָּל
מַכְתָּשׁ כָּל מַרְעַ׃ כָּל צְלוֹתָא כָּל
בעותא

איננו ד׳ וסימ׳ נמסר בשמואל חלק א׳ סימן כ״ד:

רשי

ירקון · שהתבואה אינו עולה בקנה לעשות שבולת:
ככל

רדק

רעב כי יהיה · והלא זכר העצר השמים והוא הרעב אם כן מה טעם אמר אחר כן רעב כי יהיה · לפי שיתכן שיהיה מטר ויהיה רעב והוא מה שפירש אחר כן שדפון וירקון ארבה חסיל: כי יצר לו אויבו · פירוש או כי יצר לו אויבו: בארץ שעריו · בארצו בשעריו כמו שכתוב והצר לך בכל שעריך: כל נגע וכל מחלה · אף על פי שזכרתי מצרכי עמך בפרט אם יתפללו עליהם לפניך כן אני אומר על כל נגע ועל כל מחלה שיהיה להם שכל תפילה וכל תחינה שיתפללו על כל נגע ועל כל מחלה אשר תהיה לכל אדם:
לכל

רלבג

רעב כי יהיה בארץ · ר״ל בסבת שטף מטר או ברד או בסבת הרוחות או בסבת חום השמש בשבלים אחר המטר שהם ענינים מצד הטבע: והנה זה שיהיה בסבת העצר המטר כבר נזכר: דבר כי יהיה שדפון ירקון · ר״ל כי יהיה דבר בהתחדש תליי השדפון או הירקון או מה שידמה להם: ארבה חסיל כי יהיה · ויהיה ג״כ רעב בסבתם מפני אכילת התבואות והשחתתם אותם: כי יצר לו אויבו בארץ שעריו · ר״ל שיצר מצור סביב העיירות באופן שלא יוכל איש לצאת השדה לקחת התבואות או לעבוד האדמה והנה יתאחד שם רעב בסבב זה: כל נגע וכל מחלה · ר״ל כל מכה וכל חלי וכל צורך שתצטרך התפלה והתחנה עליו אשר תהיה לאיש מה מישראל הנגע והמחלה או הצורך האחר אי זה שיהיה שתהיה תפלה ותחנה עליו לפי שידע איש ואיש חסם שבלי לבו אשר הוא צריך עליו להתחנן לפניך · והנה הרצון באמרו אשר תהיה לכל האדם לעמך ישראל אשר תהיה לכל אחד מאישי האדם אשר לעמך ישראל כי מה שזכר לא התפלל עתה שלמה · ונתת לאיש ככל דרכיו אשר תדע את לבבו כי באר בזה כי מפני התפלה לא יקבל תועלת אם לא יהיה לבו שלם עם הש״י אז תשמע תפלתו לתת לו ככל דרכיו לפי ערכו בעת התפלה וזה יהיה סבה שיראוך ישראל תמיד בהכירם כי חטאיהם שבבו להם אלו הרעות עד שתקף שבבו מהם שמעת לקולם:
וגם

מנחה קטנה

רעב כי יהי׳ בארץ דבר כי יהי׳ וגו׳ ידוע שהרעב בא על שאינם נותני׳ מעשר וחלה והם דברי׳ שנתנעי׳ בארץ ובפירותיה וכן בארבעה פרקי׳ הדבר מתרבה על שאינם נותני׳ מעות שביעי׳ ומתנות עניים והם ג״כ דברי׳ התלוים בפירות הארץ כדאי׳ במשנה באבות ועל כן אמר תיבת הארץ בין רעב לדבר שנדרש לפניו ולאחריו רעב כי יהי׳ בארץ בסבת הארץ וכן בארץ דבר כי יהי׳ מסבת הארץ ומזה הטעם ג״כ אמר דבר כי יהי׳ סמוך לרעב ולא אמר רעב או שדפן וגו׳ ואא״כ הרב אלא להורות נתן סיבת הדבר שהיא ג״כ מאמת הארץ כמו רעב:
וסלחת

כלי יקר

עליהם אבל השמיעה בבעל הסיבה העיקרית הם החטאים וסלחת לחטאת עבדך דהיינו סור מרע זאת ועוד ועשה טוב כי תורם את הדרך אשר ילכו בה כי דרך הטובה היא להטיב אלו עם אלו כי אגרא דתעניתא צדקתא להטיב אלו עם אלו שיחייב מידה כנגד מידה שישפיע מטובו עליהם כמו שהשפיעו הם מטובם אל העניים ז״ש כי תורם את הדרך וכו׳ מקושר אל ואתה תשמע וכו׳ כי תורם הדרך הטובה אשר ילכו בה דהיינו להטיב אלו עם אלו וזהו הטובה על ידי זה ונתת מטר מידה כנגד מידה · ואמר ונתת מטר על ארצך וכו׳ עם היות הדבר כללי ואפי׳ בח״ל ה״כ י״ל ונתת מטר על הארץ סתם ודרך כלל אבל כיון למה שא׳ הכתוב הנותן מטר על פני ארץ ושולח מים על פני חוצות על פני ארץ זו ארץ ישראל וממנה ומתמציתה שולח מים על פני חוצות ולזה אמר מטר ללשון מים כי מטר יורה על השפע האלהי הנותן בכבוד׳ כמטרה לחץ ולולי לזה קרא מטר ולזה אמר הנותן לשון נתינה המנס בחוצות אמר שולח כדבר כמשולח ולאמר לשון מים בתמציתו ז״ש כאן ונתת מטר על ארצך כי אפי׳ בהיות העצירה בשאר הארצות צריך לתת מטר על ארצך אשר נתת לעמך לנחלה כי תהיה הנתינה בעין יפה ככל הנותן בעין יפה כותן ובפרט בהיות הנתינה לעמך הנבחר וה׳ הארץ אשר נתת להם לנחלה לעולם שתשגיח בה בעין חמלה להשפיע בה שפע רצון בהותו המטר וממנו ישולח אל החוצות ה״ל תמציה חשוב וז״ש ונתת מטר על ארצך סתם על ארצך עליה תנתן וממנה יתמצ׳ התמצית לאפסי ארץ:

רעב כי יהיה שרי (אין זאת הנוסחא בדפוס) ושלמה פתח בשבחו של הקב״ה תהלה שנ׳ אין כמוך אלהים ה׳ ואח״כ פתח בצרכן של ישראל רעב כי יהיה בארץ וחזר וחתם בשבחו של הקב״ה שנא׳ ועתה קומה ה׳ לנוחך ואף דוד מלך ישראל לא פתח בצרכיהם של ישראל תחילה עד שפתח בשבחו של מקום תחילה שנא׳ הללויה שירו לה׳ שיר חדש וחזר ופתח בצרכן של ישראל שנא׳ כי רוצה ה׳ בעמו וחזר וחתם בשבחו של מקום הדר הוא לכל חסידיו הללויה · ואף משה רבינו פתח בשבחו של מקום שנא׳ ויהי בישורון מלך וחזר וחתם בשבחו של מקום שנא׳ אין כאל ישורון · ואף שמנה עשרה שתקנו חכמים הראשונים שיהיו ישראל מתפללין לא פתח בצרכיהן של ישראל תחלה עד שפתחו בשבחו של מקום האל הגדול הגבור קדוש אתה ונורא שמך ואח״כ מתיר אסורי׳ ורופא חולים ואחר כך מודים אנחנו לך משל למה הדבר דומה כו׳ · ולע״ד ראשונה מה צורך לברר ענין זה מג׳ גדולי ישראל שלמה דוד ומשה גם מתקנתם של חז״ל בי״ח ודאיה אחת מהם מספקת · ועוד קשה במ״ש ואחר כך פתח בצרכן של ישראל רעב כי יהיה בארץ וכו׳ ולמה לא הזכיר בהנגף עמך ישראל וכו׳ בהעצר כו׳ שגם הם צרכן של ישראל והם קודמים בפסוק · ועוד מהו או׳ ועתה קומה ה׳ לנוחך שהביא כתוב בדברי הימים שאין זה שבחו של מקום · ועוד מאי שנא גבי דוד שאמר בלשון שלילה ואף דוד מלך ישראל ולא פתח בצרכיהם של ישר׳ וכו׳ דהי״ל בלשון חיוב ואף דוד פתח בשבחו של מקו׳ הללויה שירו לה׳ שיר חדש תהלתו בקהל וכו׳ וחזר ופתח בצרכן של ישראל כי רוצה ה׳ בעמו וחזר וחתם וכו׳ ומהו מלך ישראל כי מה צורך יש בזכרון זה · ונראה כי אלה השיה שבשלשתן הוא שפתחו בשבחו של מקום ותמו בשבחו של מקום · והיה התפלה׳ בספר שבחו של מקום תחילה וסוף לשני ענינים האחד מדרך ארץ ודרך כבוד לספר תהל׳ בשבחו של מלך כאילו כל תכליתו היה לשבח הזה ואחר כך ישאל צרכיו כאלו אגב גררא באה השאלה הזאת לא שתהיה היא עיקר כי העיקר הוא שבחו של מלך ולזה ישוב בסוף לענין הראשון לשבחו של מלך דבבא סליק ופתח · והענין השני היה כי אותו השבח של המלך הוא מענין השאלה וצריך אליה כמו הלעג שיליע תחילה היותו מלך אדיר וגבור יכול ולו וממנו יאתה לשאול כי לא תקצר ידו ולזה ישבח תחילה ואחר כך ישאל ובשבח האחרון שתחכמות להורות שכבר ראה את מעשיו וכוונתו לו חן ושבת על שהספיק רצונו כמשפט השרי׳ היום שכשנודרים איזה דבר לעבדו נושק ידו ונותן התודות חן חן לו כדי שלא ישוב וניחם ואל השני ענינים כוון בעל המאמר במ״ש ויאמר ה׳ מסיני בא מגיד הכתוב שכשפתח משה לא פתח לצרכן של ישראל תחילה כי אין זה דרך ארץ להיות שואל צרכם תחילה ובאומרו לשון עד שפתח בשבחו של מקום ולא אמר אלא בשבחו של מקום הודיע הענין השני שלא פתח בצרכיהן של ישראל עד שפתח שאז כשפתח בשבחו של מקום הרי הוא פתח טוב לצרכם של ישראל כי על ידי אותו השבח והודאה לשי״ת יושג המכוון שהוא צרכם של ישראל ז״ש עד שפתח וכו׳ שמורה שהגבול שלא פתח לצרכם של ישראל היינו עד תום שבחו של מקום שלא עד שפתח לבד בשבחו של מקום כי אז תכף כשפתחו בשבחו של מקום הרי הוא הכנה בעל׳ והשונה להגיע למבוקשיו · ולגלות הב׳ ענינים יחדיו הביא המשל ללאיטור שהוא לחי״דור בלעז שהוא בקורא בגרון אל יחשוך כתורגמן שהיה עומד על הבימה ונשכר לאחד לתורגמן ז״ש לדבר על ידיו ולא פתח בצרכי אותו האיש תחילה עד שפתח בשבחו של מלך תחילה שהוא כמו נטילת רשות ודרך ארץ לספר בשבחו של מלך תחילה והענין השני הודיע בשבחי׳ של המלך באשרו במלכותו ובמכותו ותועלותיו עלינו זרחה חמה עלינו זרחה לבבה שמהיותו עלינו כבר זכה בנו וזכינו בו ליהנות ממנו ויוסיף שנית כהנה וכהנה גם ממה שהיו הכל מקלסי׳ עמו שזו הכנה גדולה מהיות הכל מקלסים עמו שהמלך יגמור בעדו כיון שכבדו כבוד גדול שהרי הכל קלסו בקילוסיו עמו ואחר כך פתח בצרכי אותו האיש שלא יאליף דברו שכביר אלהה ידו כמ״ש עלינו זרחה חמה כו׳ אף משה רבי׳ לא פתח בצרכם של ישראל עד שפתח בשבחו של מקום שנא׳ ויאמר ה׳ מסיני בא וזרח וכו׳ דומ׳ בדומ׳ לנמשל עלינו זרחה לבבה שכבר נשה עלינו אור פניך ה׳ מסיני בא וזרח וכו׳ אשר זה מחייב שויהי בישורון מלך ורצוי לספק עלינו בכל הפרטים לכל אחד ואחד כמו שהוא יחי ראובן וכו׳ וזאת ליהוד׳ כו׳ ולפי גירסה זו ויהי בישורון מלך הוא התחלת צרכי ישראל אמנם לפי הגירסא שבילקוט גם כהוא ויהי בישורון סיפור השבחים · ושאלת הצרכים יהיו יחי ראובן וכו׳ ומ״ש מגיד הכתוב היינו שמלבד הסדר הזה שאנו רואים בו שקדם שבחו של מקום לשאלת צרכי ישראל הנה עוד יש גילוי בפסוק במ״ש תיבת ויאמר שהכתוב עצמו מגיד בפי׳ שעשה כן בכוונה שבשפתח משה לא פתח לצרכם של ישראל תחילה עד שפתח בשבחו של מקום וזה הגיד הכתוב במ״ש ויאמר ר״ל בכוונת המתכוון ובהפסק בדעתו · ומ״ש שנית אף משה רבינו לא פתח בצרכם של ישראל עד שפתח בשבחו וכו׳ שנא׳ ויאמר ה׳ מסיני בא ואחר כך פתח בצרכם של ישראל שנא׳ ויהי בישורון מלך שזו גליה והוכחה מסדר הענינים שראינו שקדם וכאמר ה׳ מסיני בא ואחר כך פתח בצרכם של ישרא׳ שנא׳ ויהי בישורון מלך · ואמר במשל ובנמשל וחזר וחתם כו׳ לרמוז בתיבת וחזר שחוזר לענין ראשון כאילו כל המכוון היה שבחו של מלך ובו סליק ופתח · והוצרך להביא ראיה מדוד כי ענין משה היה בעת שאלתו יחי ראובן וכו׳ שמע ה׳ קול יהודה וכו׳ וכן כולם אבל מדוד למד ענין זולת זה שאפי׳ בעת ההודא׳ על כמה מעלות טובות שעליהם אמר הללויה שירו לה׳ שיר חדש מחודש

על הטובות שגמלם ואמר שגם בזה יסודרו שבחו של מקום תחילה לו׳ תהלתו בקהל חסידים שישמח ישראל בעושיו כי אין כמוהו מלך הדור וראוי לשמוח בו ובני ציון יגילו במלכם שאומרים מלך אדיר וגם כן יש בחינה שנית להללו מצד ספוק צרכי ישראל ולא פתח בה דוד שאף בהילול שמצד הצרכים ראוי לאמר שנית כמ״ש יהללו שמו במחול וכו׳ כי רוצה ה׳ בעמו רוצה בהוה ויפאר ענוים בישועה וכו׳ וחזר לספר בשבחו בלו׳ הדר הוא לכל חסידיו שכל החסידים הסכימו פה אחד שהדר הוא וזהו שבחו של מקום · ובמכילתא מסיק וחזר לספר בשבחו של מקום שנא׳ הללויה הללו אל בקדשו כו׳ והוא נכון · ואמר אף שלמה לפי שהיא חולשה בראיה זו של שלמה כי מה שהקדים אין כמוך אלהים כו׳ שומר הברית כו׳ אשר שמרת וכו׳ שמזה מצאתי פתח לשאול ממך שאתי זאת כלא היה ועתה ה׳ אלהי ישראל שמור כו׳ לז״א אף שלמה עם שאינה כ״כ ראיה עכ״ז אף שלמה לא פתח וכו׳ ומה שהביא ענין שלמה הוא לפי שענין משה היה בענין ברכה ושאר ענין ברכה וכן דוד לבענין הודאה אבל ענין שלמה הוא בענין ברכה שפרש כפיו השמים והתפלל ומצינו כסדר הזה להזכיר שבחו של מקום תחילה וסוף והתפילה באמצע ומה שזכר רעב כי יהיה אפשר לו׳ בדוחק לפי שכל הענינים הקודמים הם ענינים של צרכי יש׳ ואפי׳ בח״ל והתאמר הזכיר צרכי ישרא׳ הפרטיו׳ בארץ כמ״ש רעב כי יהיה בארץ · ועדיין צריך עיון כי כל מה שכתבתי בלתי מיושב כפי הגרסא של ספרי בעצמו כי הגירסא הנז׳ מהילקוט וצריך להגיה ידי בע״ה במאמר הזה ללבנו ולבררו ועיין רש״י ז״ל והרד״ק ז״ל וכן הרלב״ג ז״ל וכן מהרי״א ז״ל בחלק מה כהרלב״ג:

ולע״ד לדקדק שהיה לו להקדים מכת הדבר שלא להפסיק בין רעב כי יהיה לתלאות שדפון ירקון ארבה חסיל גם באו׳ כי יצר לו אויבו שהיא צרת אויב הי״לל או כי יצר לו אויבו · וכבר נצחק הרד״ק כנז״ל שפי׳ כמו או כי יצר לך ולדבריו חסרה תיבת או · וכן קשה גבי כל נגע כל מחלה דהי״לל או כל נגע או כל מחלה · ונראה להבין זה במ״ש במסכת תעניות שהיה דבר ורעב והסכימו לבקש על שתיהם יחדיו כדכתיב ונבקש מאת ה׳ על זאת · והסכימו לשאול על הרעב דכיון שיתן הש״י שבע בהכרח יעצר הדבר כדי שיאכלו הלחם שלא נתנו לריק ובזה אבין אומרו רעב כי יהיה לו׳ שרעב כי יהיה מורה הוא על דבר ח״ו כי יהיה כי בהיות שבע דבר כי יהיה מורה שברבות הטוב ירבו אוכליה ולא יתמעטו והודיע זה גם כן באומרו דבר כי יהיה שדפון ירקון וכו׳ שכיון שהיה דבר ונתמעטו האוכלוסים נתמעטה הפרנסה ואם כן בסדר נכון הוסמה מלוקת דבר כי יהיה באמצע להודיענו חידוש זה כאמור וכן ראיתי כמה שנים של דבר ואחריהם רעב והשנה הזאת פה ארם צובה אירע כן יוקר אחר הרעב · עוד אפשר שסמך דבר לשדפון ירקון להודיע שחלוק׳ השדפון כולל בתבואה וג״כ בגופי בני האדם בחוליים חמים וחדים שדפון וירקון וכו׳ הוא הרי״קאן בערב״י טרים״ייה בלעז שמוריק עיני האדם ולהודיע כן סמך אליו דבר כי יגיד עליו ריעו וזהו שכתוב בתורה יככה ה׳ בשדפון יככה ממש בחולי הגוף ויש קצת גלוי בדברי הרלב״ג שזכרתי אלא שצריך לומר שדבר גם כן בכלל של מקרי התבואה כענין ארבה וחסיל · עוד אפשר שסמך ענין הדבר אל ענין השדפון וירקון וארב׳ הרי זה בא ללמד וכמלא למד שהדבר יהיה נגזר אלהית בעפוש הטבע והאויר כענין השידפון והירקון השדוף מרוח הקדים וזהו סמיכות הענינים דבר כי יהיה שדפון ירקון וכו׳ · ואחר שהזכיר ארבה חסיל כי יהיה שהם אילו הגדול של הנ״ה האוכלים למעדנים הזכיר חיל קטן המשולח ממנו והוא כי יצר לו אויבו שהוא ג״כ מעין ארבה ע״ד והיה אם זרע ישראל וכו׳ ועלה מדין וכו׳ ככתוב בתורה וזרעתם לריק זרעכם ואכלוהו אויביכם להתחזק במאכלכם כדי להצר לכם וזהו ארבה חסיל כי יהיה כי יצר לו אויביו והלוא אמר או כי יצר לו אויביו היה מדבר על מציאות הצרה עצמה של המלחמ׳ לא על הרעב ועינין הצרה כנר נזכרה באומרו בהנגף וכו׳ ולזה אמר כי יצר לך וסמך כל נגע כל מחלה כי בהיות העיר במצור כי יצר לו אויבו ימשך מהדאגה והפחד קראם ורעדה כל נגע וכל מחלה · ומה שהזכיר רעב כי יהיה אחר שהזכיר בהעצר כו׳ כי מאותה עצירה לא יצא לפועל רעב כי אם דבר שיענה ה׳ אותם במ״ש ונתת מטר על ארצך שיענה אות׳ ולא יהיה רעב ועתה כשהיה רעב שלא נענו שבו בתשובה במטר שאז והיה שלימה רעב שגם זה יתוקן בתפלה ותשובה:

כל תפלה כל תחנה וכו׳ עיין הרד״ק ז״ל והרלב״ג ז״ל · ולע״ד במה שהודיעונו חז״ל במס׳ ברכות שצריך האדם לכלול עצמו עם כלל ישראל שאם שואל על רפואת חולה יאמר בה׳ רפאהו רפואה שלימה בתוך חולי עמך ישראל כי הן אל כביר לא ימאס אפי׳ בכיוצא בזה וז״ש כל תפלה ואפי׳ כל תחינה עם היותה התחונים ולא קבע עכ״ז צריך לכוללה עם הציבור וזו שאמר אשר תהיה התפלה והתחינה פרטית לכל האדם צריך לערב אותה ולכלול אותה לכל עמך ישראל לומר עצור המגפה מעלי ומעל ביתי ומעל כל עמך ישראל וכן בכל שאלה ושאלה וזהו אומרו לכל האדם צריך לכל עמך ישראל ר״ל לכוללה עם כל עמך ישרא׳ ולז״א האדם כי האדם החשוב ועשתו יעשה זו כי תקובל תפילתו יותר · ואמר תכלי׳ שני להקדים התשובה בלב שיכירו כל אחד ואחד נגע לבבו והם העונות שהם נגעי הלב ואחר שידע אותם אחר כך ופי׳ כפיו אל הבית הזה ע״ד נחפשה וכו׳ נשא לבבנו אל כפים לבקר ולדעת נגעיו · ואחר כך כפרוש כפינו אל אל בשמים ותא׳ באחד אם כפרש לשון ידעון כמו ואם לא אדעה שהוא לשון רפואה וכיוצא בו אשר ידעון איש נגעי לבבו ביחוד כי אשרי נשוי פשע כסוי חטאה והוא היודע נגע לבבו ירפאהו ויסייע לזה או׳ ואתה תשמע וכו׳ וסלחת וכו׳ אשר תדע לבבו וכו׳:

ואתה תשמע השמים וכו׳ למען יראוך כו׳ עיין רש״י ז״ל וכן הרד״ק ז״ל והוסיף וכן מהרי״א והרב״ע בשער ל״ב שאם לא היתה הסליחה בעולם היו כל החוטאים בלתי יראים מה׳ באו׳ דמאי דהוה הוה מעוות לא יוכל לתקון וכעין מ״ש אלישע אחר שכבר שמעתי מאחורי הפרגוד שובו בנים שובבים חוץ מאלישע אחר וכו׳ שכבר נסתלקה היראה ממנו וז״ש כי עמך הסליחה למען תור׳ שאילו לא היתה הסליחה שעמך בטלה היראה כמו שבטלה מאלישע אחר כשראה שנמנעה ממנו כאו׳ חוץ מאלישע אחר שידע כבודי ונתכוון למרוד בי והוא עצמו מ״ש שע״כ אתה תשמע השמים וסלחת כו׳ וסמיך ליה למען יראוך כל הימים מעין כי עמך הסליחה למען תורא ע״כ · ולע״ד לדקדק כפל ועשית ונתת לאיש כו׳ די שיאמר וסלחת ונתת לאיש ככל דרכיו כו׳ או וסלחת ועשית לאיש ככל דרכיו · ומהו למען יראוך כו׳ ומה שייך כאן אשר הנחלת לאבותינו שאין זה הדרוש כאן · ונראה כי לפי שהתפלל שע״ה על כל תפילה והכנה שיתחנן איש איש על פרטי ה׳ מנגע לבבו אשר גרם לו עונו ואתה תשמע השמים מכון שבתך וסלחת העון הוא המחייב הנגע הבא בפרטות ועשית לו את אשר שאל ותועיל התפילה הזו להאריך אפי׳ עמו אבל לא לוותר לגמרי כי אין הקב״ה ותרן ז״ש וסלחת ועשית ר״ל שאלתו ובקשתו אבל עוד ידך נטויה

רש"י

אשר יקרא אליך הנכרי · ובישראל הוא אומ' לתת לאיש ככל דרכיו לפי שישר' מכיר בהקב"ה וידע שהיכולת בידו ואם אין תפלתו נשמעת תולה את הדבר בעצמו ובחטאו אבל הכותי קורא תגר ואומר בית ששמו הולך לסוף העולם נתייגעתי לבמה דרכים ובאתי והתפללתי בו ולא מצאתי בו ממש כשם שאין ממש בעבודתו לפיכך ככל אשר יקרא אליך הנכרי אבל ישראל אם אתה רואה שהוא משחית במעוכו את חבירו אל תתן לו: דרך העיר · פוני' נגד ירושלם: ועשית משפטים · נקמתם באויביהם:

רדק

לכל עמך ישראל · כלומר בין ליחידים בין לרבים כל איש ואיש לפי נגעו אשר ידעו לבו ממה שלא נודע לאחרים כלומ' בין מן המכאובים הנסתרי' בין מן הנגלויים: ופירש כפיו אל הבית הזה · כמו בבית הזה כלומר יפרוש כפיו אל יי' בבית הזה או פי' בכל מקום שיהיה כנגד הבית הזה וכן תרגם לאפי ביתא הדין: למען יראוך · בי"וד האיתן לבד ופ"א הפעל נעלמת ופירושו כפירשו שהשלא להם בשובם אליך והתפללו אליך בבית הזה ידעו כי בעונם עון בא להם הנגע והמחלה לא שהוא מקרה ובעבו' זה ייראוך וכן טעם כי עמך הסליח' למען תורא: ככל אשר יקרא אליך הנכרי · אף על פי שאינו ראוי לכך תשמע תפלתו אבל בישרא' אמר ונתת לאיש ככל דרכיו אשר תדע את לבבו אבל הנכרי אף על פי שאין לבבו נכון אליך עשה ככל אשר יקרא אליך למען ידעון כל עמי הארץ את שמך ולדעת כי שמך נקרא על הבית הזה ומתוך כך ידעו ליראה אותך כעמך ישראל: כי יצא עמך למלחמה על אויבו · דרך כלל: בדרך אש' תשלחם · כמו ויהי דבר שמוע לכל ישראל וגו' וכן כשהיו שואלים באורים ותומים כמו בדבר בנימן וכן כשלא יהיה עליהם עונש: ועשית משפטים · תעשה משפט' באויביהם וכן כיעשית משפטי ודיני וכ"ת ותתפרע עולבנהון: כי

תחנה אשר תהיה לכל האדם לכל עמך ישראל אשר ידעון איש נגע לבבו ופרש כפיו אל הבית הזה: ואתה תשמע השמים מכון שבתך וסלחת ועשית ונתת לאיש ככל דרכיו אשר תדע את לבבו כי אתה ידעת לבדך את לבב כל בני האדם: למען יראוך כל הימים אשר הם חיים על פני האדמה אשר נתתה לאבתינו: וגם אל הנכרי אשר לא מעמך ישראל הוא ובא מארץ רחוקה למען שמך: כי ישמעון את שמך הגדול ואת ידך החזקה וזרעך הנטויה ובא והתפלל אל הבית הזה: אתה תשמע השמים מכון שבתך ועשית ככל אשר יקרא אליך הנכרי למען ידעון כל עמי הארץ את שמך ליראה אתך כעמך ישראל ולדעת כי שמך נקרא על הבית הזה אשר בניתי: כי יצא עמך למלחמה על איבו בדרך אשר תשלחם והתפללו אל יהוה דרך העיר אשר בחרת בה והבית אשר בנתי לשמך: ושמעת השמים את תפלתם ואת תחנתם ועשית משפטם: כי

תרגום

בעותא דתהי לכל אנשא לכל עמך ישראל די ידעון גבר מכתש לביה ויפרוס ידוהי בצלו לאפי ביתא הדין: ואת תקביל מן שמיא מאתר בית שכינתך ותשבוק לחוביהון ותעביד בעותהון ותתן לגבר ככל אורחתיה דגלי קדמך לביה ארי את הוא לית בר מינך קדמך לחוד גלן לבביא דכל בני אנשא: בדיל דידחלון מן קדמך כל יומיא דאינון קימין על אפי ארעא די יהבת לאבהתנא: ואף מן בר עממין דלא מעמך ישראל הוא וייתי מארעא רחיקא בדיל שמך: ארי ישמעון ית שמך רבא וית ידך תקיפתא ודרעך מרממא וייתי ויצלי לאפי ביתא הדין: את תקביל מן שמיא מאתר בית שכינתך ותעביד ככל די צלי קדמך בר עממין בדיל דידעון כל עממי ארעא ית שמך למדחל קדמך כעמך ישראל ולמדע ארי שמך אתקרי על ביתא הדין די בניתי: ארי יפוק עמך לאגחא קרבא על בעלי דבביהון באורחא דתשלחינון ויצלון קדם יי לאפי אורח קרתא דאתרעיתא בה וביתא די בניתי לשמך: ותקביל מן שמיא ית צלותהון וית בעותהון ותתפרע עולבנהון: ארי

רלבג

וגם אל הנכרי וגו' ועשית ככל אשר יקרא אליך הנכרי · הנה לא אמר בזה בנכרי שיתן לו הש"י כדרכיו אשר ידע את לבבו כי מזה הצד לא היה ראוי שתקובל תפלתו אך בקש מהש"י שישמע לקול הנכרי ככל אשר יקרא אליו לבעבור סבב שיקרב לעבודת השם כישראל וכדי שיתפרס' כי שם יי' נקרא על הבית הזה עד שיקרא אליו מזה המקום שהיה תפלתו נשמעת בכל אשר יקרא אליו: כי יצא עמך למלחמה על אויבו · עד עתה זכר התפלה שתהיה בתוך בית הקדוש הזה ובא עתה לזכור תפלה שתהיה חוץ מהבית לנכח בית המקדש כשלא יהיה אפשר שיהיה בבית המקד' כמו הענין כשיצאו ישרא' למלחמה על אויבו ואמר בדרך אשר תשלחם העיר בזה שאין ראוי שיצאו למלחמה אם לא יהיו שלוחים בשכינ' אם על יד נביא אם על יד אורים ותומים והתפלל שכאשר יהיה הענין כן והתפללו אל יי' דרך העיר אשר בחרת בה ר"ל שיתפללו מה נכח ירושלם ונכח בית המקד' ישמע תפלתם ותחנתם ויעשה משפט להם כדרכיהם אשר הם בהם בעת התפלה: כי

מסרה

ידעון ד' בקריאה וסימ' אהל גדלך דיהושע · כל תפלה כל תחנה דמלכים · ואתה תשמע השמים · שפתי צדיק ידעון רצון דמשלי: ישמעון ה' וסימ' נמסר בסדר דברים: וזרעך ה' חס' בליש' וסימ' נמסר בסדר עקב: ולדעת ה' וסימ' נמסר בשמואל חלק ב' סימן ג':

כלי יקר

לבו כנגד ירושלם: היה עומד בירושלם יכוין לבו למקדש והכוונה בזה כמו שהודיעו המפרשים ז"ל בחלוקה הראשונה צריך להוסיף כנגד הארץ אבל צריך הוא ג"כ לכוין כנגד ירושלם והמקדש והעומד בירושלם צריך כנגד המקדש ולזה אמר כי יצא למלחמה על אויבו והתפללו אל ה' דהיינו אם לא ידעו לכוין את הרוחות יכוונו לבם למקום ז"ש והתפללו אל ה' ואם יודע לכוין הרוחות יתפלל דרך העיר אשר בחרת בה היא ירושלם והבית אשר בניתי כו' ושמעת כו' כי העבר' התפלה דרך שם מכין להתקבל התפלה והתחנה:

כי יחטאו לך וכו' והשיבו וכו' ושבו כו' ושמעת וסלחת כו' עיין הרד"ק ז"ל · וכן פירש הרל"בג וכן מהרי"א ז"ל כדהרלב"ג והוסיף לומר שלהיותם חוץ למקדש וחוץ לירושלם צריכים הם תפלה ותחנה יתירה בודוי ובתשובה בכל לבבם ובכל נפשם · והנה לא התפלל שלמה כאן במ"ש ונתת אותם לרחמים לפני כל שוביהם ורחמום להוציאם מן הגלות כי צריך לזה השגח' יותר פרטות בפלאה כי לא תספיק לזה התפלה אשר יעשו בח"ל ואף על פי שעושים אותה נוכח הבית המקדש עד כאן וזה כדהרלב"ג ז"ל כנז"ל ודלא כהרד"ק ז"ל שפי' ורחמום שיניחום לנאה מהגלות כאשר היה בימי כורש המלך של פרס וגבסמוך בפסוק כי עמך וכו' מוסיף מהרי"א להרחיב בזה כמו שנזכיר בס"ד עיין שם · ולע"דן לדקדק דהול"ל וכי יחטאו וכו' כיון שהוא ענין בפני עצמו שהפסוקים הקודמים דברו כשהם כשרים וכאן מדברים כי יחטאו · ועוד קשה דבינן דקאמר כי אין אדם אשר לא יחטא על ברחין בחטא כל דהו קאמ' כי יחטאו ועלה מסיק כי אין אדם כו' דאילו בחטאים חמורים לא יתכן שיגזור לומר בזה כי אין אדם אשר לא יחטא פי' יש ויש וכיון שכן הוא יקשה איך יתכן שעל החטאים קלים השם תגדל האף והחמה מה חרי האף הגדול הזה שכתוב ואנפת בם ונתתם לפני אויב ושבום וכו' · ונראה על פי שיטת המפרשים ועשית משפטם ע"ד כי עשית משפטי ודיני שהקדוש ברוך הוא יקום נקמתם ויעשה משפטם וזה בלי ספק לפעמי' יכשל בחטאם כי ידם רמה וכביר מצאה ידם · וז"ש כי יחטאו לך כאילו לפעמים ימשך מעשות משפטם כי יחטאו על דרך וישמן ישורון ויבעט זה רמז בחסרון הוי"ו של כי יחטאו לך ואמר כי יחטאו לך כי אין אדם וכו' שהכתוב עצמו מפרש הוא החטא של כי יחטאו לך באומר כי אין אדם אשר לא יחטא שזה החטא הוא מגיע' הבחירה וגדול עונם מנשוא ולזה ולכפ'בם ונתתם לפני אויב וכשישבו אותם שוביהם אל ארץ האויב הגדול כי יפחדו פן יברחו על כן יוליכום אל ארץ האויב הארץ היותר חזקה קרית מלך רב בדלתים ובריח ובלתי סמוכה לספר החוקה או לפעמים קרובה כי לא ישימו פניהם רק להגליכם אל ארץ האויב הוא המלך הראש:

והשיבו אל לבם כו': לע"דן לדקדק מהו והשיבו אל לבם ובסמוך לשון ושבו וכו' מלבד שהענינים כפולים והארץ אשר נשבו שם מיותר כי ידוע הוא ומהו לאמר חטאנו וכו' ולמה חסר וי"ו והתוספת בתיבת הרשענו דהי"ל ורשענו · ונראה שהכוונה לפי שהם חטאו' באומר שהאדם מוכרח במעשיו כנז' כי אין אדם אשר לא יחטא לזה צריך לשוב מהחטא הזה שגרם להם השביה וזהו והשיבו אל לבם בארץ אשר נשבו שם ושבו והתחננו אליך בתחנונים על מה שחטאו וצריכים לאמר חטאנו והעוינו כי במה שכסלו צריכין לתקן ולזה זאמרו חטאנו והעוינו כי אין שום דבר מכריע אלא השכנור"ל מרוע לבנו רשענו והיית זאת לנו שיהיה דבר מכריע לא מצד תולדת האדם ולא מזל גורם אלא מרוע בחירתנו ואמר והשיבו כאילו עפש כתלב לבם העגל אלא שהם יבריעוהו לשוב מצד צרותמוק מהיותם בארץ אויביהם ז"ש והשיבו אל לבם בעל כרחם עין שהם בארץ אשר נשבו שם יחייבם להתחנן ולהתודות כאמור: או יאמר לאמר חטאנו וכו' ר"ל בלא הביא התשובה גמורה רק מודה ולהתודות כאמור: או יאמר חטאנו וכו' ר"ל בלא הביא התשובה גמורה רק מתחנן ותוחנן ויושבו והתחננו אליך לאמר ר"ל לאמירה בעלמא זו היא המדרגה הראשונה שלא השובתם ותפסיק ולפי' שהיא גרועה להקל מעליהם עולם וזהו בארץ שוביהם לאמר שבעת קהלם שוביהם ואחרי האדם ודוי חטאנו כשבא להזכיר מדרגה שנית של תשובה מעולה אמר ושבו כו' בארץ אויביהם אשר שבו אותם כלומר בכעת אין להם שהאת שוביהם לדחוק אותם ביותר אבל בארץ אויביהם לבד והו בשובם תשובה שלימה בכל לבבם ובכל נפשם ויתפללו אליך דרך ארצם שיכוונו לבם אל הארץ כלל ארץ ישראל ויאריכו עוד בוונת' אל העיר אשר בחרת הוא ירושלם ואחר כך והבית בניתי לשמך וכתיב בנית בי הבית כננה מדילו כאילו בס"ד

מנחה קטנה

וסלחת ועשית וגו' כנה ק"ל שבח מירשלם שלא בכיוון שבנות וקרבנות וזכויות ותשובות ותפלות וצדקות ומעשים טובים וכו'. לאיש ככל דרכיו אשר תדע את לבבו ... ככל אשר יקרא אליך הנכרי ... כי יצא עמך למלחמה על אויבו ... ושמעת השמים את תפלתם ואת תחנתם ועשית משפטם ... בנתים:

רד"ק

בי יחטאו לך · כמו וכי יחטאו לך כלומר ואם יחטאו לך ואינן ראויין להשועה ושתנקום נקמתם באויביהם ויתחייבו גלות ויעשו תשובה בגלות' ויתפללו דרך ארצם תשמע תפלתם וכן ראינו בדניאל שנאמר ובוין פתיחן ליה בעליתיה נגד ירושלם : ועשית משפטם · בשוביהם שלא חמלו עליהם והכבידו עוליהם ועוד תתנם לרחמים לפני שוביהם ורחמום שיניחום לצאת מהגלו' ולשוב לארצם כמו שעשה כורש מלך פרס : מתוך כור הברזל · כי כמו שצורפי הכסף והזהב בכור כן נצרפו במצרי' בעבוד' קש' ומה שאמר הברזל והכורים לא יעשו אותם מברזל אא מאדמה אמר הברזל לחזוק הצורך שנצרפו שם : בכל קראם אליך · בכל עת שיקראו אליך בצרתם וישוב אליך וכן כיי' אלהינו בכל קראינו אליו בתשובה :

רלבג

כי יחטאו לך · זכר עתה מין אחר מהתפלה חוץ מבית המקדש והוא כשיגלו ישראל מעל אדמתם על רוב חטאיהם ושבו אל הש"י בארץ שוביהם והתודו את עונם ואת חטאתם אשר חטאו בהם ויכירו כי עונותיהם סבבו להם כל זה הרע וישובו אל הש"י ללכת בדרכיו בכל לבם ובכל נפשם והתפללו אליך לנגד ארץ ישר' ננח ירושלם ובית המקד' שמע יי' תפלת' ותחנת' ועשה משפטים לפי היות לבבם אליך בעת התפלה בדרך שתסלח חטאיהם וגם פשעיה' שהם על דרך המרד ותתנם לרחמי' לפני שוביהם ורחמום באו' שהם גולים בה · והנה לא בקש שישמע תפלתם מהגלות כי זה ממה שיצטרך אל עולם הה שגחה הפרטית ושישלם עון העם היושב או בארץ ישראל כאמרו כי לא שלם עון האמורי עד הנה : לשמוע אליהם בכל קראם אליך · ר"ל בכל מה שיבקשו ממך בהיותם בארץ שוביהם ואף על פי שאינם מתפללים שוך הבית הזה אחרשהם מתפללים לנכח לפי מה שספר להם : ויהי ככלות שלמה להתפלל אל יי' · למדנו מזה שהמלך כרע על ברכיו מתחלת תפלתו עד כלותו אותו' ומזה המקום אמרו רבותינו שהמלך כיון שכורע שוב אינו זוקף עד כלותו תפלתו : אשר נתן מנוחה לעמו ישראל ככל אשר דב' · הנה זה הוא מה שאמר בפרשת ראה אנכי וישבתם בארץ אשר יי' אלהיכם מנחיל אתכ' והניח לכם מכל אויביכם מסביב וישבתם בטח : להטו'

כִּי יֶחֶטְאוּ־לָךְ כִּי אֵין אָדָם אֲשֶׁר לֹא־יֶחֱטָא וְאָנַפְתָּ בָם וּנְתַתָּם לִפְנֵי אוֹיֵב וְשָׁבוּם שֹׁבֵיהֶם אֶל־אֶרֶץ הָאוֹיֵב רְחוֹקָה אוֹ קְרוֹבָה: וְהֵשִׁיבוּ אֶל־לִבָּם בָּאָרֶץ אֲשֶׁר נִשְׁבּוּ־שָׁם וְשָׁבוּ וְהִתְחַנְּנוּ אֵלֶיךָ בְּאֶרֶץ שֹׁבֵיהֶם לֵאמֹר חָטָאנוּ וְהֶעֱוִינוּ רָשָׁעְנוּ: וְשָׁבוּ אֵלֶיךָ בְּכָל־לְבָבָם וּבְכָל־נַפְשָׁם בְּאֶרֶץ אֹיְבֵיהֶם אֲשֶׁר־שָׁבוּ אֹתָם וְהִתְפַּלְלוּ אֵלֶיךָ דֶּרֶךְ אַרְצָם אֲשֶׁר נָתַתָּה לַאֲבוֹתָם הָעִיר אֲשֶׁר בָּחַרְתָּ וְהַבַּיִת אֲשֶׁר־בָּנִיתָ לִשְׁמֶךָ: וְשָׁמַעְתָּ הַשָּׁמַיִם מְכוֹן שִׁבְתְּךָ אֶת־תְּפִלָּתָם וְאֶת־תְּחִנָּתָם וְעָשִׂיתָ מִשְׁפָּטָם:
נ וְסָלַחְתָּ לְעַמְּךָ אֲשֶׁר חָטְאוּ־לָךְ וּלְכָל־פִּשְׁעֵיהֶם אֲשֶׁר פָּשְׁעוּ־בָךְ וּנְתַתָּם לְרַחֲמִים לִפְנֵי שֹׁבֵיהֶם וְרִחֲמוּם: כִּי־עַמְּךָ וְנַחֲלָתְךָ הֵם אֲשֶׁר הוֹצֵאתָ מִמִּצְרַיִם מִתּוֹךְ כּוּר הַבַּרְזֶל: לִהְיוֹת עֵינֶיךָ פְתֻחוֹת אֶל־תְּחִנַּת עַבְדְּךָ וְאֶל־תְּחִנַּת עַמְּךָ יִשְׂרָאֵל לִשְׁמֹעַ אֲלֵיהֶם בְּכֹל קָרְאָם אֵלֶיךָ: כִּי־אַתָּה הִבְדַּלְתָּם לְךָ לְנַחֲלָה מִכֹּל עַמֵּי הָאָרֶץ כַּאֲשֶׁר דִּבַּרְתָּ בְּיַד מֹשֶׁה עַבְדְּךָ בְּהוֹצִיאֲךָ אֶת־אֲבֹתֵינוּ מִמִּצְרַיִם אֲדֹנָי יְהוִה: וַיְהִי כְּכַלּוֹת שְׁלֹמֹה לְהִתְפַּלֵּל אֶל־יְהוָה אֵת כָּל־הַתְּפִלָּה וְהַתְּחִנָּה הַזֹּאת קָם מִלִּפְנֵי מִזְבַּח יְהוָה מִכְּרֹעַ עַל־בִּרְכָּיו וְכַפָּיו פְּרֻשׂוֹת הַשָּׁמָיִם:
נה וַיַּעֲמֹד וַיְבָרֶךְ אֵת כָּל־קְהַל יִשְׂרָאֵל קוֹל גָּדוֹל לֵאמֹר: בָּרוּךְ יְהוָה אֲשֶׁר נָתַן מְנוּחָה לְעַמּוֹ יִשְׂרָאֵל

אֲרֵי יְחוּבוּן קֳדָמָךְ אֲרֵי לֵית אֱנַשׁ דְּלָא חָטֵי וְיֵחוּל רוּגְזָךְ בְּהוֹן וְתִמְסְרִינוּן קֳדָם בַּעֲלֵי דְבָבֵיהוֹן וְיִשְׁבּוּנוּן שׁוֹבֵיהוֹן לְאַרְעָא בַּעֲלֵי דְבָבֵיהוֹן דִּרְחִיקָא אוֹ קְרִיבָא: וִיתִיבוּן לְלִבְּהוֹן בְּאַרְעָא דְּאִשְׁתְּבִיאוּ לְתַמָּן וִיתוּבוּן וְיִבְעוֹן מִן קֳדָמָךְ בְּאַרְעָא שְׁבֵיהוֹן לְמֵימַר חַבְנָא וְאַטְפַּשְׁנָא סְרַחְנָא: וִיתוּבוּן לְפוּלְחָנָךְ בְּכָל לִבְּהוֹן וּבְכָל נַפְשְׁהוֹן בְּאַרְעָא בַּעֲלֵי דְבָבֵיהוֹן דִּשְׁבוֹ יָתְהוֹן וִיצַלּוֹן קֳדָמָךְ לָאַפֵּי אוֹרְחָא אַרְעֲהוֹן דִּיהַבְתָּא לַאֲבָהָתְהוֹן קַרְתָּא דְּאִתְרְעִיתָא וּבֵיתָא דִּבְנֵיתִי לִשְׁמָךְ: וּתְקַבֵּל מִן שְׁמַיָּא מֵאֲתַר בֵּית שְׁכִינְתָּךְ יָת צְלוֹתְהוֹן וְיָת בָּעוּתְהוֹן וְתִתְפְּרַע עוּלְבַּנְהוֹן: וְתִשְׁבּוֹק לְעַמָּךְ דְּחָבוּ קֳדָמָךְ וּלְכָל מַרְדֵיהוֹן דִּי מְרָדוּ בָּךְ וּבְמֵימְרָךְ וְתִתְנִינוּן לְרַחֲמִין קֳדָם שׁוֹבֵיהוֹן וִירַחֲמוּן עֲלֵיהוֹן: אֲרֵי עַמָּךְ וְאַחְסַנְתָּךְ אִנּוּן דְּאַפֵּיקְתָּא מִמִּצְרַיִם מִגּוֹ כּוּרָא דְּבַרְזְלָא: לְמֶהֱוֵי רַעֲוָא קֳדָמָךְ לְקַבָּלָא בָּעוּת עַבְדָּךְ וּבָעוּת עַמָּךְ יִשְׂרָאֵל לְקַבָּלָא צְלוֹתְהוֹן בְּכָל עִדָּן דְּאִנּוּן מְצַלַּן קֳדָמָךְ: אֲרֵי אַתְּ אַפְרֵישְׁתָּנוּן לָךְ לְאַחְסָנָא מִכֹּל עַמְמֵי אַרְעָא כְּמָא דְמַלֵּילְתָּא בְּיַד מֹשֶׁה עַבְדָּךְ בְּאַפָּקוּתָךְ יָת אֲבָהָתַנָא מִמִּצְרַיִם יְיָ אֱלֹהִים: וַהֲוָה כַּד שֵׁיצִי שְׁלֹמֹה לְצַלָּאָה קֳדָם יְיָ יָת כָּל צְלוֹתָא וּבָעוּתָא הָדָא קָם מִן קֳדָם מַדְבְּחָא דַּייָ כַּד מְהַוָה כָּרִיעַ עַל בִּרְכוֹהִי וִידוֹהִי פְּרִישָׁן בִּצְלוֹ לְצֵית שְׁמַיָּא: וְקָם וּבָרִיךְ יָת כָּל קְהָלָא דְיִשְׂרָאֵל קָל רַב לְמֵימַר: בְּרִיךְ יְיָ דִּיהַב נְיָחָא לְעַמֵּיהּ יִשְׂרָאֵל

רשי

כור הברזל · חרסי' שמזקקין בו זהב קרוי כור :

כלי יקר

הפי"ת היה הוא הבונה הבית כדכתי' והבית בהבנותו אז ושמעת כו' וסלחת וכו' ונתת' לרחמים לפני שוביהם לרחם עליהם בכח ולפניהם · ויצא הדבר מן הכח אל הפועל ורחמום כמה גדול כחה של השובה המעולה:
כי עמך ונחלתך כו' עיין רש"י ז"ל והרלב"ג ז"ל ומהרי"א ז"ל כתב לפי שהרבה תנאי' בתפילת' ולא היעלה בידו אלא ורחמום כפשוטו לרחם עליהם אבל לא גאולה המחלטית לזה נתן טעם לזה ואמר כי עמך ונחלתך הם וכמו שהוצאת אותם ממצרים כן תוציאם ולזה לא זכרתי לך הגאולה ובהצטרף להיות עיניך פקוחות אל תחינת עבדך ההיא התם והיסר שביניהם הפקרא · עבדך לשמוע אליהם בכל קראם אליך ר"ל העפ"י שהם בגלו' ובארץ נכריה עכ"ז השמע תפילתם כמו שנשאתם ממצרים ואל העמוד לפניך צדקה הגוים כי אתה הבדלתם לישראל לנחלה מכל עמי הארץ כאשר דברת ביד משה עבדך בהוציאך את אבותינו ממצרי' שממה שעשית מקדם נקח מופת ותוחלת להוציאם משביתם ע"ד מ"ש המשורר בקראי ענני אלהי צדקי שממה שאני רואה שבצר הרחבת לי לשעבר הקח ראיה אל ההוה חנני ושמע תפילתי עד כאן · ולע"ד שכוונת הכתוב לו' כי עמך ונחלתך הם ר"ל העפ"י שהם חטאים עכ"ז עמך הם ר"ל עדיין הם עמך ונחלתך והע"פ שאינכם בשרים כ"כ ככתוב בנים סוררים בנים לא אמון גם שכן כשהוצאתם מארץ מצרים עם היותם בלתי ראויים גאלתם והוצאתם ממצרים כמי שמוציא הזהב והכסף מתוך כור הברזל בעודו מותך והם שישרף ידיו המוציאו כך כביכול נצטער הקב"ה להוציאם לפי שלא היו ראויים שהללו עובדי ע"א והללו עובדי ע"א כדכתיב לקחת לו גוי מקרב גוי וז"ש כי עמך ונחלתך הם ר"ל כבר אתה מלומד בנסים והעפ"י שאינכם ראויים · ומ"ש מכור הברזל פירושו כי יש מצרף לכסף וכור לזהב והכור ההוא קטן אמנם יש כור לברזל לעשותו קלל בתוכו ע"י הצורף והוא עשוי מבנין גדול מאד כאשר ראיתי בעיני פה ארם צבה ב"ר חיים ן' חיים י"ט שעושה הבו"לאד בלשון ערבי · ובלשון לעז אזי"רו וראיתי שהכור הוא גדול מאד מבנין אבל הוא מעפר שאר הכורים ובזה הבנתי או' מתוך כור הברזל · לו' כי היתה מצרים ככור הברזל שהוא גדול והכוונה בהורות שישראל היו כדמו' ברזל ולעשותו קלל כבנסו למצרים ולפי זה כור ברזל ר"ל כור העשוי לברזל ואין פי' כור שמתכין לתוכו עפר ידוע ונעשה ברזל דא"כ הי"לל כור ברזל באו' הברזל משמע שכבר הוא ברזל ידוע וקוהכים אותו לעשותו כחושת קלל כי בזה יהיה מכוון אל הנמשל שהם ישראל · ואין אנו צריכים לידחק במה שנדחק הרלב"ג שאין כור עשוי מברזל אלא מחרס מחרסים האדמה ומ"ש ברזל משל להיותו חזק כברזל עם היות מחרס · ומה שאמרתי נכון :
להיות עיניך פתוחות כו' למהרי"א עבדך על כל צדיק וצדיק שהוא עבד ה' שיתפלל בשבי' על עצמו ועל הגלות והשביה אבל · לע"ד כפשוטו של מקרא על עצמו אמר עבדך שתצטרף תפילת זו ותחנתו. מצטרפת אל תחינת עמך ישראל יחדיו יועילו לשמוע אליהם · וכמ"ש בכל קראם להרלב"ג שיענם על שאלתם בשלימות בכל מה שיקראו ויבקשו · ולהרד"ק בכל קראם בכל עת שיקראו אליך בצרתם ע"ד בכל קראנו אליו בתשובה עד כאן והוא הנכון · ולמהרי"א בכל קראם אפי' חוץ לירושלם בגלותם עד כאן :
כי אתה הבדלתם פו' הכוונה האוי לך לפדותם יען כי אתה סיבת המשטמה הזאת שבין האומות מ"ה לישר' כי יען כי אתה הבדלתם לך לנחלה מכל עמי הארץ וזאת ההבדל' גרמה כל השנאה וכיון שאת' עשית השנאה אתה תצילם מהשביה כאשר דברת ביד משה עבדך ההבדל שהבדלתם כדכתיב והייתם לי סגולה מכל העמים כו' ואבדיל אתכם מכל העמים וכו' עוד אפשר שנותן טעם למ"ש שישמע אליהם בכל קראם והעפ"י שאינם כדאים שהרי הם צריכים לסיוע תפילתו של שלמה ואילו היו צדיקי' היה עושה למעפס לזה אמר שכבר אתה רגיל בכיוצא בזה שהרי אתה הבדלתם לך לנחלה מכל העמים ובזמן קרוב ליציאתם ממצרים שלא היו כ"כ צדיקים ועכ"ז והבדלת מכל העמים והעפ"י שלא היו כ"כ כדאים כמו כן מפיהם תשמע ותושיע והע"פ שלא יהיו כ"כ צדיקים וז"ש כי אתה הבדלתם כו' בהוציאך את אבותינו ממצרים אדוני אלהים ר"ל רחום בדין שם אלהים כתוב בהוי"ה וכקוד אלהים להודיע להיות רחום בדין להוציאם שמלה כן לא יצאו :
ויהי ככלות שלמה עיין הרלב"ג ז"ל והוא ממסכת ברכות פרק אין עומדין א"ר יהושע בן לוי

כלי יקר

משום בר קפרא אלו ברכות שאדם שוחה בהם באבות תחלה וסוף בהודאה תחלה וסוף ואם בא לשוח בסוף כל ברכה מלמדין אותו שלא ישחה כהן גדול תחלת כל ברכה וברכה וסוף כל ברכה . ומלך כיון שכורע . שוב אינו זוקף שנא' ויהי ככלות שלמה להתפלל אל ה' כל התפלה והתחנ' הזאת קם מלפני מזבח ה' מכרוע על ברכיו עכ"ל : ואמרו הדרשנים ז"ל כי כפי גדולת האיש כך צריך לעשות הכנעה שהביכוני די לו בכריעה באבות תחל' וסוף ובהודאה תחלה וסוף וכ"ג שמעלתו גדולה צריך לשוח בסוף כל ברכה כדי להכניע עצמו יותר מההדיוט והמלך אשר מעלתו יותר גדולה צריך להכניע עצמו יותר ויותר שכיון שכורע שוב אינו זוקף כדי שלא ירום לבבו מאחיו ורוממות הלב יגרום לו פריקת עול מלכות שמים ע"כ ומהרי"א כתב ראוי שתדע שסלמה בתפילתו הזכיר ג' שמות רנה תפלה תחנה ואינם שמות נרדפים אבל הם כנגד ג' ענינים ראויים להמצא בכל תפלה האחד להקדים שבחו של מקום והוא לשון רנה והלול · והענין השני הפילול מלשון פילל ראה פניך לא פיללתי לשפוט את עצמו בהיות האדם דן ושופט מה אני ומה חיי לשתקובל תפילתי כמ"ש מה אנו מה חיינו מה חסדנו וכו' והענין השלישי תחנה שהוא בקשת הצרכים וכמ"ש מכיל תחנתי לפני המלך · ואין ספק שלפעמים ישמשו תיבות אלו זו במשמעה של זו להיות ענינים קרוב אבל המובן הפרטיי הוא הנזכר בכל אחד מהם עד כאן: ולע"ד שלשון רנה הוא שבח של מקום וכן בא בדחז"ל הכנ"ל · אמנם תפלה הוא בקשת הצרכים ותחנה הם הדברים עצמן של התפלה רק שאמרים בלשון תחנון ולא קבע כמו שאמרו במשנה העושה תפלתו קבע אין תפלתו תחנונים · ותכן אל תעש תפלתך קבע אלא תחנונים לפני המקום · ויוכיח כדברי הכתוב הזה באו' להתפלל אל ה' את כל התפלה והתחנה הזאת שאמר לשון הזאת על התפלה ותחנה מורה שהן דבר אחד ולא שנים וזהו הזאת :
ויעמוד ויברך כו' מהרי"א ז"ל לפי שלא הי' ראוי לברך את העם באותו האופן מהכריע שבירך והתפלל לגבוה לזה הגיד הכתוב שקם ויעמוד ויברך וכו' ע"כ · ולע"ד שקם מהכריעה לפי שהיה צריך להגביה קולה קול גדול את כל קהל ישראל · ולזה עמד מעומד ולא כורע כי לא"ית צריך קול נמוך כי המגביה קולו בתפלתו הרי זה מנביאי השקר ולזה אמר ויעמוד ויברך את כל קהל ישראל קול גדול לאמר ר"ל לפי שהי' רוצה לאמר קול גדול להשמיע את כל קהל ישראל לכך עמד בעמידה כדי שישמע קולו יותר מבהיותו כורע על ברכיו לכך בטלה הכריעה אמנם פריסות הכפים נראה שפרוסות היו בעודו מברך את ישראל · ולשון הכתוב יוכיח כן כמו שאמר מכרוע על ברכיו וכפיו פרוסות שלא אמר מכרוע על ברכיו ומהיות כפות פרוסות נראה שמכרוע על ברכיו לבד קם וכפיו פרוסות השמים רוצה לומר ועדיין היו כפיו פרוסות בשמים וקם ויעמוד ויברך את כל קהל ישראל קול גדול לומר באופן שגם בעודו או' ברוך ה' אשר נתן מנוחה כו' היו כפיו פרוסות השמים :
ברוך ה' אשר נתן מנוח' וכו' עיין רש"י ז"ל וכן הרד"ק ז"ל וכן הרלב"ג ז"ל וכן מהרי"א ז"ל : ולע"ד לדקדק כפל ככל אשר דבר דרך כלל ואחר כך פרט באו' לא נפל דבר אחד מכל דברו הטוב אשר דבר ביד משה עבדו ואחד מהם מספיק · ונראה כי בית עולמים נקרא מנוחה ע"ד כי לא באתם עד עתה אל המנוח' וגו' הנחלה על שם שהוא מנוחה לחי העולמי' כמ"ש זאת מנוחתי עדי עד פה אשב כו' ועל זה אמר ברוך ה' אשר נתן מנוחה שתהיה בתוך עמו ישראל זה בית עולמי' הבית הזה אשר בניתי ככל אשר דבר כי לא באתם עד עתה אל המנוחה ואל הנחלה זאת ועוד לא נפל אחד מכל דברו הטוב אשר דבר ביד משה עבדו הלא הוא מה שדבר בכוונה והניח לכם מכל אויביכם וישבתם בטח ועליו אמר לא נפל דבר א' וכו' אשר דבר ביד משה עבדו בדיבור מכוון כבואיי ביד משה עבדו אמנם בענין המנוחה שלא נאמר רק כלאחר יד כי לא באתם עד עתה אל המנוחה וכו' לכך אמר בו ככל אשר דבר רוצה לומר אפי' הדיבור הבא לאיזו על ענין זולתו לאמר לא תעשו ככל אשר אנחנו עושים פה היום איש כל הישר בעיניו כי לא באתם עד עתה

מנחה קטנה

בי יחטאו לך וגו' הנה יש שני מיני עונש הנאי' לאדם א' מה שהוא חוטא בעצמו ב' כשישביים לאחרי' וחינם עוקים ומעלה עליהם כאילו חטאו בעצמם וז"ש כי יחטאו לך ישראל וכ"ת אין אני חושב שיחטאו כולם עד שיגרשו מארצם כולם כא' לז"א כי אין אדם אשר לא יחטא לא יבצר שיחטא איזה יחיד או יחידים וע"י הדור וכבשוביניהם עלהוכיח ולא העונש אל על כולם כאו שמניגו בענין וז"ש כי אין אדם אשר לא יחטא והוא יחיד ונענש גם שעל כל העדה תקרוק על שלא מיחו · ושבום שביהם אלו האומות שהיו כפופים תחת יד ישראל והיו נשבים ועומדי' אנלם וע"י שהחטא גרם שלא לבד שינתקו עולם מעל צואריה' עלכיות עבדים לישראל אלא אף גם זו ושבום שוביהם שהיו ישראל נשבו כיום ויהיה זה רחוקה או קרובה לפי גדר החטא שיהי' ושובו אל לבם שתמי' לבם לשתים שלא שאינם יודעי' לסדר דבריהם לפניך בתפלה מגד אשר נשב: שם מאחת גרות השיעבוד וע"כ אינם יכולי' לפרוט החטא כראוי כי אם דרך כלל חטאנו וגו' וז"ש תהי' תשובה בכל לבבם אתה ה' תצטרף מחשבות לכוונת כאילו התודו בפרטו' כראוי ע"ד שאמר הכתוב יהיה לרצון אמרי פי והגיון לבי אמר דוד כשאני יודע לסדר דברי כראוי יהי' לרצון אמרי פי ואם לאו והגיון לבי אף כאן התפלל שלמה שירצה ה' בהגיון לבם כאלו הוא אמרי פיהם כיון ששבו בכל לבם ותזכור כי הם בארץ איביהם וגלות מכפר ; כי הם עמך וגו' כי בזה יש יתרון לישראל מהאומו' כי האומו' כיושבים תחת יד סרים של מעלה וע"כ אין תשובה מועלת אמת כי ישראל כי חלק ה' עמו ולא ע"י שר וע"כ תשובה מועלת להם וז"ש כי אתה הבדלתם לך לנחלה מכל עמי הארץ כי בזה יודע יתרון ישראל על האומות קידוש :

ונתת' ו' קמצין וסי' ואנפת בם ונתתם · וחברו דד"ה · וסלחת לעמך אשר חטאו · לקוח את הספרים · עשה לך מוסדות · וישאל דוד ביי' לאמר האעלה דד"ה : נשבו ה' וסימ' נמסר בשמואל חלק א' סימן ל' : שבו ד' בטעם מלרע בליש' וסי' ואת נשיהם שבו · ושבו אליך . בכל לבבם דמלכים · וחברו ושבו אליך בכל לבם דד"ה · ועשרת אלפים חיי' שבו : עבדך לעבדך ז' קמצין וסימ' נמסר בסדר בהעלתך :

להטות לבבנו אליו · ר"ל שיהי' השם עמנו באופן שישתדל להטו' לבבנו אליו לעבודתו כשנחט' לו כמו שעם' לאבותינו בהיותם במדבר ולא יעזבנו על חטאתנו · ולא יטשנו בשיסלק השגחתו ממנו : לעשות משפט עבדו ומשפט עמו ישראל דבר יום ביומו · ר"ל שיתן לכל אחד מהם לפי קראוי לו ולא יסתי' פניו מהם בעת העוותם אבל יוכיחם בדרך שיחזרו למוטב ובזה יתפרס' לכל עמי הארץ כי יי' הוא האלהים ואין עוד ר"ל מי ברצותם כי כשיחטאו ישראל הם נענשים ובשובם מחטאיהם הש"י הוא נעתר להם : כיום

ככל אשר דבר · והניח לכם מכל אויביכם : להטות לבבנו אליו · טעמו דבק עם יהי יי' אלהינו עמנו : יומם ולילה · להיות שמירתו תמיד לעשות משפטינו ופירוש משפט במקום הזה כמו כמשפט הכנו' יעשה לה והדומה לו כלומ' לתת לנו דבר יום ביומו מה שאנו צריכי' להשפיע לנו הטוב' ולשמרנו מרעה ובזה ידעו כל עמי הארץ כי יי' הוא האלהים כי הדבקי' בו שביעי טובה ונשמרי' מרעה : קדש

יִשְׂרָאֵל כְּכֹל אֲשֶׁר דִּבֵּר לֹא־נָפַל דָּבָר אֶחָד מִכֹּל דְּבָרוֹ הַטּוֹב אֲשֶׁר דִּבֶּר בְּיַד מֹשֶׁה עַבְדּוֹ׃ נז יְהִי יְהוָה אֱלֹהֵינוּ עִמָּנוּ כַּאֲשֶׁר הָיָה עִם־אֲבֹתֵינוּ אַל־יַעַזְבֵנוּ וְאַל־יִטְּשֵׁנוּ׃ נח לְהַטּוֹת לְבָבֵנוּ אֵלָיו לָלֶכֶת בְּכָל־דְּרָכָיו וְלִשְׁמֹר מִצְוֺתָיו וְחֻקָּיו וּמִשְׁפָּטָיו אֲשֶׁר צִוָּה אֶת־אֲבֹתֵינוּ׃ נט וְיִהְיוּ דְבָרַי אֵלֶּה אֲשֶׁר הִתְחַנַּנְתִּי לִפְנֵי יְהוָה קְרֹבִים אֶל־יְהוָה אֱלֹהֵינוּ יוֹמָם וָלָיְלָה לַעֲשׂוֹת ׀ מִשְׁפַּט עַבְדּוֹ וּמִשְׁפַּט עַמּוֹ יִשְׂרָאֵל דְּבַר־יוֹם בְּיוֹמוֹ׃ ס לְמַעַן דַּעַת כָּל־עַמֵּי הָאָרֶץ כִּי יְהוָה הוּא הָאֱלֹהִים אֵין עוֹד׃ סא וְהָיָה לְבַבְכֶם שָׁלֵם עִם יְהוָה אֱלֹהֵינוּ לָלֶכֶת בְּחֻקָּיו וְלִשְׁמֹר מִצְוֺתָיו כַּיּוֹם הַזֶּה׃ סב וְהַמֶּלֶךְ וְכָל־יִשְׂרָאֵל עִמּוֹ זֹבְחִים זֶבַח לִפְנֵי יְהוָה׃ סג וַיִּזְבַּח שְׁלֹמֹה אֵת זֶבַח הַשְּׁלָמִים אֲשֶׁר זָבַח לַיהוָה בָּקָר עֶשְׂרִים וּשְׁנַיִם אֶלֶף וְצֹאן מֵאָה וְעֶשְׂרִים אָלֶף וַיַּחְנְכוּ אֶת־בֵּית יְהוָה הַמֶּלֶךְ וְכָל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל

(Margin notes: ד' · ד' ; זקף סימן ; י"א רפין ; ד' בלש' ; ב' את בית האלהים דד"ה ; ו')

יִשְׂרָאֵל כְּכֹל דִּי מַלִּיל לָא בְטֵיל פִּתְגָמָא חַד מִכָּל פִּתְגָמוֹהִי תַקְנַיָא דִּי מַלִּיל בִּידָא דְמֹשֶׁה עַבְדֵיהּ׃ יְהֵי מֵימְרָא דַיְיָ אֱלָהָנָא בְּסַעֲדָנָא כְּמָא דַהֲוָה בְּסַעֲדָא דַאֲבָהָתָנָא לָא יִשְׁבְּקִינָנָא וְלָא יְרַחְקִינָנָא׃ לְאַפְנָאָה לִבָּנָא לְדַחַלְתֵיהּ לִמְהַךְ בְּכָל אוֹרְחָן דְתַקְנָן קֳדָמוֹהִי וּלְמִטַּר פִּקּוּדוֹהִי וּקְיָמוֹהִי וְדִינוֹהִי דְפַקֵּיד יַת אֲבָהָתָנָא׃ וִיהוֹן פִּתְגָמַי אִלֵּין דִּי בְעֵיתִי מִן קֳדָם יְיָ מִתְקַבְּלִין קֳדָם יְיָ אֱלָהָנָא יִימָם וְלֵילֵי לְמֶעְבַּד דִּין עַבְדֵיהּ וְעוּלְבַּן עַמֵּיהּ יִשְׂרָאֵל פִּתְגַם יוֹמָם בְּיוֹמֵיהּ׃ בְּדִיל דְּיִדְעוּן כָּל עַמְמֵי אַרְעָא אֲרֵי יְיָ הוּא אֱלֹהִים לֵית עוֹד׃ וִיהֵי לִבְּכוֹן שְׁלִים בְּדַחַלְתָּא דַיְיָ אֱלָהָנָא לִמְהַךְ בִּקְיָמוֹהִי וּלְמִטַּר פִּקּוּדוֹהִי כְּיוֹמָא הָדֵין׃ וּמַלְכָּא וְכָל יִשְׂרָאֵל עִמֵּיהּ מְנַכְסִין נִכְסַת קוּדְשִׁין קֳדָם יְיָ׃ וּנְכִיס שְׁלֹמֹה יַת נִכְסַת קוּדְשַׁיָא דִּי נְכִיס קֳדָם יְיָ תּוֹרֵי תַּרְתֵּין וְעַשְׂרִין רִיבּוֹא וּתְרֵין אַלְפִין וְעָנָא תַרְתָּא עַשְׂרֵי רִיבּוֹא וַחֲנִיכוּ יַת בֵּית מַקְדְּשָׁא דַיְיָ מַלְכָּא וְכָל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל

רשי

ככל אשר דבר · והיכן דבר והניח לכם מכל אויביכ': לעשו' משפט עבדו ועמו · לתבוע עלבונם מיד האויב : אם

כלי יקר

שלם ללכת כו' כי לא יכוא שבט הרשע ההוא בגורל הצדיקים שכיון שבא המשפט בו ביום אשר יעשה הרעה על כן יהיה לבבכם שלם עם ה' אלהיכם כיום הזה מה היום הזה והוא הגלגל היומיי עובד אלהים בלי שום פנייה ותכלית רק שש ושמח לעשות רצון קונו ישים כגבו' לרוץ אורח כן גם

לבבינו ד' בקריאה וסימ' אחינו המסו את לבבינו לאמר עם · ונשמע וימס לבבנו ואל קמה עוד רוח · להטות לבבנו אליו ללכת · נשא לבבנו אל כפים אל אל : ללכת בכל דרכיו דסמיכי ד' בקריא' וסימ' ועתה ישראל מה יי' אלהיך שואל · כי אם שמור תשמרון את כל המצוה · רק שמרו מאד · להטות לבבנו אליו ללכת בכל דרכיו : ויהיו י"א רפין בקריאה וסימ' גמסר בסדר תרומה :

מנחה קטנה

שמחים וטובי לב וגו'· כי ראו שנתקבלה תפלתו של שלמה בכל"ם שנפתחו ש"ערי בה"ק· גם שמחו שרמו שה' מחל לדוד על אותו עון וס"יב נתמ אל לבם לטוב וכמ"שו' לא היה דוד ראוי לאותו מעשה אלא כדי להורו' תשובה אפי' על חטא חמור והיו מ בטחים כשיעשו תשובה שתהא תשובתם מקובלת:

רדק

קדש המלך את תוך החצר· הרי הוא אומר למה קדשו לעשות שם העולה והמנחה והשלמים כי מזבח הנחשת שעשה שלמה היה קטן מהכיל רב העולה והשלמי' ואינו אומר על מזבח הנחש' שעשה משה כי כפירוש אמרו בדברי הימי' כי מזבח הנחשת אשר עשה שלמה לא יוכל להכיל את העולה ושל משה גנזו עם אהל מועד כמו שפירשנו למעלה מזבח הנחש' שעשה שלמה שהי' עשרי' אמה ארכו ועשרים רחבו לא היה יכול להכיל רוב העולו' והחלבים שהרי מזבח הנחשת שעשה משה היה חמש על חמש ואמר אלף עולו' יעלה שלמה על המזבח ההוא ומזבח הנחשת שעשה שלמה היה עשרים על עשרי' ולפי חשבון עולו' וחשבון אמות לא היה מזבח שעש' שלמה מכיל אלא ששה עשר אלף והוא אומר בקר עשרי' ושני' אלף וצאן מאה ועשרים אלף ואם תאמ' כל אלו לא היו אלא החלבים כי שלמי' היו כל אלו ובמזב' של משה אמר אלף עולות שהיו כלם כליל נאמ' כי גם הנה היו עולות רבות ומנחות כי לא מנה אלא השלמי' והעולות שהיו רבים עד כי בין העולות והמנחות וחלבי השלמי' לא יכול מזבח הנחשת שעשה שלמה להכיל הכל עד שהוצרך שלמה לקדש רצפת החצר ועש' שם מן העולה והמנחה וחלבי השלמים

ישראל: ביומא ההוא קדיש מלכא ית גו דרתא דיקדם בית מקדשא דיי ארי עבד תמן ית עלתא וית מנחתא וית תרבי נכסת קודשיא ארי מדבחא דנחשא דיקדם יי רחיק מלסוברא ית עלתא וית מנחתא וית תרבי נכסת קודשיא: ועבד שלמה בעידנא ההיא ית חגא וכל ישראל עמיה קהלא רב ממעלנא דחמת עד נחלא דמצרים קדם יי אלהנא שבעא יומין חנוכת ביתא ושבעא יומין חגא ארבעת עשר יומין: ביומא תמינאה שלח ית עמא ובריכו ית מלכא ואזלו לקרויהון כד חדן ושפירא לבהון על כל טבתא דעבד יי לדוד

ישראל: ביום ההוא קדש המלך את תוך החצר אשר לפני בית יהוה כי עשה שם את העלה ואת המנחה ואת חלבי השלמים כי מזבח הנחשת אשר לפני יהוה קטן מהכיל את העלה ואת המנחה ואת חלבי השלמים: ויעש שלמה בעת ההוא את החג וכל ישראל עמו קהל גדול מלבוא חמת עד נחל מצרים לפני יהוה אלהינו שבעת ימים ושבעת ימים ארבעה עשר יום: ביום השמיני שלח את העם ויברכו את המלך וילכו לאהליהם שמחים וטובי לב על כל הטובה אשר עשה יהוה לדוד

ל"ג' מנצות פסו' · ל' דכמי' · ג' ר"פ · ד' · ג' ומל'

ואת המנחה ח' וסימ' נמסר בסדר פקודי: ביום השמיני ג' ר"פ וסימ' נמסר בסדר נשא: שמחים ד' וסימ' ישמחו אתו צדוק · שמחים וטובי לב על כל הטובה · וחברו דד"ה על הטובה · הגדיל יי' לעשות עמנו:

רשי

את תוך החצר· דברים כבתבן: דברי ר' יהודה. קדש את רצפת העזרה לקדושת מזבח להקטיר על הרצפה: כי מזבח הנחשת· מזבח האבני' שעשה תחת מזבח הנחש' קטן מהכיל את העולה ואת המנחה שהרבו להביא. אמר לו ר' יוסי והלא כבר נאמר אלף עולות יעלה שלמה על המזבח שעשה משה ובשחטה מגיע לחשבון אמות ולמניין עולות זה של אבנים גדול משל משה שמזבח משה מקום מערכתו אמה על אמה וזה היה מקו' מערכתו כ"ד על כ"ד שרי של שלמה חמש מאות ושבעי' ושם כשל משה אם כן מהו קידש המלך את תוך החצר שקבע בו מזבח של אבני מחובר ברצפה וקטן מהכיל בשל משה הוא אומר כאד' שאומר לחבירו ננס פלוני ופסול לעבודה: מלבא חמת· שהיא בצפונה של ארץ ישר': עד נחל מצרי'· שהוא כנגדו בדרומה באלה מסעי: שבע'ימי'· של חינוך: ושבע' ימים· חג הסוכות. כמנה שאכלו ושתו ביום הכיפורים: לדוד

רלבג

ביום ההוא קדש המלך את תוך החצר· ר"ל כי מרוב הקרבנות שהקריבו ביום ההוא הוצרך שלמה לקדש החצר ר"ל חצר הכהנים באופן שיקריבו שם הקרבנות על הרצפה כי מזבח הנחשת שעשה שלמה שהיה עשרים אמה ארכו ועשרי' אמה רחבו כמו שנזכר בדברי הימי' היה קטון מהיכל ושם כתוב באמר כי מזבח הנחשת שעשה שלמה קטון מהיכל והנה קרא אותו מזבח הנחשת לפי שהיה מצופה נחשת אבל תחתיו היה של אבנים שלמות כמו שנזכר בתורה אבנים שלמות תבנה את מזבח יי' אלהיך: מלבוא חמת עד נחל מצרים· שם היו שתי קצוות של ארץ ישראל האחד בצפונה והאחד בדרומה כמו שנזכר בפרשת אלה מסעי: שבעת ימים ושבעת ימים ארבעה עשר יום· כבר נתבאר בספר ד"ה כי החג עשו תחלה לחנכת המזבח שבע' ימים ואחר כך עשו חג הסוכו' שבעת ימי' ועשו ביום השמיני עצרת כמשפט וביום של אחריו שהוא עשרים ושלשה שלח את העם ולולי אמרו בזה המקום שבעת ימים ושבעת ימים ארבעה עשר יום הייתי יכולי' לומר שכבר עשו חנוכת המזבח אחר החג של ראש השנה בדרך שישלמו ביום השמיני לחדש ואולם מפני אמרו שהם ארבע' עשר יום הוכרחנו לומר שחג חנכת המזבח התחיל בשמיני בתשרי ושלמו שבעה ימים לו בבא חג הסוכות ואולם אם עשו שלמי חגיגה ביום הכפורים ואכלו ושתו בו או לא עשו כן זה ממה שלא התבאר בזה המקום באופן שלם ואם היה שיעשה כן הנה היתה הוראת שעה וע"י נביאים שהיו שם ואם לא הנה יהיה אמרו שעשו חג שבעת ימים על דרך אמרו חג הסוכות תעשה לך שבעת ימים ואע"פ שלא היו כעשים שלמי חגיגה בשבת ובכלל היה היום מהחכמה במה שבחרו להיות חנוכת המזבח באלו השבעת ימים שזכרנו מה שנעיר עליו בזכרנו התועלות המגיעות מזה הספור: ואת

רדק

מה שלא יכול המזבח להכיל ודברי רבותינו ז"ל מחלוקי' בזה יש אומרים כי רצפת החצר הוא שקדש כמו שפירשנו ויש אומרים כי מזבח אבני' בנה תוך החצר ואמר עוד כי מזבח אבני' הוא שעש' שלמה לא מזבח נחשת ומה שאמר בדברי הימים ויעש שלמה את מזבח הנחש' וכן אמ' כי מזבח הנחשת אשר עשה שלמה לא יוכל להכיל פי' מזבח אבנים שעשה שלמה תחת מזבח הנחשת שעשה משה ואלה דברי' של תימה הם ואפשר כי מה שאמר אלף עולו' יעלה שלמה על המזבח ההוא לא בפעם אחת אלא קוד' שבו מגבעון לירושלם כמו שפירשנו בדברי הימים: את החג· חנוכת המקדש קרא גם כן חג לפי שהיתה סמוכה לחג הסוכות ועשו שבעת ימי חנוכה ושבעת ימי חג הסוכות ואמ' ארבעה עשר יום להודיע כי סמוכים היו לא היה הפרש ביניה' וביום השמיני שאמ' שלח את העם הוא שמיני עצרת ולא נוכל לפרש כי שבע' ימי חנוכה היו אחר שבע ימי סכות ויום השמיני שמיני לחנוכת שהרי אומר בדברי הימים וביום עשרים ושלש' לחדש השביעי שלח את העם ואם תאמר יום שמיני עצר' הינו אלא כ"ב לחדש ואיך אמר וביום עשרי' ושלשה אמרו רבותינו ז"ל כי ביום השמיני נטלו רשות ממנו ולא נסעו אותו היום לפי שהי' חג וביום שלשה ועשרי' לחדש חזרו ונטלו רשות ממנו והלכו לאהליה' ואף על פי שעשו שבעת ימי חנוכה קודם חג הסכו' ויום הכפורים בכללם ואפשר שאותו היום לא אכלו שהרי מצוה להתענות וכרת האוכל בו ואף על פי שאומר כי חנוכת המזבח עשו שבעת ימי' והחג שבעת ימי' ובכל יום היו מקריבים זבחי שלמים הקריבו השלמי' גם אותו היו' אבל לא אכלום באותו היום עד הלילה ומתרתו אבל רבותינו ז"ל אמרו כי אכלו אותו יום הכפורי' כי בכלל ימי השמחה היה ולמדו זה מחנוכת המשכן מה שם עשו שלמי' בשב' אף על פי שהוא באסור סקילה יום הכפורי' שהוא אסור כרת לא כל שכן ובחנוכת המשכן שבת היה בכלל שני' עשר יום כי רצופין היו ולמדו זה מדכתי' ביום עשתי עשר יום ביום שנים עשר יום מה יום כלו רצוף אף ימי' אלו כלם רצופין ולמדו יום זה שכתו' כאן י"ד יום מיום שכתוב שם והקשו ואמרו ושמח עמו ביום הכפורים זה שלמים ולא אכלו ותרגו אין שמחת הגוף אלא באכילה ושתיה וזהו שאמ' הכתו' וילכו לאהליה' שמחי' וטובי לב רוצה לומר על העון שנתכפר להם שיצאתה בת קול ואמ' להם כלכם מזומני' לחיי' העולם הבא· ועל דרך פשט הפסוק מפר' על הטוב' אשר עשה יי' לדוד עבדו ולישר' עמו פי' לדוד עבדו שקיי' לו מה שהבטיחו כי היול' מחלציו יבנה הבית ויהיה שלו' ושקט בימיו לישר' וכן היה כי כל המלאכי' היו עובדי' אותו ומביאי' לו מנחה ועל כל זה הלכו לאהליה' שמחי' וטובי לב ובדברי הימים אומר על כל הטובה אשר עשה יי' לדוד ולשלמה ולישראל עמו רבו' ז"ל דרשו לדוד עבדו כי בשעה שבקש שלמה להכנים ארון לפני ולפנים דבקו שערים זה בזה ואמר שאו שערים ראשיכם ולא נענה כיון שאמר אל תשב פני משיחך זכרה לחסדי דוד עבדך מיד נענה וידעו כל ישראל שמחל הקדוש ברוך הוא לדוד על אותו עון וזהו אשר עשה יי' לדוד עבדו: מלבא חמת עד נחל מצרים· הזכיר גבול ארץ ישראל צפון ודרום:

כלי יקר

והמ"ם וההי"א נקוד עליהן וזולת הלמ"ד ולעניות דעתי שרמז בניקוד תיבת מ"שה לומר שאלה היו אותם שהקריבו בימי משה וכאן זבחים זכשיטת ר' חמא ברבי חנינא· ואפשר עוד לפי שבמשכן משה הכנים הארון אשר בו בתורה כ"ב אותיות וע"י משה נעשית הקמתו ונתינת התורה הנז' אשר היו ימיו מאה ועשרים שנה לז"א ויזבח שלמה ונקוד על אותיות משה לרמוז שסכום הקרבנות שהקריב רמוז בהם למשה וז"ש אשר זבח לה' הסך הזה בכוון והוא בקר שנים ועשרים אלף כנגד כ"ב אותיות שבתורה כי מנצפ"ך כפולים המרוס וצאן מאה ועשרים לרמוז על ימיו של משה ק"ך שנה לו' שכמו שנקדש המשכן ע"י משה כן נקדש בית עולמים על ידי שלמה ע"ה וכמה שאמרו בהקדמ' התיקוני' שמשה ע"ה מתפשט הוא בתורה שבכל בכל הת"ח מנה כלמוד דכ"ש בהים חכם גדול כשלמה שראוי להאמין שמשה היה מתפשט בתורה שכלו וזהו שרמז בנקודות שלמה בניקוד אותיות שם משה· ולפי הפשט אפשר לומר שאולי שלמה בעצמו וכבודו רצה לחנך הבית על ידי שחיטת זבח שלמים אחד מהם מאותו הסך אשר זבח שהיה שנים ועשרים אלף בקר כדי לזכות יותר· והשחיטה כשרה בזר כדכתיב ושחט רוצה לומר דמקבלת הדם ואילך בכהן ושחיטה כשרה בזר וז"ש ויזבח שלמה שרצה קלות ראש בעצמו ולזה לא אמר המלך שלמה או המלך סתם כדבסמוך ובזה מובן הכפל שאמר את זבח השלמים בה"א הידיעה שהוא הראשון שנשחט על ידו והוקרב גם כן ראשון על ידי הכהן המקריב והוא זבח גדול ורב ז"ש אשר זבח לה' בקר עשרים ושנים אלף וכו' והראשון שבכולם והוא הזבח השלמים הידוע ומסויים שבהם אשר אמר עליו ויזבח שלמה את זבח השלמים ואומרו ויחנכו את בית ה' המלך שהמלך קדם בחינוך לכבוד המלכות כי לו יאתה ואחר כך גם כן חנכו כל בני ישראל אלא שלא הזכיר קרבנות הציבור להיותם מעטים בכמות כפי רבוי הקרבנות אשר לשלמה כ"ב אלף בקר וק"ך אלף צאן:

ביום ההוא קדש כו' עיין רש"י ז"ל והוא ממסכת זבחים פ' קדשי הקדשים ושם הזכירו בשלמ' לר' יהודה היינו דכתי' קדש ופרש"י ז"ל שהוצרכה כל הרצפה לקדשה לשם מזבח וקדושתה בשיירי מנחה ובשר כדאמרינן במנחות ע"כ אלא לר' יוסי מאי קדש ומשני להעמיד בה מזבח· בשלמא לר' יוסי היינו דכתיב קטן ופרש"י ז"ל לר' יוסי דאמר של שלמה גדול של משה קטן היינו דכתיב קטן המזבח הנחשת והכי קאמר העמיד מזבח אבנים כי מזבח הנחושת קטן אלא לרבי יהודה מאי קטן הכי קאמר מזבח אבנים שעשה שלמה תחת מזבח הנחושת קטן הוה פרש"י אלא לרבי יהודה דאמר כולה לרצפה קידש דמזבח שלמה לא יוכל להכיל את העולה מאי קטן דכתיב המזבח הנחושת הא דשלמה גופיה קטן הוה ה"ק ומשום דקאי במקום מזבח הנחושת וחילופיו קרי ליה למזבח שלמה מזבח הנחושת עד כאן· ועיין הרד"ק ז"ל וכן הרלב"ג ז"ל וכן מהרי"א ז"ל והרחיב כדהרד"ק ז"ל מהכרח כתוב בדברי הימים ששם אמר בפי' שמזבח הנחושת הנזכר כאן על של שלמה קאמר ולא על של משה· ולע"דן ע"פ שיטתם ז"ל כנז"ל שכשו אל דברים כפשטן של כתובים שהחצר והרצפה ממש קדש בהקריבו עליה ודקדק לשון ביום ההוא שלא עשה זה אלא להוראת שעה ביום ההוא להקריב עלגבי הרצפה מדוחק השעה הקריבו שלא ע"ג מזבח אלא ברצפ' והמלך ונביא כמוהו יש ספק בידו לעשות כן בהוראת שעה וזהו שאמר קדש המלך ולא אמ' קדש שלמה:

ויעש שלמה וכו' מ"ק פ"ח מכדי כתיב ארבע' עשר יום שבעת ימים ושבעת ימי' למה לי ש"מ הני לחוד והני לחוד דאין מערבין שמחה בשמחה א"ר פרנך אותה שנה לא עשו ישראל יום הכפורים והיו דואגים ואומרים שמא נתחייבו שונאיהם של ישראל כליה יצאת בת קול ואמר' להם כולכם מזומנים לחיי העולם הבא· מאי דרוש ק"ו ומה משכן דאין קדושתו קדושת עולם וקרבן יחיד בשבת דאיסור סקילה דחה· מקדש דקדושתו קדושת עולם וקרבן צבור יום הכפורי' דאיסור כרת לא כ"ש אלא אמאי דואגים התם לורך גבוה הכא לורך הדיוט התם נמי מיעבד כעביד מיכל לא ניכלו ולא שתו אין שמחה בלא אכילה ושתיה עד כאן וכן הביא הרד"ק ז"ל ע"ש וכן מהרי"א ז"ל כדהרד"ק ז"ל בכל הנזכר במה שאמר את החג שהרד"ק פירש שהחנוך קראו חג· ומהרי"א ז"ל פי' החג כפשוטו על המועד· ומ"ש מלבא חמת וכו' מסכת הוריות וכי מאחר דכתיב וכל ישראל עמו למה לי למכתב מלבא חמת עד נחל מצרי' ש"מ הכי הוא דאיקרו קהל אבל הנך לא איקרו קהל דאמר רב אשי בהוראה הלך אחר יושבים בארץ· רשב"א משום רבי מאיר הטאו ששה שבטי' והם רובם של קהל או שבעה ואף על פי שאינם רובן של קהל מביאין פר עד כאן ורש"י ז"ל מלבוא חמת בצפונה של א"י עד נחל מצרים בדרומה באלה מסעי· וכן הרד"ק וכן הרלב"ג ז"ל:

ולע"דן לדקדק אומרו בעת ההיא כידי שיאמר ויעש שלמה החג וכו' ועוד קשה בפל שבעת ימים ושבעת ימים ארבעה עשר יום כמו שהקשו חז"ל· ונראה כי לפי שלא התענו ביום כפור מסיבת שמחת המזבח לז"א כי בעת ההיא רוצה לומר להוראת שעה דן מק"ו שלמה להתיר הצום ובעת ההיא עשה שלמה את החג דהיינו חג הסוכות ואת לרבות שבעת ימים אחרים קודם החג שהם לחנוכת המזבח ובכללם צום כפור ואלו השבעה של חינוך והשבעה של חג יחדיו היו לרצון לפני ה' ז"ש לפני ה' אלהינו שבעה ושבעה יחדיו מקים שבעה הראשונים לשבעה אחרונים מה האחרונים של חג לרצון לפני ה' כי היא שמחת החג כן גם כן הראשונים ואף על פי שכפור בכלל ולזה אמר ארבעה עשר יום לשני ענינים האחד להקישם בשמחה מה האחרונים שמחה גדולה אף הראשונים כן כאילו כולם יחדיו יום אחד וזהו שאמר ארבעה עשר יום ולא ימים וכדפרישי' בכלי חמדה בפסוק שמינים ומאת יום שהשוה את כולם לענין הראותו את עושר כבוד מלכותו ויקר תפארת גדולתו כאילו היו השמונים ומאת יום אחד· והענין השני מה השבעה אין בהם הפסק אכילה ושמחה כן השבעה הראשונים של חנוכת הבית אין בהם הפסק שמחה ואכילה מפני ענוי התענית של כפור וזה שלא כדברי הר"ר דוד קמחי ז"ל ודברי מהרי"א כנז"ל שאמרו אפש' שעשו שלמי חגיגה אבל לא אכלו ביום כפור· כי אין הקש למעלה אלא לגמרי הקיש שבעה ושבעה וחזר לומר י"ד יום לומר י"ד שלמים ולא חסר מהם יום כפור:

ביום השמיני כו' מ"ק ביום השמיני שלח את העם וילכו לאהליהם שהלכו ומצאו נשותיהן בטהרה שמחים שנהנו מזיו השכינה וטובי לב שכל אחד נתעברה אשתו בן זכר על כל הטובה

רש"י

לדוד עבדו · להודיע שמחל לו עונותיו כדאיתא במועד קטן בשעה שבקש שלמה להכניס הארון לבית קדשי הקדשים דבקו שערים זה בזה · ולישראל עמו · שמחל להם על עון יום הכפורים ויצתה בת קול ואמרה כולכם מזומני' לחיי העולם הבא: והיו עיני ולבי · ת"י ותהא שכינתי שריא ביה אם רעותי מיתעבדא יהא עיני שם אם לבי ותפלו שם: · ואת

רד"ק

ואת כל חשק שלמה · כמו שמפורש בדברי הימים ואת כל הבא על לב שלמ' לעשות עשה בבית יי' ובביתו והצליח: · והיו עיני ולבי שם כל הימים · השגחתי ורצוני יהי שם כל הימים ותרגם יונתן ותהא שכינתי שריא ביה אם רעותי מתעבדא תמן כל יומיא: אם

ט

כלי יקר

הטובה שיצאה בת קול ואמרה כולכם מזומנים לחיי העולם הבא בשלמא לישראל עמו אלא לדוד עבדו מאי היא אמר רב יהודה אמר רב בשעה שבקש שלמ' להכניס ארון בבי' קדשי הקדשי' דבקו שערים זה בזה אמ' שלמה כ"ד רננות ולא נענה פתח ואמר שאו שערים ראשיכם ולא נענה כיון שאמר ה' אלהים אל תשב פני משיחך זכרה לחסדי דוד עבדך מיד נענה באותה שעה נהפכו פני שונאי דוד כשולי קדרה וידעו כל ישראל שמחל לו הקב"ה על אותו עון ע"כ: ולע"ד שהכריחם ז"ל לדרשות אלו שדקדקו ראשונ' תיבת וילכו דהי"ל שלא את העם לאהליה' ויברכו את המלך שמחים וטובי לב מתיבת וילכו יתירה למדו שהלכו ומצאו נשותיהן בטהרה שאין אהליהם אלא נשותיהם וז"ש בעל המאמר שהלכו ומצאו כו' באו' שהלכו גיל' דמלשון וילכו יליף לה · וסייעו זה ג"כ מדנקט קרא לשון לאהליהם ולא אמר לבתיהם רמז לא"ש בסיני

1 לְדָוִד עַבְדּוֹ וּלְיִשְׂרָאֵל עַמּוֹ: א וַיְהִי כְּכַלּוֹת שְׁלֹמֹה לִבְנוֹת אֶת־בֵּית־יְהוָה וְאֶת־בֵּית הַמֶּלֶךְ וְאֵת כָּל־חֵשֶׁק שְׁלֹמֹה אֲשֶׁר חָפֵץ לַעֲשׂוֹת: ב וַיֵּרָא יְהוָה אֶל־שְׁלֹמֹה שֵׁנִית כַּאֲשֶׁר נִרְאָה אֵלָיו בְּגִבְעוֹן: ג וַיֹּאמֶר יְהוָה אֵלָיו שָׁמַעְתִּי אֶת־תְּפִלָּתְךָ וְאֶת־תְּחִנָּתְךָ אֲשֶׁר הִתְחַנַּנְתָּה לְפָנַי הִקְדַּשְׁתִּי אֶת־הַבַּיִת הַזֶּה אֲשֶׁר בָּנִתָה לָשׂוּם־שְׁמִי שָׁם עַד־עוֹלָם וְהָיוּ עֵינַי וְלִבִּי שָׁם כָּל־הַיָּמִים: ד וְאַתָּה אִם־תֵּלֵךְ לְפָנַי כַּאֲשֶׁר הָלַךְ דָּוִד אָבִיךָ בְּתָם־לֵבָב וּבְיֹשֶׁר לַעֲשׂוֹת כְּכֹל אֲשֶׁר צִוִּיתִיךָ חֻקַּי וּמִשְׁפָּטַי תִּשְׁמֹר: והקמתי

(בשוליים: ד' · ו' ר"פ · ל' ומנ' · ל' כ"כ · ג' בטע' ב' בסיפר' · כ': ד')

לְדָוִד עַבְדֵּיהּ וּלְיִשְׂרָאֵל עַמֵּיהּ: וַהֲוָה כַּד שֵׁיצִי שְׁלֹמֹה לְמִבְנֵי יָת בֵּית מַקְדְּשָׁא דַיְיָ וְיָת בֵּית מַלְכָּא וְיָת כָּל רְעוּת שְׁלֹמֹה דְּאִתְרְעִי לְמֶעְבַּד: וְאִתְגְּלִי יְיָ לִשְׁלֹמֹה תִּנְיָנוּת כְּמָא דְּאִתְגְּלִיאֵיהּ בְּגִבְעוֹן: וַאֲמַר לֵיהּ יְיָ שְׁמִיעַ קֳדָמַי צְלוֹתָךְ וּבָעוּתָךְ דִּבְעִיתָא מִן קֳדָמַי אַקְדֵּישִׁית יָת בֵּיתָא הָדֵין דִּבְנֵיתָא לְאַשְׁרָאָה שְׁכִנְתִּי תַּמָּן עַד עָלְמָא וּתְהֵי שְׁכִנְתִּי שַׁרְיָא בֵיהּ אִם רְעוּתִי מִתְעַבְדָא תַּמָּן כָּל יוֹמַיָּא: וְאַתְּ אִם תְּהַךְ קֳדָמַי כְּמָא דְּהַלִּיךְ דָּוִד אָבוּךְ בְּקַשִּׁיטוּת לְבָּא וּבְתְרִיצוּתָא לְמֶעְבַּד כְּכֹל דְּפַקֵּידְתָּךְ קְיָמַי וְדִינַי תִּיטַּר: ואקים

מסורה: ויאמר יי' אליו ו' ר"פ וסי' מי שם פה לאדם · זאת הארץ אשר · שמעתי את תפלתך · לך שוב לדרכך מדברה · עבור בתוך העיר בתוך · קרא שמו יזרעאל · חקתי כל אוריתא חס במ"א וכל נביאי' וכתובי' דכוות' מ"ל במ"ט חס' וסי' נמסר בסדר תולדות:

כלי יקר

אמר שמשה התקרב אל המקו' מהר אשר שכן עליו האור כלומר כבוד ה' ובן בפרקים מספרו · וכן הרמ"בן ז"ל על פסוק ויכס הענן את אוהל מועד ז"ל יאמר כי הענן כסה את האוהל מכל צד וכבוד ה' מלא את המשכן כי תוכו מלא את הכבוד והכבוד היה שוכן בתוך הענן תוך המשכן וכו' ואתמכן כתב ז"ל מתוך האש הענן והערפל ביאור למתוך האש כי האש ענן וערפל סביביו והרלב"ג ז"ל כתב בפ' פקודי על פסוק כי ענן ה' על המשכן יומם והאש תהיה בו לילה בו בענן או במשכן והראשון עיקר · אלא שלא ראשי אלפי ישראל הסכימו שכבוד ה' נאמר על האור והאש שהיה בתוך הענן עם היות שכבר יאמר על קבוץ הענן והאש בתוכו אשר בתוכו ויקרא הכל בשם הפלג כי להיות כבוד ה' בתוך הענן יקרא הענן והאש בלו' כבוד ה' הוא והוא הטרם הראשון · ואמנם טבע זה הענן והאש ראוי שתדע שהענן ההוא לא היה כשאר העננים המתיילדי' מהאדיים והאש

שובו לכם לאהליכם להתיר תשמיש ומינה באו' הכא נמי לאהליהם בתשמיש מיירי שמאלוס בטהר' דרשו עוד שמחים שנהנו וכו' מכפל שמחים וטובי לב ועוד דשמחים עדיף מטובי לב וכל המוסיף גורע שהוסיף לומר וטובי לב והוא גורע לזה אמר כי שמחים היינו על שנהנו מזיו השכינה שעל דבר גדול כזה יאתה השמחה ישמח ישראל בעושיו כו' וטובי לב שכל אחד נתעברה אשתו בן זכר שאין טובי לב כ"כ בערך השמח' והוא על דבר קטן מהקודם · ומה"ש על כל הטובה שהוקשה להם שלא יתכן לו' שהשמחה וטוב לבב היתה על כל הטובה וכו' דא"כ הדרא קושיין לדוכתא שהם השמחה היתה על כל הטוב' א"כ בכלל שמחה בכלל הטוב לב ולא היה לו להזכיר א"כ ע"כ השמחה לחוד על שנהנו מזיו השכינה בנוכר וטובי לב על שנתעברה אשתו בן זכר והאו' כל הטובה על כרחין לטובה זולת הנז' קאמר וקיימו שבישרום שכולם מזומנים לחיי העה"ב שהיא הטובה העולה על גבי כל הטובות ובהכי גייתא במי יתור תיבת כל דהי"לל על הטובה אשר עשה ה' לישראל מאו' על כל הטובה היינו שיצאת בת קול ואמרה כולכם בו' וכולכם מזומנים לחיי העה"ב יליף מסיפיה דקרא דקאמר ולישראל עמו עמו למה אלא להודיע שבכלל ישראל כולכם מזומנים לחיי העה"ב · והקשו בגמרא בשלמא לישראל עמו לחיי וכו' כוונו בקושייתם להקשות עוד בכלל דבריהם דכיון דלישראל עמו ניחא א"כ הפסוק לא היה לו להקדי' לדוד עבדו · לאחר ולישרא' עמו אבל הי"לל על כל הטוב' אשר עשה ה' לישראל עמו ולדוד עבדו ג"כ א"כ למה עשאו עיקר לדוד בהקדימו במאי הי' ומשני זכרה לדוד · עבדך מיד נענה באותה שעה שמחל לו הקב"ה אותו עון לכך הזכיר ולישראל עמו שמלבד הטובה הפרטית אשר לישראל עמו הנה גם מטובות ולדוד עבדו שמחל ה' על אותו עון אשר חטא שלא עשה כמעשה עבד ה' עתה לדוד עבדו כמשל ונעשה עבד ה' ולישראל עמו כמשכה גם כן שמתה שידעו כל ישראל בן שדוד נעשה עבדו יתברך שמחל לו ולזה כתאמר מאמר לישרא' עמו ולכלול מאמר לדוד עבדו עם ולישראל עמו כאמור ובמ"ש מדוקדק ע"ש המאמר וידעו כל ישראל שמחל לו הקב"ה אותו העון דמי לא ידע בבל אלה ומה לו להזכיר זה · אלא מקרא קא יליף מאיחור מאמר ולישראל עמו כדפרישית · עוד אפשר לו' שבכלל זו בשלמא לישראל עמו לחיי דהיינו שנתבשרו מחילה שלימה שאכלו ביום כפור אלא לדוד עבדו מאי היא · דאי אפשר לך לתרץ ולו' דלדוד עבדו היינו שקיים לו הבטחתו ששלמה בנו יבנה הבית כי אין זה מעין ולישראל עמו בענין סליחה ומחילה וז"ש מאי היא ענין מתיחס · ומשני וידעו ישראל שמחל לו הקב"ה על אותו העון דהשתא נייתא שיש התייחסות לענין לדוד עבדו עם ולישראל עמו שמחל להם ה' יחדיו ככנ' לתדנו מזה המאמר ישוב כל הכתוב הזה מיתוריו ומהסדר · ורש"י ז"ל הביא כדחז"ל וכן הביא הרד"ק ז"ל והוסיף:

ויהי ככלות וכו' עיין הרד"ק ז"ל · ולע"דן לדקדק חשק וחפץ · ונראה שכוונת הכתו' להזכיר כי ראה הסי"ת טוב זריזות בבלו' הבנין של הסי"ת תחילה ואחר כך ואת בית המלך וראה ה' גם כן את כל חשק שלמה אשר לא נחה דעתו אלא עדיין יש לו חשק נמרץ בלשון אשר חפץ הוא עדיין הוא חפץ לעשות את בל זה ראה ה' וירא ה' אל שלמה · או יאמר ויהי ככלות לבנות את בית ה' ואת בית המלך ואת כל חשק שלמה שכלה לבנות את כל אשר חשק שלמה הודיע על כל הבלל הנז' שלא בחיל ולא בכח נעשה כ"א רק אשר חפץ לעשות ובהיותו חפץ בדבר הוא יתברך יגמור בעדו כי רצון יראיו יעשה וחפצם כי גם בבית המלך וחשקו היה עזר אלהי למלאת כל משאלותיו ואין צ"ל בבנין בית ה' הרוקחי ועבודת ה' שמחשבה טובה הקב"ה מצרפה למעשה וזהו אשר חפץ לעשות שבעודו חפץ לעשות הדבר מיד היה נעשה · ומהרי"א ז"ל הקשה מה טעם לא הזכיר בכאן הנביא ע"כ מה שהוזכר בדברי הימים הגם נפלא הגדול והוא אומר וככלות שלמה להתפלל והאש ירדה מן השמים ותאכל העולה והזבחים וכבוד ה' מלא את הבית ולא יכלו הכהנים לבא אל בית ה' כי מלא כבוד ה' את בית ה' וכל בני ישראל רואים ברדת האש וכבוד ה' על הבית ויכרעו אפי' ארצה על הרצפה כו' ובתשובת שאלה זו ראיתי להרחיב מפני שיש חלוף שכאן לא הזכיר אלא ענן וכבוד ה' ובדברי הימים הזכיר האש והכבוד ולא הזכיר הענן שנא' ולא יכלו הכהנים לבא אל בית ה' כי מלא כבוד ה' את בית ה' וכל בני ישראל רואים ברדת האש וכבוד על הבית כו' ומפני זה ראוי לחקור אם כבוד ה' נאמ' על הענן לבדו או על האש לבדו או על המקובץ משניה' יחד או מדבר זולתם ונדע אם זה הענן הוא מטבע אלו העננים המתילדים מהאדיים או מטבע אחר וכן האש אם הוא יסודי פשוט או מורכ' כגוני האיר מתלהב שורף כאישים המצאים אצלנו ובכלל נחקור ממציאותם אם הוא טבעיי או נסיי ואם הם דברים נבראו לשעתם או משמת ימי בראשית ונדע ג"כ אם הענן והאש והכבוד שבאו בבית שלמה היו עצמן כעמוד הענן ועמוד האש ההולך לפני מחנה ישראל בצאתם ממצרים ואם הם אשר ירדו על הר סיני ואשר מלאו את המשכן ביום הקמתו ואשר ירד על המזבח ביום השמיני למילואים ואשר נראה לעיני בני ישר' במדבר פתח אוהל מועד פעמים רבות או היו רבים באם מטבע אחד או מתחלפים גם כן ונדע תכלית מציאותם בכל מקום שהם בכלל ובפרט · ולפי שלא מצאתי למפרשים בדרוש הזה דבר גאות ומספיק אמרתי הנה באתי כפי הסברה הישרה והאמונה התוריית · לבאר כל הנז' ואו' כפי מה שיורגעליו הכתובים והסכימו עליו חכמי התורה האחרונים · הנה כבוד ה' נאמר ביחוד על האור שהיה נראה בתוך הענן אשר קראו הכתוב באש אם כמאמר הכתוב וישכון כבוד ה' על הר סיני ויכסהו הענן ששת ימים בו' ומראה כבוד ה' כאש אוכלת בראש ההר לעיני בני ישראל הנה שאין כבוד ה' הענן אבל הוא דבר דומה לאש בזהרו וזוהרו והענן הוא סביבו ומכסה אותו כמו שהעשן תמיד סביב האש ובמו שהלפידים האשיים נראים מתוך העננים ככה היה כבוד ה' הדומה לאש בתוך הענן והערפל ומזה הדע שאומרו ויכסהו הענן ששת ימים איננו חוזר אל ההר ולא אל משה כדעות שני החכמי' החולקים בזה בגמרא אבל האמת הוא שחוזר אל הכבוד הנז' שכסהו הענן ששת ימים ולא נראה כי אם הענן עד היום השביעי שנבקע הענן ונראה האור כבוד ה' כאש אוכלת לעיניהם ובבר הסכים הרב המורה ז"ל שכבוד ה' הוא האור הנברא כתב בפי"ט חלק ראשון על וכבוד ה' מלא את המשכן ולא אם הראה שתים כבוד ה' האור הנברא אשר יקרא כבוד ה' בכל מקום ובפרק י"ח הקודם אליו

גם כן לא היה מהיסודי ולא מהמורכב המתלה' אשר אתנו אבל היו בלי ספק דברים נסיים בראם הסי"ת על דרך הפלא ודעתי בענין הוא שהיה הענן הוא החשך אשר על פני תהום שנברא במעשה בראשית ביום הראשון קודם שהיו הימים בעולם והיה החושך ההוא ענן עב חשוך ברא הקב"ה מלא דבר כאשר הדברים הנבדלים בראשונה והאור הוא הנברא גם כן מתחלת הבריאה באותו יום הראשון מטבע עליון וכמו שאמרו ז"ל גנזו הקב"ה לצדיקים והוא הענן הוא הנקרא ענן הכבוד ואותו האור הוא הנקרא כבוד ה' כמו שזכרתי ולהיותו בתוך הענן קנה הענן זה השם ר"ל ענן הכבוד ומזה דבר הנביא יחזקאל בספר מראה בתחילת נבואתו ענן גדול ואש מתלקחת ונוגה לו סביב ומתוכה כעין החשמל הנה נתבאר שאין הענן מטבע שאר העננים ולא האש מטבע האש היסודי ולא מהמורכב ששניהם נבראו ר"ל אש וענן בתחילת הבריאה ע"ד הפלא המוחלט כשאר הדברים שנבראו בימי בראשי' אמנ' ביאור זה והוכחתו עיין בספר מחזה שדי אשר אני עוסק אשר שם ביארתי כל זה בשלימות והוא השורש השני · הענן והאש שזכרתי לך המה היו עמוד הענן ועמוד האש אשר הוליך הסי"ת לפני בני ישראל בצאתם מארץ מצרים כי הוא אשר לא לפניהם אורו נברא וענן הכבוד סביבו ואל יקשה עליך מה שאמר הכתוב שהיה הולך עמוד הענן יומם ועמוד האש לילה לפי שעם היות שניהם מתחברים האש והענן היה האש נראה לילה להעדר אור השמש כי לא היה נראה ביום מפני הניצוץ השמשיי כמות שהיה באור הכוכבים שבהיותם תמיד על הארץ לא יראו ביום ויראו בלילה להסתר השמש ולזה היה עמוד האש נראה בלילה זוהרו · ועמוד הענן היה נראה ביום לעיניו עם היות שכאשר עמדו על הים נראו שניהם יחד בלילה אחת כמו שאמר ויהי הענן והחושך ויאר את הלילה והענן האלהי הזה והאור הדומה לאש שנקרא כבוד ה' המה ירדו על הר סיני כמו שאמר הנה אנכי בא אליך בעב הענן ואמר והר סיני עשן כולו מפני אשר ירד ה' עליו באש ויעל עשנו כו' כי העשן הוא היה הענן הסובב את האש וכמו שכתב רמ"ב ז"ל מתוך הענן ענן זה כמו עשן ובפ' כי תשא כא' והיה כבוא משה האהלה ירד עמוד הענן ועמד בפתח האהל ודבר עם משה וקם כל העם והשתחוו איש פתח אהלו בתוך אותו הענן היה האור הנברא ולכן אמר שם וראה כל העם את עמוד הענן העומד פתח האוהל וקם כל העם וישתחוו איש פתח אהלו לפי שבתוך הענן היה הכבוד האלהי ולכן היה הדיבור למשה מתוך הענן כמו שא' וירד ה' בענן ויתיצב עמו שם וכתיב כי בענן אראה על הכפורת והענן והכבוד הזה הוא אשר מלא את המשכן כמו שאמר ויכס הענן את אוהל מועד וכבוד ה' מלא את המשכן הנה באר שכבוד ה' נאמר על הענן אשר בתוכו האש כי היה שם כבוד ה' הנאמר ביחוד על האור העליון שהוא כאש אוכלת ובעבורו יקרא הענן הסובב אותו ענן הכבוד והמקובץ משניהם ולכן האש יקרא גם כן כבוד ה' הכל בשם החלק וביום המילואים נאמר וירא כבוד ה' אל כל העם ותצא אש מלפני ה' ותאכל על המזבח זכר שנראה הכבוד שהוא הענן ואש בתוכו ושיצא האש מתוכו ותאכל על המזבח ובענין המן והמרגלים ומחלוקת קרח ומי מריבה נזכר תמיד כבוד ה' שנרא' אל העדה והוא עמוד הענן שהיה בתוכו האש · ובספר אלה הדברים לפי שהוא אל משה באר התורה לא נזכר בשום מקום כבוד ה' אבל זכר בפירוש תמיד האש הענן והערפל הנה התבאר מכל זה שהענן והאש אשר ראו ביציאת מצרים ועל הים ובמעמד הר סיני ובהקמת המשכן וביום השמיני למילואים ובכל ימי המדבר המה עצמם באו בבית האלהים אשר בנה שלמה אחרי שהכניס הארון אל קדש הקדשים והוא הטרם השלישי · ולהיות כבוד ה' נאמר ביחוד על האש ובכללות על הענן והאש אשר כאן בספר מלכים והענן מלא את בית ה' והוא הענן הכבוד שהיה בתוכו האש ואמר ולא יכלו הכהנים לעמוד לשרת מפני הענן כי מלא כבוד ה' את בית ה' רוצה לומר שלא יכלו לעמוד לשרת מפני כמה סבות · האחת מפני הענן והשנית מפני האש וזהו כי מלא כבוד ה' את בית ה' שהוא שנקרא ביחוד כבוד ה' ותוספר וי"ו התוספת כאילו אמר וכי מלא כבוד ה' והיא הסיבה השנית · ואין להקשות על זה מאשר זכר הכתוב בכאן שהענן והכבוד מלא את בית ה' קודם תפלת שלמ' ובדברי הימים כתב שירד האש ככלות שלמה להתפלל כי היה קודם תפלת שלמה בשכונת הארון במקומו ירד הענן והאש באורת הנקרא כבוד ה' ומלא את הבית ואמר שלמה עליו ה' אמר לשכון בערפל והתפלל תפלותיו כולם ובכלותו להתפלל ירד אותו האש אשר היה בתוך הענן על המזבח כמו שנז' בד"ה והנה זכר הנביא כאן בס' מלכים ירידת האש על המזבח בקוצר לפי שכבר היה ידוע ירידת בחנוכת המזבח כמו שהיה ביום המלואי' ובגורן ארונה היבוסי וכן זכרו חז"ל שירד להבל ולמנוח ולאבא ולבניו על עולתם ולאברהם כשבנה המזבח ולהיות זה דבר נהוג תמיד בחנוכת המזבח לא ראה כותב הספר מזה לספר בו פרטים שזכר עזרא בספרו והמנם לא זכר שם בדברי הימים דבר מהענן כי אם מהאש ומהכבוד לפי שהכבוד נאמר שמה על הענן והאש אשר בתוכו שהו' שם נאמר בכלל כמו שזכרתי ולזה אמר שם ולא יכלו הכהנים לבא אל בית ה' כי מלא כבוד ה' את בית ה' שזהו עצמו מ"ש כאן בספר מלכים על הענן ואמנם מה היה תכלית מציאות אלו הדברים הנה הוא לפי שכבוד הנברא כזה ר"ל הענן והאש הם דגל השכינה האלהית מורים עליה וביאתם אל הבית היה להודיע שישיבת הסי"ת והשגחתו תשרה שמה ולזה נאמר בעמוד הענן ועמוד האש וה' הולך לפניהם יומם ויסע מלאך האלהים לפני ששני העמודים ההם היו דגלי ההשגחה ואולי שלפניהם כיון שלמה בשני העמודים אשר עשה ושם פתח בית ה' והיה יכין כנגד עמוד הענן ובועז כנגד עמוד האש כמהפלא ומתמכן שהאור האלהי וענן כבודו יבואו שמה ובאמצעותם תשרה השכינה האלהית וההשגחה העליונה בבית ה' וזהו הטרם הרביעי · וכבר נשאר להתיר השאלה השמונית אשר שאלתי בפסוק והיא איך לא בקש שלמה מאת הסי"ת שיעשה בבית המקודש נסים ונפלאות למען ידעו ויתבוננו כל בני אדם כי שם ה' נקרא על הבית ושכינתו בתוכו והנה מצאנו לחז"ל שאומר במסכת אבות עשרה נסים נעשו בבית המקדש לא הפילה אשה מריח בשר קדש ולא הסריח בשר קודש מעולם ולא נראה זבוב בבית המטבחיים ולא נמצא פסול בעומר ובשתי הלחם עומדים צפופים ומשתחוים רווחים ולא הזיק נחש ועקרב בירושלם ולא אמר אדם לחבירו צר לי המקום שאלין בירושלם · ואם היו עושים נסים אלו בבית תמיד איך לא בקש עליהם שלמה בתפלתו בי זה ממה שיעיד יותר על קדושה

מנחה קטנה

הקדשתי את הבית הזה אשר בניתי כלומר שבית אני את ביתי העליון ואשרה שכינתי בבית הזה · ככל אשר שאלת שלא בלבד כוונ' היתוכבית אל תלה בנוים אלא אף זו באורבנו ויפי' ישראל מתפללי' אל העיר הזאת והבית הזה אשר בניתי אקבל תפלתם כי הקדשתי את הבית לעולם אפי' אחר שיחרב · אך אם שוב תשובון וגו' זאת הסטנה ראתניק אעשה לכם שאשלא אתכם בגלות ואשפיך חמתי בבית הזה עד שכל עובר עליו ישם וישרק מאם הייתי סוכך הסמה בכם הייתם מתים כלכם ואמר והבית הזה יהיה עליון וגו' כפי מ"ש בפיקים אחר ובאו בו זרים וחללו כי כשבאו בו זרים נעשה חול שקדושתו עלתה למעלה וז"ש והבית הזה יהיה עליון וע"כ לא אחוס להחריבה על שכל עוברי שם וגו' או יאמר כמ"ש חשבה' להשחית חומת בת ציון נטה קו ואין קו אלא לבנות ובזה יאמר אל תתמהו איך השחית ה' את בית מקדשו כי הלא מאז חשב להשחית חומת בת ציון נטה קו למעלה בשמים לבניתו ועד שאמר יחזקאל שפירש כל מדות הבית השלש · שפרש יחרב הראשון והוא בשמים כי לעתיד רשבנו ירד מן השמים וע"כ לא חס הוא ית' על חרבנו של זה · וזה יאמר אל תתמהו שאנים לשלוח יד במקדשי כי הלא הבית הזה יהיה עליון · אע"פ שיהי' כ"כ חרבה עד שישום וישרוק כל עובר עליה ויאמרו על מה עשה ה' ככה לארץ הזאת ולבית הזה מה פשע הארץ והבית שלקו ואמרו על אשר עזבו וגו' ע"כ אם חרון אפו היה שופך בהם שלא יגלו לנמרים"כ הביא ה' עליהם בעל הרחמים שהוא על הארץ והבית את כל הרעה הזאת לבלתי כלות את עמו:

קלוסת הבית · אבל תשובה זו מבוארת כי לא יעשה ה' נסים ונפלאות כי אם לצורך השעה ולתכלית הכרחי והנה שלמה ראה שהשי"ת עשה בבית מקדשו שני נסים מפורסמים והם הענן אשר היה תמיד בקדש הקדשים והאש השמימיי היורד על המזבח שהיה רובץ כתופו כאריה כמו שזכרו חז"ל ואחרי היות שמה שני הנסים הגדולים האלה לא היה צורך לבקש על נסים אחרים אם להיות' בלתי הכרחיים ואם לפי שלא היתה כוונתו לגסות הרוח כי אם להוכיח לעם ישראל ולכן בקש ענייני' וצרכיהם לא על שאר הדברים שלא היה בהם תועלת והנה הנסים ההם שזכרו חז"ל שהיו נעשים בבית המקדש היו נעשים לכבוד הבית ולא היו מרגישים בהם כי אם הישראליים המאמינים בני מאמינים שהיו נותנים אליהם לב ולא היה ראוי לשלמה לבקש שיעשה אותם. אחרי שלא היו על ההכרח עם היותו הוא ית' עושה אותם כפי רצונו וחסדו וכבר נרמזו גם הנסים ההם וזולת' במ"ש בתחילת תפילתו להיות עיניך פתוחות אל הבית הזה לילה ויום אל המקום אשר אמרת יהיה שמי שם והמאמר הזה יסביל שתהיה השגחתו שמה בדברים אלהיים תמידיים. ובם הנסים שיעשה שמה ועליהם השיבו השי"ת הקדשתי את הבית הזה אשר בניתי לשום שמי שם ר"ל שתהיה בו' הקדושה רבה ונסים גדולים באופן שיקרא שם ה' על הבית ההוא עכ"ל · ולהרמ"בן ז"ל ואני בעניי אניף ידי בארבעת השרשים אשר השריש ז"ל אחד אל אחד · הראשון שאמר כי שכבוד ה' הוא האור הנברא אשר קראו הכתוב אש ומראה כבוד ה' כאש אוכלת בראש ההר והיה מתלבש בתוך הענן ע"כ הורף דבריו דע לך אחי כי סדר הענין כפי המקובל הוא כי כבוד ה' היא השכינה הנרמזה בשם אדנות קשורה כשלהבת בגחלת עם שם הוי"ה יתברך ויתעלה שמו והאור בלתי מתגלה אבל סביבו ארבעה קליפות והם אשר זכר יחזקאל ע"ה רוח סערה ענן גדול ואש מתלקחת ונוגה לו סביב ומתוכה כעין החשמל והארבעה קליפות האלה נרמזו כאגוז אל גינת אגוז ירדתי הי' כ"י הרמוזה באגוז ומה האגוז לו קליפה דקה הנאכלת עמה בשביל יבשה כך בדמותה קליפת נוגה לו סביב שלהיותה דקה וכל קדוש'בה אחידה היא ונוגה לו סביב נקראת אבל עכ"ז היא קליפ' כנגדה באגוז כי כן קודם התייבשו נטלת היא · וכנגד אלו הד' קליפות נראו גם כן לאליהו ע"ה רוח רעש ואש קול דממה דקה והדממה דקה כנגד קליפת נוגה אשר היא דממה דקה ומתוכה יתגלה אור כבוד ה' באופן שלפי זה לא יאמר בשום צד ואופן כבוד ה' על הענן אשר סביב כבוד ה' כי אם על האור של השכינה ומה לתבן את הבר נאם ה' ומזה לא תזוז כי הם דברים ברומו של עולם והם סולת נקייה מדברי רשב"י ע"ה · ובזה נתבאר לך השרש השני שלא היה הענן הזה ענן אויר אבל הוא רוחני נברא בעת האציל הקב"ה אורו בעת בריאת העולם אז עשה אלו הד' קליפות לבוש לאורו אמנם אופן הוייתם וצורך הוייתם וטעם היותם ד' לא פחות ולא יותר אין כאן מקו' דרוש זה אבל ארמוז לך שהי' ד' כנגד ד' אותיו' שבשם אדנות המבדיל בין קודש לחול ועמוד האש לבוש אל הדין ולזה בא בלילה לפני העם במידת לילה שהוא דין ואגב אורחיה להאיר אבל ביו' עמוד הענן · ובתוכם כבוד ואור שכינת עוזו ית' · ובס"ה בפ' יתרו ואמרא והנה רוח סערה אתאי לתברא ארבע מלכוון כו' ושם נאמר החשמל דאיהו כתר ד' דרגין דכתיב רוח סערה ענן גדול ואש מתלקחת ונוגה לו סביב עד כאן · ובפסוק וה' הולך לפניהם אמר רבי חייא הכי אוקימנא וה' הולך לפניהם יומם בעמוד ענן דא אברהם ולילה בעמוד אש דא יצחק ואי הכי יעקב אן הוא אלא במלה קדמא' אתמר ותמן שרי כמה דכתיב וכו' ולילה הוא נהיר בסטרא דא ובדא ע"כ וכוונת המאמר שבשם יתברך היה מתגלה והולך לפניהם יומם שהוא סוד החסד מידת אברהם בתוך עמוד הענן זהו שאמר דא אברהם שלא אמר כן על עמוד הענן כי אם על האור הנמשך מהשם יתברך המתלבש בתוך עמוד הענן אמנם יצחק שמידתו גבורה היה מתגלה בתוך עמוד אש ז"ש בעמוד אש דא יצחק והתפארת שהיא מידת יעקב בכלל בוי"ו וה' הולך שהוי"ו בקו האמצעי הוא התפארת כולל שש קצוות ז"ש ותמן שרי כמה דכתיב וה' וכו' ולילה שהיא המלכות הוא נהיר בסטרא דא ובדא · ולהיות תפארת ישרא' כלול מחסד ומגבורה ונוטה יותר אל החסד כמו שאמרו בס"ב אלהי אברהם אביך ואלהי יצחק שבשרו שנקרא אביו אברהם להיותו נוטה אל החסד ורב חסד רובו חסד · הרי נתבאר ענין גלוי האור הנראה בעמוד ענן שהיתה דומה לאור המתגלה בעמוד האש · כי האור לא יתגלה כי אם בהתלבשות עמוד הענן או זולתו ולזה אמרו בספר הזהר ע"ה שטעם אסור ההסתכלות בקשת עם היותו רומז בגווניו אל אברהם יצחק ויעקב עכ"ז להיותו מתלבש בקליפות תשמא את העינים · ומתוך זה יתבאר לך סוד האור ההוא אשר היה הולך לפני ישראל שהוא נעלם ועמוק עמוק יותר מהאור נברא שאמר מהרי"א ז"ל כנודע ליודעי חן · ובזה יתבאר לך מ"ש חז"ל שאור שנברא ביום ראשון גנזו לצדיקים לעתיד לבא כי האור העתיד הוא נועם ה' יתברך ויתעלה · ובענין השורש הג' שהסכים מהרי"א ז"ל שהיו הענן והאש שביציאת מצרים הם הם במעמד הר סיני הם הם ביו' השמיני למילואים הם הם שבאו לבית עולמים במקדש אשר בנה שלמה · הנה לא מצאתי הדבר ברור רק ממה שמצינו היות סוד המשכן למטה מסוד המקדש כי סוד המשכן היה בעולם היצירה במטטרון שכן אמרו ז"ל משכן הנער אמנם בית המקדש הוא למעלה למעלה בסוד הבי"נה ובית שני סוד המלכות ה"א ראשונה שבשם רומזת במקדש ראשון וה"א האחרונה רומזת במל"כות וכמו שזכרתי למעלה בפסוק מזה נדון שהאור המתגל' במשכן הוא הוא הולך לפני בני ישרא' כדמהרי"א ז"ל אבל במ"ש שבית עולמים הוא הוא האור של משכן בזה אני חולק כאמור כי אינו דומה · ואל תתמה איך של משה יהיה גרוע משל שלמה תירוץ דבר זה פשוט שלא היתה מניעת הדבר כי אם מצד היות הענין בח"ל ודי באותו גלוי שכינה אשר היה אבל בבית המקדש שהיה בא"י וגם לאחר זמן שנתקן העולם ע"י דוד ע"ה שהכניע את כל הקליפות כמו שהכניע התחתונים כך הכניע העליונים וסבר אות' ובימי שלמה נגלה האור הנעלם בבית המקדש ומה שכתב עוד מהרי"א ז"ל ולהיות כבוד ה' נאמר ביחוד על האש ובכללות על הענן כו' דע כי אור השי"ת מה שנא' בו כאש אוכלת בראש ההר הוא למראית העין אבל יתברך ויתעלה עלוי רב אין לו התייחסות עם אש וכבר גליתי אזנך בשורש השני שהאש הזה של עמוד האש הוא לבוש אל כבוד ה' והנועם אשר בתוכו הנמשל לאש הוא בבחינת הדין הנמשל לאש · ובזה יתיישב לך הקושי שאמר עליו מהרי"א ז"ל וז"ל ואין להקשות על זה מאשר זכר הכתוב כאן שהענן וכבוד ה' מלא את בית ה' קודם תפלת שלמה ובדברי הימים הזכיר שלא ירד האש כי אם אחר התפלה והוא ז"ל תרץ שקודם התפלה ירד הענן והאש בתוכו ובעודו מתפלל היה האש בתוך הענן ואחר התפלה ירד אותו האש אשר היה בתוך הענן ירד על המזבח כמו שנזכר בדברי הימים ע"כ וקשה על דבריו שהכתוב או' שם בדברי הימי' וככלות שלמה להתפלל והאש ירדה מהשמים ותאכל העולה והזבחים עוד נאמר שם וכל בני ישרא' רואים ברדת האש וכבוד ה' על הבית וכו' כי גם זה הפסוק מנגד למהרי"א ז"ל שזה הכתו' מוכיח היות האש היורד מן השמים לאכול העולה והזבחים לחוד וכבוד ה' לחוד שכן כתיב רואים ברדת האש וכבוד ה' על הבית וכו' שלא אמר ברדת האש כבוד ה' מעתה על כרחך אתה צריך לו' שהאש היוקדת תמיד על המזבח אינו הכבוד של הש"י כי לא יתכן שיעמוד על המזבח ויערכו עליו מערכ' העצים וכופין עליו פסכתר אבל היה שלוח מאת ה' בצורת אריה וקיים קרבני לחמי לאישי לשון אישים שלוחים מאתו ית' וכשחטאו ישראל נהפך לצורת כלב כי האש ההוא הוראת קבלת הקרבן ברצון או בלתי התקבלם ברצון ותירוץ קושיית מהרי"א היא כי מתחילה ירד הענן ובתוכו כבוד הש"ית שכינת עוזו ואחר כך ברדת האש לאכול העולה והזבחים ירדה עוד גילוי שכינת עוזו כי כמה פנים לפנים הנראים וכמה אחורים לאחורים הנראים ועוד שהיה הגלוי רב יותר מהקודם כי בירידה הראשונה היתה בתוך הבית שכן כתיב מפני הענן כי מלא כבוד ה' את בית האלהים שלא אמר על בית האלהים אמנם בפסוק השני הוא או' וכל בני ישראל רואים ברדת האש וכבוד ה' על הבית על הבית דייקא עליו ממש שהיה הגלוי שכינה גלוי נפרץ על הבית כי לזה ראוהו כל בני ישראל ויכרעו אפים אל כבוד ה' לא אל האש ההוא וז"ש וישתחוו והודות לה' כי טוב וכו' וכל העם זובחים זבח לפני ה' לפני ה' דייקא · עוד במה שרצה מהרי"א ז"ל לתת טעם למה לא הזכי' הנביא כאן ירידת האש שאמרו ז"ל והנה זכר הנביא כאן ירידת האש על המזבח בקוצר לפי שכבר היה ידוע ירידת האש בחנוכת המזבח כמו שהיה ביום המלואים ובגורן ארונה היבוסי וכן זכרו חכמינו ז"ל שירד להבל ולמנחתו ולנח ולבניו על עולתם ולאברהם כשבנה המזבח ולהיות זה דבר נהוג תמיד בחנוכת המזבח לא ראה כותב בספר מזה לספר בו הפרטים שזכר עזרא בספרו עד כאן אין זה מספיק למה שלא הזכיר דבר נפלא כזה מירידת האש :

ולע"רן לתת קצת טעם בזה והוא בהיות כותב הספר ירמי' הנביא עליו השלום הוא אשר נחרב הבית בימיו וממרום שלח אש בירושלים לשרפה כדכתיב ממרום שלח אש בעצמותי וירדנה וכמו שהאריכו במדרש איכה שירדה האש על ידי גבריאל עיין שם ולזה העלים ירמיה ענין ירידת האש עם היותו דבר נפלא לפי שהירעה תקלה בירידת אש מן השמים כאמור ובוש להזכיר מה שהירע מהפלאות בימי עולם כענין הנזכר בשאול שאמרו חכמינו ז"ל שלא רצה להזכיר אל שמואל ענין האורים והתומים לפי שהרג את נוב עיר הכהנים ונתבייש להזכירם וסמך לו על היות בדבר הזה נהוג בכל חנוכת המזבח כדמהרי"א ז"ל · אמנם עזרא ביאר הדברים כהוייתן וספר נפלאות ה' מירידת האש ומהו רבוי גלוי כבוד ה' על הבית עליו ממש כדפרישית :

וירא ה' אל שלמה שנית כו' מהרי"א ז"ל כוונת הכתוב להורו' שכמו שבאה אליו הנבואה בגבעון כי נביא היה כן באה אליו הנבואה אחרי בנין הבית המעולה הזה ולפי שנבואת הבית הזה אשר אתה בונה וכו' באה אליו ע"י הנביא ולא טובה אותה שלמה לכך אמר וירא ה' אל שלמה שנית כי אשר בגבעון ראשונה וזו שנית כי מה שנרא' באמצע לאמר לו הבית הזה אשר אתה בונה היה ע"י שליח ונביא · ולע"רן לפי שתכלית בנין המקדש היה להשרות שכינה בתחתונים לתקן העולם כאשר בימי עולם ושני' קדמוניות מזמן אדם הראשון שגרמו העונות הסתלקות השכינ' מהארץ · והיה מחייב טבע הבנין הזה בהכנת הבית וזכות בניו להתעלם ע"י קדושת הבית השגת הנבואה לשלמה במדרגה מעולה נוספת על הנבואה הראשונ' אשר בגבעון לז"א הכתוב וירא ה' אל שלמה שנית דומה בדומה כאשר נראה אליו בגבעון בלי תוספת אלא שנית אליה ודוגמתה והיה הסבה בזה לפי שנשא את בת פרעה שלא כרצון ה' כמו שאמרו חז"ל שירד גבריאל ונעץ קנה בים ליסד העיר מצד נשואי בת פרעה :

ויאמר ה' אליו וכו' חז"ל בספרי והיו עיני ולבי שם כל הימי' והלא כבר נאמר עיני ה' משוטטות בכל הארץ מה ת"ל והיו עיני ולבי שם כל הימים כב יכול שאין עיני ולבי אלא שם כיוצא כדב' אתה אומר הנה לא ינום ולא יישן שומר ישראל וכי ישראל בלבד הוא שומר והלא הוא שומר את הכל שנא' אשר בידו נפש כל חי מה ת"ל שומר ישראל כב יכול איני שומר אלא ישרא' ובשכר ששמרם שומר את הכל כיוצא בו אתה אומר ארץ אשר ה' אלהיך דורש אותה תמיד וכי אותה בלבד דורש והלא כל הארצות כולם הוא דורש שנא' להמטיר על ארץ לא איש אלא כב יכול שאינו דורש אלא אותה כיוצא בדבר קול ה' יחיל מדבר יחיל ה' מדב' קדש ע"כ :

ולע"רן לדקדק דמאי קשיא להו דילמא שאני התם להיות עיניו ולבו שם כל הימים דבכל הארץ יהיו עיני ה' משוטטות יום לשנה כראש השנה וכיוצא מזמן לזמן · ועוד קשה יותר לשונו דקאמר מה ת"ל והיו עיני ולבי שם שכבר פתוחות עיני ולבי שם כל הימים והקשה והלא כבר נאמר וכו' · ונראה שהקשה שתי קושיות האחת היכי קאמר והיו עיני ולבי שם דמשמע דווקא שם והלא כבר נאמר משוטטות בכל הארץ · ועוד הקשה במה שאמר מה ת"ל והיו עיני ולבי שם כל הימים דכיון דהכי משוטטות בכל הארץ באותו הזמן שהם משוטטות בכל הארץ הרי שאין עיניו ולבו שם כל הימים מתחילתן של הימים ועד סופן שכן מורה לשון כל הימים עדלא כתיב בכל הימים כמלא הניגוד משתי בחינות שאפש' הוא להיות בכל הארץ ולא יהיה שם והקושיא הראשונה אמר בהו' והלא כבר נאמ' עיני ה' משוטטות בכל הארץ והשנית רמז באומרו מה ת"ל והיו עיני ולבי שם לזה תירץ כי ההשגחה האלהית לא תהיה אלא שם מצד קדושת המקום ההוא הנבחר ומשם תתפשט השגחתו יתברך אל כל הארץ להיות' משוטטו' ז"ש כב יכול שאין עיני ולבי שם כי משם הם השוטטות בכל הארץ אגב היותם משגיחים שם · עוד אפשר שבתחלת דבריו הקשה קושית למה כו' שאמר והלא כבר נאמ' עיני ה' משוטטות בכל הארץ שהיא קושית ניגוד ולפי שהיה אפש' לדחות ולו' שמעלת המקדש הוא להיות שם גם כן הלב מה שאין כן בשאר הארצות כי אם היותם משוטטות העינים לבד לזה הקשה ואמר מה תלמוד לו' והיו עיני ולבי שם כל הימים שהיא קושיא פשיטא דכיון דעיני ה' משוטטות בכל הארץ אם כן מה תלמוד לומר עיני ולבי שם דחלוקת עיני משוטט' ומה תלמוד לומר עיני לא הי"לל אלא החלוקה המחודשת שאין כמוה בכל שאר הארצות אלא היא חלוקת הלב ואם כן הי"לל והיה לבי שם זהו שאמר מה תלמוד לומר והיו עיני ולבי שם כל הימים ומשני כדלעיל · והקשה בעל המאמר כיוצא בקושיא זו כפולה מפסוק הנה לא ינום ולא יישן שומר ישראל דאם תפרש הפסוק דהכי קאמר שומר ישראל דוקא ולא שומר זולתם שמירתם תהיה על ידי מלאכים הממונים עליהם מאתו יתברך על פירוש זה הקשה קושית והלא הוא שומר את הכל רוצה לומר הוא בעצמו שנאמר אשר בידו נפש כל חי ואם תפרש שגם כן שומר את ישרא' יקשה קושית פשיטא דאם כן מאי ק"מל שומר גם כן את ישראל דאטו מי גרע ישראל עד שהוצרך להשמיענו כן ומשני שעיקר השמירה ותכליתה היא לשמור את ישרא' ואגב שמירת' שומר את הכל ח"ש ובשכר ששמרם שומר את הכל רוצה לומר שישראל בודאי שעושים נחת רוח ליוצרם במעשה המצות והוא שכר שמירתו על הש"י ששמרם ובשכר ששמרם רוצה לומר ובכלל שכר ששמרם בכלל ג"כ אגב גררי' הוא ששומר את הכל כי לא יתכן הפרי בלא קליפה ורעו זרים צאנכם · ובזה מובן הפסוק שאמר הנה לא ינום ולא יישן שומר ישראל שהוא כפל לא ינום ולא יישן והחלוקות זו ואין צריך לומר זו שאם לא ינום כיום ולא נים מתנמנם בעלמא מכל שכן שלא יישן שנת קבע אבל בדבריהם ז"ל מובן הנה מצד ישראל לא ינום אפילו נמנום כל דהו אבל מצד האומות ע"ה היתה מחוייבת שינה בשמירתם כי הכל תלוי בדבקות האלהי על ידי המצות בכל מהויות שהנה לא ינום הב"ה בשמירת ישראל מצד זה נמשך שלא יישן גם כן בשמירת האומות ואע"פי שהיתה הסיבה מחוייבת בהם והסיב' מאל אל הסתלקות ההשגחה ע"ד ויקץ כישן ה' כגבור וכו' ולא יישן בשמירתם של אומות מ"ה להיותו שומר ישראל ובשכר ששמרם שומר את הכל ובחלוקה השלישית בפסוק ארץ אשר ה' אלהיך דורש אותה לא הקשה בה מה תלמוד לומר שהרי בסוף הפסוק אמר תמיד עיני ה' אלהיך בה וזה מידוע גדול להיות תמיד עיני ה' אלהיך בה ולא בזולתה וכמו שלמד כבר מפסוק עיני ולבי שם כל הימי' כביכול שאין עיני ולבי אלא שם אמנם בתחילת הכתוב בחלק הדרישה לבד הקשה בה ואמר וכי אותה בלבד דורש והלא כל הארצות דורש שנאמר להמטיר וכו' אלא כב יכול שאינו דורש אלא אותה בעצם וראשונה ושאר הארצות במקרה כמו שנאמר הנותן מטר על פני ארץ זו א"י וממנה משתלחים לשאר הארצות ושולח מים על פני חוצות וזהו גם כן אומר קול ה' יחיל מדבר דרך כלל אבל בעצם וראשונה יחיל ה' מדבר קדש כי באמצעות התדבקות ההשגחה אל המוכן תחול גם כן על הבלתי מוכן · למדני הבנת הכתוב שאומר והיו עיני ולבי שם עם היותו כולל בכל הארץ להיו' עיני ה' משוטטות הנה עיקר השוטטות הוא שם ובאמצעותו בכל הארץ · עוד לחז"ל כתוב אחד אומר אלכה ואשובה אל מקומי וכתוב אחד אומר והיו עיני ולבי שם כל הימי' הא כיצד פניו למעל' ועיניו ולבו למטה עד כאן כמאמר אומר כל הימים רוצה לומר אפילו אחר החרבן · ועיין רש"י ז"ל וכן הביא הרד"ק ז"ל ומהרי"א ז"ל לשום שמי שם שבשימת שמי הברכה מצויה לכלכם כמו שכתוב ושמו את שמי על בני ישראל ואני אברכם והיו עיני השגחתי עליכם ולבי הרומז אל האהבה שבלב שם כל הימים עד כאן : ולע"רן לדקדק דפתח בתפילה ותחינה את תפלתך ואת תחנתך וכו' ואחר כך לא אמר אלא אשר התחננת לפני ולא אמר אשר התפללת והתחננת אלי · ונראה שכוונת הש"ית לומר לשלמה דע לך כי אפי' שהתפלה שהיא מערך התחנה עכ"ז היתה דומה לפני כאילו גם היא תחנון בתחינה זהו שאמר שמעתי את תפלתך ואת תחנתך כשיעור אשר התחננת לפני רוצה לומר כאילו הכל היתה תחינה ולא היה כאן תפלה זהו שאמר אשר התחננת לפני וכו' ולזה הקדשתי הבית הזה אשר בניתי כלומר בנין חול וגשמי אבנים וטיט עכ"ז הקדשתיו והקדש הוא לשום שמי עד עולם ועד עולם הוא עד זמן מוגבל כמו שפירשו חז"ל בשמואל עד עולם עד עולמו של לויים חמשים שנה וכן ועבדו לעולם עולמו של יובל ואת הבית גם כן בשימת כל דהו דהיינו אספקלריא שאינה מאירה ואני שמעתי את תפלתך ברצון עד שהוספתי על שאלתך שהקדשתי את הבית אשר בנית לשום שמי בלבד הנה הקדשתיו בשיעור גדול שיהיו עיני ולבי שאין לבי אלא אספקלריא המאירה ששמי הוא במלכו' ולבי בתפ"ארת כמ"ש בפסוק ונעשה לבו שם נמצ' שהוספתי בבחינת שאלת שאלה שמי ואני שמתי בו שם עיני ולבי גם מפאת הזמן שאתה כיונת עד עולם ואני שמתי עיני ולבי שם כל הימים · ועל דרך לטוב לנו כל הימים שהוא עד סוף כל הדורות · ואפשר שאמר כל הימים לכלול ואפילו בזמן החרבן שלא זזה שכינה משם ואילו אמר עד עולם היה סובל עד עולם בעוד הבית בנוי לזה אמר והיו עיני ולבי שם כל הימים שהאור פעם שני תיבת שני מורה ששם ואפילו חרב יהיו עיניו ולבו כל הימים :

ואתה אם תלך לפני כו' מהרי"א ז"ל לפי ששלמה שאל שני דברים האחד קיום מלכותו כמ"ש שמור לעבדך דוד אבי את אשר דברת וכו' והשני על השגחתו יתב' על הבית כמ"ש להיות עיניך פתוחות אל הבית הזה וכו' וכל הענינים האלה תלה שלמה בזכות ישראל ל"ה בא הקב"ה ותלה בזכות עצמו ואמ' לו ואתה אם תלך כו' והקימותי את כסא ממלכתך שאם תלך כמו שהלך דוד אביך תזכה במה שנדרתי לו ואומר ראוי לקיים מה שדברתי אליו אבל אם שוב כו' שלמה ובני ישראל הנה אז בהכרח והכרתי את ישראל · אמנם לענין הבית שהיא הבקשה השנית אמר שישלח אותו מעל פניו רוצה לומר שיסיר השגחתו ממנו כמו שאמר והסתרתי פני מהם ולזה אחרי ייעוד ההשגחה ייעד בכאן והיה ישראל למשל ולשנינה בתוך העמים כי אחרי חרבן הבית והסתרת פני ההשגחה יהיו ישראל למשל ולשנינה מה שלא יהיו קודם בכל צרותיהם עד כאן :

ולע"רן לדקדק כי בתיבת חוקי ומשפטי תשמור חסרה וי"ו העטף שהי"לל וחוקי ונרא' שכוונ' הפסוק להקל מעליו עול מצות כי אין צריך שלא ללכת לפניו כאשר הלך דוד בתום לבב וביושר להכין עצמך לעשות ככל אשר צויתיך · דע נאמנה שבודאי חוקי ומשפטי תשמור שתספיק אותה ההכנה אשר תלך לפני בתום לבב וביושר לשיגמור בעדך שחוקותי תלך כי בא לטהר זכתו' לבב בלבד מספיק לשמסייעין אותו לגמור חוקי ומשפטי תשמור ובזה מובן תיבה ואתה המיותר' כי די שיאמר ואם תלך לפני ה' אבל אמר המוטל עליך היא התחלה שאין אתה בן חורין להבטל ממנה אבל לא עליך המלאכה לגמור ז"ש ואתה אם תלך וכו' או יהיה מקושר עם תחילה הפסוק

הקודם

רש"י

ואת הבית אשר הקדשתי לשמי · תנאי היא ביני וביניכ' ואם לא תשמעו מה נאמר שם והשימותי את מקדשכם : ולשנינה · כתרגו' ולשועי יספרו את הרעו' הבאו' עליו ויתלעגו בו כמו ויסף' ואישתעי ולשון שנינה אף הוא לשון דיבור דכתי' ושננתם לבניך : והבית הזה יהיה עליון · כל זמן שלא תחטאו ומשתחטאו כל עוב' עליו ישו' וישרק וכן כתו' בדברי הימי' והבית הזה אשר היה עליון כל עוב' עליו וגו' וכה פתרונו והבי' הזה אשר היה עליון ונורא אף לנכרי כמו שאמור למעלה וגם אל הנכרי אשר לא מעמך וגו' ועכשיו בחורבנו כל העוב' עליו אף הנכרי ישום וישרוק ויאמ' כי חטאו של ישר' גרם : ישם · יתמה כמו ושממו עליה אויביכ' על יומו נשמו האחרונים : ישרק · שופו"לר בלע"ז כן דרך כל הרואה חורבן פתאם לשרוק :

עשרים

רד"ק

אם שוב תשובון אתם · פירושו אתה וישראל : ולשנינה · לדבור שידברו העמים על רוב רעתם : יהיה עליון · כמו שאומר בדברי הימים אשר היה עליון ויונתן תרגם דהו' עילאי יהא חרוב ויש מפרשים יהיה חרב ויפרשו עליון לשון כריתה כמו כעלות גדיש בעתו · אל תעלני בחצי ימי :

מקלה

ה וַהֲקִמֹתִי אֶת־כִּסֵּא מַמְלַכְתְּךָ עַל־יִשְׂרָאֵל לְעֹלָם כַּאֲשֶׁר דִּבַּרְתִּי עַל־דָּוִד אָבִיךָ לֵאמֹר לֹא־יִכָּרֵת לְךָ אִישׁ מֵעַל כִּסֵּא יִשְׂרָאֵל: אִם־שׁוֹב תְּשֻׁבוּן אַתֶּם וּבְנֵיכֶם מֵאַחֲרַי וְלֹא תִשְׁמְרוּ מִצְוֹתַי חֻקֹּתַי אֲשֶׁר נָתַתִּי לִפְנֵיכֶם וַהֲלַכְתֶּם וַעֲבַדְתֶּם אֱלֹהִים אֲחֵרִים וְהִשְׁתַּחֲוִיתֶם לָהֶם: וְהִכְרַתִּי אֶת־יִשְׂרָאֵל מֵעַל פְּנֵי הָאֲדָמָה אֲשֶׁר נָתַתִּי לָהֶם וְאֶת־הַבַּיִת אֲשֶׁר הִקְדַּשְׁתִּי לִשְׁמִי אֲשַׁלַּח מֵעַל פָּנָי וְהָיָה יִשְׂרָאֵל לְמָשָׁל וְלִשְׁנִינָה בְּכָל־הָעַמִּים: וְהַבַּיִת הַזֶּה יִהְיֶה עֶלְיוֹן כָּל־עֹבֵר עָלָיו יִשֹּׁם וְשָׁרָק וְאָמְרוּ עַל־מֶה עָשָׂה יְהוָה כָּכָה לָאָרֶץ הַזֹּאת וְלַבַּיִת הַזֶּה: וְאָמְרוּ עַל אֲשֶׁר עָזְבוּ אֶת־יְהוָה אֱלֹהֵיהֶם אֲשֶׁר הוֹצִיא אֶת־אֲבֹתָם מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם וַיַּחֲזִקוּ בֵּאלֹהִים אֲחֵרִים וַיִּשְׁתַּחֲווּ לָהֶם וַיַּעַבְדֻם עַל־כֵּן הֵבִיא יְהוָה עֲלֵיהֶם אֵת כָּל־הָרָעָה הַזֹּאת:

ויהי

וְאָקִים יַת כּוּרְסֵי מַלְכוּתָךְ עַל יִשְׂרָאֵל לְעָלַם כְּמָא דְמַלֵּילִית עִם דָּוִד אֲבוּךְ לְמֵימַר לָא יִפְסוֹק לָךְ גְּבַר מֵעַל כּוּרְסֵי מַלְכוּתָא דְיִשְׂרָאֵל: אִם מִיתַב תְּתוּבוּן אַתּוּן וּבְנֵיכוֹן מִבָּתַר פּוּלְחָנִי וְלָא תִיטְּרוּן פִּיקוּדֵי קְיָימַי דִּי יְהָבִית קֳדָמֵיכוֹן וּתְהַכוּן וְתִפְלְחוּן לְטַעֲוַת עַמְמַיָּא וְתִסְגְּדוּן לְהוֹן: וַאֲשֵׁיצֵי יַת יִשְׂרָאֵל מֵעַל אַפֵּי אַרְעָא דִּיהָבִית לְהוֹן וְיַת בֵּיתָא דְּאַקְדֵּישִׁית לִשְׁמִי אַרְחִיק מִקֳּבֵיל מֵימְרִי וִיהֵי יִשְׂרָאֵל לְמָתַל וּלְשׁוּעֵי בְּכָל עַמְמַיָּא: וּבֵיתָא הָדֵין דַּהֲוָה עִילָּאִי יְהֵי חָרוּב כָּל דְּיִעְבַּר עֲלוֹהִי יִכְלֵי וִינוּד וְיֵימְרוּן עַל מָה עֲבַד יְיָ כְּדֵין לְאַרְעָא הָדָא וּלְבֵיתָא הָדֵין: וְיֵימְרוּן עַל דִּי שְׁבָקוּ יַת פּוּלְחָנָא דַּייָ אֱלָהֲהוֹן דְּאַפֵּיק יַת אֲבָהָתְהוֹן מֵאַרְעָא דְמִצְרַיִם וְאַתְקִיפוּ בְּטַעֲוַת עַמְמַיָּא וּסְגִידוּ לְהוֹן וּפַלְחוּנוּן עַל כֵּן אַיְתִי יְיָ עֲלֵיהוֹן יַת כָּל בִּישְׁתָא הָדָא:

והוה

מסרה

מצותי חקתי ג' דסמיכי בקריאה וסי' עקב אשר שמע אברהם בקולי · אם שוב תשובון דמלכי' · ויער יי' את רוח : ואת הבית ה' בקריא' וסימ' ואת הבית יקציע מבי' סביב · אשר הקדשתי לשמי וחברו ואת הבית אשר אמרתי דדברי הימים · ואת הבית הגדול חפה עץ ברושים דדברי הימים :

רלב"ג

והבי' הזה יהיה עליון ר"ל והבי' הזה אש' היה עליון כטע' אמרו ככה יעש' איש' הרצון בו ככה היה עושה וכן כתוב בספר ד"ה שנאמר שם והבית הזה היה עליון : כל עובר עליו ישום וישרק · ר"ל שכל עובר עליו מהנכרים יהיה תמה ומשומם וישרוק בשפתיו על זה מרוב הפעלו' ויכירו כלם כי זה היה בחטא ישר' כי הש"י יביא על ישראל מהרעות אז מה שיוכר בו לכל מי עונותיהם גרמו הלא תראה כי' נבוכד נצר כאשר החריב בית המקד' שלח רב טבחים לירמיהו כמו שכתוב בספ' ירמיה ואמר לו יי' אלהיך דבר את הרע' הזאת אל המקום הזה ויבא ויעש יי' כאשר דבר כי חטאתם לה' ולא שמעתם בקולו והיה לכם הדב' הזה : נשא את שלמ' · הוא מעיין ארוחה ומשאת כטעם אם נשאת נשא לנו או יהיה הרצון בזה שהוא רומז ונשא בזה את שלמה שהעביד עצמו לעשיית מלאכתו : או

כלי יקר

הקודם שכבר אמר שמעתי את תפלתך וכו' ר"ל אני כבר עשיתי מה שראוי לי לעשו' כי אני שומע תפלה כבר שמעתי את תפלתך וכו' ואתה צריך לעשות גם כן המוטל עליך ומה שמחוייב אתה לעשות ז"ש ואתה עשה מה שעליך ולא חינם כי אם בשכר גדול שאם תלך לפני וכו' והקמותי את כסא כו' · ואפשר עוד שרמז בחסרון הוי"ו בתיבת חוקי ומשפטי תשמור לרמוז מה שאמרו הראשוני' ז"ל במשנה שכר מצוה מצוה שר"ל עיקר שכר המצוה הוא עשיית המצוה עצמה כי הים נועם או שכר גדול מעשיית רצונו של ממ"ה הקב"ה ז"ש אם תלך לפני וכו' הנה שכרך אתך שכר מצוה מצוה עצמה חוקי ומשפטי השמור ועם כל זה אני אסביר מדת טובי על פניך והקימותי את כסא וכו' :

והקמותי את כסא ממלכתך וכו' · לע"ד לדקדק כי מה צריך להבי' ראיה והקש מכאשר דברתי לדוד אביך והוא מעשה לסתור דבריו שמאחר שדבר כן לדוד אביו אין צורך עוד לשיקיים מה שכבר דבר לדוד אביו · ואפשר לומר כי לפי שהייעוד שייעד לדוד אמר לא יכרת לך איש וכו' הוא ייעוד כללי על זרע דוד משלמ' או משאר בני דוד הנותרים ואפש' להתקיי' בשאר יוצאי חלצי דוד שאם יחטא שלמה או בניו תשוב הממלכה לאחד מבני אחיו של שלמ' ואע"פ שנדחו לפי שעה בחיי שלמה מפני הגזרה האלהית שהמליך את שלמה לזה ייעד לו שאם ילך לפניו כאשר הלך דוד בתום כו' והקמותי את כסא ממלכתך שלא תזוז מיוצאי חלציך לשוב אל יוצאי חלצי דוד אביך היוצאים משאר בניו אבל תכון כסא ממלכתך על ישראל לעולם כאשר דברתי על דוד אביך לאמר לא יכרת לך איש וכו' כך אקיים עמך בפרטות שכסא ממלכתך תכון ביוצאי חלציך ייעוד דוד אביך וייעודך · כי הייעוד לאביך היה סתם לאמר לא יכרת לך איש מעל כסא ישראל איש סתם ואפילו מזרע שאר בני דוד זולת שלמה וגם לא נתברר לו שם שיהיה לו כסא מלכות רק הייעוד היה שלא יכרת איש מעל כסא ישראל שהכסא כבוד לישראל והוא איש נוהג שררה כל דהו ע"ד לא יסור שבט מיהודה שבט נוגש ומחוקק מבין רגליו ואף אם יהיה מלך יהיה בקבלת שבטים אחד או שנים לקיים דבר השי"ת בחלק ההוא לזה אמר שאם שלמה ילך לפני השם יתברך בתום לבב וביושר הנה אקים כסא ממלכתך בכל השררה ועושר וכבוד אשר לך יהיה על ישראל שישראל לא תהיה להם כסא כי הכסא לך היא כסא ממלכתך ואיש מישראל לא ירים את ידו ואת רגלו כמנהג העולם כשהמלך שלם יש יד ושם לויעציו ושריו הוא מ"ש בסוף הפסוק גבי דוד לא יכרת לך איש מעל כסא ישראל דמשמע שהיה כסא לישרא' לדוד לאהבתו עם היות זרעו כ"כ ראוי לא יכרת לו ממשלה כל דהו כי ישרא' עיקר כי להם הכסא ולזה אמר שם מעל כסא ישרא' ולפי זה ההקש שמקיש הכתוב אינו בערך האיכות כי ההבדל רב ביניה' אבל הוא בבחינ' ההמשכה לעולם לבד · ואפשר עוד רמז למה שאמרו חז"ל בפסוק כי מנחמם ינהגם ועל מבועי מים ינהלם וכו' כי מנחמם בע"הז ינהגם בע"הב ע"כ והכוונה שיזכה להיות ראש בקבלת השפע האלהי וממנו יושפע אל ישראל שיהיה הוא משפיע והם מושפעים ממנו וזה אפשר שרמז בהו' והקמותי את כסא ממלכתך על ישראל לעולם לרמוז לעולם העתיד כאשר דברתי על דוד אביך לאמר לו לא יכרת לך איש מעל כסא ישראל בעולם הזה · ויוכיח כן שבתחילה לא הזכיר אלא על ישראל שלא אמר על כסא ישראל כמו בסוף הפסוק כי בסוף הפסוק כשדבר על הממלכה בעולם הזה הזכיר כסא השררה ואמר מעל כסא ישראל אמנם בתחילה אמר על ישראל לעולם שהוא להיות כסא ממלכתך על ישראל ממש משפיע עליהם ממש השפעה מהשפע האלהי המקובל ממנו ית' ויתעלה ולז"א בו לעולם ולא הזכיר שם איש אבל אמר כסא ממלכתך אמנם בסוף אמר לא יכרת לך איש מעל כסא ישראל :

אם שוב תשובון אתם כו' יש לדקדק כפל שוב תשובון · ומה צורך לומר מאחרי כי די שיאמר אם שוב תשובון ולא תשמרון כו' · ונראה לפי שאמר למעלה ואתה אם תלך לפני לפני דייקא ע"ד התהלך לפני והיה תמים שאמרו חז"ל נח היה צריך סעד להתמכו את האלהים התהלך נח אבל אברהם לא היה צריך סעד לתומכו לז"א אם תלך לפני לעומת זה אם שוב תשובון מאחרי שלא די שלא לפני אלא אפי' אחרי לא תלכו וכפל שוב תשובון פירש הכתוב עצמו טעם הכפל שהוא לרמוז אתם ובניכם שהסיבה האחת שב להם ולו' תשובון הוא בניכם וכוונת הכתוב להודיע דבר' מזכה לבא או מחייב לבא ובפרט כשאוחזי' ליה מעשה מקולקל מאביהם בידיה שגורמי' פורענות וקלקול להם ולאבות יחדיו ז"ש אם שוב תשובון אתם ובניכם מאחרי · או אמר ע"ד מ"ש חז"ל אם שכח תשכח עבירה גוררת עבירה וכן והיה אם שמוע תשמעו מצוה גוררת מצוה ז"ש אם שוב תשובון אם שוב מעט בעבירה קטנה תשובון עוד בעביר' חמורה מאחרי ה' ולא תשמרו כו' ועבירה או גוררת עבירה חמורה לכפור בעיקר והלכתם ועבדתם אלהים אחרים כו' שהמודה בע"א ככופר בכל התורה כולה ותשלך אמת ארצה · ואמר אשר נתתי לפניכם ולא אמר אשר נתתי לכם לומר אשר נתתי לפניכם כאילו הם דברים בזויים נתונים לפניכם שאתם תבחרום · והר"דק ז"ל אתם פירושו אתה וישראל עד כאן ובזה נבין כפל שוב תשובון שוב על שלמה תשובון על ישראל :

והכרתי את ישראל כו' · לע"דן לדקדק למה הפסיק בענין ואת הבית וכו' בין עלייני ישראל ואחר כך חזר לדבר בענין הבית כאו' והבית הזה כו' היל"ל והכרתי את ישראל וכו' והיה ישראל למשל כו' ואת הבית וכו' והבית הזה יהיה כו' שזהו הסדר הנכון · והכרתי את ישראל וכו' עיין רש"י ז"ל וכן הרד"ק ז"ל · ומהרי"א ז"ל כתב כי הנה אחר חרבן הבי' והסתרת הפני' בהכרח יהיו ישראל יותר למשל ולשנינה ממה שהיו קודם לחרבן עם כל צרותיהם ע"כ ועדיין קשה שהיה לו להסמיך כל ענייני הבית זה לזה לכתוב ואת הבית וכו' והבית הזה וכו' ואחר כך

והיה ישראל למשל ולשנינה · אבל תירוץ קושי' זה למהרי"א ז"ל מהוקן במה שהוא מפרש והבית הזה יהיה עליון שהיא בצורה טובה מהנבאת ירמיה שבשר כאן נבואה נכון יהיה הר בית ה' בראש ההרים שייך בסמוך בסוף דברי שבשיטתי יש תירוץ שני לקושי זה · ונראה כי בתחילה ייעד והכרתי את ישראל מעל פני האדמה שבסיבת זרעך מעבודתי יתחלק מלכות ישראל לשתים ומזה ימשך פירוד בישראל והכרתי את ישראל מעל פני האדמה אלו עשרת השבטים שגלם סנחריב ללחלח ולחבור וז"ש והכרתי את ישראל מעל פני האדמה אשר נתתי להם וזה יהיה בעוד היו' הבית בנוי ומשוכלל ואחר כך את הבית אשר הקדשתי לשמי אשלח מעל פני והיינו החרבן של בית המקדש ואחר שיחרב הבית אז יהיו ישרא' למשל לשניני' בכל העמים שהרי לא נשאר להם פליטה מהשארית ההיא אשר היתה להם בירושלים כי אבדו המלכות והמקדש ומזה יתחייבו שני הענייני' למשל ולשנינה למשל מאבדן המלכות ולשנינ' מאבדן המקדש ואחר כך הזכיר ענין הבית והבית הזה עליון וכו' להסכימו אל ענין חרבן הארץ ואל שאלת העמים ואמרו על מה עשה ה' ככה כו' וגם זה יספיק לקיים דברי מהרי"א ז"ל אל מה שהקשיתי למעלה על דבריו :

והבית הזה יהיה עליון וכו' עיין רש"י וכן הרלב"ג ז"ל עד כאן וכן הרד"ק ז"ל וכן ת"יוכן הביא מהרי"א ז"ל יהיה כמו היה עתיד במקום עבר כמו ככה יעשה איוב ר"ל ככה היה עושה איוב כל הימים ואפשר שרמז ירמיה הנביא כותב הספר הזה אל הבנין האחרון שיהי' נכון בית ה' בראש הרים כאילו אמר והבית הזה אשר זכר שישלח מעל פניו הנה אחרי כן באורך הזמן יהיה עליון עם היות שעתה עובר עליו ישום וישרוק ישתומם על חורבנו וישרוק בפיו על זה מרוב ההתפעלות ויכירו כל העולם שהיה זה בחטאת ישראל ע"כ · ולע"דן והבית הזה יהי' עליון אפי' בשעת חורבנו יהיה עליון בעיני העולם שהרי כל עובר עליו אשר ישום וישתומם על חרבנו וישרוק בפיו על הדבר הרע הזה ואמרו על מה עשה ה' ככה לארץ הזאת ולבית הזה הרי שהוא עליון גם בעיניו כיון שמשתומם על חורבנו גם שואל על מה עשה ה' ככה כו' ולבית הזה ר"ל הבית החשוב הגדול בערך הרי שהבית הזה יהיה עליון · ואעפ"י שכוונת הכתוב יהי' הפשט על העבר שהיה גדול הנה כתב לך יהיה לרמוז אל מה שאמרתי כדי שתדרש הדרשה דבר דבור על אופניו · ובאומרו על מה עשה ה' ככה וכו' הנה שאלתם למה עשה ה' ככה כו' כי סיבות רבות יש כמו שקדם בפסוק אם שוב תשובון כו' אבל שאלתם היא לדעת הדבר ביחוד המחייב כן ואם ע"א או ג"ע או ש"ד או כולם יחדיו וז"ש על מה ולא אמר למה וכן בנבואת נצבים · וכן בנביא על מה אבדה הארץ ולא ידעו להשיב בכיון ויאמר ה' על עזבם את תורתי הוא המחייב כן עם היותם עמוסי עונות ופשעים אחרים · עוד אפשר שכוונו לשאול על מה עשה ה' הרחמן ככה הוא בעצמו ומפי עליון לא תצא הרעות לזה משיב כי גדלה השמתם על אשר עזבו את ה' אלהיהם אשר גמלם כל הטוב אשר הוציא את אבותם משעבוד מצרים ויחזיקו וכו' על כן הביא ה' עליהם כלומר הביא ה' הוא בעצמו · עוד אפשר ששאלו על מה עשה ה' ככה לארץ הזאת כי הארץ והבית הקדוש מה פשע' ומה חטאתם טוביה חטא וזיגוד מינגד ז"ש על מה עשה ה' ככה לארץ הזאת ולבית הזה שהו' הזאת והבית הזה כאילו אמר זאת העניה מה פשעה או הבית העני הזה מה פשעו היה לו ליגקם מהפושעים וכיון גם כן בזאת להפליג על שוממותה וכן הבית הזה השמם שוממות מוכלג והתשובה הוא כי הש"י ברחמיו עשה כן כדי לחוס על הבריות לתת להם יתר פליטה על כן הביא הסי"ת הרחמן את כל הרע' הזאת עליהם ממש על בני האדם ואילו לא עשה ה' ככה לארץ הזאת ולבית הזה היתה הרעה הבאה הזאת עליהם כי היו כלים ואובדים אבל עתה ששפך חמתו על האבנים ועל אש בציון ותאכל יסודותיה הביא הרעה עליהם כלומר שנשארו קיימים וסובלים הרעה ע"ד מ"ש חז"ל חיצי אכלה בם חיצי כלים והם אינם כלים :

ואמרו על אשר עזבו את ה' כו' עיין הרלב"ג ז"ל וכן הביא מהרי"א ז"ל · ולע"דן מה שקדם כבר בפסוק הקודם בענין התשובה והשאלה נכון מאד ובפרט הדרך אשר כתבתי ששאלתם היא כוללת העשו' הדבר הזה הלכורי ע"י האל הרחמן הוא תימה וזהו על מה עשה כו' ובכלל השאלה לארץ הזאת ולבית הזה כי היה ראוי להיות בבני האדם הקוטלים והשתי שאלות אלו מתרצות זו את זו כי ואמרו שהרעה שחטאו ועוו ופשעו היתה גדולה ומחייבת כליה בפושעי ישראל כי היו כפויי טובת ה' אלהיהם אשר הוציא אותם הוא בעצמו מארץ מצרים הוא ולא מלאך ולא שרף ז"ש אשר הוציא את אבותם הוציא דייקא · והלואי היו חוטאים ומתחרטים מיד אבל ויחזיקו באלהים אחרים בחזקה גדולה כמאמר הנביא החזיקו בתרמית מאנו לשוב ז"ש ויחזי' באלהים אחרים וישתחוו וכו' על כן הביא ה' בעצמו ובכבודו הפורענות הזה כדי לרחם ברחמיו חסדיו הגדולים כי עליהם ועל גופם היה ראוי להביא את כל הרעה הזאת הנזכרת הבאה על הארץ ועל הבית והוא הביאה ברחמיו על הארץ והבית כנז' כדי שיהיה לישרא' שריד ופליט ובזה הבין מ"ש נבוזראדן רב טבחים ה' אלהיך דבר את הרעה הזאת אל המקום כו' ויבא ויעש כן אשר דבר כי חטאתם לו ולא שמעתם בקולו והיה לכם דבר הזה ר"ל מהרעו' הנז' שהביא ויעש אל המקום הזה ר"ל בגופו של מקו' בקרקע עולם הנה היה לכם ר"ל היה מעותד לבא לכם אלא שהשי"ת חמל ברחמיו והפך הגזרה אל המקו' ולא אל בני אדם וזהו לפון והיה לכם ולא אמר ויהי לכם הדבר הזה · או אפשר שאמר והיה לכם הדבר ר"ל כבר מקדמת דנא היה לכם הדבר הזה ידוע אצלכם מזמן משה באופן שהו' ה' אלהיך דבר את הרעה הזאת אל המקום הזה היינו ע"י ירמיה כמו שרמז באו' ה' אלהיך שר"ל אשר דבר על ידך בהיותו אלהיך ודבק בך דבר את הרעה הזאת

דברו

מלכים א ט

וַיְהִי מִקְצֵה עֶשְׂרִים שָׁנָה אֲשֶׁר־בָּנָה שְׁלֹמֹה אֶת־שְׁנֵי הַבָּתִּים אֶת־בֵּית יְהוָה וְאֶת־בֵּית הַמֶּלֶךְ׃ חִירָם מֶלֶךְ־צֹר נִשָּׂא אֶת־שְׁלֹמֹה בַּעֲצֵי אֲרָזִים וּבַעֲצֵי בְרוֹשִׁים וּבַזָּהָב לְכָל־חֶפְצוֹ אָז יִתֵּן הַמֶּלֶךְ שְׁלֹמֹה לְחִירָם עֶשְׂרִים עִיר בְּאֶרֶץ הַגָּלִיל׃ וַיֵּצֵא חִירָם מִצֹּר לִרְאוֹת אֶת־הֶעָרִים אֲשֶׁר נָתַן־לוֹ שְׁלֹמֹה וְלֹא יָשְׁרוּ בְּעֵינָיו׃ וַיֹּאמֶר מָה הֶעָרִים הָאֵלֶּה אֲשֶׁר־נָתַתָּה לִּי אָחִי וַיִּקְרָא לָהֶם אֶרֶץ כָּבוּל עַד הַיּוֹם הַזֶּה׃ וַיִּשְׁלַח חִירָם לַמֶּלֶךְ מֵאָה וְעֶשְׂרִים כִּכַּר זָהָב׃ וְזֶה דְבַר־הַמַּס אֲשֶׁר־הֶעֱלָה הַמֶּלֶךְ שְׁלֹמֹה לִבְנוֹת אֶת־בֵּית יְהוָה וְאֶת־בֵּיתוֹ וְאֶת־הַמִּלּוֹא וְאֵת חוֹמַת יְרוּשָׁלִָם וְאֶת־חָצֹר וְאֶת־מְגִדּוֹ וְאֶת־גָּזֶר׃
טו פַּרְעֹה מֶלֶךְ־מִצְרַיִם עָלָה וַיִּלְכֹּד אֶת־גֶּזֶר וַיִּשְׂרְפָהּ בָּאֵשׁ וְאֶת־הַכְּנַעֲנִי הַיֹּשֵׁב בָּעִיר הָרָג וַיִּתְּנָהּ
שלחים

(ה' · ל' ר"פ · ד' כתיב ח' · ל' · ל' · ל' · ל' · כ"ג ר"פ · ז' · ל' חס' · ב' ר"פ · ל' · ב')

וַהֲוָה מִסּוֹף עַשְׂרִין שְׁנִין דִּי בְנָא שְׁלֹמֹה יַת תְּרֵין בָּתַּיָּא יַת בֵּית מַקְדְּשָׁא דַיְיָ וְיַת בֵּית מַלְכָּא׃ חִירָם מַלְכָּא דְצוֹר סוֹבַר יַת שְׁלֹמֹה בְּאָעֵי אַרְזִין וּבְאָעֵי בִירָוָן וּבְדַהֲבָא לְכָל צוֹרְכֵיהּ בְּכֵן יְהַב מַלְכָּא שְׁלֹמֹה לְחִירָם עַשְׂרִין קִירְוִין בְּאַרְעָא גְלִילָא׃ וּנְפַק חִירָם מִצּוֹר לְמִסְעַד יַת קִירְוַיָּא דִּיהַב לֵיהּ שְׁלֹמֹה וְלָא כַשְׁרָא בְּעֵינוֹהִי׃ וַאֲמַר מָה קִירְוַיָּא הָאִלֵּין דִּי יְהַבְתָּא לִי אָחִי וּקְרָא לְהוֹן אַרְעָא כָבוּל עַד יוֹמָא הָדֵין׃ וּשְׁדַר חִירָם לְמַלְכָּא מְאָה וְעַשְׂרִין כִּכְּרֵי דַהֲבָא׃ וְדֵין פִּתְגַם מַסְּקֵי מִסִּין דְּמַנִּי מַלְכָּא שְׁלֹמֹה לְמִבְנֵי יַת בֵּית מַקְדְּשָׁא דַיְיָ וְיַת בֵּיתֵיהּ וְיַת מִילֵיתָא וְיַת שׁוּרָא דִירוּשְׁלֵם וְיַת חָצוֹר וְיַת מְגִידּוֹ וְיַת גָּזֶר׃ פַּרְעֹה מַלְכָּא דְמִצְרַיִם סְלִיק וּכְבַשׁ יַת גָּזֶר וְאוֹקְדַהּ בְּנוּרָא וְיַת כְּנַעֲנָאָה דְיָתֵיב בְּקַרְתָּא קְטַל וִיהָבַהּ
מתנן

ויהי מקצה ה' דסמיכי בקריאה וסימ' ויהי מקצה שלשת ימים ויעבירו · אחרי אשר כרתו · עשרים שנה אשר בנה דמלכים · ותשב האשה מארץ פלשתים · ויהי מקצה שבעת ימים ויהי דבר יי' דיחזקאל · נשא ו' ד' כתיב שא וב' כתיב סה וסימ' נמסר בסדר וירא : וזה דבר ג' ר"פ וסימ' וזה דבר השמטה שמוט כל בעל · וזה דבר הרוצח אשר ינוס שמה וחי · וזה דבר המס אשר העלה שלמה :

רש"י

עשרים שנה · שבע שני' לבית יי' ואת ביתו שלש עשרה שנה כמו שאמור למעלה בשאת את שלמ' · ענין עמס כלכל את משאו בדבר זה : ארץ כבול · ארץ כבלי ארץ טיט שהרגל משתקע' ונכבלת בה : וזה דבר המס · מה שמס בסוף הענין כל העם הנות' וגו' ויעלם שלמה למס' עובד אותו המס היה לבנו' בו את כל אלה : ואת המלוא · מקום היה בירושלם בעיר דוד ונקר' מלוא על שם שמוקף חומ' כמו כה ומלאו' לתוכ' עפר : שלוחי' · גדוגיה :

רד"ק

מקצה עשרים שנה · מסוף עשרי' שנה שבנה בית יי' בשבע שני' וביתו בשלש עשר' שנה הרי עשרי' ובבנינים האלה נשא וסייע חירם את שלמה בעצי הרזים ובעצי ברושים ובזהב ובגמול זה גמלהו המלך שלמה ונתן לו עשרי' עיר בארץ הגליל ולא ישרו בעיניו וקרא' ארץ כבול ר"ל שגור שלא היו עוברים ושבים שם מגריעו' הארץ ובדברי רז"ל ארץ כבול ארץ שאינה עושה פירות ורב נחמן בר יצחק אמר ארץ חומטון היא' פי' ארץ חול ואמאי קרי ליה ארץ כבול דמשתקעה כרע' בגוה כי כבלה פירוש שרגליו של אדם משתקע בה מחמת החול כאלו הם כבולו' על כן אינה עושה פירות ובדברי הימי' אומר כי חירם נתן לשלמ' עשרי' עיר בארצו והושי' שם בני ישראל וכן היה כי חירם נתן לשלמה עשרים עיר בארצו ושלמה גם כן נתן לחיר' עשרים עיר בארץ הגליל וזה עשו לחזק הברית ביניהם ונזכר בזה הספר מה שנתן שלמה לחירם ונזכר בדברי הימים מה שנתן חירם לשלמה : וזה דבר המס · נמשך טעמו עד כל העם הנותר כי מהם לקח לעבדים למס ידוע בכל שנה לבנות הבתים והערים האלה והוא מה שאמר למעלה ע' אלף נושא סבל ושמנים אלף חוצב בהר ויש לפרשו כמו זה הדבר אשר מל יהושע שפי' וזה הדבר שבעבורו מל' יהושע · וכן זה פירושו וזה דבר המס שבעבורו העלהו שלמה ומה הוא הדבר לבנות את בית יי' ולא זכר המס ולמטה זכר אותו באומרו כל העם הנותר וגו' ;
שלוחים

רלב"ג

אז יתן המלך שלמה לחירם עשרים עיר בארץ הגליל · כבר נזכר בספר ד"ה כי חירם נתן גם כן לשלמה עיירות הושיב בהם את בני ישראל וראוי היה להיות כן כי לא יתכן למלך למעט ארץ ישראל : ארץ כבול · ר"ל ארץ חול שאינה עושה פירות : וזה דבר המס אשר העלה המלך שלמה · הרצון בזה כי זה דבר המס אשר העלה המלך שלמה לבנות כל אלו הבנינים' שזכר שבנה שלמ' והנה המס הזה היה כל העם הנותר מן האמורי החתי והפרזי החוי והיבוסי אשר לא מבני ישראל המה ר"ל שלא כתנייתה הנה בניה' אם כותרו אחריהם בארץ אשר לא יכלו בני ישראל להחרים' הנה העלם שלמ' כלם למס עובד והם עבדו אותו בבניינים האלו אך מבני ישראל לא נתן שלמ' עבד כי הם היו אנשי המלחמה כשיצטרך והם היו עבדי שלמה המשרתי' לפניו והם היו שהיו השרים הממוני' תחת משנה המלך והיו שרי רכבו והיו פרשיו · והנה היו אלו הבניי' בנין בית יי' ובנין בית המלך ובנין המלוא שהי' סביב ציון כי דוד בנה אן המלוא ולפני' כמו שכתו' בספר שמואל ונשאר המלוא בלתי בנוי והוא המקום שהיו מאספים שם ישר' ולזה נקרא מלוא כטעם קראו מלאו ואמרו ובנין חומת ירושלם כי מעטה נתקדשה לאכל קצת הקדשים תוך החומה כמו שנזכר בפירם ובנין עיר חצור ומגדו וגזר כי פרעה מלך מצרים שרף אותה באש ולזה הוצרך שלמה לבנותה :
שלוחים

מנחה קטנה

חירם מלך צור וגו' אז יתן המלך שלמה · הזכיר כאן שמם ושם מלוכתם להורות שהמתנה שנתן חירם לא לבד שהיה כיתר שאת ומעלה לפי כבוד המקבל אלא אף כפי כבוד הנותן מתנה ראוי ליתן מיד מלך אל מלך גדול וז"ש חירם מלך צר נשא את שלמה וגו' באופן שהי' נתינה חשובה וגדולה היא אפי' מיד מלך גדול כחירם וגם כפי כבוד המקבל · וע"כ כשרצה המלך שלמה כן אף הוא נתן כמו כן מתנה גדולה כפי כבוד הנותן עשרים עיר וגו' · ולא נתן משלשי' מאבני' טובו' וכדומה כמו שהוא קיבל ג"כ משלשי' · אלא עשרים עיר כדי שיהי' חשובה ג"כ וכפי כבוד הנותן · וז"ש ויצא חירם וגו' ולא ישרו בעיניו דלכאורה אין זה מנימוס המלכיות לומר במתנה הניתן לו אלא שאמר זה לכבוד המלך שלמה כלומר אם יהי' זה כפי כבוד הנותן עדיין לא הגעת לחצי כבוד הניתן כי רב הוא כשיעור כבודך בכפלי כפלים וע"כ ויאמר מה הערים האלה אשר נתת לי אחי כלומר אלו מלך אחר היה נותן זה היה די כפי כבוד הנותן והמקבל משא"כ אתה שכבודך רם ונשא אלפי על למעלה א"כ מע"פי שהוא די והותר כפי כבוד המקבל לפי כבוד הנותן אינו די וע"כ וישלח חירם למלך מאה ועשרי' ככר זהב להורות שהספרות על המע' לפי כבודו גם אני אניף ידי להוסיף :

כלי יקר

דברו אשר דבר וזהו או' כאן על כן הביא ה' הוא בעצמו יען כי עליהם היה מעותד לבא את כל הרעה הזאת שבאה על הארץ והבית כדפרישית · לו יהיה כפשוטו שהביא הב"ה עליה' הפורענות ואת כל הרעה הזאת כדי שיהיה להם שריד ופליט וז"ש ע"ד מ"ש חז"ל חיצי אכלה בם שתיבת בם מורה שהכוונה החצים יהיה קיים וסובל אותם ולז"ה חיצי כלים והם אינם כלים כי בהביא הש"י בן בעצמו נמשך כן להיות אליו חצים מעורבים בדין ורחמים במקום משיחת החצים בשם ממית שמושחים הגבורים הוא יתב' כב יכול מושח החצים ברחמים בשם מרפא כי הוא יכאיב ויחבש ימחץ וידיו תרפינה וזה דקדוק הפ' באו' חיצי אכלה בם חיצי ר"ל המעורבים ברחמים ולא אמר חצים אכלה בם כי להיותם אני' לימשך שהם כלים והם אינם כלים וז"ש ג"כ אכה בם ולא אמר אני כלים בם כי בתנועת הפועל ברחמים תליה מילתא ואני אעשה כן להם שאכלה בם חיצי והם לא יכלו · וז"ש עליהם לרמוז שהשי"ת ברחמיו עושה שעליהם יחיו ואעפ"י שעליהם את כל הרעה הזאת ויכריע כן יתור אומר על כן הביא ה' עליהם את כל הרעה הזאת שהרי כבר קדם בתחלת הפסוק באומרו על אשר עזבו את ה' וכו' אלא ודאי על כן ר"ל אף גם בכל זאת לא שלא בהם משלחת מלאכי רעים אלא על כל זאת הביא ה' הוא בעצמו עליהם את כל הרעה הזאת כנזכר כדי שתהיה להם פליטה ושארית :

ויהי מקצה עשרים שנה וכו' עיין רש"י ז"ל וכן הרד"ק ז"ל וכן מהרי"א ז"ל · ולע"דן למה הודיע זה היות העשרים שנה לבנין השני בתים שבעה לאחד וי"ג לשני ולמה ישתוק אשר בנה שלמה את שני הבתים ואחר כך יפרש את בית ה' ואת בית המלך ונראה כי לפי שיזכיר איך תוך כל הזמן הזה נשא חירם את שלמה בעצי הרזים ובעצי ברושים על כן נמנו עשרים עיר החשבון עשרים כנגד עשרים שנה של ספוק עצי ארזים ועצי ברושים וזהב · עוד הודיע כי השני בתים האלה היו שתיהם בנין נאה ולא היה יתרון לבית המלך א"ו על בית ה' ואעפ"י שעמד בבנין בית המלך י"ג שנה ובבית שבעה שנים לא היה זה מיתרון בנין על בנין אלא מעצלותו בבנין ביתו ז"ש ויהי מקצה עשרים שנה אשר בנה שלמה את שני הבתים ר"ל שניהם בשוה ולזה סתם תחלה ואמר את שני הבתים לומר שהם שוים בבניינ' ואחר כך פרט הכתוב ואמר את בית ה' ואת בית המלך ולזה הזכיר סתם העשרים שנה כאילו העשרים שנה יבאו בבנין שני הבתים בשוה :

חירם מלך צור כו' עיין רש"י ז"ל וכן הרד"ק ז"ל והרלב"ג ז"ל וכן הרד"ק ז"ל והוסיף וק"ק כי איך יתכן אפי' להחליף ארץ קדש יש' בארץ חולין ועוד איך לא יזכור בשני המקומו' החילוף לגמרי ממה שנתן שלמה לחירם וחירם לשלמה · ומהרי"א ז"ל הקשה קושיא זו השנית וכתב שלא נתנם לו א"ו מתנה גמורה אבל נתן לו הפירות הנכנסות משם שיהיה לאנשי חירם ולכן נתנם לו שם בגלגל שהיא ארץ חיטה ושעורה וכו' ואולי היה לשיזרעו שם עבדי חירם לא זולת זה אבל משפט ואדנות הארץ לשלמה כי לא ישליט זר בקרבה ויהיה תמורתה כורי החטים ושעורים ושמן הכז"ל כי יצא כהנה וכהנה בהשתדלות עבדי חירם היודעי' ובקיאים בעבודת הארץ ולא ישרו בעיני חירם כי ראה שלא יוציאו בשיעור חטה ושעורה ושמן כשיעור מה שהיה נותן לו בלי יגיעות הזריעה ולזה החזירם לו והם העשרים עיירות שהזכיר בדברי הימים שנתן חירם לשלמה כלומר שהחזירם ולפי שחשב שלמה כשנתנם לחירם שיושיב בהם חירם מעמו ועבדיו לכך כשהחזירם לו הזר שלמה להושיב מבני ישראל עמו להחזיר הישוב ליושנו וז"ש ויושב בהם את ישראל כבראשונה ולפי זה הסיפור אחד הוא כאן ושם בלי חילוף כלל עד כאן ובדבריו עיינתי ואליהם כיוונתי · ולכי הומר שענין החטים והשעורים ושמן הכז"ל לא יתכן שיזוזו ממקומם כי מתנת המלך אינה ע"מ להחזיר מעולם אפי' מלך כל דהו כ"ש המלך שלמה · ולא יתכן שיחליף חירם מלא כף נחת במלא חפנים בעמל ורעות רוח שומר רוח לא יזרע ורואה בעבים לא יקצור אבל היתה תכלית נתינת הערים האלה לתתם לו לחירם להושיב בהם מנכבדי חירם בדי שיהיו כמו בני התערובות שם ככנעני' וממושככי' אליו כי לא יפחד ממרד ומעל כי ידו בכל אבל יהי' דרך כבוד גדול והשתעבדו' כאילו הם בתוך כבלי ברזל כבולים וזו היתה כוונת שלמה ע"ה בחכמתו והמפורסם היה להטיב אל המלך חירם תמורת מה שנשא את המלך שלמה בעצי הרזים ובעצי ברושים ובזהב ויצא חירם לראות את הערים אשר נתן לו שלמה ולא ישרו בעיניו לא מצד תכונת העיירות שלא היו משובחו' בפשוטו של מהרי"א גם כי לא ישרו בעיניו מצד תכלית נתינת' כנז' שלא היתה כי אם להיות דרך כבולה כאסורים בכבלי ברזל בארץ היא אשר בתחום ישר' ולכן לא ישרו בעיניו כלל מהשני לדדין לא מצד עצמן ולא מצד תכליתן ולז"א לו מה הערים האלה אשר נתת לי אחי כי מצד עצמן מה בערים האלה הבזויות והגרועות ומצד תכליתן לקרימא ברמיזא רמז באומר אשר נתת לי אחי כי אנשי' אחים אנחנו ואין בינינו בגידה ולא מרד כלל לכך אמר יהי לך אשר לך ויקרא להם ארץ כבול ר"ל קראם שם מוכיח בו תכלית שלמה שהיתה כוונתו לכבול בהם בעשרי' עיר שרים רבי' ונכבדים מאנשי חירם ולזה קראה ארץ כבול כובלת יושביה ולכך החזירם לשלמה והם הם העיירות עשרים אשר זכר בדברי הימים שנתן חירם לשלמה כי מצד דרך ארץ קבלת חירם תחלה ואחר זמן מה נתנ' לו במתנה משלו ודרך כבוד כי אם אל למלכים להחזיר המתנה בה שעתא דרך ביזוי · ולזה המלא שלא החליף אותם שלמה ערים זולתם אחר שנתפרסם ביניהם תכלית נתינת' עמד כל אחד בשלו ושלח לו עוד מאה ועשרים ככר זהב להורות לו השתעבדות כמרץ נוסף על האהבה ולאות שבזה לא יצטרך לו התחכמות הערים ההם כלל :

ויאמר מה הערים וכו' רז"ל במסכת שבת מה הערים האלה וכו' תנן הרעלות יוצאו' כבולות מאי כבולות שכובלין האליה שלהם למטה כדי שלא יעלו עליה' הזכרים ומאי משמע דהאי כבול דלא עבדי פירא הוא דכתיב מה הערים אשר נתת לי אחי ויקרא להם ארץ כבול רב המנונא אמר שהיה בהם בני אדם שהיו מכובלין בכסף ובזהב אמר ליה רבא אי הכי היינו דכתיב כי לא ישרו בעיניו אמר ליה אין כיון דעתירי מפנקי דלא עבדי עבידתא רב נחמן בר יצחק אמר ארץ חומטין היתה אמאי קארי לה ארץ כבול דמשקעא כרעה בגווה עד כבלה דאמרו אינשי ארעא מכבלתא דלא עבדי פרי עד כאן · הרי פי' כבול לשון כבלי ברזל כפי' הפירושים · ועיין רש"י ז"ל והוא ביאור מ"ש בגמ' ארץ כבול דמשקעא הרעא בגווה עד כבלה וכן הרד"ק ז"ל והרלב"ג ז"ל כשיטת הגמרא מאי משמע דהאי כבול דלא עבדי פירי כו' והל"עד כתבתי בפסוק הקוד' והרכינבו בשיטת רב המנונא ז"ל ולא יקשה לדבריו כלל קושיית אי הכי היינו דכתיב משום דעתירי ומה שתירצו בגמרא כיון דעתירי מפנקי ולא עבדי עבידתא הוא לתקן הפשט המפורסם בדבריו · ועוד דהיינו יכולים לפרש בפסוק דהכי קאמר ארץ כבול שאין בה עורח זריעה ובזולה להיותה בלתי עושה פירות ואיכה נאותה אלא לבני אדם המכובלים בכסף ובזהב בדרב המנונא ולזה הפי' לא יש בו קושי מקושית הגמרא אי הכי היינו דכתיב כי לא ישרו בעיניו דליכא תמיהה פי לא ישרו בעיניו יען שאינה ראויה אלא למופנקים וחפץ חירם בעיירות ראויות לזריעה כי זהב הרב' בגנזנו' והפירוש הזה הייתי יכול להרכינו בדברי רב המנונא ולא היתה הגמרא מקשה לדבריו כלום אלא שהכרח הגמרא הוא מלשון רב המנונא דקאמ' שהיו בהם משמע שבפועל היו כן ולזה לא רצה ולכך הקשה אי הכי וכו' והוצרך לתרץ כדמשני מפנקי ולא עבדי עבידתא וכמ"ש הכי הובא במדרש ילקוט בשעת טובתן של ישראל אומות העולם מ"ה מכחישים להם ועושים אותם כאילו הם אחים וכן עשו אמר ליעקב אחי יהי לך אשר לך וכן חירם אמר לשלמה מה הערים האלה אשר נתת לי אחי ע"כ וק"ק מהירם מלך בר יליף שפיר אבל מעשו מאי קא יליפוים לומר דסוף סוף עשו שונא גדול ומתכחש להרוג את יעקב היה וה"ל כנכרי ואפי' הכי כשראה כל הכבוד והמתנה הזה אשר פגש אז על כרחו שלא בטובתו נתכחש מהשנאה ונשתמש באחוה ואמר אחי יהי לך אשר לך ולפי זה מה שמביא ראיה בעלם ורשונה מעשו הוא למ"ש מכחישים להם ואגב גררא מעשים אותם כאילו הם אחים ומחיר' יליף בעלם עושים אותם כאילו הם אחים ומכחישים אגב גררא · והפשר שבוונת המאמר לפרש שזה הענין של חירם מתדמה הוא אל ענין עשו עם יעקב שכשאמר לו אחי יהי לך רצה לומר כיון שאנשים אחים אנחנו יהי לך אשר לך ואין אהבתנו תלוי' בדבר זה וז"ש מכחישים דכוונתה הם דברי חירם מה הערים האלה בהכחשה שאין כוונת אומרו מה הערים האלה דרך ביזוי אבל אומרו מה הערים האלה אשר נתת לי כלומר מה תכליתן האם לתווך אחוה ואהבה אחי אהה אבל לא פרש' כוונתו שהיתה באומרו מה הערים האלם שהוא ע"ד בזיון כמו מה אנוש כי תזכרנו · ולא קרא להם שם זה של כבול בפני המלך א"ו כי היה מבזה המלך ועוד שאילו היה כן היה אומר מה הערים האלה ארץ כבול אשר נתת לי אלא ודאי שלא בפני המלך ויקרא להם ארץ כבול ויכריע כן אומרו ויקרא להם במ"ש שהוא על העומדים לפניו שאילו על הערים קאמר הי"לל ויקרא להן ב"כון אבל כתב להם במ"ש שקריאת שם הערים האלה אשר קרא להם ארץ כבול היה להם לאנשיו ולאוהביו ולא בפני המלך כי היה בזוי למלך בפניו ובדברי אלה נסתלקה קושיית מהרי"א ז"ל איך בזה חירם את מתנת המלך :

וישלח חירם למלך כו' מהרי"א ז"ל כוונת הכתוב להגיד איך חירם עם היות שלא נתן לו המלך ערים משובחות אלא ארץ כבול עם כל זה לא זז מסירותו לשרתו ולשלוח לו שק הזה ולא היה מביאו הזהב הזה רק שהיה משתדל בדרך אהיה בלב ים ללכת אופירה כי עדיין לא עשה שלמה המלך ע"ה אניותיו · ולע"דן אפשר ששמע המלך שבזה את מתנותיו והקפיד שהיה

שלוחים · מנחה כלומר במקום מנחה ומתנה ששולחין בני אדם לבנותיהן נתן לה זה העיר וכן לכן תתני שלוחים וי"ת מתנן: אנשי המלחמה · אע"פ שלא היו לו מלחמות כי שלום היה לו מכל עבריו ומעט מלחמה היתה לו כשלקח חמת צובה ועליון גבר ואילות: חמשים וחמש מאות · לפי שזכר העבדים מהגרים במלאכה ושרי ישראל זכר השרים הנצבים על המלאכה ואמר שהיו חמשים וחמש מאות ובדברי הימים אומר חמשים ומאתי' השלש מאות היו מהגרים שהיו נצבים על שלשת אלפים ושלש מאות והמאתים וחמשים היו מישראל שהיו נציבים על אותן שלש מאות מהגרים ומנה בספר הזה נציבי הגרים עם נציבי ישראל בכלל ובדברי הימים לא מנה נציבי הגרים כי אם נציבי ישראל כי נציבי הגרי' מנה אותם שם עם שאר הגרי' שאמר שלשת אלפים ושש מאו' ועושי המלאכה לא היו אלא שלשת אלפים ושלש מאות כמו שאומר בזה הספר: אך בת פרעה · לפי שאמ' למעלה לבנו' את בית יי' ואת ביתו ואת המלוא אמ' עתה למה בנה את המלוא כי בנה שם בית לבת פרעה כמו שאמ' אז בנה את המלוא ובדברי הימים אומר הטע' למה לא רצה שתהיה בביתו כי אמר לא תשב אשה לי בבית דוד כי קדש המה אשר באה אליהם ארון יי': והעלה

שלחים לבתו אשת שלמה: ויבן
שלמה את גזר ואת בית חרן תחתון:
ואת בעלת ואת תמר במדבר
בארץ: ואת כל ערי המסכנות
אשר היו לשלמה ואת ערי הרכב
ואת ערי הפרשים ואת חשק שלמה
אשר חשק לבנות בירושלם
ובלבנון ובכל ארץ ממשלתו:
כל העם הנותר מן האמרי החתי
הפרזי החוי והיבוסי אשר לא מבני
ב ישראל המה: בניהם אשר נתרו
אחריהם בארץ אשר לא יכלו בני
ישראל להחרימם ויעלם שלמה
למס עבד עד היום הזה: ומבני
ישראל לא נתן שלמה עבד כי הם
אנשי המלחמה ועבדיו ושריו
ושלשיו ושרי רכבו ופרשיו:
אלה שרי הנצבים אשר
על המלאכה לשלמה חמשים וחמש
מאות הרדים בעם העשים במלאכה:
אך בת פרעה עלתה מעיר דוד אל
ביתה אשר בנה לה אז בנה את
המלוא

צ' חד חס' וחד מל' · ל' חס' דחס' · תדמר ק' · ז' · ל' · צ' · ה' · ג' ר"פ · ומתפ"ום כימן · ל' ר"פ · ל' חס' · ג' וכמו' ל' · נ' · ז' ר"פ בנבי' · ג'

מתנן לברתיה אתת שלמה: ובנא
שלמה ית גזר וית בית חורון ארעאה:
וית בעלת וית תדמור במדברא
בארעא: וית כל קירוי אוצרא די
הואה לשלמה וית קירוי רתיכיא וית
קירוי פרשיא וית כל רעות שלמה
דאיתרעי למיבני בירושלם ובליבנן
ובכל ארע שולטניה: כל עמא
דאשתאר מן אימוראי חתאי פריזאי
חיואי ויבוסאי דלא מבני ישראל אינון:
בניהון דאישתארו בתריהון בארעא
דלא יכילו בני ישראל לגמרותהון
ומנינון שלמה למסקי מסין עד יומא
הדין: ומבני ישראל לא יהב שלמה
למהוי פלחין ארי אינון גברי עבדי
קרבא ועבדוהי ורברבנוהי וגברוהי
ורבני רתיכוהי ופרשוהי: אילין רבני
איסטרטיגיא די ממנן על עיבידתא
דשלמה חמש מאה וחמשין די
מפלחין בעמא דעבדין בעיבידתא:
ברם בת פרעה סליקת מקרתא
דדוד לביתא די בנא לה בכן בנא ית
מיליתא

ואת ערי ז' וסי' במסר' רבתא: ובכל ארץ ח' וסי' נמסר בסדר בהר סיני: למס עובד ג' הסמיכי וסי' ויט שכמו לסבל · וישב הכנעני בקרב · בניהם אשר נתרו אחריהם:

רשי

ואת תדמור במדבר בארץ · אצל היישוב: ערי המסכנות · קרוי בית אוצרא: שרי הנציבים · ממוני' על הממונים: חמשים וחמש מאות · שלש מאות מהם היו נציבים הממונים על שבעים אלף נושא סבל ושמוני' אלף חוצב בהר ושלש' אלפים ושלש מאות הרודים בעם שאמר למעלה לבד משרי הנצבים לשלמה וגו' · שלשת אלפים ושלש מאות ובדברי הימי' הוא אומר שש מאות אלו שלש מאות שחסר שם מנה כאן שהיו ממוני' על כולן ומאתי' וחמשים הנותרים היו ישראל וממוני' על שאר עושי המלאכה ובדברי הימים מנאן לעצמן ואלה שרי הנציבים לשלמה חמשים ומאתי' הרודי' בעם עושי המלאכה: אך בת פרעה · שהיתה מתחלה בעיר דוד כמה שנאמ' בראש הספר ויביאה אל עיר דוד עלתה מעיר דוד וגו' · ובדברי הימים מפרש כי אמר לא תשב אשה לי בעיר דוד כי קדש המה אשר באה אליהם ארון יי': אז בנה שלמה את המילוא · לבנות לתוכו בתים לעבדיה ולשפחתי' וזה שהוכיחו ירבעם אביך הניחו פרצות לעולי רגלי' ואת' בנית אותו לעשות אנגריא לבת פרעה וזהו אך האמור כאן אך בזו העוה שלמה שבנה לו את המלוא כ"ך שמע"תי · ואני אומ' אך בת פרעה וגו' כלומר הערי' האמורו' למעל' הוצרך לבנו' למסכנו' ולרכב ולפרשים ולגדולה אך את המלוא לא היה בונה לשום גדולה · כי אביו הניחו לפרו' בו עולי רגלי' אהלים אלא שבת פרעה עלתה אל ביתה והמלוא סמוך לאותו בית אז בנה את המלו': על

רלבג

שלוחים · ר"ל מנחה · ובנין בית חורון התחתון והעליון כמו שנזכר בספר ד"ה ובנין עיר בעלת ובנין עיר תדמר שהיה במדבר בארץ ר"ל שהיה נדה אחד למדבר ונדה האחד לארץ עבודה ובנין כל ערי המסכנות והם ערי האוצרות כטעם בא אל הסוכן הלז וכן נזכר בספר ד"ה כי הערים ההם בנה שלמה בחמת ובנין כל הערים ששם נהג שלמה הרכב אשר לו ובנין כל הערים שהושיב בהם שלמה פרשיו ואל מה שהיה רצון שלמה לבנות בירושלם וביער הלבנון ובכל ארץ ממשלתו: אלה שרי הנצבים · ר"ל הממונים תחת הנציבים שהיו ממונים על כלם: חמשים וחמש מאות הרודים בעם העושים במלאכה · כבר זכרנו במה שקדם שכבר היה על השלשת אלפים ושלש מאות הרודים בעם העושים במלאכה שלש מאות מהגרים שנשארו ממספרם כמו שנתבאר ממה שנזכר ממספרם בספר ד"ה והנה היו שם עוד ממונים עליהם מאתים וחמשים איש כמו שנזכר בספר ד"ה בזה המקום ואפשר שאלו המאתים וחמשים איש היו מישראל והיו ממונים על כלם ולזה מנאם בספר ד"ה אחר זכרו למעלה שהיה מפים שלמה לבני ישר' והוא אמרו כי המה אנשי המלחמה ושרי שלישיו ושרי רכבו ופרשיו ואלה שרי הנצבים אשר למלך שלמה חמשים ומאתים הרודים בעם ואפשר שבבנין בית המקדש לא היו אלא שלש מאות ואולם בשאר הבניינים ששם העושים במלאכ' מפוזרים פה ופה הוצרך להוסיף על הרודים במלאכה הממונים על הממוני' מאתים וחמשי' איש ולקחם מהגרים בעצמ' בדרך שלא נשארו הרודים אשר תחתיהם כי אם שלשת אלפים וחמשים: אך בת פרעה עלתה מעיר דוד אל ביתה אשר בנה לה · כבר ביאר בספר ד"ה כי לא רצה שלמה שתשב לו אשה בבית דוד מלך ישראל כי קדש המה אשר באה אליהם ארון יי': אז בנה את המלוא · ידמה שלצורך בת פרעה בנה המקום ההוא להיות שם בית לבת פרעה: והעלה

כלי יקר

היה ביזוי מלכות והוצרך חירם לשלוח לו הכסף הזה להעביר אשמתו וז"ש וישלח חירם למלך מאה ועשרים ככר זהב:

וזה דבר המס כו' עיין רש"י ז"ל וכן הרד"ק ז"ל ובוסיף וכן הרלב"ג ז"ל ע"ש ומהרי"א ז"ל פי' כהרד"ק ז"ל בפי' השני והכריח כן מאומרו וזה דבר המס שלא אמר וזה המס שלא דבר הפ' במס עצמו כי אם בדבר המס ר"ל בדבר המחייב במס וסבתו הלא היה הבניינים שמזכיר בפסוק והמלוא כדהרלב"ג ז"ל על שם שמתקבצים בו ישראל לשמחות · ואחר זה יזכיר שבנאו מפני בת פרעה שהיתה ביתה סמוך למלוא ואת חומת ירושלם שלש חומות זו לפנים מזו בנה:

ולע"רן או' וזה דבר המס וזה מורה באצבע אל מה שזכר בפ' הקודם וישלח חירם למלך מאה ועשרים ככר זהב וזה הסך הגדו' דבר המס היה שלא היה דבר זולת המס והכוונ' לשלול הפי' שזכרתי שהיה דרך קנס ועונש על בזותו מנת המלך הם העשרים עיר וקראם כבול · עוד אפשר שכוונת הכתוב לתת סיבה וטעם לקריאתו לשון מס כי הדבר כיולא בזה לבנין המקדש אין ראוי שיקרא מס ולא שידובר בו לשון מס לז"א וזה דבר המס שדבר בו ונאמר בו לשון מס והטעם הוא לפי שנצטרף אל בנין בית המקדש דברים רבים כמו בנין בית המלך והמלוא וחומת ירושלם וחצור וגזר אשר לעומתם ובבחינתם נקרא מס לא בבחינת המקדש ובית ה' שראוי שם ברכה וז"ש וזה דבר המס הסיבה הוא אשר העל' וכו' לבנות את בית ה' ואת ביתו כו' ואת חצור וכו':

פרעה מלך מצרים וכו' עיין רש"י ז"ל והרד"ק וכן הרלב"ג ז"ל וכן מהרי"א ז"ל:

ולע"דן לדקדק מהו או' אשת שלמה דבשלמא לרש"י שפי' שלוחים לשון נדוניא ניחא דקאמר אשת שלמה בלו' שלהיותה אשת שלמה צריכה נדוניא וכתובה · ולי אפשר שכוונת הכתוב לתת סיבה איך פרעה מלך מצרים יתן נדוניא לבתו עיר חרבה ושוממה וזה או' פרעה מלך מצרים עלה וילכוד גזר כו' וישרפה באש ואת הכנעני הרג ויתנה שלוחי' לבתו כמות שהיא שרופה הסיב' לפי שהיא אשת שלמה האדיר הבונה בניינים בחכמ' אלהים אשר בקרבו ולא יצטרך אל מעות פרעה לבנין העיר גזר וצריך הוא לבנות אותה כחפצו ורצונו זה רמז באו' אשת שלמה וז"ש:

ויבן שלמה את גזר רוצה לומר שבנאה כרצונו בנין נאה ויגיד עליו רעו בנין בעלת שאומרים שהוא מפואר בתכלית:

ואת בעלת כו' עיין רש"י והרלב"ג ובמדרש קהלת אמר ואת תדמור במדבר ר' הונא ור' ירמי' בשם ר' יצחק נשר גדול היה לו לשלמ' והיה רוכב עליו ובא לתדמור במדבר ביום א' שנא' ואת תדמור במדבר בארץ ע"כ אולי כוונו לעשות לדרש זו הסמכתא בפסוק באומרו בארץ שהכוונה שבו ביום א' היה במדבר ובארץ ישראל וזהו בארץ שאין זה אלא ע"י רכיבה בנשר גדול · ועוד אמרו בש"ה שהיה רוכב על הנשר ועמוד ענן עמו היה והיה עובר במקומות וחושבים שהיה ענן והם היו מכירים בו ואו' זה המלך שלמה שהיה הולך ללמוד אצל עזה ועזאל אל הרי חושך ובעלת ראיתי כתוב זה בעל ביק ובה מבצר עוז האומרו עליו שהוא בנין שלמ' ע"ה ע"י שדה ושדתין לגודל הבנין ופאר בניינו ותדמור שמעתי שהוא קרוב לארם צובה מהלך חמשה או ששה ימים ויש בה ישוב וראיתי מאכסיה:

ואת כל ערי המסכנות וכו' רש"י שמסכנות קרוי בית אוצריה ע"כ וכן הרלב"ג ומהרי"א ז"ל והוסיף לפרש המסכנות מלשון אשר לא במסכנות תאכל בה לחם שלהיות שלמה שקט ושאנן בקש לבנות אפי' הערים העניות כי לא היה לו דוחק השעה במעות · ולע"דן כמו שדרשו חז"ל ויבן ערי מסכנות לפרעה שדרשו חז"ל שמסכנות את בעליהן וע"פ שיטת מהרי"א מדויק לשון הכתוב באו' אשר היו לשלמה אשר היו בלשון עבר קודם הבנותם היו מסכנות לא אחרי הבנין שהיו חשובות מאד:

כל העם הנותר כו' מהרי"א ז"ל אשר לא מבני ישראל המה ר"ל שלא נתגיירו אות' העלה שלמ' למס עובד לא את בני יש' ואפי' לבנין בית ה' כ"ש לשאר בניינים את אלה ובניהם אשר נותרו מהם מתי מספר שלא בכוונת ורצון ישראל בהגלותם וז"ש כל העם הנותר וכו' אשר לא מבני ישראל המה נותרים אלא שלא מדעתם נותרו בלי השקפה ואח"כ בניהם אשר נותרו בארץ אחריה' נתחזקו עד אשר לא יכלו בני ישראל להחרימם כי העון מההתרשלות העם הנותר מן האמורי החתי והפרזי והחוי והיבוסי גדול בהיותו בארץ וז"ש אשר נותרו בארץ שהוא עון גדול להשאיר בארץ הקדש אשר צוה ה' לא תחיה כל נשמה יהר אנסיה · ואותו העון גר' התחזקות לבניהם את' נותרו אחריהם אשר לא יכלו בני ישראל להחרימם לקיים מקרא שכתוב והיה אשר תותירו מהם לשכים בעיניכם כלו' שלא תוכלו להם שהכוונה שמהעון אשר תותירו מהם ימשך שיהיו לשכים וכו' וזהו יתור אשר תותירו מהם · ועם כל זה גברה ידי שלמה ע"ה ויעלם למס עובד · ועפ"י שיטת מהרי"א שפי' אשר לא מבני יש' המה שלא נתגיירו שאילו נתגיירו לא היה משעבדם למס עובד בזה יובן גם כן אומר בניהם אשר נותרו אחריהם ר"ל שנותרו והיו נמשכים אחריהם באמונת' שלא רצו גם הם להתגייר וז"ש אשר נותרו אחריהם אחריהם דייקא והטעם שהחזיקו באמונתם הסקרית להמשך אחרי אביהם הוא יען אשר ראו שלא יכלו בני ישראל להחרימם הסבו כי יראתם החזיקה בידם ולא ידעו כי מה' יצא הדבר להיותם לשכים בעיניהם כו' כאשר ייעוד בתורה דרך עונש · ואפשר עוד שמעל' על ידם הכתוב כאילו כל העם כולו הוא הנותר מן האמורי כיון שהותירו מקצת' מן האמורי כאילו הותירו כולו וז"ש החתי והפרזי החוי והיבוסי שעם היותם הותרם במקצת כמ"ש הנותר גם באומרו מן האמרי מן דמשמע מקצת ואפי' הכי נחשב כאלו נשאר החתי הפרזי החוי כו' שלא אמר מן החתי מן הפרזי לרמוז אל הנזכר ולזה גילה במלוקה ה' שאמר מן הפרזי ובשאר העמים לא אמר כן:

ומבני ישראל לא נתן כו' עיין הרד"ק ז"ל ומהרי"א ז"ל אנשי המלחמה ר"ל אנשים מוכנים למלחמה ועבדיו הם משרתיו עושי' צרכי המלך ומהם היו שרים והם אנשי העל' והנכבד' ושליסיו ושרי רכבו ופרשיו ולא היו עובדי' בעבודת בנייני' עבודת פרך שלא אנשי האלו' לבד ע"כ:

ולע"רן לדקדק לשון נתן שהכוונה ששלמה לא נתן גזירה להיות עבד דרך אנגריא אבל אם איש כשאו לבו ונדבה רוחו אותו לבנות במקדש לכבוד ה' לרומם את בית אלהינו לא מנעו ממנה כי לא"ש נתכוון היום ההוא ולא ימנע שלמ' טוב מבעליו וזהו שאמר לא נתן ולא אמר הניח להיות עבד ונתן טעם כי הם אנשי המלחמ' ודי להם בעבודת המלחמה זאמר אנשי המלחמה שבמלחמה לשם יתברך והוא מהרי נכתן כדכתיב ה' איש מלחמה לז"א הם אנשי המלחמה ולא אמ' הם הלוחמים:

אלה שרי הנצבי' וכו' עיין רש"י ז"ל וכן הרד"ק ז"ל וכן הרלב"ג ז"ל והוסיף ע"ש ומהרי"א ז"ל פי' כפשט הרלב"ג של המפרשי' שפי' שרי הנצבי' הממוני' על הנצבי' [illegible]

ולע"דן לדקדק [illegible]

רדק

והעלה שלמה · ענין זה הוא קצר הנה ובדברי הימים יותר מבואר אמר אז העלה שלמה וגו' רוצה לומר אז אחר שכללה הבית העמידו על משפטו להקריב על מזבח הנחשת אשר לפני האולם והתמידין דבר יום ביומו להעלות במצות משה לשבתות ולחדשים ולמועדות שלש פעמים בשנה והעמיד מחלוקת הכהנים על עבודתם והלוים על משמרותם להלל ולשרת והשוערים במחלקותם כמו שצוה דוד אביו בכל ענין הבית ובדבר האוצרות : והקטר אתו כמו עליו · וכן ת"י ומקטר עלוהי קטורת בוסמיא ועל המזבח אשר לפני יי' אמר זה שהוא מזבח הזהב שהיה בהיכל אשר לפני יי' והוא היה מזבח הקטרת או פי' אותו כמשמעו ולפי שזכר כי העלה עולות על המזבח האחר אשר בנה והוא מזבח הנחשת אמר כי הקטיר ג"כ על המזבח האחר אשר עמו ואף על פי שלא היה עמו בבית כי זה בהיכל וזה היה בעזרה לפני האולם אף על פי שבבית יי' היה עמו לפיכך פירוש אשר לפני יי' : ושלם את הבית · השלים עבודת הבי' כמו שזכרנו בדבר הקרבנו' והעמיד הכהני' הלויים ומה שזכר בדברי הימי' בפרט זכר הנה בכלל ואמ' ושלם את הבית וכן גם כן אמ' בסוף הדברים שלם את בית יי' : ואני עשה · בדברי הימים אמר אז הלך שלמה לעציון גבר ואל אילות ר"ל שהלך ולכדם והנה אמר כי עשה שם אנייה : אשר את אילות · עציון גבר הסמוך לאילות נראה כי עציון גבר אחר היה ואמר שלא לו שם עוד אניות זהו שאמ' הנה וישלח חירם באני ר"ל באניות וכן הוא אומר בדברי הימים אניות : אנשי אניות יודעי הים כתרגומו גברין ספנין דאומנין לדברא בימא : ארבע מאות ועשרים ככר · ובדברי הימים אומ' ארבע מאות וחמשים ככר זהב כי השלשים הוציאו בהוצאו' הדרך : שמעת · שומעת תמיד את שמע שלמה : ותבא לנסותו בחידות · כלומר בדברי' סתומים בחכמה ומה שאמ' לשם יי' כי רוב החרטומים ומכשפי' המתעסקי' בחכמות החיצוניות אין מלכתם לשם יי' וחכמת שלמה היתה לשם יי' לפיכך באה לדב' עמו לחקר על חכמתו כי היא היתה חכמה :

תרגום / מקרא

מיליתא : ואסיק שלמה תלת זמנין בשתא עלוון ונכסת קודשין על מדבחא דיבנא קדם יי ומקטר עלוהי קטורת בוסמיא די קדם יי ושלים ית ביתא : וספינתא עבד שלמה מלכא בעציון גבר דעם אילות על כיף ימא דסוף בארעא דאדום : ושדר חירם בספינתא ית עבדוהי גברין ספנין דאומנין לדברא בימא עם עבדי שלמה : ואתו לאופיר ונסיבו מתמן דהבא ארבע מאה ועשרין ככרין ואיתיאו לות מלכא שלמה : ומלכת שבא שמעת ית שמע שלמה לשמא דיי ואתת לנסיותיה בחודאין : ואתת לירושלם במשירין סגיאין לחדא גמלין טענין בוסמנין ודהבא סגי לחדא ואבנין טבן ואתת לות שלמה ומלילת עמיה ית כל

הַמִּלּוֹא : וְהֶעֱלָה שְׁלֹמֹה שָׁלֹשׁ פְּעָמִים בַּשָּׁנָה עֹלוֹת וּשְׁלָמִים עַל־הַמִּזְבֵּחַ אֲשֶׁר בָּנָה לַיהוָה וְהַקְטֵיר אִתּוֹ אֲשֶׁר לִפְנֵי יְהוָה וְשִׁלַּם אֶת־הַבָּיִת : וָאֳנִי עָשָׂה הַמֶּלֶךְ שְׁלֹמֹה בְּעֶצְיוֹן־גֶּבֶר אֲשֶׁר אֶת־אֵילוֹת עַל־שְׂפַת יַם־סוּף בְּאֶרֶץ אֱדוֹם : וַיִּשְׁלַח כ חִירָם בָּאֳנִי אֶת־עֲבָדָיו אַנְשֵׁי אֳנִיּוֹת יֹדְעֵי הַיָּם עִם עַבְדֵי שְׁלֹמֹה : וַיָּבֹאוּ אוֹפִירָה וַיִּקְחוּ מִשָּׁם זָהָב אַרְבַּע־מֵאוֹת וְעֶשְׂרִים כִּכָּר וַיָּבִאוּ אֶל־הַמֶּלֶךְ שְׁלֹמֹה :

א וּמַלְכַּת־שְׁבָא שֹׁמַעַת אֶת־שֵׁמַע שְׁלֹמֹה לְשֵׁם יְהוָה וַתָּבֹא לְנַסֹּתוֹ בְּחִידוֹת : וַתָּבֹא יְרוּשָׁלְַמָה בְּחַיִל כָּבֵד מְאֹד גְּמַלִּים נֹשְׂאִים בְּשָׂמִים וְזָהָב רַב־מְאֹד וְאֶבֶן יְקָרָה וַתָּבֹא אֶל־שְׁלֹמֹה וַתְּדַבֵּר אֵלָיו אֵת כָּל

לנסתו ד הס' ו' בליש' נסיון וסי' ועל נסתם את יי' לאמר · למען ענתך לנסתך לדעת · למען ענתך ולמען נסתך · לנסתו בחידות דמלכים :

רשי

על המזבח · של בית עולמים : והקטר אותו · ואותו מזבח הקטרת אשר לפני יי' לקטרת הסמי' : ואני · אנייה : ועולתו :

רלבג

והעלה שלמה שלש פעמים בשנה עולות ושלמי' · כבר ביאר בספר ד"ה שזה היה בחג המצות ובחג השבועות ובחג הסוכו' ולא זכר שם כי אם עולו' ואחשוב שהם היו בעבור הצבור ובזה המקו' זכר השלמים עמה' שהיה שלמ' מעלה שם בשלש המועדי' בעבור החגיגה והשמחה שהוא מחוייב בהם והם היו באים בעבור עצמו או היה מרבה עליהם כל כך שהיו מספיקי' לכל ישראל : והקטיר אותו אשר לפני יי' · ר"ל שהיה מביא משלו קטור בסמי' אשר יקטירו על המזבח הזהב : ושלם את הבי' · ר"ל שהי' משלו משלו של התמידין בכל יום והמוספין לשבתות ולחדשי' כמו שנזכר בספר ד"ה וידמה שכמו שבנה שלמה בבית משלו כן רצה שתהייה עבודותיו כל ימיו והוא התנדב זה בעצו' ... יהיה הרצון באמרו ושלם את הבי' שכל מה שיצטרך לבית הזה היה עושה שלמה משלו כמו שמן למאור ולחם הפני' אשר שלחן הזהב : ואני עשה המלך שלמה · ר"ל ספינה : אנשי אניות יודעי הים · ר"ל אנשי' בקיאי' בהנהגת האניות ובקיאים במקומות הים להתישר אל המקום אשר ירצו ללכת אליו : ויבאו אופירה · שם היה מקום לזהב יוצקו אותו ממנו ר"ל כי שם היה מחצב לזהב : ומלכת שבא שומעת את שמע שלמה לשם יי' · ר"ל שהיא היתה שומעת את שמע חכמת שלמ' לשם יי' והרצון בו כי מיי' היתה לו החכמה כמו שקדם באמרו הנני נתתי לך לב חכם ונבון אשר כמוך לא היה לפניך ויהיה הרצון באמרו לשם יי' בעבור שם יי' או יהיה הרצון בזה שהיא שמעה שמעו שכל מה שהיה עושה היה עושה לשם יי' ולזה היה דבק בו תמיד והפליג מפני זה בחכמה כי זה אחד מהכלים הגדולים להשגת החכמה או ירצה בזה שהיתה לו חכמה נפלאה ולא היה משתמש בה אלא לשם יי' לעשות צדקה ומשפט כמו שמצאנו מהזוכות שבאו לפניו והבאור הראשון הוא יותר נכון לפי מה שאחשוב : ותבא לנסותו בחידו' · לבחון חכמתו אם יעמוד על סוד החידות ההם אשר כוון בהם כי בזה יבחן אם החכמה היא לו מתת אלהים שאם הענין כן יעמוד על הכונה אשר כוונה בהם ואע"פ שהם יסבלו כוונות אחרות : בחיל כבד מאד · הרצון בו כסף וקניינים רבים כטעם חילך וכל אוצרותיך :

כלי יקר

המלאכה לשלמה לרמוז אל הנזכר כי הרודים בעם הם הנצבים וכמו שזכרתי למהרי"א ז"ל לא השרים ומ"ש הרודי' בעם בק"מז ולא אמר בעם בשב"א כמשפטו להיות סמוך לרמוז כי אלה הרודים בעם יחשבו גם הם כאילו הם עושים במלאכה כי גדול ... מן העושה · ואפשר שכיון באומרו לשלמה לרמוז אל השיטה השניה אשר ... כל אלה החמש מאות כי אם על המלאכה של חול המבונה לשלמה לא על ... המקדש כי לא היתה צריכה ממונים על הממונים כי נעשית היא מאיליה ... מאיליו וכן אבן שלמה מסע נבנה וזהו שפרט הכתוב ואמר שרי הנצבים ... חמשים והמש מאות למעלה לא כתב אלה ואלה שרי הנצבים לשלמה ... אלפים ושלש מאות כו' שכאן במלאכת חול הוסיף ר"ן שרים

אך בת פרעה עלתה מעיר דוד וכו' עיין רש"י ז"ל וקרוב לזה בהדרך ... הביא הרלב"ג ז"ל כנזכר לים מפרשים וכן מהרי"א ז"ל · ולע"דן ...

רלבג

ויגד לה שלמה את כל דבריה · ר"ל הדברים אשר כוונה בחידות ההן : ותרא מלכת שבא את כל חכמת שלמה וגו' · זה מורה כי הבית אשר בנה היה בנוי בחכמה נפלאה וכן מאכל שולחנו ומושב עבדיו ומעמד משרתיו ומלבושיהם ומשקיו שהיה שותה על דרך המזון ועל דרך הרפואה הכל היה מסודר בחכמה : וכן העליה אשר יעלה בה בית יי' מביתו היתה ג"כ נעשית בחכמה והנה הרצון באמרו ועולתו אשר יעלה בית יי' ועלייתו וכן כתוב בספר ד"ה : אל השמועה אשר שמעתי · הרצון בו לשמוע' אשר שמעתי מחכמתך ומהטוב' אשר יסודר ממך : והוכל עוד לפי מה שמצאתי ממך וטוב הרבה או יהיה הרצון באמרו אל השמועה על השמועה והנה היה הטוב המשפט והצדקה המסודרים ה לא ממנו :

רדק

ומשקיו · ובדברי הימים ומשקיו ומלבושיהם כי כל ענין ביתו היה מסודר מאד ומלבושי כל משרת כפי הראוי לעבודה שהיה עובד : ועולתו אשר יעלה בית יי' · מעלות שעשה לעלות מביתו לבית המקדש היו בנויים בחכמה ובאומנות וכן בדברי הימים ועלייתו אבל יונתן תרגם ועלתיה דמסיק בית מקדשא דיי' : ולא היה בה עוד רוח · מרוב שתמהה על חכמתו :

כָּל־אֲשֶׁר הָיָה עִם־לְבָבָהּ׃ וַיַּגֶּד־לָהּ שְׁלֹמֹה אֶת־כָּל־דְּבָרֶיהָ לֹא־הָיָה דָּבָר נֶעְלָם מִן־הַמֶּלֶךְ אֲשֶׁר לֹא הִגִּיד לָהּ׃ (ב' פל כל נעלם) וַתֵּרֶא מַלְכַּת־שְׁבָא אֵת כָּל־חָכְמַת שְׁלֹמֹה וְהַבַּיִת אֲשֶׁר בָּנָה׃ (ד') וּמַאֲכַל שֻׁלְחָנוֹ וּמוֹשַׁב עֲבָדָיו וּמַעֲמַד מְשָׁרְתָו וּמַלְבֻּשֵׁיהֶם (משרתיו ק' ג') וּמַשְׁקָיו וְעֹלָתוֹ אֲשֶׁר יַעֲלֶה בֵּית יְהוָה וְלֹא־הָיָה בָהּ עוֹד רוּחַ׃ (כ"ס) וַתֹּאמֶר אֶל־הַמֶּלֶךְ אֱמֶת הָיָה הַדָּבָר אֲשֶׁר שָׁמַעְתִּי בְּאַרְצִי עַל־דְּבָרֶיךָ וְעַל־חָכְמָתֶךָ׃ וְלֹא־הֶאֱמַנְתִּי לַדְּבָרִים עַד אֲשֶׁר־בָּאתִי וַתִּרְאֶינָה עֵינַי וְהִנֵּה לֹא־הֻגַּד־לִי הַחֵצִי הוֹסַפְתָּ חָכְמָה וָטוֹב אֶל־הַשְּׁמוּעָה אֲשֶׁר שָׁמַעְתִּי

כָּל דִּי הֲוָה עִם לִבָּהּ׃ וְחַוִּי לַהּ שְׁלֹמֹה יַת כָּל פִּתְגָּמָהָא לָא הֲוָה כִּדַעַם דְּאִתְכַּסָּא מִן מַלְכָּא דְּלָא חַוִּי לַהּ׃ וַחֲזָת מַלְכַּת שְׁבָא יַת כָּל חוּכְמַת שְׁלֹמֹה וּבֵיתָא דִּי בְנָא׃ (ד') וּמֵיכַל פָּתוֹרֵיהּ וְאַסְחָרוּת עַבְדּוֹהִי וּמְקָם מְשׁוּמְשָׁנוֹהִי וּלְבוּשֵׁיהוֹן וְשָׁקוֹתֵיהּ וַעֲלָתֵיהּ דְּמַסִּיק בֵּית מַקְדְּשָׁא דַּיְיָ וְלָא אִשְׁתָּאַרַת בַּהּ עוֹד רוּחַ׃ וַאֲמָרַת לְמַלְכָּא קוּשְׁטָא הֲוָה פִּתְגָּמָא דִּי שְׁמָעִית בְּאַרְעִי עַל פִּתְגָּמָךְ וְעַל חוּכְמְתָךְ׃ וְלָא הֵימֵנִית לְפִתְגָּמַיָּא עַד דַּאֲתֵיתִי וַחֲזָאָה עֵינַי (ז') וְהָא לָא אִתְחַוָּא לִי פַּלְגּוּ מַה דַּחֲזֵיתִי אוֹסֵפְתָּא חוּכְמְתָא וְטַבְתָּא עַל שְׁמוּעֲתָא דִּי שְׁמָעִית

ומאכל ד' פתחין בקריא' וסימ' ובסל העליון מכל מאכל פרעה · ומאכל שלחנו ומושב עבדיו · וחברו דד"ה · ונפשו מאכל תאוה · וסימ' סלא בנפשיה פתורא דחבריה : וטוב ה' בקריא' וסי' ואל הבקר רץ אברהם ויקח · והנער שמואל הולך וגדל וטוב · וישמו שאול בחור וטוב : הוספת חכמה וטוב · וימצאו מרעה שמן וטוב · וסי' טליא בחירא רהט ואשכח חכמת' :

רשי

ועולתו אשר יעלה בית יי' · דרך מבו' שהכין מביתו לבית המקדש שהיה עולה בו לבית יי' :

כלי יקר

בסמיכות שהכוונה להודיע מהיכן בא לו העושר הזה לשלמ' והוא לא גבה גם מישראל כי הם מהגרים הנגרים בגופם ולא מעות לזה הגידו הפסוק הקודמים שכביר מצאה ידו מהזהב מאופירה וכן ממלכת שבא שהיתה שומעת והוא הביאה לו גמלי' נושאי' כל טוב · ואפשר עוד במה שקדם בדברי מהרי"א ז"ל היות מלכת שבא שבנה טובה לישראל במדבר ומקדם ומאז שמעה את כבוד ה' ועוזו ונפלאותיו אשר עשה פלא כנגד האבות' ותמיד היתה חוקרת לדעת את שם ה' וגבורותיו הנוראות וז"ש ומלכת שבא שומעת את שמע שלמה אגב חקירה ודרישתה לשם ה' לשכנו ולשמו תדרוש תמיד ואגב דרישתה בזה היתה שומעת את שמע שלמה לסיבת גם השם יתברך שהיתה היא חוקרת ותבא לנסותו בחידות לשלמה זה פשוטו ודרך הלכה ותבא לנסותו אל ה' הכבוד הנזכר בתיבת לשם ה' ותבא לנסותו :

של המשרתים : ואמר ומשקיו כמ"ש הרופאים שהמשקה ראוי שיהיה אחר המאכל והודיע בזה שהיו באים על שולחן המלך מיני ייכות רבי' ומארכות מתחלפות בשלימות מופלג ועל זה אמר מי יאכל ומי יחוש חוץ ממני · ועליו אמר בכאן ומשקיו בלשון רבים ולא אמר ויינו לפי שהיו לו מיני משקים אחרים כגון עסיס רמונים ושאר דברי' הנעשים למשקה המלכים שהיה כל זה הסידו' מופלג ולא היה בה עוד רוח מרוב התמיהה מחכמתו · ולע"דן ומאכל שולחנו כנז"ל שהיה מופלג ובכל אכילה שתייה · או אפשר שלא ישתה יין בסעודתו כי אל למלכים שתה יין ורוזנים אי' שכר ואחר הסעודה ששעדו לבם ישבו עבדיו לשאת ולתת בענייני הנהגת המלכות · אמנם משרתים רבים ונכבדים עומדי' לפניו מעומד לכתוף ואשר כח בהם לעמוד בהיכל המלך ולזה אמר ומעמד משרתיו ומלבושיהם לכבוד ולתפארת ויהיו מכים המלך בעת לאתם לפניו כמנהג. תוגרמה עוד היו' להיות באוצר המלך מלבושי שש ורקמה להלביש משרתיו בעת באתם ובואם לפניו ובעת לאתם למלחמת סריוני קסקסים מכים המלכות וכובעים בראשם ליקר ולתפארת המלכות ואחרי גמר המושב הוא מושב עבדיו ויועציו כשיפטרו מלפניו אחרי הויכוח ישקום משקה סוכא"ר כמנהג היו' לפני המלכים או ק"הוא בזמנינו זה ואז ילך לשלום כל אחד לביתו · ובזה מובן שהזכיר מאכלו בתחילת הפסוק ובסוף ומשקיו ולפי זה מושב עבדיו ומעמד משרתיו במושב זקנים ובמעמד קאמר ולא בשעת אכילה לבד כדמהרי"א ז"ל ואמר ולא היה בה עוד רוח הכוונה שחזרה בתשובה וקבלה עול מ"ש עליה באופן שלא היה בה עוד רוח אחרת שמה רוח עועי' ורוח טומאה אלא נתקדשה וסופה יוכיח על זה במה שברכ' אלהים בפיה שאמרה יהי ה' אלהיך ברוך כו' :

ותאמר אל המלך כו' ולא האמנתי כו' · לע"דן לדקדק כי השני כתובים מכחישים זה לזה בקירוב כי בכתוב הראשון אמר אמת היה הדבר שמורה שאמרו הדברים בכוון לא פחות ולא יותר ואח"כ או' הוספ' על השמועה ואח"כ יקשה דיאמר כתוב הוספת על השמועה ואין צורך לשאמת היה הדבר · ועוד קשה או' בתחל' היה הדבר בלשון יחיד ואח"כ או' לא האמנתי לדברים בלשון רבים ועוד קשה שפ' ולא האמנתי קשיא מדידיה אדידיה כי בתחיל' אמר ולא הוגד לי החצי הרי שלא'תום' מרובה על חד תרין ויותר ובסוף הפ' או' הוספ' חכמה וטוב כו' דמשמע תוספת כל דהו ולא מחצה על מחצה ויותר · ועוד מאי שנא בפ' הראשון דקאמר על דברך ועל חכמתך ובפ' השני אמר חכמה וטוב ומהו אל השמועה אשר שמעתי די שיאמר אל השמועה וגר' כי בחכמת שלמה היו שש דברים הא' מעלות החכמה היותה טהורה כי ה' יתן חכמה ולא מסטרא אחרא מעונן ומנחש ומכשף הב' והשנית היותר נפלאת להגיד לאדם מה שיחו לדבר על העצים כו' וממשל משלים ושירים וכיוצא · והנה כנגד הענין הראשון אמר אמת היה הדבר בלשון יחיד מור' ביחוד על היות חכמת שלמה מאת ה' כנז' למעלה שומעת את שמע שלמה לשם ה' כדפי' שהיתה מאת הסי"ת וז"ש אמת היה הדבר אשר שמעתי בארצי על כלל דבריך שהם המשלי' ושיחת הת"א הצריכה לימוד ועל חכמתך שכולם נתנו מרועה אחד ית' וית' הנה הדבר הזה בפרטו אמת אין בו לא מגרעת ולא תוספת ובכתוב השני דבר בענייני החכמה חכמתו ובענייני משליו ושריו וכלל כל שאר דבריו רבו מספור שעליהם אמר ולא האמנתי לדברים הרבים האלה רבי המספר ור' האיכות עד אשר באתי ותראינה עיני · ולפי שידוע שהדברים אשר יגידו למלך ידקדק המגיד איו לבלתי הגיד שפת יתר פן יבולע ואם לא יגיד וכסא עונו לז"א והנה לא הוגד לי דרך הגד' מפי מגידי אמת אל פי האמת כי הם מדקדקים בהגדתם אמנם הנשמע בקלא דלא פסיק אשר מנהג העולם להיות השמועה גדולה ונוספת על מציאות אשר. בנושא ההוא הנשמע עליו לז"א הוספת הוספת חכמה וטוב אל השמועה אשר שמעתי אני מאחורי הפרגוד שהם לא הגידו אלי כדי שיכוונו עדותם אלא אשר שמעתי ר"ל אשר שמעתי אני מהם כמשיחים לפי תומם ולא שמועה מפי משמיעים הוא' בכוונת שומע ומשמיע אלא אשר שמעת כלאחר יד · עוד אפשר כי דרך העולם שהשם טוב בהגיעו לקצוי ארץ יוסיפו עליו כמה וכמה להיות המקום רחוק מאד והדברים נעתקים מפה אל פה לזה אמרה אמת היה הדבר אשר שמעתי בארצי אשר שמעתי מפי השמוע' ואני בחדרי משכיתי שומע מפי משמיעים לפי תומם בהיותם מדברים איש אל רעהו לאמר הלא ידעת אם לא שמעת חכמת שלמה הנה הנשמע שם בארצי הרחוקה עם היות שבלי ספק הוסיפו בה כמה וכמה תוספות עד בא השמיע' אל ארצי כולי האי ואולי באה בכוון אל מה שמצאתי בך הנה אמת היה הדבר אשר שמעתי בארצי לא פחות ולא יותר ולא האמנתי לדברי' עד אשר באתי וראיתי בעיני והנה לא הוגד לי החצי · כי המגיד כנזכר בדרך הקודם ירא וחרד לדבר לפני המלך על שפת יתר ולזה ידבר המחצה כדי שלא ילכד ברשת השקרנים לזה אמר והנה לא הוגד לי החצי בערך המגידים · והנה בדרך ביאתי בשמעם שהנני באה שיך בחיל כבד וחרדה גדולה ידעו פרסו' הדבר והכליתו והייתי שומעת מידי עברי שמועה טובה על חכמתך והנה על השמועה הזאת הוספת חכמה וטוב על השמועה אשר שמעתי רוצה לומר בדרך לא בארצי כמלא כאן שתי שמועות והגדה אחת השמועה הראשונה שמצאתיה מכוונת היא אשר שמעתי בארצי ועליה אמר אמת היה הדבר אשר שמעתי בארצי והשמועה השנית היא בדרך ועליה אמר הוספת על השמועה אשר שמעתי ועל ההגדה אמר ולא הוגד לי החצי · עוד אפשר שמאמר אמת היה הדבר אשר שמעתי בארצי אינו אמות ממנה ממה שראתה בעיניה אבל הכוונה הנה השמועה אשר שמעתי בארצי על פי דרכי בודאי נתאמת לי מפי השמועה שהיו משמיעי' לי בדרך כוון אל מה ששמעתי בארצי וז"ש אמת היה כי די שיאמר אמת הדבר וכו' אמת היה פירושו כבר מזמן קודם ראותי בעיני חכמתך הוגד לי שאמת היה הדבר אשר שמעתי בארצי שכך היו אומרים לי בני אדם באומרם בדרך הנה נאמנה שאשר שמעתי בארצך אמת ואני באף גם בכל זאת לא האמנתי לא לדבר הראשון הנשמע בארצי ולא לדבר השני הנשמע לי בדרך דאמת שמעתי בארצי וז"ש ולא האמנתי לדברים שנים הנז' לא האמנתי לשניהם יחדיו עד אשר באתי ותראנה עיני ולא הוגד לי החצי · ואמר הוספת חכמה וטוב ר"ל הנה בפרטי החכמות שאמרו לי שהיית דק בהם לא הגידו האלי מידיעתך בהם ומלבד זה מצאתי בך חכמה מחודשת שלא הגידו לי ממנה לא מיניה ולא מקצתה כלל ז"ש הוספת חכמה וטוב אל השמועה אשר שמעתי ובזה מדוקדק אומרו אל שאילו אמר על השמועה היה מובן שכבר נשמע חלק מה והוסיף עתה עליה אבל אומר הוספת אל השמועה שהוסיף דבר שיתחבר אל השמוע' שלא נשמע כלל לא מינה ולא מקצת'וז"ש הוספת חכמה וטוב כו' כלו' לא חכמה כל דהו בחכמת ההגיון או בדקדוק אבל חכמה וטוב כלומר חכמה וטובה חכמה עמוקה ומפוארה או וטוב כמשמעו שלא

ותבא ירושלימה וכו' עיין הרלב"ג ז"ל וכן מהרי"א ז"ל והוסיף לפרש חיל כבד אנשים רבים שאף ע"פ שהלך אני של שלמה שם לכבוד מלכותה לא באה דרך אניה בלב ים כי אם דרך המדבר באנשי צבא רבים וחיל כבד מאד והביאה בשמים זהב רב מאד ואבנים יקרות ותדבר אליו חידות הנזכרות וז"ש את כל אשר היה סתום וחתום בלבבה דליבא לפומא לא גלי והוא הגיד הכל ע"כ · ולע"דן שהגיד הכתוב עושרה כי רב הוא שבאה בחיל כבד מארץ מרחקים ויערוך פיזור גדול לבא משבא לירושלם וזהו שאמ' ותבא ירושלימה בחיל כבד שבלי ספק כבד הוא הבאתו דרך מדבר ים סוף כנז"ל ממהרי"א והנה הפלגת עושרה הוא שהביאה אבני' טובות ויקרות במשא גמלים אשר יעקב אבינו ע"ה ברוב גדלו נאמר בו ויקח מן הבא בידו מנחה אלו אבנים יקרות שהיו באות בידו ממש כי הם מעטות אמנם כאן כלל בכלל אומרו גמלים נושאים בשמים וזהב רב מאד ואבן יקרה גם כן נושאים · ולהיות שלמה משיג בחכמתו האלהית מה שבלבו של חבירו אשר הוא מהדברים הנעלמים מעיני כל חי כמו שאמרו חכמינו ז"ל אין אדם יודע מה בלבו של חבירו אמנם שלמה בהשגה אלהית ידע ללבבות וזהו שאמר ותדבר אליו את כל אשר היה עם לבבה כלו' מה שהיה עם לבבה עם דייקא שלא גילתה לו ולא לזולתו היה גלוי אליו · כאילו דברה אליו אותם הדברים אשר היה עם לבבה שלא גלת' אליו ויכריע כן מאומרו אשר היה עם לבבה ולא אמר אשר היה בלבבה אלא עם לבבה רוצה לומר בהיותו עדיין עם לבבה והיינו דלא קאמר גם כן ותדבר אליו כל חפצה · כמלא שהיתה עומדת לפניו ומדברת עמו בפיה ודבריה מכוונים אל כמה כוונת ושלמה מגיד לה כל המפורסם שבדבריה על נכון וגם כן מגיד לה תוכן ועומק דבריה אל כל אשר תפנה שם וזהו שאמר ותדבר אליו בפיה מצורף את כל אשר היה עם לבבה שהיה פיה ולבה שוים בדברה אליו דברים מפורסמים ונסתרים ויגד לה שלמה את כל דבריה על המפורסם וגם כן לא היה דבר נעלם בבחינת הנזכר אשר היה עם לבבה לא נעלם דבר אשר לא הגיד לה הנגלה והנסת' שבקבלת דבריה כי ה' אתו ותעלומיה יוציא אור · ויכריע פי' זה לשון הכתוב מלבד הכפל יש שינוי שבתחילה אמר ויגד לה שלמה ואחר כך אמר מן המלך סתם אשר זה יכריע ויגד לה שלמה את דבריה המפורסם בהם השיג שלמה בידיעתו ויגד לה אמנם בעולם לא איתי אנים על יבשתא שידע מה שבלבו של חבירו אלהן אלהין מגלה רזין זהו שאמר לא היה דבר נעלם מן המלך סתם על מלכות שמים שעל ידי זה הגיד לה הכל בהשגה אלהית על ידי מלך מלכי המלכים הקב"ה וזהו שאמר לא היה דבר נעלם מן המלך יתברך ויתעלה כי לפניו נגלו כל התעלומות לב · ואל תתמה שהרי כל מלך שלמה שבשיר השירים מלך שהשלום שלו יתברך ויתעלה :

ויגד לה שלמה את כל דבריה וכו' עיין הרלב"ג ז"ל וכן מהרי"א ז"ל והרחיב בכפל ויגד לה כו' כוונת החידות שחשבה בלבד ולא היה דבר נעלם וכו' רוצה לומר שלא שאלה ממנו דבר שלא הגיד ויגד לה שלמה וכו' שמא תאמר שנתקשה בהבנת דבריה לפום ריהטא הקוד' אגב גררא עיין עליו · ואפשר עוד בטעם הכפל כפי הפשט לה הכרלה והמכוון באותו דבר · ולע"דן מה שזכרתי בפסוק ואחר כך בהפלגת העיון הבין לזה אמר לא היה דבר נעלם מן המלך רוצה לו' לא היה דבר נעלם אפי' זמן מועט אשר לא הגיד לה תכף ומיד בשאלתה היה מגיד לה כי לא נעלם אפי' לפי שעה והיינו לשון לא היה שלא אמר לא נעלם דבר מן המלך היה דייקא מלבד הכרח הכפל כאמור :

ותרא מלכת שבא את כל חכמת שלמה וכו' עיין הרלב"ג ז"ל וכן מהרי"א ז"ל ואמר והבית אשר בנה על בית ה' ועל בית המלך ובית יער הלבנון ובית הנשים אשר עשה עד כאן וק"ק דלשון והבית מורה על יחיד והוא בית המקדש כי הוא היה בנוי לתלפיות ובחכמה עמוקה ברמזי ענינים גדולים ולזה הזכירו כי שאר הבתים עם היותם מפוארים מה לתבן את הבר · ויגיד הכתוב שבתחילה ראתה חכמתו ואח"כ שהיה לבה אל הבי' אשר בנה כי גדולה חזקה מהתפרסמות חכמתו אליה שתעיר אוזן אל הבית אשר בנה שכולו משוכלל בחכמה גדולה :

ומאכל שולחנו וכו' עיין רש"י ז"ל והרד"ק והרלב"ג ז"ל ומהרי"א יראה שכל הפ' מדבר בענין האכילה מדפתח במאכל וסיים במשקה מה שביניהם יתחייב שיהיה מענייני' ומזה אחשוב שהמלכים בימים ההם לא היו מעלים על שולחנ' כי אם הצריך למאכלם ולא יותר מזה והיו אנשים רבים אוכלים עם המלך בשולחן אחד יחד כדרך שעושים הישמעאלים היום שהם ועבדיהם אוכלים על שולחן אחד אבל שלמה לא היה כן כי נתעלה שולחן שלמה על כל שולחנות המלכים ביתר שאת ויתר עז בדברים רשומים ראשונה בכמות ובאיכות המאכל שהיה בא על שולחנו וכמו שנ' בפ' שנית ויהי לחם שלמה ליום אחד שלשים כור סולת וששים כור קמח עשרה בקר בריאים ועשרים בקר רעי' ומאה צאן לבד מאיל וצבי ויחמור וברבורים אבוסים הנה הודיע כמות המאכל והתחלפות מיניו וכל זה נכלל באו' ומאכל שולחנו השנית שהיו מעבדיו אנשים רבים ונכבדים הגבורים אשר מעולם אנשי השם ובמ"ש וכלכלו הנציבים את המלך ואת כל הקרב אל שולחן המלך והיו הם אוכלים בשולחן אחד כפי מדרגותיהם והמלך בשולחן לבדו וז"ש ומושב עבדיו בשולחן כפי מעלתם · הענין השני במשרתים שלא היו יושבים לאכול כי אם עומדים לשרת ואלה ג"כ לא היו שוים במדרגותיהם כי כל אחד היה עומד לשרת אלה במקום הראוי אליו אלה לשרת פני המלך ואלה שניים ואלה שלישיים וכן במדרגות ואחרים משרתים בשולחן המלך ולא ישרתו בשולחנות השרים ולא משרתי השרים בשולחן המלך וכל אחד מהמשרתים עומד במקומו ולא יזוז · והענין הרביעי במלבושי המשרתים שכל אחד היה לובש מלבוש כפי עבודתו האופי' באופן אחד והמשקי' באופן אחר · ומתקני המאכל באופן אחר · כדי שכל רואיהם יכירום · וז"ש ומלבושיהם דהיינו

מנחה קטנה

אמת היה הדבר הנה מדרך מספרי אדונים מעמקים רחוקים כשמפליגים הדבר ביותר ורואים בדעתם שלא יאמינו להם כי ברוב לשקר ירחיק עדותו אז הם מחזיקי' דבריהם כאומרם ואל תתמה אל החפץ שהפלגנו לדבר כי כל מה שדברנו לך אינו מגיע אפי' לחצי שיעור כמו שהוא בפועל · אז השומע אומר בלבו מסוף דבריו נכר שראש דבריו אמת עכ"פ · ואע"פ שסוף דבריו אינו אמת מה שהפליג לדבר שעדין לא הגיע לחצי שיעור ע"מ זה שאמר בתחיל' אמת כי כולי האי לא משקרי אינשי שיאמרו שעדין לא הגיעו לחצי שיעור ולא יהיה אפי' כולו כמות שהיה · כי זה לא חשב אנוש לשקר כולי האי ועכ"פ האי פלגא נקטינן בידנו שהוא כולו · וז"ש מלכת שבא אמת היה הדבר וגו' המגיד לי ההפלגה גדולה מחכמתך ומדבריך שאמר לי בסוף דברים בכלל שעדין לא הגיע לחצי שיעור לא האמנתי לדברים האלה אע"פי שהאמנתי מה שאמ' בתחילה שהוא שיעור שלם ע"מ לא האמנתי שלא יהיה זה אפי' החצי עד שבאתי וראיתי שאמת היה הדבר אפי' מה שאמר לי בסוף דבריו שעדין לא הגיע להחצי כי ראיתי כי באמת לא הוגד לי אפי' החצי וז"ש על חכמתך ועל דבריך הן מה שאמרו בפרטות מחכמתך וכן מה שאמרו לי דרך כלל מדבריך שעדין לא הגיעו לחצי עתה ראיתי שראש דבריו וסוף דבריו אמת · או ירצה כלפי שאמרו זקני ת"ח כל מה שמזקינין' חכמה נתוסף להם וז"ש אמת היה הדבר מה שסיפרו לי בארצי אודות חכמתך וזה אמת שאני רואה שחכמתך שכן מוסיף והולך בשיעור יותר מהחצי כי לא הוגד לי החצי בארצי א"כ ודאי היית באותו זמן שהוגד לי בארצי קרוב לחצי בחכמה ממה שם אתה עתה כי לולא שהיית מקדם בחכמ' לא היית עולה כ"כ במדרגת החכמה כיה' יהב חכמה לחכימין · וז"ש שעכ"פ אמת היה הדבר מה ששמעתי בארצי כי בלי ספק היית באותו זמן שהוגד לי במדרג' קרוב לחצי חכמתך :

רדק

עצי אלמוגים · ובדברי הימים אומר אלגמים והאחד הוא כמו כבש וכשב והוא העץ הנקרא קוראל"ל : מסעד · ובדברי הימים מסלות ופירושו עמודים לסמיכת התקרות : ולא נראה · ובדברי הימים ולא נראו להם לפנים בארץ יהודה : את כל חפצה אשר שאלה · בדברי חכמה : מלבד אשר נתן לה · מזמרת הארץ מדברים הנמצאים בארץ ישראל ואינם נמצאים בארצה ונתן לה מהם כיד המלך כלומר לרוב ובדברי הימים מלבד אשר הביאה אל המלך ופי' מלבד אשר נתן לה כנגד מה שהביאה אל המלך :
לבד

רשי

עצי אלמוגים · קורי"אל בלע"ז: מסעד לבית יי' · ובדברי הימי' כתיב מסילות לבית יי' לכך אני אומר המסעד הזה לשון רצפה : לשרים · לבני לוי : נתן למלכת שבא · נתינה זו אינה אלא לימוד חכמה : מלבד אשר נתן לה מתנות · מגדנות המצויין כאן ואינם מצויין במקומה :
שם

מסרה

לשרים ה' בליש' וסי' נמסר בשמואל חלק ב' סימן י"ט ·

כלי יקר

סופר לך בשמועותיה מהטוב והחסידות שבו והוא היקר מהחכמה וזהו הוספת חכמה וטוב · ואפשר לפרש זה הענין בהפך והנה לא הוגד ליאמרי ר"ל אם יש בך שבעה חכמות לא שמעתי מהמגידים אלא ג' באופן שלא הוגד לי האמי מכוללי חכמתיך · ואפי' באותם השלשה שהגידו לי הוספת באיכות ומדרגת החכמה זהו שאמר הוספת חכמה וטוב אל אותה השמועה אשר שמעתי יש בה תוספת ברכה שלא נשמע אלי באופן שנתחדשו שני דברים האחד חכמות מחודשות יותר מהאמי שלא נזכרו מהם ולא הגידו לא מניהו ולא מקצתיהו והדבר השני באותם שהגידו שהיית יודע בהן הוספת חכמה וטוב עליהם · וכמו שאמר הוספת אל השמועה עיין הרלב"ג ז"ל וכן מהרי"א ז"ל אל השמועה על השמועה עד כאן :

אשרי אנשיך וכו' אנשיך אמר על שהיו הנכבדים היושבי' ראשונה במלכות דרך ישיבה מהם מאושרים מצד עצמה ומצד היותם שומעי' דבריו אמנם בעבדיו העומדי' לפניו מעמד עם היותם בצורה גדול עומדים מעומד אמר אשרי עבדיך אושר נוסף על אשרי הנזכר באנשיך יען היותם עומדים תמיד בהתמדה יותר מאנשיך ז"ש אשרי עבדיך העומדים לפניך תמיד ואמר עבדיך אלה מורה באצבע וביחוד אמר על אלה העומדים לפניך השומעים חכמתך שאם אינם שומעים אין להם אושר אבל השומעים את חכמתך אמרם כי שמועה יותר מלימודה ובפרט שמוש בהתמדה :

יהי ה' אלהיך ברוך כו' מהרי"א ז"ל לו' כמו שאמר חירם שהמלכתו על ישראל היתה בחמלת ה' עליהם ואליהם היה החסד לא לשלמה ויהיה שיעור הכתוב יהי ה' אלהיך ברוך אשר חפץ בך באהבת ה' את ישראל לתתך על כסא ישראל לפי שבהיותך מלך תעשה משפט וצדקה כפי חכמתך עד כאן · ולע"ד במ"ש חז"ל הרואה חכמי ישראל חייב לברך ברוך שחלק מחכמתו ליראיו וכיוצא בזה הרואה מלכי ישראל מברך ברוך שחלק מכבודו ליראיו ודין זה קיימה מלכ' שבא בעצמה שאמרה יהי ה' אלהיך ברוך אלהיך רמאה על היותו ירא ה' עד שהשי"ת אלוהו ויהי ברוך ה' אלהיך אשר חלק מחכמתו ליראיו וז"ש אשר חפץ בך על החכמה כמו שנא' אל יתהלל חכם בחכמתו וכו' כי באלה חפצתי כמו שפי' הראשונים ז"ל שהחכמה והעושר והגבורה היו בחפץ אלהי בגזרת טיפה זו מה תהא עליה חכם או טפש עשיר או עני גבור או חלש כי אם בזאת יתהלל השכל וידוע אותי בצדקות כי צדיק ורשע לא קאמר ובזה יתהלל שמשיג כן בכחו ועושם ידו לא כן החכמה וגבורה ועושר אשר בהם חפצתי · לעומת זה יאמר כאן יהי ה' אלהיך ברוך אשר חפץ בך בענין החכמה כענין באלה חפצתי כן מעת הבריאה חפץ בך כו' כדי שתהיה בסוף כי לעולם חוזר אל אהבת ישראל וחוזר לראש למ"ש על כסא ישראל לעול' כי הדינין האלה מחכמתך מיד ולדורות בכל דייני ישר' ילמדו מדיניך אשר תדין כמו שלמדו חז"ל ממ"ש זאת או' וזאת אומרת מכאן לדיין שצריך לחזור ולו' טענותיהם של בעלי דינים וכיוצא בזה ילמד מעניני שע"ה בדבר המשפט ואחר שבירך אל השי"ת שחלק מחכמתו ליראיו בירך בכלל הברכה הזאת לשי"ת שחלק מכבודו ליראיו בענין כבוד המלכות וזה כללה בכלל או' יהי ה' אלהיך ברוך אשר חפץ בך בענין החכמה כדפרישית וכנגד המלכות וישימך למלך לעשות משפט וצדקה או יהיה מאמר באהבת ה' את ישראל לעולם נמשך לסוף הפסוק באהבת ה' וכו' וישימך למלך וכו' או יהיה אשר חפץ בך לתתך על כסא ישראל באהבת ה' את ישראל מזה נמשך לך שחפץ לתתך על כסא ישראל לדון ולהנהיג בשפלות וענוה כדתנן מלכי בית דוד דן ודנין אותם וזה רמז באו' על כסא ישראל כאילו כסא המלכו' ליש' והוא נתן עליו כאחד העם ולזה לא הזכיר בשררת ישראל מלכות ואו' וישימך למלך הוא על כלל העולם שמך למלך אלוקה וישימך למלך לעשות משפט וצדקה שהיה יכול לכלול זה המאמר בחלוק' הקודמת לתתך למלך על כסא ישראל לעשות משפט וצדקה באהבת ה' את ישראל לעולם והיה מקצר ועולה אלא ודאי כדפרישית :

ותתן למלך כו' עיין הרלב"ג ז"ל · ולע"ד לדקדק אומרו אשר נתנה כו' שהוא מיותר כי ידוע הוא זה שהנותנת מלכת שבא והמקבל שלמה · ונראה שהכתוב משבח הבושם ההוא שהיה חשוב והרבה מאד עד שלא בא עוד כבוש' ההוא בחשיבו' כמוהו כלל ואפי' דבר מועט ואעפ"י שאפשר שיבוא עוד כמוהו הנה יהיה דבר מועט ביותר לזה אמר הפסו' לא בא עוד ז"ש לא בא כבושם ההוא עוד שלא בא כלל וכוסף עוד היותו רוב והרבה ז"ש לרוב · ואילו לדעת הרלב"ג ז"ל הי"לל לא בא כבושם ההוא לרוב עוד · אבל הפסיק בתיבת עוד וסמכה לתיבת לא בא כבושם ההוא עוד כלל לא מינה ולא מקצתה ותקח ראיה ומופת לזה מצד הנותן ומצד המקבל מצד הנותן אשר נתנה מלכת שבא שמלכה גדולה כמלכת שבא לא תביא ממרחקי ארץ דבר גרוע אלא בושם שלא היה כמוהו בחשיבות ומצד המקבל אמר למלך שלמה כלו' שהשולח למלך אדיר כמלך שלמה יבחר מאד דברים חשובים להביא לו · ואפשר עוד שהמאה ועשרים ככר זהב נתנה למלך על ידי אמצעי כי הבושם ההוא היה בושם משונה ולא נגלה כי אם אז והבושם ההוא לחשיבותו נתנה אותו מלכת שבא למלך שלמה מידה לידו וזה גילה ביתור אומר אשר נתנה מלכת שבא כו' :

וגם אני חירם וכו' רש"י ז"ל עצי אלמוגים קור"אל בלעז עד כאן · וכן הרד"ק ז"ל והוסיף ובדברי הימים אומר אלגמים והאחד הוא כמו כבש כשב עד כאן · וכן הרלב"ג · וכן מהרי"א ז"ל בשם המפרשים ובשם חכמי העמים שהוא עץ הנקרא בלעז ליג"ייו אלו"אי שהם עצים ריחנייםריח טוב · ובלשון ערב"י עוד קמ"יירי וכוונת הכתוב לסמוך ענין זה כאן לפי שהזכיר למעלה ועולתו אשר יעלה דהיינו עליתו אשר יעלה ממנה למקדש לזה סמך שמעלת עלית היינו שהיתה עשויה מעצי אלמוגים חשובים מאד שמהם עשה המלך המסילות לעלו' הוא המסעד הנז' אחר כך מסעד לבית ה' באופן שהיה דבר מפואר בתכלית עד כאן ונכון הוא · ולע"ד על קשר וגם אני חירם שהוא מקושר גם כן במ"ש למעלה שלא בא כבושם ההוא עוד וכדפרישית שלא בא בחשיבות כבושם ההוא או שלא בא מעין הבושם שכמו שהיה הענין הזה שלא בא כבושם ההוא עוד כן ג"כ אירע בעצי אלמוגים שלא באו עוד כמותם ז"ש וגם אני חירם ר"ל וגם כיוצא בזה בבושם כן גם אני חירם וכו' הביא מעצי אלמוגים ויעש כו' לא בא כן עצי אלמוגים ולא נראה עד היום הזה כמלא שהרי זה בא ללמוד מהבושם הנזכר וכמלא מלמד שכמו שעצי האלמוגים לא בא ולא נראה כמוהו עד היום הזה כן גם הבושם לא בא כמוהו ולא נראה עוד כנז"ל · בשני הפירושים ויהיה קשר וגם אני חירם וכו' כדמהרי"א ז"ל ובפירושו זה יחדיו שהם קשר המין ובסיפור אשר נשא זהב מאופיר שהוא מיותר דהי"לל וגם אני חירם הביא עצי אלמוגים וכו' גם תיבה מאופיר מיותר שדי באומר אשר נשא זהב מאופיר הביא עצי אלמוגים וכו' מאופיר למה לי אבל כיון להודיע שבחשעי האלמוגים בהכרח גדול והוא שמאחר שהאני של חירם נשא זהב והיה הזהב הזה לקוח אינם כדפרישי' לעיל בפ' ויבואו אופירה ויקחו משם זהב שהכרחתי מדלא הזכיר שלא שלמ' סחורה להביא תמורת' זהב משמע ויקחו משם זהב חינם ולפי שלא נפרש כן לשון ויקחו דרך מקח ביאר הכתוב הזה הענין יותר באומרו וגם אני חירם אשר נשא זהב לשון נשא משמע חינם וכיון דהאני של חירם אשר נשא זהב מאופיר והוא חשוב מאד ורצינוהו במטבע מליסא עוד זהב והביא מאופיר עצי אלמוגים ושיעור רב הרבה מאד אין זה בלי ספק אלא מהחשיבות העצי האלמוגים היותם חשובים יותר מהזהב כיון שהאני אשר נשא זהב נשאם וממקום רחוק כאופיר וז"ש הביא מאופיר עצי אלמוגים שאילו היו כשאר עצי אלמוגי' נמצאים רבים מהם בשאר המקומות אם כן מכח שתי הכרחיות או תבין בדעתך גודל מעלת העצי אלמוגים אשר עשאם המלך מסעד לבית ה' שבודאי הגמור לא בא כן עצי אלמוגים ולא נראה עוד היו' הזה כיון שהכימו מליסא זהב בהאני חירם והביאו עצי אלמוגי' כדפרישי':

ויעש המלך כו' עיין רש"י ז"ל והרד"ק ז"ל ומהרי"א ז"ל הסכים בין שני הכתובים כי בהיות מסילה לבית ה' ראה לעשות מעקה מכאן ומכאן מעצי אלמוגים להסמך האדם ולהסעד בהם מידי עברו במסילות וז"ש כאן מסעד ושם נאמר מסילות לבית ה' ע"כ · ולע"ד לשון סעד ישועה ובלשון חז"ל נא היה צריך סעד לתומכו והכונ' שעל לפי הזהב אשר בכתלי בית ה' שלמה עשה כמו אמה או שתים סביב מעצי אלמוגים כאילו הם מסעדים לכותלי בית ה' ומסמיכים אותו ובת"י סעיד וכן עשה ממנו כנורות לשרים לשון שיר ומשוררים והם בני לוי כנזכר במתרגם ורש"י והיה זה לבית הדבר ההוא מפואר שלא בא כן עצי אלמוגים אפי' מזה המין הגרוע של אלמוג המצוי לא כן עצים כי ימצא ממנו על הרוב זרת או אמה אבל עצי לא באו ואמר לא בא בלשון יחיד ושיים בעצי שאילו אמר לא באו עצי היתה ההפלגה מצד רבוי אבל עתה הגיד שאפי' עץ אחד מעין אורך העצי אלמוגים הרבים ההם ולא אחד בהם זה בבחינת הכמות ובבחינת האיכות אמר ולא נראה כמראה הבהיר וכגוון ההוא וזהו כפל לא בא כן עצי אלמוגים ולא נראה עד היום הזה :

והמלך שלמה כו' עיין רש"י ז"ל וכן הרד"ק ז"ל וכן הרלב"ג ז"ל ומהרי"א ז"ל פי' כל הפסוק בענייני מתנות גשמיות ועניינים מדומים שמלכת שבא קבלה משלמה תמורת מנחתה כיד המלך ונוסף עוד שראתה בארץ ישראל דברים שלא היו נמצאים בארצה ושאלה ממנו וזהו והמלך שלמה נתן למלכות שבא את כל חפצה אשר שאלה מלבד מה שנתן לה הוא מעצמו תמורת מנחתה · וז"ש בד"ה מלבד מה שהביאה אל המלך ר"ל מלבד מה שנתן לה חלף המנחה אשר הביאה אל המלך עד כאן · ולע"ד כפי הפשט בשיטת רש"י ז"ל והרד"ק ז"ל שהיה שיטב אמצעית שאני הכתוב מדבר בחכמה ואליו במתנות מדומות ובדבריהם ז"ל מובן הכפל ומובן גם כן אומרו נתן למלכת שבא את כל חפצה אשר שאלה שלא יתכן שמלכת שבא חלקה שאלה בפיה הן לי כך וכך מענייכים מדומים כי בושה להדיוט כ"ש למלכת שבא · ומובן גם כן או' את כל חפצה אשר שאלה די שיאמר את כל אשר שאלה אלא ודאי בדברי חכמה ושאלותיה בה הוא שנתן והשיב לה כענין וכהלכה לא היו תשובות של דוחה בקש אמר את כל חפצה שהשיב לה באופן שנשלם חפצה ורצונה בכל אשר שאלה ממנו בחכמה מלבד המתנות שנתן לה כיד המלך בלתי שאלה כי כן מנהג המלכים להשיב תמורת המנחות מהדברים הנמצאים במלכותם · וכן רמז המתרגם שכתב בר מדמני לה כעותריה דמלכא ע"כ · עוד כל"ע דנתן למלכת שבא ככל חפצה אשר שאלה דרך משל לתת לה כתבים ומאמרים מכריתת ברית אהבה בין מלכת שבא והמלך שלמה ולהיות לה מעיר לעזור תמיד נגד כל המנגדים אותם כי כן דרך הבאה לפני המלך אדיר מושל בכיפה וזהו או' נתן למלכת שבא ככל אשר שאלה מלבד שעשה עמה המלך חסד גדול והו' כי בהיות מלכות שבא בארץ כוש רחוקה מאד כאשר זכרנו למעלה בשם מהרי"א ז"ל אינו מהודרות כי בהיות למלך שלמה שידה ושידתין שהשדים האלה יוליכוה אל ארצה ברגע קטן וזהו מ"ש מלבד אשר נתן לה כיד המלך אשר ידה בכל משלה · ועפ"י כתיבה זו ותפן ותלך לארצה ר"ל בפניה כל דהו הלכה לארצה היא ועבדיה ברגע וז"ש לשון ותפן ובזה מדוקדק לשון היא ועבדיה כי די שיאמר ותלך לארצה ובודאי שעבדיה ילכו עמה כי לא יעלה בדעת יניחו את גבירתה ללכת יחידה הן אמת כי לא ראיתי גלוי מחז"ל ·
אבל

תרגום

שמעית: טובי גברך
טובי עבדך אילין דקיימין קדמך
תדירא דשמעין ית חוכמתך: יהי יי
אלהך בריך דאתרעי בך למתנך על
כורסי מלכותא דישראל ברחימת יי
ית ישראל לעלם ומניך למהוי
מלכא למעבד דין דקשוט וזכו:
ויהבת למלכא מאה ועשרין ככרין
דהבא ובוסמנין סגי לחדא ואבנין
טבן לא אתא כבוסמניא האינון עוד
לסגי די יהבת מלכת שבא למלכא
שלמה: ואף ספינתא דחירם דאתיא
דהבא מאופיר איתיאת מאופיר אעי
אלמוגין סגי לחדא ואבנין טבן:
ועבד מלכא ית אעי אלמוגיא סעיד
לבית מקדשא דיי ולבית מלכא
וכנוריא ונבליא לבני לוי לא אתו כן
אעי אלמוגין ולא אתחזיאו עד יומא
הדין: ומלכא שלמה יהב למלכת
שבא ית כל רעותה דשאילא בר
מדמני לה כעותר ידא דמלכא
שלמה ואתפניאת ואזלת לארעה
היא ועבדהא: והוה

מקרא

שמעתי: אשרי אנשיך אשרי
עבדיך אלה העמדים לפניך תמיד
צ' השמעים את חכמתך: יהי יהוה
אלהיך ברוך אשר חפץ בך לתתך
על כסא ישראל באהבת יהוה את
יח' חס' ישראל לעלם וישימך למלך
לעשות משפט וצדקה: ותתן
למלך מאה ועשרים ככר זהב
ובשמים הרבה מאד ואבן יקרה לא
בא כבשם ההוא עוד לרב אשר
נתנה מלכת שבא למלך שלמה:
ל' וגם אני חירם אשר נשא זהב
ל' חס' ו"ו מאופיר הביא מאפיר עצי אלמגים
הרבה מאד ואבן יקרה: ויעש
ל' ל' המלך את עצי האלמגים מסעד
י' לבית יהוה ולבית המלך וכנרות
ח' בליש' ונבלים לשרים לא בא כן עצי
אלמגים ולא נראה עד היום הזה:
והמלך שלמה נתן למלכת שבא
ג' ל' את כל חפצה אשר שאלה מלבד
ג' אשר נתן לה כיד המלך שלמה
ותפן ותלך לארצה היא ועבדיה:
ויהי

רלבג

לא בא כבושם ההוא עוד לרוב · ר"ל שלא בא עוד רבוי כמוהו מהבושם ההוא : עצי אלמוגים · קור"אל בלע"ז והוא עץ גדל בקצת הימים : מסעד לבית יי' ולבית המלך · הנה בספר ד"ה כתוב תמורת זה מסלות ולזה אחשוב שבעליה אשר יעלה בה בית יי' מבית המלך עשה כדמות מעקה מעצי האלמוגים שיסמך האדם בהם במסלתו בזאת העליה וכן הענין בשאר העליות אשר היו בבית יי ובבית המלך כי לא היו בהם מעלות לא בכבש המזבח ולא בעליות אשר יעלו בהם אל ההיכלים לפי מה שהתבאר מדברינו והנה אמרה התורה ולא תעלה במעלות על מזבחי וידמה שהמלך סדר גם כן כמו זה בביתו שלא תגלה ערות איש בעלותו שם ואיך שהיה הנה היה המעקה ההוא מסעד למסלות אשר ידרכו בהם בעליות ההם : וכנורות ונבלים לשרים · ר"ל שכבר עשה מעצי האלמוגים כנורות ונבלים למשוררים בכלי זמר : לא בא כן עצי אלמוגים ולא נראה · אחשוב שהרצון בזה שלא באו עצי אלמוגים גדולים כאלו שהיו נכונים לעשות מהם מה שעשה שלמה מאלו : והמלך שלמה נתן למלכת שבא את כל חפצה אשר שאלה · הנה כתוב תמורת זה בספר ד"ה את כל חפצה אשר שאלה מלבד אשר הביאה אל המלך והרצון בזה כי מלבד אשר הביאה מלכת שבא אל המלך מהחידות נתן לה עוד את כל חפצה אשר שאלה ממנו מדברי חכמ' וענה וכן יהיה הרצון בזה המקו' בזה שהוא נתן לה את כל חפצה אשר שאל' ממנו מדברי חכמה וענה מלבד מה שנתן לה תהלה שהיה ביד המלך שלמה כי לא היה חכם אחר בזמן ההוא שיהיה יכול להגיד זה זולתי שלמה מפני שהיה חכם מכל האדם :
ויהי

וַיְהִי מִשְׁקַל הַזָּהָב אֲשֶׁר־
בָּא לִשְׁלֹמֹה בְּשָׁנָה אֶחָת שֵׁשׁ מֵאוֹת
טו שִׁשִּׁים וָשֵׁשׁ כִּכַּר זָהָב׃ לְבַד
מֵאַנְשֵׁי הַתָּרִים וּמִסְחַר הָרֹכְלִים
וְכָל־מַלְכֵי הָעֶרֶב וּפַחוֹת הָאָרֶץ׃
וַיַּעַשׂ הַמֶּלֶךְ שְׁלֹמֹה מָאתַיִם צִנָּה זָהָב
שָׁחוּט שֵׁשׁ־מֵאוֹת זָהָב יַעֲלֶה עַל־
הַצִּנָּה הָאֶחָת׃ וּשְׁלֹשׁ־מֵאוֹת מָגִנִּים
זָהָב שָׁחוּט שְׁלֹשֶׁת מָנִים זָהָב יַעֲלֶה
עַל־הַמָּגֵן הָאֶחָת וַיִּתְּנֵם הַמֶּלֶךְ בֵּית
יַעַר הַלְּבָנוֹן׃
וַיַּעַשׂ הַמֶּלֶךְ כִּסֵּא־שֵׁן גָּדוֹל וַיְצַפֵּהוּ
זָהָב מוּפָז׃ שֵׁשׁ מַעֲלוֹת לַכִּסֵּה
וְרֹאשׁ עָגֹל לַכִּסֵּה מֵאַחֲרָיו וְיָדֹת מִזֶּה
וּמִזֶּה אֶל־מְקוֹם הַשָּׁבֶת וּשְׁנַיִם אֲרָיוֹת
עֹמְדִים

וַהֲוָה מַתְקַל דַּהֲבָא
דִּי הֲוָה אָתֵי לִשְׁלֹמֹה בְּשַׁתָּא חֲדָא
שִׁית מְאָה שִׁתִּין וְשִׁית כִּכְּרֵי דַהֲבָא׃
בַּר מֵאַגַּר אוּמָּנַיָּא וּסְחוֹרַת תַּגָּרַיָּא
וְכָל מַלְכֵי סוּמְכְוָתָא וְשִׁלְטוֹנֵי אַרְעָא׃
וַעֲבַד מַלְכָּא שְׁלֹמֹה מָאתַן תְּרֵסִין
דַּהֲבָא טָבָא שִׁית מְאָה דַּהֲבָא מַסִּיק
עַל תְּרֵיסָא חֲדָא׃ וּתְלַת מְאָה מָגִינִין
דַּהֲבָא טָבָא תְּלָתָא מָנָן דַּהֲבָא מַסִּיק
עַל מְגִינָּא חֲדָא וּמַנְּנוּן מַלְכָּא בֵּית
מְקִירַת מַלְכַיָּא׃ וַעֲבַד מַלְכָּא כּוּרְסְיָא
דְּשִׁינָּא רַבָּא וְחַפָּהִי דַּהֲבָא טָבָא׃
שִׁיתָּא דַּרְגִּין לְכוּרְסְיָא וְרֵישׁ סַגְלְגַל
לְכוּרְסְיָא מֵאֲחוֹרוֹהִי וְאַשְׁדְּתָא מִכָּא
וּמִכָּא עַל אֲתַר מוֹתְבָא וּתְרֵין אַרְיָוָן
קַיְימִין

ג׳ · ל׳ · ל׳ · ח׳ · כימן · ג׳ כתי׳ ה״א · ג׳ כתי׳ ה״א

התרים ג׳ בקריאה וסי׳ מן התרים את הארץ קראו · לבד מאנשי התרים · ומסחר הרוכלים · וחברו דדברי הימים : וכל מלכי ז׳ דסמיכי בקריאה וסי׳ ויהי כשמע כל מלכי האמרי · לבד מאנשי התרים · וחברו דדברי הימים · וכל הארץ מבקשי׳ את פני שלמה · ולא נעשה פסח כמוהו · ויראו גוים את שם יי׳ וכל מלכי הארץ דדברי הימים :

רש"י

שש מאות ששים ושש · חירם נתן לו ק"כ ומלכת שבא ק"כ ואני תרשיש הביאה מאופיר ת"כ הרי תר"ם והששה לא ידעתי מאין ובד"ה כתיב שהביאו מאופיר ארבע מאות וכ' ואין מוכה שם ק"כ של חירם ויש לתקן המקרה שהל' היתירים היו מן הק"כ של חירם שהרי עבדי חירם היו שם עם עבדיו : לבד מאנשי התרים · שהיו מביאים לו הסוחרים התרי' בארץ לסחור' : הרוכלי' · מוכרי בשמי' ומוליכין אותם מעיר לעיר : וכל מלכי הערב · אירגס יוכתן וכל מלכי סומכוותא לשון ערובה המלכים שהיו בערובתן וסומכין עליו גרנטי"אה בלע"ז : צנה · מקפת את האדם משלש רוחותיו והוא שאמור בספר תילים כצנה רצון תעטרנו : שש מאות זהב · שש מאות זהוב והוא שם מני' שהזהוב הוא הדינור : זהב שחוט · הוא זהב רך וטוח להירקע : זהב מופז · מבהיק כמרגלית : ששמעלות · מדרגות לעלות בו וראש הכסא היה עגול מקום מושב המלך : מאחריו · תיקון הכסא היה רחב והמעלות היו לצד פניו ולצד רחבו לצד אחריו היה המושב גבוה מן הכסא מקום עגול : וידות מזה ומזה · לסמוך זרועותיו עליהם בימין מקלות זהב מפא' לפאה פשוטין לימין ולשמאל : ושנים אריות · של זהב וכל צורת הכסא מפורש' באגדת מגלת אסתר : אין

רד"ק

לבד מאנשי התרים · לבד מה שהיו מביאים האנשים הסוחרי' והתרי' וכן הוא אומר בדברי הימים לבד מאנשי התרים והסוחרים וכל מלכי ערב ופחות הארץ מביאי' זהב וכסף ומלכי ערב הם מלכי הערב שאמר הנה ואע"פ שבספר ירמיה נראה שהם שני' שאמר ואת כל מלכי ערב ואת כל מלכי הערב קרובים הם או אפשר שאלו ואלו היו מביאין מנחה לשלמה ופירוש התרי' הם הסוחרי' הקטני' מעטי' הסחורות והעסקי' והם מחפשי' הרב' על המקח ועל הממכר לפי שעסק' מעט לפיכך נקראו תרי' והסוחרי' הם הסוחרי' הגדולים והרוכלי' הם הבשמי' כמו מכל אבקת רוכל ומלת מאנשי אינה לסמיכות אלא בא בי"וד הרבי' לבד ונגרעה המ"ם וכמוהו אנשי מחק' על הקיר אנשי בני בליעל אלוכי שקופי' והדומי' להם כמו שכתבנו בספר מכלל בחלק הראשון מן הספר ויונתן תרג' בר מאגר אומניא וסחורה תגריא : שש מאות זהב · מטבע זהב היה ביניה' ידוע משקלו והיה בכל' אחד זהב במשקל שש מאות זהב וטעם יעלה על שלמה לומר שש מאות זהב היה נותן בכל' האחד : זהב שחוט · אין שחוט אלא משוך וכן חץ שחוט לשו' והיה זהב טוב מאד שהיה נמשך כשעוה ויונתן תרג' דהבא טבא : שלשת מני' · ג' ליטרין וליטרה . זהב מאה ממטבע הזהב שזכרנו וכן אמר בדברי הימי' שלש מאות זהב והמנה הוא מאה בדברי רבותינו ז"ל בתולה כתובתה מאתים ואלמנה מנה : על המגן האחת · מגן לשון זכר ונקבה : זהב מופז · טוב ומזוקק מן כתם פז ויש אומרי' שהוא שם מקום ויונתן תרגם דהבא טבא : שש מעלות לכסה וראש עגול לכסה · שניה' כתובי' ה"א במקו' אל"ף : וידות מזה ומזה · במקו' ישיבתו היו ידות מזה ומזה לסמיכות זרועותיו והיו צורות אריות עומדות אצל הידות :

אין

רלב"ג

ויהי משקל הזהב אשר בא לשלמה בשנה אחת · אחשוב שזה המשקל מהזהב היה בא לו מדי שנה בשנה כי המנחות שהיו מביאים לו המלכים היו סולחים אותם לו מדי שנה בשנה כמו שכתוב אחר זה ובספר ד"ה וכל מלכי הארץ מבקשים את פני המלך שלמה לשמוע את חכמתו וגו' והם מביאים איש מנחתו כלי כסף וכלי זהב ושמלות נשק ובשמים סוסים ופרדים דבר שנה בשנה : לבד מאנשי התרים ומסחר הרוכלים · הנה אמר בד"ה תמורת זה לבד מאנשי התרים והסוחרים מביאים והחשוב שכל הסוחרים היו פורעים מס למלך שלמה מסחורתם והנה קרא התרים הסוחרים הגדולים שהם תרים וחוקרים על דבר הסחורות בקצות הארץ מאי זה מקום יכשר להם יותר לקנותם או למכרם והרוכלים הם מביאים הבשמים ויתר הדברים הדומים להם בעיר ועיר למכור ועיר שם ועיר שם וזה עדו' שזה שזכר ממשקל הזהב שהיה בא לשלמה היה בא לו מדי שנה בשנה : וכל מלכי הער' ופחות הארץ · אמר תמורת זה בד"ה וכל מלכי ערב ופחות הארץ מביאים זהב וכסף לשלמה והנה זה גם כן היה בא מדי שנה בשנה ויעיד על זה מה שזכרנו : ויעש המלך שלמה מאתים צנה זהב שחוט · הנה הצנ' הוא כמו מגן אלא שהוא גדול ומקיף את האדם כאמרו כצנ' רצון תעטרנו והרצון באמרו זהב שחוט לפי מה שאחשו' שהוש' אדמימותו ממנו במלאכ' ויסו' ממנו בזה קצת לחותו ולזה היה יותר חזק : שש מאות זהב · ר"ל שש מאות שקלים זהב : שלשת מנים זהב · ר"ל הנה המנה הוא מאה שקלים ולזה אמר בספר ד"ה שלש מאות זהב : כסא שן גדול · זה היה כסא המלוכה והיה נעשה משן הפיל וא"רי בלע"ז : ויצפהו זהב מופז · פירשו בו זהב נקי מסיגיו ואחשוב שיהיה ענינו מענין פזור בחלוף אות זי"ן באות צד' כי ברצותם לנקותו תכלית הנקיון יפזרוהו ויכתתוהו לחלקים דקים ויערבו עמו קצת דברים יוציאו ממנו סיגו : שש מעלות לכסא · הנה היתה צורת הכסא הזה כן שכאשר היה עולה לשבת בו היה עולה בו שש מעלו' ואז ישב במקו' השבת שהיה למעלה מהמעלה הששית ומאחרי הכס' היה שם לוח יסמוך בו בשבתו שם והיה ראש עגול בלוח ההוא באמצעו והיו ידו' מזה ומזה אל המקום שהיה יושב בו והנה הידות הם כמו זרועו' יסמוך בהם המלך ידיו בשבתו שם · והנה היתה צורת ארי אצל כל יד לצד פני הכסא ולצד ההוא היה פני אריים וכן אצל כל מעלה ממעלות הכסא בשתי קצות המעלה לצד פני הכס' ולצד ההוא היו פני האריו' ולזה היו שם ארבעה עשר אריות :

שנהבים

כלי יקר

אבל שמעתי מספרי דברי הימים לישמעאלים שהביאו שהע"ה ע"י השדים הביא ברגע א' ערסה ומטתה של מלכת שבא להשכיבה עליה והיא תמיהה בלכתה לשכב בראותה דמות ערסה דומה בדומה היא ראתה כן תמהה אמר לה מה ליך אמרה כי זה דמות ערסי אמר לה היא היא בעצמה ומשם כלמוד וה' ירא כפלאות · ואפשר שאמר ותפן ותלך לארצה שהיתה מצרה להפרד מחכמת שלמה עד שבלכתה היתה פונה תמיד בכל פניותיה אל המלך ואל ירושלם כאדם הנוסע מביתו ובניו שהוא פונה אליהם בעת הנסיעה וז"ש ותפן ותלך לארצה ולא היא בלבד כי אם גם עבדיה כי גם הם נהנו כל אחד כפי השגתו · ובשם חז"ל נתן לה המלך את כל חפצה אשר שאלה לבא עליה · ובזה מובן הכפל גם לשון שאלה :

ויהי משקל הזהב כו׳ עיין רש"י ז"ל והרלב"ג ז"ל ומהרי"א ז"ל אחרי שספר הכתוב גדול' שלמה בבנייניס אשר עשה ואחרי כן בקרבנות אשר העלה בית ה׳ ורצה להזכיר עשרו וממונו מאין היה לו אחרי שלא העלה מס מישראל וזכר שהיה בא מאופירי אליו מרחוק וכמשך מפני ענין האניות לדבר מענין ביאת מלכת שבא לפי שהיתה שבתה האניות אשר שלח אל ארצה ולכן אחרי תשלום ספורה חזר הספור לענייננו הראשון להגיד מאין נתעשר ואמר שבשנה אחת באו אל שלמה שש מאות ששים ושש ככר זהב והביאה הזאת היתה מאופיר ואולי אחרי שסבה מלכת שבא אל ארצה כאשר הלכו שמה אניות שלמה ועבדיו מאהבתה אותו היתה כל הארץ לפניהם עד שהביאו בשנה אחת סכום כל כך גדול מהזהב בסבת המלכה ומפני זה בא הסיפו' אחרי זכרו שמלכת שבא חזרה והלכה לארצה ע"כ ודוחק קצת שלא נזכרה נסיעת אניות לאופיר לו׳ וילכו אניות שלמה אופירה ויביאו שש מאות כו׳ כי דבר גדול כזה צריך פרט לשלמה בשנה אחת שש מאות וששים ושש ככר אבל אומרו ויהי משקל הזהב אשר בא וכו׳ משמע שכוונת הכתוב לכלול סך הכל ולא בא הכתוב להודיע מציאות ביאת הזהב אלא שכותו :

לבד מאנשי התרים כו׳ עיין רש"י ז"ל וכן הרד"ק ז"ל והרלב"ג ז"ל וכן מהרי"א ז"ל ככל הנז"ל זולת שחלק על הרלב"ג בשני ענייניס בביאור התרים שביאר עם נקראים תרתרים והם אומת הט"רטוש המסייעים למלך תוגרמה והם לצפונה של א"י וחלק ג"כ במכס הסוחרי' שמהרי"א סובר שלא היה לוקח מכם אלא מסוחרי' הגרים אשר לא מבני ישראל המה הבאים דרך אניה בלב ים לוקח מהם מכס כמנהג היום במלכות ארם וישמעאל ובאר באו' לבד מאנשי התרים הם האנשי' הנזכרים תרתרים שהיו הולכי' באניות שלמה ומחשבון המלך לא היה בא אלא זהב כי לא היה נכנס בתגר סחורות אבל בספינות ההם היו הולכים התרים והם התגרים הגדולים המביאים סחורות רבות ופורעים סך גדול למלך משכירות האניה ומכתיבת רשות שנותן להם ללכת שם וממכס שהי' לוקח מהם · והנכון אצלי שאמרו בכאן מספר הרוכלים אין פי' הסוחרים כי אם סחורות הרוכלים שהיו מביאים אותם עם הזהב וכן הוא עוד היום שמביאים עם הזהב בשמים רבים מאופיר' באופן שאלו הסחורות היו באים לשלמה ג"כ עם הזהב מאופיר והיה בא לו זהב ג"כ ממלכי הערב ושאר מלכים ע"כ תורף ז"ל · ועל מה שאו' ומסח' הרוכלים שהיו סחורות באות לשלמה עם זהב אופיר מקילה מכבודו שהרי לא נזכר באניות שלמה אלא שהיתה מביאה זהב ולא זולתו אלא על' שמוגים ואלו היו באים לו סחורו' בתוך אנית אופיר היה מזכירם הכתוב כמו שהזכיר באניות תרשיש כי אני תרשיש וכו׳ נושאת זהב וכסף שנהבים וקופים ותוכיים · ולע"דן לדקדק אומרו מאנשי התרים ולא אמר מאנשים התרים שהכוונה תרים הם לשון מתור את הארץ ויתורו את ארץ כנען מרגלים כן יש אנשים סוחרים הולכים לתור בארץ כוס להביא ממנה אנשי' עבדים ויש למלך על כל עבד מהם זהוב אחד מכם עוד היום במנהג המצריים המנהג הזה וז"ש לבד מאנשי התרי' שעולה על כל איש ואיש מכס גדול כאמור אלא שקשה קצת דהי"לל מעבדי התרים לכך אני או׳ · כי התרים התגרים עומדים בביתם בארצם בארץ ישראל ושולחים אנשיהם לארץ רחוקה להביא להם סחורות ז"ש מאנשי התרים שהתרים לחוד ואנשיהם לחוד והם פאיי"טור"ים בלעז · ומסחר הרוכלי' שסחורת הרוכלים עולה סכום גדול המכס שלהם והם הדרוגא"ש בלעז :

ויעש המלך שלמה כו׳ עיין רש"י ז"ל וכן מהרי"א ז"ל ועיין הרד"ק ז"ל והרלב"ג ז"ל מפרש שחוט לשון שחיט' כמו שהשחיטה מסיר' הדם כך זה הזהב שחוט ממש שהוסר אדמומיתו ממנו במלאכה · ולע"דן שדרך העולם לעשות המגינים ממש מגוני' הרבה ושלמה ע"ה עשה הזהב שחוט ר"ל שהוא חוט כחוטים ממש נקרא או"רו טירא"דו בלעז ושלמה עשה אותן הן הצנה הן המגינים מזהב שחוט כדי שיהי' מפואר יותר ושווי שש מאות זהב יעלה על הצנה האחת ז"ש שש מאות זהב יעלה על הצנה האחת ואו' יעלה על הצנה האחת פירושו שעשאו שחוט ודק כשיעור מספיק שיעלה שש מאות זהב על הצנה האחת לא פחות ולא יותר :

ושלש מאות מגינים זהב כו׳ עיין הרד"ק ז"ל וכן הרלב"ג ז"ל וכ׳ מהרי"א ז"ל :

ויעש המלך כסא וכו׳ עיין רש"י ז"ל והרלב"ג ז"ל וכן מהרי"א ז"ל שן אמרפ"יל בלעז ע"כ ובזה יובן או׳ שן גדול · ולע"דן אפשר שהיה משן דג גדול שהוא יותר מובחר עוד היום בערב"י סן פי"ל וס"ן סמ"ך והס"ן סמך מובחר ביותר כנודע · ובפרט אם אפשר שימצא מדג שחור אין לו ערך שיעשה כסאו ממנו ובדברי חז"ל :

שש מעלות לכסא כו׳ במדרש אסתר רבתי בפסוק בימים ההם רבי הושעיה רבה אמר שהיה עשוי כטירבי מרכבתו של מי שאמר והיה העולם הב"ה וכה"א שש מעלות לכסא שש כנגד ששה רקיעים ולא שבעה הן א"ר אבין הן דמלכא שהני טיעיין שש כנגד שש ארצות ארץ · אדמה · גיא · ציה · נשיה · תבל · והוא ישפוט · תבל בצדק · שש כנגד ששה סדרי משנה · זרעים · מועד · נשים · נזיקין · קדשים · טהרות · שש כנגד ששת ימי בראשית שש כנגד ששה אמהות שרה · רבקה · רחל · ולאה · בלהה · זלפה · א"ר הונא שש כנגד ששה מצות שהמלך הוא מוזהר עליהן ומצווה · דכתיב לא ירבה לו נשים לא ירבה לו סוסים · וכסף וזהב לא ירבה לו מאד · לא תטה משפט לא תכיר פנים לא תקח שוחד עלה במעלה הראשונה הכרוז מכריז לא ירבה לו נשים · בשניה מכריז לא ירבה לו סוסים · בשלישית מכריז וכסף וזהב לא ירבה לו מאד ברביעי לא תטה משפט בחמשית לא תכיר פנים · בששית לא תקח שוחד וכה"א וידות מזה ומזה אל מקום השבת כשיושבתו בא לישב או׳ לו דע לפני מי אתה יושב לפני מי שאמר והי׳ העולם אמרו כיון שמת שלמה עלה שישק מלך מצרים ונטלה מהם א"ר שמואל הוא שישק הוא פרעה ולמה נקרא שמו שישק שבא בשקיקות על ישראל ואמר הנני נוטל אותו בכתובת בתי עשה מלחמה עם זרח הכושי ונטלו המנו עשה אסא מלחמה עם זרח הכושי ונפל בידו ונטלו הימנו הנה אסא וכל מלכי יהודה ישבו עליו וכיון שעלה נבוכד נצר והחריב את ירושלם הגלה אותו לבבל ומבבל למדי וממדי ליון ומיון לאדום א"ר אלעזר ברבי יוסי אני ראיתי שבריו ברומי נבוכד נצר ישב עליו כורש ישב עליו אחשורוש בא לישב עליו ולא הניחוהו אמר לו מי שאינו עשוי קוזמקי"טור בעו' אינו יושב עליו עמד ועשה משלו בדמים כה"ד על כסא מלכותו מלכתו כתיב · וראש עגול לכסא מאחריו א"ר אחא כהד' קדירתא דרגישא וידות מזה עלה במעלה ראשונה והארי פושט לו יד ובשניה נשר פושט לו יד אל מקום השבת כך מקבלים אותו ובמקום השבת שרביט הזהב מאחוריו ויונה כתופה בראשו ועטרה של זהב בפיה כדי שיהיה המלך יושב בשבת ועטרה של זהב נוגע ואינו נוגע ע"כ : ויש לדקדק הקושיא דהקשה ברקיעים כדקאמר ולא שבעה הן כן הי"לל בארצות ולא שבעה הן כי מונה והולך שבעה · ארץ · אדמה · ארקא · גיא · ציה · נשיה · תבל · ופדקדק ג"כ למה הביא בעל המאמר וכתיב והוא ישפוט תבל בצדק מה שלא הביא בן ראיות לשאר שמות · ותמ׳

מלי

כסה ג' כתיב ה' בקריאה וסי' ושש מעלות לכסה ב' בפסוק · מאחז פני כסה פרשז · וא' בכסה ליום חגינו: וכל כלי ז' בקריאה וסי' וכל כלי משק' המלך שלמה דמלכים ב' בו · וחברו דדברי הימי' ב' בפסוק · וישלח את הדורם · וישרפו את בית האלהים · וכל כלי בית האלהים ; משקה ה' קמצין בקריא' וסימ' נמסר בסדר וישב :

קַיְימִין בִּסְטַר אַשְׁרָתָא: וּתְרֵי עֲשַׂר
אַרְיָון קַיְימִין תַּמָּן עַל שִׁיתָּא דַרְגִּין ל' ומל'
מִכָּא וּמִכָּא לָא אִתְעֲבֵד כֵּן לְכָל
מַלְכְוָותָא: וְכָל מָנֵי מִשְׁתְּיָא דְמַלְכָּא ו' ד' זעירי
שְׁלֹמֹה דַהֲבָא וְכָל מָנֵי בֵּית מְקֵרַת
מַלְכָּא דַהֲבָא טָבָא לֵית כַּסְפָּא לָא ה' ד' זוגין מתחלפין
אִתְחֲשִׁיב בְּיוֹמֵי שְׁלֹמֹה לְמִדַּעַם: אֲרֵי
סְפִינָתָא אַפְרִיקָא לְמַלְכָּא בְּיַמָּא עִם
סְפִינָתָא דְחִירָם חֲדָא לִתְלָת שְׁנִין
אַתְיָא סְפִינַת אַפְרִיקָא טְעִינָא דְהַב ל' ב'
וּכְסַף שֵׁן דְפִיל וְקוֹפִין וְטַוָּוסִין: וּרְבָא ב' חד חס' וחד מל'
מַלְכָּא שְׁלֹמֹה מִכֹּל מַלְכֵי אַרְעָא ל'
לְעוֹתַר וּלְחוּכְמָא: וכל

עֹמְדִים אֵצֶל הַיָּדוֹת:
כ וּשְׁנֵים עָשָׂר
אֲרָיִים עֹמְדִים שָׁם עַל־שֵׁשׁ הַמַּעֲלוֹת
מִזֶּה וּמִזֶּה לֹא־נַעֲשָׂה כֵן לְכָל־
מַמְלָכוֹת: וְכֹל כְּלֵי מַשְׁקֵה הַמֶּלֶךְ
שְׁלֹמֹה זָהָב וְכֹל כְּלֵי בֵּית־יַעַר
הַלְּבָנוֹן זָהָב סָגוּר אֵין כֶּסֶף לֹא נֶחְשָׁב
בִּימֵי שְׁלֹמֹה לִמְאוּמָה: כִּי אֳנִי
תַרְשִׁישׁ לַמֶּלֶךְ בַּיָּם עִם אֳנִי חִירָם
אַחַת לְשָׁלֹשׁ שָׁנִים תָּבוֹא ׀ אֳנִי
תַרְשִׁישׁ נֹשְׂאֵת זָהָב וָכֶסֶף שֶׁנְהַבִּים
וְקֹפִים וְתֻכִּיִּים: וַיִּגְדַּל הַמֶּלֶךְ שְׁלֹמֹה
מִכֹּל מַלְכֵי הָאָרֶץ לְעֹשֶׁר וּלְחָכְמָה:
וכל

מנחה קטנה

לא נעשה כן לכל ממלכות · ירצה אפי' אם היו רוצים לעשות כגלמו ודמותו לא היו יכולין לעשות כן בתואר או בתרא"ה וכמו שכתב בתרגום אסתר שנשבר ממנו רגל אחד והיו מביאי' כל האומנים ולא היו יכולין לעשותו ומ"ד הרא"ז אמר לא נעשה כן אפילו כן ובסים שייכו רגל אחד לא היו יכולין לעשות כמוהו :

רד"ק

אין כסף לא נחשב · כל הכלי' האלה היו זהב סגור אין כסף בהם כי לא נחשב הכסף למאומ' בימי שלמה מרוב הזהב לפיכך עשה כל הכלים זהב ולא עשה אחד מהם מכסף: תרשיש · תרג' יונתן אפריקא : נושאת זהב וכסף · בהגעת האל"ף : שנהבי' וקופים ותוכיי' · תרג' יונתן שן דפיל וקופין וטווסין שן הפיל ידוע והקוף גם כן שדומי' פניו לפני אדם וטווס הוא העוף הנקרא בלע"ז פא"וון : וינחם

רש"י

אין כסף לא נחשב · אין כסף באחד מהם כי לא נחשב : אני תרשיש · ספינות אפריקא : שנהבי' וקפי' ותוכיי' : שן דפיל וקופין וטווסן : ונסק

רלב"ג

שנהבים · הם שני הפיל הגדולים אשר מהם יהיה מה שישתמשו ממנו במלאכה ווא"רי בלע"ז : וקופים · הם שימ"יש בלע"ז : ותוכיים הם פאוו"נש בלע"ז : ונסק

כלי יקר

מפי שנא בשלשה מדרגות הראשונה מוכה והולך בראשונה מכריז בשניה מכריז ובשלישית מכריז מרביעית ואילך לא אמר מכריז אלא ברביעית לא הטה משפט בחמשית לא תכיר פנים בששית לא תקח שוחד · ועוד או' וכן הוא או' מזה ומזה כו' הכיפא קאי ומאי קאמר · ונראה שכוונת המאמר לדרוש תיבת גדול כי די שיאמר כסא שן ואני יודע שלכסא גדול כזה צריך הוא שן גדול ולפי הפשט יש לו' להודיע שלא עשה אותו מחתיכות קטנות של כסא שן גדול מחתיכות שן גדולו' שמשן גדול עשאו · אמנם המאמר אפשר שדורש אותו שתיבת גדול חוזר להקב"ה שן הוא עשוי כדמות מרכבה של גדול ה' ומהולל מאד ואינו חוזר לכסא · והיא דרשה נכונה ולפי שתרץ לקושיית ולא שבעה הם והאמר אן דמלכא שאחרי טיטיין לו' שהשביעי שהקב"ה רוכב בערבות אינו מן המכין ובדמותו בכסא שלמה היה מקום מושב המלך העגול שיושב בו ואינה דון גם כן לענין הארצות שאין להקשות בהן ג"כ והלא שבעה הן שהרי הוא מוכה אותן והולך והן שבעה אלא כמו שלא מנה הרקיע השביעי ערבות כן לא מנה השביעית והיא תבל לפי שהיא רמז אל מקום מושבו בכסא אשר הוא יושב שם לשפוט וזה גילה בעל המאמר בהביאו פסוק והוא ישפוט תבל בצדק לו' דכיון דמקום מושב שלמה שעל שש מעלות הכסא שופט בו והוא דוגמת תבל אינו מן המכין מן הטעם עצמו שלא נכנס ערבות הוא הרקיע השביעי במנין שתירוץ אחד עולה לשתיהן · ולהיות שאמר שרמז השש מעלות רומזה בששה מצות שהמלך מצווה בהן והג' מהן פרטיות במלך מצד בחינת המלכות לא ירבה לו נשים לא ירבה לו סוסים וכסף וזהב לא ירבה לו מצד שדייכים אלא ליפס כשאר דייני וחכמי ישראל לכך אמר בהם מכריז לפי שהוא פרטי אליו מצד המלכות פן ירום לבבו מאחיו על כן תחת גערה במבין בהכרזה אמנם בג' מצות השניות לא תטה משפט לא תכיר פנים לא תקח שוחד הטעם שיש להם שייכות עם המלך שצריך במשפט להתנהג ביושר ומשפט אבל אינם פרטיים אליו שהרי גם הדיין מצווה בהן לא תטה משפט לא תכיר פנים ולא תקח שוחד ע"כ ולא הזכיר הכרזה מרביעית ואילך אלא אמר ברביעי' לא תטה משפט בחמישית לא תכיר פני' בששית ולא תקח שוחד וז"ש וכן הוא או' מזה ומזה אל מקום השבת שההכרזות הנזכרות והזירוזים הנז' מלא תכיר פנים ולא תקח שוחד שהיו בכסא ידות לו ובאותם הידות מזה ומזה מעין זרוזים פרטיי' למלך ומזה ג"כ זרוזים כוללים לו ולשאר הדייני' נאמר הכל לזרזו אל מקום השבת להעמיד על האמת בשבתו במקום ישיבתו · ואפשר דאו' וכן הוא או' וידות מזה ומזה אל מקום השבת חוזר לראש המאמר למה שא' שהיה עשוי הכסא הזה כדמות מרכבתו של מי שא' והיה העולם ועלה קאי וכן הוא או' וידות מזה ומזה אל מקום השבת כדמסיק בא לישב אמר לו דע לפני מי אתה יושב לפני מי שאמר והיה העולם שכיון שתחילת המאמר שהוא דמות כסא הכבוד של מעלן הנה בשבתו במקום מושבו אות עומד לפני מי שאמר והיה העולם ובמ"ש העומד על הרקיע השביעי וז"ש וכן הוא או' מזה ומזה אל מקום השבת בישיבתו בא לישב או' לו דע לפני מי אתה יושב לפני מי שאמר והיה העולם מהטעם שפירשנו שהוא מקום מכוון לרקיע שביעי שבו כב יכול יושב לפני מי שאמר והיה העולם למדנו מזה המאמר שאו' כסא שן גדול תיבת גדול אינו חוזר לא אל השן ולא לכסא אלא שן בדמות כסא גדול של מי שא' והיה העולם :

שש מעלות לכסא כו' עיין רש"י ז"ל והרד"ק ז"ל והרלב"ג וחולק על רש"י ז"ל שפי' שראש העגול למושב המלך והוא מפרש ראש עגול בלוח שאחוריו באמצע הלוח ראש עגול להסמך בו אחריו עד ראשו · וכן מהרי"א ז"ל כדהרלב"ג שראש עגול אחוז מאחרי הכסא ואין ספק שהיה מעשה הכסא רומז אל דברים מדעיים והנה אולי הוא שהכסא רומז למלכותו וראש עגול על השמים שהם כדוריים לו' כי מן השמים המליכוהו · והיו לו שתי ידות לרמוז שהמשפט יהיה על פי התורה אם התורה שבכתב ואם התורה שבעל פה והיו שם שני אריות לרמוז שנביאי ישראל וחכמיהם מפרשי התורה מאריות גברו בחכמתם והיו לכסא שש מעלות ושני אריות בכל מעלה שהם י"ב אריות במעלות להעיד על י"ב שבטי יה וכמו שהיו באפוד בשש שורות ושני שבטים בכל שורה כן היו שש מעלות ושני אריות בכל שורה ע"כ ורמז ג"כ למדרש אסתר הנז"ל : ולע"רן מה שכתב בפסוק כסא בה"א לרמוז לנזכר בפסוק הקודם ממאמר חז"ל שהכסא הזה היה מעין ודוגמת כס יה וזהו כס"ה כ"ס ה' רומז למלכות שמים ששלמה ישב עליו · ולפי שהוא יושב מושב אלהים וכסא ה' על כן היו אל שתי הידות שני אריות כדי שלא יסמך אלא הידות בשהוא כן אבל יהיו האריות שנים לנגד עיניו והיו שואגים כדי שיראה יראה גדולה מאריה שואג ואעפ"י שהו' מזהב וזהו ושנים אריות אצל הידות כדי שישב במורא ביראה ואמר ושנים אריו' מוכרת והיה ראוי להיות ושני אריות סמוך אבל כיון אל הנזכר לו' ושנים אלה אעפ"י שהיו עשויים מדומם עכ"ז תנועת אריות ושאגתם היה להם עשוים בהתכלות להשמיע קול שאגה כאמור :

ושנים עשר אריים כו' · ולע"רן לדקדק לשון לא נעשו כן לכל ממלכות דהי"לל לא נעשה כן בכל הממלכות ולמה תלה כן בממלכות ולא במלכים לו' לא נעשה כן לכל המלכי' ואם הכוונה להפארת הכסא ההוא הי"לל לא נעשה כמוהו מאז לא נעשה כן · ונראה כי להיות הכסא ההוא משובח ומפואר מאד במהותו גם בדמותו בכלם ודמות כסא אלהים עשוי כנז"ל מחז"ל בפסוק ויעש המלך וכו' נתחייב מכל זה כי לא כל ממלכה וממלכה זוכה להושיב מלכה בכסא הזה אם תהיה ממלכה שפלה בין הממלכות אבל צריך שתהיה ממלכה שליטה בכיפה קומוזע"רטור כנז"ל בפסוק ויעש שלמה כסא שן גדול שבקש אחשורוש לשבת ולא הניחוהו ולכך עשה לו כסא מלכותו מלכתו כתיב וישב עליו זה רוצה לו' שאמר כאן לא נעשה כן על הדמות הזה וכוונת ורמזי' אלה שיאות לכל ממלכות של לממלכה גדולה שליטה בעולם כנבוכדנצר לא לכל ממלכו' ואחשורוש זוכיה שלא הניחוהו לשבת עליו וז"ש לא נעשה לשישתמשו בו כל ממלכו' והיינו דלא כתיב לא נעש' כן לכל הממלכות אלא לכל ממלכות כלומר ממלכות כל דהו :

וכל כלי משקה המלך שלמה כו' עיין רש"י ז"ל וכן הרד"ק ז"ל וכן מהרי"א ז"ל :

כי אני תרשיש כו' עיין רש"י ז"ל וכת"י וכן הביא הרד"ק ז"ל והוסיף וכן הרלב"ג ז"ל וכן הבי' מהרי"א ז"ל ובשם הנוצרים פי' שנהבים פנינים והם אלג"והר בלשון ערבי וקופים הם העצים אדומים קולב"ש בלעז ותוכיים הם עוף הנקרא בערבי אל מע"בר (והיום נראה שקורין אותו אל עמב"אר) ואו' כי אני תרשיש הוא לתת טעם לפיזור הרב הזה שהיה עושה אפי' כלי המשקה כולם וכלכלי בית יער הלבנון זהב למה לא היה חושש פן ימוט ידו לזה א' כי אני תרשיש כו' והיתה מביאה לו זהב מרובה לאין חקר · ואמר כי האני הזה זולת אני אשר לאופיר כי אופיר הוא בסוף ארץ כוש למזרח בתוך הישוב הנקרא איסי"א קרוב לארץ שבא על הים הסובב את כל הארץ הנקרא אוקיינוס מצד דרומי מזרחי אבל תרשיש הוא בחלק הישוב הדרומי הנק' גפרי"קא ותרשים הוא המדינה הנק' קארט"גו והיום קורין אותה תוני"ס והיא על הים ההולך באמצע הארץ מיד"י: טרי"נו וקראו התורה ים הגדול שהוא ים אחר זולת אוקיינוס ובין תרשיש לאופיר מרחק גדול והתחלפות ימים והנה שלמה היה שולח בחברת חירם אנור אניה זו להיות אנשי חירם יודעי

כלי יקר

היס אנשי אניות והיו נוסעות יחדיו אנית חירם עם אנית שלמה ע"ב מצור ולכן יחזקאל בקינת צור אמר אניות תרשיש שרותיך וכו' ואו' תרשיש סוחרתך כו' אמנם הנוסעות לאופיר היו נוסעו' מעציון גבר עיר כנשה שלמה ע"ה יאמר באני תרשיש אחת לשלש שנים תבא כו' לא מפני אורך הדרך כי אם בעבור שהיו מתעכבים שם לסחור' שנה אחת תמימה והיו א"כ הולכים במקצת השנה האחת ויושבים שם שנה אחת תמימה לקנו' הסחורות הנזכרו' זהב וקופים ותוכיי' ושנהבי' ובתחילת השנה השלישית ישובו הנה · ואמנם מה שנא' ביהושפט שעשה אניות תרשיש ללכת אופירה ולא הלך כי נשברו האניות בעציון גבר אין הכוונה שהיו האניות ללכת תרשישה כי הכתוב א' ללכת אופירה אבל קראם אניות תרשיש מפני תבניתם שהיו נעשות כמו האוניות הנעשות בתרשיש וכל האוניות הנעשות בהותו התבנית בכל מקום שיהיו יקראו אוניות תרשיש כמאמר הנביא ולאניות תרשיש בראשונה וכו' ואמנם מ"ש בדברי הימים ביהושפט עם אחזיה מלך ישראל ויחברהו עמו לעשות אוניות ללכת תרשיש ויעשו אוניות בעציון גבר ואמר וישב' האוניות ולא עצרו ללכת לתרשיש הוא קשה עד מאד כי הנה עציון גבר העידו הכתוב שהיה על שפת ים סוף ותרשיש היא בים הגדול באמצע הארץ שהוא מצור שהוא בלי ספק בים הגדול ועובר באמצע הארץ היא דרך ה"י ולא היה א"כ אפשר שמעציון גבר ילכו לשם כי הנה אין לים סוף מוצא אל הים הגדול העובר באמצע הארץ ואולי עשה עזרא במה שמצא כתוב שעשה יהושפט אוניות תרשיש בחשבו שהיו האוניות ההם ללכת לתרשיש ואינו כן כי הם היו ללכת אופירה ועל תבניתם אמר אניות תרשיש וא"כ הוא טעות ביד עזרא הסופר ואחר כך אמר שהאניות שזכר בד"ה הם אחרו' ושיהושפט עשה אוניות ללכת אופירה כמו שנזכר כאן ואוניות אחרות ללכת תרשיש כמו שזכר בדברי הימים · מה שהוא בלתי מתיישב אצלי · ורואי שנא' בהתר ספק זה שעם היות שבין שפי הימים האלה יש מרחק גדול מהארץ באופן שלא יוכלו לעבור מים אל ים כי אם ביבשה הוא לנהר נילוס שני זרועות האחד ההולך לים סוף והשני עובר במצרים לאלכסנדרייה ומכנס בים ועובר באמצע הארץ הנקרא מי"דיו טרי"נו והנה יהושפט ואחזיהו לפי שהיה להם מלחמה עם מלך צור ולא יכלו לשלוח האוניות מצור לתרשיש שהוא הדרך הישר כמו שהיה עושה שלמה חשבו לעשות האוניות בעציון גבר כי לא היה להם חוף אחר בים האמצעי מוכן לזה ושילכו דרך נילוס וממנו יכנסו לים העובר באמצע הארץ באלכסנדריי' ללכת משם לתרשיש ולא יכלו האוניות לעבור בנהר כולם ונשברו בו ולזה א' וישברו האוניות ולא עצרו ללכת תרשישה זהו מה שראוי שנא' בפי' הפסוקים מסכים לאמת כפי יישובי הארצות ומהלכי הימים וכפי שגמון הספור · והמפרשים לא הרגישו בכל זה הדבר כלל ע"כ :

ולע"רן לדקדק על דבריו שאמר שנעשו בעציון גבר האוניות והעבירום בנילוס להוציאם לחוף ים אלכסנדריאה ללכת משם לתרשיש ונשברו מידי עברם והיה זה מפני המלחמה שהיה לו עם מלך צור כנז"ל ואי שמיס ולמה לא עשאם בסוף ים אלכסנדריאה עצמו והוא חוף ים גדול וחשוב ומי הכניסו בתגר זה לעשותם בעציון גבר כדי להביאם אחר כך בתוך מצרים בנילוס כי מי לא ידע שישברו ולא יתכן בעיני שום נברא דבר כזה להביא אוניות דרך נילוס בהותם הזרועו' כי הם בלתי עמוקים · ונראה לי בהתר הספק שהקשה כי חזק הוא מאד ואו' כי בהיו' שיהושפט עשה חברה עם אחזיהו מלך ישראל רצו לעשות אוניות הרבה ועשו עשר אוניות מהם ללכת תרשיש ומהם ללכת אופירה וההולכות לתרשיש נעשו בלי ספק בחוף יפו אשר לירושלם או זולתו מחוף ים הגדול אשר בתחום א"י וההולכי' לאופירה נעשו בעציון גבר כי כן עשאם שם שלמה והירע מאירע שאותם שבעציון גבר נשברו כלבד אים האלהים וכשראו שנשברו אותם שבעציון גבר המוכנות ללכת אופירה לא מצאו כח ללכת תרשיש כשנשארות כי היה לא תלא כדבר ה' בהתחברך עם אחזיהו פרק ה' מעשיך ובזה יתיישבו הפסוקים הנזכרים בד"ה שאמרו ויחברהו עמו לעשות אוניות ללכת תרשיש היינו בחוף הכאות ליסע משם לתרשיש היא היושבת באיפר"קא בחלק הישוב אשר בדרומי כמו שכתב מהרי"א ז"ל ויעשו אוניות בעציון גבר רוצה לו' מלבד האוניות הנזכר שנעשו ללכת תרשיש הנה עשו עוד אוניות בעציון גבר והיו בלי ספק אל כדי ללכת אופירה ויתנבא אליעזר בן דודיהו ממרשה על יהושפט לאמר בהתחברך לאחזיהו פרץ ה' מעשיך וישברו אוניות ר"ל האלך מהם והיינו דלא קאמר האוניות שהיה מורה על כולם ומזה נמשך כשראו שריע מזלייהו ופרץ ה' מעשיו אז ולא עצרו כח ללכת אל תרשיש ואף על פי שהיו האוניות קיימות כי לא נשברו כי אם אוניות עציון גבר לא המוכנות ללכת לתרשיש · ובזה נתיישבו הכתובים אשר בדברי הימים כמין חומר ועפ"י דרך זה יתיישבו גם כן הפסוקים אשר במלכים בזה הענין והוא כי הומרו עשר הוני' היינו בין אלו שנעשו לתרשיש בחוף יפו הורמ"לא ובין אלו שנעשו בעציון גבר ללכת אופירה כי סך הכל עשרה אוניות תרשיש ר"ל מהם ללכת תרשיש ומהם ללכת אופירה לזהב ולא הלך לתרשיש כי ראה שי"רע כי נשברו אוניות בעציון גבר והם ההולכת לאופירה ומשם לקח מופת לבלתי לכת בשאר הספינות אשר הוכנו ללכת תרשיש ואולי מהעשר היו בחוף יפו חמשה ובעציון גבר ה' ובזה מובן תיבת נשברו שנכתבה בה"א בסוף תיבה בניקוד שו"רק והיה ראוי להיות בו"או אבל ברה בה"א לרמוז שחמשה נשברו מהם בעציון גבר ולא עצרו כח עוד להלוך בחמשה הנותרות שבחוף הים הנוטה לדרך תרשיש וזהו הדרך הישר בעיני' ואלו שהזכיר כאן הם הם האניות שנזכרו בד"ה שבשני המקומות יחדיו הזכיר שני מיני האוניות של תרשיש ושל אופירה כדפרש"י ולא יתכן הדרך שכתב מהרי"א ז"ל שכאן במלכים נזכרו אוניות ללכת אופירה ובד"ה נזכרו האניות ההולכו' תרשיש כי הוא דוחק גדול כי למה יזכיר בד"ה חלק מה מהאוניות הלא הם אוניות אופיר ובמלכי' לא יזכיר ויזכור האוניות תרשיש וגם מהרי"א ז"ל עצמו דחה הדרך ההוא ואף על פי שלא כתב בו קושיתך אמר שהו' בלתי מתיישב אצלו אולי היה מפני זה הדוחק וזולתו ושרי ליה מאריה למהרי"א ז"ל במה שסלח ארשת ספתיו על אדוניכו עזרא לו' ואולי טעה כו' והוא א"כ טעות ביד עזרא הסופר · כי כביא הוא לה' ואין בו לא טעות ולא שגיאה כדפרישית :

ויגדל המלך שלמה כו' · ולע"רן לדקדק דהי"לל ויגדל המלך שלמ' מכל מלכי הארץ בעושר ובחכמה בבי"ת לא בלמ"ד · ועוד שהיה לו להקדים ולו' לחכמה ולעושר כמו שקדמה החכמה וגם שהדבר המחודש ראוי לאו' באחרונה · ונראה שכתוב הזה לא ספר מה שהיה בסוף בפועל שהיה עשיר רק דבר הכתוב בהיוה בכח בשעת פסיקת הגדולה לשלמה בעת הריון או בעת שאל מה אתן לך כנז"ל בתחילת מלכים בשאלו חכמה הבטיחו ה' וא' לו גם אשר לא שאלת וכו' גם עושר וכו' שכשהקב"ה פסק לו גדולה היתה פסיקת גדולה כוללת לעושר ולחכמה וז"ש ויגדל המלך שלמה מכל מלכי הארץ כשנתן לו הסי"ת גדולה שהיה בלותה הגדולה מההכנה שיעור מספיק לעושר ולחכמה וזה מורה הלמ"ד כי אם אמר בעושר ובחכמה היה מובן שדבר הכתו' אחר שנתגדל בפועל בעושר וחכמה ויוכיח כן הכתוב השלישי דסמיך ליה והמה מביאים כו' שנראה שדבר בעוד שהם מביאים שהוא הסגת העושר מהחכמה יחדיו · ולא אמר והמה הביאו כו' ואף על פי שאין זה מההכרח כדאי להכריע כי הפסוקים דברו בדבר שהתמיד עד יום מותו שהתמיד היו כל

רש"י

ונשק · כלי זיין : אלף וארבע מאות רכב · ובדברי הימים כתו' אלף וארבע מאות ואומר אני אלף וד' מאות בערי הרכב היו והשלש מאות עם המלך בירושלם וכך פירושו בדברי הימים וינחם בערי הרכ' ועם המלך היה עוד רכב אחד בירוש' וכא' כך פירושו וינחם בערי הרכב ועם המלך היו מקבלתן מירושלם : וינחם · וינהלם : כאבנים · ולמעלה הוא אומר לאמומה רבותי' פירשו כאן קודם שנשא שלמה את בת פרעה כאן לאחר שנשא שלמה את בת פרעה : ומוצא הסוסי' אשר לשלמה · היה ממצרים : ומקוה · אסיפת סוחרי הסוסים במצרים סחרי המלך שלמ' היו קונין אותם במחיר ממצרי' מן המלך שלא יוצי' אדם סוס משם אלא על ידם כך שמעתי ולכך נקוד על ומקו' טעם זקף גדול ללמד שהתיב' עומדת בעצמ' ואינה דביקה לאחריהם : וסוס בחמשים ומאה · למדנו שהמרכבה בארבעה סוסים וכן בדמים הללו לכל מלכי החתים ולמלכי ארם : בידם · של סוחרי שלמה יוצאים ממצרים : ואת

רד"ק

וינחם בערי הרכב ועם המלך בירושלם · וינחם מבניין הפעיל כמו אשר הנחני בדרך אמת ובדברי הימים ויניחם מן הניח ויונהן תרגם בעניין וינח' והצריכון ויש לפרש כמשמעו אחרי שהספם כלם בירושלם הנח' אותם בערי הרכב שיהיו שם ונשארו מהם עם המלך בירושלם ויונתן תרג' בר מדהוו עם מלכ' בירושלם פי' אלה היו בערי הרכב מלבד אותם שהיו עם המלך בירושלם ועל כן נקראו ערי הרכב שהיו שם הסוסים והמרכבות : כאבנים · על דרך גוזמא והפלגה מרוב הכסף שהיה בירושלם · ובדרש כאבנים ולא היו נגנבות אמר רבי יוסי אבני עשר אמות ואבני שמנ' אמו' היו : ומוציא הסוסים ת"י הפסוק כן ומתפקין סוסוותא די לשלמה ממצרים ומקוה תגרי מלכא זבנין מקוה בדמין · וי"מ מקוה מענין תקות חוט השני כלומר שני דברים אלה היו באין לשלמ' ממצרים הסוסים וחוט הפשתן כי הוא המשובח בארץ מצרים כמו שכתוב שם ברקמה ממצרי' חטובות אטון מצרים והותן הדברי' היו לוקחין סוחרי המלך במצרים במחיר דברים אחרים שהיו מביאין מירושלם למצרים ואדוני אבי ז"ל פי' כי פרע' נתן לשלמה מוצא הסוסים והוא כי לא יוציאו ממצרים סוסים אלא ברשות המלך ונותנין המוציאי' למלך דמים בהוצאת הסוסים ואותו המוצא נתן פרעה לשלמה ושלמה היה מוכר אותו לסוחרי' לשנה במחיר ידוע היו לוקחין מהמלך מקוה המוצא כלומר קבוץ כל המוצא ביחד והם היו במצרים והיו לוקחין מחי' המוצא על יד כמו שהיו מוציאין מלכי הארץ הסוסים ממצרים וזהו שאמר בידם יוציאו כי מלכי החתים ומלכי ארם שהיו מוציאין ממצרים על ידי סוחרי המלך היו מוציאין בידם · כמו ברשותם כמו ויקח את כל ארצו מידו וכ"תי ביד' ברעותהון ברשותם : וסוס בחמשים ומאה · מכאן למדנו שהמרכבה ארבעה סוסים נשים

מלכים א י

וְכָל־הָאָרֶץ מְבַקְשִׁים אֶת־פְּנֵי שְׁלֹמֹה
לִשְׁמֹעַ אֶת־חָכְמָתוֹ אֲשֶׁר־נָתַן אֱלֹהִים
כה בְּלִבּוֹ : וְהֵמָּה מְבִאִים אִישׁ מִנְחָתוֹ
כְּלֵי כֶסֶף וּכְלֵי זָהָב וּשְׂלָמוֹת וְנֵשֶׁק
וּבְשָׂמִים סוּסִים וּפְרָדִים דְּבַר־שָׁנָה
בְּשָׁנָה : וַיֶּאֱסֹף שְׁלֹמֹה רֶכֶב
וּפָרָשִׁים וַיְהִי־לוֹ אֶלֶף וְאַרְבַּע־מֵאוֹת
רֶכֶב וּשְׁנֵים־עָשָׂר אֶלֶף פָּרָשִׁים
וַיַּנְחֵם בְּעָרֵי הָרֶכֶב וְעִם־הַמֶּלֶךְ
בִּירוּשָׁלָם : וַיִּתֵּן הַמֶּלֶךְ אֶת־הַכֶּסֶף
בִּירוּשָׁלַם כָּאֲבָנִים וְאֵת הָאֲרָזִים נָתַן
כַּשִּׁקְמִים אֲשֶׁר־בַּשְּׁפֵלָה לָרֹב :
וּמוֹצָא הַסּוּסִים אֲשֶׁר לִשְׁלֹמֹה
מִמִּצְרָיִם וּמִקְוֵה סֹחֲרֵי הַמֶּלֶךְ יִקְחוּ
מִקְוֵה בִּמְחִיר : וַתַּעֲלֶה וַתֵּצֵא מֶרְכָּבָה
מִמִּצְרַיִם בְּשֵׁשׁ מֵאוֹת כֶּסֶף וְסוּס
בַּחֲמִשִּׁים וּמֵאָה וְכֵן לְכָל־מַלְכֵי
הַחִתִּים וּלְמַלְכֵי אֲרָם בְּיָדָם יֵצֵאוּ :
והמלך

תרגום

וְכָל דַּיָּירֵי אַרְעָא
בָּעַן לְמֵיחֲזֵי יַת סְבַר אַפֵּי שְׁלֹמֹה
לְמִשְׁמַע יַת חוּכְמְתֵיהּ דִּיהַב יְיָ
בְּלִבֵּיהּ : וְאִינוּן מַיְתַן גְּבַר קוּרְבָּנֵיהּ
מָנֵי כַסְפָּא וּמָנֵי דַהֲבָא וּלְבוּשִׁין וּמָנֵי
זֵינָא וּבוּסְמָנִין סוּסְוָן וְכוּדַנְוָן גְּזֵירַת
שְׁנָא בִּשְׁנָא : וּכְנַשׁ שְׁלֹמֹה רְתִיכִין
וּפָרָשִׁין וַהֲווֹ לֵיהּ אֲלַף וְאַרְבַּע מְאָה
רְתִיכִין וּתְרֵי עֲשַׂר אַלְפִין פָּרָשִׁין
וְאַשְׁרִינוּן בְּקִירְוֵי רְתִיכַיָּא בַּר מִדַּהֲווֹ
עִם מַלְכָּא בִּירוּשְׁלֵם : וִיהַב מַלְכָּא יַת
כַּסְפָּא בִּירוּשְׁלֵם כְּאַבְנַיָּא וְיַת אַרְזַיָּא
יְהַב כְּשִׁקְמַיָּא דְבִשְׁפֵלְתָּא לְסַגֵּי :
וּמִתַּפְּקִין סוּסְוָתָא דִּלְשְׁלֹמֹה
מִמִּצְרַיִם וּמִקְוֵה תַּגָּרֵי מַלְכָּא זַבְנִין
מִקְוֵה בְּדָמִין : וְסַלְקָא וְנַפְקָא רְתִיכָא
מִמִּצְרַיִם בְּשֵׁית מְאָה כַּסְפָּא
וְסוּסְוָתָא בִּמְאָה וְחַמְשִׁין וְכֵן לְכָל
מַלְכֵי חִיתָּאֵי וּמַלְכֵי אֲרָם בִּרְעוּתְהוֹן
נַפְקִין : ומלכא

וכל הארץ ה' בקריא' וסי' וכל הארץ באו מצרימה · וכל הארץ הזאת אשר אמרתי · וכל הארץ בכים · וכל הארץ מבקשים את פני שלמה דמלכים' וחברו דדברי הימים : במחיר ח' בקריא' וסי' אקנה מאותך במחיר דסוף שמואל · יקחו מקוה במחיר · וחברו מקוה במחיר דד"ה · ואדמה יחלק במחיר · לא במחיר ולא בשחד · לבז אתן ולא במחיר · וכהניה במחיר יורו · עצינו במחיר יבאו :

רלב"ג

ונשק · הם כלי זין : ויהי לו אלף וארבע מאות רכב · הנה כתוב בדברי הימים בזה המקום ארבעת אלפים אורות סוסים ובמה שקדם כתוב ארבעים אלף אורות סוסים למרכבו וככר התרנו הספק הזה במה שקדם בשאמרנו שמה ארבעים אלף היו ארבעת אלפים שהיו בהם סוסים ומרכבות ובשאר היו בהם סוסי' בלא מרכבות אם כן היו לו ארבעת אלפים רכב לכל הפחו' ואיך אמר פה שהיו לו אלף וארבע מאות רכב לבד והנראה בעיני שאלו האלף וארבע מאות רכב אסף אות שלמה ממקומו' רבים לבחור היותר כבחרים ואולי אספם מהסוסים שהיו מביאים לו למנחות כי הם היו כבחרים בלי ספק ואלו היו הנבחרים שבמרכבות אשר לשלמה והניחם אותם בערי הרכב אשר לו שהיו בהם אורות לכלכלם שם וקצתם הניח עם המלך בירושלם כדי שיהיו יותר קרובי' אליו : ומוצא הסוסים אשר לשלמה ממצרים · זה שב לפי מה שאחשב אל מה שזכר למעלה והמה מביאים איש מנחתו כלי כסף וכלי זהב ושאר הדברים שזכר שהיו באים לשלמה הסוסים ממצרים היה גם כן לשלמה ר"ל שכל מי שהיה מוציא סוס ממצרי' היה נותן דבר ידוע לשלמ' כי ממצרי' לא יצא סוס כי אם ברשות המלך והנה נתן פרעה דינו לשלמה : ומקוה סוחרי המלך יקחו מקוה במחיר · הנה הרצון במקוה בגדי פשתן כי כמו שהחוט יקרא תקוה כן יקרא הבגד מהחוטין מקוה והנה היו במצרים בגדי פשתן חשובים מאד ...

כלי יקר

מנחה קטנה

למוסר ולחכמה ירצה שסיבת העושר היתה החכמה כי ע"י חכמתו ידע לאסוף זהב וכסף ...

יא

א וְהַמֶּלֶךְ שְׁלֹמֹה אָהַב נָשִׁים נָכְרִיּוֹת רַבּוֹת וְאֶת־בַּת־פַּרְעֹה מוֹאֲבִיּוֹת עַמֳּנִיּוֹת אֲדֹמִיֹּת צֵדְנִיֹּת חִתִּיֹּת: מִן־הַגּוֹיִם אֲשֶׁר אָמַר־יְהוָה אֶל־בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל לֹא־תָבֹאוּ בָהֶם וְהֵם לֹא־יָבֹאוּ בָכֶם אָכֵן יַטּוּ אֶת־לְבַבְכֶם אַחֲרֵי אֱלֹהֵיהֶם בָּהֶם דָּבַק שְׁלֹמֹה לְאַהֲבָה: וַיְהִי־לוֹ נָשִׁים שָׂרוֹת שְׁבַע מֵאוֹת וּפִלַגְשִׁים שְׁלֹשׁ מֵאוֹת וַיַּטּוּ נָשָׁיו אֶת־לִבּוֹ: וַיְהִי לְעֵת זִקְנַת שְׁלֹמֹה נָשָׁיו הִטּוּ אֶת־לְבָבוֹ אַחֲרֵי אֱלֹהִים אֲחֵרִים וְלֹא־הָיָה לְבָבוֹ שָׁלֵם עִם־יְהוָה אֱלֹהָיו כִּלְבַב

וּמַלְכָּא שְׁלֹמֹה רְחִים נְשִׁים בְּנַת עַמְמִין סַגִּיאִין וְיָת בַּת פַּרְעֹה מוֹאֲבָאָן עַמּוֹנָאָן אֲדוֹמָאָן צִידוֹנָאָן חִיתָּאָן: מִן עַמְמַיָּא דִּי אֲמַר יְיָ לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל לָא תִתְעָרְבוּן בְּהוֹן וְאִינוּן לָא יִתְעָרְבוּן בְּכוֹן דִּילְמָא יַטְעוּן יָת לִבְּכוֹן בָּתַר טַעֲוָתְהוֹן בְּהוֹן אִתְרְעֵי שְׁלֹמֹה לְמִרְחָם: וַהֲוָאָה לֵיהּ נְשִׁין מַלְכָן שְׁבַע מְאָה וּלְחֵינָן תְּלַת מְאָה וְאַטְעִיאָה נְשׁוֹהִי יָת לִבֵּיהּ: וַהֲוָה לְעִדָּן דְּסִיב שְׁלֹמֹה נְשׁוֹהִי אַטְעִיאָה יָת לִבֵּיהּ בָּתַר טָעֲוַת עַמְמַיָּא וְלָא הֲוָה לִבֵּיהּ שְׁלִים בְּדַחַלְתָּא דַיְיָ אֱלָהֵיהּ כִּלְבָא

ד' פתח · ה' · ל' וחס' · ג' וחס' · י"ח · ב' וחיים הזה האחרנה · ד' פתח · כ"ה

ואת בת ה' בקריא' וסי' ואת בת היענה דת"כ · וחברו דמ"ת · ואת בת פרעה העלה דד"ה · ערות אשה ובתה לא תגלה: ויטו ד' ופתחין וסי' נמסר בשמואל חלק ב' סימן י"ד:

רדק

נשים נכריות רבות · שתים רעות עשה בזה אחת שהרבה נשים ואפילו היו מישראל אסור לו להרבות כמו שכתוב ולא ירבה לו נשים ולא יסור לבבו כל שכן שהיו נכריות שהטו לבבו אחרי אלהים אחרים והוא בטח בחכמתו ואמר אני ארבה ולא אסור וזהו שאמר הנביא אל יתהלל חכם בחכמתו ומה שאמר ואת בת פרעה כי היא היתה תחלת הקלקלה אף על פי שהיא לא הטתה את לבבו עד שהרב' נשי' נכריות לעת זקנתו והטו את לבבו ולא שעבד ע"א אלא שהניח נשיו לעבוד ע"א לאלהי' אחרים אף שהניח אותן לבנות במות בירושלם לע"א והוא שאמר אז יבנה שלמה שהניח לבנות ולא מיחה בהן: לא תבאו בהם · כמו שכתוב ולא תתחתן בם בתך לא תתן לבנו ובתו לא תקח לבנך ואע"פי שאמר זה בשבעה גוים הוא הדין לכל שאר אומות אלא לפי שהיו באים בארצם הזהירם עליהם אבל אם היה משיב אותם לדת ישראל לא היה אסור אם היו מתגיירו' מלב שלם לא מחמת יראה ואהבה ודבר זה מחלוקת בדברי רבותינו ז"ל כמו שכתבנו בפסו' ויאהב שלמ': אכן יטו את לבבכם · באמ' יטו לבבכם כמו שאומר כי יסיר את בנך מאחרי וי"ת דילמא יטעון ית לבכון: הכראה

רשי

ואת בת פרעה · אף היא מן הנכריות אלא שהיתה חביבה עליו מכולם מנאה לעצמה וכן ויפקדו מעבדי דוד תשעה עשר איש ועשהאל: אז

רלבג

והמלך שלמה אהב נשים וגו' · הנה נגה אותו משני צדדין האחד שה"א לקח נשים מן הגוים אשר הזהירה התורה שלא נתחתן בם כדי שלא יטו את לבבינו אחרי אלהיהם והצד השני מפני שהרבה לו נשים אשר הזהירה התורה אותו מזה בפרשת שפטים ואם אמר אומר שכבר ראוי שנחשוב שנתגיירו כבר קודם שלקח שלמה הנה עם כל זה לא היה נמלט מהגנות כי בת פרעה היתה אסורה לבא בקהל יי' גם אחר שנתגיירה כי דור שלישי לבד אומר להם לבא בקהל יי' והעמוניות והמואביות הם גם כן מעט שאינם ראוי לבא בקהל שנאמר לא יבא עמוני ומואבי בקהל יי' ואע"פ שנקבותיהם לא נאסרו לבא בקהל כמו שבארנו שם הנה לא היה ראוי למלך שיבא בהן כי הזרע שיהיה לו מהן אי אפשר שיהיה שלם מאד אחר שהוא מרומק וכבר היה ראוי לשלמה שידקדק מאד שיהיה זרעו שלם עם יי' כדי שיתקיים לו הברית שכרת השם לדוד אביו להתקיים לו המלוכ' תמיד אם ישמרו בניו תורתו הלא תראה שרחבעם היה בן עמונית ועשה הרע בעיני יי' ועוד כי מפני שהניח שלמה את נשיו לעבוד ע"א הרי הן כאילו לא נתגיירו · והנה אמ' ואת בת פרעה מלך מצרים לפי שבה נטה יותר מדרכי התורה ממה שנטה בלקיחת שאר נשיו הנכריות והיא ג"כ היתה חביבה לו מאד עד שבנ' בנה לה בית באופן הנזכר במה שקדם: ויהי לעת זקנת שלמה נשיו הטו את לבבו אחרי אלהים אחרים · אמ' שזוכר שנשיו הטו את לבבו לא היה כדי' לומר ולא היה לבבו שלם את יי' אלהיו כלבב דוד אביו אם היה הרצון בזה ששלמה היה עובד אלהי' אחרים ולזה הוא מבואר שהרצון בו שאהבתו נשיו הטה את לבבו להביאם לעבוד אלהים אחרים ולהעלים עיניו מהם ומזה גם כן התבאר כי אמרו וילך שלמה אחרי עשתרות אלהי צידונים ואחרי מלכום שקוץ עמונים הרצון שהניח לנשיו הצידוניות והעמוניות לעבוד אלהיהם והעלים עיניו מהם ולזה אמר ויעש שלמה את הרע בעיני יי' ולא מלא אחר יי' כדוד אביו כי אם היה ממלא אחרי יי' לא היה סובל לנשיו לעשות זה העון הנפלא והעד עוד על זה שהרצון בו שהוא העלים עיניו מנשיו והניחם לעבוד אלהים אחרים אמרו וכן עשה לכל נשיו הנכריות מקטירות ומזבחות לאלהיהן באר בזה שחטא שלמה היה הניחו נשיו שתהיינה מזבחות ומקטרות לאלהיהן וזה ממה שאין ספק בו ולזה אמר אז יבנה שלמה במה שהוא כאילו בנאה אחר שהניח נשיו לבנותה ובכלל הנה לקחו אותם היה סבה לבנות אלו הבמות לע"ז ולזה היה שלמה סבה לבניינם ובכלל סבה הוא מן הסקר באיש חכם כשלמה שילך אחר אלו ההבלים והשקוצים עם היותו משיג השם יותר מזולתו מהאנשים וכבר יעיד על זה גם הספרים שחבר ברוח הקדש ונראה אליו גם כן השם פעמים ולזה לא יתכן באיש כמוהו שיהיה עובד ע"ז וראוי שתדע שכבר יאמר שכבר עשה פלוני דבר אם בעשאו בעצמו אם בעשאו על ידי שלוחו כמו שאמר שלמה בנה בניתי בית זבול לך וכבר יאמר גם כן שהוא עשאו כאשר לא מיחה בעושה אותו והיה בידו למחות וזה מורגל מאד בלשונות שאתה תראה שיסיבו האדם בדבר למי שהיה בידו למחות כשלא מחה ויאמרו לו שהוא עושה הכל ולזה אחשוב שאמרם תורה הוכיח תוכיח את עמיתך ולא תשא עליו חטא ר"ל שאם לא תוכיחהו תשא עליו חטא כמה שיחטא בו כי הוא כאילו עשית החטא ההוא בידך וכזה האופן השלישי אמר בזה המקום אז יבנה שלמה: וזה

כלי יקר

שלא תרגם מלת מקוה ובניחה כמות שהיא ירצה לי מקוה שם מקום הוא ומ"ש מקוה שמוסי' ויזכיר הכתוב שמוצאי הסוסים היו משני מקומות ממצרים ומקוה גם כן היה המוצא והודיע שמקוה היו רוצה לו' ממחוז היו לוקחים מקוה במחיר ודמים יקרים ומכם גדול הסוסים כי לשון מחיר מורה על דמים יקרים ככתוב ולא רבית במחיריהם והמחיר הנזכר הוא המכם הרב שהיו נותנין להוציאם מהארץ · אמנם ממצרים לביות פרעה חמיו לא היה נותן שלמה מחיר כי אם הוצאת הדרך לבד וההוצאה והפיזור היה למאה וחמשים סוסים שש מאות כסף וזהו או' ותעלה המרכבה ממצרים שש מאה כסף למאה וחמשים סוסים כי היה לכל סוס ארבעה כסף ולא עוד עד שהיו מלכי החתים ומלכי ארם היו מוציאים ג"כ ממצרים סוסים ביד סוחרי המלך לפי שלא היו נותנים מכם כי אם ההוצאה לבד ולפי זה או' וסוס בחמשים ומאה אין פירושו ק"ן שקלים כי אם סוס מאה וחמשים וסוסים והיה בית החמשים ומאה כבית בלא יוכלו יגעו בלבושיהם וכו"ז להודיע שהיה הרבוי מהסוסים לשלמה בהוצאת מועט' ע"כ וק"ק לפי' זה כי למה יכלול פיזור ק"ן סוסים בשש מאות כסף ולמה לא דבר הפסוק בפיזור והוצאת סוס אחד כי הוא ארבעה כסף וק"ן סוסים אינו מספר וסך נהוג כדי שנא' שהודיע הפיזור של כסף בסך הנז' · ועוד קשה דפתח במרכבה והיה לו ליתן סך הפיזור בה שהם ששה עשר כסף כי המרכבה ארבעים סוסים היא ופתח במרכב' וסיים בסוס במאה וחמשים והוא דוחק · ומאי וסוס וסוסים מאה וחמשים מלא מלבד יתור הבי"ת של במאה כמו שהרגיש מהרי"א עצמו · ולע"דן פרש"י ז"ל עיקר גם פי' המתרגם בתיבת מקוה שהם המקום קוה ומ"ש לשמוש כמו שהבין מהרי"א ז"ל וכן הביא בפשיטו' הרד"ק ז"ל דברי המתרג' ושאר הפסוקים יתפרשו לדעת המתרגם כרש"י ז"ל שהמרכבה בשש מאות כסף לפי שהיא ארבע' סוסים וסוס בק"ן כי כך עולה הסך לערך המרכבה וכן ת"י באו' וכן לכל מלכי החתים ולמלכי ארם ברעותהון נפקים כעין פרש"י ז"ל באופן שכוונו יחדיו רש"י ז"ל עם המתרגם זולת בהבנת ומקוה שבה היה התחלפות בניהם: ולע"ד נראה על פי שיטתם ז"ל בלשון ומוצא הסוסי' שהוא מלשון כי יש לכסף מוצא לז"א ומוצא הסוסים הידועים בחשיבות אשר לשלמה כי הוא היה לוקח המובחרים ומקוה ר"ל ואסיפת סוסים כמו מקוה מים שהוא אסיפת מים כך אסיפת סוסי' דהיינו יתר הסוסים הנותרים אחר שבחרו מהם המובחרים והמשובחים למלך יקחו כדי למכרם לעם נכרי אבל לא מהמשובחים שלעם נכרי לא ימשול הסוחרים למכרם שהוא כבגידה במלך שלמה רק הנותרים הם הנמכרים על ידם כדמסיק בפסוק ותעלה באופן שהיו אלה המובחרים ביוקר מעט מלד השיבותם וז"ש ותעלה ותצא כפל הענין להודיע שעלה השער ונתייקר מעט ותעלה המרכבה ממצרים בשש מאות כסף והסוס עולה בק"ן כי זה ערכו לפי ערך ארבעה בשש מאות כסף וכן בערך הזה בעצמו היה יוצא לכל מלכי החתים ומלכי ארם מאותם אשר בידם דהיינו בידם של סוחרי שלמה הנז' יוציאו המרכבה בשש מאות וסוס בק"ן כסף ואעפ"י שהיו מהפחותים והנותרים בידם של סוחרי המלך יוציאו בק"ן כל סוס וכל מרכבה בשש מאות כסף כמו שהית' מעלת שע"ה שהיה לוקח הסוס המובחר אשר אין לו ערך בערך הסוס שלוקחי' מלכי החתי' ומלכי ארם מהסוסי' הגרועים ומעלה שבית שלא ימצא סוס כעין סוסיו במלכי ארם ומלכי החתים כי אין בהם אפי' סוס אחד חשוב מאשר לשלמה ואפשר עוד שהגיד מעלת שלמה שמוצא הסוסים אשר לשלמה היה ממצרים ועל ידי הסוחרים שאילו היו על ידו היו יותר בזול לא כן בהיות על ידי הסוחרים כי הם יקחו מקוה אסיפת סוסים במחיר ועכ"ז שהיה לוקח על ידי אחרים ותעלה המרכבה ממצרי' בשש מאות כסף וסוס בחמשים ומאה וכן היה בערך הזה לכל מלכי החתים ומלכי ארם אעפ"י שהמלכי' הנז' בידם ובעצמם יוציאו את המרכבה וסוסים להם בידם ועל ידי עצמם ועכ"ז היה ביוקר וערך מה שלוקח שלמה המלך מובחר ועל ידי שליחיו וסוחריו:

והמלך שלמה תו"ל הקשו את בת פרעה בכלל היתה אלא שהיתה חביבה עליו מכולם כיוצא בו ויפקדו מעבדי דוד שנים עשר איש ועשהאל כו' וכן הביא רש"י ז"ל ובדבריהם מובן ג"כ טעם הפסק בבת פרעה ואחר כך חוזר לרא"ש לפרט הנשים נכריות שהיו עמוניות אדמיות חתיות שכוון: ועיין הרד"ק ז"ל וכן הרלב"ג וכן מהרי"א וגדר חטא שלמה בג' גדרים האחד אהב נשים רוצה לו' אהבה יתירה עזה כמות והשני היותם נכריות מאשר מנעם הכתוב מבוא בקהל והשלישי היותם רבות ועבר על לא ירבה לו נשים ואין ספק שגיירם וא"ה נענש שהיה לו לדקדק בלקיחת נשים שיצא מהם זרע נקי כדי שיתקיים דבר ה' מהמשכת מלכותו · ולע"דן או' והמלך שלמה בלשון כבוד לקרותו מלך וכיון שנתגיירו למה קראן נכריות והיה אפשר לו' שכיון שהיה גיורן שלא לשמה כדי להנשא למלך אדיר כמוהו הלא נכריות נחשבו לו ובערכו וז"ש והמלך שלמה

רוצה לו' להיותו המלך שלמה לזה מעלה עליו הכתוב כאילו היו נכריות כי הגירו' שלא לשמה ע"ד מה שפירשתי בכלי חמדה באו' וישאו להם נשים מואביות שלאולהם לא נחשבו לנשים מואביות אבל להם ובערכם שהיו אפרתים היו נשים מואביות שגירותם שלא לש"ש · אבל הנכון ונדקדק שהי"לל אהב נשים רבות נכריות לא נכריות רבות ויובן גם כן או' ואת בת פרעה כי בכלל היתה ונבין שאומרו עמוניות ת"י בזולת מקומו והיה לו להקדימו אלא נשים נכריות רבות מואביות עמוניות וכו' ובת פרעה והוא כי אין ספק לשלמה ע"ה בחכמתו לא נשא נשים רבות לעבור את פי ה' והיא לא תלמוד אבל לש"ש נתכוון כאשר ראיתי כתוב חשב שכמו שהיא תועלת בנשאו נשים מכל האומו' שתהיה האומה ההיא מחותנת עם המלך ונשמעת אליו כן חשב שאהב זה יכניע הכח העליון ההוא השולט על אותה האומה בהיותו נכנע תחת מלכות שלמה ונשפע ממלכות שמים כמו האם' ההיא בת מלך מלכי האדמה נשפעת ממנו ונבעלת לו כדי שיהיו כולם עליונים ותחתונים נכנעים לו ולמלכות שמים וטעה כי אדרבה בהמצעות אותו השפע שהיה משפיע באותן נכריות היו מתחזקות הקליפות והחיצונים ומה שחשב שתהיה הכנעה' היא היתה רוממותם · ובזה אבין או' והמלך שלמה כלומר חשב למשפט שהעמדת מלכותו היתה בזה ז"ש והמלך שלמה לזה התכלית של היותו מלך לזה אהב נשים נכריות רבות שבחר בנכריות רבות להיותו שוטר ומושל בהן והם רבות מכל אומה ואומה כדי שתהיה נכנעת אל ישראל למטה · ולמעלה לכנסת ישראל ואת בת פרעה אהב לזה התכלית להכניע תחתיו וכן מואביות לשיהיה מואב נכנע אליו עמוניות אדומיות צדוניות חתיות כדי שיהיו כל המלכיות האלה אשר סביבות ארץ ישראל נכנעות אל ישראל וז"ש מן הגוים אשר אמר ה' אל בני ישרא' וכו' שלא היה ראוי לאיש חכם מכל האדם לידבק בהם לז"א בהם דבק שלמה אבל התכלית היה לאהבה רוצה לו' לאהבה את השי"ת היה תכליתו להכניעם תחת עבודת ה' ויראתו כדי שיהיו כל העמים קורים בשם ה' ונכנעים אל המלך שלמה עבד ה' ז"ש בהם דבק שלמה לאהבה:

מן הגוים כו' עיין הרד"ק ז"ל והכל"עד כתבתי בפסוק הקודם:

ויהי לו נשים כו' מהרי"א ז"ל תמה איך יתכן שיהיו לו כ"כ נשים ואין לו חשש מרבוי המשגל שיביאו עליו חולאים רעים וגדולים · והשיב כי שלמה היה שטוף במשגל אבל היה ממעלתו שכל · אשה אשר יבא עליה תהיה מיוחדת לה ולא תכנס ולא תבעל עוד לאיש זר מפני כבוד המלכות ולזה היו לו נשים על ידי חופה וקדושין שבע מאות והן הן אשר קרא אותן שרות שהיו בחופה וקידושין ומהן רובן שלא בא אליהן אלא ביאה אחת ולא מצאו עוד חן בעיניו והניחן אלמנות חיות ולכך אמר ששים המה מלכות כפי הפשט שמלכו' הם אשר מצאו חן בעיניו והיו שפי' המה מלכות ואין לה קראן אלא שרות אמנם הפילגשים הם בלי קידושין וכאן אמר שהיו שלש מאות ומהם פדחו שלא נשארו אלא שמנים פלגשים ועל השאר אמר ועלמות אין מספר ובספר שמואל פרשה י"א כתבתי החילוק שבין הנשים לפילגשים ושם הוכחתי לפלגש המלך בלא קידושין לדעתי בין לרש"י ובין להרמ"בן ז"ל דלא פליגי אלא בהדיוט דלרש"י ז"ל פלגש בקידושין ולהרמ"בן בלי קידושין יעויין שם · ולפי שרבויין שהיו לו מהן לא היו הגונים אלא כמעשה אבותיהן יעצו הבנים בייעוד התורה כי יסיר את בנך מאחרי לזה לא הזכיר הבנים שהיו לו מהנשים הנכרי' שלא לפגום בכבודו ולא הזכיר אלא רחבע' והוא המובחר שבהם למלך וגם הוא עשה הרע בעיני ה' ומ"ש ויטו נשיו את לבו היינו שהיה מעלים עין מהם ולא היה מוחה בהן: ולע"דן שכולן היו אלף ולא יתחייב שיבוא עליהן אבל היו שרות אל משמעתו ושירותו ולבעול אותם אם ירצה ואולי לא בעל שלישון ומ"ש שרות שהיו שרות האלו ומלכו' אבל נשים בבית אביהן היו שרות ומיוחסות בנות מלכי' ביקירותיו שבע מאות ופילגשים דהיינו נשים השופות שלש מאות ומ"ש שם ששים המה מלכות לאין לו עסק בזה כי שיר השירים קדש קדשים ומ"ש ויטו נשיו את לבו לא שנטו אותו אחר ע"א חלילה שהרי כתוב בסמוך ויהי לעת זקנת שלמה נשיו הטו את לבבו אחרי אלהים אחרים מכלל דקודם זקנתו לא נטה לבו הם כן על ברחיוויטו נשיו את לבו היינו שהיה לבו מתחילה תמים עם ה' אלהיו ובלתי פונה אל מיני תענוגי בשר ועתה נשיו הטו את לבבו במה שפנה בלבו אליהן אל אהבתם ונטה מאהבת ה' חלק מה אל אהבתן וז"ש ויטו נשיו את לבו:

ויהי לעת זקנת שלמה וכו' א"ר יצחק מפני מה לא נתגלו טעמי תורה שהרי שני מקראות נתגלו טעמן ונכשל בהם גדול העולם שנ' ולא ירבה לו נשים ולא יסור לבבו אמר שלמה אני ארבה ולא אסור וכתיב ויהי לעת זקנתו שלמ' נשי' הטו את לבבו לא ירבה לו סוסים ולא ישיב את העם מצרימה אמר שלמה אני ארבה ולא אשיב וכתיב ותצא מרכבה ממצרים א"ר יוסי בן חנינא

עלתה

נגוה אליו אל הדבר הזה לבלתי לכת אחרי אלהים אחרים · ר"ל כי ממצות הש"י היה מחוייב שלא יניח לעבוד ע"ז בביתו עם שזה דרך שילכו בניו אחרי אלהים אחרים בראותם אמותיהם עובדו' ע"ז וכבר עורר אותם הש"י כדי שיישיר אותו לבלתי לכת אחרי אלהים אחרים כדי שיתקיים לו המלוכה ולא יגלו ישראל מעל אדמתם ולא יחרב בית המקדש : למען

הנראה אליו · אשר נראה אליו כי לא תבא ה"א הידיעה על העבר וכן ההקדש שמעו הנמצאו פה וזולתם שכתבנו בספר מכלל : פעמים · בגבעון הפעם האחת והשנית אחר תפלתו שאמר לו שמעתי תפלתך וצוה אליו במראה הראשונה בסת' ובמרא' השני' במפורש : ויאמר יי' לשלמה · על ידי נביא והוא אחיה השילוני : שבט

מסרה

דויד ה' מל' וסימ' והארכתי ימיך · ויהי לע' זקנת שלמה · ולבנו אתן שבט · כמגדל דויד צוארך · והקימת עליהם דיחזקאל · וכל תריסר ועזרא וד"ה דכוו' מלאים: לאלהיהן ה' וסימ' נמסר בסדר כי תשא :

כלי יקר

עלתה יו"ד ונשתטחה לפני הקב"ה אמרה לפניו רבש"ע הכתבת בתורתך אות אחת בטלה הרשב"י עלה ספר משנה תורה לפני הקב"ה אמר לפניו רבש"ע הרי שלמה מבקש לעקור יו"ד ממני א"ל הקב"ה חייך שלמה בטל ומאה כיוצא בו בטלין ואות אחת אינה בטלה ממך עד כאן והטעם שעלת' יו"ד של ירבה ביארתי בכלי חמדה בסדר וארא · ומה שאמר כאן רשב"י שעלה ספר משנה תורה הוא לפי שהתורה חייבה למלך בכתיבת משנה התורה הזאת כדי שיקרא בו כל ימי חייו ויכניע לבבו לפני ה' ולכן בעת אשר בטל שלמה אלו המצוות השלשה עלה ספר משנה תורה וכו' אמר הרי שלמה מבקש לעקור אות ממני רוצה לו' ממני עם היותי מזהיר ומזכיר אותו לבלתי רום לבבו ולשמור כל התורה לא שת לבו לא אל משנה תורה ולא הפרטי יו"ד של ירבה · עוד להם ז"ל מסכת שבת ולא היה לבבו שלם כלבב דוד אביו אר"ש בר נחמני א"ר יוכתן כל האו' שלמה חטא אינו אלא טועה שנא' ולא היה לבבו שלם כלבב דוד אביו כלבב דוד אביו הוא דלא הוה מחטא נמי לא חטא אלא מה אני מקיים ויהי לעת זקנת שלמה כרבי יוכתן דרבי יוכתן רמי כתוב ויהי לעת זקנת שלמה נשיו הטו את לבבו וכתיב ולא היה לבבו שלם כלבב דוד אביו ה"ק ויהי לעת זקנת שלמה נשיו הטו את לבבו אחרי אלהים אחרים ולא היה לבבו שלם ולא הלך נמי והא כתיב אז יבנה שלמה שבקש לבנות ולא בנה אלא כדתניא רבי יוסי או' ואת הבמות אשר על פני ירושלם אפשר בא אסא ולא ביערם עד שבא יאשיהו וביערם והלא כל ע"א שבא"י אסא ויהושפט ביערם אלא מקיש ראשוני' לאחרוני' מה אחרונים לא עשו ותלה בהם לשבח אף ראשונים לא עשו ותלה בהם לגנאי והכתיב ויעש שלמ' הרע בעיני ה' אלא מתוך שהיה לו למחות בנשיו ולא מיחה מעלה עליו הכתוב כאילו חטא ע"כ · וצ"ע דמאי איכא בין קס"ד למסקנא · תראה כי לקס"ד נמי מפני שחטא במה שלא מיחה שלא תלו בו הקלקלה לו' אז יבנה כמו שתלו ביאשיה זכות במה אשר בנה שלמה · עם היות שזולתו מהקודמים אליו ביערוהו כנזכר כההיא דתניא רבי יוסי או' ואת הבמות כו' המנס במסקנ' סובר שמ"ש אז יבנה שלמה אינו מבחינת תלייה בעלמא כדקס"ד רק מבחינת שהי' לו למחות וכיון דלא מיחה הרי הוא כאילו הוא הבונה והכריח כן מהכרח פסוק ויעש שלמה הרע דמשמע שהיה עשה כן ומשום תלייה לא שייך לו' ויעש שלמה הרע כו' וז"ש אלא מתוך שהי' לו למחות כו' שעוקר הכל גם מפסוק אז יבנה שאינו מטעם תליה אלא מטעם שלא מיחה נחשב כאילו הוא בנה כדפרשית אלא שעדיין צ"ע שקשה קצת איך הגמרא תחלוק על הברייתא שמפרשת אז יבנה מטעם תליה והיא אומרת אלא משום דהיה לו למחות ולא מיחה וקל לייסב דכיון דהשתא אתי לטעם שהיה לו למחות אין צורך עוד לטעם תליה ובבחינה זו וקאמר אלא דאין הכי נמי שלכו יכולין לו' ג"כ טעם תלייה וטעם למחות דהא לא סתרי אהדדי הכי תרי טעמי · ומתוך דבריהם ז"ל למדנו הכרח למ"ש כל האו' שלמה חטא אינו אלא טועה מדכתיב ולא היה לבבו כלבב דוד שלם אבל קצת שלימות היה בו כיון שהכניסם בסוג אחד כי הרע והטוב לא יכנסו בסוג א' ולעומת זה הוצרכו לתקן הפסוקים האו' אז יבנה וכו' ויעש שלמה הרע בעיני ה' שהם מפני שלא מיחה בנשיו מעלה עליו הכתוב כאילו הוא בעצמו העושה ומהרי"א ז"ל הביא כן והוסיף הכרח שני מהסבה שלמה שנתחכם מכל האדם ח"ו יטעה בע"א אלא ודאי לא חטא אלא במה שלא מיחה בנשיו · עוד הכרח שני מהסברא כי אם היה שטעה לעבוד ע"א איך יתכן שיאמין בכמה אלוהות יחדיו בעשתרות אלהי צידוני' ובמלכו' שקוץ בני עמון ובכמוש שקוץ מואב · גם הוסיף מדיליה מהכרח לשון הפסוקים שאמרו ראשונה וילך שלמה אחרי עשתרות כו' ולא מילא אחרי ה' כדוד אביו שאלו עבד ע"א חלילה לא היה או' ולא מלא אחרי ה' כדוד אביו ודבריו אלה דברי חז"ל במה שהקשו פסוק ויהי לעת זקנת שלמה עם סופו ולא היה שלם וכו' כדלעיל אלא שהגמרא לאו כרוכלא להביא כל הפרטים האלה עוד הביא ראיה שנית מלשון הפסוק שאו' אז יבנה שלמה במה כו' ומסיק וכן עשה לכל נשיו הנכריו' מקטירו' ומזבחות לאלוהיהן שסוף הפסוק מוכיח כי לא שלמה ע"כ ומ"ש אז יבנה על שלא מיחה כדחז"ל וכן הכריח מפ' ויתאנף ה' בשלמה כי נטה לבבו מעם ה' שלא היה לו לו' כי נטה לבבו דמשמע שהיה נטיה כל דהו ע"כ תורף דבריו ז"ל בדעת חז"ל והוא רצה לו' שמטאו של שלמה היה במה שהודיע לנשיו דרכי העבודות הנכריות שהיו כדי להוריד השפע מהכוכבי' ומזלות ההן ולמד אותן העבודות המתייחסות לשרים העליונים הממונים על אומותיהם ולהיותו נביא ה' הנה עון גדול שיתעסק בידיעה ההיא וכ"ש שילמד אותה לנשיו שכבר נתגיירו והיו ישראליות וכ"ש להכיחן לעבוד אותן העבודות פתחי ירושלם ע"כ ואני או' חלילה לריק שבדקים לעבוד עבודת כבבים ומזלו' כ"ש למלך חכם כשלמה שבודאי לא עלה בדעת שרי ליה מהריה למהרי"א ז"ל ורש"י ז"ל הביא כדחז"ל על שלא מיחה וכן הרלב"ג ז"ל והוכיח מן התורה כן במ"ש הוכיח תוכיח את עמיתך ולא תשא עליו חטא במה שאם לא תוכיח אותו תשא עליו חטא מתוך שיחטא הוא שמעל' עליך כאילו חטאת אתה כיון שהיה לך למחות ולהוכיח ולא מחית בו · ולע"ד מלבד שיטת חז"ל שכל חטא שלמה הוא על שלא מיחה בנשיו שהיה אפשר לו למחות · עוד אהפך בזכות שלמה ואו' כי ידוע שהאיש ואשתו גוף אחד ובהיותם יחדיו לדיקים לדקו יחדיו ואם התחטא האם אפשר לו' פלוני חטא על בעלה כיון שהוא והיא גוף אחד ועל זה אפשר שרמזה התורה באו' איש איש כי תשטה אשתו כי הוא כפול איש איש אבל כיון לו' איש כי תשטה אשתו ראוי לו' כאילו האיש הוא המשטה כאשר איש תשטה אשתו כיון שהוא אלי הגוף והיא החלי כי היא עצם מעצמותיו ובשר מבשרו ומהיות שלמ' מזדווג עם הנשים האלה הנכריות כעשית הרכבה מטוב ורע ושפחה כי תירש גבירתה את שבעת בחרות שלמה להבדתו היו שלמו' כן אתו קרובו אל הטוב המכם לעת זקנת שלמ' אשר סוף אדם למות נטו הנשים לסורם ברע הראשון כי אהבה התלויה בדבר בטל דבר בטלה אהבה ולזה א' ויהי לעת זקנ' שלמה שחזרו הנשים לקלקולן בראות' אותו זקן אז נשיו הטו את לבבו מבחינת היותם נשיו שהיו חלק ממנו ולבעליהן כלבבן והיו להם לב א' יחדיו בנטות לכן לרע ראוי שיחשב כאילו נטה חלק מלבו כיון שבדקו בו ודבק בהן והיו לבשר אח' וז"ש הטו את לבבו לא כתיב הטו לבבו כי לב חכם כמוהו לא ינטה גם עד זקנה ושיבה אבל הטו את לבבו את דייק' אותו החלק לבב שלהן הדבוק והטפל ללבבו לעבוד את השם ולעבדו שכם אחד אותו החלק הטוהו מאת לבבו אחרי אלי"ם אחרים שהרי הן הטו לעת זקנתו בראותן כי אזלת ידו והולך האדם אל בית עולמו ובבחינת זו אמר ולא היה לבבו שלם כיון שאותו החלק שהיה סמוך את לבבו נשמט ממנו ופנה אל האלהים אחרים ולהיות בעל באשתו ואשה כבעלה להלכות שבות לזה אמר וילך שלמה כלו' אשת שלמה עושין דאשה חבר הרי

ה כִּלְבַב דָּוִד אָבִיו: וַיֵּלֶךְ שְׁלֹמֹה אַחֲרֵי עַשְׁתֹּרֶת אֱלֹהֵי צִדֹנִים וְאַחֲרֵי מִלְכֹּם שִׁקֻּץ עַמֹּנִים: וַיַּעַשׂ שְׁלֹמֹה הָרַע בְּעֵינֵי יְהוָה וְלֹא מִלֵּא אַחֲרֵי יְהוָה כְּדָוִד אָבִיו: אָז יִבְנֶה שְׁלֹמֹה בָּמָה לִכְמוֹשׁ שִׁקֻּץ מוֹאָב בָּהָר אֲשֶׁר עַל־פְּנֵי יְרוּשָׁלִָם וּלְמֹלֶךְ שִׁקֻּץ בְּנֵי עַמּוֹן: וְכֵן עָשָׂה לְכָל־נָשָׁיו הַנָּכְרִיּוֹת מַקְטִירוֹת וּמְזַבְּחוֹת לֵאלֹהֵיהֶן: וַיִּתְאַנַּף יְהוָה בִּשְׁלֹמֹה כִּי־נָטָה לְבָבוֹ מֵעִם יְהוָה אֱלֹהֵי
י יִשְׂרָאֵל הַנִּרְאָה אֵלָיו פַּעֲמָיִם: וְצִוָּה אֵלָיו עַל־הַדָּבָר הַזֶּה לְבִלְתִּי־לֶכֶת אַחֲרֵי אֱלֹהִים אֲחֵרִים וְלֹא שָׁמַר אֵת אֲשֶׁר־צִוָּה יְהוָה:
וַיֹּאמֶר יְהוָה לִשְׁלֹמֹה יַעַן אֲשֶׁר הָיְתָה־זֹּאת עִמָּךְ וְלֹא שָׁמַרְתָּ בְּרִיתִי וְחֻקֹּתַי אֲשֶׁר צִוִּיתִי עָלֶיךָ קָרֹעַ אֶקְרַע אֶת־הַמַּמְלָכָה מֵעָלֶיךָ וּנְתַתִּיהָ
לעבדך

כְּלִבָּא דְּדָוִד אֲבוּהִי: וַאֲזַל שְׁלֹמֹה בָּתַר עַשְׁתֹּרֶת טַעֲוַת צִידוֹנָאֵי וּבָתַר מִלְכֹּם שִׁקּוּץ עַמּוֹנָאֵי: וַעֲבַד שְׁלֹמֹה דְּבִישׁ קֳדָם יְיָ וְלָא אַשְׁלֵים בָּתַר דַּחֲלְתָא דַיְיָ כְּדָוִד אֲבוּהִי: בְּכֵן בְּנָא שְׁלֹמֹה בָּמְתָא לִכְמוֹשׁ שִׁקּוּץ מוֹאָב בְּטוּרָא דִּי עַל אַפֵּי יְרוּשְׁלֵם וּלְמוֹלֶךְ שִׁיקּוּץ בְּנֵי עַמּוֹן: וְכֵן עֲבַד לְכָל נְשׁוֹהִי בְּנַת עַמְמַיָּא מַסְקָן בּוּסְמִין וּמְדַבְּחָן לְטַעֲוָתְהוֹן: וּתְקֵיף רוּגְזָא דַיְיָ בִּשְׁלֹמֹה אֲרֵי אִיתְפְּנִי לִבֵּיהּ מִדַּחֲלְתָא דַיְיָ אֱלָהָא דְיִשְׂרָאֵל דְּאִתְגְּלֵי לֵיהּ תַּרְתֵּין זִמְנִין: וּפַקִּיד עֲלוֹהִי עַל פִּתְגָּמָא הָדֵין בְּדִיל דְּלָא לִמְהָךְ בָּתַר טַעֲוַת עַמְמַיָּא וְלָא נְטַר יָת דְּפַקִּיד יְיָ: וַאֲמַר יְיָ לִשְׁלֹמֹה חֲלַף דַּהֲוַת דָא עִימָּךְ וְלָא נְטַרְתָּא פִּיקּוֹדַי וּקְיָמַי דִּי פַקֵּידִית עֲלָךְ אַעְדָאָה אַעְדֵּי יַת מַלְכוּתָא מִינָּךְ וְאֶתְנִינַהּ
לעבדך

רשי

אז יבנה שלמה במה · רבותינו אמרו מתוך שלא מיחה בנשיו נקראת על שמו : בהר על פני ירושלם · הר הזתים : אשר היתה זאת עמך · אשר ידעת שאתה עובר על מצותי : ויהי

כלי יקר

היא כחבר ולז"א הכתוב וילך שלמה אחרי עשתרות אלהי צידונים ואחרי מלכם כו' מלבד בחינת חז"ל דהיה לו למחות ולחפש במעשיהן ולא מיחה מעלה עליו הכתוב כאלו הוא עצמו עשה ולז"א ויעש שלמה הרע בעיני ה' ובבחינת היותם נשיו כאשר זכרתי כי לזה אמר נשיו הטו את לבבו יותר מפלגשיו וזהו אז יבנה שלמ' על אשתו הבוג' במה לכמוש מעלה הכתו' כאילו שלמה בנה מהשתי בחינות הנז' בחי' חז"ל מפני שלא מיחה ובחינתי אשר זכרתי מפאת היותו אשתו תקרא שלמ' כבעלה וסוף אמר לשון אז יבנ' ולא א' אז בנה לגלות שלא הוא ממש הבונה כי מ"ש שלמה הוא בבחינת הנז' וזהו אז יבנה שלמה אז נחשב כאילו יבנה שלמה במה לכמוש וכו' וזהו או' וכן עשה לכל נשיו הנכריות רוצה לו' וכן ראוי לו' שעשה כאילו הוא עשה כן לכל נשיו הנכריות מקטירות ומזבחות לאלוהיהן ראוי להאריך כאילו הו' עשה כן כיון שנשיו הם חלק ממנו ועצם מעצמותיו כיון שדבק בהן והיו נשיו או מצד שלא מיחה בהן ומבחינה זו הוא מ"ש כי נטה לבבו מעם ה' אלהי ישראל אחרי אלהי נכריות אשר לקח לנשים והחכם עיניו בראשו של דבר וזהו יען אשר היתה זאת עמך רוצה לו' שבהיותה עם נשיך הסוכבות בחיקך ומדבקות רוחן ברוחך כאילו היתה זאת עמך כמשך וזהו יען אשר הית' זאת עמך ולא שמרת בריתי וחוקותי כו' וכמו שהרחיב בס"ד מידי עברי בכל פסוק ופסוק :

אז יבנה שלמה וכו' עיין רש"י ז"ל וכן הרלב"ג ז"ל · וכן הביא מהרי"א ז"ל כאשר זכרתי בפסוק הקודש בשם מהרי"א ז"ל שגילה כן הפסוק באו' אז יבנה שלא בנה ממש אלא כיון שלא מיחה אז ראוי לו' כאילו הוא יבנה במה לכמוש · אז אמר שלמה מהבחינה שזכרתי דבעל כאשתו והשה כבעלה תקרא בכל מה שלמה כענין שכתוב זכר ונקבה בראם ויקרא שמם אדם שהיה יחדיו נקראו אדם ושניהם גוף א' והאדם האחד יתשבו מכלל שהאיש מחצה או יותר והאשה ג"כ חלק מהאד' ומ"ש בהר אשר על פני ירושלם רש"י ז"ל בהר הר הזתים · וכן מהרי"א ז"ל :

וכן עשה לכל נשיו כבר זכרתי בפסוק ויהי לעת זקנת שלמה שהבנת הכתוב לו' וכן ראוי לומר עליו עשה לכל נשיו במה שהם מקטירות לאלהים אחרים ומזבחות במו שאמרתי בבנין אז יבנה כן ראוי לו' בקרבנות עשה מהבחינות שתים הנז' לעיל ז"ש וכן עשה :

ויתאנף ה' בשלמה וכו' וצוה כו' עיין הרד"ק ז"ל ומהרי"א ז"ל הזיל בשיטתו שלמד אותן דרכי העבודות ולא היה ראוי אחרי שנראה אליו פעמי' ודבק בו הש"ית והיה ראוי שגם הוא ידבק בו ולא היה ראוי שילך את ה' כשיו ולא שילמד אותם דרכי אלהות זרים שאם היה מדובק באלהיו וכמו שצוה אחרי ה' אלי"כם תלכו ואותו תעבודו ובו תדבקון לא היה נותן מקום שהל' מה יעבוד ע"א לעיניו בארצו כ"ש נשיו השוכבות בחיקו ולכן ויתאנף ה' וגם שצוהו על הדבר הזה לבע' אלילים כי היה זה מוטל למלך ולא שמר אשר צוה ה' לבערם עד כאן : ולע"דן כי חרה אף ה' יען נטה לבבו מעם אהבת ה' שבלטוינו והבת את ה' אלהיך בכל לבבך וכו' ושלמה נטה לבבו אחרי נשיו והבתן ז"ש ויתאנף ה' בשלמה כי נטה לבבו מעם ה' כו' הנראה אליו פעמים ואיכא מ"ד תרתי הויה חזקה וצוה אליו על הדבר הזה ומלבד זה ולא שמר את אשר צוה ה' בתורתו לכל ישראל ז"ש שנית ולא שמר את אשר צוה ה' · או יאמר ולא שמר אשר צוה ה' בלא ירבה לו נשים ולא ירבה לו סוסים וכסף וזהב לא ירבה לו מאד כי הוא גרם לו להרים לבבו ולנטות מאחרי ה' יתברך :

ויאמר ה' לשלמה עיין רש"י ז"ל והרד"ק ז"ל ומהרי"א ז"ל יען היתה זאת עמך אשר התעסק' במה שלא היה ראוי לך להניח נשיך לעבוד ע"א ולא מחית בהם אשר בזה נתת יד לפושעים וחטאים אשר בזה לא שמרת בריתי וחוקותי כו' לכן מידה כנגד מידה כמו שאתה היית סבה לתת מלכותי ותהלתי לפסילים לתמונת שמש וירח עבדיהם ג"כ אני אקרע את המלכות מעליך לעבדך מדה כנגד מדה ולפי שלא הטאת בעצם ח"ו כי צדיק אתה רק בדבר אשר לא מחית בידם לזה אמר אך בימיך לא אעשנה כו' · ולע"דן בכפל אשר היתה זאת עמך ולא שמרת וכו' הכוונה יען אשר היתה זאת הנבואה עמך מגבעון ובעת בנין המקדש ומלבד היות זאת עמך ולא שמרת בריתי וחוקותי אשר צויתי עליך בתורת משה עבדי והפל הפלכת אחרי גויך על כן קרוע אקרע וכו' · או יאמר היתה זאת עמך זאת מורה בהבנע על נטיית אחרי אלהים אחרים במה שלא מיחה בנשיו · ונוסף עוד ולא שמרת בריתי וחוקותי אשר צויתי עליך בתורה מצות פרטיות עליך ולא שאר העולם הלא הן מצות לא ירבה לו נשים ולא ירבה לו סוסים וכסף וזהב לא ירבה לו מאד ובגללן מצות וכתב לו את משנ' התורה הזאת וקרא בו כל ימי חייו לבלתי רום לבבו שלעומ' זה עלה ספר משנה תורה לגעוק תמם על שלמה כנז"ל בפסוק ויהי לעת זקנת שלמה לז"א ולא שמרת בריתי דהיינו ספר משנ' התורה וחוקותי שחקקתי אשר צויתי עליך ביחוד שהם מצות פרטיי' במלך לא ירבה לו נשים לא ירבה לו סוסים וכסף וזהב לא ירבה לו מאד עליהן אמר וחוקותי אשר עליך · עליך בפרטות על כן קרוע אקרע את הממלכה קרוע מצד הע"ז שהמחתן לעבוד ואקרע מצד חוקותי שעברת וזהו טעם כפל קרוע אקרע כלו' מפני לדין מחוייב אתה בקריע' הממלכ' או יאמר קרוע ר"ל מהסיבות הנז' היה מחוייב שקרוע רוצה לומר תכף ומיד תעשה הקריע' הזאת ממך כיון שאתה טעית בעניני חוקי המלכות והמצות הפרטיות שבי לכן לא אעשה כן של אקרע בעתיד בהסתלק הממלכה מעליך והעתקה אל בנך או ונתתיה לעבדך כי אך בימיך לא אעשנה כו' או יאמר קרוע בימיך בהלמה קריעה אל הבא במה שיקומו עליך שטנים לשטנך ואקרע בימי בנך העשרת שבטים · או אמר קרוע אקרע כלו' היה מחוייב שקרוע ר"ל קריעה החלטות לבלתי הניח לך לא מינה ולא מקצתה לשלחך מעל פני לגמרי ולא כן אעשה אלא אקרע ממנה ואניח לך שבט אחד כדמשיך רק את כל הממלכה לא אקרע כו' ואמר ונתתיה לעבדך לרמז לו כי עתידה לחזור כי באחרית הימים יבקשו ישראל את ה' ואת דוד מלכם וזהו ונתתיה לעבדך כלומר ומה שקנה עבד קנה רבו וסוף העטרה שתחזור ליושנה · וע"ד הסוד אין זאת אלא כ"י בזאת יבא אהרן והיה הכוונה יען אשר היתה זאת עמך זאת דייקא ולא שמרת בריתי ברית מילה ממש שהוא סוד היסוד ולא שמרת בריתי שהרי בעלת נכריות וא"ע"פי שנתגיירו כי גרותן שלא לש"ש על כן קרע ה' את הממלכה מעליך אין ממלכה אלא שכינה כד"א לך ה' הממלכה והמתנשא לכל לראש וזהו אומר מעליך כי היתה שכינה שורה עליך וכשתלקה מסיבת העון :

אך בימיך לא אעשנה כו' אמר כי לכבוד דוד היותו אביך וגם כדי שלא יחולל כבודו באמרם לפי שהיה בנה של בת שבע לא הצליח באחריתו ז"ש אך בימיך לא אעשנ' למען דוד אביך שלא יחולל כבודו שהוא אביך מהכנסיה כנז' אבל מיד בנך אקרענה שמידי ממש תהיה זאת לו
שהוא

שבט אחד · כי בנימן לפי שהיה חלקו עם יהודה בירושלם בין שניהם נחשבים לשבט אחד : · ויקם יי׳ שטן · זה היה לעת זקנת שלמ׳ כאשר נטה לבבו מעם יי׳ : הוא באדום · מזרע המלך שהיה באדום או הוא אומר זה על הדד : בהיות דוד את אדום · כמו באדום ספר ענין זה עתה כי ברח הדד והיה כנער קטן בברחו וברח מארצו עם אנשים אדומיי׳ בשהכה יואב את כל זכר באדו׳ וכאשר שמע כי מתו דוד ויואב חשב להנקם מישראל ומה שספר מענין אשתו שהיתה אחו׳ הגבירה וכנו שהיה גמול בתוך בני פרעה כל זה אמר להודיע כי כל כך גברה שנאתו לישראל עד שהניח כל הטובה הזאת להנקם מישראל ואמר לפרעה שישלחנו וילך לארצו ולא עלתה בידו להצר לישראל עד עת זקנת שלמה שהקימו יי׳ לשטן בים׳ בעבור עון ע״א שעשו נשי שלמה ובנו במות וכן הקים שטן אחר לשלמה את רזון בן אלידע ושניהם הצרו לישראל לעת זקנת שלמה : ויך כל זכר באדו׳ · את׳ שהכה כל זכר באדום כי קודם הכה ואחר כן קבר׳ וכמו וי״ו זה הן אתה קצפת ונחטא אחר שחטאנו קצפת ויבש את הים לחרבה ויבקעו המי׳ את׳ שנבקעו המים שם הים לחרבה וזולת זה שכתבנו בספר מכלל ולענין זה פירשו רז״ל ויעש דוד שם בשובו מהכותו את אדום זהו שם טוב שקנה בגוים שלוה לקבור את ההרוגים וכן אומר הנביא במלחמת גוג ומגוג וקברום כל עם הארץ והיו להם לשם חבל י״ת לקבור את החללים לחלצא קטיליא כלומר לקחת חליצותם וכליהם : וכל ישראל · כל ישרא׳ אשר עמו במלחמ׳ ישבו שם עד הכריתו כל זכר באדום עד קברם החללי׳ : ויברח אדד · בא׳לף והאחרי׳ בה״א ואהד הוא כי אותיות אהוי מתחלפות כמו ישי אישי והדומים להם : ויקומו ממדין · אולי בצאתם מאדום נתעכבו במדין ויקומו משם ויבאו פארן ויקומו אנשים עמם מפארן כי אותם היו מכירי׳ אותו שהוא מזרע המלוכה לפיכך לקחם עמם כדי שיעידו עליו לפני פרעה שהוא מזרע המלוכ׳ : ולחם אמר לו · אמר לתת לו ות״י ומזון אמר לספקא ליה : וארץ נתן לו · ערים שיהיה שר ופקיד עליהם : כי

תרגום	מקרא
לְעַבְדָךְ: בְּרַם בְּיוֹמָךְ לָא אַעַבְדִינָהּ בְּדִיל דָוִד אֲבוּךְ מִיַד בְּנָךְ אַעְדִינָהּ: לְחוֹד יַת כָּל מַלְכוּתָא לָא אַעְדֵי שִׁבְטָא חַד אֶתֵּן לִבְרָךְ בְּדִיל דָוִד עַבְדִי וּבְדִיל יְרוּשְׁלֵם קַרְתָּא דְאִתְרְעֵיתִי: וַאֲקִים יְיָ שָׂטָן לִשְׁלֹמֹה יַת הֲדַד אֱדוֹמָאָה מִזַרְעָא דְמַלְכָּא הוּא בֶּאֱדוֹם: וַהֲוָה כַּד הֲוָה דָוִד בֶּאֱדוֹם כַּד סְלִיק יוֹאָב רַב חֵילָא לְחַלָּצָא קְטִילַיָא וּקְטַל כָּל דְכוּרָא בֶּאֱדוֹם: אֲרֵי שִׁתָּא יַרְחִין יְתִיב תַּמָן יוֹאָב וְכָל יִשְׂרָאֵל עַד דִישֵׁיצֵי כָּל דְכוּרָא בֶּאֱדוֹם: וַעֲרַק אֲדַד הוּא וְגַבְרִין אֲדוֹמָאִין מֵעַבְדֵי אֲבוּהִי עִימֵיהּ לְמֵיעַל לְמִצְרַיִם וַהֲדַד יְנִיק זְעֵר: וְקָמוּ מִמִדְיָן וְאָתוֹ לְפָארָן וּדְבָרוּ גַבְרִין עִמְהוֹן מִפָּארָן וְאָתוֹ לְמִצְרַיִם לְוַת פַּרְעֹה מַלְכָּא דְמִצְרַיִם וִיהַב לֵיהּ בֵּיתָא וּמְזוֹן אֲמַר לְסַפָּקָא לֵיהּ וְאַרְעָא יְהַב לֵיהּ: וְאַשְׁכַּח הֲדַד רַחֲמִין בְּעֵינֵי פַּרְעֹה לַחֲדָא וִיהַב לֵיהּ אִתְּתָא יַת אַחֲתַת אִתְּתֵיהּ אֲחָתֵיהּ דְתַחְפְּנֵס מַלְכְּתָא: וִילֵידַת לֵיהּ אֲחָתָא דְתַחְפְּנֵס יַת גְנוּבַת בְּרֵיהּ וַחֲסַלְתֵּיהּ תַּחְפְּנֵס בְּגוֹ בֵּית פַּרְעֹה וַהֲוָה גְנוּבַת דְבֵית פַּרְעֹה בְּגוֹ בְּנֵי פַּרְעֹה: וַהֲדַד שְׁמַע בְּמִצְרַיִם אֲרֵי	לְעַבְדֶּךָ: אַךְ־בְּיָמֶיךָ לֹא אֶעֱשֶׂנָּה לְמַעַן דָּוִד אָבִיךָ מִיַּד בִּנְךָ אֶקְרָעֶנָּה: רַק אֶת־כָּל־הַמַּמְלָכָה לֹא אֶקְרָע שֵׁבֶט אֶחָד אֶתֵּן לִבְנֶךָ לְמַעַן דָּוִד עַבְדִּי וּלְמַעַן יְרוּשָׁלַםִ אֲשֶׁר בָּחָרְתִּי: וַיָּקֶם יְהוָה שָׂטָן לִשְׁלֹמֹה אֵת הֲדַד הָאֲדֹמִי מִזֶּרַע הַמֶּלֶךְ הוּא בֶּאֱדוֹם: וַיְהִי בִּהְיוֹת דָּוִד אֶת־אֱדוֹם בַּעֲלוֹת יוֹאָב שַׂר הַצָּבָא לְקַבֵּר אֶת־הַחֲלָלִים וַיַּךְ כָּל־זָכָר בֶּאֱדוֹם: כִּי שֵׁשֶׁת חֳדָשִׁים יָשַׁב־שָׁם יוֹאָב טו וְכָל־יִשְׂרָאֵל עַד־הִכְרִית כָּל־זָכָר בֶּאֱדוֹם: וַיִּבְרַח אֲדַד הוּא וַאֲנָשִׁים אֲדֹמִיִּים מֵעַבְדֵי אָבִיו אִתּוֹ לָבוֹא מִצְרָיִם וַהֲדַד נַעַר קָטָן: וַיָּקֻמוּ מִמִּדְיָן וַיָּבֹאוּ פָּארָן וַיִּקְחוּ אֲנָשִׁים עִמָּם מִפָּארָן וַיָּבֹאוּ מִצְרַיִם אֶל־פַּרְעֹה מֶלֶךְ־מִצְרַיִם וַיִּתֶּן־לוֹ בַיִת וְלֶחֶם אָמַר לוֹ וְאֶרֶץ נָתַן לוֹ: וַיִּמְצָא הֲדַד חֵן בְּעֵינֵי פַרְעֹה מְאֹד וַיִּתֶּן־לוֹ אִשָּׁה אֶת־אֲחוֹת אִשְׁתּוֹ אֲחוֹת תַּחְפְּנֵיס הַגְּבִירָה: וַתֵּלֶד לוֹ אֲחוֹת תַּחְפְּנֵיס אֵת גְּנֻבַת בְּנוֹ וַתִּגְמְלֵהוּ תַחְפְּנֵס בְּתוֹךְ בֵּית פַּרְעֹה וַיְהִי גְנֻבַת בֵּית פַּרְעֹה בְּתוֹךְ בְּנֵי פַרְעֹה: וַהֲדַד שָׁמַע בְּמִצְרַיִם כ כי

Masoretic marginal notes: ל׳ · ל׳ זקף קמץ · ב׳ · ה׳ · ל׳ · ט״ו פתח · ל״ג מלעיל׳ פסוק · ל׳ · ל׳ · ל׳ · ל׳ · ל״ג חד חס׳ · ג׳ · ג׳ ור״ן חס׳ · ב׳ חס ובפסו׳

בעלות ה׳ וסימ׳ ויהי בעלות הלהב · ויהי בהיות דוד את אדום · ויהי בעלות המנחה קדמאה דסיפרא · ויהי בעלות נבוכד נאצר · וימן האלהים תולעת :

רשי

ויהי בהיות דוד את אדום · אז ויברח הדד מפני דוד ויואב : לקבר את החללים · שקברן להרוגים של אדום הוא שנאמר שם בספר שמואל ויעש דוד שם בשובו מהכות : את אדום שהיו הכל מקלסין אותו איש חסיד שקבר את הרוגיו וכן הוא אומר במלחמ׳ גוג ומגוג וקברו כל עם הארץ והיה להם לשם ויונתן תירגם לקבר את החללי׳ לחלצא ית קטיליא לקחת את חליצתם : ולחם אמר לו · אמר למשרתיו כך וכך לחם תנו לו ליו׳ : הגביר׳ · המלכה : כי

רלבג

למען דוד עבדי · מגיד שמשהשגח׳ על האב תמשך לבן והנה למען דוד עבדו השגיח בשלמה שלא יקרע דבר מהממלכה ממנו בחייו ולמען דוד עבדו השגיח בזרע שלמה שלא תסור מהם הממלכה לגמרי · והנה קרא שבט אחד יהודה ובנימין מפני היות נחלתם יחד : ולמען ירושלם אשר בחרתי · ר״ל כי מפני שנבחר ירושלם לבנות להשי׳ בו בית המקדש ארצה שהמולך בו תתקיים מלכותו גם תמיד עם שזה יהיה סבה להעמיד ענייני בית המקדש באופן יותר שלם כי כל אחד מהמלכים האלו ישתדל בתקונו מפני שבכוהו אבותיו : ויהי בהיו׳ דוד את אדו׳ · ר״ל שדוד היה את אדום לקבר את החללים לטהר הארץ בעת שעלה יואב שר הצבא על אדו׳ להכותם ואח׳ זה ספר שכבר הכה יואב כל זכר באדו׳ ויקחו אנשים עמם מפארן · יתכן שלקחו׳ כדי שיהיה עמו עם רב וזה יהיה סבה שיכבדהו פרעה וינשאהו עם שהם גם כן העידו שהוא מזרע המלוכה ולזה נתן לו פרעה מה שנתן : ולחם אמר לו · ר״ל שכבר אמר לתת לו לחם חקו תמיד : וארץ נתן לו · ר״ל שנתן לו ערים יהיה מושל עליהם : ויאמר

כלי יקר

שבוא בידו יגרים לעצמו כן ויתגלגל חובתו על ידו ז״ש מיד בנך אקרענה ולא אמר בימי בנך אקרענה · אז רמז מיד בנך על ההריסות אל הכנסה בידו בתחלת מלכותו אקננה :

רק את כל כו׳ עיין הרד״ק ז״ל וכן הרלב״ג ז״ל וכן מהר״יא ז״ל · ולע״דן שקרא׳ שבט אחד לפי שבהיותו מולך בירושלם וביהודה ובנימין שכן בין כתיפיו ומופרת במעשיו לבלתי היותו מורד במלך א״כ לזאת לא יחשב כי אם השבט האחד שבט בנימין מוכרח במעשיו · זאת ועוד כי שבט בנימין כנוו אחרי שאול ובניו ולא יהיו מעולם אהובי מלכות דוד אדרבא שמעי׳ לאידו והעד שמעי בן גרא מבחורים לז״א שבט אחד וזה יהיה למען דוד עבדי וגם למען ירושלם אשר בחרתי ורמז אשר בחרתי אל ירושלם של מעלה הנבחרת והיא מלכות שמים מלכות דוד ולא יכות למלוך בה כי אם זרע דוד הנבחר לרגל רביעי במרכבה גם למען ירושל׳ אשר בחרתי צריך למלוך בתוכה מלך ענו כמלכי בית דוד בן ודנין אותו :

ויקם יי׳ שטן לשלמה כו׳ עיין הרד״ק ז״ל וכן מהרי״א ז״ל שכאשר נטה מהדבקות האלהי׳ אז קמו על שלמה שטנים כי לא היתה חיתת אלהים עליהם והיה מידה כנגד מידה כמו שהוא לא מיחה בנשיו אויבות ה׳ כך לא מיחה ה׳ יתברך באויבי שלמה הקמים עליו לקנטרס עד כאן · ולע״דן כי לפי ששלמה עבר על שלש מצות המוטלות על המלך לא ירבה לו נשים לא ירבה לו סוסים וכסף וזהב לא ירבה לו לפי׳ קמו עליו שלשה שטנים הדד ורזון וירבעם והיותר המורה הנשים כי הזימה יותר שנוהה לפני הש״ית והוא השטן הראשון הדד האדומי שברח למצרי׳ ובילול וחזר למקומו באופן שהעון שנשא שלמ׳ את בת פרעה מלך מצרי׳ עשה הקב״ה ששטנו יתגדל אצל פרעה מלך מצרים וממנו שאתו ומשפטו יצא והוא אדומי לעומת הנשים אדומיות אשר נשא שלמה כנז״ל אדומיות כמלא כי מעברו עבירה אחת קנה לו קטיגור אחד ושטן אחד וזהו ויקם ה׳ וכו׳ מזרע המלך שמזרע המלך חוזר לשלמה המלך כי מזרע שלו שבעל בת אל נכר כמשך לו זה והוא דרש ואין מקרא יוצא מידי פשוטו · עוד אפשר שאמר שהוא ית׳ מגיד מראשית אחרי׳ ומעת צאת הדד האדומי מזרע המלך בטפ׳ זו מה הבא עליה כמנה הדד למלך ושטן וז״ש ויקם ה׳ לשטן אז בצאת הדד האדומי מזרע המלך והוא באדום הדד האדומי והיינו שלא כתב מזרע המלוכה אלא מזרע המלך זה מבריע הפשט ומכריע הדרשה · עוד אפשר שהודיענו הפסוק שלא נשאר מזרע אדום אלא הוא ואלו נהרג על ידי יואב כבתה גחלת ז״ש מזרע המלך הוא לבדו נשאר באדום ואין זולתו יורש המלכות :

ויהי בהיות דוד את אדום כו׳ עיין רש״י ז״ל והרד״ק ז״ל : ולע״דן לדקדק מאי ההויה שאמר ויהי דוד באדום ולא הזכיר מה היה ועוד למה הזכיר ויך כל זכר באדו׳ בסוף אחרי לקבר היה לו להקדים ויך כל זכר באדום ויהי דוד באדום לקבר את החללים : ונראה שכוונת כל הכתובים היא להודיע שמלך החטאות של שלמה שמקוד׳ ומאז נצול הדד מיד יואב שלא המיתו וברח מצרים ונתגדל שם במצרים על ברכי פרעה חמיו מידה כנגד מידה שנשא בת פרעה נתגדל שטנו הדד ולזה בא הדד והניח כל כבודו אשר במצרים לבוא אל ארצו כדי להפרע משלמה העתיד והיה זה הענין מגולגל בחטא יואב שטעה והרג כל זכר באדום והדין הוא כל זכר עמלק לאבד כל זכר למוז״ש ויהי בהיות דוד ר״ל ויהי הגלות זה בהיות דוד כו׳ ויך יואב כל זכר באדום ועון זה שטעה להרוג הזכרים גרם לו שברח הדד כי ששת חדשים כו׳ וטעה שהיה לו להרוג כל זכר ובזה מובן מה שהזכיר ויך כל זכר אחר לקבר ונדחקו המפרשים לפרש וכבר הכה כל זכר ובזה אין צורך שכוונה הפסוק לו׳ שהיתה קלקלה זו מהכללתו הסובבה מעון יואב במה שהכה כל זכר וע״י שלמה נגמרה הקמתו להיות זרע הנשים להכות לשלמה כמו שייעד ה׳ והוכחתיו בשבט אנשים כו׳ :

כי ששת חדשים כו׳ פג״ה עד הכרית כל זכר באדום כי אתא לקמיה דוד אמר ליה מאי טעמא עבדית הכי א״ל דכתיב תמחה את זכר עמלק א״ל הכן זכר קרינן אזל לגבי רביה א״ל היכי אקריתן זכר שקל ספסיר׳ בעו למקטלי׳ א״ל אמאי א״ל משום דכתיב ארור עושה מלאכת ה׳ רמיה א״ל שבקיה להאי גברא דליקו׳ בארו׳ א״ל כתיב ארור מונע חרבו מדם עד כאן · ובדבריהם אלה נבין או׳ כי ששת חדשים דקרא קושטא דמילתא קאמר להודיע שישב ששה חדשים ואגב הורקיה יורה זיקי תרעומת איך לא נשמע הדבר הזה לדוד או לחכמי ישראל לאמר מה זה ליואב מכה הזכרים ומחיה הנקבות ומקרא מלא כל זכר עמלק הזכרים ונקבות וכל זכרון ועם היות הזמן רב ששה חדשי׳ ומצורף לזה שכל ישרא׳ ישבו שם ועכ״ז עד הכרית כל זכר ולא נקבו׳ תימה גדול הוא׳ ועיין הרד״ק ומהרי״א ז״ל כי ששה חדשים כו׳ ר״ל החללים הנז׳ שבא דוד לקבר נהרגו כי ששת חדשים ישב יואב כו׳ :

ויברח אדד כו׳ עיין רש״י ז״ל והרד״ק ז״ל והרלב״ג ז״ל וכן מהרי״א ז״ל כהרלב״ג ז״ל : ולע״דן כי בברחו פן יקראהו אסון המלחמה שיבה מקומו לברוח גם שינה שמו אדד במקום הדד וז״ש ויברח אדד והדד נער קטן ועכ״ז עלה בידו לברוח מחרב יואב ואין זה אלא מהשגחתו ית׳ שמקדם ומאז הקימו ה׳ לשטן לשלמה ולזה ברח עם היות הדד נער קטן ויהיה פסוק זה מקושר עם הקודם שעם היות כי ששה חדשים ישב יואב באדום עד הכרית כל זכר ועכ״ז שהתעכב זמן ששה חדשים עכ״ז ויברח אדד עם היותו קטן ונער בלי עצה :

וימצא הדד חן אף זו מן התוכחות שאילו לא מצא חן הרגו פרעה והגיד הכתוב שמצא חן על שהשיאו אחות אשתו המלכה וטעם כפל אחות אשתו אחות תחפנס הגבירה לו׳ שהיתה גביר׳ קודם היותה אשתו וזאת אחותה א״כ היו שתיהן מיוחסות מימי עולם גם היתה לה מעלה מהיותה אחות אשתו ועכ״ז נשאה לו ואפשר שנא׳ שזו אשת הדד היתה גדולה וחשובה בבית פרעה מאד ולא שהיתה בזויה ולכך השיאה אליו ואמר אחות אשתו בטבע ולידה אחות הן וג״כ היא דומה אליה ואחות תחפנס היא ביופי ומעלה ושררה וזהו אומר שנית אחות תחפנס במה שהיא גבירתה גם כן זאת אחותה בשררה והראיה כי ילדת בן שמו גנובת והגמלהו תחפנס בתוך בית פרעה כאילו בן בית גם כן שאחו׳ תחפנס וגנובת זה גם כן נתגדל בתוך בני פרעה כאילו הוא כאחד מבני המלך כ״ז הוראה כי חן וכבוד יתן ה׳ וכל אשר חפץ ה׳ עשה ואין מונע כי מי יאמר לו מה תעשה ומה תפעל · ונקרא גנובת אפשר ע״ש שגונב הביא מיד אויביו ונצול מיואב ומחרבו׳ או אפשר כי הבן יקיר ומי שיש לו געגועין קורין אותו קונפ״ראדו בלעז וזהו גנובת כאילו גנוב הוא אתו כדי שיחיה שהוא בן יקיר לו ואומרו אין זה בני כדי שילכד ברשת עונותי וברוע מזלי אבל גנובת הוא :

והדד שמע במצרים וכו׳ ב״ב פ׳ המוכר את הספינה דרש ר׳ פנחס בר חמא מפני מה נאמר בדוד שכיבה וביואב מיתה דוד שהניח בן נאמר בו שכיבה יואב שלא הניח בן נאמר בו מיתה · ויואב לא הניח בן והכתיב ומבני יואב עובדי׳ ויחיאל אלא דוד שהניח בן ממלא מקומו נאמר בו שכיבה יואב שלא הניח בן ממלא מקומו נאמר בו מיתה עד כאן · ויש לדקדק מעיקר׳ מאי סבר דקאמר יואב שלא הניח בן דהא כתיב ועובדיה ויחיאל בני יואב · ועוד מאי נפקא ליה להדד זה עד שהגידו לו בדוד שכיבה וביואב מיתה · ונראה שלא נעלם מר׳ פנחס הדורש מסקנת תירוץ הגמר׳ דבהנחת בן ממלא מקומו תליא מלתא וכיון דכן אם אינו ממלא מקומו כיון שלא כילל אביו מן המיתה על ידו הרי הוא כאילו אינו וז״ש דוד שהניח בן להכוונה ממלא מקומו ויואב אף על פי שהני׳ בן כיון שאינו ממלא מקומו הרי הוא כאילו אינו בעולם כלל ולז״א בלשון יואב שלא הניח בן כאילו לא הניח בן כלל הוא כיון שאין בו שלימות והנה המבשר להדד אמר רמז לו וקוץ בה בשרו שמת יואב ולא הניח בן ממלא מקומו לכן יהי לבך בטוח לשוב לארצך מלך יואב מלך דוד דע כי שכב דוד שהניח בן ממלא מקומו וצריך אתה לעמוד מנגד כי הכי הוא כאילו דוד חי שמענה ואתה דע לך · עוד לחז״ל במדרש שמואל רבי פנחס ור׳ אמי בשם רבי חייא בר אבא דוד על ידי שמכב על מטתו כתי׳ ביה שכיבה יואב על ידי שנהרג כתיב בו מיתה ד״א דוד על ידי שהיה

מנחה קטנה

אשה אלמנה ירצה שמ״א
שראה אמו יושבת שבילה
ונלמודה מנפלה שבע בן
בכרי שנהרג ע״י דוד ע״כ
רצה לנקום נקמת אביו והתג
וע״כ וירם יד במלך להמריד
ישראל בשלמה וזה הדבר ונו'
בזה כלכר רצה להביא את לב
העם מעל שלמה במה שסיפר
בנבותו ואמר כדור אתם רמז
מעשה שלמה בנה את המלוא
וגו' היפוך ממה שעשה דוד
אביו : ואת

כי שכב דוד עם אבותיו וכי מת יואב שר הצבא · דרשו בו מפני מה נאמרה שכיבה בדוד ומיתה ביואב היא שכיבה היא מיתה אלא דוד שמת על מטתו כתוב בו שכיב' יואב שנהרג כתוב בו מיתה דוד שירשו בניו את מקומו נאמר בו שכיבה יואב שלא ירשו בניו את מקומו נאמר בו מיתה: שלחני · אמר לפרעה שישלחהו כי חשב כיון שמתו דוד ויואב ושלמה נער ואינו איש מלחמה חשב להרע לישראל ובעודו במצרי' לא היה יכול להרע להם שהרי בת פרעה היתה לשלמה לאשה ויצא ממצרי' ולא עלתה מחשבתו בידו כי כל ימי שלמה אין שטן ואין פגע רע עד עת זקנתו ואז היה שטן לישראל זה הדד ורזון גם כן: ויק' אלהי' לו שטן · לשלמה כלומר עוד הקי' לו שטן אחר את רזון אשר ברח גם כן מאת הדדעזר בהכו' דוד אותו כמו שכתוב בספר שמואל ואומר כי אז ברח מאת אדוניו רזון זה ויקבוץ אנשים ויהי שר גדוד וכשמעו זה כי הדד שב לארצו כדי להרע לישראל הלך הוא גם כן עם אנשיו לדמשק והצליח שם עד שמלכו הוא ואנשיו בדמשק ואח"כ גבר עוד ומלך הוא על כל ארם כי דמשק מארם היה ומתחילה לא התגבר על אנשיו שבאו עמו והניח להיו' שליטי' על העיר עמו עד שהתחזק הוא במלוכה ומלך הוא לבדו על ארם והרע לישראל: כל ימי שלמה · מעת שקם לשטן היה לשטן כל ימי שלמ' לישראל אבל לא יוכל לפרש כל ימי שלמ' מעת שמלך שלמה שהרי כתוב וישב יהודה וישראל לבטח איש תחת גפנו ותחת תאנתו כל ימי שלמה ואומר אין שטן ואין פגע רע אלא לעת זקנת שלמה קמו אלה השטני' מעת שנטה לבבו מעם יי' ואחר שקמו היו לשטן לישראל כל ימי שלמה עד שמת שלמה כדי שינח' על החטא ויכי' כי בעוד שהיה אוהב את יי' אין שטן ואין פגע רע וכיון שחטא קמו השטני': ואת הרעה אשר הדד · נתחברה רעתו עם הרע' אשר עשה הדד לישראל: ויקץ בישראל: ויקץ זה פעל יוצא ותרגומו ומרד בישראל ואפשר שהוא פעל עומד כחביריו כלומ' קץ בהם ומאס אות' בהיותו בשלו' עמה': וירבע' בן נבט · אמרו בדרש הוא נבט הוא מיכה הוא שבע בן בכרי והנה שבע בן בכרי משבט בנימן ונבט משבט אפרי': אפרתי · משבט אפרי': וירם

כִּי־שָׁכַב דָּוִד עִם־אֲבֹתָיו וְכִי־מֵת
יוֹאָב שַׂר־הַצָּבָא וַיֹּאמֶר הֲדַד אֶל־
פַּרְעֹה שַׁלְּחֵנִי וְאֵלֵךְ אֶל־אַרְצִי׃
וַיֹּאמֶר לוֹ פַרְעֹה כִּי מָה־אַתָּה חָסֵר
עִמִּי וְהִנְּךָ מְבַקֵּשׁ לָלֶכֶת אֶל־אַרְצֶךָ
וַיֹּאמֶר לֹא כִּי שַׁלֵּחַ תְּשַׁלְּחֵנִי׃ וַיָּקֶם
אֱלֹהִים לוֹ שָׂטָן אֶת־רְזוֹן בֶּן־אֶלְיָדָע
אֲשֶׁר בָּרַח מֵאֵת הֲדַדְעֶזֶר מֶלֶךְ־צוֹבָה
אֲדֹנָיו׃ וַיִּקְבֹּץ עָלָיו אֲנָשִׁים וַיְהִי
שַׂר־גְּדוּד בַּהֲרֹג דָּוִד אֹתָם וַיֵּלְכוּ
דַמֶּשֶׂק וַיֵּשְׁבוּ בָהּ וַיִּמְלְכוּ בְּדַמָּשֶׂק׃
וַיְהִי שָׂטָן לְיִשְׂרָאֵל כָּל־יְמֵי שְׁלֹמֹה
וְאֶת־הָרָעָה אֲשֶׁר הֲדָד וַיָּקָץ בְּיִשְׂרָאֵל
כה וַיִּמְלֹךְ עַל־אֲרָם׃ וְיָרָבְעָם
בֶּן־נְבָט אֶפְרָתִי מִן־הַצְּרֵדָה וְשֵׁם אִמּוֹ
צְרוּעָה אִשָּׁה אַלְמָנָה עֶבֶד לִשְׁלֹמֹה
וירם

אֲרֵי שְׁכִיב דָּוִד עִם אֲבָהָתוֹהִי
וַאֲרֵי מִית יוֹאָב רַב חֵילָא וַאֲמַר הֲדַד
לְפַרְעֹה שַׁלְּחֵנִי וְאֵיהַךְ לְאַרְעִי׃ וַאֲמַר
לֵיהּ פַּרְעֹה אֲרֵי מָא אַתְּ חָסֵר עִמִּי
דְּאַתְּ בָּעֵי לְמֵיזַל לְאַרְעָךְ וַאֲמַר לָא
אֲרֵי שַׁלָּחָא תְּשַׁלְּחִנַּנִי׃ וַאֲקִים יְיָ לֵיהּ
שָׂטָן יַת רְזוֹן בַּר אֶלְיָדָע דַּעֲרַק מִן קֳדָם
הֲדַדְעֶזֶר מַלְכָּא דְּצוֹבָה רִיבּוֹנֵיהּ׃
וּכְנַשׁ עֲלוֹהִי גֻּבְרִין וַהֲוָה רַב מַשִּׁרְיָתָא
כַּד קְטִיל דָּוִד יַתְהוֹן וַאֲזַלוּ לְדַמֶּשֶׂק
וִיתִיבוּ בָהּ וּמְלָכוּ בְּדַמֶּשֶׂק׃ וַהֲוָה שָׂטָן
לְיִשְׂרָאֵל כָּל יוֹמֵי שְׁלֹמֹה וְיַת בִּישְׁתָא
דַּעֲבַד הֲדַד וּמָרִיד בְּיִשְׂרָאֵל וּמְלַךְ
עַל אֲרָם׃ וְיָרָבְעָם בַּר נְבָט אֶפְרָתִי מִן
צְרֵדָא וְשׁוּם אִמֵּיהּ צְרוּעָה אִתְּתָא
אַרְמַלְתָּא עַבְדָּא לִשְׁלֹמֹה   וארים

רשי

כי שכב דוד · דוד שמת מיתת עצמו נאמרה בו שכיבה יואב שנהרג נאמרה בו מיתה · ד"א דוד שהניח בן הגון ממלא מקומו נאמר בו שכיב' יואב שלא הניח בן הגון ממלא מקומו לא נאמרה בו שכיבה כי אם מיתה: ויקם אלהים לו שטן · לשלמה וזו היא שאמ' נתן הנביא לדוד אשר בהעוותו והוכחתיו בשבט אנשים: ואת הרעה אשר הדד · עם הרעה שעל ידי הדד היתה גם זו של רזון: וירם

רלבג

ויאמר אל פרעה שלחני ואלך אל ארצי · ידמה כי חשב הדד להנקם מישראל בראותו כי מתו גבוריהם המצליחים במלחמה ועם כל זה לא יוכל בעת שהי' שלמ' הולך בדרכי יי' כדוד אביו אך לעת זקנתו שנמצא בו זה החטא אז היה הדד שטן לשלמה ולישראל ולע"פ שכתוב וישב יהודה וישר' לבטח איש תחת גפנו ותחת תאנתו מדן ועד באר שבע כל ימי שלמה הנה הרצון בו רוב ימי שלמה והוא עד עת זקנתו כי כמו זה תמצ' מלת כל בדברי הנביאי' אמר וישכימו בבקר והנה כלם פגרים מתים והנה מה שאמ' בזה המקו' ויהי שטן לישראל כל ימי שלמה ר"ל כל ימי שלמה הנשארים מעת זקנתו אשר עבדו נשיו אלהים אחרים: ויקץ בישראל · ר"ל שהיה קץ ומואס בישראל או יהיה הרצון בו שהיה במצוקת לבו בעבור ישראל כשלא יכול לעשות כל רצונו מהם כי היה רצונו להשחיתם אם יוכל ותמיד היו עיניו נשואות לעשות להם כל הרע כשיפלו בידו וברוב השתדלותו להרע לישראל מלך על ארם וסבב שימרדהו במלך שלמה כי קודם זה היו ארם נושאי מנחה לשלמה ולדוד כמו שנזכר בספר שמואל וידמה שכל המלכים שהיו בארם אחר זה היו ממנו ולזה תמצא שהיה שם מלך ארם בימי אחאב בן הדד והיו מיחסים אותו לאביו ובו נקראה שמו מפני עולם · מדרגת הדד אבלם: וירבעם בן נבט אפרתי · ר"ל שהוא משבט אפרים: עבד לשלמה וירם יד במלך · ר"ל כי מפני שמהו שלמה מעבדיו ושריו גבה לבו ועוד שנזכר הרים יד במלך כאילו היתה מעלתו למעלה ממדרגת המלך וזאת ההרמת יד היתה מה שלקחה לבו לגבות מעשיו ולהוכיחו עליהם כמו שיספר אחר זה והנה אחר זה יספר באי זה מבוי שמהו שלמה וסבה אחרת לגובה לבו ספר גם כן והוא מה שיעד אותו אחיה השילוני שיהיה מלך על עשרת השבטים אך קודם זה ספר מה היא הרמת ידו והוא שהוא אמר מגנה אותו ראו מה עשה הנה שלמה בנה את המלוא אשר לא רצה לבנותו דוד אביו למען יהיה בו תועלת להאסף שם ישראל ועולי רגלים ועוד עשה דבר מגונה אחר סגר את פרץ דוד אביו שהיה שם מקום שהיתה החומה בו פרוצה כדי שיוכלו ישראל לבא אל המלך כשירצו להגיש לפניו דברי ריבותיהם כן נראה זה בעיני וכבר פירשו בו שכבר הניח שם מקום פרוץ שיוכל לברוח ממנו אם ימרדו בו ישראל וכאילו אמר שלמה לגובה לבו לא ירא שימרדו בו ישראל:

והנה

ויאמר לו פרעה ב' דסמכי וסימ' ויאמר לו פרעה לך מעלי · כי מה אתה חסר: ויקם ב' בקריא' וסימ' ויקם משה את המשכן ב' בפסוק · ויקם את החצר סביב למשכן ולמזבח · ויקם יי' שפטי' ויזעקו בני ישרא' דעתניאל וחברו דאהוד בן גרא: ויקם את העמודים לאולם ג' בפסוק דשלמה · ויקם יי' את דברו אשר דבר · וחברו דד"ה · ויקם יי' שטן לשלמה · ויקם לו אלהים שטן · ויקם מזבח לבעל · וישב ויבן את הבמות' וחברו דד"ה · ויקם את העמדים על דד"ה · ויקם את דברו אשר דבר עלינו דדניאל · ויעלני מבור שאון מטיט היון · ויקם עדות ביעקב: אפרתי ג' בקריא' וסימ' בן תחו בן צוף אפרתי · ודוד בן איש · וירבעם בן נבט אפרתי:

כלי יקר

שהיה מלך כתיב שכיבה יואב על ידי שהיה שר צבא כתיב בו מיתה עד כאן ורש"י ז"ל הביא כן שיטת הגמרא ושיטה ראשונה זו שבמדרש שמוא' · וכן הר"דק ז"ל · וכן מהרי"א ז"ל · והביא השיטה השלישית גם כן והרחיב בה שאין או' שכיבה אלא למלך ולגדול הדור אבל יואב שלא היה אלא שר צבא נאמרה בו מיתה עד כאן:

ויאמר לו פרעה וכו' עיין הר"דק ז"ל ות"ם ובמצרים לא היה יכול וכו' אינו מוכרח שסלמה לא נשא בת פרעה תכף למיתת אביו אלא אחר זמן והדד קודם שנשאה כתן אל לבו לשוב לארצו להלחם עם שלמה וכן הר"לבג ז"ל כהר"דק שסמך להיד דוד ויואב באו' כי מתו הגבורים המצליחים בישראל ולא ידע כי בימי שלמה אין שטן ואין פגע רע רק בעת זקנתו הצליח מצד חטא שלמה בנטיית לבו וכן מהרי"א ז"ל · ולע"דן לדקדק תיבת כי בלתי מתיישבת גם או' והנך כו' הי"לל ויאמר לו פרעה מה אתה חסר עמי שאתה מבקש ללכת לארצך · גם כבין ויאמר לא כי שלח השלחני תיבת לא מיותרת דהי"לל ויאמר שלח תשלחני · ונראה כי פרעה טען לו שלא יאות להדד לצאת מאכסניא שלו כי יהיה פוגם וכפגם וזהו ויאמר לו פרעה אמירה מונעת הליכתו כאילו אמר לו לא אשלחך כי מה אתה חסר עמי והנך מבקש בבקשה ללכת לארצך ואתה פוגם בי והוא השיב ויאמר לא ר"ל לא יש פגם כי שלא ברשותך הוא ועוד כי אם תשלחני ר"ל אל ארצי אין פגם אלא בשנות האכסניא אל אכסניא אחרת אבל לשוב אל ארצי אין כאן פגם כי האדם ישמח לשוב אל ארצו ולהיות כמ בנער ולא להיות בארץ אחרת ואפי' בנחת רוח · ופרעה המלך לא רצה להוציא הגיזרה ולומ' לו פירוש לא אשלחך כי מה אתה חסר כי באשר דבר מלך שלטון במוהו מי יאמר לו מה תעשה והוא ידע כי הדד זה עכ"פ ישוב לארצו ולזה הבליע או' לא אשלחך שלא להוציא דבריו מפיו שלא ישובו אחור · או יאמר ויאמר לא כלו' לא חסרתי דבר כדבריך המלך אלא שלח תשלחני לארצי ולשון כי כמו אלא והוא אחד מארבעה לשונות שתיבת כי משמשת בהן · או יאמ' שפרע' הבין בכוונת הדד במ"ש שלחני ואלך אל ארצי הליכה על מנת לחזור כאילו היה הולך לקחת איזה דבר שחסר לו כמעות וכלי כסף וכיוצא ולזה א' לו פרעה כי מה אתה חסר מאחר שאת' עמי בבית ה' ובאכילה אחת כמוני כמוך ז"ש כי מה אתה חסר מאח' שאתה עמי והנ' מבקש ללכת אל ארצך ר"ל ללכת אל ארצך להפיק רצונך ואז השיב בו הדד ויאמ' לא כלו' לא בקשתי הליכה ע"מ לחזור כי לא חסר לי דבר כדברי' המלך עד שאצטרך ללכת להביאו ולשוב אלא שלח תשלחני ר"ל שלא בהחלט תשלחני וזה טעם כפל שלח תשלחני:

ויקם אלהי' לו כו' עיין רש"י ז"ל וכן הרד"ק וכן מהרי"א ז"ל ולע"דן גם זו ממחשבות ה' כי עמקו שהקים לו שטן שני כנגד העון השני של כסף וזהב לא ירבה לו כי כנגד לא ירבה לו סוסי' קם לשטן ירבע' מהטע' אשר אזכי' בסמוך בס"ד והנה קם זה לשטן על שלמה לא ידע את ה' וכעב' מורד באדוניו היה ובא זה העבד רזון בן אלידע ליפרע למי שרם לבבו בעושרו וכסף וזהב ולא ידע אל ולזה הגיד אשר ברח מאת הדרעזר אדוניו כי זה הבורח מאת אדוניו יבא ויפרע ממורד באדוניו בשלמה הנוטה לבו אחרי ההבל ויהבל וזה טע' הודיע לנו הכתו' כל הפרטים האלה לכוון העניני' האלה יחדיו מידה כנגד מידה · ודרך הללה ויקם אלהים שטן לו להדד כדי שלא ירי' ראש נגד שלמה כל זמן ששלמה עובד ה' ואח"כ כאשר נטה שלמה לבבו מאת ה' אז ויהי שטן לישראל נהפך להם לשטן כי לב מלך ביד ה' אל כל אשר יחפוץ יטנו ואז נעשה שלום בין הדד ורזון משל לשני כלבים שעשו שלום ביניהם וז"ש בסמוך ויהי שטן לישראל כל ימי שלמה ואת הרעה אשר הדד וכו':

ויקבוץ עליו אנשים כו' ויהי שטן כו' עיין רש"י ז"ל והר"דק ז"ל וכן הר"לבג ז"ל ב"מש כל ימי שלמה הנותרים מאחר שנטה לבו · ומ"ש למעלה וישב יהודה וישראל לבטח וכו' כל ימי שלמה פירושו רוב ימי שלמה רובם ככולם ויקץ בישראל ר"ל כדהר"דק שהיה קץ ומואס בהם או הוא פועל עומד שהיה במצוקת לבו בעבור ישראל כשלא יכול לעשות כל רצונו מהם כי הנה רצונו להשחיתם אם יוכל · אמנם בהבנת הכתובים במ"ש הכתוב האחד וימלכו בדמשק בלשון רבים והכתוב השני או' וימלוך על ארם בלשון יחיד ונראה שאין אמר דמשק בפרטות ובשני על ארם בכלל · וחולקים הרד"ק ז"ל והרלב"ג ע"ש וע"פ דרכו אוכל לפרש לע"ד שאומר וימלכו בדמשק לא על רזון ואנשיו קאמר כהרד"ק אלא על רזון והדד שניהם נעשו חברים ואהובים וילכו דמשק וישבו בו וימלכו יחדיו בדמשק ויהי שטן הדד שנגברה ידו ביחוד והיה שטן לישראל כו' ויותר מרזון וזהו ואת כל הרעה אשר הדד כו' וימלוך הדד לבדו על ארם כולו אל חבירת רזון ורזון היה בדמשק לרמת ומ"ש ויקבוץ עליו אנשים ויהי שר גדוד כו' אמר שקבץ עליו אנשי' כלומר שנתקבלו עמו עם היותו עבדו לפי שהיה שר גדוד בהרוג אותם דוד או כיון לומר ויקבצו עליו אנשים כדי להכר לישראל ולהיות להם שטן עם היות שויהי שר גדוד בהרוג אותם דוד בהכותו את ארם צובה ועם היותו שר גדוד בהרוג אותם דוד לא נפל שר גדוד להיות שדוד ויכל להכר לישראל זה פלא ובהקבץ עליו אנשים וילכו דמשק וימלכו בדמשק כדפרשית הדד ורזון · ואח"כ וימלוך הדד לבדו אל ארם:

וירבעם בן נבט כו' סנהדרין פ"ח שנו רבותינו למה נקרא שמו ירבעם שריבע עם ופרש"י שריבן את ישראל והשפילם · ד"א שעשה מריבה בעם · ד"א שעשה מריבה בין ישראל לאביהם שבשמים בן נבט בן שנבט ולא ראה · תאנא הוא נבט הוא מיכה הוא שבע בן בכרי נבט שניבט ולא ראה מיכה שנתמכמך בבנין ומה שמו שבע בן בכרי שמו · שנו רבותינו ג' נבטו ולא ראו ואלו הן נבט ואחיתופל ואצטגניני פרעה נבט ראה אש יוצאה מאמתו סבר איהו מליך ולא ידע דירבעם נפיק מיניה · אחיתופל ראה צרעת זרחה לו על אמתו הוא סבר הוא מליך ולא ידע דבת שבע היא דנפקא מיניה דנפק מינה שלמה · אצטגניני פרעה דא"ר חנינא מאי דכתיב המה מי מריבה המה ראו אצטגניני פרעה וטעו ראו שמושיען של ישראל לוקה במים אמרו כל הבן הילוד היאורה תשליכוהו ולא ידע שעל עסקי מי מריבה הוא לוקה ע"כ ומ"ש שעשה מריבה בעם היינו שנחלקו לשתי ממלכות והיתה מריבה בו בעם עצמו ממנו זבו · ולפי' זה חסרה בי"ת שהיה לקראתו ירב בעם בשני ביתי"ן לזה אמר ד"א שעשה מריבה בין ישראל לאביהם שבשמים דלפי' זה לא חסרה בית ירב עם מריבה להקב"ה עם ישראל · ומה שהראו לנבט אש יוצאה מאמתו לפי שמזרעו יצא מלך לא שהוא עצמו יהיה מלך והראוהו אש לאחת משתי בחינות האח' שהאלהים אם לנבט בשיטה שהוא עצמו יהיה מלך ויחלוק עם דוד ויהרגנו או יהיה בבחינת המלך שיצא מחלציו דלא אתי לעה"ב אלא תאכלהו אש לא נופח וזהו אש יוצאה מאמתו אמנם באחיתופל ראה צרעת זרחה לו על אמתו לרמוז אל בת שבע דנפקא מיניה דאשה רעה צרעת לבעלה וכך היתה לו לדוד עם היותה ראויה בת שבע לדוד כיון שאכלה פגה נעשית לו כצרעת וזהו מובן מ"ש המאמר דנפקא מיניה בת שבע דנפיק מיניה שלמה · ועיין הרד"ק ז"ל ומהרי"א ז"ל תירץ שלא אמרו שהיה ממש שבע בן בכרי אלא שהיה דומה לו שהרי נאמר ג"כ בשבע בן בכרי לשון זה של הרמ' יד ע"כ ומחילה מכבודו שכבר אמר בגמ' בפי' ומה שמו שבע בן בכרי שמו שלשון זה בלתי סובל פירושו ולע"דן לו' שמשבט בנימן הוא אשר נהרג בהבלה וכשמרד בדוד והרגוהו נעתק מש' שירידתו אגשי בניתין והלך אל אפרים ונתגדל ירבעם באפרים ולזה נקרא אפרתי · או שהיה

וַיָּרֶם יָד בַּמֶּלֶךְ׃ וְזֶה הַדָּבָר אֲשֶׁר־הֵרִים יָד בַּמֶּלֶךְ שְׁלֹמֹה בָּנָה אֶת־הַמִּלּוֹא סָגַר אֶת־פֶּרֶץ עִיר דָּוִד אָבִיו׃ וְהָאִישׁ יָרָבְעָם גִּבּוֹר חָיִל וַיַּרְא שְׁלֹמֹה אֶת־הַנַּעַר כִּי־עֹשֵׂה מְלָאכָה הוּא וַיַּפְקֵד אֹתוֹ לְכָל־סֵבֶל בֵּית יוֹסֵף׃ וַיְהִי בָּעֵת הַהִיא וְיָרָבְעָם יָצָא מִירוּשָׁלָ͏ִם וַיִּמְצָא אֹתוֹ אֲחִיָּה הַשִּׁילֹנִי

ה' ד' ר"פ · ג' את גדליהו · ג' ויאמר אבימלך · וירד יהודה ודין

וַאֲרִים יְדָא בְּמַלְכָּא׃ וְדֵין פִּתְגָּמָא דַּאֲרִים יְדָא בְּמַלְכָּא שְׁלֹמֹה בְּנָא יַת מִלֵּיתָא אֲחַד יַת תַּרְעֲתָא קַרְתָּא דְּדָוִד אֲבוּהִי׃ וְגַבְרָא יָרָבְעָם גְּבַר חֵילָא וַחֲזָא שְׁלֹמֹה יַת עוּלֵימָא אֲרֵי עֲבֵיד עֲבִידְתָּא הוּא וּמַנֵּי יָתֵיהּ לְכָל מַסְּקֵי מִסִּין דְּבֵית יוֹסֵף׃ וַהֲוָה בְּעִידָּנָא הַהִיא וְיָרָבְעָם נְפַק מִירוּשְׁלֵם וְאַשְׁכַּח יָתֵיהּ אֲחִיָּה שִׁילוֹנָאָה

ויהי בעת ההיא ג' בקריאה וסי' נמסר בסדר וירא:

רד"ק

וירם במלך · מרד בו שדבר בו ולא ירא ממנו וכבר הפקי' אותו שלמה לכל סבל בית יוסף לקבל המס ממנשה ואפרי' כי ראה כי עושה מלאכה כלומר ראהו זריז במלאכתו ובעת ההיא קודם שהרי' יד במלך מצא אותו אחיה השילוני ובשרהו במלכו' על כן על הפקידות שהיה לו מתחילה ועל בשורת המלכו' שאמ' לו אחיה גבה לבו ודבר מה שדבר בשלמ' ושלמה כאשר הוגד לו בקש להמיתו וברח למצרים כן הוא סדר הענין הזה אבל בין וירם יד במלך ובין ויבקש שלמה להמית את ירבעם הושמו הדברים למה גבה לבו להרים יד במלך: שלמה בנה את המלוא · המלוא היה מקו' בעיר ירושלם סמוך לירושלם והיה רחב' להתאסף שם העם מענין קראו אחריך מלוא שהוא ענין אסיפה ושלמה בנה אותו המקום כי הוצרך לו כשבנה בית לבת פרעה ואף על פי כן מן הנראה לא היה טוב בעיני העם מה שעשה שלמה והיו יריאי' ממנו לאמר כך וכך עשה שלמה וזה ירבעם גבה לבו והעיז את פניו ואמ' שלמה בנה את המלוא כלומר ראו רעה שעשה ועוד שאמר שלמה ולא אמר המלך וזה היה מרד במלך ועוד אמר סגר את פרץ דוד אביו פירשו בו כי דוד עשה פרץ בחומת ציון שאם ימרדו בו ישראל יצא ויברח משם בלא דעתם כמו שהוא מנהג היום במלכי ישמעאל שיעשו פרץ במבצריה' שאם יקומו על המלך בני העיר שיברח משם ויקראו שמו שער הבגד ושלמ' סגר אותו הפרץ ואמר ירבעם ראו גבהות לבו שסגר הפרץ כלומר שהוא בוטח שאינו ירא ממרד ובדברי רז"ל מפני מה זכה ירבעם למלכו' מפני שהוכיח את שלמה ומפני מה נענש מפני שהוכיחו ברבים אמר לו דוד אביך פרץ פרצו' בחומה כדי שיעלו ישראל לרגל ואתה גדרת אותם כדי לעשו' אנגריא לבת פרעה ואמרו רז"ל מאי וזה הדבר אשר הרים יד במלך שחלץ תפלין בפניו:

רשי

וירם יד במלך · הוכיחו ברבים וזה הדבר אשר הוכיחו עליו שלמה בנה את המלוא ובבניין זה סגר את פרץ עיר דוד שהיה הפרץ אחורי המלוא אמה לו אביך פרץ פרצות בחומה ליכנס בו עולי רגלי' ואתה גדרת אותם לעשות אנגריא לבת פרעה להושיב שם עבדיה ומשרתיה: וירא שלמה את הנע' · קודם לכן כי עושה מלאכ' הוא מהי' במלאכתו וזריז: לכל סבל בית יוסף · לכל מסקי מסין דבי' יוסף מנשה ואפרים לפי שמשבט אפרי' היה [illegible] ... כיד [illegible]

רלבג

והנה בזה חטא ירבע' לשלמה בשני לדדין האחד מפני שגנהו על מעשיו והוכיחו עליהם והשנית שלא חלק לו כבוד אך קראו בשמו ואמר שלמה בנה את המלוא וכן קרא דוד בשמו ולא קרא אח' מהם מלך · והנה ספר כי האיש ירבעם היה גבור חיל וירא שלמה את הנער כי היה רב פעלי' והי' זריז במלאכתו אשר מנהו ומנ' אותו מפני זה לקבץ המסים המסובלים עליהם כל בית יוסף והם מנשה ואפרים ובעת ההיא את' שמנהו המלך על זה הפקידות תכף שיצא ירבעם מירושלם לכ' לקבץ המסי' שהפקד עליהם מצאהו אחיה השילוני בדרך והיה אחיה השילוני מתכסה בשלמה חדשה והיו שניהם לבדם בשדה וכאשר ראהו אחיה פה ונפה כי אין שם איש יראה מעשיהם שיוכל להגיד למלך שלמה או

כלי יקר

מלך אמו אפרתי ואביו מבנימין ומפני שטרדוהו בנימין מפני המרד הלך לו אל אפרי' שמלך אמו צרדה ויוכיח לשון הפסוקים כן במה שהזכיר מן הצרדה ושם אמו צרועה כו' כלו' אפרתי מלך אמו שלהיותה אלמנה שנהרג אביו נתגדל באפרים שבט אמו בצרדה ועל שם זה נקרא אפרתי · ועיין הרלב"ג ז"ל ורש"י ז"ל הוכיח ברבים זו היא הרמת היד ע"כ: ולע"ד נכון מה שכתבתי בסמוך בהבנת המאמר שהיה זה משבט בנימין אלא שנהרג אביו הוא שבע בן בכרי ונתחבר בשבט אמו צרועה אשה אלמנה היושבת עם בית אביה מאפרים ולזה נקרא אפרתי ואם כן דברי חז"ל צדקו יחדיו · גם יאמר עפ"י המדרש שנז' שעם היות אמו אלמנה מהריאת בעלה המורד בדוד עכ"ז לא שת לבו עם היותו עבד לשלמה כיון שנהרג אביו המורד בביו ונית' אחרין עבדים אל המלך · ועוד שמה שאירע רע לאבות היה ראוי להיות סימן לבנים ולא חשש אלא עכ"ז וירם יד במלך · והיה זה שטן שליש' לשלמה על חטא שלישי של לא ירבה לו סוסים ולא ישיב את העם מצרימה למען הרבות סוס ולכן קם ירבעם להרים יד במלך וברח למצרים כדכתיב ויבקש שלמה להמית את ירבעם ויקם ירבעם ויברח מצרים וכו' כי חטא שלמה אשר היה לו שייכות במצרים נתן כח לירבעם לברוח מצרים יתברך וית' שמו אשר עמקו מחשבותיו:

וזה הדבר אשר הרים כו' · פ"ח וזה הדבר אשר הרים יד במלך שלמה א"ר יוחנן מפני מה זכה ירבעם למלכות מפני שהוכיח את שלמה ומפני מה נענש מפני שהוכיחו ברבים שנא' וזה הדבר אשר הרים יד במלך א' לו דוד אביך פרץ פרצות בחומה כדי שיעלו ישראל לרגל ואתה גדרת אותם כדי לעשות אנגריא לבת פרעה ומאי אשר הרים יד במלך שחלץ תפילין בפניו ע"כ וכוונתם ז"ל לדקדק יתור וזה הדבר אשר הרים יד במלך כי אחר שאמר וירם יד במלך שלמה בנה כו' גם דקדקו לשון הדבר מלשון דבור ולכך דרשו שכוונת הכתוב לומר כי מאיכות התוכחות לדקה החשב לו ובשבילה זכה למלכות אבל מצד הדיבור היותו ברבים נחשב אשר הרים יד במלך ז"ש וזה הדבר אשר הרים יד במלך · ורש"י ז"ל הביא זה המדרש ע"ש וכן הרד"ק ז"ל וכן הרלב"ג ז"ל · ומהרי"א ז"ל המלא מקום להסיפת עם והוא גנהו בפני רבים שאמרו ראו מה עשה שלמה בנה את המילוא והרד"ק והוסיף במ"ש סגר את פרץ עיר דוד שהוא עשה פרץ חומה פרוצה שיכנסו ישראל לפניו כרצונם בריבותיהם ודיניהם ימהרו לבא אל המלך והוא סגר כדי שלא ישמע אותם · והביא כדהרד"ק ז"ל ודחה אותו ע"כ · ולע"ד מלבד מה שדקדקתי על פי שיטת חז"ל אנו לשון זה הדבר שהוא לשון דבור שהיה עונו גדול מצד דברו בפומבי ובאו' שלמה בנה כאילו הוא הדיוט בזה אבין אומרו לשון אשר הרים יד במלך כלומר שלא הזכיר לאמר המלך שלמה בנה את המילוא אלא לא הזכיר מלך וזה היה עונו אשר הרים ידו במלך שהרי אמר שלמה בנה כו' ולא א' המלך:

והאיש ירבעם כו' עיין רש"י ז"ל וכן הרד"ק וכן מהרי"א ז"ל הביא והוסיף לומר היאך עשה ימס על הארץ בזקנותו ובעת הבחרו' והבנייניס לא הטיל מס והשיב כי אולי בזקנותו לא שלא ההוכיות להופיר ונדחק ג"כ מהסטלים שהקים עליו הש"ת בחטאיו הוצרך למעות והטיל מס על הארץ · והנה חז"ל סותרים דבריהם בחלק אחד של מעשה אחיה השילוני שהם סוברים שקדם מעשה אחיה להרמת יד ירבעם במלך והעיז פניו בו והרי אמרו חז"ל שזכות ירבעם היה מפני שהוכיחו לשלמה ובזה זכה למלכות ומפני מה נענש מפני שהוכיחו ברבי' הרי שהכרת קדמה הרמת ידו לבשורת אחיה השילוני אם לא שנדחוק לומר שגלוי לפניו הוכחתו ולזה נתן לו המלכות: ולע"ד שהפסוקים כסדרן אחר שראה שלמה הרמת ידו של ירבעם וזדון לבו ראה לתת לו שרר' אולי היה תפן שררה ומיכוי וישתוק מעליו בהיותו חוץ לירושלם · זאת ועוד על דרך אדני משה כלא' הטל עליהם עול כבור והם כלים מאליהם כך שלמה בחכמתו נתן לו שרר' לגבות המס וסבל יוסף והוא עמל מכאיב ויהיה כלה מאיליו גם כל בית יוסף אשר הוא יוצא מהם יהיו בעוכריו כיון שגובה מהם תמיד מס והוא התנכלות על ירבעם ויהי בעת ההיא דבר ה' ע"י אחיה השילוני להודיע כי רבות מחשבות בלב איש ועצת ה' היא תקום הוא יעץ ומי יפר · והנכון כשיט' רש"י ז"ל והמפרשים הנזכר ואכריע כדבריהם ז"ל מליצה דקרא האו' והאיש ירבעם וכו' וירא שלמה את הנער קרי ליה איש וקרי ליה נער אלא והאיש ירבעם גבור חיל וגם זו גרמה לו להוכיח לשלמה כי איש גבור חיל הוא באופן שאו' והאיש ירבעם גבור חיל היה בעת התוכחת ואח"כ הגיד וירא שלמה את הנער שמקדם ומאז בזמן היות ירבעם נער ראה שלמה אותו כי עושה מלאכה וזריז כדעת המפרשים או כי עושה מלאכה הוא וראה שלמה שבער נחמד כזה לא יאות להיותו בעל מלאכה וכאחד הרקים וזהו וירא שלמה את הנער כי עושה מלאכה הוא ויפקד אותו לכל סבל בית יוסף ואומרו ויהי בעת ההיא אפשר כדעת המפרשים שהכל היה קודם הרמת יד או יהיה ויהי בעת ההיא חוזר לאחר הרמת יד כי לא פורש כדרש"י ז"ל בזה הפסוק דבר:

ויהי בעת ההיא כו' חז"ל פרק חלק וירבעם יצא מירושלם א"ר חנינא שיצא מפתקה של ירושלם ע"כ כוונת חז"ל מהכרח קושיא שלא הזכיר הכתו' להיכן יצא דהיינו תכלית יציאתו להיכן ולאיזה מקום לזה אמרו שיצא מעולמו ומפתקא של ירושל' שצריך כל הכתוב בירושלם לחיי' הבאהיי' שיהיה כתוב בה כדכתיב והיה כל הנשאר בציון והנותר בירושלם דהיינו ציון וירושלם של מעלה קדוש יאמר לו: וזה יצא מירושלם מפתקה של ירושלם של מעלה ע"י המרדה · ורש"י ז"ל פירש מפתקא של ירושלם מראשה שלא לחזור בה לעול' ולא ליטול חלק בעבודה מפתקא כגון כפל פתקא מרקיעא כלומר מחזקתה של ירושלם הכתוב ומתום בה עד כאן · והוא מתכסה בשלמה חדשה מאי בשלמה חדשה אמר רב נחמן כשלמה חדשה מה שלמה חדשה אין בה שום דופי כך תורתו של ירבעם אין בה שום דופי · ד"א בשלמה חדשה שחדשו דברים שלא שמעתן האוזן העולם ואי שניהם לבדם בשדה אמר רב יהודה אמר רב שכל ת"ח דומים בפניהם כעשבי השדה ואיכא דאמרי שכל טעמי תורה גלויים להם כשדה ע"כ · ולע"ד לדקדק מאי ק"ל בפסוק שהכריחו לדרשה זו ועוד מאי איכא בין שני הלשונות עד שאמר דבר אחר כשלמה חדשה וכו' ואומרו ומאי שניה' לבדם בשדה האם הוא מקושר עם הד"א או לכל הפירושים · וגר' דקשה להו ז"ל למה יזכיר כשלמה חדשה או ישכה · וכי תימא משום מה שיזכיר אחר כך ויתפוש אחיה בשלמה החדשה אשר עליו ויקרעה שנים עשר קרעים אכתי קשיא דהם והוא מתכסה בשלמה חדשה על ירבעם קא' היה ראוי לכתוב וירבעם יצא מירושלם מתכסה בשלמה חדשה וימצא אותו אחיה · ואם מאמר והוא מתכסה בשלמה חדשה חוזר לאחיה לא ידקדק להזכיר והוא מתכסה אחר וימצא אותו אחיה ואין צורך להזכיר זה כלל עתה כיון שבסוף יזכיר כן ויתפוש אחיה בשלמה חדשה אשר עליו אם הכוונה על אחיה ממילא משמע שהיתה השלמה חדשה עליו ולעומת כל הנזכר אמרו הם ז"ל מאי בשלמה חדשה ומשני מה שלמה חדשה כו' כך תורתו של ירבעם לא היה שום דופי טעות ולא היתה קריאתה שלא לשמה א"ו שאין דופי גדול מזה לזה אמר שלא היה בה שום דופי לא גשמי ולא רוחני: והורה ברמזה בתיבת בדרך כמו והורתה להם הדרך ילכו בה והמעשה כו' ולפי שלזה הפי' קשה להו בשלמה בגית כיון שהוא משל הי"לל כשלמה בכ"ף הדמיון לז"א ד"א שלמה חדשה שחדשו כו' כבוונה להיות הקדמה ידועה מש"ה שהתור' והמצות נעשה לבוש לנפש נקרא חלוקא דרבנן ויש שני לבושים הא' ממעשה המצות והאחד מכוונת המצות ובזאת ההקדמה אבין לא תירא לביתה משלג כי כל ביתה לבוש שנים אל תקרי שנים אלא שנים הא' בג"ע של מטה וא' בגן עדן של מעלה ובזה יובן והוא מתכסה ממש בשלמה חדשה וחלוקה דרבנן הנעשית מהחידושין שמחדש האדם בתורה ובסודותיה' ולמד שחדשו אחיה וירבעם מלשון הפסוק שאמר ושניהם ר"ל ושניהם חדשו יחדיו השלמה הנז' ושלא שמעתן האוזן מעולם למדו מלבדם שר"ל שהם לבדם חדשו כן ולא שמעתן אוזן מעולם · והקשו עוד מאי ושניה' לבדם בשדה שקושייתם היא מתיבת בשדה כי די שיאמר ושניהם לבדם או אפשר לו' שמקשה מאי בשדה שהוא מנגד למ"ש שמצאו בדרך אם כן לא היה בשדה ולפי זה הי"לל מאי בשדה שלא נגלות לבו שלמאי דמשני שכל ת"ח בפניהם כעשבי השדה מפרש פי' והבנה אחרת באו' ושניהם לבדם וכמו שיבוא על כן הקשה ואמר מאי ושניה' לבדם בשדה ולעפ"י שאין קושייתו אלא מתיבת בשדה: ולזה דרש מהכרח קושיא זו פי' אחר במ"ש ושניהם לבדם ר"ל ששניהם לבדם היו בעולם שכל שאר תלמידי חכמים נחשבים כעשבים אשר בשדה ומ"ש מפניהם שלא זהו דעתם דאם כן הי"לל בעיניהם אבל באומרו בפניהם הוא שהפ' אומר כן שאין כל ת"ח בפניהם אלא כעשבי השדה אגל הם ענותנים כהלל שהרי קדם שהורתו אין בה שום דופי כלל באופן שמהכרח תיבת בשדה מכריח להבנת ושניהם לבדם שר"ל ששניהם יחידי סגולה בעולם שהשאר בערכם כעשבי השד' שעד עתה היינו מפרשי' אומרו ושניהם לבדם על שחדשו דברים שלא שמעה אוזן מעולם אלא שניהם לבדם חידשו כן ועתה בהכרח מלת בשדה ולפי שממילא משתמע נמי שאחיה גם כן חדש כיון שהכתוב השוה אותם לו' ששניהם לבדם בעולם וזולתם אין שאר ת"ח כעשבים אשר בשדה לכך לא אמר אלא כי אינו עוקר כלל ממה שאמר והבן זה · ואולי רמז הפסוק באומרו בשדה אל שדה אשר ברכו ה' הוא חקל תפוחים ות"ח צומחים בו כעשבים וקרוב לודאי כן שהכתוב לא יתכן שיזלזל בכבודן של ת"ח אשר בדור כ"ש בדורו של שלמה אלא ודאי כדפרישית · למדנו ממאמר הבנת אומרו וימצא אותו בדרך על עסק התורה קרא דרך כמו והודעת להם הדרך ילכו בה או שהי' דרכו תמיד לעסוק ולעמול בתורה ולכך היתה תורתו שגורה בלי דופי וטעות ואומרו והוא מתכסה כו' שלא היה מגלה אלא והיו לנועים חכמה כן ירבעם מתכסה בשלמה חדשה שלא היה בהורתו דופי אלא כשלמה חדשה או' מתכסה בה ממש כעין חלוקה דרבנן · והו' ושניהם לבדם שתי הבנו' האחד ששניהם לבדם חדשו אותם חדושים שלא שמעתן אוזן מקדם ומאז והשנית ששניהם לבדם שאר ת"ח כעשבים שבשדה · ועיין הרד"ק ז"ל ובסמוך הרחיב בזה בס"ד ועיין הרלב"ג ז"ל ובן מהרי"א ז"ל · ולע"ד שהיות ירבעם בירושלם גרם רוח ה' על אחיה כדמסיק ויהי בעת ההיא שרתה עליו נבואה והלך אחיה לבקשו וירבעם יצא מירושלם והלך אחיה אחריו וימצא אותו אחיה השילוני הנביא כלומר כבר היתה עמו הנבואה כי לזה יצא אחריו להודיעו הנבואה וז"ש כאן הנבי' ומצאו בדרך שעדיין היה מתחיל להתחזק בדרך ומתכסה בשלמה חדשה שעושים העוברי דרכים להתכסות בה בצאתם את העיר ללכת בדרך ומצאו כ"כ בקרוב לעיר שעדיין לא נתכסה בה אלא הוא מתכסה בעודו מתכסה מצאו והיה מהפלא היות שניס לבדם בשדה ואין זר אתם כדי שיוכל להגיד לו דבר ה' ולא יהא מזולתו שישמע ואם הוא מתכסה בשלמה חדשה חוזר לאחיה מודיע ג"כ הענין הזה בעצמו לומר שמצאו אחיה כצאתו את העיר בעוד שאחיה מתכסה בשלמה חדש' שעדיין לא נתכסה בה אלא בחוץ לעיר מיד כמנהג ללבשה והוא חשב כי רב ממנו הדרך ונזדמן בהשגחת ה' ומצאו תכף בדרך קרוב לעיר והוא מתכסה כו' על אחיה:

ויתפוש אחיה וכו' במדרש רב ולוי חד אמר שמלתו של אחיה וחד אמר שמלתו של ירבעם אמר רבי שמואל מסתבר כמ"ד שמלתו של אחיה שכן דרך של צדיקים להיו' קורעי' במחלוקה של בית דוד ע"כ · וכן פירש הרד"ק ז"ל · ולפי דבריהם עשה כן אחיה השילוני לרוך קריעת בגדים כי ידע כי מרה תהיה באחרונה קריעת מלכות בית דוד ותהה לירבעם ודרך הבגו' ונער קרע השמלה עם היותה חדשה לא שת לבו אליה ויקרעה לתכלית קריעת בגדים וגם כן כיון לעשותה י"ב לרמוז אל הי"ב שבטים ולתת העשר' קרעים לירבעם כנגד עשרת השבטים ובזה מובן כפל ויקרעה קרעי' כי די ויקרעה י"ב וכ"פ מהרי"א שאמר עליו של אחיה היתה השמלה חדשה

השילני הנביא בדרך והוא מתכסה בשלמה חדשה ושניהם לבדם בשדה: ויתפש אחיה בשלמה החדשה אשר עליו ויקרעה שנים עשר קרעים: ויאמר לירבעם קח לך עשרה קרעים כי כה אמר יהוה אלהי ישראל הנני קרע את הממלכה מיד שלמה ונתתי לך את עשרה השבטים: והשבט האחד יהיה לו למען עבדי דוד ולמען ירושלם העיר אשר בחרתי בה מכל שבטי ישראל: יען אשר עזבוני וישתחוו לעשתרת אלהי צדנין לכמוש אלהי מואב ולמלכם אלהי בני עמון ולא הלכו בדרכי לעשות הישר בעיני וחקתי ומשפטי כדויד אביו: ולא אקח את כל הממלכה מידו כי נשיא אשתנו כל ימי חייו למען דוד עבדי אשר בחרתי אתו אשר שמר מצותי וחקתי: ולקחתי המלוכה מיד בנו ונתתיה לך את עשרת השבטים: ולבנו אתן שבט אחד למען היות ניר לדויד עבדי כל הימים לפני בירושלם העיר אשר בחרתי לי לשום שמי שם: ואתך אקח ומלכת בכל אשר תאוה נפשך והיית מלך על ישראל: והיה אם תשמע את כל אשר אצוך והלכת בדרכי ועשית הישר בעיני לשמור חקותי ומצותי כאשר עשה דוד עבדי והייתי עמך ובניתי לך בית נאמן כאשר בניתי לדוד ונתתי לך את ישראל: ואענה

שילונאה נביאה באורחא והוא מתכסי בכסותא חדתא ותרויהון אינון בלחודיהון בחקלא: ואחד אחיה בכסותא חדתא די עלוהי וסדיקה לתרין עשר סידקין: ואמר לירבעם סב לך עשרא סידקין ארי כדנן אמר יי אלהא דישראל הא אנא מעדי ית מלכותא מידא דשלמה ואתן לך ית עשרא שבטין: ושבטא חד יהיליה בדיל דוד עבדי ובדיל ירושלם קרתא דאתרעיתי בה מכל שבטיא דישראל: חלף דשבקו פולחני וסגידו לעשתרת טעות צידונאי ולכמוש טעות מואבאי ולמלכום טעות בני עמון ולא הליכו באורחן דתקנן קדמי למעבד דכשר קדמי וקימי ודיני כדוד אבוהי: ולא איסב ית כל מלכותא מיניה ארי מלכא אשוניה כל יומי חיוהי בדיל דוד עבדי דאתרעיתי ביה דנטר פיקודי ואורייתי וקימי: ואיסב מלכותא מיד בריה ואתנה לך ית עשרא שיבטין: ולבריה איתן שבטא חד בדיל לקימא מלכו לדוד עבדי כל יומיא קדמי בירושלם קרתא דאיתרעיתי לאשראה שכינתי תמן: ויתך אקרב ותמלוך בכל דרעוא נפשך ותהי מלכא על ישראל: ויהי אם תקביל למימרי ית כל דאפקדינך ותהך בכל אורחן דתקנן קדמי ותעביד דכשר בעיני למיטר קימי ופקודי כמא דעבד דוד עבדי ויהי מימרי בסעדך ואקים לך מלכו קיימא כמא דקיימית לדוד ואתן לך ית ישראל: ועני

עבדי דוד ה' בקריא וסימ' והשבט האחד יהיה לו · ואקרע את הממלכה · והקימותי עליהם רעה · ואני יי' אהיה · ועבדי דוד מלך עליהם · וכל שמואל דכוו' במ"א דוד עבדי ועתה עשו : חקתי ט' חס' וכל אוריתא דכוו' במ"א וסימ' נמסר בסדר תלדות : לדויד ה' מלאים וסימ' נמסר לעיל בהאי סיפרא והאי סימן : לשמור ח' מלאים בקריאה וסימ' בא אל פילגשי אביך · והיה אם תשמע דירבעם · אך יתן לך יי' שכל ובינה ית' ולשלמה בני תן · ויהי בצאת הכהנים מן · ויעמד המלך על עמדו דד"ה · עת לשמור ועת לאבד · לשמור על אחיהם :

רלב"ג

...החדשה אשר עליו ויקרעה שנים קרעים · והודיע לו כי מלך ימלוך על עשרת השבטים אחרי מות שלמה יען אשר המיח בני ביתו לעבוד ע"ז · אך לא יקח דבר ממלכותו בחייו למען דוד עבדו אשר שמר מצותיו וחקותיו ולזאת הסבה גם כן לא יסיר הממלכה לגמרי מזרע שלמה ... והודיעו שאם ישמור מצות הש"י ותקותיו יבנה לו בית קיים זמן ארוך ובזה יענה זרע דוד בזה האופן שלא תהיה להם כל המלוכה אך לא יענה זרעו כל המלוכה לזרע דוד ולפי שלא שבה המלוכה כלה לזרע דוד בימי בית ראשון ולא בימי בית שני הנה זה לאות שכדי ישוב המלכות בכללו לזרע דוד והוא יהיה בימי מלך המשיח ואחריו לא תסור ממנו המלוכה כמו שהתבאר במקומות מספר דניאל :

עוד

רשי

ניר · ממשלה וניר לשון עול :

אך

רדק

השילוני · מן שילה היה ואמ' מן שילה שילוני מן גילה גילוני : והוא מתכסה · אחיה או ירבעם אין לו הכרע וכן בדברי רבותינו זכרו' לברכה רב ולוי חד אמר שמלתו של אחיה וחד אמר שמלתו של ירבעם אמר ר' שמואל מסתבר כמאן דאמר של אחיה שכן דרך של צדיקים להיות קורעי' במחלוקת של בית דוד : והשבט האחד · יהודה ובנימן חושב לשבט אחד בעבור שהיו מיוחדי' בנחלה ובירושלם : . אשר עזבוני · שלמה וביתו והכותים אחריה' : ולא אקח את כל הממלכ' · שום דבר מן הממלכה לא אקח מידו וכן לא תעשה כל מלאכה כל חלב וכל דם לא תאכלו והדומים להם : למען היות ניר לדוד עבדי · ניר בחי"רק כמו בצ"רי כמו שאמר ערכתי נר למשיחי וי"ת מלכו ותרג' אנקלום וכירם ומלכו : את כל אשר אצוך · הכ"ף רפה וכן אשר אנכי מצוך בפרשת ואתחנן :

והענה

כלי יקר

חדשה אלא הזכיר שמשחו בשמן המשחה לפי שאין מושחין מלכי ישראל ע"כ · ולע"דן שמ"ש החדשה בה"א הידיעה לגלות דעת חז"ל שזכרנו בפסוק הקודם מה שלמ' חדשה בג' כי לרמוז זה לא כתיב כאן בשלמה חדשה שלא יתכן שיקרע תורתו של ירבעם אשר היא כשלמה חדשה או לד"א שאמרו שם דברים מחודשי' שלא שמעתן אוזן לזה הוסיף ה"א הידיעה החדשה להודיע על השמלה הגשמית ממש החדשה היא שקרע לא הנמשל בשמל' חדשה שהיא החכמה :

ויאמר לירבעם כו' והשבט כו' יען כו' ולקחתי כו' ולבנו כו' ואותך כו' והיה · כו' עיין הרד"ק ז"ל וכן מהרי"א ז"ל וניר פי' על המלוכה · ורש"י ז"ל פי' ניר לשון עול וממשלה :

ולע"דן לדקדק ראשונה אומ' הנני קורע את הממלכה מיד שלמה מיד שלמה ממש ובסמוך ולקחתי את המלוכה מיד בנו ולא מיד שלמה ויובן גם כן שנוי מלשון ממלכה אל מלוכה וכאן כתיב ונתתי ובסמוך ונתתיה לך · ועוד קשה כפל והשבט האחד יהיה לו וכו' ובסמוך ולבנו אתן שבט אחד ואם ההבנה באומרו והשבט האחד יהיה לו כו' לשלמה עצמו כדמשמע לשון הפסוק יקשה דקשו קראי אהדדי שכאן אמר והשבט אחד יהיה לו לשלמה ובסמוך אמר ולבנו הניגוד בין פסוק ולא אקח את כל הממלכה כו' דמשמע כולה לא יקח אבל מקצתה יקח ובסמוך ולקחתי מיד בנו משמע דמיד בנו לא יקח מאומה ולזה פי' הרד"ק ומהרי"א ז"ל ולא אקח את כל הממלכה שהוא כמו לא תעשה כל מלאכה וכמו כל חלב וכל דם וכו' אבל אין לשון הפסוק נוטה לדבריהם דמשמעתי' הוא כולה לא יקח אבל מקצתה יקח והוא הפך למ"ש בסמוך ולקחתי המלוכ' מיד בנו ונתתיה לך · ונראה כי בימי שלמה עצמו נקרעה בצד מה הממלכה מיד שלמה הן במה שקמו שטנים עליו במה שנטה לב ישראל אחרי ירבעם מצד תורתו שאין בה דופי כלל ומצד תיקון מעשיו בגביית המס כנטו אחריו וראו מעשה שלמה שנשיו הטו לבבו והיו עובדות ע"א ולא מיחה בהם וז"ש קח לך עשרה ר"ל קח לך מעכשיו את עשרה השבטים כי כה אמר ה' הנני קורע עתה את הממלכה מיד שלמה ולעתיד ונתתי לך את עשרת השבטים לגמרי ומעתה השבט האחד יהיה לו לגמרי שהשבט האחד לבדו יהיה לבבו שלם עם שלמה כי שאר שבטים אעפ"י שהם עמו הוא לפנים אבל בקרבם ישימו ארבו של שלמה ולז"א והשבט הא' יהיה לו והיה יען אשר עזבוני וכו' גם אני אעשה זאת לו שיעזרוהו מלבם ואעפ"י שלפנים עבדיו ולא אקח את כל הממלכה מידו כפשוטו של מקרא שלא אקח כל הממלכה מידו אבל מקצתה אקח והיינו שממלכה שהיא שררה ורדוי לא יהיה לו עליה רק ממשלה כל דהו וז"ש ולא אקח את כל הממלכה מידו כי נשיא אשיתנו נשיאות והשיתנו בלשון עתיד מורה שנשיאות הוא ענין זולת המלכות והמדרגה גרועה ממנה שהם נשיאו' ומלכות הכל דבר אחד כבר הוא נמשח ועומד וא"כ איך אמר לשון עתיד והשיתנו שימה בעלמא היא באופן שאקח מידו קצת משררת מלכות כי לא תהיה לו מורא מלכות אלא נשיאות והשררה הגדולה קראה ממלכה אמנם בסמוך אמר ולקחתי המלוכה מיד בנו שלפי' זאת המלוכה כל דהו משימה בעלמא מיד בנו אקחנה ולבנו אתן שבט אחד ובשררה כל דהו ועול שעבוד כל דהו וז"ש למען היות ניר לדוד עבדי כל הימים ניר ממשלה כדכתב רש"י ובזה מובן שבתחילה אמר ונתתי לך הינו מציאות הממלכה וא"כ אמר ונתתיה לך על המלוכה הנשארת לפנים ששלמה מלך על יש' וסיוע לסברה זו ממה שאחז"ל הכי שלמה הייתי מלך על ישראל מכלל שעד עתה לא היה מלך על ישר' והיינו מה שניטלה אימתו ויראתו מהם כמ"ש הכתוב שום תשים עליך מלך שתהא אימתו עליך ועתה לא היה לו הוד מלכות ולא מורא מלכות ולזה אמר הייתי מלך על ישראל שהית' שומה אימתי ויראתי עליהם ואחר כך ניטלה זהו תכלית הענין בכללו והנני בא על הבנת הפסוקים את' לאחד ויתבררו לך הענינים בס"ד :

והשבט האחד יהיה לו ר"ל עם שלמה עצמו לא יהיה לו אלא שבט אחד בלב שלם ובנפש חפצה כי שאר השבטים יהיו לפנים ובקרבם יבזוהו וזה יהיה לכבוד דוד עבדי ולמען ירושלם כנזכר לעיל שבהיות המולך בקרבה מדוד יקיים בנין המקדש הבנוי ב"ה לקיים מעשה אבותם שהם בנאוהו · ואמר מכל שבטי ישראל שהיא ירושלם שלא נחלקה אלא מכלל שבטי ישראל נבחרה ובמלכו בירושלם יחשב בצד מה כאילו מולך על כל ישראל כיון שמולך בעיר שיד כולם שיה בה וחלק בה ואפשר לפרש מכל שבטי ישראל חוזר לראש הפסוק ופרשו כאילו אמר והשבט א' יהיה

כלי יקר

לו מכל שבטי ישראל והראשון עיקר :

יען אשר עזבוני כו' הפסוק מוכיח כדעת חז"ל ששלמה לא חטא אלא במה שלא מיחה בנשיו שהרי אחר שאמר עזבוני וישתחוו לעשתרות אלהי צידונים כו' ולמלכום אלהי בני עמון לא שייך להתרעם ולו' ולא הלכו בדרכי לעשות הישר בעיני וחקתי ומשפטי ויותר קשה או' כדוד אביו הוא דלא עשה אף פחות ממנו עשוואם עבדו ע"א בכלל מאתים מנה · ולמה אמר בלשון יחיד כדוד אביו וכל הפסוקים בלשון רבים · אלא ודאי בנשים אמר יען אשר עזבוני וישתחוו לעשתרות כו' ולא הלכו כו' על שלמה ונשיו בכללו עמו וגם כן שאמר בהם יחדיו ולא הלכו בדרכי לעשו' הישר בעיני למחות בעושי ע"א וחוקותי ומשפטי לא עשה שלמה כדוד אביו בלב שלם כמוהו :

ולא אקח את כל הממלכה כו' לא דבר במציאות כמות הממלכה אלא באיכותה אמר שלא יקחנה כולה עד שיהיה להם כהדיוט רק תנטל ממנו והוא מלכות והשיתנו בעתיד נשיא כשלמה שאינו מאיכות המלכות והודו והימתו ויראתו וזו הפליט' הנשאר' לו מהשרר' יהיה למען דוד עבדי אשר בחרתי אותו חוזר אל שלמה שלמען דוד הוא אשר בחרתי אותו את שלמה שהוא המליכו בחייו והו' התפלל עליו באומר לשלמ' אלי"ם משפטיך למלך תן וצדקתך לבן מלך · ובהכי דייק לשון אותו שלא אמר אשר בחרתי בו בדוד אלא אותו על שלמה כאמור :

ולקחתי המלוכה אחר שהודיע בפסוק הקודם שיטול ממנו הוד והדר מלכות ולא יהיה שלמ' עוד בעיני ישראל אלא כנשיא אחד לכולם עוד מעט אחרי מותו ולקחתי המלוכה מיד בנו ונתתיה לך את עשרת השבטים ורמז מיד בנו שמיד בנו תהיה לו זאת והוא בידיו ובאולתו יהרוס מלכותו בלכתו אחרי עצת הבחורים וז"ש ולקחתי המלוכה מיד בנו :

ולבנו אתן שבט אחד וכו' ר"ל מעט הכמות שהרי הוא שבט אחד ומעט האכות שלא תהיה לו אימה והוד מלכות עליו על השבט ההוא כי לא יהיה רק למען היות ניר לדוד עבדי ניר עול וממשלה כל דהו וזה באהבת דוד עבדי שאני בוחר שתהיה ממשלת בנו לפני ביחוד בהיו' ממשלתו וכירו בירושלם העיר אשר בחרתי לי לשמי לשום שמי שם ביחוד וע"כ בהיות לו ממשלה בירושלם א"כ יהיה לו ניר לפני ואע"פי שעיני ה' משוטטות בכל הארץ עם כל זה בירושל' הנבחרת לשום שמי בבחינה זו היא לפני יותר :

ואותך אקח כו' טעם הכפל לפי שגרע כח שלמה ואפילו בחיין באיכו' המלכות והממשלה ולאחר מותו מיעט בכמותה שלא יהיה כי אם בשבט אחד וניר ממשלה בעלמ' לעומ' זה אמר ואותך אקח ומלכת בכל אשר תאוה נפשך ולא אוציא שהרי בערבה לעשות עגלי זהב לא מיחה בו שום נבראה ז"ש ומלכת בכל אשר תאוה נפשך באיכות המלכות ועל האיכות אמר והיית מלך על ישראל כולו זולת שבט יהודה והומרו ואותך אקח כלומר שלא ניתנה לו מעלה זו אלא לך לבדו וזהו ואותך ר"ל ואותך לבדך אקח כו' לפי שעה אמנם והיה אם שמוע וכו' אז אבנה לך בית נאמן להמשכת מלכות לדורות כמו שנפרש :

והיה אם תשמע וכו' את כל אשר אצוך מחדש בענייני המלכות והמלחמות והלכת בדרכי ועשית וכו' על הכתוב בתורה כאשר עשה דוד עבדי אז בעשותך ככל המצות והתמדי' כדוד עבדי והיה עמך דבק מאד אז תזכ' להיות ביתך בנוי בית נאמן דהיינו שתנחיל המלכו' לבניך ולבני בניך כאשר בניתי לדוד ונתתי לך את ישראל רוצה לומר עד סוף כל הדורו' לך ולבניך ולבני בניך ולא תהיה המלכות אותך לבדך ונתתי לך את ישראל כי יהודה נתנו לזרע דוד כאמור :

ואענה את זרע דוד כו' סדר עולם אחיה השילוני אמר לדוד והיה אם תשמע לכל אשר אצוך והלכתי בדרכי ועשית הישר בעיני ובניתי לך בית נאמן כאשר בניתי לדוד מה לדוד בניתי שלשים ושבע שנים שהיה מלך על ישראל ולבנו שלש וכ"ה ואענה לזרע דוד למען זאת ומה ת"ל זאת כנגד שלשים ושבע שנים שנתחתן שלמה לבת פרעה ומה תלמוד לומ' אך לא כל הימים הרז"ל עתידה היתה המלכות להחזיר בימי אסא אם לא היה מקלקל אף ירבע' אלו זכה קבל מלכו' על ישראל לו ל"ז שנה ולבנו שלש שנים ע"כ ורש"י ז"ל הביא במדרש הזה ומדבריו מובן הבנתו של המד' ז"ל ע"ש וכן הביא הרד"ק ז"ל וכן הרל"בג ז"ל וכן מהרי"א ז"ל כדחז"ל והרד"ק ז"ל ולע"דן במ"ש חז"ל בסדר עולם שמון בת פרעה גדם זאת לפשר שרמוז בתיבת זאת אין זאת אלא

מנחה קטנה

והוא מתכסה בשלמה חדשה · ידוע שכל עבדי המלך ושריו יש להם בגדים מיוחדים במראם ובצבע וגם באיזה סימני בגזרת מלאכת המלבוש וגם יש בו איזה צורה שמורם המלך כדי שכל רואים יכירום שהם מבית המלך ומעבדיו כמו שהוא הנהוג עד היום · וירבעם שהיה ג"כ עליו מבגדי המלך וכיון שמרד במלך פשט עליו הבגדים ולבש בגדים אחרים וז"ש והוא מתכסה בשלמה חדשה שהיתה חדשה לו : היות ניר לדוד עבדי בירושלים כי שם היה נראה כבוד מלכותו כי אין ישיבה בעזרה אלא למלכי בית דוד לבד ורמז רמז לו אע"פי שלך נתתי עשר שבטים ולבנו שבט אחד מ"מ יהיה לו ניר וממשלה יתירה עליך בירושלים כע"ל אשר בחרתי לשום שמי שם בכי' שהקדש שם יהיה לו יותר שאת עליך בישיבה בעזרה : והיה אם תשמע וגו' שלא תקנא שמלך בזה אע"פי שהוא יושב ואתה עומד מ"מ לא תקנא רבנך מבית אלקים ואל תחוש על מעלה יתירה שיהיה לו בישיבתו וגם אל תדאג שיאמרו זה מלך וזה אינו מלך וימרדו בך כי והייתי עמך שאהי' בעזרתך ובניתי לך בית נאמן שיהיו ישראל נאמנים בבריתך ולא ימרדו בך כי ונתתי לך את ישראל שתשים ידך רמה עליהם ולא ימרדו בך וגם אל תדאג מזרע דוד שיסרבו אותך כי ואענה את זרע דוד למען זאת באופן שיראו שלשלות בן יד ולפרע לך : על

מנחה קטנה

על כל ישראל ארבעים שנה׳ ירבה אע״פי שמספר שני מלכותו לא היה כי אם מ׳ שנה כמו דוד אביו מ״מ נתקיים בו שגדול היה כסאו מכסא אביו שדוד לא מלך בירושלים ועל כל ישראל אלא לג׳שנה ושלמה מלך בירושלים ועל כל ישראל מ׳שנה:

רדק

ואענה את זרע דוד: הא״לף נחה והענוי הוא שלא תחזור להם מלכות על ישראל ולא נוכל לפרש ענוי אחר כי כל המלכים הטובים מזרע דוד היו בטוב ובשלוה: למען זאת: מה שעשה שלמה ובסדר עולם למען זאת למען ל״ו שנה שנתחתן שלמה בבת פרעה כי בשנה הרביעית למלכו נשאה והגזרה נגזרה למלכו בית דוד לחלק מלכו׳ בית דוד ל״ו שנה ובסוף ל״ו שנה תחזור המלכות ליושנה לפיכך אמר אך לא כל הימים ובימי אסא היתה עתידה לחזור אלא שקלקל אסא שנאמר בשנת שלשים ושש למלכות אסא עלה בעשא וגו׳ ולא היה לא בשנת י״ו לאסא אלא ל״ו למלכות שלמ׳ שעתידה לחזור אלא לפי שקלקל ונשען על מלך ארם לא חזרה: אך לא כל הימים: עתידה לחזור לימו׳ המשיח בימי מלך המשיח שנאמר ועשיתם לעץ אחד וגו׳ ומלך אחד יהיה לכלם ואומר ועבדי דוד מלך עליהם מכאן תשובה לאומרין שוא אנו מצפין ימי מלך המשיח כי לא יהיה והנה הנביא אומר אך לא כל הימים ומשנחלקה מלכות בית דוד בימי רחבעם לא חזרה עוד כי כל הימים היו לשתי ממלכו׳ עד הגלות ובשוב הגלות מבבל לא שבו השבטים אלא גלות בבל שהוא יהודה ובנימן: אל שישק מלך מצרים: פרעה חתן שלמה מת וקם מלך אחר ששמו שישק ולא היה אוהב שלמה לפיכך ברח ירבעם אליו: על ספר דברי שלמה: בספרים שחבר בחכמתו לא נמצאו היום אצלנו וגם בג׳ הנמצאים אצלנו משלי שיר השירים וקהלת ומה שאמר על ספר ולא אמר על ספרי כי לכל דבר בעניננו חבר ספר בפני עצמו ומר״זל שאמרו שלשה ספרים כתב שלמה שיר השירים בילדותו משלי בבחרותו קהלת בזקנתו ומהם אמרו כי קרו׳ למיתתו שרתה עליו רוח הקדש וחבר שלשה ספרים אלה:

כי

רשי

אך לא כל הימים: כי לימות המשיח תשוב המלוכה אליו׳ ובסדר עולם מצאתי ואענה את זרע דוד למען זאת כנגד שלשים ושש שנה שנתחתן שלמה את בת פרעה שנשאה בשנה הרביעית למלכו וכנגדו נגזרה גזירה על מלכו׳ בית דוד ליחלק וראוייה היתה המלוכה לחזור בימי אסא בשנת שש עשרה למלכו אלא שקילקל לשלוח שוחד למלך ארם ולא סמך על הק״בה והו׳ שנאמ׳ בדברי הימים בשנת שלשים ושש למלכות אסא בנה בעשא את הרמ׳ והיאך אפשר שהרי אסא קבר את בעשא בשנ׳ כ״ו למלכותו אלא שש עשרה שנה שלו היא קורא שלשי׳ ושש שהן סוף שלשי׳ ושש לחלוק׳ המלכו׳ והגיד הכתוב שבאותה שנה קילקל אסא אך לא כל הימים אלא שלשים ושש שנה:

קטני

לט ואענה את־זרע דוד למען זאת אך
לא כל־הימים:
מ ויבקש שלמה להמית את־ירבעם
ויקם ירבעם ויברח מצרים אל־
שישק מלך־מצרים ויהי במצרים
מא עד־מות שלמה: ויתר דברי שלמה
וכל־אשר עשה וחכמתו הלוא־הם
כתבים על־ספר דברי שלמה:
מב והימים אשר מלך שלמה בירושלם
על־כל־ישראל ארבעים שנה:
מג וישכב שלמה עם־אבתיו ויקבר
בעיר דוד אביו וימלך רחבעם בנו
תחתיו:

וילך

ועני ית זרעא דדוד בדיל דא ברם
לא כל יומיא: ובעא שלמה
למקטל ית ירבעם וקם ירבעם וערק
למצרים לות שישק מלכא דמצרים
והוה במצרים עד דמית שלמה:
ושאר פתגמי שלמה וכל די עבד
וחוכמתיה הלא אינון כתיבין על
ספרא פתגמי שלמה: ויומיא דמלך
שלמה בירושלם על כל ישראל
ארבעין שנין: ושכיב שלמה עם
אבהתוהי ואתקבר בקרתא דדוד
אבוהי ומלך רחבעם בריה תחותוהי:

ואזל

רלבג

עוד ספר שעל מה שאמר ירבעם כנגד שלמה רצה שלמה להמיתו והוצרך לברוח אל מצרים עוד מות שלמה׳ הנה זה הוא באור הדברים הצריכים אל באור במה שהצענו באורו בזה המקום:

ואולם התועלות המגיעים ממנו׳ הנה התועלת

הראשון הוא להודיע שאין הכונה בקרבנות ההזבחה וההקטרה אך הכונה בהם הוא מה שיעידו עליו מסודות המציאות אשר יעמדו עליו המיוחדי׳ לזאת העבודה המתבוננים בה באורך הזמן ולזה לא יקובל בזה תועלת אלא כשנעשה על ידי הכהנים אלא שהתור׳ התירה לעשות כל איש הישר בעיניו ולזבח ולקטר בבמות עד בואם אל המנוחה ואל הנחלה כמו שנזכר בתורה כדי שיתישרו לעבודת הש״י מפני מה שהוטבעו בו מהעבודו׳ הנעשות אלהי׳ אחרים ויחשבו שלא יהיה הש״י אלוה אם לא יעבדוהו בזה האופן ולפי שהעבודה הזאת הנעשית בבמות איננה מכוונת מצד עצמה בכד מן הצדדין תמצא שזכר בזה המקום בשלמה שהיה זובח ומקטר בבמות בתאר ירצה ממנו שלא היתה פעלתו זאת משובחת וכבר יתבאר זה באמרו ויאהב שלמה את יי׳ ללכת בחקות דוד אביו רק בבמות הוא מזבח ומקטיר כאילו אמר שבזה הענין עשה מה שאינכו ראוי לעשות:

השני הוא להודיע שיש בהעלאת העולות מבוא להגעת הנבואה וכ״ש כשהפליגו ברבויים ולזה תמצא שספר כי בגבעון שהיתה בו הבמה הגדולה ולזה היה בו מזבח הנחשת שעשה משה היה מעלה שלמה אלף עולו׳ וספר תכף כי בגבעון נראה יי׳ אל שלמה וכבר נתבאר זה גם כן מענין בלעם כמו שזכרנו שם במה שהשתדל להגיע אליו הנבוא׳ כשבנה שבעה מזבחות והעלה פר ואיל על כל מזבח וכבר באר כנו הסבה בזה בפרשת בח ואולי שלמה מפני רוחק מדרגתו מהנבואה כי היה נער בעת ההיא הוצרך אל המספר הרב מן העולות:

השלישי הוא בדעות והוא להודיע כי יי׳ יתן חכמה על דרך השפע האלהי בזולת סבותיה ולזה תמצא שלמה בקש מה״שי שיתן לו לב מבין ונתן לו הש״י החכמ׳ והמדע כמו שנזכר בספר ד״ה ובזה הספר וזה לאות כי הש״י ישפיע החכמה לאדם כשירצה מזולת שישתדל האדם לחקור בדבר דבר ממנה ויקדם לו מהאום מה שיצטרך לדרוש׳ ההוא ומזה המקום התבאר שאפשר שישפעו לאדם ידיעות עיוניות בחלום או בנבואה וכבר הרחיק זה המפרש דברי הפילוסוף בספר החוש והמוחש וכבר באר כנו אמת זה השרש כי הוא משרשי התורה הגדולים לפי מה שיראה לנו:

הרביעי הוא להודיע שהשלם לא יבקש החיים והעושר אם לא מפני השגת השלמות האנושי ולזה לא ידאג על המות אלא מפני הפסק ממנו השגת השלמות אשר יכול להשיגו אם יחיה יותר ולזאת הסבה תמצא שלא שאל שלמה מה״שי כששאל לו מה יתן לו אלא השגת השלמות בעיון ולא שאל אורך חיים ולא עושר לפי שאינם תמוקים כי אם מפני זה התכלית ואחר שיהיה לו זה התכלית לא יחשוק בהם מאד:

החמשי והוא במדות הוא להודיע כי מי שאלוהו דולה ליתן לו מה שישאל אין ראוי לו שיכביד לשאול אבל ישאל המעט שיוכל להשיג בו חבוקשו כי בזה יתרצה האדון לתת לו את בקשתו ולזה תמצא שספר כי היה טוב בעיני השם ית׳ כאשר לא שאל שלמה עושר וכבוד ואורך חיים ולא נפש אויביו אבל שאל חכמה ובינה להבין משפט:

הששי והוא במדות והוא להודיע שאשר התירו לו לשאול ויתן לו זה מצניעותו שלא ישאל אלא דבר קטון הנה ראוי מפני זה לנותן שלא יקצר מלתת הרבה כי אין ראוי שהיה טוב תכונתו בלי למנוע הטוב ממנו אבל ראוי שיוסיף לו טובה ולזה ספר כי מפני שיסר בעיני הש״י כשלא שאל אלא שיהיה לב מבין לו לעשות משפט ולא שאל דברים אחרים הנה נתן לו מה שאל ביותר שלם שנספים עד שכבר היה חכם מכל האדם ונתן לו עם זה מה שלא שאל העושר והכבוד ואורך החיים אם ילך בדרכי הש״י:

השביעי הוא להודיע שראוי לשמח על הטובה שייעד השם עליה כי לא דבר ולא יקיימנה ולזה ראוי לתת תודה על הייעוד לשם ית׳ קודם בא הטובה ולזה ספר שכבר בא שלמה אחר החלום של נבואה לירושלם לפני ארון ברית יי׳ והעלה עולות ועשה משתה לכל עבדיו ושריו:

השמיני והוא במדות והוא להודיע שהוא ראוי לשופט שיתחכם בתחבולות לעמד על אמתת הדברים אשר תהיה בהם טענה בין איש לרעהו הדברים רחוקים שיביאו לעמוד על זה מזולות שירגישו בעלי הריב שאלו הדברים יעמדו על אמתת זה כמו שתראה במה שזכר מאשתי הזונות שבאו לפני המלך זאת אומרת בני החי ובנך המת וזאת אומרת בני החי ובנך המת שאמר המלך גזרו את הילד החי לשנים ומזה הענין עמד על אמתת הדבר כי אשר אינה אמו לא תחוש אם יגזרוהו לשנים וזה מן התחבולות הטובות שראוי שישמו אותן השופטים הישרים לפי חכמתם כי לא יספיק להם שישפטו בזה לפי הנאמר לפניהם אבל ראוי שישתדלו לעמוד על האמת כדי שישפטו לפי האמת לא לפי הנאמר לפניהם לבד שאם היה שופט שלמה מזה הצד הנה היה ראוי לו שיאמר שיהיה הילד החי לאשה המחזקת בו ולא יגלה האמת ידה בעבור זאת הטעלה המופעת מהעדות והנה יגיע מזה תועלת עוד בדברי׳ המדיניים כי ההמון העם כשיראו עוצם תחבולות השופט לעמוד על אמתת הדברים ייראו מעשות דבר בלתי ראוי בראותם כי כל דבר לא יכחד ממנו ויהיה זה סבה אל שישלם הצדק והיושר במדינה:

התשיעי הוא להודיע שהכהן גדול שמשמש בכהונה גדולה לא תסור הגדולה ממנו כל ימיו ר״ל שהוא כל ימיו במדרג׳ כהן גדול אף על פי שיש שם כהן גדול אחר ולזה אמר צדוק ואביתר כהני׳ אף על פי שגרש אביתר מהיות כהן ליי׳ כמו שקדם:

העשירי הוא להודיע שיש למלך להעלות מס על עמו לכלכל אותו וביתו ולזה ספר שכבר היה לשלמה שנים עשר שרי׳ ממונים על כל ישר׳ היה תחת ממני כל אחד מהם חלק מה מישראל וכל אחד מהם היה מכלכל את המלך ואת ביתו חדש אחד לכל המצטרך לא יעדרו דבר וגם השעורי׳ והתבן היו מביאים לסוסים ולרכש עם רבויים ורבוי המצטרך לבית המלך לכלכל אותו ובזה למדנו מזה הספור שיש למלך לקחת כדלך מס מישראל אנשים לצורך בנין בית הש״י וביתו ולזה ספר שכבר העלה שלמה מס מישראל שלשים אלף וישלחם לבנונה וכבר נתבאר זה גם כן מדברי שמואל בהודיעו את משפט המלוכה:

האחד עשר הוא לפרסם שכבר קיים הש״י מה שייעד להניח לישראל מכל אויביהם ולזה ספר שכבר ישב יהודה וישראל לבטח איש תחת גפנו ותאנתו כל ימי שלמה ולזאת הסבה ברך שלמה הש״י אשר נתן מנוחה לעמו ישראל ככל אשר דבר:

השנים

כלי יקר

ופשוטו ואענה את זרע דוד למען זאת ר״ל למען זאת השמיעה הנז׳בפסוק הקודם והיה אם תשמע כו׳ למען זאת השמיע׳ בקולי וקיום מצותי אענה את זרע דוד למנוע ממנו החזרת עשרת המלכות של כל השבטי׳ לעשות עלם מעלמי כו׳ לזאת׳ אלא אסה כמו שנאמר זאת הפעם אך לא כל הימים אלא בבא המשיח תתקיים הנבואה כנז״ל מרש״י ז״ל והמפרשים ז״ל:

ויבקש שלמה כו׳ עיין הרד״ק ז״ל והרל״בג ז״ל וכן מהרי״א ז״ל והוסיף אולי שמע גם כן מיעוד אחיה השילוני ויבקש שלמה להמית את ירבעם כו׳ופרעה מת ומלך שישק ולזה ברח שם ירבעם עד כאן:

ויתר כו׳ עיין הרד״ק ז״ל ומהרי״א ז״ל זכר הכתוב עיקר דברי שלמה וכל אשר עשה מהמעשים אחרים מלבד אשר זכר כאן וחכמתו כלומר ענין במה היה ועד היכן הגיעה הנה כל זה היה כתוב בספר דברי הימים שעשו בזמנו לספור ענייני שלמה בפרט לפי שמנהג המלכים היה שכל אחד בזמנו יצוה לחכם אחד יודע למצוא דברי חפץ וכתוב יושר אמרי אמת שיכתוב ויספר כל ענייניו ומעשיו יום ליום יביע אומר והוא הספר שאמר כאן על ספר דברי שלמה וכן בכל שאר המלכים על ספר דברי הימים למלכי ישראל והנביאים בנבואתם היו כותבים הסולת מאותם הדברים להוציא מהם איזו תולדת תשובה או זכר נס ומעתיקים מהספרים ההם המועיל וכן עשה עזרא ובדברי הימים אמר ושאר דברי שלמה הראשונים והאחרונים הלא הם כתובים על דברי נתן הנביא ועל נבואת אחיה השילוני ובחזות עדו החוזה של ירבעם בן נבט רצו׳ לומר שנעשו שני ספרים בסיפורי ענייני שלמה אחד מהם היה מהדברים הראשונים ר״ל מהבנינים ומהמעלות וההצלחות שהיו בו וכל זה כתב נתן הנביא שנעשה הכל בזמנו ומהאחרונים בעת זקנתו מאהבתו לנשים ומנטיית לבו אחריהן ומה״עא שהיו עובדות ומהייעודים הנבואיים שבאו בענשו על זאת ומהשטנים אשר קמו וכל זה כתב אחיה השילוני קטלות שלמה וצרותיו עליהן באחרית ימיו וגם כן נכתב דבר מזה בספר אחר עשה עדו החוזה במה שכתב מענייני ירבעם והוצרך להביא אגב ענייניו מענייני שלמה הנה שלשה נביאים אלה דברו בענייני שלמה כל אחד ואחד בספרו ע״כ:

והימים אשר מלך כו׳ מהרי״א ז״ל לא היה ראוי שיאמר בירושלם כי על כל ארץ ישראל מלך והשיב כי הכתוב מספר בשבחו במה שלא יצטרך ללכת הנה והנה מעיר לעיר סובב סובב לכבוש הערים ולהכניעם אבל בעודו תמיד בירושלם היו כולם נכנעים אליו ויש בחכמי האומות מי שסובר שאלה הארבעים שנה היו בהשקט וזולת זה מלך עוד מספר שנים אך היו בהם רוגז השטנים שקמו עליו ולא נמנו בכלל המספר עד כאן תורף דבריו ז״ל׳ ולע״דן אין למו׳לא דברים ככתבם ארבעים שנה ולא יותר ואלה הארבעים הנה חלקן הכתוב לשתי חלוקות האחת בירושלם כי שמה היו כל הארבעים שנה שוים לטובה במלכו׳ואימת שימת מלך ככתוב שום תשים עליך מלך שתהא אימתו עליך׳ אמנם על כל ישראל אע״פי שמלך עליהם גם כן כל הארבעים שנה אבל לא היו שוים בממלכה ובמוראו וחיתתו על ישראל שהרי משעה שקם ירבעם לשטן לו ובקשה שלמה להמיתו נתפרסם הדבר שסופו למלוך על ישרא׳ כמו שניבא אחיה השילוני ובזה ירד שלמה מהוד מלכותו ומורא וחיתתו גם מאת ה׳ היתה זאת כי נטל ממנו ההוד והדר שנתן לו בתחילה וכשנטה אחרי נשיו ניטל ממנו וכמו שקדם בפסוק ולא אקח את כל הממלכה מידו וגו׳ ובפסוק והשבט האחד יהיה לו ולעומת זה אמר והימים אשר מלך בירושלם ועל ישראל מ׳ שנה:

וישכב שלמה עם אבותיו כו׳ כמו ששלמה היה שלם בעבודת הש״י וחטאו לא היה אלא במה שלא מיחה בנשיו ולזה הגיד הכתוב כי שכב עם אבותיו במנוח׳בא אל אבותיו בשלו׳ ונאמרה בו שכיבה ולא מיתה יען שהניח בן ממלא מקומו בצד מה וזהו וישכב שלמה כו׳ וימלוך רחבעם בנו תחתיו שזה תלוי בזה כמו שזכרנו מדחז״ל בפסוק כי שכב דוד עם אבותיו וכי מת יואב שר הצבא דוד שהניח בן ממלא מקומו שכב ולא מת יואב שלא הניח בן ממלא מקומו מת יואב שר הצבא:

וילך

השנים עשר הוא לפרס' עוצם הכבוד והעושר והחכמ' שהיה לשלמ' כאשר ייעד לו הש"י עד שכבר היה מושל בכל הממלכו' מן הנהר ארץ פלשתי' ועד גבול מצרי' שהיו כלם עובדים את שלמ' ומגישים לו מנח' כל ימי חייו עד שכבר היה משקל הזהב הבא לשלמ' בשנ' אחת שש מאות ככר וששי' ושם לבד מאנשי התרי' ומסחר הרוכלים וכל מלכי הערב ופחות הארץ וכל הארץ היו מבקשים את פני שלמ' לשמוע את חכמתו אשר נתן אלהים בלבבו והמה מביאים איש מנחתו כלי כסף וכלי זהב וקניני' אחרים מדי שנה בשנ' עם מוצא הסוסים אשר היה לשלמ' ממצרים וכן לכל מלכי החתי' ולכל מלכי ארם ויהיה עשרו כל כך עד שלא נחשב כסף בימי שלמ' למאומ' והיה מגיע מעוצם חכמתו עד שכבר חכם מכל האדם ודבר דבור טבעיי על כל מיני הצמחי' מהגדול ועד הקטן בהדרג' ועל כל מיני ב"ח בהדרג' ג"כ וזאת חכמ' נפלא' ר"ל לעמוד על ההדרג' הזאת ולעמוד על סבות כל מין מהם ומשיגיו:

השלשה עשר הוא במדות והוא להודיע שראוי למי שישתדל בדבר מה שלא יקצר בהשתדלות ההוא מלבוא בו בסבות היותר נאותות וכ"ש כשיהי' ההשתדלות לעשות דבר לכבוד הש"י ולזה תמצא כי כשרצ' שלמ' לבנות בית המקדש והיה מהכרח הבנין ההוא שיהיו לו עצי ארזים גדולים והיה הלבנון אשר הוא יותר נאות לזה לו במלכות חירם מלך צור וגם הצידוני' אשר היה חירם מושל עליה' היו היותר בקיאים בכריתת אלו העצים הנה אחרי הודיעו את חירם שהבית שהוא בונה אותו לשם יי' אשר הוא מושל בכל ומשפיל ומכניע כל שונאיו כמו שנזכר בספר ד"ה וכדי שיתרצ' יותר בזה הבנין לעזור אותו הנה שלח לו שיצוה לכרות לו ארזים מהלבנון אשר במלכותו ולא רצה לבאר לו שיגיעהו תועלת מפני זה כי לא יהיה לכבוד לחירם מלך צור אך בקש שיהיו שם לכרות הארזים עבדי חירם עם עבדיו והוא יתן לו שכר עבדיו בכל אשר יאמר כאילו העיר בזה שעם שכר עבדיו יותר לו מה שירצ' שיגיע לו מהתועלת מפני צוותו לכרות הארזים אשר לו להביאם אל שלמ' ולא בקש ממנו יותר מזה כי לא היה ראוי שיסביר לשאל ממנו יותר וגם הודיע אותו כי דוד התעורר לבנו' זה הבנין כדי שיתרצ' חירם יותר לעזור שלמ' במה שבקש ממנו כי אוהב היה חירם לדוד ולזאת הסב' תמצא שנתרצ' חירם לעשות את בקשתו ולקח דרך חסיה בה תפיסתו דרך כבוד והוא שהוא יעשה כל חפצו בעצי ארזים ובעצי ברושים ועבדיו יורידו מן הלבנון ימה וחירם ישימם דוברות בים עד המקום שירצ' שלמ' שיוליכם שם ושם ינפצם כדי שיהיו מוכנים לשלמה לנשאם ובמה שעשה חירם מזה יתן לו שלמ' לחם ביתו הנה בזה הגיע לחירם בהבלעה שכר לקיחת הארזים והברושים מהיער שלו במה שלא ישיגהו בשת על לקיחתו שכר בו משלמ' והוא שכר הבאתו הארזים לים והוליכ' אל המקום שירצ' שלמ' והנה נתבאר בספר דברי הימים כי זולת זה השכר הנזכר בזה המקום היה נותן עוד שלמה שכר עבדי חירם:

הארבעה עשר הוא להודיע שיש למלך להעביד הכותי' התושבים לעשות מלאכת בית יי' ומלאכתו כמו שנזכר בתורה והיו לך למס ועבדוך ולזה ספר בזה המקום עם מה שהשלים הספור בספר דברי הימים שכבר היו לשלמה מהגרים התושבים שבעים אלף נושא סבל ושמונים אלף חוצב בהר:

החמשה עשר הוא להודיע שראוי בכל ענין שיהיו בו ממונים רבים בדרך שישתדלו שלא יחסר התקון בו ולזה תמצא ששם שלמה ממוני' רבים רודים בעם העושים במלאכה והוכרח להשים הממוני' ההם גרים מפני שקד' על המלאכה כי יכבד מאד לישראלים אם יעשו ככה ולזה תמצא בישראלים שהעלה שלמה למס ושלחם לבנונה שסדר הענין באופן שלא יכבד מאד עליהם והוא שיהיו חדש בלבנון ושני חדשים בביתם וכזה תמצא שסדר בכלכול ביתו וכל המצטרך לו שנים עשר נציבים יכלכלהו כל אחד חדש אחד בשנה שלקט מהמס מהחלק מישראל הבאים לגורלו שאם היה זה המנוי לאיש אחד יכבד עליו מאד ויחסר מפני זה התקון במה שיעשהו:

הששה עשר הוא להודיע שבנין בית המקדש ראוי שיהיה לשם יי' וזהו אמרו בתור' ועשו לי מקדש ר"ל שבעשייתו יעשוהו לשמו ית' ולזה תמצא שכבר נכפל הרבה בזה הספור זה הענין אמר כי לא יכול לבנות בית לשם יי' והנני אומר לבנות בית לשם יי' ותבנה הבית לשם יי' אשר בנה המלך שלמה ליי' עם לבב דוד לבנות בית לשם יי' והבית אשר בניתי לשמך והיה זה כן להישיר האנשים אל קדושת הבית הזה ואל היראה ממנו מפני היותו קדוש מתחלת ענינו עם שזה יעיר ויישיר לעמוד על סודות בניניו כשיתבוננו בכל חלקיו ויבינו מזה איזו הישר' יש בהם להשיג הש"י אך אם לא היתה בנייתו בזה האופן יסורו אלו התועלות הנפלאות כי לא יתכן שתפול אז השאלה למה נעשה זה הבנין לסדר כך ואי זו הישרה יש בו להשיג סוד הש"י וסודות המציאו' מפני שהעשותו לא היה לש"י אם הונח הענין כן ואין ענין קדושתו כי אם כמו הקדשת הכסף והזהב והשדה והבית ליי' אשר לא תפול השאלה בה למה היו בתואר כך מצד מה שהם קדש:

השבעה עשר הוא מה שהודיע מרוחק עת התחלת בנין בית המקדש מעת יציאת מצרים והנה עמדנו מזה על העת אשר מזמן יפתח עד זה הזמן והוא מאה ושמונים שנה והנה שפטו את ישראל יפתח ואבצן ואילון הזבולוני ועבדון בן הלל הפרעתוני שלשים ואחת שנה ואם חשבנו אחר זה ארבעים שנה של שעבוד ביד פלשתים ועשרים שנה ששפט שמשון את ישראל וארבעים שנה של עלי וארבעים שנה של דוד ושלש שנים שכבר עברו למלכות שלמה לא יפארו כי אם שש שנים למלכות שאול ולימי שפוט שמואל את כל ישראל׃ וכבר ידמה כי ממשלת שמואל ושאול היתה לכל הפחות שלש עשרה שנה כי עשרים שנה עמד הארון בקרית יערים לכל הפחות וכבר עברו שבע שנים וששה חדשים למלכות דוד ושבעה חדשים היה ארון יי' בשדה פלשתים ונשארו יותר משלש עשרה שנה ממיתת עלי עד מלכות דוד עם שכבר אפשר שהארון היה בקרית יערים יותר מעשרי' שנה אך אחר שעברו עשרים שנה נהו כל ישראל אחר יי' ולזה ידמה לפי מה שאחשוב שרוב שני השעבוד נכללים בשנות שמשון ועלי כי בימי שמשון היו הפלשתים מושלים בישרא' כמו שנזכר שם והנה נראה כי מבנין הבית הזה ר"ל מהתחלת בנינו עד התחלת בנין בית שני היו גם כן ארבע מאות ושמנים שנה:

השמנה עשר הוא מה שהודיענו מצורת הבית שבנה לשם יי' כי ממנו נעמוד על סודות נפלאים מחכמת הנמצאות והנה היה ההיכל והוא הקדש וקדש הקדשים ששים אמה ארכו ורחבו עשרים אמה והנה היה האורך והרוחב כפל מה שהיה מן הארך והרחב כאשר עשה משה במדבר ואולם הגובה בלתי שומר זה היחס כי הוא היה שלשים אמה ושם היה עשר אמות אלא של זאת הסב' עשו תקרה בדביר בגובה עשרים אמה באופן שיהיו הארך והרחב והגובה שוים בקדש הקדשים בבית המקדש כמו שהיו שוים במשכן שעשה משה וכזה האופן ג"כ שם התקרה התחתונה בהיכל גבוהה עשרים וכזה היה ענין תמונת הקדש וקדש הקדשי' בבית המקדש מתדמה לענין תמונתו במשכן ר"ל שכל אחד מאלו המרחקים היה במקדש בכפל שיעורו במשכן וראוי שתדע כי כבר היה בנין הבית מאבנים שלמות ולא תהיה בהם פגימה וחסרון להעיר על שלמות השם יתעלה אשר זה הבית נבנה לשמו ולזאת הסבה גם כן היו באות שם האבנים שלמות עד שלא נשמע בבית מקבו' וגרזן וכל כלי ברזל להורות על שאין הנעשה לו זה חסר קנין שום שלמות׃ והנה היה קדש הקדשים שוה בכל רחקיו להעיר על שהשלמות התכליתי שהוא מעיד עליו הוא מגיע בשווי בדעות ובמדות׃ והנה היה אולם על פני היכל הבית להוסיף במעלת הבית ויפיו אל האנשים עם שכבר היה ראוי שיהיה אמצע מה בין חצר הכהנים ובין הקדש כי ראוי שיהיה כמו אמצעי בין המדרגה השפלה והעליונה ממנו ואף על פי שאינו אמצע על דרך האמת ולזה לא היתה מחיצה מבדלת בינו ובין חצר הכהנים׃ והנה עשה לבית והוא ההיכל חלוני שקופים אטומים להעיר על שמקום ההשקפ' הוא מתחלת הענין אטום עד שידריך האדם עצמו אל לקיחת ההקדמות וההתחלו' ומהם יתישר לפתיחת החלונות לראות האור הבהיר הוא אור השכל׃ והולם היציעי' שבנה סביב לבית היו שלשה זה על זה כי כן ענין ההשגות והעליון רחב מאשר תחתיו כי ההשגה העליונה רחבה וגדולה מאשר תחתיה כשנעיין בחלקי היצוע' השפל והאמצעי והעליון: והנה היו עולים מן השפלה אל האמצעית ומן האמצעית אל העליונה כי כן דרך ההשגות האלו ומי שיקחם על זולת סדרם ישיגהו שבוש בהכרח והנה לא היו העליות במעלות שיקפלו וידלגו בהם ממדרגה למדרגה אבל היו בדרך סביב יעלה האדם בו בזולת מעלות להעיר בשיגביה שכלו מעט מעט בהדרגה ולזאת הסבה לא היו מעלות בכבש המזבח׃ והנה צייר בקירות ההיכל והדביר והוא מה שהיה מהם על התקרה התחתונה ציורי כרובים ותימורות והם כדמות כפתורי המנורה ופטורי ציצים והם בדמיון הגביעים המשוקדים והפרח אשר במנורה׃ והנה הכרובים הם משל לשכל ההיולאני והתימורות ופטורי ציצים הם השושנים אשר הוא רועה בהם כמו שבארנו בבאורנו לשיר השירים ובדבר המנורה והנה עשה זה לקדש ולקדש הקדשים כי שניהם מעידים על זה השלמות אך הראשון מעיר על ההכנה והשני והוא קדש הקדשים מעיר יציאת ההכנה לפעל׃ ואולם בכותלי ההיכל תחת התקרה התחתונה צייר ציורים פקעים ופטורי צצים והם בדמות כפתורים וגביעי' משוקדי' ופרחים לסבה בעינה אשר היו אלו הציורים במנורה אך למעלה מהתקרה התחתו' היו שם עם זה כרובים להעיר על השכל הלוקח מהמוחשות ההתחלות כמו שבארנו בדברי התורה אמנם תחת התקרה לא צייר תחלה רק מה שיעיר על ההשגו' החושיו' וידמה שהיה הגובה שבין התקרה התחתונה והעליונה עשר אמות להעיר על מספר מדרגות הנבדלים שהם עשר והעשירי קדש וכבר עמדנו על מציאות' מפני זה השכל הנמצא בנו אשר בעבורו ציירו שם כרובים בכותלים׃ והנה צפה זהב ההיכל והדביר לסבה בעינה אשר בעבורה היו הכלי' אשר שם כלם מזהב או מצופי' זהב וכבר בארנו הסבה בזה במלאכת המשכן בבאורנו לדברי התורה׃ והנה היה מצופה עצי' ארז תחלה ואחר כך מזהב כי לא יתכן שיצפו האבני' זהב עם שהתמונו' שהיו מצויירו' שם היו יותר נאות לצורם בעצי הארז משיציירום באבני' והיה הציור בהם יותר קיים שלא ישבר כשיצפוהו זהב והנה עשה בדביר שני כרובים גדולים אין פניה' איש אל אחיו והיו סוככים בכנפיהם על הארון ועל הכרובים אשר על הכפרת שהיו פניהם איש אל אחיו להעיר שבסוף הענין לא יהיו פניהם איש אל אחיו אך יתדבק האחד עם האחד דבוק מה והוא דבוק קצה כנף זה בקצ' כנף זה וראוי שתדע כי אחר המות לא יקבל שפע השכל ההיולאני מהשכל הפועל אבל יעמד על מה שהשיגו ובו ידבק דבקות מה בשכל הפועל כמו שבארנו בראשון מספר מלחמות יי' ואין ראוי שתחשוב מזה שיהיו אלו הכרובים במדרגה אחת מפני היותם בצורה אחת וכנפיהם פרושות באופן אחד כמו שלא יחשב היות צורת הכרובים אשר פניהם איש אל אחיו באופן אחד שיהיו שניהם במדרגה אחת ואמנם אמרנו זה לפי שכבר בארנו בראשון מספר מלחמות יי' שאי אפשר שישוב השכל הנקנה במדרג' השכל הפועל ושם בארנו שהשכל הנקנ' נשאר אחר המות והוא נלאי בהפך מה שאמרו הפילוספי' בזה והנה בזה המקו' העיר הערה מבוארת שהשכל הנקנה נצחי והנה היה גובה אלו הכרובים עשר אמות להעיר על עשר מדרגות הנבדלים שהעשירי מהם קדש והוא השם יתברך׃ והנה היו לפתח הדביר דלתות עצי שמן לפי מה שאחשוב בעת ההיא להעיר ששם האור והוא אור השכל ולזה עשה אותם מעץ שמן שהוא מוכן אל שיתפשט בו האור בקלות נפלא ולזה לא עשה כן לדלתות ההיכל׃ והנה צייר בדלתות ההיכל והדביר כרובי' ותימורות ופטורי צצים כי הם הפתחי' לכל אלו ההשגות והנה ההשגות החושיות הם גם כן מכוונים לזאת הסבה בעינה ולזה היו ג"כ הכרובים בדלתות ההיכל׃ והנה בנה החצר הפנימית והיא חצר הכהנים סביב שלשה טורי גזית וטור כרותות ארזי' עליהם הנה השלשה טורים התחתונים היו מורים על מציאות הצורה הדוממיי' וטור הארז על הצורה הצומחת אשר היא ערומה מהצורה הדוממית׃ והיו הטורי ארבעה להעיר על היותם מהיסודות הארבעה וקורבת מדרגתם מהם: ובמזבח הנחשת אשר שם היתה העולה על העצי' להורות גם כן על הנפש החיונית ושהיא לא תופשט מהצומחת כמו שזכרנו בפרשת ויקרא׃ והנה היה כל מה שהיה ממתכ' בחצר הכהני' נחשת לסבה בעינה אשר היה זה כן במשכן׃ והנה עשה מהשלחנות עשר ומהמנורו' עשר לפי שמספר העשר מורה בעצמו על מציאות הש"י כמו שזכרנו במקומות רבים מביאורנו לדברי התורה כאילו העיר בזה כי אלו הצורות אשר יעידו עליהם השולחן והמנורה הם כלם שופעות מהשם יתברך באמצעות שאר הנבדלים׃ והנה קרא הפתח החמישי פתח הדביר והרביעי פתח ההיכל לפי שחצר הכהנים היה מעיר על שלש צורות והם הדוממית והצומחת והחיונו' ופתח ההיכל על הרביעי' והיא המדברת ופתח הדביר היה מעיר על צורה חמשית באופן מה והיא השכל הנקנה׃ והנה עשה באולם שני עמודים נחשת וקרא העמוד הימני יכין והשמאלי בועז העיר בזה כי שתי הצורות שהם הדוממית והצומחת או הצומחת והחיונית האחת מכינה לקבול הצורה האחרת והיא הנקראת יכין והאחרת היא המושלת ולה התוקף והעוז וממנה יסודרו פעולות הנמצא ההוא עם שאלו הנמצאים הם צורות רוצה לומר הצומחת והחיונית יקבלו רושם יותר חזק מתקופות השמש יותר ממה שימצא זה בהד' ולזה תמצ' בצמחי' שבהיות השמש בפאת ימין לא יעשו פעולותיה' אך יקנו מזה הכנה לתת פרים בהיות השמש בפאת צפון ואז ימצא להם חוזק הפעלות וכן תמצא בב"ח שהם יתעברו על הרוב בהיות השמש לפאת צפון אך בהיותו בפאת דרום תתחדש להם קנית הכנ' ואין הנה מקום באור אלו הדברים׃ והנה היה רחב העמודים ארבע אמות להורות על קרבת אלו מטבע ארבע היסודות ולזה גם כן היה עביס ארבע אצבעות ולזה גם כן היה על הכותרות מעשה שושן באולם ארבע אמות׃ והנה היתה קומת הכותרות חמש אמות לסבה בעינה אשר היתה מספר החמשה בחצר המשכן כמו שבארנו שם והנה היתה קומת העמודים עם הכותרות בקרוב כמו גובה מזבח הנחשת עם גובה המערכה שעליה יושמו נתחי העולה כי היה גבהם לפי מה שבארנו כמו אחת ועשרי' אמה וגובה מזבח הנחשת היה עשרים אמה כמו שנזכר בספר ד"ה׃ והנה היו בכל כותרת שתי גלות להעיר שאלו הנמצאים יקבלו הצורה העליונה באמצעות קבולם השפלה ממנה׃ והנה היו שם בשתי גלות הכותרת שבעה גדילי' כי עם שהם מורים על מדרגה הצורות בכללם שהם שבעה והשביעית היא קדש הנה בזה עוד הערה למספר הארבעה כי בכל גלה היו שלשה גדילים ואחד במקום דבוק הגלה העליונה בתחתונה׃ והנה העמודים שהיו בגלה העליונה ועליהם מעשה שושן והרמונים שהיו בתחתונה הנה זה כלו מורה על מציאות הנפש הצומחת כי הונח השושן והפירו'

לא יתכן שיתאחדו מן החוש לבד כמו שבאר הפילוסוף: והנה הרמונים שני טורים וכן הענין בעמודים לפי שבזה הורה על שני מינים מהנפש הצומחת האחד בצמחים והאחד בב"ח מחובר עם המרגשת ובכלל הנה היה זה להעיר על הצורה המכינה ועל הצורה שהיא שלמות לה׳ והנה היו הרמונים מאה בטור אחד מהם להעיר על רבוי מיני הצמחים והב"ח והתחלפותם שהוא בהכרח מצד הצורה׳ והנה הים היה בזה השיעור כדי שיהיה כלות לרחוץ ושאר מה שהיה בו ידמה שיאמר שכבר נעשה לנוי לבד ואפשר שנא׳ כי מפני שנעשה לטהר שם בשיעורו מה שיעיר על מליאו העשירי שהוא קדש כי לו לבדו הטהרה השלימה ולזה היה עשר אמות רחבו והיו מהפקעים תחת שפתו עשר באמה גם כן לזאת הסבה׳ והיה גבהו חמש אמות לסבה אשר היה מספר החמש באלו הדברים אשר באר הכהנים והנה היה מרובע מלמטה ועגול מלמעלה כי הטמאות תהיינה מצד החומר אשר יסודותיו ארבעה והטהרה תהיה מצד הצורה וההתבוננות בה כמו שבארנו בספר ויקרא והצורה היא קושרת יסודות החמר ומקיפה בהם ולזה היה העגול מעיר עליה׳ והיו בה שני טורים פקעי׳ להעיר על הצורה המכינה ועל הצורה אשר בה יהיה הכמלא מה שהוא והיא המשלמת אותו׳ והנה היה בפקעים צורת בקר כמו שזכרנו להעיר על מציאות הנפש החיונות כי מה שהיה באר הכהנים מעיר על הצור׳ הדוממית והצומחת והחיונית כמו שזכרנו׳ והנה היו שנים עשר בקר כמו כושאים הים להעיר על שהכחות השופעות מהעליוני׳ בשני׳ עשר המזלות מנהיגים היסודות וקושרים אותם ועשה להם דמות בקר בדמיון מה שאמר יחזקאל פני שור בדבר החיות עם שכבר העיר בזה בצורה החיונות׳ והנה היה עביו ארבע אצבעות כמו הענין בעמודים להעיר על מה שמעיר עליו מספר הארבעה אשר הוא סבת הטומאה והוא החומר׳ והיה עם הפקעים בשפתו ציור פרח שושן להעיר עם זה על הנפש הצומחת והנה היה מספר הארבע במכונות בארכם וברחבם ובקומת׳ והיו ארבעת אופנים מתחת להעיר על מציאות היסודו שהם סבת הטומאה ולזאת הסבה היו שם ארבעת כתפות דבקות בהם לוחות המכונות׳ והיו על המסגרות אשר בין השלבים צורות אריות וצורת בקר וצורת כרובים להורות על שאלו הצורות הם עלולות מצורות החיות אשר פניה׳ פני אריה ופני שור ופני הכרוב כמו שזכר יחזקאל כאילו יעיר בזה שבנפש השכלים ימצאו אלו הצורות ביותר נכבד שבמציאותם וזה כי האריה הוא המושל בחיות והנכבד שבהם והשור בבהמות וכבר בארנו אמתת זה בראשון ובחמישי מספר מלחמות יי׳: והיה פיה עגול לסבה בעינה אשר היה פי הים עגול כי הכיורים היו גם כן לטהרה׳ והיה הכל מחובר ומדובק בעצמו לא במלאכה להעיר על הדבוק שהוא מצד הצורה כי הוא יעיר על מציאות הצורה והמשל כי אם תכרת אבר אחד מב"ח ותדבקהו במלאכה יעדר ממנו פועל הצורה וזה עדות על שזה ההתאחדות לא יהיה אם לא מצד הצורה׳ והנה היה גובה האופנים אמה וחצי האמה ולמעלה מהמכונה היה גובה אמה וחצי אמה ועם גובה המכונה יהיו שבע אמות ויש׳ בזה מספר השבעה אשר הוא מעיר בעצמו על מציאות כל הצורות ולזאת הסבה היו מספר המכונות עשר וכן הענין במספר הכיורות והיו חמשה מימין וחמש משמאל לסבה אשר נמצא מספר החמשה במה שהיה בחצר המשכן עם שמספר החמשה מעיר על התכלית מה שהאמר כאיי עליו מן הצורו׳ כי החמישית היא השכל הנקנה כמו שנ׳ והיה מספר הארבעה לציור לסבה שזכרנו בכל מספר הארבעה שהיה נמצא בזה המקו׳ ולפי שהכיור היה יותר נכבד מהם אם מצד מה שנוייר בו מהדברים אם מצד שאינו בא על טומאה כמו הענין בים הוא היה בכלל היותר פחות והוא הצד המזרחי דרומי׳ והנה לא רצה המלך שיעשה חירם דבר מהדברי׳ אשר בהיכל ובדביר ואף על פי שהוא היה בקי במלאכת הזהב כמו שנזכר בספר דברי הימים מפני עוצם קדושת מה שבהיכל ובדביר כי חירם לא היה ישראל אבל היה גורי ולזה לא עשה חירם כי אם כלי הנחשת ולא עשה כלי הזהב:

התשעה עשר הוא להודיע שהוא ראוי שיעשה האדם מלאכת השם ויחפצו בזריזות נפלא יותר מזריזותו על חפציו הלא תראה כי שלמה המלך עשה את בית יי׳ בשבע שנים וביתו עשה בשלש עשרה שנה:

העשרים הוא להודיע שראוי לכל אדם שישתדל לזכות בשיעשה מקניניו מה שהוא לכבוד הש"י הלא תראה כי שלמה אף על פי שהיו לו הקדשות רבות לבנות הבית באחר שיהיה כבנה משלו וישארו ההקדשות לש"י ולזאת הסבה ג"כ עשה מביתו כל עבודת בית המקדש בתמידין ומוספין וקרבנו׳ צבור וקטורת הסמי׳ ושמן למאור ושאר הענינים הצריכים לעבודת הבית:

העשרים ואחד הוא להודיע עוצם נפלאות הש"י ועוצם הראות שכינתו בבית המקדש עד שכבר ספר שבאת הכהנים מן הקדש הענן מלא את בית יי׳: **העשרים ושנים** הוא להודיע שהמברך ראוי שיהיו פניו כנגד המתברכין ולזה אמר ויסב המלך את פניו ויברך את כל קהל ישראל ולזאת הסבה צריך בברכת הכהנים שיהיו פניהם כלפי העם:

העשרים ושלשה הוא להודיע שראוי לברך את השם ית׳ על הטובה ולתת לו הודה כפי כל אשר גמל מהטוב כי עם שזה דבר ראוי בעצמו הנה עוד בו תועלת לפיישיר האדם אל שהטובות כלם הם עלולות מהש"י ולזה ספר שברך שלמה את יי׳ על אשר קיים הייעוד הטוב שייעד לדוד אביו מענין המלוכה לבנו ובנין הבית על ידו: **העשרים וארבעה** הוא להודיע שהתפל׳ ראוי שתהיה באופן שישל׳ הדבקות למתפלל עם השם ית׳ כי אז תהיה התפל׳ נשמעת יותר ולזה תמצא שכבר התפלל שלמה במקום שישלם בו הדבקות בש"י יותר והוא לפני מזבח יי׳ שהיה המקום נבחר לידבק בו השפע האלהי עד שאמר יעקב בו מה נורא המקום הזה אין זה כי אם בית אלהי׳ כמו שזכרנו בסוף ספר שמואל ולזה קרא אברהם שם המקום יי׳ יראה ולזאת הסבה גם כן הקדים שמואל לשבח הש"י קודם התפלה כי בזה ישלם לו יותר הדבקות בו ולזה ספר שכרע על ברכיו לפני מזבח יי׳ ופרש כפיו השמי׳ והקדים ואמר יי׳ אלהי ישראל אין כמוך וגומר׳ לשבח הש"י תחלה וכבר נכפל זה השורש בתפלתו זאת כמו שבארנו בבאורנו לזאת הפרשה:

העשרים וחמשה הוא בדעות והוא להודיע שהאלוה אחד והוא מנהיג השמי׳ והארץ לא כמו שאמרו המאמיני׳ בשניות לפי שהם יאמרו שהדברי׳ המתחלפי׳ ראוי שתהיינה התחלותיהם מתחלפות ולפי שהדברים השפלי׳ כפסדים והשמים בלתי נפסדי׳ הנה ראוי שתהיה התחלה אחת לשמי׳ והתחל׳ אחרת לארץ וכבר זכר שלמה שאין הענין כן במה שאמר אין כמוך אלהי׳ בשמים ממעל ועל הארץ מתחת ביאר בזה שהוא אלוה בשמים ממעל ועל הארץ מתחת והנה עשה בזה כמו התחלת מופת הנחתו שאשר הם אלהי׳ בשמי׳ הם אלהי׳ על הארץ כי אנחנו נראה מהשמי׳ כחות שופעו׳ בארץ וזה לאות שהמניעי׳ ההם מנהיגי׳ גם כן אלו הדברים השפלים וזה ממה שהוא מבואר נגלה ר"ל שיש כאן כחות שופעות מהגלגלים לאלו הדברים השפלים ומזה יתבאר היות לאלו הדברי׳ המתחלפי׳ התחלה אחת במספר:

העשרים וששה הוא להודיע שהש"י משגיח בעבדיו הדבקי׳ בו השגח׳ פרטית ובזאת ההשגח׳ ישפיע להם טובות והם אינם מסודרות להם מפאת העליוני׳ ולזה אמר שלמה אין כמוך אלהי׳ בשמי ממעל ועל הארץ מתח׳ שומר הברית והחסד לעבדיך ההולכים לפניך בכל לבם כבר באר בזה שאין כח במניעים

המסודרים ממנו שהם מנהיגים בשמי׳ ובארץ לעשות זה כי לא ישנו את תפקידם אך הש"י לבדו שליט לעשות זה:

העשרים ושבעה הוא להודיע שהדברים שייעד הש"י אשר אי אפשר בהם מזולת השגחה פרטית הנה יהיה בהם תנאי בהכרח והוא שיהיה המקבל ראוי ולזה תמצא שזכר כי במה שייעד השם ית׳ לדוד שלא יכרת לו איש מעל כסא ישראל היה תנאי והוא אם ישמרו בניו את דרכם ללכת לפני הש"י כאשר הלך דוד לפניו: **העשרים ושמנה** הוא להודיע שהתפלה על כל הצרכי׳ הן צרכי רבים הן צרכי יחיד ראוי שתהיה בבית המקדש או נכח בית המקדש ואז תהיה יותר נשמעת וזה מבואר מדברי תפלת שלמה וממענה הש"י לו עליה ולזאת הסבה מצאנו בדניאל שהיה מתפלל כנגד ירושלם תמיד ומזה המקו׳ נתישב פסק ההלכה להתפלל תמיד כנגד בית המקדש:

העשרים ותשעה הוא להודיע שלא תועיל התפלה על הדברי׳ הבאים בסבת החטא אם לא תקדם לה התשובה בכל לב ובכל נפש ולזה אמר אשר יחטאו לך ושבו אליך והודו את שמך והתפללו והתחננו התפל׳ והתחנ׳ וכבר התבאר שהתשובה הזאת ראוי שתהי׳ בכל לבם כי בזולת זה לא תקרא תשובה וכבר אמר גם כן ונתת לאיש ככל דרכיו אשר תדע את לבבו ואמר גם כן ועשית משפטם ר"ל שיתן להם הראוי להם לפי מה שהם בו:

השלשים הוא להודיע שאשר הוא יותר המעלה ראוי שיהיה יותר שפל בעיניו לש"י ולזה תמצא שזכר כי שלמה כרע על ברכיו לפני הש"י תמיד עד כלותו התפלה ומזה למדו שהמלך כשמתפלל כיון שכורע שוב אינו זוקף עד שישלים תפלתו: **השלשים ואחד** הוא שאשר יש לו להודות הש"י על טוב הגיע לו לבדו ועל טוב הגיע לו ולזולתו יודנו תחילה על הטוב הגיע לו לבדו ולזה תמצא כי שלמ׳ הודה הש"י תחל׳ על הטוב שהגיע לו לבדו מענין המלכו׳ ובנין בי׳ המקדש ואח"כ הודה אותו על הטוב שהגיע לו ולישראל והוא אמרו ברוך יי׳ אשר נתן מנוחה לעמו ישראל והמשיך לזה התפל׳ שיישירם השם לשמור מצותיו כדי שתתמיד להם זאת הטוב׳ כמו שהמשיך להודאתו על הטוב שהגיע לו לבדו התפל׳ להתמדת הטוב ההוא:

השלשים ושנים הוא להודיע עת חנכ׳ הבית ומספר ימי׳ חנכת הבית והנה היה אחר שהקיפו שבעת ימי׳ לחג החדש השביעי באופן שנשל׳ בגד מה לחג החד׳ השביעי והנה היו ימי החג שבע׳ להורו׳ על הערת השבע׳ והראשון מהם היה קדש והיה ממספר ימי חנכ׳ הבית שבע׳ לזאת הער׳ בעצמ׳ והיו סמוכים לשבעת ימי חג הסוכות באופן שיהיו שבעת ושבע׳ לסב׳ בעינ׳ שבארנו בפרשת פינחס שהיו הקרבנו׳ שבע׳ ושבעה והכ׳ היה זה בעת שמעיר על השג׳ השלמו׳ ביותר שלם שבפנים כמו שבארנו בפרשת פנחס להעיר על שלמות הבית הזה וההערות הנפלאות אשר בו ובכליו:

הל"ג הוא להודיע עוצם השגחת הש"י על ישראל ולזה תמצא כי מפני שעתיד החכמה האלהית ששלמה יחטא לש"י וזרעו אחריו ויהיה זה סבה לחרבן הבית ולגלות ישראל מעל אדמתם הפליג להזהירו על זה במה שאמר לו בנבוא׳ אליו שנית כדי שיהא נשמר ליי׳ וילוה את בניו ואת ביתו אחריו לשמור דרך יי׳ ולזה הודיעו דבר גלות ישראל מהארץ וחרבן הבית אם לא ישמרו דרך יי׳ הוא ובניו וכבר היה גם כן דבר יי׳ אל שלמה בעת בנותו להזהירו לשמור כל מצות השם ית׳ ולזאת הסב׳ בעינה גם בעת שחטא ליי׳ הודיעו הש"י העונש שיביא על זרעו בעבור זה המשכדי שישובו לתקן המעות ולא נכנע מפני זה להוכיח את נשיו גם לא צוה את בניו אחריו לשמור דרך יי׳ והיה זה סבה לגלות ישראל מהארץ ולחרבן הבית:

הל"ד הוא להודיע שאין ראוי למלך להמעיט ארץ ישראל אבל להרחיבה וכאשר יביא ההכרח לתת ממנה ראוי שיתן מה שהוא יותר מעט התועלת ולזה ספר שהעשרים עיר שנתן שלמ׳ לחירם היו ארץ כבול ואף על פי שכבר נתן לו חירם עיירות אחרות כמו שנזכר בספר דברי הימים: **הל"ה** הוא להודיע שגל מה טעם׳ שלמ׳ וסדר בבנין וביתר הענינים אשר שם היה הכל בחכמה כמו שזכר זה בספור מלכת שבא מדברי׳ ואחשוב כי כסא המלך היו בו שש מעלות להעיר שהשגתו וחכמתו תתפשט במה שתחת המדרג׳ השביעית מן הצורות והיא הש"י כי לא יושג מצד עוצם מדרגתו ואמנם ישיג האדם חלק מה מנימוס הנמצאות וסדרם ויושרם ובזה ישתתף אל הנבדלים אשר תחת הש"י כי הם משיגים גם כן חלק ממנו אלא שהאדם גם כן לא יתכן שיגיע להשגתם כמו שבארנו בחמשי מספר מלחמות יי׳ והנה היו אריות נראים על מעלות הכסא ועל ידותיו כדי שיראו ממנו יותר כי זה הכרחי למלך ובזה יגיע התועלת ממנו אל העם אשר תחתיו לשמרם שלא יזיקו קצתם לקצתם ליראתם מהמלך: **הל"ו** הוא להודיע עוצם החכמ׳ האלהית במה שהזהיר המלך שלא ירבה לו סוסים ולא ירבה לו נשים כי שלמה עם היותו חכם שבאנשים נכשל בזה כי מחשקו להרבות סוסים היו באים סוחרי המלך שם לקנות לו סוסים ואחשוב גם כן שזה היה סבה להתחתן עם פרעה מצורף אל מה שהיה הומה לרבוי הנשי׳ וזה היה סבה אל שהטו את לבבו באופן שהעלים עיניו מהם והניח לעבוד אלהים אחרים והיה זה סבה אל שנחלקה מלכות בית דוד וזה היה סבה להעשות עגלי הזהב אשר היה סבה כל זה בסוף להכרית ישראל מעל אדמתו ולהחריב בית המקדש:

הל"ז הוא להודיע שתכף שחטא שלמה ליי׳ הוכיחו בשבט אנשים ובנגעי בני אדם כאשר ייסר את בנו כמו שייעד לדוד בספר שמואל ולזה ספר שתכף זה הקי׳ יי׳ שטן לשלמה הדד האדומי ורזון בן אלידע: **הל"ח** הוא להודיע שאין ראוי לאדם שיתגאה מפני היותו קרוב למלכות להטיח דברים כנגד המלך הלא תרא׳ כי מפני הדבור שאמר ירבעם כנגד שלמה היו עליו אימות מות עד יום מות שלמה ולא הועיל לו בזה הענין הסרר אשר מנהו המלך עלי׳ ובעבור הדבור מהייעוד שיעדו הנביא שימלוך על עשרת השבטי׳ לא היה לו להתגאות כנגד המלך פן יסיר מלכותו ממנו הטוב ההוא הלא תראה כי דוד אף על פי שיעדו שמואל שימלוך על ישראל לא נתגאה על שאול וגם בנפלו בידו בעת שהיה רודפו חלק לו כבוד בדבריו ולא הניח איש מעבדיו להרע לו: **הל"ט** הוא להודיע שראוי לאדם לעשות בחכמ׳ מעשיו כפי מה שאפשר ולא יקצר בזה מפני היותו שלוח מהשם ית׳ כי השם ית׳ ידבק תמיד בדברים הסבות הנאותות כאשר היה אפשר זה ולזה תמצא שפחד שמואל ואמר איך אלך ושמע שאול והרגני ולזה תמצא שכבר המתין אחיה שילה ירבעם מירושל׳ קודם שיגיד לו יעוד המלוכה כדי שלא ישמע איש דבריהם ולזה גם כן המתין לדבר עמו בשדה כדי שיוכלו לראות אם יש איש שיוכל לשמוע דבריה׳ וכאשר ראה כי אין איש אז הגיד לו זה כי אם היה מגיד לו זה במקום רואים היה הדבר מגיע אל המלך ויהיו מפני זה הנביא וירבעם בסכנ׳ ויהיה זה כלי אל שלא תתקיים הנבואה כי המלך ישתדל בכל עוז אם ידע זה להמית את ירבעם ולא יועילהו ברחו אל מלך מצרים כי יש כח למלך לתת שחד רב למלך מצרים להמיתו והנה לא היה ירבעם באופן מהמעלה שתדבק בו ההשגחה הפרטית להצילו: **המ׳** הוא להודיע שכבר תשוב המלוכה בכללה לזרע דוד וכבר למדנו זה מאמרו ואענה את זרע דוד למען זאת אך לא כל הימים ולפי שזה לא היה בכלל לא בבית ראשון ולא בבית שני כי לא שבו שם כי אם יהודה ובנימין ידענו שעוד ימלוך מלך לדוד על כל ישראל והיתה המלכות לא יסור לעולם כמו שהתבאר מדברי דניאל:

רלבג

וילך רחבעם שכם עד וישכב אחאב עם אבותיו: וילך רחבעם שכם. יתכן כי מפני שהיה ירבעם מאפרים בחרו ישראל שילך שם להמליכו כדי שיוכל ירבעם לבטוח שלא יהרגהו רחבעם על מה שלא' כנגד אביו ודמה שלזאת הסבה שלמו זקרהו לו כני שבטו. לחשבם כי עתה בעת המליכם רחבע' יקל להם להטיב עם רחבעם שלא ימות ירבעם והנה היה גדול בעיניהם מפני שכבר היה ממונה בימי שלמ' על כל סבל בית יוסף ולזה גם כן שלחו וקראו לו: וידמו שהיה יתמו' שישתיבו אותו ישראל כל כך בדי שהיה זה כלי לקיום הייעוד שייעד לו הש"י מדבר המלוכה: אביך הקשה את עלנו. ידוע כי המס שהעמי' שלמ' עליה לכלכל את ביתו ולא יעדרו דבר למלמרך לו עד אכל סוסיו שהיו רבי' מאד עד שהיו לו ארבעים אלף אוריות סוסי היה קשה וככל מאד ועם כל זה היה טוב בעיני ישראל מרוב השלום שהיו בה אך עתה החלו לצמוח המלחמות כמו שקדם מהדד בן הדד ורזון בן אלידע ולזה בקשו ישר' שיקל מעליהם מזה המס קצת: בהיותו חי. ר"ל שהיו עומדים את פני המלך שלמ' להיות אנשי עצתו כל ימי היותו חי ולזה היה ראוי שילך אחר עצתם אך רוע ענינו היה סבה להפר עצת הזקנים הטובה וללכת בעצת הנערים הרעה למען תת המלוכה לירבעם כמו שייעד הש"י על יד אחיה השילוני:

קטני

מלכים א יב

א וַיֵּלֶךְ רְחַבְעָם שְׁכֶם כִּי שְׁכֶם בָּא כָל־יִשְׂרָאֵל לְהַמְלִיךְ אֹתוֹ׃ וַיְהִי כִּשְׁמֹעַ ׀ יָרָבְעָם בֶּן־נְבָט וְהוּא עוֹדֶנּוּ בְמִצְרַיִם אֲשֶׁר בָּרַח מִפְּנֵי שְׁלֹמֹה הַמֶּלֶךְ וַיֵּשֶׁב יָרָבְעָם בְּמִצְרָיִם׃ וַיִּשְׁלְחוּ וַיִּקְרְאוּ־לוֹ וַיָּבֹאוּ יָרָבְעָם וְכָל־קְהַל יִשְׂרָאֵל וַיְדַבְּרוּ אֶל־רְחַבְעָם לֵאמֹר׃ אָבִיךָ הִקְשָׁה אֶת־עֻלֵּנוּ וְאַתָּה עַתָּה הָקֵל מֵעֲבֹדַת אָבִיךָ הַקָּשָׁה וּמֵעֻלּוֹ הַכָּבֵד אֲשֶׁר־נָתַן עָלֵינוּ וְנַעַבְדֶךָּ׃ ה וַיֹּאמֶר אֲלֵיהֶם לְכוּ־עֹד שְׁלֹשָׁה יָמִים וְשׁוּבוּ אֵלָי וַיֵּלְכוּ הָעָם׃ וַיִּוָּעַץ הַמֶּלֶךְ רְחַבְעָם אֶת־הַזְּקֵנִים אֲשֶׁר־הָיוּ עֹמְדִים אֶת־פְּנֵי שְׁלֹמֹה אָבִיו בִּהְיֹתוֹ חַי לֵאמֹר אֵיךְ אַתֶּם נוֹעָצִים לְהָשִׁיב אֶת־הָעָם־הַזֶּה דָּבָר׃ וידבר

(גליון: דד"ה שכווה · ל' דסמיי · ל' דסמי' ושחר המלך שלמה · ג' · י"ד חס' · ג' חס' דין ותכרו עכור)

תרגום

וַאֲזַל רְחַבְעָם לִשְׁכֶם אֲרֵי לִשְׁכֶם אֲתוֹ כָל יִשְׂרָאֵל לְאַמְלָכָא יָתֵיהּ׃ וַהֲוָה כַּד שְׁמַע יָרָבְעָם בַּר נְבָט וְהוּא עַד כְּעַן בְּמִצְרַיִם דַּעֲרַק מִן קֳדָם מַלְכָּא שְׁלֹמֹה וִיתֵיב יָרָבְעָם בְּמִצְרָיִם׃ וּשְׁלַחוּ וּקְרוֹ לֵיהּ וַאֲתָא יָרָבְעָם וְכָל קְהַל יִשְׂרָאֵל וּמַלִּילוּ עִם רְחַבְעָם לְמֵימָר׃ אֲבוּךְ אַקְשֵׁי יַת נִירָנָא וְאַתְּ כְּעַן אָקֵיל יַת פּוּלְחָנָא דַּאֲבוּךְ קַשְׁיָא וּמִנִּירֵיהּ תַּקִּיפָא דִּיהַב עֲלָנָא וְנִפְלְחִנָּךְ׃ וַאֲמַר לְהוֹן אִיזִילוּ עוֹד תְּלָתָא יוֹמִין וְתוּבוּ לְוָתִי וַאֲזָלוּ עַמָּא׃ וְאִתְמְלִיךְ מַלְכָּא רְחַבְעָם בְּסָבַיָּא דַּהֲווֹ מְשַׁמְּשִׁין קֳדָם שְׁלֹמֹה אֲבוּהִי כַּד הֲוָה קַיָּם לְמֵימָר אֵיכְדֵין אַתּוּן מִתְמַלְּכִין לַאֲתָבָא יַת עַמָּא הָדֵין פִּתְגָּמָא׃ ומלילו

רדק

כי שכם בא כל ישראל. שכם היה משבט אפרים ונראה כי הנבואה אשר אמר אחיה השילוני לירבעם נודע לפי שלמו ישר' וקראו לו ובקשו לתאות עלילה להסב המלוכה אל ירבעם לפיכך לא רצו לבא לירושלם אלא באו לשכם שהוא מאפרים וירבעם מאפרי'. והוצרך רחבעם לבא שכם: ובדרש שכם מזומן לפורענו' בשכם ענו את דינה בשכם מכרו את יוסף בשכם נחלקה מלכות בית דוד: וישלחו ויקראו לו. וכב' שלחו וקראו לו ויהי כשמוע ירבע' מה ששלחו לו בא ממצרי' ובא הוא וכל קהל ישראל בשכם ודברו אל רחבעם אם ירצ' למלוך עליהם שיקל העול מעליהם: אביך הקש'. במס שהיה מעלה עליהם בכל שנה ואף על פי כן לא היה להם להתרעם כי בשלוה גדולה היו בימיו וכל המס היה נקל עליה' כי לא עבר עליהם שבט אויב בימיו ולא שבה היתה מאת האל לבקש לרחבעם עלילה כדי שיפרדו ממנו וימליכו ירבעם: בהיותו חי. למה הוצרך לומר בהיותו חי ידוע הוא בהיותו חי היו עומדי' לפניו לא בהיותו מת אלא אף כשמת שלמה הראו עצמם שהיו עומדים לפני שלמה כמו אם היו חי בהתם עצה הגונה לרחבע' בנו: איך אתם נועצי'. פי' איך אתם נועצים בעצמכם היום באחיו לתת לי עצה:

תהיה

מנחה קטנה

וילך רחבעם שכם כי שכם באו וגו'. כיון שהיה נדמה ישראל לבקש מרחבעם שיקל מעולם ע"כ היו מתיראים לעשות הקבוץ להמליכו בירושלים כי שם היה ידו תקיפה בארץ יהודה וע"כ בתחכמו ללכת שכם בארץ אפרים וירבעם כדי שיהי' יראת רחבעם שימרדו בו וימלכו ירבעם אשר כבר הרים יד במלך שלמה. וע"כ וישלחו אחרי ירבעם שהוא יעשה השליחות בשם ישראל ויהי' יראת ירבעם על פניו ויעשה רצונם: אביך הקשה וגו' וע"כ היינו מוכרחים לעבוד עבודת פרך יום ולילה לא ישבותו כדי ליתן המס הרב ולשאת העול הכבד יותר מכדי שא' ואע"פכ לא כרחיה בזה כי ע"י שהיינו בדיכי' לעמול בעבודה קשה לא היינו חפצים לעבודתו. משא"כ אם אתה תקל מעלינו העבודה הקשה ואז ונפי' פנויים במקצת ונעבדך שיהי' ביכולת שלנו לעבוד אותך כראוי לפי כבוד המלכות. גם כיוונו בדבריהם שלא יהי' זה כפוגם בכבודך שלא ליתן נתינה הגונה לפי לכבודך כי אנו מוכנים לישאי על שכמנו עול המלכות אלא הקושי שמבזיד אי אפש' לעמוד ופי' אנו מוכרחים למכור נחלת שדה וכרם אשר ממנו היינו מספקים נתינת המלכות וכיון דכלה קרנא א"כ אין לנו מהיכן ליתן ואע"פ שהתאמרת בתחילתו הקלת בסופו שלא יהי' ביכלתנו ליתן אפי' מעט משא"כ אם תקל מעלינו ויהי' בנו כח לעמוד בו אז ונעבדך אפשר לנו לעבוד אותך בנתינה ראוי והגון למלכות: לכו עוד שלשת ימים וגו' כלומר אלו שלשת ימים לא יגרמו לכם כ"כ היזק כיון שהי' עליכם זה הקושי זמן ומידן א"כ קל לכם לסיתן עו' שלשת ימים ואחר תשובו ואענה לנגאי שמם להקל מעליכם. וכזה מדויק תיבת עוד

ויבאו י"א מלין כתיב ו' בסוף תיבותא ולא קרינן וסי' ויאמרו איש ישראל אל החוי · ויאמרו איש ישראל גדעון משל בנו · וצ"ע · ויאמרו אל העם עברו · ויאמר שמואל אל שאול הרף ואגידה · משוה רגליו באילות · ויבאו ירבעם וכל קהל ישראל וידברו · ויבאו רחבעם ירושלם ויקהל · ויבאו ירושלם ויפרץ בחומת דיהואש · ויאמר שמטהו וישמטוה · ויצוהו המלך אחז את אוריה · יצאו ובבוא עם הארץ לפני יי' במועדים · ויעמידו ואת שער העין החזיק · וקבלו היהודים את אשר החלו לעשות · נועצים ח' ומלאי' וסי' איך אתם נועצים · ומה אתם תרויהון דמלכי' · וחבירם דד"ה · רק בזדון יתן מצה:

כלי יקר

וילך רחבעם שכם כו' חז"ל פ"ח וילך רחבעם שכם כי שכם באו כל ישר' להמליך אותו תאנא משום ר' יוסי מקום מזומן לפורענות בשכם ענו את דינה בשכם מכרו את יוסף בשכם נחלקה מלכות בית דוד עד כאן ובדבריהם אלה נבין שכוונת הכתוב עצמו אל מה שאחז"ל וזהו אומרו וילך רחבעם שכם כאילו מתמיה עליו שהיך הלך אל מקום מוכן לפורענות כשכם ששם ענו דינה ושם מכרו יוסף ומשיב הפסוק ונותן טעם שהיה מוכרח יען כי שכם בא כל ישראל להמליכו ולזה הוכרח ללכת אליהם ואולי לזה כוונה הגמרא במה שהביאה כל הפסוק שאמרה וילך רחבעם שכם כי שכם באו כל ישראל: וידקדק גם כן באומרו כי שכם באו ולא אמר כי שמה באו כל יש' לו' כי שכם המוכן לפורענות שם באו כל ישראל ושם לא באו לשם לבלתי בא והתקבץ במקו' מוכן לפורענות זהות דקדוק נכון באומרו שנית כי שכם וכו' ועיין הרד"ק ז"ל וכן הרלב"ג והרחיב יותר וכן מהרי"א ז"ל בקירוב:

ויהי כשמוע ירבעם כו'. מהרי"א ז"ל כוונת הכתוב להודיע מעלת ירבעם בשלימות מדותיו שלפיותו שהוא ברח ועודנו במצרים שמע מיתת שלמה ועם כל זה לא גבה לבו ולא רמו עיניו לשוב אל ארצו ואעפ"י שייעדו אחיה השילני ע"ה במלכות אלא וישב ירבעם במצרים ואפי' אחר השמועה לא זז ממקומו עד ששלחו אחריו כדכתי' וישלחו ויקראו לו ע"כ · ולע"דן שהקיבוץ הזה אשר בשכם אולי נעשה מהראשיים ראשי אלפי ישראל המה אשר באו אל שכם. וכשמע הקיבוץ ההוא במצרים אל ירבעם · וז"ש תחלת פסוק וילך רחבעם שכם כי שכם בא כל ישראל בא ללשון יחיד לו' שלא באו כלם בכלל העם מנער ועד זקן כי אם יחידי סגולה אשר נקבו בשמו' למען יעמדו ימים רבים לברר ולבנן עניני המלכות ולזה אפשר שאמר בפסוק זה ויהי כשמוע ירבעם בן נבט והוא עודנו במצרים שבעודו במצרים שמע הקיבוץ הזה והיה במצרים אשר ברח מפני שלמ' המלך ועכ"ז ששמע מענין הקיבוץ הזה אשר הוא הוראת ערעור ומחלוקת כי מה צורך להמליכו והוא בן מלך יורש המלכות ועם היות לירבעם קדימת ידיעת בלבול זה מאחיה השילוני ע"כ ועכ"ז וישב ירבעם במצרים ולא קם לבא וזה ע"ד מהרי"א ז"ל באופן מתחלף ויכריע פי' זה הסדר של הפסוקי' שאם השמיעה לבד הוא מיתת שלמה כפשוטו של מקרא היה לו להקדים פסוק ויהי כשמוע כו' אל פסוק וילך רחבעם ולהסמיכו אל וישכב שלמה וכו' ויהי כשמוע ירבעם כו' אלא ודאי גם בכלל כשמוע ירבעם בכלל הקיבוצים האלה של כי שם בא ישראל כלומר ראשיהם והדבר מתנהל לאיטו לאט לאט · ואפשר עוד בהבנת הכתוב לספר בשבחו של ירבעם באשר הוא שם והוא ויהי כשמוע שלמה העניינים יחד ועכ"ז לא גבה לבו והוא עודנו במצרים ר"ל עודנו בא גם בכל זאת עודנו היה במצרים שלא רצה לבוא וזה מורה בתיבת והוא שהם כוונת הפסוק להיות מורה זמן השמיעה שמעה עודנו במצרים תיבת והוא עודנו מיותרת כי די היה שיאמר ויהי כשמוע ירבעם בן נבט במצרים

רדק

תהיה עבד · שתהיה נכנע להם ותענם כרצונם : ועניתם · כתרגומו ותעניגון מלין טבן ותמליל עמהון פתגמין תקנין וגם הוא משמעו׳ העברי כי טעם ועניתם דבק עם דברי׳ טובים : ויעזוב · שלא ישרה עצתם בעיניו : אשר העומדים לפניו · אשר הם עומדים לפניו כלומר עזב עצת הזקנים העומדי׳ לפני הביו ולקח עצת הילדי׳ העומדי׳ לפניו : קטני עבה · האבר הקטן שבי עבה ממתני אבי ומלת קטני קשה בדקדוק כי אם היה מגזרת קטן משפטו קטני כמו מן גדול גדולי אלא כשאר הקמץ בק׳וף כמו שהיה טרם התחברו אל הכנוי כמו שאמר מן בגוד בגודה אחותה ומן שלים כדקר שליפו והדומים להם שנשארו על תנועתם והנה נבלע בדגש ושב החולם לקמץ בחטף ועבינו יותר יש לי כח ואומץ ממה שהיה לאבי ולמה אקל עולכם : עבה · פועל עבר לזכר במשקל עשה ויש לפרשו תאר לנקב׳ ויהיה תאר לאצבעו הקטנ׳ ובא האצבע זכר ונקבה הזכר כנגד התואר הקטן וי״ת חלשותי תקיף מעולימותיה דאבא : העמים · ענין משא כמו ויעמוס אים על חמורו : בשוטי׳ · ת״י בשרביטין וכן שוט לסוס · ועקרבי׳ קשים מהם שהם עוקצי׳ בקוצים שבהם וי״ת במרגנין : ויבו ירבעם · כתוב בוי״ו וקרי בא״לף ואחד הוא כי אותיות אה״וי מתחלפות : ולא

תרגום		מקרא
ומלילו עמיה למימר אם יומא דין תיתעליב לעמא הדין ותפלחנון ותעניגון מילין טבן ותמליל עמהון פתגמין תקנין ויהון לך עבדין כל יומיא :	וידברו ק׳ ד׳ ז׳	וַיְדַבֵּר אֵלָיו לֵאמֹר אִם־הַיּוֹם תִּהְיֶה־עֶבֶד לָעָם הַזֶּה וַעֲבַדְתָּם וַעֲנִיתָם וְדִבַּרְתָּ אֲלֵיהֶם דְּבָרִים טוֹבִים וְהָיוּ לְךָ עֲבָדִים כָּל־הַיָּמִים :
ושבק ית מלכא דסביא די מלכוהי ואתמליך בינקיא דרביאו עמיה דמשמשין קדמוהי :	ג׳ ותס׳	וַיַּעֲזֹב אֶת־עֲצַת הַזְּקֵנִים אֲשֶׁר יְעָצֻהוּ וַיִּוָּעַץ אֶת־הַיְלָדִים אֲשֶׁר גָּדְלוּ אִתּוֹ אֲשֶׁר הָעֹמְדִים לְפָנָיו :
ואמר להון מה אתון מתמלכין ונתיב פתגמא ית עמא הדין דמלילו עמי למימר אקיל מן נירא דיהב אבוך עלנא :	ה׳ ומל׳	וַיֹּאמֶר אֲלֵיהֶם מָה אַתֶּם נוֹעָצִים וְנָשִׁיב דָּבָר אֶת־הָעָם הַזֶּה אֲשֶׁר דִּבְּרוּ אֵלַי לֵאמֹר הָקֵל מִן־הָעֹל אֲשֶׁר־נָתַן אָבִיךָ עָלֵינוּ :
ומלילו עמיה ינקיא דרביאו עמיה למימר כדין תימר לעמא הדין דמלילו עמך למימר אבוך אתקיף ית נירנא ואת אקיל מיננא כדין תימר להון חלשותי תקיפא מעולימותיה דאבא :	י	וַיְדַבְּרוּ אֵלָיו הַיְלָדִים אֲשֶׁר גָּדְלוּ אִתּוֹ לֵאמֹר כֹּה־תֹאמַר לָעָם הַזֶּה אֲשֶׁר דִּבְּרוּ אֵלֶיךָ לֵאמֹר אָבִיךָ הִכְבִּיד אֶת־עֻלֵּנוּ וְאַתָּה הָקֵל מֵעָלֵינוּ כֹּה תְּדַבֵּר אֲלֵיהֶם קָטָנִּי עָבָה מִמָּתְנֵי אָבִי :
וכען אבא רמא עליכון ניר תקיף ואנא אוסיף על נירכון אבא רדא יתכון בשרביטין ואנא אירדי יתכון במרגנין :	ג׳ ג׳ ז׳חס׳ וי׳	וְעַתָּה אָבִי הֶעְמִיס עֲלֵיכֶם עֹל כָּבֵד וַאֲנִי אֹסִיף עַל־עֻלְּכֶם אָבִי יִסַּר אֶתְכֶם בַּשּׁוֹטִים וַאֲנִי אֲיַסֵּר אֶתְכֶם בָּעַקְרַבִּים :
ואתא ירבעם וכל עמא	ויבא פ׳חס׳ ק בלים׳	וַיָּבוֹ יָרָבְעָם וְכָל־הָעָם אל

לות

רש"י

קטני עבה · אצבע קטנה שלי : עקרבים · אים גלכט״יר בלע״ז שעוקצין כעקרב :

רלה

רלב"ג

קטני עבה ממתני אבי · ר״ל האצב׳ הקטנ׳ שיש לי היא יות׳ גבוה ועבה ממתני אבי והרצון בזה כי בעת שמלך שלמה היה כנער קטן כמו שקד׳ ועם כל זה עבדתם אותו בזאת העבודה ולזה ראוי שתעבדוני בעבור יות׳ חוזקה ויותר קשה כי ירבע׳ היה בן ארבעי׳ ואחת שנה במלכו :

בשוטים

כלי יקר

האריכו בדברים להשיב על מה שלא שאל מהם כי הוא לא שאל סדור דברי׳ מהם והם השיבו לו סדור ההמו׳ שישיב אליהם כה תאמ׳ לעם כה תדבר אליהם ע״כ הורק דבריו · וכ״ל לדקדק למה בשאלתו עצה מן הזקנים כתיב לאמר איך אתם כו׳ וכאן לא כתב תיבת לאמר עוד שנוי שני

כלי יקר

ויאמר סברה אחת ואחר כך בהינתו במעמד חביריו ויראה הרוב נוטי׳ לסברה אחרת מוכרח לנטות אחרי הרוב ואעפ״י שלא תהיה סברתו בן יבטל סברתו מפני הרבים · ואולי שהנה גם כן יכריע לסברת הרוב יען כי ישרה בעיניו לעומת זה שאל מהם לאמ׳ר״ל שיאמרו לו מה שהם נועצים לא מה שהם מועצים כי בפעמי׳רבות ייעצו ...

מנחה קטנת

אם היום תהי׳ עבד וגו׳ ירצה טובה גדולה יש לך בזה אם תמלא רצונם כמו שאמרו שאי אפשר לעמוד בקושי הסבל ועי״כ ירדו מנכסיהם ולא יכלו ליתן לך אע״כ אפי׳ מטעם זה״כ יותר טוב לקבל מהם כאשר יוכלון שאת ויסי׳ זה כל הימים שכשם שטובה גדולה הוא להיות עבד לעם הזה יום א׳ ואח״כ יהיו לך עבדים כל הימים א״כ היום יש כדבר כי העבדות של יום א׳ גרם לך שיעבדוך כל הימים כמו כן אם תקל מעליהם עול הכבד · זה יגרום לך שיתנו לך כראוי כל הימי׳ כי גם לך וגם להם יהי׳ משא״כ אם תכבד עליהם גם להם גם לך לא יהי׳ כי לא יוכלו לעמוד בהם : ויעזוב את עצת הזקני׳ וגו׳ ירצה במה שהלך להתיעץ עם הנערים זו היתה עזיבה עצת הזקנים שלא היו לו לשאל עוד כלל אחר עצת אחרים כי אם לקיים עצת הזקנים והוא לא כן עשה אלא ויעץ את הילדים וגו׳ אין זה כי אם לעזוב את עצת הזקנים : כה תאמר לעם הזה וגו׳ אביך הכביד ...

רלבג

בשוטים · בשבטים · בעקרבים · שבטים אשר בהם קוצים שנוקבים ומכאיבים וירל' בזה שהו' יכביד העמי' על עלם ויוסי' ליסרם במוסר יותר קשה מתמוס' שיסרם בו שלמה והנה ביום השלישי שבו אליו העם בשכם וענ' להם קשו' כעצת הילדים · והשיבו לו כי אין להם חלק בדוד ולא נחלה בבן ישי שיקוש' אם יפרדו ממנה ר"ל מזרעו ואמ' לו ראה ביתך דוד ר"ל ראה הבי' שנשא' לך למלוך בו מה הו' כי באמת לא תמלוך על ישר' וסרו ממנו והיו הולכי' להם · אז שלח להם המלך רחבעם את אדור' אשר על המס להשיבם ולדבר אליהם דבריו והם רגמו בו אבן וימת והמלך רחבע' הוצר' להתחזק לעלות במרכבה תכף לנוס לירושלם כדי שלא ימיתוהו : זולתי

אֶל־רְחַבְעָם בַּיּוֹם הַשְּׁלִישִׁי כַּאֲשֶׁר
דִּבֶּר הַמֶּלֶךְ לֵאמֹר שׁוּבוּ אֵלַי בַּיּוֹם
הַשְּׁלִישִׁי׃ וַיַּעַן הַמֶּלֶךְ אֶת־הָעָם קָשָׁה
וַיַּעֲזֹב אֶת־עֲצַת הַזְּקֵנִים אֲשֶׁר יְעָצֻהוּ׃ ג' וחס'
וַיְדַבֵּר אֲלֵיהֶם כַּעֲצַת הַיְלָדִים
לֵאמֹר אָבִי הִכְבִּיד אֶת־עֻלְּכֶם וַאֲנִי
אֹסִיף עַל־עֻלְּכֶם אָבִי יִסַּר אֶתְכֶם ז' חס' ו"ו
בַּשּׁוֹטִים וַאֲנִי אֲיַסֵּר אֶתְכֶם בָּעַקְרַבִּים׃ ד'
טו וְלֹא־שָׁמַע הַמֶּלֶךְ אֶל־הָעָם כִּי־הָיְתָה
סִבָּה מֵעִם יְהוָה לְמַעַן הָקִים אֶת־ ל' וחד כסבה דד"ה
דְּבָרוֹ אֲשֶׁר דִּבֶּר יְהוָה בְּיַד אֲחִיָּה
הַשִּׁלֹנִי אֶל־יָרָבְעָם בֶּן־נְבָט׃ וַיַּרְא ל'
כָּל־יִשְׂרָאֵל כִּי לֹא־שָׁמַע הַמֶּלֶךְ ה'
אֲלֵהֶם וַיָּשִׁבוּ הָעָם אֶת־הַמֶּלֶךְ דָּבָר ו"ב חס' בסי' י"ז חס' וג'
לֵאמֹר מַה־לָּנוּ חֵלֶק בְּדָוִד וְלֹא־נַחֲלָה מל'
בְּבֶן־יִשַׁי לְאֹהָלֶיךָ יִשְׂרָאֵל עַתָּה רְאֵה
בֵיתְךָ דָּוִד וַיֵּלֶךְ יִשְׂרָאֵל לְאֹהָלָיו׃
ובני

בשוטי' ד' וסי' ועתה אבי העמים · וידבר אליהם בעצת הילדים · תרויהון דמלכים · וחבירם דד"ה : לא שמע ה' וסי' נמסר בשמואל הלק א' סימן י"ר : אלהם י"ג חס' בסי' וס' נמכר לקמן בסי' י"ג :

לְוָת רְחַבְעָם בְּיוֹמָא תְלִיתָאָה כְּמָא
דְמַלִיל מַלְכָּא לְמֵימַר תּוּבוּ לְוָתִי
בְּיוֹמָא תְלִיתָאָה׃ וַאֲתִיב מַלְכָּא יַת
עַמָּא פִּתְגַם קְשֵׁי וּשְׁבַק יַת מַלְכָּא
דְסָבַיָא דִי מַלְכוּהִי׃ וּמַלִיל עִמְּהוֹן
כְּמַלְכָּא דִינוֹקַיָא לְמֵימַר אַבָּא אַתְקִיף
יַת נִירְכוֹן וַאֲנָא אוֹסִיף עַל נִירְכוֹן אַבָּא
רְדָא יַתְכוֹן בְּשַׁרְבִיטִין וַאֲנָא אֵירְדֵי
יַתְכוֹן בְּמַרְגְנִין׃ וְלָא קַבִּיל מַלְכָּא מִן
עַמָּא אֲרֵי הֲוַת פְלוּגְתָּא מִן קֳדָם יְיָ
בְּדִיל לַאֲקָמָא יַת פִּתְגָמֵיהּ דְמַלִיל יְיָ
בְּיַד אֲחִיָּה שִׁילוֹנָאָה עַל יָרָבְעָם בַּר
נְבָט׃ וַחֲזוֹ כָּל יִשְׂרָאֵל אֲרֵי לָא קַבִּיל
מַלְכָּא מִנְּהוֹן וַאֲתִיבוּ עַמָּא יַת מַלְכָּא
פִּתְגָמָא לְמֵימַר לֵית לָנָא חוּלַק בְּדָוִד
וְלָא אַחְסָנָא בְּבַר יִשַׁי גְּבַר לְקִרְוֵיהּ
יִשְׂרָאֵל כְּעַן מְלוֹךְ עַל אֱנָשׁ בֵּיתָךְ דָּוִד
וַאֲזַל יִשְׂרָאֵל לְקִרְוֵיהּ׃ ובני

רדק

ולא שמע המלך אל העם · להקל עולם כאשר אמרו לו : מה לנו חלק בדוד · כמשמעו דרך שאלה כלומר מה לנו עוד בו כיון שאינו שומע בקולנו ואמר שיכביד עולינו מי יכריחנו להיות לנו חלק בו ומה שזכר דוד לפי שהוא היה תחילת המלוכה קורא בנו דוד וכן ודוד עבדי נשיא להם לעולם וי"ת מה כמו לא ואמר לית לנא חולק בדוד ולא אחסנא בבר ישי : ראה ביתך · כלומר ראה מי נשאר עמך ועל איזה בית תמלוך כי לא על בית ישראל וי"ת כען מלוך על אינש ביתך דוד · ובדרש ראה ביתך דוד זה בית המקדש : וימלוך

רשי

ראה ביתך · בית המקדש שבנית לך לבדך יהיה :
אדורם

מנחה קטנה

ולא שמע המלך אל העם · כי לא יגבר בשמוע העם תשובת המלך בקשו שמכו שיניחם כמות שהיה בימי שלמה שלא להקל ושלא להכביד גם בזה לא שמע אל העם כי אם להכביד עולו כאשר אמר :
לרחבעם

כלי יקר

בדעתו וזהו ויבו ירבעם :

ויען המלך את העם קשה כו' ויעזב וכו' ראוי לדקדק שהכתובים כפולים דבאחד מהם די או באומרו שעזב עצת הזקנים או באומר וידבר אליהם כעצת הילדים ועוד תיבת לאמר מיותרת · ונראה שאילו התחכם רחבעם היה עושה יאדיו כשתי העצות שמאל דוחה וימין מקרבת והיה דבר נאה שלא לדבר הכל בלשון רכה פן ירימו ראש ולז"א ויען המלך את העם קשה והלואי אשר שדבר קשה היה עושה כעצת הזקנים לשוב ולדבר רכות בתמורת הקשה שדבר אבל לא עשה כן אלא ויעזוב את עצת הזקנים מאז אשר יעצוהו או אמר אשר יעצוהו שהיא היתה באמת עצה וכדפרישית לעיל ביותר אשר יעצוהו והומר וידבר אליהם כעצת הילדים הגיד שחלק מה דבר וחלק העלים כי לא ראה לדבר ולו' קטני עבה ממתני אבי שאולה היא לו וכלימה כמו שכתב מהרי"א שלזה לא דבר דברים כאלה ובזה אדקדק או' לאמר כלו' דבר כעצ' הילדים מה שאפשר לאמר והוא הכביד כו' אבל קטני עבה ממתני אבי שהוא זלזול אביו לא אמר וגם בזה דלג תיבת העמים עליכם עול כבד והיה זלזול ביותר לומר העמים עליכם עול שמלבד מה שהיו עמוסים העמים יותר עול כבד ולא אמר אלא הראוי לאמר בדוחק והוא אומר אבי הכביד את עולכ' ואני אוסיף כו' · עוד אפשר כי אילו היה רחבעם בעל שכל כשהתחיל לדבר קשה ורא' שלא שוה לו כי ראה את ירבעם פנה לו עורף ולא פנים וכיוצא בו רבי' לאלפים והיה שב ומדבר אליהם רכות כעצת הזקנים אפשר היה מועיל אבל הגיד הכתו' שדבר קשות וזהו ויען המלך את העם קשה וזאת העניה היתה את העם לבדו כי ירבעם איננו בכלל כיון שלא כתב ויען אליהם קשה והיה בכלל ירבעם בכלל הבאים אלא ודאי ויען המלך את העם קשה שירבעם בלתי שמעו דברים קשים בלתי טעם וענ"ז שראה המבחן לא נטה אחרי עצת הזקנים כו' ולא זו אלא וידבר אליהם כו' ואפי' שהעם היו אומרים לו אל נא הדוכנו מלכנו יתרה אפך בכל זאת לא שב אפו ועוד ידו נטויה כי הית' סבה וכו' וכמו שאזכיר בסמוך בשם מהרי"א ז"ל בפי' מ"ש ולא שמע המלך את העם :

ולא שמע המלך כו' עיין פרד"ק ז"ל ומהרי"א ז"ל ולא שמע המלך את העם אין פירושו שלא שמע לשאלתם ובקשתם אבל ענינו שאחרי התשובה אשר נתן אליהם קשה כגידין העם דברו עמו עוד לפייסו או להתגלל מדברים הראשונים או לבקש מיעוט בדבר יאות אליו ואיהם והוא לא רצה לשמעם דבר כלל וזהו אומרו אחר התשובה ולא שמע המלך אל העם כו' רוצה לומר שזה היה יותר קשה מכל מה שקדם ולזה אמר וירא כל ישראל כי לא שמע המלך אליהם וישיבו כו' שבעבור זה השיבו הם גם כן דברים קשים מה לנו כו' עד כאן · ולע"דן באומרו ולא שמע המלך אל העם כי עוד היום מנהג מלכי · ישמעאל התוגרמים שבעת המלכתו ישאל ממנו כמה שאלות וכמה ויתורים הוא מוכרח להודות מפני אסיפת העם רב ואח"כ בשבתו על כסא מלכותו לא ישוב דברו אחור לאמר אגוס הייתי באשר דבר מלך שלטון הוא לא ישוב דברו אחור מכל אשר דבר אך בזאת שישאלו שאלותם בדעה ובכובד ראש ולא יקלו בלשונם בכבוד המלך אפי' כחוט השערה שאם יכשלו בלשונם אחר זמן בשבתו על כסאו יפשפש אחד לא' מהם וינקם ממנו מכת הרג ואבדן ועל כן אמר ולא שמע המלך אל העם כלומר שטעות גדולה טעה במה שלא שמע המלך אל העם רוצה לומר בעודו אסיפת עם היה לו לשמוע דבריו ואחר הפרדים איש מאחיו יבקש אחד אל אחד ליפרע ולהנקם ממנו · ואמר כי היתה סיבה מעם ה' התגללות קלת למלך במה שלא שמע אליהם ואף על פי שהיה יעוד לרעה על בית שלמה להסיר ממנה מלכות עשרת השבטים ואינו מהזרות שינחם השם יתברך על הרעה לזה אמר כי להיותה טובה אל ירבע' בן נבט להמליכו ומעול לא יצא דבר לטובה מפי השם"י ויסוב אחור זולת פעם א' והיית תיו כו' כנזכר בגמרא ז"ש כי היתה סיבה מעם ה' למען הקים את דברו ובפרט היותו כדבר ע"י איש גדול אשר דבר ביד אחיה השילוני ובהיכנת אשר דברו אל ירבעם בן נבט לטובתו ודבר של טובה לא ישוב ולעפ"י שהוא פורענות בהיכנת שלמה כ"ש בהיות הסיבה המחייבת כן מחטאות שלמה ע"ה במה שלא מיחה וזה רמז באומרו למען הקים ולא אמר להקים לומר שהלמען הקים והסיבה במקומה ולכך סבב הש"י סיב' זו שלא ישמע רחבעם אל העם כדי שדבר ה' יקום לעולם :

וירא כל ישראל כו' חז"ל הובא בילקוט סימן ק"ו ויאמר ה' שמע בקול העם הזה תני רשב"י ז"ל אומר ולא אותך מאסו כי אותי מאסו בג' דברים עתידים למאוס במלכות שמים ובמלכות בית דוד ובבנין בית המקדש · אימתי מאסו שלשתם בימי רחבעם הדא הוא דכתיב וישובו העם את המלך לאמר מה לנו חלק בדוד זו מלכות שמים ולא נחלה בבן ישי זו מלכות בית דוד איש לאוהליו ישראל ולא לבית המקדש אל תקרי לאוהליו אלא לאלוהיו א"ר סימון אין ישראל רואין סימן גאולה לעולם עד שיבקשו שלשתן הה"ד ואחר ישובו בני ישראל ובקשו את ה' אלהיהם זו מלכות שמים ואת דוד מלכם זו מלכות בית דוד ופחדו אל ה' ואל טובו זו בית המקדש עכ"ל : ולע"דן לדקדק מה שייכות יש לשלשה דברים שעתידים למאוס עם פסוק לא אותך מאסו כי אם אותי מאסו שבפסוק ההוא לא יש אלא מאיסות ה' ממלוך עליהם והוא דבר אחד מהג' דברים שמזכיר רשב"י ז"ל ונבין גם כן שייכות ג' דברים אלו זו עם זו · ועוד קשה אומרו אימתי מאסו שלשתם בימי רחבעם כי גם בימי שבע בן בכרי אמרו כיוצא בזה אין לנו חלק בדוד ולא נחלה בבן ישי איש לאוהליו ישראל ואם כן למה אמר אימתי מאסו שלשתם בימי רחבעם · ועוד קשה למה דרש מאיסת בית המקדש מדיוק' דלאוהליו ולא דרש כן מאומרו ראה ביתך דוד על בית המקדש · ועוד אחר שדרש לאוהליו כפשוטו על מאיסו' מאיסת המקדש למה דרשו לאלהיו ומאיס' האלוה למד מאין לנו חלק בדוד קאמר ולא במלכות שמים אם כן למה דרש כן מתחילה · ונראה שלהיות מלכות שמים ומלכו' בית דוד ובית המקדש חוט המשולש לא ינתק זה מזה כי מלכות דוד תמיד פרים אל משמרת ה' ועבודתו מלכי בית דוד דנין ודנין אותם כי בית דוד דנין לבוקר משפט ולדקה מרוממים דגל ה' ועבודתו וזה היה תכלית המקדש לעבדו יתברך שכם אחד במקום אשר בחר לשכן שמו שם והקרבנות יכפרו במקדש על ישראל בכלל שתמיד של שחר מכפר על העונות שעוו בלילה ותמיד של בין הערבים על מה שעוו ביום לדק ילין בה · כמלאו בית דוד מכניעים זדים שמרימים ראש על ה' ולשרש עבודת אלילים מן העולם · באופן שבכלל אומרו כי אותי מאסו ממלוך עליהם נכללו שלשתם · בהכרח כי הא בהא תליא שהמואס במלכות בית דוד מואס בהשם יתברך · הוא כי מלכות דוד כל מאויי נפשם להרים מלכות שמים ולא לכבוד עצמן הם דורשים

כלי יקר

וזה נרמז באומרו ממלוך עליהם עול מלכות בית דוד כי היה די במ"ש כי אותי מאסו ובשאלם מלך בלי זמן שעדיין לא יצא דוד והוכרחו לתת להם שאול אם כן בשאלה זו מאסו במלכות דוד ובבנין מקדש שאין בונה אותו אלא מלכות דוד וברוך חכם הרזים היודע ועד ואולי בהמלכת שאול נתעכב' בנין המקדש ולז"א עתידים למאוס בפי' כי כעת לא בפי' אתמר אלא מכללא אתמר מאומר ממלוך עליהם אבל עדיין קשה מהיכן יליף מה שעתידין לעשות ומה לנו בעתיד אין לנו עסק לא בהוה · ונראה שרשב"י ע"ה דקדק לשון שמע לקול העם שרמז הכתוב לשמואל ע"ה אל מה שהם עתידים למאוס בשלשתם והיא היא תשובת העם האמורה כאן וישיבו העם את המלך דבר כו' כמלא שכוונת רשב"י ז"ל להודיענו חדוש גדול והוא שהג' דברים שעתידים למאוס בימי רחבעם הקב"ה הגיד מראשית אחרית ומקדם אשר לא נעשו ועל זה אמר שמע בקול העם שעתידים לו' כן בעתיד שמענו עתה · ולא הביא מזמן שבע בן בכרי שאמר כן לפי שהיה יחיד והוא אמר כן אבל ישראל והעם לא אמרו כן בפיהם אבל אמר כי העם בימי רחבעם שכן כתיב וישיבו העם את המלך דבר לאמר מה לנו חלק בדוד שמהכרח כפל דוד ובן ישי מוכרח הוא לפרש כן אין לנו חלק בדוד מלכות שמים במלכות דוד והוא סוד דוד מלך ישראל חי וקיים · ובזה שהקדמנו היות הג' דברים קשורים זה בזה מובן גם כן מה דורש לאהליו לאלהיו ולעפ"י שכבר למד מאיסת האלהות מאומרו אין לנו חלק בדוד זו מלכות שמים רמזה במלת לאוהליו ולא לבית המקדש לרמוז שמאיסת המקדש המכפר את עוונותם והמייחד את ישראל גוי אחד מיוחד לעבדו שכם א' אם כן הרי הוא כמאיסת האלהות וז"ש לאלהיו : ולזה לא למד מאיסת המקדש מאומרו ראה ביתך דוד אלא מלאהליו מפני שלומד מתיבת לאהליו לאלהיו לומר שמאיסת האלהות תלויה במקדש מה שאין ללמוד כן מראה ביתך דוד · זאת ועוד כי בית המקדש בנאו שלמה וראה ביתך דוד יאמר על בית דוד · יואבי תלויו כמו בית אהרן בית הלוי · וכן ראינו המבחן שבה שעתא שמאסו מלכות דוד והמקדש הקימו להם עגלים החוט מוכיח שתלויים זה בזה כדפירש' ולזה א"ר סימון שאין ישראל רואין סי' גאולה עד שיבקשו שלשתם כי הא בהא תליא וכן תמצא ופחדו אל ה' ואל טובו זה בית המקדש כמו ההר הטוב הזה והלבנון הנאמר על המקדש הטוב והלבנון שמלבן עונותיהם של ישרא' שהזכיר גם כן ופחדו אל ה' ואל טובו מורה שפחד ה' ויראתו תלוי ג"כ במקדש ולא די במה שאמר ובקשו את ה' אלהיהם לא שאמר ופחדו אל ה' ואל טובו לרמוז דהא בהא תליא כדפרישית עלה בידינו מן המאמר הזה ישוב כב"ל מה לנו חלק בדוד ונחלה בבן ישי ושמה לנו חלק בדוד על מלכות שמים קאמר ונחלה בבן ישי זו מלכות בית דוד בן ישי מכלל שבדוד הנזכר הוא משל ומליצה אל מלכות שמים שאין לו אב הלילה וכשדבר על דוד התחתון האכושי אמר בן ישי ובאומרו אבל לאוהליו רמז שמאסו באוהל מועד הוא בית המקדש ומאסו באלהיו אל תקרי לאוהליו אלא איש לאלוהיו · ועיין רש"י ז"ל והרד"ק ז"ל וכן הרלב"ג ז"ל · ומהרי"א ז"ל ר"ל הנה זדון רחבע' הוא להיותו מבית דוד וזרעו והושב שבהכרח ימלוך עלינו אחרי היותו יושב על כסא והכתנו לא נחשוב כן כי מה הוא החלק אשר לנו בדוד שיהיה לו חלק רב בנו ומה היא הנחלה אשר לנו בבן ישי שיהיה אתמול רועה לאן כאחד ממנו שיחשוב בנו שכל נחלתינו הם שלו איש לאוהליך ישראל להיות כל איש יהיה שורר בביתו ואוהליו ראה ביתך דוד ר"ל בהוג ביתך ועיין ביתך ולא תחוש לראותו ולנהוג בתי ישראל עד כאן · ולע"דן לדקדק למה אמר לשון מה לנו חלק בדוד והי"לל אין לנו חלק כמו שנא' למעלה בענין שבע בן בכרי וכמו שאמר ולא נחלה בבן ישי וכפל הענין במילות שונות דוד ובן ישי · ונראה כי להיות ירבעם בנו של שבע בן בכרי כמו שהוכחנו למעלה הוא נבט הוא מיכה הוא שבע בן בכרי ומאז מקד' אמר שבע בן בכרי אין לנו חלק בדוד ולא נחל' בבן ישי לזה אמרו כאן ישראל מה לנו חלק בדוד שהרי כבר אמרו מאז אין לנו חלק בדוד באופן שלא הוצרכו עתה לומר נוסח אין לנו חלק וכו' שהיה משמע שעתה אומרים ומחדשים שאין לנו חלק אבל לשון מה לנו הוא באומרו מה חלק נשאר לנו בדוד שהלא זה כמה שחלקנו השותפו' הזאת עוד אפשר שדברו בדוד בשני השותפים שבו בשורש משפחתו בישי אביו מצד עובד ועובד בן בועז ואמו רות המואביה וכאילו אותם החלקים הם עתה בדוד חלק אב וחלק אם כיון דלהתי מתמהם ומכחם ולזה מדברים בכל אמו אמרו מה חלק שהרי אמו מואבית היתה ולזה אמרו מה לנו חלק בדוד שאינו לנו כי אם למואב באופן שהחלק מועט ובלתי הגון ומצד היותו בן ישי חלק יש לנו והגון ולזה לא נוכל לו' אשר מה לנו בדוד כלו' הלא מה חלק לנו בדוד ובבן ישי בהדא מחתא אבל אמר בו לשון אחר מורה שיש בו חלק אבל לא יש נחלה בינו לבינו שנצטרך לחלוק אותה ביננו ובינו כי לא נחל' בבן ישי אם כן שובו לכם לאוהליכם למה נתעכב שאין בינינו לבין וברור חשבון כלל מעת' לך לאוהליך ישראל או יאמר זה הענין באופן יותר נאות שיהיה מאמר לאוהליך ישראל מקושר עם מאמר מה חלק כו' ורוצה לו' מה חלק לנו בדוד לאוהליך ישראל רוצה לו' שמה החלק ההיא מועיל לאוהליך ישראל וכן ולא נחלה בבן ישי שתועיל אותה נחלה לאוהליך או שיהיה קשר בין דוד ובין בן ישי מצד החלק ההוא או הנחל' אשר בו זכות חלק לאהליך שהרי להם לאהליך דבר מה ובזה מובן שלא אמר איש לאוהליו ישראל שכן כתיב למעלה בענין שבע בן בכרי איש לאוהליו ישראל אפי' זה לא יש יתור במאמר וילך לאוהליו ישראל שזה הוא מאמר זולת הקודם לאוהליו ישראל אולי אמרו לאוהליו ישראל לרמוז בית שתם בבית המקדש שישובו לקדמותן אהל מועד לא כן בסמוך גבייהודה שאמר איש לביתו ושם הרחיב בזה בסייעתא דשמיא בפסוק כה אמר ה' לא תעלו ולא תלחמו וכו' עתה ראה ביתך דוד רוצה לומר עד עתה הטבנו עם ביתך שהיינו רואים את ביתך ומפקיחים עליו עתה ראה אתה דוד המלך ע"ה והגן עליו · ואפשר שפחדו מדוד וזכותו שגדולים לדיקים במיתתם יותר מבחייהם גם נכמרו רחמים עליו כי כל ישרא' ויהודה אוהבים את דוד כי הוא יוצא ובא לפניהם והצילם מיד גליות וזכמה אויבים וכנו שלמה הטיב עמהם ולאף על פי שנתרעמו ממנו לזה אמרו אנו יודעים שדוד מלך ישרא' חי וקיים שמעת שנכנס הארון להיכל בעבור דוד עבדך כו' באותה שעה חיה דוד ונהפכו פני אויביו כשולי קדרה לזה אמרו עתה מה לנו חלק בדוד שהרי הוא מיהודה ואנו משאר השבטים מישראל איש לאוהליו ישראל כי ישראל לבד ויהודה לבדו וראה אתה דוד שביתך הוא הגורם הפירוד שנתפרדה החבילה ואנו אין

לנו

רדק

וימלוך עליהם רחבעם · מלך עליהם והו"ו כו"יו ויצא אברהם והדומים לו : את אדורם · שלח אותו אחריהם שישובו אליו ויקבלוהו למלך ורגמוהו וכיון שידע רחבע' כי רגמוהו ידע כי הקשר אמיץ והתאמץ לרכוב ולנוס : ויהי כשמוע כל ישראל · אחר שהלכו כל ישראל לאהליהם וירבע' שב למקומו אע' היה שם בית אביו ומשפחתו כועדו ישראל ולא נזכר באיזה מקום ואפשר שחזרו לשכ' ומפני זה בנה אותו להיות לו לבית מלוכה ושלחו וקראו ירבעם שיבא אל העדה במקום שנתקבלו שם והמליכו אותו על כל ישראל : שבט יהודה לבדו · כב' כתבנו כי שבט בנימן בכלל שבט יהודה כי ירושלם בין שניהם היתה ומי שימלוך בירושל' בודאי ימלוך על שניהם לפיכך נכלל שבט בנימין בכלל שבט יהודה : ויבן ירבעם את שכם · לא נוכל לומ' כי חרבה היתה מעת שהחריב אותה אבימלך כי לא יתכן שהניחוה חריבה יותר ממאתים שנה ועוד כי שם התקבצו ישראל להמליך רחבע' ודאי עיר בנויה היתה אלא פי' ויבן שחזק חומות העיר ובנה בו היכל מלך וכן ויבן את פנואל לא שהיתה חריבה מעת שנתץ גדעון מגדל פנואל אלא שחזק בנייני כי חשש שמא ילחם עמו רחבע' והחזיק בני אלה הערי' כי גם כן רחבעם בנה ערי מצודות כמו שאומר בד"ה :

מנחה קטנה

לרחבעם בן שלמה כלומר אע"פי שהם לא היו כי אם ב' שבטים הצריכו אל להם לערוך מלחמה עם עשרה שבטים כי היו מובטחים שה' יצליח בידם כי מלחמת ה' המה נלחם להשיב את המלוכה לרחבעם בן שלמה מצד היותו בן שלמה וזרע דוד להם שייך המלוכה · וע"כ כששמעו דבר השם שלא ילחמו וישמעו את דבר ה' וגו' כי אמרו כלום עשינו אלא לכבוד המקום כדי לקיים דברו אשר דבר שיהי' המלוכה לזרע דוד ועכשיו ששמענו כי מה' יצא הדבר ורצונו ככך אין לנו לעשות נגד רצון ה' וז"ש וישובו ללכת בדבר ה' · ולא מאמת יראה ופחד להלחם עם כל ישראל :

עתה

וּבְנֵי יִשְׂרָאֵל הַיֹּשְׁבִים בְּעָרֵי יְהוּדָה
וַיִּמְלֹךְ עֲלֵיהֶם רְחַבְעָם׃
וַיִּשְׁלַח הַמֶּלֶךְ רְחַבְעָם אֶת־אֲדֹרָם
אֲשֶׁר עַל־הַמַּס וַיִּרְגְּמוּ כָל־יִשְׂרָאֵל
בּוֹ אֶבֶן וַיָּמֹת וְהַמֶּלֶךְ רְחַבְעָם הִתְאַמֵּץ
לַעֲלוֹת בַּמֶּרְכָּבָה לָנוּס יְרוּשָׁלָם׃
וַיִּפְשְׁעוּ יִשְׂרָאֵל בְּבֵית דָּוִד עַד הַיּוֹם
הַזֶּה׃ וַיְהִי כִּשְׁמֹעַ כ
כָּל־יִשְׂרָאֵל כִּי־שָׁב יָרָבְעָם וַיִּשְׁלְחוּ
וַיִּקְרְאוּ אֹתוֹ אֶל־הָעֵדָה וַיַּמְלִיכוּ אֹתוֹ
עַל־כָּל־יִשְׂרָאֵל לֹא הָיָה אַחֲרֵי בֵית־
דָּוִד זוּלָתִי שֵׁבֶט־יְהוּדָה לְבַדּוֹ׃
וַיָּבֹאוּ רְחַבְעָם יְרוּשָׁלַםִ וַיַּקְהֵל אֶת־
כָּל־בֵּית יְהוּדָה וְאֶת־שֵׁבֶט בִּנְיָמִן
מֵאָה וּשְׁמֹנִים אֶלֶף בָּחוּר עֹשֵׂה
מִלְחָמָה לְהִלָּחֵם עִם־בֵּית יִשְׂרָאֵל
לְהָשִׁיב אֶת־הַמְּלוּכָה לִרְחַבְעָם בֶּן־
שְׁלֹמֹה׃ וַיְהִי דְּבַר
הָאֱלֹהִים אֶל־שְׁמַעְיָה אִישׁ־הָאֱלֹהִים
לֵאמֹר׃ אֱמֹר אֶל־רְחַבְעָם בֶּן־שְׁלֹמֹה
מֶלֶךְ יְהוּדָה וְאֶל־כָּל־בֵּית יְהוּדָה
וּבִנְיָמִין וְיֶתֶר הָעָם לֵאמֹר׃ כֹּה אָמַר
יְהוָה לֹא־תַעֲלוּ וְלֹא־תִלָּחֲמוּן עִם־
אֲחֵיכֶם בְנֵי־יִשְׂרָאֵל שׁוּבוּ אִישׁ
לְבֵיתוֹ כִּי מֵאִתִּי נִהְיָה הַדָּבָר הַזֶּה
וַיִּשְׁמְעוּ אֶת־דְּבַר יְהוָה וַיָּשֻׁבוּ לָלֶכֶת
כִּדְבַר יְהוָה׃
כה וַיִּבֶן יָרָבְעָם אֶת־שְׁכֶם בְּהַר אֶפְרַיִם
וַיֵּשֶׁב בָּהּ וַיֵּצֵא מִשָּׁם וַיִּבֶן אֶת־
פְּנוּאֵל

וּבְנֵי יִשְׂרָאֵל דְיָתְבִין בְּקִרְוַיָא דְבֵית
יְהוּדָה וּמְלַךְ עֲלֵיהוֹן רְחַבְעָם׃ וּשְׁלַח
מַלְכָּא רְחַבְעָם יַת אֲדוֹרָם דִמְמַנָא עַל
מַסְקֵי מִסִין וּרְגָמוּ כָל יִשְׂרָאֵל יָתֵיהּ
בְּאַבְנָא וּמִית וּמַלְכָּא רְחַבְעָם אִתַּקַף
לְמִיסַק בִּרְתִיכָא לְמִיפַךְ יְרוּשְׁלֵם׃
וּמְרָדוּ בֵית יִשְׂרָאֵל בְּבֵית דָוִד עַד
יוֹמָא הָדֵין׃ וַהֲוָה כַּד שְׁמָעוּ כָל יִשְׂרָאֵל
אֲרֵי תַב יָרָבְעָם וּשְׁלַחוּ וּקְרוֹ יָתֵיהּ לְוַת
כְּנִישְׁתָּא וְאַמְלִיכוּ יָתֵיהּ עַל כָּל יִשְׂרָאֵל
לָא הֲוָה בָּתַר בֵּית דָוִד אֱלָהֵן שִׁבְטָא
דִיהוּדָה בִּלְחוֹדוֹהִי׃ וַאֲתָא רְחַבְעָם
לִירוּשְׁלֵם וּכְנַשׁ יַת כָּל בֵּית יְהוּדָה וְיַת
שִׁבְטָא דְבֵית בִּנְיָמִן מְאָה וְתַמְנַן אַלְפִין
גְבַר גִּבַּר עַבְדֵי קְרָבָא לְאַגָחָא קְרָבָא
עִם בֵּית יִשְׂרָאֵל לַאֲתָבָא יַת מַלְכוּתָא
לִרְחַבְעָם בַּר שְׁלֹמֹה׃ וַהֲוָה פִּתְגַם
נְבוּאָה מִן קֳדָם יְיָ עִם שְׁמַעְיָה נְבִיָא
דַייָ לְמֵימַר׃ אֵימַר לִרְחַבְעָם בַּר
שְׁלֹמֹה מַלְכָּא דְבֵית יְהוּדָה וּלְכָל
שִׁבְטָא דְבֵית יְהוּדָה וְשִׁבְטָא בִנְיָמִן
וּשְׁאַר עַמָא לְמֵימַר׃ כִּדְנַן אֲמַר יְיָ לָא
תִיסְקוּן וְלָא תְגִיחוּן קְרָבָא עִם
אֲחֵיכוֹן בְּנֵי יִשְׂרָאֵל תּוּבוּ גְבַר לְבֵיתֵיהּ
אֲרֵי מִן קֳדָם מֵימְרִי הֲוָה פִּתְגָמָא
הָדֵין וְקַבִּילוּ לְפִתְגָמָא דַייָ וְתָבוּ
לְמֵיזַל כְּפִתְגָמָא דַייָ׃ וּבְנָא יָרָבְעָם
יַת שְׁכֶם בְּטוּרָא דְבֵית אֶפְרַיִם
וִיתֵיב בָּהּ וּנְפַק מִתַּמָן וּבְנָא יַת
פְנוּאֵל

רלבג

זולתי שבט יהודה לבדו · לרבוי שבט יהודה ביחם אל שבט בנימן לא חשב שבט בנימין ממנו שנחלת בני בנימין היתה תוך נחלת בני יהודה : ואת כל בית יהודה ובנימן ויתר העם · זה לאות שמלך על יהודה ובנימן גם היה עמו משאר השבטים וזה אמרו ויתר העם ואחשוב שהיו יושבי' בירוש' מכל השבטים ואות' נשארו לרחבעם גם אפשר כי משבט שמעון נשאר מעט נחלת רחבעם כי נחלת שמעון היתה מפוזרת תוך נחלת בני יהודה כמו שנזכר בספר יהושע : שובו איש לביתו כי מאתי נהיה הדבר הזה · מגיד שהחולק על כוונת השם ותום לא יצלח : ויבן ירבעם את שכם בהר אפרי' · ר"ל שחזק בניינו והוסי' על העיר בדרך שהיה ראוי להיו' עיר מלוכ' וכן הרצו' באמרו ויבן את פנואל רוצה לומר שחזק בניינו כי כבר היו המקומות ההם בנויים קודם זה :

אם

רשי

אדורם · הוא אדונירם : ואת שבט בנימן · העומדים על הגבול שיהודה ובנימן היה גבולם סמוך זה לזה :

אם

כלי יקר

כלי יקר

אם יעלה העם הזה · כשיעלה וכן ואם יהיה היובל לבני ישראל כאשר יהיה כלומר כיון שהם צריכים על כל פנים לעלות לירושלם שלש פעמים בשנ' כל ישראל מלבד שיעלו יחידים לזבוח בשאר ימות השנ' אי אפשר שלא יטה רחבעם לבבם אליו ושבו אל אדוניהם כי הוא אדוניהם מלך בן מלך וקל הוא להטות לבבם אליו וצריך שאקח עצה שלא יעלו ירושלם שאם יעלו ישובו אל אדוניהם והרגוני שלא אפקפק עוד במלוכה ובדברי רז"ל מאי והרגוני גמירי דאין ישיבה בעזרה אלא למלכי בית דוד בלבד כיון דחזו ליה לרחבעם דיתיב ואנא קאימנא סברי מורד במלכות הוא שאם היה מלך היה יושב וקטלי לי ואזלי בתריה ועוד בדבריהם במוצאי שמיטה מלך ירבעם אמר כתיב במועד מקץ שבע שנים וגו' תקרא את התור' הזאת אם אני ארצ' לקרוא יאמרו מלך העיר יקרא קודם ואם אני אקרא שני גנאי הוא לי ואם לא אקרא בזיון הוא לי: ויועץ המלך· שאל עצה היאך יעשה והסכימ' עצתו עם היועצים אותו שיעשה שני עגלים ולמה עגלים פתה אותם בדברים אמר להם הלא ידעתם כי המלכות נחלק' ברצון האל כמו שאמר לי אחיה השלוני הנביא אם כן האל לא רצה במלכות בית דוד ולא רצה ג"כ בירושלם שהוא מלכות בית דוד אם כן נעש' מקום אחר שתבואו ותזבחו שם ולמה עגל אמר להם הלא אהרן עשה לישראל עגל להשרות השכינ' בו במקו' משה שלא היה להם גם אתם עתה שאין לכם מקום השכינה שהוא ירושלם נעשה עגל במקומו להשרות שכינ' בו לפיכך אמר אלה אלהיך ישראל אשר העלוך מארץ מצרים כמו שאמר בעגל המדבר כי לא היתה כוונתו לע"ז ולמה עשה שנים כדי שלא להטריח ישראל שיבאו כלם למקו' אחד: ויסם את האחד בבית אל ואת האחד נתן בדן· בבית אל לפי שאמר להם זה המקו' גם כן נבחר כמו ירושלם כי יעקב אבינו אמר על המקום הזה יהיה בית אלהי' ואחד נתן בדן גבול ישראל כמו שכתוב מדן ועד באר שבע: רב לכם מעלות ירושלם · די לכם עד עתה הניחו מהיום ואילך מעלות ירושל' וי"ת סגיאה לכון אורחא מלמיסק לירושלם הא איגון דחלתך ישראל· ובדרש רב לכם מעלות מה עשה הושיב שני פרדסיאות או קסטראות אחת על תבור ואחת על המצפה וזהו שאמר הושע כי פח היית' למצפה ורשת פרושה על תבור: לחטאת· כי מתחלה לא אמר ירבע' כי לשם ע"ז היה עושה אותם אלא לשם האל ואחר כך שב הדבר ההוא והיה לחטא' שקבלוהו באלוה וממנו יבאו לאלהים אחרי' ככל הגוים לפיכך אמר ויהי הדבר הזה לחטאת:

עד

ויהי

וַיֹּאמֶר יָרָבְעָם בְּלִבּוֹ עַתָּה תָּשׁוּב הַמַּמְלָכָה לְבֵית דָּוִד: אִם־יַעֲלֶה ׀ הָעָם הַזֶּה לַעֲשׂוֹת זְבָחִים בְּבֵית־יְהוָה בִּירוּשָׁלַ͏ִם וְשָׁב לֵב הָעָם הַזֶּה אֶל־אֲדֹנֵיהֶם אֶל־רְחַבְעָם מֶלֶךְ יְהוּדָה וַהֲרָגֻנִי וְשָׁבוּ אֶל־רְחַבְעָם מֶלֶךְ־יְהוּדָה: וַיִּוָּעַץ הַמֶּלֶךְ וַיַּעַשׂ שְׁנֵי עֶגְלֵי זָהָב וַיֹּאמֶר אֲלֵהֶם רַב־לָכֶם מֵעֲלוֹת יְרוּשָׁלַ͏ִם הִנֵּה אֱלֹהֶיךָ יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר הֶעֱלוּךָ מֵאֶרֶץ מִצְרָיִם:

וישם

(מסורה: אמירה בלבו דוקא בלבו ו' · ב' חד מל' וחד חס' · ב' י"ג חס' בסיפר' · ג')

וַאֲמַר יָרָבְעָם בְּלִבֵּיהּ כְּעַן דִּילְמָא תְּתוּב מַלְכוּתָא לְבֵית דָּוִד: אִם יִסַּק עַמָּא הָדֵין לְמֶעְבַּד נִכְסַת קוּדְשִׁין בְּבֵית מַקְדְּשָׁא דַּיְיָ בִּירוּשְׁלֵם וְיִתְפְּנֵי לִבָּא דְּעַמָּא הָדֵין בָּתַר רִבּוֹנְהוֹן בָּתַר רְחַבְעָם מַלְכָּא שִׁבְטָא דְּבֵית יְהוּדָה וְיִקְטְלֻנַּנִי וִיתוּבוּן לְוָת רְחַבְעָם מַלְכָּא שִׁבְטָא דְּבֵית יְהוּדָה: וְאִתְמְלִיךְ מַלְכָּא וַעֲבַד תְּרֵין עֶגְלִין דְּדַהֲבָא וַאֲמַר לְהוֹן סַגִּיאָה לְכוֹן אָרְחָא מִלְּמִסַּק לִירוּשְׁלֵם הָא אִנּוּן דַּחֲלָתָךְ יִשְׂרָאֵל דְּאַסְּקוּךְ מֵאַרְעָא דְּמִצְרָיִם:

ושוי

רשי

אם יעלה העם הזה וגומר· אין ישיבה בעזרה אלא למלכי בית דוד בלבד ויהיה הוא יושב ואני עומד· ובמוצאי שביעית בזמן הקהל יקר' את פרש' המלך שהוא ראש במדינתו ואני כשאר העם כמלאתי בזוי:

עד

רלבג

אם יעלה העם הזה· ר"ל אם אניח העם הזה לעלות ולעשות זבחי' בבי' יי' בירושלם בשלש רגלי' כפי מה שתחייבם התור' הנה ישו' לב העם לאדניה' בראותם כבודו בירושלם ואת כבוד בית יי' כי עושר גדול הוריש שלמ' לרחבע': ויועץ המלך· ר"ל שלקח עצה על זה בדרך שלא תשוב המלוכה ממנו ועשה לו שני עגלי זהב וימשך לב העם ואמ' הנה רב לכם הדרך מעלות כולכם בירושלם כי ימינכם לאות רב ולזאת הסבה גם כן עשה להם שני עגלים כדי שלא יצטרכו כולם ללכת למקום אחד כי יכבד עליהם ולזאת הסבה גם כן עשה להם כהנים מאי זה שיהיה מהשבטי' לפי שקודם בנין בית המקדש אחר חורבן משכן שילה היתה העבודה מותרת בזרי' וכאילו הטעה אותם ואמר שבזה יוכלו לעשות עתה בזולת בית המקדש ובזה פתרלו יותר כדי שלא יהיה כל הכבוד והגדולה בזה לשבט לוי· ומן הפלא איך הסכימו ישראל לעצתו לעבור על דברי התורה בזה להקריב קרבנות בחוץ אחר אסור הבמות ועל ידי זרים ולהאמין בעגלי הזהב שהם האלהים אשר הוציאו ישראל מארץ מצרים· וידמה כי לא עסקו ישראל בתורה אך היו אוכלים ושותים ושמחים כמו שקדם בתחלת מלכו' שלמה וזה היה סבת כפלם כאלו החטאים עם שכבר ראו בימי שלמה שנפשו תועבות בירושלם מתועבות העמים אשר כתתן בהם שלמה ומזה המקום פרצו החטאים האלו בכל ישראל וידמה שאמר להם מה לכם לעלות לירושלם ובא האלהים אשר עובדים העמי' טוב שנעבוד האלהי' שעבדו אבותינו שהיה נעשה ע"י אהרן שהיה נביא להיות לישראל תמורת משה ואמרו בו אלה אלהיך ישראל אשר העלוך מארץ מצרים· והנה עשה האחד בבית אל להתפרסם הענין שכבר שרתה שם שכינ' ליעקב והאחד נתן בדן שהיא בקצה ארץ ישראל ולזה אמר אבנר לדוד מדן ועד באר שבע:

מנחה קטנה

עתה תשוב הממלכה לבית דוד כיון שראה ירבעם נדקת רחבעם וכל ישראל שהיו שומעים לדבר ה' שלא לנחות ולהלחם אלא קבלו את הדין באהבה והצדיקו את הדין אמר אולי יעמוד להם זכות זה שישוב הממלכה לבית דוד שכשם שניתלה להם על תנאי אם ילכו בחוקת השם כך ניטלה מהם על תנאי שיתמידו ברשעם וכיון ששבו וקיבלו עליהם דין שמים נמחל להם ותשוב הממלכה לבית דוד או ירצה עתה תשיב וגו' · אע"פי שנאמר להם לא תעלו ולא תלחמו עם אחיכם אין בכלל בזה שלא יהרגוני בשאבוא לידם אלא שנאמר להם שלא לעשות מלחמה עם אחיהם שלא לשפוך דם אחיהם משא"כ אם אלך לירושלים יהרגוני לי לבדי בלי מלחמה ועל זה נכפוו· ומה גם יש לחוש אע"פי שלא אעלה אני ויעלה העם הזה ויראו הכבוד שנעשה להם תחת המלך ואכניו שיכבדם ויברכם וקנתם ירצו ברצוי כסף וישב לב העם וגו' כי לא יחשב להם זה למרידה או לעון פלילי להרוג אלבם שימנעו ע"כ שלא לעשות בי מרד ולהרוג אותי כי יאמרו אדרבה קיבול שכר יש בדבר כי ימובו אל אדוניהם מלך בן מלך מורע דוד וע"פ ויועץ המלך:

כלי יקר

שלא תרמות ותוך ולבו אוהב שפך דם אביו ואחיו כמו שאמז"ל יקרבו ימי אבל אבי כו' וכן ירבעם בפיו או' כתם על עולן של ישראל ובקרבו ולבו או' לעקור את הכל אחר ע"ה · אבל הנכון בכוונת דבריהם ז"ל לפי שברוב' לא יצדק היותם זהב ומרגליות קבועות לזה כלל ואמר מדבר בעשו וקבריו כי חלק מה יצדק בעשו כי ציד בפיו וחלק המרגליו' קבועות בו בירבעם אשר היתה חכמתו כשמל' חרסה שאך אין בה שום דופי כלל בדמות אבנים טובות ומרגליות · אבל הצד השוה שבהם הוא שאין תוכן ולבם כברם אשר בשפתותיהם דולקים באש אהבת ה' והלב רע רע · וכזה אמר הפסוק שאעפ"י שהמוליר מחופה זהב ואבנים טובות ומרגליות כסף יחשב ולא זהב וכן סיגים יחשבו ולא מרגליות מאחר שהם מצופים על חרש כי לא לפניו חנף יבא יתברך וית' שהם מהכתות שאינם רואות פני שכינה וכזה דקדקו לשון הפסוק ויאמר ירבעם בלבו כי לא היה לו לומר אלא ויחשוב ירבעם בלבו כי לא שייך אמירה עם הלב וכן בכל הכתובים שכיוצא בזה לזה אמרו שהכוונה בכלם לומר הגיגוד שיש בין האמירה שבשפתים שאליה רמז ויאמר עם מה שבלבו שאין פיו ולבו שוים אלא אחד בפה ואחד בלב עוד להם ז"ל עתה תשוב הממלכה אמר רב נחמן גסות הרוח שהיתה לו לירבעם היא טרדתו מן העולם אמר גמירי דאין ישיבה בעזרה אלא למלכי בית דוד בלבד כיון דחזו ליה לרחבע' דיתיב והנא קאימנא אמרי הא מלכא והא עבדא ואי יתיבנא סברי מורד במלכו' הוא וקטלי לי מיד ויועץ המלך ויעש שני עגלי זהב ע"כ · ולע"דן לדקדק דהיכי קאמר רב נחמן גסות הרוח שהיה לו לירבעם היא טרדתו והלא לא היה זה מגסות הרוח אלא מקושר רוח סכנה גדולה ותמירה סכנתא שאם עומד ואם יושב יהרגוהו כנזכר במאמר · ונראה שכיון שהובטח ירבעם על ידי אחיה השילוני במלכות על עשרה שבטים היה לו להשען באלהיו וללכת לירושלם ולעמוד בעמידה ולא יקטא ולא יירא מרבבות עם אשר סביב ולא מישיבת בית דוד ולא יתחייב שהמלכים יעמדו יחדיו במקום אחד אלא הגסות הרוח אשר לא מלאו לבו להיות הוא עומד ורחבע' יושב היא היא שטרדתו מן העולם והיא הסיבה חכמים אחור ודעתם סכלה לאמר הא מלכא והא עבדא ואי יתיבנא כו' שאם לא היה בו גסות הרוח איש לא ירים ידו כאשר עשו כדכתיב וישובו ללכת כדבר ה'· וז"ש היא טרדתו מן העולם היא ולא דבר זולתו מסכנה ופחד כלל:

אם יעלה כו' עיין רש"י ז"ל וכן הרד"ק ז"ל והוסיף והרלב"ג ז"ל ומהרי"א ז"ל ביאר כפל ושב לב העם הזה כו' ושבו אל רחבעם שבתחילה בעלותם לזבוח יטו לבבם לבד אחרי רחבע' בהכנע לעשות קשר עלי כי הוא אדוניהם האמתי והטבעי במלכות והרגוני ואחר כך ושבו אל רחבעם בפרסום ביון שאהרג עד כאן : ולע"דן אם יעלה כפשוטו לפי שלא דבר בשלש רגלים אלא אמר בלבו שהסכנה מגיע עתה בעת הזאת ואפי' קודם שלש רגלים הא כיצד אם יעלה העם הזה בתוך הזמן שבין רגל לרגל לעשות זבחים שהם חייבים בבית ה' או לאכול מעשר שני בתוך ירושלם וזהו שאמר בירושלם · · או תאמר בירושלם כנותן טעם לסכנה שיזכיר שלהיות הענין בירושלם מקום גבוה המלך רחבעם בהכרח הוא שישוב לב העם הזה אל אדוניהם אל רחבע' שטבע העבד בראות אדוניו להכנע אליו וכאשר ספרו הראשונים בענין מצרי' שאירע בזמן עבר שמרדו העבדים באדוניהם ויועצו השרים שלא לצאת אליהם בכלי קרב וכלי מלחמה אלא יצאו אליהם בשוטים וכראות את אדוניהם חזרו אל שעבודם ויתחנו אליהם וזהו שאמר ושב לב העם אל אדוניה' שמא תאמר ואיך יעלה בדעתך שישובו אל עול כבד מכובד המסים איך ישובו לכסלה כי תכבד העבודה על האנשים לזה אמר והרגוני ויתרצו אל אדוניהם בראשי ושבו אל רחבעם מלך יהודה לו' שלא יהיה כאדון להם משתעבד בם אבל יעשה להם כבוד ונחת רוח על אשר הרגוני ושבו אל רחבעם מלך יהודה ואילו אדוניה' לא קאמר כי לא יתנהג עמה בשררה ואדנות אלא בטובה ונחת על מי מנוחות ינהלם וזהו אומרו ג"כ ושבו אל רחבעם מלך יהודה ר"ל שלא ינהוג בהם שררה ועול מלך אלא כאילו הוא מלך יהודה וכאילו איננו מלך ישרא' כלל בראותו הכבוד הזה שיחלקו לו בהרוג את אויבו הקם עליו יכיר מעבדיהם וזהו שאמר שנית ושבו אל רחבעם מלך יהודה ולא הזכיר תיבת אדוניהם:

ויועץ המלך כו' פ"א מאי ויועץ המלך אמר רבי יהודה אמר רב שהושיב רשע אצל צדיק א"ל חתמתו על מה שאני עושה א"ל הן מלכא הוינא א"ל הן וכל מה דאמינא לכו עבדיתו א"ל הן ואפי' לתפלה ע"א א"ל צדיק אמר ח"ו א"ל רשע לצדיק ס"ד דגברא כירבעם פלח לע"א לנסויי הוא קא בעי ולאף אחיה השילוני טעה וחתם שנאמר ויאמר ה' אל יהוא יען אשר הטיבות בעיני וכתיב ויהוא לא שמר מאי גרמה ליה אמר אביי ברית כרותה לשפתים שנאמר אחאב עבד את הבעל מעט ויהוא יעבדנו הרבה רבא אמר חותמו של אחיה השילוני ראה וטעה עד כאן · וטעם כפל דבריו התחתמו על מה שאני עושה כו' מלכא הוינא כו' וכל מה דאמינא לכו כו' כל זה הי' לגנוב דעתם כאילו כל שאלותיו ופניותיו היו לשימלוך ויקיימו דבריו ואינו פונה אל רהבים ושטי כזב לעבוד ע"א ומ"ש מלכא הוינא כרמז בפסוק במה שאמר ויועץ המלך שהעצה היתה להושיב רשע אצל צדיק · ובתיבת המלך כרמז מלכא הוינא וכל מה דאמינא לכו כו' ובזה מובן שלא הזכי' תיבת המלך אלא כאן לבד דאחר כך ויעש ירבעם כתיב · ובמה שאמר שחתם אחיה השילוני ע"ה שמעתי שנתחייב בגלגול פעם אחד לכפר העון ההוא כי גדול הוא לאיש כמוהו לחתו' על זה ואפי' לעבוד ע"א והוא רשב"י ע"ה ולכן אמר רשב"י ע"ה יכולני להציל את כל העולם משנברא ועד עכשיו ואם יתחבר אחיה השילוני עמי משנברא העולם ועד סוף כל הדורות מהטעם הנזכר שהוא אחיה הוא רשב"י ע"ה ולכך היה בצער מערה לכפר סוד ה' ליראיו · ועיין הרד"ק ז"ל וכן הרלב"ג ז"ל כדהרד"ק ז"ל וכן מהרי"א ז"ל הביא דעת המפרשים ז"ל והוסיף מדיליה שלא עשאם ירבעם לשם ע"א כי לא יתכן שיכשלו ישראל כולם בע"א אבל עשאם לשם שבטו יוסף שנאמר בכור שורו הדר לו ולכך עשה עגל ע"ש בכור שורו יעשה שנים ע"ש מנשה ואפרים וכאילו רצה לו' שלא תאות המלכות כי אם ליוסף ויואבי אלאיו ולשם זה העמיד האח' בבית אל מקום נבחר לה' בזמן יעקב ע"ה והאחד עד דן להורות שהוא השליט בכל הארץ לא לשם אלהות ואם כן המזבחות האחד אשר בבית אל ה' וכן אשר בדן לעבוד עליהם את השם · והעגלים לא היו כי אם לסימן וזכר למלכותו לשם מנשה ואפרים · ומ"ש הנה אלהיך לא על העגלי' כאמר אבל אמר כן על הש"ית כאילו אמר להם מה טורח לעלות לירושלם כאילו אתם חושבים שאין הש"ית מצוי אלא בירושלם והוא טעות כי הנה אלהיך אשר העלוך מארץ מצרים בכל מקום קרובים אליך בכל מקום אשר תזכירו את שמו ואפי' חוץ לירושלם · ואמר בלשון רבים כמו אשר לו אלהים קרובים אליו · עוד פי' רב לכם כמו הוי רב את יוצרו ור"ל ריב ומוכח גדול יש לכם וימשך לכם זאת המריבה מעלות לירושלם רוצה לומר מסיבת עלות לירושלם והיתה כוונתו לפחד אותם כדי שלא יעלו לירושלם מפחד רחבעם · ומ"ש ויהי הדבר הזה לחטאת כו' לא שירבעם עשאו לחטאת אלא שטעו העם בו ועשאוהו ע"א כמו שטעו באפד גדעון ובנחש הנחושת שעשאו משה לרפואת' ואח"כ עשאוהו ע"א ככה ירבעם עשאם לסימן וזכר למלכותו והטועים טעו בו ועשאוהו אלוה וע"א והיו טועים ללכת אחריה · ואפי' עד דן ואמר שזה דעת החבר במה שאמר אל הכוזר · ומ"ש ויעש בית במות הוא שעשה בית במו' להחזיר התר הבמות ליושנה כאשר היה בימי עולם קודם שנבחר בית עולמים ועשה את בית במוה בדן קאמר ועשה כהנים מקצות וכדי להפרידם מישראל ראה לאחר החג חדש אחד ובטענה מספקת באומרו שחג הסוכות היא חג האסיף לירושלם שממהרים פירותיה להתבשל ולהאסף המכ' בשאר העיירות צריך חודש אחד לתוספת כדי שיהיה בו האסיף וזהו ויעש ירבעם כו' ויעל על המזבח וכל זה בדן וכן כיוצא בזה עשה בבית אל באותו המזבח אשר שם ובמ"ש לזבח לעגלים אשר שם נדחק שהכוונה לזבח להש"י לקיים העגלי' ולהוראתם מה שהם מזרים על התמדת מלכותו שמיוסף וע"ש מנשה ואפרים והכרח לזה הוא כי לא היה שם בבית אל אלא עגל אחד והעמיד שם כהנים ויעל על המזבח אשר עשה בבית אל והיתה עלייתו להקטיר והיא עבודה משובחת שהיא הקטרת קטרת ותאות אל המלך להקטיר והביאני אל הדעת הזה הכרח הסברה הישרה שלא יתכן שיכשלו להקים ב' עגלים לע"א ואם שפפ' תרצה לפרש לזבח לעגלים דרך ע"א ועבודה להם כפשוטו של מקרא כאמר כי מתחילה לא כעשו לשם כך של אחרי שטעו ישר' אז גם הוא יטעה אחריהם וזבח לעגלי' ואם כן היתה תחילתה לשם אנדריטי של מלכים וסופן לשם ע"א · ובספר דברי הימים כתוב ועמכם עגלי זהב אשר עשה לכם ירבעם לאלהים ואין מזה סתירה למה שאמרנו כי נוכל לומר שאביה אמר כן כדי לחרפם ולגדפם לא להיות כן כי מתחלה לא כעשו אלא לאנדריטי של מלכים · וכבר מצאתי סיוע גדול לדעתי בדברי חז"ל ואלו הם אמרו בסדר עולם וירדוף אביה אחרי ירבעם ויגפהו ה' אין אתה יודע מי הוא שניגף הרי ירבעם קבר את אביה ומלך אחריו עשרים שנה הא אינו אומר ויגפהו ה' אלא על אביה שמת שם ומפני מה נגפו המקו' מפני שהוא עומד ומחסד את ישראל והוא אומר להם ועמכם עגלי זהב אשר עשה לכם ירבעם לאלהים וכן אמרו בב"ד ויגפהו ה' רבי יוחנן אמר מפני מה נגף אביה מפני שחסד את ישראל שנאמר ועמכם עגלי זהב הרי אתה רואה שחז"ל אמרו שמאמר אביה לישראל מהעגלים היה חסד ולא דבר אמיתי עד כאן הורף דבריו זולת מה שרצה לומר שרצה לעשות דוגמת מה שעשו במקדש שני כרובים והוא עשה שני עגלים צורת פני שור אשר רוב תבואות בכח שור וכמו שהכרובים צורת פני אדם מהצעירים המה לימים כן בצורת שור עשה צורתו מהעגלים ושיהיה הקרנים שלם תמורת כנפי הכרובים סוככי' בכנפיהם לקבל שפע האלהי עליה' ולא לקח צורת אריה לפי שגור אריה יהודה והוא מתרחק מהם לכן עשה צורת שור הוא יוסף כמו שזכרתי ואולי היו שני העגלים זכר ונקבה כמשחז"ל בכרובים וכמו שעשה שלמה חג בחנוכת המזבח כן עשה ירבעם הנה לא עשה זה לקבל יזור כמעש' העגל של המדבר אבל היה תכליתו לקחת מפני המרכבה ביותר נאות אליו כאמור עד כאן · ולע"דן דבריו כהרי"

אלוים

מנחה קטנות

רב לכם מעלות ירושלי' וגו' כנה ירבעם הטעה את לב' העם באמרו שלא כל הארץ כבודו ואין זה כבוד למקום לילך למרחקים אחר ה' כדי להתפלל אליו כי אם בכל מקום אשר נזכיר את שמו הוא שומע ומקבל התפלה וז"ש רב לכם מעלות ירושלים מעלה רב לכם כזה מעלות ירושלים כי שכינתו בכל מקום הנה אלהי' ישראל בכל מקום שאתה בו ואין המקום גורם והא ראיה' אשר העלוך מארץ מצרים שהיית בח"ל מקום גלולים ואפ"ה ויעמע ה' את קולנו ויוציאנו ממצרים הרי שהשכינה בכל מקום שודה ומציל ומושיע וגואל אלא שיש חילוק בין יחיד לרבים כיהן אל כביר לא ימאס תפלת הרבים וע"כ וישם את האחד בבית אל ששם יכנסו הרבים להקריב ולזבוח ולהתפלל וכאילו ר"ל ששם ג"כ בית אל כמו המקדש בירושל' ואת האחד נתן בדן כלומר הוא מקום דין השפי' ע"י קרבנו' שיקריבו והתפלה שיתפללו שם וכיון עוד בא' בבית אל נגד החסד ואחד בדן נגד הדין · וע"כ וילכו העם לפני האחד עד דן כדי להמתיק הדין ולהפכו לחסד ע"י הקרבנו' שיקריבו שם · ובחר בגורו' עגל כדי לעשו' זכר לשכמו ושהוא מלך ראשון לבית יוסף שנתברך בככור שור וגו' ושיקוים בו שינגח העמים כמו של' בברכת משה ליוסף · וכיון ג"כ בזה שהמלוכה שייך לזרעה של רחל להיותה עקרת הבית ושלא הלך יעקב לבית לבן אלא בשביל רחל וע"כ היה המלך ראשון שאול מזרע רחל מבנימין ידיד ה' · ועתה הוא מזרע יוסף בן רחל ולזה העמיד שני עגלים כנגד שני בני רחל גם כיון בצורת עגל להורות שהוא אינו כמו רחבעם שרצה להעמים על ישראל יתר מכדי שאת ולחסור מעונם של ישראל והוא אינו כן אדרבה כל כוונתו להעשירם ולהוסיף להם כח ויותר ממה שהעגל רוצה לינק פרה רוצה להניק שהוא מוכן לשייעם בכל עוז שייניקו חיל גוים ועושר רב: ויהי הדבר הזה לחטאת שמעשה שטן נגד שעם אכם ונבון כישראל יתעסקו בדברי שטות כאלה · וכאלו הפסוק מתמיה בעצמו ויהי הדבר הזה לחטאת מי שמע כזאת שעם קדוש כישראל ימו אזנם לשמוע לדברי כאלה להחליף בכו"ם בתבנית שור אוכל עשב היש סכלות גדול מזה ואלו היה נכשל בזה איזה בני אדם מתי מעט היה מן התימה איך נואלו כ"ככ"ם מתה וילכו העם עם רב מישראל עזבו מקור מים חיים לילך אחר בורות נשברי' אשר יבזבו מימיו: מקצות העם אשר לא היו מבני לוי · ירצה שהיה בוחר בשפלים ונבזים ונכזים שלא לבד שלא היו ראוים מפני שאינם מבני לוי אלא שהיו פסולים בגופן מגד עצמו שכל מה ששפלה התורה בתשרתי ה' הכשיר הוא לע"ז וז"ש שהי' בוחר בתקצות העם אשר לא היו כמוהם כשרי' לעבוד כבני לוי: בחדש השמיני כדי שיסי' כל הפירות ככר נאספים הבית' ושמחת העם שליעם כדי שיהי' שמחים וטוב לב כמו שהו' נקרא חג זה זמן שמחתנו משא"כ בתשרי שעדיין קצת פירות אינם נאספי' הביתה והיתה כוונתו להפיק דברי אלהי' חיים וכאלו הוא רגם להסכי' על דברי תורה ובלא שלכו לדברי שקר וכוזב' כי התורה דברה ברוב הפירות ורוב המקומות ככר נאספו הביתה · גם אפשר שהיתה כוונת ירבעם כי' היה לבו נקפו על שפרדו עדה רב בחלקי' והיה יודע את קונו ומכוין למרוד בו מאת' נפות הרוח שהיתה בו וידוע שא"י נקרא ארץ צבי ע"ש שהיתה פירותי' קלות להתבשל יותר מכל הארצות והיה לב ירבעם חלל בקרבו אולי יבחרו הפסח והיתעל בזה שלא יתבשלו הפירות בזמנו ויתאחרו עלבשל

רדק

עד דן · אף על פי שהיא בקצה הגבול באו אליו מן הקצ' האחר כל כך היו אדוקין בעבוד' זרה והקצ' האחר היה באר שבע כמו שכתוב מדן ועד באר שבע ועל זה אמר הנביא חי אלהיך דן וחי דרך באר שבע כי מבאר שבע היה דרכם לאלהי דן והיו נשבעים בו: ויעש את בית במות · עשה בית ובנה שם במות: מקצות העם · כמו ומקצ' אחיו מן הגדולי' או מן הפחותי' ובדברי רבותינו ז"ל מן הקוצי' שבעם: אשר לא היו מבני לוי · כי לא רצו לעבוד עבודה זרה וכן בעגל שעשו במדבר כשאמר משה מי ליי' אלי ויאספו אליו כל בני לוי מודיע שלא עבדו הם את העגל ואמר משה' לא עבד שבט לוי עבודה זרה וזהו שאמר כי שמרו אמרתך ובריתך ינצורו ומה שאמר אך לא יעלו כהני הבמות כי אם אכלו מצות מקריבי' היו בבמות אבל לשם יי' או מה שאמ' מעולם לא עבד שבט לוי עבוד' זרה עד זמן שחטאו מלכי יהודה אבל כיון שחטאו מלכי יהודה והעמידו ע"ז בבית יי' חטאו אם כן מקצ' הכהני' והקריבו לעבוד' זרה בבית יי' ומבני לוי שהם מבני איתמ' היו מקריבי' לעבוד' זרה לא מבני צדוק שהם מבני אלעזר כי הם לא הקריבו לע"ז מעולם כמו שמפורש ביחזקאל וכיון שראה ירבעם שלא רצו להקריב בבמותיו גרש' מנחלת' ומאחוזת' והלכו להם לארץ יהוד' כמו שאמר בדברי הימי' כי עזבו הלוי' את מגרשיה' ואחוזת' וילכו ליהוד' ולירושל' כי הזניח ירבע' ובניו מכהן ליי' כי אמר ירבע' יקחו מעשרותיהם ואחוזתם במלכותי וילכו ויעבדו לירושל' זה לא יהיה כיון שאינ' עובדי' בבית אל לא יהיה להם חלק ונחלה במלכותי וזהו שאמר כי הזניח' מכהן לה' הרחיקם מקחת מעשרותיהם ונחלת' שהם כהונת יי' או פירושו כיון שלא רצו להנית מכהן ליי' לירושלם הזניחם וגרשם מארצו: בחדש השמיני · החליף החדש השביעי בשמיני להרחיק ישראל עוד מחוקת ירושלם או אם יהיה מישראל שירצו ללכת בחג הסכות בירושלם כמו שאומר בדברי הימים הנותנים את לבבם לבקש את יי' אלהי ישראל באו ירושל' לזבוח עשה הוא חג בחדש השמ' כי כבר שבו לביתם ההולכי' לירושל' ויהיו שם בבית אל בחג אשר עשו מירא' המלך. כן עשה · כחג אשר ביהוד' בשביעי כן עשה בבית אל בשמיני: לזבח לעגלי' אשר עשה · ובבית אל לא היה אלא עגל אחד אלא כמו שעשה בבית אל כן עשה בדן אלא מפני המעש' הזה שהיה בבית אל והוא ירבע' עלה על המזבח אשר בבית אל להקטיר ובא הנביא אליו לפיכך אמר בבית אל:

וישם את האחד בבית אל ואת
חד ר"פ בסיפר' האחד נתן בדן: ל ויהי הדבר הזה
לחטאת וילכו העם לפני האחד עד
דן: לא ויעש את בית
במות ויעש כהנים מקצות העם
פסק אשר לא היו מבני לוי: לב ויעש ירבעם
חג בחדש השמיני בחמשה עשר
ג' יום לחדש כחג אשר ביהודה ויעל
על המזבח כן עשה בבית אל לזבח
ג' בטעם סופר מונח לעגלים אשר עשה והעמיד בבית
אל את כהני הבמות אשר עשה:

ושוי ית חד בבית אל וית חד יהב
בדן: והוה פתגמא הדין לחובא
ואזלו עמא קדם חד עד דן:
ועבד ית בית במתא ועבד
כומריא קצרת מן עמא דלא הוו
מבני לוי: ועבד ירבעם חגא בירחא
תמינאה בחמשא עשרא יומא לירחא
כחגא דשבטא דיהודה ואסיק על
אגורא כן עבד בבית אל לדבחא
לעיגליא די עבד ואקים בבית אל
ית כומרי במתא די עבד:

ואת האחד ד' בקריאה וסי' נמסר בסדר מצורע : בית אל ג' בשופר מונח וסימ' ותקש בלדתה · ולא נשאר איש בעי ובית אל · והעמיד בבית אל את כהני הבמות · ושארא בגעיא :

רש"י

עד דן · בסוף גבול הארץ: בקדש

רלבג

ויהי הדבר הזה לחטאת · רוצה לומר שכבר היה זה לחטא עצום אף על פי שיעשוהו לעבוד השם יתברך כל שכן כשעשו מהם עבודת אלילים: וילכו העם לפני האחד עד דן · ספר זה בעבור גנותם שהיו אדוקים כל כך בע"א עד שכבר היו באים עד קצה הארץ ללכת לעבוד העגל אשר בדן: ויעש את בית במות · אפשר שעשה בית שהיו בו במות רבות בהפך מה שהיה בבית המקדש שלא היתה בו כי אם במה אחת: ויעש כהנים מקצות העם אשר לא היו מבני לוי · הנה משך בזה גם כן לב העם כי הוא פטר אותם מהמעשרות ושאר מתנות כהונה שהיו נותנים לשבט לוי חלף עבודתם גם עשה הערי' אתם שהיו להם לשבת ומגרשיהם כמו שנזכר בספר דברי הימי' כי רצה שיהיה כהן כל מי שירצה ולא יצטרכו ישראל לתת לו מתנות ואפש' גם כן שלא רצו שבט לוי לעבוד כי אם בבית המקדש ולזה גרשם ירבעם מארצו ועשה כהנים מקצות העם אשר לא היו מבני לוי: ויעש ירבעם חג בחדש השמיני · אפשר שעשה זה כדי שלא יחלקו עליו הרוצים לעבוד את יי' כי יוכלו לעלות בירוש' בחדש השביעי לעבוד את יי' כמו שנזכר בספר ד"ה: כן עשה בבית אל לזבח לעגלים אשר עשה · ר"ל כי כמו שנזכר שהלכו העם לפני האחד עד דן ועשה שם בית במות ועשה כהני' מקצות העם אשר לא היו מבני לוי ועשה חג בחד' השמיני כן עשה בבית אל ג"כ בית במות והעמיד שם ג"כ כהני הבמות אשר עשה מקצות העם ולפי שבית אל היה לבית יוסף הנה היה שם ירבעם בחג הזה והוא בעצמו העלה עולות על המזבח להקטיר והנה זכר זה מפני מה שיזכר אחריו מדבר איש האלהים לירבעם: הנה

כלי יקר

הוא הזכר המשפיע שם אותו בבית אל אמנם את האחד נתן בדן שהוא סוף הגבול כדי שיתפשט השפע הנשפע מאותו שבבית אל עד אותו אשר בדן שהוא סוף הגבול אשר הוא מקבל כמו שקדם שהיה נקבה ובזה היה הדבר לחטא' לשילכו העם עד האחד עד דן להיותו נקבה יצרו בע"א היה תקיף כי סודו כנקבה המושכת בחלקת לשונה ובטומאתה את כל העולם עד דן:

ויהי הדבר הזה מרז"ל עגל שני ומרז"ל ויהי לחטאת המבדיל בין קודש לחול כמו שהוזהרו בשכר פסיעות למי שילך לבית הכנסת היותר רחוק וכמעשה דאותה הזקנה שהיתה לבית הכנסת הרחוק מביתה עם היות לה בית הכנסת אחרת יותר קרובה משום שכר פסיעות כך ויהי הדבר הזה לחטאת גדולה שהיו מבקשים בע"א שכר פסיעות וילכו העם לפני האחד עד דן ליטול שכר פסיעות אוי לנו כי חטאנו · ומש"ה כנזכר בפסוק הקודם שלהיותה נקבה ע"ש אשה וזה לילית וטומאתה בשוליה היו נמשכים אחריה יותר ויהי הדבר הזה לחטאת גדולה שנמשכו אחרי אותה אשר בדן וילכו העם' לפני האחד עד דן · ועיין הר"דק ז"ל וכן מהרי"א ז"ל שלא שהרחיב שאפי' ירבעם לא עשאם לע"א אלא לשם האל יתברך והעם נכשלו ויהי הדבר הזה לחטאת ע"כ והר"לבג ויהי הדבר הזה ר"ל שכבר היה הדבר הזה לחטאת עצום ואעפ"י שעשאוהו לעבוד הש"ית כ"ש כשעשאוהו ע"א עד כאן · ובזה מובן הדבר הזה ר"ל אפי' בתחילתו לחטאת כ"ש בסופו שעשו מהם ע"א ומהרי"א ז"ל ויהי הדבר הזה הנז' נמשך ממנו לחטאת גדולה שעשו אותם לע"א ולדברי מהרי"א ז"ל אומרו לחטאת הוא סוף דבר: ולע"דן שהגיד הכתוב שאעפי' שבבית אל עשה עיקר ירבעם להיות כי שם נגלו האלהים אל יעקב אבינו הנה עכ"ז בחטא בחרו יותר מאותו שבדן להיות שלא היה באותו המקום שמץ קדושה ולא הלכו אדוקים לאותו של בית אל להיות שנגלו שם אלהים קדושים ליעקב ולהיות המקום נקרא בית אל וז"ש ויהי הדב' הזה לחטאה גדולה והוא שהלכו העם לפני האחד ואפי' שהיה עד דן ולא הלכו אחרי אותו שבבית של שעזבו את ה' כיאלו את קדוש ישראל · ישראל סבא אבינו יעקב עליו השלום והוא חטאת גדול' וזהו וילכו לפני האחד עד דן וכמו שהרחיב בסמוך בזה בס"ד · או יאמ' ויהי הדבר הזה לחטאת הגיד כי עם היות הדבר הזה חמור מאד מסוג מרדים ופשעים היה נקל בעיני העולם כאילו הוא חטא קל וזהו או' ויהי הדבר הזה רוצה לומר הזה החמור היה לחטאת כאילו הוא חטאת כל דהו והוא דבר רע ומר בלתי הכירם גודל אשמתם · ואולי על זה אמרה המשנה ירבע' חטא והחטיא לא הרבי' שהיה עושה מרד ובעיניו בחטא וכן מהטיא את ישרא' וזהו על חטאות ירבע' חטאות שגגות · או יתפרש על פי שיטת הר"דק ז"ל ומהרי"א ז"ל שהוא מתחילה לשם האל נתכוון וז"ש ירבעם חטא והחטיא כו':

ויעש את בית במות כו' עיין הר"דק ז"ל והר"לבג ז"ל וכן מהרי"א כד"הרדק ז"ל · והוסיף לפי שהיו בישראל שתי משפחות הא' לזרעו של אהרן ולויה ללויים והשנית מלכו' לזרעו של דוד הרם ובטל גם כן הכהני' כדי לקיי' ביטול זרע דוד אשר מרד בו ובטל הוא מלכות ישראל: ולע"דן כי כמו שהעם נמשך אחר העגל אשר בדן ולא אחר אותו אשר בבית אל להיות בו במקום שהוא ריח קדושה מהשי"ת במה שנגלה שם השי"ת ליעקב אבינו והלא כיאלו את קדוש ישראל כמו כן ירבעם בחר בכהנים משני קצות העם מהמעולי' ומהיותר פחותי' שהם שני הקצוות כי באחיו של יוסף כתיב ומקצה אחיו לקח אח' אמר' כאן רצה לאחוז בשני הקצוות כדי לגנוב דעת הבריות לומר כי קטן וגדול שם הוא בשוה לפני השי"ת וז"ש מקצות העם מהשני קצוות ובחר שלא יהיה בהם זרע מבני לוי שלא יהיה בעם שורש קדושה ז"ש אשר לא היו מבני לוי אפי' הא' מלבד שהלויים הם מעצמם שמרו אמרתו ובריתו ינצורו גם הוא הזניחם וריחקם מסיבת שהיו כהניה' והוא לא רצה שיהיה בין של העובדי' איש שהיה לו אחיזה בעבודת ה' פן יסור לבבו היום או למחר או יניא את לב העם וז"ש מכהן להם מס הסיב' וזה הדרך הוא מתחלף מהדרך השני שזכרתי להרד"ק ז"ל · זה הכלל ממקום קדוש יהלכו ויתרחקו וכן מבני לוי הרחק מאד לא היו חפצי' אלא בקצוות העם:

ויעש ירבעם כו' עיין הר"דק והרלב"ג ז"ל וכן מהרי"א ולע"דן דלהרד"ק שפירש מן עשה על החג אשר ביהודה עלה קאי ואומר שכן עשה בבית אל · ועוד קשה לפי' רומ' ויעל על המזבח שהוא הפסקה מאמר שבא לדמות בחג אשר ביהודה כן עשה בבית אל ויעל על המזבח והעמיד כו' וזהו הסדר הנכון שלא להפסיק אמנם להר"לבג ניחא שהמפרש' או' כן עשה מוסב על תחילת הפסוק שמדבר כולו בדן שהזכיר וילכו העם לפני האחד עד דן ויעש כו' הכל בדן ויעל על המזבח בדן ג"כ וכיוצא בכל הנזכר כן עשה ג"כ בבית אל כדי שבשני המקומות יזבחו הכהנים הנז' בבמות הנזכר ובזמן הנז' מחמשה עשר בחדש השמיני יהיו כול' יחדיו לזבח לעגלים אשר בשני המקומות דבהכי ניחא הו' לזבח לעגלים · אלא דקשה לפי' הו' והעמיד בבית אל את כהני הבמות אשר עשה דלמה פרט בבית אל שהלשון מורה שלא היה כן בדן על כן כ"אה לי עפ"י שיטת הרד"ק ז"ל במה שפירש כן עשה על החג אשר ביהודה ואעפ"י שהרד"ק ז"ל סובר ג"כ שעשה בדן גם כן שכן שכתב גבי לזבח לעגלים בזה אני חולק עליו ואומר אני שכל אלו בכהנים

תלויים בשערה שהראיות שהביא ובפרט של ב"ר הכי איתא התם ריש לקיש אמר על שחסדן ברבים שנאמר ואתם המון רב ועמכם עגלי זהב רבנין אמרו על שבאת ע"א לידו ולא בטלה שנא' וירדוף אביה אחרי ירבע' וכתיב וילכוד ממנו ערים את בית אל ואת בנותיה וכתיב וישם את האחד בבית אל עד כאן הרי לך בביאור מדברי רבנין שהיתה ע"א ונענש אביה מפני שלא ביערה מבית אל כשלכדה והו' רבנין אמרו שהיתה ע"א משמע שאין חולק בדבר שהיתה ע"א דאילו ריש לקיש סבר שלא היתה ע"א הי"לל רבנין אמרי ע"א היתה ונינגף על שבאת לידו ולא בטלה · גם מה שאמר ריש לקיש על שחסדם ברבים פירוש שביזה אותם ואינו לשון חוסד כשרים דאי משום חוסד כשרים הוא לא שייך לו שחסדן ברבים שהחסדה בינו לבין עצמו ואם הם שני דברים הי"לל שחסדן וביזה אותן ברבים אלא על כרחין שחסדת ברבים לשון ביזוי ובחפשי בב"ר מצאתי הגירסא שחסרה ברבים בשמ"ה וברי"ש ושוב חפשתי בספר הא' השלם כמה"ר אבא וגם שם שחסרן בשמ"ך ורי"ש ופרש"י שחירפן ברבים עד כאן והוא ז"ל פי' שאמר להם חסרונם ברבים ולקמן בפ' ע"א גרים שייסרם ברבים עכ"ל · ושמחתי כי הנחני ה' בדרך אמת ואחרי כשכתבתי הראיה שהביא מהרי"א ז"ל הנה עוד ראיה לחז"ל כאשר זכרתי בפסוק מה לנו חלק בדוד ולא נחלה בבן ישי שפי' מה לנו חלק בדוד שכפרו במלכות שמים וכן דרשו שם לאהליו ישראל לאלוהיו ישראל ואם כן מאחר שרצו בע"א למה לא נפרש הפסוקים כפתבן שהעגלים האלה עשאום לשם ע"א ועליהם אמרו הנה אלהיך ישראל אשר העלוך כמורה בהלבע הנה אלהיך וכמו שטעו הערב רב במדבר וכבר השתדלתי בסדר תשא לתת קצת סברה שכיון שזכות העגל אשר שחט אברהם לאורחים ואותה מרילה של הבקר רץ אברהם ויקח בן בקר כו' גרמו זכות הרילה שרץ הקב"ה לתת תורה לישראל מידה כנגד מידה ואלו לא זכו ישראל לקבל תורה לא יצאו ממצרים נמצא העגל אשר זכר בו אברהם גרם מתן תורה וגרם יציאת מצרים והיה סיבה רחוקה אליה ועל כן אמר הערב רב אלה אלהיך ישראל אשר העלוך מארץ מצרים וכן כתבתי בכלי חמדה מיכה כלמוד אל שני עגלי ירבעם שזאת הכונה עצמה כוונו בהם ועשאם שני לפי ששם אחז"ל שהיו שלשה עגלו' וכמו שלמדו מלשון ויקח בן בקר רך וטוב שהיו שלשה בן בקר אחד רך אחד וטוב אחד ואחר שביטל זכות אברהם בעגל ראשון רצה לעשות שני עגלים כנגד רך וטוב שהם גם כן גרמו בזכות אברהם יציאת מצרים ולז"א טעו בהם לומר הנה אלהיך ישר' אשר העלוך ולשם ע"א עשאום כדי לבטל עבודת המקדש וכדי שלא יתערבו יהודה עמהם כי סורו טמא קראו למו ודכו אותם כעיר הנידחת והיתה ערמה גדולה להרחיק ישר' מיהודה ויהודה מישראל שתהיה ההרחק מחוייבת מהשני לדדים והראיה יביאו שחסרו לירבעם ברבים על זה אם כן היתה העבודה בזויה בעיני יהודה בלי ספק ואעפ"י שאחר כך טעו ג"כ הייכו שלמדו מהם כמאמר הנביא הראית אשר עשתה משובה ישראל והרא בגודה אחותה יהודה ותזן גם היא דילפי מקלקלתא · בנקל זה יספיק להלין קצת בעד ירבעם ושרי ליה מאריה וכל ישראל בכלל הרחמים והסליחות וזה יצטרף עם מה שזכרתי בשם הרד"ק ז"ל והרלב"ג ז"ל · והנני בא אל ביאור הפסוק אחד לאחד בס"ד אמר ויועץ המלך ויעש שני עגלי זהב אמרו בס"ה שהיה הא' זכר והאחד נקבה ואשר בדן נקבה ויצרה תקיף וקליפה יותר טמאה משל בית אל ולזה ויהי הדבר הזה לחטאת רוצה לו' חטאת גדולה כי הלכו בני ישראל לפני האחד עד דן היא הנקבה ע"כ גם מהרי"א ז"ל כיון לדעת זו משיקול דעתו ז"ל שכתב ככז"ל ואולי היה זכר ונקבה כעין הכרובים · ובדבריהם האלה לע"ד אבין אומר ויועץ המלך שבעצה ובכוון עשה שני עגלי זהב על האופן הנזכר להיות האחד זכר והשני נקבה הזכר רמז לסמאל ושרשו להיות משפיע והנקבה לילית בת זוגו המקבלת ועל ידי עצה נעשו כך לא בקרי והזדמן לפי שאין ספק שזאת הכוונה רעה היתה להמשיך עליהם כח הטינופים סמאל ובת זוגו ועשו האחוז בהם למ"ש יש לי רב אחי יהי לך אשר לך והו' הערב רב עלה אתם שאמרו בס"ה ערב שלשון ערב ובקר ולהרים שהיא אומה חשיכה גדול ערב רב ויש ערב קטן וערב רב היא הקליפה הגדולה החשובה ביותר ועל שניהם נרמז הכתוב בין הערבים ויעקב אין לו חלק ברב כלל אלא אמר חנני אלהים ויש לי כל ואולי זה רמז כאן ירבעם ויאמר אליהם רב לכם על ידי אלה העגלים רב לכם הלא היא קליפת הערב רב לכם היא ובעזרתם וקטיגור יעשה סניגור וזה יותר טוב מעלות לירושלם הקדושה כי הקליפה והטומאה היא מתוקה כמאמר שלמה נופת תטופנה שפתי זרה אמנם אחריתה מרה כלענה כו' אמנם הקדושה בהפך מרה בתחילה ומתוקה בסופה ולזה לצדיקים תחילתן ייסורין וסופן שלוה והרשעים תחילתן שלוה וסופן ייסורין כפי דבקותם בשרשים הנזכרים המבדיל בין קודש לחול כו' ולהיות האלה עשויים מעין כוונ' הערב רב העושים העגל במדבר לטומאה ולזה אמר הנוסח היא בקירוב שאמרו הם הנה אלהיך וזהו אשר העלוך מארץ מצרים:

וישם את האחד כו' ויהי כו': לע"דן לדקדק למה אמ' שימה באותו של בית אל ונתינה בשל דן · ונראה על פי שיטת הרד"ק שבאר בבית אל להיות מקום שבו נגלה האלהים של יעקב אבינו כאילו אמר להם גם זה בית אל בשם ובפועל ובזה אבין אומרו האחד שימה והעיקרי

רשי

בחדש השמיני · דרש להם הוא חדש האסיף ובו ראוי החג להיות : בדא מלבו · לשון כזב קונטרו״ביר בלע״ז : והנה איש האלהים · זה היה עדו : מזבח מזבח · שבבית אל ושבדן : ועצמות אדם · של ירבעם זה אלא שחלק לו כבוד : ונתן ביום ההוא · הנביא מופת לדבריו ביום שנתנבא זה לכם האות המזבח נקרע היום מאליו ונשפך הדשן לארץ :

ותיבש

ויעל על המזבח אשר עשה בבית־אל בחמשה עשר יום בחדש השמיני בחדש אשר־בדא מלבד ויעש חג לבני ישראל ויעל על־המזבח להקטיר :

יג

א והנה איש אלהים בא מיהודה בדבר יהוה אל־בית־אל וירבעם עמד על־המזבח להקטיר : ויקרא על־המזבח בדבר יהוה ויאמר מזבח מזבח כה אמר יהוה הנה־בן נולד לבית־דוד יאשיהו שמו וזבח עליך את־כהני הבמות המקטירים עליך ועצמות אדם ישרפו עליך : ונתן ביום ההוא מופת לאמר זה המופת אשר דבר יהוה הנה המזבח נקרע ונשפך הדשן אשר־עליו : ויהי כשמע המלך את־דבר איש־האלהים אשר קרא על־המזבח בבית־אל וישלח ירבעם את־ידו מעל המזבח לאמר תפשהו

ותיבש

(הערות בגליון: ל׳ · מלבו ק׳ · ה׳ ר״פ בסי׳ י״א נקראו איש אלהים · ל׳ · ג׳ קמץ · ד׳ · ג׳ · ג׳ קמץ · ב׳ חד מלי׳ וחד חס׳)

תרגום

ואסיק על אגורא דעבד בבית אל בחמשא עשרא יומא לירחא תמינאה בירחא דעדא מרעותיה ועבד חגא לבני ישראל וסליק על אגורא לאקטרא : והא נביא דיי אתא משבט יהודה בפתגמא דיי לבית אל וירבעם קאים על אגורא לאקטרא : ואתנבי על אגורא בפתגמא דיי ואמר מדבחא מדבחא כדנן אמר יי הא ברא מתיליד לבית דוד יאשיהו שמיה ויכוס עלך ית כומרי במתא דאסיקו בוסמין עלך וגרמי אנשא יוקדון עלך : ויתן ביומא ההוא אתא למימר דא אתא די מליל יי דתידעון די שלחני יי הא מדבחא מתבזע ומשתפיך קטמא די עלוהי : והוה כד שמע מלכא ית פתגמא דנביא דיי דאתנבי על אגורא בבית אל ואושיט ירבעם ית ידיה מעילוי מדבחא למימר אחדוהי

ויבשת

רדק

ויעל על המזבח אשר עשה · העלה עליו עולות וזבחים : אשר בדא מלבו · אשר הוציא מלבו וכן כי מלבך אתה בודאם מוציאם ובדברי רז״ל שאור בידה להם ומתכמתן פי׳ מוציא וי״ת דעדא מרעותיה : מלבו · מלבד כתיב ר״ל אשר בדא מלבד מועדי יי׳ ולא ראינו אם עשה כן בשאר המועדי׳ כמו בחג הסוכות ואפשר כי באותו זמן היה תחלת מלכותו כמו שכתבנו למעלה לפיכך אמר כי חג זה בדא מלבו והוא הדין לאחרי׳ ובדברי רז״ל אף שבתות וימים טובים בדא ירבעם מלבו הדא הוא דכתיב אשר בדא מלבו מלבד כתיב מלבד שבתו׳ יי׳ : ויעל על המזבח להקטיר : ירבע׳ עלה על המזב׳ להקטיר · והנה איש אלהים · אר״ז׳ל שהוא עידו הנביא ואמת הוא כי בימי ירבעם נבא ועליו נבא כמו שכתוב בדברי הימים ובחזות עדו החוזה על ירבע׳ בן נבט : מזבח מזבח · כן דרך הקריאה כמו שכתוב אברהם אברהם יעקב יעקב משה משה שמואל שמואל ובדברי רז״ל מזבח שבבית אל ומזבח שבדן : הנה בן נולד יהיה נולד : ועצמות אד׳ · אמר עצמות אדם לפי שסורפין על המזב׳ עצמות בהמה בעולו׳ אשר יעלו עליו אמר שישרפו עלין עצמות אדם וכן עשה יאשיהו כמו שכתוב ויקח את העצמות מן הקברים וישרף על המזבח · ובדרש עצמות ירבע׳ ר״ל אלא שחלק כבוד למלכות :

חל

רלבג

הנה בן נולד לבית דוד · הרצון בו יהיה נולד אך הנביאים רואים הדברים העתידים כאילו הם הווים :

חל

מסרה

נולד ג׳ קמצין יאשיהו · שלמה · לעם נולד כי עשה : וד׳ נקראו שמהתהון עד לא את בריאו וסי׳ ישמעא׳ · יצחק · שלמה יאשיהו :

כלי יקר

הכהנים והעמדתם הנזכר הכל היה בבית אל ולא בדן ורצוני לומ׳ הקמתם וסדורן הכל התחיל בבית אל ומשם נמשך לדן ויהיה הענין אם כפי הטעם שזכרתי מהיות העגל הזכר בבית אל ע״ש סמ״אל ושרשו והשני נקבה בדן על שם לילית ושרשה ואם להיות בית אל חשוב יותר מכל שמן קדושה אשר שם ממראה יעקב ואם להיותו בנחלת יוסף אשר ממנו מוכב · ולעומת כל שו הבחינות הכו׳ בראות ירבעם שכולם נטו וילכו העם לפני האחד עד דן ונשאר כמעט בית אל חרב ושומם ואדרבה ממקום הזכר יבוא לו השפע לזה ראה לבנות בית במות ויעש כהנים כו׳ ויעש ירבעם חג בחדש השמיני וכו׳ ויעל על המזבח אשר בבית אל קאמר שעלה הוא עליו להחזיק ידי העם לבא שם והטעם שעשה כן בבית אל ולא עשה כן בדן הוא כדי שיעבדו יחדיו לשני העגלים ולא יבכו כולם אחר אותו אשר בדן ז״ש כן עשה בבית אל הטעם אשר עשה כן בבית אל הוא כדי לעורר לבבות בני אדם לזבוח לעגלים ולא לעגל א׳ הוא אשר בדן וז״ש אשר עשה כלומר עשה יחדיו שניהם כי טובים השנים האחד משפיע ואחד מקבל מן האחר אשר בדן לבדו מקבל ולא משפיע כי לא תצא כוונתו לאורה ולזה עשה עוד שהעמדת הכהנים כולם אשר עשה העמדתם היתה בבית אל שהוא המקום העיקרי לפי האמת לטועתם וז״ש והעמיד בבית אל את כהני הבמות אשר עשה דמשמע הלשון באומרו אשר עשה על כל העשויים · והיה מהטעם הנזכר וממילא ימשך לו כבוד ומעלה בגבול נחלת יוסף אשר הוא יוצא מחלציו ולזה חככו הוא בעצמו ובכבודו כדסמיך ליה ויעל על המזבח אשר עשה בבית אל כו׳ ויעל על המזבח והקטיר הכל כדי לחזק ידי העם ידים רפות מהעגל אשר בבית אל לעורר לבבם כי הוא הראוי ליעבד ולשם חנך הכהנים עליהם · ואפשר שאמר לזבח לעגלים שהיה רוצה שהזבח בבית אל יהיה לשם שניהם וכן הכוזבח בדן וז״ש לזבח לעגלים רוצה לומר לשם שניהם זכר ונקבה תהיה פנייתם וזביחתן ואעפ״י שהאחד בבית אל והשני בדן :

ויעל על המזבח וכו׳ עיין רש״י ז״ל והרד״ק ז״ל :

והנה איש אלהים רש״י ז״ל עדו הנביא ע״כ וכן הרד״ק ז״ל בשם חז״ל · וכן מהרי״א ז״ל כי כן כתוב בחזות עדו החוזה על ירבעם בן נבט : ולע״דן לדקדק שאו׳ וירבע׳ עומד על המזבח להקטיר מיותר שכבר הזכיר בפסוק הקודם ויעל על המזבח להקטיר הו לישתוק מסוף בפסוק הקודם · ועוד דהי״לל וימצא את ירבעם עומד על המזבח להקטיר · ונראה כי היה מנפלאות תמים דעים היודע לנמלם הרגעים וכששלם את עדו שלחו במלאכות זו והודיעו מקדם

עליו ועצמות ירבעם ישרפו עליך על זה שבבית אל כאמור והוא ענין נכון בהבנת הפסוקים ואפי׳ תאמר שלא כיונו אליו חז״ל · ובמ״ש הנה בן נולד לדוד יאשיהו שמו בפרקי ר׳ אליעזר וזה אחד מששה שנקרא בשמותם עד שלא נולדו יאשיהו שנ׳ הנה בן נולד לבית דוד יאשיהו שמו שנרא׳ ע״ג המזבח י״א ס״י ה״ו וכאמר בשם רבי נתנאל שזו הנבואה קדמה ללידתו שלש מאות שנה והיה בן שמנה שנים כשעשה כל אותם המשפטי׳ שמלא את האלילים ושבר את המצבות ומפני הרעה שהיו ישראל עושים בסתר נאסף הצדיק יאשיהו ויקונן ירמיה על יאשיהו ע״כ תורף דבריו ז״ל בדבריו ז״ל אלה מובן או׳ הנה בן נולד לבית דוד מתייחס אל דוד ביראת ה׳ ועבודתו ויאשיהו שמו ששמו מוכיח על איכות פעולותיו כמו שדרשו יאשי שי הו שהוא קרבן טוב · ועיין רש״י ז״ל וכן הביא הרד״ק ז״ל וכן מהרי״א ז״ל ולמד מכאן היות הנבואה מגעת אל הנביא בפרטות שכן הודיע כאן בפרטות בשמו יאשיהו כאילו כבר נולד וז״ש נולד או יהיה נולד מגזרת ילד שבעוד היות קטן בן שמנה שנים יעשה כל זה ככז״ל בדברי חז״ל ע״כ · ולע״דן אפשר לפרש נולד כפשוטו וכיון אל דברי מהרי״א לומר שסמוך להיותו נולד והוא בן שמנה שנים יעשה זה המשפט בכהנים המקטירי׳ לע״א :

ונתן ביום ההוא מופת וכו׳ עיין רש״י ז״ל ומהרי״א ז״ל מופת על ההוה לאמת הנבואה וג״כ אות ומופת הורה׳ לעתיד שעתיד זה המזבח להבטל עבודתו וזו רמז קריעתו ועל עצמו׳

ויבשת ידיה דאושיט עלוהי ולא
יכיל לאתבותה לותיה: ומדבחא ג׳ ל׳ ד׳
אתבזע ואשתפיך קטמא מן ה׳ ל׳
מדבחא כאתא דיהב נביא דיי ז׳ בענין
בפתגמא דיי: ואתיב מלכא ואמר
לנביא דיי צלי כען קדם יי אלהך ו׳
ובעי מן קדמוהי ותתוב ידי לי ג׳ חס׳
וצלי נביא דיי קדם יי ותבת ידא ד׳
דמלכא ליה והות כקדמיתא:
ומליל מלכא עם נביא דיי עול ה׳
עמי לביתא וסעוד ואתן לך מתנא: ל׳ י״ח ל׳
ואמר נביא דיי למלכא אם תתן ח׳
לי ית פלגות ביתך לא איעול עמך
ולא איכול לחמא ולא אשתי מיא ה׳ חס׳
באתרא הדין: ארי כן פקיד יתי
בפתגמא דיי למימר לא תיכול
לחמא ולא תשתי תמן מיא ולא
תתוב באורחא דאזלתא: ואזל ט׳ ל׳
באורחא אוחרי ולא תב באורחא י׳
דאתא בה לבית אל: ונבייא
שקרא חד סבא יתיב בבית אל יא׳ ל׳
ואתא

וַתִּיבַשׁ יָדוֹ אֲשֶׁר שָׁלַח עָלָיו וְלֹא
יָכֹל לַהֲשִׁיבָהּ אֵלָיו: וְהַמִּזְבֵּחַ נִקְרָע
וַיִּשָּׁפֵךְ הַדֶּשֶׁן מִן־הַמִּזְבֵּחַ כַּמּוֹפֵת
אֲשֶׁר נָתַן אִישׁ הָאֱלֹהִים בִּדְבַר יְהוָה:
וַיַּעַן הַמֶּלֶךְ וַיֹּאמֶר ׀ אֶל־אִישׁ
הָאֱלֹהִים חַל־נָא אֶת־פְּנֵי יְהוָה
אֱלֹהֶיךָ וְהִתְפַּלֵּל בַּעֲדִי וְתָשֹׁב יָדִי
אֵלָי וַיְחַל אִישׁ־הָאֱלֹהִים אֶת־פְּנֵי
יְהוָה וַתָּשָׁב יַד־הַמֶּלֶךְ אֵלָיו וַתְּהִי
כְּבָרִאשֹׁנָה: וַיְדַבֵּר הַמֶּלֶךְ אֶל־אִישׁ
הָאֱלֹהִים בֹּאָה־אִתִּי הַבַּיְתָה וּסְעָדָה
וְאֶתְּנָה לְךָ מַתָּת: וַיֹּאמֶר אִישׁ־
הָאֱלֹהִים אֶל־הַמֶּלֶךְ אִם־תִּתֶּן־לִי
אֶת־חֲצִי בֵיתֶךָ לֹא אָבֹא עִמָּךְ וְלֹא־
אֹכַל לֶחֶם וְלֹא אֶשְׁתֶּה־מַּיִם בַּמָּקוֹם
הַזֶּה: כִּי־כֵן ׀ צִוָּה אֹתִי בִּדְבַר יְהוָה
לֵאמֹר לֹא־תֹאכַל לֶחֶם וְלֹא תִשְׁתֶּה־
מָּיִם וְלֹא תָשׁוּב בַּדֶּרֶךְ אֲשֶׁר הָלָכְתָּ:
וַיֵּלֶךְ בְּדֶרֶךְ אַחֵר וְלֹא־שָׁב בַּדֶּרֶךְ אֲשֶׁר
בָּא בָהּ אֶל־בֵּית־אֵל:
וְנָבִיא אֶחָד זָקֵן יֹשֵׁב בְּבֵית־אֵל
ויבוא

רדק

חל נא את פני יי׳ אלהיך · כלומר שהוא שלחך ואתה שלוחו ואני אדע כי ישמע אליך וירא רחמנו ואלה את פניו שישיב ידו אליו ובדברי רז״ל אלהיך ולא אלהי ועוד בהיה פנים יקרא אותו אלהי והוא עומד ומקריב לעבודה זרה אף על פי כן ויחל איש האלהים · ותהי כבראשונה · שהגיע אותה פרנגו כבתחילה ובדברי רז״ל אם הכתוש את האויל במכתש אין אתה מועיל כלום מה בראשונה עומד ומקריב לע״ז אף אחר כן עומד ומקריב לעבודה זרה : וסעדה · בקמץ חטף : כי כן צוה אותי · המלאך שדבר עמי בדבר יי׳ ולמה מנעהו מלאכול ולשתות במקום ההוא לפי שהאסור להכנס לעיר עובדי ע״ז אם לא להתרו׳ בהם ולמנעם או לדבר להם בשם יי׳ לפי שירתו העם כי לא נכנס שם אלא לספר נבואתו בלבד מנעהו מלאכול ולשתו׳ שם ולפי שלא יזכר דרך העיר ההוא ולא ישוב שם מנעהו מלשוב בדרך אשר בא בה : ונביא אחד זקן · ת״י ונביא שקרא חד סבא ויש נוסחאות שכתוב בהם ושמיה מיכה וכן בדברי רז״ל כי מיכה היה ומהם אמרו כי אמציה כהן בית אל היה ומהם אמרו זה עידוא הנביא ומהם אמרו זה יונתן בן גרשם ותחלת ישיבתו בשמרון היתה כמו שכתו׳ בדברי יאשיהו הנביא אשר בא משמרון ובא לביתאל וישב שם ואף על פי שלא היה באותו הפרק עיר שמרון בנויה עדיין שהרי עמרי בנה את העיר היה שם מתחילה פרז ועמרי קנה ההר ובנה שם העיר או שהיה שם עיר מתחילה כמו שתרגם יונתן ויקן את ההר וזבן ית כרכא אלא שעמרי חזק הבניין וקרא לעיר שם אחר :
ויספרוס

רשי

ה ותיבש ידו · נקם הקדוש ברוך הוא על כבודו של צדיק יותר מכבודו עומד ומקטיר לעבודה זרה לא יבשה ידו וכשביל לעז הצדיק יבשה ידו : אלהיך · ולא אלהי עדיין עומד במרדו : ותהי כבראשונה · עומד ומקטיר לעבודה זרה : וסעדה · אכול : ונביא אחד · נביא השקר : יושב בבית אל · והיינו משם אלא משומרון :
בא

רלבג

אל נא את פני יי׳ אלהיך והתפלל בעדי · זה פלא כי עם רב חטאי ירבעם השכים הש״י לשמוע תפלת הנביא לרפאו ואפשר כי עשה זה כדי שישוב בתשובה בראותו אלו המופתים ועם כל זה לא שב ירבעם מדרכו הרעה כמו שספר אחר זה : לא תאכל לחם ולא תשתה מים · ידמה שלוהו השם יתב׳ בזה להעיר שאין בהם תועלת והנאה כי כלם יאבדו בסוף בעבור זה החטא · וכוהו שלא ישוב בדרך אשר בא בה אל בית אל כאילו יעיר כי דרכו אשר דרך בה ללכת לבית אל לאמר אלו הדברים אשר אמר שם אין נא תועלת כי לא הועילו שם דבריו כלום לטומאת מרי ירבעם :
ויבא

מסרה

להשיבה ג׳ וסי׳ ותיבש ידו דירבעם · ויקם איטה וילך · טמן עצל ידו בצלחת · כבראשונה ח׳ בקריאה וסי׳ נמסר בספר שפטים סימן ב׳ :

כלי יקר

המזבח ושפיכת הדשן לא הוה שולח ידו ולא היה מצטער כי שכל אדם הצריך אפו · וזהו לשון ויהי כשמוע כו׳ המורה על אשר תכף כשמוע המלך את דבר איש האלהים ולא כל הדבר כולו רק החלק אשר דבר עליו כאמור וזהו הו׳ אשר קרא עליו ולהיות דרך המלכים לדבר ברמז ולא בדיבור לז״א וישלח ירבעם ידו שליחות יד בלי דבור אלא שכוונת השליחות יד היתה כמו דיבור כאילו רצה לאמר תפשוהו אבל לא אמר כן כי היתה לשונו יבשה או כבדה וז״ש תפשוהו ומ״ש ומעל המזבח שהוא מיותר שכבר נזכר בפסוק והנה איש האלהים שהיה ירבעם על המזבח אבל כיון לומר טעם היותו על המזבח עע״א לא נענש על ע״א אלא על שלוח יד ז״ש מעל המזבח :

והמזבח נקרע וכו׳ זה מורה על מה שפירשנו שהמופת הוה של קריעת המזבח היה בכלל דבר ה׳ שהשי״ת דבר לו שיתן מופת :

ויען המלך כו׳ פסיקתא חל נא את פני ה׳ אלהיך ולא אלהי וחד אמר עומד ומקריב לע״א ויקרא לו אלהי · ותהי כבראשונה ר׳ ברכיה ורבי יהודה בר׳ סימון בשם רשב״ל אם תכתוש את האויל במכתש אפי׳ אתה נותן את הרשע כחמור של חרשים אין את מועיל ממנו כלום מה בראשונה עומד ומקריב לע״א אף בשנייה עכ״ל · ורש״י ז״ל הביא השיטה הראשונה אלהיך ולא אלהי עומד במרדו ותהי כבראשונה עומד ומקטיר לע״א ומהרי״א ז״ל הביא כנז״ל :

ולע״דן לדקדק למה אמר אלהיך לשתוק לגמרי ויאמר חל נא את פני ה׳ שכן בסמוך כתי׳ ויחל איש האלהים את פני ה׳ ולא אמר אלהיו ומהו ותהי כבראשונה · ונראה כי ירבעם ידע והכיר האמת שלכבוד הנביא נעשית זאת היבשה ולז״א חל נא את פני ה׳ אלהיך שאלהותו אלהיך תבע עלבונך שזה ופערון שלך ע״כ יבשה ידי ולא א׳ חל נא פני אלהיך אבל אמ׳ חל נא פני ה׳ אלהיך כי חשש פן תדבקני רעת ע״א בעת הזו אשר נוטה ידו לז״א שיחלה את פני ה׳ על ע״א ואלהיך על כבודו אמנם הנביא חשש לכבוד שמים ולא חשש לכבודו וזהו ויחל את פני ה׳ על הע״א ואילו אלהיו לא כתיב וזה מעין הנז׳ בכלי חמדה גבי עשה לך שרף ר״ל עשה לך לפי שכתי׳ וידברו העם באלהים ובמשה בשביל מה שדברו העם בך ואתה מלאך ושרף מהשרפים עומדי׳ ממעל ז״ש לך שרף בשביל מה שחטאו לך אמנם משה אמ׳ מה שחטאו לי מחול להם והעיקר הוא על מה שדברו בך ויעש נחש נחשת לכפר על מה שעשה במעשה הנחש לדבר לשון הרע על בוראו כי הקב״ה חס על כבודן של צדיקים יותר מעל כבודו והצדיקים חסים על כבוד ה׳ יותר מעל כבודן ואמר ותשב יד המלך כו׳ לפי שהמלך כתרצה שתשוב ידו אליו ר״ל שלא תהיה מתוחה רק תשוב ידי אלי שיבה כל דהו מספיק אמנם הב״ה לאום לכבוד הנביא שיגזר או׳ ויקם לו שתעשה רפואה החלטי׳ וזהו ותשב ידו אליו ותהיה כבראשונה על בריאותה בלי שום מגרעת כלל : והרלב״ג ז״ל כתב שהפלא אולי שישוב בתשובה בראותו היכולת האלהי ית׳ ויתעלה שמו · ועכ״ז לא שב ע״כ דברי מהרי״א ז״ל :

וידבר המלך כו׳ רש״י ז״ל וסעדה אכול ע״כ והרד״ק בקמץ חטף ע״כ · ולע״דן שהמלך רצה לכבדו מאד וזהו באה אתי הביתה שרוצה אתי הוא הכבוד לו את המלך אתו עמו כו׳ אל פה ידבר כו׳ · וסעדה ואתנה לך מתת כמנהג ואיש אלי״ס ענהו שלא יבא אתו עמו כי עובד ע״א הוא :

ויאמר איש האלהים כו׳ כי כן צוה כו׳ וילך כו׳ עיין הרד״ק ז״ל והרלב״ג ז״ל ומהרי״א ז״ל הביא דברי הרד״ק בשם חז״ל · והוא פי׳ קרוב להרלב״ג כי היתה בית אל כעיר הנדחת אשר נאמר בה לא ידבק בידך מאומה מן החרם ולפי׳ לא רצה ה׳ יאכל וישתה משלהם כי חרם היה ולפי שבעיר הנדחת צוה הש״י תהיה תל עולם לא תבנה עוד להעיר שכן תהי׳ בית אל צוה לנביא שלא ישו׳ בדרך אשר הלכו כאילו יפסד הדרך והביאה לאותו העיר לפי שתהיה נחרבת ולא תבנה עוד ע״כ · ולע״דן לדקדק למה אמר חצי ביתך והיה לו להגזים אם יתן לי מלא ביתו כו׳ · ונראה כי המלך אמר בואה אתי כאילו הוא מכבדו בבואו את המלך ואמר וסעדה שהם סעודה כולל בשר ויין לזה השיבו אם תתן לי חצי ביתך הכוונה שלא יתכן בחטא ירבעם לחשוב אותו שהעגלים הם אלוהות כי מי פתי יחשוב כן לו׳ לעץ אבי אתה אבל חשב להשפיע הכח שלהי עליה׳ ויהיו א״כ כאמצעית׳ בינו לבורא יתברך ויתעלה · כמצא שהמחצה טוב והמחצה רע ולז״א אם תתן לי חצי ביתך כי החצי האחר אסור בהנאה אבל אפי׳ החצי של התר לא אקח מביתך כי הכל תערובת אסור ודרך לאות אמר ואפי׳ חצי ביתך לא אלך עמך כי אתה עובד ע״א ובהתחברי עמך אפי׳ לפי שעה יפרוץ ה׳ מעשי ולעומת מ״ש וסעדה וסעידה הוא לחם רב מבשר ויין פשיטא שלא אוכל כי אסור לאכול משחיטת עובדי ע״א אלא אפי׳ לחם לא אוכל ולא אשתה מים במקום ואמר מים כ״ש סעודה מבשר ויין וטעם המניעה הוא להיות במקום הזה שהוא מקום טמא לא אתיכב לאכול בו כי המקום הטמא מוליד טומאה ביושב בו כמו שהרחבתי בכלי חמדה בסדר נח וז״ש במקום הזה ולא אמר מהמקום הזה שאפשר היה שלא נאסר לו מים ולח׳ בזולת המקום ההוא ואפי׳ יהיו המים מאותו מקום :

כי כן צוה אותי וכו׳ אין צורך לידע׳ ולפרש צוה אותי מלאך ה׳ בדבר ה׳ שהרי לא מצינו אזר מלאך בעניינו רק דבר ה׳ אלא כי צוה אותי הש״ת בדבר ה׳ אלא שלפי שלא ראה כל המוב׳ רק דבר ה׳ שהגיע אליו לזה לא אמר כי כן צוה ה׳ בדברו ולא אמר כי כן צוה אותי דבר ה׳ לפי שלא היה עיקר דבר ה׳ על זה כי אם על ענין מזבח מזבח כו׳ ובכלל דבר ה׳ צוה כן אותי וז״ש צוה אותי בדבר ה׳ לא תאכל לחם וכו׳ ויוכיח כדברי אלה דברי הנביא עצמו בסמוך שאמר כי דבר אלי בדבר ה׳ וכו׳ וכתיב יען כי מרית פי ה׳ ולא שמרת את המצוה אשר צוך ה׳ אלהיך · ואמר לאמר ויובן ג״כ או׳ כי כן כי תיבת כן מיותרת די שיאמר כי צוה אותי לאמר כן למה לי · ונראה שבא הנביא לתת טעם לדבריו שאמר לא אוכל לחם ולא אשתה מים במקום הזה שהיה אפשר לו לדחות בקש ולו׳ אין בי כח לאכול ולא לשתות זלעפה אחזתני מצערך המלך וכיוצא ומתת איני מקבל כי שונא מתנות יחיה אבל להשיב קשה אל המלך אם תתן לי חצי ביתך כו׳ לא אוכל לחם כו׳ לז״א כי כן ר״ל כי כן ממש צוה לי ה׳ בדבר ה׳ לאמ׳ ולהשיב קשה ז״ש לאמר ולהשיב אל מי שיאמר לי בא וסעדה והיה הרצון האלהי לגלות להם עד היכן הגיעה רעתם שנאסר לאכול לחם ומים כדי שלא יתעכב במקום הטמא השיעור ההוא וא׳ ולא תשוב בדרך כו׳ כדי שלא ישאר רושם הדרך אשר בא שמה וחזר בו כי הדמיון ההוא פועל טומאה בנפש הנביא כדמיון הפועל באדם המביט בלפעוני והדברים הארסיים כיוצא בו · וזהו ולא תשוב בדרך אשר הלכת המבדיל מעין הנווי אשר בא לישראל בהכנסם לעזרה שיצאו איש נגדו ולא ישוב בו בדרך אשר בא כדי שלא לזלזל בכבוד המקדש ע״ד הוקר רגלך כו׳ כמו שאמרו שם המפרשים כי השנות בדבר הוא הרגלו ומזלזל בו :

וילך בדרך אחר כו׳ · ולע״דן לדקדק וילך בדרך אחר מספיק ומובן מאליו שלא שב בדרך אשר בא בה · ונראה שכוונת הפסוק לומר שלא נתרחק הרחק מאד מן השיעור להתרחק ביותר מן הדרך אשר בא אבל היה קרוב אליו כמעט בצידו וזהו וילך בדרך אחר לא הרחק ביותר ולא אחר לגמרי רק ולא שב בדרך אשר בא בה אל בית אל בבחינה זו שלא שב בדרך אשר בא בה אל בית אל קראתיו אחר אבל הוא הוא בצידו או קרוב אליו ודרך דרש נוכל לומר וילך בדרך אחר שהרי לא קיים דבר ה׳ א״כ לא הלך בדרך ישרה שיבור לו האדם של בדרך אחר ולא שב בדרך אשר בא בה אל בית אל שבא בדרך ישרה דבק עם אלהיו ואחר כך בשובו טעם לשמוע דבר נבי׳ השקר באופן שלא שב בודאי בדרך ישרה וזכאות אשר בא בה אל בית אל :

ונביא אחד זקן כו׳ רש״י ז״ל נביא השקר ע״כ וכת״י ז״ל וכן הרד״ק ז״ל והוסיף וכן מהרי״א ז״ל אלא שרצה להעמיד שהיה נביא אמת וכמו שאזכור בסמוך ועיין הרלב״ג ז״ל :

ולע״דן דוחק פי׳ הרלב״ג ז״ל שאומר ויספרוס לאביהם שהוא כאילו אמר הפסוק האופן שבניו ספרו אלו הספורים לאביהם שאין דרך המקראות לעשות מסקנא או׳ נמצא פסקן של דברים כך · ונראה כי כאן היו שני עניינים האחד במעשה מענין קריעת המזבח ושפיכת הדשן כרגע ויבישת יד ירבע׳ וחזרתה אליו שכל אלו היו מעשה ה׳ כי נורא הוא והשני דיבור במה שדיבר איש האלהים אל המלך לאמר מזבח מזבח כו׳ ואומר אם תתן לי חצי ביתך כו׳ כי כן צוה כו׳ שהם דברים קשים כגידים והנה בנו האחד ספר לו הוא לבדו את כל המעשה אשר עשה איש האלהים מענין מעשה קריעת המזבח ושפיכת הדשן דבר תלוי במעשה ויבישת יד המלך וחזרתה אליו אמנם ענין הדברים התלויים בדבור בעלמא אותם הדברים ספרים יחדיו שני הבני׳ כי אחר שגמר הראשון ספור המעשה בא האחר עמו וספר יחדיו הדברים הקשים שדבר איש האלהים אל המלך וז״ש את הדברים אשר דבר אל המלך ויספרום אל הדברים ההם כי רבו באיכות וכמות ויספרום לאביהם ויכריע הפי׳ הזה או׳ את הדברים ולא א׳ ואת הדברים בוי״ו העטף להפסיק ולהורות שהם שתי עניינים נאמרים מאומרם מתחלפים שהענין הראשון נאמר ע״י הבן הא׳ והדברים השניים נאמר מפי השני בנים ולזה אמר ויספרם לאביהם כאילו אמר את הדברים אשר דבר אל המלך ספרום לאביהם יחדיו שניהם :

וידבר אליהם אביהם וכו׳ עיין הרד״ק ז״ל · ולע״דן לדקדק לשון וידבר אליהם אביהם שהי״לל וישאל מהם ולא וידבר אליהם כו׳ שמורה שהוא לשון מודיע ולא מפסק · וכן קשה יתור ה״א הדרך דהי״לל באיזה דרך גם או׳ ויראו שהיה ראוי להיות בפתח היו״ד · ונראה דלא מיבעיא לסברת מהרי״א ז״ל שהזקן נביא אמת אלא אפי׳ לכל המפרשים שהיה נביא שקר אינו מתמיה שיחזיק עצמו ביודע ומשיג נבואה או׳ שיודע הוא הדרך אשר הלך איש האלהים ליהודה שכיון שהגד הוגד לו שבא מיהודה וכלטוה שלא לחזור באותו הדרך קל להבין מאומד הדעת שהלך בדרך שני הבלתי נכוג וביאתו היתה בדרך נכוג יותר שעל הרוב יהיו בין עיר לעיר שני דרכים יותר מוסכמים ומורגלים ללכת בהם וזה הזקן בהשערה אמר וידבר אליהם כמתנבא ומודיע אליהם אי זה הוא הדרך אשר הלך וז״ש וידבר אליהם אביהם אי זה הדרך הלך ובניו המה ראו כן תמהו וז״ש ויראו בניו את הדרך אשר הלך איש האלהים אשר בא מיהודה ראו שהוא הדרך
אשר

מנחה קטנה

אל נא את פני ה׳ אלהיך והתפלל בעדי אמר לשון כפל אל נא והתפלל · אך אמר ירבעם בלבי אולי אין השכינה שורה פה על הנביא להיות כאן מקום מטינף מע״ז · אשר דרך השכינה ליפרד משם · ע״כ אמר ירבעם אם ה׳ לא סר מלפני הנביא גם שהוא במקום אשר בו יקטירין לע״ז א״כ בדבור קל יענכו אל ואם נסתלקה ממנו תגמרין תפלה וע״כ אמר אל נא את פני ה׳ אשר פניו אתך שלא כי הוא אלהיך תמיד ואינו סר ממך ואם נסתלקה פה ממך התפלל בעדי אליו ית׳ ותשיב ידי אלי והעיר הכתוב כי אל איש האלקים אלפני ה׳ וגו׳ ובלי תפלה רק כמה שאל פניו הספיק ותהי כבראשונה ממש : לא אוכל ולא אשוב וגו׳ כי לא אוכל כדי שלא יאמר שכר התפיל׳ אני נוטל שהתפללתי עליך : וגם נאמר לי שלא אשיב בדרך הזה עוד שלא תעלה על דעתך שאוסיף לבוא להוכירך על הדבר אלא זו היא התראה אחרונה כי לא אשוב בדרך אשר הלכתי בה להוכיחך עוד : גם אמר לא אוכל וגו׳ כיון שחייב לברך קודם ואחר המזון בשם ומלכות וכוונתכם הוא לע״ז א״כ אתם עושין קדוש חול מ״כ אי אפשר לי לאכול במקום הזה כדי שלא אגרום לכם חטא שתברכו גם אתם באכלכם עמי לכבודי ותברכו לע״ז ואסור על אזהרת לא ישמע על פיך : וילך בדרך אחר ולא ישב בדרך · הדברי׳ נראה בפל דכיון שהלך בדרך אחר ידוע דלא שב בדרך אשר בא · אלא ירנה שמיהודה לבית אל היו ב׳ דרכים א׳ מקום הילוך רגלי הסוסי׳ והעגלות וא׳ דרך כבושה מרגלי האדם ואלו שני הדרכים הם משונים זה לזה אלא שהם נפרדים במקצת כידוע . ואם הנביא היה בא דרך דריסת רגלי האדם והיה שב דרך הולכי רוכבי סוסים ועגלות היה די והיה מקיים שלא ישב בדרך אשר בא ע״מ כיון שהיו שני הדרכים משונים ונראים זה אצל זה לא הלך בא׳ משניהם כי אם וילך בדרך אחר עיקם הדרך ולא שב בדרך ההוא כלל . עוד אפשר וילך בדרך אחר וגו׳ כי חוץ לשער העיר יש דרך לילך ממקום למקום ובהתחלת שדרך אינו כי אם דרך אחד וא״כ בהרחיק במטחוי קשת או יותר חוץ לשער יש פרשת דרכים ולפעמים יש שנים או שלשה דרכים לילך למקום אחד וא״כ כשהנביא היה רוצה לשוב לביתו אע״פי שהיה הולך בדרך אחר ע״מ לא יבצר שישוב בדרך ההוא מאמ בכאתו חוץ לשער העיר ששם לא יש כי אם דרך אחד · ע״כ אמר הכתוב שלא בא הנביא בדרך שהוא כלל אלא עיקם דרכו וילא בשער אחר נגד אחר כדי שלא ישוב כלל באותו דרך אפי׳ בתחלתו וז״ש וילך בדרך אחר כלומר תחילת הליכתו היה בדרך אחר כי לא שב כלל בדרך אשר בא בה אל בית אל :
את

רלבג

ויבא בנו ויספר לו · הנה בנו האחד התחיל הספור במה שעשה איש האלהים בבית אל ובנו אחר ספר הדברים אשר דבר אל המלך באופן שבניו ספרו לו אלו הספורים לאביהם : תחת האלה · אל"מי בלע"ז והיה יושב שם להיות לו לצל : כחש לו · ראוי שיפול ספק איך לא נענש זה הנביא אשר השיבו שאמר לו בשם יי' אשר לא צוהו לדבר וכבר התבאר בתורה שהעושה זה חייב מיתה בידי שמים · ועוד יפול ספק למה נענש הנביא אשר בא מיהודה והנה חשב כי דבר יי' אליו שישוב בבית אל ויאכל שם לחם כי כן מצאנו באברהם שצוהו השם יתב' שיעלה את בנו לעולה ואחר כן צוהו שנית שלא ישלח ידו אל הנער · ואולם התשובה בזה הספק השני לא תקשה מאד לפי מה שבארנו אותו בענין עקדת יצחק וזה שהש"י לא שב מצווי הראשון אבל באר לו שרצונו היה באמרו והעלהו שם לעולה שיעלהו שם בעבור העולה כדי שיתאמן יצחק בעבודת הש"י כמו שבארנו שם ואמנם בזה המקום היה שב הש"י מצווי הראשון וזה לא יתכן שיהיה ומפני זה היה ראוי שיתן אל לבו הנביא אשר מיהודה כי נביא שקר הוא ולא יאמין לדבריו · ובכאן הותר זה הספק : ואולם

רדק

ויספרום · אחר ויספרום אחר שאמר ויבא בנו ויספר לו פירוש כי תחילה בא בנו האחד והיה מספר לו אשר עשה איש האלהים ובעודו מספר באו שאר בניו גם כן ויספרו הדברים לאביהם כמו שהיה מספר הראשון : ויראו בניו את הדרך · ת"י ואחזיאו כמו ויראו בפתח היו"ד מבניין הפעיל כלומר שהראו לאביהם הדרך אשר הלך בה ויש לפרשו כמשמעו ופירושו וכבר ראו בניו הדרך אשר הלך ואמרו לאביה בדרך זו הלך : כי דבר אלי · פי' כי דבר בא אלי כלומר דבר נבואה בא אלי על ידי מלאך שאמ' לי בדבר יי' : כחש לו · כי נביא שקר היה והוא האזין לדבריו ונענש בזה כי היה לו לחקור ולשאול עליו אם הוא נביא אמת והוא עבר על דברי עצמו לפיכך היתה מיתתו בידי שמים שנאמ' אשר לא ישמע אל דברי הנביא אשר ידבר בשמי אנכי אדרש מעמו כל שכן אם הוא עצמו לא ישמע אל דברי עצמו אשר דבר בשם יי' : אל הנביא אשר השיבו · בעבור אשר מרה פי יי' נביא האמת לא באה אליו הנבואה ובאה אל נביא השקר לצורך להודיע לנביא האמת חטאו וענשו ורז"ל אמרו גדולה לגימה שמקרבת את הרחוקים ומרחקת את הקרובים ומשרה שכינה על נביאי הבעל : ויקרא

טו ויבא בנו ויספר־לו את־כל־המעשה אשר־עשה איש־האלהים ׀ היום בבית־אל את־הדברים אשר דבר אל־המלך ויספרום לאביהם : וידבר אלהם אביהם אי־זה הדרך הלך ויראו בניו את־הדרך אשר הלך איש האלהים אשר־בא מיהודה : ויאמר אל־בניו חבשו־לי החמור ויחבשו־לו החמור וירכב עליו : וילך אחרי איש האלהים וימצאהו ישב תחת האלה ויאמר אליו האתה איש־האלהים אשר־באת מיהודה ויאמר

טו אני : ויאמר אליו לך אתי הביתה ואכל לחם : ויאמר לא אוכל לשוב אתך ולבוא אתך ולא־אכל לחם ולא־אשתה אתך מים במקום הזה : כי־דבר אלי בדבר יהוה לא־תאכל לחם ולא־תשתה שם מים לא־תשוב ללכת בדרך אשר־הלכת בה : ויאמר לו גם־אני נביא כמוך ומלאך דבר אלי בדבר יהוה לאמר השבהו אתך אל־ביתך ויאכל לחם וישת מים כחש לו : וישב אתו ויאכל לחם

כ בביתו וישת מים : ויהי הם ישבים אל־השלחן ויהי דבר־יהוה אל־הנביא אשר השיבו : ויקרא

ואתא בריה ואשתעי ליה ית כל עובדא דעבד נביא דיי יומא דין בבית אל ית פתגמיא דמליל עם מלכא ואשתעונון לאבוהון : ומליל להון אבוהון באידא אורחא אזל ואחזיאו בנוהי ית אורחא דאזל נביא דיי דאתא משבטא יהודה : ואמר לבנוהי זריזו לי חמרא וזריזו ליה חמרא ורכיב עליה ואזל בתר נביא דיי ואשכחיה יתיב תחות בוטמא ואמר ליה האת נביא דיי דאתיתא משבטא יהודה ואמר אנא : ואמר ליה איתא עמי לביתא ואכול לחמא : ואמר לא איכול למיתב עמך ולמיעל עמך ולא איכול לחמא ולא אשתי עמך מיא באתרא הדין : ארי גזירא עלי בפתגמא דיי לא תיכול לחמא ולא תישתי תמן מיא ולא תתוב למיזל באורחא דאזלת בה : ואמר ליה אף אנא נביא כותך ומלאכא מליל עמי בפתגמא דיי למימר אתיביהי עמך לביתך וייכול לחמא וישתי מיא כדיב ליה : ותב עמיה ואכל לחמא בביתיה ושתי מיא : והוה עד דאינון מסחרין על פתורא והוה פתגם נבואה מן קדם יי לנביא דאתביה : ואתנבי

אלהם י"ג חס' בספרא וסימ' וירא כל ישרא' · ויועץ המלך ויעש שני עגלי · וידבר אלהם אביהם קום עלה לקראת מלאכי מלך שמרון · מה משפט האיש · וישובו אליו והוא · לא זה הדרך · וישלח רכב סוס שני · ויקבץ מלך ישראל את הנביאים · ויקבץ יהוא את כל העם · ויפל אחזיהו · ויקרא המלך יהואש · ויקראו ל' המלך · ובק"צת ספר"י מסר"ה גמס"ר וירב"ר ל' יה"ם כע"צת הי"לדים במ"נין החס' וטע"ות ה"וא · הביתה י"ח בקריא' וסי' וישלחו האנשים את ידם · ויבא האיש הביתה ויפתח הגמלי' · ויהי כהיום הזה · ויבא יוסף הביתה · וירא יוסף אתם את בנימן · ועתה שלח העז את מקנך · את תקות חוט השני הזה תקשורי · ויסירו שם לבא ללון בגבעה · ויאמרו אליו עברים אנחנו · ועתה קחו ועשו עגל'ה · וישלח דוד ל' תמר · ויקם יואב ויבא ל' אבשלום · ויבאו עבדי אבשלום · באה אתי הביתה · ויאמר אליו לך אתי · ויקח אליהו את הילד · ויבא אלישע הביתה · ויקם ויבא הביתה : ויאכל ה' רפין וסימ' קם עשבא דנהמא וכפר בגנתיה · ופירושן נמסר בסדר תולדות :

רשי

בא · וכן הוא אומר בפרשת יאשיהו וימלטו עצמותיו את עצמות אשר בא משומרון : אל הנביא · נביא השקר : אשר השיבו · לאיש האלהי' מכאן אמרו גדולה לגימה שמשרה שכינה על נביאי הבעל : ויקרא

כלי יקר

אשר דבר להם אביהם וכוונת הכתוב באו' אשר בא מיהודה לומר שאין זה מן התימה לשער באומד הדעת אחר שנודע לו שהאיש בא מיהודה ושמה ישוב וקדם לו הידיעה שבא מדרך אחד וחזר בזולתו שהשכל ישפוט שבא מהמסלולה יותר וחזר בשניה ואין זו נבואה :

ויאמר אל בניו וכו' הכוונה אם הוא נביא שקר רצה לבטל דברי הנביא האמת כי שמע את אשר דבר קשה אל המלך ורצה להכחישו מדבריו ושיאכל שם עכ"פ לבל יהיו למשל ולשנינה שבא הנביא ולא אכל לחם ולא שתה מים אמנם ממה שראינו ששרתה עליו רוח הקדש ראוי לדון לכף זכות ולומר שלשם שמים נתכוון להכנים אורח ככבד כמוהו איש אלהים אשר עשה הש"י ת המופתי' ההם קריעת המזבח ושפיכת הדשן ויבשת יד ירבעם וחזרתה · ואמר חבשו לי החמור בה"א הידיעה לו' היותר זריז שבחמורים וכן עשו ויחבשו לו החמור הרץ יותר וירכב עליו לרוץ קל מהרה להשיגו בטרם ירחיק כי לא ישוב :

וילך אחרי איש האלהים יש לדקדק יתור וילך אחרי איש האלהים שידוע הוא שאחריו הלך בלי ספק וכדקדק לשון וימצאהו מציאה כי"ל ויראהו יושב תחת האלה · גם נבין אמירה זו למה ונראה כי תכלית האיש הזה לש"ש היה וכמו שהוכחתי בפסוק הקודם כי לא שרתה עליו רוח הקדש אלא להיותו שלם בזאת הפעולה וזה רמז באמרו וילך אחרי איש האלהים שלא כיון בהליכה זורק לכבוד ה' ולהיותו איש האלהים איך לדיק בא לבית מלוכי ויפטר בלי שתית מים וז"ש וילך אחרי איש האלהים לא אחרי דבר זולתו · וימצאהו במוצא שלא רב · ומ"ש יושב תחת האלה הרלב"ג ז"ל אלה אל"מו בלעז והיה יושב שם להיות לו לצל עד כאן :

ויאמר אליו לך אתי כו' ויאמר כו' כי דבר אלי כו' ויאמר וכו' וישב כו' · לע"דן לדקדק מה עלה בדעת הנביא הזקן ללכת להשיבו כי דבר הש"ית בפיו לבלתי אכל שם כלל והיך טעה אחריו איש האלהים כמו שטעה אחריו בתחילת דבריו כי דבר אליו בדבר ה' וכו' וא"כ לבסוף מאי סבר כי איש אלהים לא יהבה לו ולא ישמע אליו במ"ש גם אני נביא כמוך כו' ומהרי"א ז"ל שסמך הנביא הזקן על פתויו אשר בהרסת שפתיו ילכדנו והוא כי ערך למשפט לאמר לו שהנבואה ההיא שבאה אליו באה בהיותו סגנון אל הנביא הזקן לאמר לו מזבח מזבח כו' כי כמוני כמוך יחדיו מאמינים בהש"ית ולא בע"א וז"ש לו גם אני כמוך בשיתוף על כל אשר התנבית מקריעת המזבח ושפיכות הדשן למופת על שעצמות אדם ישרפו על המזבחות ההם · ואחר שבאה אלי הנבואה כמוך בא אלי מלאך ה' ודבר אלי בדבר ה' לאמר השיבהו אתך אל ביתך וכשספר לו

אמר בלי ספק שהזקן הזה מאי סבר להחזיר אותו אין זה אלא שמחלק מכח הסברה בין ביאת הפעם הראשונה שבה אסר הש"ית לא בזאת הפעם השנית ולשלול סברתו זאת דקא סלקא דעתיה אמר לו לא אוכל לשוב אתך ולא לבוא אתך שטעם הכפל בדבריו להודי' שהכל שוה ביאה ושיבה בגזירת לא אוכל לחם ולא אשתה מים במקום הזה כי דבר ה' אלי וכו' והוא השיבו גם אני נביא כמוך לבאר דבריך ומלאך דבר אלי בדבר ה' לאמר השיבהו אתך רמז לו שהאיסור תלוי בהיות הפעם הזאת שיבה ולא ביאה ראשונה שביאה ראשונה נאסר ולא בזאת הפעם וזהו שדקדק בלשונו

רלבג

ואולם הספק הראשו' יש בהתרו מקושי' וידמה כי לרוב עונותיהם. הסתיר הש"י פניו מהם ולא ענשם על חטאיהם כדרך אמרו לא אפקוד על בנותיכם כי תזנינה וגו' הלא תראה כי לא הבנים הש"י יהודה וירושלם ענש את רחבעם והעלה עליו מלך מצרים בשנה החמשית למלכו ולא התחיל לחטוא עד השנה הרביעית. כמו שנזכר בספר ד"ה ואולם ירבעם לא שמע קול נוגש והנה נעשה בזה הענין פלא אחר והוא שהסרה ססם נבואתו. לנביא השקר ונעשה כפלא מזה שכבר הגיע לו הנבוא' בהקיץ. לפי שנראה. ולפ"ש שאמר שנאמ' שהנביא אשר מיהוד' ובני הנביא הזקן היו יושבים אל השולחן ובא דבר יי' אל הנביא הזקן בחלום וידמה שכמו שהסרה הש"י השכינה על בלעם בעבור ישראל ולפ"ש שלא היה נביא כי אם קוסם כן שפך רוח על זה הנביא הזקן בעבור חטא איש האלהים והיה זה מדה כנגד מדה הוא האמין נבי' השקר במה שלא היה ראוי להאמינו ואכילו אם היה נביא אמת והוצרך מפיו לשמוע דבר כה יי' על דבר עכנו וחטאו אשר חט':

והנה

ויקרא אל־איש האלהים אשר־בא מיהודה לאמר כה אמר יהוה יען כי מרית פי יהוה ולא שמרת את־

ב' חס' את נלים'

המצוה אשר צוך יהוה אלהיך: ותשב ותאכל לחם ותשת מים במקום אשר דבר אליך אל־תאכל לחם ואל־תשת מים לא־תבוא נבלתך אל־קבר אבתיך: ויהי אחרי אכלו לחם ואחרי שתותו ויחבש־

ל' ומל'

לו החמור לנביא אשר השיבו:

ב' דגשי' כי לנביא היום

וילך וימצאהו אריה בדרך וימיתהו ותהי נבלתו משלכת בדרך והחמור עמד אצלה והאריה עמד אצל הנבלה:

ח' מל'

והנה אנשים עברים ויראו את־הנבלה משלכת בדרך ואת־האריה עמד אצל הנבלה ויבאו וידברו בעיר אשר הנביא הזקן ישב בה:

ה' ר"פ נסיפ' ל' וחד הנה אנשים

וישמע

ואתנבי על נביא דיי דאתא משבטא יהודה למימר כדנן אמר יי חלף דסריבתא על מימרא דיי ולא נטרתא ית תפקדתא דפקדך יי אלהך: ותבתא ואכלת לחמא ואשתיתא מיא באתרא דמליל עמך לא תיכול לחמא ולא תשתי מיא לא תתכניש נבלתך לקברא דאבהתך: והוה בתר דאכלו לחמא ובתר דשתיאו זרז ליה חמרא לנבייא דאתביה: ואזל ואשכחיה אריא באורחא וקטליה והות נבלתיה רמיא באורחא וחמרא קאים לקבלה ואריא קאים בסטר נבלתא: והא גבריא עברין וחזו ית נבלתא רמיא באורחא וית אריא קאים בסטר נבלתא ואתו ומלילו בקרתא דנביא שקרא סבא יתיב בה:

וישמע

רדק

ויקרא אל איש האלהים · כתרגום ואיתנבי על נביא דיי' דאתא משבט יהודה וי"מ כי הנבואה באה אל איש האלהים כמו שאמר ויקרא אל איש האלהים ומה שאמר אל הנביא אשר השיבו פירוש ל הנביא אשר השיבו הנביא הזקן ובדברי רז"ל אמר הושב לא נאמר אלא אשר השיבו מלמד שעל נביא השקר שרתה רוח הקדש: אל קבר אבותיך שלא ישוב אל ארץ יהוד' וימו' שם כי בדרך ימות ובאמרו לו נבלתך רמז לו כי נבל' תהיה גויתו כלומר מושלכת בדרך או כל גוף מת יקרא נבלה בין של בהמה ועוף בין של אדם ואפילו צדיק מן נבלתי יקומון: ויחבש לו החמור הנביא הזקן חבש החמור לנביא יי' אשר השיבו מן הדרך ואמר הידיעה אחר הכינוי כמו ותראהו את הילד והדומים לו:

וחמור

רשי

ויקרא: הנביא הזקן: אל איש האלהים · לנביא אשר השיבו שם זה לרכוב עליו איש האלהי':

בקברו

כלי יקר

אשר בא מיהודה יחדיו עומדים על השולחן בהקיץ ועכ"ז שרתה שכינ' על · נביא הבעל · להוכיח את איש האלהים · או אפשר שסוף סוף הועילה הככת איש האלהים להכין קצת לשתחול הנבואה על נביא השקר כי באמצעות המוכן תחול הנבואה גם על הבלתי מוכן כמו שפי' מהר"מ אלשיך זלה"ה בפסוק צאו שלשתכם

ויפ״ש
…

כלי יקר

ה' אלהיך ואולי זאת היתה הסיבה להסרת שכינ' על הזקן בדבר הש"ת כדי להודיעו כן שהיה סיבה לשהעומדים בבית לא ילמדו למרות פי ה' כמו שמרה איש האלהים את דברי עצמו ולכן הודיע הש"ת ע"י הנביא הזקן מבית אל העונש המגיע אליו על זה כדי שכלם ישמעו ויראו אם לעושי רצונו כך על השוגג לעוברי רצונו במזיד עאכ"ו

וימצאהו ה' בקריאה וסימן וימצאהו איש והנה תעה בשדה · וימצאהו יושב תחת האלה · וימצאה אריה בדרך וימיתהו · וימצאהו האריה ויכהו : וימיתהו ח' מלאי' בקריאה וסימן ויהי ער בכור יהודה · וימצאהו אריה בדרך · ויבא זמרי ויכהו · שלום בן יבש ב' בפסוק · ויקשר קשר הושע בן אלה · וימיתהו במגדו כראתו אתו · ויהי ער בכור יהוד' דד"ה · ולא דרש ביי' : והנה ה' ר"פ וסי' נמס' בריש ספרא :

רלבג

ולכנה זה היה פלא גדול שהאריה המיתו ולא שבר את החמור ולא אכל את הנבלה כי מיו' היה למע' יודע עכשו זה ויקחו מוסר היודעי' עם שאולי יהי' זה סבה להשי' ירבעם מדרכו הרע' בראותו כי על חטא זה נענש הנביא זה העונש הנפלא : ויספדו עליו הוי אחי יתכ' שספדו עליו כל העיר שידעו מה עשה בבית אל ואת הדברים אשר דבר לירבעם או ספדו הנבי' הזקן ובניו עליו : אצל עצמותיו הניחו את עצמותי · זה זה כי ידע שעצמות איש האלהים ימלטו שלא ישרפם יאשיה ולמלט עצמותיו עשה זה וכן כתי' וימלטו עצמותיו את עצמו' הנביא אשר בא משמרו' וזה לאיה שזה הנביא הזקן בא משמרון : ועל

רדק

וחמור והאריה : יש אות' כי אם' ממנו ה"א הידיעה ומשפטו והחמור כמו בחמור כחמור לחמור ולא יתכן כי לא יתכן ה"א הידיע' חסר' כי אם על לא עם וי"ו השמוש ובא וחמור בלא ידיע' כי כבר נזכ' פעמים וכן וישרף עליו את בית מלך באש בלא ידיעה כי כבר זכרו בידיעה ארמון בית המלך : לא אכל האריה את הנבלה ולא שבר את החמור · לא אכל את הנבלה על דרך וסבר פוס הורית' אבל הרגו לעונש שמרה פי השם והנה הראה לנו בזה גמול הצדיק ועונשו כאח' בעולם הזה וכן גמול החמור בעולם הזה לכבוד הנביא שרכב עליו כי יש גמול ועונש באחר בעלי חיים בעולם הזה בענין האדם כמו שכתבנו בפי' תילי' במזמור תהלה לדוד : ויניחהו אל החמור · כמו על החמור כמו אל ההרים לא אכל על ההרים וזולם רבי' : בקברו · בקבר הנביא הזקן אשר כרה לעצמו : ויספדו · הוי אחי · וכיו : אצל עצמותיו הניחו את עצמותי · זכר העצמות במקום הגוף כי הם הוסדי הגוף : היה יהיה · וכשישרפו עצמו' הקבורי' עצמותיו ימלטו כי הוא איש האלהים ועצמותי ימלטו עם עצמותיו לכבודו וכן כתו' וימלטו עצמותיו את עצמו' הנביא אשר בא משומרון : לא

וַיִּשְׁמַע הַנָּבִיא אֲשֶׁר הֱשִׁיבוֹ מִן־הַדֶּרֶךְ
וַיֹּאמֶר אִישׁ הָאֱלֹהִים הוּא אֲשֶׁר מָרָה
אֶת־פִּי יְהוָה וַיִּתְּנֵהוּ יְהוָה לָאַרְיֵה
וַיִּשְׁבְּרֵהוּ וַיְמִתֵהוּ כִּדְבַר יְהוָה אֲשֶׁר
דִּבֶּר־לוֹ׃ וַיְדַבֵּר אֶל־בָּנָיו לֵאמֹר
חִבְשׁוּ־לִי אֶת־הַחֲמוֹר וַיַּחֲבֹשׁוּ׃ וַיֵּלֶךְ
וַיִּמְצָא אֶת־נִבְלָתוֹ מֻשְׁלֶכֶת בַּדֶּרֶךְ
וַחֲמוֹר וְהָאַרְיֵה עֹמְדִים אֵצֶל הַנְּבֵלָה
לֹא־אָכַל הָאַרְיֵה אֶת־הַנְּבֵלָה וְלֹא
שָׁבַר אֶת־הַחֲמוֹר׃ וַיִּשָּׂא הַנָּבִיא אֶת־
נִבְלַת אִישׁ־הָאֱלֹהִים וַיַּנִּחֵהוּ אֶל־
הַחֲמוֹר וַיְשִׁיבֵהוּ וַיָּבֹא אֶל־עִיר
הַנָּבִיא הַזָּקֵן לִסְפֹּד וּלְקָבְרוֹ׃ וַיַּנַּח
אֶת־נִבְלָתוֹ בְּקִבְרוֹ וַיִּסְפְּדוּ עָלָיו הוֹי
אָחִי׃ וַיְהִי אַחֲרֵי קָבְרוֹ אֹתוֹ וַיֹּאמֶר
אֶל־בָּנָיו לֵאמֹר בְּמוֹתִי וּקְבַרְתֶּם אֹתִי
בַּקֶּבֶר אֲשֶׁר אִישׁ הָאֱלֹהִים קָבוּר בּוֹ
אֵצֶל עַצְמֹתָיו הַנִּיחוּ אֶת־עַצְמֹתָי׃ כִּי
הָיֹה יִהְיֶה הַדָּבָר אֲשֶׁר קָרָא בִּדְבַר
יְהוָה עַל־הַמִּזְבֵּחַ אֲשֶׁר בְּבֵית־אֵל
ועל

וּשְׁמַע נְבִיָּא דַּאֲתַבֵיהּ מִן אוֹרְחָא
וַאֲמַר נְבִיָּא דַּיְיָ הוּא דְּסָרֵיב עַל
מֵימְרָא דַּיְיָ וּמַסְרֵיהּ יְיָ לְאַרְיָא וְתַבְרֵיהּ
וְקַטְלֵיהּ כְּפִתְגָּמָא דַּיְיָ דְּמַלֵּיל לֵיהּ׃
וּמַלֵּיל עִם בְּנוֹהִי לְמֵימַר זָרִיזוּ לִי יָת
חֲמָרָא וְזָרִיזוּ׃ וַאֲזַל וְאַשְׁכַּח יָת
נְבִלְתֵּיהּ רְמְיָא בְּאוֹרְחָא וַחֲמָרָא
וְאַרְיָא קַיְימִין בִּסְטַר נְבִילְתָּא לָא אֲכַל
אַרְיָא יָת נְבִילְתָּא וְלָא תְבַר יָת חֲמָרָא׃
וּנְטַל נְבִיָּא שַׁקְרָא יָת נְבִילְתָּא נְבִיָּא
דַּיְיָ וְאַחֲתֵיהּ עַל חֲמָרָא וַאֲתִיבֵיהּ
וַאֲתָא לְקַרְתָּא דִּנְבִיָּא שַׁקְרָא סָבָא
לְמִסְפַּד וּלְמִקְבְּרֵיהּ׃ וְאַחִית יָת
נְבִילְתֵּיהּ בְּקִבְרֵיהּ וּסְפַדוּ עֲלוֹהִי וַוי
עַל אַחָא׃ וַהֲוָה בָּתַר דִּקְבָרוּהִי
וַאֲמַר לִבְנוֹהִי לְמֵימַר כַּד אֵימוּת
וְתִקְבְּרוּן יָתִי בְּקִבְרָא דִּנְבִיָּא דַּיְיָ
קְבוּר בֵּיהּ בִּסְטַר גַּרְמוֹהִי אַחִיתוּ יָת
גַּרְמַי׃ אֲרֵי אִתְקַיָּמָא יִתְקַיַּם פִּתְגָּמָא
דְּאִתְנַבֵּי בְּפִתְגָּמָא דַּיְיָ עַל אֲגוֹרָא דִּי
בְּבֵית אֵל　　ועל

ג' ומל' ובענין · ב' חנניה ל' · ל' · ג' ובענין · ל' · ל · ב' חס' כגן עדן · ל' · ל' · ב' את חכינ · ל' מל' · ב' · ל' · ה' חס' · כתיב ה"א

רשי

בקברו · בבית קבורה שהיה לו לנביא השקר הזה בעיר : כי היה יהיה וגו' · אולי ימליטו עצמותיו את עצמותי : אחר

מסרה

וינחהו ז' חס' בלישנ' וסי' ויניחהו בגן עדן · ויצאהו ויניחהו מחוץ לעיר : ויניחהו במשמר · הנחו לו ויקלל · אשר הנח שם משה · וינחהו אל החמור · ושמך עלינו נקרא :

מנחה קטנה

וישא הנביא פתר הכתוב שאלת הנביא הזקן שהי' גומל חסד לבריות' בחיים ובמות · שהיה שתוקנוייה לעוברים ושבים וגם עסק בחסד של אמת לקבור מתים וע"כ וישא הנביא הוא בעצמו הלך להתעסק עם נבלת איש האלהים עם היותו זקן עשה כל זה בעצמו ולא ע"י אחרים ולא אמר ע"י שיוסף אחרים כי אם מראש ועד סוף הוא לבדו עסק עמו וז"ש נשא הנביא וגו' ויניחהו ויניח את נבלתו וגו' שעסק עמו לבדו · וביותר מפני היות נבלת איש האלהים שאינו בדין שיתעסקו בו לקים ופוחזי' ע"כ הוא בעצמו ובכבודו עסק עמו · וזה הזכות גרם לו הגם עצמותיו ינצלו עם עצמות הנבי' דקבר יקבר כי' ע"י שקבר האיש האלהים ושסקבו זכה גם הוא להיות נקבר עמו במחיצתו שימלטו עצמותיו עם עצמות הנביא · וז"ש ויהי אחרי קברו אותו וגו' דנראה מיותר אלא להודיע שזה גרם לו להינצל עם עצמות הנביא · ומ"ש אצל עצמותיו · וגו' לפי שהעיקר שעם היה להמלט עצמותיו ע"כ נקט עצמותיו: הוי אח · ידוע שא"י זה הנביא שרתה הנבואה על הנביא שקר ע"י לנביאים שאבילו ובזה לשוב כאחין בנבואה וזכה למעלה כזו אלא שכי' אליה וקוץ בה שמ"כ גרם מיתה לנביא ואמ"פי שכשור מטעם דדברי הרב ודברי התלמוד דברי מי שומעין מ"מ מגלגלין חוב ע"י חייב ומי שמכירו נעגש על ידו אין מכניסין אותו במחיצתו של הק"בה · וז"ש הוי אחי יש בדבר שגרמתי לך מיתה · ומעלה יש בו שכתבו כאחים ע"י ששרתה עלי הנבואה : אחר

כלי יקר

ולולתו ולפשר שאומר אשר דבר לו חוזר לתחילת הפסוק וישמע הנביא אשר השיבו ואשר דבר לו כן כי שמע הענין עם היותו זקן יושב בקרן זוית יען אשר הו' השיבו והיה גרמא בנזקיו ואשר דבר לו כן הנביא הזקן הוא אשר השיבו ולכן היה יושב ומשמר הדבר לראות היעמדו דבריו וכבר זכרתי למעלה אומרו אשר דבר לו שמהרי"א פי' שהשי"ת דבר לו לנביא איש האלהים אשר מיהודה שעליו שרתה הנבואה ולא על הזקן וכבר זכרתי לעתי בזה שעל שניהם יחדו שרתה רוח הקדש גם לכבר זכרתי שלכבוד הנביא מיהודה מסרו השי"ת לאריה · ואפשר עוד כי יען אשר מרה את פי ה' אריה שאג מי לא יירא ה' אלהים דבר כו' דומה לאריה שואג כי קולו בכח ולזה נמסר לאריה וזהו אומרו אשר מרה את פי ה' ויתנהו ה' לאריה כלומר זה מתייחס לזה :

וידבר אל בניו כו' הנה לא שנוי בין הפעם הזאת לראשונה כי בראשונה רכב מיד על החמור כדכתיב ויחבשו לו החמור וירכב עליו אמנם כאן לא הזכיר וירכב עליו ואפשר שהטעם הוא לאחד משני פנים האחד כי כעת רפו ידיו על שמועה כי באה וכמעט כל לב ולא הלך לרכוב מיד אבל ילך ברגליו והחמור יהיה למשמרת אם לא יוכל ללכת ברגליו או להביאו והוא חי והטעם השני כי למעלה אמר בלבו מאחר שאתו דבר ה' לבלתי אכול פת ולבלתי שובו בדרך בודאי שימהר יחיש הליכתו להרחיק מעליה דרכו ולזה וירכב מיד כדי להרחיק מאד ותם לריק כחו בהליכתו ולא ישוב עמו אם יהיה רחוק הרבה מהעיר אמנם כאן שכבר מת וקנה מקומו ראה ללכת ברגליו כי השג ישיגנו ולא לקח אתו החמור אלא בשביל הנבלה או לאכל החמור להביא עליו נבלת איש האלהים ולא הוצרך כי חמור איש האלהים וז"ש ויחבושו סתם ולא אמר ויחבשו לו ואולי אירע לו זה קרוב לעיר שאמר וילך וימצא אריה דר"ל וילך הליכה כל דהו כדפרשית ודמותה אמר וילך וימצא את נבלתו דבהליכה כל דהו שהלך הזקן מצאו לאיש האלהים כי לא הרחיק :

וילך וימצא עיין רד"ק ז"ל ומהרי"א ז"ל שהיה מהשגחה האלהית הצלת החמור לכבוד עצמות הנביא שילכו עצמותיו עליו · גם כדי לפרסם ההשגחה אשר בהריגת הנביא על מעלו שהרי האריה לא הרג החמור והרג הנביא בחטאו שעבר על דברי עצמו :

ולע"ד שאמר וחמור בלי ב"א וגבי האריה בה"א הידיעה והטע' שראה מן הפלא חמור והארי' הידוע כשהרג את הנביא אין עומדים יחדיו חמור והאריה עומדים אצל הנבלה ובזה לא אמר בה"א הידיעה ואמר באריה כי מבחינת החמור איך לא ברח לו ולא נטה מהדרך שהחמור לא יעלם ממנו שהאריה טורף ושולג וזה פלא אחד ופלא שני ולא אכל האריה את הנבלה ושלישי לא שבר את החמור ר"ל עם היותו החמור הידוע שחזר בו איש האלהים לאכול לחם אצל הזקן ועבר עבר' בו עכ"ז ולא שבר את החמור בה"א והיה זה כדי שיביאנו עליו עצמות איש האלהים לכך ויכל החמור ורביעי שעמד האריה לשמור את הנבלה מזולתו :

וישא הנביא וכו' עיין רד"ק ז"ל : ולע"ד כי אין ספק שאיש אלהים כמוהו יהיה נושא את עצמו קלת וכיוצא כן אומרו וישא הנביא את נבלת איש האלהים שעם היותו זקן נשאה ויניחהו אל החמור ולא על החמור לרמז שאינו כבד כמנהג המתי' זולתו אבל נושא את עצמו כאילו אינו על החמור ממש אבל סמוך אליו קלת וזהו אל החמור · ולמה אמר וישא הנביא סתם ולא אמר הזקן לומר שגם של הנביא הוא למעליותא ושבא נביא אמת שהרי נתאמתה נבואתו ונתקיימה שנתברר הנביא איש האלה"ס ושב הנביא הזקן בתשובה ומנבואתו שקר לבטלה ובראותו העניינים הנוראים ההמה שנעשו על ידי איש האלהים וזהו או' וישא הנביא כו' ובסוף אמר אל עיר הנביא הזקן לומר שעונותיו של איש האלהים במה שהמר פי ה' גרם לו לבלתי שוב עוד אל ארצו ולהקבר בעיר הנביא הזקן שהיא עיר הנידחת ולזה לא אמר הנביא סתם כסוף הפסוק שאו' הנביא סתם לשבח כדפרשית והנביא הזקן הוא לגנאי כאמור ואמר לספוד ולקברו ולא אמ' לספדו כי איש אלהים כמוהו אין לספדו כי נסע למנוחו' והשי"ת נתפרע ממנו בעה"ז על ידי האריה ותם עונו אבל ראוי לספוד להודיעם אותו וז"ש לספוד ולקברו :

וינח את נבלתו וכו' עיין רש"י ז"ל והרד"ק ז"ל והרלב"ג ז"ל ומהרי"א ז"ל נבלתו בקברו בקבר שעשה לאיש האלהים או שהניחו בקבר של נביא הזקן אשר חצב לעצמו עד כאן : ולע"ד בקברו אשר קבר איש האלהים וקראו בקברו רוצה לומר של הזקן יען כי שם עתיד ליקבר וז"ש בקברו ואמר כי להיותו נבלה לא ראה לספוד עליו תחילה ואחר כך לקברו כמו שעל' בדעתו בתחילה כנ' בפסוק הקודם לספוד ולקברו אמנם אחר כך אולי הסריח או פי' יסרים הניחו בקברו תחילה ואחר כך ויספדו עליו ואמר הוי אחי כי הנביא הזקן שב בתשובה שלימה בראותו שנתקיימה נבואתו ולזה הספיד עליו הוי אחי כי הנביאים נקראו בני הנביאים אל הגדולים ויהיו זה לזה אחים וז"ש הוי אחי ומהרי"א ז"ל כתב שאומר הוי אחי וספדו והתאבלו עליו ואומר עוד במותי וקברתם אותי בקבר איש האלהים כו' כי היה יהיה כו' אל זה יורה שהזקן לא היה מנביאי הבעל אחרי אשר התאבל על איש האלהים אשר נבא על המזבחות ועל הכהנים המקריבים ואם הוא נביא שקר לא יודה בזה אלא ודאי נביא אמת היה מתחילה ופסקה נבואתו ולהיותו זקן בבית אל לא נפרד משם אבל אחרי שמעו דברי השלי' והאמין

בה' וקשב לרחם על נביא ה' פן ימות ברעב ובצמא בדרך ומפני זה קראו לאכול ומפני זה קראו אחי ולזה יקברו עצמותי עם עצמות איש האלהים ולכן היה שבאתה הנבואה עד כאן ואין דבריו מוכרחים ודברי חז"ל עיקר שהיה נביא שקר וכשראה ענייני הנביא איש האלהים חזר למוטב ולזה התודה ובהתקיים נבואתו שב בתשובה שלימה ולזה עשה ההספד הוי אחי כדפרשית ולזה צוה יקברו עצמותי אצל עצמות הנביא כי נכון לבו שעצמות הנביא לא ישרפו שהשי"ת יצילם עצמותי ינצלו אגב עצמות הנביא וזה יוכיח כדחז"ל שהיה נביא השקר בתחילתו שאילו היה נביא אמת לא היה צריך להסמך על עצמות איש האלהי"ם כי הוא יתברך עצמותיו יחלץ וימלטו מכל עצמם · וכתיב וימלטו עצמותיו את עצמות הנביא אשר בא משומרון הענין מורה שהוצרך לזכו' עצמות איש האלהים אשר מיהוד' והלשון מורה שהיה נביא שקר כדחז"ל דקאמר הנביא אשר בא משומרון ונביא משמרון נביא שקר הוא :

ויהי אחרי קברו אותו וכו' כי היה יהיה כו' עיין רש"י ז"ל וכן הרד"ק ז"ל ומהרי"א ז"ל אמר שסרתה עוד נבואה על הנביא הזקן שהוא הוסיף להנבא על נבואת הנביא הבא מיהודה שהנביא אשר מיהודה התנבא על המזבחות והנביא הזקן הוסיף בנבואתו שאמר ועל כל בתי הבמות אשר בערי שומרון והנה לא זכר הזקן ולא הנביא איש האלהים דבר מהעגלים כי אם מהמזבחות והבמו' לבד לפי שבזמן שנעשו העגלי' לא נעשו לע"א כדפרשי' אלא שאח"כ עבדו ע"כ : ולע"ד שאמר ויהי אחרי קברו כי קודם הקבורה טרוד במצוה ואין לדבר בענייני' זולת מענייני' המת וז"ש ויהי אחרי קברו או אפשר שאחרי שקברו בקברו של הזקן כמו שאמר בקברו כפשוטו של מקרא ויהי אחרי קברו נתן אל לבו שמאחר שהי' קברו אשר כרה לו ראוי שבקברי אשר כריתי לי תקברוני אתם בני וזהו בקבר אשר איש האלהים קבור ראוי שתקברו אותי וראוי שיהיו עצמותי אצל עצמותיו כדי שינצלו מהשרפה של גזרת ה' ועצמות אדם ישרפו עליך גם מאחר שהייתי סיבת מיתתו הייתי ראוי ליענש אלא שהשי"ת ראה שכוונתי היתה לטובה והצלני ולזה אמר לאמר במותי וקברתם אותי כו' רוצה לומר כן הגון לאמר שתקברוני בקבר איש האלהים מאחר שאני גרמתי לו המיתה ולפי שיהיה גנאי לאיש האלהים אם יסמכו גויתו לגויית איש האלהים אם ימות מהרה להתגולל דם מת זה בדמו של מת זה בעוד בשרו עליו יכאב שיקבר תחילה בו בקבר אבל רחוק זה מזה שהי' הקבר רחב ואחר שיתעכל הבשר תקרבו אצל עצמותיו הניחו עצמותי לאחר זמן שנתעכלה הבשר משניהם ובזה אין אנו צריכין לידחק במה שזכרתי מהרד"ק ז"ל שאמר זכר העצמות במקום הגוף כי הם מוסדי הגוף שאין הדבר כן אלא כדפרשית וז"ש במותי רוצה לו' תכף ומיד קברוני בקבר אשר איש אלהים קבור בו אבל רחוק גופי מגופו ואחר זמן אצל עצמותיו הניחו עצמותי · ובזה מובן הכפל וקברתם אותי כו' אצל עצמותיו הניחו עצמותי · ומ"ש ועל כל בתי הבמות אשר בשמרון אין זו תוספת נבואה כמו שכתב מהרי"א ז"ל אבל הוא דבר הנלמד מכלל נבואת איש האלהים שכיון שהמזבח אשר בשומרון נחרב מהיות מזבח לעגל כ"ש שאר בתי הבמות אשר בשמרון ולזה כפל היה יהיה היה על המזבח אשר קרא בדבר ה' ויהיה ג"כ על כל בתי הבמות אשר בערי שמרון או יאמר היה יהיה שמנה שהיה לשעבר במופת נקח מופת על העתיד שיהיה ואעפ"י שתיבת היה נקוד חולם משמע כהיה שלשעבר דהיה כתיב :

אחר הדבר הזה כו' סנהדרין מאי אחר אחר שתפסו הקב"ה כ"י לירבעם בבגדו א"ל חזור בך ואני ואתה ובן ישי נטייל בג"ע א"ל ומי בראש א"ל בן ישי בראש א"ל אי הכי לא בעינא עד כאן · ולע"ד לדקדק דמנא להו הא דאמר שתפסו דילמא דברים כפשטן אחר הדבר הזה הנז' קודם זה מענין קריעת המזבח ושפיכת הדשן וייעוד שריפת עצמות הכהנים ועצמות ישרפו עליך · ובפרט מה שאירע לנביא עדו אם לעושי רצונו כך לעוברי רצונו עאכ"ו ועם כל זה הגיד הכתוב כי אחר כל זאת לא שב ירבעם וכן פרש"י בפשט הכתוב ומהו או' אח' שתפסו הקב"ה בבגדו ולמ' לא תפסו הב"ה בידו כמו שמצינו באברהם במדרש איכה שתפסו הקב"ה בידו והיה מטייל בג' ארוכות וקצרות וכו' ומהו ענין מי בראש עד שלא רצה ירבעם · ונראה שהקשה להם דאי כפשטיה דקרא כדפרשית יקשה מאי אחר דקי"ל אחרי מופלג אחר סמוך דהי"לל אחרי הדבר הזה לא שב ירבעם לומר שאפי' אחרי זמן מופלג מעיין במעשי יי' מה נוראים עכ"ז לא שב לב ירבעם וכ"ש סמוך למעשה שעדיין היה אדוק בע"א ולפום ריהטא לא שב זאת ועוד בכלל קושיא זו מאי אחר הדבר הזה אחרי הדברי' האלה הי"לל כי רבים הם מזבח ומופתיו שנקרע ונשפך הדשן ומופ' יבישת ידו של ירבעם וחזרתה אליו ע"פ תפילת הנביא שחילה פני ה' · ועונש הנביא מיועד עפ"י הנביא הזקן וקיומו א"כ מהו הדבר הזה בלשון יחיד · וכי תימא שהדבר הזה האחרון הנביא ממיתת הנביא מיתה משונה והיה לו לירבעם לשמוע לקול האות האחרון זה לא יתכן כי יותר היה לו להתפעל ממה שיבשה ידו אשר הוא בעצמו ממה שראוי להתפעל בזולתו ועכ"ז כתב ותשב ידו אליו ותהי כבראשונה עובדת ומקרבת ועל כן הקשו ואמרו מאי אחר הדבר הזה · ובדבריהם אלו יתיישבו בפסוקים דקדוקים אחרים והם דקשיא מדידיה לדידיה כי בא' לא שב נראה שנתרעם על שלא שב בתשובה ואח"כ או' וישב ויעש כו' שהוסיף על פשע החפץ ימלא ידו ויהי כהני במות · ואם כן הי"לל לא די שלא שב מדרכו הרעה אלא וישב ויעש מקצות העם · ועוד מדרכו הרעה מי לא ידע שהתשובה שהיה לו לשוב מדרכו הרעה היתה ולא מהטובה · ובכלל זה יובן שלא אמר מדרכיו

מנחה קטנה

אחר הדבר הזה שראה ירבעם את כל הנוראות האלה עכ"ז לא שב מדרכו הרעה אך מה ששב הוא מלהיות כהן משרת ומקטיר בבמה עוד מיראה שיקויים בו יעידת הנביא שישרפנו יאשיה במזבח וכן לאשר עם לא רצו להיות כהני במות מטעם זה ע"כ וישב ששב מהיות כהן במות ויעש מקצות העם הגרועי' ושפלי' כי החשובים לא היו רוצים ג"כ ופירשו גם הם כמוהו ולא שמעו עד גדר שתחת אשר בתחילה מי ומי אשר היה יכול להיות כהן לגדולה היה בעיניהם עתה נהפך כי כל הבא למלא ידו ויהי כהני במות · ובזה כבדה חטאת ירבעם ביותר כי כאשר כפרוש הוא מהיות כהן במות היו פורשים ראשי עם כי החלו להבזות בעליהם ושפליהם בעיניהם כך אם היה הוא פירש מעבודה זרה לגמרי היו פורשים כלם ושבים אל אלקי עולם ה' וזהו ויהי בדבר הזה האמור לחטאת בית ירבעם מלבד כל הקודם כי בדבר זה בכביר עונו עד להכחיד ולהשמיד: בעת ההיא שנשאר ירבעם דבק בע"ז חלה אביה וגו' לשתי סיבות הא' כדי שימות אביה צדיק טרם שיגדל וילמד מעשה אבותיו לעשות כתועבותיו ע"כ לקח אותו אלקים קודם זמנו שימות זולתי ומה גם אולי ירגיש ירבעם שבעון אבות בנים מתים וישים אל לבו לשוב וז"ש ג"כ בעת ההיא שלא שב ירבעם אל לבו כל הנעשה חלה אביה שאולי ע"כ יתעורר לבו לשוב · והשנית כדי שישאל את אחי' השלוני והוא יגיד עליו קשות ככל שנגזר עליו וידע כי יש אלקי' שופטי' בארץ ואולי ישוב אל עצמו וביתו · וישב וירפא לו:
יען

רדק

לא שב ירבעם · אף על פי שראה מופת המזבח שנקרע ומופת ידו שיבשה ושבה אליו בתפילת איש האלהים וראה מות הנביא כאשר מרה את פי יי' ושמע המופת שאחריו עומד אצל נבלת הנביא ולא אכל הנבלה ולא שבר את החמור אף על פי כן לא שב מדרכו הרעה ושב כבתחלה ועשה מקצו' העם כהני במו' כל מי שרוצה לבא להקריב בבמה להיות כהן היה והגדיל החטאת יום יום ופירוש ויהי כהני במות ויהי מכהני הבמות ופירוש ויהי בדבר הזה לחטאת בית ירבעם לעונש בית ירבעם ולהשמיד ולהכחיד וכן זאת תהיה חטאת מצרי' ובי"ת בדבר במקום ה"א הידיעה או פירושו כמשמעו כלומר בדבר הזה היה חרון אף האל על בית ירבעם להשמידם מעל פני האדמ' כי לא שב מדרכו הרעה בכל אשר ראה: והשתכית

33 וְעַל כָּל בָּתֵּי הַבָּמוֹת אֲשֶׁר בְּעָרֵי שֹׁמְרוֹן: אַחַר הַדָּבָר הַזֶּה לֹא־שָׁב יָרָבְעָם מִדַּרְכּוֹ הָרָעָה וַיָּשָׁב וַיַּעַשׂ מִקְצוֹת הָעָם כֹּהֲנֵי בָמוֹת הֶחָפֵץ יְמַלֵּא אֶת־יָדוֹ וִיהִי כֹּהֲנֵי בָמוֹת: 34 וַיְהִי בַּדָּבָר הַזֶּה לְחַטַּאת בֵּית יָרָבְעָם וּלְהַכְחִיד וּלְהַשְׁמִיד מֵעַל פְּנֵי הָאֲדָמָה:

א בָּעֵת הַהִיא חָלָה אֲבִיָּה בֶן־יָרָבְעָם: וַיֹּאמֶר יָרָבְעָם לְאִשְׁתּוֹ קוּמִי נָא וְהִשְׁתַּנִּית

וְעַל כָּל בָּתֵּי בָמָתָא דִּי בְּקִרְוֵי שֹׁמְרוֹן: בָּתַר פִּתְגָּמָא הָדֵין לָא תָב יָרָבְעָם מֵאוֹרְחֵיהּ בִּישְׁתָּא וְתָב וַעֲבַד קְצָת מִן עַמָּא כּוּמְרֵי בָמָתָא דְּרָעֵי מְקָרִיב יָת קוּרְבָּנֵיהּ וְהָווֹ כּוּמְרִין לְבָמָתָא: וַהֲוָה פִּתְגָּמָא הָדֵין לְחוֹבֵי בֵּית יָרָבְעָם וּלְגַמָּרָא וּלְשֵׁיצָאָה מֵעַל אַפֵּי אַרְעָא: בְּעִידָּנָא הַהִיא אִתְמְרַע אֲבִיָּה בַר יָרָבְעָם: וַאֲמַר יָרָבְעָם לְאִתְּתֵיהּ קוּמִי כְעַן וְתִשְׁתַּנִּין

רלבג

ועל כל בתי הבמות אשר בערי שמרון · ידמה שאע"פ שלא עשה ירבעם כי אם שני עגלי זהב הנה היו במלכותו בתי במות רבי' אך במקום העגלים היו הבמו' הגדולות · והנה לא נבנ' שומרון בימי ירבעם כי עמרי בנה אותו והוא היה בית המלכו' בסוף הענין והנ' נתנב' זה הנביא הזקן שזה העתיד גם בן ישם' ואשיה על כל בתי הבמו' אשר בערי שומרו' וכן היה הענין כמו שנזכר בסוף זה הספר: אחר הדבר הזה ר"ל דברי הנביא הוא שהיה ראוי שיקח ירבעם מוסר עליהם מפני ראותו מופת המזב' שנקרע ונשפך הדשן וראו' שיבשה ושבה לקדמות' מפני תפלת הנביא והמית האריה איש האלהים על אשר מרה את פי יי' לאכול ולשתות במקו' ההוא והפלא שהיה בזה שלא שבר האריה את החמו' ולא אכל את הנבלה: החפץ ימלא את ידו · ר"ל להקריב הקרבנו': ויהי בדבר הזה לחטאת בית ירבעם · הנה בזה החטא היה לעונש כפלא בית ירבע': ולהכחיד ולהשמיד מעל פני האדמ · ר"ל כי זה החטא ששב שלא ישאר לירבע' נין ונכד ועליו ועל חביריו אמרה התור' פן יש בכם איש או אשה אשר לבבו פונה היום וגו' כמו שביארנו שם : ולא

ימלא ו' בקריא' וסי' נמסר בסוף סדר צו: בדבר הזה ח' בקריאה וסי' ויתעבר יי' בי למענכ' · אם יקרך עון בדבר · אפס כי נאץ נאצת · ויהי בדבר הזה להטאת · יען מאסכם · ואדני המלך למה חפץ · בדבר הזה יסלח · תנינא דפסוק · כי הרבינו לפשע · ותרין ובדבר הזה וסי' איגבם מאמיגים · תאריכו ימים :

וגקודים

רשי

אחר הדבר הזה · שראה את המופת הזה ושמע את דברי הנביא ואף על פי כן לא שב ורבותינו דרשו את' שתפסו הקדוש ברוך הוא בבגדו ואמר לו חזור בך ואני ואתה ובן ישי נטייל בגן עדן:

כלי יקר

מדרכיו הרעים כי רבים היו ואעפ"י שאפשר לכוללם בלשון זה · ועוד כי ויהי בדבר הזה ויהי הדבר הזה הי"לל ומהו חומרת הדבר הזה שלא שב וישב ויעש מקצות העם כו' מכל שאר דרכיו מעשותו העגלים והקמת כהני במות אשר קדמו הן אמת שאפשר לו' שאחרון הכביד וכיון שראה האותות והמופתים היה לו לשוב : הנה כל אלה הדקדוקים מתיישבים בדבריה' עם היות האפשר שלא כללו יחדיו בדבריהם או שנה' שבאו' מאי אחר הדבר הזה וגו' קאמר עד סוף כל הפסוקים והדקדוקים שבהם כמו שזכרתי שכולם מתיישבים במה שאמרו שתפסו הקב"ה בבגדו וא' לו חזור בך כו' והתפיסה בבגדו הוא במה שפי' בסדר אלה הדברים במה שא' שתפסו הקב"ה בידו שענין התפיס' הוא מורה על האחיזה וקשר והדבקות האלהי המגיע לאדם כפי מעשיו שבו בהמצעות מעשה הגון שבו ידבק ביוצרו ית' וית' ולהיות הברהם שלם בכל ובפרט בידו הפתוחה לעוברים ושבים על כן אמר שתפסו הקב"ה בידו והיה מטייל בו ארוכות וקצרות בהמצעות האחיזה בצדקות שהיה נותן ידו דכוותה כאמר בירבעם להיות שלימותו בתורה שהיה יושב ודורש · דברים נוראים בלי שום דופי כמו שאחז"ל והוא מתכסה בשלמה חדשה מה שלמה חדשה אין בה שום דופי אף תורתו של ירבעם אין בה שום דופי לעומת זה אמרו חז"ל אחר שתפסו הקב"ה לירבעם בבגדו הוא על השלמ' חדשה הנז' שתורתו היתה חביבה למעלה וזהו שתפסו בבגדו ובמה שפי' למעלה בהו' והוא מתכסה בשלמה חדשה שתורתו תהי לו כבגד יעטה ולמזבח תמיד יתגריה כי היא חלוקה דרבנן הנז' בגמר' ובש"ה שלובשים אותה בג"ע של מטה ממעשה המצות ובג"ע של מעל' חלוקה יותר דקה מן הדקה מהכוונות של המצות וזהו שתפסו לירבעם בבגדו ממש א"ל פה אל פה חזור בך ואני ואתה נטייל בגן עדן לבי או' לי שאלו שתק היה זוכה להיות הוא ברא' שכן מור' דבר הסי"ת שא' לו ואני ואתה ובן ישי נטייל בגן עדן שלא אמר ואני ובן ישי ואתה נטייל בג"ע שהיה הוא בהתרוגה אלא לפי שנתגאה ואמר מי בראש כענכם שא' לו בן ישי בראש שהוא יתב' את כל גבוה יראה ויראה השפלתו וז"ש בן ישי בראש כי די שיאמר בן ישי מוסב אל מאמר מי בראש בן ישי אבל ביון לומר בן ישי בענוותנותו יהיה בראש עתה וכמו שמליכו בלבבה שלפי שהיא דברה והמרה אי אפשר לשני מלכי' להשתמש בכתר אחד א' לה לכי ומעטי את עצמיך כיוצא בזה אפשר שהירע לירבעם שהקב"ה בקדימו ואני ואתה ובן ישי ולפי שנתגאה ואמר מי בראש נהפכה השיט' והסדר יתברך היודע ועד א"ל אי הכי לא בעינא · וכוונת מי בראש שמעתי מהרא"שוכים ז"ל שאם יהיה ירבעם בראש נוטל חלק בראש מאתו יתברך ומשפיע לבן ישי ואם יהיה בן ישי בראש מהעומדים ראשונה במלכו' שמב' יהיה בן ישי משפיע וירבע' מקבל וזו היא קנאת איש מרעהו בג"ע שנכוה מחופתו של חבירו בהיות' עליו והוא נשפע ממנו והתכלית לש"ס להיותו קרוב אל הסיבה ראשונה יותר ולהיות מושפע ממנו יתברך וית' ולזה אמר לא בעינא כו' עד כאן והנה מעתה נתבארו כל הדקדוקים כי אחר הדבר הזה שדבר לו הסי"ת שתפסו בבגדו ודבר לו חזור בך ועכ"ז לא שב ירבעם בתשובה ואעפ"י שדבר לו הסי"ת ואמר לו חזור בך בתשובה לא שב ירבעם ואו' מדרכו הרעה היינו גסות הרוח שבירבע' כנז"ל בפסוק עתה תשוב הממלכה אל בית דוד אמר רב נחמן גסות הרוח שהיתה בירבעם היא טרדתו מן העולם וכו' היא דייקא כמבואר במאמר הזה שאמר לא בעינא וז"ש מדרכו הרע' ביחוד על דרך פרטי היא גסות הרוח שטרדתו מן העולם הבא · וזהו ויהי בדבר הזה הנז' מגסות הרוח כמו שאמר רב נחמן היא שגרמה לו לחטאת בית ירבעם והיא טרדתו מן העולם כנז"ל ולזה אמר הדבר אשר תפסו בבגדו ולא שב זה גרם לו הכל לחטאת ולהכחיד בעולם הבא ולהשמיד מעל פני האדמה בע"הז או ירמוז לג"ע שהם במדרגת פנים בערך שאר העולם כי הוא היותר חשוב בעול' התחתון והוא שדה אשר ברכו הסי"ת והוא פני האדמה כאמור · והנה שמעתי שירבעם מתתקן הוא והוא משיח בן אפרים ויהרג לכפר הכל · ואולי ירחם הסי"ת שלא יהרג ואחריו יבוא בן ישי עד כאן ובזה הבין מ"ש ואני ואתה ובן ישי נטייל בג"ע להורות שהוא יקדים לבוא ואחר כך בן ישי העומד לנס עמים והוא שאל מי בראש על המעלה בקבלת השפע כנז"ל וכשאמרו לו בן ישי בראש אמר לא בעינא ועכ"ז הסי"ת חפץ למען צדקו לצדק בריותיו והוא מתקן בריותיו ועולמו במלכות שדי יתברך ויתעל' שמו · למדנו מתוך המאמר הזה וביאורו כל דקדוקי הפסוקים ועיין רש"י ז"ל והרד"ק ז"ל וכן מהרי"א ז"ל אלא שבאו' בדבר הזה פי' שהוא על רבוי הממון ורבוי הכהנים החפץ ימלא ידו היה חטאת גדול' כי התורה צותה על מקום מיוחד לבד במ"ש לא תעשו ככל אשר אנחנו עושים פה היום איש כל הישר בעיניו וכו' כי היה הרצון האלקי שהמקום יהיה אחד באחדות הבורא יתברך הנעבד בו וכהונה ליחיד אהרן וז"ש ויהי בדבר הזה מרבוי הכהנים והמקומות ומבחרו זולת שריו לו · הנה היה להכחיד ולהשמיד מעל פני האדמה שכן מצינו בקרח שערער על הכהונ' כבלע ספלתה האדמה את פיה ובלעה אותם מעל פני האדמה גבלעו וז"ש כאן ולהכחיד מעל פני האדמ' בקרח ובעדתו עד כאן וכן הרלב"ג ז"ל ולבלם ז"ל קשה לשון אחר הדבר הזה דהי"לל אחר הדברים האלה כי הוא המגרים לחז"ל דרשתם כאשר כתבתיו :

ולע"דן אחר הדבר הזה ענין הנביא שעל דבר קל אירעו טריפת אריה עם היות בשוגג או שטעה להתיר כיון שילא מהעיר היתר לו לשוב כמו שזכרתי שבהוראה זו השיבו הזקן וז"ש אחר הדבר הזה בלשון יחיד עכ"ז לא שב ירבעם אפילו מדרכו הרעה אחת לבד עם היותם דרכים רבים ורעים לא שב אפילו מאחת · או יהיה אחר הדבר הזה מורה באצבע בפרטות על ענין הנביא הזקן שעם היותו נביא שקר מורה עכ"ז חזר בתשובה וזכה שנרתה עליו נבוא' אמיתית מאת הסי"ת וחזר בתשובה שלימה עד שצוה יקברוהו אצל עצמות הנביא אשר מיהודה שידע כאמב' שיתקיים נבואתו ולזה אמר אחר הדבר הזה הפרטי של הנביא הזקן ששב בתשובה שלימה עכ"ז ירבעם לא שב ולא למד ממנו לשוב מדרכו הרעה והוסיף על חטאתו פשע שהי' עושה מקצות העם כהן אחר שיהיה לו חלק ונחלה זוכה בשתי שולחנות ושתי במות ז"ש מקצות העם עשה כהני במות אל איש אחד החפץ ימלא ידו שעם היותו יחידי ויהי כהני במות שהיתיד הזה הנז' התפקוכו' יהי כהני במות שישמש במקום שני כהנים בשתי במות · והוא נכון ואין אנו צריכין לידחק במה שכת' הרד"ק ז"ל שאו' ויהי כהני במות כמו ויהי מכהני הבמות ויהי בדבר הזה הנזכר כאו' אחר הדבר הזה של הנביא הזקן הנה בדבר הזה שהיה כמו הוראה לירבעם שישוב מדרכו הרעה ולא שב גרם

להיות חטא חמור מספיק לכל בית ירבעם לא לירבעם לבדו שהיה בדבר הזה שיעור מספיק לחטאת ירבעם שיהיו לכל בית ירבעם ולהכחיד ולהשמיד הבמות בית ירבעם והיכות ולחטאת וכו' וכבר זכרתי שלהכחיד בעולם הבא ולהשמיד מעל פני האדמה בע"הז · ורמז בהומר מעל פני האדמה שמוב והשלך כי המת לבית ירבעם בעיר יאכלו הכלבים והמת בשדה יאכלו עוף השמים בכל הענין דבסמוך :

בעת ההיא חלה אביה וכו' מהרי"א ספר הכתוב שחלה אביה בן ירבעם להגיד שכבר התחיל עונשו לבוא במיתת בנו שהיה שלם ונכבד מכל בית אביו ע"כ · ולע"דן בעת ההיא שתפסו הקב"ה לירבעם בבגדו שישוב בתשובה ולא רצה אז בעת ההיא ענשו הכתוב · ועפ"י שיטתו שכתבתי באחר הדבר הזה של תשובת הנביא הזקן וירבעם לא למד ממנו לשוב אז ענשו שחלה בנו אביה · ואביה ילך לשתי סיבות אב"י י"ך שכופר בע"א היה ומודה שהקב"ה הוא אביו שהרי בטל משמרתו ועלה לרגל לירושלם או פרדסיאות שהושיב אביו אלא גלגל בעון אביו ז"ש בן ירבעם והוא לא כמצא בו אלא דבר טוב אחד ולבך מה :

ויאמר ירבעם לאשתו וכו' עיין הרד"ק ז"ל וכן הרלב"ג ז"ל והוסיף וכן מהרי"א ז"ל והוסיף שיטה אחרת ולא ידעו הרואים כי אשת ירבעם את ויתפשו אחרי תשובת הנביא גם תהיה רעה פן תהיה לו למוקש ומפני הרואים חשש ולא מפני הנביא שבהכרת יכיר אותה כי רואה' דבר בו ומלתו על לשונו עד כאן · ועיין רש"י ז"ל ולרש"י קייתה שהביאו לו כן ואף על פי שהוא זקן אמנם בענים יבשים הנקראים בערב"י בסני"ם איך יאבל אותם הזקן ועיניו קמו משיבו אלא שאפשר לומר שעיניו קמו משיבו לפי שהעמיד תלמיד בלתי הגון ולא שיכיו כדי שלא יצא לחוץ ויתביים ממעשה תלמידו · ולע"דן מוכרח שהתבלית בהשתנית הוא בשני ענייניס הנז"ל יתדיון מבחינת אחיקו שלא יכירה כי שונא אותו וברואתה לא ירצה להכין עצמו לנבוא' עליה ישמר דבר מטוב ועד רע והבחינ' השנית מפני הרואים ולא כדמהרי"א אלא שיהיה זה בטול כל עבודתו כי גבריה היא עבודתו ושקר הם נביאיו מאחר שלא של ירבעם את פיהם יאמרו המה מעם העתועי' ולזה לא שאל כי אם את פי נביא ה' איש האלהים נביא אמת אחי' השילוני וז"ש קומי נא והשתנית עתה מעת לאתך מביתי שמכאן יהיה השינוי כדי שלא ידעו הרואים אותך ויאלה מביתי כי את אשת ירבעם ובו בשנוי הזה והלכת שילה כדי שלא יכירך הוא פן לא ירצה ליטפל ביך ולהנבא עליך ולא ירצה להכין עצמו לנבואה על כן לבי גם כן אליו מתנכרה ואחר שתחול עליו הנבואה בהכרח שאפילו יכירך לא יכבוש נבואתו ובעת ההיא אין לחוש אם יכירך ובאומרו ולא ידעו בו"או התוספ' מורה לכלול גם את אחיה כאמור מדלא קאמר שלא ידעו וכו' ומפסוק זה אמר אל אחיהו הנה אשת ירבעם מוכיח שהיתה באה מתנכר' אל הנביא : ואמר הוא דבר וכו' כלומר אף עשי השתדלותך לבלתי יכירוך וידעוך ישראל ואם בהכרח יכירוך לא איכפת לך שאין חילול כבודי וכבוד עבודתי בלבתך אליו כי הוא אשר דבר עלי למלך על העם הזה ויתלו הליכתי בזאת הבחינה · או יאמר הוא דבר עלי וכו' כמצטער ואומרו הוא נבא עלי למלך על העם הזה הוא הכניסני בהגר זה ומרי ליה מהריה · או יאמר בטחתי כי בשורה טובה תבושרי מפיו כי איש טוב הוא לנו שהוא דבר עלי למלך על העם הזה כלומר וגם עתה יבשרך טוב כמו שבשרני המלכות ולא ידע כי בזכותא תליא מלתא והזהיה כשר והגון לא כן עתה · ומענין הפסוק הזה נוכיח הוכחה וראיה ברורה שכל העגלים שעשה ירבעם לא שהיה בדעתו שבום או שמץ מינות חלילה והם כי חכם גדול הוא ויודע דעת עליון כי יחיד ומיוחד הוא יתברך ואין שני לך השררה שנכנס ב"ה קשה לפרוש המינה ולכך עשה העגלי' כמו שאמר הפסוק עתה תשוב וכו' והראיה לכל זה הוא שלחו את אשתו המלכ' והאמין באיש האלהים אחיה רבו שכל אשר יגיד לך הוא יהיה לנער אם כן השררה טרדתו מן העולם לא האמונה שקרית ולא רוח עועים כאמור ולקחת בידך עשרה לחם וכו' כי גם זאת מכלל ההשתנות שלא להרבות במנחתה כיד המלכה אלא עשרה לחם ונקודים ובקבוק דבש מפני הרואים ומפני אחיה עצמו ברואות מנחה מועטת לא יעלה בדעתו שהמלכה היא המביאה דבר מועט כזה והנה תכלית המנהג הזה על דרך ולא יראו פני ריקם איש כמתנת ידו ככה הבא לשאול פני הנבי' לדרוש אלהים הוא בא וצריך להביא איזה דבר בידו כי לא יראו פני ה' המתראים בנבואה ריקם והוא דרך כבוד כלפי מעלה כאשר זכרתי בענין שמואל ושאול :

ותעש כן אשת ירבע' וכו' ב"ר לא יוכל לראות כי קמו עיניו משיבו מכאן אמרו כל המעמיד בן רשע או תלמיד רשע עיניו כהות בן רשע מיצחק ויהי כי זקן יצחק ותכהינה עיניו מראות שהעמיד עשו הרשע תלמיד רשע מאחיה השילוני שנאמר ואחיהו השילוני לא יכול לראות שהעמיד תלמיד רשע ואי זה זה ירבעם בן נבט עד כאן לשונו והכוונה כדי שלא יצא לשוק ויאמרו זה הרשע בנו של פלוני אי זה הרשע תלמידו של פלוני ולכבודו עושה כן הסי"ת והנה למד זה מהפסוקים ענין יצחק ותכהינה עיניו מראות ממה שהיה רואה בפני עשו הרשע · אמנם כאן דקדק כפל לא יכול לראות כי קמו עיניו משיבו הבל אמר לא יכול לראות ר"ל כמנע הוא שיהיה יכול לראות כיון שיש לו תלמיד רשע וזהו שלא אמר לא יכול לראות · ועיין הרד"ק ז"ל וכן מהרי"א ז"ל · ולע"דן ותעש כן על השתנית שזה מוכיח שבשביל אנשי עיר ירבעם שלא ידעו שהמלכה הולכת שילה נעשה כן וז"ש ותעש כן להתנכר ותקם פתאם ותלך שילה ולא ירדה בבית אכסניא אלא מאם הדרך אל בית אחיה וזהו ותלך שילה ותבא בית אחיה ואמר ואחיהו בו"או יתירה לא יכול באילו הוא שתי תיבו' ואחיה הוא לא יכול לראות כלומ' הוא גרם לעצמו שלא יכול לראו' לפי שלמד לתלמיד שאינו הגון הנז"ל מחז"ל ולזה גם כן הוא מ"ש משיבו וחסר כמו משיבתו לומר שלא היתה מניעת הראיה טבעית מחויבת כולה משיבתו כן התלמיד בלתי הגון עיקר במה שלא יכול לראות · ואולי לזה אמר משיבו במ"ש משיבו ממה שבו שלמד להלמיד שאינו הגון שקמו עיניו לא יכול לראות :

וה' אמר אל אחיהו כו' עיין רש"י ז"ל וכן הרד"ק ז"ל · ולע"דן שהסי"ת אמר לאחיהו דע כי האשה הזאת אשת ירבעם היא והיא באה לדרוש מעמך על דבר אחד בלבד לא יותר ז"ש לדרוש דבר מעמך על בנה כי חולה הוא ואתה תשיב לה כזה על השאלה וגם כן ובזה הדבר אליה

רד"ק

והשתנית · לפי שידע כי אחיה היה שונא אותו לפי שסר מאחרי יי' אמר בלבו אם ידע אחיה שהיא אשתי לא יתנבא לי כי אם רע לפיכך אמר לאשתו שתשנה כדי שלא יכירה כי היא אשתו של ירבעם ומה שאמר לה שתקח עשר' לחם ונקודים ובקבוק דבש למנחה לנביא כי כן היה מנהגם כשהיו באים לשאול מהנביא היו מביאים לו מנחה כמו שאמר בשאול ונערו מה נביא לאיש האלהים : ונקודים · ת"י כסנין ובדברי רז"ל פת הבאה בכסנין והיא פת עשויה כעבין יבשים וכוססין אותם בבית המשתה : ובקבוק · כלי שפיו צר ות"י קלוע ומה שאמר לה הוא דבר עלי למלך על העם הזה כלומר שנבואתו מתקיימ' כי כמו שדבר עלי כן היה לי ומה שיאמר לך על הנער הוא האמת :

וְהִשְׁתַּנִּית וְלֹא יֵדְעוּ כִּי־אַתְּ אֵשֶׁת
יָרָבְעָם וְהָלַכְתְּ שִׁלֹה הִנֵּה־שָׁם אֲחִיָּה
הַנָּבִיא הוּא־דִבֶּר עָלַי לְמֶלֶךְ עַל־הָעָם
הַזֶּה׃ וְלָקַחַתְּ בְּיָדֵךְ עֲשָׂרָה לֶחֶם
וְנִקֻּדִים וּבַקְבֻּק דְּבַשׁ וּבָאת אֵלָיו
הוּא יַגִּיד לָךְ מַה־יִּהְיֶה לַנָּעַר׃ וַתַּעַשׂ
כֵּן אֵשֶׁת יָרָבְעָם וַתָּקָם וַתֵּלֶךְ שִׁלֹה
וַתָּבֹא בֵּית אֲחִיָּה וַאֲחִיָּהוּ לֹא־יָכֹל
לִרְאוֹת כִּי קָמוּ עֵינָיו מִשֵּׂיבוֹ׃
וַיהוָה אָמַר אֶל־אֲחִיָּהוּ
הִנֵּה אֵשֶׁת יָרָבְעָם בָּאָה לִדְרֹשׁ דָּבָר
מֵעִמְּךָ אֶל־בְּנָהּ כִּי־חֹלֶה הוּא כָּזֹה
וְכָזֶה תְּדַבֵּר אֵלֶיהָ וִיהִי כְבֹאָהּ וְהִיא
מִתְנַכֵּרָה׃ וַיְהִי כִשְׁמֹעַ אֲחִיָּהוּ אֶת־
קוֹל רַגְלֶיהָ בָּאָה בַפֶּתַח וַיֹּאמֶר בֹּאִי
אֵשֶׁת יָרָבְעָם לָמָּה זֶּה אַתְּ מִתְנַכֵּרָה
וְאָנֹכִי שָׁלוּחַ אֵלַיִךְ קָשָׁה׃ לְכִי אִמְרִי
לְיָרָבְעָם כֹּה־אָמַר יְהוָה אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל
יַעַן אֲשֶׁר הֲרִימֹתִיךָ מִתּוֹךְ הָעָם וָאֶתֶּנְךָ
נָגִיד עַל עַמִּי יִשְׂרָאֵל׃ וָאֶקְרַע אֶת־
הַמַּמְלָכָה מִבֵּית דָּוִד וָאֶתְּנֶהָ לָךְ וְלֹא־
הָיִיתָ כְּעַבְדִּי דָוִד אֲשֶׁר שָׁמַר מִצְוֹתַי
וַאֲשֶׁר־הָלַךְ אַחֲרַי בְּכָל־לְבָבוֹ לַעֲשׂוֹת
רַק הַיָּשָׁר בְּעֵינָי׃ וַתָּרַע לַעֲשׂוֹת מִכֹּל
אשר

תרגום

וְתִשְׁתַּנִּין וְלָא יְדַעוּן דְּאַתְּ אִתַּת יָרָבְעָם
וְתְהַכִין לְשִׁילוֹ הָא תַמָּן אֲחִיָּה נְבִיָּא
הוּא מַלֵּיל עֲלַי לְמֶהֱוֵי מַלְכָּא עַל עַמָּא
הָדֵין׃ וְתִסְּבִין בִּידָךְ עֲסַר טוּלְמִין דִּלְחֵם
וְכִסְנִין וְקִלוּעַ דִּדְבַשׁ וְתֵהֲכִי לְוָתֵיהּ
הוּא יְחַוֵּי לִיךְ מָה יְהֵי לְרַבְיָא׃ וַעֲבַדַת
כֵּן אִתַּת יָרָבְעָם וְקָמַת וַאֲזַלַת לְשִׁילוֹ
וַאֲתַת לְבֵית אֲחִיָּה וַאֲחִיָּה לָא יָכִיל
לְמֶחֱזֵי אֲרֵי קְהָא עֵינוֹהִי מִסֵּיבֵיהּ׃ וַיְיָ
אָמַר לַאֲחִיָּה הָא אִתַּת יָרָבְעָם אַתְיָא
לְמִתְבַּע פִּתְגָם מִינָךְ עַל בְּרַהּ אֲרֵי
מְרַע הוּא כְּדֵין וּכְדֵין תְּמַלֵּיל עִמַּהּ
וִיהִי בְּמֵיעֲלַהּ וְהִיא מִשְׁתַּנְיָא׃ וַהֲוָה
כַּד שְׁמַע אֲחִיָּה יָת קָל רִיגְלָהָא עָלַת
בְּתַרְעָא וַאֲמַר עוּלִי אִתַּת יָרָבְעָם לְמָא
דְנָן אַתְּ מִישְׁתַּנְיָא וַאֲנָא שְׁלִיחַ
לְאִתְנַבָּאָה עֲלָךְ פִּתְגָמִין קְשָׁן׃ אִיזִילִי
אֱמַרִי לְיָרָבְעָם כִּדְנַן אֲמַר יְיָ אֱלָהָא
דְיִשְׂרָאֵל חֲלָף דְּאַפְרֵשְׁתָּךְ מִגוֹ עַמָּא
וּמַנִּיתָךְ לְמֶהֱוֵי מַלְכָּא עַל עַמִּי יִשְׂרָאֵל׃
וְאַעְדֵּיתִי יָת מַלְכוּתָא מִבֵּית דָּוִד
וִיהַבְתַּהּ לָךְ וְלָא הֲוֵיתָא כְּעַבְדִּי דָוִד
דִּינְטַר פִּיקוֹדַי וּדְהַלִיךְ בָּתַר פּוּלְחָנִי
בְּכָל לִבֵּיהּ לְמֶעְבַּד לְחוֹד דְּכָשַׁר
קֳדָמַי׃ וְאַבְאֵישְׁתָּ לְמֶעְבַּד מִכֹּל
דהוו

רד"ק

כי קמו עיניו משיבו · וכן ועיניו קמה והטעם כי לעת הזקנה תיבש הלחות ויקומו יתרי העין ותכנס העין בחורה וכבר פי' בו פירוש אחר בהכתו ועיניו קמה : משיבו · כמו משיבהו וכן ונורם לבלות שאול שהוא כמו ונורתה כתבונת עצבים שהוא כמו כתבונתם · ואמר בדרש כל המעמיד תלמיד שאינו הגון עיניו כהות מנא לן מאחיה השילוני וירבע' בן נבט תלמידו היה : כזה וכזה · הדברים שאמר לה : מתנכרה · הפך ההכרה : קשה · חזות קשה וכמוהו מאכלו בריא' שה בריאה :

ואותי

רש"י

ונקודים · מין קליות מיובשין בתנור ועושין אותן קמח לעשות ממנו מאכל שקורין לו שתיתא בלשון תלמוד : והוא מתנכרה · כאילו אינה זאת : שלוח אליך · את הב"ה בשליחות קשה :

משתין

רלב"ג

ולא ידעו כי את אשת ירבעם · אמר זה כי נתבאר לו שאחיהו שנאהו על שסר לבו מאחרי יי' : עשר' לחם ונקודים ובקבוק דבש · אמר זה לשיביאו תשורה לאיש האלהים כי כן היה מנהג' כמו שנזכר בענין שאול · והנה נקודים הוא פת יבש מתובל בתבלין ובקבוק הוא כד"אל בלע"ז : כי קמו עיניו משיבו · ר"ל שפסק ראות עיניו מרוב שיבתו : ותרע לעשות מכל אשר היו לפניך · זה לאות כי לא חטא שלמה כי אם על שהעלי' עיניו מכשופיו מעשו אלהים אחרים כי אם עשה שלמה זה לא יצדק מה שאמר הכתוב בזה המקום :

ואותי

כלי יקר

דברים מחודשים שלא שאלה עליהם ודמסיק וזה טעם כפל כזה וכזה ויהי כבואה רוצה לומר לא תצריך זמן רק ויהי מה שתדבר יהיה כבואה בה שעתא בעוד שהיא מתנכרה כדי שתשתומם איך ידע האל יתברך ויתע' ויש דעה בעליון שקודם בואה אליך הבינותי והגדתי מראשית אחרית וכן עשה שאמר לה בה שעת' בואה ואנכי שלוח אליך קשה · וכתיב זה מוכיח שבאה אל הנביא אחיה מתנכרה מפני הנביא עצמו :

ויהי כשמוע אחיה כו' עיין רש"י ז"ל והרד"ק ז"ל ומהרי"א ז"ל השי"ת הודיע לנביא שאשת ירבעם היתה באה לשאלו וכוהו ומה שיאמר לה ולכן בהיותה נכנסת בפתח ביתו אמר לה בואי אשת ירבע' למה זה את מתנכרה כי הנה אנכי שלוח אליך קשה בסוד אליך קשה שאין ראוי לפרסם הנבוא' כי קשה הוא ולכן לא תצטרך להתנכר כי אליך אנ' שלוח : ולע"דן במה שקדם שהיתה מתנכרה כי אם יכירה אולי לא ירצה להטפל בה ולהנבא אליה לא טוב ולא רע ולזה אמר לה למה זה את מתנכרה למה זה ר"ל אין צורך להתנכר מפני זה הדב' אשר עלה בדעתה כי למה זה את מתנכרה ואנכי שלוח אליך קשה ולא אוכל עצר' ולכבוש נבואתי חס ושלום או יאמר למה זה ר"ל די מה שהתנכרת מפני הרואים מעת צאתך מביתך אבל כאן אצלי בזה המקום למה זה מתנכרה כי אנכי שלוח אליך כו' אם כן מה תועלת התנכרות בזה המקום · ולפי שיטת המפרשים שהתנכרה פן מפני שהיה אחיה שונא אותו מפני אשר סר מאחרי השי"ת ואם ידע שהיא אשתו לא יתנבא עליה טוב כי אם רע לעומת זה אמר לה עתה כל התנכרותיך היה מפני זה הדבר הקשה ולא שוה לך כי אשר יגורת יבוא ליך ז"ש למה זה את מתנכרה זה מורה באצבע על זה הדבר אשר בידו מנבואה רעה למה זה את מתנכרה שלא שוה ליך כלום שהרי אנכי שלוח אליך קשה כי לא מלבי אלא שלוח אליך בחוזק קשה או אמר שלוח אליך ומאיליות השליחות קשה עלי שלא הייתי רוצ' להטפל בענייניך ולא בבעליך ובזה מובן אומר שלוח אליך קשה דלא קאמר חזות קשה או נבואה קשה מורה שגם מאיליות שלוח אליך קשה הוא בעיני כי לא מלבי או יאמר אליך קשה כלומר שלוח ליך שאת קשה כי בעל כאשתו ואש' כבעלה קשה עורף ויהיה אליך קשה כמו אליך הקשה אשה קשת רוח :

לכי אמרי וכו' מהרי"א ז"ל שהרימו השי"ת מתוך העם ר"ל שלא היה מלך בן מלך אלא מן העם ומתוך העם ולא היתה המלכתו בהשתדלות הכושי כי אם בהשגחת השי"ת וז"ש יען אשר הרימותיך · ולע"דן לפי שירבעם עשה אלוהות חדשים לישראל לא שערום אבותיהם לזה אמר לו השי"ת לכי אמרי לירבעם כה אמר ה' אלהי ישראל ר"ל אלהי ישראל אני על כורחו שלא בטובתו ואעפ"י שהדיח את יש' מעלי יען אשר הרימותיך מתוך העם שלא עשיתי שתמלוך עליהם בעל כורח' שלא בטובתם אלא העם הם בחרוך ומתוך העם הרימותיך ועם היותך נבחר מהם אשר זה יהי' סיבה להחניף אותם כיון שהם בחרוך ובידם לרחק ולקרב שהרי רחקו את רחבעם וקרבוך לך"א ואתנך נגיד על עמי ישראל שנתתי מוראך ואימתך על עמי ישרא' וזהו ואתנך נגיד לרדות ולמיגגד וגזירת הפסוק באומרו יען אשר הרימותיך כו' לכן הנני מביא רעה כו' ובזה מובן כפל הרימותיך כו' ואתנך כו' : ואקרע את הממלכה כו' יש לדקדק דקשה אומרו ולא היית כעבדי דוד מאחר שאמר כך אומ' ותרע לעשות כו' ותעשה לך אלהים אחרים כו' בכלל הרעותה שלא היה כדוד עבד ה' כי לא יאמר מאמר ולא היית כעבדי דוד כו' אלא כשהפרש ביניהם מועט יאמרו ולא היית כעבדי דוד אבל בהפרש גדול המבדלות לא יתכן לומר ולא היית כעבדי דוד כו' ונראה שהשי"ת מתרעם עליו שקרע הממלכה מבית דוד ואתנה לך אם היות שלא היית כעבדי דוד לפי' בעת ההיא שנתתיה לך לא היית כשר כעבדי דוד כי דוד עבדי שמר מצותי וכו' ולא היה התכלית כעבד ישאף צל וכשכיר יקוה פעלו אלא לעשות רק הישר ר"ל שלא היה עושה אלא להבחנת היושר והטוב במה שהוא טוב לא לתכלית אחר וז"ש רק הישר בעיני או אמר רק הישר שלא היה עושה מעשים טובים ורעים אלא רק הישר והיה עושה אותו בעיני רוצה לומר בהצנע והצנע לכת אתי או אמר רק הישר לפי שדוד אמר והרע בעיניך עשיתי לעומ' זה העיד הקב"ה ואמר לעשות רק הישר בן למעט הרע בעיניך עשיתי כי היו דבריו דרך ענוה או דרך גוזמא אם כן כל הכתוב הזה מדבר על הזמן שנבחר ירבעם שלא היה ממדרגת דוד עליו השלום ועתה והרע לעשות וכו' :

ותרע לעשות מכל וכו' במסכת ברכות פ"א אמר רבי יצחק אמר רבי יוחנן משום רבי אליעזר בן יעקב כל האוכל ושותה ואחר כך מתפלל עליו הכתוב אומר ואותי השלכ' אחרי גויך אל תקרי גויך אלא גאיך אמר הקב"ה אחר שאכלו ושתה ונתגאה קבל עליו עול מלכות שמים עכ"ל

כלי יקר

ולע"דן לדקדק שלפי פירוש זה אין הבנה ולא שייכות לפסוק הזה בענין ירבעם שמתרע' עלי ותעשה לך אלהים אחרים ואיך יתכן שנתרע' עליו על האכילה ושתיה קודם התפלה · ודוחק לומר שזו אסמכתא בעלמא · ואפשר לומר כי עבירה גוררת עבירה מקלה אל חמור' הימנ' ומחמורה אל יותר ויותר חמורה ואחריתו עדי אובד וכמו שאחז"ל כל הכועס יהי בעיניך כעובד ע"א כי כך דרכו של יצ"הר היום אומר לו כך כו' והנה מהיות ירבעם עובד ע"א במקר' ולא בעצם כי גם הוא יודע שהבל הבלים ולא עשה כן אלא כדי להרחיק' מירושלם ומרחבעם מיראתו פן יקחו המלכות ממנו ויחזור עטר' ליושנה אם כן היה גורם בעצם גאה וגאון והע"א דרך רע להגיע למבוקשיו כאמור לזה הוכיחו השי"ת אחר הוכחת ותעשה לך אלהים אחרים ומסכות לא שאתה מאמין בהם אלא להכעיסני לפי שאמרתי בן ישי ברא"ש כנז"ל בפסוק אחר הדבר הזה כו' נמצא שלא היו אלא להכעיסני ולא מלבך נמצא שאותי השלכת אחרי גווך אל תקרי גווך אלא גאיך שהי' הגאו' הנזכר של מי ברא"ש היא היא שגרמה לך להשליך אותי ואת עבודתי ואילו לא היתה זאת המיד' של גסות הרוח בירבע' לא בא לכלל עובד ע"א וכמו שאחז"ל כנז"ל בפסוק עתה תשוב הממלכ' לבית דוד גסות הרוח שהיתה בירבעם טרדתו מן העולם כו' נמצאת עביר' קלה של גסות הרוח הביאתו לידי עבירות חמורות האלה ולזה הזכיר בסוף התוכחת ואותי השלכת אחרי גווך שהגאוה גרמה לך כל זה ולזה דרשו חז"ל אל תקרי גווך אלא גאיך שהוא מוכרח כיון שהוכיח זה אחר ותעשה לך אלהי' אחרים אין זה גווך של גאיך ולזה דרשו כל האוכל ושותה ואחר כך מתפלל כו' שאין זר לומר שכיוצא באלה הדברים של גאוה היו בו בירבעם שבירבעם מגסות הרוח טרדתו מן העולם · ועיין הרד"ק ז"ל וכן הרל"בג ז"ל · וכן מהרי"א ז"ל והוסיף במ"ש והרע לעשות מכל אשר היו לפניך רמז לשלמ' ולרחבעם ותעשה לך אלהים אחרים ומסכות זו עבודת ע"א ועכייני המלות אותי השלכ' אחרי גווך לכן יהי' עונשך גדול כיון שאני קרעתי המלכות מבית דוד כנז"ל ואקרע כו' מפני נטיית לב שלמה אחרי נשיו והוא לא חטא ואתה לא כן אלא ותרע לך מהם אם כן לא יהיה העונש בקריעת מלכות ישראל והכית בידך שבט אחד או שנים אלא להכרית מבית ירבע' אפי' משתין בקיר : ולע"דן ותרע לעשות כו' דלא כתיב ותעשה רע מכל אשר לפניך יען כי כל אשר היו לפניו שלמה ורחבעם לא חטא שלמה אלא בשלא מיחה ואפילו אם נכשל באיזה דבר מה או הוא או רחבע' לא היה התכלי' בפעולתם להרע ולהכעים אלא אנוסים מיצרם ותאותם יביא להם לעשות כך אמנם אתה לא כן אלא ותרע לעשות רוצה לומר הרעות מרוע הלב היה קודם לכל מעשה ממעשיך להכעיסני וז"ש ותרע לעשות מהם באופן שאיכות הרע שבמעשיך ורוע כוונתך גברה מהם מכל אותם אשר היו לפניך · וכדמסיק להכעיסני כו' ותעשה לך אלהים אחרים ומסכות רוצה לומר לא נעלם ממך לחשוב שאותה האלהים שעשית יש בם תועלת אבל משעת מעשה ותעשה לך ר"ל שלך גלוי וידוע שהם אלהים נעשים אחרים לעובדיהם כדפרש"י ז"ל בחומש מדחז"ל אבל מה שעשיתם היה התכלית להכעיסני על מי ברא"ש בן ישי או אני כנזכר לעיל ואם כן לא היה לך לטעות בטעות גדול' כזאת להשליך אותי אחרי גווך כיון שכל הכעסתך היתה להיותך ברא"ש מפני גווה בלבד כמו שביארתי בפ' אחר הדב' הזה ולא היה אלא להיותר משפיע בו בבן ישי ולא מושפע ממנו והתועלת הגדול הוא להיותך קרוב אלי ומושפע ממני ואם כן איפה איבה אותי השלכת אחרי גווך והיא טעות גדולה דכיון דתפסת מרובה לא תפסת להיותך ברא"ש היה לך לתפוס במועט תפס' מועט תפס' ולא היה לך להשליך אותי אחרי גווך לא מיחה ולא מקצתה אלא לגמרי כדחית ממני היחשב זה פועל חכם :

לכן הנני מביא כו' עיין רש"י ז"ל · והרד"ק ז"ל · והרל"בג ז"ל · וכן מהרי"א ז"ל והרחיב בענין שאחר שהרע ירבעם מכל אשר לפניו הנה תהיה פורענותו יותר גדולה כי לשלמה נשאר לו בן מלך יורש מלכות הוא רחבעם והשאיר לו אחריו ברכה עושר גדול אמנם ירבעם יכרת ביתו ולא יהיה לו יורש מלכות וזהו עצור מלשון זה יעצור בעמי יורש עצר שהוא המלכות ולא עזוב מהמלכות ומגורש ממנה לפי שלא ימלט מזרעו אדם זכר והוא המשתין בקיר ולא ישאר לו לא מלך ולא הדיוט וזהו אומרו עוד וביערתי כו' כדהרל"בג ז"ל עד כאן : ולע"דן לדקדק אומרו אל בית ירבעם דהי"לל על בית ירבעם ועוד הי"לל ועצור ועזוב בוי"ו והעטף · ומהו בישראל שהוא מיותר ונראה כמו שאמרו חז"ל בפסוק ובאה אל הגנב זה הגונב דעת הבריות שאומרים לו ביד פלוני ואין לו בידו כלום ומשביעו לבטלה ואל בית הנשבע בשמי לשקר שיש בידו וכופר ונשבע נעשית השבועה ככלב ובאה אל בית הגנב כו' שכורך ראשו בין ברכיו ונופל והקרה ואינו זז משם נופל כותל ואינו זז משם עד שמכלה הכל וכילתו את עציו ואת אבניו לדברים שאין האש מכל' ואתן שבועת שוא מכלה אותן עד כאן בזה נבין הנני מביא רעה אל בית ירבעם שאם מפני שבוע' נעש' קטיגור וכח טומאה ככלב ובאה אל בית הגנב מעון עבודת אלילים וחטאת ירבעם על אחת כמה וכמה שיעשו ממנו רעה וקטיגוריא גדולה להכרית הכל וזהו שאמר הנני מביא הרעה והקטיג'

שנעשית

מנחה קטנה

יען אשר הרמותיך מתוך העם · שלא בחרתי בך מהיותך שר וגדול כי אם עבד לשלמה והייתי יכול לבחור באחר' כמוך ובחרתי בך יוסף מתוך העם · ואלו נעשית שר או חשוב במלאכה היה לך להחזיק לי טובה כ"ש עתה ואתנך נגיד על עמי ישראל למלך גדול על עמי ישראל · כדי שתהי' להם לעינים להורות להם הדרך אשר ילכו בה ולהרים מכשול מדרך עמי · כי היו הם עמי ישראל מאמינים בני מאמינים שהייתי להם לאלהי' וגם המה היו לי לעם עמי ישראל וכדי שיהיו דבוקים בי ואקרע את הממלכה מבית דוד זה שלמה ע"י שלא מיחה בנשיו שזיו עע"ז והיה בית מיחוש שבית ישראל ירחו וכן יעשו גם העם קרעתי הממלכה ממנו ואתנה לך שאתה תדריכם בדרך הטוב ותגדור הפרצה · ואתה לא כן עשית אלא עשית עגלי זהב · וכנגדם לזה הוא שלא היית כעבדי דוד שהי' מקטין עצמו ודוד הוא הקטן אע"פי שעלה לגדולה לא גבה לבו וע"כ שמר מצותי משא"כ אתה גסות הרוח שבך טרדך וז"ש ולא היית כעבדי דוד שהי' בקטנותו וגדלותו מתחילתו ועד סופו משא"כ אתה כיון שעלית לגדולה גבה לבך וע"כ לא הלכת לירושלים כדי שלא תראה אתה עומד ומלך יהודה יושב וע"כ ותעשה לך אלהי' אחרים עבירה גוררת עבירה ע"י הגאוה ורם לבבך שכחת את ה' אלהיך ותעשה לך אלהים אחרים ופה גם לא נסתת בדברי ששבטחתיך שתמלוך על עשרת השבטים ואתה יראת שיהרגו לך ותחזור המלוכה לבית דוד כי לא האמנת לי וזה שאמר ואותי השלכת אחרי גוך :

יען

מסורה

על העם ח' וסי' ויבחר משה אנשי · ותחזק מצרים · ויקח משה את הדם · ויקח אהרן כאשר דבר משה וירץ · ויקח צמד בקר וינתחהו · ויהי כשמוע חירם · ויאמר ירבעם לאשתו · ויתן שרי מלחמות דד"ה · כל עזרא דכוו' על העם : אחיהו ה' בקריאה וסימ' ותעש כן אשת ירבעם תנינא דפסוק · ויי' אמר אל אחיהו · ויהי כשמע אחיהו · ויקברו אתו ויספדו אתו · ולא שמע המלך דד"ה : חלה ח' ז' חסרים וא' מלא וסי' נמסר בריש סדר ויחי : שלוח ד' בקריאה וסימ' ואנכי שלוח אליך קשה · וציר בגוים שלוח דירמיה · כי לא אל עם עמקי שפה וכבדי לשון · ואף כי תשלחנה לאנשים : כל מלכים וישעיה וירמיה ותריסר על בית ועל בית ב"מ י"א אל בית וסי' הנני מביא רעה אל בית ירבעם · והלכו גוים רבים · והלכו עמים רבים · אל בית יעקב אשר פדה את אברהם · והקימותי את הדבר הטוב · הלוך אל בית הרכבים · ויאמר ירמיהו אל המלך צדקיהו · כי בא ירמיהו אל בית · ולנה בתוך ביתו ב' בו · ובחנוני ·

מנחה קטנה

יען נמצא בו דבר טוב · אנ' ס"ל אני מסלקו כעודו בטובו וקודם שיתחיל שילמד ממעשיך ויהי' הוא ג"כ בכלל הגזירה שלא יקבר ולא יספד ואומר שיש לו זכות : והקים ה' לו מלך וגו' עדה כנגד עדם שהי' ירא שיהרגנו ויחזרו העם כשילכו לירושלי' וע"כ הקים העגלי' ואני הבטחתיו שלא יהרגנו ושימלוך על ישראל ולפיכך עתה מעשה העגלים את אשר יגר מפני יבא לו שיקים ה' מלך שיכרית את בית ירבעם וז"ש ומה גם עתה · עתה שעשה העגלים יהרג ולא יצילנו את אשר עשה ידיו : או יאמר והקים ה' לו מלך וגו' אשר יכרית את בית ירבעם זה הבן שיום ומה גם עתה אחרי מות זה שיש לו זכות הדבר טוב אשר נמצא בו כל שכן שיכרת הכל בלי תקוה כי אין נשאר בביתו מי שיהיה בו דבר טוב אך את ישראל לא יכרית לגמרי ח"ו כי הוא המטיאם · רק יכה אותם ה' כאשר ינוד הקנה במים שינוד אנה ואנה ושרשו במקומו נשאר רענן וטוב תמיד כן שורשם לא ימוט לעולם :

רדק

ואותי השלכת אחרי גויך · שלא פנית אלי לא כך ולא כך כאדם המשליך הדבר אחר גוו שלא יפנה אליו ותרגם יונתן ופולחני ארחיקתא מקבל עינך : משתין בקיר אמרו רז"ל אפילו הכלב שדרכו להשתין בקיר וכאומר זה על דרך ההפלגה וי"ת ידע מדע אמר משתי' כמו משית ר"ל משית עיצה בקירות לבו : עצור ועזוב · אפילו מה שיהיה עזוב ועצור במקום · שלא יכרת בתחלת הפורענות הבאה עליו אכריתנו בסוף שלא ישאר ממנו דבר ואדוני אבי ז"ל פירש עצור על הממון שהוא עצור באוצר ועזוב המקנ' שהוא עזוב בשדה : כאשר יבער הגלל עד תמו · אמרו רבותינו ז"ל גלל זה השן רוצה לומר כמו שמבער השן המאכל עד תומו ונקרא השן גלל לפי שדומ' לאבן שיש הנקרא גלל כמו שאמר בדבכין די אבן גלל ויש מפרשים גלל היא צואה מן כגללי צואת האדם ויונתן תרגם כמו דמנדרין בגולילין עד דמסייפין : בבאה רגליך העירה · מקור בתוספת ה"א כמו בבוא רגליך : דבר טוב · לא גלה הכתוב מה דבר טוב נמצא בו ור"זל אמרו שבטל פרדסאו שהושיב אביו בדרכים למנוע ישראל שלא יעלו ברגל : זה היום · זה היום שיקום אותו המלך : ומה גם עתה : מה צרה זו גם עתה כלומר נקלה היא צרה זו כי יותר ויותר יבאו על ישראל צרות : כאשר

מלכים א יד

דהוו קדמך ואזלתא ועבדתא לך ו' כתיב כן טעות עממיא ומתכן לארגזא קדמי ופולחני ארחיקתא מקביל עינך : בכן ל' בסיפ' הא אנא מיתי בישתא לבית ירבעם ואשיצי לירבעם ידע מדע ואחיד ושביק בישראל ואפלי בתר בית ירבעם כמא דמנדרין בגולילין עד דמסיפין : דימות לירבעם בקרתא יכלון כלביא ודימות בחקלא יכלון עופא דשמיא ארי מימרא דיי גזר כן : ואת קומי איזילי לביתך במיעל ריגליך לקרתא ימות רביא : ויספדון ליה כל ישראל ויקברון יתיה ארי דין בלחודוהי יתכניש לירבעם לקברא חלף דאשתכח ביה פתגם דתקין קדם יי אלהא דישראל בבית ירבעם : ויקים יי קדמוהי מלכא על ישראל דישיצי ית בית ירבעם מן דקים יומא דין ואף דאתיליד מכבן ולהלא : וימחי יי ית

ד' אשר־היו לפניך ותלך ותעשה־לך אלהים אחרים ומסכות להכעיסני ואתי השלכת אחרי גוך : לכן י הנני מביא רעה אל־בית ירבעם והכרתי לירבעם משתין בקיר ג' עצור ועזוב בישראל ובערתי אחרי ל' בית־ירבעם כאשר יבער הגלל עד־תמו : המת לירבעם בעיר יאכלו הכלבים והמת בשדה יאכלו עוף השמים כי יהוה דבר : ב' · ל' ואת קומי לכי לביתך בבאה רגליך ט' העירה ומת הילד : וספדו־לו כל־ישראל וקברו אתו כי־זה לבדו יבא ל' בסיפר' לירבעם אל־קבר יען נמצא־בו דבר טוב אל־יהוה אלהי ישראל בבית ירבעם : והקים יהוה לו מלך על־ישראל אשר יכרית את־בית ירבעם כ"ד · ל' זה היום ומה גם־עתה : טו והכה יהוה את

העירה ט"ת' לשון קרת' וחד לשון עורה וסי' נמסר ביהושע סימן ו' : ומה כ"ד וסי' נמסר בסדר כי תשא :

רשי

משתין בקיר · ידע מדע תירגם יונתן משית בקירו לבו : ועצור ועזוב · עצור שיש לו מחזיק יד כמו זה יעצור בעמי ועזוב שאין לו מחזיק ביד : כאש' יבער · המבער את המאכל בפיו לעשו' גלל כך אבער אחריו עד תומו : דבר טוב · שבטל משמרתו שהושיבו אביו שומר שלא יעלה אים לרגל ובטל משמרתו ועלה : אשר יכרית את בית ירבע' זה היום ומה גם עתה · הנולדים לו היום אשר עתידין להולד לו מעתה כך תירגם יונתן : העיר

רלבג

ואותי השלכת אחרי גוך · ר"ל שהשלכ' אותי לאחוריך לבלתי פנות אל דבר ממצותי : והכרתי לירבעם משתין בקיר · שלא ישאר לו שום זכר כי הזכר לבדו יוכל להיות משתין בקיר : עצור ועזוב בישראל · רוצה לומר שיכרית לו עצור ועזוב והנה העצור הוא מה שבוא בידו והעזוב הוא מה שהפקיד ועזב ביד זולתו : כאשר יבער הגלל עד תומו · אמרו רבותינו ז"ל כי הגלל הוא השן והרצון בו כי השן האוכלת תבער המאכל עד תומו ולפי דעתי שהרצון בו כאשר יבער הרוח המגלגל שיבער כל מה שימצא במקום שהוא סובב ועולה אמם כן ויבער השם ית' אחרי ירבע' עד תומו : בבאה רגליך העיר' · הוא כמו בבוא רגלך והרצון בזה בבא רגלך העיר אשר תבער בה והעיר היא תרצה תקומי ותלכי לביתך ותמצאי אז הילד מת ונבחה זה אות חזק על אמתות שבשאר מהנבואה הזאת כי כבר יתחלף עת באה העיר כבחירתה כי תוכל ללכת במהירות או במתון או תוכל להתעכב בדרך אך על כל פני' רצה לאמ' זה האות שבבואה לתרצה תקום תכף ותלך לבית' ולו תמצא העניין כמו שאמר הנביא כי אם תאמר לא אשוב לביתי עוד לא ימשוך מזה שלא ימות בנה אך ימות אחר העת שתוכל ללכת בו בבית' מעת בא רגליה העיר ההיא : יען נמצא בו דבר טוב אל יי' אלהי ישראל : רוצה לומר שאין בבית ירבעם שנמצא בו דבר טוב ליי' זולת זה ולזה רצה הש"י לעשו' לו טוב קצת והוא שיבא אל קבר וספדו לו כל ישראל אך מהשאר לא יבא אחר אל קבר והנה לא פירש אי זה דבר טוב נמצ' בו ליי' וראוי שתדע שנמצאו בו דברים רעים רבים שלולי זה לא היה זה הגמול לבד ראוי לו אך היה ראוי שימלוך אחרי אביו ומה שידמה לזה מהטובות : אשר יכרית את בית ירבעם זה היום · ר"ל שהמלך ההוא יכרית את זרע ירבעם זה הנמצא לו היום שלא תחשבי שיאריך לו השם הרעה עד עבור הדור הנמצא לו בביתו : ומה גם עתה · רוצה לומר ויכרית גם כן מה שיולד לו עוד מהבנים גם עתה : והכה יי' את ישראל וגומר · הגיד כי בעבור חטאת ירבעם אשר חטא ואשר החטיא את ישראל יענש ישראל בכללו ויהיה קיומם על אדמתם חלוש מאד כקיום הקנה במים שינוד במעט מהסבות כן תנידם סבה חלושה עד שבסוף העניין יעקור השם"י ישראל מעל אדמתם ויפיצם מעבר לנהר הוא נהר גוזן לפי מה שאחשוב וזה היה על יד מלך אשור בשני פעמים בפעם הראשונה הגלה מה שהיה מהם מעבר לירדן כמו שנתבאר בספר דברי הימים והם שני השבטים וחצי השבט והשאר הגלה שם גם כן בימי הושע בן אלה :

היא

כלי יקר

שנעשית ונבראת ממש מכח אותם העונות הנני מביא רעה אל בית ירבעם כי הוא הבית אשר הרעה מבקשת להשמידו · והכרתי לירבעם אמר כי אחר שירבעם מטיא רבים גם כן שממנו יתחיל הפורענות הכל החוטאים בית ישראל גם עליהם תעבור כוס וזהו שאמר והכרתי לירבעם משתין בקיר ככל הפירושים הנזכרים לעיל זה יהיה לירבעם לבדו ואחר כך הפקוד בישראל שלא יהיה לישראל עצור ועזוב כנזכר בשירת האזינו ואפס עצור ועזוב הכל בעבור מה שחטאו בחטאת ירבעם ואגב גררה ובערתי אחרי בית ירבעם ביעור גדול כאשר יבער המבער את הגלל היא הצואה שמבערים אפילו אחרי כל שהוא כן בית ירבעם העובדים אלילים אזרם כמו דוה צא וצואה אומר לו לבערו כביעור הגלל עד תומו · או כאמר עצור ועזוב בישראל לפי שהפורענו' של משתין בקיר יעד שיהיה לירבעם לבדו שעדיין לא התחיל הפורענו' בישרא' אמנם לבסוף אפקוד על עצור ועזוב ביום פקדי בישראל ופקדתי על עצור ועזוב של בית ירבעם הכריתנו בישראל רוצה לומר בתוך פורענות של ישראל והיה גזר דין זה בשבועה שכן כתיב לכן הנני מביא רעה כו' ואין לכן אלא לשון שבועה כמו לכן נשבעתי לבית עלי :

המת לירבעם בעיר וכו' מהרי"א ז"ל אחר שדבר הכלה ונחרצה לבית ירבעם אמר שלא די זה אלא שאופן עשייתה תהיה בחרפה גדולה שהמת לירבעם בעיר יאכלו הכלבים והמת בשדה עוף השמי' עד כאן : ולע"דן שהיה זה בלי ספק מדה כנגד מדה שהוא חס על כבוד עצמו מי ברהש בן ישי בראש לא בעינה ולא חס על כבוד קונו ועשה אלהים אחרים להכעיסני ולבזיוי כבוד שמים כבודי במקומו מונח והוא יהיה למרמס טיט חוצות כי המת לירבעם בעיר יאכלו הכלבים · והנו גוך אשר אותי השלכת אחריו כן תישלך לכלבים יאכלו הכלבים בשר גויך · ולפי שירתה בעיני האשה הזאת פלא איך יתכן שיאכלו הכלבים למת בעיר בתוך קהל ועדה לזה אמר כי ה' דבר והוא יוציא לאור משפטו גזרתו קיימת כי לא ישוב אחור דברו יתברך זהו שאמר כי ה' דבר :

ואת קומו לכי כו' עיין הרד"ק ז"ל · והרלב"ג ז"ל והוא תירוץ נכון לניגוד הפסוקים והוא כי בבואה רגליך העירה אינו מתקשר עם ומת הילד אלא עם לכי לביתך תכף בבוא רגליך העירה כי בזה תשיגי הנער שימות כבואך בסף: ולע"דן להרץ כי ביתה בקיר החומה יושבת שכן דרך בנות מלכים לעמוד לראות מסם השדות לעידון זאת ועוד שאם ימרדו בו יצא מתוך פתח ביתו אשר בחומה לחוץ שכן היה לדוד פרץ בחומה לברוח מסם אם ימרדו בו ישראל ושלמה בנאו והוכיחו ירבעם על זה כנז"ל בפ' סגר את פרץ עיר דוד אביו בזה עשה שלמ' אמיצות לבב והוכיחו ירבעם שהיתה דרך גאוה ורום לבב · ואם כן אינו זר שיהיה לירבעם פתח בקיר החומה במקום פרץ החומה ובתוך ביתו ואשתו באה ונכנסה באותו הפתח שלא ידעו מהליכתה ומבואה אנשי המקום ירבעם וכמו שזכרתי למעלה בפסוק והשתנית ולא ידעו כי את אשת ירבעם כו' נמצא שבאה רגליך העירה וביאת הסף הכל שיעור אחד · עוד אפשר לומר שהשיעור היה בלכת' ברגליה כמנהגם לאט לאט תשיג הנער שימות בעת בוא רגליה העירה אבל אם תמהר ותחיש יותר תשיג לראותו חי בשיעור המהירות שתמהר וזהו שאמר ועתה לכי לביתיך כי בבא רגליך העירה ומת הילד אמנם אחר כך ארזה והשיגה אותו שמת בבוא רגליה בסף הבית: **וספדו** לו כל ישראל וכו' מ"ק פ' ואלו מגלחין יען נמצא בו דבר טוב מאי דבר טוב ר' זירא ור' חנינא בר פפא חד אמר שבטל משמרתו ועלה לרגל וחד אמר שבטל פרדסיאות שהושיב אביו על הדרכי' שלא יעלו ישראל לרגל ע"כ · ולע"דן לדקדק מאי קא מיבעיא ליה מאי דבר טוב כאילו יש קושי לשון שהב רוצה לדעת הדבר טוב הי"לל מהו הדבר טוב או מאי ניהו דבר טוב דרבי זירא כו' ועוד במאי קמיפלגי רבי זירא ורבי חנינא בר פפא · ונראה דקשיא ליה מאי דבר טוב ה"לל ענין טוב מעשה טוב לזה תירצו שהיה זה על ידי דיבור טוב שדבר ביטל אנשי משמרתו השומרים שלא יעלו ישראל בדרך ומנעם בדיבורו הקל או שביטל את כל הפרדסיאות והם החיילות שהושיב בשני מקומות שיש דרך מארץ ישראל לעלות לירושלם וזה נעשה על ידי דיבור שאמר לפרדסיאות לכו לבתיכם וזהו דבר טוב דיבור טוב בין למר ובין למר בהא קא מיפלגי דרבי יהוד' דייק אומרו יען נמצא בו דבר טוב שהכוונה לומר שבו בלבד נמצא דבר טוב כך בפרטו' דהיינו שביטל משמרתו ועלה לרגל וא"כ בו נמצא דבר טוב ביחוד בו ואידך דרש דבר טוב אל ה' אלהי ישראל שהדיבור הזה היה כללי טוב אל כל העניין הנוגע לכבוד ה' מביטול כל הפרדסיאות שהוא טוב אל ה' במה שהוא אלהי ישראל שבזה היה ניכר בבא כל זכורך שלש פעמים בשנה להראו' לפניו אם כן כל הפרדסיאות בטל יאמר והרד"ק ז"ל כלחז"ל הנזכר · ועיין הרלב"ג · ולע"דן לדקדק מהו אומרו כי זה לבדו שאין שייך לשון כתיבת טעם אבל הי"לל וזה לבדו יבא לירבעם לקבר · ועוד יען נמצא בו דבר טוב מספיק כי ידוע הוא שהטוב הוא אל ה' אלהי ישראל ואו' גם כן בבית ירבעם · ונראה שהנביא ייעד שיספדו לו כל ישראל ויקברו אותו כל ישראל הנזכר ומה היא החרדה הגדולה הזאת לספודו כל ישר' ולקברו הטעם הוא כי זה יבוא לבית ירבעם אל קבר ואף על גב דאיהו לא חזו ישראל בני נביאים ומה שעתיד להיות ירה השי"ת בתת בלבם כך לעשות הספד וקבורה מכל ישראל כאשר הוא סוף כל האדם הזה וכל כבוד וקבורת בית ירבעם וז"ש כי זה לבדו יבוא לירבעם אל קבר וזכה לזה יען נמצא בו דבר טוב משתי בחינות מצד הש"י · שהוא אלהי ישראל חפץ לזכות את ישראל ולכך מרבה להם שכר על המצוה כל דהו כדכתיב יגדיל תורה ויאדיר שהדברים הקלים מאדיר אותם כדי להרבות בשכרן שכן אמר במצות הדם רק חזק לבלתי אכול הדם ואין צריך שום חיזוק כי דעתו של אדם בלתי נוחה מהדם אלא כדי להרבות בשכרן ז"ש דבר טוב אל ה' אלהי ישראל והבחינה השנית מהיות בבית ירבעם בית גאים ועוזבי ה' וזה עשה דבר קל נערך לחמור בבחינת משפחתו ולהחשב דבר טוב מאד וזכה לכל זה הכבוד בבחינת המצא בו דבר טוב עם היות בבית ירבעם :

והקים ה' לו מלך כו' עיין רש"י וכן הרלב"ג וכן מהרי"א ז"ל · ועיין הרד"ק ז"ל : ולע"דן והקים ה' לו מלך ר"ל כבר מימי עולם הקים הש"י לו מלך בזה · ספר תולדות אדם אשר הראה לו הש"ית דור ודורשיו דור ומנהיגיו כבר הקים לו מאז מלך אשר יכרית את בית ירבעם זה היום שיכריתהו היום הזה כבר מראשית הקים לו ה' מלך והיינו לשון והקים ולא אמר ויקים ה' בלשון עתיד · ומה גם עתה רוצה לומר אם קודם הבראות ירבעם הקים לו הש"ית שטנו אשר יכרית את ביתו ומה גם עתה שיצאו מעשיו מן הכח אל הפועל ועתה שראה תשובת הזקן נביא השקר ולא שב הוא או אמר ומה גם עתה שאחזו הקב"ה בבגדו ואמר לו חזור בך כנזכר לעיל ולא רצה עאכ"ו שיהיה גדול עונשו והכרתת יותר ז"ש ומה גם עתה :

והכה ה' את ישראל תעניות פ"ג והכה ה' את ישראל כאשר ינוד הקנה במים אמר רב יהודה אמר רב לברכה אמר ר' שמואל בר נחמני אמר רבי יונתן מאי דכתיב נאמנים פצעי אוהב כו' טובה קללה שקללן אחיה השילוני את ישראל מברכה שברכם בלעם אחיה השילוני קלל את ישראל בקנה מה קנה זה עומד במקום מים וגזעו מחליף ושרשיו מרובים ואפי' כל הרוחות שבעולם באות ונושבות בו הולך ובא עמהם דממו הרוחות עומד במקומו · בלעם הרשע ברכם כארז כארזים עלי מים מה ארז זה אינו עומד במקום מים ואין גזעו מחליף ואין שרשיו מרובים ואפי' כל הרוחות שבעולם באות ונושבות בו אינם מזיזות אותו ממקומו וכיון שנשבה רוח דרומית עוקרתו והופכתו על פניו עכ"ל · לע"דן להבין תכלית כוונתם ז"ל בכלל דבריהם אלו · ונראה כי כוונת המשל' בקנה על מים הוא לפי שהקנה גזעו מחליף ואפי' כל רוחות שבעולם באות אינם יכולת לעקור אותו כך ישראל אעפ"י שיבואו עליו כל רוחות שבעולם שהם דמיון ד' מלכיות כנגד ד' רוחות העולם אעפ"י שירעו להם עם כל זה לא יעקרו ישראל מהיותם שתולים על פלגי מים או יהודי או ללוב אין מים אלא תורה וכן המשילו חז"ל בפ' אבות לאיש הירא שיראתו מרובה מחכמתו שדומה לאילן שענפיו מועטים ושרשיו מרובים כו' אינם מזיזות אותו ממקומו · · אמנם בלעם אעפ"י שברכם וברכה היא שהארזים קשה הם כנגד הג' רוחות אבל בבחינת רוח דרומית קללה תחשב לומר שבזה ועוקרתו נמצא קללת אחיה לברכה שאף גם זאת בכל הגליות יזיקו בה ומשה ע"ה מלבד הפשט שהוא מורה על התמדת ישרא' שאף גם זאת בכל הצרות לא מאסתים כו' לכלותם בגלות ואפשר דאיכא בין רב לרבי שמואל בר נחמני דרב אמר לברכה והכה ה' את ישראל ואיהה ההכאה הוא לתת להם התעוררות לשוב אל האלהים כאשר ינוד הקנה שע"י ההכאה יפלו קליפותיו היבשות ויתפאר כך והכה ה' לברכה גמורה מזאת הבחינה שהיא ההכאה כל דהו כאשר ינוד הקנה לנער כל קליפה מעליו וליפותו ואם לא ישובו בזאת ההכאה של התעוררות הזו ונתן ה' את ישראל

היא באה בסף הבית והנער מת · רוצה לומר תוך מזוזת ביתה אז מת הנער כמו שאמר לה אחיה והגיד שלא נתעכבה בהיותה בתרצה אך כבאה שם באה אל ביתה כמאמר הנביא : ושם אמו נעמה העמונית · כתב זה בספור דברי רחבעם שני פעמים להודיע כי היות אמו עמונית היה סבת חטאו כי גדל על מנהגיה והיא היתה עובדת עבודה זרה לעת זקנת שלמה כמו שקדם בסוף ספר דברי הימים : ויקנאו

את־יִשְׂרָאֵל כַּאֲשֶׁר יָנוּד הַקָּנֶה בַּמַּיִם וְנָתַשׁ אֶת־יִשְׂרָאֵל מֵעַל הָאֲדָמָה הַטּוֹבָה הַזֹּאת אֲשֶׁר נָתַן לַאֲבוֹתֵיהֶם וְזֵרָם מֵעֵבֶר לַנָּהָר יַעַן אֲשֶׁר עָשׂוּ אֶת־אֲשֵׁרֵיהֶם מַכְעִיסִים אֶת־יְהוָה׃ וְיִתֵּן אֶת־יִשְׂרָאֵל בִּגְלַל חַטֹּאות יָרָבְעָם אֲשֶׁר חָטָא וַאֲשֶׁר הֶחֱטִיא אֶת־יִשְׂרָאֵל׃ וַתָּקָם אֵשֶׁת יָרָבְעָם וַתֵּלֶךְ וַתָּבֹא תִרְצָתָה הִיא בָּאָה בְסַף־הַבַּיִת וְהַנַּעַר מֵת׃ וַיִּקְבְּרוּ אֹתוֹ וַיִּסְפְּדוּ־לוֹ כָּל־יִשְׂרָאֵל כִּדְבַר יְהוָה אֲשֶׁר דִּבֶּר בְּיַד־עַבְדּוֹ אֲחִיָּהוּ הַנָּבִיא׃ וְיֶתֶר דִּבְרֵי יָרָבְעָם אֲשֶׁר נִלְחַם וַאֲשֶׁר מָלָךְ הִנָּם כְּתוּבִים עַל־סֵפֶר דִּבְרֵי
כ הַיָּמִים לְמַלְכֵי יִשְׂרָאֵל׃ וְהַיָּמִים אֲשֶׁר מָלַךְ יָרָבְעָם עֶשְׂרִים וּשְׁתַּיִם שָׁנָה וַיִּשְׁכַּב עִם־אֲבֹתָיו וַיִּמְלֹךְ נָדָב בְּנוֹ תַּחְתָּיו׃ וּרְחַבְעָם בֶּן־שְׁלֹמֹה מָלַךְ בִּיהוּדָה בֶּן־אַרְבָּעִים וְאַחַת שָׁנָה רְחַבְעָם בְּמָלְכוֹ וּשְׁבַע עֶשְׂרֵה שָׁנָה מָלַךְ בִּירוּשָׁלַםִ הָעִיר אֲשֶׁר־בָּחַר יְהוָה לָשׂוּם אֶת־שְׁמוֹ שָׁם מִכֹּל שִׁבְטֵי יִשְׂרָאֵל וְשֵׁם אִמּוֹ נַעֲמָה הָעַמֹּנִית׃ וַיַּעַשׂ יְהוּדָה הָרַע בְּעֵינֵי יהוה

(ג' יד' מל בנביי' · ל' · ג' מל · ג' רפין · ל' · ג' · ה' · י"ב פתחין · ה' · ג' דסמי' · ל')

יַת יִשְׂרָאֵל כְּמָא דְנָאִיד קַנְיָא בְּמַיָא וְיַעֲקַר יַת יִשְׂרָאֵל מֵעַל אַרְעָא טַבְתָא הָדָא דִיהַב לַאֲבָהַתְהוֹן וְיַגְלִינוּן מֵעִיבַר פְּרָת חֲלַף דַעֲבָדוּ יַת אֲשֵׁירֵיהוֹן מַרְגְזִין קֳדָם יְיָ׃ וְיִמְסַר יַת יִשְׂרָאֵל בְּדִיל חוֹבֵי יָרָבְעָם דְחָב וּדְחַיֵיב יַת יִשְׂרָאֵל׃ וְקָמַת אִתַּת יָרָבְעָם וַאֲזָלַת וְאָתַת לְתִרְצָה הִיא עָלַת בְּסִיפָּא דְבֵיתָא וְרַבְיָא מִית׃ וּקְבָרוּ יָתֵיהּ וּסְפָדוּ עֲלוֹהִי כָּל יִשְׂרָאֵל כְּפִתְגָמָא דַייָ דְמַלֵיל בְּיַד עַבְדֵיהּ אֲחִיָא נְבִיָא׃ וּשְׁאָר פִּתְגָמֵי יָרָבְעָם דְאַגִיחַ קְרָבָא וּדְמְלַךְ הֲלָא אִינוּן כְּתִיבִין עַל סְפַר פִּתְגָמֵי יוֹמַיָא לְמַלְכַיָא דְיִשְׂרָאֵל׃ וְיוֹמַיָא דִמְלַךְ יָרָבְעָם עַשְׂרִין וְתַרְתֵּין שְׁנִין וּשְׁכִיב עִם אֲבָהָתוֹהִי וּמְלַךְ נָדָב בְּרֵיהּ תְּחוֹתוֹהִי׃ וּרְחַבְעָם בַּר שְׁלֹמֹה מְלַךְ עַל דְבֵית יְהוּדָה בַּר אַרְבְּעִין וַחֲדָא שְׁנָא רְחַבְעָם כַּד מְלַךְ וּשְׁבַע עַשְׂרֵי שְׁנִין מְלַךְ בִּירוּשְׁלֵם קַרְתָּא דְאִתְרְעֵי יְיָ לְאַשְׁרָאָה יַת שְׁכִינְתֵּיהּ תַּמָּן מִכָּל שִׁבְטַיָא דְיִשְׂרָאֵל וְשׁוּם אִמֵּיהּ נַעֲמָה מִבְּנֵי עַמּוֹן׃ וַעֲבַד דְבֵית יְהוּדָה דְבִישׁ קֳדָם

תדרשו ורחבעם בן שלמה מלך : ויתחזק רחבעם דד"ה : וב' לשום שמו וסימ' כי ירחק ממך : וכי ירבה · ושארא לשכן שמו :

רש"י

העיר אשר בחר יי' · ואף על פי כן ויעש יהודה הרע ולא נתנו זה על לבם : ויקנאו

רד"ק

כאשר ינוד הקנה במים · אמרו רז"ל אפילו בשעת קלקלה המשילם לקנה במים את שהוא רך ואינו נעקר ממקומו : וזרם מעבר לנהר · לנהרי יזרה ר"ל יזרה ויפזר אות' לעבר נהרי כוש וזהו גלות ראשונ' שהגלם מלך אשור ויבאם בחלח ובחבור ות"י מעיבר לנהר מעבר פרת : ויתן את ישר' · מקרא קצר רוצה לומר ויתנם לקללה ולשמה : תרצת' · ולמעלה אמר כי ירבע' היה יושב בשכם בתחל' מלכותו, ישב שם ואחר כן ישב בתרצה אז הנער בנו חלה בתרצה תרצתה ה' תרצ' הי' שם היה הנער שוכב חולה והיא עיר מערי ישרא' כמו שאמ' במלכי כנען מלך תרצה אחד : בסף הבית · ואחיה אמר לה בבוא' רגליך העירה כיון שנכנס בעיר נאנס ולא יצאה נשמתו עד בואה בסף הבית אשר היה שוכב שם : ושם אמו נעמה העמונית · הספור הזה להודיע כי הלך אח' מעשה אמו ועבד עבוד' זרה אחרי שניס שלש כמו שאומר בדברי הימים : וגם

מסרה

לאבותיהם ד' מל' בנביאים וסימ' והכה יי' את ישראל · ויגברו את המקום הזה ויקטרו דירמיה · ער תמ' מעל הארמה · נוה הצדק ומקוה : ויתן י"ג רפין וסי' ויתן לי את מערה' את ברכת אברהם · ויתן לך האלהים מטל · ויתן עז למלכו · הלא קציר חטים היום · גם את ישראל · את אבישג השונמית · ויתן את ישרא' בגללי · ויקבץ מלך ישרא' · וחברו דד"ה · ויחי ויתן לו מזהב שבא · יסר בנך ויניחך · והתענג על יי': גלח' י"ב פתחין וסימ' בשפטים סימן ט' : לשום את שמו ג' וסי' לשכנו

כלי יקר

וזו קללה אבל ריפיה דקרא לברכה מעין וה' המטיר על סדום בתחילה מטר לברכה לא חזרו והפך לגפרית ומלח ודכוותא יען קראתי ותמאנו נטיתי ידי כי הוא יתברך מעורר ישנים בהכאה כל דהו · ולפי זה מאמר רבי שמואל ענין זולת זה שהוא מפרשו לקללה אבל טובה קללה שקלל אחיה השילוני את ישראל מברכה שברכן בלעם · ואמר בלעם ברכם כארזים עלי מים דהי"לל בלעם ברכם כארז עלי מים שנ' כארזים עלי מים ועוד שלא הי' צריך ראיה כי פ' בלעם ידועה וגבי אחיה לא אמר שקלל את ישראל בקנה כאשר ינוד הקנה ואפשר כי בלעם לא ברך מדעתו אלא כארז יחידי לבד לא כארזים עלי מים שהם היו שני ענינים נוספים מאת השי"ת שהוא היה הופך הקלל' לברכה כדכתיב ויהפך ה' אלהיך לך את הקללה לברכה לזה אמר בלעם ברכם בארז כארזים עלי מים שבהיותם רבים ועלי מים אפי' כל רוחות שבעולם באות ונושבות בו עומד הוא זולת רוח דרומי אשר מזאת הבחינה טובה קללה שקלל אחיה השילוני · נאמנים פצעי אוהב כו' : · עוד לפז"ל דרש רש"בא לעולם יהא אדם רך כקנה ולא יהי קשה כארז לפיכך זכה קנה לקולמוס ע"כ מאי לפיכך · ונראה שהכותב איזה דבר ומחוקק דבר אם הוא דבר תורה צריך שיהיה מוסכם אל האמת והליבא דכ"ע שלא יהיה דבר מנגד לו ואם הוא דברים בעלמא משא ומתן לא יזק בכתיבתו לשום אדם לא בכבוד ולא במועיל ולזה אמר כי צריך באדם להיות רך כקנה ללכת עם כל רוח ורוח על כל איש וכמ"ש חז"ל אל אלהי הרוחות לכל בשר יפקוד איש על העדה שיהי' איש רך כקנה עונה לכל איש ואיש כפי רוח תבונתו ודעתו וז"ש לפיכך זכה קנה לקולמוס יותר מאלתו להיות פורך הקולמוס מעין התבונה שבו מהיותו קנה רך בטבעו נד ונע אחר כל רוח ורוח כן הכותב בקולמוס צריך זהירות גדולה שלא יכתוב שטנה ח"ו כי יהיה מעוות לא יוכל לתקון · עיין הרד"ק ז"ל והרלב"ג ז"ל ומהרי"א ז"ל מידה כנגד מידה הם חטאו ללכת אחרי אשר לא יועיל ואשר אין לו קיום כן והכה ה' את ישראל כאשר ינוד הקנה הם עזבו את ירושלם מקום תקוע בית ה' במקום נאמן לעשות את אשיריהם כן כיוצא בזה ונתץ את ישרא' מעל אדמתם וזרם מעבר לנהר הוא נהר כוש ע"כ :

ולע"דן · שכיון שהם לא רצו להטפל עם השי"ת לקבל מידו הטובה אבל עשו עגלים או מזל שור או פני שור שבמרכבה להמצעי שלא רצו לקבל ממנו הטובה מיד ליד יקבלו הם כן הפורענות והכה ה' את ישראל הוא בידו זו לברכה והבה כי את אשר יאהב ה' יוכיח הוא בעצמו ולא ע"י זולתו מלאך אכזרי ישולח בו וז"ש והכה ה' את ישראל הוא בעצמו כאשר ינוד הקנה במים שהוא במקומו ולא זז ממקומו לחוץ ובהבטל הרוח שב למקומו הראשון אל שרשו ואם לא ישובו ונתץ את ישראל · וזרם לא אמר כאן ונתנה' כי אין הקב"ה מייחד שמו על הפורענות הזה והוא שיתלם מעל אדמתם ובגוים ההם לא ירגיעו אלא זורם מעבר לנהר זרויים ונפוצים שם מידה כנגד מידה יען אשר עשו את אשיריהם רבות כן כיוצא בזה יהיו נפוצים וכמו שעשו להכעיס ככה הוא יתברך יכעיסם אפי' בארצות שאם עשו האשרות שלא להכעים היה נותנם מעל פניו כמו שהם עזבוהו אבל שהכעיסוהו הוצרך להכעיסם אחר הנתילה מעל אדמתם לזרות אותם מעבר לנהר וז"ש יען אשר עשו את אשיריהם מכעיסים את ה' ר"ל להכעים ולא לתאבון :

ויתן את ישראל כו' עיין הרד"ק ז"ל וכן מהרי"א ז"ל והוסיף ויתן ביד האויבים בגלל ירבעם שכל הרעה באה לישראל ירבעם יהיה סיבתו שהם המליכוהו וחטא והחטיא את ישראל או אמר ויתן את ישראל לקללה ולא בקרב העמים ע"כ · ולע"דן אומרו ויתן את ישראל מיותר שכבר אמר והכה ונתש וכו' אם כן היה די שיתחיל בגלל חטאות ירבעם וכו' שהיה הסיבה א"כ ויתן את ישרא' מיותר · ונרא' כי נתן את ישרא' שיתן לישרא' חלק מה מהחטא בגלל חטאות ירבע' כי הם המליכוהו ועבירה המרד בה' ובבית דוד גרמה להם שימלוך ירבעם ויעשה העגלים א"כ גם ישראל נתונים בסיבה רחוקה בגלל חטאת ירבעם ולזה גם עליהם תעביר כוס הפורענות כיון שנתם לישראל בסיבת חטאת ירבעם אשר לפי האמת הוא אשר חטא ואשר החטיא · אבל גם לישראל נתן להם חלק אשמ' במה שנתגלגלה חובה ע"י חייבים · ומאומרו חטאות ירבעם אשר חטא ואשר החטיא את ישר' למדו במסכת אבות שהמחטיא את הרבים חטא הרבים תלוי בו שהרי הפסוק אומר חטאות ירבעם רוצה לומר החטאות שתים ביד ירבעם האחד אשר חטא והשני אשר החטיא שהשני ענינים הנזכרים יחדיו חטאות ירבעם הם נחשבים כי המחטיא רבים חטא הרבי' תלוי בו :

ותקם אשת ירבעם כו' עיין הרד"ק ז"ל וכבר זכרתי דעת הרלב"ג ז"ל בתירוץ ניגוד זה והוא נכון מאד גם הנ"לעד זכרתי בפסוק ואת קומי לכי לביתך · ותרצה זו היה יפה מאד כי על כן שכב בן המלך שם ועליה אמר שע"ה יפה את רעיתי כתרצה ביופי אמנם ירושלם עול' על הכל נאוה כירושלם וז"ש הנער מת ולמעלה כתיב הילד :

ויקברו אותו ויספדו לו וכו' מהרי"א ז"ל כתאמת מופת הנביא במות הילד בבואה בסף הבית כאשר דבר הנביא ונתקיימה נבואתו במה שספדו לו כל ישראל · הנה הדברי' האלה שספרו כאן ראה הכתוב הספר לזכור מחטאת ירבעם והנבואות שבאו אליו ולאשתו ואמנם יתר ספוריו אם מהמלחמות אשר נלחם ואם מענייני המלכות אשר מלך הנה הם כתובים בספר דברי הימים אשר נעשה לסיפור מלכי ישראל והנה לא זכר עזרא הדברים האלה מספורי ירבע' שנכתבו פה בדברי הימים לפי שלא היתה הכוונה לכתוב ולספר דברי מלכי ישרא' כי אם ספורי מלכי יהודה ולכן האריך בספורי רחבעם ולא זכר מחטאות ירבעם ונבואותיו ע"כ · ולע"דן לדקדק למה שינה הכתוב כי בייעוד אחיה אמר וספדו לו וקברו אותו והקדים ההספדה לקבורה ובפ' מקדים הקבורה ויקברו אותו ויספדו לו' · ולע"ד ביכהו ויקברו ויספדו אותו ונראה שהנביא בקד' ההספד שאלו כתב ויקברו אותו וספדו לו כי זה לבדו כו' היה מובן שההספד יהיה על כי זה לבדו יבוא אל בית ירבעם אל קבר וזה לא יתכן כי נבואת אחיה לא נשמעה כי אם לאשת ירבעם ולא לזולתה לזה הוצרך להקדים וספדו לו וקברו אותו כי זה לבדו כו' אמנם בפסוק זה הקדים ויקברו אותו ואח"כ ויספדו לו כי זאת היתה כוונת הנביא ואעפ"י שהזכיר הדברים מהופכים בסדר רצה להודיע כי אפי' אחר הקבורה ספדוהו כדין ההספד שהוא שבעה להספד וזהו ויקברו אותו ואחר הקבורה ויספדו לו לרמוז שדב' הנביא שאמ' שכל ישרא' יספדו לו נתקיים ולפי שלא יתכן שימצאו שם בשעת קבורה כל ישרא' מדן ועד באר שבע אל לספדו לזה אמר כי אחרי הקבורה בהשמע מיתת בן המלך כלם יספדוהו וזהו שאמר ויקברו אותו ויספדו לו כל ישראל כדבר ה' אשר דבר ביד אחיהו הנביא שכל ישראל יספדוהו וזה בהכרח הוא אחר הקבורה כאמור ואמר וספדו לו ולא אמר אותו כי בהספד זה הכבוד יקרא דחיי היה לכבוד ירבעם אביו וז"ש וספדו לו רוצה לומר בעבורו ולא אמר אותו מכל עצמותו כי נער היה אלא מכל אביו לכבודו היו סופדי' לו ובעבורו ואף על גב דבעלמא קיימא לן הספדה יקרא דשכבי בזה יקרא דחיי הוא ולכך לא אמר וקברו לו כי אותו קברו · עוד אפשר כי למעלה אמר וקברו אותו סמוך אל כי זה לבדו יבוא לירבעם אל קבר כי זולתו יאכלו הכלבים ועוף השמים וז"ש וקברו אותו אותו בלבד כי זה לבדו אמנם בפסוק זה הפך הסדר להזכיר את ההספד באחרונה לפי שממנו לוקח מופת לקיום דברי הנביא במה שאמר וספדו לו כל ישרא' שכן היה וממנו נקח ראיה על ענין הקבורה שלא יקבר אלא הוא ז"ש ויספדו לו כל ישראל זה היה כדבר ה' אשר דבר ביד עבדו אחיהו הנביא והיה די שיאמר כדבר ה' ביד עבדו כו' אלא כיון לו' שכיון שנתקיימ' דבר ה' בחלק ההספד ממנו נקח ראיה שיתקיים כל שאר הנבואה אשר דבר ביד עבדו אחיהו כי נביא הוא וכיון שנתקיימה חלק מנבואתו בזה תתקיים בעתיד כל השאר כי נביא אמת הוא וז"ש אחיהו הנביא כלומר הנביא האמיתי :

ויתר דברי ירבעם כו' והימים וכו' לפי שירבעם היתה תורתו בשלמה חדשה שאין בה דופי אעפ"י שחטא והחטי' בבעל זכות התורה עמדה לו ומלך כ"ב שנה כמנין כ"ב אותיות שבתו' ובאו' וישכב עם אבותיו יוכיח מה שזכרתי למעלה שעתיד הוא ליתקן במשיח בן אפרים כמו שאמרו המקובלים ז"ל כיון שאמר בו שכיבה ועם אבותיו :

ורחבעם בן שלמה כו' ב"ק פרק שור שנגח א"ר יהושע בן קרחה לעולם יקדים אדם לדבר מצוה שבשביל לילה אח' שקדמה בכירה לצעירה קדמתה ד' דורות בישר' עובד ישי דוד שלמה ואילו צעירה עד רחבעם עד כאן דקדקו ז"ל כי היה לו לכתוב ורחבעם בן שלמה ושם אמו נעמה העמונית מלך כו' אלו היתה כוונת הכתוב להודיענו יחוסו שאמו נעמה העמונית אבל אמר ושם אמו לסוף הפ' להודיע שאין כוונת הפסוק להודיענו שאמותיה נעמה העמונית אלא להודיע שאיחור אמן של עמון במצוה גרמה להם איחור עד רחבעם לא כן זריזות אמן של מואב קדמה ד' דורות בישראל כי הזריז נשכר · ועל פי דבריהם נוסיף לקח טוב לומר כי עובד ישי דוד שלמה שיצאו ממואב אשר היתה זריזה במצוה יצאו גם יוצאי חלציה צדיקים כי הא' שלמה חטא אינו אלא טועה אמנם רחבעם שבא מעמונית עשה הרע בעיני ה' וז"ש ושם אמו נעמה העמונית וסמיך ליה ויעש יהודה הרע כו' וכן הרד"ק ז"ל ע"ש ורש"י ז"ל ועל פי דרכם ז"ל : ולע"דן שכוונת הכתוב לומר שאעפ"י שרחבעם בן ארבעי' ואחת לבינה ועם היותו מוליך בעיר הקודש אשר בחר ה' לשום את שמו שם עם כל זה הכריע לכף חובה אלא אמו שבו וז"ש ושם אמו נעמה כו' ולזה ויעש יהודה הרע בעיני ה' ואולי אמר ורחבעם בן שלמה כו' כדמהרי"א ז"ל שכתב כאילו חוזר לראש הענין למה שטעה רחבע' בקבלו עצת הילדים ובטלו את עצת הזקני' עם היות שרחבעם בן שלמה נגדל במוסרו מ' שנה ועכ"ז מלך ביהודה בן ארבעים ואחת שנה רחבעם הנזכר במלכו ועם כל זה טעה בעצתו ועל כן מלך ביהודה ולא בכל ישראל זהו שא' מלך ביהודה בן ארבעים ואחת שנה במלכו ומהרי"א ז"ל לא הרחיב בזה :

ויעש יהודה הרע כו' עיין רד"ק ז"ל ומהרי"א ז"ל מהיות ירבעם מושל מקשיב על שפת שקר כל משרתיו רשעים ועובדי ע"א וזהו ויעש יהודה הרע בעיני ה' והכעיסוהו ויקנאו אותו כו' · ולע"ד ק' יתור אשר חטאו והוא כי יהודה עשה הרע בעיני ה' ויקניאוהו בזרים להכעיסו ולהקניטו וז"ש ויקנאו אותו יותר מכל אשר עשו אבותם בחטאתם והיה היתרון בזכות כי אשר חטאו רוצה לומר אבותם בשוגג חטאו במה שחטאו לא כן אלו שהקניאו אותו והוא יותר מכל החטאים כיון שאבותם חטאו בשוגג ואלו מקניטים להכעיסו :

רד"ק

וגם קדש. כמשמעו ויונ' תרגם נפקת ברא וכן תרגם ויעבר הקדשים נפקת ברא: ככל התועבות הגוים. באה ה"א הידיעה על הסמיכות כמגעל המזבח בית אל והדומים לו בספר מכלל: והפקיד. מנה אותם על ידי שרי הרצי' שישאום הרצים לפני המלך בבואו בבית יי' ואחרי שובו השיבום אל תא הרצי' כי שם היו מופקדים המגינים ודבר זה שהיה עושה אולי היה ירא ממרד או היה עושה דבר זה לגדולה ותפארת ופירוש תא חדר ויונתן תרגם לדובא ומה שאמר מדי בא בית יי' אחר שנכנע הוא ויהודה עמו ושב אל יי' כמו שאומר בדברי הימים ואמר שם וגם ביהודה היו דברים טובים: ומלחמה היתה. אף על פי שאמר שמנעו שמעיה הנביא מלהלחם בישראל ושמעו אין זה היה בתחל' המלכו' שחשב רחבעם להשיב המלוכה אליו ובפעם ההוא מנעו כיון ששמעו כי מיי' היתה סבה אבל אחר כן היו מלחמו' ביניה': ובשנת

רלב"ג

ויקנאו אותו. רצה לומר שהכעיסו אותו בעבדם עבודה זרה: ויבנו גם המה להם במות. הנה אמר זה כי כבר נאסרו הבמות מעת שנבנה בית המקדש ולזה חטאו בזה אף על פי שהיו להם ליי': ומצבות. הנה הזהירה התורה גם כן שלא להקים מצבה אפילו לשם ית' שנאמר לא תקים לך מצבה: ואשרי'. הנה דבר האשרה ידוע ויהיו בה אשרים כם אלילים בעלי אשרה והנה עשו הבמות על כל גבעה גבוהה ללכת בחקות הגוים אשר הוריש יי' מפני בני ישראל והאשרים הניחו תחת כל עץ כי עשו אשרה מהעץ ההוא: וגם קדש היה בארץ. אחשוב כי קדש הוא בזה המקום המוכן למשכב זכור ולזה אמר שעשו ככל תועבות הגוים אשר הוריש' מפני בני ישראל: והשיבום אל תא הרצים. הנה הרצון בתא מבוא פור"טגי בלע"ז והנה היה מניח בה אותם לשם כדי שיהיה יותר נשמר: ושם

יהודה ויקנאו אתו מכל אשר עשו אבתם בחטאתם אשר חטאו: ויבנו גם המה להם במות ומצבות ואשרים על כל גבעה גבהה ותחת כל עץ רענן: וגם קדש היה בארץ עשו ככל התועבת הגוים אשר הוריש יהוה מפני בני ישראל: ויהי בשנה החמישית למלך רחבעם עלה שושק מלך מצרים על ירושלם: ויקח את אצרות בית יהוה ואת אוצרות בית המלך ואת הכל לקח ויקח את כל מגני הזהב אשר עשה שלמה: ויעש המלך רחבעם תחתם מגני נחשת והפקיד על יד שרי הרצים השמרים פתח בית המלך: ויהי מדי בא המלך בית יהוה ישאום הרצים והשיבום אל תא הרצים: ויתר דברי רחבעם וכל אשר עשה הלא המה כתובים על ספר דברי הימים למלכי יהודה: ומלחמה היתה בין רחבעם ובין ירבעם כל הימים: וישכב רחבעם עם אבתיו ויקבר עם

תרגום

קדם יי' וארגיזו קדמוהי מכל דעבדו אבהתהון בחוביהון די חבו: ובנו אף אינון להון במן וקמן ואשרין על כל רמא מנטלא ותחות כל אילן עבוף: ואף נפקת ברא הוה בארעא עבדו ככל תועבת עממיא די תריך יי' מן קדם בני ישראל: והוה בשתא חמישתא למלכא רחבעם סליק שישק מלכא דמצרים על ירושלם: ונסיב ית אוצרי בית מקדשא דיי' וית אוצרי בית מלכא וית כולא נסיב ונסיב ית כל מגיני דהבא דעבד שלמה: ועבד מלכא רחבעם חילופיהון מגיני נחשא ומני על רבני רהטיא דנטרין תרע בית מלכא: והוה בזמן דעליל מלכא לבית מקדשא דיי' נסבין להון רהטיא ומתיבין להון לדובא דרהטיא: ושאר פתגמי רחבעם וכל דעבד הלא אינון כתיבין על ספר פתגמי יומיא למלכו דבית יהודה: וקרבא הות בין רחבעם ובין ירבעם כל יומיא: ושכיב רחבעם עם אבהתוהי ואתקבר עם

רש"י

ויקנאו. לשון קנטור: גם המה. כשאר השבטים: קדש. ניאוף: שישק. מצינו במדרש שיר השירים הוא פרעה נכה ונקרא שישק על שהיה שוקק ומתאוה כל ימיו ליטול הכסא שהיה לשלמה חתנו ועכשיו עלה ולקחו: ואת הכל לקח. את הכסא החביב מן הכל: ישאום הרצים. לפניו לכבוד ואחר כך ישיבום אל תא שהרצי' עומדים שם תמיד: ובשנת

מנחה קטנה

ויקנאו אותו וגו' לנקום נקם נקמת חטאם עם חטא אבותם שכן היה המדה פוקד עון אבות על בנים כשאוחזין מעשה אבותיהם בידיהם וז"ש ויקנאו אתו מכל אשר עשו אבותם בחטאתם אשר חטאו וגו': שישק מלך מצרים על ירושלים ירצה בא וראה מה המעשה גור' להוסיף כח לא"ה שהרי מצרים היתה מלכות שפילה יתר ממלכת כל הארץ כדפי' במכילתא ואע"פ עלה על ירושלים נגד לכל הארצות בלי מלחמה וקרב וכבשה ואף גם שלא ידו ליקח אוצרות בית ה' ואין מוחה בידו כי כבר חיתתו על ישראל ונכסו לקול עלה כידק הוי אומר כי יד ה' עשתה זאת ועדים כנגד מדה יען אשר עשו ככל התעבות הגוים אשר הוריש ה' וגו' העלה עליהם מלך מצרים מארץ שמעשיהם מקולקלי' מכל האומות כמו שפירשו ז"ל על פסוק כמעשה ארץ מצרים וגו' לא תעשו:

מסרה

חטאו ג' וסי' ציה גם חום. בחטאתם אשר. כי ליי' חטאו:

כלי יקר

ויבנו גם המה להם כו' עיין הרלב"ג ומהרי"א. גם המה כמו שבנו רחבעם ועמו כן בני יהוד' גם המה בנו להם במות לע"א ע"כ. ולע"ד כמו שירבעם בנה בית הבמות כן גם המה בית יהודה ומלכם בנו גם המה במות ולא לגבוה אלא גם במה להם רוצה לו' להם לעבודה נכרית ולא לגבוה ומצבות ואשרים וכו' ככל התועבות הגוים כו' ובסמוך בפסוק וילך בכל חטאו' אביו ארחיב לברר ענין רחבעם אם היה בו האשמה או בעם:

וגם קדש היה בארץ רש"י ז"ל ניאוף וכן הרד"ק ז"ל והרלב"ג ז"ל. ולע"ד שאמר התועבות הגוים שהיה די שיאמר ככל תועבות הגוים לפי שהזכיר בפסוק הקודם גם המה כמו בית יש' וירבעם לזה אמר כאן ככל התועבות של בית ישראל וגם ככל הגוים בתועבותם וזה הורה בה"א של התועבות. ובמה שאמר אשר הורים ה' מפני בני ישראל כתב מהרי"א ולא שתו לבם שתקיא הארץ אותם כאשר קאה את הגוים אשר הורים ה' מפני בני ישראל עד כאן ובזה מלנקדק וגם קדש היה בארץ תלה הענין בארץ להיות כי לא תכיל הארץ הקדושה טומאות ניאופים כאלה וזהו היה בארץ בהויה ומופרש בה ומטמאות הארץ ככתוב ותשחת הארץ לפני האלהים כי השחית כל בשר:

ויהי בשנה החמישית וכו' ערבי פסחים אמר רבי יהודה אמר שמואל כל כסף וזהב שבעולם לקטו יוסף והביאו למצרים שנא' וילקט יוסף את כל הכסף הנמצא בארץ מצרים אין לי אלא שבמצרי' שבארץ כנען ושבשאר ארצות מנין ת"ל וכל הארץ באו מצרימה וכשעלו ישראל ממצרי' העלוהו עמם שנא' וינצלו את מצרים ואמר רב אסי שעשאוה כמצולה שאין בה דגים ור"ל אמר עשאוה כמצודה שאין בה דגן והיה מונח עד רחבעם בא שישק מלך מצרים ונטלו מרחבעם שנא' ויהי בשנה החמישית למלך רחבעם עלה שישק מלך מצרים ויקח את אוצרות בית ה' ואת אוצרות בית המלך את הכל לקח ויקח את מגיני הזהב כו' בא זרח מלך הכושי ונטלו משישק מלך מצרים בא אסא ונטלו מזרח הכושי ושגרו להדרימון בן טברימון בא יהושפט ונטלו מבני עמון והיה מונח עד אחז בא סנחריב ונטלו מאחז בא חזקיה וסיעתו ונטלו מסנחריב והיה מונח עד צדקיה בא כשדים ונטלו מצדקיה באו פרסיים ונטלוהו מכשדים באו יונים ונטלוהו מפרסיים באו רומיים ונטלוהו מיונים ועדיין הוא מונח ברומיים עד כאן עוד שם אמר רבי אלכסנדרי ג' חזרו למקומן ואלו הן ישראל כסף מצרים וכתב לוחות כסף מצרים הא דאמרן ישראל דכתיב בעבר הנהר ישבו אבותיכם מעולם וכת"י ועמיה הגלה לבבל ר' יוחנן אמר שלחן לבית אמן משל לאדם שכעס על אשתו להיכן משלחה לבית אמה עולא אמר כדי שיאכלו תמרים ויעסקו בתורה תני רבי חייא ידע הקב"ה שאין ישראל יכולין לקבל גזירת רומיים עמד והגלה אותם לבבל ר' אלעזר אמ' לא הגלה הקב"ה לבבל אלא מפני שעמוקה כשאול שנא' מיד שאול אפדם כתב הלוחות דכתיב ואשברם לעיניכם לוחות משתברות ואותיו' פורחות לעיניכ' כדכתיב התעיף עיניך בו ואיננו ע"כ: ולע"ד שכוונו חז"ל בחלק הא' של המאמר להבין בפ' הזה יתור ואת הכל לקח שכבר נזכר בפרט ויקח את אוצרות בית ה' ואת אוצרות בית המלך אם כן הכל בכלל ואין ראוי לכלול כלל אחר הפרט וק' וי"ו של ואת הכל לקח בוי"ו מוסיף דהי"ל את הכל לקח ויקשה עוד שהיה לו להזכיר מאמר ואת הכל לקח בסוף הפסוק אחר אומרו ויקח את מגיני כו' ואל כל זה כוונו חז"ל במה שהביאו כל הפסוק מראשו ועד סופו לומר שבזה מובן או' ואת הכל שרוצה לומר על כל הכסף שהיה בידם שהעלוהו ממצרים ונאמר בו וילקט יוסף את כל הכסף עליו נאמר ואת הכל לקח ר"ל את אותו הכל היינו כל הכסף האמור ביוסף א"כ איננו כלל אלא פרט באחד מן הפרטי' הנז' בפסוקי' ויקח את מגיני הזהב וכו' ובכלל המאמר הודיענו כי לי הכסף ולי הזהב אמר ה' ובעוד שהיו ישראל עובדי' השי"ת היה אתם כל האוצרות ההם וכשמרדו בו יתברך עלה שישק וחזר הכל אל מקומו וכחלק השני מהמאמר הודיע שלהיות הגליות כפרה לישראל במקום גיהנם לזה הגלם לבבל שהיא עמוקה כשאול כדי שתהא תמורת שאול וזהו מיד שאול אפדם וזה הפדיון יהיה על ידי בבל שהיא עמוקה כשאול ז"ש מיד שאול אפדם מיד דייק' דבבל שהיא כיד לשאול מעין ידות הכלי' זה יהי' סיבה שאפדם מהשאול האמיתי ועיין רש"י ז"ל וגם הכרח המדרש הוא מלשון הפסו' שאמר ואת הכל לקח כמו שדקדקתי במאמר הקוד' ומהרי"א ז"ל הג' שנים לא מנה החבעם שלא ברביעי' ומיהר השי"ת להפרע ממנו להיותם יותר קרובים אליו דרים בירושלם מקום שכינתו כי סביביו נשערה מאד אמנם לישראל וירבעם האריך להם יותר ויראה שלפי שירבעם ברח למצרים לא כאגרה שישק אלא עם רחבעם ולא עם ירבעם ובדברי הימים כתיב שהביא אלף וחמש מאות רכב וששים אלף פרשים ואין מספר לעם אשר באו עמו לובים תוכיים כושיים וילכוד את ערי המצודו' אשר ליהודה ויבוא עד ירושלם ועשו בני יהודה תשובה ויכנעו לפניהם וישלח אליהם את שמעיה הנביא כו' והנה היה זה להם מדה כנגד מדה כמו ששתפו עבודה נכרי' עם עבודת ה' כן נשתעבדו לעבודת מלכי הארץ אשר עלו להלחם בם ולפי שבטח רחבעם ברוב עושרו אשר היה לו עלה שישק ולקח את הכל וכלי בית יער הלבנון וכלי משקה המלך לא נזכרו שלקחם שישק כי ספו תמו בימי זקנת המלך שלמה כאשר זכרתי עד כאן. ולע"ד לדקדק אומרו לקיחה בפני עצמה במגיני הזהב ויקח את מגיני הזהב אשר עשה שלמה והיה לו לכוללם עם ויקח את אוצרות כו' ואת מגיני הזהב ומה צורך להודיע אשר עשה שלמה ונראה כי בתחילה הזכיר שלקח אוצרות ה' ואת אוצרות בית המלך ואת הכל וכלל שלקח הכל אלא מלך בחינת אשר עשה שלמה בשעתו להורות אל העולם כי כביר מצאה ידו לשלוט בכל אשר עמל שלמ' ולכן הזכיר בפרטות בלקיח' בפני עצמה לאמר ויקח את כל מגיני הזהב אשר עשה שלמה:

ויעש המלך רחבעם כו' ויהי מידי בא כו' עיין רש"י ז"ל וכן הרד"ק ז"ל והרלב"ג ז"ל וכן מהרי"א ז"ל שמלך פחדו מהמרד היו נושאים לפניו מגיני נחושת כדהרד"ק: ולע"ד כן מלשון הפסוק מלך העניין שאם לתפארת מה תפארת תהיה בהיותם מנחושת ואפי' מנחושת קלל כי יהיה מזכיר עון מהשפלתו שלקח מגיני הזהב שישק ותחת הזהב יביא נחושת חרפה וכלימ' היה לו וזה יוכיח הפסוק באומרו ויעש המלך רחבעם תחתם מגיני נחושת כי תיבת מגיני מיותרת היה די שיאמר ויעש המלך רחבעם תחתם מנחושת אומרו מגיני מורה היות' כנרכים להיותם מגיני נחושת להגן שהגיני הזהב זה יותר באומר והפקיד ע"י שרי הרצים השומרי' פתח המלך כי די באומרו ביד שרי הרצים סימן השומרים פתח בית המלך למה הזכיר אלא לגלות שלשמירה כיתנו ביד הרצים השומרים פתח בית המלך גמר מהם מהיות מרד או מעל וקפר עשה כן ולא לתפארת באופן שמידי בא המלך בית ה' ישאום לפניו הרצים בהליכה ובחזרתו מבית ה' ואחר כך והשיבום אל תא הרצים והיה אפשר לפרש שמידי בוא המלך אל בית ה' היו ביד שרי הרצים להגן עליו ולשמרו בהליכתו וביאה מידי בוא המלך אל בית ה' ישאום לפניו לבד בדרך ההליכ' ואחר והשיבום אל תא הרצים קודם שיצא המלך מבית ה' כי אינו צריך שמירה למגיני נחושת בצאתו מבית המקדש כי שמש ומגן ה' אלהים נבאות אשר התפלל לפניו בבית ה' ויצא משם טעון ברכו' ואין פחד ב"ו לנגד עיניו ולכן בבאתו בשלו' מן המקדש לא יצטרך למגינים כלל וז"ש ויהי מידי בא המלך בית ה' אז לבד בעת ביאת' ישאו' לפניו הרצים ותכף אחר בואו והשיבום אל תא הרצים או יהיה פירו' ישאום ישלום כי מידי בוא והכנס המלך בית ה' ישלום הרצים כדי להשיבם אל תא הרצים לשמרם ולפי זה פי' ישאום לשון נטילה שנוטלים אותם מעל השומרי' ומשיבין אות' במקומ' אל תא הרצים הכל שוה בשטת הפי' האלה שבבואו היו באים עם מגינים לא בחזרתו מן הקדש:

ויתר דברי רחבעם כו' ומלחמה כו' עיין הרד"ק וכן מהרי"א ז"ל והוסיף במה שאמר הלא הם כתובים על ספר מלכי יהודה שהיה ספר ומי שכותב בו כל פרטי מלכי יהודה ושם נכתבו יתר דברי רחבעם וכל אשר עשה. ולע"ד דמהכתוב הזה לא יש הכרח שילחמו רחבעם וירבעם בהסיפת עם רק הכוונה לו' כפלה האבה ביניהם כל ימיהם אלא השנאה והמלחמה ע"ד אני שלום וכי אדבר המה למלחמה וזהו ומלחמה היתה בין רחבעם ובין ירבעם כל הימים בין בין דייקא המורה על השנאה שבין שניהם ובסמוך אכתוב טעם השנו' דבר זה פעמים:

וישכב רחבעם וכו' מהרי"א ז"ל טעם השנות מאמר זה של ושם אמו פעמי' הוא לו' כי סיבת כשייתו אחר הע"א היה מצד עמו העמונית ולזה הזכיר כן בתחילת הענין ושם אמו נעמה העמונית וסמיך ליה ויעש יהודה הרע בעיני ה' כי היותו בן נעות המרדות נעמה העמוני' גרם לו כן ועתה בשעת פטירתו נכתב ב' לומר שאפי' בעת המיתה לא שב אל השי"ת בתשוב' אלא וישכב רחבעם ועודנו מחזיק בטומאתו שמצד אמו נעמה העמונית ולא שב בתשובה אפי' על דכה וז"ש וישכב רחבעם עם אבותיו ויקבר עם אבותיו בעיר דוד כלומר נקבר היה עם אבותיו אבל לא היה לבבו כלבבם כי הוא היה בן נעות המרדות ע"כ. ולע"ד וישכב רחבעם ולא היה ראוי לקבור בלתי צדיק כאבותיו דוד גם שלמה שהאומ' שלמה חטא אינו אלא טועה ועכ"ז ויקבר עם אבותיו הקדושים ובעיר הקודש עם דוד נקבר עם הקדושים ובמקום קדוש עם היותו מצד אמו העמונית טמא ולא היה ראוי ליקבר שם עם כל זה ויקבר שם היה זה מצד שמלך בנו אבים תחתיו ומי יעכב מלקברו שם. עוד אפשר שרחבעם נפטר בחיי אמו הזקנה ולזה הזכיר אחרי שכיבתו וקבורתו ושם אמו נעמה העמונית כי עוד ועדיין לא שם על פני תבל ושם אמו נעמה העמונית וימלוך אבים תחתיו ונתנחמה בצד מה בהמלך בן בנה בני בנים הרי הם כבנים:

ובשנת שמנה עשרה וכו' עיין רש"י ז"ל והרד"ק ז"ל:

שלש שנים מלך כו' עיין הרד"ק ז"ל והרלב"ג ז"ל וכן מהרי"א ז"ל והרחיב כי לזה הזכיר בדברי הימים השם העלמי שהיתה מיכיהו בת אוריאל וכאן זכר השם שהי' מתייחס בו בנעותה לרע אחרי אביה ואחריה נטה בנה אבים ע"כ. ולע"דן שלא נתקררה מלכותו ג' שנים לבד מלך בירושל' ושם אמו מעכה לשון מעוך וכתות שהיה מיעכה אותו בחטאי' ומפללתה:

וילך בכל חטאות אביו מהרי"א ז"ל כוונתו לומר שרחבעם אעפ"י שחטא הנה היה מצד אמו כנזכר ושם אמו נעמה העמונית בשני כתובים באים כאחד אמנם אבים זה מב' הצדדי' היה קודם מצד אמו בת אבשלום בן דוד ומצד אביו רחבעם בן שלמה ועכ"ז לא נטה אחרי שורש הקדושה אלא למד מהרע שבהם וילך בכל חטאות אביו ע"כ. ולע"ד לדקדק אומרו ולא היה לבבו שלם כלבב דוד דמשמע שלם כלבב דוד אביו לא היה אבל מיחטא כמי לא חטא שכיולא בזה דקדקו חז"ל בשלמה ע"ה ונבא דיוק זה למדו שכל האומר שלמה חטא אינו אלא טועה שנאמר ולא היה לבבו שלם עם ה' אלהיו כלבב דוד אביו כלבב דוד אביו הוא דלא הוה מיחטא נמי לא חטא. ונראה היתכן

עִם־אֲבֹתָיו בְּעִיר דָּוִד וְשֵׁם אִמּוֹ נַעֲמָה הָעַמֹּנִית וַיִּמְלֹךְ אֲבִיָּה בְנוֹ תַּחְתָּיו׃

טו

א וּבִשְׁנַת שְׁמֹנֶה עֶשְׂרֵה לַמֶּלֶךְ יָרָבְעָם ט' ר"פ
בֶּן־נְבָט מָלַךְ אֲבִיָּם עַל־יְהוּדָה׃
שָׁלֹשׁ שָׁנִים מָלַךְ בִּירוּשָׁלָםִ וְשֵׁם
אִמּוֹ מַעֲכָה בַּת־אֲבִישָׁלוֹם׃ וַיֵּלֶךְ ב'
בְּכָל־חַטֹּאות אָבִיו אֲשֶׁר־עָשָׂה לְפָנָיו
וְלֹא־הָיָה לְבָבוֹ שָׁלֵם עִם־יְהוָה אֱלֹהָיו כ"ה
כִּלְבַב דָּוִד אָבִיו׃ כִּי לְמַעַן דָּוִד נָתַן
יְהוָה אֱלֹהָיו לוֹ נִיר בִּירוּשָׁלָםִ לְהָקִים ה'
אֶת־בְּנוֹ אַחֲרָיו וּלְהַעֲמִיד אֶת־ ב' את מרכבותיו
ה יְרוּשָׁלָםִ׃ אֲשֶׁר עָשָׂה דָוִד אֶת־הַיָּשָׁר
בְּעֵינֵי יְהוָה וְלֹא־סָר מִכֹּל אֲשֶׁר צִוָּהוּ ב' דסמי' וי' בקריה'
כֹּל יְמֵי חַיָּיו רַק בִּדְבַר אוּרִיָּה הַחִתִּי׃
וּמִלְחָמָה הָיְתָה בֵין־רְחַבְעָם וּבֵין
יָרָבְעָם כָּל־יְמֵי חַיָּיו׃ וְיֶתֶר דִּבְרֵי ה' בטעם
אֲבִיָּם וְכָל־אֲשֶׁר עָשָׂה הֲלוֹא־הֵם ל"ו מל' בכפיפ'
כְּתוּבִים עַל־סֵפֶר דִּבְרֵי הַיָּמִים
לְמַלְכֵי יְהוּדָה וּמִלְחָמָה הָיְתָה בֵּין
אֲבִיָּם וּבֵין יָרָבְעָם׃ וַיִּשְׁכַּב אֲבִיָּם
עם

עִם אֲבָהָתוֹהִי בְּקַרְתָּא דְדָוִד וְשׁוּם אִימֵיהּ נַעֲמָה דְּמִבְּנֵי עַמּוֹן וּמְלַךְ אֲבִיָּה בְּרֵיהּ תְּחוֹתוֹהִי׃
וּבִשְׁנַת תַּמְנֵי עַשְׂרֵי לְמַלְכָּא יָרָבְעָם בַּר נְבָט מְלַךְ אֲבִיָּם עַל דְּבֵית יְהוּדָה׃ תְּלַת שְׁנִין מְלַךְ בִּירוּשְׁלֶם וְשׁוּם אִימֵיהּ מַעֲכָה בַּת אֲבִישָׁלוֹם׃ וַאֲזַל בְּכָל חוֹבֵי אֲבוּהִי דַּעֲבַד קֳדָמוֹהִי וְלָא הֲוָה לִבֵּיהּ שְׁלִים בְּדַחַלְתֵּיהּ דַּיְיָ אֱלָהֵיהּ כְּלִבֵּיהּ דְּדָוִד אֲבוּהִי׃ אֲרֵי בְּדִיל דָּוִד יְהַב יְיָ אֱלָהֵיהּ לֵיהּ מַלְכוּ בִּירוּשְׁלֶם לַאֲקָמָא יָת בְּרֵיהּ תְּחוֹתוֹהִי וּלְקַיָּמָא יָת יְרוּשְׁלֶם׃ דַּעֲבַד דָּוִד יָת דְּכָשַׁר קֳדָם יְיָ וְלָא סְטָא מִכֹּל דְּפַקְדֵיהּ כָּל יוֹמֵי חַיּוֹהִי לָחוֹד בְּפִתְגָּמָא דְאוּרִיָּה חִתָּאָה׃ וּקְרָבָא הֲוָה בֵּין רְחַבְעָם וּבֵין יָרָבְעָם כָּל יוֹמֵי חַיּוֹהִי׃ וּשְׁאָר פִּתְגָּמֵי אֲבִיָּם וְכָל דַּעֲבַד הֲלָא אִינּוּן כְּתִיבִין עַל סְפַר פִּתְגָּמֵי יוֹמַיָּא לְמַלְכֵי דְבֵית יְהוּדָה וּקְרָבָא הֲוַת בֵּין אֲבִיָּם וּבֵין יָרָבְעָם׃ וּשְׁכִיב אֲבִיָּם עם

רלבג

וגם אמו מעכה בת אבישלום · הנה בספר דברי הימים זכר שמה מיכיהו בת אוריאל מגבעה והכל אחד הוא · וזכר גם שמה מעכה בת אבשלום · ואחשוב שהוא אבשלום בן דוד · כי שם זכר לרחבעם שלש נשים האחת בת בן דוד והשנית בת בן ישי והשלישית מעכה בת אבשלום וידמה שזכר אלו הנשים מפני היותם ממשפחתו ולא זכר באבשלו' שהיה בן דוד כי לא כהג עמו מכהג בן ואולם שאר הנשי' פלגשים ופילגשיו לא זכר שמם אך זכר אלו לבד להיותן ממשפחתו כמו שזכרנו · והנה זכר שם אמו לספר כי היתה מתיחסת לאבים שהיה איש רע מאד ולזה תמצא גם כן שזכר כי היא עשתה מפלצת לאשרה ואולי באשר שהסכימה בהיות אבים עושה רע בעיני יי' היתה מפני היותו בן מעכ' : ניר בירושלי' · ניר הוא הארץ הנעבד' באופן שיתכו הצמחים אשר בה פרים ובזה יאמר כי לגלל דוד לא היה השם יתברך נותן לו בירושלים זרע שימשול בו להעמיד את ירושלם והוא אסא : רק בדבר אוריה החתי · זה ממה שיעיד כי נשאר דבריו בכללם עשה דוד הישר בעיני יי' : ומלחמה היתה בין רחבעם ובין ירבעם כל ימי חייו · ר"ל כל ימי חיי רחבעם ואף על פי שבתחלה מנעם הנביא מלהלחם להשיב אל רחבעם המלוכה אמר זה היה ביניהם מלחמות : ומלחמה היתה בין אבי' ובין ירבעם · כבר זכר בד"ה מלחמה חזקה שהיתה ביניהם שמתו בה חמש מאות אלף איש מישראל וגם זכר כי רחבעם היה נער ורך לבב מרבו בו ישראל מה שמה שיתבאר · ממנו שאבים היה במלכו רוב השני' ממה שהיה רחבעם במלכו והנה אמר ורך כי לרוב השלוה שהיתה בימי שלמה היה מעונג מאד ולא ידע נימוס המלחמ' אך אבי' ראה מלחמו' בין ירבע' ובין אבין : וגם

רדק

ובשנת שמנה עשרה שנה · לא ידענו למה לא מנה שנה אחת מלמלוך שהרי רחבעם לא מלך אלא י"ז שנה ורחבעם וירבעם תחלת מלכות' בשנה אחת היתה ויתכן לפרש כי רחבעם נכנס בשנת שמנ' עשרה ולא מנו אותה לפי שלא השלימה ומנה אותם לירבעם כמשפט : וגם אמו מעכה בת אבישלום · להודיע כי אשה רעה היתה כמו שאומר למטה אשר עשתה מפלצת לאשרה ובנה הלך בדרכיה : ניר בירושלים · כבר פירשנוהו למעלה : ובשנת

רשי

ובשנת שמנה עשרה למלך ירבעם · שנה אחת אחר מות רחבעם ובשנת עשרים לירבע' מלך אסא שנה השלישי' של כלב נימני' למלך אסא שנה ולו כמו נתגית : ויסירה

מסרה

ובשנת ט' ר"פ והד מציע' פסו' וסי' ובשנת שמנה עשרה לירבעם · ובשנת עשרי' לירבע' · ובשנת חמש ליורם · בשנת אחת עשרה שנה ליורם · ובשנת שלוש למלכו דיהושפט דד"ה · ובשנת י"ח למלכו דיאשיהו דד"ה · ובשנת אחת לכורש דריש עזרא וחברו דסוף ד"ה · ובשנת שתים למלכו דדניאל · ובשנת בצורת לא ידאג · בתרא מצעות : צוהו י' בקריאה וסימ' ויעש נח ככל אשר צוהו · ויגד משה לאהרן את כל דברי · ויבא משה ויקרא לזקני העם · ויקח משה את המטה · וישכם דוד בבקר ויטש את הצאן · ויעש דוד כן כאשר צוהו · וחברו דד"ה · אשר עשה דוד את הישר · ויעש ברוך בן נריה : אלה פקדתם לעבדתם :

כלי יקר

שנדקדק כיוצא בזה ברחבעם לו' כלבב דוד אביו לא היה מיוחא כמי לא חטא זה לא יתכן שהרי הוכירו הפ' שבנו במות ואשרות · וגם קדש היה בארץ והיינו יכולים לו' שרחבעם חטא במה שלא מיחה באחרי בורו במו שחטא שלמה אביו במה שלא מיחה בנשיו ויורה זה קצת לשון הפסוקים ורחבעם בן שלמה מלך ביהודה כו' ויעש יהודה הרע בעיני ה' ויקנאו אותו כו' ויבנו גם המה להם כו' וגם קדש כו' שלא נזכר על רחבעם שעשה הרע בעיני ה' ביחוד אלא הכל בכתב על בני יהודה וכן בדברי הימים נזכר ויסובו בני יהודה אל השם כי הם החוטאים והם השבים · וכזה יורה לשון הפסוק באו' ולא היה לבבו שלם כלבב דוד אביו אלא שתחילת הפסוק מנגד לזה קצת באו' בכל חטאות אביו כו' והפשר לו' אמה שלא מיחה והיינו יכולים לפרש שהפסוק מדבר על אבים בן רחבעם וילך בכל חטאות אביו אשר עשה לפניו ולא היה לבבו של אבים שלם עם ה' אלהיו כלבב דוד אביו · כלבב דוד אביו לא היה אבל מיוחא כמי לא חטא ויוכיח קצת מזה במה שמצינו באבי' שמסדן ברבים לישראל באומרו בדברי הימים ועמכם עגלי זהב אשר עשה לכם ירבעם לאלהים מכלל שהיה כל זה שאבוי לאבים כיון שהוא מוכיחם על זה לא יתכן שיוכיח בדבר לא יסכון שיאמר לו טול קורה מבין עיניך ויסייע לזה מאמר חז"ל ויגפהו ה' כמו שנזכור בסמוך בס"ד שמורה שלא היה בו מהרשע לכל זה · אלא שגם לדרך זה יקשה מלשון הפסוק מאו' וילך בכל חטאות אביו אשר עשה לפניו שהוא הפך ממה שאומר בסוף ולא היה לבבו שלם כלבב דוד אביו · כלבב דוד אביו לא הוה מיוחא כמי לא חטא · ונראה כי כבר נזכר למעלה שרחבעם עבד ה' שלש שנים וברביעית קלקל ובחמישית מיד עלה שישק ונזכר בדברי הימים שחבו בתשובה ויזכיחו הפסוקים באו' ויהי מידי בא המלך בית ה' כו' שמשמע ששב בתשובה ויבוא אל בית ה' להתפלל ולזה אמר כי אבי' זה נכשל במה שראה את אביו עושה לפניו ולמד ממנו וז"ש וילך בכל חטאות אביו אשר עשה לפניו לפניו דייקא שמעשות אותם לפניו למד ללכת בהם ואביו זה רחבעם הנזכר לא בימי לדקתו והם בג' שנים הראשונים שאמרו עליו שהיה לדיק אפי' בימי לדקו לא היה לבבו של רחבע' שלם עם ה' אלהיו כלבב דוד אביו באופן שזה אבים בנו לא למד ממה שהיה בו מהכשרות והעפ"י שלא היה כמדרגת דוד אביו אבל למד מאשר ראה אותו עושה לפניו יליף מקלקלתא ולא יליף מתקנתא שבו בתחילתו ובסופו ששב בתשובה מחמת שישק מלך מצרים · כי למען דוד כיתן לו המלכות ולא בזכותו וז"ש כי למען כו' :

כי למען דוד כו' עיין הרד"ק ז"ל והרלב"ג ז"ל וכן מהרי"א ז"ל אחר שהזכיר שהיה לו לאבים ללמוד מהזרע אשר ממנו הולב אביו ואמו ממשפחת דוד ומקבת בור ממנו נוקר הוא דוד ע"ה כי למען דוד ה' נתן לו ניר בירושל' להקים את בנו הוא זרעו אחריו מזרע דוד הוא המתייחס מאד להעמיד את ירושלם כי ישתדל היותא מחלצי דוד להעמיד את ירושלם לפי שדוד בנה יסודות המקדש ושלמה בנה הכל ז"ש ולהעמיד את ירושלם ומ"ש ניר הוא כדהרלב"ג ז"ל הארץ הנעבדת שיתנו הצמחים אשר בה פרים לומר כי זרע דוד בירושלם כניר הזה בעבודת האדמה · כדי שיהודה העומדים בירושלם יתנו פרים ועכ"ז לא הלך זרעו אחריו ע"כ :

אשר עשה דוד הישר כו' עיין הרלב"ג ז"ל וכן מהרי"א ז"ל כי ראויה היתה בת שבע לדוד אם כן לא חטא אלא בדבר אוריה שהמיתו ע"כ · ולע"ד מסכים לנזכר רק בדבר אוריה רק לשון מיעוט למעט ולהקטין האשמה אפי' בדבר אוריה שלא חטא כי חייב מיתה היה דמורד במלכות היה באו' והאדוני יואב רק חטאו של דוד בדבר אוריה בדבר דייקא במה שידברו תועה הבלתי יודעים ומבינים ענין אוריה דבר ידברו לאמר איך ישלח ידו דוד בשר לבאו לקחת אשתו ולהרגו זה הדבר והדבור שידברו בענין אוריה הוא המזיק והוא מה שחטא בו דוד אבל בכל שאר דרכיו שלם ולזה נתן לו הסי"ת ניר בירושלם :

ומלחמה היתה כו' עיין הרלב"ג ז"ל וכן כתב הרד"ק ז"ל למעלה בפסוק ראשון של ומלחמ' וכו' ומהרי"א הקשה שהפסוק הזה מיותר לגמרי שכבר אמר למעלה ומלחמה וכו' ותירץ שתכלית פסוק זה לדבר ולומר ענין אבים בנו של רחבעם להודיע כי בכל המלחמות שבין ירבעם ורחבעם אביו אבים היה יוצא ובא לפני בני יהודה להלחם והוא משוח מלחמה וז"ש שלש שנים וכו' וילך בכל חטאת אביו וכו' וכן המלחמה שהיתה בין רחבעם ובין ירבעם כל ימי חייו של אבים שהוא נלחם בו והוא משוח מלחמה כי רחבעם בן שלמה היה מעונג ואמרו ויתר דברי אבים וכו' מורה שכל הנזכר מדברי אבים הוא וז"ש ומלחמה כו' וגם אחר שמת רחבעם אביו נלחם בו אבים עם ירבעם כדמסיק ויתר וכו' ומלחמה היתה בין אבים ובין ירבעם עד כאן ואין זה פשוטו של מקרא כי אומרו ומלחמה היתה בין רחבעם ובין ירבעם כל ימי חייו של רחבעם קאמר · ולא יצדק לומר לשון זה על אבים כיון שיזכיר אח"כ עוד מלחמה אחרי מות רחבעם בהמלך אבים : ולע"ד שכוונת פסוק זה מקושרת עם מ"ש למעלה וילך בכל חטאו' אביו על אבים אמר שהלך בכל חטאת אביו רחבעם ולא היה לבבו של אביו הנזכר הוא רחבעם לא היה שלם עם ה' אלהיו כלבב דוד אביו למען דוד אביו נתן לו ה' ניר להקי' את בנו אחריו דהיינו אבים שהוא בנו של רחבעם הנז' בתיבת אביו ועשה הסי"ת זה בעבור שני דברים הא' בזכות אבות דוד אשר עשה דוד את הישר כו' והזכות השני הוא שומלחמה היתה תמיד בין רחבעם ובין ירבעם ר"ל כל ימי חיין של רחבעם נלחם בו לקיים הלא משכסיך ה' אשנה ומתקוממיך אתקוטט תכלית וכו' וז"ש ומלחמה כו' לו' שזה נחשב לו לרחבעם לצדקה להקים את בנו אחריו שאעפ"י שחטא רחבע' בשנה הרביעי' התחיל ובחמשית נענש ע"י שישק מלך מצרים ושב בתשובה אל הסי"ת ולזה היה שונא את ירבעם וכן נזכר בביאור בד"ה ששבו בתשובה שלימה ומדברי אבים הוא נר' שהיתה בו יראת ה' שלא שעבד לפי שמסדן ברבים כמו שנזכור בסמוך בס"ד · עוד אפשר שהוא מקושר עם מ"ש כי למען דוד כו' אשר עשה כו' שבזכות אביו ניתן לו המלכות אל רחבעם ואבים עם היותם בלתי כדאים עכ"ז למען דוד אביהם זכו למלכות זאת · ועוד שומלחמה היתה כל ימי חייו של רחבעם עם ירבע' ולזה הספיק זכות אביהם דוד לשימלכו אך לא מלכות השקט ובטחה כמלכותו של שלמה שלא היה שטן ופגע רע בכל ימיו אשר עבד בהם את ה' וזהו שאמר ומלחמה היתה בין רחבעם וכו' שזה עוד להתמיד המלכות י"ז שנה עם היותו בלתי כדאי וגם כי לרת המלחמות וצערן מכפרת עון :

ויתר דברי אבים כו' וישכב כו' עיין הרלב"ג ז"ל וכן הביא מהרי"א ז"ל · ולע"ד כי נזכר בד"ה היות אבים מדבר לישראל דברי כבושים ותוכחות על אשר מרדו במלכות דוד שהיה גרמה להם למרדות במלכות שמים וגם הוכיחם על עגלי זהב שעשה להם ירבעם לאלהים ובזה נבין אומר ויתר דברי אבים מדברי תוכחות שזה היה מחלק הדיבור גם במעשה מהכשי' אשר עשה ובנים אשר היו לו ושאר מעשים הלא הם כתובים בספר ד"ה ובכלל מעשיו שמלחמה אחת בלבד היתה בין אבים ובין ירבעם אחרי מלוך אבים כי במלחמה ההיא נלחו אבים ונגף בה וז"ש ומלחמה היתה בין אבי' ובין ירבעם דכיון שלא כל ימיו או כל ימי חיין מורה שלא היתה אלא מלחמ' אחת בינו ובין ירבעם :

וישכב אבים כו' חז"ל אמרו בב"ר א"ר שמואל בר נחמן מה ראה סבור שירבעם נינגף והלא לא ניגף אלא אבים ולמה ניגף · רבי אבא בר כהנא אמר ע"י שהעביר הכרת פניהם של ישראל דכתיב הכרת פניהם ענתה בם ורבי לוי אמר על ידו שהעמיד שומרים על ישראל שלשה ימים עד שנתקלקלה צורתם דתנן אין מעידין אלא על פרצוף פנים עם החוטם כו' ואין מעידי' אלא עד שלשה ימים עליהם הוא אומר עלמו לי אלמנותיו מחול ימים רבי יוחנן וריש לקיש ורבנן רבי יוחנן אמר על שביזה לאחיה השילוני שנאמר ועמכם אנשים בני בליעל קרא לאחיה השילוני בני בליעל ריש לקיש אמר ע"י שחסרם ברבים שנאמר ואתם המון רב ועמכם עגלי זהב ורבנן אמרי על שבאת ע"ה לידו ולא בעלה שנאמר וירדוף אבים אחרי ירבעם וכתיב וילכוד ממנו ערים את בית אל ואת בנותיה וכתיב וישם את האחד בבית אל והרי דבריס ק"ו ומה אם מלך ע"י המוכה מלך שכמותו ענשו הכתוב וניגף הדיוט שהוא מונה הדיוט עאכ"ו עכ"ל : ולע"ד לדקדק מנא ליה דהדיוט המונה אל ההדיוט עאכ"ו דדיו לבא מן הדין להיות כנדון אבל יותר מנא ליה · ונראה דהק"ו הוא דבשלמא מלך המונ' את המלך כאבים לירבעם נפקא ליה מינה כדי שישובו בית ישראל אליו ולכך אין ראוי כ"כ לעונש כיון שכוונה תועלת קיום והעמדת מלכותו והצלחתה אבל הדיוט המונה את הדיוט אין יתרון לבעל הלשון כי זה הדיוט וזה הדיוט וכ"ש מלך שהוכה מלך שכמותו ר"ל שכמותו והוא איש ריבו ונפקא ליה טובה מההוכאה ועפ"ז ויגפהו ה' לאביה הדיוט כו' עאכ"ו שראוי לעונש שהרי הוא חמור שחטא בהוכא' חברו על לא דבר כי מה יש בין שני הדיוט' כי אם דברי הבל עוד אפשר שבא הק"ו הורה במ"ש מלך שהוכה מלך שכמותו כי אפילו עם היות ההוכאה למלך שכמותו רוצה לומר בלתי לדיק כמו כי אבים וירבעם עושים הרע בעיני ה' ולא היה ראוי שיגגף אבים על מה שהוכה לירבעם כיון שכמותו הוא בלתי לדיק הדיוט המוכה את ההדיוט שאפשר שפניהם לדיקים או אפשר שהרשע מונה את הלדיק שאינו כמותו והוא המכוי יותר בלא רשע לדיק ממנו עאכ"ו שהסי"ת יפקוד ויתבע עלבונו · כיון ששם לדיקים ושביניו נשערה מאד עאכ"ו שיפקוד על הלדיק המוכ' את הלדיק כי היה לו לשמור פיו ולשונו ולשמור מלרות נפשו וכ"ש בהדיוט רשע או בימני המלכה את הלדיק דאע"כ שיפקוד עליו ה' להגיד לאדם מה שיחו ואפילו שיחה קלה שבין אדם רשע לחבירו הלדיק ממנו עוד מלאתי אחר כך בפירוש ב"ר לרש"י ז"ל כהאי ז"ל ק"ו אם אביה שהיה מלך על שהוכה מלך כמותו ענשו הקב"ה שניגף כו' עכ"ל ונ"ל שכוונתו לפרש הק"ו כי היה אפשר שיענשהו הב"ה והוא בחיים בעונשים זולת נגיפה דכפיק מינה הוראה לכל עמו וזהו שאמר ומה אם מלך שהוכה מלך כמותו ענשו הקב"ה בעונש שניגף ולא עונש זולתו הדיוט המוכה את ההדיוט עאכ"ו שיעגישהו עונש של נגיפה ולא יחוס לבכיו ובני ביתו כיון בלא חשש הקב"ה במלך שנגפו ולא חסס אל עמו עם רב וזה רמז רש"י ז"ל במ"ש ענשו הקב"ה שניגף וכו' וכן נזכר במאמר ענשו הכתוב ונגף כו' שבח הק"ו והוא בבחינת היות העונש שניגף כאמר והחכם

רד"ק

ובשנת עשרים לירבעם מלך ישראל מלך אסא על יהודה · מקלה שמנה עשרה שנה שמלך רחבעם כמו שכתבנו למעלה ולא מנה אותם לרחבעם. ומנה אותם לאביים בנו וי"ת וקצת שנת עשרים הרי שלש שנים לאבים : ושם אמו מעכה וגו' · ולא היתה אם אסא אלא אם אבים אביו כמו שכתוב למעלה ואם אביו קורא אותה אמו כמו שכתוב ותבאן אל רעואל אביהן וזכר לאסא אם אביו בעבור שהיתה עובדת ע"א כמו שאומר אשר עשתה מפלצת לאשרה ועם כל זה עשה אסא הישר בעיני יי' ולא נטה אחריה : וגם את מעכה אמו · טעמו למה שאמר ויסר אמר כי גם הסיר את מעכה אמו ואחר כך פירש איך הסיר אותה ואמר ויסירה מגבירה כלומר הסירה מהיות גבירה בעבור שעשתה מפלצת לאשר' ופי' מפלצת ע"א קראה מפלצת שהוא לשון אימה ורעד' כמו פלצו' בעתתני לפי שאימת' מוטלת על עובדיה וכן בזה הטעם נקראו אימים הגלולים כמו שאמר ובאמים יתהוללו : וישרוף בנחל קדרון · שרף המפלצת והשליך האפר בנחל קדרון כי ע"א אסורה בהנאה : וקדשי בית יי' · ר"ל וקדשי עצמו וחסר הנסמך כמו ושכור' ולא מיין וכן הוא בדברי הימים וקדשיו וכ"תי וקדשוהי לבית מקדשיא די' ובקצת ספרים וקדשו כתוב וקרי וקדשיו : הכותרים

רש"י

ויסירה מגבירה · מהיות גבירה · ויעבר הקדשים · תרגם יונתן ופלי נפקת ברא : כי עשתה מפלצת : אמרו רבותינו מפליא ליצנותא : והבמות לא סרו · במות היחיד שהורגלו ליקרב עליהם לשמים משחרבה שילה עד שנבנה הבית שהיו הבמות מותרות לא סרו עתה ואף על פי שנאסרו משנבנה הבית והיו ענושים עליה כרת : אין

מקרא ותרגום

עִם־אֲבֹתָיו וַיִּקְבְּרוּ אֹתוֹ בְּעִיר דָּוִד וַיִּמְלֹךְ אָסָא בְנוֹ תַּחְתָּיו׃

עִם אֲבָהָתוֹהִי וּקְבַרוּ יָתֵיהּ בְּקַרְתָּא דְדָוִד וּמְלַךְ אָסָא בְרֵיהּ תְּחוֹתוֹהִי׃

ט' ר"פ · וּבִשְׁנַת עֶשְׂרִים לְיָרָבְעָם מֶלֶךְ יִשְׂרָאֵל מָלַךְ אָסָא עַל־יְהוּדָה׃

וּבִשְׁנַת עַסְרִין לְיָרָבְעָם מַלְכָּא דְיִשְׂרָאֵל מְלַךְ אָסָא עַל שִׁבְטָא דְבֵית יְהוּדָה׃

ל' · וְאַרְבָּעִים וְאַחַת שָׁנָה מָלַךְ בִּירוּשָׁלָ͏ִם וְשֵׁם אִמּוֹ מַעֲכָה בַּת־אֲבִישָׁלוֹם׃

וְאַרְבְּעִין וַחֲדָא שְׁנִין מְלַךְ בִּירוּשְׁלֵם וְשׁוּם אִמֵּיהּ מַעֲכָה בַּת אֲבִישָׁלוֹם׃

ג' אבים אסא · וַיַּעַשׂ אָסָא הַיָּשָׁר בְּעֵינֵי יְהוָה כְּדָוִד אָבִיו׃

וַעֲבַד אָסָא דְּכָשַׁר קֳדָם יְיָ כְּדָוִד אֲבוּהִי׃

ט' · ג' · וַיַּעֲבֵר הַקְּדֵשִׁים מִן־הָאָרֶץ וַיָּסַר אֶת־כָּל־הַגִּלֻּלִים אֲשֶׁר עָשׂוּ אֲבֹתָיו׃

וּפְלֵי נַפְּקַת בְּרָא מִן אַרְעָא וְאַעְדִּי יָת כָּל טַעֲוָתָא דַעֲבָדוּ אֲבָהָתוֹהִי׃

כל סיפ' חס וי"ו · וְגַם אֶת־מַעֲכָה אִמּוֹ וַיְסִרֶהָ מִגְּבִירָה אֲשֶׁר־עָשְׂתָה מִפְלֶצֶת לָאֲשֵׁרָה וַיִּכְרֹת אָסָא אֶת־מִפְלַצְתָּהּ וַיִּשְׂרֹף בְּנַחַל קִדְרוֹן׃

ל' וחס' י' · ג' · וְאַף יָת מַעֲכָה אִמֵּיהּ אַעְדְּהַ מִמַּלְכוּתָהּ דַּעֲבַדַת טַעֲוָתָא לַאֲשֵׁרְתָא וְקַץ אָסָא יָת טַעֲוָתַהּ וְאוֹקֵיד בְּנַחֲלָא דְקִדְרוֹן׃

וְהַבָּמוֹת לֹא־סָרוּ רַק לְבַב־אָסָא הָיָה שָׁלֵם עִם־יְהוָה כָּל־יָמָיו׃

וּבָמָתָא לָא עֲטַרָא לְחוֹד לִבָּא דְאָסָא הֲוָה שְׁלִים בְּרַחֲלְתֵיהּ דַיְיָ כָּל יוֹמוֹהִי׃

וַיָּבֵא אֶת־קָדְשֵׁי אָבִיו וְקָדְשׁוֹ בֵּית יְהוָה כֶּסֶף וְזָהָב וְכֵלִים׃ · וקדשי ק'

וְאַיְתִי יָת קוּדְשֵׁיהּ אֲבוּהִי וְקוּדְשׁוֹהִי לְבֵית מַקְדְּשָׁא דַיְיָ כַּסְפָּא וְדַהֲבָא וּמָנַיָּא׃

ומלחמה · וקרבא

ויעבר ט' בקריא' וסימ' ויעבר אלהים רוח על הארץ · ויקחם ויעברם את הנחל · ויעבר ישי שמה · ויעבר ישי שבעת בניו · ויעבר הקדשים · וכשמוע אסא הדברים דדברי הימים · ויגע הדבר אל מלך נינוה : ובשנת אחת לכורש דריש עזרא · וחברו דסוף דברי הימים :

רלב"ג

שם אמו מעכה בת אבישלום · ידמה שאם אמו גדלה אותו וזכר זה כי עם כל זה לא למד אסא ממעשיה ועשה הישר בעיני יי' כדוד אביו : ויעבר הקדשים מן הארץ · הם המוכנים למשכב אשו' : ויסירה מגביר' הסירה מהיות גביר' כדי שלא תביא העם לעבוד ע"א : מפלצת לאשרה · הוא כנין עשתה לכבוד הע"א ויקראה מפלצת לפי שהוא מביא פלצות וצרות רבות לעובדיו : ויכרת אסא את מפלצתה · הנה שרף אותם לפי שע"א היא אסורה בהנאה ולזה השליך עפרה בנחל קדרון שלא יהנו ממנ' : והבמות לא סרו · ידמה שאלו הבמות היו מוכנים בהם לשם יי' כמו שהיו עושין קודם בנין בית המקדש ובזה היו חוטאי' העם לך הבמות שהיו עובדים בהם ע"א סרו כמו שהתבאר בספר ד"ה : ויבא את קדשי אביו וקדשי בית יי' · הרצון בו שכב' הביא בית יי' קדשי אביו וקדשי עצמו ולזה היה קרי וקדשו וכן כתוב בד"ה : ויעל

כלי יקר

ויאכלם השלום כמה"ר אברהם בן אשר ז"ל כתב בביאורו בבראשית רבה בפרש' תולדות יצחק יעויין בזה בפ' ס"ה שכתב ענין נחמד ביישוב קושי חזק שיש במאמר והוא דהיכי קאמר והרי דבריס ק"ו ומה ע"י שהוכה מלך כו' שהרי לא נגף אלא מפני כמה טעמים הנזכר בתחילת המאמר למר מפני שהעביר צורת פניהם כו' ולמר כדאית ליה א"כ מנא ליה שע"י שהוכה מלך נענש ותירץ כי מה שנענש הוא על כרחין מפני שהוכה את ירבעם דאי לא תימא הכי היה ראוי ליענש יותר העובד ולא מי שבבה ע"א לידו ולא ביערה שלא ודאי ע"י שהוכה את ירבעם באת לו הפורענות חיברא דעדיין יש להקשות ולומר שכיון שהוא באת לידו היה לו לעברה וכיון שלא ביערה נענש למפרע על מה שהוכה את ירבעם שכיון שבאת לידו ולא ביערה הנה גם הוא חטא כמו ירבעם ובזה איגלאי מילת' שלא היה כוונתו להוכיחו לשם שמים שלא מתכבד בקלון חבירו היה וכ"ע : ולע"דן ביישוב קושית החכם השלם ז"ל כי דקדקו חכמינו זכרם לברכה תידוקה בלשונם שאמרו על ידי שהוכה וכו' ולא אמרו שבשביל שהוכה מלך כיגף רצו לומר הן אמת שסיבות זולת ההוכחה כן חייבו הנגיפה כנזכר במאמר אבל גלגול העונש נתגלגל על ידי שהוכה' כגמר דינם כמו שנתגלגל המבול ע"י החמס עם היות להם כמה עבירות זולת ונחרב בית המקדש על ידי עוזבם את תורת ה' עם היות להם עבירות זולתן · וכן דקדקו הפסוק שאומר ולא עצר כח ירבעם עוד בימי אביהו ויגפהו ה' דהוקשה להם דלמה העלים הפסוק הענין ממות אביהו וכתבו בלשון המורה בהפך שירבעם מת והוא מה שרמזו חכמינו ז"ל בתחילת זה המאמר את סבור שירבעם כיגף והלא לא כיגף אלא אבים כו' זה מורה סיבת נגיפתו אשר על ידה נתגלגלה והיא שהוכה אותו ברבים באומרו ועמכם עגלי זהב אשר עשה לכם ירבעם לאלהים שזה היה סיבה לשלא היה עוד כח לירבעם להרים ראש בימי אבים מצד הבושה שבייש ו ברבים וז"ש ולא עצר כח ירבעם בימי אביהו ויגפהו ה' וימות רוצה לומר ויגפ ה ה' וימ ת אביהו הנזכר על ידי שהוכה את ירבעם עד שלא עצר כח יותר ההוכחה זה גרם לו הנגיפה להתגלגל על ידה ההוכחה והוא דקדוק נכון בלשון אם מלך על ידי שהוכה מלך כו' על ידי דייקא והענין נכון · עוד בסדר עולם וירדוף אבים אחרי ירבעם ויגפהו ה' ואין אתה יודע מי הוא הניגוף הרי ירבעם קבר את אבים ומלך אחריו עשרים שנה הא אינו אומר ויגפהו אלא באבי' ומפני מה נגפו המקום מפני שהוא עומד ומחסד את ישראל ואומר להם ועמכם עגלי זהב · וכשלכד את בית אל וראה את עגלי הזהב ממל עליו לפיכך נגפו המקום ועל שקרא לאחיה השילוני בכלל אנשי' בני בליעל עד כאן ובב"ר הביא גם כן כיוצא בזה ויותר בפרטות · וכבר זכרתי למעלה שחסדן שהוא לשון חסרון ויש גירסא שחסרן בסמ"ך ורי"ש שחסר בכבודן להוכיחן ברבים ועל זה ויגפהו ה' וזה היה אם כן במלחמה ההיא שהיתה בינו ובין ירבעם למדנו מזה באומרו וישכב אבים עם אבותיו ויקברו אותו כו' היינו במלחמה הנז' ומעונש הונאת דברים שהרבה לדבר אבים על ירבע' ועל אחיה השילוני וכיוצא מהנזכר לעיל כמו שנזכר בדברי הימים בענין מלחמה זו · ומהרי"א ז"ל קיים ויגפהו ה' לירבעם והנגפיה היא השפלתו שלא להרים עוד ראש ואפילו אחרי מות אבים כי רמסו אבים ועני חשוב כמת וניגף עד כאן תורף דבריו ז"ל בזה והאריך בתרעומ' יוסיפון בן גוריון על מה שכתב במקום חמש מאות אלף שנפלו מישראל במלחמה ההיא כתב חמשים אלף ואף על פי שכיון לשם שמים לשכך אוזן א"ה עם כל זה טעות הוא לכתוב זה שאינו לחסר מנפלאות ה' שנפלו ביד יהודה המעטי' סך ת"ק אלף איש והוא דבר גדול · ונתקטעם מהרי"א ז"ל למה שסתם הכתוב כאן ומלחמה היתה וכו' להיות כוונת כותב הספר הזה מעניין ספור מלכי ישראל ויהודה ההולכים בדרכי ה' או בלתי הולכים ולהיות זאת כוונתו לבד לא האריך רק ומלחמה כו' אמנם עזרא בדברי הימים כיון לספר בשבח מלכי יהודה ונצחונם ולכך זכר בפרטות הסך שנפלו מישראל ביד יהודה ת"ק אלף איש והוא פלא עד כאן :

ובשנת עשרים לירבעם מלך ישראל מלך אסא על יהודה בסדר עולם אסא מלך א' וארבעי' שנה בימיו שקטה הארץ עשר שנים ובשנת י"ו לאסא בא זרח מלך הכושי והחזיר לו את כל הביזה שנטל שישק מירושלם · ירבעם מלך כ"ב שנה נדב בנו שני שנים בשנת ג' לאסא מלך בעשא מלך ישר' בהרגה ארבעה ועשרים שנה בשנת ששה ושלשים לאסא עלה בעשא על יהודה ויבן את הרמה א"א לומר כן והלא אסא קבר את בעשא בשנת ששה ועשרים למלכותו אלא מה ת"ל בשנת ששה ושלשים למלכותו כנגד ששה ושלשים שנה שנתחתן שלמה בבת פרעה וכנגד ז' ושלשים שנה שנגזרה גזרה על מלכי ארם להיות שטנים על ישראל ובאחרונה ליפול ביד דוד · וכה"א בשנת שבעה ושלשים למלך אסא בשנת י"ז למלכותו מאחר שנפל זרח מלך כוש בידו היא שנת ו' ושלשים משמת שלמה · בשנת שבעה עשר לאסא כרתו ברית מלך ישראל ומלך ארם לעלות ולהתגרות באסא וקלקל אסא שנא' ויקח אסא את כל הכסף ובעת ההיא בא חנניה הרואה אל המלך וכו' על כן נמלט חיל ארם מידך ולא פסקו מלכי ארם להיות שטנים לישראל עד מות אחז ובשנת שלשה לאחז כרתו ברית מלך ישראל ומלך ארם לעלות ולהתגרות באחז ולא היתה זכות ביד אחז שיפלו בידו ונפלו שניהם ביד תגלת מלך אשור עד כאן ממפי נקא בסיעתא דשמיא בכל פסוק ופסוק ההכרחי להבנתו · ועיין הרד"ק ז"ל וכן מהרי"א ז"ל שאם לא כן יקשה שבהכרח מלך אסא בשנת האחת ועשרים למלכות ירבעם ואיך אמר הכתוב בשנת עשרים אלא ודאי רחבעם נכנס בשנת שמנה עשרה ולא מלאה לו אותה שנה לפי שלא השלימה ומנאה לאבים שהשלים' ועלתה שנה מכלל הג' של אבים והוא תשלום העשרים ומנה אותה לאסא ע"כ :

וארבעים ואחת כו' עיין הרד"ק ז"ל וכן הרלב"ג ז"ל וכן מהרי"א וע"פ דרכם פלא וארבעי' ואחת שנה מלך בירושלם זה היה אות מובהק של כשרותו כי יראת ה' תוסיף ימים ושנות רשעי' תקצורנה במלכות כי רחבעם י"ז ואבים אביו ג' ואסא אחד וארבעי' מצד כשרותו עם היות שם אמו המגדלתו כאם מעכה בת אבשלום זקנתו לא למד ממעשיה אלא ויעש הישר כו' כמו שאמרו המפרשים ז"ל שהוא מקושר עם ויעש הישר והיו אם כן מספר שני המלכות א"ס לפי שלא שמע בקול אמו מעכה ויסירה הגביר' כמו שזוכר בסוף וזה בכלל ויעש הישר וכו' וכה לכך :

ויעש אסא הישר בעיני ה' כו' ויעבר כו' וגם את מעכה אמו וכו' חז"ל אמרו במסכת ע"ז שנחל קדרון מקומות מקומות יש בו יש מקום מגדל למחים ויש בו מקום שאינו מגדל למחים וישרוף בנחל קדרון וזרקו במקום שאינו מגדל למחים מאי מפלצת מפליא לצנותא הגירת יוסף כמין זכרות עשתה לה והיא נבעלת לו בכל יום עד כאן · ולע"דן הבין בדבריהם שלא מ"ש וגם את מעכה אמו ויסירה מגבירה דהיה לו לומר וגם את מעכה אמו הסיר מגבירה :

ונראה שלפי שהזכיר למעלה ויעבר את הקדשים מן הארץ שהוא הזימה מהזכרים כפשוטו ומהזונות כתרגומו שתרגם נפקת ברא לזה אמר וגם את מעכה אמו העבירה מאותה הזמה שהיתה נבעלת בכל יום למפלצתה וגם כן ויסירה מגבירה מצד שעשתה מפלצת לאשרה כמצא שהיתה זו כלולה מזנות ועבודת אלילים ולזה נקראו העבודות נכריות שבאותו זמן בעלים על שהיו נבעלים להם דרך זנות או להמשיך טומאה יותר ובזה יובן את מעכה אמו לשון מעכה בהבבע שהיתה נמעכת לאשרה · ויובן גם כן ויסיריה מגבירה על העבודה נכרית ומפלצת שהיא המפלצת הנזכרת גבירה לה ובעלה ולרמוז לזה לא כתב ויסירה מהיות גבירת או מהיות גבירה · ועיין רש"י ז"ל והרד"ק ז"ל והרלב"ג ז"ל וכן מהרי"א ז"ל אסא הפך מאבותיו שכטו אחרי נכסים והוא הסיר אמו מגבירה לפי שעשתה מפלצת לאשרה ושרף המפלצת שע"א אסורה בהנאה ע"כ : ולע"דן לדקדק שכיון שתיבת גם נכללה הסרת אמו שהרי הוא מוסב אל ויסר את כל כו' אם כן מה צורך עוד לפרט ויסירה מגבירה או ליסתוק מתיבת וגם וליכתוב את מעכה אמו הסיר מגבירה · ונראה שהכוונה לפי שהיה אסא מכבדה כאילו היא אמו בכבוד אם לז"א ויסר את כל הגילולים וגם את מעכה הסיר מהיות אמו לא בשם אם תקרא ולא תכובד בכבוד אם ממנו כי בן הבן אינו חייב לא בכבוד אבי אביו ולא בכבוד אם אביו וז"ש וגם את מעכה אמו ולא די זה שלא ויסירה מגבירה כי היה ראוי להיותם יושבת בכבוד בעלה במדור ובכבוד והא הסירה מגבירה מהיותה גבירה יען אשר עשתה מפלצת לע"א · ודרך הללה לפי שמעכה היה לה גבירה המפלצת אשר עשתה לאשרה שהיא ככנע' אליה כשפחה לפני גבירת' ויסירה אסא מגבירה הלא גבירה היא המפלצת אשר עשתה וכרתה אסא אם כן הסירה מגבירה ומאותו ההשתעבדות ובזה לא יחסר תיבת מהיות גבירה · ופרט הכתוב ואמר ויכרות אסא שהיה די שיאמר ויכרות את מפלצתה כי בו מדבר כל הכתו' אבל הודיע חסידות אסא כי ויעבר את הקדשים כו' ויסר כו' וגם את מעכה אמו ויסירה הכל באומרו כן לשלוחיו שלוחו של אדם כמותו אבל בכרית' המפלצת הזאת לפי שנעשית ע"י מעכה אמו ראה לכרתה הוא בעצמו וכבודו וז"ש ויכרות אסא את מפלצתה הוא בעצמו להעביר גלולים שעשתה אמו ראה לתקן הוא :

והבמות לא סרו כו' עיין רש"י ז"ל וכן הרלב"ג ז"ל וכן מהרי"א ז"ל · ולע"דן שלעפ"י שהיה איסור גדול להקריב בבמות עונש כרת עכ"ז לא מנעם אסא לש"ש כדי שלא יזבחו לע"א ומה שהיו עושים לע"א יהיה לגבוה וז"ש הבמו' לא סרו והיה חטא גדול רק לבב אסא היה שלם עם ה' כל ימיו ולא הסירם מהטעם הנז' כמצא שהיתה עבירה לשמה של מצוה וגדולה עבירה לשמה והיה זה לפי שקלה מישראל התחילו לקבל עול מלכותו הבית להם התר הבמות לפי שעה וכמו שכתב הרלב"ג ז"ל בפסוק ויעל בעשא ששבו ישראל אל אסא :

ויבא את קדשי אביו כו' עיין הרד"ק ז"ל וכן הרלב"ג ז"ל בקירוב · ומהרי"א ז"ל פירש ש רחבעם והביא הוציאו מבית ה' קדשים מזהב וכסף ולזה אמר כי עתה אסא הביא לה' הנזכר עם ה' כל ימיו ויבא להשי"ת הנזכר קדשי אביו וקדשי בית ה' כסף וזהב וכלים ולפירושו לא חסר הנסמך אלא חסר למי הביאם והוא לה' הנזכר בפסוק הקודם : ולע"דן שלפי שאסא נצח את זרח המלך הכושי בשנת ט"ו למלכותו כנזכר בסדר עול' בפסוק ויהי בשנת עשרי' לירבעם כו' והחזיר כל מה שלקח שישק מאוצרות בית המלך ומאוצרות בית ה' כנזכר למעלה בפסוק ויהי בשנה החמישית וכו' אמר הכתוב שאסא הביא הכל מאת אותם השוללים אותו מיד שולליהם זרח וז"ש ויבא את קדשי אביו אשר היו באוצרו' בית המלך וקדשי בית ה' אשר שלל שישק ושללם ממנו זרח המלך הכושי הביאם גם כן אסא כי כביר מצאה ידו להביא קדשי אביו וקדשי בית ה' כסף וזהב וכלים ולא זכר שהביאם בית ה' לפי שהניחם תלוים ועומדים אולי יצטרך אליהם לפיזור המלחמה שכבר נתעוררה לו מלחמה עם בעשא מלך ישראל ועתה מותר ליהנות מהם כמו שאמרו ז"ל שאלו לא כתיב באו פריצים וחיללוה היה כל כסף וזהב שבעולם אסור בהנאה לנו מצד כסף של ירושלם של הקדש אלא שנתחלל על ידי פריצים השוללים והשודדים ועל כן לא רצה אסא להחזיר' עתה ולהביאו בית ה' כי ומלחמה היתה בין אסא ובין בעשא מלך ישראל כל ימיהם לכך הביא הכסף והביאו

רלבג

ויעל בעשא מלך ישראל ויבן את הרמה · יש ספק במה שכתוב בזה בספר ד"ה כי שם כתוב שזה היה בשנת שלשי' ושש למלכות אסא וכבר מצאנו כי בשנת שלש למלכות אסא מלך בעשא ולא מלך בעש' כי אם ארבע ועשרים שנה ואיך יתכן עם זה שתהיה זאת המלחמ' בשנת שלשי' ושש למלכות אסא ואולם התר זה הספק הוא לפי מה שאומר והוא שכבר שקטה הארץ מכל מלחמה עשר שני' בימי אסא כמו שכתו' בספר ד"ה ובראות ישר' הצלחתו נקבצו אליו רבים מישראל בחמש עשרה שנה במלכו כי אז נלחם עם ישראל והביאו שלל רב כמו שכתוב שם ושם כתו' ומלחמה לא היתה עד שלשים וחמש שנה למלכות אסא והרצון בו שלא היתה מלחמה לו עם ישר' קודם זה כי לא יתכן לומר שלא היתה לו מלחמה כלל כי לא שקטה הארץ בימיו כי אם עשר שני' וכאשר התישב זה הוא מבואר שמה שאמר עד שלשים וחמש שנה למלכות אסא הוא שנת חמש עשרה שנה למלכות אסא כי אז היתה לו מלחמה עם ישראל ואמרם מנה שלשים וחמש שנה מעת החלק המלכות כי כבר היו עשרים שנה לרחבעם ואבי' ולאסא חמש עשר' והנה בשנת שש עשרה לאסא בנה בעשא את הרמה ואחשוב שמנ' מעת החלק המלכות כי מה שעשה אסא על דבר בניית הרמה סבב גם כן החלק המלכות כי כבר הקל המלכות לשוב לו קודם זה כמו שזכרנו ובעבור זה החטא כשארה המלכות נחלקת כבראשונה והנה זה החטא היה ששם בשר זרועו במה ששלח אל בן הדד מלך ארם ולא בטח ביי' אמר הפיל מחנה הכושיי' לפניו ואחשוב שלזאת הסבה חלה את רגליו לעת זקנתו כי הוא שלח זה אל בן הדד כאילו לא היו לו רגלים ללכת במלחמה ולזה סבב הש"י שחלה את רגליו לעת זקנתו: בשנת

מלכים א טו

ומלחמה היתה בין אסא
ובין בעשא מלך ישראל כל ימיהם:
ויעל בעשא מלך ישראל על
יהודה ויבן את הרמה לבלתי תת
יצא ובא לאסא מלך יהודה:
ויקח אסא את כל הכסף והזהב
הנותרים באוצרות בית יהוה ואת
אוצרות בית מלך ויתנם ביד עבדיו
וישלחם המלך אסא אל בן הדד בן
טברמן בן חזיון מלך ארם הישב
בדמשק לאמר: ברית ביני
וביניך בין אבי ובין אביך הנה
שלחתי לך שחד כסף וזהב לך
הפרה את בריתך את בעשא
מלך ישראל ויעלה מעלי:
כ וישמע בן הדד אל המלך אסא
וישלח את שרי החילים אשר לו
על ערי ישראל ויך את עיון ואת
דן ואת אבל בית מעכה ואת כל
כנרות על כל ארץ נפתלי: ויהי
כשמע בעשא ויחדל מבנות את
הרמה וישב בתרצה: והמלך אסא
השמיע את כל יהודה אין נקי
וישאו את אבני הרמה ואת עציה
אשר בנה בעשא ויבן בם המלך
אסא את גבע בנימן ואת המצפה:
ויתר כל דברי אסא וכל גבורתו
וכל אשר עשה והערים אשר בנה
הלא המה כתובים על ספר דברי
הימים למלכי יהודה רק לעת זקנתו
חלה

וקרבא הות בין אסא ובין בעשא
מלכא דישראל כל יומיהון: וסליק
בעשא מלכא דישראל על דבית
יהודה ובנא ית רמתא בדיל למשבק
למתנפיק ועליל לאסא מלכא דבית
יהודה: ונסיב אסא ית כל כספא
ודהבא דאשתארו באוצרות בית
מקדשא דיי וית אוצרי בית מלכא
ומנינון בידא דעבדוהי ושדרינון
מלכא אסא לות בר הדד בר
טברימון בר חזיון מלכא דארם דיתיב
בדמשק למימר: קים ביני ובינך ובין
אבא ובין אבוך הא שדרית לך
שוחדא כספא ודהבא איזיל אשני
ית קימך עם בעשא מלכא דישראל
ויסתלק מיני: וקביל בר הדד מן
מלכא אסא ושדר ית רבני חילותא
דיליה על קירוי ישראל ומחא ית
עיון וית דן וית אבל בית מעכה וית
כל גינוסר על כל ארעא שבטא
דבית נפתלי: והוה כד שמע בעשא
ואתמנע מלמבני ית רמתא ויתיב
בתרעיתא: ומלכא אסא כנש ית כל
דבית יהודה לית דנקי ונטלו ית אבני
רמתא וית אעהא די בנא בעשא
ובנא בהון מלכא אסא ית גבעתא
דבני בנימן וית מצפיא: ושאר כל
פתגמי אסא וכל גבורתיה וכל די
עבד וקירויא די בנא הלא אינון
כתיבין על ספר פתגמי יומיא למלכא
דבית יהודה לחוד לעידן סיבתיה
איתמרע

רדק

הנותרים באוצרות וגו' · לפי שלקח שישק מלך מצרי' אוצרות בית יי' אמר הנותרים כי לא לקחם כלם: אבל בית מעכה · הוא הבל מים הנזכרת בדברי הימים: ואת כל כנרות · קבוץ כנרת וזה ת"י גינוסר והיא ארץ שמנה מאד ורז"ל הפליגו בספור שבח פירותיו והקבוץ ר"ל שהיו מקומו' כחלקים וכלם היו שמנים: על כל ארץ נפתלי · כמו עם וכן ויבאו האנשים על הנשים עם הנשים ובדברי הימים ואת כל מסכנות ערי נפתלי: וישב בתרצה · ר"ל ישב לו בעירו כי שם היה מלך כמו שכתוב למטה ולא רצה להלחם עוד עם מלך יהודה כי בסוף ימיו היתה מלחמ' ואת וי"ת ויתיב בתרעיתא תרגם בתרצה מן עשוק ורצוץ כלומר ישב לו ירא וחרד ורצוץ מפני מלך ארם: אין נקי · אפי' חתן שנאמר עליו נקי יהיה לביתו שנה אחת: וכל גבורתו · במלחמות ובכושיים: חלה

רשי

אין נקי · אפילו חתן מחדרו שנאמר בו נקי יהיה לביתו שנה אחת: שנתיים

מסרה

וישלחם ד' בקריאה וסימ' וישלהם יהושע · ויקם יהושע וכל העם · וישלחם לבנונה · ויקח אסא: י"ח פסוקים אל על על וסי' נמסר בסדר פקודי: ד' פסוקי' את את ואת את ואת וסימ' ויקח אהרן את אלישבע בת עמינדב · והמלך אסא השמיע את כל יהודה · והבשת אכלה את יגיע אבותינו · ואסא המלך לקח את דד"ה:

מנחה קטנה

רק לעת זקנתו חלה את רגליו על שעשה אנגריא בת"ח לפי שהעולם עומד על התורה וכיון שבנת קיום העולם בת"ת שנ' אם לא בריתי יומם ולילה וגו' ומ"י שמנע בת"ח מלעסוק בה והוא כאילו נתמוטט ע"כ רגלי העולם לכן גם הוא נענש שנתמוטטה רגליו ע"י החולי פודגרא:

כלי יקר

והנותרים אללו לעת מלא ובפרט בשנת ששה ושלשים מזמן חילוק מלכות ישראל ממלכות יהודה שהי' שנת י"ו למלכות אסא שנתים אחר נצחון זרח המלך הכושי ויוכיח כן אומרו בסמוך את כל הכסף והזהב הנותרי' באוצרות בית ה' מוכיח שלא הביא אסא מקדם אל בית ה' כלום אלא הנותרים

במה ששלח שרי החיילים ויך את עיון כו' אבל הוא לך הלך כמו שאמר לו אסא לך אבל שלח שרי החיילים והיה זה בגאוה ובוז שלא יצטרך הוא ללכת כי אם על ידי עבדיו שרי החיילים · או עשה זה שלא להיות הוא בעצמו המפר הברית אל שרי החיילים יפר ברית ולא הוא:

ומלחמה היתה בין אסא ובין בעשא כו' ויעל בעשא כו' ויקח כו' עיין הרד"ק ז"ל והרלב"ג ז"ל והם מיוסדים על דברי חכמינו ז"ל שזכרנו בפסוק ויהי בשנת עשרי' לירבעם כי שם נאמר שבשנת ששה ושלשים למלך אסא היינו ששה ושלשים שנה משמת שלמה ונחלקה מלכות בית דוד · וכן אמרו בסדר עולם בפסוק אך לא כל הימים עתידה היתה המלכות להחזיר בימי אסא אם לא היה מקלקל וכו' והקלקול הוא ששם בשר זרועו מלך ארם · ומהרי"א ז"ל הקשה כי מה שייכות יש לענין זה של ומלחמה היתה בין אסא ובין בעשא עם הקודם שהרי כלב בן ירבעם מלך קודם בעשא והיה ראוי להקדים ספור ענין נדב ואחר כך ענין בעשא ותירץ שכוונת כותב הספר לספר מעשה אסא וכשרותו או הפך הכשרות ולזה ספר מעשה הישר כדוד אביו ויבא כו' רק בדבר אחד חטא והוא ומלחמה כו' ויעל כו' ויקח אסא את כל הכסף כו' וישלחם אל בן הדד בן טברימון שבזה חטא שלא נשען בהשי"ת אלא שם בשר זרועו ולזה סמך ענין זה אל כשרות אסא · ולע"ד בתירוץ קושיית מהרי"א ז"ל מה שזכרתי בפסוק הקודם שלא הביא את קדשי בית ה' אבל הניחה בידו לצורך המלחמות וז"ש ומלחמה היתה בין אסא ובין בעשא וכו' ועברו שתי שנים בין מלחמה זרח הכושי לבין מלחמה זו שתמיד היה נלחם עם בעשא ובתוך הזמן הזה פזר כל הקדשים שלקח מזרח המלך הכושי ולסוף השתי שנים רצה לבנות הרמה והוכרח אסא לקחת קדשי ה' הנותרים ולתתם שוחד לבן הדד בן טברימון בן חזיון מלך ארם או אפשר שהוא נתינת טעם למ"ש והבמות לא סרו כו' יען כי היה טרוד במלחמה שהיתה בין אסא ובין בעשא כל ימיהם ולכך לא נפנה אלא לדברים החמורים ביותר כביעור הקדשים מן הארץ והגילולים ומפלצת הגבירה או יהיה הקשר לפי שהבמות לא סרו עם היותם במות להקריב לש"י עכ"ז היה מהעונש על שהבמות לא סרו ומלחמה היתה בין אסא ובין בעשא כל ימיהם שאילו גמר המצוה והסיר הבמות היה בשלו כי לא ירים ראש בעשא לפני אסא:

ויעל בעשא כו' עיין הרלב"ג ומהרי"א ז"ל כפשוטו עשה מבצר ברמה כדי שלא יוכל איש לצאת ולבא מירושלם כאילו הם במאסר ע"כ:

ויקח אסא כו' כוונת הכתוב להתרעם על אסא והוא חסיד עליון איך ישלח ידו בקדשי בית ה' הנותרים יתר הפליטה ויקחם הוא ברצונו הטוב לתת שוחד מהקדשות הזה פועל חסיד כאסא במה שנתן רחבעם לשישק היה בהכרח ולא יגונה לרחבעם המנם לאיש כאסא גנאי הוא ובפרט היותו ברצון טוב ואמר היושב בדמשק שרצה אסא כי טוב שכן קרוב הוא מלך ארם היושב בדמשק לפן ירצה לכרות עמו ברית אהבה כי עוזרה בצרות ימצא מאד בכל קוראו אליו ואף זה חטא גדול כי פנה אל רהבים ושטי כזב ונענש שאילו לא עשה כן היה מולך גם על כל ישראל כנז"ל מסדר עולם בפסוק אך לא כל הימים ועתה נענש שנתמעטה מעלה זו ואל זה רמז באומרו ואת אוצרות בית מלך כתיב ובית המלך קרי שאילו זכה היה המלך הכולל על יהודה וישראל ועתה בית מלך כל דהו על ידי לקיחת השוחד הזה ושלחו למלך ארם:

ברית ביני כו' כוונת הכתוב לו' לפי שכבר היה למלך ארם ברית עם מלך יש' בעשא ועתה היה צריך להפר אותו הברית והיכו מדרך ארץ להפר ברית אחוה לסיבת שוחד וכל שכן למלך ארם לזה הקדים לו פסוקי מלי ואמר כי הברית שלו קודם מזמן אבותיו הראשוני' וז"ש ברית ביני וביניך כלו' עשה נא ברית ביני וביניך יען כי כבר הוא בין אבי ובין אביך וזהו מדוקדק שלא אמר ובין אבי כו' בוי"ו מוסיף על ענין ראשון אלא אמר בין אבי ובין אביך כאילו נותן טענה לשיעשה ברית ביני וביניך יען כי כבר ברית כרותה בין אבי ובין אביך ואין ברית של מלך ישראל חל על בריתי אבי ואביך הקודם · על דרך שאין שבועה חלה על שבועה זאת ועוד הנה שלחתי לך שוחד כסף וזהב לא דרך שוחד כי אם לצירך פיזור חייליך הצריכי' ללכת לארצות מלך ישר' להלחם בו עד שיעלה מעלי וז"ש הנה שלחתי לך שוחד כסף וזהב לך הפרה בריתך כו' לך דייקא שצריך אתה ללכת עליו וכן הזכיר בסמוך וישלח את שרי החיילים אשר לו כו' וקיים במקצת דברי אסא

וישמע בן הדד אל המלך אסא כו' עיין הרד"ק ז"ל וכן מהרי"א ז"ל והוסיף על כל ארץ נפתלי ר"ל ועל כל ארץ נפתלי וחסר וי"ו התוספת ע"כ · ולע"ד דהי"לל ויעש בן מלך ארם אבל מאו' וישמע בן הדד אל המלך אסא ר"ל ששמע וקבל טענתו של המלך אסא במה שטען שברית אבי ואביך קודמת כנז"ל וזהו לשון וישמע הדד אל המלך אסא · גם מהיותו המלך אסא החסיד גרם שנשמעו דבריו אל בן הדד כמ"ש חז"ל בפסוק סוף דבר הכל נשמע את האלהים ירא כו' כל אדם שיש בו יראת שמים דבריו נשמעים וזהו וישמע בן הדד אל המלך אסא · או אפשר שהודיע הפסוק באומר וישמע בן הדד ולא הזכיר לו מלכות לומר המלך הדד או אל בן הדד מלך ארם לומר כי היה זה בן הדד כבהל איך השפיל עצמו אסא אליו ולו זמן שנה או שנתים אשר נלחם המלך אסא את זרח מלך הכושי וז"ש וישמע בן הדד בהדיוט אל מלך אסא ותכף וישלח כו' כי התפארת היא לו שהמלך אסא שואל ממנו עזרה ונכנע אליו:

ויהי כשמוע בעשא ויחדל מבנות את הרמה כו' עיין הרד"ק ז"ל וכן מהרי"א ז"ל ויש סיוע לדבריהם קצת שבסמוך בפסוק בשנת שלש כו' בתירצה עשרים וחמש שנה לא תרגם שם בתרעיתא אלא כתב בתרצה כו':

והמלך אסא השמיע את כל יהודה כו' חכמינו ז"ל דרש רבי אבא מפני מה נענש אסא מפני שעשה אנגריא בתלמידי חכמים דכתיב והמלך אסא השמיע את כל ישראל אין נקי מאי אין נקי א"ר יהודה אמר רב אפי' חתן מחדרו וכלה מחופתה עד כאן · והכוונה לפיסק' בחתן נקי יהיה לביתו שנה אחת לפיכך אמר כאן אין נקי ע"כ ובסמוך בפסוק חלה את רגליו הבאר זה המאמר בס"ד וכן רש"י ז"ל וכן הרד"ק ז"ל וכן מהרי"א ז"ל ונזדרז להביא האבני' והעצי' אשר הכין שם בעשא לבנות הרמה אל בנין גבע בנימין והמצפה פן ישוב בעשא לכסלה לבנות הרמה ע"כ:

ויתר כל דברי אסא כו' עיין הרד"ק והביא דחז"ל הנז"ל בפסוק הקוד' ומהרי"א ז"ל כל הבלית הספור הזה להודיע במה חטא אסא במה שלא נשען על הש"י אלא בבן הדד מלך ארם לפי שזכר יושרו בדוד אביו הזכיר כנגדו במה חטא הוא באשר שם בשר זרועו וכבר נזכר בדברי הימים שבעת ההיא בא חנני הרואה אל אסא מלך יהודה ויאמר אליו בהשענך על מלך ארם ולא נשענת על ה' אלהיך על כן נמלט חיל מלך ארם מידיך הלא הכושיים והלובים היו לחיל לרוב ולפי שלא נזכר כאן מלחמת הכושיים לא נזכרה כאן נבואת הנביא חנניה לפי שהיה מזכיר בתוכחתו ענין מלחמת זרח הכושי שנשען בהשי"ת והיא שעמדה לו כן היה לו להשען באלהיו במלחמ' בעשא מלך ישראל ולא ללכת חשכים למלך ארם בשוחד בחיק ולפי שמלחמת זרח לא נזכרה לא הזכיר גם מלחמת חנניה ותוכחתו ולפי שהכתוב לא רצה לפרט ענייני בנין הערים ולא המלחמות כללם בכלל ויתר כל דברי אסא וכל גבורתו והערים אשר בנה הלא הם כתובים על ספר דברי הימים למלכי יהודה ובספר דברי הימים הוסיף למלכי ישראל ומלכי יהודה כי למעלת דברי אסא נכתבו בשני הספרים למלכי יהודה ובספר ספור דברי מלכי יש' ואמרו רק לעת זקנתו בסבר דברי הימים אמר שהיה בשנת ל"ט למלכותו וכתיב וגם בחליו לא דרש את ה' כי אם ברופאים · והיבת וגם יקזור לענין בעמ' שכמו שלא זכר את הש"ת להשען בו אבל נשען על מלך ארם כמו שהוכיחו חנני הרוא' ככתוב בדברי הימים · כן גם כן טעה במה ששאל את הרופאים ולא את ה' כי רופא כל בשר ובפרט בחולי כזה ובעת זקנה רופאי אליל כולם וכדרך גם היה הש"ת יכול לרפאות אותו וז"ש וגם בחליו לא דרש את ה' כי אם ברופאים ונחשב לו לחטאת וחוסר דעת כי היה בן שמנים שנה ע"כ · וסיבת חלה את רגליו עיין הרד"ק · ולע"ד משחז"ל וכבר קדם זכרון דבריהם בפ' הקודם שאמרו מפני מה נענש אסא דהיינו חלה את רגליו מפני שעשה אנגריא בת"ח שנאמר והמלך אסא השמיע את כל ישראל אין נקי כו' ולמדו חז"ל מרבוי את כל יש' את לרבות ת"ח שלשון את מרבה הוא גם ירמוז בת"ח העוסקים בת רה מא' ועד תי"ו וכז אחז"ל בפ' את ה' אלהיך תירא לרבות ת"ח ועליהם הוא אומר כאן שאפי' הם אין נקי ולפי שת"ח אין להם לעשות מלאכה כי בי מלכים ימלוכו אלו ת"ח דמאן מלכי רבנן · וגם הכי ברכי דרבנן דשלהי מנייהו שהשדים והקליפות נאחזי'

חלה את רגליו: מן רגליו ובן הם ופלא את העיר מן העיר והדומים לו ובדברי רז"ל אין נקי שעשה אנגריא לתלמידי חכמים ומפני זה נענש וחלה את רגליו מפני שהעביד בעבודה זו תלמידי חכמים: ויהי כמלכו · בכ"ף: בשנת שלש לאסא מלך בעשא · היאך היה זה והלא מלחמה זו שנלחם בעשא עם אסא ובנה את הרמה היתה בשנת שלשי' ושש למלכות אסא כמו שאומ' בדברי הימים ובעשא לא מלך אלא עשרים וארבע שנה ואם בשנת שלש לאסא מלך בעשא הנה מת בעשא בשנת כ"ז לאסא ואיך אמ' כי בנה את הרמה בשנת ל"ו לאסא אלא פי' בשנת שלש בשנת שלש שהתחיל אסא להלחם עם מלכי ישראל ונלחם תחילה עם נדב בן ירבעם ולשנת שלש מלך בעשא ונלחם עם אסא כמו שאמר ומלחמה היתה בין אסא ובין בעשא כל ימיהם ומלחמה זו שעלה בעשא ובנה את הרמה היתה בשנת כ"ג למלכות בעשא שהיא שנת ל"ו לחתימת מלכותו של אסא והי' שנת כ"ה או כ"ו למלחמת אסא כי שנה שנייה של נדב בן רבעם מנה אותם ג"כ לבעשא כי לא שלמה לו השנה ועשר שנים ששקטה הארץ בתחילת מלכות אסא כמו שאומר בדברי הימים לא מנה אותם לנדב בן ירבעם ושתי שנים מהם היו בימי ירבעם ושמנה השנים לא מלך נדב על ישראל ואם מלך לא חזקה מלכותו ולא מנה אות' לו ובשנה השנית אחר העשר שנים מלך נדב מלכות שלימה ונלחם עם אסא וזה הוא ונדב בן ירבעם מלך על ישרא' בשנת שתים לאסא כלומ' בשנת שתים לאסא למלחמותיו ובשנת י"א למלכו התחילו מלחמותיו וכל החשבונות שמנה בספר זה לאסא אינם לתחילת מלכותו אלא לתחיל' מלחמותיו והחשבונות שאומר בדברי הימי' הם לתחילת מלכותו וראיה לדברינו כי בחשבונות דברי הימים אומר למלכות אסא ובחשבונות זה הספר אומר לאסא ובסדר עולם אומר כי המלחמה הזאת שבנה בעשא את הרמה היתה בשנת י"ו לאסא שנה אחת אחר מלחמת הכושיים ומכין ל"ו שאומ' בדברי הימי' הוא למיתת שלמה כי כשנשא שלמה את בת פרעה בשנ' ארבע למלכותו נגזירה גזירה שתחלק מלכות בית דוד ל"ו שנה כנגד אותן ל"ו שנה שהיה שלמה חתן פרעה והיתה עתידה מלכות בית דוד לחזור בשנת י"ו לאסא שהשלמו ל"ו לשלמה ומפני שקלקל אסא במלחמות בעשא ונשען על מלך ארם ושלח לו אוצרות בית יי' ולא נשען על יי' לא חזרה מלכות בית דוד והיתה חלוקה כשהיתה ולדברי בעל סדר עולם יקשה הפסוק שאומר בדברי הימי' ומלחמה לא היתה עד שנת שלשים וחמש למלכות אסא והנה מלחמת אסא קודם לכ' היתה לדבריו:

איתמרע בריגלוהי: ושכיב אסא עם אבהתוהי ואיתקבר עם אבהתוהי בקרתא דדוד אבוהי ומלך יהושפט בריה תחותוהי: ונדב בר ירבעם מלך על ישראל בשנת תרתין לאסא מלכא שבטא דבית יהודה ומלך על ישראל תרתין שנין: ועבד דביש קדם יי ואזל באורח אבוהי ובחוביה דחייב ית ישראל: ומרד עלוהי בעשא בר אחיה משבטא דבית יששכר ומחהי בעשא בגבתון די לפלשתאי ונדב וכל ישראל צײרין על גבתון: וקטליה בעשא בשנת תלת לאסא מלכא שבטא דבית יהודה ומלך תחותוהי: והוה במםלכיה קטל ית בית ירבעם לא אשאר כל נשמא לירבעם עד די שיציה כפתגמא דיי דמליל ביד עבדיה אחיה שילונאה: על חובי ירבעם דחב ודחייב ית ישראל בארגזותיה דארגיז קדם יי אלהא דישראל: ושאר פתגמי נדב וכל די עבד הלא אינון כתיבין על ספר פתגמי יומיא למלכי ישראל: וקרבא הות בין אסא ובין בעשא מלכא דישראל כל יומיהון: בשנת תלת לאסא מלכא שבטא דבית יהודה מלך בעשא בר אחיה על כל ישראל בתרצה עסרין וארבע שנין:

ועבד

חָלָה אֶת־רַגְלָיו: וַיִּשְׁכַּב אָסָא עִם־אֲבֹתָיו וַיִּקָּבֵר עִם־אֲבֹתָיו בְּעִיר דָּוִד אָבִיו וַיִּמְלֹךְ יְהוֹשָׁפָט בְּנוֹ תַּחְתָּיו:

כה וְנָדָב בֶּן־יָרָבְעָם מָלַךְ עַל־יִשְׂרָאֵל בִּשְׁנַת שְׁתַּיִם לְאָסָא מֶלֶךְ יְהוּדָה וַיִּמְלֹךְ עַל־יִשְׂרָאֵל שְׁנָתָיִם: וַיַּעַשׂ הָרַע בְּעֵינֵי יְהוָה וַיֵּלֶךְ בְּדֶרֶךְ אָבִיו וּבְחַטָּאתוֹ אֲשֶׁר הֶחֱטִיא אֶת־יִשְׂרָאֵל: וַיִּקְשֹׁר עָלָיו בַּעְשָׁא בֶן־אֲחִיָּה לְבֵית יִשָּׂשכָר וַיַּכֵּהוּ בַעְשָׁא בְּגִבְּתוֹן אֲשֶׁר לַפְּלִשְׁתִּים וְנָדָב וְכָל־יִשְׂרָאֵל צָרִים עַל־גִּבְּתוֹן: וַיְמִתֵהוּ בַעְשָׁא בִּשְׁנַת שָׁלֹשׁ לְאָסָא מֶלֶךְ יְהוּדָה וַיִּמְלֹךְ תַּחְתָּיו: וַיְהִי כְמָלְכוֹ הִכָּה אֶת־כָּל־בֵּית יָרָבְעָם לֹא־הִשְׁאִיר כָּל־נְשָׁמָה לְיָרָבְעָם עַד־הִשְׁמִדוֹ כִּדְבַר יְהוָה אֲשֶׁר דִּבֶּר בְּיַד־עַבְדּוֹ אֲחִיָּה הַשִּׁילֹנִי:

ל עַל־חַטֹּאות יָרָבְעָם אֲשֶׁר חָטָא וַאֲשֶׁר הֶחֱטִיא אֶת־יִשְׂרָאֵל בְּכַעְסוֹ אֲשֶׁר הִכְעִיס אֶת־יְהוָה אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל: וְיֶתֶר דִּבְרֵי נָדָב וְכָל־אֲשֶׁר עָשָׂה הֲלֹא־הֵם כְּתוּבִים עַל־סֵפֶר דִּבְרֵי הַיָּמִים לְמַלְכֵי יִשְׂרָאֵל: וּמִלְחָמָה הָיְתָה בֵּין אָסָא וּבֵין בַּעְשָׁא מֶלֶךְ־יִשְׂרָאֵל כָּל־יְמֵיהֶם: בִּשְׁנַת שָׁלֹשׁ לְאָסָא מֶלֶךְ יְהוּדָה מָלַךְ בַּעְשָׁא בֶן־אֲחִיָּה עַל־כָּל־יִשְׂרָאֵל בְּתִרְצָה עֶשְׂרִים וְאַרְבַּע שָׁנָה:

ויעש

ד' נסיפ' · כולהון חס' · לה' מלעי' פסו' · ו' בכ"ן · ג' כ"ף · ב' חס' וה' חס' · בטע' · ה' חס' בן נכט ב' · י"ג בטע' · ד' דסמי'

וכל ישראל ו' מצעו' פסוק' בסיפר' וסי' והמלך וכל ישראל · ויעש שלמה בעת · כי ששת חדשי' ויקשר עליו בעשא · ויעלה עמרי · ויתקשר · וכל ר"פ דכו': סימן קדמא ויהי כמלכו תניינא ויהי במלכו ואפ"ם ואשכן כמלך בגדוד קדמה ב"ף ותניינא בי"ת ולית דכוו' דסמיכי: על כל ישראל ב' דסמיכי וסימ' נמסר לעיל בסי' סימ' י"ב:

רשי

שנתים · השנייה והשלישית לאסא: בשנת שלש לאסא מלך יהוד' מלך בעשא · שנת שלישית לאסא נמנית לנדב ולבעשא וגם:

רלבג

בשנת שתים לאסא מלך יהודה · ידוע כי מת ירבע' בשנת שתים לאסא כי עשרים ושתים שנה מלך וכבר מלכו עשרים שנה רחבעם ואבי' ולא השלי' השנה ונחשבה השנה ההיא לו ולנדב בנו ולא השלי' נדב השנה השלישית לאסא ונחשבה השנה ההיא לו ולבעשא ולזה אמר שכבר מלך נדב שנתים ואחר מלך בעשא עשרים וארבע שנה ולזה נשלמו בשנת עשרים ושש לאסא ולא השלים השנה ונחשבה לו השנה ההיא לו ולבנו ואחר מלך עמרי שתים עשרה שנה ולזה נשלמו בשנת שלשי' ושמנה לאסא ובזה הותרו ספקות רבות יפלו במכין אלו השנים שנחשבו לכאן ולכאן: ויהי כמלכו הכה את כל בית ירבעם · ראוי לספק איך נחשב לו זה לעון והנה היה בדבר יי' ביד אחיה הנביא שיהיה זה לבית ירבעם בן נבט והנה מלכו שנחשב לו לעון במה שאמ' אחר זה ועל כל הרעה אשר עשה בעיני יי' להכעיסו במעשה ידיו להיות כבית ירבעם ועל אשר הכה אותו · ואפשר שנאמר כי נענש על זה מפני שכבר הראה שלא עשה זה בעבור חטאת ירבעם כי גם הוא הלך בדרכי ירבעם ולא עשה זה גם כן למלאת דבר יי' כמו שעשה יהוא אבל עשה זה לרוע לבבו בעבור שימלוך ולא ימצא מי שיתלונן עמו על המלכות לתתה לבית ירבעם ונענש גם כן בעבור שהרגו בעת שהיה נלחם מלחמות יי' עם פלשתים כי כבר היו צרים על גבתון אשר לפלשתים ואולי יהוא לא נענש על כלותו בית אחאב כי כבר עשה זה במצו' נביא השם ונענש גם כן הרבה מהתועבות אשר עשה בית אחאב:

המת

הגני

כלי יקר

בברכי ת"ח ולכן הם חלושים בברכיהם בבא פיק ברכים וכמו שאמרו המקובלים ז"ל מזמן אשר נגע בכף ירך יעקב מאז נחלשו ברכי הת"ח ולזה נאחזים שם החיצונים כמו שנאחזו בירך יעקב ותקע כף ירך יעקב · ועתה נבין בזה כי אסא הטריח לת"ח ברגליהם ובברכיה' באנגריא לזה לעת זקנתו חלה את רגליו זו פוד"גרא כמשאחז"ל ובזה אבין רק לעת זקנתו כמו רק בדבר אוריה שזה היה חטאו אליו מהאנגריא שת"ח ובעונשו חלה את רגליו ועל פי הנזכר בד"ה שחטא בחולי זה בשאלו ברופאים ולא דרש את ה' יאמ' כא רק לעת זקנתו חלה את רגליו ולא השלים זכרון הענין שחטא בשאלו ברופאים ולא דרש את השי"ת כי שוגג היה ולכן די במה שרמזו בלשון רק לעת זקנתו טעה כשחלה את רגליו שאילו שאל את ה' היה מתרפא בנס ופלא מה שלא יכלו הרופאים לעשות וז"ש חלה את רגליו כאילו הוא היה הסיבה ולא כתיב חלה מרגליו או חלה ברגליו ומובן בזה או' לעת זקנתו בלמ"ד ולא אמר בעת זקנתו כי לא בא להורות זמן החולי אלא מתרעם עליו איך לעת זקנתו טעה בזו שלא לדרוש את השי"ת רופא כל בשר שלא שאל אלא ברופאים כנזכר בד"ה בפרטות וכאן כז' ברמז רק לעת זקנתו חלה את רגליו שהם דקדוקים נכונים בלשון הכתוב או אפשר שאמר חלה את רגליו שהי"לל חלה מרגליו אבל הכוונה שהיה השגחיי מלד שעשה האנגריא בת"ח ולעת המוט רגליו לעת זקנה חלה את רגליו ר"ל הוא גרם וחלה את רגליו שהכל היה מסיבת העון מצטרף אל הטבע לעת זקנה ככלות כחו ולהיות אסא מלך הגון וכשר כדוד ע"ה לכך כתב בו ויה'כל דברי אסא לו' שכל דבריו נכתבו בסד"ה למלכי יהודה מה שלא אמר כן תיבת כל לא באבים אביו ולא ברחבעם שלא כתיב אלא ויתר דברי אבים ויתר דברי רחבעם לפי שגנאי מעשיה'היה מחייב לקצר בסיפור דבריהם:

וישכב אסא עם אבותיו וכו' מהרי"א ז"ל הביא הנזכר בד"ה שעש'לו קבר אצל קברו'אבותיו ושם בו מיני בשמים טובים ושרפו עליו כמשרפות המלכים כי חן וכבוד יאתה ליראי השי"ת אסא ע"כ תורף דבריו: ולע"ד אסא צדיק גמור ואין ראוי ליחסו בבן אבים אביו ולא ברחבעם אבל אמר עליו ויקבר עם אבותיו דרך כלל ופרט הכתוב בו ואמר בעיר דוד אביו שעשה לדוד אביו כיון שהלך בכל דרכיו הישרים ואע"פי שדוד לא היה אביו מה שלא כתב כן לא ברחבעם ולא באבים שכתב ברחבעם ויקבר בעיר דוד ובאבים ויקברו אותו בעיר דוד' ואילו אבין לא כתיב באבים כי הצדיק יתלה בבן צדיק ואע"פי שאינו אביו לא כן הרשע ואפי' שאביו צדיק אינו נתלה לו לבן:

ונדב בן ירבעם כו' עיין רש"י ז"ל והרל"בג וכן מהר"יא: ויעש הרע בעיני ה' כו' ויקשור כו': לע"ד שכוונת הכתוב לומר שלהיות נדב עושה הרע בעיני ה' ויקשור וכו' הא אילו הלך בדרך ישרה לעבוד את ה' היה באפשר לבטל הגזירה הרעה אשר דבר ה' ע"י אחיה השילוני על בית ירבעם ולז"א שכיון ש אחז מעשה אבותיו בידיו להטוא ולהחטיא את ישראל לזה פקד ה' עון אבות על בנים שהרי אוחזים מעשה אבותיהם בידיהם ולזה ויקשור עליו בעשא ואומר נדב וכל ישרא' צרים על גבתון לומר שאילו היה הקשר עליו בזמן זולת הזמן הזה לא היה נענש אבל בזמן מגור שהיה נדב וכל ישראל צרים על גבתון על עירות האויבים אשר לא היה ראוי להרגו אז

כי יהיה סיבה להחזיק ביד האויבי' אנשי גבתון ולזה נענש על אשר הכה אותו כנזכר בסוף הענין ועל אשר הכה אותו מלבד טעמי המפרשים שנזכיר בסמוך בס"ד זה טעם נכון רמוז אליו הפ' באומ' ויכהו בעשא בגבתון אשר לפלשתים שלא היה ראוי שיחזיק ביד האויבי' ובפרט בעת צרה כיון שנדב וכל ישראל על גבתון ומ"ש לבית יששכר ת"י משבטא דיששכר:

וימיתהו בעשא כו' ויהי כו': לע"ד לדקדק שלא היה לו לספר דבר מדברי בעשא רק מה שהרג לנדב בלבד וסמוך לו ויתר דברי נדב כו' ולא"כ היה נכון להזכיר מלכות בעשא בשנת שלש לאסא מלך יהודה ויהי במלכו כו' ומלחמה היתה כו' אבל כאן פרט' שאין מקום להבליע ספורי ענייני מלך חדש הוא בעשא בתוך ספורי נדב המלך · ונראה כי להיות ההריגה בקשר בעשא פתאם בעוד ישראל ונדב צרים על גבתון יתרה כי בעת אימה בעת ההיא לא יהות בלבול מאלו הבלבולים והיה אפשר שבקום יורש עצר בבית ירבעם ונדב יעמו אחריו ישראל קל מהר לנקום נקמתו ונקמת דם עבדיו השפוך בעת ההיא בלי ספק דמים רבים נשפכו לארץ לזה הגיד הכתוב כאן וימיתהו בעשא בשנת שלש לאסא ומפחדו במה שהרג ושלא כהוגן בהיות ישראל צרים בגבתון על כן ויהי כמלכו שעדין לא החזיק במלכותו שכן מורה כ"ף כמלכו בה שעתא הכה את כל בית ירבעם ולהיות הענין הזה כרגע להריגת נדב וסמוך לו מהכרח הענין המחייב להוות כן לכך הזכירו קודם זה והולי אפשר שהזכיר אלו העניינים קודם להבדיל בין העניינים אשר אחרי זמן מה למלכות בעשא כי בהתחלתו זאת טובה מאחריתו כי אולי כיון לשם שמים לקיים דבר ה' אשר דבר ביד נביאו אחיה השילוני וז"ש וימיתהו בעשא כו' ויהי במלכו בהתחלתו הכה את כל בית ירבעם כו' עד השמידו כדבר ה' אשר דבר וכו' כלומר לשם שמים נתכון במה שלא השאיר כל נשמה לירבעם שלא היה פונה אל נדב אשר לקח ממנו המלכות שא"כ לכבוד עצמו היה דורש אבל היה פונה לבלתי השאיר כל נשמ' לירבעם עד השמידו כדבר ה' כו' שזה היה תכלית ההשמד הוא על חטאות ירבעם וכו' אמנם אחרי שהחזיק במלכות טעה ללכת בדרכי ירבעם וזהו מה שהזכיר אחר כך בשנת שלש כו' מלך בעשא בכ"ה שנה ויעש הרע כו' שלא היה זה תפש במלכו אלא אחר כלותו את כל נשמה מבית ירבעם גבה לבו והלך בדרכי ירבעם: ועיין מה שהקשה הרלב"ג ז"ל והרד"ק ז"ל הביא הטעם הראשון בפסוק ועל אשר הכה אותו וכן מהרי"א ז"ל: והנני מכריע שלא יתכן הטעם הזה שהסכימו בו כל המפרשים שא"כ לא הי"לל ועל אשר הכה אותו דהי"לל ועל אשר הכה אותם כי דמים רבים שפך בבית ירבעם וכיון שגם הוא הלך בחטאות ירבע' ראוי הוא ליענש עליהן אלא ודאי העיקר הוא הטעם השני שכתב הרלב"ג ז"ל והוא אשר כתבתיו בפסוק ויקשור כו' והא"כ מאמתיו כאן בפסוק הזה וכוונתי בו לדעת הרלב"ג והוא מוכרח מלשון ועל אשר הכה אותו שמורה שלא נענש אלא על הריגת נדב לבדו להיותה בעת מלחמתו עם פלשתים מלחמת מצוה שהיה צר על גבתון ואולי היה לוכד אותה אם לא נהרג ועוד אכריע בן בסמוך בס"ד בפסוק ומלחמה:

ויתר דברי נדב כו' ומלחמה היתה כו' מהרי"א ז"ל הקשה שכבר נזכר פסוק למעלה אצל ויבא את קדשי אביו כו' ומלחמה כו' והשיב כי לשם כתבו בספור ענייני המלך אסא וכאן

בשנה

רשי

וגם ביד יהוא בן חנני הנביא דבר יי' היה אל בעשא· כלומר הרי שמלך אלה בן בעשא ואף גם זאת דבר יי' היה ביד יהוא שלא תתקיים מלכותו: ועל אשר הכה אותו· הואיל וגם הוא הלך בחטאותיו כמכה שלא היה לו להורגו לכך נענש על הריגתו וכן מצינו ופקדתי את דמי יזרעאל על בית יהוא הואיל ולא סרו מדרכי אחאב נענשו על הריגתם:
סר

רדק

הנני מבעיר· מן ובערת הרע: וגם ביד יהוא· לפי שאמר וימלוך אלה בנו תחתיו אמר כי לא היתה מלכו' שלימה כי לא מלך אלא שנתים ואותם היו מקוטעות שהרי מלך בשנת כ"ו לאסא וזמרי המיתוהו בשנת כ"ז לאסא הנה לא מלך אלא שנה אחת ומה שאמר שנתים מקצת שנתים וגם שאמר הוא לרבות על בית ירבעם כי כמו שנבא אחיה השילוני על ירבעם ועל ביתו שלא תקום מלכותו וכן היה לו כי נדב בנו לא מלך אלא שנתים והיו מקוטעות שהרי בשנת שתים לאסא מלך ובשנת שלש לאסא מלך בעשא שהמיתו הנה כי לא מלך בנו אלא שנה ומה שאמר שנתים מקצת שנתים כן היה לו גם לבעשא כי לא מלך בנו אלא שנ' ונפסקה מלכותו כמו שנבא עליו יהוא בן חנני: ועל אשר הכה אותו· כי נענש בעשא על דמי נדב כיון שהלך בדרכיו והיה רשע כמוהו נענש על הריגתו ונהרג גם הוא וכן הוא אומר ג"כ בבית יהוא ופקדתי את דמי יזרעאל על בית יהוא והמר אותו ואף על פי שלא זכר נדב הנה זכר בית ירבעם:
סר

מנחה קטנה

וגם ביד יהוא וגו'· כלו' אם יאמר איש למה המתין הוא ית' עד עשותו את כל הרעה הזאת ושוב טוב היה מעת החילו לעשות להתרות בו ולהודיעו כי רעה זאת תבא עליו וישוב מרשעו לז"א דע כי וגם ביד יהוא בן חנני עצמו היה דבר ה' כבר אל בעשא ואל ביתו בין על לכתו בחטאת ירבעם שהוא הנזכר למעלה בין על אשר עשה בידיו בין על אשר השית את ירבעם אחרי שהוא ירבעם הוא רשע ועושה כמעשיו כי זה יורה שלא לעשות רצונו ית' על שחטא לה' המיתו וא"כ דמו בנפשו הוא:

וַיַּעַשׂ הָרַע בְּעֵינֵי יְהוָה וַיֵּלֶךְ בְּדֶרֶךְ
יָרָבְעָם וּבְחַטָּאתוֹ אֲשֶׁר הֶחֱטִיא אֶת־
א יִשְׂרָאֵל: וַיְהִי דְבַר־
יְהוָה אֶל־יֵהוּא בֶן־חֲנָנִי עַל־בַּעְשָׁא ל' למערבאי אל בעשא
לֵאמֹר: יַעַן אֲשֶׁר הֲרִימֹתִיךָ מִן־ ב' וכתיב כן
הֶעָפָר וָאֶתֶּנְךָ נָגִיד עַל עַמִּי יִשְׂרָאֵל
וַתֵּלֶךְ בְּדֶרֶךְ יָרָבְעָם וַתַּחֲטִא אֶת־ ד' חס' כלים
עַמִּי יִשְׂרָאֵל לְהַכְעִיסֵנִי בְּחַטֹּאתָם:
הִנְנִי מַבְעִיר אַחֲרֵי בַעְשָׁא וְאַחֲרֵי
בֵיתוֹ וְנָתַתִּי אֶת־בֵּיתְךָ כְּבֵית יָרָבְעָם
בֶּן־נְבָט: הַמֵּת לְבַעְשָׁא בָּעִיר
יֹאכְלוּ הַכְּלָבִים וְהַמֵּת לוֹ בַּשָּׂדֶה ל'
ה יֹאכְלוּ עוֹף הַשָּׁמָיִם: וְיֶתֶר דִּבְרֵי ה' בטע' בסיפ'
בַעְשָׁא וַאֲשֶׁר עָשָׂה וּגְבוּרָתוֹ הֲלֹא־ ז' דסמי'
הֵם כְּתוּבִים עַל־סֵפֶר דִּבְרֵי הַיָּמִים
לְמַלְכֵי יִשְׂרָאֵל: וַיִּשְׁכַּב בַּעְשָׁא
עִם־אֲבֹתָיו וַיִּקָּבֵר בְּתִרְצָה וַיִּמְלֹךְ
אֵלָה בְנוֹ תַּחְתָּיו: וְגַם בְּיַד־יֵהוּא כל פיס' ר"פ וגם
בֶן־חֲנָנִי הַנָּבִיא דְּבַר־יְהוָה הָיָה אֶל־
בַּעְשָׁא וְאֶל־בֵּיתוֹ וְעַל כָּל־הָרָעָה ג' דסמי'
אֲשֶׁר־עָשָׂה בְּעֵינֵי יְהוָה לְהַכְעִיסוֹ ג' דסמי'
בְּמַעֲשֵׂה יָדָיו לִהְיוֹת כְּבֵית יָרָבְעָם
וְעַל אֲשֶׁר־הִכָּה אֹתוֹ: ד'

בשנת

וַעֲבַד דְּבִישׁ קֳדָם יְיָ וַאֲזַל בְּאוֹרַח
יָרָבְעָם וּבְחוֹבֵיהּ דְּחַב דִּי חַיֵּיב יַת
יִשְׂרָאֵל: וַהֲוָה פִּתְגַם נְבוּאָה מִן קֳדָם
יְיָ עִם יֵהוּא בַּר חֲנָנִי עַל בַּעְשָׁא לְמֵימַר:
חֲלַף דְּאַפְרֵישְׁתָּךְ מִן עַפְרָא וּמַנִּיתָךְ
מַלְכָּא עַל עַמִּי יִשְׂרָאֵל וַאֲזַלְתָּא בְּאוֹרַח
יָרָבְעָם וְחַיֵּיבְתָּא יַת עַמִּי יִשְׂרָאֵל
לְאַרְגָּזָא קֳדָמַי בְּחוֹבֵיהוֹן: הָא אֲנָא
מְפַלֵּי בָּתַר בַּעְשָׁא וּבָתַר בֵּיתֵיהּ וְאֶתֵּן
יַת בֵּיתָךְ כְּבֵית יָרָבְעָם בַּר נְבָט:
דִּימוּת לְבַעְשָׁא בְּקַרְתָּא יֵיכְלוּן כַּלְבַיָּא
וּדְמוּת לֵיהּ בְּחַקְלָא יֵיכְלוּן עוֹפָא
דִּשְׁמַיָּא: וּשְׁאָר פִּתְגָמֵי בַעְשָׁא וּדַעֲבַד
וּגְבוּרְתֵּיהּ הֲלָא אִינּוּן כְּתִיבִין עַל סְפַר
פִּתְגָמֵי יוֹמַיָּא לְמַלְכֵי יִשְׂרָאֵל: וּשְׁכִיב
בַּעְשָׁא עִם אֲבָהָתוֹהִי וְאִתְקְבַר
בְּתִרְצָה וּמְלַךְ אֵלָה בְרֵיהּ תְּחוֹתוֹהִי:
וְאַף עִם יֵהוּא בַּר חֲנָנִי נְבִיָּא
פִּתְגָם נְבוּאָה מִן קֳדָם יְיָ הֲוָה עַל
בַּעְשָׁא וְעַל בֵּיתֵיהּ וְעַל כָּל בִּישְׁתָּא
דַעֲבַד קֳדָם יְיָ לְאַרְגָּזָא קֳדָמוֹהִי
בְּעוֹבָדֵי יְדוֹהִי לְמֶהֱוֵי כְּבֵית יָרָבְעָם
וְעַל דִּיקְטַל יָתֵיהּ:

בשנת

רלבג

המת לבעשא בעיר יאכלו הכלבים· ר"ל שלא יבא אחד מהם אל קבר: וגם ביד יהוא בן חנני· ר"ל כי היה עוד דבר יי' על ידו אל בעשא ואל ביתו שיהיה כבית ירבעם על לכתו בדר' ירבעם ועל אשר הכה אותו וזה מה שהוסיף בזאת הנבוא' השנית ועל זה התעור' להרוג אלמיו ולזה לא נענש על הריגת' אך נענש על לכתו בחטאת ירבעם ועל החטיאו את ישראל: סר

מסרה

ואשר עשה ח' וסימן נמסר בריש האי סיפרא סימן ב': ועל אשר ד' וסי' נמסר בספר שמואל חלק ב' סימן י"ב:

כלי יקר

נשנה בסיפור המלך בעשא עוד תירץ שזה הפסוק הקדמה למה שיזכור בענייני בעשא שהיה עושה הרע בעיני ה' בכל ימיו שלזה היתה מלחמה בין אסא ובין בעשא כל ימיהם ולא כרתו ברית כי לא רצה להתחבר לרשע ע"כ תורף דבריו ותירוץ זה השני בלתי מספיק שהיה לו לכתוב פסוק ומלחמה סמוך לפסוק ויעש הרע כו' ומלחמה היתה כו' ויהי דבר ה' כו' ונראה במה שקדם שנדב בעת שנהרג היה עסוק במלחמת מצור בגבתון אשר לפלשתים וגרם בעשא נפילת אנשי ישראל לפני שעה ואולי הוא עכב כלחון גבתון שעל כן גדל עונו מכשול במה שהרג לנדב לזה סמך אל פסוק ויתר דברי נדב כו' ומלחמה היתה כו' לומר שבעבור נדב במה שנהרג בעת צרה היא היתה שיב להיות מלחמה בין אסא ובין בעשא מלך ישראל כל ימיהם באופן שלמעלה הזכירו להודיע מציאות הענין וכאן הזכירו שנית להודיע מקום תולדת הסבה המחייבת מלחמ' זו שנתחייבה מענין נדב והריגתו כאמור וכבר זכרתי למעל' בפסוק הראשון של ומלחמה היתה וכו' שהוא כנתינת טעם לפסוק ויבא את קדשי אביו כו' עיין עליו כי גם הוא תירון שני לכפל הפסוקים שכאן וכאן הוצרכו שניה' יחדיו:

בשנת שלש לאסא מלך יהודה וכו' עיין רש"י ז"ל והרד"ק ז"ל ומהרי"א ז"ל הקשה על שיטת הרד"ק ז"ל והתשובה איך יתכן שהשנים שנמנו כאן יהיו לענין המלחמות ועל דברי הימים לשנות המלכות שחשבון הזמן שמלך והכתובים סתומים בשני המקומו' מחייב שיודו על מנין אחד ולמה ישנה כאן במנין אסא ממנין כל שאר המלכים שמונה שנותם למלכות ובאסא מונה לו חשבון למלחמותיו׳ דוחק שני מה שכתב שהעשרה שנים ששקטה הארץ לא נמנו לנדב שלא בהחזקה מלכותו על ישראל מנה ליה׳ ודוחקים אחרים תראם כשתעיין בדבריו ולכן היות מתיישב אלא הוא מה שא' חז"ל בסדר עולם ע"כ כנז"ל בדברי הרד"ק ז"ל וכמו שכתבתיו בפסוק׳ והקושיא שהקשה הרד"ק על סברת סדר עולם אינה קושיא כלל כי מ"ש ומלחמה לא היתה עד שלשי' וחמש היינו מזמן חילוק המלכות אבל היתה בי"ו שנה אל מלכות אסא כי מ"ש בדברי הימים ובשנת שלשים ושש עלה בעשא שלא היה מנין השנים האלה למלכותו אלא לחילוק המלכות ונתלה החשבון הזה בחילוק המלכות כאילו אמר שעתה הגיע עת קבון כל ישראל אל המלך אסא וכמו שנז' בד"ה שכבר התחילו מהשבטים ומאנשי ישרא' להתאחד עם אסא לכשרותו ומקנאה ערער בעשא מלחמ' זו ואילו נשען אסא בהשי"ת ולא במלך ארם נפל בעשא בידו והיתה חוזרת עטרת המלכים ליושנה לזה נמנה חשבון זה לחילוק המלכות הוא מ"ש בשנת ל"ו עלה בעשא שהיא שנת י"ו למלך אסא ולזה אמר בשנת ג' לאסא מלך יהודה שזה המנין הוא לאסא ממש לעת וזמן היותו מלך יהודה שהם ג' שנים והודיע שעשה הרע בעיני השי"ת בכמו' דרך ירבעם ואיכות אשר החטיא את ישראל להכעיס את השי"ת וכמו שמבאר בסמוך להכעיסני בחטאתם כי עבירה קלה גוררת עבירה יותר חמורה בתחילה ויעש הרע היא לבדו החטיא ובדברים קלים ואח"כ בדרך ירבעם בע"א ואח"כ ובחטאתו אשר החטיא את ישראל להחטיא רבים והקשה אל ירבעם להכעיס והכוון וילך בדרך ירבעם לרדוף השררה ולהרחיק את ישר' מירושלם פן ישובו אל אסא ובסמוך הרחיב בזה באו' ותלך בדרך ירבעם כו':

ויהי דבר ה' אל יהוא בן חנני כו' יען אשר הרימותיך· ולע"ד שמ"ש הרימותיך מן העפר במה שהודיע למעלה שהוא יששכר כתרגומו משבט יששכר וכתיב ביששכר רובץ בין המשפתים לפי שאין בו זולת העסק בתורה והוא יותר קלום שבשבטי' שהוא אשר הוצג לפני פרעה כדכתיב ומקצה אחיו לקח חמשה אנשים ויציגם לפני פרעה לז"א כאן יען אשר הרימותיך מן העפר ע"ש רובץ בין המשפתים או לפי שדרכה של תורה פת במלח כו' ועל הארץ תישן וחיי צער תחיה לז"א יען אשר הרימותיך מן העפר ואתנך נגיד על עמי ישר' ואני גמלתיך טוב ואתה הרע' והלך בדרך ירבעם כו' וי"ת הרימותיך לשון תרומה הפרשה שתרגם חלף דאפרשתך ולא תרגמו לשון רוממות לרמוז אל מ"ש אני אפרשית תרומה קדש מן העפר הקדוש מושב ת"ח כדי שתתנהג עפ"י התורה אשר לבית יששכר יודעי בינה לישראל כבר נתקרבו אלי כעת כמ"ש בד"ה ויקבוץ את כל יהודה וכו' וז"ש נגיד על עמי ישראל שבעת המלכתך כבר היו עמי ישראל כשמעים לי ותלך בדרך ירבעם שרדף אחר מלכות ישראל כן גם אתה ברחותך את ישרא' מתקרבי' אל אסא לכשרותו בחרת לך ברע וברשע כדי להרחיק את ישראל מעבודתו ומירושלם פן תשוב עתה הממלכ' לאסא שקרב עיתה ותלך בדרך ירבעם לרדוף אחר השררה וג"כ במה שהחטיא את יש'׳ תחטיא כו' על שהחטיא אותו אחר שהתחילו להתקן וז"ש ותחטיא את עמי ישראל עמי דייקא שכבר שבו אלי ואתה החזרת אותם לאחור:

הנני מבעיר כו' המת כו' עיין הרד"ק ז"ל והרלב"ג ז"ל ומהרי"א יהוא נביא לבעשא שכמו שהוא עשה כדרך ירבעם וחטאותיו ככה ראוי להענש בעונשו וזהו הנני מבעיר רוצה לו' שיבעיר אש בו ובביתו ובכל עדתו ע"כ והנה לשון מבעי' כדהרד"ק ז"ל מתייחסת למה שייעיד כן גם בביתו ירבעם כאשר יבער הגלל כו'· ולע"ד לדקדק למה דבר בתחילה לנוכח יען אשר הרימותיך וכו' בכל הפסוק· והפסוק הזה תחילתו שלא לנוכח הנני מבעיר אחרי בעשא ואחרי ביתו שלא לנוכח ונתתי את ביתך כבית ירבעם לנוכח המת לבעשא כו' כל הכתוב שלא לנוכח: ונראה כי בתוכחת הוכיחו פנים בפנים ולנוכח אולי יודה ויעזוב וירוחם וז"ש הרימותיך ותלך כו' עד הוכיח תוכיח את עמיתך ר"ל צריך שיהיה אופן התוכחה כאילו תוכיח את עמיתך כאלו אתה חבר עליו ובזה יקבל התוכחה וישוב ולא תשא עליו חטא שאם לא ישוב ותהיה אתה

כלי יקר

הסיבה במה שהוכחתו בזדון תשא עליו חטא שהרי אתה כמחטיאו וגם שיהיה מותר ועומד ויוסיף על חטא ופשע מלד היותו מותרה על כן צריך שהוכיח תוכיח כאילו הוא עם אחך באהבה וזהו לשון עמיתך כמו שדרשו חז"ל בכיוצא בזה עם שאתך בתורה ובמצות· אמנם כשבא לייעד עליו פורענות עונותו ית' וית' שלא כאמרה לו לנוכח אלא שלא לנוכח אמר הנני מבעי' אחרי בעשא ואחרי ביתו שלא לנוכח ואמר אחרי ואחרי והיה יכול למערבינהו בחדא מחתא ולו' הנני מבעיר אחרי בעשא וביתו לו' שלא יהיה הפורענות בבת אחת אליו ואל ביתו אלא ריוח ישים בין עדר לעדר בעשא ובין עדר צרות ביתו שהרי מלך אלה בנו אחריו ואילו שב תשובת בנו היה כיטול אלא גם הוא הלך מחכים וזהו מה שהיו ההפסקות מסמסות כדי שיתבונן בנו וז"ש אחרי בעשא ואחרי ביתו אין אחרי אלא מופלג· אמנם במ"ש ונתתי את ביתך כבית ירבעם היא לפורענות אך אליה וקוץ בה שכבר נכנס בכלל זה יעוד לטובה שיהיה לו בית כירבעם וכמו שירבעם מלך בנו תחתיו והוא שכב על מטכבו כן גם בעשא וישכב בעשא עם אבותיו וכו' וימלוך אלה בנו תחתיו והיו שנתי' זמן מלכותו בזמן נדב בן ירבעם והיו זמן מלכות בעשא כ"ד שנים שנתים יותר ממלכות ירבע' עצמו אפשר כי השתי שנים הראשונים הלך בדרך ה' וכדכתיב ויהי כמלכו הכה את כל בית ירבעם לא השאיר כל נשמה ואפי' נקבות שלא היה לו פחד מהן כי אולי היתה כוונתו לשמי' עד השמידו כדבר ה' אשר דבר ביד עבדו אחיה השילוני באופן שהשתי שנים הראשונים על בעשא לא יתדמו אל שנות ירבעם כן הכ"ב הנותרים ותהיה הגזרה השכית מכוונת גם אל פרטי הזמנים הכנ' שבירבע' ונדב בנו שכיולא בהן ונתתי את ביתך כבית ירבעם שתמלוך אתה ובכך ימלוך שנתים אחריך כירבעם שבנו מלך אחריו שנתים ולפיכך אמר לו ייעוד זה לנוכח ונתתי ביתך כו' אמנם אח"כ בייעוד הפורענות אמר המת לירבעם כו' כולו שלא לנוכח בהסתרת פנים ודרך ענוה ית' וית' שמו ושינה כאן שאמר תיבת לו והמת לו בשדה וגבי ירבעם אמר והמת בשדה לרמוז כי זה בעשא היה הוא בעצמו סיבה לעונש זה יותר מירבעם שאעפ"י שהושוו יחדיו ברשע עכ"ז גברה אשמת בעשא בבחינת היותו נוקם נקמת ה' במלכו כמ"ש ויהי במלכו הכה את כל בית ירבעם על שעבדו ע"א ועתה הגדל אשמתו בהיותו חוטא באשר הוכיח לזולתו וכמו שאמר בסמוך להיות כבית ירבע' ועל אשר הכה אותו וז"ש והמת לו בשדה יאכלו עוף השמים לו ילאה ביותר מירבעם מלד הבחינה הנזכרת שנתחדשה בבעשא שהכה את בית ירבעם:

ויתר דברי בעשא וכו' גבי אסא החסיד כתוב ויתר כל דברי אסא וכל גבורתו וכל אשר עשה כו' הלא הם המה כתובים לו' שכל דבריו בפרטות נכתבו על ספר דברי הימים למלכי יהודה ולזה אמר בכל הלוקה כל וכל וכל· ואמר ג"כ הלא המה ר"ל המה בעינם כתובים על ספר ד"ה אמנם בנדבה לא אמר ויתר כל דברי נדב כו' לא ויתר דברי נדב שלא דקדקו לכתוב כל דברי נדב אמנ' גבי בעשא אמר ויתר דברי בעשא ואשר וגבורתו לא הזכיר בו כל כלל ובכלם אמר הלא הם ולא אמר המה כי אם באסא כאמור שנכתבו המה בעיני ה' בפרטות:

וישכב עם אבותיו כו' וגם ביד יהוא כו' עיין רש"י ז"ל והרד"ק ז"ל והרלב"ג ז"ל וכן מהרי"א ז"ל אלא שחלק על המפרשים במה שפירשו ועל אשר הכה אותו שהכה אותו את נדב בן ירבעם בעת שהיה לוחם מלחמות ה' עם פלשתי' ולא היה לו להרגו אמנם מהרי"א ז"ל פי' ועל אשר הכה אותו חוזר אל בית ירבעם בכללו שהזכיר באו' כבית ירבעם ועל אשר הכה אותו את הבית הנז' מאחר שהוא גם כן עבד ע"א כמוהו והוא בהרוג אותם היה או' שהיה עושה כן להכרית מירבעם שהיה עובד ע"א לקיים דברי הנבי' וכשחטא גם הוא נענש דומה בדומה זה מלך בנו נדב שנתי' וזה מלך אלה בנו שנתים זה נהרג בחרב וזה נהרג בחרב ע"כ וניחא לפי' שבבית ירבעם נזכר בפסוק אמנ' נדב לא נזכר הן אמת שצריך מהרי"א ז"ל לו' שבית שייך בו לשון זכר דהא אותו קאמר והי"ל אשר הכה אותה וביון דעל בית ירבעם קאמר ולשאר המפרשים ניחא דקאמר אותו על נדב בן ירבעם: ולע"ד אפשר באו' וגם בית יהוא ר"ל שגם בית יהוא בכלל נבואת יהוא שהיתה עליו יד ה' לגלות ליהוא שיענש בית בעשא כבית ירבעם גילה לו' גם בכללה יבאמר לו ועל אשר הכה אותו את נדב שגילה לה השי"ת שגם בזה החלק הפרטי יתדמה בעשא אל בית ירבעם שכמו שהוא הכה את בן ירבעם כן יקו' אחר שיכ' את בנו אלה באופן שגם על אשר הכה אותו בפרטות בזה הנבואה שבמידה שמדד בה מודדין לו וז"ש וגם בית יהוא כו' כלו' גם על הדבר הזה הפרטי שאזכור לך מחדש בסוף גם עליו היתה הנבואה ביד יהוא כאמור ולפי זה לא יקשה מה שהקשה לפי' הרלב"ג שאמר שתיבת גם פי' שעוד פעם שנית באה נבואה שנית ליהוא וכל זה מהנבואה שנית שא"כ יקשה לדבריו שהי"לל זה הענין המחוד' בלבד לא שהספר לו' שמצינו בהורה פרשה שנאמר' ונשנית בשביל דבר שנתחדש בה כן יתרץ הרלב"ג ז"ל בזה שנשנית הנבואה בשביל דבר ועל אשר הכה אותו שנתחדש בה אמנם לפי' ניחא שלא היתה נבואה שנית אלא סיפור מה שהיה בכלל דבר ה' שנם בו היה נכלל ועל דבר אשר הכה אותו כאמור:

בשנת עשרים ושש כו' הנה באביו בעשא אמר מלך בעשא בן אחיה על כל ישראל כי בהמשך זמן רב כ"ד שנה כנס כל ישראל להכנע אליו אמנם בנו בשנתים מקוטעות לא אמר עליו אלא מלך אלה בן בעשא על ישראל ולא על כל ישראל ונתנו אל לבם שכמקרה נדב בן ירבע' גם בוא יקרהו לאלה שלא יאריך ימים על ממלכתו:

ויקשר

בשנת עשרים ושש שנה לאסא מלך יהודה מלך אלה בן בעשא על ישראל בתרצה שנתים: ויקשר עליו עבדו זמרי שר מחצית הרכב והוא בתרצה שתה שכור בית ארצא אשר על הבית בתרצה: ויבא זמרי ויכהו וימיתהו בשנת עשרים ושבע לאסא מלך יהודה וימלך תחתיו: ויהי במלכו כשבתו על כסאו הכה את כל בית בעשא לא השאיר לו משתין בקיר וגאליו ורעהו: וישמד זמרי את כל בית בעשא כדבר יהוה אשר דבר אל בעשא ביד יהוא הנביא: אל כל חטאות בעשא וחטאות אלה בנו אשר חטאו ואשר החטיאו את ישראל להכעיס את יהוה אלהי ישראל בהבליהם: ויתר דברי אלה וכל אשר עשה הלוא הם כתובים על ספר דברי הימים למלכי ישראל:

טו בשנת עשרים ושבע שנה לאסא מלך יהודה מלך זמרי שבעת ימים בתרצה והעם חנים על גבתון אשר לפלשתים: וישמע העם החנים לאמר קשר זמרי וגם הכה את המלך וימלכו כל ישראל את עמרי שר צבא על ישראל ביום ההוא במחנה: ויעלה עמרי וכל ישראל עמו מגבתון ויצרו על תרצה: ויהי כראות זמרי כי נלכדה העיר ויבא אל ארמון בית המלך וישרף עליו את בית מלך באש וימת: על חטאתיו אשר חטא לעשות הרע בעיני יהוה ללכת בדרך ירבעם ובחטאתו אשר עשה להחטיא

בשנת עשרין ושית שנין לאסא מלכא שבטא דבית יהודה מלך אלה בר בעשא על ישראל בתרצה תרתין שנין: ומרד עלוהי עבדיה זמרי חד מתרין רבני רתיכיא והוא בתרצה שתי רווי בית ארצא טעותא די בביתא בתרצה: ואתא זמרי ומחהי וקטליה בשנת עשרין ושבע לאסא מלכא שיבטא דבית יהודה ומלך תחותוהי: והוה במלכיה כמתביה על כורסיה קטל ית כל בית בעשא לא אשאר ליה ידע מדע וקריבוהי וחברוהי: ושיצי זמרי ית כל בית בעשא כפתגמא דיי דמליל על בעשא ביד יהוא נביא: על כל חובי בעשא וחובי אלה בריה די חבו ודי חייבו ית ישראל לארגזא קדם יי אלהא דישראל בטעותהון: ושאר פתגמי אלה וכל די עבד הלא אינון כתיבין על ספר פתגמי יומיא למלכא ישראל: בשנת עשרין ושבע שנין לאסא מלכא שבטא דבית יהודה מלך זמרי שבעא יומין בתרצה ועמא שרן בגבתון דלפלשתאי: ושמע עמא דשרן למימר מריד זמרי ואף קטל ית מלכא ואמליכו כל ישראל ית עמרי רב חילא על ישראל ביומא ההוא במשריתא: וסליק עמרי וכל ישראל עמיה מגבתון וצרו על תרצה: והוה כד חזא זמרי ארי אתכבישת קרתא ועל לאידרון בית מלכא ואוקיד עלוהי ית בית מלכא בנורא ומית: על כל חוביא דיחב למעבד דביש קדם יי למיזל באורח ירבעם ובחוביה די עבד לחייבא

ל׳ מלרע וכתו׳ א׳ בכוף · ה׳ מל׳ · ב׳ על כסא ממלכתו · ו׳ בסיפ׳ · ב׳ בסיפ׳ · י״ג בטע׳ תביר · י״ו מל׳ בסיפ׳ · כ׳ בטע׳ תביר · ג׳ · ל׳ · ל׳ · ה׳ חס׳ · ב׳ וסאר שר צבא · ט׳ בטע׳ בסיפ׳ · ג׳ · ל׳ · ל׳ י״ה פסו׳ דאית בהון חטייה ועשייה

וימיתהו ה׳ מל׳ וסימ׳ נמסר בסדר וישב ולעיל בהאי סיפרא סי׳ י״ג: כשבתו ב׳ בקריאה וסי׳ והוה כשבתו על כסא ממלכתו׳ והיה במלכו כשבתו: בהבליהם ג׳ בקריאה וסימ׳ כעסוני בהבליהם ואני אקניאם׳ אל כל חטאות בעשה וחטאת אלה׳ וילך בכל דרך ירבעם העמרי: וימלכהו ה׳ חס׳ בליש׳ וסי׳ שם את שאול׳ כל ישראל את עמרי שר צבא׳ ויוצא את בן המלך דמלכים׳ ויקח כל עם יהודה את עזריה דמלכים: חטאתיו ג׳ בקריאה וסימ׳ על חטאתיו דזמרי׳ והרשע כי ישוב׳ כל חטאתיו אשר עשה ר״פ: ה׳ פסוקי׳ דאית בהון חטא׳ ועשייה וסי׳ נמסר בסדר נשא:

רדק

שר מחצית הרכב · כתרגומו חד מתרין רבני רתיכיא: שותה שכור · כלומר ששתה עד ששכר: בית ארצא · שם אדם והיה פקיד והוא שאמר אשר על הבית וי״ת כן בית ארצא טעותא די בביתא בתרצה: ויהי במלכו · בב״ית: כשבתו · בכ״ף: לא השאיר לו · בכל זרעו והכה גם כן גואליו והם קרוביו וגם הכה רעהו והם אוהביו ורעהו כמו רעיו וכן בהתפללו בעד רעהו מגן גבורהו כמו גבוריו: והעם חונים על גבתון · כדב וישראל צרו על גבתון ולא לכדוה ועתה בימי אלה שבו לצור עליה: וימליכו כל ישרא׳ · אותם שהיו במחנה: וישרף עליו · עמרי שרף על זמרי בית המלך שנשגב בה ומת זמרי: אל בית מלך · חסר ה״א הידיע׳ שלא כמנהג ולפי שזכרנו לא הוצרך בו ה״א הידיעה: להחטיא

רשי

שר מחצית הרכב · הוא ואחר היו שרים על הרכב: וגואליו ורעהו · וקריבוהי ורחמוהי: וימת

רלב״ג

שר מחצית הרכב · הנה היו שרי הרכב שנים וזמרי היה אחד מהם והכה שלם השם לבעשא מדה כנגד מדה כי הוא הרג בית ירבעם בעת היותם צרים על גבתון אשר לפלשתי׳ והוא גם כן בעת שהיו ישר׳ חונים על גבתון אשר לפלשתים הרג זמרי את כל בית בעשא ומשפחתו ורעהו: והנה מלך זמרי שבעת ימים ובאותן הימים הלך בחטאת ירבעם ומת בחטאתו אשר חטא ותקף המליכו העם את עמרי דהיה שר צבא על ישרא׳ ואף על פי שנתחדש לו אחר זה מחלוקת על המלכות בשנת תבני בן גינת הנה נחשב המלכות לעמרי ומת בשנת שלשים ושמנה לאסא ונחשבה לו השנה ההיא ולזה אמר כי מלך עמרי שתי עשרה שנה ומאלו השתים עשרה שנה מלך שש שנים שלמות בתרצה וזה כי בשנת שלשי׳ ואחת לאסא מלך יהודה מת תבני ומלך עמרי על ישר׳ בכללם ר״ל בשבת השבטים והנה היה כל זמן מלכותו שתים עשרה שנה כמו שזכרנו ובתרצה מלך שש שנים שלמות שהם מסוף שלשים ואחת לאסא עד ראש שלשי׳ ושמנה: ויקן

כלי יקר

ויקשור עליו עבדו וכו׳ עיין רש״י ז״ל וכן הרד״ק ז״ל וכן הרלב״ג ז״ל והוסיף וכן מהרי״א ז״ל: ולע״רן לדקדק כפל בתרצה בתרצה והוא בתרצה אשר על הבית בתרצה · ונראה שהו׳ בתרצה השני מקושר עם אשר על הבי׳ בתרצה שר״ל שהיה פקיד על הבי׳ אשר בתרצ׳ להודיע שהיה לו בית במקום אולתו והרצו זה הוא הפקיד אשר על הבית אשר בתרצה · עוד אפשר שכוונת הפסוק להודיע שזמרי זה גמול חסדיו של בעשא ויקשור עליו עבדו זמרי עם היותו מעולה שהיה שר מחצית הרכב עם היות זמרי זה בתרצה יושב ובטל ולא היה עם הרכב עכ״ז היה לו מעל׳ זו של ממשלת מחצית הרכב והו׳ בתרצ׳ והו׳ שותה שכור חוזר אל ויקשור עליו בעוד היותו שותה שכור אעפ״י שכבר היה שכור עכ״ז היה שותה יין להגיע לשכרותו של לוט והיה בית ארצא אשר על הבית ועכ״ז לא מיחה בו ארצ׳ שלא להשתכר כל כך כי מה׳ היתה זאת והיה שכרו׳ זה בתרצה כמצא שהוא בתרצ׳ מקושר עם מאמר מחצי׳ הרכב והו׳ בתרצה מקושר עם שותה שכור בתרצה בית ארצא אשר על הבית ומודיע שבעת הגיע הפורענות הב״ה משיב חכמים אחור ואויבי איש עושה לעבדיו ואהוביו כי כל אשר חפץ ה׳ יעשה · ואם נפרש והוא בתרצה כפשוטו על אלה המלך אפשר שיאמר ויקשור עליו עבדו זמרי שלפי שעשאו שר מחצי׳ ולא עשאו שר על כל הרכב ונזדמן היות שכור בלי דעת מצא כח ועת לגבות חובו כי לא ימחה אלה כי שכור הוא · והו׳ בתרצה בסוף הפסוק יהיה מקושר עם אשר על הבי׳ בתרצה כדפרשי׳ וכמו שהרג בעשא את נדב בן ירבעם בקשר כן גם כן נהרג בנו אלה בקשר וזהו שאמר ויקשור כו׳:

ויבוא זמרי ויכהו וכו׳ מהרי״א ז״ל בשנת עשרים ושבע והוא מלך בשנת עשרים ושם א״כ לא מלך אלא שנה אחת ומ״ש שנתים הייתו שתי שנים מקוטעות ע״כ: ולע״רן ביתור ויכהו וימיתהו כי די שיאמרו וימיתהו אפשר שהרבה פעמים חינם בדי להכותו ולהכאיבו תחילה בחיים ואח״כ וימיתהו · או שהכהו פעם אחת באכזריות ולא שנה לו וזהו ויכהו ובהכאה אחת וימיתהו וימלוך תחתיו כי תחת זאת רגזה הארץ תחת עבד כי ימלוך ויותר תרגז בהיותו הורגו ומולך תחתיו:

ויהי במלכו כו׳ עיין רש״י ז״ל וכן הרלב״ג ז״ל והרד״ק ז״ל וכן מהרי״א רעהו אוהביו: ולע״רן מדלא קאמר וריעיו שחוזר ורעהו של זמרי אשר היה רעהו בשררת הרכב לזמרי מחצה ולרעהו מחצה והיה זמרי רוצה להשתרר על כולה כמו שכתבתי בפסוק הקודם באומר ויקשור עליו עבדו זמרי לסיבת היותו שר מחצית הרכב אשר לעומת כן כשבתו על כסאו כשהכה את כל בית בעשא וגואליו הכה גם כן את רעהו שר מחצי׳ הרכב כי אולי הקניטו או הפליג בשררה ולכך לא ניתנה לזמרי ועתה הרגו וז״ש ורעהו בלשון יחיד רעהו של זמרי · או יאמר שבתוך גואליו קרוביו של בעשא אפי׳ היה רעהו של זמרי לא חס עליו פן יקום עליו להרגו כי הוא גואל הדם ויאסם לבבו: אם כן לפי זה לא הרג זמרי אלא גואלי דם בעשא לא רעיו כי זה דבר זר להרוג רעים של בעשא:

וישמד זמרי את כל בית בעשא כו׳ אל כל חטאות כו׳ · ולע״רן לדקדק יתור וישמד זמרי את כל בית בעשא אחר שלא השאיר משתין בקיר ואפי׳ רעיו · ועוד יש שנוי בזה למה שנ׳ שם בענין בעשא עם השמד בית ירבעם כי שם נאמר עד השמידו כדבר ה׳ אשר דבר ביד עבדו אחיה השילוני וכאן אמר וישמד כו׳ כדבר ה׳ אשר דבר אל בעשא ביד יהוא הנביא ושם לא אמר אל ירבעם כמו שאמר כאן אל בעשא · ושם נאמר על חטאת ירבעם בעל וכאן אמר אל כל חטאת בעשא שאמר אל במקום על והוסיף תיבת כל · ושם לא אמר וחטאות כדב וכאן אמר וחטאות אלה בנו׳ · ונראה כי זמרי בהריגת אדוניו עם היותו עבדו בלי ספק שנשען על נבואת יהוא ובה בטח לבו · וכן הזכיר מהרי״א ז״ל למעלה בפסוק וגם ביד חנני וכו׳ זה לשונו ועל זה התעורר׳ להרוג אדוניו ולזה לא נענש על הריגתם אך נענש על לכתו בחטאת ירבע׳ ועל החטיאו את ישראל עד כאן מכלל שבעשא בענין ירבעם לא היתה כוונתו לשמים ולזה נהרג בנו מיד כנגד

מידה בכיוון כמה פרטים כמו למעלה בדברי מהרי״א ז״ל ועיין הרלב״ג ז״ל ובהקדמה זו נתבאר כל הדקדוקים הנז״ל כי כוונת הפסוק באו׳ וישמד זמרי את כל בית בעשא אחר שהזכיר הכלה ונקרא שעשה רצה לברר התכלי׳ שהיה לו שהי׳ לש״ש ועל נבואת יהוא בשען ז״ש וישמד וכו׳ כדבר ה׳ אשר דבר אל בעש׳ וזה בשען ולהקי׳ דבר ה׳ ביד יהוא שעשה כן ופניית אל כל חטאות בעשא וז״ש אל כל חטאות בעשא וחטאות בנו אל כל זה פנה זמרי כי בו מדבר הכתו׳ כאומרו וישמד אתכם למעלה לא דבר בתכלי׳ בעשא ופנייתו אבל דבר שלא השאיר כל נשמה בדבר ה׳ אשר דבר ביד עבדו אחיה השילוני וזה שגזר ה׳ ודבר היה על חטא׳ ירבעם אשר חטא ולזה גזר גזרה זו שנתקיימה על ידי בעשא לא שיכוון במעשיו אל חטאות ירבע׳ ולזה לא אמר לשון אל לא לשון על שהוא טעם הגזירה שהיתה שהיה על חטאות ירבעם ולזה לא הזכיר וחטאת בנו כדב כי בעשא הגזירה בגזרה אלא חטאו׳ ירבעם לבדו אמנם כאן שדבר על פניית זמרי אשר כונ׳ בתכלית השמידו את כל בית בעשא לקיים דבר ה׳ ופנה אל כל חטאות בעשא וחטאו׳ אלה בנו ולזה התעורר להרוג לאחוז ז״ש אשר חטאו ואשר החטיאו כו׳ בהבליהם שכל ה׳ בנו יחדיו כי אל זה פנה זמרי ואעפ״י שהגזירה היתה אשר דבר אל בעשא כמ״ש אשר דבר אל בעשא הנה ראה זמרי שבנו אוחז במעשה אבותיו הוא מלבד היותו חייב במיתה מצד אביו גם הוא חייב מצד עצמו כי הוא ואביו יחדיו חטאו והחטיאו את ישראל ואל תתמה דא״כ עשית לזמרי חסיד ומכוין לבו לשמי׳ לקיים דבר ה׳ ואם מלאכיו השלו׳ והרי הכתוב מעיד עליו וישרוף עליו את בית מלך באש וימת על חטאתיו אשר חטא לעשות הרע כו׳ דע כי לא יתכן שבשבעת ימים שמלך עשה כל זה כי לא יספיקו להרוג את כל משתין בקיר בעשא וגואליו ורעיו אלא ע״כ קודם שמלך בהיותו שר מחצית הרכב היה חוטא ומחטיא כאדוניו וכן פי׳ הרד״ק בסמוך ושם בס״ד הוסיף לקח טוב בזה וי״ת אל כל חטאות על כל:

בשנת עשרים ושבע וכו׳ עיין הרד״ק ז״ל והרלב״ג ז״ל וכבר זכרתי והזכור עוד בסמוך שלא חטא בשבעת ימי מלכותו אלולי יספיקו לו לעמוד לכלות קולים מן הכרם פרש׳ לכלות בית ישראל:

וישמע העם החונים כו׳ · לע״רן לדקדק מהו לאמר ועוד קשר זמרי וגם הכה וכו׳ דבר אחד הוא ואם כן הי״ל קשר זמרי והכה את המלך · ונראה כי אולי היו העם כשמעים אל מלכות זמרי אכנרהו שתים רעות האחת בהיות העם חונים במלחמתם על פלשתים לא יאות להיות ביניהם חילוק לבבות ולא ערבוב אלא איש את רעהו יעזורו נגד האויב אשכן קשר ובגידה היא זאת על כל ישר׳ ולא יאות להיות מלך עליהם הבוגד וקושר עליהם ז״ש וישמע העם החונים לאמר קשר זמרי כי להיות העם חונים על אויביהם וזה עשה פועל כזה ראוי לאמר קשר זמרי שקשר רשעים היא ובגידה גמורה וגם רשע שני שהכה את המלך ואיש אכזרי כזה עבד מורד באדוניו לא יאות למלוכה אשר לעומת זה וימליכו כל ישראל את עמרי שר צבא והמליכוהו במחנה לאמר יחי המלך וכיוצא כי אין שם כסא מלכות לחנכו בה בישיבתו עליה וז״ש ביום ההוא במחנה מפני דוחק השעה · ויוכיח כן או׳ החונים שאילו לסימן על איזה עם מדבר מובן מאליו שהעם החונים הם השומעים כי העם אשר בתרצה רואים הם כי שם המליכו ומסיף הפסוק מובן מאו׳ במחנה אלא ודאי הוא הקדמה לאמר קשר זמרי כאמור · ועיין הרד״ק ז״ל ואמר כל כי איש מהם לא סבר כי בגד בגידה גדולה כאמור · עוד אפשר במה שאזכור בסמוך בפסוק ויעל עמרי וכו׳ להרד״ק ז״ל במה שאמר ויתר דברי זמרי שכל זה נאמר על הזמן שהיה שר מחצ׳ הרכב׳ ומכלל דבריו כבין או׳ וקשרו אשר קשר כו׳ שהיה קשר זה בזמן היותו שר מחצית הרכב בזה מובן פסוק זה על נכון והוא אומר וישמע העם החונים כי נתגלה כעת קשרו אשר קשר עם רעיו ומיודעיו בעת היותו שר מחצית הרכב כי על כן מלא לבו בעת מצוא המלך שכור להכותו ז״ש לאמר קשר זמרי מאז ומקדם וגם כעת הכה את המלך בהמכו על הקשר הקודם מזמן רב:

ויעלה עמרי כו׳ ויהי כראות זמרי כו׳ על חטאותיו וכו׳ עיין הרד״ק ז״ל והרלב״ג ז״ל וכן מהרי״א ז״ל כדהרד״ק ז״ל שכל חטאות זמרי היו קודם מלכותו בהיותו שר מחצית הרכב

רש"י

ויומת תבני · כשנשא אסא בתו של עמרי ליהושפט בנו הרגו את תבני כשראו חשיבותו של עמרי בסדר עולם: בשנת שלשים ואחת שנה לאסא: מלך עמרי מלכות שלימה וחמש שנים היתה מחלוקתו של תבני מעשרים ושבע לאסא עד שלשים ואחת שתים עשרה שנה סך הכל חמש במחלוקת ושבע במלכות שלימה ואי אפשר לומ' שתים עשרה מלכות שלימה שהרי אחאב בנו מלך בשנת שלשים ושמנה לאסא בתרצה מלך שש שני' עד שלא בנה את שמרון:

כ לְהַחֲטִיא אֶת־יִשְׂרָאֵל׃ וְיֶתֶר דִּבְרֵי
זִמְרִי וְקִשְׁרוֹ אֲשֶׁר קָשָׁר הֲלֹא־הֵם
כְּתוּבִים עַל־סֵפֶר דִּבְרֵי הַיָּמִים
לְמַלְכֵי יִשְׂרָאֵל׃
אָז יֵחָלֵק הָעָם יִשְׂרָאֵל לַחֵצִי חֲצִי
הָעָם הָיָה אַחֲרֵי תִבְנִי בֶן־גִּינַת
לְהַמְלִיכוֹ וְהַחֲצִי אַחֲרֵי עָמְרִי׃
וַיֶּחֱזַק הָעָם אֲשֶׁר אַחֲרֵי עָמְרִי אֶת־
הָעָם אֲשֶׁר אַחֲרֵי תִּבְנִי בֶן־גִּינַת
וַיָּמָת תִּבְנִי וַיִּמְלֹךְ עָמְרִי׃
בִּשְׁנַת שְׁלֹשִׁים וְאַחַת שָׁנָה
לְאָסָא מֶלֶךְ יְהוּדָה מָלַךְ עָמְרִי עַל־
יִשְׂרָאֵל שְׁתֵּים עֶשְׂרֵה שָׁנָה בְּתִרְצָה
מָלַךְ שֶׁשׁ־שָׁנִים׃ וַיִּקֶן אֶת־הָהָר
שֹׁמְרוֹן מֵאֶת שֶׁמֶר בְּכִכְּרַיִם כָּסֶף וַיִּבֶן
אֶת־הָהָר וַיִּקְרָא אֶת־שֵׁם הָעִיר אֲשֶׁר
בָּנָה עַל שֶׁם־שֶׁמֶר אֲדֹנֵי הָהָר שֹׁמְרוֹן׃
וַיַּעֲשֶׂה עָמְרִי הָרַע בְּעֵינֵי יְהוָה וַיָּרַע
כה מִכֹּל אֲשֶׁר לְפָנָיו׃ וַיֵּלֶךְ בְּכָל־דֶּרֶךְ
יָרָבְעָם בֶּן־נְבָט וּבְחַטֹּאתָיו אֲשֶׁר
הֶחֱטִיא אֶת־יִשְׂרָאֵל לְהַכְעִיס אֶת־
יְהוָה אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל בְּהַבְלֵיהֶם׃
וְיֶתֶר דִּבְרֵי עָמְרִי אֲשֶׁר עָשָׂה
וּגְבוּרָתוֹ אֲשֶׁר עָשָׂה הֲלֹא־הֵם כְּתוּבִים
עַל־סֵפֶר דִּבְרֵי הַיָּמִים לְמַלְכֵי יִשְׂרָאֵל׃
וַיִּשְׁכַּב עָמְרִי עִם־אֲבֹתָיו וַיִּקָּבֵר
בְּשֹׁמְרוֹן וַיִּמְלֹךְ אַחְאָב בְּנוֹ תַּחְתָּיו׃
ואחאב

לְחַיָּבָא יָת יִשְׂרָאֵל׃ וּשְׁאָר פִּתְגָּמֵי
זִמְרִי וּמֵירָדֵיהּ דִּמְרַד הֲלָא אִינּוּן
כְּתִיבִין עַל סְפַר פִּתְגָּמֵי יוֹמִין לְמַלְכֵי
יִשְׂרָאֵל׃ בְּכֵן אִתְפְּלַג עַמָּא יִשְׂרָאֵל
לְתַרְתֵּין פַּלְגְוָון פַּלְגוּת עַמָּא הֲוָה בָּתַר
תִּבְנִי בַּר גִּינַת לְאַמְלָכוּתֵיהּ וּפַלְגוּת
בָּתַר עָמְרִי׃ וּתְקֵיף עַמָּא דְּבָתַר עָמְרִי
מִן עַמָּא דְּבָתַר תִּבְנִי בַּר גִּינַת וּמִית
תִּבְנִי וּמְלַךְ עָמְרִי׃ בִּשְׁנַת תְּלָתִין
וַחֲדָא שְׁנִין לְמַלְכָּא אָסָא מַלְכָּא
שִׁבְטָא דְּבֵית יְהוּדָה מְלַךְ עָמְרִי עַל
יִשְׂרָאֵל תַּרְתָּא עַסְרִין שְׁנִין בְּתִרְצָה
מְלַךְ שִׁית שְׁנִין׃ וּזְבַן יָת כְּרַכָּא
דְּלְשׁוֹמְרוֹן מִן שֶׁמֶר בְּתַרְתֵּין כִּכְּרִין
דִּכְסַף וּבְנָא יָת כְּרַכָּא וּקְרָא יָת שְׁמָהּ
דְּקַרְתָּא דִּבְנָא עַל שׁוּם שֶׁמֶר מָרֵיהּ
דְּטוּרָא שׁוֹמְרוֹן׃ וַעֲבַד עָמְרִי דְּבִישׁ
קֳדָם יְיָ וְאַבְאֵישׁ מִכֹּל דִּי קֳדָמוֹהִי׃ וַאֲזַל
בְּכָל אוֹרְחָא יָרָבְעָם בַּר נְבָט
וּבְחוֹבוֹהִי דִּי חַיֵּיב יָת יִשְׂרָאֵל לְאַרְגָּזָא
קֳדָם יְיָ אֱלָהָא דְּיִשְׂרָאֵל בְּטַעֲוָתְהוֹן׃
וּשְׁאָר פִּתְגָּמֵי עָמְרִי דִּי עֲבַד
וּגְבוּרְתֵּיהּ דִּי עֲבַד הֲלָא אִינּוּן
כְּתִיבִין עַל סְפַר פִּתְגָּמֵי יוֹמַיָּא
לְמַלְכֵי יִשְׂרָאֵל׃ וּשְׁכֵיב עָמְרִי עִם
אֲבָהָתוֹהִי וְאִתְקְבַר בְּשׁוֹמְרוֹן וּמְלַךְ
אַחְאָב בְּרֵיהּ תְּחוֹתוֹהִי׃
ואחאב

רד"ק

להחטיא את ישראל · והלא לא מלך אלא שבעת ימים בתרצה לבדה מה החטיא את ישראל בשבעת הימים אלא קודם לכן שהיה שר מחצית הרכב היה מחטיא את ישראל וכן מה שאמ' ויתר דברי זמרי על הימים אשר היה שר אמר: אז יחלק העם ישראל · חסר הסמוך כמו הארון הברית וכתוב בסדר עולם וכמה היתה המחלוקת הזה ארבעה חדשים: ויחזק העם · אמרו לפי שנתחתן עם יהושפט חזר: את העם · מן העם וכן כצאתי את העיר: וימת תבני · מת מיתת עצמו וכיון שמת מלך עמרי בלא מחלוקת ובסדר עולם אומר כי הרגו תבני כיון שהשיא אסא בתו של עמרי ליהושפ' הרגו את תבני: בשנת שלשים ואחת · והלא בשנת כ"ז לאסא מלך זמרי ולא מלך אלא שבעת ימים ומלך עמרי אלא מפני מחלוקת תבני לא מלך מלכות שלימה ובשנת שלשים ואחת לאסא מת תבני ומלך עמרי מלכות שלימה וכלל ימי מלכותו י"ב שנה הנה שבע שנים מלך מלכות שלימה שהרי בשנת ל"ח לאסא מלך אחאב בנו ומל"א עד ל"ח שבע שני' ושש שני' שמלך בתרצה על מחלוקת תבני הרי י"ג שנה והכתו' אומר שתים עשרה שנה שנת י"ג לא שלמה לו ולא מנה אותה לו: ההר שמרון · כמו העם ישראל וי"ת ההר כרכא נראה מדבריו כי כרך גדול היה שם מתחילה אלא שעמרי חזק הבנין וקרא שם העיר שמרון על שם שמר אדני ההר שמרון: ובחטאתיו · כתיב כלומר חטאות רבות שעשה וקרי בחטאתו לשון יחיד כלומר חטאת העגלים:
הנקל

רלב"ג

ויקן את ההר שמרון · רצה לומר ההר שבנה בו עיר שמרון ולפי שהיה שם אדני ההר שמר קרא שם העיר שמרון וזה לאות כי היה שם עיר שמה שמרון קודם זה אך עתה בנאה עמרי: וירע מכל אשר לפניו · ידמה שהלך בחטאת ירבעם כמו שספר והוסיף עוד לחטוא חטאים אחרים ואפשר עוד שאמר שהרע מכל אשר לפניו מפני לכתו בכל חטאת ירבעם כי היה ראוי שיקבל מוסר מפני מה שראה מבית בעשא ובית ירבעם ולפי שלא קבל כלל מהמוסר · מפני זה להעיר מעט מחטאת ירבעם הנה ראוי שיאמר שהרע מכל אשר לפניו ויעיד שהענין כן · מפני אמרו וילך בכל דרך ירבעם בן נבט:
ויהי

מסרה

העם ישראל ג' דסמיכי בקריאה וסי' לברך את העם ישראל · אז יחלקו העם ישראל · לא נבדלו העם ישראל: שם כל שם קמ"ץ כמ"ו פתחין וסי' נמסר בסדר לך לך · ארני ד' בקריאה וסי' ויקח ארני יוסף אותו · דבר האיש ארני האר' אתנו קשות · ויאמר אלינו האיש ארני הארץ · ויקן את ההר שמרון · וחד ואדני הארנים: ויעשה ד' בקריאה וסימ' ויעשה עמרי הרע · ודיהורם בן אחאב · ודיואש הסמוך לאלישע · את כל חקתי שמר: וילך בכל דרך ג' דסמיכי בקריאה וסימ' עמרי · יהושפט דמלכים · יאשיהו דמלכי' · ושארא וילך בדרך:

כלי יקר

ארבע שלא כדברי הרלב"ג ז"ל שאמר שבשבעת הימים הרשיע וחטא והחטיא עד כאן דבריו:
ולע"ד · כי כראות עמרי מרד זמרי ראוי לבלתי החמיץ פן יתאספו אליו עם רב ולכך עלה תכף ומיד מגבתון כלומר שאף על פי שהיו צרים על גבתון ראוי שמלחמ' זמרי קודמת ויותר הכרחית וצרו על תרצה ויהי כראות זמרי כי נלכדה העיר וכלתה אליו הרעה ויבא אל ארמון בית המלך הידוע הוא בעשא וישרוף עליו על עצמו את בית מלך ר"ל את בית שהחזיק בו למלוך ולזה לא אמר בית המלך בה"א הידיעה כי לא נודע בשערים שמו כי שבעת ימים יספרו לו למלכותו ואם כן בחר לו מות מקיים ובחר שריפה על פסילי אלהיהם תשרפון באש ואולי קבל עליו את הדין לכפרת על עונותיו וזהו וישרוף עליו כו' על חטאתיו אשר חטא שעליהם ברר לו זמרי מיתה של שריפה:
ויתר · דברי זמרי כו' כבר נתבאר שלמדתי מכלל דברי הרד"ק ז"ל שאומרו וקשרו אשר קשר גם זה היה קודם הכות המלך בעוד היותו שר מחצית הרכב ובזה נכלל לו' עוד בכפל וקשרו אשר קשר וקשרו קודם בעוד היותו שר מחצית הרכב ואשר קשר הוא אחרי זה בהרוג את אלה אדוניו ואחרי כן בשבעת הימים:
אז · יחלק העם לישראל לחצי כו' עיין הרד"ק ז"ל וכ"ל טעות סופר ד' שנים כי עם כל זה שהיו לאסא כשמלך זמרי היו ל"א שנים ככתוב בשנת שלשים ואחת לאסא מלך יהודה כו':
ולע"ד · לדקדק אומרו ואז יחלק ישראל והי"ל אז נחלק עוד עם ישראל נודק א"כ הה"א יתירה אז חסר הסמוך כמו שנזכר להרד"ק כאילו אמר העם עם ישראל ויותר נכון היה לקצר עם ישר' ועוד לחצי מיותר כי די שיאמר אז יחלק עם ישר' · חצי העם היה אחרי תיבני בן גינת להמליכו וחצי אחרי עמרי · ונראה כי ההדיוט קופץ בראש לחרחר ריב שאלמלא ההדיוטים ודלת העם כבר נמלך עמרי ובטלה מחלוקת לז"א אז יחלק העם ר"ל אז היה סיבה העם דלת עם הארץ שיחלק ישראל הראשים והמשובחים לחצי כי בהחלק דלת העם נטו גם כן הראשים רלשי אפי ישראל לחצי כי חצי העם היה נוטה אחרי תבני להמלכה אבל לא מלך וחצי אחרי עמרי שכבר נמלך כדכתיב לעיל וימליכו כל ישראל את עמרי והם העומדים במחנה על גבתון · למדנו מכאן שסבתה המחלוקת:
ויחזק · העם כו' ויחזק העם בסדר עולם אמר כיון שנשא יהושפט בן אסא את בת עמרי נהרג תבני עד כאן · וכן רש"י ז"ל וכן הבי' הרד"ק ז"ל ואומרו את העם מן העם וכן כצאתי את העיר מן העיר וימת תבני מת מיתת עצמו וכיון שמת מלך עמרי בלא מחלוקת עד כאן:
ולע"ד · כי החצי היו עם עמרי · החצי עם תבני אלא שהעם אשר את עמרי נתחזק כי נתחכמו לגנוב דעת העם אשר את תבני כדי שיגלו להם מצפוני לבבם ז"ש ויחזק העם אשר אחרי עמרי ע"י הראות' שהיו נוטים את העם אשר אחרי תבני ז"ש את העם אשר אחרי תבני · ואפשר עוד כי כן היה גם כן לבם נכון העם אשר אחרי עמרי לנטות באמת את העם אשר את תבני אלא שמת או נהרג תבני ולזה ראוי לומר וימלוך עמרי כי הרי הוא כאילו לא היה מלך אלו חי תבני שהרי נטו אחריו גם העם אשר את עמרי וז"ש ויחזק העם אשר אחרי עמרי שהיו לפנים עם עמרי והיו מחזיקי' את העם אשר אחרי תבני וז"ש לשון את העם אשר אחרי תבני וימלוך עמרי ואין הדבר הזה רחוק שהרי אנו רואים שעם היות שכבר זכה במלכות עמרי נחלק מחצית העם עם תבני אין זה אלא הוראה שהיתה בתבני שלימות מחייבת למרוד בעמרי ולנטות אחריו · עוד אפשר שהחצי היו עם תבני והחצי עם עמרי אלא שבאיכות וכח וגבורה היו העם אשר אחרי עמרי יותר חזקים וז"ש ויחזק:
בשנת · שלשים ואחת כו' בסדר עולם בעשא מלך כ"ד שנה אלה בנו שתי שנים כמצא אסא קבר את אלה בשנת כ"ז למלכותו זמרי הרג את אלה ומלך אחריו ז' ימים וישמע העם החונים כו' אז יחלק העם וכמה היה המחלקת ארבעה שנים בשנת ל"א למלך אסא מלך עמרי מלכות שלימה · כיון שהשיא אסא את בת עמרי ליהושפט נהרג תבני ובילקוט גרים מת תבני עמרי מלך י"ב שנה בשנת ל"ח לאסא מלך אחאב על ישראל כ"ב שנה וטעות סופר הוא בשנת ד' לאחאב מלך יהושפט בן ל"ה ויהושפט במלכו וכ"ה שנים מלך בירושלם · בשנת י"ג לאחאב היה רעב בשמרון ג' שנים ומחלה ויבא ג' שנים אין מלחמה בין ארם ובין ישראל אחזיה בנו מלך ב'

שנים ובשנת שתים לאחזיהו כנגד אליהו ז"ל ואינו נראה עד שיבוא גוג ומגוג ועתה הוא כותב כל מעשה הדורו' כולם עד כאן ועיין רש"י ז"ל וכן הרד"ק ז"ל והוסיף ומה שהזכיר סדר עולם ד' שנים במחלוקת וכן הביא הרד"ק ז"ל הוא שסוברים שבשנת שבע ועשרים שנה לאסא מלך יהודה מלך זמרי היינו בסופה ונמצא עד ל"א שנה ד' שנים ורש"י שכתב חמש שנים מונה חלק שנה שביעית והם חמשה · ומהרי"א ז"ל מת זמרי בשנת שבע ועשרים שנה בראשיתו ומשם עד ל"א שני' ומשם עד ל"ח שנה בסופו מלך עמרי הם י"ב שנה שאמר הכתוב אם לא שמשה השני' חלים בנה במחלוק' עם תבני וחלים במלכות שלימה והם הששה שנים שזכר שמלך בתרצה עד כאן · ומ"ש חצי' וחלים להו דווקא אלא קצתם והד' שנים ובשש שבתרצה היו קצתם במחלוקת הד' מהם או גם חלק מהחמשית והשני שנים בקירוב היה במלכות שלימה · ודע שלעפ"י שמלך מלכות שלימה כמו ז' שנים עכ"ז אותם שהיו נוטים אחרי תבני אעפ"י שנהרג עדיין טינא בלבם לא נכון עמו ולזה אמר הפסוק כאן מלך עמרי על ישראל ולא אמר על כל ישראל ולהיות מאמר בתרצה מלך שש שני' מכלל הי"ב הנז' לזה בתרצה מלך שש שנים ולא אמר ובתרצה מלך וכו' שאינו מוסיף על הענין הראשון כי אם פרטו הוא שסך הכל י"ב שנים ומהי"ב הנזכרים בתרצה מלך שש שנים:
ויקן · את ההר שמרון כו' פרק חלק א"ר יוחנן מפני מה זכה עמרי למלכות מפני שהוסיף כרך א' על ארץ ישראל ע"כ והכוונה מפני מה זכה למלכות לבנו ולבן בנו שכן מורה לשון למלכות מדלא קאמר מפני מה זכה למלוך ועוד כי בעת שמלך עדיין לא בנה ודוחק שנא' שזכה למלכות מפני שגלוי וידוע לפניו יתברך שעתיד להוסיף כרך אחד על א"י ולזה המליך את עמרי · ובילקוט תנא דבי אליהו פעם אחת הייתי יושב בבית המדרש בירושלם לפני חכמים אמרתי להם רבותי מפני מה נשתנה עמרי מכל המלכים שהיו לפניו שלא השיבו מלך בן מלך עד שבא עמרי והשיבו לו ג' מלכים על כסאו אמר לו לא שמענו אמרתי להם רבותי על שהותיר עיר גדולה על ישראל עד כאן וכוונת אומרו וכך היה בדעתו אמר בשם ה' כלומר זכה למלכות בנו ובן בנו לפי שהוסיף כרך על א"י ואעפ"י שהיתה כוונתו פגומה לו' כשם שירושלם למלכי יהודה כך שמרון למלכי ישראל ועכ"ז זכה · ומהרי"א ז"ל הביא כדתנא דבי אליהו · ובסמוך בפסוק ואחאב בע"ה אכתוב עוד הבנה שנית באו' מפני מה זכה עמרי למלכות עיין עליו · ועיין הרד"ק ז"ל והרלב"ג ז"ל ומתוך דחז"ל נראה שלא היה שם כרך כלל אלא הר והוא עשהו כרך · או אפשר שהיה מקודם עיר מא"ה והוא קנהו והוסיף בו בנין לשם ישראל שיהיה כולו לישראל ואין זר בתורה:
ולע"ד · לדקדק אם כן למה יקראנו על שם אדוני ההר והוא מקנת כספו והיה השבח לו שיקראנו על שמו ולא על שם אדוני ההר · ולמה אמר את ההר שמרון בחסרון הסמוך להרד"ק כאילו כתב ההר הר שמרון כמו העם עם ישראל · ולהרלב"ג ז"ל שזכרנו ויקן ההר שבנה בו עיר שמרון ידוע הוא ואין צורך לו' אלא ויקן הר מאת שמר כו' · ונראה כי רצה עמרי לקנות ההר שבו תבנה שמרון ולא היה בהר בנין כלל ואולי לא רצה שמרון למכרו כענין נבות כי חלילה לאיש לתת או למכור נחלת אחוזת אבותיו ועל כן רצה למכרה ע"מ שיקרא שם שמר בשם העיר שמרון למען תהיה לו לעדה שלא מכר ההר אלא לכבו' המלך ויהיה לו זכר וזכרון שמרון על שם שמר וז"ש ויקן את ההר על מנת שיקרא העיר שמרון כי בעל ההר לא רצה למכרו אלא בכסף מלא ז"ש מאת שמר ר"ל שע"מ שיקראנו שמרון קנאו מאת שמר ובכסף מלא בככרים כסף ויבן את ההר ויקרא את שם העיר עם היות אשר בנה ויגע בבנין עכ"ז קרא על שם שמר אדני ההר קרא שמרון כתנאי שביניהם כי אל למלכים להחליף דבורם: או יהיה אשר בנה על שם שמר מקוסר שעל שם שמר בנאו שהיה אדוני ההר ולא רצה למרוד אלא ע"מ כך על כן הוכרח וקראה שומרון · ואולי נתרצה עמרי לקראת אות' על שם שמר אדני ההר לפי שהיה שם חשוב לעיר להקרא שמרון שהשם הזה מורה על היותה ערוכה בכל ושמורה מכל מקרה ופגע כי היתה בנויה בבניינים חזקים ועל ההר וזהו שמרון לשון שמירה ורינה וישועה ואולי פנה בבנייני לקבר כדכסמוך ויקבר בשמרון כמו שהיו מלכי יהודה נקברים בעיר דוד לזה קנאה בדמים יקרים בככרים כסף:
ויעשה · עמרי וכו' עיין הרד"ק ז"ל והרלב"ג ז"ל · ולע"ד שאעפ"י שזכה עמרי בבנין עיר שמרון כנז"ל בפסוק הקודם מלך שהוסיף כרך בא"י עכ"ז היתה מגמה שלא לשמה שהוא לא כיון אלא לעשות שמרון בתמורת ירושלם מיד ולדורות ושתהיה אהבה היא שמרון במקום

אלינה

ואחאב בן עמרי מלך על ישראל בשנת שלשים ושמנה שנה לאסא מלך יהודה וימלך אחאב בן עמרי על ישראל בשמרון עשרים ושתים שנה : כולהון חס'

ל ויעש אחאב בן עמרי הרע בעיני יהוה מכל אשר לפניו : ויהי הנקל לכתו בחטאות ירבעם בן נבט ויקח אשה את איזבל בת אתבעל מלך צדנים וילך ויעבד את הבעל וישתחו לו : ג' ויקם מזבח לבעל בית הבעל אשר בנה בשמרון : ויעש אחאב את האשרה ויוסף אחאב לעשות להכעיס את יהוה אלהי ישראל מכל מלכי ישראל אשר היו לפניו : ז' מל' בימיו בנה חיאל בית האלי את יריחה באבירם בכרו יסדה ל' כ"כ

ואחאב בר עמרי מלך על ישראל בשנת תלתין ותמני שנין לאסא מלכא שבטא דבית יהודה ומלך אחאב בר עמרי על ישראל בשומרון עסרין ותרתין שנין : ועבד אחאב בר עמרי דביש קדם יי' מכל דיקדמוהי : והוה שיט בעינוהי למיזל בחובי ירבעם בר נבט ונסיב אתתא ית איזבל בת אתבעל מלכא דצידון ואזל ופלח ית בעלא וסגיד ליה : ואקים איגורא לבעלא בית בעלא דיבנא בשומרון : ועבד אחאב ית אשירתא ואוסיף אחאב למעבד לארגזא קדם יי' אלהא דישראל מכל מלכי ישראל דהוו קדמוהי : ביומוהי בנא חיאל בית מומירת יריחו קטל אבירם בוכריה כד

ויוסף ז' מלאים בקריאה וסימ' ויעמד במקום צר אשר אין דרך · ויוסף עוד יפתח · ויוסף יהונתן להשביע' דד קעילה · ויוסף אחאב · דבר אל אחז קדמא דויוסף יי' דבר : ובעת הצד לו דד"ה : ויוסף שאול לירא ויאסף כתיב ושארא ויסף :

רשי

ויעבוד את הבעל · מוסף על עגלים של ירבעם : אשרה · אילן נעבד : חיאל בית האלי · חיאל אשר מבית אל כמו ישי בית הלחמי ולא נאמר הבית לחמי וכן יהושע בית השמשי בספר שמואל ולא הבית השמשי וכן בעפרת אבי העזרי ולא נאמ' האבי עזרי ויש פותרין בית האלי על שקיבל עליו קללות יהושע ארור האיש אשר יקום וכו' וגומר אמרו רבותינו חיאל משל בנימן ויריחו משל יהושפט ומפני מה תלאו באחאב שתולין את הקלקלה במקלקל : באביר' בכורו יסדה · כשיסדה מת בנו בכורו וקבר והלך וקבר כל בניו עד שנית האחרון בהצב' דלתו' וכן היא קללתו של יהושע בבכורו ייסדנ' ובצעירו יציב דלתיה : ויאמר

רדק

הנקל לכתו · אם היה בעיניו נקל ללכת בחטאת ירבעם והם העגלים כן הראה במעשיו כי נקלים היו בעיניו אותם החטאות ולקח אשה מגויי הארצות להטות עוד ולעבוד הבעל שהיו הם עובדים שם וזהו שאמר וילך ויעבוד הלך שם לצידון ועבד הבעל שהיו עובדי' שם והשתחו' לו כלומר שקבלו עליו באלוה ועשה כמוהו בשמרון ובנה לו בית וקראו בית הבעל והקים לו שם מזבח : בית הבעל · חסר בי"ת השמוש וכן המלאה בית השם שהוא כמו בבית השם והדומים לו שכתבנו בספר מכלול בחלק הדקדוק : ויעש אחאב · הוסיף עוד לחטוא ונטע אשרה לעבדה זולתי הבעל שעשה · ובדרש אמ' ויעש אחאב את האשרה אמר ר' יוחנן שכתב על דלתי שמרון אחאב כפר באלהי ישראל לא יהא לו חלק באלהי ישראל : חיאל בית האלי · מבית אל היה כמו בית הלחמי מבית לחם בית השמשי מבית שמש ותחת ממשלתו של אחאב היה ועשה דבר זה ולא מיחה בידו אחאב כל כך הרשיע לעשות ועד ימיו לא היה אדם שעלה בלבו לבנות יריחו מפני השבועה שהשביע יהושע ארור האיש אשר יקום ובנה את העיר וגו' ותמיהה הוא כי יריחו למלך יהודה היה כי משבט בנימן היה ואיך נתן יהושפט רשות לבנותה ומצאנו בירושלמי חיאל מן יהושפט יריחו מבנימן אלא שמגלגלין זכות על ידי זכאי וחובה על ידי חייב ואחר שנבנתה לא נאסרה ישיבתה כי החרם היתה שלא תבנה כמו עיר הנדחת והבונה אותה עובר בחרם והוא נענש כאשר דבר יהושע וי"ת בית האלי בית מומי כלומר שעבר על האלה שהשביע יהושע ומפני זה נקרא בית האלי לא שהיה מבית אל ובדברי רז"ל נקרא בית האלי על שעבר על אלה שאמר יהושע ארור האיש וגומר : יריחה · כתיב בה"א וקרי בו"ו כמו אהלה והדומים לו : באבירם בכורו יסדה · ומת וכן מתו כל בניו ובעת שהציב דלתיה היה עדיין שגוב בעירו חי ומת וי"ת קטל אבירם בוכריה כד שרי לשכלל יתה וקטיל שגוב זעיר בנוהי כד אקים דשהא : ובשגיב

רלבג

ויהי הנקל לכתו בחטאת ירבעם · ר"ל כי חטאת ירבעם היו קלים ונקלים בעיניו · אך הוסיף על החטאים האלו ולקח לאשה את איזבל והיא היתה בת אתבעל מלך צידונים והנה אפשר שהיה שם המלך ההוא אתבעל או יהיה הרצון בזה בת אתבעל בת מלך צידונים ותהיה מלת בת מוסכת עמה ואחרת עמה ר"ל שנשאה בהיותה בת אתבעל והוא אלהי צידונים והרצון בו שלא נתגיירה וכמוהו אמרו ובעל בת אל נכר ולא די לו בזה אבל גם הוא הלך ועבד את הבעל שהיתה עובדת לו איזבל והשתחוה לו ואחר זה בנה מזבח לבעל בבית הבעל אשר בנה בשמרון ועשה עוד אשרה . לבעל ועוד עשה אחאב להוסיף להכעיס את יי' אלהי ישראל מכל מלכי ישראל אשר היו לפניו : בימיו בנה חיאל בית האלי את יריחו : ר"ל כי בימיו בנה חיאל שהיה מבית אל את יריחו ונתאמת מה שקלל יהושע אשר יבנה את יריחו : כי כאשר יסדה מת אבירם בכורו ומתו כל בניו עד שמת שגוב צעירו כאשר הציב דלתיה . ואף על פי ששמע אחאב זה לא התעורר ליראה את יי' אך שקד על חטאתיו : ויאמר

מנחה קטנה

להכעיס את ה' וגו' שכל המלכי' היו עובדי' העגלים מחמת יראה שלא תשוב המלוכה לבית דוד משא"כ אחאב היה מלך אדיר מולך בכיפה ולא היה לו יראה ממלך ישראל אלא שעשה להכעיס ותו גם שכר ע"ז הרבה שהיה ודאי להכעיס וז"ש ויעש אחאב את האשרה ויוסף אחאב לעשות להכעיס כי אין כוס להתגדל שעשה מיראה כמו שעשו עובדי העגלים : בימיו בנה וגו' את יריחה יש דורשין לשבח שאף על פי שירבעם הרבה להכעיס את אלהי ישראל והיו רואי' שלא נתקיימה קללות משה רבינו אעפ"כ היה חיאל בית האלי נזהר בדבר שלא לבנות העיר בשם הראשון אלא שינה שמה מיריחו ליריחה ולא היה עולה בדעתו שגם על זה גזר יהושע כי לולא כן לא היה בונה העיר אלא שא"כ החמיץ במות אבירם בכורו היה לו ללמוד ולא למד · ויש דורשי' לגנאי לומר שזה האיש חיאל בית האלי היה גרוע מאחאב כי אחאב שמכה נאמו בשמנה שלית דין ולית דיין שהרי משה אמר וסרתם ועבדתם וגו' ועצר את השמים וגו' וקללתו אינו מתקיימה והגשמים הוים בכל יום משא"כ חיאל בעיניו ראה כיסדה שמת אבירם בכורו ובאשר התל לבנות עוד מתו בניו זה אחר זה וע"מ לא מנע עד שכשגוב צעירו הציב דלתיה ולא חלי ולא מרגיש וכלה את מעשה ידיו ולא השיב ידו מבלע ודעו (ושעם שקילל יהושע בזה הצורה כתבנו ביהושע על פסוק ארור האיש אשר יקום ויבנה את העיר וגו') ומה שהוא יתברך מאריך להשלא כן בקללות יהושע כי ה' ית' מקים דבר עבדו · ועל הנוגע אל עצמו מאריך · ועיין עוד שנשי' אחרי' בפירושי מה"רס אלשין ז"ל : ויאמר

כלי יקר

אבליבה הוא ירושלם שזכמו שאמר בתנא דבי אליהו וכך היה דעתו אמר כשם שירושלם כו' ועל זה אמר ויעש הרע בעיני ה' וירע מכל אשר לפניו בתכלית אשר לו בבנין שמרון כאמור · או אפשר שאמר ויעש הרע בעיני ה' הרע בלבד עם היות שהוא הגדיל לעשות וירע מכל אשר לפניו עכ"ז לא היה ב"כ רע בעיני ה' מכל אשר לפניו אלא ויעש הרע בעיני ה' לבד וזה היה מסיבת היות לו המלוה שהוסיף כרך על א"י ואף ע"פ שהיה שלא לשמה · לא כן כתיב גבי אחאב כתיב ויעש אחאב בן עמרי הרע בעיני ה' מכל אשר לפניו · ומ"ש ובחטאתו וכתיב ובחטאתיו כי ירבעם חטא חטא אחד על עשית העגלים ז"ש ובחטאתו הקרי אמנם לפי מה שלמדו ממנו קרינן ובחטאתיו לשון רבי' כי חטא המלכים אשר למדו ממנו הלוי בזוהרו וז"ש ובחטאתיו :

ואחאב בן עמרי כו' בתנא דבי אליהו הובא בילקוט · אמרו לא היה עשיר כאחאב בן עמרי רל"ב מלכים עבדו אותו בקשו למרוד בו שלא והביא בן כל אחד ואחד והושיבן תחת ידו בירושלם ובשמרון ועובדי ע"א היו וכיון שבאו לירושלם ובשמרון היו יראי שמים לאמיתן שנא' ויפקוד את נערי המדינות ע"כ · עוד אחז"ל פ"ח אחאב אח לשמים ואב לע"א אח לשמים דכתיב ואח לצרה יולד ואב לע"א דכתיב כרחם אב על בנים אמר רב נחמן אחאב שקול היה שנא' ויאמר ה' מי יפתה את אחאב ויאמר זה או' בכה וזה או' בכה מתקיף לה רב יוסף מאן דכתיב ביה רק לא היה כאחאב אשר התמכר לעשות הרע בעיני ה' ותנינן בכל יום היתה איזבל שוקלת שקלו לע"א ואת אמרת שקול היה אלא אמר רב יוסף ותרן בממונו היה ומתוך שההנה ת"ח מנכסיו כפרו לו מחצה מנשה היה שונה נ"ה פעמים בתורת כהנים כנגד שני מלכותו אחאב פ"ה ירבעם ק"ג ע"כ וק"ק דמאי מתקיף רב יוסף לרב נחמן דהא לרב יוסף נמי עם היותו רשע גמור ולא שקול עכ"ז ע"י שההנה ת"ח מנכסיו כפרו לו מחצה ולרב נחמן נמי יא' לך דלזאת הבחינה הוא שאמר שקול היה · ואפשר כי האתקפתא היא שאומרו ונעשה שקול השקול היה מורה שמעשיו בהכרע' ושקולי' שהיו לו זכיות כשיעור העונות ואין הדבר כן כי זכות מה שההנה לת"ח הוא שגרם שכפרו לו מחצה ואו' כפרו לו מחצה מורה שעשו עמו לפנים משורת הדין לכפר לו מחצה כי זה כח הצדקה ובפרט עם ת"ח : ולע"דן · לדקדק מה נשתנה באחאב שאמר בו ואחאב בן עמרי מלך על ישראל בשנת שלשים ושמנה שנה לאסא מלך יהודה מלך עמרי כו' ולא כתיב ועמרי מלך על ישרא' בשנ' שלשים ואחת לאסא מלך יהודה כו' והוכפל כאן בענייניו שני פעמים וימלוך וימלוך לא כן באביו עמרי לא כתיב אלא פעם אחת וימלוך וכן בזמרי וכן באלה בן בעשא ונראה במה שקדם בפסוק ויקן מפני מה זכה עמרי למלכות כו' שהכוונה מפני מה זכה לשלשלת מלכות יואלה ממנו לו ולבנו ובן בנו שזה מורה לשון למלכות ומאה שהמלכ' אחאב בזכות אביו עמרי שהוסיף כרך א' בא"י וז"ש ואחאב בן עמרי מלך על ישראל שלהיותו בן עמרי זכה למלוכה ולהודיע זה הפך הסדר ואמר ואחאב בן עמרי לגלות שלא בא להיותו מורה זמן המלכתו אבל מודיע ענין המלכהו שבזכות אביו מלך מפני שהוסיף כרך א' בא"י וכפל וימלוך אחאב בנו תחתיו וימלוך אחאב בן עמרי על ישראל וכו' בא לרמוז אל מה שזכרנו בשם תנא דבי אליהו אמר לא הוה עשיר כאחאב ורל"ב מלכים עבדו אותו כו' כי וימלוך תחתיו ר"ל מלכות כוללת באומות ואעפ"י שאביו לא היה שליט כי אם בישראל ילדק וימלוך תחתיו ואעפ"י שאחאב מלכותו בכל משלה ואחר כך אמר וימלוך אחאב בן עמרי על ישראל כי וימלוך הראשון היתה אפי' באומות ואולי זו היא הכנת אומרו מפני מה זכה עמרי למלכו' כלו' למלכות כוללת ואפי' באומות דהיינו אחאב שמלך בכל העולם · ואפשר עוד לו' שכפל וימלוך וימלוך חד לגופיה וחד לדרשה זו וימלוך אחאב להיותו בן עמרי ובזכות אביו שהוסיף כרך אחד זכה למלכות :

ויעש אחאב בן עמרי כו' ויהי הנקל וכו' סנהדרין פ"א ויהי הנקל לכתו בחטאות ירבעם בן נבט א"ר יוחנן קלות שעשה אחאב כחמורות שעשה ירבעם ומפני מה תלה הכתוב בירבעם מפני שהתחיל בקלקלה גם מזבחות' כגלים על תלמי שדי א"ר יוחנן אין לך כל תלם ותלם שבא"י שלא העמיד עליו אחאב ע"א והשתחו' לה · ומנא לן דלא אתי לעלמא דאתי דכתי' והכרתי לאחאב כו' עצור ועזוב עצור בעולם הזה ועזוב לע"ה ע"כ · ועיין רש"י ז"ל וכן הרלב"ג ז"ל והרד"ק ז"ל ומהרי"א ז"ל פי' כדחז"ל · ולע"דן שהיתה חומרת עונות אחאב והיותם רע בעיני ה' מכל אשר לפניו מפניו שהיו קלים החטאות בעיניו וזה היה מכבדיהם בעיני הש"ת וכמו שפי' בכלי חמדה בזעקת סדום ועמורה כי רבה וחטאתם כי כבדה מאד ר"ל שהיות חטאתם בעיניה' כחטאת שוגג עם היותם פשעי' ומרדים זה גרם לשכבדו מאד ע"ד מה שפי' הראשונים ז"ל שהשוגג להיותו כעשה בשגגה יקל בעיני החוטא ולכך הצריך הכתוב שיביא קרבן לה' לא כן במזיד שיכנע לבבו

כיון שבמזיד עשה ולא הצריכו הב"ה לקרבן שאין קרבן מתקרב אלא בשוגג וז"ש ויעש אחאב בן עמרי הרע בעיני ה' מכל אשר היה לפניו כי כל אשר היה לפניו היו רעים וחטאים אבל היו יודעי' שחוטאים לה' מאד אלא שהיו אנוסים מיצרם הרע · אמנם אחאב היה מחזיק עצמו בחסיד והגון וכאלו לשמים והוא היה אב לע"א שהיה בדעתו שכל אותם החטאות קלים הם וז"ש ויעש כו' מכל אשר לפניו ויהי סיבת כ"ז הרע מה שהיה בעיני ה' הנקל לכתו בחטאות ירבעם שלזה הרע מכל אשר לפניו שלא היה נקל בעיניהם דרך ירבעם אבל היו עושין כן כדי שלא תשוב הממלכה אל בית דוד בשוב ישראל את שיבת ציון וירושלם אמנם זה היה נקל בעיניו :

ויקם מזבח לבעל כו' עיין הרד"ק ז"ל וכן הרלב"ג וכן מהרי"א ז"ל · ולע"דן שחסרה בי"ת בבית הבעל להודיע שהקים מזבח לבעל והרבה כ"כ קרבנות עד שהוכרחו לעשות בית הבעל עצמו במזבח וז"ש ויקם לבעל והבית הבעל עצמו שמוש במקום מזבח המבדיל בין טומאה לטהרה כמה הבדלות כעין מה שנא' בשע"ה בחנוכת הבית כתיב ביום ההוא קדש המלך את תוך החצר אשר לפני בית ה' כי עשה שם את העולה כי מזבח הנחשת אשר לפני ה' קטן מהכיל וז"ש ויקם מזבח לבעל וגם בית הבעל עשאו כן גם מזבח או יהיה פירושו ויקם מזבח לבעל בית הבעל שבית הבעל הקימו למזבח והכל עולה לענין אחד :

ויעש אחאב כו' חז"ל פ"ח ויעש אחאב את האשרה ויוסף אחאב לעשות להכעיס את ה' אלהי ישראל א"ר יוחנן שכתב על דלתות שומרון אחאב כפר באלהי ישראל לפיכך לא יהיה לו חלק באלהי ישראל עד כאן · ולע"דן · שכוונת חז"ל לתרץ שתי קושיות שיש בפסוק האחר יאמר ויוסף להכעיס מכל מלכי ישראל אשר לפניו שכבר קדם ויעש אחאב בן עמרי הרע בעיני ה' מכל אשר לפניו זאת ועוד הוקשה להם אטו מפני שעשה אשרה הכעיס מכל אשר לפניו והלא ירבעם עשה עגלים · ועוד קשה שבתחילה אמר מכל אשר לפניו סתם ונכללו מלכי יהודה עם מלכי ישר' ועתה מפרט מכל מלכי ישר' ועוד בתחילה אמר הרע בעיניה' וכאן אמר להכעיס את ה' אלהי ישראל בדקדוק זה תירץ הכל והוא שהסי"ת מתפאר הוא בשהוא אלהי ישר' ועתה אחאב עשה אשר' נמלבד זה ויוסף אחאב לעשות להכעיס את ה' אלהי ישר' שההכעס היא זולת עשיית האשרה הנו' והוא במה שכתב אחאב אין לו חלק באלהי ישראל ורמז הכתוב זה ביתור אם באו' ויוסף אחאב להכעיס הזכיר תיבת אחאב לרמוז נוסח הכתיבה אחאב אין לו חלק באלהי ישר' וז"ש להכעיס את ה' אלהי ישר' לומר שהוא אין לו חלק באלהי ישר' בעבודה ולפיכך לא יהיה לו חלק באלהי ישראל באחרית שאינו רוצה חלק לעולם הבא כל זה היה נוסח הכתיבה שכתב על דלתי שמרון וז"ש מכל מלכי יש' שכולם היו להם חלק באלהי ישראל בעבודה ואעפ"י שעשו עגלים היו לפנים ולהבלית שלא תשוב הממלכה לישראל ואפי' העובדים אותם היו דרך המלעיים אבל זה הכעיס יותר מכול' במ"ש אין לו חלק באלהי ישראל אם כן זה הענין נוסף על הנז"ל ויעש וכו' מכל אשר לפניו רש"י ז"ל אשרה אילן נעבד ע"כ והרד"ק ז"ל הביא כחז"ל הנזכר וכן מהרי"א ז"ל :

בימיו בנה חיאל כו' ירושלמי פ"ח כתיב בימיו בנה חיאל וגו' חיאל מן דיהושפט ויריחו מן דבנימין שמגלגלין חובה ע"י חייב ע"כ הרי שתולין הקלקלה במקולקל · עוד לחז"ל בפ"ח בימיו בנה חיאל בית האלי תאנא באבירם בכורו לא היה לו לאותו רשע ללמוד ממשמע שנ' אבירם בכורו איני יודע ששגיב צעירו אלא מלמד שהיה מקבר והולך מאבירם ועד שגוב ואחאב שושביני' הוה אתא אחאב ואליהו לבי טמיא יתיב וקאמר דילמא כי לט יהושע לא יריחו ע"ש עיר אחרת ולא עיר אחרת ע"ש יריחו א"ל אליהו אין א"ל השתא לווטתא דמשה רבה לא מקיימא דידי' מקיימא דכתיב וסרתם ועבדתם אלהים אחרים וחרה אף ה' בכם ועצר את השמים ולא יהיה מטר והוא גברא מוקים ליה ע"א על כל תלם ותלם למסעד להו ולא שביק ליה למטרא למיזל ולווטתא דיהושע תלמידיה מקיימא מיד ויאמר אליהו מתושבי גלעד וכו' אם יהיה טל ומטר בשנים האלה כי אם לפי דברי בעא רחמי אאקלידא דמיה יהב ליה א"ל הב"ה זיל אמטר שקל ספסירא דמטרא וקם ואזל שנ' ויהי דבר ה' אליו לאמר לך ופנית לך קדמה כו' ע"כ אשר מתוך דחז"ל במאמר הזה נלמוד חיאל איש כי איש גדול היה כיון שאחאב המלך שושבינו היה והלך לבית אבלו הוא ואליהו ז"ל וכן בירושלמי כמו שאזכור בס"ד בפסוק ויאמר אליהו כו' והיה אפשר לו' דסבר בדאחאב שושביניה שאמר לווטתא דמשה רביה לא מקיימ' ודיהושע תלמידיה מקיימא · אבל הנכון מצטרף לזה הוא שסבר שלא החרים יהושע אלא יריחו בשם יריחו והוא בנאה על מנת לקראת אותה בשם עיר אחרת ואולי היה השנוי מיריחו בוא"ו לירחה בה"א שנכתב כאן בפסוק את יריחה סבר ששנוי זה יספיק לשלא ילכד בחרם והראיה הו' יתיב וקאמר כו' שאחאב אמר זה דילמא כי לט יהושע לא יריחו

מנחה קטנה

ויאמר אלי' וגו' הנה ידענו כי פנחס הוא אלי' ונאמר קנא קנאת ה' על דבר זמרי בן קנא פה קנאת ה' על פס"ו והנה אז פן יקנוש סאלקי' על קולו באמת באמור בלא בקנאה הכיא שעמדת וקמת בקנאתך היא להשיב חמתו יתברך משהשית אך קנאתך עתה סיבלכלותם ברעב ע"כ אמר חי ה' אשר עמדתי לפניו כל"א ויקם מתוך העדה שאותה העמידה היתה לפניו שהיה נגב לכלות את פושעי ישראל ואני עמדתי לפניו בקנאת ה' להשיב חמתו להשחית גם עתה אני נשבע בשמו לקנאת קנאתו ולא יחשב לי לקנאה להשחית שפן הקנאה היא כי בלא אני אומר שלא יהי' טל ומטר כי אם לפי דברי במנא כי ע"י דברי יותן טל ומטר להחיותם ברעב ולא ינגף שיראו וישובו ואני בדברי אחיה אותם כשל ומטר

כתובים

יז א

יִסְּדָהּ וּבִשְׂגִיב צְעִירוֹ הִצִּיב דְּלָתֶיהָ כִּדְבַר יְהוָה אֲשֶׁר דִּבֶּר בְּיַד יְהוֹשֻׁעַ בִּן־נוּן׃
א וַיֹּאמֶר אֵלִיָּהוּ הַתִּשְׁבִּי מִתֹּשָׁבֵי גִלְעָד אֶל־אַחְאָב חַי־יְהוָה אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר עָמַדְתִּי לְפָנָיו אִם־יִהְיֶה הַשָּׁנִים הָאֵלֶּה טַל וּמָטָר כִּי אִם־לְפִי דְבָרִי׃

ויהי

ובשגוב ק' · ה' בטעם בסיפ' · ל' וחס' · י"ג · אם

תרגום

כַּד שָׁרֵי לְשַׁכְלָלָא יָתַהּ וּשְׂגוּב זְעֵיר בְּנוֹהִי כַּד אֲקִים דַּשָּׁהָא כְּפִתְגָמָא דַייָ דִּי מַלִּיל בִּידָא דִיהוֹשֻׁעַ בַּר נוּן׃ וַאֲמַר אֵלִיָּהוּ דְּמִתּוֹשַׁב מִתּוֹשָׁבֵי גִלְעָד לְאַחְאָב קַיָּים הוּא יְיָ אֱלָהָא דְיִשְׂרָאֵל דִּמְשַׁמֵּשְׁנָא קֳדָמוֹהִי אִם יְהֵי שְׁנַיָּא הָאִלֵּין טַלָּא וּמִטְרָא אֱלָהֵן כַּד אֵימַר׃

והוה

דברי י"ג וסי' נמסר לעיל בהאי סיפרא סימ' ו':

רשי

ויאמר אליהו התשבי · מארץ ששמה תושב · חי ה' · למה סמכו כאן אלא שהלכו אליהו ואחאב לנחם את חיאל באבלו אמר אחאב לאליהו איפשר שקללת התלמיד נתקיימה וקללת משה רבינו לא נתקיימה שנ' וסרתם ועבדתם אלהים אחרים וחרה אף ה' בכם ועצר את השמים והרי כל ישראל עובדין ע"א ואין גשמים נעצרין מיד ויאמר אליהו וגו':

ונסתרת

רדק

ובשגיב · כתיב ביו"ד וקרי בו"ו כמו פעי פעוי עלין עלון כי אותיו' אהוי' מתחלפות: ויאמר אליהו התשבי מתושבי גלעד · מעיר ששמה תושב היה תחילה ואחר כך ישב בגלעד וכ"ת אליהו דמתותבי גלעד ונחלקו רז"ל מאיזה שבט היה מהם אמרו משבט גד היה ומהם אמרו משבט בנימן ומהם אמרו פנחס זה אליהו וכל אחד מהם סומך דבריו אל הפסוקים בדברים רחוקים ואנחנו לא ידענו האמת והנה גזר אליהו על המטר בקנאתו ליי' על עובדי ע"א ככתוב בתורת משה וסרתם ועבדת' אלהים אחרי' והשתחויתם להם וחרה אף יי' בכם ועצר את השמים ולא יהיה מטר ובטח באל שיקיים את דבריו ועליו וכיוצא בו נאמר ותגזר אומר ויקם לך כמו שאמר שמואל הנבי' אקרא אל יי' ויתן קולות ומטר ובעבור כי הרע מכל אשר לפניו גזר אליהו ואמר לו כי לא יהיה טל ומטר אולי יחזור בו והאל האריך אפים האריך אפו לו כאשר האריך לאשר לפניו ומה שאמר כי אם לפי דברי עד שיראה שיחזרו מעבוד ע"א כלם או מקצתן · ובדרש וכי מה ענין זה אצל זה אלא כשמתו בני חיאל כלם הלכו אליהו ואחאב לנחם חיאל ואמר אליהו כי בעון שבנה יריחו מתו בניו כדבר יי' אשר דבר יהושע בן נון · אמר לו אחאב מי גדול משה או יהושע אמ'לו משה שהיה רבו של יהושע אמר לו דברי הרב לא נתקיימו ודברי תלמיד נתקיימו והלא אמר משה ועבדתם אלהים אחרים ועצר את השמים והלא כל ישראל עובדי ע"א הם ואין השמים נעצרים קפץ אליהו ואמר ונשבע חי יי' אם יהיה השנים האלה טל ומטר כי אם לפי דברי: אשר עמדתי לפניו · שאני רגיל לעמו' לפניו בתפילה וכן אל המקום אשר עמד שם את פני יי': כי אם לפי דברי · כתרגומו אילהי' כד אימר כי לא בא המטר לפי דברו כי האל אמר לו תחילה לך הראה אל אחאב ואתנה מטר א"כ לפי דברי ר"ל עד שאמר במצות האל:

ונסתרת

רלבג

ויאמר אליהו התשבי מתושבי גלעד · הנה זכר זה לעולם הפלגת חטאת אחאב שאף על פי שראה קיום מה שייעד הנביא לו מן הרע על חטאתיו לא שב מפני זה אל יי' · וראוי שתדע שכבר הסכימו קצת רז"ל כי פנחס זה אליהו מפני מה שמצאו ביניהם מן ההתיחסות והנה נזכר בתורה שהשם ית' נתן לו את בריתו שלום ואמר הנביא בריתי היתה אתו החיים והשלום ולזה יראה שכבר נתן השם לפנחס אורך ימים נפלא והנה מצאנו שהיה כהן בימי פילגש בגבעה ובימי דוד מצאנו כתיב ופנחס בן אלעזר נגיד היה עליה' לפנים ויי' עמו וכבר בארנו בספר שפטים כי הוא היה מלאך יי' שנראה אל גדעון ואל יפתח והיה נושא אותו רוח יי' כמו מלאך יי' כמו שמצאנו גם כן באליהו ולזה אמר ותורה יבקשו מפיהו כי מלאך יי' צבאות הוא ולזאת הסבה אמר לפנים ויי' עמו והנה מצאנו באליהו שאמר לש"י קח את נפשי כי לא טוב אנכי מאבותי ר"ל שאין לו לחיות תמיד בזה העולם אבל ימות בדרך כל הארץ כי לא טוב מאבותיו ומצאנו גם כן שלא מת בעת אשר לוקח מעל ראש אלישע וזה כי אחר זה בא מכתב אליהו אל יהורם בן יהושפט כמו שנזכר בספר ד"ה והנה יתבאר כי זה היה אחר זה לפי שאלישע לא היה נביא כי אם אחר שלוקח אליהו מאתו כאמרו נחה רוח אליהו על אלישע והנה מצאנו כי אלישע נבא בימי יהושפט כאמרו חי יי' אשר עמדתי לפניו כי לולא פני יהושפט אני נושא וגו' וזה לאות כי אליהו היה חי אחר זה ואם אמר אומר כי כבר כתב זה אליהו קודם מותו ובא המכתב ליורם אחר מות אליהו אמרנו לו בלתי אפשר הוא זה כי כבר נכללו בדברי' ההם ענינים לא יתכן שיאמרם הנביא קודם היותם וזהו מה שנגהו על שלא הלך בדרכי אבותיו הטובים והלך בדרכי מלכי ישראל והרג את אחיו בית אביו הטובים ממנו ויעד אותו שישיגהו עונש נפלא על זה כמו שנזכר שם וזה לא יתכן שייעד בו הנביא קודם העשות החטאים כי אף על פי שיראה הנביא באיש אחד שכבר יחטא חטא מה הנה האיש ההוא יוכל להשמר שלא יחטא כי הש"י לא יכריח האדם שיחטא ושמהו בעל בחירה כדי שימלט מהרעות הנפשיות והגופיות כמו שבארנו בשלישי מספר מלחמות יי' והנה אם לא היה יכול להמלט מזה לא היה ראוי שיענש עליו כי הוא אנוס בעשיית החטא ההוא וזה מבואר מאד ולזה הוא מבואר כי לא מת אז אליהו ולא נעשית בקשתו במה שאמ' קח נא את נפשי ולזה תמצא שאמ' מלאכי הנה אנכי שולח לכם את אליה הנביא עם ה"א הידיעה ולפי שמצאנו זה הארך הנפלא מן החיים לאליהו והנה מצאנוהו גם כן לפנחס כמו שזכרנו ומצאנו בשניהם נשיאות רוח יי' אותם כאילו הם מלאכי יי' ומצאנו ברית החיים לפנחס כמו שזכרנו הנה מן הראוי שנאמר כי פנחס זה אליהו כי יותר ראוי שיובא זרות אחד משיובאו שני זריות והנה אמר שהוא מתושבי גלעד כי שם נתישב בימים ההם והנה היה דרך פנחס שיהיה נעלם זמן ארוך מהאנשים ואח"כ היה נגלה כמו שיראה במה שזכרנו בספר שפטים: אם יהיה השנים האלה טל ומטר כי אם לפי דברי · הנה מדרגת הטל בתקופו' היום כמדרגת המטר בתקופות השנה כי כמו שהמטר עתו בתקופת הקרה ולזה כן הענין בטל ולזה הוא יורד אצל סוף החלק השני מהלילה והפליג אליהו בשליחות השם למנוע מהם טל ומטר בכללות כל השנים ההם לא בעת שיאמר אליהו בשליחות הש"י כי הטל לא יעצר אפי' עם היובש:

ונסתרת

כלי יקר

יריחו ע"ש עיר אחרת ולא עיר אחרת ע"ש יריחו כי בזה טעה שלא היה ברור להם זה עד העת הניא שאמר להם אליהו אין ולא היו חוששין לקללות יהושע כיון שראו קללות משה רבו לא נתקיימו כמו שאמר אחאב שבזה מובן למה תלה הכתוב בימיו בנה חיאל שבימיו שהיה בו לקללו'משה שלא יעשו רושם ואפי' ברבוי ע"א וכפירה באלהי ישראל ככז"ל שכתב בדלתות שומרון אחאב אין לו חלק באלהי ישראל כו' על כן בימיו מלאו לבו של חיאל בית האלי לבנות את יריחו בשנוי השם כדכרשית · ולפי שמת בכורו כשייסדה והיה מקבר שאר בניו שבין הבכור לצעיר והיה לו ללמוד ביני ביני לזה קראוהו רשע במ"ש תאכה לא היה לו לאותו רשע ללמוד ממה שהיה רואה בניו מתים והולכים · ועיין רש"י ז"ל וכן הרד"ק ז"ל והרלב"ג ז"ל וכן מהרי"א ז"ל · ולע"דן מה שלמדתי מתוך מאמר הכז"ל שאמר בימיו בנה חיאל לומר שלהיות בימי אחאב הבלתי מאמין בקללות משה ע"ה וסרתם ועבדתם אלי"ם אחרים כו' ועצר את השמים וכו' נשא ק"ו לקללות ואלות התלמיד יהושע שלא יתקיימו ולזה בנה בימיו חיאל בית האלי את יריחה ונסמך ג"כ על מה ששינה שם העיר מיריחו ליריחה והעד שלא דקדק דבר ה' אשר דבר אל יהושע שסם כאמר את העיר הזאת את יריחו שכפל דבר ה' אשר דבר מורה את העיר הזאת ואפי' שישנה שמה בשם עיר אחר'ולא עיר אחרת בשם יריחו וזהו את יריחו וזהו כדבר ה' אשר דבר אל יהושע בן נון שרמז בכפל כדברי ה' אשר דבר למה שזכרנו את העיר הזאת את יריחו ואפי' היה השנוי מרוב'לא יועיל כ"ש מיריחו בוי"ו ליריחה בה"א · או אמר כדבר ה' כו' לפי שמתו כל בניו כמו שלמדו חז"ל למעלה ולז"א כי גם זה בכלל דבר ה' אשר דבר אל יהושע שלא היה דבר ה' על בן הבכור והצעיר אלא גם על מה שבין הבכור לצעיר שכולם יספו · עוד אפשר שאמר שהאיש ההוא עודנו בהולתו ומוחרם לה'מלבד מיתת בניו כולם שכן היה דבר יהושע לאמר ארור האיש לפני ה' אשר יקום ובנה את העיר הזאת את יריחו בבכורו ייסדנה כו' שהם שני ענינים הא'ארור האיש לפני ה' והשני שימותו בניו מהגדול יחל ובקטן כילה וז"ש חיאל בית האלי שעדיין הוא וביתו באלה ובחר' שהחרים יהושע את הבונה יריחו מלבד באבירם בכורו ייסדה ובשגיב צעירו כו' עכ"ז עדיין בית האלי הוא לאה ולחרם כדבר ה' אשר דבר ביד יהושע בן נון השני דברים יחדיו דבר ה' בידו הארירה ומיתת הבני'כאמור ומתוך פסיקתא שהביא הילקוט בסי' ר"ס הכתבהו בס"ד בסמוך בפסוק ויאמר אליהו התשבי נלמוד שחיאל זה נהרג ע"י אליהו בתוך נביאי הבעל שכן למדו מפסוק כדבר אפרים רתת נשא ויאשם בבעל וימות זה חיאל בית האלי וצריך לו' שנהרג ע"י אליהו יהיה כשבנה המזבח אלול ובא נחש ונשכו לחיאל בית האלי וכמו שא'חז"ל כמו שאזכיר בפסוק או שיהיו מדרשים חלוקים:

ויאמר אליהו התשבי כו' בירושלמי פ"ת ויאמר אליהו התשבי כו' וכי מה ענין זה אצל זה אלא אמר הב"ה הדין חיאל גברא רבא הוא זיל וחמי ליה אפין א"ל לית הנא מיזל אמר ליה למה א"ל דאי אנא מיזל איכון מבעיסין לך אין אימור לי מילין ולית אנא מיכל סביל · אמר ליה זיל אי אמרין לך מילין דמכעיסין לך כל מה דאת גזר אנא מקיים אזל אשכחינון עסיקין בהדין קרא ויפבע יהושע אמרין בריך אלההון דלדיקיא דמקיים מלוי דלדיקייא והוה תמן אחאב א"ל מי גדול משה או יהושע השתא לווטתא דמשה רביה לא מקיימא ודידיה מקיימא דכתיב וסרתם ועבדתם כו' ועצר את השמים וכו' ככז"ל בפסוק הקודם מפ"ח דגמרא דילן · ובמאמר הזה מובן סמיכות ויאמר אליהו אל הפסוק הקודם ומובן ג"כ איך יאמר אליהו כתאום אל אחאב חי ה' אלהי ישראל אם יהיה טל ומטר כו' אלא ודאי שקדמו דברי הכעסת אחאב לאליהו בבית אבל בני חיאל האלי · וגם זה מובן על נכון אומרו אשר עמדתי לפניו לומר לא מלבי אני עושה זאת אלא אשר עמדתי לפניו קודם בואי בית חיאל הבאי וכדר לי זיל אי אמרין לך מלין דמכעיסין לך כל מה דאת גזר אנא מקיים כו' וזהו אשר עמדתי לפניו ובקנאתו לקיים דברי משה ע"ה שאמר וסרת'ועבדתם אלהים אחרים והשתחויתם להם וחרה אף ה' בכם ועצר את השמים ולא יהיה מטר והאדמה'לא תתן את יבולה וז"ש ג"כ אלהי ישראל שירה אלהותו וקיום דברי נביאתו אשר ביד משה נביאו ע"ה · עוד לחז"ל בבראשית רבה אליהו משל מי רבי אלעזר או משל בנימין שנאמר ויערשיה ואליה וזכרי בן ירוחם כל אלה בני בנימין רבי נהוראי אמר משל גד הוא הה"ד ויען אליהו התשבי מתושבי גלעדי א"ר פליפי בר נהוראי מאן חזית למימר כן א"ל דכתיב ויהי להם הגבול יעזר וכל ערי הגלעד · מה מקיים רבי אליעזר קרא דרבי נהוראי מתושבי גלעד מיושבי לשכת הגזית הוה ומה מקיים רבי נהוראי קרא דרבי אלעזר ויערשיה ואליהו מדרשות הם בשעה שהב"ה מרעים עולמו היה מזכיר זכות אבות בני ירוחם והב"ה מרחם מתמלא רחמים על עולמו פעם אחת נחלקו רבותינו בדבר הלו אומרים משל גד והלו אומר משל בנימין בא ועמד לפניהם א' להם רבותי מה אתם נחלקים עלי אני מבני בניה של רחל אני ע"כ: · ולע"דן מזכיר זכות אבות היכי רמיז וכי תימא דיליף מתיבת בני ירוחם מרחם על בניו ולהיות שם בני סמוך בני פלוני מורה בתיב' בני שבזכו'היותם בני אבות הקדושים ירוחם מרחם הש"ת על עולמו · יקשה דתיבת אליהו מאי דריש ביה ונראה דאליהו דריש לשון בני אלים הם האבות ואליהו בני כמו הפוך בני אלי העולם הוא ירוחם ואליהו שני תיבות או הכל תיבה אחת מלשון אלים כאמור שעל אבות העולם אמר שבזכותם בני ירוחם מרח' על בניה ע"כ למדו מהמדרש הזה מפי אליהו עצמו שהוא מבני בניה של רחל ובגירסת הילקוט מביא בשעת שהב"ה מרעיש עולמו אליהו מזכיר זכות אבות בני ירוחם הב"ה מתמלא רחמים על עולמו ע"כ ולגירסא זו זכות אבות יליף מתיבת בני שהוא סמוך בני אבות העולם וע"י כן ירוחם · ואליהו כפשוטו · בפסוק אבאר זה המאמר עוד לחז"ל בפסיקתא שיטה אחרת שאליהו משבט לוי הובא בילקוט בסימן ר"ט זה לשונו ובנביא העלה ה' את ישראל ובנביא נשמר · ובנביא העלה ה' את ישראל זה משה ובנביא נשמר זה אליהו ז"ל · אתה מוצא שני נביאים עמדו להם לישרא' משבטו של לוי משה ראשון ואליהו אחרון ושניהם גואלים את ישראל בשליחות משה גאלם ממצרים ועתה לך ואשלחך אל פרעה ואליהו לעתיד לבא הנה אנכי שולח לכם את אליה הנביא משה גאל'ממצרי' תחילה עוד לא חזרו ונשתעבדו במצרים ואליהו כשיגאל אותם מן הרביעי' עוד אינם חוזרים ומשתעבדים אלא תשועת עולמים אתה מוצא שמשה ואליהו שוים זה לזה לכל דבר משה נביא ואליהו נביא · משה נקרא איש האלהים ואליהו נקרא איש האלי"ם: משה עלה למעלה ואליהו עלה למעלה שנאמר ובהעלות ה' את אליהו · משה הרג את המצרי ואליהו הרג את חיאל שנ' ויאשם בבעל וימות: משה נתכלכל ע"י אשה שנ' קראן לו ויאכל לחם ואליהו נתכלכל ע"י הצרפית שנ' לקחי לי פת לחם בידך · משה ברח מפני פרעה ואליהו ברח מפני איזבל · משה ברח ובא אל הבאר ואליהו ברח לבאר שבע שנאמר ויבא באר שבע · משה אמר אם כמות כל אדם ימותון אלה ואליהו אמר חי ה' אם יהיה טל ומטר במשה ויעבור ה' על פניו ואליהו והנה קול אלי' · משה כנס את ישראל לפני הר סיני ואליהו כנסם להר הכרמל: משה בער עובדי ע"א שנ' שימו איש חרבו ואליהו ויתפש את נביאי הבעל וישחט · משה קרא לה' מי לה' אלי ואליהו קרא שנ' ויאמר אליהו לכל העם גשו נא אלי משה נטמן במערה שנ' ושמתיך בנקרת הצור ואליהו נטמן במערה שנא' ויבוא אל המערה וילן שם · משה ואבא עד הר האלי"ם ואליהו ויבא אל הר האלי"ם · משה בא למדבר ואליהו בא למדבר: משה השיח עמו ע"י מלאך שנ' וירא מלאך ה' אליו ואליהו והנה מלאך ה' · משה ארבעים יום וארבעים לילה לחם לא אכל ואליהו וילך בכח האכילה ההיא ארבעים יום: משה התפלל אל תשחת עמך ואליהו התפלל שנ' ענני ה' ענני משה הפש זכות אבות שנא' זכור לאברהם ואלי' י"ב מצבה לאמר ישראל יהיה שמך: משה קבלו ישר' ע"י אהבתו של מקום שנא' כל אשר דבר ה' נעשה ואליהו קבלו ע"י ה' הוא האלהים · משה עשה מסכן כבית סאתים זרע וכן אליהו משה כשבנה את המזבח שתים עשרה מצבה לשנים עשר שבטי' למספר בני ישר'וכן אליהו ויבן את האבנים בשם ה' ע"כ · וכוונת המדרש דפנחס הוא אליהו ומשבט לוי הם · והכריחם ז"ל כפל הפ' ובנבי' העלה ובנביא נשמר דהוי"לל ובנביא העלה ה' את ישראל ממצרים ונשמר ומהו נשמר אם על שמירתם של ישראל קאמר לא ילדק שהרי נשמרו בכמה נביאים שהיו שומרים ומגינים על ישראל בכל דור ודור פרנסיו ונביאיו לעומת זה הוכרחו לפרש ששני נביאים הזכיר כאן האחד בנביא העלה ה' את ישראל ממצרים ובנביא אחר נשמר תמיד או נשמר שהנביא נשמר לעת מצא זו הגאולה העתידה ולהיות שני נביאים אלה משה ואליהו מתייחסים לכך סתם הפסוק ואמר ובנביא העלה ה' את ישראל ובנביא נשמר כאילו הוא כיון שאליהו כיוצא דמשה שמניהם מתדמים בבחינות רבות שמה שאירע לזה אירע לזה וזה כיון בעל המאמר להביא כל הדברים מההתייחסות משה ואליהו כדי ליישב אומר ובנביא ובנביא סתם כאילו הוא אחד בהתייחסות פעולה'עם היותם שנים מההכרת כפל ובנביא ובנביא ובפסוק והשארתי אבאר זה ועיין הרלב"ג ז"ל וכן מהרי"א ז"ל הות באות · עוד לחז"ל בירושלמי דאין עומדין אם יהיה טל ומטר רבי ברכיה אמר ייסא ורבנן חד אמר על המטר נשמע לו ועל הטל לא נשמע לו וחד אמר על הטל והמטר נשמע לו מ"ד על הטל לא נשמע לו מן הדא לך הראה אל אחאב ואתנה מטר · ומ"ד בין על הטל ועל המטר נשמע לו והיכן הותר נדרו של טל אמר רבי תנחום סברין מימר כדר שהותר מקצתו הותר כולו · אית דבעי אמר בבנה של צרפית עד כאן וכמו שנזכיר בענין בנה של צרפות בס"ד וגם במסכת תעניות פ"א אסיהי'טל ומטר וכתיב לך והראה אל אחאב ואתנה מטר על פני האדמה ואלו טל לא קאמר ליה מאי טעמא משום דלא מעצר תהנה בטל וברוחות לא חייבו חכמים להזכיר ואם בא להזכיר מזכיר משום דלא מיעצרי וכי מאחר דלא מעצרי אליהו אשתבועי למה ליה"ק ליה אפי' טל דברכה נמי לא אתי ולהדריה לא מנכרא מילתא עד כאן הנה נתבאר מאלו הפסוקים בכללן גם במ"ש אם יהיה על

למד

וַיְהִי דְבַר־יְהוָה אֵלָיו לֵאמֹר׃ לֵךְ מִזֶּה וּפָנִיתָ לְּךָ קֵדְמָה וְנִסְתַּרְתָּ בְּנַחַל כְּרִית אֲשֶׁר עַל־פְּנֵי הַיַּרְדֵּן׃ וְהָיָה מֵהַנַּחַל תִּשְׁתֶּה וְאֶת־הָעֹרְבִים צִוִּיתִי לְכַלְכֶּלְךָ שָׁם׃ וַיֵּלֶךְ וַיַּעַשׂ כִּדְבַר יְהוָה וַיֵּלֶךְ וַיֵּשֶׁב בְּנַחַל כְּרִית אֲשֶׁר עַל־פְּנֵי הַיַּרְדֵּן׃ וְהָעֹרְבִים מְבִיאִים לוֹ לֶחֶם וּבָשָׂר בַּבֹּקֶר וְלֶחֶם וּבָשָׂר בָּעָרֶב וּמִן־הַנַּחַל יִשְׁתֶּה׃ וַיְהִי מִקֵּץ יָמִים וַיִּיבַשׁ הַנָּחַל כִּי לֹא־הָיָה גֶשֶׁם בָּאָרֶץ׃ וַיְהִי דְבַר־יְהוָה אֵלָיו לֵאמֹר׃ קוּם לֵךְ צָרְפַתָה אֲשֶׁר לְצִידוֹן וְיָשַׁבְתָּ שָׁם הִנֵּה

ב׳ דסמי׳ · וְהֲוָה פִּתְגַם נְבוּאָה מִן קֳדָם יְיָ עִמֵּיהּ לְמֵימַר׃ אֵיזֵיל מִכָּא וְתִתְפְּנֵי לָךְ לְקִדּוּמָא וְתִטַּמַר בְּנַחֲלָא דִכְרִית דִּי עַל אַפֵּי יַרְדְּנָא׃ ל׳ ל׳ וא׳ והערבים · וִיהֵי מִנַּחֲלָא תִשְׁתֵּי וְיָת עוֹרְבַיָּא פַּקֵּידִית לְסוֹבָרוּתָךְ תַּמָּן׃ ב׳ · וַאֲזַל וַעֲבַד כְּפִתְגָמָא דַיְיָ וַאֲזַל וִיתֵיב בְּנַחֲלָא דִכְרִית דִּי עַל אַפֵּי יַרְדְּנָא׃ ל׳ ח׳ · וְעוֹרְבַיָּא מַיְתַן לֵיהּ לַחְמָא וּבִסְרָא בְּצַפְרָא וְלַחְמָא וּבִסְרָא בְּרַמְשָׁא וּמִן נַחֲלָא שָׁתֵי׃ ל׳ · ב׳ בטע׳ ר״פ ב׳ ג׳ ח׳ יחס · וַהֲוָה מִסּוֹף יוֹמִין וִיבֵישׁ נַחֲלָא אֲרֵי לָא הֲוָה מִטְרָא בְּאַרְעָא׃ ט׳ ר״פ · וַהֲוָה פִּתְגַם נְבוּאָה מִן קֳדָם יְיָ עִמֵּיהּ לְמֵימַר׃ ב׳ · ל · קוּם אֵיזֵיל לְצָרְפַת דִּי לְצִידוֹנָאֵי וְתִיתֵּיב תַּמָּן הא

רש״י

ונסתרת · מפני אחאב ואיזבל : ויבש הנחל : כדי שידע צורך הגשמים · ויטרח לגלות שהיה קשה בעיני הקב״ה שישראל שרויין מתים ברעב : צרפתה · שם העיר : צויתי

רדק

גנסתרת · שלא ידעך אדם שם : והיה מהנחל תשתה · והיה חיותך זה כי מהנחל תשתה . והעורבי׳ יכלכלוך : ואת העורבים צויתי : עורבים ממש והם העופות השחורי׳ וטעם צויתי שמתי בלבם להביא לחם ובשר שתי פעמים ביום ואין לשאול מאין היו מביאין לו כי באמת ממקו׳ כשר היו מביאין לו אחר שברצון האל היו מביאין לו והרבה כשרי׳ היו בישראל שאומר והשארתי בישראל שבעת אלפים כל הברכים אשר לא כרעו לבעל וכל הפה אשר לא נשק לו ובדברי רז״ל י״א שהיו מביאין לו משלחנו של אחאב ויש אומרים משלחנו של יהושפט וי״מ העורבים סוחרים כמו עורבי מערבך והנה הכתוב אומר ונסתרת שלא ידעך אדם שם שהרי ראינו כי אחאב היה מחפש אחריו כמו שאמר אם יש גוי וממלכה וגו׳ ואולי הסוחרים ההם היו מסתירים אותו : צרפתה אשר לצידון · לפי שיש צרפתה אחר וזהו שכ׳ עליו אשר כנענים עד צרפת וזה צרפת שאמר הקב״ה לאליהו שילך שם הוא סמוך לצידון והי׳ של ישראל ; הנה

רלבג

ונסתרת בנחל כרית · הנה זה עדות כי הש״י יעשה מה שיעשה בסבות הפלאות ולא יחדש דבר כנגד הטבע אם לא בעת הצורך ולזה רצה הש״י שיסתר שם מפני אחאב וסבב הש״י שיגיע לו שם מזונו על יד העורבים והם עופות טמאים כדי שלא ידעו אדם שם ואין לשאול איך היה יודע אליהו כי הבשר ההוא כשר כי הש״י רצה שיאכל מה שיביאו לו העורבים עם שבכר היה אפשר שסבב הש״י להאכילו על ידי העורבים דבר טהור וכשר ואיך שהיה הנה לא היה בזה חטא כי לפי שעה יתכן לעבור על קצת המצות באמצעות הנבואה כמו שנתבאר בתורה : קום לך צרפתה אשר לצידון · לפי שהיה שם צרפת אחרת ה באמרו וגלות החל הזה לבני ישראל אשר כנענים עד צרפת אמר צרפתה אשר לצידון הנה

מנחה קטנה

ופנית לך קדמה רמז לו שיסי׳ פנייתו אל איתן האזרחי הוא אברהם שעליו נאמר מי העיר ממזרח שהוא קדמה ובזכותו יאות להאריך כי אברהם אבינו שהיה זן את כל גויי הארץ עובדים ע״ז ושנים עם ע״ז על כי מעם מועד אשר היו מתקרבים אל ה׳ וראוי לעשות כן לזרעו לבלתי דקדק כ״כ אם עובדים ע״א בי אם להאריך להם · גם אמר ופנית לך קדמה שהיה לך ללמוד מה שעשיתי לישראל בים סוף אע״פ ועבר בים ברם זה פסלו של מיכה ע״פ שהלך ה׳ את הים ברוח קדים עזה ונבקעו ישראל ביבשה ולא דקדקתי עמהם אע״פ שלא היו ראוי׳ כדאי׳ במדרש הללו עע״ז והללו עע״ז וכו׳ · שנית יכים כי גם אם יש ע״א בתוכם ג״כ יש צדיקים עובדים ואלה כנויי אמת שהשכינה בעמדה ושבעת אלפי׳ כל הברכים אשר לא כרעו לבעל כי הלא הוא כרת את מימי הירדן מפני ישראל אע״פי שסבר פסל מיכה את הירדן וזה רמז באומרו ונסתרת בנחל כרית לרמוז שמימי הירדן תמו נכרתו בשביל הצדיקים אשר בקרבם לא חס הוא ית׳ · ועוד כי גם אם נאמר שלא היו ראויים ליזון ינים אל העורב שאם שזימם בתיבה זן אותה גם ולא מנעו ה׳ כך יניחם להתפרנס כעורב וזה רמז לו באומר ואת העורבים צויתי לכלכלך למען יזכור דבר זה ויתן אל לבו וע״כ נרמז מאז באומרו עד יבשת המים כמ״ש חז״ל ולמען יזכור הדבר אירע לו כן כי עורבים זכו אותו עד יבשת המים מהנחל · ולהורות כי חפז ה׳ להיות ארך אפים לרבים : אמם

כלי יקר

למר כדאית ליה שלא ירד כלל ולמר כדאית ליה שאעפ״י שלא נעצר כי ירד אבל לא היה לברכה : ועיין רש״י ז״ל וכן הרד״ק ז״ל והוסיף והרלב״ג ז״ל ומהרי״א ז״ל כתב קרוב לדחז״ל שהיה אליהו מוכיח את אחאב ואו׳ לו שוב כא אל תהי עולה ראה מה שאירע לחיאל בית האלי שמתו בניו כולם יחדיו כדבר ה׳ אל יהושע גם אתה תהלה כמוהו ויבוא יומך ואחאב היה משיב מקרה הוא שהרי ייעדה התורה בעובדי ע״א ועצר השמים ולא יהיה מטר ולא נעצרו השמים אז מפני השיבו אליה חי ה׳ אשר עמדתי כו׳ אם יהיה טל ומטר ונשבע לו חי ה׳ אלהי ישראל כאילו אמר אתה אחאב חשבת כאילו השגחתו ית׳ ח״ו עברה ובעלה מן העולם ואולם חי ה׳ אלהי משגיח בהם ואפי׳ בעת רשעתם כדי להעניסם ואמר אשר עמדתי לפניו כלומר שניבא מלפניו וקבל ממנו ע״ד דכתיב כי מי עמד בסוד ה׳ · ומ״ש כי אם לפי דברי הוא שלא ירד בטבע כמנהגו של עולם אבל ירד כשיתפלל אליהו עליו וכן היה שאמר לו ה׳ לך הראה אל אחאב באופן שיחלה פניו על הגשם והוא נתפלל עליו ויבוא להתקיים מאמרו אחר שבא המטר ע״פ דברו ותפלתו כמו שאבאר ע״כ והכל קרוב לכז״ל מדחז״ל וכן כתב הוא ז״ל · ולע״דן במ״ש רש״י ז״ל גבי תשבי מעיר ששמה תושב כנז״ל אפרש ע״פ דרכו או מתושבי גלעד שהיו בגלעד שני עיירות שם תושב וגם בזולתו משאר מקומות יש מקום ששמו תושב ולז״א התשבי ע״ש שהוא מעיירות הנקראו׳ תושב אשר בגלעד ז״ש מתושבי גלעד ובזה מובן שלא אמר מיושבי גלעד או התשבי מגלעד תושבי מורה מקום על הנקראים תושב בגלעד ושהיה מהם ועל שמם נקרא תשבי חי ה׳ אלהי ישראל כלו׳ אם הב״ה האריך לך אפים במה שלא עצר את השמים מהיות טל מטר אין זה מקוצר יד להנקם עמך אלא שחי ה׳ אלהי ישר׳ ולא אים אל למהר להנקם מחבירו פן יקראנו הסון כי חי ה׳ ומעתה אשר חשבת שבטלו דברי משה במ״ש ועצר את השמים ח״ו אין הדבר כן אלא אלהי ישראל הוא ודבר אלי״כו יקום לעול׳ אשר עמדתי לפניו וידעתי בעמדו לפניו בהשגת נבואה והשגתי שאם יהיה טל ומטר השנים האלה לא יהיה בי אם לפי דברי מלשון דבר ה׳ שהוא נבואה וזהו לשון דברי כמו דבר ה׳ דבר בי ומלתו על לשוני · ולפי זה לא נשבע אליהו חי ה׳ אבל הוא דרך הודעה לאחאב על איחור הפורענות כאמור · וכבר זכרתי דלשיטת חז״ל בקנאתו על דברי אחאב נשבע חי ה׳ אלהי ישר׳ שיברר אלהותו עליהם וקיום תורתו כמ״ש ועצר את השמים אם יעבדו ע״א ואמר אשר עמדתי לפניו שגדר לי לקיים דברי אם תקניטוני בדבריכ׳ זדים כנז״ל בדחז״ל ומ״ש אם יהיו השנים האלה דהי״ל אם יהיה בשנים האלה בבי״ת ובדקדוק זה נתרץ קושיא חז״ל שאפי׳ על הטל נשבע שלא ירד טל ברכה כנז״ל בגמרא ז״ש השנים האלה שלא נשבע שלא ירד בשנים האלה כי בהכרח ירוד ירד אפי׳ בשנים האלה כי הטל אינו נעצר אבל שבועתו היא אם יהיה השנים האלה טל ומטר כלו׳ שהטל ומטר המחוייב לירד בשנים האלה שלא יהיה בו ברכה כי אם לפי דברי אם אגזור בו לברכה יהיה כן ואם לקללה לקללה אלא שהשי״ת מנע המטר לגמרי והטל מנעו מהיותו מבורך ולפי זה לפי דברי כפשוטו כי בו תלוי הדבר לגזור אומר ויקם לו לברכה או לזולתו · והקב״ה אמר ואתנה מטר ולחז״ל באגדת שמואל אשר עמדתי לפניו ר׳ ברכיה ברבי אלבו בשם ר׳ שמואל בר רב יצחק וכי לפני שכינה הוא עומד אלא כל זמן שהיה עומד לפני אחיה השילוני כאילו עומד לפני השכינה ע״כ שתמיה היא כי הנביא לא יתכן שלא יתגהל וירדם כדי שיבוטלו החושים החומריים ממנו והוא יושב ובטל או נופל וגלוי עיני השכל להשיג חוץ ממשה ע״ה שדבר ה׳ עמו פנים בפנים השגה ברורה וכאשר ידבר איש אל רעהו בלי שום בהלה לז״א וכי לפני שכינה הוא עומד כאיש העומד לפני חבירו לא יתכן שלא תאחזהו פלצות כי מחומר קרוץ וצריך ביטול החושים כאמור אלא כל זמן שעומד לפני אחיה השילוני כאילו מקביל פני שכינה · ולפי הסוד בענין אליהו שאמרו עליו הראשונים שהיה א׳ מצבא המרום במרו׳ היו מהלכים בין העומדים האלה והב״ה שלחו בתחתונים להוכיח העולם ואח״כ נסתלק וחזר למשפטו הראשון · בזה אבין או׳ אשר עמדתי לפניו ממש עומד לפני השכינה בין העומדים לפניו ראשונה במלכות שמים :

ויהי דבר ה׳ כו׳ לך מזה ופנית כו׳ רש״י ונסתרת מפני אחאב ואיזבל · וכן הרד״ק ונסתר׳ שלא ידעך אדם שם וכן הרלב״ג שזה אות שהשי״ת יעשה מה שיעשה ע״י סבות הראותו ולא ירצה לבטל הטב׳ אלא בעת צורך גדול ע״כ וכן מהרי״א · ולע״דן שאעפ״י שאליהו לש״ש נתכוון לכבוד ה׳ ועבודתו עכ״ז היה פועל אכזריות למנוע מהם אפי׳ הטל שאינו נעצר כמ״ש חז״ל בירושלמי אבל הטל אינו יורד בזכות בריה מה טעם כטל מאת ה׳ אשר לא יקוה לאיש ולא ייחל לבני אדם ע״כ והכוונה שהיה אפשר לו׳ שהטל ירד בזכות יחיד סגול׳ או בזכות רבים כי כן אל כביר לא ימאס לז״א שהטל אינו יורד בזכות ברי׳ אלא ברחמי ה׳ ושפע מטובו הוא אשר לא יקוה לאיש א׳ איש אל״ים להורידו בשבילו ולא ייחל לבני אדם רבי׳ להורידו בזכותן ולעומת זה אמר לו לך מזה שטרדו משם לו אפשר לך מזה כלו׳ מזה האכזריות שעשית במניע׳ הטל מהברכה לך נע ונד ופנית לך קדמה ונסתר׳ שם בנחל כרית כי שם מושבך שצריך הכרה כשם המקום אשר תשב בו נחל כרית ל׳ כרית · ובזה יובן היות כלכלתו ע״י האכזרים העורבים ולא זולתם לפי שהוא עשה בזה פועל אכזריות · ואם לעוברי רצונו כך לעושי רצונו עאכ״ו שיתמלא רחמים ית׳ וית׳ שמו · וסיוע לזה מדרש״י ז״ל בסמוך גבי ויבש הנחל :

והיה מהנחל כו׳ והעורבי׳ במס׳ חולין פ׳ הכל שוחטין מהיכן מייתו ליה מבי טבחי דאחאב ועפ״י הדבר מפני דמומר לאלילים אסור לאכול משחיטתו ומאי עורבים אמר רבינא עורבים ממש א״ל רב אחא בר מניומי ודילמא תרי גברי דהוו שמייהו עורבים מי לא כתיב ויכו את עורב בצור עורב א״ל ואיתרמי מילתא דתרוייהו הוו שוייהו עורבים ודילמא על שם מקומם מי לא כתיב וארם יצאו גדודים וישבו בו נערה קטנה וא״ר פדת נערה קטנה נערה דמן נעורן א״כ עירביים מ״ל · וחז״ל בב״ר פירשו העורבים על שם מקומן ולא חששו לקושיא זו של עורביים מבעי ליה · ובתנחומא דא׳ משולחנו של יהושפט לפי שלא היו רוצים ליכנס בביתו של אחאב להוציא משולחנו של אותו רשע כלום לאותו צדיק מפני שהיתה ביתו של אותו רשע מלאה אלילים הוי מעוף השמים תחכמנו ע״כ · וקשה על מדרש תנחומא דמנא ליה שלא היו נכנסי׳ לבי׳ אחאב לפי שכולו מלא אלילים ולמוד מעוף השמים תחכמנו דלמ׳ משום דמומר אסור לאכול משחיטתו וכההיא דמסכת חולין · ונראה שלא יחוייב שיקחו לו בשר יקחו לו לחם או שאר מזון המותר וזה דקדק בתנחומא שאמר להוציא משולחנו של אותו רשע כלום לאותו צדיק דתיבת כלום מורה על כל דבר מזון זולת בשר המות׳ לכ״ע ומדלא רצו להוציא כולם למדנו שלא רצו ליכנס לביתו של אותו רשע לפי שהיה מלא עבודת אלילים א״כ מעוף השמים תחכמנו שאפי׳ בדבר שאין בו איסור נבילה לא רצו להוציא משולחנו של אחאב שלא להכנס לביתו משום אלילים · ועיין הרד״ק ז״ל וכן מהר״יא ז״ל ככל הנז״ל : ולע״דן לדקדק לשון והיה והוא מיותר די שיאמר מהנחל תשתה ואפי׳ הודעה זו כולה מיותרת כי בהיותו שם בנחל ודאי שישתה ממנו כי אין מים זולתו · ומהו ואת העורבי׳ צויתי לשון צווי · וחז״ל אמרו בב״ר בפסוק עד יבושת המים בזמן אליהו אמר רבי ברכיה בשם רבי אבא בר כהנא אמר לו הקב״ה קבלו שעתיד העולם להצטרך לו אמר לו אימתי אמר לו עד יבושת המים עתיד צדיק אחד לייבש את העולם ואני מצריכו להם ה״הד והעורבים מביאים לו כו׳ ע״כ שלפי דבריהם מקדם ומאז מזמן נח הודיע שלוה ומינה את שריו ומלאך העורבים שיהיה מוכן לעת יבושת המים בימי אליהו ובזה נבין או׳ והיה מהנחל תשתה ר״ל והיה זה הענין אשר העורבים יכלכלוך בעוד שמהנחל תשתה אבל ביבושת כמים של הנחל לא יכלכלוך במקום זולתו כי הצווי לא היה אלא פרטי אל העורבים שם מנחל כרית לבד ז״ש והיה מהנחל תשתה ואת העורבים צויתי לכלכלך שם שם דווקא ולא במקום זולתו ובזה אבין הבנה זולת הנזכר במ״ש עד יבושת המים שהוא פרטי אל יבושת מי הנחל כרית וביבוש׳ המים לא יכלכלוהו עוד · עוד אפשר והיה מהנחל תשתה רמז לו שלא יתמידו בו מים ואף ע״פ שהוא נחל עתיד הוא לייבש כדי שיצטער גם הוא בצרת צבור וז״ש והיה בעוד היותו מהנחל תשתה מכלל שיבוא זמן שלא יהיה נחל וז״ש ואת העורבים צויתי לכלכלך שם ואין לשון צווי נופל על העורבים אבל הודיעו שיאכל מה שיביאו לו כי בשר כשר יהיה ואת העורבים ע״פ התורה אשר צויתי בשר כשר על פי מה שצויתי יכלכלוך שם ואין מקר׳ יוצא מידי פשוטו ואת העורבי׳ צויתי לכלכלך שם ומדקדק לשון צויתי הוא כלמד על פי צווי התורה · ואמר לכלכלך ההכרחי כמו יכלכל דבריו במשפט לא מותרות אלא שהצדיקי׳ אומר מעט ועושי׳ הרבה והעורבים מביאים לו לחם ובשר בבקר ובערב והוכרחו שנים הא׳ ללח׳ והא׳ לבשר · ואם היה משולחן אחא׳ אליבא דמ״ד בגמרא מבי טבחי דאחאב לא נקשה לו · ולמה לא צוה ה׳ שיביאו משולחן יהושפט הצדיק · ומתרץ כי השי״ת רצה שמשולחן האוי׳ ומבקש להמיתו בכל גויי הארצו׳ וממלכות מתוך שולחנו מפתו יאכל ומבשרו ישבע בבקר ובער׳ להודיע את מעשה ה׳ כי נור׳ הוא אוכל לחמו יגדיל עליו עקב :

וילך ויעש וכו׳ והעורבים וכו׳ לעד״ן לדקדק יתור וילך ויעש כדבר ה׳ שהכל מיותר די שיא׳ וילך וישב בנחל כרית ולא שייך בזה לשון מעשה א״כ הי״לל וילך כדבר ה׳ וישב בנחל כרית · ונראה במה שזכרנו לחז״ל שמס׳ לו המפתח של גשמים וא׳ לו לך מזה ופנית לך כו׳ בתפילה לקח המפתח של גשמים בידו ולזה אמר לו שילך משם כדי שלא יכמרו רחמיו בראותו וסוער כל יבקשה פניו א״כ הלך לנחל כרית לשני הענייני׳ האלה הא׳ כדי שלא תקל׳ נפשו בעמל ישר׳ והשני מפחד אחאב ואשתו איזבל · ועל הענין הראשון אמר וילך ויעש כדבר ה׳ בקחתו מפתח הגשמים בידו ולכתו מאצל ישר׳ שלא יפצרו בו עד בוש · והענין השני וילך וישב בנחל כרית לברוח ולהסתר שם מפני פועלי און אחאב ואשתו :

והעורבים מביאים לו כו׳ כבר זכרתי היות אפש׳ שהעורב האחד יביא לו הלחם והשני בשר והוא קרוב אל השכל ויבא הלחם נקי והיו מביאי׳ לו בבקר ובערב להיות עיניו תלויות למרום ולצער עם ישר׳ או להודיע יד השי״ת כי לא תקצ׳ ידו מהושיע ולהאכילו בשר ולחם ובשר מבושל לשעתו בבקר וכן בשר מבושל לשעתו בערב ולא מבשר הבקר לערב ולא ילין מבשר הערב לבקר ובזה נבין שלא היו מביאין לו לחם לבד אלא לחם ובשר כי יד ה׳ לא תקצר :

ויהי מקץ ימים כו׳ עיין רש״י ול״עדן כדמהרי״א ז״ל שנה אחת נתעכב שם ובזה אבין או׳ ויהי מקץ ימים כמו ימים תהיה גאולתו · ימים או עשור · ואמר ויבש הנחל לומר שלא היתה יבישתו זו טבעית אלא השגחיית וכדרש״י כדי שיהיה גולה ומטולטל בצער כישראל המצטערים מפני זלעפות רעב ז״ש וייבש הנחל והוא פלא הטעם כי לא היה גשם בארץ והיה כל העולם בצער ואין ראוי שיהיה אליהו בנחת אלא גולה ומטולטל · ואולי ע״ז נקראת נחל כרית מקדם ומאז הוא יתב׳ מגיד מראשית אחרית על שם שעתיד הוא יתב׳ להכריתו ולייבשו בהשגחה עם היות נחל שוטף וזה מיוסד על דברי רש״י ז״ל במ״ש ויבש הנחל כדי שידע צורך הגשמי׳ בהיותו נע ונד אנה ואנה :

ויהי דבר ה׳ כו׳ קום לך צרפתה כו׳ פרקי ר׳ אליעזר רבי שמעון אומר מכח הצדקה המתים עתידים להחיות מנין אנו למדים מאליהו ז״ל שקבלו האלמנה בכבוד גדול ואמו של יונ׳ היתה עד כאן ובסמוך הכתוב שארית המאמר בפסוק באת אלי איש האלהים : ולע״דן מהו מכח הצדקה הי״לל בזכות הצדקה מהו לשון מכח · גם צריך לדעת איך הענין מידה כנגד מידה ונראה כי אין הב״ה מחזיק טובה בצדקה אלא כתיכתה בדרך כבוד ולב טוב וכמו שאמרו הראשונים ז״ל בפסוק ולא ירע לבבך בתתך כי בגלל הדבר הזה הנזכ׳ שלא ירע לבבך הוא שיברכך ה׳ לא בעבור הצדקה עצמה כי לו ית׳ הכח ושלו הזהב אבל הנתינה בלב טוב ודרך כבוד הוא שמחזיק לו טובה הב״ה וז״ש מכח הצדקה שכח הצדקה היא הנתינה אותה בלב טוב ובאופן שלא יתביים המקבל ויספק דמו דאזיל סומקא ואתי חיורא ומידה כנגד מידה כמו שהוא מחייה את המת העני חשוב כמת ומחייהו בדבר על לבו דברי ניחומי׳ מידה כנגד מידה בכח הצדקה הזו יחיו המתים ומביא ראיה מהצרפית שהיא לא האכילה לאליהו רק שקבלה אותו בסבר פנים יפות לבד וזה גרם שהחיה את בנה א״כ מכח הצדקה הנז׳ במתים חיים · ועיין רש״י והרד״ק ז״ל וכן הרלב״ג ז״ל וכן מהרי״א ז״ל

הִנֵּה צִוִּיתִי שָׁם אִשָּׁה אַלְמָנָה לְכַלְכְּלֶךָ׃ וַיָּקָם ׀ וַיֵּלֶךְ צָרְפַתָה וַיָּבֹא אֶל־פֶּתַח הָעִיר וְהִנֵּה־שָׁם אִשָּׁה אַלְמָנָה מְקֹשֶׁשֶׁת עֵצִים וַיִּקְרָא אֵלֶיהָ וַיֹּאמַר קְחִי־נָא לִי מְעַט־מַיִם בַּכְּלִי וְאֶשְׁתֶּה׃ וַתֵּלֶךְ לָקַחַת וַיִּקְרָא אֵלֶיהָ וַיֹּאמַר לִקְחִי־נָא לִי פַּת־לֶחֶם בְּיָדֵךְ׃ וַתֹּאמֶר חַי־יְהוָה אֱלֹהֶיךָ אִם־יֶשׁ־לִי מָעוֹג כִּי אִם־מְלֹא כַף־קֶמַח בַּכַּד וּמְעַט־שֶׁמֶן בַּצַּפָּחַת וְהִנְנִי מְקֹשֶׁשֶׁת שְׁנַיִם עֵצִים וּבָאתִי וַעֲשִׂיתִיהוּ לִי וְלִבְנִי וַאֲכַלְנֻהוּ וָמָתְנוּ׃ וַיֹּאמֶר אֵלֶיהָ אֵלִיָּהוּ אַל־תִּירְאִי בֹּאִי עֲשִׂי כִדְבָרֵךְ אַךְ עֲשִׂי־לִי מִשָּׁם עֻגָה קְטַנָּה בָרִאשֹׁנָה וְהוֹצֵאת לִי וְלָךְ וְלִבְנֵךְ תַּעֲשִׂי בָּאַחֲרֹנָה׃

טו כִּי כֹה אָמַר יְהוָה אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל כַּד הַקֶּמַח לֹא תִכְלָה וְצַפַּחַת הַשֶּׁמֶן לֹא תֶחְסָר עַד יוֹם תֵּתֵן־יְהוָה גֶּשֶׁם עַל־ פני

(Masorah notes beside the verses: ל׳ · צ׳ ; ב׳ וחס׳ ; נ״א פתח · ג׳ זוגי׳ דמיין ; ג׳ ; ב׳ בתרי לי׳ ; ג׳ · ב׳ וחס׳ ; ל׳ ומל׳ ; ל׳ ; כ״ב לי · ה׳ ; ה׳ ; ב׳ ב׳ כתי׳ ה׳ וחד כתיב ; תח ק׳)

הָא פַקֵּידִית תַּמָּן אִתְּתָא אַרְמַלְתָּא לְסוֹבָרוּתָךְ׃ וְקָם וַאֲזַל לְצָרְפַת וַאֲתָא לִתְרַע קַרְתָּא וְהָא תַמָּן אִתְּתָא אַרְמַלְתָּא מְגַבְּבָא אָעִין וּקְרָא לַהּ וַאֲמַר סְבִי כְעַן לִי זְעֵיר מַיָּא בְּמָנָא וְאֶשְׁתֵּי׃ וַאֲזָלַת לְמִיסַב וּקְרָא לַהּ וַאֲמַר סְבִי כְעַן לִי פִּתָּא דְלַחְמָא בִידִיךְ׃ וַאֲמָרַת קַיָּים הוּא יְיָ אֱלָהָךְ אִם אִית לִי מַדְעַם אֱלָהֵין מְלֵי פִּיסַת יְדָא קִמְחָא בְּמָנָא וּזְעֵיר מִשְׁחָא בִּצְלוֹחִיתָא וְהָא אֲנָא מְגַבְּבָא תְרֵין אָעִין וְאֵיעוֹל וְאַעְבְּדִינֵיהּ לִי וְלִבְרִי וְנֵיכְלִינֵיהּ וּנְמוּת׃ וַאֲמַר לַהּ אֵלִיָּהוּ לָא תִדְחֲלִין עוּלִי עֲבִידִי כְּפִתְגָּמַיְכִי בְּרַם עֲבִידִי לִי מִתַּמָּן חֲרָרָא זְעֵירָא בְּקַדְמֵיתָא וְתַפְּקִין לִי וְלִיךְ וְלִבְרִיךְ תַּעַבְדִין בְּבַתְרֵיתָא׃ אֲרֵי כִדְנַן אֲמַר יְיָ אֱלָהָא דְיִשְׂרָאֵל מָנָא דְקִמְחָא לָא יִגְמַר וּצְלוֹחִיתָא דְמִשְׁחָא לָא יֶחְסַר עַד יוֹמָא דְיִתֵּן יְיָ מִטְרָא עַל אפי

רשי

צויתי שם · בפמליא שלי שתכלכלך שם אשה אלמנה: קחי נא לי מעט מים · הוא לא היה מכיר באלמנה שאמר לו הקב״ה ולמד מאליעזר עבד אברהם ואמר אותה שתתן לי מים לשתות היא האלמנה: מעוג · כמו עוגה: מלא כף · תירגם יונתן מלא פיסת ידא: בצפחת · בוטוי״לא בלע״ז כמו שנאמר בשאול צפחת המים אשר מראשותיו: ומתנו · משם ולהלן נמות ברעב: עוגה קטנה בראשונ׳ · מדרש אגדה יש בבראשית רבה בותאמר לאה בגד: חלה ·

רלבג

הנה צויתי שם אשה אלמנה לכלכלך · ר״ל על ידי מופת כי לא היה לה דבר תכלכלהו בו כמו שיתבאר אחר זה ולפי שאמר לו הש״י שהיא תכלכלהו רצה אליהו לקחת המים והלחם מיד האלמנה: אם יש לי מעוג · הוא מענין עוגה ואמרה שאין לה שום דבר עוג׳ אך יש לה מעט קמח בכד ומע׳ שמן בצפחת: ואכלנוהו ומתנו · ר״ל שאחר זה ימותו כי אין לה מה לאכול מפני חוזק הרעב: אך עשי לי משם עוגה קטנה בראשונה · הנה צוה לה אליהו זה כי מפני כלכלה אותו יביא הש״י הברכה בקמח ה[…] ובשמן ואם תעש׳ לה ולבנה תחלה יכלה הקמח והשמן בו: ותאכל

רדק

הנה צויתי שם אשה אלמנה לכלכלך · אם נאמר שאין בלב האלמנה לכלכלו לא היה זה כי היא לא היה לה במה שתחיה היא אלא ע״י הנס אבל אליהו הבין מדבר האל כן כמו שאמר לו גם כן ואת העורבים צויתי לכלכלך שם וכיון שראה אליהו כי לא היה לאלמנה במה תחיה היא עצמה כ״ש שתכלכלהו ידע כי מה שאמר לו האל צויתי שם על ידי נס הוא שאמר שיגזור דברו ויברכו בבית האלמנה שתוכל לכלכלו לפיכך אמר לה כה אמר יי׳ אלהי ישראל כד הקמח לא תכלה וצפחת השמן לא תחסר · ואמרו בדרש כי זאת האלמנה אמו של יונה הנביא: לקחי נא לי · הלמ״ד מעמדת בנגינה: אם יש לי מעוג · כל דבר עוג בין פרוס׳ גדולה או קטנה: כי אם מלא כף קמח · שאינו עוג עדיין · ומלא כף תרג׳ מלא פסת ידא: ומתנו · אחר שנאכלהו נמות כי אין לנו מה נאכ׳ עוד: עשי כדבריך · שתעש׳ אותו מלא כף ועשי לי ממנו עוגה קטנה כי יספיק הקמח לי ולך ולבנך ומה שאמר בראשונה כי רעב היה כי לא אכל באותו הדרך · ויש דרש לפי שהיה כהן שתוציא לו מן העיס׳ חלה תחילה: לא תכלה · נכתב בה״א ונקודו כבעל א״לף ועניינו לשון כליון וחסרון כבעלי הה״א: עד יום תתן יי׳ · כתוב בנ״ון כמו לתתן שם ונקרא בלא נו״ן תת ושניהם נכונים וכבר כתבנו דעתינו בכתוב וקרי כי בגלות נשתבשו הנסחאות והיו מוציאין בנסחא אחת כך ובנסחא אחרת כך ולא עמדו על בירורם וכתבו האחת מבפני׳ והאחרת מבחוץ: ותאכל

מנחה קטנה

אשה אלמנה · למען ירא׳ במקום ההוא גרת אלמנה ויתום אשר הוא ית׳ מרחמם ומזהיר על עטיים שבמעט מתוגם שניהם לולי רחמי האל שפרנסם דרך נס ומהם יראה כיבמה וכתה כיוצא בהם בכל המון ישראל אשר יתמו ברעב ללחם באופן שטוב הוא יבקש עליהם רחמים ויהי׳ טל ומטר לפי דברו ושם יראה כי אף גם הוא ע״י זכות אשה אלמנה ע״ד גם מפרנס מה ימשו זולתו: צויתי אשה אלמנה לכלכלך אין הכונה בלו שדבר הוא ית׳ עמה כי אם שמעתה הכין לה לעשות הדבר מעלה עליה כאילו מעתה היא תכלכלנו. וגם היה הדבר בהפוך כי אלי׳ היה מכלכל אותה מ״מ הדבר נקרא על שמה כאילו היא מכלכלת אותו: והוצאת לי שבהוצאה תהיה ראשונה אך לא באכילה וז״ש אח״כ ותאכל היא והוא וביתה היא אכלה תחלה רק ע״י ההפרשה לו תחילה תחול הברכה בו: כד הקמח לא תחסר וגו׳ וגם לא היו מתמלאי׳ רק היה נשאר׳ בשיעור הראשון תמיד באופן שהי׳ הנס נפלא נראה בכל יום שהמועט היה מחזיק למרובים: ויהי כאתי

לקחי ג׳ וסי׳ יערף כמטר לקחי · לקחי נא לי פת לחם · ותאמר זך לקחי · וא׳ ולקחי ואטעם: ומתנו ה׳ בקריאה וסי׳ במסר בסדר ואתחנן:

כלי יקר

ז״ל · והרמב״ן שהיתה אשה אלמנה בולד אחד לבד היא תסתיר אותו בביתה ועל ידה תהי׳ מזונות וכלכלתו עד כאן: ולע״ד · כי להיות שאחאב הוסיף לחטוא מכל אשר לפניו במה שנטמאה באיזבל בת את בעל מצידון והיא גרמה לו כל הרשע ככתוב אשר הסתו איזבל אשתו כמבא כו מצידון תפתח לו הרעה ומשם מצידון בתחילה ישועתו לבוא כי כשהוצרך אליהו למפתח של תחיית המתים א״ל הב״ה אין לדרך ארץ שיהיו שתי׳ ביד התלמיד ואחת ביד הרב הולך להפקיד של גשמי׳ כדי לקחת מפתח של מתים שמצא כי כל הליכתו לצרפ׳ אשר לצידון לתקן הרע המשך לאחאב מהליכתו לצידון ולקחתו אשה מצידון ועתה ע״י אליהו ועל ידי אשה כשרה יתוקן הכל וז״ש לך צרפתה אשר לצידון וישבת שם כלומר שם בגבול את בעל אבי איזבל וז״ש וישבת שם ולא אמר ונסתר׳ · שם או אמר וישבת שם ישיבת קבע כי שנה אחת ושבית ישב שם · ואמר הנה צויתי שם אשה אלמנה לכלכלך לא כן אמר בעורבים שאמר ואת העורבים צויתי לכלכלך שם הטעם כי בעורבים שהיו מביאים לו לחם ובשר שייך לו׳ בהם ואת העורבים צויתי שכתתי בלבם או מאז ומקדם צויתי השר שלו לכלכלך שם המנם באשה אלמנה אשר ביתה ריקן כי אם עוגה אחת קטנ׳ לזה אמר הנה צויתי שם ר״ל הנה צויתי שם מצות חלה שע״י מצוה זו אשר על האשה האלמנה בזכותה תושפע ברכתי לכלכלך וכמו שאמר אך עשי לי משם עוגה קטנה בראשונה ואחז״ל כי אליהו כהן היה וחלה כטלת בראש וכמו שאכתוב בס״ד ז״ש הנה צויתי שם על מצוי חלה:

ויקם וילך צרפה כו׳ עיין רש״י ז״ל והרב״ע כיון אל דברי רש״י ובשער כ״ב שכתב בשום בדיקה מאליהו לדעת אם היא האשה אשר הוכיח ה׳ לכלכלו כי לא ידעה ועשה בדיקה כיוצא באליעזר ולזה נסה אותה בשאלת מים קחי לי מעט מים ולפי שלא כבדקה אלו עדיין אם היו כלי׳ קודש או חול אמר קחי נא לי מעט מים בכלי שירא׳ שהכלי הוא שלו: (ויכריח בדבריו ז״ל יתור בכלי) והנה האשה נזדרזה לעשות מאמרו שהיתה הולכת להביא והוא קרא אותה מיד כלו׳ איך צריכה לילך להביא כי הנה לא ידעתי ממה שראיתי ממך הוא זמ״ש ותלך לקחת ויקרא אליך ויאמר לקחי נא בידך אחר שנגמר נסיון המים חזר וניסה אותה בלחם אמר בידך פי ידע שהם מתן לו ע״פ שנים עדים יקום דבר שהיא כשרה ויליה עהדים והו בידך ע״כ · ולע״ד שלא הוצרך לנסיון כי בבואו פתח העיר מצא אשה אלמנה הזדמנות הזה מורה כי היא האשה כי לא כל הנשים יוצאות חוץ לעיר לקושש קש כמו בנות העיר היוצאות לשאוב מים שבימי אליעזר שע״כ הוצרך לניסיון הבוא אבל כאן והנה האשה אלמנה תיבת והנה מורה קיום דברי הש״ת בהיותה בפתח העיר ומקוששת עצים לאפות פת הוא · ולזה אמר קחי נא לי ר״ל הנני בא עיף ויגע ונמאת מהדרך ואם אשתה מעט מעט אצטרך למים רבים זיזיקוני ואולי גם כן יזיקוך כי אולי היה ביוקר ששכי שנת בצורת היא לג״א שנה לשון בקשה קחי נא לי מעט מים כלומר שמעט מים אשתה רק קחי אותם לי בכלי הידוע של מים ואשתה המעט מים הנזכרים רק שאלהי שתביא לפני כל הכלי כדי שתשבע עיני בראות מים רבי׳ לא יוכלו לכבות את אשר בקרבי וזהו בכלי בפ״תח החת הבי״ת ולא בשב״א שהוא כמו בהכלי הידוע וכן יכריע גם כן יתור בכלי כי לא יתכן זולת כלי אלא ודאי בכלי שכל המים שיש לי הם בו · ותלך לקחת בזריזות וכיסה אותה אם היא קמצנית או וותרנית במ״ש לה בעודה הולכת להביא מים לא הביא לי גם כן בידך פת לחם כלו׳ אגב גררא של המים הביא לי בידך כלאמר יד לקחי לי פת לחם בידך או יהיה בידך לו׳ ביד האחת מים ובידך פת לחם ואולי עשה שאלתו זאת ככותיים שמואלים בכל ואחר כך פת כי בכל בלא פת לא יאות כן שאל אליהו מים תחילה ואחר כך פת לחם · כי מים בלא אכילה קודמת יזיקו ובפרט לבא מן הדרך וזהו ותלך לקחת ויקרא אליה ויאמר לקחי נא לי פת לחם בידך מאחר שהסכמת לתת לי מים נא תני פת לחם כי לא יתכן מים בלא לחם ועשה זה דרך נסיון האם תקון בדבריו אם לא והיה מכשרותה שהשיבה אמירה אליו בכבוד גדול חי ה׳ אלי״ך ובשבוע׳ כאילו היא בושה ממנו ואין לאל ידה · ואולי אמר קחי נא לקחי נא לי כלו׳ נא לפי שעה תקחי את לי כי אחר כך יהיה זה סיבה להביא ברכה אל ביתך ולכי אקח ליך · והרד״ק ז״ל לקחי נא הלמ״ד מעמדת בנגינה ע״כ:

ותאמר חי יי׳ אלהיך כו׳ ויאמר אליה וכו׳ עיין רש״י ז״ל והרד״ק ז״ל וכן הרלב״ג ז״ל וכן מהרי״א ז״ל והוסיף שבאו׳ אליך נראה שהכירה בו כי איש אלהים הוא ולזה אמרה אלהיך ולא אמרה חי ה׳ אלהים · וכת״י מעוג מדעם כאילו המ״ם שמוסית לו׳ אין לי כלום ואפי׳ דבר מועט מעוגה כ״ש עוגה · ומ״ש עשי כדברך שתעשה אותו מלא כף המחזעשי לי ממנו עוג׳ קטנה כי יספיק הקמח לי ולך ולבנך ומ״ש בראשונה כי רעב היה שלא אכל באותו הדרך · ויש דרש לפי שהיה כהן שתוציא לו מן העיסה חלה תחילה עד כאן ועיין הרלב״ג וכן מהרי״א ז״ל כדהרד״ק והרלב״ג · והרב ב״ע ז״ל בשער כ״ב פירש כי האשה הזאת כוונה בכדיבות לזה בב״ת במחלוקת בן פטורי ור׳ עקיבא ז״ל דע״כ לא קאמר ר״ע וחי אחיך עמך אלא כשמספיק מים ומזון לאחד עד שיגיעו אל הישוב אבל כשאינו מספיק לא לזה ולא לזה תקנתו קלקלתו ויאכלו שניהם וימותו שניהם ובהא מודה ר׳ עקיבא לבן פטורי וז״ש ועשיתהו לי ולבני ואכלנוהו ומתנו ומאחר שאין תוחלת אלא ע״י נס · נס לאחד גם למה וכאכל יחדיו אנו ואתה ולזה אמר אליהו עשי כדברך שהדין עמך כמה שדנת שבכדון זה מודה רבי עקיבא לבן פטורי וזהו עשי כדברך אך עשי לי עוגה קטנה בראשונה ר״ל בעוד הקמח מועט והשמן מועט ואחר כך בהתרבות הקמח והשמן באחרונה ז״ש ולך ולבנך תעשי באחרונה ותוכלי לעשות לשבעה באחרונה כי כה אמר ה׳ וכו׳ ותלך ותעש כדבר ה׳ ותאכל היא והוא וביתה ימים הנה גם המקרא תוכיח שקדמה היא לאכול ושלא שאל הקדימה רק לגמור הבירוף ההוא אשר נמצאת בו שלמה גמורה עד כאן וק״ק דאם כן היה לה לומר שתעשה לה ולבנה ולאליהו ויאכלוהו יחדיו · ואפשר דכתיבת ואכלנוהו ככלל אליהו עמהם:

ולע״ד שנשבעה אם יש לי קמח מספיק כדי מעוג כי אם דבר מועט מלא כף קמח בכד ומעט שמן בצפחת שאפי׳ אותו המלא כף הוא בכד שכאשר תרצה להוציאו מן הכד ידבק בכותלי הכד מעט ממנו ויתמעט השיעור ממלא כף ומעט שמן והוא בצפחת שיתמעט מהנדבק בצדי הצפחת והצלוחית והראיה לדברי שהנני מקוששת שנים עצים לבד לפי שעה ולא עצים הרבה שהיות הקש מועט מורה על האפיה המועטת וכיון שלא יהיה עוד פת בשלו תכף לאכילה כמות ואפי׳ קודם העיכול מהלער שכלה הפת והשמן ז״ש ואכלנוהו ומתנו בה שעתה שנאכלהו ויאמר אליה אליהו אל תיראי מדלא קאמר ויאמר אליה אל תיראי אפשר שגילה לה אני אליהו וז״ש ויאמר אליה אליהו לא יתוייב שאמר אליה אליהו אני אלא מהכרח הזכירו תיבת אליהו יכריע כן ואמר אל תיראי בואי עשי כדברך ר״ל כיון שאמר האכילה כמות אם כן למה אטרח בהבל הזה של עוגה זה הקטנה אל תיראי ועשי כדברך כי בעשייה זו את עוש׳ המחוייב ליך מן הדין והשי״ת ירחם אך צריך בטחון בה׳ וז״ש אך לשון מיעוט כלו׳ מה שהבטחתיך אל תראי אך בזאת אך עשי לי משם עוגה קטנה ר״ל משם בעודו מועט לי משום עוגה קטנה בראשונה שעיקר העכול׳ הוא לתת הראשי ואפי׳ בעשייה ובאפיי׳ תקדימי אותי ולך ולבנך תעשי באחרונה כי כה אמר ה׳ אם כה תעשי בזכו׳ המצוה הזאת מבטיחך אלהי ישראל המשלם שכר טוב למתהלכים לפניו שכד קמח לא תכלה וכו׳ במנא שמה שלמד הרב״ע ז״ל מתיבת בראשונה למדנוהו מהו׳ אך עשי לי משם רולה לומר משם מהמועט ההוא:

כי כה אמר ה׳ אלהי ישר׳ כו׳ עיין הרד״ק ז״ל ומחילה מכבודו שאין הדבר כן כמו שהכריעו האחרונים ז״ל שאלו ואלו דברי אלי״ם חיים וכאמרו מפי הנביא ע״ה וכן בס״ה בפ׳ הזה על תת ה׳ גשם והשי״ת לא יתן הגשם עד תתן את הצרפית שע״י הזכות וכתיבת עוגה קטנה שתתלי לי תהיי את הכותנת הגשם כי בהתעוררות התחתונים יעורר השי״ת רחמיו ע״כ א״כ אין זה ח״ו השתבשות נוסחאות כמו שחשב הרד״ק אבל היה זה וזה דברי אלי״ם חיים כאמור וכבר זכרתי בספרים הקודמים בביטול דברי הרד״ק ז״ל בזה מחילה מכבודו · ומהרי״א ז״ל כי כה אמר ה׳ אלהי ישר׳ בהיות שלא מצאנו דיבור אליו על זה לפי שכאשר אמר לו השי״ת צויתי שם אשה לכלכלך הודיע אופן הפרנסה והנס שיעשה בזה עם היותה עניה סוערה ומ״ש כד הקמח לא תכלה כו׳ והיה ראוי שיאמר קמח הכד לא תכלה ושמן הצפחת לא תחסר כי הקמח הוא הצורך לא הכד אבל לפי שבהעדר הקמח תמנע כל מהיות כד הקמח לזה אמר כד הקמח לא תכלה כי תמיד תמצאנו בו קמח וכן הצפחת עד תת ה׳ גשם על פני האדמה שאז לא יצטרכו להוהו כנס ע״כ ועדיין ק״ק שיאמ׳ הנס בקמח ולא יזכור לא כד ולא צפחת: ולע״ד במה שזכרתי מרש״י ז״ל בפסוק צויתי שם בפמליא שלי שתכלכלך ובדבריו ז״ל אני מבין תיבת שם שהוא שם למעלה בפמליא שלי צויתי לכלכלך וז״ש כאן כה אמר ה׳ כי כבר אמר ה׳ כן בפמליא שלו כד הקמח כו׳ ומ״ש כד הקמח מסתפק אני במעשה הנס הזה מעשה שהיה איך היה האם כאמר שנתרבית הקמח והשמן או כאמ׳ שלא חסרו מהן והיו נוטלים והם באותו גדר שהיו וכן לעו׳ והיינו יכולים לפרש את הפסוקים האלה מסכימין כפי כל אחד מאלו הב׳ לדרין שבאו׳ צפחת השמן לא תחסר מורה שהצפחת עומדת הויה מלאה בלי חסרון ומדוקדק בזה שתלה הענין בצפחת וכן בכד הקמח לא תכלה כמו לא תכלא בא״לף לשון מניעה שלא ימנע מהיותו מלאה והכד כולו כד הקמח שאם כשהרו מעט בכמותו הי״לא הקמח לא תכלה והשמן לא יחסר · ומתוך לשון הרב״ע בשער כ״ב הנז״ל מורה שנתרבה הסולת שכתב זה לשונו ולך ולבנך תעשי באחרונה לכשיתרב׳ ותוכלי לעשות לשבע׳ עכ״ל: ־א שהשכל מחייב שלא נתרבה כלל אלא שהיו נוטלים קמח ושמן ולא יכלה הקמח ולא יחסר השמן כי מה בכל כשיתמלא וסוף סוף צריכים היו לקמח ולשמן שאין בכדי הכד והצפחת שיעור מספי׳ לעד שיתן ה׳ גשם על האדמה א״כ בברכה היה צריך עוד נס אחר ואפי׳ שנתמלא הכד והצפחת והרבו׳ בנסים למה א״כ כאמר שם הא׳ היה שאותו המיעוט השרה בו הברכה ולא יכלה ולא יחסר וכן מוכיח לשון הכתוב דבסמוך שאומר כד הקמח לא כלתה והשמן לא חסר שתלה הענין בקמח שהכד זכר הוא והי״לו לא כלה אמר לא כלתה על הקמח וחסר חוזר על השמן כי צפחת נקבה היא להודיע כי מעולם לא נתמלא הכד והצפחת לעו׳ חסרה היתה אלא שהקמח הוא שלא כלתה והשמן לא חסר מהשיעור שהיה בו בעת בא אליהו והיה ראיה נכונה והנה באמר שתלה הענין בכד ובצפחת לפי שהאשה

ותאכל היא והוא · הכתוב הזכר בתחילה והנקבה באחרונה והקרי להפך וטעמם ענין אחד כי שניהם אכלו אבל מנהג הלשון הוא כשזוכר זכר ונקבה כאחד יפול הלשון על הקודם אם זכר ואם נקבה והראשון הוא העיקר לפי' נזכר בראשונה כמו ותדבר מרים ואהרן ותכתב אסתר המלכה ומרדכי היהודי קיים עליהם מרדכי היהודי ואסתר המלכה וכן זה ותאכל היא והוא כי היא העיקר ואע"פ שעל ידי אליהו בא לה הנס · ובדר' הוא והיא כתיב בזכות אליהו אכלו : וביתה · בנה ואחרים בני ביתה אבל למעלה לא אמר אלא לי ולבני כי לא היה מספיק אלא לשניהם לבד והם קודמין לשאר בני הבית : ולפחת השמן לא חסר · לגזירת פעל בצרי כמו כי חפץ בבית יעקב ואמר חסר לשו' זכר כי טעמו אל השמן ולמעלה אמר לא תחסר לשון נקבה טעמו על הצפחת והענין אחד כמו שאמר למעלה הוא מנהג הלשון ברוב להיות טעם הפעל אל הדבק וכמעט יהיה הפעל אל הנדבק כמו כי היתה אליו פני המלחמה קול נגידים נחבאו קשת גבורים חתי' : עד אשר לא נותרה בו נשמה · יש מי שאומר שלא מת אבל וכל אלא היה חליו חזק מאד עד שנעצרה נשימתו ולא היו מכירין ממנו שום סימן חיות לא בנשימה ולא בדפק הגידים עד שחשבה אמו כי מת הוא וכן הוא אומר בדניאל לא נותרה בי נשמה אבל אותו הוא על דרך הפלגה והנכון כי מת מיתה גמור' כמו שסוברין בני העולם : להזכיר

אפי ארעא : ואזלת ועבדת כפתגמא דאליהו ואכלת היא והוא ואנש ביתה יומין : מנא דקמחא לא גמר וצלוחיתא דמשחא לא חסר כפתגמא דיי' דמליל בידא דאליהו : והוה בתר פתגמיא האילין איתמרע בר אתתא מרת ביתא והוה מרעיה תקיף לחדא עד דלא אשתארת ביה נשמתא : ואמרת לאליהו מה לי ולך נבייא

פני האדמה : ותלך ותעשה כדבר אליהו ותאכל הוא־והיא וביתה ימים : כד הקמח לא כלתה וצפחת השמן לא חסר כדבר יהוה אשר דבר ביד אליהו :
ויהי אחר הדברים האלה חלה בן־האשה בעלת הבית ויהי חליו חזק מאד עד אשר לא־נותרה־בו נשמה : ותאמר אל־אליהו מה־לי ולך איש

היא ק' והוא ק' · ג' · ד' · ה' בטעם בקמץ · ג' · ג' · ד' קמץ ופתח אליהו אלישע יאשיהו

ותעשה ד' בקריאה וסי' ותעשה לך אלהים אחרים · ותלך ותעשה כדבר אליהו · ותעשה לך שם כהיום הזה · ותעשה אדם כדגי : ולך ד' קמץ וסימ' נמסר בספר שפטים סימן י"א : י' פסוקים אית בהון ויקרא ויאמר וסי' ויקרא אהרן ויאמר חג · ויקרא שמשון · ויצמא מאד ויקרא אל יי' ויאמר · ויקם וילך צרפתה · ותלך לקחת · הגם על האלמנה · ויתמודד על הילד · ויקרא אסא אל יי' · ויחל יונה לבוא בעיר · גבריאל הבן להלז את המראה :

רשי

חלה בן האשה · כדי שיצטרך למפתח של תחיית המתים כדאיתא בשילהי אגדתא דחלק : להזכיר

רלבג

ותאכל הוא והיא וביתה ימי' · הקדים הוא תחלה כמו שאמר לה שיהו' · וזכר שאכלו אחת אכלו מזה ולא כלתה כד הקמח וצפחת השמן לא חסר והנה היה זה המופת שנשתנה האויר אשר בכד לקמח והאויר אשר בצפחת לשמן כמו הענין בהספק המשה לנתם : ויהי חליו חזק מאד עד אשר לא נותרה בו נשמה · ר"ל שהשיגהו המות מפני החלי לחזקו : באת

כלי יקר

שהאשה הזאת היתה אשת חיל וכפה פרש' לעני מהכד ושלח' לאביון מהצפחת ההיא כי לא יתכן שתחול שם ברכה אלא בא מנעות מנוו' שנעשו בו ולזה נוה אות' שתזכ' כעת בשיהו לתת לו מקמח הכד ומשמן הצפחת לטבול בו הפת כדי שיהיו אלה הכלים תשמישי מצות הכנסת אורחים ויהיו תשמישי קדוש' שתחול בהם ברכה ז"ש כד הקמח תלה הברכה בכד שלא יכל' וכן בצפחת לפי שעשו בהם מצות כתיבת צדקה ופרוס' לעני ומה שתלה הענין עד יום תת ה' גשם על פני האדמה והיה ראוי שימשך הנוכר עד בא תבואתם כי אפי' שתרד הגשם לא יש לה לאכול ואין לפרש שהגש' הזה הוא המלקוש ולכך קראה פני האדמה ולא אמר על פני ארץ ככתוב הנותן מטר על פני ארץ כי שם דבר בעוד שהיא ארץ לא זרוע וכאן על פני האדמה שהאדימו פנים מהתבואה והזרעים · כי ליסנא דקרא משמע שברד' הגשם הראשון תכלה ותחסר ועל פני הארץ הכל דבר אחד כדבסמוך ואתנה מטר על פני האדמה ובריכים אנו לו' שלא תקצר יד הסי"ת ברד' הגשם ואפי' שתחסר צפחת השמן וכד הקמח לא יצטרך עוד לנס כי מנהג העו' ברדת הגשם מפקעי שערי' מורידים השער של התבואה ומיזליה ובפרט בהיות היא סיבת ירידת הגשם כמו שזכרתי בשם ס"ה שרמז בפסוק כן באו' תתן שהוא תתן ע"י הזכות הזה בפרוס לרעב לחמה · ולי אפשר שרמז תתן שהב"ה חולק כבוד לאליהו ובפרט שהם בידו מפתח של גשמים ולז"א כה אמר ה' כד הקמח כו' עד תתן הרשות והמפתח של גשמים ביד ה' כדי שיהיה הגשם על הארץ והסי"ת הוא הנותן בעלם ורחשונה וז"ש עד תת ה' גשם על פני האדמה :

ותלך ותעשה כו' עיין הרד"ק והרלב"ג ומהרי"א שהתמיד הנס הזה שנה תמימה בשם ס"ע ע"כ ובזה נבין או' היא וביתה ימים כמו ימים או עשור שהיא שנה א' · ולע"דן מה היא הכוונה בזה שהתהפכו יחדיו שבב' התיבות הא' ק' הי"א וכתיב הו"א והב' והו"א ק' והכתיב והי"א · ובפלמא להרד"ק שסובר שהק' וכתיב הם נסחאות ניחא אמנם לסברתינו שזכרתי שאלו ואלו דברי אלהים חיים מהו זה התהפכות : ונראה שכיון לב' ענינים יחדיו שבפועל האכילה קדם הוא שכן אמר אליהו בראשונה כו' וזהו הכתיב הוא והיא אמנם הק' הודיע שכיון שע"י הזכו' הזה שזכתה עם אליהו שרתה הברכה בכד הקמח כו' בזה היא קודמת ותאכל היא · או דבר לפי שעה הק' הוא תחילה והיא בסוף כמ"ש אליהו אמנם אח"כ חזר הדין שב"ה בולע וה"ה לבעלת הבית בולע' תחילה ואוכלת ואח"כ האורח וזהו הק' היא והוא · ולהיות דבר זה מתמיד הסמיכו בק' היא והוא · ואליהו אמר מעט ועשה הרבה שכיון שסרתה הברכה הספיקה לה ולבנה ולביתה ג"כ שזה אות כי היתה פורסת כפה לעני וידיה שלחה לאביון וחזרה למנהגם כי לא זה בלבד אלא אפי' רצתה להאכיל כמה וכמה בני אדם לא תחסר כל כי ברכת ה' היא תספיק לכל וז"ש וביתה ימים ואפי' שהתמידה שנה להטיב עם בני ביתה לא חסר וז"ש כד הקמח לא חסר וכו' שהוא דבר פשיט ומאי קמ"ל היפול דבר ה' ארצה חלילה אבל אמר שאעפ"י שהאכילה את ביתה שבתחיל' לא נזכר אלא היא ובנה ועתה הוסיפה וביתה ועכ"ז כד הקמח לא כלתה כו' ואין זה הפך דבר ה' כ"א כדבר ה' אשר דבר ביד אליהו הנביא כי דבר ה' אשר ביד אליהו היא שתם כד הקמח לא תכלה וצפחת המים לא תחסר ולא היה בזה שום תנאי לפלו' ופלו' שיאכלו כ"א שתם ואפי' שירבו אוכליה תרבה הטובה וכבר זכרתי שלא כלתה חוזר אל הקמח והשמן לא חסר להודיע שהברכה כפלאת באותו המועט שאפילו אוכלים ממנו ומסתפקים מהשמן לא חסר שיעורו מכמות שהיא בעת הוא אליה :

כד הקמח כו' עיין הרד"ק ז"ל והרלב"ג ז"ל וכן מהרי"א ז"ל נאמר לא חסר לשון זכר אל השמן ולמעלה לא תחסר לשון נקבה אל הצפחת והענין אחד ע"כ · ולע"דן אם הכל ענין א' למה שינה וכבר זכרתי למעלה שזה הפסוק מברר היות השמן והקמח במות שהוא בלי תוספ' אלא שנכנסה בו ברכה שמויה מן העין אבל מ"מ יקשה אם כן למה אמר למעלה שתם · ונראה כי יש שתי סברות בנרות חנוכה י"א שהשיעור שהיה בו כדי להדליק לילה אחת ובזה נמצאו שמנה הימים בנס והסברא השנית היא שהדליקו לילה אחת וחזרה ונתמלאה הצלוחית וכן בכל לילה נמצאו השבעה לילות הודלקו מהשמן שע"י נס ומה שלא קבעו שבעת ימי חנוכה במספר ימי הנס כאמר כי גם מה שנמצאת אפי' כדי לילה אח' בנס הוא שלא מצאו' האוייבים ושברו' ולכך לכל הפירושים קבעו שמנת ימי חנוכה ולא שבעה · וכיוצא באלו השתי סברות היה באפשר הנס הזה כיוצא בחלוקה הראשונה לומר שמהשמן הזה כשיתחלק לחלקים מרובים למנין שנה אחת שנסתפקו יחדיו ממנה כמ"ש וביתה ימים שהיא שנה אחת כמו שזכרתי אם כן הקמח בכל יום יגרע ממנו חלק א' משס"ה כמנין שנת החמה וכן השמן וזה ייעד למעלה כד הקמח לא תכלה לגמרי אבל מהקמח עצמו יתמעט מעט מידי יום ביום לדבר יום ביומו וכן לפחת השמן לא כלתה לגמרי הצפחת אבל היה אפשר שיתמעט · אמנם אח"כ הוסיף הסי"ת בענין הנס שלא חסר מהשמן כלום ולזה דבר הכתוב השני כד הקמח לא כלתה הקמח והשמן עצמו לא חסר אלא בשיעור וזהו כדבר ה' אשר דבר ביד אליהו · כי אליהו לא בא בידו דבר ה' אלא קום לך צרפתה כנז"ל בפסוק כי כה אמר ה' אלהי ישראל כד הקמח לא תכלה דלהו בפי' איתמר אלא מכללא אתמר שמתוך מה שדבר ה' אל אליהו לכלכלך הבין כי לא יתכן זה אלא בשהקמח ההוא והשמן יספיקו לו ולה ולכך תפס בדבריו המועט ואמר כד הקמח לא תכלה וצפחת השמן לא תחסר דהיינו חסרון בכד לגמרי ובצפחת כאמור אמנם אח"כ נתגבר' לו דבר ה' אשר ביד אליהו במ"ש לכלכלך שלא יחסר לה כלו' ואפי' טיפה אחת מהשמן ולא מן הקמח שלא כלתה שום כלוי ואפי' כל דהו מדתלה בקמח וזה שדבר ה' ביד אליהו :

ויהי אחר הדברים האלה כו' במסכת ס' פ"ח ויהי אחר הדברים האלה חלה בן האשה · בעא רחמי אקלידא דתחיית המתים אמר ליה הב"ה ג' מפתחות לא נמסרו ביד שליח של חיה ושל גשמים ושל תחיית המתים יאמרו שתים ביד התלמיד ואחת ביד הרב אייתי לי הא ושקיל הא מיד כתיב לך והראה אל אחאב ואתנה מטר על פני האדמ' ע"כ שבדבריהם הבינו או' אחר הדברי' האלה שהכוונה לו' שמהיות הרצון האלהי להמטיר ולרחם על הבריות ואליהו לא רצה ולקח המפתח של גשמים והלך לו כנז"ל שם בגמרא בסמוך לזה גלגל הסי"ת לצער הרעב של אליהו וגלגל שיחלה בן האשה וימות ויצטרך למפתח של תחיית המתים כדי שיוכרח להחזיר של גשמים ליד הסי"ת והו' יוריד הגשם וז"ש ואתנה מטר כי חזרה לידו המפתח של גשמים בתמורת מפתח של מתים · וכן הביא רש"י ז"ל ועיין הרד"ק ז"ל וכן הרלב"ג ז"ל וכן מהרי"א ז"ל והביא דברי הטועים בדברי הרב

המורה ז"ל בא"ח פי' מ"ח שלא השיגו רק עילוף · ואמר כי זה שבוש מאחר שכוביה סיבת הענין מהחולי החזק מחייב המיתה ואין הנדון דומה לראיה כי לא קדם שם זכיר' חולי של המרה ומחייב' היה עילוף לא מיתה ע"כ וכן הרב ב"ע ז"ל כי בענין הנס של כד וצפחת בכלל תקן הענין ואמר כי כה אמר ה' כד הקמח וכו' אמנם בענין זה של תחיית מת הוצרך ויקרא אל ה' ויאמר כו' ויתמודד כו' ויקרא אל ה' ויאמר כו' שזה מורה על התחיה החלטית ע"כ : ואין זו צריכה לפנים מקר' מלא כתיב ותשב נפש הילד על קרבו ויחי מכלל שיצאת הנפש מקרבו ומכלל דעד השתא מת הוא :

ולע"דן במ"ש בן האשה בעלת הבית ולא אמר בן האשה האלמנה לומר כי בהיות לה הבן הזה החשוב והגון מאד ותסר בגדי אלמנות כי אמו של יונה היתה ובלי ספק מקטנותו הגון היה ובוכין בולין מקטפי ידיע ויוצק מים כעת ע"י אליהו שזה בלי ספק גרם לה הנער הגדול וז"ש חלה בן האשה בעלת הבית ולא אמר האלמנה ואמר בעלת הבית לרמוז שהיתה מאכילה את כל בני בית' מהטוב ההוא אשר הטיב ה' עמה ברבות הטובה רבו אוכליה וז"ש בעלת הבית כבעל הבית המאכיל את כל ביתו וכמ"ש וביתה ימים שהזכות הזה גרם לתחיית המתים כמו שלמדו חז"ל ממה שהאכילה את אליהו והכי נלמוד כן ממה שהאכילה את ביתה זכתה שאעפ"י שהיה חליו חזק מאד עד אשר לא נותרה נשמה בו בזכות הצדקה ותפילת הנביא חזר וחיה · יתברך שמו המחיה מתים במאמרו :

ותאמר אל אליהו פו' מפרקי ר' אליעזר ולאחר ימי' חלה בן האשה ומת שנ' ויהי אחר הדברי' האלה חלה בן האשה כו' אמר' אליו האשה באת אלי כו' באת אלי בתשמיש המיטה והזכר' את עוני שלי ומת בני טול את שהבאת אלי ותן לי את בני ועמד אליהו ז"ל והיה מתפלל לפני הב"ה ואו' לפניו רב"שע לא די כל העונות שעברו על ראשי אלא אף האשה הזאת שאני יודע שמתוך צרת נפשה דברה דבר שלא נעשה הסב נפש הילד הזה אל קרבו וילמדו שיש תחיי המתים ונעתר לו שנ' וישמע ה' בקול אליהו עד כאן : ולע"דן לדקדק איך האשה כשרה אמו של יונה תדבר דברים כאלה באת אלי בתשמיש המיטה מה הכית' למופקרות והתכללות אליהו שמתוך צרת בנה דבר דבר שלא נעשה אין זה מספיק להתכללות אשה כשרה אשת נביא המיתי ע"כ הביא של יונה שכל נביא שנתפרש שמו ושם אביו הם יחדיו נביאים ואשת חבר הרי הוא כחבר ואשת נביא הרי היא כמוהו בירא' חטא : והנה מלבד קושי הענין יש קושי הלשון שלא ישבלוהו הפסוקים מה לי ולך איש האלי"ם קרי ליה איש האלי"ם שהומרה באת אלי · ומה שייך בזה להזכיר את עוני אם עשה עון ופשע לנביא כמוהו שבא עליה לפי דבריה באת אלי · ומה הם אלה דברי אליה שברה דבר שלא נעש' פשיטא והי"לל דברה כן · ונראה כי הם ז"ל מלבד הכרח הלשון של באת אלי המורה לשון ביאה ותשמיש דקדקו עוד מלבד הענין שאין ממש בדברים שאו' מה לי ולך איש האלי"ם כי' מה עשה לך והוא האכיל אותם לחם חמודות בזמן רעב ושמן הטוב · ומהו להזכיר עוני לזה הכריחו שהפשו' בלו' באת אלי איש האלי"ם שהשכבתו באת אלי בתשמיש המיטה והוא באת משני פנים הו שאמר' לו ידעתי אבי ידעתי כי איש אלי"ם אתה מוחזק בכשרות אבל סוף חטאת במה שנתת פתחון פה לבני אדם בעלי לשון הרע שיא' מה לי ולך איש האלי"ם לא קרוב ולא בן קרוב וזה שנה תמימה עומד אצלי זה יביאם לחשד כי באת אלי בתשמיש המיטה ולהזכיר עוני וזה הי' סיבה להמית בני ואעפ"י שאתה איש אלהים ובעיני קדוש מאד · ואמר' ולהמית את בני שזה יאמת החשד במות הילד כי יאמרו כי נגעה בי יד ה' מעון באת אלי וז"ש ולהמית את בני בוי"ו התוספת כלו' ומיתת בני תוסיף אמו' בענין · עוד אפשר ע"פ דרך זה במ"ש מה לי ולך איש האלי"ם ר"ל מה בלע שלי ולך אתה איש אלי"ם קדוש אתה אבל העו' אינם יודעים כן ובודאי שלא היו מכירים אותו שהוא אליהו כי את בעל מלך לידון היה הורג אותו הו מוסרו ביד אחאב ובל הרואים ראו אורח עומד בבית אלמנה אחת ולא ידעו מי הוא · וקרוב הדבר יחשדו אותו כי לא יתכן לומר שהיה נחבא כי לא נאמר לו כאן ונסתרת שם כמו שנאמר לו בנחל כרית · וז"ש אליהו שאני יודע שמתוך צרת בנה דברה דבר שלא נעשה כלו' דברה דבר שברור לכל העו' שלא נעש' כן חלילה ולא דבר' כן אלא להפחידני מחילול ש"ש הנמשך במות הילד כי יאמר אלא דבר הוא כדי שאתפלל להחיותו ומצרת בנה דברה כן · והענין הב' הוא שאמרה לו מרוב שיחה וכעסה אמר' ידעתי כי איש אלהים אתה קדוש אכן כי אפשר אלוקי האם אולי הייתי גרמה שבאת אלי בתשמיש המיטה בהרהור רוצה לומר הייתי סיבה לשתהרהר בי איזה הרהור כי מה לי ולך איש אלהים לא היה ראוי שתרד אצלי אולי הרהרת ובאת אלי בתשמיש המיטה שבהרהור זה חשוב באת אלי והיינו דלא כתיב באת עלי חלילה וזה יהיה סיבה להזכיר עוני אלי ר"ל מזולתך שהרהרו כן כשראו אותי וזה יהיה סיבה לעורר להזכיר אותם העונות והזכרת את עוני ומת בני ולז"א אליהו ע"כ בודאי שאני יודע בה ובחסידותה שדברה כן מתוך צרת בנה דברה דבר שלא נעשה ר"ל האמת כי מה לך לדבר בענין הרהורים ודבר שלא נעשה בפועל כי האדם יראה לעינים לא ללבב אלא מרוב שיחה וכעסה דברה עד הנה בדברים שאין לה שייכות בהם כ"ון שאינם במעשה אלא בהרהור ה' יראה ללבב כי הוא לבדו ידע לבב האדם · ושמעתי מפי החכם ה"הר יעקב שכיאור נר"ו שאמר במ"ש חז"ל בא נחש על חוה והטיל בה זוהמה שזאת הביאה היא מהדיבור שדבר עמה כביאה יחשב כי יש ברית הלשון וברית המעור ז"ש למאמר כריסה יוצאה בין שניה לרמוז שגם כן הביאה תלויה בנין השנים בברית הלשון עד כאן וזה סיוע לשההרהור כביאה יחשב וכיוצא ובזה נוכל לומר שבא נחש על חוה היינו בהרהור היא שהרהרה היא ושהרהר הוא ובזה הטיל בה זוהמא כי בפועל לא יתכן ועל דרך זה אמרו בא נחש על חוה · והמעיין יבחר כי קושי הענין דחוק מחייב לפרש כן · ובזה המאמר יובן אומרו הגם אל האלמנה כו' כמו שהבאתי במקומו בס"ד ולמדנו כמה דקדוקים מדבריהם ז"ל בהבנת הכתוב מה לי ולך כנז' · עוד לחז"ל בב"ר רבי ברכיה ורבי לוי בשם רבי חמא בר חנינא שני בני אדם אמרו דבר א' לוט וצרפית לוט אמר עד שלא הלכתי אצל אברהם היה הב"ה רואה מעשי ומעשה בני עירי והיו מעשי רבים על של בני עירי עכשיו שאני הולך אצל אברהם מעשיו רבים על שלי שנאמר לא אוכל להמלט ההרה צרפית אמרה עד שלא באת אצלי היה הב"ה רואה מעשי ומעשה בני עירי והיו מעשי רבים על מעשה בני עירי עכשיו באת אלי להזכיר את עוני ולהמי' את בני עד כאן ובזה נבין אומרו בפסוק מה לי ולך שר"ל מה לי ולך ליושב יחדיו כי כשבאת אלי היית סיבה להזכיר עוני · או יאמר מה לי ולך איש ר"ל מה שידע לי ממעשים טובים מה הסיבות

רדק

להזכיר את עוני · כמדומה כי על ידך נזכר עוני שמא לא עבדתי לפניך כראוי ועל כן הזכיר לי האל עון שיש לי והענישני האל בבני שמת: הגם אל האלמנה · כלומר אפילו על האלמנה פקדת העון כמו שאתה פוקד היום עונה לישראל בעצירת הגשמים ואפילו על זאת האלמנה פקדת עונה להמית את בנה לא תחייהו בזכותי שאני מתגורר עמה ויונתן תרגם ברם על ארמלתא די אנא דר עמה לא יתבאש לה ולא ימות ברה · וזה סיוע למה שכתבנו כי לא מת מיתה גמורה : מתגורר עמה · כמו עם לבן גרתי והוא מבנין התפעל : ויתמודד · מענין מדה מבנין התפעל כלו' שם עצמו במדה הילד כשנשתטח עליו כענין' שנ' באלישע וישכב על הילד ויש' פיו על פיו ועיניו על עיניו וכפיו על כפיו והענין הזה שתהיה תפלתו בכוונה יותר על הילד כששוכב עליו ויתמודד עליו וע"ד הזה ויעתר יצחק ליי' לנכח אשתו כלו' שהית' אשתו לנגדו בעת תפלתו כדי שיכוין תפלתו עלי' כי עקר' היא ואפשר ג"כ כי עשה כן להכניס עליו ולחממו בחום הטבעי היוצא מפניו ומבשרו כי רוב פעמים הנסים נעשי' ע"י מעט תחבולה מדרך העולם : שלש פעמים · ולא הוצרך יותר כי בפעם השלישי נענה ובכל פעם מהשלשה פעמים היה קורא יי' אלהי השב נא נפש הילד הזה על קרבו וענין תשובת הנפש על קרבו' תשובת נשימתו והרגשותיו שבטלו וכן ויאכל ותשב רוחו אליו והדומים לו : ועל קרבו · כמו לקרבו וכן ותתפלל על יי' ואומר קרבו לפי שבלב תלוי חיות האדם והוא בקרב האדם וי"ת למעוהי :

ודבר

איש האלהים באת אלי להזכיר את־עוני ולהמית את־בני: ויאמר אליה תני־לי את־בנך ויקחהו מחיקה ויעלהו אל־העליה אשר־הוא ישב שם וישכבהו על־מטתו: ויקרא אל־יהוה ויאמר יהוה אלהי הגם על־האלמנה אשר־אני מתגורר עמה הרעות להמית את־בנה: ויתמדד על־הילד שלש פעמים ויקרא אל־יהוה ויאמר יהוה אלהי תשב־נא נפש־הילד הזה על־קרבו: וישמע יהוה בקול אליהו ותשב נפש־הילד על־קרבו ויחי: ויקח אליהו את־הילד וירדהו מן־העליה הביתה ויתנהו לאמו ויאמר אליהו ראי חי בנך: ותאמר האשה אל־אליהו

נבייא דיי אתיתא לותי לאדכרא ית חובי ולמיקטל ית ברי: ואמר לה הבי לי ית בריך ונסביה מחינה ואסקיה לעיליתא דהוא יתיב תמן ואשכביה על ערסיה: וצלי קדם יי ואמר יי אלהי ברם על ארמלתא די אנא דר עמה לא יתבאשלה ולא ימות ברה: ואתמקק על רביא תלת זמנין וצלי קדם יי ואמר יי אלהי תתוב כען נפשא דרביא הדין למעוהי: וקביל יי צלותא דאליהו ותבת נפשא דרביא למעוהי וחיא: ונסיב אליהו ית רביא ואחתיה מן עיליתא לביתא ויהביה לאמיה ואמר לה אליהו חזי חיא בריך: ואמרת אתתא לאליהו

רשי

להזכיר את עוני: עד שלא באת אלי היו שוקלין מעשי ומעשה עירי והייתי ראוייה לנס משבאת לכאן לא נחשבתי לכלום ואין צדקתי ניכרת וכן בלוט הוא אומר ואנכי לא אוכל להמלט ההרה אצל אברהם שלא תהא זכותי נזכרת אצלו: ויתמודד · לשון מדה כשתטח עליו :

ויהי

רלבג

באת אלי להזכיר את עוני ולהמית את בני · אמרה זה כי מפני היות אליהו נקי מן החטאים הנה בהיותו עמה יוכר עונה לפני שאינה צדקת כמוהו ואפשר שאמר' זה מפני שהאיש השלם ידקדק עמו הש"י מאד ויענישהו יות' על חטאו ממה שיעניש איש אחר כמו שזכרנו בדבר הנביא הזקן אשר בבית אל ולזה יתכן שאם לא היה שם אליהו יהיה הש"י מעלים עיניו מחטאיה אך מפני היותו שם ידקדק הש"י בכל הנגע בבית אשר הוא שם ויהיה זה סבה להגיע עליה העונש : מתגורר · מענין גר ר"ל דר : ויתמודד על הילד שלשה פעמים · ר"ל שנשתטח אצלו ועשה עצמו מדה לו בששם עיניו אצל עיניו ופיו אצל פיו וכפיו אל כפיו וכן בזה הדרך כמו שעש' אלישע בבן השונמית כאילו ירצה בזה שתב' הרוח מאברי הנביא אל אברי הילד : תשב נא נפש הילד הזה על קרבו · לפי שנאברים הפנימיים כמו הלב והכבד והאצטומכא נראה בה הנפש יותר התפלל שתשוב הנפש שם וביחוד אל הלב כי משם תתפשט לכל הגוף :

עתה

מנחה קטנה

באתי אלי להזכיר עוני כי כל העוסקין לו גם מכנין לו מזכיותיו וע"כ בשב קרו את פנקסי אם יחיה בני מחולי זה רבו עונותי על זכיותי כי כנוי מקנתם ע"י גם שמשו לי על ידיך ובפרקי ר"א כ"תי אלי בתשמים השמש ופירשי א"א ז"ל ע"פ מדרש רבה שאמרה קודם ביאתך אלי היה הקב"ה רואה מעשי ומעשה עירי הייתי טובה לפניו עכשיו שבאת אלי בשמרכין מעשיך עם מעשי איני נחשבת לכלום לפי שאתה איש קדוש ונקי מכל חטא ומצינו גבי אלישע שאמרה השונמית איש קדוש עובר עלינו מנא ידעה שלא ראתה מימיו קרי על סדינו · וז"ש יודע אני שאין מעשי כלום נגד מעשיך כי איש קדוש אתה וזה אני יודע מאזכרת אלי וכמ' יודע לי זה בתשמים השמש ע"י שמשמשתי אותך ותקנתי והצעתי מטתך ולא ראיתי מעולם בו קרי זה לי לאות כי איש קדוש אתה : וע"כ וישכבהו על מטתו לומ' כיון שהיא צועקת שבאת לה הגרם ע"י והמטה תוכיח לה זה ע"כ ממנה תבא לה הרפואה שיחיה בנה : הגם על האלמנה וגו' וכיון שהוסף אתה מגנה לה מזכיותי למה זה שלחתני אלי ליתן לה ברכה בכד הקמח ובצלוחית השמן ועתה אני רואה כי הבאת עליה קללה ולא ברכה ואני גרמת בנזקין שע"י נעשה לה הנס :

עתה

כלי יקר

חשיבות לי בערך מעשיך ז"ש ולך שאתה איש האלהים ז"ש מה לי כמו מה אנוש · ורש"י ז"ל הביא בדברי המדרש וכיון בזה לומר שהנס שנעשה לה מכד הקמח וצפחת השמן המורה על צדקות הנה זה היה תכף לבואו כאן כי היו שוקלין מעשי ומעשה עירי והייתי ראויה לנס אבל אחר שנתייסב' כאן ונתערבו מעשי עם מעשיך לא נחשבתי כלום ונזכר העון ומת הבן ועיין הרד"ק ז"ל והרל"בג ז"ל וכן מהרי"א ז"ל כדחז"ל וכדהרד"ק ז"ל · ולע"דן שהצרפית אמרה זה הפורענות אפשר שבא מאחד משני ענינים או מצד שזלזלתי לך או מצד שהעריך מעשי נגד מעשיך אין צדקתי נחשבת לכלום בנגד החלוקה הראשונה אמרה מה לי ולך איש האלהים ר"ל מה עשיתי לך ומה הלאיתיך אן מה נגעתי בכבודך כי איש אלהים אתה בעיני ותמיד כבדתיך באופן שאין זה שלא באת אלי להזכיר את עוני כו' מצד השני מהעריך מעשי נגד מעשיך כדחז"ל הנזכר:

ויאמר אליה כו' כרא' שבחר להעלותו לעליה אשר הוא יושב שם ר"ל מתבודד שם שהם מקום קדוש שאיש האלהי' יושב שם תמיד ולפי שאמרה באת אלי כמו שאמרו בפרקי ר' אליעזר באת אלי בתשמיש המיטה לזה השכיב את הנער במיטה וז"ש וישכיבהו על מיטתו לרמוז כי ה' יודע איך מיטתו שלימה מבלי נדנוד עבירה ואפילו הרהור וראוי שיחוס על כבוד אליהו בהחיות הילד וזהו וישכיבהו על מיטתו וזה הפסוק מוכיח שאמרה לו דברים קשים כגידין מדלא הפליג או ברב עמה לאמר האם מחיה מתים אני כי ראה כי כלתה אליו הרעה מקילול ש"ש כמו שאמר' באת אלי כנזכר לעיל :

ויקרא אל ה' ויאמר כו' עיין הרד"ק ז"ל · ולע"דן קשה בעיני מאד שלא מת לגמרי ואליבא שהמתרגם יתשוב כזה כי כל חז"ל אמרו שמת כנז"ל ובפרקי רבי אליעזר הנז"ל והאומר כך תמעט הנסים חלילה · והפסוק אומר ותשב נפש הילד אליו ויחי מכלל שמת על כן אני אומר שגם המתרגם סובר שמת ומה שתרגם לא לאבאשא כו' הוא לפי שהפסוק הגם על האלמנה אשר אני מתגורר עמה רוצה שיתפרש בתמי' הגם על האלמנה הרעו' לא יתכן כי ביון שאני מתגורר עמה לא לאבאשא וגם אין ראוי שימות בנה דהיינו שישאר מת שלא חיו יחיה וז"ש ולא ימות ברא כי י"ת ענין הכתוב בהרפת לשונו ולא לשון של הפסוק וכיוצא בזה בכמה מקומו' שת"י הפסוק אחר הענין ולא אחר הלשון · והרל"בג מתגורר כדהרד"ק ז"ל לשון דירה · ומהרי"א ז"ל הגם אל האלמנ' לרבות בני חיאל האלי שמתו בניו בעון אביהם כן עשית גם עם האלמנה הזאת אשר הטיבה עמי שאני מתגורר עמה להמית בנה והיה כצדיק כרשע לפקוד על בניהם ולא בדבר אחר עד כאן :

ולע"דן לדקדק אומרו הרעות להמית את בנה כי אין זה מסוג הרעה כי מיתת הבן רך ויחיד לאמו קשה מאד ואם כן היל"ל הגם על האלמנה אשר אני מתגורר עמה המת' את בנה · ונראה כי זה יובן על פי מדרש ב"ר הנז"ל בפסוק ותאמר אל אליהו שהיות איש צדיק אצלה מעשיו גורמים שמעשיה לא יהיו שוים כלום וכדרש"י ז"ל בזה אבין הגם על האלמנה להיות שאני מתגורר עמה נערכו מעשיה עם מעשי והרעות אותה ר"ל עשית כאילו היא רעה תחת היותה טובה וצדקת והיה זה סיבה להמית את בנה : ומ"ש הגם הוא במה שזכרתי שנאל כרית נכרת כדי לנער את אליהו ויהיה הוא גם כן בנער עם כל העולם וז"ש הגם כמו שעשית אל הנחל שלהיותי שם נתייבש הנחל גם אל האלמנה להיותו שאני מתגורר עמה הרעות להמית בנה זר הוא מעשה כזה כי אדרבה היה ראוי להטיב לכל אשר היו לי אכסניא כי כן קרבו אלי בברחו מפני אחאב בלכתי במלאכו'ה':

ויתמודד על הילד וכו' עיין רש"י ז"ל וכן הרד"ק וכן הרל"בג והוסיף וכן מהרי"א ז"ל :

ולע"דן מה טעם בהתמודדות הזה ומה טעם שלש פעמים · ומהו ה' אלהי שאין דרך לומר כי אם ה' אלהי אבותי לתלות בזכות אחרים · ולמה בא השנוי שכאן לא הזכיר אלא שיבת נפש ובסמוך ותשב נפש הילד על קרבו ויחי הוסיף לומר שחיה והוא יתור שבכלל תשב נפש הילד הוא ואם איננו בכלל יקשה לאליהו שהי"לל גם כן ויחי כשאלה ולמה אמר על קרבו ולא אמר אל קרבו · ומהו וישמע ה' בקול אליהו ותשב שהוא כלל ופרט שישיבת הנפש היא השמיעה ומהו אריבות דברים זה ויקח אליהו את הילד וירידהו מן העליה הביתה ויתנהו לאמו והיה די לומ' ויקח אליהו את הילד ויתנהו לאמו גם ויאמר אליהו ראי חי בנך מיותר כי רואה היא והיל"ל ראי בנך חי · ונראה כי נצטער אליהו כי ידע כי הוא סיבת זה כדי שיצטרך למפתח של תחיית המתי' ויחזור מפתח של גשמים לב"ה וכמו שקדם ולזה נתמודד ונשתטח על הילד כאלו רצה לומר הנני מת תחתיו ונפשי תחת נפשו ופיו על פיו ועיניו על עיניו ועשה כן שלש פעמי' לזכר שלש אבות אברהם יצחק ויעקב · וכן ע"ד הסוד הוצרך להמשיך עליו חיים מן החסד לאברהם והגבורה ליצחק ותפאר' האמת ליעקב כדי להחיותו וכן אמר בספ"ה ע"ה בענין בנה של השונמית שהוא חבקוק שחבקו הנביא להוציאו מעלמא דמותא נוקבא רגליה יורדות מות להעלותו אל עלמא דדכור' כי לזה הנבי' שהאשה שואלת להיותם מהנקבה מתים מהר המנם כשהאב שואל מתקיימת ולזה שאל חייו אלישע וחבקו כדי שיביא שאול מאלישע מעלמא דדכורא ולא דנוקבא · וזה גם כן טעם ויתמודד ע"ד הסוד ולהיות אליהו מכר ומצטער כי ידע שהוא היה הסיבה כאמור לז"א ויקרא ה' אלהי תשב נא נפש הילד הזה על קרבו שהקריאה לא היתה אלא פעם אחת והספיקה ויוכיח כן אומרו וישמע ה' בקול אליהו קול אחד ולא שלשה פעמים כמו שהבינו המפרשים ז"ל שהרי לא כאמרו השלש פעמים אלא במדידה בכוונה מכוונת לומר שהקריאה היתה אחת שקרא ה' אלהי כלומר כיון שאתה אלהי צריך שלא יתשך ממני פורענות לאשר ישבתי בצל קורתם · ולשיטת המדרש של פרקי רבי אליעזר

במ"ש באת אלי בתשמיש המיטה אמר אנא חוס לכבודך שאתה אלהי ולא יתחלל שם שמים על ידי ז"ש ה' אלהי · והמר תשב נא וכו' אומר אני אפשר לומר כי בתחילה חשב אליהו שזה היה מדרך העילוף גדול מאד ולזה אמר תשב נא נפש הילד הזה על קרבו כאילו אמר נפשו יצאה מקרבו אל הקנה שבו יוצאה הנשמה דרך הגרון וכיוצא תשוב נא על קרבו ועל כרעיו ולבו איברים הראשיים ולזה לא אמר אל קרבו שהיה מורה שהנפש חוץ ממנו אמנם לעת התחיה איגלאי מילתא לאליהו שהיה מוטעה במה שחשב שהיה זה עילוף כי אין זה אלא תחיה וז"ש וישמע ה' בקול אליהו במ"ש תשוב נפש הילד על קרבו ותשב נפש הילד על קרבו ויחי תחיה ממש ועל כן תמה אליהו ויקח אליהו את הילד וירידהו מן העליה הביתה כי בהיותו כנולד מחדש הילד הזה שע"כ נקרא בכל הפסוקים בלשון ילד לרמוז כי נולד מחדש ולהיותו חלום כי טעם טעם מיתה וכילד שנולד דמי לזה הגיד ויקח אליהו את הילד וירידהו כי חלום הוא ויתנהו לאמו שהחזיקהו כי חלום הוא כאמור ולזה אמר לה אליהו והודיעה שמת בנה ועתה חי מחדש וז"ש ראי חי בנך שחי מחדש ולא תחשבי שהיה עילוף חלילה אלא חי בנך ולזה לא אמר ראי בנך חי כי זה פשוט הוא לכל רואה אותו שהוא חי אבל החידוש הוא ראי שחי בנך מחדש ולא היה עילוף והאשה חכמה מאד וידעה שכן הענין כמו שאמרה עתה זה ידעתי וכו' ואין ספק שהיה הב"ה מחיה אותו ומעמידו על בוריו בריא אולם אבל הניחו חלוש מאד רפה ידים כיתר הקברים עד שהוצרך אליהו להורידו מן העליה כי חלוש הוא מאד כדי שלא יתעלם תוקף הנס אלא יכירו וידעו מחולשתו כי מת היה וחיה והכרת פניו תענה בו כי נהפכ' לירקון פניו וכמה שזכרתי מפרקי ר"א זה לשונו ועמד אליהו והיה מתפלל לפני הב"ה ואמ' לפניו רבון העולמי' לא די כל העונות שעברו על ראשי אלא אף האשה הזאת שאני יודע שמתוך צרת בנה דברה דבר שלא כעסה השב נפש הילד הזה על קרבו וילמדו שיש לו תחית המתים ונעתר לו שנאמר וישמע ה' בקול אליהו ע"כ שמתוך זה יובן שיתור וישמע ה' בקול אליהו מכריע שהיה קול לאליהו זולת הנזכר בפסוק שאמר ויקרא אל ה' ויאמר ה' אלהי ואל זה אפשר שכוון בעל המאמר שאמר שנאמר וישמע ה' בקול אליהו לכלול כל אותם הדברים רבון העולמים כו' שהיו כלן קול אליהו והב"ה שמען יחדיו' ובפסוק ויהי המה הולכים הלוך ודבר הבאתי שם תנא דבי אליהו ז"ל בסימן רכ"ד בילקוט ז"ל תאנא דבי אליהו מפני מה זכה אליהו שהחיה את המת לפי שעשה רצונו של מקום והיה מתאנח על כבודן של ישראל וכשהיה רואה בני אדם צדיקים היה מגפפן ומחבקן ומנשקן ותדע לך שהוא כן כשאמר לו רוח הקדש את אלישע בן שפט תמשח כו' וילך וימשח את אלישע וישלך אדרתו אליו עכ"ל לענין זה · והכנת הראיה שמביא שאומרו ותדע לך שהוא כן להביא ראיה שהיה מחבב את הכשרי' שכן במשיחת אלישע עשה עמו בלב שלם שהשליך אדרתו אליו זו הוראה שחבבו ביותר להיותו צדיק:

ותאמר האשה אל אליהו כו' עיין הרד"ק ז"ל והרל"בג ז"ל ומהרי"א ז"ל לא נתחדש לה היותו נביא ואיש אלהים ושדבר ה' בפיו אמת שכבר נודע לה כן מנס כד הקמח וצפחת השמן וז"ש ודבר ה' כבר נודע לי מאז שהוא בפיך אמת אך עתה זה ידעתי ר"ל בעבור זה הילד שהיה מת והחיית אותו נתחדש לי כי איש אלהים אתה רוצה לומ' שאתה מורכב משני הפכי' בנושא א' שאתה איש ואתה אלהים ממש ע"ד אני אמרתי אלהים אתם וזהו איש אלהים כי ענין התחיה דבר המסור לאלוה יתברך ואיש האלהים ענין לחוד ואיש אלהים ענין לחוד כי איש אלהים מעלה גדולה יותר כאמור · והרב ב"ע ז"ל בשער שלישי כתב כי בענין הרבות הקמח בכד והשמן בצפחת היה מחלק מלאכת הצמיחה ומהות היסודו' והתהפכן זה לזה או לדבר מורכב וממוזג מכולן ואפשר שיעשה בפתע באחת מתחבולות הטבע ועבודת האדמה הנכריות אשר לא תעשנה רק על המעט לפי זה היה הענין רופף בידה אם מהשי"ת היה הדבר ההוא כמו שאמר כה אמר ה' כד הקמח לא תכלה וכו' או אם היה בפליאות הטבע ותחבולותיו והוא תלה הדבר בו ית' לגדלו ולהפליאו מזה החסד והטיבום בנביאי הבעל סבב השי"ת פני הדבר כדי שיסהר איש האלהים בחזקתו והאשה היא' תשא את עונה בנערה כי כשראתה שהחייה את בנה שהוא הדבר המיוחד לו ית' ואין שום תחבולה וכח זולתו מספק אמרה עתה ידעתי כי איש אלהי' אתה ר"ל עתה בעבור זה הענין האחרון ידעתי' כי איש אלהים אתה ודבר ה' אשר אמרת כה אמר ה' כד הקמח לא תכל' כו' היה אמת בפיך כאשר דברת עד כאן : ולע"דן במה שאמר מהרי"א ז"ל שנתחדש לה שהיה איש וכיצד יכול אלהים מחיה מתים בזה אבין אומרו עתה זה ידעתי רוצה לומר עתה זה החידוש ידעתי כי איש אלהים אתה · עוד אפשר כי האשה הזאת קדמה לה ידיעה שאליהו איש האלהים לעשותו דין שהרי עשה דין בעובדי ע"א לעצור טל ומטר כדין תורה ומענין הכד והצפחת היה כמשך מהשי"ת בהכרת להחיותך ברעב שלא תמות אמנם לא הייתי יודעת שימצאו בך ממש שני דברים הפכיים להרע ולהטיב ההרעה וההטבה המיוחדת לשי"ת ההיא ענין ה' ממית ומחיה כו' ז"ש עתה בזה הנושא כתאמתו לי שני הענינים יחדיו האחד שאתה איש אלהים שהרי אתה היית הממית את בני על כי אולי לא נהג בו כל הכבוד הראוי לאיש האלהים כמוך וכמו שאמרה באת אלי להזכיר עוני ולהמית את בני שהוא היה הממית אם כן זהו אומרה עתה זה ידעתי כי איש אלהים אתה בזה הענין של בני וגם בזה הנושא ידעתי שדבר ה' כלומר דבר אחד המיוחד לו ית' שנא' בפתחי את קברותיכ' שהם רחמים גדולים המיוחדים לשי"ת בפיך הם כי פיך כפיו יתברך הם וזה אמת להחיות כמוהו שדבר השי"ת בפיך הוא בלי ספק ז"ש ודבר ה' אמת הוא שהוא בפיך או יהיה ודבר ה' בפיך אמת כמ"ש אם תוציא יקר מזולל כפי תהיה מה פי גוזר ומקיים כך תהיה גם אתה גוזר ויתקיים ז"ש

ודבר

אֵלִיָּהוּ עַתָּה זֶה יָדַעְתִּי כִּי אִישׁ אֱלֹהִים אַתָּה וּדְבַר־יְהוָה בְּפִיךָ אֱמֶת׃
א וַיְהִי יָמִים רַבִּים וּדְבַר־יְהוָה הָיָה אֶל־אֵלִיָּהוּ בַּשָּׁנָה הַשְּׁלִישִׁית לֵאמֹר לֵךְ הֵרָאֵה אֶל־אַחְאָב וְאֶתְּנָה מָטָר עַל־פְּנֵי הָאֲדָמָה׃ וַיֵּלֶךְ אֵלִיָּהוּ לְהֵרָאוֹת אֶל־אַחְאָב וְהָרָעָב חָזָק בְּשֹׁמְרוֹן׃ וַיִּקְרָא אַחְאָב אֶל־עֹבַדְיָהוּ אֲשֶׁר עַל־הַבָּיִת וְעֹבַדְיָהוּ הָיָה יָרֵא אֶת־יְהוָה מְאֹד׃ וַיְהִי בְּהַכְרִית אִיזֶבֶל אֵת נְבִיאֵי יְהוָה וַיִּקַּח עֹבַדְיָהוּ מֵאָה נְבִאִים וַיַּחְבִּיאֵם חֲמִשִּׁים אִישׁ בַּמְּעָרָה וְכִלְכְּלָם לֶחֶם וָמָיִם׃
ה וַיֹּאמֶר אַחְאָב אֶל־עֹבַדְיָהוּ לֵךְ בָּאָרֶץ אֶל־כָּל־מַעְיְנֵי הַמַּיִם וְאֶל כָּל־הַנְּחָלִים אוּלַי נִמְצָא חָצִיר וּנְחַיֶּה סוּס וָפֶרֶד וְלוֹא נַכְרִית מִן־הַבְּהֵמָה׃ ויחלקו

לְאֵלִיָּהוּ כְּעַן דֵּין יְדַעְנָא אֲרֵי נְבִיָּא דַיְיָ אַתְּ וּפִתְגָמָא דַיְיָ בְּפוּמָךְ אִינוּן קְשׁוֹט׃ (ו') (ו') וַהֲוָה מִזְּמַן יוֹמִין סַגִּיאִין וּפִתְגַם נְבוּאָה מִן קֳדָם יְיָ הֲוָה עִם אֵלִיָּהוּ בְּשַׁתָּא תְּלִיתָאָה לְמֵימַר אֱזֵיל אִתַּחְזֵי לְאַחְאָב וְאֶתֵּן מִטְרָא עַל אַפֵּי אַרְעָא׃ (ט' מל') (ג') וַאֲזַל אֵלִיָּהוּ לְאִתַּחְזָאָה לְאַחְאָב וְכַפְנָא תַקִּיף בְּשׁוֹמְרוֹן׃ (ד' מל') וּקְרָא אַחְאָב לְעוֹבַדְיָהוּ דִּי מְמַנָּא עַל בֵּיתָא וְעוֹבַדְיָה הֲוָה דָּחִיל מִן קֳדָם יְיָ לַחֲדָא׃ וַהֲוָה כַּד קְטָלַת אִיזֶבֶל יָת נְבִיַּיָּא דַיְיָ (ל' מל' וחד חס') וּדְבַר עוֹבַדְיָה מְאָה גַּבְרִין נְבִיאָן (ג' מל') וְאַטְמְרִינוּן חַמְשִׁין גַּבְרָא בִּמְעַרְתָּא (ג') וְסוֹבָרִינוּן בְּלַחְמָא וּבְמַיָּא׃ וַאֲמַר אַחְאָב לְעוֹבַדְיָה הֲלֵיךְ בְּאַרְעָא עַל כָּל מַבּוּעֵי מַיָּא וְעַל כָּל נַחֲלַיָּא מָאִים (ג') נִשְׁכַּח עִסְבָּא וּנְקַיֵּים סוּסָוָן וְכוּדַנְוָן (ל"א מל' ה' מכהון בסיפ') וְלָא נִפְסוֹק מִבְּעִירָא׃ ופליגו

רש"י

ויהי בהכרית איזבל. להגיד בא איך היה עובדיה ירא את יי׳: חמשים איש במערה. אחת וחמשים איש במערה אחרת: ולא נכרית מן בהמה. לא תכרת כל בהמתנו ממנו: להמיתני

רדק

ולדבר יי׳ בפיך אמת. פי׳ ועוד שלדבר יי׳ בפיך אמת כלומ׳ עתה ידעתי כי איש האלהים אתה בהחיותך בני שהיה מת ועוד ידעתי זה בראותי כי דבר יי׳ בפיך אמת שאמרת כד הקמח לא תכלה וצפחת השמן לא תחסר וכן היה או פי׳ כי כשאמ׳ לה תני את בנך על מנת להחיותו אמר לה וכמו שאמר לה כן היה ומה שאמרה לו עתה ידעתי כי על הקמח ועל השמן אמרה כי ברכת אלהים בזכות הנביא וזה הדבר הוא נמצא על דרך ישלח יי׳ לך את הברכ׳ באסמיך אבל להחיות מת לא נמצא: ויהי בשנה השלישית. לעצירת הגשמי׳: ואתנה מטר. כי מפני הרעב שבו רבי׳ בתשובה והטיבו דרכיהם ועוד שהיו בישראל ז׳ אלפים אשר לא כרעו לבעל: ירא את יי׳ מאד. ועתה אומר היאך היה ירא את יי׳ מאד כי שם נפשו בכפו להציל נביאי יי׳ ולהחיותם ואמרו רז״ל כי זה עובדיה הנבי׳: חמשים איש במערה אחת וחמשים איש במערה אחרת כמו שאמ׳ למטה חמשים חמשים איש במערה: לחם ומים. כי המים היו יקרים בשני הרעב: ולא נכרית מן הבהמה. מן בהמה כתי׳ וקרי׳ מהבהמה ואחד הוא ופי׳ לא נכרית עירנו מהבהמה: אם

רלבג

ועתה זה ידעתי כי איש אלהי׳ אתה ודבר יי׳ בפיך אמת. ידמה שחשבה אותו בדבר כד הקמח וצפחת השמן שמוע זה אליהו ונביא אחר אך הוא לא היה נביא אך כאשר ראתה שהחיה את המת אז התברר לה כי הוא בעצמו הוא איש אלהים ואמת הוא דבר יי׳ בפיו: בשנה השלישית. ר״ל בשנה השלישית לעצירת הטל והמטר: ויחביאם חמשים איש במערה. רוצה לומר כי לירא׳ו שתמצאם איזבל חלקם לשני מחנות ולזה שם חמשים איש במערה אחת וחמשים במערה אחרת: הכיר. עשב להאכיל הבהמות: ולא נכרית מהבהמה. רוצה לומר שלא נכרית עצמנו מהבהמה שלא תשאר ממנו לנו קנין: אם

מסרה

ודבר יי׳ ז׳ דסמיכי בקריאה וסימן היה יקר. בימים ההם אין חזון נפרץ. ויקם דוד בבקר. ותאמר האשה אל אליהו. ויהי ימים רבים ודבר. כי מציון תצא תורה דישעיה. וחברו דמיכה. ויהי ישעיהו לא יצא: להראות נ׳ ומלאי׳ וסי׳ נמסר בסדר כי תזריע ובשמואל חלק א׳ סימן א׳:

מנחה קטנה

עתה זה ידעתי כי איש אלקי׳ אתה וגו׳ אמרה זה כי שמעה שע״י אלי׳ נעצר הגשמים ושמסר לו הק״בה מפתח של גשמים ועתה נמסר לו ג״כ מפתח של תחיית המתים וא״כ שתי׳ ביד תלמוד ואחת ביד הרב תוה נראה כי איש אלקי׳ אתה שאתה מושל בירא׳ת אלקי׳ להחשיבך כ״כ. ואע״פי שאמרו ז״ל שהיה צריך אלי׳ להחזיר מקודם מפתח של גשמים זה לא ידעה האשה וסבורה שהיה שתיהם בידו היו כאחת:

כלי יקר

ודבר ה׳ אשר בלדבר ה׳ שמים נעשו וברוח פיו כל צבאם כן כב יכול מעין דבר ה׳ בפיך כי בפיו חיית בזה הענין ממית ומחיה וזהו שאמר ודבר ה׳ בפיך אמת אם כן עתה ידעתי זה כלומר בזה הנושא שנהגת בדין בתחילה וברחמים לבסוף שמאל דוחה וימין מקרבת:

ויהי ימים רבים כו׳ ויקרא רבה פ׳ י״ט ויהי ימים רבים לישראל וכי ימים רבים היו אלא ע״י שהיו ימים של צער הוא קורא אותם רבים. ודכוותא ויהי ימים רבים ודבר ה׳ היה אל אליהו בשנה השלישית אמר רבי ברכיה ורבי חלבו בשם רבי יוחנן שלשה חדשים בראשונה וארבעה באחרונה ושני׳ עשר באמצע הרי שמנה עשר חדשים וכי ימים רבים היו אלא ימים של צער לפיכך הוא קורא אותם רבים ודכוותא ויהי בימים הרבים ההם וכי רבים היו אלא ע״י וכו׳ ודכוותא ימים רבים שמנים ואחת יום וכי רבים היו אלא וכו׳ והדין פסוקא ואשה כי יזוב זוב דמה ימים רבים תני רבי חייא ימים שנים רבים שלשה עד כאן מכאן ואילך אין זו נדה אלא זבה עד כאן:

ולע״דן כי למה הוצרך לכל אלו הראיות כי די בראיה האחרונה שהיא עולה על כולן כי בשלשה ימים של צער קורא אותן רבים ומכ״ש בשנים של צער או חדשים. ונראה שכוונת המאמר בשתי הראיות הראשונות להביא ראיה שה״בה מצטער בצרתן של ישראל והזמן המועט כב יכול נראה בעיניו יתברך כמרובה ולפי שיש שני מיני צער האחד העיקרי צער מחסרון שלימות הנפש על כן אמר שקשה לפני ה״קבה על ישראל שיהיו ימים רבים ללא אלהים אמת וללא כהן מורה ז״ש וימים רבים לישראל ללא אלהים אמת וכו׳ והמין השני הוא צער מצערן של ישראל מחסרון ההכרחי לחם ומים וז״ש ודכוותא ויהי ימים רבים ודבר ה׳ היה אל אליהו כו׳ ולפי שבזאת הראיה יש תוספת הכרח מן הראשונה כי בזו השנית יש שני הכרחיו׳ ההכרח האחד הוא וכי רבים היו והלא י״ח חדשים הם והשני יותר ויהי ימים רבים. כי די שיאמר ויהי דבר ה׳ בשנה השלישית שבשני ההכרחיות הללו מכריע שלהיותם ימים של צער לפניו ית׳ לכך קורא ימים רבים ולז״א כאן לפיכך הוא קורא אותן ימים רבי׳ מה שלא א׳כן לשון לפיכך בחלוקה הראשונה לפי שחלוקה זו ראייתה יותר מוכרחת אמר לפיכך כו׳ ואחר שהזכיר מבחינת הש״ית שני חלוקת דוגמתן מצד ישראל האח׳ ימים רבים שמנים ואחת יום שהיו ישראל מצטערים על שהיה מראה בגדי כהנים שנעשו לאהרן לכבוד ולתפארת וכמו שלמדו חז״ל מלשון ואת יקר תפארת גדולתו שהם בגדי כהונה כאמר כאן תפארת וכא׳ לכבוד ולתפארת. וזהו צער נפשיי וכנגד צער גופני הוא ויהי בימי׳ הרבים ההם והקדימו המאמר להיותו פסוק מהתורה ואחר פסו׳ ימים רבים שמונים ואחת יום עם היותו מדבר בצער ישראל על אבדן דברים של שלימות נפשיי להיותו פסוק מהכתובים במגילה אמרו ואחר שהזכיר הארבעה חלוקות האלה הביא ראיה ואשה כי יזוב זוב דמה ימי׳ רבים שעם היותם שלש ימים לבד קראן רבים ולז״א בראיה זו והדין פסוקא ולא אמר ודכוותה כי איכה ראיה דכוותה אלא עדיפא מנייהו ומשום דאיכא למפרך אין מביאין ראיה מן האשה שלהיותן ימים של צער יקראו רבים כי לעתה קלה ולכך יראו בעיניה לרבים ולכך הוצרכו הארבעה ראיות הקודמות: למדנו מן המאמר הזה טובו ליתור ויהי ימים רבים כי די שיאמר ויהי דבר ה׳ בשנה השלישית. ועוד שאינם רבים כי אם י״ח חדשים כנ״ל אלא שלצער היו לישראל ולפניו ית׳ יותר ויותר. ולזה ודבר ה׳ אל אליהו כו׳ לך הראה אל אחאב ואתנה מטר. וסמיכות הפ׳ הזאת אל הקודמות מובן בדח״ז שזכרתי למעלה בפסוק ויהי אחר הדברים האלה חלה בן האשה כו׳ שאחר היות מפתח של גשמים ביד אליהו חלה בן האשה ומת כדי שיצטרך אליהו למפתח של תחית המתים ויחליף של גשמים בה וכן היה שלקח אליהו מפתח של תחית המתים תמורת גשמים ובהיו׳ המפתח של גשמי׳ בידו של הב״ה כתי׳ ויהי ימים רבים כו׳ לאמר לך הראה אל אחאב ואתנה מטר כו׳ ר״ל עתה שכבר חזרה אלי מפתח של גשמים אוכל לאמ׳ ואתנה מים שאני הנותן מטר על פני האדמה אבל לא קודם לזה שהרי המפתח ברשותך היתה. ועיין הר״דק ז״ל וכן הר״לבג ז״ל ויהי בשנה השלישית לעצירה עד כאן וכן מהר״יא ז״ל והוסיף שאמ׳ הש״ית לא היה לך להתעורר מעצמך להמטיר על הארץ כי מפני השוטים לא יחרב העולם וכיון שאתה לא נתעוררת מעצמך הני מעורדך שלך הראה אל אחאב כדי שיחלה פניך על הגשמים ותורידם. שמפני כבודך איני רוצה לתתם אלא עפ״י דבורך ורצונך והיו שלש שנים רעב במספר שלשה בתי מלכים שעמדו על ישראל והיו מכעיסים לש״ית בית ירבעם ונדב בנו בית בעשא ואלה בנו. בית עמרי ואחאב בנו שנה א׳ על בית מלך א׳ ולע״דן באומרו ויהי ימים רבים ודבר ה׳ היה אל אליהו שאין הכוונה ויהי ימים רבים על העצירה אלא הכוונה כי אחרי נערו של אליהו עם בן האשה שחלה ומת שנצטער אליהו הרבה כפשוטן של פסוקים באמרו הגם אל האלמנה כו׳ ובמדרשו של פרקי ר׳ אליעזר באת אלי בתשמיש המיטה יותר ויותר ואין הנבואה שורה לא מתוך עצבות וצער אלא מתוך שמחה לז״א ויהי ימים רבים אחר תחית בן האשה עברו ימים רבים שלא נתייחד הדיבור דבר ה׳ אל אליהו אלא אחר ימים רבים ודבר ה׳ היה אל אליהו לך הראה אל אחאב וכאן רמז לו שיתראה אל אחאב מהות איכותו עד היכן ידו מגעת להוריד אש על הקרבנות כדי שיתן לך רשות לעשות משפט כתוב בנביאי הבעל ואז ואתנה מטר על פני האדמה כי בהבטל הסיבה יבטל המסובב אם כן לא היתה נתינת המים אלא בזכות תשובה או בזכות שבעת אלפים אשר לא כרעו לבעל:

וילך אליהו להראות את אחאב כו׳ הגיד כי הוא יתברך מגיד מראשית אחרית לשלוח את אליהו בשעת הדחק מאד כי וילך אליהו להראות אחאב והלך בעת שהרעב חזק בשומרון והיא עיר המלוכה בשאר מדינות המלך מה עשו שיהיה הרעב יותר ויותר. או שנאמר שבהשגחת ה׳ כבד הרעב בשמרון להיות שם המלך אחאב והוא מסבב הרעב. ואפשר עוד שהכתוב אומר כי בלכת אליהו להראות אל אחאב היה סיבה להיות הרעב בשומרון כדי שיתעוררו לשוב בני האדם בתשובה ובבא אליהו ימצא הכנה מוכנת להשפיע עליהם טובה ולהוריד גשמים כי׳בכ״ב:

לא עביד כישא לשקרי אלא באיזה התעוררות:

ויקרא אחאב לעובדיהו כו׳ פ׳ אחד דיני ממונות מאי קאמר אמר רבי יצחק אמר ליה ביעקב כתי׳ ויברכני ה׳ בגללך ביוסף כתיב ויברך את בית המצרי בגלל יוסף ביתא דההוא גברא לא מברך דילמא ההוא גברא לאו ירא אלהי׳ את יצתה בת קול ואמרה ועבדיהו ירא את ה׳ מאד וביתו של אחאב אינו מזומן לברכה אמר רבי אבא גדול מה שנא׳ בעבדיה ממה שנא׳ באברה׳ דאלו באברה׳ לא כתיב מאד ובעבדיה כתי׳ מאד ורש״י ומאי קא׳ מה ענין ועובדיהו ירא אצל ויקרא אחאב: ולע״דן לדקדק קושית מאי קאמר עדיין במקומה כי בפסוק לא נזכר זה הוכוח של יעקב ויוסף. הן אמת כי נוכל לומר שמתוך התשובה שבאה מהב׳ קול ועבדיהו היה ירא את ה׳ מאד מתוך התשובה נבין ששאל אחאב ונסתפק בירא׳תו את הש״י. ונבין שיימת מימרת דרבי אבא דקאמר גדול הנאמר בעבדיה כו׳. ונראה דחז״ל אמרו דברי אחאב במ״ש הפסוק ויקרא אחאב אל עבדיהו והקריאה היתה לוכח עמו ולו׳ אשר על הבית שלי אתה פקיד ולמה לא נתברך ביתי בגללך כמו שנתברך בית לבן בזכות יעקב ובית המצרי בגלל יוסף שעם היות בית לבן מלא עון ותרפים ועב״ז לא עכבו וכן בית המצרי והנה בת קול יצאת והשיבה שלא היה הדופי בעבדיהו כי ירא ה׳ מאד הוא אכן הדופי היה בביתיה דההוא גברא והפשר שנרמז זה בתיבת על הבית ר״ל על הבית בשבתו להיותו בית חוטא ומחטיא את ישראל והמצורף לזה היותו מצווה והינו עושה גדלה אשמתו וטומאת ביתו דביתיה דההוא גברא בלתי ראוי לברכה הוא דאילו להרעומת אחאב אתא קרא יתרא וכו׳ לל׳ אשר בבית הוסיף תיבה על למ״ש. כי עבדיה ירא ה׳ מאד וכדמסיק גדול מה שנא׳ בעבדיה: ומ״ש גדול מה שנא׳ בעובדיהו יהיה כפי ערך החוט׳ הרע. ואחאב פקידו ואיזבל אשתו והוא פקיד על ביתם אם כל שיעור יראת אברה׳ את ה׳ אין לה ערך ולפי פשט הפסוק מ״ש לו אחאב הוא לך בארץ כדמסיק ושיעור הפסוקים ויקרא אחאב ש׳ עבדיהו אשר על הבית ויאמר אחאב כו׳ אלא תוהיל והזכירו באשר על הבית הופרח לספר בשבחו שלא תאמר מושל מקשיב על שפת שקר כל משרתיו רשעי׳ כ״ש בני ביתו לז״א אשר על הבית ועכ״ז היה ירא את ה׳ דבר גדול ומאד הוא זה וזהו או׳ מאד יוצא מן הבקש שעם היותו מחובר לרשע עכ״ז יאחז צדיק דרכו וטהר ידים יוסיף אומץ:

ויהי בהכרית כו׳ א״ר יוחנן מפני מה זכה עבדיה בנביאות מפני שהחביא מאה נביאים של ויהי בהכרית איזבל את נביאי ה׳ ויקח עבדיהו מאה נביאים מאי שנא׳ חמשים אמר ר׳ אלעזר מיעקב אבינו למד והיה המחנה הנשאר לפליטה רבי אבהו אמר לפי שלא היתה המערה מחזקת יותר מחמשים עד כאן: ולע״דן לדקדק מאי קא מיבעיא ליה מפני מה זכה עבדיהו בנביאות כי הטעם לפי שהיה ירא את ה׳ מאד כמו שכתוב בפסוק. ובמאי קא מיפלגי רבי אבהו עם תנא קמא. ונראה שלא שאל למה זכה לנביאות כי זכות גדול היה לו שהיה ירא את ה׳ מאד אבל שאל שכל הדברים יהיו מידה כנגד מידה ולזה שאל מפני מה זכה עבדיה לנביאות צריך שיהיה בודבר מכוון לזה משיב מפני שהחביא מאה נביאי׳ א״כ מידה כנגד מידה זכה לנבואה לפי שהציל נביאים. ובכלל זה שאל מפני מה זכה כדפרש״י ז״ל מפני מה זכה בנביאות עם היותו גר אדומי כמו שאחז״ל בחזון עבדיה ואין השכינה שורה אלא במיוחסין שבישראל עכ״ל. והנה דקדק רבי אלעזר בפסוק לומרו ויהי בהכרית איזבל שתיבת ויהי מיותרת דהוי״לל ובהכרית איזבל את נביאי ה׳ לקח עבדיהו וכו׳ אבל כוונת הכתוב להקדים טעם למה היה זה שהחביאם חמשים איש במערה ויותר טוב במקום אחד מבשני מקומות כי ירבה עליו הטורח להאכילם ולהשקותם בשני מקומות דאוושה מילתא ולזה אמר הפסוק ויהי בהכרית ר״ל היה כן לסיבת ובעבור הכרי׳ איזבל את נביאי ה׳ ויקח עבדיה מאה נביאי׳ ויחביאם חמשים איש מפני הסכנה שלמד מיעקב שלא נתן הכל במחנ׳ אחד שאם יהרגו את זה ישארו והיה כן לסיבת פן יבוא עשו אל המחנה הא׳ פי׳ והיה המחנה הנשאר לפליטה כן עבדיהו. ולפי זה בהכרית הפי״ת בעבור ויהי כן בעבור הכרית איזבל וכו׳ ומפני הסכנה החביאם חמשים חמשים. ורבי אבהו לייק ואומר במערה ר״ל במערה הליא מילתא שלא היתה מחוקקת יותר ויסייע לזה הו׳ במערה בפת״ח שלא ידקדק כן אלא על מערה ידועה כאילו אמר בהמערה וכאן לא יתכן כי כחפאים היו ולא היתה המערה ידועה אבל אמר במערה ר״ל במערה היתה שיעת המכניסים חמשים ולא יותר ולזה לא כתיב במערה בשב״א׳ ובת״י במערתא בפת״ח ולא תרגם במערתא כתי״רק. ועיין רש״י ז״ל וכן הרד״ק ז״ל וכן הרלב״ג ז״ל:

ולע״דן לדקדק אומרו ויקח עבדיהו מאה נביאים הי״לל ויחביא עבדיהו מאה נביאים חמשים איש במערה. ועוד הי״לל ויהי בהכרות איזבל את נביאי ה׳ ויחביא׳ עבדיה חמשים איש במערה וחמשים איש במערה וכלכלם לחם ומים והיה מקרא בזה ונראה כי לפי שהזכיר היות עבדיה היה ירא את ה׳ מאד ועתה אומר שהיה זה מגדר היראה וז״ש ויהי בהכרית ר״ל ויהי ירא ה׳ בהכרי׳ איזבל את נביאי ה׳ שבעידן ריתחא ובהשעתא בהכרית איזבל ומתוך ההפכה לקח מיד מבקשי נפש הנביאים את אלו המאה כי להיותו אשר על הבי׳ אשר לאחאב לא יבצר ממנו דבר כזה וז״ש ויקח מאה נביאים. ואמר חמשים איש במערה לומר שבעידן ריתחא בהכרית איזבל את נביאי ה׳ בה בשעתא נתאמץ לבבו של עבדיה לקחת מאה נביאים מתוך ההפכה ומיד שלוחי איזבל מבקשי נפש הנביאים לקח המאה נביאים וז״ש ויקח כו׳ כי היה בן בית לאחאב ודבריו נשמעים ואחר כך ויחביאם חמשים איש במערה ולא אמר חמשים במערה וחמשים במערה לומ׳ שהעגלים הללו מאלו כדי שלא יצערו אותם שכשהביא אל המערה לא כמאלו בשעת ההחבאה שם אלא החמשים שנחבאו שם לבד והחמשי׳ הביאם במקום אחר ואחר כך הוליכם חמשים במערה אחרת לא שהביא מאה והחביא חמשים ונותרו חמשים להוליכם למערה אחרת כי אם כן היו אלה השנים יודעים מערה שנחבאו הראשונים והראשונים לא היו יודעים במערת אלו השניים. ואולי

רלבג

אם יש גוי וממלכה אשר לא שלח אדני שם לבקשך · הנה אף על פי שלא יהיה אחאב מולך עליהם היה חוקר עמהם אם נראה שם אליהו גם היה משביע הגוי והממלכ' באלהיהם שיאמרו לו האמת כמו שנהוג שישביע האדם חברו במה שישאל ממנו שיגיד לו האמת אך לא מלך אחאב בכל העולם כי היה רשע מאד ולא היה ראוי שייטיב לו הש"י זאת הטובה הלא תראה כי כששלח אליו בן הדד כספך וזהבך לי הוא שלח לו כדברך אדני המלך: ורוח יי' ישאך על אשר לא אדע · הנה היה אליהו מורגל בכך כי כאשר היה במקום אחד היה רוח יי' נושאו אל מקום אחר כמו שזכרנו ולזה ירא עובדיה מזה: על מתי

וַיְחַלְּקוּ לָהֶם אֶת־הָאָרֶץ לַעֲבָר־בָּהּ אַחְאָב הָלַךְ בְּדֶרֶךְ אֶחָד לְבַדּוֹ וְעֹבַדְיָהוּ הָלַךְ בְּדֶרֶךְ־אֶחָד לְבַדּוֹ:

ל' ב' וַיְהִי עֹבַדְיָהוּ בַּדֶּרֶךְ וְהִנֵּה אֵלִיָּהוּ

ל' וחס' לִקְרָאתוֹ וַיַּכִּרֵהוּ וַיִּפֹּל עַל־פָּנָיו

ד' וַיֹּאמֶר הַאַתָּה זֶה אֲדֹנִי אֵלִיָּהוּ:

וַיֹּאמֶר לוֹ אָנִי לֵךְ אֱמֹר לַאדֹנֶיךָ הִנֵּה אֵלִיָּהוּ: וַיֹּאמֶר מֶה חָטָאתִי כִּי־אַתָּה נֹתֵן אֶת־עַבְדְּךָ בְּיַד־אַחְאָב

ב' י לַהֲמִיתֵנִי: חַי יְהוָה אֱלֹהֶיךָ אִם־יֶשׁ־גּוֹי וּמַמְלָכָה אֲשֶׁר לֹא־שָׁלַח אֲדֹנִי שָׁם לְבַקֶּשְׁךָ וְאָמְרוּ אָיִן וְהִשְׁבִּיעַ אֶת־הַמַּמְלָכָה וְאֶת־הַגּוֹי כִּי לֹא יִמְצָאֶכָּה: וְעַתָּה אַתָּה אֹמֵר לֵךְ אֱמֹר לַאדֹנֶיךָ הִנֵּה אֵלִיָּהוּ:

ג' וְהָיָה אֲנִי אֵלֵךְ מֵאִתָּךְ וְרוּחַ יְהוָה יִשָּׂאֲךָ עַל אֲשֶׁר לֹא־אֵדָע וּבָאתִי

ג' לְהַגִּיד לְאַחְאָב וְלֹא יִמְצָאֲךָ וַהֲרָגָנִי

ג' חס' וְעַבְדְּךָ יָרֵא אֶת־יְהוָה מִנְּעֻרָי:

הלא

תרגום

וּפַלִּיגוּ לְהוֹן יַת אַרְעָא לְמֶעְבַּר בַּהּ אַחְאָב אֲזַל בְּאוֹרְחָא חֲדָא בִּלְחוֹדוֹהִי וְעוֹבַדְיָהוּ אֲזַל בְּאוֹרְחָא חֲדָא בִּלְחוֹדוֹהִי: וַהֲוָה עוֹבַדְיָה אָזֵיל בְּאוֹרְחָא וְהָא אֵלִיָּהוּ לְקַדָּמוּתֵיהּ וְאִשְׁתְּמוֹדְעֵיהּ וּנְפַל עַל אַפּוֹהִי וַאֲמַר הַאַתְּ דֵּין רִבּוֹנִי אֵלִיָּהוּ: וַאֲמַר לֵיהּ אֲנָא אִיזִיל אֵימַר לְרִבּוֹנָךְ הָא אֵלִיָּהוּ: וַאֲמַר מָה חָבִית אֲרֵי אַתְּ מָסַר יַת עַבְדָּךְ בִּידָא דְאַחְאָב לְמִקְטְלִי: קַיָּים הוּא יְיָ אֱלָהָךְ אִם אִית עַם וּמַלְכוּ דְּלָא שְׁלַח רִבּוֹנִי לְתַמָּן לְמִבְעָךְ וַאֲמָרוּ לָא הֲוָה כָּא וּמוֹמֵי יַת מַלְכוּתָא וְיַת עַמָּא אֲרֵי לָא מַשְׁכַּח לָךְ: וּכְעַן אַתְּ אָמַר אִיזִיל אֵימַר לְרִבּוֹנָךְ הָא אֵלִיָּהוּ: וִיהֵי עוֹד דַּאֲנָא אָזֵיל מִלְּוָתָךְ וְרוּחָא מִן קֳדָם יְיָ יְטַלְּנָךְ לַאֲתַר דְּלָא אִדַּע וְאֵיתֵי לְחַוָּאָה לְאַחְאָב וְלָא יַשְׁכְּחִינָךְ וְיִקְטְלִינַנִי וְעַבְדָּךְ דָּחִיל מִן קֳדָם יְיָ מִזְּעוּרִי:

רד"ק

אם יש גוי וממלכה · סביב ארץ ישראל לא כדברי האומר שמלך בכפה והנה בארץ ישראל כלה לא מלך איך מלך בכל העולם והנה היו לו מלחמו' ומלך ארם לקח ערים ממנו ושם לו חוצו' בשומרון ומה שאמ' והשביע את הגוי והממלכ' דרך אהבה ובקשה לא בדרך יראה ושררה או הפוחרי' הבאי' מכל גוי וממלכה לארץ ישראל היה משביע אותם אם ראו אותך בארצם: כי לא ימצאכה · טעמו דבק אם לבקשך כלומר בעבור שלא מצא אותך בארץ ישראל שלח לבקשך בארצות הגוים ויש לתמוה איך לא מצא אותו והוא היה בצרפת הסמוך לצידון שהיה בארץ ישראל אולי האלמנה הסתירה אותו ולא גלתה אותו לבני עירה או בני עירה הסתירוהו לשלוחי אחאב כשבאו לבקשו: ורוח יי' ישאך · היו חושבים כשלא היו מוצאים אותו כי רוח יי' נשאו על אחד ההרי' כמו שאמרו בני הנביאי' לאלישע פן נשאו רוח יי' וישליכהו באחד ההרים: ועבדך ירא את יי' · לפיכך יש לך לחמול עלי שלא תביאני לידי מית': אוכלי

רשי

להמיתני · כמו שמפרש ואומ': ורוח יי' ישאך אל אשר לא אדע · כי לא ימצאכה · שאין הגוי יכול למצוא אותך: שתי

מסורה

האתה זה ד' בקריאה וסימ' האתה זה בני עשו ויאמר · האתה זה עשה אל: אדני אליהו · עכר ישראל: ימצאכה חד מן כ' מלין כתיב כה בסוף תיבות' וסי' נמסר בסדר וארא: מנערי ג' חס' בליש' וסימ' ואני התהלכתי לפניהם · ועבדך ירא את יי' · אלוף נערי אתה:

כלי יקר

אולי אמר חמשים איש ולא אנשים כי לא נכנסו אפי' החמשים הנכנסים במערה האחת לא נכנסו אליה בבת אחת אלא אחד לאחד למצוא חשבון נכנס בצנעה וזהו איש שכן דקדקו חכמינו ז"ל בפסוק כשלשים וששה איש בשיטה אחת לחכמינו ז"ל זה יאיר בן מנשה כו':

ויאמר אחאב וכו' עיין רש"י ז"ל והרד"ק ז"ל והרלב"ג · ולע"דן שכוונת הכתוב לו' בכל אלו הפסוקים שכשהשי"ת התעורר ודבר אל אליהו שיתראה אל אחאב ואתנה מטר היה צריך קצת התעוררות מהתחתוני' על ידי מצוה אחת שירחמו על הבריות כדי שירחמון עליהם וכמו שכתבתי בענין לוט שזמן לו השי"ת המלאכים שישים נפשו בכפו להצילם מבני העיר אשר נסבו על הבית והכנסת אורחים בשכר אלו המצות יגצלו אותו ממהפכת סדום ולזה הודיע להיו' עבדיה ירא ה' ורחמן על הנביאי' זכה לפגוע הוא תחילה ולא אחאב והזכיר עתה כי להיות אחאב מתעורר ברחמים על הבהמות עד שאמר אל עבדיה לך בארץ אל כל מעייני המים כו' וז"ש אולי נמצא חציר ונחיה יחדיו כמצא חציר סוס ופרד ולא נכרי' מן בהמה ואמר ולא נכרי'. כלו' שלא נהיה סיבה בחטאינו לסבב הכרת הבהמה וז"ש נכרית כאלו הנו המכריתים ולא אמר יכרת וביני ביני הזכיר רשעות איזבל אשר כתאכזרה אפי' על נביאי השי"ת והאחאב עם היותו מפושעי ישראל רחם אפי' על הבהמות · וע"י התעוררות רחמי אחאב ואעפ"י שהיו לתכלית תועלתו עם כל זה נכמרו רחמי ה' עליו:

ויחלקו להם את הארץ וכו' באומרו לבדו נראה שהלך עבדיהו יחידי לבדו בלי אסיפת שרי' בבהמותיו עמו דרך זלזול והכנעה · ואולי מפני זלעפות רעב כי יצטרך לרכוב סוסים ברבבות ושררה ואחר אין לבהמה ולזה הלך יחידי:

ויהי עבדיהו בדרך כו' · לע"דן לדקדק מאחר שהכירו כדכתיב ויכירהו אם כן מה של עוד האתה זה אדוני אליהו ומהו זה דקאמר וכן קשה בסמוך האתה זה עוכר ישראל כי מכירו היה ונראה שהגיד הכתוב כי מיד כאשר החזיק עבדיהו בדרך מצוה לרחם על הבהמות תכף נראה אליו אליהו ח"ש ויהי עבדיהו בדרך ר"ל מיד כשהחזיק והיה בדרך והנה אליהו לקראתו והכ'כנזדמן פתאום כי מלאך ה' צבאות הוא בלתי נראה אליו מרחוק אלא והנה אליהו פתאם כמו והנה שלשה אנשים נצבים עליו כו' עוד אפשר שלעומת מה שנתרעם אחאב שלא נתברך ביתו בגלל עבדיה ולזה כהראה אליהו אל עבדיהו · ויכירהו ויפול על פניו ואמר לו היתכן שאתה אדני אליהו מלאך לבך לסבול זה הצער שאנו בו ברעב וצמאה וחוסר כל ז"ש האתה זה העכירות שישראל בו ואתה אדוני אליהו היה לך לרחם אדם ובהמה תושיע ה' אדם בזכות בהמה ויאמר לו אני כי רחמי רשעי' אכזרי שאכזריות על פושעי תורה רחמים הוא · וכיוצא בזה הוא מ"ש אחאב לאליהו עם היותו ברור אצלו שהוא אליהו שאמר לו האתה זה עוכר ישראל ר"ל האתה בתמיה היתכן שאתה תסבול אכזריות זה להיות עוכר ישראל בעכירות נמרץ כזה והוא השיב שח"ו אין זה עכירות כי אדרבה גלולות הוא כי ידעו אית דין ואית דיין ואית עלם · ואחרון ז"ש לא עכרתי את ישראל כי אם אתה ובית אביך העוכרים בעזבכם את מצות השי"ת ותלך אחרי הבעלים ואני גללתי זה העכירות כי ידעו כי יש אלהים שופטים בארץ והוא הוא מ"ש לו עבדיה ע"ה בלשון נקיה האתה זה אדוני אליהו זה מורה בהכנע על העכירות שהזכיר אחאב ובזה לא נצטרך למה שכתב מהרי"א ז"ל בסמוך שמרוב שערו של אליהו לא הכירו אחאב ולזה אמר האתה זה עוכר ישראל:

ויאמר מה חטאתי כו' עיין רש"י ז"ל · ולע"דן כי אליהו אמר לעבדיהו לך אמור לאדוניך הנה אליהו חשב שהיה המאמר כזה כמקהה את שניו ואומר לו הנה אליהו אשר אתה מבקש אותו בכל הממלכות הנה אליהו הראני בא את כבודך ביכולתך האם תוכל לו לעומת זה השיבו עבדיהו ויאמר מה חטאתי כי אתה נותן את עבדך ביד אחאב להמיתני על הדברים האלה שאתה אומר אלי שאומר לו כלועג עליו הנה אליהו כי ימיתני בה שעתה בשמוע הדברים האלה מפי כי חי ה' אלהיך אם יש גוי וממלכה כו' אשר השתדלותו זה יגרום באומרו לו אחר כך הנה אליהו שהיית מרעיש ממלכות עליו כאלו יש לאל ידך לעשות עמו רעה או טובה הנה אליהו כי יהיה זה הדיבור לחרפה וכלימה לו ויחרה אפו וימיתני שמלבד מיתתו שיתחייב מצד אמירתו זו של הנה אליהו כמו שאמר מה חטאתי וכו' הנה זאת ועוד אפי' אדבר לו רכות וכמבשר הנה אליהו לא בדרך לעג וקלס עכ"ז אני מסוכן מצד אחר והוא כי חי ה' אלהיך אם יש גוי וממלכה אשר לא שלח אדוני לבקשך כו' ועתה אתה או' לך אמור כו' והיה אני אלך מאתך וכו' ובאתי להגיד לאחאב ולא ימצאך והרגני מפני שלא ימצאך כי רוח ה' ישאך אל אשר לא אדע:

חי ה' אלהיך כו' מגילה פ"א שנו רבותינו שלשה מלכו בכפה אחאב בן עמרי ונבוכדנצר ואחשורוש אחאב דכתיב אם יש גוי וממלכה אשר לא שלח אדני כו' לבקשך שם ואמרו אין והשביע את הגוי ואת הממלכה כי לא ימצאך ואי לאו דמלך מי מצי משבע להו · ואחשורוש דכתיב מהודו ועד כוש · נבוכדנצר דכתיב והיה הגוי והממלכה אשר לא יעבדו את נבוכדנצר כו' ותו ליכא והא איכא שלמה שאני שלמ' דמילתא אחריתי הוה ביה שמלך על העליוני' ועל התחתוני' שנא' וישב שלמה על כסא ה' והא איכא סנחריב הא הוה ירושלם דלא כבשיה והא איכא דריוש איכא שבע דלא מלך עלייהו דכתיב ספר קדם דריוש והקם על מלכותא אחשדרפניא מאה ועשרים והא איכא כורש דכתיב כה אמר כורש מלך פרס כל ממלכות הארץ נתן האלהים ההוא שבוחי קא משבח נפשיה עד כאן · ולע"דן דמה הכריע מי מצי משבע להו דהא מצי לאשבועינהו כמו שנהוג שאדם משביע לחבירו שיגיד לו איזה דבר וכמו שאזכור בסמוך בס"ד שדוח' הרד"ק ז"ל כן והרלב"ג ז"ל ומהרי"א ז"ל ועוד למאי דמשני האיכא ירושלם דלא כבשיה אי הכי תקשי דאחאב נמי האיכא ירושלם דלא כבשיה · ונראה כי חז"ל כוונו באומרם מניינא שנו רבותינו ג' מלכו בכפ' למעוטי כל הקושיות של והאיכא והאיכא ולומר שלא יש אלא ג' דשלמה איננו מסוג אלו שלא מלכו אלא בכיפה ושלמה מלך על הכיפה בעליונים כדכתיב וישב שלמה על כסא ה' ולאפוקי שלמה

וכל איך אמר שלשה · וגם כיונו שלא תוציא אחאב מן הכלל מקושיתו הנזכר ויהיו שני' לז"א ג' מלכו בכיפה ג' ולא שנים כי הכרח הגמרא הוא מלשון הפסוק שאו' ואמרו אין והשביע את הממלכ' כו' שאלמלא שאמרו אין לא היה הכרח מההשבעה שהשביע כי נדחה ונאמר שהיא דרך אהבה שמשביע אדם לחבירו כנז"ל אבל אומרם תחילה אין איך ישביעם אחר כך אם לא דרך שררה ומרדות ומלכות שעליהם · ואם זה כיונו ז"ל בהביאם כל הפסוק וכוא הכרח חזק מאומרו אין והשביע דאי לאו דמלך מי מצי משבע להו אחרי שאמרו אין ואין להקשות דאחאב נמי לא כבשיה לירושל' בי לא מתשות כח עשה כן אלא שידע שהשי"ת נתן להניח בן להניח ניר לדוד אמנ' שנחריב לא עלה בידו ואעפ"י שערך מלחמה ובפרקי ר"א תניא אידך עשרה מלכי' מלכו בכיפה מלך הראשון זה הקב"ה שהוא מושל בעליונים ובתחתונים · מלך השני נמרוד שמלך מסוף העולם ועד סופו שהיו כל הבריו' יושבים במקום אחד יראים מן המבול ונמרוד היה מלך עליהם שנא' ותהי ראשית ממלכתו בבל המלך השלישי זה יוסף שמלך מסוף העולם ועד סופו שנאמר וכל הארץ באו מצרימה לשבור והיו מביאים להם המס שלהם ומנחתם שארבעים שנה היה משנה וארבעים שנה מלך מעצמו שנ' ויקם מלך חדש על מצרים המלך הרביעי שלמה שנא' ושלמה מושל בכל הממלכות והם מביאים איש מנחתו המלך החמשי זה אחאב שמלך מסוף העולם ועד סופו שנא' חי ה' אלהיך אם יש גוי וממלכ' והיו לפניו כל שרי האפרכיות מאתים ושלשים ושנים · המלך הששי זה נבוכד נצר ולא עוד אלא שמשל אפי' על חיות השדה ועל עוף השמים ולא היו יכולים לפתוח פיהם כי אם ברשותו שנא' וגם חית השדה נתתי לו לעבדו · המלך השביעי זה כורש שנא' כה אמר כורש מלך פרס כל ממלכו' הארץ · ואחשורוש מלך בחציו של עולם והלא חציו של עולם איננו אלא קי"ו אפרכיות אלא בזכותה של אסתר כהוספו לו אחד עשר איפרכיות הה"ד הוא אחשורוש המולך מהודו ועד כוש שבע ועשרים ומאה מדינה · המלך השמיני זה היה אלכסנדרוס מוקדון שנא' ואני הייתי מבין והנה צפיר העזים על הארץ אין כתיב כאן אלא בא מן המערב על פני ארץ ולא עוד אלא שרצה לעלו' השמים ולידע מה יש בשמים ולירד לתהום ולידע מה שבתהו' ולילך לידע מה שבקצות והאלה הב"ה מלכותו לארבע רוחות השמים שנא' ובעודו תשבר מלכותו · המלך התשיעי זה מלך המשיח שנא' וירד מים עד ים · המלך העשירי חוזרת המלוכה לבעליה מי שהיה מלך ראשון הוא יהיה מלך אחרון שנא' אני ראשון ואני אחרון ואומר והיה ה' למלך על כל הארץ עכ"ל הרי שגם בפרקי רבי אליעזר מנו אחאב למולך בכפה ואעפ"י שפליגי בכורש ובאחשורוש ובשאר אכשר דפליגי כמי דהתם מונה עשרה ובגמרא דילן ג' ואפשר דלא פליגי אלא דכי היכי דבגמרא דילן לא מני שלמה לפי שמלך גם על העליונים משום האי טעמא נמי לא מני להקב"ה כי הוא מובדל מכל המלכים ית' ויתעלה שמו והיינו טעמא דלא מני בגמרא דילן מלך המשיח כי ירום ונשא וגבה מאד כתיב דימשול בעליונים ותחתונים יותר משלמה ע"ה · באופן דבגמרא דילן ובפרקי ר"א מוסכמים דאחאב מולך בכיפה היה גם לא יקשה איך עוברי רצונו כאחאב כך כי משגיח לרשעים ויאבדם · ולא יקשה מה שלקח ארם ערים ממנו ושם חוצות בשומרון שאילו היה זה בתחילה ואח"כ מלך עליהם או בהפך שמלך עליהם תחילה שהמליכו השי"ת על הכל אולי ישוב וכשהחזיק בטעותו אז השפילו והפילו ביד ארם שכן רע ויתן חוצות בשומרון · והני דברי חכמים כדרבונות וכמסמרות נטועים והם סוגית הגמרא דברי רבותינו לא דברי יחיד שנדחה אותם בקש כמו שדחאום המפרשים ז"ל מחילה מכ"ת · ועיין רש"י ז"ל והרד"ק ז"ל וכן הרלב"ג והוסיף וכן מהרי"א ז"ל:

ולע"דן מה שכתבתי עיקר לקיים דחז"ל כי הם דברי רבותינו ז"ל ולא הביא אמורא א' וסוגית הגמ' כישאת ונותנת בהם כנז"ל ומפרקי רבי אליעזר ז"ל ואמר והשביע את הממלכה כו' כי לא ימצאכה ר"ל כשאמר אין השביעם עוד על העתיד אשר לא ימצאכה הגוי או הממלכה ויסתירך עד שיהיה מלוי אל הגוי לבד אבל יגלה אוזן אחאב כדי שיהיה מלוי כל אחאב גם כן ז"ש והשביע את הממלכה ואת הגוי כי לא ימצאכה הגוי ותהיה המציאה לו לגוי ואין לזרים אתו אבל יגלה אוזנו ולזה ניחא שהפך הסדר כדי שידקדק לשון ימצאכה על הגוי היחיד לשון זכר שלפי' הגוי הפרט השביעי ואלו היה מהפך בתחילת הפסוק להזכיר גוי וממלכה כי לא תמצאכה היא הפרטי' הזה של תמצאכה בממלכה דווקא ולא בגוי · ולשיטת הרד"ק ז"ל הנז"ל כי לא ימצאכה אם חוזר לאחאב היו"ד יתירה והענין כי ודאי שאם מצאהו לא היה משביעם · אלא ודאי כדפרשית והו' על שיטת רש"י ז"ל שכתב ימצאכה אל הגוי · או יאמר כי לא ימצאכה שאחר שלא הביא גוי וממלכה מלבקשך בו והשביעם אם יש ביניהם אם לא ונשבעו באופן שנתייאש ממך כי לא מצאכה עוד באופן שעת' אתה או' כו' ולא ימצאך והרגני מאחר שנשתדל כ"כ עד שנתייאש ובשמעו שמצאתיך יהיה שם על מציאותך כעל כל הון ויחייב זה שאחר כך בלכתך לדרך יתגדל צערו מאד והרגני:

והיה אני אלך מאתך וכו' עיין הרד"ק ז"ל והרלב"ג ז"ל וכן מהרי"א ז"ל במ"ש ועבדך ירא את ה' והוא היה סיבת החיות מאה נביאי' ואין ראוי שתסבב מיתתו ע"י נביא ואז נשבע לו שהיום יראה אל אחאב עד כאן · ולע"דן לדקדק יותר והיה אני אלך מאתך לא היה צריך להתחיל אלא ורוח ה' ישאך כו' ועוד מאחר שאמר לו אליהו לך אמור לאדוניך הנה אליהו איך יתכן שאליהו חס ושלום יחלף דברו ומוצא שפתיו ישנה אם כן מהו אומרו ורוח ה' ישאך כו' ואחאב גם כן למה יהרגהו כי אחאב בעל שכל הוא להלין בעד עבדיה בן ביתו כי התל בו אליהו ולמה יומת · ונבין ג"כ ההתפארות זה של עבדיה ועבדך ירא את ה' מנעוריו ואף על גב דשרי ליה לאיניש לאודועי נפשיה במקום שאין מכירין והיכא דשכיח היזקא וההכרח לא יגונה ולא יאונה לצדיק כל און בהתפארתו עם כ"ז צריך טעם זולת זה לאריכות התפארת · ונראה כי ידע עבדיה כי מה' יצא הדבר לרחם על הארץ ועל הבריות כי כלה חציר וכלה דשא עשב לבהמה כנז"ל · ולא יתכן

שילך

מנחה קטנה

לך הראה אל אחאב ואמ' אעפ"י שנגזר הגזרה לי מפתח של גשמים מ"מ אין אני נותן מטר עד שתראה תחילה אל אחאב ויראה שנתקיימה כנותך שלא יהי' מטר כי אם לפי דבריך · גם כיון שלא אחאב לכל גוי וממלכה לחפשך שם ואם יהיה מטר על האדמה שבלעדך יאמר אחאב שמפני יראתה שאתה ירא ממנו ע"כ אני מתן המטר שלא יתיתך ע"כ לך והראה אל אחאב לאראות שאין אתה ירא ממנו · ואתנה מטר על פני האדמה לא בזכותו כי אם בזכות הארץ כענין והארץ אזכור: או יראה לך הראה אל אחאב וגו' כי הגשמי' באי' לפעמים בשביל אדם א' או שדה אחת ע"כ לך אתה לשם ואתנה מטר בזכותך: אשר על הבית יראה שלא תקשה למה לא הועילה זכותו של עבדיהו לזה אמר אשר על הבית כיון שכל צרכי בית אחאב נעשה על ידו לא רצה הקב"ה שיהי' ברכה שורה שם וכמש"ל ולולי כך כבר גרמה זכותו של עבדיהו להוריד גשמי' כי היה ירא את ה' מאד: ויקח עבדיהו הנה לשון לקיחה לא שייך באדם · אלא בא הכתוב להגדיל שבחו של עבדיהו · שאעפ"י שהנבאי' היו יכולין להחביא עצמם במקום שהנע בלתי עזר עבדיהו ע"ת כיון שהיה שנת בצורות והיו מתים ברעב בלי ספק א"כ אין הצלתם כלום אדרבה טובים היו חללי חרב מחללי רעב · נמצא שהצלתם תלויה במה שכלכלם עבדיה · וז"ש ויקח עבדיהו וגו' ויחביאם תלה הכתוב ההחבאה וההצלה בעבדיהו ע"י וכלכלם לחם ומים שהיה שנת בצורות שאפי' מים לא היה וע"כ הוא היה מצילם · אולי נמצא חציר אעפ"י שהיה לאחאב עבדים רבים לא היה מאמין להם כי כשמצאו דבר היה לוקחים לעצמם לאכול או לבהמותם והיו מקיימי' בעצמם חייך קודמין כי הרעב חזק מאד עד שלמציאת יחשב המצא איזה חציר ע"כ הלכו הם בעצמם:

הנס

אוכלי שלחן איזבל · על נביאי הבעל ונביאי האשרה אמר או על נביאי האשרה לבד והוא הנכון לפיכך לא הגיה אותם איזבל ללכת להבחן עם אליהו וזה ראיה שאמר אליהו אני נותרתי נביא ליי' לבדי ונביאי הבעל ארבע מאות וחמשים איש ולא זכר נביאי האשרה נראה שלא היו שם : ויקבץ את הנביאים · ולא אמר את כל ישראל כי ישראל נקבצו מעצמן ברצון כששמעו כי אליהו רוצה לעשות מעשה הבחינה אבל הנביאים לא נקבצו אלא בהכרח לאחאב כי ידעו כי שקר נסכם אבל נביאי האשרה לא יכול אחאב להכריחם ללכת שם מפני איזבל לפי שהיו אוכלי שלחנה לא רצתה שילכו שם : פוסחים

מנחה קטנה

הנה אליהו והרגני · ואין זה הדין שבדבר שנתעסקתי בו להציל נפשות במחבואי נביאי ה' מאחאב · ועתה למה אמות ע"י שאגלה לו נביא ה' : חי ה' אשר עמדתי לפניו כמעשה זמרי שהוא וירא פנחס ויקם מתוך העדה ויקח רומח בידו ולא יראתי מכל שבט שמעון כי לפניו ית' הייתי · כי היום אראה אל אחאב ולא אירא כי אשר הצילני אז יצילני עתה כי עודני לפניו כמאז : וכיה

הֲלֹא־הֻגַּד לַאדֹנִי אֵת אֲשֶׁר־עָשִׂיתִי בַּהֲרֹג אִיזֶבֶל אֵת נְבִיאֵי יְהוָה וָאַחְבִּא מִנְּבִיאֵי יְהוָה מֵאָה אִישׁ חֲמִשִּׁים
14 חֲמִשִּׁים אִישׁ בַּמְּעָרָה וָאֲכַלְכְּלֵם לֶחֶם וָמָיִם׃ וְעַתָּה אַתָּה אֹמֵר לֵךְ אֱמֹר לַאדֹנֶיךָ הִנֵּה אֵלִיָּהוּ וַהֲרָגָנִי׃
15 וַיֹּאמֶר אֵלִיָּהוּ חַי יְהוָה צְבָאוֹת אֲשֶׁר עָמַדְתִּי לְפָנָיו כִּי הַיּוֹם אֵרָאֶה אֵלָיו׃
16 וַיֵּלֶךְ עֹבַדְיָהוּ לִקְרַאת אַחְאָב וַיַּגֶּד־לוֹ וַיֵּלֶךְ אַחְאָב לִקְרַאת אֵלִיָּהוּ׃
17 וַיְהִי כִּרְאוֹת אַחְאָב אֶת־אֵלִיָּהוּ וַיֹּאמֶר אַחְאָב אֵלָיו הַאַתָּה זֶה עֹכֵר יִשְׂרָאֵל׃
18 וַיֹּאמֶר לֹא עָכַרְתִּי אֶת־יִשְׂרָאֵל כִּי אִם־אַתָּה וּבֵית אָבִיךָ בַּעֲזָבְכֶם אֶת־מִצְוֹת יְהוָה וַתֵּלֶךְ אַחֲרֵי הַבְּעָלִים׃
19 וְעַתָּה שְׁלַח קְבֹץ אֵלַי אֶת־כָּל־יִשְׂרָאֵל אֶל־הַר הַכַּרְמֶל וְאֶת־נְבִיאֵי הַבַּעַל אַרְבַּע מֵאוֹת וַחֲמִשִּׁים וּנְבִיאֵי הָאֲשֵׁרָה אַרְבַּע מֵאוֹת אֹכְלֵי שֻׁלְחַן אִיזָבֶל׃
20 וַיִּשְׁלַח אַחְאָב בְּכָל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וַיִּקְבֹּץ אֶת־הַנְּבִיאִים אֶל־הַר הַכַּרְמֶל׃
21 וַיִּגַּשׁ אֵלִיָּהוּ אֶל־כָּל־הָעָם וַיֹּאמֶר עַד

ג' חס' יו"ד · ג' ב' בעניין וסמע שמואל · ב' כי בענין וחד ולראה פני אלהים · כ"ף בטעם תביר · ו' בסיפ'

הֲלָא אִתְחַוָּא לְרִבּוֹנִי יָת דַּעֲבָדִית כַּד קְטַלַת אִיזֶבֶל יָת נְבִיַּיָּא דַּייָ וְאַטְמָרִית מִנְּבִיַּיָּא דַּייָ מְאָה גַּבְרִין חַמְשִׁין חַמְשִׁין גְּבַר בִּמְעַרְתָּא וְסוֹבַרְתִּינוּן בְּלַחְמָא וּבְמַיָּא׃ וּכְעַן אַתְּ אָמַר אֵיזִיל אֵימַר לְרִבּוֹנָךְ הָא אֵלִיָּהוּ וְיִקְטְלִינַנִי׃ וַאֲמַר אֵלִיָּהוּ קַיָּים הוּא יְיָ צְבָאוֹת דִּי מְשַׁמְּשְׁנָא קֳדָמוֹהִי אֲרֵי יוֹמָא דֵין אִתְחֲזֵי לֵיהּ׃ וַאֲזַל עוֹבַדְיָה לְקַדָּמוּת אַחְאָב וְחַוִּי לֵיהּ וַאֲזַל אַחְאָב לְקַדָּמוּת אֵלִיָּהוּ׃ וַהֲוָה כַּד חֲזָא אַחְאָב יָת אֵלִיָּהוּ וַאֲמַר אַחְאָב לֵיהּ הַאַתְּ דֵּין עוֹכְרֵיהּ דְּיִשְׂרָאֵל׃ וַאֲמַר לָא עֲכָרִית יָת יִשְׂרָאֵל אֱלָהֵין אַתְּ וּבֵית אֲבוּךְ כַּד שְׁבַקְתּוּן יָת פִּקּוּדַיָּא דַּייָ וַאֲזַלְתּוּן בָּתַר בַּעֲלַיָּא׃ וּכְעַן שְׁלַח כְּנוֹשׁ לְוָתִי יָת כָּל יִשְׂרָאֵל לְטוּר כַּרְמְלָא וְיָת נְבִיֵּי בַּעֲלָא אַרְבַּע מְאָה וְחַמְשִׁין וּנְבִיֵּי אֲשֵׁירְתָא אַרְבַּע מְאָה אָכְלֵי פָּתוֹרָא דְּאִיזֶבֶל׃ וּשְׁלַח אַחְאָב בְּכָל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וּכְנַשׁ יָת נְבִיֵּי שִׁקְרָא לְטוּר כַּרְמְלָא׃ וּקְרֵיב אֵלִיָּהוּ לְוָת כָּל עַמָּא וַאֲמַר עַד

והרגני ג' וסימן ושמע שאול · והיה אני אלך מאתך · הנה אליהו והרגני : כל מלכים וישעיה על כל ועל כל בם"ג אל כל ואל כל וסימן אמר אל החכעם בן · ויאמר אחאב אל עבדיהו ב' בו · וישמר זמרי את כל בית בעשא · ויגש אליהו · צדיקים אתם ממני :

כלי יקר

הולך אליהו כי אם בתחלם איזה עון ופשע או איזו עבודה נכרית שיעבוד אחאב תחלם ונתחייב להשיבו אחור ז"ש ועתה אתה אומר לך אמור לאדוניך הנה אליהו ואמירתך היא קיימת אבלי כי בכלל היוצא מפיך תעשה אבל ומשני פן אני אלך מאתך כו' ר"ל ... שני דברים מתייבים הסתר פניך ממני האחד כי אולי ברואותך אותו ... ויגע והכרת פני ענתה כי לדקתי נערי על כלל ישראל ועל פרט המאה נביאים אשר בנוערי להאכילם לחם ומים מלבד הנער של פחד איזבל פן יתגלו אליה הדברים לזה אמר והיה אני אלך מאתך שהליכתי מאתך היא סיבה לשרוח ה' ישאך על סיבת התחדשו' איזה מעשה מגונה שיעשה אחאב עתה מחדש שזה יחייב לשרוח ה' ישאך על סיבת דבר אשר לא אדע והו על אשר לא אדע ולא אמר אל אשר לא אדע אם היה מדבר על העלם מקומות אלא ודאי אינו מדבר אלא על סיבות מחייבות נשיאת רוח ה' כי לא על חינם יהי' מאחר עתה אר' לך אמור לאדוניך הנה אליהו ואני ... לבני אבוה והומר לאחאב ולא ימלאך והרגני כי תולנה כל דהו ספיק להרגני יען כי ועבדך ירא את ה' מנעורי ולזה אחאב בלתי אוהב אותי מאד ובעת תמוט רגלי בזאת יאמר בלבו כי גם אני שמח לאידו כמוך ומהתל הייתי במה שאמרתי לו הנה אליהו ולזה יהרגני ז"ש ויהרגני על דבר ועבדך ירא את ה' מנעורי ועוד הלא הוגד לאדוני כו' ועתה אתה אומר לך אמור לאדוניך והרגני שלכל אחת מהשתי סיבות אין ראוי לשאתכ כ"ש לשתיהן וזה מובן מן סכית ועתה אתה אומר לך אמור כו' ובסמוך הכיף ידי שנית בכפל ב' הפסוקים של ועתה אתה או' וכו' · עוד אפשר שכיון ביתור והיה אני אלך מאתך כי אילו נתעכב' זמן מה אחרי לכתי ירחוק עוברים ושבים הנה לא הייתי מסתכן בעצמי כבואי אל אחאב להגיד לי הנה אליהו ואף כי לא ימלאך כי רבים יעידון יגידון כדברי אבל חוששני פן והיה אני אלך מאתך אך יצא אלא מאתך ורוח ה' ישאך על אשר לא אדע ובאתי להגיד לאחאב ולא ימצאך והרגני וזוב המיתה יהיה על כי יאמר שהתל התלתי בו ולא יהיו דברים מעולם לא כן אם לא היתה רוח ה' נושאך תכף לכשאני אלך מאתך לא היה הורגני ואף כי לא ימצאך ומ"ש רוח ה' ישאך הגבע כדהרלב"ג שהיה רוח ה' נושאו ממקום למקום כי מלאך ה' צבאות הוא ואפשר עוד שאומרו ורוח ה' ישאך לא דבר הכתוב ברוחות הטבעיות אבל אמר ורוח ה' ישאך כו' על רוח נבואיי כמו רוח ה' דבר בי ומלתו על לשוני עליו הוא או' ורוח ה' ישאך על אשר לא אדע כו' כדפרישית :

הלא הוגד לאדוני וכו' במסכת נדרים פ"א ועבדך היה ירא רבא רמי כתיב ועבדך היה ירא כו' וכתיב יהללך זר ולא פיך לא קשיא הא בדאתרא דידעי ליה הא באתרא דלא ידעי ליה דאמר רבא שרי ליה לאיניש לאודועי נפשיה היכא דלא ידעי ליה ע"כ · ועתה אתה אומר כו' זה יסייע למה שזכרתי למעל' שמתוך ההפכה הציל עבדיהו את מאה הנביאים ז"ש הלא הוגד לאדוני את אשר עשיתי בהרוג איזבל שמה שעשיתי היה בהרוג איזבל מתוך ההריגה החבאתי את מאה נביאים אשר מגד זה ראוי לך לחמול עלי כמו שחמלתי על מאה נביאים כי מידה כנגד מידה לא בטלה · או יהיה כוונתו לו' לא דיש לי על מיתתי כי שם ינוחו יגיעי כח אבל לערי הוא כי יש תחת ידי מאה נביאים שאני מכלכלם לחם ומים ואם אמות ימותו גם הם כי הם נחבאים ואני מבקש להם מים וכודד ללחם איה להאכילם ז"ש הלא הוגד לאדוני כו' ואחביא מנביאי ה' מאה איש וכו' ועתה אתה או' לך אמור לאדוניך הנה אליהו והרגני וימותו בגרמא מאה הנביאים א"כ לא למענו את עושה כי אם למען המאה איש הנביאים אשר לרגלי · עוד אפשר שפסוק זה הלא הוגד כו' מקושר עם הקודם לטעון על פסוק ראשון של ועתה אתה אומר לך אמור לאדוניך הנה אליהו והיה ...

רדק

פוסחים · כמו הפיסח שהוא פיסח בשתי רגליו כי מי שפיסח רגלו אחת נוטה על הרגל אחת ומי שהוא פיסח שתי רגליו איננו יודע באיזה רגל יעמוד כן אתם פוסחים על שתי הסעיפים והם המחשבות לפי' את' לשון נקבות לפי שפי' סעיפים מחשבות שאין אתם יודעים לברור בדעתיכם מי האלהים אם האלהים אם הבעל וא"ת והלא הם נוטי' אחרי הבעל ולא היו נוטים אחרי האלהים נאמר כי כאשר ראו כי נעצרו הגשמים בדבר אליהו שהיה נביא יי' נטה לבבם אחרי יי' אלא שנביאי הבעל היו מתעים אותם ואומרים להם שלא יניחו עבודת הבעל כי היא תיטב להם ומפני זה היו פוסחים על שתי הסעיפים וי"ת עד אימת אתון פליגין לתרין פלגוון הלא יי' הוא אלהים פלחו קדמוהי בלחודוהי ולמא אתון טען בתר בעלא דלית ביה צרוך · והנה הנסיון שעשה אליהו אפשר שעשה אותו מלבו ובטח באל שלא ישיבנו ריקם ושיקדש שמו ברבים ומה שאמר ובדברך עשיתי כלומר אם תעננו ידעו העם הזה כי לא מלבי אני עושה מה שאני עושה אלא בדברך ובמצותך שאני אומר אתה מקיים או אפשר שהאל אמ' לו אף על פי שהכתוב לא ספר וזהו שאמר ובדברך עשיתי אבל הראשון קרוב שאם האל אמר לו למה היה צריך לתפילה ויש לפרש כי הצריכו האל לתפלה אף על פי שאמר לו כמו בדבר המטר שאמר לו האל ואתנה מטר ואף על פי כן הוצרך להתפלל והטעם כדי שידעו ישראל כי נביא אמת הוא והאל שומע תפלתו ואם היה בא שלא בתפלתו היו אומרים מקרה הוא ובדבר האש היו אומרים על ידי כשפים הוא עושה: ולא ענו העם אותו דבר · לא רצו לומר לו לא הן ולא לאו לפי שהיו מסופקים בדבר אבל כששמעו הבחינה ענו ואמרו טוב הדבר: אשר

רש"י

שתי הסעיפים · שתי המחשבות שאינכם מבינים להכריע למי האלהים ואם הבעל האלהים לכו אחריו: ולא ענו העם אותו דבר · שלא היו יודעין להבחין: אשר

ל' עַד־מָתַ֞י אַתֶּ֣ם פֹּסְחִים֮ עַל־שְׁתֵּ֣י
ל' · א' הַסְּעִפִּים֒ אִם־יְהוָ֤ה הָֽאֱלֹהִים֙ לְכ֣וּ
אַחֲרָ֔יו וְאִם־הַבַּ֖עַל לְכ֣וּ אַחֲרָ֑יו וְלֹֽא־
עָנ֥וּ הָעָ֛ם אֹת֖וֹ דָּבָֽר׃ וַיֹּ֤אמֶר אֵלִיָּ֙הוּ֙
ל' דסמי' אֶל־הָעָ֔ם אֲנִ֛י נוֹתַ֥רְתִּי נָבִ֖יא לַיהוָ֣ה
לְבַדִּ֑י וּנְבִיאֵ֣י הַבַּ֔עַל אַרְבַּע־מֵא֥וֹת
ג' וַחֲמִשִּׁ֖ים אִֽישׁ׃ וְיִתְּנוּ־
ל' לָ֜נוּ שְׁנַ֣יִם פָּרִ֗ים וְיִבְחֲר֣וּ לָהֶם֩
ג' דסמי' · ל' וחס' הַפָּ֨ר הָאֶחָ֜ד וִֽינַתְּחֻ֗הוּ וְיָשִׂ֙ימוּ֙ עַל־
הָ֣עֵצִ֔ים וְאֵ֖שׁ לֹ֣א יָשִׂ֑ימוּ וַאֲנִ֞י אֶֽעֱשֶׂ֣ה ׀
ג' אֶת־הַפָּ֣ר הָאֶחָ֗ד וְנָֽתַתִּי֙ עַל־הָ֣עֵצִ֔ים
וְאֵ֖שׁ

ל' עַד אֵימָתַי אַתּוּן פְּלִגִין לִתְרֵין פַּלְגְוָן
ל' · א' הֲלָא יְיָ אֱלֹהִים פְּלָחוּ קֳדָמוֹהִי
בִּלְחוֹדוֹהִי וּלְמָה אַתּוּן טָעַן בָּתַר
בַּעֲלָא דְלֵית בֵּיהּ צְרוֹךְ וְלָא אֲתִיבוּ
ל' דסמי' עַמָּא יָתֵיהּ פִּתְגָם וַאֲמַר אֵלִיָּהוּ לְעַמָּא
אֲנָא אִשְׁתְּאָרִית נְבִיָּא קֳדָם יְיָ בִּלְחוֹדַי
ג' וּנְבִיֵּי בַעֲלָא אַרְבַּע מְאָה וְחַמְשִׁין
ל' גַּבְרָא: וְיִתְיַהֲבוּן לָנָא תְּרֵין תּוֹרִין
ג' דסמי' · ל' וחס' וְיִבְחֲרוּן לְהוֹן תּוֹרָא חַד וִיהַדְמוּנֵיהּ
וִישַׁווֹן עַל אָעַיָּא וְאֶשָּׁתָא לָא יְשַׁווֹן
ג' וַאֲנָא אַעְבֵּיד יַת תּוֹרָא חַד וְאֶתֵּן
עַל אָעַיָּא וְאֶשָּׁתָא

ויתנו ג' רפין בקריא' וסימן ויתנו לנו שנים פרים ויבחרו להם · ויתנו אתו לעשי המלאכה · מן הזרעים ונאבלה ומים · וישימו ג' רפין וסי' וישימו על העצים ואש לא: וישימו וישכילו · וישימו באלהים כסלם:

רלב"ג

עד מתי אתם פוסחים על שתי הסעפים · הנה הפסח יטה פעם אל רגלו האחד ופעם אל רגלו השני וכן היו ישראל נוטים על שתי המחשבו' פעם יאמינו כי יי' לבדו הוא האלהים ופעם יאמינו כי הבעל הוא האלהים· והנה ענין הבעל הוא לפי מה שאתבאר שהיו עושי' צורה יורידו בה לפי מחשבתם כח המערכת העליון השולט על האומה ההיא ועל האקלימים ההוא והיו נביאי הבעל עושים מיכום מהפעלות יגיע בהם להם מין מה מהקסם' תשפע להם ההודעה לפי מחשבתם מהשליט ההוא אשר ירדו כחותיו בסבת הבעל אשר עשו לפי מחשבתם וככה היו נביאי האשר' חושבים שישפעו הכחות ההם באילן האשרה אשר נטעוהו בעת מוגבל והיו מגיעי' להם מין מהקסם מאותן הפעלות המגונות ונכר באמרנו החסרות המגי' בהודע' הקסם בשני מספר מלחמות יי' · והנה ספר שנביאי האשרה היו אוכלי שלח' איזבל והנה לא באו שם כאשר קרא להם אחאב כי שמעו כי לבחון כח האשרה נקראו והם בעצמם ידעו כי שקר נסכם הבל ואין מועיל בם ומלטה אותם איזבל שלא הוכרחו ללכת עם במצות המלך אך נביאי הבעל הוכרחו ללכת עם במצות המלך: ולא ענו העם אותו דבר · יתכן שכבר היו נבוכי' בזה ולא היו יודעים לאיזה צד יפנו כי מפני מה שראו שנעצר הטל והמטר מהם בסבת הרעות שעשו ללכת אחרי אלהים אחרים היתה מחשבתם נוטה כי יי' הוא האלהים ולרוב הסתות נביאי הבעל והאשרה היתה מחשבתם נוטה כי הבעל הוא האלהים · וידמה כי היה הבעל לפי אמונתם מאדים במזל טלה שהוא ביתו והוא ממזלות האש ולזה רצה לבחון זה במה שהם אומרים שהוא מיוחס אל הבעל והוא האש ומפני זה נתרצו בו העם ונביאי הבעל ומזה שורה שהם חשבו שיהיה הבעל מאדים התגודדם כמשפטם עד שפוך דם עליהם כי שפיכת הדם

כלי יקר

מהם ואם פחדו וברחו ונמלטו כולם ולא בא אפי' אחד מהן של הבעל באו' ת"ן בכוון ולא חסר א' מהם שמזה מסייע קצת לסברה זו שסך הכל הוו ת"ן ומהם מחוייבין לשתי שולחנות הב' מאות מהם וברוך היודע האמת ויורנו אורה גנוזי · אחר שכתבתי זה מצאתי בחז"ל כמו שכתבתי בפסוק ויתנו לנו שנים פרים שהיו ת' מאות והחמשים ושם הרחיב עוד בזה בס"ד ע"ש:

וישלח אחאב בכל בני ישראל כו' כבר זכרתי שכיון באומר וישלח אחאב שליחות כל דהו שיבואו ולא שיקובצו כלם מקטנם ועד גדולם כמאמר אליהו שלא קבוץ שתים והו' לא עשה אלא שלתוישלח אחאב ואליהו אמר את כל ישראל בכלל דברי' את כל אמנם אחאב וישלח בכל בני ישראל לבד הודעה בכלל בני ישראל הגדולים במשמע ולא בנות ישראל והקבוץ היה בנביאים לבד ויקבוץ את הנביאים · ואמרו ויקבוץ את הנביאים מורה קצת על קבוצם כול' ושלא ברחו מהם אותם אשר של האשרה:

ויגש אליהו כו' עיין רמ"א ז"ל וכן הרד"ק ז"ל והמתרגם דקדק שלא אמר ואם הבעל האלהים כי אין להספק בו דלית ביה צרוך ופירש לכן למה אתון טען בתר בעלא כאילו אמר ואם הבעל הוא בעל דלי' ביה צריך לכו אחריו בתמיה וכן הרלב"ג ז"ל וכן כהרד"ק ז"ל וכן מהרי"א ז"ל: ולעד"ן לדקדק בשוניים ותיבת אתם המורה על רבים מיוחדים ולא אמר עד מתי פסחים על הסעיפים או עד מתי תפסחו על שתי הסעיפים ונראה כי אליהו נגש למלחמה ולקטור או לפיום כמו שלמדו חז"ל להגשה למלחמה ויגש יואב לפיוס ויגשו בני יהודה אל יהושע ומלינו כיוצא בזה ויגש אליו יהודה ואמר אוני' עסק עם הטועים אחרי הבעל שכבר נטו על הסעיף הא' לעבוד הבעל · אבל הגשתי זו ודברי אלה עם החסידים ועליהם אלוכתי וז"ש ר"ל אתם אתם מתי סודי הנגשים אלי ואני אליכם עד מתי אתם ביחוד פוסחים על שתי הסעיפים אם ה' האלהים במחשבתכ' כאשר אני אומר כן לכו אחריו שבהיותכם מאמינים בסתר בש"ית ולא בגלוי הרי אתם פוסחי' על שתי הסעיפים הסעיף האחד בסתר אחרי ה' והסעיף הא' בגלוי במה שאין אתם הולכים אחרי ה' ואף שאין אתם הולכים אחרי הבעל פוסחים על שתי הסעיפים יקרא שאם ה' האלהים בסעיף שלכ' לכו אחריו בפרסום ותהיו על סעיף א' בנגלה ובנסתר ואם הבעל לא היה צריך כמו אמצעי וכיולא ביניכם לש"י לכו אחריו ולזה לא אמר ואם הבעל האלהים כי לא יתכן חלילה שיעלה בדעתם כן כי אפי' בדור אנוש שטעו טעות גדול בע"א באמצעי טעו בה ולא באלוה כפתאים האומרים לעץ אבי אתה · ולא ענו העם אותו דבר כי יראו מהמלך ומהפריצים · ועובדי הבעל לא יכלו לענות אותה דבר כי יראים את ה' בלבם ולא יכלו לדבר דבר בפרסום מפני פחד אחאב ואיזבל ונביאי השקר · ואפשר עוד כי בהיות אחאב רגיל לפוסחים על שתי הסעיפים פעם בחוץ לע"א בשבטתו אשתו ופעם אחרי ה' אחאב את לשמים אב לע"א שקול היה והנה בהיות אליהו חולק כבוד למלך לא אמר מדוע עד מתי אתם פוסחים כו' כי היה המלך בכלל בתוכחת זה מה עשה ויגש אליה אל כל העם נגש ונתקרב ויא' עד מתי אתם פוסחים כלו' הם המלך פוסח על שתי הסעיפים אנום מיצרו ואשתו המטה אותו וא"כ חוזר בו כי אוי לו מיצרו אוי לו מיוצרו אמנם אתם עד מתי אתם פוסחי' על שתי הסעיפים · והוא דקדוק נכון בהסגתו והומר אתם לשלול שלא על המלך תלונותיו:

ויאמר אליהו אל העם כו' שנו רבותינו דורו של אחאב כולם עובדי ע"א היו וע"י שלא היו בהם דלטורין היו יוצאים למלחמה ומנצחין שכן שיהו מכריז בהר הכרמל אני נותרתי נביא לה' לבדי וכל עמא ידעין ולא מפרסמין אבל דורו של דוד אמר רבי יהושע דסכנין בשם רבי לוי אפי' תינוקות עד שלא טעמו טעם חטא היו יודעי' לדרוש את התורה במ"ט פנים טהור ובמ"ט פנים טמא · ואחר כל השבח הזה היו יוצאין למלחמה ונופלין לפי שהיה בהם דילטורין הוא שדוד אומר נפשי בתוך לבאים אלו אבנר ועמשא שהם לבאים בתורה אשכבה לוהטים דואג ואחיתופל שהיו לוהטים אחר לשון הרע · בני אדם שניהם חנית וחצים אלו אנשי קעילה היסגירוני אנשי קעילה ולשונם חרב חדה אלו הזיפים שנאמר בבוא הזיפים כו' באותה שעה אמר דוד רומה על השמים אלהים סלק שכינתך · ולעד"ן לדקדק מה טעם הוא היות דילטורין לשלא יכנאו את האויבי' ועוד מה ראו חז"ל לדרוש בתוך לבאים בתורה לשב' וידרשוהו ג"כ לגנאי בתוך לבאים שטרפון כלבאים בשניהם ובצפורנן כן בני אדם בלשון הרע · ומה ראו לדרוש הפרעות בני אדם על אנשי קעילה ולשונם חרב חדה על הזיפי' · ונראה כי בהיות כלחוכן של ישראל ע"י השם"י כמו שנא' וראית סוס ורכב כו' לא תירא מהם כי ה' אלהיך עמך כי הוא איש מלחמה מאחרי כלחן · ובהיות ים גזי ה' כלה להאדות עמהם דבר כזה ומתקבל אמנם בהמצ' ביניהם דלטוריא ופירוד מחייב הסתלקו' השכינה למעלה וכדמסיק בעל המאמר באותה שעה אמר דוד רומה על השמים אלהי' סלק שכינתך ומזה קצ' בתחילת המאמר דורו של אחאב כולם עובדי עבודת אלילים כו' כולם כל היוצאי' למלחמה שרי צבאות אחאב כולם עובדי ע"א היו · או אמר כולם כי אפילו אותם שבעת אלפים אשר לא כרעו לבעל כיון שאינה מוחין בידם של העובדים נחשבים כעובדים וז"ש כולם כעובדי עבודת אלילים היו מהם עובדים ומהם על שאינם מוחין בידם וע"י ע"ז שלא היו בהם דילטורין חבור ענבים אפרים הנח לו · וכלל זה שכיון שבעל לשון הרע ממית שלשה וכשאין לשון הרע ביניהן שכן גם כן כשאמר אליהו אני נותרתי נביא לה' לבדי אילו בילו סוד המאה הנחבאים במערות היו

הורגים אותם ואת עבדים ואם כן מידה כנגד מידה ראוי שילכו למלחמה ויפלו מן האויבים שלא יתרגום · אבל דורו של דוד עם היותם ממולאים בתורה היו נופלין ומ"ש אפילו תינוקות כו' נראה דיליף לה מקרא דאמרות ה' אמרות טהורות על האמרות של הקטנים ההם הבל שאין בו חטא שעד שלא טעמו טעם חטא אומרים אמרות ה' מזוקק שבעתים דהיינו שבעה פעמים שבע שהם תשעה וארבעים פנים טמא ותשעה וארבעים פנים טהור ועם כל זה לפי שהיה בהם פירוד ודילטורין היו נופלין הוא שדוד אומר נפשי בתוך לבאים וכו' דקדק שאמר נפשי בתוך לבאים הומרו לשון נפשי מורה שהוא דבר של שלימות הנפש בהיותה בתוך לבאים אם כן על כרחך בתוך לבאים בתורה קאמר דהיינו אבנר ועמשא ונפשי בתוכם משתעשעת אכן ולא שכרו בהפסדו כי אשכבה לוהטים שאני בסכנת הגוף כי אשכבה בתוך לוהטים אחרי לשון הרע זה דואג ואחיתופל ולפי שאומר בני אדם מיותר כי גם הלבאים ולוהטים בני אדם הם אם כן היל"ל אשכבה לוהטים שניהם כו' בני אדם למה לי לזה דרשם באנשי קעילה שהם בני אדם ר"ל דלת העם שאינם מסוג הלבאים והלוהטים שהם חשובי' מאד או אמר בני אדם באדם הראשון שהוא בפוי בטובתו של הב"ה כן אלו הם בני אדם הראשון ודומים אליו כי הטבתי עם אנשי קעילה והם כפויי טובתי בהסגירם אותי · או דרש כן על אנשי קעילה היסגירוני אנשי קעילה שבהסגר הוא במקו' חנית וחצים לנגח בכבישת קעילה ובשיסגירוני לא יצטרך כלל לא חנית ולא חצים ז"ש שניהם חנית וחצים באנשי קעילה אמנם בזיפים לשונם חרב חדה אלו הזיפים להמיתני אפר זה הפירוד גורם למ"ש דוד רומה על השמים אלהים סלק שכינתך כי לא תשרה אלא במקום אחדות למדנו דקב"ה לא עביד ניסא לשקרי אלא להיותם מתי סוד שהרי שתקו כשאמר אליהו אני נותרתי נביא לה' לבדי: ולעד"ן לדקדק דהו"ל אני לבדי נותרתי נביא לה' כי תיבת לבדי בהתרונה בזולת מקומה · ונראה כי אליהו כבר ידע מפי עבדיה שיש מאה נביאים לה' אכן היו נסתרים בלתי ידועים ומפורסמים נביאים לה' וז"ש אני נותרתי נביא לה' שאני מפורסם לה' ואני לבדי שאין איש אתי לו הוכח שיש יש נביאי ה' עתה אין איש אתי ואנכים ואין עוזר והשתומם ואין תומך לא כן אתם הרבים ונביאי הבעל ארבע מאות וחמשים שאיש את רעהו יעזורו כולם בלב אחד כאיש אחד ז"ש וחמשים איש · ואפשר כי הנסיון הזה היה בבעל לפי שהיא גזרת הגזר סא"ל כמו שזכרתי והוא המשפיע באשרה ולזה לא באו אל המבחן רק של הבעל כי בו המבחן אם ישפיע אם כמו שיבוא ואע"פי שאליהו רצה בקיבוץ כולם ושל האשרה בכלל אפשר כי הם טענו שדי בשל הבעל כדי להגלל מהמות כי ידעו כי ברע הוא · או אפשר שאמר ארבע מאות וחמשים איש שהכתוב אומר שלא נתבהל מרבוים כי כולם כאיש אחד יחשבו ע"ד והיית סוס ורכב שאע"פי שהם מרובים יהיו בעיניך כסוס א' ורכב אחד ומ"ש אני נותרתי וכו' ונביאי הבעל ארבע מאות וחמשים וזהו להפיס דעתם של העובדים כדי שיכנסו בלב שלם לבחון בנסיון שיזכיר · ובסמוך אוסיף בס"ד בפסוק ויתנו לי ארחיב למה לא נזכרו של האשרה:

ויתנו לנו שנים פרים כו' וקראתם ופי' בילקוט הביא בסימן רי"ד בחרו לכם הפר האחד ועשו ראשונה א"ל אליהו לנביאי הבעל בחרו שני פרים תאומים מאם אחת הגדלי' על אבוס אחד והטילו עליהם גורלות אחד לשם ואחד לבעל וכו' ובסמוך אכתבנו במקומו בפסוק ויקחו את הפר ומתוך דברי ז"ל אלמוד למ"ש כאן ויתנו לנו שהם יהיו המתנים שלא יחשבו פנים דבר כשפים חלילה וכן אחז"ל בפסוק ענני ה' ענני שלא יאמרו מעשה כשפי' הוא לזה אמר ויתנו לנו שהם יהיו הנותרים אלי ולא אני אליהם · ואמר שנים פרים מוכרח והיל"ל שני פרים סמוך: לגלות שהיו מאם אחת בבטן אחד והיה מהפלא שהיו השנים פרים ולא נולד אחד פר ואחד פרה וזה הודיע באו' שנים פרים רוצה לומר שנים בהשוואה אחת ולא אמר שני פרים שהיה מובן שני פרים מכל מקום לא כן עתה בחרו שיהיו השנים שוים בשקול מאם אחד ומבטן אחד שזהו מהפלא שהשנים היו פרים וית' יותר בראשית שבכל ברא לכבודו מלידה ומבטן ומהריון · ולא יהיה זר שאפילו בגוון ובקומתן שוים שבזה ילדק גם כן יהומר שנים · רוצה לומר שנים שוים ודומים זה לזה בכל מבל ואע"פי שלא נזכר בחז"ל כאן דבר הלמד מעניינו הוא כיון שהקפידו על היותם מבטן אחד ומרגום שנים פרים אפשר שלמדו גם כן הגדלי' על אבוס אחד שר"ל שנים היו יחדיו מנולדו ועד שבעשו פרים שגדלו תמיד על אבוס אחד והם דקדוקים נכונים מבריעי' דחז"ל ועיין הרד"ק ז"ל והרלב"ג ז"ל ובדברי ז"ל מובן למה היה שמבחן באש והיך הכניסו עצמן בניסיון כזה וידעו כי כל מעשיהם הבל המה וריק · אמנם מהרי"ה ז"ל אמר כי היה הניסיון בזה האופן: מהורדת האש לפי שענין הקרבנות דבר בלתי מתקבל אל השכל האנושי כי הוא ית' היאכל בשר אבירים ודם עתודים ישתה לזה היה מוריד הש"ית האש להודיע שנתקבל קרבנם ברצון וכדכתיב וישע ה' אל הבל ואל מנחתו ואל קין ואל מנחתו לא שעה שלא ירד האש וכן אברהם כשעשה קרבנות לה' הבריאה אליו ירדה האש כמ"ש חז"ל וביום המילואים ירד האש להודיעם שנתכפר להם מעשה העגל וקבל ה' קרבנותיה' וכן לדוד בגורן ארונה ירד האש להודיעם שניחם ה' על הרעה אשר דבר לעשות לעמו · וכן על ידי שלמה ירדה האש מן השמי' ובכלל זה היה מהפלא בהשגחת האל ית' שעם היות יסוד האש הקל שביסודו' וטבעו לעלות על דרך כלא ברצון האל ירד מטה מטה לכן היה הניסיון הנאות בכפרת האלוה בהורדת

אשר נתן להם · פירוש נתן להם בדברו שאמר להם בחרו לכם הפר האחד ועשו ראשונה או פירוש אשר נתן להם אחאב כמו שאמר אליהו ויתנו לנו שני פרים ונתנם להם אחאב ויש בדברי אגדה דברים רחוקים מן השכל כי כשבחרו את הפר האחד ובאו לקחת אותו לא יכלו לזוז אותו ממקומו עד שאמר לו אליהו לך עמהם אמר לו הפר לאליהו אני וחברי יצאנו מבטן אחד וגדלנו באבוס אחד הוא עלה לחלק האל ושם האל יתקדש עליו ואני עליתי לחלק הבעל להכעיס את בוראי אמר לו אליהו לך עמהם כשם ששמו של הקדוש ברוך הוא מתקדש על זה שעמי כך מתקדש עליך אמר לו וכך אתה יועצני איני זז ממקומי עד שתמסרני בידם הה"ד אשר נתן בידם: ויפסחו על המזבח אשר עשה · תרגם יונתן ואשטתו על איגור דעבד ופשוטו עשו עצמם כפסחים וכותבי הולכים ושבים על המזבח ופירוש אשר עשה דרך כלל כמו אשר עשו כלומר אשר עשה ישראל:

ויהתל

וְאֵשׁ לֹא אָשִׂים׃ וּקְרָאתֶם בְּשֵׁם אֱלֹהֵיכֶם וַאֲנִי אֶקְרָא בְשֵׁם־יְהוָה וְהָיָה הָאֱלֹהִים אֲשֶׁר־יַעֲנֶה בָאֵשׁ הוּא הָאֱלֹהִים וַיַּעַן כָּל־הָעָם וַיֹּאמְרוּ טוֹב הַדָּבָר׃
כה וַיֹּאמֶר אֵלִיָּהוּ לִנְבִיאֵי הַבַּעַל בַּחֲרוּ לָכֶם הַפָּר הָאֶחָד וַעֲשׂוּ רִאשֹׁנָה כִּי אַתֶּם הָרַבִּים וְקִרְאוּ בְּשֵׁם אֱלֹהֵיכֶם וְאֵשׁ לֹא תָשִׂימוּ׃ וַיִּקְחוּ אֶת־הַפָּר אֲשֶׁר־נָתַן לָהֶם וַיַּעֲשׂוּ וַיִּקְרְאוּ בְשֵׁם־הַבַּעַל מֵהַבֹּקֶר וְעַד־הַצָּהֳרַיִם לֵאמֹר הַבַּעַל עֲנֵנוּ וְאֵין קוֹל וְאֵין עֹנֶה וַיְפַסְּחוּ עַל־הַמִּזְבֵּחַ אֲשֶׁר עָשָׂה׃

ויהי

וְאֶשָּׁתָא לָא אֲשַׁוֵי׃ וְתִיקְרוּן בְּשׁוּם טַעֲוָתְכוֹן וְלָא תִתְעֲנוּן מִן קֳדָם דְלֵית בֵּיהּ צְרוֹךְ בְּרַם אֲנָא אֲצַלֵי בִּשְׁמָא דַיְיָ וְיִשְׁלַח מֵימְרֵיהּ וְיֵחוֹת אֶשָּׁתָא אֲרֵי יְיָ הוּא אֱלֹהִים וַאֲתֵיב כָּל עַמָּא וַאֲמָרוּ תַּקִּין פִּתְגָמָא׃ וַאֲמַר אֵלִיָּהוּ לִנְבִיֵּי בַעְלָא בַּחֲרוּ לְכוֹן תּוֹרָא חַד וַעֲבִידוּ קַדְמֵיתָא אֲרֵי אַתּוּן סַגִּיאִין וּקְרוֹ בְּשׁוּם טַעֲוָתְכוֹן וְאֶשָּׁתָא לָא תְשַׁוּוּן׃ וּנְסִיבוּ יָת תּוֹרָא דִיהַב לְהוֹן וַעֲבַדוּ וּקְרוֹ בְּשׁוּם בַּעְלָא מִצַּפְרָא וְעַד עִידָן טִיהֲרָא לְמֵימַר בַּעְלָא עֲנֵינָא וְלֵית קָל וְלֵית דְעָנֵי וְאִשְׁתַּטוּ עַל אֵיגוֹרָא דַעֲבַד׃

והוה

וקראתם ג' ר"פ בקריא' וסי' נמסר בסדר אמור: ראשונה י' וסימן וישם את השפחות · ויהי בלדתה ויתן יד · והקריב את אשר לחטאת · כל הפקודים למחנה יהודה · ויהי לבני אהרן · בחרו לכם הפר האחד · ושלמתי ראשונה משנה · ומדתי פעלתם · במעל הזה ראשנה · והקרוב אליו כרשנא · במעל · ומלך · ושלמתי · ראשונה כתיב מל' בוי"ו ואל"ף · ויהי לבני אהרן ראשנה כתיב ביו"ד בתר אל"ף · ושארא ראשנה כתיב חס' וי"ו · מהבקר ג' וסימן נמסר בסוף שמואל:

רשי

אשר נתן להם · שהיה נשמט מהם שלא יקרב לע"א וברח לו תחת כנפיו של אליהו אמר לו לך בשניכם יתקדש המקום: ויפסחו על המזבח אשר עשה · תרגם יונתן ואשטתו היו מרקדין במשפטן על מזבחותם: ויפסחו · כמו ויפסעו:

כי

כלי יקר

וקראתם בשם אלהיכם כו' · לע"ד שאמר להם מעין מ"ש משה לקרח ועדתו והי' האיש אשר יבחר ה' הוא הקדו' פר"ל הקדו' כבר הוא אשר יבחר ולא זולתו כיוצא בזה אמר כאן וקראתם כו' והיה האלהים אשר יענה באש הוא האלהים המפורסם לי באלוה ז"ש הוא האלהים יתברך וית' שמו ולזה לא כתיב והיה אשר יענה באש הוא יהיה האלהים אלא והיה האלהי' אשר יענה באש הוא האלהים המפורסם בעולם לשוה' אמיתי ע"ד הוא הקדוש · והרד"ק ז"ל עתה כששמעו הנבואה דברו העם ויאמרו טוב הדבר אמנם בתחילה לא ענו דבר כי היו מסופקי' ופוסחי' על שתי הסעיפים ולא היו יודעים לנטות ימין ושמאל ע"כ:

ויאמר אליהו כו' · לע"ד כי הנה כאן שינה אליהו הסדר אשר סדר בדבריו בתחילה כי הקריא' בשם אלהיכם ואח"כ ואש לא תשימו ובפסוק הקוד' היקדם לומר ואש לא תשימו אבל שימת הפר על העצים אח"כ הי"ל ועשו ראשונה כי אתם הרבים ואש לא תשימו ואח"כ וקראת' בשם אלהיכ' אבל זה הוא כי כתן אליהו אל לבו התנכלותם לשים איש ואש בידו וכיוצא לו"א וקראתם בשם אלהיכ' ואנא אל תהי עולה ומרמה לשים איש הדיוט מצורפת עם קריאת האלוה שלא וקראתם בשם אלהיכם לבד אבל אם לא תשימו לא במרמה ולא בתחבולה · או יאמר וקראתם בשם אליכם אבל מובטח אני כי אם לא תשימו ע"י הקריאה והם לריך בקכם בקריאה לאלהיכם ואם לא תשימו ואמר בלשון שימה כאילו רצה לכלול ולו' שלא ישימו אש על הנתחים דברים כפשטן אבל בהפוך הסדר כיון אל הכו' שלא ירד אש: ואמר בחרו לכם כו' כי אעפ"י שהיו הפרים שוים בכל כנז"ל מ"מ יבחרו כרצונם ועשו ראשונה גם כן ואעפ"י שאפשר שירד האש ויוכל אליהו לטעון אלו שפיתי גם אני כמוכם לא נופל אנכי מכם מהוריד אש עכ"ז ועשו ראשונה כי אתם הרבים וראוי לחלוק לכם כבוד בההתחלה וגם בשאפשר שתעלו ותעתרו באש עכ"ז עשו ראשונה ואני מוותר לכם זה כי היה לבו סמוך ובטוח בה' שאש לא ירד כלל:

ויקחו את הפר אשר וכו' בילקוט סי' רי"ד בחרו לכם הפר האחד א"ל אליהו לנביאי הבעל בחרו שני פרים התומים מאם אחת הגדלים על אבום א' והטילו עליהם גורלות א' לשם ואחד לבעל ופרו של אליהו היה נמשך אחריו והולך ואותו הפר שעלה לשם הבעל נתקבצו כל אותם נביאי הבעל ד' מאות וחמשים ונביאי האשרה ד' מאות וכולם לא יכלו לזוז רגלו מן הארץ עד שפתח אליהו פיו ואמר לו לך עמהם השיב הפר ואמר לאליהו לעיני כל העם אני וחברי יצאנו מבטן אחד ובדלנו במרעה אחד ועל אבום א' והוא עולה לחלקו של הקב"ה ושמו של הב"ה מתקדש על ידו ואני עליתי לחלק הבעל להכעיס את בוראי א"ל אליהו לך עמהם ואל ימצאו עלילה כשם ששמו של הק"בה מתקד' ע"י זה שעמי כך מתקד' על ידך א"ל וכך אתה יועצני שבוע' שלא אזוז מכאן עד שתמסרני בידם מיד ויקחו את הפר אשר נתן להם מי נתנו להם אליהו ומקר' אתה למד שאמר להם בחרו לכם הפר הא' ולבסוף כתיב אשר נתן להם אליהו והיינו דכתי' מלפני מבהמו' ארץ למדנו מפרו של אליהו ומעוף השמים יחכמנו מן העורבי' שלא הביאו משולחנו של אחאב אלא משולחנו של יהושפט ע"כ ותחיל' המאמ' ביארתיו בפסו' ויתנו להם שני פרי' עיין עליו שם · אמנ' עדיין צ"ע מאי קס"ד של הפר לבלתי יזוז ממקומו בהוא' ואני עליתי לחלק הבעל להכעים את בוראי ודקארי לא תאי קארי לה כי כשם ששמו של הק"בה כו' ולא עוד אלא שנשבע שלא אזוז מכאן עד שתמסרני בידם כו' כי שבועה זו למה מאחר שאמר לו אליהו שגם על ידו מתקדש שמו של הב"ה הפר זה למה ואע"פי שהוא פר בלי ספק כי על דרך נס ניתן בו הכח הזה לדעת טוב לפעתו · ועוד מלפנו מבהמות ארץ מבהמ' בלשון יחיד הי"ל דהיינו מפרו של אליהו ומעוף השמים ומעופות הי"ל מן העורבים שלא הביאו משולחנו של אחאב כו' · ונראה כי לא נעלם כי ע"י הפר של בעל היה מתקדש גם כן שם שמים ע"י שלא ירד האש עליו שלא אלהים הוא כי לשם הבל ומעשה תעתועים אכן חשש הפר כי בעלותו לגורלו של בעל חלק הטומאה יחול עליו ופגם הוא לו וגם שיתקדש אחר כך ש"ש על ידו כשלא ירד האש עכ"ז הוא ישאר אחוז בחבלי בוז כח הטומא' וסטרא אוחרא ובכבלא מוכלכת לכלבי' כי לא ירד עליו אש וז"ש בכפל דבריו והוא עולה לחלקו של הק"בה הרי ענין אחד והשני ושמו של הק"בה מתקדש עליו ואני עליתי לחלק הבעל שבזאת העליה הריני מכעיס את בוראי ונח לי שלא נבראתי והיינו בוראי דקאמר ולא אמר לחלל שמו של הב"ה כי לא נעלם ממנו שגם על ידו מתקדש ש"ש כדמסיק אליהו אבל אמר שיכעים בוראי בעת עלייתו לחלקו של בעל: וא"ל אליהו לך עמהם כדי שלא ימצאו עלילה כירצה להודיע לו בזה כי בעת ועניה הזאת בלכתו עמהם מקדש ש"ש הוא שלא ימצאו עלילה לבטל המבחן וימצאו מקום להשמט ז"ש לך עמהם ולא ימצאו עלילה וגם כן מלבד זה כשם ששמו של הב"ה כו' ועכ"ז לא נתפייס עד שמסרהו אליהו בידם כי בזה יהיה מתחילתו ועד סופו עושה דבר ה' וכמשר בשליחות נביא ה' וז"ש וכך אתה יועצני אבל עכ"ז שבועה שלא אזוז מכאן עד שתמסרני בידם כדי שיהיה הכל בעבודת השי"ת מתחילה ועד סוף · ואמר מלפנו מבהמות ארץ כי מהשני בהמות אנו למדים יראת ה' כי הפר של שם הלך בזריזות ושל בעל לא רצה ללכת אם כן משניהם יחדיו נלמוד אמנם בענין העופות כבר כתבתי למעלה שהיו שנים האחד מביא לחם והאחד מביא בשר ולא רצה להביא בשר משולחנו של אחאב העובד ע"א לז"א ומעוף השמים יחכמנו התחכמות הוא הדין הזה של חכמה שהבשר של אחאב אסור מפני שהיה מומר לע"א ולהיות שסוף סוף היה בכלל השוה בשניהם לבלתי יהנות משלחן אחאב אלא משולחנו של יהושפט כי זה למוד כללי משניהם יחדיו אכן התחכמות הוא פרטי מהעוף האחד הוא אשר הביא הבשר כפי הדין משולחנו של יהושפט ולא משל אחאב · ומתוך המאמר הזה אבין ענין נכון למה שלא הזכיר למעלה אלא הזכיר בפסוק ויאמר אליהו אל העם אני נותרתי כו' ונביאי הבעל ארבע מאות וחמשים שלא הזכיר ונביאי האשרה ארבע מאות · ובבר זכרתי דעת הפרשים ז"ל עיין שם · אמנם המובן מתוך דח"זל הוא כי היו שם גם של האשרה כנז' במאמר הזה נתקבצו כל אותם נביאי הבעל ארבע מאות וחמשים ונביאי האשרה ארבע מאות וכולם לא יכלו לזוז רגלו מן הארץ כו' · ואני אומר כי דברי אלו ואלו דברי אלהים חיים כי לא באו שם בתחילה אלא של הבעל ת"ן איש ושל האשרה החבילה אותם · איזבל ולא באו בתחילה והיינו או' אני נותרתי כו' ונביאי הבעל ארבע מאות וחמשים · וגם חז"ל אפשר שסוברים כן אכן כשלא זז רגלו של פר הבעל מן הארץ אז שנו וטעו נביאי הבעל והאשרה לאמר הטעם שאינו רוצה לזוז הוא עד שיבואו יחדיו נביאי הבעל גם נביאי האשרה יחדיו להשתבח בתהלתם יקריו וזכותא

בהורדת האש · ואפשר שהבעל שהיו עובדים הוא השמש לפי שהוא תמונת זכר והלבנה תמונת נקבה ולזה ימצא ביניהם הדבוק והנגוד כבין איש לאשתו והקדמוני' קראו השמש אפי"לו והלבנה די"אנא והם שמות מיוחסים לזכר ולנקבה ולפי שהשמש גובר על יסוד האש ופעולתו והוא מהחום והשרפ' לזה בחר להם הניסיון מהורד' האש כי בזה נתפייסו נביאי הבעל להכנס בניסיון ומבחן והעם הם לבד ענו טוב הדב' לא נביאי הבעל כי הם לא היו רוצים להכנס במבחן אלא על כרחם נכנסו: ולזה היו מתגודדים כמשפטם עד הנהרים שהוא תגבורת השמש כי חשבו הבעל יוכל להוריד האש יותר מזולתו להיותו בעונת השמש ואחר עבור הנהרים נתגלה כזבם ושקרם ואפשר ג"כ באופן שנביאי הבעל השלימו בנסיון הזה להיותו קרוב בדעתם להעשות· טעם שני כי ראו שאליהו מקריב בחוץ שלא כתורה ובמצוה א"כ לא יעננו השי"ת כיון שעובר על מצות ה' ויהיו אם כן בכל אפילו שוה נביאי הבעל ואליהו נביא ה' · והטעם השלישי כי הטעם אליהו בדבריו שאמר אותם בסגנון שיבינו ששתי פרים יקריבו יחד זה במזבח הבעל ואשר לה' במזבח ה' ואלו יתפללו ואליהו יתפלל ואם ירד האש על שני הפרים יחד והם יאמרו שאלוהיהם אריד האש ואליהו יאמר שאליו הורידו וכל אחד יפנה לדרכו ויהיה הדבר בלתי מוכרח ומפני זה נכנסו בדוחק הבחינה אמנ' אליהו בראותו שהודו רצה לתקן למה שחשבו מהרמאות אם באומר בחרו לכם הפר ראשונה כלו' שלא יעשו יחד קרבנותיהם כי לא יוכר האמת מן השקר כי אם בהעשות כל אחת מהבתו' קרבנה בפני עצמה וזהו לומר ועשו ראשונ' האש בהתפללו לה' שיכפר בעד חטאתו על מה ששפט חון בבמה כי לכבוד ה' ולהוראת שעה עשה כן וכמו שיתבאר בדבריו · אמנם הענין מהות האש הזה הוא אש נלחיי נברא בדרך הפלא פשוט שאינה מן היסודות ולא מהמורכב אבל הוא נלחיי וזהו האש עצמו היורד על כל העולות שהקריבו האבות הראשונים ולהיות אלהי כנהו הכתוב בשם כבוד ה' ע"כ תורף דבריו' ובסמוך אגיד דעתי ככז' מהנביא: ולע"ד שבחר אליהו בהורדת האש להיות דבר קל לנביאי הבעל לעשותו ע"י תחבולה אנושית לשים איש אחד סביב מתחת למזבח הבעל שיתן את האש בעת קריאתם הבעל עננו והאיש ההוא יצית האש ובזולתו נסיון לא היו מקבלים ואליהו בטח בה' כי הוא יכרית האיש אשר ירצה לעשות הפועל ההוא ויהיו בפחי נפש · ומצאתי מדרש שהביא הילקוט ז"ל מסייע לזה ויפסחו על המזבח אשר עשה וכי הוא עשה והלא הם עשו אלא מלמד שחיאל בית האלי עשאו כבוד ושמו אותו בתוכו ואמרו לו כשתשמע את הקול מיד אתה האש אשר בידך והדלק מתחתיו · מיד זמן הקב"ה נחש ונשכו ומת עכ"ל שחז"ל דקדקו מלו' עשה בלשון יחיד על חיאל בית האלי קאמר · ובסמוך ארחיב עוד בזה בפסוק ויקחו את הפר כו' בס"ד ולזה בחר בנסיון האש ולא בהורדת טל ומטר כי מי ישמע לו לדבר הזה שהרי רצו עצירת טל ומטר ולא עלה בידם בלום אבל באש כתנו לבבם לעשות מה שעשו ע"י חיאל בית האלי · ואין ספק שבעשה חיאל כך והירע לו מה שאירע לו אולי נתגלה אל אליהו הענין מבשיכה בחש שהמיתו ומלאך ה' לבאות הוא לדעת הכל ממה שנעשה ולזה קראו בשם הבעל לאמר הבעל עננו והיה המכוון בקריאתם אל חיאל בית האלי הנחבא תחת כנוב אשר במזבח מתחתיו ולזה הוצרך הכתוב לומר ואין קול ואין עונה ר"ל ואין קול עונה מחיאל בית האלי ואין עונה אותם באש כי נשכו הנחש כנז"ל והם לא ידעו מה שאירע לו ולזה ויהתל בהם אליהו ויאמר קראו בקול גדול כי האלהים הוא כי שיח לו וכו' שהכל היה בהיתול גדול מאליהו ועיקר ההיתול היה לעשות עצמו כאילו לא ידע מהרמאות שעשו מחיאל בית האלי אשר בידו האש והיה מהתל בדבר להם על השוה ואומ' כי שיח וכי שיג יש לו וכי דרך לו אולי ישן הוא ויקץ שהכל היה מתייחס על הנחבא תחת המזבח הוא חיאל בית האלי אולי ישן ויקץ ולזה קבלו דבריו אע"פי שהיו דרך היתול כי אמרו בלבבם אין זו אלא התחכמות וערמימות מחיאל בית האלי לעכב עניתו באש שאילו ענה מיד היו מפספסים ומחפשים ומוצאים הערמה ולזה מתעכב לענות ולזה קבלו דברי אליהו ויקראו בקול גדול עד שיעור ויתגודדו כמשפטם בחרבות וברמחים עד שפוך דם עליהם לומר אל חיאל הגיע העת ואל תאחר בו ואין קול ואין עונה שכבר נשכו נחש וז"ש ואין קשב כי מת כבר ובטלו חושי ההקשבה ממנו וזהו ואין קשב ולפי שפרץ גדר חרמו של יהושע לבנות יריחו נשכו נחש חויא דרבנן טרקיה דלית ליה אסותא · ובסמוך בכתבי על הפסוקים בכל פסוק בפרטות אכתוב עוד בזה · אמנם בענין ההתחכמות שזכרתי בשם מהרי"א ז"ל שנתחכם אליהו להטעותם באומרו דבריו סתומים שיבינו שהכיתום יהיה משניהם יחדיו והקריאה יחדיו וקראתם בשם אלהיכם ואני אקרא בשם ה' כו' כנז"ל יעידו עלי שמים איך קודם ראותי מה שכתב מהרי"א ז"ל עיינתי כדבריו וכוונתי לדעתו ז"ל ושמחתי · ומקום הניח לי להתגדר בו ולהתגדל כי לדבריו קשה שאיך עלה בדעתם שאופן ההקרבה תהיה יחד הפר הא' על מזבח הבעל והשני על מזבח ה' ואלה יקראו והוא יקרא וירד האש יחדיו על שני הפרים כנז"ל בדבריו דא"כ איפא איך יהיה הבירור מי האלהים: ונראה לעשות לניף לדבריו כי כולם יקריבום יחדיו ויקראו יחדיו הם אל הבעל ואליהו אל השי"ת והבירור יהיה שאם ירד האש על של השי"ת וממנו יתפשט ללחך את של הבעל העומד במזבחתו ה' האלהים ואם ירד על הפר של הבעל תחילה וממנו יתפשט על של השי"ת אז הבעל יאמרו שהוא האלהים כי הכל תלוי בקודם בירידת האש בו אשר בזה חשבו לו להכית שירד האש על של השי"ת כיון שיתפשט על של הבעל גם כי יאחר נוכל להכחיש ולומר שהקדימה לא מעלה ולא מורדת ואחר שהסכימו במבחן ולא יסוגו אחור מפני הבושה אז רצה ויספרה הענין בפרטות הכינו וגם שקרו לו' בחרו לכם הפר האחד וכו' כדמהרי"א ז"ל · והוסיף אליה לעשות להם יותר כדי שיודו לדבריו והוא או' ויבתחוהו כלו' כרצונם שאין הקפדה בניתוח של פר הבעל לא כן בשל השי"ת אמר בו ואני אעשה ר"ל כדת והלכת הקורבנות ואמר וישימו על העצים לשון שומה שהיה אפשר בכלל שומת הנתחים לשים גם אש בהבלעתם ואין רואה ולזה אמר וישימו על העצים רק אש לא ישימו אמנם אליהו אמר ונתתי על העצים כי הוא יחידי ועליו כמה וכמה שומרים ועידי ראיה שלא תהיה שם כי אם נתינה לבד ואש לא אשים · והנכון כי בפר של בעל אמר כי לא תהיה שם נתינה כי אם שימה בעלמא על העצים כי לא ירד האש וא"כ לא יתנו לעצים לישרף אמנם בשל שם אמר ואני אעשה את הפר האחד ונתת על העצי' בלשון נתינה להורות כי נתונים נתוכים המה על העצים לישרף ונתתי על העצים מתנה החלטית ע"מ שלא להחזיר או אפשר שרמז למה שעשה בסוף שיצקו רבוי מים על העצים ושנו ושלשו וז"ש בפר של הבעל וישימו על העצים שימת הנתחים לבד אמנם בשל שם אמר ונתתי על העצים רמז אל נתינת המים שתכתן על העצים שבזה יתברר ואם לא אשים שלא די שלא אשים אש אלא שאוסיף נתינת המים:

מנחה קטנה

והיה האלהי' אשר יענה באש וגו' · עשה הנסיון זה באש כדי שלא יאמרו אין כחו של אלוה אלא במים וע"כ דן את פרעטי' במים דור המבול ופרעה וסיסרא וכן הנסים שנעשו לישראל היה בקריעת הים והירדן וע"כ ענה ג"כ אליהו בנשמי' ע"כ אמר אראה לכם שה' הוא אלהי' לכל דבר אשר בשמים ממעל ועל הארץ מתחת כשם ששמע בקולי במים ועצר את השמים ממטר כן ישמע בקולי לגלות אש מן השמי' להראות שמלכותו בכל משלה · ואמ"ש שני' מקום דמנה שן ואולי ימשו נביאי הבעל בלטיהם כן כי מכשפי' גדולים היו וע"כ היה ג"כ אלי' שגירדיא שיאמרו עליו מעשה כשפים הם · עוד אפשר שהיה בהם יודעי' לפעול פעולות בשמות הקודש ובהשבעו' להוריד אש מן השמים · ע"כ כדי להסיר אזהרת שניהם אמר אליהו וקראו בשם אלהיכם שאם ישמו או השבעות שמות לא יועיל להם בקריאתם שם הבעל כי אין קדושה פועלת בהזכיר דבר טמא · ולדרך השני שלא יפעלו בכשפיהם אמר אשר יענה באש בקמץ הב"ית שהוא באש הידוע מן השמים משא"כ ע"י שד שאין לו כח רק באש של מטה ויכחן באכול את העולה מעל העצים טרם תאחוז בענים ס זין זה בכח אש של מטה אלא שיבעירו העצים תחילה וירבו לנפוח בכח של נשמים שלא יכבה בלאות נתחי הפר משא"כ באש של מעלה שמיד אוחות בעולה שעל העצים טרם תאחוז בעצים כאשר עשה אליהו כי ותפול אש ה' ותאכל את העולה ואח"כ ואת העצים וזה כיוון אליהו בתפלתו ענני ה' ענני ענני באש וענני שתתחיל האש לשרוף העולה קודם העצים כדי שלא יאמרו כשפים הוא ·

ויהתל בהם אליהו · בא דגש כמשפטו והשאר רפים ועניכו כי התלוצן ואמר להם דרך ליצנות קראו בקול גדול : כי שיח וכי שיג · שיח ודברים יש לו עם אחרים ואינו פונה לכם ופירוש שיג פרשו כשג מן השג תשג ומשקלו אם יעלה לשמים שיאו ששרשו נשא וכן שיג ששרשו נסג ועניכו או יש לו אויבים ורודף אחריהם להשיגם ויונתן תרגם אשתדפא אשתידיף : וכי דרך לו · או הלך לו בדרך לעסק מעסקיו : אולי ישן הוא · או שמא ישן הוא ואינו שומע אתכם ואם תקראו בקול גדול יקץ ואם הוא בדרך ישמע אתכם כשתקראו בקול גדול : ויקץ · בי"וד היתן לבד וי"וד הפרס נעלמה : ויתגודדו · כמו לא תתגודדו ענין שריט' בבשר כמשפטם · כן היה משפט לעתים כדי להראות העם כי אז יענה אותם ויקבל תפלתם או יהיה הגדידה ממשפטי העבודה : ויתנבאו · דברו דברי התולי' שהיה מנהג' לאמר לפני הבעל ותרגום' ואישתטיאו : עד לעלות המנח' · עד שעת קרבן מנחת הערב : אין קשב · שאם היה להם מקשיב היה עונה אות קשב כמו והקשיב קשב רב קשב : וירפא

רלבג

הדם היא מהלכדים המיוחסים למאדים ולזה אמר להם דרך התול שיקראו בקול גדול כי אלהים הוא מי שיוליד כחו על זה השפל והוא המשרת העליון ולזה הוא רחוק מאד מכם ועוד סבה אחרת תסבב שלא ישמע אתכם והוא כי שיח וכי שיג לו והנה שיח שרשו נשא פיו שיח שרשו כפה והרלון בו שהעקל כחו בזו ונסתתם מעל פני האדמה כי השמ"ן והשי"ן ישתתפו מאד בהוראה התיב אשר הם כהם והכ' עקירת כחו תהיה בהיותו בבית מלחמתו או בבית נופל או מה שידמה לזה · או יבנה בשיח עקירת התנועה והוא בהיותו עומד בין היושר והכזולות ושיג כן שרשו כסג בסמ"ך והוא מענין נזורות כי אז יחלש כחו להתנועע ביושר ולפי שיש בו שו הסבויים בתנועתו אולי ישן הוא עתה שאין לו כח וייקץ עם מה שתעירו כשתקראו לו בקול גדול · או ירלה בו כי שיח לו והוא הדבור עם זולתו וזה משל למבטים אשר יהיו מוכנו למשרתים ואז יתעדב כחו בכחם · וכי שיג לו והוא השגת מסרת אחר בדרך שידבקו יחד ויתן האחד הכח לשני · וכי דרך לו ר"ל שיפרד מהמבט או מהדיבוק או מביתו או מבית כבודו או שלישותו או זולת זה ממה שידמה לו · אולי ישן הוא עתה שאין לו כח מפני היותו בבית נופל וייקץ אם תקראו בקול גדול ולזה האמינו לו נביאי הבעל וקראו בקול גדול כי כן היה דרכם לאלו הסבות אשר זכר להם אליהו וזה היה בתכלית השגעון והשטות · הנה זה הוא הבאור הנאות מאד בזה · ואפשר שנאמר עוד שהרצון בזה הוא שאמר להם על צד ההתול קראו בקול גדול אחר שהוא אלהים לפי מחשבתכם ויש לו שיח ותפלה ר"ל שיקבל התפלה וכי שיג לו וכי דרך לו ר"ל שיש לו השגת דבר מבוקש ולו דרך יתנועע בו להשיגו ובהיות הענין כן אולי עתה ישן הוא ר"ל אחר שיש לו הפעולות התנועה שמא יש לו גם כן הפעלות השינה אחרי טרחו בתנועתו וייקץ אם תקראו בקול גדול וזה אמר להם על צד הלעג · ואמנם הם קראו בקול גדול להיות זה מנהגם כשיבקשו דבר מהבעל וכדי שתשלם הבחירה נתן להם הבחירה שיבחרו הפר האחד · והנה אחר שבחרוהו נתנו להם שינתחוהו וישימו על העצים ואש לא ישימו · וידמה שהיה היום ההוא יום מאדים ולזה רצה שיעשו זה בבקר כי בשעה הראשונה הוא מושל יותר ולזה המשיכו זה עד שעברה השעה השמינית כי אז תשוב הממשלה לו עד שהוא משתתף גם כן בממשלה בשאר השעות · ואפשר שנאמר כי הבחירה לא היתה באש מפני היותו משפט הבעל כמו שהכתנו אבל רצה לבחון מי הוא האלהים בדברים היוצאים מהטבע כי זה ממה שלא יוכל זולתי השם ית' לבדו : ויפסחו על המזבח · ר"ל שהיו הולכים ושבים אצל המזבח אשר עשה אחאב בעת קראם הבעל עננו : ויתגודדו · ר"ל חתכו בשרם בחרבות וברמחים עד שישפך הדם עליהם : ויתנבאו עד לעלות המנחה · ר"ל וידברו אלה הדברים ודומיהם : ואין קול ואין עונה ואין קשב · ר"ל שלא בא שום קול מהבעל ולא ענה אותם בזולת קול לעשות בקשתם ולא שמע ממנו דבר יתבאר שיש שם מקשיב לקולם : וירפא

וַיְהִי בַצָּהֳרַיִם וַיְהַתֵּל בָּהֶם אֵלִיָּהוּ וַיֹּאמֶר קִרְאוּ בְקוֹל־גָּדוֹל כִּי־אֱלֹהִים הוּא כִּי־שִׂיחַ וְכִי־שִׂיג לוֹ וְכִי־דֶרֶךְ לוֹ אוּלַי יָשֵׁן הוּא וְיִקָץ: וַיִּקְרְאוּ בְּקוֹל גָּדוֹל וַיִּתְגֹּדְדוּ כְּמִשְׁפָּטָם בַּחֲרָבוֹת וּבָרְמָחִים עַד־שְׁפָךְ־דָּם עֲלֵיהֶם: וַיְהִי כַּעֲבֹר הַצָּהֳרַיִם וַיִּתְנַבְּאוּ עַד לַעֲלוֹת הַמִּנְחָה וְאֵין־קוֹל וְאֵין־עֹנֶה וְאֵין קָשֶׁב: וַיֹּאמֶר אֵלִיָּהוּ לְכָל־הָעָם

וַהֲוָה בְּעִידָן טִיהֲרָא וְחַיֵּיךְ בְּהוֹן אֵלִיָּהוּ וַאֲמַר קְרוֹ בְּקָל רַב אֲרֵי אַתּוּן אָמְרִין דַּחֲלָא הוּא דִילְמָא שׁוּעֵי לֵיהּ אוֹ אִשְׁתְּדָפָא אִשְׁתְּדִיף אוֹ אוֹרַח הֲוָת לֵיהּ אוֹ דִילְמָא דְּמוּךְ הוּא וְיִתְּעַר: וּקְרוֹ בְּקָל רַב וְאִתְחָמַמוּ כְּנִימוֹסֵיהוֹן בְּסַיְפִין וּבְרוֹמְחִין עַד דְּאִשְׁתַּפִּיךְ דְּמָא עֲלֵיהוֹן: וַהֲוָה כְּמִעְבַּר טִיהֲרָא וְאִשְׁתַּטִּיאוּ עַד לְמִיסַק מִנְחָתָא וְלֵית קָל וְלֵית דְּעָנֵי וְלֵית דְּמָצִית: וַאֲמַר אֵלִיָּהוּ לְכָל עַמָּא

בצהרים יב וסי' כי אתי יאכלו האנשי' · עד בא יוסף בצהרי' · והיית ממשש : ויהי בצהרי' ויהתל · כשלנו בצהרי' : קומו ונעלה בצהרים · ויצאו בצהרים ובן הדד שתה שכור · בחור שדד בצהרי' והבאתי השמש בצהרים · כי עזה עזובה תהיה · וכלילה ימששו בצהרים · איכה תרעה איכה תרביץ :

רשי

כי אלהים הוא · ארי אתון אמרין דחלא הוא : כי שיח לו וכי שיג לו · שמא יש לו דבר עם יועציו עכשיו או משיג ורודף הוא עכשיו במלחמ' או דרך לו לבית הכסא : ויתגודדו · י"ל לשון שריטה בבלי וכך היו נימוסיהן : ויתנבאו · ואשתטיאו : וירעא

כלי יקר

ומתא דרבים עדיף ואז באו יחדיו של הבעל ושל האשרה שמנה מאות וחמשי' וז"ש נתקבצו כל אותם נביאי הבעל ארבע מאות וחמשים ונביאי האשרה ארבע מאות שאמרו נתקבצו רוצה לומ' שנעשה קבוץ מחודש שבאו גם של האשרה משגיאה לטועים עד שילאו ממחבואיהם ויספו גם נביאי האשרה כנביאי הבעל והוא ענין נכון ואין בו מהדוחק אלא מ"ש בסמוך ויאמר אליהו להם תפשו את נביאי הבעל דהי"לל גם כן ונביאי האשרה · אלא שעל כרחין אנו צריכין לומר שכיון שבעת כולם יחדיו קורין בשם הבעל עננו וגם של האשר' עמהם בקראו יחדיו כולם בשם נביאי הבעל ואו' את נביאי הבעל את לרבות של האשרה ויהיה זה מוכרח לומר שגם של האשרה נהרגו ממה שכתוב ויגד אחאב לאיזבל את כל אשר עשה אליהו ואת כל אשר הרג את כל הנביאי' בחרב שמאמר את כל הנביאים מאמר כללי כולל בו כל הנביאי' גם של האשרה ובפרט במ"ש עוד ואת כל אשר הרג שכל הרבויים מחוייבים בטבע הלשון שלא נמלט מהם איש כמאמר אליהו איש אל ימלט מהם לא משל האשרה ולא משל הבעל שלא להטיל קנאה ביניהם גזרה שוה לכולם · למדנו מן המאמר הזה הבכת אשר נתן להם אליהו שאילו לא נתנן אליהו להם לא היה זה הפר · ועיין רש"י ז"ל והרד"ק ז"ל והרלב"ג זכרתי טעם לקריאתם מהבקר עד צהרים שהוא הגבורת החו' של מאדים אולי יוריד אש כי הבעל תמונת מאדים היה לדעת הרלב"ג ז"ל : ולמהרי"א ז"ל מהשמש שהוא עולה עד הצהרים ולזה קראו בשם הבעל עננו לפי שהיה תמונת הבעל בתמונת השמש · ולע"דן לדקדק אומר אשר נתן להם גם טעם ויפסחו על המזבח אשר עשה מה צורך זאת הפסיחה ומהו אשר עשה בלשון יחיד · ונראה כי בראות נביאי הבעל שאין לאל ידם להוריד אש כי הבל המה חשבו על אליהו תועה אולי מעשה כשפים בידו ויחול בכשוף ההוא בפר אשר יקח אליהו לחלקו של שם וירד האש ע"י המכשפות ההוא שיחול על הפר והרי מלינו שאחז"ל עננו ה' עננו שלא יאמרו מעשה כשפים הוא ולזה בחרו נביאי הבעל שיתן להם אליהו הפר לשאם יש בידו של אליהו איזה כשוף יחול על הפר שלהם · מעין מ"ש בס"ה בפסוק ויקח מידם וכו' שאילו השליכו הרלה היה בעל הכשוף אכן בקחתו מידם היה כל הרע הגדול שנעש' העגל בכח הכשוף שעשו הערב רב כיוצא בזה אפשר לי לומר שחשבו נביאי הבעל ולזה הוכרח אליהו ע"ה לתת להם הפר שלהם וז"ש את הפר אשר נתן להם · ר"ל אליהו שרצו לקבלו · מידו כדי ליהנות ממנו איזה הכנה מכשוף וכיוצא לפתחול עליו השפעה להורדת האש ויעשו הם כתפלס ויקראו בשם הבעל לאמר טעם לאמר כי ידעו כי הבעל לא יענה אבל היה דעתם אל חיאל בית האלי הנחבא תחת המזבח והיו קוראים בשם הבעל מהבקר עד הצהרים והיה התכלית לאמר לאחרים שיענם כדי שיאמרו שהבעל ענה אותם וז"ש לאמר הבעל עננו ואין קול ואין עונה אבל חשבו שיש קשב אלא שמעכב את עצמו מלהבעיר האש כדי שלא יבינו את הרמאות ולזה לא כתיב כאן ואין קשב ולזה עשו עוד לפסח על המזבח כדי לעורר את חיאל לומר לו באותה הפסיחה שכבר הגיעה העת ובל יאחר · וז"ש ויפסחו על המזבח אשר עשה בלשון יחיד שהוא על חיאל בית האלי כמו שאחז"ל במדרש אשר זכרתי בפסוק ויתנו לנו שנים פרים :

ויהי בצהרים ויהתל בהם כו' עיין רש"י ז"ל והרד"ק ז"ל והרלב"ג ז"ל ומהרי"א ז"ל שני דרכים האחד כי דרך לצון אמר כי אלהים הוא יכול לענותכם באש אלא לארבעה סיבות האחת שיח שיש לו שיחה ודבור עם אחרים ולהיותו עסוק לא ענה אתכם · והשנית כי שיגלו אולי הוא מעיין ומשיג השגות ולכן לא ישמעו והשלישית וכי דרך לו ואולי הלך לדרך מרחוק ואינו במקומו · והרביעי אולי ישן הוא · והפירוש השני שהיה ההתול שיקראו בקול גדול כי אלהים יכול הוא כי שיח וכי שיג לו ר"ל דבור והשגת יש לו אבל המנעו להשיב הוא מפני שדרך לו · כלומר מנהג ודרך בני אדם לישן בצהרים אחרי האוכל ולהיותו זה דרכו אולי עתה ישן הוא וייקץ עם הקריאה החזקה וספר הכתוב שעם היות הנביא אז' כן דרך התול הם עשו כדברו ויקראו בקול גדול · וגם התגודדו כמשפטם ע"כ · והרב ב"ע ז"ל הביא כדהרלב"ג ז"ל והוא פירש ונראה שרצה בהתולין אחר שאתם שופים את הבעל בעל תמונה ובכלים גשמיים אם כן הודו שיש לו שיח ולפלוף ודבור כשאר האדם ואם כן כל משיגי הגוף משיגים אותו ואם כן דרך לו גם כן מדרכי האד' מן היגיעה והשיג' וכדומה ולזה יש לאיש שמא מידי עלות למרום לבקש חפציכם מפטרונות וכ"ש אם היה הצלם הנעש' לככב מאדים שהוא בגלגל חמשי ירד הבעל עייף ויגע כי רב הדרך ונשתקע בשינה · ואפשר כי באו' וכי דרך לו כיון להתל ולומר שהבעל הוא' בעל דעה ורלון בתנועתו כי זה ממה שיבדל בו מאמר דרך מלשון תנועה כלומר שכבר היה לו דיבור והשגה שכלית כמו שאומרים בככבים עלמן איך שיהיה לא הניח דעת מכל דעותיהן הפחותות שלא הזכיר להם והכל עשו ככו' שם ויקראו בקול גדול בדי שלא ישאר מקום לבעל דין לחלוק ע"כ · ולע"דן כי אחר שאליהו מלאך ה' צבאות הוא וכביא קרוב הדבר שאמרו עליו שאפשר שידע התנכלות נביאי הבעל עם חיאל בית האלי ככז"ל לשים אותו תחת נבוב המזבח באש זרה כדי שבעת קריאתם שיו יענם באש כמו שזכרתי למעל' כי בזה נהרגו באש לעשות בו המבחן ולא בזולתו ולזה התל בהם בדרך הותיל לומר להם הדברי' המכויים זה לזה כי אלהים הוא כלומר איש מוסם בנבוב אשר תחת נבוב המזבח של הבעל : כי שיח כו' מדלא קאמר וכי שיח לו וכי שיג לו בוא"ו והתוספ' מורה שאין זה מוסיף על ענין ראשון כי לא יתכן שיהי' אלהים וכי שיח וכי שיג לו וכו' ממש כי אלהים אין לו לא שיח ולא שיג כו' ואם יש לו משג התכונות כלל איננו כלום אלא ודאי ההתל היה באומרו אליהם דברים המכויים כא' קראו בקול גדול כי אלהים הוא ויענכם ואם באולי לא על האלהים נשענתם כי אם על בן אדם ששמתם תחת נבוב המזבח במקום נבוב והלול קראו ג"כ בקול גדול כי שיח וכי שיג לו וכי דרך לו · אולי ישן הוא ויקץ מאחר שהוא בן אדם כמלא ההתול באו' דברים פוסחים על שני עניינים האחד אם אלהים הוא והשני אם בן אדם הוא והיה אליהו כמתלהלה היורה זקים שהכיר בערמומיתם שיעלו יחדיו עם חיאל בית האלי · ואפשר שההתול הוא גם במ"ש כי אלהים הוא והכל על חיאל כי בשמו חיאל חי אל המבדיל כמה הבדלות ז"ש כי אלהים הוא דרך לחות והללה דבר להם הדברים האלה ודרך התול :

ויקראו בקול גדול כו' מסכת מכות ויתגודדו כמשפטם בחרבות כו' תני תנא קמיה דר' יוחנן למת בין ביד בין בכלי חייב לע"א ביד פטור בכלי חייב שנ' ויתגודדו כמשפטם בחרבות וברמחים כו' למדו מתיבת כמשפטם שהמשפט שלהם ודרך עבודתם לבעל היה בכלי בחרבות וברמחים לא ביד · וק"ק דילמא כמשפטם קאי על ויתגודדו שהגדידה לבד והפי' ביד הוא כמשפטם ועתה הוסיפו לעשות ברמחי' ולימא דמת וע"א שוים דהפי' בלא כלי חייב גם בע"א וי"ל דא"כ לישתוק קרא מכמשפטם ולימא ויתגודדו בחרבו' כו' מדקאמר כמשפטם משמ' כמשפט הכתוב בפסוק בחרבות וברמחים דוקא בכלי אבל ביד פטור אבל אסור וכן רש"י ז"ל וכן הרד"ק ז"ל והוסיף ע"ש וכבר זכרתי שתכלית עד שפוך דם לפי שהבעל היה תמונת מאדים ולזה היו שופכים דם להוסיף כח בגבורה של מאדים : ולע"דן כי בראותם שאין קול ואין עונה רואים כי כלתה אליהם הרעה והנביאים יהיו לרוח לזה ויקראו בקול גדול אולי יענה ויתגודדו לשים קהה' כמשפט' הראוי לעשות גדידה על עלמם כי מה שנאסרה במיתי ישראל הוא מטעם היותם עם קדוש לה' וסעו המה למכוחות ואין ראוי להתגודד לא כן בפושעי ישר' באלה ראוי ומשפט לדק הו' להתגודד על עלמם ועל אחריתם כי לא יהיה אחרית לרע : וז"ש ויתגודדו כמשפטם ועשו כן בחרבות וברמחים עד שפוך דם וכל זה היה עליהם כי כמתים נחשבים בחייהם כי סוף שאליהו ימית אותם אם כן קרחו קרחה למת והתגודדו :

ויהי כעבור וכו' עיין הרד"ק ז"ל והרלב"ג ז"ל וכן מהרי"א ז"ל אין קול ואין עונה מפני שאין שם אלוה מקשיב ז"ש ואין עונה · ולע"דן ויהי כעבור הצהרים נפלו כדרך הנביאים הנופלים בתרדמת ה' עליהם ואח"כ ישיגו השגת הנבואה כן אלה ויתנבאו עד לעלות המנחה ואמר עד לעלות המנחה ולא א' עד עלות לומר שמאת ה' היתה התעכבותם זה שהיה עכוב זה לטובה עד שעת המנחה כדי שיתפלל אליהו בה כמו שא' ויהי בעלות המנחה ויגש אליהו הנביא וכו' וז"ש עד לעלות המנחה שהמכוון היה מאת ה' לעלות המנחה ואילו כתיב עד עלות לא היה מגיד כי אם שיעור העכבה לבד · ואין קול ואין עונה ואין קשב הוסיף כאן לומר ואין קשב מה שלא אמר כן למעלה כי למעלה בקראם היו חושבים שהיה חיאל בית האלי מקשיב ומעכב הענין כדי שלא תובן הערמה אם יענה אותם מהרה אכן עתה שכבר נשכו כהם ונתברר אצלם כי מקרה רע קרה אותו כיון שלא ענה אותם עם כל ההפלר הזה מהקריאה ולזה אמר אין קול ואין עונה ואין קשב כידיעת אין קשב נתוספ' להם בפעם הזאת :

ויאמר אליהו לכל העם גשו אלי וכו' בפסיקתא ככז"ל בפ' ויאמר אליהו התשבי משה קנא לה' מי לה' אלי ואליהו קנא שנאמר ויאמר אליהו לכל העם גשו אלי ע"כ כיונו לפרש גשו נא אלי לקנאת ה' ולעשות נקמת ה' בנביאי הבעל כעין משה שהרג ג' אלפים איש ע"י אמו מי לה' אלי תנחומא וירפא את מזבח ה' ההרוס שרפא אותם והביאם מן הדרך הרעה לדרך הטובה ע"י מעשה להם הנסים וכיון שראו כן אמרו ה' הוא האלהים בעולם הזה שאלילים מצויים אמרו ה' הוא האלהים אבל לעולם הבא כשימלוך הקב"ה עלינו או' והיה ה' למלך על כל הארץ ביום ההוא יהיה ה' אחד ושמו אחד ע"כ · ולע"דן לדקדק מה שייכות לישראל עם המזבח עד שאמשיל את רפואתם לרפואת מזבח ה' ההרוס · וכפל שרפא אותם והביאם מדרך רעה לדרך טובה · ועוד שכיון שרפואה זו ע"י הנסים היא והנסים לא נעשו עדיין אם כן עדיין לא נרפאו ואיך אמ' וירפא את מזבח ה' ההרוס ועדיין הריסתו במקומו עומדת עד גמר הענין בירידת האש · ובדוחק אפשר לומר שהזכיר וירפא את מזבח ה' ההרוס על שם העתיד או שהתחלה לרפאה הוא יותר מאלי הכל ומהו ע"י שעשה להם הנסים בלשון רבים כי הנראה שלא היה כאן כי אם נס אחד מירידת האש · ומאי קאמר בעולם הזה שאלילים מצויים אמרו ה' הוא האלהים · ונראה כידוע שעיקר השכינה בתחתונים אינה בבית המקדש כי אם בקרב איש שלם ולב עמוק ביראת ה' ע"ד מ"ש חז"ל ועשו לי :

עַמָּא אִתְקְרִיבוּ לְוָתִי וּקְרִיבוּ כָל עַמָּא לְוָתֵיהּ וּבְנָא יָת מַדְבְּחָא דַייָ דַהֲוָה מְפַגַּר: וּנְסֵיב אֵלִיָּהוּ תַּרְתָּא עַסְרֵי אַבְנַיָּא לְמִנְיַן שִׁבְטֵי בְנֵי יַעֲקֹב דִּי הֲוָה פִּתְגָמָא דַייָ עִמֵּיהּ לְמֵימַר יִשְׂרָאֵל יְהֵי שְׁמָךְ: וּבְנָא יָת אַבְנַיָּא מַדְבְּחָא בִּשְׁמָא דַייָ וַעֲבַד מְזִיקְתָּא כְּבֵית סָאתַן זַרְעָא סְחוֹר סְחוֹר לְמַדְבְּחָא:

הָעָם גְּשׁוּ אֵלַי וַיִּגְּשׁוּ כָל־הָעָם אֵלָיו וַיְרַפֵּא אֶת־מִזְבַּח יְהוָה הֶהָרוּס: וַיִּקַּח אֵלִיָּהוּ שְׁתֵּים עֶשְׂרֵה אֲבָנִים כְּמִסְפַּר שִׁבְטֵי בְנֵי־יַעֲקֹב אֲשֶׁר הָיָה דְבַר־יְהוָה אֵלָיו לֵאמֹר יִשְׂרָאֵל יִהְיֶה שְׁמֶךָ: וַיִּבְנֶה אֶת־הָאֲבָנִים מִזְבֵּחַ בְּשֵׁם יְהוָה וַיַּעַשׂ תְּעָלָה כְּבֵית סָאתַיִם זֶרַע סָבִיב לַמִּזְבֵּחַ:

ג' רפי וחד כמספר

ויבנה ג' וסימ' על פי יי' נתנו לו את · ויבנה את האבנים מזבח בשם יי' · ויבנה ערים באשור דעזיה דד"ה · וא' ויבנה ערי יהודה :

רשי

וירפא את מזבח יי' ההרוס · בנה מזבח והזכיר ליבדאל להיות מזבח יי' עולה על לבם ושגור בפיהם שהיה הרוס ונכנר ובטל שמו והזכרתו מפי כל עשרת השבטים כך שמעתי פשוטו ומדרשו שמעתי ששאול בנה מזבח בהר הכרמל. וזהו שאמר בוא שאול הכרמלה והנה מציב לו יד ולהלן הוא אומר ויבב שם מזבח ומלכי ישראל הרסו כל המזבחות והבמות שבארצם שנעשו לשם שמים ובנה אליהו מזבח זה של שאול שהיה הרוס: אשר היה דבר יי' אליו לאמ' ישר' יהיה שמך · למה נאמ' כאן לפי שביו' שנגלתה שכינה על יעקב בבית אל וקראו ישראל בו ביום אמר לו גוי וקהל גוי' יצאו ממך עתידי' בניך להקהל כשאר הגוי' ולבנו' מזבח ולהקטיר עליו בשעת איסור הבמות ואני מתרג' בדבר בבראשית רבה : תעלה · פוש"אדו בלע"ז : כבית סאתי' · רחבו בית סאתים מפה על חמשי' בתאר המשכן :

ויערך

רדק

וירפא · דרך השאלה אמר לשון רפואה לבנות הריסת הבנין וכן כי עלת' ארוכה לחומת ירושלם וכן ויואב יחיה את שאר העיר : את מזבח יי' ההרוס · אמר כי מזבח היה שם מקדם שנבנ' לשם יי' · ואמרו בדר' כי זה המזבח בנה אותו שאול והוא מה שאמר והנה מציב לו יד והיה זה המזבח הרוס כי הרסו עובדי הבעל לכל המזבחות שנבנו לשם יי' בשעת היתר הבמות ועתה מטעה שעשה ירבעם העגלים מנע מהקריב במקו' אחר אלא או בבית אל או בדן והרסו המזבחות כמו שאמ' אליהו את מזבחותיך הרסו ובנה אליהו מזבח והקריב עליו בשעת איסור הבמו' לצורך שעה ויש מפרשים וירפא את מזבח יי' ההרוס כי בנס שעשה על ידו שוב בני ישראל בתשובה וזבחו זבחי' במזבח יי' שהיה הרוס ונמנע מהם : כמספר שבטי בני יעקב · שתועיל זכו' השבטי' בדב' הזה ויענהו השם בתפלתו או להראותם כי שנים עשר שבטי בני יעקב עליהם להיות מחוברי' ודבקי' ביי' להעלות במזבח אחד לא כמו שהיו עושי' עתה כי שני השבטים היו מעלי' עולה במזבח יי' והשאר במזבח הבעל לפיכך בנה לעיניהם המזבח משני' עשר אבנים וטעם אשר היה דבר יי' אליו לאמר ישראל יהיה שמך כי בבית אל שבנה שם יעקב אביכו מזבח ליי' כאמר שם ישראל יהיה שמך כדי להגדיל שם זרעו אם יהיו דבקים בו כי ישראל הוא שם שררה כמו שאמר כי שרית עם אלהים ועם אנשים ובו במקום שבנה יעקב אבינו מזבח ליי' ונאמר לו שם שמך ישראל עשו הם עגל ובנו שם מזבח לבעל · ובדברי רבותינו ז"ל ישראל יהיה שמך למה נאמר כאן לפי שביום שנגלית שכינה על יעקב בבית אל וקראו ישראל בו ביום אמר לו גוי וקהל גוים יהיה ממך עתידים בניך להקהל כשאר הגוי' ולבנו' מזבח ולהקטיר קטורת עליו בשעת איסור הבמו' ואני מתרג' בדבר : ויעש תעלה · עשה חפיר' סביב למזבח שילכו בה המים ורחב התעלה כשיעו' מקום זריעת סאתים ושיעורו חמשי' אמה על חמשים אמה :

אלהו

רלבג

וירפא את מזבח יי' ההרוס · ר"ל שבזה הפעל העלה לרפואה אל מזבח יי' ההרוס בישראל עד שלא היו זובחים לו ית' כי אם לע"ז או אפשר שהיה שם מזבח בנוי ליי' להיותו בעות יחיד והרסו אותו בעבדם ע"ז ואז הרסו כל המזבחו' שהיו שם לש"י כאמרו את מזבחותיך הרסו : ויעש תעלה · היא חפירה ויעש אותה כבית סאתים זרע כמו שהיה הענין בחצר המשכן שהיה כמו בית סאתים זרע · והנה להפליג המופת רצה אליהו שירבו שם המים על העולה ועל העצים והנה עשה זה אליהו מעצמו לבטחו שהש"י יעשה המופת על ידו כמו שעשה מכן הצרפית כאמרו מקים דבר עבדו ועצת מלאכיו ישלי' או אולי צוהו הש"י על זה להשיב ישראל מהחטא הגדול אשר היו בו :

ובדנך

כלי יקר

ויקח אליהו י"ב כו' עיין רש"י ז"ל והרד"ק ז"ל וכן מהרי"א ז"ל כהרד"ק · שלקח י"ב אבנים ליחד הי"ב שבטי' שאעפ"י שהם חלוקים בארץ במלכים חלוקים במלכות שמים מלך אחד יהיה לכולם יתברך וית' ומזבח אחד ותורה אחת וכיון גם לזכור זכות השבטים · וזכות יעקב אשר היה דבר ה' אליו לאמר ישראל יהיה שמך להגיד שהם לקחו להם · עבודת אלהים אחרים והם השרים של מעלה והוא לקח לו עבודת האל יתברך שהוא בורא כולם ומושל בכולם ובקם זכו יעקב בפרט לפי שיעקב כשהעביר את נחל יבק וישר אל מלאך ויוכל עד שמפני זה נקרא שמו ישראל כמו שנא' כי שרית עם אלהים ועם אנשים ותוכל ולזה אמר אשר היה דבר ה' אליו לאמר ישראל יהיה שמך ע"כ : ולע"ד שדקדק באומרו בפרטות כמספר בני יעקב לומר שכשם שהמורש ונזר אשר ממנו חוצבו כולו זרע אמת מיטתו שלימה כך ראוי שהם גם כן יהיו כולם כאחד לעבוד את הש"ת שכם אחד וז"ש ויקח שתי עשרה אבנים כמספר שבטי בני יעקב שכולם היו בניו דומים לו ובטוחי' ומאמינים בו יתברך בלי פירוד · זאת ועוד כיון להעלות זכרון אשר היה דבר ה' אליו לאמר ישראל יהיה שמך שבדבר ה' יחד וחבר בשמו של ישראל תיבת אל שהוא · היה נקרא ישראל ישורון וקרא הש"ת אל להודיע שצריך שיהיה דבק עם האל · תמיד דבק בו יתברך וזהו לאמר ישראל יהיה ר"ל שיהיה ממש כעין שמך לזה לא אמר יקרא שמך · אלא בהויה יהיה שמך ישראל · הולך בדרך ישרה ודבק באל לעורר לבותם של אלו לאמר שובו נא אל תהי עולה · עוד אפשר לומר במה שכתוב רש"י ז"ל בשם ב"ר והוא פ' פ"ב שמקדש ומאז ניתן לו היתר להקריב בבמה הקרבה גוי וקהל גוי' יהיה ממך מאז שנראה לו הש"ת בבית אל ליעקב ובזה אפשר לומר שמזבח ה' ההרוס לא נתחייב שיהיה בהר הכרמל אלא שלא להביא האבנים מבית אל אותם האבני' שהיו שם מזמן יעקב ונהרס באורך זמן או ברשע הרסו נביאי הבעל אותם ממש שלא להביא בכרמל וירפא מזבח ה' ההרוס והיה זה כי ויקח אליהו י"ב אבנים במספר כלומר שלקם אבני המזבח אשר מימי יעקב בבית אל שעשה אותו יעקב משתים עשרה אבנים כמספר שבטי בני יעקב · אשר היה דבר ה' אליו לאמר בו במזבח הזה נראה אליו אל יעקב ואמר לו ישראל יהיה שמך לכך לקח אותם · האבנים ובנאם לפי ששם נגלה האלהים ליעקב ושם נאמר לו היתר ההקרבה כנו' הן אמת כי אלו דברי נביאים הם וכו' שלא האבנים מבית אל ואין גלוי בדחז"ל רק לשון וירפא את מזבח ה' ההרוס ופסוק זה ויקח וכו' מסייע קצת כאמור · וחז"ל אמרו בפסוק ויאמר אליהו התשבי בנז"ל תשב תפס זכות אבות זכור לאברהם ואליהו י"ב אבנים כמספר שבטי בני יעקב ע"כ :

ויבנה את האבנים מזבח כו' · בילקוט תנא דבי אליהו · אליהו עשה מזבח ועשה מקום כבית סאתים זרע ואמר לתלמידיו מלאו ד' כדים מים ואמר שנו וישנו וכו' וכי תעלה על דעתך שמי"ב כדים מים נתמלא כל המקום ההוא אלא אמר לתלמידיו · מי שיש לו מים יבוא ויצוק ע"י בא אלישע ויצק על ידו ונעשו אצבעותיו כמעיינות עד שנתמלא כל המקום ההוא מים שנא' פה אלישע בן שפט אשר יצק מים ע"י אליהו ע"כ · ובסמוך בס"ד אזכור בכל פסוק ופסוק הלימוד שאלמוד מהמאמר הזה · ורש"י ז"ל הביא כן · וכן הרד"ק ז"ל וכן מהרי"א ז"ל שנהפליג הנס עשה להציק שם מים · כי כל נביאי הבעל עשו הכנות להכין אש כנז"ל מהכאת נחושת קלל זה בזה כדי שתצא אש מהם וכן בתתם הנחושת קלל לטוש נגד הכאת השמש כדי שתצא אש ולא שום לבם ואליהו עשו הכל בהפך אם בתתו מים רבים ואם בעשות הקרבן בעלות המנחה שכבר פנה הום היום ויכטו צללי ערב ונתקרר העולם כדי שידעו שהכל דרך מופת ונס ע"כ תורף דבריו :

ולע"ד במה שקדם כבר שמזבח ה' במה בני ישראל וזה אמרו · ויבנה את האבנים הנזכר שהם י"ב שיהיו מזבח בשם ה' לרמוז ששנים עשר שבטי ישראל יהיו דבקים בהש"ת · ואמר מזבח בשם ה' ולא אמר מזבח לשם ה' רוצה לומר שכבר היה אחוז בזה המזבח שם ה' שהרי בניו היה לשם ה' מימי שאול למ"ד מחז"ל · ולע"ד מימי יעקב וזה המזבח שהיה כבר נקרא בשם ה' מאז ומקדם בנה אותו עתה · או יהיה שאמר בשם ה' כשבנאו שנקראו לכל בנין יקדים לומר בשם ה' · וקרא הברכה הזאת תעלה ע"ש התועלת שידעו אתה ה' באמיך אותה יכירו וידעו כיה' הוא כל אשר חפץ עשה · והנה רמזו חז"ל בפסיקתא בפסוק ויאמר אליהו התשבי כנז"ל זה לסימנם משה עשה משכן כבית סאתים זרע וכן אליהו · כוונו שכמו שהמשכן בא לכפר על עון העגל כן עשיית זאת התעלה כבית סאתים זרע כדי שיכירו ישראל הכח האלהי בלחוך המים אשר בתעלה הזאת ויאמינו בה' ויכפר להם על מעשה הבעל והשרה · גם שם נאמר משה כשבנה את המזבח בנה אותו י"ב אבנים למספר בני ישראל וכן אליהו ויבנה את האבנים מזבח בשם ה' ע"כ :

ויערוך את העצים וכו' ויאמר וכו' עיין רש"י ז"ל והוא מדהגיה דבי אליהו הנז"ל בפסוק הקודם · וכן הרד"ק ז"ל וכן מהרי"א ז"ל י"ב כדים כנגד י"ב שבטי' : ולע"ד הנה רוצה שהבנין והתעלה ועריכת העצים ונתיחת הפר ושימתו על העצי' הכל · על ידי אליהו כי רצה לבנות המזבח על ידו ליסדו בשם ה' כמו שכתבתי למעלה בפסוק ויבנה מזבח בשם ה' כדי שיגלות וכמו שלמדו בס"ה מפסוק הוי בונה ביתו בלא צדק וחשש פן תהיה מחשבה הבונה מפלגת לשם עבודה נכרית · והתעלה עם היות אפשר על ידי זולתו עכ"ז להיותה סביב למזבח · ועוד שעתיד להעשות בה נס יציקת המים באצבעותיו רצה שתעשה ע"י ואין לזרים אתו וזהו מ"ש העלה בו הוא בעצמו · וכן עריכת העצים ונתוח היא עבודה ולא יאות אלא לאליהו הוא פנחס הכהן ועבודה בכהן

לי מקדש ושכנתי בתוכם בתוכו לא נאמר אלא בתוכם של ישראל וכמו שבמקדש ובית עולמים מזבח כך מחוייב שבמקדש הזה הרוחני אשר בתוכם יהיה בו מזבח שיקריב בו האדם חלבו ודמו ומחשבתו הורה מלבושה זכה וההכנעה אשר יכנע לבבו היא העולה למעלה כמלא שבמקד' מתקרב מהות הקרבן שור או כשב או עז אמנם בקרב איש יתקרבו המחשבות הנכונות והרעיון הטהור כמו שנתבאר בסדר ויקרא וכו מכלי המדה · וגם ידוע שראוי שיקדים סור מרע ואחר כך ועשה טוב אשר לעומת זה בא שעתה שהרבה עשו נביאי השקר ולא הועילו בלי ספק שראוי ישראל והעם כי הבל המה מעשה תעתועים והנביאים יהיו לרוח והאמינו בה' כי כבר ראו שהסעיף הא' לנטות אחרי ע"א בטל הוא והעפ"י שעדיין לא נתאמת להם הסעיף השני של ה' הוא האלהים ע"י מופת עד לבסוף עכ"ז נתרפאו מהרע וז"ש וירפא את מזבח ה' ההרוס שרפא אותם מהרע כי הנסים לא נערכו הלא לעשה טוב לשיתדבקו בהש"ת בכל לבבם ובכל נפשם ובכל מאדם ז"ש והביאם מדרך רעה לדרך טובה ע"י הנסים ר"ל שהנסים היו כדי להביאם מן הקצה אל הקצה מדרך הרעה אל הטובה על ידי הנסים שאז אמרו והודו ה' הוא האלהים אבל אין הכי כמי שאפי' קודם הנסי' נרפאו וסרו מרע מהאמין בבעל כי לזה אמר כאן וירפא את מזבח ה' ההרוס ולא מציכו שקדם שם מזבח ונהרס שזה הכריח לחז"ל שהמזבח הזה שרפא הוא קירו' לבבם שם אשר ראוי שאש המזבח תוקד בו מתלהב באהבת הש"ת ועבודתו ולפי זה אומרו שרפא אותם היינו שמשך עם והביאם מדרך רעה לדרך טובה ע"י הנסים הלא שרפא אותם הוא מקושר עם וירפא את מזבח ה' ההרוס שכבר נרפאו מאותה הריסה שהיתה בקרב לבם נוטים אחרי הבעל במה שראו בו אין קול ואין עונה ואין קשב ז"ש שרפא את מזבח ה' ההרוס פירושו שרפא אותם דהיינו סור מהרע אמנם חלוקה עשה טוב דהיינו והביאם מדרך רעה לדרך טובה זה נגמר על ידי הנסים שנעשו שכיון שראו כן הנסים אז הודו ואמרו ה' הוא האלהים והנסים היו מהורדת האש וגם בתוך נס ללחך כל רבוי המים אשר בתעלה לחכה : והנס של יציקת מים ע"י אליהו כמו שנזכיר בסמוך שנעשו אצבעות אליהו כמעיינות נובעים ע"י הנסים אלו שראו אמרו ה' הוא האלהים · ואמר בעולם הזה שאלילים מצויים אמרו ה' הוא האלהים כי דקדק תיבת הוא כי די שיאמרו ה' האלהי' או ה' אלהים לזה אמר כי להיות בעולם הזה מצויים אלילים צריך לומר הוא האלהים הוא ולא זולתו מהאלילים ולמעוט הבעל והאשרה אמרו תיבת הוא · אמנם לעתיד לבוא ה' אחד ושמו אחד כי לא יראה ולא ימצא אליל בעולם כי כרות יכרתון · ואפשר שנכלל באו' ע"י שעשה להם הנסים נכלל גם כליאת לחיש בית האלי שבלי ספק נתגלה הסוד לישראל אחר כך ע"י אליהו · ועיין רש"י ז"ל וכן הרד"ק ז"ל כדחז"ל והוסיף שהקריב אליהו בבמה עתה לצורך שעה : (והוא מהירושלמי כמו שאזכור בס"ד בפסוק ויהי כעלות כמנחה) וקרובים הדברים לר' תנחומא ולדרש"י ז"ל · וכן הרלב"ג וכן מהרי"א ז"ל כדתנחומא ז"ל וכדחז"ל שהביא רש"י ז"ל · והוסיף ויאמר אליהו לכלם גשו אלי לראות שאיני עושה במרמה לשים אש זרה אם הדיוט ע"כ · ולפי זה אומרו ויגשו כל העם אליו תרעומת הכתוב על כל העם שלא נפקד מהם איש שלא נגש אליו כאו' ויגשו כל העם אליו כל דייקא והיו בזה א"כ עדיין קטני אמנה שאל"כ היה להם לומר לאליהו לא נגש ולא נתקרב אליך כי לא איש מרמה אתה כנביאי השקר כי דבר ה' בפיך אמת · ולע"ד במה שזכרתי מהתנחומא כי אמר להם אליהו עד עתה הייתם קרובים אל נביאי השקר ורחוקים ממני עתה שובו נא בתשובה אל תהי עולה וגשו נא אלי ולאמונתי ויגשו אליו וסרו מרע כמו שזכרתי וע"י שבאו לטהר סייע אותם וירפא את מזבח ה' ההרוס כנז"ל בתנחומא ולפי זה ויגשו כל העם לשבח · וע"ד הסוד מזבח ה' סוד העטר"ה ה"א אחרונה שבשם כי שם היתה ההריסה להפרידה מדודה כרגן מפריד אלוף וירפא בפועל זה את מזבח ה' ההרוס ה"א אחרונה שבשם הרוס והיה הרפואה ע"י אליהו כי אל"יהו תתחבר הה"א שהי' מזבח ה' העולה ומתייחדת כי זאת תורת העולה היא העולה כי אין זאת אלא השכינה בזאת יבוא אהרן אל הקדש · וכמו שאמרו בס"ה ז"ל ובזה יובן או' ויבנה את האבנים מזבח בשם ה' שהי"לל לשם ה' בלמד אבל כיון לו' שסוד המזבח הזה בשם ה' ה"א אחרונה שבשם ונקראת שם בשכמ"לוי ונעשה לנו שם ז"ש מזבח בשם ה' · ובס"ה פ' נח עלה ש"ורבי יהודה הוה שכיח קמיה דר' שמעון והוו עסקי בהאי קרא וירפא מהו וירפא ת"ח בימי אליהו ישרא' כלהו שבקו ליה לקב"ה ושבקו ברית קיימא דלהון כד אתא אליהו וחמא דקא שבקו בני ישרא' האי קיימא קדישא ועברו האי ברית קיימא כיון דחמא אליהו כך אתא לאתקנא מלה לדוכתיה כיון דקריב מלה לדוכתיה אסתי כלא הה"ד וירפא את מזבח ה' ההרוס דא ברית קיימא דאתא לאתקנא מזבח ה' ההרוס ברית קיימא דהוה שביק מעלמא דכתיב ויקח אליהו שתים עשרה אבנים למספר בני יעקב דא הוא תקונא דמזבח אשר היה דבר ה' אליו לאמר ישראל יהיה שמך ודאי לאסתלקא לעילא ולאהבא ברית קיימא לאתריה והיינו דכתיב כי עזבו בריתך בני ישראל ובגין כך את מזבחותך הרסו ת"ח כל זמנא דישראל נטרי ברית קיימא כדין עבדי קיומא לעילא ותתא וכד שבקי להאי ברית כדין לא אשתכח קיומא עליא ותתא דכתיב אם לא בריתי יומם ולילה חוקות שמים וארץ לא שמתי ובגין כך וירפא את מזבח ה' ההרוס וכי רפואה איהו הכי ודאי דהא מקיים להאוא אתר דמהימנותא תליא ביה עכ"ל ענין נכון שעל ידי עזיבת ברית מילה דפרידו בין העטרה והיסוד ועתה תקן אליהו זה :

מנחה קטנה

גשו אלי וכו' לכם ראות שאין ממש בע"ז כיון שהם היו רבים ואלו היה ממש בו ודאי היה שומע לקולם כי תפלת רבים נשמע ואעפ"כ אין קול ואין קשב · ואני יחיד אקרא אל ה' וישמע קולי · עוד כיון שבלי ספק נתגלה להם הסוד שהכניסו עצמם נביאי הבעל לנסיון וזה שהיו סומכין על חיאל בית האלי שהיה טמון תחת מזבח הבעל ובידו רצפת אש להבעיר על המזבח ואעפ"כ לא היה אלי' מקפיד על הדבר לראות מעשיהם אם יש ערמה בדבר כי היה מובטח שה' ימיתו ולא יצא ממחבתם הרעה אל הפועל כאש' היה שהכישו נחש ומת · משא"כ אני מבקש מכם שתראו מעשה שבנין שאין בידי אש או שום ערמה וע"כ בנה אליהו ב"כ למלאות התעלה מים על כל גדותיו כדי שלא יאמרו אש היה טמון שם ע"כ מלא שכל מים שאפי' אם היה שם אש היה נכבה מהמים מלבד שמופת שנראה לעין כל שנפל האש מן השמים · וז"ש אלי' גשו אלי איני כנביאי הבעל שעוש' במחשך מעשיהם שלא יראה אדם תחבולותם שכוונת מז"א"כ אני עושה מעשה בגלוי לעין כל : לאמר ישראל יהי' שמך וזה היה אחר מעשה שכם שנאמר שם ויאמר יעקב אל ביתו הסירו את אלהי הנכר ונו' ואז ויבא יעקב לוז היא בית אל ואז ויבן שם מזבח וע"ב אחרי שראו שאין ממש בע"ז בנה אליה זה במזבח לבקרבם למקום ב' אלהי

רשי

כדים מים· להגדיל את הנס: שלשו וישלשו· ויצקו· אלישע על ידיו ונעשו אצבעותיו כמעיינות ונתמלאת התעלה הוא שנאמ' פה אלישע בן שפט אשר יצק מים על ידי אליהו ונעשה נס במים על ידיו ראוי הוא שיעשה הנס במים על ידיו: ובדברך עשיתי· שהקרבתי בבמה בשעת איסור הבמו': ענני יי' ענני· ענני באש ענני במטר כך תירגם יונתן ורבותינו אמרו ענני באש ענני שלא יאמרו מעשה כשפים הם: וידעו

רלבג

ובדברך עשיתי את כל הדברים האלה· ר"ל כשליחותך וכמצותך כי ידמה שצוהו על זה כמו שזכרנו ואע"פ שנניח שלא צוהו על זה הנה יתכן שיאמר כי בדברו עשה זה מפני שאמר לו שיראה אל אחאב ויתן מטר על פני האדמה והיה בלתי נכון שיתן מטר על פני האדמה בעוד מחזיקי' ברשעת' כי אז יסור מעצירת המטר התועלת אשר בעבורו היה והוא כדי שישובו מדרכם הרע' אבל אם היה הענין כן יאמרו כי מקרה היה זה לא בסבת חטאם הנה מן ההכרח היה שיעשה תחלה מה שיהיה סבה להחזירם למוטב לפי מה שאפשר ואז יכירו כי עונותיהם חטו לכך עצירת הגשמים:

וַיַּעֲרֹךְ אֶת־הָעֵצִים וַיְנַתַּח אֶת־הַפָּר וַיָּשֶׂם עַל־הָעֵצִים: וַיֹּאמֶר מִלְאוּ אַרְבָּעָה כַדִּים מַיִם וְיִצְקוּ עַל־הָעֹלָה ל׳ וְעַל־הָעֵצִים וַיֹּאמֶר שְׁנוּ וַיִּשְׁנוּ וַיֹּאמֶר ל׳ · ל׳ שַׁלֵּשׁוּ וַיְשַׁלֵּשׁוּ: ל׳ · ל׳ וַיֵּלְכוּ הַמַּיִם סָבִיב לַמִּזְבֵּחַ וְגַם אֶת־הַתְּעָלָה מִלֵּא־ ל׳ מָיִם: וַיְהִי בַּעֲלוֹת הַמִּנְחָה וַיִּגַּשׁ ה׳ אֵלִיָּהוּ הַנָּבִיא וַיֹּאמַר יְהוָה אֱלֹהֵי נ"א פתח אַבְרָהָם יִצְחָק וְיִשְׂרָאֵל הַיּוֹם יִוָּדַע כִּי־אַתָּה אֱלֹהִים בְּיִשְׂרָאֵל וַאֲנִי עַבְדֶּךָ וּבִדְבָרְיךָ עָשִׂיתִי אֵת כָּל־ יתיר יו"ד הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה: עֲנֵנִי יְהוָה עֲנֵנִי וידעו

וְסַדַּר יַת אָעַיָּא וְהַדֵּים יַת תּוֹרָא וְשַׁוִּי עַל אָעַיָּא: וַאֲמַר מְלוֹ אַרְבַּע כַּדִּין מַיָּא וְאָרִיקוּ עַל עֲלָתָא וְעַל אָעַיָּא וַאֲמַר תָּנוֹ וְתָנוֹ וַאֲמַר תַּלִּיתוּ וְתַלִּיתוּ: וַאֲזַלוּ מַיָּא סְחוֹר סְחוֹר לְמַדְבְּחָא וְאַף יַת מְזִיקְתָא מְלֵי מַיָּא: וַהֲוָה בְּמִיסַּק מִנְחָתָא וּקְרֵיב אֵלִיָּהוּ נְבִיָּא וַאֲמַר יְיָ אֱלָהֵיהּ דְּאַבְרָהָם יִצְחָק וְיִשְׂרָאֵל יוֹמָא דֵין יִתְיְדַע אֲרֵי אַתְּ יְיָ דִּשְׁכִינְתָךְ שַׁרְיָא בְּיִשְׂרָאֵל וַאֲנָא עַבְדָּךְ וּבְפִתְגָמָךְ עֲבָדִית יַת כָּל פִּתְגָמַיָּא הָאִלֵּין: קַבֵּיל צְלוֹתִי יְיָ בְּאֶשָּׁתָא קַבֵּיל צְלוֹתִי יְיָ בְּמִטְרָא וידעון

אברהם יצחק וישראל ד' דסמיכי בקריאה וסימ' נמסר בסדר כי תשא:

רדק

מלאו ארבעה כדי מים· אמר זה להגדיל הנס שתאכל האש במקום המי' ולא תשכה אף כי תלחך המים וצוה לתת שנים עשר כדי מים שהרי אמ' להם שנו ושלשו ושלש' פעמים ארבעה הם שנים עשר כדי מים כטעם שנים עשר הבנים למספר שבטי בני ישראל ומה שלא צוה לתתם בפעם אחת שנים עשר כדי מים אלא בשלשה פעמי' כנגד האבו' שהם שלשה שהתפלל לאל והזכי' אלהי אברה' יצחק וישראל: ויצקו· צווי שלם ונמשך פ"א הפעל בטעם כמו משכו וקחו לכם צאן ובדרש אלישע יצק מים על ידי אליהו ונעשה נס ונעשו עשרה אצבעותיו כמעינות ונתמלאת התעלה מים שנאמ' ויצקו הה"ד אשר יצק מים על ידי אליהו: וילכו המים סביב למזבח· המים ששפכו על העולה ועל העצים הלכו על המזבח סביב כי באמצע המזבח היו העצים והעולה: מלא מים· צוה אליהו למלאת מים או הוא בעצמו מלא אותה והמים האלה לבד השנים עשר כדים: בעלות המנחה· בבי"ת פירוש בשעת מנחת הערב: ובדבריך· כתיב בי"וד וקרי בלא יו"ד והענין אחד אלא שזה יחיד וזה רבים וטעם ובדבריך שלא יאמרו מדעתי עשיתי כל מה שעשיתי ומה שאני עושה בכל זמן מדברי הנסים הם דברי כשפים או קסמים ואם תענני באש שירד מן השמים ידעו כי כל מה שאני עושה ברצונך ובבטחוני בך אני עושה וידעו כי אתה אלהים בישראל ואני עבדך לא כעגלים שהם עובדים ובדברי רבותינו ז"ל ובדברך עשיתי שלא יאמר אליהו מקריב בבמה בשעת איסור הבמות ובדברך עשיתי בדבורך עשיתי: ענני יי' ענני· הכפל לחזק כמו שהוא בכל מקום שאין לו טעם אחר וכן אל אלהים יי' אל אלהים יי' וכן דרך כל מתפלל לשנות דבריו ולשלש כמו יי' שמעה יי' סלחה יי' הקשיבה והדומים להם וי"ת קבל צלותי יי' באישתא קבל צלותי יי' במיטרא כלומר כלל בתפילתו עתה ענין המטר שהיה עתיד להתפלל עליו בו ביום ורבותינו ז"ל אמרו ענני יי' באש ענני שלא יאמרו מעשה כשפים הם ועוד בדרש בדבריהם ענני בזכותי ענני בזכות תלמידי: וידעו

מנחה קטנה

ה' אלהי אברהם וגו' דאי' בגמרא שאלי' מקים' האבות להתפלל זה אמר זה כדי שלא יפיסו ברחמים ויבא שיד כל מה שהתפללו עליה ויביאו בגאולה קודם זמנם ע"כ אינו מעמידם בבת אחת ולזה הכוונה שתפן אליהו יחד לומר אלהי אברהם יצחק ויעקב ולא אמר אלהי אברהם אלהי יצחק ואלהי ישראל כי בהתבחרותם ממהרת קבלת התפלה: היום יודע וגו' כי הנה בקבלת התפלה יש כמה תועלת· א' כבוד ישראל שיודע כי לא מאס ה' בישראל כי ע"כ עושה להם נסים· ובכן יודע כי יש אלקים בישראל. ב' כבוד אליהו עצמו שיודע כי עבדו ית' הוא ומה שהוא עושה פה בבמה בדבר ה' הוא עושה ולא מלבו וזה יודע ע"י מה שיענהו ה' באש· שלישית כבוד ה' שידעו פי ה' אלקים אמת ואין זולתו והוא כי יש אלהי' בישראל· אך אין כוונתו בענם על שתי אלה כי אם על השלישית היא כבוד שמים ומה שאני אומר ענני ה' ענני איננו אלא על דבר כבוד שמך שהוא וידעו העם הזה כי ה' הוא האלהים· אז ותפל אש מן השמים ותאכל תחלה את העולה טרם תאחז בעצים והא"ב ליחכה המים כלם אז· וירא כל העם כי מן השמים ירדה ונפלה בארץ אמרו ה' הוא האלקי' בשמים ה' הוא האלקי' בארץ· עוד ירצה ה' הוא האלהים על המים שע"י שנעצרו הגשמים ה' הוא אלהים בירידת האש:

כלי יקר

נכון: אמנם במים אמר ויאמר מלאו ד' כדים מים· ועשה כן כדי שלא יחשבו שנתן איזה אש שהרי כשאמר להם בואו אלי לראות מה שאני עושה שאיני מרמה ויגשו אליו כדמהר"י ז"ל כנז"ל [illegible] לזה אמר ישימו ד' כדים מים ויצקו שבזה תסירו כל [illegible] ויצקו והיה ראוי להיות ויציקו בפתח תחת הוי"ו והי"וד [illegible] ונ"ל נראה שאו' ויצקו חוזר אל הכדים הנז' כאילו אמר [illegible] נובעים מים וכדחז"ל שנעשו אצבעותיו כמעיינות ואליהו [illegible] לא תכלה מאליו· ולהיות סוד המזבח הזה במלכות [illegible] האלהים במלכות סוד שם אדנות· ולזה אמר שלשה [illegible] אדנות והארבעה בשם הוי"ה וד' בשם אהי"ה. ולכן לא היו י"ב [illegible] הרד"ק ז"ל והוצרך לתרץ כנגד ג' אבות ואין צורך במה [illegible] כי באש ה' נשפט ופן תבער אש בעדתם כתבערה על כי מלאו ארבעה כדים מים כי המים סוד הרחמים כדי לעורר הרחמים על ישראל:

וילכו [illegible] אל מה שזכרתי בפסוק ויבכ' כו' בשם תנא דבי אליהו שנעשו [illegible] כדכתיב אשר יצק מים ע"י אליהו על ידיו ממש כנקו... [illegible] שע"י נעריו אלא אליהו ממש מלא התעלה ע"י הנס שנעשה [illegible] וגם את התעלה מלא מים מלא אליהו ולא כהרד"ק שלקח כדו [illegible] וגם את התעלה מלא דהי"לל ואת התעלה מלא הרי בא ללמד [illegible] מלא גם המזבח שא' בו וילכו המים סביב למזבח לא היו מים [illegible] המזבח מים פה לפה ומה התעלה נתמלאה ע"י אליהו בנס [illegible] בנס ואעפ"י שנעשית ע"י נערי אליהו לקיים דברו שרמזתי [illegible] הכדים אמר ויצקו כנז"ל והוא ע"ד נס ומופת וז"ש וגם את [illegible] וגם את התעלה מלא מים כלומר בסיבתו ועל ידיו בנס:

ויהי בעלות המנחה וכו' במסכת ברכות פ"א א"ר חלבו אמר רב הונא לעולם יזהר אדם [illegible] אליהו לא נענה אלא בתפילת המנחה שנ' ויהי בעלות המנח' ויגש [illegible] שחרית שנאמר ה' בקר תשמע קולי וכו' רבי יוחנן אמר אף [illegible] קטורת לפניך משאת כפי מנח' ערב עכל"ה· ולע"דן לדקדק [illegible] מנחה ממה שנענה אליהו בה דילמא מעשה שהיה כך היה שהרי [illegible] הבעל ונתאחר מהבקר עד המנחה וכשנגש אליהו להתפלל [illegible] מתעכב עד תפילת ערבית אם כן מנין אתה למד שסגולת [illegible] לרבי יוחנן אף בתפילת ערבית אם כן מהי אולמיה דתפילת [illegible] סותר כל הנזכר הי"לל רבי יוחנן או' כולן ביום שהרי גם [illegible] משאת כפי מנחת ערב· ונראה כי רבי חלבו ראה שתפיל' [illegible] שהיא קודמת לעסקיו של אדם ואינו טרוד כלל וכן בערבית [illegible] אחר חכות שהאדם מבולבל בעסקיו וצריך הוא להתבטל מהם [illegible] לא יהא אדם זהיר בתפילת המנח' וז"ש ויהי בעלות המנח' תכף [illegible]

ובטוח שבקר תשמע קולי אין ראוי מפני זה לזלזל בתפילת שחרית אלא אף בה ערוך לך ואצפה ענייה אמנם בתפילת הערבית שהיא החובה ביעקב אין צריך כ"כ זהירות· אמנם ר' יוחנן אמר אף תפילת ערבית צריכה זהירות חלק מה מפחד הדין שהרי יש בה דין מן הערב של מנחה ויש בה מידת יום מהחסד ומהשתי הבחינות הנז' בבקר ובמנחה משתיהן יחדיו בתפילת ערבית כי תכון תפלתי קטורת מצד אברהם ומנחת ערב מצד המנחה והיא ערב ערבית ואעפ"י שאין בה לא בחינת הבקר בעלם וראשונה וכן לא יש בה בחינת המנחה בעלם וראשונה עכ"ז אף בתפיל' ערבית צריך בה זהירות וזריזות אבל לא בקודמת שכן מורה אף שהקודם עיקר וזו אף היא כמוה אבל סוף סוף טפילה היא בערך זריזות הקודמת: למדנו מזה המאמר הבנת או' ויהי בעלות המנחה בבי"ת לומר הזריזות ותכיפות הגשת אליהו לתפילה בה שעתא בעלות המנחה ויגש אליהו בזריזות ומ"ש ובדברך עשיתי בירושלמי ויהי בעלות המנחה ויגש אליהו ואליהו מקריב בחוץ בשעת איסור במות א"ר שמלאי הב"ה אמר לו הנה ובדברך עשיתי ענני ה' ענני: ענני בזכותי ענני בזכות תלמידי ע"כ פי' ובדברך עשיתי את כל הדברים האלה על מציאות הנסיון הזה והיותו בהקרבת הון הכל היה בדבור פה ה' ולא מלבו· וק"ק אומרו בזכותי שאין ראוי לאדם לתלות בזכות עצמו ובההיא דהתולה בזכות עצמו תולין לו בזכות אחרים: ואפשר לומר דכיון שקדם בדברך עשיתי את הדברים ופי' שהקב"ה אמר לו כן א"כ בהכרח יוציא הסי"ת זה הענין לאור כי לא יסוג דבר אחור א"כ ענוהו וחסידו שאמר אליהו יתקדש שמך על ישראל וקיים דברך אשר דברת ואפי' שאלה נקי מכל זכיותי ענני בזכותי ענני בזכו' תלמידי: ובתנחומ' ובדברך עשיתי אם יאמ' לך אדם למה בנה אליהו מזבח בהר הכרמל והקריב ובית המקדש היה קיים בהותה שעה אמור לו כל מה שעש' לשמו של הב"ה עשה שנא' ובדברך עשיתי את כל הדברים האלה עכ"ל רצה לפרש ובדברך כמו ובעבור דברך כלומר בעבור דבר כבוד שמך עשיתי את כל הדברי' האלה לא לכבודי ולא לכבוד בית אבא והכריח כן לתנחומא מהענין שאלו הקב"ה אמר לו כן בפי' מה היה צריך להתמרמר כ"כ בתפילתו לומר ענני ה' ענני ודאי שלא ישוב דברו אחור בהו' אמר ולא יעשה ומהלשון דקאמר ובדברך בי"ת יתירה ודברך עשיתי ולומר את כל המעשים האלה מיותר אכן בי"ת בדברך כמו בעבור כדפרשית אבל לא נאמר לו כן בדבר הסי"ת אלא הוא קינא לכבוד שמו יתברך מעצמו ונכנס בכל המעשים האלה שלא ע"פ הסי"ת ולכן הוצרך להפיל תחנה ענני ה' ענני כו' ורש"י ז"ל ובדברך עשיתי שהקרבתי בשעת איסור הבמות ע"כ נראה מדבריו שמפרש ובדברך עשיתי כפשוטו שדבר בו להקריב בשעת איסור הבמות כדברי הירושלמי שזכרתי וכן הביא הרד"ק בשם חז"ל ובדברך כמו ובדיבורך עשיתי· והוסיף בעלות המנחה בבי"ת פי' בשעת מנחת הערב ובדבריך כתיב בי"וד וקרי בלא י"וד והענין אחד אלא שזה יחיד וזה רבים וטעם בדברך עשיתי שלא יאמרו מדעתי עשיתי כל מה שעשיתי ומה שאני עושה בכל זמן· מדברי הנסים הם מעשה כשפים או קסמי' ואם תענני באש מן השמים ידעו כי כל מה שאני עושה ברצונך ובבטחוני בך וידעו כי אתה אלהים בישר' ואני עבדך לא בעגלים שהם עובדי' וכן הרלב"ג ז"ל כדחז"ל ומהרי"א ז"ל הביא כדברי תנחומא ז"ל: ולע"דן ויגש אליהו לדורון ולתפילה ולמלחמה שכן למדו חז"ל בפר' ויגש ב"ר וזהו כי אליהו נגש לדורון הקרבן שסדר והעריך על העצי' לתפילה ה' אלהי ישראל למלחמה עם הסי"ת כדבסמוך בפסוק ענני ואתה הסיבות את לבם אחורנית ויאמר ה' אלהי אברהם יצחק וישראל הכא היום הזה יודע כי אתה אלהים בישראל ר"ל אעפ"י שרבו העובדים לבעל ולאשרה עכ"ז יודע כא [illegible]

ענני ה' ענני. כבר זכרתי מ"ש בירושלמי ענני ה' בזכותי ענני בזכות תלמידי ומסכת ברכות [illegible]

רדק

וידעו העם הזה כי אתה יי' האלהים · וכאשר תשלחני לבשר לעתיד לבא יאמינו בי אם היום תענני : ואתה הסיבות את לבם אחורנית · פירש הגאון רב סעדיה לבם שהיה אחורנית תסב אותו אליך עתה אם תענני ויש מפרשים לבם אחורנית מאמונת הבעל וידעו כי שקר נסכם ויש לומר אם תענני ידעו כי אתה האלהים לבדך ואתה שלא הראית להם עד עתה מופת גלוי שיכירו כי אתה האלהים ידמה שאתה הסיבות את לבם אחורנית · ובדרש אם לא תענני אף אני אהיה כופר ואומר שאתה הסיבות את לבם אחורנית וכן אמר משה אם כמות כל האדם ימותון אלה לא יי' שלחני וכן אמר מיכה אם שוב תשוב בשלום לא דבר יי' בי ועוד דרשו אתה הסיבות את לבם כי היה לך להכין את לבם לטובה ואין ראוי לסמוך על זה הפירו' כי הבחירה נתנה לפני האדם כמו שכתוב הנה נתתי לפניך היום את החיים ואת הטוב ואת המות ואת הרע האדם יבחר במה שירצה ורבותינו ז"ל אמרו גם כן הכל בידי שמים חוץ מיראת שמים והחכם הגדול הרמ"בם ז"ל פירש כמשמעו מנעת מהם התשוב' לרוב פשעם כדי שיקבלו עונשם על דרך ויחזק יי' את לב פרעה וכן כי הקשה יי' אלהיך את רוחו ואמץ את לבבו והדומים להם ויונתן תרגם וידעון עמא הדין במעבדך להון ניסא וגו' כבעמוד : לחכה · יבשה אותם עד שלא נשאר בתעלה שום לחות : יי' הוא האלהים · הכפל לחזק האמונה בלבם אמרו ושנו יי' הוא האלהים : וישחטם שם · נוה לשחט' כי יד כל העם היתה עמו כשראו זה המופת הגדול :

רשי

וידעו כי אתה יי' ואני עבדך · וכשתשלחני לבשרם לעתיד לבא יאמינו בי כי אם היום תענני : ואת' הסיבות את לבם · נתת להם מקום לסור מאחריך ובידך היה להכין לבבם אליך ומדרש אגדה אם לא תענני אף אני אהיה כופר ואומר אתה הסיבות את לבם וכן אמ' משה אם כמות כל האדם ימותון אלה אף אני כופר ואומר לא יי' שלחני לדבר את התורה והמצות וכן אמר מיכיהו אם שוב תשוב בשלום לא דבר יי' בי : יי' הוא האלהים · ולא הבעל האלהים :

ויגער

תרגום

וִידְעוּן עַמָּא הָדֵין בְּמַעְבְּדָךְ לְהוֹן נִיסָא אֲרֵי אַתְּ יְיָ אֱלֹהִים וְאַתְּ בְּרַחֲמָתָךְ יָתְהוֹן מִשְׁתְּאִיל לְהוֹן בְּמֵימְרָךְ לְאַתָבוּתְהוֹן לְדַחֲלְתָךְ וְאִינוּן יְהָבוּ יַת לִבְהוֹן פְּלִיג׃ וּנְפַלַת אֶשָּׁתָא מִן קֳדָם יְיָ וַאֲכָלַת יַת עֲלָתָא וְיַת אָעַיָא וְיַת אַבְנַיָא וְיַת עַפְרָא וְיַת מַיָא דִבְמְזִיקְתָא לְחִיכַת׃ וַחֲזוֹ כָּל עַמָּא וּנְפַלוּ עַל אַפֵּיהוֹן וַאֲמַרוּ יְיָ הוּא אֱלֹהִים יְיָ הוּא אֱלֹהִים׃ וַאֲמַר אֵלִיָהוּ לְהוֹן אוֹחוּדוּ יַת נְבִיֵי בַעֲלָא גְּבַר אַל יִשְׁתֵּיזֵיב מִנְהוֹן וְאַחֲדִינוּן וַאֲחֲתִינוּן אֵלִיָהוּ לְנַחֲלָא דְקִישׁוֹן וְנַכְסִינוּן תַּמָּן׃ וַאֲמַר

מקרא

יה רפי · וְיֵֽדְעוּ֙ הָעָ֣ם הַזֶּ֔ה כִּֽי־אַתָּ֥ה יְהוָ֖ה
ל' · הָאֱלֹהִ֑ים וְאַתָּ֛ה הֲסִבֹּ֥תָ אֶת־לִבָּ֖ם
ז' · אֲחֹרַנִּֽית׃ וַתִּפֹּ֣ל אֵשׁ־יְהוָ֗ה
ל' · וַתֹּ֤אכַל אֶת־הָֽעֹלָה֙ וְאֶת־הָ֣עֵצִ֔ים
ל' · ל' · ל' · וְאֶת־הָאֲבָנִ֖ים וְאֶת־הֶֽעָפָ֑ר וְאֶת־
ל' · הַמַּ֛יִם אֲשֶׁר־בַּתְּעָלָ֖ה לִחֵֽכָה׃
וַיַּרְא֙ כָּל־הָעָ֔ם וַֽיִּפְּל֖וּ עַל־פְּנֵיהֶ֑ם
וַיֹּ֣אמְר֔וּ יְהוָה֙ ה֣וּא הָאֱלֹהִ֔ים יְהוָ֖ה
ה֥וּא הָאֱלֹהִֽים׃ וַיֹּאמֶר֩ אֵלִיָּ֨הוּ לָהֶ֜ם
תִּפְשׂ֣וּ ׀ אֶת־נְבִיאֵ֣י הַבַּ֗עַל אִ֛ישׁ אַל־
ל' חס' · יִמָּלֵ֥ט מֵהֶ֖ם וַֽיִּתְפְּשׂ֑וּם וַיּוֹרִדֵ֤ם אֵלִיָּ֙הוּ֙
ל' · אֶל־נַ֣חַל קִישׁ֔וֹן וַיִּשְׁחָטֵ֖ם שָֽׁם׃

ויאמר

ימלט י"ג וסי' ויאמר אליהו להם תפשו את · ויבאו לעשות זבחים ועלות · היקח מגבור מלקוח · גם שבי גבור יקח · וצדקיהו מלך יהודה · ראיתי את יי' נצב · אל יגום הקל' · והיה כל אשר יקרא : ובזה אלה להפר ברית ומוצא אני מר ממות · בטוח בלבו הוא כסיל · עד שקרים לא ינקה · ובעת ההיא יעמד מיכאל :

רלבג

וידעו העם הזה כי אתה יי' הוא האלהים · יכירו בזה כי אתה יי' הוא האלהים לבד וזה שנראה להם לפעמים שיעשה הבעל בבא בקשתם הנה זה לא היה מהבעל אבל אותן הפעלות באו מאתך וכאלו הסיבות את לבם אחורנית בהשפע אותן הפעלו' מאתך כי הם חשבו שיהיו בסבת הבעל והמשל הנה שיתה אמונתם כי בעבדם הבעל תתן הארץ יבולה הנה בתת הארץ יבולה שהיה מגיע מהש"י התחזקו להאמין בבעל לחשבם כי מאתו כהיה זה : ויורידם אליהו אל נחל קישון וישחטם שם · יתכן שצוה העם לשחוט אותם שם ואפשר שהוא בעצמו שחט אותם בקנאו לש"י כמו שהרג שמואל את אגג בידו והרג פנחס זמרי וזכי בידו בקנאתו לש"י וזהו היותר נאות :

עלה

עלה

כלי יקר

בקי מכל זכיותי כדי שיתקדש שמך בעולמך ולא שיש די בזכיותי לזה הפועל ולזה עשה לו לכיף באומר ענני ה' כלו' ענני בזכותי ולא בזכותי לבד כי אם למען שמך הגדול המכ' בעננני השני שהוא בזכות תלמידי הגדילו לומר ענני כאלו יש ספק בו לבדו. ומ"ש ואתה הסיבות את לבם אחורנית חז"ל במסכת ברכות אמרו ואתה הסיבות את לבם אחורנית אמר רבי אלעזר אליהו הטיח דברים כלפי מעלה שנאמר ואתה הסבות את לבם אחורנית א"ר שמואל בר רב יצחק מנין שחזר הקב"ה והודה לאליהו שנאמר ואשר הרעותי א"ר חמא בר חנינא אלמלא שלש מקראות הללו נתמוטטו שונאיהם של ישראל · חד דכתיב אשר הרעותי וחד דכתיב כי כחומר ביד היוצר כן אתם בידי בית ישראל והסירותי את לב האבן מבשרכם כו' : ולעד"ן לדקדק איך יטיח אליהו דברים לומר שהוא יתברך הוא מסיב אחור לבם · ועוד למה נצרכו שלשה מקראות הללו ובאחד מהם מספיק או ואשר הרעותי או כי כחומר ביד היוצר או והסירותי את לב האבן כו' תלתא קראי למה לי · ונראה כי לא הטיח אליהו לאמר ואתה הסיבות לבם שהסיר הבחירה כי לא יתכן שאליהו יאמר כן מ"ו אבל אפשר שהסיבות לבם אחורנית במה שנתת כח בעבודת אלילים להטעות את בני אדם ובפרט בישראל שנתת כח גדול ביצ"הר של ע"א להטעותם כמ"ש ז"ל כי הגדיל לעשות בישראל יותר מכולם וז"ש ואתה הסיבות את לבם אחורנית את לרבות הכח שנתת בו ביצ"הר כח להטעות בע"א ועל זה מוכיח שהטחת דברים כלפי מעלה הוא כדפרשית ממה שהביא המאמר א"ר שמואל כו' מנין שחזר הקב"ה והודה לאליהו שנאמר ואשר הרעותי דהיינו על שנתתי כח ביצ"הר לרמות בני אדם אבל לא שסלק הבחירה וקרא דאשר הרעותי ביצ"הר דע"א מיירי ביחזקאל דכתיב נאום ההוא נאם ה' אספה הצולעה והנדחה אקבצה ואשר הרעותי על יצר הרע של עבודת אלילי' קאמר כי גרם להדיח בני ישראל מעל הש"ית ולהיותם צולעה ונדחה שיאמר ה' לקבצם ולהחזירם למוטב מדחייתם שנדחו כי אותו יצ"הר של ע"א אשר הריעותי בתתי בו כח לפתות ישראל הוא הגור' ולעתיד ושמתי את הצולעה לשארית וכו' ומלך ה' עליהם כו' הרי הוכיח באור ומלך ה' עליהם שביצ"הר הנז' הוא מעבודת אלילים מעון ואתה הסיבות את לבם אחורנית המדבר בע"א והיינו דמסיק א"ר חמא בר חנינא אלמלא שלש מקראות הללו וכו' שהשלש מקראות מדברים על שלשה גופי עבירות עבודת אלילים וגילוי עריות ושפיכות דמים שהם שלשה מיני יצ"הר כמו שמצינו בגמרא דיצ"הר דע"א התפללו עליו ובטלוהו ודעריות כחלו לעיניה והועיל לעריות נמצא שהם מחולקים ולזה באו שלשה כתובים אשר הרעותי כנגד ע"א כדפרשית וקרא דוהסירותי את לב האבן מבשרכם מיירי בגילוי עריות וכמו שאחז"ל דאבן אם מקלתו אם כולו חמימות לדבר מצוה וחמימות לדבר עבירה ונתתי לכם לב בשר לב לעשות בשר דהיינו פריה ורביה חמימות לדבר מצוה ולא לדבר עבירה · ומינה דקרא כחומר ביד היוצר מיירי לענין שפיכות דמים לתקן יצרם המתאוה לשפך דם כחומר הזה אשר ביד היוצר שעושהו כלי על אופן אחד וכשמתקלקל חוזר ועושה אותו על אופן אחר כן אעשה אתכם על אופן אחר מיצ"הר שלא יהיה נוטה אל שפיכות דמים נמצא שאלמלא שלש מקראו' הללו נתמוטטו שונאיהם של ישראל כי כל מקרא מהם מליץ על דבר אחד מהשלשה עבירות שיהרג ואל יעבור · ועיין רש"י ז"ל וכן הרד"ק ז"ל והחכם הגדול הרמ"בם ז"ל פירש כמשמעו מנעת מהם התשובה לרוב פשעם ע"ד ויחזק ה' את לב פרעה וכן כי הקשה ה' אלהיך את רוחו ואמץ את לבבו והדומים להם וי"ת וידעון עמא הדין במעבדך להון כיסא כבעמוד ע"כ והנה שהשיטה שהקשה עליה הרד"ק ז"ל ודחה אותה בשתי ידים היא לרש"י ז"ל שכתב ואתה הסיבות את לבם אחורנית בתת להם מקום לסור מאחריך ובידך היה להכין לבבם אליך כו' ואומר אני כי לא נעלם מרש"י ז"ל הפרשה ולא דחז"ל הכל בידי שמים אבל דקדק בדבריו במה שאמר בתחילת דבריו נתת להם מקום לסור אדרבה כיון לומר שאין כוונת הסיבות את לבם אחורנית מניע' הבחירה אבל הכוונה במה שנתת להם מקום לטעות ולסור מאחריך ובידך היה להכין לבבם אליך להכין דייקא כי את אשר חפץ ה' להכין הכנה כל דהו לירא את הש"ית הא כילד ע"ד מ"ש דהע"ה העבר עיני מראות שוא שלא שאל מניע' הבחירה אבל שאל שיעביר מלפניו כל דבר עבירה שלא יעבור מנגד עיניו ויראהו כמצא הבחירה במקומה ע"ד לא יאונה לצדיק כל און וכן במצרי' נתן הש"ית כח בבעל צפון שלא עשה בו שפטים בדי שיטעו בו המצריים ויאמר שהוא אלוה כדי שתחזקנה ידיהם לרדוף אחרי ישראל לא שהסיר מהם הבחירה אבל נתן להם מקום לטעות ולסור וכיוצא בו הוא מ"ש רש"י ז"ל בתת להם מקום לסור ר"ל מקום לטעות ולסור ודבריו מיוסדים על דחז"ל שכתבתי ביאור' במ"ש אליהו הטיח דברים כלפי מעלה כו' ואין שום קושי כלל בדבריו כי הם מוסכמים עם דחז"ל שהכל בידי שמים חוץ מיראת שמים · ומהרי"א ז"ל פי' כדעת הי"מ שהביא הרד"ק ז"ל דאו' הסבות את לבם אחורנית מהבעל בפשותו כם ופלא בענות אותו : ולע"רן לדקדק יתור אומ' וידעו העם הזה כו' שכבר הזכיר ידיעה כזו בפסוק הקודם ואמר היו' יודע כי אתה אלהים בישראל וכו' ובאה שקדם בפסוק הקודם שכוונת כי אתה אלהים בישראל פירושו אלי"ם משגיח בישראל במה שתענה אותי היום וידיעה זו כוללת גם אל הצדיקי' שבעת אלפים אשר לא כרעו לבעל והפה אשר לא נשק לו ודעו שלע"פי שרבו הפושעים בו ית' עכ"ז לא סלק השגחתו מישראל · אמנם בפסוק הזה דבר ביחוד על חלק מהעם הנמצאים שם הטועים אחר הבעל ועליהם הורה באצבע ואמר וידעו העם הזה הסורר ומורר שאינך האלהים כלומר אליהם לבד יתחדש כי אתה האלהים מציאות ה' כי לא ידעו מהו מרוב פשעם עתה ידעו כי אתה ה' האלהים ואתה בכל יום הסיבות לבם לעבודתך בסייע אותו ע"ד בא לטהר מסייעין אותו והוא ברוע בחירתם הסבו אותו אחורנית והוא קרוב לשיטת המתרגם ז"ל אלא שהוא פירש הפסוק בפרטי ההוא שעל ידי הנס ישוב את לבם ליראתו ית' כבעמוד · ולפירושו ק"ק הסבות בלשון עבר ולפירוש זה כייאה שדבר הפסוק בכלל הזמן העבר שתמיד הש"ית מסב לבם לעבודתו ע"ד העבר עיני וכיוצא וע"ד תכין לבם תקשיב אזנך ואפש' כי הוא מה שעשו הם ג"כ תמיד שנזורו אחור · עוד אפשר ביתור וידעו כי אתה ה' האלהים שכבר קדם היום יודע כי אתה אלהים בישראל כו' והוא שאמר ענני ה' בהורדת האש והיא עניה אחת ועננני עניה שנית והיא ענני וידעו ר"ל ענני שידעו העם הזה כי אתה האלהים כו' ר"ל כי אתה האלי"ם עשית זאת ההורדה של האש שלא ישתבשו לחשוד אותי במעשה כשפים א"ו שא"כ תעלה בדעתם הן אתה תהיה סבה נמצא שהסיבות לבם לאחור יותר ויותר מהמדרגה אשר הם בו עתה יעדיפו להחזיק בפשעיהם ליסוג לאחור ולא לפנים · וקרוב לומר שדברי אלה בכלל מה שאחז"ל ענני ה' באש ועננני שלא יאמר מעשה כשפים שלא פירשו כן מהכרח כפל ענני' ה' ענני בלבד כי אם גם מהבנת הפסוק שאומר ענני וידעו העם הזה כי אתה ה' הא' הי"ם וז"ש ואתה הסבו' את לבם אחורנית דהיינו שאם היו באים לומר מעשה כשפים הוא אתה הסיבות את לבם אחורנית ועשיהם שיאמרו כן אבל מעשה ה' כי נורא הוא ולא מעשה כשפים הוא וכן מוכיח דאמר במסכת ברכות דקאמר רבי אבהו ענני ה' באש ענני שלא יאמרו מעשה כשפים הוא ומסיק קרא כי אתה הסיבות את לבם אחורנית וזה מסייע לפי' מהרי"א ז"ל שפירש ואתה הסיבות את לבם אחורנית מהבעל אלא שהוא ז"ל פירשה בהסבה כוללת אחורנית מן הבעל לגמרי ובגמ' ר"ל שפירשה הסיבות את לבם אחורנית לשלא יאמרו מעשה כשפים ולשני הפירושים הסיבה זו אחורנית לטובה היא ולא לרעה · או אפשר שאמרה הגמרא שנ' ואתה הסיבות את לבם אחורנית שמכאן נלמוד למ"ש ענני שהכוונה שלא יאמרו מעשה כשפים הוא כי אחרי שאתה הסיבות את לבם אחורנית לע"א הינה מהזרות שיאמרו מעשה כשפים הוא ולכך צריך להתפלל ענני שלא יאמרו מעשה כשפים :

ותפול אש ה' כו' בילקוט תנו רבנן שש אשות הן יש אוכלת ואינה שותה · יש שותה ואינה אוכלת · ויש אוכלת ושותה · ויש אוכלת לחין ויבשין · ויש אש דוחה אש · ויש אש אוכלת אש · יש אש אוכלת ואינה שותה הא דידן · שותה ואינה אוכלת אש של חולין · שותה ואוכלת דאליהו דכתיב ותאכל את העולה ואת העצים ואת המים אשר בתעלה לחכה · אש אוכלת לחים ויבשים אש המערכה · יש אש דוחה אש דגברי"אל · אש אוכלת אש דשכינה דאמר מר הושיט אצבעו ביניהן ושרפן עכ"ל · והוא ברור כי האש שלנו אוכלת ואינה שותה שהמים רבים מכבים · והאש של החולה קדחת שותה ואינה אוכלת · ויש אוכלת ושותה של אליהו שאכל' העצים והעולה ושתה המים אשר בתעלה שהיו מרובים כנז"ל שהיו מלאכעות אליהו · שנעשו כמעיינות ולחכה הכל א"כ שותה היא · אוכלת לחים ויבשים של המערכה · אש דוחה אש של גברי"אל ביומי חנניה מישאל ועזריה כשהושלכו בכבשן האש ירד גברי"אל שר האש ודחה האש הגשמי לחוץ ונשרפו האנשים המשליכים את חנניה מישאל וכו' והם ניצולו כי נדחה האש לחוץ · אש אוכלת אש דשכינ' דאמר מר וכו' ולמדנו מן המאמר הזה שיש הבדל מן האש הזה לאש של המערכה עם היות שירד מן השמים כמותו ויש הבדל ביניהם אל אש של השכינה כפי מדרגותיהן ולא שמעתי בזה דבר להבדיל ביניהם · לא שמענה ולא אימא · ועיין הרד"ק ז"ל · ולע"רן שבפסוק הזה נאמרו ג' חלוקות האחת העולה והעצים שהאש אכלתם ולכן יש זקף קטן בתיבת העצים והחלוקה השני' ואת האבנים ואת העפר מצטרף לסוף הפסוק שאמר והמים אשר בתעלה לחכה שלחכה ג"כ המי' אשר באבנים של המזבח ואשר בעפר אשר בתעלה שכל לחות לחכה · ויש קצת גלוי לשהאבנים והעפר לא נאכלו עם העולה והעצים · מהתנו רבנן הנז' שותה ואוכלת דאליהו דכתיב ותאכל את העולה ואת העצים ואת המים אשר בתעלה לחכה שדלג אמצע הפסוק באו' ואת האבנים ואת העפר כי לא נאכלו ולענין השתיה לא הוצרך להביאם כי עדיפא מיניה יליף מלחוך המים אשר בתעלה ואלו נאכל האבנים ועפר הוא פלא והיה לו להביא הפסוק לראיה שאש אוכלת אבנים לא ודאי כדפרשי' :

וירא כל העם ויפלו על פניהם כו' בילקוט שופטים סימן מ"ד בשם ילמדנו ז"ל בסיני נא' אנכי ובתבור נאמר שני פעמים · ובכרמל נתקדש שמו של הקב"ה ונאמר בו ה' הוא האל"ים ה' הוא אל"הים כנגד אנכי ה' אלהיך עכ"ל · וכוונתם ז"ל ביארתי בכלי המדה לפי שבסיני לא נאמר אלא אנכי ה' אלהיך פעם אחת כי קיימו וקבלו היהודים עליהם המוגה זו שם מפי הש"ית המנם בתבור נאמר פעמים אנכי לה' אנכי אשירה כי ידעו כן מפי הקבלה ע"י הנביאה דבורה וגם ידיע' שנית מפי המופת שעשה במחנה סיסרא וזה טעם כפל אנכי לה' אנכי אשירה · וכיוצא בזה בכרמל בכפל ה' הוא האלהים ה' הוא האלהים · ואפשר עוד לחדש ולומר שבתבור נאמר שני פעמים לו' אנכי לה' מזמן הר סיני ועתה נוסף לנו אומן והתחדשות שאנכי לה' אשירה אזמר כו' אזמר ע"י נסו של סיסרא · וכן כיוצא בזה בהר הכרמל נתקדש שמו של הקב"ה ונאמר בו ה' הוא האלהים כנגד אנכי ה' אלהיך לכלול בו שני ענייניס האחד שאעפ"י שלא נאמר כאן בכרמל תיבת אנכי לכיון כנגד אנכי ה' עכ"ז בא מכוון כנגד אנכי ה' אלהיך במ"ש כאן ה' הוא האלהים ועניין שני כלל בזה והוא שהכוונה לומר ה' הוא האלהים פעם אחת כנגד אנכי ה' אלהיך ופעם שנית על הפעם בז"את כאילו אמר מה שהיה אמת אצלינו מזמן מתן תורה שה' הוא האלהים כמו שנא' אנכי ה' אלהיך עתה נתאמת פעם שנית ע"י מופת האש וזה טעם כפל ה' הוא האלהים ה' הוא האל"ים : ורש"י ז"ל ה' הוא האלהים ולא הבעל ע"כ והרד"ק ז"ל ה' הוא האלהים הכפל לחזק האמונה בלבד אמרו ושנו ה' הוא האלהים ה' ה.א האלהים עד כאן · ומהרי"א כשהשלים ה' דבר עבדו וירד האש נתבייש

רשי

ויגהר ארצה · וגחין לארעא להתפלל על הגשמי׳ : דרך ים · אם תראה ענן עולה מן הים : אסור ורד · אסור מרכבותיך ורד מהר הכרמל לשוב לביתך פן ידחק אותך הגשם בדרך : עד כה ועד כה · בתוך שהלך השליח ובתוך שאם׳ המרכבה והשמים התקדרו : ויד יי׳ · רוח גבור׳ מן קדם יי׳ נתלבש כח לרוץ לפני המרכב׳ ברגליו שלא ילך אחאב יחידי שחלק כבוד למלכות : וישנס מתניו · כמו ויאזור אין לו דמיון ואף הוא לא בא אלא ללמד לשון זירוז כזורז כגבור :

כה

רדק

עלה אכול ושתה · נראה כי היה מתענה לעצירת הגשמים ואמר לו שיאכל וישתה כי עתה ירד הגשם ופי׳ מה שאמר לו עלה ר״ל עלה על המרכבה כי הדרך מהר כרמל ליזרעאל יריד׳ היא לא עליה כמו שאמר אסור ורד וכן אמר הכתוב בעמק יזרעאל בחיל יזרעאל כר׳ כי מקו׳ עמק הוא אלא פי׳ עלה על המרכב׳או פירושו שיעלה מן הנחל שהיו בו ששחטו שם נביאי השקר ואמר שיעלה מן הנחל וילך אל העמק אל אהלו אשר נטו לו שם ושיאכל וישתה לא שילך עדיין יזרעאל : כי קול המון הגשם · ועדיין לא היה אלא פירושו כי עתה השמע קול המון הגשם כי בטח אליהו באל שיתן המטר כמו שאמר לו ואתנה מטר על פני האדמה ועוד כי הרג עובדי הבעל ובטל הע״א : ויעלה אחאב לאכול ולשתו׳ · עלה על המרכב׳ ללכת יזרעאל לאכול ולשתות וראותו כי עלה אליהו אל ראש הכרמל להתפלל המתין לו ולא הלך עד שיראה מה יהיה ולפירושנו האחר עלה מן הנחל אל האהל לאכול ולשתות ואליהו עלה לו משם אל ראש הכרמל : ויגהר ארצה · כתרגו׳ וגחין שהתפלל לפני יי׳ על המטר למהר לתתו בעוד אחאב שם : וישם פניו בין ברכיו · כתיב חסר יו״ד הרבים ומה שאמ׳ וישם פניו בין ברכיו אחר שאמ׳ ויגהר ארצה מתחילה התנפל והשתטח ארצה והתפלל ואח״כ ישב לו ושם פניו בין ברכיו ולא רצה לקום עדיין מתחינתו עד שידע אם יש סימן מטר לפיכך אמר לנערו הבט דרך ים בעוד שהיה׳ בתפילתו

מלכים א יח

מא ויאמר אליהו לאחאב עלה אכל ושתה כי קול המון הגשם : מב ויעלה אחאב לאכל ולשתות ואליהו עלה אל ראש הכרמל ויגהר ארצה וישם פניו בין ברכו : מג ויאמר אל נערו עלה נא הבט דרך ים ויעל ויבט ויאמר אין מאומה ויאמר שב שבע פעמים : מד ויהי בשבעית ויאמר הנה עב קטנה ככף איש עלה מים ויאמר עלה אמר אל אחאב אסר ורד ולא יעצרכה הגשם : מה ויהי עד כה ועד כה והשמים התקדרו עבים ורוח ויהי גשם גדול וירכב אחאב וילך יזרעאלה : מו ויד יהוה היתה אל אליהו וישנס מתניו וירץ לפני אחאב עד באכה יזרעאלה :

ויגד

תרגום

ואמר אליהו לאחאב סק אכול ואשת ארי קל אתרגושת מטרא : וסליק אחאב למיכל ולמשתי ואליהו סליק לריש טורא דכרמלא וגחין לארעא ושוי אפוהי בין ברכוהי : ואמר לעולימיה סק כען סכי לאורח מערבא וסליק וסכא ואמר לית מדעם ואמר תוב שבע זמנין : והוה בזמנא שביעיתא ואמר הא ענגא סליק זעירא כפיסת יד גבר סליק ממערבא ואמר סק אימר לאחאב אזדרז וחות ולא יעכבינך מטרא : והוה עד דמיזדרז ונחית ושמיא אתחפיאו עננא ורוחא והוה מטר סגי ורכיב אחאב ואזל ליזרעאל : ורוח גבורא מן קדם יי הות עם אליהו וזריז חרציה ורהט קדם אחאב עד דאתא ליזרעאל :

וחוי

מסורה

ג׳ דגשים · ג׳ · ברכיו ק׳ · ג׳ חס׳ · ג׳ חס׳ · י׳ קדמא · ג׳ רגל עגל · מה · ל׳ ומל׳ ה״ח · י״ו עד ועד ל׳ · ג׳ · ל׳ · י׳ מל׳ ה׳ בתרא

עד כה ועד כה חד מן י״ג פסוקין בקריאה אית בהון עד ועד וסי׳ עד אנא ינאצוני העם הזה : ישלח יי׳ בך את המארה את המהומה · וירד ימה אל גבול היפלטי · והערבה עד ים כנרת · ויהמם יי׳ לפני ישראל ויהי עד כה ועד כה והשמים · ואל תתנו דמי לו · עד יכונן ועד לא ישוב חרון אף יי׳ קדמא · לא ישוב חרון אף יי׳ עד תביינא · ונעו מים עד ים · ותכן כל מלאכ׳ שלמה דד״ה · רק הכהנים היה למעט · ויקבלון מלכותא קרישי עליונין · אחריו החזיק מלכיה · אחריו החזיק בנוי בן חנדד · ואמר אלהם לא יפתחו שערי · כי גדול עד שמים חסדך :

רלבג

עלה אכל ושתה כי קול המון הגשם · ר״ל שקודם השליך לאכול ולשתות תשמע קול המון הגשם והנה אמר לו שיעלה לפי שהעיר ההיא הסמוכ׳ להר הכרמל היתה יותר גבוהה מהמקום שהיו בו אליהו וישראל והנה בטח אליהו בש״י שיעשה זה או ידע זה בנבואה : ואליהו עלה אל ראש הכרמל · ידמה שהב׳ עלה שם כדי שיוכלו לראות משם אם ענים עולי׳ אצל המערב או אולי היה אויר המקום ההוא יותר זך ולזה יתכן שתהיה תפלתו יותר נשמעת מהמקום ההוא כי לזכות האויר יהיה המקום יותר מוכן אל שידבק בו השפע האלהי : ויגהר ארצה · ר״ל שכפף ראשו למטה בדרך ששם פניו בין ברכיו והיה מתפלל לש״י עם זה ההכנע וההצטער כדי שתהי׳ תפלתו נשמע׳ יותר כי ימהר הש״י להביא המטר להשגחתו על הנביא שלא ישקוד בזה הצע׳ : עלה נא הבט נא דרך ים · ידמה שלא עלה עמו נערו וקרא לו שיעלה שם להביט דרך ים אם יראה דבר מור׳ על ירידת המטר כי לא היה מסכים אליהו להסיר עצמו מהמצב ההוא שהצטער אותו עד יראה בסימן ששמע השם תפלתו ולזה לא היה אליהו בעצמו יכול להביט זה והנה היה מתפלל אליהו תמיד בהיותו בזה המצב וכאשר היה משלים התפלה היה קורא לנערו שיבט דרך ים אם יראה שום ענן והוא אומר לו אין מאומה עד הפעם השביעית שאמר לו שכבר ראה עב קטנה ככף איש עולה מים · והנה הוצרך אליהו בכל זה לפי שלא היו ישראל ראויים מצד עצמם שיגיע להם הש״י זה הטוב על דרך המופת ולולי רוב תפלת אליהו והצטערו בזה האופן לא היה מגיע להם מטר בזה הדרך אבל יבא להם כמנהג הטבע בשתסור עצירת המטר שהביא הש״י להם ואמנם רצה אליהו שיגיע להם המטר תכף כדי שיכירו כי עונותיהם היו מסבבים עצירת המטר ולזה בא המטר תכף ששבו אל יי׳ : אסור ורד ולא יעצרכה הגשם · ר״ל אם תרצה שלא יעצרך הגשם פה לרבוי אסור המרכבה תכף ורד ליזרעאל קודם בא הגשם · וירכב אחאב וילך יזרעאלה · ידמה שבהיותו בדרכו ירד גשם גדול קודם באו ליזרעאל : ויד יי׳ היתה אל אליהו · ר״ל שכבר בא אליו דבר יי׳ שיעשה זה ר״ל לשנס מתניו ולרוץ לפני אחאב עד בוא אחאב ליזרעאל והנה שנוס מתניו הוא שאגר מתניו בדרך שיתכן לו לרוץ בזולת נזק באבריו הפנימיים מפני תנועת התנועה :

את

מצודת דוד

או פי׳ וישם פניו ויגהר ארצה · כלומר שלא התפלל בפשוט ידים ורגלי׳ ולא שחה כלפי הארץ ושם פניו בין ברכיו והתפלל : עלה נא · אולי לא עלה נערו עמו אל ראש ההר או אם עלה עמו היה בראש ההר מקום גבוה יותר מאותו מקום שהיה בו אליהו ואמר לו הבט דרך ים והוא נגד המערב כתרגו׳ או פירו׳ ים ממש כי הר הכרמל קרוב לים ומן הים יעלו העננים לפי׳ אמר לו הבט דרך ים : שוב שבע פעמים · ז׳ פעמים אמר לו שוב כי לא היה רואה בכל פעם שום סימן עד השביעית : עלה אמור אל אחאב · אולי המקום שעלה בו אחאב לאכול ולשתות היה מקום גבוה בהר : אסור ורד · פי׳ אסור מרכב׳ ורד ללכת ליזרעאל מהר שלא יעצרכה הגשם כל כך יהיה הגשם גדול שלא תוכל ללכת בדרך : יעצרכ׳ · בה״א כמו והיו לאות על ידכה כנון הנכבת עמכה ולא יענוכה והדומים להם : ויהי עד כה ועד כה · בין כך ובין כך כלומר בעוד שהיה אוסר מרכבתו ויורד מן המקום אשר אכל שם וי״ת והוה עד דמיזדרז ונחית : התקדרו עבים ורוח · חשכו מפני העבים והיה רוח והרוח סימן למטר ותרגו׳ איתחפיאו עננא ורוחא : ויד יי׳ היתה אל אליהו · כתרגומו ורוח גבורא מן קדם יי׳ הות עם אליהו וזריז חרציה כי כח וגבורה נוסף לו שהרי אחאב כבר רכב והוא הלך אחריו ברגלו והשיגו ורץ לפניו עד יזרעאל :

וישנס · ויתגור ולמדו רבותינו ז״ל מזה ואמרו לעולם תהא אימת מלכות עליך שהרי אליהו שנס מתניו ורץ לפני אחאב : באכה · כן דרך המקרא להורות המקום כמו באכה מנית באכה אשורה וכן כלם וכנוי הכ״ף כנגד יודע המקום :

כה

מנחה קטנה

עלה אכל ושתה ואל תצטער על הריגת נביאי הבעל לצנוע ממך המאכל על דרך לא תאכלו על הדם אלא אכל ושתה וייטב לבך כי באבוד רשעים רנה שכל זמן שהרשעי׳ בעולם חרון בעולם אבדו רשעי׳ עברה חרון כי קול המון הגשם : ויד ה׳ היתה אל אליהו שנתן לו כח ולב חזק לילך ליזרעאל בלי פחד ומורא מפני אחאב ואיזבל שיהרגהו : את כל אשר עשה אחאב תלה הכל באליהו להתגדל עצמו שלא מדעתו ובעל כרחו נעשה הדבר ושלא היה בידו למחות כי ידו רב לו לעשות והא ראיה שהרי הרג את כל הנביאים בחרב כמה מאות איש מה שאי אפשר לעשות בדרך הטבע פוזם נראה שלא היה בידו למחות ע״כ ותשלח איזבל וגו׳ להרוג את אליהו : יעצרכה עיין בכלי יקר שדבריו נכונים בפירושו אלא מה שכתוב היושבת עמכה אינו כן בפסוק אלא הנצבת עמכה ועיין בתוספו׳ דברכו׳ ובב״ריף :

כה

כלי יקר

כתבייש וז״פ וירא העם ויפלו על פניהם כאנשים כמתביישים מעונותיהם · וגם להשתחו׳ לשכינה בראותם שנגלה שהוא באש האלהי הנקרא כבוד ה׳ כמאמר ז״ל · כל מקום שכבוד נגלה השכינה שור׳ ע״כ : ולע״דן בכלי חמדה פירשתי בעלה קי״ט ה׳ הוא האלהים ואין זולתו אלוה וזהו על מגיעות ה׳ : וה׳ הוא האלהים ר״ל הוא המשגיח והדיין בעולמו בלי שום אמצעי וזהו הוצרך להוצי׳ מלבם שהיו שתי חלוקות מהם היותר פתאים שבהם המאמינים שהבעל האלוה חלילה וכת שני היו עוסים הבעל אמצעי בינם לבורא ולכל אחת מהכתות הנז׳ אמר ה׳ הוא האלהים לשלול הסברה שלה כאמור · ולזה בא הכפל להורות שהיו שם שני מאמרים מתדמים במבטא ומתחלפי׳ בכוונה כאמור · עוד אפשר לפוסיף ה׳ הוא האלהים מזמן אבותינו הקדושים וה׳ הוא האלהים עתה עלינו גם כי מרדנו בו בזמן העבר עתה שבנו אליו והנפילה על פניהם כמשתחוים ומודים לש״י במעשה ובדיבור ויאמרו ה׳ הוא האלהים וכו׳ :

ויאמר אליהו להם כו׳ עיין הרד״ק ז״ל וכן הרלב״ג ז״ל וכן מהרי״א ז״ל שהו׳ שחטם בעצמו : ולע״דן כי אליהו בראותו אותם נכנעים לעבודת ה׳ אמר להם שלכפר על מה שהחזיקו ביד נביאי הבעל צריך עתה שיתפשום להרגם ונכפר להם הדם וזהו שאמר ויאמר אליהו להם תפשו וכו׳ שהיה לו לומר ויאמר להם אליהו תפשום אבל כיון למה שאמרנו ויאמר אליהו להם ר״ל להם להנאתם לתקן אשר עותו תפשו · וכלל כל הנביאים נהרגו גם של אשרה כמו שזכרתי למעלה אלא שהזכיר את נביאי הבעל לפי שבעת הזאת נעשו כולם בשם הבעל כי אליו היה הקרבן ויורידם לנחל קישון כסיסרא והמוכו אשר גרפם נחל קישון כמוהו כמו נביאי הבעל וזה רמז בתיבת שם ששם היה המקום תלאות להם כי די שיאמר ויורידם אל נחל קישון וישחטם :

ויאמר אליהו לאחאב וכו׳ עיין הרד״ק ז״ל וק״ק כי לא יתכן שאחאב ירד להמצא בשחיטת נביאי הבעל למרות עיני כבודו לעיניו ואם כן לא ירד אחאב לנחל קישון · ועלה במרכבה קשה שהרי אמר לו אליהו אחר כך על ידי נערו עלה אמור אל אחאב אסור ורד ולדבריו כבר היה במרכבה וכתיב וירכב אחאב וכו׳ מכלל דעדיין לא עלה במרכבה · ועיין הרלב״ג ז״ל וק״ק מה שהקשה הרד״ק ז״ל שלא יש מקום גבוה למטה כי עמק יזרעאל הוא · ומהרי״א ז״ל כי קול המון הגשם כדהרלב״ג ז״ל · ולע״דן לומר שהמזבח נעשה בגובה ההר אבל עדיין היה ראש ההר למעלה יותר גבוה ואולי עשה כן אליהו לרמוז ממעמקים קראתיך שהיה רוצה להתפלל ענני ה׳ ענני על האש ועל המטר כדחז״ל וזה יוכיח הכתוב בסמוך שאמר ויעלה אחאב לאכול ולשתות ואליהו עלה ראש הכרמל מכלל דעד השתא לא היה בראש הכרמל · ובזה יצדק שאמר לאחאב עלה אכול רוצה לומר עלה ראש הפסגה בכוללות ההר שתאכל בשמחה לחמך ושתה בלב טוב יינך כי כבר רצה האלהים את מעשיך כי קול המון הגשם קול שדי כקול המון מים רבים השמיע באזני שלא יהיו מים כל ההו כי אם גשמי ברכות שיחיו ומעברות וזהו כי קול המון הגשם אני שומע ואליהו לא רצה ליהנות מסעודתו כי זבחי מתים הוא ולא שולחנו של מקום או שהיה מתענה משאלת האש וכיון שיאכלו רובו של יום בקדושה שהרי בשעת המנחה נענה ושחט נביאי השקר השלים תעניתו :

ויעלה אחאב לאכול וכו׳ ויקרא רבה וישם פניו בין ברכיו אמר לפני הקדוש ברוך הוא אם אין לנו זכות הבט לברית ע״כ ולדבריה׳ וישם פניו בפועל בין ברכיו לרמוז הבט לברית שבין הברכים · או אפשר שאמר וישם פניו וישם פניותיו לזכות הברית מילה שבין ברכיו ולא ששם פניו ממש ולכל השני פרושים הכריחו כן חז״ל מכפל ויגהר וישם פניו בין ברכיו כי ויגהר תרגומו וגחין והשם פניו בין ברכיו הוא גם כן גחין לכך דרשו בין ברכיו לענין ברית מילה ועיין רש״י ז״ל והרד״ק ז״ל · והרלב״ג ז״ל וכן מהרי״א : ולע״דן נכון מה שזכרתי בפסוק הקודם במה שאמר עלה אכול שהוא שיעלה עוד לגובה תלליותו של הר לאכול ולשתות וזהו אומרו גם כן ויעלה אחאב כיוצא בו׳ וכתב בין ברכו חסר יו״ד לומר כי בתחילה שם פניו בין ברכיו בין שתיהם ואחר כך פשט האחת וכשען כפיפות ראשו על ברכו האחת כדי שיהיה נשען ורואה אם עולים אדים או עננים · ואין ספק שהוא היה פונה לירושלם ויהיה לו חלק גדול מן הים לאחוריו וחלק מה לצדדיו והוא לא יזוז מהיות פניו ופניותיו שהוא פונה לירושלם ולכך צוה לנערו עלה נא הבט דרך ים :

ויאמר אל נערו וכו עיין רש״י ז״ל והרד״ק ז״ל · והרל״בג : ולע״דן שהצטער אליהו כ״כ בהורדת הגשמים לפי שהוא גם הוא צער את ישראל בעצירתם · וגם לפי שהשפיר עם אחאב לומר אכול ושתה כי קול המון הגשם · וטעם היות זה עד שבע פעמים יבוא בס״ד בפסוק שאחר זה ויהי בשביעית :

ויהי בשביעית כו׳ עיין רש״י והרד״ק ז״ל והכוונה יעצרכה הגשם מרבוי הגשמי׳ וכן הרל״בג : ולע״דן ויהי בשביעית ע״ש כי שבע יפול צדיק וקם · ויהי בשביעית נענה · והסוד כי השביעית היא המלכות אשר בנפול צדיק יסוד עולם בשביעית באחדות אחת וקם ודאי בזאת ההערה · והנה היתה ההתחלה הזאת מהעננים שיעורם בכף איש להורות שבזכות הצרפית באו הגשמים שלא היה לה אלא מלא כף קמח לבד ומעט מים ועב״ז נתנה מלחמה לדל כאליהו · וכמו שזכרנו למעלה בפסוק עד תתן ה׳ שאמרו בספ״ה עד תתן הצרפית שהוא בזכותה הנותנת וזהו עב קטנה ככף איש לרמוז שזכות הקמח הבוא נעשה עב קטנה בכף איש · או יהיה לפי שכפ׳ פרשה לעני כאיש ולא כאשה שעינה של אשה צרה בהורחין ואפילו בימי שבע כ״ש בזמן רעב וזו נתנה ופרשה כפה ככף איש בלב טוב על כן עב קטנה ככף איש ולא כתיב ככף סתם והיה עולה מים לרמוז אל השביעית המלכות קרהוה ים המקוב לים כי מדרך שם עולים כל מעשה התחתונים בסוד ואד יעלה מן הארץ המלכות ת״ד משם אדכות להוריד השפע וגשם נדבות תניף אל״ים שמשם התנופה ההתעוררות ע״י מיין נוקבין · ואמר יעצרכה הגשם לרמוז אל ה״א האחרונה שמשם עלה עב קטנה ע״ב קטנה רמז לשם ע״ב המתגלה במלכות שהוא ע״ב קטנה ולמעלה בחסד הם ע״ב גדולה · ולפי הפשט יעצרכה בה״א לומר לא תוכל ללכת חמשה אמות עד שהגש׳ ירד ונלמוד כן ממה שאחז״ל בפסוק היושבת עמכה בזה שאסור לישב בתוך ד׳ אמות של המתפלל לא בחמשי׳ שכן עלי יושב באמה החמשית שביננו לבין חנה וזהו היושבת עמכה ר״ל בה״א אמות וכן היה כמו שיזכיר ויהי עד כה ועד כה וכו׳ ויהי גשם גדול וירכב אחאב וילך כו׳ :

ויהי עד כה כו׳ עיין רש״י ז״ל וקרוב לזה הרד״ק והרלב״ג ז״ל :

ויד ה׳ היתה אל אליהו וכו׳ מכילתא וירץ לפני אחאב מלמד שחלק כבוד למלכות ע״כ וכן רש״י ז״ל וכן הרד״ק והוסיף והרלב״ג ז״ל · ולע״דן במ״ש חז״ל במכילתא היבא כאן בילקוט וידבר ה׳ אל משה ואל אהרן ויצום אל בני ישראל ואל פרעה מלך מצרים בוא לחלוק כבוד

למלכות

כה יעשון אלהים וכה יוספון · דרך שבועה כמו יעשה אלהים לי וכה יוסיף ואמר בלשון רבים כי דעתה אל האלהים שהיתה עובדת הבעל והאשרה ומן התימה מה שתרגם יונתן כדין יעבדון דחלתא דיי' ובנסח' טובה מצאתי כדין יעבדון דחלתאי וזה הוא האמת והנוסח שכתוב בהם דחלתא דיי' טעות סופר הוא : וירא ויקם · דאה עצמו בסכנה והלך ונמלט אל נפשו והמפרשים וירא כמו ויירא לא ידעתי למה ועוד כי לא יתכן מדרך הדקדוק וגם יונתן תרגם וחזא וקם ואזל לשיזבא ית נפשיה : ויבא באר שבע אשר ליהודה · לא נאמר אשר ליהודה אלא בעבור באר שבע אשר נמצא בנחלת בני שמעון כי הוא אותו הכתוב ג"כ בנחלת בני יהודה · וכבר פירשתי כי שתיהן אחד ולפי שנחלת בני שמעון בתוך נחלת בני יהודה מנה אותו עם יהודה ומנאו עם שמעון אלא אמר אשר ליהודה כלומר יצא לו מתחת רשות אחאב ומארצו והלך לו אל ארץ יהודה מפחדו מאיזבל : והוא הלך במדבר · אפילו בארץ יהודה לא בטח כי ירא שמא תשלח איזבל להרגו שם ויצא מן הישוב והלך לו במדבר במקום שלא ימצא מחיה וימות כי בחר מותו מחייו או יראה אליו דבר יי' מה יעשה : תחת רותם אחת · אחת כתיב וקרי אחד כי יאמר בלשון זכר ונקבה אבל לשון זכר יראה יותר ורותם מן גחלי רתמים כמו מן בקר בקרים והוא עץ שפל שגחלתו חמה מאד יש מפרשי' שהוא שלועזין אותו זני"טפא ויש אומרי' שהוא שלועזים יי"ניברי : ויאמר רב · כלומר רב לי עוד בעולם הזה ואני בו בסכנה כל יום ויום ויונתן תרגם ואמ' סגי לי ארכא עד אימתי אנא מיטרף כדין : כי לא טוב אנכי מאבתי · נראה כי ארכו ימיו יות' מימי אבותיו וזה ראיה לאומר פנחס זה אליהו : תחת רותם אחד · ובאמרו פעם שנית תחת רותם אחד ולא אמר תחת הרותם להודיע כי הרותם היה יחידי ולא מצא באותו המדבר מחסה אחר שיסכך שם אלא אותו רותם לבדו ובדוחק היה יכול לחסות תחתיו : והנה זה מלאך · אינו אומר זה על הודעת המלאך אלא יבא על הזמנת העת כמו הנה זה בא וכן קול דודי הנה זה בא והיה מספיק באחד אלא יבאו שניהם למהירות הזמנת הענין כלומר תכף שישן בא אליו המלאך ונגע בו והעירהו משנתו ויאמר לו קום אכול : עוגת רצפים · עוגה אפויה בגחלים : ויאכל וישת : לא אכל כל העוגה ולא שתה כל המים שהרי פעם שנית אמר לו שיאכל ולא הזכיר שיאכל ושיהיה שם עוגה אחרת ולא מים אחרים : כי רב ממך הדרך · והוא לא היה יודע אנה ילך אלא שהיה הולך לתומו ארבעים יום וארבעי' לילה עד הר חורב ונתיישר לו הדרך שם כמו לארון שאמר וישרנה הפרות בדרך וגו' וכשהגי' שם עמד כי חשב כי שם יראה לו דבר יי' שבאותו ההר נגלה תחלה למשה ובו נגלה הכבוד ונתן תורה לישראל או היתה העמידה בלי כוונתו כמו שהיתה ההליכה שמה :

רשי

כה יעשון אלהים · לא כמו שעשית לנביאי הבעל : רותם · ייני"ברא בלע"ז : ויאמ' רב · סגי לי ארכא עד אימתי אנא מטרף כדין : רצפים · פחמים וכן ובידו רצפה :

רלבג

את כל אשר עשה אליהו · הוא מה שעשה להוריד האש על העולה בדרך שאכלה העולה והעצים והאבנים והמים אשר בתעלה לחכם לבחון כי יי' הוא האלהים ומה שעשה מהבאת המטר : ואת כל אשר הרג את כל הנביאים בחרב · ידמה שהודיע לה שהוא צוה לתפשם כלם ולהורידם לנחל קישון ושחטם שם כאילו רצה שלא יטמא דמם את הארץ ולזה נשפך דמם אל הנחל שיוליכהו למקום רחוק : כה יעשון אלהים · אמר זה בלשון רבים לרבוי האלוהות אשר היו עובדים להם : וירא ויקם וילך אל נפשו · ר"ל שכאשר ראה הסכנה שהוא בה לא רצה לסמוך על הנס אבל קם תכף והלך למלט את נפשו : ויבא באר שבע אשר ליהודה · ר"ל שכבר היה למלך יהוד' ולזה בא שם להמלט מיד איזבל ואף על פי שבא לנחלת בני שמעון הנה ידמה כי מפני היותו תוך ערי יהודה היו כפי העיר ההוא תחת מלך יהודה או אולי במלחמות שנלחמו מלכי יהודה עם מלכי ישראל לקחו מלכי יהודה העיר הזאת : והוא הלך במדבר דרך יום · בחר ללכת במדבר כדי שלא יראהו איש שיוכל להגיד זה לאיזבל : וישב תחת רותם אחד · הוא עץ שפל גי"ניסטה בלע"ז : וישאל את נפשו למות · הנה מחוזק הרעב היה בוחר במות ולזה אמר כי רב לו במה שחיה ובקש מהש"י שיקח את נפשו וימיתהו כי לא טוב הוא מאבותיו שיזכה מפני זה לאורך הכפלא מן החיי' : עוגת רצפים · ר"ל עוגה שנאפית ברצפי אש :

וילך

ויגד אחאב לאיזבל את כל־	וחוי אחאב לאיזבל ית כל

א וַיַּגֵּ֤ד אַחְאָב֙ לְאִיזֶ֔בֶל אֵ֛ת כָּל־אֲשֶׁ֥ר עָשָׂ֖ה אֵלִיָּ֑הוּ וְאֵ֨ת כָּל־אֲשֶׁ֥ר הָרַ֛ג אֶת־כָּל־הַנְּבִיאִ֖ים בֶּחָֽרֶב׃ וַתִּשְׁלַ֤ח אִיזֶ֙בֶל֙ מַלְאָ֔ךְ אֶל־אֵלִיָּ֖הוּ לֵאמֹ֑ר כֹּֽה־יַעֲשׂ֤וּן אֱלֹהִים֙ וְכֹ֣ה יוֹסִפ֔וּן כִּֽי־כָעֵ֤ת מָחָר֙ אָשִׂ֣ים אֶֽת־נַפְשְׁךָ֔ כְּנֶ֖פֶשׁ אַחַ֥ד מֵהֶֽם׃ וַיַּ֗רְא וַיָּ֙קָם֙ וַיֵּ֣לֶךְ אֶל־נַפְשׁ֔וֹ וַיָּבֹ֕א בְּאֵ֥ר שֶׁ֖בַע אֲשֶׁ֣ר לִֽיהוּדָ֑ה וַיַּנַּ֥ח אֶֽת־נַעֲר֖וֹ שָֽׁם׃ וְהֽוּא־הָלַ֤ךְ בַּמִּדְבָּר֙ דֶּ֣רֶךְ י֔וֹם וַיָּבֹ֕א וַיֵּ֕שֶׁב תַּ֖חַת רֹ֣תֶם אֶחָ֑ת (אחד ק') וַיִּשְׁאַ֤ל אֶת־נַפְשׁוֹ֙ לָמ֔וּת וַיֹּ֣אמֶר ׀ רַ֗ב עַתָּ֤ה יְהוָה֙ קַ֣ח נַפְשִׁ֔י כִּֽי־לֹא־ט֥וֹב אָנֹכִ֖י מֵאֲבֹתָֽי׃

ה וַיִּשְׁכַּב֙ וַיִּישַׁ֔ן תַּ֖חַת רֹ֣תֶם אֶחָ֑ד וְהִנֵּֽה־זֶ֤ה מַלְאָךְ֙ נֹגֵ֣עַ בּ֔וֹ וַיֹּ֥אמֶר ל֖וֹ ק֥וּם אֱכֽוֹל׃

ו וַיַּבֵּ֕ט וְהִנֵּ֧ה מְרַאֲשֹׁתָ֛יו עֻגַ֥ת רְצָפִ֖ים וְצַפַּ֣חַת מָ֑יִם וַיֹּ֣אכַל וַיֵּ֔שְׁתְּ וַיָּ֖שָׁב וַיִּשְׁכָּֽב׃ (פסוק) וַיָּשָׁב֩ מַלְאַ֨ךְ יְהוָ֤ה ׀ שֵׁנִית֙ וַיִּגַּע־בּ֔וֹ וַיֹּ֖אמֶר ק֣וּם אֱכֹ֑ל כִּ֛י רַ֥ב מִמְּךָ֖ הַדָּֽרֶךְ׃

ז וַיָּ֖קָם וַיֹּ֣אכַל וַיִּשְׁתֶּ֑ה וַיֵּ֜לֶךְ

בכח

וחוי אחאב לאיזבל ית כל די עבד אליהו וית כל דקטל ית כל נביי שקרא בחרבא : ושלחת איזבל אזגדא לות אליהו למימר כדין יעבדון דחלתאי וכדין יוספן אלהן כעידנא הדין מחר אשוי ית נפשך כנפשא דחד מנהון : וחזא וקם ואזל לשיזבא נפשיה ואתא לבאר שבע דילשבטא יהודה ושבק ית עולימיה תמן : והוא הליך במדברא מהלך יומא ואתא ויתיב תחות ריתמא חד ושאיל ית נפשיה לממת ואמר סגי לי ארכא עד אימתי אנא מטרף כדין יי' סב נפשי ארי לא טב אנא מאבהתי : ושכיב ודמוך תחות ריתמא חד והא דין מלאכא קריב ביה ואמר ליה קום אכול : ואסתכי והא אסדוהי חררא מעופפא וצלוחיתא דמיא ואכל ושתי ותב ושכיב : ותב מלאכא דיי' תניינות וקריב ביה ואמר ליה קום אכול ארי סגי מינך אורחא : וקם ואכל ושתי ואזל

בחילא

ב' ל' וחס' יו"ד · ב' החס' כ"ה פתח · ל' ל"ג ר"פ · אחד ק' מלין · כתי' ת' ולא קריין · ל' זקף פתח ב' בה · ה' מל' · ח' · פסוק · ג'

יעשון ה' בקריא' וסי' והזהרת אתהם את החקים ואת התורו' · ועלי זקן מאד · ותשלח איזבל מלאך אל אליהו לאמר · בן הדד המלכי' : הנה אפרים שרשם יבש : ז' מלין כתיב תי"ו ולא קרינן וסי' באחת ובאנו אליו באחת המקימות · אחת תחת רתם אחת · המומתים ותקח יהושבע בת המלך · ארבעת ואתה בן אדם כה אמר יי' · בשנת ויהי בשנת ההיא בראשית ממלכת צדקיהו · בשנת הדבר אשר היה אל ירמיהו · התפלשתי בגת אל תגידו :

מנחה קטנה

כה יעשון אלהים וגו' כלומר אם יכלת לנצח נביאי הבעל לפי שהיו עובדי' לבעל לבד ואתם עובד ה' ית' ע"כ יכלת עמוד דאוקי חדא לגבי חדא משא"כ עכשיו אצטרף גם שניהם הבעל עם ע"ז של האשרה ונגד שניהם לא יכלת עמוד וז"ש כה יעשון אלהים לשון רבים שהאצטרפות שניהם איש את אחיו יעזורו ויבקמו ממך וז"ש אשים את נפשך כאשר עשית ונכחת נפש אחד מהם לעובדי חדא מתרתי והו עובדי הבעל · וירא וגו' אמאי שהיה יראת אליהו כמו שכתב מוה"רס אלשין שהבלה מיד האדם היא קשה מאוד יען היות האדם בעל בחירה ואם יצילהו השם מיד האדם א"כ הוא מונע האדם מלעשות מה אשר יזם לעשות להרוג נפש ונטלה הבחירה ע"כ הצלתו קשה · גם לא רצה אליהו שיעשו לו נס מן השמים כשיוכל להציל עצמו באופן אחר שכל שעושין לו נס מנכין לו מזכיותיו ע"כ ברח במדבר · ולא סמך עצמו להציל בארץ יהודה אע"פי שהיה שם מלך אחר · לפי שהיתה יד אחאב תקיפה גם על ארץ יהודה כמו שא"ז שאחאב מלך בכיפה ע"כ הלך אל המדבר להציל נפשו: או ירצה וירץ לפני אחאב להורות לו כי לא משנאם רדפו עד כה כי הנה עתה שהשם לנו אחריו אין צריך לומר שמתחבא אליו כי אם גם חולק כבוד למלכות וירץ לפני סוסו עד יזרעאלה וכאשר סיפר הדבר לאשתו שלחה אליו מלאך רע לאמר כה יעשון וגו' הנה חשבת לבטל אלהים אחרים מישראל דע לך כי כה יעשון אלהים מעשה ידיהם כאש' היו עושין עד כה וכה יוסיפון כי כעת מחר אשים את נפשך כנפש אחד מהם באופן יאמרו העם כי כמות זה כן מית זה וישובו לעשות אלהי נכר יותר מבתחילה והיה זה מהסבה הזה עליו שלא נותה איזבל מתחלה לתפסו ולהרגו אלא שלחה כעת מחר וגו' שכיני ביני יברח אליהו וימלט · והלך לנוח תחת רותם אחד להסתופף בצילו ורמז בזה שדורו של אחאב לא היה בהם דלטורין ולשון הרע המרומז בגחלי רתמים כאמר' ז"ל שכל הגחלים כבו מבחוץ כבו מבפנים לא כן גחלי רתמים שבוערים בפנים זמן רב · או ירצה שהי' אליהו מקנא קנאת ה' באמרו אע"פי שאמרו ישראל ה' הוא אלהים בראותם את מעשה ה' כי נורא הוא מ"מ אין תוכם כברם ולא נכנה שדין הע"ז מתוכם ושבע תועבות בלבם וכרותם זה שאין תוכו כברו אלא שנכחון נכבה ותוכו אש · וישאל את נפשו למות באומרו הנה בריתי לא נתקיימה בי כי פנחס הוא אלי' ונתברך הנני נותן לו בריתי שלום ואמר בריתי היתה אתו החיים והשלום חיים נתקיים כי שלו' לא נתקיים בי ואם אין שלו' אין כלום א"כ למה לי חייב ע"כ וישאל את נפשו למות :

כלי יקר

למלכות ע"כ ז"ש כאן ויד ה' היתה רוצה לומר ויד ה' היא היא נבואת וידבר ה' אל משה ואל אהרן ויצום אל בני ישראל ואל פרעה מלך מצרים דהיינו לחלוק כבוד למלכות זאת היד ונבואת ה' היתה אל אליהו שראה שעת המעשה ונזכר הלכה שראוי לחלוק כבוד למלכות ולזה רץ לפני אחאב ואינו היתה נבואה זו בעת הזאת לאליהו היה לו לו' ותהי יד ה' על אליהו או' היתה מורה על זמן העבר כנז' מימי משה ע"ה :

ויגד אחאב לאיזבל וכו' עיין הרלב"ג ז"ל וצריך לו' שכל זה נכלל ברבוי ואת כל אשר הרג כו' ומהרי"א ז"ל הגיד לה ג' דברים הא' את כל אשר עשה אליהו מהורדת האש והמטר · ואת כל אשר הרג ר"ל שעם היותו זקן בא בימים שהשות כח עלה בידו להרוג ד' מאות וחמשים בשעה אחת והשלישי שלא נמלט מהם איש אחד ולזה בא בכתוב ג' פעמים את ומלת כל על ג' דברים האלה הזרים את כל · ולע"דן את כל הנביאי' לרבות גם נביאי האשרה עם נביאי הבעל ואו' בחרב כאילו נתפשה דעתו של אחאב מהיות בחרב שלא המיתם בשבע פיו אם מה' יצא דבר זה מהרג הנביאים כי גם בזה נתפשה איזבל לדבר ולומר אתן נפשך כנפש אחד מהם כי אילו לא אמרת חרב הייתי אומרת הש"ת הסכים עמו וז"ש בחרב :

כה יעשון אל"ים עיין רש"י ז"ל והרד"ק ז"ל וכן הרלב"ג ומהרי"א הקשה על דעת הרד"ק דהי"לל כה יעשון לי אל"ים וכה יוסיפון · וגם היה בלתי ראוי שתאמר כי כעת מחר כי בהיותו דרך שבוע' הי"לל אם לא כעת מחר אשי' את נפשך כו' לכן נ"ל שאינו שבוע' אבל שלח' אליו לאמ' אל תהלל במתת שקר במה שהרגת את נביאי הבעל ואל תחשוב שזה מורה על שקרותם כי כן דרך האלוהות לעשות לעובדיה שימותו פעמים על קדושת שמם וזה כה יעשון אל"ים ר"ל מה שראי' בזה הוא ממנהג האלוהות שכה יעשון אל עובדיהן וכה יוסיפון לעשות בעתיד כי כעת מחר אשי' את נפשך כנפש א'מהם ולפי דעתך יהיו יסורין של אהבה והוא המורה שזה דרכ' וגם למחר יעשה דוגמתו ע"כ · ולע"דן שאמרה לו דע שדוגמ' מה שעשית נקמ' בנביאי הבעל והאשרה בא מדה כנגד מדה ויותר יעשון הא"ים האלה שהרגת נביאיה' ובתוספ' וכה יוסיפון להרע ממך וזה יהי' כי כעת מחר אשים את נפשך עם היותך נביא מזמן רב לא אעשה אותך תמור' שך נביאים כי אם כנפש א'מהם לבד ואדרוף את נביאי ה' עד הרגני כשך הנביאי' שהרגם ויותר כה יעשון א"ים אינו לשון שבוע' אבל הוא דרך הודא' ויהי' אומ' כה יעשון אהי' במכת הרג ושחיטה על אשר שחטה נביאי הבעל וכה יוסיפון להפר' ממך בתוספ' הרג כמה נביאים ומבני אדם השמחים במעשים :

וירא ויקם וכו' עיין הרד"ק וכן הרלב"ג והרד"ק מוכרח מהפסוקים שמצאוה למעלה עם בני שמעון ובני יהודה : ומהרי"א ז"ל פי' שלא בא אתהו דבר ה' בכל מה שדבר לו לך הראה אל אחאב שלכן פחד וזהו וירא ר"ל שלא באה לו עצה אלהית בדבר וילך לו אל נפשו ר"ל בעצת עצמו ונפשו ולזה פחד מאיזבל ולא פחד מאחאב שאל אחאב בא במלאכות ה' ושליחות מצוה לך הראה אל אחאב ושלוחי מצוה אינן ניזוקין אמנם עתה שראה שלא בא לו דבר ה' פחד מאד וברח לו זאת ועוד כי אחאב בעל שכל כי לא ישלח בו יד אמנם מאיזבל פחד כי היא אשת מדינים ואמר אשר ליהודה כדהרד"ק ז"ל · גם פחד אולי סר ה' מעליו לפי שעשה הענייני' ההם של מעשה הכרמל מבלי שיגיע אליו דבר ה' והעפ"י שהקים דבר עבדו ולזה נתן אל לבו ללכת אל המדבר והמקום אשר שרתה הרוח למשה רבינו ע"ה ולא לברוח לבד כי אם גם להתבודד ולזה הלך יחיד והניח נערו בבאר שבע גם כדי שלא ימות הנער ברעב ועל עצמו לא חשש כי בחר מות מחיים · וישב לו תחת רותם הם' שקורין יי"ניבי"רא בלעז וכתבו הטבעיים שהשרצים המימיים יברחו מצילו של רותם ולכן ישב וישן תחתיו אליהו · וכתבו הרופאים שעשנו מועיל מאד לעניין המגפה הדבר

שהבית שסורפי' אותו בתמידות לא יכנס בו דבר כלל ע"כ : ולע"דן וירא שהיה בסכנה ואין ראוי להביא נערו שם ולזה ויקם וילך אל נפשו ר"ל אל נפשו יחידי בלי נער הסכי' ללכת יהודי ונערו שהביא עמו הביאו לבאר שבע אשר ליהודה ויניח את נערו שם במקום בטוח במלכות יהודה שם יספיק להציל נערו אבל הוא הלך במדבר דרך שכך היתה הסכמתו מתחיל' ללכת אל נפשו יחידי ז"ש והוא הלך במדבר וכן עשה · ונערו זה לא נתברר מי הוא אבל כפי הנז"ל בענין יציקת המים ברבוי בתעלה שהוא אלישע כדרש"י וחז"ל בתנא דבי אליהו ובענין אלישע בס"ד יתבאר הענין :

והוא הלך במדבר כו' עיין רש"י ז"ל והרד"ק ז"ל וכן הרלב"ג ז"ל בקיצור : ומהרי"א ז"ל וישאל מהשי"ת בתפלה את נפשו למות ממתים ידך ה' ולא ע"י איזבל הרשעה · ויאמר רב עתה ר"ל אחרי אשר קדש ש"ש ברבים והרג נביאי הבעל והאשרה רב לו עתה מהחיים כי סופו למות ולא טוב הוא מאבותיו להנצל מהמות · ודחה בזה להרד"ק ז"ל שאין ראיה מכאן שפנחס הוא אליהו כי להיותו בצער הרעב ונרדף שאל נפשו למות כיון שסופו למות כאמור :

ולע"דן לדקדק לשון וישאל את נפשו למות דהי"לל וישאל למות נפשו מאן דכר שמיה · וכל פסוק וישאל נפשו למות מיותר כי די שיאמר וישב תחת רותם אחד ויאמר רב עתה ה' קח נפשי · ומהו כוונת או' לא טוב אנכי מאבותי · ונראה כי מוסכם הוא מדחז"ל והמפרשים שפנחס הוא אליהו כנז"ל בפסוק ויאמר אליהו התשבי מתושבי גלעד · וידוע שנכנסו בפנחס נדב ואביהו כשעשה אותה הקנאה וזכה להנני נותן לו את בריתי שלום שלא יטעום טעם מיתה וקבור' כלל והיו לפנחס לפי זה שני אבות כמ"ש בס"ה בפ' פנחס בן אלעזר הוא מצד עצמו ובן אהרן הכהן הוא מצד רוחו נדב ואביהו בני אהרן · ולזה זכה בכהונה ע"י נדב ואביהו כנודע שלא נתכהן פנחס עד שנתערב בו רוחות כהני ה' נדב ואביהו כאמור · ובזה נבין וישאל את נפשו למות כי אינו ברשות עצמו אלא כשואל את נפשו הא' תסכימו עמי למו' ואחר ההסכמה ויאמר רב עתה קח נפשי כי המיתה בגוף לא בנפש וכיוצא בזה מצינו מהויכוח למשה ע"ה עם נפשו כנזכר בדברי חז"ל שהיתה נפשו של משה מתקשה לצאת כו' בפסוק שובי נפשי למנוחייכי כו' וזהו קח נפשי כי לא טוב אנכי מאבותי השנים שים לי אלעזר ואהרן הכהן וזהו בדקדוק מאבותי ואמר לא טוב לפי שנ' והנה טוב מאד טוב זה חיים מאד זה מות וזהו לא טוב אנכי מאבותי ר"ל לא יתחייב שאהיה אני בטוב זה חיים יותר מאבותי כי אם גם במהות כמוהם מא' זה מות :

וישכב ויישן וכו' עיין הרד"ק ז"ל רצפים רש"י פחמי' וכן ובידו רצפה · וכן הרלב"ג ומהרי"א ז"ל המלאך הזה נראה לו בחלום והוא הדובר בו בכל נבואותיו על ידי מלאך· והכוונ' באו' עוגת רצפים להודיעו שהוא מאכל רוחני ולחם אבירים אכל איש זהו עוגת רצפים ע"ד מ"ש הנביא המלאך ובידו רצפה כאילו ר"ל לחם מלאכים ופשוטו עוגה אפוי' בגחלים : ולע"דן או' והנה זה מורה בהלבש מלאך טוב אשר אמר עליו לא טוב אנכי מאבותי ובחר במלאך מות והשי"ת לא רצה כן אבל הנה זה מלאך טוב נוגע בו ויאמר לו קום אכול :

ויבט והנה מראשותיו עוגת רצפים כו' וישב כו' ויקם וכו' עיין הרד"ק ז"ל והרלב"ג ומהרי"א ז"ל נתן לו ההכרחי לחם ומים לא מותרות ולהיות אליהו מעצמו בוחר לו ללכת הר חורב ולא בצווי האלהי לז"א ויאמר קום אכול כי רב ממך הדרך ר"ל ממך היה רב הדרך ולא מהצווי האלהי ואמר לו שני פעמים על האכילה לא פחות ולא יותר לפי שהיתה האכילה האחת למעבר שהי' חלוש מאד ויאכל וישתה להתחזק ואכילה השנית על העתיד לז"א וישב מלאך ה' שנית ויגע ויאמר קום אכול כי רב ממך הדרך העתיד אמנ' לא זכר שתיה כי לא נעשה לו נס בשתיה כמו שיבואר בסמוך כי אם באכילה שנתן לו כח אלהי על ידי האכילה הביא לחם אבירים להיות בו כח ללכת ארבעים

יום

בכח האכילה ההיא · לא היה זה כנס משה רבינו כי בו נאמר ארבעי' יום וארבעי' לילה לחם לא אכל ומי' לא שתה ולא אמ' שעמד בכח האכילה ובאליהו אמר בכח האכילה כלומר שנשתהא המאכל באצטומכא ולא בשלה אותו הכח הנבשלת ולא משכ' אותו כח המוסך וכזון הגוף באותו מאכל ארבעי' יום וארבעים לילה: ויבא שם אל המערה · מערה היתה בהר סיני ועליה נאמר ושמתיך בנקרת הצור כמו שתרגם אנקלוס במערת טינרא: מה לך פה אליהו · טעם השאלה תחלת הדברים לשמוע המענה כדרך לשון בני אדם וכן שאלת מה לך הים כי תנום מפני התשובה אי שבל אחיך הרצחת וגם ירשת הראית כי ככנע אחאב ואף על פי שהוא יודע לב בני האדם וכן ויאמר לו איכה מה זה בידך וכן ענין מה לך פה למה יצאת ממקומך מה יש לך פה: קנא קנאתי לייי · הקנאה שקנאתי לשם יי' והרגתי נביאי הבעל המתעי' את ישר' עד שעזבו בריתך שכרת עם בני ישראל בהר סיני · ובדרש בריתך שבטלו מהם ברית מילה אותה הקנאה גרמה לי לצאת ממקומי לברוח מפני איזבל ולבא פה: את מזבחותיך הרסו · כמו שאמר למעלה את מזבח יי' ההרוס: ואת נביאיך הרגו בחרב · כמו שאמר למעלה בהרוג איזבל את נביאי יי': ואותר אני לבדי · והלא נותרו המאה שהחביא עובדיה אלא לפי שלא היו נודעים הרי הם כאלו אינם:

ח בְּכֹחַ הָאֲכִילָה הַהִיא אַרְבָּעִים יוֹם וְאַרְבָּעִים לַיְלָה עַד הַר הָאֱלֹהִים חֹרֵב: ט וַיָּבֹא־שָׁם אֶל־הַמְּעָרָה וַיָּלֶן שָׁם וְהִנֵּה דְבַר־יְהוָה אֵלָיו וַיֹּאמֶר לוֹ מַה־לְּךָ פֹה אֵלִיָּהוּ: י וַיֹּאמֶר קַנֹּא קִנֵּאתִי לַיהוָה אֱלֹהֵי צְבָאוֹת כִּי־עָזְבוּ בְרִיתְךָ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אֶת־מִזְבְּחֹתֶיךָ הָרָסוּ וְאֶת־נְבִיאֶיךָ הָרְגוּ בֶחָרֶב וָאִוָּתֵר אֲנִי לְבַדִּי וַיְבַקְשׁוּ אֶת־נַפְשִׁי לְקַחְתָּהּ:

ויאמר

ח בְּחֵילָא דַאֲכִילְתָא הַהִיא אַרְבְּעִין יְמָמִין וְאַרְבְּעִין לֵילָן עַד דְּאָתָא לְטוּרָא דְּאִתְגְּלִי עֲלוֹהִי יְקָרָא דַייָ לְחוֹרֵב: ט וְעַל תַּמָּן לִמְעַרְתָּא וּבָת תַּמָּן וְהָא פִתְגָמָא דַייָ עִמֵּיהּ וַאֲמַר לֵיהּ מַה לָךְ כָּא אֵלִיָּהוּ: י וַאֲמַר קַנָּאָה קַנֵּיתִי קֳדָם יְיָ אֱלָהָא צְבָאוֹת אֲרֵי שְׁבָקוּ קְיָמָךְ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל יָת מַדְבְּחָךְ פַּגְרוּ וְיָת נְבִיָּיךְ קְטָלוּ בְחַרְבָּא וְאִשְׁתְּאַרִית אֲנָא בִלְחוֹדַי וּבְעוֹ יָת נַפְשִׁי לְמִקְטְלַהּ:

ואמר

ט׳ ב׳ כלים׳ · כ׳ לא ירשו · ד׳ ב׳ חס׳ · י״ד דכתי׳ · ג׳ ב׳ חס׳ וא׳ מל׳ · ג׳

רשי

אל המערה · היא נקרת צור שעמד בה משה: את מזבחותיך הרסו · כמו' יחיד הכנעסו' לשם שמים שהרי מזבח בית הבחיר' בירושלם היה:

ורוח

רלבג

וילך בכח האכילה ההיא · ר"ל בכח שקנה מהאכילה ההיא הלך ארבעים יום וארבעים לילה ואולם אמר שקנה הכח מהאכילה ההיא כי קודם האכילה היה חלוש מאד והיה קרוב מאד למות מפני הרעב · והנה בא בדרך המדב' עד הר חורב שנתנה בו התורה לישראל: ויבא שם אל המערה וילן שם · ידמה שכבר היתה מערה בהר חורב ולן שם אליהו: והנה דבר יי' אליו ויאמר · אחשוב כי בתחלה בא אליו דבר יי' על דרך הנבואה ושאלו השי" מה לך פה אליהו ואע"פ שכבר ידע זה הש"י על דרך אמרו לקין אי הבל אחיך והנה השיב אליהו כי הוא מקנא לש"י כי בני ישראל עזבו את ברית התורה והרסו מזבחות השי" כי לא רצו לעבוד כי אם אלהים אחרים והרגו נביאי השם בחרב כי כבר הרגה אותם איזבל כמו שקדם ונשאר אליהו לבד מן הנביאים הידועים לה ובקשה להרוג אותו וכאילו שאל מהש"י על זה שיקום נקמתו על אלו הרעות שעשו ישראל והנה קרה זה לאליהו מרוב כעסו על חטאת ישראל אז אמר לו הש"י שיצא ויעמוד בהר לפני יי' ר"ל כי בשיראה לו כבוד יי' אז יצא מהמערה וידמה שכבר עשה זה השם ית' כדי שיבקש אליהו רחמים על ישרא' לא שיתפלל להשחיתם על עון מעלליהם כי היה רצון הש"י להאריך להם אפו כדי שישובו אליו ולזה הראה לו הדברים המשחיתים כמו הרוח הגדולה והחזקה שהיא מפרקת הרים ומשברת סלעים:

ולא

כלי יקר

יום וארבעים לילה והוא זקן וזהו וילך בכח האכילה וכו' ולא שלא הכתוב שלא אכל ולא שתה מ' יום וארבעים לילה כי אפשר שהיה אוכל ושותה במקומות שנמצאים מים ומזון להולכי מדברות אבל הגיד הכתוב שקנ' פח באכילה ההיא ללכת כל הדרך ההוא · והקשה מהרי"א שמא"י עד הר האלהי' מורבה ט"ו יום ואם כן איך נתעכב ארבעים יום וארבעים לילה עד הר האל"ים חורבה · ויקשה עוד כי אם כן בחזר' צריך ארבעים יום וארבעים לילה אם כן יהיו שמונים יום ובהיותו בהר האל"ים מה אכל ואם האכילו המלאך הזה כפעם בפעם היה מגיד הכתוב · ותירץ הוא ז"ל כי מה שהזכיר ארבעים יום וארבעים לילה תוא בין הליכה וחזרה עשרים ללכת ולעמוד שם בהר האל"ים ביום העשרים כי להיותו זקן וחלוש ארכו לו חמשה ימים יותר בי בט"ו יום ילכו מא"י עד הר האל"ים ובנם האכילה ההיא כתן כח וילך בכח האכילה ההיא ארבעים יום וארבעים לילה מההליכה והחזר' זהו כלל הענין ואחר כך מפרט אותו ואומר עד הר האל"ים חורב · ויבא שם ויאמר שהוא פרטי הכלל שזכר אם כן לא היו שם כי אם ארבעים יום וארבעים לילה בין הכל עד כאן תורף דבריו ויקשה מאד שהכתוב או' בכח האכילה ההיא ארבעים יום וארבעים לילה עד הר האלהים חורב מורה לשון עד שעד הליכתו שם היו ארבעים לא החזרה בכלל כמו שכתב הוא ז"ל גם במה שאמר שהיה אוכל ושותה בתוך אותם הימים אלא שהכתוב הגיד שנפח האכילה ר"ל בכח שקנה מאות' אכילה הלך ארבעים יום זה הדבר קשה ואין הדעת סובל אלא שלא אבל כלל כי במדבר ההוא אין בו לא אכילה ולא שתיה והפסוקים כפשטן מורים כן שלא אכל כלל שלא כדברי מהרי"א ז"ל:

ולע"ד שהשי"ת בראותו את אליהו מקנא' את ישר' ומלמד עליהם קטיגוריא תמיד והב"ה לא רצה אלא שילמדו עליהם סניגוריא וכמו שאזכור בפסוק מה לך פה אליהו בס"ד בשם תנא דבי אליהו · ולזה רצה הקב"ה לייגעו בדרך הזה עד הר האלהים חורב ועכ"ז שב לדבריו וקנטורו לו' קנא קנאתי כי עברו בריתך כו' והשי"ת רצה שילך עד הר האלי"ם חורב שיהיה זה כשיזכיר לו ענין מתן תורה שזכו בו ישראל בהר האלהים חורב ואומה זולתם לא רצתה להכנס בעול הכבד של התורה והמצות כדי שישתוק מללמד קטיגוריא ולא שוה לו כי שם אמר בדברים האלה ולזה וישב מלאך ה' שנית בראותו כוונתו כי ה' ירצה ללבב אמר לו קום אכול כי רב ממך הדרך ר"ל ממך ומסיבת דבריך נקנס עליך הדרך הרב הזה בדרך תועה על ישראל רצה ה' שתלך עד הר האלהים חורב להזכירך חסד נעורים אהבת כלולות' לכתם אחריו במדבר בארץ לא זרועה וקבלת התורה בהר חורב ואמר ויקם כו' וילך בכח האכילה ההיא כו' שלא אכל כלל אלא האכילה ההיא ובכחה הלך הארבעים יום עד הר האל"ים חורב ואעפ"י שהמהלך עד הר האל"ים יהיה בט"ו או עשרים יום עכבו השי"ת הארבעים שיגיע להר האלי"ם כבריה חדשה כי הארבעי' יום יצירת הולד כדי שיתהפך אל בריה חדשה להשיג המראה ההיא שרצה להראותו ואולי ישוב וניחם מקנטורו על ישר' וכיוצא בזה אמרו הראשונים ז"ל במספר הארבעים של משה ע"ה עד שהותך ונזדכך כל חומרו להשיג עומק התורה וסודותיה כיוצא בזה או' אני באליהו שעכבו עד מ' יום וביו' הארבעים דבר ה' עמו בחורב ובו ביום חזר אחרי אלישע כי רוח ה' נשאו בחזרה כרגע קטן וא"כ לפי זה לא היה גם מניע' האכילה כי אם ארבעים יום לבד ולא יותר והיו כולם בהליכה כמו שאמר וילך בכח ההיא ארבעים יום כו' עד הר האלהים חורב כי בהליכה לבד נתעכב מ' יום וארבעים לילה ודלא כמהרי"א ז"ל אלא שבו ביום האחרון היה במערה ובו ביום חזר אל אלישע כי נשאו רוח ה' דדוקא בהליכה רב ממנו הדרך בלכתו לא כן בחזרתו · והשתיה בכלל האכילה היא כי להיותה אכיל' דקה מן הדקה לחם אבירים אינו מהפלא שלא יצטרך לשתיה כי השתייה מחוייבת מהאכיל' כפי איכותה וכיון שהזכיר שבכח האכילה ההיא הלך ארבעים יום מינה שבכח השתי' גם כן ולא שתה כלל ולא אכל כלל כי בכח' ההיא כמאמר שולל הוא ההיא ולא זולתה · או אפשר שאמר ההיא ולא הראשונה וכדמהרי"א ז"ל שהראשונה היתה לחזק חולשתו על העבר והשנית על העתיד ועליה אמר בכח האכילה ההיא הלך ארבעים יום וארבעים לילה:

מבוא שם אל המערה כו' בילקוט בשם תנא דבי אליהו מה לך פה אליהו היה לו שיאמר לפניו רבש"ע בניך הם בני אברהם יצחק יעקב שעשו לך רצונך בעולמך הוא לא עשה כן שלא אמר קנא קנאתי כו' התחיל הקב"ה לדבר עמו דברים של תנחומים אמר כשירדתי ליתן תורה לים' לא ירדו עמי אלא מלאכי השרת שרצו בטובתן של' לא ועמדת בהר וגומר ואמר הרעש אם המתין לו שלש שעות עדיין עמד בדברים הראשוני' ואמר קנא קנאתי א"ל הב"ה ואת אלישע תמשח לנביא תחתיך מה שבדעתך אין אתה יכול לעשות א"ל לעולם אתה מקנא כו' כוונתם ז"ל שהוקשה לו שהשי"ת מה היה צריך לשאלו מה לך פה כי הכל גלוי וצפו לפני כסא כבודו כי בוחן הוא א"כ מה שאל מה לך פה ולא שאל פעם אחת אבל פעמים אמר מה לך פה אליהו · אבל הכוונה הוא ע"ד מי לך פה האמור בלוט שדרשוהו חז"ל לשון פה לפי שהיה מלמד לוט סניגוריא על אנשי סדום והב"ה אמר לו אז עוד מי לך פה להליץ והוא לשון פה מדלא כתיב מי לך בזה שזה הוא לשון הכתוב בזה קדישה דכוונת מה לך פה אליהו אחרי שבא אל הר סיני אשר קבלו שם ישראל התורה כמו שכתבתי בפסוק הקודם לז"א מה לך פה אליהו היש לך עוד פה לקטרג את ישראל וז"ש בעל המאמר היה לו שיאמר הן בניך בני אברהם כו' ר"ל כוונת' שאלת מה לך פה ר"ל מה לך פה להליץ שהיה לו שיאמר סניגוריא אלא האבו' ולע"פ שמלד עצמם רשעי' הם דהי"לל בניך הם בני אברהם יצחק ויעקב שעשו רצונך בעולמך הוא לא עשה כן אלא אמר קנא קנאתי לה' צבאות כי עזבו בריתך בני ישראל כפשוטי על ברית מילה וג"כ על ברית התורה לפי שהק"בה אמר לו מה לך פה כיון שראית ההר אשר כבדוכי בו ישר' באומרם בקול רם כל אשר דבר ה' נעשה ונשמע לזה אמר אליהו אמי דהוה הוה כי הרי עזבו בריתך והפרו תורתך ולזה התחיל הב"ה לדבר לו דברים של תנחומין אמר כשירדתי ליתן תורה לישראל לא ירדו עמי אלא מלאכי השרת שרצו בטובתן של' לא ועמדת בהר כו' כוונו לו' שבמראות האלו לא באש ה' ולא ברוח ה' היה הודיע כאלו אמר לו השי"ת לא באש ה' ולא ברוח ה' וכו' אבל חפץ השי"ת במי שאינו מקטרג אלא קול דממה לבלתי קטרג על ישראל שכשירדתי להר סיני לא באו אלא הסניגורים ובזה אבין לע"ד אומרו ואתא מרבבות קודש דהי"לל ברבבות אבל אמ' מרבבו' במ"ש מקנאתי שמקנאתו והם המלמדים סניגוריא הביא עמו והקטרוגים הניחם כב יכול או יאמר ואתא הוא ית' מאותם רבבות קדש המקטרגים שהניחם למעלה והוא אתא כב יכול מרבבו' קדש שהניחם ואתא כי לא רצה להביא מקטרגים וזו תוכחת מגולה לאליהו ובכל זאת לא שב אפו של אליהו המתין לו שלש שעות שיתיישב בלבו ויליץ בעדם אחר שהראהו שלא באש ולא ברוח ולא ברעש ה' והוא רמז לקטיגוריא אבל בקול דממה דקה יתראה והיא ההלצה וסניגוריא ובכל אלו ההוראו' עדיין עמד בדברים הראשונים שהרי שאל לו שנית מה לך פה אליהו ואמר קנא קנאתי א"ל הקדוש ברוך הוא ואת אלישע בו' כי אתה איך שב ממה שבדעתך וצריך שהנביא יליץ בעדם ולא יקטרג למדנו מהאמר הזה תוכן הבנת המראה הזו ותכליתה ללמד לאליהו שילין בעד ישראל ולא יקטרג וכשלא שוה לו אז גזר לו הש"ית ואת אלישע בן שפט תמשח לנביא תחתך וכו' ובויקרא רבה ויאמר קנא קנאתי אמר לו לעולם אתה מקנא קנאת בשטים על גלוי עריות וכו' רצו לפרש לנו כפל קנא קנאתי קנא בהווה בע"א וקנאתי לשעב' בגילוי עריות כי פנחס הוא אליהו ועיין רש"י ז"ל והרד"ק המערה כדרש"י ז"ל והרלב"ג ז"ל ומהרי"א ז"ל ויבא שם אל המערה כנ"ל המערה ונקרת הצור אשר עמד בה משה ע"ה וילך שם ולא הזכיר ויפן כי היה לו שם מתבודד כל הלילה וצועק אל השי"ת ולזה באתהו הנבואה לאמר מה לך פה אליהו שלא בא דרך שאלה אבל בא דרך תוכחה כאילו אמר לו אין אתה כדאי ולא הגון לעמוד פה בתוך המערה ונקרת הצור אשר עמד בו אדון הנביאים משה ע"ה ולזה השיב אליהו ואמר קנ' קנאתי לה' בו' אמר די להיותו נרדף שבקשו להרגו רצה להכנס בתוך המערה ההיא כחבא חדר בחדר וזכות המקום קדוש יגן עלי להצילני אז אמר לו השי"ת אם מפני היראה נכנסת לא ועמדת בהר לפני ה' כי בעמדך לפני ה' לא יוכל שום נברא להזיקך כי באשר דבר מלך שלטון מי ירים ידו ולפי זה מה לך פה בעין מה לך פה כי חצבת לך פה קבר האמו' בשבנ' שלא היה המקום ההוא ראוי אין לקבר ולזה אמר הנה ה' מטלטלך כו' להוציאו משם וכיוצא בזה לאליהו הוציאו מן המערה ע"כ וק"ק כי מקרא מלא כתיב בהר סיני במשוך היובל המה יעלו בהר שלא נגבל ההר סיני אלא בעוד היות השכינה שם אבל בהסתלקה מותר לעלות בהר ולנגוע בקצהו כמו כן במערה שלא נאסרה מעולם להכנס בה: ולע"רן כנון מה שפירשתי בתנא דבי אליהו לשון פה ולשון פה כדפרשית ואפילו שתאמר שלא כוונו אל מה שכתבתי הענין נכון בעצמו בפירוש הכתוב · ועוד נראה כי להיות אליהו מלמד קטיגוריא על ישראל שעל כן מנאתהו תלאת הדרך כאשר כתבתי גבי כי רב ממך הדרך ממך כתחייב' בגלות ורב הדרך · ובזה נבין אומרו מה לך פה אליהו ר"ל מה לך לספר בגנות בני · בני רחומי' אשר זה גרם לך לבא פה כי רב ממך הדרך והיה ראוי שיש' ויאמר חטאתי על העבר או נחמתי אבל הוא החזיק לדבר עוד ולאמ' קנא קנאתי לה' אלהי הצבאו' ר"ל שני קנאו' יש לי בזה האחת מה שקנאתי לכבוד ה' שעם היותו אלהי צבאו' מעלה הביא וירד להשרות שכינתו בין ישר' ולמעשה ידיך תכסוף עם היותך ה' ר"ל מסתפק בעצמך ואלהי הצבאו' ויש' ימירו את כבודך בתבנית צבא מצבאי המרום והם עבדיך שאתה אלהי הצבאות וזה ככלל ג"כ במ"ש לה' אלהי הצבאות שאל מי ידמוך ותשוה אלהי כל הצבאות והקנא' השנית אני מקנא מהש"ית עצמו איך אף גם בכל זאת לא מאס ולא כעל אותם הדרבה מתנקם ממנו על שדברתי עליהם שרה ז"ש קנא קנאתי לה' צבאות שאמר שהוא אלהי הצבאות לא היה לו לחוש עליהם כ"ב כי יש לו צבאות זולתם מספרים תהילות ה' אל דמי להם ועם היות כי עזבו בריתך כו' ויבקשו את נפשי לקחתה עכ"ז אתה מתנקם ממני על מה שאני מדבר קטגוריא עליהם לזאת קנאתי לה' כמאלו שתי קנאות האחת קנא מבע"א בעבור כבוד ה' והשני קנאתי מהשי"ת איך אוהב אותם כ"כ עם היותם עוזבים לביתו · ומ"ש את מזבחותיך הרסו היינו שבהיותם בטלות מהקריב קרבנו' ישר' במקדש הרי הוא כאילו נהרסו ואעפ"י שהמקדש קיים ויהודה מקריב בו בהרוס הוא נחשב בעיני ישר' מאחר שהינם מחשיבים אותו להקריב בו מה לי הריסה בפועל מה לי הריסה בכח והנה חז"ל הסכימו שכל התלאה אשר מצאתהו היתה לפי שלמד חובה על ישר' וכמו שאזכור בסמוך בפסוק ואת יהוא וכו' ואת אלישע בן שפט וכו' ועוד אמרו ר' אבהו ור' שמעון בן לוי הוו עלין להדין קסרין א"ל ר' אבהו לר' שמעון בן לוי מה אכן עאלין למדינתהון דמחרפיא ומגדפיא נחת ר' שמעון מן חמרא וספא ליה חלא ויהב ליה בפומיה א"ל מהו כן א"ל אין הב"ה רוצה במי שאומר דליטוריא על יש' דכתיב אל תראוני שאני שחרחורת וכתיב אל תלשן עבד אל אדוניו עד כאן: ולע"רן הני קראי למה לי אל תראוני שאני שחרחור' ואל תלשן עבד אל אדוניו א' מהם מספיק: ונראה כי להיות קסרין מקום מישר' וקראו מחרפייא ומגדפייא לפי שהיו מחרפים ומגדפים לחבריהם ולא נחה דעתו של ר' אבהו ליכנס שם וזהו למדינתהון שע"י מה שהם מחרפין ומגדפין לבא"ים שם כעשית מדינתהון כי הם נשכחים מפי רגל ור' שמעון בן לקיש ירד מעל החמור ולקח חול ונתן לתוך פיו לקיי' יתן בעפר פיהו כו' ועוד רמז לו שישר' אשר הם כחול לים ראוי שיושם החול בפיו כי יגרם בו שניו ששופו ליענש ע"י שאין הב"ה רוצה בדילטורייא עליהם שמה האמר דווק' על כלל ישר' אבל עיר אחת לא לז"א וכתיב אל תלשן עבד וגו' שאפי' יחיד אל תלשן עבד כ"ש על עיר אחת ואילו כתב אל תלשן עבד הוה אמינא דוקא על יחיד אין לומר דליטוריא לפי שהוא מלשין עבד אל אדוניו יתברך ויזיקהו לבן האומר דליטוריא על כן אל תלשין עבד אל אדוני כי יקבל נזק אבל בעיר או כלל ישר' מה יתן או מה יוסיף לשון רמיה אימא אין בכך כלום דזכותא דרבים עדיף לז"א אל תראוני בעיני השי"ת שאני שחרחורת אבל למדו עלי תמיד סניגוריא שאני לבנה ומלובנת במעשי' הטובים ובזה אצטריכו תרי קראי חד לרבים וחד ליחיד · למדנו מזה שאין הקב"ה רוצה שיאמר דליטוריא לא על רבים ולא על יחיד:

ויאמר

רד"ק

לא ועמדת בהר · נראה כי פתח המערה היה בשיפוע ההר או בראשו לא בתחתית ההר שהרי אמר לו צא ועמדת בהר והוא עמד פתח המערה : והנה יי' עבר · פי' כבוד יי' עבר לפניו כמו שאמר במשה רבינו עליו השלום ויעבור יי' על פניו ועבר לפניו תחלה רוח גדולה וחזק והיה אומר לו הקול לא ברוח יי' כלומר הכבוד ההווה לשעתו ומה שאמר מפרק הרים ומשבר סלעים דרך הפלגה ואמר לו הקול בעבור הרוח כי הכבוד לא היה עובר עדיין ואחר עבור הרוח היה רעש שרעש ההר ואמר לו הקול כי הכבוד איננו בא"ש ואחר עבור הא"ש עב' הכבוד עם קול דממה דקה והבין אליהו כי אז עבר הכבוד כשומעו קול דממ' דקה : וילט

רש"י

ורוח גדולה · משריית מלאכי רוחא : רעש · משריית מלאכי זיעא : אש · משריית מלאכי אישא : קול דממה דקה · קל דמשבחין בחשאי · אבל בנביאי אומות העולם אומר דממה וקול אשמע דממה היתה לשכח והכי שמעתי קול בבא מתוך הדממה דטינטים"מכט בלע"ז ואין שומעין הקול ממש : וילט

תרגום

וַאֲמַר פּוּק וּתְקוּם בְּטוּרָא קֳדָם יְיָ וְהָא יְיָ מִתְגְּלֵי וּקְדָמוֹהִי מַשִׁרְיַת מַלְאֲכֵי רוּחָא מְפָרְקִין טוּרַיָא וּמְתַבְּרִין כֵּיפַיָא קֳדָם יְיָ לָא בְמַשִׁרְיַת מַלְאֲכֵי רוּחָא שְׁכִינְתָּא דַיְיָ וּבָתַר מַשִׁרְיַת מַלְאֲכֵי רוּחָא מַשִׁרְיַת מַלְאֲכֵי זִיעָא וְלָא בְמַשִׁרְיַת מַלְאֲכֵי זִיעָא שְׁכִינְתָּא דַיְיָ׃ וּבָתַר מַשִׁרְיַת מַלְאֲכֵי זִיעָא אֶשָּׁתָא וְלָא בְמַשִׁרְיַת מַלְאֲכֵי אֶשָּׁתָא שְׁכִינְתָּא דַיְיָ וּבָתַר מַשִׁרְיַת מַלְאֲכֵי אֶשָּׁתָא קָל דִמְשַׁבְּחִין בַּחֲשַׁאי׃ וַהֲוָה כַּד שְׁמַע אֵלִיָּהוּ וכריך

מקרא

וַיֹּאמֶר צֵא וְעָמַדְתָּ בָהָר לִפְנֵי יְהוָה וְהִנֵּה יְהוָה עֹבֵר וְרוּחַ גְּדוֹלָה וְחָזָק מְפָרֵק הָרִים וּמְשַׁבֵּר סְלָעִים לִפְנֵי יְהוָה לֹא בָרוּחַ יְהוָה וְאַחַר הָרוּחַ רַעַשׁ לֹא בָרַעַשׁ יְהוָה׃ וְאַחַר הָרַעַשׁ אֵשׁ לֹא בָאֵשׁ יְהוָה וְאַחַר הָאֵשׁ קוֹל דְּמָמָה דַקָּה׃ וַיְהִי כִּשְׁמֹעַ אֵלִיָּהוּ וילט

רלב"ג

ולא היה ברוח יי' כי אין מדרך הש"י שיביא הרעו' אם לא לתכלית שיגיע מהם טוב ולפי שנתבאר לש"י שלא יהיו מקבלים תוכחת לא רצה לעניש' על אלו החטאים לפי זה שדאוי אבל המתין להם אם ישובו מדרכם הרעה והנה היה אחר הרוח רעש והוא מזיק כי הוא כלי להפכת הארצות · וזכר גם כן שלא ברעש יי' כמו שזכרנו ברוח · והנה אחר הרעש אש שהוא יותר מזיק · וזכר גם כן כי לא באש השם לסבה שזכרנו וכאילו באר בזה שאלו הרעות שיבאו להם בהדרגה אינם מכוונות מהש"י אך הסתיר פניו מהם ועזבם כמו מטרה לחצי הרעות הכתובו' לבא עליהם והיה זה כן לפי שהרעות הבאות על צד הקנאת המוסר לא יועילו להם הלא תראה כי מפני עצירת הטל והמטר שלש שנים לא נכנעו מפני הש"י · והנה אחר האש קול דממה דקה · ר"ל קול כמוך מהש"י כאילו הוא מורכב מהקול והשתיקה והנה העיד בזה כי אחר כפלם באלו הרעות ולא ירגישו שעונותיהם הטו שיהיו משולחים ונעזבי' למקרי הזמן הנה יבא להם מוסר מה מהש"י אך לא יהיה שלם באופן שהיה מביא הש"י המוסר לישראל במדבר בימי משה שהיה מגיע באופן שהיו מרגישים תכף כי בסבת העון היה אך יהיה בזה הענין כמו מורכב מהקול ומהשתיקה · ודמה כי מרוב כעס אליהו על רוב חטאת ישראל לא שם אל לבו להבין את דבר המראה הזאת ולזה השיב באופן שאמר בראשונה : ויהי כשמוע אליהו · ר"ל כשמוע אליהו

מסרה

והנה יי' ד' בקריאה וסימן צא ועמדת בהר לפני · ויעש השליש תניינא דפסוק נמסר בריש סדר ויצא : ברוח ג' קמצין וסימ' מפרק הרי' · ותבנית כל אשר היה ברוח בד"ה · אין אדם שליט ברוח לכלוא :

כלי יקר

ויאמר צא ועמדת בהר כו' ב"ר והנה רוח גדולה וחזק מפרק הרי' ז"ש כי רוח מלפני יעטוף ונשמות אני עשיתי א"ר בשעה שהרוח יוצא לעולם הב"ה מכשלו בהרים ומשברו בגבעות ואו' לו הזהר שלא תזיק בריותי מה טעם כי רוח מלפני יעטוף מהו יעטוף מתלהי כד"א בהתעטף עלי רוחי וכ"כ למה בשביל ונשמות אני עשיתי · א"ר הונא שלש רוחות ע"י שיצאו שלא במשקל כמעט שהיה העולם חרב ואלו הן אחד בימי יונה ואחד בימי איוב ואחד בימי אליהו א"ר יודן ב"ר ישמעאל של יונה על אותה הספינה היה שנא' וה' הטיל רוח סערה על הים · של איוב על אותו בית שנ' והנה רוח גדולה באה מעבר המדבר ויגע בד' פנות הבי' ואין לך קוזמיטון בכולן כשל אליהו שנ' ורוח גדולה. אבל של אליהו נאמר ורוח גדולה חזק מפרק הרים משבר סלעים עכ"ל : ולע"ד לדקדק מנא ליה לדרוש כי רוח מלפני על הרוח היוצא לעולם והיה לו לפרשו על רוח כל בשר אשר מעין ונשמות אני עשיתי ולא על רוח היוצא לעולם וכבין ר' יודן בר' ישמעאל אי פליג אדרב הונא או לא : ונראה כי רב הונא דקדק בפסוק שאמר בלשון יחיד שאילו דבר על רוחות בני אדם הי"לל בלשון רבים כי רוחות מלפני יעטופו כדקאמר ונשמות לזה פירש שמדבר הפסוק ברוח הזה שהוא יוצא לעולם הוא מבקש להחריב את העולם והב"ה מכחים כחו שלא יזיק ז"ש כי רוח בלשון יחיד ויעטוף כמו בהתעטף נפשי לשון חולשה אמנם בזמנים שלשה יצאת שלא במשקל והיה העולם חרב לולי רחמי ה' האחד בזמן יונה ואחד בזמן איוב ואחד בימי אליהו אמנם רבי יודן ברבי ישמעאל חולק וסובר שיצאת של יונה במשקל כיון שעל אותה הספינה לבד היה כדכתיב והאניה חשבה להשבר ולא כתיב והאניות חשבו להשבר · גם אפשר שדקדקו למ"ד להשבר המאוחרת דהי"לל חשבה השבר ודרשו שהיא לבדה נחשבה להשבר שהיא לבד התעתדה להשבר ולא זולתה חשבה להשבר כי לא היה הרוח כללי אלא בה בפרטות · וכן של איוב פרטי על הבית שנ' והנה רוח גדולה באה מעבר המדבר ותגע בד' פנות הבית דכיון שלא בא מפינה אחת אשר מצד המדבר אלמא לא היתה כוללת בכל העולם אבל באה פרטית אל אותו הבית ולזה אחזתו מארבע רוחותיו להפילו אם כן גם הוא במשקל אמנם של אליהו קוזמיטון וחזק יותר מכולם ובלי משקל קוזמיטון והיה זה לפי שהשי"ת נמצא שם ומשם יצא הרוח ההוא גדולה וחזק מפרק הרים כו' והוא הרוח הזה בתחילה יציאתו שהוא בחוזקו ותקפו קודם שיתכשל בהרים וישתבר בגבעו' וז"ש מפרק הרים ומשב' סלעים כי זה בהתחל' יציאתו לעו' קודם החלישותו · אם כן לדעת חז"ל ורוח גדול רוח ממש · עיין רש"י והרד"ק ז"ל והרלב"ג ז"ל וק"ק במה שאמר שלא שם לבו להבין המראה ולזה השיב באופן התשובה עצמה שאמר בראשונה היתכן שאליהו לא ישים לב אל המראה ח"ו כי מלאך ה' צבאות הוא להשכיל על דבר ימצא טוב : ומהרי"א ז"ל הביא שיטת הרלב"ג ז"ל וגם הביא שיטת אנשים מבני עמנו שהתחכמו לו' שאליהו ראה בזה ג' עולמות וחלף המציאות ולזה ראה ראשונה רוח לרמוז על הכח המנהיג עולם ההויה וההפסד שהוא מפרק הרים ומשבר סלעים ואמר בו לפני ה' לפי שהוא משגיח בו לעשות רצונו ואינו רק כגרזן ביד החוצב ונומר ואמר לא ברוח ה' לרמוז שאין השי"ת הטבע המנהיג ההויה וההפסד והראהו עוד הרעש לרמוז על עולם הגלגלי' שיש בהם האופנים וחיות הקדש ברעש גדול מתנשאים לעומתם שזה רומז אל הגלגלים שיקראו חיות הקדש לדעת המור' ואמר לא ברעש ה' להורו' שאין השי"ת נפש הגלגל כמו שחשבו קצת מהקדמוני' · ואמר ואחר הרעש אש לרמוז אל עולם השכלים הנבדלים שנקראים אש משרתיו אש לוהט והנה כן להדמות' אל האש שאין העין שולט בו כי האש היסודי איננו מושג לעין הראות ועכ"ז נשיג אותו מצד פעולותיו וכן המלאכים לא יושגו בחוש הראות בעצמה אבל יושגו מצד פעולותיה' · וכן אמר במסכת חגיגה מאי חשמל חיות אש ממללות ואמר לא באש ה' להגיד שמציאותו ית' ומהותו ית' נבדל ממציאות המלאכים כי הם עלולים ואפשרי המציאות והוא ית' עולה ומחויב המציאות ולפי שמהותו נעלם תכלית ההעל' ופשוט בתכלית הפשיטות מה שאין הפה יכולה לדבר אמר ואחר האש קול דממה דקה לומר אחרי שתפשות שכלך במלאכים כלום פיך מלדבר ולבך מלהרהר במה שלמעלה מהם וכוהו אחרי זה שימשך את חזאל למלך על ארם ואת יהוא בן נמשי למלך על ישראל ואת אלישע לנביא תחתיו לרמוז גם כן שאלה השלשה עולמות שזכר הם מונהגים מהשי"ת וזה שהעו' השפל שדרך הב"א להתגבר האחד על חבירו כמו חזאל שהתגבר על מלכות ארם ועל ישראל והיה זה בהשגחתו ית' לגמול ולענוש פרטי האדם וכחותיו · ואם בעולם הגלגלים לפי שהשגחת הש"ית היא על הוראת המערכות לבטל אותה ולעשות בה חפצו ורצונו וכן ע"י יהוא נהרגו הרשעים עובדי ע"א ומלטו הצדיקים ואם היה מפאת ההשגחה לא כפי המערכת : ואמר אחרי זאת ואת אלישע בן שפט תמשח לנביא תחתיך לפי שהשפע הנבואיי המגיע לנביאים הוא מעולם המלאכים ולא יגיע כי אם מרצון השי"ת ומצותו · ולפי שלא היה ענין המראה מיוחס אל הסיפור · כתב הרד"ק שהש"ית הראה כל זה לאליהו לגמול המעש' הטוב שעשה בהר הכרמל שקדש ש"ש ברבים והרג נביאי הבעל והודו באלהותו ית' בשכר כל זאת הראהו המראה הזאת וי"ת הרוח והרעש שהם כולם מלאכים · הן אלה קצת דרכיהם במראה הזאת ולא אחד בהם נתעורר לתת טעם למה שאלו השי"ת שתי פעמים מה לך פה אליהו כי היותו ממנהג התחלת הדיבור הנה לא נהגו הנביאים לשאול שתי פעמים כ"ש אחר שכבר השיב לפעם הראשונה מה שהיה בו די כפי הכוונה · וגם לא התעוררו למה אמר אליהו שני פעמים קנא קנאתי לה' צבאו' ואם לא נתפייס הש"ית בתשובתו הראשונה איך חשב לפייסו בהשנות הדברים ההם עצמם והנה ברוב דברים לא יחדל פשע והנה לפי דרכם אחר שאמר ברוח לא ברוח ה' לא ברעש ה' לא באש ה' היה ראוי שיאמר בקול דממה דקה ושם ה' כ"ש שבראש המראה אמר והנה ה' עובר יורה שעבר ברוח או ברעש או באש או בכולם : והנראה אלי במראה הזו כפי פשט הדברים הוא שאליהו בא מעצמו אל הר האלי"ם חורב ונכנס במער' הקדוש האלהית שעמד אדוננו משה שמה כדי שתבואהו הנבואה האלהית והיה המקום ההוא מוכן להנבא ונזהרה בו מהקדושה מעת שעמד משה ע"ה שמה · והנה השי"ת קנא לכבוד אדון הנביאים ואמר לו מה לך פה אליהו לא די לך שתעמוד בהר סיני כי אם גם להכנס במערה אשר לא עמד בה לא נביא ולא בן נביא זולת אדון הנביאים וזהו מה לך פה אליהו והוא ע"ד מאמר ישעיה לשבנה מה לך פה כי חצבת לך פה קבר : וזהו מה לך פה כי הוא בלתי ראוי לך ואליהו השיב קנא קנאתי לה' צבאו' ולא היה זה לשאול נקמה על ישראל כי אם להתנצלות על הכנסו במערה וכאילו אמר הרגו נביאיך ומזבחותיך הרסו ויבקשו נפשי לקחתה ומפני יראתי אותם נכנסתי במקו' הקדוש הזה לחשבי שיגן בעדי זכות משה וקדוש המקו' תגן בעדי שלא ישיגני היזק כל עוד שאשב כאן ומפני זה השיבו הש"ית צא ועמדת בהר לפני ה' ר"ל אם נכנסת שמה מפני היראה צא ועמוד בהר שבהיותך בהר תהיה לפני ה' ולא תירא ולא תחת מפניהם שכי באמר דבר מלך מלכו של עולם ודי בשתשב בהר ולא במערה · ואחרי שהוכיחו הש"ית על עמידת שמה בהודיעו אותו כי אדמת קדש הוא ראה הש"ית להשיבו על כוונת ביאתו שמה שלא היה מפני היראה כי אם מפני הסתלקות הנבואה ממנו ולכן הודיעו למה לא באהו הנבואה זה ימים כי אותה הוא מבקש ועל זה אמר והנה ה' עובר וכבר פי' שאליהו עשה שלש דברים מדעתו · האחד השבועה שנשבע באף וחימה חי ה' אם יהיה טל ומטר כי אם לפי דברי ועשה רעב גדול שלש שנים בארץ ישראל שאפילו העשירים התמוגגו והראיה שהמלך אחאב היה הולך יחידי לבקש חציר לבהמה כדי שלא תכרת מן הארץ · והשני שהחיה בן הצרפית שהטיח אליהו דברי' כלפי מעלה באומר הגם אל האלמנה וכו' והחיה אותו · והשלישי מה שעשה בהר הכרמל מהעלת העול' בבמה חוץ למקדש אשר לא כדת והורדת האש מן השמים : ושלשתם עשה אליהו מבלי צווי אלהי אלא שלהיות כוונתו לשמים קיים הש"ית גזרותיו וקיימם אבל התקצף עמו על אשר עשה מה שלא צוה ולזה לא באתהו הנבואה ולהעיר על כל זה אמר כאן והנה ה' עובר רוצה לומר הנה ה' עובר על כל פשעיך וזכרם ראשון ראשון כמו שקרו כי זכר בראשונה הרוח שהיה מפרק הרים לרמוז אל הגזירה אשר גזר ברוח כעסו לעצור הטל והמטר מפני האדמה שהיה מחריב העולם : ולהיותו רע כללי אמר שהיה רוח גדולה וחזק מפרק הרים משבר סלעים ע"ד נשיאים ורוח וגשם אין ואמר לא ברוח ה' שמשמע קול שהיה הו' לא ברוח ה' להגיד שלא באהו הצווי האלהי על זה אשר עלה על רוחו' ואחר הרוח זכר רעש לרמוז על הדברים שהטיח כלפי מעלה על מות בן הצרפית ועל תחייתו לפי שתחיית המתים כנו אותה הנביאים בשם רעש כמו שאמר הנביא יחזקאל בספור התחייה והנה רעש ותקרבו עצם אל עצמו ואמר לא ברעש ה' שלא צוהו ה' במעשה אשר עשה בתחיית המתים · ואחר הרעש זכר האש אשר הורידו בהר הכרמל על הבמה אשר בנו שמה ואמר לא באש ה' שלא עשה אותו הניסיון במצות ה' ובדברו · וזכר אחר זה קול דממה דקה שבעבור הדברים האל' אשר עשה אליהו בלי מצות ה' ודברו על כן לא בא לו הדיבור כבראשונה והיה הקול האלהי דממה והוא השתיקה והעדר הדיבור ולפי שאליהו ראה מה שצוהו הש"ית שיצא מהמערה והתוכחה בהוכיחו על מעשיו ראה להשיב על שתיהן אם על הכנסו במערה שלא היה המקום ההוא ראוי לשכמותו כי אם לאדון הנביאים כבש פניו למטה וכסתה כלימה פניו וזהו אומר וילט פניו באדרתו ויצא ויעמוד בפתח המערה ר"ל שלא יצא ממנה בהחלט לעמוד בהר כמו שצוהו אבל עמד בפתח ולכן הוצרך הש"ית להוכיחו שנית על ישיבתו בפתח המערה ואמר לו מה לך פה אליהו ר"ל הלא המרתי אליך שתצא מהמערה ולא עשית מצותי הלא ידעת שהמקום אשר אתה עומד עליו קדש הוא שבאותו הפתח עמד אדון הנביאים ומה לך לשבת עוד במקום המקודש שאינו ראוי לשכמותך · והנה אליהו אין ספק שיצא מיד כמו שצוה. אבל התנצל שמה ממה שהוכיחו על המעשה אשר עשה שלא כמצותו ואמר קנא קנאתי לה' צבאות ר"ל מה שעשיתי לא לכבודי ולא לכבוד בית אבא עשיתי כי אם קנא קנאתי לשמך הגדול ולכן אין עלי אשם אם לראשון מעצירת גשמים כי עזבו בריתך בני ישראל והיה ראוי שיענשו בעצירת גשמים כמו שאמרה תורה וסרתם ועבדתם וכו' ועצר את השמים ולא יהיה מטר כו' ואם בניתי מזבח בהר הכרמל לפי שאת מזבחותיך הרסו והיה ראוי שאבנה מזבח לשמך הגדול והקדוש ויתקדש באש לעיניהם ואם הרגתי נביאי הבעל לפי שהם ג"כ הרגו נביאיך הנה כל זה עשיתי על דבר כבוד שמך · ואמנם תחיית המתים היה לפי שאחאב ושיעתו היו מבקשים נפשי להרגני ולכן בא ונו מתגורר בבית האלמנה היה מהכרח שאצטער על צער' כי היה נפשי בכפם הנה בזה התנצל אליהו מכל אשר עשה להורות שכפי הדין עשאו ועל קדושת ה' ונתבאר מזה שכלל המראה מסכים עם הספור הקודם ושצורך היה במאמרו יתברך מה לך פה שני פעמים הפעם הראשון של צורך הכנסו במערה והב' על עמדו בפתח המערה גם אחרי הצווי שבאהו לצאת משם ושמאמר קנא קנאתי אינו כפול כי הפעם הראשון נאמר על צורך הכנסו במערה מיראת האויבים והשני על התנצלות מעשיו אשר עשה מבלי צווי ודבור אלהי · ואפשר עוד לפרש בתשובת אליהו שאמר בתכלית בואו אל הר סיני היה לפי ששם קבלו ישראל שלש מתנות טובות והם התורה והקרבנות והנבואה ולפי שהם אבדו כולם בא להתלונן על האבד' במקו' שניתנה וז"ש עזבו בריתך בני ישראל שהיא התורה את מזבחותיך הרסו כנגד הקרבנות וכנגד הנבואה אמר ואת נביאיך הרגו בחרב ע"כ : וכבר זכרתי לשעלה היית זר מאד בעיני לומר שהקב"ה חרה לו על אליהו ז"ל על שנכנס במערה לו הונח שנשאר הקדושה בקדושתה כי איש האלי"ם הוא ואע"פ שאינו מעבדו ולא משיגו כי מה יתן לו מה יוסיף בכבוד משה אם יהיה שם אליהו והוא ביום הארבעים יום לחם לא אכל ומים לא שתה : וב"ש שאפילו לכל הדיוט מותר להכנס שם כי לא עדיפא מערה מהר סיני אשר ירד ה' עליו ונתן התורה ונאמר שם במשוך היובל המה יעלו בהר כי הקדושה ההיא קדשה לשעת' · ואיך יתרעם יותר בראשית על אליהו פעם ראשונה כ"ש להשנות התרעומת פעמים לו' מה לך פה על מציאות היותו במערה כלכל לא אוכל · זאת יעיד שאם הב"ה הוכיחו על הכנסו שם ועל כן אמר לו צא ועמד' בהר איך יפצור אליהו ויעמוד בפתח עד שהוצרך מאמר ב' לתוכחת עמידתו בפתח שאמר לו שנית מה לך פה אליהו ר"ל מה לך פה עומד בפתח ולא יצאת חוץ כי חלילה לאליהו להפציר על זה · ועוד שאם היה בו מהפצר כדברי מהרי"א אם כן בעיקר חסר מהספר שהי"לל ויצא אליהו מן המערה כיון שבאו אליו שני דבורים מהשי"ת היה ראוי להזכירו שקיים דבר ה' ויצא · גם במ"ש מהרי"א ז"ל בתכלית המראה זה לשונו ואחרי שהוכיחו על עמידתו שם כו' ראה הש"ית להשיבו על כוונת ביאתו שמה שלא היתה מפני היראה כי אם מפני הסתלקות הנבוא' ממנו ולכן הודיעו למה לא באהו הנבואה כי אותה הוא מבקש וזהו והנה ה' וכבר פירשנו עשה שלשה דברים שלא ברשות השי"ת וגווין כנז"ל : ולע"ד זה קשה יותר מכל הקודם היתכן שאליהו ז"ל

רדק

וילט פניו באדרתו · כמו שאמר במשה רבינו עליו השלום ויסתר משה פניו ופירוש ויצא ויעמד פתח המערה כשמעו קול דממה דקה בא ועמד בהר פתח המערה וכסה פניו כמו שאמר לו הדבר צא ועמדת בהר לפני השם ר"ל שיעבור הכבוד ומתוך אותו הקול דממה יצא אליו קול דבר שאמר לו מה לך פה אליהו ופירו' קול דממה דקה קול נמוך וי"ת הפסוק כן והא יי' מתגלי וקדמוהי משריית מלאכי רוחא מפרקין טוריא ומתברין כיפיא קדם יי' וגו' כבעמוד ויש לשאול מה היה כל זה הענין ולא אמר לו מה יעשה עד שהביאו אל הר חורב והראה לו כל זה הכבוד · והנראה בעיני כי פי' זה היה גמול המעשה הטוב שעשה בהר הכרמל וקדש שם יי' בתוך בני ישר' והחזיר' למוטב עד שאמרו כלם יי' הוא האלהים יי' הוא האלהים והרג נביאי הבעל גמלו האל בלדקו והביאו אל מקום הכבוד עם שלא גדול שעש' עמו בדרך והראה לו כל הכבוד הזה · ולריך להתבונן ברוח וברעש ובאש ובקול דממה דקה : וילט פניו · כסה פניו כמו לוטה בשמלה · פני הלוט הלוט : סוב

13 וַיְהִי כִּשְׁמֹעַ ... וַיָּלֶט פָּנָיו בְּאַדַּרְתּוֹ וַיֵּצֵא וַיַּעֲמֹד פֶּתַח הַמְּעָרָה וְהִנֵּה אֵלָיו קוֹל וַיֹּאמֶר מַה־לְּךָ פֹה אֵלִיָּהוּ׃
14 וַיֹּאמֶר קַנֹּא קִנֵּאתִי לַיהוָה אֱלֹהֵי צְבָאוֹת כִּי־עָזְבוּ בְרִיתְךָ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אֶת־מִזְבְּחֹתֶיךָ הָרָסוּ וְאֶת־נְבִיאֶיךָ הָרְגוּ בֶחָרֶב וָאִוָּתֵר אֲנִי לְבַדִּי וַיְבַקְשׁוּ אֶת־נַפְשִׁי לְקַחְתָּהּ׃

ויאמר

וּכְרִיךְ אַפּוֹהִי בְּשׁוֹשִׁיפֵיהּ וּנְפַק וְקָם בִּתְרַע מְעָרְתָּא וְהָא עִמֵּיהּ קָלָא וַאֲמַר מַה לָּךְ כָּא אֵלִיָּהוּ׃ וַאֲמַר קַנָּאָה קַנֵּיתִי קֳדָם יְיָ אֱלָהָא צְבָאוֹת אֲרֵי שְׁבַקוּ קְיָמָךְ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל יָת מַדְבְּחָךְ פַּגַּרוּ וְיָת נְבִיָּיךְ קְטָלוּ בְחַרְבָּא וְאִשְׁתְּאַרִית אֲנָא בִּלְחוֹדִי וּבְעוֹ יָת נַפְשִׁי לְמִקְטְלַהּ׃

ואמר

רשי

וילט פניו · וכריך אפוהי וכן הוא אומר לוט' בשמלה : תמסח

רלבג

אליהו קול הש"י הסתיר פניו מהביט אל האלהים ולזה כסה פניו באדרת שהיה לבוש בה ויצא מהמערה כמו שצוהו הש"י ועמד פתח המערה : ויאמר

כלי יקר

ז"ל יאמר לפני הש"י דבר בלתי הגון והוא אומרו שברח לשם מפני הפחד · ולזה נכנס שם במערה והקב"ה מכחישו ואומר לו ידעתי שלא באת כאן אלא מפני הסתלקות הנבואה והשיבו עליה במראה הנזכר כדברי מהרי"א ז"ל היתכן שאליהו לא יהיו פיו ולבו שוין ואיך יאמר שי יוצרו שבא ונכנס שמה מפני הסכנה ולא היה האמת כן אלא בא שם להשיג הנבואה וכי לא ידע אליהו שהש"י יראה ללבב וחלילה לשיהו לדבר שקרים לנגד עיני ה' כי לא יכון : עוד יש דוחק לשיטתו ז"ל שיהיו שני כתובים באים כאחד קנא קנאתי לה' קנא קנאתי כו' בכוונות מתחלפות והרב ב"ע ז"ל כתב בשער פ"ג בענין פנחס שלא עשה כן משה ע"ה בידו להרוג לזמרי לפי שהוא היה ב"ד הגדול שבישר' ואין דרך הגדולים והמלכים ראשי ישר' הנביאי' להרוג הם בידם ואין דעת העליונ' נוחה בזה ולדעתי על ענין כיוצא בזה באה התוכחת האלהים לשיהו על שלא נהג כמנהג רבו משה ע"ה · וזה שהוא הרג בידו ד' מאות איש מנביאי הבעל ויורידם לנחל קדרון וישחטם שם הכ' ספר הכתוב שברח מפני איזבל ונצטער שם הרבה בדרך עד ששאל נפשו למות כי היה רעב וצמא ובא מלאך ה' ודבר בו פעמים שיקום ויאכל עוגת רצפי' וישתה מים כי רב ממנו הדרך והדריכו בכח האכילה ההיא עד הר האל"ים חרבה ושם נראה אליו כבוד ה' בענין נפלא ושם לוהו לשוב לדרכו מדברה דמשק למשוח חזאל ויהוא ואלישע · ובאמת יש שם שאלה חזקה והלא יכול היה להראות אליו בענין יותר נפלא שם בהיותו בא"י הארץ קדושה ולצוותו על כל הענייניס ההם מבלי שיטרי' עליו כל זה בשיעור אלא שע"י שהיתה הכוונה האלהית להוכיחו על המעשה ההוא כי ודאי לא היה נאו' לאיש כהן ונביא אשר כמוהו להרוג כ"כ בני אדם ולזה הטריחו ללכת עד בית מדרשו של רבו משה ע"ה שעליו נאמר ושמתיך בנקרת הצור והיא המערה אשר בהר האל"ים כלו' ראה וזכור את אשר רבך עשה · מעשה בידים כאשר בא מעשה לידו במקום הזה או קרו' אליו ולזה כשנשאל שם מה לך פה אליהו ואמר קנא קנאתי לה' צבאות צוה שיצא אל ההר ויעמד לפני ה' כי שם יושלם לו הלימוד ההוא ושם נאמר והנה ה' עובר ורוח גדולה וחזק כו' וכל זה סימן לקושי הענין ההו' בעיניו ית' אמנם בא לו הלימוד באו' לא ברוח ה' לא ברעש ה' ולא באש ה' כלו' שאינו מסכים בכל מה שעלה על הרוח לעשות ולא במה שעשה ברעש ובחרדת המהירות · וגם לא באש רתיח' הכעס והקפדנו' אמנם אחרי כל זה בא קול דממה דקה לו' כי אשר יבחר ה' הוא המעש' אשר יעשם בנחת וביסוב הדעת על דבר אמת וענות צדק וזהו קול דממה דקה ובשער ע"ד אמר לא ברוח ה' כי אין הש"י בקרב האיש אשר כל מעשיו יהיו אל המקום אשר יהיה שמה הרוח ללכת מבלי שום הגבלה כלל · ואחריו ימשך לו הענין השני והיא ההגבלה המשובשת במעשיו כי ירצה להגביל עצמו לנמנ' מעשיו ולא כשה בדרך המתחילים בדברים כי על זה אמר ואחר הרוח רעש לא ברעש ה' והוא עצמו ענין הפנועות המוגבלות בשיבוש ואחריו הביא השער לה' אל דרכי הלימוד והעיון הוא ממשמש בא עליו בדרך השלישי והוא שבוש הדעות אשר בהם יקדיח תבשילו בתוכו כי לזה יאמר ואחר הרעש אש לא באש ה' ואחריו בימי הזקנה הוא בא לידי צורך הנפלא להזהר מהדרך הרביעי והו' תבלית שהזהר במחשבות האלהיות כי עליהן יאמר קול דממה דקה שהוא מורה על ביטול העיונים ויושרן המיתון הטוב מאד ולזה אחר שהושאל שם שנית מה לך פה אליהו וחזר והשיב קנא קנאתי לה' כו' אמר לו שוב לדרכך מדברה דמשק ובאת ומשחת את חזאל למלך על ארם כו' והיה הנמלט מחרב חזאל ימית יהוא כי שירו שאין תוכן הענין בקנאו' השם שיהרוג הפרנס הנביא בידו על זה האופן הבל שיכו' לעשות ע"י אחרים כי הנה הרבה שלוחים למקום שנמסר בידם לעשות וזה אם ע"י מלחמה ביד מלך ארם ואם ע"י המשפט שימיתם יהוא כמו שעשה כאשר מלא בית הבעל מהנביאים והכהנים פה לפה וצוה לשחטם והנשארים בהם ימותו ע"י אלישע כדרך התוכח' וההתרא' לא בידים כמו שכן ראוי לפרנס לא באופן אחר : ואולם מ"ש ז"ל במדרשות ומפני שנתעלל משה לא ידע איש את קבורתו ירצה שתהיה כוונתם שהיה לו להורות להרוג אותו בב"ד ואפי' שלא כדין כי זה ניתן לעשותו להוראת שעה ולפי שמשה עליו השלום לא היה רגיל לעשות אלא על פי הש"י וצוויו כמו שכתבנו במי מריבה לא עשה ונחשב לו לעולה לדקדק עמו על כחוט השערה וז"ש שם מכאן שהקדוש ברוך הוא מדקדק עם הצדיקים כחוט השערה שאם היה חייב לעשות כן מן הדין הרי היה חטאו כעבות העגלה ע"כ : ולע"דן להקשות על שיטת הרב ז"ל היתכן שענש הש"י לאליהו על שקנא קנאת ה' ושחט את נביאי הבעל חלילה לאל יתברך שיעניש את העושה לשם מצוה ואפי' עבירה לשמה גדולה כ"ש מצות שחיטת נביאי השקר ולש"ש חלילה שיענש עליה ומי אמר לו לרב ז"ל שאו' וישחטם כו' שאליהו שחטם בעצמו ובכבודו ולא צוה לזולתו שהרי זכרתי לעיל בשם המפרשים ובפרט הרלב"ג ז"ל שוישחטם ע"י שליח היה · גם הרב עצמו כדחק במ"ש ימות אלישע שפשוטו הוא שהוא ימיתם והוא פי' ימות אלישע בדרך התוכחה וכו' וכן כדחק במאמר שנתעלל משה ונענש כדחק שפשוטו הוא שהיה לו למשה לקום ולעשות מה שעשה פנחס · ואני אומר לקיים דברי הרב ז"ל חלק מה מהם שכ' שהש"י חרה לו על ענין עצירת טל ומטר ועליה ענשו הש"י שנצער רבים וזמן רב ועל זה היסוד יבואו כל דברי הרב ז"ל הנז"ל מכוונים לא על הריגת נביאי הבעל ולפי שעשה אליהו מצוה רבה בהריגת הכופרי' ונביאי השקר הרי שרתיחת הדם והעולה על רוחו ומה שפגם בעצירתו הטל ומטר השכיח בהריגת נביאי השקר לז"א לו כי יש ויש זולתו שימלאו מקומו בנקמה זו חזאל ויהוא ואלישע שימיתו הוא בידו כי לא האשים הש"י את אליהו על שהרג נביאי הבעל אלא על עצירת גשמים לבד · ולע"דן שיטת חז"ל אשר כתבתיה למעלה בפסוק ויבא שם אל המערה שכל עון אליהו ועיין שם הוא על שלמד קטיגוריא על ישראל לומר עזבו בריתך וע"ז ענשו הש"ית בכל טורח הדרך כאשר פירשתי שם בפסוק הנז"ל ומתוך דבריהם אלמוד שהיתה הליכה או בדרך רחוקה לעונש על שדבר תועב על ישראל והטריחו בה · גם רצה הש"ית שילך אליהו אצל משה ע"ה אל הר האלהים חורבה אשר עם היות שחטאו העם חטאה גדולה בעגל עם היות שראו את מעשה ה' כי נורא הוא בהר סיני עין בעין עכ"ז לא התיר דמם אבל אמר ואם אין מחני נא מספרך אשר כתבת כדי להגן על ישראל ואתה תלמידו למה יחרה אפך לקטרג עליהם תמיד השתיקה יפה מאד · ולז"א לו הש"י צא ועמדת בהר וכו' כי אחר שטרח כל יגיעת הדרך אשר עינה בדרך כחו ובא אל ההר המקודש ובא אל המערה ולן שם היה לו ליתן אל לבו · כי לא זו הדרך ללמד דליטוריא על ישראל ולזה אמר מה לך פה אליהו כלומר מי הביאך פה הי"לל חטאי הטו אלה אשר דברתי תועה על עם ה' ולא די שלא שב אבל הוסיף לומר קנא קנאתי לה' צבאות כו' לז"א לו הש"ית צא ועמדת כאילו אמר לו צא ממחיצתי כי מספר לשון הרע על ישראל לא יכון לנגד עיני צא ע"ד מ"ש חז"ל גבי נבות היזרעאלי אצא והייתי רוח שקר כו' צא ממחיצתי והראהו והנה ה' עובר ורוח גדולה וחזק כו' אמרו בס"ה והמקובלים כי אור הש"ית נעלם וסביב השעים יתהלכון ד' קליפות כנגד ד' אותיות של שם האחת רוח גדולה והקליפה השנית רעש והשלישית אש והרביעית קול דממה דקה שהקליפות האלה דוגמתם שהאגוז נראות שהאגוז בתוך ד' חלוקות והם אחת אל גינת אגוז ירדתי שיש לו ד' קליפות מבחוץ והדקה הנאכלת עם האוכל היא כנגד קול דממה דקה לפי שהיא קליפה דקה שיש בה קליפה ואור מה מנביאי האומות מ"ה אומר אני שמשם יונקים ומשיגים מצד היותה קרובה אל הקדושה ובזה אבין מ"ש דממה וקול אשמע כי נביאי האומות מ"ה משיגים מזאת הרביעית המורכבת מדממה לצד הקדושה כשפחה לפני גבירתה ועבד לפני רבו · והאיוב שבא קול והוא ששומעים כמ"ש וקול אשמע שהקול הוא הנשמע להם לא הדממה שהיא יותר פנימית והדברים היותר פנימיים בלתי נשמעים כלל והנ' כיוצ' בזה הראה הש"ית ליחזקאל ע"ה ארבע מראות אלו רוח סערה ענן ואש מתלקחת ונוגה לו סביב שהכוונה היא הקליפה הרביעית הדקה ויש לה בהירות ומתוכה כעין החשמל הוא האור הקדוש והבהיר וכמה פנים לפנים הנוראים וזה יספיק בזה הדרוש · והנה הש"ית העביר לפני אליהו האור יתברך להבדיל בין האור של התוכיות ובין החושך של הקליפה כי הקליפות האלה ארבעתן כנגד ד' אותיות שבש' המבדיל זה אור וזה חושך והעביר הרוח גדולה לא ברוח ה' כי היא קליפ' וחושך וה' אור יתברך וית' והראהו קול הרוח החזק מפרק הרים וכן הרעש הקליפה השני קול רעש גדול גם לא ברעש ה' כי הקדושה באה בלחישה · וכן הקליפה השלישית האש ולא באש ה' ואחר האש קול דממה דקה וגם שם לא היה ה' אבל לפי שהיא קרובה אל האור קרב לאידהנא ואידהן לכך לא אמר בה לא בקול דממה ה' אבל אמר בה ויהי כשמוע אליהו זאת הקול דממה דקה ידע כי הנה ה' עובר תכף ומיד אחר דממה דקה וכמ"ש בתחילת הפסוק והנה ה' עובר רוצה לומר אחר ד' אלה הקליפות ואליהו השיג בהשגתו לא ברוח ה' לא שהיה יוצא אליו קול מבשר ואומר לו לא ברוח לא ברעש לא באש כמו שחשבו המפרשים ז"ל כי לא נזכר והנה קול אליו לא ברוח והנה קול אליו ולא ברעש ה' והנה קול אליו לא באש ה' אלא ודאי בהשגה השיג אליהו שלא ברוח ה' לא ברעש ה' לא באש ה' ולזה ויהי כשמוע אליהו קול דממ' דקה וילט פניו באדרתו ויצא ויעמד פתח המערה כי ידע שהאור מתגלה אחר שעברו הקליפות האלה והנה אליו קול כי אליו קול מורה ששמע את הקול המגיע אליו והיא ההשג' כעין מ"ש חז"ל שעם היות הקול האלהי חזק מאד לא ישמעהו כי אם משה ע"ה כמו שכתב רש"י ז"ל ויקרא אל משה וידבר ה' אליו וכו' והיתה כוונת המראה הזאת להראות לו שהשמעת קולות בקטיגוריא ודילטוריא הוא לקליפות המקטרגות ובפרט על ישראל ולזה והנה אליו קול מה לך פה אליהו להראות איך עדיין לא שב בכל זאת המראה ולזה יענים אותו וז"ש לו מה לך פה שיהו ויאמר קנא קנאתי וכו' כדבריו הראשונים אז אמר לו הש"י לך שוב לדרכך מדברה דמשק אשר שם עובדים ע"א אחת בכל יום כמו שאחז"ל ומה לך ללמד קטיגוריא על ישראל והנה עלה קטיגוריא שלך אשר הפארת לקטרג פעמים על ישראל ומשחת את חזאל וכו' ואת יהוא ואת אלישע כי החוט המשולש הזה לא ינתק מהנקם מישראל כדמסיק והיה הנמלט וכו' ובס"ה עלה יי"ז ז"ל תהי שריא שם שדי בהו עליה שריא שם צבאות חסך עליה שריא שם אלהים רוח עליה שריא שם ה' רוח חזק מפרק הרים לא ברוח ה' שמא דא לא הוה בה דהא שדי שלטא ברזא דסתרא דהוהו ואחר הרוח רעש ואחר הרעש אש לא באש ה' דהא שמא דאלהים שלטא עליה ביה מסטרא ואחר האש קול דממה דקה הכא אסתכל שם ה' ארבע פרקון דאינון פרקי דגופא ואיברין ידיען דאינון ד' ואינון תריסר והכא שמא גליפא דתריסר אתוון דאתמר לאליהו במערה ע"כ ולמדנו ג"כ ששם שנים עשר הויות נגלה לאליהו שם במערה :

ויאמר קנא קנאתי לה' וכו' חז"ל אמרו למה נמשלו ישראל לאגוז שנאמר אל גינת אגוז ירדתי מה האגוז הזה חלק ומי שאינו אומן לעלות בו מיד הוא נופל שצריך לשמור את עצמו שלא יפול כך כל מי שמסרת את ישראל צריך לשמור שלא יטול את שלו מתחת ידיהם משה אמר שמעו נא המורים ונאמר לו לכן לא תביאו את הקהל הזה · ישעיה אמר ובתוך עם טמא שפתים אנכי יושב מיד ויעף אלי אחד מן השרפים ובידו רצפה מהו רצפה אמר רבי שמואל בר נחמני רצץ פה שאמרה דליטורייא על בניה' אליהו אמר כי עזבו בריתך בית ישראל ומה נאמר לו ואת אלישע בן שפט תמשח לנביא תחתיך · רבי יוחנן שמע לה מהדין קרייא משא דמשק וכו' עומד בדמשק ומכריז ערי ערוער והלא אין ערוער אלא בתחום מואב אלא שס"ה בתי אלילים היו בדמשק והיו עובדים לכל א' ואחד יומו והיה להם יום אחד והיו עובדים את כולם באותו היום אמר לו הקב"ה שיהו עד שאתה מקטרג על ישראל לך לדרכך דמשק וקטרג עליהם עכ"ל · המשיל את ישראל לאגוז הזה חלק כן ישראל גם כן יעקב איש חלק חלק ה' עמו אין בו שום דופי ולזה צריך להזהר מדבר עליהם קטיגוריא ולזה אמר כי להיות האגוז חלק צריך אומן לעלות בו ומי שאינו אומן לעלות בו מיד הוא נופל שצריך לשמור את עצמו שלא יפול ממנו כיון באריכות הלשון להודיע כי אפי' האומן הגדול צריך הוא להזהר לשמור את עצמו שלא יפול ממנו כי אין הבדל בין מי שאינו אומן לאומן רק שמי שאינו אומן מיד הוא נופל אמנם האומן אפשר אם ישמור את עצמו אפשר לו שלא יפול וז"ש ומי שאינו אומן מיד הוא נופל ובבחינה אח' מי שאינו אומן יותר טוב הוא לו שנופל מיד ולא תהיה הנפילה מן מקום גבוה וז"ש מיד הוא נופל והאומן אין לו לבטוח שלא יפול כלל אלא לשמור עצמו שלא יפול ממנו כך מי שמסרת ישראל כל אחד כפי ערכו צריך שמירה שהרי משה ע"ה בכל השבלנות אמר שמעו נא המורים ונענש מידה כנגד מיד' לכן לא תביאו את הקהל הזה ר"ל אשר אהה שנאה אותו שהם מורים וסוררים מה לך להביאם ז"ש ונאמר לו לכן לא תביאו את הקהל הזה כלומר ונאמר לו בכוון לדבריו · אמנם ישעיה שזלזלם יותר לקראם ובתוך עם טמא שפתים אמר לו רצפה רצוץ פה שכי נהרג בפה כמו שאחז"ל בפסוק פה לפה · אליהו אמר כי עזבו בריתך בני ישראל ומה נאמר לו וכו' ר"ל אליהו לא חירף אותם כלל אבל אמר קושט דברי אמת כי עזבו בריתך בני ישראל וכו' ומה נאמר לו מיד' כנגד מידה ואת אלישע בן שפט וכו' שכיון שאין אתה יכול לסבול שרואי אתה תמשח את אלישע בן שפט כי הוא יסבול ולא יבול · וסוף המאמר שאומר רבי יוחנן שמע לה וכו' אבאר אותו בסמוך בס"ד בפסוק ויאמר ה' אליו שוב לדרכך וכו' · ולע"דן כבר רמזתי לך הסבות המאמר הזה שנית כי מתחילה נאמר קנא קנאתי לה' צבאות ולכבודו כי עזבו בריתך וכו' ועתה אחר שהראה לו הקב"ה כל המראה הזאת להוכיחו על שמדבר קטיגוריא על ישראל אז חרה לו וזהר ואמר קנא קנאתי לה' צבאות כלומר עתה אני מקנא מהש"ית איך אלמד סניגוריא על ישראל והיא כוונה מתחלפות מכראשונה שבתחילה אמר קנא קנאתי לה' ולכבודו ועתה נאמר בהפך קנא קנאתי לה' כי עזבו בריתך כו' ואיך תלמד סניגורייא עליהם שהרי הראהני כל אלה המראות כדפרשית ובס"ה עלה ס"ו פרשה נח אמרו ענין ככון בשייכות עזבו את בריתך עם מזבחותיך הרסו שעזיבת הברית מילה ביסוד גורם הריס' במזבח היא המלכות שמים עיין למעל' בפסוק ויקח אליהו י"ב אבנים כי שם הבאתי כל המאמר :

מנחה קטנה

קנא קנאתי · אין זה פשט ראשון שקנאתי בשביל כבודך אלא כבר קנאתי בשטים וזה כפל לשון הנאה ופי' מה שקנאתי בראשונה הוא כי עברו בריתך בני ישראל שהוא בהנפדם לבעל פעור שחיללו ברית מילתם ומה שקנאתי עתה הוא את מזבחותיך הרסו ואת נביאיך הרגו בחרב ומה שאלתי פה הוא כי בקשו את נפשי לקחתה · והשיבו לך שוב וגו' כלם מדברתך שלשלול קטגוריא על בני אחרי אשר הראתיך דוגמת מה שהראתי למשה כעבור כבודי ושם נאמר ויעבור ה' על פניו ויקרא הי"ג מדות ומ"ש עשיתי דוגמתו לך כלי שגם אתה תתעורר ע"י י"ג מדות של רחמים ללמד זכות על בני כאשר עשה משה עבדי ובזה הייתי נוהג עמהם לפנים משורת הדין משא"כ שכשיו נתעורר הדין ע"כ אתה תקי' שליח כדבר קריאת לאיגרת איכו לאתי פרוונקא ומשחת את חזאל וגו' אמ"פ שפשוט לא נעשה הדבר ע"י אליהו מ"מ כיון שע"י קטרוגו נתעורר מדת הדין מעלה עליו הכתוב כאילו הוא היה השליח בדבר · או ירצה קנא קנאתי להתנגל עצמו על שלמד קטגוריא על ישראל והוא שע"י שקנא בשטים זכה לבין' חי לעולם והיה מתיירא אם לא יקנא עכשיו קנאת ה' צבאות ויתרשל בדבר יגרום החטא שלא יקיים כ' שנאמר לו ויפית · ואם יקנא על הדבר וילשין על ישראל לא ייטיב בעיני ה' נעברו על אל תלשין עבד אל אדוניו וגו' ואולי ע"י כ יגזור ה' עליו מיתה כמו שהיה במשה שנגזר עליו מיתה על שאמר שמעו נא המורים · וז"ש אליהו רואה אני שבין כך ובין כך אני נכוה כי כבר קנא הייתי לכבודך בשטים וע"י כ זכיתי לברית עולם אשר שמת לי להיות חי וקיים לעד לפניך וע"כ קנאתי גם עתה במעשה זה כדי שלא תגא שכרי בהפסדי כשלא אקנא לכבודך ותגזור עלי מיתה ע"כ הוכרחתי לקנא קנאת ה' צבאות גם עתה כדי שתקיים בי הבטחתך · אלא שגב היא עליה וקין בה יען בקנאי אני שלמד קטגוריא על בניך כי עזבו בריתך בני ישראל בני בחוניך ויודע אני כי לא נימא למריה למימר הכי ואולי יחרה אפך עלי ותגזור עלי מיתה כמעשה שהיה במשה וא"כ בין כך ובין כך אני נכוה ויש מקום לדחות שחטא שעם מית' וזה ויבקשו את נפשי לקחתה וכיון שכן הלא טוב לי לקנא קנאת ה' צבאות ולמות עליה בתכסי כבוד הכב ולא אמות בהתרשלי מזה ולתבוע כבוד כבן וע"כ : ויאמר

שוב לדרכך · אמר שאמר לו שוב הבטיחו שלא יהרגו אותו ואמ' לדרכך המדבר' דמשק ומדב' דמשק לא היה דרכו אלא אמר לו לך לדרכך ותקח מלדך הזה לדרך המדבר דמשק למשוח חזאל מלך ארם והנה אליהו לא משח את חזאל ולא יהוא אמר לו הקב"ה על הקנאה אשר קנאת לי כי עזבו בני ישראל את בריתי אני מודיעך כי על ידי שלשה אלה אכלה כל העוזבים את בריתי ואתה תמשח חזאל למלך על ארם כלומר תצוה לאלישע שיהיה נביא תחתיך שימנה אותו למלך והוא יעשה הרעה על ישראל וכן יהוא תמשח כלומר תצוה לאלישע שימשחהו וכן משחו אלישע ע"י אחד הנביאים אם כן למה צוה לו שילך מדברה דמשק כיון שלא משח הוא חזאל יתכן לפרש כי כיון שהלך מדברה דמשק ומצא בדרכו אלישע בן שפט והנבואה אמרה לו משיחת אלישע אחרון לחזאל ויהוא והוא מצאו ראשון הבין כי ע"י אלישע יהיו נמשחים ולא הקדימם האל בנבואה אלא על דרך הנקמה שיהיה ראשון חזאל ואחריו יהוא ואחריו אלישע כמו שאמר והיה הנמלט וגו': מדברה דמשק · בפתחה הב"ית מפני הסמיכות וכן מדברה בית און: ומשחת את חזאל · לפי שמנוי המלוכה או הגדולה הוא ע"י משיח' ברוב נאמר למנוי אע"פ שאינו ע"י משיחה בלשון משיחה לפיכך אמר ומשחת את חזאל וכן אמר תמשח לנביא תחתיך: וכן אמר על האבות אל תגעו במשיחי וכן למשיחו לכורש: תמשח לנביא תחתיך · כיון שאתה רוצה להסתלק מן העולם שאמרת רב עתה יי' קח את נפשי צריך שתניח נביא תחתיך ותמנה אלישע בן שפט ותלמדהו · ובדרש אי אפשי בנבואתך מאחר שאתה מלמד קטיגוריא על בני: ימית יהוא · שהרג כל עובדי הבעל וכן בית אחאב שהיו עובדים ע"א: ימית אלישע · כי בהוכיחו אותם ולא היו שומעים אליו ולא היו שבים מדרכם הרעה האויבים יבואו עליהם והרגום וכאילו הוא היה ממית אותם כי יותר היו ענושים כשהיה מזהיר להם ומצוה משלא היה להם מזהיר או פי' ימית אלישע במותו כי במות אלישע באו גדודי ארם ומואב בארץ: נשק לו · מלרע והוא

מנחה קטנה

ויאמר ה' אליו וגו' שנה אקיים גם שתאכם כי ע"י קסרונך תמשח את חזאל וגו' ויעשה דין בישראל ומ"מ שברך אשר כשחתי לך לא אספקה ממך רק את אלישע בן שפט תמשח לנביא תחתיך ואתה תעלה השמים ולא תמות כיון שקנאתי לכבודי אשר ענוש לא ידע דבר רע :

ויתן

תרגום

וַאֲמַר יְיָ לֵיהּ אֱזֵיל תּוּב לְאוֹרְחָךְ לְמַדְבְּרָא דְדַמֶּשֶׂק וְתֵיתֵי וְתִמְשַׁח יָת חֲזָאֵל לְמֶהֱוֵי מַלְכָּא עַל אֲרָם: וְיָת יֵהוּא בַר נִמְשִׁי תִּמְשַׁח לְמֶהֱוֵי מַלְכָּא עַל יִשְׂרָאֵל וְיָת אֱלִישָׁע בַּר שָׁפָט מִמֵּישַׁר מְחוֹלָה תִּמְשַׁח לְמֶהֱוֵי נְבִיָּא תְּחוֹתָךְ: וִיהֵי דְיִשְׁתֵּיזֵיב מֵחַרְבָּא דַחֲזָאֵל יִקְטוֹל יֵהוּא וּדְיִשְׁתֵּיזֵיב מֵחַרְבָּא דְיֵהוּא יִקְטוֹל אֱלִישָׁע: וְאַשְׁאַר בְּיִשְׂרָאֵל שַׁבְעָא אַלְפִין כָּל רְכוּבַיָּא דְלָא כְרַעוּ לְבַעְלָא וְכָל פּוּמָא דְלָא נְשַׁקְלֵיהּ:

ואזל

מקרא

טו וַיֹּאמֶר יְהוָה אֵלָיו לֵךְ שׁוּב לְדַרְכְּךָ מִדְבַּרָה דַמָּשֶׂק וּבָאתָ וּמָשַׁחְתָּ אֶת־חֲזָאֵל לְמֶלֶךְ עַל־אֲרָם: וְאֶת יֵהוּא בֶן־נִמְשִׁי תִּמְשַׁח לְמֶלֶךְ עַל־יִשְׂרָאֵל וְאֶת־אֱלִישָׁע בֶּן־שָׁפָט מֵאָבֵל מְחוֹלָה תִּמְשַׁח לְנָבִיא תַּחְתֶּיךָ: וְהָיָה הַנִּמְלָט מֵחֶרֶב חֲזָאֵל יָמִית יֵהוּא וְהַנִּמְלָט מֵחֶרֶב יֵהוּא יָמִית אֱלִישָׁע: וְהִשְׁאַרְתִּי בְיִשְׂרָאֵל שִׁבְעַת אֲלָפִים כָּל־הַבִּרְכַּיִם אֲשֶׁר לֹא־כָרְעוּ לַבַּעַל וְכָל־הַפֶּה אֲשֶׁר לֹא־נָשַׁק לוֹ:

וילך

רש"י

תמשח לנביא תחתיך · אי אפשי בנביאותך מאחר שאתה מלמד קטיגוריא על בני: ימית אלישע · לא מצינו שהמית אלא ארבעים ושנים ילדים על ידי הדובים ביריחו :

לך

רלב"ג

ויאמר יי' אליו לך לדרכך מדברה דמשק · ר"ל שילך לדרכו אל מדבר דמשק ומשם ימשח חזאל למלך על ארם והרצון בזה היותו נבחר למלך על ארם ומשם ימשח יהוא בן נמשי למלך על ישראל ומשם ימשח אלישע בן שפט מאבל מחולה לנביא תחת אליהו · אחר שאין רצון אליהו להיות לנביא ולהזהיר לישראל עד שכבר קץ בחייו מפני רוע מעשיהם ואמר לש"י שיקח את נפשו · ולפי שלא מצא שם בדרך כי אם אלישע בן שפט השליך אדרתו עליו לעשות לו סימן שיהיה נביא וילבש נבואת אליהו עם שלבישת האדרת היתה סימן לנביא ולזה אמר הכתוב ולא ילבשו עוד אדרת שער למען כחש וידמה שהודיע אליהו לאלישע זאת הנבואה וזהו שיודיע לחזאל שהוא יהיה מלך על ארם ושימשח יהוא בן נמשי למלך על ישראל ולזה היה כאילו ימשחם אליהו או יהיה הרצון בזה כי מפני רצון אליהו בשובם ישראל לפי מה שיורה מה שלמד עליהם חובה לפני הש"י הנה הוא סבת המשח חזאל למלך אל ארם ומשח יהוא למלך על ישראל והמשח אלישע לנביא תחתיו ולזה אמר לו הש"י בכל אלו הדברים ומשחת כי הוא סבת המשחם כמו שזכרנו · והנה ימית יהוא רבים כי יהוא השמיד כל בית אחאב והרג כל עובדי הבעל ונביאיו וכהניו והרג איזבל אשר עליה אמר אליהו קנאת אלו הדברים לש"י ומה שאמר כי הנמלט מחרב חזאל ימית יהוא אין הרצון בו שיקדם הרע שיעשה חזאל לישראל אל הרע שיעשה יהוא לישראל כי היה הענין בהפך זה כי בימי יהואחז בן יהוא היה הרע שעשה חזאל לישראל אך הרצון בו שמי שהיה נמלט מחרב חזאל אם היו חיים ימית יהוא כי ידמה שלא היה כח לחזאל בבית אחאב לו היה קיים כי אחאב ובניו הם היו מנצחים תמיד כנגד מלך ארם: וכן מה שאמ' והנמלט מחרב יהוא ימית אלישע אין הרצון בו שיקדם הרע שעשה יהוא לישראל אל הרע שיתקדם להם בסבת אלישע כי הדבר היה בהפך והנה מה שהמית אלישע הוא ארבעים ושנים נערי' שקללם ביי' · וידמה שהרעב החזק אשר היה בשמרון היה בסבת אלישע ולזה אמר המלך כה יעשה לי אלהים וכה יוסיף אם יעמוד ראש אלישע בן שפט עליו היום · וזכר שכבר יגיע זה הרע לשיעור שלא ישארו בישראל כי אם שבעת אלפים איש והם אשר לא כרעו לבעל ולא נשקו לו · והנה אמר יהוא בן נמשי והוא אבי אביו כי כבר יקרא אבי האב אב כאמרו ותבאנה אל רעואל אביהן: והוא

ויאמר יי' אליו ו' ר"פ בקריא' וסי' מי שם פה לאדם או מי ישום · זאת הארץ אשר נשבעתי לאברהם · שמעתי את תפלתך · לך שוב לדרכך מדברה · עבור בתוך העם · קרא שמו יזרעאל :

כלי יקר

ויאמר ה' אליו שוב וכו' כבר זכרתי בפסוק הקודם דברי ר' יוחנן שמע לה מהדין קרא ויש לדקדק מאי משני לקושייתו שהקשה והלא אין ערי ערוער אלא בתחום מואב · ונראה שכיון שהיו שם שס"ה בתי אלילים בדמשק אם כן שם היו בכח כל ערי ערוער שהרי כל עבודת אלילים של ערוער נמצאות בדמשק אם כן שם היו בכח כל ערי ערוער ר"ל דמשק נחשבת כערי ערוער כיון שעבודת אותן ערים של ערי ערוער בקרבה · ומ"ש עוד א"ל הקב"ה וכו' כיון לומר ביאור תיבת לדרכך לדרשו לשון מנהג מאחר שדרכך לקטרג לך וקטרג על דמשק ז"ש עד שאתה מקטרג על בני כאילו אתה מוכרח מטבעך להיות קנאי תמיד לך לדרכך זה מדברה דמשק ונמצא מובן שדמשק אינו דרכו של אליהו ואולי בתיבת שוב רמז לו שוב מזה הדרך הרע מקטרג את בני וקטרג על דמשק · ויכריע כן אומרו לדרכך מדברה דמשק שלא היה דרכו כמו שהקשה הרד"ק ז"ל ולא הלך לשם למשוח את חזאל עד שאמר לדרכך דהיינו שיהיה עתה דהפך על שאתה הולך בה שמה אלא ודאי לדרכך לשון מנהג כדפרשית לכמו שדרשו חז"ל בב"ר בדרך הזה אשר אני הולך בדרך מלשון הרע וידריכו את לשונם ואין זר שיפורש מדברה דמשק לשון דיבור כמו הביאו את במדבר שפי' בס"ה ז"ל במדבר לשון דיבור כלומר דבר לך על דמשק במהברנתיך על דמשק שיש בה שס"ה עבודת אלילים ולא תדבר על בית ישראל · ועיין הרד"ק ז"ל והרלב"ג ז"ל ומהרי"א ז"ל ע"פ שיטת המפרשים ותו"ל שקנא קנאתי לה' אלהי ישראל הוא כמוסר דין עליהם אמר לו הש"ת מאחר שדרכך כן להיותך נוקם ונוטר את ישראל לך שוב לדרכך ובקשתך שהענים את ישראל לך לדרכך מדברה דמשק ושאחרי שובו לאותו מדבר ימשח את חזאל ואת יהוא ואת אלישע שהם יקמו נקמתך מהם וכפי מה שפירשתי שאליהו להתגלות מה שעשה ולא שינקם נקמה ולא מסירת דין עליהם יהיה פי' הפ' שוב לדרכך ר"ל בדרך המדבר אשר בא בו שהוא מדבר דמשק כי לא ירא מה יעשה לו אדם והש"ת בעוזריו ולפי שהוא הגיד אגב התנצלותו חטאת ישראל ופשעיהם הודיעו יתברך שימשח את חזאל ואת יהוא ואת אלישע שהם יהיו שלוחי ההשגחה · ואמר ומשחת את חזאל וכו' שהיה הרצון האלהי למהר את הפורענות להביאו על אחאב ולמשוח את חזאל ע"י אליהו וכאשר נכנע אחאב מפני לא אביא את הרעה בימיו בימי בנו אביא הרעה · ואחר זה וישבו ג' שנים אין מלחמה בין ארם ובין ישר' ר"ל טעם היות שהיתה המלחמה ביניהם בהשגחת הש"ת ורצונו הנה מפני הריכות אפו תלוי ממנ' ומפני זה לא משח אליהו את חזאל ולא את יהוא כמו שצוהו הש"ת כי ניחם על הרעה ולכן משחם אלישע אחרי מות אחאב ואין ספק שאליהו צוהו על משיחתם בדבר ה' כי לא תמצא שיבוא צווי אליהו ולא דבור אל אלישע על משיחת אחד מהם אבל הוא מעצמו אמר אל חזאל שיהיה מלך על ארם אחרי מות בן הדד וגם כן מעצמו צוה את יונה שילך וימשח את יהוא לפי שעשה זה מפני שצוהו אליהו עליו בדבר ה' ומה שלא יוכל אליהו לעשות מפני שהאריך ה' אפו לאחאב עשאו אלישע בימי בנו עד כאן והשיטה הראשונה קרוב למה שכתבתי בביאור מאמר חז"ל באומרו לך לדרכך מדברה וכו' ומ"ש ומשחת את חזאל שנתעכב מפני שנכנע אחאב זה מחילה מכבודו היה באחרית ימיו והרי קדמו כמה מלחמות להכנעת אחאב אם כן היה לו לאליהו למשוח את חזאל כאשר צוה השם יתברך · ולע"ד בהיות רוח אליהו נחה על אלישע תלמידו והתלמיד כבן יחשב שברא כרעא דאבוה הוא · ולזה בהיות שאמר ואת אלישע בן שפט תמשח לנביא תחתיך תמורתך ממש אם כן ומשחת את חזאל היינו שרוחו אשר ינוח על אלישע הוא המושח את חזאל וכן היה שלא משח אלישע את חזאל אלא אחר שנחה רוח אליהו עליו ואותו הרוח של אליהו הוא המושח את חזאל הוא אשר הגיד הש"ת את אשר יקרה אותו באחרית הימים · עוד אפשר שאחר שהמשיחה הזאת אינה משיחה ממש של מנוי ונתינת שררה וכח בו להיות מלך וכמו שכתב הרד"ק ז"ל בזה כאמר שהקב"ה צוהו שילך למדברה של דמשק וע"י הביאה שיבוא אל מדבר דמשק ותחומה הביאה ההיא גורמת המנוי והמשיח' לחזאל למלך על ארם זהו שאמר ובאת ומשחת את חזאל ר"ל ע"י ביאתך אל המדבר של דמשק ובאת שם אל המדבר הנזכר וזה מספיק שביאתך תחשב כאילו מנית אותו למלך וזהו ומשחת הוא המנוי את חזאל למלך ארם ואליהו הלך לדרכו מדברה דמשק ובזה נעשה המנוי של חזאל · ושל יהוא בבואו שם אל ארץ ישראל ומה שעשה אלישע הוא הוצאת הענין הזה מן הכח אל הפועל אבל כבר היה עשוי מימי אליהו ז"ל :

ואת יהוא בן נמשי תמשח כו' עיין רש"י ז"ל והרד"ק ז"ל : ולע"ד שבשמות הללו נתנו לידרש מאבל מחולה לשון אבל כיון שאלישע ימית הנמלט מחרב יהוא · וע"י זה מחולה לשון מחילה וסליחה כי היה די באומרו אלישע בן שפט :

והיה הנמלט כו' עיין רש"י ז"ל והרד"ק ז"ל · וכן הרלב"ג ז"ל ומהרי"א ז"ל הנמלט מחרב חזאל כו' אין פירושו שיהיה חרב חזאל קודם לחרב יהוא וחרב יהוא לחרב אלישע שאין הדבר כן ולא קדימת מעלה בגודל הנקמה כמו שפי' המפרשים אבל ענינו אלו שהשם ית' זימן ג' שלוחי השגחתו להעניש את החטאים האלה בנפשותם כל א' כפי מה שראוי לו כי הנה חזאל הכינו להעניש את ישרא' במלחמותיו וזכר זה ראשונה להיותו כולל הרבה ולפי שאיזבל ובני אחאב הקטני' עם הגדולי' וכהני הבעל ועע"א לא ילכו למלחמה ולא ימותו בה הכין את יהוא שהוא ימית ויהרוג את כל בית אחאב וכל עע"א מה שלא יעשה לישראל כי יהיה מלך וירחם עליהם ולפי שחזאל לא ימית כי אם במלחמה ויהוא עע"א הכין את אלישע שיכיר הנערים הנעורים מכל מצוה כדחז"ל וסופם לחטוא ולהרשיע ויהרגם בקללתו ומפני זה אמר והנמלט מחרב יהוא ימית אלישע הנה ספר הכתוב בכל א' יעשה מה שראוי אליו חזאל בעם יהוא בע"א · אלישע בנערי' באופן שע"פ האמצעיים האלה ישארו בישראל ז' אלפים כו' : ולע"ד במ"ש הכתוב ואותו הרגת בחרב בני עמון שנהרג בחרב האומות נפשו נפגמת וכמו שפי' בכלי חמדה שאות' ואותו הרגת מורה על עצמות אוריה היא הנפש שכ"י נהרגה בהיותו נהרג בחרב בני עמון אשר עליו מצוייר שקוץ בני עמון והכרחתי כן מכפל את אוריה החתי הכית בחרב ואשתו לקחת לך לאשה ואותו הרגת בחרב בני עמון · ולז"א הפ' כי הנמלט מחרב חזאל לאיזה זכות הגורם לו לשלא יפול בחרב חזאל כדי שלא יוסיף כח בע"א ארם בנפול בני ישראל בחרבם אותו הנמלט מנפול בחרב חזאל ימית יהוא שהיא חרב ה' ע"י מלך ישראל וסוף סוף אינו דומה הנהרג בחרב אל הנהרג בקללת גבוה שיותר טוב הוא ע"י אלישע מע"י יהוא ולז"א והנמלט בזכותו מנפול בחרב יהוא ימית אלישע בשבט פיו שהוא יותר טוב שימות זכאי כמו שהיה באותם הילדים אשר המית א"כ לא דבר הכתוב בסדר מעלה לחזאל אלא אדרבה המת ע"י אלישע הוא היותר מעולה שנמלט מלמות ע"י יהוא והמת ע"י יהוא נמלט מלמות ע"י חזאל שהוא יותר רע ומר לנפש :

והשארתי בישראל ז' אלפים כו' חז"ל בילקוט בשם תנחומא והשארתי בישראל ז' אלפים אשר לא כרעו לבעל הם היו אותן של גדעון דכתיב בשלש מאות המלקקי' אושיע את ישראל ועליהם הוא אומר והיה שארית יעקב כו' כטל מאת ה' עכ"ל · כוונתם לפרש שבהיות ישראל רבים כחול הים העובדים את הש"י בכל לבבם עתה הודיע שלא נשארו מהם עובדים את הש"י כ"א ז' אלפים אשר לא כרעו לבעל כו' אבל זולתם ישארו מהבלתי עובדים הש"י שלא יתכן שלא ישארו בין הכל אלא ז' אלפים לבד וז"ש והשארתי בישראל דמשמע שיהיו ישראל רבים ואלו הז' אלפים ישארו בתוך ישראל · וזו היא הכונה בפ' ואפשר שאליה כיון בתנחומא דמ"ש הם היו אותה של גדעון ר"ל מהם וכיוצא בהם היו אותם של גדעון כשרים כיוצא באות' של גדעון דכתיב בשלש מאות איש המלקקים כו' ועליהם הוא או' והיה שארית יעקב כטל מאת ה' שלא כיון לו' שלא ישארו אלא הז' אלפים שלא שהם הנשארי' מאותם הכשרי' ושארית ישרא' המבורכים כטל מאת ה' שהרי גם בימי גדעון לא היו אלא ג' מאות וישרא' רבים כחול הים וזה היה לאפוקי סבר' מדרש ילמדנו שפ' בסדר' ברכה בס"ר הושעיה אגדול אף ז' אלפים היו ע"א שנא' וכל הפה אשר לא נשק לו לבעל לא היו עובדים אבל לעגלי ירבעם היו עובדי' וכוונתם שאולי של ירבעם לא אמר להם שיהיו שלו לאלוהות אלא לאמצעיים כמו שטעו בדור אנוש ובמדבר הערב רב לא כן הבעל שהיו עובדים אותו לאלוה שהרי שאלו ממנו האם לקרבן וזהו אשר לא כרעו לבעל ולא נשק לו · לו לא היו נושקים אה לזולתו דהיינו עגלי ירבעם שאינם ע"א גמורה נשקו · ותנחומא פליג ולז"א הם היו אותם של גדעון ר"ל כשרים וכיוצא בהם היו אותם של גדעון וקרא להו כרוכלא וחדא מנייהו נקט לבעל עם היותם איזבל פקידה וכ"ש שלא כרעו לעגלים · ועיין הרלב"ג ז"ל ומהרי"א ז"ל אין הכונה לומר שלא ישארו אלא ז' אלפים נפשות לבד אבל הכונה לומר לו שלא יחשוב שכיון שנתן רשות למשחית לא יבחין וימית צדיק ורשע לז"א שאין הדבר כן שלא אותם הכשרים שהם ז' אלפים אני מבטיחך שישארו שלא יפול אחד מהם בחרב חזאל ולא בחרב יהוא ולא אלישע ז"ש והשארתי שישארו ולא ימותו והרד"ק ז"ל נשק לו מלרע ע"כ · ולע"ד מה שכתבתי בהבנת חז"ל בנז"ל שהיא כוונת בפ' שישארו מכל עובדי ה' אשר היו מרובים מקדם עתה ישארו ז' אלפים כשרים כי שאר העם אע"פ שימצאו בהם כשרים עכ"ז נכשלו בכריעה לבעל או נשיקה לו לפנים מפני אימת איזבל ואף על פי שבלבם כשרים פיהם ולבם אינם שוים אמנם הז' אלפים תוכם כברם בלבם עובדי ה' ולא כרעו לבעל ולא נשקו לו בפה · גם שיטת מהרי"א ז"ל נכונה שכוונת הפסוק להבטיחם בהשארה וקיום הכשרים עם היות הרודפים ג' חזאל יהוא ואלישע לא יפול ברשתם כשר אחד ובדבריו זה מדוקדק אומרו לשון כל הברכים כו' וכל הפה שכוונת הפסוק וחידושו להודיע השארו' כולם יחדיו שלא נפקד מהם איש · ומהרי"א ז"ל הביא בשם פסיקתא המאמר הנז"ל בפסוק ויאמר אליהו התשבי כו' וזש"ה ובנביא העלה ה' את ישראל ובנביא נשמר · ובנביא העלה ה' ממצרים זה משה ובנביא נשמר זה

אליהו

אליהו את מולא שני נביאים עמדו להם לישראל משבטו של לוי משה ראשון ואליהו אחרון ושניהם גואלים את ישראל וכו' ככתוב בילקוט בסימן ר"ט עיין עליו וכתבתיו למעלה בפסוק ויאמר אליהו התשבי וכו'. והנה מהרי"א ז"ל הוקשה לו מאד המאמר הזה המורה השואה בין משה ואליהו וזה הפך התורה חלילה שאמרה ולא קם נביא עוד בישראל כמשה. והקשה עוד איך לא זכרו כי אם כ"ד דברים לבד ולמה לא זכרו דמויים אחרים והם משה קרע ים סוף ואליהו קרע הירדן והורדת אש מן השמים בז' ימי המילואים ע"י משה וכן הוריד אליהו אש מן השמים. גם היה לו להזכיר דמוי אחר שמשה הסתיר פניו כי ירא מהביט אל האלהים. וכן אליהו וילט פניו באדרתו כי אולי הביט וילט פניו באדרתו שנתבייש ממה שהוכיחו הש"ית כמו שפירשתי לפן לא זכרוהו והוא עשה הספקו' אלה עצומים: ולע"דן לתרץ באלו השלשה חלוקות שהוסיף מהר"יא ז"ל הם לראשון מקריעת ים סוף ההבדל עצום ורב בד' בחינות האחת עם היות ישראל בלתי כדאים לקריעת ים סוף שהיה קשה לפני הקב"ה דקב"ה לא עביד נים לשקרי ועל זה אמר חז"ל קשין מזונותיו של אדם כקריעת ים סוף לפי שאינו כדאי שאם האדם שלם נקל בעיני ה' לזונו והב' לעשות שני הפכים לקרוע ים סוף לישראל ולטבוע המצריים עם היות הללו עובדי ע"א וכו' שהדין מחייב גזרה שוה או להציל ישראל ומצריים או להטביעם יחדיו. הג' היכות הים עם כל שאר מימות שבעולם שנא' ויבקעו המים שכל המימות שבעולם נבקעו כמ"ש חז"ל והד' ההתמדה זמן רב לא כן באליהו הצדיק שיקרע לו הירדן לבדו ולפי שעה דבר קל הוא מכל בד' בחינות הנז' והורדת האש מן השמים של משה היה בשלא אור שכינה וירא העם וירונו ויפלו על פניהם ולהיותם כשרים זכו להגלות אליהם כן ולירד אליהם. האמנם זו של אליהו לא היתה אש שכינה כי אם אש אוכלת ושותה כמו שזכרתי למעלה בפסוק ותפול אש ה' שהוא השות הן עיין שם. והענין השלישי וילט פניו אינו מעין ויסתר משה פניו כי משה הראה לו הש"ית כבודו כמ"ש והיה בעבור כבודי וראית את אחורי ופני לא יראו אבל עברו שם גם הפנים כב יכול אלא שלא יראו מעלמ' הם ממנעי ההשגה ולזה לא כתב ופני לא תראה' אלא לא יראו וכמו שכתבתי בכלי חמדה ולזה ויסתר משה פניו כי ירא מהביט אל האלהים אמנם כאן באליהו לא ראה אלא אדרבה הקליפות ארבעה כאשר זכרתי למעלה ואחר הקליפה הרביעית של דממה דקה נתברר לו שהנה ה' עובר אבל לא ראה כלל ולא השיג אפילו באחורים אשר נראו למשה ולזה וילט פניו כי ירא מהביט אל הקליפו' פן יזוק וכיוצא בזה אמרו בש"ה שאסור להסתכל בקשת הנראה בענן לפי שהוא אור מהשכינה אלא שהיים בקליפות סביב רשעים יתהלכון והמביט בהן ניזוק. וכן אומר הכי וילט פניו אליהו כי ירא מהביט עד יעבור זעם ואחרי עברם לא כתוב אלא והנה אליו קול ויאמר מה לך פה אליהו שלא ראה ולא השיג אבל בא אליו קול לבד ומהר"יא ז"ל כתב שעם היות שזכרו חז"ל כ"ד דמויים שנתדמו בהם אליהו ומשה לא כוונו לומר שהם שוים בנבואה חלילה בהפך מן התורה שכתוב ולא קם נביא עוד בישראל כו' והנני בא אליך בכל דמוי ודמוי מהם ההבדל שבין משה עליו השלום ובין אליהו. ואחרי זה הבאר דברים הרים שהיו באליהו ולא במשה והבאר שאין זה מה שמחייב היות מעלת אליהו על משה חלילה. ואחר כך הבאר לך המעלות האמתיות אשר בהם נבדל משה מאליהו והכריע שלא קם נביא עוד בישראל כמשה. ואומר שהדמויים האלה שאחז"ל שנים עשר מהם שאינם מורים על מעלת הנבואה עם היות שיורו על יושר המידות ויושר המעשי' כמו מה שאמרו שמשה הרג את המצרי ושנתכלכל ע"י נשים ושברח מפני פרעה ושבא לבאר ובער עובדי אלילים מן הארץ ושקרא לבני אדם מי לה' אלי ושהלך במדבר ושבא אל הר חורב ושהתפלל על ישראל ושתפס זכות אבות בתפילתו ושעשה המשכן זרע שהיים ושבנה המזבח י"ב אבנים כי המעשים האלה כלם כבר יעשה אותם האדם מזולת שיהיה נביא וכמה מהמלכים אנשי חיל יראו אלהים בערו ע"א מן הארץ והרגו הכשים חטאים וישראל כולם הלכו במדבר ובאו להר סיני והתפללו חסידים על ישראל ותפסו זכות אבות ועשו שאר המעשים אשר זכרנו ולא היו נביאים ולכן אינו מהתימה אם יתדמה אליהו אל משה אדוננו בדברים האלה. כ"ש בשג' כשנתבונן נראה ההפרש הגדול שהיה ביניהם כי משה הרג את המצרי והוא ילד ורך ויחידי עמו בשדה והתגבר עליו ואליהו הרג נביאי הבעל לפי שישראל תפשו אותם והם היו במיתתם. ומשה עם היות שאמר יתרו לבנותיו קראן לו ויאכל לחם הנה לא נתכלכל מהנשים כי אם משל יתרו וגם לא דרך צדקה כי אם בשכר רעייתו הצאן ואליהו כי נתכלכל פעם אחת מאשר היה לאשה הצרפית ואם משה ברח היינו קודם שיתנבא אבל אחרי שהתנבא לא ירא ולא חרד ממנו אמנם אליהו ברח אחר היותו נביא מפני איזבל ואם נאמר שמשה בא אל הבאר הרחק שאמר בו הכתוב וישב על הבאר ואם היא רמז אל השגת החכמה הנמשלת בבאר ואמר בו וישיבה כנוי על שלימו' השגתו ואחר ויושיען וישק את הצאן להיות המושיע והגואל המשקה את העם התורה וחכמה אמנ' באליהו לא נאמר בו לא לשון ישיבה ולא לשון תשועה והשקאה. אם משה בער הע"א לא הותיר אפי' אחד בכל הרג ואליהו לא הרג אלא הנביאים לבד משה אמר מי לה' אלי ויאספו אליו כל בני לוי ולא אחד בהם עובד עבודת אלילים לא כן באליהו היו רעים וחטאים לה' מה לתבן את הבר אם משה הלך כמלך במדבר ארבעים שנה ואליהו ארבעים יום יום לשנה עני ודל ומתגבר אם משה בא אל הר האלהים שקרא הש"ית אותו ושכן עליו הענן והכבוד לעיני העם אמנם אליהו בא שמה מדעתו מבלי קריאה ולכן ה' שילא משם וישוב לדרכו ולא עמד שם אלא לילה אחת ויום אחד. אם משה התפלל אל האלהים היה על הצלתם ואליהו התפלל כפי דעת חכמינו על נקמתם. אם משה תפס זכות אבות היה לטעון נגד ה' על שבועתם כמ"ש אשר נשבעת להם בך אמנם אליהו אמר לבד אלהי אברהם יצחק וישראל ולא טען שבועה ולא דבר אחר. אם משה עשה משכן הוריד שם שכינ' וישמע את הקול מדבר אליו מבין שני הכרובים ואליהו כשבנה המזבח עם היותו שהיים זרע לא שכן עליו הענן. אם משה בנה מזבח מי"ב אבנים היה במצות ה' והיה אותו המזבח קיים לדורות והמזבח אשר עשה אליהו היה חוץ למקדש ולא העלו עליו עוד עולות ולא היה במצות הש"ית הרי נתבאר שגם בדברים האלה שאינם מעלם הנבואה נבדל בהם לשבח משה על אליהו. והאמנם בשאר הדברים שזכרו הענין יותר מבואר בהם הם הגאולה הנה משה גאל את ישראל גאולה שלימ' גופנית ונפשיית גופנית ממצרים ונפשיית ע"י נתינת התורה לא כן אליהו שאין אליהו המשיח המיועד לגואל כי אם שיבוא לפני בוא יום ה' הגדול והנורא ויפנה דרך לפניו עד כאן:

ולע"דן שאין זו קושיא שמשיח צדקינו לא יוכל לגאול אם לא יכינו הדרך להרים מכשול העונות מדרך עם ישראל וזו היא אומנותו של אליהו ז"ל להשיב לב אבות וכו' ולפנות דרך מהחטאים ועונות ופשעים לשוב בתשובה אם כן הרי אליהו גואל הנפשות ומסבב ע"י הגאול' של הגופים מהשעבוד וז"ש שם במלאכי הנביא הנה אנכי שולח מלאכי ופנה דרך כו' שהבינו מהר"יא על אליהו והמאמר הזכיר הנה אנכי שולח לכם את אליה הנביא לפני בא יום ה' הגדול והנור' דהיינו להשיבם בתשובה שלא ילהט אותם היום הבא שאמר למעל' כי הנה יום בא בוער כתנור וכל זדים וכל עושי רשעה קש וליהט אותם היום הבא כו' הרי כללות הנפשות והגוף והשיב לב אבות על בנים ולב בני' כו' כתב עוד מהר"יא ז"ל אמר שנקרא משה נביא ואליהו גם כן והתה רואה שכל הנביאים נקראו כן אבל בחרו החכמים ששם נביא נאמר על משה ועל זולתו מהנביאים בשתוף השם ומהם אמרו שהיה השם בהם בספוק ולא אמר אדם שיהיו נקראים נביאים בשם מוסכם בדמוי בשוה עד כאן: ולע"ד נראה שהאמת אתו אבל יקשה המאמר למה הזכירו כיון שהוא שם משותף לכל הנבואה ונראה כי אחר שכוונת המאמר לדמות אליהו למשה בכל הפרטים האפשריים לדמותו אליו ואין הכוונה לשיהיה ח"ו כמשה בנבואה שהרי התורה העידה ולא קם נביא בישראל עוד כמשה אבל המכוון להודיע שכיון שאליהו מתדמה אל משה יותר מכל שאר הנביאים אם כן ערך מעלת נבואתו גדולה מכל הנביאים ועולה על גביהן וזה כיון באומרו אתה מוצא שמשה ואליהו שוים זה לזה לכל דבר שאין השואה זו החלטית חלילה אבל היא השואה לכל דבר שנא' במשה שנא' גם כן באליהו שזה הוראה במעלת אליהו לא שהגיע אל מעלת משה אלא למטה ממנו ולמעלה מכל הנביאים. ולזה אמר משה נביא כלומר משה נקרא נביא סתם שנאמר ובנביא נשמר שהיא הוראת מעלה כשנזכר סתם נביא והה"כ שמשה במדרגה אחת ואליהו באחרת למטה ממנו כתב עוד מהר"יא ז"ל אמרו שנקרא משה איש האלהים ואליהו גם כן וגם זה נאמר עליהם בשיתוף בשם נביא. והנה אלישע ואלקנה ועדו וזולתם מהנביאים נקראו כן וכמו שאחז"ל בספרי עשרה נקראו איש האלהים. אמרו משה עלה אל האלהים ואליהו עלה בסערה השמים ואין בזה שווי ולא הדמוי' לפי שמשה עלה אל האלהים רוצה לומר שנתדבק בו יתברך בהיותו באלה החיים הגשמיי' וברדת ה' על הר סיני ויקרא אל משה מתוך הענן ושב אל המחנה שהענינים המדניים לא היו מפרידים דבקותו ואליהו עלה לשמים בעת מותו כשאר החסידים וכמו שנאמר בחנוך והיה ענין עלייתו כמו שיתבאר והיה הגם האלהי יותר גדול בהתדבקותו בהיותו בזה העולם מקיים בגוף ונפש וכ התדבקו בו יתברך לא במלאך משיעור בהפרדו מאלה החיים כי הנפשות כולם יפרדו אחר המות והרוח תשוב אל האלהים אשר נתנה אמרו שמשה אמר אם כמות כל האדם ימותון אלה ושאליהו גם כן אמר אם יהיה טל ומטר כי אם לפי דברי ועכין מאמר זה שיהיה שלימותם כ"כ גדול שהמה יגזרו על הדברים הטבעיים ונתקיימו גזירותיהם מבלתי שיתפללו אל הש"ית עליו כלל לפי שהוא' העולם היה משועבד אליהם האמנם אם נמצא זה בשניהם מהחלף הוא חילוף רב שמשה גזר בדבר בהפך המנהג הטבעי והוא פתיחת הארץ את פיה ונעשה זה לכבודו ולא היה זה נכתב בתור' ונעשה דברו אבל אליהו גזר על עצירת גשמים שאינו בהפך הטבע ועשהו לכבוד ה' והוא כתוב בתורה ועצר את השמים ולא יהיה מטר לפי שהיו ישראל עובדי אלילים ולכך לא יורה עניינו כ"כ מהמעלה' כמו שיורה מה שגזר משה לכבודו או לכבוד אהרן אחיו שהיה קרח חולק על כהונתו ע"כ:

ולעד"ן מחילה מכבודו כמ"ש שעצירת גשמים הוא כפי הטבע כי עצירת ג' שנים מרדת טל ומטר אינו דבר טבעי. ומ"ש שמשה עשה כן לכבודו ולכבוד אהרן אחיו שמזה הבד יגדל ענין משה ח"ו ושרי ליה מאריה כי משה אדון הנביאים לא כן עשה אלא לכבוד ה' ולכבוד תורתו ולקיומה כמו שנתבאר בכלי חמדה. אבל מה שהיה יותר נפלא ענין משה הוא בפתיחת פי הארץ שהוא כמו שאחז"ל במס"ת בו' שנברא בע"ש בין השמשות להיותו דבר נפלא לפתוח הארץ את פיה בחכמה. ולבלוע אותם ואת כל אשר להם ולאות ומופת על שלוחו הש"ית בכל שליחותו כמ"ש אם כמות כל האדם ימותון אלה וכו' לא ה' שלחני. כתב עוד מהר"יא ז"ל אמרו במשה ויעבור ה' על פניו וכו' ובאליהו והנה ה' עובר שבמשה הראהו י"ג מידות ומה שלא ראה אדם לפניו ולאחריו מסדר המציאות וקשרו והדברים המשככים ממנו יתברך כמו שאמר אני אעביר כל טובי על פניך ושאמר באליהו והנה ה' עובר ולא שמע המידות כי אם מה שהוכיחו על פניו על מעשיו והודיעו והנ' ה' עותר על פשעיו באהבה כמו שפירשתי. ואמר במשה וישמע את הקול ונאמר גם כן באליהו אבל קול משה יהיה מעל הכפורת מבין שני הכרובים והיה קול אלהי ונבואה עליונה מגעת אליו מאתו יתברך בלי אמצעי והקול הנאמר באליהו היה קול נברא כדמות הקול ששמעו יש' שהי' קול מוחש מגיע לאזניהם וכקול אשר שמע שמואל בהתחלת נבואתו והיה ע"י המלאך לפי שנבואתו היה ע"י מלאך כמו שיתבאר. וכבר זכר הרב המורה בפ' ל"ו חלק ראשון כמה יש מההפרש בין קול משה לקול העם ע"כ. ולע"דן האמת אתו שאין ערך נבואת משה ולא הקול הבא אליו כקול הבא אל אליהו. וכמו שהפריש מהרב המורה שאין קול משה מעין קול המגיע לעם. אבל במה שרצה להבדיל בין משה לאליהו שלמשה היה דבור אלהי בלי אמצעי ואליהו היה ע"י מלאך מחילה מכבודו כי דבר ה' היה אליו אל אליהו רק יש ויש כמה מדרגות וכמה פנים לפני' הנוראים וכמה אחוריים לאחורים הנראים והעשרה מדרגות שבנבואה כולם הם מאת הש"ית לא משל למלך שמתראה אל אוהביו בפנים צהובות ולזולתו בפנים זועפות לאוהבו מקרוב מדבר עמו ולזולתו מרחוק וכיוצא מאלו הדמיונות לשכך את האוזן. כתב עוד מהר"יא ז"ל משה קרבן להר סיני ואליהו להר הכרמל עם היות שאמרו בפי' ה' הוא האלהים נשארו עובדי ע"א כמו שהיו קודם לכן אמנם בהר סיני נתן להם התורה ושמעו מפי הגבורה אנכי ולא יהיה לך היו כולם נביאים באותו שעה ע"כ. ולע"דן כוונתם בזאת החלוקה להתייחסות התקרבות' להר סיני ע"י משה והתקרבותן להר הכרמל ע"י אליהו שההרים יחדיו שניהם כאחד טובים כי גם הכרמל בים יבוא לדלג שתנתן התורה עליו כי חשוב הוא מאד לשתפסק זוהמתן מישראל כמו שנפסקה בעמידתן לפני הר סיני והרי גם בעת הזאת כשעמדו לפני הר הכרמל הוסרה זוהמתן חלק מה ממה שהיו עובדים ע"א כי בלי ספק רבים מהם מתייהדים כי ראו המורא גדול ואש ה' ירדה מן השמים שלא כדברי מהר"יא שנשארו עובדי ע"א כי אעפ"י שנשארו עובדי ע"א לא כולם. כתב עוד מהר"יא ז"ל אמר משה דבר עמו המלאך בתחילת נבואתו ואליהו גם כן אבל המלאך נראה למשה בתחילת נבואתו בסנה ולא נראה אליו עוד ולא היתה נבואתו ע"י מלאך כי אם מאתו יתברך בלי אמצעי ואליהו נראה אליו המלאך באחרית ימיו לפי שתמיד התנבא ע"י אם במדבר. והנה זה מלאך וישב מלאך וידבר מלאך ה' אל אליהו ע"כ. ולע"דן כבר כתבתי במה שקדם שנבואת אליהו ע"י הש"ית היתה אך לא מעין נבואת משה ומה שהזכירו חז"ל משה נדבר ע"י מלאך ואליהו ע"י מלאך כו בא בזה לומר שהיה התייחסות למשה עם אליהו גם בזה כמו שמנו כמה פרטי' שאין בהם לא מעלה ולא גרעון ולא יועילו אלא לדמות זה לזה בכל מה מהצדדין הנז'. כתב עוד מהר"יא ז"ל אמרו משה נטמן במערה ואליהו גם כן אבל משה נכנס שמה במצות הש"ית שקראו הש"ית וצוה אותו שיבוא שמה והיה זה במעמד הנכבד והנורא בהיות השכינ' שורה על ההר ואליהו בא שמה מדעתו ובחירתו ולא בעת שהיתה השכינה על ההר ולכן הש"ית שילא משם ושלא היה ראוי לשבת באותו מקום כמו שפירשתי בפסוק מה לך פה ע"כ. וכבר כתבתי למעלה חלילה לאל מבזות את אליהו להוציאו מן המערה ואין קדושה בה רק בעוד היות ה' שם ובהסתלקות הכבוד הרי היא כאחת המערות ולא כוונו גם בזה אלא לומר שמה שאירע למשה אירע לאליהו לא שיני: בזה מעלה או גרעון ומה שנא' לו מה לך פה לא על המערה כי אם על מציאות בואו שם אל המדבר או זולתו מהפירושים שפירשתי למעלה. כתב עוד מהר"יא ז"ל אמרו משה עמד בהר ארבעים יום וארבעים לילה בלא מאכל ואליהו וילך בכח האכילה ההיא מ' יום וארבעים לילה וכמה מההפרש כשיתבונן בעיון הטוב כי באליהו אמר בכח האכילה ההיא ולא אמר בכח המשקה ההוא לפי שלא נעדר ממנו המשקה כמו שנעדר ממשה שאמר ומים לא שתה ולזה אמר לו המלאך קודם אכול עם היות שם משקה לא הזכיר לו שתיה וגם האכילה בא למשה בשלילה מוחלטת לחם לא אכל ולא כן באליהו בלשון שלילה אבל אמר בכח האכילה ההיא ועניינו אצלי שאליהו היה זקן וחלוש מאד ולבו יחל בקרבו ואימות מות נפלו עליו וביום הראשון שהלך במדבר ענה בדרך כחו וישאל את נפשו למות ולכן היה בלתי אפשר שיאכל וישתה וילך ברגלו עוד כל כך מהדרך ארבעים יום וארבעים לילה ומפני זה הוצרך הש"ית להאכילו לחם אבירי' ומזון שדי לא להעדר המזון הנהוג כי אם כדי לחממו ולהוליד בו כח וחוזק רב שיוכל לסבול עינוי הדרך ועמלו ועם היות המאכל ההוא בעוגת רצפים בצורתו וצפחת המים הנה היה האלהי מן השמים והמים ממעיני הישועה ומפני זה קנה הכח ההוא לזמן רב ללכת הדרך הרב לא שיאמר שלא אכל אחרי כן שזה שקב' כח אמיץ מופלג לא ייעף ולא ייגע מה שלא היה עושה אם לא היה אוכל אותו ואעפ"י שיאכל מאכל הטבעי כי רבים מהאנשים יאכלו וישתו ולא יוכלו ללכת ברגליהם דרך רב כ"ש הזקנים ומפני זה בא הכתוב להגיד שקנה אליהו מאותה האכילה אומץ רב שהלך ארבעים יום וארבעים לילה וזה לא ישלול שלא היה אוכל כדרכו ובתנהגו כי עם היות הליכתו במדבר כבר נמצא שמה מאכל ומים במקומו' מיוחדי' שיאכלו העוברים שמה ע"כ: ולע"דן כל דבריו אלה יוצאים מן דרך הפשט של הפ' מחילה מכבודו שאו' קום אכול פעמים מורה שבכח האכילה ההיא שאין אכילה זולתה יעמיד עצמו ארבעים יום וארבעים לילה שאילו היה אוכל ושותה כדברי מהר"יא ז"ל אכילה זולת זאת אכילה טבעית יקשה הקבור קרא יד ה' מתת ליעף כח ולאין אונים עצמה ירבה על ידי האכילה ההיא הגשמי' אם מעט ואם הרבה יאכל כריסא טעין רגלייא כמו שאחז"ל בפסוק וישא יעקב רגליו ולא ודאי לא היה שם אכיל' זולתה כלל כפשט הפסוקים ודרך המדבר ההוא נורא מאד שעוד היום אין שם מקומות לא מאכל ולא מים לשתות כאזנינו שמענו מפי ערביים וישראלים שבאו מאחרת' ממצרי' והמדבר ההוא שמם מאד. ודברי חז"ל כפשטן השוו השואה גמורה ענין משה שלחם לא אכל ומים לא שתה כלל ואליהו גם כן דומה בדומה שהלך בכח האכילה ההיא שלא אכל זולתה כלל ארבעים יום וארבעים לילה שלא יתחייב שיהיה בזה הבדל בין משה לאליהו כל שכן שאינו מוכרח שיהיה ההבדל בניגוד כמו שכתב מהר"יא ז"ל כשמשה עליו השלום לא אכל ולא שתה ואליהו אכל ושתה אבל יהיה ההבדל גדול בבחינות אחרו' שמשה לא הוצרך להכול אכילה אחת קודם הארבעי' כדי שיעמוד ארבעים יום וארבעים לילה בלא אכילה שלא נזכר בתורה שאכל סעודה מפסקת שבכח האכילה ההיא יעמוד ארבעים יום וארבעים לילה אבל היתה עמידתו באותם הארבעים יום וארבעים לילה בכח הדבקות האלהי אשר עמו כי הוא המעמידו בלי אכילה ושתיה על דרך ואתה מחיה את כול' לשון מחיה וכלכלה. ויותר שאת ומעלה מעולה אל משה עליו השלום לא כן באליהו שהוצרך על ידי האכילה ההיא פעמים להעמידו ארבעים יום בין שתהיה אכילה גשמית או רוחנית העוגת רצפים מלבד שאר המעלות להיות שם עם ה' ארבעים יום וארבעים לילה שהוא דבר נורא מאד שילוד אשה יעמוד משתעשע עם קונו ארבעי' יום וארבעים לילה וזהו שאמ' ויהי שם עם ה' ארבעים יום וארבעים לילה לחם לא אכל וכו' שעיקר הפלא הוא היותו שם עם ה' כל כך זמן וגם בלי אכילה ושתיה זו תוספת נס ואליהו ז"ל עם היותו תמיד דבק עם אלהיו ומתבודד במושכלות הו' בפרט באותם הארבעים יום לא היה נע ונד במדבר חלילה אבל מתבודד כפי השגתו אך לא נערך משה עליו השלו' אדון הנביאים. כתב עוד מהר"יא ז"ל אמרו עוד שמשה קבלו ישראל על ידו אהבת המקום ואמרו נעשה ונשמע ועל ידי אליהו אמרו ה' הוא האלהים ההבדל רב כמו שאמרתי שבזמן משה קבלו האהבה האלהית בכל לב אמנם בזמן אליהו בפיהם לבד ורחוק מכליותיהם שהנה לא נמנעו מלעבוד עבודת אלילים. הנה נתבאר מכל זה שהדמויי' שזכרו חז"ל לא הי' בהשואה רק בשתוף או בפוסק עד כאן:

ולע"דן כבר זכרתי שרבים מישראל לאלפים ורבבות שבו בתשובה שלימה וזה הכלל אין גרעון בכבוד משה עליו השלום במה שיתדמה אליהו אליו בענין אחד או בכ"ד דברים כי מעלתו לא תליא בכיוצא בפרטים האלה כי מדרגתו מאוד נעלה על כל הנביאים עין לא ראתה. כתב עוד מהר"יא ז"ל בדמויים שלא זכרו חז"ל הנה קריעת ים סוף שעשה משה אינו דומה לקריע' הירדן לפי שהיה ים סוף עמוק מהירדן לאין שיעור והלכו כמו נד נוזלים ונטבעו המצריים

בתוכו

והוא חורש · מלאו שהיה חורש הוא עם עבדיו שהיו חורשים עם הבקר וי"ב צמדים היו לפניו חורשים · וצמדים ר"ל בקר לפי שהשוורים נצמדים יחד בעת החרישה נקראים צמד וצמדים ות"י תרין עשר פדנין דתורא צמידין קדמוהי : והוא בשנים העשר · מן הי"ב צמדים הוא היה חורש בא' מהם וי"א עבדיו היו כל א' ואחד עם צמדו והוא מתורגם והוא רדי בחד מתרי עשר והספור הזה להורות כי מלאו בי"ב והיה אות כי יהיה ממונה על י"ב שבטי ישראל לנביא ולמזהיר : וישלך אדרתו אליו · כמו עליו וכ"ת ורמא שושיפיה עלוהי ולא פירש אלו אלא שלקחו והלך לו וזהו שאמר וירץ אחרי אליהו עשה לו סימן שילך אחריו ולא אמר לו בפי' כי ידע שיבין כי מיי' יהיה נביא וידע כי האל נתן בלב אלישע ללכת אחריו ולשרתו לפיכך לא עשה אלא סימן ומה שאמר לו לך שוב כי מה עשיתי לך לנסותו אם היה אומ' בלב שלם ופירו' מה עשיתי לך רוצה לומר אם השיתי אדרתי עליך לפיכך אתה רץ אחרי : אשקה נא · במקצת הספרים הש"ין בקמץ חטף : ויפב

תרגום

ואזל מתמן ואשכחית אלישע בר שפט והוא רדי בתרי עשר פדנין דתורא צמידין קדמוהי והוא בחד מתרי עסרא ועבר אליהו לותיה ורמא שושיפיה עלוהי : ושבק ית תוריא ורהט בתר אליהו ואמר אנשוק כען לאבא ולאמא ואיהך בתרך ואמר ליה איזיל תוב ארי מה עבדית לך : ותב

מקרא

וילך משם וימצא את־אלישע בן־שפט והוא חרש שנים־עשר צמדים לפניו והוא בשנים העשר ויעבר אליהו אליו וישלך אדרתו אליו : ויעזב את־הבקר וירץ אחרי אליהו ויאמר אשקה־נא לאבי ולאמי ואלכה אחריך ויאמר לו לך שוב כי מה־עשיתי לך : וישב

רשי

לך שוב · מאחרי : כי מה עשיתי לך · שתבא אחרי : בשלום

רלבג

והוא חורש שנים עשר צמדים לפניו והוא בשנים העשר · ר"ל שהיו שם שנים עשר חורשים היו לכל אחד מהם' צמד בקר ואלישע היה חורש כי הוא היה אחד מהשנים העשר החורשים · ואמנם סופר זה להעיד כי אבי אלישע היה עשיר מאד ועם כל זה כסרד אלישע מבית אביו לשרת אליהו מפני חשקו להשיג החכמה : ויעבר אליהו אליו וישלך אדרתו

ז' פסוקי' והוא והוא בקריא' נסי' ויהי נער מבית לחם יהודה · והנה עמך שמעי בן גרא בן הימיני · וימצא את אלישע בן שפט והוא חורש · אותו תקדישו · והוא יבנה את היכל יי' · אכלו זרים כחו · ואחר בא חצרון :

אליו · ר"ל כי כבר עבר אליהו סמוך לו ובהיותו קרוב אליו מאד השליך כנפי אדרתו עליו עד שכבר הסך אדרתו עליו ואולי עבדו והנה הדגיש תקף אלישע כי רצון אליהו היה אליו שיבא ויחסה תחת כנפיו ולזה עזב את הבקר ורץ אחרי אליהו ואמ' לו שיעזבהו לנשק אביו ואמו ואחר ילך אחרי אליהו : ויאמר לו לך שוב כי מה עשיתי לך · ירצה לפי מה שאתה שב לך לנשק אביך ואמך ושוב אחרי כי זה הוא מה שעשיתי לך ר"ל שכבר עשיתי זה להעיד אותך שתבא לחסות תחת כנפי : ובכלי

כלי יקר

בתוכו באותו עת שהיו ישראל יוצאין לרוחה וכמו שאמרו חז"ל עשרה נסים נעשו לאבותינו על ים סוף ועם זה ראתה שפחה על הים מה שלא ראה יחזקאל בן בוזי ובקריעת ירדן לא היה דבר מזה עד כאן : ולע"רן במה שזכרתי למעלה נוסף על זה · אבל אשדי נרגא על דברי מהר"יא בענין זה והוא שכיון שכל הדמויי' שהזכירו חז"ל הכריח מהר"יא ז"ל שאין הדמויים ההם בהשוואה כי אם בשתוף או בספוק אם כן יקשה למה לא הזכירו הדמוי הזה של קריעת ים סוף והוא גם בשתוף ואעפ"י שלא יהיה בהשואה כמו שהזכירו הכ"ד דברים ואעפ"י שאינם בהשואה ואם הניחו ז"ל מלזכור אלו הדברים לפי שאינם בהשואה אם כן סתירה לדבריו שאמר שהכ"ד שהזכירו לא היה בהשואה רק בשיתוף · וזו קושיא חזקה · והשיב לכבוד מהר"יא ז"ל כי לא יאתה שאותם הכ"ד שהזכירו הם דמויים בשתוף ובספוק לא בהשואה אבל קריעת ים סוף עם קריעת הירדן אינם נכנסים אפי' בסוג בשיתוף או בספוק · וכן נשיב על כל שאר הפרטים שנזכר בע"ה : כתב עוד מהר"יא ז"ל ואמנם בענין האש שירד על המזבח ביום השמיני למילואי' והורידו גם כן אליהו בהר הכרמל הנה לא התפלל משה ע"ה עליו כמו שעשה אליהו והשם יתבר' מעצמו הוריד האש על המזבח להודיע שעשה ה' אל מנחתם והנס הזה אעפ"י שנעשה לפני משה ראוי שיוחס לאהרן מלמשה שאהרן היה הכהן הגדול המקריב ביום ההוא והנה נעשה נס לדוד כיוצא בזה ולשלמה שירד האש להם ולא ימשך מזה שתהיה מדרגתם שוה בנבואה למשה · ככה נאמר באליהו שאעפ"י שנעשה לו נס כיוצא במשה לא יתחייב שיתדמה אליו בנבואה כי אם למדרגת אהרן לא זולת ולהיות השני נסים האלה מורים על מעלת אליהו היותה ממדרגת משה היה שלא זכרו אותם חז"ל בכלל שאר הדמויים · וכבר יאמר אומר שנתעלה אליהו על משה במעשה הנסים במעשה בן הצרפית מה שלא מצאנו במשה שיעשה תחיית המתים ועלותו בסערה השמים שהם הדברים היות' נרשמים וגדולים שנמצאו באליהו ולא נמצא כן במשה · והנה כבר כתבתי בספר מחזה שדי וגם כן בפירוש ספר יהושע על שמש בגבעון דום שהנסים היו' משיגים עצמיים במדרגת הנבואה לשתהיה מדרגתה כפי מדרגת הנסים אשר יעשה הנביא וכמו שכתב הרמ"בם ז"ל בספר המדע משה רבינו עליו השלום לא האמינו בו מפני האותו' כי כל מה שעשה מפני ההכרח עשאו ופירשתי פסוק ולא קם נביא בישראל עוד כו' ואם ההכרח הביא לאליהו להחיות בן הצרפית המתגורר עמה ולמשה לא בא עת צורך האם מפני זה נחשוב שמעלת אליהו גדולה על משה חלילה הנה מכת בכורות שאין בית אשר אין שם מת ומבני ישר' לא מת אחד הנה זה נס גדול כתחיית המתים והנה ההפסד בזולת הסיבות הטבעיות כהויה בזולת סבותיה וכן גם הדבר שהיה במקנה מצרים ומבני ישראל לא מת אחד בהם היה קטן מתחיית המתים · והנה אלישע עשה גם כן נס בתחיי' בן השונמית ועצמותיו אחרי מותו החיו האיש הנקבר האלו וכן ספרו הכתובי' שעשה אלישע נסים שלא עשה אליהו ולא משה וכן ישעיהו עליו השלום עשה נסים שלא עשה משה ואליהו ולא נאמר מפני זה שמדרגתו גדולה על משה עליו השלום חלילה : ואמנם עלות אליהו בסערה השמימה אף שנבינהו כפשוטו שעלה לגרמי השמימיי' יותר נפלא הוא מה שנאמר במשה שעלה אל האלהים שהוא מגיע השמים והבורא אותם כל שכן כי כבר כתבו המפרשים כולם פה אחד שאין ראוי שנחשוב שעלה אליהו בגופו כי לא יכנסו הגופות השפלים בתוך גרמים השמימיים אבל שמים באותו מקום נאמר על החלק העליון מיסוד האויר כמו ערים גדולות בצורות בשמים · ומגדל וראשו בשמים את אוצרו הטוב את השמי' ושהיה ענינו שהש"ית רצה שלא ימות בארץ אבל שיעלה רוח אלהים באויר ושם ישרף גופו ובגדיו והרוח תשוב אל האלהים אשר נתנה והיה זה לסיבה שאזכיר שמה וגם היתה פרידתו ועלייתו בסערה לפי שכל ימיו וגם בעת מותו בסערה ישופנו וענה ה' אותו מן הסערה מה שלא היה כן במשה אדונינו שלא כהתה עינו ולא נס ליחה ולא היה רואה סערה ולא נער כלל בעת דבקותו ונבואתו והיות הפרדת נפשו מגופו באויר ולא בארץ עם ההתבוננות אינו מעלה ולא יתרון במדרגת הנבואה מעשה שנקבר בגיא ולא ידע איש את קבורתו עד היו' הזה ואם משה נגנז גופו בבטן הארץ שלא ידע איש אותו ככה תראה שנגנז ארון הברית אשר היו בו לוחות האבנים והתורה כולה ומי המונע שלא יהיה זה מעלה רמה ונשאה מהשרפה שנשרף אליהו באויר או באש כי הנה לא נשרף הארון אבל נגנז והוא המורה באותו אופן גדולה מהשריפ' כל שכן שלא ידע אדם באיזה אופן נגנז ונקבר מר"עה והוא הנרצה באומרו ולא ידע איש את קבורתו שלא אמר ולא ידע איש את קברו אלא את קבורתו רוצה לומר באיזה אופן נקבר אם נשאר שמה בארץ או עבר משם למקום אחר וכבר אמ"זל משה לא מת אבל עלה ומשמש ברקיע וכן אמ' במסכת סוטה פ"ק תני רבי יוסי אומר מעולם לא ירדה שכינה למטה ולא עלו משה ואליהו למרום שנאמ' השמים שמים לה' והארץ נתן לבני אדם והכתיב וירד ה' על הר סיני למעלה מעשר' והכתיב ועמדו רגליו ביום ההוא על הר הזתים למעלה מעשרה והכתיב ויעל אליהו בסערה השמים למטה מעשרה הנך רואה שזכרו במשה עלייה למרום כמו שזכרוהו באליהו וכן סבר רבי יוסי שלא עלה אליהו למעלה אמנם מהנראה אצלם למטה מעשרה הנה אין זה מקומו וכבר הרחבתי בדרוש זה במחזה שדי אשר לי עד כאן :

ולע"רן זר מאד שאליהו עליו השלום יהיה טעון שריפה בגופו ואפילו שהוא אחרי מותו ואלו היתה השריפה הגונה ומשובחת מן הקבורה ניתנה לכל החסידים ונביאים ואם כן איך יעלה בדעת שישרפו עצמותיו של אליהו וגופו ולא יהיה כא' מהחסידים שלא שלטה בהם רימה וגופם שלם כההיא דאחאי בר יאשיה דגשפיה · גם במ"ש שמשה אמז"ל עליה כאליהו ולא מת משה מחילה מכבודו שמניא מקרא מלא בפ' וזאת הברכה וימת שם משה וכו' ומשה במותו לא כהת' עינו ולא נס ליחה ובנביאים משה עבדי מת והוא מחז' ומרדף אחרי' לא המה באו' וכבר אחז"ל משה לא מת אבל עלה ומשמש ברקיע וכן אמר במס' סוכה בפ"ק כו' כנז"ל בדבריו ובמס' סוכה לא דברו אלא בפסוק ומשה עלה אל האלהים דהיינו למטה מי' לא שיאמר במשה עלייה מעין אליהו כי מיתה כתיב בו במשה כאמור וזה פשוט ומ"ש למעל' מעשרה ולמטה מעשרה זה יובן בסוד העשר ספירות כמו שהבינו המקובלים ז"ל והפילוסופים האלהיים יבינוהו בסוד העשרה שכלים הנבדלים · מעתה נאמר כי אליהו בהיות שגזר הש"ית הנני נותן לו את בריתי שלום והוא שלא יפרד לא גופו מנשמתו ולא נשמתו מגופו אבל יהיה ברית שלום ביניהם וכן שלום בארבעה יסודותיו שלא יפרדו איש מעל אחיו לעולם יתחייב מזה שעד היום גופו קיים ונשמתו בו אלא

שלהיות החומר עכור בחטאו של אד' הראשון שקוד' שחטא היה בלי ספק זך בלי שמרין ושמו שאמרו חז"ל תפוח עקיבו של אדם הראשון היה מכהה גלגל חמה ודברים כפשטן · על כן הוצרך והוכרח למות לזכך אותה החלאה וזהמת הנחש הקדמוני וכשיקומו הגופים בעת התחייה יקומו בדוגמא ותמונה כאשר היו הם בזה העולם אבל יהיה מזוכך מאותה הזוהמת נחש הקדמוני וזה היה תולעת המות שנאמר בה והנה טוב מאד טוב מות · וכיוצא בזה אירע לאליהו בעלותו בסערה השמים נזדכך גופו מאותה החלאת נחש אבל לא נשרף חלילה וכיוצא בזה צריך לומר בכל אותם שנכנסו חיים לג"ע כרבי יהושע בן לוי ואליעזר עבד אברהם וזולתם שהזכירו חז"ל כי בלי ספק לא טעמו טעם מיתה וקבורה ונכנסו חיים לג"ע בגוף ונפש אבל סוף סוף נזדכך גופם הזדככות מספיק ונכנסו לג"ע · וכיוצא בזה על אחת כמה וכמה נזדכך משה בעלותו אל האלהים ולא נשאר בו שמץ זוהמת נחש חלילה כי לא יגורך רע והוא עלה אל האלהים ונזדכך קודם וקירון פניו יוכיח על כל גופו שנזדכך זכוך גדול ובמותו לא נס ליחה שכבר היה מזוכך מזוהמ' נחש והוא בחיי' חייתו ועכ"ז ההזדככות לא עלה משה למעלה מעשרה כמז"ל שהוא סוד עשר ספירות בלי מה שלא יתכן לעלות שם בגוף ונפש · וכן אליהו לא עלה שמה עדיין בהיותו מקושר בגופו בברית שלום אבל הוא במדרגות המלאכים בעולם היצירה כאחד מצבא המרום במרום אבל לא בעשרה של בריאה וכ"ש בעשרה של אצילות אמנם משה שטעם טעם מיתה וקבורה זכה אחרי מותו לעלות למעלה מעשרה וכבר אמרו בס"ה מסכים לזה בפסוק ושבח אני את המתים שכבר מתו מן החיים אשר הם חיים עדנה ודרך רמז כאמר עדנה אפילו אותם שנכנסו בגן עדנה שמדרגת אותם שמתו וטעמו טעם מיתה משובחים יותר מן החיים אשר המה חיים עדנה שלא טעמו טעם מיתה וקבורה והם חיים עדנה כאליהו וכיוצא בו מאותם שנכנסו חיים בגן עדן · באופן שמעלת משה ואפילו שמת גדולה מאד ומשובחת כאמור וזה הענין מקרא מלא הוא וישוב העפר אל הארץ כשהיה והרוח תשוב אל האלהים אשר נתנה לאמר כי לא תשוב הרוח אל האלהים אשר נתנה לשוב לדבקות אל מקום שממנו חוצבה אלא א"כ יקדם שישוב העפר על הארץ כשהיה ואח"כ והרוח תשוב אל האלהים אשר נתנה וכתוב כי לא יראני האדם וחי שבעודו חי דבק עם גופו ואפילו שהוא מזוכך כגופו של אדון הנביאים מרע"ה נאמר בו לא תוכל לראות פני כי לא יראני האדם וחי כמו שאחז"ל ואפילו החי שהוא המלאך וא"כ אליהו אפילו שהשיג במדרגת המלאכים להיות לו מהלכים בין העומדי' האלה עכ"ז לא זכה להשיג מה שהשיג משה ע"ה בשעת מותו ע"י המיתה והפרדו מן הגוף ולפי זה נבחר מות מחיים · ואפשר לומר כי אליהו אשר הוא פנחס כאשר שם נפשו בכפו להמית זמרי ואחז"ל שפרחה נשמתו באותה שעה ואז נכנסו בו נדב ואביהוא אפשר שנאמר שטעם טעם מיתה בלד מה עד שיוכל להשיג מה שמושג על ידי המות אך לא במדרגת מרע"ה · ואל ילוז מעיניך ענין זה כי הוא נכון מאד · כתב עוד מהרי"א ז"ל והעולה מכל זה שלא מצאנו באליהו שלימות ומעלה שיורה על יתרון מדרגתו על מדרגת אדון הנביאים ולא דומה וסוה אליו כ"ש שמצאנו במרע"ה דברים עצמיים בענין הנבואה שלא זכה אליהם אליהו ולא זולתו · אם ראשונה בהיות נבואת משה מאת ה' פנים בפנים ופה אל פה כאשר ידבר איש אל רעהו בלי אמצעי כלל ונבואת אליהו ושאר כל הנביאים היתה על ידי אמצעי וזה ההבדל העליון מכל ההבדלים שנבואת מרע"ה מאת הסבה הראשונה ונבואת הנביאים היו מנבאים ע"י שכל הפועל ועוד שהיתה נבואת משה שורה עליו בהקיץ ביום מעל הכפורת מבין שני הכרובים ונבואת הנביאים היה תמיד בחלום או במרא' ותרדמ' נופלת עליהם כמו שאמר אם יהיה נביאכם כו' במראה אליו אתודע בחלום אדבר בו לא כן עבדי משה כו' פה אל פה אדבר בו כו' · שאר הנביאים היו משיגים אבל רעדה אחזתם שם והיו מתפעלי' כמו שאמר בדניאל והודי נהפך למשחית ולכן אליהו ראה הרוח והרעש והאש בלקיחתו · גם לפי שכולם היו מתנבאים בכח המדמה לזה היו ממשלי משלים כפי הרכבות דמיוניהם ומשה היה מנבא בלי התפעלות חומרו ובהשתמשות חושיו כמו שאמר ודבר ה' אל משה פנים אל פנים כו' שלא היה משתמש בכחו המדמה בנבואתו · שאר הנביאים ואליהו ג"כ לא היו מתנבאים כל עת שהיו רוצי' להנבאות כי אם כאשר היתה שורה עליהם הנבואה הלא תראה שאליהו היה מצטער על שלא היה מגיע אליו הנבואה עד שמפני זה שם לדרך פעמיו ובא אל הר חורב ונטמן במערה אמנ' משה היה מנבא בכל עת שירצה כמ"ש עמדו ואשמע מה יצוה ה' לכם והיה זה לפי שאליהו וכל הנביאי' לא היו מוכנים בכל עת אל הנבואה אבל היו צריכין להכין עצמם אליה ומשה היה מוכן תמיד וכמו שביאר הרב כולו בפי' המשנה · עוד אמר שהמדרגה היותר עליונ' שבנבואה היא קבול הלוחות מעשה אלהים המה והמכתב מכתב אלהים הוא חרות על הלוחות ועם זה נתינת התור' שהוא שלמו' העליון הכולל לאומה והנצחי לעד וזה יוחד בו אדוננו משה ולא נשתתף בו נביא · זולתו כי תכלית כל הנבואות היו קיום נבואת משה ומה שיורה על נבואת מרע"ה הוא היותה חוץ מהמנהג הטבעי ובדרך נס ופלא הוא ישיבתו בהר ארבעים יום וארבעים לילה לחם לא אכל בלי מאכל ובלי משקה ובלי שינה ושאר הדברים ההכרחיים לחי ובסוף העמדה האחרונה בהר קרן פניו המופלא · עוד מצאנו במשה שמהתהפכות ניצוץ זוהר נבואתו נבאו שבעים זקנים וגם ישראל כולו ששים רבואות נבאו ולרוב השפע האלהי הנשפע עליו היה מגיע לכל הקרובים אליו ומה שלא מצאנו בשום נביא אחר · והיה גם כן מקדושתו כל כך שע"י תפלתו נתכפר עון העגל ושב ה' משליחות המלאך וע"ז שרתה השכינה בישראל שהוא המופלא שבנסים והתמידה ארבעים שנה בקרב ישראל מה שלא עשו כן שאר כל הנביאים משה עשה ברצון האלהי מלחמת עמלק ומלחמת מדין ומלחמת סיחון ועוג ברצון האלהי מופלג מה שלא עשה כן אליהו במלחמות אמנם מעלת שאר הנסים הנה נסי מצרים בכמותם וגדלם והיותם לעיני הכל המנגדת כמו שכתב הרב המורה גדלו על נסי שאר הנביאים וגם המן שהתמיד ארבעים שנה ונכללו בו נסים רבים לא נעשה נס יערוך אליו בכל הזמנים · סוף דבר מעלת משה אדונינו בנסים ובנבוא' כבר העידה התורה עליו במה שאין בו ספק באו' ולא קם נביא עוד בישראל כמשה אשר ידעו ה' פנים אל פנים לכל האותות · והמופתים אשר שלחו ה' לעשות בארץ מצרים לעיני פרעה ועבדיו ולכל ארצו · ולכל היד החזקה ולכל המורא הגדול אשר עשה משה לעיני כל ישראל ע"כ :

וילך משם וימצא את אלישע כו' ויעזוב כו' מצאתי בתכא דבי אליהו בסימן רכ"ד מהילקוט כתבתיו בכסוק ויהי המה הולכים הלוך ודבר כו' ויעזב את הבקר מיד הפקיד כל אשר לו וזרע

וישב מאחריו: לנשק לאביו ולאמו אע"פ שלא ספר הכתוב ואחר כך שחט הבקר ועשה סעודה באותו השדה לחורשים ולעם אשר באו אחריו ללוותו וזהו שאמר ויתן לעם
כי מהעם לא היו אתו בשדה כי אם אחד עשר החורשים אלא זהו פירושו כי הלך לקחת רשות מאביו ומאמו ובאו אחריו מאנשי עירו ללוותו כי הוא כפרד מהם: גמד הבקר
אחד מהשנים עשר: בשלם הבשר: בשל להם הבשר כלומר לעם אשר אתו וכ"ת בשיל להון ומרוב מהירותו ללכת אחרי אליהו לא המתין לחטוב עצי' לבשל ובקע כלי הבקר
והוא כלי המחרישה ובשל להם הבשר ומ"ס בשלום במקום להם וכמוהו ארץ הנגב נתתני נתת לי ואמר בנוי העם ועדיין לא זכר העם. וכמוהו ותפתח ותראהו את הילד
ווהמתו חיתו לחם והדומים להם: לך אני וכל אשר לי: לא אמר על דעת שיקח אלא שיהא הכל תחת ממשלתו להטיל מס ועבודה עליהם והוא שלח לו אחר כן לי תתן כלומר מה שאמרת לי הם על דעת כן אמרתי כי מעתה תתן אותם כי אם כעת מחר אשלח את עבדי וגומ' וזה היה בין הדברים הראשונים והאחרונים ומפני זה מיאן אחאב והזקנים בדבריו האחרונים ומה שאמר ולא מנעתי ממנו פירוש לא מנעתי אלא הודיתי לא שיהיו לו ולא שיקחם לפיכך אמרו לו הזקנים לא תשמע ולא תאבה · ובדרש כל מה שאבע בראשונה תבע בשניה חמדה הוא כסף וזהב נשים ובנים כלם חמדה הם אלא מהו כל מחמד עיניך דבר שהוא חמדה מתוך חמדה ואיזו זו התורה הנחמדים מזהב ומפז רב כיון ששמע מלך ישראל כן אמר אין שלי הדבר הזה של זקנים הוא מיד ויקרא מלך ישראל לכל זקני הארץ ויאמרו אליו לא תאבה ולא תשמע לו כיון ששמע מלך ישראל לעצת הזקנים מיד ויאמר מלך ישראל

ויך את הסוס ואת הרכב ואמרו עוד לא נוכל לומר כי מחמד עיניך על ע"א אמר שהרי כתוב ויאמרו אליו הזקנים וכל העם אל תשמע ואל תאבה והלא היו בהם כמה שלא
עבדו לבעל שנאמר והשארתי בישראל שבעת אלפים כל הברכים אשר לא כרעו לבעל וכל הפה אשר לא נשק לו אלא ודאי מחמד עיניך זה ספר תורה ואמרו עוד מפני מה
זכה אחאב למלכות עשרים ושתים שנה מפני שכבד את התורה הכתובה בכ"ב אותיות ר"ל תיבות כי בפסוק ויאמר למלאכי בן הדד וגו' כ"ב תיבות ובן הדד מושב בתיבה אחת
לפי שהוא שם אחד ויש נסחאות כתוב בהן מפני שכבד את התורה שנתנה בכ"ב אותיות: כי אם

וַיָּשָׁב מֵאַחֲרָיו וַיִּקַּח אֶת־צֶמֶד הַבָּקָר
ג' · ג' וַיִּזְבָּחֵהוּ וּבִכְלִי הַבָּקָר בִּשְּׁלָם הַבָּשָׂר
וַיִּתֵּן לָעָם וַיֹּאכֵלוּ וַיָּקָם וַיֵּלֶךְ אַחֲרֵי
ג' אֵלִיָּהוּ וַיְשָׁרְתֵהוּ׃
כ
א וּבֶן־
הֲדַד מֶלֶךְ־אֲרָם קָבַץ אֶת־כָּל־חֵילוֹ
ג' וּשְׁלֹשִׁים וּשְׁנַיִם מֶלֶךְ אִתּוֹ וְסוּס
וָרָכֶב וַיַּעַל וַיָּצַר עַל־שֹׁמְרוֹן וַיִּלָּחֶם
בָּהּ׃ וַיִּשְׁלַח מַלְאָכִים אֶל־אַחְאָב
ט'ח' לשון קרתא וא' לשון עירה מֶלֶךְ־יִשְׂרָאֵל הָעִירָה׃ וַיֹּאמֶר לוֹ
כֹּה אָמַר בֶּן־הֲדַד כַּסְפְּךָ וּזְהָבְךָ לִי־
י"ב ס"ף הוּא וְנָשֶׁיךָ וּבָנֶיךָ הַטּוֹבִים לִי־הֵם׃
וַיַּעַן מֶלֶךְ־יִשְׂרָאֵל וַיֹּאמֶר כִּדְבָרְךָ
ב'הוטעני אֲדֹנִי הַמֶּלֶךְ לְךָ אֲנִי וְכָל־אֲשֶׁר־לִי׃
וַיָּשֻׁבוּ הַמַּלְאָכִים וַיֹּאמְרוּ כֹּה־
אָמַר בֶּן־הֲדַד לֵאמֹר כִּי־שָׁלַחְתִּי
אֵלֶיךָ לֵאמֹר כַּסְפְּךָ וּזְהָבְךָ
ג' וְנָשֶׁיךָ וּבָנֶיךָ לִי תִתֵּן׃
כי

וְתַב מִבַּתְרוֹהִי וּנְסֵיב יַת פַּדַּן תּוֹרַיָּא
וְהַדְמֵיהּ וּבְמָנֵי תוֹרַיָּא בַּשִּׁיל לְהוֹן
בִּסְרָא וִיהַב לְעַמָּא וַאֲכָלוּ וְקָם וַאֲזַל
בָּתַר אֵלִיָּהוּ וְשַׁמְשֵׁיהּ׃ וּבַר הֲדַד
מַלְכָּא דַאֲרָם כְּנַשׁ יַת כָּל מַשִּׁרְיָתֵיהּ
וּתְלָתִין וּתְרֵין מַלְכִּין עִמֵּיהּ וְסוּסָוָן
וּרְתִיכִין וּסְלֵיק וְצָר עַל שֹׁמְרוֹן וְאַגִּיחַ
קְרָבָא בַהּ׃ וּשְׁלַח אִזְגַּדִּין לְוָת אַחְאָב
מַלְכָּא דְיִשְׂרָאֵל לְקַרְתָּא׃ וַאֲמַר
לֵיהּ כִּדְנַן אֲמַר בַּר הֲדַד כַּסְפָּךְ
וְדַהֲבָךְ דִילִי הוּא וּנְשָׁךְ וּבְנָךְ
שַׁפִּירַיָּא דִילִי אִנּוּן׃ וַאֲתֵיב מַלְכָּא
דְיִשְׂרָאֵל וַאֲמַר כְּפִתְגָּמָךְ רִבּוֹנִי
מַלְכָּא דִילָךְ נַפְשִׁי וְכָל דִילִי׃ וְתָבוּ
אִזְגַּדַּיָּא וַאֲמָרוּ כִּדְנַן אֲמַר בַּר הֲדַד
לְמֵימַר אֲרֵי שְׁלָחִית לְוָתָךְ לְמֵימַר
כַּסְפָּךְ וְדַהֲבָךְ וּנְשָׁךְ וּבְנָךְ לִי תִתֵּן׃
אלהין

ויאמר לו כה אמר בן הדד ר"פ הוא חד מן י"ב ויאמר דסבירין ויאמרו וסימ' נמסר בסדר מטות: הם י"ב ס"פ וסי' נמסר בסדר יתרו:

רשי

בשלם הבשר: בישל להם את הבשר כך פירשו דונ"ש ומנחם וכן תירגמו יונתן כשני תיבות ואני אומ' אין צריך לחלקו לשתי תיבות ומהו בשלם הבשר בשלם לשני השוורים את הבשר שלהם שהגמל אין פחות משנים: ויתן לעם: מרוב שמחה עשה משתה: כי שלחתי אליך וגו' לי תתן ידעתי כי תתנם לי אבל אמרת אני גוזל עליך: כל

רלבג

ובכלי הבקר בשלם הבשר: ר"ל בשל להם הבשר וכאשר נתבשל נתן לעם אשר בשדה ואכלו וקם והלך אחרי אליהו ושרתו כדי שילמד יותר מחכמתו ממה שילמדו שאר תלמידיו כי המשרת הוא תמיד עם הרב ורואה מנהגיו ושומע דבריו תמיד וילמד יותר ממה שילמד התלמיד שאינו משרת: לך אני וכל אשר לי: ר"ל שתחת ממשלתך אני לעבדך ולעשות לך מס: אם

מנחה קטנה

ויתן לעם ויאכלו וגו' עשה סעודה כדי להפריד משם מתוך שמחה כי אין השכינה שורה אלא מתוך שמחה: ובן הדד וגו' וי"ו המשיכות בא להורות אין שנתקיימה דבר ה' שאמר לאליהו שע"י מלך ארם יעשה נקם בישראל ועתה סיפר הכתוב המשך הענין שע"י שלימם אחאב על מלך ארם נתקיים הדבר בגזירה שהוא ועמו יפלו ביד ארם: כה אמר בן הדד וגו' הנה כוונת בן הדד היה בשלחו למלך ישראל מלאכים ושם בפיהם דברים הסובלי' ב' פרושים למען ידע אם יש' יראה ומרך לב לאחאב או אם יתחזק להלחם עמו שאם יענה לו אחאב קשות ידע שדעתו להלחם עמו ואם יענה לו רכות יראה כי ירך לבבו וצוה לשלוחיו לאמר כה אמר בן הדד ששם הדברים בפיהם לדבר באותו לשון ממש הסובל ב' פרושי' ואם ישאל אחאב להמלאכים פירוש הדברים הם יאמרו לו אין אנו יודעי' הכוונה אם הוא שרוצה שתך הכנעה לבל שתהי' מוכנע תחת ידו ויעלה מעליך מס כפי הוראת פשטי הדברים שיקח בידים כל מחמד עינין כי כה אמר בן הדד כספך וזהבך לי הוא וגו' ואתה אחאב תבין ותשכיל מתוך הדברים מה הכוונה בזה לפי אומדן דעתך כי לא פורש לנו בן הדד כוונתו בענש' ויען מלך ישראל ויאמר כדברך אדני המלך אני משכים עמך כדברך שאני מודה לך הדברים לבד להיות מוכנע לך באמרי לך אני וכל אשר לי ומקבל אני עלי אדנותך באשר אמרת · וישבו שנית ויאמרו המלאכים שאלנו פי בן הדד ופירש לנו הדבר כי שלחתי אליך ביית' כוונתי לאמר לי תתן כל מחמד עינין אלא שהשלוחי' קלקלו: שלא שאלו הכונן' כי אין זה כבוד למלך לשנות דבריו ע"כ אמר אין כאן שינוי מדברי הראשוני' כי כן היתה כוונתי בפעם ראשון ואיני כמוסיף על דברי כי אם מפרש דברי הראשוני': ויאמ' דברו כלומר אל תמנעו מפני הכבוד מלומר למלך תשובתי זאת כי אם דברו וגו' מדברו לו דבר קשה ברוגזא ולא בניחותא · אל יתהלל חוגר חרב וגו' כי אולי ימגרנו ואחרנו תבא בלבו:

כלי יקר

ודע כל השדה מלא שנאמר וישב מאחריו וגו' ע"כ · נראה שלמדו בן מג"ש שאמר כאן מאחריו ונאמר להלן ותבט אשתו מאחריו ותהי נציב מלח · ורש"י ז"ל בשלם הבשר בשל להם את הבשר כך פי' דונש וכתיב בשני תיבות ואני אומר אין צריך לחלקו לב' תיבות ומהו בשלם הבשר בשלם לשני השוורים את הבשר שלהם שהגמל אין פחות משנים ע"כ · ועיין הרד"ק ז"ל והרלב"ג ז"ל ומהרי"א ז"ל כדהרד"ק ז"ל. שהגיד שהיו י"ב למדים כנגד י"ב שבטים שיהיה נביא עליהם · ועם היות משיחת אלישע בזכרת אל אליהו בסוף נבואתו ומשיחת חזאל ויהוא קודמת. הגיד הפסוק כי הקרה ה' את אלישע לפני אליהו בלכתו מהר חורב · והשליך אדרתו עליו לבחון בשיכה אם יניח אלישע את כל הון בית אביו · וילך אחרי אליהו ולזה כשעבר אליהו נגדו השליך קלת אדרתו כאילו הורה באותו סימן שיהי' נביא לה' וילבש אדרת אליהו ונבואתו וגם ניבא על כיולא בזה שבעת הסתלקו מן העולם ישליך אדרתו ועם היות שלא דבר אליהו עם אלישע רק מפני כנף אדרת שנער אשר נגע בבשרו התפעל אלישע כ"כ שעזב את הבקר ורץ אחרי אליהו ושאל אליו רשות ללכת לנשק אביו ואמו ולקחת רשות מהם ואז ילך אחריו ואליהו השיבו לך שוב כי מה עשיתי לך. והוא פי' לך שוב בדרל"בג ופי' תיבת מה כמו מה רב טובך שאמר לו לך אל אביך ואמך ושוב מהרה כי מה ודבר גדול עשית לך ז ואחר שדבר גדול עשיתי לך אין ראוי שתשליכהו אחרי גוך וכן עשה אלישע: ואבא מהר"י ז"ל בדרשותיו כתב כי האהבות ג' דמיונית טבעית שכלית · דמיונית והיא אהבת הממון ותכף בהשלכת אדרת אליהו אליו והשקפתו אליו עזב הדמיונית. והשליכה אחרי גוו שהרי הניח כל הלמדו עם היותו בתחלה הוא בעצמו משתדל כמ"ש והוא בשנים העשר · והטבעית היא אהבת הקרובים ולז"א אשקה לאבי ולאמי ואמר לך כי ידעתי שתשוב כי מה עשיתי לך ר"ל כי מה ודבר מועט הוא מה שעשיתי לך בערך מה שאני עתיד לעשות לך ממעלה וכבוד וקדושה שתשיג. האהבה השכלית שהוא אהבת הש"י והדבקות בה' · ולע"דן מלשון וילך משם בקפלה לו הארץ והלך משם ופגע באלישע ושלא כנצרך עוד למ' יום שניים בחזרה בלי אכילה ושתיה אלא וילך משם וימצא בהסח הדעת את אלישע והגיד הכתוב שהיה אלישע להוט אחרי בעליתים המדומים והוא חורש י"ב למדים שהיא עבודה רבה והוא בעצמו היה משתדל בכל הי"ב והוא השתדלות כמרץ כיהלולי יוכל אדם א' בב' למדים והוא בי"ב ר"ל מטפל בכל הי"ב יחדיו ועכ"ז בעבור אליהו וישלך אדרתו אליו בשתיקה. אלא שרמז לו בכנף האדרת כמנהג הקורא את חבירו בהנפת סודר כך ויעבור אליהו וישלך אדרתו אליו ולא עליו שלא השליכה עליו אבל השליך הלנף והניפו אליו כלפי פניו והי' זה רמז קריאה ולזה ויעזוב את הבקר ר"ל התיר הלמדים מלמידתם שבטל המלאכה ולהכי לא כתיב ויעזוב את הלמדים אלא ויעזוב את הבקר שהיו בלי למיד ובטלות מהחרישה ובסמוך כתב ויקח את למד להודיע ששני בקרים לבד זבח כי הוא המספיק לא כל הבקרים כי למה ישחית המותר · ואמר לך שוב ר"ל לך ושוב במהירות שתהא השיבה בהליכה ותכופה אליה בלי איחור · ודע כי כפי המובן מדחז"ל שכבר היה אלישע מקודם עם אליהו ונמצא עמו ושרתו בענין הכרמל שאחז"ל בפ' אשר יצק מים ע"י אלישע דהיינו שיצק מים רבים אל הברכ' אשר בבית סאתים שנעשו אצבעותיו של אליהו כמעיינות כנז"ל בפ' ויבנה את האבנים כו' בשם תנא דבי אליהו · ובלכתו בורח אל המדבר פי' מאליהו והוכרח אלישע לשוב לחרוש מפני פחד איזבל ועתה בחזרת אליהו מצאו לאלישע · והגיד אשקה נא לאבי כו' שכבר הרגיש בו אלישע שזאת הקריא' היא למשחו תחתיו וזה הכיר בהשלכת האדרת אליו כאילו אמר אתה תלבש' תחתיו ולז"א אשקה נא לאבי ולאמי כי נשיקה של פרישות היא זו כמו ותשק ערפ' לחמותה וזהו אשק' לאבי ולאמי להפרדי מהם ואלכה אחריך לעולם ויאמר לו לך שוב אפשר שא"ל לך שוב תמיד הלוך ושוב כי מה עשיתי לך האם אני אוסר עליך שלא תלך הלוך ושוב לאביך ולאמך אשר היא מצוה גדולה:

וישב מאחריו כו' עיין רש"י ז"ל והרד"ק ז"ל וכן הרלב"ג ומהרי"א ז"ל בדרש"י שחט להם לשמחה הלמד בקר שהיה אלישע חורש בו והאכילו להם · וישרתהו והשמוש הזה הוא שתחול הנבואה על משרתיהם ולעפ"י שלא יהיו מוכנים אליו כראוי וזה לפי שהמשרת עומד תמיד עם האדון שכן נחה רוח אליהו על אלישע ורוח משה על יהושע:

ובן הדד כו' וישלח כו' ויאמר כו' ויען כו' וישיבו כו' כי אם כעת כו' תנחומא כספך וזהבך לי הוא שלח לו מלך ישר' כדברך אדוני המלך לך אני כו' שלח לו פעם שנית כי אם כעת מחר כו' וכי כל מה שתבע בראשונה אינו חמדה · כסף וזהב חמדה הם וכה"א יבואו חמדת הגוי'

וכה"א לא תחמוד כסף וזהב עליהם נשים הם חמדה שנא' הנני לוקח את מחמד עיניך במגפה בנים הם חמדה שנא' והמתי את מחמדי בטנם נמצא כל מה שתבע בראשונה גם הוא חמדה א"כ מהו כל מחמד עיניך הוי או' דבר שהוא חמד' מתוך חמדה היא התורה שנ' הנחמדי' מזהב כו' עכ"ל: ולע"דן לדקדק כפל הלשון בקושייתו שמקשה אותה פעמים שהרי אמר וכי מה שתבע בראשונ' אינו חמדה וכסף וזהב כו' ואח"כ או' נמצא כל מה שתבע בראשונה גם הוא חמד' וא"כ מהו כל מחמד עיניך · ונראה שמתחלה הקשה מהלשון דמדקאמר בשאלתו הב' כל מחמד עיניך מכלל שבשאלתו הא' לא היתה מחמד וע"ז מקש' וכי כל מה שתבע בא' אינו חמדה לזאת הקושיא היא מהלשון והקושיא הב' מקשה מהענין דמאחר שנמצא שכל מה שתבע בא' גם הוא חמד' מהו כל מחמד עיניך פאלו הדבר הזה קשה מהא' שהרי א"ל כאן כל מחמ' עיניך · ומפינו אלא נתרצה אחאב בזו הב' ומשני שזו הב' חמדה מתוך חמדה · ואפשר לפ' בהפך שמתחל' הוקשה לו מהענין ופי' כל מה שתבע בא' אינו חמד' שראינו שסבר וקביל בתיבת' לא כן בשאלה הב' והלא כסף וזהב חמדה כו' ובסוף דבריו מקשה מהלשון ואו' נמצא כל מה שתבע בא' גם הוא נקרא חמד' וא"כ מהו דקאמר ל' הנני לוקח כל מחמ' כו' כאלו זה כך' חמדה והדברים הקודמים אינם נקראים חמד' ומשני כו' או' דבר שהיא חמדה מתוך חמדה · ואמר כסף וזהב חמדה הם לפי שהייתי יכול לומר הכסף וזהב אינו חמדה לפי בעלי השכל והבוטחים בה' כי הם דמיון לזה אמר דא"הכ שאינו חמדה אבל לגבי הגוים ובן הדד חמדה הם ז"ש כסף וזהב חמדה וכה"א יבואו חמדת כל הגוים שהיא חמד' אל הגוים לא שלפי האמת יהיו חמדה אבל חמדת כל הגוים הם ובן הדד גוי הוה ולגבי דידיה כסף וזהב חמדה הם ולזה אמר לא תחמוד כסף וזהב עליהם ר"ל אותו הכסף והזהב אשר על האלילים לא תתן לו תורת חמדה וחשיבות ז"ש לא תחמוד כסף וזהב עליה' אבל יהיה בעיניך כאילו הזהב הבל וכלא חשיב וכיון דגבי ע"א הוא דאסר לתת לו תורת חמד' וחשיבות מכלל דשאר כסף וזהב דעלמ' מותר לתת לו תורת חמד' וז"ש וכה"א לא תחמוד כסף וזהב עליהם דמינה ילפינן דכסף וזהב חמד' הם · אמנם בנשים הכשרות ומצילות האדם מן החטא ומדריכות בניהם לתורה וכן הבני' אשר הנה נחלת ה' בנים ברא מזכה אבא בהם אמר בלשון אחר והוא אומרו נשים הם חמדה ר"ל הם חמדה לפי האמת וכן גבי בנים אמר בנים הם חמדה ולא אמר חמדה הם כמו גבי כסף וזהב שאמר חמד' הם: ובמסכת סנהדרין פ"א מפני מה זכה אחאב למלכות כ"ב שנה מפני שכבד את התורה שניתנה בכ"ב אותיות שנא' ויאמר למלאכי בן הדד אמרו לאדוני המלך כל אשר שלחת אל עבדך בראשונ' אעשה והדבר הזה לא אוכל לעשות מחמד עיניך מאי היא לאו ס"ת ודילמא ע"א לא ס"ד דכתיב ויאמרו לו הזקנים וכל העם לא תאבה לו ולא תשמע ודילמא סבי דבהתתא מי לא כתיב ויסר הדבר בעיני אבשלום והזקנים ואמר רב יוסף סבי דבהתתא התם לא כתיב וכל העם הכא כתיב וכל העם וא"א דלית בהו צדיקי' דכתיב והשארתי בישר' ז' אלפים כל הברכים אשר לא כרעו לבעל כו' עכ"ל · ואין להקשות הענין זה אחר כמה שנים למלכו הוה והיאך זכה בשבילו לכ"ב שנה וקודם שאירע זה למה זכה · כי זו הוראה שתמיד כבד את התורה ולומדיה ואעפ"י שהיה עובד ע"א. וסופו זה הוכיח על תחלתו ולכך זכה לכ"ב שנים · ומה שהיה רוצה בן הדד ס"ת אולי היה להעתיקו והסור לתתו לו משום לא עשה כן לכל גוי ומשפטים בל ידעום · או היה רוצה בו בתורת משכון שלא ימרוד בו ויהיה הס"ת ממושכן תחת ידו ולא רצה לא זה ולא אותו · למדנו מאלו המאמרים טעם למה שנתרצה בשליחות הראשונה ולא נתרצה בזו האחרונה · ועיין רש"י ז"ל והרד"ק ז"ל ולי נראה דגם לגירסת הכתובה בכ"ב אותיות א"א לפרש כדבריו שפי' שע"פ ויאמר למלאכי בן הדד קאמר דהא הכתובה בכ"ב אותיות על התורה קאמר מלבד מה שנדחק בהו' בכ"ב אותיות שר"ל תיבות כי הוא דוחק גדול אותיות לחוד ותיבות לחוד · והנכון לו' הגימטריא שלו שבאו בפסוק ההוא כ"ב תיבות כנגד כ"ב אותיות של תורה · ולפי שכבדה מלאו לבו לכתוב ולו' כ"ב תיבות אלא בזכות כ"ב אותיות של תורה · ועיין הרלב"ג ז"ל וכן מהרי"א ז"ל כדהרד"ק ז"ל והוסיף כמ"ש ויצב על שומרון וילחם עליה אין פירושו שעשה בפועל ועלה לצור על שומרון ולהלחם בה אבל פי' ע"ד ויצא יעקב מבאר שבע וכו' והא"כ יפרש מה שקרהו בדרך ולכן פרש"י ז"ל וילך הרגה יצא ללכת לחרן וכן בן הדד יצא להלחם בשומרון וקודם גמר מחשבתו מאליהו צריה רבות רעות כי הוא שלח ראשונ' לאמר לו כספך וכו' וזהבך לי הוא וכו' ואחאב השיבו לדברך אדוני המלך לך אני כו' לפי שאחאב חשב שהי' מחשבת בן הדד להתכבד לפני מלכים אשר אתו ואחאב השיבו

שבכל

כִּי אִם־כָּעֵת מָחָר אֶשְׁלַח אֶת־עֲבָדַי אֵלֶיךָ וְחִפְּשׂוּ אֶת־בֵּיתְךָ וְאֵת בָּתֵּי עֲבָדֶיךָ וְהָיָה כָּל־מַחְמַד עֵינֶיךָ יָשִׂימוּ בְיָדָם וְלָקָחוּ׃ וַיִּקְרָא מֶלֶךְ־יִשְׂרָאֵל לְכָל־זִקְנֵי הָאָרֶץ וַיֹּאמֶר דְּעוּ־נָא וּרְאוּ כִּי רָעָה זֶה מְבַקֵּשׁ כִּי־שָׁלַח אֵלַי לְנָשַׁי וּלְבָנַי וּלְכַסְפִּי וְלִזְהָבִי וְלֹא מָנַעְתִּי מִמֶּנּוּ׃ וַיֹּאמְרוּ אֵלָיו כָּל־הַזְּקֵנִים וְכָל־הָעָם אַל־תִּשְׁמַע וְלוֹא תֹאבֶה׃ וַיֹּאמֶר לְמַלְאֲכֵי בֶן־הֲדַד אִמְרוּ לַאדֹנִי הַמֶּלֶךְ כֹּל אֲשֶׁר־שָׁלַחְתָּ אֶל־עַבְדְּךָ בָרִאשֹׁנָה אֶעֱשֶׂה וְהַדָּבָר הַזֶּה לֹא אוּכַל לַעֲשׂוֹת וַיֵּלְכוּ הַמַּלְאָכִים וַיְשִׁבֻהוּ דָּבָר׃ וַיִּשְׁלַח אֵלָיו בֶּן־הֲדַד וַיֹּאמֶר כֹּה־יַעֲשׂוּן לִי אֱלֹהִים וְכֹה יוֹסִפוּ אִם־יִשְׂפֹּק עֲפַר שֹׁמְרוֹן לִשְׁעָלִים לְכָל־הָעָם אֲשֶׁר בְּרַגְלָי׃ וַיַּעַן מֶלֶךְ־יִשְׂרָאֵל וַיֹּאמֶר דַּבְּרוּ אַל־יִתְהַלֵּל חֹגֵר כִּמְפַתֵּחַ׃ וַיְהִי כִּשְׁמֹעַ אֶת־הַדָּבָר הַזֶּה וְהוּא שֹׁתֶה הוּא וְהַמְּלָכִים בַּסֻּכּוֹת וַיֹּאמֶר אֶל־עֲבָדָיו שִׂימוּ וַיָּשִׂימוּ עַל־הָעִיר׃ והנה

אלהין כעידנא הדין מחר אשלח ית עבדי לותך ויבלשון ית ביתך וית בתי עבדך ויהי כל רגגא בעינך ישוון בידיהון ויסבון: וקרא מלכא דישראל לכל סבי ארעא ואמר דעו כען וחזו ארי בישתא דין בעי ארי שלח לי לנשי ולבני ולכספי ולדהבי ולא מנעית מיניה: ואמרו ליה כל סביא וכל עמא לא תשמע ולא תיבי: ואמר לאזגדי בר הדד אימרו לריבוני מלכא כל דישלחתא לעבדך בקדמיתא אעביד ופתגמא הדין לא איכול למעבד ואזלו איזגדיא ואתיבוהי פתגמא: ושלח ליה בר הדד ואמר כדין יעבדון לי דחלתא וכדין יוספן אם יספוק עפרא דשמרון למיסב בשעולי פרסת ריגלי עמא דעמי: ואתיב מלכא דישראל ואמר אימרו ליה לא ישתבח דמזדרז ונחית בקרבא כגבר דנצח וסליק מנה: והוה כד שמע ית פתגמא הדין והוא שתי הוא ומלכיא במטליא ואמר לעבדוהי איזדרזו וכמנו על קרתא: והא

ולוא ל״ה מלאים וסי׳ נמסר בסדר ויקרא: יוסיפו ד׳ כ״ב חסרי׳ י״וד וסי׳ וכל ישראל ישמעו ויראון קדמאה · וישלח אליו בן הדד · ועתה יוספו לחטא · אמרו בגוים לא יוספו לגור · הלין יוספו כתיב חס׳ י״וד בתראה · בני עולה דשמואל · לראבה עוד יסיפו כתיב חסר וי״ו · ולא יוסיפו בני עולה דדברי הימים · כי ארך ימים ושנו׳ חיים · יוסופו כתיב מלא דמל׳ ושארא יוספו כתיב: ישפק ג׳ב׳ כתיב שי״ן וחד כתיב סמ״ך וסימ׳ אם ישפק עפר שמרון · ישפוק עלימו בפימו · ביגיגו יספוק זירב אמריו לאל:

רשי

כל מחמד עיניך ישימו בידם ולקחו · והלא כל הראשונים דברי חמדה הם אלא מהו מחמד עיניך חמדה מחוך חמדה זה ספר תורה שנאמר בו הנחמדים מזהב ומפז רב אמר אחאב בלבו דבר גדול זה מבקש אין זו שלי לבדי של זקני ישראל היא לפיכך ויקרא לכל זקני הארץ אע״פ שהיו עובדים ע״א היו מכבדין את התורה: אם יספוק עפר שומרון לשעלים וגו׳ · למיסב בשעולי פרסת ריגלי עמא דעמי עפר שנדבק בפרסת רגלים זהו לשעלים · לשון מדרך כף רגל וכן במשעול הכרמי׳ וכן מי מדד בשעלו מים שדרך בים סוף שנאמר דרכת בים סוסיך: אם יספוק · אם יש די: דברו אל יתהלל חוגר כמפתח · אימרו ליה לא ישתבח דמיזדרז וגחית בקרבא כגבר דנצח וסליק מנה אל יתהלל החוגר חרבו לרדת למלחמה שאינו יודע אם ינצח אם לאו: כמפתח · כמפתח חגורת חרבו שעלה כבר מן המלחמה ונצח כך אין לאדוניך להתהלל בדבר העתיד: שימו · כלי המצור על העיר:

נביא

רדק

כי אם כעת מחר · כתרגמו אלהין כעידנא הדין מחר: לא אוכל לעשות · שתתפש בתינו ותקח כל המחמד והנשים והבנים הטובים אלא מה ששלחת בראשונה שיהיו לך ותחת ממשלתך הדב׳ ההוא אעשה ואשמע לך בדב׳ ההוא: כה יעשון · לשון שבועה: אם יספוק עפר שמרון לשעלים · כל כך העם רב אשר אתי כי כל עפר שמרון ידבק בפרסות רגליהם ולא יספוק ועל הדרך הזה ת״י אם יספוק עפר׳ דשמרון למיסב בשעולי פרסת רגלי עמא דעמי ויש לפרש לשעלים ענין מי מדד בשעלו מים שהוא האגרוף ופירו׳ אם כל אחד מן העם אשר אתי יקח מלא אגרופו מן העפר אשר בשמרון לא יספיק: ויאמר דברו · אמרו לו זה המשל וכת״י אימרו ליה: אל יתהלל חוגר כמפתח · חוגר החרב להכנס למלחמה אין לו להתהלל כי אינו יודע מה יקרהו במלחמ׳ כמפתח החרב שכבר יצא ונצח המלחמה הוא יוכל להתהלל: ויאמר שימו · פירוש שימו כלי מלחמה להלחם על העיר: וישימו על העיר · הכינו כלי מלחמה להלחם על העיר וטרם ששמו הם על העי׳ יצאו נערי שרי המדינות בדבר הנביא כי בסכות היו שותין עדיין כשיצאו נערי שרי המדינות בדב׳ הנביא וא״כ וישימו על העיר אינו אומר שעשו כן אלא שהכינו כלי המלחמה להלחם אל העיר וי״ת שימו איזדרזו ותרגם וישימו על העיר וכמנו על קרתא א״כ לדברין פירוש וישימו על העיר שמו מארב על העיר ושאר החיל היו עדיין בסכות כשיצאו נערי שרי המדינות: והנה

רלבג

אם יספוק עפר שמרון לשעלי׳ · ר״ל שלא יספיק עפר שמרון לכל העם אשר אם׳ ברגליו אם יקח כל אחד מהם ממנו מלא שעלו והוא מלא אגרופו: ויאמ׳ דברו אל יתהלל חוגר כמפתח · ר״ל שכבר אמר למלאכי בן הדד שיאמרו לאדוניהם שאין ראוי שיתהלל בכנוס המלחמה מי שהוא חוגר החרב ללכת למלחמ׳ ואף על פי שיש לו חיל רב כמו שראוי להתהלל מי שהוא מפתח החרב אחר שובו ממלחמה ונצח אויביו · כי לא ידע החוגר מה יקרה לו כי לפעמים ינצח החיל המעט החיל הרב: ויאמר אל עבדיו שימו · ר״ל החיל והמלחמה על העיר: בנערי

כלי יקר

שכל שלו לענין מס לא שיעלם · ובן הדד הבין דברים כפשוטן ורצה לקחת׳ ושהודה לו אחאב כן כדי שיעלה מעליו ולזה פי׳ לו הדברים בשליחות הב׳ במקום לי הם לי תתן שיתנם אליו כאילו אמר לו מה שאמרתי בראשונ׳ לי הם פירושו שלי תתן שאל״כ כעת מחר אשלח אליך את עבדי ולא ימתינו עד שאתה תתן בידם והוסיף אחר כך בשליחות זה הב׳ ג׳ דברים הא׳ שרוצה לקחתם ולז״א לי תתן במקום לי הם והב׳ שגם לא היה רוצה שהוא יתנם ברצונו אבל הם יקחו בידם עבדיו בחזקה והג׳ שלא די הכסף והזהב והנשים והבנים אלא גם כל דבר שיהיה מחמד עיניו יקחו ולז״א אחאב דעו נא וראו כי רעה זה מבקש ר״ל ראו מה ששוא זה שהוא מבקש עכ״פ להלחם בנו אחרי שהו׳ מתעולל עלילות ושואל דברים כמנעים שהאדם יודה בהם · והם השיבוהו אל תשמע בשליחות הב׳ ולא תאבה אפי׳ בראשון אמנם אחאב תפס המיצוע והוא שהודה לו במה שהודה בראשונה ובן הדד באף ובחמה שלח לו כה יעשון וכו׳ ה׳ע״כ · ולע״דן כי בשליחות ראשונה כספך וזהבך לי הוא משועבד וכן נשיך ובניך הטובים לי הם לשרתני ואחאב השיב כדברך אדוני המלך והטעם שכיון שלך אני כי אדוני אתה מינה שמה שקנה עבד קנה רבו וכל אשר לי לך הוא כיון שלך אני הכל בכלל וחזר שני׳ בן הדד כה אמר בן הדד לפר׳ דבריו הראשונים בא כמהרי״א ז״ל וז״ש כי שלחתי אליך לאמר כספך כו׳ כיון בתיבת לאמר להודיע שדבריו אלה בכלל דבריו הראשונים הם ז״ש כי שלחתי אליך בשליחות הראשון כונתי היתה בו לאמר לך שכספך וזהבך ונשיך ובניך לי תתן תכף ואתה הבנת דברי לקולא לי הם לשעבוד ואין כן כונתי אלא לי תתן · והוסיף לו בשליחות הזה שלא די לו במה שיתן לו כספו וזהבו של אחאב כי אם גם כל כסף בתי עבדיו באופן שיהי׳ המלך דל ודך וכל עבדיו ג״כ באופן שלא תהיה להם תקומה ז״ש את ביתך ואת בתי עבדיך וזה חרה לו מאד שא״כ לא רצה להניח בישראל משען ביד המלך וכל משענה בכל בתי יש׳ להגיחם כמצולה שאין בה דגים ולזה רצה אחאב לקרא לכל זקני ישראל לב׳ סבות הא׳ כי בשלו הוא רשאי ולא בשל אחרים והב׳ כי ראה שרעה הוא מבקש לעקור את הכל וז״ש ויקרא מלך יש׳ לכל זקני הארץ להודיעם כי גם עליהם כלת׳ הרעה ויאמר דעו נא וראו כי רעה זה מבקש שהרי בתחלה כי שלח אלי לבדי הודיתי לו ז״ש כי שלח אלי לנשי ולבני ולכספי ולזהבי החרשתי ולא מנעתי ממנו לפי שהי׳ פרטי אלי ולנשי ולבני ולכספי ולזהבי אמנם כעת רעה גדולה שרוצה אליכם ולנשיכם ולבניכם ולכספיכם ולזהביכם · ולזה ענו ויאמרו הזקנים וכל העם אל תשמע לו במה שהרבה לקחת מן הכלל כולו שהיא רעה גדולה הרעה הכוללת וע״כ אפי׳ שמיעה לא תשמע דברים בטלים כאלה ורעים מאד ואפי׳ השליחות הא׳ שהיה פרטי אליך ולא תאבה אמנם אחאב השיב תשובה ממוצעת והיא אמרו לאדוני המלך ר״ל כי אדוני המלך כל מה שתגזור עלי אקיים ז״ש כל אשר שלחת אל עבדך בפרטות ולא אל הכלל אעשה והוא השליחות אשר בראשונה אמנם הדבר הזה הכללי לקחת כל כספם וזהבם ובני ונשי כל יש׳ זה הדבר לא אוכל לעשות שאינו ברשותי כ״א ברשות כל בני יש׳:

כי אם כעת מחר כו׳ עיין הרד״ק כתרגום אלהן כעידנא הדין מחר ע״כ · ולהרד״ק ולמהרי״א ז״ל הוסיף הלקיחה ממש ושיקחהו בחזקה: ולע״דן בהבנת כי אם כעת מחר שהוא בלתי מתיישב דהי״לל כעת מחר כו׳ מהו כי אם · ונראה שהוא מקושר עם הפ׳ הקודם והכי קאמר כי שלחתי לאמר כו׳ ר״ל התכלית בשליחותי וגלותי אזנך היה לאמר לך ולהודיעך שכספך ובניך לי תתן ר״ל שאם הייתי מקדים וזריז לשלוח היית מרויח שני דברי׳ בזריזות האחד שלי תתן ולא לאנשי חיל השוללים והשודדים והייתי מחזיק לך טובה תמיד בתתך אותם לי מתתך אותם לאנשי׳ אחרי׳ והב׳ ביותך נותן אותם אתה מדעתך ולא שיקחום ממך בעל כרחך אלא בטובתך שהוא בזוי ז״ש כי שלחתי אליך לאמר כו׳ התכלית היה כדי שלי תתן לא לזולתי ותתן בלי הכרח ועוד השמש במרומים שתוכל לשלח׳ עתה כי אם תתאחר עד כעת מחר לא יועיל לך כי אשלח את עבדי אליך והם יוסיפו רעה בחיפוש שיחפשו את ביתך ואת בתי עבדיך והנה כל מחמד עיניך כולו לא ישאירו עוללות וישימו בידם וילכו להם ולקחו לעצמם כמלאת כי אתם חסרים ואני בלתי נהנה · ובזה מדוקדק לשון כי אם כעת מחר שכונתי למהר על דבריו ולא לאחר עד כעת מחר כאמור · וכבר זכרתי בפסוק הקודם שהוסיף החיפוש ושיהיה הענין כללי את ביתך ואת בתי עבדיך · ויקרא מלך ישראל וגו׳ ויאמרו אליו ויאמר כו׳ הכל מפורש בפסוקים הקודמים על נכון · וע״פ שיטת חז״ל שאמר כל מחמד עיניך זו תורה הנחמדי׳ מזהב ומפז רב אולי רצה לעקור כל ס״ת מישרא׳ ומבתיה׳ וז״ש וחפשו את ביתך ואת בתי עבדיך והיה כל מחמד עיניך ישימו בידם ולקחו ולא ישאירו כלל אפי׳ ס״ת אחד ולז״א כולם כי זו רעה גדולה:

ויאמר למלאכי כו׳ כבר זכרתי שיש כ״ב תיבות בפסו׳ כזה שהשיב אחאב לבן הדד בהתשוב׳ לבן הדד בתיבה אחת כי כן שמו בן הדד והכונה שנשען על זכות כ״ב אותיו׳ שבתור׳ להשיב כ״ב תיבות שבפסוק זה לבן הדד ולא פחד ממנו ולזה זכה למלוך כ״ב שנה לפי שכבד את התורה של כ״ב אותיות בכ״ב תיבות אלה כן למדתי מהרד״ק ז״ל:

וישלח אליו בן הדד כו׳ עיין רש״י ז״ל והרד״ק ז״ל וכן הרלב״ג וכן מהרי״א ז״ל והוסיף כה יעשון לי אלהים כמו ששאלתי ממך ועוד יוסיפון להרע אותי יותר מאשר שאלתי ממך אם יספיק עפר שומרון לכל העם אשר ברגלי אם יקח כל א׳ מלא אגרופו ע״כ · ולע״דן שאמר לו בן הדד אלו הדברים אשר שלחת אלי אינם אלא שאתה בוטח באלהים שלך והפוך הוא שאלהים בעוזרי כי כה יעשון לי כמו שאמרתי לעשות לך ויותר שכה יוסיפון אם יספוק עפר שומרון לכל העם אשר ברגלי אבל אם יספיק העפר של שומרון לכל העם אשר ברגלי לשעלים לא יעשון לי האלהים דבר ואם כן לשון קללה הוא ולא לשון שבועה:

ויען מלך ישראל כו׳ ילמדנו אל יתהלל חוגר כמפתח אמר לו אני מלך בן מלך וזה מוטל מלכו׳ עכשיו ומתגאה ע״כ · וחוגר לשון מתחיל לחגור השררה אמנם מי שהוא מלך בן מלך במות אביו היה מפתח השררה וחוזר ותגרה מחדש · ועיין רש״י ז״ל וכן הרד״ק ז״ל וכן הרלב״ג ז״ל וכן מהרי״א ז״ל · ולע״דן ויען מלך ישראל ויאמר דברו ר״ל דברי הבאי ודברי הבל וריק כי לא מעלה ולא מוריד לי אם דבר תדברו דברים כאלה כי אל יתהלל חוגר כמפתח וא״כ מה יתן ומה יוסיף לי דבריכם לכן דברו נא כרצונכם · ואילו כדברי המפרשים הי״לל דברו אל בן הדד:

ויהי כשמע את הדבר הזה כו׳ עיין רש״י ז״ל וכן הרלב״ג ז״ל וכן מהרי״א ז״ל והוסיף או אמר שימו שישימו איש חרבו על ירכו להלחם על העיר ע״כ · ועיין הרד״ק ז״ל:

ולע״דן שכשמוע אחאב את הדבר הזה חרה לו עד מות והיה הוא והמלכים שותים בסוכות ולא בטל המשתה והשתיה כדת אבל צוה לעבדיו ביחוד הסרים אל משמעתו שימו לבבכם לנקום זאת החרפ׳ וישימו על העיר עבדיו לבדם כי חשב כי בהם די והותר ושאר כל המחנ׳ של שאר המלכים לא משו מקרב המחנה ולא שמו על העיר ואפי׳ בן הדד היה שותה הוא והמלכים ולא שמו על העיר אלא עבדיו של בן הדד לבדם ובזה ניחא שבאלה נערי שרי המדינות היה בן הדד שותה שכור בסוכות · ולפי זה ניחא שהו׳ וישימו ששמו ממש ולא כדפי׳ הרד״ק ז״ל שהכינו לשים וטרם ששמו הם על העיר יצאו נערי שרי המדינות שאין צורך כלל לאלו הבלבולים אלא וישימו ממש אבל היו עבדיו של בן הדד לבדם כאמור כי שאר העם אוכלי׳ ושותים ובן הדד ג״כ שותה עם המלכי׳:

והנה נביא אחד כו׳ חז״ל זה מיכה וכן רש״י ז״ל הוא מיכיהו בן ימלא ע״כ · וכן הרד״ק ז״ל וכן מהרי״א ז״ל: ולע״דן לדקדק למה לא נזכר שמו בפי׳ · ומהו נביא אחד ולא אמר והנה נביא נגש וכו׳ ונראה כי לפי שנביאי ה׳ היו נחבאים מפחד איזבל כנז״ל · לזה הזכירו סתם לומר שבסתר בא אל אחאב ולא נתפרסם היותו מיכיהו בן ימלא פן יהרגוהו קוד׳ בואו אל אחאב ולזה הזכירו הכתוב סתם והנה נביא סתם ולפי שלא תחשוב שהיה זה מנביאי השקר אל לה לזה אמר והנה נביא אחד מיוחד או נביא ליחיד מיוחד יתברך וית׳ ונביאי השקר רבים ולזה אמר ויגש אל אחאב בסוד אליו ולא בפומבי כי יהרגוהו נביאי השקר ואיזבל · ואמר לו הראית בעיניך את כל ההמון הזה הנני נותנו בידך ואעפ״י שאין לך זכות ויהיה כדי שתדע כי אני ה׳ ותשוב אלי ולחכמינו ז״ל בסמוך נוהו ה׳ מצוה קטנה כדי שיזכהו בשבילה:

ויאמר אחאב במי ויאמר כו׳ במדרש הנני נותנו בידך אמר אחאב באיזה זכות אמר הקב״ה הנני נותן לו מצוה קטנה שתעמוד לו שנאמר ויאמר מי יאסור המלחמה ואמר אהה למה לא אסרו עבדיו מרכבתו אלא הוא בעצמו אסר כדי להרבות לו שכר והיו יוצאים והורגים אף

איש

והנה נביא אחד · אמרו כי הוא מיכיהו בן ימלא : בנערי שרי המדינות · והנערי' האלה היו גדולים אצלו כי כן מנהג המלכים שיגדלו באצריהן בני השרים הגדולים וי"א כי הם בני התערובו' שלוקח המלך בני השרים עמו להיות לו ערבון שלא ימרדו בו השרים · ומה שאמר בנערי שרי המדינות ר"ל לא תצטרך להביא חיל ופרשים מחוץ אלא באות' שעמך נערי שרי המדינות והחיל אשר אתך בעיר ואפשר שנאספו אל שמרון חיל מן הערים האחרות או היו משמרון השבעת אלפים ואפשר שאותם שבעת אלפים היו אותם אשר לא כרעו לבעל : מי יאסור המלחמה · כענין ויאסור את רכבו שהוא ענין טיקוס הרכב כי ראש המלחמה יקרא אוסר לפי שהוא מתחיל והעם אחריו ולמה שאל אחאב מי יאסר ומי יאסור אלא הוא שהיה מלך אלא לפי שהיה עובד ע"א והקב"ה עושה עם ישראל נס חשב אחאב שלא יעשה הקב"ה הנס אם יהיה שם הוא לפי שהוא עובד ע"א לפיכך שאל מי יאסור המלחמה ויאמר אתה : שותה שכור · שותה ומשתכר כאדם בוטח שלא היה חושש לחיל שומרון : עזר אותו · שהיו עוזרים אותו : תפשום חיים · מה שאמר תפשום חיים תפשום אחד הוא אלא ששנה מפני הכפל ר"ל בין יצאו למלחמה בין יצאו לשלום תפשום חיים כי היה בדעתו כי היו מתגברי' עליהם האנשים אשר היה הוא שולח אליהם עד שאם ירצו לתפשם חיים שיוכלו כי לא יעל' בלב אנשי שמרון שיצאו להלח' עמם כיון שיגעו אליהם מפחדם אליהם לפיכך אמר תפשום חיים ובגאוה ובגודל לבב אמר : ואלה יצאו מן העיר · פי' אלה אשר יצאו מן העיר נערי שרי המדינות והחיל אשר אחריהם כלומ' החיל אשר נתמנו ללכת אחריה' הכו איש את אישו : ויכו איש אישו · מן האנשי' אשר יצאו משמרון כל איש מהם הכה איש הבא לנגדו מארם אנש' שלח מלך ארם שיהם לראות אם למלחמה יצאו אם לשלום יצאו וכיון שראו ארם כי הכו האנשי' אשר שלחו אליהם וראו כי עצתם הופרה חשבו כי הגבורה והכח עמה' שלא פחדו מאנשיה' וינוסו כי פחד אלהים נפל עליהם : על סוס ופרשים · נמלט על סוס שהיה רוכב עליו ופרשים שהיו עמו גם כן נמלטו ולא אמר כמה פרשים אלא מיעוט פרשים שנים וי"ת על סוסי' ואמיה ת רי' רתיכין ונסחא אחרת מצאתי גבי סוסוון ועמיה תרין זוג פרשי' : ויצא מלך ישראל · אחרי אשר יצאו נערי שרי המדינו' ומקצ' החיל אחריה' התחילו להכות בארם ראה מלך ישראל כי החלה התשועה יצא אחר כך כי עדיין היה לבו נקפו עד שראה כי החלה התשוע' וכשו ארם יצא גם הוא ושאר החיל אשר נשארו בעיר ורדפו גם הוא אחרי ארם : ויך את הסוס ואת הרכב · כי ארם שהיו רוכבי סוסים ורכב היו נסי' על הסוסים ועל הרכב והם באים אחריהם והיו מכים הסוסים ומפילים הרכב והרוכבי' נופלי' והיו מכים בהם כי לא הכה הסוס והרכב אלא בעבור הרוכבי' שהיו נסים ואלו היו משיגים אותם לא היו מכים הסוסים והרכב ות"י ומחא ית סוסוותא ומגיר ית רתיכיא :

רשי

נביא אחד · הוא מיכיהו בן ימלא : בנערי שרי המדינות · הם בני התערובות שהיו כל השרים של שאר האומות נותנים בניהם תחת ידו ערבים שלא ימרדו בו : מי יאסור המלחמה · יערוך לצות אותה לא אתה תחלה וכה תמיתנו ועת'תריעו: שבעת אלפים · אומר אני הם שאמר עליהם כל הברכים אשר לא כרעו לבעל שבעת אלפים : בסוכות · שעשה להם מפני החמה : לתשובת

רלבג

בנערי שרי המדינות · ידמה שבני שרי המדינות היו גדולים עם המלך בשמרון והיו אצלו לערבון שלא ימרדו בו שריו : פקד את כל העם כל בני ישראל שבעת אלפים · ר"ל שכבר פקד כל ישראל שהיו בשמרון וכבר היו שבעת אלפים ואלה לבדם יצאו להלחם עם חיל מלך ארם : אם לשלו' יצאו תפשו' חיים · ר"ל שאיך שיהיה שיצאו לשלו' או למלחמ' יתפשו' חיים ולא יהרגום : ויכו איש את אישו · ר"ל שכבר הכה כל אחד מהם האיש הבא אליו לתפשו : ויך את הסוס ואת הרכב · יתכן שהכה אותם להרוג הרוכבי' אלפי

13 וְהִנֵּה נָבִיא אֶחָד נִגַּשׁ אֶל־אַחְאָב מֶלֶךְ־יִשְׂרָאֵל וַיֹּאמֶר כֹּה אָמַר יְהוָה הְרָאִיתָ אֵת כָּל־הֶהָמוֹן הַגָּדוֹל הַזֶּה הִנְנִי נֹתְנוֹ בְיָדְךָ הַיּוֹם וְיָדַעְתָּ כִּי־אֲנִי יְהוָה׃ 14 וַיֹּאמֶר אַחְאָב בְּמִי וַיֹּאמֶר כֹּה־אָמַר יְהוָה בְּנַעֲרֵי שָׂרֵי הַמְּדִינוֹת וַיֹּאמֶר מִי־יֶאְסֹר הַמִּלְחָמָה וַיֹּאמֶר אָתָּה׃ 15 וַיִּפְקֹד אֶת־נַעֲרֵי שָׂרֵי הַמְּדִינוֹת וַיִּהְיוּ מָאתַיִם שְׁנַיִם וּשְׁלֹשִׁים וְאַחֲרֵיהֶם פָּקַד אֶת־כָּל־הָעָם כָּל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל שִׁבְעַת אֲלָפִים׃ 16 וַיֵּצְאוּ בַּצָּהֳרָיִם וּבֶן־הֲדַד שֹׁתֶה שִׁכּוֹר בַּסֻּכּוֹת הוּא וְהַמְּלָכִים שְׁלֹשִׁים־וּשְׁנַיִם מֶלֶךְ עֹזֵר אֹתוֹ׃ 17 וַיֵּצְאוּ נַעֲרֵי שָׂרֵי הַמְּדִינוֹת בָּרִאשֹׁנָה וַיִּשְׁלַח בֶּן־הֲדַד וַיַּגִּידוּ לוֹ לֵאמֹר אֲנָשִׁים יָצְאוּ מִשֹּׁמְרוֹן׃ 18 וַיֹּאמֶר אִם־לְשָׁלוֹם יָצָאוּ תִּפְשׂוּם חַיִּים וְאִם לְמִלְחָמָה יָצְאוּ חַיִּים תִּפְשׂוּם׃ 19 וְאֵלֶּה יָצְאוּ מִן־הָעִיר נַעֲרֵי שָׂרֵי הַמְּדִינוֹת וְהַחַיִל אֲשֶׁר אַחֲרֵיהֶם׃ 20 וַיַּכּוּ אִישׁ אִישׁוֹ וַיָּנֻסוּ אֲרָם וַיִּרְדְּפֵם יִשְׂרָאֵל וַיִּמָּלֵט בֶּן־הֲדַד מֶלֶךְ אֲרָם עַל־סוּס וּפָרָשִׁים׃ 21 וַיֵּצֵא מֶלֶךְ יִשְׂרָאֵל וַיַּךְ אֶת־הַסּוּס וְאֶת־הָרָכֶב וְהִכָּה בַאֲרָם מַכָּה גְדוֹלָה׃

וְהָא נְבִיָּא חַד קְרִיב לְוָת אַחְאָב מַלְכָּא דְיִשְׂרָאֵל וַאֲמַר כִּדְנַן אֲמַר יְיָ הַחֲזֵיתָא יַת כָּל הֲמוֹנָא סַגִּיאָה הָדֵין הָא אֲנָא מְסַר לֵיהּ בִּידָךְ יוֹמָא דֵין וְתִידַע אֲרֵי אֲנָא יְיָ׃ וַאֲמַר אַחְאָב בְּמַן וַאֲמַר כִּדְנַן אֲמַר יְיָ בְּעוּלֵמֵי רַבְרְבֵי מְדִינְתָא וַאֲמַר מַן יְתַקֵּים קְרָבָא וַאֲמַר אַתְּ׃ וּמְנָא יַת עוּלֵמֵי רַבְרְבֵי מְדִינְתָא וַהֲווֹ מָאתַן וּתְלָתִין וּתְרֵין וּבָתְרֵיהוֹן מְנָא יַת כָּל עַמָּא כָּל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל שַׁבְעָא אַלְפִין׃ וּנְפָקוּ בְּטִיהֲרָא וּבַר הֲדַד שָׁתֵי רַוֵּי בְּמַטַּלְיָא הוּא וּמַלְכַיָּא תְּלָתִין וּתְרֵין מַלְכַיָּא מְסַעֲדִין לֵיהּ׃ וּנְפָקוּ עוּלֵמֵי רַבְרְבֵי מְדִינְתָא בְּקַדְמֵיתָא וּשְׁלַח בַּר הֲדַד וְחַוִּיאוּ לֵיהּ לְמֵימַר גֻּבְרִין נְפָקוּ מִשָּׁמְרוֹן׃ וַאֲמַר אִם לִשְׁלָמָא נְפָקוּ אֲחוּדוּנוּן כַּד חַיִּין וְאִם לִקְרָבָא נְפָקוּ כַּד חַיִּין אֲחוּדוּנוּן׃ וְאִלֵּין נְפָקוּ מִן קַרְתָּא עוּלֵמֵי רַבְרְבֵי מְדִינְתָא וְחֵילָא דְבָתְרֵיהוֹן׃ וְקַטְלוּ גְּבַר גַּבְרוֹהִי וְאַפְּכוּ אֱנָשׁ אֲרָם וּרְדַפוּנוּן יִשְׂרָאֵל וְאִשְׁתֵּיזֵיב בַּר הֲדַד מַלְכָּא דַאֲרָם עַל סוּסָוָן וְעִמֵּיהּ תְּרֵין זוּג פָּרָשִׁין׃ וּנְפַק מַלְכָּא דְיִשְׂרָאֵל וּמְחָא יַת סוּסְוָתָן וּמַגִּיר יַת רְתִיכַיָּא וּמְחָא בֶּאֱנָשׁ אֲרָם מָחָא סַגִּיאָה׃

ויגש / וקריב

הגה"ה ר"פ בסי' וסי' נמסר ברי' סיפר' : ויאמר אחאב חד מן ב' פסוקים דאית בהון ד' פעמים ויאמר וסי' ויאמר יצחק אל אברהם · ודין : בצהרים י"ב וסימ' נמסר לעיל בסיפר סימ' י"ח : יצאו ח' קמצין וסימ' נמסר בספר יהושע סימן ב' : תפשום ג' וסימ' ויאמר יהוא תפשום · ויאמר אם לשלום ב' בו :

כלי יקר

איש עכ"ל · והכריחם ז"ל שני הכרחיות האחד מי הביא אחאב לשאל במי כי על הסתם כל ישראל בכלל ומספיק שאמר לו הנני נותנו בידך היום ואם כן למה שאל במי · ועוד הכרח שני ויאמר מי יאסור המלחמה כי ודאי אחאב יאסור על כן הכריחו שאלת במי באיזה זכות ושאלת מי יאסור המלחמה פירושו מי יאסור הרכב לצאת המלחמה ויאמר אתה תאסור בעצמך כדי שתחשב לך לצדקה והמצוה היא בא' משני פנים · האחד ההכנעה להוסרה הוא בעצמו ולא עבדיו · והשני שיעשה הוא מצוה זו דרך קנאה לשם ה' ולכבוד ארצו אהבה מקלקלת השורה כענין פרעה ויאסור את רכבו ואת עמו לקח עמו · ומצוה זו העמוד לך · ועיין רש"י ז"ל וכן הרד"ק ז"ל והרלב"ג ז"ל ומהרי"א ז"ל נערי שרי המדינות הם הנערים ההולכים רגליים לפני השרים והם גרועים ומעטים שהרי לא עלו אלא סך מאתים שנים ושלשים להורות כי אין מעצור לה' להושיע ברב או במעט ואפי' מעוטים ופחותי הערך נערי שרי המדינות וראש המלחמה הנקרא אוסר יהיה אחאב עצמו והאמין בה' ובדברי הנביא עם היות שהוסיף על דבריו כשפקד אחרי הנערים שבעת אלפים איש ואולי היו ז' אלפים אשר לא כרעו לבעל כדהרד"ק ז"ל וכן בכל הכתוב לעיל · ואמר כי מאת ה' היתה זאת שיבא אחאב את מלך ארם והמלכים אשר אתו כדי שתהיה ביניהם שנאה גדול' ושיהיה אחאב אוסר המלחמה בעצמו כדי שתגדל השנאה ולזה במלחמה שנפל אחאב צוה מלך ארם לא תלחמו את הקטן ואת הגדול כי אם אל מלך ישראל לבדו ע"כ תורף דבריו ז"ל · ולע"דן שלפי פשט"י רנה שיהיה הנצחון הזה ע"י נערי שרי המדינות הפחותים כדמהרי"א ז"ל להראות כי ביד הנערים יפילה' את ל"ב מלכים על כן שאל אחאב האם יהיה גם כן אוסר המלחמה הוא הראש שיהיה איש רך ופחות הערך מעין הנערים כדי שיגדל הנס ז"ש ויאמר מי יאסור אולי לא ירצה ה' שיהיה אחאב אלא זולתו רק מהרקים ופוחזים ויאמר אתה כי בו יגדל הנס עם היותו עובד ע"א ילאים בזבות בבטחון שיבטח לצאת במתי מספר האמנה הזאת חשבה לו לצדקה וז"ש אתה :

ויפקד את נערי שרי המדינות כו' עיין רש"י ז"ל וכן הרד"ק ז"ל · ומהרי"א ז"ל ועיין הרלב"ג ז"ל · ולע"דן לדקדק איך עבר אחאב דבר ה' שאמר בנערי שרי המדינות לבד והוא הוסיף את הז' אלפים · ועוד כפל פקד את כל העם כל בני ישראל · ונראה כי אחאב ראה דבר ה' מפליא לעשות בנערי שרי המדינות המעטים בכמות ואיכות וכוסף עוד מיעוט חסידות אשר בישראל בעת ההיא כי נטו אחרי ע"א ולזה ראה לפשר בין שתי הקצוות כי דבר ה' יקים לעול' ואין להוסיף אלא נערי שרי המדינה לבדם אבל נכון הוא שילטרף אחריהם שבעת אלפים אשר לא כרעו לבעל בתפלה ותחנון וזכות כשרות' תחזיק ביד נערי שרי המדינות לנצח וז"ש ויפקוד נערי שרי המדינות כו' ואחריהם פקד את כל העם אחריהם ולא עמהם שלא לעבור את פי ה' שא אחריה' באחרונה ישעו למשמרת כי זכותם מסייעת את נערי שרי המדינו' והוא מה שהודיע בהו' ואחריה' · ואמר פקד את כל העם כל בני ישראל ז' אלפים שלא היו אלא העם הנמצאים בשומרון כי אם הכשרים כדרש"י ז"ל אשר לא כרעו לבעל אשר האנשים האלה שלמים הם בעבודת ויראת ה' שהם הם כל בני ישראל שבשאר אינם בני ישראל וכלא חשיבין כיהם רשעים אבל אלה הז' אלפים אשר לא כרעו לבעל וכל הפה אשר לא נשק לו הם לבד בני ישראל ז"ש כל בני ישראל ז' אלפים הם ולא יותר והוא דקדוק נכון מסייע לדרש"י והמפרשים ז"ל כי אלה הז' אלפים הכשרים ומגבותו של אחאב שהוסיף להביא השבעת אלפים למדנו שבחו שלא בחר אלא בכשרים וקיים שלא הוציא למלחמה אלא כשרים לקיים מי האיש הירא ורך הלבב מן העבירו' שבידו ילך וישוב לביתו כו' :

ויצאו בצהרים כו' עיין רש"י ז"ל והרד"ק ז"ל · ולע"דן הודיע הכתו' שלעפ"י שהיו מובטחי' מהשם ית' מהנצחון עכ"ז עשו השתדלות מה מן הבא בידם והוא לאתם בצהרים פתאום שאז אינו עת מלחמה והיה בן הדד אז שותה שכור שעם היותו כבר שכור לא נמנע מלשתות עוד עד שיגיע לשכרותו של לוט והיה מהפתיות שלהם שלא הניח מלך אחד יושב על משמרת והשאר יאכלו וישתו בטח כי מה' יצא הדבר להפילם וזהו שפרט לך הכתוב כאן פעם שנית מנין המלכים ואמר והמלכים שנים ושלשים מלך עוזר אותו לו' ולא א' בהם יושב על משמרת המלחמה אלא יחד כל הל"ב אוכלים ושותים עם בן הדד ואמר עוזר אותו בלשון יחיד להמעיט איכותם כי יהיו כקש לפני רוח וכמ"ש הפ' וראית סוס ורכב לשון יחיד כי כן הם בעיני ה' כי אם הם עם רב הם ממך ומסיבת מעסיך הרעים ולא תירא מהם כי הש"י יכלה אותם וז"א מלך עוזר כאילו כולם כאחד · מלך יחיד עוזר יחשבו לבד שהרי לא נוה הש"י לצאת לקראתם כ"א רל"ב איש :

ויצאו נערי המדינות בראשונה וכו' זה יוכיח מה שזכרתי שראה אחאב לקיים דבר ה' שלא יצאו בראשונה אלא נערי שרי המדינות לבדם כדבר ה' בי חיל השבעת אלפים אחרונ' ישעו ויוכיח כן אומרו וישלח בן הדד לראות מה זה ויגידו לו לאמר אנשים יצאו משומרון כי לשון אנשים מורה על כי מתי מספר יצאו מן העיר מכלל שאז לא יצאו עדיין החיל של שבעת אלפים :

ויאמר אם לשלום יצאו כו' עיין הרד"ק ז"ל וכן הרלב"ג ז"ל · ומהרי"א ז"ל הביא בשם המפרשים ז"ל כי להיותו שכור שינה וכפל דבריו תפשום חיים חיים תפשום · והוא ז"ל פי' כי חיים הוא שם משותף יאמר על החיים שהוא שם דבר כמו כי חיים הם למוצאיהם חיים שאל ממך · ופעמים יהיה שם התואר כמו חיים כולכם היום ולפי דרך השותפים האלה נוכל לפרש מאמר בן הדד אם לשלום יצאו יתפשו אותם חיים ולא יהרגום ויהיה כאן חיים שם התואר ואם למלחמה יצאו חיים תפשום ר"ל שיתפשו חייהם מהם וזה יהיה כשיהרגו אותם ויהי' חיים בכאן שם דבר ע"כ · וק"ק למה לא ידבר בפי' הרגו אותם גם לשון תפשום הי"ל חיים תפשו שהתפיסה חוזרת אל החיים : ולע"דן שהכוונה אם לשלום יצאו יתפשום חיים שאם לא יוכלו לתפשם חיים אל יתפשו אותם מתים כי מה פשעם כיון שלשלום יצאו אמנם אם למלחמה יצאו חיים יהיה יותר נבחר שיתפשו אותם כדי להנקם מהם ואם לא יוכלו חיים אז תפשום מכל מקום בין חיים ובין מתים כיון שה"א באופן אחר ואם למלחמה יצאו אין ראוי שימלט אחד מהם · וזה יורה בקדימת תיבת חיים ואיחור תיבת תפשום שחיים הוא למצוה מן המובחר ותפשום הוא תפשום מכל מקום בין חיים או מתים איש אל ימלט :

ואלה יצאו כו' עיין הרד"ק ז"ל ומהרי"א ז"ל לא הזכיר הכתוב שיצא מלך שומרון שהיה לבו נקפו עד שראה שהתחילה הישועה ואחר כך ויצא מלך ישראל · ולע"דן שלשון הפסוק כיון להודיע דמהרי"א ז"ל וז"ש ואלה יצאו מן העיר שאין כוונת הכתוב שאלה אשר יצאו הכו איש אישו כדהרד"ק ז"ל דא"כ לא הי"לל ויכו איש איש בוי"ו שא הכו איש אישו כיון שהוא גיזרת הכתוב הקודם אבל כוונת הכתוב לו' ואלה יצאו מן העיר ר"ל ואלה לבד יצאו מן העיר נערי שרי המדינו' וכו' ולא יצא אחאב המלך עמה' למורך לבבו וקטן אמנה היה עד שראה הנצחון אז יצא מלך ישראל ואומרו והחיל אשר אחריה' אין פירושו החיל אשר נגררין אחריהם אלא אשר אחריה' פירושו שאחרונ' ישעו בכל מסעיהם כי לנערי שרי המדינות ניתנה הנצחון ליכנס ראשונה למלחמה אלא שאחר שראו החיל נצחון נערי שרי המדינות הכו גם הם איש אישו :

ויכו איש אישו עיין הרד"ק ז"ל והרלב"ג וכן מהרי"א ז"ל :

ויצא מלך ישראל וכו' עיין הרד"ק ז"ל וכן מהרי"א ז"ל שאחאב קטן אמנה ובאחרונה יצא וכן הרלב"ג

רדק

ויגש הנביא · הוא הנביא הנזכר למעלה ונביא אח': לך התחזק · בפתח ולא כן ברוב הלווי בפתח וכמוהו והתענג על יי' בפתח ופירוש התחזק שתכין עצמך למלחמ' כי עתיד הוא לעלו' עליך בסוף השנה או פירוש התחזק במעשי' טובים ולעקור ע"א שהרי ראית והכרת כי יי' הוא האלהים ושקר הפסל לתשועה שנתן כל ההמון הזה בידך : לתשובת השנה · כתרגומו לזמן סופא דשתא שתשוב השמש לנקוד' אשר החלה ממנה בראש השנה : אלהי הרים · כי אמרו זה הנצחון לא מגבורתם ומהמונם כי אנחנו היינו רבים מאד עליהם אם כן מכח אלהיהם היה להם זה אלהי הרים הוא והיה לו כח לעזרם במלחמה שנלחמנו אתם בהר : אם לא נחזק מהם · תרגמו אם לא נחזק מהם אם נלח' במישור : הסר המלכי' · אמרו זה בעבו' שלא יתגאו החיל כשיראו מלכים ראשים עליהם ותשים הפחות במקומם כדי שיתחזקו יותר להלחם בחיל הנופל כדי שיהיה כמו שהיינו בתחילה במניין : ויעל אפקה · ואפקה לבני יהודה הוא ואע"פ שנמצא אפק בנחלת בני אשר זה אפק היה לבני יהוד' כי אשר ממלכו' אחאב היה ואע"פ שהיה לבני יהודה היאך עלו שם אלא לפי שהיה לפני העיר הזאת מישור גדול חנו שם וקראו להם לבני ישר' להלחם עמהם שם ובני ישראל הלכו לקראתם : התפקדו וכלכלו · התפקדו החיל אשר יצאו במלחמ' הראשונה : וכלכלו · כלומר היו כלם שלא נפקד מהם איש באותה המלחמה וכמו שהיו אז כן יצאו עתה למלחמה הזאת וי"ת איתמניאו ואיזדמנו : כשני חשיפי עזים · אמר בו התרגום כתרין גזרי עזין כלומר שני עדרים קטנים מן העזים : מלאו את הארץ · קל' וראוי להדגש : ויאמר אל מלך ישראל : אמר לו פעם אחר פעם לחזק בלבו כי מיי' התשועה וכן ויאמר המלך ויאמ' לאסת' המלכ' ויאמר יצחק אל אברה' אביו ויאמר אבי · ובדרש אמירה ראשונה אמר לו ונתתי את כל ההמון הזה בידך שניה אמר לו אם יפול בן הדד לידך אל תחמול עליו לפיכך בשחמל עליו אמר לו יען אשר שלחת את איש חרמי : יען אשר אמרו · כלומר לא בצדקתך וביושר לבבך כי לא עזבת הבעלים בראותך התשועה הגדולה שעשה לך האל ועזרך ברעתך הלא להקדיש שמו יעשה האל עמכם גם לפי שאמרו אלהי הרים הוא ולא אלהי עמקים · וידעתם כי אני יי' · כי אולי בתשועה הראשונה חשבתם כי מקרה היה עתה תוכלו לדעת כי מיי' היתה התשועה :

מנחה קטנה

אלהי הרים אלהיהם שהוא אלהי השמים כי גבהו ע"כ מתשלתו עד ההרים הגבוהים וההרים לא מה שהוא למטה מההרים · או ירצה כיון שקבלו עליו אלוהותו בהר הכרמל ואמרו ה' הוא אלהי' השמי' ובכרו ע"ז משם ע"כ עמד להם הזכות בהר לנצח אותנו לא כן במישור ששם עמדו ע"ז ולא בימרו אותם עדין אנו נחזק מהם ופיו הכשילם ולא אמרו אנו נחזק מהם אלא אם לא נחזק מהם שהודו בפיהם שלא יחזקו מהם · עוד ירצה אלהי הרים אלהיה' הנה אפשר שהמלחמה תלויה באלהי העם או במזל המלך אם הוא על אלהי העם אל תירא כי אלהי הרים אלהיהם ואולם נלחם במישור וגו' ועל דבר המזל אולי המלכים האלה איזה מהם הוריע מזלו לפיכך ואת הדבר הזה עשה הסר המלכים וגו' :

תרגום

וְקָרֵיב נְבִיָּא לְוַת מַלְכָּא דְיִשְׂרָאֵל
וַאֲמַר לֵיהּ אִיזִיל אִיתַּקַּף וְדַע וַחֲזֵי יַת
דְּתַעְבֵּיד אֲרֵי לִזְמַן סוֹפָא דְשַׁתָּא
מַלְכָּא דַאֲרָם סָלֵיק עֲלָךְ׃ וְעַבְדֵי
מַלְכָּא דַאֲרָם אֲמָרוּ לֵיהּ אֱלָהָא
דְשַׁלִּיט עַל טוּרַיָּא אֱלָהֲהוֹן עַל כֵּן
תַּקִּיפוּ מִינָּנָא וּבְרַם נַגִּיחַ עִמְּהוֹן
בְּמֵישְׁרָא אִם לָא נִתְקַף מִנְּהוֹן׃ וְיַת
פִּתְגָּמָא הָדֵין עֲבֵיד אַעְדִּי מַלְכַיָּא גְּבַר
מֵאַתְרֵיהּ וּמַנֵּי שִׁלְטוֹנַיָּא חִילוּפֵיהוֹן׃
וְאַתְּ תְּמַנֵּי לָךְ מַשִּׁרְיָן כְּמַשִּׁרְיָן
דְּאִתְקְטָלָא מִינָּךְ וְסוּסָוָן כְּסוּסָוָן
וּרְתִיכִין כִּרְתִיכִין וְנַגִּיחַ עִמְּהוֹן
בְּמֵישְׁרָא אִם לָא נִתְקַף מִנְּהוֹן וְקַבִּיל
לְמֵימְרֵיהוֹן וַעֲבַד כֵּן׃ וַהֲוָה לִזְמַן סוֹפָא
דְשַׁתָּא וּמְנָא בַּר הֲדַד יַת אֱנָשׁ אֲרָם
וּסְלֵיק לַאֲפֵק לְאַגָּחָא קְרָבָא עִם
יִשְׂרָאֵל׃ וּבְנֵי יִשְׂרָאֵל אִתְמַנִּיאוּ וְאִזְדַּמָּנוּ
וַאֲזַלוּ לִקְדָמוּתְהוֹן וּשְׁרוֹ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל
לְקִבְלֵיהוֹן כִּתְרֵין גְּזָרֵי עִזִּין וֶאֱנָשׁ אֲרָם
מַלְיָא יַת אַרְעָא׃ וּקְרֵיב נְבִיָּא דַיְיָ
וַאֲמַר לְוַת מַלְכָּא דְיִשְׂרָאֵל וַאֲמַר לֵיהּ
כִּדְנַן אֲמַר יְיָ חֲלַף דַּאֲמָרוּ אֱנָשׁ אֲרָם
אֱלָהָא דְשַׁלִּיט עַל טוּרַיָּא יְיָ וְלָא
אֱלָהָא דְשַׁלִּיט עַל מֵישְׁרַיָּא הוּא
וְאֶמְסַר יַת כָּל הֲמוֹנָא רַבָּא הָדֵין בִּידָךְ
וְתִדְעוּן אֲרֵי אֲנָא יְיָ׃ וּשְׁרוֹ אִלֵּין
לָקֳבֵיל אִלֵּין שִׁבְעָא

מקרא

וַיִּגַּשׁ הַנָּבִיא אֶל־מֶלֶךְ יִשְׂרָאֵל וַיֹּאמֶר
ל' לוֹ לֵךְ הִתְחַזַּק וְדַע וּרְאֵה אֵת אֲשֶׁר־
תַּעֲשֶׂה כִּי לִתְשׁוּבַת הַשָּׁנָה מֶלֶךְ
אֲרָם עֹלֶה עָלֶיךָ׃
וְעַבְדֵי מֶלֶךְ־אֲרָם אָמְרוּ אֵלָיו אֱלֹהֵי
ג' הָרִים אֱלֹהֵיהֶם עַל־כֵּן חָזְקוּ מִמֶּנּוּ
ל"ו י' מל' וְאוּלָם נִלָּחֵם אִתָּם בַּמִּישׁוֹר אִם־לֹא
ב' אשר נעשה נֶחֱזַק מֵהֶם׃ וְאֶת־הַדָּבָר הַזֶּה עֲשֵׂה
ו' חס' י' מ' הָסֵר הַמְּלָכִים אִישׁ מִמְּקֹמוֹ וְשִׂים
פַּחוֹת תַּחְתֵּיהֶם׃ וְאַתָּה תִמְנֶה־לְךָ׀ כה
ל' חַיִל כַּחַיִל הַנֹּפֵל מֵאוֹתָךְ וְסוּס כַּסּוּס
ד' יט מל' י' מל' וְרֶכֶב כָּרֶכֶב וְנִלָּחֲמָה אוֹתָם בַּמִּישׁוֹר
ב' ג' חס' אִם־לֹא נֶחֱזַק מֵהֶם וַיִּשְׁמַע לְקֹלָם
וַיַּעַשׂ כֵּן׃
וַיְהִי לִתְשׁוּבַת הַשָּׁנָה וַיִּפְקֹד בֶּן־
ה' הֲדַד אֶת־אֲרָם וַיַּעַל אֲפֵקָה לַמִּלְחָמָה
ד' עִם־יִשְׂרָאֵל׃ וּבְנֵי יִשְׂרָאֵל הָתְפָּקְדוּ
ל' וְכָלְכְּלוּ וַיֵּלְכוּ לִקְרָאתָם וַיַּחֲנוּ
ג' וחס' בְנֵי־יִשְׂרָאֵל נֶגְדָּם כִּשְׁנֵי חֲשִׂפֵי
עִזִּים וַאֲרָם מִלְאוּ אֶת־הָאָרֶץ׃
וַיִּגַּשׁ אִישׁ הָאֱלֹהִים וַיֹּאמֶר אֶל־מֶלֶךְ
יִשְׂרָאֵל וַיֹּאמֶר כֹּה־אָמַר יְהוָה יַעַן
אֲשֶׁר אָמְרוּ אֲרָם אֱלֹהֵי הָרִים יְהוָה
וְלֹא־אֱלֹהֵי עֲמָקִים הוּא וְנָתַתִּי אֶת־
כָּל־הֶהָמוֹן הַגָּדוֹל הַזֶּה בְּיָדֶךָ וִידַעְתֶּם
כִּי־אֲנִי יְהוָה׃ וַיַּחֲנוּ אֵלֶּה נֹכַח אֵלֶּה
שִׁבְעַת

חזקו ג' רפין וסימ' ויהי כי חזקו ישראל · ועבדי מלך ארם אמרו · חזקו עלי דבריכם דסוף מלאכי · במישור מישור י' מלאים וסימ' ועבדי מלך ארם · ושל אחריו ואתה תמנה לך חיל · ושפט בצדק דלים · והיה העקוב למישור · ואשים מחשך לפניהם · תורת אמת היתה בפיהו · רגלי עמדה במשור · הורני יי' דרכך · ויבן מגדלים במדבר · למדי לעשות רצונך · ושים ט' וסימ' נמס' בסוף סדר בשלח · ונלחמה ד' בקריאה וסימ' נמסר בריש שופטים ובשמואל חלק א' סימן י"ז : התפקדו ד' וסימ' נמסר בסדר מדבר סיני : מלאו כל סיפרא בחירק וכל אוריתא דכוו' במ"ג קמצין וסימ' כי מלאו ימי · ומלאו בתי · ומלאו בתיך · וכל שאר קריאה דכוו' במ"ב מלאו בחירק תחת המ"ם וסימ' השלטים · ומלאו ידיו :

רשי

לתשובת השנה · לזמן סופא דשתא : ושים פחות תחתיהם · מתוך שלא יהו ממשפחה רמה יתנו לב להתחזק כדי למצ' חן : אם לא נחזק מהם · והראה אם לא נחזק מהם : וכלכלו · פרנס' לידת מלחמה הצטיידו הם כלי זין וכל צורכי המלחמה : וכלכלו נתכלכלו : כשני חשיפי עזים · קבוצי עזים ואין לו דמיון ומנח' חברו בלשון גילוי כמו מחשוף הלבן חשפי שובל ולשון גילוי נופ' על עדרי עזים כמו שגלשו מהר הגלעד כשיורדין מן ההר מתגלה ההר : ויאמר אל מלך ישראל ויאמר וגו' · אמר רבי יוחנן כל מקום שנאמר ויאמר ויאמר צריך לדרוש אמירה ראשונה אמר לו ונתתי את כל ההמון הזה בידך אמירה שנייה אם יפול בן הדד בידך אל תחמול עליו לפיכך כשחמל עליו אמ' לו יען אשר שלחת איש חרמי מיד וגו' : ויחנו

רלבג

אלהי הרים אלהיהם · ידוע כי שמרון היה בנוי בהר כי שם בנה אותו עמרי · ויעל אפיקה למלחמה על ישראל · אחשוב שאפק היה באדום ולקחוה מיש' במלחמה ולזה היו כמלטים שם בן הדד וחילו : ובני ישראל התפקדו וכלכלו · ר"ל שכבר התפקדו החיל הנלח' ראשו' עם מלך ארם במלחמ' ומצאו כלם לא נפקד איש ולפי שאמרם הנביא להיות המלחמ' על ידם לא שם אחאב עמהם איש אח' מישר' : כשני חשיפי עזים · ר"ל כשני עדרי קטני' של עזים · והנה היו שני חלקים כי נערי שרי המדינו' היו לעבר אחד והשבעת אלפי היו לעבר אחר : ויהי

ותקרב

כלי יקר

הרלב"ג ויך את הסוס כדי להרוג הרוכבים ע"כ : ולע"דן ויצא מלך ישראל ויך את הסוס הנזכר שנמלט עליו בן הדד כדכתיב וימלט בן הדד על סוס וזהו ויך את הסוס בלשון יחיד ובה"א הידיעה והקב"ה הצילו לבן הדד למלחמות האחרות ולא אז והכה בארם מכה גדולה מכלל דהכאת הסוס הנזכר איננה אלא בסוס הפרטי שרוכב בו בן הדד · או יאמר והכה בארם לפי שהיו כאן ל"ב מלכים ומלך ישראל כל מגמתו על ארם ובהם הכה מכה רבה ואולי ויצא מלך ישראל מתוך הקבוץ שנוהגים לעשות סביב מהגבורי' משם יצא ויך את הסוס על שם המין כדי לכלות כל הקפס וכבר הכ' בארם מכה גדולה ואחר שהכה את בני ארם אמר כך הכה את הסוס ובזה מובן יותר והכה את ארם ועוד שהי"לל ויך בארם מכה גדולה :

ויגש הנביא וכו' עיין רש"י ז"ל וכן מהרי"א ז"ל : ולע"דן להבין כפל הכתוב לך התחזק ודע וראה את אשר תעשה שהכתוב כוון לשני ענינים יחדיו האחד לך התחזק כפשוטו להכין שרי צבאותי ובמשפט המלחמות והענין השני ודע וראה אשר תעשה רוצה לומר דע וראה ופשפש מעשיך אשר תעשה מעשים טובים בהצטרפות אל ההתחזקות הנז' יאותו יחדיו כי לתשובת השנה מלך ארם עולה עליך ולהיותו ערום וידע שאז בסוף השנה קרבו פקודות בראש השנה כל הספרים נפתחים מעשה איש ופקודתו ובזמן ההוא ימרדין הס וז"ש כי לתשובת השנה בשוב השמש למקומו או יהיה פי' לתשובת השנה דרך הלצה לשון תשובה ממש שהוא הזמן שהעול' ישובו בראות' כי קרבו פקודות יום הדין נורא מאד ומי יכילנו ג' ספרים נפתחים בר"ה · ואמר עולה עליך לו' לו לא תעלה על דעתך כי כחך ועוצם ידך עשה לך את החיל הזה ואולמת בן הדד שאין הדבר כן כי בטבע עולה עליך אלא שהי"ת למען כבוד שמו יעשה על שאמרו אלהי הרים כו' כמו שיזכיר :

ועבדי מלך ארם וכו' ואת וכו' ואתה וכו' עיין רש"י ז"ל והרד"ק ז"ל והרלב"ג וכן מהרי"א ז"ל כהרד"ק והרלב"ג במ"ש אלהי הרים לפי שמרון בהר עומדת והוסיף לו' מבחינת אלהי הרים אלוהיהם שהרי בסיני נתן התורה והר הכרמל שהוריד להם ה' האש וגם ראו שהיושבי' בהרים ידלגו בהם בהרגל והיושבים בעמקים לא יוכלו לרוץ בהרים ולכן נלחם אתם במישו' והיה מעלתם הסר המלכים לפי שהסרכים ועגונים והם שותי' בסוכות והם הכשילו את בן הדד בשכרו' לכן הסר המלכים ושים פחות תחתיהם שלא יחושו אלא על המלחמה ומפני הכבוד ישתכנו יותר ע"כ תורף דבריו · ולע"דן לדקדק או אם לא נחזק מהם דהי"לל נלחם אתם במישור ונחזק מהם מהו אם לא · ונראה כי הרי טענו אלהי הרים אלהיהם והוא שיעם לנלא איתנו ולא בכחם באופן שהענה הנכונה לערוך במישור כי בלי ספק כרדפם עד החרימם דהיינו שנחזק מהם שהחוזק הוא הרדיפה אחריהם ולהכותם מכה רבה כמ"ש בתחילת הפסוק על כן חזקו ממנו שחוזק הוא הרדיפה שרדפום והכום מכה רבה · ואם לא נחזק לרדוף את ישראל לפחות נלחם אתם ולא נברח מהם בפעם הזאת ז"ש ואולם נלחם אותם במישור מלחמה אם לא נחזק מהם שהיותר ברור הצליכו שנחזק מהם ואם לא נחזק בודאי שנלח' אתם במישור ז"ש ואולם נלחם אתם לשון בריא כמה שאמ' ואולם חי אני וכיעלך את הדבר הזה עשה עתה בעת הזאת ז"ש ואת הדבר הזה עשה ולא כתיב תעשה בלשון עתיד אלא עשה הסר המלכים וכו' וטעם הסר המלכים כי בנפול המלך ירך לב העם וינוסו לכך שים פחות תחתיהם שאפי' ימיתו הפחות לא ירך לבב העם שאין זה גבורם באמיתי שלא מזאל הוא לפי שעה · ואו' ונלחמה אותם במישור אם לא נחזק מהם כלפרשית גם ואולם נלחם אתם במישור אם לא נחזק מהם וישמע לקולם ויעש כן לא שעתה כלפרשית בתיבת עשה דהיינו עשה מעתה כן עשה :

ויהי לתשובת השנה כו' ובני ישראל כו' עיין רש"י ז"ל והרד"ק ז"ל וכן הרלב"ג והוסיף ומהרי"א ז"ל אפקה בשל יהודה הוא אלא מפני המישור הלכו ארם להלחם שם ובשלום היו ארם עם יהודה והלכו ישראל לקראתם למלחמה · והרב ב"ע בשער כ"ח כתב שחשבו עבדי מלך ארם שהכח האלהי ית' היה פרטי שליט בכל הדברים הגדולים כמו ההרים הרמים על הארץ או המלכים הרמים באנשים לא בעמק ולא באנשים הדומים אליו והמופת להם בזה מאמר ואת הדבר הזה עשה הסר המלכים כו' אמרו כי כשיהיה הכל בשוה כמלחמה הראשונה חיל כחיל כו' זולת התחלף ההר במישור והמלכים בפחות וימשך לארם הנצחון יתברר שהסיבה היא מה שזכרו אלהי הרים כו' לא זולתה והשי"ת בהיות הכל שוה לפניו קנא לכסלותם ונתן תשועה לישראל ואעפ"י שלא היו כדאים לכבוד שמו יתברך · ולע"דן שבן הדד מלך ארם הוסיף לעשות מדליה שלא תהיה המלחמה בתחום בני ישר' אבל הלכו אפקה בתחום בני יהודה אולי המזל של אותו מקום גורם את ההצלחה שהצליחו ועתה בהיותו בתחום זולתם וגרים יפלו בנופלים :

ויגש איש האלהים סדר עולם זה מיכה · בתנחומא ויאמר אל מלך ישראל ויאמר כה אמר ה' א"ר יוחנן כל מקום שנא' ויאמר ויאמר צריך לידרש אמר לו כשיפול בן הדד בידך לא תחמול עליו אמירה שנייה אמר לו הוי יודע כמה מלוקות והרמין פרשתי לו עד שבא לידך ועכשיו ואם הפקד יפקד והיתה נפשך תחת נפשו ע"כ ועיין רש"י ז"ל והנה דרשו חרמי מלשון מלודה ורשת' ומהרי"א ז"ל הביא כגירסת רש"י ז"ל בתנחומא · ועיין הרד"ק ז"ל · ולע"דן שאיש האלהים נגש ואמר אמירה אחת אל המלך אני מבקש לדבר כי לא היה מאמין לפרסם נבואתו בנביא ה' פן תהרגהו איזבל ואוהביה והמלך אחאב שקול היה ולא יפחד ממנו וזהו היא אמירה ראשונה ויאמר אל המלך וכשהביאוהו לפני המלך אז ויאמר כה אמר ה' שהנה לדקו בחיוב אלהי הרים שכן הוא האמת אבל מה ששקרו הוא בשלילה שכוונו לשלול ולא אלהי עמקים הוא ונתתי את כל ההמון הזה בידך ואתה אף בכל זאת לא תאמין לדעת כי אני ה' רק אלה השבעת אלפים איש אשר לא כרעו לבעל עליהם אמר בלשון רבים וידעתם כי אני ה' ועפ"י שיטת חז"ל שהאמירה האחת ונתתי את כל ההמון והשנית אל מלך ישראל אם יפול בן הדד שלא יחמול עליו ולז"א ויאמר אל המלך ביחוד ועל ידי שני האמירות אלו וידעתם כי אני ה' בנפול ארם עם רב ביד מעטים וע"י הצלת בן הדד שיהיה סיבה ליפול אחאב בידו ולזה לא אמר וידעת כי אני ה' כי באותה שעה לא יהיה אחאב בעול' כי יהרגהו בן הדד לז"א וידעתם כי אני ה' על ישראל · ואו' אני כי לפי שהגוים אומר שהשי"ת הוא רם על כל גוים של זה אמרו אלהי הרים ה' ולא אלהי עמקים לז"א המלך דוד ע"ה שיר המעלו' ממעמקים קראתיך ר"ל השגחתך בעמקים וכ"ש בגובה שחקים ואני קורא אותך ממעמקי' כאילו אני מאמין שאפי' בעמקים שם אתה :

ויחנו אלה נוכח אלה שבעת ימים · עיין הרד"ק ז"ל וכן הרלב"ג ז"ל · ולע"דן באו' ויחנו אלה נוכח אלה להגיד חסדי ה' עם היות מהנה ישראל מתי מספר כשני חשיפי עזים עמדו אלה נוכח אלה שבעת ימים ולא קרב זה אל זה ועם היות המלחמה הראשונה נעשית פתאם רצה השי"ת להראות זמן שבעת ימים כדי שלא יאמרו הפתאומיות גרמה הנפילה כבתחילה אלא ידעו

שִׁבְעַת יָמִים וַיְהִי ׀ בַּיּוֹם הַשְּׁבִיעִי וַתִּקְרַב הַמִּלְחָמָה וַיַּכּוּ בְנֵי־יִשְׂרָאֵל אֶת־אֲרָם מֵאָה־אֶלֶף רַגְלִי בְּיוֹם אֶחָד׃
וַיָּנֻסוּ הַנּוֹתָרִים ׀ אֲפֵקָה אֶל־הָעִיר וַתִּפֹּל הַחוֹמָה עַל־עֶשְׂרִים וְשִׁבְעָה אֶלֶף אִישׁ הַנּוֹתָרִים וּבֶן־הֲדַד נָס וַיָּבֹא אֶל־הָעִיר חֶדֶר בְּחָדֶר׃
וַיֹּאמְרוּ אֵלָיו עֲבָדָיו הִנֵּה־נָא שָׁמַעְנוּ כִּי מַלְכֵי בֵּית יִשְׂרָאֵל כִּי־מַלְכֵי חֶסֶד הֵם נָשִׂימָה נָּא שַׂקִּים בְּמָתְנֵינוּ וַחֲבָלִים בְּרֹאשֵׁנוּ וְנֵצֵא אֶל־מֶלֶךְ יִשְׂרָאֵל אוּלַי יְחַיֶּה אֶת־נַפְשֶׁךָ׃
וַיַּחְגְּרוּ שַׂקִּים בְּמָתְנֵיהֶם וַחֲבָלִים בְּרָאשֵׁיהֶם וַיָּבֹאוּ אֶל־מֶלֶךְ יִשְׂרָאֵל וַיֹּאמְרוּ עַבְדְּךָ בֶן־הֲדַד אָמַר תְּחִי־נָא נַפְשִׁי וַיֹּאמֶר הַעוֹדֶנּוּ חַי אָחִי הוּא׃
וְהָאֲנָשִׁים יְנַחֲשׁוּ וַיְמַהֲרוּ וַיַּחְלְטוּ הֲמִמֶּנּוּ וַיֹּאמְרוּ אָחִיךָ בֶן־הֲדַד וַיֹּאמֶר בֹּאוּ קָחֻהוּ וַיֵּצֵא אֵלָיו בֶּן־הֲדַד וַיַּעֲלֵהוּ עַל־הַמֶּרְכָּבָה׃
וַיֹּאמֶר אֵלָיו הֶעָרִים אֲשֶׁר־לָקַח־אָבִי מֵאֵת אָבִיךָ אָשִׁיב וְחוּצוֹת תָּשִׂים לְךָ בְדַמֶּשֶׂק כַּאֲשֶׁר־שָׂם אָבִי בְּשֹׁמְרוֹן וַאֲנִי בַּבְּרִית אֲשַׁלְּחֶךָּ וַיִּכְרָת־לוֹ בְרִית וַיְשַׁלְּחֵהוּ׃
וְאִישׁ אֶחָד מִבְּנֵי הַנְּבִיאִים אָמַר אֶל־רֵעֵהוּ בִּדְבַר יְהוָה הַכֵּינִי

(ה׳ · ב׳ מל׳ בכסיפ׳ · ב׳ ר״פ איה שרה · ב׳ חד מל׳ וחד חס׳ אם יד תהיה מל׳ · ב׳ פרותי · ב׳ כפשי ותהלך · ל׳ · ל׳ · ל׳ חס׳ · ב׳ בתרי ליש׳ · ה׳ דגשים ב׳ פס בזה · ה׳)

שַׁבְעָא יוֹמִין וַהֲוָה בְּיוֹמָא שְׁבִיעָאָה וּקְרִיבוּ עֲבְדֵי קְרָבָא וּמְחוֹ כָּל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל יַת אֱנָשׁ אֲרָם מְאָה אַלְפִין גְּבַר רִיגְלִי בְּיוֹמָא חָד׃ וְאַפְּכוּ דְּאִשְׁתְּאָרוּ לַאֲפֵק לְקַרְתָּא וּנְפַל שׁוּרָא עַל עַשְׂרִין וְשַׁבְעָה אַלְפִין גַּבְרָא דְּאִשְׁתְּאָרוּ וּבַר הֲדַד עֲרַק וְעַל לְקַרְתָּא תְּוָן בְּגוֹ תְּוָן׃ וַאֲמָרוּ לֵיהּ עַבְדוֹהִי הָא כְעַן שְׁמַעְנָא אֲרֵי מַלְכֵי בֵית יִשְׂרָאֵל אֲרֵי מַלְכֵי גּוֹמְלֵי חִסְדָּא אִינוּן נֵיסַר כְּעַן סַקִּין בְּחַרְצָנָא וְאַטּוּנִין בְּרֵישָׁנָא וְנִיפּוֹק לְוַת מַלְכָּא דְיִשְׂרָאֵל מָאִים יְקַיֵּים יַת נַפְשָׁךְ׃ וַאֲסָרוּ שַׂקִּין בְּחַרְצֵיהוֹן וְאַטּוּנִין בְּרֵישֵׁיהוֹן וַאֲתוֹ לְוַת מַלְכָּא דְיִשְׂרָאֵל וַאֲמָרוּ עַבְדָּךְ בַּר הֲדַד אֲמַר תִּתְקַיַּים כְּעַן נַפְשִׁי וַאֲמַר הַעַד כְּעַן קַיָּים אָחִי הוּא׃ וְגַבְרַיָּא נַחִישׁוּ וְאוֹחִיאוּ וַחֲטַפוּהָא מִינֵיהּ וַאֲמַר אָחוּךְ בַּר הֲדַד וַאֲמַר עוּלוּ דְּבָרוּהִי וּנְפַק לְוָתֵיהּ בַּר הֲדַד וְאַסְקֵיהּ לִרְתִיכָא׃ וַאֲמַר לֵיהּ קִירְוִין דִּנְסֵיב אַבָּא מִן אֲבוּךְ אָתֵיב וְשׁוּקִין תְּמַנֵּי לָךְ בְּדַמֶּשֶׂק כְּמָא דְּמַנֵּי אַבָּא בְּשׁוֹמְרוֹן וַאֲנָא בִּקְיָים אֲשַׁלְּחִינָךְ וּגְזַר לֵיהּ קְיָים וְשַׁלְּחֵיהּ׃ וְגַבְרָא חַד מִבְּנֵי תַּלְמִידֵי נְבִיַּיָא אֲמַר לְחַבְרֵיהּ בְּפִתְגָּמָא דַיְיָ מְחֵינִי

רדק

ותקרב המלחמה · כתרגומו ותקריבו עבדי קרבא : וינסו הנותרים אפקה אל העיר · כי מלך יהודה היה בשלום עם מלך ארם לפי׳ היו נסים שם להמלט כי לא היו הורגים אותם כיון שהיה בשלום עמם לפיכך הורגו ישראל לנס גדול הזה ובהיותם במבוא העיר להכנס שם ולהמלט נפלה החומ׳ עליהם ומתו ובן הדד נס ובא אל העיר עם עבדיו הקרובים אליו והיה ראשון לאותן כ״ז אלף או אחרון לפי׳ לא מת עמהם והכל היה סבה מאת יי׳ ית׳ שמו ובעיר לא הרגוהו כמו שפירשתי לפי שהיו בשלום עמו אבל היה יכול לצאת מן העיר לפיכך אמרו לו עבדיו נצא אל מלך ישראל אולי יחי׳ את נפשך : וחבלי׳ בראשנו · אין בו יו״ד לפיכך הרי״ש בחולם כדרך היחיד כי הרבים הוא בקמץ הרי״ש ויש ספרים כתוב בי״וד ואם כן הוא בא הרי״ש בחולם כמו בכל ראשיו קרחה וגם במסורת מצאתי מחלוקת במלה הזאת אם הוא מלא או חסר : ויחלטו הממנו · מלת הממנו דבק עם מלת וינחשו לא עם מלת ויחלטו ורבים כמוהו ופירושו כי האנשים היו מנחשי׳ כשאמרו עבדך בן הדד אמרו אם ישמעו ממנו מענה טוב יחשבוהו לסימן שיחייהו וכיון שאמרו לו הם עבדך והוא אומר אחי הוא מהרו ואמרו אחיך ומה שאמר וימהרו ויחלטו ושניהם לשון מהירו׳ לרוב מהירות׳ שעד שלא גמר הדבר מפיו לומר אחי הוא הם אמרו אחיך וכן דרך הלשון לכפול המלו׳ לחזק הענין כמו האכה אכה אבי האדרש אדרש בדרך בדרך אך והדומי׳ להם וי״ת וחטפוהא מיניה כאילו ה״א הממנו קשורה עם ויחלטו כאילו אמ׳ ויחלטוה ממנו : באו קחוהו · כתרגומו עולו דברוהו כלומ׳ הכניסוהו לעיר והביאוהו אלי : וחוצות תשים לך בדמשק · פירוש שוקים שיהיו מוכאי׳ השוקים ממה שיקנו וימכרו בהם יהיה המכס שלו וכ״ת׳ חוצות שוקים · כ״א קירוין : ואני בברית אשלחך · אמר לו אחאב כיון שהעשה זה אני אשלחך בשלום בברית שאכרות לך מעתה ומה שאמר בברית עם ה״א הידיעה כלומר בזאת הברי׳ שתקיים לי מה שאמרת : ואיש אחד מבני הנביאים · כתרגומו מתלמידי נבייא ואמרו כי זה הנביא היה מיכהו :

רשי

ינחשו וימהרו ויחלטוה הממנו · ינחשו לשון מנחש אמרו כיון שנפלו דברי שלו׳ בפיו אפילו לא במתכוין סימן טוב הוא זה וימהרו להחזיק הדב׳ : ויחלטוה· לשון נמיתות כרתו הדבר מפיו שלא יחזו׳ בו וה״א של ויחלטוה נוטה במסור׳ לשני התיבו׳ כאילו נכתב ויחלטוה ממנו אם ממנו יצא הדבר בכונת הלב : ויאמר לו בן הדד הערים אש׳ לקח אבי מאת אביך עמרי אשיב לך : וחוצות תשי׳ לך בדמשק · ותה׳ מושל בה והיה ראש למלכותי כאשר שם אבי בשמרון עירך על כרחך וכל זה היה או׳ מירא׳ אמר לו אחאב ואני בברית הזאת אשלחך :

רלבג

ויהי ביום השביעי ותקרב המלחמה · ר״ל שקרבו אנשי המלחמ׳ קצתם לקצת בדרך שנלחמו זה עם זה : ובן הדד נס ויבא אל העיר חדר בחדר · ידמה שכבר עבר בן הדד קודם נפילת החומה ולזה נמלט וכבר היה ירא כי לא היה יכול לצאת מן העי׳ ולזה לקחו עבדיו והם בני עיר אפק עצה למלט את נפש בן הדד וזה כי הם חגרו שקי׳ במתניהם באבלים וקשרו חבלי׳ בראשיה׳ להעיד שהם שמים עצמם תחת ממשלת אחאב : והאנשים ינחשו · ר״ל שהיו מנחשי׳ בדבור וכאשר שמעו שאחאב קראו אחיו אז ידעו כי לא יצטרך בן הדד להשי׳ נפשו עבד לאחאב ולז׳ מהרו והחליטו המאמר לדעת הממנו אמר אחאב שהוא אחיו כי אולי לא שמע אחאב דבריהם כשאמר להם אחי הוא ולזה מהרו לאמ׳ אחיך בן הדד ואז ענה אחאב להם ואמ׳ באו וקחוהו · ויצא אליו בן הדד מן העיר שהיה נחבא בה ויעלהו אחאב על המרכבה ויאמר הדד לאחאב הערים אשר לקח לך אבי מאת אביך אשיב לך וחוצות תשים לך בדמשק לקחת שם מכס מהסוחרים הנכנסי׳ כאשר שם אבי בשמרון ואז השיב לו אחאב ואני בברית אשלחך מאחר שתעשה לי כן ויכרות לו ברית וישלחהו :

מנחה קטנה

שבעת ימים לפי שהיו ישראל באותו הדור פע״ז והיו פייחסים הפועות והשלמכית לשבעה כוכבי לכת ע״כ המתין ה׳ ולא נתן להם תשועה עד עברו שבעת ימים שהלך ועבר שלטונות שבכתי׳ יחדו ע״כ אמר שבעת ימים ולא אמר שבעה הלא להורות שזמן של שבעה ימים שלמים עבר עליהם קודם הנצחון הזה כדי שיכירו וידעו שהנצחון לייאם בנצחון לשום א׳ מהכוכבים וגרמי׳ השמיימים רק לשי״ת לבד : אולי יחיה את נפשך שכיון שכל מגמת פניו שבאת למלחמה לא היה על עסקי נפשות להמית כי אם ליקח מחמד עיניו כספו וזהבו וכליו ונשיו ע״כ לחוי׳ לעשות לא תדבנבד עדה לבוז בו וליקח אותנו לעבדים אבל לא להמית וע״כ יש תקוה שבכ״פ יחיה את נפשך או קרוב לזה והוא שכיון שאתה לא חפצת ליגע בגופו וכבודו של אחאב כי אם במחמדיו כסף וזהב ונשות ביתו ולא זכרת דבר מגופו שהוא יתמסר נפשו ביך ע״כ אפשר שבמענה זו יחיה נפשך וז״ש אחאב אחי הוא כמוני כמוהו כשם שהוא חס על כבודי ולא שלח אלי כי אם על כספי וזהבי ובני ביתי ועבדי ולא על עצמי אף אני כמוהו אחי הוא בזה שאחוס עליו ולא אמיתנו ולא אפגם בכבודו גם אני :

ויאמרו אליו ב׳ ר״פ וסי׳ איה שרה אשתך · ויאמרו אליו עבדיו הנה נא שמענו · יחיה ח׳ בקריא׳ וסי׳ ואיש ואשה לא יחיה דוד · והכה דוד את הארץ · ויואב יחיה את שאר העיר דד״ה · יחיה איש עגלת בקר · כי לא יחיה רשע · נשימה נא שקי׳ במתנינו · הוא את נפשו יחיה: בברית ח׳ דגשי׳ בקריא׳ וסי׳ ואני בברי׳ אשלחך · ויעמ׳ כל העם בברית · וישמעו כל השרי׳ וכל העם אשרי׳ · התחזק יהוידע דד״ה · ויבאו בברית לדרוש בד״ה:

כלי יקר

ידעו כי מה׳ יצא הדבר ולזה הוכו מאה אלף רגלי ביום אחד והוא נס גדול :

וינוסו הנותרים אפקה אל העיר וכו׳ עיין הרד״ק וכן הרלב״ג וכן מהרי״א ז״ל ונכנס חדר בחדר להחבא מפני מלך ישר׳ ע״כ · ולע״ד שכוונת הכתוב לומר שכל הגבורים מתו במלחמה ולא ברחו כי אם הפחותים וז״ש וינוסו הנותרים כמו לאן לבן הנותרות שדרשו ז״ל בנחלאות והחלושות · ואלה הנותרים נסו מן הפחד של מחנה ישראל וה׳ הפיל עליהם החומה ומתו ובן הדד נס מהמלחמה ויבוא אל העיר חדר בחדר מן הפחד של מלך ישראל והיא שעמדה לו להנצל מן המפולת בהיותו חדר בחדר שאם היה עם העם הנותרים שם נפלה גם עליו החומה · או אמר הנותרים להודיע שכל הנותרים הלכו שם ועל כולם נפלה החומה א״כ לא נותר מהם איש זולת בן הדד והכל מאת ה׳ היתה זאת נפלא :

ויאמרו אליו עבדיו וכו׳ עיין הרד״ק ז״ל והרלב״ג ז״ל ומהרי״א ז״ל כי מלכי חסד הם עושים חסד הנם עם כל אדם ושמו שקים במתניהם כשבויי המלחמה והחבלים בראשיהם מוכנים להתלות בהם וכאילו אמרו בזה הנה שבויי חרבך אנחנו וראוי׳ להתלות אם לא מפני היותך מלך חסד עד כאן · ולע״ד לדקדק תיבת נא כי די שיאמר הנה שמענו · גם כפל כי כה די שיאמר כי מלכי בית ישראל מלכי חסד הם ובלתי מתישב תיבת כי · ונראה כי להיותם בברית שלום עם בית יהודה יעצו אותם עצה ההוגנת שיפלו על מלך ישראל וירחם עליו וז״ש הנה נא שמענו ר״ל עם אפקה שמענו כן מפי מגידי אמת · או יאמר מקדם ומאז שמענו שמלכי בית ישראל ר״ל בית ישראל מראשם ועד סופם הם של חסד ורחמים והנה נא עתה הגיע עת לסמוך על מה ששמענו מאז כי זה עתו עת צרה היא ואין לנו תקומה זולת לסמוך על חסדי מלכי ישראל · או יאמר הנה נא שמענו שמועה גדולה כי מלכי ישראל ר״ל כי היותם מלכי ישראל קיום מלכות׳ גם תכליתו הוא יען כי מלכי חסד הם שאל״כ לא יהיו מלכי שלא תכון מלכותם כי הן לצדק וחסד ימלוך מלך ישראל וז״ש כי מלכי בית ישראל תלוי בכי מלכי חסד הם · ונתעוררו עבדיו אל זאת מפני מה ששמעו שם או מה ששמעו מימי עולם כי מלכי חסד הם כאמור או נתעוררו לעוצם הנס שנעשה לו לבן הדד שהכניסו חדר בחדר מה׳ יצא הדבר להצילם והוא יגמור בעדם עם מלך ישראל :

ויחגרו שקים וכו׳ הם אמרו ונשימה נא שקים בלשון שימה לא בחגורה כי לא היה אלא דרך ערא׳ וז״ש לא אמכם אחר כך הוסיפו הכנעה ויחגרו שקים ולא אמר וישימו אבל חגרי׳ כאילו ר״ל עבדים אנחנו לעבוד תמיד והשקים במתנינו והחבלים בראשנו זהו במעשה ואמרו בדיבור עבדך בן הדד אמר תחי׳ נא נפשי זו לבד היא שאלתו ובקשתו ומלך ישראל ענה ויאמר העודנו חי אחי כלו׳ היתכן שעודנו חי ולא מת בחרב המלחמה גם לא במפולת אלו חפץ ה׳ להמיתו היה מת מעת׳ אחר שעודנו חי מורה היות רצון השי״ת להצלתו א״כ אחי הוא ולא עבדי כאשר אמרת׳ כי גם הוא נעשה לו נס וזהו שאמר העודנו חי אחי הוא :

והאנשים ינחשו כו׳ רש״י ז״ל ינחשו וימהרו ויחלטוה ינחשו לשון מנחש אמרו כיון שנפל דבר שלום בפיו אפי׳ שלא היה במתכוין סימן טוב הוא וימהרו להחזיק בדבר ויחלטו לשון נמיתות כרתו הדבר מפיו שלא יחזור בו וה״א של יחלטוה נוטה במסורת לשתי התיבו׳ כאילו נכתב ויחלטוה ממנו אם ממנו יצא הדבר בכונת הלב ע״כ · והרד״ק ז״ל ויחלטו הממנו מלת הממנו דבק עם מלת וינחשו לא עם מלת ויחלטו ורבים כמוהו ופירושו כי האנשים האלה היו מנחשים כשאמרו עבדך בן הדד אם ישמעו ממנו מענה טוב יחשבוהו לסי׳ שיחיהו וכיון שאמרו לו בן עבדך והוא אמר אחי הוא מהרו ואמרו אחיך בן הדד ומ״ש וימהרו ויחלטו ושניהם לשון מהירות לרוב מהירותם שעד שלא גמר הדבר מפיו לומר אחי הוא הם אמרו אחיך וכן דרך הלשון לכפול המלין לחזק הענין האכה אכה אבי האדרש אדרש בדרך בדרך אלך והדומים · וי״ת וחטפו ה״א מיניה כאילו ה״א הממנו קשורה עם ויחלטו כאילו אמר ויחלטוה ממנו ע״כ · והרלב״ג ז״ל והאנשי׳ ינחשו ר״ל שהיו מנחשים בדיבור וכאשר שמעו שאחאב קראו אחיו אז ידעו כי לא יצטרך בן הדד להשים נפשו עבד לאחאב ולזה מהרו והחליטו המאמר לדעת הממנו אמר אחאב שהוא אחיו כי אולי לא שמע אחאב דבריה׳ כשאמר להם אחי הוא ולזה מהרו לאמר אחיך בן הדד ואז ענה אחאב להם ואמר באו וקחוהו ויצא אליו בן הדד מן העיר שהי׳ נחבא בה ויעלהו אחאב אל המרכבה ע״כ · וכן מהרי״א ז״ל כי האנשים האלה היו יודעים בדרך ארץ וזהו ינחשו כמו נחש ינחש איש אשר כמוני ואמרו עבדך בן הדד כי חשבו יצטרך השתעבדות עבד וכולי האי ואולי וכששמעו אחי הוא מהרו לשנות הדיבור מלשון עבד ללשון אח ויחליטו לשון מהירות כהרד״ק ז״ל והיתה אשמת מלך ישראל גדולה כי בהיותו תחת בן הדד לא חמל על בניו ובנשיו ששאל לקחתם וכל מחמד עיניו ולא היה אז אחיו אשר כעת בנפלו תחת כפות רגליו לא הי״ל אחי הוא כי אם כזה לצרה יולד לו :
ולע״ד והאנשים ינחשו ממש לשון מעונן ומנחש כי פחדו אולי תשובת אחי הוא לא מלבו היו הדברים כי אם בפיו ידבר ובקרבו ישים ארבו כדי שיצא מאפקה שאין לו למלך ישראל שם ממשלה כי יהודה היא · ולזה האנשים האלה אשר אל מעוננים ומנחשים ישמעו תמיד מהרו אז לעשות ניחוש לדעת תוכן הדבר וז״ש והאנשים ינחשו ולא אמר נחשו לומר שהאנשים האלה תמיד ינחשו וימהרו עתה לעשות כמנהגם לנחש ויחלטו הכל לשון מהירות לנחש לדעת הממנו מקרבו ולבו היו הדברים ויצא המבחן שפיו ולבו שוין ולזה אמרו גם הם אחיך בן הדד שידעו שכן האמת דכמה בלבך על חברך כמה דבלביה עלך ולב ולב ידברו כי אחיך הוא והדברי׳ שעברו דברי ריבות לא מלבו כי אם מהיועצים רעים והם לקחו חלקם שכבר מתו במלחמה ובזה נתפייס אחאב ויאמר בואו קחוהו :

ויאמר אליו כו׳ רש״י ז״ל ויאמר אליו בן הדד הערים אשר לקח אבי מעם אביך אשיב לך וחוצו׳ תשים לך בדמשק ותהא מושל בה והיא ראש למלכותי כאשר שם אבי בשומרון עירך בעל כרחך וכל זה היה אומר מיראה ואמר לו אחאב ואני בברית הזאת אשלחך ע״כ · והרד״ק ז״ל חוצות שוקים כתרגומו שיתנו המוכרים והקונים בהם מכס לאחאב חוצות ת״י שוקים כ״א קרוין · ואני בברית אשלחך א״ל אחאב כיון שתעש׳ זה אני בשלום בברית שאכרות לך אשלחך ומ״ש בברי׳ עם בי״ת הידיעה כלומר בזאת הברית שתקיים לי מה שאמרת ע״כ · וכן הרלב״ג חוצות שווקים לקחת אחאב מכס · וכן מהרי״א ז״ל שווקים למכס שכן היה לאביו של הדד בשמרון שווקי׳ למכס כשהיה שולט על עמרי אביו של אחאב שאלו הניחו שם בשמרון היה כל כסף וזהב ובניו ונשיו של בן הדד לאחאב כאשר שהל הוא מאחאב ע״כ : ולע״ד במ״ש בברית בבי״ת בפתח כמו בהכרית בה״א הידיעה ר״ל בסגנון אותו הברית ובנוסחא שלו שהיה לאבי עמרי עם אביך באותו הברית אשלחך ובאות׳ החוזקי׳ · וז״ש בברית בבי״ת הידיעה בפתח · או יהיה פי׳ כמו הברית והחיוב שחייב אביך את אבי עמרי כן דוגמא לאותו הברית אשלחך מדה כנגד מדה :

ואיש אחד מבני הנביאים כו׳ סדר עולם זה מיכה בראשונה אמר לו הראות את כל ההמון הזה · בשניה אמר לו התחזק ודע וראה · ובשלישית אמר לו יען אשר אמרו ארם · ובאחרונה א״ל מי יפתח את אחאב ובמס׳ סנהדרין שנו רבותינו ג׳ מיתתן בידי אדם · וג׳ מיתתם בידי שמים המתנבא מה שלא שמע ומה שלא נאמר לו · והמתנבא בשם אלילים · וג׳ מיתתן בידי אדם הכובש נבואתו ומוותר דברי נביא · ונביא שוותר על דברי עצמו · ושם למדו כל הני

מקראי

רדק

הכיני נא · נכתב ביו״ד מקום למ״ד הפעל ומשל זה היה על אחאב שאמר לו הנביא ונתתי את כל ההמון הזה בידך וכמו שהאיש הזה מאן להכותו כן אחאב לא רצה להכות את בן הדד ועבר על פי יי׳ הלא ראה כי הנותרים שנסו אל אפיקה הרגם האל כדי שלא יותר מהם אחד ולא השאיר בן הדד אלא לנסות בו אחאב והוא היה לו להבין כי לא רצה האל יתברך שיותר אחד מהם וחמל על בן הדד והחמלה על הרשעים אכזריות כי ידוע כי סופם לעשות מלחמה וכן שאול שחמל על אגג חרה בו אף יי׳ וכמו שהאריה הכה איש שמאן להכות הנביא בדבר יי׳ כי כן היה דינו כמו שאמר העובר על דברי נביא מיתתו בידי שמים של אנכי אדרש מעמו ואם תאמר היאך ידע האיש כי בשם יי׳ אמר והלא לא נתן לו אות כשמוחזק הנביא אין שואלי׳ ממנו אות וחייב אדם להאמין בו כן אחאב שמאן להכות מלך ארם נפל בידו והכהו כמו שאמ׳ לו הנבי׳ נפשך תחת נפשו ועמך תחת עמו : הכה ופצוע · הפצע הו׳ מכת דם · ובדרש אות׳ טיפת דם שיצאה מן הצדיק היתה כפרה לישראל שלא מתו מהם במלחמו׳ רמות גלעד שהרי אמ׳ לו הנבי׳ ועמך תח׳ עמו כי חייבי׳ מיתה היו לא שאותה טיפת דם היתה כפרה להם : ויתחפש באפר · הסתנה באפר ששם על עיניו שלא יכירהו מלך ישראל ותרגו׳ וכריך במעפרת׳ עינוהי ונסחא אחר׳ ופריך במעפר׳ עלי אפוהי באפר אפר הוא נעיף והוא הפוך מן פארי המגבעות ובי״ת באפר קמוצה מורה על הידיע׳ ואע״פ שהנביא כבר עשה משל על דבר אחאב אמר למלך עוד דבר משל שישפוט הוא בעצמו המשפט : אם הפקד יפקד · כמו ולא נפקד ממנו איש ענין חסרון : עשה הנה והנה · כתרגו׳ מתפני לכא ולכא כלומ׳ מתעסק כאן וכאן : אתה חרצת · אתה חתכת הדין בעצמך שקבלת שמירתו ונתחייבת לו : איש חרמי מיד · ר״ל מידך ופירו׳ חרמי הריגתי מן חרוב וחרם זובח לאלהי׳ יחרם ר״ל שהיה חייב הרג וכן ת״י גבר׳ דחייב קטול או יהיה פי׳ חרמי מן ינודו חרמים ומצודי׳ שעיניהם רשת ומכמרות וכן הוא בדרש כמה מצודי׳ וחרמי׳ פירשתי לו עד שנפל בידך : על ביתו · כמו אל ביתו · וכן וילך אלקנה הרמתה על ביתו אל ביתו ודברתי על הנביאי׳ אל הנביאים : סר וזעף · כמו מה זה רוחך סרה ענינו קרוב לזעף ותרגומו נסיס ודוי ותרגום והנם זועפי׳ והא אינון נסיסי׳ וסר פתח שלא כמנהג נחי הע״ן וכן חבירו הסגי׳ : אשר

מנחה קטנה

הכיני נא ענין הכאה היה כדי שלא יאמר אחאב הן אמת שנדבר ה׳ אמות לי שלא ארחם עליו אך אין ראוי על זה עונש מיתה שתהי׳ נפשי תחת נפשו ע״כ בהורה לו שפת קפים שלא רצה להכות לו להודיע ולהודע שאי שאינו מכה לאי שמצוה עם׳ להכות שחייב מיתה ובזה יבין המלך כי גם לו שפטו מית אשר נצטווה להכות בן הדד ולא המיתו · וע״מ אין המלך יכול להשיב הנה כמו במשל היית יכול לפטור עצמך ממיתה בככר כסף גם אני אשקול ככר כסף לכן אמר הנביא יען שלחת וגו׳ לומר כי שם הודה המלך כי על שלא במתכוין ברח האיש היה לו פדיון אך אתה שלחתו בידך אין פדיון כי אם והיתה נפשך וגו׳ : ויאמר

מלכים א כ

הַכֵּינִי נָא וַיְמָאֵן הָאִישׁ לְהַכֹּתוֹ׃ וַיֹּאמֶר לוֹ יַעַן אֲשֶׁר לֹא־שָׁמַעְתָּ בְּקוֹל יְהוָה הִנְּךָ הוֹלֵךְ מֵאִתִּי וְהִכְּךָ הָאַרְיֵה וַיֵּלֶךְ מֵאֶצְלוֹ וַיִּמְצָאֵהוּ הָאַרְיֵה וַיַּכֵּהוּ׃ וַיִּמְצָא אִישׁ אַחֵר וַיֹּאמֶר הַכֵּינִי נָא וַיַּכֵּהוּ הָאִישׁ הַכֵּה וּפָצֹעַ׃ וַיֵּלֶךְ הַנָּבִיא וַיַּעֲמֹד לַמֶּלֶךְ עַל־הַדָּרֶךְ וַיִּתְחַפֵּשׂ בָּאֲפֵר עַל־עֵינָיו׃ וַיְהִי הַמֶּלֶךְ עֹבֵר וְהוּא צָעַק אֶל־הַמֶּלֶךְ וַיֹּאמֶר עַבְדְּךָ יָצָא בְקֶרֶב־הַמִּלְחָמָה וְהִנֵּה־אִישׁ סָר וַיָּבֵא אֵלַי אִישׁ וַיֹּאמֶר שְׁמֹר אֶת־הָאִישׁ הַזֶּה אִם־הִפָּקֵד יִפָּקֵד וְהָיְתָה נַפְשְׁךָ תַּחַת נַפְשׁוֹ אוֹ כִכַּר־כֶּסֶף תִּשְׁקוֹל׃ וַיְהִי עַבְדְּךָ עֹשֶׂה הֵנָּה וָהֵנָּה וְהוּא אֵינֶנּוּ וַיֹּאמֶר אֵלָיו מֶלֶךְ־יִשְׂרָאֵל כֵּן מִשְׁפָּטֶךָ אַתָּה חָרָצְתָּ׃ וַיְמַהֵר וַיָּסַר אֶת־הָאֲפֵר מֵעַל עֵינָיו וַיַּכֵּר אֹתוֹ מֶלֶךְ יִשְׂרָאֵל כִּי מֵהַנְּבִאִים הוּא׃ וַיֹּאמֶר אֵלָיו כֹּה אָמַר יְהוָה יַעַן שִׁלַּחְתָּ אֶת־אִישׁ־חֶרְמִי מִיָּד וְהָיְתָה נַפְשְׁךָ תַּחַת נַפְשׁוֹ וְעַמְּךָ תַּחַת עַמּוֹ׃ וַיֵּלֶךְ מֶלֶךְ־יִשְׂרָאֵל עַל־בֵּיתוֹ סַר וְזָעֵף וַיָּבֹא שֹׁמְרוֹנָה׃

ויהי

תרגום

מחיני כען ולא אבה גברא למימחיה: ואמר ליה חלף דלא קבלתא למימרא דיי הא את אזיל מלותי ויקטלינך אריא ואזל מלותיה ואשכחיה אריא וקטליה: ואשכח גברא אוחרנא ואמר מחיני כען ומחהי גברא מחהי ופרעיה: ואזל נביא וקם למלכא על אורחא וכריך במעפרא עינוהי: והוה מלכא עבר והוא צווח קדם מלכא ואמר עבדך נפק בגו קרבא והא גברא זר ואיתי לי גברא ואמר טר ית גברא הדין אם משנא ישגי ותהי נפשך חלף נפשיה או ככרא דכספא תתקול: והוה עד דעבדך מתפני לכא ולכא והא ליתוהי ואמר ליה מלכא דישראל את דנתא דינך ופסקת: ואוחי ואעדי ית מעפרא מעלוי עינוהי ואשתמודע יתיה מלכא דישראל ארי מתלמידי נביא הוא: ואמר ליה כדנן אמר יי חלף דשזבתא ית גבר דחייב קטול מיד ותהי נפשך חלף נפשיה ועמך חלף עמיה: ואזל מלכא דישראל לביתיה נסיס ודוי ואתא לשמרון:

והוה

תשקול ז׳ מלאים ו׳ בליש׳ משקל וסימן או ככר כסף תשקול · במשקול עשרים שקל · לו שקול ישקל כעסי · אשקול על ידי עשי המלאכה · על גנזי המלך · ואשקולה להם: משפטך ה׳ חס׳ בליש׳ בקריא וסי׳ כן משפטך אתה חרצת · והוציא כאור צדקך · ואל תצל מפי דבר אמת · קולי שמעה כחסדך · תחי נפשי ותהללך :

רשי

הכיני נא · סימן זה רע על אחאב שאמר לו הנביא על פי הגבורה להכות את בן הדד ולא הכהו ואף זה שאמר לו הנביא בדבר יי׳ הכני ולא הכהו כשם שנפרע מזה יפרע מאחאב : בדבר יי׳ · הקב״ה אמר שתכה אותי : ופצוע · מכת חבורה : ויתחפש באפר · שיכה את מעפורתו שלא יכירוהו כל שינוי בגדי הוא לשון חיפו׳ : באפ׳ · תירגמו יונתן במעפורת׳ הוא סודר : והנה איש סר · מן הדרך לבא אלי : ויבא אלי איש · שבוי מן המלחמה : אם הפקד יפקד · אם יברח לשון לא נפקד ממנו איש לשון חסרון : והוא איננו · ברח לו : אתה חרצ׳ · או נפש או ככר כסף : איש חרמי · איש מלחמתי · לשון חירום ולשון חירום נופל במלחמה וכן על אדום חרד ועל עם חרמי · ומדרש אגדה כמה מצודות וחרמים פרשתי לך עד שנפל בידך : סר וזעף · נסים ודוי רוחו סר׳ ממנו : ויהי

רלבג

יען לא שמעת בקול יי׳ · ידוע שהעובר על דברי נביא חייב מיתה כבר נתבאר זה בתור׳ : ויתחפש באפ׳ על עיניו הנה אפר הוא נעיף והשתנה בו כששמהו על עיניו כדי שלא יכירהו מלך ישראל : או ככר כסף תשקול ר״ל אם תשמרהו כראוי : כן משפטך אתה חרצת · ר״ל אתה גזרת על עצמך להיות נפשך תחת נפשו : ויסר את האפר מעל עיניו · ואז הכירו מלך ישראל : איש חרמי · ר״ל איש לכדתי׳ בחרמי וברשתי לתתו בידך כי לא היה לו מקום לנוס : על ביתו · ר״ל אל ביתו אשר הלך שם בעבור הנהגת ביתו כי מניתו ולא להלחם עם בן הדד : סר וזעף · סר הוא מענין הנטיה והסור מהמנהג והרצון שכבר התפעל מזה תכלית ההתפעלות והיה על זה הענין זעוף וכעוס מאד : ואתנה

כלי יקר

הכיני · ורש״י ז״ל סימן זה רע על אחאב שאמר לו הנביא מפי הגבורה להכות את בן הדד ולא הכהו ואף זה אמר לו הנביא הכני בדבר ה׳ ולא הכהו ונפרע ממנו ע״י האריה כן יפרע מאחאב · בדבר ה׳ הקב״ה אמר שתכה אותי ע״כ · וכן הרד״ק ז״ל · והוסיף הכיני נכתב ביו״ד הכיני מקום למ״ד הפועל · והיה הרצון האלהי שלא ישאר אחד מהם שהרי הפיל החומה על הנותרים ורחמי׳ רשעים הוא אכזריות כמרן והעד שאול אשר חמל על אגג · וכן מהרי״א ז״ל : ולע״דן שאמר אל רעהו להודיע שכבר היה מוחזק אצלו בנביא שהרי רעהו היה ולזה נענש כשעבר על דברי נביא ואומרו הכני הכאה כל דהו ולא הכאת מות · וכת״י מחני כען ולא אבה גברא למימחי · ויקראהו האיש לו׳ שעם היותו גם כן מבני הנביאים רעהו של מיכה טעה כאיש הדיוט שהרי עבר על דברי נביא חבירו ולזה לא כתב וימאן להכותו אלא הוסיף תיבת האיש להוציאו מכלל בני הנביאים :

ויאמר לו יען אשר לא שמעת בקול ה׳ כו׳ עיין הרלב״ג ז״ל וכן מהרי״א ז״ל שלהיות העובר על דברי נביא חייב מיתה בידי שמים הכהו והמיתו האריה לומר כי אריה שאג מי לא יירא ה׳ אלהים דבר מי לא יקיים הנבואה ע״כ · ולע״דן שאון והרפיס הפסר · ואילו ענה האיש ההוא תפלתו והיה מכה אותו היה מוחל לו הש״י על איחור קיום הנבואה ולזה הגיד הכתוב וילך מאצלו שלא היה לו לזוז מאצלו אלא להתאבק בעפר רגליו ולקיים דבר ה׳ אבל בז לדבר ה׳ דהשובה וזו שנית וילך מאצלו וימצאהו האריה ויכהו מכת מות כתרגומו וקטליה · והגיד הכתוב שמעת לאת דבר ה׳ מפיו אל מיכה לאמר לו על האיש ההוא יען אשר לא שמע בקול ה׳ שיכהו אריה בה שעתא בזמן האריה ההוא להמיתו והיה משוטט האריה אחריו אלא למעלת הנביא מיכ׳ לא יוכל לשלוט בו יד בפניו ולזה בא דבר ה׳ הנך הולך מאתי והכך האריה המזומן לזה וז״ש האריה בה״א הידיעה וכן אפשר כיון לזה באו׳ וילך מאצלו במעט שהלך מאצלו והאריה היה מבקש אותו וימצאהו כמוצא שלל רב ויכהו · מלפני מבהמות ארץ להזדרז בעבודת ה׳ ויראתו אחרי ה׳ ילכו כאריה ישאג שהרי האריה הזה משוטט לבקש את דבר ה׳ עד שמצא האיש אשר הוא מבקש לא שקט ולא נח :

וימצא איש אחר כו׳ עיין רש״י ז״ל והרד״ק ז״ל ומהרי״א ז״ל סובר שהכהו מכות רבות ופציע׳ כפולה ומכופלת שכתב והכניה ע״י ההכאות ורבוי הפצעים התחפש באפר בין עיניו ולא הכירו המלך ע״כ : ולע״דן שקראו איש אחר לפי שהוסיף פצע על ההכאה עם היות הכל בהכאה אחת הכה ופצוע שלא יאות לעשות כי אם דבר ה׳ והיה ההכאה לבד בלי תוספת ולמה הכביד ידו בהכאה ולכן קראו איש אחר לבזוי כמו והיתה לאיש אחר שדרשוהו חז״ל לגנאי זה הוצי׳ רשעה מביתו וזה כנסה · ולעולם לא היתה אלא הכאה אחת בטיפת דם כמו שמוכיח בדרש להרד״ק ז״ל שלא כמהרי״א ז״ל שאמר שהיו הכאות ופציעות רבות וכמ״ש ויכהו האיש יתור תיב׳ האיש אפשר רמז לשי״ת שנקרא איש מלחמה שהוא ית׳ נתן בלבו שיפצע ויוציא דם לכפר על ישרא׳ כנז׳ במדרש הנז״ל :

וילך הנביא כו׳ עיין רש״י ז״ל וכן הרד״ק ז״ל והוסיף וכן הרלב״ג ז״ל אשר לפניו · וכן מהרי״א ז״ל · ולע״דן אמר כאן וילך הנביא לפי שכבר נתחזק בנביא בג׳ פעמים שקדמו · הא׳ הראית כל ההמון · הב׳ התחזק ודע וראה · ג׳ יען כי אמרו ארם כו׳ בתלת׳ הויא חזקה לז״א וילך הנביא · ודרך רמז רמז הכתוב שילא לקראת המלך להחזירו אל הדרך הטובה וישרה כי ויהי המלך עובר כלומר עובר על דבר הש״י ולזה עשה לו זה המשל כדי שישוב וניחם אל האלהים :

ויהי המלך עובר כו׳ ויהי עבדך כו׳ וימהר כו׳ וילך שמרונה כו׳ עיין רש״י ז״ל וכן הרלב״ג ומהרי״א ז״ל רצה הנביא להרכיב שני משלים ישכימו שניהם לענין אחאב אם הראשון במ״ש שיכהו כדבר ה׳ ואם השני כאשר דבר אליו שאיש אחד נתן אליו איש במלחמה לשמרו ועושה עמו תנאי שאם הפקד יפקד מידו ישקול נפשו תחת נפשו או ישקול ככר כסף ושנהיגהו מתעסק בדברים אחרים שלא במתכוין ברח האיש וכאשר שמע המלך טופס דבריו השיבו כן משפטך אתה חרצת ר״ל אם אתה הודית בתנאי עם היותך בלתי מחוייב בו הנה אתה חרצת הדין כי מה ששמת וקבלת על עצמך יתקיי׳ והנה היה המשל הזה נאמר לאחאב שא״ל הנביא ונתתי את כל ההמון הזה בידך וכן היה שנתנם בידו וגם הבורחים נפלה החומה עליהם כי היה רצון האלהי לבל ישאר את מהם ובהיות בן הדד בידו שלא יוכל לברוח משם והוא חמל עליו היה מאהבו שאחרי שעבר את פי ה׳ ההיה נפשו תחת נפשו כי במקום שהיה לבן הדד שימות במלחמה ההיא ימות אחאב במלחמה אחרת בזאת וכמו שהאיש אשר לא רצה להכות את הנביא על פי ה׳ הרגו האריה כן אחאב ימית אותו גבור אחד כארי׳ במשכו בקשת לתומו וז״ש יען אשר שלחת את איש חרמי ר״ל איש לכדתיו בחרמי ורשתי לתתו בידך כי הרי לא היה לו מקום לנוס ושלחת אותו לכן תהיה נפשך תחת נפשו ועמך תחת עמו והנה אחאב לפי מראה יעודי הנביא מתקיימים לטובה ידע שיתקיימו ג״כ יעודיו אשר לרעה ולזה הלך לביתו סר וזעף שבע רוגז בדעתו כי לא יעשה ה׳ אלהים דבר כי אם גלה סודו אל עבדיו הנביאים ע״כ : והרב״ע ז״ל בשער מ״ב פי׳ כי יש הבדל גדול בין דיני האדם ובמנהגיהם האנושיים ובין ההנהגה השמית הנתנת למלכים כי אחאב כפי ההנהגה האנושי׳ חשב לחסד ואמת שלום בן הדד והוא במלכים יתקלס · אמנם במשפט האלהי היה לו להנקם ממנו דם עבדי ה׳ השפוך וכמה מצודים וחרמים עשה לו השי״ת להפילו ביד אחאב והוא שלחו גדול עונו מנשוא ולז״א לו הש״י על ידי הנביא כן משפטך אתה חרצת ר״ל שאפי׳ במשפטים האנושיים מחוייב הוא בככר כיון שהוא אב להאחרים איכך רשאי לשלחו כיון שנפקד בידו לתועלת זולתו ואם זה לפי שפשע בשמירתו חייב בככר זהב כ״ש המשלחו בידים ממש שמחוייב בו בקנס · וכן ביואל בזה ענין הכני נא כו׳ שלא נחה דעתו להכותו והומת ע״י האריה כי המשפטים האלהיים הם זולת האנושיים · ולע״דן לדקדק שני המשלים האלה למה באו שהרי די במה שבא אליו דבר ה׳ הכני נא שמשם הודיע שלפי שלא קיים יומת נפש תחת נפש כן אחאב שלא קיים דבר ה׳ להכות את בן הדד · א״כ כל זה המשל השני אין בו תועלת · ונראה כי ירצה בזה המשל הב׳ להוסיף לו ענין ככר הכסף והכוונה כי בענין הכני נא לא הודיע אלא שעכ״פ חייב מיתה והוא לבדו אמנם במשל הזה הודיעו כי יש כופר להקל והוא ככר כסף וזה כתחלה לו בהכה ופצוע כמו שזכרתי בפסו׳ וימצא איש אחר מדחז״ל שטיפת דם כפרה על גזרת עמך תחת עמו ולזה הוא ית׳ מראשית כזאת הודיע במשל הכני נא כי היה הודעה לאחאב שהוא לבדו ימות אמנם עתה הנביא כשפצעוהו שהדם ההו׳ של החבורה שפצעו לנביא כפרה אותה טפת דם שלא יפול ברמות גלעד אלא אחאב לבדו ולא העם כי תמורתו כי ככר כסף הוא הדם ההוא שיצא מהנביא כמשל אל דמים ומעות · והזכיר לו והיתה נפשך תחת נפשו ועמך תחת עמו כי כן הגזירה מעיקרא אלא שכבר הדם ואחאב הבין כי כלתה לבדו הרעה ולא ליש׳ כי שמע ככר כסף פדיון ולז״א וילך מלך ישראל סר וזעף על ביתו ר״ל שעל ביתו נצטער והי׳ סר וזעף לא על עמו כי הבין שלא ימותו העם שכבר כפר׳ טפת דם הנביא עליה׳ וז״ש על ביתו ולא כתיב אל ביתו · או שלא היה מצטער כ״א על ביתו ועליו ולא על העם כי כזה וכזה תאכל חרב ומה יתן או מה יוסיף לאחאב אלא על ביתו נצטער וז״ש על ביתו סר וזעף · עוד אפשר שבענין הכני נא היה סימן רע לאחאב על שלא שמע דבר ה׳ שיומת אם כן זאת המראה תוכחת מגולה היה זו איך עבר את פי ה׳ אמנם במשל הזה רצה להוכיח על פניו סכלותו שהסכלות עשה בשלוח האויב אשר מלאו לבו לשלוח כשיך ובכיך ולזה עשה לו המשל עבדך יצא בקרב המלחמה והנה איש סר ויבא אלי איש שהאויב ויאמר שמר את האיש הזה ר״ל האויב והרודף אם הפקד יפקד והיתה

והיתה

רלבג

ואתנה לך תחתיו כרם טוב ממנו · ר"ל אם לא תחפוץ למכור נחלותיך אתן לך כרם אחר טוב ממנו ואם תתרצה למכרו אתן לך כסף מחירו : וישכב על מטתו · הנה מרוב הכעס לא רצה שיהיה לו עסק עם האנשים אבל שכב על מטתו והסב פניו אל הקיר שלא יראו האנשים בכאם לפניו ומרוב הכעס ג"כ לא רצה לאכול : מה זה רוחך סרה · ר"ל מה זה רוחך מוטה מיוחבנה אתה

רדק

אשר ביזרעאל · הכרם שהיה לו ביזרעאל ולאחאב היה היכל ביזרעאל כמו שכתוב למעלה: לגן ירק · הוא שכתוב שהוא מאכל האדם או עשבים שיש להם ריח טוב ומנהג לעשות מהם גן בחצר הבית או אחורי הבית: מחיר זה · מחיר כרם זה כלומר מה שישוה אם תרצה למכור בכסף : מהתי · במחיר כסף או חליפין : ויסב את פניו · הסב פניו אל הקיר : מה זה רוחך סרה · כמו סר וזעף שפירשנו ותרגומו נסים : כי

רשי

כא

ויהי אחר הדברים האלה · עוד אחרת לקרב מיתתו : מחיר זה · הכרם הזה : אל

א ויְהִי אַחַר הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה כֶּרֶם הָיָה לְנָבוֹת הַיִּזְרְעֵאלִי אֲשֶׁר בְּיִזְרְעֶאל אֵצֶל הֵיכַל אַחְאָב מֶלֶךְ שֹׁמְרוֹן׃ ב וַיְדַבֵּר אַחְאָב אֶל־נָבוֹת לֵאמֹר תְּנָה־לִּי אֶת־כַּרְמְךָ וִיהִי־לִי לְגַן־יָרָק כִּי הוּא קָרוֹב אֵצֶל בֵּיתִי וְאֶתְּנָה לְךָ תַּחְתָּיו כֶּרֶם טוֹב מִמֶּנּוּ אִם טוֹב בְּעֵינֶיךָ אֶתְּנָה־לְךָ כֶסֶף מְחִיר זֶה׃ ג וַיֹּאמֶר נָבוֹת אֶל־אַחְאָב חָלִילָה לִּי מֵיְהוָה מִתִּתִּי אֶת־נַחֲלַת אֲבֹתַי לָךְ׃ ד וַיָּבֹא אַחְאָב אֶל־בֵּיתוֹ סַר וְזָעֵף עַל־הַדָּבָר אֲשֶׁר דִּבֶּר אֵלָיו נָבוֹת הַיִּזְרְעֵאלִי וַיֹּאמֶר לֹא־אֶתֵּן לְךָ אֶת־נַחֲלַת אֲבוֹתָי וַיִּשְׁכַּב עַל־מִטָּתוֹ וַיַּסֵּב אֶת־פָּנָיו וְלֹא־אָכַל לָחֶם׃ ה וַתָּבֹא אֵלָיו אִיזֶבֶל אִשְׁתּוֹ וַתְּדַבֵּר אֵלָיו מַה־זֶּה רוּחֲךָ סָרָה וְאֵינְךָ אֹכֵל לָחֶם׃ ו וַיְדַבֵּר אֵלֶיהָ כִּי

פסק · ל"ג · ג' · כ' פתח · ז' חל' · ד' · ז' מלרע

וַהֲוָה בָּתַר פִּתְגָמַיָּא הָאִלֵּין כַּרְמָא הֲוָה לְנָבוֹת יִזְרְעֵאלָה דִּי בְּיִזְרְעֶאלָה בִּסְטַר הֵיכְלָא דְאַחְאָב מַלְכָּא דְשֹׁמְרוֹן׃ וּמַלִּיל אַחְאָב עִם נָבוֹת לְמֵימַר הַב לִי יָת כַּרְמָךְ וִיהֵי לִי לְגִנַּת יַרְקָא אֲרֵי הוּא קָרִיב לְבֵיתִי וְאֶתֵּן לָךְ חִילוּפֵיהּ כַּרְמָא דְטַב מִינֵּיהּ אִם תַּקִּין בְּעֵינָךְ אֶתֵּן לָךְ כַּסְפָּא דְמוֹהִי מָה דְשָׁוֵי׃ וַאֲמַר נָבוֹת לְאַחְאָב חֲסָלִימַן קֳדָם יְיָ מִלְּמִתַּן יָת אַחְסָנַת אֲבָהָתִי לָךְ׃ וַאֲתָא אַחְאָב לְבֵיתֵיהּ נְסִי וְרַוִי עַל פִּתְגָמָא דְמַלִּיל עִמֵּיהּ נָבוֹת יִזְרְעֵאלָה וַאֲמַר לָא אֶתֵּן לָךְ יָת אַחְסָנַת אֲבָהָתִי וּשְׁכִיב עַל עַרְסֵיהּ וְאַסְחַר יָת אַפּוֹהִי וְלָא אֲכַל לַחְמָא׃ וְאָתַת לְוָתֵיהּ אִיזֶבֶל אִתְּתֵיהּ וּמַלֵּילַת עִמֵּיהּ מָה דֵין רוּחָךְ סַטְיָא וְלֵית אַתְּ אָכֵיל לַחְמָא׃ וּמַלֵּיל עִמַּהּ אֲרֵי

מתתי ג' בקריאה וסי' מתתי אתה לאיש אחר · מתתי לך את נחלת אבותי · מתתי את מרין : אבותי ז' מלאי' בליש' וסי' לא אתן לך את נחלת אבותי · אשר שחתו אבותי את גוזן · אשר השחיתו אבותי : מה עשיתי אני ואבותי · מי בכל אלהי הארצות · ועתה אל ישיא אתכם חזקיהו · תושב ככל אבותי :

כלי יקר

והיתה נפשך כו' שבלי ספק מלבד התנאי שבתנו מחויב הוא מן הדין מיתה כי הערה למות נפשו בהיותו פושע בשמירת האיש ההוא הסוכא ואולי בדרך בריחתו היה מכה אותו נפש וכורח הו אולי ישוב פעם אחרת וילא'בו ויכנו נפש לשומר הזה לזה אמר אליו מלך ישראל כן משפטיך אתה חרצת אמר לו משפטיך אתה חרצת בפיך וכל תנאי שבממון קיים אבל מהסברא ומשיקול הדעת הישר כן משפטיך רוצה לומר כן הדין כמו שאתה חרצת כי מי פתי יוסם בידו שמירת אויבו ורודפו והו' יפשע בשמירתו והלא מתחייב בנפשו הוא ז"ש כן משפטיך שתיבת כן מיותרת · ואמר והנה איש סר ויבא אלי כי הוא משל אל השי"ת והוא איש סר ר"ל מוסר מאיש חלילה לו להיות ולהדמו' אל איש אלא בהרדפת לשון ולשכך את האוזן והודיעו גם כן בא' בקרב המלחמה ולא אמר עבדך יצא במלחמה ש"א בקרב להגדיל אשמת השומר שלהיות בתוקף המלחמה היה לו להזהר בשמירתו מאד ונמשל יורה לאחאב כי לא יגמלהו בן הדד טוב' תחת זאת כי המלחמה לפנים והלא'היא ובמקומה עומדת כי זה המלך בקרב המלחמה הוא ולא בסוף · והודיעו עוד בא' שמור את האיש הזה כו' שהוא הודעה שהודיעו המפקיד שכיון שהאיש הזה הוא הפקדון איש צר ואויב למלך א"כ אם הפקד יפקד ממילא שירדפך עוד והיתה נפשך תחת נפשו ולפחות אם לא ימיתך יגיע מהנזק ככר כסף תשקול מהנזקים העצומים שיגיעך מהאיש הזה הנכה המופקד הלך ובזה יתכן לנפקד שיקבל פקדון כזה דא"כ פקדון כל דהו פוקד כ"ש פקדון כזה אם כן למה קבל שמירתו ש"א ודאי כדפרש' שומר שכר הוא שכן נהנה בשמירתו מולל ממנו והפשיעה כזו שהיה עבדך הנה והנה מתעסק בדברי הבל מחייבת אפי' בשומר חינם כ"ש בשומר שכר ז"ש ויהי עבדך עושה הנה והנה כע וכך והוא איננו · לעומת דבריו ויאמר המלך כן משפטך וכו' כדפרשית שהמשפט ההוא כן הוא כאשר חרצת כיון שהפשיעה גדולה מאד ואתה שומר שכר · ואפשר שאמר אתה בטענותיך כול' מהפכות לחובתך כי כן משפטך כמו שהי'התנאי ואתה עתה חרצת אותו בפיך כי פיך ענה בך בכל טענותיך שמאחר שהמפקיד הודיעך אומר מעלת הפקדון שנפשך קשורה בנפשו לא תוכל לטעון שמא שיגיס היו וגם אתה חרצת והודית שפשעת בהיותך עושה הנה והנה אתה חרצת ופיך ענה בך וחרצת יהי' מלשון לא יחרץ כלב לשונו · ובנמשל ברורים הדברים אם כן הוכיחו בענין הנביא שאמר הכני נא ולא רצה ונהרג על ידי האריה לפי שעבר את פי ה' והיא לא תצלח · וכן אחאב · והשני הודיעו מיעוט שכלו להוציא ממסגר אויבו ומבקש רעתו :

ויהי אחר הדברים האלה וכו' פסיקתא רבתי כרם היה לנבות היזרעאלי כתיב כבד את ה' מהונך ממה שחננך שאם היה קולך נאה עבור לפני התיבה · חייא בן אחותו של רבי אלעזר הקפר היה קולו נאה והיה אומר לו חייא בני עמד וכבד ה' ממה שחננך · נבות היה קולו נאה והיה עולה לירושלם והיו כל ישראל מתכנסים לשמוע את קולו פעם אחת לא עלה והעידו עליו בני בליעל ואבד מן העולם מי גרם לו על ידי שלא עלה לירושלם בראיה לכבד את הקב"ה ממה שחננו אמרו שבבר אמרה תורה ולא יחמוד איש ארצך בעלותך וכו' : ולע"דן לדקדק למה לא דרש מהונך מחנך כמו שדרשוהו חז"ל ומהו אומרו כתיב כבד את ה' מהונך מאי קשיא ליה ומהו ואבד מן העולם שלא אמר והרגוהו כיון שהי' לדיק לא יתכן בו אבדה מן העולם ומהו לשון מי גרם · ונראה דקשיא להו ז"ל מלבד הכפל דאי מהונך כפשוטו הרי הוא כמראשית כל תבואתיך דתבואה נמי בכלל הונך היא · ולשון הון דכתיב מהו כי הל"ל ערך כל ההון והוא גוזמא והשי"ת מסתפק הוא בכל דהו מראשית כל תבואתך ולא כל ראשית אם כן מהו מהונך שהשומע יחרד לבו בשומעו שצריך הון כדי לכבד את השי"ת ויש מקום לטעות שאם לא יהיה לו הון יהיה פטור מכל וכל · ולזה אמרו מהונך ממה שחננך והפקיע בלשון הון לומר שמהיותר חשוב הלך עד שאתה מכיר שלא בכחך עשית ההון והו' ממנו תכבדהו כי הוא חננך בו וראוי שאתה לא תהיה כפוי טובה אלא תכיר שחננך בחן וחסד ורחמי' ולא בצדקתך ועל כן לא דרשו חז"ל כאן מחיכך לשתי בחינות האחת להיות מה שחננך כוללת כל הדברים וחנך פרטי בחן · והשני להודיע בלשון שחננך סיבה למה שחייבו כבד את ה' יען כי ממנו הכל והוא חננך בו וממחוייב אתה בכבודו כשם שחננך ולזה נבות שלא כבד ה' בפעם ההוא אבד מן העולם שלא די שנהרג אלא שנתחייב לצאת ממחיצתו של הקב"ה כמו שאח"ל לא והיית רוח שקר לא ממחיצתי ויצא הרוח זה רוחו של נבות היזרעאלי וכל זה נכלל בא' ואבד מן העולם נוסף על ההריגה בפיו קטא שלא דבר שירה ובפיו נטרד שהיה רוח שקר בפי הנביאים לדבר שקרים ונטרד ממחיצתו של הקב"ה כי דובר שקרים לא יכון לנגד עיני ה' ובלי ספק שעון גדול היה לו אבל עון זה היה גרמה בעלמא וז"ש מי גרם לו על ידי שלא עלה לירושלם וכו' ואמר כי באן היו שני עונות האחד שלא כבד ה' ממה שחננו ה' והשני שלא עלה לרגל כלל נמצא שעון שלא עלה לרגל גרם לו הרע לזה להפרע ממנו על מה שלא כבד ה' ממה שחננו ז"ש מי גרם ע"י שלא עלה לירושלם בראיה שאלו עלה היה נמשך לכבד את הב"ה כו' למה שכבר אמרה תורה ולא יחמוד איש את ארצך כו' שרמזה התורה מקדם וכבר אמרה תורה ענין זה ברמז ולא יחמוד איש זה אחאב את ארצך על כרם נבות בעלותך לראות כו' נמצא שמה שלא עלה לירושלם בטל תמות עליה גרם להפרע ממנו על שנגרר מזה מניעת שירו בחנו והיה אפשר שלו עלה נבות לא חמד אחאב ארצו ואע"פ שלא היה משורר היה נפרע ממנו השי"ת מצד אחר והסמכוה חז"ל מעשה דנבות אקרא דלא יחמוד איש את ארצך מדנקט איש לשון יחיד ויחיד לא יעלה בדעתו לקח' א"י לו מדינה או עיר ממנה · גם יתור בעלותך כו' דהא בהכי עסיק קרא אלא ודאי לדיוקא אתא שאם לא יעלו לרגל אדרבה יחמודו ארצם ואחאב יוכיח שחמד ארץ נבות על שלא עלה לרגל שזה גרם לו · ובזה מובן לשון המאמר שאומר למה שכבר אמרה תורה כו' רוצה לומר אף על פי שכוונת התורה אחרת היא להבטיח העולה שלא יחמוד איש את ארצך בעלותך כו' עכ"ז כיון שכבר אמרה תורה ולא יחמוד איש וכו' כיון דאמרה תורה בלשון הזה נלמוד שמה שלא עלה נבות לרגל גרם לו כל הפורענות ושחמד אחאב את ארצו · ולחז"ל ויהי אחר הדברים האלה שהרהורי דברים היו שם דהיינו שנבות לא עלה לרגל ולא עלה בשנה ההיא והוא גרם בלבול זה שכרם היה לנבו' כו' ולמדנו מכאן שהיו עולים לרגל בזמן אחאב ואפי' שהיה עובד אלילים לא נמנעו מעלות לרגלים כי אביה בעל השומרי' שהעמיד יהבעם אביו בדרכים כדי שלא יעלו לירושלם · ועיין רש"י ז"ל והרד"ק ז"ל ומהרי"א ז"ל כוונת הסיפור שעם היות שרצה אחאב את מעשה ב' כי נורא מאד לא נמנע מאותה עם נבות ששכים עם אשתו איזבל על הריגתו · ועוד מקושר על דם בן הדד הסונא הרשע והתאכזר על דם נבות נעים זמירות אלהי ישראל ועל כיוצא בזה אמר דוד אם גמלתי שולמי רע ר"ל שאם היה גומל לאם'הי' בשלו' עמו רע והחלצ' צוררי ריקם שאם אלך הכר הצורר ריקם עונשו שירדוף אויב נפשו וישג וירמוס וכו' ואחאב חלץ בן הדד צוררי ריקם וגמל נבות איש שלומו רע · וזכר שהיה כרם לנבות ביזרעאל אצל היכל לאחאב שהיה ג"כ ביזרעאל : ולע"דן לדקדק אשר ביזרעאל שהוא מיותר ואם הוא מורה מקום על הכרם שהיה ביזרעאל לא היה לו לומר אלא כרם היה לנבות היזרעאלי ביזרעאל תיבת אשר מיותר' ובמה שזכרתי לחז"ל שעל שנתעכב נבות ביזרעאל ולא עלה לרגל על כן נענש ז"ש כרם היה לנבות ולהיו' אשר נתעכב ביזרעאל לכך נתגלגל כל הפורענו' הזה ואפשר עוד לפי שאנשי יזרעאל היו קרובים לאחאב והיו רובם רשעים כי מושל מקשי' על שפת שקר כל משרתיו רשעים לז"א הפסוק כי נבות כשר היה וז"ש לנבות היזרעאלי ולא נקרא היזרעאלי על שהי' מתבוננים וכמדותיהם ש"א יען אשר שכן ביזרעאל כי הו' כשר היה משכה להשי"ת ככז"ל ואמר מלך שומרון לו' שלהיותו מלך שומרון וההיכל הוא ביזרעאל קרוב לעיר המלכות היה רוצה לרומם היכלו ולהרחיבו ע"י הכרם הזה ולא רצה נבות ולזה חרה לו מאד :

וידבר אחאב אל נבות כו' עיין רש"י ז"ל וכן הרד"ק ז"ל והרלב"ג ז"ל וכן מהרי"א ז"ל כדהרד"ק ז"ל והרלב"ג ז"ל : ולע"דן לדקדק תיבת לאמר והיה אפשר שלא דבר אחאב פה אל פה עם נבות אלא ע"י אמצעי דבר לאמר לנבות אלא שק"ק או' ויאמר נבות אל אחאב שמשמע שדבר נבות אל אחאב עצמו אם כן גם אחאב דבר לו בלי אמצעי ויש לומ' שאעפ"י שהמלך דבר לו ע"י אמצעי' ושרסור הלך לו אל אחאב וזעק אל המלך עצמו חלילה לי כו' ונדקדק גם כן לשון תנה גם צריך להבין או' אם טוב בעיניך להי"לל ואם טוב בוא"ו ולמה אמר טוב בעיניך בכסף ולא אמר גם בכרם תחתיו והי"לל ואם טוב בעיניך אתנה לך כרם תחתיו או כסף מחיר זה ומהו מחיר זה מחירו מספיק ולשתוק מזה : ונראה כי לא נעלם מאחאב שלא ירצה נבות למכור נחלתו כי נחלה מבוהלת בראשונה ולא תבורך אחריתה כשתמכר והעד כל אריכות הטענות האלה והוסיף עוד לתקן גם הכבוד כי חרפה היה למכור אחוזתו שאין דרך למכור אחוזה ש"א כי ימוך וכמו שאמרה תורה כי ימוך אחיך ומכר מאחוזתו ועכ"ז מאחוזתו ולא כל אחוזתו אמנ' דרך מתנה יתוקן הכל שכיוצא בזה נתחכם אברהם עם עפרון ויתן לי את מערת המכפלה כו' ויתן דרך מתנה כמו שכתבתי בכלי חמדה וז"ש כאן וידבר אחאב אל נבות פנים בפנים דבר לו ודקדק בדבריו בכוונ' מכוונת לאמר תנה לי את כרמך דרך מתנ' כי הצורך מרובה לי לגן ירק ותמי' יעלה זכרונך לפני בהשתעשע בגנו יום יום כי הוא קרוב אל ביתי ולכן חמדתיו וההכרח לא יגונה ואתנה לך דרך מתנה תמורתו כרם טוב ממנו ונתינת הכרם יהיה התכלית לשאם טוב בעיניך אתנה לך כסף מחיר זה השני שנתתי לך תחתיו טוב ממנו כדי שיהיה המחיר גדול לא מחיר אותו שלך אלא מחיר זה מורה באצבע על אשר נתתי לך ולהורות שהתכלית בנתינת זה הכרם הטוב ממנו כוא' ע"מ שאם ירצה מחירו יתן לו ביד המלך לזה לא כתב ואם טוב כו' בוא"ו אלא ואתנה לך תחתיו כרם טוב ממנו אם טוב ממנו אתנה לך כסף מחיר זה להורות שהכל חלוקה אחת מורכבת משתי חלוקות שאם ירצה לעמוד בחליפי הכרם הטוב ממנו טוב מאד ואם ירצה לקחת מעות הכר' שלקח יקח ויועילו החליפין לשני ענייניס האחד להוסיף המחיר שיתן לו מחיר הכרם השני · והענין השני לטהר המכר שלא יקח דמים ממכר בחזקתו כי אם קרקע והדמים יהיו דמי קרקע השני על המלך פן יחוש נבות שהיום או למחר ישאל המלך כרמו הטוב · ויאמר שגם הוא יקח כא מעות הכל כאשר יבחר נבות והיא דקדוק נכון בענין ובלשון אחר שכתבתי זה מצאתי לרב"ע ז"ל שכתב בשער פ"א כדרך מתנה יתוקן הכל כי יהיה לו לכבוד ותהילה שכתן מתנה למלך ולזה בא אל ביתו סר וזעף להיות שאפי' בדרך מתנה לא רצה לתתה לו כדכתיב ויאמר לא אתן לך נחלת אבותי וכתיב לא אתן לך את כרמי אפי' במתנה שאילו דרך מכר לא היה מאשים אותו והיה אשמת אחאב בעשותו כל זאת החרדה כי תמילא מוכרח הוא שתעשה איזבל מה שעשתה כיון שראתה המלך סר וזעף א"כ הרי הוא כאילו הוא עשה והרג את נבות :

ויאמר נבות כו' עיין הרד"ק ז"ל ומהר"יא ז"ל באו' חלילה מה' לתת נחלת אבותי מורה שלהיות אסור בתורה למכור הארץ לצמיתות לזה אמר שהדבר נמנע ואסור מן התורה ז"ש חלילה מה' כי לא תסו' נחלה ממטה למטה וזו היא נחלת אבותי ואיך אסיר אותה מיורשי נחלת אבותי הקדושים בתתי אותה לך המלך ע"כ תורף דבריו ז"ל : ולע"דן נראה מוסף על הנז' שכיון באו' איך אתן כרמי העומד ביד ישראל כנבות לתתי אחוזת נחלה אל איש און עובד אלילים ז"ש חלילה מה' במ"ש התורה לא תחונם לא תתן להם חנייה בקרקע לעובד אלילים שאסור לתת נחלת אבותי הקדושים לך ר"ל לך בפרטות אסור יותר מזולתך בהיותך עובד אלילים והדבר הזה דברו נבות אל אחאב תפוחי זהב במשכיות כסף דבר דבור על אופניו דבר ה' דבור על אופנים רבות וכוונות · ומזה ראוי לומר בירך נבות אלהים ומלך שהיה זה בזוי גדול אל המלך נגד האלהים אשר הוא עובד שהרי אסר את לו חנייה בקרקע ונקראו בני בליעל מפני שלא שמעו דבר מפי נבות לא מינה ולא מקלתה ב"ש שלא הונח שמעו בן מפיו אין לדונו על הוכיות הדברים כיון שהאפשר לו לומר שלא כיון אלא אל הדברים כפשטן שאינו רוצה למכור ולא להחליף נחלת אבות כי לא תסמכא מילתא לו ואינו כבוד ואפילו שהוא לך כל שכן לזולתו :

ויבא אחאב וכו' החרדה הזאת כנז' בפסוק הזה תוכיח על מה שפירשתי בפסוק הקוד' שהיא האמת שחף על פי שהוא מלך ואין ראוי שאיש ימרה את פיו על דבר חמור כ"ש על דבר קל כזה עכ"ז החרדה גדולה מאד ונבין עוד אומרו ויבא אחאב סר וזעף סר היה מספיק שידוע היתה הסיבה שהיא על הדבר הזה כנז' בפסוק הקודם א"כ מה צורך באומ' על הדבר הזה ולא די אלא שכתב על הדבר הזה והוסיף לומ' עוד אשר דבר אליו נבות היזרעאלי ויאמר לא אתן לך נחלת אבות שהוא אריכות דברים לך הכוונה למה שאמרתי שאחאב לא הקפיד על הדברים המפורסמים אלא על הדבר הזה הדבור על זה האופן הכולל אופנים הרבה מבחזי המלך שעשהו כעובד אלילים ודנו בלא תחונם שהרי אמר לו חלילה לי מה' מה' דייקא ויאמר עוד בדבריו לא אתן לך לך בפרטות להיותך עובד אלילים הא לזולתו מותר וטוב תתי אותה לאיש אחר מתתי אותה לך ואמר אשר דבר אליו לומר שאעפ"י שתוכן הדברים והוכיחן ועומקם לא דברם באזני העם כי לא ידעו ולא הבינו אלא הדברים כפשטן עכ"ז אשמתו גדולה לדבר תועה אל המלך המבין עומקם

מנחה קטנה

ויאמר נבות חלילה לי וגו' הנה חלקו בג' אם כל המאור בפרשת המלך מותר לו או אם נאמר כדי לחייבם לבד וכתבו התוס' שאפי' למ"ד שהמלך מותר בכל הייגו לעבדיו אבל לא לעצמו עוד תירצו דלא נאמר אלא במלך המולך על ישראל ויהודה · עו' תירצו דנחלת אבות שאני · עוד תירצו לפי ששאל הכרם לעשות בו ע"ז דכתיב ויהיה לו לגן ירק כמו המתקדשים והמטהרים אל הגנות · והנה נבות כיוון אל כל הנאמר בתו' · ועוד לפעמי' אמרי' · והוא שידע שרצה המלך לקנותו לעבודתו וזה אסור לו וז"ש חלילה לי מה' עוד כיוון באמרו לי משום דכתי' כי ימוך אחיך ומכר מאחוזתו אך לא למי שיש לו וז"ש חלילה לי שעשיר אני ואם להיותך מלך ונאמר בו שדותיכם יקח הנה הוא נחלת אבותי והוא כתירוץ הב' התוספו' · ועוד להיות לך שכזה כלל ג' תירוצי' התוספו' לעבדיך מותר ולא לך · וגם אינו מותר כי אם למלך ישראל ויהודה ולא לך · וגם מותר להיות לגינה ולא לך שאתה מבקשו לע"ז וזה אסור לי ליתן לך ולא למלך אחר שאינו עע"ז וע"ב חרה אפו על שביזה אותו שאינו מלך בשלימות וגם עע"ז : והנה אחאב גוס מלספר לאשתו בזיונו שבוא עע"ז ושאינו נחשב לנבות למלך שאינו מלך על יהודה ע"פ היה שמספר התגלות אם לא

כִּי־אֲדַבֵּר אֶל־נָבוֹת הַיִּזְרְעֵאלִי וָאֹמַר
ט'ו רפין לוֹ תְּנָה־לִּי אֶת־כַּרְמְךָ בְּכֶסֶף אוֹ אִם־
חָפֵץ אַתָּה אֶתְּנָה־לְךָ כֶרֶם תַּחְתָּיו
וַיֹּאמֶר לֹא־אֶתֵּן לְךָ אֶת־כַּרְמִי׃
ג' וַתֹּאמֶר אֵלָיו אִיזֶבֶל אִשְׁתּוֹ אַתָּה
עַתָּה תַּעֲשֶׂה מְלוּכָה עַל־יִשְׂרָאֵל קוּם
ג' חס' אֱכָל־לֶחֶם וְיִטַב לִבֶּךָ אֲנִי אֶתֵּן לְךָ
אֶת־כֶּרֶם נָבוֹת הַיִּזְרְעֵאלִי׃ וַתִּכְתֹּב
ל' וחס' סְפָרִים בְּשֵׁם אַחְאָב וַתַּחְתֹּם בְּחֹתָמוֹ
ספרים ק' וַתִּשְׁלַח הַסְּפָרִים אֶל־הַזְּקֵנִים וְאֶל־
הַחֹרִים אֲשֶׁר בְּעִירוֹ הַיֹּשְׁבִים אֶת־
נָבוֹת׃ וַתִּכְתֹּב בַּסְּפָרִים לֵאמֹר
ד' חס' וי"ו קִרְאוּ־צוֹם וְהוֹשִׁיבוּ אֶת־נָבוֹת בְּרֹאשׁ
ל' מל' הָעָם׃ וְהוֹשִׁיבוּ שְׁנַיִם אֲנָשִׁים בְּנֵי־
ל' וחס' בְלִיַּעַל נֶגְדּוֹ וִיעִדֻהוּ לֵאמֹר בֵּרַכְתָּ
ה' אֱלֹהִים וָמֶלֶךְ וְהוֹצִיאֻהוּ וְסִקְלֻהוּ
ו' וְיָמֹת׃ וַיַּעֲשׂוּ אַנְשֵׁי עִירוֹ הַזְּקֵנִים
והחרים

אֲרֵי מַלֵּילִית עִם נָבוֹת יִזְרְעֵאלָה
וַאֲמָרִית לֵיהּ הַב לִי יַת כַּרְמָךְ בְּכַסְפָּא
אוֹ אִם רָעֵי אַתְּ אֶתֵּן לָךְ כַּרְמָא
חִילוּפוֹהִי וַאֲמַר לָא אֶתֵּן לָךְ יַת כַּרְמִי׃
וַאֲמָרַת לֵיהּ אִיזֶבֶל אִתְּתֵיהּ אַתְּ כְּעַן
תַּצְלַח מַלְכוּתָךְ עַל יִשְׂרָאֵל קוּם אֱכוֹל
לַחְמָא וְיִשְׁפַּר לִבָּךְ אֲנָא אֶתֵּן לָךְ יַת
כַּרְמָא דְנָבוֹת יִזְרְעֵאלָה׃ וּכְתָבַת
אִגְּרָתָא בִּשְׁמָא דְאַחְאָב וַחֲתַמַת
בְּעִזְקְתֵיהּ וּשְׁדָרַת אִגְּרָן לְסָבַיָּא
וּלְתוּרְבְּנַיָּא דִּבְקַרְתָּא דְּיָתְבִין עִם
נָבוֹת׃ וּכְתָבַת בְּאִגַּרְתָּא לְמֵימַר גְּזָרוּ
צוֹמָא וְאוֹתִיבוּ יַת נָבוֹת בְּרֵישׁ עַמָּא׃
וְאוֹתִיבוּ תְּרֵין גֻּבְרִין בְּנֵי רִישְׁעָא
לָקֳבְלֵיהּ וִיסַהֲדוּנֵיהּ לְמֵימַר גַּדֵּיפְתְּ
קֳדָם יְיָ וּמַלְכָּא לְטָטָא וְאַפְּקוּהִי
וּרְגְמוּהִי וְיִתְקְטִיל׃ וַעֲבַדוּ אֱנָשֵׁי
קַרְתֵּיהּ סָבַיָּא ותורבייני

בכסף ט'ו רפין וסי' נמסר ביהושע סימן כ"ב · אתה עתה ג' וסי' ואתה עתה הקל מעבדת אביך דמלכים · אתה עתה תעשה מלוכה : אתה עתה ברוך יי' · ויטב ג' חסרים וסימ' נמסר בשמואל חלק א' סימן כ"ד : ומלך ח' בקריאה וסי' ובני מיכה פיתון ומלך · וחברו · ירא את יי' בני ומלך · והושיבו שני אנשים · ויבאו שני האנשים :

רדק

כי אדבר · עתיד במקום עבר ורבים כמוהו או הוא בלשון הזה כלומר הייתי מדבר לו זה הדבר : תעשה מלוכה · פתרגומו תצלח במלכותא והוא לשון תמיהה : ותשלח הספרי' · כתוב בה"א הידיעה וקרי בלא ה"א ושניהם נכונים : ואל החורים · השרים והסגנים כמו את חורי יהודה ותריבה את החורי' וי"ת תורבינא : קראו צום · כמשמעו לשון תענית וכ"ת גזרו צומא ואמרה זה לפי שביום התענית מפשפשין במעשיה' ואם יש מעוות מתקנין אותו ואדני אבי ז"ל פירש צום קבוץ וכן ביום צום שבירמיא מלשון רז"ל צומת הגידין שהו' מקו' קבוץ הגידין : ויעדוהו · יעידוהו · יש לשאול כיון שהשרים והסגנים ידעו הדבר כי שקר היה למה היו צריכין לכל זה יהרגוהו במלות איזבל בלא עדות ובלא דבר התשובה כי זקני העיר והשרים היו מעטין וידם היה במעל עם איזבל כי אילו רצו הזקנים לגלות הדבר לעם לא היו מניח' להרגו בחנם כל שכן הקרובים שהיו לנבות בעיר ואילו רצתה איזבל להרגו בלא משפט לא היה כח בידה כי אף לגזול הכרם לא היה לה כח כי אחאב ואיזבל אף על פי שהיו רשעים היו לשמים לעבוד ע"א אבל אם היו הורגין וגוזלין שלא במשפט היו ישראל מורדין בו כי לא היו מניחין מלך עליה' אם לא יעמיד ארץ במשפ' אבל למנעו מע"א לא היו יכולי' כי לא היו אלא שבעת אלפי' אשר לא כרעו לבעל ושאר ישר' היו רבי' מאד שהיה לבם בהמוכ' הבעל שהיו מטעי' אותם נביאי הבעל לפי' בקשה איזבל עלילה שיהרג נבות במשפט כי הרוגי מלכות נכסיהם למלך ובטחה איזבל לזקני ישראל שיכסו עליה ויעלימו הדבר או ידעה בהם שהיו יריאין את אחאב מאד לפי' כתבה להם בשם אחאב וחתמה להם בחותמו כי ידעה שלא ישנו אחרי דברו ואע"פ שהיו יודעים שבדבר עדות שקר ודחיית נפש היו רשעים הזקנים כמו שהיו העדים כמו שאמר' היא והושיבו שני אנשים בני בליעל נגדו ויש לשאול עוד אחאב למה לא היה לוקח זה הכרם במשפט המלוכ' שהרי כתוב את שדותיכ' וכרמיכ' וזיתיכם הטובים יקח התשובה כמו שפי' בספר שמואל כי אין ממשפט המלוכה שיקח אלא הפירות לצורך עבדיו והנשי מלחמתו אם יצטרכו והראייה שאמר ונתן לעבדיו ולא אמר שיקח לעצמו וראייה עוד שאמר שדותיכם כרמיכם וזיתיכם ולא אמר בתיכם משמ' כי על הפירו' אמר לא על גוף הקרקע : ברכת אלהים ומלך · תרגומו גדיפתא קדם יי' ומלכא לטיתא למה אמר אלהים ומלך ובאחת מהם חייב מית' אמר זה להגדיל קצף העם עליו ויסקלוהו מיד : ויעידוהו · אשר היושבי' בעירו הודעה אחר הודעה כי די היה אם אמר היושבים או אם אמר אשר יושבים :

רשי

אל הזקני' · זקני אשמאי שבי דבהת' : קדשו צום · וביו' הצו' דרכ' לבדוק בעבירות שביד' :

ברך

רלבג

אתה עתה תעשה מלוכה על ישר' · ר"ל האם במכה"ג הזה תעשה מלוכה על ישר' הנה בלי ספק אין ראוי המלך להתפעל בזה האופן : אל הזקני' ואל החורי' · ר"ל השופטים והשרים והם לבדם ידעו זה הסוד ובטחה בהם איזבל שיסכימו למה שצוה להם אחאב וחתמה בחותמו וידמה מזה שאם היו יודעים העם זאת התחבולה לא היו מסכימים בהריגת' נבות ואף על פי שהיו מסכימים בזה זקני העיר ושריה :

קראו

מנחה קטנה

לא אתן לך את נחלת אבותי כי זה סדב' אינו נוגע לאחאב ב' רמז' כי אם גם לשאר מלכים · כדי שלא תבוזהו גם היא בהבזות בעלים בעיניה באמרה הלא עבדיך אינם מחשבים לך למלך ונתנו כן דופי ומה היום גם אני כמוהם איני מחשיבך ע"ד שאמרו ז"ל כל המרבה דברים עם האשה גורם רעה לעצמו ופירשו בו כל המרבה דברים לספר בזיונותיו שביזוהו אחרים לו לאשתו גורם רעה לעצמו שכשתהיה קטטה בינו לבינה אף היא תבזהו בו ע"כ בעלים כל ההתגללות של נבות ולא הגיד לה כי אם תרוצים הכללים לכל המלכים שהוא נחלת אבותיו ושהוא עשיר וכתיב כי ימוך אחיך ומכר מאחוזתו ולא הוא שיש לו ממון : מי כמו' לאידך גיסא שרנה אחאב שתעלה אמת אשתו על נבות לנקום ממנו וא"כ עשה עיקר ממה שאמר מתתי לך עע"ז כדי שאיזבל תקנא נקמת בע"ז ממנו וז"ש בדרך נבות אלבי' ומלך :

כלי יקר

עומקם של דברים וז"ש אשר דבר אליו נבות אליו דייקא דבר שהוא הבינם ולא זולתו כאמור ולפי הפשט אמר אשר דבר אליו שהאשמה היא לדבר אל המלך פה אל פה במאמר חלוט לא אתן לך כו' שדבר כזה לא היה לדברו אליו אלא ע"י אמצעי שלא יהיה כ"כ חציפותא ואמר נבות היזרעאלי שהיה די שיאמר נבות ומאליו מובן היותו הנז' היזרעאלי אבל נתרעם ממנו להיותו היזרעאלי שוכן שמה ביזרעאל איך מלאו לבו להעיז פניו בו וכל יוס ויו' נבות מתהלך לפניו ורואהו פנים בפנים ז"ש היזרעאלי שזו הוראה שבזה אותו לא כן אם היה שוכן בקצה ארץ ישראל או אפי' במקום זולתו ויסב פניו הר"דק ז"ל הסב פניו אל הקיר ע"כ · ומהר"יא ויבוא אל ביתו סר וזעף כי ראה שלא רצה לתת לו הכרם ולקחת אותו בחזקה לא רצה אחאב ולזה היה סר ר"ל הסיר עצמו מקחתו בחוזק יד והיה זעף על שלא כעשה רצונו בזה גם על שאמר לו שלא יתן נחלת אבותיו כאילו רצה לו' שאין המלכו' הזה נחלת אבותיו א"כ אין מלכותו הגונה ע"כ ואעפ"י שנחלה מעמרי אביו עכ"ז לא היתה נחלה כי אם מאב א' ולא באבותיו ועיין הר"לבג : ולע"דן מרוב הכעס נחלה כאילו רוחו שרה מגופו וז"ש סר ובסמוך מה זה רוחך סרה ממש סרה מגופך ולזה וישכב על מיטתו ויסב פניו וכו' :

ותבא אליו איזבל כו' עיין הרד"ק ז"ל והר"לבג ז"ל וכבר פירשתי בפסוק הקודם רוחך סרה ממש מגופך כי נחלית פתאום אין זה אלא סיבה גדולה ומקרה בלתי טהור קרה לך מה זה ועל מה זה :

כי אדבר אל נבות כו' עיין הר"דק : ולע"דן שמלבד שנתרעם על שדבר בנבות פה אל פה וז"ש כי אדבר אל נבות כו' ועוד והומר לו תיקון כאה תנה לי לשון מתנה ומלך כמוני אשוב אקבל מתן כדי שלא יחל כבודו במכירה כנז"ל ועוד לא מסמנה מילת' למכור אחוזה ונחלת אבות ורצה להחליף הסדר לאחר החליפין בקרקע ולהקדים הנתינה במעות לשתי סיבות האחת שלא להתבזות בפני אשתו שדקדק כ"כ לדקדוקי' עם נבות לתת לו תחילה כרם תחתיו ואח"כ דמיו של השני כי בזו שפלות למלך כי באשר דבר מלך שלטון מי יאמר לו מה תעשה כמו שאו' לו איזבל בסמוך אתה תעשה מלוכה וכו' דלמהר"יא ז"ל בתמיהה · והענין השני כי אם תתן לו חליפיו כרם שלך השם שזה יהיה לפנים לפי שעה ותשוב לטעון בחזקה שיש לך בכרמך ותוציאהו מידו היום או למחר לזה הפך הסדר הנז' בפסוקי' הקודמים והקדים נתינת הכסף ז"ש תנה לי את כרמך בכסף או אם חפץ אתה אתנה לך כרם תחתיו ויאמר לא אתן לך לך דייקא כדפרשית כי טוב תתי אותה לאיש אחר מתתי אותה לך יאמר כי אדבר בלשון עתיד לו' שאילו לא הפסיק את דברי בעזות מצח ויאמר לא אתן לך את כרמו הנה הייתי מדבר לו עוד דברים טובים והבטחות כהנה וכהנה ז"ש כי אדבר עוד בלשון עתיד אלא הוא הפסיק באמצע דברי שלא שבקיה עד דפרכיה האמו' בגמ' והנה הרשיע אחאב במ"ש לא אתן לך את כרמי ונבות לא מנעו אלא מהיותו נחלת אבותיו אלא לפי שהעניעה היתה מאיסור לא תחונם לא תתן להם חנייה בקרקע כדפרשית בפסוק ויבא אחאב כו' הכריע א"כ האיסור הוא כולל ואפי' בהיותו כרמו מקנת כספו של נבות ולזה אמר אחאב שאמר נבות לא אתן לך את כרמי וכולל ג"כ איסור במתנה כי לא תחונם בין במכר ובין במתנה הוא שנאסר לתת להם חנייה :

ותאמר איזבל אליו וכו' עיין הרד"ק ז"ל וכן מהרי"א ז"ל בתמיהה התלה למלוכה מאחר שאין לך לב לדבר קטן כזה להתעולל עליו ולקחתו בחזקה · ועיין הר"לבג ז"ל ולע"דן שאמר' לו בניחותא אתה עתה תקדם המלוכה על ישר' בעשותך משפט בנבות אשר כל שומעו יחרד ז"ש אתה עתה תעשה מלוכה בישראל ומלוכה דייקא שתנהג שררה ומלכות על ישר' שאילו נהגת אותה מאז לא הקל זה בכבודך · או אמר אתה עתה תעשה מלוכה ר"ל משפט המלוכ' ולא תעשה עול כי כן הוא משפט מלוכה הכתו' בשמואל הנביא ואת שדותיכם ואת כרמיכם וזיתכם הטובים יקח ונתן לעבדיו ואשת פתיות' זאת הומיה לאחאב אתה תעשה מלוכה על ישרא' ובל ידעה מה כי דברי הנבי' שמואל לא שהדין כך אלא דרך איום וגזום היו כנז"ל מחז"ל · עוד אפשר שאמרה אתה בזקף גדול לו' אתה היה נאות לך לדבר בדבר קל כזה עתה ר"ל מה שתעשה אנכי אעשך תנהוג ותעשה מלוכה כי כל העם ישמעו ויראו ובזה מובן יותר תיבת אתה כי די שתאמר עתה תעשה כו' :

ותכתוב ספרים כו' עיין רש"י ז"ל והר"דק ז"ל והר"לבג ז"ל וכן מהרי"א ז"ל והוסיף לומר שקרוב הדבר שיגלתה אופן העצה הזאת לאחאב ע"כ ולי נראה רחוק שהרי אומר הכתוב בשם אחאב ותחתום בחותמו הכל שלא בידיעתו אבו שאמ' בשם אחאב דלא כתיב על פי אחאב גם הוא לא חתם · ומ"מ היושבים את נבות משמע שהיו כשרים ויושבים אתו עמו ולפי שיטת רש"י ז"ל שהית' זקני דבהתתא היה אפשר שזה עשתה בערמה לכתוב הכתבים שהם כזי שיוכללו שבי דבהתתא האמור עי' השלוחים כיום יגיעו הכתבים שהם אל שבי דבהתתא וז"ש ותשלח הספרים אל הזקנים כו' אשר בעירו וגם אל היושבים את נבות שהם כלל הזקנים דבהתתא אשר בעיר והזקנים החשובים אשר יושבים את נבות אמנם בשעת מעשה לא היתה יד הזקנים הכשרים במעל אלא זקני עירו שהם זקני דבהתתא ז"ש ויעשו אנשי עירו הזקנים והחורים ופירש עוד ואמ' אשר היושבים בעירו לשלול היושבים את נבות וזה היה כאש' שלחה אליהם היה השליחות אל זקני דבהתתא כאמור :

ותכתוב בספרי' כו' עיין רש"י ז"ל וכן הרדק ז"ל והר"לבג ז"ל ולע"דן לדקדק תיבת לאמר ונראה כי מלבד הספרים ומה שכתבה בהם צותה לאמ' להם פה אל פה דברים כהנה וכהנה ויוכיח כן תיבת לאמר על פה ע"י השליח מוליך הספרים · ובזה יובן בסמוך או' כאשר שלחה אליהם איזבל כאשר כתוב בספרים אשר שלחה אליהם שהדברים כפולי' מורה ששלחה אליהם בכתב ובעל פה וזה הודיע בכפול הכתוב הדברי' או יאמר כי הצום הזה לא היה מכוון בו אל הצום מצד עצמו אלא לפי שביום הצום נתקבצו כל העם מקטנם ועד גדולם לזה אמר ז"ש לאמר קראו צום קריאה בעלמא קראו והצום לא שתצומו אדרבה תאכלו בטוב לב אחר הריגת נבות כי קיימתם מצות מלך · או צוותה ממש צום כדרך הסנהדרין אשר מחוייבים ביום גמר דין להריגה אך לא ילינו דינו של נבות מספיק שבעוד גמר דין תהיו בצום וזהו קראו צום והושיבו נבות בראש שגדול ונכבד היה או שיעשו כן לכבדו להושיבו בראש כאילו הם אוהביו ומהפכים בזכותו הם ואולי אמר בראש העם ולא בראש הזקנים לבזוי :

והושיבו שנים וכו אחז"ל סנהדרין פ"ג אמר רב נחמן בר מר זוטרא אמרינן להו סהדי שקרי אאוגרייהו זילו דכתיב והושיבו שנים אנשים בני בליעל ע"כ ועיין הר"דק ז"ל והר"לבג ז"ל וכן הביא מהרי"א ז"ל דלר' יוסי דאמר במסכת סנהדרין כל האמור בפרשת מלך מלך מות' בו הייתו האמור בפרש' מלך בענין השדות והכרמי' לעבדיו כשיצטרכו בלכת' למלחמה וכה"רדק ז"ל · ולרבנן איום בעלמא אבל מן הדין אסור · והוסיף מהרי"א במ"ש ברכת אל"ים כדי יד כל העם תהיה בו ברגשונה להמיתו אמנם אין ממונו למלך אמנם במה שיעידו שקלל המלך יהיה הרוגי מלכו' והרוגי מלכות ממונו למלך ע"כ אלא שיקשה יאמרו ברך נבות המלך ואפשר שלא יחרה אף העם כ"כ ולזה אמרו ברכת אלהים ומלך : ולע"דן · לדקדק לשון והושיבו כי הפסוק או' ועמדו האנשים ובעדים הכתוב מדבר אשר להם הריב אלו בעלי דינים ועוד שנים אנשים מוכרת והיה ראוי להיות שני אנשים · ומהו נגדו שהוא מיותר · ומהו לאמר · ונראה לפי שאמרו ז"ל שמפני דרכי שלום נהגו הדיינים להושיב הבעלי דינים והעדים לזה אמרה שיושיבו את נבות בראש העם ולזה צריך שיושיבו ג"כ העדים והושיבו שנים אנשים נגדו ר"ל כמו שהוא יושב הם ג"כ ישבו נגדו אמנם בשעת גמר דין צרי' שיעידוהו ר"ל מעומד ז"ש ויעידוהו הדין העדה' מעומד ואמר שנים אנשים בני בליעל ר"ל שאפי' לשנים עצמם זילי העדים המעידים שקר ז"ש שנים אנשים ר"ל השנים עצמם בעיניה' זילי שאנשי' בני בליעל הם בעיניה' ולזה אמר שנים אנשים ולא אמר שני אנשים ואמר ויעידוהו לאמר ברכת שיסדרו העדות תחילה בינם לבין עצמם כאילו הם מעידים כדי שתהא העדות מכוונת ואחר הסידור והכוון בינם לבין עצמן יבואו להגיד ולהעיד בפניו ז"ש ויעידוהו לאמר ויעידוהו בינם לבין עצמם כדי לאמר הוהו א"חכ בפני הדייני' ובפני נבות ע"ד מה שפרשו חז"ל גבי וידבר אלהים את כל הדברים האלה לאמר כב יכול בינו ולבין עצמו לאמר אותו א"כ לישראל כמו שנא' אז ראה ויספרה הכינה וגם חקרה ואח"כ ויאמר לאדם ובזה מובן שלא אמר ויעידהו אותו אלא ויעידוהו כי ויעידו אותו מורה על ההעדאה בפניו אמנם ויעידוהו הוא סידור וכיוון העדות שיעידו עליו ושלא בפניו הוא הסידור הזה כדי שלא תבחן העדות בהכחשה : ורצתה איזבל בזה להנקם חירופי נבות שאמר לא אתן כרמי לפי שהיה בן דודו אהבה מקלקלת השורה ואיזבל כקמה ממנו את כבוד בעל' אחאב ובזה נתיישבה קושיית מהרי"א ז"ל שהקשה למה עשתה זאת איזבל האם לקחת הכרם בדין היה יכול לקחתו והוא תירץ שלא היה עולה בדין לקחת הכרם והדין עם מהרי"א אבל אין צורך לדבריו שלא עשתה כן אלא לנקום נקם כאמור :

ויעשו אנשי עירו הזקנים כו' כבר זכרתי טעם כפל כאשר שלחה אליהם כאשר כתוב בספרי' אשר שלחה אליהם שבכוונה שעשו כאשר שלחה אליהם על פה ועשו כאשר כתוב בספרים

ויעידוהו · אמר הכנוי תחלה ואחר כך ההודעה שאמר כנגדו ואמר ויעידוהו ואחר כך אמר את נבות כי כן דרך הכתוב במקומות וכן ותפתח ותראהו את הילד ואחרים זולתו: קום רש · אמר לשון ירושה לפי שנפלו לו נכסיו כדין והוא במקום היורשים וכן בארץ כנען וירשתה וישבת בה לפי שהיתה להם מתנה וירושה מהאל והיא להם כמו אם ירשוה מאבותם ולפי מה שהועד בנבות כי קלל אלהים ומלך חייב מיתה ומי שנתחייב מיתה למלכות הוא וכל אשר לו למלך ונחלקו רבו' ז"ל בזה הדבר ואמרו הרוגי מלכות נכסיהם למלך הרוגי ב"ד נכסיהם ליורשים ומפני זה אמרה איזבל שיעידו העדים כי בירך נבות אלהים ומלך כי אילו יאמרו בירך אלהים לבד והיה דינו מסור לב"ד ויהיו נכסיו ליורשים וכשאמרו קלל המלך נתחייב מיתה למלך ואת נכסיו למלך אם כן למה הוצרך לומר אלהים לא אמרו אלהים אלא להגדיל הקצף עליו ור' יהודה אומר אין הרוגי מלכו' נכסיהן למלכות ומה שאמר קום רש ואמר אשר ירד שם לרשתו לפי שקרובו היה בן אחי אביו וראוי היה לירוש' כי הבני' שהיו לנבות נהרגו עמו כמו שכתוב אם לא דמי בניו ראיתי אמש וגו' ולדברי ר' יהודה לא הוצרך לומר ומלך אלא להגדיל הקצף עליו: כי מת · אחר שאמר כי אין נבות חי למה אמר כי מת לומר שלא מת מיתת עצמו אלא מת שנתחייב מית' למלך ונכסיו למלך: אשר בשמרון · לא אמר שימצא אחאב בשמרון שהרי ירד לכרם נבות שהיה ביזרעאל אלא המלך אשר בשמרון וכאשר שמע כי מת נבות ירד ליזרעאל לרשת כרם נבות חשב כי הריוח והוא הפסיד: הרצחת וגם ירשת · ה"א השאלה ותבא על פתיחת הדברים לשמע המשנה ואף על פי שהדבר ידוע וכן הראית כי נכנע אחאב מלפני הנגלה נגליתי המן השאלה וכן במלות השאלה אי הבל אחיך ויאמר לו איכה מה זה בידך מה לך פה אליהו מה לך פה :

המצאתני

רשי

ברך נבות · חילוף של קללה ותרגום גדיף נבות קדם יי' ומלכא לט: קום רש · יש מחכמים אומרים הרוגי מלכות נכסיהם למלך ויש מהן אומרים בן אחי אביו היה ואותו ואת בניו הרג וראוי ליורשו :

התמכרך

רלבג

קראו צום · שלחה להם זה כי ביום הצו' הם מתקבצים ואז יתכן שיעידו זה העדים לעיני כל העם · והנה קרא העדים בני בליעל כי זולת זה לא יסכימו להעיד על שקר: ויוציאוהו מחוץ לעיר ויסקלוהו · למדנו מזה שבית הסקילה היה מחוץ לעיר : קום רש את כרם נבות היזרעאלי · למדנו מזה שהרוגי מלכות נכסיהם למלכות : מלך ישראל אשר בשמרון · ר"ל שמושבו הוא בשמרון או ירצה בזה לפי מה שאחשוב והוא הנכון שהוא מלך ישראל אשר יושבים בשומרון לבד ומפני מלכו עליהם הוא שליט לעשות החמסי' שהוא רוצה לעשות וזה כי מפני היות בני השרים תחת ידו בשמרון הוכרחו השרי' אשר ביזרעאל לרשת כרם נבות : במקום אשר לקקו הכלבי' את דם נבות · אין הרצון בזה שילקקו הכלבים את דם אחאב במקום שנסקל נבות כי על ברכת שומרון לקקו הכלבי' דם אחאב כמו שנזכר אחר זה אך הרצון בו כי בחלדנת מיתת נבות שלא את מיתת עצמו ימות אחאב וכמו שלקקו הכלבי' את דם נבות כן ילוקו את דם אחאב ואפשר שיאמר שהרצון בו כי במקום ההוא בעינו ילוקו הכלבי' את דמו אך מפני כי נכנע אחאב מפני השם ית' האריך לו זה עד ימי בנו ועם כל זה נתקיי' באחאב קצת זה הרע והו' שלקקו הכלבי' את דמו שנשטף מן הרכב על ברכת שומרון ואמר שם כי הזונות רחצו להפליג בספור עונש אחאב והוא שהזונות הרוחצות בברכה ההיא רחצו מדמו והכלבים לקקו דמו :

המצאתני

מקרא

וְהַחֹרִים אֲשֶׁר הַיֹּשְׁבִים בְּעִירוֹ כַּאֲשֶׁר
שָׁלְחָה אֲלֵיהֶם אִיזָבֶל כַּאֲשֶׁר כָּתוּב
בַּסְּפָרִים אֲשֶׁר שָׁלְחָה אֲלֵיהֶם׃
קָרְאוּ צוֹם וְהֹשִׁיבוּ אֶת־נָבוֹת בְּרֹאשׁ
הָעָם׃ וַיָּבֹאוּ שְׁנֵי הָאֲנָשִׁים בְּנֵי־
בְלִיַּעַל וַיֵּשְׁבוּ נֶגְדּוֹ וַיְעִדֻהוּ אַנְשֵׁי
הַבְּלִיַּעַל אֶת־נָבוֹת נֶגֶד הָעָם לֵאמֹר
בֵּרַךְ נָבוֹת אֱלֹהִים וָמֶלֶךְ וַיֹּצִאֻהוּ
מִחוּץ לָעִיר וַיִּסְקְלֻהוּ בָאֲבָנִים וַיָּמֹת׃
וַיִּשְׁלְחוּ אֶל־אִיזֶבֶל לֵאמֹר סֻקַּל נָבוֹת
טו וַיָּמֹת׃ וַיְהִי כִּשְׁמֹעַ אִיזֶבֶל כִּי־סֻקַּל
נָבוֹת וַיָּמֹת וַתֹּאמֶר אִיזֶבֶל אֶל־אַחְאָב
קוּם רֵשׁ אֶת־כֶּרֶם נָבוֹת הַיִּזְרְעֵאלִי
אֲשֶׁר מֵאֵן לָתֶת־לְךָ בְכֶסֶף כִּי אֵין
נָבוֹת חַי כִּי־מֵת׃ וַיְהִי כִשְׁמֹעַ אַחְאָב
כִּי מֵת נָבוֹת וַיָּקָם אַחְאָב לָרֶדֶת אֶל־
כֶּרֶם נָבוֹת הַיִּזְרְעֵאלִי לְרִשְׁתּוֹ׃
וַיְהִי דְּבַר־יְהוָה אֶל־אֵלִיָּהוּ הַתִּשְׁבִּי
לֵאמֹר׃ קוּם רֵד לִקְרַאת אַחְאָב
מֶלֶךְ־יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר בְּשֹׁמְרוֹן הִנֵּה
בְּכֶרֶם נָבוֹת אֲשֶׁר־יָרַד שָׁם לְרִשְׁתּוֹ׃
וְדִבַּרְתָּ אֵלָיו לֵאמֹר כֹּה אָמַר יְהוָה
הֲרָצַחְתָּ וְגַם־יָרָשְׁתָּ וְדִבַּרְתָּ אֵלָיו
לֵאמֹר כֹּה אָמַר יְהוָה בִּמְקוֹם אֲשֶׁר
לָקְקוּ הַכְּלָבִים אֶת־דַּם נָבוֹת יָלֹקּוּ
הַכְּלָבִים אֶת־דָּמְךָ גַּם־אָתָּה׃

ויאמר

תרגום

וְתוּרְבְּיֵי דְיָתְבִין בְּקַרְתֵּיהּ כְּמָא
דִשְׁלַחַת לְוָתְהוֹן אִיזֶבֶל כְּמָא דִכְתָבַת
בְּאִגַּרְתָּא דִשְׁלַחַת לְהוֹן׃ גְּזַרוּ צוֹמָא
וְאוֹתִיבוּ יַת נָבוֹת בְּרֵישׁ עַמָּא׃ וַאֲתוֹ תְּרֵין
גֻּבְרִין בְּנֵי רִישְׁעָא וִיתִיבוּ לְקִבְלֵיהּ
וְאַסְהִידוּ גֻּבְרֵי רִישְׁעָא יַת נָבוֹת
קֳדָם עַמָּא לְמֵימַר גַּדִּיף נָבוֹת קֳדָם יְיָ
וּמַלְכָּא לָט וְאַפְּקוּהִי מִבָּרָא לְקַרְתָּא
וּרְגָמוּהִי בְּאַבְנַיָּא וּמִית׃ וּשְׁלַחוּ לְוָת
אִיזֶבֶל לְמֵימַר אִתְרְגִים נָבוֹת וּמִית׃
וַהֲוָה כַּד שְׁמַעַת אִיזֶבֶל אֲרֵי אִתְרְגִים
נָבוֹת וּמִית וַאֲמַרַת אִיזֶבֶל לְאַחְאָב
קוּם אַחְסִין יַת כַּרְמָא דְנָבוֹת יִזְרְעֵאל
דְּלָא אָבֵי דְמִתַּן לָךְ בְּכַסְפָּא אֲרֵי לֵית
נָבוֹת קַיָּים אֱלָהֵן מִית׃ וַהֲוָה כַּד שְׁמַע
אַחְאָב אֲרֵי מִית נָבוֹת וְקָם אַחְאָב
לְמֵחַת לְכַרְמָא דְנָבוֹת יִזְרְעֵאלָה
לְמֵירְתֵיהּ׃ וַהֲוָה פִּתְגַם נְבוּאָה מִן
קֳדָם יְיָ עִם אֵלִיָּהוּ דְמִן תּוֹשָׁב לְמֵימַר׃
קוּם חוּת לְקַדָּמוּת אַחְאָב מַלְכָּא
דְיִשְׂרָאֵל דִּי בְשָׁמְרוֹן הָא הוּא בְכַרְמָא
דְנָבוֹת דִּנְחַת תַּמָּן לְמֵירְתֵיהּ׃ וּתְמַלֵּיל
עִמֵּיהּ לְמֵימַר כִּדְנַן אֲמַר יְיָ הַקְטַלְתָּא
וְאַף אַחְסַנְתָּא וּתְמַלֵּיל עִמֵּיהּ לְמֵימַר
כִּדְנַן אֲמַר יְיָ בְּאַתְרָא דְלַחִיכוּ כַלְבַיָּא
יַת דְמָא דְנָבוֹת יְלַחֲכוּן כַּלְבַיָּא יַת
דְּמָךְ אַף דִּילָךְ׃

ואמר

מנחה קטנה

קום רש וגו' כלומ' אל תצטער שנרפת מיתה לנבות כי לאו כיס לכן ע"י שבירך אלהים שאמר שלא רוצה ליתן לך כרמו בשביל שאת עע"ז בזה ביזה אלהיך וגם ביזה למלך כמ"ש לעיל ובדין אתה זוכה בכרמו כמו שיורש בן לאב כן מוריש המלך להרוגי מלכות וע"כ קום רש כי התורה זיכהו לך בדין ירושה · ולא לבד שאינו אי בנאי שלפא אפי' מת הוא לע"הב כי ברך אלקים ואין לו חלק לעה"ב : לרדת אל כרם · ירידה היתה לו שע"י כ נגזרה עליו גזירה קשה :

יען

מסרה

שני האנשים ד' בקריאה וסימן נמסר בסדר שפטים : ודברת אליו ו' דסמיכי בקריאה ופי' ודברת אליו ושמת את הדברים בפיו · יי' אלהי העברים שלחני אליך דדבר · הרצחת וגם ירשת ב' בו :

כלי יקר

בספרים אשר שלחה אליהם והיה התועלת שבהשנות הדבר על פה ובכתב נתוסף בו זריזות · ועוד כי מה שבע"פ הוא מפי המלכ' איזבל ז"ש אשר שלחה אליהם איזבל כי היו כעין וכאשר כתוב בספרים שהיו כתובים וחתומים מפי המלך כנז"ל ולא היה לאיזבל בתוך הכתבים רק השליחות לבד אשר שלחה הכתבים הנז' אליהם · ואפשר עוד כי לא היו הספרים אלא אל הזקנים החורים לבד ככתו' ותשלח הספרים אל הזקנים החורים אשר בעירו כו' אמנם בעת הפועל נמצאו בעזרם גם קצת אנשי עירו מלבד הזקנים והחורים וז"ש כאן ויעשו אנשי עירו הזקנים והחורים היושבים בעירו כלו חסרה וא"ו העטף בתיבת הזקנים אנשי עירו והזקנים והחורים היושבים בעירו ויכריע כן שהיו שם אנשי עירו כת אחת ושנית הזקנים ושלישית החורים · יתור אנשי עירו אחר שאמר היושבים בעירו ובזה מובן הכפל שאומר כאשר שלחה אליהם איזבל ר"ל שאנשי עירו נזדרזו כאילו שלחה אליהם ואעפ"י שלא הזכירם ומאמר כאשר כתוב בספרים אשר שלח' אליהם הוא על הזקנים והחורים שאליהם באו הכתבים ובזה מובן חסרון וא"ו העטף של הזקנים והחורים כי רצה הכתוב לעשותם שתי כתות אנשי עירו כת אחת והזקנים לת שניה ועל הכת הראשונה אמר כאשר שלחה אליהם · ועל כת הזקנים והחורים אמר הפסוק כאשר כתוב בספרים אשר שלחה אליהם · ואפשר לפרש שאל אנשי עירו שלחה ע"פ לצוות אותם בלא תוקו ואמנו לקיים מה שיאמרו אליכם הזקנים והחורים איש לא ימרה את פיהם ולפי זה כאשר שלחה אליהם כפשוטו שלח' אל אנשי עירו על פה צווי וזרוז וכאשר כתוב כו' אל הזקנים והחורים :

ויבואו שני האנשים כו' אמר כנגדו ויעידוהו בכנוי תחילה ואח"כ את נבות שהיא ההודעה כי כן דרך הכתוב במקומו' רבים וכמוהו ותפתח ותראהו את הילד ואחרי' זולתו ע"כ :

ולע"דן לדקדק מהו ויבואו שני האנשים כו' שבאו מאליהן וישבו כו' ואיזבל שלחה לאמר והושיבו א"כ הי"לל כאן ויושיבו · ועוד קרי להו בני בליעל וקרי להו אנשי הבליעל ובה"א הידיעה · ונראה כי אלה הרשעים ראו לשנות בזה מדברי איזבל שאילו הושיבו הם את העדים נגדו כל העם יכירו שקנוניא היא עם העדים ועדי שקר הם ואחאב ואיזבל לא יעלה בידם לעשות שלא כדין כנז"ל להרד"ק ז"ל ובזה נתחכמו שיבואו העדים מאליהם כאילו מצות הכתוב אם לא יגיד ונשא עוונו מכרחת אותם לבא מאליהם וישבו נגדו מאליהם · והנה מתחילה קראם בני בליעל כל דהו שזולתם לא יסכימו להעדא' שקר אמנם אחר שהעידו קראם אנשי בליעל ולא בני אנשים לגודל רשעתם ובה"א הידיעה שאמר הבליעל כי לא נעשתה כזאת בישר' על לא חמס בכפיו לרצות ולירשו · ומה שאמר ברך נבות אל"ים ומלך יובן במ"ש בפ' וישב בסופה בס"ה ז"ל שרוח נבות לא היה זכאי כ"כ כמו שאזכור בס"ד בפ' הרצחת וגם ירשת כו' ובזה אבין או' ברך אל"ים שלא היה זכאי ומלך שביזה אותו כדפרש"י באו' ויאמר לא אתן לך כרמי שהיה משום לא תחוב' לא תתן להם חניה גם אמרו ברך אל"ים שחשבו דברי שמואל כפשטן ולא הבינו שהיו דרך איום וע"כ אמרו ברך נבות אל"ים ומלך יחדיו שעבר על מצות ושדותיכם יקח שהיה מצו' נוגעת אל המלך והו' הפר חוק מלכות וברית ה' ותורתו ולזה ויסקלוהו וימותו ויסקלוהו בעה"ז וימת לע"הב כי נתחייב בנפשו בעברו את פי הש"ית וזהו או' בסמוך וישלחו אל איזבל לאמר סוקל נבות ומת סוקל בעה"ז ומת לע"הב כמו שדרשו חז"ל בפ' כי מת אתה ולא תחיה מת בעה"ז ולא תחי' לע"הב וז"ש לאמר ששלחו לה כמבשרים שבעיני כל העם ישרה המיתה הזאת אל נבות שלא ידעו שהיה במר' ומעל וע"כ משל בפי כסילים לאמר סוקל נבות וימות בע"ה על כי ברך אל"ים ומלך שחשבו דברים כהווייתן ולא ידעו ענין הכרם ז"ש לאמר שמרגלא בפומיה סוקל נבות וימות · ואפשר במ"ש רש"י שמגם בני נבות הרגו יובן לאמר סוקל נבו' והלך בלא בנים וימות לע"הב וזהו כי סוקל נבות וימות כמו שיב' בס"ד :

ויהי כשמוע איזבל כו' עיין רש"י ז"ל וכן הרד"ק ז"ל וכן הרלב"ג · ולע"דן ככון שלקחה איזבל לעצמה שעבר על מצות שמואל ושדותיכם יקח שברך נבות אלהים בעבורו על המצוה ומלך לפי שהכל היה במצוה נוגעת למלך או יהיה הענין במצות שום תשים עליך מלך שתהא אימתו עליך וזה בזהו א"כ ברך אלהים ומלך יחדיו כי הפר מצות שום תשים עליך מלך ובזה מובן כי סוקל נבות בעה"ז וימות לע"הב כי חלף חק הפר ברית וכנז"ל לרש"י שהרגו בניו כי המת בלא בנים מת הוא לעולם הבא שאין נכנס לפרגוד ובזה אמר ויהי כשמוע איזבל כי סוקל נבות וימות דהיינו שמתו בניו אז אמרה אל אחאב קום רש כי הוא יורש כי בן אחי אביו הוא · וזה הענין רמזה א"כ באו' כי אין נבות חי כי מת בלא בנים ואולי זה רמז הכתוב באומר אנשי הבליעל את נבות את לרבות בניו · וזהו והושיבו את נבות כו' ואמרה אשר מאן לתת לך ר"ל לא דרך מתנה ולא בכסף ולא בשום אופן שהעיז פניו כך לו' לך כי טוב תתי אותה לאיש אחר מתתי אותה לך כנז"ל בפסוק כי אדבר אל נבות וכו' כי אין נבות חי וגם בניו מתו וז"ש כי מת כנזכר :

ויהי כשמוע אחאב וכו' כוונת הכתוב לומר רשעותו שתכף ומיד כשמוע אחאב כי מת נבות ויקם אחאב לרדת אל כרם נבות היזרעאלי לרשתו ולא היה מן הראוי אלא להתאבל עליו כי שאר בשרו הוא ואחר ימי מספר ירד לא תכף ומיד · ולזה חרה אף ה' לאמר אל אליהו קום רד לקראת אחאב :

ויהי דבר ה' קום כו' ודברת כו' בב"ר ז"ל בסוף פ' וישב הקשה שם ר' יוסי לרבי אלעזר כי דינה דאוריתא דשוי שמואל הוא ושדותיכם וכרמיכם יקח וכו' ותירצו כי היה לו לקחת הכרם אבל מה לו לחוב בדמו להרגו כיהוא עון פלילי ועל זה נענש שאמרו שם קטיל ליה בלא דינה ונסיב כרמא דיליה ובגין כן כתיב הרצחת וגם ירשת וע"ד איתענש עכ"ל ועפ"י המדרש שזכרנו לרש"י ז"ל בפסוק הקודם שהרג גם את בני נבות נבין לע"ד או' הרצחת וגם ירשת דהי"לל הרצחת וירשת כי אין הירושה עון אשר חטא עד שיאמר וגם ירשת אבל הכוונה הרצחת את נבות וגם לרבות בניו ברציחת שע"י כן ירשת שאל"כ בניו ירשוהו ז"ש וגם ירשת וז"ש את דם נבות את לרבות דם זרעיותיו · ועיין הרד"ק ז"ל וכן הרלב"ג ז"ל ומהרי"א מלך ישר' ומלכותו היא במה שהוא בשמרון תמיד לא יזוז משם וז"ש אשר בשמרון שזה גורם לו היות מלך ישר' ואמר הרצחת בלשון שאלה הרצחת אתה את נבות כהוי"ב לו וגם ירשת אותו כבן יכבד אב ויורשו :

ולע"דן לדקדק או' אשר בשומרון ועוד ודברת אליו כו' ודברת כו' במקום אשר לקקו כו' למה כי היה יכול לומר הכל בדבור א' ונראה כי לפי שהזכיר הכתוב מהירות וזריזות אחאב לרשת תשכנות לא לו ולא נכנע ממיתת נבות ובניו בפרט שהיו קרוביו לזה היה דבר ה' אל אליהו שיקום וירד אל אחאב מלך יש' וההליכה לקראתו תהיה שימצאהו שם בשומרון בקומו לרדת ז"ש רד לקראת אחאב מלך ישר' אשר בשמרון תהיה ירידתך לקראתו אמנם הדיבור לא תדבר עמו עד שיהי' בכרם נבות ז"ש הנה בכרם נבות אשר ירד שם לרשתו שם ודברת אליו כי שם ראוי לאמ' לו כה אמר וכו' אחר שגמר לעשות העבירה להחזיק בירושה אז נכון לאמר לו כה אמר ה' הרצחת וגם ירשת ככר כתבתי וגם ירשת לרבות רציחת בניו כדי שלא יהיה מערער בירוש' וגם ירשת כלו' וגם רצחת בניו ועי"ז זה ירשת ודברת אליו לאמר במקום אשר לקקו הכלבים את דם נבות את לרבות גם דם בניו שם ילוקו הכלבים את דמך אתה יאמר גם אתה לרבות את אשתו איזבל שאם כבעלה דכתיב גם פרעה ואחז"ל לרבות אשתו וזהו גם אתה · ואמר יאמר לו הענין בשני פעמי' הראשון הרצחת וגם ירשת ויפסיק בדיבור הזה אם יתן אל לבו להכנע ויאמר חטאתי הרי טוב ואם לאו אז ודברת אליו לאמר כה אמר ה' במקום אשר לקקו הכלבים כו' ולזה בא הדיבור בשני דברות בהפסק' שחשב ליתן ריוח להתבונן לשו' בתשובה · וכ"ל עוד שכמו שרצה הש"ית שבאותו מקום אשר לקקו הכלבים את דם נבות שבאותו מקום ילוקו דמו אם כן אני אוסיף שאותם הכלבי' עצמם שלקקו דם נבות הם עצמם אשר לקקו את דם אחאב ובזה מובן או' הכלבים בה"א הידיעה שלא אמר ילוקו כלבים של הכלבים הידועי' והכריע מיתור גם אתה שכבר אמר דמך אבל אמר גם אתה לו' כמו שלקקו דם נבות הם עצמם ילוקו גם דמך נוסף על מה שלקקו דם נבות ומזלא כתיב גם

את

ויאמר אחאב אל אליהו המצאתני איבי ויאמר מצאתי יען התמכרך לעשות הרע בעיני יהוה: הנני מבי אליך רעה ובערתי אחריך והכרתי לאחאב משתין בקיר ועצור ועזוב בישראל: ונתתי את ביתך כבית ירבעם בן נבט וכבית בעשא בן אחיה אל הכעס אשר הכעסת ותחטא את ישראל: וגם לאיזבל דבר יהוה לאמר הכלבים יאכלו את איזבל בחל יזרעאל: המת לאחאב בעיר יאכלו הכלבים והמת בשדה יאכלו עוף השמים: רק לא היה כאחאב אשר התמכר לעשות הרע בעיני יהוה אשר הסתה אתו איזבל אשתו: ויתעב מאד ללכת אחרי הגלולים ככל אשר עשו האמרי אשר הוריש יהוה מפני בני ישראל: ויהי כשמע אחאב את הדברים האלה ויקרע בגדיו וישם שק על בשרו ויצום וישכב בשק ויהלך אט: ויהי דבר יהוה אל אליהו התשבי לאמר:

הראית

ואמר אחאב לאליהו האשכחתא לי בעיל דבבי ואמר אשכחית חלף דחשבתא למעבד דביש קדם יי: הא אנא מייתי עלך בישתא ואפלי בתרך ואישיצי לאחאב ידע מדע ואחיד ושביק בישראל: ואיתן ית ביתך כבית ירבעם בר נבט וכבית בעשא בר אחיה על ארגזותא דארגיזתא וחייבתא ית ישראל: ואף על איזבל גזר יי למימר כלביא יכלון ית איזבל באחסנת יזרעאל: דימות לאחאב בקרתא יכלון כלביא ודימות ליה בחקלא יכלון עופא דשמיא: לחוד לא הוה כאחאב דחשיב למעבד דביש קדם יי דאטעיאת יתיה איזבל אתתיה: וארשע לחדא למהך בתר טעותא ככל דעבדו אמוראה דתריך יי מן קדם בני ישראל: והוה כד שמע אחאב ית פתגמיא האילין ובזע ית לבושוהי ואסר סקא על בסריה וצם ושכיב בסקא והליך יחיף: והוה פתגם נבואה מן קדם יי עם אליהו דמן תושב למימר:

החזיתא

חל ה' חס' יבלי' בקריא וסי' וישפכו סוללה · וגם לאיזבל דבר יי' ישועה ישית חומות וחל · וגלות החל הזה · ויאבל חל וחומה יחדו:

רש"י

התמכרך · מכרת את עצמך להכעיס לבוראך: התמכרך · כמו והתמכרהם שם לאויביכם: בחל יזרעאל · בבקעת יזרעאל בחיל תרגומו של גיא: רק לא היה כאחאב · הכתוב מעיד עליו שלא היה במלכים כמותו שירבעם וכל אשר אחריו עבדו את העגלים מיראה אם יעלה העם ירושלים תשוב הממלכה לבית דוד וזה הוסיף הבעל והאשרה להכעיס: התמכר · נמכר לע"א ראיתי בתלמוד ירושלמי חיש בית האלי שובצי היה ובכל יום שם דמין ויגין לע"א: ויהלך אט · יחף: כה

רד"ק

המצאתני אויבי · כלומר מצאת לי מקום להאשימני וכן זאת הה"א כה"א הראחת שפירשה ואחאב הספיק לנבואה לאליהו בזה הדבר שאמר לו בתפלוס הנבואה הנני מביא אליך רעה עד מפני ישראל: התמכרך · כאילו מכר עצמו לעשות רע וכל עניניו וכל עסקיו לרע וי"ת דחשיבת כלומר כל מחשבותיך הם לעשו' הרע · ובדרם אשר התמכר לעשו' היאך היה עושה מוחק האזכרו' וכותב תחתיהם שם הבעל ברחפית ברא הבעל וידבר הבע' וזה שאמר הכתוב החושבים להשכית את שמי: הנני מבי · חסר א"לף למ"ד הפעל מהמכתב וכן ישי מות עלימו שמן ראש אל יני ראשי אשר החטי את ישראל: משתין בקיר · דרך גוזמא אפילו הכלב לא ישאר לו וי"ת ידע מדע נראה כי דעתו כמו מש' בקרו' לבו שלא ישא' בכל ביתו בן דעת כלו' הקטני' והגדולי' כלם יכרתו: ועצור ועזוב · שלא ישא' לאחאב בישרא' עצור ועזוב שיאמרו זה נעצר מבית אחאב אז זה נעזב שלא הרגוהו כי כלם יאבדו ואדוני אבי ז"ל פיר' עצור הממון הנעצר בבתים ועזוב המקנה שיעזב בשדה שלא יאספהו הבית ורז"ל דרשו עצור בעולם הזה ועזוב לעולם הבא כלומר שאין לו חלק לעולם הבא: בחיל יזרעאל · ת"י גיא חוליתא ועוד תרג' באחסנת ולדעתו הסר קוף והוא כמו בחלק יזרעאל וכן אמר במקום אחר בחלק יזרעאל רק לא היה כאחאב כי ירבעם והבאים אחריו אע"פ שעבדו העגלי' כונת' לשמים אבל אחאב עבד הבעל והאשרה כשאר העמי' לפי' אמ' ויתעב מאד וגו' ככל אשר עשו האמרי: אשר הסתה · הדגש תמורת נח הסתה ת"י אטעיאת: וישם שק על בשרו · וגם והלך אט: ויהלך אט · ובלילה שכב בשקו הלך בתוך ביתו לאט כאד' דואג וי"ת והליך יחיף:

רלב"ג

המצאתני אויבי · ר"ל האם מצאתני עתה ברע שתיעד לו עליו עונש כמנהגך ואמנם אמר זה לפי שהוא בדבר שלוחו בשלום בן הדד ובהריגת נבות: יען התמכרך לעשות הרע בעיני יי' · כל כך היה פונה לעשות הרע כאילו נמכר לזה התכלית: משתין בקיר · הם הזכרים: ועצור ועזוב בישראל · ר"ל שיכרית לו מה שהוא עצור מביתו מישראל ומה שהו' עזוב והנה לפי דעתי עצור הוא כמו עוצר כי העוצר מביתו בישראל הוא המולך אחריו או הוא עצור בישראל להיות מלך או שר והעזוב הוא מה שהיה מהם שלא הגיע לו ממשלה וכן היה כי יהורם מת ומתו אחריו כל בית אחאב או יהיה עצור רמז לשבעים בניו שהיו עצורים ביד גדולי המלך לגדלם ועזוב הוא מה שאינו מזרעו ביד אומן ומגדל: אל הכעס אשר הכעסת · ר"ל על הכעס: בחיל יזרעאל · ר"ל בגיא יזרעאל או הוא מישור ואפשר שיהיה מענין חיל וחומה כי אצל החומה אכלו הכלבים את בשר איזבל כמו שיתבאר במה שיבא: רק לא היה כאחאב · כל זה אמר לו אליהו וישם שק על בשרו ויצום · ר"ל שלבש בגדי שק שהם עשויים משער קשה והתענה ושכב בלילה בבגדי שק והלך בנחת כאבל וכמנודה או ירצה באמרו ויהלך אט שכפר הלך בסתר שלא יראוהו האנשים כאבל וכמנודה: לא

מנחה קטנה

יען התמכרך לעשות הרע בעיני ה' כי הגואלת לנו של נבות שבירך אלקי' על שביזה לע"ז שלא רצה ליתן גינו לע"ז וע"כ חייבתו מיתה כדלעיל ובזה התמכרת לעשות הרע בעיני ה' או ירצה שע"י שגלתם לעדים שיעידו על נבות שבירך אלהים ומלך ולהסתיר הדבר מבני אדם לבל יודע כי שקר תרמיתם וחסתם על כבודכם שלא יגולה הדבר לבני אדם ולא חסתם על כבוד המקום אשר לו נגלה כל תעלומה באופן שלא הייתה חשוב כבוד שבר לכבוד קונו וזה שאמר התמכרך לעשות הרע בעיני ה' שהיית יודע שרע הדבר בעיניו ולא הקפדתם על זה אלא שיהי' הדבר טוב בעיני אדם בהסתיר הדבר מהם ואילו אמת הדבר שבירך נבות וגו':

כלי יקר

וגם לאיזבל עיין רש"י ז"ל וכן הרד"ק ז"ל והרלב"ג ז"ל ומהרי"א בחיל יזרעאל כמו בחלק יזרעאל הוא המקום שנהרג נבות ולפי שאיזבל היתה ידה במעל בעצם וראשונה אמר שהכלבים יאכלו את דמה בחלק יזרעאל והנה לא אמר הנביא כיוצא בזה על אחאב לפי שידע הנביא שהיתה העיקר בהרג נבות · ולע"ד לדקדק למה הפסיק בפסוק הזה של פורענות איזבל בין פורענות אחאב שהרי אחרי כתוב זה חוזר לענין אחאב המת לאחאב כו' ונראה כי לפי שא' יען התמכרך וכו' אל הכעס אשר הכעסת ותחטיא את ישראל אז ענה אחאב בלבו בלי ספק מה פשעי כי איזבל עשתה הכל לזה עלה דבר ה' ואמר וגם לאיזבל דבר ה' לאמר הכלבים יאכלו את איזבל יאכלו אותה ממש בשדה ודמה ועצמותיה יגרם המת לאחאב כו' חוזר לענין ראשון בזה מובן לשון גם לאיזבל כלו' לא תצטער אתה אחאב ולכך יהגה לומר שאיזבל הרשעה לא תזכר בפורענות כי גם היא עליה תעבור כוס פורענות גדול שיאכלוה הכלבים היא כאשר היא ·

רק לא היה כאחאב כו' עיין רש"י ז"ל וכבר זכרתי הירושלמי למעלה בפסוק יען התמכרך ומדוקדק בזה לשון התמכר בלשון הווה שבכל יום ויום היה עוש' כן למכור את עצמו לע"א ופודה עצמו וז"ש התמכר התמכר · ועיין הרד"ק ז"ל והרלב"ג ז"ל ומהרי"א ז"ל כדהרד"ק: ולע"ד פשטיה דקרא מכביד אשמת אחאב בכמות הפשעים שעשה שלא היה בכל המלכים שעברו כאחאב אשר התמכר כו' ויתעב מאד ללכת אחרי הגילולים כלם בכל אשר עשו האמורים ברמוז בכל אשר עשו האמורי ובאיכות לעשות הרע בעיני ה' לא להנאת עצמו כדרש"י ז"ל שלא תשוב הממלכה אל בית דוד · אמנם תיבת רק לא היה כאחאב שהוא לשון מיעוט ומספיק שיאמר לא היה כאחאב תיבת רק למה · ואפשר שכוונת הכתוב להקל מאד עון אחאב רוצה לומר אף על פי שהשויתי בית אחאב לבית ירבע' ובית בעשא דע כי רק לא היה בית ירבעם ובית בעשא כאחאב אף על פי אשר התמכר יען שהיה אנוס מהסתת איזבל אשר הסתה אותו איזבל אשתו אם כן ירבעם ובעשא לא היו כאחאב שהגדיל לעשות אבל על ידי הסתה לא כן ירבעם ובעשא בלי הסתה עשו מה שעשו וכי תימא אם כן לקתה מידת הדין ולמה לקה אחאב בהם לזה משיב ויתעב מאד לעשות כו' שמה שנתמעט אשמתו בהיותו מוסת מאשתו איזבל כיתוספה בו אשמה מאד אחר מרבוי תועבותיו אשר תעב מאד ככל אשר עשו האמורי ולכך הושוה אליהם בפורענות אף על כי שהיה הפרש ביניהם בבחינת ההסתה שהם עשו ברוע בחירת' ואחאב ניסת מאשתו ואפשר שלזה כיונו חז"ל הביאו הילקוט בסימן ר"ז דבי לוי עביד דריש הדין קריא שתא ירחין לגבהי רק לא היה כאחאב אתא לגביה בליליה א"ל מה חטאתי לך מה סרחית לך אית לך רישא דפסוקא ולית לך סיפיה אשר הסתה אותו איזבל אשתו דמעיקרא מאי סבר ולבסוף מאי סבר · ונראה דמעיקרא היה דורש ראש הפסוק לבדו דהכי פירושו רק לא היה ירבעם או בעשא שלא הגיע אחד מהם לערך אחאב במה שעשה מדעתו בלי הסתה ונוסף עוד על מה שעשה בבחירתו מה שהסתה אותו אשתו איזבל ז"ש אשר הסתה אותו איזבל אשתו היה נוסף על מה שהגדיל הוא מעצמו ואחאב בחלומו הודיעו הבנת הפסוק נעוץ ראשו בסופו דהכי קאמר רק לא היה כרשעו' אחאב אשר התמכר לעשות הרע בעיני ה' וכ"ז לא היה אלא מצד אשר הסתה אותו איזבל אשתו וזה כיון באומרו תחלת הפסוק וסופו ודלג מה שבאמצע שהכוונה לקשר ראש רק לא היה כאחאב שנמשך זה מצד אשר הסתה אותו איזבל אשתו · ואפשר עוד שאחאב מלבד שכיון לקשר ראש הפסוק עם סופו כיון עוד להפך אפילו הבנת ראש הפסוק לזכות אחאב רק לא היה אחד מהנזכרים ירבעם ובעשא לא היה אנוס כאחאב שאע"פ אשר התמכר לעשות הרע בעיני ה' היה אנוס מהסתת אשתו לא כן הם שעשו מה שעשו ברצונם והטעם שנענש זה בהם הוא מרבוי המעשי' רעים שבאלו כשיעור עונש לירבעם לא באיכות כי מעשה אחאב לא היה שוה לירבעם ובעשא באיכותם כדסמיך ליה ויתעב מאד כו' נמצא שראש הפסוק בזכותו של אחאב מדבר מקושר עם סופו · ועלה בידינו בזה המאמר שלפה פירושי' בפסוק רק לא היה כאחאב:

ויתעב מאד כבר זכרתי דעת מהרי"א ז"ל שהרבה אחאב בכמות רבוי המעשי' והכליתן שהיה מתעב כמעשה האמורי ותכליתו אמנם ירבע' בעגלים היתה כוונתו לשמים עד כאן:

ויהי כשמוע אחאב ב"ר א"ר אבהו לפי שתפש יעקב את השק לא זז מבניו ומבני בניו עד סוף כל הדורות ואינו נוהג אלא בבני אדם גדולים דוד שנאמר ויפול דוד והזקנים מכוסים בשקים

את דמך והוסיף לומר גם אתה כרב' מתיבת את את איזבל כי בעל כאשתו ואשה כבעלה אבל תיבת גם להכי נכתב' להודיע שהכלבים אשר לקקו דם נבות הם עצמם ילוקו את דמך גם אתה והוא דקדוק נכון וענין חדש ואינו מהזרות כי ג' שנים לבד עבר בין דם נבו' לדם אחאב כמו שמזכיר ויהי בשנה השלישית כו' · אמנם במהות נבות אם היה כשר או לאו כבר כתבתי לחז"ל שהי' מכבד את ה' מהונו ברגלים ובפעם הזאת אשר לא עלה לרגל נענש נראה שכשר היה ולא כמפ' בו רק זה החטא שלא עלה לרגל גם באו' והשיבו את נבות ברא' העם מורה שהיה נכבד ויושב בראש' אמנם בס"ה בסוף פ' וישב כתבו שם אלא ודאי נבות לאו זכאה הוא כ"כ לקיימא קמי קב"ה כו' וכמו שנזכור דבריהם בפרשת בפ' ויצא הרוח כו' ולדבריהם ז"ל כאמר שהיה יושב בראש לפי שקרו' לאחאב היה בן אחי אביו או שהם היו מכבדים אל החטאים ונביאי השקר ובזה יתיישב קלת מיתת נבות בהריגה ע"י עדות שקר גם שלקקו דמו הכלבים הוא זר מאד וכמ"ש בס"ה דלאו זכאה כיאה ועכ"ז נענש אחאב שלא היה לו להרגו ובפרט בהיותו קרוב אליו בן אחי אביו הוא מגואליו ועל לא חמס ולזה חרה אף ה' באחאב:

ויאמר אחאב אל אליהו כו' חז"ל אמר ירושלמי פרק חלק מה הוה אחאב עביד הוה מקסט גרמילה בכל יום וקאי' ליה קומי חיאל איסטרליט והוה א"ל כמה הנא טוב יומא דין והוה אמר ליה כן וכן ומפרים טמיתיה לע"א הה"ד יען התמכרך לעשות הרע בעיני ה' ע"כ הנה פי' ז"ל התמכרך לשון מכירה שהיה מוכר עצמו לע"א לעשות הרע בעיני ה' ואח"כ פודה עצמו מע"א בכסף ערכו · ועיין רש"י והרד"ק והרלב"ג ז"ל ומהרי"א ז"ל והנה אין ספק שאליהו במאמרו את אחאב אמר לו כל דבר ה' הרצחת וכו' ולזה השיבו אחאב המצאתני שאני עשיתי הריגת נבות שאת' אויבי ותוסד אותי במה שאין בי כאילו אמר שהוא לא היה בהריגת נבות ולזה אמר אליהו מצאתי תוכן הדבר שידך במעל וז"ש יען התמכרך כמו איש מכרו מאת מכרכם והתמכרך ענינו עשית עצמך כאילו זכרת ולא ידעת דבר מהאמת וזהו התמכרך על דרך ויתנכר אליהם הנה בעבור זה לא יהיה לך משתין בקיר וכו' · ולע"ד ויאמר אחאב אל אליהו המצאתני שונא הוהך או מבקש רעתך כדי להיותך אויבי שמח לאידי ויאמר מצאתי להיות לך לשונא יען התמכרך לעשות הרע בעיני ה' וכיון שכוונתך להכעיס אתה שונא את ה' והלא משנאיך ה' אשנא כו' ולפי' המצאתני פי' המצאת בי עול עליך שיהו להיותך אויבי ויאמר מצאתי כי עתה מכעיס את ה' או יאמר המצאתני אויבי כלומר המצאת לי עוד נבואה רעה ע"ד בלק שלעג על בלעם מה דבר ה' כלועג ועניהו קום בלק כו' ז"ש המצאתני ר"ל המצאת לי עוד נבואות רעות כי אתה אויבי שמח לאידי כי תמו כל הרעות מאחר שילוקקו הכלבים את דמי אין עוד פורענו' על זה ויאמר מצאתי עוד לך כהנ' וכהנה כי היה עוד דבר ה' וזה לשונ' יען התמכרך לעשות הרע בעיני ה' הנני מביא עליך וכו' ולפי זה יען התמכרך מקושר עם הפסוק הבא אחרי זה והנמשכים המייעדים עוד פורענות לאחאב ולביתו · או יאמר המצאתני מלשון מציאה האם היית שם ושמח לאידי שם כמוצא שלל רב ז"ש המצאתני ויאמר מצאתי יען שאתה מכעים ושמחתי כמוצא כל הון יען התמכרך כו':

הנני מביא וכו' עיין הרד"ק ז"ל והרלב"ג ז"ל ומהרי"א ז"ל משתין בקיר הזכרים כדהרד"ק ז"ל ועצור הוא המולך ועזוב הוא אשר אין לו עוצר ולא ממשל ע"כ · ולע"ד לפי שאין הקב"ה מייחד שמו על הרעה חסר אלף מתיבת מביא כאילו אינו מביא בעצם וראשונה אלא בהסתרת פני' ישים ואמר כי תבא הרעה עליו וגם כן יבער אחריו ואחרי מותו וזהו ובערתי אחריך והכרתי כל הנקרא לאחאב שדבר כאן שלא לנוכח להורו' שאחרי מותו מדבר ולזה לא כתיב והכרתי לך אלא לאחאב ולמעלה הרחבתי בביאור גבי ירבעם בכיוצא בפרטים האלה:

ונתתי את ביתך וכו' · לע"ד או אל הכעס שהי"ל על הכעס כו' ונראה במה שאמרו חז"ל כל העובר עבירה אחת קנה לו קטיגור אחד וזה הקטיגור עומד ומקטרג תמיד לא ימשה עד שיפרע מן האדם עונש המיוחד אל החטא ההוא כדכתיב ותמוגגנו ביד עוננו לזה אמר את ביתך כבית ירבעם בן נבט כלומר אתן ואמגן ביתך אל הכעס אשר הכעסת והחטיא את ישראל שנעשה ממנו קטיגור גדול ושטן משחית מחבל בו בידו אתן ביתך ואמגננו כמו שנתתי ומסרתי בית אחאב ובית בעשא אשר נתתים ומסרתים ביד המקטרגים שנעשו מעונותיהם וזהו לשון ונתתי · והרלב"ג ז"ל אל הכעס רוצה לומר על הכעס עד כאן וכן מהרי"א ז"ל:

לא אביא הרעה בימיו · חסר א'לף למ"ד הפעל מהמכתב: כי לנו רמות גלעד · כי לנו היתה כמו שכתוב את ראמות בגלעד לגדי ואמרו בדרש למה נקרא שמה רמו' גלעד שיש לפניה שתי ברכו' מים ומלך ארם לקחה מתמלך ישראל ויש לשאול והלא אמר בן הדד לאחאב הערים אשר לקח אבי מאת אביך אשיב לך וא"ת לא קיים לו דברו והלא שלום היה ביניה' שלש שני' ולמה לא עשה מלחמה זאת כשלא השיב להם הערים ועוד למה אמר אחאב על רמו' גלעד יותר משא' הערים נאמר כי רמות גלעד לא לקחה מלך ארם מעמרי אבי אחאב כי קודם לכן לקחה והוא אמר לו הערים אשר לקח אבי מאת אביך אשיב ואחאב לא נתן דעתו אז לשאול ממנו רמות גלעד כי גם כן היה משיב לו שהרי בדמשק נתן לו חוצות כל שכן שהיה משיב מה שהיה לו שלא שלא נתן דעתו אז ואחר כך כשנזכר לא יכול להלחם עמו על זאת שהרי שלחו בברית לפיכך היה שלום ביניה' שלש שנים ועתה כשראה אחאב כי מלך יהודה היה עמו ואמר לעזור לו אמר שילך למלחמה על מלך ארם לקחת רמות גלעד ממנו: האין פה נביא ליי' עוד · כלומר כי אין אלה ליי' כי הכיר יהושפט כי נביאי הבעל או האשרה הם ולא אמר בפירוש כי נביאי שקר הם מפני כבוד אחאב כי נשא את פניו אבל אמר האין פה עוד נביא ליי' ובדברי רבותינו ז"ל כשאמר יהושפט האין פה נביא ליי' עוד אמר לו אחאב כל אלה הנביאי' ליי' הם אמר לו יהושפט כך מקובלני מבית אבי אבא סגנון אחד עולה לכמה נביאים ואין שני נביאים מתנבאים בסגנון אחד עובדיה אמר זדון לבך השיאך ירמיהו אמ' תפלצתך השיא אותך זדון לבך ואלה כלם אמרו דבר אחד עלה ויתן יי' ביד המלך נמצ' שאין בדבריה' ממש: כי

רשי

כב לא אביא הרעה · רעת ביתו לא אבי' בימיו אבל גזר' ילוקו הכלבי' את דמו אי אפש' לבא בימי בנו שא עליו: בשנה השלישית · ששלח את בן הדד: ואנחנו מחשים · מתעצלים שיא"מו פיג"רי בלע"ז: האין פה נביא עוד · מקובלני אין שני נביאים מתנבאים בלשון אחד ואלו כולם לשון אחד אומרים: כי

רלבג

לא אביא הרעה בימיו · ידמה שלולא כי נכנע אחאב מפני השם היה מת על יד יהוא בחלקת נבות היזרעאלי ושם ילקקו הכלבים דמו אך מפני שנכנע אחאב מפני הש"י האריך הש"י הרעה הזאת עד ימי בנו ובו נתקיים כל היעוד הרע ועם כל זה הכה מפני ששלח בן הדד בשלם היתה נפשו תחת נפשו ונהרג ברמו' גלעד ושם לקקו הכלבי' דמו שנשטף מן הרכב: וישבו שלש שנים אין מלחמה · מפני שנכנע אחאב מפני השם האריך לו השם מה שאמר לו שתהיה נפשו תחת נפשו מבן הדד בהלחמו עמו שלש שנים וידמה שמה שאמר לו ועמך תחת עמו האריך הש"י עד עת אחאב: הידעתם כי לנו רמות גלעד · יתכן שכאשר השיב לו בן הדד הערים אשר לקח אביו מישראל לא נזכר אחאב לשאול לו אז רמות גלעד ולזה אמ' לעבדיו הלא ידעת' כי לנו רמו' גלעד ואנחנו שותקי' מלקחת אותם מיד מלך ארם: כמוני כמוך · ר"ל שכמו שתלך אתה אלך אני וכמו שילך עמך כן ילך עמי וכמו שתביא סוסיך במלחמה כן אביא אם סוסי: דרש נא כיום את דבר יי' · הנה יהושפט מפני שהי' עוש' הישר בעיני יי' לא הסכים לעשות דבר כי אם על פי יי': האין פה נביא ליי' עוד ונדרשה מאתו · ראוי שלא יעלם ממנו שיהושפט ככר הרגיש כי אלו הארבע מאות נביאים לא היו נביאי יי' שאם היה חושב היותם נביאי יי' היה ראוי שיבטח על דברי אחד מהם ואם לא היה בוטח בהם עם היותם ארבע מאות הנה לא היה ראוי שיבטח בהם אם יהיה עמהם עוד אחד ולזה ידמה שחק' אם יש נביא ליי' עוד כדי שישמ' דברי נביא יי' על זה והנה מלת עוד שבה אל אמרו האין פה נביא לא אל אמרו האין פה נביא ליי': כי

הראית כי־נכנע אחאב מלפני יען כי־נכנע מפני לא־אבי הרעה בימיו בימי בנו אביא הרעה על־ביתו:

א וישבו שלש שנים אין מלחמה בין ארם ובין ישראל:

ויהי בשנה השלישית וירד יהושפט מלך־יהודה אל־מלך ישראל: ויאמר מלך־ישראל אל־

ג עבדיו הידעתם כי־לנו רמת גלעד

ד ואנחנו מחשים מקחת אתה מיד מלך ארם: ויאמר אל־יהושפט התלך אתי למלחמה רמת גלעד ויאמר יהושפט אל־מלך ישראל

ה כמוני כמוך כעמי כעמך כסוסי כסוסיך: ויאמר יהושפט אל־מלך ישראל דרש־נא כיום את־דבר יהוה:

ו ויקבץ מלך־ישראל את־הנביאים חצי הספר בפסוקים כארבע מאות איש ויאמר אלהם האלך על־רמת גלעד למלחמה אם־אחדל ויאמרו עלה ויתן אדני ביד המלך:

ז ויאמר יהושפט האין פה נביא ליהוה עוד ונדרשה מאותו: ויאמר

החזיתא ארי אתכנע אחאב מן קדמי חלף דאתכנע מן קדמי לא איתי בישתא מיומוהי ביומי בריה איתי בישתא על ביתיה: ויתיבו תלת שנין לית קרבא בין ארם ובין ישראל: והוה בשתא תליתאה ונחת יהושפט מלכא שבטא דבית יהודה לות מלכא דישראל: ואמר מלכא דישראל לעבדוהי הידעתון ארי דילנא רמות גלעד ואנחנא שתיקין מלמיסב יתה מיד מלכא דארם: ואמר ליהושפט התיזיל עמי לאגחא קרבא לרמות גלעד ואמר יהושפט למלכא דישראל אנא כותך עמי כעמך וסוסותי כסוסותך: ואמר יהושפט למלכא דישראל תבע כען כיומא דין ית פתגמא דיי: וכנש מלכא דישראל ית נביי שקרא כארבע מאה גברא ואמר להון האיזיל ברמות גלעד לאגחא קרבא אם אתמנע ואמרו סק וימסר יי ביד מלכא: ואמר יהושפט הלית כא נביא קדם יי עוד ונתבע מיניה: ואמר

מנחת קטנה

ויאמרו עלה ויתן אדני וגו' לא אמרו כם אמר ה' עלה כדרך נביאי ישראל כי היו מחזיקים עצמם בנביאים מפורסמים אמונם. צריכי' לומר כי אם עלה ויתן וגו' וכאלו הם הנוזרים הדבר ולא תלו שגדולה בבעליה: וע"כ אמר יהושפט האין פה נביא לה' שיאמר הדבר בשם ה' לא בבחירת עצמם וע"כ כשאמר מיכה אח"כ ג"כ בלשון זה עלה והצלח וגו' השיב לו המלך עד כמה פעמי' וגו' כי ע"כ שלחתי אחריך שתדבר לי בלשון כה אמר ה' כי לולא כן לא הייתי צריך לך ולדבותך שכבר יש לי ת' נביאים שהיו מתנבאי' בלשון עלה ויתן וגו' ע"כ אתה תאמר לי בשם ה' או ירצה שהיה אחאב מתיירא שמפני הפחד יחניפו מיכהו האמת ע"כ אמר שתגיד לי בשם ה' והיה מובטח שלא יאמר חוץ הצדיק שם שמים לבטלה כת"ם ז"ל בהלילה כשמשש שמעון הזכיר השם ואמר ודאי השתא קושטא קאמר וזה שאמר לא תדבר אלי רק אמת ויגיהן בשם ה' מתזכיר: כי

אבי ט' חס' א' בליש' ביאה וסי' במס' רבת': מחשים ד' בקריא' וסי' נמסר בספר שפטים סימן י"ח: בארבע ד' בקריאה וסימ' נמסר בשמואל חלק א' סימן כ"ב: האלך חד מן ד' פסוקים דמיין תרין במלכים ותרין בדברי הימים ומתחלפין וסי' ויקבץ מלך ישראל · ויבא אל המלך · סימן ויקבץ ויבא דמלכים ויקבץ המלך אם אחדל ויבא הנלך אם נחדל · ויקבץ ויבא דדברי הימים הנלך אם אחדל וסימ' א"א נ' נ"א נ"א:

כלי יקר

בשקים אחאב וישם שק על בשרו · יהורם וירא העם והנה שק על בשרו · מרדכי וילבש שק ואפר ע"כ ומהרי"א ז"ל העירו בזה שהיתה תשובתם וצעקתם של כל אלה שלימה כצעקת יעקב ושקם כשקו עד כאן לשונו וק"ק לדבריו דאם כן לא היה לו להביא שלא אחאב ויהורם דדוד ומרדכי פשיטא שהיתה תשובתם שלימה ושקם כשקו של יעקב · והוא ז"ל לא הביא ג"כ לשון והיינו נוהג שלא בבני אדם גדולי' שאינו מתיישב לפי' הן אמת שהילקוט לא הביאו אבל בב"ר איתיה · ולע"דן שהכוונ' באו' לפי שתפס יעקב לבישת השק לכפרה ולו גם כן הריני לפניך כבהמה כיון שנטלת ממני רוח קדשך ולא הודעתני מה נעשה מיוסף וסוף שנענה שבא יוסף לא זזה מבניו ובני בניו עד סוף כל הדורות בכל עת צרה לובשים השקים ונענים בהם כיון שמכניעים הכנעה כזו המכוונת בלבישת השק לו' הרי אנו נחשבים לפניך כבהמות שמתכסות בשקים ובזה הם נענים בלבישת השק וז"ש ואינו נוהג אלא בבני אדם גדולים כי להם יאתה ללבוש השק לו' הרי אני לפני' כבהמ' כי זולתם מבני אדם אשר ביקר בל ילינו נמשלו כבהמות כדמו · ולזה הביא ראיה מדוד והזקנים שנענו אחאב עם היותו רשע גמור הועילה לו תשובה ובלבישת השק וכמו שאזכיר בסמוך בפסוק הראית כי נכנע אחאב והחכם השלם מהר"ר אברהם ן' אשר ז"ל פי' בסדר וישב באופן אחר יעויין עליו בביאורו לב"ר ולפי' ז"ל ק"ק או' ואינו נוהג אלא בבני אדם גדולים · ורש"י ז"ל ויהלך אט יחף · ועיין הרד"ק וכן הרלב"ג והוסיף · ולע"דן באו' כשמוע אחאב הדברים האלה ולא אמר שתם כשמוע אחאב כן מורה כי תשובת אחאב היתה לשם שמים בתשובתו זאת ולא מפני הפורענות הנ' הדברים האלה מורה באכבע על אלה האחרונים ויתעב מאד ללכת אחרי הגילולים וכו' כשמוע הדברים האלה נתפעל התפעלות נמרץ ויקרע בגדיו וישם שק על בשרו · ולדברי מהרי"א שפי' בסמוך כי נכנע אחאב מלפני מורה מלפני ולא מלפני העונשים הנז' מסייע למה שפירשתי · ובפסיקתא א' שאם היה רגיל לאכול בג' שעות ביום היה אוכל בשש שעות בשש שעות היה אוכל בתשע שעות מהו ויהלך אט ארי"בל שהיה יחף עכ"ל והכריע כדברי המדרש הזה שהצום הזה תענית שעות מדכתיב ויהי כשמוע אחאב ויקרע בגדיו וישם כו' ויצום כו' משמ' בה שעתא ששמע כן צם ואם הוא שמע ביום כילד צם תכף ומיד תענית שלם דבעי קבלה ויום שלם לז"א ויצו' תעני' שעות · ואפשר שזה היה ביום השמועה שצם תכף ומיד תענית שעות והנז' בפר"א הוא בשאר ימי' שהיה צם ימים שלימים וכן רבים · ולא פליגי המדרשי' זה עם זה אבל לשון אוכל אוכל דקאמר בפסיקת' בלשון הווה ק"ק דמשמע שלא היה צם תמיד אלא תענית שעות ולא תענית שלם:

הראית כי נכנע אחאב וכו' בפרקי ר' אליעזר מלמד ששלח וקרא ליהושפט מלך יהוד' והיה נותן לו מלקות ארבעי' שלש פעמים ביום בצום ובתחנוני' והיה מסכים לפני הקב"ה ונתרצה לו להודיעך כח התשובה · ע"כ באו' לשון ונתרצה לו מודיע שמחל לו הש"ת מחיל' גמורה ומה שאחז"ל שאחאב אין לו חלק לעולם הבא מדרשת ועצור ועזוב ועצור לעה"ז ועזוב לעה"ב ואפשר שאח"כ נתקן זה על ידי התשובה לסברת פר"א והמדרש של הירושלמי הנז"ל בפסוק רק לא היה כאחאב כו' ר' לוי עביד דרים הדין קריה כו' שמהמאמר ההוא מובן שאחאב ידע דרשות ר' לוי אולי מהעונשים שהיו מעניסים אותו לסיבת דרשות ר' לוי ונחה דעתו של אחאב בדרשות של שבת של השבת חדשים האחרים כנגד השבת ראשונים שזו הוראה שיש לו אחרית כי הוא יתב' חשב מחשבות לבלתי ידח מישראל נדח · ועיין רש"י ז"ל ואין זה מוכרח כי כשמת אחאב במותו שכבר ירש המלכים בנו באה הרעה עליו מלקיקת הכלבי' דמו לאח' מותו שכבר הם ימי בנו ועיין הרד"ק והרלב"ג וכן מהרי"א והוסיף כי נכנע אחאב מלפני ר"ל שלא שב מפני פחד העונש כי אם מגדולת האדון ה' צבאות מפני זה סבב הש"ת שנחו שקטו המלחמות אשר היו מסודרות לבא להעניש בהם ויהי שלום ג' שנים והועילה ג"כ התשובה להאריך ועמ' תחת עמו עד ימי חזאל האמנם נפשך תחת נפשו נתקיים בו אח' השלש שנים ע"כ: ולע"דן שדברי מהרי"א מוכרח מכפל כי נכנע אחאב מפני יען כי נכנע מפני מורה שלא בהכנע' תליא מילתא אלא בהיותם מפני ומפני גדולתי לא מיראת העונש וזה יגרום האריכות אפי' או אפשר הראית כי נכנע אחאב היה' לפני לגבוה דעתך כדי שתשמו בעדו תפל' אלא מלפני היא ההכנע' מלב ונפש · ואמר הראית כי נכנע אחאב מלפני

ר"ל בלשון שאלה ההשגת לראות שתשובת והכנעת אחאב היה מלפני מיראת רוממותי מפני בלא שלם כדפרשית ובזה האריך אפי:

וישבו ג' שנים עיין הרלב"ג ז"ל וכן מהרי"א ז"ל כנזכר לעיל בפסוק הקודם:

ויהי בשנה השלישית כו' עיין רש"י ז"ל · ולע"דן וירד יהושפט מלך יהודה לשון ירידה מפני שירושלם גבוה מכל א"י ולזה פודק לשון ירידה מירושלים אל שומרון מקום מלך ישראל · ואפשר עוד על דרך וירד יהודה מאת אחיו שהורידוהו מגדולתו ירוד ירדנו בתחיל' לשבו' כי בהתחברו אליו פרץ ה' מעשיו וכמעט שכבה דומה נפשו כמו שיזכיר הפסוקים · ואמר מלך ישראל שתים לפי שסב בתשובה ונכנע כנז"ל ולא הזכירו בשם אחאב לחשיבות ושלא היה הב לעבודת אלילים כאשר היה עד עתה כמו שאמר ז"ל אחאב לא לשמים ולב לעבודת אלילים:

ויאמר מלך ישראל וכו' עיין רש"י ז"ל והרד"ק והרלב"ג וכן מהרי"א ז"ל והוסיף לו' כי אחאב הפר בריתו אשר כרת ולא טוב עשה ונפל · והרד"ק ז"ל הרחיב יותר כנז"ל ועפ"י דבריו הו' לע"ד כי לקחת רמות אולי היתה קודם אביו של בן הדד והתנאי היה הערים אשר לקח אבי כי בהם אוכל לשלוט להחזיר אבל אשר לקח זולת אבי לא אוכל להחזיר כיון שאבי לא לקחה ועתה נתעורר כיון שראה השקט ג' שנים ראה בזה היות אדם נכנעים ביותר אליו ולזה זחה דעתו ובפרט מהיות מלך יהודה קרובו וסר אל משמעתו ומהש"ת היתה זאת לקיים דברו יהברך וית' וז"ש הידעתם כי לנו רמות גלעד בתמיה לא יתכן שידעתם ואנחנו מחשים כי מלך ארם רך ואיך נשתיק מקחת אותה מיד מלך ארם דהיינו במלחמה לקחתי מתוך ידו בעל כרחו וזה בכלל ההשגחה האלהית לסבב נפילת אחאב כי קרוב הדבר מאד שאילו שלח למלך ארם דברי שלו' לאמר השיבה לי רמות גלעד היה משיב לו כי יזכור אשר נפל בידו למות ושלחו לשלום:

ויאמר אל יהושפט וכו' עיין הרלב"ג ז"ל וכן מהרי"א ז"ל · ולע"דן לפי שמלך ישראל אמר לו התלך אתי למלחמה דבהליכה אתו היה מסתפק והוא השיב ביתר שאת שלא שלא היה כמסייע שאין בו ממש אלא פני ילכו בקרב כאילו אני המשוא מלחמה זו וכאילו לי היא ז"ש כמוני תחילה ואח"כ כמוך וכן כעמי כעמיך כסוסי כסוסיך לומר הנשים אחים אנחנו וקרובים א"כ כמוני כמוך אלחם ולא די בהליכתי אתך כמו שאמרת וזו היא השוא' הענייניס בתיבת כ"ף כעמי כעמיך שהיא השואה החלטית משני הצדדים:

ויאמר יהושפט וכו' עיין הרלב"ג ז"ל וכן מהרי"א ז"ל · ולע"דן להיותו תם וישר וירא אי"ם כאמור אמר למלך ישר' דרש נא לשון בקשה כלומר נא אנא לא תדרוש ביום הזה שאני כאן לאהבתי אלא דבר ה' ולא תאבה ולא תשמע דבר נביאי השקר ואמר כיום ולא אמר היום לו' כי הכנת היום שהוא יום מלחמה וצריך האדם להיות נעזר מהש"ת כי הוא איש מלחמה כן כיום ומתייחם אליו דרוש נא כיום את דבר ה':

ויקבוץ מלך ישר' י"ת נביאי שקרא וכן כל המפרשים ז"ל אלא היו או' ויתן אדוני ביד המלך לכבוד של יהושפט היו מזכירים את ה' קרו בפיהם ורחוק מכליותיהם · וכתוב זה יוכיח קצת שנשארו נביאי האשרה של איזבל קיימין שלא הרגם אליהו ז"ל ובזה יובן או' כארבע ולא ארבע כי אולי נכלכלו קצת מהם בכרמל ע"י אליהו וז"ש כארבע מאות · או אולי נפלו כולם שנהרגו ותמורתם קמו אחרים תחתיהם וזהי כ"ף הדמיון של כארבע והוא אמר המלך והם מעלה ויאמרו עלה ויתן אדוני ביד המלך ופיהם הכשילם שלא אמרו ויתנם ה' ביד המלך או ויתן את מחנה ארם ביד המלך אלא ויתן ביד המלך נתינה סתמית מכת חץ שנין:

ויאמר יהושפט עיין רש"י ז"ל וכן הרד"ק ז"ל וכן הרלב"ג ז"ל וכן מהרי"א ז"ל · ולע"דן יהושפט המלך התם והישר שמר פיו ולשונו מהכשל בהם ולא אמר היש עוד נביא לה' שהיה מודה בנביאי השקר ועושה אותם נביאי ה' חלילה אבל אמר היש נביא לה' להורות שכל הת' א"ש אין בהם נביא לה' והזכיר תיבת עוד באחרונה שלא במקומה להודיע שזה הנביא יהיה לו עדיות

ויאמר מלך ישראל אל יהושפט עוד איש אחד לדרש את יהוה מאתו ואני שנאתיו כי לא יתנבא עלי טוב כי אם רע מיכיהו בן ימלה ויאמר יהושפט אל יאמר המלך כן: ויקרא מלך ישראל אל סריס אחד ויאמר מהרה מיכיהו בן ימלה: ומלך ישראל ויהושפט מלך יהודה ישבים איש על כסאו מלבשים בגדים בגרן פתח שער שמרון וכל הנביאים מתנבאים לפניהם: ויעש לו צדקיה בן כנענה קרני ברזל ויאמר כה אמר יהוה באלה תנגח את ארם עד כלותם: וכל הנבאים נבאים כן לאמר עלה רמת גלעד והצלח ונתן יהוה ביד המלך: והמלאך אשר הלך לקרא מיכיהו דבר אליו לאמר הנה נא דברי הנביאים פה אחד טוב אל המלך יהי נא דבריך כדבר אחד מהם ודברת טוב: ויאמר מיכיהו חי יהוה כי את אשר יאמר יהוה אלי אתו אדבר:
טו ויבוא אל המלך ויאמר המלך אליו מיכיהו הנלך אל רמת גלעד למלחמה אם נחדל ויאמר אליו עלה והצלח ונתן יהוה ביד המלך: ויאמר אליו המלך עד כמה פעמים אני משבעך אשר לא תדבר אלי רק אמת בשם יהוה: ויאמר ראיתי את כל ישראל נפצים אל

ואמר מלכא דישראל ליהושפט עוד גברא חד למתבעי ית פתגמא דיי מיניה ואנא סניתיה ארי לא יתנבי עלי טב אלהין ביש מיכה בר ימלה ואמר יהושפט לא יימר מלכא כן: וקרא מלכא דישראל לגזורא חד ואמר אוחי תבע מיכה בר ימלה: ומלכא דישראל ויהושפט מלכא דיהודה יתבין גבר על כורסיה לבישין לבושין ויתבין באידרא במעלנא דתרע שמרון וכל נביי שקרא מתנבאין קדמיהון: ועבד ליה צדקיה בר כנענה קרנין דברזל ואמר כדנן אמר יי באילין תקטיל ית אינש ארם עד דיתשיצינון: וכל נביי שקרא מתנבן כן למימר סק לרמת גלעד ואצלח וימסר יי בידא דמלכא: ואיזגדא דאזל למיקרי מיכיהו מליל עמיה למימר הא כען פתגמי נביי שקרא ממלל חד שוי קדם מלכא יהי כען פתגמך כפתגמא דחד מנהון ותמליל פתגמין תקנין: ואמר מיכיהו קיים הוא יי ארי ית דיימר יי לי יתיה אמליל: ואתא לות מלכא ואמר מלכא ליה מיכה הנזיל רמת גלעד לאגחא קרבא אם נתמנע ואמר ליה סק ואצלח וימסר יי בידא דמלכא: ואמר ליה מלכא עד כמה זמנין אנא מקיים עלך דלא תמליל לי לחוד קשוט בשמא דיי: ואמר חזיתי ית כל ישראל מבדרין על

רדק

כי אם רע · ואלא התנבא עליו טוב שאמר לו הראית כל ההמון הזה הנני נותנו בידך וכן אמר לו בפעם שנייה כמו שכתבנו כי רבותינו ז"ל אמרו זה הנביא היה מיכיהו בן ימלה אלא פירושו שהתנבא עליו פעם שלישי' והיה נפשך תחת נפשו ועמך תחת עמו התנבא לו שיפול ביד מלך ארם מהיום ההוא והילך שנא אותו והמ' כי לא יתנבא עלי טוב ר"ל ידעתי כי לא יתנבא עלי טוב: מהרה מיכיהו בן ימלה · ת"י תבע מיכיהו ותרגו' והם עתידות למו ומבע דעתיד להון: מלובשי' בגדים · פירוש בגדים הידועות כי מה שהיה אומר מלובשים ידענו כי לא היו ערומים אלא פי' בגדי מלכות אנודות וכמוהו ימותו אנשים ר"ל אנשים בחורים בא באנשים באנשים זקנים: בגרן פי' ויושבים בגרן וכן הוא בדברי הימים ויושבים בגרן והגרן היה פתח שער שמרון אולי מפחד אויביה' שהיה להם מלחמ' עם ארם תמיד היו עושים גרנות סמוך לעיר ובדברי רבותינו ז"ל אמרו וכי שער שמרון גורן היה אלא לאו כגורן דתניא סנהדרין היתה כחצי גרן עגולה כדי שיהיו רואין זה את זה ור"ל כן היו יושבים אחאב ויהושפט עם סיעתן כחצי גורן: מתנבאים לפניהם · היו מתנבאים בנבואה זו או בדברים אחרים מתנבאים לשעה אבל לא ברוח השם כי נביאי השקר היו והיו מתפארים בנבואות האל כמו שאמר צדקיהו כה אמר יי' ואמרו שאר הנביאים ונתן יי' ביד המלך וצדקיהו לאמת נבואתו יותר עשה לו קרני ברזל למשל כמו שנאמר בירמיהו עשה לך מוסרות ומוטות ונתתם על צוארך: עלה והצלח · דרך התול אמר לו כלשון שאר הנביאים ולא אמר לו כה אמר יי' שהרי נשבע כי את אשר יאמר יי' אותו אדבר והכיר מלך יהודה בלשונו כי דרך התול היה אומר לו לפיכך אמ' לו עד כמה פעמים אני משביעך וכיון שהשביעו אמ' לו האמ' בשם יי': ישובו

רשי

כי אם רע · לפי שאמר יען אשר שלחת את איש חרמי וגו': עלה והצלח · לא אמר לו בשם יי': ונתן יי' · הלואי יתן יי' ביד המלך: לא

רלבג

כי לא יתנב' עלי טוב כי אם רע · ידמה שמיכיהו בן ימלה היה הנביא שהתחפש באפר והתנב' לו רע על דבר שלחו בן הדד בשלו': מלובשי' בגדים · ר"ל שהיו מלובשים בגדי מלכות והנה השיב מיכיהו לאחאב עלה ונתן יי' ביד המלך כי ידמה שכבר הצליחו במלחמה ואף על פי שכבר מת אחאב שם ולזה היה אמת מה שהגיד לו מיכיהו אלא שלא היתה תשובתו מספקת לפי השאלה כי עדיין לא הודיע אם יקרה בזה לאחאב רע אם לא ואין ראוי שנחשוב שאמר לו מיכיהו בשם יי' דבר שקר כי כבר יתחייב מיתה על זה כמו שנתבאר בתורה: ויאמר אלא המלך עד כמה פעמי' אני משביעך · ר"ל עד כמה פעמי' אצטרך להשביעך אשר לא תדבר אלי רק דבר אמת ודבר נכון בשם יי' ואולם היה משביע אותו אחאב כי היה יודע כי נביאי יי' היו שונאים אותו מפני שהרגה איזבל נביאי יי' ואף על פי שלא היה אפש' להם לאמר דבר שקר הנה כבר אפשר שיעלימו מה שיוזק בו המלך וכן בזה המקו' אפשר שהעלים מה שיוזק בו המלך כי לא הודיעו מה יקרה לו בעצמו שם · והנה אין זה דבר אמת לפי השאלה אחר שקצר מלהשיב כראוי ואף על פי שלא היה דבר שקר במה שהודיע אליו ולזה השיב לו מיכה מה שיתבאר מהם שהמלך ימות במלחמ' ולא היה לאמר זה בבאור לחלוק כבוד למלכות: שלא

מסרה

מלבשים ד'וסי' בגדים בגרן פתח שער · וחברו דדברי הימים · והלוים המשוררים לכלם · ויסדו הבוני' את היכל יי': פה אחד ג'וסי' ויתקבצו יחדו להלחם · והמלאך אשר הלך דמלכים וחברו דד"ה: כמה ג' בקריאה וסימן עד כמה פעמים אני משביעך דמלכים · וחברו דד"ה · אשר זעמת זה כמה שנים:

מנחה קטנה

זה אומר בכה ע"י חטא של כה אמר ה' יען אשר אמר ארם וגו' וגם כתיב ב' פעמים ויאמר כיתן לידרש שויאמר בשני הוא אם תפסרנו והיתה נפשך תחת נפשו והוא עבר על זה ונתחייב מיתה · וזה אמר בכה שהוא עון של כה אמר ה' יען שלחת את איש חרמי וגו' · ויצא הרוח ויאמר אני אפתנו ויאמר ה' אליו במה · בשלמא לאומרים זה בכה וזה בכה הוא ע"י כח המומאה הנעשה בעונו ויוכל להרע לו · אך אתה אין אתה כח אגוני שתוכל להרע לו ואיזה דרך תפתנו ויאמר אנא מאיכות קדושתי ואשילה לפתותו ע"י שהוא בשקר הפיתני אותו עדות שקר הנעשה בעון הוא כח שמא יהיה לי שעיר לעזור להיות רוח שקר בפי כל נביאיו וע"כ נאמר לו גם תפתיכתי כיון שלא יכבר מסדבק כן כח טמא וע"כ אי אפשר לך להיות באותו כח במתיכתי כי לא יגור במגורי רע:

כלי יקר

עודיות ויתר שאת על כל דבריהם והם הבינו תיבת עוד אשר זכר באחרונה כאילו היא מסורסת וכאילו כתוב האין פה עוד נביא לה' ונדרשה מאותו הנביא ולא נדרוש מאלה נביאי השקר ושריו היו שותקים והתומים מפני כבוד מלך ישראל או הם יבינו תיבת עוד מקושרת עם לה' וכאילו הראשונים לה' וזה עוד לה' אבל בלב יהושפט לא כיון לזה חלילה:

ויאמר מלך ישר' עיין רש"י ז"ל וכן הרלב"ג ז"ל והרד"ק ומהרי"א ז"ל אחאב לרשעתו לא הזכיר מה שניבא לו שתי נבואות לטובה אבל זכר הא' שהתפלש באפר ואמר לו רעה ולכן שנא אותו ויאמר יהושפט אל יאמר המלך כן כי אין אשמה לנביא כי אם ה' אלהים דבר מי לא ינבא ע"כ · ולע"דן לדקדק למה לא הזכירו בפי' בשמו לומר עוד מיכיהו בן ימלא לדרוש את ה' ואני שנאתיו והיה מקצר ועולה ולמה הזכירו סמוך עם אם רע מיכיהו בן ימלה · ונראה כי מלך ישראל הודה ולא בוש ואמר עוד איש אחד ר"ל מיוחד בנבואה אמיתית לדרוש את ה' מאותו ועם היותו מיוחד אני שנאתיו יען כי אחר שניבא עלי נבואה אחת לרעה והיא נבואת נפשך תחת נפשו מוכרח הוא כי לא יתנבא לעתיד עלי טוב כי אם רע כשמו מיכיהו לשון מך כי ימוך אחיך וז"א כי אם רע מיכיהו בן ימלה סמוך לתיבת רע או שמשנאתו לא העלה בתחל' שמו אלא אמר סתם איש אחד אבל אח"כ אפשר ששאלו יהושפט מי הוא זה ואז אמר מיכיהו בן ימלה ואעפ"י שלא חש הכתוב להזכיר כן לקצר שלא יכזיב נבואתו אשר ניבא לרע וז"ש יתנב' ולא אמר כי לא נבא עלי טוב שהרי שתי נבואות ניבא עליו לטוב · ודקדק גם כן זה הענין באומרו עלי ולא אמר כי לא יתנבא טוב אם רע אבל אמר עלי בדקדוק מהטעם הנזכר שכיון שניבא עלי פורענות לא יתכן עוד שיבטל נבואתו אשר ניבא עלי אם כן לא יתנבא עלי טוב כי אם רע מסכים לרע שניבא בראשונה ויאמר יהושפט אל יאמר המלך כן לפתוח פיו לשטן לו' לא יתנבא בלשון עתיד טוב כי אם רע כי אל יפתח אדם פיו לשטן · והנה פיו הכשילו כי עליו לבד בא הפורענות כמו שיבוא:

ויקרא מלך ישראל וכו' עיין הרד"ק ז"ל:

ומלך ישראל כו' עיין הרד"ק ז"ל וכן מהרי"א ז"ל והרלב"ג ז"ל בגדים בגדי מלכות: ולע"דן שמלך ישראל ויהושפט היו יושבים יחדיו בכסאות שוות זו לזו וז"ש איש על כסאו וכן היו מלובשים בגדים שוים בגוון ובחשיבות לקיים כמוני כמוך יחדיו וז"ש בגדים ולא אמר בגדי מלכות אם היה כדעת המפרשים ז"ל:

ויעש לו צדקיה וכו' עיין הרד"ק ז"ל וכן מהרי"א ז"ל והוסיף שלהיות אחאב מבית יוסף שנא' בו בכור שורו הדר לו וקרני ראם קרניו בהם עמים ינגח יחדיו אפסי ארץ על כן עשה לו המשל הזה לאחאב שבא מיוסף ומולך על אפרים ומנשה לו' שתתקיים בו אותם הברכות לנגח עמים יחדיו את ארם וזולתו עד כאן · ולע"דן שהכתוב מגדפו ואו' ויעש לו צדקיה לו ודאי קרניו אלה מידיו לו יהיו וטעה בדבריו באלה הנגח כי מה יועילו אלה לנגח את ארם הי"לל בכאלה תנגח את ארם אלא פיו הכשילו ואו' תנגח את ארם על חומות ארם קאמר שינגח חומתם כבכורות וי"ת אינש ארם:

וכל הנביאים כו' כונת הכתוב לומר מה שאחז"ל שהוראת היותם נביאי השקר הוא מהיות כולם בנוסח אחד כנז"ל בפ' ויאמר יהושפט האין פה נביא כו' וזה כ"ל שאו'וכל הנביאי' נבאים כן ר"ל כלשון הזה לאמר עלה והצלח ונתן ה' ביד המלך ולזה כשבא מיכיהו אמר לו באותו הלשון שהיו מתנבאים יחדיו כל נביאי השקר · והנה בכלל רשעותם היו טועים בדבריהם באומר' עלה והצלח דהי"לל עלה והקב"ה יצליחך ויתן ביד אמנם הם אמרו עלה והצלח בזולת עזר אלהי ובאחרונה הזכיר וה' יתן ביד המלך:

והמלאך אשר הלך כו' ויאמר כו' · לע"דן לדקדק קרי ליה מלאך ובתחלה סריס ועוד מאחר שכולם דברו טוב אל המלך פה אחד אם כן הי"לל יהי נא דברך מהו אומר כדבר אחד מהם · ומהו ודברת טוב שהוא מיותר שאחר שכולם דברו טוב והוא ידבר כאחד מהם ודאי שידבר טוב · ונראה כי הסרים לא יצא מחצר המלך כי עומד הוא לפני המלך אלא שהמלך קרא אל הסרים ויאמר אליו מהרה להביא פה מיכיהו בן ימלה ועל ידי האמצעי היתה קריאתו ולז"א כאן והמלאך ואמר לו הנה נא דברי הנביאים פה אחד טוב אל המלך ר"ל כוללים שני דברים הא' טוב והשני אל המלאך שילכו ויצלח ואתה לפחות יהי נא דברך כאחד מהם מהב' דברים הנזכר אלא הם הא' טוב והשני אל המלך ואתה לא כן אלא ודברת טוב ואעפ"י שלא תפרע את המלך והצלתו מספיק ובזה מובן או' דברי הנביאים דברי בלשון רבים מורה על שני דברים הנז' טוב אל הכלל וטוב אל המלך וגבי מיכיהו אמר דבריך כתיב ביו"ד וקרינן דברך בלשון יחיד לומר תעשה פשרה שלא יהיו כל דבריך לטובה ולא לרעה ואעפ"י שאתה שונא את המלך אלא פשר ודברת טוב אל הצלחת העם · וכן עשה מיכיהו שהרי אמר עלה והצלח ונתן ה' ביד המלך שדבר טוב רק לא הזכיר בפרטות הצלחת המלך מהמלחמה וכמו שאזכור בסמוך להרלב"ג ז"ל ומהרי"א ז"ל בפסוק ויבא אל המלך כו' בס"ד והוא נשבע כי את אשר יאמר ה' אלי אותו הדבר ולא אכסה טפה ואגלה טפה אלא אותו בעינו הדבר בלי פשרה:

ויבוא אל המלך כו' עלה והצלח עיין רש"י ז"ל וכן הרד"ק ז"ל וכן מהרי"א ז"ל ועיין הרלב"ג ז"ל והרב"ע ז"ל בשער כ"ה כתב כי ענין מיכיהו בתחלה דבר לו משיקול דעתו עלה והצלח כי חזרת עירות ישראל לידם ולקדושה דבר נאה ומתקבל עלה והצלח ונתן ה' ביד המלך כי זו סיבה עיקרית בהקמת המלך להצילם מיד עושקיהם בכח המגם כאשר השביעו שאינו רואה כי אם דרך נבואה שההבדל גדול בין נבואה לשיקול הדעת וכאשר נתעורר מיכיהו להקדים לדבר אחאב ולכוין אל הנבואה הוכחשו דבריו הראשונים שאמר עלה והצלח והודיעו כי השי"ת ובית דינו דברו עליך רעה עד כאן · ולע"דן שאמר הנלך אם נחדל בלשון רבים עליו ועל מלך יהודה שעמו הולך אני והוא האם נחדל ומיכיהו השיבו בלשון יחיד עלה והצלח להכשילו כי מלך יהודה מי יכניסו בתגר זה להתחברו אל הרשע וזהו עלה ולא אמר עלו והצליחו כי לא היה דעתו שיעלה אל אחאב לפי שאמר לו מיכיהו ולא אמר לו הנביא ראה מיכיהו להשיב לו עלה והצלח שהרי לא שאל לו דבר מהש"י שהיה לו לו' מיכיהו מה דבר ה' או לפחות הי"לל מיכיהו הנביא הנלך והיה מובן:

ויאמר אליו המלך כו' עיין הרד"ק ז"ל והרלב"ג ז"ל ומהרי"א ז"ל עד כמה פעמים אני משביעך אינו פירושו שכמה שעבר השביעהו כמה פעמים לא פירושו שעתה עד כמה פעמים אני משביעך בהווה שלא תאמר לי אלא מה שאתה רואה מאת השם יתברך באמת ולא מפני השבועה אמר ראיתי ה' הוכרח לפרסם נבואתו:

ויאמר ראיתי את כל ישראל כו' עיין רש"י ז"ל והרד"ק ז"ל וכן מהרי"א ז"ל ובס"ה פי' בא אל פרעה בפסוק ויהי בחצי הלילה עלה ל"ו א"ר חייא לר' יוסי אמאי את שתיק אמר רבי יוסי מסתכל הוינא בדעתאי דלית עלמא מתקיימא אלא על רישיהון דעמא אי רישיהון דעמא זכאין טב לעלמא טב לעמא ואי לאו זכאין ווי לעלמא ווי לעמא אמר ר' חייא ודאי כך הוא מכלן דכתיב ראיתי את כל ישראל נפוצים על ההרים כצאן אשר אין להם רועה ויאמר ה' לא אדוני' לאלה ישובו איש לביתו בשלום ישובו ישבו מבעי ליה לביתו בביתו מבעי ליה דהא בבהייהו קיימי אלא הכי תנינן אי רישי דעמא לא זכי עמא מתפסן בחוביה מנא לן דכתיב ויאמר דוד תהיה ידך בי ואבי אשר חטאתי וכו' ואלה הצאן מה עשו דוד חב וישראל סבלו ואי רישא דעמא מתפס בחובאו עמא מישתזבן דהא דינא לא שרייא עלייהו דכתיב ויאמר ה' לא אדונים לאלה ישובו איש לביתו כלומר אי אלו לא הוו רישין לעמא מהאי אורחא ישובו איש לביתו בשלום כלהו משתזבן אי רישיהון מתפסן ואפילו יהושפט איתגזר עליה לאתענשא משום דאתחבר באחאב אי לאו הביא צלותא דכתי' ויזעק יהושפט עכ"ל: ולע"דן לדקדק דמאי קשיא ליה ישבו איש בביתו מבעי ליה דהאי באתרייהו

רשי

לא אדונים לאלה · אתה לבדך תמו' במלחמה כענין שנאמר לא תלחמו את הקטן ואת הגדול כי אם את מלך ישר' לבדו ואף על פי שנאמ' ועמך תחת עמו טיפה שיצאת מאותו צדיק. מיכהו שהכה חברו הכה ופצעו כפרה על כל ישראל כך מפורש באגדה: מימינו ומשמאלו · וכי יש שמאל למעלה והלא נאמר ימין יי' רוממה ימין יי' עושה חיל ימינך יי' נאדרי בכח ימינך יי' תרעץ אויב אלא אלו מיימינים ואלו משמאילים מיימינים מלמדים זכות משמאילים מלמדים חובה: ויצא הרוח · רוחו של נבות: אי זה

אֶל־הֶהָרִים כַּצֹּאן אֲשֶׁר אֵין־לָהֶם רֹעֶה וַיֹּאמֶר יְהוָה לֹא־אֲדֹנִים לָאֵלֶּה יָשׁוּבוּ אִישׁ־לְבֵיתוֹ בְּשָׁלוֹם: וַיֹּאמֶר מֶלֶךְ־יִשְׂרָאֵל אֶל־יְהוֹשָׁפָט הֲלוֹא אָמַרְתִּי אֵלֶיךָ לוֹא־יִתְנַבֵּא עָלַי טוֹב כִּי אִם־רָע: וַיֹּאמֶר לָכֵן שְׁמַע דְּבַר־יְהוָה רָאִיתִי אֶת־יְהוָה יֹשֵׁב עַל־כִּסְאוֹ וְכָל־צְבָא הַשָּׁמַיִם עֹמֵד עָלָיו
כ מִימִינוֹ וּמִשְּׂמֹאלוֹ: וַיֹּאמֶר יְהוָה מִי
יְפַתֶּה אֶת־אַחְאָב וְיַעַל וְיִפֹּל בְּרָמֹת גִּלְעָד וַיֹּאמֶר זֶה בְּכֹה וְזֶה אֹמֵר בְּכֹה: וַיֵּצֵא הָרוּחַ וַיַּעֲמֹד לִפְנֵי יְהוָה וַיֹּאמֶר אֲנִי אֲפַתֶּנּוּ וַיֹּאמֶר יְהוָה אֵלָיו בַּמָּה: וַיֹּאמֶר אֵצֵא וְהָיִיתִי רוּחַ שֶׁקֶר בְּפִי כָּל־נְבִיאָיו וַיֹּאמֶר תְּפַתֶּה וְגַם־
תוכל

(יי"ו מל' בסיפ' · ד' וכל הגבורים ד' ז' · ת' קמץ)

עַל טוּרַיָּא כְּעָנָא דְּלֵית לְהוֹן רָעֵי וַאֲמַר יְיָ לֵית רִיבּוֹנִין לְאִלֵּין יְתוּבוּן גְּבַר לְבֵיתֵיהּ בִּשְׁלָם: וַאֲמַר מַלְכָּא דְּיִשְׂרָאֵל לִיהוֹשָׁפָט הֲלָא אֲמָרִית לָךְ דְּלָא יִתְנַבֵּי עָלַי טַב אֱלָהֵין בִּישׁ: וַאֲמַר בְּכֵין קַבֵּיל פִּתְגָּמָא דַּייָ חֲזֵיתִי יַת יְקָרָא דַּייָ שָׁרֵי עַל כּוּרְסֵיהּ וְכָל חֵילֵי שְׁמַיָּא קַיְימִין קֳדָמוֹהִי מִימִינֵיהּ וּמִשְּׂמָאלֵיהּ: וַאֲמַר יְיָ מַן יְטָעֵי יַת אַחְאָב וְיִסַּק וְיִפּוֹל בְּרָמוֹת גִּלְעָד וַאֲמַר דֵּין כְּכְדֵין וְדֵין אָמַר כְּכְדֵין: וּנְפַק רוּחָא וְקָם קֳדָם יְיָ וַאֲמַר אֲנָא אַטְעֵינֵיהּ וַאֲמַר יְיָ לֵיהּ בְּמָא: וַאֲמַר אֶפּוֹק וְאֶהֱוֵי לְרוּחַ שְׁקַר בְּפוּם כָּל נְבִיּוֹהִי וַאֲמַר תְּטְעֵי וְאַף
תיכול

רדק

ישובו איש לביתו בשלום · והנה ראינו למעלה שאמר לו הנביא עמך תחת עמך ואפשר שהיה זה במלחמות אחרות אבל במלחמה זו לא מתו מישראל ואין שהמלחמה היתה כל היום אי אפשר שלא מתו מהם אלא לא מתו אלא מעטים ואחרים מתו רבים וזהו בשלום: ראיתי את יי' יושב על כסאו · דרך משל כמו המלך יושב על כסאו ועבדיו עומדים לפניו מימינו ומשמאלו: צבא השמים · הם המלאכים: עומד עליו · סמוך לו וכן הנצבים עליו והדומים להם: מימינו ומשמאלו · דרך משל ובדברי רבותינו ז"ל וכי יש ימין למעלה ויש שמאל למעלה אלא אלו מימינים לזכות ואלו משמאילים לחובה: ויאמר יי' מי יפתה את אחאב · הדברי' האלה הם מבוכה גדולה למי שמבין אות' כמשמעם והאמת כי האל העיר רוח נביאי שקר לפתו' את אחאב ללכת לרמו' גלעד לפי שנתחייב מיתה לשמים לא שבאה לאחד מהם רוח נבואה אלא הערת רוח וחפץ לדבר אל אחאב דברים אלו והוא מה שאמ' מיכיהו הנה נתן יי' רוח שקר בפי כל נביאיך אלה ויי' דבר עליך רעה ושאר כל הדברי' כמו ויאמ' זה אומר בכה וזה אומ' בכה ויצא הרוח ויאמ' אצא והייתי רוח שקר כל אלה דברי מליצה הם אמרם מיכיהו לדרך הצעת דברים לא שראה מיכיהו דברים אלה ולא שמעם כי רוח הנבואה לא יהיה רק אמת בשם יי' ואף על פי כן אכתוב לדרך הדרש כמו שכתוב גם כן בתרגומו של תוספתא בויצא הרוח ונפק רוחא דנבות וקם קדם יי' ואמר בבעו מינך יתקם לדמי על ידיד אנא מליכא להטעיותיה ולאובדא יתיה מן עלמא ואמ' ליה יי' במה את יכיל ואמר איפוק ואיהא רוח שיקרא בצדקיה בר כנענה ובשא' נביא שיקרא דיליה ומשום דלית ריעותיה דקודשא בריך הוא בעבדי ליאו' שקר ולא נבי בהון אמר ליה לנבות מדבשקרא את רחלתא פוק ממתיבתא דידי ועביד לך רעותך משו' דלא ניחא קמאי למית' שיקל' והרב החכם הר"משה ז"ל כתב כן וכשנסדרו עונותיו וזכיותיו של אחאב לפני אלהי הרוחות לא נמצא לעון שחייבו ולא היה שם דבר אחר ששקול כנגדו אלא דמי נבות שנ' ויצא הרוח ויעמד לפני יי' וגומר והרוח רוח נבות:
לא התנבא

רלבג

הלא אמרתי אליך לא יתנב' עלי טוב כי אם רע · הנה מיכה על עצמו קנת חסד בדבריו אלא מה שאפשר שהעלים מיהושפט היותו נביא ואע"פ כן הנה ככר חשש אחאב לדברי מיכה ושנה את בגדו בדרך שלא יוכל בו שהו' מלך להמלט ממה שייעד לו מיכיהו כי חשב שנבואתו היא שלא יתכונו חיל ארם להרוג כי אם מלך ישר' וכאשר לא יכירוהו ימלט מזה: ראיתי את יי' יושב על כסאו · אמר זה על צד המשל והמכוון מאמרו כלו הוא שהש"י שם השפע השופע על הקוסמים כלי להפיל אחאב ברמות גלעד כי בקסם אין החסרון מה שכבר באתרנו בספר מספר מלחמות יי' ולפי שהקסם יבא שהשפע השופע מאת צבא השמים כמו שבארנו שם אמר שכל צבא השמים עומדים אצלו ולפי שקצת מה שישפע מהם הוא מכוון בעצמו וקצתו איננו מכוון אם לא אצל ההכרח והוא מה שישפע מהם שהרעו' אמר שצבא השמי' היו עומדים אצלו מימינו ומשמאלו וזה כי מה שישפע מהם מכוון בעצמו הוא מימין השם ית' והשאר הוא משמאלו והנה מה שחסר מהם בקסם ההוא הוא מיתת אחאב אשר היתה מכוונת מהש"י כמו שייעד במה שקדם להיות נפשו תחת נפש בן הדד: סנך

מסורה

לאלה ה' בקריא' וסימ' ולבנותי מה אעשה לאלה היום · לאלה תחלק הארץ בנחלה · ראיתי כל ישראל נפצים על ההרים · וחברו דד"ה · אל תטיפו: יפתה ד' בקריאה וסימ' נמסר בסדר משפטים: במה ח' קמצין וסי' במה אדע כי אירשנה · במה אושיע את ישראל · ויאמר שאול גשו · ויצא הרוח ויעמד דמלכים וחברו דד"ה · במה אקדם אדני · אהבתי אתכם אמר יי' · הוגעתם את יי' בדבריכם · וא' ובמה ויאמר דוד אל הגבעונים:

כלי יקר

באתרייהו קיימי שאין זו קושיא כלל כי הנביא ראה אותם נפוצים על ההרים שיצאו כבר למלחמה ואם כן צודק אומרו ישובו איש לביתו · ונראה שהם הבינו בפשט הכתוב שראה את ישראל בלי אדונים כצאן אשר אין להם רועה באותו זמן של המראה ועל שאלתם הנעלה רמות גלעד משיב להם לא אדונים לאלה כאילו אמר האם לא יש אדונים לאלה שישובו איש לביתו ולא ילכו למלחמה שדרך האדוני' לפקח בעם כרועה הצאן ועל הבנה זו שהיא פשוטו של מקרא הקשו דכיון דבאתרייהו קיימי שעדיין לא יצאו אם כן הראהו הש"ית מה די להוי בסופא הי"לל האם לא אדונים לאלה שיושבים בבתיהם באופן שישבו איש בביתו ולא יצאו א"כ ישבו איש בביתו מ"ל ותירצו לא אדונים לאלו שאילו יתפשו האדונים אשר לאלה הלא הם אחאב ויהושפט ישובו מן המלחמה בשלום כי בתפיסת הראשים העם ניצולים ובאו' לא אדונים בלשון רבים בכלל יהושפט והיינו דמסיק ואפי' יהושפט הצדיק איתגזר עליה לאתענשא משום דאתחבר באחאב אי לאו הוא צווחה דכתי' ויזעק יהושפט שהכוונה שועק להש"י וניצו' למדנו מדבריהם הבנת הכתוב בכל חלקיו במ"ש לא אדונים לאלה שרמז לו על עונש שני המלכים יחדיו ולזה לא אמר לא אדון לאלה · עוד אפשר מצורף אל הנז' כי כשראה את ישראל נפוצים על ההרים פשוטו על ההרים הרי ישרא' יושבים על אדמתם וזה הם כצאן אשר אין להם רועה שאחאב לא היה רועה אותם לעבודת ה' ואם כן ישבו איש בביתו מ"ל דהא באתרייהו קיימי ר"ל דהא מה שראה אותם נפוצים על ההרים בהרי ישראל ובאתרייהו קיימי לא נפוצים בהרי ארם עד שיאמר ישובו איש לביתו אם כן ישבו איש בביתו מ"ל: ומתוך דבריה' ז"ל נלמוד שתי הבנות באו' לא אדונים לאלה ישובו איש לביתו אילו לא היו אדונים לאלה ישובו איש לביתו בשלום שמוטב שיהיו כצאן אשר אין להם רועה מהיות להם אדונים רועים רעי' וחטאי' דעמא מתפסן במוביהון וההבנה השנית היא מה שאמרו הם ז"ל אילו לא יהיו אדונים לשה דהיינו שיתפסו האדונים העם ינצלו וישובו איש לביתו בשלום · ואפשר עוד לא אדונים לאלה כלו' א"א יהיו השני האדונים לאלה דהיינו אחאב ויהושפט אלא האדון האחד דהיינו יהושפט לבד ישובו איש לביתו לשלום כי אשר נשיא יחטא לאשמת העם ולפורענות' ומזאת ההבנה שהבין אחאב הוא שאמ' אל יהושפט הלא אמרתי אליך לא יתנבא עלי טוב כי אם רע עלי דייקא · ואפשר עוד שכל פורענו' ישראל נמשך ממה שנחלו לשתי ממלכות ושני אדונים ולז"א ראיתי את כל ישרא' נפוצים על ההרים כצאן אשר אין להם רועה כלומר אשר אין רועה אחד אלא רועים רבים זה או' בכה וזה או' בכה או קורה דבי שותפי כו' וז"ש אשר אין להם רועה אחד וזהו לא אדונים לאלה אילו לא היו שני אדונים לאלה ודאי ישובו איש לביתו ואילו היה הולך יהושפט לבדו היה נוצח והראיה שבל פנית ארם אל אחאב כי כן היתה הגזרה האלהית · או יאמר כצאן אשר אין להם רועה ולא אמר כצאן בלי רועה שיותר טוב הוא היות הצאן בלי רועה מהצאן אשר אין להם רועה דמשמעות אשר אין להם רועה היינו שיש רועה אלא שאינו רועה להם אדרבה הם רועות אותו שאוכל חלביהן וז"ש אשר אין להם רועה כאחאב שרועה את עצמו ואוכל כל טוב ישראל וחומד כרמיהן:

ויאמר מלך ישראל כו' מהרי"א ז"ל כראות שמתחלה ייעד לו מיכיהו נפשך תחת נפשו ועמך תחת עמו ועתה אמר לא אדונים לאלה וכצאן אשר אין להם רועה שאחאב לבדו ימות ושישובו איש לביתו לשלום כי במלחמת אזאל יתקיי' זה לסיבות הנז"ל אבל הוא חשב וטעה וכתפת' כי לא היה מדבר בשם ה' אלא מלבו ולזה הגיל כעת את העם והפילו לשנאתו אותו לז"א הלא אמרתי אליך כו' עד כאן: ולע"דן במה שכתבתי בפ' הקודם מקושר עם לא אדונים לאלה עיין עליו:

ויאמר לכן שמע כו' לחז"ל בתנחומא ז"ל והביאו רש"י ז"ל וכן הביא הרד"ק ז"ל והרלב"ג ז"ל וכן מהרי"א ז"ל · והרחיב בענין לפי שאחאב חשד את מיכיהו שמדעתו היה מדבר לו רע משנאתו על הרגו נביאי ה' לכן התעלם מיכיהו בנבואתו ואמר לכן שמע דבר ה' ר"ל אין זה מפאת שנאתי אלא דבר ה' הוא ראיתי את ה' יושב על כסא כו' כלו' אל תחשוב שלהיותך יושב על כסא והנביאים לפניך אתהלל ממך כי גבוה מעל גבוה ויש מלך אחר עליון למלכי ארץ הו' ישפוט עליך כרצונו כמעשיך לא משנאתי כי ראיתי את ה' יושב על כסא כו' גם דרך משל · ובתנחומא וכי יש שמאל למעלה כו' ובשם שהשואל שואל למטה כך השואל שואל למעלה שנאמ' בגזירת עירין פתגמא ובמימר קדישין שאלתא ע"כ · והכונה שראה שהשם יתברך היה עומד לדין על ענין אחאב וכל צבא השמים עומדים לפניו יתברך מהם מלמדים עליו זכות ומהם מלמדים עליו חובה ככל כפי מעשיו וכפי שעת מולדתו ואחרי טענותיהם כולם אמר ה' מי יפתה את אחאב ר"ל שמצא אותו חייב מיתה ולכן בקש דרך להענישו בה ושיפול ברמות גלעד כי לפי שהוא חמל על ארם היה מהראוי שהוא ימיתנו כי מקום הרשע שמה היה המשפט והיה זה אומר בכה וזה או' בכה שגלויים היו לפניו יתברך דרכים רבים להעניש בהם ויהיו סבות לרעתו ושאמר הרוח אני אפתנו והייתי רוח שקר בפי כל נביאיו ואין זה הענין כפי פשוטו כי אם שהשם ית' העיר את רוח וחפץ נביאיו שידברו אל אחאב הדברים ההם שהיו אומרים מענין הצלחתו באופן שהמה יהיו סבה לשיפול במלחמה וימות ואין ספק שהנביאים ההם היו כזובים וקוסמים וראו הצלחת אחאב בשאר המלחמו' שעשה עם מלך ארם וגזרו אומר שכן יהיה בפעם הזאת ולפי שהשפע הנשפע בקסם הוא מצבא השמים אמר שהיה ברשותו ית' ושהכזב והשקר שהיה בו מטבע המלאכה ההיא ופועליה יהיה כלי להעניש את אחאב כדבר ה' וזהו אומרו ועתה הנה נתן ה' רוח שקר בפי כל נביאיך אלה וה' דבר עליך רעה ר"ל שהעיר את רוח' לשיאמרו זה כדי שהוא יבטח בהם וילך ויכשל בפיהם והיה כל זה לפי שהשם יתברך גזר עליך רעה שתמות במלחמה זה ענין המראה שראה מיכה ושאר הדברים הנז' מליצה ע"כ · ולע"דן שלהיות הוא ית' עושה דין לפני כל צבא השמים לפי שהעושה מצוה אחת קנה לו פרקליט אחד וכל אלו הפרקליטין בשמים תמעל לפני כסא ה' והעובר עבירה א' קנה לו קטיגור א' הסניגורים מסטרא דימינא מיימינים לזכות והקטיגורים מסטרא אחרא משמאלים לחובה ולז"א ראיתי את ה' יושב על כסאו וכל צבא השמים עומדים עליו על הכסא אלו מימינים לזכות ואלו משמאילים לחובה כמנא צבא השמים הם הסניגורים זלזה מזכיר וכל צבא השמים עומדים עליו · או יובן במה שזכר מהרי"א ז"ל שהדין ידונו כפי מעשיו של אדם וכפי מולדתו ומערכתו שלא יהיה שוה מי שנולד במאדים והוא צדיק למי שנולד במזל צדק והוא צדיק שהראשון יש לו שכר לפעולתו יותר כיון שהכריע מערכתו לזכות שכבר כתבתי בכלי חמדה שהעפ"י שאין מזל מכריע לחטא כמו שכתב הרמ"בם ז"ל בהלכות תשובה אבל עכ"ז מסייע הוא קצת דהאי דמזליה במאדים צריך הוא לתקנו במוהל או בטבח ולא הזכיר כאן באומרו כל צבא השמי' עומדים עליו מימינו כו' שהכונה בכלל הדין ידונו לכל אחד כפי מזל תולדתו כאמור · או אפשר שבהיותו נידון אחאב על כפילתו לזה אמר שהיה שם צבא השמים לשיפקוד ה' על צבא המרום במרום הנקשי' לי מאחאב ואז מלכי האדמה באדמה בן הדד וסיעתו יגברו עליו:

ויאמר ה' מי יפתה כו' ויעל כו' ועתה כו' חז"ל בפ' חלק מאי רוח אמר ר' יוחנן זה רוחו של נבות היזרעאלי · ויאמר לא ועשה כן מאי לא אמר רב יהודה אמר רב לא מאחילתי דכתיב דובר שקרי' לא יכון לנגד עיני אמר רב פפא היינו דאמרי אנשי דפרע קניה מחריב ביתי' ע"כ · ובס"ה פ' וישב עלה קל"ב ר' אלעזר ור' יוסי הוו אזלי באורחא א"ר יוסי לר' אלעזר מאי דכתיב ויצא הרוח ויעמוד לפני ה' ותנינן דהוה רוח נבות היזרעאלי וכי נשמתין כיון דסלקין וקיימין לעילא איכון יכלין לאתבא בהאי עלמא ומלה תמיהה דאמר אנא והייתי רוח שקר בפי כו' ותו מאי טעמא איתענש עליה אחאב דהא דינא דאורייתא דשוי שמואל קמייהו דישראל הכיהוא דכתיב ואת שדותיכם וכרמיכם וזיתכם הטובים יקח · ואי אחאב קטיל הוא כרם דנבות דינא הוה ותו דהוה יהיב ליה כספא ודהבא ולא בעא · א"ל יאות שאלת תא חזי ההי' רוח דאמר דאיהו רוח דנבות הכא אית לאסתכלא איכות דנבות יכיל לסלקא ולקיימא קמיה דקב"ה דכתיב ויצא הרוח ואי לדיקא הוה היך יבעי שקרא בההוא עלמא דאיהי עלמ' דקשוט ומה בהאי עלמא לא בעי זכאה שקרא בההוא עלמ' לכ"ש ואי לאו זכאה איהו היך יכיל לקיימ' קמי קב"ה אלא ודאי נבות לאו זכאה הוה כ"כ לקיימא קמי קב"ה אלא רוחא אחרא הוה דשלטא בעלמא דלא הוא רוחא דקיימא תדיר וסלקא קמי קב"ה ודא הוא דאסטי לבני עלמא בשקרא ומאן דאיהו רגיל בשקרא אשתדל תדיר בשקרא ועל דא אמר אנא והייתי רוח שקר ועל דא קב"ה אמר לא ועשה כן פוק מהכא כמה דאוקמוה דכתיב דובר שקרים לא יכון לנגד עיני ובגין דא איהו רוח שקר ודאי ותו על מה דקטל ליה לנבות ונטל כרמה דיליה קטולא אמאי קטיל ליה לא על דקטיל ליה אלא דינא אתענש קטיל ליה בלא דינא ונסיב כרמא דיליה ובגין דא הרצחת וגם ירשת ועל דא אתענש ות"ח כמה איכון בני נשא בעלמא דאסטי לון האי רוח שקר בשקר' ושליט איהו בעלמ' ובכמה סטרין ובכמ' עובדין והא אוקימנא מיליה וע"ד דוד מלכא בעא לאסתמרא מיניה ובעא לאפק' מגו מסאבו דכתיב לב טהור ברא לי אלהים ורוח נכון חדש בקרבי דא הוא רוח נכון ואחרא איהו רוח שקר וע"ד תרין דרגין איכון חד קדישא וחד מסאבא עכ"ל · וכלל דבריהם הוא שחולקים על חז"ל שהם אמרו תנינן דא רוח נבות והקשו כמה קושיות עד שהכריעו שהרוח הזה הוא שטן הוא י"צהר שטן רוח שקר י"צהר לב טמא כולם יחדיו בסטרא דמסאבותא ורוח טהור דא רוחו של משיח רוח דוד רוח נכון והשטן ירד והסטין לאחאב ועלה עתה וקטרג לפני הש"י להפרע מאחאב ע"י שיטעה ברוח שקר ויפתה את כל

נביאי

להחבה · נכתב בה"א במקום א"לף : והשיבהו אל אמון · נראה שהיה שם פעם אחרת תפוש : לא דבר יי' בי · אז תאמ' שלא דבר יי' בי ומדעתי אמרתי זה וכן אמר משה רבינו ע"ה אם כמות כל האדם ימותון אלה לא יי' שלחני : שמעו עמים כלם · כן דרך הלשון כמו היה זרוע' לבקרי' אף ישועתנו בעת צרה : התחפש

הנך רואה ביום ההוא אשר תבא חדר בחדר להחבה : אמר זה כי אף על פי שהצליחו ישראל במלחמ' הנה יהיה נביא השקר מתחבא חדר בחדר על דבר מיתת אחאב מפני שהבטיחו הלך שם : והשיבהו אל אמון שר העיר · ר"ל השיבהו אל העיר ותביאהו שם אל אמון שר העיר : והאכילהו לחם צר ומים לחץ · ר"ל שלא יתנו לו די ספקו מלחם ומים אך מה שיספיק לו בדוחק : התחפש

רשי

אי זה עבר רוח יי' · איזה הדרך עבר והרי זה מקר' קצר וכדברי הימי' כתי' איזה הדרך עבר וגו' : ויאמר

כלי יקר

בנביאי השקר המטאים שהרגיש השטן הוא הרוח שקר ומצא לחול באות' הטמאים מסאב' במסאבי מין במינו להכשיל את אחאב · ומה שהזכיר אלא ודאי נבות לאו זכאה הוה כ"כ לא היה זה אלא להכריע שאין נבות הרוח שעמד לפני ה' דכיון דלאו זכאה כ"כ לא היה עומד לפני ה' אלא רוח אחרא הוה דשלטא בעלמא כו' והיה אפשר לפרש ששני ענינים יחדיו היו רוחו של נבות ורוח השטן שהוא רוח שקר אבל אין זה הבנת הלשון · הן אמת שיחלקו על התניכן שהוא רוחו של נבות · אבל עדיין צ"ע בדברי חז"ל שאמר שהיה נבות במחיצתו של הב"ה איך יצא מלפניו כמו שהקשו וכי בשמתין כיון דסלקין וקיימין לעילא איכון יכלין לאתבא בהאי עלמא · ומילא תמיהא היא דאמר אלא והייתי רוח שקר שלא יתכן שיצא מן הקדושה אל הטומאה והשקר כי מי יתן טהור לטמא · ומה שהקשו עוד ואי לדיקא הוא והיאך יבעי שקרא ומכל אלו הקושיות יתורצו קצת במה שכת' הרמ"בם ז"ל בפ"ד מהלכות רוצח ז"ל · וכל מי שיש בידו עון זה הרי הוא רשע גמור ואין כל המצות שעשה כל ימיו שקולין כנגד עון זה ולא יצילוהו מן הדין שנאמר אדם עשוק בדם נפש לא ולמד מאחאב עע"א שהרי נאמר בו רק לא היה כאחאב וכשנסדרו עונותיו וזכיותיו לפני אלהי הרוחות לא נמצא עון שחייבו כליה ולא היה שם דבר אחר ששקול כנגדו אלא דמי נבות שנא' ותצא הרוח ותעמד לפני ה' זה רוח נבות ונאמר לה תפתה וגם תוכל והריהוא הרשע לא הרג בידו אלא שבב ק"ו להורגו בידו ע"כ · שלפי דבריו אלה ויצא הרוח לפני ה' היינו שנסדר לפני הש"י עון רוח נבות להענים את אחאב ועל אותו עון נחתם גזר דינו וכן הביא מהרי"א ז"ל · אבל עדיין רוב הקושיות במקומן ואו' אני כי אחר שכבר קדם בדברי ס"ה שנבות לאו זכאה כ"כ היה גובל לו' כי רוח נבות עדיין לא עלה על המקו' המיוחד לה אל המנוחה ואל הנחלה אבל התחיל להכנס במדרגות העולו' בית על כידוע שהנשמות מידי חדש בחדשו ומידי שבת בשבתו עולות עילוי ומדרגה מחודשת נוספת על השבת שעברה ועל החודש שעבר ולזה אעפ"י שעברו ב' שנים מיום שנהרג נבות עכ"ז עדיין לא עלה ואולי היה העיכוב הזה בכונה אלהית עד שתנקם נקמת הריגתה כי בן מרגלא בפה כל העולם שנהרג לא יעלה לעדן עד שיהרג ההורגו · ולזה כיון שלא היה כ"כ זכאה היה אחוזה לרוח שקר הנז"ל בס"ה דבא כשטן המסטין לאחוז בכחו של נבות כי אחוזא חטא כל דהו מיד הוא נאחז בסטרא דמסאבותא ועושה אכסניא של שטן העומד לפני ה' ברחוק מקום חוץ לגדר הקדושה ועל כן אמר בו לא ממחיצתי כיון שעדיין לא נתקן נבות אעפ"י שהתחיל להכנס במדרגות הקדוש' כיון שלא נגמר תיקונו חזר לו לאחור ולא לפנים כדי להנקם מאחאב וז"ש בגמרא אמר רב פפא היינו דאמרי אינשי דפרע קנאיה מחריב ביתיה · נמצא שאילו היה נבות זכאה ועלה אל המנוחה ואל הנחלה לא היה יוצא משם להצטרף עם הרוח שקר לפתות את נביאי השקר שהקדושה לא תהיה טומאה' חלילה אבל להיותו בלתי זכאי נחה עליו רוח השקר הוא שטן המקטרג וע"י נעשה קטיגור לאח"ב להטעות כל הנביאים ואם כן רוח נבואי' משקר היה נח עליהם ממש מסטרא דמסאבותא להיותם מטמאים עצמם בגילולים' כמו שהיה בלעם מטמא עצמו באתונו כדי שתחול הרוח טומא' עליו כי גם זה לעומת זה עשה האלהים הקדושה צריכה היא הכנה במקבל והתבודדו' וכן המבדיל בין טומאה לטהרה הטומאה · ובזה נסתלקה הקושיא הד' שהקשה מהרי"א ז"ל בפרשה זו הע' וז"ל · והדברים האלה מולידים מבוכה גדולה למי שמבין אותם כמשמען אם נאמת שהיה שואל ה' מי יפתה את אחאב שלא היה צריך הש"י אל העפתה כי אם להעיר רצונו אל מה שיגזור חכמתו ע"כ · שזו איכה קושיא שהש"י איכו רוצה להרע אלא להטיב אבל רוצה הוא שעונותיו ילכדונו את הרשע וממנו שאתו יצא שיהיה נמסר ביד עונו ממש שהו' יפרע ממנו ולזה אמר מי יפתה את אחאב ר"ל מי מעונותיו שנעשה קטיגור לאחאב שיפתהו ועלה הרוח של נבות העון מהריגתו נעשה קטיגורי והוא שטן הוא רוח שקר נעשה הרכבה ברוחו של נבות ויאחו יחדיו ונעשו רוח עועים להטעותם והנה כששאל הש"י מי יפתה את אחאב ויאמר זה בכה ר"ל כל קטיגור וקטיגור שנעשה מכל עבירה ועבירה מעבירותיו האחד אמר בכה וזה אמר בכה כי רבו עונותיו וקטיגוריו כל אחד אומר בכה יפתה את אחאב שיעשה מאותו קטיגור באמצעות השטן אופן לפתות את אחאב ויצא הרוח הוא רוחו של נבות הקטיגור שנעשה ממנו יצא ע"י השטן המקטרג תמיד לפני ה' אחר שהסטין כ"כ עולה ומקטרג ויאמר אני אפתנו ויאמר אליו ה' במה היאו עבירה יש לי כדי שבהצטרף עון רוחו של נבות יפול ויאמר אצא והייתי רוח שקר בפי כל נביאו ר"ל מאחר שהו' רודף שקרים בנביאי השקר על אותו שאור שבעיסה יצטרף הריגת נבות עד שרוח נבות מצטרף עם השטן להיות רוח שקר בפי כל נביאיו נביאי השקר מוכנים לפורענות וטומאה ויאמר תפתה וגם תוכל כי גדול עון זה שעשה עמך נבות לשתוכל להפילו רק לא ממחיצתי שהו' מתחילה לאו זכאה כ"כ שהרי עדיין לא עלה אל המנוחה והנחלה כדפרשית שאם עלה לא ירד דמעלין בקדש ואין מורידין ועתה בהעשותו מרכבה לרוח שקר סטרא דמסאבות' יתם מארץ חיים וצריך לצאת חוץ לקליפות וזהו צא ועשה כן ולז"א לו מיכה ראה כי יצא הדבר מן הכח אל הפועל ועתה נתנה' רשות לרוח שקר הו' שטן המצטרף ורוכב ברוח נבות כלי להתחזק בכח אותו העון להפילך ונעשה רוח עועים מסך בקרבם ובפי כל נביאיך גלה וה' דבר עליך וגזר עליך רעה מאז נפשך תחת נפשו ועתה קרבו פקודות באו ימי השילום ע"י השטן כי הוא גבאי כל הפורענות בהצטרף אל רוח נבות ובזה מתורץ גם כן מה שכתב מהרי"א ז"ל שם בפ' ט' בשאלה הד' הנז' ז"ל · ואם במ"ש הרוח אני אפתנו והייתי רוח שקר בפי כל נביאיו ויתחייב מזה שנביאי השקר היו מנבאים ברוח אלהין קדישין אם לא שהרוח והנבוא' היה מכזב בהם לא הם בעצמם ואיך היה אפשר מהשפע האמתי הנקרא רוח אלהים ישפיע שקרים בנביאים ע"כ שכבר נתיישב כל זה שלא היה זה רוח אלהין קדישין חלילה וחס כי אותו הרוח הנקרא רוח נכון מתדבק בלב טהור אבל זה הרוח הוא רוחו של שטן סטרא דמסאבותא רוח עועים נמשך אל המתטמאים באכילות טמאות ובעילות טמאות כנז"ל כבלעם וזולתו מהמתקדשים ומתטהרים אל הגנות אובלים פיגולים ומתבודדים עליהם יחול רוח עועים זה ורוח שקר כבלעם מהנז' מס"ה שיחול רוח שקר זה על לב טמא ולא כמשך מהשם ית' רק בהסתירו פניו מאחאב ונביאיו בסתר פני' זה נתן ה' רוח שקר בפי כל נביאיך שבהסתר הקדושה נתן כח אל הטומאה לחול במוכנים בטומא' אליה רחמנא ליצלן רחמנא לשיזבן · ובזה אבין מ"ש חז"ל שאמר יהושפט מקובל אני מבית אבי אבא שסגנון אחד עולה לכמה נביאים ואין שני נביאים מנבאים בסגנון אחד עובדיה אמר זדון לבך השיאך וירמיה אמר תפלצתך השיא אותך זדון לבך ואלו נביאי הבעל אומר לשון אחד והכונה כי נביאי האמת והצדק כל אחד ואחד ישיב כפי שיעור הכנתו לבד במדה במשקל ולזה יתחלפו לשונם בהתחלפות מעשיהם והכנתם כי הש"י לא יתגלה בנקל לכל מבקש אלא באגר

תיכול פוק ועביד כן: וכען הא יהב יי רוח שקר בפום כל נביך אילין יי גזר לאיתאה עלך בישא: וקריב צדקיהו בר כנענה ומחא ית מיכיהו על ליסתיה ואמר אי דא שעה אסתלק רוח נבואה מן קדם יי מני למללא עמך: ואמר מיכיהו הא את חזי ביומא ההוא דאת עליל תון בגו תון לאטמרא: ואמר מלכא דישראל דבר ית מיכה ואתיבהי לות אמון רב קרתא ולות יואש בר מלכא: ותימר כדנן אמר מלכא שוו ית דין בבית אסירי ואבילוהי לחמא כדחוק ומיא כדחוק עד מיתאי בשלם: ואמר מיכיהו אם מיתב תתוב בשלם לא רעוא קדם יי ביואמר שמעו עממיא כולהון: וסליק

תוכל צא ועשה־כן: ועתה הנה נתן יהוה רוח שקר בפי כל־נביאיך אלה ויהוה דבר עליך רעה: ויגש צדקיהו בן־כנענה ויכה את־מיכיהו על־הלחי ויאמר אי־זה עבר רוח־יהוה מאתי לדבר אותך: ויאמר מיכיהו הנך ראה ביום ההוא כה אשר תבא חדר בחדר להחבה: ויאמר מלך ישראל קח את־מיכיהו והשיבהו אל־אמן שר־העיר ואל־יואש בן־המלך: ואמרת כה אמר המלך שימו את־זה בית הכלא והאכלהו לחם לחץ ומים לחץ עד באי בשלום: ויאמר מיכיהו אם־שוב תשוב בשלום לא־דבר יהוה בי ויאמר שמעו עמים כלם: ויעל

מסרה

ויכה י' וסי' ויכה יהושע את כל · ויגש צדקהו בן כנענה · ואיש משך בקשת דמלכים · ויקח איה את אדרתו · ויקח אדרת אליהו ב'בו · ויעבר יורם צעיר דמלכי' · ויצא מלאך יי' ויכה דישעיה · ויכה אותם מלך בבל דירמיהו · ויכה פשחור את ירמיה :

כלי יקר

שלים ובהכנה גדולה כדכתיב ומצאת כי תדרשנו בכל לבבך ובכל נפשך אמנם סטרא אחרא דמסאבותא ממציאה עצמה לכל פתי שוגה ומשגה בהכנה כל דהו ולזה בהכנת נביאי השקר בטומאתה חלה עליהם יחדיו בסגנון אחד ולשון אחד כי קל מהרה יחול עליהם רוח עועים ורוח שקר כי הוא ממציא עצמו לחטאים והפושעים והפוך בה דכולא ביה בדרך הזה מיוסד על אדני פז חז"ל מורכב בדברים ה' ז"ל:

וה' דבר עליך כו' ויקרא רבה אמר רב יודן כתיב ה' נתן וה' לקח כיון שנתן ברחמים וכיון שלקח ברחמים ולא עוד אלא כשנתן לא נמלך בבריה וכשלקח נמלך בבית דינו אמר ר' אלעזר כל מקום שנ' וה' הוא ובית דינו ובכין אב שבכולם וה' דבר עליך רעה ע"כ · והכונה שהקב"ה נותן טובה לאדם הוא ברחמים עליו ואעפ"י שאינו הגון נותן לו ברחמים ואעפ"י שאין במעשיו כדי שיטיב עמו הש"י וגם כן כשלוקח אותה הטובה ברחמים לקח שהיה ראוי לקחת יותר והקב"ה לקח המחלה ברחמיו או שאם לקח ממונו תמור' בניו ואם לקח בני תמורת נפשו ממש וזהו כשלקח ברחמים לקח ולא עוד אלא כשנותן לא נמלך בבריה בי אם יהיה נמלך יקומו קטיגורים מעונותיו לקטרג על הטובה ההיא למנעה כדין ולזה איכו נמלך אבל משפיע ברחמיו ומסתיר פניו מחטאי האדם וז"ש ה' נתן אמנם כשלקח וה' לקח שנמלך בבית דינו וכמו שהיה בענין אחאב כל צבא השמים מימינו ומשמאלו מיימינים לזכות לרחו' אם מלאך מליץ עליו אחד מני אלף ויאמר פדעהו וכו' וזהו וה' דבר עליך רעה שלא עלה לאחאב מליץ יהיה זה אב שבכולן לפי שפסוק ה' נתן וה' לקח הם בעניכים מתחלפים ואין ללמוד כ"כ מהו או בדרוש אותם לאו מוסיף על ענין ראשון אמנם כאן כבר אמר הנה ה' רוח שקר וכו' ודבר עליך רעה אמרו וה' דבר עליך רעה הוא ובית דינו הוא בהכרח היתור הגמור כיון שהם בענין אחד וזה מכריח הוא ובית דינו ואם כן זה אב לכולם · וכונת הכתוב ועתה הנה נתן ה' רוח שקר כו' כדפרשית שהנה נתן ה' רשות לרוח שקר לבא לפתות את כל נביאיך רוח שקר הוא שטן · ומאז ומקדם ה' דבר עליך רעה אם כן דבר מי נשמע רוח נכון דבר ה' אשר אמר מאז נפשך תחת נפשו · ואעפ"י שאמר ועמך תחת עמו דם הנביא אשר הוכה מאב רו הכה ופלוע אותה טיפת דם כפרה על הכלל של ישראל לא נשאר מהגזירה להתקיים אלא וה' דבר עליך רעה עליך דוקא :

ויגש צדקיהו כו' עיין רש"י ז"ל · ולע"דן צדקיהו היה חושב את עצמו מהעומדים ראשונה במלכות שמים קרוב אל ה' ומיכיהו אחריו ולזה אמר איזה דרך עבר רוח ה' מאתי לדבר אותך כי לא יתכן ולא יש דרך כלל ושיצא תחלה דבר ה' לדבר בי קודם דברו בך כי גדול מוקדם תחלה וכן בפ' ויצא בפסוק ויחלום הקשו איך במקום קדוש כאותו מקום ויעקב איש קדוש לא דבר עמו אלא בחלום אמרו תירוץ לזה זה לשונו אלא יעקב בההוא זמנא לא הוה נשיב ויצחק היה קיים ע"כ · הרי היות יצחק הגדול ממנו קיים גרם לו השגת נבואה :

ויאמר מיכיהו כו' עיין הרלב"ג ז"ל וכן מהרי"א והרד"ק ז"ל · ולע"דן לפי ששאלו איזה דרך עבר רוח ה' מאתו לדבר אותם כאילו מרחוק נבואתו שלא יתכן לז"א לו מיכיהו הנך רואה בעיניך קיום נבואתי ושעבר' מאתך לדב' אותי ביום אשר תבא חדר בחדר להחבא מפני פחד הרם כאשר נחבא בן הדד חדר בחדר להחבא :

ויאמר מלך ישראל כו' ואמרת כו' ויאמר כו' עיין הרד"ק ז"ל והרלב"ג ז"ל והוא חולק על הרד"ק ז"ל שלא אמר והשיבהו בבחינת אמון שר העיר אלא בבחינת העיר עצמה :

ולע"דן היתה כונת אחאב לברר שני אנשים לשים אותו במשמר בידם הא' אמון שר העיר מלבד שכן דרך לשים המורד ביד שר העיר כי ודאי יהיה שוכא לו במה שבישר מיתת אחאב כי אולי וקרוב לודאי בקום מלך חדש על ישראל יסיר אותו משררה שבידו שכן דרך העולם הכוהגים שררה בימי מלך א' על הרוב לא ינהגוה בימי בנו וברר גם כן את יואש בן המלך שלא יאתה לו המלכות ולא הפקידו ביד אחזיהו בנו היורש המלכות שאדרבה ייטיב אחזיהו עם מיכיהו כי מבשר טוב הוא לו שיותת אחאב ואחזיהו יעצור במלכות ישראל לזה ברר לו אל אמון שר העיר ואל יואש בן המלך כדי שיאכילוהו לחם לחץ ומים לחץ :

ויאמר המלך שימו כו' עיין הרלב"ג ז"ל ומהרי"א ז"ל אחאב לא האמין לדברי מיכה שהרי ראה מה שייעד לו נפשך תחת נפשו ולא נתקיים והיה זה בעבור הכנעתו האריך אפו והוא חשב שמיכיהו נביא שקר היה ח"ו ולזה ראה כל הנביאים מתנבאים לטובה ולז"א עד בואי בשלום ע"כ · ולע"דן שהי"ל בבית הכלא חסרון בי"ת מתיבת בית הכלא אפשר שלא רצה אחאב יושם בבית הכלא ממש רק יושם ביד השומרים שיהיה כלוא ביד פקידים שיהיה זה לא בית כלא והו' רע ממות ואמר שלא יאכילוהו לחם ומים לחץ יחדיו אבל יאכילוהו לחם לחץ דהיינו לחם בדוחק ולא ישקוהו או ואחר זמן ישקוהו ולא יאכילוהו ולהכי לא ערבינהו הפסוק לאמר לחם ומים לחץ :

ויאמר מיכיהו כו' זכרתי דברי הרד"ק ז"ל שלא אמר שמעו עמים כולכם שכן דרך המקראות לדבר לנוכח ושלא לנוכח ולזה לא אמר ישמעו עמי' כולם · ולע"דן לדקדק איך מלאו לבו לדבר הזה שהרי נבואה של פורענות שניבא אפשר שתבטל שהרי רגע ידבר ה' על גוי וממלכה לנתוץ ולנתוש וישובו וינחם ה' על הרעה וא"כ היה אפשר שאחאב ישוב בתשובה וזכות יהושפט יסייע ויכצלו וישוב בשלום · ונראה שלא יתכן זה הענין כאן כי לא היה הרצון האלהי שיעלה רמות גלעד כפשוטה של נבואת לא אדונים לאלה ישובו איש לביתו ולא ילכו רמות גלעד לעורר מלחמות ואם כן בלכתו היה עובר על הנבואה וחייב מיתה ואם היה שב בתשובה היה צריך לקבל דברי הנביא לבלתי לכת רמות גלעד ולזה אם שוב תשוב דהיינו שאם ילך נמנע הוא שישוב ליל' ולזה שנה ואמר שמעו בקולי ולא תלכו ותנצלו ועמים כולם הן העומדים כאן הן הבלתי עומדים יעידון יגידון מה שאני או' לכם שמעו ולא תלכו כי לא יתכן שתעברו פי ה' ותצליחו · והענין הב' שאלו היה הגזר דין על עבירה מעבירות שבין אחאב למקום היה אפשר להסתפק פן ישוב בשלום ע"י הכנעה או תשובה אבל בהיות הגזר דין נחתם בדם נבות עון שבין אדם לחבירו אפי' שיעשה כל תשובות והכנעות אין לו תקומה לשוב בשלום האחד מצד ההליכה שמוזהר על דברי נביא וחייב מיתה בידי שמים והב' מצד היותו נגמר להריגה מצד נבות ושני הענינים רמז בכפל אם שוב תשוב אם יתכן שוב מצד עברו את פי ה' בלכתו רמות גלעד האם תשוב מצד נבות או בהפך אם שוב מצד נבות האם תשוב מצד היותך עובר את פי ה' כמצא שהצטרף שני הענינים יחדיו מוכרח שלא ישוב בשלום :

ויעל

וַיַּעַל מֶלֶךְ־יִשְׂרָאֵל
וִיהוֹשָׁפָט מֶלֶךְ־יְהוּדָה רָמֹת גִּלְעָד׃
וַיֹּאמֶר מֶלֶךְ יִשְׂרָאֵל אֶל־יְהוֹשָׁפָט ל
הִתְחַפֵּשׂ וָבֹא בַמִּלְחָמָה וְאַתָּה לְבַשׁ ג׳ כ׳ חס׳
בְּגָדֶיךָ וַיִּתְחַפֵּשׂ מֶלֶךְ יִשְׂרָאֵל וַיָּבוֹא ט״ו מל׳ וכ׳ ל׳ אסתר דכוו׳
בַּמִּלְחָמָה׃ וּמֶלֶךְ אֲרָם צִוָּה אֶת־שָׂרֵי בת״ב
הָרֶכֶב אֲשֶׁר־לוֹ שְׁלֹשִׁים וּשְׁנַיִם
לֵאמֹר לֹא תִּלָּחֲמוּ אֶת־קָטֹן וְאֶת־ י״ב פסו׳ את את ואת את
גָּדוֹל כִּי אִם־אֶת־מֶלֶךְ יִשְׂרָאֵל לְבַדּוֹ׃ ל׳
וַיְהִי כִּרְאוֹת שָׂרֵי הָרֶכֶב אֶת־יְהוֹשָׁפָט
וְהֵמָּה אָמְרוּ אַךְ מֶלֶךְ־יִשְׂרָאֵל הוּא
וַיָּסֻרוּ עָלָיו לְהִלָּחֵם וַיִּזְעַק יְהוֹשָׁפָט׃ ל׳ בסיפ׳
וַיְהִי כִּרְאוֹת שָׂרֵי הָרֶכֶב כִּי־לֹא־מֶלֶךְ
יִשְׂרָאֵל הוּא וַיָּשׁוּבוּ מֵאַחֲרָיו׃ וְאִישׁ ו׳ מל׳ בנביא׳
מָשַׁךְ בַּקֶּשֶׁת לְתֻמּוֹ וַיַּכֶּה אֶת־מֶלֶךְ י׳
יִשְׂרָאֵל בֵּין הַדְּבָקִים וּבֵין הַשִּׁרְיָן כ׳
וַיֹּאמֶר לְרַכָּבוֹ הֲפֹךְ יָדְךָ וְהוֹצִיאֵנִי ל׳ · ו׳ זוגין מתחלפין · ל׳
מִן־הַמַּחֲנֶה כִּי הָחֳלֵיתִי׃
וַתַּעַל הַמִּלְחָמָה בַּיּוֹם הַהוּא ב׳
וְהַמֶּלֶךְ הָיָה מָעֳמָד בַּמֶּרְכָּבָה ב׳ קמץ
נֹכַח אֲרָם וַיָּמָת בָּעֶרֶב וַיִּצֶק דַּם־ ל׳
הַמַּכָּה אֶל־חֵיק הָרָכֶב׃
וַיַּעֲבֹר הָרִנָּה בַּמַּחֲנֶה כְּבֹא הַשֶּׁמֶשׁ ו׳ חס׳
לֵאמֹר

וּסְלֵיק מַלְכָּא דְיִשְׂרָאֵל וִיהוֹשָׁפָט
מַלְכָּא שִׁבְטָא דְבֵית יְהוּדָה רָמוֹת
גִּלְעָד׃ וַאֲמַר מַלְכָּא דְיִשְׂרָאֵל
לִיהוֹשָׁפָט אֲנָא אִשְׁתַּנֵי וְאֵיעוֹל
בִּקְרָבָא וְאַתְּ לְבַשׁ לְבוּשָׁךְ וְאִשְׁתַּנִי
מַלְכָּא דְיִשְׂרָאֵל וְעַל בִּקְרָבָא׃ וּמַלְכָּא
דַאֲרָם פַּקֵּיד יַת רַבָּנֵי רְתִיכָא דִילֵיהּ
תְּלָתִין וּתְרֵין מַלְכְוָן לְמֵימַר לָא
תַגִּיחוּן קְרָבָא עִם זְעֵירָא וְעִם רַבָּא
אֱלָהֵן עִם מַלְכָּא דְיִשְׂרָאֵל בִּלְחוֹדוֹהִי׃
וַהֲוָה כַּד חֲזוֹ רַבָּנֵי רְתִיכַיָּא יַת
יְהוֹשָׁפָט וְאִינוּן אֲמָרוּ בְּרַם מַלְכָּא
דְיִשְׂרָאֵל הוּא וְזָרוּ עֲלוֹהִי לְאַגָּחָא
קְרָבָא בֵיהּ וּצְוַח יְהוֹשָׁפָט׃ וַהֲוָה כַּד
חֲזוֹ רַבָּנֵי רְתִיכַיָּא אֲרֵי לָא מַלְכָּא
דְיִשְׂרָאֵל הוּא וְתָבוּ מֵאֲחוֹרוֹהִי׃ וְגַבְרָא
נְגַד בְּקַשְׁתָּא לְקִבְלֵיהּ וּמְחָא יַת
מַלְכָּא דְיִשְׂרָאֵל בֵּין דִּיבְקֵי וּבֵין שִׁירְיָנָא
וַאֲמַר לְמָרַכְּבְנֵיהּ אִתְחֲזַר לַאֲחוֹרָךְ
וְאַפֵּקְנִי מִן מַשְׁרִיתָא אֲרֵי מְרַע אֲנָא׃
וּסְלִיקוּ עָבְדֵי קְרָבָא בְּיוֹמָא הַהוּא
וּמַלְכָּא הֲוָה מִתְּקֵף וְקָאִים בִּרְתִיכָא
לָקֳבֵיל אֱנָשׁ אֲרָם וּמִית בְּרַמְשָׁא
וְאִתְרִיק דְּמָא דִמְחָתָא לְגוֹ רְתִיכָא׃
וְאַעֲבָרוּ כָּרוֹז בְּמַשְׁרִיתָא כְּמֵיעַל שִׁמְשָׁא
לְמֵימַר

רשי

ויאמר מלך ישראל אל יהושפט התחפש ובא במלחמה · להתחפש ולבא אני : אתחפש אשנה בגדי מלכותי שלא יכירוני שאם יכירוני יסורו אלי להלחם : ואתה לבש בגדיך שעליך לא יסורו להלחם שיכירוך שלא מלך ישראל אתה אלא מלך יהודה ועמך אין להם תגר : ויזעק יהושפט · להקב"ה : ואיש משך · זה נעמן : לתומו · לא ידע שהוא מלך ישראל : בין הדבקים ובין השרין · יש שריונות שהם עשויין קליפים קליפים כענין שנאמר ושריון קשקשי' והקליפים נופלי' על נקבי השריון וסותמי' אותן והם קרויין דבקים : מעמד במרכבה · מתחזק ועומד כדי שלא יכירו ישראל במכתו ויברחו ותחלת נפילה ניסה ויזוקו

רדק

התחפש ובא במלחמה · אמר מלך ישראל להתחפש ולבא במלחמה כדי שלא יכירוהו ואמר ליהושפט ואתה לבוש בגדיך כי אינך צריך להתחפש אבל אני צריך להתחפש לפי שהם בעלי ריבי והם שונאים אותי ולא יועילו התחבולות שלא ברצון האל כי המושך בקשת לתמו הרגהו וי"ת כמו אתחפש אנא אשתני ואיעול בקרב : לא תלחמו · והוא לא היתה כוונתו לתמול עם ישראל אלא הם ילחמו עם שאר העם ויראה מלך ישראל שתכבד המלחמ' בין כך ובין כך ימלט מידם לפיכך אמר להם שכל מלחמתם לא תהיה כי אם במלך לבדו עד שימיתוהו ואחר כך בשאר העם : ויזעק יהושפט · והכירו קולו כי יהושפט הוא וזה הוא שאמר ויהי כראות כלומר בהבין כמו ולבי ראה הרב' חכמה ודעת : לתומו · בלא מתכוין לאחאב וי"ת לתמו לקיבליה ולא ר"ל כנגד אחאב אך כנגד עצמו מנגד פניו שלא היסב קשתו לימין או לשמאל אלא כמו שהיה מושך הקשת וירה החצי · ובדרש לתמו תמו שני חזיונות של אליהו ושל מיכיהו שנביה' נבאו על מות אחאב: בין הדבקים ובין השרין · כתרגומו בין דובקי ובין שיריינא : לרכבו · משרת הרכב : הפוך ידיך · כתוב בי"ד וקרי בלא יו"ד וטעם הכתוב פעמים יצטרכו לאדם שתי ידיו וקרי ידך כי פעמים יספיק באחת : כי החליתי · נהפך הקמץ חטף אל החי"ת להרחיב עליה ופירושו החליתי מן המכ' ואדוני אבי ז"ל פי' כי גם לרכבו לא רצה לגלות שהוכה אלא אמר לו כי החלה לא שהוכה וכן הוא משמעות הכתוב שאמר החליתי ולא אמר הוכתי וכת"י ארי מרע אנא : ותעלה · המלחמה היתה הולכת ומתגבר' וכמוהו רבים והנה מים עולים : מעמד במרכבה · שלא הטה עצמו מפני המכה אלא התחזק בעצמו והיה מחזיק מעמד כמו שהיה במרכבה רוכב כדי שלא יכירו ישראל שהוא מוכה וירך לבבם במלחמה נכח ארם כשאר הנלחמים : אל חיק הרכב · כתרגומו לגיו רתיכא : ויעבור הרנה · כתרגומו כרוז ואמר ויעבר לשון זכר והרנה לשון נקבה לשון זכר נופל על הקול כמו ויעבירו קול במחנה או אמר ויעבר על האדם המעביר את הקול · ובדרש ויעבור הרנה באבוד רשעים רנה : איש

רלבג

התחפש ובא במלחמ' ואתה לבש בגדיך · הנה התחפש הוא מקור והרצון בו שעל דבר מיכיהו ראוי לו שישנה בגדיו ויבא במלחמה בדרך שלא יכירהו חיל ארם אך אתה תלבש בגדי מלכו' כי אין לך לירא כי כלם הסכימו לטוב במלחמה אך בדבר אחאב לבד התנבא מיכיהו רע : לא תלחמו את קטון ואת גדול כי אם את מלך ישראל לבדו · הנה עם השם ית' זה הרצו' בלב מלך ארם להפיל אחאב ברמות גלעד ולא הסכים הש"י שימות מישראל אח' במלחמה נלוה לא רצו חיל מלך ארם להכות יהושפט כשידעו שאינו מלך ישר' : ואיש משך בקשת לתמו · ר"ל שלא היה מתכוין להכות שום אדם והיה מאת הש"י שירה החץ באופן שהכה מלך ישראל בין הדבקים ובין השרין והרצון בזה שהכהו בין קשקש לקשקשת מקשקשי השרין והנה הרצון באמרו ובין השרין בין השרין והוא באור למה שאמר בין הדבקי' כי הדבקים הם בשרין או אולי על השרין היה כלי זין אחר עשוי מחתיכות ברזל דבקות ורוכבות זו על זו והנה מאת הש"י שבא החץ בין הדבקי' כי בזולת זה לא היה יכול להכנס החץ בו ואחר זה קרה ג"כ שהמקום אשר הכה בשרין היה בין קשקשי השרין בדרך שנכנס החץ בגופו : כי החליתי · לא רצה להגיד כי הוכה כדי שלא ירך לב ישרא' אבל אמר כי בואהו החולי ולזאת הסבה היה המלך מעמד במרכבה נוכח ארם כל היום ההוא כדי שלא ימורו ישראל מהמלחמה ויתחזקו להלחם עם ארם : ותעלה המלחמ' · ר"ל שכבר חזקה והתגברה מאד : ויצק דם המכה אל חיק הרכב · ר"ל שמרוב שפיכת דמו נגר וירד אל חיק הרכב אשר היה רוכב עליו : ויעבר הרנה · הרצון בו ויעבר קול הרנה והיא הצעקה וענינו קול הכרוז : וישטוף

וּבא ג׳ ב׳ חס׳ וא׳ מלא וסי׳ ואנכי נער קטן לא אדע · התחפש ובא במלחמה · וחברו דד"ה מלא : י"ב פסוקי׳ את את ואת את וסי׳ נמסר בשמואל חלק ב׳ סימן נ׳ : וישובו ז׳ מלאים בנביאים וסימ׳ ויהי כאשר מת גדעון · אל נחלתם סוף ספר שפטים · כי לא מלך ישראל הוא · וישובו המלכים אליו · וישובו אחרי כן ויאמרו · כאשר זמם יי׳ צבאות בריש זכריה · וכל כתובים דכו׳ מלאים במ"ה חס׳ וסי׳ וישובו מלכת · צאנלרוב · וגם בירושלם העמיד יהושפט · וישבו כל איש יהודה · ויבאו לחלקיהו הכהן · וכל אוריתא חס׳ · בבא ו׳ חסרים בליש׳ וסימ׳ נמסר בסדר כי תשא :

כלי יקר

ויעל מלך יש' כו' מהרי"א ז"ל מלך יש' לא תושע לדברי מיכיהו שהוא חושב שמשנאתו מדבר תמיד רע ולא טוב אמנם מלך יהודה איך עלה הנה הוכרח לפי שיצא מפיו כמוני כמוך כעמי כו' ונעמן לו מדברי הכתובים לא רמזו שלא על אחאב שאמר כצאן אשר אין להם רועה כו' דבר עליך רעה ולפי שלא דבר עליו ביחוד ולא צוהו שלא יעלה על כן עלה יהושפט ואם כן לא עבר על מצות נביא אליה כי ירא הוא אחר ע"כ · וכבר רמזתי בהו' לא אדונים לאלה שאמר שאז לא יהיו האדונים שנים לאלה אלא אדון א' דהיינו יהושפט שהוא טפל אל אחאב בהליכתו זו ישובו איש לביתו וע"ז סמך יהושפט וז"ש כאן ויעל מלך ישראל כו' ולא כתיב ויעלו מלך ישרא' ויהושפט מלך יהודה רמות גלעד לאר"ל ויעל מלך ישראל שהוא העולה בלב שלם ויהושפט מלך יהודה נגרר אחריו כי לא יחלל בריתו ומלא שפתיו במה שאמר כמוני כמוך כו' :

ויאמר מלך ישראל כו' עיין רש"י ז"ל וכן הרד"ק ז"ל וק"ק שאם יראו את יהושפט שרכב עליה' להלחמה אשר לא יהיה להם עמו תגר שהרי פטר מים ראשי' מדון וי"ל שיאמרו אנוס הוא ובא מפני הקורבה עם מלך ישראל אבל בברית אהבה הוא עמנו · ועיין הרד"ק ז"ל ומהרי"א ז"ל הביא דרש"י והרד"ק ז"ל שלהיות יהושפט בברית עם ארם וגם הנביא מיכיהו לא נבא עליו פורענות לכן אתה לבש בגדי' אמנם אחאב לא כן ולז"א שהעצה נכונה היא התחפש ובא במלחמה ועצת ה' היא תקום שלא יכירו לתומו ואעפ"י שלא היה מכירו כי מתנכר הוא בלבושיו ונכ"ז הכרוז והוא ר"ל פירש התחפש לשון חפוש וחקירה ודרישה כלומר אני אהיה הלוחם ומשוח מלחמ' ואני שר החפוש הצריך במלחמה בהלחמי אמנם אתה תנוח ותשקוט ולבש בגדיך בגדי מלכות ומנוחה וכן היה שמלך ישראל התחפש וילבש שרין וכלי מלחמה ובא במלחמה ע"כ :

ומלך ארם כו' עיין הרד"ק ז"ל והרלב"ג ז"ל וכן מהרי"א ז"ל שהכל סבה מאת הש"ת כי הוא יעץ ומי יפר להמית את אחאב לבדו ע"כ · ועולם ההשגחה בהיות המלך אחאב חומל על בןהדד מלך ארם שלא ימות לכן עליו ולא אדרבא כל תכליתו של המלך לבדו לקיים דבר ה' נפשך תחת נפשו ואמנם עמך תחת עמו בעלה הגזירה ע"י טיפת דם הנביא מיכה שהוכה הכה ופצוע :

ויהי כראות שרי הרכב כו' הו' ויזעק יהושפט מלמד שלא היה חסר כי אם התזת הראש הב"ד מי כה' אלהינו בכל קראנו אליו ע"כ · וכן רש"י ז"ל ויזעק יהושפט להקב"ה ע"כ · והרד"ק ז"ל ומהרי"א ז"ל ויזעק יהושפט בעד אנשיו לעזרו · והיתה הצלתו מאת הש"ת והשגחתו הנפלאה כי איך יתכן שיראו מלך יהודה ולא הסרוהו אלא מה' יצא הדבר בדרך פלא ועי"י תפלתו כדחז"ל ויזעק ע"כ תורף דבריו :

ויהי כראות כו' כבר זכרתי בהרד"ק ז"ל כראו' לשון הבנה שהבינו בקולו שאינו מלך ישראל :

ואיש משך בקשת לתומו וכו' מוסר טוב ואיש משך לתומו א"ר יהודה בר סימון זה אחד מן הבדדים שהפליט הב"ה את הדרך בקשה והלו הן חץ נעמן שהכה את אחאב ונכנס לתוך הסריון שנאמר ויכה את מלך ישראל בין הסריון ע"כ · וכוונתם ז"ל לומר שבא החץ במקום היותר מוגן בשריון ובדקו בברזל עליו והב"ה עשה שהחץ ההוא עם היותו רך יכנס בין הדבקים ובין הסריון שם ביניהם עבר השליט ה' הדרך בקשה · ועיין רש"י ז"ל והרד"ק ז"ל והרלב"ג ז"ל ומהרי"א ז"ל פי' בין הדבקים ובין הסריון בין הקשקשים שהם נקראין דבקי השריון כתרגום והביא כנז' שהיה נעמן סיבה אחוי לתומו כדרש שמו מזיונות אליהו ומיכה שעל אחאב ולפי הפשט לתומו שלא היה מכיר את אחאב כדהרד"ק ז"ל ע"כ : ולע"דן תיבת לתומו מיותרת שידוע הוא שלא היו מכירים את אחאב כי משונה הוא בלבושיו כי זה הוא הכרח המדרש הנז"ל לתומו שתמו נבואות אליהו ומיכיהו אשר נבאו לאחאב · ועוד דהי"לל בתומו מתהלך בתומו צדיק · ומהו החליתי דהיה לו להיות המלת בשבא ולי"רי לא בקמץ תחת הה"א וקמץ חטף תחת החי"ת · וגר' כי להיות זה המכה נעמן אשר בא לאמונת הש"י באחרית ימיו וכפר בעבודת אלילים כנודע בענין אלישע ע"ה לזאת ישלח ה' כו' ובזה נאמר כי הוא ית' התחיל לפעמו לקרבו אל האמונה כי האלהים מקרב הוא ונעשה לו הש"י סעד לתומו ענין זה שיפול אחאב הכופר בה' בידו שמזה יקח מוסר השכל וז"ש ואיש משך בקשת והיה זה סיבה לתומו כדרשה מלשון תמימות ואין מקרא יוצא מידי פשוטו והדרשה תדרש ובזה המדרש שנעמן היה מוכן או' בנעמן כי בו נתן ה' תשועה לארם הלא היא הריגת אחאב שנושעו בידו ולזה היה גדול לפני אדוניו שהתשועה הזאת נעשית ע"י בכוונת הש"ת ושלא בכוונת נעמן וז"א כי בו נתן ה' תשועה לארם להיות הדבר מגולגל על ידו זכות על ידו ול"א כי הוא' הושיע את ארם שהיה מורה התשועה בכוונה ולא היה כן אלא לתומו ואמרו החליתי אפשר שהוא יוצא החליתי את זולתי שנחלה בראות אותי חולה רפו ידיו וכל ברכיו תלכנה מים ואף על פי שלא נתפרס' הדבר' הכרת פניו ענתה בו ומכת חץ נתפרסמה ולזה צוה להוציאו חוץ מן המלחמה :

ותעלה המלחמה כו' עיין רש"י ז"ל והרד"ק ז"ל וכן הרלב"ג ז"ל וכן מהרי"א ז"ל :

ולע"דן לומר ותעלה המלחמה לשון עילוי שהיה ישראל העולים מסיבת היות המלך מעמד ר"ל עומד במרכבה ועל ידי זה מעמיד אותם ומחזיק את כל ישרא' וז"ש מעמד ולא אמר היה עומד במרכבה והכריח כן מגלחון ישראל שהרי המלך היה במרכבה נוכח ארם וכל שרי הרכב אשר לארם היו מצווים ועומדים שלא ילחמו כי אם אל מלך ישראל לבדו והיה בהיותו עומד נוכח ארם ועכ"ז לא קרב אליו משרי הרכב זו הוראה שישראל היו המנצחים והיו טרודים בעצמם כי ותעלה המלחמה שנתעלית לישראל כאמור לקיים דבר הנביא ונתן ביד המלך ואעפ"י שאמר כן דרך התול · ומהרי"א ז"ל הכריח כן ממה שראינו אח"כ שהעבירו קול במחנה לאמר איש לעירו ואם ארם היו מנצחים היו רודפים אחריהם אלא ודאי גבר ישראל :

ויעבור הרנה במחנה וכו' סנהדרין פ"ד ויעבור הרנה א"ר אחא באבוד רשעים רנה באבוד אחאב בן עמרי רנה ומי חדי קב"ה במפלתן של רשעים והכתיב בצאתו לפני החלוץ או' הודו לה' כי לעולם חסדו וא"ר נתן מפני מה לא נאמר כי טוב בהודאה זו לפי שאין הקב"ה שמח במפלתן של רשעים דא"ר שמואל בר נחמני א"ר נתן מאי דכתיב לא קרב זה אל זה כל הלילה באותה הלילה בקשו מלאכי השרת לו' שירה אמר להם הב"ה מעשה ידי טובעים בים ואתם אומרים שירה · אמר ר' יוסי הוא אינו שש אבל אחרים משים דייקא נמי דקתני כן ישיש ולא כתיב כן ישש ה' ע"כ · וכוונת המאמר מבוארת שלא הזכיר כי טוב בהודא' זו.לפי שלא היה טוב החלטי שהרי היתה מפלתן של רשעים שם ולזה לא הזכיר כ"א לעולם חסדו החסד הנמשך לישרא' מההצלה מהם עליה הודו לבד אמנם בענין מצרים כשבאו המלאכים לומר שירה אמר להם הקב"ה מעשה ידי טובעים ואתם אומרים שירה כלומר שני הפכים לא יתכן יחדו שמעשה ידי טובעים בים לצער אלי ואתם אומרים שירה כלומר אי אפשר ליהנות מטעם שירתכם וז"ש ואתם אומרים שירה ולא אמר ואתם מבקשים לומר שירה · או אפשר שאמר ואתם אומרים שירה לפי שיוכלו

איש לעירו · שלא ילחמו עוד והכרוז הזה עבר במחנה ישראל או בשתי המחנות · ולא נמצא בכתוב מי היו המנצחים והמתגברים אם ישראל ואם ארם וכיון שאמר הנביא ישובו איש לביתו בשלום נראה שלא מתו מישראל ואם מתו מעטים היו ומה שאמר הנביא ועמך תחת עמו במלחמות אחרת היה זה : וישטף · הסוכף כמו ויאמר ליוסף ויגד ליעקב . והזונות רחצו · מוסב למעלה וישטף את הרכב אמר ששטפו הרכב ורחצו הזונות על ברכת שומרון והשטיפה חזקה מהרחיצה : וילקו הכלבים את דמו · ר״ל דם אחאב כי כל זה הדם מאחאב היה וילקו הכלבים את דמו כדבר יי׳ אשר דבר במקום אשר לקקו הכלבים את דם נבות ילקקו הכלבי׳ את דמך · והזונות פירושו כתרגומו מאני זינא ובדברי רז״ל אחאב נזונן היה עשתה לו איזבל דמו׳ זונות במרכבתו כדי שירא׳ ויתחמם ועוד דרשו הזונות כמו חזיונות הגיעו שני חזיונות של אליהו ושל מיכה אליהו אמר במקום אשר לקקו הכלבים וגומ׳ מיכה אמר אם שוב תשוב ואמר וים לשאול היאך אמר בדבר יי׳ הנה נבות נסקל ביזרעאל ודם אחאב בשמרון לקקוהו הכלבים ומהנראה כי יזרעאל קרוב לשמרון ומי בריכ׳ שמרון הולכים עד יזרעאל והמים באו אדומים מן הדם עד יזרעאל ושם לקקו הכלביה הדם : ובית השן · שן הפיל עושין ממנו מלאכ׳ ואחאב בנה ממנו בית אחת או שתי׳ כי בית כלל וכן נאמר בנבוא׳ עמוס ואבדו בתי השן ומה שאמרנו כי בית אמ׳ דרך כלל מצאנו כמוהו לא תשב לי אשה בבית דוד כי קדש המה : וישכב

לְמֵימַר גְּבַר לְקַרְתֵּיהּ וּגְבַר לְאַרְעֵיהּ: וּמִית מַלְכָּא וְאָתָא לְשָׁמְרוֹן וּקְבַרוּ יָת מַלְכָּא בְּשָׁמְרוֹן: וּשְׁטַף יָת רְתִיכַיָּא עַל בְּרֵיכְתָא דְשָׁמְרוֹן וּלְחַכוּ כַּלְבַיָּא יָת דְּמֵיהּ וּמָנֵי זַיְנָא שְׁטָפוּ כְּפִתְגָמָא דַיְיָ דְּמַלִּיל: וּשְׁאָר פִּתְגָמֵי אַחְאָב וְכָל דַּעֲבַד וּבֵית שִׁינָּא דְפִיל דִּיבְנָא וְכָל קִרְוַיָּא דִּבְנָא הֲלָא אִינּוּן כְּתִיבִין עַל סִפְרָא פִּתְגָמֵי יוֹמַיָּא לְמַלְכֵי יִשְׂרָאֵל: וּשְׁכִיב אַחְאָב עִם אֲבָהָתוֹהִי וּמְלַךְ אֲחַזְיָהוּ בְּרֵיהּ תְּחוֹתוֹהִי:

ב׳ והיה כנגדי · מודח · ט״ו מל׳ · ל׳ · ל׳ · י״ז מל׳ בסיפ׳

לֵאמֹר אִישׁ אֶל־עִירוֹ וְאִישׁ אֶל־אַרְצוֹ: וַיָּמָת הַמֶּלֶךְ וַיָּבוֹא שֹׁמְרוֹן וַיִּקְבְּרוּ אֶת־הַמֶּלֶךְ בְּשֹׁמְרוֹן: וַיִּשְׁטֹף אֶת־הָרֶכֶב עַל ׀ בְּרֵכַת שֹׁמְרוֹן וַיָּלֹקּוּ הַכְּלָבִים אֶת־דָּמוֹ וְהַזֹּנוֹת רָחָצוּ כִּדְבַר יְהוָה אֲשֶׁר דִּבֵּר: וְיֶתֶר דִּבְרֵי אַחְאָב וְכָל־אֲשֶׁר עָשָׂה וּבֵית הַשֵּׁן אֲשֶׁר בָּנָה וְכָל־הֶעָרִים אֲשֶׁר בָּנָה הֲלוֹא־הֵם כְּתוּבִים עַל־סֵפֶר דִּבְרֵי הַיָּמִים לְמַלְכֵי יִשְׂרָאֵל:

מ וַיִּשְׁכַּב אַחְאָב עִם־אֲבֹתָיו וַיִּמְלֹךְ אֲחַזְיָהוּ בְנוֹ תַּחְתָּיו:

ויהושפט · ויהושפט

הלוא י״ז מלאים בסי׳ וסימ׳ ויאמר נתן · ויקרא לשמעי · הלא הם כתובים דשלמה · אבים · אלה · ויתר דברי אחאב · אחזיהו · אל תלכו · רחץ וטהר · ויסער · קול רגלי אדניו · ויתר דברי יהו׳ · יואש יהואחז דמלכי יהודה · מנחם · אשר הסיר חזקיהו · שלום ואמת יהיה :

רשי

וילוקו הכלבים את דמו · ואומר אני שזהו נהרג נבות שהרי אמר הנביא במקו׳ אשר לקקו הכלבים את דם נבות וגומר : והזונות רחצו · וכלי הזיין רחצו שם מן הדם כך תירגם יונתן ורבותינו אמרו אחאב מצונן היה ועשת׳ לו איזבל דמות שתי זונות במרכבתו : בית השן · שן דפיל : וישכב

רלבג

וישטוף הרכב על ברכת שומרון ר״ל כי בעברו שם שטף הרכ׳ על מי הברכ׳ ונתקנח הרכ׳ מהדם ונתערב במים ושם לקקו הכלבים דמו בשתותם מהמי׳ ההם ועוד היה לו מהנס שהנשים הזונות הרוחצו׳ בברכ׳ ההיא רחצו בדמו אשר נתערב במים ההם : כדבר יי׳ אשר דבר · ר״ל שכבר היתה נפשו תחת נפש בן הדד כדבר יי׳ אשר דבר ונפל ברמות גלעד כדבר יי׳ אשר דבר ולקקו הכלבי׳ את דמו כדבר יי׳ אשר דבר · הנה זה באור מה שצריך אל באור בזאת הפרשה אשר הגבלנו באורה בזה המקום :

ואולם התועלות המגיעים מזה : **והנה** התועלת הראשון הוא במדות להודיע שצריך להתישב בכל דבר קודם המעשה או המענה כדי שיהיה באופן הראוי ולזה ספר שבא ישראל אל רחבעם ושאלו ממנו שיקל מעול אביו ויעבדוהו שאל להם שימתינו עוד שלשת ימים וישיב אותם לדבר : **השני** הוא להודיע כי טוב העצה ימצא בזקנים ויעדר מהנערים וזה כי ארך הימים יתן לזקני׳ טוב העצה מפני מה שראו מהענינים בימיהם כי זה יעמידם על ההתחלות והסבות אשר בהם יגיעו אל התכליות המבוקשות עם שבהם תמצא החכמה יותר לזאת הסבה גם כן ומזה יתבאר שטוב העצה לא יתכן שישלם לילדים אם לא על דרך הזרות : **השלישי** הוא במדות והוא להודיע כן בהשפלת האדם עצמו יקנה לו הגדולה והממשלה ובהתנשאו יסיר הגדולה והכבוד ממנו ולזה ספר שעצת הזקנים היתה שאם יהיה היום עבד לעם הזה וישמע אליהם יהיו לו עבדים וספר גם כן שמפני שלא שמע בזה ורצה להתנשא ולהתגאות סרה ממנו מלכות עשרת השבטים : **הרביעי** להודיע קיום יעוד הש״י שתקרע מלכות עשרת השבטים מזרע שלמה ויהיה לירבעם : **החמשי** הוא להודיע יושר ענין רחבעם בהתחלה עד שכבר נמנע מלהלחם עם ישראל תכף שבאהו דבר השם ית׳ על ספר והנה ספר בספר דברי הימים שכבר התמיד רחבעם לעשות הישר בעיני יי׳ שלש שנים : **הששי** והוא להודיע רוע ענין ירבעם מעת התחלת מלכותו עד שעשה לו אלהי זהב וגרש הכהנים והלויים מארצו במה שהוכיחם מכהן ליי׳ כאילו התחכם לעשות כנגד התורה לפי מה שאפשר ועליו וסיעתו נתקיים מה שייעדה התורה באמר׳ פן יש בכם איש או אשה וגו׳ כי הם ישמיד האיש ההוא ויכרית את שמו מתחת השמים וכזה קרה לירבעם ולבעשא ולעמרי שלא נשאר מהם שריד ופליט : **השביעי** הוא לפרסם המופתים והפלאות שנעשו על יד איש האלהים אשר בא מיהודה ונתחדשו עוד בשנתו והם מה שיבשה יד ירבעם כאשר היה רוזה בה לתפוש הנביא ומה שנקרע המזבח ונשפך הדשן ומה ששבה יד המלך אליו בהתפלל הנביא עליו ומה שקרה לו בעברו על דבר עצמו בדבר יי׳ שהמית אותו האריה ולא אכל את הנבלה ולא שבר החמו׳ כי בהאמנה במופתים יתקיים אמת התורה : **השמיני** הוא להודיע שהש״י כשצוה דבר מה בנבואה לא ישוב אחור מהנבואה ההיא ויורה על זה מה שנענש הנביא אשר מיהוד׳ על אשר אכל לחם ושתה מים בעיר ההיא אשר הזהירהו הש״י מזה ואע״פ שאמר לו הנביא הזקן אשר בבית אל כי מלאך בא אליו בדבר יי׳ ואמר לו שישיבהו אל ביתו ויאכל לחם וישתה מים ואם היה אפשר שישוב הש״י מצואתו הראשונה לא היה ראוי שיענש הנביא אשר מיהודה כי לא היה תועלת אך חטא הנביא אשר כחש לו ואם יוסיף על זה מעקידת יצחק שידמה שבו השם מצואתו הראשונה אך היה המכוון בדברי הש״י זולת מה שהבין אברהם מהם : **התשיעי** הוא להודיע שהאנשים הרעים מאד לא יעכישם הש״י על חטאם באופן שישיבם הבלתי רעים מאד ולזה תמצא כי שנביא הזקן מפני עונם שטאו לא נענש על מה שדבר שקר בשם יי׳ בזדון ונענש הנביא אשר מיהודה על שעבר על דברי עצמו אע״פ שהיה זה בשגגה כי האמין שיהיה דבר יי׳ מה שאמר לו הנביא הזקן ונענש על שלא התישב בלבו לעמוד על שאי אפשר זה ולזאת הסבה בעינה תמצא שלא נענש ירבעם על הפלגת חטאיו ונענש רחבעם כמו שנה אחת אחר שהתחיל לחטוא כי או עלה עליו שישק מלך מצרים ולכד ערי המצודות אשר ליהודה ולקח את אוצרות בית יי׳ ואת אוצרות בית המלך וגם אחרי זה היה בפחד גדול על שמגני הנחשת אשר עשה היו נושאים הרצים מדי באו בית יי׳ ואחר ישיבו אותם אל תא הרצים : **העשירי** הוא לפרסם יעוד אחיה השילוני לאשת ירבעם וקיומו אחר זה לפי מה שנזכר בזה וענין המופת אשר נכלל בו והוא מה שהגביל הנביא כי בבא רגליה העיר תקום ותלך תכף אל ביתה ותכף היותה אל ביתה ימות הילד וזה כי היה מופת נפלא כי נעדרה בדרכה זה היו מדתמיו תלך במהירות או במתון : **הי״א** הוא להודיע כי הסבה היה בחטא ירבעם היותו בן נעמה העמונית ולזה בכל הספור כי שם אמו נעמה העמונית ובזה נתבאר אמות מה שנזכר בתורה מה הסבה על מה שהזהירה מהתחתן בגוים ההם והיא כי יסיר את בנך מאחרי והנה נעמה היתה כאילו לא נתגיירה כי חזרו לשורן הרע נשי שלמה מגויי הארצות כמו שקדם הספור בזה : **הי״ב** הוא להודיע כי הסבה היתה בחטא אבים היותו בן אשה רשעה והיא מעכה בת אבישלום כי היא עשתה מפלצ׳ לאשרה כמו שנזכר אחר זה ונמוה המקום עמדנו על רוע אבשלום כי הכתוב יחס אותה לו להדמות לפעלותיו : **הי״ג** הוא להודיע כי שנות הרשעים תקצורנה ואורך ימים לעובדי השם ית׳ ולזה תמצא כי אבים לא חיה במלכות כי אם שלש שנים ואסא שעשה הישר בעיני יי׳ האריך ימים על מלכותו ולזאת הסבה גם כן תמצא שכבר ראה אסא בימיו כמו שמנה מלכים בישראל והם ירבעם ונדב ובעשא ואלה וזמרי ותבני ועמרי ואחאב : **הי״ד** הוא להודיע שאין ראוי לאדם שישים בשר זרועו אבל ראוי שישים ביי׳ מבטחו כ״ש בשאלה עזרתו בעזר בו ית׳ ולזה תמצ׳ שנענש אסא בששם בשר זרועו בשלחו אל בן הדד מלך ארם כסף וזהב שיפר בריתו את בעשא מלך ישראל כדי שיסו׳ מעליו כמו שנזכר בספר ד״ה ולזאת הסבה ב״כ יתמה שחלה את רגליו כמו שבארנו : **הט״ו** והוא לבאר עוצם השגח׳ הש״י בישראל בעבור בריתו עם האבות עד שכבר תמצא שאף על פי שהיו ישראל ראויים שיסתיר הש״י פניו מהם ויעזוב אותם מגד׳ עוצם שטאתיהם הנה כאשר נגלה לשם ית׳ מרוב פעולות אחאב שיהיו כלי אל שיסורו ישראל לגמרי מאחרי הש״י הראה להם אז עונשים יקחו בהם מוסר וזה בשלדנה כי לאשובה הראה לאחאב ויסר׳ אמתות דברי הנביאים וקללותיה כי ראו שהקללה שקלל יהושע מי שיבנה יריחו נתקיימה וזה להם לאות כי הקללות הכתובות בתורה למי שלא יקיים את דבריה יתקיימו ולפי שלא לקחו בזה מוסר הראה להם הש״י הקללות כביאו שהם יתקיימו תכף אם לא ישובו אל הש״י ולזה ספר שכבר אמר אליהו אל אחאב שלא יהיה השנים האלה טל ומטר כי אם לפי דבר הש״י וזה יהיה כשישובו לעבודתו ית׳ וכאשר ראה שלא לקחו מוסר בזה ואף על פי שהם רואים קיום ייעודי הנביא בקללותיו סבב שישוב אליהו אל אחאב ויעשה מה שיתבאר ממנו כי יי׳ הוא האלהים מגד׳ המופת הנפלא שיתחדש בו ויתבאר בו עם זה כי הבעל הוא הבעל לתכלית שישובו ישראל כולם לעבודת הש״י ויהרגו נביאי הבעל וכאשר ראה הש״י כי לא נכנע אחאב בזה הראה לו נפלאות בעשיית התשועות כדי שידע שהוא יי׳ ויעד לו זה הטוב על יד נביאו על שכבר נלאו במתי מעט מלך ארם עם כל המלכי׳ אשר היו אתו ושכה בזה הבעל עד שתתחזק בלבו האמונה בש״י ובכל זה לא לקח מוסר ולזה קרה לו מקרה מה שקר׳ : **הט״ז** הוא לפרסם עוצם הנפלאו׳ שעשה הש״י על יד אליהו והוא שהתמידו העורבי׳ להביא לו בנחל כרית אשר נסתר שם שנה אחת לחם ובשר בבקר ולחם ובשר בערב ומכד הקמח שהיה בו מעט קמח ומפחת השמן שהיה בו מעט השמן הסתפקו בו אליהו והאלמנה וביתה שנה אחת ולא כלתה כד הקמח ומפחת השמן לא חסרה והחיה בן האלמנה אחר מותו והוריד האש מן השמים לאכל העולה והעצים והאבנים ולחכה המים אשר בתעלה עם רבוי המים שנשפכו שם ורבית המטר בהפלגה כאשר התפלל אליהו אל הש״י עם הפלגת העציר׳ שהית׳ או ומה שהביא הש״י לאליהו על יד המלאך עוגת רצפי׳ וצפחת מים ומה שעמד ארבעי׳ יום וארבעים לילה בזולת מאכל ומשקה והנה סופרו אלו הנפלאות כי בהאמנה בהם פנה חזקה מפנות התורה : **הי״ז** הוא ללמדנו שכבר אפשר שיעבור הנביא על קצת מצות התורה בדבר יי׳ לפי שעה ולזה ספר שהעורבי׳ מביאים לו לחם ובשר בבקר ולחם ובשר בערב והיה אוכל הבשר בדבר יי׳ אף על פי שלא היה יודע אם היא כשרה ולזה תמצא שהקריב עולה בחוץ בשעת אסור הבמות ולזה הפרש העירה התורה **הי״ח** במה שאמרה אליו תשמעון כמו שבארנו בבאורנו לדברי התורה :

כלי יקר

שיוכלו המלאכים לומר וכי נבטל עבודת יוצרנו אשר בראנו לכבודו לזה אמר להם הקב״ה ואתם אומרי׳ שירה ר״ל הרי אני מעל׳ עליכ׳ כאלו כבר אתם אומרי׳ שירה כיון שבקשתם לאומרם מחשבה זו הטובה אני מצרפה לכם למעשה וז״ש מעשה ידי טובעים בים ואתם אומרים שירה ולא כמבקשים לומר שירה · ובדברי המאמר הזה אבין בפסוק ענין נחמד דהיה לו לומר ותעבור הרנה כי הרנה בקבה היא · והרד״ק ז״ל והרלב״ג ז״ל נדחקו שאמר ויעבור על קול הרנה ובזה מובן כי אעפ״י שהוא יתברך איננו שש אבל משיש את אחרים · וז״ש ויעבור את הרנה שהשם יתברך השיש את אחרים ויעבור את הרנה במחנה כי באבוד הרשעים רנה לעולם ובאבוד דאחאב דייני רנה והנה מדלא קאמר קרא לשון כרוז ואמר לשון רנה דייקו חז״ל כן דבאבוד רשעים רנה וישועה באהלי צדיקים · ובזה יובן אומרו הרינה בה״א הידיעה לגלות על הרינה של באבוד רשעים רנה · ועיין הרד״ק ז״ל והרלב״ג ז״ל ומהרי״א ז״ל כיון שישראל העבירו קול לאמר איש לעירו מכלל שהם המנצחים שאם לא כן היו רודפים אותם עד כלה ע״כ · וכבר הוכחתי כן מלשון ותעלה המלחמה ומהיות אחאב נוכח פני ארם עד הערב אלמא מנצחים היו ישראל בכו׳ בפ׳ הקודם :

וימת המלך כו׳ וישטף את הרכב כו׳ עיין רש״י ז״ל והרד״ק ז״ל והרלב״ג ז״ל וכן מהרי״א ז״ל ולדבריהם שפי׳ זונות ממש פרחצו בגדיהם שם במים המעורבים בדמו של אחאב כיון שהפסיק במאמר וילוקו הכלבים כו׳ אמנם לפירוש המתרגם שמפרש והזונות לשון כלי זיינא ולמדרש שהיו לו דמות זונות שמצינן היה כו׳ ק״ק שהיה לו לו׳ וישטף את הרכב ואת הזונות על ברכת שומרון וילוקו הכלבים את דמו · גם הי״לל ואת הזונות רחצו שתיבת ואת מורה על רחיצת עצמות הזונות לא כן או׳ והזונות רחצו מורה שרחצו את הזולת בגדיהן או לבושיהן :

ולע״דן באו׳ במקום אשר לקקו הכלבים את דם נבות ילוקו את דמך גם אתה מקום יאמר על הכללי׳ ולא יתחייב על הפרטי והנה הכלל ליזרעאל הוא שכולם במישור או אפשר שהכנעת אחאב אשר נכנע בטלה קצת מהגזרה :

ויתר דברי אחאב כו׳ עיין רש״י ז״ל וכן הרד״ק ז״ל ומהרי״א ז״ל בית השן בית וחדריו ולזה נאמר בעמוס בתי השן הגיד הכתובים כי בהיות אחאב כורת ברית עם בן הדד חטא וגם בעלותו עליו אחר שכרת עמו ברית מרד ומעל הוא בו ולזה נפל שם לקיים דבר ה׳ בנפשך תחת נפשו ועמך תחת עמו ונתקיים אחר כך בזמן חזאל · והכנעת אחאב הועילה להאריך ה׳ מעל ביתו עד ימי בנו שאז נחרב ביתו ונהרגה איזבל ולקקו הכלבים דמה בחלק יזרעאל שהיה עיקר במעל וגם יד אחאב היה עמה בענין נבות היזרעאלי עד כאן תורף דבריו ז״ל :

ויהושפט

הי"ח הוא לפרסם עוצם הכפל המופתי' אשר נעשו על יד אליהו עד שתמה' שלא הביא השם מהקמח בכד הקמח ומן השמן כי אם שיספיק לשעה אחד כדי שיכפל המופת יותר ויתפרסם זה לאלמנה בזה האופן כי כבר התמיד זה המופת שנה אחת וכזה תמצא שהעורבים הביאו לו שנה אחת לחם ובשר בבקר ולחם ובשר בערב ולא הביאו לו בפעם אחת ליום אחד או לשני ימים או יותר עם שכזה הערה שהש"י בחר לנביאו בזה האופן זה הענין כדי שיהיה המזון יותר בריא ויותר רחוק מהעפוש עם שבשני אלו הדברים תועלת לבאר שהשלמי' אין ראוי שיבקשו היתרונו' אבל יספיק להם ההכרחי לבד :

הי"ט הוא להודיע שראוי לאדם לברוח מהסכנה כשיוכל על זה ולא יסמוך על הנס במה שאפשר לו להמלט בצד אחר הלא תראה כי נס הנביא כשירא' מאחאב צוהו הש"י שילך קדמ' ויסתר בנחל כרית ושם לא יראהו שום אדם עם מזונו יהיה שם וישתה מהנחל והעורבים יביאו לו לחם ובשר כי אם היה בא לו מזונו על ידי אדם שם אולי יודיע זה למלך כי כל דבר לא יכחד מן המלך לפי שכל אחד מהיודעי' מקומו יודיע לו זה למצוא חן בעיניו והתמיד לו זה שנה אחת ואז יבש הנחל ולא השתדל השם להביא שם מים כי לא היה צריך עתה לכמו זה ההסתר הנפלא כי כבר נואש ממנו המלך באופן מה והספיק לו ההסתר בית האלמנה והיא היתה מתקנ' לו מזונו באופן ראוי ולזאת הסבה בעינה ספר שכאשר ירא אליהו מאיזבל קם והלך על נפשו במדבר דרך יום שלא יראהו אדם וזה כי אף על פי שהש"י שליט בעשיית המופתים הנה אינו עושה אותם כי אם בעת הצורך כמו שבארנו במקומות רבים במה שקדם : **הכ'** הוא להודיע שכמו שיושגחו הנלוי' לשלם בשיבו' השם ית' עליהם טובות בזכותו כן תדבק ההשגחה יותר מאדם להביא עונש על החוטאים על צד התוכחת כאמרו בקרובי אקדש ולזאת הסבה אמרה הצרפית מה לי ולך איש האלהי' כי באת אלי להזכיר את עוני : **הכ"א** הוא להודיע כי כבר יהיה מושגח החוטא בזכות האיש הטוב המושגח אם היה האיש הטוב מצטער ברע שיקרה לאיש ההוא כי להצילו מהצער יציל החוטא מהרע ולזה אמר הגם על האלמנה אשר אני מתגורר בה הרעות להמית את בנה וזה כי מפני זה יצטער אליהו ברע שיקרה לה ולזאת הסבה נצר עצמו להתמודד על הילד שלשה פעמים להשים פיו על פיו ועיניו על עיניו וידיו על ידיו וכן בזה האופן ולזאת הסבה ג"כ נצר עצמו להביא הגשם כשנהר ארצ' ושם פניו בין ברכיו כדי שימלטו מהצער הזה ויביא הש"י גשם על הארץ ומזה הצד תועיל תפלת האדם השלם לזולתו מפני הצטערו על הרע שיקרה לו כמו שזכרנו זה השרש במקומו' רבים : **הכ"ב** הוא במדות והוא להודיע שמי שיעשה דבר מה לתכלית מה ראוי שלא יקצר מהבאת כל הסבות העוזרות בהבאת התכלית ההוא ומהסרת כל הסבות המונעות הגעתו ולזה תמצא כי אליהו כשרצה שיבא גשם על הארץ על צד ההשגחה התחכם בכל עוז להכרית האמונה הנפסדת אשר בסבורה נענשו ישראל בנעצר להם המטר ולזה רצה נביאי הבעל ונביאי האשרה בשיבחן לעם כי דבר הבעלים הבל ואין בם מועיל וכבר השתמש בזאת הבחינה בכל צד מהצדדי' שהיה אפשר לו שלא ישאר להם בה ספק ולזה בחר שיהיו הקרבנות פרים מפני מה שנפלו ישראל בו מהטעו' אחרי עגלי זהב ורצה שיבחרו להם נביאי הבעל הפר האחד כדי שלא יוכלו לומר אילו היה לנו הפר ההוא אשר נשאר לאליהו היה הבעל שומע לקולנו ורצה גם כן שיעשו תחלה כדי שלא יאמרו כי אלהיה' כועס על ששמוהו אחרון ולזה לא ענה אותם ורצה שיקראו בשם אלהיהם כדי שיתפרסם לכל שהם קוראים לאלהיהם ואין קול ואין עונה ואין קשב ולא יוכלו להתנצל ולומר שזה אשר לא ענה אותם באש מפני שלא קראו לו ולזאת הסבה גם כן רצה שיקראו בקול גדול באופן שלא ישאר להם בזה שום התנצלות ואחר זה הקים מזבח יי' ההרוס להעיר כי לו לבד ראוי שתהיה העבודה והוא אחד לבד ולזה לא רצה להראות כי במקום בעצמו אשר עבדוהו בראשונה יעבדוהו עתה לפי שהוא אחד לבד בזולת רבוי הנה כמו שהזהירה התורה שלא לעבדו כי אם במקום אשר יבחר יי' אשר הגלותו שם והוא בית המקדש כן רצה אליהו כאשר הביא אותו ההכרח להקריב בחוץ במצות השם להדמו' לפי היכולת בדרכי התורה כמו שזכרנו וכבר בנה אותו לשם יי' כדי שיכירו הכל כי כל מעשיו היו לשם יי' ולזה ענהו באש והקים בו מהאבנים כמספר שבטי ישראל כאילו העיר בזה כי ישראל בכללם ראוי שיהיו לש"י כי הוא לקח' לו לעם וכאילו היה סימן שכבר ישובו כלם לאמונתו וצוהו לשפוך שם מהמים כמות רב כדי שיתבאר לישראל יותר עוצם גבורת הש"י בהורידו אש לאכל את העולה והעצים והאבנים וללחך את המים אשר בתעלה והיו מספר הכדים שתים עשרה לסבה בעינה שהיו מספר האבנים שתים עשרה : **הכ"ג** הוא בדעות והוא להודיע שאין בש"י תנועה והשתנות וזהו שרש גדול בענין הש"י כמו שהתבאר במקומותיו וזה למדנו מהתול שהתל אליהו בנביאי הבעל באמרו כי שיח וכי שיג לו וכי דרך לו אולי ישן הוא ויקץ למדנו בזה שאלו המקרים הם המשוללים מהש"י : **הכ"ד** הוא בדעות והוא להודיע שהמופתים יעשה אותם הש"י על יד נביאו באמצעות התפלה וזה שרש רב התועלת כבר זכרוהו רבותינו ז"ל וכבר למדנו זה ממה שספר בזה המקום מתפלת אליהו על בן הצרפית להחיותו ומתפלת אליהו שענהו השם ית' באש בפני כל ישראל ומתפלתו שיבא המטר עם הפלגת העצירה שהיתה אז ובזה התבאר שלא הוגבל בעת בריא' עולם שיתחדשו או המופתים בעת שנתחדשו כמו שיחשבו אנשים ממה שאמרו ז"ל תנאי התנ' הקב"ה עם מעשה בראשית וזה שאם הונח הענין כן יתחייבו ענינים מגונים אין המלט מהם אם תחלה יתחייב שתהיה תפלת הנביא עליהם לבטלה ואם שנית יתחייבו שיתחדשו גם כן בעת שהוגבל חדושם בזולת נביא ובזולת משתדל וכבר יתחייב זה לפי שאין לומר שיאמר שכבר הוגבל אז גם כן שימצא אז נביא כי זה בלתי אפשר כי הנביא לא יהיה אלא בשלמויות יקנו הם רבם בבחירתו שיקנם ושלא יקנם ואם הנחנו שיתחייב אז כן שיהיה נביא הנה בטלנו טבע האפשר ויתחייב שיהיה זה האיש על כל פנים בעל שלמויות יתכן בהם שיהיה נביא ואם שלישית כי מפני שהמופתים נמצאים מתחדשי' בעבור תועלות מה לפי המקרים והמשיגים הנמצאים אז לאנשים ויתחייב כשהונח חדוש אלו המופתים בעת ההיא בדרך ההכרח שיהיה חדוש אותם המקרי' והמשיגים אשר בעבורם נתחדשו אלו המופתים על צד ההכרח גם כן והמשל שאם הונח הענין כן הנה מפני שמופת רדת האש מן השמים על העולה ועל העצי' ועל האבני' ואכלה אותם ולחכה המים אשר בתעלה היה לתכלית שישובו ישראל מעבודת הבעלי' וישובו אל הש"י הנה היה מחוייב לפי זאת ההנחה שיהיו אז ישראל עובדים הבעלים ויהיו ה"כ מוכרחים לחטוא וזה יבטל טבע הבחירה וטבע האפשר ויפול התורה בכללה כי מהגדולות מהפנות אשר עליו נבנית הוא שלאדם בחיר' ימשול בה לעשו' מה שיסודר לו מהבחירה אם עבירה או מרי הכל לפניו החיים ואת הטוב ואת המות ואת הרע : **הכ"ה** הוא להודיע שאין ראוי לשלם לחמול על הרעי' המחטיאי' ואותם מסירי' אותם מאחרי הש"י כי החמלה עליהם היא אכזריות על הטובי' ולזה תמצא שספר שכבר צוה אליהו לתפש את נביאי הבעל כלם באופן שלא ימלט איש מהם והורידם אל נחל קישון וישחט' שם : **הכ"ו** הוא להודיע שראוי לכל אדם לחלוק כבוד למלכו' הלא תראה כי אליהו עם עוצם מעלתו בנבואה שנס מתניו לרוץ לפני אחאב עד באו ליזרעאל ואמנם חלק לו כבוד עתה לא קודם זה כי ידמה שגם הוא סר אז מאחרי הבעלים והאמין בש"י ולזה הסכים לאליהו בהריגת נביאי הבעל אך קוד' זה שהיה בתכלית הרוע לא חלק לו כבוד וכן לא חלק לו כבוד כשחטא בדבר נבות : **הכ"ז** הוא מה שלמדנו מזה שהיה לאליהו ארך ימים נפלא ולזה אמר קח נפשי כי לא טוב אנכי מאבותי ומזה נתישרנו להאמין שפנחס הוא אליהו ושאליהו לא מת כמו שבארנו אצל באורנו זה הספור : **הכ"ח** הוא להודיע עוצם הכנת הר סיני להגיע שם הנבואה ולזה ספר שכאשר הגיע אל המערה שם בא הו דבר יי' בזה האופן הנפלא : **הכ"ט** הוא להודיע שהכוונה במציאות הנביא היא להשגח' על מי שהוא נביא בתוכם וכאשר ישתמש בזה הנביא לתכלית אחר זולת המכוון בו לא תסכים החכמה האלהית שיהיה נביא לעם ההוא ולזה תמצא שספר שכאשר ראה הש"י היות אליהו מבקש רע לישראל הישירו להבין שאין השם ית' חפץ בהבאת הרעו' ולזה ראה במראה הנבואה הרוח והרעש והאש ולא היה בהם יי' ואחר זה הראה לו כבודו אז שאל לו שנית מה לך פה אליהו וידמה שמרוב כעס אליהו על חטאת ישראל לא התחכם לעמוד על הכונה האלהית בזה המראה שהראה לו השם ית' ולזה השיב שנית לש"י כמו התשובה הראשונה וכאשר ראה הש"י שהוא משתמש בנבואתו להביא רע על ישראל בהפך מה שכוון בה אז הודיעו שימשח אלישע לנביא תחתיו עם שכבר הודיעו עם זה איך יקום הש"י נקמתו מישראל בעזבם את בריתו על ידי חזאל ויהוא ואלישע : **הל'** הוא להודיע כי רוב החשק בבקשת השלמו' והחכמה מביא האד' אל השלמות הלא תראה כי אלישע מפני חוזק חשקו אל השלמות האנושי בא אל זאת המעלה הנפלאה הנזכרת בזה הספור וכבר יגלה עוצם חשקו לזה שהוא הניח בית אביו שהוא עשיר מאד תכף שהשליך אליהו אדרתו עליו ועזב אביו ואמו לזה התכלי' והשתדל להיות משר' את אליהו למען ילמד תמיד ממנו ומרוב שמחתו בזה זבח צמד הבקר ובשל הבשר בכלי הבקר ונתן לעם לאכול עם שכל זה להעיר שהוא נפרד מכל וכל מאלו העסקי' המלאכותיי' ומעתה תהיה כל השתדלותו בבקשת החכמ' והשלמות לזה לא רצה שישארו הדברים אשר היה חורש בהם : **הל"א** הוא במדות והוא להודיע שאין ראוי לאדם שיפרד מבית אביו ואמו בזולת ידיעתם כדי שלא יכאיב לבם בשלא ידעו איפה הוא ולזה תמצא שעם רב החשק שהיה לאלישע ללכת אחרי אליהו הנה התעורר ללכת לאביו ולאמו לנשק אותם ולהודיעם הפרדו מהם : **הל"ב** הוא במדות כי לפני שבר גאון ר"ל שהגאוה סבת השבר ושהבוטח בכחו ובחוזקו ינוצח ולזה ספר כי בן הדד מפני שנתגאה מאד ושלח למלך ישראל שכספו וזהבו לו הוא ונשיו ובניו הטובים לו הם והסכים לו מלך ישראל ולא נתפייס בזה מרוב בטחו על חזקו אבל היה רוצה לקחת כל מחמד עין שיהיה בבית המלך ובבית עבדיו וכאשר לא הסכי' בזה מלך ישראל אמר בוטח על חוזקו שלא יספיק עפר שומרון לשועלים לכל העם אשר ברגליו ולפי שהיה בוטח על חזקו הראה לו הש"י כי לא לאדם דרכו וסבב שבמתי מעט נצחוהו אחאב בשתי מלחמות זו אחר זו והנה שם הש"י בטחו על חוזקו כדי להפילו במלחמה הראשונה כי מפני זה צוה לתפוש חיים אנשי החיל היוצאי' מישראל ויצאו מחיל ארם איש לקראת כל איש מהם לתפשו חי כי לא היה ירא שיכו אותם בני ישראל וזה היה סבה שהכו איש אישו וננסו ארם ומפני זה ונצחו ישראל והגיע לבן הדד בסוף הענין שלא נשאר לו איש מהחיל אשר היה בוטח בחזק' : **הל"ג** הוא להודיע אוזק השתדלות החכמה האלהית לקרב ישראל לעבודתו וזה כי בעת אשר נתישרו להאמין כי יי' הוא האלהי' מפני המופת הנפל' שהראה להם אליהו הראה להם נצוחם המון חיל ארם הנפלא במתי מעט למען ידעו כי יי' הוא האלהים ותתחזק אמונתם בו יותר כמו שזכר בזה המקום : **הל"ד** הוא להודיע שראוי לאדם כשיפול בידו במלחמה מי שהוא תמיד לו ולעמו לקוץ מכאיב שלא יחמול עליו אך יבער אותו מן הארץ פן ימצא לו מקום אחר זה אם ימלט להשחי' הוא ועמו לפי היכולת ולזאת הסבה תמצא שצותה התורה להכות את המדינים מפני מה שנתבאר כי הם צוררים לישראל בנכליהם וצותה גם כן למחות את זכר עמלק לזאת הסבה ולזה ספר כי מפני ששלח מלך ישראל בן הדד אשר שמהו הש"י בחרמו וברשתו ובמכמרתו כעס הש"י עליו ואמר לו שבב'יהיה נפשו תחת נפשו ועמו תחת עמו : **הל"ה** הוא להודיע שאין ראוי לאדם שיקשה את לבו הלא תראה מה שקרה לנבות מפני הקשותו לבו שלא נתרצה להחליף כרמו למלך בכרם טוב ממנו ולא רצה גם כן למכרו אליו : **הל"ו** הוא לפרסם כי מפני היות אחאב מלך שומרון היה מושל בישראל ומכניע אותם לעשות מה שירצה ולזה לא נענשו כל כך החורים אשר הסכימו במיתת נבות בזה האופן המגונה וזה כי בני שרי המדינות היו את אחאב בשמרון ומפני זה היו מוכרחי' אבותיה' לעשות רצונו כדי שלא ימית בניה' ולזה זכר שנערי שרי המדינו' היו את אחאב בשומרון וקרא גם כן לזאת הסבה אחאב מלך שומרון כי מפני היותו מלך בשמרון היה מלך בכל עשרת השבטי' ולזאת הסבה אמר קום רד לקראת אחאב מלך ישראל אשר בשמרון כמו שבארנו בבאורנו לזאת הפרשה : **הל"ז** הוא לפרס' חטא אחאב בדבר נבות וענשו הנפלא על זה החט' ושאר חטאיו ועונש איזבל על זה החטא כמו שיעד לו אליהו כי זה כלו והדומה לו בזה הספור מקיי' שהש' ית' שופט האד' לפי מעשיו והוא פנה חזקה מפנות התורה : **הל"ח** הוא להודיע שהרוגי מלכות נכסיהן למלכות ולזה שלחה איזבל על דבר נבות שיעידו בו כי ברך אלהים ומלך כדי שיהיה חייב מיתה מפני ברכתו המלך ולזה יוכל אחאב לרשת את כרמו ואפשר שנאמר שכבר הומת נבות ולא היו לו בנים ולזה אמר אם לא את דמי נבות ואת דמי בניו ראיתי אמש והם הבנים שהיה עתיד להוליד וידמה שאחאב היה קרוב לו ולזה ירד אחאב לרשת ולזאת הסב' אמרה לו איזבל כי אין נבות חי כי אם מת מגיד שכיון שמת מכל מקום יהיה אחאב יורשו: **הל"ט** הוא להודיע שכאש' יעד הש"י יעוד רע לאיש על חטאו ונכנע מלפני הש"י הנה הש"י ינחם על הרעה ההיא ולזה תמצא שזכר כי מפני שנכנע אחאב מלפני הש"י אמר שלא יביא הרעה שיעד לו בימיו : **המ'** הוא להודיע שבית הסקילה מחוץ לעיר ולזה אמר ויוציאוהו מחוץ לעיר ויסקלוהו באבנים וימות :

המ"א הוא לפרסם רוע תכונת אחאב שעם כל מה שקדם מאלו הדברים שהיה ראוי שיקח בהם מוסר וישוב לש"י הנה כבר תמצ' שכאשר אמר לו יהושפט שידרוש בדבר יי' הסתפק בנביאי האשרה שהיה לו ולא דרש פי יי' מנביא יי' :

המ"ב הוא להודיע שעצת יי' היא תקום ולא תועיל תחבולה להנצל ממנה אם לא על צד התשובה אל הש"י כי אז ינח' על הרע' ולזה ספר שלא הועיל לאחאב היותו מתחפש ובא במלחמה שלא יפול במה שיעד לו הש"י על יד נביאו ולפי שכבר נתקיימו במיתתו יעודי' רבי' כמו שבארנו אמר כדבר יי' אשר דבר ולא אמר כדבר יי' אשר דבר ביד עבדו פלוני : **המ"ג** הוא להודיע שיש במה שיושפע מצבא השמי' מה שהוא מימין הש"י וזו מה שהוא לשמאלו ובכלל הנה הרעות המסודרות ממנו הם משמאל הש"י מפני היותן בלתי מכוונות בעצמן כמו שבארנו בספר מלחמות יי' והטובות השופעות מהם הם מכוונות בעצמן :

רש"י

וישלם יהושפט עם מלך ישראל · לפי שהמלחמה היתה בין אסא אביו ובין בעשא מלך ישראל הוזקק לומר כן : ויתר הקדש · נוהגין ניאוף בפרהסיא : ומלך אין באדום · מימי דוד · הנציב הוא המלך וכאן נכתב לפי שבימי יהורם בנו שקילקלו בימי ופשע אדום וימליכו להם מלך אבל בימי יהושפט עדיין היו כפופין לו : כי נשברו אניות · לפי שנתחבר עם אחזיהו בזאת לכך נשבר וכך אמר לו הנביא בד"ה בהתחברך עם רשע פרץ יי' את מעשיך :

רד"ק

וישלם יהושפט · כי אביו היה לו מלחמה עם מלך ישראל והוא השלים עמו וטעם הספור הזה כי נודע זה השלים עמו שהרי עזרו כל שכן שהיה בשלום עמו אלא טעם הסיפור הזה וכתבו אותו אחר אך הבמות לא סרו אמר ועוד רעה אחרת נמצא בו שהשלים עם מלך ישראל ועזרו כמו שאמר לו הנביא הלרשע לעזור ולשונאי יי' תאהב : ויתר הקדש · תרגם יונתן ושאר נפקת ברא יהיה לדעתו שם כלל לקדשות ולזונות : נצב מלך · אמר כי בימי יהושפט לא היה מלך באדום לפי שתחת ממשלת יהודה היה אדום מימי דוד והיו מלכי יהודה ממנים עליהם נציבים והנציב היה מלכם ולפי שבימי יהורם בנו מרדו ויצאו מתחת יד מלכי יהודה אמר כי בימי יהושפט עדיין היו אדום תחת ידם אלא שבימי בנו פשעו מתחת ידם לפי שהלך בנו בדרך רעה : יהושפט עשר אניות · כן כתיב וקרי עשה והכתוב אומר כי עשר ספינות הם שעשה ומפני שנתחבר באניות עם מלך ישראל שהיה רשע נשברו כמו שכתוב בדברי הימים בהתחברך עם אחזיהו לפיכך כשאמר לו אחזיהו שיתחבר עמו פעם שנית באניו' ולא אבה יהושפט : נשברה · כן כתיב וקרי נשברו אולי לא נשברו בדרך אחד אלא נשברה כל אחת ואחת לבדה : בעיר דוד אביו · אמר אביו בעבור שהלך בדרכיו : בשנת שבע עשרה ליהושפט · והלא בשנת ארבע לאחאב מלך יהושפט והאחאב מלך עשרים ושתים שנה הוצא מהם ארבע נשארו שמנה עשר הלא שנת שנים ועשרים של אחאב לא שלמה לו ומנה אותה לבנו : שנתים

מא וִיהוֹשָׁפָט בֶּן־אָסָא מָלַךְ עַל־יְהוּדָה
בִּשְׁנַת אַרְבַּע לְאַחְאָב מֶלֶךְ יִשְׂרָאֵל :
יְהוֹשָׁפָט בֶּן־שְׁלֹשִׁים וְחָמֵשׁ שָׁנָה
בְּמָלְכוֹ וְעֶשְׂרִים וְחָמֵשׁ שָׁנָה מָלַךְ
בִּירוּשָׁלָ‍ִם וְשֵׁם אִמּוֹ עֲזוּבָה בַּת־
שִׁלְחִי : וַיֵּלֶךְ בְּכָל־דֶּרֶךְ אָסָא אָבִיו
לֹא־סָר מִמֶּנּוּ לַעֲשׂוֹת הַיָּשָׁר בְּעֵינֵי
יְהוָה : אַךְ הַבָּמוֹת לֹא־סָרוּ עוֹד הָעָם
מְזַבְּחִים וּמְקַטְּרִים בַּבָּמוֹת : וַיַּשְׁלֵם מה
יְהוֹשָׁפָט עִם־מֶלֶךְ יִשְׂרָאֵל : וְיֶתֶר
דִּבְרֵי יְהוֹשָׁפָט וּגְבוּרָתוֹ אֲשֶׁר־עָשָׂה
וַאֲשֶׁר נִלְחָם הֲלֹא־הֵם כְּתוּבִים עַל־
סֵפֶר דִּבְרֵי הַיָּמִים לְמַלְכֵי יְהוּדָה :
וְיֶתֶר הַקָּדֵשׁ אֲשֶׁר נִשְׁאַר בִּימֵי אָסָא
אָבִיו בִּעֵר מִן־הָאָרֶץ : וּמֶלֶךְ אֵין
בֶּאֱדוֹם נִצָּב מֶלֶךְ : יְהוֹשָׁפָט עָשָׂר
אֳנִיּוֹת תַּרְשִׁישׁ לָלֶכֶת אוֹפִירָה לַזָּהָב
וְלֹא הָלָךְ כִּי־נִשְׁבְּרָה אֳנִיּוֹת בְּעֶצְיוֹן
נ גָּבֶר : אָז אָמַר אֲחַזְיָהוּ בֶן־אַחְאָב
אֶל־יְהוֹשָׁפָט יֵלְכוּ עֲבָדַי עִם־עֲבָדֶיךָ
בָּאֳנִיּוֹת וְלֹא אָבָה יְהוֹשָׁפָט : וַיִּשְׁכַּב
יְהוֹשָׁפָט עִם־אֲבֹתָיו וַיִּקָּבֵר עִם־
אֲבֹתָיו בְּעִיר דָּוִד אָבִיו וַיִּמְלֹךְ יְהוֹרָם
בְּנוֹ תַּחְתָּיו : אֲחַזְיָהוּ בֶן־
אַחְאָב מָלַךְ עַל־יִשְׂרָאֵל בְּשֹׁמְרוֹן
בשנת

וִיהוֹשָׁפָט בַּר אָסָא מְלַךְ עַל דְּבֵית
יְהוּדָה בִּשְׁנַת אַרְבַּע לְאַחְאָב מַלְכָּא
דְיִשְׂרָאֵל : יְהוֹשָׁפָט בַּר תְּלָתִין וְחָמֵשׁ
שְׁנִין כַּד מְלַךְ וְעַשְׂרִין וְחָמֵשׁ שְׁנִין
מְלַךְ בִּירוּשְׁלֶם וְשׁוּם אִמֵּיהּ עֲזוּבָה
בַּת שִׁלְחִי : וַאֲזַל בְּכָל אוֹרְחָא אָסָא
אֲבוּהִי לָא סְטָא מִינֵּיהּ לְמֶעְבַּד
דְּכָשַׁר קֳדָם יְיָ : בְּרַם בָּמָתָא לָא עֲטָרָא
עוֹד כְּעַן עַמָּא מְדַבְּחִין וּמַסְּקִין בּוּסְמִין
עַל בָּמָתָא : וְאַשְׁלֵים יְהוֹשָׁפָט עִם
מַלְכָּא דְיִשְׂרָאֵל : וּשְׁאָר פִּתְגָּמֵי
יְהוֹשָׁפָט וּגְבוּרְתֵּיהּ דַּעֲבַד וּדְאַגִּיחַ
קְרָבָא הֲלָא אִינּוּן כְּתִיבִין עַל סְפַר
פִּתְגָּמֵי יוֹמַיָּא לְמַלְכֵי דְבֵית יְהוּדָה :
וּשְׁאָר נַפְקַת בָּרָא דְּאִשְׁתְּאַר בְּיוֹמֵי
אָסָא אֲבוּהִי פַּלֵּי מִן אַרְעָא : וּמַלְכָּא
לֵית בֶּאֱדוֹם מְמַנָּא אֶלָּהֵן אִיסְטַרְטִיגֵי
מַלְכָּא : יְהוֹשָׁפָט עֲבַד סְפִינַת אַפְרִיקָא
לְמֵיזַל לְאוֹפִיר לְאַיְתָאָה דַּהֲבָא וְלָא
אֲזַל אֲרֵי אִיתְּבָרוּ סְפִינָתָא בְּעֶצְיוֹן
גָּבֶר : בְּכֵן אָמַר אֲחַזְיָהוּ בַּר אַחְאָב
לִיהוֹשָׁפָט יְזִלוּן עַבְדַי עִם עַבְדָּךְ
בִּסְפִינָתָא וְלָא אֲבָה יְהוֹשָׁפָט : וּשְׁכִיב
יְהוֹשָׁפָט עִם אֲבָהָתוֹהִי וְאִתְקְבַר עִם
אֲבָהָתוֹהִי בְּקַרְתָּא דְּדָוִד אֲבוּהִי
וּמְלַךְ יְהוֹרָם בְּרֵיהּ תְּחוֹתוֹהִי : אֲחַזְיָה
בַּר אַחְאָב מְלַךְ עַל יִשְׂרָאֵל בְּשָׁמְרוֹן
בשנת

רלב"ג

ויהושפט בן אסא מלך על יהודה בשנת ארבע עד וימלך אמציה בנו תחתיו : עוד העם מזבחים ומקטרים בבמות · ר"ל לשם יי' אך היו חוטאים מפני שכבר נאסרו הבמות אחר הבנות בית המקדש : ויתר הקדש אשר נשאר בימי אסא · הנה שם אך הנה היו זכרים היו מוכנים למשכב אסור לכל הבא וכבר נשארו מהם בימי אסא ובער אותם יהושפט מן הארץ : מלך אין באדום נצב מלך · ר"ל שלא היה עד הנה מלך באדום אבל הנציב שהיו משימים על אדום מלכי בית דוד היה המלך עליהם ומימי דוד היה זה כן כי הוא שם באדום נציבים כמו שקדם ולפי שבימי יהורם בן יהושפט מרדו האדומיים זכר זה בזה המקום כאילו יאמר שעד סוף ימי מלכות יהושפט התמיד זה הענין להיו' כן לא אחר זה : יהושפט עשר אניות תרשיש ללכת אופירה · ידמה שעשר אניות עשה ולזה כתוב עשר וקרי עשה וכבר זכר בספר ד"ה כי מפני שנתחבר בהם עם אחזיהו פרץ ה"ש מעשיו ולזה לא הסכים יהושפט שילכו עוד עבדיו עם עבדי אחזיה : בעיר דוד אביו · אמר זה לפי שהלך בדרכיו : אחזיהו בן אחאב מלך על ישראל בשמרון בשנת שבע עשרה ליהושפט · הנה יפול בזה ספק כי בשנת ד לאחאב זכר שמלך יהושפט ועדין מלך אחאב שמנה עשרה שנה כי עשרים ושנים שנה מלך ועוד מה שנשא' לו מהשנה הרביעית ואיך יתכן עם זה שיאמר כי בשנת שבע עשרה ליהושפט מלך אחזיה : והנה

מנחה קטנה

ויהושפט בן אסא וגו' אחרי אומר כי התחבר יהושפט עם אחאב עם היותו רשע אמר כי פה שלא קנץ עליו ה' על זאת הוא כי לעומת זה רבו טובותיו כי וילך בכל דרך אסא אביו לעשות הישר בעיני ה' שהוא כי לא כלבד בגלוי לעיני בשר כי אם גם בעיני ה' שהוא בסתר במקום שאין אנשים רק עיני ה' או ירצה וילך בדרך אסא אביו בכל מה שהוא הישר בעיני ה' אבל לא במה שחטא בעניני פרטים שע"כ חלה את רגליו וגם בחליו לא דרש את ה' רק ברופאים כדכתיב בד"ה אבל הוא לא עשה ממעשה אביו אלא הישר בעיני ה'. אך ב' דברים בלבד היה שלא העלים א' כי רק הבמות לשם ה' לא סרו ועוד ב' כי וישלם יהושפט עם מלך ישראל והוא ית' של שאר שלמיותיו לא פקד עליו על אלה · הוירצה שיםלנמל זכות על יאשיהו בשתים אלה א' מה שלא סר הבמות הוא מפני עוד העם מזבחי' וגו' והיה זה מעם רב ועצום והיה מתיירא שלא ימרדו בו וילכו אל מלך ישראל ויעבדו ע"ז ע"כ אמר טוב לבחו' הרע במעוטו לבבים לעבוד לשמים בכתבי' גם

כלי יקר

ויהושפט בן אסא מלך כו' יהושפט כו' וילך כו' מהרי"א ז"ל ראוי שתדע שכמו שהיה מלכי בית דוד עיקר מלכי ישראל כך היה ספורם ראשון והעקרי בספר ולכן יתחיל הכתוב תמיד במלכות יהודה ויביא סמוך אליו ענין מלכי ישראל וקורותיהם כפי הסכמת הזמנים ויוחסו ספור מלכי ישראל לזמן מלכי יהודה ומפני זה כאשר השלים הספור בעניני אסא מלך יהודה זכר אחריהם עניני מלכי ישראל עד אחאב שהיה האחרון שמלכו בזמן ואחר שזכר מיתת אחאב חזר לסיפור מלכי יהודה שהם היו השרש והעיקר בסיפור וז"ש ויהושפט בן אסא מלך יהודה וספר ממנו שני דברים האחד שבא למלוכה בן ל"ה שנה ומלך כ"ה שנה והשני שהיה שם אמו עזובת בת שלחי ויורה שהיתה שנולה מיהושפט ושכו' עזובה ושלחה מביתו ולא נטה אחריה ולכן נקרא' כן ע"כ: ולע"דן שלהיות מלכי יהודה כשרים יותר ממלכי ישראל והוא שגרם להם אורך ימי' ושנות חיים ושלום ושנות מלכי ישראל תקלורנה שהרי בימי המלך אסא ע"ה מלכו מישראל ז'מלכים לזה עשה ראש הסיפור לאסא מלך יהודה והתחיל רק ויביא סמוך אליו ענין מלכי ישראל הז' ככז' עד אחאב ולזה עתה גם כן עשה ראש ליהושפט והקדים סיפורו ואחר כך ענין מלכי ישראל לפי שיהושפט האריך ימים שהרי בימי מלכותו כ"ה שנה מלכו מישראל אחאב ואחזיהו ויהורם · ובתחיל' מנה מלכות רחבעם בן שלמה להיותו הוא בתחילת מלכותו מלך כללי על כלל יהודה וישראל כולם אמנם אחרי שמלך ירבעם עושה אותו הכתוב ראש פינה ותולה בו מלכי יהודה לפי שבימי ירבעם מת רחבעם מלך יהודה ואביה בן רחבעם ואסא ולז"א הפ' ובשנת י"ח למלך ירבעם בן נבט מלך אביה על יהודה וכתיב ובשנת עשרים לירבעם כו' מלך אסא הרי בפי' שתולה מלכו' יהודה במלכו' ירבעם מלך ישראל ולדברי מהרי"א ז"ל היה לו לעשות תמיד ראש פינה ממלכי יהודה ולתלות ספורי מלכי יש' במלכות יהודה אלא ודאי כדפרשית עיקר · ושם אמו עזובה כך שמה ואביה שלחי שמו ולמהרי"א ז"ל שדרש שמו' אלו יקשה כפל הענין שבכלל עזובה הם השלוחין · וגם דבר זר שיהיה מלך יש' הכשר בן גרושה ועזובה :

אך הבמות כו' עיין הרלב"ג וכן מהרי"א ז"ל :

וישלם יהושפט כו' ויתר כו' עיין רש"י ז"ל והרד"ק ז"ל ומהרי"א ז"ל וישלם יהושפט כו' ואחרי זה יפרש שהתחתן עמו ולקח בת־של אחאב ליהורם בנו · ואת הקדש ככז"ל לזנות או המיוחד לע"א · ולע"דן קשה למה לא הזכיר ההתחתנות עמו שהוא רע ומר מהשלום כיון שכוונת הכתוב להרד"ק ז"ל לספר בגנותו במה שלא הסיר הבמות והשני במה שהשלים עמו כי אין שלום לרשעים · ונראה שלהיות הש"י בוחר בבית המקדש מקום מיוחד לעבוד בו ליחיד ושלא יזבחו במקום אשר יכשר איש כל הישר בעיניו כדי שלא יזבחו את זבחיהם אשר הם זובחים לשעירים ולגלולים אם כן כיון שלא הסיר את הבמות בזה השלים עם אחאב ומעשיו שאף"י שבמות יהושפט לשם שמים כאמור ושל אחאב לע"א והבדל רב עכ"ז האדם יראה לעינים זו במה וזו במה גם כיה' יראה ללבב זו לשמו וזו לשם ע"א עכ"ז הדבר מכוער ז"ש אך הבמות לא סרו וע"י זה וישלם יהושפט עם מלך ישראל · ובמ"ש ויתר דברי יהושפט וגבורתו אשר עשה ואשר נלחם דמשמע שהם שני ענינים וגבורתו אשר עשה ענין אחד ואשר נלחם ענין זולתו שהרי הוא אומר ואשר נלחם בוא"ו מוסיף על ענין ראשון הו' אלי שכאן נרמז הנס ופלא הנז' בדברי הימים שנעשה לו עם עמון ומואב ע"י הלוים ועזרה ואל זה רמז וגבורתו אשר עשה ואשר נלחם אמר על מלחמות שנלחם הוא בדרך כל הארץ אמנם וגבורתו אשר עשה לא נלחם בה הנה נלחם לו רק הוא התגבר כאחרי בלוים ועלה ובטח בה' כמו שהזכיר בסמוך בס"ד בפסוק יהושפט עשה אניות עיין עליו :

ומלך אין באדום כו' עיין רש"י ז"ל וכן הרד"ק ז"ל וכן הרלב"ג וכן מהרי"א ז"ל : ולע"דן לדקדק דהו"ל ומלך אין נצב באדום והיה מקלר תיבת מלך · ונראה שלהיות שהזכיר היות יהושפט מושלם עם אחאב והוא עון פלילי בהתחברו לרשע כאילו נתן בטחונו בשלומו יהיה לו שלום הגיד הכתוב ואמר ומלך אין באדום ופירש לך הכתוב עצמו ואמר נצב מלך

שדוקא נצב מלך לא נצב בפרהסיא אבל בהחבא כבר נשאו ראש והתייעצו במלפונם להושיב להם וז"ש ומלך אין באדום נצב מלך אך לא נתפרסם הענין אבל בימי יהורם שקלקל מעשיו אז מרדו בפומבי כי בהתחברות לרשעים מחייב פרילת המעשים וכמו שנזכיר בפסוק ויתחתן :

יהושפט עשה אוניות כו' אז אמר כו' עיין רש"י ז"ל וכן הרד"ק ז"ל והוסיף וכן הרלב"ג ז"ל וכן מהרי"א ז"ל והוסיף אניות תרשים בתבנית האניות הנעשית בתרשים כן עשה אלו ולא הגליח ע"כ · ולע"דן לדקדק לשון אז אמר כו' ונראה כי מתחלה עשה יהושפט האוניות עשר ושם בהם אנשיו ועבדיו יחדיו כולם אנשים כשרים רק לפי שנתן חלק למלך ישראל אחזיהו פרץ ה' מעשיו ככז"ל וז"ש יהושפט עשה כו' ולא הלך כו' הכל נזכר בשם יהושפט כי הוא לבדו העושה ולא כתיב שיהושפט ומלך ישראל יחדיו עשו כן ועכ"ז לפי שנתחבר עמו דהיינו להת לו חלק מהזהב אשר יבוא מאופיר לא רצה ה' לחזק ידי עוברי עבירה ונשברו כולם בהשגחה ואחזיהו חשב אולי מקרה הוא לפי שעבדי יהושפט לא היו בקיאי' בדרך אניה בלב ים לכך נשברו לזה אז אמר אחזיהו בן אחאב אל יהושפט ילכו עבדי עם עבדיך באניות כי עבדי יגליחו שהם יודעים בטיב האניות לפי שלא היה מאמין אחזיהו שבהשגחת ה' נשברו לפי שנשתתף עמו ולז"א לו כי כן עלה בדעתו שמקרה הוא ולזה הזכירו הכתוב בלשון בזוי אחזיהו בן אחאב כלומר דבריו אלה כהדיוט ורשע דבר ודמה בזה המאמר אל נור ממנו תולב כי בן אחאב הוא וזהו' אמר אחזיהו בן אחאב ולא כתיב אז אמר מלך ישראל בלשון כבוד כמו שהזכירו בפ' הקודמים ולא אבה יהושפט דהשתא לפי שנתן לו חלק למלך ישראל נשברו ואעפ"י שלא הלכו עבדי מלך ישראל עם עבדי יהושפט באניות בלכתם יחדיו בתוך הספינה עאכ"ו ולא אבה כי הכיר כי מה' יצא הדבר ולזה כתיב נשברה וקרינן נשברו לו' שלא נשברו כולם בבת א' אלא א' אחד נשברה עד תומם וזהו הוכחה גדולה על היות הדבר הזה בהשגחה פרטית :

וישכב יהושפט כו' עיין הרד"ק ז"ל וכן הרלב"ג וכן מהרי"א ז"ל והביא מהנז' בד"ה ממה ששלח בשנת ג' למלכו והלוים בכל ערי יהודה ילמדו את העם · וזכה שם עושרו שהיה פחדו על כל המלכים אשר סביבו · ושבאו עמון ומואב עליו למלחמה וקדש צום וקרא עצרה והלך לבית המקדש להתפלל שם כאשר אמר שע"ה ושיחזקאל בן בניהו כו' היתה עליו יד ה' והבטיח שה' ילחם להם כי לא להם המלחמה ושהודה יהושפט וכל יהודה אפים ארץ והלויים נשאו קול השיר ואמרו הודו לה' כי טוב ויצאו למדבר תקוע ובצאתם עמד יהושפט ואמר שמעוני בית יהוד' ויושבי ירושלם האמינו בה' האמינו בנביאיו כי תצליחו ואחשוב כי בעבור מה שרצה באחאב שלא האמין בנביאים שהרי לא האמין בנבואת מיכה ולא הצליח וזכר שם שהלויים התחילו לשורר בשיר והשם ית' באותו עת נתן מארבים מלאכי צבאות ידודון ידודון והם נלחמו עם מואב ועמון וכאשר באו בני יהודה על המצפה מצאום פגרים מתים ויצא יהושפט ועמו לשלול שלל ולבוז בז ויצובו ירושלם בשמחה ובטוב לבב כי נלחם ה' על אויביהם והנה לא ראה הנבי' לספר התשועה הזאת כאן בספר מלכי' לפי שלא כיון בספוריו הנה להגיד רק מה שיצטר' ממה שנעש' להעניש את הרשעי' במלחמת ראמות גלעד ומלחמת בן הדד שגם גזר השם ית' הפורענות על אחאב · ואמר שיהושפט היה ישר עם ה' ואמר שעשה גבורות רבות לא ראה להזכיר יותר מתעשיו אמנם בספר עזרא שכיון להגדיל עניני מלכי יהודה ספר כל זה בארוכה ע"כ · ואין טעם זה מספיק כי היה ראוי לכתוב דבר נפלא כזה להבדיל בינו ובין אחאב · אלא אפשר לפי שהשלים עמו יהושפט ועם אחזיהו בנו לא רצה לזכור הפרטי' הש"ה של הנס הזה שנעשה ליהושפט שהיה מגדיל אשמתו יותר במה שהתחבר לרשעים ברהותו השגחת הש"י לשלוח מלאכי צבאות ידודון מה לו להתחבר עם אחאב ועם אחזיהו ולזה נרמז בזו באומרו ויתר דברי יהושפט וגבורתו אשר עשה ככז"ל :

אחזיהו בן אחאב וכו' עיין רש"י ז"ל וקרוב לזה הרד"ק ז"ל וכן הרלב"ג ז"ל ומהרי"א ז"ל הביא כדעת המפרשים ז"ל והכריע כדהרלב"ג ז"ל :

בשנת שבע עשרה ליהושפט · יש מתמיהי׳ על המקרא הזה לפי שנ׳ באחאב שמלך עשרים ושתים וביהושפט נאמר שעמד בשנת ארבע לאחאב נמצא שכלו ימי אחאב בשנת תשע עשרה ליהושפ׳ וכאן הוא אומ׳ שמלך אחזיהו בשנת שבע עשרה ליהושפט אך בדקתי ומצאתי בדברי הימים מלכי ישראל שאינו מדקדק במנין שנותיה׳ ואם עמד בסוף שנה מונה אותה לו בתחלתו ואינו מונה אותה לו במקום אחר לכך אני אומר בשנת ארבע לאחאב שאמר בעמידתו של יהושפ׳ לא נימנית עמו שנה ראשונה של אחאב וכן אתה מוצא ברוב׳ וגם שנה שעמד יהושפט לא נמנית בשנת שבע עשרה הללו :

כעד

בִּשְׁנַת שְׁבַע עֶשְׂרֵה לִיהוֹשָׁפָט מֶלֶךְ יְהוּדָה וַיִּמְלֹךְ עַל־יִשְׂרָאֵל שְׁנָתָיִם: וַיַּעַשׂ הָרַע בְּעֵינֵי יְהוָה וַיֵּלֶךְ בְּדֶרֶךְ אָבִיו וּבְדֶרֶךְ אִמּוֹ וּבְדֶרֶךְ יָרָבְעָם בֶּן־נְבָט אֲשֶׁר הֶחֱטִיא אֶת־יִשְׂרָאֵל: וַיַּעֲבֹד אֶת־הַבַּעַל וַיִּשְׁתַּחֲוֶה לוֹ וַיַּכְעֵס אֶת־יְהוָה אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל כְּכֹל אֲשֶׁר־עָשָׂה אָבִיו:

ויפשע

בִּשְׁנַת שְׁבַע עַסְרֵי לִיהוֹשָׁפָט מַלְכָּא שִׁבְטָא דְבֵית יְהוּדָה וּמְלַךְ עַל יִשְׂרָאֵל תַּרְתֵּין שְׁנִין: וַעֲבַד דְבִישׁ קֳדָם יְיָ וַאֲזַל בְּאוֹרַח אֲבוּהִי וּבְאוֹרַח אִמֵּיהּ וּבְאוֹרַח יָרָבְעָם בַּר נְבָט דְחַיֵּיב יַת יִשְׂרָאֵל: וּפְלַח יַת בַּעְלָא וּסְגִיד לֵיהּ וְאַרְגֵיז קֳדָם יְיָ אֱלָהָא דְיִשְׂרָאֵל כְּכָל דַעֲבַד אֲבוּהִי:

ומרדו

רדק

שנתים · לא היו שתי שנים שלמות שהרי הכתוב אומר למטה כי יהורם בן אחאב מלך בשמנה עשרה ליהושפט אלא לפי שלא שלמה לאחזיהו שנה שניה מנה אותה לו ולאחיו ולאביו :

ויפסע

והנה הנרא׳ בעיני שכל השני׳ שספר שמלכו מלכי יש׳ היו לקוחים משנות מלכי דוד כי כאשר ימלך בסוף שנה אחת ממלכי דוד ונראה השנה הנמשכת לה יאמר שכבר מלך שנתים ובהיות הענין כן הנה מה שאמר בשנת ד׳ לאחאב היה בשנת חמש כאשר ימנו השנים לפי שנות מלכי דוד אשר לפי המנין הבא כאשר בו שמלך עשרים ושתים שנה שהרי בשנת שלשים ושמנה לאסא התחיל למלוך ונחשבה לו שנה מה שנשאר מהשנה ההיא ומלך אסא אחר השנה ההיא שלש שנים שהרי מ׳ ואחת שנה מלך ובהיות הענין כן הנה עברו ד׳ למלכות אחאב למנין השנים שאמר שמלך עשרים ושתים שנה והתחילה השנה החמשית וידוע שכבר עבר שמנה המעט כשמלך יהושפט כי לא מלך תכף ברגע שמת אביו ואחר זה לא נשלמו י״ו שנה שלימות ליהושפט כשנשלם אחאב מעט בשנת הס״ב אך על כל פנים היתה נכנסת השנה השמנה עשרה כשנמנה ממיתת אסא · ואפשר שנאמר והוא היותר נכון כי הרצון באמרו בשנת ד׳ לאחאב שכבר עברו ארבע שנים לאחאב וכזה מצאנו שאמר בשנת אחת עשרה ליהורם בן אחאב והרצון בו שכב׳ עברו לו אחת עשרה שנה ולזה אמר במקום אחר תמורת זה בשנת שתים עשר׳ ליהורם וכן מה שאמר בשנת שבע עשרה ליהושפט ר״ל שכבר עברו לו שבע עשרה שנה וכן מה שאמ׳ שיהורם בן אחאב מלך בשנת שמנה עשר׳ שנה ליהושפט ר״ל שכב׳ עברו שמנה עשרה שנה והיה בשנת תשע עשרה · ובדרך אמו · היא איזבל כי בן איזבל היה :

ויפשע

מנחה קטנה

גם כמה שהשלים עם מלך ישראל היה לבד ליושב בשלו׳ כמו שעשה ג״כ עם מלכי האומות שכוונת השלום נלגד לבלתי תשחת הארץ מפני המלחמה ומה גם העיקר כדי שישבו בשלום ויכלו לעבוד ה׳ בלי מניעת מלחמה ולעסוק בתורה כי גדול הי׳ עוסקי התורה בעיני יהושפט עד שאמרו עליו ואת יראי ה׳ יכבד זה יהושפט מלך יהודה כשהיה רואה תלמיד חכם היה עומד מכסאו ומחבקו ומנשקו וקראו רבי ומרי ע״כ אין להאשימו על זה כי לשם שמים כוונתו · וגם קדש היה בארץ לע״ז וביערו מן הארץ ונשכר זאת אין מלך באדום ביחיו על כי כשיפקד אלם עם ה׳ אין לעמו שליסם כמבם כמה״ז כי כשזה קם זה נופל וע״כ גם פקד עליו ה׳ על התחברו לרשע · והיה זה הענש במעונו לבד כי אין בעל הרחמים פוגע בנפשות תחילה וראה וקבל מוסר והוא כי יהושפט עשה אניות תרשיש ללכת אופירה לזהב ולא הלך על כי כבר בראשונה נשברו לו אניות בעציון גבר בלכתם תרשישה ולזה לא הלך שאם נשברו הראשונות לא יתחייב לאשר שבניות לו״א תדע למה כי אז אמר אחזיה ברשע בן אחאב עבדי ילכו עם עבדיך באניות ראשונות שע״כ בהתחברו אליו נשברו ע״כ ולא אבה יהושפט בשניה · כי ראה וקבל מוסר · ואף״שב אחזיה בן אחאב עבר ונענש ולא למד מוסר ועמד במרדו רק בדרך אביו ואמו בעת שלמדו אבותיו או אמר בדרך אביו תלה הקלקלה במקולקלים וע״כ הזכיר ג״כ ובדרך ירבעם בן נבט אשר החטיא את ישראל בזה הדבר הטוב לירבעם שחטא והחטיא את ישראל אבל חילוק יש בניהם עבד אחר כי ירבעם מפני בידאב עשה והוא עשה להכעיס וז״ש ויכעס את ה׳ דאמו דלא ידעינן מי שהולך בדרך אחאב ואשתו ובדרך ירבעם שהוא מכעס את ה׳ אלא להורות שלהכעיס עשה ידע את קונו ומכוין למרוד בו שהרי ידע וראה מעשה ה׳ כי נורא הוא בהורדת אש מן השמים ע״י אלי׳ וגם ראה שנתקיימה סיפור במקום שלקקו הכלבים דם נבות שלקקו דם אחאב ושאר דברים נפלאים הנעשים בימי אחאב אביו ומה גם אשר נאמרו על העתיד על בית אחאב והיה לו לשים על לבו כל זה ושב ורפא לו · כי ראה ע״י שנכנע אחאב מלפני ה׳ שכנעה מה נאמר לו לא אביא הרעה בימיו כ״ש אם היה אחזיה שב שהיה יכול לבטל או לעכב הפרענות · גם ידוע שפוקד עון אבות על בנים כשאוחזין מעשה אבותיהם בידיהם וע״כ נענש אחזיה וביתו על מעשה ביתו אחאב וז״ש וילך בדרך אביו ובדרך אמו שאחז בידיו מעשה אבותיו ע״כ נענש גם על מעשה אבותיו ולא למד ממעשה יהושפט מלך ישראל שעליו נאמר זכר צדיק לברכה :

כלי יקר

ויעש הרע בעיני ה׳ כו׳ ויעבוד כו׳ עיין הרלב״ג ז״ל וכן מהרי״א ז״ל · ולע״ד ויעש הרע בעיני ה׳ ולא היה מכר ונכנע על זה כאביו יען כי יהלוך הלך בדרך אביו ובדרך אמו ולא עזב מוסר אביו ותורת אמו והיה דרך אביו הבעל ודרך אמו האשרה כמו שזכרתי למעלה וז״ש ויעבוד את הבעל כו׳ ובדרך ירבעם העגלים :

ויפשע

עד פה הגיע מה שראינו לכתוב בזה ומה׳ נבקש עזר לגמור כאשר עם לבנו

מנחה קטנה

ויפשע מואב וגומ' • תלה הפשיעה במיתת אחאב ולא במיתת יהושפט להורות שחטאת בבי אחאב גרמו זה כמ"ש לעיל. אבל זמן שיושבו ישראל מעשיהם אין פלשים לשאו בעליות • אתם הולכים לדרוש ירצה שקצף השם ג"כ על השלוחי' שאם שאלח אתכם המלך לדרוש בבעל זבוב א"כ היה לכם לדרוש באלהים כי אין לך חילול ה"ש גדול מזה שאתם מניחים אלהי ישראל והולכים לדרוש בע"ז כי בזה הם מיקרים שם ע"ז שאומרים האומות יודעי' אלו שאין ממש באלהיהם ע"כ הם באים לדרוש בע"ז שלהם וע"כ חזרו השלוחים וקבלו מוסר ועשו כדבר אליהו ולא הלכו לדרוש בזבוב והשלוחי' כששבו לא רצו לתלות הכשל במצא' ע"י תוכחת אליהו כי אם במלך השולח אותם ע"כ שינו בלשונם ואמרו אתה שלח לדרוש וגו': לכן המטה וגו' רצו לתלות טעם מיתתו בזה כדי שישוב מעונותיו ויתחרט על העבר וע"כ אמרו כי מות תמות מיתה כפולה בעה"ז ובעה"ב כדי שירגיש בטובו יכול לתקן גם שניהם: מה משפט האיש וגו' כי השלוחים התנגלו עצמם בטובם ולא עשו מצות המלך כיון שאליהו הגיד להם את הדרך אשר רצו לילך בה וע"כ האמינו לדבריו כי נביא אמת הוא ע"כ אמר להם אחזיה אולי הוא א' מאנשיכו ושמע אשר נויתי לכם וע"כ ידע מה בדעתכם ללכת לבעל זבוב וא"כ אין שמעת' בקולו לשוב משליחותו • וגם השיבו איש בעל שער והכרנו שאינו מרואי פני המלך או מאנשינו אלא מנביאים:

רד"ק

ויפשע מואב • לפי שהיה עובד אחאב כמו שאמ' למטה והשיב למלך ישראל מאה אלף כרים וכיון שמת אחאב פשע בבנו: בעד השבכה • השבכה היתה בעליה והיא ארובה ואורגי' אותה בעצים שתי וערב ומניחו' נקבים להאיר בבי' התחתון ומפני זה נקראת שבכה שהיא עשויה מעשה שבכה שהיא הרשת: ויחל • מן חלה על משקל ויעל מן עלה ונקמצה הי"וד מפני ההפסק: מה משפט האיש • מה תארו ותרגומו מה נימוסא דגברא וגו' כי אלישע לא היה אז עמו כי פעמים היה מניחו באחת המקומות והיה הולך יחידי על ההרים להתבודד בנבואה:

אליהו

רש"י

בעד השבכה • אומר אני גר"אלה בלע"ז שרגילים לאורגו שתי וערב בנסרי' ארוכי' וקצרים שקורין קנטי"ילי בלע"ז ועושין נקבים נקבים כעין שבכה וקרוי פר"וני בלע"ז ואפי' שמעתי שבכה ווי"ן בלע"ז ובלשון אשכנז וי"נדל איפט"יין כמו שפירשתי ובלולים יעלו: ויחל • לשון חולי:

וימלוך

ספר שני

ויפשע

מואב בישראל אחרי מות אחאב: ויפל אחזיה בעד השבכה בעליתו אשר בשמרון ויחל וישלח מלאכים ויאמר אלהם לכו דרשו בבעל זבוב אלהי עקרון אם אחיה מחלי זה: ומלאך יהוה דבר אל אליה התשבי קום עלה לקראת מלאכי מלך שמרון ודבר אלהם המבלי אין אלהים בישראל אתם הלכים לדרש בבעל זבוב אלהי עקרון: ולכן כה אמר יהוה המטה אשר עלית שם לא תרד ממנה כי מות תמות וילך אליה:
ה וישבו המלאכים אליו ויאמר אליהם מה זה שבתם: ויאמרו אליו איש עלה לקראתנו ויאמר אלינו לכו שובו אל המלך אשר שלח אתכם ודברתם אליו כה אמר יהוה המבלי אין אלהים בישראל אתה שלח לדרש בבעל זבוב אלהי עקרון לכן המטה אשר עלית שם לא תרד ממנה כי מות תמות: וידבר אליהם מה משפט האיש אשר עלה לקראתכם

ומרדו מואבאי בישראל בתר דמית אחאב: ונפל אחזיה מן סריגתא בעיליתיה די בשמרון ואתמרע ושלח אזגדין ואמר להון איזילו תבעו בבעל זבוב טעות עקרון אם איחי מפרעי דין: ומלאכא דיי מליל עם אליהו דמן תושב קום סק לקדמות איזגדי מלכא דשמרון ומליל עמהון הלא אלהא קיים דשכינתיה שריא בישראל אתון אזלין למתבע בבעל זבוב טעות עקרון: ובכן כדנן אמר יי ערסא דסליקתא תמן לא תיחות מינה ארי ממת תמות ואזל אליה: ותבו איזגדיא לותיה ואמר להון מא דין תבתון: ואמרו ליה גברא סליק לקדמותנא ואמר לנא איזילו תובו לות מלכא דשלח יתכון ותמללון עימיה כדנן אמר יי הלא אלהא קיים דשכינתיה שריא בישראל את שלח למיתבע בבעל זבוב טעות עקרון בכן ערסא דסליקתא תמן לא תיחות מינה ארי ממת תמות: ומליל עימהון מא נימוסא דגברא דסליק לקדמותכון

ודבר י"א בקריא' וסימ' ועתה קום צא ודבר • ומלאך יי' דבר אל אליה • ויהי המה הולכים • אז תקרא ויי' יענה • אם תשיב משבת רגליך • אין קורא בצדק • ועתה יען עשותכם • מן שלש עשרה שנה ליאשיהו בן אמון • הוקם את דברי יהונדב • ודבר אלהם דריש פסו' • ועל הר סיני ירדת : ולכן ד' בקריאה ופי' ולכן נשבעתי לבית עלי • הנה יי' מעלה • המטה אשר עלית בה • יחכה יי' לחננכם ב' בו • וסימ' בלשון ארמי עלי פלך לערסא ומחכי רחמין:

כלי יקר

ויפשע מואב כו' הרד"ק ז"ל לפי שהיה עובד אחאב כמ"ש למטה והשיב למלך ישראל מאה אלף כרים וכיון שמת אחאב פשע בבנו ע"כ והרלב"ג ז"ל ספר הכתוב שיותר רעות היו פעולות אחזיה מפעולות אחאב • ולזה כיון שהוא הרבה לפשוע מאביו לזה פשע מואב בו ולא נתנו המס שהיו רגילים לתת למלך ישראל ע"כ וכן מהרי"א ז"ל :

ולע"רן לדקדק למה תלה הפשיעה שפשע בישראל ולא אמר ויפשע במלך ישראל • ונראה שכוונת הכתוב להודיע שלא מרד במלך זה לבדו כי אם גם ביהורם אחיו והמלכים הבאי' אחריו נשאר בפשעו • או אמר בי"ש' לכלול גם את יהודה שפשע בכלל ישראל שהרי מלך יהודה ומלך ישראל יחדיו באו למלחמה ולא נכנע אליהם עד הקריב את בנו הבכור כמו שיבא ונשאר בפשעו :

ויפול אחזיהו בעד השבכה כו' רש"י ז"ל השבכה או' אני גר"אלה בלעז שרגילים לאורגו שתי וערב בנסרים ארוכים וקצרי' שקורין קנטי"ילי בלעז ועשויים נקבים נקבים כעין שבכה פרדונ"י בלעז ואפי' שמעתי שבכה ווי"ן בלעז ובל' אשכנז וי"נדל איפט"יין כמו שפי' ובלולין יעלו • ויחל לשון חולי ע"כ • והרד"ק ז"ל בעד השבכה הוא מעשה רשת עשוי על הארובה שיכנס האור דרך הנקבים אשר בשבכה בבית אשר תחת העליה עד כאן • וכן הרלב"ג ויחל לשון חולי כמו ויעל מן עלה ונקמצה הי"וד מפני ההפסק ע"כ • וכן מהרי"א ז"ל ושמעתי מפי קדוש החכם השלם המקובל האלהי כמהר"ר משה קורדוביר"ו ז"ל ששמע מפי ישמעאלים ערלמי"ם שמפחד הגזרות עשו כל דברי חז"ל כשירים והיה עיר אחת מיוחדת על בעל זבוב זה שהוא ממש זבוב והיה זה כי בת פרעה אשת שלמה ברצותה לעשות עבודת אלילים שלה מאת שלמה לאמר תן לע"א שלי איזה דבר והיה זבוב א' על כבוש שלמה ודרך לעג א"ל תקחי זה הזבוב והרשע' הזאת לקחתו ויסדה עליו ע"א על שמו והוא בעל זבוב אלהי עקרון הנז' בכאן עד כאן תורף דבריו ז"ל • ומכאן היה בזהר שלא לתת מסעודת מצוה שהרי בהיותו הזבוב להיותו של שלמה נעשה יסוד מוסד לטומאה ע"א אלהי עקרון • ולע"דן לדקדק לשון דרשו בבעל זבוב דהי"לל דרשו מבעל זבוב • ונראה כי היו דורשים אל הכח שעליון יהיה אמצעי בין השוא וכין הסיבה הראשונה יתברך וית' וז"ש דרשו בבעל זבוב באמצעותו אבל אין דרישה ממנו ע"ד מה שפירש הרפ"ע ז"ל הלא עם אלהיו ידרוש הוא בכח העליון ובעד החיים והם הכחות העליונים מכבדים אל המתים והם הותם התמונות התחתונות אבל אין הדרישה אל המתים דהיינו התחתונים כי עם אל אלהיו ידרוש :

ומלאך ה' דבר כו' ולכן כו' מהרי"א ז"ל מלאך ה' דבר אל אליה דרך נבואה ולכן כה אמר ה' אעפ"י שאין אתם שולים את פי ה' אנכי או' בשמו כה אמר ה' המטה אשר כו' ע"כ :

ולע"רן לדקדק או' המבלי אין אלהים בי"ש' דהי"לל האין אלהים כו' ואפשר לומר אלהים זה ל' חול ואלהים אחרים ור"ל הלא רצית לשאל את פי ה' להיותו אמת ואפשר לשוטע אחרי השקר ולדרוש את מי שאינו אלהים והלא כמה וכמה יש בישראל כיוצא בבעל זבוב אלהי עקרון שאינו אלוה וגם בישראל יש ויש מיני ע"א שאין אלהים ז"ש המבלי אין אלהים והלא לא חסרו מיני מינים שאין אלהים והיה לך לדרוש גם מאלילים אשר בי"ש' אשר אינם אלהים כי מספר עריהם היו ולז"א ולכן כה אמר ה' ר"ל אני ה' ואעפ"י שאין דעתך לדרוש אלהים אמת עכ"ז אני ה' אומר לך ונבואה אמיתית המטה אשר עלית לא תרד ממנה ופשוטו של מקרא אלהים כפשוטו לשון קודש וכן תרגם יונתן • ולע"דן שהכוונה הנה כמה מעשים נעשו מורים על שאין אלהים בישראל [illegible]

רלב"ג

ויפשע מואב בישראל אחרי מות אחאב • ספר זה להעיר שיותר רעות היו פעולות אחזיה מפעולות אחאב כי אחאב שב קצת מרוע מעשיו אבל זה היה מחזיק בכל אותן הפעלו' הרעו' שעשו אביו ואמו וכאילו היה זה סבה שפשע מואב בישראל ולא נתנו למלך ישר' המס שהיו נותנין לו מקודם: בעד השבכה • הוא מעשה רשת עשוי על הארוב' שיכנס האור דרך הנקבי' אשר בשבכה בבית אשר תחת העלייה : וילך אליה • ר"ל שהב' הלך לקראת מלאכי מלך שומרו' ואמ' להם מה שצוהו הש"י : מה משפט האיש • ר"ל מה מנהג האיש וכן וכה משפטו כל הימים •

וישלח

כלי יקר

המצריים עם העברים א"כ כבר אין דברים מחייבים שאפי' כמות במצרים לא יהיו לנו קברים א"כ למה לקחתנו למות במדבר • ואמר המטה אשר עלית מעצמך לא תרד ממנה אבל יורידוך כי מות תמות והמת לא ירד אבל יורידוהו • וילך אליהו הרלב"ג שהלך בשליחות לקראת מלאכי מלך שומרון :

וישובו המלאכים ויאמרו כו' מהרי"א ז"ל מלאכי מלך שומרון האמינו לדבר ה' ושבו אל המלך ויגידו לו דברי אליהו •

ולע"רן לדקדק איך ישובו אחור ודבר המלך אין להשיב אחור והוא שלחם אל בעל זבוב • ועוד צריך לדקדק שאליהו ע"ה אמר להם ולכן כה אמ' ה' המטה אשר עלית אתכם בתחילת דברו אליהם המבלי אין אלהים כו' לא בא דבר כה אמר ה' אלא • ודבר אליהם המבלי אין אלהים כו' כאילו הדבור הזה מסיקול הדעת של אליהו ולא היה כי אם פרטי אליהם לא שיאמרו כן אל המלך המבלי אין אלהים וכאן אמרו ודברת' אליו כה אמר ה' המבלי אין אלהים כו' מה זה ועל מה זה השינויים •

ונראה כי המלאכים האלה ידעו והבינו שמה שנא' להם לכן המטה אשר עלית לא תרד ממנה אינו דרך הודעה אבל הוא דרך עונש השליחות לשאול בבעל זבוב האחיה מחולי זה שאילו לא שלח לא היה מת אבל היה מתרפא ולזה ראו המלאכים הנבונים כיר נאמן לשולחיו כצינת שלג ביום קציר לשוב ולבטל ההליכה כי נקל זאת בעיני ה' לבטל הגזירה הזאת אם ישוב המלך וניחם אל האלהים בראותו כי עלה מות בחלוניו בא בארמנותיו ולזה כתיב וישובו המלאכים אליו ולזה הקשה אליהו ויאמר אליהם מה זה שבתם מה זה הדבר המחייב אתכם ששבתם באשר דבר מלך שלטון לא היה לכם לשוב עד שיתקיים הדבר ויאמרו אליו איש עלה לקראתינו ואף על פי שלא היה יודע מהליכתנו כי דבר סתר לך אליהו עכ"ז ידע את אשר בלבבינו ויאמר אלינו לכו שובו אל המלך אשר שלח אתכם ודברתם אליו כה אמר ה' המבלי אין אלהים בישראל שינו מפני הסכנה להרכיב הכל שכה אמר ה' ושהיה הדבר אליו לכן המטה אשר עלית מות תמות שבלשון הזאת מהיות כה אמר ה' לתוכחת על השליחות א"כ או' אח"כ לכן המטה אשר עלית שם לא תרד הוא מעונש השליחות ולזה אפשר שלא תהיה הגזירה אלא בהגמר השליחות אמנם בשובנו יתוקן ולא עוד אלא אפי' תהיה כבר נגזרה הגזרה אפשר לתקן בתשובה ולזה שבו וזו היא תשובתם תשובה נצחית למ"ש למה זה שבתם • והנה היה רצון המלך שיבא אליהו האם היה זה הענין הודעה אליו שימות מכובד הנפילה מחייבת לו המיתה או אם היה דרך עונש על השליחות אשר שלח לדרוש בבעל זבוב • ובודאי מות יבאישוהו ולזה שלח שרי החמשים כולם ובשבא אליהו ע"ה הודיעו הנבת הנבואה שהיתה המיתה עונש השליחות אולי ישוב אל האלהים ושב ורפא לו וז"ש כה אמר ה' יען אשר שלחת כו' הודיעו שהשליחות היא סיבת לכן המטה אשר עלית שם לא תרד ועכ"ז לא שב בתשובה ולזה וימת כדבר ה' אשר דבר ביד אליהו להודיע שלא מת מכובד החולי הוא המחייב כן מלד עצמו כי אילו לא שלח בלי ספק שלא היה מת אבל מת כדבר ה' אשר דבר ביד אליהו יען אשר שלחת :

וידבר אליהם מה משפט וכו' ויאמרו וכו' [illegible]

ר"ל ששלח לאליהו לכבודו לקרוא לו שר גדול שהיו חמשי' איש ... איש האלהים המלך דבר רדה ... ולזה אמרו לו שיבא במצות המלך ... לא ישכים ללכת ... המלך ...

אליהו התשבי · כי יודע היה כי מנהגו לאזור אזו' עור ... לא היו מכירים אותו מלאכי מלך ישראל ... ובשמרון ... כי אלו הכנסי' ששלח מלך ישר' ... אליהו רגיל שם ... לאליהו שלא היה בשמרון ...

לִקְרַאתְכֶם וַיְדַבֵּר אֲלֵיכֶם אֶת־
הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה׃ וַיֹּאמְרוּ אֵלָיו אִישׁ
בַּעַל שֵׂעָר וְאֵזוֹר עוֹר אָזוּר בְּמָתְנָיו
וַיֹּאמַר אֵלִיָּה הַתִּשְׁבִּי הוּא׃ וַיִּשְׁלַח
אֵלָיו שַׂר חֲמִשִּׁים וַחֲמִשָּׁיו וַיַּעַל אֵלָיו
וְהִנֵּה יֹשֵׁב עַל־רֹאשׁ הָהָר וַיְדַבֵּר
אֵלָיו אִישׁ הָאֱלֹהִים הַמֶּלֶךְ דִּבֶּר רֵדָה׃
וַיַּעֲנֶה אֵלִיָּהוּ וַיְדַבֵּר אֶל־שַׂר
הַחֲמִשִּׁים וְאִם־אִישׁ אֱלֹהִים אָנִי
תֵּרֶד אֵשׁ מִן־הַשָּׁמַיִם וְתֹאכַל אֹתְךָ
וְאֶת־חֲמִשֶּׁיךָ וַתֵּרֶד אֵשׁ מִן־הַשָּׁמַיִם
וַתֹּאכַל אֹתוֹ וְאֶת־חֲמִשָּׁיו׃ וַיָּשָׁב
וַיִּשְׁלַח אֵלָיו שַׂר־חֲמִשִּׁים אַחֵר
וַחֲמִשָּׁיו וַיַּעַן וַיְדַבֵּר אֵלָיו אִישׁ
הָאֱלֹהִים כֹּה־אָמַר הַמֶּלֶךְ מְהֵרָה רֵדָה׃
וַיַּעַן אֵלִיָּה וַיְדַבֵּר אֲלֵיהֶם אִם־אִישׁ
הָאֱלֹהִים אָנִי תֵּרֶד אֵשׁ מִן־הַשָּׁמַיִם
וְתֹאכַל אֹתְךָ וְאֶת־חֲמִשֶּׁיךָ וַתֵּרֶד אֵשׁ־
אֱלֹהִים מִן־הַשָּׁמַיִם וַתֹּאכַל אֹתוֹ
וְאֶת־חֲמִשָּׁיו׃ וַיָּשָׁב וַיִּשְׁלַח שַׂר־
הַחֲמִשִּׁים שְׁלִשִׁים וַחֲמִשָּׁיו וַיַּעַל וַיָּבֹא
שַׂר־הַחֲמִשִּׁים הַשְּׁלִישִׁי וַיִּכְרַע עַל־
בִּרְכָּיו לְנֶגֶד אֵלִיָּהוּ וַיִּתְחַנֵּן אֵלָיו
וַיְדַבֵּר אֵלָיו אִישׁ הָאֱלֹהִים תִּיקַר־נָא
נַפְשִׁי וְנֶפֶשׁ עֲבָדֶיךָ אֵלֶּה חֲמִשִּׁים
בְּעֵינֶיךָ׃ הִנֵּה יָרְדָה אֵשׁ מִן־הַשָּׁמַיִם
וַתֹּאכַל אֶת־שְׁנֵי שָׂרֵי הַחֲמִשִּׁים
הָרִאשֹׁנִים וְאֶת־חֲמִשֵּׁיהֶם וְעַתָּה
תִּיקַר נַפְשִׁי בְּעֵינֶיךָ׃

וידבר

לְקַדְמוּתְכוֹן וּמַלֵּיל עִמְּכוֹן יָת פִּתְגָּמַיָּא
הָאִלֵּין׃ וַאֲמָרוּ לֵיהּ גְּבַר בְּעֵיל סַעְרָן
וְזַרְזָא דְמַשְׁכָא אֲסִיר בְּחַרְצֵיהּ וַאֲמַר
אֵלִיָּה דְּמִן תּוֹשָׁב הוּא׃ וּשְׁלַח לְוָתֵיהּ
רַב חַמְשִׁין וְחַמְשִׁין דְּעִמֵּיהּ וּסְלִיק
לְוָתֵיהּ וְהוּא יָתֵיב עַל רֵישׁ טוּרָא
וּמַלֵּיל עִמֵּיהּ נְבִיָּא דַּיְיָ מַלְכָּא מַלֵּיל
חוּת׃ וַאֲתֵיב אֵלִיָּה וּמַלֵּיל עִם רַב
חַמְשִׁין אִם נְבִיָּא דַּיְיָ אֲנָא תֵּחוֹת
אֶשָּׁתָא מִן שְׁמַיָּא וְתֵיכוֹל יָתָךְ וְיָת
חַמְשִׁין דְּעִמָּךְ וּנְחָתַת אֶשָּׁתָא מִן
שְׁמַיָּא וַאֲכַלַת יָתֵיהּ וְיָת חַמְשִׁין
דְּעִמֵּיהּ׃ וְתָב וּשְׁלַח לְוָתֵיהּ רַב חַמְשִׁין
אוֹחֲרָנִין וְחַמְשִׁין דְּעִימֵּיהּ וַאֲתֵב
וּמַלֵּיל עִמֵּיהּ נְבִיָּא דַּיְיָ כִּדְנַן אֲמַר
מַלְכָּא אוֹחִי חוּת׃ וַאֲתֵיב אֵלִיָּהוּ
וּמַלֵּיל עִמְּהוֹן אִם נְבִיָּא דַּיְיָ אֲנָא תֵּחוֹת
אֶשָּׁתָא מִן שְׁמַיָּא וְתֵיכוֹל יָתָךְ וְיָת
חַמְשִׁין דְּעִמָּךְ וּנְחָתַת אֶשָּׁתָא מִן
שְׁמַיָּא וַאֲכַלַת יָתֵיהּ וְיָת חַמְשִׁין
דְּעִמֵּיהּ׃ וְתָב וּשְׁלַח רַב חַמְשִׁין
תְּלִיתָאִין וְחַמְשִׁין דְּעִימֵּיהּ וּסְלִיק
וַאֲתָא רַב חַמְשִׁין תְּלִיתָאִין וּכְרַע עַל
בִּירְכוֹהִי לָקֳבֵל אֵלִיָּהוּ וּבְעָא מִן
קֳדָמוֹהִי וּמַלֵּיל עִמֵּיהּ נְבִיָּא דַּיְיָ תֵּיקַר
כְּעַן נַפְשִׁי וְנַפְשָׁא דְעַבְדָּךְ אִלֵּין
חַמְשִׁין בְּעֵינָךְ׃ הָא נְחָתַת אֶשָּׁתָא מִן
שְׁמַיָּא וַאֲכַלַת יָת תְּרֵין רַבָּנֵי חַמְשִׁין
קַדְמָאִין וְיָת חַמְשִׁין דְּעִמְּהוֹן וּכְעַן
תֵּיקַר נַפְשִׁי בְּעֵינָךְ׃　　ומליל

על ראש ההר ה' דסמיכי וסימ' והיה נכון לבקר · ויעבר דוד העבר : וישלח אליו שר חמשים · אלף אחד מפני גערת אחד · זאת תורת הבית על ראש ההר : ואם איש ג' בקריאה וסימ' ואם איש עני הוא · ואם איש אלהים אני · ואם איש שפתים יצדק · אנ"ך : החמשים ח' בקריא' וסימ' נמסר בסדר קרח : אליה ה' וסימ' ומלאך יי' דבר ובתריה ולכן כה אמר יי' המטה · ואזור עור אזור · ויען אליה וידבר אלהם · הנה אנכי שולח · וחד ויערשיה ואליה · וכל עזרא דכוו' :

רד"ק

וירד אותו · פירו' עמו וכן וירד אתו אל המלך ירד עמו והלך אל המלך כי השר עלה אל קצה ההר ואליהו היה בראש ההר : אל תירא מפניו · כי מתירא היה שיוליכנו למלך והיה ירא מן המלך מפני שהתנבא עליו רע שימות או היה ירא מפני איזבל אמו : בשנת שתי ליהורם בן יהושפט · היאך היה זה והלא אמר למטה כי מלך בשנת י"ח ליהושפט ויהושפט הלך עמו למלחמת מואב והנה היה מלך בימי יהושפט שבע שנים כי יהושפט מלך כ"ה שנים אלא שיהושפט המליך את יהורם בנו בחיין מפני מחלוקת אחיו כמו שאומר בדברי הימים ואת הממלכה נתן ליהורם כי הוא הבכור מה היה צריך לומר זה ידוע הוא כי המלוכה היא לבכור אלא שנראה כי היה מחלוק' בין בניו לפיכך נתן לו המלוכ' בחיין ומלך בחיי אביו שבע שנים ובשנת שתים למלכות יהורם זו שמלך בחיי אביו מלך יהורם בן אחאב על ישראל : כי לא היה לו בן · לא היה לאחזיהו בן לפיכך מלך יהורם אחיו תחתיו ובסדר עולם בשנת שתי' ליהורם בן יהושפט אפשר לומר כן והלא הוא מלך משנת שמנה עשרה ליהושפט אלא לענין שנא' ויזעק יהושפט ויי' עזרו ויסירם אלהים ממנו ראוי היה יהושפט ליהרג באותה שעה לפי שהיה עוזר לרשע ובשכר שזעק תלה לו האל ז' שני' ועלו לבנו ועוד נכתבנו : בסערה · בקמץ חטף הסמ"ך אמר בסערה ולא אמר כן למטה אלא רכב אש וסוסי אש רוח סערה היה עמהם כמו שאמר ויעל אליהו בסערה אלא הנראה לאלישע אמר רכב אש וסוסי אש אבל הרוח איננה נראית ורוח הסערה העלתה אותו מן הארץ אל האויר כמו שמעלה הדברים הקלים כן העלתה אותו ברצון האל עד גלגל האש ושם נשרפו בגדיו זולתי האדרת וכלה בשרו ועצמו והרוח שבה אל האלהים אשר נתנה ומה שנראה רכב אש וסוסי אש לאלישע להודיע בו כי בהעלותו עלה מישראל רכבו ופרשיו כמו שאמ' אלישע אבי אבי רכב ישר' ופרשיו ודעת אבותינו גם חכמינו כי הכניסו האל בגן עדן עם גופו כמו שהי' אדם הראשון קודם שחטא וכן הפנים חנוך שם · ובדרש כי עשרה הם שנכנסו חיים לגן עדן :

רש"י

וימלוך יהורם תחתיו · אחיו היה : בשנת שתי' ליהורם בן יהושפט · איתם שנים ... והלא מלך בשנ' תשע עשרה ליהושפט שהרי אחזיה מלך בשנ' עשרה ומלך שנתים ובסמוך נמי כתב בשנ' שמונה עשר' ליהושפט מלך יהורם ויהושפט מלך עשרים וחמש שנים קודם שמלך יהורם בנו אלא ראוי היה יהושפט ליהרג ברמו' גלעד ובשכר שזועק תלה לו שבע שנים ומאותה שעה הוא מונה לבנו : בסערה ברוח סער' :

סב

תרגום

ומליל מלאכא דיי עם אליהו חות עמיה לא תידחל מן קדמוהי וקם ונחת עמיה לות מלכא : ומליל עמיה כדנן אמר יי חלף דשלחתא איזגדיא למישאל בבעל זבוב טעות עקרון הלא אלהא קיים דשכינתיה שריא בישראל למישאל בפתגמיה בכן ערסא דסליקתא תמן לא תיחות מיניה ארי מימת תמות : ומית כפיתגמא דיי דמליל אליהו ומלך יהורם תחותוהי בשנת תרתין ליהורם בר יהושפט מלכא דבית יהודה ארילא הוה ליה בר : ושאר פתגמי אחזיה דעבד הלא אינון כתיבין על ספר פתגמי יומיא למלכא דישראל : והוה באסקות יית אליהו בעלעולא לציצת שמיא ואזל

מקרא

טו וידבר מלאך יהוה אל אליהו רד
אותו אל תירא מפניו ויקם וירד | ל"ד מל'
אותו אל המלך : וידבר אליו כה | כ"ד מל'
אמר יהוה יען אשר שלחת מלאכים
לדרש בבעל זבוב אלהי עקרון
המבלי אין אלהים בישראל לדרש | ד' ג' בענין אין קרי'
בדברו לכן המטה אשר עלית שם
לא תרד ממנה כי מות תמות :
וימת כדבר יהוה אשר דבר אליהו
וימלך יהורם תחתיו
בשנת שתים ליהורם בן יהושפט | ב' ומל' כי הוא הבכור
מלך יהודה כי לא היה לו בן : ויתר
דברי אחזיהו אשר עשה הלוא המה | י"ז מל' בסיפ' ד'
כתובים על ספר דברי הימים
למלכי ישראל :

ב

א ויהי בהעלות | ג'
יהוה את אליהו בסערה השמים | ב' מתי' כמ"ד ובענין
וילך

המבלי ד' וסימ' נמסר בסדר בשלח : בהעלת ג' וסי' ויהי בהעלות יי' את אליהו · בהעלות העולה והחלבים · בתתי אתך עיר נחרבת :

רלב"ג

בשנת שתי' ליהור' בן יהושפט מלך יהודה · יש בכאן ספק חזק והו שלא יתכן פירוש · אחזיהו מל' שנת שתי' ליהורם בן יהושפט וזה שכב' מלך בשנת שבע עשר' ליהושפט ולא מלך כי אם שתים שני' כמו שקדם וכבר מלך יהושפט עשרים וחמש שנה ולזה לא יתכן שנא' שהתחיל למלוך יהורם בן אחאב בשנת שתים ליהור' בן יהושפ' ואם אמרנו שכבר התחיל למלו' יהור' בן יהושפ' בחיי אביו מעט מות אחאב הנה לא יתכן מה שאמר ואת הממלכ' נתן ליהורם כי הוא הבכור שהרי התור' בה בחיות והנה זכר במה שיבא כי בשנת חמש ליורם בן אחאב מלך ישראל ויהושפט מלך יהודה מלך יהורם בן יהושפט מלך יהודה וזה ממה שיוסי' עוד ספק על זה ועוד שאמר זה כתב כי בשנת אחת עשרה ליורם בן אחאב מלך אחזיה על יהודה ובמקום אחר כתב כי בשנת שתים עשרה ליורם בן אחאב מלך אחזיה על יהורם וזה לאות כי כשיאמר בשנת כך למלך כך הנה פעם ירצה בו שעברו אותן שנים למלך ופעם ירצה שהמליך בשנ' ההיא ויהי' הרצון באמרו בשנ' אח' עשר' ליורם בן אחאב שכב' עברו לו אחת עשר' שנה והי' בשנת שתי' עשרה והרצון באמרו בשנת שתי' עשר' הוא שכבר היה בשנה ההיא · והנר' בעיני כי מפני החתון שהיה ליהושפט עם אחאב היה יהושפט מולך אחר מות אחאב עם מלך ישר' כל ימיו כי היו חולקי' לו כבוד בני אחאב מפני היותו זקן והתחתן באחאב ולזה תמצא שאמ' בשנת חמש ליורם בן אחאב מלך ישר' ויהושפט מלך יהודה והרצון בו שיהושפט היה מנהיג מלכות ישראל עמו וכאילו היה יהושפט מלך ישראל גם כן והוא מבואר שהוא מתחייב שיהיה פירושו כן כי אי אפשר שיהיה הרצון בו שתהיה שנת חמש ליהושפט כי שנת החמש ליהור' בן אחאב היא שנת עשרים וחמש ליהושפט אחר שכבר מלך או יהורם בן יהושפט ובזה הדרך כאמ' שעד שהתחילה השנה השנית למלכות יהורם מלך יהודה היה מלך יהודה משתתף עם יהור' בן אחאב בהנהגת המלכו' כי כבר תמצא במלחמותיו שהיה יהושפט תמיד עמהם · והנה ליישב כל אלו הפסוקים ידמה בעיני שהשנה שמלך בה אחזיה היתה שמנה עשרה ליהושפט ר"ל שכבר עברו לו שבע עשרה ובמלוך יהור' עברו ליהושפט שמונ' עשרה שנה והיה בשנת התשע עשרה ובשנ' שעברו חמש שנים ליהור' בן אחאב מלך יהורם בן יהושפט מלך יהודה וזה לא יפול שום ספק כי כשעברו לאחאב ארבע שנים מלך יהושפט ונשארו לאחאב י"ח שנים מקוטעים ולזה לא עברו ליהושפט במותו כי אם י"ז שנים שלמי' והיה בשנת שמנה עשרה ומלך אחזיה שתי שנים מקוטעי' ומת כשהי' יהושפט בשנת התשע עשרה ואחר כן היה יהושפט פחות משש שנים בדרך שלקח מהשנה העשרי' וחמש מעט ואז עברו חמש שני' ליהורם בן אחאב והיא בשנה הששית וכשעברו לו אחת עשרה שנה והיה בשנת השתים עשרה בדרך שלקח מהשתים עשרה יותר ממה שלקח מהשנה השנית הנה כבר עברו ליורם בן יהושפט יותר משש שנים שלמי' והיותר היה קלתו מהשנה הראשונ' ליהורם בן יהושפט וקלתו היא מהשנה השמינית ונחשב לו זה שמונה שני' ולא היה כי אם שש שני' ויותר מעט ולפי שהשנה הראשונה ליהורם בן יהושפט לא היתה אלא זמן מועט מאד כמו שבארנו הנה לא נראה בזמן ההוא היות מלך יהודה בלתי משתתף עם מלך ישראל בהנהגת ישראל ולא הראה לו זה עד בא השנה השנית ליהורם מלך יהודה והנה בזה הדרך נתישב כל זה בלי שום ספק : בהעלות ה' את אליהו בסערה השמים · אי אפשר שיובן שהעלהו השמים כי לא יעלו שם אלו הגופות אבל הכונה בו בגובה האויר כאמרו ערים גדולות ובצורות בשמים ומגדל וראשו בשמים והנה כשאהו רוח ה' במלאכות יי' אל מקום לא נודע עדיין והוא חי שם כמו שבארנו :

סב

כלי יקר

לא תמצא בדברי אלה האחרונים דבר קטן או גדול מזכירים מלך לו שליחות ממנו לא מינה ולא מקצתה ככל אלא שהוא יבין מתוך תחנונ' כי הם שלוחים הראשונים אך לא מכריחים אותו בהם רק ברצונו הפשוט בא יבא אם ירצה כי אין כאן דבר מלך מכרחת · ואמר הנה ירדה אש ה' כי אולי יאמר אליהו רצוני לייקר שם שמים בעולם להודיע כי באש ה' נשפט ובכל זדים ועושי רשעה תלהט אותם האש לזה אמר עוד הנה ירדה אש כלומר הנה כבר ירדה אש מן השמים ותאכל את שני שרי החמשים שהשגות הדבר בשני שרי החמשים ואת חמשיהם כבר הורו שנכון הדבר מאת האלהים ועתה למה אמות כי תאכלני האש הגדולה הזאת ועתה שכבר נתקדש שם שמים שהנה ירדה אש מן השמים ותאכל כו' תיקר נפשי בעיניך כי מה פשעי ואני איני כופה אותך בדבר מלך כלל כראשונים :

וידבר מלאך ה' כו' עיין הרד"ק ז"ל וכן מהרי"א ז"ל ואני חולק על דבריו במ"ש שלא עלה זה השר החמשים קרוב לאליהו דא"כ הי"לל רד אליו ולא רד אותו שהוא כמו רד עמו אפי' להרד"ק אלא ודאי זה השר החמשים השלישי עלה קרוב לאליהו וכמו שהוכחתי מאו ויעל ויבא מה שלא אמר כן בשנים הראשונים :

וידבר אליו כו' וימת כו' כבר זכרנו למעל' שהיה הספק בדיבור זה אם דבריו אלה הם שימות בעונם אשר דרש בבעל זבוב או אם הם הודעה לבד שימות מכובד החולי עצמו כי בתחילה באו דבריו סתומים שאמר ולכן כה אמר ה' המטה אשר עלית כו' המנם עתה ברר לו יותר דבר ה' באמור לו יען אשר שלחת כו' לכן המטה כו' והכתוב הזה מנגד לפירוש הרב"ע ז"ל באומרו לדרוש בדברו בלשון יחיד והי"לל לדרוש בדבריהם כי רבים הם הבעלים ולפי' קשה לדרוש בדברו ובדוחק אפשר לומר לדרוש בדברו שחוזר לבעל זבוב וחוזר לראש הפסוק המבלי אין אלהים בישראל אשר שלחת לדרוש בבעל זבוב לדרוש בדברו :

וימת כדבר ה' כו' רש"י ז"ל וימלוך יהורם אחיו היה · ולע"דן שאמר שאלו לא שלח אל בעל זבוב לא היה מת שלא היה החולי כ"כ מסוכן מעצמו וזהו שא' וימת כדבר ה' בדמותו כאשר דבר אליהו ופי' שאמר יען אשר שלחת מלאכים לדרוש בבעל זבוב לכן בעונם זה המטה אשר עלית שם לא תרד ממנה כי או' לו הבא זכות והפטר והוא יש לו עון גדול כזה אשר בעת מטה רגלו עונותיו לכדוהו ליפול ובחבלי פשעיו נתמך לבלתי רדת מן המטה :

בשנת שתים כו' עיין רש"י ז"ל והוא לחז"ל בסדר עולם · ועיין הרד"ק ז"ל והרלב"ג ז"ל ומה שכתב ז"ל ואם אמרנו שכבר התחיל כו' הנה לא יתכן מה שאמר ואת הממלכה נתן ליהורם כי הוא הבכור וכו' זוהי שיטת הרד"ק ז"ל כמו שכתבנו ואין כאן קושי' כלל ממה שהקש' הרלב"ג ז"ל כי כבר אמר הרד"ק שהיה מחלוקת בין אחיו כל אחד ואחד או' אני אמלוך ולזה אמר כי את המלוכה נתן ליהורם כי הוא הבכור ולזה המליכו בחייו כדי שיחזיק במלכות · ומהרי"א ז"ל הביא ככל הנז' לעיל בשם סדר עולם ובשם הרלב"ג ז"ל :

ויהי בהעלות ה' את אליהו עיין רש"י ז"ל והרד"ק ז"ל ומהרי"א ז"ל כתב ספר הכתוב שכאשר העלה ה' את אליהו בסערה לשמים היה ענייננו בזה האופן והוא כי ראשונה הלכו אליהו ואלישע מן הגלגל ואמר אליהו אל אלישע שישאר שמה בגלגל כי ה' לקחו עד בית אל ושם יצאו בני הנביאים שהם התלמידים שהיו מכינים עצמם לנבואה והיו פרושים ונזירים לעבודת הנבואה ואמרו בסוד אל אלישע הידעת כי היום לוקח ה' את אדוניך רוצה לומר שיקח את אדוניו שהיה עטרת ראשו והוא השיבם גם אני ידעתי החשו ר"ל גם אני ידעתי שתוקו ואל תדברי עוד כדבר הזה כי הוא מחרים לראות מה יעשה אליהו בלקיחתו ויהיה החשו לפי זה לווי או יהיה פירושו האמו שתקו ולא דברו עוד ובהיותם בבית אל אמר אליהו אל אלישע שהשי"ת שלחו אל יריחו ושישאר שם הוא בבית אל ואלישע השיבו כבראשונה שלא יפרד ממנו והלכו אל יריחו ובני הנביאים אשר שם אמרו ג"כ אל אלישע מלקיחת אליהו והוא השיבם כאשר לראשונים והלכו אליהו ואלישע אל הירדן ויקח אליהו את אדרתו ויגלום ר"ל שכרך אדרתו והכה בה את המים ויחצו המים ויעברו שניהם בחרבה ובעברם אמר אל אלישע שאל מה אעשה לך בטרם אלקח מעמך ושאל אלישע ויהי נא פי שנים ברוחך אלי והוא השיבו הקשית לשאול ובהיותם הולכים ראה רכב אש וסוסי אש שהפרידו בין שניהם ועלה אליהו בסערה השמימה ואלישע היה מצעק אבי אבי רכב ישראל ונפל אדרתו מעליו ולקח אותה אלישע זהו פשט הסיפור · וראיתי לדרוש בענין זה י"ב דברים האחד הגיד לבני הנביאים כולם אשר בבית אל ואשר ביריחו שהיה אליהו נלקח בו אם דרך נבואה אין סגנון אחד עולה לשני נביאים כ"ש למאה ומה תועלת בהודעה זו אליהם · השני אם הם היו יודעים לקיחת אליהו ועלייתו השמימה אם כן איך היו חושבים אחר כך שרוח ה' נשאו על אחד ההרים והשליכו באחד הגאיות שזה סותר למה שאמרו ראשונה · הג' מה ראה אליהו ללכת הגלגל ובית אל והירדן קודם לקיחתו ואם עשאו ללא תכלית למה כותב הספרים כתבם · הרביעי למה היה מעלים אליהו מאלישע משרתו מהמנהג בלקיחתו ויודע שישתלם בראות לקיחתו וא"ו היה אם כן מונע טוב מבעליו · החמישי למה נלקח בתוך הירדן שבפאת כפות רגליו נלקח · הששי למה נלקח אליהו ברכב אש וסוסי אש ודי ברוח סערה שיוליכהו אל המקום אשר יהי' שמה הרוח ללכת והכתוב אמר שעלה אליהו בסערה השמימה ולא ברכב אש ובסוסי אש · השביעי במה שאמר שאל מה אעשה לך כו' והיה ראוי שיאמר מה אתן לך וגם לא מצינו שעשה עמו דבר אחר הדברים האלה · השמיני בשאלת אלישע ויהי נא פי שנים ברוחך אלי איך שאל קשה ומגונה אם מעלת אליהו שאין בידו לתת מה שלא היה לו ואם מעלת אלישע שהוא זדון ועזות לבקש שיהיה גדול מרבו ועם היות שאחז"ל בכל אדם מתקנא חוץ מבנו ותלמידו הנה זר מאד שיאהלהו אלישע לא די כרבו אלא פי שנים · התשיעי במה שהשיבו אליהו אם תראה אותי לוקח מאתך יהיה כן כי איך אפשר להיות כן פי שנים והוא אין בידו · והתכלית הזה למה שהרי כבר היה עומד עמו והוא נלקח ואם בראותו לקיחתו תלוי הדבר לא הקשה לשאול שהרי עומד ורואה הוא נלקח העשירי אדרת אליהו נפלה בכוונה או במקרה אם בכוונה לאי זה תכלית ואם במקרה למה נפלה האדרת יותר מזולת מלבושי אליהו · הי"א את מת אליהו או אם הוא חי אם מת רצוני לומר שנשרף גופו ובגדיו ביסוד האויר או ביסוד האש והרוח שבה אל האלהים אשר נתנה או אם הוא חי בגוף ונפש עדיין כמו שנלקח · הי"ב אם אמרנו שאליהו חי בגוף ונפש באיזה מקום נתיישב ועומד אם בגרם הגרמיים השמימיים או למעלה מהם או בארץ מתחת וראוי שנשתדל מדרך הסברה להשיב אמרים נכוחים על כל זה כי לא מצאנו בספרים חדשים גם ישנים דבר מספיק לזה :

ואומר שכבר כתבתי בפירושי לספר שמואל שבימי עלי היה דבר ה' יקר מאד אין חזון נפרץ אמנם באשר בא שמואל ע"ה ונתעלה בנבואה לא זו בלבד לעצמו רק לכל שבאמצעותו הלה הנבואה

הנבואה על זולתו רבים ת"ש ויוסף ה' להראות בשילה כי נגלה ה' אל שמואל ר"ל ויוסף ה' להראות בשילה לכל המתנבאים יען כי נגלה ה' אל שמואל ובאמצעותו זכו כולם כניצוץ השמש המכה בגוף הזך יזהיר ויתפשט הגלון על מקום חשוך ויאיר המקום ההוא על ידי ההתהפכות כן בשפע האלהי בשירד על הנביא השלם יתהפך גם אל זולתו וכל א' וא' מאשר בקרבתו יהנה ממנו כפי הכנתו ויקבל מאותו ההתהפכות ויכבו בו · ולזאת הסיבה היתה הנבואה באומה ישראלית ובארץ הנבחרת להיות שם הארון והלוחות שהיתה השכינה שורה שם ובאמצעות זה היה אל השפע על הנביאים וחזון נפרץ ולכן כשנגנז הארון נעדרה הנבואה ובזה האופן הגיעו השבעים זקנים למדרגת הנבואה באמצעות משה רבינו ע"ה וכמו שנא' ואצלתי מן הרוח אשר עליך ושמתי עליהם והגיעו ישראל למדרגת נבואה באמצעות משה ע"ה ולזה כיונו חז"ל באומר' פני משה כפני חמה פני יהושע כפני לבנה כ"ז כי יהושע לא היה מגד עצמו ראוי לאותו' נבואה אך באמצעות משה רבו שהוא כדמות החמה שהלבנה מקבלת האורה מהחמה כן פני יהושע פני לבנה מקבלים מפני משה ולז"א הזקנים אוי לנו שאפי' יהושע לא היה ראוי לנבואה אלא מפאת משה ע"ה אוי להם מאותה בושה הגדולה וכן כיוצא בזה היה ענין אליהו ז"ל שהיה כ"כ מושפע בנבואתו שרבים מבני הנביאים היו מתנבאים באמצעותו ואז"ל בתוספת' דסוטה עד שלא נגנז אליהו היתה רוח הקדש בישראל שנא' ויצאו בני הנביאים אשר בבית אל ויאמרו אל אלישע כי היום ה' לוקח אדוניך מעל ראשך הלכו ועמדו מרחוק ועברו את הירדן יכול מפני שהיו מועטים ת"ל וחמשים איש מבני הנביאים יכול הדיוטי' היו ת"ל אדונך אדוניכו לא נא' את אדוניך מלמד שהיו חכמי' כאליהו וכשנגנז אליהו נסתלק' מהם רוח הקדש שנ' ויאמרו הנה נא יש את עבדך חמשים אנשים בני חיל ילכו ויבקשו את אדוניך אלא שנסתלקה מהם רוח הקדש · ומה ת"ל עד בוש מלמד שנתביישו מהם שלא יאמרו אינו רוצה לקביל פני רבו · הנה שחז"ל השיבו כאן על שתי השאלות הראשונות אשר שאלתי באומרם שבני הנביאים ידעו כולם לקיחת אליהו לפי שמרוב השפע שהיה נשפע עליו בחייו היו גם הם יודעים העתידות מדרך הנבואה ואחרי שנגנז נסתלקה מהם וחשבו שנפל באחת הגאיות או באחד ההרים · ואני אחשוב בהתרס דבר אחר והוא שכמו שהמעיינות אשר יבואו אליהם מים מהמקור הנה כאשר יחסרו המים יודע שהמקור מושחת ושיש בו פגם מה אחר שלא יבואו ממנו המים בגריר' כבראשונ' כן בני הנביאים · בזמן אליהו הם ידעו שבהתהפכות השפע נבואיי הנשפע עליו היו הם משיגים השגת נבואתם ובאורו יראו אור לא כן עתה כאשר רצה הש"י להעלות את אליהו בסערה השמי' נסתלק השפע ההוא מן הנביאים כולם וגם מאלישע נסתלק באותו עת שלא היו מושפעים בעת ההיא כמו שהיו קודם לזה ולכן כמנו וגמרו כולם שאליהו שהיה המקור לזה השפע היה מסתלק ולכן לא היה מגיע באמצעותו אותו השפע אליהם · ולזה בבא אליהו אל בית אל ואל יריחו לא שאלו ממנו דבר כי יאמר להם במופלא ממך אל תדרוש אבל שאלו אל התלמיד אלישע אמרו אחרי אשר אנו רואים את אליהו חי ואנו רואים הסתלקות השפע הזה אנו גוזרים שהיום הזה נלקח מעל ראשך ולזה השיבם אלישע ואמר גם אני ידעתי והרגשתי כמוכם וידעתי שזה סיבתו האמנם אחרי שנלקח אליהו חשבו הנביאים שנשאהו רוח אלהים והשליכו באחד ההרים או באחת הגאיות לפי שהם היו חושבים שיפות מבוראת בסתלקות נבואתם האמנם כאשר נשאתו רוח סערה חשבו אולי היה זה כפעם בפעם שרגיל היה בזה לזה אמרו אל אלישע שילכו לבקשו ואילו ידעו בנבואה לא היו מסתפקי' בזה אבל להיותם מסופקים מצד העדר השפעת נבואיי מהם ידעו שהיה נלקח אבל לא היו יודעים מה היה ממנו האם ישאר בארץ או יעלה לשמים האמנם אלישע שדבר אליהו עמו וגילה לו ענין לקיחתו אמר להם שלא ילכו לבקשו כי לא ימצאוהו בשדה כי התהלך אל האלהים ולפי שהפצירו בו אמר שלחו כדי להוציא מלבם זאת וכאשר הלכו ולא מצאו דבר ואמר להם אלישע הלא אמרתי אליכם כו' אז השתחוו לו כי אמרו ימלא מקום אליהו ויהיה מקור נובע לו חכמה ולזולתו כמו שהיה אליהו ונתבארת תשובת שתי שאלות הראשונות · והנה אליהו רצה ללכת אל מקומות קדושים כדי שילקח משם ראשונה אל הגלגל לקדושתו כמו שאבאר ואחר כך הלך אל בית אל כי שם נגלה ה' אל יעקב פעמים · ואחריו ליריחו שנלקחה בנס כן ואח"כ הירדן כי נעשה שם נס בהעברת הארון הנה הלך אליהו אל מקומות הקדושים שילקח מתוכם והיה רוצה שיתעכב שם אלישע לפי שלא היה יודע באיזה מקום ואופן ילקח אליהו · או שנאמר שהלך במקומות האלו בעבור אלישע ולכן הלך לגלגל שהיה מקום קדוש שהרי בו עשו ישראל החגיגה הראשונה כשעברו את הירדן ושם הקים יהושע י"ב האבנים אשר לקחו מן הירדן לזכרון הנס האלהי ושם מל יהושע את כל העם ושם עשו את הפסח ושם הושיבו ראשונה משכן העדות וארון ברית היה אם כן אותו המקום יסוד לתורה והמצות והחוקה שלקחו בכניסתם לארץ · והאמנם בית אל היה מקדם מקום הנבואה והשפעה האלהית כמו שזכרה התורה במראה הסולם שראה יעקב ואמר מה נורא המקום הזה כו' ובחזרתו אמרו ונקומה ונעלה בית אל ואעשה שם מזבח לאל העונה אותי כו' והאמנם יריחו היה מקום הנפלאות כי הנה משה ע"ה כשהראה לו הש"י את כל הארץ בעת מותו היה בראש הפסגה אשר על פני ירחו הנה אם כן כשהיה על פני ירחו מת · ושם ביריחו נגלה המלאך ליהושע ואחרי שהיה המקום ההוא מקודש ונלכדה העיר בנס בארון האלהים אשר הלך סביבו ששת ימים וביום השביעי שבת וינפש ונפלה החומה תחתיה כו' ולהיות המקום קדוש לא נדבק בידם מאומה מכל השלל וגם היה המקום ההוא מקום נסים כפי מה שנעשה לחיאל בית האלי בבניינו כנז"ל ומפני כל זה כאשר ידע אליהו שקרבה עת הלקחו אל השמים הלך ואלישע עמו אל הגלגל כדי שיפטר מישראל כי עם י"ב אבנים אשר הוקמו על שמם ואמר לאלישע שישאר שמה לנסות היסתפק בהיות חסיד קדוש ה' במצותיו מפני מאד שהיה רומז כן הגלגל כאמור והנ' אלישע השיבו חי ה' אם אעזבך כלומ' איני מסתפק בזה כי חי ה' והוא היכול להשלימני יותר וגם חי נפשך אדוני שאתה יכול להשלימו יותר ולא אעזבך ר"ל עד שאגיע למעלתך ואח"כ בא לבית אל לתת הודאה לאל כמו שעשה יעקב אבינו לאל העונה אותו בעת צרתו וגם שהיה מקום לנבואה ולזה אמר לו שב נא פה ר"ל השתפק במה שהיה ג"כ נביא ושם בבית אל המורה עליה והוא השיבו שגם בזה לא יבחר כי אם להיות במעלתו ובמדרגתו וזהו אם אעזבך · ואח"כ הלך ליריחו שכמו שמשה ע"ה מת ופניו אל ירחו כן אליהו בהיות ביריחו כי' במקום האחרון אשר הלך בזה העולם ולפי שהוא היה מקום הנסים ואמר לו שישב שמה ר"ל שיהיה חסיד ונביא ויעשה נסים ונפלאות והוא השיבו גם כן שלא יעזבהו כלומר שגם בזה לא יתפאר עד הגיעו למדרגתו ואז הלכו שניהם יחדיו הירדנה וחמשים איש מבני הנביאים הלכו ויעמדו מרחוק ר"ל שלא נתקרבו לא אל מעלת אליהו ולא אל מעלת אלישע כי מרחוק נשארו ושניהם עמדו על הירדן הנה ביארתן בזה תשובת שאלה שלישית ורביעית · וה"ר לוי בן גרשון ז"ל כתב שאמר זה כדי שלא יפחד אלישע בהפרד אליהו ממנו אם יראה שינשא ברוח סערה השמימה ולזה היה דוחה אותו שלא ימצא שם אלישע והוא חלושה · והנה נלקח אליהו בתוך ירדן וכתב הרד"ק ז"ל שהיה להיותו מקום אשר מת שם אדון הנביאים כדי להשתטח בתוך כברת ארץ לאותו מקום · אבל מה שאחשבהו הוא על פנים שונים אם שרצה שיתקבצו שמה ד' היסודות הארץ אשר למטה מהמים אשר היו רגליו עליה · והמים והרוח הסערה והאש כדי להשלים ביניהם בגופו בנצחיות גדול ויהיו אותם היסודות בגופו בברית שלום כמו שייעדו הקב"ה לפנחס בריתי שלום ובאר הנביא בריתי היתה אתו החיים והשלום וגם להורות על גופו שלא יהיה נפסד אשר לא כמנהג הטבעי כמו שאותם יסודות שמה באופן נסיי כמו שאמר המשורר ע"ה באנו באש ובמים והנראה יותר אמיתי בדבר הוא שמשמנה נסים שעש' אליהו חמשה מהם לא היו מפורסמים והם כלכלת העורבי' אם היו עורבים ממש וכד הקמח לא תכלה וצפחת השמן לא תחסר ותחיית בן הצרפית ועוגת רצפי' וצפחת המים שנתן לו במדבר ומה שהלך בכח האכילה ההיא ארבעים יום וארבעים לילה כי היו כולם מיוחדים לו לבדו ובלי פרסום וג' מהם היו מפורסמים מה שנשבע אם יהיה טל ומטר השני' האלה כי אם לפי דברי שלא מלך ישראל בכל הממלכות לבקשו בעבור עצירת גשמים · והורדת האש על המזבח בכרמל ושריפת שרי החמשים וחמשיהם ועם היות שלא עשאם במצות ה' אין ספק שלא עשאם אלא לכבוד הש"י ולכן כשנלקח אליהו בא אל הירדן והכה המים ונחרבו דומה לעצירת גשמים אשר היה בימי אחאב ובאו לקבלו רכב אש וסוסי אש כנגד האש שהוריד בכרמל ועל שרי החמשים וחמשיהם ולזה היו סוסי אש בלשון רבים כל זה להורות שביום הלקחו נזכרו זכיותיו מלבד לזה רצה הש"י לעשות נס שהמי' יעלו למעלה והאש תרד למטה לרמוז שלקיחת אליהו בגופו היה הפך הטבע כענין ירידת האש למטה ועלייתו המים למעלה שקמו נד אחד עם היותם בהפך דרך המים נגרים ארצה ודרך האש עולה למעלה ואולי שבהר חורב ראה אליהו הרוח והרעש והאש וקול דממה דקה גם זה להתיר על זה הענין שלא יפחד מאיזבל פן יפול ברשתה כי סוף שיבוא אל אבותיו בשלום ילקח ע"י האלהים ברוח ורעש דהיינו הסערה שכלולה משניהם והאש לרמוז אל ההסתלקות שיסתלק בדממה ע"י השם ית' גם נלקח בסערה לרמוז שכל ימיו בצער ועמל מכאיב ואשר בסערה ישופנו תמיד ולפי שעלהו השם ית' בכל צרותיו מתוך הסערה היה שנלקח בסערה · ואמרו בזה השאלה חמישית וששית · והאמנם במה שאמר אליהו לאלישע שאל מה אעשה לך ושאלת אלישע פי שנים · ותשובת אליהו הקשית לשאול בכר כתבו חז"ל ששאל שיעשה פי שנים בנסים שאליהו עשה שמנה נסים ואלישע רצה לעשות י"ו ולפרשם לא ידעתי למה ישיב אליהו הקשית לשאול כי מה קושי יש בזה שעשה אלישע כמה וכמה נסים ביד ה' תקלר · ולכן קשה למה שפי' הרלב"ג ויהי נא פי שנים ברוחך אשר אצלת על הנביאים שיבוא אלי פי שנים בערך בכור שיורש פי שנים כשני אחים · ומה קושי יש בזה שאמר הקשית לשאול · וה"ר נסים פי' פי שנים שיהיה לו השפע הנבואיי כפול וכפי שנים ממה שהי' בו באליהו בחייו ועל כן השיבו הקשית לשאול כי העלול לא יגדל במדרגה העלה אבל אם תראה אותי לוקח מאתך שתהיה שם בעת שימשך השפע העצום ההוא עליו ביותר ויותר לאין שיעור ממה שהוא עתה שאין ספק שבעת ההיא תתעלה אליהו כמה וכמה ממה שהיה בתחילה עד ששב כמלאכי השרת אם תראה אותי באותו העת יהי לך כן ר"ל שאשפיע עליך כל כך שתהיה פי שנים ממה שאני עומד עתה בו ואם אין לא יהיה כי אי אפשר שתתעלה יותר ממה שיש לי · אבל יקשה לדעת הזה איך יאמר זה אליהו לאלישע בהיותו כבר בעת הלקחו והיה יודע שיהיה רואה אותו נלקח מעמו בכפרת אחרי היותו עמו שמה וגם איני רואה בדחז"ל ולא בדברי המפרשים אם יאמרו שאלישע ראה את אליהו נלקח מעמו באופן שנא' שזכה לפי שנים מהנבואה שהיה אליהו אם לא · ולכן נ"ל שאלישע לא שאל מאליהו לא כפלים מרוחו ולא כפלים מנסיו ולא בנבואה לא ממנו ולא משאר הנביאי' כי היה זה ביד הש"ת והוא יהב חכמתא לחכימין ולא היה ביד אליהו לשיבקש ממנו וגם כי הנה עזות הוא לבקש ממשלה יותר מרבו אבל ענין המאמרים ובקשת הנביא היה בדבר אחר והוא שאין ספק שאלישע עזב את אביו ואת אמו והלך אחרי אליהו כי היו דברי אליהו נחמדים אליו מזהב ומפז רב ועתה שבשרו מלקיחתו עגמה נפש אלישע מאד ולזה אמר לו אליהו שאל מה אעשה לך האם תרצה שאשים פי על פיך ועיני על עיניך ומה אעשה לנחמך על פרידתי ולזה אמר לו אלישע שיש נא בפי שנים רוצה לומר שיהיו מדברים שניהם יחדיו פה אל פה יהיה בזה האופן ברוחך אלי שיבוא אלי רוחך הטוב בחלום חזיון לילה או בהקיץ ולא יהיה הפירוד האמצעי והשיב אליהו הקשית לשאול שיבוא הרוח הרוחני הנפרד מהגוף לדבר עם האיש הגשמי אמנם אם תראה אותי לוקח מאתך יהי לך כן ואין פי' אם תראה אותי לוקח מאתך בעת שאלקח כמו שחשבו החכמים הנז"ל שזכרתי דבריהם כי לדבריהם הי' ראוי שיאמר אם תראה אותי כשאלקח מאתך וגם קשה שכבר היה עת הלקיחה ומה לו לשים הענין בתנאי אבל אמיתת הענין הזה שאמר אליהו אל אלישע אם תראה אותי אחר זמן שאני כבר אהי לוקח מאתך ועכ"ז באמצעות זכות נפשך תראה אותי יהי לך כן ואם אין לא יהי' אבל אם לא אתה תהיה גשמי ולא תזכך חומרך לא יהיה הנה א"כ היה בתנאי שיהיה אלישע זך ומזכך חומרו ואז ישיג הדיבור עם רוח אליהו וכבר זכרו חז"ל שהרבה מהחכמים זכו להכנס ראו אותו בבית המדרש והגיד הכתוב שהיה אלישע רואה אותו בסערה בתוך סוסי אש ורכב אש יהיה צועק אבי אבי לפי שהניח אביו ובא אחריו לזה חזר ואמר פעם שנית לפי שהי' רבו ואמר רכב ישראל ופרשיו שהוא היה העומד לישראל במקום רכב ופרשים ומצילם מהאויבים יותר מהרכב ופרשים ואולי אמר רכב ישראל ופרשיו על רכב אש וסוסי אש אשר ראה כלומר הלא אלה הבאים לקבל פניך הם רכב אש ישראל שבאמצעות האש אמרו בהר הכרמל ה' הוא האלהים וסוסי אש הם הפרשים שרי החמשים אשר טרפו במצותיך ולא ראהו עוד באותה מראה כשנלקח · אבל הרים את אדרת אליהו ואין ספק שלא נפלה במקרה כי אם בכוונה השליכו אליהו על אלישע לפי שיהיה כלי לחול בו השפע והנבוא' אשר היתה חלה באליהו ושאלישע יתלבש אותו באדרתו ובנבואתו במקומו וכבר נרמז לו זה בעת ההי' שמצאו אליהו חורש בי"ב בקר וישלך אדרתו אליו שרמז לו שכאשר ילקח מן העה"ז ישלך אדרתו עליו ויתלבש בנבואתו ויעמד תחתיו ומה טוב מעשה אלישע במה שהגיד הכתוב שקרע את בגדיו לשני קרעים וכו' וירם אדרת אליהו וכו' להורות שקרע את הבגדים שהיה לובש מקודם להורות שנעתק מהמדרגה ההיא שהיה בה מקודם לכן ונשאר במדרגת אליהו ומעלתו · והפשר עוד לפרש שהיה מצעק אבי אבי רכב ישראל ופרשיו לומר שכאשר ראה אלישע רכב אלה מאש וסוסי אש צעק ואמר אל אליהו אבי הביטה וראה אל הרכב ופרשים האלה שהם הם רכב ישראל ישר' שבת הוא יעקב אבינו אשר ראה אותם המחנות ואמר מחנה אלהים זה כשראה אותם במראה ההיא וכפל אבי אבי על שניהם על יעקב ועל אליהו והותרו בזה השאלות שביעית ושמינית ותשיעית ועשירית והאמנם אם מת אליהו או לאו ובאי זה מקום הוא אין לנו בזה מקום מהסברה אלא מקבלת חז"ל ומהוראות הפסוקים שלא מצאנו בו שם מיתה כלל כמו שנאמר במשה ובשאר הנביאים וזה המורה שלא נפרד נפשו מגופו כמנהג שאר האנשים המתים במנהג הטבעי ועם היות שהמפרשי' אמרו שלא יתכן שיהיו הגופות האנושיים בגרמים השמימיים ושמה שנאמר כאן בסערה השמימ' הוא ע"ד ערים בצורות בשמים יפתח ה' לך את אוצרו הטוב את השמים וכיוצא בהם שנא' שמים על אלך העליון מהאויר · הנה אין ראוי שנאמין לדבריהם שנשרף גופו ובגדיו באלך האויר ההוא האש או ביסוד האש אשר עליו ושנפש הנביא צרורה בצרור החיים את ה' כיתר שאר נפשו' החסידים אנשי השם כי אם היה כן לא היה הכתוב מגזים ענייננו בשנלקח אליהו שלוקח בסערה ולא נזכר בו שם מיתה דאם נאמר שהאנשים שנשרפו אינם מתים כמו הקברים בארץ ומפני זה האמנתי לדחז"ל שאליהו נלקח בסערה בשמים ר"ל באויר ותשאהו רוח לג"ע אשר בארץ ושם הוא יושב בגוף ונפש ולכן אמרו שאליהו לא מת ואמרו ג"כ שלא עלה לרקיע ואמרו שהיו רואים אותו בבית המדרש ושיבוא לפני בא יום ה' הגדול והנורא באותו האופן אשר זכרתי והאמנם למה נלקח אליהו בזה האופן שלא מת כשאר הנביאים או' אני שהיה זה לג' סיבות האחת לפי שהאבות והנביאים מתו מיתה טבעית ולזה נזכר בהם מהחולשה והזקנה מה שלא היה כן במשה ע"ה אפי' במותו לא כהתה עינו ולא נס ליחה ומפני זה ידענו שמיתת משה היתה על פי ה' לא טבעית וכן היה אליהו שלא נלקח מפני הזקנה או מפני התשה ולכן לא נזכר בו לא זקנה ולא חולשה ולא חולי ולא מיתה כלל אבל היה ענייננו שרצה הש"ת שילקח מתוך בני אדם ויחיה תמיד במקום א' על דרך הנס ולזה אמר לאלישע בטרם אלקח מעמך כי לא היתה הלקיחה בהחלט כדרך המתים רק נלקח ממנו ונפרד ונעתק במקום אחר הנה בדבר הזה נבדלו ונתחלפו משה ואליהו משאר הנביאים בהיותה מיתתם בדרך נס ומיתת שאר הנביאים כולם בדרך טבע האמנם היה הבדל בין משה ואליהו מהאופן לקיחתם וזה כי משה רבינו בחייו נדבק בעליונים דבוק נמרץ לא לבד בהדבק שכל האנושי עם הנבדל כי אם בהדבק העלול הראשון בסיבה הראשונה ית' לפי שלא היה דבוקו באמצעי' אחד מהנבדלים כי אם בשם העליון המיוחד ית' וית' אשר זה נרמז באו' ודבר ה' אל משה פנים אל פנים כאשר ידבר איש אל רעהו ואם היה דבוקו באלה החיים עצום ונמרץ כ"ש שיתחייב בהכרח שאחרי מותו תדבק נפשו במלוא העליון כגבורים אשר מעולם היושבים ראשונה במלכות ומפני זה היה הפרדו מזה העולם מתוך הדיבוק האלהי והתבודדות עליון כמו שהסיבה התור' באמרה וימת שם משה עבד ה' בארץ מואב על פי ה' שאין מלת שם מורה על המקום הגשמי כי אם על המקום הרוחני והמדרגה אשר היה מתבודד כשהראהו ה' את כל הארץ וימות שם ר"ל באותו ההדבקות וההתבודדות נבואיי שהיה בו ולזה כיונו חז"ל במה שאמרו שמת בנשיקה וסמכו לזה על פי ה' וכמו שהביאו הרב המורה בפ' נ"ג חלק ג' ולפי שמעלת משה תחייב אחרי הפרדה להכנס לפני ולפנים בקדש הקדשים תחייב אותה המדרג' להפרדו מן הגוף על ידי המיתה שלא יהיה לו לא קשר ולא התקשרות האמנם אליהו לא היתה' נפשו באותה מעלה ובאותו הרוממות ולכן לא חייב שתפרד נפשו מגופו לגמרי ונשאר בגוף ונפש מה שהיה נמנע להיות כן במשה ע"ה לגודל מעלתו והשגתו אחר המות כאמור · והסיבה השנית לפי שמשה אהב את א"י והתפלל עליה והראהו ה' את כל הארץ רצה שיקבר שם במקום שהראהו ולזה נאמר בנחלת גד כי שם חלקת מחוקק ספון כו' כדרך המלכי' שקוברים אותם במקום אשר קנו בחרבם ובקשתם כדוד שנקבר בעיר ציון אבל אליהו שלא היה לו בה אהבה' וחשק אבל שונא אותם ואת אנשיה ומתפלל על צרה והי' כל מאדו באש שהוריד בהר הכרמל ושהוריד על שרי החמשים על כן לא קיבל בתוכה וקיבל בתוך האש רכב אש וסוסי אש א"כ הסיבה הראשונ' מפאת הנפש והסיבה הזו השנית מפאת הגוף · והסיבה השלישית מפאת התכלית שלהיות משה אדון הנביאים ע"ה מתדבק עם העולם העליון והרוחני ואלק אין לו עוד בעולם הזה הגשמי לכן נפרד מן הגוף לגמרי האמנם אליהו אשר הוא מעותד להגלות לפני בא יום ה' הגדול והנורא כו' גם בכל הזמנים מתרא' אל החכמים והחסידים על כן נשא' בזה האופן דבק בגוף ונפש ונשאר חי תמיד ולוקח בסער' ובאש כדי להתיך ולייבש לחותיו ונעשה א"כ גופו על דרך פלא נצחיי וקיים כא' מן הגשמים השמימיים ולכן היה קל להראות בכל מקום ולא היה מגביל מקום ולא צריך למאכל ומשקה ולשאר דברים ההכרחיים לחי לפי שנעשה גשמו מהכונ' רוחנית על דרך נס ולפי שאליהו נפרד כל ימיו מאשה הפך ממה שעשה אדם הראשון שנטה אחרי אשתו ואליהו קיים דברי ה' ומצותיו בהפך אדם לכן היה משורת הדין שכל מה שאבד אדם ושולל ממנו יזכה אליהו אליו כי הנה אדם היה נצחי ונעשה נפסד ואליהו נולד נפסד ונעשה נצחי אדם היה בגן עדן ונגרש משם ואליהו היה חוץ ממנו ונשכן שם ולפי שבא במקום אדם ומעלתו היה עור אזור במתניו בשר החיים דומה למה שנאמר ויעש אלהים לאדם ולאשתו כותנות עור וילבישם ע"כ · והרב ב"ע ז"ל פי' שאלישע שאל שכפי השפע הנשפע על אליהו בעת ההיא אשר תוסף רוחם יגועון שנתוסף באליהו שפע אלהי גדול שעת רצון היא לשאול פי שנים ממה שהיה לו לאליהו ברוחו שלא יהיה המחלה או ג' או רביעי ממה שיש בו באליהו עתה שנאה עליך רוח יתירה ושכלתנו השמחת בך ועל כן עכשו

הקשית

וַיֵּלֶךְ אֵלִיָּהוּ וֶאֱלִישָׁע מִן־הַגִּלְגָּל׃
וַיֹּאמֶר אֵלִיָּהוּ אֶל־אֱלִישָׁע שֵׁב־נָא
פֹה כִּי יְהוָה שְׁלָחַנִי עַד־בֵּית־אֵל
וַיֹּאמֶר אֱלִישָׁע חַי־יְהוָה וְחֵי־נַפְשְׁךָ
אִם־אֶעֶזְבֶךָּ וַיֵּרְדוּ בֵּית־אֵל׃ וַיֵּצְאוּ
בְנֵי־הַנְּבִיאִים אֲשֶׁר־בֵּית־אֵל אֶל־ ב'דסמ' ד' בליש' סבי'
אֱלִישָׁע וַיֹּאמְרוּ אֵלָיו הֲיָדַעְתָּ כִּי בבית
הַיּוֹם יְהוָה לֹקֵחַ אֶת־אֲדֹנֶיךָ מֵעַל ח'
רֹאשֶׁךָ וַיֹּאמֶר גַּם־אֲנִי יָדַעְתִּי הֶחֱשׁוּ׃ ג' ובענין
וַיֹּאמֶר לוֹ אֵלִיָּהוּ אֱלִישָׁע שֵׁב־נָא
פֹה כִּי יְהוָה שְׁלָחַנִי יְרִיחוֹ וַיֹּאמֶר חַי־
יְהוָה וְחֵי־נַפְשְׁךָ אִם־אֶעֶזְבֶךָּ וַיָּבֹאוּ
ה יְרִיחוֹ׃ וַיִּגְּשׁוּ בְנֵי־הַנְּבִיאִים אֲשֶׁר־
בִּירִיחוֹ אֶל־אֱלִישָׁע וַיֹּאמְרוּ אֵלָיו
הֲיָדַעְתָּ כִּי הַיּוֹם יְהוָה לֹקֵחַ אֶת־ ה' ח'
אֲדֹנֶיךָ מֵעַל רֹאשֶׁךָ וַיֹּאמֶר גַּם־אֲנִי
יָדַעְתִּי הֶחֱשׁוּ׃ וַיֹּאמֶר לוֹ אֵלִיָּהוּ ג' ובענין
שֵׁב־נָא פֹה כִּי יְהוָה שְׁלָחַנִי הַיַּרְדֵּנָה כ'
וַיֹּאמֶר חַי־יְהוָה וְחֵי־נַפְשְׁךָ אִם־
אֶעֶזְבֶךָּ וַיֵּלְכוּ שְׁנֵיהֶם׃ וַחֲמִשִּׁים
אִישׁ מִבְּנֵי הַנְּבִיאִים הָלְכוּ וַיַּעַמְדוּ
מנגד

וַאֲזַל אֵלִיָּהוּ וֶאֱלִישָׁע מִן גִּלְגָּלָא׃
וַאֲמַר אֵלִיָּהוּ לֶאֱלִישָׁע תּוּב כְּעַן הָכָא
אֲרֵי יְיָ שַׁלְחַנִי עַד בֵּית אֵל וַאֲמַר
אֱלִישָׁע קַיָּים הוּא יְיָ וְחֵי נַפְשָׁךְ אִם
אֶשְׁבְּקִינָךְ וּנְחַתוּ לְבֵית אֵל׃ וּנְפַקוּ
תַּלְמִידֵי נְבִיַּיָא דִּי בְּבֵית אֵל לְוָת
אֱלִישָׁע וַאֲמַרוּ לֵיהּ הַיְדַעְתָּא אֲרֵי יוֹמָא
דֵּין יְיָ דְּבַר יָת רִבּוֹנָךְ מֵעַל רֵישָׁךְ וַאֲמַר
אַף אֲנָא יְדַעְנָא שְׁתוּקוּ׃ וַאֲמַר לֵיהּ
אֵלִיָּהוּ אֱלִישָׁע תּוּב כְּעַן הָכָא אֲרֵי יְיָ
שַׁלְחַנִי לִירִיחוֹ וַאֲמַר קַיָּים הוּא יְיָ
וְחֵי נַפְשָׁךְ אִם אֶשְׁבְּקִנָּךְ וַאֲתוֹ
לִירִיחוֹ׃ וּקְרִיבוּ תַּלְמִידֵי נְבִיַּיָא
דִּי בִּירִיחוֹ לְוָת אֱלִישָׁע וַאֲמָרוּ לֵיהּ
הַיְדַעְתָּא אֲרֵי יוֹמָא דֵין יְיָ דְּבַר יָת
רִבּוֹנָךְ מִנָּךְ וַאֲמַר אַף אֲנָא יְדַעְנָא
שְׁתוּקוּ׃ וַאֲמַר לֵיהּ אֵלִיָּהוּ תּוּב
כְּעַן הָכָא אֲרֵי יְיָ שַׁלְחַנִי עַד יַרְדְּנָא
וַאֲמַר קַיָּים הוּא יְיָ וְחֵי נַפְשָׁךְ אִם
אֶשְׁבְּקִינָךְ וַאֲזַלוּ תַּרְוֵיהוֹן׃ וְחַמְשִׁין
גַּבְרָא מִתַּלְמִידֵי נְבִיַּיָא אֲזַלוּ וְקָמוּ
מקביל

רדק

וילך אליהו · ואליהו נאמר לו ברוח נבואה כי באותו היום ילקח ולא גלה הדבר לאלישע אבל אלישע נאמר ג"כ ברוח נבואה שהרי אמר גם אני ידעתי החשו ושאר הנביאי' נאמ' להם כל שכן הוא ומה שהיו הולכי' מעבר לירדן נראה כי כן נאמר לו לאליהו בנבואה כי מעבר לירדן ילקח אולי היה הלקחו במקו' אשר נאסף משה רבינו לכבודו כי מעלתו היתה קרוב' למעלת משה רבינו וכן הראה לו הכבוד בהר חורב כמו שהרא' לו למשה רבי' וגם מ' יום ומ' לילה כמו שלם משה רבינו : חי יי' וחי נפשך · מה שאמר וחי נפשך אחר שאמר חי יי' לא אמר כן אלא להגדיל כי השבועה הראשונה גדלה אלא כשבע בנפשו לאראות כי גדלה נפשו בעיניו והקדי' חי יי' לכבודו : בני הנביאים · כתרגומו · תלמידי נביא : אשר בית אל · כמו בבית אל ומה שהיו בני הנביאי' בבית אל וביריחו כן היו בערים אחרות אלא זכר אלה לפי שהיה דרכם עליהם ומה שהיו ברוב ערי ישראל כדי להוכיח את ישראל בכל עיר ועיר ונבואתם היתה לשעה לפיכך לא נכתבה נבואתם : החשו · פירשו בו לווי כמו בפתח הה"א · וכן ת"י שתיקו ואדוני אבי ז"ל פירש כמשמעו כשאמר הוא להם גם אני ידעתי החשו הם ולא דברו בו עוד : ויגלם ·

מסרה

בית ד' בליש' סבי' בבית וסי' ויבא ערוב כבד· ולא נשאר איש בעי· ויצאו בני הנביאים· עגלי הזהב אשר : הידעת ה' וסימן כי היו' יי' לוקח· וחברו דבעניינא· הידעת חקו' שמי'· עת לדת יעלי סלע : הירדנה ד' בקריא' וסימן וירד הגבול הירדנה· ויבא גדעון הירדנה· ויאמר אליהו אל אלישע· וילך אתם ויבאו הירדנה:

רשי

שב נא פה · חפץ היה לדחותו מחמת ענוה שלא יראה בהלקחו : את אדוניך · ולא אדונינו מלמד שהיו שקולים כאליהו : ויגלום :

רלבג

שב נא פה כי יי' שלחני עד בית אל · ראוי שתדע שלא עשה זה אליהו לתכלית שלא יאציל עליו מן הרוח אשר עליו על אלישע שהרי צוהו השי"ת שימשיח אלישע בן שפט לנביא תחתיו ואמנם אמר זה לו כדי שלא יוטרד אלישע בהפרד אליהו ממנו אם יראה שינשא בסערה השמים : היום יי' לוקח את אדוניך מעל ראשך · ה"א באמרו בזה שלא נלקח אלא מעל ראשו וכן אמר אליהו לאלישע בטרם אלקח מאתך וזה יורה שלא לקחו אלהים במוחלט אבל לקחו מעם אלישע : החשו · שתקו : ויגלם ·

כלי יקר

הקשית לשאול · יען שאין בך הכנה לקבל כ"כ שפע ואעפ"י שנמצא בך כוח וכוח להשפיע עליך הקשית לשאול מבחינת המקבל אמנם אם תראה אותי לוקח מאתך ר"ל שתרגיש והצטער בעת האותך אותי נלקח כאילו הוא מאתך כעקירת נפש מנפשך ורוח מרוחך אשר הנער הזה יחייב לך גודם ההכנה למלאת החסרון הבוא יהיה כן שתשיג ואם לאו לא יהיה כי שפע גדול כזה לא תחול עליך אלא בהכנה גדולה ונמרצת והגיד הכתוב שכן עשה אלישע שנאמר ואלישע רואה ר"ל רואה את אליהו ומצטער מאד בהלקחו וצועק אבי אבי רכב ישראל וזה גרם לו להכין עצמו בעת הרצון ועילוי אליהו אשר יש ויש בו שפע גדול להנחיל אוהביו ולזה זכה פי שנים ברוחו ולזה עשה הנסים כפולים ע"כ תורף דבריו ז"ל · ובכלי חמדה בסדר וזאת הברכה ראשון עלה רמ"ג כתבתי בשם המקובל האלהי כמה"רר יצחק לוריא אשכנזי ז"לה כתב להיות שאמרו חז"ל אליהו הוא פנחס וידוע שפנחס בהרגו את זמרי פרחה נשמתו מהצער ופחד ונכנסו בפנחס שתי רוחות רוח נדב ורוח אביהו וכן אמרו בס"ה פנחס בן אלעזר הוא מצד עצמו ומצד נדב ואביהו הרי הוא בן אהרן הכהן כאילו אמר הכתוב שיש לו שני אבות אלעזר ואהרן ובהקדמה זו היה מפרש הוא ז"ל · ויהי נ"א אותם פי שנים אשר נכללו ברוחך יהיו אלי השנים הם נדב ואביהו ורמזם כתיב נ"א ראשי תיבות נדב אביהו ע"כ שמעתי · וצריך ליישב אומרו הקשית לשאול · ואומרו אם תראה אותי לוקח מאתך ונראה לע"ד כי להיות נדב ואביהו באליהו שאלה קשה היא שיהיו נעתקים עוד מגוף אל גוף נעים ונדים ולזה אמר הקשית לשאול אמנ' אם תראה אותי לוקח מאתך ע"ד הנז"ל מהרב ב"ע ז"ל שתרגיש בך צער כאילו אני נלקח מאתך ממש עצם מעצמותיך ורוח מרוחך נעקר שזו הוראה גדולה על היות רוחי ורוחך מתייחסים זה לזה יחס ושייכות אז יהי כן שיעתקו ממני רוחות נ"א וילכו אתך כיון שיש שייכות והתייחסות ביני וביניך לראותך אותי לוקח מאתך יהי כן ואם לאו לא יהיה · גם שם בכלי חמד' כתבתי על פי שיטת מהרי"א ז"ל הנז"ל שהיה או' הרב מורינו כמה"ר יוסף קארו ז"לה שלהיות בעת פטירת האדם יתקרבו הקליפות כי החום טבעי מתאסף הוא לחזק הלב ולזה מתקרבים הקליפות והוא סימן המות ולזה אמר כי בני הנביאים אשר היו משיגים בנבואה באמצעות אליהו הרגישו עתה הסתלקות אליהו שנסתלק מהם אותה ההשגה ולזה אמרו לו הידעת גם אתה האם הרגשת שה' לוקח היום את אדונך מעל ראשך וידיעה זו אפשר שלא הגיע' אליך כי כבר אתה כמעיין המתגבר והולך מאליו מקור חכמה ולזה השיב גם אני ידעתי שגם בי עשה הסתלקותו רושם גדול ולפי זה אותם בני הנביאי' קטנים מערך אלישע בנבוא' ואני הוכחתי שם בסדר הנז'. היות מדרגת בני הנביאים גדולה מאלישע מתוספתא הביאה הילקוט כאן זה לשונו ויבואו בני האלהים אשר בבית אל אל אלישע כו' עד שלא נגנז אליהו היתה רוח הקדש מרובה בישראל שנאמר ויבואו בני האלהים אשר בבית אל אל אלישע ויאמרו אליו הידעת כי היום ה' לוקח את אדונך מעל ראשך הלכו ועמדו מרחוק ועברו את הירדן יכול מפני שהם מועטים ת"ל וחמשים איש מבני הנביאים יכול מפני שהם הדיוטים ת"ל אדונכם אדונינו לא נאמר אלא אדונך מלמד שהיו חכמים כאליהו וכשנגנז אליהו נסתלקה מהם רוח הקדש שנ' ויאמרו אם יש עבדך חמשי' איש מבני חיל ילכו ויבקשו את אדונך אלא שנסתלקה רוח הקדש ומה ת"ל עד בוש מלמד שנתביישו מהם שלא יאמרו אינו רוצה להקביל פני רבו עכ"ל ושם באורתיו ביאור רחב ע"ש · וע"פ הקדמה זו שהיו גדולים ממנו בנבואה ביארתי שם ואשיב ידי כעת הזאת על הפסוקים אחד לאחד לבאר הבנתו מאשר כתבתי שם בכלי חמדה ומאשר יחנן השי"ת כדי שירוץ הקורא בו :

ויהי בהעלות ה' את אליהו הנה המעלה היא השי"ת באו' בהעלות ה' והרוח סערה שליח ההשגחה להעלות למעלה ועלה השמים בגוף ונפש והגוף נזדכך זכוך החומריה וישב שם בשמים כאחד מצב' המרום במרום והיה זה ע"ד נס ברצון האל יתברך להיותו קיים בנפש וגוף כי גם כל הצדיקים נעשו רוחות שלהם מלאכי ה' כמו שפירשו חז"ל עושה מלאכיו רוחות הצדיקי' אבל אליהו זכה יותר להיות מלאך בגוף ונפש קיים לקיים הנני נותן לו את בריתי שלום אם פנחס הוא אליהו תחת אשר הערה למות נפשו בקנאו קנאת ה' בתוך בני ישראל במעשה זמרי · וכמדומה לי שראיתי כתוב או שמעתי שאליהו מלאך ממש התחלתו מצבא המרו' מאותם שקטרגו ביצירת האדם ולכן שלחו השי"ת למטה בתחתוני' בהתלבשות גשמי כמו שנתלבשו המלאכי' אשר באו אל אברהם והיו נראים כאוכלים אצל אברהם חמאת בקר וחלב נאן ובן הבקר אשר עשה וכן אצל לוט כן היה אליהו וכשרצה השי"ת סלק אותו למעלה כמו שחזרו מלאכי אברהם בו ביום ונתפשטו מאותו ההתלבשות המתהוה להם בעה"ז הגשמי התלבשות מאוירים וכיוצא שאמרו הראשונים ז"ל · ובזה יתבאר לך על נכון החקירה הי"א וי"ב שחקר מהרי"א ז"ל אם מת אליהו או אם נשרף גופו ובאיזה מקום נתיישב בגרמים השמימיים או למעלה מהם או בארץ מתחת · כי לפי זה שהיה מלאך עלה לכתות המלאכים אשר למעלה מהגרמים השמימיות · הן אמת שק"ק לשון לא טוב אנכי מאבותי ולשון וישאל נפשו למות · ויש לתקנו אבותי קורא אל אותם שנתגדל אצלם ולשון מיתה הוא ההסתלקות אשר בחר לשוב לאיתנו הראשון להיות צבא המרום במרום :

ויאמר אליהו שב נא פה עיין רש"י ז"ל והרד"ק ז"ל והרלב"ג ודמהרי"א כבר נזכר למעל' בכלל דבר ז"ל ושם נתבאר אומרו חיי ה' וחי נפשך · ונתבארה השבועה הרביעי' למהרי"א ז"ל :

ויצאו בני הנביאים כו' כבר זכרתי למעלה מהתוספתא שאלה היו נביאים קרוב למדרגת אליהו דכתיב אדונך ולא אדונינו · וכן רש"י ז"ל והרד"ק ז"ל ומהרי"א ז"ל הביא כשני הפירושים לשון צווי החשו ולשון עבר החשו שתקו ע"כ · ועיין הרלב"ג ז"ל · ולע"ד באו' אשר בית אל וחסרה בי"ת בבית אל לו' שלא יצאו יחדיו כל הנביאים אשר בבית אל אלא יצאו הנמצאי' אז ולזה אמר אשר בית אל אשר היו אז בית אל ולהיותם גדולים מערך אליהו שלזה אמרו אדונך ולא אדונכו כנז"ל בזה אבין או' מעל ראשך ולא אמר מעל ראשנו כי אנו קרובים אליו במדרגה וא"כ בכלל מאמר הידעת נכללו בה השני דברים הא' לקיחתו והשני שאדוניך הוא ואתה לבדך הפסד שמעל ראשך הוא נלקח ולך החסרון ולא לנו ולזה השיב גם אני עם היותי תלמידו ידעתי שלא מעלה ולא מוריד לכם הסתלקותו אלא לי לבדי ז"ש גם אני ידעתי החשו מלדבר זה שאעפ"י כן לא יאות לכם בני הנביאים לדבר גאון ואולי לזה נענשו שנסתלק' מהם רוח הקדש כמו שאזכור בס"ד וא"כ החשו הוא לשון צווי ודרך תוכחת ולפי זה לו הונח שלקחו השי"ת לאליהו בהחלט מובן הו' בטרם אלקח מעמך ודלא כדהרלב"ג ז"ל · וקרוב הדבר לומר שאלו המקומות היו בהם בני הנביאים והיה הרצון האלהי שיעבור אליהו דרך שם להופיע עליהם מאורו עתה בהסתלקותו ולכן עבר דרך בית אל ויריחו אלא שבגאותם גרמו שניצל מה שהיה להם במקום שהיה ראוי להתוסף בהם עוד שפע מאליהו אלא בו לדבר יאצל לו באו' אדונך ולא אדונכו מעל ראשך ולא מעל ראשנו כאמור · וכן אירע לו עם הנביאים אשר ביריחו · ובזה נסתלקה השאלה הג' למהרי"א ז"ל :

ויגשו בני הנביאים · ולע"ד לדקדק לשון ויגשו שלא אמר ויצאו כמו ויצאו בני הנביאים אשר בית אל כו' ונראה כי בתחילה כתיב ויצאו באשר בבית אל לפי שהם היוצאים ראשונה ולא חזרו אבל הלכו ללוות עד יריחו כשיצאו בני הנביאים אשר ביריחו כתיב ויגשו לומר כי להיותם שם בני הנביאים זולתם נגשו יותר אל אלישע לדבר באזניו כדי שלא ידעו וישמעו בני הנביאים אשר שם מבית אל ולהודיענו שהיו שם כתב ויגשו וכשהלך אלישע ואליהו אל הירדן חזרו מהם ולא נשארו זולתי חמשים איש מבני הנביאים הלכו ויעמדו מרחוק שאו' מבני הנביאי' במ"ש מקצתית מורה שהיו מרובים אלא שחזרו קצתם וקצתם אשר נגע אלהים בלבם מבני הנביאים חמשים איש הם אשר הלכו ויעמדו מנגד ומרחוק ושניהם לבדם עמדו על הירדן :

וחמשים איש בכלי חמדה כתבתי טעם למה העבירו אליהו את הירדן והיה יותר מוכן המקו' הקדוש להשפיע באלישע מהודו · והטעם הוא כי שם בעבר הירדן הופיע משה ע"ה מהודו על יהושע שכן אמרו במדרש שוחר טוב הביאו הילקוט בפסו' ונתת מהודך עליו מהודך ולא כל הודך והיכן ניתן לו ליהושע בירדן כתיב הכא ויראו מגשת אליו וביהושע כתיב ויראו אותו כאשר יראו את משה עכ"לה אשר לעומת זה הוליכו אליהו לאלישע להשפיע בתלמידו במקום המיוחד לרב הוא משה ע"ה שהשפיע מהודו על תלמידו יהושע ע"כ והיו עניני אליהו ז"ל מתייחסי' מאד עם ענייני משה ע"ה כנז"ל בפסוק ויאמר אליהו התשבי מתושבי גלעד כו' ועוד טעם אחר אלמוד מתוך מה שכתבתי שם בכלי חמדה בפסוק ויהי בעברם כמו שאזכור בסמוך בס"ד שרצה אליהו לבחון את אלישע לראות אם הוא מוכן ושלם להשפיע עליו שפע ברבוי כי ממה שיעד לו השי"ת לנביא תחתך לא יכריע שיהיה תחתיו ממש דומה בדומה ובחן זה בעברו הירדן שאם יקוע לאליהו ותכף יחזור לאיתנו ויפסיק הירדן בינו ובין אליהו מתוך זה יכיר כי מנעו ה' מכבוד השפע המרובה ודי לו במה שהוא וא"כ לזה הוליכו לעבר הירדן · מלבד שהיה בוחן אותו אם יש בו חשק ודבקות בנבואה · ובזה נבין שכאשר באו הירדנה שכבר דאהו ג' פעמים ועמד בנסיון אז כתיב וילכו שניהם ר"ל שניהם יחדיו שכבר ראהו להיות שקול במעלה אליו ובכל הנז' נסתלקה קושיית מהרי"א ז"ל החמשית :

וחמשים איש מבני הנביאים כבר כתבתי שם בכלי חמדה מדקדוק אומרו מבני הנביאים מורה שהיו שם יותר שיצאו להקביל פני אליהו וחזרו מהם ליריחו ומבני הנביאים חמשים איש מהם הלכו אחריו יותר ויעמדו מרחוק ושניהם עמדו על הירדן לבדם · ומהרי"א ז"ל פי' למעלה שלא הגיעו לא אל מעלת אליהו ולא אל מעלת אלישע וזהו ויעמדו מנגד מרחוק ר"ל שלא נתקרבו אל מעלת אליהו ואלישע כי אם אלישע לבדו וזהו ושניהם עמדו על הירדן ע"כ :

ויקח אליהו את אדרתו כו' עיין רש"י ז"ל והרד"ק וכן הרלב"ג ז"ל · ולע"ד להבין מה טעם ויגלו' לשון גולם ולא אמר לשון כריכה · ונראה במה שזכרתי בפסוק וחמשים איש מבני הנביאים וכו' שרצה אליהו לדעת אם אלישע שלם ומוכן להשפיע עליו שפע אלהי שיעור רב והיה מבחן במים מי הירדן שבהכרת מי הירדן אם יהיו כשיעור אליהו לבד לא יורה על שלימות אלישע אמנם אם יהיה רוחב ההפסק שבין מים למים שיעור רוחב לשיעברו שניהם בהרבה זה יורה בשלימות אלישע ואם יעבור אליהו וראשון ראשון ישובו מי הירדן למקומם תכף ומיד בהנתק כפות רגלי אליהו זה יורה על היות אלישע בלתי ראוי חלילה ולזה אמר שעשה אליהו אדרתו שיעור גולם גוף אחד כדי שיהיה כריתת הירדן שיעור גולם אחד ולא שיעור שני להוציא המבחן הנז' לאור וז"ש ויגלום ויכה את המים כשיעור רוחב הגולם ולא רחב יותר והקב"ה עשה פלא והורא' על שלימו' אלישע שנחצו המים הנה והנה עד שעברו שניהם יחדיו בחרבה ברחבו של ירדן כי זה לאור זה

פש"עה

ויגלם · כרכה והכה בה את המי' וכן בגלומי תכלת פי' כרכי בגדים: פי שנים ברוחך אלי: פירשו רז"ל כפלים ממה שהיה באליהו והוא שהחיה שני מתים אח' בחייו ואח' במותו ולמי שאמר על רגליו עמד ולביתו לא הלך שרפא צרעת נעמן שהמצורע חשוב כמת שנ' אל נא תהי כמת ואדוני אבי ז"ל פירש פי שני' שני חלקים שאל שיהיה לו מרוח אליהו וכן הוא אומר פי שנים בכל אשר ימצ' לו שני חלקי נכסיו כי הבכור נוטל שני חלקים מן הנכסים והפשוט נוטל החלק השלישי: הקשית לשאול · די היה לך בחלק אחד מרוחי או בחצי רוחי אבל פי שנים דבר קשה שאלת ואע"פכ אם יהיה בך כח רוח אלהי' שתוכל לראותי כשאלקח מאתך ידעתי כי מאת האל יהיה שיהיה לך כמו ששאלת: לקח · פעל עומד מבנין שלא נזכר פעלו לפיכך הוא קמוץ: ויעל אליהו בסערה' כמו שפירשנו ופירוש השמים לענין הגוף האוירי כמו אשר תעוף בשמים ולענין הרוח השמים העליונים עם המלאכים שיכנו להם השמי' כמו הללו את יי' מן השמים ואליהו נעשה רוחני והגוף כלה באש העליוני ושב כל יסודה אל יסוד ואלישע ראה העלותו מן הארץ וביותו לאויר ראה דמות רכב אש וסוסי אש שהפריד בין שניהם כלומ' בראותו כי נפר' ממנו מעת אשר הועלה וכן בגדיו כלו באש זולתי האדר' שנפלה מעליו כדי שיקחל' אלישע להכו' בה המי' ואם כדברי רז"ל שהיה לו כפלים ברוח ממה שהיה לאליהו תימה הוא מה צורך היה לו אדרת לחצות בה המי' והנה אפי' עם האדרת לא נחצה המים עד שאמר איה יי' אלהי אליהו ואם תאמ' לא נפלה האדרת לצורך אלישע אלא כיון שנעשה רוחני נפלה האדרת מעליו אם כן שאר בגדיו למה לא נפלו גם כן: ואלישע

רשי

ויגלום · כרכה כדי שתהא נוחה להכות בה: ויגלום · לא כריכה ממש אלא קולט שקורין פיי"גלו בלע"ז: הקשית לשאול · אי אפשי לתת לך יותר ממה שיש לי בידי: אם תרא' אותי לוקח מאתך · אז אוכל לעשו' לך יותר ויותר: יהי לך כן · ואם אין לא יהיה · שאין היכולת בידי: אבי

מִנֶּגֶד מֵרָחוֹק וּשְׁנֵיהֶם עָמְדוּ עַל־הַיַּרְדֵּן: וַיִּקַּח אֵלִיָּהוּ אֶת־אַדַּרְתּוֹ וַיִּגְלֹם וַיַּכֶּה אֶת־הַמַּיִם וַיֵּחָצוּ הֵנָּה וָהֵנָּה וַיַּעַבְרוּ שְׁנֵיהֶם בֶּחָרָבָה: וַיְהִי כְעָבְרָם וְאֵלִיָּהוּ אָמַר אֶל־אֱלִישָׁע שְׁאַל מָה אֶעֱשֶׂה־לָּךְ בְּטֶרֶם אֶלָּקַח מֵעִמָּךְ וַיֹּאמֶר אֱלִישָׁע וִיהִי־נָא פִּי־שְׁנַיִם בְּרוּחֲךָ אֵלָי: וַיֹּאמֶר הִקְשִׁיתָ לִשְׁאוֹל אִם־תִּרְאֶה אֹתִי לֻקָּח מֵאִתָּךְ יְהִי־לְךָ כֵן וְאִם־אַיִן לֹא יִהְיֶה: וַיְהִי הֵמָּה הֹלְכִים הָלוֹךְ וְדַבֵּר וְהִנֵּה רֶכֶב־אֵשׁ וְסוּסֵי אֵשׁ וַיַּפְרִדוּ בֵּין שְׁנֵיהֶם וַיַּעַל אֵלִיָּהוּ בַּסְּעָרָה הַשָּׁמָיִם:

ואלישע

ל' חס' · י' · ל' · ל' · ל"ב · ל' · ב' קמצין · ה' · ב' · ל' · ל' וחס' · ב' בטע' · ב'

מְקָבֵיל מֵרָחִיק וְתַרְוֵיהוֹן קָמוּ עַל יַרְדְּנָא: וּנְסִיב אֵלִיָּהוּ יָת שׁוֹשִׁיפֵיהּ וְאַחֲזַר וּמְחָא יַת מַיָּא וְאִתְפְּלִיגוּ לְכָא וּלְכָא וַעֲבָרוּ תַּרְוֵיהוֹן בְּיַבֶּשְׁתָּא: וַהֲוָה כְּמֶעֱבַּרְהוֹן וְאֵלִיָּהוּ אֲמַר לֶאֱלִישָׁע שְׁאַל מַה אַעְבֵּיד לָךְ עַד דְּלָא אִתְדַּבַּר מִלְּוָתָךְ וַאֲמַר אֱלִישָׁע וִיהֵי כְעַן עַל חַד תְּרֵין בְּרוּחַ נְבוּאָתָךְ עִמִּי: וַאֲמַר אַקְשֵׁיתָא לְמִשְׁאַל אִם תֶּחֱזֵי יָתִי דַּאֲנָא מִידַּבַּר מִלְּוָתָךְ יְהֵי לָךְ כֵּן וְאִם לָא לָא יְהֵי: וַהֲוָה עַד דְּאִינוּן אָזְלִין מֵיזַל וּמְמַלְּלִין וְהָא רְתִיכִין דְּאֶשָּׁתָא וְסוּסְוָן דְּאֶשָּׁתָא וְאַפְרִישׁוּ בֵּין תַּרְוֵיהוֹן וּסְלֵיק אֵלִיָּהוּ בְּעַלְעוֹלָא לְצֵית שְׁמַיָּא:

ואלישע

ויכה י' וסימ' נמסר לעיל בסיפר' סימן כ"ב: לקח ה' וסי' נמסר בסדר בראשית:

רלבג

ויגלם · ר"ל שכבר כרך אדרתו והכה בה במים: ויהי נא פי שנים ברוחך אלי · ר"ל במה שהאצלת מרוחך על כל בני הנביאים יהיה הנאצל לי מרוחך פי שנים על כל אחד מהם והוא מענין מה שאמר כי את הבכור בן השנואה יכיר לתת לו פי שנים בכל אשר ימצא לו: אם תראה אותי לוקח מאתך · אמר לו זה על דרך המופתי' המתקדשים כאילו יאמר שאם יראה אותו בעת הלקחו מעמו בהעלותו בסערה השמים אז יתקדש לו על צד המופת שיאצל מן הרוח אשר על אליהו מה שישלם בו מה שבקש אלישע ואז עזב אליהו אדרתו כדי שיחזיק בה אלישע ותהיה כלי אל להשלמת זה המופת הלא תראה כי אלישע היה מצוה גחזי שיקח משענת אלישע בידו להחיות בו בן השונמי' וכן תמצא שעל צד המופת נתקדש באדרת אליהו מה שעזר אלישע בעשיית המופתים וכבר בארו זולתנו באמרו אם תראה אותי לוקח מאתך יהי לך כן באורי' אחרים ואשר נתבאר אלינו הוא מה שזכרנו והוא נאות ללשון ולענין וזה כי קצתם אמרו אם תראה אותי לוקח מאתך שתשכיל מציאות השכל הנפרד והוא שכל אליהו אחרי הפרדו מהחומר ואלו הסכימו בהכרח שיהיה זה הענין מות לאליהו וכבר בארנו שזה בלתי אפשר וקצתם אמרו אם תראה אותי לוקח מאתך ר"ל שתתקרב עמי בכל הסודות אשר אתה כבין בהם מפני ראותך שאני לוקח מאתך ולא ימצא זה לך ממני זולתי בזה העת והנה יקשה לזה שאנחנו לא מצאנו שעמדו יחד אחר אל זה מה שיתכן בו זה הענין גם לא היה מספיק זמן קצר כמו זה לזה הענין לפי מה שאחשוב: והנה רכב אש וסוסי אש ויפרידו בין שניהם · הנה נתקדש זה על דרך המופת לשאת אליהו אל אשר יהיה שמה רצון הש"י: אבי

כלי יקר

פשיטא ומאי קמ"ל ובזה אבין או'ויהי בעברם שעברם יחדיו והכרת המים כל שניה'זה חייב שאמר אליהו אל אלישע שאל מה אעשה לך שהיה זה הוראת שלימות אלישע ומתוך תנא דבי אליהו שאזכור נסמוך בפסוק ויהי המה הולכים וכו' אבין אומר ויעברו שניהם בחרבה שפי' שזכות שניהם גרמה להעשות חרבה שכן אמרו הם ז"ל שקריעת הירדן אשר קרע אלישע גדול גם מגם אליהו שכאן היו שנים ושם אליהו יחידי והוא נכון באומר ויעברו שניהם בחרבה כו':

ויהי בעברם כו' עיין רש"י ז"ל נראה שמפרש פי שנים כפשוטו כפלים ממה שיש בו באליהו ולזה אמר הקשית לשאול כי א"א לתת מה שאין בידי ובאו' גבי אם תראה אותי לוקח מאתך אז אוכל לעשות לך יותר כי אז יתע' אליהו יותר והיא שיטת הר"ן שהביא מהרי"א למעלה גם שיטת הרב ב"ע ז"ל וכן הביא הרד"ק ז"ל בשם חז"ל וקרוב לזה פי' הרלב"ג ולפי' זה יקשה מה קושי היה בשאלה זו כמו שהקשה מהרי"א ז"ל מה שאין כן קושי' כ"כ להרד"ק ז"ל בי הרד"ק פי' פי שנים ברוחו ממה שיש באליהו באופן שלא יגדל עליו אליהו אלא שליש קצת גייאה שאמר הקשית לשאול כי די במחצה אמנם שיהיה כפלים משאר בני הנביאים שהשפיע בהם אליהו אין כאן קושי כלל כי אולי לא בא עשירית ממה שיש באליהו באחד מבני הנביאים א"כ מהו או' הקשית לשאול · כתב עוד הרלב"ג ז"ל יש שאמרו אם תרא' אותי כו' · ולע"ד ככון מה שכתבתי בכלי חמדה שסדר ברכה הראשון שלהיות אלישע ע"ה מוכן מאד במשנה יותר מלמוד'והשליך כל הבלי העולם אחרי גווע'ת רצון שאמר לו שאל מה אעשה אמר ויהי נא פי שנים ברוחך אלי ר"ל שימצאו בי בהצטרף רוחך אלי לא ימצאון פי שנים כי כבר יש לי משלי קרוב לחלק אחד ובהצטרף רוחך אלי יהיו לא בי פי שנים ממה שהיה בך ולזה השיבו הקשית לשאול שהרי אין מה שבך מגיע לחלק אחד שלם כדי שבהצטרף רוחי אליך יהיו פי שנים בך שאילו שאלת חלק ומחצה או חלק ושלשה חלקי' לא היה קושי בשאלתך אבל בהיות השאלה פי שנים הקשית לשאול אמנם אם תראה אותי לוקח מאתך אשר בעת ההיא תוסף ברוחך מה שחסר בחלקך להשוות לחלקי יהי לך כן לך דייקא כי החסרון מחלקך הוא כאמור לא מחלקי ואם אין לא יהיה כן אלא חסר כפי השיעור אשר חסר בך ובחלקך והכתוב אמר נחה רוח אליהו על אלישע שע"י זה נעשו פי שנים חלק אלישע וחלק אליהו ולזה נעשו הנסים בכפלים ע"י אלישע האחד מצד רוחו של אלישע עצמו והשני מצד רוח אליהו אשר נחה עליו וכל זה גרם בעברם שלא הפסיקו מי הירדן בינו ובין אלישע ע"כ בכלי חמדה · או יהיה ויהי כעברם דהיינו שעברו יחדיו זה בצד זה שהיה רוחב בהכרת מי הירדן שיעור כדי שניהם כנז"ל ולכל הפירושים הגיד הכתוב שויהי בעברם הוא שגרם לשאליהו אמר אל אלישע שאל מה אעשה לך בטרם אלקח מעמך ויאמר אלישע וכו' כי כבר ראה שגם בעבורו נכרתו המים · ובזה נסתלק' השאלה שמינית והתשיעית למהרי"א ז"ל כנז' לעיל:

ויהי המה הולכים רז"ל במ"ת א"ר אילא ב"ר ברכיה שני ת"ח שמהלכים בדרך ואין ביניהם ד"ת ראוים להשרף שנ' הלוך ודבר טעמא דאיכ'דבור הא ליכא דיבור ראויין לישרף איני והא כתיב אל תרגזו בדרך וא"ר אלעזר אמר יוסף לאחיו אל תעסקו בדבר הלכה שמא ירגז הדרך עליכם לא קשיא הא למגרס הא לעיוני ע"כ וק"ק ודקארי לה מאי קארי לה דהא למגרס הוא דהא ד"ת קאמר · ונראה דהכרח המקשה הוא שאין ספק שאלישע ואליהו לא היו עוסקים בעת ההיא עת הלקחו אלא בדברי עיון ובמעשה מרכבה עמוק עמוק ואולי ברמז זה ביתור הלוך ודבר על ההלכה העמוקה שיאות העסק בהלכה בעת ההליכה כדאסמכוה ז"ל הליכות עולם לו אל תקרי הליכות אלא הלכות שרמזם הכתוב בזה האופן להורות שהליכות יעולם אשר לו ית'הם ע"י ההלכו' ולזה עלה בדעתו ששני ת"ח ההולכים בדרך ואין ביניהם ד"ת כיוצא בדאליהו ואלישע קאמר שראויי' לישרף שהרי רכב אש וסוסי אש היו שם לולי העומק ההוא שהיו עוסקים בו אליהו ואלישע ולזה הקשה מאל תרגזו שלא יעסקו בדבר הלכה ומשני שאין חיוב השריפה שלא כשאין עוסקי' כלל בתורה ואפי' מגרס וכשראו רכב אש גבי אליהו שבשביל העסק גיזול לא יתחייב כדי להנצל שיהי' עיון כי די במגרס אלא שאירע שהיה העסק בעיון · ומקשה מקשה בכא ומכין לך · עוד לחז"ל סוכה פ"א תנא ר' יוסי או' מעולם לא ירדה שכינה וכו' אין ספק שהמאמר הזה אומר דורשי ע"ד הקבלה וכבר כרמז זה בסוד עשרת הספירות ומשה עלה אל האלהים למטה מי' ואפי' מהבריאה שהוא סוד כסא ולזה הקשו והכתיב מאחז פני כסא פרשז עליו עננו וא"ר תנחום מלמד שפי' שדי מזיו שכינתו ועננו איסתרבב ליה לכסא עד י' ובקיט ביה שהכוונה שנסתרבב האור מכסא עשרה דבריא' עד סוף הי' בתחילת היצירה ושם השיב משה זהיא מה שכתוב ואל משה אמר זה מטטרון כמו שפי' שם עלה אל ה' וכו' ירחכו כפלאות · א"כ למדנו ממאמר הראשון שהיו מדברים בדברי תורה במעשה בראשית ובמעש' מרכבה בלי ספק שעת היא למסור לורזי תורה ובזה מובן לשון הפסוק שאו' ויהי המה הולכים דהי"לל והמה הולכים ומדברי' והנה רכב וכו' תיבת ויהי ותיבת הלוך מיותרות שכבר אמר הולכים אבל אמר ויהי המה וכו' הא אילו לא היה כן היה נשרף אלא דברי תורה אם רוחני בתכלית הגילו מאש גשמי יותר דהיינו רכב אש וז"ש הלוך ודבר לו'לפי שהיה הולך ודבר על כן והנה רכב אש וסוסי אש ולא שרפוהו אלא הפרידו לבד או אפשר ע"ד מה שאמרו בגמ' גבי יונתן בן עוזיאל ע"ה כשהיה מתרגם ומגלה רזי התורה כל עוף הפורח עליו היה נשרף וג"כ אמרו שהיו מתקבלים מלאכי השרת לשמוע דברו במזמוטי כלה וכן בן עזאי · ואין ספק אלא שבעת כזאת אשר אליהו פיו ידבר חכמתו והגות לבו תבונות ורזי תורה קרוב מאד הוא שנתקבצו שם רכב אל"ים רבותי'ומלאכי צבאות ידודון ידודון וכו' בית שכינת עוזו ית' וית' תחלק שלל שפע רצון אלהי על אלישע וז"ש הלוך ודבר בדברים אלהיים מחייבים שיבואו שמה לשמוע סודות האלה דברים שמחים כנתינת' בסיני ז"ש והנה רכב אש וסוסי אש נתעוררו מהדיבור המעול'ההוא לא שבאו שם כדי שירכוב אליהו עליו כי די לו ברכב אש לבד או בסוס או של אש רכב אש וסוסי אש למה אלא ודאי לא היו אלא להתייחסות הדיבור ההוא של אליהו ולעומקן של דברים לא להעלות ולהרכיב אל אליהו כי ויעל מוגרת בפסוק מיתורים הנז' וכמו שגבי יונתן בן עוזיאל היו שורפין כל עוף הפורח כך כאן אחר גמר הענין והדיבור בהגיע עת הסתלקות אליהו הועילו להפריד בין שניהם כי הלא כה דבר ה' כאש וכפטיש יפוצץ כמה ניצולית כן דבר ה' ממשיך קדושה ממקור העליון וזיקוקין דנור נגיד ונפיק מן קודמוהי ית' וית' שמו לעולם · ומצאתי שעד לדברי אחר שכתבתי זה מתנא דבי אליהו שהובא בילקוט סי'רכ"ב בפסוק ויהי הם הולכים תנא דבי אליהו מפני מה זכה אליהו ז"ל שהחיה את המת לפי שעשה רצונו של מקום והיה מתאנח על כבודן של ישראל וכשהיה רואה בני אדם צדיקים היה מגפפן ומחבקן ומנשקן ותדע לך שהוא כן כשאמר לו הרוח את אלישע בן שפט מאבל מחולה תמשח לנביא תחתיך וילך וימשח את אלישע וכו' וישלך את אדרתו עליו מיד הניח כל אשר לו ורץ שנאמר ויעזוב את הבקר מיד הפקיר כל אשר לו וזרע כל השדה מלח שנאמר וישב מאחוריו וילמדהו לא נאמר אלא וישרתהו מכאן א'גדול' שמושה יותר מלמודה ואל יפטר אדם מחבירו אלא מתוך הלכה כדי שיאמר יזכר אים פלו' לטוב שהלכה זו קבע בידו שנא' ויהי הם הולכים הלוך ודבר ואין דיבור אלא דברי תורה שנא' הלא כה דברי כאש וכשנשתלח מלאך אל אליהו ואל אלישע בא ומצאן עסוקים בד"ת ולא היה יכול לשלוט בהם שנ' והנה רכב אש אלו ד"ת נביאים וכתובים וסוסי אש אלו משנה הלכות ואגדות ומה ת"ל ויפרידו בין שניהם מלמד שחזר לפני הקב"ה ואמר רבש"ע עשיתי לך קורת רוח בעולם די ביזוי שבזיתי אותם ודחפתי אותם אחד לכאן וא' לכאן שנא' ויפרידו בין שניהם מכאן אמרו שני בני אדם שמהלכין בדרך ועוסקים בתורה אין דבר רע שולט בהם שנ' ויהי הם הולכים הלוך ודבר עב"לה למדנו מהמאמר הזה שרכב אש וסוסי אש על ד"ת קאמר ולזה הוקשה לו שכיון שהרכב אש נעשה ממה שהיו מדברים בדברי תורה נביאים וכתובים וסודותיהם אשר מהם נעש' ממש רכב אש אמנם ממה שלמדו שם הלכות ואגדות נעשו סוסי אש ולזה הוקשה להם מת"ל ויפרידו בין שניהם שכיון שהם מרכבות זכות תורה ונביאים וכתובים וסוסי אש שנעשו מזכות הלכות ואגדות א"כ איך זכות יפרידו בין שניהם לז"א שהמלאך בא לשלוט בהם בפורענות הגדול השולט בהם אלא שבזכות רכב אש וסוסי אש קרע גזר דין ונתרצה במה שהפרידו בין שניהם כנזכר במאמר · והוא מה שפירשתי בפסוק ושלא כדהרלב"ג ז"ל שכתב והנ'רכב אש הנה נתחדש זה על דרך המופ' לשאת אליהו אל אשר יהי' שמה רצון הש' ע"כ ולדבריו יקשה דמהרי"א ז"ל ובמה שכתבתי נסתלק' השאלה הששית ממהרי"א ז"ל למה נלקח אליהו בסוסי אש ודי בסערה שנה אמר הכתוב שעלה לא שרכב ברכב אש וסוסי אש ומה להם א"כ שמה · ובסמוך גבי רכב אש וסוסי אש שסיבות אלישע בס"ד ארחיב בזה · ועיין הרד"ק ז"ל וא"כ למה תפה על חז"ל ולטעמיה יקשה ג"כ במ"ש והנה אפי'עם האדרת לא נחצה המים עד שאמר איה אלהי אליהו אלא ע"כ יש לנו לומר שהקב"ה חולק כבוד ליריאיו ונגד זקניו כבוד ולכבוד אליהו רצה שילבוש אלישע אדרתו לא שהאדרת תעש'הנסי' אבל תהיה הוראה שכל מעשה אלישע מכח אליהו רבו הוא עוש' ולזה הלבישו הש"ת מדיו ואדרתו לו' שהוא המורת רבו ולזה אמר איה ה' אלהי אליהו שהעיקר הוא הש"ת בכחו רגע הים והירדן והכל בזכות אליהו שהוא אשר גדלני כאב והנחני בדרך ז"ש אלהי אליהו כי זה יעמוד לי אם כן לחז"ל ג"כ והוא דרכי אשר דרכתי בו שהיו באלישע פי שנים כפלים ברוח אליהו ועכ"ז רצה הש"ת שילבשו אדרתו לכבוד רבו אשר קרבו בהשלכת אדרתו עליו לשיהי' תלמיד מזכה רבו בכל פעולותיו הטובים · ובזה נסתלקה שאלה העשירית למהרי"א ז"ל כנזכר לעיל:

מנחה קטנה

ואליהו אמר אל אלישע וגו' בנה בענין אליהו ואלישע נראה נסיות כי איזבל הרגה נביאי ה' כשאמרו מסה שהיה נחבא אותם עבדיה חמשים חמשים במערה בלא ספק שהיו ביריחו ובבית אל וע"כ רצה השם שילך אליהו בשלשה מקומות אלו למען לכתו שמה יושפע שנבואתו עליהם ושם גם בבאת' לקבל פני שפע יתר על אשר לכם שיעור מופלג מאשר נתוסף בו יתרון ביום ההוא כי ע"כ שלחו יתברך לשני המקומות ובהיות כוונתו ית' להעלותו השפיעה בלי הרגיש מות כי אם בגוף ונפש וירא והנה לא יגבר קטרוג ממלאך המות כמ"ש בעירס שנעלם שקטרג על אליהו כאומרו לא יתכנסהו ממנו ע"כ רצה ית' להעלותו מעבר לירדן מהמקום אשר קנא לאלהיו בשטים כי אז החטיא את כל ישראל ושם ניתנו לנחיים נחיים כמבואר במקומו יען כי הוא החיה את ישראל כולו ואין ימית הוא המיתה את כלם · אלא שנכנסו ללכת תחילה לבית אל והעולה על רוחו הוא כי שם סלם בסולם מוצב ארצה וראשו מגיע השמימה אשר ראה שם יעקב כמודע כי כל דבר קדוש גם בהסתלקו ממקום מציאותו אינכו חסר משם כידוע לי"ח ועל מחשבה זו אמר אל אלישע בגלגל שב נא פה כי ה' שלחני עד בית אל ושם אלך אל אשר לא תדע אנא ישאני רוח ה' · ויאמר אלישע חי ה' וגו' כי לא אמונך עד רגע בתרא וביותר כי אז נתוסף ברוח הקודש באליהו ונתכנס גם הוא עמנו ואז ויבאו בני הנביאים וגו' כי מאשר שגם להם נתרבה שפע נבואיי גורלו אומר כי היום נלקח אליהו וע"כ נתרב' השפע בנביאים · וע"כ אמר אל אלישע הידעת וגו' כי רואים אנו מרבויי שפע נבואיי שנתרבה בעולם שקרב עת סילוקו ומאורו נראה אור גם אנו · ויאמר גם אני ידעתי כי כעוכם כעוני שגם אני הרגשתי מרבוי רוח נבואי שנתוסף בי · ואח"כ אמר אליהו אל אלישע ישב נא פה וגו' כי חשב אולי ביריחו יהי' עליתו יען גם שם הוא מקום נסיי שנעשה בכניסת המקום בסביבתו עם הארון ואלישע בראותו כי השפע נבואיי הולך ונוסף אמר חי ה' אם אעזבך כי שכר פסיעות אני מרבים כי מתוספת הקדושה ואין אפרד ממך עד כי הגיע העת הסתלקות אליהו אז אמר לו שאל מה אעשה לך וגו' ואלישע השיב ויהי נא פי שנים · כי אלישע העריך בדעתו שעתה נתוסף באליהו רוח נבואה כפל ממה שהיה בו מקדם מפני היותו עתה סמוך לעלותו לשמים מקור הקודש · וע"כ ויהי נא כמו שהיא הנבואה נא עתה עליך בכפלים ממה שהיה מקדם כן יהי' עלי בתמידות ואליהו השיב הקשית לשאול שיהי' מדרגתך במדרגתי עתה שאני קרוב לשמים ע"מ אם תראה אותי לוקח וגו' ואז אהי' במעלה עליונה · וכיון שלא נפרד מחשבתך אז ממני עד רגע בתרא יהי' לך כן שידבק בך השפע הנבואיי בעד' גדושה: אבי

ואלישע

מנחה קטנה

אבי אבי כלומר כיון שאני
יורש ממך חלק כבכלים א"כ
אבי אבי אתה לי בכפלים ·
או ירצה כלפי שאמרו רבו
קודם לאביו שאביו מביאו
לעה"ז ורבו שלמדו חכמה
מביאו לעה"ב והנה אליהו
זיכה לאלישע בעסבר ועתה
ביותר בהסתלקו שנחה עליו
בכפלי' ע"כ אמר אבי בעה"ז
ואבי בעה"ב וכדי שיהא לב
אלישע נכון בטוח שנתקיימה
בו ברכת אליהו ושסביבו
עמו מן השמים ע"כ נתנו לו
אדרת אליהו וזה הוא כנתיב'
רשות להתלבש בטליתו של
רבו כמו שהי' בעת הסתלקו
ממנו כאמור: ולזה קרע
בגדיו לשנים קרעים שאע"פי
שזוכה לפי שנים אעפ"כ הוא
מצטער בסלוקו:
קנה

רדק

ואלישע רואה · ראה העלותו מן הארץ ולא ראהו עוד כי רכב אש וסוסי אש הפרידו בין שניהם: אבי אבי · כתרגומו רבי רבי וכן תלמידי הנביאים נקראו בני הנביאים: רכב ישראל ופרשיו · כתרגומו דטב להון לישראל בצלותי' מרתיכין ופרשין: ויקרעם לשנים קרעי' · מכאן סמכו רז"ל שחייב אדם לקרוע על רבו שלמדו חכמה ואותו הקרע אינו מתאחה לעולם לפי שנאמר לשנים ממשמע שנאמר ויקרעם איני יודע שהוא לשני' אם כן מה ת"ל לשנים שיראה בהן הקרע לעולם: איה יי' אלהי אליהו · ת"י כן ואמר קביל בעותי יי' אלהיה דאליהו ולפי פשוטו איה הוא שאינו מראה כח האות לי כמו שעשה לאליהו בחצות המי': אף הוא ויכה את המים · אף הוא כעשה לו נס והכה המי' פעם שנית אחר שאמר איה יי' אלהי יחצו הנה והנה וי"מ אף הוא על אליהו שבא כמו שהיה רוחני והכה את המים ויחצו ויעבר אלישע ובדרש אף הוא מלמד שנעשו נסים לאלישע בקריעת הירדן יותר מאליהו שבפעם הראשונה היתה זכות שניהם עומדת ופעם שנייה של אלישע היתה זכות צדיק אחד עומדת וכן הוא אומר ויהי נא פי שני' ברוחך אלי מכאן אתה דורש שמנה מופתים באליהו שש עשר' באלישע: נחה רוח אליהו · כיון שראוהו שחצה המים ועבר הירדן ידעו כי נחה עליו רוח אליהו: חמשים

רשי

אבי אבי · דטב להון לישראל בצלותיה מרתיכין ופרשין: איה יי' אלהי אליהו · שהובטחתי שתשרה בי פי שנים ברוחו אלי: אף הוא ויכה את המים · אף הוא בפ' ר' אליעזר בנו של ר' יוסי הגלילי גדולה מליית אלישע כפלי' כשל אליהו שבתחלה זכות שניה' ועכשיו זכותו יחידי: פן

וְאֶלִישָׁע חָזֵי וְהוּא מְצַוַּח רַבִּי רַבִּי דְטָב
לְהוֹן לְיִשְׂרָאֵל בִּצְלוֹתֵיהּ מְרְתִיכִין
וּפָרָשִׁין וְלָא חֲזָהִי עוֹד וְאִתְקַף
בִּלְבוּשֵׁיהּ וּסְדִיקִינוּן לִתְרֵין סְדִיקִין:
וַאֲרִים יַת שׁוֹשִׁיפָא דְאֵלִיָּהוּ דִי נְפַלַת
מִינֵיהּ וְתַב וְקָם עַל כֵּיף יַרְדְּנָא: וּנְסִיב
יַת שׁוֹשִׁיפָא דְאֵלִיָּהוּ דִנְפַלַת מִינֵיהּ
וּמְחָא יַת מַיָּא וַאֲמַר קַבֵּיל בָּעוּתִי יְיָ
אֱלָהֵיהּ דְאֵלִיָּהוּ אַף הוּא וּמְחָא יַת
מַיָּא וְאִתְפְּלִיגוּ לְכָא וּלְכָא וַעֲבַר
אֱלִישָׁע: וַחֲזוֹהִי תַּלְמִידֵי נְבִיַּיָּא
דִבְרִיחוֹ מְקָבֵיל וַאֲמָרוּ נְחַת רוּחֵיהּ
דְאֵלִיָּהוּ עַל אֱלִישָׁע וַאֲתוֹ לְקַדָּמוּתֵיהּ
וּסְגִידוּ לֵיהּ עַל אַרְעָא:
וַאֲמָרוּ לֵיהּ הָא כְעַן אִית עִם
עַבְדָךְ

פסק וֶאֱלִישָׁע רֹאֶה וְהוּא מְצַעֵק אָבִי ׀ אָבִי
רֶכֶב יִשְׂרָאֵל וּפָרָשָׁיו וְלֹא רָאָהוּ עוֹד
וַיַּחֲזֵק בִּבְגָדָיו וַיִּקְרָעֵם לִשְׁנַיִם
ח' קְרָעִים: וַיָּרֶם אֶת־אַדֶּרֶת אֵלִיָּהוּ
אֲשֶׁר נָפְלָה מֵעָלָיו וַיָּשָׁב וַיַּעֲמֹד עַל־
שְׂפַת הַיַּרְדֵּן: וַיִּקַּח אֶת־אַדֶּרֶת
י' אֵלִיָּהוּ אֲשֶׁר־נָפְלָה מֵעָלָיו וַיַּךְ אֶת־
הַמַּיִם וַיֹּאמַר אַיֵּה יְהוָה אֱלֹהֵי אֵלִיָּהוּ
י' ב' אַף־הוּא וַיַּכֶּה אֶת־הַמַּיִם וַיֵּחָצוּ הֵנָּה
ל' ותס' וָהֵנָּה וַיַּעֲבֹר אֱלִישָׁע: וַיִּרְאֻהוּ בְנֵי־ טו
הַנְּבִיאִים אֲשֶׁר־בִּירִיחוֹ מִנֶּגֶד וַיֹּאמְרוּ
ג' מלעיל ל' נָחָה רוּחַ אֵלִיָּהוּ עַל־אֱלִישָׁע וַיָּבֹאוּ
לִקְרָאתוֹ וַיִּשְׁתַּחֲווּ־לוֹ אָרְצָה:
וַיֹּאמְרוּ אֵלָיו הִנֵּה־נָא יֵשׁ־אֶת־
עֲבָדֶיךָ

וירם ח' בקריא' וסימ' ויעשו כן משה ואהרן · וירם משה את ידו · וירם הטבח את השוק והאליה · וירבעם בן נבט אפרתי הזה · וירם אדרת אליהו : וירם קרן לעמו · ואשמע את האיש · וירם יאשיהו לבני : נחה ג' מלעיל וסימ' נחה ארם על אפרים · נחה שקטה כל הארץ · נחה רוח אליהו על אלישע · וחד ונחה עליו רוח יי':

רלבג

אבי אבי רכב ישראל ופרשיו · הנה כמו שהתלמידים נקראים בני' כמו בני הנביאים כן הרב יקרא אב כי הוא המוליד שכל התלמיד וקראו רכב ישראל ופרשיו כאילו יאמר שהוא התוקף והחוזק של ישראל במלחמה ולזה הוא הרכב והפרשים אשר בהם יגברו במלחמה: אף הוא ויכה את המים ויחצו הנה והנה · ר"ל אף הוא כאשר הכה את המים הנה נחצו תכף הנה והנה · ואחשב כי לא הכה אותם אלא פעם אחת ובפעם ההיא אמר איה אלהי אליהו וספר הכתוב שגם אלישע הגיע לזאת המעלה שהגיע אליהו והוא שכאשר הכה את המים נחצו הנה והנה: נחה רוח אליהו על אלישע · ר"ל שכבר האצילו מרוחו מה שימשך ממנו שיעשה אלישע בדמיון המופתים שעשה אליהו ולזה חלקו לו כבוד רב והשתחוו לו ארצה: וישליכהו

כלי יקר

ואלישע רואה והוא מצעק וכו' ספרי ויגשו בני הנביאים אשר ביריחו וכי בני נביאים היו והלא תלמידים היו אלא מכאן לתלמידים שקרוים בנים וכה"א ושננתם לבניך אלו תלמידיך · וכה"א ויצאו בני הנביאים אשר בבית אל · וכשם שהתלמידים קרוים בנים כך הרב קרוי אב שנ' ואלישע רואה והוא מצעק אבי אבי רכב ישראל כו' · ולע"ד לדקדק שנרא' מכריע הדבר בעצמו וכי בנים היו והלא תלמידים היו · ועוד יקשה למה בספרי דרשו כן בפסוק ויגשו בני הנביאים ולא דרשוהו בפסוק ויצאו בני הנביאי' והוא קודם לפסוק ויגשו והוא מביאו באחרונ' וכה"א ויצאו וכו' · ונראה כי מפסוק ויגשו בני הנביאים אשר ביריחו מכריע הקושיא חזקה וכי בני הנביאים היו שם ביריחו העיר אשר ארדה יהושע ישכנו נביאים ויולידו בנים זה לא יתכן ביריחו והלא תלמידים היו מכח הקושי הנז' א"כ למה קורא אותם בנים אלא מכאן לתלמידים שקרויים בנים באמ' שכמו שהאב מוליד כח בגוף הבן ויש לו חלק בו כן הרב מאציל מרוחו ונשמתו ממש על תלמידו ואליהו ואלישע עדים בדבר ז"ש וכשם כו' כך הרב קרוי אב שנאמר אבי אבי רכב כו' ממש כאב הוא שותף ברוח התלמיד · ולזה א' וכה"א ויצאו בני הנביאים אשר בבית אל כי היא אינה ראיה חזקה כראית ויגשו בני הנביאים אשר ביריחו כו' כדפרשית ולמדנו מן המאמר הזה למה קראו אבי אבי · וכתב רש"י ז"ל אבי אבי דטב להון לישראל בצלותהא מרתיכין ופרשין ע"כ ועיין הרד"ק וכן הרלב"ג ז"ל והרחיב ע"ש · ולע"דן ואלישע רוא' לקיים מ"ש אם תראה אותי לוקח מאתך והודיע כי הראיה הזאת שכלית בהשגה כמה שאמר עוד והוא מצעק ר"ל והוא בפיו ובגופו היה מצעק ואומר אבי אבי מכלל שאלישע רואה היה זולת זה שהיא היתה' ראיה בהשגה שכלית ולזה לא אמר ואלישע רואה ומצעק אבי אבי ואמר רכב ישראל על הרכב ופרשים שנראו לו מאש כאילו הראוהו שנסתלקו מישראל רכב ופרשים כי קשה סלוקן של צדיקים כי הם מגיני ארץ · ובמ"ש במ"ק פ"ג ויחזק בבגדיו ויקרעם לשנים ממשמע שנאמר ויקרעם איני יודע שהם שנים אלא מלמד שקרועים ועומדים לשנים לעולם ואלו קרעים שאין מתאחים על רבו שלמדו חכמה ע"כ ובדבריהם ז"ל מובן עוד בפסוק שני דקדוקים האחד יתור קרעים ויקרעם לשנים די · כי חז"ל הקשו שתיבת לשנים גם כן מיותרת דממשמע שנא' ויקרעם איני יודע שהיא לשנים · והדקדוק השני הוא אומר לשנים מוכרת והיה ראוי להיותו סמוך ולומר לשני קרעים אלא ודאי הא קמ"ל בדחז"ל שישארו קרועים לשנים שאין להם התר להתאחות לעולם · ויקשה קצת למה לא הכריחו חז"ל מאלו הדקדוקים שנראים יותר חזקים מההכרח שזכרו דאילו כתב ויקרעם הייתי או' ויקרעם עד מקיפתם או עד טפח והוא שיעור קריעה לכך הוצרך לומר לשנים לו' שקרעם קריע' החלטית מן הקצה אל הקצה והיינו יכולים לומר שדרך חז"ל להכריח מראש הפסוק ואעפ"י שאינה ראי' חזקה ואעפ"י שיש מסוף הפסוק ראיות יותר חזקות דהכי מלינו דדייק מרישא דמתניתין בדיוק כל דהו ואפי' שיוכל להביא ראיה יותר חזקה מסיפא אבל אין זה מספיק כאן כי מתיבת לשנים היה יכול להוכיח מאו' לשנים ולא אמר לשני קרעים סמוך · ונראה כי חז"ל סוברים בהבנת הפסוק שלא יתכן לו' שאלישע ע"ה יעשה כמעשה השוטים חלילה לקרוע בגדיו לשנים קרעים מראשם ועד סופם כי זה מעשה שוטים חלילה · ואילו עשה כן דרך הוראת צער גדול א"כ היה לו לקרע' לכמה וכמה קרעים אלא ודאי אלישע לא יצא ממחילת שורת הדין בקריעה הזאת אלא קרע כשיעור חיוב קריעה טפח או יותר כמנהג ולזה הקשו ממשמע שנ' ויקרעם איני יודע שהם לשנים שהרי הקריע' היא לחלק בשיעור טפח לשנים והיא קושיא חזקה והכריעו ממנה לשנים שלעולם ישארו כך שנים קרועים ובכלל דבריהם נתרצו דברי מאשר דקדקתי יתור קרעים ואו' לשנים מוכרת שהו' להודיע שישארו קרועים לשנים לעולם שהרי הדין שאין מתאחים לעולם קריעה שעל הרב:

וירם את אדרת כו' אמר שלא הרים אותה מצד עצמה כי אלישע מאז אשר השליך אליהו אדרתו עליו הפקיר כל אשר לו כנז"ל אלא הרמתו אותה מצד אשר נפלה מאת אליהו כי חשובה היא מצד היות' מקדש על אליהו והיא מוכנת להעשות בה נסים וכן הכה בה המים והזכיר בה לשון נפלה מאליה להורות כי גדולים צדיקים במיתתם יותר מבחייהם כי במיתתם מתדבקים ביוצרם ית' וית' ולזה הגיד נפלה האדרת כאילו לא הייתה חשובה אצלו כי עלה ביותר ולזה לא שמר אות' כמו בחייו ואלישע זכה בה באותה מדרגה ולאות הרים האדרת ומהרי"א ז"ל כתב שבכוונ' הפילה כדי שיקח אותה אלישע אשר יעשה בה את האותות כמוהו ולשון נפלה בלתי צודק אליו ואמר עוד כי אליהו קרע בגדיו לרמוז שכעסה פרוש יותר ופשט את בגדיו הקומריים וקרעם ולבש האדרת וירם את אדרת כו' ע"כ:

ויקח את אדרת פי' עיין רש"י ז"ל ולפי זה פי' אף הוא עם היות הוא לבדו נחצו המים והו' נס גדול משל אליהו · טעם ויעבור אלישע לרמוז שעם היות אלישע יחיד נקרע לו ויעבור אלישע · ועיין הרד"ק ז"ל והרלב"ג ז"ל ומהרי"א ממה שראינו שכל ימי אליהו לא התנבא אלישע ולא עשה מופת עד הסתלקו מזה הראה שאין ראוי לתלמיד להורות הלכה בפני רבו · ואמר איה ה' אלהי אליהו ר"ל אעפ"י שהעבד נסתלק חסד ה' מעולם ועד עולם להטיב וז"ש איה ה' אלהי אליהו שאלוהו של אליהו קיים ונכוחי הוא להפליא לעשות ואף הוא ית' במקומו ומעלתו כמו שהיה מקודם ובזה המאמר שקרא בשם אליהו נקרע הירדן ויחצו המים הנה והנה ויעבור אלישע ע"כ אפשר לפרש בדבריו אף הוא ויכה שחוזר אל אלהי אליהו ויובן בזה השכות ויכה את המים שחוזר אל ה' הוא האל"ים המכה המים ויחצו הנה והנ' והשי"ת היה המכה ואלישע עבר וזהו ויעבור אלישע וזהו דקדוק נכון ואעפ"י שלא כיון אליו מהרי"א ז"ל · ולע"דן לדקדק או' איה אלהי אליהו ולא אמר איה רחמי ה' כו' וכיוצא · ועוד קשה כפל ויתור אף הוא ויכה את המים שכבר אמר ויכה גם יתור ויעבור אלישע · ונראה כי לפי דעת המפ' ז"ל שהזכיר מהרי"א אף הוא על אליהו שנזדמן שם ברוחניותו אף הוא ויכה את המים בזה יובן אומר ויעבור אלישע להודיע שהמכה היה אליהו והעובר אלישע מעין דקדוק כיוצא בזה אשר זכרתי לשיטת מהרי"א כנז"ל ולי אפשר כי אלישע בענותנותו החזיק עצמו בכלי מה לקח האדרת הסגוליית כאשר היתה לאליהו ונפלה מעליו ויכה את המים בה ותלה בזכות אליהו הוא אמרו איה ה' אלהי אליהו שיענני בזכותו ואין שונה אותי כי רצה ה' לחננו ולהודיעו כי בו נתן ה' תשועה ונחה רוח ה' מצד עצמו ומצד אליהו כי פי שנים יהדיו ברוחו כדפרשית ורצה להודיע כי אף הוא יש ספק בידו לעשות פלאים וז"ש אף הוא ויכה את המים הוא דייקא כמו אליהו ויכה הוא את המים ויחצו הנה והנה השיעור מלומלם כדי שיעבור אלישע וז"ש ויעבור אלישע ולפי' היו כאן שתי הכאות ראשונה באדרת אליהו ואמר איה ה' אלהי אליהו ולא נחצו כדי שאף הוא ויכה את המים בידו ונתעורר בכח אלהי ורוח נבואיי מאת ה' לשאף הוא ויכה את המים בעצמו ומזה הכירו בני הנביאים שנחה עליו רוח אליהו ממה שראו שלא נחצו המים באדרת אלא אף הוא הכה את המים הוא ולא האדרת · וז"ש ויראוהו בני הנביאים וכו' שראו כל הענינים הנז' בפרטות:

ויראהו בני הנביאים עיין הרד"ק ז"ל וכן מהרי"א ז"ל ועיין הרלב"ג ז"ל · ולע"דן מה שכתבתי בפ' הקודם שהכה באדרת ולא נחצו ואחר כך אף הוא בעצמו ויכה את המים ונחצו בזה ידעו כי נחה רוח אליהו על אלישע שלא נחצו בסגולת האדרת כי מה' היתה זאת:

ויאמר אליו הנה נא כו' עיין רש"י ז"ל והוא מדברי התוספתא' שכתבתי למעלה בפסוק ויהי בהעלות ועדין חלק מהקום' במקומה עומדת דתינח שלא היו יודעים בעת ההיא שהו' במרום לפי שנסתלקה מהם הנבואה אבל סוף סוף היה להם לידע מה שכבר השיגו בזמן התנבאותם כי ה' לוקח את אדוניך מעל ראשך כי לא יתכן שכשהוסבה הנבואה שכחו העבר ונראה דמתחילה לא השיגו אלא כי ה' לוקח את אדונך מעל ראשך אבל לא ידעו האופן מהלקיחה ובפרט לשיטת מהרי"א כי לא ידעו מה אלא שראו והרגישו בעצמם עקיר' כעין עקירת הנפש וזהו הידעת והרגשת כמו שהרגשנו אנו · ולזה רצה שילכו לבקשו וכן להרד"ק ז"ל וכן הרלב"ג : ולע"דן או' עבדיך ובתחילה אמרו אדונך ולא אדוננו ועתה ככנעו לו' עבדיך · ובני חיל למה כי לא היתה כאן מלחמה כמו שהקשה הרד"ק ז"ל · ומהו ויבקשו את אדוניך וכי אדוניך ולא אדונינו הוא והלא עתה לא ילדק כן שהרי נסתלקה רוח הקדש מהם כנז' בתוספתא דלעיל אשר כתבתיה בפסוק ויהי בהעלות אליהו וכו' וא"כ הי"לל אדונינו ועוד הביקוש הזה למה הוא האם נשאו רוח ה' וישליכהו מי יאמר לו מה תעשה והוא מרחם ברחמיו על כל מעשיו כ"ש על אליהו וכמה פעמים שעשה לו כן · ונראה עפ"י שיטת התוספתא שנסתלקה רוח הקדש מהם ולזה לא ידעו מה אירע לאליהו ולזה אמרו הנה נא יש את עבדיך שעבדיך אנחנו אתה אדונינו כי אתה נביא ואנו נסתלקה ממנו הנבוא' ונשארנו אנשים בני חיל לא בני הנביאים שהרי נסתלק הנבוא' ולא נשאר בלתי אם גויותינו שאנו בני חיל כאחד העם גבורים שאין הנבואה שורה אלא על חכם וכו' נסתלקה הנבואה ונשארנו בני חיל לבד ולהודיע חסרונם אמרו כן בני חיל ילכו נא ויבקשו את אדוניך ולא אדונינו כי אנחנו עבדיך ואתה אדונינו הוא שאין אנו כדאים להיותנו עבדיו אלא עבדיך עבדים לעבדיו וכן כתבתי בכלי חמדה · והנה לא היתה כוונתם בשליחות פן ישליכהו אסין חלילה כי לא יעזוב ה' את חסידיו לעולם נשמרו אבל חשבו אולי לא היה הסתלקות החלטי מן העולם אבל היה לפי שעה ואולי היתה כוונתם כדי שיגלה מלבו האופן המעשה ויאמר להם אני ראיתי עולה בסערה השמים והנה רכב אש וכו' ולזה היו מפצירים בזה והוא היה כאמן רוח יכסה דבר ולא הלך רכיל לגלות סוד ואפי' שהפצירו בו עד בוש לא גילה להם הסוד ויאמר שלחו ואעפ"י שהיתה הפצרתם ערמה זו כיון שראו שלא עלה בידם לגלות אבל אמר להם שלחו הוכרחו לשלוח ואעפ"י שהיו יודעים שלא ימצאו דבר שלא לגלות את אשר היה בלבבם כדי שיגלה להם גופא דעובדא היכי הוה ולזה הוכרחו לשלוח ולהתעכב שבעת ימים · וישובו וכו' וכל דבריו היו מתחילה אל תלכו ולא גילה להם לא מנה ולא מקלתה מדרך ענוה ושלא להתפאר כלל כי כן יאות לאנשים השלמים:

ויבקרו

רשי

פן נשאו רוח ה'. איפשר אנוש אמרו לו הידעת כי היום ה' לוקח את אדוניך ועכשיו נפלס מהם היכן הוא מלמד מיום שנגנז אליהו הלכה ומסתלקת רוח הקדש מן הנביאים ושוב לא היתה רוח הקדש מרובה בישראל: עד בוש. נתביישו מהם שלא יאמרו אינו רוצה להקביל פני רבו לפי שנטל גדולתו אינו רוצה שישוב כל זה ראיתי בתוספתא דסוטה: והמים רעים. ומחמת המי' הארץ משכלת את יושביה לקבר' אם כן מהו ומושב העיר טוב מכאן אמרו חן המקו' על יושביו: אל מוצא המי'. שהיו נובעי' משם: וישלך שם מלח. והלא מלח דבר המקלקל את המי' הוא אלא נס בתוך נס: ונערים

רדק

חמשים בני חיל. למה היו צריכים בני חיל וכי היה להם לעשות מלחמה אלא פירוש בני חיל בני כח שהיה להם כח ללכת הנה והנה במעט זמן ואיך אמרו לו שיבקשוהו והלא הם אמרו לו כי היום ה' לוקח אדוניך מעל ראשך אלא חשבו שמא לא עלה השמים אלא נשאו רוח ה' והפרידו מבני אדם כמו שראו שנפרד' מבני אדם מ' יום ומ' לילה ואולי פעמי' רבו' היה לו זה שהיה נפרד מבני אדם ולא היו מוצאים אותו שהרי עובדיה אמ' לו ורוח ה' ישאך על אשר לא אדע: ויפצרו בו. הרבו לו דברים עד שמע אליהם: עד בוש. עד אשר בושש הרבה מלומר להם שישלחו ותרגם עד סגיא: הנה נא מושב העיר טוב. עד עתה לא ראינו כי יריחו היו בה מים רעים ולא שהיתה העיר משכלת שאם כן לא היו חומדים אותה ולא היו עוברים על החרם לבנות אותה ואליהו ג"כ היאך לא רפא אותה ואם היתה משכלת מכמה שנים שישבו בה היו מניחים אותה ולא היו יושבין בה אלא נראה שמקרוב היה זה הרע למים מרעת יושבי בה ומפני רוע המים היתה גם כן הארץ משכל' שהיו האנשים שותים המים והיו מתים ברוב. ובדרש אמר יריחו היתה משכלת ומקולקלת על שם שארריה יהושע ובא אליהו והוסיף לקללה ע"י מעשה של חיאל כשמתו בניו והלכו שניהם הוא ואחאב ובקרוהו וכל הענין נזכר למעלה ובדברי רז"ל מושב העיר טוב והמים רעים והארץ משכלו' מאי טיבותיה אמר רבי יוחנן חן מקום על יושביו: מלח. נס בתוך נס היה כי המלח עושה המים רעים וכן ויורהו ה' עץ אמרו עץ מר היה ונס בתוך נס היה: אל מוצא המים. אל מקור המים המקום שהיו המים יוצאים ממנו: רפאתי. בחירק הפ"א כבעלי הה"א: ומשכלת. ולא תהיה הארץ משכלת כי מן המים היה בה השכול: וירפו המים. נעלמה האל"ף והיא כבעלי הה"א: ונערים

מנחה קטנה

הנה נא מושב העיר טוב. דקדק במלת נא עתה כבר נסתלקה מאתנו קללת יהושע שקילל הבונה אותו וכבר קיבל הבונה עונשו ועתה מושב העיר טוב אלא שנשאר רושם רע במים רעים וגו':

עֲבָדֶיךָ חֲמִשִּׁים אֲנָשִׁים בְּנֵי־חַיִל יֵלְכוּ נָא וִיבַקְשׁוּ אֶת־אֲדֹנֶיךָ פֶּן־נְשָׂאוֹ רוּחַ יְהוָה וַיַּשְׁלִכֵהוּ בְּאַחַד הֶהָרִים אוֹ בְּאַחַת הַגֵּיאָיוֹת וַיֹּאמֶר לֹא תִשְׁלָחוּ: וַיִּפְצְרוּ־בוֹ עַד־בֹּשׁ וַיֹּאמֶר שְׁלָחוּ וַיְשַׁלְּחוּ חֲמִשִּׁים אִישׁ וַיְבַקְשׁוּ שְׁלֹשָׁה יָמִים וְלֹא מְצָאֻהוּ: וַיָּשֻׁבוּ אֵלָיו וְהוּא יֹשֵׁב בִּירִיחוֹ וַיֹּאמֶר אֲלֵהֶם הֲלוֹא־אָמַרְתִּי אֲלֵיכֶם אַל־תֵּלֵכוּ: וַיֹּאמְרוּ אַנְשֵׁי הָעִיר אֶל־אֱלִישָׁע הִנֵּה־נָא מוֹשַׁב הָעִיר טוֹב כַּאֲשֶׁר אֲדֹנִי רֹאֶה וְהַמַּיִם רָעִים וְהָאָרֶץ מְשַׁכָּלֶת: וַיֹּאמֶר קְחוּ־לִי צְלֹחִית חֲדָשָׁה וְשִׂימוּ שָׁם מֶלַח וַיִּקְחוּ אֵלָיו: וַיֵּצֵא אֶל־מוֹצָא הַמַּיִם וַיַּשְׁלֶךְ־שָׁם מֶלַח וַיֹּאמֶר כֹּה־אָמַר יְהוָה רִפִּאתִי לַמַּיִם הָאֵלֶּה לֹא־יִהְיֶה מִשָּׁם עוֹד מָוֶת וּמְשַׁכָּלֶת: וַיֵּרָפוּ הַמַּיִם עַד הַיּוֹם הַזֶּה כִּדְבַר אֱלִישָׁע אֲשֶׁר דִּבֵּר: וַיַּעַל מִשָּׁם בֵּית־אֵל

והוא

עַבְדָךְ חַמְשִׁין גֻּבְרִין בְּנֵי חֵילָא יֵזְלוּן כְּעַן וְיִבְעוּן יַת רִבּוֹנָךְ דִּילְמָא נַטְלֵיהּ רוּחַ מִן קֳדָם יְיָ וּרְמָהִי בְּחַד מִן טוּרַיָּא אוֹ בְּחַד מִן חֵילַיָּא וַאֲמַר לָא תִשְׁלְחוּן: וְאַתְקִיפוּ בֵיהּ עַד סַגִּיא וַאֲמַר שְׁלָחוּ וּשְׁלַחוּ חַמְשִׁין גַּבְרָא וּבְעוֹ תְּלָתָא יוֹמִין וְלָא אַשְׁכְּחוּהִי: וְתָבוּ לְוָתֵיהּ וְהוּא יָתִיב בִּירִיחוֹ וַאֲמַר לְהוֹן הֲלָא אֲמָרִית לְכוֹן לָא תֵיזְלוּן: וַאֲמָרוּ אֱנָשֵׁי קַרְתָּא לֶאֱלִישָׁע הָא כְעַן מוֹתַב קַרְתָּא שַׁפִּיר כְּמָא דְרִבּוֹנִי חָזֵי וּמַיָּא בִּישִׁין וְאַרְעָא מְתַכְּלָא: וַאֲמַר אַיְתוֹ לִי צְלוֹחִיתָא חֲדַתָּא וְשַׁווּ תַּמָּן מִילְחָא וְאַיְתִיאוּ לְוָתֵיהּ: וּנְפַק לְמַפְּקָנָא מַיָּא וּרְמָא תַמָּן מִילְחָא וַאֲמַר כִּדְנַן אֲמַר יְיָ אַסֵּיתִי לְמַיָּא הָאִלֵּין וְלָא יְהֵי מִתַּמָּן עוֹד מוֹתָא וּמְתַכְּלָא: וְאִתְּסִיאוּ מַיָּא עַד יוֹמָא הָדֵין כְּפִתְגָמָא דֶאֱלִישָׁע דְּמַלִּיל: וּסְלִיק מִתַּמָּן לְבֵית אֵל

והוא

נשאו ג' בקריא' וסימ' ויבאו כל איש אשר נשאו לבו. לקרבה אל המלאכה לעשות אתה. פן נשאו רוח ה': שלשה ימים ד' דסמיכי בקריאה וסי' ויתנו לו פלח דבלה. לכו עוד שלשה ימים דמלכים. ויבקשו שלשה ימים דאליהו. ויהי יונה במעי הדג: למים ה' דגשים בקריא' וסימ' ויצמא שם העם למים. רפאתי למים האלה. הוי כל צמא. ואדיריהם שלחו צעיריהם. לא רעב ללחם ולא צמא למים. וחד בין מים למים:

רלבג

וישליכהו באחת ההרים או באחת הגאיות. ר"ל להתחבא שם כי היה רגיל שיהיו בכך כמו שאמ' עובדי' ורוח ה' ישאך אל אשר לא אדע: ויפצרו בו עד בוש. ר"ל הרבו כל כך דברים עד שהיה לו בשת מלחלוק תמיד על דבריהם ולזה אמר להם שלחו מגד המוסר להכיחם לעשות רצונם אך דבריו היו באופן שכשאמרו שלחו היה ראוי שיובן ממנו שלא ישלחו מגד דבורו כי פעמים יש כן שהוא כלאו ולזה אמר הלא אמרתי אליכם אל תלכו כי ידע אלישע שלא יראה לאדם אליהו בזה העת כי הסתירו ה': והמים רעים והארץ משכלת. מפני שאמר אחר זה רפאתי למים האלה ולא יהיה משם עוד מות ומשכלת ידענו כי הארץ משכלת מגד המים שהיו רעים. והנה אף על פי שקלל יהושע מי שיבנה הנה לא מנע האנשים משבת בה אחר שתבנה שאם היה כן לא היו הנביאים יושבים שם. והנה הכוון בזה הנה מושב העיר טוב כאשר אדני רואה ולזה אין אויר העיר סבה אל שתהיה הארץ משכלת אך באמת המים הרעים ומזה הצד קרה לארץ שתהיה משכלת. והנה רפא אלישע המים ההם על דרך המופת בהשליכו אל מוצא המים מלח מהמלח ששמו בצלוחית חדשה ואחשוב שבבר בחר אלישע שתהיה הצלוחית חדשה כדי שלא יחשבו שיהיה מבוש' בה דבר ימשך המלח כחו ויהיה לו רושם על דרך הרפואה בתקו' המים אך בחר לתקנה במה שאין בו רושם לתקנה כי אמנם דומי' שהמים המלוחים הם רעים לשתייה עם שאי אפשר במעט מלח שיתן רושם במוצא מים אשר לא יכזבו מימיו אם לא היה זה על דרך המופת: ויתקלסו

כלי יקר

ויפצרו בו עד בוש וכו' עיין רש"י ז"ל והרד"ק ז"ל והרלב"ג ז"ל:

וישובו אליו והוא יושב ביריחו למד דרך ארץ שאעפ"י שהיה יודע מעיקרא שלא ימצאוהו א"כ מה תועלת בהתעכב שם ועכ"ז משום דרך ארץ נתעכב ג' ימים עד בואם ז"ש וישובו אליו והוא יושב ביריחו ר"ל שלא עלה משם לבית אל מתעכב אל תשובתם שהרי תכף בבואם כתיב ויעל משם בית אל זהו שאמר והוא יושב ביריחו:

ויאמרו אנשי העיר כו' סוטה הנה מושב העיר טוב מאי טיבותיה אמר ר' חנן חן מקום על יושביו א"ר יוחנן ג' חנות הן חן מקום על יושביו חן אשה על בעלה חן מקח על מקחו ע"כ. וכן הביא רש"י ז"ל והוסיף והוכרח לפרש כן ששכול הארץ תלוי במים ואיכא שני ענינים דאם כן תקון המים רעים מה נעשה לארץ המשוכלת אלא ודאי הא בהא תליא. ועיין הרד"ק ז"ל והרלב"ג ז"ל וכן מהרי"א ז"ל מושב העיר טוב מאויר ומשדותי' וכרמי' שאין השיכול שא מהמי' ע"כ: ולע"דן הנה נא מושב כו' אנ' אני כי נשבא זה הצדיק אלישע לעיר הוא הודה הוא זיוה והדרה והגין בעדה לעצור השיכול שהיה בה וז"ש אנשי העיר הנה נא ר"ל עתה נסיבתך מושב העיר טוב כאשר אדוני רואה שמיום בואך הנה זה ג' ימים לא נפקד ממנו איש אחד המים רעים והארץ משכלת מאז ומקודם בואך וחוששים אנו פן בלכתך ישובו המים להרע ולשכל שהשכול היה נמשך מהמים כנז' ובזה נסתלקה קושיית הגמרא מאי טיבותיה. עוד אפשר דרך הלצה הנה מושב העיר אין בה איסור שלא קלל יהושע אל הדר בעיר אלא לבונה החומה ז"ש הנה נא מושב העיר טוב כאשר אדוני רואה ר"ל כאשר נראה בעיני כ"תר שגם אתה מסכים בישיבתה שמותר כי אין אנו מורים הוראה בפניך רבינו ואם כן כיון שאין איסור בישיבתה לענין המים הרעים והארץ משכלת בל תוכל לתקנם:

ויאמר קחו לי צלוחית חדשה כו' ויצא אל מוצא כו' וירפו כו' ויצא אל מוצא מכילתא אמר ר' שמעון בן גמליאל בא וראה כמה מופרשים דרכיו של מקום מדרכי ב"ו ב"ו המתוק מרפא את המר. אבל מי שאמר והיה העולם לא כן אלא במר מתקן את המר הא כיצד נותן דבר המחבל לתוך דבר שמתחבל כדי לעשות נס בתוך נס והוא שנאמר וממכותיך ארפאך במה שהוא מכה בו מרפא שנא' ויצא אל מוצא המים וישלך שם מלח והלא מים מתוקים ויפי' כשאדם נותן בהם מלח מיד הם מסריחים הא כיצד נותן דבר המחבל לתוך דבר שנתחבל ע"כ: ולע"דן לדקדק לשון כמה מופרשים כו' כי הי"לל דרכיו של הקב"ה מופרשים מה הוא לשון כמה ויותר נכון היה שיאמר דרכו של ב"ו מרפא המר במתוק והקב"ה מרפא המר במר גם שינה דגבי ב"ו אמר לשון מרפא וגבי הב"ה או' לשון מתקן והלשון כפול שאומר לא כן הקב"ה אלא במר מתקן כו'. גם שינה מלשון מקום ללשון מי שאמר והיה העולם. גם קשה יותר לשון הא כיצד נותן דבר וכו' האמור בסוף המאמר הוא מיותר שכבר הזכירו בתחלתו וגר' שכונת חז"ל לדקדק לשון ויצא אל מוצא המים דהי"לל ויבא לשון ויצא בלתי מדוקדק והוא מיותר די שיאמר וישלך מלח אל מוצא המים וכו' לזה רצו לדרוש בתיבת ויצא שדבריו של הקב"ה שע"י הנביא הם יוצאים מן ההקש הטבעי ומנהגו של בשר ודם וז"ש ויצא לרמוז שיצא במעשה הזה ממנהגו של ב"ו והבדל גדול מאד כי ב"ו מרפא רפואה כל דהו ע"י הדבר המתוק אבל הקב"ה בדבר מר לא רפואה לבד אלא תיקון ממש שלא ישאר בו שום מרירות כלל שא מתוקים ממש וז"ש כמה מופרשי' ההפרש בשני דברים האחד ע"י מר והב' תיקון גמור כי ב"ו לא יוכל להסיר המרירות אלא שמרפאו ע"י התערובת מדבר מתוק ויבוטל המרירות אמנם הקב"ה שאמר והיה העולם בדבורו עשה יש מאין כ"ש יש מיש למתק דבר מר ולתקנו תיקון גמור יגזר או' ויקם לו וז"ש לא כן הקב"ה בבחינה שאינו כן לרפואה בלבד אלא תיקון החלטי ז"ש לא כן על מ"ש מרפא את המר רפואה לבד והענין השני הוא שא במר מתקן את המר ולפי שהזכיר ממכותיך ארפאך דעלה קאי לשון הא כיצד הראשון וכשהזכיר הענין השני ויצא וכו' אמר שנית הא כיצד נותן דבר המחבל על ענין המלח שנתן במים ונתמתקו. ואפשר עוד שאמר בא וראה במה מופרשים דרכיו של מקום וכו' ר"ל בא וראה מתוך מה שתראה מענין זה של אלישע תדון לכמה וכמה ענינים זולתו שתראה כמה מופרשים הם דרכי של מקום מדרכי ב"ו. והנה פי' וממכותיך ארפאך שר"ל בדבר שמכה ומוסיף יגון בטבע בו מרפא הענין יותר כיצד המים מעלמנים להם מכה אחת שהם רעים וע"י המלח נתוסף בהם עוד מכה שנית ונעשה נס בתוך נס שבהיותם ב' מכות נתרפאו וזהו ממכותיך שתים ארפאך. ועיין רש"י ז"ל וכן הרד"ק ז"ל וכן הרלב"ג ז"ל וכן מהרי"א ז"ל. ולע"דן שבדבריהם ז"ל הבין ג"כ אומר קחו לי צלוחית חדשה שיהיו הם הלוקחים והם ישימו שם מלח ז"ש ושימו. ויקחו אליו ככל הנזכר הם בעצמם כדי שלא יחשדו שיש תחבולה הנוסית בזה ה"ו. ואפשר שרמז לה ברפואה זו שיחדשו מעשיהם ויהיו כלי קבול חדש כצלוחית חדשה וישימו מלח דהיינו מלח ממון חסד ולדקות לדק הגיל ממות השיכול. והצלוחית אולי היתה לרפאת בה הארץ משכלת והמלח לתקן המים הרעים:

ויצא אל מוצא המים כו' וירפו כו' עיין הרד"ק ז"ל ומהרי"א ז"ל ואעפ"י שרפואת המים ע"י דבר ה' היה כמו שנא' כה אמר ה' רפאתי למים עכ"ז זכר הכתוב שכנה הוא מעצמו בלי צווי אלהי גזר על המים הרפוא' והתפעל הטבע מדברי הנביא עצמו וגזרתו מכח קדושתו ולזה אמר כדבר אלישע אשר דבר ע"כ. וק"ק שהכתוב תולה כל הרפואה עצמה בנביא מצד עצמו לא התפעלות הטבע לבד שהרי כתב וירפו המים עד היו' הזה כדבר אלישע. ולע"דן לדקדק למה לא אמר כדבר ה' אלא כדבר אלישע כמו שדקדק מהרי"א ז"ל ככו' ועוד אשר דבר מיותר. ונראה לפי שאלישע דבר קחו לי צלוחית חדשה ומלח וזה היה דבר הנביא שהרי לא נזכרה נבואה לענין צלוחית ומלח אלא שהש"ת ית' הקים דבר עבדו ועצת מלאכו השלים בכה אמר ה' ואין ספק שאלישע נשא עיניו למרום ובה שעה ויאמר כה אמר ה' רפאתי למים ועם היות המלח משחית רפאתי למים האלה ולזה אמר וירפו המים בשני הענינים כדבר אלישע מהצלוחית ומלח נעשה נס בתוך נס ואשר דבר על דבר ה' שנשלמה רפואת המים ע"י ה'. ועם היותה במלח כדבר אלישע להקים דבר עבדו ועצת מלאכו השלים. עוד אפשר כי היה אפשר לרפאת המים מהרע' שיש להם באשר הוא שם אבל אם ישובו לכסלה הנה יד ה' הויה בהן להביע מהן מרה זולת הקודמת ויהפכו המים לדם וכיוצא בקרב איש והנה אלישע בכח קדושתו השליך המלח וצלוחית חדשה כלו ע"מ שיחדשו מעשיהם באופן שתהיה רפואת המים מוגבלת מהחולי ההוא הפרטי שהיה נמשך עד הנה מהם במה שהיו רועים והארץ היתה משכלת אמנם הש"ת הוסיף ברחמיו וגמר אומר לדור ודור עד עולם לא מחולי זה שהיה מתהוה מהם ולא זולתו וז"ש רפאתי למים האלה מורה באצבע על בחינת החולי שהיה נמשך מהם עד עתה ולא זו בלבד כמו שרצה אלישע אלא לא יהי' משם עוד שום מות ומשכלת לא ממין העבר ולא מחודש כי הרפואה תהי' כוללת כל מין חולי וכוללת כל זמן. ובזה מובן או' וירפו המים כאילו הרפואה היתה מאליהן בזולת דבר ה' והיה זה בדבר אלישע פרטי לשעתן מאותו חולי אמנם להיותן עד היום הזה דהיינו לעולם היה מהצטרפות בנבואה אל דבר אלישע וז"ש וירפו המים עד היום הזה נמשך זה כדבר אלישע מעצמו ואשר דבר היינו כדבר ה' אשר דבר אותו אלישע במלאכות ה' וזה טעם כפל כדבר אלישע אשר דבר שמהשני דברים נרפאו עד היום הזה. לא יאמר כדבר אלישע אשר דבר הוא מעצמו והש"ת הסכים עמו ובאתהו הנבוא' ויאמר כה אמר ה' להודיענו שלא התפלל אלא כמו בקריעת מי הירדן אלא כדבר אלישע לבד אשר דבר הסכים הש"ת עמו תכף ומיד הקים דבר עבדו ועצת מלאכו השלים ואולי על התכיפות אמר אשר דבר ר"ל תכף ומיד אשר דבר נרפאו המים:

ויעל משם בית אל סוטה ויעל משם בית אל והוא עולה בדרך א"ר יוחנן משום ר' מאיר כל מי שאינו מלוה ומהלך כאילו שופך דמים שאלמלא לווהו אנשי יריחו לאלישע לא גירה דובים ואריות בתינוקות שנ' ויעל משם בית אל והוא עולה בדרך ונערים קטנים יצאו מן העיר ויתקלסו בו ויאמרו לו עלה קרח עלה קרח שהקרח עלינו את המקום מאי נערים קטנים נערים שמנוערים מן המצות קטנים שהיו מקטני אמנה. תנא נערים והוו את עצמם כקטנים מתקיף לה רב יוסף ודילמא על שם מקומם מי לא כתיב וארם יצאו גדודים וישבו מא"י נערה קטנה וקשיא לן קרי לה נערה

רדק

ונערים קטנים ׃ כי יש גדולים ויקראו נערים ואמר כי אלה הנערים היו קטנים וכן ונער קטן עמו ורז"ל דרשו נערים שהיו מנוערים מן המצות קטנים שהיו מקטני אמנ': ויתקלסו בו ׃ לעגו בו ובזוהו בדבריהם שהיו אומרים לו בעלותו בדרך עלה קרח עלה קרח וקרח היה אלישע ׃ ובדרש קרח אתה שהקרחת עלינו את המקום ׃ ויראם ויקללם ׃ ונחלקו רז"ל בזה כי קשה אליהם היאך גרם מיתה עליהם על דבר זה מהם אמרו על שם שבזוהו נתן עיניו בהם ונענשו כמו שאמרו כל מקום שנתנו עיניה' חכמים או מיתה או עוני ומהם אמרו ראה שכלם נתעברו אמותיהם ביום הכפורים כלומר ראה כי מעבירה באו וראויין היו למיתה ולכך הפקירו עצמם לבזותו ולכך קללם ולא מפני שבזוהו ומהם אמרו בלורות ראה להם כבודם ומהם אמרו שלא ראה בהם לחלוחית מצוה ולא עתידה להיו' לא בהם ולא בזרע' לפיכך אררם לשלקם מן העולם ואמרו כי נענש על דבר זה שגר' מיתה לאלה הנערי' ואמרו שלש חלאים חלה אלישע אחד על שגר' דובים בתינוקות ואחד על שדחפו לגחזי בשתי ידיו ואחד אשר מת בו וסמכו זה לפסוק שאמ' ואלישע חלה את חליו אשר ימות בו חלה הכא אחד ׃ חליו ׃ שני' אשר ימות בו ׃ שלישי ׃ שתי דובים ׃ נקבות היו ואומ' הרבוי במ"ס כמו גמלי' מניקות ובדברי רבותי' ז"ל מהם אמרו כי מעש' נס היה כי באותו יער לא היו רגילים חיות רעות ומהם אמרו נס בתוך נס היה כי לא היה שם לא יער ולא דובי' ואמרו בשביל ארבעים ושתים קרבנו' שהקריב בלק מלך מואב הובקעו מישראל ארבעי' ושנים ילדים ׃ ויסר

וְהוּא סָלֵיק בְּאוֹרְחָא וְיַנְקִין זְעֵירִין נְפָקוּ מִן קַרְתָּא וְאִתְלַעֲבוּ בֵּיהּ וַאֲמָרוּ לֵיהּ סַק קָרְחָא סַק קָרְחָא ׃ וְאִתְפְּנִי לַאֲחוֹרוֹהִי וַחֲזִינוּן וְלַטִּינוּן בִּשְׁמָא דַיְיָ וּנְפַקוּ תַּרְתֵּין דוּבִּין מִן חוּרְשָׁא וּבְזָעָא מִנְּהוֹן אַרְבְּעִין וּתְרֵין יַנְקִין ׃ וַאֲזַל מִתַּמָּן לְטוּר כַּרְמְלָא וּמִתַּמָּן תָּב לְשׁוֹמְרוֹן ׃ וִיהוֹרָם בַּר אַחְאָב מְלַךְ עַל יִשְׂרָאֵל בְּשׁוֹמְרוֹן בשנת

וְה֣וּא ׀ עֹלֶ֣ה בַדֶּ֗רֶךְ וּנְעָרִ֣ים קְטַנִּ֗ים יָצְא֤וּ מִן־הָעִיר֙ וַיִּתְקַלְּסוּ־ב֔וֹ וַיֹּ֣אמְרוּ ל֔וֹ עֲלֵ֥ה קֵרֵ֖חַ עֲלֵ֥ה קֵרֵֽחַ ׃ וַיִּ֤פֶן אַחֲרָיו֙ וַיִּרְאֵ֔ם וַֽיְקַלְלֵ֖ם בְּשֵׁ֣ם יְהוָ֑ה וַתֵּצֶ֨אנָה שְׁתַּ֤יִם דֻּבִּים֙ מִן־הַיַּ֔עַר וַתְּבַקַּ֣עְנָה מֵהֶ֔ם אַרְבָּעִ֥ים וּשְׁנֵ֖י יְלָדִֽים ׃ וַיֵּ֣לֶךְ מִשָּׁ֔ם אֶל־הַ֖ר הַכַּרְמֶ֑ל וּמִשָּׁ֖ם שָׁ֥ב שֹׁמְרֽוֹן ׃
א וִיהוֹרָ֣ם בֶּן־אַחְאָ֗ב מָלַ֤ךְ עַל־יִשְׂרָאֵל֙ בְּשֹׁ֣מְר֔וֹן בשנת

ומשם ט' בקריאה וסי' ונהר יוצא מעדן להשקות את הגן ׃ על כן קרא שמה בבל ׃ ומשם בארה היא הבאר ׃ משם יקבצך יי' אלהיך ומשם יקחך ׃ ומשם עבר קדמה מזרחה ׃ ומשם עבר את בני עמון ׃ ומשם שב שמרון ׃ ומשם לא תאכל ׃ וחברו ׃

רשי

ונערים קטנים ׃ המנוערין מן המצות ׃ עלה קרח ׃ עלה מכאן שהקרחת עלינו את המקו' שעד עכשיו היינו משתכרין להביא מים מתוקי' מרחוק ומתפרנסין בכך ומשהמתיק אלו אבדו פרנסתן מפורש בסוטה ׃ ויראם ׃ ראה שאין בהם ולא בזרעם לחלוחית של טובה ׃ ויהורם בן אחאב ׃ אף פרשה זו בשביל להגיד נס של מישע מלך מואב שנעשה על ידי אלישע נכתבה כאן שמנה באליהו שמנה נסים ובאלישע שש עשרה לקיים פי שנים ברוחך אלי וכתבן כולם זו בצד זו וכם שנעשה ע"י אלישע וכתבם כאן זו בצד זו ׃ כך ראיתי בשלשים ושתים מדות דר"א בנו של ר' יוסי הגלילי ומציאת ירדן של אלישע כשתים דשל אליהו ׃ רק

רלבג

ויתקלסו בו ׃ ר"ל לעגו בו ובזוהו ׃ ויפן אחריו ויראם ׃ הנה לא קללם עד שראה אותם וידע וראה על דרך נבואה שהם ראויים לקללה מצד רוע מעשיהם ׃ ויהורם בן אחאב מלך על ישראל בשומרון בשנת שמנה עשרה ליהושפט ׃ זה יורה שאחזיה לא מלך שתי שנים שלמות אך היו מקוטעות והנה באר׳נו במה שקדם איך יתישב כל זה המשבון בלי שום ספק ׃ רק

כלי יקר

נערה וקרי לה קטנה וא"ר פדת נערה דמן נעורן התם לא מפרש מקומה ׃ הכא מפרש מקומם ע"כ הנה דקדקו בפ' אלו והוא עולה בדרך שר"ל להיות שבות עולה הוא יחידי בלא לויה אירע בן הרי שמי שאינו מלוה ומתלווה גורם שפיכות דמים שאילו היה לו לויה לא היו מתקלסים בו הקטנים בראותם בני אדם מרובים או היו מוחים בידו שלא יקללם ותקנו ג"כ נערים קטנים קרי להו נערים וקרי להו קטנים אלא לדרשא נערים שמנוערין מן המצו' וקטנים קטני אמנה ואף על גב דחד לגופיה אצטריך דהא או נערים או קטנים הוו מכל מקום דרשינן לתרווייהו מדלא כתב כסדרן קטנים נערים ׃ רש"י ז"ל הביא כאן נערים שמנוערים מן המצות ולא הביא קטני אמנה דמשמע ליה שאין ללמוד תרתי מנוערין מן המצות וקטני אמנה דהאחד לגופיה אצטריך ואולי כשאמ' בגמרא נערים שמנוערים וקטנים קטני אמנה כוונתם לו' שאם קטנים היו ממש קטנים לגופיה ונערים לדרשא אתא לשמנוערים מן המצות ואי נערים היו ממש נערים לגופיה וקטנים לדרשא קטני אמנה ׃ ורש"י ז"ל כאן בחר כן לפי ששיקול הדעת מכריע היותם קטנים שאלו לא היה כן לא היו מתקלסים בו באיש האל"ים ונערים לדרשת מנוערים מן המצות ׃ ונתבאר עוד ג"כ כפל עלה קרח עלה קרח האחת על שם שהיה קרח והשני על שם הקרחת עלינו את המקום כדפרש"י ז"ל שמתחילה כשהיו המים רעים היו מביאים מים מרחוק ומרויחים פרנסתם ומשהמתיק המים אלו אבדו פרנסתם ׃ ובזה מובן גם כן כפל ויתקלסו בו ויאמרו כי די ויתקלסו בו עלה קרח אלא ודאי ב"ק שני ענייניס היו כאן האחד עלה קרח לבזוי לעג וקלס והשני שאמר לו הקרחת עלינו את המקום ולזה ויתקלסו כנגד עלה קרח האחד ויאמרו כנגד עלה קרח השני שאמר לו דברי' של טעם והרעומת באו' עלה קרח ולא היה המכוון בו קלס כמו בעלה קרח הראשון ׃ ומדוקדק ג"כ או' מן העיר כי די שיאמר ונערים קטנים יצאו ויתקלסו בו אלא ה"ק שסיבת ההתקלסות שהתקלסו בו היה מן העיר ממה שהיתה משכלת מהמים הרעים והיו מתפרנסים בשאיבות מים מרחוק ועתה משנתרפאו אבדו פרנסתם ואם כן מן העיר נמשך מה שנתקלסו בו וז"ש מן העיר ויתקלסו בו כו' ועיין הרד"ק ז"ל והרלב"ג ז"ל ויתקלסו בו לעגו בו ובזוהו ע"כ ומהרי"א ז"ל א' שלהיות בית אל מוכן לנבואה כמו שפירשתי ויריחו מוכן לנפלאות רצה לקחת חזקה בשם ה' מהנבואה ומהנסי' והיה בבית אל היו בני הנביאים כנז"ל אבל הי ג"כ מקודש לזה נביאי הבעל והעגל אשר עשה שם ירבעם בן נבט ׃ ואין ספק שהתפרסם עליית אליהו למרום שהרי בני הנביאים היו יודעים זה כמו שנז' והיה אלישע תלמידו בא למלאת מקומו ואליהו שעלה השמים היה בעל שער בסימניו לכן כהני הבעל אשר בבית אל שלחו נעריהם להתקלס באלישע ולרמוז על עליית אליהו השמיימה אמרו עלה קרח ר"ל אתה איך במדרגת אליהו רבך שהי' בעל שער כי קרח אתה עלה אתה עתה השמיימה כמו שעלה הוא והיה זה לעג על עלייתו אליהו רבו ועל אלישע ולזה אמר ויפן אחריו ר"ל שפנה וראה שהלעג הזה לא עליו לבדו כי אם גם מאליהו רבו שנשאר אחריו ושהיה זה במצות אבותיהם וראה אותם בנבואה מה שעתידים להיות ולכן קללם כי ראה שהם זרע מרעים בנים משחיתים עזבו את ה' נאצו את קדוש ישראל ׃ ולפי שלעגו מאליהו רבו ומאלישע היה ענשם שיצאו שתים דובים אחת לכבוד אליהו ואחת לכבוד אלישע והרגו מ"ב ילדים להודיע כי ה' ב"ש שיני בקדש ע"כ תורף דבריו ׃ והוא ז"ל מבין הבנת הכתוב ונערים קטנים יצאו מן העיר מבית אל קאמר ואין זה פשוטו של מקרא אלא מן העיר זו יריחו והיינו ויפן אחריו ויראם שאלו מבית אל באו היו לפניו ׃ והוא כדחק במ"ש אחריו שעל אליהו קאמר וכ"ז חוץ מהפשט ׃ גם לשון הפסוק שאו' והוא עולה בדרך ונערים מורה שהוא כלאחו מן העיר והוא עולה בדרך שמיד כשהחזיק בדרך ההולך לבית אל מיד ונערים קטנים יצאו מן העיר א"כ מיריחו קאמר והגמרא שזכרתי למעלה מולקת עליו שכם תלו בלויה שאילו לווהו לא גירה דובים ואריות בתינוקו' וכו' והא אילו יצאו מבית אל והם ילווהו ביציאת יריחו מה תועיל הלויה ההיא ׃ וכן ממה שאמרו עלה קרח שהקרחת עלינו את המקום שהיו מוכרים מים ביריחו אם כן מיריחו הם שלא יתכן שהיו באים מבית אל להיותם שואבי מים ביריחו באופן שלע"דן מה שהודיעו חז"ל שמיריחו יצאו ויעל משם לבית אל והוא יחידי עולה בדרך בלא לוייה וזה שעתא בהיותו בדרך יצאו נערים קטנים כמו נערים וקטנים וחסרה וא"ו ההוספת ׃ ויתקלסו בו זלזולים שלא הזכיר פרשן אליו היו במעשה כמו לעפר בעפר וכיוצא ובאמירה אמרו עלה קרח עלה קרח ׃

ויפן אחריו ויראם כו' מה ראה אמר רב ראה ממש כדתניא רשב"ג או' כל מקום שנתנו חכמים עיניהם או מיתה או עוני ושמואל אמר ראה שנתעברה אמן מהם ביום הכפורים ור' יצחק אמר ראה להם בלורית ככותים ׃ ור' יוחנן אמר ראה שאין בהם לחלוחית של מצוה ודילמא בזרעיהו מהוה הוי א"ר אלעזר לא בם ולא בזרעם עד סוף כל הדורות ותצאנה שתים דובים מן היער רב ושמואל חד אמר נס וחד אמר נס בתוך נס מ"ד נס יער הוה דובים לא הוו ומ"ד נס בתוך נס לא יער הוה ולא דובים הוו וליהוו דובים ולא ליהוי יער משום דבעיתי א"ר חנינא בשביל ארבעי' ושנים קרבנות שהקריב בלק מלך מואב לקלל את ישראל בקעו מהם ארבעים ושנים ילדים איני והא אמר רב יהודה א' רב לעולם יעסוק אדם בתורה ובמצות ואפי' שלא לשמה שבשכר שהקריב בלק מלך מואב מ"ב קרבנות זכה ויצאת ממנו רות שיצא ממנה ׃ שלמה שכתוב בו אלף עולות יעלה שלמה וא"ר חנינא רות בתו של עגלון מלך מואב בן בנו של בלק היתה תאותו מיהא לקללה היתה ׃

ולע"דן דת"ק ראה תיבת ויראם מיותרת כי די שיאמר ויפן אחריו או' ויראם אמר רב ראה ממש שע"י הראייה שנתן עיניו בהן וגם כן הקללה שקללם בשם ה' נבקעו כי בכל מקו' שנתנו חכמים כו' ואמנם שמואל דריש יתור ויראם כאילו הם שתי תיבות ויראם שהא"לף משמשת כשתים וירא אם ראה אמם שנתעברה ביום הכיפורים ולמ"ד שראה להם בלורית ככותי' פי' בני אברהם י"ן שלמד מתוך דברי ויראם לשון אומה ולשון ראה בהם בלורית כאילו הם מאומה אחרת ולא מישראל ע"כ ולמ"ד ראה שאין בהם לחלוחית מצוה לא בם ולא בזרעם אפשר דמיתור ויראם שראה אותם עד סוף כל הדורות שאין בהם תועלת כמו שדרשו חז"ל גבי וירא כי אין איש האמור במשה ע"ה ׃ או ויראם שראה האומה ישראלית אם אפשר להשתלשל מהם לא ראה כלום יוצא מהם ולזה ויקללם בשם ה' ולת"ק ק"ק דלמה היה צריך תרתי ראייה לתת עיניו בהם לענוש' גל של עצמות וקללה בחד מנייהו סגי אמנם לשאר אמוראי ניחא שהפורענות נעשה ע"י הקללה והראייה הייתה לראו' אמם או אומתם או כאמור ׃ ובמ"ש א"ר חנינא ארבעי' קרבנות כו' שמעתי הוכן הענין בשם החכם השלם המקובל האלהי החסיד ועניו כמהר"ר יצחק אשכנזי ז"לה כי אות' המ"ב קרבנו' גרמו שכשעברו הנשמות קדושות בתיקלא דתלקין נעשקו אלו המ"ב שעשקם סיטרא אחרא שעל זה אמר שלמה ע"ה והנה דמעת העשוקים ואין להם מנחם כו' והחזיקה הקליפ' מהמות והאור מ"ב נשמות כנגד מ"ב קרבנות ולא תחזיר אותם הקליפה עד שתמלא מקום מוכן לפורענות והוא ביאה אסורה שם נותנת אותם הנשמות העשוקות והנה המ"ב נשמות העשוקו' נתנו במ"ב ביאות אסורות שנבעלו ביום הכיפורים ועתה כשהעניסם אלישע וקללם בשם ה' הוא שם מ"ב כנגד מ"ב ילדים והוא כי שם בן מ"ב מסוגל מאד להעלות התפילות שעל כן אנו אומרים אנא בכח כו' (ובשעת פטירת האדם אמרו הראשונים ז"ל שנכון מאד לו' אנא בכח כו' שהוא סוד שם מ"ב שהו' סגוליי מאד להעלות נפש האדם מעלה מעלה הוא סיוע למ"ש החכם השלם הנז') וכן הנצוצות של הקדושה העשוקות לא יתעלו אלא בשם בן מ"ב ולזה לגמור תיקונם של אלו המ"ב נערים קטנים האלה שהיו עשוקות ע"י מ"ב קרבנות עתה כשקללם בשם בן מ"ב קלל הגופים ההם שהיו יסוד רעוע בנוי בכפורים וחזרו המ"ב ניצוצות קדושות שבהם לשורש הקדושה ונתקנו וזו הי' כוונת ר' חנינא ז"ל ע"כ ובדבריו ז"ל נבין או' דובים ולא אמר שתים דובות כי נקבות היו כמו שנזכר בס"ד אלא דבים ב"ם ד"י אותיות דדין כאותיות דדין להורות כי בשם מ"ב קללם ולזה היו דובים ולא מין אחר דשמא גרים כאמור דבי"ם די ב"ם ׃ ומתוך המאמר הנז' שלכ"ע דובים בנס היו ונהוו מובן ותצאנה שתים דובים מן היער דהי"ל ותצאנה מן היער שתים דובים אבל כיון לו' שהיו בנס מכח שם הש"ת אשר קללם בשם ה' ומזה נמשך שיצאו שתים דבים ז"ש בשם ה' ותצאנה שתים דובים אלא משום דמבעית הדובים הוציאן מן היער כדי שתבקענה מהם מ"ב ילדי' ומובן בדבריהם ז"ל ג"כ או' ותבקענה מהם מ"ב ילדים שלשון הכתוב מורה היותם שם נערים יותר ממ"ב ולא בקעום כולם אלא מ"ב מהם ולא יותר והיו ראוי שיבקעום כולם אם משוא פנים בדבר אלא הטעם שהמ"ב הן שנתעברה מהם אמן ביום הכיפורים והמ"ב הם העשוקי' לבד מכח קרבנות מ"ב של בלק ולכך לא בקעם כולם אלא המ"ב כאמור ׃ ואבין עוד בדבריהם ז"ל הנזכר שהיו אלה הנערים רעים וחטאים ורעועים מעת תולדתם מובן בזה שקראם כאן ילדי' ולא נערים להודיע שמשעה שנולדו שהייתה תולדתן מיום הכיפורים ז"ש ילדים ולזה בקעו המ"ב מהם ולא יותר כאמור ׃ ודרך רמז או' כי ילד יש ילדמ"י אותיות דדין וידוע מי סוד חמשים שערי בינה המתגלים ביום הכפורים כפור מי וזהו ילד מי שנתעברה מהם אמם ביום הכפורים ׃ ואפשר דכולהו אמוראי הנז' לא פליגי דמר אמר חדא ומר אמר חדא ובהכי מובן לכלהו לשון ילדי' על האופן הנז' וניחא נמי למה בקעו המ"ב לבד ולא יותר ׃ ואם נפרש דפליגי ג"כ צריכים אנו לו' לרב במ"ב נתן עיניו בהם לבד ויראם ממש והם אשר העזו פניהם יותר לכך נבקעו ׃ ולשמואל המ"ב נתעברה אמו מהם בכפורים כנז"ל ׃ ובהכי ניחא לשון ילדים כלו' משעת הולדתן היו רעועים ולזה נבקעו ולרב לא דייק לשון ילדים אמנם לר' יצחק נפחא שהיו מגדלי בלורית בילדי כנכרים ישפיקו דייק קצת מה שסיבה לקראות אותם ילדים ובתחילה נערים קטני' ולזה לא הבקיעו אלא המ"ב שהשאר אפשר שלא היו מגדלי בלורית ׃ ולר' יוחנן דאמר שלא ראה בהם לחלוחית של מצוה וכדמסיק לא בהם ולא בתולדותיה' עד סוף העולם ולזה הובקעו המ"ב מהם לבד אמנם השאר אפשר שיצאו מהם זרע כשר בלחלוחית מצות ולזה ניצולו ובזה מובן או' לשון ילדים לרמוז על הנולדים מהם עד סוף כל הדורות שאת כולם ראה ואלו שלא היה בהם לחלוחית נבקעו והשאר ניצולו ׃ כמצא לכולהו מובן לשון ילדים זולת רב ׃ ורש"י הביא שיטת ר' יוחנן לבד ע"ש והרד"ק והרלב"ג ובכלל דחז"ל דבריו ודמהרי"א ז"ל הכל כתבתי בפסוק הקודם ׃ ולע"דן מה שדקדקתי מתוך דחז"ל כנז"ל והם דקדוקים נכונים בפ' וטעם נכון להיות מ"ב ולא יותר ׃ ואפשר עוד במה שזכרתי בפסוק הקודם שהיו שם נערים וקטנים ואולי הנערים ענש והם המ"ב לא הקטנים וזהו ותבקענה מהם ארבעים ושנים לבד ולא יותר וק"ק לשון ילדים אלא ודאי כדחז"ל כמו שהרחבתי למר כדאית ליה ולמר כדאית ליה ׃

וילך משם אל הר הכרמל כו' שהלך מבית אל הכרמל ללכת לכל מסעות רבו אשר נגלו לו שם האלהים כי אמרו הראשונים ז"ל שבהגלות נגלות נכון קדושה במקום מהמקומו' תשאר רושם קדושה במקום ההוא עד אשר כשיכין האדם עצמו האחד מהם יעורר האהבה והקדוש' אשר שם ולזה הלך משם הכרמל ומהכרמל לשמרון כי בה' הוא האלהים בטח ולא יפחד מאיזבל ובנה היינו כ"כ רשע גמור כמו שיזכיר ויהורם כו' ׃

ויהורם בן אחאב כו' ויעש כו' רק בחטאות כו' עיין רש"י ז"ל והרד"ק ז"ל ומהרי"א ז"ל אחר שזכר בפרשה הקודמת שלקח הש"ת את אליהו בסערה השמים ונשאר אלישע במקומו תחתיו ושעשה ב' נסים באותן המקומות שעשו רבו אליהו האחד בירדן דוגמת רבו שקרע הירדן גם הוא קרעו והשני ביריחו ברפואת המים דוגמת הנס שנעשה לאליהו במדבר בצפח' המים ועוגת רצפי' שבזה נרפאה חולשתו ועיניו אם' שאל את נפשו למות והלך בכח האכילה ההיא ימים רבים כך כיוצא בזה נרפאו המים וכאו אנשי המקום זמן רב ׃ והג' בבית אל בבקיעת הנערים שהיו מתקלסים בו והיה זה כנגד מה שעשה אליהו לשרי החמשי' וחמשיהם שבאו בזדון עתה ספרו הכתובים

רק לא כאביו וכאמו · שהוסיף את הבעל להכעים: רק בחטאות ירבעם · דבק וכן כל מלכי ישראל מדאגה שלא תשוב הממלכה לבית דוד אם יעלו לרגל לכך עבדו את העגלים: נוקד · מרי גיתי: אילים צמר · דיכרין דרעיא עם צמרם: דרך מדבר אדום · כי גם מלך אדום ילך עמנו: לתת אותם וגומר · שימותו בצמא: אשר יצק מים ע"י אליהו · בהר הכרמל וביציקתו נעשו אצבעותיו כמעיינות מים עד שנתמלאת התעלה · ראוי הוא ליעשות לנו נס על ידו במים: הל

ויסר את מצבת הבעל · אבל האשרה לא הסיר מפני אמו שהיתה עובדת ע"א שהרי נביאי האשרה היו אוכלי שלחנה אבל הוא לא עבד הבעל והאשרה אלא העגלים שעשה ירבעם: היה נוקד · כתרגומו מרי גיתי ונקרא בעל המקנה נוקד שהצאן נקודים ברוב והיה מנהגו שהיה משיב מנחה למלך ישראל מאה אלף כרים ומאה אלף אלים צמר כלומר עם צמרם שלא היה גוזזם ולא אמר הכתוב אם היה משיב לו מנחה זו בכל שנה או לזמן אחד ידוע ביניהם: ויהי כמות אחאב · בכ"ף וכאשר מת אחאב פשע מלך מואב באחזיהו בנו כמו שכתוב למעלה וכן ביורם אחיו ולא השיב לו מנחה: דרך מדבר אדום · לפי שהולך אדום היה לו ללכת עמהם: לתת אותם ביד מואב · שאם לא נמצא מים יפולו חיילותינו וילך ילך למצוא מים ויבואו מואב ולא נוכל להמלט מידם: פה אלישע · אלישע הלך עמה' על פי הנבואה להראותם זה הנס הגדול אולי ישוב מלך ישראל מדרכו הרעה והם לא ידעו כי הוא הולך עמה' אבל בא לו בתוך העם: אשר יצק מים · ר"ל ששרת אותו ובדברי רז"ל למד לא נאמר אלא יצק מלמד ששמוש גדול מלמודה ובדרש אמרו עוד אשר יצק מים על ידי אליהו בהר הכרמל כשהל' המזבח והתעל' מים אלישע היה יוצק מים על ידי אליהו ונעשה נס ונעשו עשר אצבעותיו כמעיינות מים עד שנתמלאת התעלה מים שנאמר ויצקו וכמו שנס נעשה נס על ידו במים לפיכך אמר אשר יצק מים ולא אמר אשר שמש או אשר למד ועוד בדרש אשר יצק מים על ידי אליהו אמרו אפילו היה מבקש מים לפניו היה נותן לו: יש

5 ‏א בִּשְׁנַת שְׁמֹנֶה עֶשְׂרֵה לִיהוֹשָׁפָט מֶלֶךְ יְהוּדָה וַיִּמְלֹךְ שְׁתֵּים־עֶשְׂרֵה שָׁנָה: וַיַּעֲשֶׂה הָרַע בְּעֵינֵי יְהוָה רַק לֹא כְאָבִיו וּכְאִמּוֹ וַיָּסַר אֶת־מַצְּבַת הַבַּעַל אֲשֶׁר עָשָׂה אָבִיו: רַק בְּחַטֹּאות יָרָבְעָם בֶּן־נְבָט אֲשֶׁר־הֶחֱטִיא אֶת־יִשְׂרָאֵל דָּבֵק לֹא־סָר מִמֶּנָּה: וּמֵישַׁע מֶלֶךְ־מוֹאָב הָיָה נֹקֵד וְהֵשִׁיב לְמֶלֶךְ־יִשְׂרָאֵל מֵאָה־אֶלֶף כָּרִים וּמֵאָה אֶלֶף אֵילִים צָמֶר: וַיְהִי כְּמוֹת אַחְאָב וַיִּפְשַׁע מֶלֶךְ־מוֹאָב
ה בְּמֶלֶךְ יִשְׂרָאֵל: וַיֵּצֵא הַמֶּלֶךְ יְהוֹרָם בַּיּוֹם הַהוּא מִשֹּׁמְרוֹן וַיִּפְקֹד אֶת־כָּל־יִשְׂרָאֵל: וַיֵּלֶךְ וַיִּשְׁלַח אֶל־יְהוֹשָׁפָט מֶלֶךְ־יְהוּדָה לֵאמֹר מֶלֶךְ מוֹאָב פָּשַׁע בִּי הֲתֵלֵךְ אִתִּי אֶל־מוֹאָב לַמִּלְחָמָה וַיֹּאמֶר אֶעֱלֶה כָּמוֹנִי כָמוֹךָ כְּעַמִּי כְעַמֶּךָ כְּסוּסַי כְּסוּסֶיךָ: וַיֹּאמֶר אֵי־זֶה הַדֶּרֶךְ נַעֲלֶה וַיֹּאמֶר דֶּרֶךְ מִדְבַּר אֱדוֹם: וַיֵּלֶךְ מֶלֶךְ יִשְׂרָאֵל וּמֶלֶךְ־יְהוּדָה וּמֶלֶךְ אֱדוֹם וַיָּסֹבּוּ דֶּרֶךְ שִׁבְעַת יָמִים וְלֹא־הָיָה מַיִם לַמַּחֲנֶה וְלַבְּהֵמָה אֲשֶׁר בְּרַגְלֵיהֶם:
י וַיֹּאמֶר מֶלֶךְ יִשְׂרָאֵל אֲהָהּ כִּי־קָרָא יְהוָה לִשְׁלֹשֶׁת הַמְּלָכִים הָאֵלֶּה לָתֵת אוֹתָם בְּיַד־מוֹאָב: וַיֹּאמֶר יְהוֹשָׁפָט הַאֵין פֹּה נָבִיא לַיהוָה וְנִדְרְשָׁה אֶת־יְהוָה מֵאוֹתוֹ וַיַּעַן אֶחָד מֵעַבְדֵי מֶלֶךְ־יִשְׂרָאֵל וַיֹּאמֶר פֹּה אֱלִישָׁע בֶּן־שָׁפָט אֲשֶׁר־יָצַק מַיִם עַל־יְדֵי אֵלִיָּהוּ: ויאמר

(מסורה בגליון: ד' · ג' | ב' ויתאו | ב' ויא חואכ · | ל' וחד מישע · | ל' וחס' | ל' וכתי' ר"ס | ג' וסי' כל האדם אחאב · כן מות זה · | ג' פסוקי' דמיי' ומתחלפין | ב' | כ"ה | ג' | ט' מל' כסיפ' | כ"ה מל' | ט')

בִּשְׁנַת תַּמְנֵי עַסְרֵי לִיהוֹשָׁפָט מַלְכָּא שִׁבְטָא דְבֵית יְהוּדָה וּמְלַךְ תַּרְתָּא עַסְרֵי שְׁנִין: וַעֲבַד דְבִישׁ קֳדָם יְיָ לְחוֹד לָא כַאֲבוּהִי וּכְאִמֵּיהּ וְאַעְדִּי יָת קָמַת בַּעְלָא דַעֲבַד אֲבוּהִי: לְחוֹד בְּחוֹבֵי יָרָבְעָם בַּר נְבָט דְּחַיֵּיב יָת יִשְׂרָאֵל אִתְרְעֵי לָא סְטָא מִנַּהּ: וּמֵישַׁע מַלְכָּא דְמוֹאָב הֲוָה מָרֵי גִיתִין וּמְתִיב תּוֹקְרְבָא לְמַלְכָּא דְיִשְׂרָאֵל שְׁנָא בִשְׁנָא מְאָה אַלְפִין תּוֹרִין דְּפַטִּימָא וּמְאָה אַלְפִין דִּיכְרִין דְּרַעְיָא: וַהֲוָה כַּד מִית אַחְאָב וּמָרִיד מַלְכָּא דְמוֹאָב בְּמַלְכָּא דְיִשְׂרָאֵל: וּנְפַק מַלְכָּא יְהוֹרָם בְּיוֹמָא הַהוּא מִשֹּׁמְרוֹן וּמְנָא יָת כָּל יִשְׂרָאֵל: וַאֲזַל וּשְׁלַח לְוַת יְהוֹשָׁפָט מַלְכָּא דְבֵית יְהוּדָה לְמֵימַר מַלְכָּא דְמוֹאָב מָרִיד בִּי הֲתֵיזִיל עִמִּי לְוַת מוֹאָב בִּקְרָבָא וַאֲמַר אֶיסַק אֲנָא כְוָתָךְ עַמִּי כְעַמָּךְ סוּסַי כְּסוּסָךְ: וַאֲמַר בְּאֵידָא אוֹרְחָא נִסַּק וַאֲמַר אוֹרַח מַדְבְּרָא דֶאֱדוֹם: וַאֲזַל מַלְכָּא דְיִשְׂרָאֵל וּמַלְכָּא שִׁבְטָא דְבֵית יְהוּדָה וּמַלְכָּא דֶאֱדוֹם וְאַסְחָרוּ מַהֲלַךְ שַׁבְעָא יוֹמִין וְלָא הֲוָה מַיָּא לְמַשְׁרִיתָא וְלִבְעִירָא דְעִמְּהוֹן: וַאֲמַר מַלְכָּא דְיִשְׂרָאֵל וַוי אֲרֵי זַמִּין יְיָ לִתְלָתָא מַלְכַיָּא הָאִלֵּין לְמִמְסַר יָתְהוֹן בִּידָא דְמוֹאָב: וַאֲמַר יְהוֹשָׁפָט הֲלֵית כָּא נְבִיָּא דַייָ וְנִשְׁאַל יָת פִּתְגָמָא דַייָ מִינֵיהּ וַאֲתֵיב חַד מֵעַבְדֵי מַלְכָּא דְיִשְׂרָאֵל וַאֲמַר הָכָא אֱלִישָׁע בַּר שָׁפָט דְּשַׁמֵּישׁ יָת אֵלִיָּהוּ: ואמר

כמות ג' בקריאה וסי' אם כמות כל האדם ימותון אלה · ויהי כמות אחאב · כמות זה כן מות זה ורוח' אנ"ד: התלך אתי חד מן ג' פסוקי' דמיין ומתחלפין ב' במלכי' וחד בדברי הימי' קדמא ויאמר יהושפט התלך אתי למלחמ' רמת גלעד ויאמ' יהושפט כמוני כמוך · תנינ' וילך וישלח יהושפט התלך אתי אל מואב למלחמ' ויאמ' אעלה כמוני כמוך · תליתא ויאמ' אחאב מלך ישר' יהושפט מלך יהודה התלך עמי רמת גלעד ויאמר לו כמוני כמוך וכעמך עמי במלחמה · בתראה בדברי הימים: אותם ט' מלאים בסיפרא וסי' ונלחמה אותם במישור · אהה כי קרא יי' אל כי קרא יי' · כי רבים אשר אתנו · גדולי העיר מגדלים אותם · בראותי אותם האכה אכה · וילך אותם שמרונה · ויושב אותם בחלת · והנם ממיתים אותם:

רלבג

רק לא היה כאביו וכאמו · ר"ל שהוא דבק לבד בחטאת ירבעם ועזב חטאת אחאב ואיזבל · והנה הסיר מצבת הבעל שעשה אביו אך לא הסיר האשרה שעשתה אמו כי לא יכול לפי שהיא היתה בחיים עדיין: היה נוקד · ר"ל בעל מקנה והיה עושה מס למלך ישראל מאה אלף כרים ומאה אלף אילים צמר ר"ל בעלי צמר ולא גזוזים: ויאמר דרך מדבר אדום · יתכן שבחר הדרך ההוא כדי שלא ירגישו והבי' שם מלך יהודה עם מלך אדום כי היה תחתיו והוא הנציב ששם בו מלך יהודה: פה אלישע בן שפט אשר יצק מים על ידי אליהו · אע"פ שהיו לאליהו תלמידים רבים הנה זכר אלישע שהיה תלמיד והיה ראוי שיקנה יותר מהשלמו' מפני ששרת את אליהו כי המשרת הוא תמיד לפני רבו ולזה יתכן שילמ' יותר ולזה ספט יהושפט שים את אלישע דבר יי' מצורף לזה כי ראה שנסע ממקומו עם אנשי המלחמ' ואע"פ שלא היה איש מלחמ' ולזה ידמה שעשה זה שאם יצטרכו ישראל לדבר יי' ימצאוהו שם והנה לכבודו ירדו אליו שלשת המלכי' ולכבוד הש"י: ועתה

כלי יקר

הכתובים י"ד נסים אחרים שעשה בחייו מורים על גדולתו ומעלת נבואתו והראשון מהם שהוא הרביעי לניסיו שאחרי שיהור' בן אחאב מלך ועשה הרע בעיני ה' אך לא בשיעור המופלג מהרשע שעשה אביו כי הנה הוא הסיר את מצבת הבעל שעשה אביו ולהיות אמו איזבל בחיים לא הסיר האשרה אבל עכ"ז עבד עגלי ירבעם בן נבט. ולכן היה מעונש שמלך מואב שהיה משועבד לאביו מרד בו והיו במלחמה היא בסכנה עצומה מחסרון המים ונעשה נס ע"י אלישע ע"כ ומהרי"א ז"ל אזיל בשיטתו שבית אל הרג הנערים וכבר כתבתי שמיריחו היו ובתחום יריחו נבקעו והפס' לקיים דבריו שה שכיון שילא מיריחו ויצא לבית אל על בית אל יחשב הנס הזה: ולע"דן לדקדק או' בחטאות ירבעם בלשון רבים ומסיים בלשון יחיד לא סר ממנה הי"לל מהן ונראה כי להיות העגלים שעשה ירבעם בעלים בעיני יהורם אם לא מצד הכרח שלא תשוב הממלכה לבי' דוד אם יעלו לרגל ולכך הניחם עומדי' אמנם היה הבדל גדול בינו ובין ירבע' כי ירבעם חטא ביותר כדי שיקובלו בעיני ישראל ויחטאו אמנם זה לא היה עובד אותם כי אם מעט מזער לפנים כי אבל המה מעשה תעתועים בקרבו · כמלא שהחזיק בחטאת ירבעם דהיינו שני חטאות אשר חטא ואשר החטיא · אך באשר חטא לא היה כשיעור ירבעם כי אם מעט מזער אמנם בחטא השני דהיינו אשר החטיא את ישר' דבק יותר ולא סר ממנה דייקא לפי שהיה מוכרח כן להעמדת מלכותו שיחטאו ישראל ויקריבו לעגלים כדי שלא יעלו לירושלם ותשוב הממלכ' כמלא לפי זה או' דבק לא סר ממנה הכל חוזר אל חלוקת אשר החטיא את ישרא' בזה דבר ולא סר ממנה' והיינו שלא נזכר אשר חטא ואשר החטיא כו' כמלא שיהורם זה היה מחטיא בעגם ודבק ולא סר מהחטיא אמנם בחטא כל דהו היה לפנים ואולי שלא חטא כלל ומ"ש ויעש הרע כו' רק לא כאביו וכאמו מוכיח שהי' חוטא אבל לא להכעיס כי לתכלית המשכת מלכותו מפני הרואים שילמדו לעשות ולא יעלו לירושלם שלא תשוב הממלכה לבית דוד:

ומישע מלך מואב כו' עיין רש"י ז"ל וכן הרד"ק ז"ל והוסיף וכן הרלב"ג ז"ל וכן מהרי"א ז"ל והרחיב שתיבת צמר חוזרת גם אל כרים שהכרים והאלים עם צמרן וכתב שהיה נותן לו סך זה מידי שנה בשנה עד כאן: ולעד"ן שהיה מביא לו מנחה אלף כרים שהכרים עצמן המנחה אמנם האל"ים מאה אלף לא היו הם עצמם המנחה אלא צמרן וז"ש מאה אלף אלים צמר כאילו אמר צמר מאה אלף אלים דהיינו מאה אלף גיזות צמר אלים שכל גיזה וגיזה מן האלים משקלה כפלים ממשקלה גיזת כבשים אחרים · והכרח פירושי זה הוא מאו' צמר ולא אמר וצמרם · ומה שא' לשון והשיב למלך ישראל דהי"לל ונתן למלך ישראל · נראה שהכוונה כמ"ש חז"ל בכיוצא בדקדוק כזה שדקדקו בפסוק מלכי תרשיש ואיים מנחה ישיבו יביאו מ"ל ואמרו שכל המנחות שניתנו להם לישראל בגלות מחוייבים האומות מ"ה בהם להחזירם להם בימות המשיח וז"ש לשון מנחה ישיבו כיוצא בזה הכי או' לפי שקדם בספר שופטים ויוסיפו בני ישראל לעשות הרע בעיני ה' ויחזק ה' את עגלון מלך מואב כו' ויעבדו בני ישראל את עגלון מלך מואב י"ח שנה כו' ויהי מגישים לו מנחה כדכתיב וישלחו בני ישראל בידו מנח' לעגלון מלך מואב כו' כמלא שאות' המנחות שהיו ישראל נותנים למואב מאז מימי השופטים עתה כשגברה יד ישראל בימי אחאב כבש את מואב והיו נותנים לו מנחה וז"ש והשיב ר"ל המנחה שלקח עגלון מלך מואב עתה השיבה למלך ישר' וברוך היודע ועד אם היו י"ח שנה כמספר השנים ההם עצמם כי כל מלכות אחאב כ"ב שנה ויהושפט מלך בשנת הרביע לאחאב ואז בהיות השני מלכים יחדיו קרוב הדבר שנכבש מואב האחת יד מלך ישראל א"כ היו השנה גמורה גם בזמן י"ח כנגד י"ח ואחר כך בימות אחאב מרד:

ויהי כמות אחאב כו' עיין הרד"ק ז"ל: **ויצא** המלך יהורם וכו' וילך וכו' להיות הדברי' המתקנים תכף לקלקולם יתוקנו בנקל לזה ויצא המלך יהורם בו ביום ההוא תכף ומיד

כלי יקר

משומרון ויפקד את כל ישראל וילך למלחמה ומהדרך שלח אל המלך יהושפט לאמר מלך מואב פשע בי ר"ל שפשע בי ולא בך כי מעול' לא נשתעבד אליך וא"כ מי יכניסך בתגר זה ולזה שאלו התלך אתי אל מואב למלחמה ויאמר אלך כי כבוד הוא לי ומעלה שאתה לוקח אותי לעזרך וז"ש לשון ויאמר אעלה ולא אמר אלך · ולזה אמר כמוני כמוך וכו' שבכל אלה החלוקות מקדים מלך יהודה את עצמו שהרי או' כמוני כמוך ולא אמר כמוך כמוני וכן כעמי תחילה ולא"כ כעמך וכן כסוסי כסוסיך לו' שישים עצמו בעזרי הקורה זריז ומקדים אליו:

ויאמר איזה הדרך נעלה כו' עיין רש"י ז"ל וכן הרד"ק והרלב"ג וכן מהרי"א ז"ל: ולע"דן נעלה לסימן טוב ומעלה שכן אחז"ל גבי לא נעלה פירש הכסילים יורדים לשאול הם ולא עולים ז"ש נעלה כי בנס אשר נעשה להם במים דרך מדבר אדום נהעלו מאד:

וילך מלכי ישראל כו' אמר שהלכו דרך שבעת ימים ואולי התמו המים שהוליכו עמם וזהו ולא היה מים שתמו · או אמר ולא היה מים שהמקומות הנודעים לא הספיקו למחנה הכבד ולבהמה אשר ברגלוהם וז"ש ולא היה מים למחנה ולבהמה אשר ברגליהם ולא אמר ולא היה מים שתם · ובזה מובן כי איך עלה בדעתם לבא דרך המדבר שאין שם מים מעיקרא אלא סבר אלא שהביאו מים או שהיו אי זה מעיינות שם ומרוב העם נתייבשו כנודע במדבר שדרך מצרים · או טעו במדבר ואל זה כיון באו' וילך מלך ישראל ומלך יהודה וכו' הי"לל וילכו מלך ישר' אלא נראה שהלך כל א' לבדו ולא שיערו שיעור המחנה כדי להרבות המים כי וילך מלך ישראל וכן מלך יהודה וכן מלך אדום וכמלא והיו יחדיו במדבר וכאומרו ויסובו מורה שנעשה הסיבוב הזה שלא במתכוין ולזה לא היה מים למחנה כו':

ויאמר מלך ישרא' עיין רש"י ז"ל והרד"ק ז"ל וכן מהרי"א ז"ל · ולע"דן לדקדק או' לשלשת ולא אמר ג' מלכים ומהו האלה כי אינם כי אם שני מלכים לבד שעמו הם השלשה · ונראה שמלך ישראל זעק אהה עלי שאני גרמא בנזקי אלא הב' מלכים יהושפט הישר ונאמן עם אל"יו ומלך אדום אפי' שהוא עובד ע"א אך שקר נחלו אבותיו הבל ואין בם מועיל ואין לו אשמה א"כ בשלי הצער הזה להם מהתחבר' אלי פרץ ה' אות' ז"ש אהה כי קרא ה' לשלשת ר"ל משולשים יחדיו כחוט המשולש עמי ע"כ פרץ ה' מעשיהם ולא בים לי עלי שאני הרשע אבל האלה מה עשו האלה לתת אותם ביד מואב אגב שטפא דידי וזה יורה שלא היה עובד ע"א מלב ונפש שהרי הכיר שמה' יצא הדבר ובשלו הצער לכולם · עוד אפשר מדרך ענוה אמר לשלשת המלכי' האלה כאילו הוא אינו נחשב למלך כי אם בעזרתם ובפרט מלך יהודה ולז"א לשלשת המלכים האלה על השנים שהם חשובים כשלשה כי מה אני מה חיי זולתם:

ויאמר יהושפט וכו' חז"ל אמרו במסכת ברכות אשר למד אין כתיב כאן אלא אשר יצק מים כו' מכאן ששימושה יותר מלימודה וכבר פירשתי המאמר הזה שם בכלי חמדה בסדר וזאת הברכה כי ביארתי בו ג' שיטות · עוד לחז"ל בפ' ויצקו על העולה נעשו אצבעות אליהו כמעיינות נובעות מים עד שנתמלאה הברכה כבית סאתים והמזבח ולאחר האש שירד מלמעל' את הכל וז"ש אשר יצק מים ע"י אליהו כלו' שעל ידיו ובסיבת' נתגלגל נס זה מיציק' מים מרובי' כמו שזכרנו שנתמלאה התעלה כבית סאתים · ועיין רש"י ז"ל והרד"ק ז"ל והרלב"ג ז"ל וכן מהרי"א ז"ל והרחיב כי להיות יהושפט ירא אל"ים וסר מרע ונתן לבו לדרוש את הש"ת כי הכל מאתי אמנם מלך ישר' להיותו עובד אלילים לא שת לבו לזאת ולא מלך אדום כי לא מבני ישראל הוא: ולע"דן שיהושפט מלך יהודה להיותו דבק באלהיו ועיני ה' אל צדיקים ולא יתכן שעם יהודה אשר אתו לא השגיח הש"ת בהם חלילה וחס וז"ש בלשון שלילה האין פה נביא לה' כלו' לא יתכן שאין פה נביא לה' שלוחו מאתו ית' ונדרשה את ה' מאותו הנביא ולא מזולתו מנביא · השקר

מנחה קטנה

ויפשע מלך מואב וגו' שפשע מלך ישראל בדסיבל אלם כמ"ש למעלה: מלך מואב פשע בי · ואע"פכ עלין מנוס למזור לי כי היא כמכת מכלכת שאם ינצח אותי מלך מואב יבוא גם עלין כפי הדין דאי' במשנה מסכת תענית פרק ג' על החרב מתריעין בכל מקום מפני שהיא מכה מהלכת ע"כ הושעני נא לסובתי ולסובתך · ויאמר אעלה כי כמוני כמוך וגו' כשלינו בסכנה כדברך · אשר יצק מים וגו' ונעשה נס על ידו במים ע"כ לכו אלין פן ואולי נס פה יעשה ה' גם על ידו ליתן להם מים אל ירדנה אשר יצק מים שקרע את הירדן ע"י אדרת אליהו זה לאות שנחה רוח אליהו על אלישע: לא

יש אותו דבר יי' · שהרי הוא לא בא לעשות מלחמה למה בא לא בא אלא ע"י נבואה באמת יש אותו דבר יי' : וירדו · ירדו ממרכבתם לכבודו לדבר עמו ולא קראו לו שיבא אצלם לפי שהיו בצרה גדולה חשו לכבוד הבורא ולכבוד נביאו : מלך ישראל ויהושפט ומלך אדום · לפי שדבר יהושפט בשמו לא נאמר בו מלך ומלך אדום הוא הנציב שהיו משימי' עליהם מלכי יהודה והוא היה להם מלך ויש בו דרש למה לא נאמר ביהושפט מלך להודי' ענוותנותו אל אותו צדיק שלא רצה לירד לפני הנביא בבגדי מלכות אלא כחבר הדיוט וי"א שנגזרה גזרה שיהרג עם אחאב והיה הכתוב מונה לבנו מן אותה שעה לפיכך לא נקרא מלך ובשכר שירדו לפני הנביא זכו לראות כל אלו הנסים : אל כי קרא יי' · אל תאמר עתה לנו דברים אלו אמת הוא כי קרא יי' לשלשת המלכים האלה הנה לתתם ביד מואב וי"ת אל לשון בקש' בבעו לא תידכ' עלנ' חובי' רשעתא ההיא בעי עלנא רחמין ארי זמין יי' לתלתא מלכיא וכן תרגם אנקלו' אל נא אדוני בבעו כען רבוני : קחו לי מנגן · אמרו כי מיום שנסתלק אליהו רבו לא שרתה עליו רוח נבואה עדיין כי אבל היה ורוח הקדש אינה שורה אלא מתוך שמחה וי"א מפני הכעס שכעס עם מלך ישראל היה עצב ואמרו כל הכועס עם נביא הוא נבואתו מסתלק' ממנו מנא לן מאלישע ולשמחו אמר קחו לי מנגן: עשה הנחל גבים · מקור במקום צווי · גבים חפירות כמו באו על גבים ותרגום בור גובא אמר להם שיעשו הנחל חפירות חפירות שימלאהו מן המים שיבואו ותרגומו פצירין פצירין וכן תרג' אפיקיו פצירוהי: ונקל זאת בעיני יי' · נקל זאת בעיניו לעשות לכם זה הנס עד שיעשה לכם נס גדול יותר ונתן מואב בידכם : וכל

וַיֹּאמֶר יְהוֹשָׁפָט יֵשׁ אוֹתוֹ דְּבַר־יְהוָה
וַיֵּרְדוּ אֵלָיו מֶלֶךְ יִשְׂרָאֵל וִיהוֹשָׁפָט
וּמֶלֶךְ אֱדוֹם׃ וַיֹּאמֶר אֱלִישָׁע אֶל־
מֶלֶךְ יִשְׂרָאֵל מַה־לִּי וָלָךְ לֵךְ אֶל־
נְבִיאֵי אָבִיךָ וְאֶל־נְבִיאֵי אִמֶּךָ וַיֹּאמֶר
לוֹ מֶלֶךְ יִשְׂרָאֵל אַל כִּי־קָרָא יְהוָה
לִשְׁלֹשֶׁת הַמְּלָכִים הָאֵלֶּה לָתֵת אוֹתָם
בְּיַד מוֹאָב׃ וַיֹּאמֶר אֱלִישָׁע חַי־יְהוָה
צְבָאוֹת אֲשֶׁר עָמַדְתִּי לְפָנָיו כִּי לוּלֵי
פְּנֵי־יְהוֹשָׁפָט מֶלֶךְ־יְהוּדָה אֲנִי נֹשֵׂא
אִם־אַבִּיט אֵלֶיךָ וְאִם־אֶרְאֶךָּ׃ וְעַתָּה טו
קְחוּ־לִי מְנַגֵּן וְהָיָה כְּנַגֵּן הַמְנַגֵּן וַתְּהִי
עָלָיו יַד־יְהוָה׃ וַיֹּאמֶר כֹּה אָמַר יְהוָה
עָשֹׂה הַנַּחַל הַזֶּה גֵּבִים גֵּבִים׃ כִּי־כֹה
אָמַר יְהוָה לֹא־תִרְאוּ רוּחַ וְלֹא־תִרְאוּ
גֶשֶׁם וְהַנַּחַל הַהוּא יִמָּלֵא מָיִם
וּשְׁתִיתֶם אַתֶּם וּמִקְנֵיכֶם וּבְהֶמְתְּכֶם׃
וְנָקַל זֹאת בְּעֵינֵי יְהוָה וְנָתַן אֶת־
מוֹאָב

כ"ה מל' וַאֲמַר יְהוֹשָׁפָט אִית עִמֵּיהּ פִּתְגָּמָא דַייָ
וּנְחַתוּ לְוָתֵיהּ מַלְכָּא דְיִשְׂרָאֵל
וִיהוֹשָׁפָט וּמַלְכָּא דֶאֱדוֹם׃ וַאֲמַר
ד' קמץ אֱלִישָׁע לְמַלְכָּא דְיִשְׂרָאֵל מַה לִי וָלָךְ
אִיזִיל לְוַת נְבִיֵּי אָבוּךְ וּלְוַת נְבִיֵּי אִימָּךְ
וַאֲמַר לֵיהּ מַלְכָּא דְיִשְׂרָאֵל בְּבָעוּ לָא
ט' מל' בסיפי תִידְכַּר חוֹבִין רַשִׁיעָתָא הַהִיא בָּעֵי
עֲלָנָא רַחֲמִין אֲרֵי זַמִּין יְיָ לְתַלְתָּא
מַלְכַיָּא הָאִילֵין לְמִמְסַר יַתְהוֹן בְּיַד
ל"ג מוֹאָבָאֵי׃ וַאֲמַר אֱלִישָׁע קַיָּים הוּא יְיָ
ל' צְבָאוֹת דִּמְשַׁמֵּשְׁנָא קֳדָמוֹהִי אֲרֵי
אִילוּלָא אַפֵּי יְהוֹשָׁפָט מַלְכָּא
ל' · כ' שִׁבְטָא דְבֵית יְהוּדָה אֲנָא נְסִיב אִם
ל' דסמי' אִסְתַּכֵּל בָּךְ וְאִם אַחֲזִינָךְ׃ וּכְעַן אַיְתוּ
ט"ו מיחדין לִי גַבְרָא דְיָדַע לְנַגָּנָא בְּכִינוֹרָא וַהֲוָה
כַּד נַגֵּן דִמְנַגֵּן וּשְׁרָא עֲלוֹהִי רוּחַ
נְבוּאָה מִן קֳדָם יְיָ׃ וַאֲמַר כִּדְנַן אֲמַר יְיָ
ל' יִתְעֲבֵיד נַחְלָא הָדֵין פְּצִירִין פְּצִירִין׃
אֲרֵי כִדְנַן אֲמַר יְיָ לָא תֶחֱזוּן רוּחָא
וְלָא תֶחֱזוּן מִטְרָא וְנַחְלָא הַהוּא יִתְמְלֵי מַיָּא וְתִשְׁתּוּן אַתּוּן וְגֵיתֵיכוֹן וּבְעִירְכוֹן׃
וְקַלִּילָא דָא קֳדָם יְיָ וְיִמְסַר יַת
מוֹאבאי

רשי

אל כי קרא יי' וגומר · בבעו לא תידכ' חובין רשעתא ההיא בעי עלנא רחמין ארי זמין יי' וגומר: קחו לי מנגן · מפני הכעס שנסתלקה שכינה ממנו : גיבים גיבים · בורות מלאים מים: ונקל זאת · ועוד גם זה נקל ומועט בעיני יי' והוסיף להפליא החסד גם אחר ונתן את מואב בידכם : וכל

רלבג

ועתה קחו לי מנגן · ידוע כי הכעס מונע ההתבודדות לשכל בעת הגעת הנבואה מפני טרדת המחשבות אשר יהיה בהם הכעס ולפי שכעס מאד אלישע על יהורם מפני שדבק בחטאת ירבעם הוצרך לדבר יסיר כעסו וירחיב לבו ואז שרתה עליו רוח הקדש : עשה הנחל הזה גבים גבים · ר"ל שיעשו המישור הזה חפירות חפירות ובזולת רוח וגשם יעשה הש"י על דרך המופת שימלאו החפירות אשר במישור הה' מים יספיקו להם לשתות הם ומקניהם שהביאו לאכול מהם ובהמתם אשר ירכבו עליהם : ונקל זאת בעיני יי' : ר"ל שלא יספיק לש"י עשיית זה החסד לכם כי הוא קל בעיניו ביחס אל החסד שהוא רוצה לעשות והו' שכבר יתן את מואב בידכם: והכיתם

מנחה קטנה

לא תראו רוח ולא תראו גשם וגו' כי אם יהיה זה ע"י רוח וגשם הוא קרוב לטבע אולי לא תאמינו שהוא מהשגחת השם אלא שעל פי הטבע היה גשם ע"כ יעשה ה' באופן נשיי נפלא למען תכירו ותדעו באות כי יד ה' עשתה זאת בזכותו של יהושפט וזה יהיה ג"כ לכם לאות כשיפול מואב בידכם שלא בכוחכם ועוצם ידכם נעשה המלחמה והנצחון כי אם ה' יתן מואב בידכם וע"כ כדי שתאמינו גם לזה יתן מואב בידכם בנס מפורסם חרב איש ברעהו למען תדעו ותבינו כי לא לפי שמלחמה והנצחון :

כלי יקר

אם שקר היו יהיה רוח שקר בפיהם כענין מלחמת רמות גלעד · או יאמר נדרשה את ה' מאותו ר"ל מאותו הדבר אשר בא לו בנבואה והיינו דלא קאמר מאותו אלא מאיתו · ובזה יובן שלא שייך בלשון חיוב הים פה נביא לה' אלא האין פה נביא לה' בתמיה כי לא יתכן כי הן אל כביר לא ימאס נזכותא דרבים עדיף · ויאמר פה אלישע כו' כנז"ל ואולי האומר הזה לא הכירו אלא ביוצק מים על ידו לשרתו שלא ראהו לומד ולזה לא הזכיר לימוד :

ויאמר יהושפט יש אותו כו' עיין הרד"ק ז"ל והרלב"ג ז"ל וכן מהרי"א ז"ל בכל הנז"ל : ולע"דן לדקדק לשון אותו דהי"לל אתו ונראה כי לפי שהמגיד לא הגיד במעלתו אלא שיצק מים על ידי אליהו כלומר שהיה משרת כי לא ידע מהותו אמנם יהושפט הצדיק ידע הוכן איכותו ולזה אמר יש אותו דבר ה' ר"ל אותו דבר ה' אשר היה באליהו עצמו נחה באלישע רוח אליהו וא"כ הו' יש אתו דבר ה' דבר בכלל מליאות נבואתו ובכלי חמדה פי' אותו כמו אתו ואותו והכוונה אותו דבר שאמרת מיציקת מים ע"י אליהו שנעשו כמין מעיינות כנז"ל מהמדרש בלי ספק שאותו דבר עצמו יש ויש אתו עתה דבר ה' לזה בא לכאן במלאכות ה' באותו דבר ה' ממש בא לנקת מים מגבה · והו' וירדו מלבד הנז"ל אפשר לשון ירידה והכנעה כמו ירד ירדנו בתחלה לשבור אוכל שירדו אליו בהכנעה גדולה ויהושפט יותר מכולם שהרי לא לבש בגדי מלכות מדרך ענוה כנז"ל לחז"ל ומדרך הכנעה בעת צרה כזאת ראוי לחגור שק וכיוצא :

ויאמר אלישע אל מלך ישר' כו' עיין רש"י ז"ל וכן הרד"ק ומהרי"א ז"ל הנביא אמר אל יהורם מה לי ולך מלך ישר' ר"ל מדוע באת אלי היה לך ללכת אל נביאי הבעל והאשר' שהם נביאי אביך ואמך ויהורם השיבו אל כי קרא ה' לשלשת המלכים האלה לתתם ביד מואב ר"ל גם אם הייתי אני חושב שהדבר הזה טבעי או מקרי · אולי הייתי הולך אחרי נביאי הבעל והאשרה לקבל השפע מהם באות' הדברים אבל הדבר הזה הנה הוא השגחיי כי קרא ה' לשלשת המלכים האלה לתתם אות' ביד מואב ובענין ההשגחה לא יועילו הבעלים והאשרות באשר דבר מלך שלטון ומפני זה באנו אליך שאתה נביא לה' כי הוא יכאיב ויחבש ימחץ וידיו תרפנה : ולע"דן כי הנביא אמר למלך ישר' מה לי ולך עסק כי כל עסקך עם נביאי השקר לך ר"ל נביאי אביך ואמך ויאמר לו מלך ישר' אל כי קרא ה' לשלשת המלכים האלה ר"ל לא למעני אתה עושה ז"ש אל כי אם יען חברי מלך יהוד' ומלך אדום ועשה למענם אם לא למעני ולזה השיבו הנביא לולי פני יהושפט אני נושא כלומר כדבריך כן הוא שלמען המלך יהושפט הצדיק פניו אני נושא ולא פניך :

ויאמר אלישע חי ה' וכו' חז"ל מגילה וידעת ארשב"י אסור לאדם להסתכל בדמות אדם רשע שנא' אם אביט אליך ואם אראך ר' אלעזר או' עיניו כהות שנ' ויהי כי זקן יצחק ותכהנה עיניו מראות משום דהסתכל ביה בעשו וכתיב שאת פני רשע לא טוב ע"כ · והכונ' לפי שהכרת פני האדם הוראת מעשיו ושרושם מעשיו אם רעים ואם טובים וכשם שהמסתכל בפני הצדיק כהנה מקודשתו כי בצלם אלהים הוא כב יכול כאילו מקביל פני שכינה כן המסתכל בדמו' רשע מקבל טומאה באותה הראייה ק"ו מכחשים הצפעוני' שממיט בם ניזוק וכמ"ש בא' שראהו ישן ונכמרו כל שערות גופו עלכ"ו והרשע שהוא מרכבת הנח' הקדמוני הוא שטן הוא י"הר ולז"א לולי שמה שאני מפסי' בהביטי אל פניך אני מרויח יותר במה שאני נושא פני יהושפט הצדיק דמרובה מדה טוב' המסכת אלי מהבטתי אל פני יהושפט אני נושא לא הייתי מביט אליך ובדרך הצלה ביתור ואם אראך רמז אל כהיות עינים שא"ר אלעזר האם אראך לא יתכן שהרי הביטי שלך גורם שמיות עינים וכן פי' בכלי חמדה בסדר וזאת הברכה הראשון · וגם כתבתי שאמר לו עוד חי ה' אשר עמדתי לפניו ר"ל שעמדתי לפניו והוא קדוש מחייבת היא שלא אביט אליך ואם אראך כי הקדושה תסתלק ממני ז"ש ואם אראך ר"ל האם אוכל לראות לך נבואה נמנע הוא כי ההבטה אליך מונעת ממני הראייה מנבואה :

ועתה קחו לי מנגן כו' פסחים פ"ה אר"ל כל אדם שכועס אם חכם הוא חכמתו מסתלקת ממנו ואם נביא הוא נבואתו מסתלקת ממנו אם חכם הוא חכמתו מסתלקת מנא לן ממשה שנא' ויקצוף משה על פקודי החיל וכתיב ויאמר אלעזר הכהן אל אנשי הצבא מכלל דמשה איעלים מיניה אם נביא הוא נבואתו מסתלקת מאלישע שנ' כי לולי פני יהושפט אני נושא וכתיב ועתה קחו לי מנגן ע"כ · והכריחם לזה הענין כי אלישע נביא הוא מאז כי נחה עליו רוח אליהו ולמה הוצרך אל הכנת הניגון אלא ודאי מהכעס בטבע ובהשגחה הוסרה ונסתלקה ממנו הנבואה והוצרך אל הכנות אלו להסיר כעס מלבו שבטבע הוא מונע הנבואה כמו שלמדו חז"ל מפסוק ויהי כנגן המנגן ותהי עליו רוח אלהים מלמד שאין הנבואה שורה לא מתוך עצלות ולא מתוך עצבות ולא מתוך שחוק ולא מתוך קלות ראש ולא מתוך שיחה ולא מתוך דברים בטלים אלא מתוך שמחה של מצוה שנ' ועתה קחו לי מנגן · אמר רב יהודה וכן לדבר הלכה ע"כ · הרי שהצריכו חז"ל השני דברים יחדיו השמחה להיות שמח האדם שזו הכנה טבעית והשני' הצטרף שיה היותה שמחת מצוה כי ע"י זכות המצוה ובשמחה ידבק הוא בשי"ת והוא ית' בו ולזה לא יועיל השחוק והקלות ראש אעפ"י שהם משמחים בטבע אבל אדרבה יזיקו כמ"ש ולא מתוך שחוק כו' נמצא שהכעס שנתכעס אלישע כאן בטבע גרם לו הסתלקות הנבואה וההשגח' ועתה כנגן המנגן והעביר רעה מבשרו ושמח שמחת מצוה כי נתן אל לבו באותו הניגון לשמוח במה שהוכיח את מלך ישראל אל פניו שני הדברים האלה יחדיו החזירו הנבואה אליו והלשון הכריחם כן והוא אומרו ועתה קחו לי מנגן כי לא נסה באלה בנבואותיו אלא ועתה לפי שעה להסיר הכעס הוצרך אל מנגן וכיוצא בזה פירשתי בכלי חמדה שלהיות שם מלך ישראל חייב הסתלקות השכינה והנבואה כי לא יגורך רע כתיב ולזה הוצרך אל הכנות שו וכולי האי ואולי ישיג הנבואה וז"ש ועתה קחו לי כפי השע' נתחייב לי להצטרך אל הכנת מנגן וכנון · ועיין רש"י ז"ל והרד"ק ז"ל וכן הרלב"ג ז"ל וכן מהרי"א ז"ל · וכבר זכרתי תמצא ג"כ בכעס מפאת ההשגחה האלהית סלוק הנבואה מצטרף אל מ"ש הרלב"ג ז"ל שהוא בטבעו מחייב כן · ולע"דן כבר זכרתי במ"ש ועתה ר"ל להוראת שעה קחו לי מנגן שנסתלקה הנבואה ממנו לא' מב' סיבות א' מצד הכעס שנתכעס עם מלך ישראל או מפני שהסתכל בפניו פני אדם רשע ולז"א ועתה צריך הכנת השיר וכגן המנגן מה שלא הייתי צריך קוד' או אפשר שהו' ועתה שולל העתיד שלעתיד לא יצטרך לנגן המנגן והודיע הכתוב שהיה הכף כנגן המנגן כמעט מהניגון מיד ותהי עליו יד ה' ויד ה' והיא מדרגה מהנבואה חלושה כמו שכתב הרמ"בם ז"ל כתבתי דבריו גבי ויד ה' היתה אל אליהו וישנס כו' והיתה מדרג' זו כי בעת ההיא היה מתחיל כאדם שנותן ידו לחבירו ואו' לו ברוך הבא · או לחבירו החלוש פושט לו ידו כדי שיתגדל לאטו מעט מעט כך באה אליו מדרגה זו מהנבואה הנקראת יד ה' :

ויאמר כה אמר ה' כו' כי כה אמר ה' לא תראו רוח כו' חז"ל אמרו כה אמר עשה הנחל הזה גבים גבים בא אלישע ועשה את היבשה ים ע"כ · ולע"דן שדקדקו חז"ל כפל גבים גבי' דדי בא' לכך דרשו גבים השני גב ים לשון דבר נגוב ויבש עשאו ים ז"ש בא אלישע ועשה את היבשה ים שהו' רמוז בתיבת גבים גב ים כאמור · או אפשר שדרשו תיבת עשה שהיא בחולם כמו עשה בקמץ הסי"ן לו' מה עשה אלישע גבים שהנחל הזה היבש עשה אותו אלישע גבים · ועיין רש"י ז"ל והרד"ק והרלב"ג ז"ל וכן מהרי"א ז"ל והוסיף שנקרא נחל על העבר שהיה נחל בימות הגשמים מן הסתיו מתקבצים דרך שם כעין נחל ובעת יבש הוא או קרא נחל על שם העתיד שיבואו בם מים בנס עד שיעשה נחל שוטף ואמר שלא יבוא כדרך הגשם הטבעי כי לא יראו רוח וגשם והנחל ההוא היבש ימלא מים והנ' היה נס זה דוגמת נס אליהו בהר הכרמל שהוריד גשמים · ולע"דן לדקדק או' כה אמר ה' כי כה אמר ה' והי"לל כה אמר ה' עשה הנחל כו' ועוד למה בפ' ראשון אמר הנחל הזה ובפ' הב' או' הנחל ההוא וכו' כי בענין זה היו שתי נבואות הא' נאמר לו כאן והיה כנגן המנגן וכו' וסמיך ליה כה אמר ה' עשה הנחל הזה גבים מורה באצבע שכאן נאמרה לו לז"א הזה אמנם אחר מצוה עשה הנחל גבים נתן טעם מה טעם תועלת בגבים הללו ואמר כי כה אמר ה' וכו' ר"ל מאז בירושלם כה אמר ה' לא תראו רוח ה' והנחל ההוא אשר במדבר ימלא מים באופן שהכל נאמר על נחל א' אבל כשהיה בא"י אמר עליו הנחל ההוא לפי שלא היה לפניו אמנם כעת שסרתה עליו נבואה ואמר עשה הנחל הזה כו' נאמר כאן הנחל הזה לפי שהו' לפניו ויש ראיה מ"מש יש אותו דבר ה' על כי כה אמר ה' לא תראו רוח ולא תראו וכו' שזאת נאמרה לו תחלה ואח"כ נאמרה לו כה אמר ה' עשה הנחל כו' לזה שיעשו גבים גבים ונותן טעם כי כה אמר ה' לא תראו כו' שלא ירדו עליכם מים מלמעלה כדי שלא תצטערו דקשה יומא דמטרא אבל ירדו גשמים מרחוק בארץ אדום ויהיו נגרים אליכם שיהיו מתמלאים הגבי' גבים מהם או יפרוץ נכר מנהרי ארץ אדום ברצון ה' כדהרד"ק בסמוך ונקל זאת וכו' נקלה בלי טורח עליכם שאו תראה רוח וגשם דבר כבד וטורח היא עליכם ולאנשי הצבא וז"ש ונקל זאת וכו' מכלל דאיכא אחרת כבדה מזאת וכדרז"ל בפ' ונבקשה מאת ה' על זאת מכלל דאיכא אחרת ולמדו שאין לבקש אלא על צרה א' כיוצא בזה כא' ונקל זאת כו' ועשה כן כדי לתת את מואב בידכם כדי שלא יתבלבלו אנשי החיל בגשמים ובזה מובן או' כי כה אמר ה' כו' אמר שהוא פלא גדול שלא תראו בעיניכם רוח ולא גשם והנחל ההוא ימלא מים כדי שלא תצטערו בגשמים לאנשי החיל זה כיון באו' לא תראו רוח כו' כפל דבריו לא תראו ולא תראו כדי שלא תצטערו במראית העין · ואפשר עוד שהו' הזה על הנחל שאצלם ואמר ההוא על הנחל שבארץ אדום כי שם ירדו הגשמים וימשך אל הנחל הזה אשר בו הגבים וז"ש לא תראו כו' כי לפי האמת רוח וגשם יש בארץ אדום ושטפו ובאו לכאן והנחל ימלא מים :

ונקל זאת בעיני ה' כו' תנחומא והכיתם את כל עיר מבצר וכל עץ טוב כו' א"ל והלא כתיב לא תשחית את עצה · אלא על שאר האומות לוה וזו קלה ובזויה היא שנ' ונקל זאת בעיני ה' וכה"א צרור את המדינים וכתיב לא תדרוש שלומם וטובתם ע"כ · ולע"דן דק"ק דאם כן היה ראוי להקדים הפסוק של והכיתם כו' ואח"כ ונקל זאת · ואפשר שהכתוב הגיד הקולא של זאת בעיני ה' יותר משאר האומות לפי שהפקירו בנותיהם לזנות בימי משה ע"ה ושיעור הקולא גדול שבשאר האומות אסור להשחית עצה לנדות עליה גרזן כדי לכבשה אפ"ה אסור וזאת קלה מאד שאפי' אחר שנתן ה' את מואב בידכם שנכבשו א"ה מותר להכות כל עיר מבצר כו' וכל עץ טוב תפילו ושו לא יצטרכו לשתשיתו עצה כדי לכבשה כי הש"י יעשה לשהכבשוה במ"ש ונתן ה' בידכם את מואב מיד ליד יתן באופן שלא תצטרכו להפיל עץ טוב כדי לכבשה אלא דרך השחתה בלי שום צורך

וכל עץ טוב תפילו · אע"פ שנאמר לא תשחית את עצה כאן התיר לכם שהיא אומה בזויה ונקלית לפניו וכן הוא אומר לא תדרש שלומם וטובתם אלו האילנות הטובים שבהם : החלקה הטובה · שדה זרועה קומ"נני בלע"ז : ויהי בבקר בעלות המנחה · המים התחילו לירד מן השמים בבקר בארץ אדום ובעלות המנחה באין שוטפין ובאין לאותו הנחל לפי שאמר לא תראו רוח לא תראו גשם במדרש רבי תנחומא : על הגבול · על הספר שקורין מר"קא : אדומים כדם · כן דרך המים כשהשמש זורחת עליהם בבקר מאדימות מנגד מרחוק והם לא ראו באותו הנחל מים מעולם לפיכך היו סבורין שהוא דם : והערים יהרסו · היו הורסין : ישליכו איש אבנו · שהיו נוטלין האבנים מן החומות עד השאיר כל אבני הקירו' בקיר לעמוד על חרסי' שלהן הוא הטיט כלומר שלא הית' עוד אבן בחומ' ואחרי זאת ויסבו הקלעים ויכו את הנשא' בחלקה שלא נשברה החומה והפילוה : ויקח

וכל עץ טוב תפילו · כי הכתוב לא אמר לא תשחית את עצה אלא כשיצורו על עיר כמו שאמר הטע' כי ממנו תאכל ואף על פי שרז"ל קבלו כי בכל מקום ובכל זמן אסור להשחית עץ מאכל פשט הכתוב הוא שלא אמר אלא בעת המצור ואפשר שהיתה מצוה לשעה כאליהו בהר הכרמל שהקריב עולה בחוץ בשעת איסור הבמות ובדרש כשאמר להם הנביא וכל עץ טוב תפילו אמרו לו הרי הוא אומ' לא תשחית את עצה ואתה אומר כן אמר להם על שאר העמים נאמר זה אבל אומה זו נקלה ונבזה לפני יי' שנאמר ונקל זאת בעיני יי' ונאמר לא תדרש שלומ' וטובתם או אילנות טובות שלה': תכאיבו באבנים · על דרך השאלה וכן היחיו את האבנים וירפא את מזבח יי' ההרוס ותרגומו תטומון : ויהי בבקר כעלות המנחה · כעלות בכ"ף ופירוש בבקר בעת עלות מנחת הבקר והמים האלה אפשר שהיו מגשמים שהיו רחוקים מהם בארץ אדום אבל המחנה הזה לא ראה לא רוח ולא גשם או כפרץ אחד מהנהרו' בארץ אדום ברצון הבורא ונגרו המים עד הנחל הזה · ובדרש או בבקר או בעלות המנחה מהו בבקר בעלו' המנחה אמר רבי תנחומא שטף של גשמי' ירד באדום בבקר ובאו להם כעלו' המנחה: מכל חוגר חגור' · כתרגומו מכל אסירי סייפא: על הגבול · על גבול ארצם להלחם אם יבואו עליהם המלכים : דם זה · לפי שראו האדמימות ומים לא היו נובעי' כי עתה באו המי' שם שהרי לא היו שם מתמול שלשום התחזק בלב' כי דם הוא וחשבו כי נפלה קטט' בין המלכי' והרגו אלו לאלו : החרב נחרבו · מענין חרב כלומר נהרגו ביניה' החרב מבנין הופעל: ויבו בה · כן כתיב בבי"ת וקרי בכ"ף והכתוב לא מצאתי לו טעם אלא אם נאמר שהוי"ו תמורת אל"ף ויהיה כמו ויבא בה כלומר ישראל בא בה ופי' בה בעיר כלומ' בכל עיר ועיר שהיו נסים אליה להמלט שם מפני ישראל והוא במסרה והוא אחד מתרין שקורין בה וסבירין בהם והאחר הוא ותירוש יכחש בה : עד

מואב בידכם : וְהִכִּיתֶם כָּל־עִיר מִבְצָר וְכָל־עִיר מִבְחוֹר וְכָל־עֵץ טוֹב תַּפִּילוּ וְכָל־מַעְיְנֵי־מַיִם תִּסְתֹּמוּ וְכֹל הַחֶלְקָה הַטּוֹבָה תַּכְאִבוּ בָּאֲבָנִים :
כ וַיְהִי בַבֹּקֶר כַּעֲלוֹת הַמִּנְחָה וְהִנֵּה־מַיִם בָּאִים מִדֶּרֶךְ אֱדוֹם וַתִּמָּלֵא הָאָרֶץ אֶת־הַמָּיִם : וְכָל־מוֹאָב שָׁמְעוּ כִּי־עָלוּ הַמְּלָכִים לְהִלָּחֶם בָּם וַיִּצָּעֲקוּ מִכֹּל חֹגֵר חֲגֹרָה וָמָעְלָה וַיַּעַמְדוּ עַל־הַגְּבוּל : וַיַּשְׁכִּימוּ בַבֹּקֶר וְהַשֶּׁמֶשׁ זָרְחָה עַל־הַמָּיִם וַיִּרְאוּ מוֹאָב מִנֶּגֶד אֶת־הַמַּיִם אֲדֻמִּים כַּדָּם : וַיֹּאמְרוּ דָּם זֶה הָחֳרֵב נֶחֶרְבוּ הַמְּלָכִים וַיַּכּוּ אִישׁ אֶת־רֵעֵהוּ וְעַתָּה לַשָּׁלָל מוֹאָב : וַיָּבֹאוּ אֶל־מַחֲנֵה יִשְׂרָאֵל וַיָּקֻמוּ יִשְׂרָאֵל וַיַּכּוּ אֶת־מוֹאָב וַיָּנֻסוּ מִפְּנֵיהֶם
כה וַיַּכּוּ־בָהּ וְהַכּוֹת אֶת־מוֹאָב : וְהֶעָרִים יַהֲרֹסוּ וְכָל־חֶלְקָה טוֹבָה יַשְׁלִיכוּ אִישׁ־אַבְנוֹ וּמִלְאוּהָ וְכָל־מַעְיַן־מַיִם יסתמו

מואבאי בידכון : ותמחון כל כרך תקיף וכל קירוין כריכא וכל אילן דיאי תעקרון וכל מבועי מיא תסתמון וכל אחסנתא שפירתא תטומון באבניא : והוה בצפרא כמיסק מנחתא והא מיא אתן מאורח אדום ואתמליאת ארעא ית מיא : וכל מואבאי שמעו ארי סליקו מלכיא לאגחא קרבא בהון ואתכנישו מכל אסירי סיפא ולעילא וקמו על תחומא : ואקדימו בצפרא ושימשא נחת על מיא וחזו מואבאי מקביל ית מיא סומקין כדמא : ואמרו דם דין אתגראה אתגריאו מלכיא וקטלו גבר ית חבריה וכען פוקו לביזתא מואבאי : ואתו למשריתא דישראל וקמו ישראל ומחו ית מואבאי ואפכו מן קדמיהון ומחו בהון וקטלו ית מואבאי : וקירויא פגרו וכל אחסנתא שפירא רמו גבר אבניה ומלוהא וכל מבועי מיא סתמו

וכל עץ ה' דסמיכי בקריאה וסי' והביתם כל עיר · והערים יהרסו · רנו שמים כי עשה יי' · ואמרת ליער הנגב · ואביהם אל הארץ : זרחה ד' בקריאה וסי' אם זרחה השמש עליו דמי' לו · וישכימו בבקר והשמש זרחה שמש זרחה ונודר דנחום · והצרעת זרחה במצחו · וזרח וזרחה לכם יראי שמי : מעין ד' פתחין בקריאה וסי' אל מעין מי נפתוח · וחברו דדברי הימים · וכל מעון מים יסתומו · מעין גנים באר מים חיים ונוזלים · וה' מעין קמצין וסי' נמסר בסדר שמיני :

רלבג

והכיתם כל עיר מבצר וגו' · ר"ל שאמ' להם בשמו' הש"י שיכו כל עיר בצור' וכל עיר נבחרת ויפילו כל אילן טוב אף על פי שהתור' אמרה לא תשחית את עצה הנה היה זה למצות הש"י לפי שעה להשחית את מואב לפי היכלת ולזה צוה גם כן לסתם להם כל מעין מים ולהכות באבנים כל חלקה טובה כדי שישחיתו תבואתה : ויהי בבקר כעלות המנחה · לפי שלא יתכן שיהיו דברי המלכי' לאלישע בלילה ולא נכון ג"כ שנאמר שהמתינו לשתות עד למחרת היום ההוא שבאו שם מים דרך אדום הנה הנראה בעיני בזה שהרצון באמרו ויהי בבקר שזה הרע שאמר לעשות למואב היה בבקר שאחר היום ההוא כמו שיבאר אחר זה אך יעוד בא המי' שם נתקיי' תכף בעת אשר יעלו בו מנחת ערב והוא תמיד של בין הערבים והוא שכבר הביא הש"י מדרך אדום מים כמלאת הארץ מהם : מכל חוגר חגורה ומעלה · ר"ל כל מי שראוי לחגור חגורה להלחם ומי שלמעלה מהם כלם נצעקו ויעמדו אצל גבול ארצם לשמור שלא יכנסו בה אויביהם : ויאמרו דם זה וגו' · לפי שלא היה ממנהג המישור ההוא להיות בו מים חשבו שיהיו דם ולא כתנו לבם אל הכאת השמש במי' : החרב נחרבו · ר"ל הכו זה את זה בחרב והרגו זה את זה : ויבאו אל מחנה ישראל · הנה סבב הש"י שבאו כלם שם לא כדרך האנשים היוצאים למלחמה אך כדרך האנשים היוצאי' לשלל ולזה הכום ישראל בקלות : ויכו בה והכות את מואב · הנה הכתו' ויבו בב"ית וקרי ויכו בכ"ף והכוונה בהם שכבר הכום במחנה ההוא שבאו שם והוא מחנה ישראל ובא בלשון נקבה על דרך אם תחנה עלי מחנה ואחר זה השלימו להכות את מואב במקומותיהם : והערים יהרסו עד

כלי יקר

לורך · והכיתם ז"ל מיתור ונקל זאת בעיני ה' די שיאמר ונתן ה' את מואב בידכם עוד הכרח הלשון של זאת דמשמע דוקא זאת נקל אבל דבר זולתו קשה לפניו יתברך חלילה שהרי הכל נקל בפניו לזאת דרשו ונקל זאת לשון נקלה ונראה שזאת האומה נקלה ובזויה לפניו יותר מכל האומות שבכול' אסור לכרות עצה לבוא עליהם גרזן וכאן התיר וז"ש וכן הוא או' צרור את המדיני' והכיתם אותם דקדקו שמאז בתורה גילה באומרו והכיתם אותם על והכיתם כל עיר מבצר בלשון עצמו ז"ש בעל המאמר וכה"א צרור את המדינים והכיתם אותם שמתיר להכות כל עיר מבצר אף ע"פ שהפסוק של צרור את המדינים לא מיירי במואב אפשר דלמד כן מרבוי את המדיינים אה לרבות את מואב ואלא כשיטת חז"ל שאמרו הב"ד למואב שלא שהצריך להם עד לאת שתי הבנו' הנמצאו' רות ונעמה העמונית · וממה שהביאו פסוק לא תדרש שלומם וטובתם גילו גם כן לנו חז"ל הבנת הפסוק הוא שעל ידי מרע"ה ניתן היתר זה וקולא זו במואב להשחית עצה כי האילנות שהם הם טובה לעיר ושלום ברוב פרים כאלו שהתעילו את ישראל התיר להשחית עצה ולא ידרשו שלומם וטובתם וזה מובן יותר באופן נאות מתוך דרש"י ז"ל שכתב כאן ונקל זאת כו' ע"ש וכן הרד"ק ז"ל הוסיף ומחילה מכבודו שאם אפי' כדי לכבשה אסר להשחית את עצה מכ"ש אחר שנכבשה שאסור להשחית דרך נקמה ללא צורך · והרלב"ג ז"ל והכיתם כל עיר מבצר כו' להוראת שעה כדהרד"ק ז"ל · וכן מהרי"א ז"ל והביא דרש חכמינו ז"ל מהתנחומא ככז"ל שמתירים לעולם להשחית במואב: ולע"ד כדי שלא יתמעט זכיותם הרבה וישארו לכם שראוי שתתאכזרו עליהם מצד שעוררים הם לכם בדבר הזמה שהחל העם לזנות את בנות מואב בימי משה ולכן גם להרחיקכ' מהזנות התאכזרות עליהם והכיתם כל עיר מבצר כו' וכל החלקה הטובה רלה בה"א החלק' הטובה לכלול בתיבת וכל על כל חלקה טובה אשר להם יכאיבוה ולא מקצתה אלא כל החלקה בכללה וז"ש וכל החלקה הטובה תכאיבו לב הרואה המתחתה באבני' שנזרקו עליה יכאב לבו עליה וז"ש תכאיבו ולהיות שהיה נראה דין זה מחודש בהתיר להשחית עצה ולהכאיב כל החלקה טובה וכל הנז' בפסוק לזה הקדים ואמ' ונקל זאת לשון קולא וחומרא ר"ל בזאת האומה הקל השם ית' ומעת נתינת התור' נתן את מואב בידכם לעשות כל אשר תרצו והוא במ"ש לא תדרש שלומם וטובתם כו' שעם נתן את מואב בידכם וזהו ונתן בלשון עבר ולא אמר ויתן ה' את מואב בלשון עתיד :

ויהי בבוקר כעלות המנחה כו' עיין רש"י ז"ל וכן הביא הרד"ק ז"ל וכן מהרי"א ז"ל כעלות המנחה מנחת הבקר ועיין הרלב"ג ז"ל ולפי' זה ק"ק וישכימו בבקר כו' והשמש זרחה על המים שצריך להיות בבקר באה ואם המים באו במנחה וראו אותם א"כ איך טעו לומר דם הם : ולע"ד שענין זה היה בבקר כמ"ש ויהי בבקר וכונת הכתוב הוא לפי שאליהו התפלל ואמר ענני ה' ענני ופירשו חז"ל ככז"ל ענני באש ענני במטר ונענה אז בתפלת המנחה עת רצון כמ"ש חז"ל לעולם יהא אדם זהיר בתפילת המנחה שהרי לא נענה אליהו אלא בתפלת המנחה לזה אמר כי תלמידו נענה בענין המים בבקר כמו שנענה רבו כעלות המנחה ולזה אמר ויהי בבקר כעלות המנחה והנה מים באים כו' כדהרד"ק ז"ל ככז"ל · עוד אפשר שכל הויכוח הזה של הנביא עם המלכים היה כעלות המנחה שאז הוריד ה' הגשמים בארץ אדום ומאז התחילו להיות נגרים כל הלילה ויהי בבקר ותמלא הארץ את המים ואולי מחצי הלילה כבר שתו כל המחנה אלא שבבקר נתמלאה הארץ על גדותיה · וז"ש ויהי בבקר על ידי שבעלות המנחה מהיום שעבר הנה היו מים באים מדרך אדום כעלו' המנחה הנה מזה שנמשך ויהי בבקר ותמלא הארץ את המים מלוי רב :

וכל מואב שמעו כו' עיין רש"י ז"ל והרד"ק ז"ל והרלב"ג ז"ל : ולע"ד וכל המלכים שמעו כו' סמוך לויהי בבקר לומר כי מתחלה בזו להם כי שמעו כי הם ברעב ובצמא המכ' בעת שנענו במים אז כל מואב שמעו כי עלו המלכים להלחם בם ואז ויצעקו מכל חוגר חגורה אמנם קודם לזה לא שתו לבם כי היו חושבים ימותו בצמא · והנכון כדמהרי"א ז"ל כי בזה יבוא מקושר על נכון וישכימו בבקר שכיון שלא היה מנהג במישור ההוא להיות בו מים חשבו שהיה דם כמו שיבוא בס"ד :

וישכימו בבקר והשמש זרחה וכו' עיין רש"י ז"ל וכן הרד"ק ז"ל וכן הרלב"ג ז"ל :

ויאמרו דם זה כו' עיין הרד"ק ז"ל וכן הרלב"ג ז"ל מלשון חרב · ולע"ד כי מתחלה כאשר כל מואב שמעו כי עלו המלכים להלחם בם עמדו על הגבול למנעם מהכנס בגבול' ביד חזקה או בכח התורה שאמר אל תצר את מואב ואל תתגר בם מלחמה וז"ש ויעמדו על הגבול כי הלואי יעמדו בשלהם ולא יבואו ישראל בגבולם · אמנם בראות המים הם אדומים חשבו דם הוא ונתחזק לבם עוד כי חשבו המלכי' יחדיו זה החריב את זה וזה את זה עד שלא נשארו כי אם מתי מעט ונער יכתבם וזהו החרב נחרבו המלכים ר"ל כולם יחדיו ולא היה א' בהם גובר ויחייב כן רבוי הדם ההוא באופן שועתה לשלל מואב ר"ל אין הדבר עתה כאשר חשבנו וסדרנו מקדם ומאז לעמוד על הגבול לבד אבל ועתה לשלל מואב ופיהם הכסילם שהשלל יהיה ממואב ולא מישראל כאשר חשבו שלזה יבאו מהגבול שלהם ויבואו אל מחנה ישראל :

ויבואו אל מחנה ישראל כו' עיין הרד"ק ז"ל וכן הרלב"ג וכן מהרי"א ז"ל · ולע"ד לדקדק יתור והכות את מואב אחר שאמר ויכו בה ונבין גם כן אמרו לשון והכות ולא אמ' ויכו את מואב וכן הי"לל והערים הרסו השליכו סתמו הפילו · ונראה כי בתחילה הזכיר ויכו את מואב על אלה הבאים לשלול וינוסו מפניהם ונכנסו בעיר אחת והרודפים מישראל הכו בה וז"ש ויכו בה בעיר שנכנסו בה והם בורחים הכתיב ויבו בה חסר אלף כמו ויבואו בה והקרי ויכו בה הכאת מות ולזה חסרה האלף כדי שישמש בשני הענייניים שבאו בתוך העיר ויכו בה והסכימו שם להכות את מואב ולהרוס הערים וכל חלקה טובה ישליכו בה איש אבנו וכל מעין מים יסתומו ולפי שהייתה זאת הסכמה מוסכמת מישראל אבל לא עשו הדבר בפועל לז"א והכות את מואב ר"ל מוסכ' ביניה' והכות את מואב עד כלה והערים יהרוסו ישליכו יסתומו וכן עשו עד השאיר כו' :

והערים יהרוסו עיין רש"י ז"ל והרד"ק ולפי' רש"י ז"ל ק"ק לשון עד השאיר אבניה בקיר חרשת דלפירושו לא נשאר כי אם חרסית הקיר בלי אבנים · ויקשה מהענין כי מה צורך עד לקלעים לסובב ויכוהו אחר שגדר האבנים נהרסו אבל ניחא ליה בקיר חרשת שהוא מאמר כללי על כל עיר ועיר מהערים הנז' שאמר והערים יהרוסו · ולהרד"ק ז"ל בהפך לשון עד השאיר מגומגם קצת אם היא עיר שמה קיר חרשת דהי"לל והשאיר קיר חרשת ויסובו הקלעים ויכוה · וכן הרלב"ג ז"ל כדהרד"ק ז"ל וכן מהרי"א · ולע"ד מה שכתבתי בפסוק הקודם שאו' והערים יהרוסו ישליכו יפילו כל אלו הלשונות מורים על שהסכימו לעשות כן וכן עשו עד השאיר אבניה של כל עיר ועיר חרשת ר"ל כי ידוע הוא שהכותל הרחב עושים לו שורות אבנים מבית ומחוץ אבני גזית ובתוך הנדבך ממלאים אותו חרסית דהיינו טיט ואבנים בלתי גזית ובהיות הבנין חזק ורחב אפי' שיהרסו אבני הגזית אשר מבית ומחוץ ישאר הגולם האמצעי שביניהם ועיני רואה פה הרס בבנין אחד והרסו אבני שמבית ומחוץ ונשארה תמונת הכותל ממה שהיה בין השתי שורות מהטיט וחרסת והאבנים קטנים מגולגלות בלתי גזית ובזה הבנתי פ' זה דהכי קאמר עד השאיר ר"ל שהרסו כל אבני העיר אבני הגזית עד השאיר אבניה ר"ל עד השאיר אותם האבני' המגו' שנ' וקטנות אשר בקיר בתוך החרשת והטיט אשר באמצע הקיר מובלעות בחרשת ואף הם נסבו הקלעים

עד השאיר אבניה בקיר חרשת · קיר חרשת שם עיר גדולה בערי מואב וזכר אותה בכל תפלת מואב ולפי שהיתה בעלת שם זכר אותה ולא זכר הערים האחרות שהרסו ופירו' עד השאיר הכל הרסו והפילו עד השאיר קיר חרשת לבד שהיתה עיר בצורה ובה לא השאירו אלא אבני החומה וזהו אבניה אבני העיר הזאת כי כל מה שהיה מחוץ לעיר הרסו והפילו העצים וכל האבנים היו משליכים בחלקות הטובות וכשארה חומת העיר הזאת : ויסבו הקלעים ויכוה · הכו בחומה עד שהרסוה ידמה כי לשאר הערים לא היו צריכים להם קלעים אלא היו כובשים הערי' ואחר כן היו הורסי' אותם ולזאת שהיתה עיר בצור' הוצרכו הקלעים והקלעים האלה לא היו קלעים ביד את קלעי' שמשליכי' אבנים גדולות בדיק וכיוצא בו שבאבן אחת משא ככר ומשליכין באותן הכלים האבן לחומה עד שישברו החומה וכן עשו לקיר חרשת והכוה וי"ת עד דלא אשתארת אבנא בקרתא דלא פגרוה ואסתחרו קלעי' ומחוהא:

ויקח את בנו הבכור · בפסיקתא דפרשת שקלים כדרש שאל את עבדיו מה טיבה של אומה זו שנעשה להם נסים כאלה אמרו לו אביהם אברהם בן יחיד היה לו ואמר לו הק"בה הקריבהו לפני ורצ' להקריבו להק"בה אמר להם הף אני בן בכור יש לי אך אקריבנו לע"א : על החומה · חסר וי"ו שהיה עובד לחמה: ויהי קצף גדול · שנזכרו עונותיה' שאף הם עובדין לע"א ואינן ראויין לנס : מנסי

כה סתמו וכל אילן דיאי עקרו עד דלא אשתארת אבנא בקרתא דלא פגרוהא ואסתחרו קלעיא ומחוהא: כו וחזא מלכא דמואב ארי תקיפו מיניה עברי קרבא ודבר עמיה שבע מאה גברא שלפי סיפא לאפנאה לות מלכא דאדום ולא יכילו: כז ונסיבית בריה בוכרא דעתיד דימלוך תחותוהי ואסקיה עלתא על שורא והוה רגז רב על ישראל ואיסתלקו מיניה ותבו

כה יסתמו וכל־עץ־טוב יפילו עד־השאיר אבניה בקיר חרשת ויסבו הקלעים ויכוה: כו וירא מלך מואב כי־חזק ממנו המלחמה ויקח אותו שבע־מאות איש שלף חרב להבקיע אל־מלך אדום ולא יכלו: כז ויקח את־בנו הבכור אשר־ימלך תחתיו ויעלהו עלה על־החמה ויהי קצף־גדול על־ישראל ויסעו מעליו וישבו

חזק ה' פתחין בקריאה וסימן נמסר בסדר מקץ : ולא יכלו ג' וסי' ויעשו כן החרטומים · להבקיע אל מלך אדום · ויחתרו האנשים להשיב :

רלבג

עד השאיר אבניה בקיר חרשת · ר"ל שבעיר ההיא לבדה השאיר אבניה כי היא היתה חזקה מאד וככר היו סובב' הקלעים ומכים אותם והנ' היה שם מלך מואב וכראותו כי חזק ממנו דבר המלחמה לקח אתו שבע מאו' איש שולף חרב להבקיע אל מלך אדום ולא יכלו אז לקח במחנה מלך אדום בנו הבכור של מלך אדום אשר ימלוך תחתיו והעלהו עולה על החומה ר"ל ששרף אותו כאמרו על שרפו את עצמות מלך אדום לשיד : והנה

וירא מלך מואב · מלך מואב היה בתוך העיר הזאת כמו שאמר לתעלה כי נסו מפניהם וחשבו להשגב בעיר הזאת וכראותו כי חזק ממנו דבר המלחמה הזאת לקח עמו שבע מאות איש להבקיע אל מלך אדום לצאת מן העיר כי אפשר כי מלך אדום היה קרוב לעיר יותר משני המלכים : חזק ממנו המלחמה · פירוש דבר המלחמה וחזק פועל עבר כי הוא קמץ וחציו פתח : ויקח את בנו הבכור · פי' אדוני אבי ז"ל כי בן מלך אדום הראוי למלוך תחתיו היה ברשות מלך מואב ומפני זה בא עם שני המלכים כי חשב להוציא בעזרתם בנו מתחת יד מלך מואב וכשחשב מלך מואב להבקיע אל מלך אדום ולא יכול לקח בקצפו את בן מלך אדו' והעלהו אל החומה ושרפו לעיני אביו וזהו ויעלהו עולה שרפו כמו ששורפין העולה : ויהי קצף גדול על ישראל · ממלך אדום כי חשב כי בעזרתם יוציא בנו מתחת יד מלך מואב וזהו שאמר הכתוב על שרפו את עצמות מלך אדום לשיד ורבי אחי רבי משה ז"ל פי' כי כאשר חשב להבקיע מלך מואב אל מלך אדום אז לקח בנו באותה המלחמה חטפו מהם והעלהו על החומה ושרפו לעיני אביו ויהיה קצף גדול על ישראל ממלך אדום שלא עזרוהו להצילו מידם · ובדרש ויעלהו עולה שאל מלך מואב מפני מה אומה זו ראויה לנסים האלה אמרו לו אברהם אביה העלה את בנו עולה אמר להם אף אני אעשה כן והעלה את בנו עולה ולקו בדבר זה מהם אמרו לשם שמים העלה אותו וזהו שאמר ויהי קצף גדול על ישראל שנתקצף הקדוש ברוך הוא עליהם כי מלך מואב לא חמל על בנו כשחשב לעשות בו רצון האל וישראל היו מקניפי' אותו בכל יום והוא חשב לעשות רצון האל ואינו כמו שאמרו אשר לא צויתי זה יפתח שהעלה את בתו ולא עלתה על לבו זה מישע מלך מואב שהעלה את בנו מ"ה אמרו כי לע"א העלה ומפני זה חסר וי"ו החומה כי היה עובד לחמה והעלה את בנו לחמה ומה שאמר ויהי קצף גדול שנזכרו עונותיהן של ישראל באותה שעה שגם הם היו שורפים את בניהם לע"א ולאשרה ואמר הכתוב וכמשפטי הגוים לא עשית ואמרו רז"ל כמתוקני' שבהם לא עשיתם כמקולקלים שבהם עשיתם : וישובו

כלי יקר

הקלעים ויבוא בכקל כדי לאבד כל זכר למו · והכרח פי' הנו' שמאמר והערים יהרוסו הוא שהסכימו לעשות כן ולא דבר הכתוב במה שעשו והרסו כבר כדפרש"י הוא מלבד הכרח הלשון שהו' יהרוסו ישליכו יפילו הכל בלשון עתיד הנה יש הכרח שני והוא שאם והערי' יהרוסו הוא שהרים הרסו ממש היה ראוי שפס בתחילת הפ' יאמר והערים הרסו עד השאר אבניה בקיר חרשת ויסובו הקלעים ויכוה וכל חלקה כו' אלא ודאי בתחילה הזכיר המוסכם בין ישראל בכל הפרטים הנזכר שיהרוסו וישליכו ויפילו ואח"כ אמר שכן עשו עד השאיר אבני' בקיר חרשת · ודייק גם כן לפירושי זה תיבת בקיר שהוא בפתח וכן דייק לפרש"י ז"ל דאילו להרד"ק ז"ל דשם העיר קיר חרשת היה ראוי לו' עד השאיר אבני קיר חרשת או עד השאיר אבניה בקיר חרשת והבי"ת בשבא :

וירא מלך כו' ויקח כו' סנהדרין ויקח את בנו אשר ימלוך תחתיו ויעלהו עולה רב ושמואל חד אמר לשם שמים וחד אמר לעבודת אלילים בשלמא למ"ד לשם שמים היינו דכתיב ויהי קצף גדול על ישראל אלא למ"ד לשם ע"א מאי ויהי קצף גדול על ישראל כי הא דרי"בל רמי כתיב וכמשפטי הגוים אשר סביבותיכם עשיתם וכתיב וכמשפטי הגוים אשר סביבותיהם לא עשו אלא כמתוקנים שבהם לא עשיתם כמקולקלים שבהם עשיתם · ויסעו מעליו וישובו להרץ א"ר חנינא בר פפא באותה שעה ירדו שונאיהם של ישראל למדרגה התחתונה ע"כ · ולע"רן לדקדק במאי קא מיפלגי דכיון דלמ"ד לשם שמים ניחא טפי קרא שאומר ויהי קצף על ישראל וכדפריך בגמרא אם כן מי הכניסו בתגר זה למ"ד לשם ע"א דקשה מאי ויהי קצף על ישראל והוצרך לידחק כדמשי' אליבא דרי"בל במתוגנים שבהם לא עשיתם וכו' בזה דוחק דבשלמא שהוא כלל בגמרא שכל מקום שהו' בשלמא יש לו איזה דוחק כנודע · ונראה שזה מובן במ"ש בפסיקתא הובא בילקוט בסוף סימן זה של רכ"ז זה לשונו ומישע מלך מואב היה נוקד ר' אבא בר הכינא אמר פרובטא מה עשה כנס כל איצטורולוגין שלו אמר לון לית אתון אמרין לי דהכא עביד קרבא עם כל אומא וכלא להון והא אילין יהודאין איכון נצחין לי אמרין ליה הכל בזכות חד סבא דהיה להון אמר להון מאן ההוא סבא אמרין ליה אברהם אמר להון ומה הוה עסקיה אמרין ליה חד בר יחידאי הוה ליה למאה שנין וקרביה לקמיה דקב"ה אי לאו דמחא בידיה אמר ועל דלא קרביה מתעביד להו נסין אילו קרביה עא"כו וכדו בר יחידאי אית ליה להווא גברא דעתיד למלוך תחותוי הוא אזיל ומקריב ליה דילמא מתעביד ליה גם ביה נסין הה"ד ויקח את בנו הבכור אשר ימלוך תחתיו ויעלהו עולה על החומה הח"מה כתיב שהיה משתחוה לחמה מה כתי' תמן ויהי קצף גדול על ישראל אמ' הקב"ה לישראל בני אומות העולם אין מכירין את כחי ומורדין בי ואתם מכירים את כחי ומורדים בי עכ"ל : ולע"רן לדקדק בו כשהשיבו לו ואמרין ליה הכל בזכות חד סבא דהוה להון למה לא הזכירו לו בפרטות העניין עד תומו אלא פסקי פסקי שהוצרך לשאול להם מאן הוא ההוא סבא · ומהו עסקיה · ועוד אומרו ומקריב ליה דלמא אתעביד גם ליה נסין למה אמר בלשון דלמא ובלשון גם ליה הי"לל כי היכי דאיתעביד ליה נסים · ונראה כי ידוע הוא שלא היית מעלת אברה' אבינו ע"ה מצד נסיון יצחק בהעלותו לעולה שהרי עשרה נסיונות נתנסה אברהם אבינו ע"ה ועמד בכולן מלבד כמה מעלות טובות ומדות טובות והאמין בהשי"ת ויקרא בשם ה' והיה אברם אב לארם ונעשה לאברהם אב המון כל הגוים אשר הייסיר אותם בעבודתו ית' ואל כל זה כוונו האצטרולוגין במ"ש לו בתחילה הכל בזכות חד סבא דהוה להון ר"ל שהיו לו כמה זכיות וזכות ההוא סבא דהוה להון הם נוצחין וכשאמר להון מאן ההוא סבא כלומר מה שמו ובכלל השאלה מאן שלימותו לזה עמו אל הכל באו' אברהם אב המון גוים מאמין בהשי"ת ולא אברם אב לארם כי פי' מכל דרכיהם ולא שוב לו תשובה זאת כי לא יתכן לו לבטל עבודתו נכריה עבודתו שהרי בה היה מנצח כל המלכיות זולת ישראל ולזה שאלם עוד ומהו עסקיה ר"ל הגידו נא לי מהו עסקיה עסק מיוחד ושלם כדי שאעשנו גם אני ז"ש ומהו עסקיה אז אמרו לו ענין עקידת בנו יחידו שניתן לו אחר מאה שנים ואילו לא מחה בידו שאמר לו אל תשלח ידך אל בנער הי"ת היה מקריב אותו ועיקר הזכות הוא במה שהוצרך למחות בו כמה מחאות כמ"ש אל תשלח וכו' ואל תעש לו מאומה ומישע מלך מואב השיב להם ואמר ועל דלא קרביה מתעביד להו נסין אלו קרביה עא"כו וכדו בר יחידאי כו' הנה איכא למפרך דשאני יצחק שניתן למאה שנה מה שלא היה כן למישע מלך מואב · ותו איכא למפרך שאני אברהם שהיו בו כמה וכמה שלמיות כמו שרמזו לו האצטרלוגין האלה במ"ש בזכות חד סבא ותו איכא למפרך שאברהם עשה מאהבה ולא כיון בעת העלותו לשיעשו לו או לבניו נסים לא כן מישע מלך מואב שכוונתו שלא לשמה פגומה עבודתו את כל זה ראה מישע מלך מואב וראה להשיב על כל הנו' שכיון שאברהם לא הקריבו ממש לא כן מישע מלך מואב המקריבו בפועל היא בחינה גדולה · זאת ועוד בחינה שנית והיא שהוא בנו היחיד ועתיד למלוך תחתיו אשר אלו הבחינות יועילו בתמורת היות יצחק שניתן לאברהם בן מאה שנה · וכנגד הבחינה שזכרנו מהיות כונת אברהם לשמה לא כן הו' מישע שמקריב אותו לכאה לו"א מישע שהוא אינו עושה כדי שבודאי יעננו אלא דילמא גם ליה יעביד נסים ולא בודאי כעניין חנניה מישאל ועזריה שאפילו עצמן על כבשן האש ואמרו יהיא לשיזבינגא והן לא ידיע כו' שלא עשו ע"מ שיציל

אלא רצו ליטרף על קדושת השם בין מציל או בלתי מציל · או אפשר שאמר מישע רואה אני כמה בחינות דאיכא למפרך מהם דשאני זכות אברהם אבל מאחר שאין כונתי שאנצחם כי לא יתכן אבל השקי הוא שכמו שעושה להם נסים כן יעשה גם לי באופן שהם לא ינצחוני ואני לא אנצחם ויעמדו הם בשלהם ואני אעמוד בשלי וז"ש דילמא מתעביד גם ליה נסין גם ליה דייקא שיעשו הנסי' לשנ' ואלו אלו בזכות אברהם והוא בזכות עצמו וינצלו כולם יחדיו ובלשון ספק ולא ודאי אלא דילמא · והנה העלהו לחמה ועכ"ז שוה לו ויהי קצף על יש' כדמסיק למילתיה דא"ה אין מכירין את כחי ומורדין בי והוא מחפרון ידיעה אמנם ישראל היודעים כחו ומורדין בו גדול עונם מעתה בזה המאמר מובן המאמר הקודם כי מ"ד לשם ע"א אזיל בשיטת המאמר הזה ודייק ליה לשון הפ' על החמה שכתוב חסר ו"או החמה כתיב שהעלהו עולה לשמש ועכ"ז היה קצף על ישראל מגד מה שזכרו במאמר הזה של פסיקתא אמר הקב"ה לישראל בני אומות העולם אין מכירין את כוחי ומורדין בי אתם מכירין את כחי ומורדין בי ולא כעלם זאת הסברא מהמקשה · והכוונה כמו שאזכור בסמוך מדרש"י והרד"ק שנז' עונותיהם של יש' שהיו עובדים ע"א כעין מישע מלך מואב שעבד לחמה בעולתו · ועכ"ז הקשה ואמר אלא למ"ד לשם ע"א מאי ויהי קצף כלו' תינח קצף כל דהו אבל קצף גדול למה ז"ש מאי ויהי קצף גדול ולזה הוצרך להביא כדר"יבל ובזה מובן הו' בשלמא למ"ד לש"ש אע"ג דקשיא ליה על החמה היותו חסר עכ"ז ניחא ליה היינו דכתיב ויהי קצף גדול כו' ומשני כדר"יבל שהיה להם ללמוד מזה ההשתעבדות לע"א עד שיעור הקריב את בנו הבכור שמלד זה קצף ה' על יש' קצף גדול ומ"ש ר' חנינא באותה שעה ירדו ישר' למדרגה התחתונ' דרשו וישובו להרץ לפי שהוא חסר וי"ו וישבו כתיב לשון ישבו להרץ ידמו זקני בת ציון וכן הביא הרד"ק ז"ל ואולי מדלא אמר אל הארץ דריש לשון ישבו לארץ שירדו שונאיהם של יש' למדרגה התחתונה ומתוך המאמרים האלה מובן על החומה חסר וא"ו על החמה כתיב למ"ד שהקריבו לחמה וא"ה ויהי קצף גדול מדר"יבל ומדפסיקתא כנז"ל · שגרמו קצף גדול ולא קצף כל דהו · ולמר כדאית ליה לשמים וניחא ליה טפי קצף ויהי קצף גדול על ישראל · ולבלהו יחדיו אבין בפ' הזה או' וירא מלך מואב מה ראה כי הכל ראו כן שהרי עריו נהרסו כנז"ל ועוד קשה לשון כי חזק ממנו המלחמה דהי"לל כי חזקה ממנו המלחמה · ונראה שרמז כאן מה שאמרו בפסיקתא שאמרו לו האיצטרוגולין שכל הנצחון הזה היה מאברהם אבינו ע"ה וז"ש וירא מלך מואב עפ"י דברי אלו האיצטרוגולין ראה והכיר שלא היה זה הנצחון בטבע שהרי מלך מואב היה מנצח את כל המלכים אם כן אין זה אלא נצחון אלהי השגחיי ז"ש וירא מלך מואב כי חזק ממנו המלחמה ר"ל אותו הזקן אברהם הצדיק חזק ומתחזק בעבודת השי"ת אותו החזק הוא המחזיק ביד ישר' וממנו המלחמה ז"ש כי חזק ממנו המלחמה כמו ה' בחזק יבוא ה' הוא הצדיק שנקרא חזק · והראיה שלקח אתו שבע מאות איש שולף חרב להבקיע אל מלך אדום שלא עלה בדעתו להבקיע את מחנה יש' או אל מלך יהודה שלא להבקיע ש מלך אדום שהיה נכרי ועכ"ז לא יכלו כי להיותו נטפל לישראל אשר זכות אבותן מסייעתן לא יכילו להבקיע אל מלך אדום אין זה אלא כי חזק ממנו המלחמה בזכות העקידה ולזה ויקח בנו הבכור כו' ויהי קצף גדול על ישר' מהשי"ת ויסעו מעליו אהניה ליה שיטותיה אם עוברי רצונו כך לעושי רצונו עא"כו · ולפי' חז"ל ניחא שא' שתם ויקח את בנו הבכור דאילו בן מלך אדום הוא כדהרד"ק הי"לל את בן מלך אדום · גם ל' עולה בלתי מדוקדק לפי' הרד"ק · ולחז"ל ניחא · גם ויהי קצף על יש' מורה שילא הקצף מלפני ה' על יש' לא ממלך ארם על ישר' כדהרד"ק וישראל מה פשעם בלי ספק שהרבו לעשות כל מאמצי כחם להצילו ואיהו דהפסיד אנפשיה ודאי כדחז"ל לבא להלחם עם מלך עיקר ובנו האסור אצלו או ממושכן אולתו סלפה דרכו ועל יש' יזעף לבו · ורש"י הביא הפסיקתא הנז"ל והרחיב ע"ש וכן הרד"ק והבי"א דחז"ל דאזיל בשיטת מ"ד לש"ש נתכיון ובמ"ש וירא מלך מואב כו' כתב כי מלך מואב היה בתוך העיר כו' ע"ש זאת השיטה של הה"ר משה ז"ל ניחא טפי שחטפוהו אז שאילו היה שם ממושכן מקדם ביד מלך מואב לא יתכן שיבוא מלך אדום להלחם בו ובנו אסור שם ולפי' שהיה קצף לפי שלא עזרוהו הדבר קשה היאך יתכן שלא עזרוהו יש' לכן נכר' כפי' שחטפוהו ויהי קצף כדהרלב"ג כמו שאזכור בס"ד · וכבר זכרתי למעלה הדוחקי' שיש לשיטת אביו של הרד"ק ולחז"ל ניחא · והרלב"ג כדהרד"ק ולפי' זה ניחא הו' ויהי קצף גדול על ישראל ולפי' הראשון קשה דהי"לל ויהי קצף גדול בישראל שהם נתכעסו וקצפו על שקרה כן למלך אדום מקרה רע כזה · וכן מהרי"א ז"ל כד' הרם אחיו של הרד"ק ז"ל הנז"ל ודקד' לשון הכתוב יותר שאומרו ויקח את בנו הבכור ר"ל שלקחו וחטפו את בנו של מלך אדום הנז' ולקחו בבאתו להבקיע בו ולהלחם בו משכאתו אותו ולא יכול לו למלך עצמו אבל את בנו לקחו וחטפו ולשנאתו שרפו והי' קצף גדול מלך אדום כתמלא חימה על ישר' שלא עזרוהו והם שבעבורם באה לו הפורענות ההוא' והביא כדהרלב"ג שבני ישר' קפצו על שארע כן למלך אדום לפי שבא בעזרתם :

ולע"רן שיטת חז"ל כנז"ל וכמו שדקדקתי בפסו' מלשון כי חזק ממנו עיין עליו · גם לשון ויקח את בנו מורה כן כמו שהוכחתי מדקאמר סתם גם מלשון ויעלהו עולה · גם מלשון קצף על יש' · מורה בדבריהם והענין בעצמו מחייב כן שאילו חטף בנו של מלך אדום לא יתכן

רשי

מנשי בני הנביאי' אשת עובדיה היתה כל בני הנביאי' שבמקר' תרגומו תלמידי נביא: והנושה · הוא יורם בן אחאב שהיה מלווהו ברבית מה שזן את הנביאי' בימי אביו במדרש רבי תנחומא לכך נאמר ויך את יהורם בין זרועיו שפשטו ליטול רבית: אסוך שמן · כדי סיכת שמן והאל"ף בתיבה מן היסוד כמו א"לף של אחוותי באזניכם והא"לף של אבחת חרב: וסגרת הדלת · כבוד הנס הוא לבא בהצנע: והמלא

רדק

וישבו לארץ · כל אחד מהמלכים שב לארצו · ובדרש באותה שעה ירדו שונאיהם של ישראל למדרגה התחתונה: וישבו · כתיב חסר כלומר ישבו לארץ כמו וישבו אתו לארץ: ואשה אח' · אמרו שהית' אשת עובדיה: עבדך אישי מת · ית עבדך עובדיה בעלי מית ואת ידעת ארי עבדך הוה דחיל מן קדם יי' כד קטילת איזבל רשיעת' וגו' כבעמוד · ובתרגום של תוספתא עוד מאהן ושתין וחמשא זמנין צוחת אתת עובדי' כהאי גוונא ולא הוה מגנח ולא ידע מה למעבד עד דאזלא לבי קיבריה וצוחא דחלא דיי' דחלא דיי' ואשתמע לה קלא מביני מיתיא מאן הדי' דחלא דיי' דקא בעית ארבעה איקרו דחלא דיי' אברהם ויוסף ואיוב ועובדיה אותיבה ואמרה לא בעינא אלא האי דכתי' ביה דחלא דיי' לחדא וכד אודעוה קבריה הוה קא מתפלשה בקבריה וקא צוחא ואמרה מרי מרי היכא רוחצניך לי בשעת' די דמכתא ודמותא כד אמרית לך למאן את שביק לי וית תרין בני ואתיבני דרבון דעלמא רחצן לי ואמר' לי שבוק יתמך ואנא אקיימינין וארמלתך עלי תתרחצן וכדו לא גשתכח משזיב ויתמי כנוי צותי ואמרי קבלן אבא קבלן אבא אתיב עובדיה ואמ'לה זילי לגבי אלישע בפורתא דמשחא דאשתאיר גביך ולברכיך ביה דהכא כי הטמרתינהו למאה נביאיא וזכתיהו במערתא בלחמ' ובמיא לא איטפיין בוציניה דמשחא מיניהו לא ביממא ולא בליליא לידכר ליה נבייא מילי דידי לקודשא בריך הוא ויפליש לכו מאן דאוזפיניה דהכי אמ' קרא דמוזיף למרי' עלמא יי' כל מאן דרחי' על עניא ועל מסכינ' ובכן אזלת ואודעתיה לאלישע כולי האי: והנשה בא לקחת · בדרש מי היה זה זה יהורם בן אחאב עובדיה קיים כספו לא נתן בנשך ויהורם שנתן ברבית אמר לו הקדוש ברוך הוא עד עכשיו הו' חי יבוא יהוא ויהרגהו שנאמר בנשך נתן ותרבית לקח לא יחיה וכתיב ויהוא מלא ידו בקשת ויך את יהורם בין זרועותיו ויצא החצי מלבו מלבו על שהקשה לבו ויפשט זרועותיו ליטול רבית: מה יש לכי · כתיב לכי וקרי לך וכן שכיניכי כשיכי וכניכי כתובין בי"וד באחרונה כמו הסולח לכל עוניכי תחלואיכי והקרי אחר הרוב: אסוך שמן · לגין שיש בו שמן והא"לף נוספת והוא מן סוך לא סכתי לפי שסכין ממנו נקרא כן: והמלא

מנחה קטנה

ואשה אחת וגו' הנה אמרו חז"ל כל הנביאי' עשירים היו · וגלי ספק שגם עבדיה עשיר היה אלא ע"י שפרנס מאה נביאים ב' מ' במערות היה פוגה כל אשר לו ועוד לוה ברבית מיהורם וגם שנעקה כאשה שאינו בנין שנדבר שפסק אותו לדיק שפרנס לאחרים ומכשיו יכבל בו וזרעו שיהיו בפוסר כל. וכיוונה באומרה אישי מת שאני מרגיש החסרון ביותר כי אין איש מת אלא לאשתו ואין לומר שאיזה השא נרם שבא לידי עוני כי אתה ידעת כי עבדך היה ירא וגו' · גם אמרו ז"ל צדיק וטוב לו צדיק גמור ועבדי' לדיק גמור היה כמ"ש ז"ל גדול שנאמ' בעבדי' ממה שנא' באברהם כדאי' בסנה' פרק אחד דיני ממונות · והנשה בא לקחת וגו' · אמרו ז"ל בגניבתו ולא במוכרו וז"ש והנשה בא לקחת שהוא ב"ח ואין הדין נותן לימכר בשביל חוב שניתו לקחת ילדי אפי' אם היה בגניבה אין הדין נותן למכור ילדי דבגנבתו משעבד ולא בגניבת אביו: מה אעשה לך כיון שיהורם הוא רשע ואינו שומע לי ואין תיקון אלא בדרך נס: וגם

ד

א וַיָּשֻׁבוּ לָאָרֶץ׃ וְאִשָּׁה אַחַת מִנְּשֵׁי בְנֵי־הַנְּבִיאִים צָעֲקָה אֶל־אֱלִישָׁע לֵאמֹר עַבְדְּךָ אִישִׁי מֵת וְאַתָּה יָדַעְתָּ כִּי עַבְדְּךָ הָיָה יָרֵא אֶת־יְהוָה וְהַנֹּשֶׁה בָּא לָקַחַת אֶת־שְׁנֵי יְלָדַי לוֹ לַעֲבָדִים׃ וַיֹּאמֶר אֵלֶיהָ אֱלִישָׁע מָה אֶעֱשֶׂה־לָּךְ הַגִּידִי לִי מַה־יֶּשׁ־לָכִי בַּבָּיִת וַתֹּאמֶר אֵין לְשִׁפְחָתְךָ כֹל בַּבַּיִת כִּי אִם־אָסוּךְ שָׁמֶן׃ וַיֹּאמֶר לְכִי שַׁאֲלִי־לָךְ כֵּלִים מִן־הַחוּץ מֵאֵת כָּל־שְׁכֵנָיִכִי כֵּלִים רֵקִים אַל־תַּמְעִיטִי׃ וּבָאת וְסָגַרְתְּ הַדֶּלֶת בַּעֲדֵךְ וּבְעַד־בָּנַיִךְ וְיָצַקְתְּ עַל כָּל־הַכֵּלִים הָאֵלֶּה והמלא

וְתָבוּ לְאַרְעָא׃ וְאִתְּתָא חֲדָא מִנְּשֵׁי תַּלְמִידֵי נְבִיַּיָא מְצַוְוחָא קֳדָם אֱלִישָׁע לְמֵימַר עַבְדָּךְ עוֹבַדְיָה בַּעֲלִי מִית וְאַתְּ יָדַעַת אֲרֵי עַבְדָּךְ הֲוָה דָּחִיל מִן קֳדָם יְיָ כַּד קְטִילַת אִיזֶבֶל יַת נְבִיַּיָא דַיְיָ דְּבַר מִנְּהוֹן מְאָה גַּבְרִין וְאַטְמַרִינּוּן חַמְשִׁין חַמְשִׁין גַּבְרָא בִּמְעַרְתָּא וַהֲוָה יָזִיף וּמוֹבִיל לְהוֹן בְּדִיל דְּלָא לְאוֹכָלָא יַתְהוֹן מִנִּכְסוֹהִי דְּאַחְאָב מִן קֳדָם דְּאִינוּן אוּנְסָא וּכְעַן רַשְׁיָא אֲתָא לְמִדְבַּר יַת תְּרֵין בְּנַיָּא לֵיהּ לְעַבְדִין׃ וַאֲמַר לַהּ אֱלִישָׁע מָה אַעְבֵּיד לִיךְ חַוִּי לִי מָא אִית לִיךְ בְּבֵיתָא וַאֲמָרַת לֵית לְאַמְתָּךְ כָּל מִדַּעַם בְּבֵיתָא אֱלָהֵן מָנָא דִמְשַׁחָא׃ וַאֲמַר אֱזִילִי שְׁאִילִי לִיךְ מָנִין מִן בָּרָא מִן כָּל שְׁבֵבָיִכִי מָנִין רֵיקָנִין לָא תַזְעִירִין׃ וְתֵהַכִין וְתַגִּיפִין דַּשָּׁא בְּאַפִּיךְ וּבְאַפֵּי בְּנַיִךְ וּתְרִיקִין עַל כָּל מָנַיָּא הָאִלֵּין ומנא

אישי ה' וסימ' נמסר בסדר ויצא: רקים ג' חס' בליש' וסימ' בהגלות נגלות · אנשים רקים בני · כלים רקים אל המעיטי:

רלבג

והנה הפיא זה הענין קצף גדול על ישראל ר"ל שכעסו מאד על פקח' זה המקר' הרע למלך אדו' שבא לעזור להם או יהיה הלצון שהיה למלך אדום קצף גדול בעבור יש' כי בסבתם קרה לו זה: ואשה אחת מנשי בני הנביאים · ידוע כי בני הנביאי' היו כלם יראי' יי' ולזה אמר' כי עבדך היה ירא את יי' ולא היה עובד ע"א ואמרה זה כי רוב ישר' עובדי' ע"א אז: כי אם אסוך שמן · הנה אסוך הו' כלי קטן ישימו בו שמן לסוך והכ' היה זה המופ' שנהריק הכלי הזה היה כל האויר הנכנס שם מתהפך לשמן בדרך ההפך המט' לנחש היה זה המופ' בפעם אחת לבד ולזה צוה אותה משאל תחלה כלים רקים מאת כל שכניה כל מה שאפשר לה כדי שיהיה לה מהשמן שיעור רב והיא היתה מיצקת על הכלי ובהיותו מלא כניה מסיעים הכלי המלא ושמי' הכלי הרק באופן שביציקה אחת כמלאו כל הכלי' זה אחר זה:

ותבא

כלי יקר

שהיו נוסעים מעליו עד רדת החומה ושרפם אותו אלא ודאי בבאת הקצף מלפני ה' אולי החל הנגף בהם והוכרחו לנסוע כי ראו שהעזר האלהי נסתלק מהם:

ואשה אחת מנשי וכו' חז"ל הובא בילקוט א"ר מני אלולי זכות אשתו של עבדיה כבר היו ישראל אבודים באותה שעה שנאמר ואשה אחת מנשי בני הנביאים כו' עד כאן:

ולע"דן לדקד' מה שייכות ענין אשתו של עובדיה עם הצלת ישראל מהאיבוד ומהו זכו' אשתו של עובדיה הגם הכוונה הזכות שעשה עמה אלישע הנביא והלא מהשי"ת יצא הדבר שנת' לה ברכה ואם הכוונה הזכות שעשתה היא לא מצאנו שעשתה זכות להגן על ישראל ונראה אחר שזכרנו למעלה בפסוק הקודם שהיה קצף גדול על ישראל השי"ת כנזכר מהגמרא ומפסיקתא ושנמשך מכל שהקריב מלך מואב את בנו לגבוה או לע"א למר כדאית ליה ולמר כדאית ליה ובאותה שעה ירדו שונאיהם של ישראל למדרגה התחתונה כמו שנז"ל מהרד"ק שלמדו כן מלשון וישבו חסר וי"ו דהי"לל וישובו ומיני' דרשו שישבו לארץ כלו' ירדו למדרג' התחתונה ולע"ד למדו כן מתיבת לארץ ולא אמר אל הארץ וכל הענין מיותר שלא היה לל אלא ויסעו מעליו וגודאי הוא שישובו אל הארץ · ועוד קשה דהי"לל לארצם בלשון רבים כמו שאמר וישובו על ג' המלכי' לכך דרשו וישובו על ישראל לארץ אל המדרגה התחתונה שהיו בה קודם שעלו למעלה כמו שכתוב המעלה אתכם מארץ מצרים שדרשו חז"ל לשון מעלה וכבוד ועתה חזרו לסור' וישובו לארץ והיו אבודים לולי זכות אשתו של עובדיה ר"ל שבהיות עובדיה ממשכן בניו ברבית כדי להכליל את המאה נביאים היה דבר גדול מכוון לענין מואב שהקריב בנו ועובדיה היה ירא את ה' והרי הקריב בניו למשכנ' ברבית שהכליל לנביאים והיינו דסמיך ליה ואשה אחת מנשי בני הנביאים צעקה אל אלישע שבירור הזכות של עובדיה הנה ניכר על ידי אשתו שהרי הגיעו בניה לקחת אותם לעבדים ועבדות ושבי כולהו איתנהי ביה זה הזכות הציל את ישראל כנגד זכות מואב שהקריב בנו עולה וזהו כיצלו ישראל מהקצף אשר יצא מלפני ה' שהיו אבודים בנגף וכיוצא · ועיין רש"י ז"ל וכן הרד"ק ז"ל מדברי המתרגם כבעמוד · ובתרגום של התוספתא והרלב"ג ז"ל ומהרי"א ז"ל ספר הכתוב הנס החמישי שעשה אלישע שאשה אחת מנשי בני הנביאי' ואמרה עבדך היה ירא את ה' לרמוז לו שבירא את ה' ופרנסת הנביאים לוה החוב הזה ומעגותנותה לא אמרה לו כן בפי' עד כאן: ולע"דן לדקד' או' ואשה אחת מנשי בני הנביאים דהי"לל ואשה אחת מבני הנביאים צעקה וכו' מנשי למה · ולמה סתם הדבר ולא אמר ואשת עבדיה צעקה אל אלישע ומהו לאמר · ונראה במה שקדם מהתוספתא מאתים וחמשה וששים פעמים צעקה לפניו ולא הוה משגח ולא ידע מה למיעבד עד דאזלא וכו' ככז' בדהרד"ק ז"ל ובזה יאמר שאשה אחת מיוחדת היא זאת מנשי שאר בני הנביאים כיון שהיה לה כ"כ מאריכות אפי' עד שצעקה אל אלישע מאתים וששים וחמשה פעמים כמנין צעק"ה שעולה כך שזו הוראה היותה אשה גדולה בשכלה יותר משאר נשי בני הנביאים ז"ש אחת מנשי בני הנביאים · ואפשר שהכתוב סתם הענין כי כבוד אל"ים הסתר דבר כי לא ראיתי צדיק נעזב וזרעו מבקש לחם כ"ש ממושכן לע"א כיהורם בן אחאב · או אמר ואשה אחת סתם כי היתה מתנכרה ולא היתה מודיעה לו ולא לזולתו שהיא אשת עובדיה שלא אשה אחת מנשי בני הנביאים סתם צעקה אל אלישע לאמר סתם עבדך אישי מת ואתה ידעת כי עבדך היה ירא את ה' כו' כל הדברים סתומים והניחם לרוחב בינתו שיבין מי הוא זה שבני הנביאים הפרושים האוכלים לחם צר ומים לחץ שילוה ברבית וימשכן בניו אם לא לצורך גדול ומהפעולה יודע לו שאין זה אלא עבדיה שהחביא מאה נביאים חמשים חמשים במערה כי מודעת זאת לאליהו ולא נעלמה מאלישע · ואולי כיון הכתוב לו' ואשה אחת מנשי בני הנביאים אחת היתה משונה מנשי בני הנביאים כולם כי בני הנביאים לא ישאירו אחריהם כי אם ברכה לא חובות וזאת נשתנית שהנושא בא לקחת ילדיה א"כ זאת לעקתם שהיא אשה אחת משאר נשי בני הנביאים כן צעקה אל אלישע לאמר לו על הקדמה זו הוסיף אמריה לאמר אתה ידעת ר"ל שלא אכל ושתה בחובות הלו אלא עבדך אישי מת ואתה ידעת כי עבדך היה ירא את ה' ר"ל להיותו ירא ה' לא שלח ידו במעות אחאב לפרנס את החמשי' נביאים במערה וחמשים במערה כי איש אמונים היה ולכן בחר לקחת ברבית מהיותו ירא ה' · והנושא בא לקחת את שני ילדי לו לעבדים והלואי שיהיה הנושא כשר עובד ה' כי היו הילדים עבדיו ועבדי השי"ת ולא הייתי חוששת אבל הוא רשע גמור באופן שיהיו לו לבדו לעבדים ולא לשי"ת לעבדים וזה רמז בתיבת לו · וי"ת בעמוד והוא יזיף ומוביל להון בדיל דלא לאוכלא יתהון מנכסוהי' דאחאב מן קדם דאינון אונסא כו' ולפי דבריו נכון ועבדך היה ירא את ה' כ"כ עד שלא היה רוצה להאכיל את הנביאים מנכסי אחאב לפי שאחאב היה אונס מעול וחומס ולא רצה שיאכלו הנביאים כי אם מדמי זולתו יהורם שהיה יותר כשר בזה: וא"ת והיאך היה יכול להאכילם שלא מדעתו של אחאב והא שואל שלא מדעת גזלן הוי כ"ש בגזול ומאכיל · וי"ל שאחאב לא היה מקפיד כי מלך הוא והרשעות מאיזבל כמו שכתב אשר הסתו אשתו · או שנאמר שכיון שאיזבל ואחאב היו רודפים אותם להרגם והיו מתחבאים מן הדין מותר לאכול מנכסי אחאב כיון שהוא המזיק וחובל אותם גורם להם להתחבא ולא הפיק עבדיה מלהאכילם כי אם מצד חסידות מן קדם דאינון אונסא · וזהו כי עבדך היה ירא את ה' בדקדוקים האלה מדקדק במעשיו שלא להאכיל מאחאב:

ויאמר אליה אלישע מה אעשה לך כו' זה מקושר עם התוספתא הנז"ל שצעקה רס"ה פעמי' ותמיד דוחה אותה מה אעביד ליך וזהו ויאמר אליה אלישע בכל פעם ופעם שצעקה אליו אמר לה מה אעשה לך עד שבפעם ההיא שהלכה בבית הקברות ומצאה קבר בעלה ושאלת אות' אל אלישע אז אמר לה הגידי נא לי ר"ל מאז אמרתי לך תמיד מה אעשה לך אכן זאת הפע' שאת באה אלי בשליחות עבדיה בעליך הגידי נא לי מה יש לכי בבית ותאמר אין לשפחתך כל בבית בכלי חמדה כתבתי שהשיב' אמריה לו אין לשפחתך כל זהו מה שיש לי בבית כי החסרון הזה בדבר צדקה ומצוה יוכל להמנות באופן שתשובת שאלת מה יש לכי הנה היא אין לשפחתך כל כי אם אותו אסוך שמן שהיו קורין בו הנביאים לילה ויום בהילו נרו עלי ראשם שזכות זה גדול וגם שיש בו כדי סיכת אבר קטן מקטן ותהול הברכה עליו · ועיין רש"י ז"ל והרד"ק ז"ל:

ובאת וסגרת הדלת כו' עיין רש"י ז"ל והרד"ק ז"ל וכן מהרי"א ז"ל והוסיף טעם סגיר' הדלת מפני שלא ישלוט בעניינו עין הרע ע"כ · והופן הנס כתב הרלב"ג ז"ל שהיה זה המופת כו' ע"ש וכן מהרי"א באופן הנס הנז': ולע"דן מיתור שאלי לך כלים רקים מן החוץ שאמר לה שתשאל תחלה כלים מן החוץ רחוק ואחר כך מאת כל שכנייכי שאם תשאל תחלה מכל שכנייכי השכנים ישאלו את פיה מה זה אף היא בהכרח תגיד להם והם יגידו לזולתה ולזה הקדים לקחת מחוץ ובבואה טרודה בהבאת הכלים מבחוץ לא ישאלוה ואף אם הם ישאלוה ותודיעם ידעו השכנים לבד ותכף יעשה הנס בהצנע כי כן צריך הסתר דבר כבוד אלהים ואמר כלים רקים אל תמעיטי דפשיטא דרקים ולא מלאים כי מה תעשה בהם אלא ודאי הכי קאמר אפי' כלים שבורים שביד בעליהן שלהיותם שבורים הם רקים כי הם נשברים שלא יכילו המים עכ"ז שהם רקי' לסיבת שבירתן אל תמעיטי מהביאן כי בנס נפלא יעמוד בהם השמן כמו שאזכור בסמוך בס"ד בפסוק ויהי כמלאת הכלים כהרד"ק ז"ל מהאגדה ומתוספתא שהכלים שבורים החזיקו · ואמר ובאת וסגרת הדלת לכבוד הנס כנז"ל וגם אפשר מפני פחד יהורם ובני אחאב שלא יאנסוהו ממנ' וכמו שהביא הרד"ק בפסוק ושלמי נשיכי בשם התוספתא שהוצרך הנביא להבטיח אותה מבני אחאב · ולזה וסגרת הדלת ולא ימצא שם כי אם את ובניך הלדיקים כדאים לראות זה לא זולתכם כי זה היה שפע אלהי בשמן הטוב כטל חרמון שיורד על הררי ציון כי שם צוה ה' את הברכה חיים עד העולם · והיה נס בתוך נס שהחבית המלאה ישיעיה כהשיע דבר קל ז"ש והמלא תסיע עם היותו מלא על כל גדותיו יוכלו להסיעו ואולי ביציקת כל דהו בכל כלי וכלי היה מתברך ומתמלא וזהו ויצקת על הכלים יציקה כל דהו · אמנם סברת רש"י ז"ל שכתבנו שנעשה הגלוחית כמעין זב והיו מתמלאים ממנו כל הכלים עד המלאם לגמרי ולא יצטרך לנסים הרבה רק לנס הנס ע' עם היות' מלאים כמו שזכרתי: **ותלך** מאתו כו' עיין הרד"ק ז"ל · ולע"דן ותלך מאתו שזרזה בענין להציל בניה · והנכון ותלך מאתו אל החוץ לקחת כלים רקים:

ויהי כמלאת הכלים כו' תנחומא ויעמוד השמן שהוקיר ובאת לשאול לו אם תמכור אם לא תמכור והברכה האחרונה היתה גדולה מן הראשונה שנא' ואת ובנייכי תחיי בנותר עד שיחיו המתים · והנה התנחומא ז"ל לע"דן שדקדק כ"ף כמלאת שהי"לל במלאת בבי"ת גם ויהי כמלאת הכל מיותר מתוך זה דרש שכוונת הפסוק לפר' כמה עלה יוקר השער הזה ואמר ויהי ר"ל נס גדול היה כשיעור מלאת הכלים והוא תאמר וכו' ויעמוד השמן שהעמדת השמן אשר הוא יוקר השער עלה כשיעור כמלאת הכלים · ובזה מדוקדק גם כן לשון ויהי בפסק ורש"י ז"ל הביא ויעמוד השמן מלבוא עוד ומ"א בב"ר הוקיר שער השמן ותבא ותגד באת ליטול עצה ממנו אם תמכור אם

תמתין

רשי

והמלא תסיעי · מלפניך ותתני כלי אחר במקומו למלאותו ולצוית השמן אל תזוזי ממקומו לפי שהק"בה עושהו כמעין ואין דרך של מעין לזוז ממקומו מדרש אגדה שמעתי : הם מגישים אליה · הכלים : ויעמד השמן · מלבא עוד ומ"א בכ"ר הוקיר שער השמן : ותבוא ותגד וגו' · באת ליטול עצה אם למכו' אם להמתין עד שיוקיר. עוד אמר לה לכי מכרי כי יש די לכל נשייך ולחיו' את ובניך בנותר עד שיחיו המתים : ושם אשה גדולה · חשובה וראיתי בפרקים דר' אליעזר אחותה של אבישג השונמית היתה : והיה מדי עברו · באותה העיר יסור אל ביתה לאכול לחם : יסור · לשון הווה היה סר שם : הנה נא ידעתי שלא ראתה זבוב על שולחנו וקרי על סדינו :

ויהי

רדק

והמלא תסיעי · כתרגומו תסלקי כלומ' שתסלקי אותו ממקומו ותשימי כלי הריק תחתיו וכן לכל כלי וכלי וכאמרו לה והמלא תסיעי הודיעה שלא תזוז היא ממקומה והאסוך בידה כי מעשה נס לא יהיה אלא במקום שהתחיל בו : מיצקת · כתו' בי"וד על דרך הכתובין בי"וד מבנין הפעיל מאין תמורה כמו מטיבים את לבם וקרי בו"יו על דרך הרוב בבנין הפעיל מנחי הפ"א שמומרת בהם היו"ד בו"יו : ויהי כמלאת הכלים · באגד' ובתרגום של תוספתא והוה כמשלם מניא ואמרת לברה קריב לי עוד מאני תבירי דחספא דמאן דיגזר על מאנין ריקנין דימלון יגזר על מאני תבירי ויתקנון והוא לקיט מאני שבירי ומשוי חד על חד ומתחברי במימרא דיי' קודשא בריך הוא ועמוד' דמישחא טייף על כולהון עד דשלימו כל פסקי מאנייא אמר ברא לית עוד מנא ושמע עמודא דמישחא ופסק : ושלמי את נשיך · ושלמי למרי חובותיך ובתוספתא וכד אתרחיש לה ההוא ניסא אמר' ליה לנביא דיי' אית עלי עשור מהאי מישחא או לא אמר לה בעליך זן נביאי דיי' במילתא דליכא עליה עשורא ואף את לית על משחך עשור דמן ניסא הוא הדרה ואמר ליה מה נעביד מבני דאחאב אי שמעי עלי ואנסי לי מתיב ואמר לה דסגר פומ' דכלבי דמצרים ועתיד למיסגר פום אריותא דדניאל יטמטם עינוהי דבני אחאב ויסגר אדניהון דלא לבאשו לך והבית אודיתא ותושבחת' ואזלת : אשה גדולה · חשובה בעלת נכסי' ובעלת השם · ובדרש כי אחותה של אבישג השונמית היתה אמו של עדוא הנביא וי"ת דחלת חטאין : הנה נא ידעתי · כי היה ידוע אלישע בישראל כי איש אלהים הוא וקדוש ואע"פ שאמרה נא היינו אומר כי עתה ידעה ולא קודם זה אלא מלת נא ר"ל עתה צריך לנו לעשו' לו דבר כיון שהוא רגיל אצלנו ידעתי כי איש אלהים קדוש הוא וצריך שנעשה לו כבוד ונייחד לו מקו' בבתינו וכמוהו הנה נא העיר הזאת קרובה איננו אומ' כי עתה תהיה קרובה ולא קודם זה אלא עתה צריך אני להמלט בה כיון שהיא קרובה ורבותי' ז"ל דקדקו מלת נא ר"ל שעתה ידעה כי קדוש הוא ולא קודם זה ואמרו מנא ידע' ואמרו שלא ראתה לו קרי במטתו :

עלית

מנחה קטנה

ושם אשה גדולה סיפר הכתוב להודיע לנו מעין אליהו רבו שנ' אצל אלמנה שהיא עקרת הבית אף כאן אשה גדולה שהיא בעולם שעל לה בחסידו' והיא עקרת הבית ובשם שאלי' החיה בנה אף הנא כן ונ"ל שהיתה אשה גדולה לא שירבה אלישע בנגדה כי אין מסרבין לגדול וע"כ ניסר שמה לאכול :

[illegible]

מקרא ותרגום

ומנא דאיתמלי תסלקין : ואזלת מלותיה ואגפת דשא באפהא ובאפי בנהא אינון מקרבין לה מניא והיא מריקא משחא : והוה כמישלם מניא ואמרת לברה קריב לי עוד מנא ואמר לה לית עוד מנא ופסק משחא : ואתת וחויאת לנביא דיי' ואמר איזילי זביני משחא ושלמי למריך חובתיך ואת ובנייך תתפרנסין מדישתאר : והוה יומא ועבר אלישע לשונם ותמן אתתא דחלת חטאין ואתקיפת ביה למיכל לחמא והוה בזמן מעידוהי מתפני לתמן למיכל לחמא : ואמרת לבעלה הא כען ידענא ארי נביא דיי' קדישא הוא מתפני לותנא תדירא

וְהַמָּלֵא תַּסִּיעִי׃ [ל' וא' ותלא ברכת יו'] וַתֵּלֶךְ מֵאִתּוֹ וַתִּסְגֹּר 5 הַדֶּלֶת בַּעֲדָהּ וּבְעַד בָּנֶיהָ הֵם מַגִּשִׁים אֵלֶיהָ וְהִיא מֵיצָקֶת׃ [מוצקת · ג' ק' ב' חס' וא' מל'] וַיְהִי כִּמְלֹאת הַכֵּלִים וַתֹּאמֶר אֶל־בְּנָהּ הַגִּישָׁה אֵלַי עוֹד כֶּלִי וַיֹּאמֶר אֵלֶיהָ אֵין עוֹד כֶּלִי וַיַּעֲמֹד הַשָּׁמֶן׃ וַתָּבֹא וַתַּגֵּד לְאִישׁ הָאֱלֹהִים וַיֹּאמֶר [ג' בתרי לים'] לְכִי מִכְרִי אֶת־הַשֶּׁמֶן וְשַׁלְּמִי אֶת־נִשְׁיֵכִי וְאַתְּ בָּנַיִכְי [נשיך · ובניך ק' ק'] תִּחְיִי בַּנּוֹתָר׃ וַיְהִי הַיּוֹם וַיַּעֲבֹר אֱלִישָׁע אֶל־שׁוּנֵם וְשָׁם אִשָּׁה גְדוֹלָה וַתַּחֲזֶק־בּוֹ לֶאֱכָל־לָחֶם וַיְהִי מִדֵּי עָבְרוֹ יָסֻר שָׁמָּה לֶאֱכָל־לָחֶם׃ [ג' יקת אתכ' ג' חס'] וַתֹּאמֶר אֶל־אִישָׁהּ הִנֵּה־נָא יָדַעְתִּי כִּי אִישׁ אֱלֹהִים קָדוֹשׁ הוּא עֹבֵר עָלֵינוּ [ו' דסמי'] תָּמִיד

מגישים ג' בקריאה וסי' מגשים מנחה ועבדים את שלמה · והיא מוצקת · מגישים על מזבחי לחם מגואל ואמרתם · מגשים רשלמה חס' : יסור ז' חסרים בליש' סורה בקריאה וסימ' ויאמר משה אסורה נא ואראה · בטבעות הארון · ירך לא אסרות · לכו סרו רדו מתוך עמלקי · יסר שמה לאכל לחם · מי פתי יסר הנה · וחברו · ולא תסרו ימין ושמאל דואתחנן :

רלבג

ותבא ותגד לאיש האלהים · הנה לא רצתה לעשות מזה השמן דבר אם לא בעצת הנביא כי לא היתה יודע' מה רצון הנבי' בזה : ושלמי את נשייך · ר"ל פרעי את חובך כטעם לוה רשע ולא ישלם : ושם אשה גדולה · ר"ל אשה חשובה ונכבדת : ותחזק בו לאכל לחם · אחשו' שהשתדלה בכל עוז שיאכל לחם אז בבית' ושיבא שם בכל עת שיהי' בעיר שוב ואחשוב שלא נתפרס' לה עדיין מעלת אלישע אך היה דרכם להביא לביתה מה שתוכל מהאורחים הבאים בעיר וזה כי זה היה בתחלת ענין אלישע לפי מה שיראה מהזמן שהיה זה קודם מה שאמר אלישע אחר שזה שלא בשקל וסאתים שעורי' בשקל בשער שומרון וזה שכבר בנתה העליה אח' זה ולקץ שנה מעת בא שם אלישע ילדה בן וגדל הבן ההוא עד שכבר יצא אל הקוצרי' ואמר לאביו ראשי ראשי ואחר זה אמר לה שתלך לגור באשר תגור כי קרא יי' לרעב וגם בא אל הארץ שבע שנים ואחר שבע שנים סר הרעב וכשתחקור בזה תמצא שזה היה אצל תחלת נבואת אלישע ולזה איננו מן הפלא אם לא היה מפורס' לה שיהיה נביא ויתכן שחקרה מעניניו כשראתה עברו אצלה תמיד ומפני ראותה כל מנהגיו בתכלית מהשלמות ואז נתבאר לה שהוא איש אלהים קדוש :

בעשה

כלי יקר

תמתין עד שיוקיר עוד עד שאמר לה לכי מכרי כי יש די לכל נשייך ולחיות בניך בנותר עד שיחיו מתים עד כאן נתבאר מתוך דבריו מדרש התנחומא במ"ש ברכה אחרונה היתה גדולה מן הראשונ' דהיינו יוקר השער · והיה אפשר לי לפר' שהברכה האחרונה היא שישאר מתמצית השמן הזה ויותר ממנו עד תחיית המתים שלא יכלה השמן לעולם ואם כן הברכה האחרונ' היתה גם כן בשמן מעין הראשונה שלא יכלה לעולם וגדולה ממנה אבל דרש"י ז"ל עיקר · והרד"ק ז"ל הביא האגדה ותוספתא ע"ש ועיין הרלב"ג ז"ל וכן מהרי"א ויעמד השמן כתרגומו ופסק משחא והי' נס זה מעין נס אליהו רבו בצפחת השמן עד כאן · ולע"דן לדקדק לשון הגישה אלי עוד כלי כי מה צורך לו' כן לבנה וזריזים הם · הם מגישים אליה והיא מוצקת · ועוד שהיה לה לו' הגישה עוד כלי די · ותיבת אלי מיותרת · ומהו ויעמוד השמן · ונראה שכל זה יובן בענין התוספתא הנז' כדהרד"ק שמלא ממנו ואפי' שברי כלים כי בנס יקבלו השמן וזה כ"ל שאמרה הגישה אלי כי אלי יהיה עוד כלי ואף על פי שהוא שבור ולזולתי איננו כלי ז"ש אלי עוד כלי דמאן דגזר על כלים רקים דימלון יגזר על מאנין תבירין ויתקנון · ובזה מובן או ויעמד השמן לרמוז אל הנס הזה של העמדת השמן ואפי' בכלים שבורים והיה נס בתוך נס ויעמוד השמן · ובאו' ותבא ותגד לאיש האלהים בלשון הגדה הנאמרת בתיבת ותגד רמזה לכל הנז' שחשש' לחיוב מעשר מהשמן והוא פטר אותם וזהו ושלמי נשייכי ר"ל אל תוציאי מעשר לחלק אינם אלא לכי מכרי את השמן את לרבות המעשר שהיה בדעתך להוציא לחלק מכרי אותו ושלמי נשיכי ואולי ביו"ד היתירה של נשיכי רמז לה על המעשר הנז' וממה שפחדה מבני אחאב שיטלו הכל הבטיחה שלא יחרץ אליה אחד מהם בלשונו באופן שאת ובנייכי תחיו בנותר אחר פרעין כל החובות · והנה פה בענין הזה ה' יודין יתירות לכי שבניכי מיצקת נשיכי בניכי מי יודע אם חמשים אלה רומזים אל הבי"נה מ"י חמשים שערים שמשם נמשך השמן הטוב הזה בסוד ונהר יוצא מעדן מתחיל מן הב"ינה שנקראת עדן ונחל עדניך תשקם שבו עדנים ועל כן רמז אליה תחיי בנותר עד תחיית המתים שבו ממש תחייה בסוד כטל חרמון שיורד על הררי ציון כי שם צוה ה' את הברכה חיים עד העולם חיים דייקא · וגם"ה פרשת לך לך עלה פ"א ר' יהודה פתח אני לדודי ועלי תשוקתו הא אוקמוה דהאי אתערותא דלתתא אשתכח אתערות' לעילא דהא לא אתער לעילא עד דאיתער לתתא וברכאן דלעילא לא משתכחאן אלא במה דאית ביה ממשא ולאו איהו בריקניא ולא באתר דריקניא דהא ברכאן דלעילא לא שריין על פתורא ריקנייא ולא באתר ריקנייא מה כתיב ותאמר אין לשפחתך כל בבית כי אם אסוך שמן מאי אסוך אלא אמרה שיעורה דהא משחא לאו איהו אלא כדי משיחת אצבע זעירא אמר לה בחמתני דהא לא ידענא היאך ישרון ברכאן דלעילא באתר ריקנייא אבל השתא דאית לך שמן דא הוא אתר לאשתכחא ביה ברכאן מנלן דכתיב כשמן הטוב וסיפי' מה כתיב כי שם צוה ה' את הברכה חיים עד העולם ובאתרא דא שריין ברכאן ואאמר כטל חרמון ולא כתיב שמן אלא טל אלא איהו שמן ואיהו טל ההוא טל הוא איהו דאטיל קב"ה ממשחא עילאה דההוא שמן נפק לסטרא דימינא תרין איכון יין ושמן אזלין לתרין סטרין יין לסטר שמאלה שמן לסטר ימינא ומסטרא דימינא נפקין ברכאן לעלמא ומתמן אתמשח מלכותא קדישא ובגין דשמן הוה אתתקן לתתא בקדמיתא שמן אזדמן לעילא אריקו דברכאן ת"ח מאתערותא דהאי שמן דלעילא קאים לזרקא על דוד ושלמה לאתברכא על בנוי ת"ל דכתיב ויעמד השמן כתיב הכא ויעמוד וכתיב התם שורש ישי אשר עומד לנס עמי' עכ"ל לענין זה ויש בו סיוע למה שפירשתי שבאצלת כחל השפע מן הבינה יצא השמן הטוב דרך החסד לימין וזהו כשמן הטוב על הראש כו' זקן אהרן בחסד ויין לסטר שמאלה בגבורה והשמן הזה יורד על הררי ציון שהם הכ"לה וה"וד שהם הררי ציון הוא הי"סוד ומשם אל המל"כות כי שם צוה ה' את הברכה חיים עד העולם שהם חיים הנובעים מן הב"ינה עד העולם מל"כות :

ויהי היום ויעבור אלישע כו' פרקי ר' אליעזר ר' יהושע בן קרחה אומר מכח הצדקה המתים עתידים להחיות בא וראה מאלישע בן שפט שלא היית' אשה יכולה להסתכל בפניו שלא תמות והיה מהלך מהר להר וממערה אל מערה והלך לשונם וקבלתו שם אשה גדולה בכבוד גדול אחותה של אבישג השונמית אמו של עדו הנביא אמרה האשה לבעלה הנה איש אלהים הוא אין אשה יכולה להסתכל בדמותו שלא תמות אלא נעשה נא עליית קיר קטנה וכל פעם שהוא עובר יסור שמה אל העלייה ובנו והכינו והתקינו ולאחר ימים היה עובר אל שונם ויסר אל העלייה וישכב שמה קרא לשונמית ולמה עמדה בפתח אלא שלא היתה יכולה להסתכל בפניו אמר לה למועד הזה כעת חיה את חובקת בן אמר' לו אדוני זקן מאד ואני ממני אורח נשים אל הכזב בשפחתך ר' זכריה הו' רצון ירייאיו יעשה והרה וילדה בן וגדל הנער ויצא לו לפוגע נפש לראות בקוצרים וקראו הסון ומת שנא' ויהי היום ויצא אל אביו כו' הלכה אל הר הכרמל ונפלה לפני אלישע על פניה אמרה לו הלואי כשאר כלי ריקן אלא שנתמלא ונפסק אמר הנביא כל דבר הב"ה מגיד לי וזה לא הגיד מיד לקח המשענת ונתן לגחזי לו אל תדבר בפיך כל דבר מאומה רע או טוב עד שתלך ותתן המשענת על פני הנער וגחזי היה הדבר כשחוק בעיניו וכל אדם שהי' פוגע בו היה מדבר לו ואו' לו התאמין שהמטה הזה מחיה מתים לפיכך לא עלתה בידו עד שהלך הוא בעצמו ונתן פיו על פיו והתחיל מתפלל לפני הב"ה ואומ' רבש"ע כשם שעשית נסים ע"י אליהו אדוני והחיה את המת כן יחיה הנער הזה ויפקח הנער את עיניו עכ"ל מהמאמר הזה אברר הבנת כל פסוק ופסוק במקומו · למדנו שהאשה זו אמו של עדו הנביא אחותה של אבישג השונמית · ובזכות הלחם שהאכילה לאלישע זכתה להיות לה בן ולהחיותו אחר המות · ועיין רש"י ז"ל וכן הרד"ק וכן הרלב"ג וכן מהרי"א אשה גדול' נכבדת וחשובה והיא עיקר הבית עטרת בעלה ויום אחד שעבר שמה החזיקה בו והשתדלה עמו שבכל עת שיעבור במקום ההוא יסור אל ביתה לאכול לחם וכן היה שמהיום ההוא והלאה מידי עברו הוא מעצמו יסור שמה כי כאשר ראה בפעם הראשונה שהיתה כוונתה טובה ורחבה לכבוד היה הנביא סר לביתה עד כאן · ולע"דן מה שכתבתי בכלי חמדה והוא כי לפי שהחזיקה בו לאכול לחם פעם אחת מאז היה בחיוב עליו שמידי עברו יסור שמה לעתיד כי אין לשנו' מהכנסיה שלו שפוגם ונפגם וז"ש ויהי מידי עברו כו' ויהי תולדת אכילת לחם ההיא שמידי עברו יסור שמה בל'עתיד והעפ"י שלא היתה אכסניא קבע אלא בהעברה לאכול לחם היה עושה כן תמיד · וגם"ה פ' בשלח עלה מ"ד אשה גדולה גדולה בעובדהא · א"א אשה גדולה על שאר נשין דעלמא שעינה של אשה צרה באורחין וזו השפירה בו והוציאה הוצאה רבה לכבודו והיא עיקר הבית ולפיכך לא נזכר בעלה עד כאן :

ותאמר אל אישה הנה נא ידעתי כי איש האלהים קדוש הוא ויקרא רבה א"ר יהודה מפני מה נסמכה פ' עריות לפ' קדושים תהיו ללמדך כל מקום שאתה מוצא גדר ערוה אתה מוצא קדושה · ואית ליה קריין סגיאין אשה זונה וחללה כו' וקדשתו כי את לחם פו' איש איש אל כל שאר בשרו וכתיב ואמרת אליהם קדושים תהיו כו' ר' יהושע דסכנין בשם רבי לוי מייתי לה מן השונמית כי איש האלהים קדוש הו' ע"כ אם כן כמצא אומרו קדוש בענין עריות ולזה אפשר שהאש' המסתכלות בו היית' מתה כנז"ל בפסוק ויהי היום מפרקי ר"א כי הבא ליטהר ומקדש עצמו למטה מקדשין אותו מלמעלה כדי שלא יסתכלו בו הנשים ויברחו ממנו הנשים ולא יתראו לפניו ויתקדש יותר · ואפשר עוד כדברי פרקי רבי אליעזר כי איש האלהים קדוש הוא הוא יתר מכל הנביאי' שלא מצינו בשאר הנביאים שימותו הנשים המסתכלות בפניהם אלא אלישע לבד וז"ש כי איש אלהים קדוש הוא הוא ביתר שאת על כל שאר הנביאים · ובמסכת ברכות פ"ה הנה נא ידעתי כי איש אלהי' קדוש הוא א"ר יוסי בר חנינא מכאן שהאשה מכרת באורחין יותר מן האיש קדוש הוא מנא ידעה רב ושמואל חד אמר שלא ראתה זבוב עובר על שולחנו וחד אמר סדין של פשתן הציעה על מיטתו ולא ראתה קרי עליו קדוש הוא א"ר יוסי בר חנינא הוא קדוש ומשרתו אינו קדוש שנא' ויגש גחזי להדפה א"ר יוסי בר חנינ' שאחזה בהוד יפיה עובר עלינו תמיד א"ר יוסי בר חנינ' כל המארח ת"ח בתוך ביתו ומהנהו מנכסיו מעלה עליו הכתוב כאילו מקריב תמידין עכ"ל וגם"ה פ' בשלח עלה מ"ד הקשו על זה המאמר במחלוקת הזבוב והלא הכל רואין שאינו עובר אם כן מאי כתיב הנה נא ידעתי היא ביחוד הרי כל העולם ידעו כן · והם ז"ל הזכירו המחלוקה השנית מהסדין ולא

היה

נעשה נא עלית קיר קטנ' · אחשוב שמהקיר בעינה היתה נמשכת העלייה כמו הענין בבנין הכפה וזה"לנו בלע"ז: ונשים לו שם מטה ושלחן וכסא ומנורה · רצה לומ' כי למעלתו אין ראוי שישתתפו בני הבית עמו ולא להשתמש בכלים שהוא ישתמש בהם ולזה רצת' שיהיה לו שם כלי תשמישו מיוחדים לה: ויאמר לו אמור נא אליה · הנה לא רצה אלישע לדבר עם האשה אם לא כשהביאו לזה הכרח ולא הדברים הספיק שיאמרם לה גחזי ולז' לא קרא לה גחזי שתעמד בפתח כי לא היה רצון שישע לדבר עמה אבל עמדה בחוץ לפני גחזי והיה גחזי בחוץ קרו' לאלישע או היה סמוך לפתח העלייה: הנה חרדת אלינו את כל החרדה הזאת · ר"ל הנה פחדת שלא תוכלי לנו לעשו' הראוי מהכבוד כל הפחד הזה עד שהביאך זה לעשות כל מה שעשית לי מהכבוד: מה לעשות לך · להשיב גמול על הטובה הזאת היש לדבר בעבורך אל המלך או אל שר הצבא ולדבר שיחס בעבורך ותאמר בתוך עמי ומשפחתי אנכי יושבת ולזה אין לי עסק עם אדם יצטרך לי בעבורו לדבר אל המלך או אל שר הצבא: ויאמר

חרדת [illegible]

י תָּמִיד: נַעֲשֶׂה־נָּא עֲלִיַּת־קִיר קְטַנָּה וְנָשִׂים לוֹ שָׁם מִטָּה וְשֻׁלְחָן וְכִסֵּא וּמְנוֹרָה וְהָיָה בְּבֹאוֹ אֵלֵינוּ יָסוּר שָׁמָּה׃ (י"ח ס"פ) וַיְהִי הַיּוֹם וַיָּבֹא שָׁמָּה וַיָּסַר אֶל־הָעֲלִיָּה וַיִּשְׁכַּב־שָׁמָּה׃ וַיֹּאמֶר אֶל־גֵּיחֲזִי נַעֲרוֹ קְרָא לַשּׁוּנַמִּית הַזֹּאת וַיִּקְרָא־לָהּ וַתַּעֲמֹד לְפָנָיו׃ וַיֹּאמֶר לוֹ אֱמָר־נָא אֵלֶיהָ הִנֵּה חָרַדְתְּ ׀ אֵלֵינוּ אֶת־כָּל־הַחֲרָדָה הַזֹּאת מֶה לַעֲשׂוֹת (כ"ד סגול) לָךְ הֲיֵשׁ לְדַבֶּר־לָךְ אֶל־הַמֶּלֶךְ אוֹ אֶל־שַׂר הַצָּבָא וַתֹּאמֶר בְּתוֹךְ עַמִּי אָנֹכִי יֹשָׁבֶת׃ (ב' קמץ) ויאמר

עלית קיר · עלייה בנויה בקירו' אבני' או לבנים לא במספר: חרדת אלינו · לשון תנועה והשתדלות על הדבר וכן ויחרדו זקני העי' לקראתו ויחרדו כצפור ממצרי' ובענין זה ת"י הא עסקת לנא ית כל עסקא הדא · היש לדבר לך · ר"ל שידבר בעבורה אם תצטרך והוא השיבה בתוך עמי אנכי יושבת כלומ' בתוך עמי ומשפחתי והם ידברו בעבורי אם אצטרך ואמ' אלישע לגיחזי כי היה הלכ' מלפניו ואחר שענתה לו לפיכך שאל אלישע לגיחזי: ומה

תְּדִירָא: נַעְבֵּיד כְּעַן עֲלִיַּת כָּתְלָא זְעֵירָא וּנְתַקֵּן לֵיהּ תַּמָּן אֲתַר עַרְסָא וּפָתוֹרָא וְכוּרְסַיָא וּמְנַרְתָּא וִיהֵי בְּמֵיתוֹהִי לְוָתָנָא יִתְפְּנֵי לְתַמָּן: וַהֲוָה יוֹמָא וְעַל לְתַמָּן וְזָר לְעִילִיתָא וּשְׁכִיב תַּמָּן: וַאֲמַר לְגֵחֲזִי עוּלֵימֵיהּ קְרֵי לְשׁוּנַמִּיתָא הָדָא וּקְרָא לַהּ וְקָמַת קֳדָמוֹהִי: וַאֲמַר לֵיהּ אֵימַר כְּעַן לַהּ הָא עֲסַקְתְּ לָנָא יַת כָּל עִסְקָא הָדָא מָה לְמֶעְבַּד לִיךְ הַפִּתְגָּם אִית לִיךְ לְמַלָּלָא עִם מַלְכָּא אוֹ עִם רַב חֵילָא וַאֲמַרַת בְּגוֹ עִסְקֵי עַמִּי אֲנָא מְסוֹבְרָא: ואמר

רש"י

ויהי היו' · ויהי יום אחד: חרדת אלינו בשבילנו: את כל החרדה הזאת · לשום אל לבך את העסק הזה כמו וחרד על דברי זהיר על הדב' שיהא עשוי ונותנו אל לבו: מה לעשות לך · מה את צריכה שנעשה לך שבשבילי עסקת כל זה: בתוך עמי · בתוך קרובי אין אדם מזיקני איני צריכה למלך ולא לשר הצבא: ויאמר

ה' פסוקים שמה שמה וסי' הנה נא העיר הזאת קרובה לנוס שמה · מהר המלט שמה כי לא אוכל · יסר אל העליה וישכב שמה · מקום המשפט שמה הרשע · שמה חבלתך אמך שמה: מה ומה כ"ד פתחין וסימ' נמסר בסדר כי תשא:

מנחה קטנה

נעשה נא · אמו בשעשמו נעסק במנו' וולא ע"י אחרי' אע"פ שיש לנו עבדים ומשרתים ונפי' בעצמנו עם כל צורכו כי לפום זערא אגרא ע"כ נזכה במנוה וולאים קדוש כזה: ותגם עד עבשיו לא לן בבתינו כיון שאין לו מקום מיוחד לשכיבה מפני צניעות' מפא"כ או ישיר שמה ללין בבתינו ומ"כ · ויסר אל העליה וישכב שמה: קרא לשונמית הזאת ולא לבעלה כיון שהיא העיקר וגדול המעשה יותר מן העושה כ"ש היא המעשה והעושה ע"כ ולותה כדאי שיותר למלאת בקשתה: חרדת אלינו לא רצה להחזיק טובה לעצמו לומר בשבילו לבד נעשה כל זה כי אם כלל גם גחזי עמו:

כלי יקר

היה מעניןהקרי · כי זה אפשר לפי' בזולתו כ"ש באלישע הנביא ומאי רבותיה אבל אמרו שידעה קדושתו שהיתה מגעת לו המטה וקומו ממנה מעלה ריח טוב מאד כריח ג"ע שלא כמנהג שאר בני אדם ולזה אמרה הנה נא ידעתי כי איש אלהים קדוש הוא ולזה אמרה נעשה נא עליית קיר קטנה וכו' ונשים לו שם מטה כו' שעיקר החביבות שלה היה מצד המטה ושהיתה מעלה ריח טוב מאד ולזה הסכימ' לעשות לו עלייה כי האיש הקדוש בתוך הבי' אינו ראוי דלא יוכלו להזהי' בו ע"כ: ולע"דן לקיים מ"ש בגמרא שלא ראתה זבוב דרב לא פליג אמ"ד סדין · ומ"ד סדין פליג אמ"ד זבוב דמ"ד שלא ראתה זבוב על שולחנו להכי קראו קדוש שהרי קדושה גדול' היא זאת שלא יתראה זבוב על שולחנו מעין לא נראה זבוב בבית המטבחיים שולחן גבוה לא דמנו'דקשה והיא ידעה והרי בולי עלמא ידעי כמו שהקשו בספ"ה ולתרץ קושייתם זו גאמר שסובר כמ"ד בענין הסדין שלא ראתה בו קרי ואמר שגם כן היה קדוש בענין הסדין ובזה גודק הנה נא ידעתי כי הי' היתה מגעת · ויש לי סיוע קצת מדרש"י ז"ל שכתב בהו' בפסוק הנה נא ידעתי שלא ראתה זבוב על שולחנו וקרי על סדינו אלמא לא פליגי אהדדי ומ"ד סדין אפשר שחולק בענין הזבוב ואי' דענין הסדין לבד היה בו שזה מורה הקדושה והיא ידעה בו ולא זולתה ויכריח כן מדהזכירה מטה ושולחן דאילו היה גם הזבוב בשולחנו היה ראוי להקדים השולחן שכן הסדר אוכל ואחר כך ישן במיטה · ולפי שיטת הפרקי רבי אליעזר שזכרתיה בפסוק הקודם מובן מתוך דבריו שלא שכב שם אלא לילה אחת שהרי הכריע מותעמוד בפתח שלא היתה יכולה להסתכל בפניו כי כל אשה המסתכלת בפניו מתה · ואם כן איך תשכיבהו בביתה והיא תצא מביתה או נאמר שהיה ישן ביום · ולפי דברינו ז"ל מוכרח דמ"ש כי איש אלהים קדוש הוא יותר מכל הנביאים שהרי האשה המסתכלת בפניו מתה היא כדפרשית · ולפי שיטת בהו' ויהי מידי עברו יסור שמה שלא לשנות את האכסניא שלו בזה מקושר ותאמר אל אישה הנה נא בזאת שאינו משנה אכסניא שלו ידעתי כי איש אלהים קדוש הוא שמדקדק להיותו עובר עלינו תמיד ולא משנה לעבור אצל זולתנו· או יאמר מכלל קדושתו שאינו מתעכב אצלינו דרך קבע אלא ערא' דרך העברה תמיד עובר עלינו כיון שאינו רואה מקום מוכן לאכסניא לשכב שמה ובתוך הבית עמנו לא נכון הדבר וזה כתבתי בכלי חמדה והז"ל בשיטת פרקי ר' אליעזר שזכרתי · ומתיבת תמיד דרשו בגמ' כנז"ל לשון התמיד של שחר ושל בין הערבים ולמדו כל המארח ת"ח בתוך ביתו ומהנהו מנכסיו הוא כמו התמיד מה התמיד מכפר עוונות של ישראל של שחר עוונות של הלילה ושל בין הערבי' עוונות היום באופן שהעם בשוא עון כך המארח ת"ח ומהנהו מנכסיו וע"י כן לומד תורה וזאת התורה לעולה למנחה כו' ודרשו חז"ל לא עולה ולא מנחה שהתורה עדיפא מכל הקרבנות ובזה מובן השייכות עם התמידין ובזה אבין לע"ד אומר עובר עלינו לשון נושא עון ועובר על פשע תמיד כתמיד של שחר ושל בין הערבים כאמור · וכבר זכרתי דרש"י סובר דלא פליגי אהדדי הביא דסדין וזבוב ולהכי הביא שתיהן יחדיו גבי הנה נא ידעתי שלא ראתה זבוב על שולחנו וקרי על סדינו · ועיין הרד"ק ז"ל ומהרי"א ז"ל פי' דתיבת נא שעתה ידעה שדעתו של אלישע להיותו עובר בתמידות וז"ש הנה נא ידעתי שהאיש אלהים רצונו להיותו עובר עלינו תמיד והוא איש אלהים וקדוש כנודע א"כ צריך לעשות לו עלית קיר קטנה מצד היותו איש אלהים שיהיה לו מקום מוכן להתבודדותו ונשים לו שם מטה ושלחן כלים מיוחדים לו לבדו מצד היותו קדוש וכ"ז כמשך מצד היותו עובר עלינו תמיד לא כן אילו היה עובר מידי שנה בשנה פעם אחת לא היה צריך לכל החרדה הזאת · וכבר זכרתי הנ"לעד סמוך לשיטת חז"ל ושלדעת' מובן תיבת נא ומובן ג"כ תיב' ידעתי שהי' ידע' כן ולא זולת':

נעשה נא עלית קיר קטנה כו' רב ושמואל חד אמר פרועה היתה וקירוה · וחד אמר אכסדרה גדולה היתה וחלוקה לשנים בשלמא למ"ד אכסדרה היינו דכתיב קיר אלא למ"ד עלייה היתה מאי קיר שקירוה בתקרה ומעזיבה בשלמא למ"ד עליה היינו דכתיב עלית קיר אלא למ"ד אכסדרה מאי עליה מעולה שבבתי' · ונשים לו שם מטה ושולחן וכסא ומנורה אמר אביי ואיתימא ר' יצחק הרוצה ליהנות יהנה כאלישע ושאינו רוצה ליהנות אל יהנה כשמואל הרמתי שנ' ותשובתו הרמתה כי שם ביתו וא"ר יוחנן שכל מקום שהולך שם ביתו עמו ע"כ · ופרש"י ז"ל פרועה מגולה שנפלה תקרה שלה · הרוצה ליהנות משל אחרים ואין איסור בדבר יהנה כאלישע כמו שמצינו באלישע שנהנה · והרוצה שלא ליהנות אל יהנה ואין בדבר משום גסות הרוח ולא משום שנאה · כשמואל כמו שמצינו בשמואל הרמתי שלא רצה ליהנות · כי שם ביתו לעיל מיניה כתיב והיה מידי שנה בשנה וסבב בית אל והגלגל והמצפה ושפט את ישראל וסמיך ליה ותשובתו הרמתה כי שם ביתו וכי איני יודע ששם ביתו אלא אכולהו מקומות דקרא דלעיל מיניה קאי שכל מקום שהיה הולך שם נושא כל כלי תשמישי בית עמו והאהל חנייתו שלא ליהנות מן אחרים ע"כ: ולע"דן לדקדק במאי דפתח בשלמא למ"ד אכסדרה היינו דכתיב קיר כו' דכיון דתיבת עלית מוקדמת בפסוק היה לו להקדים ולומר בשלמא למ"ד עלייה היינו דכתיב עלית אלא למ"ד אכסדרה מאי עלית מעולה שבבתי' ואחר כך הי"לל בשלמא למ"ד אכסדרה היינו דכתיב קיר אלא למ"ד עליה מאי קיר שקירוה · ונראה דלמ"ד עלייה פרועה היתה וקירוה קשה תרתי קשה לשון עליית בתי"ו הסמיכות וקשה מאי קיר ולזה פתח בה ואמר בשלמא למ"ד אכסדרה היינו דכתיב קיר אלא למ"ד עלייה מאי קיר ולפי שתיבת קיר קשה ביותר והיא הקושיא החזקה לזה הזכירה ולא הזכיר הקושיא של עלית היות תי"ו הסמיכות בלתי מתיישבת דלמ"ד אכסדרה וצריך לסברתו לומר שעליית לשון מעולה שבבתי' ניחא לשון עלית בתי"ו לומר שאינו לשון עליה שהרי אכסדרה היא אלא לשון מעולה שבבתים הוא · ולמאי דמשני שקירוה ניחא התי"ו גם כן לומר עלית קירוי ולא עליה פרועה · והנה לשיטת מ"ד אכסדרה גדולה היתה וחלקוה לשנים דייק כמי לשון קטנה שעל ידי הקיר שחלקוה לשנים לא יהיה החלקים שוים אלא ישימו הקיר באופן שהחלק היותר מועט יהיה לשבת בו הנביא וז"ש קיר קטנה דלמ"ד עלייה היתה וקירוה צ"ל קיר קטנה שלא יקירוה כולה אלא מקצתה ותהיה עליה קטנה מקורה · ובמה שאמר הרוצה ליהנות יהנה כאלישע רוצה לומר כשמוצא שנותנין לו בלב שלם ובנפש חפצה כמו השונמית שעשתה לו כבוד לו' והחזק בו לאכול לחם ועשתה לו עליה מיוחדת לו ומטה ושולחן כן הרוצה ליהנות יהנה דוגמא כאלישע אבל להטיל עצמו בהכרח ולשאול חלקו בפיו רחמנא ליצלן ולישזבן · ובעין יעקב ז"להה אמר הכותב ראוי לידע סוד מחלוקת רב ושמואל בזה דמאי נפקא מיניה שהיתה עלייה וקירוה או אכסדרה שאין ראוי לחשוב שחולקין בפירוש המלות בלבד אלא עיקר מחלוקתם כפי דעתי שרב ושמואל מוסכמים שהשונמית ובעלה היו רוצים לבנות לנביא בית קטנה לכונה רצויה שתהיה ישיבת הנביא קרובה לישיבתם ובצניעה אבל חולקים רב ושמואל בכמות הקורבה על דעת האומר עליה וקירוה אין רצונם לקרב יותר מדי אבל לדעת האו' אכסדרה גדולה תשוקתו האשה ובעלה לעשות כבוד לנביא והאכסדרה המעולה שבביתם חלקוה כדי שישב הנביא במחיצת' ולא היתה להם כוונה אחרת רק להיות בצנעה וזה יורה על תום לבבם וצניעותם ע"כ · ועיין הרד"ק והרלב"ג ז"ל וכן מהרי"א ז"ל · ולע"דן לפי שעד עתה היה עובר תמיד דרך ארעי והעברה כמו שזכרתי בראיה מפרקי ר' אליעזר לזה אמר שנעשה לו עליית קיר קטנה ונשים לו שם קבועים כלי תשמיש מיטה ושולחן וכסא ומנורה שאפי' שלא יהיה שם אלישע יהיו שם הכלים האלה מוכנים לעת ביאה והיה בבואו אלינו ר"ל לא יהיה דרך העברה אלא בבואו אלינו ביאה דרך קבע יסור שמה שכיון שיש לו מקום להתבודד בו יבא דרך קבע ובבואו יסור שמה · ויהי היום ויבוא שמה ביאת קבע וישכב שמה דע"פ סברת פרקי רבי אליעזר לא שכב שמה אלא כשעשו העלייה אמנ' מהגמר' וממסכת ברכות מוכח שישן שמה מקודם שהרי אמרו שלא ראתה קרי בסדינו שלו אם כן שכב שם שדוחק לומר שכב ביום ולא בלילה ומה הבחנה היא לקדושתו:

ויהי היום ויבוא כו' בספר הזוהר עלה מ"ד ויהי היום יומא טבא דראש השנה הוה דאתפקדו ביה עקרות דעלמא ואתפקדן ביה בני עלמא עד כאן ורש"י ז"ל כתב ויהי היום יום אחד:

ויאמר אל גחזי כו' יש לדקדק מהו הזאת ודאי שלא לשונמית אחרת היה רוצה · ותעמוד לפניו ובסמוך כתיב ותעמוד בפתח · ולפרקי רבי אליעזר הנז"ל בפסוק ויהי היום ויעבור אלישע אל שונם קשה שהם למדו שכל אשה שהיתה מסתכלת בפניו של אלישע היתה מתה דכתיב ותעמד בפתח א"כ יקשה להם פסוק זה דכתיב ותעמוד לפניו והיינו יכולים לפרש לפניו לפני גחזי ובזה מדוקדק אומרו ויאמר לו אמר נא אליה כי לא דבר אלישע עמה כי לא היתה לפניו כי אם לפני גחזי ויאמר ומה לעשות לה הכל שלא לנוכח ויאמר קרא לה נראה שלא נכנסה דאם נכנסה היה לכתוב להזכיר יציאתה מלפניו אלא ודאי לא נכנסה ולזה קראה שנית שתשמע הבשורה ויקרא לה ותעמוד בפתח שלא תכנס לפני אלישע מפני הסכנה כנז"ל בפרקי רבי אליעזר והיא עומדת בפתח אמר למועד הזה כעת חיה את חובק' בן ובסמוך בפסוק ויאמ' לו הביא דברי הרל"בג ז"ל שמובן מדבריו שמפרש כן · והיותר נכון לפי פשט הכתוב ותעמוד לפניו לפני אלישע שאין הסכנה אלא אם תסתכל בפניו אבל בעמידה לפניו ליכא סכנה כי עיניה כבושות בקרקע היו והיו השונמית הזאת רוצה לומר הצנוע' מאד אשר לא תסתכל בפניו ולזה כדי שלא תסתכל בפניו ותסתכן לזה דבורו עמה שלא לנוכח ועל ידי גחזי לתורגמן ויאמר אמר נא אליה וכו' ותאמר בתוך עמי אנכי יושבת ויצאת לה ושכח אלישע ע"ה ויאמר ומה לעשו' לה כו' ויאמר קרא לה ויקרא לה ותעמוד בפתח ולא נכנסה שנית לפניו כי אמירא סכנתא אולי תטע' להסתכל בפניו ותסתכן ולזה ותעמוד בפתח ואז שהיא בחוץ דבר עמה לנוכח כיון שהוא מבפנים והיא מבחוץ וזהו כעת חיה את חובקת בן אף היא תשיב אמריה לו לנוכח אל תכזב בשפחתך וזהו לפי שיטת פרקי רבי אליעזר ע"ה · ומהרי"א ז"ל סובר שקראה בפעם הראשונ' ותעמוד לפניו לתת לה תשלו' חן חן לה על מה שהיתה עושה עמו ואחרי שהלכה מלפניו אמר הנביא אל גחזי נערו היש לה דבר ראוי לדבר עליה אל המלך או אל שר הצבא כי היה הנביא חפץ לעשות כל צרכה כפי מה שיצטרך וגחזי דבר לה דברי הנביא והשיבה שאין לה עסק עם שום נברא כי היא יושבת בתוך עמה ומשפחתה וכולם מכבדים אותה ולפי שהיה דעת הנביא להטיב לה עכ"פ לזה שאל עוד אל גחזי ומה לעשו' לה רוצה לומר ומה א"כ הדבר שאוכל לעשות לה לגמלה בעבור מעשיה ואז יאמר גחזי אבל בן אין לה רוצה לומר אין לה צורך דבר עם המלך ולא עם שר הצבא אבל צורך אחר יש לה והוא שבן אין לה מאד עלמה בן אין לה כי עקרה היא וגם בעלה זקן מאד והיה עניינה כשרה עקרה ואברהם זקן מאד וכאשר שמע הנביא כן באתהו הנבואה ואמר שיקרא אותה כדי שיאמר לה דבר ה' בעצמה ואז באה ועמדה לה בפתח מפני צניעותה ואמר למועד הזה כעת חיה את חובקת בן: ואפשר עוד שבפעם ראשונה קראה גחזי והיא נכנסה בעליה והנביא להיותה אשה לא דבר עמה אלא עם גחזי שידבר אליה ואע"פי שהיה בפניו והיא ברואתה שלא דבר עמה אלא על ידי אמצעי הבינה שאין רצונו שתדבר עמו אשה לזה בפעם השנית ותעמוד בפתח ולא נכנסה · והנביא כשראה שהיא היתה נשמרת כראוי אז דבר אליה לנוכח ואמר למועד הזה את חובקת בן עד כאן:

ויאמר לו אמר נא כו' עיין רש"י ז"ל וכן הרד"ק ז"ל והרל"בג · וכן מהרי"א ז"ל וכם"ה הקשו וכי אשה זו הצנועה איננה יודעה ובאה מה לה עם המלך או עם שר הצבא · אלא יומא דא גרים דכולי עלמא יהבין בדינא דר"ה הוה ובההוא יומא אקרי קב"ה מלך המלך המשפט אמר לה אי אצטריך לך לגבי מלכא עילאה על עובדין דבידך או על שר הצבא ואמר בתוך עמי אנכי יושבת מאי קאמרה לא בשעתא דדינא תליא בעלמא לא יתפרש בר נש בלחודוי ולא יתרשי' לעילא ולא ישתמודען ביה בלחודוי אע"ג דזכאין אינון אתפס: בקדמיתא וע"ד לא ליבעי ליה לאיניש לאתפרשא מן עמא לעלם ובגין כך אמרה ובתוך עמי אנכי יושבת ולא בעינא לאתפרשא מנייהו כמא דעבידנא עד השתא ויאמר גחזי אבל בן אין לה אמר אלישע הא ודאי שעתא קיימא ויומא גרים עד כאן: ולע"דן לפי שראה חרדה גדולה חשיב שהיה לאיזה תכלית שלהיותה אשה גדולה

וַיֹּאמֶר וּמֶה לַעֲשׂוֹת לָהּ
וַיֹּאמֶר גֵּיחֲזִי אֲבָל בֵּן אֵין־לָהּ וְאִישָׁהּ
טו זָקֵן׃ וַיֹּאמֶר קְרָא־לָהּ וַיִּקְרָא־לָהּ
וַתַּעֲמֹד בַּפָּתַח׃ וַיֹּאמֶר לַמּוֹעֵד
הַזֶּה כָּעֵת חַיָּה אַתְּ חֹבֶקֶת בֵּן וַתֹּאמֶר
אַל־אֲדֹנִי אִישׁ הָאֱלֹהִים אַל־תְּכַזֵּב
בְּשִׁפְחָתֶךָ׃ וַתַּהַר הָאִשָּׁה וַתֵּלֶד
בֵּן לַמּוֹעֵד הַזֶּה כָּעֵת חַיָּה אֲשֶׁר־דִּבֶּר
אֵלֶיהָ אֱלִישָׁע׃ וַיִּגְדַּל הַיֶּלֶד וַיְהִי
הַיּוֹם וַיֵּצֵא אֶל־אָבִיו אֶל־הַקֹּצְרִים׃
וַיֹּאמֶר אֶל־אָבִיו רֹאשִׁי רֹאשִׁי וַיֹּאמֶר
אֶל־הַנַּעַר שָׂאֵהוּ אֶל־אִמּוֹ׃ וַיִּשָּׂאֵהוּ כ
וַיְבִיאֵהוּ אֶל־אִמּוֹ וַיֵּשֶׁב עַל־בִּרְכֶּיהָ
עַד־הַצָּהֳרַיִם וַיָּמֹת׃ וַתַּעַל וַתַּשְׁכִּבֵהוּ
עַל־מִטַּת אִישׁ הָאֱלֹהִים וַתִּסְגֹּר
בַּעֲדוֹ וַתֵּצֵא׃ וַתִּקְרָא אֶל־אִישָׁהּ
וַתֹּאמֶר שִׁלְחָה נָא לִי אֶחָד מִן־
הַנְּעָרִים וְאַחַת הָאֲתֹנוֹת וְאָרוּצָה
עַד־אִישׁ הָאֱלֹהִים וְאָשׁוּבָה׃

(ל' קמץ · את כ"כ ק' · ל' · ל' דסמי' · ב' כתיקו · ב' חד חס' וחד מל' · ג' · ל')

וַאֲמַר וּמָה לְמֶעְבַּד לַהּ וַאֲמַר גֵּחֲזִי בְּקוּשְׁטָא בַּר לֵית לַהּ וּבַעֲלַהּ סִיב׃ וַאֲמַר קְרִי לַהּ וּקְרָא לַהּ וְקָמַת בִּתְרְעָא׃ וַאֲמַר לְזִמְנָא הָדֵין כְּעִידָן דְּאַתּוּן קַיָּמִין תְּהֵא מְחַבְּקָא בְּרָא וַאֲמָרַת בְּבָעוּ רִבּוֹנִי נְבִיָּא דַייָ לָא יְתַכְדִּיב פִּתְגָּמָךְ בְּאַמְתָךְ׃ וְעַדִּיאַת אִתְּתָא וִילֵידַת בַּר לְזִמְנָא הָדֵין כְּעִידָן דְּהִיא קַיָּמָא דִּימַלֵּיל עִמַּהּ אֱלִישָׁע׃ וּרְבָא רַבְיָא וַהֲוָה יוֹמָא וּנְפַק לְוָת אֲבוּהִי לְוָת חַצּוֹדַיָּא׃ וַאֲמַר לַאֲבוּהִי רֵישִׁי רֵישִׁי וַאֲמַר לְעוּלֵימָא סַבְהִי אוֹבְלֵיהּ לְאִמֵּיהּ׃ וְנַסְבֵיהּ וְאוֹבְלֵיהּ לְאִימֵּיהּ וִיתִיב עַל בִּרְכָּהָא עַד עִידָן טֵיהֲרָא וּמִית׃ וּסְלִיקַת וְאַשְׁכִּיבַתֵּיהּ עַל עַרְסָא דִּנְבִיָּא דַייָ וַאֲגָפַת בְּאַפּוֹהִי וּנְפַקַת׃ וּקְרַת לְבַעֲלַהּ וַאֲמָרַת שְׁדַר כְּעַן לִי חַד מִן עוּלֵימַיָּא וַחֲדָא מִן אַתְנַיָּא וְאִתְמַטֵּי לְוָת נְבִיָּא דַייָ וְאֵתוּב׃

ויאמר · ואמר

רשי

ויאמ' · אלישע לגחזי: ומה לעשו' לה · נגד הטובה הזאת: למוע' הזה כעת חיה · כמו שאת קיימת היום ובשלום כך תהי קיימת למועד הזה וחובקת בן: אל אדני · אל תאמר חובקת בן מה לי חבוקו אם סופו לקוברו וזה שאמרה · לו כשמת הלא אמרתי לא תשלה אותי: אל תכזב · אל תראני דבר שיפסוק יש בידך לבקש רחמי' ויתן לי בן אך בבקש' ממך אל תתן לי אלא בן של קיימא: אל תכזב · כמו לא יכזבו מימיו: כעת חיה · כעת הזאת שהיתה בחיים ובשלו' ולכך נקוד כעת: ראשי ראשי · הנני חולה בראשי: ויאמ' · אביו אל אחד מן הנערי' שאהו אל אמו:

נהג

רדק

ומה לעשות · כלומר במה נוכל לגמלה טובה לטובה שעשתה עמנו אמר גחזי אבל בן אין לה כלומר לזה שאלת איכה צריכ' ולא לשום דבר אבל לזה הדבר צריכה כי בן אין לה ואישה זקן · כלומר אם תאמ' אין לה עתה יהיה לה בן לזמן שיבא אישה זקן ולא ידע יום מותו כי קרוב לפרקו הוא ואם תוכל שיהיה לה בן ממנו זו תהיה לה טובה גדולה וי"ת בתוך עמי אנכי יושבת בגו עסקי עמי אנא מסוברא: קרא לה · כי כבר הלכה מלפניו: ויאמר למועד הזה · אפשר שנאמר לו בנבואה העת בנבואה או אמ' מלבו ובטח באל ית' שיקיי' דברו כמו שכתוב באל' הצדיק ותגזר אומר ויקם לך וכן כתיב בשמואל הנבי' ולא הפיל מכל דבריו ארצה וכן אמ' בדרש רצון יראיו יעשה עשה הקדוש ברוך הוא רצונו של נביא והרתה וילדה: כעת חיה · למועד הזה כעת שתהיה ראויה שתהיה יולדת לשבעה חדשים או לתשעה והיולדת תקרא חיה בדברי רז"ל והחיה תגעול את הסנדל: חובקת בן · שתטלי אותו בחיקך: אל אדני · אמרה שני פעמי' אל לחזק הדבר לבקש ממנו שלא יכזב בה שיהיה תדב' על כל פנים אחר שיאל' אותה עליו ושיהיה בן של קיימא כי מה יועיל לה אם לא יהיה בן של קיימא ופי' אל תכזב בשפחתך כמו אשר לא יכזבו מימיו וי"ת אל אדני בבעו רבוני ותרגם אל תכזב לא יתכדיב פתגמך באמתך: כעת חיה · כעדן דהיא קימא: ראשי ראשי · היה לו כאב הראש ודרך הכואבים או הנוהים לכפול דבריהם ובן מעי מעי אוחילה:

אתי

רלבג

ויאמר אלישע לגחזי ומה לעשות לה מהטובות לתת גמול על זה · ויאמר גחזי באמת בן אין לה ואישה זקן ולזה איננו מוכן מאד אל ההולדה עם שמלדה אפשר גם כן שימנע פרי בטן להיותה עקרה: ויקרא לה ותעמד בפתח · הנה זה המאמר מפני שהוא נבואה רצה אלישע בעצמו לאמרו לה: כעת חיה · ר"ל כעת הזה העומד וקרא העת ההוא חיה להיות זה החלק מהזמן לבדו נמצא כי הזמן החולף כבר נעדר והעתיד עדיין לא נכנס במציאו' וכבר באררנו זה בפרשת וירא אליו באור שלם: אל אדני איש האלהי' אל תכזב בשפחתך · ר"ל שהיא אומרת זה דרך בקשה לא יהיה אדני לא תכזב בשפחתך בעבור שפחתך להביא לי טובה שאיכה טובה אם לא יתקיים הילד כי אלישע לא הבטיחה שיחיה כמו שהיה נראה מבקשת גחזי שאמר אבל בן אין לה וזהו גם כן מה שזכרה אחר זה שאמרה לו לא תשלה אותי ר"ל אל יתן לי טובה שלא תהיה לי אלא לתת לי שלוה להביא מעולם תשוקתי אל שיהיה לי בן כי איננו תפלה כזה מזה הכל אם לא יתקיים הילד: ראשי · התרעם הילד לאביו שכבר היה כואב לו ראשו ואז אמר למשרתו שהיה שם שישא הנער אל אמו: ותשכיבהו על מטת איש האלהים: חשבה שבזכות הנביא יהיה הולד יותר נשמר בה:

היום

מנחה קטנה

ומה לעשות לה כי יתחילה רצה אלישע להתפלל עליה שיתן לה חיים כי ר"ה היה כדאי' בזוהר שכל החיים מבקשים רחמים וזרנו לחיים וכו' וזה שאמר לה היש לדבר אל המלך מלכו של עולם או אל שר הצבא שלמעלה להליץ בעדך · והיא השיבה בתוך עמי אנכי יושבת ובזכות שכלל יושב לי בכללם כי הן אל כביר לא ימאס תפלת הרבים ומובטחני' אני שי"ת יוצא דיננו לזכות ולחיים מעתה"כ אם תזכרני לבדי כי יבוקר פנקסי או אמר אלישע אל הנער ומה לעשות לה לומר בר"ה התפלה המיוחדת היא חיים ושיא אומרת בתוך עמי שיזכרם ה' לחיים במתפלות הכלל א"ב ומה לעשות לה לבדה ביחוד שאין צורך לכלל בו או אמר גחזי אבל בן אין לה וכיון שאין לה בנים חיים איכה חיים כמש"ל ע"כ אם אתה אם על חיים התפלל עליה שיהי' לה בן ואז אתה נותן לה חיים ומה גם אתה מוסיף שמחה כפולה לאישה כי זקן הוא ובני הבולדי' לאדם לעת זקנתו חביבים הם לו כדכתיב כי בן זקונים הוא לו: ראשי ראשי תשגר שלשביו קרא ראשי ואמר התה אני ולראשי · ראשי תא ע"י וא ב כתיב פסיק בין ראשי לראשי: שאהו אל אמו כלו' כי בזכותה בתועל ידה תהיה תרופתו והיא אמרה בזותו אלכה לי אל הנביא כי אמי דלא הוה הוה על ידו מאי דהוה לא ב"ם: ותשכבהו על מטת איש האלהי' וגו' כיון שהיה היתה מוצמת מטתו בשנמה כדכתי' לכיל ורחתה נמים קדוש הוא שלא רחתה קרי' ע"כ השכיבהו שם ע"כ ובתה נ"כ שע"י המטה אשר השכיבהו שם יחיה אותו אלישע:

כלי יקר

גדולה לה עבודה רבה בשדה ויהיה יכול להועיל לה מהמסים והארנוניות היש לדבר לך אל המלך או אל שר הצבא ותאמר אין לי שררה במקומי כדי שאצטרך לדבר אל המלך כי בתוך עמי אנכי יושבת כאחד מהם ולא משתררת עליהם כי אחי ועמי הם · ויאמר אלישע ומה לעשות לה כיון שאינה רוצה להטריח אותנו ואמפני שאין לה עסק עם אדם מה לעשות לה · ועל פי שיטת ס"ה שאומר אל המלך הוא אל המלך המשפט ככז"ל ית ב' וית' יובן אומרו ויאמר גחזי אבל בן אין לה רוצה לומר הדין עמה במה שאינה רוצה שיתפרסמו עניניה ומעשיה מפני הקטרוג דלא יתפרש בר כש בלחודוי ולא יתרפים לעילא אבל בן אין לה ובהכרח צריך לפרסם אותה ואת מעשיה כי היום גורם שבו נפקדו העקרות שרה וחנה והיא תרדה אלינו כל החרדה הזאת ובזכות זה תזכה להפקד ויאמר קרא לה ויאמר למועד הזה רוצה לומר שהמועד הזה היותו ראש השנ' שכל באי עולם עוברי' לפניו יתברך כבני מרון והוא יום שנפקדו בו עקרות נכון מאד ודבר בעתו ז"ש למועד הזה הזה מורה באצבע על היכות המועד שבעת תהיה חיה ואת חובקת בן אתי כתיב ביו"ד יהיה רוצה לומר אתי ועמי יהיה כן שאת חובקת בן כאן רמז לה שעתיד למות והוא יחייהו ולזה קרינן את וכתיב אתי · עוד אפשר במ"ש אבל בן אין לה והוא כי אלישע ראה שהם חרדה לקראתו ולא בעל' וזהו אמר נא אליה הנה חרדת אלינו כו' את ולא בעליך מה לעשות לך לבדך ולא אמר ליך לפי שבפועל הנדיבות הזה שעשתה הנה יצאת מכלל שאר הנשים אשר עינם צרה באורחים וזהו אשה גדולה היא מאד ולזה אמר לך בלשון זכר היש לדבר לך כו' ככז' וכשאמרה שאין לה דבר חזר אלישע ויאמר ומה לעשות לה לא דייקא ביחוד כי הפליאה להטיב עמנו ולזה ענהו גחזי ואמר אין לנו לעשות לה ביחוד דבר אבל יש דבר בו נוכל להטיב עמה ועם בעל' יחדיו והוא בן אין לה ואישה זקן באופן שתוכל להטיב לה ולאישה הזקן יחדיו וזהו לשון אבל בן אין לה כו' לשלול ההטבה לה לבדה · עוד אפשר ויאמר ומה לעשות לה האם נברך לזאת כמו שבירך אבי אבי אליהו לצרפית כד הקמח לא תכלה וצפחת השמן לא תחסר לזה אמר ומה לעשו' לה ויאמר גחזי זו עשיר' היא מאד ותננה אלהים ויש לה כל לא תחסר כל בה אבל בן הוא שאין לה:

ויאמר ומה לעשות כו' ב"ר למועד האה כעת חיה המלאכים שבשרו את שרה אמרו אשוב אליך כעת חיה אמר אלישע המלאכים הם חיים וקיימים לעולם אמרו למועד אשוב אליך אבל אני בשר ודם היום כאן ולמחר בקבר בין חי בין מת כעת חיה את חובקת בן עכ"ל ומתוך פרקי רבי אליעזר ז"ל הכז"ל מובן באומר אל אדוני איש האלהים כו' אפשר שמפ' אדוני על בעלה אמרה כאילו הוא מסורס איש האלהי' אין אדוני ראוי לזה כי זקן הוא מאד וג"כ מצדי נמנע הדבר כי אין לי אורח כנשים ז"ש אל תכזב בשפחתך דייקא תלוי הכיזוב שבטל האורח ממנה · ועיין רש"י ז"ל והרד"ק ז"ל והרל"בג ז"ל ומהרי"א ז"ל כעת שהנבי' רמז באומר שלמועד הזה בשע' חיות וקיום תוליד בן ובזה רמז אליה שיהיה בנה ושלא ימות כי מלת כעת חיה ר"ל כעת מורה על החיים ולא על המות ומפני כן השיבתו אל אדוני איש האלהים אל תכזב בשפחתך ר"ל שכמו שיעד' כן יהיה שתוליד בן ויהיה בעת חיים ארוכים ולא בעת מות ושאל יכזב בזה בעבורה כי אולי מה שאמר כעת חיה אמרו בעבור שלא תתעצב ולכן היתה מבקשת שלא ישנה בעבורה דבר מהאמת ושאם לא היה עתיד להחיות מה יהיה התועלת בלידתו וספר הכתוב שנתקיים דבר הנביא בלידת הבן ולהיותו בעת חיים לפי שהשי"ת גזר עליו שיחיה בהשגחתו כמו שיראה מהסיפור ע"כ וזה דוחק גדול לפירוש מהרי"א ז"ל שיאמר כעת חיה אשר דבר אלישע והדבר הזה עדיין בכח ועתיד להיות כמו שיראה מהסיפור ע"כ: ולעד"ן בכפל אל אדוני כו' אל תכזב בשפחתך בתחילה חשבה שהיה זה דרך ברכה ויאמר יהי רצון שלמועד הזה כעת חיה לזה ענתה ואמרה אל אדוני איש האלהים ר"ל אין אתה הדון בדבר הזה כי עקרה היא ובעלה זקן ואתה איש האלהים וצריך שלא יפול דבר מדבריך ארצה · והוא ע"ד לא אדוני אשה קשת רוח אנכי · שאמרו חז"ל אין אתה אדון בדבר הזה · ואם דבריך אמת שעכ"פ יהיה לי בן אל תכזב בשפחתך ר"ל אנא שלא יגרמו עונות שפחתך לשתכזב והפסוק בעובדה הזאת ככז"ל מפרש"י ז"ל תכזב לשון יכזבו מימיו · ורמזה בזה אל מה שאמרו בס"ה שלפי שהיה מסטר' דנוקבא מת כי רגליה יורדות מות וזה גרם לו שספק והוצרך לחבקו אישע כמו שאכתוב שם במקומו וז"ש אל תכז"ב בשפחתך שבשפחתך תלוי הכזוב שאני הגורמ' ליפסק טובת הבן בהיותו מסטרא דנוקבא:

ותהר האשה ותלד כו' הרד"ק ז"ל כעת חיה כעידן דהיא קיימא: ולעד"ן כשיטת פרקי רבי אליעזר הגז"ל שאמרו רצון יראיו יעשה עשה הב"ה רצונו של נביא והרתה וילדה

שזה מורה שדבר הנביא היה בלי נבואה והב"ה גמר בעדו וגזר אומר ויקם לו וכן כתב הרד"ק בשיטה אחת ככז"ל ובזה כ"ל שאמר ותהר האשה כו' ונעשה זה ונתקיים יען אשר דבר אליה אישע רצה הק"בה לקיים דברו באופן שכוונת הכתוב לומר שלא באה לו נבואה על זה אלא דבר הנביא הוא אשר דרך אליה אלישע והב"ה הסכים עמו:

ויגדל הילד כו' ויאמר אל אביו כו' וישאהו כו' ירושלמי ראשי ראשי א"ר מנא בקציר אוכסא שכיח שכן חמה קופחת על ראש של אדם הה"ד ויגדל הילד כו' ויאמר אל אביו ראשי ראשי ורבנין אמרין דרחשין שכיח ע"כ · ועיין רש"י ז"ל והרד"ק ז"ל וכן הרל"בג וכן מהרי"א ז"ל שכפל ראשי ראשי לעוצם הכאב והוא פי'כי לפעמים הכאב יהיה בראש בשיתוף האיצטומכ'מעלות האידי' ממנה יגיעו הראש אמנם כאן היתה המורשה בראש ומיניה וביה היה הכאב וזהו ראשי ראשי רוצה לומר ראשי עצמו גורם הכאב בראשי וחשב אביו שהיה אומר כן הנער בעבור שישאוהו אל אמו אבל לא היה כן לו כאב רק תואנה ולזה אמר אל הנער שאהו אל אמו כי אוהב הוא מבקש ולפי האמת היה חולי כבד וישאהו וכו' וימות והיה מת בהחלט ולא עילוף חליל' שהרי הזכיר החולי והזכיר וימות עד כאן: ולעד"ן דרך הלצה בכפל ראשי ראשי האחד אל אביו שקראו ראשי אבא מארי ועטרת ראשי דע אתה אבי וראש שראשי כואב עלי ולזה פסוק טעמא בין ראשי לראשי להורות שהם מתחלפים בהבנתם:

ותעל ותשכיבהו עיין הרלב"ג ז"ל וזכות המט'ממש היותה נקיה מקרי וטומא'כדחז"ל והיותה כעין גן אלהים בריחה כדם"ה יועיל מאד להרחיק מזיקין ממנו עד בואה עד איש האלהים:

ותקרא אל אישה כו' ויאמר מדוע כו' שנו רבותינו מעשה בר' אלעאי שהלך להקביל פני ר' אליעזר בלוד א"ל אלעאי אינך משובתי הרגל שהיה ר' אליעזר אומר משבח אני את העצלנים שאינן יוצאין מבתיהם ברגל שנא' ושמחת בחגיך איני והא אמר ר' יצחק מניין שחייב אדם להקביל פני רבו ברגל שנ' מדוע את הולכת אליו היום לא חודש ולא שבת מכלל דבחדש ושבת מיחייב איניש לאקבולי אמר רבא לא קשיא הא דאזיל ואתי ביומי'הא דלא אזיל ואתי ביומי'ע"כ: ולעד"ן ק"ק הכתי אלו העצלנים אי יכולין לבא וללכת ביומן למה משבחן והא מחייב איניהו להקביל פני רבו ברגל ואי לא אפי' הזריזים פטורי' ועוד מנא ליה דבחדש ושבת מחייב דילמא מעתה לא חדש ולא שבת הא בחודש ושבת מצוה איכא אבל מיחייב מנא ליה · ונראה כי הזריזין לא די שעושין הדין כי אזיל ואתיא ביומיה אלא אפי' כי לא אזיל ואתיא ביומיה הולכין להקביל פני רבם משום מצוה וללמוד מהם כי הא דרבי אלעאי אזל למקבל פני ר' אליעזר בלוד והעפ"י שהמרחק גדול מהלך כמה ימים לפי הנראה שהיה ר' אלעאי בגליל ורבי אליעזר בלוד ולזה אמר לו אינך משובתי הרגל כיון שאינך מחוייב שלא תוכל ללכת ולחזור ביומך וע"ז שייך משבח אני את העצלנים שאינם הולכים אלא בדבר שהם חייבים מן הדין ולא לפנים משורת הדין · עוד אפשר דכיון שהחיוב אינו אלא באזיל ואתי ביומיה והעצלה העצלנים גורמת להם שלא יוכלו ללכת ולבא ביומיה והם פטורין ולזה אמר משבח אני את העצלנים שהרי גורמת להם פטור דלא אזלי ואתי ביומיה ודייק הא בר"ח ושבת מחייב אפשר מדנקט תרתי חודש ושבת דאי ליכא חיובא לימא היום לא שבת הא בשבת מצוה איכא אבל לא חובא אלא ודאי חיובא הוא ולהכי נקט חודש לאשמועינן דאפי' חודש שאינו כערך שבת מחייב ואי נקט לא חדש בלבד לא הוה דייקי הא בחדש מחייב אלא הא חודש איכא מצוה ולא הוה ילפינן חיובא אבל השתא דנקט נמי שבת ע"כ דיקינן בה חודש ושבת מיחייב כדדיקינן מדנקט תרתי חודש ושבת · ואפשר עוד דדייק מיתורא דהיום לימא מדוע את הולכת אליו לא חודש ולא שבת היום למה לי אלא ודאי ה"ק מדוע את הולכת אליו היום שיש ליך חולה שחשב לבנו חולה · והיום הזה שאת טרודה איך נכון ליך ללכת כיון דלא חודש ולא שבת הוא אלמא הא חודש ושבת מיחייב דאי לאו חיובא הוה לא היה נכון גם כן ללכת בהיות לה חולה בתוך הבית והעפ"י שאין בו סכנה אבל אי בחדש ושבת מיחייב ניחא דאע"ג שיש לה חולה כיון דמחוייבת מן הדין והחולה אין בו סכנה אין לתמוה ממנה ומלכתה והפי' היום דהיינו היום להקביל · נמצינו למדים שאין חיוב הקבלת פני הרב בחדש ושבת אלא כי אזיל ואתי ביומיה ובזה הבין מ"ש שלחה לי אחד מן הנערים אחד מיוחד מן הנערים בזריזות וכשרות וכן הוא אומר ואחת מן האתונות וארוצה עד איש האלהים ואשובה כלו' ואשובה ביומי ועלה קאי מדוע את הולכת היום לא חודש ולא שבת הא בחדש ושבת מחייב בשתוכל לחזור ביומא כמ"ש ואשובה כאמור שהוא

רש"י

נהג ולך · מהר : אל תעצר לי · אל תעכב על ידי את הרכיבה : ותאמ' שלום · הרי זה מקרא קצר שהרי היה לו לכתוב וישאל לה ותאמר שלום : הלא אמרתי לך · אל תכזב בשפחתך : לא תשלה · לא תשגה אותי על דבר טעות : לא תברכנו · ולא תשאל לשלום וכל זה שלא ירבה דברים וישאלוהו להיכן אתה הולך והוא אומר להחיות את המת ואין זה כבוד הגם להתהלל בו מי שבא על ידו והוא לא עשה כן אלא לכל השואל הוא אומר רבי שלחני להחיו' את המת : ויגהר

רד"ק

אתי · כתיב בי"וד וכן הולכתי כתיב בי"וד כמו שמצאנו יודין נוספות כמו אהבתי לדוש מלאתי משפט והקרי הולך אחר הרוב : לא חדש ולא שבת · למדו רז"ל מזה כי חייב אדם להקביל פני רבו בשבת וברגל שנאמ' לא חדש ולא שבת מכלל דבחדש ובשבת היה לה ללכת אליו ואדני אבי ז"ל פירש לא עבר לא חדש ולא שבת שראית אותו מה לך ללכת אליו עתה : ותאמר שלום · לא רצתה לגלות לאדם עד שתראה הנביא : נהג ולך · י"מ כי היא היתה רוכבת ואמרה לנער שינהג הבהמה כלומר שיכה האתון במתג למהר ללכת · ופי' אל תעצור לי לרכוב אל תעצור האתון ללכת בנחת בעבור רכיבתי אלא אם אומר לך נהג לך בנחת וי"מ כי היתה הולכת ברגל במר נפשה ואמר' לנער שינהג האתון וילך לו אחרי האתון ולא יעכב' האתון כדי שתרכב היא אם לא תאמר לו ועל הדרך הזה ת"י אלא דתרגם אל תעצור על האשה שתרגם לא תדחוק עלי למירכב אילהן בדאימר לך : להדפה · בעבור כבודה שלא חשק רגלי הנביא או לכבוד הנביא שלא תחזק ברגליו : העלים ממני · עד עתה כי באת' שעה שנפלה לרגליו נאמר לו בנבואה : לא תשלה אותי · כמו שאמרה אל תכזב בשפחתך ותשלה כמו תשגה תרגום שגגה שלו כלומר שלא תטעה אותי ומה לי בן אם לא יחיה ות"י הלא אמרי' לך אם מתיהיב לי בר קיים אם לא לא תנסים יתי : חגור מתניך · אמר לו זה לפי שילך במהר' בזריזו' : כי תמצא איש לא תברכנו · זה אמר לו כדי שלא יתעכב בדרך ותהי כוונתו בשליחותו ולא יפנ' לבו לדבר אחר לא במעשה ולא בדבור · ובדרש שהיה כשחוק בעיניו וכל האדם שהיה פוגע בו היה אומר לו התאמין שהמטה הזה מחיה את המת לפיכך לא עלתה בידו : ואין

23 וַיֹּאמֶר מַדּוּעַ אַתְּי הֹלַכְתִּי אֵלָיו הַיּוֹם לֹא־חֹדֶשׁ וְלֹא שַׁבָּת וַתֹּאמֶר שָׁלוֹם׃

24 וַתַּחֲבֹשׁ הָאָתוֹן וַתֹּאמֶר אֶל־נַעֲרָהּ נְהַג וָלֵךְ אַל־תַּעֲצָר־לִי לִרְכֹּב כִּי אִם־

כה אָמַרְתִּי לָךְ׃ וַתֵּלֶךְ וַתָּבוֹא אֶל־אִישׁ

הָאֱלֹהִים אֶל־הַר הַכַּרְמֶל וַיְהִי כִּרְאוֹת

אִישׁ־הָאֱלֹהִים אֹתָהּ מִנֶּגֶד וַיֹּאמֶר

אֶל־גֵּיחֲזִי נַעֲרוֹ הִנֵּה הַשּׁוּנַמִּית הַלָּז׃

עַתָּה רוּץ־נָא לִקְרָאתָהּ וֶאֱמָר־לָהּ

הֲשָׁלוֹם לָךְ הֲשָׁלוֹם לְאִישֵׁךְ הֲשָׁלוֹם

לַיָּלֶד וַתֹּאמֶר שָׁלוֹם׃ וַתָּבֹא אֶל־

אִישׁ הָאֱלֹהִים אֶל־הָהָר וַתַּחֲזֵק

בְּרַגְלָיו וַיִּגַּשׁ גֵּיחֲזִי לְהָדְפָהּ וַיֹּאמֶר

אִישׁ הָאֱלֹהִים הַרְפֵּה־לָהּ כִּי־נַפְשָׁהּ

כז מָרָה־לָהּ וַיהוָה הֶעְלִים מִמֶּנִּי וְלֹא

הִגִּיד לִי׃ וַתֹּאמֶר הֲשָׁאַלְתִּי בֵן מֵאֵת

אֲדֹנִי הֲלֹא אָמַרְתִּי לֹא [illegible] אֹתִי׃

וַיֹּאמֶר לְגֵיחֲזִי חֲגֹר מָתְנֶיךָ וְקַח

מִשְׁעַנְתִּי בְיָדְךָ וָלֵךְ כִּי־תִמְצָא־אִישׁ

לֹא תְבָרְכֶנּוּ וְכִי־יְבָרֶכְךָ אִישׁ לֹא

תַעֲנֶנּוּ וְשַׂמְתָּ מִשְׁעַנְתִּי עַל־פְּנֵי הַנָּעַר׃

ותאמר

תרגום

וַאֲמַר מָא דֵין אַתְּ אָזְלַת לְוָתֵיהּ יוֹמָא דֵין לָא יַרְחָא וְלָא שַׁבְּתָא וַאֲמַרַת שְׁלָם׃ וְזָרֵיזַת אַתָּנָא וַאֲמָרַת לְעוּלֵימְהָא דַּבַּר וְאֵיזֵיל לָא תִדְחוֹק עֲלַי לְמִרְכַּב אֱלָהֵן כַּד אֵימַר לָךְ׃ וַאֲזַלַת וַאֲתַת לְוַת נְבִיָּא דַּיְיָ לְטוּר כַּרְמְלָא וַהֲוָה כַּד חֲזָא נְבִיָּא דַּיְיָ יָתַהּ מְקָבֵיל וַאֲמַר לְגֵחֲזִי עוּלֵימֵיהּ הָא שׁוּנַמִּית דִּיכִי׃ כְּעַן רְהוֹט כְּעַן לְקַדָּמוּתַהּ וַאֲמַר לַהּ הֲשָׁלָם לִיךְ הֲשָׁלָם לְבַעְלִיךְ הֲשָׁלָם לְרַבְיָא וַאֲמַרַת שְׁלָם׃ וַאֲתַת לְוַת נְבִיָּא דַּיְיָ לְטוּרָא וְאִתְקִיפַת בְּרִיגְלוֹהִי וּקְרִיב גֵּחֲזִי לְמִדְחָהּ וַאֲמַר נְבִיָּא דַּיְיָ שְׁבוֹק מִנַּהּ אֲרֵי נַפְשַׁהּ מְרִיר לַהּ וּמִן קֳדָם יְיָ אִתְכַּסָּא מִנִּי וְלָא אִתְחַוָּא לִי׃ וַאֲמָרַת הַשְׁאֵילִית בְּרָא מִן רִבּוֹנִי הֲלָא אֲמָרִית לָךְ אִם מִתְיְהֵיב לִי בַּר קַיָּם אִם לָא לָא תְנַסֵּים יָתִי׃ וַאֲמַר לְגֵחֲזִי זְרֵיז חַרְצָךְ וְסַב חוּטְרִי בִּידָךְ וְתֵיזֵיל אֲרֵי תִשְׁכַּח גְּבַר לָא תִשְׁאַל בִּשְׁלָמֵיהּ וַאֲרֵי יִשְׁאַל בִּשְׁלָמָךְ גַּבְרָא לָא תְתֵיבִינֵיהּ וּתְשַׁוֵּי חוּטְרִי עַל אַפֵּי רַבְיָא׃ ואמרת

מסורה

את · הולכת ק' ק' · ל' · ל' · ל' · ג'ר"פ בסיפ' הנה בטחת המבלעדי ודין · ל' · ל' · כ' · כז · ל' · ל' · ד' · י"ג · ה' · ל'

אתי ה' כתיב אתי וקרינן את וסימן קומי נא והשתנית · חבקת בן' מרוע אתי הולכת אליו היום · ואלישע דבר אל האשה · יען אכלת אדם אתי · וא' ואתי שדוד מה תעשי : עתה ג'ר"פ בסיפר' וסימן עתה רוץ נא לקראתה · עתה המבלעדי יי' · עתה הנה בטחת : חגור ד'וסימן נמסר בשמואל חלק ב' סימן כ' : ולך ה' וסי' הנה רבקה לפניך · למה אמרת אחתי · ותאמר אל נערה נהג ולך · וקח משענתי בידך : קחנה בידך ולך :

רלב"ג

היום לא חדש ולא שבת · ידמה שבימים האלו היו באי' לפני הגדולי' לשמוע דבריהם והם יורו אותם את הדרך ילכו בה ואת המעשה אשר יעשון : ותחבוש האתון · ר"ל שכאשר חבשה האתון על יד משרתה אמרה לו שינהג האתון וילך לפניה ולא יעצור בעבור האתון מללכת כדי שתרכב על האתון אם לא תאמר לו שתרצה לרכוב בעבור העיפות : הנה השונמית הלז · ר"ל הנה זאת שאנו רואים היא השונמית : ותאמר שלו' · לא רצת' לפתוח פיה לרע : ותחזק ברגליו · להשתחוות לו ולהתחנן לפניו בעד בנה והנה נגש גחזי לדחותה ולהסיר' שלא תכנע לפני הנביא כל זה ההכנע או אולי עשה זה לכבוד אלישע כי יודע שאין רצונו שתתקרב אליו אשה כל כך : חגור מתניך וקח משענתי בידך · צוהו לחגור מתניו כדי שיוכל לרוץ יותר כי החגורה תמנע תנועת האברים הפנימיים וזולת הסבה גם כן מנעו שלא יברך איש מהאנשים שימצא בדרכו גם לא יענה למברכי' אותו כדי שלא יתעכב בדרך וידמה שלא נשמר גחזי מכל מה שאמר לו אלישע ולזה לא הועיל כששם מטה אלישע על פני הנער וידמה גם כן שלא היה גחזי ראוי שיעשה זה הענין על ידו וזה יתבאר ממה שחטא בו בדבר נעמן : ואין

מנחה קטנה

מדוע את' הולכת אליו כיון דקאמרת עד איש האלהים' משמע שכל פעמים פעמים כך איננו אלא כדי להקביל פניו דאי ס"ד שיש לך לדבר עמו דבר הצורך ה"ל תרוצה אל איש האלהים או אלכו ואשובי' לשוני' כנסלי' אל ההליכה אלא ודאי להקביל פניו כוונת ואין לוס עתה זמן דאנו כי איננו לא שבת ולא חדש · וכדי שלא ירגיש בעלה כי נפשו מרה לה וע"כ לא ביונה לדבר דלאין אחות ע"כ ילך הכנל לאיות אחר הילד וימצא אותו מת ויצעק צעקה גדולה ומרה ויתפרסם הדבר ולא יעשה אח"כ לה גם כי אין כבוד לגם להתפרסם ע"כ ותאמר שלו' · או ירצה מדוע את הולכת אליו ביון שאמרתי לי לשלוח אחד מן הנערים לבד ליכך עמו אל איש האלהי' ואינו בדין להתייחד עם נער אחד על הדרך כי איננו שבת וחדש שרבים מצויים על הדרך להקביל פני הנביא ואז אין כאן יחוד לא כן עתה הדבר אסור משום יחוד והיא אמרה שלום איננו כשעת אירוס שאין עוברים ובאים מצוים כי שלום בעולם ולא ישבות רגל עובר בשוק הנה והנה · או אפשר שע"כ דקדקה לשלוח אחר אחד מן הנערים ולא שלחה אחר אחד מן הקוברי' דנער קטן משמע ואין זה יחוד : הנה השולמית הואת כלומר מה זה שהנה היא באה כי איננו חדש ושבת : משבב

כלי יקר

בו ביום · ולפי הפשט אמרה לו ארוצה ואשובה כדי שלא יאמר איך תניחי הילד שעשועי' במיחוש ראש ותלכי אל איש האלהים לז"א ארוצה ואשובה תכף ומיד ולפי ששאל לה מדוע את הולכת אליו כו' שמורה שיש נער וכיוצא מכריע ללכת אליו אפי' בלי חודש ושבת שהוא זמן חיוב הקבלת פני' לזה אמרה לו שלום שלא לפתוח פה לשטן פיה פתחה בחכמה ותאמר שלום · עוד אפשר שאמרה טעם ההליכה לבקש שלום ע"ד הנני נותן לו את בריתי שלום האמור בפנחס · וטעם חיוב ההקבל' בחדש ושבת כתבתי בכלי חמדה הוא כי פנים חדשות באו לכאן בהשפיע הש"ת נשמות חדשות בגופי החסידים ונפש יתירה ולזה המקביל יהנה ואם גם הוא יש בו נשמה יתירה יהנה יותר ויותר ובפרט בהקביל פני רבו שהוא אביו מצד הנפש שהשפיע בו תורה וחכמה ונפש יתירה כרוח אליהו אשר נחה על אלישע כן ישפיע הרב בתלמידו בלכתו להקביל פניו ביום קדוש ולא הקבלת הרב בלבד אלא הקבלת גדול ממנו בחכמה ובמנין תועיל מאד כי חכמת אדם מנשמת אלוה הנשפעת בו · ולמדו חז"ל להקביל פני רבו ברגל מכ"ש מר"ח · ועיין הרד"ק ז"ל והרלב"ג ומהרי"א ז"ל פי' כדחז"ל :

ותחבוש את האתון וכו' עיין רש"י ז"ל והרד"ק ז"ל והרלב"ג ז"ל פי' כפי' השני שלא רכבה וכן מהרי"א ז"ל · ולע"רן ותחבוש את האתון היא בעצמה לחשקה וללכת אל הנביא להחיות בנה ולפי שיקשה מאד איך תלך היא יחידה עם הנער בדרך אפשר שלזה אמרה אל נערה נהג · ולך לפני ולא עמי אל תעצור לי כי אם בו' וזהו ותלך ותבא ר"ל היא יחידה אל איש האלהים כי הנער קדם בלכתו או יאמר כי היו עוברי דרך רבים הולכים אל איש האלהים להקביל פניו :

ותלך ותבא אל איש כו' זה מורה שהלכה בלי רכיבה אלא ברגליה וז"ש ותלך ותבא אל איש האלהים · והנה עם היותה מנגד הרחק מאד אמר אל גחזי נערו הנה השונמית שאעפ"י שלא היה לו בה טביעות עין כי איש אלהים קדוש הוא הנה היה לו התעוררות ממרום להכיר' ושהיא באה מהירה ולבו חזי כן ולזה שלח הנער עתה רוץ נא בעת הזאת ברגע ובמרוצה רוץ נא לקראתה ואמור לך השלום לך השלום לאישך השלום לנער לפי שהיא אשה גדולה במעשיה וגמילות חסדיה הקדימה ואחר כך איש · או אפשר כי בראות הנביא שבאה האשה כל כבודה בת מלך פנימה והיא באה ולא בעלה ולזה חשב אולי היה לה איזו חולי ולזה היא באה לפניו הי' בעצמה להרפא לזה אמר לה תחילה השלום לך כיון שאת באת מורה שאין לך שלום ולז"א לך לשון זכר ולא אמר השלום ליך לפי שעשתה מעשה זכר בלאתה מן פתח ביתה אין זה אלא מהכרח גדול או אולי הוא כי בעלה זקן מאד ועתה חולה הוא ולזה לא בא ואולי היא באה להתפלל עליו הנביא ולזה שאל שנית השלום לאישך או מצד הילד יצאת ממחילת המוסר · והיא כראותה את נער הנביא רץ אליה אמרה לו שלום קודם ששאלה ממנו ז"ש ותאמר שלום ולא הזכיר וישאל לה · ועיין רש"י ז"ל והרלב"ג ז"ל :

ותבא אל איש האלהים כו' חז"ל אמרה להדפה ברכות פ"א להדפה מלמד שאחזה בהוד יפיה פי' בדדיה · ולא ראה אלישע כן או שהוא כמתעסק לחפה עשה כן וכאילו אינו מתכוין עשה כן ועיין והרד"ק ז"ל וכן הרלב"ג ז"ל ומהרי"א ז"ל לכבוד עשה כן · ולע"רן שלכבוד הנביא אמר הרפה לה כי נפשה מרה לה כלו' ואין להאשימה וטעם כפל העלי' ממני ולא הגיד לי ר"ל העלים ממני הצרה שהביאה בלתי ידיעתי ולא הגיד לי כעת אחרי ביאת הצר' לאמר זאת הי' התרופה כי ראוי היה לבלתי הביא הצרה כי אם בידיעתי כיון שאני מאתכסן אצלה וחרדה חרדה גדולה לעשות עליה ומיטה ושלחן וכסא ומנורה ע"ד מ"ש אליהו הגם אל האלמנה אשר אני מתגורר עמה הרעות להמית את בנה · ועיין הרד"ק ז"ל :

ותאמר השאלתי כו' עיין רש"י ז"ל וכן הרד"ק ומהרי"א ז"ל אמרה לו השאלתי בן מאת אדוני והלא אני לא שאלתיו ממך אלא אתה נתתו אלי וגם אמרתי לך אל תטעה אותי איש האלהים ומה צורך היה לי בבן שימות בילדותו ע"כ · ולע"רן השאלתי אני בן מאת אדוני והלא אדרבה אני הייתי מונעת שהלא אמרתי אל תשלה אותי כלומר לא תתן לי בן שלא יהיה של קיימא שהיה מוטעת בו בחשבי כי כביר מצאה ידי והוא טעות שפתא' יבוא אידו כרגע קטן כמו שאירע לזה · ואולי רמזה למה שאמר בספר הזוהר בפ' בשלח שהבן שהאשה שואלת הוהו חיו לא יחיה שהיא מסטרא דמותא וכמו שנזכיר בס"ד בפסוק וישב וילך כו' וז"ש השאלתי בן והלא מאת אדוני היה ולא משאלתי כי ידבר רוחך לתתו לי וז"ש מאת אדוני :

ויאמר לגחזי כו' עיין רש"י ז"ל והרד"ק ז"ל וכן הרלב"ג ז"ל · ומהרי"א כתב שלא הית' כוונת הנביא שיחיה אותו גחזי אבל הייתה כוונתו לשלא יתפשט בגוף הילד עפוש המות כמנהג המת אבל ישאר הגוף בתכונתו אשר הוא בעת הפרד הנפש ממנו ויהיה יותר נקל להחיות מכאשר יתעפש הגוף והיה אם כן דעת הנביא ללכת אחריו מיד להחיותו בתפלתו ובתחנוניו · ובדרש שלא שמר גחזי מה שצוה לו אלישע אבל היה מדבר ומלעיג מענין המקל שהיה מוליך להחיו' בו המת ולא ירד גחזי אל כוונת הנבי' ולזה אמר לו לא הקיץ הנער לפי שחשב שהיה המט' להחיותו ואז הוצרך הנביא בעליה ולהתבודד בשלימות ולהתפלל אל הש"ת שיחייהו ע"כ · ומחילה מכבודו אין כוונת חז"ל אלא שיחייהו ע"י המטה אלא להיותו משחק לא עלתה לו · ועוד מצאתי מדרש ששמהו על כלב אחד והחייהו ולזה פסקה סגולתו ובפי' אחז"ל ואיש משענתו בידו מרוב ימים עתידים שיחיו בהם מתים כתיב הכא ואיש משענתו בידו וכתיב התם וקח משענת בידך · שמא דמשענת הזאת להחיות היתה · זאת ועוד דאמר שמת ולו שתי שעות או יותר מה יזיק עיכוב שתי שעות אחרות מקדים הליכת גחזי אל אלישע אלא ודאי להחיותו ולזה אמר לגחזי חגור מתניך כלו' הזור נא כגבר הלכיך לעשות פועל נפלא להחיות את המת ע"י משענתי בידך ולהיותו משחק לא עלתה לו או ע"י ששם אותה על הכלב וחיה נסתלקה סגולתה באותה התחיה · ובזה מובן אומר ותאמר אם הילד חי ה' וחי נפשך אם אעזבך זה מורה שלא היה בדעת אלישע ללכת אלא דעתו שגחזי יחיה אותו ודלא כדברי מהרי"א ז"ל ולמהרי"א ז"ל צ"ל בדוחק שהיא חשבה שהיה שלוח גחזי כדי להחיותו כמו שחשב גחזי עצמו וטעו' יחדיו ולא היה כן בדעת אלישע · או שנאמר לקיים דברי מהרי"א ז"ל שהיה בדעת אלישע שתלך היא וגחזי והוא ילך אחריהם ולזה נשבעה חי ה' וחי נפשך אם אעזבך אפי' עזיבה כל דהו ולזה כתיב ויקם וילך אחריה כ"ז לקיים דמהרי"א ז"ל בדוחק אבל אין זה פשוטו של מקר' אלא ששלח אותו להחיותו על ידי משענתו ולזה היה צריך כיוון דעת יתירה שלא תפסק אותה הסמיכות שנתן לו בתת משענתו בידו בשומו אותה על פני הנער יחיה וזהו אנ' וגחזי עבר כו' ואין קול ואין קשב שיה מורה היות השימה להחיות וכן ויגד לו לאמר לא הקיץ הנער ואלישע לא השיבו אני שלחתיך להחיות משמע שע"מ להחיות שלחו · ובמ"ה אמרו ג"כ שלהחיות שלחו שאמרו פ' בשלח עלה מ"ד חי ה' וחי נפשך אם אעזבך כיון דגחזי הוה אזיל · אלא ארחוי דההוא רשע דלאו איהו כדאי השתכח ניסא על ידוי ע"כ :

ותאמר אם הנער כו' · לע"רן לדקדק או' אם הנער ולא אמר ותאמר השונמית הכוונה כי בשמעה מפי אלישע קח משענתי בידך והוא להחיותו כדפרש"י לחז"ל או אפי' לשיטת מהרי"א ז"ל שהכוונה להעמידו באותו מצב שלא יקבל בשרו העיפוש והוא יגמור החיות להחיותו ולכל הפירושים כבר יצא מפיו של אלישע להחיותו אז בטחה והאמינה בהש"ת וזהו ותאמר אם הנער ולא אם המת כמו שאמרו במסכת כתובות ונתן לאבי הנערה ולא לאבי [illegible] שבטח לבה שזיו יחיה והיא כבר אם הנער והוא לה לבן ולזה אמרה חי ה' אם אעזבך כי בלכתך האמין שכבר הוא חי ויקם וילך אחריה ר"ל אחרי עצתה כי אמורי ארי ולא אחרי' אשה אבל ראה עצתה נכונה שאין גחזי ראוי והגון להעשות נס זה על ידו :

וגחזי

ל ותאמר אם הנער חי-יהוה וחי-נפשך אם-אעזבך ויקם וילך אחריה: וגחזי עבר לפניהם וישם את-המשענת על-פני הנער ואין קול ואין קשב וישב לקראתו ויגד-לו לאמר לא הקיץ הנער: ויבא אלישע הביתה והנה הנער מת משכב על-מטתו: ויבא ויסגר הדלת בעד שניהם ויתפלל אל-יהוה: ויעל וישכב על-הילד וישם פיו על-פיו ועיניו על-עיניו וכפיו על-כפו ויגהר עליו ויחם בשר הילד: וישב וילך בבית אחת הנה ואחת הנה ויעל ויגהר עליו ויזורר הנער עד-שבע פעמים ויפקח הנער את-עיניו: ויקרא אל-גיחזי ויאמר קרא אל-השנמית הזאת ויקראה ותבוא אליו ויאמר שאי בנך: ותבא ותפל על-רגליו ותשתחו ארצה ותשא את-בנה ותצא: ואלישע שב הגלגלה והרעב בארץ ובני הנביאים ישבים לפניו ויאמר לנערו

שפת

ד' חס' · י"ב פס' ואין ואין · י"ח · ל' · כפיו ק' · כ' · ל' דסמי' · ג' י' ל' · ג' חס' וי"ו · ו' י' ל'

ואמרת אמיה דרביא קיים הוא יי וחיי נפשך אם אשבקינך וקם ואזל בתרהא: וגחזי עבר קדמיהון ושוית חוטרא על אפי רביא ולית קל ולית דמצית ותב לקדמותיה וחוי ליה למימר לא אתער רביא: ואתא אלישע לביתא והא רביא מית רמי על ערסיה: ועל ואחד דשא באפי תרויהון וצלי קדם יי: וסליק ושכיב על רביא ושוי פומיה על פומיה ועינוהי על עינוהי וידוהי על ידוהי ואלהית עלוהי וחם בשריה דרביא: ותב והליך בביתא זימנא חדא לכא וזימנא חדא לכא וסליק ואלהית עלוהי ואתמורך על רביא עד שבע זמנין ופקח רביא ית עינוהי: וקרא לגחזי ואמר קרי לשונמיתא הדא וקרא לה ואתת לקדמוהי ואמר סבי בריך: ואתת ונפלת קדם ריגלוהי וסגידת על ארעא ונסיבת ית ברה ונפקת: ואלישע תב לגילגלא וכפנא בארעא ותלמידי נביייא יתבין קדמוהי ואמר לעולימיה

תפי

רשי

ויגהר עליו · ת"י ואלהית עלוהי הוא לשון עיפו' ויש דוגמתו בברייתא' דהאזינו ובספרי ומנחם פתר ויגה' פתרון המלה כפי ענינה נשתטח עליו: ויזורר · נתעטש:

ספות

רדק

ואין קול · לענות: ואין קשב · לשמוע כי אילו היה שומע ולא היה יכול לענות היה מתנועע או רומז בעיניו או בידיו אבל זה לא היה בו לא זה ולא זה: לא הקיץ הנער · מאחנו הקיצה למת כמו הקיצו ורננו שוכני עפר והסברא אשר אמרנו בילד שהחיה אליהו היא הסברא עצמה בזה הנער שהחי' אלישע ומאחנו לו סמך בדברי רבותינו ז"ל ששאלו בן השונמית מהו שיטמא והיתה התשוב' מת מטמא ואינו מטמא חי: וישם פיו על פיו · כמו שפירשנו באליהו שאמ' ויתמודד על הנער והכל לכוין לשון התפילה על מי שמתפלל עליו כמו שאמ' ביצחק לנוכח אשתו ואפשר גם כן להשים על הנער לחממו בחום הטבעי היוצא מפיו ומעיניו כי רוב הנפיש נעשים עם מעט תחבולה מדרך העולם: ויגהר עליו · התנפל והשתטח עליו כמו ויגהר ארצה אבל זה ת"י ואלהית עלוהי: וישב וילך בבית אחת הנה ואחת הנה · וישב לארץ להתפלל כי כבר עלה על המטה אשר הנע' שם ושכב עליו והתנפל עליו עד שחם בשרו ואח' כך שב לארץ והתפלל והתנפל עוד ומה שהלך אחת הנה ואחת הנה לכוין לבו יותר וכן אמר דוד אתהלך בתום לבבי בקרב ביתי: ויזורר הנער · נתעטש ותרגום עטישותיו תהל אור זרירוהי: ותפא · מעלית אלישע:

ספות

רלבג

ואין קול ואין קשב · ר"ל שלא היה מדבר ולא שומע כשידברו אליו: ויסגור הדלת בעד שניהם · ר"ל שלא היו בבית כי אם שניהם כי לא רצה שיהיה שם שום אדם כדי שתהיה שם תפלתו יותר שלימה וכדי שלא יראה אדם מה שיעשה: וישם פיו על פיו · כאילו רצה שישפע חיות לנער מאברי אלישע והנה עשה זה אחר שתפלה: ויגהר עליו · ר"ל ששב להתפלל אחר זה והיה הולך בבית לבו וכוונתו בתפלה היה נמשך לו תנועת רגליו ללכת כמו שימשך תנועת קול השיר התנועה במחולו' וזה מבואר מן החוש במי שיחשב מחשבות תתנועע נפשו בהם פעם כה ופעם כה שהוא יתנועע ללכת במהירו' בעת חשבו המחשבו' וזכר שאחר התפלה היה עולה וכורע על הילד: והנה זכר שהנער אחר זה ר"ל שנתעטש וכן עשה אלישע כסדר הזה להתפלל ולכרוע על הילד להתיחד עליו עד שעשה זה שבע פעמי' ואז פקח הילד את עיניו ונפלאה לו התחייה:

ספות

מסרה

גחזי ד' חס' יו"ד בקריאה וסימן וגחזי עבר לפניהם וישם את המשענת · מאן גחזי · והמלך מדבר אל גחזי · ודבתריה ויהי הוא מספר למלך: השנמית ג' חס' ו' בקריאה וסימ' יתן את אבישג השנמית · ויהי אחריו · ויקרא אל גחזי ויאמר: שאי ה' בקריאה וסימ' נמסר בישעיה סימן מ"ט גבי ריש פרשתא דותאמר ציון עזבני יי': ותשא י"ד וסימ' ותשא את קולה ותבך · ותשא רבקה את · ותשא אשת אדניו · ותשא כל העדה ויתנו · ותשא את בנה ותצא · ותשא מרום עיניך · וחבירו · וישלח תבנית יד · ותשאני רוח · הרים רעו ממנו · ותשא בריתי עלי פיך · ותשא ותבוא העיר · ותשא חן וחסד לפניו · ותשא חסד לפניו ויבהל:

מנחה קטנה

משכב על מטתו ראה מעשה ונזכר שיש כאן מקו' להתפלל ע"י נטילת חסד שעשתה עמו לעשות לו עלייה ללון שם ושגם שיא בענתה שם שיותה אשה גדולה חזיבה הביעה מעתו בענוה וזה נפתח להתפלל עליה להחיו' בנה: והרעב בארץ ובני הנביאים יושבים לפניו אע"פי שהרעב בארץ לא פסק פומייהו מתורה ולא הלכו אנה ואנה להחיות נפשם אלא יושבים לפניו ועוסקים בתורה ע"כ נעשה להם נס באוכל מעם שמות נעשה שם מים כמו התור' שנקראת סם חיים ואפשר שלזה הכוונה אמר קחו קמח כי אם אין תורה אין קמח ואם כיון שעסקתם בקמחה של תורה הוא יגין בעדכם שיהי' לכם מאכל טוב ע"י הקמח ואולי שכיון אלישע לאיזה כוונה לשמות הקודש שמרומז בקמח כי זולת קמח היה נ"כ יכול לומר כה אמר ה' רפאתי וגו' אלא שבילה להם איזה סוד וכוונה והכתוב העלימו: עוד אפשר שכיון בזה שלא ירן לבבם על מזונם להבא ומה גם אם ימדכו שנית ללקט אורות ויהי' מעורב בהם סם מות ולאו בכל יומא מתרחיש ניסא ע"כ אמר קחו קמח וגו' שרמז להם שבקרוב יבא להם תשועה שיגיע להם לחם לאכול די והותר וכן היה שהביא איש מבעל שלשה לחם בכורים ויאכלו ויותרו ולא היה להם נכון במות שלא להתנבא: תר"ת וה' יזמין פרנסתם:

תן

כלי יקר

וגחזי עבר לפניהם · עיין הרד"ק ז"ל · ולע"ד דמתחלה מכבודו והכוון שלא כלדבריו שכתב למעלה בבן הצרפית ז"ל והכוון בעיני שמת מיתה גמורה כמו שסוברי' העולם הוא מה שרצה כאן להביא ראיה מדחז"ל איכה ראיה לשיסברו חז"ל חלילה להם למעט נסי הש"ת אלא מה שאמרו ואין חי מטמא פירושו ואין מי שראוי להיות חי ע"י הנביא מטמא כי הכל לפי לפניו ולא שלטו בו כחות הטומאה לטמא כי לא ניתן להם רשות מהש"ת אבל לא כסבר בו שום חיות כלל ועיקר וזהו הראוי ונכון להאמין בו וכן בס"ה דאי לאו הכי לא הוה קאי' לעלמין אזכיר אותו בסמוך בס"ד בפסוק ויעל וישכב · ולע"ד לדקדק אומר ויגד לו לאמר מהו לאמר · ונראה שאלישע אל לו גופא דעובדא היכי הוה שלא הגליא והגיד לו פרטות הענין וז"ש ויגד לו לאמר לא הקיץ הנער רוצה לומר לפי שהייתי אומר לזה ולזה ולא הייתי כאמן רוח אלא מדבר להחיות מת אני הולך כנז"ל כדברי הרד"ק ז"ל בשם חז"ל שלכך לא עלתה בידו וז"ש לאמר לפי שדרשתי אמרים לא אמה על כן לא הקיץ הנער ובתיבת ויגד לשון הגדה מורה סיפור הדברים באריכו' ובפרטות כל הדברי' כמו שהירע ובכלל זה הכנ"ל שהחיה הכלב וזהו לשון הגדה · ובתחילה אמר לשון הילד ובפסוקים אלה הנער הנער והטעם שבתחילה שאל הנביא השלום לילד לשון ילד שעשועים אמנם עתה הזכירו בלשון נער לו' שכבר גדל והעגמת נפש גדולה יותר בהיותו נער ולא ילד · או תהיה הכוונה כי בנער המיתה החלטית יותר מבילד שהילד יוכל האו' שאחזו עלוף גדול מהשמש שקפחתו אמה בראשו וירדם תרדמה גדולה להוציא הסברא הזאת כתב בכל אלה הפסוקים לשון נער שקשה להתפעל ולירדם ואם כן לא היה אלא מיתה בהחלט ולבסוף חזר לומר וישכב על הילד על שם עתה נולד מחדש · ואולי קראו ג"כ ילד במ"ש השלום לילד על שם סופו שיחיה ויהיה כאילו מעתה נולד שנגלה באלישע רוח נבואיי · וכמ"ש בסוף וישכב על הילד כי נכון לבו בטוח בה' שעתה יולד:

ויבוא אלישע הביתה כו' אמרו בס"ה בפרשת בשלח עלה מ"ד מאי שנא הכא דאמר איש האלהים וכד הוה במתא אלישע אלא הכא ודאי איש האלהים דהכא הוה דוכתיה ולא במתא ולא בשעתא דהוו נביאי קמיה ע"כ · וקושייתם הוא ממה שהזכיר למעלה נעקה אל אלישע · ויאמר אליה אלישע ויעבור אלישע אל שונם וכאן אמר איש האלהים ותבא אל איש האלהים אל הכרמל ברהות איש האלהים ויאמר איש האלהים ובתירוצם מובן גם כן מ"ש עתה ויבא אלישע הביתה כי בהיותו בהר הכרמל יקרא איש האלהים כי שם התבודדותו ובבואו הביתה כתיב ויבוא אלישע הביתה שאין נאות לנביא כמוהו אלא ההתבודדות בהרים · ולי אפשר שהפסוק עצמו נותן טעם למה שפגם כאן בכבוד אלישע שלא קראו איש האלהים אלא ויבא אלישע הביתה כאלו א"ו אינו איש האלהים יען שהנה הנער מת מושכב על מטתו ולא החיהו גחזי במשענ' שנתן לו להחיותו שזה הוליד ספקות לרואים או לשונמית ולז"א אלישע עד שילא לאור משפט הנער זולת ואלישע שב הגלגלה למעלה בני הנביאים לא הזכירו דלשון איש האלהים כנז"ל מ"ש או מדרך ענוה שבאלישע ע"ה שלא היה נוהג רבנות ושררת איש האלהים בפני הנביאים אלא אלישע כהדיוט · אבל בכל שאר המקומות קורא אותו איש האלהים:

ויבא ויסגור הדלת בעד שניהם כו' עיין הרלב"ג ז"ל · ולע"ד מהכרח היתור דרך דרש אפשר שאמר ויסגור הדלת בעד שניהם כיון לומר הריני סוגר הדלת עד שנהיה שנינו שוים אינו פותח או שאמות כמוהו או שיחיה כמוני ואם לאו הרגני כא הרוג וז"ש בעד שניה' ובעד שניהם ויתפלל אל ה' וזהו מעין חוני המעגל שעג עוגה ועמד בתוכה ואמר נשבע אני בשמך הגדול שאיני זז מכאן עד שתרחם על בניך ועיין בסמוך בפסוק ויעל וישכב כי שם פרשתי כיוצא בזה:

ויעל וישכב כו' בס"ה פרשת בשלח זה לשונו לבתר מית מ"ט מית אלא בגין דלאתיהיב לה ולא לבעלה ומאתר דנוקבא אתקשר ומאן דאתקשר בנוקבא מיתה אזדמנת קמיה דלא אתיהיב דכתיב את חובקת בן תא חזי באברהם כתיב שוב אשוב אליך ולא אליה ודאי בך אתקשר ולא בנוקבא מאן דאתי מסטרא דנוקבא מותא אקרי לרגלוי ע"כ · עוד אמרו שם בסמוך גבי וישם פיו על פיו אמאי אלא דאסגא אלישע וידע לאתרא דא הוא דגרים דאיתקשר ביה השתא וישם פיו על פיו ועיניו על עיניו לקשרא ליה באתרא אחרא עילאה אתר דחיין אשתכחו ביה ולא יכיל לאתעקרא ליה מאתר דאתקשר ביה בדינא בקדמותא עד דאתער רוח' חדא מלעילא ואתקשר בהאי אתר ואתיב ליה נפשיה דאי לאו הכי לא הוה קאים לעלמין ויזורר הנער עד שבע פעמים ולא סליק יתיר למה דאת את' ימי שנותינו בהם שבעי' שנה ודא הוא חבקוק נביא כל"א את חובקת בן אי הכי חבוק מבעי ליה אמאי תרי שא חד דאימיה וחד דאליש' דאתחבק עמי תרין חבוקין הוו ביה בין להאי סטרא בין להאי סטרא חבוקא חדא ההוא אתר דהוה תלי ביה בקדמותא חבוקא אחרינא דסליק לי' לדרגין עילאין יתיר ובגין כך חבקוק תרי עכ"ל · ועיין רש"י ז"ל וכן הרד"ק ז"ל והוסיף וכן מהרי"א ז"ל ואומרו ויחם בשר הילד ר"ל שנחמם בשר הילד וזהו התחלת החיות בהיותו החום שנתחדש בו · ועיין הרלב"ג ז"ל · ולע"ד שהיתה כונת אלישע דרך דרשה פיו על פיו ועיניו כו' כלו' אתה ה' הרופא ומחיה החייהו ואם לאו תן אותי חליפיו עיניו על עיניו ופיו על פיו וכפיו על כפיו וזהו וישכב עליו כאילו מוסר עצמו למיתה תחתיו · ולשון וישכב עליו לשון שכיבה ומיתה מיתור וישכב עליו כי די שיאמר ויעל וישם פיו על פיו כו' וכן פרשתי כיוצא בזה בפסוק ויבא ויסגור הדלת בעד שניהם ע"ש · והנז"ל מ"ש והמפרשים ז"ל עיקר כפי פשט הפסוקים והמנין:

וישב וילך בבית אחת הנה ואחת הנה כו' רש"י ז"ל ויזורר נתעטש · וכן הרד"ק ז"ל וכן הרלב"ג ז"ל וכן מהרי"א ז"ל ולסברתם היה לו לומר ויגהר עליו עד שבע פעמים ויזורר הנער כו': ולע"ד שאומרו עד שבע פעמים חוזר למאי דסליק מיניה ויזורר עד שבע פעמים שנתעטש שבע פעמים ואמר עד שבע דהיה לו לומר ויזורר שבע פעמי' שזה מכריע להרלב"ג ז"ל ומהרי"א ז"ל לפרש עד שבע של תפלת הנביא והשתטח כנז' למעלה · הנה הכונה לו' שפתיחת עיניו ולא נפתחו עד שנתעטש שבע פעמים וזהו ויזורר הנער שנתעטש ועד שבע פעמי' מהעטוש אז ויפקח הנער את עיניו ולא קודם או שנאמר עד שבע פעמים כולל לפעולות הנביא כדמפרשים ז"ל · וגם אל העטישות שהכל היו עד שבע פעמים ובזה מיושב אומרו עד שבע פעמים אחר תיב' ויזורר כמו שהכרחתי · והנה סוד השבעה כבר גילו לנו בס' הזוהר במה שזכרתי היות כונת הנבי' אלישע להמשיך החיים מהבינה ע"י שבעה עמודי החכמה חצבה עמודיה שבעה מתחילים מהחסד כי ימי שנותינו בהם שבעים שנה כנז"ל · ולכן היו שבעה תפלות ושבעה זרורים למאי דפרשית כנגד השבעה הס · ובפסוק הקודם עד שחם בשרו קראו ילד דכתיב ויחם בשר הילד שכיון שהתחיל החיות לבא ובא אליו החום הטבעי אליו כילוד דמי · וז"ש ויקם בשר הילד ועתה אחר להזכירו בלשון נער ויזורר הנער ויפקח הנער שהרי גדול היה ועטישותיו תהל אור כעטישות נער גדול בחוזק וקול עטום לא כעטישת ילד וכן פקיחת עיניו כנער וזהו ויפקח הנער את עיניו:

ויקרא אל גחזי וכו' ותבוא כו' הרד"ק ז"ל ותפא מעלית אלישע ע"כ · ולע"ד להיות גחזי רע ומר בעיני השונמית ולא נעלם מעיני אלישע שהרי דחאו בשתי ידים לזה אמר הפסוק ויקרא אל גחזי ויאמר קרא לשונמית הזאת ולא רצה למסור הילד ביד גחזי ולומר לו קח את הנער הזה והוליכהו אל אמו אלא ויאמר קרא לשונמית הזאת הזאת הכשרה לזאת יקרא אשה גדולה ויקראה ותבא אליו ויאמר שאי בנך והיה מטוב שכלה ויישוב דעתה שלא נתבהלה אל בנה לקחתו מיד בבהלה אלא ותבא ותפול על רגליו ותשתחו ארצה ואחר כך ותשא את בנה ומיד ותצא מפחד פחד הנביא שלא להסתכל בו כנז"ל מפרקי ר' אליעזר גבי ותעמוד בפתח וזהו ותצא מאד בלי עיכוב ולכן נשתבחה האשה גדולה משכלה וחסידותה ונדיבות לבה:

ואלישע שב הגלגלה כו' עיין רש"י ז"ל וכן הרד"ק ז"ל וכן הרלב"ג ז"ל ומהרי"א ז"ל עתה יזכור שני פלאות אחרים שעשה אלישע והם שמיני ותשיעי למנין פלאותיו והיה זה שאלישע שב הגלגלה ואמר שב לפי שאחרי שנלק' אליהו ראה אלישע לשוב לאותם המקומות אשר הלך רבו לעשות בהם נסים ובא עתה לגלגל ונעשה נס הסם המות שלא ימית על ידי הקמח ונס הב' שלחם מועט הספיק להכול והותר ע"כ · ולע"ד כונת הכתוב לספר נס בתוך נס והוא כי בהיות הרעב בארץ ובני הנביאים יושבים לפניו והם רעבים מהרעב שאלישע שב הגלגלה ואין עמו משאות קמח אלא שב הגלגלה מעין ודוגמת הפעם הראשונה אשר עמד שם עם אליהו רבו כשרצה להפטר ממנו שלא היה לו דבר וזהו ואלישע שב הגלגלה והרעב בארץ ובני הנביאים יושבים לפניו ואמר לנערו שפות הסיר הגדולה שפות כי המקום מלא חסרונה ובשל נזיד שיספיק בע"ה וברכתו לבני הנביאים כולם · ויצא אחד כו' וילקט מהירקות וכיוצא כדי למלאת הסיר או כדי להטעים הנזיד עדשים או פיין או מה שהיה ובכלל באו מהדברים הממיתי' ונתן מעט קמח לתרופה כדי שיסעד לבבם באמצעות הירקות ההם ואכלו כולם לשובע ואין דבר רע בסיר שנתקן בדבר ה' · ויוכיח כן או' נזיד סתם ולא אמר נזיד עדשים וכיוצא כי לא היה אלא רובו ככולו מהירקות ומעט מהעדשים וכיוצא כי כבד הרעב בארץ ואחר כך נתן מעט קמח לתקן הסם כדבר ה':

ויצא

רשי

שפות הסיר · הושיבה על הכירה : נזיד · תבשיל : לבני הנביאים · לתלמידי נביאה : ללקט אורות · גרגיר שקורין אור"וגא שמאיר את העינים ויש פותרין אורו' ירקו' כמו כטל אורות : וימצא גפן שדה · גופנא בחקלא : וילקט ממנו פקועות שדה · נמצא ממנו פקועות שדה הוא כולוי"ין בל' סם המות ובשם ר' מנח' שמעתי וילקט לבד ממנו בלעדיו פקועו' שדה : ויפלח · ויבקע : מבעל שלישה · שם מדינה ויונתן תירגם מארע דרומא : בעל · לשון מישור והרב' במקרא :

שְׁפֹת הַסִּיר הַגְּדוֹלָה וּבַשֵּׁל נָזִיד לִבְנֵי הַנְּבִיאִים : וַיֵּצֵא אֶחָד אֶל־הַשָּׂדֶה לְלַקֵּט אֹרֹת וַיִּמְצָא גֶּפֶן שָׂדֶה וַיְלַקֵּט מִמֶּנּוּ פַּקֻּעֹת שָׂדֶה מְלֹא בִגְדוֹ וַיָּבֹא וַיְפַלַּח אֶל־סִיר הַנָּזִיד כִּי־לֹא יָדָעוּ : וַיִּצְקוּ לַאֲנָשִׁים לֶאֱכוֹל וַיְהִי כְּאָכְלָם מֵהַנָּזִיד וְהֵמָּה צָעָקוּ וַיֹּאמְרוּ מָוֶת בַּסִּיר אִישׁ הָאֱלֹהִים וְלֹא יָכְלוּ לֶאֱכֹל : וַיֹּאמֶר וּקְחוּ־קֶמַח וַיַּשְׁלֵךְ אֶל־הַסִּיר וַיֹּאמֶר צַק לָעָם וְיֹאכֵלוּ וְלֹא הָיָה דָּבָר רָע בַּסִּיר : וְאִישׁ בָּא מִבַּעַל שָׁלִשָׁה וַיָּבֵא לְאִישׁ הָאֱלֹהִים לחם

תְּפֵי דוּדָא רַבָּא וּבַשֵּׁיל תַּבְשִׁילָא לְתַלְמִידֵי נְבִיַּיָּא : וּנְפַק חַד לְחַקְלָא לְלַקָּטָא יָרוֹקְנִין וְאַשְׁכַּח גּוּפְנָא בְּחַקְלָא וְלַקִּיט מִינֵּיהּ פִּיקְעֵי חַקְלָא מְלֵי לְבוּשֵׁיהּ וַאֲתָא וּפְרַס וּרְמָא לְדוּדָא דְתַבְשִׁילָא אֲרֵי לָא יְדָעוּ : וְאָרִיקוּ לְגַבְרַיָּא לְמֵיכַל וַהֲוָה בְּמֵיכַלְהוֹן מִתַּבְשִׁילָא וְאִינּוּן צְוָוחוּ וַאֲמָרוּ מוֹתָא בְּדוּדָא נְבִיָּיא דַיְיָ וְלָא יְכִילוּ לְמֵיכַל : וַאֲמַר אַיְתָאוּ קִימְחָא וּרְמוֹ לְדוּדָא וַאֲמַר אָרִיק לְעַמָּא וְיֵיכְלוּן וְלָא הֲוָה מִדַּעַם בִּישׁ בְּדוּדָא : וְגַבְרָא אֲתָא מֵאֲרַע דָּרוֹמָא וְאַיְתֵי לִנְבִיָּיא דַיְיָ לחם

רדק

שפות הסיר · ערוך כלומר שים אותה על השפתים · נזיד · תבשיל כמו ויזד יעקב נזיד : ללקט אורות · ללקט ירקות לאכול וכ"תי ללקטא ירוקנין וכן כי טל אורות טלך טל הראוי לירקות ובדברי רז"ל מאי אורות תנא משמיה דר' מאיר זה גרגיר אמר רבי יוחנן למה נקרא שמו אורות שמאירו' את העיני' והוא הנקר' אור"וגא בלע"ז והעלי יצא ללקט את הזרע : וימצא גפן שדה · ת"י ואשכח גפנא בחקלא ולקיט מיניה פיקעי חקלא וי"מ גפן כמשמעו ומפרשים פקועות פטריות הידוע בדברי רבו' ז"ל וגדלו הפטריו' ההם אצל הגפן ומצאנו בפי' הגאונים ז"ל פקועו' שדה כעין האבטיחים קטני' והם מרים ועושין מזרע שלהם שמן הוא שאמרו רז"ל בשמן פקועות והוא הנקרא בלשון ישמעאל חנדל אם כן לזה הפירוש ירצה לומר גפן שדה שהקנה ההוא שגדלין בו אלה הפקועות הוא כעין גפן ונקר' גפן שדה : וילקט ממנו · נמצא גפן זכר ונקבה ברוב תכר כמו זה שאמ' ממנו וכן גפן בוקק ובעל המסר' חשבו עם הפסה שקורין ממנו ושבירין ממנה : ויפלח · כמו ויבק' מן כפלח הרמון כמו פולח ובוקע בארץ : כי לא ידעו · שהם מרים : ויצקו לאנשים · הי"וד מעמדת בגעיה לחסרון הי"וד פ"א הפעל מהמכת' ועניינו שיצקו התבשיל בקערו' לאנשים לאכול : כאכלם · בכ"ף : מות בסיר · לפי שהיו מרים : וקחו קמח · הוי"ו כאותן הוו"ין שכתבנו שהם ברא"ש ענין ואינ' לתוספת ענין כמו וישא אברה' את עיניו והדומים לו או תור' מלה נסתרת עמו ופי' לכו וקחו : וישלך אל הסיר · והלא כבר יצקו התבשיל בקערו' אלא נראה שצוה להחזיר התבשיל בסיר ואחר כך השליך הקמח בסיר שלא תצטרך לתת הקמח בכל קערה וקערה : מבעל שלישה · שם מקו' הנזכר בספר שמואל ויעבר בארץ שליש' וי"ת זה וזה ארע דרומה : לחם

רלבג

שפות סיר הגדולה' ר"ל הכן הסיר הגדולה לבשל בה תבשיל ובשל בה תבשיל לבני הנביאים והם תלמידי הנביאים : ללקט אורות · ר"ל ללקט ירקות : וימצא גפן שדה וילק' ממנו פקועות שדה : פירשו קצת המפרשי' שהם קשואין מרי' קוגומ"רו בלע"ז והם בתכלית הרוע והסכנה לאוכל מהם וקצתם פירשו שהם הנקראים קולקוינטי"דאש והם גם כן כמו סם המו' : ויפלח אל סיר הנזיד ר"ל שכר' העשבי' ההם ושמם בסיר הנזי' כי לא ידעו שיהיה בלתי נאות למזון : ויצקו לאנשים לאכול · ר"ל שיצקו מהסיר אל הקערה וכאשר אכלו ממנו צעקו שיש סם המות בסי' ועל צד המופ' צוה הנבי' שיקחו קמח וישליכו אל הסיר וכאש' עשו זה נרפא הנזיד ולא היה דבר רע בסיר: לחם

כלי יקר

ויצא אחד אל השדה כו' ללקט אורות אחז"ל יומא פ"א מאי אורות תנא משום רבי מאיר זה גרגיר א"ר יוחנן מפני מה נקרא שמו אורות מפני שמאיר את העינים אמר רב הונא המוצא גרגיר בשוק אם יבא לאוכלו אוכלו ואם לאו מוללו ומעבירו על גבי עיניו א"ר ששת גרגיר אף לדידי מעלי עכ"ל · ומ"ש אם יבוא לאכלו אוכלו ר"ל שאין בו משום אוכל בשוק דומה לכלב וי"א פסול לעדות דכיון דלרפואה מכוין אין לחוש ואם לאו שרוצה להחמיר ודרך כבוד מוללו כו' שמועיל שהרי אפילו רב ששת שהיה סגי נהור אמר אף לדידי מעלי לי · ועיין רש"י ז"ל וכן הרד"ק ז"ל וכן הרלב"ג ז"ל וכן מהרי"א ז"ל : ולע"דן לדקדק או' כי לא ידעו בלשון רבים והי"ל כי לא ידע בלשון יחיד כי א' היה כמ"ש ויפלח · ונראה שכוונת הכתוב לומר איך נעשה זה הענין לשיבוש להיות בו נס שמתחלה יצא א' אל השדה ולא יצאו שנים שאולי אם היו יוצאים ב' הא' היה יודע שהוא סם ומונע את חבירו מהביאם ז"ש ויצא אחד אל השדה כו' והיה ברבוי מלא בגדו ובכם על ידי מעט קמח נתקן כל הרבוי' מהסם שהוא מלא בגדו ואמר ויפלח כו' שאילו הכניסם שלמי' היו ניכרים אחר הבישול שלא יחסר בין שפים בני הנביאים יודע בהם אך כשחתכם חתיכות לא ניכרו ז"ש ויפלח ועוד שנתערב בתוך סיר הנזיד ולא ניכר מצד החיתוך ומצד ההתערבות ז"ש אל סיר הנזיד ואלו הדברים הנז' יחדיו הם גרמו כי לא ידעו כל העומדים שם עד שטעמו אותו :

ויצקו לאנשים כו' עיין הרד"ק ז"ל · וכן הרלב"ג ז"ל וכן מהרי"א ז"ל : ולע"דן לדקדק למה אמר לאנשים ולא אמר לבני הנביאים ובסמוך אמר צק לעם · ומהו ולא יכלו לאכול פשיטא וכי יאכלו סם המות : ונראה כי לפי שהיו בני הנביאי' ולא נבאו לעצמם להשיג המות בסיר ולא ידעו מה שטעמו לכך אמר ויצקו לאנשים ולא לבני הנביאים אמנם אחר שעשה הנביא המופת לתקן סם המות ע"י מעט קמח אשר זו ראיה כי זה העם הנבחר אשר בחר לו יה ישראל לסגולתו אין לטבע שליטה עליהם כי השגחתו ית' גובר' על הכל וז"ש צק לעם ר"ל מאחר שהם עם ה' אלה צק לעם ויאכלו ולא היה דבר רע · ומ"ש ולא יכלו לאכול כפי הנראה שלא בלעו המאכל אלא עוד אכלם בפיהם טעמו טעם הסם והשליכוהו מפיהם אבל הסם עשה ההזק בפיהם שתפח פיהם במשפט האוכל סם שפיו ולשונו מתקלקלים וז"ש ולא יכלו לאכול ר"ל כלום מקלקול הפה ע"י הסם דהל"כ ולא יכלו מיותר ולכך אמר צק לעם ויאכלו שלא ימנעם דבר מהאכילה אלא יתרפאו ויאכלו :

ויאמר וקחו קמח כו' עיין הרד"ק ז"ל והרלב"ג ז"ל ומתוך דבריו ז"ל מובן שהם השליכו הקמח ע"פ דברו ובשליחותו עשו ונרפא הנזיד והוא פלא יותר גדול מאילו עשאו הוא בעצמו אלא שלשון וישלך מורה על האומר וקחו קמח · ומהרי"א כדהר"דק ז"ל שהחזירו כל התבשיל אשר בקערות אל הסיר אבל מטעם אחר והוא כדי שיתבשל התבשיל עם הקמח באש וככה יאכלו אותו וראוי שנדע למה צוה הנביא לתת קמח שאם הוא דרך טבע מה יחס לקמח לתרופה בסם המות ואם הוא דרך נס כמו שמורה פשט הפסוקים ואמיתות הענין א"כ הקמח למה · והנראה לי כי הקמח הוא מהעשב היותר נאות והיותר כולל למאכל האדם והגפן שבה שהשליכו בסיר הוא היותר מנגד שבהם עד שהוא מכלל הדברי' הממיתים להתנגדותו למזג האנושי והנה הנבי' צוה שישליכו בסיר את הקמח כדי שכל אשר בסיר יעשה נאות וזן לבני אדם כמו הקמח כי בדבר ה' הושם באותו הקמח כח חזק כל כך שסיב' והליף מזג המתנגד למזג והפך כל התבשיל למזג הקמח שעושי' ממנו הלחם לבב אנוש יסעד וכאילו אמר שהקמח הפשוט יועיל יותר ממרקחת התרי"אקה הכולל הרבה פשוטים שהיה כנגד הארסים ומעשה הנביא יורה על כונתו ע"כ : ולע"דן לפרש וי"ו וקחו שהוא מוסיף על ענין אחר והוא כי לפי שיטת הרד"ק ומהרי"א ז"ל הנז' למעלה שהחזירו התבשיל שבקערות אל הסיר ואמר א"כ בו"או וקחו כאילו אמר החזירו התבשיל אל הסיר וקחו קמח וישלך כו' א"כ וי"ו מוסיף על ענין ראשון : ולע"דן שלא החזירו המאכל שבקערות אל הסיר כיון שלא הזכירו הכתוב וא"כ נשארו הקערות מלאות והוא השליך קמח בסיר כי לא גמרו היציק' לכל בני הנביאים וטעמו הנזיד ואמרו מות בסיר אז ראה הנבי' להשליך קמח בסיר ולתקן המאכל אשר בסיר וגם אשר בקערות יתנו שם בני הנביאים מעט קמח ויתוקנו גם כן הקערות וזה רמז הפסוק באומרו וקחו בוי"ו ר"ל אני אקח קמח להשליך לסיר ואתם גם כן קחו קמח והשליכו בקערות ובזה מובנת וי"ו וקחו מוסיף על ענין קחתו הוא קמח וישלך הוא על הסיר והם השליכו בקערות ויכריע כפי' זה שלא נזכר בפסוק חזרת התבשיל שבקערות אל הסיר וגם או' וקחו בוי"ו ובלשון רבים ובזה יהיה הנס יותר גדול על ידו וע"י שאר בני הנביאים בהשפעתו אליהם ובשליחותו כמו שהיה מחית המת ע"י גחזי אילו לא היה מלעיג על דבריו כדלעיל וזהו וקחו קמח ולא אמר קחו לי קמח ויקחו לו וישלך כו' ואפשר עוד שילק מעט מהסיר על הקערות וז"ש ויאמר צק לעם ר"ל לכללות העם ויאכלו העם בכללו כאילו לא היה מעולם דבר רע בסיר כי הכל נתקן בנלוק מאז והנלוק מעתה נתקן בזה וז"ש ולא היה דבר רע בסיר ולא אמר ואין דבר רע בסיר אלא ולא היה דבר רע בסיר בלשון עבר שנתקן הכל כאילו לא היה דבר רע בסיר מעולם והוי' דקדוק נכון באומרו ולא היה דבר רע בסיר · או יהיה מאמר ולא היה דבר רע בסיר מאמר הנביא אלישע מקושר עם תיבת ויאמר צק לעם ויאכלו כי לא היה דבר רע בסיר תענות אלישע היתה זאת שלא להתגאות בגדלת הפלא

כאילו אמר להם לא היה דבר רע בסיר כאשר חשבו אלא דמיון נדמה להם א"כ צק לעם ויאכלו :

ואיש בא מבעל שלישה כו' סנהדרין פ"א תניא היה ר' מאיר אומר אין קלה בא"י לבכר יותר מבעל שלישה ואעפ"י כן לא בכרה אלא מין אחד ושמא תאמר חיטין ת"ל שעורין ושמא תאמר לפני העומר ת"ל ויאכלו אחר העומר אמור מעתה ראויה היתה אותה שנה להתעבר ומפני מה לא עברה אלישע מפני ששנת בצורת היתה והכל רצים לבית הגרנות ע"כ · ולע"דן שמובן בדבריהם ז"ל אומרו ואיש יחידי לבד ולא זולתו ההם אין נדיבים בישראל להביא ב' אוג' מהם לחם בכורים · ותירצו כי שנה מאוחרת בתבואותיה היה ואחד היה שבכרה תבואתו והוא איש בא גם תבינו מה צורך הודעה זו שהיה מבעל שלישה אלא להודיע שהיא המבכירה יותר מכל ארצות ישראל ואעפ"י כן לא בכרה אלא מין א' של שעורים ולא חיטין שהרי לא הביא אלא שעורים ואלו בכרו החטים מהם היה מביא כי מן המובחר מתנדבי' להביא לנביא ובני הנביאים וז"ש ויבא לאיש האלהים שאל תתמה איך הביא לאיש האלהים עשרים לחם שהוא דבר מועט ושל שעורים בכורים היה שבכרו קודם כל הארץ והשנה מאוחרת ודבר גדול הביא וטוב עין הוא יבורך ויתברך זה הבא על ידו ומובן בזה אומרו תן לעם ויאכלו ר"ל שאין איסור חדש מונע אותם מלאכול כי יפה דנתי שלא לעבר השנה אעפ"י שהיה הדין מחייב בן מאיחור בישול התבואות השנה צריכה לכך כדי שיאכלו העם ראשון ראשון מהתבשי' כי שנת בצורת היא זו וז"ש ויאכלו · ובמסכת כתובות אמרו ויבא לאיש האלהים לחם בכורים וכי אלישע אוכל בכורים היה אלא לומר לך כל המביא דורון לת"ח כאילו מקריב בכורים ע"כ · אפשר שנדקדק בדבריהם שהי"ל ויבא לחם בכורים לאיש האלהים אילו היו לחם בכורים ממש מדקאמר ויבא לאיש האלהים לחם בכורים מובן שלא היו לחם בכורים וכמו שהכריחו הם ז"ל מהכרח הקושיא שלא יתכן שאלישע אוכל בכורים היה אלא ודאי הה"ק ויבא לאיש האלהים דורון ולפי שהיה דורון לאיש האלהים מעלה עליו הכתוב כאילו הוא לחם בכורים ממש לענין השכר ולזה אמר לחם בכורים אחרי אומרו ויבא לאיש האלהים ובמסכת מנחות מביא כרמל רך ומלא בקלונו בא וקך לנו ואכלנו דבי רבי ישמעאל תאפא כרמל כר מלא ע"כ · ועיין רש"י ז"ל וכן הרד"ק ז"ל והרלב"ג ז"ל ומהרי"א ז"ל לא היה בכורים אלא מן השעורים הראשונים שנקצרו והביא כרמל והם השעורי' עצמם שהיו כותתים אותם לחלקי' לאוכלם ברעב וזה כדהרד"ק ז"ל במ"ש לחם בכורים והרלב"ג ז"ל בענין הכרמל :

ולע"דן מלבד הנזכר שדקדקתי בדחז"ל אפשר עוד כפי הפשט לחם בכורים שהיה חסיד שקוד' שיטעם הוא לחם קצירו הלחם המבוכר שלפה מקצירו רצה להביאו אל איש האלהי' מעין ודוגמת הבכורים שצוה התורה שלא היה אוכל אותו הפרי המבוכר תחלה ואם כן לא היה זה מהשעורים שבכרו שאלישע לא היה אוכל בכורים אבל היה הלחם הראשון והמבוכר שנאפה בביתו וזהו לחם בכורים וכיון שהביאו בטוב לב כזה חלה עליו ברכת הנביא לאכול והותר כי לחם טוב עין היה · והנה אעפ"י שהוא הביאם לאיש האלהים שהוא יאכלם והנביא ע"ה צוה למשרתו ויאמר תן לעם ויאכלו הם ולא אני לבדי וז"ש תן לעם ויאכלו · או אפשר שכבר ראה הנביא מעיקר' היות הלחם מועט כי אלפים תלמידים היו לפניו וכמו שיבוא בס"ד בפסוק שאחר זה ולזה הבטיחו ויאמר תן לעם ויאכלו ר"ל לשבעה ומשרתו לא הבין דבריו ולזה ויאמר מה אתן זה המעט לפני מאה איש והוא השיבו בנוסח הראשון ויאמר תן לעם ויאכלו פירוש של דבריהם כך כי כה אמר ה' אכול והותר ואתה לא הבנת מתחלה דברי · ואולי הוסיף עתה והותר · ובזה מובן אומר שנית ויאמר תן לעם ויאכלו שהיה די שיאמר ויאמר כה אמר ה' אכול והותר אלא ודאי ר"ל מדוע לא הבנת דברי שמעיקרא לכך נתכוונתי · ואם מתחלה נתכוון לאכילה לבד לשבעה אבל לא שיותיר ועתה הוסיף לו היתרון ונוכל לומר עוד ענין נכון באומרו שנית ויאמר תן לעם ויאכלו שכונתו להרכיב בדבריו הראשונים גם היתרון שיותיר כדי לאכול מהלחם הזה עוד פעם אחרת וזה כי היה די שיאמר לך תן לעם למה אמרתי לך ויאכלו כי פשוט הוא שכדי שיאכלוהו הוא נתן ודאי תן לעם ויאכלו עוד פעם אחרת מהמותר ז"ש ויאמר תן לעם ויאכלו שאמרתי פירוש דברי כי כה אמר ה' אכול והותר וכל זה היה בכלל דברי שאמרתי לך אלא שלא הבנת דברי והקשית לשאל מה אתן זה לפני מאה איש :

ויאמר משרתו כו' חז"ל במסכת כתובות מאי לפני מאה איש אלימא כלהו לפני מאה איש בשנת בצורת טובא הוו שלא דכל חדא וחדא לפני מאה איש בבני דרב יוסף הוה ריתחא בעלמא אמרי ליה ליבעי לן מר רחמי א"ל השתא אלישע דכי הוו מיפערי רבנן מקמיה הוו פייתי תרי אלפי ומאתן רבנן ובעידן ריתחא לא היה בעי רחמי ואנא אבעי רחמי ע"כ · ובדבריהם מובן אומרו לשון זה דהי"לל מה אתן לפני מאה איש אומר זה מורה על כבר לחם אחת לפני מאה איש לעשרים ככר הם אלפים · ואמר איש ולא אנשים כלומר זה המספיק לאיש אחד בשנת שבע מ אתן זה לפני מאה הלואי יספיק לאיש אחד כאמור · ומתוך דברי רש"י ז"ל במסכת כתובות ג' שני דייני גזרות נראה שהוקשה לו שהרי אלפים ומאתים היו ואם כן היו צריכים כל כך ככרות שכתב שם דכתיב עשרים לחם ולחם בכורים הא עשרים וחד וכרמל הרי עשרין ותרתין וכל לחדי לפני מאה איש הרי תרי אלפין ומאתן ע"כ · לא דמו מתוך דבריו גם כן היתק ליתור תיבת לו שהיה

רשי

לחם בכורים · בפסח שהתבואה מבכרת : בצקלונו · בלבושיה : לעם · לתלמידי שהיה זן : מה אתן זה · כל לחם ולחם : ונעמן שר צבא · ניסי' שנעשו על ידי אלישע מסדר והולך : תשועה לארם · הוא משך בקשת לתומו והרג את אחאב : יצאו גדודים · כשהולכין מאה או מאתים מעצמן לשלל כאשר ימצאו הוא קרוי גדוד : נערה. קטנה · ריבה קטנה מעיר נערון : ותהי לפני · והות משמש' קדם איתת נעמן : אחלי אדני לפני הנביא · לשון ויחל משה בקשות כל המתפללי' עליו יהיו סיבא הנס לפני הנביא : אחלי · שוהיידמ"נט בלע"ז כלומר זו היא בקשה שהוא צריך לה : ויבא נעמן ויגד לאדניו · למלך ארם : ויקח בידו · מנחה לנביא : וששת אלפים זהב · זהובים :

לאמר

רדק

לחם בכורים · מן השעורים הראשונים שקצרו כי זמן קציר שעורים היה : וכרמל בצקלונו · בקליפתו כתרגומו ופירוכן בלבושיה : כי בו · כתרגומו ארי על ידיה עבד יי' נצחנ' לאנש ארם ובדרש היה מושך את הקשת לתומו והרג את אחאב ועוד בדרש בשעה שגמלו חסד עם יעקב כמו שכתוב ויאסוף לבן את כל אנשי המקום ויעש משתה אמר להם הקדוש ברוך הוא גמלתם חסד עם יעקב אני אתן שכרכם לבניכם בשביל שלא יהיה שכר לרשעים בעולם הבא שנאמר כי בו נתן יי' תשועה לארם : גבור חיל מצורע · כי היה גבור חיל והיה מצורע : נערה קטנה · מן השבי ששבו היתה זאת הנערה ואמר קטנה כי יש נערה גדול' ובדברי רבותי' ז"ל קרי לה נערה וקרי לה קטנה אלא קטנה היתה והיתה ממקו' ששמו נערון : ותהי לפני · היתה משמשת לפניה : אחלי אדוני · תחנו' אדוני ובקשותיו יהיו לפני הנבי' אשר בשמרון : אז יאסוף אותו מצרעתו · כי הבור' ית' עושה נסים על ידו ואחלי שם בפלם אשרי ות"י טובי רבוני : יאסוף אותו מצרעתו · כתרגומו יסי יתיה מסגירותיה ונקראת רפואת הצרעת אסיפה מפני שהמצורע ישב בדד וכהרפאו יאסף בין בני אדם : ויבא ויגד · נעמן הגיד למלך ארם אדוניו דברי הנערה אחר שספרה לו אשתו : וששת אלפי זהב : כתרגו' ושיתא אלפין דינרין דדהב :

ויבא

לֶ֤חֶם בִּכּוּרִים֙ עֶשְׂרִֽים־לֶ֣חֶם שְׂעֹרִ֔ים וְכַרְמֶ֖ל בְּצִקְלֹנ֑וֹ וַיֹּ֕אמֶר תֵּ֥ן לָעָ֖ם וְיֹאכֵֽלוּ׃ וַיֹּ֙אמֶר֙ מְשָׁ֣רְת֔וֹ מָ֚ה אֶתֵּ֣ן זֶ֔ה לִפְנֵ֖י מֵ֣אָה אִ֑ישׁ וַיֹּ֗אמֶר תֵּ֤ן לָעָם֙ וְיֹאכֵ֔לוּ כִּ֛י כֹּ֥ה אָמַ֥ר יְהוָ֖ה אָכֹ֥ל וְהוֹתֵֽר׃ וַיִּתֵּ֧ן לִפְנֵיהֶ֛ם וַיֹּאכְל֥וּ וַיּוֹתִ֖רוּ כִּדְבַ֥ר יְהוָֽה׃ (כ' י"ל וחס' · ג' רפין · ג' רפין · ג' · כ' חס' · ינ"ד בתרה · מה)

א וְנַעֲמָ֨ן שַׂר־צְבָ֜א מֶֽלֶךְ־אֲרָ֗ם הָיָ֣ה אִ֠ישׁ גָּד֨וֹל לִפְנֵ֤י אֲדֹנָיו֙ וּנְשֻׂ֣א פָנִ֔ים כִּי־ב֛וֹ נָֽתַן־יְהוָ֥ה תְּשׁוּעָ֖ה לַאֲרָ֑ם וְהָאִ֗ישׁ הָיָ֛ה גִּבּ֥וֹר חַ֖יִל מְצֹרָֽע׃
ב וַאֲרָם֙ יָצְא֣וּ גְדוּדִ֔ים וַיִּשְׁבּ֛וּ מֵאֶ֥רֶץ יִשְׂרָאֵ֖ל נַעֲרָ֣ה קְטַנָּ֑ה וַתְּהִ֕י לִפְנֵ֖י אֵ֥שֶׁת נַעֲמָֽן׃
ג וַתֹּ֙אמֶר֙ אֶל־גְּבִרְתָּ֔הּ אַחֲלֵ֣י אֲדֹנִ֔י לִפְנֵ֥י הַנָּבִ֖יא אֲשֶׁ֣ר בְּשֹׁמְר֑וֹן אָ֖ז יֶאֱסֹ֥ף אֹת֖וֹ מִצָּֽרַעְתּֽוֹ׃
ד וַיָּבֹ֕א וַיַּגֵּ֥ד לַאדֹנָ֖יו לֵאמֹ֑ר כָּזֹ֤את וְכָזֹאת֙ דִּבְּרָ֣ה הַנַּעֲרָ֔ה אֲשֶׁ֖ר מֵאֶ֥רֶץ יִשְׂרָאֵֽל׃
ה וַיֹּ֤אמֶר מֶֽלֶךְ־אֲרָם֙ לֶךְ־בֹּ֔א וְאֶשְׁלְחָ֥ה סֵ֖פֶר אֶל־מֶ֣לֶךְ יִשְׂרָאֵ֑ל וַיֵּ֗לֶךְ וַיִּקַּ֨ח בְּיָד֜וֹ עֶ֣שֶׂר כִּכְּרֵי־כֶ֗סֶף וְשֵׁ֤שֶׁת אֲלָפִים֙ זָהָ֔ב וְעֶ֖שֶׂר

חליפות

לְחֵם בִּכּוּרִין עַסְרִין טוּלְמִין דִלְחֵם סְעוֹרִין וּפֵירוּכַן בִּלְבוּשֵׁיהּ וַאֲמַר הַב לְעַמָּא וְיֵיכְלוּן׃ וַאֲמַר מְשׁוּמְשָׁנֵיהּ מָה אֶתֵּין דֵּין קֳדָם מְאָה גַּבְרָא וַאֲמַר הַב לְעַמָּא וְיֵיכְלוּן אֲרֵי כִדְנַן אֲמַר יְיָ יֵיכְלוּן וְיוֹתְרוּן׃ וִיהַב קֳדָמֵיהוֹן וַאֲכָלוּ וְאוֹתִירוּ כְּפִתְגָמָא דַיְיָ׃
וְנַעֲמָן רַב חֵילָא דְמַלְכָּא דַאֲרָם הֲוָה גְּבַר רַב קֳדָם רִיבּוֹנֵיהּ וּנְסִיב אַפִּין אֲרֵי עַל יְדֵיהּ עָבַד יְיָ נִצְחָנָא לַאֲנָשׁ אֲרָם וְגַבְרָא הֲוָה גְּבַר חֵילָא וְהוּא לְקֵי בִּסְגִירוּתָא׃ (ד' כ' חס')
ב וַאֲנָשׁ אֲרָם נְפָקוּ בְּמַשְׁרְיָן וּשְׁבוֹ מֵאַרְעָא דְיִשְׂרָאֵל עוּלֵמְתָּא זְעֵירְתָּא וַהֲוַת מְשַׁמְּשָׁא קֳדָם אִתַּת נַעֲמָן׃
ג וַאֲמַרַת לְמָרְתַהּ טוּבֵי רִבּוֹנִי אִם יֵיזֵיל לִקְדָם נְבִיָּא דִי בְשֹׁמְרוֹן בְּכֵן יַסֵּי יָתֵיהּ מִסְגִירוּתֵיהּ׃
ד וַאֲתָא וְחַוִּי לְרִיבּוֹנֵיהּ לְמֵימַר כְּדֵין וּכְדֵין מַלֵּילַת עוּלֵימְתָּא דִי מֵאַרְעָא דְיִשְׂרָאֵל׃
ה וַאֲמַר מַלְכָּא דַאֲרָם אִיתָא אֵיזֵיל וְאֶשְׁדַּר אִגַּרְתָּא לְוַת מַלְכָּא דְיִשְׂרָאֵל וַאֲזַל וּנְסִיב בִּידֵיהּ עֲסַר כִּכְּרִין דִּכְסַף וְשִׁיתָּא אַלְפִין דִּינְרִין דִּדְהַב וְעַסְרָא

איצטלוון

ויאכלו ג' רפין בקריא' וסימ' ויאמר וקחו קמח וישלך אל הסיר · ואיש בא מבעל שלישה ויבא לאיש · ויאמר משרתו מה אתן זה לפני מאה איש : והותר ג' בקריאה וסימן והמלאכה היתה דים לכל המלאכה לעשות אתה · והותר עד לרוב · כי כה אמר יי' אכול והותר : ונשא ד' בקריאה ו' מלאים וסימ' ונעמן שר צבא מלך ארם היה איש גדול · שר חמשים ונשוא פנים · זקן ונשוא פנים · ונשוא פנים ישב בה · וא'נשוא עון · : נעמן חס' גברתה ד' בקריאה וסימ' ותקל גברתה בעיניה · ותאמר גברתה אחלי אדני · כעיני שפחה אל יד גברתה · ושפחה כי תירש גברתה · וחד בשפחה כגברתה :

רלב"ג

לחם בכורים הוא · מקציר השעורי' כי הם נקצרי' ראשונה : וכרמל בצקלונו · אחשוב שכבר היו קולין השעורי' ואחר כך טוחנין אותם ואין קושרי' אותם לחלקים גדולי' והוא הנקרא כרמל ואמר שהוא בצקלונו ר"ל בכלי שהיה לו לשאת בו אלו הדברים : כי בו נתן יי' תשועה לארם · ידמה שהתשועה הזאת היא הריגת אחאב שנלחם שני פעמים והנה התשועה היא כי בלי מתכוין משך בקשת לתמו והמית אחאב : וארם יצאו גדודים · ר"ל שמבני ארם יצאו גדודים : נערה קטנ' · הנה יקר' נער הקטן אחר בשמוש והנער נער ולא היו לו כי אם שתי שנים ולזה אמר ונער קטון נוהג בם ולזאת הסבה גם כן בזה המקום נערה קטנה : ותהי לפני אשת נעמן · רוצ' לומ' לשרתה : אחלי אדני לפני הנבי' וגו' · ר"ל אם תהיינה תחנו' אדני ובקשותיו לפני הנבי' אשר בשומרון אז יאסוף אותו מצרעתו : ויבא ויגד לאדניו · ר"ל שנעמן בא והגיד זה לאדניו למלך ארם :

ואשתו

מנחה קטנה

תן לעם ויאכלו תחלה כי לא אחשר כשביל זה כי יהי' מול יתרון שיהי' בו · די לי ג"כ והיה הנסים דומה לניסי רבו אליהו כמעשה הצרפית שהוא אכל תחילה והיא ובנה באחרונה וכן עשה גם הוא כי יתן לפניה' ולא לפני הנביא ויאכלו ויותירו אינו אומר ויותר אלא ויותרו כי זכות שבדקה שעשה עמהם וזכות המקבלי' גרם כי יותר עמה שבע"ה מושה עם השני מושה שעני עם הב"עה שמטילי' ברכה בנכסיו כך הם הותירו בלחם הנביא בעליו ויותרו כדי הותר ברכה גדולה: היה איש גדול לפנים היה מרומי' פני מלך קודם שנצטרע ומפני הצרעת כדחה ממחיצת המלך · וז"ש היה לשעבר איש גדול לפני אדוניו ולא מגד עצמו ויאומו אלא שגדלו המלך ע"י שבו נתן ה' תשועה לארם · ואין זה מדברי ארם כי לא היו מייחסים התשועה לה' רק זו בוחו לאלוה של ארם אלא שהכתוב מדבר לפי האמת שע"י חטא אחאב נהרג וע"יכ היה תשועה לארם ע"יגם היו מיחסי' התשועה לטבע שע"י שנעמן היה איש גבור חיל מלומד מלחמה קולע אל השערה ולא יחטיא ע"כ כעשה זה הנלחון · ומ"מ נדחה לחוץ מבית המלך כי היה מצורע : וארם יצאו גדודים וגו' ואע"פ שלא כשנה כי אם לעדה קטנה מ"מ היה הדבר אגלם לכבוד יען היותו מארץ ישראל שתמיד היה יד ישראל על העליונה ולא זכו לזה מימים רבים ע"כ נתייחסו בנצחון זה ותהי לפני אשת נעמן :

את

כלי יקר

שהיה די שיאמר לחם בכורים עשרים שעורים או לחם דהא הפסוק מיותר וזה יסייע להכריע קצת שנתן לפניהם בערבוביא שהרי לא היו כאן אפי' לרש"י ז"ל אלא כ"א ככרות והכרמל במקום ככר אחד · וק"ק לרש"י ז"ל למה לא אמר בפירוש עשרים ואחד לחם שעורים כי למה יכתוב עשרים לבד ויכתוב תיבת לחם יתירה לרבות ככר אחד · וגם יקשה אל המביא מה ראה להביא כ"א ככרו' ולא עשרי' לבד · ולתרץ הקושי' אפשר לומר שלעולם לא היו אלא עשרי' ככרות ואין הכי נמי דהי"ל מה אתן זה לפני מאה ועשר איש אלא שלא דק נערו להזכיר בחשבון הפרט המועט של עשרה · ויתור תיבת לחם להודיע שהיו שקולים הככרות שלא היתה אחת גדולה מחברתה אלא כולם כלחם א' דומה בדומה · ומהרי"א ז"ל מה אתן זה לפני מאה איש שהיה מזון מועט לאנשים הרבה כפי כמות הלחם וגדלם והשיבו הנביא תן לעם ויאכלו כי כה אמר ה' אכול והותר וכן היה בפועל וכבר כתבתי בפסוק הקוד' הנ"לעד בפ' הזה בדקדוק יתור תן לעם ויאכלו עיין עליו כי הוא ענין נכון · ואפשר עוד לפי שהם היו שפים בני הנביאים כנז' בדחז"ל לזה אמר מה אתן זה הדורון כולו הלואי יספיק לפני מאה איש ואם כן מה אתן לפני אלפים ויותר ובזה מתורצת קושית חז"ל דמ"כ הנז"ל :

ויתן לפניהם כו' אפשר ויתן לפניהם בערבוביא כל העשרים לחם ויאכלו ויותירו הככרות שלימות ומהלחם פרוסות · או ויתן לפניהם שלא אמר ויתן להם אלא לפניהם כדברי המפרש שאמר זה לפני מאה איש ועם כל זה שהיה מנוי כל אחד לפני מאה איש עכ"ז שרתה ברכ' ויאכלו ויותירו כדבר ה' שלא ישוב דברו אחור ואמר כדבר ה' לרמוז שלא היה זה במלאכו עצמם ואכלו מועט והותירו כמנהג האוכלים בשני רעבון שמניחים מיום אל יום וזולתו לא היה כן אלא כדבר ה' שאמר אכול והותר אכול דבר שנקרא אכילה לשובע והותר מאליו מברכת השם ית' א"כ הברכת ויותירו חוזר אל העשרים לחם הנז' שהותירו והיינו חוזר אל האנשים וכפי השני הפירושים הנז' בויתן לפניהם יהיה הנותר שלפי' הראשון אפשר שהותירו ככרות שלימות וידוקדק תיב' ויותירו מהעשרים לחם ככרות שלימות · ואם ויתן לפניהם הוא על לפני מאה איש הנותר יהיה פתיתין של לחם וברוך היודע יתברך ויתעלה :

ונעמן שר צבא כו' תנחומא והאיש היה גבור חיל מצורע ולמה נצטרע בשביל ששבה מא"י נערה קטנה וכן אתה מוצא לעתיד לבא וזאת תהי' המגפה אשר יגוף ה' את כל העמי' ע"י מה ע"י שנתגרו בישראל שנא' אשר צבאו על ירושלם וכן אתה מוצא שהב"ה כפרע מהאומה שנאמר מדוע נסחף אביריך ואין נסחף אלא לשון צרעת שנאמר לשאת ולספחת ע"כ · כיוונו לפרש שמהיותו גבור חיל וישב שבי מגבול ישראל שהיא גבורת חיל זה גרם לו היותו מצורע והוא ע"ד מה שהכתוב בסמוך בס"ד ממה שכתבתי בכלי חמדה · ועיין רש"י ז"ל וכן הרד"ק ז"ל וכן הרלב"ג ז"ל וכן מהרי"א ז"ל והוסיף מזכיר הנס העשירי והו'כי נעמן שר צבא מלך ארם היה איש גדול לפני אדוניו ומלבד מעלתו שהיה שר צבא מלך ארם היה נשוא פנים כי הכל היו נושאים פניו ומכבדים אותו כי בו נתן ה' תשועה לארם שהוא ירה החצי לתומו והרג את אחאב · והיה גבור חיל מצורע וזה היה מכאוב מכופל שהיה גבור חיל ויפוזו זרועי ידיו מחליו ע"כ · ובכלי חמדה כתבתי כי להיות הגאוה סיבת הצרע' וכמו שאמרו ז"ל הוא הגביה עצמו כארז ישפיל עצמו כאזוב ויתרפא לכך לזה אמ' כי שר צבא מלך ארם היה איש גדול לפני אדוניו ר"ל שלפניאדוניו היה נוהג גדולה ושררה וזו גאו' ורמות רוחא לנהוג שרר' לפני אדוניו שהראוי להיותו כפוף לפני אדוניו לא גדול לפניו שמא תאמר ולמה לא היו גוערי' בו כיון שלא היה לו מוסר השכל לכבד אדוניו כראוי לזה אמר ונשוא פני' היה נשוא פנים יען כי בו נתן ה' תשועה לארם לא כתב כי הוא הושיע את ארם שהיה מורה שבכונה הושיעם אבל אומרו כי בו נתן ה' תשוע' לארם רמז לדהכתו' גופא דעובדא היכי הוה שלא במתכוין נתן ה' בו תשועה שירה החץ לתומו והרג לאחא' כנז"ל · עוד אפשר שרמז כאן לנז"ל שמזמן אבינו יעקב ע"ה שגמלו חסד עמו בניסוחין מאז מקדם נתן ה' תשועה לארם ואותה התשועה נתנה הש"י בו בנעמן ועל ידו · ולזה היה נשוא פנים עם היותו בלי מוסר בהיותו גדול לפני אדוניו ולזה היה האיש גבור חיל מצורע שמלד הגאוה הזאת וגודל לבב באה לו הצרעת וז"ש גבור חיל מצורע ר"ל היותו גבור חיל שעל ידי כן נתגאה זה גרם לו היותו מצורע כי הגאות כארז גורם הצרעת כאמור · ויוכיח כן היות סיבת הצרעת היותו גדול לפני אדוניו כאמור ממה שאמר הכתו' אחר כך וצרעת נעמן תדבק בך שהיה לו לקללו בצרעת מה לו בצרעת נעמן או לזולתו אבל אמר צרעת נעמן שהיתה מסובבת מהיותו גדול לפני אדוניו אותה הצרעת ביחוד תדבק בך כיון שגם אתה אליו נמשלת להיותך גדול לפני שאני אדונך ותחליף דברי ראוי ומחוייב שגם אתה תוליתה כמוהו וכמין צרעתו ע"כ בכלי חמדה · עוד אפשר לפרש שנעמן שר צבא מלך ארם היה איש גדול בעיני אדוניו ולפניו ונשוא פנים מכל העולם יען כי בו ובקרבו אמונה אומן כי ה' נתן תשועה לארם והש"י היה המושיע כי הוא מארי נכחן ולא הושיע לו ימינו וגבורתו וסופו שחזר בתשוב' כמו שיבא הוכח יוכיח על תחלתו שהיה בו האמונה כזאת ולזה היה מכובד מכל העולם וז"ש כי בו נתן ה' תשועה לארם ולא כתיב כי הוא הושיע את ארם או על ידו נתן ה' תשועה לארם אבל או' לשון כי בו מורה על מה שפירשתי :

וארם יצאו גדודים כו' עיין רש"י ז"ל והוא מדחז"ל קרי לה נערה וקרי לה קטנה לכך אמרו נערה דמן נעורן כנז"ל בפסוק נערים קטנים בשם חז"ל והוא פי' נערה מן השבי ששבו היתה זאת הנערה ואמר קטנה כי יש נערה גדולה ע"כ · ועיין הרלב"ג ז"ל וכן מהרי"א ז"ל : ולע"דן וישבו מארץ ישראל כי עם ארץ יהודה היו בשלום ואמר נערה קטנה ר"ל עתה הי' נערה אבל כששבו אותה היתה קטנה והגדילה בבית נעמן ולזה תמצא דברה הנערה ולא הזכירה עוד בשם קטנה כי כבר הגדילה :

ותאמר אל גבירתה כו' עיין רש"י ז"ל ומה שאמר לשון יאסוף ברפואת הצרעת פי' רש"י ז"ל בסמוך שעל ידי הרפואה יאסף אל בני אדם ובחליו בדילין ממנו בפסוק והספתי · עיין הרד"ק ז"ל וכן מהרי"א ז"ל והם מרש"י ז"ל שכן פירש בפסוק והספתו · וכן הרלב"ג ז"ל בתיבת אחלה · אמנם בתיבת יאסוף פירוש זולת הנזכר בפסוק והספתו אכתבהו בסייעתא דשמייא עיין עליו · ולע"דן לדקדק לשון לפני הנביא היה לו לומר אל הנביא ומהו לשון או די שיאמר לפני הנביא אשר בשומרון יאסוף אותו מצרעתו · ונראה שהודיעה לאשת נעמן כי בעת עמידתו לפני הנביא תכף ומיד בעמדו לפניו אז בה בשעתא ירפא אותו בלי עיכוב וז"ש אז יאסוף אותו במהירות · ובכלי חמדה כתבתי מקושר עם הנז"ל בפסוק ונעמן כו' שסיבת צרעת נעמן היא הגאוה ולזה הנערה הזאת הכירה סיבת החולי ואמרה אל גבירתה אם אחלי שהתחנות אדוני יהיו לפני הנבי' מתחנן לפניו בדעת שפלה ואז יאסוף אותו מצרעתו ר"ל מצרעתו ביחו' שהיא משוכ' מזולתה מצד סיבתה שבאה מהגאו' שאם לא יכנע לפני הנבי' לא יוכל להרפא כי עד הבטל הסיבה לא יבטל המסובב שכן האזוב מתקן הגאוה וגובה כארז · ובזה מובן אומר ויבא ויגד לאדוניו לאמ' כזאת וכזאת דברה ר"ל דברה מעלת הנביא שיכול לאסוף הצרע' ודברה גם כן אופן התרופ' שיהי' בהכנעה כאמור וז"ש כזאת וכזאת דברה הנערה שעם היותה נערה ירדה לעמקה של התרופ' ולפי שהיה מדבר פה אל פה אל אדוניו הוא מלך ארם לזה אמר ויבא ויגד לאדוניו באופן היותר נאות לאמר לו כזאת וכזאת שלא יהיה חניפות לומר לו הדברים בפרטות אבל היה מגלה טפח ומכסה טפחיים וזהו שאמר לאמר ואפשר ויבא ויגד לאדוניו הגיד לו הגדות חוץ מהענין עד שהביא לו אגב גררא לאמר כזאת וכזאת דברה כו' כי חשש פן ימנעהו מלך ארם באומרו האם אין אלהים בארם כי אתה הולך אל ארץ ישראל ולנביאים להתרפאת ולזה בלי ספק הוצרך להגדות רבות כדי לאמר כזאת וכזאת דברה הנערה ומה' יצא הדבר שהספים המלך לב מלך ביד ה' אל כל אשר יחפוץ יטנו יורה לכבוד שמו והוא מכלל הפלא :

ויאמר מלך ארם כו' עיין רש"י ז"ל וכן הרד"ק ז"ל ולע"דן לדקדק שהי"ל בא לך וכן ת"י איתא איזיל · ונראה שלהיותו גדול לפני אדוניו כפשוטו של מקרא חשוב מאד בעיניו ונשוא פנים כי בו נתן ה' תשועה לארם בכל מלחמותיו שעם כל האומות נתן לו רשות ללכת מצד ההכרח רק שלא יאחר אלא לך ותכף בא בלי איחור כלל ואשלחה ספר כיוצא בזה אל

מלך

רש"י

לאמר ועתה כבוא הספר הזה וגו' · הספר אמר לו ועתה כבוא הספר הזה וגו' · אסיפה במצורע היא לשון רפואתו כי בהתרפאותו הוא נאסף אל תוך בני אדם ובחוליו הכל בדילין הימינו: האלהים אני · ה"א נקוד פתח ללמד שהו' בלשון תמיהא: מתאנה · מבקש תואנה להתגרו' בו: מתאנה · לשון עלילות: הנה אמרתי · סבור הייתי אלי יצא הנביא וידבר עמי ויראה את החולי והניף ידו אל מקו' הצרע': אבי:

רד"ק

ויבא הספר אל מלך ישראל לאמר · הביא הספר אל מלך ישראל ודברי הספר היו ועתה כבוא הספר הזה אליך היו בתחלת הספר דברים אחרים אלא שדברי' הצריכין ספר הכתוב: האלהים אני · ולא נתן אל לבו דבר הנביא אע"פי שהיה יודע כי הקדוש ברוך הוא עושה נסים על ידו כי בוש לבא לפניו ולאמר לו להתחנן לאל בעבורו לפי שהוא לא היה שומע אליו להניא עבודת העגלים: מתאנה הוא לי · מתעולל עלי עלילות ומבקש ממני דבר שלא אוכל לעשותו כדי שילח' עמי כי בשלום היה אז עמו: בסוסו · כן כתיב וקרי בסוסיו לשון רבים הכתו' אומ' על עצמו שהיה הוא רוכב בסוסו והקרי הוא על הבאים עמו: והניף ידו אל המקום · ת"י וירים ידיה על אתר בית מחתא ותיתסי סגירותיה ופי' ואסף המצורע בשר המצורע כלומר מקום הצרעת: אבנה

חֲלִיפוֹת בְּגָדִים: וַיָּבֵא הַסֵּפֶר אֶל־מֶלֶךְ יִשְׂרָאֵל לֵאמֹר וְעַתָּה כְּבוֹא הַסֵּפֶר הַזֶּה אֵלֶיךָ הִנֵּה שָׁלַחְתִּי אֵלֶיךָ אֶת־נַעֲמָן עַבְדִּי וַאֲסַפְתּוֹ מִצָּרַעְתּוֹ: וַיְהִי כִּקְרֹא מֶלֶךְ־יִשְׂרָאֵל אֶת־הַסֵּפֶר וַיִּקְרַע בְּגָדָיו וַיֹּאמֶר הַאֱלֹהִים אָנִי לְהָמִית וּלְהַחֲיוֹת כִּי־זֶה שֹׁלֵחַ אֵלַי לֶאֱסֹף אִישׁ מִצָּרַעְתּוֹ כִּי אַךְ־דְּעוּ־נָא וּרְאוּ כִּי־מִתְאַנֶּה הוּא לִי: וַיְהִי כִּשְׁמֹעַ אֱלִישָׁע אִישׁ־הָאֱלֹהִים כִּי־קָרַע מֶלֶךְ־יִשְׂרָאֵל אֶת־בְּגָדָיו וַיִּשְׁלַח אֶל־הַמֶּלֶךְ לֵאמֹר לָמָּה קָרַעְתָּ בְּגָדֶיךָ יָבֹא־נָא אֵלַי וְיֵדַע כִּי יֵשׁ נָבִיא בְּיִשְׂרָאֵל: וַיָּבֹא נַעֲמָן בְּסוּסָו וּבְרִכְבּוֹ וַיַּעֲמֹד פֶּתַח־הַבַּיִת לֶאֱלִישָׁע: וַיִּשְׁלַח אֵלָיו אֱלִישָׁע מַלְאָךְ לֵאמֹר הָלוֹךְ וְרָחַצְתָּ שֶׁבַע־פְּעָמִים בַּיַּרְדֵּן וְיָשֹׁב בְּשָׂרְךָ לְךָ וּטְהָר: וַיִּקְצֹף נַעֲמָן וַיֵּלַךְ וַיֹּאמֶר הִנֵּה אָמַרְתִּי אֵלַי יֵצֵא יָצוֹא וְעָמַד וְקָרָא בְּשֵׁם־יְהוָה אֱלֹהָיו וְהֵנִיף יָדוֹ אֶל־הַמָּקוֹם וְאָסַף הַמְּצֹרָע: הֲלֹא טוֹב אבנה

(מסורה: כ"א · ט' מל' · ג' י' ב' חד מל' · ב' · ג' · ג' בענין · ל' יח בטע' בסיפ' · ל' דסמי' · ג' ופי' מחקלא דנביאה שלי' · סיו ק' · ט"ו וחס' · ג' · ג' מל' עם ו' סימן · ג')

אִיצְטְלָוָן דִּלְבוּשָׁא: וְאַיְתִי אִגַּרְתָּא לְמַלְכָּא דְיִשְׂרָאֵל לְמֵימַר וּכְעַן כְּמֵיתֵי אִגַּרְתָּא הָדָא לְוָתָךְ הָא שַׁדָּרִית לָךְ יַת נַעֲמָן עַבְדִּי וְתַסֵּינֵיהּ מִסְּגִירוּתֵיהּ: וַהֲוָה כַּד קְרָא מַלְכָּא דְיִשְׂרָאֵל יַת אִגַּרְתָּא וּבְזַע יַת לְבוּשׁוֹהִי וַאֲמַר הַצְּרוּךְ אִית בִּי מִן קֳדָם יְיָ לְמִקְטַל וּלְאַחָאָה אֲרֵי דֵין שְׁלַח לִי לְאַסָּאָה גַּבְרָא מִסְּגִירוּתֵיהּ אֲרֵי בְּרַם דְּעוּ כְעַן וַחֲזוֹ אֲרֵי תּוּסְקְפָא דֵין בָּעֵי לְאִתְגָּרָאָה בִי: וַהֲוָה כַּד שְׁמַע אֱלִישָׁע נְבִיָּא דַיְיָ אֲרֵי בְזַע מַלְכָּא דְיִשְׂרָאֵל יַת לְבוּשׁוֹהִי וּשְׁלַח לְוַת מַלְכָּא לְמֵימַר לְמָא בְזַעְתָּא לְבוּשָׁךְ יֵיתֵי כְעַן לְוָתִי וְיִדַּע דְּאִית נְבִיָּא בְּיִשְׂרָאֵל: וַאֲתָא נַעֲמָן בְּסוּסוֹהִי וּבִרְתִיכוֹהִי וְקָם בִּתְרַע בֵּיתָא דֶאֱלִישָׁע: וּשְׁלַח לְוָתֵיהּ אֱלִישָׁע אִיזְגַּדָּא לְמֵימַר אֵיזִיל וְתִטְבוֹל שְׁבַע זִמְנִין בְּיַרְדְּנָא וִיתוּב בִּסְרָךְ לָךְ וְאִתְדַּכֵּי: וּרְגִיז נַעֲמָן וַאֲזַל וַאֲמַר הָא הֲוֵיתִי אָמַר דִּלְוָתִי יִפּוֹק מִיפַּק וִיקוּם וִיצַלֵּי בִּשְׁמָא דַיְיָ אֱלָהֵיהּ וִירִים יְדֵיהּ עַל אֲתַר בֵּית מַחְתָּא וְתִתְּסֵי סְגִירוּתָא: הֲלָא טָבִין אמנה

ולהחיות ג' בקריא' וסימ' ולהחיות לכם לפלטה גדולה · האלהים אני להמית ולהחיות · ולהחיות לב נדכאים: וידע ג' וסימ' כי יש נביא בישראל · ישלם אליו וידע · ישקלני במאזני צדק · וסימ' בלשון ארמי מתקלא דנביאה שלים:

רלב"ג

ואספתו מצרעתו · ר"ל שתרפאהו מצרעתו ונקרא הרפואה מהצרעת אסיפה כי הצרעת תעשה מהאחד רבים כי מפני תגבור' החום העפוש' יחלש מאד החום הטבעי הקושר איברי הב"ח ומשי' אותם אחד ולזה תמצא במצורע שכב' יפלו אבריו ולזה אמר בזה המקום ברפואת המצורע וישוב בשרך לך וטהר כי המצורע אין בשרו לו כמו שזכרנו כי אין בו הדבק שקושר בשרו בו: כי מתאנה הוא לי · ר"ל מבקש תואנה כדי שילחם עמי: והניף ידו אל המקום · ר"ל אל המקו' אשר הוא עובד הש"י: הלא

כלי יקר

מלך ישר' שלא יאחר אותך · וכן תמצא שכתב לאמר ועתה כבא הספר אליך הנה שלחתי כו' ר"ל ועתה בעתה תחישנה הרפואה שהנה שלחתי אליך את נעמן עבדי ואספתו מצרעתו מהרה חושה שלשון ועתה כבוא מורה על התכיפות והוא אומרו לך בא:

ויבא הספר כו' עיין רש"י ז"ל ומהר"יא והר"לבג ז"ל פי' ע"ש וכן הרד"ק ז"ל · וכן מהרי"א ז"ל · והוסיף לפי שחשב מלך ארם היות הנביא בשלום עם מלך ישראל ודבק בו שלחו אל המלך שירפאהו על ידי הנביא אמנם מלך ישראל ברשעתו מהיותו בלתי מאמין בנביא קרע בגדיו כי לא נתן אל לבו אל הנביא ולא היה מאמין שיוכל לרפאות הצרעת ולזה קרע בגדיו ולזה שלח לו הנביא לאמר ויבוא נא אלי כו' כמו שכפרם שם בסייעתא דשמיא: ולע"דן לדקדק תיבת לאמר ועם מה שזכרתי להרד"ק ומהרי"א ז"ל שהיו בספר דברים אחרים ודברי שלו' כמנהג יובן תיבת לאמר לו דברים אחרים שלמותו וכיוצא ועתה כבוא הספר כו' תרפאהו עתה מהרה חושה כלפרשית · ואפשר עוד לפי שהנערה דברה בפירוש אחלי אדוני לפני הנביא אז יאסוף אבל אם אחלי אדוני לפני המלך ישראל לא יאסוף כי זאת הסגולה לנביא מצד הדבקות האלהי אשר בו · וא"כ לפי זה היה ראוי שהכתב יאמר אל מלך ישראל ועתה כבוא הספר הנה שלחתי את נעמן עבדי אל הנביא הנה ירפאהו ויאסוף אותו מצרעתו אמנם מהיות מלך ארם בלתי מאמין בנביא הוא נגד אמונתו לזה החפיץ עצה במלין שלא כתב דבר אל הנבי' ולא העלה את זכרונו כלל עם היות הכל תלוי בו אבל כתב נוסח הכתב אל המלך ישראל וז"ש ויבא הספר אל מלך יש' לאמר והי' פליאה גדולה כי היה ראוי לבוא אל מלך ישראל וגם כן אל הנביא לאמר כי מלך ישראל מה לו אלה העסקים האלהיים ומופתים הנפלאים וזהו שתמה הכתוב מנוסח הכתב ששלח בו לאמר בלשון ועתה כבוא הספר הנה שלחתי אליך את נעמן עבדי מורה שהשליחות הוא אליו אל מלך ישראל ובאמת לא היה ראוי להיות שלוח אלא אל הנבי' ותמה עוד מזה אומרו אליו ואספתו מצרעתו כי אין זאת מלאכת המלך אלא לנביא אך שמלך ארם להיותו בלתי מאמין כאמור הבליע בנעימות כל בכתבו לאמר הנה שלחתי אליך כו' ואספתו כאמור כחס על כבוד אלוהו ונכריה עבודתו לזה קרע מלך ישראל בגדיו שכל דבריו מתמיהין על הדרך הנזכר כי לא לו יאתה · וז"ש האלהים אני להמית ולהחיות שהמצורע חשוב כמת כמ"ש חז"ל אל נא תהי כמת כו' והמרפא אותו כממיה וז"ש האלהים אני להמית ולהחיות · כי זה שלח אלי דייקא לאסוף איש מצרעתו שלא היה לו לשלוח אלי שאין זה השליחות כאות אלא אל הנביא · ולא יהבה אלי ולא ישמע לי בשומעו שהשליחות בא אלי ולזה שלח לו הנביא יבוא נא אלי כו' ר"ל יבוא נא אלי אף על פי שלא בא מתחלה אלי לא אקפיד על זה מתרצה ומתפייס אני במה שיבוא נא אלי דייקא שהיא לשון עתה שלא לכבודי אני חושש אך כדי שידע כי יש נביא בישראל שלא כדעת מלך ארם שהיה ערום כוסה קלון שילו בהערים לשלוח אליך ולא אלי כאילו אתה המרפא כאחד מהרופאים הטבעיים ולזה לא אלך אני לפניך כמו שהיה ראוי לחלוק לך הכבוד כי אתה מלך אבל במקום שיש קדוש ש"ש אין חכמה ואין תבונה ואין עצה נגד ה' ולזה יבוא נא אלי וארפאהו וידע כי יש נביא בישראל ויתקדש שם שמים שידעו כל באי עולם שמגיע מדע אלהי ומתדבק באיש האדמה אשר מחומר קורץ · ולזה בא נעמן בהכנעה בסוסו כתיב בלשון יחיד כחס על כבוד אלילו בהכנע לכת והסתר דבר כבוד אליו מלבד מה שאזכור עוד בסמוך בס"ד ממה שכתבתי בכלי חמדה:

ויהי כקרא מלך ישראל כו' עיין רש"י ז"ל והרד"ק ז"ל וכן הרלב"ג ז"ל וכן מהרי"א ז"ל והוסיף שלא נתן לבו אל הנביא לרשעתו והיותו בלתי מאמין בו כנז"ל בפ' הקודם:

ולע"דן מה שכתבתי בפ' הקודם ויובן או' מתאנה הוא לי כי חשב שלא היה רוצה מלך ארם כי אם תואנה הוא מבקש ולזה שאל הרפואה מאת המלך ולא מאת הנביא וז"ש מתאנה הוא לי דייקא וז"ש כי זה שולח אלי כי בהיותו שולח אלי הספר וכו' ואספתו שאני אהיה המאסף וזולתי אמנם הנביא אלישע מהיותו איש האלהים ידע שאין כוונתו תואנה אלא בקשת רפואה ומפני כבוד אלילו הוא ששלחו אל המלך וזהו ויהי כשמוע כו' וישלח אל המלך לאמר למה כו':

ויהי כשמוע אלישע כו' מאומרו כשמוע בכף הדמיון ומאו' אלישע איש האלהים ובסמוך לא הזכירו אלא בשמו לבד פתח הבית לאלישע וישלח אליו אלישע אומר אני שהדבר הזה שמעו במדע אלהי שהגיע עליו וכן מחייב השכל שמלך ישראל יעשה זה בחדרי משכיתו וז"ש הכתו' ויהי כשמוע בכ"ף הדמיון לומר שלא היתה שמיעה מפי מגידים בני אדם אלא דממה וקול ישמע וזהו ויהי כשמוע והוא או' אלישע איש האלהים שמהיותו איש אלהים הגיע אליו השמיעה הזאת מאת האלהים ובזה יובן וישלח אל המלך לאמר ר"ל לאמר לו ידוע ידעתי את אשר בחדרי משכיתך קרעת בגדיך ולמה עשית כן · ואפשר עוד בתיבת לאמר שכיון להוכיחו שקריעת בגדיו מורה על קוטן אמנה שבך ומפני כבוד המלכות תלה הדבר בנעמן שאמר יבא נא אלי וידע כי יש נביא וגו' כמשה ע"ה שאמר וירדו כל עבדיך אלה אלי והשתחוו לי וכו' אבל כוונתו גם כן לומר ותדע כי יש נביא בישראל שאילו ידעת לא קרעת בגדיך וז"ש וישלח אל המלך לאמר כלומר כל דבריו היה אל המלך היתה כוונתו לאומרם מתחלה ועד סוף אלא שתלאן בנעמן כאמור · ובזה מובן יתור תיבת לאמר:

ויבא נעמן כו' עיין הרד"ק ז"ל וכבר זכרתי שהוא בא במתי מעט ואולי הוא יחידי בא אל פתח הנבי' בהכנע לכת ונושאי הכיתם ברחוק וזהו ויבא בסופו לשון יחיד אל פתח הבית

כלי יקר

להיותו לאלישע עשה כן בהכנעה שלא לחלל כבוד אלילו כאמור · ולזה לא כתיב פתח בית אלישע אלא לאלישע · ואפשר עוד ויעמד פתח הבית להיותו מקוה וממתין לאלישע שיצא אליו וז"ש לאלישע ולזה לא נכנס לביתו וכדמסיק הנה אמרתי אלי יצא יצא כי לזה לא נכנסתי לביתו אלא עמדתי לי בפתח הבית כי הנה אמרתי אלי יצא יצוא כו' ולהיות אמת מה שרמזתי בדברי הנערה שאמרה אז יאסוף אז בתכיפות וז"ש ועתה כבא הספר ועתה בעת הזאת אל תאחרהו כל זה יורה ממה שרמזתי שלא ירד נעמן מסוסו כי רצה תהיה הרפואה בשעתו ובכלי חמדה כתבתי שלהיות נעמן גאה וגאון בעת ההיא והיא שגרמה לו הצרעת כאשר כתבתי למעלה באומרו גדול לפני אדוניו שהיא גרמה לו הצרעת לזה בהיותו בא להתרפאות עדיין לא הכניע לבו וז"ש ויבוא בסוסו בלשון יחיד מפני גאותו שלא יתפרסם שבא אל הנביא כי היא הכנעה לו ושפלות · גם ידוע מדרך המוסר לרדת מהסוס וללכת אל בית הנביא ולפחות בהגיעו קרוב אל הפתח ירד מהסוס מדרך ארץ ולכבוד ה' הלא תראה יהושפט העפיו בלכתו לפני אלישע לא לבש בגדי מלכות אלא כהדיוט שכן כתיב וירדו אליו מלך ישראל ויהושפט ומלך אדום הצד השוה שבהם שירדו מעל סוסיהם לכבוד הנביא כי כן יאות ויהושפט הלך כהדיוט ולזה אמר ויהושפט ולא הזכיר בו מלכות כי אל תתהדר לפני מלך כתיב כ"ש וק"ו לפני מ"מה הקב"ה וז"א ויבא נעמן בסוסו ויעמוד שלא ירד מרכיבתו פתח לאלישע כי עודנו מחזיק בגובה לבו המחייב הצרעת:

וישלח אליו אלישע כו' הרב"ע ז"ל בשער ס"ה כתב כי אלישע הכיר היות הגאוה גורמת לו הצרעת וראה שתרופתו היא להכניעו שלא לצאת אליו כלל אז יכנע לבבו ושב ורפא לו וזהו וישלח אליו מלאך לאמר הלוך ורחצת כו' ומזה קצף מאד נעמן והמהו בערה בו באו' הנה אמרתי אלי יצא יצא והוא לא יצא ע"כ · וכבר זכרתי להרלב"ג ז"ל וישב בשרך לך כי המצורע אין בשרו לו כנז"ל בפ' ואספתו וכן מהרי"א ז"ל כי להפסד מזגו לא יעשה בשרו מהמזון תמורת מה שנתך ולכן אין בשרו לו וע"י הרפואה וישב בשרך לך וטהר · ואמר לו רחץ וטהר שעם היות המים הקרים מנגדי בחולי הצרעת להיות עיקרו מהליחה' הלבנה הנה היה מלוהו במים ש"עד פלא יתרפא עם הנגדיי כעין שחין חזקיה בדבלת תאנים ע"כ · ולע"דן קרוב למה שכתבתי בכלי חמדה והוא כי בהיות הגאוה סיבת חליו של נעמן כמו שקדם בפסוק ונעמן שר צבא מלך ארם לזה ראה לרפאת אותו במים מה המים מניחים מקום גבוה והולכים להם אל מקום נמוך כן נעמן יניח הגאוה ויבקש לו השפלות והיא תהיה רפואתו ולזה שלח לו לאמר הלוך ורחצת שבע פעמי' שהרחיצ' במים מסוגלת אל הענין הזה מאד כאמור · ויצטרף לזה היות מי הירדן כשמו לשון ירידה כי עקב ענוה יראת ה' והמשפיל עצמו כאזוב מתרפא מהצרעת שגרם לוחה הגודל לבב של הגובה כעץ ארז · גם רמז לו לסיבה אחרת שהיה לו בזה הצרעת והיא ששבה נערה קטנה מא"י כמו שכתבתי בשם תנחומא בפסוק ושר צבא מלך ארם ולז"א לו שירחץ במי הירדן ביחוד לפי שהוא גבול א"י ממנו ולפנים ויקבל התועלת ממנו ולא יזיק עוד אל כל אשר לפנים ממנו כעין המשל בירא דשתית ביה מיא לא תשדי ביה קלא · ובכלל זה רמז לו שיכוין ברחיצה זו שכמו שרוחץ גופו כן ירחץ נפשו ע"ד רחצו הזכו הסירו רוע מעלליכם מנגד עיני חדלו הרע וז"ש וישב בשרך לך כאשר בתחלה אך וטהר לא תשוב לכסלה עוד לטמא עצמך באמונות שקריות אלא וטהר בטוהר הנפש נקי תשוקות והרעיונים בלי טומאה עוד · ואל כל זה רמז בתיבת לאמר הלוך ורחצת ר"ל לאמר לו דבר זולת המפורסם כי לא ברחיצה לבד תליא מילתא כי מה בלע טובל ושרץ בידו אלא הלוך תלך בתשובה ורחצת ולא אמר לך ורחצת אלא הלוך כיון אל האמור ובהתמדה והיו שבעה פעמי' כנגד הסגר של שבעת ימים שלותה התורה ואולי זה וזה כיון במספר ז' ימים אל ימי שנותינו בהם שבעים שנה כמו שרמזו הדרשנים בז' ימי חג הסוכות אל ימי שנותינו בהם שבעים שנה בדירת עראי בעולם הזה כדר בסוכה דירת עראי ולא דירת קבע וכן כיוצא בזה כאמר בהסגר ז' ימים לגמור בלבו שכל ימי שנותיו לא ישוב אל קסליו אשר גרמו לו הצרעת וכן תרמוז הז"פ של הרחיצה · והנה נעמן לא הבין כלל מזה בגובה לבו לא שת לבו גם לזאת ויקצוף כו':

ויקצוף נעמן וילך כו' עיין רש"י ז"ל וכן הרד"ק ז"ל והרלב"ג ז"ל ומהרי"א ז"ל אלי יצא יצא ר"ל אלי בעבור כבודי יצא יצוא לקבל פני אל פתח השער ועמד שם ר"ל וגם חשבתי שיהיה תמיד עומד לפני מעומד כמו שעושים בני אדם לפני מלך או שלטון שלא ישבו לפניהם והניף ידו אל המקום שהו' מכה שארחץ בו והוא הירדן יניף ידו עליו ויעשה מעשים באופן שישפיע עליו כח לאסוף הצרעת ובאומרו כן הייתי רוצה שהו' רפואה בדרך נס אמנם בעת שחושב הנבי' שע"י הרחיצה יטהר הצרעת אין זה בנס אלא ברפואה טבעית הלא טוב אמנה ופרפר כו':

ולע"דן במה שזכרתי בכלי חמדה והרחבתי בו יותר כי נעמן הקפיד שחשב יצא להקביל פניו אל הדרך שבין בית המלך לבית אלישע ולפחות בעמדו על הפתח של הבית ראוי שיצא והוא לא עשה לא זה ולא אותו אלא שלח לו ע"י שליח והוא בזיון וז"ש שאמרתי אלי יצא מפתחו והלאה להקביל פני או לפחות יצוא דהיינו אל הפתח ועמד שם בעמידה כמתפלל מעומד וקרא בשם ה' אלהיו וחשבתי שלא יעשה תרופה טבעית כי אם בשם השם יתברך לבד עד שאפי' כל הדברים הטבעיים יחייבו היותו מצורע הוא יניף אל המקום ואסף המצורע בהפך ממה שפי' ברפאה נגע הצרעת מן הצרוע שפי' נרפ' נגע הצרעת מן הצרוע כמסכת התרופה וכאן אמר נעמן חשבתי יש לי כח לרפאות את נגע הצרעת אפי' המצור' ר"ל מהמחוייב כפי טבעו להיות מצורע · ואפשר שאמר יצא יצוא הכפל פעם אחת יצ' להקביל פני בבואי וגם בהליכתי יצא ללות אותי ואפשר שאמר והניף ידו אל המקום אל הש"ית שנקרא מקום · ויותר נכון לפי שכבר אמר וקרא בשם ה' שאל המקום בו' אל המקום שנבחר לבית המקדש וז"ש אל המקום ולא אמר על המקום:

מנחה קטנה

אל נעמן עבדי' ע"י שהוא' עבדי ביחוד שהמלך נשען על ידו בהשתחוותו לפני רמון אלהיו ע"כ אני מבקש אחר לרפואתו: וברכבו שהיה יושב ברכבו ולא ירד מהם מפני שבושה שהי' מצורע לא רצה להראות עצמו בפני שם: וידע כי יש נביא בישראל כי לא אקח שידע כלום מכספו וזהבו כי אמר לקדם שם שלא כמו שעושים נביאי שקר שמקבלים מתנות לכם ובשעלי שעורים וכל מגמת פניהם להונות לבריות וז"ש וידע כי יש נביא בישראל שיהי' זה פרסום גדול בין בשמים שיש נביא בישראל שאינו לוקח בכסף וזהב בשביל רפואתו: וישב בשרך לך וטהר לא הזכיר לו רפואה כדי שלא יחשב כשמ... שהוא רפואתו בלתי ... אלא וישב וטהר ולזמן לא הבין אלא כי סבור שזהו רפואתו בטבע וע"כ קצף וז"ש לו עבדיו ואף כי אמר אליך רחץ וטהר אם כי היה אומר לך רחץ ותתרפא הייתי אומר כי כשתלי' עושה הרפואה והיית מקשה מנהרות דמשק אך רחץ וטהר אינו אומר שהרחיצה עושה כי אם שהנביא גוזר ואומר אל גופך יטהר מצרעתו כי רפואתו בשם ה' גוזר כך הסכים: פרפר

אבנה ופרפר נהרות דמשק מכל
מימי ישראל הלא ארחץ בהם
וטהרתי ויפן וילך בחמה: ויגשו
עבדיו וידברו אליו ויאמרו אבי דבר
גדול הנביא דבר אליך הלוא תעשה
ואף כי אמר אליך רחץ וטהר:
וירד ויטבל בירדן שבע פעמים
כדבר איש האלהים וישב בשרו
כבשר נער קטן ויטהר: וישב אל- טו
איש האלהים הוא וכל מחנהו ויבא
ויעמד לפניו ויאמר הנה נא ידעתי
כי אין אלהים בכל הארץ כי אם
בישראל ועתה קח נא ברכה מאת
עבדך: ויאמר חי יהוה אשר
עמדתי לפניו אם אקח ויפצר בו
לקחת וימאן: ויאמר נעמן ולא יתן
נא לעבדך משא צמד פרדים
אדמה כי לוא יעשה עוד עבדך עלה
וזבח לאלהים אחרים כי אם ליהוה:
לדבר הזה יסלח יהוה לעבדך בבוא
ארני

אמנה ופרפר נהרי דמשק מכל מי
ארעא דישראל הלא אטבול בהון
ואתסי ואתפני ואזל ברגז: וקריבו
עבדוהי ומלילו עמיה ואמרו מרי
אילו פתגמא רבא נביא מליל עמך
הלא תעביד ואף אילהין דאמר לך
טבול ואתסי: ונחת וטבל בירדנא
שבע זמנין בפתגמא נביא דיי ותב
בסריה כבסר יניק זעיר ואתסי: ותב
לות נביא דיי הוא וכל משריתיה
ואתא וקם קדמוהי ואמר הא כען
ידעית ארי לית אלהא קיים בכל
ארעא אלהין בישראל וכען קביל כען
תיקרובתא מן עבדך: ואמר קיים הוא
יי די משמשנא קדמוהי אם אקביל
ואתקיף ביה לקבלא ולא אבא: ואמר
נעמן ולא יתיהיב כען לעבדך טעון
זוג כודנון מעפר ארמתא ארי לא
יעביד עוד עבדך עלתא ודבח
לטעות עממיא אלהין לשמא דיי:
לפתגמא הדין ישבוק יי לעבדך
במיעל
רבוני

רש"י

אבי · כמו אדוני: הלא תעשה · וכי לא תעשהו אפילו אמר לך דבר פרח: ואף כי · קל וחומר שאמר לך דבר קל רחץ וטהר: ברכה · מנחת שלום כל הקבלת פנים ששואל תלמיד או עבד בשלום הרב של"ור בלע"ז: אם אקח · שדמי עבודה זרה מעורבין בו: ולא · לשון בקשה לשון הלואי: יותן נא · מאדמה זו מארץ ישראל שהיא קדושה משא שני פרדים ואשכנה לעירי ואעשה אותה מזבח: בית

רד"ק

אבנה ופרפר · כתוב בבי"ת וקרי במ"ם והיא הנהר נקרא אבנה ואמנה עם בי"ת ועם מ"ם: הלא ארחץ בהם וטהרתי · אם בטבילה אטהר ארחץ בהם ואטהר ואדוני אבי ז"ל פירש הלא בכל יום אני רוחץ: וטהרתי · בתמיה וכי אני טהור בעבור זה וכן פירש ר' יונה המדקדק: אבי · כמו אדוני ובת"י מרי וכן אבי ראה גם ראה: דבר גדול אליך · אם דבר גדול דבר אליך הנביא לעשות כדי שתרפא' הלא תעשה כל שכן שדבר קטן דבר אליך שיש לך לעשותו שאמ' אליך רחץ וטהר ובת"י אילו פתגמא רבא נביא מליל עמך: וטהרתי · ת"י ואתסי כי רפואתו היא טהרתו: ברכה · מנחה וכן קח נא את ברכתי: אשר עמדתי לפניו · שאני רגיל לעמוד ולהתפלל לפניו ולעבדו בלבי ושבועה זו למד מרבו אליהו ויש מפרש אשר עמדתי לפניו על אליהו חי יי' וחי אליהו אשר עמדתי לפניו: ולא יתן נא לעבדך · שאלה וכן ולא ילך אתנו אמנון אחי: אדמה · לעשות מזבח בארצו וכי לא היה יכול הוא לקחתה בלא רשות אלא אמר שלא יעשה המזבח ליי' בגזלה אם לא מרצון הנביא והמלך: בהשתחויתי · מלעי' בשני פשטין והוא שם יאמר ממנו השתחויה ובמשנה שלש עשרה השתחויות היו במקדש: יסלח יי' לעבדך · נא כתיב ולא קרי כמו כן יסלח יי' לעבדך והכתוב רוצה לומר מעתה יסלח יי' לעבדך כלומר שאל מאל שיסלח לי:
כברת

מנחה קטנה

ויבא ויעמד לפניו לא כמקדם שבוש להראות עצמו בפני הבריות כ"ש בפני איש האלהי' לא כן עתה שנתרפא ויעמד לפניו · הנה נא ידעתי וגו' שאין לך לאמן ליקח מידי מעות ובגדים מאחר שהם מע"ז ותשמישה כיון שהייתי עע"ז ויכול לבטלה כדין ע"ז של גוי כי לא היה לבי לשמים עד עתה הנה נא ידעתי וגו' ואין כאן משום ע"ז של ישראל שאין לה בטול · ומה גם אסור להנאות לגוי אע"פ שהיה מפני איבה מ"מ יותר היתר יש בשכר מבחנם · ואלישע השיב על שתיהם מטעם שכר רפוא' אני לא רפאתיך כי אם ה' אשר עמדתי לפניו ואין לומר שאקח מידך להקדישו לשמים גם זה אינו כי תשמישי ע"ז אע"פ שמועיל הביטול להשתמש להדיוט אסו' לגבוה ע"כ לא אקח מידך דבר: ולא יתן נא לעבדך וגו' אע"ג שאסור ליתן לגוי מתנת חנם לגר תושב מותר ולא יעשה עוד עבדך וגו' כי היה גר תושב:
נעמן

רלב"ג

הלא ארחץ בהם וטהרתי · ר"ל הלא אני רוחץ בהם תמיד ולא טהרתי מצרעתי מפני רחיצתי בהם: אבי דבר גדול הנביא דבר אליך · ר"ל אילו דבר אליך הנביא לעשות דבר גדול הלא תעשה כדי שתרפא אף כי אמר אליך שתרפא בדבר קל כזה והוא הרחיצה בירדן שבע פעמים שיש לך לעשות דבריו: קח נא ברכה מאת עבדך · רוצה לומר מנחה: ולא יותן נא לעבדך צמד פרדים אדמה · רוצה לומר כי זה אחד שאין רצונך לקח' גמול על זה שעשי' לי מן שטוב אך אשאל ממך שתתן לי דרך אוכל לעבוד בו השם יתבר' שעשה לי זאת הטובה ולזה שאל מאלישע שיותן לו מביתו מה שיוכל לשאת שני פרדים מאדמה לבנות בה מזבח ליי' כי לא יעבוד עוד אלהים אחרים כי אם השם יתברך לבדו ובקש לאלישע שיתפלל לש"י שיסלח לו לדבר הזה והו' השתחוייתו בית רימון אשר הו' מוכרח בה מפני היו' אדוניו נשע' עליו בבאו בית רמון להשתחוות:
ויאמר

אמנה ג' וסי' הלא טוב אמנה ופרפר · תשורי מראש אמנה · ובכל זאת אנחנו כרתים · וחד ואמנה על המשררים : נהרות ג' בקריאה וסי' הלא טוב אמנה ופרפר · הובשת נהרות איתן · על נהרות בבל שם ישבנו : וטהר ג' קמצין וסימ' וישלח אליו אלישע מלאך · ויגשו עבדיו וידברו · ויאחז צדיק דרכו · וא' טהר לב חן שפתיו : ועתה ואתה י"ח בטעמ' תברין וסימ' נמסר בסדר בהעלותך : ויפצר ד' וסימ' ויפצר בו ויקח · ויפצר בם מאד · ויפצר בו לקחת · ויפצר בו חתנו · וכל ויפצרו דכוו' במ"א ויפרצו בו עבדיו :

כלי יקר

הלא טוב אבנה ופרפר וכו' עיין הרד"ק ז"ל וכן הרלב"ג ז"ל · ומהרי"א ז"ל ארחץ בהם וטהרתי בניחותא יודע אני כי אם ארחץ בהם אטהר מהטינופת אבל לא מהצרעת וז"ש וטהרתי ולא אמר ורפאתי או ונאסף הצרעת עד כאן · והרב ב"ע ז"ל אמר כי זה הכתוב מורה על גודל לבבו וגאותו המחייב הצרע' כי מה לו להשתבח בתהל' מימי דמשק ולבזות את כל מימי ישראל: ולע"ד כי נעמן חדא ועוד קאמר · חדא הלא טוב אבנה ופרפר מכל מימי ישראל ואם כן למה בחר במימי הירדן ולא גזר ע"י מימי דמשק רפואתי ועוד קשיא לי על דברי הנבי' שאם כוונתו לתת כבוד לארצו הלא ארחץ בהם וטהרתי ר"ל הי"לל הנביא שארחץ בהם במימי ישראל הנזכר וטהרתי א"כ למה בחר במי הירדן יותר מזולתם כי לא הבין בכוונת הנבי' מה שכתבנו לעיל ועוד לאלו מילין וכמה וכמה כוונות אחרות אשר כיון אליהם אלישע ונעמן יען שלא הבינם קרא תגר הרהר אחרי דבר הנביא והוא או' הלא ארחץ בהם בכל אחת ממימי ישראל הנזכר כי אתה סגול' יש בירדן יותר משאר מימות ישראל וכמו שאין יתרון במי הירדן ממימי אבנה ופרפר ביותר טובים מכלם יקדיו ויכריע שהם שתי תמיהות שתמה נעמן על דברי הנביא כאמור מאי שנית הלא ארחץ בהם דהי"לל הלא טוב אבנ' ופרפר נהרות דמשק מכל מימי ישראל לרחץ בהם וטהרתי · ואז ויפן נראה שאולי היה חושב שידע אלישע איך הוא הולך בקצף וכעס ואם נביא הוא ישיג כן ויצא לפייסו או לעשות כדבריו להניף ידו עליו ולאסוף אותו מצרעתו ולזה ויפן אל אחריו לצד פתח הנביא אם יצא אחריו להסיר כעס מלבו ולהעביר רעה מבשרו בהנפת יד לאסוף המצורע ז"ש ויפן וכשלא ראה שום התעוררות כי אין יוצא אז וילך בחימה גדולה שהו' יותר מקצף כמו שלמדו הז"ל מפסוק חימה אין לי כי בערה בו חימה עזה ויכריע כן יתור וילך בחימה שכבר נזכרה הליכה וקצף ויקצוף נעמן וילך:

ויגשו עבדיו כו' עיין רש"י ז"ל וכן הרד"ק ז"ל וכן מהרלב"ג ז"ל · והוסיף · לע"ד לדקדק שהלשון של הפסוק בלתי מכוון שאומר אבי דבר גדול הנביא דבר אליך הלא תעשה והי"לל דבר גדול דבר אליך הנביא · ובכלי חמדה כתבתי בזה ועתה ארחיב הענין בדקדוק עוד כפל וידברו אליו ויאמרו אבי כי די בדיבור או באמירה · ונראה כי בראות עבדיו שביזה את הנביא ושמע אלישע הולך בכל המדינות שהחיה את המת וכיוצא וא"כ למה תבזהו ותבזה דבריו ותבזה את מימי ארצות ישראל פן תכוה בגחלתן ותוסיף יגון וצרעת על יגונך ז"ש ויגשו עבדיו וידברו אליו קשות אין דבור אלא קושי דכתיב דבר האדוני הארץ אתנו קשות ולזה כתיב ויגשו עבדיו אשר הם מתי סודו נגשו עדיו כדי שלא ישמעו הדברים בין שאר העם ואח"כ ויאמרו ודברי רכות אבי דבר גדול הנביא ר"ל הנביא הזה דבר גדול ומוחזק בנביאות ואיך תהיה מתעתע בנבי' השם וכיון שהנבי' דבר גדול א"כ ראוי ומחוייב שאשר דבר אליך הלא תעשה אותו הואיל ולא תפיו ראוי לקיים דבריו ואף גם זאת טענה אחרת כי אמר אליך דברים של טעם שאמר רחץ וטהר שתרחץ ותטהר מעוותיך אלא ותשכה כל אשר אתה בו מן הגבהות ומלשון הרע וכיוצא שזה רמזה הרחיצה ע"ד רחצו הזכו וכפי הכוונות שפירשנו למעלה בפ' וישלח אליו אלישע וגו' וטהר הוא לשון צווי שלא אמר לך ותטהר בלשון הודעה אלא וטהר שבזה רמז לך שתטהר מעשיך:

וירד ויטבול בירדן כו' מהרי"א ז"ל כבשר נער קטן רך וטוב וטהור מכל צרעתו: ולע"ד שכאן גילה היות המים מסוגלות לרפאת חליו שהיה מגאו ורפואתו השפלות והירידה והענוה כמים הנגרי' ארצה אל המקום השפל וז"ש וירד ויטבול בירדן וירד לשון ירידה תחילה ואחר כך טבל מסכים עם הירידה וז"ש כדבר איש האל"ים שירד לתוכו כיוצא דבר איש הא"ים וכן עשה בפועל ועל אותה הכוונה עצמה ולזה וישב בשרו כבש' כנער קטן כי קבל עול מלכו' שמים בלבו וגר שנתגייר כקטן שנולד הוא וז"ש כבש' כנער קטן ויטהר מכל עון ומכל צרעת דהא בהא תליא ויוכיח כן אומר תכף לזה:

וישב אל איש האלהים הוא וכל מחנהו מה שלא עשה כן בפעם הראשונה שאמרה בסוסו וברכבו עתה בא לכבדו אל איש האלהים ויבא ויעמוד נעמן לפניו כעבד לפני רבו ולא כמ"ש ועמד וקרא בשם כו' כדפרשית · וקרא לזה כתב מהרי"א ז"ל ויעמוד לפניו במורא גדול כאדם שעומד לפני האלהים או אמר ויעמוד לפניו בעת שהיה טהור מצרעתו ויבוא אל ביתו ויעמוד לפניו אבל קודם טהרתו לא רצה הנביא אפי' לראות אותו · ואמר מלבד רפואת הגוף נתחדשה לו רפוא' בנפש כי הנה נא ידעתי כי אין אלהים בכל הארץ כי אם בישראל וכיון שכן הוא ועתה ראוי שתקח נא ברכה מאת עבדך שזו דרך ברכה ושבח על שזכיתי לידיעה זו ולא שכר הרפואה היא זאת עד שלא תקח אותה ז"ש ואתה קח נא רוצה לומר ועתה שהגדתי לך התחדשות ידיעה זו אשר ידעת כי אין אלהים בכל הארץ קח נא ברכה מאת עבדך · עוד אפשר במ"ש במס' ע"א שאין לקבל מתנ' מעובד אלילים ביום אידו משום דאזיל ומודה ואם בקיאו ויודע שאינו עובד מותר לקבל ממנו · ומתני' תנן ביום שעלה בו מן הים דאסור משום דאזיל ומודה כ"ש ביום שנאסף מצרעתו דאזיל ומודה · לז"א נעמן מקדשו מאז שהייתי עובד אלילים הייתי אסור ומן הדין אסור לך לקבל ממני דורון אבל עתה שידעתי כי אין אלהים בכל הארץ אלא בישראל ועתה א"כ קח נא ברכה דליכא למיחש לאזיל ומודה וזהו לשון ועתה · ושמא תאמר חושש אני משום גרות שיצטרך לז"א ברכה כלו' ידעתי ליקיחתך היא ברכה אלי ואל כל משלח ידי להביא ברכה אל ביתי והיא א"כ יקח נא · וחז"ל אמרו במכילתא יתרו אמר גדול ה' מכל האלהים אמרו שלא הניח יתרו ע"א בעולם שלא עבדה לכך אמר מכל האלהים ורחב אמרה כי ה' אלהיכם הוא אלהים בשמים ממעל ונעמן הודה בדבר יותר שנ' הנה נא ידעתי כי אין אל"ים בכל הארץ כי אם בישראל ע"כ ומה שהודה בדבר יותר זכו במ"ש בלשון שלילה כי אין אלהים בכל הארץ כי אם בישראל · ועיין רש"י ז"ל וכן הרד"ק ז"ל וכן הרלב"ג:

ויאמר חי ה' עיין רש"י ז"ל והרד"ק ז"ל ומהרי"א ז"ל לא לקח מידו לפי שהם תכליתו כדי שידע כי יש אלהים בישראל ולא מפני הממון שהיה כסף ובגדים כי אין לנביא חפץ בעושר ולא להתכבד בחליפות בגדים · וגם לפי שהפועל הוא' היה מהשי"ת והנביא לא עשה בזה כלום לא רצה לקחת שכר ממה שלא טרח בו ע"כ · ולע"ד לדקדק מאחר שנשבע חי ה' אם אקח איך עלה בדעת נעמן להפציר עוד שכתוב ויפצר בו לקח' וימאן · ונראה אפשר שבתחילה כשנעמן זהובים והפצים לפני אלישע ואל זה אמר קח נא שהוא בעצמו יקח ועל זה נשבע חי ה' אם אקח והבין נעמן שהשבועה היתה אם אקח אני אבל אם יתן לו נעמן ויפציר בו לא נשבע על זה ולזה ויפצר בו לקחת מה שהיה נותן לו בידו נעמן ועכ"ז וימאן כי הכל בכלל בין אקח אני בידי ובין אם אקבל מה שתתן לי · עוד אפשר שבשבועת אם אקח פירושה אם אקח לעצמי אבל לתת לתלמידיו הרי לזה ויפצר בו לקחת לזולתו וימאן והעפ"י שזה הענין סתום ילמד סתום מן המפורש ממ"ש אחזי לנעמן אדוני שלחני לאמר באו אלי שני נערים מהר אפרים תנה נא להם ככר כסף וכו' להם דייקא כי לא לי ובזה לא היתה השבועה ואין האמת כן אלא השבועה כוללת הכל או שדעת הנביא היה שלא לקבל מעות אפי' לאחרים לו כוונה שכ' שלא נכלל במ"ש אם אקח שלא לקחה לו לעצמו · עוד אפשר דרך הלצה ויפצר בו נעמן הפציר בו באלישע ע"ה בטענה לקחת כלומר ידעתי שאיך צריך למתנתי שלא דעתי הוא לקחת כי שכתיב לך לקיחה היא אבל האמת ע"ד מה שכתוב ויקחו לי תרומה שלא אמר ויתנו לי תרומה כי לפי האמת נתינת התרומה לקיחה היא · עוד אפשר שאמר ויפצר בו לקחת ע"י זולתו מנעריו שיקח וזהו שאמר לקחת כי השבועה היתה אם אקח הוא בעצמו ועכ"ז וימאן:

ויאמר נעמן וכו' עיין רש"י ז"ל וכן הרד"ק ז"ל והוסיף וכן הרלב"ג ז"ל · ומהרי"א ז"ל ולא יותן וכו' בלשון בקשה והוסיף כי האדמה שהיה מבקש היה מאדמת רגלי הנביא ומביתו כדי לעשות מזבח אדמה להשי"ת ולהקריב לו קרבנות כי לא יעשה עוד עולה וזבח כי אם להשי"ת ע"כ · ובדבריהם מובן קושיית הרד"ק ז"ל כי הוצרך לקחת רשות לפי שרצה יהיה ממקום מושב הנביא ביחוד ולזה שאל מאת הנביא שאילו היה מעפר זולתו היה יכול לקחתו הוא בעצמו ומי יאמר לו מה תעשה · ואם רצה לקחתו ברשות היה מהמלך לבדו שלא והאי מעפר מושב הנביא רצה ולכך שאלו מהנביא כי לו יאתה לתתו · וכתב מהרי"א ז"ל כי לא נתברר בפסוקים אם ניתן לו אם לא כי אפשר שניתן לו ולא הזכירו כן הפסוקים · ואפשר שלא ניתן לו כדי שלא יקנאו בו ארם באומר שנתגייר ולזה אמר לו לך לשלום כלומר לא תוליך עמך דבר קטנה וכיוצ' וצריך היודע ית' וית' שמו: ולע"ד לפי שהנביא שנא לקבל מתנות מפני כבוד השי"ת כי האיש העומד לפני אין כבודו שיחזור על הפתחים של הנדיבים מק"ו מהעומד לפני מ"בו שאם יחזר על הפתחים בזוי המלך הוא ואף על פי שאפשר שהמלך לא ידע בחסרונו כי עיני בשר לו אמנם מ"מה הקב"ה אשר עמדתי לפניו לשרתו ולברך בשמו והוא חי העולמים חיות לכל העולמים כמו שאמרו חז"ל ואתה מחיה את כולם מחיה וכלכלה את כולם בא"רק ולזה לא אקח מכל אשר לך כי הוא ידע חסרוני והוא נתן ויחזור ויתן לעומת זה ענה נעמן ואמר אתה איך רוצה לקבל מתנות גופניות ועניינים מדומים ואני בעוני מעניני שלימות הנפש הלואי יותן לי משא צמד וכו' כי דבר מתנה משלימות הנפש על זאת ישאל כל מבקש ה' ולא יבוש ושמא תאמר ואיך אתן עפר מעפר קדוש בידך לז"א כי לא יעשה עוד עבדך עולה וזבח לאלהים אחרים ולפי' לשם שהיה קדושים הוא יתברך לא אקריב מלבד היות שיתוף בשם זה לאלהים אחרים כי אם לה' לפי שבשם זה הוא מיוחד ואין לזרים שיתוף בו חלילה וכמו שאמרו בס"ה זובח לאלהים יחרם כדי שלא ישתתפו בו כל הנקראים בשם אלהים בלתי לה' לבדו ולזה בכל הקרבנות כתיב קרבן לה' ולא נזכר שם אלהים · וז"ש כי אם לה' כי כבר נגלו לו תעלומות חכמה · ורצה בעיניו עניני הנביא אלישע וקדושתו שונא בצע ומתנות:

לדבר הזה יסלח וכו' עיין רש"י ז"ל והרד"ק ז"ל וכן הרלב"ג וכן מהרי"א ז"ל: ולע"ד לדקדק יתור בהשתחויתי בית רמון יסלח ה' לעבדך בדבר הזה כל זה מיותר כי די
בהן'

מנחה קטנה: [illegible]

רשי

בית רמון · שם עבודה זרה : והשתחויתי · על כרחי כששוחה אדוני והוא נשען על ידי : כברת ארץ · שם מדה של קרקע כמו למדי כרם אר"פינט בלע"ז : מומה · חסר אל"ף לפי שהיתה לקיחה זו לו למוס : ויפל · ואיתרכין : הואל · השבע ששלחך: בשני חריטים · מיני בגדים וסודרים כמו המטפחות והחריטים כך חברו מנחם אבל יונתן תרגם זה פילדיסין ואת שבספר ישעיה תרג' מחכיא והפותרים אומרים בשני חריטין בשני כיסין ארוכים פרידיי"ש : אל שני נעריו · של נעמן: וישאו לפניו · לפני גחזי : ויבא אל העופל · תרגם יונתן לאתר כסי: ויקח מידם · מיד שני נערי נעמן: וישלח את האנשים · שלא יראה אותם אלישע : העת

רדק

כברת ארץ · הוא שיעור מיל : ויאמר גחזי · ויאמר בלבו : ככרים כסף · המוא חסר בכ'ף הוא סימן הסמיכות : בשני חריטים · קשר בשני כיסים ויונתן תרגם פלדירין וכן תרגם סדינים פלדיסין : אל העופל · מקום גבוה שבו היה בית כמו עופל ובחן שהוא מקום גבוה ויונתן תרגם לאתר כסי תרג' הותו מן עפולי' שפירושו תחתוניות שהוא מקום נכתר : ויפקד בבית · הפקיד הכסף והבגדים שם שרנה להעלים מאלישע וזה לבדו בענין פקדון מן הקל : מאן

18 אֲדֹנִי בֵית־רִמּוֹן לְהִשְׁתַּחֲוֹת שָׁמָּה וְהוּא ׀ נִשְׁעָן עַל־יָדִי וְהִשְׁתַּחֲוֵיתִי בֵּית רִמֹּן בְּהִשְׁתַּחֲוָיָתִי בֵּית רִמֹּן יִסְלַח־נָא יְהוָה לְעַבְדְּךָ בַּדָּבָר הַזֶּה׃ 19 וַיֹּאמֶר לוֹ לֵךְ לְשָׁלוֹם וַיֵּלֶךְ מֵאִתּוֹ כִּבְרַת
כ אָרֶץ׃ וַיֹּאמֶר גֵּיחֲזִי נַעַר אֱלִישָׁע אִישׁ־הָאֱלֹהִים הִנֵּה ׀ חָשַׂךְ אֲדֹנִי אֶת־נַעֲמָן הָאֲרַמִּי הַזֶּה מִקַּחַת מִיָּדוֹ אֵת אֲשֶׁר־הֵבִיא חַי־יְהוָה כִּי־אִם־רַצְתִּי אַחֲרָיו וְלָקַחְתִּי מֵאִתּוֹ מְאוּמָה׃ 21 וַיִּרְדֹּף גֵּיחֲזִי אַחֲרֵי נַעֲמָן וַיִּרְאֶה נַעֲמָן רָץ אַחֲרָיו וַיִּפֹּל מֵעַל הַמֶּרְכָּבָה לִקְרָאתוֹ וַיֹּאמֶר הֲשָׁלוֹם׃ 22 וַיֹּאמֶר ׀ שָׁלוֹם אֲדֹנִי שְׁלָחַנִי לֵאמֹר הִנֵּה עַתָּה זֶה בָּאוּ אֵלַי שְׁנֵי־נְעָרִים מֵהַר אֶפְרַיִם מִבְּנֵי הַנְּבִיאִים תְּנָה־נָּא לָהֶם כִּכַּר־כֶּסֶף וּשְׁתֵּי חֲלִפוֹת בְּגָדִים׃ 23 וַיֹּאמֶר נַעֲמָן הוֹאֵל קַח כִּכָּרָיִם וַיִּפְרָץ־בּוֹ וַיָּצַר כִּכְּרַיִם כֶּסֶף בִּשְׁנֵי חֲרִטִים וּשְׁתֵּי חֲלִפוֹת בְּגָדִים וַיִּתֵּן אֶל־שְׁנֵי נְעָרָיו וַיִּשְׂאוּ לְפָנָיו׃ 24 וַיָּבֹא אֶל־הָעֹפֶל וַיִּקַּח מִיָּדָם וַיִּפְקֹד בַּבָּיִת וַיְשַׁלַּח אֶת־הָאֲנָשִׁים
כה וַיֵּלֵכוּ׃ וְהוּא־בָא וַיַּעֲמֹד אֶל־אֲדֹנָיו וַיֹּאמֶר אֵלָיו

Marginal Masoretic notes: ט'חס' בליש' · נא' כתיב ולא קרי · ואיכון חי' · ז' · ג' · חסר אלף בפ"רשי · ה' · ג' חס' · ד' · ג' · ל' · ב'חס' יו"ד · ג' · ל' · כ"ב · לג'ר"פ · ל'

תרגום

רִבּוֹנִי לְבֵית רִמּוֹן לְמִסְגַּד תַּמָּן וְהוּא סָמִיךְ עַל יְדִי וְאֶסְגּוֹד בֵּית רִמּוֹן בְּמִסְגְּדִי בֵּית רִמּוֹן יִשְׁבּוֹק יְיָ לְעַבְדָּךְ בְּפִתְגָּמָא הָדֵין׃ וַאֲמַר לֵיהּ אֵיזִיל לִשְׁלָם וַאֲזַל מִלְּוָתֵיהּ כְּרוּב אַרְעָא׃ וַאֲמַר גֵּחֲזִי תַּלְמִידָא דֶּאֱלִישָׁע נְבִיָּא דַּיְיָ הָא מְנַע רִבּוֹנִי יַת נַעֲמָן אֲרַמָּאָה הָדֵין מִלְּקַבָּלָא מִנֵּיהּ יַת דְּאַיְתִי קַיָּים הוּא יְיָ אֱלָהִין אֶרְהוֹט בָּתְרוֹהִי וְאֶסַּב מִנֵּיהּ מִדַּעַם׃ וּרְדַף גֵּחֲזִי בָּתַר נַעֲמָן וַחֲזָא נַעֲמָן גַּבְרָא רָהִיט בָּתְרוֹהִי וְאִתְרְכִין מִן רְתִיכָא לְקַדְמוּתֵיהּ וַאֲמַר הֲשְׁלָם׃ וַאֲמַר שְׁלָם רִבּוֹנִי שַׁלְחַנִי לְמֵימַר הָא כְּעַן דֵּין אֲתוֹ לְוָתִי תְּרֵין עוּלֵימִין מִטּוּרָא דְּבֵית אֶפְרַיִם מִתַּלְמִידֵי נְבִיַּיָּא הַב כְּעַן לְהוֹן כִּכְּרָא דְּכַסְפָּא וּתְרֵין אִיצְטְלָן דִּלְבוּשָׁא׃ וַאֲמַר נַעֲמָן שְׁרִי סַב תַּרְתֵּין כִּכְּרִין וְאַתְקֵיף בֵּיהּ וּצַר תַּרְתֵּין כִּכְּרִין דִּכְסַף בִּתְרֵין פִּילְדְּסִין וּתְרֵין אִיצְטְלָוָן דִּלְבוּשִׁין וִיהַב לִתְרֵין עוּלֵימוֹהִי וּנְסִיבוּ קֳדָמוֹהִי׃ וְעַל לַאֲתַר כַּסֵּי וּנְסִיב מִידֵּהוֹן וּפַקֵּיד בְּבֵיתָא וְשַׁלַּח יַת גַּבְרַיָּא וַאֲזָלוּ׃ וְהוּא אֲתָא וְקָם קֳדָם רִבּוֹנֵיהּ וַאֲמַר לֵיהּ

מסרה

רמן ט' חס' בליש' וסימ' נמסר בסדר תצוה : ככרת ג'וסי' נמסר בסדר ויחי : חשך ז' וסימ' נמסר בספר שמואל חלק א' סוף סימן כ"ה : ויראה ח' בקריאה וסימן ויבט הפלשתי ויראה את דוד · וירדף גחזי אחרי נעמן · ויראה ולא יעשה בהן · ויראה וישב מכל פשעיו · ויראה את בניו ואת בני בניו דאיוב ויראה כתיב הס' ה' : הואל ד' בקריאה וסימ' נמסר בספר שפטים סימן י"ט : ויצר ג' בקריאה וסימ' ויצר אתו בחרט ויעשהו עגל מסכה · ויצר את שני העמודים · ככרים כסף · וכל ויצר עליה דכוו' :

רלבג

ויאמר לו לך לשלום · קצר הכתו' אך המוב' מזה שכת' לו בקשתו במה שבק לו לעבוד את השם יתבר' : וילך מאתו כברת ארץ · היא הארץ הנעבדת אשר סביב העיר והרצון בו שלא הרחיק מן העיר כי לא היה בינו ובין העיר כי אם שדו' הנז' וכרמיה וגנ'יה : ויצר ככרי' כסף בשני חריטים · ר"ל שצרר שני ככרים של כסף בשני חריטים או בשתי אמתחות : ויבא אל העופל ויקח מידם · הנה העופל הוא מקום גבוה והיה שם בית חזק ולזה שם כספו שם כדי שיהיה יותר נשמר : ויפקד בבית · אחשוב שהרצון בזה שכבר מנה בהיותו בבי' סך המטבע שיש באלו החריטים כאלו תאמר כך הדינרין או הסלעי' או המעות או יהיה מענין פקדון ואם הוא מהקל והרצון בו שהפקידו בביתו או יהיה מענין פקידות והרצון בו שמנה שם איש או אנשי' יקנו לו בכסף ההוא בגדים וזיתים וכרמים וצאן ובקר ועבדים ושפחו' ולזה אמר לו אלישע העת לקחת את הכסף ולקחת בגדי' וזיתים וכרמים וצאן ובקר ועבדים ושפחות · מאן

כלי יקר

באו' לדבר הזה יסלח ה' לעבדך כבא אדוני בית רמון להשתחוות שמה והו' נשען על ידי והשתחויתי בית רמון · ונראה כי נעמן כאשר קבלו עליו עול מלכות שמים וידע כי אין עוד מלבדו כבר הסכים שאפי' בעת השתחויתו יכוין לבו לשמים אלא מפני שהאדם יראה לעינים משתחוה לבית רמון ושם שיל לז"א על דבר הזה יסלח ה' לעבדך בבא אדוני בית רמון להשתחוות שמה שהשתחויה של אדוני היא שמה ג"כ והו' נשען על ידי ואני מוכרח להשתחוות עמו במעש' ההשתחויה לבד לא בתכליתה כי הו' לע"א ואני אכוין מעתה לשמים ז"ש והשתחויתי בית רמון לא אמר לבית רמון חלילה כי ההכרח לא יתיר עבודה לאליל אבל והשתחויתי בית רמון אבל לגבוה באופן שעל היות השתחוייתי בבית רמון ואף על פי שהיא לשמים בזאת הבחינה צריך אני סליחה ז"ש בהשתחוייתי בית רמון צריך שיסלח נא ה' לעבדך בדבר הזה רוצה לומ' בדבר הזה לבדו הנזכר מהשתחוייתי שמה צריך שיסלח ה' אותי ואף על פי שאין דבר אחר עמו דהיינו ההשתחויה לבית רמון עצמה ולאליל אשר בה שאותו הדבר לא ניתן לימחל ואיני שואל עליו מחילה בדבר הזה הנז' מהשתחוייתו בית רמון · דהא קי"ל שמשתחוה וכורע בכריעות התפלה ועובד אלילים עובר לפניו אסור לכורע כדי שלא יראה כמשתחוה לעובד אלילים ואף על פי שלבו לשמים וז"ש בדבר הזה לבד מהיותו השתחוייתי בית רמון ואף על פי שאינה לא לשמים ורחמנ' ליבא בעי עכ"ז צריך אני סליחה · עוד אפשר שבכתו' הזה מקושר עם הקודם שהו' שאל עפר אדמת ישרא' לעשות מזבח כפרה להקריב עולה וזבח כאילו הורה בזה שכוונתו להרבות תפלות ואשמות ואח"כ יקריב קרבנות לכפר והדבר הזה אם כן יהיה לו לפוקה ולמכשול כי ירבה לחטו' כי נכון לבו בטוח בקרבנו' והדבר הזה אם כן מזיד הו' ואין קרבן אלא לשוגג כנודע לזה אמר נעמן ולא יתן לי וכו' כי לא יעש' עבדך עולה וזבח כי אם לה' והתכלית בעולה וזבח הו' כדי לכפר עלי הדבר הזה ז"ש לדבר הזה יסלח ה' לעבדך וכו' ולא לזולתו אני רוצה העולה וזבח וז"ש בהשתחוייתו בית רמון לבד הו' שאני רוצה שיסלח ה' לעבדך בדבר הזה הנזכר מהמזבח אדמה ועולה וזבח שאין כוונתי להשתמש בעול' וזבח לסליחת עון זולת בהשתחוייתו והסמוך לומרו בהשתחוייתו בית רמון יסלח ה' הו' כמו סלילת עונו' אחרים ובאומר בדבר הזה כוון אל המזבח ועולה וזבח הנז' בפסוק הקודם והפסוקים מקושרים זה עם זה כאמור · עוד אפשר שאמר בדבר הזה לפי שידע נעמן כי אין הקב"ה מוותר מלהפרע מהחוט' אפי' עד כחוט השערה אלא מאריך אפוהי וגבי דיליה לזה אמר נעמן לפי שידע שסיבת הצרעת היא ע"א אחת מהם וכמו שכתוב והצרעת פרחה במצחו והיה חושש נעמן פן יבולע על ידי חטא הע"א שיתחייב להצטרע עוד חלילה לזה אמר לדבר הזה יסלח ה' לעבדך כי שאר עונות יהיה זריז לבלתי חטו' בהם כלל ואפי' הענין הזה של ההשתחויה איני שואל עליו סליחה לחלוטין שלא לשלא יתפרע ממני בצרעת שלא בזולתו מהעונשים ז"ש בהשתחוייתי בית רמון יסלח נא ה' לעבדך ר"ל נא מעתה יתן לי דיבור מסליחה ולא סליחה החלטית שלא יסלח נא לבלתי הפרע ממני בדבר הזה של צרעת ובזה מובן שלא אמר יסלח נא ה' לעבדך הדבר הזה בה"א אלא בדבר הזה ועל כן אמר לו לך לשלום כלומר הנני נותן לך ברית שלום שהרפואה הזאת החלטית ולא תשוב אליך עוד כל ימי עולם :

ויאמר לו לך לשלום כו' כבר זכרתי מדמהרי"א ז"ל שאמר לו לך לשלום ולא נתן לו אדמה כדי שלא יקנאו בו ארמים באומרם שנתגייר נעמן ויתגרו בו · ולע"דן מה שזכרתי בפסוק הקודם שהבטיחו שילך לשלום ולא יפחד פן ישוב אליו הצרעת עוד כל ימי עולם · כברת ארץ עיין רש"י ז"ל והרד"ק וכן מהרי"א ז"ל :

ויאמר · גחזי נער אלישע תנחומא ולקחתי מידו מאומה אמר הב"ה אני אמרתי שלא יהא לך משלו מאומה ואתה חזרת ולקחת ממנו מאומה חייך מומו אתה נוטל שנ' וצרעת נעמן תדבק בך ע"כ · ולע"דן לדקדק הו' אמר הב"ה אני אמרתי שלא יהא לך משלו מאומה היכן אמר הב"ה כן ואם לפי שאלישע נביא ה' לא רצה לקחת וימאן ואין כל זה אלא במלאכות ה' ניחא שיאמר אמר הב"ה אבל לשון אני אמרתי שלא יהא לך משלו מאומה היכ' איתמר · גם הי"לל אני אמרתי שלא תקח משלו מאומה מהו שלא יהא לך משלו מאומה · ונר' כי פשוט הו' שהם ז"ל דרשו קרי וכתיב דקרינן מאומה וכתיב מומה לשון מום ואמרו שכוונת הכתוב הוא כי הטעם שלא רצה אלישע ע"ה לקחת ממנו מאומה לפי שהיה בהם דמי ע"א וכמו שזכרתי למעלה באומר אם אקח מדמי ע"א מעורבים בו · וא"כ משום דבקה של עבודת אלילים לא נגע בה והנה מיכו מקר' מלא שכתוב לא ידבק בידך מאומה מן החרם והיית חרם כמוהו שיבו' זה ויאבד את זה ולזה אם המאמר אמר הב"ה אני אמרתי שלא יהא לך משלו מאומה שבפסוק לא ידבק בידך מאומ' מן החרם כאמר זה שהי"לל לא תדביק בידך מאומה אבל באומר לא ידבק בידך מאומה מורה הוא · דה"ק שלא יהא לך משלו מאומה דכיון שדמי ע"א מעורבים בו לא ידבק בידך מאומה כלל שהכל יאבד ולא יצליח ויסאר לך העון והדרב' יבא זה ויאבד את זה כמ"ש והיית חרם כמוהו · וכ"ז נרמז בקרי מאומה אמנם הו' חייך מומו אתה נוטל דריש מהכתיב מומה כתיב חסר א"לף · ובדבריהם ז"ל יובן הכתוב שאו' כי אם רצתי אחריו דהי"לל חי ה' שארוץ אחריו ולקחתי מידו מאומה לא פי' הכשילו לומר בלשון הזה חי ה' כי אם רצתי אחריו ולקחתי מאתו חי ה' כי מומה יהיה מום ולא מעות

ומדוקדק לשון מאתו על המומה אשר אתו עמו ולא כתיב מידו ועיין רש"י ז"ל והרד"ק ז"ל ומהרי"א ז"ל עתה כותב שני פלאים הי"א וי"ב שעשה אלישע : ולע"דן לדקדק מה עלה על דעת גחזי לעשות כן ואלישע מושבע חי ה' אם אקח מי יאמין לו · ועוד קשה או' נער אלישע ולא אמר משרתו כדלעיל ויאמר משרתו מה אתן לפני מאה איש · ומהו תואר איש האלהים כי ידוע הוא והיה די שיאמר ויאמר גחזי נער איש האלהים ומהו את נעמן הארמי הזה די שיאמר את נעמן מקחת מידו · ועוד דכיון דפתח ביה הי"לל חשך את נעמן מתת את אשר הביא שאינו נודק כפי ההגיון לו' חשך את נעמן מקחת מידו · ונר' כי גחזי לא עשה הפועל הזה במשרת לאלישע דשמשה יותר מלימודה אבל עשה כנער מנוער מן המצות ז"ש ויאמר גחזי נער אלישע וטעה עוד · כי היה לו ליתן אל לבו שאיש האלהים הו' לדעת כל אשר יעשה ולא יעלם ממנו א"כ נערו אלישע כאלו אינו נבי' היה בעשותו זאת ז"ש נער אלישע עם היותו איש האלהים ואמר גחזי טעות חסידות שהטעהו יצרו הרע והחומד ממון שאינו שלו ז"ש הנה חשך אדוני את נעמן הארמי הזה ר"ל העובד אלילים הזה היה מזכה אותו בקחת מידו מה שהבי' הו' ברצונו הטוב ועתה חשך אותו ממצוה רבה ומנע טוב מבעליו שהיה בא לו טובה וברכה ע"י מה שנקח מידו את אשר נדר הביא והוקדש לשם הנבי' לחלק לתלמידים והמניעה הזאת עשה בשבועה שאמר חי ה' אשר וכו' אם אקח ז"ש חשך כו' מקחת מידו את אשר הבי' ע"י שבועה חי ה' ולפי' זה חי ה' מקושר למעלה ולזה אמר גחזי אני לא נחה דעתי בזה שעש' אלישע אלא אם רצתי אחריו ולקחתי מאומה לזכותו וליהנות ממנו · ותיבת כי לשון אלא והוא מהלשונות שהכי משמש בהן · ופשוטו של מקרא חי ה' נמשך למטה ושבועת גחזי היא שנשבע להרע ולמד מרבו המבדיל שנשבע לקיים קדוש שם שמים · עוד אפשר באו' הנה חשך כו' רוצה לומר אין כוונתי לעבור על דברי רבי אלישע חלילה אבל אצדד להתיר והו' כי הנה הו' חשך את נעמן הארמי הזה ומה שחשך הוא מקחת מידו ממש ואת אשר הבי' אבל דבר מועט ומאתו ולא מידו שרי ואפי' לגבי' אלישע עצמו וכ"ש לי שהו' מותר לי ולזה אני נשבע חי ה' אשר אם רצתי אחריו ולקחתי מאתו מאומה אשר נשבע חי ה' שלא אקח את כל אשר הבי' כי לא אעבור על דעת אלישע אבל בדבר מועט לא חשך מקחת מאתו וז"ש ולקחתי מאתו מאומה דדבר מועט · לא אשר אלישע ועוד העשה אחר אחר שלא אקח מידו לידי שלא ולקחתי מאתו ולא מידו וכן בסמוך ויתן אלישע נערו וישאו לפניו קיים ולקחתי מאתו שבזה נעשה לו כהתר כי זה דרכו של יצ"הר להטעות כיוצא באלו המרמות :

וירדוף גחזי וכו' רש"י ז"ל ויפול ואיתרכין ע"כ · ולע"דן ואמר לשון ויפול להורות כושר נעמן שכמעט הפיל עצמו מעל המרכבה לכבוד משרת אלישע לכבוד רבו ע"א כי היה זה גם כן לפי שראהו רודף אחריו ולא אחר נעריו כמ"ש וירדוף גחזי אחרי נעמן את זה ראה נעמן ונכטער אולי מקרה רע הו' ז"ש ויראהו נעמן רץ אחריו לזה ויפול מעל כו' וזהו ויאמר השלום כי כיון שאתה רץ לקראתי ביחוד ויאמר השלום :

ויאמר שלום וכו' · לע"דן לדקדק מהו לאמר · ותיבת זה מיותרת דהי"לל הנה עתה באו שני נערי' · ונראה כי ראה גחזי הדב' קשה להאמינו כי איך נשבע שלא אם הוא ואחר כך יחזור לשאול את זה ראה והתקין במרמה וערמה זו שערך אדוני שלחני לאמר רוצה לומר היה שולח זולתי אבל אדוני שאני משרתו שלחני ביחוד לאמר כלומ' כדי שתטעים באמירתו הדברי' לפניך שאני יודע לאמר הדברים דבורים על אופנם וזה כי הנה עתה זה וכו' רצה לו' התר לשבועה שנשבע הנביא שהיא דווקא לקחת לעצמו אבל לבני הנביאים מותר ולא זו בלבד אלא שאף על פי שאם לנערי' לא יגע בהם יד ז"ש והנה עתה זה ר"ל עתה זה לשמוע אוזן שמעו זה הענין שבאו אלי ורפאתיך באו השני נערים מהר אפרים מבני הנביאים כאילו אמר בזה שמסיבתך נתעוררו בני הנביאים לשלוח שני נערים לשאול ממני ואמר שאתה גרמת בן מדינה דגרמי אתה חייב והוא לא יגע יד במה שתשלח אלא תנה להם אתה תתן להם ולא לו והשבועה לא היתה אלא חי ה' אם אקח דהיינו לעצמו ובידו אבל לזולתו שרי ושאל בערמה שני מלבושים לנשיהם וכיס א' לכולם כי הכיס ממורב אולי לא ירצה ליתן שני כיסים זאת ועוד כי הנערים שבאו מהר אפרים בשליחות בני הנביאים באו וז"ש מבני הנביאים כלומר שלוחים מהם ולזה הכיס אחד כי אינו לנערים כדי שנתן כיס לכל אחד ואחד אבל החליפות שתים לשני הנערי' ואמר בלבו גחזי שקרוב הדבר שיוסיף מידותיו נעמן ויתן שני כיסים ושני חליפות שכן היה לבסוף ויצר ככרים והנה מה שכתבתי מוכרח דהל"כ מאי קס"ד דגיחזי וכי האמין נעמן שאלישע נשבע שבועה ואחר כך חוזר לקחת לא הורך לכל אלו ההתרות וערמות ומרמות ובכל זאת לא האמין אותו שהרי אמר לו הואל וקח ככרים והוא לשון שבועה כדחז"ל וכמו שיבוא כי לא היה דעת נעמן סובל שאלישע סובל כל זה :

ויאמר נעמן הואל וכו' עיין רש"י ז"ל והרד"ק ז"ל וכן הרלב"ג בקירוב · והמתרגם ז"ל תרג' שרי לשון התחלה כאילו אמר מי יתן והיה שתקח הכל התחיל לקחת והתחלה היא [illegible]

מנחה קטנה

שם לפניך וגו' כי ע"י שהרבה שפע הנבואה בישראל עד שבני התלמידי' רבו כמו רבו ומה גם כדי' לישב לפניך וללמוד ממך נתרבו כי רבים מבקשים פני מושל בתורה ולשמש אותו ע"כ צר המקום: ולך את עבדיך כדי שלא יתבטל מתור' שין על הדרך: וע"כ זכה זה האחד שנעשה נס בברזל שלו ו"ש זה האחד שיוחד היה בהם שלא רצה לבטל מלמודו: והוא שאול שאע"פי שאשלם השווי אולי לא ימרצה בזה בעל הגרזן דניחא לבעל הבית כלי תשמישיו וכיון שנשאל באה לידי אגי חייב אפי' באונסין:

רדק

מאן גחזי · כן כתי' בלא יו"ד וקרי מאין ושניהם ענין אחד כי מאן כמו אן הלכתם אנה ואנה אילך ואילך: לא לבי הלך · בתמיה כלומר כי לבי ומחשבתי היה עמך בלכתך וידעתי מה שהלכת ועשית: העת · פתח הה"א והיא לתמיה כלומר אם עת שהלכ' לקחת לא ידעתי: וזתים וכרמים: כתרגום וחשיבתא בלבך למקני זיתין וכרמין ועאן ותורין וגו' כלומר חשבת מן הכסף לקנות לך כל זה: וצרעת נעמן · הוי"ו כמו הווי"ן הנוספים שפירשנו או יהיה דבק נסתר עמו ופירושו הכסף כתון לך והצרעת: ובזרעך לעולם · לא אמר בכל הבנים שיצאו ממנו עד עול' אלא באותן בנים שהיו לו שתדבק הצרעת בו ובהם לעולם שלא ירפאו ממנה ואם גחזי חטא בניו מה חטאו אלא מלמד שבניו ידעו בדבר וכבר הרחבנו בזה הענין בספר שמואל בקללה שקלל דוד ליואב: צר ממנו: שהיו יושבים שם בדוחק כל כך היו רבי' התלמידי' ואמרו רז"ל כי כאשר גורש גחזי מלפני אלישע אז רבו התלמידים כי גחזי היה רע להם והיו רבים יראים לבא לפני אלישע מפני רעת גחזי שהיה דוחה אותם וכשנפרד גחזי ממנו רבו התלמידים עד שצר המקו' להם שהיו יושבים בו מתחלה: ואת הברזל נפל אל המים · אין מלת את נופל על הפועל כאשר חשבו רבי' ופירוש ואת הברזל ועם הברזל הקורה עם הברזל נפל במים: והוא שאול · אסעיה שלי לא הייתי חושש כל כך אלא שאלתיו ועלי לשלמו: ויקצב

תרגום

ליה אלישע מנן את אתי גחזי ואמר לא אזל עבדך לכא ולכא: ואמר ליה ברוח נבואה אתחווא לי כד אתהפיך גברא מעל רתיכיה לקדמותך השעא היא לך דנסיבתא כספא ונסיבתא לבושיא וחשיבתא בלבך למקני זיתין וכרמין ועאן ותורין ועבדין ואמהן: וסגירות נעמן תדבק בך ובבנך לעלם ונפק מן קדמוהי חיור כתלגא: ואמרו תלמידי נביא לאלישע הא כען אתרא די אנחנא יתבין תמן קדמך עק לנא: ניזיל כען עד ירדנא וניסב מתמן גבר כשורא חדא ונעביד לנא תמן אתרא למתב תמן ואמר איזילו: ואמר חד שרי כען ואזיל עם עבדך ואמר אנא אזיל: ואזל עמהון ואתו לירדנא וקצו אעיא: והוה חד מחי בשריתא ואשתליף ברזלא ונפל למיא וצוח ואמר בבעו ריבוני והוא משאל שאילתיה: ואמר

מקרא

אליו אלישע מאן גחזי ויאמר לא־ הלך עבדך אנה ואנה: ויאמר אליו לא־לבי הלך כאשר הפך־איש מעל מרכבתו לקראתך העת לקחת את־ הכסף ולקחת בגדים וזיתים וכרמים וצאן ובקר ועבדים ושפחות: וצרעת נעמן תדבק־בך ובזרעך לעולם ויצא מלפניו מצרע כשלג:

ו א ויאמרו בני־ הנביאים אל־אלישע הנה־נא המקום אשר אנחנו ישבים שם לפניך צר ממנו: נלכה־נא עד־ הירדן ונקחה משם איש קורה אחת ונעשה־לנו שם מקום לשבת שם ויאמר לכו: ויאמר האחד הואל נא ולך את־עבדיך ויאמר אני אלך: וילך אתם ויבאו הירדנה ויגזרו העצים: ה ויהי האחד מפיל הקורה ואת־הברזל נפל אל־המים ויצעק ויאמר אהה אדני והוא שאול: ויאמר

מאין ק' | ג' | ג' | ג' | ב' | ה' | ג' | ג' | ה' | ג' | י"א | ד' | ג' | ל'אמר תתנה

רשי

העת לקחת את הכסף · להתעשר ולקחת ממנו בגדים וזתים וגו': ויאמרו בני הנביאים · נסים שנעשו לו מסדר והולך רבותינו אמרו מכאן שהיה גחזי דוחה התלמידים מלפניו וכשנטרד באו תלמידים רבים ונדחק המקום מהם: הואל · התרצה: ואת הברזל הנסורת: והוא שאול · שאלתיו ואין לי ממה לשלם: ויקף

רלבג

מאן גחזי · כתו' וקרי מאין. והרצון בו מאין בא ואפשר כי אם לא היה משקל לו היה לוקח בחטא שחטא דרך אחר' כאלו תאמ' שישיב לו מה שלקח באופן שיתבאר לנעמן שלא היה מאלים' הדבר הזה אך גחזי עשאו מעצמו. אך מפני שבא' לו והוסי' בעונו לקח ממנו זאת הנקמ': לא לבי הלך כאש' הפך איש מעל מרכבתו וגו' · ר"ל לא הלך ממני לבי שיעלם ממני מה שעשי' כאשר הפך איש מעל מרכבתו לקראתך והוא נעמן כי בודאי אני יודע כל זה ולזה נתן עונשו על זה שתדבק בו צרעת נעמן ובזרעו לעולם ר"ל על יחיהם או עד היובל על הדרך ועבדו לעולם: צר ממנו · ר"ל דחוק ממנו ודמ' כי מפני זה שיך זה לדבר גחזי להעיר כי לרוע תכונת גחזי לא היו התלמידי' רבי' מאד אך כאשר נפרד גחזי מאלישע אז רבו התלמידי': ונעשה לנו שם מקום לשבת שם · ר"ל שיבנו מהקורו' האלו בית או אהל כשיעשו מקצתם עמודי' או יבנו הכותלי' מאבן ויקרו הבית באלו הקורות: הואל נא ולך את עבדיך · אמר זה כדי שיהיה להם לעזר במתפחדם להם שם: ויהי האח' מפיל את הקור' והברזל נפל את המי' · ר"ל שבע' הכותו בגרזן להפיל הקור' נשל הברזל מיד הגרזן ונפל במי הירדן וצעק ואמ' אהה אדני זה הגרזן לא היה שלי אך שאלתיהו מאחר: ויקצב

ויחתם וכרמים ד' דרפין וצ' יברוחין דיוסף לבושין דרעיה | וצרעת ל' וחד וס' ר"פ ברעין נוסח | שאול כ' בל כת' אחר הוא וכל פוס' ומי

לקראתך ד' בקרי' וסי' וגם הנה הו' יוצ' לקראתך וראך' פן בחרב אצא לקראתך' כאשר הפך איש מעל · על כן יצאתי לקראתך לשחר: ולקחת ד' בקרי' וסי' בלשון ארמי יברוחי דיוסף לבושין דרעיא · ופי' בסדר ויצא:

כלי יקר

מהמצטרף אל הגמר · ולע"ד הואל יהיה לשון רצון הואילו פנו בי כלומר מי יתן ויהיה רצונך לקחת ככרים ועשה עצמו כאילו אינו רוצה ויפצר בו הפצרה מאד כי אף זו מכלל עקמנותו · ויתן אל שני נעריו דרך כבוד ואגב אורחיהו יראו אם מגיע אותם אל אלישע גחזי ויבוא אל העופל ובלי ספק שאמר להם אל תטרחו עוד והלכו להם במ"ש וישלח את האנשים וילכו:

ויבוא אל העופל עיין רש"י ז"ל והרד"ק ז"ל וכן הרלב"ג ז"ל וכן מהרי"א ז"ל ויפקוד בבית הפקיד הכסף והבגדים שם שרצה להעלים מאלישע וזה לבדו בענין פקדון מן הקל ע"כ וכן הרלב"ג ז"ל והוסיף לפרשו ובשלמא לשני הפירושים ניחא אבל לזה הפי' איך יפקד פקידי' לפפי האנשים לקנות שדות וכרמים הוא שאלם בתולכת הנערים שבאו בשליחות בני הנביאים ואם היה זה אחרי שלוח האנשים אם כן הי"לל וישלח את האנשים ויפקוד בבית ואם נאמר שלפי שלא היו מבינים לשון הקדש ולא יבינו דבריו דבר עמהם לפקידים ואפי' בפני האנשים של ארם ולהיותו בהבל לאון איש רע עין ולזה אפשר שהוכיחו אלישע ע"ה על שפי העניינים העת לקחת כסף האחד והשני הודיעו לא די שלקחת כסף אלא שנתת לפקידים לקנות בגדים וזתים וכו' בפני האנשים כי לא היתה עת רצון לקחת בה זתים וכרמים בפניהם להכחיש דבריך הראשונים שאמרת שהי' לשפי הנערים שבאו מהר אפרים אבל עדיין יקשה לזה הפי' לו' ויפקוד בבית מאן דכר שמיה שם פקידי' אבל לפי' מאין לו פקדון ניחא לשון בבית · ולע"ד לפרשו לשון פקודי ה' ישרים והכוונה ויפקוד שליח בבית שלא יגידו דבר או נוה להם אני הולך אל הנביא לדעת רצונו אם לחלק הכל ביולא מהתולאות ועצבות ונוה אותם שכאשר ישלח להם מעט הנביא לעשות לא ישפו את תפקידו וישלח את האנשים וילכו בהטעה זו שהטעה אותם:

והוא בא ויעמד אל אדוניו כו' עיין הרד"ק ז"ל וכן הרלב"ג ומן מהרי"א ז"ל · ולע"ד לדקד' לשון ויעמד אל אדוניו ולא אמר לפני אדוניו ומהו מאן גחזי דכתיב · ונראה כי גחזי בא ועמד כאילו לא הלך אנה ואנה · וסוף סוף מפני שקרוב הדבר שהכרת פניו תענה בו שהלך כי המרוצה ללכת אל נעמן וגם בחזרה כדי שלא יתעכב יתלהבו הפני' והמצטרף לזה מעט מכוער כזה שבלי ספק נפלו פניו מעמוד לפני אלישע ממש פנים בפנים ולזה אמר הכתוב והוא בא ויעמוד אל אדוניו ולא לפני אדוניו אלא מן הצדדין ואלישע נתן אל לבו ויאמר אליו מאן גחזי פשוטו מאין ורמז לו לשון מאין כמו כי אם מאן אתה לשלח את עמי ר"ל האם מאנת גחזי בדברי כי רוח ה' היתה מפעמו אל אלישע שגילה שודו אל עבדו הנביא כדמסיק לא לבי הלך עמך וכו' ותשובתו לא הלך עבדך היא הפילה אותו במהמורות כי היה לו להשיב איזו טענה או איזו תואנה לו' הלכתי למקום פלוני כי כן הכרת פניו תענה בו מהתלהבותם כמו שכתבתי באופן שאפי' לא היה אלישע איש האלהים היה מכיר בפניו שאין ספק שהלך אחרי נעמן כל שכן מהיותו איש האלהים ולזה כתיב כאן ויאמר אלישע מאן גחזי ולא כתב ויאמר איש האלהים כי לאמירה זו אשר בה נתן אל לבו שמאן היה בדברו לא היה צריך נבואה להכיר הדבר בדרך כלל והוא השיב ויאמר לא הלך וכו' אז השיבו מכח הנבואה כל פרטי הענין כדכתיב ויאמר אליו וכו' ואמר לא הלך לבי לומר כי דבר כזה אשר הושפע אליו בנבואה שגילתה לו כל פרטי הדברים אין צריכה לפנים כי הלב מבין שזה הלך והנבואה הוצרכה לפרטי העניינים בדקדוק לא להשיג כלל הענין כי מושג הוא מאומד הלב:

ויאמר אליו לא לבי הלך וכו' במסכת סוטה פ' עגלה ערופה העת לקחת הכסף ולקחת בגדי' וזתים וכרמים כולי ומי שקל כו' האי כסף ובגדים הוא דשקל א"ר יצחק באותה שעה היה אלישע עוסק בשמנה שרצים א"ל רשע הגיע עת ליטול שכר שמנה שרצים וצרעת נעמן הדבק בך · קזא דהוה פרחא צרעת עלוי רישיה ע"כ · ורש"י ז"ל כתב בגמ' ח' דברים כתובים בפסוק הזה כסף · בגדים · זתים · כרמים · צאן · בקר · עבדים · שפחות · העת לקחת הגיעה עת לקחת שכר תורתך בעולם הזה ע"כ ואם כן נזכרו ח' דברים בפסוק הזה כנגד ח' שרצים שהיה עוסק בהם אלישע וזהו רמז לו שסכר יגיעתו בפרק ח' שרצים הגיעה עת לקחת בשכר טרחו בח' דברים אלה הנזכרים בפסוק ולא אמר הפסוק לקחת מנעמן אלא לקחת שכר טרחו וה"א של העת לא תהיה ה"א התימה אלא ה"א הידיעה שהודיעו אלישע שהעת הזאת עת לקחת את הכסף ולקחת השמנה דברים הנזכרים בפסוק בשכרו ומובן בדרשת חז"ל אומר לשון לקיחת בכסף ובגדים לפי שהם השני דברים שלקח מנעמן אמנם הששה דברים הנותרים נכללו בלקיחות הנזכר לומר שעתה עת לקחת בשכרו ועמלו בעולם הזה · ורש"י ז"ל פירש כאן בפסוק העת לקחת את הכסף להתעשר ולקחת ממנו בגדים וזתים וכו' ע"כ · ועיין הרד"ק ז"ל והרלב"ג ז"ל וכן מהר"יא ז"ל במה שאמר לא לבי הלך כדהר"לבג ז"ל ובמ"ש העת לקחת כלו' האם היה העת הזה שהיא עת התקדש ש"ש לעיני העמי' האם היה עת ראוי והגון לשתקח כסף ובגדים ולפי שגחזי הפקיד המעות לקחת זתים וכרמי' כו' לכך אמ' זתים וכרמים וכו': ולע"דן לפרש לא לבי הלך וכו' הוכיחו כי בלכת נעמן שמח וטוב לב מהתרפאותו וראך רודף אחריו נספך לארץ כפיהו כי לא ידע מה היא מרוצתך שכן כתיב השלום ויאמר שלום כו' לז"א לא לבי כו' וכי לא לבי

הלך ממני ויותר ממקומו בעת היא כאשר הפך איש מעל המרכבה שהירידה ההיא תקרא התהפכות לקראתך למה לצרתו והפכת שמחתו לצער גדול העת לקחת את הכסף כו' ר"ל היה לך ללמוד ממני שחשק החכמה והנבואה גרמה לי להשליך כל אשר לי אחר גוי שהייתי חורש בי"ב צמדים ז"ש העת לקחת את הכסף בתמיהה אחר עמדך לפני זמן רב משרת אותי לא היה לך לרדוף אחרי הבלי העולם כי אין העת הזה לקחת כסף כי עתך עת דודים היתה לקחת כוסף אמיתי ותשוקה נכבדת לא כסף ובגדים · ואפשר לפרש העת לקחת כו' ה"א השאלה לפי שגחזי חשב שנעלם מעיני אלישע כל אשר עשה לכן עתה כמתלהלה יורה זקים ואומר לו העת לקחת כלומר היתכן שבעת הזאת כרגע אשר נתאחת ממני ללכת לקראת נעמן בעת הזאת היכולת לעשות כ"כ עסקים שעשית אלה הם לקחת את הכסף ולקחת בגדים וזתים וכרמים וזה יהיה כפי מה שפי' למעלה גבי ויפקוד בבית מלשון צווי שצוה בבית מה שיקנו לו מהמעות זתים וכרמי' וכו' ז"ש העת לקחת את הכסף ולקחת בגדים וזתים וכו' אפרין כמטייך כיון שאתה זריז כ"כ עד שבעת קטנה עשית כל אלה העסקים · או אפשר העת בתמיה וכי היה מוכרח בעת אחת למהר שלל וקחת את הכסף ואת הבגדים ובעיתה תחישנה לקחת זתים וכרמים וכו' מה זה ההתלהבות והמהירות המביא לידי חרטה מפמה פורענות שתבוא עליך:

וצרעת נעמן תדבק בך וכו' עיין הר"דק ז"ל והר"לבג ז"ל ומהר"יא ז"ל וצרעת נעמן כד"הרדק ז"ל שאמר שהוא כתון הכסף ובגדים פופר תרופת צרעתו ואתה לקחתו ראוי אם כן שתקח גם כן הצרע' עמו וזהו וצרעת נעמן ובמ"ש שגם נתחייב באותו העונש על שכחש לו ונשבע שבועת שוא כמו דברי חכמים ז"ל הואל וקח ככרים שנשבע לשוא וחז"ל אמרו לעולם עד עולם של יובל חמשים שנה · ולי נראה שלא קלל מזרעו אלא את אשר לא נולדו עדיין לפי שהאדם כלל את זרעו אשר לא נולדו עדיין כי הם כלולים בו וכמו שמברכתו יפורכו יוצאי חלציו כן חס ושלום מקללתו יקוללו · האמנם הייעודים האלה הם בתנאי שאם הבנים הבאים אחריו יהיו ישרים ודאי שיבטלו הגזרה ואם חס ושלום הבנים אוחזים מעשה אבותיהם או ישארו באותו העונש · וזה כי הייעודים האלהיים הם כפי הכנת המקבלים וכמו שאמר רגע אדבר וכו' ורגע וכו' וכיוצא בזה תשיב בבני עלי ובזרע יואב ודומיהם עד כאן · והדין עמו בזה שהרי כפי' אמרו בגמר' גבי בני עלי אם יכופר בזבח ובמנחה בזבח ומנחה אינו מתכפר אבל מתכפר הוא בתורה וגמילות חסדים · אמנם מ"ש מהר"יא ז"ל שלא קלל אלא הבנים שיוליד גחזי הוא הפך פשט הפשוט שאמרו חז"ל גבי וארבעה אנשים היו מצורעים פתח השער זה גחזי ושלשה בניו · והטעם אשר נענשו והם גדולים כדה"רדק ז"ל שאף הם ידעי בדבר ולא מיחו בו:

ולע"דן מה שזכרתי בכלי חמדה קיות צרעת נעמן ביחוד מסוגל להדבק בו בגחזי יותר מזולתו ממיני הצרע' לפי שזה גדול לפני אדוניו וכן גחזי גדול לפני אדוניו כוהג שררה ומורד בו · ואמר ויצא מלפניו וכו' כי באור פני אלישע לא ישלוט בו כל רע הכן ויצא מלפניו ואז אחרי צאתו מלפניו היה מצורע כשלג · והיה זה לו מעין החמדה לקחת גזל כי נעמן לא נתן אלא לאלישע חילול ש"ם בקחת ממנו מחיר הרפואה שהיה מתקדש ש"ש בראותו היות הנביא שונא מתנות ונשבע לשוא גחזי לא ז"ל · ועוד שהיה עינו צרה בתלמידים שלא היה מניחם להכנס לפני אלישע שכן אחרי שנדחה גיחזי נתרבו התלמידים כמו שהזכיר בסמוך בס"ד בפסוק ויאמרו בני הנביאים אל אלישע כו':

ויאמרו בני הנביאים כו' במס' סוטה פ"א שנו רבותינו לעולם הבא שמאל דוחה וימין מקרבת לא כאלישע שדחפו לגיחזי בשתי ידיו וילך אלישע דמשק אמר רבי יוחנן שהלך להחזירו לגיחזי בתשובה ולא חזר א"ל כך מקובלני ממך כל מי שחטא והחטיא את הרבים אין מספיקים בידו לעשות תשובה מאי עבד איבעית אימא אבן שואבת תלה לו לחטאת ירבעם והעמידה בין הארץ לרקיע ואיבעית אימא שם חקק לה בפומה והיתה מכרזת אנכי ולא יהיה לך · ואי בעית אימא רבנן דחה מקמיה דכתיב ויאמרו בני הנביאים אל אלישע הנה נא המקום אשר אנחנו יושבים שם לפניך צר ממנו מכלל דעד האידנא לא הוה דחיק הניא רבי שמעון בן אלעזר אומר יצר תינוק ואשה תהא השמאל דוחה וימין מקרבת עד כאן: ולע"דן לדקדק בו דבשלמא למ"ד אבן שואבת תלה לה וכו' ואיבעית אימא שם חקק לה בפומה וכו' ניחא שזה בודאי היה אחר שפי' מרבו אלישע אלא למ"ד רבנן דחה מקמיה וכו' יקשה על אלישע איך לא שת לבו לזה הענין שהיה מונע תלמידים הרבה מלבא לפניו כמ"ש רבנן דחה מקמיה · ונראה כי רבים מהם שלא היו ראוים והגונים לעמוד לפניו כי בלי ספק שהיו לומדים סודות נוראים ולזה לא מנעו אלישע אלא דלסוף סוף אולי החטיא באחד שהיה הגון ומנע טוב מבעליו ולזה נענש · ומה שאמרו עתה בסמוך באומר המקום צר ממנו מוכיח שלא היו הגונים קלה מאלו אשר נתרבו עתה ומ"ש שהלך אלישע בשביל גחזי והלא בשביל חזאל הלך אפשר שהיה לו לילך לחומה של דמשק אבל ויבא אלישע דמשק לשון ביאה בתוכה היה כדי לדבר עם גחזי שלא יצא להקביל פניו בוש וירא ממנו

רלבג

ויקצב עץ וישלך שמה ויצף הברזל · ר"ל שכבר חתך ותקנו במה' שיוכל להכנס בנקב הברזל ויהיה לו כמו יד והנה היה המופת הזה שכאשר השליכו שמה נכנס בנקב הברזל ונתקיים בו הברזל ולפי שכבר הושרש בדבר המופתי' מצד העיון ומצד דברי רז"ל כמו שבארנו בששי מספר מלחמות ה' שלא יתחדש בהם דבר חדש כאילו תאמר עליית הברזל למעלה במי'. והוא ברזל או לדת העץ למטה במים והוא עץ בלתי ראוי שיצלול במים והנה הרצון באמרו וישלך שמה שכבר השליך שם העץ בכח כדי שירד מפני זאת התנועה ההכרחית והנה היה העץ בשיעור שהי' יכול לנאת קלותו כבדות הברזל ויציפהו עמו על המים ולזה הוצרך שיהיה העץ גדול ולא הספיק לו גודל יד הברזל להשליכו שם ותחך מפני זה עץ גדול אך המופ' היה כמו שזכרנו היותו נכנס בנקב הברזל בהשליכו אותו במים : אל מקום פלוני אלמוני תחנותי · ר"ל שכבר היה חונה במקום נעלם כדי שלא ישמר מלך ישראל מעבר שם ויקחהו והנה פלוני מענין פלוא שהוא דבר מכוסה ונעלם ואלמוני הוא ג"כ מענין ההסתר וההעלם והוא כגזר מהאלמות כאלו יאמר שלא ידובר בזה כלל כדי שלא יודע לאיש או אפשר על זה הענין בעצמו כי אלף אלמוני בזה המקום ישמש במקום עי"ן כמו עלמוני והוא ענין נעלם וכזה מצאנו הוראה משום האותיות מזה הצד על זה הדרך : השמר מעבור המקום הזה כי שם ארם נחתי' · ר"ל שתשמור מעבור במקום ההוא כי שם ארם נחתי' שהיה בו מלך ארם ועבדיו כי שם ארם יורדים במורד אשר שם להחבא שלא תשמר מהם והנה באור נחתי' יורדים וחונים תרגום וירד ונחת או יהיה מענין נחת ונשאר' התי"ו בקבוץ כמו שנשארה התי"ו במלת נחשתך והרצון בו שהם עומדים שם בנחת בדרך שיעלם היותם שם וכן היה שולח לו אלישע בכל מקום שהיו נסתרים שם מלך ארם ועבדיו לתפשו ולבחון אם היה דבר הנביא אמת שלח שם מלך ישראל אל המקום ההוא אשר הזהירו בעבור שם ומצא אמתות דברי הנביא תמיד לא פעם א' לבד ולא ב' פעמים לבד אך בזה זה פעמים רבות בדרך שנוד' למלך ארם כי מלך ישראל היה יוד' המקומות אשר יתחבר שם : ויסער לב מלך ארם · רוצה לומר אחזהו סער ומבוכה על זה הענין לחשבו כי במשרתיו איש יגלה סתריו למלך ישראל :

איכה

רדק

ויקצב עץ · למה לא השליך שם עץ שהיה יד הברזל מתחילה למה הוצרך לקצוב עץ ונראה כי הנס' בדבר חדש יעשו וכן בצלוחית חדשה : ויקצוב עץ להיותו יד הברזל שנפל ונכנס העץ בעין הברזל שנכנס בו היד וצף הברזל עם ידו לפיכך אמר ויקצב שפירושו כריתת העץ במדה שצריך כמו מדה אחת וקצב אחת : ויצף · פועל עומד אשר הציף את מי ים סוף פועל יוצא ויש לפרש ויצף פועל יוצא כלו' הנביא הציפו : אל מקום פלוני אלמוני תחנותי · כתרגומו לאתר כסי וטמיר יהי בית משרי : נחתים · מן הנחת יי' גבוריך והתרגום ויירד ונח' ופי' יורדים וחונים שם ואמר נחתים כי במקו' מורד חנו להסתר שם ודגש תי"ו נחתים מקום הנח בשריד"ו י"ת נחתים כסן : והזהירה · בה"א כמו אהלה : ונשמר שם · ונשמר משם כמו שהיה מזהירו הנביא : לא אחת ולא שתים לא פע' אחת לבדה ולא שתים לבדו אלא פעמים רבות וכמוהו והוא איש אשר לא נוגע בעולו שפירושו לא נוגע לבדו : ויסער · היה מסתער על זה הדבר מי היה מגלה מסתריו :

איכה

וַיֹּאמֶר אִישׁ־הָאֱלֹהִים אָנָה נָפָל וַיַּרְאֵהוּ אֶת־הַמָּקוֹם וַיִּקְצָב־עֵץ וַיַּשְׁלֶךְ־שָׁמָּה וַיָּצֶף הַבַּרְזֶל: וַיֹּאמֶר הָרֶם לָךְ וַיִּשְׁלַח יָדוֹ וַיִּקָּחֵהוּ: וּמֶלֶךְ אֲרָם הָיָה נִלְחָם בְּיִשְׂרָאֵל וַיִּוָּעַץ אֶל־עֲבָדָיו לֵאמֹר אֶל־מְקוֹם פְּלֹנִי אַלְמֹנִי תַּחֲנֹתִי: וַיִּשְׁלַח אִישׁ הָאֱלֹהִים אֶל־מֶלֶךְ יִשְׂרָאֵל לֵאמֹר הִשָּׁמֶר מֵעֲבֹר הַמָּקוֹם הַזֶּה כִּי־שָׁם אֲרָם נְחִתִּים: וַיִּשְׁלַח מֶלֶךְ יִשְׂרָאֵל אֶל־הַמָּקוֹם אֲשֶׁר אָמַר־לוֹ אִישׁ־הָאֱלֹהִים וְהִזְהִירֹה וְנִשְׁמַר שָׁם לֹא אַחַת וְלֹא שְׁתָּיִם: וַיִּסָּעֵר לֵב מֶלֶךְ־אֲרָם עַל־הַדָּבָר הַזֶּה וַיִּקְרָא אֶל־עֲבָדָיו וַיֹּאמֶר אֲלֵיהֶם הֲלוֹא תַּגִּידוּ לִי מִי מִשֶּׁלָּנוּ אֶל־מֶלֶךְ יִשְׂרָאֵל: וַיֹּאמֶר אַחַד מֵעֲבָדָיו לוֹא אֲדֹנִי הַמֶּלֶךְ כִּי־אֱלִישָׁע הַנָּבִיא אֲשֶׁר בְּיִשְׂרָאֵל יַגִּיד לְמֶלֶךְ יִשְׂרָאֵל אֶת־הַדְּבָרִים אֲשֶׁר תְּדַבֵּר בַּחֲדַר מִשְׁכָּבֶךָ: ויאמר

(והזהירו ק׳)

וַאֲמַר נְבִיָּא דַייָ אָן נְפַל וְאַחֲזְיֵהּ יַת אַתְרָא וְקַץ אָעָא וּרְמָא לְתַמָּן וּקְפָא בַּרְזְלָא: וַאֲמַר טוֹל לָךְ וְאוֹשֵׁיט יְדֵיהּ וּנְסַבֵיהּ: וּמַלְכָּא דַאֲרָם הֲוָה מְגִיחַ קְרָבָא בְּיִשְׂרָאֵל וְאִתְמְלִיךְ בְּעַבְדוֹהִי לְמֵימַר לַאֲתַר כַּסֵי וְטַמִּיר יְהֵי בֵּית מֵישְׁרִי: וּשְׁלַח נְבִיָּא דַייָ לְוָת מַלְכָּא דְיִשְׂרָאֵל לְמֵימַר אִסְתַּמַּר מִלְמֵיעֲבַר אַתְרָא הָדֵין אֲרֵי תַמָּן אֱנָשׁ אֲרָם כְּסַן: וּשְׁלַח מַלְכָּא דְיִשְׂרָאֵל לְאַתְרָא דִי אֲמַר לֵיהּ נְבִיָּא דַייָ וְאַזְהָרֵיהּ וְאִסְתַּמַּר תַּמָּן לָא חֲדָא זִמְנָא וְלָא תַרְתֵּין זִמְנִין: וְאִסְתְּעַר לִבָּא דְמַלְכָּא דַאֲרָם עַל פִּתְגָּמָא הָדֵין וּקְרָא לְעַבְדוֹהִי וַאֲמַר לְהוֹן הֲלָא תְחַוּוֹן לִי מָאן מִדִּילָנָא גָּלֵי רָזֵי לְמַלְכָּא דְיִשְׂרָאֵל: וַאֲמַר חַד מֵעַבְדוֹהִי לָא רִבּוֹנִי מַלְכָּא אֲרֵי אֱלִישָׁע נְבִיָּא דִי בְּיִשְׂרָאֵל יְחַוֵּי לְמַלְכָּא דְיִשְׂרָאֵל יַת פִּתְגָּמַיָּא דִי תְמַלֵּיל בְּאִידְרוֹן בֵּית מִשְׁכְּבָךְ: וַאֲמַר ואמר

פלוני אלמוני ג׳ בקרי׳ ואת הנערי׳ יודעתי · ל׳ מקו׳ פלוני אלמוני תחנתי · ויאמ׳ סורה שבה פה פלוני אלמוני · הלוא י"ו מלאים בסי׳ וסימ׳ נמסר לעיל בסיפרא חלק א׳ סימן כ"ב : אחד כה׳ פתחין וסימ׳ ויכלו המים · והעלהו שם · כמעט שכב · ואחד עשר כוכבים · ואת אחד עשר ילדיו · שכם אחד · אל אחד מבניו · את אחד מהם · אחד עשר יום · ומת אחד מהם · והאיש מיכה · ותאבדנה האתונות · ויאמר דוד אל אבנר · אחד הרקי׳ · עד אחד לא נעדר · בכל אשר התהלכתי · חברו שפטי דר"ה · בנפש אחד · יהי נא דבריך · ויאמ׳ אח׳ מעבדיו · ואיך תשיב את פני וחברו · הנדברי׳ בך · ולנשיא מזה · ושר מלכות פרס :

רשי

ויצף · צף על המים : פלוני אלמוני · כסי ותמיד פלוני לשון כי יפלא יתכסי אלמוני מבלי שם שלא היה רוצה להתגלו׳ : תחנתי · שם אחנ׳ ואחרי׳ את מלך ישראל או את גדוליו העוברים לשלום בארצו׳ דרך אותו המקו׳ : מעבר המקום הזה · מלכת שם : נחתים · חונים : וישלח מלך ישראל · היה שולח ורואה אם אמת הוא : והזהירו · שהזהירו איש האלהי׳ מעבור שם : לא אח׳ ולא שתי׳ · עשה לו כך כי פעמי׳ רבות : על הדבר הזה · מי הוא המגלה סודו :

איכה

מנחה קטנה

ומלך ארם היה נלחם בישראל דשבקא לחסידותי׳ שנוה תקדם לא תלחמו עם דשן או גדול כי עם מלך ישראל לבדו לא כן מתה אלא היה נלחם בישראל וע"כ לא אמר ומלך ארם נלחם במלך ישראל או וארם לחמו בישראל אלא ומלך ארם נהפך לבו ונלחם בישראל : או ירצה ומלך ארם וגו׳ כי לא היה מודיע לישראל שרוצה למשות עמם מלחמה רק לפי כמראה היה לו שלו׳ עם ישראל וכמו שכתוב למעלה שגלה לנעמן עם אגרת שלו׳ למלך ישראל ובקרבו שם אורב עליהם לעשות עמהם מלחמה · וז"ש היה נלחם בישראל ולא אמר עם ישראל אלא כמו לשלו׳ והוא למלחמה · עוד אפשר לומר שהכתוב מתמי׳ על מלך ארם אחר שראה את מעשה ה׳ כי נרפא וכי יש נביא בישראל שע"פ דבורו נרפא נעמן כי ה׳ עם הנביא ורצון יראיו יעשה ומזה ראה וידע כי כל רז לא נעלם מן הנביא באשר ה׳ אתו ואע"פ שלא לבו להלחם בישראל ויועץ אל עבדיו להסתיר פנה אשר לא · יודע לאיש זו׳ זולת עבדיו הנאמני׳ בבריתו ולא זכר כי הנביא יודע ע"י רוח הקודש אשר הוא מדבר בחדר משכבו וכן אמר אלישע אל מלך ישראל כשקרע בגדיו על דבר נעמן יבא אלי וידע כי יש נביא בישראל . וע"כ אע"פי שפי׳ מלך ישראל עפ"י נמשה לו זה הנס למען שמלך ארם ע"כ ידע ויודה כי יש נביא בישראל : אל מקום פלוני וגו׳ אל מקום שהוא מכוסה מדעתם שלא יעלה על דעתם שבזה המקום ארם נחתים וע"כ · שלח המלך לראות האמת הוא מה שאמר אלישע כי היה הדבר רחוק אצלו שיבואו ארמים על המקום אשר אמר הנביא ומש׳ גם שפי׳ המלך מקטני אמנה : הנביא אשר בישראל · אע"פי שאין זה דברים הנוגעי׳ אל הנבואה כי ה׳ת אינו כי אם להוכיח העם ולהדריכם בנבואה מ"מ כדי לאמת דבריו אשר יוכיח את העם הוא עושה זה כדי שישמעו גם לדבריו במה שנוגע בדברי׳ התוריים וכמו שאמר הכתוב צופה נתתיך לבית ישראל ובזה הוא מוכיח את העם כמו שהזהרתי אתכם שמלך ארם לבל ילכדו ברשתו אשר טמן כך תשמעו אלי באזהרתי אתכ׳ בעניני התורה והמצות לבל תלכדו ברשת היצר הרע אשר רשתו פרושה על כל חי וז"ש הנביא אשר בישראל הוא מוכיח את העם בעניינים כאלה שע"כ הוא מגלה סודך להזהירם למען למד דעת את העם :

לבו

כלי יקר

ממנו אבל תואל היה יוצא לקראתו אפי׳ חוץ לתחום ולמדנו מזה המאמר קשר הענין ויאמרו בני הנביאים כו׳ עם הקודם כי להיות שילא גחזי מלפני אלישע נתרבו התלמידים · ועיין רש"י ז"ל וכן הרד"ק ז"ל והביא דחז"ל · וכן הרלב"ג ז"ל וכן מהרי"א כי לרוע תכונת מזג גחזי לא היו באים התלמידים ברבוי ואחרי לכתו נתרבו עוד · ולע"דן דבדחז"ל נבין או׳ הנה נא המקום כו׳ ר"ל הנה נא עתה נתוספו התלמידים מהליכת גחזי והמקום אשר אנחנו יושבים שם לפניך צר ממנו ר"ל אין החסרון ממך ומצדך מהיותו צר ובלתי מחזיק המעט את המרובה אין זה ממך כי מהיותנו יושבים לפניך · היה ראוי להחזיק אותנו ואפי׳ שאנו מרובים אלא ממנו הוא סיבת היותו צר ז"ש צר ממני ולא אמר צר לנו אלא ממנו ומרוע תכונותינו כי יש אתך כח והשגחה שהיה לשלא יאמר אדם לחבירו צר לי המקום כענין ירושלם אכן צר ממנו הוא זה כאמור · וא"כ למדנו שהיו תלמידי אלישע ע"ה יותר מאלפים שהרי בימי גיחזי היו אלפים כמו שכז"ל במה אתן לפני מאה איש ועכשיו נתרבו אע"כ :

נלכה נא עד הירדן וכו׳ ויאמר וכו׳ וילך וכו׳ ויהי וכו׳ ויאמר וכו׳ ויאמר וכו׳ עיין רש"י ז"ל והרד"ק ז"ל והרלב"ג ז"ל ומהרי"א ז"ל הקשה על דעת הרד"ק ז"ל מלשון ויצף הברזל דמשמע שהברזל לבדו צף ולהרד"ק ז"ל שעשה העץ בקלוב ומדה לבית יד לברזל הי"לל ויצף העץ והברזל · ולהרלב"ג דאה בשתי ידים והדין עמו שאין לנו לו׳ שהיה העץ גדול בשיעור שיוכל להציף הברזל ושהיה ראשו דק שיכנס בו בברזל ויצוף אותו כי הדברי׳ של מופת אין לנו עסק לקרב׳ אל הטבע אלא ודאי עץ קטן לקח והשליכו שמה באותו מקום קלוב ומוגבל אשר נפל שמה הברזל וזהו ויקצב עץ כאילו שלח אותו העץ לקרא את הברזל שיבו׳ לפניו ומיד ויצף הברזל כי כאשר ירד שמה העץ עלה הברזל כמאמר הנביא אם כן לא נכנס העץ בברזל ולא צף עמו אבל השליכו לקצב ולהגדיל מקום הברזל וכאילו באותה ההשלכה קרא לברזל שיצוף וכן היה שהעץ הקל צלל במים אדירים והברזל כבד וצף וזה הנס מעין קריעת הירדן אשר עשה רבו אליהו אם לא שאליהו עשה קריעה כוללת וזה היה ענין פרטי בירדן וזהו הנס הי"ב ע"כ · ומה שהקשה להרד"ק הוא עפ"י שיטת הרד"ק ז"ל עצמו שפי׳ ויצף פועל יוצא ושהעץ הציף הברזל כיתא · ולשיטת מהרי"א יקשה שלא נזכר בפסוק שלא וישלך שמה ולא נזכרה שקיעה והיה פלא גדול והיה ראוי להזכירה גם הסבר׳ מחזקת זה כי למה יעשה השקעת העץ שלא בטבעו די לו בהצפת הברזל שלא בטבעו : ולע"דן שאמרו נלכה עד הירדן ומאמר נלכה כולל את אלישע עמהם כי הוא העיקר כי כוונתם ללמוד שם סמוך אל הירדן במה שאמר ונעשה לנו שם מקום לשבת שם · ואולי הקפיד אלישע לפי שלא שאלו לו עצה האם נלכה שם להורות כי שנוי מקום היה ראוי לשאול את פיו ולא היה להם לומר נלכה נא עד הירדן וכו׳ בפשיטות ולזה השיב לכו אתם דרך כעס ויאמר הא׳ הגדול והמיוחד שבהם הואל נא והתרצה ללכת את עבדיך כי עבדיך אנחנו וכמתחטאים לפניך אמרנו נלכה נא וכו׳ אבל הכל ברצונך וחפצך וז"ש הואל נא לשון בקשה ויאמר אני אלך קבל הרצוי מיד כא להתרצות · ולהיות האחד הזה זוכה כשירצה אותו ופייסו זכה שנעשה על ידו הנס הזה וז"ש ויהי האחד ר"ל האחד הנז׳ שהשכיל בקחתו הנביא שהרי נפל הברזל וע"י הנביא צף ולמעלה אמר ויאמר האחד בה"א הידיעה לגלות שהוא הא׳ שהיה מפיל הקורה בהכאתו בה בגרזן ונשל הברזל · ויהי האחד מפיל ת"י והוה חד מחי בשריתא ואשתליף ברזלא · ובדבריו יובן אומרו ואת הברזל שר"ל ועם הברזל היתה מפלת הקורה ולזה נשל הברזל ונפל למים · ויאמר איש האלהים אנה נפל ויראהו המקום ויקצב עץ כל דהו וישלך שמה למעלה במים מכוון למקום שנפל הברזל ואותו העץ הציף הברזל וז"ש ויצף העץ ההוא את הברזל שזאת היתה הוראת השלכת אותו העץ במים בכוון אל מקום הברזל לומר שגזר אומר הנביא שיקל הברזל שלא בטבעו ויצוף בעץ ההו׳ כל דהו אשר השליך במים ואם כן לא היה העץ נכנס בנקב הברזל שאם כן היה משליך בית ידו של הברזל אבל אדרבה הגיד הכתוב ויקצב שהיה עץ כל דהו אבל אפשר שהיה בקצבה כצורת יו"ד מהפס המיוחד או ארוך כצורת וי"ו כדי שעל ידו יעלה ולזה אמר בו לשון קצב · וכמו שאמרו ויורהו ה׳ עץ וישלך אל המים · ומכלל הנס הוא מ"ם ויאמר הרם לך וישלח ידו ויקחהו · כי היה אפשר שבהכותו בקורה להפיל ונשל הברזל נפל ברחוק והציף הברזל והיה צף על פני המי׳ עד שיוכל להושיט ידו לקחתו ולפי שהיה האחד הנז׳ מוטל מדאגת הברזל והוא שאול אמר לו הנבי׳ הרם לך קום לך וישלח ידו ותכף ויקחהו ואפי׳ שהיה רחוק נתקרב אליו ויקחהו :

ומלך ארם וכו׳ תנחומא אל מקום פלוני אלמוני מלמד שעשו פטשין לומר כשיבואו ישראל להלחם יפלו לתוך הפטשין וישלח איש האלהים אל מלך ישראל השמר מעבור אל המקו׳ הזה כי שם ארם נחיתים ואין הקב"ה עושה דבר כי אם גלה סודו אל עבדיו הנביאים כיון שעברו ישראל פעם ראשונה ושניה ולא נפלו הרגיש מלך ארם ויאמר אל עבדיו הלא תגידו מי משלנו אל מלך ישראל וכו׳ ע"כ ולע"ד שעשו כעין הפירות ושוחות להפילם שם בלכתם בתום ויורה זה אל מקום פלוני אלמוני על מציאות המקום והשוחה עמוקה שתהיה מכוסה ונעלמת שאם על מציאות המלך שעמד במארב קשה לשון ומלך ארם נלחם בישראל שנראה שהיה ידוע מקום המלחמ׳ שערך לילחם עד כאן ואם כן המקום פלוני אלמוני היינו מארב אלא שוחות וחפירות כאמור וזה יוכיח לשון הנביא ע"ה באומרו השמר מעבור המקום הזה משמע שהי׳ המקום מקולקל וצריך להשמר מעבור בו כלל והם היה מארב במסתרים היה לו להודיע לבד דע שהם במקום פלוני לך מארבים כדי שידע להשמר מהם ואדרבה היה לו למלך ישראל לבא פתאום על המארב אלא ודאי כדחז"ל הוא שהיו שם שוחות כאמור · ועיין רש"י ז"ל וכן הרד"ק ז"ל וכן הרלב"ג וכן מהרי"א בקירוב :

ולע"דן במ"ש היה נלחם כו׳ מקושר ונמשך למאמר ויועץ שתמיד היה נלחם והיה מתייעץ אל עבדיו והם מתי סודו יותר שלא היה עושה העצה בפומבי אלא אל עבדיו לבדם יען שהיה רוצ׳ לאמר להם אל פלוני אלמוני תחנותי שלא יתגלה הענין וכן תמיד היה שולח איש האל"ים להזהיר את מלך ישראל השמר כו׳ כמלת תיבת היה מוסבת כל הענין ואמר לאמר השמר שיצוה לאמר ולהכריז השמרו לכם מעבו׳ וכו׳ כי זה הלשון משמש על המלך כפשוטו מאומרו השמר מעבו׳ וכו׳ ומדלא קאמר השמר לך מוכיח שתיבת לאמר · הוא להזהיר ולאמר לאחרים ולכל הפי׳ השמר מעבור המקום הזה ואמר המקום הזה והי"לל המקום ההוא לומר כי היה הנביא רואה כל הפרטים אשר במקום ההו׳ כמה בני אדם הם העומדים שם והכלים המשחיתים אשר בידם וז"ש לשון המקו׳ הזה כמורה באצבע אבל לפי האמת רחוק הוא משם ולז"א כי שם ארם נחיתים ולא אמר כי כאן ארם נחיתים :

וישלח מלך ישראל כו׳ עיין רש"י ז"ל וכן הרד"ק ז"ל והוסיף · ולע"דן דאומרו ונשמר שם חוזר אל מלך ארם שהיה נשמ׳ ונחבא שם במקום אשר אמר לו איש האל"ים והזהירו מעבור שם כדבריו כן היה שנשמר שם מלך ארם ובזה מדוקדק שלא אמר ונשמר משם : ומדוקדק בזה שלא אשר העיקר מהספר דהיינו שנמצא האמת כדברי הנביא כי באומרו ונשמר שם לפירוש׳ זה נאמר בפירוש הפסוק :

ויסער לב מלך כו׳ עיין רש"י ז"ל והרד"ק : ולע"דן יתור תיבת משלנו דהי"לל מי אל מלך ישראל או מי ממנו אל מלך ישראל אבל אמר כי דרך הרכיל מגלה סוד להראות עצמו כאוהב לדעת מצפוני לבב חבירו כדי ללכת רכיל וז"ש מי משלנו ר"ל מי הוא זה המראה עצמו כאילו הוא משלנו ותכליתו כדי לגלות אל מלך ישראל סודותינו :

ויאמר אחד מעבדיו כו׳ מהרי"א ז"ל לא אדוני דבר זה במלשינות אלא בנבואה ע"י אלישע שמעלת נבואתו היא שיכול להגיד למלך ישרא׳ את הדברי׳ אשר תדבר בחדר משכבך ע"כ : ולע"דן לדקדק אומרו הנביא אשר בישראל שהוא מיותר כי ידוע הוא ונראה דאומר אשר בישראל הכוונה לומר שמה תאמר והלא כמה נביאי"ם ולמה אתה תולה הדבר באלישע יותר מאלהו לז"א הנביא אשר בישראל רוצה לומר הנביא המפורסם וידוע יותר בישראל בחזון נפרץ ובו הידיע׳ הזו להגיד אשר תדבר בחדר משכבך אל מלך ישראל · עוד אפשר אשר בישראל שמא תאמר וכי הנביא רכיל מגלה סוד לז"א להיות אשר הוא בישראל חייב להגיד להם כל אשר יראה כי צופה הוא נתון בישראל ואשר יראה יגיד וז"ש אשר בישראל · ואם תרצה לפרש אשר בישראל מקושר עם יגיד למלך ישראל וכו׳ שהכוונה שאין לנביא עסק בנסתרות להגיד לאדם מה שיחו משיחה קלה שבינך ובין המלכה בחדר משכבך דברים שבינך לבינה כי מה לו בזה כי קדוש הוא ולא ירצה לזר ולא יתבונן אבל אלישע הנביא הדברים המתייחסים בישראל הם אשר יגידו למלך ישראל את הדברים

יאשר

איכה הוא · איך הוא והרצון בו אם הוא בעיר בצורה וחיל רב עמו או איך הוא ענינו כי לפי שהוא בו התחכם לשביא עליו חיל לתפשו · והנה החיל שם בלילה כדי שלא ישמ׳ דבר זה אלישע ויקבץ אנשים יותר עמו : סוסים ורכ׳ אש סביבות אלישע · הנה אף ע״פ שלא כנז׳ אלישע בהם היה תועלת להראותם לנערו ולשמרו משפח׳ כדי שלא יצעק מפני הפחד ויהיה זה סבה שיתפחדו בני העיר כלה ויעזר פחדם אל מה שהיו רוצים לעשות כי אז יכירו כי אלישע שם : וירדו אליו ויתפלל אלישע · ר״ל כי בעת שהיו יורדים אל אלישע לתפשו התפלל אלישע אל יי׳ שיכה אותם בסנורים בדרך שלא יראו היטב ובזה האופן נדמה להם שהעיר שהלכו שם לא היתה העיר שהיו מבקשים והי׳ אפשר זה לפי מחשבתם כי בלילה הלכו שם ויתכ׳ שבבואם לאלישע שאלו לו האם העיר שהם בה היא דותן ועכם לא כי טעיתם בדרך ולא זו העיר אשר אלישע בה כי כבר הלך לעיר אחר׳ או הרצון בו ולא זו העיר היא דותן והביאור הראשון הוא יותר נכון : האשר

מנחה קטנה

לכו וראו איכה הוא דאע״ג דאהניא זכותי׳ אבולי עלמא לדידי׳ לא אהניא זכותי׳ ואולי אוכל לו ואמאי שפי׳ רוצה לידע איכה הוא אם הוא בעיר דלתים ובריח א״כ הוא מתיירא מפני ואוכל לו ע״י שאשלח רכב ופרשיו אחריו ואם הוא במקום פרוץ אין אומה זה סימן שאינו מתיירא ממני כי סמך על שהוא נביא ה׳ והם ישמרהו מכל רע ואיני יכול לו ועל כן אמר איכה הוא ולא אמר אים הוא · ולזה כשהודיעו למלך שהוא בדותן עיר בצורה דלתי׳ ובריח אמר ודאי אוכל לו ושלח אחריו סוסים ורכב וחיל גדול לכבוש העיר : וישכם משרת איש האלהי׳ לקום הנה שהיותו משרת איש אלהי׳ השכים לקום להתפלל בעלות השחר וז״ש לקום ואיני אומר ויקם אלא שקם להתפלל כאשר ראה מאדוניו דמוסל עקשיב על דבר עונה ולדקכל משרתיו צדיקים : איכה נעשה שהיה מתיירא שימסרו אנשי העיר אותם ביד ארם מפני היראה דכיון דהוא והם נהרגים אם לא ימסרו מותר לדחות נפש מפני נפש · ואלישע השיב אל תירא מאלו ומאלו כי רבים אשר אתנו מאשר אותם לא אמר אתם שהיה משמע עם ארם אלא אותם · ירצה יש לנו רבים מאשר עם אנשי העיר וארם באופן שאין לירא גם משניהם וע״כ התפלל אלישע שיראה הנער שכדבריו כן הוא · וראה ההר מלא סוסים וגו׳ סביבות אלישע ומזה ראה שאין יראה גם מאנשי העיר שימסרו אותו וע״כ לא אמר שהי׳ סוסי אש סביבות העיר אלא סביבות אלישע לשומרו גם מאנשי העיר : ויולך אותם שמרונה זה היה לשתי כוונו׳ אחד למען יראה מלך ישראל מעלת וגדולות העובד את ה׳ ויעשה כן גם הוא למאוס בדרכו הרעה וידבק בה׳ אלהי ישראל ויהיה עמו כאשר הוא עם הנביא· שנית כדי לפרסם גדולת אלהינו גם לעיני הגוים : ויפי

יג וַיֹּאמֶר לְכוּ וּרְאוּ אֵיכֹה הוּא וְאֶשְׁלַח וְאֶקָּחֵהוּ וַיֻּגַּד־לוֹ לֵאמֹר הִנֵּה בְדֹתָן׃ וַיִּשְׁלַח־שָׁמָּה סוּסִים וְרֶכֶב וְחַיִל כָּבֵד וַיָּבֹאוּ לַיְלָה וַיַּקִּפוּ עַל־הָעִיר׃ טו וַיַּשְׁכֵּם מְשָׁרֵת אִישׁ הָאֱלֹהִים לָקוּם וַיֵּצֵא וְהִנֵּה־חַיִל סוֹבֵב אֶת־הָעִיר וְסוּס וָרָכֶב וַיֹּאמֶר נַעֲרוֹ אֵלָיו אֲהָהּ אֲדֹנִי אֵיכָה נַעֲשֶׂה׃ וַיֹּאמֶר אַל־תִּירָא כִּי רַבִּים אֲשֶׁר אִתָּנוּ מֵאֲשֶׁר אוֹתָם׃ וַיִּתְפַּלֵּל אֱלִישָׁע וַיֹּאמַר יְהוָה פְּקַח־נָא אֶת־עֵינָיו וְיִרְאֶה וַיִּפְקַח יְהוָה אֶת־עֵינֵי הַנַּעַר וַיַּרְא וְהִנֵּה הָהָר מָלֵא סוּסִים וְרֶכֶב אֵשׁ סְבִיבֹת אֱלִישָׁע׃ וַיֵּרְדוּ אֵלָיו וַיִּתְפַּלֵּל אֱלִישָׁע אֶל־יְהוָה וַיֹּאמַר הַךְ־נָא אֶת־הַגּוֹי־הַזֶּה בַּסַּנְוֵרִים וַיַּכֵּם בַּסַּנְוֵרִים כִּדְבַר אֱלִישָׁע׃ וַיֹּאמֶר אֲלֵהֶם אֱלִישָׁע לֹא־זֶה הַדֶּרֶךְ וְלֹא זֹה הָעִיר לְכוּ אַחֲרַי וְאוֹלִיכָה אֶתְכֶם אֶל־הָאִישׁ אֲשֶׁר תְּבַקֵּשׁוּן וַיֹּלֶךְ אוֹתָם שֹׁמְרוֹנָה׃ כ וַיְהִי כְּבֹאָם שֹׁמְרוֹן וַיֹּאמֶר אֱלִישָׁע יְהוָה פְּקַח אֶת־עֵינֵי־אֵלֶּה וְיִרְאוּ וַיִּפְקַח יְהוָה אֶת־עֵינֵיהֶם

ויראו

וַאֲמַר אִיזִילוּ וַחֲזוֹ אֵיכָא הוּא וְאֶשְׁלַח וְאִידַבְּרִינֵיהּ וְאִתְחֲוָא לֵיהּ לְמֵימַר הָא בְדוֹתָן׃ וּשְׁלַח תַּמָּן סוּסָוָן וּרְתִיכִין וּמַשִׁרְיָן סַגִּיאִין וַאֲתוֹ בְּלֵילְיָא וְאַקִּיפוּ עַל קַרְתָּא׃ וְאַקְדֵּים מְשׁוּמְשָׁנֵיהּ דִּנְבִיָּא דַּיָי לְמֵיקָם וּנְפַק וְהָא מַשִׁרְיָן אַקִּיפָא יַת קַרְתָּא סוּסָוָן וּרְתִיכִין וַאֲמַר עוּלֵימֵיהּ לֵיהּ בְּבָעוּ רִבּוֹנִי אֵיכְדֵין נַעֲבֵיד׃ וַאֲמַר לָא תִדְחַל אֲרֵי סַגִּיאִין דְּעִמָּנָא מִדְּעִמְּהוֹן׃ וְצַלֵּי אֱלִישָׁע וַאֲמַר יְיָ גְּלֵי כְעַן יַת עֵינוֹהִי וְיֶחֱזֵי וּגְלָא יְיָ יַת עֵינֵי רַבְיָא וַחֲזָא וְהָא טוּרָא מְלֵי סוּסָוָן וּרְתִיכִין דְּאֶשָּׁתָא סַחֲרָנוּת אֱלִישָׁע׃ וּנְחַתוּ לְוָתֵיהּ וְצַלֵּי אֱלִישָׁע קֳדָם יְיָ וַאֲמַר מְחֵי כְעַן יַת עַמָּא הָדֵין בְּשַׁבְרִירַיָּא וּמְחָנוּן בְּשַׁבְרִירַיָּא כְּפִתְגָּמָא דֶּאֱלִישָׁע׃ וַאֲמַר לְהוֹן אֱלִישָׁע לָא דֵין אוֹרְחָא וְלָא דָא קַרְתָּא אִיתוֹ בַּתְרַי וְאוֹבִיל יַתְכוֹן לְוָת גַּבְרָא דִּי אַתּוּן בָּעַן וְאוֹבֵיל יַתְהוֹן לְשֹׁמְרוֹן׃ וַהֲוָה כְּמֵיעַלְהוֹן לְשֹׁמְרוֹן וַאֲמַר אֱלִישָׁע יְיָ גְּלֵי יַת עֵינֵי אִלֵּין וְיֶחֶזוּן וּגְלָא יְיָ יַת עֵינֵיהוֹן

וחזו

רדק

איכה הוא · כמו אנה הוא וכן בענין אנה איכה תרעה אלא שהוא קמוץ וזה בחולם : סביבות אלישע והלא אלישע בעיר היה והסוסי׳ ורכב אש חוץ לעיר בהר אלא הראה לו לנער כן שהיו סביבות אלישע הראה לו האל כן לחזק לבו שלא יפחד : כבואם · בכ״ף : כראותו

רשי

איכה · היכן הוא : אשר אתנו · בעזרתנו : ויאמר הך נא וגו׳ · על הקללה לא הזכיר את השם אבל על הפקיח׳ הזכיר את השם על שתיהן על של נער ועל של גדוד · סנורים · חולי של שממון רואה ואינו יודע מה הוא רואה : ולא זו העיר · שהנביא בתוכה ואמת אמר להם שכבר יצא ממנה : האשר

מסרה

זה י׳ ח׳ כתיב ה׳ וקרינן ו׳ וב׳ כתיב וי״נ וסימ׳ לשחוק אמרתי מהולל · אין טוב באדם שיאכל ושתה · וגם זה רעה חולה הכל עמת שבא · גם כל האדם אשר נתן לו האלהים עשר · כל זה נסיתי בחכמה · גם זה ראיתי חכמה תחת השמש · ויאמר להם אלישע לא זה הדרך תנינא דפסוק · וידבר אלי זה הלישכה · ישובו לא על היו · אם ישמרו בניך בריתי · ב׳ בתראי כתיב זו בו״ו : ויראו ג׳ בקריא׳ וסימ׳ פקח את עיני אלה ויראו · ויראו צדיקים ויראו · ויראו שנאי ויבשו :

כלי יקר

אשר תדבר בחדר משכבך ז״ש אשר בישראל יגיד למלך ישראל כלומר הדברים אשר יש להם שייכות בישראל הם הם הדברים אשר יגיד למלך ישראל לא זולתם שאין לו צורך בידיעתם ובסמוך גבי איכה הוא ואשלח ואקחהו אפרש לך בס״ד פי׳ אחר עיין שם :

הסכים להר״לבג במ״ש לא זו העיר דותן אבל הי׳ אולהה כי טעיתם בדרך וגם הסכים עמו שלא היה זה עורון גמור רק כמו שנזכר בהר״לבג ז״ל שיכה אותם בסנורים בדרך שלא יראו היטב וכו׳ וכן מהרי״א ז״ל שלא היו סומים לגמרי רק ההכרה הוסר׳ מהם ולזה לא היו מכירים בהיות׳ בשומרון עד שהתפלל שתשוב אליהם לגמרי · והביא דברי הרב המורה ז״ל שכתב בפ׳ שני חלק ראשון לא

ויאמר לכו וראו וכו׳ עיין רש״י ז״ל וכן הרד״ק ז״ל והרלב״ג ז״ל ובדבריו אלה אפשר שאמרו לו מתחילה אשר בישראל כלומר אינו עומד במגדל עוז וכיוצא אבל אשר בישראל בתוך עמו הוא יושב ומלך ארם לא הבין כוונת אשר בישראל ולכך שאל איכה הוא האם בעיר בצורה וגובה בדלתים ובריח ולזה השיבוהו ויוגד לו לאמר הנה בדותן עיר נקלה וקטנ׳ ועכ״ז וישלח שמה סוסים ורכב וחיל כבד וכו׳ ובאמת אולת היה לו שאם הוא מגיד למלך ישר׳ את אשר תדבר בחדר משכבך אם כן גם כן ישיג לדעת את אשר תשלח מהרכב ופרשים אחריו וילך לו אל נפשו למקום אחר אם ירצה אבל אלישע במלאכות ה׳ עשה דבר יותר משובח מהבריחה כי בזה הורה שאינו בורח כאליהו מפני איזבל ואחאב אבל עומד בפרץ ובוטח בה׳ כי פי שנים ברוחו של אליהו ז״ל וימשך לו אבירות לב ועזר אלהי גדול כי טובים השנים :

וישלח שמה סוסים כו׳ וישכם משרת וכו׳ ויאמר וכו׳ ויתפלל וכו׳ רש״י ז״ל אשר אתנו בעזרתינו · ועיין הרד״ק ז״ל והרלב״ג ז״ל וכן מהרי״א ז״ל והרחיב יותר שלא שאל אלישע יבוא רכב אש וסוסי אש להצילו אבל התפלל לשי״ת יראה דבר לנער יסיר הפחד מלבו והעפ״י שהוא לא יהיה נעזר מהם והיה הנס הזה הוא שראה העיר מה שלא היה במציאות א״כ היה נס זה דוגמת הנס אשר לרבו אליהו ברכב אש וסוסי אש אשר הפרידו בינו ובין אליהו ע״כ :

ובכלי חמדה ביארתי אלו הכתובים ועתה ארחיב בהם יותר בע״ה וזה כיראוי לדקדק קושית הרד״ק ז״ל הנז״ל שאלישע לא היה בהר אם כן איך ראה רכב אש בהר סביבות אלישע · ועוד יקשה איך יעשה השי״ת נס ופלא לפקח עיני הנער ולתכלית קל כדי שלא יפחד ולא יצעק כדהרלב״ג ומהרי״א ז״ל כנז״ל כי לתכלית זה היה נקל שיגער בו אלישע הנביא דום לה׳ והתחולל לו ותחת גערה במבין : ועוד קשה שאם הי׳ זה דמיון כוזב כמו שחשבו הרלב״ג ומהרי״א ז״ל גם הרד״ק ז״ל נלוה עמהם בחלק ההוא שנדמה לנער שהיה אלישע בהר כפי המובן מדבריו

יאמר פקיח׳ עין כי אם על גלות הידיעה · ויצחק בר נתן החכם כתב באחד מחבוריו שיקש׳ לדעת הרב מ״ש הנביא כאן פקח את עיני אלה שיורה שהתפלל הנבי׳ שיוסרו הסנורים מעיני אנשי ארם ויראו את העיר ויהיה פקיחה נאמרת על ראות החוש לא על גלות ידיעה אבל תשובת הדבר הזה לדעתי היא שאנשי ארם לא נעדרה מהם הראות כי לא היו סומים כי אם ההכרה ולכן לא הכיר משומרון בהיותם בתוכם ואמר הנביא פקח נא את עיני אלה שיכירו במקום שהם בו שהיו בתוך שמרון ע״כ · ועיין רש״י ז״ל וזה ג״כ קיום להרמ״בם ז״ל שזוהי כוונתו · ולע״דן שזאת המכה היא מעין מכת אנשי סדום דכתיב ואת האנשים אשר פתח הבית הכו בסנורים ואלו למגו׳ הפתח שהיא בקרוב לעורון ממש · איך שיהיה הטעם שבחר במכה זו לשתי סיבות האחת כי להיות להם עינים רואות מעשה אלישע כי נורא הוא ופיהם ענה בם שיגיד למלך ישר׳ את אשר תדבר בחדר משכבך ואם כן איך טח מראות עיניהם לשלוח לתפשו והלא ידע שהולכי׳ אחריו וילך לו משם מיד הים לך עורון גדול מזה לזה התפלל ואמר הך נא את הגוי הזה בסנורי׳ כי להם יאתה מכה אשר מזולתה · והטעם השני בחר במכה זו כדי לעשות מה שעשה להוליכם אל תוך שמרון ופקח עיניה׳ כדי שלא יוסיפו עוד לבוא אל גבולי ישראל מה שלא יהיה כן במכה זולתה שאם יהרגם ישכח הדבר לכך הניחם שילכו לארצ׳ ויספרו תהלות ה׳ ועזוזו ונפלאותיו אשר הראם ולא ישובו לכסלה עוד · ואמר כדבר אלישע לפי שאלישע שאל שיוכו ובתכיפות כמ״ש הך נא אין נא אלא עתה מיד וז״ש ויכם בסנורים כדבר אלישע ר״ל תכף כאשר דבר אלישע והוציאו מפיו נעשה מיד · או כלל בזה לפי שהיה אפשר להעשות הדבר הזה ע״י שרף או מלאך ואלישע אמר הך נא הך אתה השי״ת בעצמך והעפ״י שאין דבר רע יורד מלמעלה כי אם בהסתרת פנים מ״מ כיון שהדבר הזה הוא להצלת אלישע לטובה הוא דכל מה דעבדין משמיא לטב ולזה אמר ויכם השי״ת כדבר אלישע שאמר הך נא ר״ל אתה בעצמך · ואפשר עוד דרך הצלה שכשאמר אלישע הך נא את הגוי נתן טעם

[illegible]

ויראו והנה בתוך שמרון: ויאמר מלך ישראל אל אלישע כראתו אותם האכה אכה אבי: ויאמר לא תכה האשר שבית בחרבך ובקשתך אתה מכה שים לחם ומים לפניהם ויאכלו וישתו וילכו אל אדניהם: ויכרה להם כרה גדולה ויאכלו וישתו וישלחם וילכו אל אדניהם ולא יספו עוד גדודי ארם לבוא בארץ ישראל:
ויהי אחרי כן ויקבץ בן הדד מלך ארם את כל מחנהו ויעל ויצר על
כה שמרון: ויהי רעב גדול בשמרון
והנה צרים עליה עד היות ראש חמור בשמנים כסף ורבע הקב חריונים בחמשה כסף: ויהי מלך ישראל עבר על החמה ואשה צעקה אליו לאמר הושיעה אדני המלך: ויאמר אל יושעך יהוה מאין אושיעך המן הגרן או מן היקב: ויאמר לה המלך מה לך ותאמר האשה

וחזו והא בגו שמרון: ואמר מלכא דישראל לאלישע כד חזא יתהון האיקטול איקטול רבי: ואמר לא תקטול הא דשביתא בחרבך ובקשתך את קטיל שוי לחמא ומיא קדמיהון ויכלון וישתון ויזלון לרבוניהון: ואתקין להון שירו רבא ואכלו ושתיאו ושלחינון ואזלו לות רבוניהון ולא אוסיפו עוד משירית ארם למיעל בתחום ארעא דישראל: והוה בתר כן וכנש בר הדד מלכא דארם ית כל משריתיה וסליק וצר על שמרון: והוה כפנא רבא בשמרון והא צירין עלה עד דהוה רישא דחמרא מיזדבן בתמנן כסף וריבעת קבא דזבל מפקרת יוניא בחמשא סלעין דכסף: והוה מלכא דישראל עבר על שורא ואתתא קבלא קדמוהי למימר פריק רבוני מלכא: ואמר לא יפרקינך יי מנן איפרקינך המן אידרא או מן מעצרתא: ואמר לה מלכא מה ליך ואמרת אתתא

רש"י

האשר שבית וגו' · וכי דרכך להרוג אותם שאתה מביא שבייה' ומשבית אותם : ויכרה · לשון תיקון סעודה : הדביונים · זבל הזב מן היונים : הושיעה המלך · כסבור שואלת מזונות :
ותחביא

רד"ק

כראותו · בכ"ף : האשר שבית · מה דין יש לך בהם שתכה אותם וכי אתה שבית אותם בחרבך ובקשתך : ויכרה להם · תקן להם מאכל גדול וכן יכרו עליו חברי' אלא כי ויכרה יוצא לשלישי ויכרו יוצא לשני : ולא יספו עוד · אינו אומר עוד לעולם שהרי אומר ויהיו אחרי כן ויקבוץ בן הדד אלא פירוש עוד באותו הזמן וכן ולא הוסיף עוד מלך מצרים לצאת מארצו ונאמר בירמיה וחיל פרעה יוצא ממצרי' וישמעו הכשדים וכן לא תוסיפו עוד לעלות וכן ועמלו לא יזכר עוד רוצה לומר כל זמן שהיה בו : ראש חמור · כמשמעו כי הבהמות הטמאות והשקצים היו אוכלים מפני הרעב וכן ת"י רישא דחמר' וי"מ כמו מעשר החמר והוא רחוק : חריונים · כן כתיב וקרי דביוני' ופי' צואת יונים והכתוב אומר מה שיוצא מאחור היונים והקרי לשון נקייה יותר מה שזב מן היונים ותרגום זוב דוב וכ"תי דזבל מפק' יוניא והיו מבערי' אם בצואת היונים כי לא היו להם עצים כי מפני המצור לא היו יכולים לצאת מן העיר לחטוב עצי' ביער וא"א ז"ל פי' דביוני' מה שבזפק היונים שהיונים היו יוצאי' ואוכלים התבואה ונכנסי' לעיר והיו אנשי העיר לוקחים מה שבזפק היונים ואוכלים כי מפני המצור היה הרעב : ותחביא

רלב"ג

האשר שבית בחרבך ובקשתך אתה מכה · ר"ל הנה אלו שביתי ונהגתי בכח גבורת השם יתברך ולמה תכה אות' האם תכה האנשים אשר תנהג כשבי בחרבך ובקשתך אין זה ראוי וכל שכן שאין ראוי זה כאשר שבה אותם הש"י : ויכרה להם כרה גדולה · ר"ל שעשה להם סעוד' גדולה : ולא יספו עוד גדודי ארם · ר"ל שלא יספו עוד לבא שם בזה האופן שהיו באים בתחילה בהעלם כי יראו ממה שראו מהנבואה אך כשרצו להלחם בישראל אסף מלך ארם כל מחנהו ולא שלח שם כמו שהיה שולח בתחלה : ויעל ויצר על שמרון · ר"ל שבנה עליה מצור כדרך שלא יוכל איש לצאת מן העיר וידמה שכבר שם במצור גם כן עיירו' רבו' מישראל והיו משחיתים יבול כל הארץ בדרך שיהיה הרעב כבד מאד וזהו מה שאמר אלישע לשונמית כי קרא יי' לרעב וגם בא אל הארץ שבע שנים ואפשר שנתקבצו ברע' סבות אחרות כאילו תאמר חסרון התבואות וידמה שזמן המצור ארוך מאד ולזה הגיע הענין בשמרון מחוזק הרע' שהיה שם ראש חמור שוה שמני' כסף והיו אוכלי' אותו מפני הרע' כי התול' אמרה וחי בהם ולא שימות בהם : ורובע הקב חריונים · פי' בו צואת יונים כי היא יוצאת מחוריהם וכמוהו לאכול את חוריהם ולא אשער מה היה השתמשותם ברעב בצואת יונים ואפשר כי לרוב השחתם האויבים יבול הארץ היו גרגירי הזרעים נמצאים מאד בחוץ והיו היונים אוכלים מהם לשובע ומרוב אכלם מהם היו נמצאי' מהזרעי' ההם קצת בצואתם כי לא יוכלו לעכל כל הכמות ההוא : אל יושיעך יי' · ר"ל הנה יי' הוא אשר אינו מושיעך כי הוא הביא לנו הרעב החזק הזה אבל אני אין לי אשם במה שלא אושיעך : המן הגרן או מן היקב · והנה אמר זה לפי שלא היו יכולי' לאסוף להם תבואת גרן ותבואת יקב :
ותחביא

מנחה קטנה

ויהי אחרי כן וגו' · סיפר הכתוב מה החטא גורם שאע"פי שראה ארם את כל הנעשה ושים מתיירא להלחם עם ישראל הקשה ה' לבו בחטאות יהודם · והיה זה מדה כנגד מדה ע"י שראה המלך ישראל את מעשה ה' כי נורא הוא וה' עוזר לאשר מכשיפים בו ועם כל זה לא ישב אל ה' ולא שת לבו גם לזאת ע"כ גם ה' העיר את לב מלך ארם והקשה לבו להלחם עם מלך ישראל ונשכח אצלו את כל אשר קרה לו עם אלישע : עבר על החומה לראות את אנשי המלחמה אשר המה סביבות החומה אם הם עומדים על משמרתם עם שהיו תשושי כח מהרעב וסיפר הכתוב קושי ערפו של המלך שראה חרב ורעב סביבותיו ועם כל זה לא ישב וקיבץ עם ה' לקרוא עצרה לשוב אל ה' ויעזוב רשע דרכו למען יראה ה' בעניים ויגאלם מיד שונא:

מכה ה' בסגול בקריאה וסימן בלשון תרגום עבראה בחוטרא לא תלקי עממין בעברה יי' מחי · ופירוש' נמסר בסדר שמות : ולא יספו ד' בקריאה וסימן ולא יספו עוד להלחם · ולא יספו לשאת ראשם · ויתקע יואב בשופר · ולא יספו עוד גדודי ארם : המן ג' בקריאה וסימן המן העץ · המן הסלע הזה · המן הגרן :

כלי יקר

עיני אלה ויראו שהזכיר שם ה' בפי' ובזה נבין שמידה טובה קל בעיני ה' להטיב שלא הזכיר כאן ויתפלל אלא ויאמר ה' פקח ה' את עיני אלה ובכפל פקח את עיני וכו' ויראו אפשר כיון יחדיו אל פקיחת עיני השכל ואל הסרת עורון אשר בעיניהם כי אפשר שאירע להם עורון העינים וסממון לבב ועיני ההשכלה טחו גם כן ועכשיו נפקחו יחדיו ואמר תיבת אלה להתפלל על הכלל שיחדיו יפקחו עיני אלה ולא קלתם :

ויאמר מלך ישראל הרד"ק ז"ל כראותו בכ"ף ע"כ · ולע"דן לדקדק כפל האכה אכה · ונראה שחשב יהורם מלך ישראל כי אלו יכו את אלו והם חיל כבד מאד ככו"ל תהיה לשאכה עוד את הגשארים בארם ז"ש האכה אכה :

ויאמר לא תכה וכו' ויכרה וכו' תנא דבי אליהו ויכרה להם כרה גדולה הרי הוא אומר טובה חכמה מכלי קרב גדול פסקון שעשה אלישע יותר מכל כלי מלחמות שעשה יורם בן אחאב שנ' ויאמר לא תכה ויכרה להם כרה גדולה אין כרה אלא לשון שלום כאדם שאומר לחבירו שלום עליך כירי כירי ע"כ · ולע"דן לדקדק מאי קשיא ליה בפסוק שדרשו וכן בפסוק טובה חכמה מכלי קרב ועוד קשה מאי קאמר מכלי קרב שנ' לא תכה ולמה לא פי' מכלי קרב על כל כלל מלחמות יהורם מלך ישרא' אשר נלחם בארם · ונראה שכוונתו ז"ל שהוקשה לו כאן לשון ויכרה להם כרה גדולה שהי"לל ויעשה להם משתה גדול · ועוד ויאכלו וישתו מיותר שבכלל ויכרה להם כרה גדולה הוא שאכלו ושתו שהרי אמר הפסוק להם ולזה הביא פסוק טובה חכמה מכלי קרב דקשה וכי החכמה והכלי קרב היתכן שנכנסים בסוג אחד עד שיאמר טובה חכמ' מכלי קרב כאשר יותר והלא כמה וכמה מעלות טובות לחכמ' על כלי קרב לזה אמר כי לפי שמלך ישרא' חשב שבהכו' את אלה יפסקו המלחמות וכמו שזכרתי בפסוק הקודם לז"א הפסוק טובה לענין זה מכלי קרב שהיה רוצה יהורם להלחם באנשי ארם אלה ובזה מובן שנ' ויאמר לא תכה וכו' כי לא תצליח בהכאה זו כהצלחת אשר תצליח בהאכילך אותם שמפני השלום הזה מהאכילם יהיה יותר טוב וז"ש גדול פסקון שעשה אלישע ואולי היא מלת לעז לשון שלום בלעז פ"אם והוא הכרה גדולה שדרש לשון שלום עליך כירי כירי או לשון הפסק שנפסקו המלחמות יותר ע"י זאת האכילה ממה שהיו נפסקו' ע"י כלי קרב שהיה רוצה יהורם להכות ובזה מדוקדק לשון מכלי קרב ולא אמר מקרב כי לא דבר הכתוב בענין הקרב והמלחמות שיצאו מן הכח אל הפועל אבל דבר במלחמה וקרב שלא יצאת אל הפועל אלא בכח שהיה רוצה להכות ויאמר לא תכה שבזה נודק לשון מכלי קרב שרצה להרים יד בכלי קרב ולא הניחו להרים ופירשו לשון כרי כרי שהוא אדוני בלשון יון : ובדבריהם אלה אבין בפסוק יתור וישלחם די שיאמרו ויאכלו וישתו וילכו אל אדוניהם ולא יספו וכו' אבל מלך ישראל נתקיים בו תן לחכם ויחכם עוד שהנביא אמר שים לחם ומים לבד ויאכלו וישתו וילכו לאדוניהם והוא הוסיף עוד שני ענייניים האחד במציאות המאכל שלא יהיה ההכרחי לבד לחם ומים כי אם יכרה להם כרה גדולה בכבוד גדול · והשני בעת לכתם עשה להם כבוד בלוייה וז"ש וישלחם וילכו אל אדוניהם וישלחם לשון והאברהם הולך עמם לשלחם דהיינו לויה ובאמצעות כ"ז הכבוד שעשה להם כוסף על וישלחם וילכו אל אדוניהם בכבוד אשר ע"י כל הכו' ולא יספו עוד גדודי ארם לבא בא"י מסיבת הסנורים ומסיבת הכבוד כבדום ישראל באו' ויכרה להם כרה כדפי' התנא דבי אליהו וכמו שדקדקתי מלשון וישלחם מלשון שעשה להם לויה אשר לעומת כל זה ולא יספו עוד גדודי ארם וכו' ועיין רש"י ז"ל ולרש"י ז"ל ק"ק או' בחרבך ובקשתך בלתי מתיישב דלא הי"לל לפי' אלא האשר שבית אתה מכה דלפי' הרד"ק ז"ל ניחא טפי דכל האם שבית אותם בטורח ועמל בחרבך ובקשתך עד שתכה בהם · ועיין הרד"ק ז"ל והרלב"ג ז"ל · ולע"דן שאמר לו האשר שבית וכו' כלו' מה תועלת יש בהכאה הזאת מכאן ולהבא שאילו שבית אות' בחרבך וקשתך והכית' היה תועלת ישמעו עמים ירגזון מפניך אמנם מאחר שלא שביתם אלא הם באו והוכו בסנורים מהשי"ת אין לך להכות אדרבה להאכילם כדי שילכו אל אדוניהם ויספרו מעשה שהיה מהעורון פתאם ופקחות העינים בתוך שמרון פתאם וידעו כי יד ה' עשתה זאת היא נפלאת ז"ש האשר שבית בחרבך ובקשתך אתה מכה כדי שתהיה לך לתפארת וכיון שלא שבית בחרבך ובקשתך לא תכה רק שום אתה בעצמך לחם ומים לפניהם ויאכלו וישתו שמאיכן גדול ששמש ואעפ"י שהמאכל רק לחם ומים יכובדו בו מצד המאכיל היותך מלך ישרא' וז"ש שים לחם ומים והוא המצוי ומזומן קל מהרה וילכו לאדוניהם ר"ל לספר הנסים וגם שאת' כבדת אותם ויתווך השלום ומלך ישרא' הוסיף ויכרה להם כרה גדולה והוא היה מסייע עם כל עבדיו בסדור השלחן וז"ש ויכרה להם כרה גדולה לשון כבוד כדתנא דבי אליהו ואין כבוד זה אלא בהיות הוא המשים הכרה ומעריך המאכל · ויהיה אם כן גם כן ויכרה יוצא לשני בחינת היות המלך כמשים הכרה גדולה לפניהם ויאכלוה · ולזה לא כתיב ויכרו כרה גדולה אלא ויכרה הוא בעצמו לקיים דבר הנבי' שאמר שים לחם ומים לפניהם ולא אמר שימו לחם ומים · ולא יספו עוד אותם שהיו מורגלים לבוא מאז ואירע להם זה המעשה שהוכו בסנורים ונפקחו עיניהם ואכלו ושתו שם עם מלך ישראל אותם האנשים לא באו עוד בא"י לא בגדוד ולא במלחמה כי רעדה אחזתם מאז ממעשה זה שארע הוכו בסנורים ולא יספו עוד גדודי ארם אלה לבוא בא"י זה מורה שעל אלה דבר הוא תיבת עוד המיותרת שהיה די שיאמר ולא יספו גדודי ארם לבוא בא"י ואילו אמר כן היה מובן שלא יספו לבוא עוד גדודים לא אלו ולא גדודים זולתם ועדיין הייתי אומר שאפשר שאלה הגדודי ארם יבואו בפרהסיא אח"כ במלחמת בן הדד שהכתוב לא שלל בשלילה אלא שלא יספו לבוא כדרך גדודים בהחבא אמנם עתה באומרו ולא יספו עוד מורה שמדבר על הגדודי ארם שבאו כמה וכמה פעמים אלא שלא יספו עוד לבא בא"י וגזרת המאמר הוא שלא יספו לבא בא"י בשום אופן מפני הפחד ממה שאירע להם אומנם בירא דשתית ביה מיא לא תשדי ביה קלא או מפני שני הדברים יחדיו ואין גזירת הכתוב שלא יספו לבוא גדודים אלא בפרהסיא כמו שכתב הרד"ק ז"ל דא"כ הי"לל ולא יספו לבא בא"י גדודי ארם גם תיבת עוד מכרעת כמו שפירשתי · והוא ענין נכון כי שלח לחמך על פני המים ולא יועיל הותך לזמן מועט אלא ברוב הימים תמצאנו כנלמד מאלה אנשי ארם כאמור :

ויהי אחרי כן וכו' עיין הרלב"ג ז"ל וכן מהרי"א ז"ל בקרוב והוסיף שעתה יספר עוד שני נסי' לאלישע והם ט"ו ו"יו ואמר הכתוב כי להיות מלך ארם רואה שלא עלה בידו ע"י גדודים בהחבא בא בפרהסיא בדרך מלחמה ע"כ : ולע"דן במה שקדם שע"י הנס וע"י הכבוד שכבדם בכרה גדולה ותעכב זמן רב השלום ביניהם וז"ש ויהי אחרי כן אין אחרי אלא מופלג ואחר כן לרמוז אל הנסים שאירעו בגדודים ככו' וכן שאכלו ושתו כרה גדולה ולזה אחרי זמן רב ויקבוץ בן הדד בעל כרחם קבץ כל מחנהו ויעל ויצר על שמרון · כי העונות היו גורמים כן לעורר לב מלך ארם לעלות להצר להם : ואפשר עוד שלהיות שא' הנביא לא זו הדרך ולא זו העיר כי העיר אשר בה אלישע לא יאונה לה כל און אבל לכו אחרי ואוליכה אתכם אל האיש אשר תבקשון שבאומרו תבקשון בלשון עתיד נתן רשות למשחית להשחית לעתיד ומכאן מודעה רבה לעתיד לבן הדד וז"ש ויהי אחרי כן ויקבוץ בן הדד שאחרי הודיע כן הנביא את הגדודים כן מלאו לבו לבן הדד לקבץ חילו להלחם בשמרון היא העיר שהוליכו שם הנביא ואמר לו שאליה יאות לבקש ולזה יהיה התגלגלות למה שעלה בדעת מלך שמרון להרוג את אלישע לפי שהבין היות שגגה יוצאה מלפני השליט במה שאמר אשר תבקשון גרם כל הפורענות והנביא תקן הכל ע"י הבשורה הטובה שאמר מחר סאה סולת וכו' :

ויהי רעב גדול בשומרון כו' עיין רש"י ז"ל ועיין הרד"ק ז"ל והרלב"ג ז"ל וק"ק כי מעולם לא תמצא גרגיר בצואת היונים שהם קלי העיכול מאד לחמימותם שהם מיסוד האש · כי לזה פירשו אביו הרד"ק בזפק ששם מצוי · ומהרי"א ז"ל הביא כהרד"ק שהיו לה בעיר : ולע"דן לדקדק יתור והנה צרים עליה שכבר קדם ויצר על שמרון · ונר' שהיו כאן שתי סיבות מחייבות הרעה הראשונה מאת ה' כי הוא גזר רעב על הארץ והשנית המלחמה והמצור ז"ש הנביא אלישע אל השונמית כי קרא ה' לרעב שהוא מהדברים שהב"ה מכריז בפיו ויקר' רעב וזהו כי קרא ה' רעב וגם סיבה אחרת בא אל הארץ באמצעות המלחמה והמצור ואל שני הסבות האלה כיון הפסוק כאן באו' ויהי רעב גדול בשמרון מחסרון התבואה · זאת ועוד והנה צרים עליה שהמצור גורם רעב אפי' בימי שבע כ"ש בימי רעב וחסרון תבואה ז"ש והנה צרי' עליה שזה מוסיף יגון ברעב :

ויהי מלך ישראל וכו' עיין רש"י ז"ל והרלב"ג ז"ל וכן מהרי"א ז"ל · ולע"דן כי חרה למלך על צעקתה אליו שהיה לה לצעוק אל השי"ת כי עדיו כל בשר יבואו יחדיו קטן וגדול שם הוא ובפרט בעת כזאת שהרעב נקרא הוא על פי ה' ככתוב ויקרא רעב כי קרא ה' לרעב וז"ש אל יושיעך ה' כיון שלא צעקת אליו ואכי מאין אושיעך המן הגורן שראיתי לי או מן היקב :

ויאמר לה המלך וכו' ונבשל וכו' ויהי כשמוע וכו' תני את בנך ונאכלנו מי שומע כן שולד שהטמינה אותו א"ר יוחנן שחוט ומבושל היה תני את בנך ונשחטנו אין כתיב כאן אלא ונאכלנו מכלל שהיה שחוט ומבושל וכן בירושלים ידי נשים רחמניות בשלו ילדיהן · ולע"דן דק"ק אומר

מנחה קטנה

אם יעמוד ראש אלישע וגו' · פי' הוא מקרוב נוה אלי להאכיל את גדול ארם כירה גדולה ועתה ישראל מתים ברעב ע"י מה שאותם שהאכילו גרים על העיר והלא טוב היה להכותם עתה וסכירה גדולה הייא יאכלו בני ישראל · ואולי היה חושב המלך שע"י שלא הכה ארם הבואה אשר כגר ה' בידו ישלחם חפשי וגם נוסף שהאכילם לגימה גדולה ע"כ בענש שנחסר המזונות מהם שמין מה שאירע לאחאב ע"י ארם שגלה אותו חפשי כאמר עליו והיתה נפשך תחת נפשו וגו' וע"כ כענש נס' הוא במדה ע"י שגלה ארמים חפשי באו עכשיו לצור עליו וע"י שעשה להם כירה גדולה בא להם רעב גדול ומשום שכל זה נעשה בעלת הנביא אלישע ע"כ רצה להרוג אלישע · לומר על מיל ארם חס וגוה להאכילם ואיכו חס על ישראל שאוכלים בניהם ברעב להתפלל עליהם יוע"כ שלח איש להרוג אותו אלא שאח"כ נתחרט בדבר באמרו בלבו כי לא יעשה הנביא דבר כי אם אשר גוה אליו ה' וטעם שמכיר והרעב הוא מכד המלך על אשר הראה ה' אותו כל הנפלאות אשר ראה עיניו ולא ישב אל ה' בכל לבבו כי אע"פי שסי' שק על בשרו זה היה מבחוץ ובקרבו לא כשהר מלאת טומאתו עון העגלים שהרי לא ביטלם ושכרם אשר בו תלוי עיקר התשובה וכעין מה שאמר הנביא קרעו לבבכם ואל בגדיכם כי אין התיקון תלוי בתלבושי' אלא בלב וכ"תם וירא אלפי' כי שבו מדרכם הרעה ולא אמר וירא את שקם ואת תעניתם וכמש"ול · וע"כ נתחרט המלך על אשר שלח להרוג הנביא ולהוסיף פשע על פשע לשפוך דם נקי ואם' היה הדבר להפוך לבו משנוא את אלישע שלא יאונה לצדיק עון ועשיית שזה שליח כמוה מפי המלך שנמנו להרוג את אלישע לא היה באפשרי לבטל השליחות ע"י שליח אחר ע"כ היה מוכיח המלך עצמו לילך לבטל ענין השליח וז"ש אלישע אל הזקנים הראיתם כי שלח וגו' להסיר את ראשי וגו' ולחצתם אותו בדלת עודנו אומר כן סיים ואמר הלא קול רגלי אדוניו אחריו כלומר ולכן אל תלחצוהו כי אין זה כי אם שנתחרט על אשר אמר ובא לבטל שליחותו ולהתנצל על מאמרו וכן היה כי עודנו מדבר עמם וגו' והנה המלאך ירד אליו ויאמר אדוניו שאחריו הנה ידעתי כי זאת הרעה מאת ה' ואין על הנביא אשם אך מה אוחיל לה' עוד מאשר עשיתי כי ראו בפרסים השק על בשרי מבית ומחלה פני אל ומה אוחיל עוד כלומר ולכן מנערי דברתי ואין אדם נתפס על צערו שיד רוחם ה' ויאמר אלישע וגו' ובהיות שהמלך דבר טוב והשפיל גאותו לביא לרגלי איש האלהי' ודאי שהאמין במאמרו ולא היה מפקפק כי אם השליש ולקח את שלו מתחת ידו :

רדק

ותחביא את בנה · שתאכלנו לבד או רחמה עליו להחיותו : מבית · מבפנים : אם יעמוד ראש אלישע · שהיה עליו לבקש רחמי' ואיננו מבקש : וישלח איש · המלך שלח איש מלפניו להסיר את ראש אלישע : בטרם · חס' וי"ו והיא יתיר' במלת והוא אמר וכן ענין הפסו' המלך שלח איש מלפניו אל אלישע ובטרם יבא המלאך אליו הוא אמר אל הזקנים כי המלך שולח איש להסיר את ראשו כי נאמר לו ברוח הנבואה : הראית · בדגש הר"יש וכן הראית' אשר בחר בו יי' : בן המרצח · בן אחאב שרצח נבו' כן הו' רוצה לרצחני : הלא קול · תשמעו קול רגלי אדוניו שיבא אחריו : ויאמר · המלך הבא אחרי המלאך אמר הנה זאת הרעה מאת יי' על שאוכלות הנשים בשר בניהם : מה אוחיל ליי' עוד · כלומר מה אקוה ליי' עוד ומה אקוה לו מה יועילני אחרי זאת הרעה ויונתן תרגם מה הכלי תרגם אוחיל כמו אחלה : אשר

רשי

ותחביא את בנה · את ורוצה לאוכלו לבד' : וירא העם · דרך הקרע את השק תחת בגדיו : אם יעמד ראש אלישע · שהיכולת בידו לבקש רחמי' : וישלח איש מלפניו · המלך שלח להורגו ובטרם יבא אותו המלאך אל אלישע והוא נגלה לו ברוח הקדש ואמר אל הזקנים והנה המלאך יורד אליו והמלך אחריו : ויאמ' המלך הנה זאת הרע' מאת יי' · זאת אחת מן הקללות שקלל על ידי משה ואכל פרי בטנך במצו' ובמצוק וגו' : מה אוחיל ליי' עוד · להושיע לא יועיל : וארבעה

תרגום

אִתְּתָא הָדָא אֲמַרַת לִי הָבִי יַת בְּרִיךְ
וְנֵיכְלִינֵיהּ יוֹמָא דֵין וְיַת בְּרִי נֵיכוּל מְחַר:
וּבַשֵּׁילְנָא יַת בְּרִי וַאֲכַלְנוּהִי וַאֲמָרִית
לַהּ בְּיוֹמָא אוֹחֲרָנָא הָבִי יַת בְּרִיךְ
וְנֵיכְלִינֵיהּ וְאַטְמָרַת יַת בְּרַהּ: וַהֲוָה
כַּד שְׁמַע מַלְכָּא יַת פִּתְגָמֵי אִתְּתָא
וּבְזַע יַת לְבוּשׁוֹהִי וְהוּא עָבַר עַל
שׁוּרָא וַחֲזָא עַמָּא וְהָא סַקָּא אָסִיר עַל
בִּסְרֵיהּ מִלְּגָיו: וַאֲמַר כְּדֵין יַעְבֵיד לִי יְיָ
וּכְדֵין יוֹסִיף אִם יִתְקַיַּם רֵישָׁא
דֶּאֱלִישָׁע בַּר שָׁפָט עֲלוֹהִי יוֹמָא דֵין:
וֶאֱלִישָׁע יָתִיב בְּבֵיתֵיהּ וְסָבַיָּא יָתְבִין
עִמֵּיהּ וּשְׁלַח גַּבְרָא קֳדָמוֹהִי עַד לָא
יֵיתֵי אִיזְגַּדָּא לְוָתֵיהּ וְהוּא אֲמַר לְסָבַיָּא
הַחֲזֵיתוּן אֲרֵי שְׁלַח בַּר קָטוֹלָא הָדֵין
לְאַעְדָאָה יַת רֵישִׁי חֲזוֹ כְּמֵיתֵי אִיזְגַּדָּא
אֲחוּדוּ דַשָּׁא וְתִדְחֲקוּן יָתֵיהּ בְּדַשָּׁא
הֲלָא קַל רִיגְלֵי רִבּוֹנֵיהּ בַּתְרוֹהִי: עַד
דְּהוּא מְמַלֵּיל עִמְּהוֹן וְהָא אִזְגַּדָּא
נָחִית לְוָתֵיהּ וַאֲמַר הָא דָא בִּישְׁתָא
מִן קֳדָם יְיָ מָה אֲצַלֵּי קֳדָם יְיָ עוֹד:
וַאֲמַר אֱלִישָׁע קַבִּילוּ פִּתְגָמָא דַּייָ
כִּדְנַן אֲמַר יְיָ כְּעִידָּנָא הָדֵין מְחַר סְאָה
סוּלְתָּא בְּסִלְעָא וְסָאתַן סְעוֹרִין
בְּסִלְעָא בִּתְרַע דְּשׁוֹמְרוֹן:
ואתיב

מלכים ב

הָאִשָּׁה הַזֹּאת אָמְרָה אֵלַי תְּנִי אֶת־
ג' י"ד בְּנֵךְ וְנֹאכְלֶנּוּ הַיּוֹם וְאֶת־בְּנִי נֹאכַל
מָחָר: וַנְּבַשֵּׁל אֶת־בְּנִי וַנֹּאכְלֵהוּ
ג' וָאֹמַר אֵלֶיהָ בַּיּוֹם הָאַחֵר תְּנִי אֶת־בְּנֵךְ
ג' חס' וְנֹאכְלֶנּוּ וַתַּחְבִּא אֶת־בְּנָהּ: וַיְהִי ל
כִּשְׁמֹעַ הַמֶּלֶךְ אֶת־דִּבְרֵי הָאִשָּׁה
וַיִּקְרַע אֶת־בְּגָדָיו וְהוּא עֹבֵר עַל־
כל סיפ' חס' הַחֹמָה וַיַּרְא הָעָם וְהִנֵּה הַשַּׂק עַל־
בְּשָׂרוֹ מִבָּיִת: וַיֹּאמֶר כֹּה־יַעֲשֶׂה־
ה' כ"כ לִּי אֱלֹהִים וְכֹה יוֹסִף אִם־יַעֲמֹד רֹאשׁ
אֱלִישָׁע בֶּן־שָׁפָט עָלָיו הַיּוֹם:
וֶאֱלִישָׁע יֹשֵׁב בְּבֵיתוֹ וְהַזְּקֵנִים יֹשְׁבִים
ח' אִתּוֹ וַיִּשְׁלַח אִישׁ מִלְּפָנָיו בְּטֶרֶם
יָבֹא הַמַּלְאָךְ אֵלָיו וְהוּא ׀ אָמַר אֶל־
ג' הַזְּקֵנִים הַרְּאִיתֶם כִּי־שָׁלַח בֶּן־
ג' הַמְרַצֵּחַ הַזֶּה לְהָסִיר אֶת־רֹאשִׁי רְאוּ ׀
ו' חס' כְּבֹא הַמַּלְאָךְ סִגְרוּ הַדֶּלֶת וּלְחַצְתֶּם
אֹתוֹ בַּדֶּלֶת הֲלוֹא קוֹל רַגְלֵי אֲדֹנָיו
אַחֲרָיו: עוֹדֶנּוּ מְדַבֵּר עִמָּם וְהִנֵּה
הַמַּלְאָךְ יֹרֵד אֵלָיו וַיֹּאמֶר הִנֵּה־זֹאת
ג' וחל' הָרָעָה מֵאֵת יְהוָה מָה־אוֹחִיל לַיהוָה
עוֹד: וַיֹּאמֶר אֱלִישָׁע שִׁמְעוּ א
פסק דְּבַר־יְהוָה כֹּה ׀ אָמַר יְהוָה כָּעֵת ׀
מָחָר סְאָה־סֹלֶת בְּשֶׁקֶל וְסָאתַיִם
שְׂעֹרִים בְּשֶׁקֶל בְּשַׁעַר שֹׁמְרוֹן:
ויען

רלבג

ותחביא את בנה · ר"ל למלטו שלא יאכלוהו כי אולי תהיה לה הצלה ממקום אחר : אם יעמוד ראש אלישע בן שפט עליו היום · ידמה כי אלישע בהוכיחו אותו אמר לו שיהיה רעב ולא הגיד לו שיהיה שבע שנים לבד כמו שאמר אליהו אם יהיה השנים האלה טל ומטר כי אם לפי דברי ולא הגיד לו גם כן שיסור בשנה השלישית ולזה כעס המלך עליו ואמר להמיתו מפני ראותו כי כבר הגיע מחוזק הרעב אל שהיו אוכלי' בשר בניהם : בן המרצח הזה · קרא בן אחאב בן המרצח כי הוא הסבי' בהריגת נבות ובהריגת נביאי יי' על יד איזבל : והנה מלאך יורד אליו ויאמר הנה זאת הרעה מאת יי' מה אוחיל ליי' עוד · ידמה שהמלאך היורד אליו אמר לאלישע כי הוא בא להרגו על דבר הרעב במצות המלך ואמר לו אלישע כי לא זו הדרך להמלט מהרעב אלא עד שיתפללו לש"י וענ' המלאך כי אחר שזאת הרע' מאת יי' לשוא יתפלל אליו עוד וחשב כי התפלה לבד תועיל להציל מהרע שיעשהו אחר לא מהרע' שיעשה הש"י בעצמה ולזה ענה אלישע כי השם יצילם מהרע ההוא עד שבעת מחר ישוב בשער שמרון סאה סולת בשקל וסאתים שעורים בשקל ואפשר שיהיה הרצון בזה שכבר אמ' המלאך שבא להמית אלישע כמו מתחרט על שבא להרגו הנה זאת הרעה באה לנו מאת יי' על חטאינו מה אחטא עוד ואקוה לעצמי חיל וגדה על הגרה הזאת בעבור שיכעס עלי השם והוא מענין מעי מעי אוחילה : השליש

מסרה

מלפניו ח' וסימן וצרעת נעמן תרבק · ואלישע ישב בביתו · חילו מלפניו כל הארץ דד"ה · והאלהים עשה שיראו · אשר יראו מלפניו · אם על במלך טוב יצא · ואת פתשגן כתב הדת · וזרעות השטף ישטפו מלפניו וישברו :

כלי יקר

הו' ג"כ בפסוק הראשון ונאכלנו היום וכו' ואח"כ מזכיר בישול ונבשל את בני ונאכלהו וכו' דא"כ תני את בנך ונאכלנו ג"כ בלי בישול הוא כי יגיד עליו רעו ונראה שהם ז"ל הכריחו בהכרח שכבר היה שחוט והבישול איננו מוכרח כמו שהקשיתי ברא"ש הפסוק ובזה מדוקדק לשונם שאמרו תני את בנך ונשחטנו אין כתיב כאן דהי"לל ונשחטנו ונבשלנו אין כתיב כאן אלא כי לא יכלו להכריח אלא שכבר היה שחוט דהא ונשחטנו אין כתיב כאן אשר זה הכרח לשהיה שחוט וכיון דכן נאמר שהיה שחוט ומבושל שכן מכרעת הסברא כלי שיקל פיזור העצים בהתבשם יחדיו או האריונים שהיו מבושלים בו · וירמוז שיו הפסוק באומרו ונבשל את בני את לרבות גם את בן האשה ואברהם בני י"לו הוסיף סיוע לדברי אלה מלשון ונבשל שלא אמרה ואבשל אלא ונבשל הכי והיא יחדיו בשלנו ילדינו וכמו שהוכחתי מתיבת את לרבות את בן האשה והפרין כמטייי · ואפי' שאין אלו הכרחיות מספיקים להכריח שהיה מבושל ג"כ בן האשה לזה עשה סניף לזה באו' וכן בירושלם ידי נשים רחמניות בשלו ילדיהם שלהיותם בלתי מאמינות זו בזו וזו בזו בשלו ילדיהם יחדיו וכדי שלא יתפרסם בשלום יחדיו בפעם אחת ולא בשתים דהוספה מילתא דכויתה הכא כיון שהכרחנו שהיה שחוט קל להוסיף ג"כ אלוקת הבישול מאלו הראיות הנז' ואעפ"י שיהיו אלוסות קלת · וכן הביא רש"י ז"ל ותחביא את בנה מת ורוצה לאכלו לבדה וכן מהרי"א ז"ל · וכן הרד"ק ז"ל או רחמה להחיותו ע"כ וכן הרלב"ג להחיותו אולי תבא לה הצלה ממקום אחר ע"כ · ולע"רן דלשיט' חז"ל והאו' שכבר היה שחוט ומבושל והחביאה אותו לאוכלה לבדה מחייב הענין כן ממה שראינו שצעקה אל המלך הושיעה עשוק אבל אילו היה חי מה עלה בדעתה לצעוק אל המלך היתכן שיגזור המלך שישחטוהו ויעש שפיכות דמים אלא ודאי שחוט ומבושל היה :

ויהי · כשמוע המלך כו' עיין רש"י ז"ל וזהו מבית להרד"ק ז"ל מבפנים · וכן מהרי"א ז"ל שנר' שעשה תשובה ושם שק על בשרו ולכבוד המלכות לבש בגדיו מלמעלה וגם דרך לציעות ולכן כשקרעו בגדיו נראה השק ועם היותו עובר על החומה לא חשש ויקרע את בגדיו כמתייאש מרוב הפורענות עכ"ז קרע בגדיו ע"כ תורף דבריו ז"ל :

ויאמר · כה יעשה לי אלי"ם וכו' רש"י ז"ל אם יעמוד ראש אלישע שהיכולת בידו לבקש רחמים ע"כ וכן הרד"ק ז"ל · ועיין הרלב"ג ז"ל ומהר"יא ז"ל כה יעשה אלי"ם כמו שספרה האשה הזאת שאמית את בני לאכלו וכה יוסיף לעשות לי רע מזה אם יעמוד ראש אלישע עליו לפי שהנביא קרא רעב על הארץ וכמו שאמר לשונמית כי קרא ה' לרעב וגם בא אל הארץ ואין ספק שייעד אל מלך ישראל כדהרל"בג ז"ל כי הוא עשה נס עצירת גשמים כאליהו אלא שאליהו ג' שנים ואלישע שבעה שנים ולפי שלא היה מבקש אלישע רחמים כמו שבקש אליהו רבו לכך רצה להמיתו כדרש"י ז"ל והרד"ק ז"ל · ולע"רן מה שכתבתי למעלה שאלישע היה סיבת המצור הזה שבא בן הדד ע"פ מה שאמר אל גדודי ארם לא זו הדרך ולא זו העיר שבזה הודיעו של עיר אחרת הלא שמרון היא העיר שילכו ושם בתוך האיש אשר תבקשון ולא אותי תבקשון ז"ש אשר תבקשון כי למלך שמרון הפושע אליו תבקשון כי תוכלו ולא יבצר מכם כלחוז"ש למעלה ויהי אחרי כן ויקבוץ בן הדד וכו' ויצר על שמרון כאילו אמר אחרי כן שאמר כן אלישע ושהוליך את הגדודים שם זה סבב ויצר על שומרון ובזה מובן שאמר כאן להרוג את אלישע כן הוא שבב כל הצר ומצוק הזה בהוליך גדודי ארם לשומרון ומאמרו אשר אמר והוליכה אתכם אל האיש אשר תבקשון ויולך אותם שומרונה :

ואלישע · יושב בביתו וכו' עודנו וכו' עיין רש"י ז"ל וכן הרד"ק ז"ל והרלב"ג ז"ל ומהרי"א ז"ל פי' בן המרצח כדהר"דק ז"ל על שרצח את נבות · וישלח איש המלך שלח איש להרוג את אלישע כדרש"י והרד"ק ז"ל ואמר אלישע לזקנים ראו כבוא המלך סגרו הדלת ולחצוהו בסגירת הדלת שיתכעס ויבוא ביפי בעיכוב זה המועט יבוא תכף המלך ואחרי בואו כדבר עמו וייסר כעסו · וידמה שהמלך שלח המלאך להרוג את אלישע שיאמר שהיה רוצה להרוג את אלישע ושהוא יבוא אחריו בלאט לשמוע מה ידבר אליו אלישע ולזה שאם ייעד טובה שלא יגע בו יד ולזה צוה הנביא אל הזקנים שיסגרו את המלאך בדלת כי אדוניו המלך יבוא אחריו כדי שבפניו יפרסם דבר האלי"ם והנה המלאך אמר לאלישע בבואו הנה זאת הרעה מאת ה' מה אוחיל לה' עוד ואפשר לפרשו על הרעב כאילו אמר אילו היה פיעל הרעה הזאת בא שמימיי היינו מתפללים לאל יתברך שיסיר ממשלתו אבל אחר שהשי"ת הפועל את הרעה הגדולה הזאת איך ישוב ממכה ומה תוחלת יש שנתפלל אליו לא איש אל ויכזב ובן אדם ויתנחם ואז השיבו אלישע אין הדבר שחשבת כי בהיותו הוא ית' בל זאת הנה בידו ית' התרופה כי הוא טרף וירפאנו יך ויחבשנו ולזה אמר שמעו דבר ה' כעת וכו' והוא על שיטת הר"דק ז"ל : ולע"רן לדקדק מה טעם קורא אותו בפסוק איש וישלח איש מלפניו ופעם קורא אותו מלאך בטרם יבוא המלאך · והנה המלאך וכו' ועוד למה חסרה וי"ו בטרם דהי"לל ובטרם והנתירה וי"ו והוא כמו שכתב הרד"ק ז"ל ככז"ל ומהו שמעו דבר ה' בלשון רבים · ונראה כי הנבואה אשר הגיעה לאלישע הוא כי המלך היה שולח להרגו כמ"ש הראיתם כי שלח בן המרצח וכו' ואלישע להראות נבואתו שלח לו איש מלפניו שילך אל המלך להשמיע שלום ולבשר טוב והאיש הזה שלחו הנביא וז"ש ואלישע יושב בביתו והזקני' יושבים אתו וישלח איש אלישע הנזכר שלח איש מלפניו ושלוח איש זה היה בטרם יבוא המלאך מלאך המות ששולח המלך להמית את אלישע והוא אלישע אמר אל הזקנים הראיתם כי שלח כו' ר"ל הראיתם אתם הזקנים מימיכם כזאת שאגיד לכם והוא כי שלח בן המרצח הזה להסיר את ראשי שהרי אביו שלח אחרי אליהו המלך דבר רדה אבל לא שלח להסיר ראשו · או אפשר הראיתם מגזרת הרואה כי נביא היום יקרא בימים ההם רואה שרואה הנבואה וז"ש הראיתם בהשגה כי בן המרצח הזה שלח להסיר את ראשי כי הזקנים ההלה עומדים אתו ולפניו היו מתנבאים · ולזה אמר להם ראו כבא המלאך המות הוא השלוח מאת המלך סגרו הדלת ולחצתם אותו בדלת הלא באזני קול רגלי אדוניו אחריו כי ישמע אל דברי האיש השלוח מלפני וישים לדרך פעמיו אחרי המלאך הזה · והנה נתקיימה נבואתו עודנו מדבר עמם והנה המלאך יורד אליו ויאמר הנה זאת הרעה ר"ל הרעה מאת ה' היא ואם כן למה איכך מתפלל אל ה' · כי המלאך הזה איש חיל ובעל שכל ומאמין הוא ולזה אמר שאילו הרע' הזאת היתה בידי אדם דהיינו מה אוצרי פירות שהם היו מפקיעי שערים הדבר היה קשה להקנו וכמו שאחז"ל גם כם"ה בפסוק ויליהו מידם להשיבו אל אביו שבאר ראובן להפיל את יוסף בבור נחשים ועקרבים לפי שאין להם בחיר' ורצון והב"ה בהשגחתו יצילנו ובחר בזאת כדי להצילו מידם שהיו בעלי בחירה ורצון והיו הורגים אותו ומי יאמר להם מה תעשו והם בבחירתם · ולזה יאמר המלאך הזה הנה זאת הרעה מאת ה' היא ונקל להשיב חרון אפו בתפילתך כי כבר קצנו בחיינו ומה אוחיל לה' עוד על מה שהוחלתי שבע שנים וזה היה נוסח שליחות המלך ישראל אשר שלח לאמר אל הנביא · וקרוב אלי הדבר שאמר לו המלך והיה אם שלום תענך הרי טוב לא תגע בו יד לדמה"ריא ואם לאו תסיר את ראשו · ולזה אמר שמעו כי כיון שידע הנביא שהמלך בא אחרי המלאך שהרי שלח אליו הנביא שליח כמו שקדם והשיג בנבואה שיקובלו דבריו והמלך בעצמו יבא בלי ספק שכן היה ולא הוצרך להזכירו כי מובן הוא ממה שיזכיר ויען השליש וכו' שהמלך היה שם נשען על ידו ולזה ויאמר אלישע שמעו דבר ה' כי אל המלך והבאים עמו אמר כן ואל המלאך ולזה אמר שמעו בלשון רבים : ואפשר לפרש עודנו מדבר עמם והנה המלאך יורד אליו והם סגרו הדלת בלי ספק כי לא יפול דבר הנביא ארצה ולעומת זה ענה המלאך ויאמר הנה זאת הרעה מאת ה' באה עלי במלאכות הזה כי רעה גדולה היא אלי מאת ה' אוי לי מיוצרי אם אעשה כדבר המלך ואוי לי מיצרי כי המלך יהרוג אותי אם לא אעשה שליחותו באשר דבר מלך שלטון ומה בצע בסגירת הדלת מה תוחלת יש בזה בהרווחת זמן מועט כזה ז"ש מה אוחיל לה' עוד שאתם סגרתם הדלת כאילו התוחלת ממושכה לזה ענהו אלישע ויאמר שמעו דבר ה' כה אמר ה' כעת מחר וכו' יש ויש תוחלת בעיכוב זה כי שמעו זאת כה אמר ה' כעת מחר וכו' ובהבטל הסיבה יבטל המסובב מהריגתו : פקח עיניך ולא תזוז מהשתי שטות אלו כי בכל השוה שבהן שהאיש השלוח תחילה היה מהנביא וכל הדקדוקים מיושבים בשיטות אלו :

ויאמר · אלישע שמעו דבר וכו' מהרי"א ז"ל מאשר אמר סאה סולת בשקל וסאתים שעורים בשקל ידענו שהיתה סאה סולת טוב כמו סאתים משעורים ע"כ : ולע"רן שאין זו ראיה שאפשר כי בעת הרעב אפשר שסאה סולת טוב על אחת כמה מהשעורים ודבר הנביא ספר בנבואתו מה שיארע בעת מחר כי אפשר שהסולת מרובה במחנה ארם יותר מהשעורים שהיו מביאים אותו להאכיל לסוסים מידי עשרה ימים או מידי חדש בחדשו ולזה כעת מחר יוזיל הסולת לסאה בשקל אמנם השעורים לא יוזילו כ"כ למיעוט אשר ימצאו במחנ' ארם כפי ערך רבוי הסוסים האסורים ולזה יוזילו סאתים בשקל ולא יוזילו כפי ערך הסולת : ואמר שמעו דבר ה' כה אמר ה' שהיה די שיאמר. ויאמר אלישע כה אמר ה' לפי שידע גם כן אלישע בנבואה או נתן אל לבו פן יפקפקו בנבואה. זו וכמעשה שהיה מהשליש לז"א שמעו דבר ה' כלו' ואל תפקפקו בה כלל כה אמר ה' כעת מחר סאה סולת בשקל וסאתים שעורים בשקל והזול הזה יהיה בשער שמרון רמז להם שיברחו ארם ובשער העיר אשר יפתח שם ימכר הסולת והשעורים בשער הזול וז"ש בשער שמרון

רלב"ג

השליש אשר למלך נשען על ידו · רוצה לומר בעת שהיה המלך נשען על ידו כדרך ששמע המלך דבריו כאמרו מכחיש נבואת אלישע שזה לא יהיה כמו שלא יתכן שיעשה השם ארובות בשמים: וארבעה אנשים היו מצורעים פתח השער · לפי שהיו מוכרחים לעמוד מחוץ למחנה והיה שם מקום להם תוך שער העי' סמוך לפתח השער: ויקומו וינוסו בנשף · רוצה לומר כי בלילה שמעו הקולות אשר השמיעם השם יתברך על דרך המופת ובלילה ההוא נסו מפחד ומרוב פחד עזבו סוסיהם וחמוריהם וברחו ברגליהם: לא כן אנחנו עושים · ר"ל אין אנחנו עושים דבר ראוי היום הזה הוא יום ראוי לבשר ואם אנחנו שותקי' וממתין עד אור הבקר ידעו זה ישראל וימצאנו עונש על אשר לא בשרנו הבשורה הזאת והנה או היה עדיין לילה:

ויקרא

רש"י

וארבעה אנשים · גחזי ובניו: פתח השער · כמו שנא' בדד ישב מחוץ למחנה מושבו: השמיע את מחנה ארם · נדמה להם כאילו שומעין: ומצאנו

רד"ק

אשר למלך נשען על ידו · דרך קצרה ופירוש השליש אשר למלך שהיה נשען על ידו: ארובות בשמים · להמטיר או בדרך הפלגה להוריד חטים ושעורים על דרך ירידת המן ותרגם יונתן אילו יי' פתח כוין ומחית טובא מן שמיא: הנכה · בה"א כמו הנלבבת עמכה והדומי' להם: וארבעה אנשים · ארז"ל כי אלה הארבעה היו גחזי וג' בניו: פתח השער · כמו שדרך המצורעים להיות חוץ לעיר כמו שכתוב מחוץ למחנה מושבו: עד מתנו · עד אשר מתנו · ונפלה כמו על הכשדים אתה נופל: השמיע את מחנה אר' · לפני בא המצורעי' באותו לילה כי אם כמו מאתמול ביום ההוא היו רואים ישראל וכן אומר ויקומו בנשף תכף כששמע הקול' נכנס פחד גדול בלבם ונסו: וינוסו אל נפשם · להציל נפשם לא חסו על הממון ואפילו הסוסים לא אסרו לרכוב עליה': לא כן · לא טוב כתרגומו לא כשר מה דאנחנא עבדין:

מחשים

מקרא

וַיַּעַן הַשָּׁלִישׁ אֲשֶׁר־לַמֶּלֶךְ נִשְׁעָן עַל־יָדוֹ אֶת־אִישׁ הָאֱלֹהִים וַיֹּאמַר הִנֵּה יְהוָה עֹשֶׂה אֲרֻבּוֹת בַּשָּׁמַיִם הֲיִהְיֶה הַדָּבָר הַזֶּה וַיֹּאמֶר הִנְּכָה רֹאֶה בְּעֵינֶיךָ וּמִשָּׁם לֹא תֹאכֵל:

וְאַרְבָּעָה אֲנָשִׁים הָיוּ מְצֹרָעִים פֶּתַח הַשָּׁעַר וַיֹּאמְרוּ אִישׁ אֶל־רֵעֵהוּ מָה אֲנַחְנוּ יֹשְׁבִים פֹּה עַד־מָתְנוּ: אִם־אָמַרְנוּ נָבוֹא הָעִיר וְהָרָעָב בָּעִיר וָמַתְנוּ שָׁם וְאִם־יָשַׁבְנוּ פֹה וָמָתְנוּ וְעַתָּה לְכוּ וְנִפְּלָה אֶל־מַחֲנֵה אֲרָם אִם־יְחַיֻּנוּ נִחְיֶה וְאִם־

ה
יְמִיתֻנוּ וָמָתְנוּ: וַיָּקֻמוּ בַנֶּשֶׁף לָבוֹא אֶל־מַחֲנֵה אֲרָם וַיָּבֹאוּ עַד־קְצֵה מַחֲנֵה אֲרָם וְהִנֵּה אֵין־שָׁם אִישׁ: וַאדֹנָי הִשְׁמִיעַ אֶת־מַחֲנֵה אֲרָם קוֹל רֶכֶב וְקוֹל סוּס קוֹל חַיִל גָּדוֹל וַיֹּאמְרוּ אִישׁ אֶל־אָחִיו הִנֵּה שָׂכַר־עָלֵינוּ מֶלֶךְ יִשְׂרָאֵל אֶת־מַלְכֵי הַחִתִּים וְאֶת־מַלְכֵי מִצְרַיִם לָבוֹא עָלֵינוּ: וַיָּקוּמוּ וַיָּנוּסוּ בַנֶּשֶׁף וַיַּעַזְבוּ אֶת־אָהֳלֵיהֶם וְאֶת־סוּסֵיהֶם וְאֶת־חֲמֹרֵיהֶם הַמַּחֲנֶה כַּאֲשֶׁר הִיא וַיָּנֻסוּ אֶל־נַפְשָׁם: וַיָּבֹאוּ הַמְצֹרָעִים הָאֵלֶּה עַד־קְצֵה הַמַּחֲנֶה וַיָּבֹאוּ אֶל־אֹהֶל אֶחָד וַיֹּאכְלוּ וַיִּשְׁתּוּ וַיִּשְׂאוּ מִשָּׁם כֶּסֶף וְזָהָב וּבְגָדִים וַיֵּלְכוּ וַיַּטְמִנוּ וַיָּשֻׁבוּ וַיָּבֹאוּ אֶל־אֹהֶל אַחֵר וַיִּשְׂאוּ מִשָּׁם וַיֵּלְכוּ וַיַּטְמִנוּ: וַיֹּאמְרוּ אִישׁ אֶל־רֵעֵהוּ לֹא־כֵן אֲנַחְנוּ

עֹשִׂים

(מסורה בשוליים: ל' זקמי' · ל' · ה' וכ' פתח · ל' · ל' · ל' ה' ל' קמץ · ב' כתי' כן שלחכי נדיבי ודין · ה' · ט' מל' · ה' מל' · ל' · ל' · כ' וחס' וכפס' · כ' חס' · י"ט)

תרגום

וְאָתֵיב גַּבְרָא דְמַלְכָּא דִסְמִיךְ עַל יְדוֹהִי יַת נְבִיָּא דַיְיָ וַאֲמַר אִילוּ יְיָ פָּתַח כַּוִּין וּמַחִית טוּבָא מִן שְׁמַיָּא הֲיֶהֱוֵי פִּתְגָמָא הָדֵין וַאֲמַר הָא אַתְּ חָזֵי בְּעֵינָךְ וּמִתַּמָּן לָא תֵיכוּל: וְאַרְבְּעָה גַּבְרִין הֲווֹ סְגִירִין יָתְבִין בְּמַעֲלָנָא דְתַרְעָא וַאֲמָרוּ גְּבַר לְחַבְרֵיהּ מָה אֲנַחְנָא יָתְבִין כָּא עַד דְּנְמוּת: אִם נֵימַר נֵיעוּל לְקַרְתָּא וְכַפְנָא בְּקַרְתָּא וּנְמוּת תַּמָּן וְאִם נִיתֵיב הָכָא וּנְמוּת וּכְעַן אִיתוּ וְנִשְׁתְּמַע לְמַשִּׁרְיַת אֲרָם אִם יְחַיּוּנָנָא נֵיחֵי וְאִם יְקַטְּלוּנָנָא וְנִתְקְטִיל: וְקָמוּ בְּקַבְלָא לְמֵיעַל לְמַשִּׁרְיַת אֲרָם וַאֲתוֹ עַד סְיָפֵי מַשְׁרִית אֲרָם וְהָא לֵית תַּמָּן אֱנָשׁ: וּמִן קֳדָם יְיָ אִשְׁתְּמַע לְמַשִּׁרְיַת אֲרָם קַל רְתִיכִין וְקַל סוּסָוָן קַל מַשִּׁרְיָין סַגִּיאָן וַאֲמָרוּ גְּבַר לְחַבְרֵיהּ הָא אֲגַר עֲלָנָא מַלְכָּא דְיִשְׂרָאֵל יַת מַלְכֵי חִתָּאֵי וְיַת מַלְכֵי מִצְרָאֵי לְמֵיתֵי עֲלָנָא: וְקָמוּ וַעֲרָקוּ בְּקַבְלָא וּשְׁבָקוּ יַת מַשְׁכְּנֵיהוֹן וְיַת סוּסָוָתְהוֹן וְיַת חַמָרֵיהוֹן בְּמַשִּׁרְיָתָא כְּמָא דְהִיא וַעֲרָקוּ לְשֵׁיזָבָא נַפְשֵׁהוֹן: וַאֲתוֹ סְגִירַיָּא הָאִלֵּין עַד סְיָפֵי מַשִּׁרִיתָא וְעָלוּ לְמַשְׁכְּנָא חַד וַאֲכָלוּ וּשְׁתִיאוּ וּנְסִיבוּ מִתַּמָּן כַּסְפָּא וְדַהֲבָא וּלְבוּשִׁין וַאֲזַלוּ וְאַטְמָרוּ וְתָבוּ וְעָלוּ לְמַשְׁכְּנָא אוּחֲרָנָא וּנְסִיבוּ מִתַּמָּן וַאֲזַלוּ וְאַטְמָרוּ: וַאֲמָרוּ גְּבַר לְחַבְרֵיהּ לָא כָשַׁר מַה דַּאֲנַחְנָא

עָבְדִין

מסורה

עשה כ"ב פתחין וסי' ועשה חסד לאלפים · עשה משפט יתום · והי' כי תמצאן אתו · ויען השליש אשר וחברו ויען השליש את איש האלהים · למען ירשו את · מה תחשבון אל יי' · הנני עשה את כל · שאלו מיי' מטר · ועסותם רשעים · והיו לי אמר יי' ליום · וימלך דוד על כל · מגדיל ישועות מלכו · דום ליי' והתחולל לו · שכחו אל מושיעם · עושה מלאכיו רוחות · עשה משפט לעשוקי' · עשה שמי' וארץ · אשר חטא עשה רע · והסגנים לא ידעו אנה · הבונים ובחומה והנשאים · ואשלחה אליהם מלכי' · וכל העושה דכוו' פתחין במ"א וסי' וימרד בו לשלח מלאכיו: החתי' ה' בקרי' וסי' נמס' בספר שפטי' סי' א': וינוסו ד' מלאי' בקרי' וסי' ויקומו וינוסו בנשף ויעזבו את · ובני עמון ראו דד"ה · ושלפניו ויגש יואב · וינוסו בני ישר' מפני יהוד' דדברי הימי':

כלי יקר

שמרון ולא אמר בשמרון או בתוך שמרון והשליש לא הבין זה שאמר בשער שמרון ולזה כבהל מהנבואה הזאת ברא(ו)תו שמרון במצור ובמצוק ...

למה יתן חיים למרי נפש ז"ש ואם ימיתונו ומתנו ר"ל הלואי ומתנו זה ...

מנחה קטנה

אם אמרנו וגו' · ילוש מה שאמרו חז"ל רעב קשה מחרב ...

רש"י

ומצאנו עוון · מתחייבין אנו למלכות : כאשר המה · כמו שהיו אהלים מתחלתם לא הוציאו מה שבתוכם : כי רעבים אנחנו · ותאבים לפתח אל השלל ואל המזון : אשר נשארו בה · בתוך העיר שלא מתו ברעב : הנם ככל המון ישראל אשר נשארו בה · אם יאמרו מסוכנים הם שלא יהרגם ארם הרי הנם בעיר הזאת בסכנת הרעב כאשר כל המון ישראל אשר נשא' בה ואם ימות הנם ככל המון ישראל אשר תמו ברעב : בחפזם · במהרם לנוס : אשר

רד"ק

מחשים · שותקים מלבשר : וחכינו עד אור הבקר · אם נחכה עד אור הבקר מלבשר מצאני עון בזה : עוון · מלא בשני ווי"ן : אל שוער העיר ויגדו להם · שוער דרך כלל כמו זיליד ביתו הם יאכלו בלחמו או פירשו קראו אל שוער אחד מן השוערי' וקמו כולם והגידו להם זה הדבר : הסוס אסור והחמור אסור · דרך כלל כמו ויהי לי שור וחמור ופירושו שהיו אסורי' על אבוסיהם : ויקרא השוערים · שוער העיר קרא אל שוערי בית המלך והם הגידו בית המלך פנימה : להחבה · בה"א בהשדה · נכתב בה"א הידיעה כמשפט כמו להגדול אשר בא עליו והדומי' לו וקרי בשדה בלא ה"א הידיע' כמנהג ברוב להקל: ככל המון ישראל אשר נשארו בה · נכתב ההמון על הידיעה בסמיכות כמו העם המלחמה הארון הברית והדומים להם וקרי בלא ה"א הידיעה כמנהג ברוב ופירש הפסוק כן הוא הנם ככל המון ישראל פירש הסוסים כחושים ורעים ככל המון ישראל שנשארו בשמרון שהם כחושים מהרעב ואם תאמר היאך לא נשארו כי אם חמשה . סוסים בשמרון הנם ככל המון ישראל אשר תמו כמו שתמו האנשים כן תמו הסוסים כן פירש אדוני אבי ז"ל · ויונתן תרגם אם יבדון הא אינון ככל המונא דישראל דספו : ככל המון ישראל · בכ"ף : ויקחו שני רכב סוסים · והלא אמר חמשה סוסים והיאך אמר שלא לקחו אלא שנים כי פירוש שני רכב סוסים שנים סוסים ורוכבים עליהם ות"י תרין רכבי סוסון אלו מן החמש' שאמרו בחרו השנים הטובים שבהם : בהחפזם כתיב הוא עם ה"א ויהיה מבנין נפעל אם הה"א נקודה בצר"י והקרי הוא בלא ה"א מן הקל :

ויהי

מנחה קטנה

היום הזה יום בשורה הוא כיון שעשה הש"י נס גדול כזה שברחו מחנה ארם א"כ ודאי עשה זה לתועלת ישראל ובודאי יעשה ב' באופן שיודע הדבר לישראל כדי שיפדו מרעב נפשם ואם אנחנו מחשים כעת וחכינו עד אור הבקר יודע הרוח והגלה ליהודים ממקום אחר ולכן יהי' למזכרת עון אל ישראל כי ישמעו שאנחנו היינו יודעי' הדבר והחרשנו ונאחנו כנרת רעב אפי' שעה אחת נחשב לזמן מרובה כי הגיעו עד שערי מות מרעב ומצאנו עון מן השמים ומן הבריות ע"כ ועתה בלי עכוב רגע לכו ונבואה וגו' : הנם ככל המון ישראל וגו' · שאין לחוש על מיתתם שהרי אם ישארו בעיר סופם למות ברעב וס"ת הלא עכ"פ מתהר מיתתם ע"י ארם ואייסנין לחיי שעה לז"א אדרבה אם ימותו ע"י ארם הנה הנם ככל המון אשר כבר תמו וספו ומוכח הוא להם כי טובים חללי חרב מחללי רעב :

אשר

מקרא ותרגום

ט עֹשִׂים הַיּוֹם הַזֶּה יוֹם־בְּשֹׂרָה הוּא וַאֲנַחְנוּ מַחְשִׁים וְחִכִּינוּ עַד־אוֹר הַבֹּקֶר וּמְצָאָנוּ עָווֹן וְעַתָּה לְכוּ וְנָבֹאָה וְנַגִּידָה בֵּית הַמֶּלֶךְ׃

י וַיָּבֹאוּ וַיִּקְרְאוּ אֶל־שֹׁעֵר הָעִיר וַיַּגִּידוּ לָהֶם לֵאמֹר בָּאנוּ אֶל־מַחֲנֵה אֲרָם וְהִנֵּה אֵין־שָׁם אִישׁ וְקוֹל אָדָם כִּי אִם־הַסּוּס אָסוּר וְהַחֲמוֹר אָסוּר וְאֹהָלִים כַּאֲשֶׁר הֵמָּה׃ וַיִּקְרָא הַשֹּׁעֲרִים וַיַּגִּידוּ בֵּית הַמֶּלֶךְ פְּנִימָה׃ וַיָּקָם הַמֶּלֶךְ לַיְלָה וַיֹּאמֶר אֶל־עֲבָדָיו אַגִּידָה־נָּא לָכֶם אֵת אֲשֶׁר־עָשׂוּ לָנוּ אֲרָם יָדְעוּ כִּי־רְעֵבִים אֲנַחְנוּ וַיֵּצְאוּ מִן־הַמַּחֲנֶה לְהֵחָבֵה בהשדה לֵאמֹר כִּי־יֵצְאוּ מִן־הָעִיר וְנִתְפְּשֵׂם חַיִּים וְאֶל־הָעִיר נָבֹא׃ וַיַּעַן אֶחָד מֵעֲבָדָיו וַיֹּאמֶר וְיִקְחוּ־נָא חֲמִשָּׁה מִן־הַסּוּסִים הַנִּשְׁאָרִים אֲשֶׁר נִשְׁאֲרוּ־בָהּ הִנָּם כְּכָל־ההמון יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר נִשְׁאֲרוּ־בָהּ הִנָּם כְּכָל־הֲמוֹן יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר־תָּמּוּ וְנִשְׁלְחָה וְנִרְאֶה׃ וַיִּקְחוּ שְׁנֵי רֶכֶב סוּסִים וַיִּשְׁלַח הַמֶּלֶךְ אַחֲרֵי מַחֲנֵה־אֲרָם לֵאמֹר לְכוּ וּרְאוּ׃

טו וַיֵּלְכוּ אַחֲרֵיהֶם עַד־הַיַּרְדֵּן וְהִנֵּה כָל־הַדֶּרֶךְ מְלֵאָה בְגָדִים וְכֵלִים אֲשֶׁר־הִשְׁלִיכוּ אֲרָם בהחפזם וַיָּשֻׁבוּ הַמַּלְאָכִים וַיַּגִּדוּ לַמֶּלֶךְ׃ וַיֵּצֵא הָעָם וַיָּבֹזּוּ אֵת מַחֲנֵה

ארם

עָבְדִין יוֹמָא הָדֵין יוֹם בְּסוֹרָא הוּא וְאִילוּ אֲנַחְנָא שַׁתְקִין וּמוֹרְכִין עַד נְהוֹר צַפְרָא וִיעַרְעִינָנָא חוֹבָא וּכְעַן אִיתוֹ וְנִתְמְטֵי וּנְחַוֵי בֵּית מַלְכָּא׃ וַאֲתוֹ וּקְרוֹ לְנַטְרֵי תְרַע קַרְתָּא וְחַוִיאוּ לְהוֹן לְמֵימַר אֲתֵינָא לְמַשְׁרִית אֲרָם וְהָא לֵית תַּמָּן גְּבַר וְקָל אֱנַשׁ אֱלָהֵן סוּסָוָן אֲסִירִין וַחֲמָרִין אֲסִירִין וּמַשְׁכְּנִין כְּמָא דְאִינוּן׃ וּקְרָא נָטְרֵי תַרְעָא וְחַוִיאוּ בֵּית מַלְכָּא לְגָיו׃ וְקָם מַלְכָּא בְּלֵילְיָא וַאֲמַר לְעַבְדוֹהִי אֲחַוֵי כְעַן לְכוֹן יָת דַּעֲבַדוּ לָנָא אֱנַשׁ אֲרָם יָדְעִין אֲרֵי כַפְנִין אֲנַחְנָא וּנְפָקוּ מִן מַשְׁרִיתָא לְאִטַּמָּרָא בְּחַקְלָא לְמֵימַר אִם יִפְקוּן מִן קַרְתָּא וְנֵיחֲדִינוּן כַּד חַיִין וּלְקַרְתָּא נֵיעוֹל׃ וַאֲתֵיב חַד מֵעַבְדוֹהִי וַאֲמַר וְיִדְבְּרוּן כְּעַן חַמְשָׁא מִן סוּסָוָתָא מִן שְׁאָרָא דְּאִשְׁתְּאָרוּ בַהּ הָא אִינוּן כְּכָל הֲמוֹנָא דְיִשְׂרָאֵל דְּאִשְׁתְּאָרוּ בַהּ אִם יֶבְדוּן הָא אִינוּן כְּכָל הֲמוֹנָא דְיִשְׂרָאֵל דְּסָפוּ וְנִשְׁלַח וְנֶחֱזֵי׃ וְדַבָּרוּ תְרֵין רִכְבֵי סוּסִין וּשְׁלַח מַלְכָּא בָּתַר מַשְׁרִית אֲרָם לְמֵימַר אֱיזִילוּ וַחֲזוֹ׃ וַאֲזָלוּ בַּתְרֵיהוֹן עַד יַרְדְּנָא וְהָא כָל אוֹרְחָא מַלְיָא לְבוּשִׁין וּמָנִין דִּרְמוֹ אֱנַשׁ אֲרָם בְּאִתְבְּעוּתְהוֹן לְמֵיעָרַק וְתָבוּ אִיזְגַדַיָּא וְחַוִיאוּ לְמַלְכָּא׃ וּנְפַק עַמָּא וּבְזוֹ יָת מַשְׁרִית

ארם

(הערות בשולי המקרא: ג' חס' · ד' · ג' · ד'מל' · ג' חד חס' · ל' דסמי' · ג' · ה' · ג' כתו' ה"א · בשדה ק' · י"ל · ג' חס' · כמון ק' · ד' רפין · ה' · בחפזם ק' · ד' חס')

רלב"ג

ויקרא השוערים · רוצה לומר ששומר העיר קרא השוערים אשר שומרים שער המלך : הנם ככל המון ישראל · הנה ההמון כתוב והמון קרי והכל ענין אחד והרצון בכתוב ההמון המון ישראל כמו והכנואה ע"ד הכניה והרצון בזה אם ימלטו הנם ככל המו' ישר' אשר נשארו בה בעיר ואין בזה נזק ואם יפסדו הנם ככל המון ישר' אשר תמו ולא יוכר ההפסד הזה ביחס אל כל מה שנפסד מפני הרעב והנה לא הסכימו לשלוח כי אם שני רכב סוסים כי די בהם לעמוד על אמתת זה: אשר השליכו ארם בחפזם' ר"ל מפני היותם נחפזי' ללכת : והמלך

מסרה

בשרה ג' חס' בקריא' וסי' ולכה אין בשרה אשר חשב לתתי לו בשרה: היום הזה יום בשרה הוא · עוון ד' מלאי' בלישניהון בקרי' וסימניהון העבר נא את עוון עבדיך דדברי הימי' · עד אור הבק' ומצאנו עוון: הן בעוון חוללתי ובחטא: עוונותיו ילכדנו את הרשע · פנימה ה' וסי' נמסר בסדר שמיני ובסיפר' חלק א' סי' ו' · ויקחו ז' רפין בקרי' וסי' ויקחו לי תרומה מאת כל איש · בעשור לחד' הזה ויקחו להם איש · ואת' תצוה את בני ישראל · והכרו צו את בני ישראל · ויקחו אליך פרה אדומה תמימה · ויקחו נא חמשה מן הסוסים :

כלי יקר

ויאמרו איש אל רעהו כו' עיין רש"י ז"ל והרד"ק ז"ל וכן הרלב"ג וכן מהרי"א ז"ל ובמ"ש ומצאנו עון כתב שהעון הוא שיקצוף המלך באו' ששלל הרבה והטמינו ולכן ראוי לבא להגיד אל המלך · ובזה נמצא חן בעיניו ע"כ · ומצאנו עון הוא מהמלכות כדרש"י ז"ל כי אולי מזאת הבחינה אמר רש"י ז"ל מתחייבים למלכות או דברי רש"י ז"ל מבחינת שלא באו לבשר מהרה · והר"בע ז"ל דקדק בפסוק זה דהי"לל הלילה הזאת ליל בשורה הוא · ולמה ימצאם עון בחיכם עד אור הבקר ולמה עוון מלא בשני וי"ן ותירץ דהו' היום הזה יום בשורה הוא ר"ל יום שבשרו הנביא שתושפע בו רוב טובה בהשגחת הש"י עד שתהיה סאה סולת בשקל כו' ולזה לא כן אנחנו עושים לעכב דבר ה' וקיומו וזהו ואנחנו מחשים זה ודאי לא כן ובלתי נכון ומבחינ' חמדתנו שאנחנו חומדים וממתינים כעורר ונגלגל עלינו עונות ראשונים שלא הם מה שעוינו בענין נעמן שהיה גם כן מארם וחמדנו כספו ובגדיו והוא היה סיבת הצרעת ז"ש וחכינו עד אור הבקר ומצאנו עוון מלא בשני וא"ין לרמוז אל עון הראשון מלקיחת כסף מנעמן וזה העון הב' ולהיותם בדוגמא א' כתבם בלשון עון א' אבל רמזו בשני וו"ין להורות שהוא עון כפול שיכשלו בו פעמים ע"כ : ולע"דן כי היום הזה יום ראוי לבשר את ענוים המתים ברעב ושעה אחת מעיכוב גורמת כמה שפיכות דמים שהרי אכלו בשר בניהם ולז"א לא כן אנחנו עושי' כי היום הזה יום בשורה הוא מתחלתו שהרי היום הולך אחר הלילה והכל יאהדיו יום שלם ובזה ילדק היום הזה יום בשור' הוא ואין לאמר ואם אנחנו נחכה עד אור הבוקר בהתעסקינו בהטמנת כסף וזהב שהוא למלך ומצאנו עוון מלא לרמוז בב' חלקין חלק אחד איחור ועיכוב בשורת ישראל וחלק שני מעון מגניבת כסף וכלים כי למלך יהיה השלל או חלק ממנו ולזה ועתה לכו ונבוא' ונגידה בעצמינו בית המלך והיינו נקיים מהמלך ומישראל משני חלקי העון הנז' כי שכר הראוי ומתת המלך על בשור' זו יהיה כפלי כפלים ממה שלקחנו והוא מותר לנו ובאיחור מסתלק לכך ועתה בעת ועונה זו לכו ונבואה ונגידה בית המלך :

ויבואו ויקרא אל שוער העיר כו' עיין רש"י ז"ל והרד"ק ז"ל · ולע"דן שאמר אל שוער העיר הוא ראש כל השוערים אשר תחת ידו והם קראו אל הראש ושאר השוערים גם כן באו עמו במשפט ובזה לודק ויגידו להם בלשון רבים ואף על פי שהקריאה היתה אל השוער הראשיי · ויגידו להם שיבואו לאמר כן למלך ז"ש לאמר כמשפטו לאמר לאחרים וראו לסלק טעות המלך ממה שאמר אל עבדיו אגידה לכם כו' וזה באומרו באנו אל מחנה ארם והנה אין שם איש ובחוץ מהמחנה ואין שם קול אדם שאו נחבאו בתחבולה לא ימלט מהיות שם קול אדם א' ובפרט שעדיין היה הדבר לילה שיודעים שישראל לא יכירו זה עד אור הבוקר ולמה אם כן ימנעו מהרמת קול אדם אחר שלא היה שם כי אם הסוס אסור באהלו כל סוס בפני עצמו כמנהגו ולזה אמר הסוס אסור בלשון יחיד ואין צורך למה שכתב הרד"ק ז"ל שעל שם המין קאמר כמו ויהי לי שור וחמור כי אם על כל סוס וסוס שבאהלו של כל אחד ואחד · ויוכיח מה שפירשתי באומרו אל שוער שהוא הראש שעליו ואומר אחר כך ויקרא השוערים שזה השוער קרא אל השוערים אשר בשער המלך וכן הרד"ק ז"ל וכן הרלב"ג ז"ל · ויגידו בית המלך פנימה רוצה לו' במקום הפנימי שהוא ישן בהלכע ופנימה שאין דרך להכנס עד שם לקרות אותו אלא שלהיותה בשורה טובה אין לאחר :

ויקם המלך לילה כו' עיין רש"י ז"ל והרד"ק ז"ל · ולע"דן ויקם המלך לילה כלומר שלא כמנהג כי כן דרך בני מלכים לעמוד בג' שעות מדוחק השעה או כיון להודיע שאילו לא היה לילה כבר היה הדבר מבורר באור בוקר מאנשי הסביבות יעידון ויגידון אמיתות הדבר שנכנסו אלא בהיות שקם לילה לזה היו נגלים לדבריו אלה · ותמהני מאד איך נתן אל לבו כך ולא זכר דבר הנביא אלישע שהגיד לו כעת מחר סאה סולת וכו' ואין זה אלא שברחו להם מחנה ארם אין זה אלא כי עת מראות עיניהם מהסכיל לבותם · ואפשר לתת לו קצת סברה שבהיותו שקם לילה מצד שקראוהו קם בהתבהלה ולזה ויאמר אל עבדיו אגידה נא לכם וז"ש ויקם המלך לילה ויאמר ועוד ראות הסוס אסור והאהלים כאשר המה היה מעל' כן בדעת המלך שהיא תחבולה מבני ארם :

ויען אחד מעבדיו כו' עיין רש"י ז"ל והרד"ק ז"ל וק"ק שידמה הסוסים אל המון ישראל ולאו אורח ארעא · גם מה שאמר שלא נשארו אלא חמשה סוסים לבד ושהכתוב מקשה ומתרץ על זה הדבר זר שלא ישארו כי אם חמש' לבד ועיין הרלב"ג ז"ל וכן מהרי"א ז"ל והוא פי' כדהרד"ק ז"ל בשם אביו כנז' למעלה · ולע"דן בטעם הכפל של הנשארים אשר נשארו בה · ובדהרד"ק ז"ל שזכרנו שלא נשארו אלא חמשה סוסים יובן אומרו מן הסוסים הנשארים כאילו נשארו סוסים רבים והכתוב אומר הם אשר נשארו בה לבד ולא זולתם · ואפשר עוד ויובן גם כן שפל ככל המון ישראל אשר נשארו בה הנם ככל המון ישראל אשר תמו · והענין הוא כי זה המדבר מעבדי המלך דבר נכונה לאמר שההכרח הזה לשלוח חמשה מהסוסים הנשארים לחפש על הדבר לא יגונה שכו' איבוד חמשה סוסים מן הסוסים הנשארים וזהם מועטים שזה מורה לשון מן הסוסים הנשארי' והם סוסי מספר ולא עוד אלא אשר נשארו בה בעיר הזאת המתים ברעב שכמה עמל ויגיעה עברו עד אשר נשארו בה עם כל זה ויקחו נא חמשה והטעם שאין לחוש אל הנזכ' יען כי הנם האנשי' הרוכבי' על הסוסים האלה מועילים ככל ההמון ישראל אשר נשארו בה כי בה' יתברך ועל ידם התשועה ואם כן דומה בדומה הם להמון ישראל אשר נשארו בה ואם לא עכשיו אימתי היא שעה הכושר או שעה הכרח יותר מזאת השעה אם כן הרי הנם ככל אשר נשארו לעת מצוא וצורך כנזכר אלה ואם יהרגו את האנשים האלה הנם ככל המון ישראל אשר תמו ונשלחה ונראה על מה אנחנו כי הדבר מוכרח · ואפשר דמשום אל יפתח אדם פיו לשטן פתחו בזכות לומר הנם ככל המון ישראל אשר נשארו בה שבעולם הבא לא יקראם אסון ואח"כ אמרו ואם ישתכנו הנם ככל המון ישראל אשר תמו :

ויקחו שני רכב וכו' עיין הרד"ק ז"ל וכן מהרי"א ז"ל · ולע"דן שהכרת רש"י ז"ל והמפרשי' שפי' שני רכב סוסים כמו שני רוכבי סוסים ולא פירשו כמו בכל מקום הזכרתו מלת רכב הענין כי הרכב הוא כבד התנועה ואין זה ענינו כי אם רוכבי סוסים ההולכים קלים כנשרי' לראות מה נעשה במחנה ארם · והכרח שני מהלשון שאמר סוסים והוא מיותר ששם רכב קואטר"יאוא בלעז · מורה היותו מסוסים קואט"רוי"זה כמו שכתבתי למעלה שהוא בד' סוסים ולזה מובן היותם ב' רוכבי סוסים אבל עדיין יקשה להם ז"ל לשון רכב שאמר ולא אמר רוכבי סוסים · ומ' כי הם בחרו בשני סוסים לבד לא בחמשה כסברת א' מעבדיו שאמר חמשה מן הסוסים ובחרו כן משום דחמשה הוסיף מלתא משנים כי בשני רוכבים לא יוכלו מחנה ארם להכיר ולהבחין אם משל ישראל הם או משל נערי ארם מהנשארים בו ובאהלים אשר המה אמנם בחמשה יכירום והם היו רואים שאם יראו מרחוק את מחנה ארם קל מהרה ישובו אחור ויכנסו בעיר כי ע"מ כן הלכו וז"ש הפ' ויקחו שני רכב פי' שני סוסים לך מהיותר בריאים וחזקים ראויים לרכב שסוסי הרכב צריכים שיהיו יותר חזקים הטובים וזהו שאמר שני רכב סוסים שרשהו שני סוסים ראויים לרכב וישלח אות' המלך לאמר לכו וראו ר"ל לא תלכו בתום אלא בפקחות הולכים ורואים הנה והנה אשר בראותכם מרחוק חלק וגלוי מה ממחנה ארם תברחו מהם ושובו לכם לביתכם לכו וראו בו"יו ולא אמר לכו ראו שלא היה מורה אלא על תכלית ההליכה שהי' לראות מה נעשה ממחנה ארם אמנם עתה אמר לכו וראו בלכתכם תהיה הליכה וראיה יחדיו לראות תמיד הנה והנה שלא יבואו עליכם פתאום :

וילכו אחריהם כו' עיין רש"י ז"ל והרד"ק ז"ל והרלב"ג ז"ל וכן מהרי"א ז"ל · ולע"דן לדקדק שהרי כתיב למעלה וינוסו אל נפשם ואם כן הכלים האלה והבגדים מהיכן שהרי הגיד הכתוב שהניחו הכל והאהלים כאשר המה · ונראה כי להיותם נחפזים מתחלה הניחו האהלים כאשר המה והסוס אסור ככל הנז"ל ולא נסו אלא לנפשם אבל היו מלובשים בגדיהם וכלי זיין עליהם כדרך היושבים במצור ומצוק על עיר לא יתנו שינה לעיניהם ולעפעפיה' תנומה וברחו כן לנפשם ואח"כ בחפזם מאימת אלהים אשר נפלה עליהם ראו להשליך מעליהם בגדים להקל מעליהם וכלים מכלי המלחמה שהיו עליהם והם הם אשר מצאו שלוחי ישראל אשר השליכו ארם בחפזם שהם נחפזו והשליכו את בגדיהם שהיו לובשים ונסו בגויתם :

ויצא העם ויבוזו את מחנה ארם זה הפסוק מורה במה שפירשתי מקודם והוא שכל הביזה נשארה במחנה ובאהלים כאשר המה · וז"ש ויצא העם ונסמך ליציאתו ויבוזו את מחנה ארם כי שם היה הכל ולזה לא כתיב ויצא העם וילכו ויבוזו שהי' מורה שהוצרכו ללכת אחרי הבורחי' לבוז את אשר השליכו אכן עתה הביזה במקום המחנה הוא ומה שהשליכו מעט מזער הוא מאת הש"ית היתה כדי שיכירו שלוחי ישראל שברחו ונסו דרך שם · ואמר ויהי סאה סולת כו' כדבר ה' כי רצה הפסוק להזכיר דבר הש"י על הטובה והזול שהיה ונתקיים בקיום והויה ז"ש ויהי סאה כו' כדבר ה' אמנם בפרענות השליש אמר וימת כאשר דבר איש האלהים ולא אמר כדבר ה' שאין להזכיר

להזכיר

והנה כל ה' דסמי' וסי' מדוע גנבוך אחינו · והנה כל הדרך מלאה בגדים · והנה כל הנשים · והנה כל הבית · ההדסים : ג' פסוקים ויאמר ויאמר קדמא בפתח ובתרא בסגול וסימן ויוסף עוד לדבר · ויען השליש · וחברו : אתי ח' כתיב יו"ד וסימן נמסר לעיל בסיפר' חלק ב' סימן ד' :

ארם ויהי סאה־סלת בשקל וסאתים
שערים בשקל כדבר יהוה: והמלך
הפקיד את־השליש אשר־נשען על־
ידו על־השער וירמסהו העם
בשער וימת כאשר דבר איש
האלהים אשר דבר ברדת המלך
אליו: ויהי כדבר איש האלהים אל־
המלך לאמר סאתים שערים בשקל
וסאה־סלת בשקל יהיה כעת מחר
בשער שמרון: ויען השליש את־
איש האלהים ויאמר והנה יהוה עשה
ארבות בשמים היהיה כדבר הזה
ויאמר הנך ראה בעיניך ומשם לא
כ תאכל: ויהי־לו כן וירמסו אתו העם
בשער וימת:

ח

א ואלישע דבר אל־האשה אשר־
החיה את־בנה לאמר קומי ולכי אתי
וביתך וגורי באשר תגורי כי־קרא
יהוה לרעב וגם־בא אל־הארץ שבע
שנים: ותקם האשה ותעש כדבר
איש האלהים ותלך היא וביתה
ותגר בארץ־פלשתים שבע שנים:
ויהי

ו' אגין מתחלפין · ל' וחס' · ד' · ל' וכענין · ל' · ד' · ל' · ג' · ה' · י"ו · את ק' · ל' כסיפר'

ארם והוה סאה סולתא בסלעא וסאתן סערין בסלעא כפתגמא דיי : ומלכא מני ית גברא דסמיך על ידוהי על תרעא ודשוהי עמא בתרעא ומית כמא דמליל נביא דיי דמליל כד נחת מלכא לותיה: והוה כד מליל נביא דיי עם מלכא למימר סאתן סערין בסילעא וסאה סולתא בסילעא יהי כעידנא הדין מחר בתרעא דשמרון: ואתיב גברא ית נביא דיי ואמר ואילו יי פתח כוין ומחית טובא מן שמיא היהי כפתגמא הדין ואמר הא את חזי בעינך ומתמן לא תיכול: והוה ליה כן ודשו יתיה עמא בתרעא ומית: ואלישע מליל עם איתתא דאחיי ית ברה למימר קומי ואזילי את ואנש ביתך ודיירי באתר דכשר למידר ארי זמין יי כפנא ואף עתיד למיתי על ארעא שבע שנין : וקמת אתתא ועבדת כפיתגמא דנביא דיי ואזלת היא ואנש ביתה ואתותבת בארעא פלשתאי שבע שנין: והוה

רש"י

אשר נשען על ידו · אתמול כשבא לבית אלישע ואלישע דבר אל האשה זה שבע שנים : כי קרא יי' לרעב · הוא הרעב אשר היה בימי יואל בן פתואל : אל

רלב"ג

והמלך הפקיד את השליש · ר"ל שכבר הפקידו לאנשי' שישמרוהו שם באופן שבעבור העם שם ירמסוהו בעבור מה שדבר כנגד הנביא : ותבא

כלי יקר

להזכיר השי"ת על הרעה בפי' אלא ברמז כאשר דבר איש האלהים שדבריו מאת השי"ת · והגיד ויהי סאה סולת בשקל תחלה ואחר כך סאתים שעורי' בשקל כדבר השי"ת כלו' בשער ונסדר הענין לא היה שנוי כלל ובסמוך בפ' ויהי כדבר כו' ארחיב בזה בס"ד ורמז כי בזה לבד היה כדבר ה' אך דבר השי"ת היה כעת מחר שאז נתקיימה הנבואה קודם הזמן מעת מחר אלא תכף שיצא העם ויבוזו את מחנה ארם בה שעתא ויהי סאה סולת בשקל כו' כדבר השי"ת בשער אבל הקדים כי השי"ת אומר מעט ועושה הרבה הוא כי צדיק ה' צדקות אהב במהירות והיה הזול קוד' מיתת השליש כדי לקיים דבר השי"ת שיראה ולא יאכל :

רד"ק

ויהי כדבר · לפי שאמר כאשר דבר איש האלהים ספר היאך היו הדברים אע"פ שכבר כתב למעלה השיב עוד הדברים הנה על המעשה : אתי וביתך · הי"וד בכתב נוספת כמו יודי"ן רבות כמו שכתב' למעלה : שבע שנים · בדברי רז"ל אותן שבע שנים אכלו שנה ראשונה מה שבבתי' שניה מה שבשדות שלישי' בשר בהמ' טהורה רביעי' בשר בהמה טמאה חמשית בש' שקצים ורמשי' ששית בשר בניה' ובנותיה' שביעי' בשר זרועותיה' לקיי' מה שנאמר איש בשר זרועו יאכלו : לנעוק

כלי יקר

כאן הסדר לומר שגם על זה היתה עניית השליש ויאמר והנה ה' עושה ארובות כו' היהיה כדבר הזה ר"ל לא זה ולא כיוצא בו ובזה מובן שנוי הלשון שלמעלה אמר הדבר הזה וכאן הוא הו' כדבר הזה להכביד חטא השליש לומר שלא האמין כלל לא זה ולא כיוצא בו ולז"א כאן כדבר הזה בכ"ף הדמיון לא כן למעלה שאמר היהיה כדבר הזה :

ואלישע דבר אל האשה כו' במסכת ברכות כי קרא ה' לרעב א"ר יוחנן ג' דברים הקב"ה קורא אותן הוא בעצמו ואלו הרעב ושובע ופרנס · רעב כי קרא ה' לרעב · שובע וקראתי אל הדגן כו' · פרנס דכתיב ראו קרא ה' בשם בצלאל בן אורי בן חור למטה יהודה ע"כ אפשר לו' שג' דברים אלה קשורים זה בזה שהכל תלוי בפרנס הדור אם הוא נוהג כשור' ומיישיר את העם הקב"ה משפיע טובה ושובע ואם ח"ו הפרנס ודבר הדור חוטא ומחטיא מביא רעב ולזה ג' אלה יחדיו הקב"ה קורא אותם פרנס כדי שיהי' לפי הדור והשבע כפי הדור והרעב כפי הדור כל אלה הג' צריכים הם שקול אל דעות לגזור כשיעור ומ"ש שבע שנים אמרו במסכת תעניות פ"א שבע שנים א"ל רב נחמן לרב יצחק בהנך שבע שנים מאי אכול א"ל הכי א"ר יוחנן שנה ראשונה אכלו מה שבבתיהם שניה אכלו מה שבשדות שלישית בשר בהמה טהורה רביעית בשר בהמ' טמאה חמשית בשר שקצים ורמשים ששית בשר בניהם שביעית בשר זרועותיהם לקיים מה שנא' איש בשר זרועו יאכלו ע"כ · כיונו לדקדק לשון וגם בא אל הארץ ז' שנים דהי"ל כי קרא ה' לרעב שבע שנים או כי קרא ה' שבע שני רעב אבל כיון הכתוב לו' שכל שנה קללתה מרובה מחבירתה ורעב משונה מהשנה הקודמת וז"ש גם בא אל הארץ שבע שנים ר"ל שלא היה מין רעב שוה בפחו' ויותר בשבע אבל כל שנה מהשבע בא רעב אל הארץ משונה מהקודמת וזה כי שנה ראשונה אכלו מה שבבתיהם דהיינו החיטין שהיו בבתים לחם צר · ובשניה אכלו מה שבשדות דהיינו עשב שדה בשלישית אפי' עשבי השדה לא מצאו אלא בשר בהמה ואח"כ בשר בהמה טמאה דוחי בהם אמר רחמנא ולא שימות בהם ואח"כ בשר שקצים ורמשים שמטמאים בכעדשה והם מאוסים יותר · ובששי' בשר בניהם ובשביעית בשר זרועותיהם · ולפי שיש מדרש שמפר' אל תקרא זרועו אלא זרעו יאכלו לכך הוצרך לומ' אכלו בשר זרועותיהם לקיים מ"ש איש בשר זרועו ר"ל כמו שכתוב פשוטו של מקרא שהוא זרועו ממש וז"ש לקיים מה שנא' ר"ל מקרא כמו שכתוב בלי דרשות · ולהכי ניחא שלא הביא פסוק לרעב שנה ו' מפ' ואכלתם בשר בניכם וכו' · ועיין רש"י ז"ל והרד"ק ז"ל וכן מהרי"א ז"ל שאין כונת הכתוב להגיד שהיה זה אחר הדברים הנז' כי קודם אליהם היה אבל ספר הכתוב כאן להודיע שסבה האשה ובאה אל המלך לבקש על ביתה ושדה ושמלאה את גחזי מדבר עם המלך על הנפלאות אשר עשה אלישע ואמר זאת האשה וזה בנה ושאלה המלך על הדבר והגידה אליו והיה זה סיבת שמלאה חן בעיניו ובאמצעות אלישע נמשכה הטובה הזאת אליה והיה תכלית הסיפור להודיע מעלת אלישע ונפלאותיו לאמר אל האשה שתגור באיזה מקו' שתרצה לגור כי קרא ה' לרעב וגם כבר בא אל הארץ שהתחיל הרעב לבוא כבר ולזה נתן לה עצה שתלך לה :

ולע"דן לדקדק סי' זה של אשר החיה את בנה למה כי די שיאמר אל השונמית · ויעוד מהו וגורי באשר תגורי · ועוד מהו וגם בא אל הארץ · ונרא' שכונת הכתוב להודיע מעלת המאכיל פרוסה לצדיק שהרי אלישע שאכל מהשונמית גרמה להחיות מתים שהרי החיה את בנה וגרמה להטיב עמה בענין הרעב הזה של מהומה וזמן רב של ז' שנים וז"ש ואלישע דבר אל האשה אשר החיה את בנה ר"ל מלבד הטובה אשר החיה את בנה הטיב עוד עמה בעלתו זו להחיות את נפשה ברעב את הבן והאם ובעלה עמהם וז"ש ואלישע דבר אל האם' אשר החיה את בנה זה גמול א' ועוד גמול ב' לאמר קומי ולכי כו' ר"ל ליעץ אותה ולאמר לה קומי מהר ולכי את וביתיך וגורי באשר תגורי כלומר באותו מקום אשר תגורי היו בו כגרה לבלתי התערב עמהם ושלא ללמוד ממעשיהם וזהו וגורי באשר תגורי יען כי קרא ה' לרעב וגם בא אל הארץ ר"ל כי מלבד הרעב הזה שאת רואה שבא אל הארץ לא די בזה יען כי קרא ה' לרעב זולת זה שבא אל הארץ וכנז"ל מחז"ל שכל שנה קללתה מרובה מחברתה · ואפשר שנותן טעם למ"ש לה שתלך לגור בארץ נכריה לא בא"י יען כי הגזרה רעה ופרטית רעה כי קרא ה' לרעב וא"כ הוא רעב גדול · והב' פרטית ז"ש וגם כמו ועוד ענין אחר שבא על הארץ דהיינו א"י ולכן לכי לך וגורי באשר תגורי כי בא"ל לא נגזר' הרעב · ולזה הוא שהלכה לה לגור בארץ פלשתים · ואפשר עוד באו' אשר החיה את בנה שכונת הכתוב בעצמו לפר' לך הימתי דבר אלישע כן אל האם' שלא היה זה אחר רמיסת השליש והזול הנז' אבל היה קודם אליו כנז"ל מהמפרשים וז"ש הכתוב ואלישע דבר אל האשה והיהזה תכף לאשר החיה את בנה שאז אמר לה לכי וגורי באשר תגורי כי קרא ה' לרעב כו' וכן תמצא למעלה במעשה השונמית כשהחי' את בנה כתיב ויקרא אל גחזי ויאמר קרא נה וכו' ויאמר שאי בנך ותבא ותפול על רגליה ותשתחו ארצה ותשא את בנה ותצא וסמיך ליה ואלישע שב הגלגלה והרעב כו' שזה מתייחס למ"ש כאן אשר החיה את בנה שתכף לזה א"ל לאמר קומי לכי וגורי וכו' כי קרא ה' לרעב וגם בא אל הארץ · ואפשר עוד במ"ש וגורי באשר תגורי שלא תחזור אחר שנה או שנתים מגירותה אלא וגורי המשך זמן באשר תגורי והמשך יהיה כי קרא ה' לרעב וגם בא אל הארץ ז' שנים צריכה את להתגורר שבע שנים עד מלאת שבע שני הרעב וכן עשתה ותקם האשה ותעש כדבר איש האלהים כו' הן בקומה בזריזות ותכף כאשר דבר איש האלהים וז"ש ותקם ותעש מיד כדבר איש האלהים וגם קיימה דבר איש האלהים בקחת עמה את כל ביתה ובגורה בארץ פלשתי' ז' שנים כמו שדבר הנביא בכלל דבריו כנז"ל :

ויהי מקצת שבע שנים כו' עיין רש"י ז"ל וכן הרלב"ג ז"ל והרד"ק ז"ל ואין זו ראיה כי להיותם אלמים לא ציתי לדינא והוצרכה לדינא דמלכותא דהא אם שני חזקה מועילי' היינו כשלא מיחה אבל אם מיחה אין שני חזקה מועילים וזו בארץ פלשתים לא היה שם בית דין למחות בפניה' וע"כ אין שני חזקה מועילים :

והמלך הפקיד כו' עיין רש"י ז"ל והרלב"ג ז"ל ומהרי"א ז"ל פי' שהפקידו המלך על השער של העיר להיותו פקיד על העם היוצאים לשלול שלל שיצאו כסדר ולא מבולבלי' וזהו הפקיד את השליש על השער ולהיות העם רב לא עלה בידו לסדרם ומכחיצת' לרוץ לשלול שלל נפל השליש וירמסהו העם בלי כונה וימת לקיים דבר איש האלהים אשר דבר ברדת המלך אליו · והכי שמעתי שהמלך מיכה אותו והפקידו על השער ר"ל שער המזוכות להוזיל אותם מלשון שער הגבוה האמור בגמ' וירמסוהו העם בשער שלא קבלו השער שלו וירמסוהו כדי שיתקיים דבר נביא כו' :

ולע"דן לדקדק או' אשר נשען על ידו כי מה צור' לשי' זה עתה כי ידוע שהוא השליש אשר נשען על ידו ככז"ל וכן אשר דבר ברדת המלך אליו שי' זה מיותר · ונר' שהגיד הכתו' את מעשה ה' כי כל אשר יחפוץ יעשה שעם היות השליש הזה אשר המלך נשען על ידו ואילו היה השליש בעבודתו זאת לא ירמסוהו העם אבל היה מת באופן אחר לקיים דבר הנביא וסבב השי"ת שיבו' שהפקיד אותו על השער משער העיר לסדר העוברים כדמהרי"א או על השער התבואה כדי שיתגלגל עליו שירמסוהו העם וז"ש אשר נשען על ידו · והיה זה כדי לקיים כאשר דבר איש האלהי' ואעפ"י שלא אמר הנביא שיהיה זה הדבור בנבואה עכ"ז הוצרך קיומו כי השי"ת מקים דבר עבדו ועצת מלאכיו ישלים ובפרט היות כדיבור הזה בעת אשר ירד המלך שאז כאמרה לו נבואה סאה סולת בשקל וזאת גם כן מתמלית הנבואה ובפרט מהיות דבר נדבר ברדת המלך אליו ולפני המלך צריך שיתקיים עכ"פ וז"ש וימת כאשר דבר איש האלהים אשר דברת ברדת המלך אליו · עוד אפשר שכונת הפ' להאשים את השליש שמאחר שהמלך ירד לרגלי הנביא וזהו כבוד גדול לא היה לו השליש לבזות דבר הנביא וז"ש ברדת המלך אליו ועם כל זה ויהי כדבר כו' ויען השליש כו' שלא היה לו לענות כן :

ויהי כדבר כו' עיין הרד"ק וכן מהרי"א ז"ל והרחיב כי כאן נעשו ב' נסים בדוגמת נסי אליהו רבו הא' השבע סאה סולת בשקל כמו שעשה אליהו בהר הכרמל שבע ע"י הורד' הגשמים והנה הב' מיתת השליש אשר המלך נשען על ידו שרמסוהו העם והיה זה מעין מיתת שרי החמשים אשר המית אליהו · ולע"דן כונת השנות הסיפור ממה שכבר כנז' למעלה הכונה הוא כי כונת הפ' לתת טעם למיתה זו המכוונת ברמיסת העם ראה זה חדש שהיה יכול למות פתאום יגפהו ה' לז"א שהיה מידה כנגד מידה שבהיות בעת ההיא אשר המלך כבד את נביא ה' לרדת אליו כמ"ש אשר דבר ברדת המלך אליו ויהי כדבר איש האלהים אל המלך לאמר סאתים וכו' ויען השליש את איש האלהים ויאמר והנה ה' עושה ארובות כו' היהי' כו' שהי' זה כמבזה דבר ה' ורמס אותו ע"כ רמסוהו ובשער כנגד ארובות ודלתי שמים שאמר הנה ה' עושה ארובות בשמים ויהי לו כן ר"ל לו יאתה כן מת מיתה בזה האופן ולא מאופן זולתו כי דבר ה' בזה ורמס ויהי לו כן ר"ל מידה כנגד מידה וירמסוהו בשער וימות מיתה מנוולת ובזויה · ועדיין צריך לתת טעם למה שינה עתה הסדר שהקדים סאתים שעורי' בשקל וסאה סולת בשקל ולמה לא הקדים סאה סולת והיינו יכולי' לומר שכונת הכתוב לגלות לנו שאין מוקדם ומאוחר בדברי הנביא שהתכלית בדבריו הוא שימכר סאה סולת בשקל וסאתים שעורים בשקל והכתוב הגיד כי הוזיל ויצא מפי הנביא כסדר הזה דהיינו ויהי סאה סולת בשקל וסאתים שעורים כדבר ה' שהיה בזה הסדר כנז"ל בפ' ויצא העם והכתוב הזה מגיד שעם היות כדבר איש האלהים אל המלך אעפ"י שהקדים סאה סולת לא היה כן בלשון קפידא שאין קפידא אם תוקדם זול הסולת לזול השעורים או אם יוקדם זול השעורים לזול הסאה סולת וז"ש ויהי כדבר איש כו' כמכוון הוא לאמר סאתים שעורים בשקל וסאה סולת בשקל שנהפוך הסדר ובתיבת לאמר כיון להודיע שאין בזה הקפדה ועכ"ז רצה השי"ת לקיים דבר הנביא כסדר הייעוד וזהו תכלית השנות זה והתהפכות הסדר · ואפשר עוד שכונת הכתוב היה לגלות לנו ביאור דברי השליש במ"ש הנה ה' עושה ארובות בשמים היהיה הדבר הזה מורה באצבע על דבר פרטי והוא על סאתים שעורים שהרי כשנתקיימה הנבואה היה נס השעורי' גדול משל הסולת שהרי מחנה ארם היה חיל גדול וברחו אל נפשם והניחו הסוסים והחמורים והסוסים והחמורים צריכים הם השעורים שהיו שם ואם כן איך יוזילו השעורים אם לא בהשגחת השי"ת כי הסאה סולת גם כן עם היותו זול גדול ובדרך נס עכ"ז קרוב הדבר יותר בהיות שברחו האוכלים הלא הם חיל ארם בהכרח יוזיל ולזה הקדים כאן השעורי' סאתים שעורים בשקל דהיידי דחביבא ליה אקדמה · או אפשר שהפך הסדר כדי שנבין שמה שאמר השליש היהיה הדבר הזה אינו על השעורים דסליק מיניה לבד כי אם על כלל הדבר ועל סאה סולת בשקל שעל כלל הדבור היה מספק ובלתי מאמין וזה הודיע לנו בהתהפכות · ואפשר עוד לומר כי בעת היעוד הקדים הנביא סאה סולת לו' שלא תמשך זול הסולת מזול השעורים שיאכלו דלת העם לחם שעורים וזה יסייע להוזיל הסולת ולזה הקדים ואמר כי בכם יהיה זול הסולת ואח"כ זול השעורים וכן היה בעת הקיום ויהי סאה סולת תחילה ואחר כך סאתים שעורים כדבר ה' ושמא תאמר שאולי השליש לא פקפק אלא בסדר הענין שהוא קשה להוזיל מיד הסולת קודם לשעורים ולזה הוא אמר היהי' הדבר הזה ר"ל הדבר הזה בזה הסגנון הא אילו תאמר בהפך שיוזילו השעורים תחלה האחרשתי לזה הפך הכתוב הסדר כאן לגלו' לנו קוטן אמנתו שגם בזו לא האמין בסאתי' שעורים תחלה וסאה סולת אחר כך ולזה הפך הכתו'

מנחה קטנה

אשר דבר ברדת המלך אליו אע"פי שכבר אמר כל זה לעיל שנה בדבר כדי שלא יקשה למה נענש זה השליש במיתה משונה על שהתפקנו בדברי לזה אמר כמה טעמי' יש בדבר א' אשר דבר השליש הנזכר ברדת המלך אליו שהלך ברגליו והשפיל גאותו להתנצל על אשר אמר אם יעמד ראש אלישע עליו כמ"ש למעלה והשליש הזה ביזה דברו לפני המלך והזקנים · ועוד כי הנביא לא ענהו היה מדבר כי אם עם המלך והמלך לא השיב והוא קפץ והשיב בעזות וז"ש ויהי כדבר איש האלהי' אל המלך וגו' ויען השליש כי ענה לפני שלא קראו ולא דבר עמו אין זה כי אם רוע לב · ועל היות מיתה משונה לא דבר הנביא שיהיה לו כן כי אם כנך רואה בעיניך ומשם לא תאכל והיה אפשר ימות מיתת עצמו אך אין זה כי אם שמן השמים היתה לו וזהו ויהי לו כן כלומר כי הויה היתה כן לא הקללה בפירוש פי וירמסו אותו והנה שידר אלו העניני' זה אחר זה להראו' שנתקיימה פי שנים באלו הנסים כי אליהו לא שלים אלא בב' מפתחות שהם ביד ה' והם פרנסה בעיכוב גשמים ותחיית המתים ואלישע היה שלים בשלשתם של חיה מגזול להיות בן לשונמי' ושל תח"המ שהחיה בנה ושל פרנס' סאה סולת בשקל וגו' : אשר החיה את בנה וגו' כלומר כיון שנעשה לו נס לבחיותו מהראוי למשכב ליה תקנתא שיחי' ולא למות ברעב: כי קרא ה' לרעב וגו' וע"כ מותר לצאת לילך מ"אי לחוצה לארץ כי לא יהיה מצוי לקנות תבואה ודבר מאכל ואז מותר לילך מא"י וע"ש מפני שכיבותא דא"י לא הרשיה בגוד מא"י כי אם בארץ פלשתים כי קרוב הוא לא"י ונוח לשוב וע"כ מודיע הכתוב מקום ישיבתה וגם שם לגור בלבד כי תמיד היה דעתה לחזור :

ויהי מקצה ה' וסי' שלשה ימים ויעברו · אחר אשר כרתו · ויהי מקצה עשרים שנה דמלכים · ותשב האשה מארץ פלשתים · שבעת ימים ויהי דבר : גחזי ד' חס' וסימן לעיל בסיפרא חלק ב' סימן ד' : לאשה ה' בקריאה וסי' מה זאת עשית · ויאמר הכהן לאשה יתן · ותישר בעיני שמשון · וישלח דוד וידבר לאשה · וישאל המלך לאשה :

וַיְהִי מִקְצֵה שֶׁבַע שָׁנִים וַתָּשָׁב
הָאִשָּׁה מֵאֶרֶץ פְּלִשְׁתִּים וַתֵּצֵא
לִצְעֹק אֶל־הַמֶּלֶךְ אֶל־בֵּיתָהּ וְאֶל־
שָׂדָהּ׃ וְהַמֶּלֶךְ מְדַבֵּר אֶל־גֵּחֲזִי נַעַר
אִישׁ־הָאֱלֹהִים לֵאמֹר סַפְּרָה־נָּא לִי
אֵת כָּל־הַגְּדֹלוֹת אֲשֶׁר־עָשָׂה אֱלִישָׁע׃
וַיְהִי הוּא מְסַפֵּר לַמֶּלֶךְ אֵת אֲשֶׁר־ ה
הֶחֱיָה אֶת־הַמֵּת וְהִנֵּה הָאִשָּׁה אֲשֶׁר־
הֶחֱיָה אֶת־בְּנָהּ צֹעֶקֶת אֶל־הַמֶּלֶךְ
עַל־בֵּיתָהּ וְעַל־שָׂדָהּ וַיֹּאמֶר גֵּחֲזִי
אֲדֹנִי הַמֶּלֶךְ זֹאת הָאִשָּׁה וְזֶה־בְּנָהּ
אֲשֶׁר־הֶחֱיָה אֱלִישָׁע׃ וַיִּשְׁאַל הַמֶּלֶךְ
לָאִשָּׁה וַתְּסַפֶּר־לוֹ וַיִּתֶּן־לָהּ הַמֶּלֶךְ
סָרִיס אֶחָד לֵאמֹר הָשֵׁיב אֶת־כָּל־
אֲשֶׁר־לָהּ וְאֵת כָּל־תְּבוּאֹת הַשָּׂדֶה
מִיּוֹם עָזְבָה אֶת־הָאָרֶץ וְעַד־עָתָּה׃
ויבא

ה' · ג' וחס' ב' ל' · ד' וחס' · ל' · ב' דסמי' · ל' ותס' · ל' וחד ואל שדה · ה' · ל' מל' · ב' לא מפיק ה' יתמיך הכי אחיה ודין

וַהֲוָה מִסּוֹף שְׁבַע שְׁנִין וְתָבַת אִתְּתָא
מֵאַרְעָא פְּלִשְׁתָּאֵי וּנְפָקַת לְמִקְבַּל
קֳדָם מַלְכָּא עַל בֵּיתַהּ וְעַל חַקְלַהּ׃
וּמַלְכָּא מְמַלֵּיל עִם גֵּחֲזִי תַּלְמִידָא
דִּנְבִיָּא דַּיְיָ לְמֵימַר אִשְׁתָּעֵי כְּעַן לִי
יַת כָּל רַבְרְבָתָא דַּעֲבַד אֱלִישָׁע׃
וַהֲוָה הוּא מִשְׁתָּעֵי לְמַלְכָּא יַת
דְּאַחֵי יַת מִיתָא וְהָא אִתְּתָא דְּאַחֵי
יַת בְּרַהּ קָבְלָא קֳדָם מַלְכָּא עַל
בֵּיתַהּ וְעַל חַקְלַהּ וַאֲמַר גֵּחֲזִי רִבּוֹנִי
מַלְכָּא דָּא אִתְּתָא וְדֵין בְּרַהּ דְּאַחֵי
אֱלִישָׁע׃ וּשְׁאֵיל מַלְכָּא לְאִתְּתָא
וְאִשְׁתָּעִיאַת לֵיהּ וּמַנֵּי לַהּ מַלְכָּא
גַּוָּאזָא חַד לְמֵימַר אָתֵיב יַת כָּל דִּלַהּ
וְיַת כָּל עֲלָלַת חַקְלַהּ מִיּוֹמָא
דִּשְׁבַקַת יַת אַרְעָא וְעַד כְּעַן׃
ואתא

רש"י

אל ביתה ואל שדה · שהחזיקו בה גזלנים : ויבא

רד"ק

לצעוק אל המלך · יש מרז"ל שלמדו מזה הפסוק כי יש חזקה לבורח כיון שהיתה צריכה למלך להחזיר השדה והתבואות ש"מ כי אותם שהחזיקו היה להם דין חזקה : אל ביתה ואל שדה · כמו על וכמוהו רבים אל במקום על וכן הוא הבא אחר זה צעק' אל המלך על בית' ועל שד' : סרים אחד · כתרגום גואזא חד והוא סרים כמשמעו שנכרתו ביציו ואע"פ שהמעשה הזה אפו' בישראל היו להם למלכי ישראל סריסים שהיו לוקחים אותם מן הגוים או שהיו סריסים מחמת חולי והם בבתי המלכים כדי לעמוד בפני הנשים כמו שכתוב סרים המלך שומר הנשים : מיו' עזבה · מקור העי"ן נקרא בקמץ חטף הה"א רפה ומשפט' במפיק : ויבא

רלב"ג

ותבא לצעק אל המלך אל ביתה ואל שדה · ר"ל שהחזיקו בהם אנשים והיתה מבקשת קרקעותיה ופירותיה מיום כשעה : וישאל המלך לאשה ותספר לו · ר"ל שכבר שאל לה זה הענין שספר גחזי שעשה אלישע מהגדולות : ותספ' לו יש הענין הוא כן : ויתן לה המלך סרים אחד · ר"ל שר אחד וצוהו שישיב לה את כל אשר לה מהקרקעות ואת כל תבואת השד' מיום עזבה את האר' ואול' מהבית לא צוה לתת לה שכירות וזאת קצת ראיה שהדר בחצר חברו שלא מדעתו אינו חייב להעלות לו שכר : ואל

כלי יקר

והמלך מדבר אל גיחזי כו' ויהי כו' ויקרא רבה ויהי מספר א"ר לוי מצינו בתורה בנביאים ובכתובים שאין הקב"ה חפץ בקילוסו של רשע בתורה מנין דכתיב ועל שפס יעטה וטמא טמא יקרא בנביאים דכתיב ויהי מספר למלך את אשר החיה את המת כו' זאת האשה וזה בנה וכי אחורי תרעא הית' קאי רבנן אמרי אפילו הם בסוף העולם הסיען הב"ה כדי שלא יהא אותו רשע מספר בנפלאותיו של הק"בה בכתובים דכתיב ולרשע אמר אלהים מה לך לספר חוקי ותשא בריתי עלי פיך ע"כל · והנה לפי שיש לדחות שהק"בה לא אמר על שפס יעטה בשביל השכח אלא כדי שישב באבל על חטאיו לזה הביא סיפיה דקרא שאמר וטמא טמא יקרא הרי שהיה מדבר לקרוא טמא טמא א"כ עטיפת השפה לא היתה אלא מקילוס הש"י שאין הקב"ה חפץ בקילוסו ולזה צוהו על שפס יעטה · ומשום דאפשר לדחות ולומר דלעולם אימא לך שהק"בה חפץ הוא בקילוסו של רשע מעבירו' אחרות ושאני הכא גבי מצורע לפי שחטא בשבט פיו להוציא שם רע ולהיותו נרגן מפריד אלוף לזה גזר עליו על שפס יעטה ואינו חפץ בקילוסו ולהיותו רשע באותו דבר ואין הדין שהפה שאסר הוא הפה שיתיר · לזה הביא ראיה מהנביאים מענין גחזי שהיתה רשעתו בקחתו כסף ובגדי' ועם כל זה שלא היה רשעותו בפיו ובשפתיו מנעו השם ית' מספר תהלות ה' מכאן ראיה ברורה שאין הב"ה חפץ בקילוסו של רשע · ולמד כן שאפילו היתה בסוף העולם הסיען הקב"ה כדי שלא יהא אותו רשע מספר קילוסו של הקב"ה דהכי דייק לשון הפסוק שאומר ויהי הוא מספר כו' והנה האשה אשר החיה את בנה כו' שאומר לשון ויהי ולא אמר והוא מספר אבל אמר ויהי מספר ותיבת והנה מורה על דבר שנזדמן פתאום בלי השקפה אלא פתאום כי מהש"י זכה לדבר למנוע אותו מספר תהלות ה' שאין הב"ה חפץ בקילוסו של רשע · ויוכיחו כן הפסוקים שאמר וישאל המלך לאשה ותספר לו ולא מצינו עוד זכר ורמז שיספר גחזי למלך נפלאות הש"ית כי ביאת האשה שסוספרה הענין אל המלך היה הפסק לשלא יספר עוד גחזי לא מזה הפלא ולא מזולתו מנפלאות אשר עשה אלישע · ולפי שיש לדחות דמשום דעדיפא עדות האשה המסיחה לפי תומה מעשה שהי' איך היה ולכך שאל המלך את פיה ולא מפי גחזי אולי להגדיל את רבו אלישע יכוין א"כ אין משם ראיה גמורה לשאין הקב"ה חפץ בקילוסו של רשע לזה הביא מהכתובים ולרשע אמר אלהים מה לך לספר כו' ולפי שיש לדחות דהתם לא מיירי בקילום אלא על הרשע הלומד ואינו מקיים מוכיחו ואומ' לו מה לך לספר חוקי ותשא בריתי עלי פיך ואתה עושה בהפך חוקי ובריתי כאלו דורש ובלתי מקיים ואתה שנאת מוסר ותשלך דברי אחריך אם ראית כו' אלא דחז"ל למדו כן מלשון לספר דנקט ואוקימו בנפלאות ומשום דסוף סוף איכא ראיה גמורה לזה הוצרכו מהתורה כי ראיה זו של הכתובים בלתי מספקת ולזה הוצרכו שלשה הראיות מהתורה ומהנביאים ומהכתובי' · ומהר"יא ז"ל ספרו הכתובי' השגחת ה' להטיב אל האשה הזאת ע"י אלישע ואפי' ע"י ספוריו וענייני מצאה חן וטובה מהמלך וזה שכאשר באה האשה לצעוק אל המלך על ביתה ושדה ובעת ההוא המלך שאל את פי גחזי לאמר ספרה נא לי את כל הגדולות אשר עשה אלישע ובעודו מספר הענין בשני הנסים שנעשו שם אחד מציאות ההריון שנתעברה והיא עקרה ואישה זקן מאד והנס הב' מתחיית בן השונמי' לז"א ויהי הוא מספר כו' ויאמר גחזי אדוני המלך זאת האשה וזה בנה אשר החיה אלישע ר"ל זאת האשה אשר נעשה בה הנס הא' מההריון וזה בנה אשר החיה אלישע והוא הנס השני · והקשה מהר"יא ז"ל שמאחר שמלך ישראל ידע והכיר את אלישע שהרי הוא עשה לו נס המים במלחמת מואב · ונס רפואת נעמן מצרעתו ונס הגדודים כשהביאים לשמרון שאמר לו ההכה אכה ואמר לו כאשר שבית בחרבך כו' אם כן איך שאל את פי גחזי לאמר ספרה נא לי את כל הגדולות אשר עשה אלישע · ואמר כי התשובה מבוארת כי לפי שהמלך ראה את גיחזי מצורע שאלו מה זה והשיבו שע"י אלישע בא לו כן שגזר עליו וצרעת נעמן תדבק בך ובהיותם עסוקים בזה שאל לו על ענין הגדולות אשר עשה אלישע והיה מספר לו מה שלא ראה המלך הלא הוא אשר החיה את בנה והם בתוך הסיפור והאשה צעקה ואמר גיחזי זאת האשה וזה בנה עד כאן : ולע"דן סיוע לדבריו ממה שאמר לו ספרה נא לי את כל הגדולות אשר עשה אלישע את כל דייקא שרצה לדעת את כל פרטי הגדולות ודקדוקיהם · ואפשר שאמר והמלך מדבר אל גיחזי ר"ל שעם היותו מצורע היה המלך מדבר עמו לסיבת היותו נער איש האלהים והתכלית כדי לאמר לו ספרה נא לי את כל הגדולות אשר עשה אלישע שאלו לא היה זה תכליתו לא היה מדבר עמו המלך והוא מצורע ובאו' ויהי הוא מספר למלך כו' את אשר החיה את המת פשוטו של מקר' דהיינו אלישע ואפשר עוד דמדלא אמר ויהי הוא מספר את אשר החיה אלישע את המת ירמוז גם כן לגיחזי עצמו שבכח משענת רבו היה בה כדי להחיות את בן האשה אלא שפגע בכלב א' ושם המשענת עליו והחיוהו וז"ש ויהי הוא מספר את אשר החיה את המת כלו' הוא הכנ' גיחזי עצמו · או יהיה זה רמוז בתיבת את לרבות הכלב הנז' וקודם שיזכיר גמר הענין מסיפור בן השונמית ושהחייהו נזדמן והנה האשה אשר החיה את בנה צועקת אל המלך על ביתה ועל שדה ויאמר גחזי זאת האשה וזה בנה אשר החיה אלישע אשר כאן בסוף הפסוק אמר אלישע לא כן בתחילה שאמר סתם את אשר החיה את המת לרמוז אל מה שאמרתי שהחיה גיחזי עצמו הכלב הנזכר וח"ז אמרו במסכת סנהדרין מפני מה נענש גיחזי מפני שקרא לרבו בשמו עד כאן :

וישאל המלך לאשה כו' עיין הר"דק ז"ל והר"לבג ז"ל דכיון דלא קיימ' לאגרא אינו מעלה לו שכר · ואפשר לדחות דמלך הרעב כען גם כדו העם לגור באשר יגורו מפין השונמית וכבתי' היו לשמה באין שוכר · ומהר"יא ז"ל כתב הכלל העולה מספורי אלישע הוא שעשה אחר הלקח אליהו י"ח נסים ועם היות שח"זל מנו י"ו הנה מפשטי הפסוקים הם באמת שמנה עשרה הא' בקרי' את הירדן והעברתו בו ביבשה הב' רפואת מי יריחו עם המלח שנתן אל מוצא המים · הג' מיתת הנערים ע"י הדובים שיצאו מהיער והמיתום מפני קללתו אשר קללם · הד' עשה הנחל גבים גבים ומלאו רוח ומטר נמלאו מים · הה' להאת עובדיה שהקסיף שמן מלא כלים רקים · הו' הולדת השונמית בהיותה עקרה ואישה זקן · הז' התחיית בנה · הח' מה שנרפא המות אשר בסיר עם הקמח שצוה להשליך שם · הט' מה שכלכל העם בני הנביאים בעשרים לחם · (אמר שמואל חכמינו ז"ל אמרו ככר אחד לפני מאה איש והעשרים לפני האלפים התלמידים ·) הי' רפואת נעמן מצרעתו על ידי רחיצתו במים שבעה פעמים בירדן · הי"א הדבק צרעת נעמן בגחזי על שלקח כסף ובגדים · הי"ב שהברזל שנפל בירדן הציפו · הי"ג שעל ידי תפלתו ראה נערו סוסי אש ורכב סביבות אלישע להסיר פחדו מעליו · הי"ד שהכה את עיני אנשי ארם בסנורים והכניסם לשמרון ואז פתחו עיניהם · הט"ו והם השמיע את מחנה ארם קול רכב וקול סוס קול חיל גדול ויברחו · הי"ו במה שרמסו העם בשער שמרון את השליש ומת על אשר דבר נגד נבואת אלישע · הי"ז הרעב אשר קרא על הארץ שבע שנים · הי"ח היה הנס שיזכור אחר זה שעצמותיו החיו את האיש בנגעתו בעצמות אלישע ויחי ויקם על רגליו וזכרתי אותו כאן להשלים מנין נפלאותיו שהיו שמנה עשרה ע"כ : ולע"דן שהנס השליש' שמנה מהר"יא ז"ל לא מנו אותו חז"ל לפי שהנביא קללם ע"ד קללת חכם והש"י הקים דבר עבדו ועצת מלאכו השלים ואילו אמר אלישע יצאו דובים ויאכלום היו חכמינו ז"ל מונים אותו · גם הנס הי"ז אשר קרא רעב על הארץ לא מנאוהו חז"ל שהוא לא קרא הרעב ולא גזר כן ולא היו נסיו אלא י"ו לא י"ח · אמנם מהר"יא ז"ל הזיל בשיטתיה בהנמלט מחרב יהוא ימית אלישע שימית אלישע פי' על ידי הרעב שהוא גזר עליו ורבים מתו בזלעפות רעב · ולכך עלו י"ח נסים למהר"יא ז"ל · כתב עוד מהר"יא ז"ל ואמנם מה שניבא מהעתידות כמו אמרו לשלשת המלכים ונקל זאת בעיני ה' ונתן את מואב בידכם ומ"ש כה אמר ה' מחר סאה סולת בשקל וסאתים וכו' ומ"ש לחזאל שימלוך על ארם מה שיעשה לישראל ומה שאמר בשעת מותו אל מלך ישראל קח קשת וחצים ורכב ידך על הקשת כו' הנה לא מניתי בכלל הנסי' כי הם הודעת העתידות ונבואתם ואין ראוי שיקראו נפלאות עם היות כפי האמת כל נבואה נס ואין כל נס נבואה כמו שכתבתי בספר מחזה שדי אשר לי · והנה הפלא והזרות בנסים יהיו באחת מד' בחינות וכאשר נתבונן בנסי אלישע נמצא בהם כל הבחינות כולם · הבחינה הראשונה היא מצד עצמם ר"ל כפי רבויים והפכיותם בפעולו' שזה מורה בלי ספק היותם ברצון מכוון מיוחד מפאת ההפכים ההם כולם כמו שראינו במכות מצרים במכת הדבר וממקנה בני ישראל לא מת אחד כי עם היות מאה לאן מהמצרים ובהם לאן אחת מישראל תנצל האח' עם מות המאה וז"ש לא מת אחד ואם היה סיבת המיתה עפוש האויר ומהסיבות הטבעיות המחייבות אותו הנה היא אויר אחד לכולם ומרעה אחד לכלם ואיך ימותו של המצרים וינצלו של ישראל · וכן במכת החושך למצרים לבד ולכל בני ישראל היה אור במושבותם שהיה אור לישראל במושבות המצרי ואלו ההפכים הם תכלית הפלא הוא מה שרמזו חז"ל בתנחומא על הנני ממטיר לכם לחם מן השמים משל לנחתום שהיה עומד על כבשן בכבשן שוכלו ונתנה גחלים על ראשו נכנם אוהבו ונתן לו פת חמה שניהם מתוך כבשן אחד יצא כך מן השמים הורידו אש על הסדומיים ושרפה אותם ומן השמים הוריד מן לישראל לכלכלם הוי הנני ממטיר לכם לחם מן השמים ע"כ · הנה יורה על הבחינ' ראשונה אשר זכרתי · וכבר היה זה בנסי אלישע שהוא הסיר הצרע' מנעמן והדביקה בגיחזי · פקח עיני נערו שירא' מה שלא היה וסימא עיני הגוים ההם שלא יראו מה שהיה הרג הנערים בבית אל והציל בני הנביאים שאמרו מות בסיר · עשה עצירת גשמים ומלא את הנחל ואת הגבים מים ונסים רבים חלוקים והפכיים · מורים באמת כי יד ה' עשתה זאת · ואמנם הבחינה הב' היא מעצמות הפעולות ואופן מעשה כל אחת מהם כאשר יהיו מגיעות בזולת הסדר הטבעי כענין קריעת ים סוף שנצבו כמו נד נוזלים והם המים הנגרי' למטה יגלבו כמו נד ובהורדת הא' על המזבח שהיה יורד מלמעלה למטה שהוא הפך הטבע ועל זה אח"ל בתנחומא כל אשר חפץ ה' עשה בשמים ובארץ דרכו של שמים להוריד טל ומטר ודרכה של ארץ להוציא ממנה · לחם שנאמר ארץ ממנה יצא לחם וכשבקש משה הוריד את הלחם מן השמים שנאמר הנני ממטיר לכם · לחם מן השמים והעלה הטל מן הארץ שנא' ותעל שכבת הטל · וכבר בא זה בנס אחר מנסי אלישע שהברזל שנפל בירדן והציפו הנביא עם היותו כבד והעץ עם היותו קל צלל במים עד מקום הברזל · (זה על פי שיטתו הז"ל עיין למעלה) · ואמנם הבחינה הג' היא מה שיעשה הנביא באמירה ודבר שפתים יגזר או' ויקם לו על דרכיו נגה אור מורה על התבודדות הנביא ושהוא למעלה מהטבע מעין מ"ש משה ופצתה האדמה את פיה ובלעה וכו' ומאמר יהושע שמש בגבעון דום · ולכוין לזה אחז"ל שיעקב אבינו נעשה שותף עם הקב"ה בכל דבר דא"ר פנחס ראה מה כתיב לא כאלה חלק יעקב כי יוצר הכל הו' כו' ומנין שהצדיקים שותפים עם הב"ה כשהוא גר לורה שנא' המה היוצרים יושבי נטעים שהם שותפים עם הקב"ה בכל בריה עם המלך במלאכתו הם יושבים וזורעים בריאות אמר הקב"ה לא דיין שאיני עושה דבר חוץ מדעתן אלא כל מה שאני פועל בעולם הזה ובעולם הבא הכל מתוקן להם הה"ד מה רב טובך ע"כ · רמזו במאמר הזה להעיר על מעלת הנביאים וכחם על הנוי הטבעיים אשר יצרה האל ית' לבדו כאילו יש להם שותפות עם בוראם ביצירתם לשנותם ברצונם ולכן באו בו לשונות שיש בעיניכם אמור בדבר ה' שמים נעשו ובענין אלישע כדבר אלישע אשר דבר ומזאת הבחינ' תמצא באלישע שהמית הילדים מ"ב במאמרו וקללתו בבית אל ובדברו בלו המים אל הנחל ובתמלאו הגבים ובמאמרו ילדה השונמית ובמאמרו נדבק צרעת נעמן בגיחזי : ולע"דן בהבנת המאמר הזה שלהיות בריאת העולם לתכלית שיעבדו הנבראים את הש"ית ובשביל הצדיקים כי הרשעים היו מחייבים מניעת בריאת העולם וכמ"ש חז"ל כי יודע ה' דרך צדיקים בשעת בריאה ודרך הרשעים הפליגה מהשגתו וברא העולם נמצא שהצדיקים שותפים עם הב"ה במעשה בראשית כמו שניכול לו' שאכילת הלחם בשתפה עם הזורע החיטים בשעת זריעתו כיון שהוא תכלית הזריעה ואילו ידע שתשתדף היה נמנע מהזריע' ז"ש המה היוצרי' ואין שכן שהם שותפים ביצירה ממש מהבחינ' הנזכר אין ראוי לעשות דבר חוץ מדעתן כי יצא בעל הסור ·

רדק

ויבא אלישע דמשק · לתשוח את חזאל כדבר יי' אשר לדבר אל אליהו כמו שפיר' למעלה · ובדרש כי גחזי הלך לדמשק ואם הלך שם אומ' אני כי הלך אל נעמן שייטיב לו בעבור שנדבק בו צרעתו בקללת אלישע והם אמרו כי יצא מן הדת והלך שם אלישע כדי להחזירו בתשובה ולא רצה אמר לו כך מקובל אני ממך כל החוטא ומחטיא את הרבים אין מספיקי' בידו לעשות תשובה ומה עשה שהחטיא את הרבים מהם אמרו אבן שואבת תלה לחטאת ירבעם והעמידה בין שמים לארץ ומהם אמרו שם חקק לה בפיה והיתה מכרזת ואומרת אנכי ולא יהיה לך : וכל טוב דמש' · על דרך הפלגת הרבוי כמו וכל טוב אדניו בידו וכל הארץ באו מצרימה והדומים להם · ובדרש וכי כל טוב דמשק היה נושא ארבעים גמל אלא ללמדך שהיתה בידו אבן טובה שהיתה ראויה ליתן בדמיה כל טוב דמשק: אמ' לא חיה תחיה · כתוב בא"לף לפי שדעתו שלא יחיה וקרי לו בוי"ו כי אמר לו שיחיה : והראני יי' כי מות ימות · כלומר מן החולי יחיה אם לא יומת אבל הראני יי' כי ימיתהו ולפי' כשאמ' אלישע לחזאל כי יהיה מלך על ארם אמר לו והראני יי' כי מות ימות הבן חזאל כי רצה לומר לו שהוא ימיתהו אלא שלא אמר לו בפירוש : ויעמד

רשי

ויבא אלישע דמשק · להחזיר את גחזי בתשובה : חיה תחיה · כלפי חזאל אמר שיחיה תחת בן הדד למלכות : ויעמד

רלבג

וכל טוב דמש' משא ארבעים גמל · והנה אחשוב שזאת היא המנחה שלקח בידו ר"ל תחת רשותו ותהיה וי"ו וכל טוב כפ"א רפה בלשון ישמעאל ר"ל שהיא ללא עניין והרצון בו כל טוב דמשק : לך אמור לו חיה תחיה · ר"ל שכבר הראהו הש"י כי מות ימות אך כדי שלא יאחרו כי יספחד מת אמר לו חיה תחיה וזה דבר ראוי לנביאים כי בזה יתאמת יותר אמתות נבואתם: ויעמד

Text

וַיָּבֹא אֱלִישָׁע דַּמֶּשֶׂק וּבֶן־הֲדַד מֶלֶךְ־אֲרָם חֹלֶה וַיֻּגַּד־לוֹ לֵאמֹר בָּא אִישׁ הָאֱלֹהִים עַד־הֵנָּה: וַיֹּאמֶר הַמֶּלֶךְ אֶל־חֲזָהאֵל קַח בְּיָדְךָ מִנְחָה וְלֵךְ לִקְרַאת אִישׁ הָאֱלֹהִים וְדָרַשְׁתָּ אֶת־יְהוָה מֵאוֹתוֹ לֵאמֹר הַאֶחְיֶה מֵחֳלִי זֶה: וַיֵּלֶךְ חֲזָאֵל לִקְרָאתוֹ וַיִּקַּח מִנְחָה בְיָדוֹ וְכָל־טוּב דַּמֶּשֶׂק מַשָּׂא אַרְבָּעִים גָּמָל וַיָּבֹא וַיַּעֲמֹד לְפָנָיו וַיֹּאמֶר בִּנְךָ בֶן־הֲדַד מֶלֶךְ־אֲרָם שְׁלָחַנִי אֵלֶיךָ לֵאמֹר הַאֶחְיֶה מֵחֳלִי זֶה: וַיֹּאמֶר אֵלָיו אֱלִישָׁע לֵךְ אֱמָר־לא חָיֹה תִחְיֶה וְהִרְאַנִי יְהוָה כִּי־מוֹת יָמוּת: ויעמד

כ"כ יתיר הא · י"א · כ"ה אל' · ב' · ג' · לו ק'

תרגום

וַאֲתָא אֱלִישָׁע לְדַמֶּשֶׂק וּבַר הֲדַד מַלְכָּא דַאֲרָם מְרַע וְאִתְחַוָּא לֵיהּ לְמֵימַר אֲתָא נְבִיָּא דַיְיָ עַד הָלְכָא: וַאֲמַר מַלְכָּא לַחֲזָאֵל סַב בִּידָךְ תִּקְרוּבְתָּא וְאֵיזִיל לִקְדָמוּת נְבִיָּא דַיְיָ לְמֵימַר וְתִתְבַּע יָת פִּתְגָּמָא דַיְיָ מִנֵּיהּ לְמֵימַר הַאֵיחֵי מִמְּרַע דֵּין: וַאֲזַל חֲזָאֵל לִקְדָמוּתֵיהּ וּנְסֵיב תִּקְרוּבְתָּא בִּידֵיהּ וְכָל טוּב דַּמֶּשֶׂק טְעוּן אַרְבְּעִין גַּמְלִין וַאֲתָא וְקָם קֳדָמוֹהִי וַאֲמַר בְּרָךְ בַּר הֲדַד מַלְכָּא דַאֲרָם שַׁלְחַנִי לְוָתָךְ לְמֵימַר הַאֵיחֵי מִמְּרְעִי דֵין: וַאֲמַר לֵיהּ אֱלִישָׁע אֵיזִיל אֵימַר לֵיהּ מֵיחָא תֵיחֵי וְאַחֲזִיַנִי יְיָ אֲרֵי מֵמַת יְמוּת: ואסחר

מסרה

חזהאל ה' מלאים בה"א במציעות תיבותא בקריאה וסימ' ויאמר המלך אל חזהאל קח בידך מנחה · ויאמר חזהאל כי מה עבדך · וימלך חזהאל · בהלחמו את חזהאל דמלכים · וחברו דדברי הימים :

מנחה קטנה

קח בידך מנחה וגו' דכיון שהוא עשה כבוד לאנשי חרש כשבאו בידו והוליכם לשומרון ועשה להם כירה גדולה ועתה שבא לידי גם אני אכבדהו במתנה הגונה ולאחי' לאיש האלהי' · וגם יהי' זה לתועלת שע"כ יהיה לך פתחון פה לדרוש מאתו דבר ה' שיאמר לך האחיה וגו' · וחזאל לא עשה כן כי אם ויעמד לפניו וגו' כאילו לא בא אליו אלא לשאול את פיו אם יחיה בן הדד וז"ש ויאמר וגו' שלחני אליך וגו': לך אמר לא חיה תחיה ואל תירא מלהגיד למלך בשורה רעה בזאת שלא יהרגוך להיותך מוציא דבה ואין משיבין על הקלקלה · כי הראני ה' כי מות ימות וזאת הנבואה באה לי כדי לפרסם הדבר קודם בואו כדי שידעו כי יש נביא בישראל המגיד עתידות ולכן לא יגיע נזק מזה אדרבה עי"כ תעלה לגדולה ורצה הנביא לסיים דבריו אלא שהפסיק באמצע כשהגיע לומר לו שהוא ימלוך תחתיו כי נכמרו רחמיו על ישראל בבואו להגיד את הרעה אשר יקרה להם ע"י חזאל וזה ששאלו חזאל מדוע אדוני בוכה ולא סיימת דבריך עמי והשיבו הנביא שזה הוא מפני שרצה לומר לו שיעשה רעה גדולה לישראל וע"כ לא יכול לסיים דבריו כי שערי דמעה לא ננעלו אנלו ולא יוכל להתאפק מלהגידם כלי הורדת דמעו' והרעה הגדולה היא שלא תנהג עמהם כדרך המלכים שעושין מלחמה זה עם זה וכשנוצחין שונאיהם מניחם ערי מבצר על תילם כדי להתפאר בגבורתם שכבשו ערי מבצר והעם הנמצא בהם הם לעבדים בשעבוד עול המס והעבודה · ואם בחורים יהרגו כלא יהרגו אנשי המלחמה לבד והנשי' והבחורי' המיו להם ואתה תעשה היפוך כל אלה כי מבצריהם תשלח באש ובחוריהם אשר לא מאנשי מלחמה המה בחרב תהרוג ועוללים מזו אפי' העולל אשר לא הגיעו עדין לידע מתכסיסי מלחמה גם הם תהרג למשחית ואפי' הנשים שמעולם לא באו לכלל מלחמה גם הם תבקע : ויקם

כלי יקר

בשר ויעמוד על שורו כיון ששותפים הם הלא שכל מה שאני פועל בעה"ז ובע"הב הכל הוא מתוקן להם הכוונה שהצדיקים השלמים זוכים הם לב' שולחנות כי לא כל אדם זוכה לב' שולחנות לא כל אדם אבל הצדיקים זוכים הם לב' שולחנות וז"ש שכל מה שאני פועל בעה"ז ובע"הב ר"ל בעה"ז מתענוגי העה"ז ולגוף ובע"הב מתענוגי הנפש הכל הוא מתוקן להם ובשבילם · ואפשר עוד כי הוא ית' תקן מתחלה העה"ז למעשה והע"הב לפי אותו לגמול והצדיקים בהתאמצם עוד במעשיה' הטובים יוסיפו נועם וימשיכו בע"הב כי הב"ה פועל תמיד נועם בו כפי תיקון המעשי' שמוסיפים הצדיקים בעה"ז וז"ש לא דיין מעלה ושבח שאיני עושה שום דבר שלא מדעתן אלא כל מה שאני פועל בעה"ז ובע"הב הכל מתוקן להם ר"ל כל מה שאני פועל מחדש בע"הב אחר שהוצאתי את העה"ז לעולם וזה נרמז בפסוק מה רב טובך אשר צפנת ליריאך מתחלה היה רב טוב צפון ליריאך ועליו הוספת אחר שנבראו העה"ז באמצעות מעשה הצדיקים שפעלת להם בו במקום הרב טוב הצפון פעלת עוד לחוסים בך נגד בני אדם ר"ל כנגד מה שבני אדם עושים בעה"ז ממצות ומעשי' טובים כנגדו בכוון פעלת למעלה לחוסים בך כמצא שהבנת הו' שכל מה שאני פועל בעה"ז אין הכונ' על מה שפועל בו בעה"ז בעצמו אבל פירושו שכל מה שאני פועל מחדש אחר שיצא העה"ז אל הפועל והפעולה הזאת בעה"ב ומ"ש ובע"הב פי' על הרוב טוב הצפון מאז זה וזה מתוקן להם לצדיקים · עוד כתב מהרי"א ז"ל ואמנם הבחינה הד' כשיפעל הנביא בכלי ואותו הכלי מחייב בטבעו פעולה הפכית · ויהיה זה נס בתוך נס ולכיוון לזה אחז"ל א"ר יוחנן בן ברוקא ראה כמה גדולים נסים של הקב"ה מדת ב"ו במתוק מרפא את המר אבל הב"ה במר מרפא את המר שנא' ויורהו ה' עץ וישלך אל המים וימתקו המים וא"ר יהודה עץ של זית היה ור' יהושע הכהן או' עץ של ערבה היה וי"א עיקרי תאנה וי"א עיקרי רמון שהם מרים מכלם וכה"א בישעיה קחו דבלת תאנים וירמחו על השחין ויחי והלא בזמן שנותנים שרף התאנים על הבשר מיד מתחבל · וכה"א והביא אל נחש הנחושת וחי והלא כל מי שנשכו נחש ורוא' נחש מיד מת וכה"א באלישע ויצא אל מוצ' המים וישלך שם מלח ויאמר כה אמר ה' רפאתי למים ולא היה שם עוד מות ומשכלת עכ"לה · והביאו ז"ל ארבע' כוונות כיונו בראשונה כי במצרי' היו חכמי סגולות והטבעים והיה צריך להוציא' מזאת החשדה שלא יחשדו שהמתיק המים בדבר מתוק ולזה לקח לר' יהודה עץ זית ולר' יהושע ערב' וי"א עיקרי תאנה וי"א עיקרי רמון שהם מרי' · והשני ממריחת השחין שהיא אם בטבע ומזיק לשחין מאד · והג' ממשה מענין הנחש שאמרו הראשונים כי הנשוך בהביטו אל הנושך יגדל כוח כאבו ויתפעל מהבטתו אליו · והד' מענין אלישע שרפא המים במלח שהוא בטבעו מסיר המתיקות מהמים וממרר אותם לפי שהתחלת המליחות הוא שריפת החלקים הדקים או ערובם בחלקי' שרופו' וכשיתום השריפ' יעתקו מהמליחות אל המרירות ולכן הים מלוח ובקצת מקומות הארץ שפועלים בהם הגרמים השמימיים השריפה יהיו המים מלוחים ורעים ותקן ורפא אלישע המים ההם בהפכי כדי לפרסם עוד אמיתת המופת הנה ד' בחינות אלה אשר בגודל הנסים כולם נמצאו במופתי אלישע ע"ה · ואמנם במעלת נבואתו מורים פשטי הפסוקים עליו ועל רבו אליהו שהיו רוב נבואותיהם בהקץ ובהיותם מדברים בבני אדם שהיתה הנבואה שורה עליהם וגם יראה ממעשיהם שרוב ממה שהיו עושים מהנפלאות שהיו גוזרין על הדברים הטבעיים והי' מתקיים בדבריה' ויקם' אם כן איך זכו הנביאים האלה להגנה בהקיץ ולפעול הנסים מבלי לווי אלהי ומה שראוי שנא' בזה הוא שהנביאים כשהיו רואים בעצמם התעוררות נמרץ לעשות דבר היו מכירים בו כי מאת ה' ולכן היו עושים מה שימלאם לבם ויאמרו כי דבר ה' הוא לפי שהיו יודעים כפי האמת כי אין אותו ההתעוררות הנמרץ כי אם מאתו ית' · וכבר כתבתי בספר מחזה שדי שהנסים לא היו עושים אותם הנביאים ולא היו פועלים אותם אבל הבורא ית' היה פועל אותם כפי גזרתם כי אליו לבדו יאות פועל ולא לאחר וכמ"ש המשורר ע"ה כי גדול אתה ועושה נפלאות אתה אלהים לבדך ע"כ : ולע"דן כדבריו במ"ש שהנביא ימצא התעוררו' בעצמו לעשות הפלא ההו' וע"י אותו ההתעוררו' יגזר אומר והקב"ה יקם לו ועל דרכיו נגה אור · אמנם במ"ש ויאמרו שהוא דבר ה' לפי שהיו יודעים כפי האמת כי אין אותו ההתעוררות כי אם מאתו ית' ע"כ חלילה לי מהאמין שהנביאים יאמרו כה אמר ה' מצד ההתעוררות חלילה להם כי האמת שלא יאמרו כה אמר ה' אלא בהגיע אליהם דבר ה' ממש ונבואה שלימה ולא התעוררות כי אשר אתו דבר ה' יאמר דבר ה' ואשר אתו חלום חלום ואשר אתו התעוררות התעוררות מה לתבן את הבר נאם ה' אבל יהיה ההתעוררות ההוא הנמרץ בנביא כמו שאמר מהרי"א ויתבודד הנביא אז וכפי מעלת הנבי' יספיק לו התבודדות מועט ואפי' בפני כל העולם להדבק ביוצרו כדי שיערה עליו ממרום רוח נבואיי ודבר ה' ממש · ועוד אני אומר כי אחרי אשר מלאכו במשה ואהרן ע"ה שנא' שם יען לא האמנתם בי להקדישני ופי' בו שהיה הרצון האלהי שיגזרו אומר מדעתם להוציא להם מים מצור החלמיש והוא ית' היה מסכים עמהם ומקיים דבריהם דבמקום שיש קדוש שם שמים אין חולקין כבוד לרב עד שיעשה הוא כי כבודו הוא לעשות בנחוצה ומדעתם תכף והוא ית' יגמור בעדם וז"ש יען לא האמנתם בי שאקיים דבריכם כדי שתגזרו אומר כדי להקדישני לכן לא תביאו · באופן שאליהו ואלישע בראותם הדבר הכרחי וקידוש ש"ש היו עושים לכבוד הש"י והוא גומר בעדם ועושה הפלא ומגיע אל הנביא באמצעות ההתעוררות הזה שהי' מתעורר הנביא לכבוד ה' ולפאר שם כבוד מלכותו היה מגיע אליו הנבואה וגוזרת אומר כה אמר ה' מסכים אל התעוררות הנביא · ומנו לא תזוז :

ויבא אלישע דמשק כו' חז"ל במסכת סוט' פ"א ויבא אלישע דמשק א"ר יוחנן שהלך להחזירו לגיחזי בתשובה ולא חזר א"ל כך מקובלני ממך כל מי שחטא והחטיא את הרבים אין מספיקים בידו לעשות תשובה מאי עבד אי בעית אימא אבן שואבת תלה לו לחטאת ירבעם והעמידה בין הארץ לרקיע ואי בעית אימא שם חקק לה בפיה והיתה אומרת אנכי ולא יהי' לך ואי בעית אימא רבנן דחה מקמיה דכתיב ויאמרו בני הנביאים אל אלישע הנה נא המקום אשר אנחנו יושבים שם לפניך צר ממנו מכלל דעד האידנא לא היה דחוק ע"כ · וכן הביא רש"י ז"ל וכן הרד"ק ז"ל וכן מהרי"א ז"ל ולפי שהיה בן הדד חולה כשהגידו לו שבא שמה איש האלהים אמר אל חזאל שיקח בידו מנח' וילך לשאל את פיו האחיה מחולי זה ע"כ · ולע"דן שלפי שיטת הרד"ק שהפסוק עצמו מזכיר סיבת ביאת אלישע לדמשק והיא לפי שבן הדד היה חולה החולי אשר ימות בו וסבב ה' שילך שם אלישע כדי שיחזיר גיחזי בתשובה וז"ש ויבא אלישע דמשק יען שבן הדד מלך ארם ואולי שמע כן אלישע או בנבוא' כאמר לו כן שבן הדד חולה והלך תכף לקיים דבר ה' למשוח את חזאל תחתיו שהגידו למלך ארם לאמר ר"ל לאמר לו אמירה נפלאה כאילו אמרו לו ראה בא האיש אשר אתה שלחת אחריו כמה רכב וחיל כבד להביאו אליך הנה עתה הוא בא מעצמו עד הנה והוא פלא וז"ש ויוגד לו לאמר בא איש האלהים עד הנה כאילו אמרו לו נפל ברשתך והוא אמר להרין אליו מנחה גדולה · או רצו לומר לו מאחר שאתה חולה ואיש האלהי בא בעת כזו נכון הדבר לשאל את פיו על אליך זה · וז"ש ובן הדד מלך ארם חולה ולהיותו חולה לזה ויוגד לו לאמר בא איש האלהים כו' :

ויאמר המלך אל חזאל כו' במ"ש אל חזאל קח בידך מנח' דבר הנקח ביד הלא הוא אבן טובה ומרגלית כמו שדרשו חז"ל בפסוק ויקח מן הבא בידו מנח' דהיינו אבנים טובות ומרגליות וכן אמרו חז"ל בסמוך במ"ש וכל טוב דמשק כמו שיבוא בס"ד · ואמר לו שתכלית המנחה היא להקביל פני איש האלהים ולא יראו פני ריקם וזהו קח בידך מנחה ולך לקראת איש האלהים ואגב אדה תרתי שאגב גררא ודרשת את ה' מאותו לאמר האחיה מחולי זה ולזה לא כת' ולך לקראת איש האלהים לדרוש את ה' שלא עיקר הילכתך לשמה ולקראת איש האלהים לקדם פניו במנח' ודרשת את ה' מאותו · והי"לל מאתו אפשר שאמ' מאותו רמז הכתוב שאין הדבר הזה מאתו מאלישע כי אם מאותו שדבר כבר מאז בזה שהוא אליהו שנאמר לו ואת חזאל תמשח למלך על ארם ואעפ"י שחזאל לא ידע מזה כלום הכתוב רמז האמת ודבר נכון באומרו מאותו ולא אמר מאתו ומ"ש לאמר האחיה מחלי זה שיהיה זה הנושא עצמו אשר תאמר אליו לאמר האחיה מחלי זה כי פי המדבר אלין ולא השאל לו אתה ביחיה אדוני מחולי זה וז"ש חזאל בנך בן הדד מלך ארם שלחני אליך לאמר בנוסח הזה האחיה מחולי זה :

וילך חזאל כו' עיין הרד"ק ז"ל והרלב"ג ז"ל · ולע"דן על פי השיטה הנזכר בהרד"ק ז"ל שהביא גם כן אבן טובה אבל אפרש הפסוק בשיטה אחרת ומובן הו"יו הזאת שהיא מוסיפה על ענין ראשון שאמר מנחה בידו שהיא המרגלית הנזכרת שהי' מביאה בידו ממש וכל טוב דמשק גם כן ממיני המאכל ופירות הביא משא ארבעים גמל · ואומרו וכל טוב כמו מכל טוב · אמנם חז"ל פירשו וכל טוב דמשק מקושר עם מנח' בידו שזה אותה המנח' כל טוב דמשק ולדבריהם ז"ל על פי הפירוש הזה יקש' יתרון הו"יו וכל טוב דמשק אבל כיוא הסרון המ"ם דהי"ל לו' מכל טוב דמשק כמו שכתבתי לפירושי · ומהרי"א ז"ל הקשה על חז"ל איך קבל אלישע האבן טובה הזאת שהרי לא מצינו שסרב בלקיחתה ולמה סרב בענין נעמן ודחה דחז"ל וכתב שלא היה כאן מנח' לא כסף וזהב ולא שוה כסף וזהב כי אם פירות בלבד כי כן ראוי לקדם לבא מן הדרך במאכל ופירות והם היו המ' גמל ולזה קבלם הנבי' כאן כי אין בזה איסור למנוע בר ומזון ופירות : ולע"דן שאפי' כאמר שקבל האבן טוב' שהביאו לו כדחז"ל שהרי לא נזכר בכתוב שרוב מקבלת המנח' לא קשיא מידי לחז"ל מענין נעמן כי אילו נעמן בעת בואו היה מקביל פניו בכסף וזהב ובגדים היה מקבל לכבוד ה' כי המביא דורון להקביל פני הנביא כבוד הוא לשי"ת וקידוש ש"ש יהי' בעולם בספרם בתוך בני ישראל דפו נא כבוד אלהים אשר בקרבך קדוש ישראל שהרי מאיים רחוקים אשר יקריבו אמנם להיות שנעמן הביא כן אחרי הרפוא' לא רצה לקבל כן ממנו כי איננו רופא אומן טבעי כדי לקחת ממנו שכר רפואתו כמנהג הרופאים ולכן לא קבל ממנו דבר אמנם פה שהביאו לו מנחה טהור' להקביל בה פניו נכון הדבר לקבל' ממנו ואפי' שהיה אבנים טובות ומרגליות כי אדרבה בהרבות איכות המנח' וערכה יגדל כבוד הנביא איש האלהים ויותן עוז לאלהים על ידי זה · זאת ועוד כי נעמן לא בא מתחילה אל הנביא כי אם אל מלך ישראל וקרע בגדיו ככת' בפסוקים ואם כן המנחה שלוחה אל המלך לא אל הנביא לכך לא לקחה הנביא ע"ה כי לא הביאוה אליו ולא המלך כי הוא לא רפא וחזר ולקחה נעמן עמו · אמנם עתה שהביאו אל אלישע סבר וקביל · זאת ועוד כמו שכתב מהרי"א ז"ל עצמו שלא רצה לקבל הנביא מנעמן כלום להורות שהוא לא רפאו כי אם השי"ת כדי שידע שיש אלהים בישראל והוא אשר רפא אותו · אמנם כאן קבל כי אין קדוש ש"ש במניעת קבלת המנחה מידו :

ויאמר אליו אלישע כו' עיין רש"י ז"ל והרד"ק ז"ל ומהרי"א ז"ל פי' לא כתוב בא"לף שלא יחיה והקרי בו"יו שהנביא גלה האמת לחזאל שימות וכתן לו עצה הוגנת שילך ויאמר לו כדי לבחנו שהיו יחיה וגלה לחזאל שהיו אלה תנחומין של הבל כי השי"ת הראהו במראה הנבוא' שמות ימות ולא יחיה מחולי זה ע"כ · ולע"דן כדמהרי"א ז"ל שכך עייניתי ושמחתי שכוונתי לדעתו רק הרחבתי הדרך הזה יותר והוא כי הנבי' אמר לחזאל לך אמר אל העולם לא היה תחי' והקרי לו למלך שתנחמהו בהבל ואמר לו חיה תחי' ומפני הקרי שנודק בו לשון תחיה שהרי עמו מדבר לנוכח ואעפ"י שנכתיב בלתי נודק שהי"לל לך אמור לו חיה יחי' שהרי לזולת המלך הוא שיאמר כן על המלך שהוא יחיד נסתר על כן אמר לו חיה תחי' בת"יו · והית' כוונת הנביא שחזאל יעלים המיתה מן המלך כדי שלא לצערו ואפשר עוד שהי' זה כדי שלא ישתדל מלך ארם להמליך בני בהייו כיון שקרבה עת פקוד' כעין דע"ה שהמליך את שלמ' לזה אמר לו חיה תחי' כדי שלא ימליכהו ודבר האלהינו שחפץ להמליך את חזאל יקום לעולם · ואפשר עוד לפי שבן הדד מלך ארם היה רודף את ישראל תמיד במלחמ' לז"א לך אמר לו בעצמו לא חיה תחי' כאילו הנביא מרוב שנאה את בן הדד היה אומר לו כן דרך קללה וכאשר עם לבבי שלא יחי' כן גם כן הראני ה' במראה הנבוא' · כי מות ימות כמצא שהנביא קללו כן שלא חיה יחי' והראהו ה' במרא' הנבואה והסכים עם הנביא כן שמות ימות · ולזה נדק מאמר חזאל מדוע אדוני בוכה שהם שני הפכים בנושא אחד אתה קללת לא חיה תחי' ועתה אם כן למה אדוני בוכה ולא שמח :

מנחה קטנה

ויקח המכבר אפשר לפרש שכן סדר במנהגו לקחת המכבר ושם אותו על פניו כי לפעמים היה את החולה בוערת למעלה והיה רוצה לקרר עצמו במקצת ע"י המכבר שטבל במים ולא הועיל כי היה המיתה קודמת בו עד שמת בה : כאשר

רש"י

ויעמד את פניו · פניו של נער שהיה מבקש לבכות העמידם שלא יבכה בפני חזאל ויבש לבו לעמוד ולהתאפק : עד בוש · כמו עד בושם ולא יכול להתאפק ויבך : תרטש · לשון ביקוע המעים ואב לכולן וקשתות נערים תרטשנה : והרותיהם · מעוברות שלהם : המכבר · ת"י גונכא וכן ותכסהו בשמיכה תרגם בגונכא והוא בגד : ויפרש על פניו · להצטנן : ובשנת חמש וגומר · יהושפט המליך את יורם בחייו שתי שנים כשחזרו מן המלחמה שנלחמו במלך מואב כך שנויה בסדר עולם בשנ' חמש ליהור' ויהושפט לשנת המשית שנגזרה גזרה על יהושפט ליהרג ברמות גלעד אלא שתלו בשביל שזעק שבע שני' :

רד"ק

ויעמד את פניו ויסם עד בוש · פירו' העמיד פניו לצד אחד שלא יראהו חזאל ושם ידיו על פניו עד זמן שהיה מתאפק מלבכות ולא יכול ויבך וי"ת ואסחר ית אפוהי ואוריך עד סגי ובכא נביא דיי' ובוש פעל עבר מנחי העי"ן בשקל הבקר אור וכושם משה פעל עבר מן המרובע בשקל כונן : ועולליהם תרטש · ענין הפלת העוללים על הקרקע או בקירות דרך אכזריות ות"י תטרף דומה למה שאמרז"ל או שטרפה בכותל : והרותיהם תבקע · הכשים ההרו' וכן ת"י ומעדיתהון תבזע וזה מדרך אכזריות : ויקח את המכבר ויטבל במים · הוא הכר כמו כביר העזים וטבלהו במים ופרשה על פניו והיה אומר לו כי לרפואה היה עושה לו הדבר ההוא והוא היה עושה לחנקו ולהמיתו : ובשנת חמש ליורם בן אחאב מלך ישראל ויהושפט · חמש שזכר עומד במקום ב' ופי' חמש ליהושפט ומאימתי מונה לו ליהושפט או ה' שנים ממלחמ' רמות גלעד כן פירש בעל סדר עולם כי במלחמת רמות גלעד היה ראוי יהושפט שיהרג שהלך לעזור לרשע וכשזעק תלו לו שבע שני' ולסוף ה' שנים מאותה שעה שהיו ה' שנים ליורם בן אחאב וחזר יהושפט ממלחמת עמון ומואב והר שעיר עם מלך ישראל מאחר שהרגו אותם באו והמליכו את יורם בן יהושפט על יהודה ומלך שתי שנים בחיי אביו ומה שאמר למעלה וימלוך יהורם בשנת שתים ליהורם בן יהושפט שידמה כי יהורם בן יהושפט מלך קודם יהורם בן אחאב שתי שנים הנה כי מלך יהורם בחיי יהושפט אביו שבע' שנים לא המליכו אז אלא כיון שהיה ראוי יהושפט ליהרג מנה מאותה שעה המלכות לבנו אבל לא המליכו אלא שתי שנים בחייו ואני תמה מדבריו שהוא אומר כי במלחמת רמות גלעד נגזר עליו הגזרה ומאותה שעה מנה המלכות לבנו שבע שנים והנה בשנת חמש ליורם בן אחאב שלמו אותם שבע שנים שהרי אחזיהו בן אחאב מלך שנתים ואיך היה שנה חמשית לגזרה ליורם זה לא יתכן ואיך המליכו שתי שנים בחייו והלא כשהיו ליורם חמש שנים ממלכותו מת יהושפט כי לא חיה אחר אחאב שבע שנים ועוד איך אמר מאחר שהרגו עמון ומואב והר שעיר בחזרתן באו והמליכו את יהור' בן יהושפט ואותה מלחמה לא ראינו שהיה שם מלך ישראל ועוד כי אותה מלחמה היתה בימי אחזיהו בן אחאב ועדיין לא מלך יהורם בן אחאב עד מות אחזיהו אחיו כי כן מצאנו בדברי הימים שאחרי המלחמה הזאת התחבר יהושפט עם אחזיהו בן אחאב לעשות אניות אלא פי' ויהושפט ומת יהושפט כי בשנת ה' ליורם מת יהושפט ומלך יהורם בנו שנית כי כבר מלך בחיי אביו שבע שנים כמו שפירשה ועתה כשמת אביו מלך מלכות שלמה בלא מערער כי הרג את אחיו והתחזק במלוכה כמו שכתוב בדברי הימי' ואם חסרה מלת ומת אין תמה בזה כי הענין מובן מהפסוק וכמוהו רבים במקרא חסירי מלה לפי שיובן ענינה מהפסוק וכדומה לזה נגיד חסר תבונות ורב מעשקות שונא בצע יאריך ימים שחסר ימות פירוש נגיד שהוא חסר תבונות ורב מעשקות ימות אבל נגיד שהוא שונא בצע יאריך ימים כן בזה הפסוק אחרי שזכר כי בשנת חמש ליורם בן אחאב מלך יהורם בן יהושפט מובן מהפסוק כי מת יהושפט כי אותה שנה מת ולפיכך אמר ויהושפט כאילו אמר ומת יהושפט ושמנה שנים מלך יהורם בן יהושפט :

פסוקים ותרגום

<table>
<tr><td>ויעמד את־פניו וישם עד־בש ויבך איש האלהים : ויאמר חזאל מדוע אדני בכה ויאמר כי־ידעתי את אשר־תעשה לבני ישראל רעה מבצריהם תשלח באש ובחריהם בחרב תהרג ועלליהם תרטש והרתיהם תבקע : ויאמר חזהאל כי מה עבדך הכלב כי יעשה הדבר הגדול הזה ויאמר אלישע הראני יהוה אתך מלך על־ארם : וילך מאת אלישע ויבא אל־אדניו ויאמר לו מה־אמר לך אלישע ויאמר אמר לי חיה תחיה :</td><td>ואסחר ית אפוהי ואוריך עד סגי ובכא נביא דיי : ואמר חזאל מא דין רבוני בכי ואמר ארי ידענא ית דתעביד לבני ישראל בישא כרכיהון תוקיד בנורא ועולימיהון בחרבא תקטיל ועולימיהון תטרף ומעדיתהון תבזע : ואמר חזאל ארי מה עבדך כלבא ארי יעביד פתגמא רבא הדין ואמר אלישע אחזייני יי יתך מלכא על ארם : ואזל מלות אלישע ואתא לות רבוניה ואמר ליה מה אמר לך אלישע ואמר אמר לי מיחא תיחי :</td></tr>
<tr><td>טו ויהי ממחרת ויקח המכבר ויטבל במים ויפרש על־פניו וימת וימלך חזהאל תחתיו :</td><td>והוה ביומא דבתרוהי ונסיב גונבא וטבל במיא ופרס על אפוהי ומית ומלך חזאל תחותוהי :</td></tr>
<tr><td>ובשנת חמש ליורם בן־אחאב מלך ישראל ויהושפט מלך יהודה מלך יהורם בן־יהושפט מלך יהודה :</td><td>ובשנת חמש ליורם בר אחאב מלכא דישראל ויהושפט מלך שבטא דבית יהודה מלך יהורם בר יהושפט מלך יהודה :</td></tr>
<tr><td>בן</td><td>בר</td></tr>
</table>

ויעמד ד' וסי' ויעמד אתם סביבות האהל · ויעמד את פניו · רוח סערה · אחרים תחתם · וכל דברי הימים דכוו' במ"ז וסי' שטן לישראל · ויעמד לפני מזבח דשלמה · ודבתריה כי עשה שלמה כיור · ויצא הרוח · ויעמד יהושפט בקהל · ורות אלהים לבשה את · המלך על עמדו : ובשנת ט' ר"פ וסימן נמסר לעיל בסיפרא חלק א' ריש סימן ט"ו :

רלב"ג

ויעמד את פניו · ר"ל שכבר התאפק להעמיד פניו שלא יבכה ושם ידיו על פניו שלא יראהו חזאל בוכה ולא יכול להמנע מלבכות : מבצריהם תשלח באש · רוצה לומר הערי' הבצורות אשר להם : ועולליהם תרטש · אחשוב שהרצון בזה שיהיה שנה שיהיו כטושים וכעזובים כשיהרג אבותיהם ואמותיהם : והרותיהם תבקע · רוצה לומר הנשים ההרות וזה דרך אכזריות או יהיה הרצון בהרותיהם המגדלים החזקים הבצורי' ובנויים בהרים וענין בקוע הוא בקוע חומותיהם וכמוהו על בקעם את הרות הגלעד והנה זה הפירוש השני הוא היותר נכון לפי מה שאחשוב : הראני יי' אותך מלך על ארם · הנה זאת היא משיחת חזאל למלך שאמר השם ית' לאליהו : ויהי ממחרת ויקח המכבר ויטבל במים ויפרש על פניו וימת · אחשוב כי המכבר הוא הנקרא וכ"וא בלע"ז והנה טבל אותו במים קרים כי היה מתרעם בן הדד מתגבורת החום הנכרי ועשה זה להשקיט החום ההוא וזה עזר למהר המות ומלך חזאל תחתיו כמו שאמר לו אלישע : ובשנת חמש ליורם בן אחאב מלך ישראל · כבר בארנו זה במה שקדם והרצון בו שכאשר עברו חמש שנים ליורם בן אחאב עם יהושפט מלך יהודה שהיה משתתף עמו בהנהגת מלכות ישראל אז מלך יהורם בן יהושפט מלך יהודה : כי

כלי יקר

ויעמד את פניו וישם עיין רש"י ז"ל וכן הרלב"ג ז"ל והרד"ק ז"ל וכן מהרי"א ז"ל : ולע"ד שכי' אפשר לפרש ויעמד את פניו חזאל וישם עד בוש ואחר כך ויבך איש האלהים ויוכיח כן קצה מלל' כתיב ויעמד איש האלהים את פניו עד בוש ויבך אבל מה שפירשו המפרשים עיקר שהוא על אלישע שהעמיד פניו שלא לבכות לפני חזאל ועכ"ז לא יכול להתאפק דאם על חזאל אמר ויעמד פניו למה כן ואפשר שהי' בוש לבכות לפני הנביא או כדי שלא להראות מורך לבב בפני הנביא של ישראל ממיתת המלך כאילו יורה שעת' יחתו ולזה ויעמד פניו · והוא מהטעם עצמו שהעמיד עצמו אלישע לדעת המפרשים ויעמד פניו על אלישע :

ויאמר חזאל כו' עיין רש"י ז"ל והרד"ק ז"ל וכן מהרי"א ז"ל · וכן הרלב"ג · ולע"ד לדקדק אומר בלשון יחיד רעה והם המה רעות רבות מבצריהם ובחוריהם · והרותיהם · ונרא' כי יעקב אבינו התפלל שריות תשימו בין עדר ובין עדר שלא יהיו הצרות תכופות זו לזו כי מי יוכל לסבול ולזה כאשר שאל חזאל ויאמר מדוע אדני בוכה והי'לך לשמוח בכפול אויבך לז"א שכן האמת שהיכו בוכ' על מיתת בן הדד אלא כי ידעתי את אשר תעש' לבני ישראל רעה ר"ל הכל בבת אחת ורעה אחת בלי ריוח לא מבצרותיהם תשלח באש ותכף ובחוריהם בחרב תהרוג ועולליה' תרטש והרותיהם תבקע הכל יחדיו ורעה אחת ולא יהיו ברעות רבות מלך הפסקות ועל זה אני בוכ' שאעפ"י שבן הדד הי' מצר לישראל הי' בפעמים רבות ולא בבת אחת כמוך ז"ש את אשר תעש' לבני ישראל רעה ולעומת זה ענה חזאל כי מה עבדך הכלב כי יעש' הדבר הגדול הזה כלומר שיעש' אותו הרב כולו בבת אחת וזה הור' באומר בלשון יחיד הדבר הגדול הזה הכל בלשון יחיד לומר שלא יהיו דברים רבים הנז' מבצרותיהם · ובחוריהם · עולליהם · והרותיהם · בפעמים רבות ובזמנים רבים אלא הכל בבת אחת אם כן הכל בבת אחד דבר גדול הוא :

ויאמר חזאל כי מה עבדך כו' עיין הרלב"ג ז"ל · ולע"ד לדקדק אומר כי מה איננו צודק לשון כי והוא מיותר דהי"לל ויאמר חזאל מה עבדך כו' ולמה אמר הדבר הגדול הזה בלשון יחיד והם דברים רבים מבצריהם תשלח באש ובחוריהם בחרב כו' · ונראה שכוונת חזאל לקשר דבריו אלא עם דבריו הראשונים שאמר מדוע אדוני בוכה ואלישע הנביא השיבו ויאמר כי ידעתי וכו' ועתה חוזר לראש חזאל ואומר יפה דברתי וכוונתי אל האמת במ'שאמרתי מדוע אדוני בוכה כי מה עבדך הכלב וכו' כמאלו השני כתובים באים כאחד זה מקושר עם הקודם כאילו אמר ולמה אתה בוכ' ומצטער כי מה עבדך הכלב כי יעל' בידו לעשות הכל בבת אחת כמו שרמזת אשר תעשה לבני ישראל רעה כדפרשית רעה אחת ולזה אומר שיעש' הדבר הגדול הזה לעשו' פורענות הנזכר הכל בבת אחת ולזה אמר בלשון יחיד כי הלואי אוכל לעשות הרע מעט מעט כי בני ישראל המה ולבני ישראל לא יחרץ כלב לשונו ולזה גדר עצמו בכלב ולא בזולתו מהתוארים · עוד אפשר כי בפסוק זה כתיב ויאמר חזה אל וכו' ולפי זה כונת הפסוק שאמר ואמירתו היא חזה אל ר"ל אין לזה מבא בדרך שכל או בדרך טבע אלא מחזה שדי הוא זה אשר חזה אל כן וכאלו עושה ומביא הכרח לדבריו כי מה הכלב כי יעש' כדבר הגדול הזה אלא ודאי חזה אל ובזה מובן שנוי השם אשר בפ' זה ומובן אומר כי מה עבדך הכלב כו' נותן טעם לדבריו הרומזות בחזה אל וכן תמצא למעל' ויאמר המלך אל חזה אל קח בידך מנחה וכו' רומז איך מה שחזה אל מבלכן ויצא להתקיים שהרי היה חולה וצוה לקחת לו מנחה :

וילך מאת אלישע ויבא כו' מהרי"א ז"ל הלך אל אדוניו ועשה כדברי הנביא ועלתו לנחמו בתנחומין של הבל וז"ש אמר לי חיה תחיה ע"כ · ולע"ד דלשיטת רש"י ז"ל שכתבתי למעלה שאומר חיה תחיה כלפי חזאל יובן כמין חומר דקדוק לשון אמר לי שהוא מיותר שהיה די שיאמר ויאמר אמר חיה תחיה אבל באומר אמר לי חיה תחי' היה כדי שלא לשקר אמר לי ועלי אמר חיה תחיה שעל חזאל עצמו אמר חיה תחיה ומלך ארם הבין שעליו אמר כן ונחה דעתו בהבל · ואפשר עוד שפיו של בן הדד הכשילו במה ששאל מה אמר לך לך דייקא ולא לי והוא השיבו ג"כ בכוון אמר לי לי ולא לך אמר חיה תחיה כי הוא מות ימות · עוד אפשר כי דרך העולם כן אשר בהכנס הרופא אצל החולה המסוכן אמר יאמר אליו כי קרוב מהרה יקל חולייו ויעמד על משענתו בהי"ת אמכם לקרוביו יגלה הדבר כי מת הוא ולא יחיה ועתה המלך אמר לעבדו חזאל בא מה אמר לך כי איני שואל שתאמר לי מ"ש שתאמר לי כי פטומי מילי הם אבל אמור בא לי מה א' לך לך דייקא והשיבו דע כי אין סכנה כלל כי אמר לי חיה תחיה באופן שיהיה לבך בטוח שאין שטן ואין פגע רע כי א' לי חיה תחיה באופן שלא היו כאן ב' מאמרים כלל ומ"ש וילך מאת אלישע שהוא מאמר מיותר נראה שהוא מקושר לפ' ויהי ממחרת והכוונה לו' שהלך מאת אלישע לקבל שפע יגערו ממרום בהיותו את אלישע אתו עמו שמזה כמשך לו שאמר לו חיה תחיה כמו שאליהו ונמשך ג"כ שנתעורר ביום המחרת ויקח את המכבר כו' לקרב לו המיתה שכבר היה לבו בטוח מאת אלישע שהוא ימלוך תחתיו ובזה נתחזקו ידו לעשות מה שעשה כן · ואפשר עוד שכוונת הפ' להאשים את חזאל כי שינה קלת ממה שציוה לו אלישע שאלישע אמר לו לך אמור לו חיה תחיה תכף בלכתך לפניו אמור לו חיה תחיה כיון ששלחך לדרוש האחיה אמנם חזאל לפני אלישע הראה השתעבדות באומר כי מה עבדך הכלב כי יעשה כו' ובלכתו מאתו שינה דברו ז"ש וילך מאת אלישע ויבא אל אדוניו ולא דבר אלא עתה עד שא' לו בן הדד המלך מה א' לך אלישע ואז השיבו א' לי חיה תחיה ולפי שהבין המלך ששינה חזאל בשיקול דעתו כי לא יתכן שהנביא לא יסדר לו סדר להפיס דעתו של מלך והוא בא לו כמחרים אין זה כ"א רוע לב של חזאל לז"א מה אמר לך אלישע ר"ל לך ובעיניך הוא אלישע הדיוט אבל אצלי איש אלהים קדוש הוא שכן תראה בכל דבריו אמר לך לקראת איש האלהים בא איש האלהים עד הנה :

ויהי ממחרת כו' עיין רש"י ז"ל והרד"ק ז"ל והזדא לטעמיה ובשיטתו שכתב למעלה בפסוק שמר לו חיה תחיה כי החולי לא היה מחייב לו הכן הראני ה' כי מות ימות דהיינו שיהרגהו חזאל וכן עשה בקחתו המכבר ויטבול במים וכלטכן ומת · ועיין הרלב"ג ז"ל וכן מהרי"א ז"ל המכבר השמלה והטביל אותה במים קרים כדי להתקרר מהחום הנכרי והי' זה שיב'שעל ידי הקרירות הזה נכנס החום ונדחת לפנים ומהר למות הנה בזה הדרך משח אלישע את חזאל למלך על ארם כמו שצוה יתברך אל אליהו בהר חורב ע"כ :

ובשנת חמש ליורם כו' עיין רש"י ז"ל והרד"ק ז"ל והרלב"ג ז"ל ומהרי"א ז"ל הביא דהרלב"ג ז"ל הנזכר והביא דסדר עולם והכריע שהדין עם הרד"ק ז"ל ודבריו נכוחים ככל אשר הקשה על הסדר עולם והנכון כדהרד"ק ז"ל שחסרה תיבת מת כאילו אמר ויהושפט מת כדלעיל · ולמעלה בפסוק בשנת שתים ליהורם בן יהושפט הרחיב הרלב"ג ז"ל בזה עיין שם כי שם הרקבנו באלו החשבונות ובמה שכתב שם הרלב"ג ז"ל שהיו השנתים שמלך אחזיהו מקוטעות ולא שלימות יתוקן קצת קושיית הרד"ק ז"ל שעל סדר עולם :

רשי

ניר · ממשלה : וימליכו עליהם מלך · ומימי דוד לא היה להם מלך כמו שנאמר ומלך אין באדום ויש באדום נציבים שמנה מלכים מלכו באדום לפני מלוך מלך לישראל המנויים בספר בראשית כנגדו מלכו לישראל שמנה מלכים איש בושת ודוד ושלמה ורחבעם ואבירם ואסא ויהושפט ויהורם ולא היה מלך לאדום ומה שכתוב למעלה שהלך מלך אדום עם יהורם בן אחאב ועם יהושפט למלחמה על מלך מואב לא מלך גמור היה אלא נציב שאף הוא היה קרוי מלך וכמו שנאמ' ומלך אין באדום נצב מלך הנצב היה להם במקום מלך : הסובב אליו · הסמוכים אל הספר : ותפשע לבנה · מרדו יושבי לבנה ומרדו במלך ואיני יודע מאיזו אומה היו שהרי לבנה מארץ ישראל היא ואומר אני שהיו משבט יהודה ומרדו במלך: ויקבר עם אבותיו בעיר דוד· ובדברי הימים אומר בעיר דוד ולא בקברו' המלכים :
ואלישע

מקרא

בֶּן־שְׁלֹשִׁים וּשְׁתַּיִם שָׁנָה הָיָה
(שניס ק') בְמָלְכוֹ וּשְׁמֹנֶה שָׁנָה מָלַךְ בִּירוּשָׁלָםִ׃
(ה' קרי' מ"ס ולא כתיב) וַיֵּלֶךְ בְּדֶרֶךְ מַלְכֵי יִשְׂרָאֵל כַּאֲשֶׁר
עָשׂוּ בֵּית אַחְאָב כִּי בַּת־אַחְאָב הָיְתָה
לּוֹ לְאִשָּׁה וַיַּעַשׂ הָרַע בְּעֵינֵי יְהוָה׃
וְלֹא־אָבָה יְהוָה לְהַשְׁחִית אֶת־יְהוּדָה
לְמַעַן דָּוִד עַבְדּוֹ כַּאֲשֶׁר אָמַר־לוֹ
(ח') לָתֵת לוֹ נִיר לְבָנָיו כָּל־הַיָּמִים׃ בְּיָמָיו
(ה' חס') פָּשַׁע אֱדוֹם מִתַּחַת יַד־יְהוּדָה וַיַּמְלִכוּ
(י"א) עֲלֵיהֶם מֶלֶךְ׃ וַיַּעֲבֹר יוֹרָם צָעִירָה וְכָל־
הָרֶכֶב עִמּוֹ וַיְהִי־הוּא קָם לַיְלָה וַיַּכֶּה
(ג' חס' ול' כ"כ ג') אֶת־אֱדוֹם הַסֹּבֵיב אֵלָיו וְאֵת שָׂרֵי
הָרֶכֶב וַיָּנָס הָעָם לְאֹהָלָיו׃ וַיִּפְשַׁע
אֱדוֹם מִתַּחַת יַד־יְהוּדָה עַד הַיּוֹם הַזֶּה
אָז תִּפְשַׁע לִבְנָה בָּעֵת הַהִיא׃ וְיֶתֶר
(י"א) דִּבְרֵי יוֹרָם וְכָל־אֲשֶׁר עָשָׂה הֲלֹא־הֵם
(חל') כְּתוּבִים עַל־סֵפֶר דִּבְרֵי הַיָּמִים
(י"א) לְמַלְכֵי יְהוּדָה׃ וַיִּשְׁכַּב יוֹרָם עִם־
אֲבֹתָיו וַיִּקָּבֵר עִם־אֲבֹתָיו בְּעִיר דָּוִד
וַיִּמְלֹךְ אֲחַזְיָהוּ בְנוֹ תַּחְתָּיו׃
בשנת

תרגום

בַּר תְּלָתִין וְתַרְתֵּין שְׁנִין הֲוָה כַּד מְלַךְ
וְתַמְנֵי שְׁנִין מְלַךְ בִּירוּשְׁלֶם : וַאֲזַל
בְּאוֹרַח מַלְכֵי יִשְׂרָאֵל כְּמָא דַעֲבָדוּ
בֵּית אַחְאָב אֲרֵי בַּרַת אַחְאָב הֲוַת לֵיהּ
לְאִתּוּ וַעֲבַד דְּבִישׁ קֳדָם יְיָ : וְלָא הֲוָה
רַעֲוָא קֳדָם יְיָ לְחַבָּלָא יַת דְּבֵית יְהוּדָה
בְּדִיל דָּוִד עַבְדֵּיהּ כְּמָא דַאֲמַר לֵיהּ
לְמִתַּן לֵיהּ מַלְכוּ וְלִבְנוֹהִי כָּל יוֹמַיָּא :
בְּיוֹמוֹהִי מְרָדוּ אֱדוֹמָאֵי מִתְּחוֹת יַד אֱנָשׁ
יְהוּדָה וְאַמְלִיכוּ עֲלֵיהוֹן מַלְכָּא : וַעֲבַר
יוֹרָם לְצָעִיר וְכָל רְתִיכַיָּא עִמֵּיהּ וַהֲוָה
הוּא קָם בְּלֵילְיָא וּמְחָא יַת אֱנָשׁ אֱדוֹם
דְּמַקְפִין לֵיהּ וְיַת רַבָּנֵי רְתִיכַיָּא וְאַפַּךְ
עַמָּא לְקִרְווֹהִי : וּמְרָדוּ אֱדוֹמָאֵי
מִתְּחוֹת יַד אֱנָשׁ יְהוּדָה עַד יוֹמָא
הָדֵין בְּכֵן מְרָדוּ יָתְבֵי לִבְנָה בְּעִידָּנָא
הַהִיא : וּשְׁאָר פִּתְגָּמֵי יוֹרָם וְכָל דַּעֲבַד
הֲלָא אִנּוּן כְּתִיבִין עַל סִפְרָא פִּתְגָּמֵי
יוֹמַיָּא לְמַלְכֵי דְבֵית יְהוּדָה : וּשְׁכִיב
יוֹרָם עִם אֲבָהָתוֹהִי וְאִתְקְבַר עִם
אֲבָהָתוֹהִי בְּקַרְתָּא דְדָוִד וּמְלַךְ
אֲחַזְיָהוּ בְרֵיהּ תְּחוֹתוֹהִי : בשנת

יורם י"א חד חס' וסימני' תעי דשמואל · וירכב יהוא ב' בפסוק · ויתקשר ב' בפסוק · אחת עשרה · יהושבע בת המלך דמלכים · וירם בנו · ואחיו · גם עצתם · תבוסת קרמ' דפסיק · ומן ויקח המכבר עד ואלישע הנביא דבוו' יורם במ"ג יהורם וסימן מלך יהורם · מלך אחזיהו בן יהורם · ואחזיהו בן יהורם מלך · ירם בנו חס' :

רדק

שנה · כתיב ושנים קרי : לתת לו ניר · כמו נר בלר"ע על דרך ערכתי נר למשיחי ויונתן תרגם מלכו וכן תרגם אנקלוס וכירם ומלכו : בימיו פשע · כי תחת מלכי יהודה היו היום הזה ולא היה בהם מלך אלא מלכי יהודה היה מתנים עליהם נציב והוא היה להם מלך ומפני עונות יהורם פשעו מתחת ידו : צעירה · עיר מאדום ועבר שם יהורם להלח' עם מלך אדום : ויהי הוא קם לילה · פירוש כשהלך יורם לצעירה יצא לו חיל אדום וחנו אלה נוכח אלה עד למחר שילחמו אלה עם אלה וכאשר היה בלילה קם יורם עם מחנהו והכה במחנה אדום כל אותם שהיו סובבים אליו והכה שרי הרכב וכשהרגישו היו מבוהלים מחנה אדו' כי בפתאו' נפלו עליה' וגם עם אדו' הנשארי' איש לאהליו ואמר אחר כך ויפש' כלומר עם כל זה שעשה יורם לאדו' מרדו עוד כל הימי' מתחת יד יהודה ואדוני אבי ז"ל פירש ויהי הוא קם לילה על מלך אדו' שהכה את אדו' הסובב למלך ישראל כלומר שהיו בעזרתו שלא מרדו עדיין כי היו באדו' עדיין שלא מרדו וקם מלך אדו' והכה אות' ואת שרי הרכב אשר ליור': וינס העם · ישראל נסו לאהליה' ואמרו לישראל אשר בערי' פשע אדו' מתחת יד יהודה : הסוביב · בי"וד המשך שלא כמנהג עם הגרי וכמוהו הקיף את העיר ובעל כנפי' יגיד דבר והוליד און: אז תפשע לבנה · אם לבנה זו היא לאדום למה אמר תפשע הלא כבר אמר ויפשע אדום ואפשר כי היתה לבנה זו סמוכה לארץ ישראלי יותר משאר ארץ אדו' וכשפשע אדו' זאת לא מרדה עדיין ואחרי המלחמה הזא' מרדה לפיכך אמר בעת ההיא ורש"י ז"ל כתב כי על לבנה שהיא לישראל אמר שמרדה כשמרד אדו' מרדה גם היא במלך וזה הפירוש רחוק בעיני : בעיר דוד · אבל לא עם המלכים וכן כתב בדברי הימי' ולא בקבורת המלכים : בשנת

מנחה קטנה

כאשר עשו בית אחאב כמ"ש למעלה שלא לבד שעבד אחאב העגלים מפני היראה שלא תשוב המלוכה לבית דוד אלא עבד גם הבעל ואחרי ע"ז רבים שאין בזה אפי' התנצלות מפני היראה כמו בן יהורם שלא שייך בו טעם היראה רק למרוד בה' ואפשר עוד שאמר כאשר עשו בית אחאב כשם שבבית אחאב הכל נעשה ע"י השיאה מאיזבל כמו כן ביהורם ע"י הסתת אשתו כי בת אחאב היתה לו לאשה :
וילך

רלבג

כי בת אחאב היתה לו לאשה · והנה במה שאמר זה קראה בת עמרי ואחשוב כי היתה בת אחאב אך פעם יחסה אל אביה ופעם אל אבי אביה: לתת לו ניר לבניו כל הימים · רוצה לומר שיתן מלכות לבניו כל הימים : בימיו פשע אדום מתחת יד יהודה · ר"ל כי בימי יורם פשע אדום מתחת יד יהוד' ומרדו בהם והמליכו עליהם מלך והעבירו הנציב ששם עליהם מלך יהודה · והנה עבר יורם צעירה וכל הרכב עמו להלחם עם אדום המורד בו והנה לא מרדו כולם בו אך קצתם הלכו בעזרתו כדי להלחם עם המורדים בו מהאדומיים וכשהיה זה שהיה משתדל יהורם להלחם עם אדום המורד בו הנה קם אדום המורד לילה והכה את אדום הסובב אליו להלחם עמו והם אשר באו לעזור את יהורם מלך יהודה והכה בלילה שרי הרכב אשר ליורם וינוסו עם ישראל לאוהליו וגם אז מרדה עיר לבנה בישראל : בן עשרים

כלי יקר

בן שלשים ושתים שנה היה במלכו כו' עיין הרד"ק ז"ל :
וילך בדרך מלכי ישרא' עיין הרלב"ג ז"ל וכן מהרי"א ז"ל · ולע"ד כי בת עמרי היתה ויחסה כאן בבת אחאב שהית' רשעה בתכלי' כאילו היא בת אחאב יוצא' מחלציו כי נטת' אחרי דעותיו הרעות ולזה החטיאה את יהורם בעלה עם היותו בן יהושפט הצדיק וילך בדרכי ישראל כאשר עשו מלכו' אחאב כי בת אחאב הית' לו לאשה ואין קץ לאשה רעה · הגה"ה אחר שכתבתי זה מצאתי בסמוך בפסוק בשנת עשרים ושתים שנה כו' להרד"ק ז"ל בשם סדר עולם כיון שהשיאו אסא בתו של עמרי ליהושפט בנו כנגדה גזרה זו על מלכות בית דוד וכו' וכתיב בסמוך ושם אמו עתליהו בת עמרי אם כן יהורם על כרחנו אנו מוכרחים לומר שבת אחאב היית' כי לא יתכן היות' בת עמרי כי איך נשא יהורם דודתו אחות אמו לאשה והיא ערוה לו שהרי אמר בסדר עולם שאסא לקח לבנו יהושפט בת עמרי אלא ודאי כדברי המפרשים כן הוא לפי שיטת הסדר עולם כי דוחק לו' שהיו פרוצים בעריות · ושם בפסוק בן עשרים שנה בס"ד הכתוב לך טעם נכון למה כאן או' בת אחאב ושם נאמר עמרי מלך ישראל עיין שם · ויעש הרע בעיני ה' מיותר לגמרי אחרי שאמר וילך בדרך מלכי ישראל כאשר עשו בית אחאב · ונראה שהוא מלד עצמו לא עשה את הרע בעיני ה' לבד אמנם הליכתו בדרך מלכי ישרא' כאשר עשו בית אחאב כל זאת לא מלבו את כי בת אחאב היתה לו לאשה א"כ אין לך לו' עליו אלא ויעש הרע בעיני ה' כיון שהיה אנוס :

ולא אבה ה' להשחית כו' בימיו כו' רש"י ז"ל ניר ממשלה · ועיין הרד"ק ז"ל והרלב"ג ז"ל ומהרי"א ז"ל לפי שפשע יהורם ועשה הרע בעיני ה' והיתה מחייבת שורת הדין להשליכו מעל פניו אך למען עבדו הנאמן לא להשחית לגמרי אך גרמו עונותיו שבימיו פשע אדום מתחת יד יהודה וימליכו עליהם מלך ע"כ :

בימיו פשע כו' עיין רש"י ז"ל והרד"ק ז"ל וכן מהרי"א ז"ל ככז"ל :
ויעבור יורם צעירה כו' עיין רש"י ז"ל והרד"ק ז"ל וכן הרלב"ג כאביו של הרד"ק ז"ל אלא שאביו של הרד"ק ז"ל פי' הסובב אליו הסובב אל מלך ישראל כלומר שהיו בעזרתו והפי' הזה לחוק ודהרלב"ג ז"ל פי' הסובב אליו להלחם עמו והם אשר באו לעזרת יהורם מלך ישרא' ולפי זה אליו חוזר לאדום המורד אבל בשאר הבנת הכתובים מכוונים יחדיו אביו של הרד"ק ז"ל והרלב"ג ז"ל · ומהרי"א ז"ל פי' ויהי הוא קם לילה על יהורם כדרש"י והרד"ק ז"ל שקם בליל' שלא כראוי להלחם ויכה את אדום ר"ל מהאויבים הסובבים שהיו קרובים אליו במחנה ואת שרי הרכב ולא מלאו לבו לעמוד ולהתחזק כי פחדו חטאים וכם מיד כל העם של יהוד' איש לאוהליו וכאשר ראה אדום חולשת בני יהודה שלא נלחמו עמו אלא בלילה שלא כמשפט ואחר כך נסו פשע אדום בו עד היום הזה שלא רצו להכנע עוד אליו כבראשונה ע"כ · ולע"ד כי כוונת הכתוב להודיע כי בהיו' שפשע אדום מתחת יד יהוד' בימי יורם בחטאיו והוא חרה לו עד מאד ויעבור יורם צעירה וכל הרכב עמו והוא בקנאתו קם הוא לילה ומתי מספר עמו קם לילה בלי דרך מלחמה ולא בעצת גבוריו אלא ויהי הוא לבדו קם לילה עם קצת גבוריו ויכה את אדום הסובב אליו סביב למחנה כי לא מלאו לבו להכנס בתוך מחנה אדום כי אם לאותם אדומיים הסובבים אותו והכה גם כן את שרי הרכב אשר לאדום ועכ"ז וינס העם של ישראל לאוהליו כי היה חיתת אלהים עליהם וכמאמת התשועה הזאת לפוקה ולמכשול אל כלל העם של ישראל כי לא ידעו מהו זהו הבלבול ונסו ועל ידי זה ויפשע אדום מתחת יד יהוד' עד היום הזה בראותם השגחת הש"ית שעם היות שהכה המלך יהוד' את אדום לא שוה לו כי העם נסו איש לאוהליו אין זה אלא רוע הנהג' ושכול ענה מהש"ית וחיתת אלהים עליהם ולזה מרדו בו לעולם :

ויפשע אדום מתחת יד יהודה כו' עיין הרד"ק ז"ל ולפי שיטת אביו של הרד"ק ז"ל והרלב"ג ז"ל אומר ויפשע אדום כו' היינו שהיו אומרים כן העם הנסים לאוהליו אל העם אשר בערים פשע אדום מתחת יד יהוד' · ולפי זה קשה או' עד היום הזה אם הוא מדברי העם הנסים לאוהליו כי לא יתכן כי מי אמר להם שהפשיעה היא עד היום אלא ודאי מלשון הפסוק הוא ולא מדברי העם הנסים · ולפי' מהרי"א כיון שראו חולשת בני יהוד' מאשר נס העם ויפשע מלך אדום עד היום הזה שלא רצו להכנע עוד אל מלך יהודה · ולע"ד עפ"י שיטת אביו של הרד"ק ז"ל והרלב"ג שפירשו שהיו אדום נחלקים לשתי חלוקות מהם מרדו ומהם באו לעזרת מלך יהודה בזה מובן או' ויפשע אדום על הנשארים שלא היו מורדים עתה מרדו יען שקם מלך אדום והכה את אותם האדומיים הסובבים ועוזרים את יהודה לעזרת זה הוכרחו גם הם למרוד ויפשע אדום כלו' מתחת יד יהוד' עד היום הזה · עוד אפשר כי בפסוק הראשון בימיו פשע אדום ובפשיעה הוא במה שנתנו עליהם מלך כדמפרש הפסוק ואומר וימליכו עליהם מלך אבל היו משועבדים למסים וזולתו אמנם אחר כך במאורע זה במעשה של יורם אז ויפשע אדום מתחת יד יהוד' פריקת עול לגמרי מכל דבר · ומ"ש אז תפשע לבנה עיין רש"י ז"ל והרד"ק דאה דרש"י ז"ל ע"ש ומהרי"א קיים דרש"י שלבנה מישר' הוא ולהיותה סמוכה לאדום במרוד אדום מרדה גם היא עם היותם מיהודה אולי עזרוהו האדומיים ע"כ תורף דבריו · והביא מהרי"א הנז' בדברי הימים שכתוב שם שהרג יהורם את כל אחיו בחרב וגם משרי יהודה ושבא אליו מכתב מאליהו הנביא לאמר כה אמר ה' אלהי דוד אביך תחת אשר לא הלכת בדרכי יהושפט אביך וכו' וספר עוד שם שהעיר ה' את רוח הפלשתים ויעלו ביהוד' ובקעוה וישבו את כל הרכוש הנמצא לבית המלך וגם בניו ונשיו לא נשאר כי אם יהואחז קטן בניו ואחרי זאת נגפו ה' במעיו וימת בתחלואים רעים כו' והסתכל הו' שבא אליו מכתב מאליהו וזה בודאי אחר הלקחו כי הנה אלישע התנבא בימי יהושפט ולא יתכן שיתנבא בפני אליהו כי לנביא תחתיו נמשח ולא לנביא בפניו והיה ענין המכתב כענין היותו נראה בבית המדרש אחר הלקחו גם כתב זה כתבו אחרי הלקחו שזה מורה שנלקח ברצון הש"ית אל מקום מיוחד לשבת בו נצחי ומשם כתב על דרך נס את המכתב הזה · ולא יתכן לו' שקודם הלקחו כתב כתב זה על העתיד כי כמה דברים זרים מאלה נעשו ולא כתב עליהם כתב מוקדם · והדבר הזה לא זכרו הנביא כאן אולי לא נתאמת אצלו הדבר ולכן לא זכרו כי אין ראוי שנחשוב שהי' זה מפאת השכחה או הקרי ע"כ · ודוחק בעיני לומר שהנביא הכותב זה הספר הוא ירמיה שהיה מסופק ואחר כך לעזרא שכתב דברי הימים נתברר לו כן · ולי נראה כי להיות יהורם בן יהושפט הצדיק וזקנו אסא תם וישר וירא אלהים וזה יהורם יצא לתרבות רעה מפני אשתו שהית' בת אחאב ויגדל האשם אל אביו יהושפט אשר השיאו אשה כזו בת אחאב והוא הגורם שלא עשתה בו רושם המכתב אשר שלח אליהו אליו והוא היה סיבת כל התלאה על אשר לא שמע לקול כתב אליהו ולזה לכבודם של אסא ויהושפט העלים ענין הכתב והעלימו הכתבים וסתמו וחתמו הדברים ולזה לא כתוב ענייניו בפרטות לא ממכתב אליהו ולא משבית בניו ונשיו ומותו בתחלואים רעים ואשר נגפו הש"ית במעיו וילך לו בלי חמדה כדי שלא יתחלל שם שמים באומרם איה בית נדיב ואיפה זכות ישרים אבותיו אסא ויהושפט כי רשע בן צדיק רשע וטוב לו לזה העלימו פה לכבודן ולכבוד ש"ש שהוא העיקר · אמנם עזרא הכותב דברי הימים הכרח לכתוב כל הפרטים כאשר היו והמכתב של אליהו הוא התנצלות מכל תלאותיו כי ראוי היה לכך כיון שלא עשה חשבון ממכת' אליהו ז"ל אשר לא עשה כן לכל שאר המלכים זולת לזה מכל אבותיו הקדושים אשר בארץ המה :

ויתר דברי יורם כו' וישכב כו' עיין רש"י ז"ל וכן הרד"ק ז"ל והנה תמלא שבשמלך הזכירו בשם יהורם וכשחטא ומת לא הזכירו אלא יורם כי חסרון ה"א פגם אליו כי י"הורם הוא שם י"הו ר"ם ונשא · ואחרי מות קדושים אמור ולזה הזכירו בפסוק שאחרי זה מלך אחזיהו בן יהורם מלך יהודה :

בשנת

מנחה קטנה

וילך בדרך בית אחאב כי גם הוא טעה לעבות אחתו והיא גרמה לו כל הרעה כי חתן בית אחאב הוא: קרא לאחד מבני הנביאים וגו' מה שלא משה ע"י עצמו הוא כמו שכתבנו למעלה כי נכנע לפני איש האלהי' וילך עד ביתו על רגליו להתגלגל על אשר דבר נגדו לכן הלקלו כבוד זה להקים מלך במקומו שיכלה את כל זרע אביו ע"י שלוחו ולא ע"י עצמו:

רדק

בשנת שתים עשרה · ויהורם אביו מלך בשנת חמש ליורם בן אחאב ומלך שמנה שנים הנה י"ג לא שלמה שנת י"ג לפיכך לא מנאה לו וכן תמצא בכל המספרים כמו שכתבנו: בן עשרים ושתים · ובדברי הימים בן ארבעים ושתים שנה אחזיהו במלכו היאך היה זה ועוד כי כל ימי אביו לא היו אלא ארבעים שנה שכן כתוב בן ל"ב שנה במלכו ושמנה שנים מלך הרי ארבעים איך היה הוא בן ארבעים ושתים במלכו זה לא יתכן ואמר בסדר עולם כיון שהשיא אסא בתו של עמרי ליהושפט בנו נגזרה זו על מלכות בית דוד שתכלה עם בית אחאב וכן היה שמת אחזיהו מלך יהודה עם מלך ישר' שהרג' יהוא ועתליהו אם אחזיהו מלך יהודה ראתה כי מת בנה ותאבד כל זרע המלוכה ולפיכך מנה מ"ב מיום שנגזרה הגזר' ובשנת אחד ושלשים לאסא נשאה של' בשנת שלשים ואחת לאסא מלך עמרי על ישראל והלא קודם לכן ארבעים ושתים שנה מלך אלא ר"ל מלך מלכות שלמה על ישראל שנתחתן עם אסא ונתעלה והרגו לתבני ומלך על ישראל ומשנת לא' לאסא עד שמת אחזיהו מלך יהודה מ"ב שנים כיצד תשע שנים לאסא וכ"ה ליהושפט הרי ל"ד ושמנה שנים ליהורם הרי מ"ב וזהו רחוק מאד מדרך הפשט והפירוש הנכון כי יהורם חי יותר מארבעים שנה ולא מנה מימי מלכותו אלא שמנה שנים שמלך בחזקתו אבל מעת שנפל ביד הערבים ונפל גם כן בחליו לא מנו לו ימי מלכותו והשלימו והמליכו אחזיהו בחייו מעת שנפל אביו והלך בלא חמדה והיו עשרים שנה וכשהמליכו אחזיהו בחיי אביו היה בן עשרים ושתים שנה כמו שאמר הנה ומה שאמר ושנה אחת מלך בירושלם אחר מות אביו אבל בחיי אביו מלך עשרים שנה וכשמת אביו היה בן מ"ב שנה והמליכוהו פעם אחרת ולא מלך אחר מיתת אביו אלא שנה אחת: ושם אמו עתליהו בת עמרי · ולמעלה אמר כי יהורם אביו בת אחאב היתה לו לאשה נאמר כי בת אחאב היתה ואמר בת עמרי כי בני בנים הרי הם כבנים וכן ותבאנה אל רעואל שהיה אבי אביהן וכן זרובבל בן שאלתיאל והוא היה בן פדיה שהיה בן שאלתיאל ורבים ככה ומה שאמר בו חתן בית אחאב והוא היה בן חתן בית אחאב הוא גם בן חתן להם כלומר כי ע"י חיתון היתה קרובתו עמהם: מן המכים · שם כמו מן המכות ויאמר האחד מכה בסגול על משקל מטה וכן אמר התרגום מן מחתא: אשר יכוהו · כמו הכוהו עתיד במקו' עבר וכמוהו רבים: לאחד מבני הנביאים · אמרו כי יונה בן אמתי היה: חגור מתניך · אמר לו זה כדי שילך במהרה וישוב במהרה בעוד שאין יהורם שהלך להתרפא ביזרעאל וכן אמר ובסת ולא תחכה: וקח פך שמן · ולמה צוה למשחו והלא אין מושחין מלכי ישראל אמרו רז"ל מפני מחלוקתו של יורם בן אחאב וזה השמן לא היה שמן המשחה כי לא היו מושחין בו אלא מלכי בית דוד אלא שמן אפרסמון היה ואמרו שאול ויהוא נמשחו בפך לא נמשכה מלכותן דוד ושלמה שנמשחו בקרן נמשכה מלכותן: ולך רמות גלעד · והלא רמות גלעד היתה ביד מלך ארם ואחאב שהלך לקחת אותה מידו מת במלחמה ההיא ולא ראינו אחר כן שלקחה מלך ישראל מידו וא"ת במחנה היו ישראל לפני רמות גלעד שהיו חושבין לקחתה ומלך ארם היה בעיר וישראל בחוץ ושם הוכה מלך ישראל והלך לו להרפא ביזרעאל והניח מחנהו שם ואמר אלישע לזה הנביא שילך שם למחנה ישראל שהיה ברמות גלעד וימשח שם את יהוא זה לא יתכן כי ידמה פי בתוך העיר היו ישראל שהרי אמר והבאת אותו חדר בחדר ואומר ויבא הביתה ואומר אל גרם המעלות ואומר אל יצא פליט מן העיר ללכת להגיד ביזרעאל מכל אלו הפסוקים נראה כי ישראל היו בעיר וארם מבחוץ אם כן נאמר מלך ישראל לקחה מיד מלך ארם או יהואחז או יהורם ומזאל בא אחר כן להלחם בה והלך שם מלך ישראל עם מחנהו: ובאת שמה · חלוקה המלה בטרחא: חדר בחדר · חדר לפנים מחדר: אל

תרגום

בְּשְׁנַת תַּרְתָּא עַסְרֵי שְׁנִין לְיוֹרָם בַּר אַחְאָב מַלְכָּא דְיִשְׂרָאֵל מְלַךְ אֲחַזְיָה בַּר יְהוֹרָם מַלְכָּא שִׁבְטָא דְבֵית יְהוּדָה: בַּר עַשְׂרִין וְתַרְתֵּין שְׁנִין אֲחַזְיָה כַּד מְלַךְ וְשַׁתָּא חֲדָא מְלַךְ בִּירוּשְׁלֶם וְשׁוּם אִימֵּיהּ עֲתַלְיָה בַּת עָמְרִי מַלְכָּא דְיִשְׂרָאֵל: וַאֲזַל בְּאוֹרַח בֵּית אַחְאָב וַעֲבַד דְבִישׁ קֳדָם יְיָ כְּבֵית אַחְאָב אֲרֵי חַתְנָא דְבֵית אַחְאָב הוּא: וַאֲזַל עִם יוֹרָם בַּר אַחְאָב לְאַגָּחָא קְרָבָא עִם חֲזָאֵל מַלְכָּא דַאֲרָם בְּרָמוֹת גִלְעָד וּמְחוֹ אֱנַשׁ אֲרָם יַת יוֹרָם: וְתָב יוֹרָם מַלְכָּא לְאִתַּסָּאָה בְּיִזְרְעֶאל מִן מַחְתָא דִמְחוֹהִי אֱנַשׁ אֲרָם בְּרָמְתָא כַּד אַגִּיחַ קְרָבָא עִם חֲזָאֵל מַלְכָּא דַאֲרָם וַאֲחַזְיָה בַּר יְהוֹרָם מַלְכָּא שִׁבְטָא דְבֵית יְהוּדָה נְחַת לְמִסְעַד יַת יוֹרָם בַּר אַחְאָב בְּיִזְרְעֶאל אֲרֵי מְרַע הוּא: וֶאֱלִישָׁע נְבִיָּא קְרָא לְחַד מִתַּלְמִידֵי נְבִיַּיָא וַאֲמַר לֵיהּ זְרֵיז חַרְצָךְ וּנְסֵיב מָנָא דִמְשַׁחָא הָדֵין בִּידָךְ וְאִיזִיל לְרָמוֹת גִלְעָד: וְתֵהַךְ לְתַמָּן וְתֶחֱזֵי תַמָּן יַת יֵהוּא בַר יְהוֹשָׁפָט בַּר נִמְשִׁי וְתֵיעוֹל וּתְקִימִנֵּיהּ מִגּוֹ אֲחוֹהִי וְתַעֵיל יָתֵיהּ תְּוָון בְּגוֹ תְּוָון: ותיסב

מקרא

בִּשְׁנַת שְׁתֵּים־עֶשְׂרֵה שָׁנָה לְיוֹרָם בֶּן־אַחְאָב מֶלֶךְ יִשְׂרָאֵל מָלַךְ אֲחַזְיָהוּ בֶן־יְהוֹרָם מֶלֶךְ יְהוּדָה: ג' בטעין

טו בֶּן־עֶשְׂרִים וּשְׁתַּיִם שָׁנָה אֲחַזְיָהוּ בְמָלְכוֹ וְשָׁנָה אַחַת מָלַךְ בִּירוּשָׁלִָם וְשֵׁם אִמּוֹ עֲתַלְיָהוּ בַּת־עָמְרִי מֶלֶךְ יִשְׂרָאֵל: וַיֵּלֶךְ בְּדֶרֶךְ בֵּית אַחְאָב וַיַּעַשׂ הָרַע בְּעֵינֵי יְהוָה כְּבֵית אַחְאָב כִּי חֲתַן בֵּית־אַחְאָב הוּא: ד' וַיֵּלֶךְ אֶת־יוֹרָם בֶּן־אַחְאָב לַמִּלְחָמָה עִם־חֲזָאֵל מֶלֶךְ־אֲרָם בְּרָמֹת גִּלְעָד וַיַּכּוּ אֲרַמִּים אֶת־יוֹרָם: כלהון כ"כ במ"ה וַיָּשָׁב יוֹרָם הַמֶּלֶךְ לְהִתְרַפֵּא בְיִזְרְעֶאל מִן־הַמַּכִּים אֲשֶׁר יַכֻּהוּ אֲרַמִּים בָּרָמָה בְּהִלָּחֲמוֹ אֶת־חֲזָהאֵל מֶלֶךְ אֲרָם וַאֲחַזְיָהוּ בֶן־יְהוֹרָם מֶלֶךְ יְהוּדָה יָרַד לִרְאוֹת אֶת־יוֹרָם בֶּן־אַחְאָב בְּיִזְרְעֶאל כִּי־חֹלֶה הוּא: ס' כ"כ ותירין פ' ס'

א וֶאֱלִישָׁע הַנָּבִיא קָרָא לְאַחַד מִבְּנֵי הַנְּבִיאִים וַיֹּאמֶר לוֹ חֲגֹר מָתְנֶיךָ וְקַח פַּךְ הַשֶּׁמֶן הַזֶּה בְּיָדֶךָ וְלֵךְ רָמֹת גִּלְעָד: ז' פתח ד' י"ג וּבָאתָ שָּׁמָּה וּרְאֵה־שָׁם יֵהוּא בֶן־יְהוֹשָׁפָט בֶּן־נִמְשִׁי וּבָאתָ וַהֲקֵמֹתוֹ מִתּוֹךְ אֶחָיו וְהֵבֵיאתָ אֹתוֹ חֶדֶר בְּחָדֶר: ב' ד' מל' פס פלתין ולקחת

רשי

ואלישע הנביא קרא וגו' · באותו הפרק שהיה יהורם חולה ביזרעאל: חגור מתניך · כל חגורת מתנים לשון זירוז גבור' הוא לפי שהוא שולחו לדבר הסכנה: לאחד מבני הנביאי' · יונה בן אמתי היה: הנער

רלבג

בן עשרים ושתים שנה אחזיהו במלכו · והנה בד"ה אמר בן ארבעי' ושתים שנה והנה מה שמנה בדברי הימים אינו ללידת אחזיה אך לעת צמיחת מלכות עמרי אשר בעבור היותו מזרעו קרה לו שנהרג עם מלך ישר' וזה שאחר שלשים ואחת שנה לאסא מלך עמרי על כל ישראל ואחר זה מלך שם שנים ואחאב כמו עשרים ושתים ואחזיה שנתים ויורם היה בשנת שתים עשרה הרי ארבעים ושתים שנה שעמדה מלכות עמרי: ושם אמו עתליהו בת עמרי · הנה היא אשר זכר כי היא בת אחאב: ויכו ארמי' את יורם · הנה שנב השם יתע' שברמות גלעד נפלו אחאב ויורם בנו כי יורם הלך להלחם ברמו' גלעד ושם הוכה וזה היה כלי אל שהיה יכול יהוא להמיתו · ויאמר לו חגור מתניך · צוהו לחגור מתניו כדי שיוכל לרוץ: ולך רמות גלעד · ידמה שלקחוה מיד מלך ארם אחרי מות אחאב או בעת מות אחאב כי אז הצליחו ישראל במלחמה אלא שנכבר מת אחאב והנה היה בזה העת חיל ישראל שם: והבאת אותו חדר בחדר · צוהו זה כדי שלא ישמע אדם דבריו: ונסת

מסורה

חתן ד' בקריא' וסימ' ותקח צפרה צר ותכרת את · וירף ממנו אז אמרה · ויאמרו פלשתי' מי עשה זאת · וילך בדרך בית אחאב · וחד ותתן המלך וסר אל משמעתך: לאחד ולאחד ז' בקריא' וסימ' מתת לאחד מהם מבשר בניו אשר · ואלישע הנביא קרא · ויקרא דוד לאחד מהנערים · והיה ביום ההוא יחבט יי' · ובי יתן מתנה מנחלתו · לאחד קראתי נועם ולאחד קראתי חבלים מ' בו: חגר ד' בקריאה וסימ' נמסר בשמואל חלק ב' סימן כ': ה' פסוקי' אית בהון שמה שם וסימ' עלת תמיד לדרתיכם · ובאת שמה וראה שם יהוא · ויצו מלך אשור לאמר שמה קננה קפוד · ויבאו אלה הכתובים בשמות · וחלופי' ו' פסו' שם שמה וסימ' נמסר בריש סדר ראה:

כלי יקר

בשנת שתים עשרה ליורם בן אחאב עיין הרד"ק ז"ל וכבר זכרתי בפסוק הקוד' שקראו בחייו יורם לגרעון מלד כל מעשיו הרעים זולת בעת המלכתו שעדיין היה בחזקת כשרות וכאן אחרי מותו אמר אחזיהו בן יהורם לשבח י"הו ר"ס כי כן היו ערכיבים בכל השמות יהושפט י"הו שפ"ט לכבוד ה' ולקדוש ישראל:

בן עשרים ושתים שנה אחזיהו במלכו כו' עיין הרד"ק ז"ל והרלב"ג ז"ל פי' קרוב לשיטת סדר עולם אך בסגנון אחר ע"ש וכן מהרי"א הביא כדס"ד עולם הנז"ל וכהרד"ק ז"ל: ולע"דן לומר עפ"י שיטת הרד"ק ז"ל כי העשרים ואחת שנה שיש בין חשבון זה לחשבון דברי הימים שטם נאמר מ"ב וכאן הוא אומ' שנה אחת שכתב הרד"ק שזו השנ' היא אחר מות אביו ואם כן שנה אחת לבד היית' לו ממלכות עצמו ולזה הוא שאמר שנה אחת ואפשר שמפא' בחיב' אחרת הוא שלא מנה לו של שנה אחת לבד והיא כי האחד ועשרים שנה שמלך בחיי אביו ולא נמנו לו למלכות לפי שכיון שהיו לאביו היית' אמו עתליה המלכ' היא הנושאת והנותנת במלכות וז"ש הפסוק בן עשרים ושתים שנה במלכו שנמלא לפי החשבון ממספר שניו שהיו מ"ב כנזכר בדברי הימים שמלך עשרים שנה ועכ"ז איני מונה לו אלא שנה אחת ז"ש ושנה אחת מלך בירושלם עם היותו מולך בן עשרים ושתים שנה והטעם לזה הוא לפי ששם אמו עתליהו בת עמרי מלך ישראל שהיא היית' עוזרת במלכות עם בנה והיא עיקר בזדון לבה שהיא בת אחאב ובת עמרי בת מלכים מלכי ישר' ובזה מובן תירוץ נכון למה שהזכיר' בפסוק בבת עמרי ולמעל' הזכיר אותה בבת אחאב לומר כי בת אחאב היית' אלא שהית' נוהגת שררה בחיי בעלה עם בנה אחזיהו בכל העשרים שנה והי' זה מגובה לבה מהיות' מיוחסת בת אחאב ובת עמרי זקנה מלך ישרא' באופן שלא מלך אחזיהו מלכות שלימ' הוא לבדו באין או השב אלא שנה אחת והיה אחרי מות אביו שאז בהתאלמן עתליהו סלקה ידה מהשררה:

וילך בדרך בית אחאב כו' עיין הרד"ק · ולע"דן אפשר שיהורם אביו של אחזיהו לקח בת אחאב לאשה ובנו אחזיהו לקח לו בת אשה אחת מבני אחאב כי נשים רבות היו לו והיתה חורגתו של אחאב ולז"א ויעש הרע כבית אחאב יען כי חתן בית אחאב הוא אין בית אלא אשתו של אחאב דאין בית אלא אשה והי' זה חתן בית אחאב ולא חתן אחאב כי אמו בת אחאב היא כמו שזכר והסכמנו אל דעת המפרשים שבתו של אחאב היתה ולא בת עמרי · ומזה הצד מוכרח שהיה חתן בית אחאב ולא חתן אחאב כי אם כן היתה דודתו והיא לו ערוה:

וילך את יורם כו' וישב כו' עיין הרד"ק ז"ל והרלב"ג ז"ל וכן מהרי"א · ולע"דן שיורם הלך ליזרעאל אל שתי תפלות האחת להתרפא מן המכות אשר כבר הכוהו ברמות גלעד והתפלית השני' כי בורח הוא פן בחולשתו מן המכות לא יוכל להזהר עוד ויכוהו המכים עד המיתו נז"ש ויכו ארמי' את יורם וישב יורם המלך להתרפא ביזרעאל מן המכות הנז' בפסוק הקוד' שאמר ויכו ארמים את יורם ולזה וישב יזרעאל להתרפא זאת ועוד הלך ושב ליזרעאל מן המכים אשר יכוהו ארמים ברמה בהלחמו עם חזאל ר"ל אם יתעכב עוד להלחם עוד עם חזאל יכוהו עד המיתו ולזה שב לו ליזרעאל להנצל מן המכים אשר יכוהו כו' ובזה המכים כפשוטו ואשר יכוהו בלשון עתיד ואין צריך לידחק בדהרד"ק ולפי זה וישב יורם בתוספת להתרפאות רצה להשגב בירעאל מן המכים אשר יכוהו ואחזיהו בא לבקר את החול' כי רפתו יתברך פרוסה ללכוד את אשר יחפוץ כמו שיזכירו אחר כך הפסוקים מנפילת מלך ישראל ומלך יהודה:

ואלישע הנביא וכו' עיין רש"י ז"ל וכן הרד"ק שזה יונ' בן אמיתי וכן הרלב"ג ז"ל וכן מהרי"א ז"ל והרחיב שהיה צווי משיחת יהוא לאליהו בהר חורב ולפי שהשי"ת האריך אפו לאחאב לזה לא משחו אליהו אבל צוה לאלישע ועתה שמשח חזאל ונפל תורת מלך ישראל למשכב חדוו סכנה למשוח יהוא כי בא עתו ולכן לא בא הוא על זה כנוהג לאלישע כי בצווי אליהו רבו הוא עושה כן · ולא הלך אלישע בעצמו כדי שלא יחרדו כל העם במחנה לקראתו ולזה שלח בסתר את יונה בן אמיתי ע"כ: ולע"דן שבאו' כאן ואלישע הנביא מה שלא אמר כן בכמה פסוקים קודם לזה לומר הכי שכיון לומר שנבוא' נאמרה לו עפ"י הש"ית ובדבר השי"ת כתעורר זה הענין עתה פתאם וז"ש ואלישע הנביא קרא לאחד הכל נקוד פתח להורות אחד מיוחד שבהם זה יונה בן אמיתי כאמור:

ובאת שמה וכו' ולקחת וכו' עיין הרד"ק ז"ל והרלב"ג ז"ל וכן מהרי"א ז"ל · ולע"דן לדקדק אחר שאמר ולך רמות גלעד ובאת שמה מיותר די שיאמר ולך רמות גלעד וראה שם יהוא ובאת והקמות וכו' ושבה עוד לומר ובאת די שיאמר והקמותו ומהו וראה תיבת וראה' מיותרת כמלא שהי' לו לכתוב מקרא קצר ולך רמות גלעד ושם יהוא בן יהושפט בן נמשי והקמתו מתוך אחיו · ולמה קראם אחיו ולא אמר מתוך השרים · ונראה כי מכפלאות תמים דעים שגילה לאלישע שיאמר אל השליח הזה כל העתיד להיות ולהתקיים ולפי שהי' אפשר שיפחד יונה בן אמיתי מגדודי ארם ואולי מחנ' ארם היו שם קרוב כי זה ימי מספ' שהכו את המלך לז"א לו ולך רמות גלעד ולא תפחד מסכנת הדרך גדודי ארם וכיוצא כי מבטיחך אני ובאת שמה רוצ' לומר לשלום שמא תאמר אולי כתן יהוא בלבו לבוא לבקר את החול' ואפי' הדיוט בעי כ"ש למלך ישראל לז"א וראה כפלאות ה' שאעפ"י שהשכל מחייב ודרך ארץ שיבוא יהי' בדרך לבקר את המלך לז"א וראה שם יהוא בן נמשי שם יהי' מוכן שלא יצא אנה ואנה · עוד אפשר שיהי' הפלא מלד אחר והוא ממה פראינו

רש"י

הנער הנביא · נערו של אלישע הנביא כך תירגם יונתן ואזל עולימא תלמידא דנביא: אתם ידעתם את האיש · אתם מכירי' את האיש שהוא משוגע ויאמרו שקר אתה אומר מעלים אתה מה שאמ' לך: אל גרם המעלות · על דרג שעיא כמין מעלות עשויות למול שעות היום לדעת על כל שעה ושעה כשהצל יורד שעה אחת · גרס אור"לוייו בלע"ז לשון פגם והגרמה שבהילכות שחיטה מן הלשון הזה הוא ששוחט והולך ויורד ונראה כמין גבשושית למעלה:

רד"ק

אל ישראל · כמו על ישראל: ולא תחכה · שיאמר לך דבר אלא מיד תנא: וילך הנער הנביא · אמר בתחלה הנער ואחר כך פירש איזה נער ואמר הנער הנביא ולדעת יונתן הנער הוא סמוך אל הנביא כאילו אמר נער הנביא שתרגם תלמידא דנבייא: אל ראשו · אל עם יי': אל ישראל · כמו על: ודמי כל עבדי יי' · ונבואת בכללם: משתין בקיר ועצור ועזוב · פירשנו אותם למעלה: ואין קובר · כי כשהלכו לקברה לא מצאו בה אלא הגלגלת וכפות הידים ולא קברו העצמות: ויאמר לו השלום · הגדול שבשרים שאל ממנו השלום: המשוגע הזה · היו קוראים לנביא משוגע לפי שפעמים בעת הנבואה היה מתנהג כמו המשוגע ושילא מדעתו כמו שאמר ויפשט גם הוא בגדיו לפי שיש להם בטול ההרגשות והכחות הנפשיות ובני ישראל הרעים שהיה דעתם ולבם אחר הבעל היו קוראים לנביא יי' משוגע דרך בזיון: אתם ידעתם · אתם ידעת' את האיש ואת דבריו כי אני לא ידעתי מה דבריו ולא אמר לי דבר עיקר: שקר · כי אתה מעלים ממנו מה שאמר לך ודבר סוד אמר לך: אל גרם המעלות · אל המעלה העליונה שבמעלות ויונתן תרג' על דרג שעיא והוא אבן שמסמכין אותה לדעת השעות: ויתקשר

מקרא

ולקחת פך השמן ויצקת על ראשו ואמרת כה אמר יהוה משחתיך למלך אל ישראל ופתחת הדלת ונסתה ולא תחכה: וילך הנער הנער הנביא רמת גלעד:

ה ויבא והנה שרי החיל ישבים ויאמר דבר לי אליך השר ויאמר יהוא אל מי מכלנו ויאמר אליך השר:

ויקם ויבא הביתה ויצק השמן אל ראשו ויאמר לו כה אמר יהוה אלהי ישראל משחתיך למלך אל עם יהוה אל ישראל: והכיתה את בית אחאב אדניך ונקמתי דמי עבדי הנביאים ודמי כל עבדי יהוה מיד איזבל: ואבד כל בית אחאב והכרתי לאחאב משתין בקיר ועצור ועזוב בישראל: ונתתי את בית אחאב כבית ירבעם בן נבט וכבית

י בעשא בן אחיה: ואת איזבל יאכלו הכלבים בחלק יזרעאל ואין קבר ויפתח הדלת וינס: ויהוא יצא אל עבדי אדניו ויאמר לו השלום מדוע בא המשגע הזה אליך ויאמר אליהם אתם ידעתם את האיש ואת שיחו: ויאמרו שקר הגד נא לנו ויאמר כזאת וכזאת אמר אלי לאמר כה אמר יהוה משחתיך למלך אל ישראל: וימהרו ויקחו איש בגדו וישימו תחתיו אל גרם המעלות ויתקעו בשופר ויאמרו מלך יהוא:

ויתקשר

(מסורה בגליון: ג' בסיפ' · ל' ומל' · ל' · ג' · פ' כ"ו יהיו תמים · ל' בסיפ' · ה' בטע' מלרע · ג' · ב' · ב' חד מל' · י"ב סבירין ויאמרו · ב' דסמי' · ב' · ג' בסיפ' · ה' בסיפ' · ל')

תרגום

ותיסב מנא דמשחא ותריק על רישיה ותימר כדנן אמר יי משחתך למהוי מלכא על ישראל ותיפתח דשא ותעירוק ולא תסכי: ואזל עולימא תלמידא דנבייא לרמות גלעד: ואתא והא רבני חילא יתבין ואמר פתגם אית לי למללא עמך רבא ואמר יהוא מן מכולנא ואמר עימך רבא: וקם ועל לביתא ואריק משחא על רישיה ואמר ליה כדנן אמר יי אלהא דישראל משחתך למהוי מלכא על עמא דיי על ישראל: ותימחי ית בית אחאב ריבונך ואיתפרע פורענות דם עבדי נבייא ודמי כל עבדיא דיי מידא דאיזבל: וייבד כל בית אחאב ואשיצי לאחאב ידע מדע ואחיד ושביק בישראל: ואיתן ית בית אחאב כבית ירבעם בר נבט וכבית בעשא בר אחיה: וית איזבל ייכלון כלביא באחסנת יזרעאל ולית דקביר ופתח דשא וערק: ויהוא נפק לות עבדי רבוניה ואמר ליה השלם מה דין אתא שטיא הדין לותך ואמר להון אתון ידעתון ית גברא וית שועיתיה: ואמרו שקרא את אמר חוי כען לנא ואמר כדין וכדין אמר לי למימר כדנן אמר יי משחתך למיהוי מלכא על ישראל: ואוחיאו ונסיבו גבר לבושיה ושויאו תחותוהי לדרג שעיא ותקעו בשופר ואמרו מלך יהוא:

ומריד

רלב"ג

ונסת ולא תחכה · ר"ל שלא תמתין לנוס אבל תנוס תכף השלימך הדברים והנה קצר בכאן ולא זכר הדברים שאמר אלישע שיאמר ליהוא אך מדבריו ליהוא למלכו שכבר צוהו אלישע לומר אותן הדברים: ויאמר לו השלום · ר"ל שכבר אמ' לו זה אחד מהשרים אשר שם וחקר עמו אם הדבר שדבר אליו הוא שלום או הפך כי רגילי' היו הנביאים ליעד רע לישראל והנה קראו הנביא משוגע לפי שמרוב התבודדות שלהם בש"י היו שוגים במאר הענינים: אתם ידעתם את האיש ואת שיחו · ר"ל אתם מכירי' את האיש ואת דבריו שאין בהם ממש ולזה אין לכם לחקור על דבריו כי לא אמ' דבר שיהי' לו שורש: ויאמרו שקר הגד נא לנו · ר"ל הנה דבריך הם שקר הגד נא לנו מה אמר לך כי דבר סוד אמר אליך: וימהרו ויקחו איש בגדו · ר"ל שכל אחד מהשרים אשר שם לקח בגדו ושמהו תחת יהוא לעושם המעלות אשר העלוהו שם כדי שיהיה גבוה אחד על כלם כמשפ' המלך: ויתקשר

כלי יקר

נראינו שבא יונה בן אמיתי השליח הזה אל יהוא בן נמשי כדכתיב ויבוא והנה שרי החיל יושבים והי' פלא מהשגח' אלהית שבאומרו לבד דבר לי אליך השר ולא ענה אל מי מכולנו אלא יהוא שזו הורא' גדולה כי מה' יצא הדבר ונתן התעוררות בלבו וזה כיון הפסוק באו' ויבא והנ' שרי החיל ר"ל רבים היו שם שאין ברירה למי מכולם אמר ועכ"ז ויאמר יהוא אל מי מכולנו ויאמר אליך השר וזה הפלא גילה לו הנביא באומר וראה זה ר"ל וראה זה הפלא שם יהוא ובאת והקמותו עם היותו בתוך אחיו שאין ברירה לא תצטרך לקרוא אותו ...

מנחה קנאות

ובאת שמה ביאה פירוש הענין שהרוצה לבוא לפני שרים ונגידי' שלא יבא לפניהם שלא מדעתם ורשותם אלא בחוץ לחדר יעמד וידבר עם שומר הפתח שיש לו לדבר עם אחד ואז נכנס שומר הפתח ומודיע שלדבר לשרים או לשר רשר יש לדבר עמו דבר ויתנו רשות לכנוס או השר לחוץ יצא וידבר עמו ואלישע צוה להנביא שלא כן יעשה כי רשות ובאת שמה תיכף תבא שם בחדר פתאום בלי נטילת רשות משומר הפתח או מהשרים לכנוס וגם לא תקרא אותו לילך לחוץ לדבר עמך כי אם והבאתו חדר בחדר לבדי שלא תביד לו הדבר פתאום ויבהל אלא תשים רוים בין הקמתו ולמשיחה והוא הבאת חדר בחדר ואחר המשיחה ופתחת הדלת ונס' כדי שלא ידרוש אחר הדבר מי שלחך ומפי מי שנתת יות' למשחו: וילך הנער הנער הנביא ילנה שהיה הנער עשה הכנה לשליחותו כדי שיניחו אותו לכנוס מיד לפני השרים ולא יעכבו שומר הפתח ע"כ נלבש להם עצמו במלבושי כבוד כסדר לבישת הנביאי' כדי שיכירו אותו כל רואיו כי נביא הוא ויניחו אותו לכנוס בחדרם ודחי במלבוש' ...

כלי יקר

ריחם עליהם אלא בהכבירות נמרך בן רכב ...

וַיִּתְקַשֵּׁר יֵהוּא בֶּן־יְהוֹשָׁפָט בֶּן־נִמְשִׁי
אֶל־יוֹרָם וְיוֹרָם הָיָה שֹׁמֵר בְּרָמֹת
גִּלְעָד הוּא וְכָל־יִשְׂרָאֵל מִפְּנֵי חֲזָאֵל
מֶלֶךְ אֲרָם׃ וַיָּשָׁב יְהוֹרָם הַמֶּלֶךְ טו
לְהִתְרַפֵּא בְיִזְרְעֶאל מִן־הַמַּכִּים אֲשֶׁר
יַכֻּהוּ אֲרַמִּים בְּהִלָּחֲמוֹ אֶת־חֲזָאֵל
מֶלֶךְ אֲרָם וַיֹּאמֶר יֵהוּא אִם־יֵשׁ
נַפְשְׁכֶם אַל־יֵצֵא פָלִיט מִן־הָעִיר
לָלֶכֶת לַגִּיד בְּיִזְרְעֶאל׃ וַיִּרְכַּב
יֵהוּא וַיֵּלֶךְ יִזְרְעֶאלָה כִּי יוֹרָם שֹׁכֵב
שָׁמָּה וַאֲחַזְיָה מֶלֶךְ יְהוּדָה יָרַד לִרְאוֹת
אֶת־יוֹרָם׃ וְהַצֹּפֶה עֹמֵד עַל־
הַמִּגְדָּל בְּיִזְרְעֶאל וַיַּרְא אֶת־שִׁפְעַת
יֵהוּא בְּבֹאוֹ וַיֹּאמֶר שִׁפְעַת אֲנִי רֹאֶה
וַיֹּאמֶר יְהוֹרָם קַח רַכָּב וּשְׁלַח
לִקְרָאתָם וְיֹאמַר הֲשָׁלוֹם׃
וַיֵּלֶךְ רֹכֵב הַסּוּס לִקְרָאתוֹ וַיֹּאמֶר כֹּה־
אָמַר הַמֶּלֶךְ הֲשָׁלוֹם וַיֹּאמֶר יֵהוּא
מַה־לְּךָ וּלְשָׁלוֹם סֹב אֶל־אַחֲרָי וַיַּגֵּד
הַצֹּפֶה לֵאמֹר בָּא־הַמַּלְאָךְ עַד־הֵם
וְלֹא־שָׁב׃ וַיִּשְׁלַח רֹכֵב סוּס שֵׁנִי וַיָּבֹא
אֲלֵהֶם וַיֹּאמֶר כֹּה־אָמַר הַמֶּלֶךְ שָׁלוֹם
וַיֹּאמֶר יֵהוּא מַה־לְּךָ וּלְשָׁלוֹם
סֹב אֶל־אַחֲרָי׃ וַיַּגֵּד הַצֹּפֶה לֵאמֹר כ
בָּא עַד־אֲלֵיהֶם וְלֹא־שָׁב וְהַמִּנְהָג
כְּמִנְהַג יֵהוּא בֶן־נִמְשִׁי כִּי בְשִׁגָּעוֹן
יִנְהָג׃ וַיֹּאמֶר יְהוֹרָם אֱסֹר וַיֶּאְסֹר
רִכְבּוֹ וַיֵּצֵא יְהוֹרָם מֶלֶךְ־יִשְׂרָאֵל
וַאֲחַזְיָהוּ מֶלֶךְ־יְהוּדָה אִישׁ בְּרִכְבּוֹ
וַיֵּצְאוּ לִקְרַאת יֵהוּא וַיִּמְצָאֻהוּ
בְּחֶלְקַת נָבוֹת הַיִּזְרְעֵאלִי׃ וַיְהִי
כִּרְאוֹת יְהוֹרָם אֶת־יֵהוּא וַיֹּאמֶר
הֲשָׁלוֹם יֵהוּא וַיֹּאמֶר מָה הַשָּׁלוֹם עַד־
זְנוּנֵי אִיזֶבֶל אִמְּךָ וּכְשָׁפֶיהָ הָרַבִּים׃
ויהפך

וּמְרִיד יֵהוּא בַּר יְהוֹשָׁפָט בַּר נִמְשִׁי עַל יוֹרָם וְיוֹרָם הֲוָה נְטִיר בְּרָמוֹת גִּלְעָד הוּא וְכָל יִשְׂרָאֵל מִן קֳדָם חֲזָאֵל מַלְכָּא דַאֲרָם׃ וְתָב יְהוֹרָם מַלְכָּא לְאִיתָּסָאָה בְּיִזְרְעֶאל מִן מַחָתָא דְמָחוֹהִי אֱנָשׁ אֲרָם כַּד אַגִּיחַ קְרָבָא עִם חֲזָאֵל מַלְכָּא דַאֲרָם וַאֲמַר יֵהוּא אִם רַעֲוָא נַפְשְׁכוֹן לָא יִפּוֹק מְשֵׁיזְבָא מִן קַרְתָּא לְמֵיזַל לְחַוָּאָה בְּיִזְרְעֶאל׃ וּרְכַב יֵהוּא וַאֲזַל לְיִזְרְעֶאל אֲרֵי יוֹרָם שְׁכִיב תַּמָּן וַאֲחַזְיָה מַלְכָּא שִׁבְטָא דְבֵית יְהוּדָה נְחַת לְמִסְעַד יַת יוֹרָם׃ וְסַכּוּאָה קָאִים עַל מִגְדְּלָא בְּיִזְרְעֶאל וַחֲזָא יַת מַשִּׁירְיַת יֵהוּא בְּמֵיתוֹהִי וַאֲמַר מַשִּׁירְיַת אֲנָא חֲזֵי וַאֲמַר יְהוֹרָם דְּבַר רַכָּבָא וּשְׁלַח לִקְדָמוּתְהוֹן וְיֵימַר הַשְׁלָם׃ וַאֲזַל רְכִיב סוּסְיָא לִקְדָמוּתֵיהּ וַאֲמַר כִּדְנַן אֲמַר מַלְכָּא הַשְׁלָם וַאֲמַר יֵהוּא מַה לָךְ וְלִשְׁלָם אִסְתְּחַר לַאֲחוֹרָי וְחַוֵּי סַכּוּאָה לְמֵימַר אֲתָא אִיזְגַּדָּא עַד לְוָתְהוֹן וְלָא תָב׃ וּשְׁלַח רְכִיב סוּסְיָא תִּנְיָנָא וַאֲתָא לְוָתְהוֹן וַאֲמַר כִּדְנַן אֲמַר מַלְכָּא הַשְׁלָם וַאֲמַר יֵהוּא מַה לָךְ וְלִשְׁלָם אִסְתְּחַר לַאֲחוֹרָי׃ וְחַוֵּי סַכּוּאָה לְמֵימַר אֲתָא עַד לְוָתְהוֹן וְלָא תָב וְדִבְרָא כְּדִבְרָא דְיֵהוּא בַּר נִמְשִׁי אֲרֵי בְנִיחַ מְדַבַּר׃ וַאֲמַר יְהוֹרָם אִיזְדָּרַז וְטַקִּיס רְתִיכֵיהּ וּנְפַק יְהוֹרָם מַלְכָּא דְיִשְׂרָאֵל וַאֲחַזְיָה מַלְכָּא שִׁבְטָא דְבֵית יְהוּדָה גְּבַר בִּרְתִיכֵיהּ וּנְפַקוּ לִקְדָמוּת יֵהוּא וְאַשְׁכְּחוּהִי בְּאַחֲסָנַת חֲקַל נָבוֹת יִזְרְעֶאלָה׃ וַהֲוָה כַּד חֲזָא יְהוֹרָם יַת יֵהוּא וַאֲמַר הַשְׁלָם יֵהוּא וַאֲמַר מָה הַשְׁלָם עַד טַעֲוַת אִיזֶבֶל אִמָּךְ וְחַרְשָׁהָא סַגִּיאִין׃ ואתחזר

רדק

ויתקשר · המרד יקרא קשר לפי שהמרד הוא בהתקשר זה עם זה להיו' בלב אחד ובהסכמה אחת : ויורם היה שומר · עתה ספר הילך היה הקשר חזק כי אם היה יורם שם לא היה הקשר אז כי שרי החיל אשר שם יריאים מיורם ולא היו נסכמים עם יהוא למרוד בו אלא שיורם שהיה שם ברמות גלעד שומר העיר מפני חזאל היה מקראו שהוכה שם והוצרך לו לשוב להתרפא ביזרעאל ובין כך בא הנביא אל יהוא ומשחו והתקשרו עמו שרי החיל אשר שם : מן המכים · שם כמו מן המכות יאמר האחד מכה בסגול וכן אמר התרגו' מן מחתא : אשר יכוהו · כמו הכוהו עתיד במקו' עבר ופתוהו רבים : אם יש נפשכם · אם רצונכם אתי להמליכני כאשר אתם מראים עזרוני בזה הדבר שלא יצא פליט מן העיר ללכת להגיד ביזרעאל ליהורם כי טוב הוא שנבא עליו פתאום ולא ישמר ממנו : לגיד · כן כתיב וקרי להגיד ושניהם נכונים כי מלאנו המקור בחסרון הה"א רבים כמו לשמיע בקול תודה שהוא כמו להשמיע לראותכם כמו להראותכ' והדומים להם : את שפעת יהוא · רבוי עם שהיה בא עם יהוא וכן שפעת גמלים שפע ימים ינקו : שפעת אני רואה · הת"ו כמו הה"א כי איננו סמוך וכמוהו חכמת ודעת אם אחן שנת לעיני כשמחת בקציר והדומה לו שכתבנו בספר מכלל : רכב · משרת רוכב הסוס יקרא רכב ועתה רכב על סוס אדוניו ללכת לקראת יהוא : עד הם · הראשון כן והשני עד אליהם שלא כמנהג כי המנהג עדיהם מלה אחת ועד אליהם היא תוספת ביאור כי היה מספיק אם יאמר אליהם או עדיהם לבדו : והמנהג כמנהג יהוא · מנהג הרכב כמנהג יהוא שהוא נוהג רכבו בשגעון וי"ת בשגעון ינהג בניח מדבר : השלום עד זנוני · מה ענין השלום שיגיע עד זנוני אמך לא יהו' לה ולך שלום : ויהפוך

רשי

אם יש את נפשכם · שאמלוך : מן העיר · מן רמות גלעד : לגיד · כמו להגיד : שפעת · גדוד :

רלבג

ויתקשר יהוא בן יהושפט · רוצה לומר שהתקש' עם השרים אשר שם כנגד יורם וזכר כי סבת זה הקשר היה היות יורם מוכה ברמות גלעד כי לולי זה כבר היה שומר ברמות גלעד וכל ישראל מפני חזאל שהיה רוצה לכבוש רמות גלעד ומפני יראת השרים ממנו לא היה אפשר אז כל זה אך קרה שהוכה שם והוכרח מפני זה ללכת ביזרעאל וזה ממה שהישיר הדרך אל זה הקשר : אם יש נפשכם · רצה לומר אם רצונכם להחזיק בקשר הזה לא יצא שום אדם מן העיר שיוכל להגיד זה ביזרעאל כי זה יהיה סבה אל שתחזק יורם לנגדי ולא נוכל לעשות הדרוש ממנו : וירא את שפעת יהוא · ר"ל שפע עם שהיה בא עם יהוא : קח רכב ושלח לקראתם · ר"ל רוכב סוס : מה לך ולשלום סוב אחרי · עשה זאת כדי שלא ידע המלך דבר בזה כדי שיתכן לו יותר להמיתו : והמנהג כמנהג יהוא · ר"ל מנהג המלך אשר היה רוכב בו והוא היה נוהג מנהג יהוא כי הוא רכבו בשגעו' בזולת ישוב : ויהפך

מנחה קטנה

כה אמר המלך השלו' כי שיש שאלת מתירא לדבר אל יהוא דבר בראותו כי בשגעון ינהג ראה בדעתו שאין לשלו' ביאתו ע"כ בא במתנכל ואמר כה אמר המלך השלו' שהוא בא בשליחות המלך ואין לפשים לשליח עושה שליחותו · ואפשר שכיון השליח בשאלתו כה אמר המלך השלו' וכי דרך הפש לשתנהג כך בעת שלו' לבוא במרוצה ובמהירות כ"כ ע"כ לא טוב אתה עושה כי זו שעשין להכעיס המלך · ולזה השיבו יהוא מה לך ולשלום לגלות לך השעם שמהירותי ושעשי וכראות רוכב שני כך רצה לתקן דבריו באופן אחר ואמר כה אמר המלך שלום ולשון זה סובל ב' פירושי' או שהמלך שואל ממנו אם ביאתו לשלו' או המלך אמר שלו' כאלו המלך שלחו לדרוש בשלו' יהוא ולבוות לו שלום בשם המלך : מה השלו' וכי תשלה על דעתך שמשגעתי מרדתי כך שלא הוא ע"פ ה' במשחך אשר הלכת בדרכי איזבל אמך וכשפיה הרבים וכיון שכן הוא דמך בראשך ועידך היתה זאת לך בעמשין הרעים וא"כ אין שלו' לרשעים :

יורם י"א וסי' נמסר לעיל בסיפרא סימן ח' : אל יצא ג' וסימ' אל יצא איש ממקומו · אל יצא פליט מן העיר · באו הכום איש אל יצא : ויאמר ו' בקריא' וסימ' וישלח לקראת' ויאמר השלום · אף יחם ויאמר האח · ויאמר הצילני כי אלי אתה · תשוע ויאמר הנני · הוי חמרבה לא לו · ויאמר אדם אך פרי לצדיק : ולשלום ג' בקריאה וסימ' מה לך ולשלום סב אל אחרי · וחברו · לםרבה המשרה ולשלום אין קץ : סב ו' בקריא' וחס' וסימ' נמסר בסדר דברים : ולא שב ה' בקריא' וסימ' וילך בדרך אחר דמלכים · בא המלאך עד הם · וחברו · ואתם כי הזהרתה רשע · וחברו : וימצאהו ג' בקריא' וחס' וסי' וימצאהו המרם בקש' · וחברו דד"ה · וימצאהו בחלק' נבות היזרעא : חשלום ד' דגשי' וסי' ונדמו נאו השלו' · והיתה לי לשם ששון · ויהי כראות יהורם · כי זרע השלום הגפן · אחזיה ז' וסימ' נמס' לעיל בסי' בחלק א' סוף סימן כ"ב :

כלי יקר

ויתקשר יהוא בן יהושפט וכו' עיין הרד"ק וכן מהרי"א ז"ל והרחיב שבהשגחת הש"ת נתקשרו יחדיו הוא והשרים בקשר אמיץ לעזרו בדבר הזה : ועיין הרלב"ג ז"ל ולע"ד לדקדק לשון ויתקשר הי"לל ויקשור אבל הודיע בזה גודל ההשגחה האלהית שהשרים עם היותם שרי יהורם לא הוצרך יהוא לקשר אותם אדרבה הם היו ליורם לאויבים וקושרים עליו עד שהם היו המקשרים את יהוא עמהם ז"ש ויתקשר יהוא שיהוא התקשר מהם · וגם יודיע בזה בשרות יהוא כי ירא שמים היה מאד לא היה רודף אחר השררה את ויתקשר יהוא מהם ע"ד בשמך יקראוך ובמקומך יושיבוך · ואמר שבכלל ההשגח' היתה שנמצאו שם כל ישראל ושריהם בהמלכה זו וזה היה מצד שיורם היה שומר ברמות גלעד הוא וכל ישראל מפני חזאל מלך ארם כמ"ש שכאן נמצאו וכאן היו כל ישראל בהמליכו ועזר ה' שהוכה מלך ישראל ולא נמצא שם שהלך להתרפ' ביזרעאל באופן שהומלך כי מה' יצא הדבר מוכן ומזומן :

וישב יהורם כו' עיין רש"י ז"ל וכן הרד"ק ז"ל וכן הרלב"ג וכן מהרי"א ז"ל והוסיף אם יש את נפשכם כלומר אם הראה בעיניכ' עצתי זאת שלא היה אל יצא פליט וכו' ומ"ש מן המכים אשר יכוהו כבר כתבתי דעת הרד"ק למעלה בפסוק וישב יורם וע"ד גם כן עיין שם :

וירכב יהוא וכו' מהרי"א ז"ל קודם שיודע הדבר מהר וירכב יהוא וילך יזרעאלה עד כאן : ולע"ד כי בהיות יורם חולה היתה תואנה ליהוא כאילו הולך יזרעאלה לבקר את החולה ז"ש וירכב יהוא וילך יזרעאלה בתואנה כי יורם שוכב שמה ועזרו הש"ת לבא לטהר שיהי' גם כן אחזיה מלך יהודה כדי שיפלו שני המלכים בידו יחדיו :

והצופה עומד על המגדל כו' עיין רש"י ז"ל והרד"ק ז"ל וכן מהרי"א ז"ל ועיין הרלב"ג ז"ל ויקשה לפירושו למה לא אמר רוכב אלא רכב · ולהרד"ק ז"ל ומהרי"א ז"ל כיחא ובסמוך כתיב וישלח רוכב שני ושם אוסיף סיוע להרד"ק ז"ל ומהרי"א ז"ל בס"ד · ולע"ד שתיב' שפעת סמוכה כמשפט התי"ו ולא כ"הא והכוונה שהגיד הצופה הזה שראה שני ענייניס האחד רבוי עם והשני שלא היו באים משולחים אלא שפעת ראש ודבר מנהיג אותם אשר אין לחוש שהם בורחי' מרמות גלעד שקראם אסון עם חזאל וז"ש שפעת אני רואה שפעת ראש וקצין וקראם בלשון שפעה המורה רבוי עם ובלי סדר כ"כ כמו שפעת גמלים והדין עם הצופה כי יהוא הי' מנהיג אותם והוא בשגעון ינהג והם מוכרחים להתנהג אחריו בשגעון וקלת בלבול ואליו רמז באומרו שפעת את ממה שלא היו מפוזרים הנה והנה ראה שהיה להם מאסף וקצין עליהם ולזה אמר לשון שפעת אבל בתי"ו הסמיכות כאמור :

וילך רוכב הסוס וכו' עיין הרד"ק ז"ל ובסמוך גבי עד אליהם אכתוב טעם נכון למה שינה כאן אמר עד הם ובסמוך עד אליהם : ומהרי"א ז"ל יהוא כדי שלא יודע ענייננו עד בואו אל יורם לא השיב דבר אל השליח ראשון ושני ששלח המלך לקראתו כי אם מה לך ולשלום ר"ל מה לך שתשאל השלום האם נוגע בך דבר אל תחוש לדע' דבר מזה סוב אל אחרי ולך עמי בעבודתי עד כאן · ולע"ד מה לך ענין אחד והוא מה לך להשיב אל המלך ואם אתה רוצ' לשלום ומבקש שלום ורודפו סוב אל אחרי כי באמצעות זה יגיעך שלום לא כן אם תרצ' לחזור תשובה למלך ההרוג הוהך ז"ש ולשלום סוב אל אחרי ולפי זה תיבת ולשלום נמשכת אל סוב אחרי ולא אל תיב' מה לך :

וישלח רוכב סוס שני וכו' · ולע"ד מכאן סיוע למפרשים הנז"ל שרכב בפתח הרי"ש הוא משרת הרוכב ולא הרוכב עצמו ואכריח כן מהו' כאן וישלח רוכב ולא אמר רכב ויהי' הענין כי אמרו אולי הקפידו להיות רכב שהוא דרך בזוי והם לא עשו כן אלא לנחיצות שכבר היה רוכב הנער המשרת כמנהג היום שתכף בדרת החלון רוכב המשרת וממתין המשרת עד צאת

ההלון מהיכל המלך וגם להיות הנער יותר מהר לרוץ · שלחוהו וכשראו שנתעכב שם חששו להקפד' כאמור ולכן שלחו עתה רוכב ממש נכבד ולא רכב משרת והרוכב הזה נראה שהוא שלוח מהמלך עצמו ובשמו כי בראשון כאמ' ויאמ' יהורם קח רכב ושלח אמנם כאן שלא מזכיר אלא ויגד הצופה לאמר בא המלאך עד הם ולא שב וכתיב וישלח רוכב שאמו כפירוש' על המלך שאם הצופה הוא ולהו הי"לל ויאמר יהורם שלח עוד רוכב כו' כדלעיל שאמר ויאמר יהורם אלא ודאי המלך עצמו שלחו ורוכב ממש היה ושיב' גם כן הלשון שלמעלה כתב כה אמר המלך השלום בלשון שאלה כי לא ידעו מה הוא אמנם כאן שכבר ראו הגעת הראשון עדיהם ולא שב סימן רע הוא של מלחמה לז"א לו כה אמר המלך שלום ר"ל אל תרגזו בדרך ולהלחם אלא שלום בקשו ובקשו ענוה

והגבה · ויאמר יהוא מה לך כו' כמו שנתפרש בפסוק הקודם :

ויגד הצופה וכו' עיין הרד"ק ז"ל וכן הרלב"ג ז"ל כדהרד"ק בשגעון · וי"ת בשגעון ישוב · וכן מהרי"א ז"ל · ולע"ד לדקדק למה שינה הכתוב הזה מהפסוק הקודם ששם נאמר עד הם וכאן כתיב עד אליהם והיא תוספת ביאור כנז"ל בהרד"ק ז"ל שדי היה שיאמר בא אליהם · תיבת עד מיותרת · ונראה במה שקדם בפסוק הקודם שהיה הבדל מעלה בין השני השלוחים כי הראשון רכב והוא משרת אמנם כאן שהיה רוכב עצמו ושלחו לבקש שלום כנז' בפסוק הקודם בזה כתיב בא עד אליהם אליהם ממש שרואהו מגיע עד השרים הקרובים אל המלך יהוא ולזה הכיר עתה מנהג המנהיג שהו' יהו' בן נמשי כי בשגעון ינהג אע"פ שאפשר לו' שהכיר כן להיו' שנתקרבו יותר ולכן עתה הכיר הצופה שהמנהג כמנהג יהו' בן נמשי כי בשגעון ינהג עכ"ז אפשר שנצטרף עוד שבה מחייבת ההכרה הזאת והיא שכאשר בא הרוכב הזה המעולה עד אליהם חלקו לו כבוד ועמדו עליו שורה מכאן ומכאן כדי שיבוא עד אליהם כמנהג ואז מתוך שנבדלו העם הנה והנה והרוכב עבר ביניהם או צפה הצופה שהמנהג של יהוא בן נמשי הוא שהשני דברים האלה יחדיו חייבו כן ההתקרבות יותר וביאת הרוכב עד אליהם כאמור · ולהורות שנכוון כאמר למעלה לשון עד הם וכאן כאמר בכוון עד אליהם לזה כאמר למעלה ויגד הצופה לאמר בא המלאך עד הם ר"ל בכוונה הוא שכיון לו' כאן עד הם וז"ש לאמר · וכאן כאמר גם כן לאמר עד אליהם לו' שבכוון גמור כיון לאמר עד אליהם שלזה כבדו יותר ויותר כאמור כי נכבד הוא משרי הרכב ולא משרת :

ויאמר יהורם אסור כו' לע"ד במ"ש חז"ל ויאסור את רכבו ואת עמו לקח עמו שפרע' עצמו אסר את רכבו שנאה מקלקלת השורה · אף כאן כ"ל שיהורם אמר למלך יהודה אסור רכבך מהר כי אין להתמהמה אחר שראו שבאו השני שלוחים אליהם ולא חזרו ברעיהם והיות המנהיג יהוא בן נמשי איש ירא שמים וז"ש ויאמר יהורם דהיינו למלך יהודה אסור והוא יהורם בעצמו ויאסור רכבו ויצא יהורם כו' ויצאו לקראת יהוא ר"ל כל זה הענין מהיותו יהוא הוא שגרם להם החרדה לצאת מהם מהיות לקראת יהו' ידעו כי לא שלום ידבר והגיד הכתוב וימצאהו בחלקת נבות היזרעאלי הקדמה למה שיזכיר ויאמר אל בדקר שלישו שא השליכהו בחלקת נבות היזרעאלי כו' או יכוין הכתוב שהמצאהו שם בחלקת נבות כהן יהוא אל לבו זכרון ענין נבות לו' אל לבו שהם עבדו יקום ונקם ישיב לצריו ולזה נתחזקו ידיו כמו שיזכיר ויהי כראות יהורם את יהוא וכו' ויאמר מה השלום עד זנוני אמך כו' כי ראה מעשה זה מהמצאה' בחלקת נבות ונזכר הלכה שהכל הי' מאת איזבל אמו שהוא שבבה מיתת נבות כנז"ל ולזה עתה עת פקודת' יאבדו והמקום ההוא נכון מאד לסיוע אל יהוא ומקום מוכן לפורענות יהורם כי שם הספך דמו בעבור דמו של נבות :

ויהי כראות יהורם וכו' עיין הרד"ק ז"ל וכן מהרי"א ז"ל והיתה התשובה זו אליו במרד · שמה השלום

כג וַיַּהֲפֹךְ יְהוֹרָם יָדָיו וַיָּנֹס וַיֹּאמֶר אֶל־אֲחַזְיָהוּ מִרְמָה אֲחַזְיָה׃ כד וְיֵהוּא מִלֵּא יָדוֹ בַקֶּשֶׁת וַיַּךְ אֶת־יְהוֹרָם בֵּין זְרֹעָיו וַיֵּצֵא הַחֵצִי מִלִּבּוֹ וַיִּכְרַע בְּרִכְבּוֹ׃
כה וַיֹּאמֶר אֶל־בִּדְקַר שָׁלִשֹׁה שָׂא הַשְׁלִכֵהוּ בְּחֶלְקַת שְׂדֵה נָבוֹת הַיִּזְרְעֵאלִי כִּי־זְכֹר אֲנִי וָאַתָּה אֵת רֹכְבִים צְמָדִים אַחֲרֵי אַחְאָב אָבִיו וַיהוָה נָשָׂא עָלָיו אֶת־הַמַּשָּׂא הַזֶּה׃
כו אִם־לֹא אֶת־דְּמֵי נָבוֹת וְאֶת־דְּמֵי בָנָיו רָאִיתִי אֶמֶשׁ נְאֻם־יְהוָה וְשִׁלַּמְתִּי לְךָ בַּחֶלְקָה הַזֹּאת נְאֻם־יְהוָה וְעַתָּה שָׂא הַשְׁלִכֵהוּ בַּחֶלְקָה כִּדְבַר יְהוָה׃
כז וַאֲחַזְיָה מֶלֶךְ־יְהוּדָה רָאָה וַיָּנָס דֶּרֶךְ בֵּית הַגָּן וַיִּרְדֹּף אַחֲרָיו יֵהוּא וַיֹּאמֶר גַּם־אֹתוֹ הַכֻּהוּ אֶל־הַמֶּרְכָּבָה בְּמַעֲלֵה־גוּר אֲשֶׁר אֶת־יִבְלְעָם וַיָּנָס מְגִדּוֹ וַיָּמָת שָׁם׃
כח וַיַּרְכִּבוּ אֹתוֹ עֲבָדָיו יְרוּשָׁלְָמָה וַיִּקְבְּרוּ אֹתוֹ בִקְבֻרָתוֹ עִם־אֲבֹתָיו בְּעִיר דָּוִד׃
כט וּבִשְׁנַת אַחַת עֶשְׂרֵה שָׁנָה לְיוֹרָם בֶּן־אַחְאָב מָלַךְ אֲחַזְיָה עַל־יְהוּדָה׃ ויבוא

(שלשו ק׳ · י״ג חס׳ בליש׳ · ל׳ ג׳ ב׳קמץ נח׳ פת׳ ככרת׳ · והדבר ודין · ה׳ ר״פ · ב׳ ירושלם · י״ג חס׳ בליש׳ · ז׳ · ט׳ ר״פ)

וְאִתְחַזַר יְהוֹרָם לַאֲחוֹרוֹהִי וְאַפֵּךְ וַאֲמַר לַאֲחַזְיָה נִיכְלָא אֲחַזְיָה׃ וְיֵהוּא מְלָא יְדֵיהּ בְּקַשְׁתָּא וּמְחָא יָת יְהוֹרָם בֵּין דַּרְעוֹהִי וּנְפַק גִּירָא מִלִּבֵּיהּ וּכְרַע בִּרְתִיכֵיהּ׃ וַאֲמַר לְבִדְקַר גִּבָּרֵיהּ סַב רְמִיהִי בְּאַחְסָנַת חֲקַל נָבוֹת יִזְרְעֵאלָה אֲרֵי דְּכִיר אֲנָא וְאַתְּ כַּד הֲוֵינָא רְכִיבִין זוּגָא חַד אָזְלִין בָּתַר אַחְאָב אֲבוּהִי וּמִן קֳדָם יְיָ אִתְנְטַל עֲלוֹהִי יָת מְטַל נְבוּאֲתָא הָדֵין׃ אִם לָא יָת דְּמֵי נָבוֹת וְיָת דְּמֵי בְנוֹהִי גְּלַן קֳדָמַי בְּקָרִיב אֲמַר יְיָ וַאֲשַׁלֵּם לָךְ בְּאַחְסַנְתָּא הָדָא אֲמַר יְיָ וּכְעַן סַב רְמִיהִי בְּאַחְסַנְתָּא כְּפִתְגָמָא דַייָ׃ וַאֲחַזְיָה מַלְכָּא שִׁבְטָא דְּבֵית יְהוּדָה חֲזָא וְאַפֵּךְ בְּאוֹרַח בֵּית גִּינְּיָא וּרְדַף בָּתְרוֹהִי יֵהוּא וַאֲמַר אַף יָתֵיהּ מְחוֹהִי בִּרְתִיכָא בְּמַסְקָנָא דְּגוּר דְּעִם יִבְלְעָם וְאַפֵּיךְ לִמְגִדּוֹ וּמִית תַּמָּן׃ וְאַרְכִּיבוּ יָתֵיהּ עַבְדוֹהִי לִירוּשְׁלֵם וּקְבָרוּ יָתֵיהּ בִּקְבוּרְתֵּיהּ עִם אֲבָהָתוֹהִי בְּקַרְתָּא דְּדָוִד׃ וּבִשְׁנַת חֲדָא עַשְׂרֵי שְׁנִין לְיוֹרָם בַּר אַחְאָב מְלַךְ אֲחַזְיָה עַל דְּבֵית יְהוּדָה׃ ואתא

השלכהו י״ג חס׳ בליש׳ וסימ׳ במסר׳ רבת׳:

רשי

את רוכבים צמדים · את אשר אני ואתה היינו רוכבים צמדים אחר אחאב ביום שהרג את נבות: ויי׳ נשא עליו · ביד אליהו הנביא המשא הזה ואנחנו שמענו: הכהו אל המרכבה וגו׳ · ובדברי הימים הוא אומר ויבקש את אחזיהו וילכדהו והוא מתחבא בשמרון ויביאוהו אל יהוא יש ליישב המקראות ויגס דרך הגן מיזרעאל לשמרון וירדף אחריו יהוא אך יש גימגו׳ בדבר שהרי לא היתה ממשלת יהוא בשומרון עד יום המחרת כמו שמפורש בעניין ויכתב יהוא ספרים וישלח שומרון וגו׳ ורבותינו פירשו באגדת חלק והוא מתחבא בשמרון שהיה קודר אוכרות וכותב ע״א תחתיהם ולפי דבריה׳ יש לומר שאין החבאה זו מפני יהוא אלא כך פירושו ויבקש את אחזיהו וילכדהו כשהיה גם דרך גן והוא היה מרשיע לעשו׳ מתחלה שהיה בא לשומרון ומתחבא מפני שרי יהוד׳ לעשות התועבה הזאת לפי שיושבי שומרון עובדי ע״א היו ויביאוהו אל יהוא אנשי יהוא שרדפו אחריו ויאמר הכהו אל המרכב׳: במעלה גור · ששם הכיאוהו אליו: וינס מגדו · מוכה בכיליות: ובשנת אחת עשרה ליורם בן אחאב מלך אחזיהו · ולמעלה הוא אמר בשנת שתים עשרה ועל כורחין יהורם אביו לא מת אלא בשנת שתים עשרה ליורם שהרי בשנת חמש ליורם מלך ושמונה שנים מלך ומהו שאמר כאן בשנת אחת עשרה אומר אני שמלך בחיי אביו שנה לפי שהיה נגוף בתחלואים רעים כמה שנאמר בדברי הימים ואחרי כל זאת נגפו יי׳ לחלי לאין מרפא ויהי מימי׳ לימים יצאו מעיו עם חליו וגו׳ וימליכו יושבי ירושלם את אחזיהו כאן הו׳ אומר בן עשרי׳ ושתים שנה אחזיהו במלכו ובדברי הימים בן ארבעים ושתים שנה היה במלכו וכל ימי יהורם אביו ארבעים שנה היו ולא יותר שנ׳ בן שלשים ושתי׳ שנה במלכו ושמונה שנה מלך והיאך אפשר לבן להיו׳ גדול מאביו שתי שני׳ אלא עשרים שנה לפני שנולד שהם שתי שני׳ קודם שנולד אביו נגזרה גזרה זו מיום שנשא אסא את בת עמרי ליהושפט בנו נגזרה גזרה על בית דוד שתכלה עם בית אחאב וכן הוא אומר ומאלהים היתה תבוסת אחזיהו לבא אל יהורם וגו׳. כך שנויה בסדר עולם ובתוספתא דסוטה אך בכל המקרא לא מצינו שנשא יהושפט את בת עמרי אך מצאתי ויתחתן לאחאב ושמא זו היא אחותו שנשא ובשנת שלשים ואחת לאסא כשהיה שנאמר בשנת שלשים ואחת לאסא מלך עמרי ושניכו בסדר עולם שמלך מלכות שלימה שהרי שש שנים קודם לכן מלך על חצי העם ובשנ׳ אסא את בתו ליהושפט כתעלה עמרי והרגו את תבני לא וחשוב משנ׳ שלשים ואחת לאסא עד מות אחזיהו ותמצאם ארבעים ושתים: ותיטב

רדק

ויהפוך יהורם ידיו · האומות ברסן הפכה להסב פניו ולנוס: מלא ידו בקשת · משך הקשת בכל כחו: שלשה בה״א במקום וי״ו כמו אהלה: כי זכור אני ואתה · זכור היום שאני ואתה היינו רוכבי׳ יחדיו מחוברי׳ כלומ׳ שהיו רוכבי׳ שניה׳ ברכב אחד או שניהם זה אצל זה ביחד וזהו צמדים כמו צמד בקר ומלת את ר״ל עם כלומ׳ אני עמך ואת׳ עמי הייכו רוכבי׳ צמדי׳ וי״ת ארי דכיר אנא ואת כד הוינא רכיבין זוגא חד אזלין: ויי׳ נשא עליו · ומן קדם יי׳ אתנטל עלוהי ית מטל נבואת׳ הדין: את דמי נבו׳ ואת דמי בניו · נחלקו רז״ל בדב׳ זה יש שאומרי׳ בניו נהרגו עמו ומהם אמרו בנים העתידים לצאת ממנו ואא״א ז״ל פי׳ ואת דמי בניו שגזל מהם נחלתם: ראיתי אמש · ת״י גלן קדמי בקריב וי״ל אמש כמשמעו הלילה שעבר ונאמ׳ לאליהו ממחר׳ שמת נבות הנבואה הזאת כי ביום שמת נבות שלחו אל איזבל ולא ירד לכרם לרשתו עד למחרתו הנבואה באה אל אחאב בו ביום שהיה אחאב בכרם ואמר לו ראיתי הלילה דמי נבות ודמי בניו על דרך קול דמי אחיך צועקים אלי מן האדמה: וינס דרך בית הגן · ובדברי הימים הוא אומ׳ והוא מתחבא בשמרון ויביאוהו אל יהוא וימיתוהו נראה כי בדרך הכוהו כמו שאמ׳ להם הכוהו אל המרכבה והם הורו לו חצים והכוהו והוא נס מוכה אל מגדו וימת שם ולא מת ממש אלא נשתתק מחמ׳ המכות כמו שאומר בנבל וימת לבו בקרבו ולא מת ממש עד עשרה ימים וכן פירושו וימת שם שנשתתק ואח׳ כן נשאוהו עבדיו להחב׳ בשמרון מפני יהו׳ ועבדי יהוא שרדפו אחריו ומצאוהו מתחבא בשמרון הביאוהו אל יהוא ביזרעאל והמיתוהו שם כי עדין לא מת ומה שאמר שם ויקברוהו כי אמרו בן יהושפט הוא לא שקברוהו שם אלא שנתנוהו לקבורה והניחו אותו שיוליכוהו עבדיו לירושלם כמו שאמר הנה וירכיבו אותו עבדיו ירושלי׳ ויקברו אותו בקבורתו וגו׳: במעלה גור · לא אמר להם שיכוהו במעלה גור אלא אמר לעבדיו שהיו רודפים הכוהו אל המרכבה והם לא השיגוהו כי הוא היה נס על המרכבה ולא השיגוהו עד מעלה גור שהשיגוהו בחצים שמה והוא נס עם כל זה עד מגידו וזה שאמר ויכוהו במעלה גור אשר את יבלעם והפסוק חסר במלת ויכוהו ולפי שאמר הכוהו סמך על המבין וכמוהו הרבה במקרא: ובשנת אחת עשרה · ולמעלה אמר בשנת שתי׳ עשרה ולפי החשבון הוא בשנת י״ג כמו שכתב אלא שב׳ שנים היו בהם מקוטעות ומה שאומר זה הנה אף על פי שאמר למעלה תחלת מלכותו וסופה עתה בעת מותו ספר ג״כ מלכותו להודיע כי בעונו קצרו ימי מלכותו ומת ולא מלך אחר אביו אלא שנה אחת: ותשם

רלבג

ויהפך יהורם ידו וינס · ר״ל שכבר היה נס לשוב ליזרעאל אך מהר יהוא וירה לו חץ והכהו מאחוריו בין זרועיו ויצא מלבו ומת לשעתו וכרע ברכבו ואמר יהוא לבדקר שהיה השליש שלו שישא כבלא יורם וישליכהו בחלקת שדה נבות היזרעאלי ר״ל במקו׳ אשר שוקל שם נבות: אני ואתה את רוכבים צמדים אחרי אחאב אביו · ר״ל שאני ואתה היינו יחד את רוכבים אחרים מחוברים והולכים אחרי אחאב אביו: אם לא את דמי נבות ואת דמי בניו ראיתי אמש · אמר דמי בניו העתידים לצאת ממנו כמו שבארנו במה שקדם ואמר אליהו לו בדבר יי׳ שכבר ראה בלילה שעבר קודם מצאו אותו דמי נבות שהומת בעבור שלא רצה למכור כרמו או להחליפו: ואחזיהו מלך יהודה ראה וינס · ספר בד״ה שכבר היה אחזיהו מתחבא בשמרון ויביאוהו אל יהוא ואולם קצר בזה המקום והנה כשהביאוהו אל יהוא אמר להם שיכוהו אל המרכבה בחצים והנה אמר להם זה בהיותו בעליות גור אשר את יבלעם ושם הכוהו בחצים וגם מוכה אל מגדו וימ׳ שם והנ׳ זכה לקבור׳ מפני היותו בן יהושפט אשר דרש את יי׳ בכל לבו כמו שנזכר בספר ד״ה: ותשם

כלי יקר

השלום שיגיע עד אמו ולא עדיו שאינם ראויים אל שלום · ולע״דן לדקדק לשון עד זנוני והכוונה כי יהורם ברצות את יהוא תכף ומיד אמר לו השלום יהוא שחשב אין אדם מעיז פניו בפני המלך וישוב לאחו׳ ויהוא לא חשש אלא ויאמר מה השלום כי אין שלום אמר ה׳ לרשעים האם אתה חושב שיועילו עד הנה זנוני אמך איזבל וכשפיה הרבים שיועילו עד כאן לתווך השלום ז״ש מה השלום מה הדבר שיוכל לתווך השלום האם עד כלו׳ עד כאן תחוס זנוני אמך וכשפיה הרבים אשר עליהם אתה סומך ומקוה לשלום ולא ידעת כי אין עוד מלבדו כתיב ובא דבר ה׳ לא תשוב לאחור ולא יועילו הוגרות רשע זכות אמך לעשות בעבור ההבתה כלום וכמו שיבוא בפסוק והשם בפוך עיניה בס״ד · ולא יועילו כשופי אמך הרבים וזנוני אמך לשון זכות · וי״ת עד טעות איזבל׳ עוד אפשר שאמר מה השלום ר״ל מה הוא השלום שאפשר לתווך כי נמנע הו׳ עד שאנקם מזנוני אמך כי יבוא שלום אחר הנקמי מזנוני אמך:

ויהפוך יהורם ידיו עיין הרד״ק ז״ל וכן מהרי״א ז״ל ועיין הרלב״ג ז״ל · ולע״דן כונת אומרו ויאמר אחזיהו המיותר לו׳ כי להיות שבא אחזיהו לבקרו ולכבדו עתה בנוסו רצה בדרך ארץ והזהירו כדי שינוסו ולא יהרג ובסמוך בס״ד בפסוק ויהוא וכו׳ ארחיב עוד בזה עיין שם ויובן אומרו ויהפוך יהורם ידיו:

ויהוא מלא ידו כו׳ חז״ל אמרו ויך את יהורם בין זרועיו לפי שבהם היה מקבל את הרבית שהיה מלוה לישראל והוא הלוה את עבדיה הנבי׳ ומשכן לו בניו והלב חורש מחשבות און · והרד״ק ז״ל מלא ידו בקשת משך הקשת בכל כחו ע״כ וכן מהרי״א ז״ל · ולע״דן שהרוצה קשת שידוע שאוחז גוף הקשת ביד שמאלו ויתן הקשת בימינו ומושך יתר הקשת עד שכל זרועו השמאלי מתמלא בתוך הקשת וז״ש מלא ידו השמאלית בקשת מלוי מעט כאמור ולפי שבע׳ שהיה מקבל הרבית היה פנים בפנים רצה הב״ה שיקבל העונש פנים בפנים והיתה בזה השגחתו יתב׳ שיהורם הפך ידיו כדי לנוס כנז׳ בפסוק ולפי שהיו אחוריו בנוס וכלפי פנים יהו׳ ע״י ההשגחה הוכרח להפוך פניו כדי לו׳ לאחזיה מרמה ההיה שאמר לאחזיה שבכיונו אחריו מדי נוסו והיה אז פנים בפנים לאחזיה וכן ליהוא ואז כרגע קטן נזדרז יהו׳ בהשגחה ויהו׳ מלא בקשת ויצא החצי מלבו לב חורש מחשבות און ולקה הלב והידים ובזה מובן יהזר ויאמר אל אחזיה כי די ויאמר מרמ׳ אחזיה אבל כיון לו׳ ויאמר אל אחזיה פנים בפנים כאמור גם מובן בזה הו׳ ויהפך יהורם ידיו כי די וינס והגם בהכרח שיהפך ידיו באפשר וברסן כנז״ל כהרד״ק ויקשה הו׳ ידיו כי די בידו אחת אבל כיון הפסוק לו׳ שיהורם הפך ידיו שתים בנוסו מעת׳ לא יבא החץ בין זרועיו וידיו שהרי כבר נהפכו בנוסו וז״ש ויהפוך יהורם ידיו וינוסו אך כאשר אמר אל אחזיהו מרמה אחזיה חזרו ידיו להיות נגד

קשת יהו׳ בכונה הא׳ ית׳ ובה שעת׳ מלא ידו שכבר היה הקשת דרוך ומוכן ולא הוצרך אלא למלאת ידו בקשת ומיד ויכה יהורם בין זרועיו מדה כנגד מדה:

ויאמר אל בדקר שלישו כו׳ עיין רש״י ז״ל וכן הרד״ק ז״ל והוסיף והרלב״ג ומהרי״א ז״ל אמר לשלישו שהוא בעצמו יקח את יורם וישליכהו בחלקת נבות ושאל יתגאה בעצמו לו׳ איכה אשא בעצמי פגר מת כי זכור היה יהו׳ ובדקר כאשר שניהם היו רוכבים צמדים ר״ל מחוברים ומדובקים עם פרשים אחרי׳ אחרי אחאב אביו ולכן היה ראוי שיכבדו את גוף בנו ואם תשאל ואם זכור אתה מזה א״כ למה הרגת אותו כדי להשיב לזה אמר וה׳ נשא עליו את המשא הזה שלא הרגו לקחת מלכותו כי אם כדי לקיים דבר ה׳ אשר נשא ע״י אליהו: ולע״דן שא השליכהו בחלקת שדה נבות היזרעאלי וכי תימ׳ מי הכניסני בתגר זה כי על דאטפת אטפוך לז״א כי זכור אני ואתה שהשי״ת נשא עליו את המשא הזה והוא אם לא את דמי נבות כו׳ וכיון שהו׳ דבר ה׳ וקיום דבריו ועתה שא השליכהו בחלקה כדבר ה׳ כלומר מעתה אל ירע בעיניך שא השליכהו בחלקה כדבר ה׳ כיון שמצוה היא זאת ולא תאונה אליך רעה מזה כי שומר מצוה לא ידע דבר רע:

אם לא את דמי נבות עיין הרד״ק ז״ל והרלב״ג ז״ל ומהרי״א ז״ל אמר עוד אם לא את דמי נבות ואת דמי בניו ראיתי אמש נאם ה׳ ואין פי׳ ראיתי ושלמתי על יהוא אבל פי׳ שהמשא אשר נשא עליו ית׳ ע״י אליהו היה בזה הלשון שיזכור אם לא את דמי נבות ואת דמי בניו שגזל נחלתם והמה חבקו אשפתות ראיתי אמש נאם ה׳ שהשי״ת אמר לאליהו כאשר שלחו אל אחאב לו׳ לו הרצחת וגם ירשת שהיו׳ הקודם אליו היתה קול דמי נבות אשר הרג אחאב וקול דמי בניו שגזלם צועקים אליו מן האדמה ועוד היה במש׳ שאמר ית׳ ושלמתי לך בחלק׳ הזאת נאם ה׳ ר״ל וגם כן היה יהו׳ מצוה אל השליש שישא פגר יהורם וישליכהו אל החלקה כדבר ה׳ ע״כ · וכבר כתבתי בפסוק הקודם עניות דעתי במ״ש ועתה שא השליכהו כו׳ ובמ״ש את דמי נבות את לרבות דם זרעיותיו העתידים לצאת ממנו ואת דמי בניו שהרגם ממש עמו ואת לרבו׳ דם זרעיותיו של בניו:

ואחזיה מלך יהודה ראה וינס כו׳ עיין רש״י ז״ל ויש ליישב שיטת רש״י ז״ל כי אעפ״י שלא היתה ממשלתו של יהוא על שמרון עד יום המחרת עכ״ז יצא טבעו ביום ההוא לשמרון ושלח אחריו אנשים עד תוך שומרון ויביאוהו אל יהו׳ כי לא הרימו יד בשלוחי יהוא לבלתי הסגירם את אחזיהו ביד שלוחי יהוא כי נכרי יהוא ביניהם כי הוא מלך יהודה · אלא מסרוהו ויביאוהו השלוחים של יהו׳ אל יהוא וביום המחרת לפי שהיתה שאלה גדולה ששאל מהם מאנשי שמרון שבעים בני המלך ולכך הוצרך לכתוב ועל האופן ההוא הנזכר בעניין בסמוך · ולא נעלם זה מרש״י ז״ל כי אולי לזה כתב אך יש גמגום בדבר שהרי לא היתה ממשלת יהוא בשומרון וכו׳

קראה

ותשם בפוך עיניה · ותשם פוך בעיניה וכמוהו שלחו באש מקדשך או פי׳ ותשם ותתקן בפוך עיניה והפוך הוא הכחול : ותיטיב את ראשה · והתקן
כלומר קשטה את עצמה כדי שתמצא חן בעיניו ולא יהרגנה . זמרי הרג אדוניו · לפי שהרג זמרי את אלה בן בעשא אדוניו ויהוא גם כן הרג אדוניו לפיכך קראהו אותו כן :
מי אתי · מי שם בעזרתי : שמטוה · הפילוה מן החלון לארץ וכתוב בו״יו בהוא כנוי לזכר והקרי בקמץ הה״א לנקבה והו״יו נוסף והכתב יש בו דרש רמז לנבוא׳ שלותה
לשמוט אותו ולסלקו כן נוה הוא לשמטה כי דין סקילה היה לה כי מתה בנפלה ורמסוה : ויז מדמ׳ · בחי״רק הי״וד מבנין הקל וכתב זה לגלות משפט האל ברשעה הואת כי
היה דמה נראה ימים בקיר :
וירמסנה · יהוא רמסה בסוסו :
כי בת מלך היא · אף על פי שהיתה ממלכי אומות העולם צריך לנהוג כבוד בכל נכבד באומתו מדרך המוס׳ ולא תלה בכבוד בעלה לפי שהיא גרמה מיתתו ואבדון מלכותו : כי אם הגלגלת · כי שאר כל הגוף אכלו הכלבים ולא מצאו בה כי אם הגלגלת והרגלים וכפות הידים ושבו והגידו ליהוא ולא קברו ממנה דבר כיון שהיה רוב גופה נאכל כמו שאמר הנביא ואין קובר · ובדרש למה נשאר בה הגלגלת והרגלים וכפות הידים שלא אכלו הכלבי׳ לזכות שהית׳ מרקדת לפני הכלות נשארו בה הרגלים ולפי שהיתה מטפחת לפניהם נשארו בה כפות הידים ולפי שהיתה מכשכשת בראשה לפניהן נשאר בה הגלגל׳ ולדעת הדרש הנשאר בה קברו ומה שאמר ואין קובר כי קודם שיבואו לקבר נאכל רוב גופה : בחלק יזרעאל · כי החלק הזה היה פתוח אל כרם נבות כמו שאמר שכתוב כי הכרם היה אצל היכל אחאב : והיית · הכתוב הוא בלא ה״א כמו ועשה את החבוא׳ והקרי בה״א על הרוב : כדומן · כתרגומו כזבל דמבדר על אפי חקלא : אל

ויבוא יהוא יזרעאלה ל	ואתא יהוא ליזרעאל ואיזבל שמעת ז׳מל׳ נכפ׳
ואיזבל שמעה ותשם בפוך עיניה	וכחלת בצרירא עינהא ותקינת ית ס׳
ותיטב את־ראשה ותשקף בעד	רישה ואסתכיאת מן חרכא : ויהוא ל׳
החלון : ויהוא בא בשער ותאמר	על בתרעא ואמרת השלם זמרי
השלום זמרי הרג אדניו : וישא	קטיל רבוניה : וזקף אפוהי לחרכא
פניו אל־החלון ויאמר מי אתי מי	ואמר מן הכא מן ואסתכיאו לותיה ל׳
וישקפו אליו שנים שלשה סריסים :	תרין תלתא גוזאין : ואמר מגרוהא
ויאמר שמטוהו וישמטוה ויז	ומגרוהא ונדא מדמה על כותלא ל׳ שמטוה׳ ל׳ ק׳
מדמה אל־הקיר ואל־הסוסים	ועל סוסותא ודשוהא : ועל ואכל ל׳
וירמסנה : ויבא ויאכל וישת ויאמר	ושתי ואמר סערו כען ית ארורתא ל׳
פקדו־נא את־הארורה הזאת	הדא וקברוהא ארי בת מלכא היא : ל׳ וחד ארורה
וקברוה כי בת־מלך היא : וילכו	ואזלו למקברה ולא אשכחו ג׳
לקברה ולא־מצאו בה כי אם־	בה אלהין גולגלתא וריגליא
הגלגלת והרגלים וכפות הידים :	ופיסת ידה : ותבו וחויאו ליה ל׳ · וחד והרגלים ג׳
וישבו ויגידו לו ויאמר דבר־יהוה	ואמר פתגמא דיי הוא דמליל ביד
הוא אשר דבר ביד־עבדו אליהו	עבדיה אליה דמן תשוב למימר
התשבי לאמר בחלק יזרעאל יאכלו	באחסנת יזרעאל יכלון כלביא ית
הכלבים את־בשר איזבל : והיית	בסרא דאיזבל : ותהי נבילתא והיתה ק׳
נבלת איזבל כדמן על־פני השדה	דאיזבל כזבל מבדר על אפי חקלא ג׳ בטע׳
בחלק	באחסנת

כל לישן הזאה על במ״ד אל וסי׳ והזה אל נכח פני אהל מועד · והזה אל הבית שבע פעמים · ויז מדמה אל הקיר ב׳ בפסו׳ : מדמה ו׳ בקריאה וסימ׳ נמסר בויקרא : והיתה ג׳ בטעמא בנביאים וסי׳ והיתה הפצירה · והיתה נבלת איזבל · והיתה חבל הים :

רשי

ותיטב את ראשה · ותקינת ית רישה כדי שתהא לחן בעיני יהוא וישאנה : ותאמר השלום · תרצה להיות עמי בשלום : זמרי הרג אדוניו · אם הרגת את אדוניך אין זה דבר חדש שהרי זמרי גם הוא הרג את אלה בן בעשא : מי אתי · מי בכם לעזרתי : שמטוהו · מן החלון ארצה : הגלגלת והרגלים אמרו רבותינו שהיתה מרקדת לפני חתנים בידיה וברגליה והכשכשת בראשה : כדומן · לה תרגומו כזבל : . ואל

רלבג

ותשם בפוך עיניה · ר״ל שכבר קשטה את עצמה ושמה פוך בעיניה להיטיב ראותה אולי עשתה כדי שתשא חן בעיניו ויחמול עליה ולא יהרגנה או עשת׳ זה להחזיק המלוכה עדיין והוא יותר נכון ולזה אמרה בגאוה ליהוא השלום זמרי הורג אדני : שמטוהו · כתיב שמטוה קרי והכתוב שב אל גוף איזבל כאילו יאמר שמטו גופה כדי שיפילוהו לארץ וזהו סקילה כמו שסיקל נבות כי הסקיל׳ היא אם בשליכת אבנים על הנסקל או ביריית הנסקל על האבן כאמרו כי סקול יסקל או ירה יירה והנה זה היה מדה כנגד מדה : וירמסנה · רמס אותה יהוא אחרי כלה להמיתה בשלמות ולקיים מה שנ׳ והיתה נבלת איזבל כדומן על פני השדה : בחלק יזרעאל · ידמה שבכל נבות נפלה שם · אכלו בשרה הכלבי׳ כי אצל בית אחאב היה כרם נבות : והנסקן

כלי יקר

קראה רש״י ז״ל גמגום ולא קושיא שהרי יש לקיים כדפרשית ושיטה זו זכרה הרלב״ג ז״ל כמו שכתוב בסמוך ואזכור קושיא חזקה שיש על זה זולת הגמגום עיין בסמוך : ועיין הרד״ק ז״ל והרלב״ג ז״ל ודוחק לפירושו זה שאחר שברח מידו והוא מתחבא בשמרון והביאוהו אל יהו׳ מה להם להכותו אל המרכבה ובמעלה כדי שיכום והוא מורה אל מגידו ולמה לא יאסרוהו בנחשתים ויכוהו מכת חרב והרג ואבדן · וגם קושית הגמגום שהקשה רש״י ז״ל כנז״ל בדבריו קשי׳ להרלב״ג ז״ל כי שיטת הרלב״ג היא הי׳ שיטת רש״י ז״ל שהקשה עליה ואמר אך יש גמגום כו׳ ומהרי״א ז״ל פי׳ על אופן שיטת הרד״ק ז״ל זולת שבמ״ש וימת שם שנדחק הרד״ק לומר שנשתתק ולא מת ממש ועבדיו הוליכוהו שמרון ומשם הביאוהו אל יהוא וכו׳ כנזכר בהרד״ק : אמנם מהרי״א ז״ל פי׳ וינס שם באותה המלחמה ובאותה הגרם קאמר ואין פירושו וימת שם במגידו כי לא מת שם אלא הוליכוהו עבדיו להתחבא בשמרון ומשם הביאוהו עבדי יהוא אל יהו׳ והרגו ביזרעאל וירכיבו אותו עבדיו ירושלימה ויקברו אותו בקבורתו כו׳ בזכות יהושפט אביו ולא האריך הכתוב לספר כל זה בכאן כי אין המכוון אלא להודיע שהמית יהוא שני המלכים יחדיו ועזרא בד״ה כתב מקום המיתה ושני הדרכים לדעת אחת יכוונו ע״כ :

ובשנת אחת עשרה כו׳ · עיין רש״י ז״ל והרד״ק ז״ל וכבר זכרתי כיוצא בזה למעלה בפסוק בשנת שתים עשרה שנה ליורם · ולע״דן טעם להשנות הדבר הזה כאן ומה שייכו׳ יש לו עם הענין הקודם · ונראה שמלבד העון הקודם של ההתחתנות הנה היה לו עוד עון לאחזיהו בהתחברו לרשע כיהורם בן אחאב פרק ה׳ מעשיו שהרי היה מתחבא בשמרון לקדור הכוזריו׳ הסי״ת ולכתוב תחתם שמות האלילים כנז״ל בפסוק ואחזיהו מלך יהודה ואין זה אלא שלמד ממעשיו של יהורם בן אחאב ולזה בכפילתו של יהורם שם כפל אחזיה וז״ש גם אותו הכוהו ר״ל כמו שהכו את יהורם בן ראוי שגם אותו את אחזיהו הכוהו ואל המרכבה כמו יהורם כי המתחבר לרשע ולמד ממעשיו אל יתייאש מן הפורענות ופן היה לו וימת שם אלא שזכה לקבורה וירכיבו אותו עבדיו ירושלימה ויקברו אותו בקבורתו עם אבותיו בעיר דוד והטעם לזה לפי שלא האריך ימים במעלו כמו יהורם שהרי וב״כת אחת עשרה שנה ליהורם בן אחאב מלך אחזיה על יהודה באופן שנמלא שלא מלך אחזיהו אלא שנה אחת לבד אם כן לא חטא בהתחברותו לרשע אלא שנה אחת לבד ולכך די לו במה שנענשו במיתה עם יהורם ואין צורך שיסוה לו גם בקבורה כמו שלא נקבר יהורם אבל קברוהו עם אבותיו כאמור כי זכות אבותיו עמדה לו כנז״ל מדברי הימים :

ויבוא יהוא יזרעאלה כו׳ ויהוא כו׳ ויסא כו׳ עיין רש״י והרד״ק ז״ל ולפי׳ רש״י ז״ל שפי׳ זמרי הורג אדוניו שהיה דרך התגללות אל יהוא כמתגללת אותו שהרי היתה רוצה להתנשא אליו ק״ק דהי״ל זמרי הרג לא הורג בלשון הווה כמדבר בעדו · ולהרד״ק ז״ל שקראה ליהו׳ זמרי מדוקדק ל׳ הורג בלשון הווה שעל יהוא מדבר כן וקורא אותו זמרי · והרלב״ג ותשם בפוך עיניה כדהרד״ק ז״ל וכן מהרי״א ז״ל זמרי הורג אדוניו דרך בזוי והסיף שכיונה לו׳ לו שכמו שלסוף נהרג זמרי כן סופו של יהוא ליהרג ובשם חז״ל וירמסנה יהוא וכדהר״לבג ז״ל · ולע״דן שהפוך הזה לא היתה כוונתה בו להטיב ראותה אלא להנאות אולי ישאנה או לפחות תמצא חן בעיניו ולא ימיתנה או דרך מלכות הכוחלת עיניהן לשררה וכבוד ובזה הבין שלא אמר ותשם פוך בעיניה שאז היה אופן הכחילה להאיר העיני׳ אבל מאמרו ותשם בפוך עיניה פי׳ ותשם המכחול בשפופר׳ הכחול והפוך כדי לכחול בו עיניה והוא להתייפות כנודע ותיטב את ראשה ולפי שהבין יהוא שכלותה שעלה בדעתה שישאנה לז״א מי אתי כלומר מי זאת הרשעה להיותה אתי ואמר פעם שנית מי לו׳ מי שם למעלה אלתה ויקיפו אליו שנים שלשה סריסים שתחת גערת אומ׳ מי בהם והשקיפו ולכן אמר שמטוה וכוונת וי״ו התוספת לרמוז אל אחאב כידוע מש״ה שבמות האיש יבוא בקרב אשתו האלמנה רוח מרוחו בקרבה והוא המקשקש במיעיה תמיד בוכה עליו ומבכה ובהנשאה אל זולתו ורוצה להכניס בה רוח חדשה יתן בקרבה יתגרו השתי רוחות יחדיו אם השני נוצח מגרש את רוח הראשון מקרבו ואם הראשון נוצח ממית את זה השני · וגם חז״ל אמרו בפסוק לשכב עמה להיות אצלה לשכב עמה בעולם הזה להיות אצלה לעולם הבא שהורו לדעתי בדבריהם אלה שרוח הבועל הדמית דבק בה לעולם הבא כ״ש אחאב שלקח את איזבל דרך נישואין שמכל הנדדין הנז׳ מחוייב להיות עמה ובזה מובן אומרו שמטוהו ר״ל לאחאב עמה כיון ששכב עמה הנה הוא אצלה ועמה ישמט עתה וילטער גם הוא עמה :

ויבא ויאכל וישת כו׳ וילכו וכו׳ וישובו וכו׳ פרקי ר׳ אליעזר גמילות חסדים אנו למדים מאיזבל כי ביתה סמוך לשוק וכל מת שהיה עובר בשוק היתה יוצאה מתוך ביתה ומכה בכפיה ומקוננת בפיה ומהלכת עשרה צעדות וכל חתן שהי׳ עובר בשוק היתה יוצאה מפתח בית׳ ומסלסלת בכפי ידיה ומהלכת י׳ צעדות ונתנבא עליה אליהו הנביא ז״ל הכלבים יאכלו את איזבל בחלק יזרעאל והאיברים שגמלו חסד לא שלטו בהם הכלבים וניתנו לקבורה שנא׳ וילכו לקברה ע״כ :

והכוונה באו׳ גמילות חסדים אנו למדים מאיזבל שאין הלימוד הזה על השכר של גמילות חסדים שהרי הגינה על איזבל דא״כ הי״לל שכר גמילות חסדים אנו למדים מענין איזבל אבל כיון לומר גם כן גמילות חסדים לעשות גמילות חסדים אנו למדים שעם היותה מלכה עכ״ז על כל מת שהיה עובר בשוק היתה יוצאה וכו׳ וכן כל חתן וכו׳ באופן שלא היתה מבחנת בין מת למת ולא בין חתן לחתן אלא לכלם בשוה · והענין השני שהיה בה הוא שהיתה רצה יותר במהירות וזריזות לקראת המת מלקראת כלה וז״ש היתה יוצאה מתוך ביתה כלומר מהר · אמנם בחתן אמר היתה יוצאה מפתח ביתה שהיה לה הקדמת ידיעה מהחתן שבא והיתה מוכנת בפתח ויוצאה וז״ש מפתח ביתה גבי החתן וגבי המת מתוך ביתה · עוד אפשר שמאמר מתוך ביתה מקושר עם ומכ׳ בכפיה ומקוננ׳ בפיה שבענין ההספד היתה מקדמת להכות בכפי׳ ולקונן בפיהם מתוך ביתה אמנ׳ בענין השמחה לא היתה מקדמת לשמוח מתוך ביתה אלא מפתח ביתה כדי לשמח את החתן ולכבדם בעיני העולם וז״ש היתה יוצאה מפתח ביתה ומסלסלת שמפתח ביתה היתה מסלסלת בכפיה ולא מתוך ביתה כי לשחוק בתוך הבית אמרתי מהולל ולשמחה מה זו עושה וזהו הנכון : ואפשר עוד שאמר בחתן מפתח ביתה שהיה לה פתח מיוחד שיוצא׳ מפתח הבוא לקרא׳ חתן זולתו הפתח שהית׳ יוצאה ממנו אל המת וזה הורה בשנוי שאמר גבי המת מתוך ביתה וגבי החתן מפתח ביתה · ועלה בידינו מהמאמר הזה שלפי שהיתה עושה גמילות חסדים בגלגולת שמקוננת בפיה ואפשר שהיתה מנידה גם כן ראשה כמנהג המספקים והמרקדים ולזה ניצולה הגלגולת והרגלים שהיו הולכים י׳ צעדות ללוות המת והחתן נצולו גם כן וכפות הידים שהיתה מכה בהם למת ולחתן מסלסלת שהו׳ באופן יותר חזק בשלשיכצולו גם הם · ועיין רש״י ז״ל וכן הרד״ק ז״ל והוסיף ומהרי״א ז״ל כתב שקברו זה הנמצא כמלותו וכדחז״ל ע״כ : וכן הוא האמת כדבריו · וכבר זכרתי למעלה שפי׳ ואין קובר שלא ימצא דבר כדי לקבור אבל סוף סוף יקברוה מה שימצא קיום והעצמות :

ולע״דן לדקדק מעיקרא כשאמר וקברוה מאי סבר והלא דבר ה׳ הוא ביד אליה התשבי לאמר בחלק יזרעאל יאכלו הכלבים את בשר איזבל · ודוחק לומר שמתחילה שכח המעשה הזה ודבר ה׳ אשר היה אל אליהו ולכך אמר וקברוה כי לאו אדעתיה אמנם כשהגידו לו שאכלוה הכלבים ראה מעשה ונזכר הנבואה ויאמר דבר ה׳ אשר דבר וכו׳ : ונראה כי זכור היה יהוא שיאכלו הכלבים חלק מה מאיזבל לקיים דבר ה׳ שנ׳ וגם לאיזבל דבר ה׳ לאמר הכלבים יאכלו את איזבל בחלק יזרעאל הבינו לפי שעה שהיה שיאכלו ממנה חלק מה ולזה אמר פקדו נא את הארורה הזאת שבהכרח תמצאו שאכלו ממנה חלק מה הכלבי׳ ופקדו נא עליה גם כן לשלא יאכלו יותר כי מספיק כל דהו שאכלו ממנה הכלבים לקיים דבר ה׳ וקברוה רוצה ככולה אמנם כשהלכו לקבר׳ ולא מצאו בה כי אם הגולגולת והרגלי׳ וכפות הידים כמה ראו כן תמהו על שנאכלה כמעט כולה ולא נשארו כי אם ג׳ שלא בכי נח ליקבר הראש ורגלים וידים ולזה וישובו ויגידו לו מז״הבין למפרע שמה שאמ׳ אליהו יאכלו הכלבים את איזבל היינו על כל שהוא ממנה וגם אין הכוונה על העצמות רק כוונת דבר ה׳ היתה לאמר בחלק יזרעאל יאכלו הכלבים את בשר איזבל כל הבשר זולת הבשר הג׳ איברי׳ הנז׳ שלא שלטו בהם כלל כנז״ל בפרקי רבי אליעזר שאמרו שם והאיברים שגמלו חסד לא שלטו בהם הכלבים וכהנו לקבורה : ושאר העצמות ניצולו גם כן ובהכי דייק לשון בשר איזבל · ובזה מובן לשון ולא מצאו בה כי אם הגולגולת שאילו נאכלו שאר האיברים הבשר והעצמות הי״לל ולא מצאו ממנה מאומה ולא מצאו בה מורה שהיה שלדה קיימת כל תמונת הגוף שלם מעצמות בלי בשר ולא מצאו בה איברים שלימים בעור ובשר חופה אלא הגולגולת והרגלים וכפות הידים · ונר׳ מלשון הפסוק שהרגלים ניצולו שלימים כפות הרגלים ופני הרגלים לא כן בידים שלא ניצולו אלא הכפות ולא גב היד וז״ש והרגלים וכפות הידים והי״לל והידים או וכפות הרגלים · ואם הדבר כן צריך סיבה ונוכל לו׳ כי במרוצתה אל המת היתה מכה גב הרגל והיא רכה וענוגה אשר לא נסתה רגלה הצג על הארץ ולזה ניצל הרגל כולו הכף מלד הפסיעות י׳ שהית׳ פוסעת עם המת ועם הכלה והגב מפני שהיה מוכה לפעמים במרוצת׳ כאמור · ולז״א והרגלים אמנם הידים שלא היתה משתמשת בהם אלא בכפיהן לבד לא כל הידים זו בזו לבד במת ובחתן וכלה לזה ניצולו כפי הידים לבד לא כל הידים פנים ואחור · אלא שמתוך פרקי רבי אליעזר הנז״ל משמע שהידים ניצולו שלימות גם כן מדקאמר והאיברים שגמלו חסד לא שלטו בהם הכלבים · משמע שהאיברי׳ בגמלו בהם חסד לא שלטו בהם שום שליטה לא מפני׳ ולא מאחור והכריע כן מהכרח אחר מכיוצא בזה שמצינו בגולגלת שלפי שהיתה מקוננת על המת בפיה לבד הצילה הפה כל הגלגלת בכללה וכ״ש שראוי שינצלו הידים כולם פנים ואחור כיון שזכו בהן שהיתה מכה בהן · כי פרקי ר״א לא הזכירו בגולגלת כשכוש כמו שהזכירו חז״ל ולפי זה ק״ק או׳ וכפות הידי׳ ניצולו כמו שדקדקתי מלשון פרקי ר״א שאמר לא שלטו בהם · ע״כ :

והיתה נבלת איזבל כו׳ רש״י ז״ל כדומן תרגום כזבל ע״כ ועיין הרד״ק ז״ל והרלב״ג ז״ל וכן הרד״ק

רשי

ואל האומנים אחאב · אומני את בניו: ואתכם הרכב והסוסים · ויש בכם כח להלחם: שני המלכים · יורם ואחזיהו : ובני המלך שבעים איש את גדולי העיר וגו' · כל זה כתוב בספר ואיני יודע חשבונם שבעי' איש והעם גדולי העיר המגדלי' אותם : בדודים · סירות : אמרים · דגורין מוכס"י בלע"ז : לדיקים

רד"ק

ואל שרי יזרעאל · שרי יזרעאל היו אז בשמרון אולי הלכו שם כששמעו המרד להתיעץ שם לפי ששמרון היתה עיר המלוכה : ואל האומנים אחאב · האומנים בני אחאב כמו שאמר גדולי העיר מגדלים אותם : והלחמו · לנסותם כתב להם : את ראשי אנשי בני אדניכם · בני הוא פירש אנשי כי אם היה אומר אנשי אדוניכם היו סוברי' כי על כל אנשי ביתו אמר אע"פ שאינם בניו לפי' אמ' בני אדוניכ' ובני המלך לא היה זה בספר אלא ספור הכתוב הוא שמספר כי לבני המלך שצוה יהוא להביא את ראשיהם היו שבעי' איש עם גדולי העיר שהיו מגדלי' אותם : בדודים · בסלים וכן ת"י בסליא וכמוהו שני דודי תאנים הדוד האחד : שני צבורים · כמו גלים לפי שהם נאספים יחד כמו גל אבנים לפיכך נקראו צבורים מן ויצבור יוסף אם יצבר בעפר כסף וי"ת דגורין כמו שתרגם אנקלוס חמרים חמרים : לדיקים

רלב"ג

והנשק · ר"ל כלי הלחמ' : וישלח אשר על הבי' · ר"ל שכבר שלח הממונה על בית אחאב והממונה על עיר שמרון וזקני העיר והאומנים ומגדלים בני אחאב שהיו גדולי העיר כמו שנזכר אחר זה שהם עבדיו וכל אשר יאמר להם יעשו : וישימו את ראשיהם בדודים · ר"ל בסלים כדי שיראום האנשים : שימו אותם שני צבורים · הם כמו חמרים ר"ל שיעשו שני גלים מאלה הראשים והנה באו בעוד לילה להעלים העניין מההמון : כהכין

מלכים ב י

א בחלק יזרעאל אשר לא־יאמרו זאת איזבל׃ ולאחאב שבעים בנים בשמרון ויכתב יהוא ספרים וישלח שמרון אל־שרי יזרעאל הזקנים ואל־האמנים אחאב לאמר׃ ועתה כבא הספר הזה אליכם ואתכם בני אדניכם ואתכם הרכב והסוסים ועיר מבצר והנשק׃ וראיתם הטוב והישר מבני אדניכם ושמתם על־כסא אביו והלחמו על־בית אדניכם׃ ויראו מאד מאד ויאמרו הנה שני המלכים לא עמדו לפניו ואיך נעמד אנחנו׃ ה וישלח אשר־על־הבית ואשר על־העיר והזקנים והאמנים אל־יהוא לאמר עבדיך אנחנו וכל אשר־תאמר אלינו נעשה לא־נמליך איש הטוב בעיניך עשה׃ ויכתב אליהם ספר שנית לאמר אם־לי אתם ולקלי אתם שמעים קחו את־ראשי אנשי בני־אדניכם ובאו אלי כעת מחר יזרעאלה ובני המלך שבעים איש את־גדלי העיר מגדלים אותם׃ ויהי כבא הספר אליהם ויקחו את־בני המלך וישחטו שבעים איש וישימו את־ראשיהם בדודים וישלחו אליו יזרעאלה׃ ויבא המלאך ויגד־לו לאמר הביאו ראשי בני־המלך ויאמר שימו אותם שני צברים פתח השער

(מסורה בגליון: ל' · ל' וחס' · ו' חס' · ג' · ג' · ל' · ד' · ל' · ד' וחס' וכל סמוכא' דכו' במ"ח · י"ו : י"ו נטע' אופן ועגלה · ל' וחס' · ל' וחס' · ו' · ל' · ל' וחסר · פ"א ל' בכיפ ו' חס' · י"ג · ל' · ז' · ל')

ואשר על העיר חד מן י"ו פסוקים בטעם פזר גדול וגלגל וסי' במס' רבתא :

תרגום

באחסנת יזרעאל דלא יימרון דא איזבל׃ ולאחאב שבעין בנין בשמרון וכתב יהוא אגרן ושדר לשמרון לרברבי יזרעאל סביא ולתורבניא דאחאב למימר׃ וכען כמיתא אגרתא הדין לותכון ועמכון בני רבונכון ועמכון רתיכין וסוסון וקרוין כריכן ומאני זינא׃ ותיחזון דתקין ודכשר מבני רבונכון ותשוון על כורסי מלכותא דאבוהי ותגיחון קרב על בית רבונכון׃ ודחילו לחדא לחדא ואמרו הא תרין מלכיא לא יכילו למיקם קדמוהי ואיכדין נקום אנחנא׃ ושלח דממנא על ביתא ודיממנא על קרתא וסביא ותורביניא לות יהוא למימר עבדך אנחנא וכל דתימר לנא נעביד לא נמליך גבר דתקין בעינך עיביד׃ וכתב להון אגרתא תנינות למימר אם דילי אתון ומני אתון מקבלין סבו ית רישי גברי בני רבונכון ותיתון לותי כעידנא הדין מחר ליזרעאל ובני מלכא שבעין גברא ית רברבי קרתא מרבן יתהון׃ והוה כמיתי אגרתא לותהון ודברו ית בני מלכא ונכיסו שבעין גברא ושויאו ית רישיהון בסליא ושדרינון לותיה ליזרעאל׃ ואתא איזגדא וחוי ליה למימר איתיאו רישי בני מלכא ואמר שוו יתהון תרין דגורין במעלנא דתרעא

כלי יקר

הרד"ק בפסוק וישובו ויגידו במ"ש שם בחלק יזרעאל · וכן מהרי"א ז"ל כי החלון שנפלה בו איזבל היה פתוח אל כרם נבות ונפלה שם · ולע"ד לדקדק או' והיתה נבלת איזבל וכו' שלא מצינו שאמר לו הש"ת כן · ונראה שהפסוק הזה אינו מקושר עם הקודם ויאמר דבר ה' הוא אשר דבר אל אליהו התשבי אבל הוא ענין בפני עצמו שמספר הנביא כותב הספר הזה שהית' נבלת איזבל כדומן שהושלכה במקום זבל כמו שאמרו חז"ל גבי הרוגי ביתר שמרוב דם ההרוגים לא הוצרכו לזבל השדות כמה שנים כיוצא בזה אמר והיתה נבלת איזבל כדומן כו' שדה [illegible]

כלי יקר

וז"ש ספרים ועתה בפסוק הזה אמר הספר הזה בלשון יחיד על הספר האחד המגיע לכל כת וכת מהשתי כתות הנזכרות שהיה כתוב בנסח הזה בספר והוא ואתכם רוצה לו' כל הצריך אליכם אם מלך בני אדוניכם ואם כלי מלחמה ואתכם הרכב והסוסים ועיר מבצר והנשק כלי זין ודרך לעג כתב להם וראיתם הטוב והישר מבני אדוניכם כלומר כי אין בהם טוב וישר כי כולם רעי' וחטאי' וכמו שכתבתי בפסוק הקודם שכיון לזה בלומר האומנים את אחאב שכל אחד ואחד מהם כאחאב אביו וכפל חטאותיו · ואמר ושמתם על כסא אביו ולא אמר והמלכתם תחת אביו כי ידע יהוא שלא ימליכו כלל למלכות [illegible]

מנחה קטנה

[illegible]

מנחה קטנה

פי׳ אתם · הנה יקשה וכי לא היה יהוא מכיר בני מלך ואחי מלך בלתי ספק כל דואיהם יכירום כי הם מזרע המלוכה ובני מלך מפורסמי׳ הם אלא עיקר שאלתו היה לשמוע אחר מי יתייחסו עצמם אם אחר אביהם או אחר אחיהם ואלו אמרו בני יהורם בן יהושפט אנחנו אפשר שהיו מניח אותם בחיים ועתה שאמרו אחי אחזיהו אנחנו וגו׳ אמר פין הכסילים ומה הוא כדי שיפותו גם השפ׳ · ואפשר עוד שלא היו אחי אחזיהו ממש כי רחוק הוא שהיה לו מ״ב אחים אלא שהיו מאחיו ומיודעיו כמו אנשים אחים אנחנו ולזה לא הכירום יהוא ושאל מי אתם ובשמוע שהם אחים ורעים לאחזיהו המיתם: היש את לבבך וגו׳ ירצה לבי נוטה שאתה מסכי׳ עמי בדב׳ הזה כיון שבמלאכו׳ ה׳ אני עושה לבער הקוצים מן הכרם ע״כ הנה כאשר כוונתי לאמתת הדבר היה לבבך ישר עמי כאשר לבבי עם לבבך כלומר כאשר אפי׳ מצער בלבבי שלבבך כן הוא ויאמר יהונדב יש ויש יותר ממה שלבבך נוטה לדבר הזה בקנאתך לבבי נוטה ומסכים עמך בקנאתי לה׳ ׳ ירצה בכל מה שתראה שאהרוג מבית אחאב ומיודעיו וכהניו וכדומה לא היה לי עמהם שום עסק שנאה שגרם זה אלא מה שאני עושה הוא מקנאתי לה׳ כי כן צוותי להשמיד בית אחאב ועתה אני אוסיף תוספות מרובה על העיקר לכלות כל עובדי הבעל ובהכניו וז״ש נ״כ על השמידו. כדבר ה׳ וגו׳ מגד מגמגום מה׳ על הדבר לא שמעם זולת זה ועוד הוסיף ליקנוז יהוא שום שעה יהוא והוסיף מדעתו:

אחאב

רדק

לדיקים אתם · אינכם חייבי׳ בדם אלה האנשים תאמרו כי אני עשיתי רע וקשרתי על אדוני ואהרגהו אלה לא הכיתי אני אלא גדולי העיר הכו אות׳ ולא רצו להלא׳ עליהם תוכלו להכיר ולדעת כי מיי׳ יצא הדבר ואני ואתם לדיקים בדם כל בית אחאב: ומיודעיו · קרוביו כמו ולנעתי מודע לאשה וכת״י וקריבוהי: וכהניו · כהני במות וי״ת וחברוהי: בית עקד הרועים · ת״י בית כניסת רעיא וכתב א״א ז״ל כי נקרא כן לפי שהיו הרועים גוזזים שם את לאנם ובעת הגזיז׳ קושרי׳ אותם ברגליהם מקו׳ העקדה: מצא את אחי אחזיהו · בני אחי אחזיהו כמו שאומ׳ בדברי הימים וימצא את שרי יהודה ואת בני אחי אחזיהו וכן אחיו קורא אחיו כמו ואת לוט אחיו: לשלום בני המלך ובני הגביר׳ · בני אחאב ובני איזבל ומה שאמר ובני הגבירה אחר שאמר לשלום בני המלך לפי שהכבוד היה תלוי בה שאף בחיי אחאב היתה היא גבירה ואחאב היה נשמע אליה ועושה על פיה ולא ידעו ענין זה המרד ושהומתה איזבל ושהומת אחזיהו לפיכך לא נסו מיהוא אבל שמעו כי מת יהורם ברמות גלעד לפיכך אמרו לשלום בני המלך וכן אמר שם בדברי הימים משרתים לאחזיהו שהיו באים לעבודת אחזיהו לעזור לבית אחאב כמו שהיה הוא עמה׳: תפשו׳ חיים · ומה שלוה כן ובלבבו להרגם כמו שאמר וישחטם להגדיל הנקמה שלא ימיתום דרך מלחמה: ויברכהו · נתן לו שלום: ויאמר יהונדב יש ויש תנה את ידך · יהונדב אמר יש ויש כפל לחזק כי יש לבבו. ואחר כן אמר לו יהוא תנה את ידך להעלותו למרכבה עמו או פירושו ויש תשובת יהוא דרך שאלה כלומ׳ כן הוא כמו שאתה אומר כי יש לבבך עם לבבי א״כ תנה ידך. ויתן ידו ויעלהו אליו אל המרכבה: עד

תרגום

דתרעא עד צפרא: והוה בצפרא ונפק וקם ואמר לכל עמא זכאין אתון הא אנא מרדית על רבוני וקטלתיה ומן קטל ית כל אילין: דעו כען ארי לא יבטל מפתגמא דיי דמליל יי על בית אחאב ויי קיים ית דמליל ביד עבדיה אליהו: ומחא יהוא ית כל דאשתארו לבית אחאב ביזרעאל וכל רברבוהי וקריבוהי וחברוהי עד דלא אשתאר ליה משיזיב: וקם ואתא ואזל לשמרון הוא בית כנישת רעיא באורחא: ויהוא אשכח ית אחי אחזיה מלכא שבטא דבית יהודה ואמר מן אתון ואמרו אחי אחזיה אנחנא ונחתנא למסעד שלם בני מלכא ובני מלכתא: ואמר אוחדינון כד חיין ואחדינון כד חיין ונכיסונון לגו בית כנישתא ארבעין ותרין גברא ולא אשתאר אנש מנהון: ואזל מתמן ואשכח ית יהונדב בר רכב לקדמותיה וברכיה ושאיל בשלמיה ואמר ליה האית לבך כשר כמא דלבי עם לבך ואמר יהונדב אית ואית הב ית ידך ויהב ידיה ואסקיה לותיה לרתיכא: ואמר איתא עמי וחזי בקינאתי דאנא מקני קדם יי ואחיתו יתיה ברתיכיה: ואתא לשמרון ומחא ית כל דאשתארו

לאחאב

מקרא

השער עד הבקר: ויהי בבקר ויצא ויעמד ויאמר אל כל העם צדקים אתם הנה אני קשרתי על אדני ואהרגהו ומי הכה את כל אלה: דעו אפוא כי לא יפל מדבר יהוה ארצה אשר דבר יהוה על בית אחאב ויהוה עשה את אשר דבר ביד עבדו אליהו: ויך יהוא את כל הנשארים לבית אחאב ביזרעאל וכל גדליו ומידעיו וכהניו עד בלתי השאיר לו שריד: ויקם ויבא וילך שמרון הוא בית עקד הרעים בדרך: ויהוא מצא את אחי אחזיהו מלך יהודה ויאמר מי אתם ויאמרו אחי אחזיהו אנחנו ונרד לשלום בני המלך ובני הגבירה: ויאמר תפשום חיים ויתפשום חיים וישחטום אל בור בית עקד ארבעים ושנים איש ולא השאיר איש מהם:

טו וילך משם וימצא את יהונדב בן רכב לקראתו ויברכהו ויאמר אליו היש את לבבך ישר כאשר לבבי עם לבבך ויאמר יהונדב יש ויש תנה את ידך ויתן ידו ויעלהו אליו אל המרכבה: ויאמר לכה אתי וראה בקנאתי ליהוה וירכבו אתו ברכבו: ויבא שמרון ויך את כל הנשארים

לאחאב

רשי

לדיקים אתם · כולכם בעיניכם ומחזיקים אותי בחזקת רשע על שהרגתי את המלך ועתה ראו הנה אני קשרתי על אדני ואהרגהו את כל אלה מי הכה אני לא הרגתים אך מאלה תדעו איפה כי גזרת המלך היה עליהם וההורגם לדיק הוא ומקיים את מצות המקום: בית עקד הרועים · בית כניסת רעי׳ עקד לשון קשר מקום אסיפת רועים: ובני הגביר׳ · איזבל: ויאמר אליו יהוא היש את לבבך ישר · ושלם מה שאני עוש׳ כאשר לבבי שלם עם לבב׳: ויאמר יונד׳ יש ויש תנה את ידך · ואחוז בה ואעלך אליך אל המרכבה:

בעקבה

רלבג

וכהניו · הם כהני הבמות: ויקם ויבא וילך שומרון · ר״ל שכבר קם יהוא ובא לביתו לקחת הרכב והלך לשמרון ובדרכו הנה בהיותו בית עקד הרועי׳ הוא הבית שהיו הרועים גוזזים שם את הצאן ולזה היו עוקדי׳ אותם שם הנה מצא יהוא את אחי אחזיהו מלך יהודה ר״ל ינכה אחי אחזיהו כי כבר מתו אחיו כמו שנזכר בספר ד״ה: וישחטם אל בור בית עקד · הנה היה בור בבית ההוא שהיה בית עקד הרועים ושם שחט אותם

אחר שהרגום: איש

מסרה

מדבר ג׳ וסי׳ שקר תרחק · ויקם דבר איש יהודה · דעו אפוא כי לא יפל: לשלום ב׳ וסי׳ יואב · ויהוא מצא · וישחטום ב׳ וסימן אל בור עקד · הכהנים: ב׳ פסו׳ מטעין בענין וסי׳ ויך יהוא את כל הנשארים לבית אחאב ביזרעאל· ויבא שמרון ויך את כל הנשארים לאחאב בשמרון:

כלי יקר

הלילה וז״ש עד הבוקר · ולשיטת הרלב״ג ז״ל נפרש שהוא שלא אמר להם ובואו אלי כעת מחר ביום והם הקדימו ובאו בלילה כי אין המקום רחוק בין שמרון ליזרעאל וכששלחום בלילה אמר יהו׳ שימו אותם שני לבורים פתח השער עד הבוקר ועפ״י שיטה זו מדוקדק הלשון שאומר ויבוא המלאך ויגד לו דבר פלא וז״ש לאמר ר״ל דבר שראוי לאמרו לאחרים ולספר הכתד ותיתה אלהים אשר נתן באנשי שמרון עם היותה עיר המלוכה שכבר הביאו ראשי בני המלך ועשאם שני לבורים ולא לבור אחד להטיל אימה יתירה בעם באומרם שני לבורים נעשו מבני המלך ואם בארזים נפלה שלהבת מה יעשה אזוב בקיר · ובמה שזכרתי בפ׳ ולאחאב שבעים בנים בשמרון שהיו לו עוד שבעים בני׳ אחרים ביזרעאל אפשר לומר שנעשו השני לבורים האחד מאות׳ שבשמרון והאחד מאותם שביזרעאל כדי שידעו כל העולם שאלו ואלו נהרגו והיה לבם תמים עם יהוא כי אין עוד מלך מהלני אחאב ותיבת אותם חוזרת אל תיבת בני המלך הנז׳ הכוללת השבעים שבשמרון והשבעים שביזרעאל:

ויהי בבוקר וכו׳ עיין רש״י ז״ל וכן מהרי״א ועיין הרד״ק והוא קרוב לדרש״י ז״ל זולת בתיבת לדיקים אתם אפשר שמפרש אותו בקלת התחלפות · ולע״דן שאמר לעם אני רוצה שתדינו ותכריעו אם האמת אתי כי אתם ראויים לדון ולהכריע בזה שאתם לדיקים ואיכם נוגעים בעדות כלל ז״ש לדיקים אתם הנה עיניכם רואות וכל העולם רואים כן שאני קשרתי על אדוני ואהרגהו כי האדם יראה לעינים ואשאל מכם שאלה והיא ומי הכה את כל אלה ברגע קטן מזה תוכלו להבחין האמת ולדעת אפוא כי לא יפול וכו׳ וה׳ עשה ואני לא עשיתי ולא אני קשרתי על אדוני אלא הוא יתברך קיים דברו אשר דבר ביד אליהו:

דעו איפה כו׳ · לע״דן לדקדק אריכות וכפל הענייניס דהי״ל דעו איפה כי ה׳ עשה אשר דבר ביד עבדו אליהו על בית אחאב ונראה כי יהוא רצה להתכלל על העבר ולהורות לעתיד על בית אחאב שאמש״ית הו׳ לרדוף עד כלה ז״ש דעו איפה דעה נכונה ומכאן אתם למדים שכל מה שדבר ה׳ על בית אחאב מהנשאר מדבר ה׳ שעדיין לא נתקיים עתיד הוא להתקיים וז״ש כי לא יפול מדבר ה׳ ארצה אשר דבר על בית אחאב וזהו על העתיד אמנ׳ על העבר אני לא עשיתי דבר אלא וה׳ עשה הוא ובית דינו כמו וה׳ דבר עליך רעה וה׳ עשה את אשר דבר ביד עבדו אליהו ואני לא עשיתי ולזה בהקדמה זו עשה יהוא עוד מכת הרג ואבדן כדכתיב ויך יהוא כל הנשארים לקיים כל אשר דבר ה׳ על בית אחאב:

ויך יהוא כו׳ עיין הרד״ק ז״ל · ולע״דן לדקדק תיבת ביזרעאל שבאה באמלע הלוקות והי״לל ויך יהוא ביזרעאל את כל הנשארים וכו׳ או בסוף הפסוק · ונראה כי תיבת ביזרעאל דוקא עד הנשארים לבית אחאב אמנם וכל גדוליו ומיודעיו כו׳ כולל אשר ביזרעאל ובכל שאר המקומות אשר חוץ ליזרעאל בין יזרעאל ובין שמרון וכמו שאפרש בסמוך בפסוק ויקם ויבא וכו׳ שהיה בא בכל המקומות שבין יזרעאל לשמרון ומכה מכת הרג ואבדן:

ויקם ויבא שמרון וכו׳ עיין רש״י ז״ל וכן הרד״ק ז״ל וכן הרלב״ג ז״ל · ולע״דן במ״ש ויבוא לומר שהוא קם וילך שמרון ובכל המקומות שביני ביני בין יזרעאל לשמרון היה יהוא בא בהם ומחפש ומפשפש בהם על הקרובים אל בית אחאב לכלות וז״ש ויבוא ולזה כתיב הוא בית עקד הרועים הוא לבדו ובעלמו נכנס לשם בהיותו הבית שהיה בדרך ויהוא מצא את אחי אחזיהו כי הוא היה המחפש והוא מצאם עיד אפשר שעשה בערמה שקם מיזרעאל ונסעה ממנו כדרך יום ואחר כך חזר ובא אל יזרעאל במקומו ללכת והלך וכל הנחבאים יצאו אל החוץ ובחזרתו אז פתאם מצאם והרגם ואחר כך וילך לשמרון וכיוצא בזה פי׳ הראשונים ז״ל בפ׳ ותלך ותבא ותלקט ברות:

ויהוא מצא את אחי אחזיהו כו׳ עיין רש״י ז״ל והרד״ק ז״ל וכן הרלב״ג · ולע״דן דק״ק להרד״ק במ״ש שידעו ממיתת יהורם לבד ולכך אמר ולשלום בני המלך והדבר קשה שישמעו מיתת יהורם ולא ישמעו מיתת אחזיהו וכלל האמר׳ של יהוא · ונראה שלא שמעו כלל לא מיתה ולא מקלתה ומ״ש לשלו׳ בני המלך לא יכריע מאמר זה שידעו מיתת המלך אבל הבחורים האלה בני אחי אחזיהו לא היה להם קירוב דעת אלא עם בני המלך יהורם ולא עם המלך ולכך לא הזכירו אלא בני המלך על בני יהורם ובני הגבירה איזבל כי דעתם קרובה עם הבחורים ההלב כמשפט הבחורים:

ויאמר תפשום חיים וכו׳ עיין הרד״ק ז״ל והרלב״ג ז״ל; ולע״דן וישחטם קרי שהוא בעלמו שחט את בני אחי אחזיהו המלך אמנם שאר הכלוים עד תשלו׳ מ״ב לוה ושחטום העם והוא הנרמז בכתוב וישחטום ולא השאיר איש מהם חי ולזה אמר תפשום חיים כדי להרגם · הוא בעלמו לבני המלך כאמור עוד אפשר שחשש אלו היו הורגים מהם היה בורח אחד או שנים מאחי אחזיה וכוונתו שלא להשאיר אפילו אחד ולזה אמר תפשום חיים להראות שאין רצונו להרגם כי לא ימסרו עצמם בידם ולא כן בראותם הורגים מהם ינוסו קצתם וז״ש הפסוק ולא השאיר איש מהם חוזר לראש הפסוק שע״י שאמר תפשום חיים בערמה ע״י זה ולא השאיר איש מהם:

וילך משם וימצא את יהונדב כו׳ עיין רש״י ז״ל והרד״ק ז״ל ומהרי״א ז״ל ויברכהו יונדב את יהוא והשאר כו׳ כדרש״י ז״ל · ולע״דן ויברכהו יהוא ליהונדב ויאמר אליו יהוא המברך היש את לבבך וכו׳ או ויברכהו יהונדב אל יהוא ויאמר אליו יהוא כדמהרי״א ככו׳ · ומ״ש יש ויש טעם הכפל הוא כמ״ש הכתוב כמים הפנים לפנים כן לב האדם לאדם כמה דבלבך על חברך הוא כמה דבלביה עלך דומה בדומה כי לב ולב ידברו זה עם זה אם יש ביניהם מאהבה או משנאה ולזה כששאל יהוא ליהונדב ויאמר אליו היש את לבבך ישר עמי ושלם כאשר לבבי עם לבבך לעומ׳ זה ענהו יהונדב ואמר יש ויש רוצה לומר כיון שאתה מודה ואומר שיש בלבך אהבה עמי מעתה מוכרח ויש ר״ל שיש בלבבי אהבה עמך כי הלבבות יעידון זה על זה כי כמה דבלבך על חברך הוא כמה דבלביה עלך · עוד אפשר בזאת ההקדמה עלמה שהשיבו יש בלבבי אהבה עמך ומזה אני יודע ומכיר בך שאתה יהוא אוהב אותי כי כמים הפנים לפנים וכו׳ כאמור ויהונדב הוא האומר אל יהוא · תנה לי את ידיך כלומר ואתעסק כי חזק ואמץ יהוא במה שעשית נקמה מאויבי ה׳ בידך אלה ויהיו ידיך אמונה ויהוא לא רצה לתת ליהונדב ידיו לנשקם אבל ויתן ידו אחת והיגה נתינתה אל יהונדב כדי להעלותו עמו ויעלהו אליו אל המרכבה:

ויאמר לכה אתי וראה בקנאתי לה׳ כיון יהוא בדבריו אלה לשלא יאמר יהונדב אני אין בי כח למלחמה ולהמית באכזריו׳ ואעפ״י שלא אכם אני עכ״ז איני יכול אפי׳ לראות ברע אשר ימצא את אשר לבית אחאב לז״א לכה אתי לראות לבד ולא להלחם ואפי׳ לראות לא תראה במהות הרע כי תצטער אבל ראה תראה בקנאתו לש״ש תשמח ותגיל בזה החלק ואמר וירכיבו אותו ברכבו כי מה שעלה במרכבת יהוא היה לפי שעה לוכח עמו אבל אח״כ תכף. קודם נסעם הרכיבו אותו את יהונדב ברכבו המורגל שבא רכוב עליו:

ויבא שמרון הגיד הכתוב שכל מעשה יהוא לש״ש היה להשמיד את כל הנשארים לאחאב והתכלית לקיים כדבר ה׳ אשר דבר אל אליהו · ועיין הרד״ק ז״ל:

ויקבוץ יהוא את כל העם. חז״ל בפרק חלק אמרו ברית כרותה לשפתים שלפי שאמר יהוא יעבדנו הרבה גרם לו ויהוא לא שמר ללכת בתורת ה׳ וכו׳ ומהרי״א ז״ל יהוא הערים לומר שאחאב מלאכו כרות דבות לפי שעבד את הבעל מעט והוא לא כן אבל יעבדנו הרבה ולא יגיעהו לרה ולוקה ובזה גנב דעת העם · ולע״דן שהי״לל ויהוא בו״יו ויהוא יעבדנו הרבה אבל רצה יהוא שלא להוציא מפיו דבר מגונה מעבודת אלילים לז״א אחאב עבד את הבעל מעט יהוא יעבדנו הרבה לא כיון יעבדנו לבעל כי לבו לשמים ולכך לא אמר ויהוא בו״יו שהיה מקשר עבודה זו אל הבעל כמו הקודמת לכך אמר יהוא יעבדנו ענין בפני עלמו ועכ״ז כיון שהבב׳ דבריו הפשוט׳ הי׳ לבעל שיעבדנו לכך נכשל וזה כוונו חז״ל באו׳ ברית כרותה לשפתים שאעפ״י שלבו מכוון בדברים

רשי

בעקבה · בתרמ' לשון ויעקבני : קדשו עצרה · הכריזו אסיפה להיו' נעצרי' לבית הבעל : על המלתחה · לדמתוכא על קומטא ארגזים וקופסאות שכורכין וגונזין בתוכן תכשיטי עובדי הבעל : נפשו תחת נפשו · נפש השומ' תחת הנפש הנמלט : וישליכו · ורמו רהטיא וגבריא קטילין השליכו חללי' את עובדי הבעל : למחראות · לשון בית הכסא וכן לאכול את חוריהם : רק חטאי ירבע' וגו' · מדאגה שלא תשוב הממלכה לבית דוד כמו שנתיראה ירבעם : ויאמר יי' אל יהוא · ביד יונה: בני

לְאַחְאָ֖ב בְּשֹׁמְר֑וֹן עַד־הִשְׁמִד֔וֹ כִּדְבַ֥ר יְהוָ֖ה אֲשֶׁ֥ר דִּבֶּ֖ר אֶל־אֵלִיָּֽהוּ׃

וַיִּקְבֹּ֤ץ יֵהוּא֙ אֶת־כָּל־הָעָ֔ם וַיֹּ֖אמֶר אֲלֵהֶ֑ם אַחְאָ֗ב עָבַ֤ד אֶת־הַבַּ֙עַל֙ מְעָ֔ט יֵה֖וּא יַעַבְדֶ֥נּוּ הַרְבֵּֽה׃

וְעַתָּה֩ כָל־נְבִיאֵ֨י הַבַּ֜עַל כָּל־עֹבְדָ֣יו וְכָל־כֹּהֲנָ֗יו קִרְא֣וּ אֵלַי֮ אִ֣ישׁ אַל־יִפָּקֵד֒ כִּ֣י זֶ֤בַח גָּדוֹל֙ לִי לַבַּ֔עַל כֹּ֥ל אֲשֶׁר־יִפָּקֵ֖ד לֹ֣א יִחְיֶ֑ה וְיֵהוּא֙ עָשָׂ֣ה בְעָקְבָּ֔ה לְמַ֥עַן הַאֲבִ֖יד אֶת־עֹבְדֵ֥י הַבָּֽעַל׃

וַיֹּ֣אמֶר יֵה֗וּא קַדְּשׁ֧וּ עֲצָרָ֛ה לַבַּ֖עַל וַיִּקְרָֽאוּ׃

וַיִּשְׁלַ֤ח יֵהוּא֙ בְּכָל־יִשְׂרָאֵ֔ל וַיָּבֹ֙אוּ֙ כָּל־עֹבְדֵ֣י הַבַּ֔עַל וְלֹא־נִשְׁאַ֥ר אִ֖ישׁ אֲשֶׁ֣ר לֹא־בָ֑א וַיָּבֹ֙אוּ֙ בֵּ֣ית הַבַּ֔עַל וַיִּמָּלֵ֥א בֵית־הַבַּ֖עַל פֶּ֥ה לָפֶֽה׃

וַיֹּ֗אמֶר לַֽאֲשֶׁר֙ עַל־הַמֶּלְתָּחָ֔ה הוֹצֵ֣א לְב֔וּשׁ לְכֹ֖ל עֹבְדֵ֣י הַבָּ֑עַל וַיֹּצֵ֥א לָהֶ֖ם הַמַּלְבּֽוּשׁ׃

וַיָּבֹ֥א יֵה֛וּא וִיהוֹנָדָ֥ב בֶּן־רֵכָ֖ב בֵּ֣ית הַבָּ֑עַל וַיֹּאמֶר֩ לְעֹבְדֵ֨י הַבַּ֜עַל חַפְּשׂ֣וּ וּרְא֗וּ פֶּן־יֶשׁ־פֹּ֤ה עִמָּכֶם֙ מֵעַבְדֵ֣י יְהוָ֔ה כִּ֛י אִם־עֹבְדֵ֥י הַבַּ֖עַל לְבַדָּֽם׃

וַיָּבֹ֕אוּ לַעֲשׂ֥וֹת זְבָחִ֖ים וְעֹל֑וֹת וְיֵה֞וּא שָֽׂם־ל֤וֹ בַחוּץ֙ שְׁמֹנִ֣ים אִ֔ישׁ וַיֹּ֗אמֶר הָאִ֤ישׁ אֲשֶׁר־יִמָּלֵט֙ מִן־הָ֣אֲנָשִׁ֔ים אֲשֶׁ֥ר אֲנִ֛י מֵבִ֥יא עַל־יְדֵיכֶ֖ם נַפְשׁ֥וֹ תַּ֥חַת נַפְשֽׁוֹ׃

וַיְהִ֞י כְּכַלֹּת֣וֹ ׀ לַעֲשׂ֣וֹת הָעֹלָ֗ה וַיֹּ֣אמֶר יֵ֠הוּא לָרָצִ֨ים וְלַשָּׁלִשִׁ֜ים בֹּ֤אוּ הַכּוּם֙ אִ֣ישׁ אַל־יֵצֵ֔א וַיַּכּ֖וּם לְפִי־חָ֑רֶב וַיַּשְׁלִ֗כוּ הָֽרָצִים֙ וְהַשָּׁ֣לִשִׁ֔ים וַיֵּלְכ֖וּ עַד־עִ֥יר בֵּית־הַבָּֽעַל׃

וַיֹּצִ֛אוּ אֶת־מַצְּב֥וֹת בֵּית־הַבַּ֖עַל וַֽיִּשְׂרְפֽוּהָ׃

וַֽיִּתְּצ֔וּ אֵ֖ת מַצְּבַ֣ת הַבָּ֑עַל וַֽיִּתְּצוּ֙ אֶת־בֵּ֣ית הַבַּ֔עַל וַיְשִׂימֻ֥הוּ לְמַחֲרָא֖וֹת עַד־הַיּֽוֹם׃

וַיַּשְׁמֵ֥ד יֵה֛וּא אֶת־הַבַּ֖עַל מִיִּשְׂרָאֵֽל׃

רַ֠ק חֲטָאֵ֞י יָרָבְעָ֤ם בֶּן־נְבָט֙ אֲשֶׁ֣ר הֶחֱטִ֣יא אֶת־יִשְׂרָאֵ֔ל לֹא־סָ֥ר יֵה֖וּא מֵאַחֲרֵיהֶ֑ם עֶגְלֵי֙ הַזָּהָ֔ב אֲשֶׁ֥ר בֵּֽית־אֵ֖ל וַאֲשֶׁ֥ר בְּדָֽן׃

וַיֹּ֨אמֶר יְהוָ֜ה אֶל־יֵה֗וּא יַ֚עַן אֲשֶׁר־הֱטִיבֹ֙תָ֙ לַעֲשׂ֤וֹת הַיָּשָׁר֙ בְּעֵינַ֔י כְּכֹל֙ אֲשֶׁ֣ר בִּלְבָבִ֔י עָשִׂ֖יתָ לְבֵ֣ית אַחְאָ֑ב בני

ט' במעפ בס"פ · י"ג חס' כסיפ' · ד' פס' כל כל וכל כל · י"ח · ל' · ל' · ד' · ו' · ג' · ל' · ה' · פ' מל' · י"ג חס' · ב' גס אתה תתן · ט' בטע' בס"פ · ל' · ג' · ל' חס' דחס' · ג' · ב' פתח · למוצאות ק' · ס' מיחדין · ב' · ד' · ב' · ב'

תרגום

לְאַחְאָב בְּשֹׁמְרוֹן עַד דְּשֵׁיצִיֵהּ כְּפִתְגָּמָא דַיְיָ דְּמַלִּיל עִם אֵלִיָּהוּ׃ וּכְנַשׁ יֵהוּא יָת כָּל עַמָּא וַאֲמַר לְהוֹן אַחְאָב פְּלַח יָת בַּעֲלָא זְעֵיר יֵהוּא יִפְלְחִנֵּיהּ סַגִּי׃ וּכְעַן כָּל נְבִיֵּי בַעֲלָא וְכָל פַּלְחוֹהִי וְכָל כּוּמְרוֹהִי זַמִּינוּ לִי אֱנָשׁ לָא יִשְׁגֵּי אֲרֵי דְּבַח רַב לִי לְבַעֲלָא כָּל דְּיִשְׁגֵּי לָא יִתְקַיַּם וְיֵהוּא עָבַד בְּחוּכְמָא בְּדִיל לְאַבָדָא יָת פַּלְחֵי בַעֲלָא׃ וַאֲמַר יֵהוּא זַמִּינוּ כְּנִישְׁתָּא לְבַעֲלָא וְזַמִּינוּ׃ וּשְׁלַח יֵהוּא בְּכָל יִשְׂרָאֵל וַאֲתוֹ כָּל פַּלְחֵי בַעֲלָא וְלָא אִשְׁתְּאַר אֱנָשׁ דְּלָא אֲתָא וְעָלוּ לְבֵית בַּעֲלָא וְאִתְמְלֵי בֵּית בַּעֲלָא סְפָא בִּסְפָא׃ וַאֲמַר לִדְמְמַנָּא עַל קוּמַטְרַיָּא אַפֵּיק לְבוּשָׁא לְכָל פַּלְחֵי בַעֲלָא וְאַפֵּיק לְהוֹן לְבוּשָׁא׃ וַאֲתָא יֵהוּא וִיהוֹנָדָב בַּר רֵכָב לְבֵית בַּעֲלָא וַאֲמַר לְפַלְחֵי בַעֲלָא בְּלוּשׁוּ וַחֲזוֹ דִּילְמָא אִית כָּא עִמְּכוֹן מֵעַבְדַיָּא דַיְיָ אֱלָהֵן פַּלְחֵי בַעֲלָא בִּלְחוֹדֵיהוֹן׃ וַאֲתוֹ לְמֶעְבַּד נִכְסַת קוּדְשִׁין וַעֲלָוָן וְיֵהוּא מַנֵּי לֵיהּ בְּבָרָא תְּמָנַן גַּבְרָא וַאֲמַר גַּבְרָא דְּיִשְׁתֵּיזֵיב מִן גַּבְרַיָּא דַּאֲנָא מָעֵיל עַל יְדֵיכוֹן נַפְשֵׁיהּ חֲלַף נַפְשֵׁיהּ׃ וַהֲוָה כַּד שֵׁיצֵי לְמֶעְבַּד עֲלָתָא וַאֲמַר יֵהוּא לְרָהֲטַיָּא וּלְגַבְרַיָּא עוּלוּ מְחוֹנוּן אֱנָשׁ לָא יִפּוֹק וּמְחוֹנוּן לְפִתְגַּם דְּחֶרֶב וּרְמוֹ רָהֲטַיָּא וְגַבְרַיָּא קְטִילִין וַאֲזַלוּ עַד קִרְיַת בֵּית בַּעֲלָא׃ וְאַפִּיקוּ יָת קָמַת בֵּית בַּעֲלָא וְאוֹקִידוּהָא׃ וּתְרַעוּ יָת קָמַת בַּעֲלָא וּתְרַעוּ יָת בֵּית בַּעֲלָא וְשַׁוְיוּהָא לְבֵית מַפֵּקַת אֱנָשָׁא עַד יוֹמָא דֵין׃ וְשֵׁיצֵי יֵהוּא יָת בַּעֲלָא מִיִּשְׂרָאֵל׃ לְהוֹד בְּחוֹבֵי יָרָבְעָם בַּר נְבָט דְּחַיֵּיב יָת יִשְׂרָאֵל לָא סְטָא יֵהוּא מִבַּתְרֵיהוֹן אִישְׁתַּעְבֵּיד לְעֶגְלֵי דְּדַהֲבָא דִּי בְּבֵית אֵל וְדִי בְדָן׃ וַאֲמַר יְיָ לְיֵהוּא חֲלַף דְּאִתְקֵינְתָּא לְמֶעְבַּד דְּכָשַׁר קֳדָמַי כְּכֹל דִּבְרְעוּתִי עֲבַדְתָּא לְבֵית אַחְאָב בנין

רדק

עד השמידו · בחי"רק הה"א כי כן יבוא המקור פעמי' : בעקבה · כתרגו' בחכמה וכן ויעקבני : קדשו עצר' · זמנו עצרה שיהיו נעצרי' כל העם לפני הבעל : לאשר על המלתח' · ת"י לדממנא על קומטריא פי' גנזי הבגדים וכן בדברי רז"ל קומטרי דספרי פי' גנזי הספרים : נפשו תחת נפשו · נפש השומר תחת נפש הנמלט : וישליכו · הוא על דרך הרחבת הלשון מרוב חפזם ומהירותם אותם לשלחם לעיר בית הבעל לנתוץ את המצבות : ויוציאו · הראשון מצבות לשון רבים והשני מצבת לשון יחיד : וישרפוה · כל אחת מן המצבות : למחראות · כתיב וקרי למוצאות ושניהם ענין אחד אלא שהקרי לשון נקי יותר והענין שהיו נפנין שם : אשר בית אל · כמו בבית אל וכן הנמצא בית יי' : ויאמר יי' אל יהוא · ע"י נביא ובסדר עולם מי אמר לו יונה בן אמתי : בני

רלבג

איש אל יפקד · ר"ל שלא יחסר איש שלא יהיו כלם שם: עשה בעקבה · ר"ל במרמה: קדשו עצר' לבעל · זמנו וקראו יום שתהיו נעצרים בו כלכם לבעל : ויאמר לאשר על המלתחה · הוא הממונה על אוצר בגדי הכהנים ועובדי הבע' : וישליכו הרצים והשלשים · ר"ל שהשליכו הרצים והשלישים נבלת ההרוגי' מבית הבעל בעת הכותם אות' : למחראות · ר"ל לבתי כסאות להפנות שם לבזות הע"א : ויאמר יי' אל יהוא · אמר לו זה על יד נביא כי לא היה יהוא נביא : בימים

כלי יקר

בדברים האלה אל הע"א ע"כ ונכשל גם חטא בשפתיו באומרו יעבדנו בכנוי אל הבעל :

ועתה כל נביאי כו' עיין רש"י ז"ל והרד"ק ז"ל והרלב"ג ז"ל · ולע"דן שהו' כי זבח גדול לי לבעל ר"ל כי זבח גדול רוצה לזבוח לבעל כלו' לעבדי הבעל שכוונתו לזבחם ממש כאשר עשה וכאשר נתן את מזבחותיו והם היו מבינים הדברים כפשטן שהיה רוצה לזבוח כה זבח גדול לבעל ולהקריב לפניו וז"ש ויהו' עשה בעקבה ר"ל שמעשהו וגם הדברים היו בעקבה סובלים שתי הבנות האחת פשוטה שרוצה להקריב לבעל ובקרבו ישים ארבו שרוצה לזבוח לבעל ממש כלומר לעבדיו כאמור ולנתוץ מזבחו · וק"ק בפסוק דהי"לל ועתה קראו אלי כל נביאי הבעל כו' אבל כיון גם כן בעקבה לדבר עם כל נביאי הבעל ולעשות אותם כשמשים לקבץ כל עובדיו וכל כהניו קראו אלי ויוכיח שפירש הפסוק כן מדלא כתיב וכל עבדיו ו"יו העטף מורה שהו' ענין בפני עצמו שכל נביאי הבעל הם הקוראים את כל עובדיו וכל כהניו שהם הנקראים איש אל יפקד וכו' וכיון יהוא למען האביד את עובדי הבעל שהם העובדים אותו בסתר כי כהניו ידועים היו אליו ויוכל להרגם בנקל ולא הזכיר הנביאים אפשר לפי שבלכתם לקרוא את העובדים אולי נתנו את לבם פן יקראם אסון כאשר עשה אליהו בימי אחאב שהרגם ולכך אפשר שהו' הטעם שלא הזכירם עוד כלל אלא העובדים לבד דכתיב ויבואו כל עובדי הבעל הוצא לבוש לכל עובדי הבעל כי אם לכל עובדי הבעל לבדם · והכהנים פשיטא שיהרוג אותם ואין צריך לאומרו ואולי לזאת גם כן לא נזכרו הנביאים כי פשיטא יהרגו וכל החידוש בעובדי הבעל במסתרים וז"ש ויהוא עשה בעקבה ר"ל צורך עשית העקבה לא היתה אלא בשביל עובדי הבעל כי בשביל הנביאים והכהנים ידועים היו ואין צורך העקבה · ולפי זה הו' וישלח יהוה בכל ישראל היינו שאלת נביאי הבעל הנז' בכל ישר' לעורר את כל עובדי הבעל ולקרו' אותם :

ויאמר יהוא קדשו עצרה וכו' עיין רש"י ז"ל וכן הרד"ק ז"ל וכן הרלב"ג ז"ל :

ויאמר לאשר על המלתח' חז"ל א"ר אחא בר יעקב דבר הנמלל ונמתח ביד ע"כ · ועיין רש"י ז"ל והרד"ק וכן הרלב"ג · ולע"דן לדקדק לומר המלבוש די שיאמר ויוצ' להם לבוש

ויבואו לעשות זבחים פו' עיין רש"י ז"ל וכן הרד"ק ז"ל · ולע"דן טעם הכשלון הזה של זבחים ועולות לבעל וכתיב ויהי ככלות לעשות העולה הוא כי נזהר יהוא ויהונדב מבא בדמים אולי יש בקרבם צדיקים ולזה לא צוה לומר האיש אשר ימלט כו' עד אשר באו למצב לזבוח זבחים ועולות שאז כבר הם נדחים לע"א ויצאו מן הכלל לכפור בעיקר אז שם לו יהוא בחוץ שמנים איש ויאמר האיש אשר ימלט כו' ולזה המתין עד כלותו לעשות העולה כדי שיהיה עובד ויהיה מחוייב מיתה :

ויהי ככלות לעשות העולה עיין רש"י ז"ל וכן הרלב"ג ז"ל · והרקיב וכן מהרי"א ז"ל פי' וישליכו הוא על דרך הרחבת לשון מרוב חפזם ומהירותם אותם לשלח' לעיר בית הבעל לנתוץ את המצבות ע"כ :

ויוציאו את מצבות וכו' עיין הרד"ק ז"ל · ולע"דן אפשר וישרפוה אל בית הבעל דהיינו גגה שהי' מעצים שרפוה ואח"כ ויתצו את בית הבעל קירותיו מאבנים נתצום :

ויתצו את מצבת בית הבעל כו' במסכת מגילה למחראות קורין אותו לשבח למוצאות רבי יהושע בן קרחה אומר למחראות כשמה שהוא גנאי לע"א ע"כ רש"י למחראות לשון בית הכסא וכן לאכול את חוריהם ע"כ וכן הרד"ק וכן הרלב"ג ז"ל וכן מהרי"א ז"ל :

וישמד יהוא כו' מהרי"א ז"ל פי' שהוא כמו מסכת

מנחה קטנה

אחאב עבד את הבעל מעט וגו' ירנה בדי שלא ירגיש עובדי הבעל שערמה יש בדבר כיון שרוצה יהוא לאסוף כל עובדי הבעל ומה גם במונם שיתה אשר יפקד אין זה כי אם תאונה הוא מבקש להמיתם וע"כ הוא מאספם יחד ויחזיקו הדבר באמר סוק לא ימום יהוא מאחר שיהוא זכה למלוכה כדי להשמיד בית אחאב לבלתי השאיר להם שריד על אשר עבד הבעל וכאשר עשה ואיך הדעת נוטה שיהוא ירנם לעבוד הבעל אלא והאיבלב ולב ידבר להשמיד עובדי הבעל לזה בא יהוא בערמה ואמר מה שהשמדתי בית אחאב וגם יכלתי לו ולא הצילו הבעל הוא כי אחאב עבד הבעל מעט שלא כיבדו לפי כבודו לעבדו באסיפת עם נבת אחת כי זה עיקר כבודו ברוב עם הדרת מלך רק עבד את הבעל מעט במתי מספר פעם זה ופעם זה ולא בנת אחת באו בית הבעל כל עובדיו ע"כ לא שנהו הבעל מש"כ יהוא הרבה יעבדנו ברב ורבוי אסיפת עם לכבדו בכבוד גדול וזה כבודו שיבואו כל עובדיו ומאמיניו וכהניו באסיפה אחת נבת אחת כי זבח גדול וגו' וכ"כ אני חש לכבוד הבעל שכל אשר יפקד ביזה לאלהיו ולא יחיה ואז הבעל ימכנו בקול לכל אשר נקראוהו בלב שלם ומ"ב בשמחה וז לא יתערב זל שאינו מאמין בו בשלמו' כדי שלא יהי' לו חלק בזה הטובה אשר יתן הבעל לעובדיו

מסורה

ד' פסוקי' בקריאה אית בהון כל כל ובל כל וסימן כל החיה כל הרמש וכל העוף · ועתה כל נביאי הבעל · וראשית בכורי כל וכל תרומת כל · קבל דנא כה זמנא : הוצא ה' בקריא' וסימן הוצא מן המקום · הוצא את המקלל אל מחוץ למחנה · המה מטיבים את לבם · הוצא את בנך וימות · ויאמר לאשר על המלתחה · ותר ותוצא את עמי בני ישר' : אל יצא ג' בקריא' וסי' אל יצא איש ממקומו · אל יצא פליט מן העיר · באו הכום איש אל יצא : עד היום ט' מיחדין וסי' מצניין במסר' רבתא דאסדרנא ברייש סיפרא בעמ' יו"ד : בית ד' דסבירא ובבית וסי' נמסר לעיל בסיפר חלק ב' סימן ג' : בלבבי ג' בקריא' וסי' והקימתי לי כהן נאמן · ככל אשר בלבבי עשית דיהוא · עד אנה אשית עצות :

[illegible]

רד"ק

בני רבעים · כמו בנים רבעים יהואחז יהואש ירבעם זכריה ואמרו בזכות שהשחית בית אחאב שמלכו ארבעה דורות עמרי אחאב אחזיהו יהורם מלכו מבניו ארבע דורות ויהוא בער הבעל ולא בער העגלי' כי אותם נעשו לשם יי' ואף על פי כן היה חטא גדול כמו שכתוב לא תעשון אתי וגו': לקצו' בישראל · להכרית כמו מקצה רגלים חמס שותה: וראתה כי מת בנה · כתוב בו"ו וקרי בלא וי"ו והענין אחד: ותאבד · ובמקומו בדברי הימים ותדבר וסימ' תאבד דברי כזב: הממלכה · פי' ממלכות יהודה וכן אומר בדברי הימים:

המומתים

רלב"ג

בימים ההם החל יי' לקצות בישראל · רצה בזה המקום יתבאר לך שמה שהמית יהוא מבית אחאב היה כמלט מחרב חזאל כי בכליון בית אחאב לא שלטה חרבו בישראל אך בימי יהוא התחיל הש"י לקצץ ולהכרית בישראל על יד חזאל והכה קצה וקצץ הם שני שרשי' בענין אחד: ועתליהו אם אחזיהו ראתה כי מת בנה · הנה זה היה מאת הש"י לכלות הזר' הבא מאת בית אחאב כי המותר שלא המית יהוא המיתה עתליה עד שגם יואש בן בנה הוצרכה יהושבע בת המלך יורם לגנבו ולהסתירו מפני עתליה שלא תמיתהו ולזה גנבה אותו ואת מיניקתו בחדר המטות שהיו שם והסתירו אותו הוא ומניקתו מפני עתליהו ולא הומת והיה הסתירם אותם יהושבע בבית יי' כי שם היתה יושבת כי בעלה היה כהן גדול והכה התגיאתם שם שש שנים ואז היתה עתליהו מולכת על הארץ:

מנחה קטנה

ראתה כי מת בנה וגו' הנה הפסק השיטה ברשעתה בגדולה דכיון שמת בנה היה לה לשמור הנותרים ביותר כדי שלא תהא גלמודה ושכול מכולם והיא לא כן עשתה אלא אע"פ שראתה כי מת בנה ותקם ותאבד וגו':

בְּנֵי רְבִעִים יֵשְׁבוּ לְךָ עַל־כִּסֵּא יִשְׂרָאֵל׃ (ג' ובספר' חד מל') וְיֵהוּא לֹא שָׁמַר לָלֶכֶת בְּתוֹרַת־יְהוָה אֱלֹהֵי־יִשְׂרָאֵל בְּכָל־לְבָבוֹ (ה' חס' בן נפש) לֹא סָר מֵעַל חַטֹּאות יָרָבְעָם אֲשֶׁר הֶחֱטִיא אֶת־יִשְׂרָאֵל׃ בַּיָּמִים הָהֵם (ג' ומל') הֵחֵל יְהוָה לְקַצּוֹת בְּיִשְׂרָאֵל וַיַּכֵּם חֲזָאֵל בְּכָל־גְּבוּל יִשְׂרָאֵל׃ (ב') מִן־הַיַּרְדֵּן מִזְרַח הַשֶּׁמֶשׁ אֵת כָּל־אֶרֶץ הַגִּלְעָד הַגָּדִי וְהָראוּבֵנִי וְהַמְנַשִּׁי מֵעֲרֹעֵר (ה' וחס' ל' חס' בכתיב'ס) אֲשֶׁר עַל־נַחַל אַרְנֹן וְהַגִּלְעָד וְהַבָּשָׁן (וכתובי' ה' נסעס)׃ וְיֶתֶר דִּבְרֵי יֵהוּא וְכָל־אֲשֶׁר (י"ן מל' בכתי') עָשָׂה וְכָל־גְּבוּרָתוֹ הֲלוֹא־הֵם כְּתוּבִים עַל־סֵפֶר דִּבְרֵי הַיָּמִים לְמַלְכֵי יִשְׂרָאֵל׃ וַיִּשְׁכַּב יֵהוּא עִם־אֲבֹתָיו וַיִּקְבְּרוּ אֹתוֹ בְּשֹׁמְרוֹן וַיִּמְלֹךְ יְהוֹאָחָז בְּנוֹ תַּחְתָּיו׃ וְהַיָּמִים אֲשֶׁר מָלַךְ יֵהוּא עַל־יִשְׂרָאֵל עֶשְׂרִים־וּשְׁמֹנֶה שָׁנָה בְּשֹׁמְרוֹן׃

א וַעֲתַלְיָה אֵם אֲחַזְיָהוּ וְרָאֲתָה (ז' ראתה ק') כִּי מֵת בְּנָהּ וַתָּקָם וַתְּאַבֵּד אֵת כָּל־זֶרַע הַמַּמְלָכָה׃ וַתִּקַּח יְהוֹשֶׁבַע בַּת־הַמֶּלֶךְ־יוֹרָם (י"א) אֲחוֹת אֲחַזְיָהוּ אֶת־יוֹאָשׁ

תרגום

בנין רביעין יתבון לך על כורסי מלכותא דישראל: ויהוא לא נטר למהך באוריתא דיי אלהא דישראל בכל לביה לא סטא מעל חובי ירבעם דחייב ית ישראל: ביומיא האינון שרי רוגזא דיי למיתקף בישראל ומחנון חזאל בכל תחום ארעא דישראל: מן ירדנא מדנח שמשא ית כל ארעא גלעד שבטא גד ושבטא ראובן ושבטא דמנשה מערוער דעל כיף נחלא דארנון וארעא גלעד ומתנן: ושאר פתגמי יהוא וכל דעבד וגבורתיה הלא אינון כתיבין על ספר פתגמי יומיא למלכי ישראל: ושכב יהוא עם אבהתוהי וקברו יתיה בשמרון ומלך יהואחז בריה תחותוהי: ויומיא דמלך יהוא על ישראל עסרין ותמני שנין בשמרון: ועתליה אמיה דאחזיה חזת ארי מית ברה וקמת ואבידת ית כל זרעא דמלכותא: ונסיבת יהושבע בת מלכא יורם אחתיה דאחזיה ית יואש

ערער ה' חס' וסימ' ולאשר בערער · ויעברו את הירדן בשמואל · מן הירדן מזרח השמש דמלכים · עזובת ערי ערער · ובלע בן עזז · וכל אוריתא דכוו' חס': עתליה ז' וסי' ועתליה אם אחזיהו דמלכים · ועתליה מלכת על הארץ דמלכים · וחברו דדברי הימים · ותשמע עתליה דמלכים · ותקרע עתליה את בגדיה דמלכים · ושמשרי ושחריה ועתליה · ומבני עילם ישעיה · ושארא עתליהו:

רש"י

בני רבעים · ארבעה דורות תחת שהשמדת את בן אחאב שמלכו ארבעה דורות עמרי ואחאב ואחזיה ויהורם: לקצות · כמו קצתי בחיי:

בחדר

כלי יקר

דורות לבד · ונראה כי כשהעושה המצוה הוא אוהב ה' וירא אותו אז אותו החסד עומד לאלפים כמ"ש לאוהבי וצריך שהמקבלים יהיו אוהבי ה' כדי שיגין זכות האב לאלפים וכיוצא בזה אמרה התורה והיה עקב תשמעון וכו' ושמר ה' אלהיך לך את הברית ואת החסד אשר נשבע לאבותיך שאם לא תשמעון ישמרהו לזולתך או הנביאים אחריך במידה טובה כזו עד לאלפים צריך הכנת גם במקבלים ויושפע זכות האב · אמנם כשהעושה אינו הגון כ"כ לא הועיל אותו החסד אלא עד ארבע' דורות זולת האב שעון האב העושה המצוה גורם שלא תגן אלא עד ד' דורות כיון שהעושה פגום קצת · וזה אפשר במ"ש התור' פוקד עון אבות על בנים על שלשים ועל רבעים מלבד מה שאחז"ל כשאוחזין מעשה אבותיהן בידיהן אפשר שפקידת עון זה הוא לשיפקוד הסי"ת עון האבות לשלא תועיל זכות האבות ההם אלא עד ד' דורות לבד והם על בנים שהם שני דורות בנים ובני בנים הרי הם כבנים הרי שנים ושלשים ורבעים לשונאי ר"ל כשהאבות היו גם כן שונאי ה' שנמצא בו דבר טוב זה לבד לכך לא יגן לאלפים אלא על בנים ועל שלשים ועל רבעים לשונאי · וזה היה ענין יהוא שלא נתן לו מלכות מהחסד שעשה להכרית בית אחאב אלא עד ד' דורות לפי שיהוא קלקל מעשיו כשנכנס למלכות כמו שאומר בסמוך עליו כאמר וישמן ישורון ויבעט ולתירוץ זה בעצמו כיון בעל המאמר במ"ש אמרו עליו על יהוא בן נמשי כו' שהוקשה לו למה גזרו עליו טובה עד ד' דורות ולא יותר כי יהוא בן נמשי כו' לז"א לפי שאמרו עליו על יהוא בן נמשי אדם ירא שמים היה ולא הלך אחרי עגלי ירבעם בן נבט כיון שבא לידי גדולה קלקל במעשיו עליו הוא או' וישמן ישורון ויבעט · כמאמרו למדים חילוק זה בעושה חסד לאלפים שצריך שהעושה יהיה ירא שמים · וגם כן הכנה במקבלים אמנם עד ד' דורות קיל בבקיצא אחת שאפי' יהיו הד' רשעים יהיה רשע וטוב לו כדמסיק המאמר עוד אפשר במ"ש נוצר חסד לאלפים איננו מחוייב שיטיב עד אלפים זה אחר זה אלא אפי' שיעברו אלפים דור ייטיב הסי"ת לדור אחרון בזכותו אבל במאמר הזה ענין אחר הוא שבעבור טובה אחת ייטיב עמו עד ד' דורות זה אחר זה במלכות וממשלה ובסמוך בפ' ויהוא לא שמר כתב מהרי"א ז"ל לפי שהניח עגלי ירבעם ולא נמשכה מלכותו יותר מד' מלכי' ע"כ: ולע"דן שעם דברי המאמר הזה למדנו הבנת הפסוק כמין חומר שכוונת הפ' לומר ליהוא זכרתי לך חסד נעוריך שהיית ירא שמים כמו שאמר המאמר אדם ירא שמים היה ולא הלך אחרי עגלי ירבעם וזהו או' כאן יען אשר הטיבות לעשות הישר בעיני ככל מעשיך קוד' המלכה הזאת ועתה הוספת שכל אשר בלבבי עשית לבית אחאב לעומת זה בני רבעים ישבו לך על כסא ישר' שזה יקשה בעיני השומע ולמה נגזר חסד לרבעים ולא לאלפים לזה משיב הכתו' בעצמו תשובה נכחת והיא ויהוא לא שמר ללכת בתורת ה' אלהי' כו' והיא מעין התשובה שאמר המאמר אמרו עליו על יהוא בן נמשי אדם ירא שמים כו' כיון שבא לידו גדולה קלקל במעשיו · או אפשר שאמר יען אשר הטיבות כו' ע"ד מצוה גוררת מצוה שיען אשר הטיבות תמיד לעשות הישר בעיני ולא עשית לשום פניה אלא לשם שמים וז"ש הטיבות כי הפניה הרעה מועלת אפי' בדברי הישרים כמו שאחז"ל גדולה עבירה לשמה ממצוה שלא לשמה נמצא שאפי' המעשה הישר יחשב לרע אם התכלית רע וז"ש אשר הטיבות לעשות הישר בעיני ר"ל עשית הישר בעיני וגם כן הטיבות אותו מצד התכלית וכ"ז שהטיבות לעשות הישר בעיני מצוה זו גררה לך עוד מצוה אחרת והי' ככל אשר בלבבי עשית לבית אחאב ויכריע הפירוש הזה שאם כל הפסוק הזה מדבר בענין אחאב תיב' עשית מיותרת די שיאמר יען הטיבות לעשות הישר בעיני ככל אשר עם לבבי לבית אחאב שאחר שאמר לעשות תיבת עשית מיותרת אלא ודאי הם שני ענינים כדפרשית · ומ"ש בני רבעים ולא אמר בנים רבעים מוכרח הכוונה כדי שלא תטעה שהרבעים יהיו עם יהוא ואין הדבר כן שהם חוץ מיהוא' לז"א בני סמוך שר"ל בני הרבעים ישבו לך על כסא ישראל נמצא שכשתמנה יהוא עמהם יהיה חמשי כי בני הרבעים ישבו על כסא ישראל והוא דקדוק נכון · וחז"ל בסדר עולם ויאמר ה' אל יהוא ע"י יונה בן אמיתי · וכן הביא הרד"ק ז"ל · ועיין רש"י ז"ל וכן הרד"ק ז"ל וק"ק דהא הד' דורות הם חוץ מיהוא שעמו הרי הם חמשה והוא השמיד את בית אחאב של ד' דורות לבד אם כן אין הדבר מכוון בעלם:

ויהוא לא שמר כו' מאי גרמא ליה אמר אביי ברית כרותה לשפתים שנאמר אחאב עבד את הבעל מעט יהוא יעבדנו הרבה רבא אמר חותמו של אחיה השילוני ראה וטעה ע"כ:

ולע"דן שדקדקו חז"ל בפסוק זה אומר ויהוא לא שמר ללכת בתורת ה' דהי"ל ויהוא לא הלך בתורת ה' מהו לא שמר ללכת בתורת ה' לכך דרשו לא שמר פיו ולשונו שאלו שמר פיו היה מוכן ללכת בתורת ה' כי ברית כרותה לשפתים אמנם רב' אמר חותמו של אחיה השילוני ראה וטעה והיה לו לשמור עצמו שלא לחתום בשטר אלא ע"א ללכת בתורת ה' לא לחתום על שטר שכתוב בו ואפי' לעבוד ע"א וז"ש לא שמר ללכת בתורת ה' ולא אמר לא שמר תורת ה' מלבד היתור שהיה די שיאמר ויהוא לא סר מעל חטאת ירבעם והכל בכלל והרד"ק ז"ל ולא בער העגלים כי אותם נעשו לשם הסי"ת ואעפ"י כן היה חטא גדול כדכתיב לא תעשון אתי כו' ע"כ · וכן מהרי"א ז"ל והרא"ב שלפי שהניח עגלי ירבעם לפיכך לא נמשכה מלכותו עוד אלא עד ד' דורות לבד:

כלי יקר

בימים ההם וכו' עיין רש"י ז"ל וכן הרד"ק ז"ל ופי' הרלב"ג וכן מהרי"א ז"ל · ולע"דן לפרש לקצות לשון קצה שהתחיל הקב"ה ליפרע מן הקצוות כמו שהגוף בהתקרבו למו' יתקררו הקצוות כן עתה החל הסי"ת לקצות בישראל ויכם חזאל בכל גבול ישראל רוצה לומר בכל הגבולים דהיינו הקצוות וכדמסיק מן הירדן מזרח השמש הרי שהתחילו ממזרח השמש ארץ הגלעד הגדי והראובני והמנשי מערוער אשר על נחל ארנון שהתקרבו כל אלו הקצוות קצוות שהם שהרי הם חוץ לעבר הירדן מזרחה שמש:

ועתליה אם אחזיהו וכו' אמר רב יהודה אמר רב אלמלא לא נשתייר אביתר לאחימלך בן אחיטוב לא נשתייר מזרעו של דוד שריד ופליט דכתיב ועתליה אם אחזיהו וכו' הבא אשתייר יואש והתם אשתייר אביתר · ואחותו יהושבע בת המלך כו' עליו נאמר כי יצפנני בסוכה ביום רעה יסתירני בסתר אהלו · עכ"ל · מכאן למדנו שלפי שנתגלגל חובה ע"י דוד ע"ה מהריגת כהני נוב וזרע אחיטוב זולת אביתר לכך עתה הרגה עתליה את בני דוד ולא נשאר כי אם יואש לבדו אם לפי שנתגלגלה חובה על ידו כך העושה במזיד אע"כ ראוי ליזל; והמנא ליסזבן ובדבריהם אלא אבין הקרי וכתיב הממותים לשון עבר מאז שנהרגו בני אחיטוב והאלי' המומתים עתה ע"י עתליה גם בדבריהם ז"ל נבין וי"ו וראתה שכתיב וקרי ראתה שהכתיב כיון לקשר זה הענין אל הענין בני אחיטוב שזה תלוי בזה ולמדנו מזה הבנת הפסוק כי יצפנני בסוכה וכו' שהוא מקושר עם הקודם שאמר אחת שאלתי כו' שבתי בבית ה' כל ימי חיי לחזות בנועם ה' ולהשתעשע שם בהיותי רואה העתיד להיות בבית ה' זה כי עתיד להצפנני דהיינו את יואש בן אחזיה שיהיה לפון שם בסוכו ביום שתשלוט רעה זו עתליה אם אחזיהו יסתירני בסתר אהלו כאשר שם שש שנים ולזה אני בוחר לשבת בבית ה' כל ימי חיי להיותי רואה אותם הפלאים העתידים להעשות שם בבית ה' ובסוכו · זאת ועוד כי הקובע מקום לתורתו אויביו נופלים תחתיו וז"ש ועתה ירום ראשי על אויבי בזכות קביעות מקום לתורתי יתחייב שעתה ירום ראשי על אויבי סביבותי נמצא תועלת שבתי בבית ה' לעתיד כי יצפנני כו' ועתה גם כן וז"ש ועתה ירום ראשי וכו' עוד אפשר לפרש שהם ז"ל מפרשים כך כי יצפנני בסוכו היינו בנוב כי שם נסתר דוד ע"ה ביום רעה בברחו מפני שאול והאיפון הו' שלא נהרג אביתר בשבתי שמזה נמשך שיסתירני בסתר אהלו דהיינו יואש אשר מזרע דוד שנסתר בבית המקדש הוא אוהל מועד לה' · ועיין הרד"ק ז"ל והרלב"ג ז"ל וכן מהרי"א ז"ל וק"ק במ"ש שלפי שבעל' כהן גדול החביאתו בבית ה' וכי הכ"ג יוכל להוליך אשתו עמו שם חס וחלילה והלא אין ישיבה בעזרה אלא למלכי דוד בלבד ואם בלשכה אולי היתה יושבת אם כן יקשה אומר בבית ה' מורה בית ה' ממש ודברי חז"ל הנז"ל עיקר שהיה נחבא בבית המקדש ממש · ומהרי"א ז"ל אחרי שהשלים ספ' ענין בית אחאב וכל מה שעשה יהוא בן נמשי שמלך אחריו נעתק לספר מה שהיה במלכות יהודה אחרי שמת אחזיהו מלך יהודה ביד יהוא ואמר שעתליה אמו כיון שראתה בנה אחזיהו מת הרגה כל זרע המלוכה כדי שלא ישאר איש יושב על כסא דוד והיה המלוכה ומנהגת כל הארץ בחזקה וכבר זכרו חז"ל שהית' אשה רעה ושכנת' עם איש אחר וילדה לו בנים כמו שיבוא אחרי זה וזכרום עד כאן · ולע"דן לדקדק וי"ו וראתה הכתובה ואעפ"י שאינה נקראת יתירה היא · ונראה כי ידוע שעתליה רשעה גמורה היא וכמ"ש למעלה ושם אמו עתליה בת עמרי כו' וילך בדרך אחאב ויעש הרע בעיני ה' בבית אחאב כי חתן אחאב הוא הרי שכל קלקול אחזיהו תלוי באמו וכמ"ש הפ' ויעש הרע כו' כי חתן אחאב הוא בזה מובן וי"ו וראתה שו"ו מוסיף על ענין ראשון כמשפטה הענין האחד הוא ועתליה אם אחזיה שהיא רשעה גדולה והיא גרמה כ"ז הרע לבנה זאת ועוד מלבד מציאותה היותה מרשעת נוסף על זה שראתה כי מת בנה אלה השתי תיבות חברו לשקמה ותאבד כל זרע הממלכה כי נפש רשע אותה רע והיא עמרי שונאה את מלכי יהודה בטבע ואהבתה היתה תלויה בדבר בעלה ובנה ובבטל הדבר בטל האהבה וכבר כתבתי למעלה טעם לוי"ו ונראה בדחז"ל עיין שם:

ותקח יהושבע בת המלך יורם עיין רש"י ז"ל והרד"ק ז"ל · ולע"דן לתרץ מה שהקשה הרד"ק ז"ל שחסר ענייננו שר"ל והסתירהו בחדר המטות · ואומר אני שלא חסר כלום שהוא מוסב אל סוף הפסוק האומר ויסתירו אותו כאילו אמר בחדר המטות הסתירו אותו מפני עתליה ולא הומת וי"ו ויסתירו מוסב אל אחותו ובעלה יהוידע הכהן גדול וכיוצ' יחדיו סייעו בהסתר ובעלם זו והבנת הפסוק כאו' ותקח יהושבע בת המלך יורם אחותו אחזיהו שהם הודעות כפולות · אפשר במה שזכרתי למעלה למהרי"א ז"ל בשם חז"ל שעתליה זנתה והיו לה בנים מאיש אחר בזה יובן שלא אמר ותקח יהושבע אחות אחזיהו שלא יתברר אם היא אחותו מאמו או מאביו לז"א בת המלך יורם אחות אחזיהו ואלו אמר בת המלך יורם לא נתברר אלא שהיתה אחותו מאביו אבל עתה באומר אחות אחזיהו ברר הכתוב היותה אחותו מאביו ואמו · והנכון שכוונת הכתוב לומר שעם היות יהושבע בת עתליה והמושל ימשול כאמה בתה זאת יצאת מן הכלל ולא היתה בור ממנו נוקרה היא עתליה אבל דמתה אל בור ממנו חוצבה היא אביה מזרע דוד וז"ש ותקח יהושבע בת המלך יורם של זרע אביה דמתה בפועל הזה שעשתה וכמשפט הבנות הכתולות בדרכיהן מצד איש מזריע תחילה יולדת נקבה וז"ש יהושבע בת המלך יורם היא ולא בת עתליה ולזה לקחה את בן אחיה ותגנוב אותו מתוך בני המלך והיה הנס להצילו מתוך ההפכה ממש וז"ש מתוך בני המלך

רשי

בחדר המטות · בעליות בית קדשי הקדשים כמה שהוא אומר ויהי אתה בבית יי' מתחבא וגו' עליו אמר דוד כי יצפנני בסוכה יסתירני בסתר אהלו וקורא אותה חדר המטות על שם בין שדי ילין וזהו שיסד ר' אלעזר כפץ חדר המטות : חורבן ביתך יכפר עליהם : לכרי שרי המאות לגבורים ושרי המאות לרצים ולשון כרי שלא אמר לכרים שם דבר של קבוצת הגבורים ככר"יר בלע"ז : ויכרו' להם ברית · שיהא בעזרתו להמליך את בן המלך : השלישית מכם באי השבת · המשמרות היו מתחדשות ובאות בשבת משמרות כהונה ולויה אחת נכנסת ואחת יוצאה וצוה את המשמ' הנכנס להתחלק לשלשה חלקי' השלישית בבית המלך לשמו' שלא יעמוד איש על המלך להורגו והשלישית בשער סור הוא שער המזרחי שבעזרה שער הפררה השלישי' בשער הרצי' אף הוא משערי העזרה ויונתן תרגם בתרעא דבתרוהי תרע רהטיא ושער הרצים דרך שם באין מבית המלך לבית המקדש כמה שכ' בסוף הענין ואותו שער העזר' שכ' אחריו שער הרצים קראו בדברי הימים שער הספי' : ושמרת' את משמר' הבי' מסח · שמירה זו לוה על החלק הראשון שאמ' עליו ושמרו את משמרת בית המלך מסח שמרהו מאד שלא תסיחו דעתכם לשון נואם שלא יהא יאוש בדבר ומ"ש של מסח מן היסוד ושתי הידו' בכם · שאמרתי שיהו בשע' סור ובשע' הרצים ועמהם כל יוצאי השב' כל אנשי משמר היוצא : ושמרת' את משמרת בית יי' אל המלך · שלא יבואהו נזק מתוך בית יי' ולא הוצר' לכל זאת אלא שבת ראשונ' עד שהומתה עתליה וברחו עוזריה מן העיר : והבא

מלכים ב יא

יוֹאָשׁ בֶּן־אֲחַזְיָהוּ וַתִּגְנֹב אֹתוֹ מִתּוֹךְ
בְּנֵי־הַמֶּלֶךְ הַמְּמוֹתְתִים אֹתוֹ וְאֶת־
מֵינִקְתּוֹ בַּחֲדַר הַמִּטּוֹת וַיַּסְתִּרוּ אֹתוֹ
מִפְּנֵי עֲתַלְיָהוּ וְלֹא הוּמָת: וַיְהִי
אִתָּהּ בֵּית יְהוָה מִתְחַבֵּא שֵׁשׁ שָׁנִים
וַעֲתַלְיָה מֹלֶכֶת עַל־הָאָרֶץ:
וּבַשָּׁנָה הַשְּׁבִיעִית שָׁלַח יְהוֹיָדָע
וַיִּקַּח אֶת־שָׂרֵי הַמֵּאוֹת לַכָּרִי וְלָרָצִים
וַיָּבֵא אֹתָם אֵלָיו בֵּית יְהוָה וַיִּכְרֹת
לָהֶם בְּרִית וַיַּשְׁבַּע אֹתָם בְּבֵית יְהוָה
וַיַּרְא אֹתָם אֶת־בֶּן־הַמֶּלֶךְ:
ה וַיְצַוֵּם לֵאמֹר זֶה הַדָּבָר אֲשֶׁר תַּעֲשׂוּן
הַשְּׁלִשִׁית מִכֶּם בָּאֵי הַשַּׁבָּת וְשֹׁמְרֵי
מִשְׁמֶרֶת בֵּית הַמֶּלֶךְ: וְהַשְּׁלִשִׁית
בְּשַׁעַר סוּר וְהַשְּׁלִשִׁית בַּשַּׁעַר אַחַר
הָרָצִים וּשְׁמַרְתֶּם אֶת־מִשְׁמֶרֶת הַבַּיִת
מַסָּח: וּשְׁתֵּי הַיָּדוֹת בָּכֶם כֹּל יֹצְאֵי
הַשַּׁבָּת וְשָׁמְרוּ אֶת־מִשְׁמֶרֶת בֵּית־
יְהוָה אֶל־הַמֶּלֶךְ:

והקפתם

הממותתים ק' · ב' ז' חס' בלים' · ג' זוגין דמיין · המאות ק' · ד' י' ל"ס · ד' י' י"ד

תרגום

יוֹאָשׁ בַּר אֲחַזְיָה וּגְנַבַת יָתֵיהּ מִגוֹ
בְּנֵי מַלְכָּא דְמִתְקַטְלִין וְאִיטַמָּרַת
יָתֵיהּ וְיַת מֵינִקְתֵּיהּ בְּאִידְרוֹן בֵּית
עַרְסָתָא וְאַטְמָרוּ יָתֵיהּ מִן קֳדָם
עֲתַלְיָה וְלָא אִתְקְטִיל: וַהֲוָה עִמַּהּ
בְּבֵית מַקְדְּשָׁא דַיְיָ מִיטַּמַּר שִׁית שְׁנִין
וַעֲתַלְיָה מַלְכַת עַל אַרְעָא: וּבְשַׁתָּא
שְׁבִיעֵתָא שְׁלַח יְהוֹיָדָע וּדְבַר יַת רַבָּנֵי
מָאוָתָא לְגִבָּרַיָּא וּלְרָהֲטַיָּא וְאָעֵיל
יַתְהוֹן לְוָתֵיהּ לְבֵית מַקְדְּשָׁא דַיְיָ וּגְזַר
לְהוֹן קְיָם וְאוֹמֵי יַתְהוֹן בְּבֵית מַקְדְּשָׁא
דַיְיָ וְאַחֲזֵי יַתְהוֹן יַת בַּר מַלְכָּא:
וּפַקֵּידִינוּן לְמֵימַר דֵּין פִּתְגָּמָא
דְתַעְבְּדוּן תְּלָתָא מִנְּכוֹן עָלֵי שַׁבָּא
וְנַטְרֵי מַטְּרַת בֵּית מַלְכָּא: וּתְלָתָא
בִּתְרַע גִּבָּרַיָּא וּתְלָתָא בִּתְרָעָא
דְבַתְרוֹהִי תְּרַע רָהֲטַיָּא וְתִטְּרוּן יַת
מַטְּרַת בֵּיתָא מִדְּאִשְׁתְּלֵי: וּתְרֵין
חוּלָקִין בְּכוֹן כֹּל נַפְקֵי שַׁבָּא וְתִיטְּרוּן
יַת מַטְּרַת בֵּית מַקְדְּשָׁא דַיְיָ עַל
מַלְכָּא:

ותקפון

ג' זוגין קדמ' שי"ן ותניינא זי"ן וסימ' שלח וכשנה השביעית שלח יהוידע · התחזק ובשנה השביעית התחזק · שכחתני אמרה לאל סלעי · זנחתני כי אלהי מעזי · אשמרה עזי אליך אשמרה · אזמרה עזי אליך אזמרה · וחילופיהון ג' זוגין קדמא זי"ן תניגא שי"ן וסימ' נמסר בשמואל חלק ב' סי' ב' :

רדק

הממותתים · כתיב וקרי המומתים והענין אחד אלא שהכתוב הוא תואר כמו ממותתי' חללים והקרי הוא מהפעלים מבנין הפעיל : בחדר המטות · חסר ועכינו ותסתירהו ואת מניקתו בחדר המטות וכת"י ואטמרת יתיה וית מניקתיה באידרון בית ערסת' וכן בדברי הימים ותתן אותו ואת מניקתו בחדר המטות ואמר אחר כך ויסתירו אותו ר"ל היא הסתירה אותו לשעה ומכאן והלך הסתירו אותו ג"כ היודעים שלא גלו הדבר לעתליה כל שש השני' ופי' בחדר המטות החדר שהיה בעזרת הלוים או הכהנים ובדברי רז"ל בחד' המטו' בתאים רבי ישמעאל אומר בעליות בימות החמה שהיו שוכבי' שם הכהנים והלוי' ויש בו דרש בית המקדש קורא חדר המטות על שם בין שדי ילין ועוד כתיב אף ערשנו רעננה : שרי המאיות · כתוב בי"וד וקרי בלא יו"ד המאות וכן כלם אשר בפרש' זאת עד ויכרת יהויד' כן כתוב וכן קרי והכתוב הוא בהראות היו"ד למ"ד הפועל הנסתרת ממלת מאה כי ה"א במא' לנקבה וה"א השרש נעלמת ואלה שרי המאות כהני' ולוים היו כי רבים היו כי דוד מנה מן הלוים ארבעת אלפים שוערי' וארבעת אלפים משוררים ומהללים : לכרי ולרצים · כמו לכרי' וכמוהו הרודד עמי תחתי כמו עמי' והדומי' להם שכתבנו בספר מכלל ות"י לכרי לגבריא ופי' לקח שרי המאו' אשר בלוים וקרא ג"כ לשרי' ולרצים לשרים להתיעץ עמה' וכן אומר בדברי הימים וראשי האבות לישראל וקרא לרבים גם כן להכינם למשמרת המלך : וירא אותם · מבנין הפעיל בתשלומו ויראה בפתח הי"וד : באי השבת ושומרי משמרת · שיתעסקו בעבודתם וישמרו משמרת הבית ופי' באי השבת כי משמרות קבועות היו בכהנים ובלוים מימי דוד ושמואל שתקנו אותם והיה משמר אח' עובד השבועה ויוצא בשבת אחר הקרבת המוספין ונכנס המשמר האחר ואמר להם יהוידע שישמרו המלך ויהיה השלישית מן השומרים מן באי השבת ושתי הידות כל יוצאי השבת כי יוצאי השבת יותר פנויים מן באי השבת שעל באי השבת עבוד' השבוע ויהיה השלישית בבית המלך השלישית בשער סור והשלישית בשער אחר הרצים ולא חלק איזו שלישית יהיה כאן ואיזו שלישית יהיה כאן אלא שיחלקו באי השבת עם יוצאי השבת לשלשה חלקים ויהיו על השלש מקומות הנזכרים ויהיו מוכנים לשמור הנכנסים והיוצאים שלא יבואו עוזרי עתליהו להמית המלך : בשער סור · ובדברי הימים בשער היסוד ות"י בתרע גבריא ויש נסחאות בתרע נטוריא ובדברי רז"ל שהוא שער המזרחי ושבע שמות נקראו לו שע' סור ששם היו טמאים פורשים הה"ד סורו טמא קראו למו שער היסוד ששם היו מיסדים את ההלכה · שער חרסית שהיה מכוון כנגד זריחת החמה הה"ד האומ' לחרס ולא יזרח · שער האיתון שהוא משמש כניס' ויציא' · שער התוך שהוא ממוצא בין שני שערים · שער חדש ששם חדשו סופרים את ההלכה · שער עליון שהוא למעלה מעזרת ישראל : בשער אחר הרצים · ת"י בתרעא דבתרוהי תרע רהטיא ובדברי הימים לשוערי' הספי' והוא שער שהיה לדרום העזרה ועליו נאמ' בדברי הימים בית האספים ומה שכנהו בשער הרצי' לשעתו שהיו רצי' המלך שם : מסח · פי' משמרת מסח שתשמרו ממסח והיא הכתילה וההריסה כמו ונסחתם מעל האדמה ובמקום הזה הוא הריסת המשמרה על דרך פן יהרסו לעלות אל יי' והזהירם שיהיו במשמרת כאחד זה אצל זה שלא יפרד אחד מסדר המשמרת ללכת אל מקו' אחר או יהיה מסח מן הסיח הדעת שישמרו שלא יסיחו דעתם לענין אחר אלא דעתם יהיה למשמרת לשמור את המלך : אל המלך · בעבור המלך : והבא

רלבג

שלח יהוידע ויקח את שרי המאות לכרי ולרצים · הרצון באמרו לכרי לכרים והרצון בו לשרים והם ראשי האבות לישראל כמו שנזכר בספר ד"ה והנה הרצון בזה שבבר לקח יהוידע שרי המאות לכהנים וללוים ושלח בידם לראשי אבו' ישראל ולרצים שיבאו אליו והנה הביא אותם אליו בית יי' וכרת להם ברית עם יי' ועם המלך כמו שנזכר אחר זה שלא יגלה אותם והשביע אותם שיון בשם יי' לעשות מצותו להקים את בית המלך על כסא אביו ואחר זה הראה אותם את בן המלך והוא יואש : ויצום לאמר זה הדב' אשר תעשון השלישית · השלישית מהאנשים אשר צוה יהוידע לשמירת המלך הם מבאי השבת והם המשמר הנכנס לכהנים וללוים והשאר ישתדלו בעבודת בית המקדש וכבר זכר אחר זה כי שתי הידות ההם כל יוצאי השבת והם משמר היוצא ולזה יהיו השלישית מהם חצי באי השבת כי כל יוצאי השב' הם שתי הידות והנה באר כי השלישית ישמרו משמרת בית מלך שלא יכנס שם אדם יוכל להזיק למלך והשלישית יעמדו בשער סור והוא השער המזרחי שהיו טמאים בלתי יכולים להכנס שם ולזה היה נקרא שער סור כטעם סורו טמא ובד"ה נקרא שער היסוד כי הוא היסוד הראשון מהקדושה והשלישית בשער שהוא אחר הרצים והנה ישמרו את משמרו' הבית בית מסח והוא המקום שפרצו בבית בני עתליה המרשעת כמו שזכר בספר ד"ה ואולם שתי הידות באלו השלשה חלקים שזכר הם כל יוצאי השבת ושמרו את משמרת בית יי' בעבור המלך שלא ינזק על יד עוזרי עתליהו והקפתם המלך סביב איש כלי מלחמתו בידו והנכנס מהזרים אל השדרים והמערכות שיהיו מסדרים שומרי המלך יומת כדי לשמור המלך תכלית השמירה ואלו השומרים יהיו את המלך בצאתו ובבאו כדי שלא יקראו נזק : ויקחו

כלי יקר

המלך הממותים מתוך ממש והייתי יכול לפרש שאומרו בחדר המטות איננו מורה מקום ההחבאה אלא מורה המקו' שגנבתו משם ז"ש ותגנוב אותו מתוך בני המלך הממותי' שהיו מוכני' שם להמית אותו ואת מניקתו בחדר המיטו' ומשם גנבתם יחדיו אותו ואת מניקתו ויסתירו אותו כמו שיזכיר בבית ה' ולא הומת ולדרך זה מתוקן יתור ויסתירו והו"יו וחסרון הענין שהקשה הרד"ק שלא שדברי חז"ל עיקר שמפרשים שהחביאה אותו בחדר המטות הוא בית ה' אשר נקרא ערשנו רעננה כנז"ל ואפשר עוד ביתור ויסתירו אותו מפני עתליהו שרמז למ"ש חז"ל עליו נאמר כי יצפנני בסוכו וכו' יסתירני בסתר אהלו בצור ירוממני לז"א ויסתירו אותו שתם הוא יתברך ויתעלה שמו מצטרף אל המסתירי' אותו שהסתירו שם בסתר אהלו שלא נתגלה הענין וגם כן הטיב עמו שלא הומת לסיב' היותו יושב בסתר עליון בצל שדי עכ"ז לא הומת לה הו' ולא מניקתו עם היות זמן רב כי ויהי אתה בית ה' מתחבא שש שנים וכו' עוד אפשר שאמר ולא הומת לרמוז אל דברי חז"ל בפסוק ועתלי' אם אחזיהו שכיון שכיצול אביתר בן אחיטוב לכך ולא הומת יואש שאל"כ היה מת ואולי זה רמז למעלה בס' שמואל שאמר משמרת אתה עמדי וגם נאמר כי אשר יבקש את נפשי יבקש את נפשך דהא בהא תליא שאם יבקש את נפשך הריהוא מבקש את נפשי כי ימות יואש יוצא חלצי ואין יורש מלכותי חלילה :

ובשנה השביעית כו' עיין רש"י ז"ל והרד"ק ז"ל וכן הרלב"ג ז"ל · ותהרי"א ז"ל ויקח את שרי המאות ששרי המאות יקראו לכרי ולרצים · או בהפך ויקח את שרי המאות וע"י מי שלא לקחתם לכרי ולרצים שלא לקחת שרי המאות ואחר שקראם ויכרות להם ברית ושבועה כמו שיאמר אחרי זה ואז הראה אותם את בן המלך עד כאן · והנה לפי' רש"י ז"ל שפירש שלקח שרי המאות שהיו שרים לכרי ולרצים הענין נכון גם הלשון שלא אמר ולכרי ולרצים דלפי' הרד"ק ז"ל הנה' כי"לל ולכרי בו"יו ולמהרי"א ז"ל לב' פירושיו מתוקן הלשון מחסרון הו"יו אבל קשה אל הפי' שאמר ששלח את שרי המאו' לקחת לכרי ולרצים דהי"לל שלח יהוידע את המאות ויקח לכרי ולרצי' : ולע"דן וישבע אותם בבית ה' אחר שאמר ויבא אותם אליו די היה שיאמר וישבע אותם שם בבית ה' למה אלא נראה לי שהשבועה היתה בקדושת בבית הזה שהוא בית ה' שנהיה כאמנים בברית ואם כן היה בית ה' במקום נקיעת חפץ ואין הבנת בבית ה' למורה מקום השבוע' אלא השבועה עצמה ואחר כך וירא אותם את בן המלך :

ויצום לאמר כו' והשלישית כו' ושתי הידות כו' עיין רש"י ז"ל והרד"ק ז"ל ולפי' רש"י ז"ל קשה קצה לשון ושתי הידות בכם כל יוצאי השבת המשמש שהשתי ידות הם כל יוצאי השבת ולרש"י ז"ל הינם אלא מבאי השבת והומרו כל יוצאי השבת פי' וכל יוצאי השבת שעם השתי ידות בכם של באו השבת שאמרתי שיהו בשער סור ובשער אחר הרצים ועמה' כל יוצאי השבת כל אנשי משמר היוצא אמנם להרד"ק ז"ל ניחא שהשתי ידות כל יוצאי השבת שהשלישית מהשומרים יהיו מן באי השבת והשתי ידות כל יוצאי השבת כי יוצאי השבת פנוים מן באי השב' שעל באי השב' עבודת השבוע · וכן הרלב"ג ז"ל והרחיב יותר וכן מהרי"א ז"ל כדהרלב"ג ז"ל · והרחיב כי מאילו הממוני' על השמירה השלים שהי' מבאי השבת הוא ביעוד שומרי המלך וז"ש השלישית מכם באי השבת ושומרי משמרת בית המלך שאותו השלים מהשומרים שהם מבאי השבת הם יהיו שומרי המלך ושני השלישים האחרים שהם כל יוצאי השבת השלים בשער סור והשלים בשער הרצים ודלא כדהרד"ק ז"ל שאמר דלא חלק איזו שלים יהיה כאן ואיזו שלישית יהיה כאן · ודלא כמהרי"א ז"ל עצמו שאמר גם כן דלא חלק כו' שהרי חלק ואמר בפי' שלים מכם הלא הם באי השבת ישמרו משמרת המלך · הן אמת שבני השלישים שבשומרים והם מיוצאי השבת בהם לא נתברר מי על שער סור ומי על שער הרצים כי לא הקפיד לפרט אלא שומרי המלך שיהיו מבאי השבת שהם בלתי מיוגעים כי עתה נכנסים ותהיה שמירתם יותר מעולה · ולע"דן ויצום לאמר צוס שלא ישתקו פן ישנו להם אבל צום לאמר ולקרא בקול גדול כמנהג שומרי החומות הצועקים בקול כדי להודיעם שהם על משמרתם ויראו מגבשת אליהם ואמר השלישית בשער סור ות"י בתרע גודריא ובזה ילדק שם סור סור מרע מכאן כי כזה שמור בגבורי' אשר בו שומרים וכו' ושמרתם את משמרת בית ה' אל המלך דהי"לל ושמרתם מבית ה' אל המלך לדעת המפרשים הנזכרים אבל כונת הכתוב לומר לפי שבבית ה' היה המלך שמור שמירה מעולה כי לא עלה על דעת שום נברא היותו נחבא שם כך תשמרוהו שמירה מעולה במשמרת בית ה' שהיה בית ה' משמרת אותו כן השמרו אל המלך או אמר ושמרתם אל

וְהִקַּפְתֶּם עַל־הַמֶּלֶךְ סָבִיב אִישׁ וְכֵלָיו בְּיָדוֹ וְהַבָּא אֶל־הַשְּׂדֵרוֹת יוּמָת וִהְיוּ אֶת־הַמֶּלֶךְ בְּצֵאתוֹ וּבְבֹאוֹ׃ וַיַּעֲשׂוּ שָׂרֵי הַמֵּאוֹת כְּכֹל אֲשֶׁר־צִוָּה יְהוֹיָדָע הַכֹּהֵן וַיִּקְחוּ אִישׁ אֶת־אֲנָשָׁיו בָּאֵי הַשַּׁבָּת עִם יֹצְאֵי הַשַּׁבָּת וַיָּבֹאוּ אֶל־יְהוֹיָדָע הַכֹּהֵן׃ וַיִּתֵּן הַכֹּהֵן לְשָׂרֵי הַמֵּאוֹת אֶת־הַחֲנִית וְאֶת־הַשְּׁלָטִים אֲשֶׁר לַמֶּלֶךְ דָּוִד אֲשֶׁר בְּבֵית יְהוָה׃ וַיַּעַמְדוּ הָרָצִים אִישׁ וְכֵלָיו בְּיָדוֹ מִכֶּתֶף הַבַּיִת הַיְמָנִית עַד־כֶּתֶף הַבַּיִת הַשְּׂמָאלִית לַמִּזְבֵּחַ וְלַבָּיִת עַל־הַמֶּלֶךְ סָבִיב׃ וַיּוֹצִא אֶת־בֶּן־הַמֶּלֶךְ וַיִּתֵּן עָלָיו אֶת־הַנֵּזֶר וְאֶת־הָעֵדוּת וַיַּמְלִכוּ אֹתוֹ וַיִּמְשָׁחֻהוּ וַיַּכּוּ־כָף וַיֹּאמְרוּ יְחִי הַמֶּלֶךְ׃ וַתִּשְׁמַע עֲתַלְיָה אֶת־קוֹל הָרָצִין הָעָם וַתָּבֹא אֶל־הָעָם בֵּית יְהוָה׃ וַתֵּרֶא וְהִנֵּה הַמֶּלֶךְ עֹמֵד עַל־הָעַמּוּד כַּמִּשְׁפָּט וְהַשָּׂרִים וְהַחֲצֹצְרוֹת אֶל־הַמֶּלֶךְ וְכָל־עַם הָאָרֶץ שָׂמֵחַ וְתֹקֵעַ בַּחֲצֹצְרוֹת וַתִּקְרַע עֲתַלְיָה אֶת־בְּגָדֶיהָ וַתִּקְרָא קֶשֶׁר קָשֶׁר׃
טו וַיְצַו יְהוֹיָדָע הַכֹּהֵן אֶת־שָׂרֵי הַמֵּאוֹת ׀ פְּקֻדֵי הַחַיִל וַיֹּאמֶר אֲלֵיהֶם הוֹצִיאוּ אֹתָהּ אֶל־מִבֵּית לַשְּׂדֵרֹת וְהַבָּא אַחֲרֶיהָ הָמֵת בֶּחָרֶב כִּי אָמַר הַכֹּהֵן אַל־תּוּמַת בֵּית יְהוָה׃ וַיָּשִׂמוּ לָהּ יָדַיִם וַתָּבוֹא דֶּרֶךְ־מְבוֹא הַסּוּסִים בֵּית הַמֶּלֶךְ וַתּוּמַת שָׁם׃ וַיִּכְרֹת יְהוֹיָדָע אֶת־הַבְּרִית בֵּין יְהוָה וּבֵין הַמֶּלֶךְ וּבֵין הָעָם לִהְיוֹת לְעָם לַיהוָה וּבֵין הַמֶּלֶךְ וּבֵין

וְתַקְפוּן עַל מַלְכָּא סְחוֹר סְחוֹר גְּבַר וְזֵינֵיהּ בִּידֵיהּ וּדְיֵיעוּל לְגוֹ מִן סִדְרָא יִתְקְטִיל וַהֲווֹ עִם מַלְכָּא בְּמִיפְקֵיהּ וּבְמֵיעֲלֵיהּ׃ וַעֲבָדוּ רַבָּנֵי מָאֲוָתָא כְּכֹל דְּפַקֵּיד יְהוֹיָדָע כַּהֲנָא וּדְבָרוּ גְּבַר יַת גֻּבְרוֹהִי עָלֵי שַׁבְּתָא עִם נָפְקֵי שַׁבְּתָא וְאָתוּ לְוָת יְהוֹיָדָע כַּהֲנָא׃ וִיהַב יְהוֹיָדָע כַּהֲנָא לְרַבָּנֵי מָאֲוָתָא יַת מוֹרְנִיתָא וְיַת שִׁלְטַיָּא דִּי לְמַלְכָּא דָּוִד דִּי בְּבֵית מַקְדְּשָׁא דַּייָ׃ וְקָמוּ רְהָטַיָּא גְּבַר וְזֵינֵיהּ בִּידֵיהּ מֵעִיבַר בֵּיתָא מִימִינָא עַד עִיבַר בֵּיתָא מִסְּמָלָא לְמַדְבְּחָא וּלְבֵית כַּפּוּרֵי עַל מַלְכָּא סְחוֹר סְחוֹר׃ וְאַפֵּיק יַת בַּר מַלְכָּא וִיהַב עֲלוֹהִי יַת כְּלִילָא וְיַת סַהֲדוּתָא וְאַמְלִיכוּ יָתֵיהּ וּמְשַׁחוּהִי וּטְפַחוּ יַד וַאֲמַרוּ יִצְלַח מַלְכָּא׃ וּשְׁמַעַת עֲתַלְיָה יַת קָל דְּרַקְדְּנִין עַמָּא וַאֲתַת לְוָת עַמָּא לְבֵית מַקְדְּשָׁא דַּייָ׃ וַחֲזַת וְהָא מַלְכָּא קָאִים עַל אִסְטְוָונָא כְּהִילְכְתָא וְרַבְרְבַיָּא עִמֵּיהּ וַחֲצוֹצְרָתָא קֳדָם מַלְכָּא וְכָל עַמָּא דְּאַרְעָא חָדַן וְתָקְעִין בַּחֲצוֹצְרָתָא וּבְזָעַת עֲתַלְיָה יַת לְבוּשָׁהָא וּקְרַת מֵירְדָא מֵירְדָא׃ וּפַקֵּיד יְהוֹיָדָע כַּהֲנָא יַת רַבָּנֵיהּ מָאֲוָתָא דִּימַמַּנַן עַל חֵילָא וַאֲמַר לְהוֹן אַפִּיקוּ יָתַהּ לְגָיו מִן סִידְרָא וּדְיֵיעוּל בַּתְרַהָא יִתְקְטֵל בְּחַרְבָּא אֲרֵי אֲמַר כַּהֲנָא לָא תִיתְקְטֵל בְּבֵית מַקְדְּשָׁא דַּייָ׃ וְשַׁוִּיאוּ לַהּ אַתְרָא וַעֲלַת בְּאוֹרַח מַעֲלָנָא דְּסוּסַיָּא לְבֵית מַלְכָּא וְאִתְקְטִילַת תַּמָּן׃ וּגְזַר יְהוֹיָדָע יַת קְיָמָא בֵּין מֵימְרָא דַּייָ וּבֵין מַלְכָּא וּבֵין עַמָּא לְמֶהֱוֵי לְעַם מְשַׁמֵּישׁ קֳדָם יְיָ בֵּין מַלְכָּא וּבֵין

רדק

והבא אל השדרות · כתרגו' ודייעול לגו מן סדרא כלומ' אדם אחד שיכנס תוך סדר משמרותיכם יומת ובדברי הימים והבא אל הבית יומת ואחד הוא כי כל הבית היה משמרתם כמו שאמ' מכנף הבית הימנית עד כנף הבית השמאלית למזבח ולבית: ויקחו איש את אנשיו · כל אחד משרי המאות לקח אנשיו עמו: את החנית · שם כלל כי לא נתן להם חנית אח' לבד אלא ר"ל החניתים וכן אומר בדברי הימים את החניתים ואת המגנות ואת השלטים ופירו' השלטים בדמות מגינים וכן כל שלטי הגבורים: אשר למלך דוד · שהיה לוקח דוד במלחמות היה מקדיש כמו שלטי הזהב אשר לקח מהדרעז' וזולתו והיו נתונים לאוצרות בית יי': את הנזר ואת העדות · בגדי מלכות מן ועדית עדי עדות בשקל גאות וי"ת ית כלילא וית סהדותא ובדברי רז"ל כי זה הנזר היה עדות למלכי בית דוד מי שראוי למלכות הולמתו ומי שאינו ראוי למלכות אינה הולמתו ואדניהו בקש להלמו ולא הולמתו: וימשחוהו יהויד' ובניו · וכן כתו' בדברי הימים וימשחוהו יהוידע ובניו ומפני מה משחוהו והלא אין מושחין מלך בן מלך מפני מחלוקת של עתליהו כמו שמשחו שלמה מפני מחלוקתו של אדניהו: יחי המלך · ת"י יצלח מלכ': את קול הרצין העם · חסר הנסמך ומשפטו הרצי' רצי העם כמו סיגים כסף אמרים אמת או הוא כמו הפוך כמו שהו' אומר בדברי הימים את קול העם הרצים או יהיה קול עומד במקום שנים ופירוש את קול הרצים ואת קול העם וכ"ן הרצין במקום מ"ם וכן לקץ הימין כמו הימים ופי' קול הרצין קול השמחה שהיו שמחים והיו אומרים יחי המלך ובדברי הימי' את קול העם הרצים מהללים את המלך ות"י את קול הרצים העם ית קל דרקדנין עמא פירוש שהיו מרקדים ומטפחין כמו שאמר ויכו כף: עומד על העמוד · פי' סמוך לעמוד וכן וזבחת עליו סמוך לו ועליו מטה מנשה סמוך לו וי"ת קאים על אסטוונא ופי' סטיו שהוא ספסל שיושבי' בו השרים הגדולים ולדעתו יהיה פי' עמוד שהיה באותו הסטיו מקום נכבד לעמוד שם המלך לפיכך נקרא עמוד וכן אומר בדברי הימים על עמדו כלו' מקום הראוי לו לעמוד בו: הוציאו אותה אל מבית לשדרות · הוציאו אותה מבית יי' ותצא דרך מקום השדרות שהיא מערכת השומרים ואם יצא איש אחריה לעזרתה המיתוהו בחרב: המת · מקור: וישימו לה ידים · נתנו לה מקום שתצא באותו הדרך אשר מבית יי' לבית המלך והוא דרך מבוא הסוסים לבית ושם המיתוה: בין יי' ובין המלך · מתחלה כרת ברית בין יי' והמלך והעם שיהיו כלם לעבודת יי' ולהסיר הבעלי' ואחר כך כרת ברית בין המלך והעם: ואת

רשי

והבא אל השדרות · איש נכרי שיבא לתוך המחוז הקרוי שדרות והוא מקום מבוא המלך מביתו לבית יי' ולא ידעתי מהו לשו' שדרו' וי"ת סודריא: את הנזר ואת העדו' · ספר התורה כמו שכתוב והיתה עמו וקרא בו כל ימי חייו ורבותינו אמרו הנזר הוא העדו' שכל הראוי למלכות הלמותו ושאינו ראוי למלכות אינה הולמתו: העמוד · הוא מעמד המלך בבית יי': קשר קשר · מרד מרד יש כאן: הוציאו אותה · מבית המקדש לשדרות והביאו' הם דרך בית השדרות לבית המלך ואל תניחוה לצאת דרך מוצא העזרה אל העיר פן תרנא עוזרים מתחברים אליה: והבא אחריה · בעזרתה: המת בחרב · להמית בחרב: וישימו לה ידים · מקום איפט"נלא בלע"ז: בין יי' ובין המלך ובין העם · שיהו המלך והעם אחרי יי' ואחר כך בין המלך ובין העם שיהו עבדים למלך:

פקדות

רלבג

ויקחו איש את אנשיו באי השבת עם יוצאי השבת · והנ' לקחו מבאי השבת מחליתם לזאת השמירה וכל יוצאי השבת כמו שקדם והנה לא הטריח יהוידע המשמרות האחרות לזאת השמירה: ויתן הכהן לשרי המאות את החנית ואת השלטים אשר למלך דוד · ר"ל שהקדים אותם המלך דוד: על המלך סביב · ר"ל אצל המלך סביב: את הנזר ואת העדות ר"ל הכתר והאפוד שנתן אצלו וכל שכן התורה שנקראת עדות שיקרא בה כל ימי חייו והיתה עמו כמו שנזכר בתורה: וימשחוהו · מפני מחלוקת עתלי' הוצרכו למשחו מצורף לזה שלא היה מפורסם מאד שיהיה בן המלך: את קול הרצין העם · ר"ל קול הרצים וקול העם: עומד על העמוד · ר"ל אצל העמוד: הוציאו אותה אל מבית לשדרו' · ר"ל הוציאו אותה בדרך שתהיה תמיד מבפנים לשדרים ולמערכו' השומרי' את המלך כדי שלא תמלט ותנוס · והבא אחריה המת בחרב · ר"ל הנמשך אחריה לבא עמה תמיתו בחרב כדי שלא יאספו אליה ותתחזק מעט והנה שמו לה מקום לנוס אשר בחרו ולזה באה דרך כנים' הסוסים בית המלך ושם לא היתה יכולה לנטות אנה ואנה והרגוה שם כי לא רצה הכהן שתומת בית יי': ויכרות יהוידע את הברית הנה ראשונה כרת ברית בין יי' ובין המלך והעם שיהיו לעם יי' ואחר כן כרת ברית בין המלך ובין העם שהוא יהי' לעם למלך והם יהיו לו לעם: ואת

מנחה קטנה

ויכרת יהוידע וגו' התחיל' כרת ברית מה שהוא בין ה' והמלך שאינו נוגע לעמו כי עם כתו לא ירבה לו סוסי' וגו' ואח"כ מה שהוא בין ה' והעם להיות לעם לה' שגם בזה בכלל המלך ועל"כ אמר בין ובין ולא אמר בין המלך והעם · להורות שכל כריתת ברית היה בפני עצמו ואח"כ מה שהוא בין המלך ובין העם שיהיה הם כוברים באימת המלך ולעבדו בתמים וכן מה שנוגע למלך היפי' ירמת הנכור עליו להדריכם בנחת ובכבוד וע"כ אמר ג"כ מה ובין ובין להורו' שלמלך ולעם לכל אחד היה תנאי בכריתת ברית:

ויפעת

ובבאו ג' וסי' והיו את המלך בצאתו · ומהאלהים היתה תבוסת · ובבאו נבעתי: ויוצא ד' וחס' י"וד וסי' נמסר בסר' ואתחנן: וכל עם ז' וסי' בלשון ארמי יהושע סלק לגלגלא וסרים מלכא וחמא חברא · ופי' ביחושע סי' ח': סימן מלכים ותקרא קשר · רברי הימים ותאמר קשר קשר · ואפ"ס ותקרא אל אישה ותאמר שלחה · וישמו ד' חס' וסימ' וישמו אבנים גדולות · וישמו את ארון יי' · אל האבן הגדולה · וישמו לה ידים דעתליה:

כלי יקר

אל המלך כאילו אתם שומרים בית ה' כי כמו שבית ה' עמידת העולם ותיקונו כן כדמותה היא שמירת המלך ובפרט זה שלא היה נשאר ממלכות בית דוד אלא הוא וז"ש ושמרתם את משמרת בית ה' אל המלך:

והקפתם על המלך כו' עיין רש"י ז"ל והרד"ק והרלב"ג ז"ל ומהרי"א ז"ל והקפתם על המלך סביב על כולם לזה יחדיו יקיפו על המלך סביב והבא אל השדרו' כדהרלב"ג ז"ל ולא רצה להטריח כל המשמרות כי די באלו מהבאים ויוצאי השבת לשמירת המלך:

ויעשו שרי המאות כו' ויתן כו' עיין הרד"ק ז"ל וכן הרלב"ג ז"ל אשר למלך דוד שהקדיש אות' המלך דוד · וכן מהרי"א ז"ל: ולע"ד כי במ"ש החנית לשון יחיד עם היות שבלי ספק היו שם חניתים רבים כמ"ש בד"ה והחניתים כי כאן רמז החנית הידועה חנית גלית הפלשתי שכתוב בו אתה בא אלי בחרב ובחנית כו' ואין ספק שכמו שהביאו חרבו של גלית בבית ה' לוטה בשמלה כן היתה שם גם כן חניתו זכר לנפלאותיו ית' והע"ה לא שאל אלא חרב מאת האיטוב לפי שהיה הולך ברגליו ולא הזכיר לו אחיטוב חנית ולא לקחה דע"ה להיותה כמנור אורגי' כבדה מאד משא גמל וז"ש את החנית ואת השלטים שאמר החנית לשון יחיד לרמוז אל החנית הנז' ועל שם המין לא אמר כן והשליט אלא והשלטים ולזה ייחם ואמר אשר למלך דוד בבית ה' שכלם היו לדוד כנז"ל מהמפרשים שלקחם במלחמותיו ונתנם בבית ה' להורות כיהוא ית' המנצחו ולכך בית ה' יב"או ובפרט חנית גולית שלכך אמר את החנית:

ויעמדו הרצים כו' הרלב"ג על המלך סביב ר"ל אצל המלך סביב:

ויוצא את בן המלך כו' חז"ל העדות אמר רב יהודה אמר רב עדות היא לבית דוד שכל הראוי למלכו' כתר הולמתו וכל מי שאינו ראוי למלכות אינו הולמתו אמר דוד זאת היתה לי כי פקודיך נצרתי בשכר שפקודיך נצרתי זאת היתה לי לעדות מאי עדותיה א"ר יהושע בן לוי שהיה מניחה במקום תפילין והולמתו והא בעי אנוחי תפילין אמר רב שמואל בר רב יצחק מקום יש בראש להניח שני תפילין ע"כ · וק"ק לחז"ל דתיבת ואת מיותרת דהי"לל את נזר העדו' ואת העדו' למה ואולי ואת העדות ואת לשון אות התפילין שגם היה הולמתו וע"י זה היה העדות וכמ"ש ר"י שהיה מניחה במקום תפילין או רמז ואת לרבות את התורה שמא"לף ועד תי"ו שזאת היתה לי כי פקודיך נצרתי וז"ש ואת העדו' התורה הנרמזת בתיבת ואת ואתי' רבויים אם היא גרמה לי העדו' הזה שהיה מעיד על הראוי במה שהיה הנזר הולמתו באופן שלא אמר העדות על התורה אלא לשון עדות עדים והכריחם כן בתיבת עליו דלא שייך לומר גבי העדות אם הוא ספר התורה לא שייך עליו אלא והיתה עמו לכך פירשנוהו על הנזר שהוא עליו והוא העדות · ואין להקשות כיון שלא נשאר מבית דוד אלא יהואש בלבד א"כ למי תלקוט די"ל אפשר שלא תלקוט אותו עד יגדל או שלא תלקוט אותו כלל אלא תמלוך עתליה עד שיגדל ויוליד בנים ויבחנו מי ימלוך מיוצאי חלציו · רש"י ז"ל הביא כן בשם רבותינו ז"ל וכן בביא הרד"ק ז"ל וכן מהרי"א ז"ל · והעדות התורה והיינו לשון עדי ותכשיט · וכן הרלב"ג ז"ל · ולע"ד לדקדק דהיה לו להקדים וימשחו אותו ואחר כך וימליכוהו · ונראה כדחז"ל שהנזר עדות על מי שראוי למלכות הולמתו בזה מובן שכיון שנתנו הנזר עליו והלמתו מיד וימליכו אותו שהרי עדות יש שהוא בן המלך וימשחוהו מפני המחלוקה לא כדי להמליכו שהרי הוא מלך בן מלך שהנזר הלמתו ועדות יש:

ותשמע עתליה כו' ותרא כו' ויכו כו' וישימו כו' עיין רש"י ז"ל והרד"ק ועיין הרלב"ג ז"ל:

ויכרות יהוידע וכו' עיין רש"י ז"ל וכן הרד"ק ז"ל וכן הרלב"ג ז"ל וכן מהרי"א ז"ל:

ולע"ד בתחלה כרת הברית בין ה' ובין המלך והעם להיות לעם לה' ועל מנת כך כרת הברית בין המלך ובין העם שלא יבגדו זה בזה אבל אם ח"ו יבוטל הברית שבין ה' והמלך והעם בחלוקת לעבוד את ה' שלא יעבדוהו מעילה בטל הברית בין המלך ובין העם כי הן

לצדק

רש"י

פקודות · ממונים לשמור במקום משמרתם כהילכתן כי עתליה בטלה את סדר משמרות הבית ויבאו דרך שער הרצי' אל בית המלך : כל ימיו אשר הורהו יהוידע · אבל משמת יהוידע אז באו שרי יהודה להשתחות למלך ועשאוהו אלוה אמרו לו הנכנס לבית קדשי הקדשים שעה אחת מסוכן למות ואתה נחבאת בו שש שנים כדי אתה להיות אלוה אז שמע המלך אליהם בדברי הימים : כסף עובר איש כסף נפשות ערכו · שני כספים יש כאן כסף עובר הוא כסף השקלים שבכל שנה הנאמ' בו כל העובר על הפקודי' ואיש שיתנדב ערכת נפשו האומר ערכי עלי : כל כסף אשר יעלה וגו' · כגון האומר הרי עלי מנה לבדק הבית : יקחו להם הכהנים · יהיה שלהם והם יקבלו עליהם לחזק' את בדק הבית משלהם : מתת

רד"ק

ואת מתן · כהן הבעל היה שמו מתן : וישם הכהן פקודות · ת"י ומני כהנא מטרו' ר"ל המשמרות אשר היו מתוקנות מתחילה כן הושיבם עתה כי נראה כי מפני שהיו עובדים הבעל המלכים אשר היו לפני זה לא נשאר דבר בבית יי' על מכנו ועל סדורו וכן כתיב בדברי הימים וישם יהוידע פקודות בית יי' ביד הכהנים הלוים אשר חלק דוד על בית יי' להעלות עולות וגו' : בית מלך · כן כתיב וקרי המלך ואחד הוא אלא שבכתוב חסרון הידיעה : כל ימיו אשר הורהו יהוידע הכהן · לא כל ימיו כי אחרי מות יהוידע עשה הרע בעיני יי כמו שכתוב בדברי הימים אלא פי' כל הימים אשר הורהו יהוידע הכהן כלומר כל זמן שיהוידע היה חי וכן כתוב בדברי הימים כל ימי יהוידע הכהן : כל כסף הקדשים · אומר בדברי הימים ויהי אחרי כן היה עם לב יואש לחדש את בית יי' כי היה צריך חזוק כי שם אומר הטע'כי עתליהו המרשעת ובניה פרצו את בית האלהים לפיכך היה צריך חזוק כי לולי זה היה עדיין קיים הבנין כי מיום שנבנה הבית עד שבדקו יואש לא היה אלא מאה וחמשים וחמש שנה ובנין חזק כאותו בנין היה עומד יותר ויותר לולא שפרצוהו עתליהו ובני' הם שהיו לה מאיש אחר ולפי שעשו בו פרצות שם יואש על לבו לתקנם והיה צריך לקבץ קדשי ישראל שיקדישו שקלי' או קדשי נדבות והקדשו' שהיו בבית יי' אומר בדברי הימי' כי עתליהו ובניה עשו אותם לבעל הרוב ומה שנשאר לא רצה יהואש להוציאו בבנין כדי שלא ישאר אוצר יי ריק וחשב שיעשהו מקדשי החוץ ואמר לכהנים שיקבצו כל כסף המובא בית יי' וגם הכריזו על השקלים שיביאו אות' כמו שאומר בדברי הימים ויתנו קול ביהודה ובירושלם להביא בית יי' משאת משה עבד האלהים ומשאת משה הוא כסף שקלים קראו משאת על שם כי תשא את ראש בני ישראל ושלשה כספים זכר הנה

רלב"ג

א ואת מתן כהן הבעל · אחשוב שהרצון בזה שהמתנים לכהן לבעל והם שאר הכהנים שהיו שם עובדים עמו הרגום כלם לפני המזבחות · וישם הכהן פקודות על בית יי' · ר"ל שמנה שם מנויים ופקידות כדי שעניינו מסודר בתכלית הסדור והנה מענין אלו המנויים העמדת המשמרות על ענינם הראשון : ויבאו דרך שער הרצים · ידמה שזה השער היה נקרא כך מימי רחבעם כי אז עשה רחבעם מגנים והפקידם את תא הרצין · כל ימיו אשר הורהו יהוידע הכהן · מגיד שכל מה שהיה מימיו אשר הורהו יהוידע הכהן עשה הישר בעיני יי' אך אחרי מות יהוידע לא עשה הישר בעיני יי' כמו שנזכר בספר ד"ה : כל כסף הקדשים אשר יבוא בית יי' הוא מחצית השקל לכל אחד ואחד שהיה משאת משה עבד האלהים על ישראל במדבר כמו שנזכר בספר ד"ה : כסף עובר · הוא הכסף שאינו מוגבל בכל שנה ושנה כמו ההקדשות והערכין שהיה נודר איש כסף נפשות ערכו וכל כסף אשר יעלה לב איש להביא בית יי' והם הנדרים או זה נדרים שיהיו ומכללם ההקדשות שהם לבדק הבית: מאת

ה

מלכים ב יא–יב

וּבֵין הָעָם׃ וַיָּבֹאוּ כָל־עַם הָאָרֶץ
בֵּית־הַבַּעַל וַיִּתְּצֻהוּ אֶת־מִזְבְּחֹתָו
וְאֶת־צְלָמָיו שִׁבְּרוּ הֵיטֵב וְאֵת מַתָּן
כֹּהֵן הַבַּעַל הָרְגוּ לִפְנֵי הַמִּזְבְּחוֹת
וַיָּשֶׂם הַכֹּהֵן פְּקֻדֹּת עַל־בֵּית יְהוָה׃
וַיִּקַּח אֶת־שָׂרֵי הַמֵּאוֹת וְאֶת־הַכָּרִי
וְאֶת־הָרָצִים וְאֵת ׀ כָּל־עַם הָאָרֶץ
וַיֹּרִידוּ אֶת־הַמֶּלֶךְ מִבֵּית יְהוָה וַיָּבוֹאוּ
דֶּרֶךְ־שַׁעַר הָרָצִים בֵּית הַמֶּלֶךְ וַיֵּשֶׁב
כ עַל־כִּסֵּא הַמְּלָכִים׃ וַיִּשְׂמַח כָּל־
עַם־הָאָרֶץ וְהָעִיר שָׁקָטָה וְאֶת־
עֲתַלְיָהוּ הֵמִיתוּ בַחֶרֶב בֵּית מֶלֶךְ׃
בֶּן־שֶׁבַע שָׁנִים יְהוֹאָשׁ
בְּמָלְכוֹ׃ בִּשְׁנַת־שֶׁבַע לְיֵהוּא
מָלַךְ יְהוֹאָשׁ וְאַרְבָּעִים שָׁנָה מָלַךְ
בִּירוּשָׁלָםִ וְשֵׁם אִמּוֹ צִבְיָה מִבְּאֵר
שָׁבַע׃ וַיַּעַשׂ יְהוֹאָשׁ הַיָּשָׁר בְּעֵינֵי
יְהוָה כָּל־יָמָיו אֲשֶׁר הוֹרָהוּ יְהוֹיָדָע
הַכֹּהֵן׃ רַק הַבָּמוֹת לֹא־סָרוּ עוֹד
הָעָם מְזַבְּחִים וּמְקַטְּרִים בַּבָּמוֹת׃
וַיֹּאמֶר יְהוֹאָשׁ אֶל־הַכֹּהֲנִים
כֹּל כֶּסֶף הַקֳּדָשִׁים אֲשֶׁר־יוּבָא בֵית־
יְהוָה כֶּסֶף עוֹבֵר אִישׁ כֶּסֶף נַפְשׁוֹת
עֶרְכּוֹ כָּל־כֶּסֶף אֲשֶׁר יַעֲלֶה עַל לֶב־
אִישׁ לְהָבִיא בֵּית יְהוָה׃ יִקְחוּ לָהֶם
הַכֹּהֲנִים

(Masorah: ב' ·תי' ק' · ב' חס' · ל' כ"ג בעני · ד' · ב' מל' · המלך ק' · ג' ב' כתו' ה"א הדין וחברו · ידד"ה את יובב ואת צביא כהוג א' · א' · ח' מל' · ג')

תרגום

וּבֵין עַמָּא׃ וְעָלוּ כָל עַמָּא דְאַרְעָא
לְבֵית בַּעֲלָא וְסַתְרוּהִי וְיָת אֵיגוֹרוֹהִי
וְיָת צַלְמוֹהִי תַּבִּירוּ יָאוּת וְיָת מַתָּן
כּוּמָרָא דְבַעֲלָא קְטַלוּ קֳדָם אֵיגוֹרַיָּא
וּמַנִּי כַּהֲנָא מַטְּרָן עַל בֵּית מַקְדְּשָׁא
דַיְיָ׃ וּדְבַר יָת רַבָּנֵי מָאוָתָא וְיָת גִּבָּרַיָּא
וְיָת רָהֲטַיָּא וְיָת כָּל עַמָּא דְאַרְעָא
וְאַחִיתוּ יָת מַלְכָּא מִבֵּית מַקְדְּשָׁא דַיְיָ
וְעָלוּ בְּאוֹרַח תְּרַע רָהֲטַיָּא דְבֵית
מַלְכָּא וִיתֵיב עַל כּוּרְסֵי מַלְכַיָּא׃ וַחֲדִי
כָּל עַמָּא דְאַרְעָא וְקַרְתָּא שְׁדוּכַת וְיָת
עֲתַלְיָה קְטַלוּ בְּחַרְבָּא בֵּית מַלְכָּא׃
בַּר שְׁבַע שְׁנִין יְהוֹאָשׁ כַּד מְלַךְ׃ בִּשְׁנַת
שְׁבַע לְיֵהוּא מְלַךְ יְהוֹאָשׁ וְאַרְבְּעִין
שְׁנִין מְלַךְ בִּירוּשְׁלֵם וְשׁוּם אִמֵּיהּ
צִבְיָה מִבְּאֵר שָׁבַע׃ וַעֲבַד יְהוֹאָשׁ
דְּכָשַׁר קֳדָם יְיָ כָּל יוֹמוֹהִי כְּמָא
דְאַלְפֵיהּ יְהוֹיָדָע כַּהֲנָא׃ לְחוֹד בָּמָתָא
לָא עֲטָרָא כְּעַן עַמָּא מְדַבְּחִין וּמַסְּקִין
בּוּסְמִין עַל בָּמָתָא׃ וַאֲמַר יְהוֹאָשׁ
לְכַהֲנַיָּא כָּל כְּסַף קוּדְשַׁיָּא דְּמִתַּעַל
לְבֵית מַקְדְּשָׁא דַיְיָ כְּסַף תִּיקְלַיָּא
דְּעָבַר עַל מִנְיָן גִּבְרַיָּא כְּסַף פּוּרְקַן
נַפְשָׁתָא דְּמִתַּן גְּבַר פּוּרְקַן נַפְשֵׁיהּ אַף
כָּל כְּסַף דְּמִתְנְדַּב גְּבַר בְּלִבֵּיהּ
לְאַיְתָאָה לְבֵית מַקְדְּשָׁא דַיְיָ׃ יִסְּבוּן
לְהוֹן כהניא

מסורה

ויבואו ג' מלאים ופים' ויבואו דרך שער הרצים · ויבואו ויאכלו ארץ ומלואה · ויבואו פנימה אל המלך חזקיהו : יובא ה' ומל' בקריאה וסימ' וכל חטאת אשר יובא מדמה · במים יובא וטמא עד הערב · אשר יובא בית יי' כסף עובר · כסף אשם וכסף חטאות לא יובא : כסף מרקע מתרשיש יובא וזהב : ערכו ג' בקריא' וסימ' והבא' את השלחן וערכ' את ערכו · איש כסף נפשו' ערכו · ודבר גבורו' וחין ערכו · א"נך :

(רד"ק, המשך) כסף עובר הוא מחצית השקל כמו שנא' כל העובר על הפקודי' איש כסף נפשות ערכו הוא האומר ערכו עלי או ערך פלוני עלי כל כסף אשר יעלה על לב איש הוא המתנדב לבדק הבית וכ'תי הפסוק כל כסף קודשיא דמיתעל לבית מקדשא דיי' וגו' כבעמוד ואם תאמר כיון שנתנו השקלים לבדק הבית ממה היה להם התמידים באותה שנה שהיו לוקחין אותן בכל שנה מתרומת השקלים ונראה כי נתרשלו מלהביא אותה תרומה אותן השנים שמלכה עתליהו והיה לבם ועבודתם לבעלי' ולא לבית יי ולא היו מעלים עולות תמיד כמו שאמ' בדברי הימים ויהיו מעלים עולות תמיד בבית יי' כל ימי יהוידע נראה כי קודם לכן לא היו נעלים תמיד ומפני זה הוצרך יהואש להחזיר' ולהעביר קול ולהביא משאת יי' והטובים שבהם שבו אל יי' בכל לבם הביאו מה שהם חייבין מהשני' שעברו והספיק לזה ולזה :
איש

כלי יקר

לצדק ימלוך מלך ובזה מובן מ"ש ובין המלך ובין העם סתם דהי"לל להיו' עבדים אל המלך כי לא הוצרך לפרט לפי שכיון שקיימו וקבלו להיות עם לה' בכלל זה מוראו ואימתו של מלך כי כן צוה התורה שום תשים עליך מלך שתה' אימתו עליך אם כן לפי האמת הכל סובב על זה הקוטב של להיות לעם לה' :

ויבאו כל עם הארץ כו' עיין רש"י ז"ל וכן הרד"ק ז"ל וכן מהרי"א ז"ל · ועיין הרלב"ג ז"ל ולדבריו מתן לשון מתנה ממש : ויקח את שרי המאות כו' עיין רש"י ז"ל והרלב"ג ז"ל :

וישמח כל עם הארץ כו' עיין הרד"ק ז"ל ומהרי"א ז"ל והעיר שקטה מקושר עם ועתליהו המיתו בחרב שאם היתה בחיים היתה מסכסכת ומבקשת דברי ריבות ע"כ · ובזה מובן יתור ואת עתליהו · ולע"דן שאמר ששמח כל עם הארץ בראותם המלך יושב על כסא המלכים והעיר שקטה יען שאת עתליהו המיתו בית המלך שאלו המיתוה זולת בית המלך היתה קטטה לנקום נקמתה כי בת מלך היא ואם המלך אחזיהו אמנם אחר שהמיתוה בחרב בית המלך עצמו שקטה העיר · ובזה מובן יתור הודעה זו של ואת עתליהו המיתו בחרב בית המלך :

בן שבע שנים כו' סדר עולם בשנת כ"ג ליואש בדק את הבית הם קכ"ה שנים משבנאו שלמה ע"ה עד שבדקו יואש :

בשנת שבע ליהוא מלך יהואש כו' ויעש כו' רק כו' סדר עולם ויעש יהואש היש' בעיני ה' כל ימיו אשר הורהו יהוידע הכהן ויזקן יהוידע וישבע ימים כי עשה טובה בישראל משנולדה קללה בימי שלמה נולד יהוידע המתקן ע"כ · ועיין רש"י ז"ל וכן הרד"ק ז"ל וכן הרלב"ג ז"ל · וכן מהרי"א ז"ל ושם אמו צביה מבאר שבע ויהואש נטה אחרי אמו הכשרה והסיבה העצמות בכשרותו רבו יהוידע שהורהו ומאמר כל ימיו כנוי אל יהוידע וכן בדברי הימים כל ימי יהוידע עד כאן · ולפירושו דהי"לל כל ימי יהוידע אשר הורהו · ולע"דן כפשוטו של מקרא כל ימיו של יהואש והכי קאמר כל ימיו הם אשר הורהו יהוידע כי שאר הימים שאחרי מות יהוידע כלם יפלו ובמספר ימים אל יבואו ע"ד כל ימי רשע הוא מתחולל שאחז"ל מת וחלל שהרשעי' בחייהם קרואי' מתים אם כן כל ימיו של יהואש הם הימים אשר הורהו יהוידע כי הימים האחרוני' יפלו מן המנין :

ויאמר יהואש כו' יקחו להם כו' עיין רש"י ז"ל והרד"ק ז"ל וכן הביא מהרי"א ז"ל בשם הרד"ק ז"ל והוא כתב ולי נראה שלא ייחדו לבנין ולבדק הבית כי אם הכסף המובא וכאשר ידעו ישראל כן שזה כולו מוקצה לבדק הבית היו מתנדבים כבשים בני שנה להקריב תמידיהם או היו נותנים מעות לשיקנו אותם באופן שהיו נקרבים התמידים והיו משל צבור כי המנדב הי' נותן אותו בעד הצבור כי בהיותם מרוב הכסף היו מתנדבים נדבות יספיקו להקרבת התמידים

ע"כ · ומתחלה מכבודו כי הקרבנות של חובה אינם באים נדבה אלא גם הם העשיר לא ירב' והדל לא ימעיט כעין נדבת השקלים של אדנים וכמו שכתב רש"י ז"ל בפ' תרומה ג' תרומות נאמרו כאן השתים שהם של אדנים והשנית של קרבנות שתיהם העשיר לא ירב' והדל לא ימעיט אמנ' לעשיית המשכן היתה באה מאת כל איש אשר ידבנו לבו כמו שירצה יביא · ולהרד"ק השקלים של שנה זו אשר בעד הקרבנות היו לוקחים קרבנות כמשפט והשקלי' של אשתקד ואשר ידבנו לבו היו מחזיקים בו בדק הבית · ולע"דן מה שפי' רש"י ז"ל והרד"ק ז"ל ככל הנזכר ואפשר להוסיף עוד כי זה הענין להרד"ק ז"ל שהשקלים של השנים שעברו היו ירא' יה' החרדים אל דברו מביאים אות' ואולי זהו כסף עובר איש דשני קרא בדבורו לומר לנו בלשון כסף עובר לרמוז על הכסף העובר כלומר מהשנים שעברו לא השקלים של שנה זו שהרי הם לקרבנות צבור ומהם לא יזוזו לחזק בהם בדק הבית אך הכסף העובר על השנים שעברו וכן כל כסף נפשות ערכו מהאומר ערכי עלי וכן כסף נדבה אשר יעלה על לב איש אלו הכספים יקחו הכהנים והם יחזקו את בדק הבית · עוד אפשר רמז באו' כסף עובר אל כסף השקלים של כל שנה ושנה לקרבנות צבור ועל שם שהיו מכפרים על כל עון עובר עבירה אפשר קראו כסף עובר כמ"ש צדק ילין בה וכתיב העם היושב בה נשוא עון לא לן אדם בירושלם ובידו עון כי התמיד של שחר מכפר על עבירות העובר בלילה והתמיד של בין הערבים מכפר על עבירות של יום וזהו כסף עובר ומזה הוא גם כן כל העובר על הפקודי' לחז"ל שכל מי שעבר על פקודי ה' נתחייב בזה הכסף :

יקחו להם הכהנים כו' עיין רש"י ז"ל וכן הרד"ק ז"ל וכן הרלב"ג ז"ל :

ויהי בשנת עשרים כו' ויקרא כו' ויאותו כו' עיין רש"י ז"ל והרד"ק ז"ל וכן מהרי"א ז"ל שקבלו כסף רב לחזק את הבדק בבת א' והמלך חשד אותם שלקחוהו לעצמם כדהרד"ק · וק"ק על דבריה' ז"ל כי לא יעלה בדעת שיחשדו את כהני ה' ובפרט את הכהן הגדול יהוידע ישר ונאמן ומי כמוהו מורה דרך הישרה ליהואש אם כן איך יחשוד אותם יחדיו · ועוד קשה לדבריהם ז"ל שקבלו הכהנים ממון רב כדי לחזק את הבדק ולרוממם ולפאר את בית אלהינו בבת אחת אם כדבריהם כן הוא היה להם להשיב למלך הנה בידינו סך כסף רב לחזק ולהתגלגל מהחשד כמו שלמדו חז"ל מחנה שהתגלגלה לעלי ואמרה אל תתן את אמתך כו' ויין ושכר לא שתיתי כו' וכו' לא [illegible]

[illegible]

מנחה קטנה

ויסם כל עם הא' · [illegible] יותר גדולה של [illegible] [illegible]

רדק

איש מאת מכרו · כל איש ואיש מאת הכהנים יקח הכסף מאת ישראל המכיר אותו והרגיל אצלו שנותן לו מתנותיו ויקחו הכהנים מעט מעט כמו שבא לידם ויהיה עליהם לחזק את בדק הבית פירו' בדק הבית מקום השבר וההריסה ונקרא בדק לפי שצריך לבדקו ולעמוד עליו מה יצטרך : מדוע אינכם מחזקים · נראה שהיו הכהנים שומרים על שיהיה הכסף רב בידם ואחר יחזקו את בדק הבית והמלך חשד אותם שהיו לוקחי' הכסף לעצמם לפיכך אמ' להם שלא יקחו הכסף לעצמם אלא מיד שיבא לידם יתנוהו לבדק הבית : ויאותו הכהנים · בזה וישר בעיניהם שלא יקחוהו בכלל כדי שלא יהיו נחשדים בזה הדבר וכיון שלא יקחו הם לא יהיה מוטל עליהם לחזק את הבית וזהו שאמר לבלתי חזק את בדק הבית לפיכך לקח יהוידע הארון ונתנו במבוא הבית שישימו אותו הכהנים שם תכף שיבא לידם : ארון אחד · ארון איש אחד : בימין · כתי' מימין קרי והוא אחד בענין : שומרי הסף · שומרי כלי הבית וסף הוא שם כלל לכלי השרת וי"ת אמרכליא והם הגזברים הגדולים אשר ממונים אחרים תחתיהם כמו שתרגם אונקלו' ונשי' נשיאי הלוי אלעזר בן אהרן הכהן ואמרכליא דממנא על רברבי ליואי : ויהי כראותם · יום יום כשהיו רואים שהארון מלא היו מערים אותו ומשיבים אותו למקומו וכן כתוב בדברי הימים ויערו את הארון וישאוהו וישיבוהו אל מקומו כה עשו ליום ביום : ויצורו וימנו · היו מונין תחילה ואחר כך היו משימין אותו בצרורות הכסף שהיה מטבע צרור לבדו ואשר לא היה מטבע צרור לבדו והיו נותנין הכסף המתוכן והוא שהיה עשוי מטבע היו נותנין אותו על ידי עושי המלאכה והיו מוציאין אותו לחרשים ואשר לא היה מטבע היו עושין אותו מטבע או צורפין אותו במטבע כי בהוצאה לא יוציא אדם אלא המטבע לשכר האומנין ולקנו' עצים ואבני' ופי' המתוכן מתוקן בצורה שהיה כשלם בצורתו ותבניתו ויש לפרש ויצורו מענין צורה כי הכסף שלא היה מטבע עשו אותו מטבע : על יד כן כתיב וקרי ידי ואחד הוא בענין : הפקדים · כן כתיב וקרי המופקדים והכתוב הוא תואר כמו חכם חכמים והקרי הוא מהפעלים ואחד הוא : לחרשי העץ · הם כורתי העצים בלבנון ועושי' אותם במקצועות : ולבוני' · שבונים העצים בבית : ולגודרים · הבונים קירות האבני' : ולחצבי האבן · שחוצבין האבנים בהר : ולקנות עצים ואבני מחצב · היו להם פוסלים בלבנון ובהר והיו קונין גם כן מאחרים שהיו להם עצים כרותי' ואבני מחצ' כלומר אבנות חצובות מחצב שם בשקל מעשן וי"ת ולבונים לאדרכליא והם אומני האבן הגדולים אשר תחתיהם אומנין אחרים ותרגם ולגודרי' ולארגובליא הם אומני האבן הגדולים בוני הקירות :

רשי

מאת מכרו · מאת מכירו הרגיל אצלו : בדק · בקיע' ופרץ החומה : ועתה אל תקחו כסף · עוד ואל תחזקו הבית משלכם : כי לבדק הבית תתנוהו · אם יפחות יפחות ואם יותיר יותיר : מימין כבא איש · מימין ביאת הנכנסים : אצל המזבח · בעזרה : שומרי הסף · סיפי העזר' הממונים על מפתחו' העזר' שהרי תירגמו יונתן אמרכליא והאמרכלי' שבעה היו לשבעה שערי העזר' בתוספת' דשקלי' : ויהי מיום אל יום · כראותם כי רב הכסף : ויעל סופר המלך וגו' · ונתנו את הכסף המתוכן · היו נותנין אותו הכסף המנוי לאחר שהוציאוהו מן הארון ושקלוהו ומנאוהו היו נותנין אותו על ידי הגזברין הממוני' על עושי המלאכה : המתוכן · לשון מניין כמו ותוכן לבינים תתנו : המופקדי' · הממונים : ויוציאוהו · לשון הוצאה לשכור חרשי העץ : והבונים · הם אמרכלין חורשי האבן שחבירהם עושי' על פיהם ראשי האומנות : ולגודרי' · בוני החומ' תלמידי האדרכלין : ולחוצבי האבן · מן ההר : ספות

הַכֹּהֲנִים אִישׁ מֵאֵת מַכָּרוֹ וְהֵם יְחַזְּקוּ
אֶת־בֶּדֶק הַבַּיִת לְכֹל אֲשֶׁר־יִמָּצֵא
שָׁם בָּדֶק׃ וַיְהִי בִּשְׁנַת
עֶשְׂרִים וְשָׁלֹשׁ שָׁנָה לַמֶּלֶךְ יְהוֹאָשׁ
לֹא־חִזְּקוּ הַכֹּהֲנִים אֶת־בֶּדֶק הַבָּיִת׃
וַיִּקְרָא הַמֶּלֶךְ יְהוֹאָשׁ לִיהוֹיָדָע הַכֹּהֵן
וְלַכֹּהֲנִים וַיֹּאמֶר אֲלֵהֶם מַדּוּעַ אֵינְכֶם
מְחַזְּקִים אֶת־בֶּדֶק הַבָּיִת וְעַתָּה אַל־
תִּקְחוּ־כֶסֶף מֵאֵת מַכָּרֵיכֶם כִּי־לְבֶדֶק
הַבַּיִת תִּתְּנֻהוּ׃ וַיֵּאֹתוּ הַכֹּהֲנִים
לְבִלְתִּי קְחַת־כֶּסֶף מֵאֵת הָעָם
וּלְבִלְתִּי חַזֵּק אֶת־בֶּדֶק הַבָּיִת׃
וַיִּקַּח יְהוֹיָדָע הַכֹּהֵן אֲרוֹן אֶחָד וַיִּקֹּב
חֹר בְּדַלְתּוֹ וַיִּתֵּן אֹתוֹ אֵצֶל הַמִּזְבֵּחַ
בַּיָּמִין בְּבוֹא־אִישׁ בֵּית יְהוָה וְנָתְנוּ־
שָׁמָּה הַכֹּהֲנִים שֹׁמְרֵי הַסַּף אֶת־כָּל־
הַכֶּסֶף הַמּוּבָא בֵית־יְהוָה׃
וַיְהִי כִּרְאוֹתָם כִּי־רַב הַכֶּסֶף בָּאָרוֹן
וַיַּעַל סֹפֵר הַמֶּלֶךְ וְהַכֹּהֵן הַגָּדוֹל
וַיָּצֻרוּ וַיִּמְנוּ אֶת־הַכֶּסֶף הַנִּמְצָא
בֵית־יְהוָה׃ וְנָתְנוּ אֶת־
הַכֶּסֶף הַמְתֻכָּן עַל־יַד עֹשֵׂי הַמְּלָאכָה
הַפְּקֻדִים בֵּית יְהוָה וַיּוֹצִיאֻהוּ לְחָרָשֵׁי
הָעֵץ וְלַבֹּנִים הָעֹשִׂים בֵּית יְהוָה׃
וְלַגֹּדְרִים וּלְחֹצְבֵי הָאֶבֶן וְלִקְנוֹת
עֵצִים וְאַבְנֵי מַחְצֵב לְחַזֵּק אֶת־בֶּדֶק
בית

כַּהֲנַיָּא גְּבַר מִן מַכָּרֵיהּ וְאִנּוּן יִתַקְפוּן
יַת בִּידְקָא דְבֵיתָא לְכָל אֲתַר דִּי
יִשְׁתְּכַח תַּמָּן בִּידְקָא׃ וַהֲוָה בִּשְׁנַת
עַסְרִין וּתְלָת שְׁנִין לְמַלְכָּא יְהוֹאָשׁ לָא
תַקִּיפוּ כַּהֲנַיָּא יַת בִּידְקָא דְבֵיתָא׃
וּקְרָא מַלְכָּא יְהוֹאָשׁ לִיהוֹיָדָע כַּהֲנָא
וּלְכַהֲנַיָּא וַאֲמַר לְהוֹן מָא דֵין לֵיתְכוֹן
מְתַקְּפִין יַת בִּידְקָא דְבֵיתָא וּכְעַן לָא
תִסְּבוּן כַּסְפָּא מִן מַכָּרֵיכוֹן אֲרֵי
לְבִידְקָא דְבֵיתָא תִּתְּנוּנֵיהּ׃ וְאִיטְפָּסוּ
כַּהֲנַיָּא בְּדִיל דְּלָא לְמִיסַב כַּסְפָּא מִן
עַמָּא וּבְדִיל דְּלָא לְתַקָּפָא יַת בִּידְקָא
דְבֵיתָא׃ וּנְסִיב יְהוֹיָדָע כַּהֲנָא אֲרוֹנָא
חַד וּנְקַב חוֹרָא בְּרֵישֵׁיהּ וִיהַב יָתֵיהּ
בִּסְטַר מַדְבְּחָא מִיַּמִּינָא כְּמֵיעַל גַּבְרָא
לְבֵית מַקְדְּשָׁא דַיְיָ וִיהָבוּן תַּמָּן כַּהֲנַיָּא
אֲמַרְכָּלַיָּא יַת כָּל כַּסְפָּא דְמִתָּעַל
לְבֵית מַקְדְּשָׁא דַיְיָ׃ וַהֲוָה כַּד חֲזוֹ אֲרֵי
סַגִּי כַּסְפָּא בַּאֲרוֹנָא וּסְלִיק סַפְרָא
דְמַלְכָּא וְכַהֲנָא רַבָּא וְצָרוּ וּמְנוֹ יַת
כַּסְפָּא דְאִשְׁתְּכַח בֵּית מַקְדְּשָׁא דַיְיָ׃
וִיהָבִין יַת כַּסְפָּא דִמְתַקַּם עַל יְדֵי עָבְדֵי
עֲבִידְתָּא דִי מְמַנַּן עַל בֵּית מַקְדְּשָׁא דַיְיָ
וּמַפְקִין לְנַגָּרֵי אָעַיָּא וּלְאַרְדִיכְלַיָּא
דְעָבְדִין בֵּית מַקְדְּשָׁא דַיְיָ׃
וּלְאַרְגוּבְלַיָּא וּלְפַסְלֵי אַבְנַיָּא וּלְמִזְבַּן
אָעִין וְאַבְנִין פְּסִילָן לְתַקָּפָא יַת בִּידְקָא
בית

חזקו ד' דנשים בקריאה וסי' לבא חמס שבעים בני ירבעל · לא חזקו הכהנים את בדק הבית · חזקו פניהם מסלע · וכל סביבתיה' חזקו בידיהם : ולכהני' ה' בקריא' וסי' ויקרא מלך יהואש ליהוידע הכהן והכהני' · ולכהני' הלוי' לא יכר' איש · ואחר הכינו להם ולכהני' ב' בפסוק · והסגני' לא ידעו אנא הלכ' :

רלבג

מאת מכרו · ר"ל מאת מיודעו : לכל אשר ימצא שם בדק · ר"ל לכל דבר שיצטרכו לחזק הבית ולבדקו אם יחסר דבר מהראוי לו : כי לבדק הבית תתנוהו · ר"ל שתשימו הכסף ההוא במקום מוכן בו לבדק הבית : ויאותו הכהנים · ר"ל שהם לא רצו לקבל עליהם חזוק בדק הבית ויקבלו על זה הכסף מאת מכריהם אך היה נאות בעיניהם שלא יקחו הכסף ולא יהיה עליהם לחזק את בדק הבית : ויקב חור בדלתו · הנה דלך החור היו משליכין שם הכסף והיה בדלת שהיא מכסה הארון כדי שלא יוכל אחד לקחת ממנו בזולת פתיחת הארון : שומרי הסף · הם שומרי כלי בית המקדש : ויצורו וימנו את הכסף · כבר כתבא' בספר ד"ה שלאשר היה הארון מלא היו מערים אותו ואחר כך היו נושאי' אותו ומשיבי' אותו אל מקומו ובזה המקום באר שאחר שערו את הארון היו משימי' את הכסף בצרורות והיו מונים : ונתנו את הכסף המתוכן · ר"ל הכסף הנמנה מענין מתכונת הלבנים והיו נותנים אותו על ידי עושי המלאכה הממונים בית יי' והם יוציאו את הכסף לחרשי העץ והם האומנים הכורתים העצי' בתחו' שירצו ולבונים הבית והם העושים בית ה' כמו ההיכל והדביר : ולגודרי' והם העושי' הקירו' והגדר לחצר הגדולה והעזרה ולחוצבי האבן והם החוצבים אותם מן המחצב ואע"פ שהיו שוכרים חרשי עץ חוצבי אבן הנה היו צריכים לקנות העצי' כרותי' ואבני מחצב כאשר לא זולתי כחוצבים :

אך

אך

כלי יקר

יחזקו בדק הבית ואם יפחות יפחות להם וכן אם הותיר יותיר להם וז"ש יקחו להם הכהנים להם דייקא והם יחזקו משל עצמם בין יפחות או יותיר וזהו לשון והם יחזקו את בדק הבית ואמר לכל בלמ"ד דה"לל בכל אשר אבל זה מורה על האחריות והשתעבד שנשתעבדו ושעבדו נכסיה' מקרקעי' ואגבן מטלטלי דקנו ודיקנו שיהיו משועבדים לכל אשר יהיה שם בדק ולהיות הדבר כן נתרשלו העם מהנדבות ומהביא כסף לבית ה' באו' כיון שהכהנים מחויבים באחריות התחזקות הבדק ועתה אם כן למה נביא כסף נדבה דבין כך ובין כך הכהנים יחזקו ולז"א הכתוב לא חזקו הכהנים את בדק הבית כי אין לאל ידם כלל שלא הביאו המתנדבים בעם כלל ולזה שאל המלך ליהוידע ולכהנים ויאמר אליהם מדוע אינכם מחזיקים את בדק הבית והם הגידו לו תשובה נלאת כנזכר שרפו ידיהם ויכלא העם מהביא באו' שהכהני' חייבים לחזק הבדק והכתוב העלים טענת המספק' מפני כבודם של ישר' שלא היה להם להתרשל ולסמוך על הכהני' שיקבלו הנזק לחזק הבדק משלהם ורמזה הכתוב באו' ועתה מאחר שהעם נרפים הם נרפים באו' מה יתן ומה יוסיף לנו וכו' בהקדיש כסף או אם לא נקדיש כיון שבין כך ובין כך הכהנים מחויבים בחזוק הבדק · ז"ש ועתה שהדין עמכם שהעם נתרשלו והדעתא דהכי שלא יתנו כי אם דבר מועט לא נתחייבת' אם כן איפה ועתה אל תקחו כסף כי לבדק הבית תתנוהו כדרש"י ז"ל שאם יפחת יפחת לו ואם יותיר יותיר לו ויאותו הכהנים כו' מהטעם הנז' · ובזה מובן מ"ש בפ' ועתה אל תקחו כסף מאת מכריכם ולא אמר מאת העם כמ"ש בפ' שאחריו כי העם לא היו נותנים להם כלל כאמור אבל מכיריהם היו נותנים להם לבד בדרך אהבה וחבה ואות' הוא שמנע וא' ועתה אל תקחו כסף כו' · ויאותו בזה והטעם לבלתי קחת כסף מאת העם כלו' לפי שלא היו לוקחים מאת העם כלל כ"א מאת מכיריהם ועתה כדי שלא לחזק יאותו שלא לקחת אפי' מן מכיריהם לבלתי קחת כסף מאת העם לסיבת בלתי קחת כסף מאת העם כאמור והבן זה והיותר נכון במ"ש ויאותו הכהנים לפי פירושם אמר אל תקחו כסף ר"ל לעצמיכם אלא קחו אותו ונתן תתנוהו לבדק הבית וכמ"ש כי לבדק הבית תתנוהו שזה מובן שיקחוהו ויתנוהו לבדק הבית אמנם הכהנים יאותו לבלתי קחת אותו כלל כדי להסיר מהם לזות שפתים וז"ש ויאותו הכהנים כו' כדי לצאת מן החשד · והברה' בני י"לו והרחיב שא"ם שהכהני' לא היו שולחים יד אלא במה שהיו מכיריהם נותני' ביתר לעצמם ולזה הזהירם ואמר אל תקחו מאת מכריכם אמנם קחת מאת העם שאין מכירים אותם לא הוצרך לומר' כי אינם גונבים לז"א ויאותו הכהנים להחמיר על עצמם לבלתי קחת אפי' מאת העם וכ"ש מאת מכיריהם שיש · אפשר ומהוך ד"ה כו' שאלת מדוע אינכם מחזיקים הוא במה שלא הלכו לגבות מעיר לעיר יעויין משם ומשם מוכיח שלא נחשדו הכהנים ומוכיח גם כן שישראל לא היו מביאים עד שהעבירו קול ביהוד' דכתיב ויקרא המלך כו' וכתיב ויתנו קול ביהודה כו' עיין שם :

ויקח יהוידע כו' עיין רש"י ז"ל והרד"ק וכן הרלב"ג ז"ל והוסיף וכן מהרי"א ז"ל : **ולע"ד** להוכיח מהכתוב הזה שמעולם לא נחשדו הכהני' בעיני המלך יהואש בשולחי יד בכסף הבא וכדפרשית בפסוק ויקרא המלך יהואש כו' וזה שהרי הפסוק הזה אומר בפירוש ונתנו שמה הכהנים שומרי הסף את כל הכסף המובא בית ה' הרי שמלבד מה שהי' משליך האיש בבאו בית ה' והוא בתורת נדבה היה עוד כסף אחר והוא אשר היו גובים אותו הכהנים והם היו נותנים אותו שמה הכהנים ואין חשד כלל פן ישלחו יד כי באמונה הם עושים וידמה שהכסף שהיה נותן האיש מדעתו בבואו בית ה' הוא כסף נדב' והכסף שאמר ונתנו שמה הכהנים שומרי הסף את כל הכסף המובא בית ה' זהו כסף שקלי הקרבנות ובזה מובן או' בלשון המובא ולא אמר כסף הבא בית ה' כי הבא מורה על הבא מאליו ומובא משמע המובא בעל כרחו שהרי ממשכנין על השקלים :

ויהי כראותם וכו' ונתנו וכו' עיין רש"י ז"ל וכן מהרי"א ז"ל ופי' ולבונים אבנים · וכן הרד"ק ז"ל · ולע"ד ויצורו וימנו שהוא בסדר והענין הוא שהיו צוררים תחלה כל צרור מסך ידוע למעות כדרך שעושי' עוד היום בעיר ויני"ציאה שמונים המעות ונותנים אותם בשקי' צרורי' ואחר כך מונים השקים להקל המנין וז"ש ויצרו וימנו דהיינו שמנו הצרורות של הכסף :

ולגודרים ולחוצבי האבן כו' עיין רש"י ז"ל והא"ל לטעמיה שבונים הם בנין אבנים והם האמרכלים ואלה הגודרים אבנים הם תלמידי הבונים והם בונים ועיין הרד"ק ז"ל וכן הרלב"ג ז"ל · ומהרי"א ז"ל במ"ש ולקנות עצים כדהרד"ק ז"ל שמלבד הפוסלים עצי' שהיו להם וחוצבי אבני' היו קונין גם כן עצים כרותים ואבני' חצובו' וז"ש ולקנות עצים ואבני מחצב כו' : ולע"ד על פי' רש"י ז"ל והמתרג' שפירשו ולבונים על האמרכלים והם האומנים הגדולי' שקורין בערבי מיי"מאר בזה מדוקדק או' ולבונים העושים בית ה' דהי"לל ולבונים בבית ה' מאו' העושים בית ה' מורה שעל האומנים הגדולים שהם הממצאי' מציאות הבית ואופן הבנית וציורי חדריו וזהו ולבונים העושים בית ה' ממציאים מציאות הבית וזו' ולגודרים הם הבנאים תלמידי

רש"י

ספו' כסף · מזמרות והם כלי שיר: ולא יחשבו את האנשים · לא היו האמרכלי' באי' לחשבון עם האנשי' הגזברין אשר יתנו האמרכלין את הכסף תמיד על ידם לתתו לעושי המלאכה לפי שלא היו חשודין בעיניהם כי באמונה הם עושי': כסף אשם וכסף חטאות · המפרש מעות לחטאתו ולאשמו ולקח את הבהמה ונותרו מן המעות לא יובא בית יי' לבדק הבית לכהנים יהיה והם לוקחין מהם עולות קייץ למזבח הבשר לעולה והעורו' שלהם כך שנינו בתמור' זה מדרש דרש יהוידע הכהן כל הבא ממות' חטאת וממותר אשם ילקח בהן עולו': אז יעלה חזאל · אחר מות יהויד' ועשה יואש את עצמו אלוה: בית מלוא · באותו מקום מלוא שם מקום: סלא · שם מקום:
ויזכר

מלכים ב יב

בֵּית־יְהוָה וּלְכֹל אֲשֶׁר־יֵצֵא עַל־
הַבַּיִת לְחָזְקָה: אַךְ לֹא יֵעָשֶׂה בֵּית
יְהוָה סִפּוֹת כֶּסֶף מְזַמְּרוֹת מִזְרָקוֹת
חֲצֹצְרוֹת כָּל־כְּלִי זָהָב וּכְלִי־כָסֶף מִן־
טו הַכֶּסֶף הַמּוּבָא בֵית־יְהוָה: כִּי־לְעֹשֵׂי
הַמְּלָאכָה יִתְּנֻהוּ וְחִזְּקוּ־בוֹ אֶת־בֵּית
יְהוָה: וְלֹא יְחַשְּׁבוּ אֶת־הָאֲנָשִׁים
אֲשֶׁר יִתְּנוּ אֶת־הַכֶּסֶף עַל־יָדָם לָתֵת
לְעֹשֵׂי הַמְּלָאכָה כִּי בֶאֱמֻנָה הֵם עֹשִׂים:
כֶּסֶף אָשָׁם וְכֶסֶף חַטָּאוֹת לֹא יוּבָא
בֵּית יְהוָה לַכֹּהֲנִים יִהְיוּ:
אָז יַעֲלֶה חֲזָאֵל מֶלֶךְ אֲרָם וַיִּלָּחֶם
עַל־גַּת וַיִּלְכְּדָהּ וַיָּשֶׂם חֲזָאֵל פָּנָיו
לַעֲלוֹת עַל־יְרוּשָׁלִָם: וַיִּקַּח יְהוֹאָשׁ
מֶלֶךְ־יְהוּדָה אֵת כָּל־הַקֳּדָשִׁים אֲשֶׁר־
הִקְדִּישׁוּ יְהוֹשָׁפָט וִיהוֹרָם וַאֲחַזְיָהוּ
אֲבֹתָיו מַלְכֵי יְהוּדָה וְאֶת־קֳדָשָׁיו
וְאֵת כָּל־הַזָּהָב הַנִּמְצָא בְּאֹצְרוֹת בֵּית־
יְהוָה וּבֵית הַמֶּלֶךְ וַיִּשְׁלַח לַחֲזָאֵל
מֶלֶךְ אֲרָם וַיַּעַל מֵעַל יְרוּשָׁלִָם:
כ וְיֶתֶר דִּבְרֵי יוֹאָשׁ וְכָל־אֲשֶׁר עָשָׂה
הֲלוֹא־הֵם כְּתוּבִים עַל־סֵפֶר דִּבְרֵי
הַיָּמִים לְמַלְכֵי יְהוּדָה: וַיָּקֻמוּ
עֲבָדָיו וַיִּקְשְׁרוּ־קָשֶׁר וַיַּכּוּ אֶת־
יוֹאָשׁ בֵּית מִלֹּא הַיֹּרֵד סִלָּא:
ויזכר

תרגום

בֵּית מַקְדְּשָׁא דַייָ וּלְכֹל דִּיפּוֹק עַל
בֵּיתָא לְתַקָּפוּתֵיהּ: בְּרַם לָא מִתְעֲבִיד
בֵּית מַקְדְּשָׁא דַייָ קוּלִין דִּכְסַף מְזַמְּרַיָּא
וּמָנֵי מִזְרְקַיָּא חֲצוֹצְרָתָא כָּל מָאנֵי
דַהֲבָא וּמָאנֵי כַסְפָּא מִן כַּסְפָּא
דְּמִיתַּעַל לְבֵית מַקְדְּשָׁא דַייָ: אֲרֵי
לְעַבְדֵי עֲיבִידְתָּא יַהֲבִין לֵיהּ וּמְתַקְּפִין
בֵּיהּ יַת בֵּית מַקְדְּשָׁא דַייָ: וְלָא
מְחַשְּׁבִין עִם גֻּבְרַיָּא דְּיַהֲבִין יַת כַּסְפָּא
עַל יְדֵיהוֹן לְמִתַּן לְעַבְדֵי עֲיבִידְתָּא אֲרֵי
בְּהֵימָנוּתָא אִינוּן עַבְדִין: כְּסַף אֲשָׁמָא
וּכְסַף חֲטָוָתָא לָא מִתְעַל לְבֵית
מַקְדְּשָׁא דַייָ לְכַהֲנַיָּא יַהֲבִין לֵיהּ: בְּכֵין
סְלֵיק חֲזָאֵל מַלְכָּא דַאֲרָם וְאַגִּיחַ
קְרָבָא עַל גַּת וּכְבַשַׁהּ וְשַׁוִּי חֲזָאֵל
אַפּוֹהִי לְמִיסַק לִירוּשְׁלֵם: וּנְסֵיב
יְהוֹאָשׁ מַלְכָּא שִׁבְטָא דְבֵית יְהוּדָה
יַת כָּל קוּדְשַׁיָּא דִּי אַקְדִּישׁוּ יְהוֹשָׁפָט
וִיהוֹרָם וַאֲחַזְיָהוּ אֲבָהָתוֹהִי מַלְכָּא
דְבֵית יְהוּדָה וְיַת קוּדְשׁוֹהִי וְיַת כָּל
דַּהֲבָא דְּאִשְׁתְּכַח בְּאוֹצְרֵי בֵּית
מַקְדְּשָׁא דַייָ וּבֵית גִּנְזֵי מַלְכָּא וּשְׁדַר
לַחֲזָאֵל מַלְכָּא דַאֲרָם וְאִסְתַּלַּק מֵעַל
יְרוּשְׁלֵם: וּשְׁאַר פִּתְגָּמֵי יוֹאָשׁ וְכֹל
דַּעֲבַד הֲלָא אִינוּן כְּתִיבִין עַל סְפַר
פִּתְגָּמֵי יוֹמַיָּא לְמַלְכֵי דְבֵית יְהוּדָה:
וְקָמוּ עַבְדוֹהִי וּמְרַדוּ מֵירְדָא וּמְחוֹ יַת יוֹאָשׁ בֵּית מִילוֹ דְנָחִית לְסִילָא: ויזכר

כלי ז' דמטעין כלי בקריא' וסי' במסרה רבתא: כלי זהב ג' וסי' נמסר במטות: חטאות ג' מלאי' בקריא' וסי' כסף אשם וכסף חטאות · כמה לי עונות · לקדשים ולחטאות: ובית המלך ג' בקריא' וסי' ויקח יואש מלך יהודה · שמע זאת הכהנים · ויצא אסא כסף וזהב מאצרות בית יי' דדברי הימים:

רדק

אך לא יעשה בית יי' ספות כסף · ובדברי הימים אומר ויעשו כלים לבית יי' כלי שרת ור"ל הקשו אלה הפסוקים ותרצו כאן שנגבו והותירו כאן שנגבו ולא הותירו וזהו שאמר ובכלותם הביאו לפני המלך ויהוידע כי לפני כלות המלאכ' לא היו עושי' כלים כמו שאומר הנה אך לא יעשה בית יי' ספו' כסף כי לעושי המלאכה יתנוהו שעדיין לא נעשתה המלאכה אך כאשר נעשתה המלאכה כמו שאומר שם ויעמידו בית האלהים על מתכונתו וגו' ובכלותם עשו הנותר כלי שרת: ולא יחשבו את האנשים · מכאן אר"ז"ל שאין מחשבין עם גבאי צדקה כי כשממנין אנשים על הצדקה אנשים נאותין ממנין ואין מחשבין עמהם שאין חושדין בכשרים: כי באמונ' הם עושים · ידועים היו כי אנשים נאמנים היו: כסף אשם · פירשו רז"ל המפריש מעות לחטאתו או לאשמו ולקח הבהמה לחטא' או לאשם והותיר מן המעו' המותר לא יובא בית יי' לבדק הבית אלא לכהנים יהיה אותו הכסף והם לוקחים מהם עולו' לקיץ המזבח ואמרו זה מדרש דרש יהוידע הכהן אשם הוא ליי' אשם הוא לכהן להביא כל דבר הבא ממותר חטאות ואשם ילקח בדמיו עולות הבשר ליי' ועורות לכהנים: אז יעלה חזאל ובדברי הימים כתי' כי אחרי מות יהוידע עשה יהואש הרע בעיני יי' וגם הרגו זכריה בנו במצות המלך לפי שהיה מוכיחם ולתקופת השנה עלה עליו חיל ארם וגו' ושתי מלחמות היו וזו המלחמה שאמר הנה היתה ראשונה ובאמרו אז יעלה חזאל פי' כשעשה הרע בעיני יי' אחרי מות יהוידע והביא עליהם האל מלך ארם ונלחם על גת ולכדה והיא היתה למלכי יהודה כי דוד לקחה מיד פלשתים: וישם חזאל פניו לעלות לירושלם ולא עלה כי יהואש לקח קדשי בית יי' הכסף והזהב הנמצא באוצרו' בית יי' ואע"פ שאמר כל הזהב לא ר"ל כלו אלא רובו שהרי בימי אמציה בנו לקח יהואש מלך ישראל הכסף והזהב הנמצאים בבית יי' ובאוצרות המלך אלא הרוב לקח ושלח לחזאל: ויעל מעל ירושלם · כלומר נמנע מלעלות ירושלם ואחר כך כשהרגו זכריה שהיה מוכיחם לתקופת השנה עלה חיל ארם ויבואו אל יהודה וירושלם והשחיתו כל השרים ורבים מהעם ואת יואש עשו שפטים ועזבו אותו בתחלואים רבים ואז קשרו עליו עבדיו והרגוהו בעון שהרג זכריה כמו שאומ' שם בדמי בני יהוידע: בית מלוא היורד סלא · בית מלוא שם מקום וסלא שם מקום ובאמרו היורד סלא נראה כי בית מלוא
ויזכר

מנחה קטנה

או יעלה חזאל וגו' מתי לפסוקי' נראה שקודם לזה היה למיתת ארם למלך יהואחז וישראל ואח"כ ויחל יהואחז והצילו ה' · והיה ליואש לשים כל זה כנגד עיניו ולא לבגוד במצותיו כי היה זה בהתראה ליהואש והוא לא חש על כל אלה ע"כ אז כאשר לא רצה לידע את כל הנעשה גם עליו ספר זה בכים בתרעלה שעלה גם עליו חזאל מלך ארם · ועוד סיפר הכתוב חסדי אל שלא כתב בלב חזאל לילך מיד לירושלים אלא שילחם תחלה עלגת כדי שיעוי ויבין אם ישוב יואש יגילהו ה' וכל זה לא הועיל ועם גם לזה אחר ששם חזאל פניו לעלות ירושלים לא שב לאלהיו אלא פנה אל משי בזה לסלקו בדמים · עוד ירצה אז יעלה לומר אחר שתיקן יהואש בכונתו בדקי הבית לכבוד אלהיו וביתו ואח"כ קלקל במה שתיקן ופנה את הבית מכספו וזהבו אשר היה באוצרת בית ה' · גם ההדים ליקח אוצרת בית ה' מאוצרת בית המלך ואם היה די באוצרת בית ה' לא שלח ידו באוצרתיו אלא שלא היה מספיק וע"כ לקח גם את שלו · ונלה בזה דעתו שיותר היה חס על אוצרתיו מאוצרת בית ה' אם"כ לא הניע למדרגת השלו' מצלך ארם כי אם לפי שעה לסלקו שלא יעלה על ירושלים לבד:

רלבג

אך לא יעשה בית יי' ספות כסף · הם כלים לקבל הדם או יין הנסכים ומה שידמה להם: מזמרות · הם כלי זמר: מזרקות · בגי"ם בלע"ז: חצוצרות · הם היו נעשות לתקוע על הזבחי' כמו שזכרה התורה ואמ' שלא יעשה מזה הכסף אלו הכלים זולתם אבל יתנוהו לעשי המלאכה לחזק את בית יי' ואולם התבאר בספר ד"ה שאחר שחזקו את בית יי' אם הותיר היו עושין מהכסף כלי שרת ולא היו מסכימין לעשות מהכסף כלי שרת אם לא נשאר אחר חזוק הבית: לא יחשבו את האנשים · ר"ל שהאנשים הנותני' הכסף לעושי המלאכה לא יחשבו עמה' אם נתנוהו כולו לעושי המלאכ' אם לא כי בודאי באמונה הם עושים כי הקדש מיבדל בדילי אינשי מיניה: כסף אשם וכסף חטאות · ר"ל שהאנשים המפרישים מעות לאשם או לחטאת והותירו הנה המותר לא יבא בית יי' לחזק הבית אך יהיה לכהנים · והנה היה הדין שיקנו אשם חטאות או אשמות וימכרו לצרכי חטאות ואשם אך תקנו חכמים שיהיה המותר לעולות הבשר ליי' והעור לכהנים: אז יעלה חזאל מלך ארם · הנה זאת המלחמה היא זולת המלחמ' הנזכרת בספר ד"ה כי בזאת המלחמה לא עלה לירושלם ובמלחמה הנזכרת שם בא אל יהודה וירושלם וידמה שבתחלת הענין כשעשה יואש הרע בעיני יי' אחרי מות יהוידע הכהן היתה זאת המלחמה והמלחמות הנזכר' בספר ד"ה היתה לתקופות השנה אחר שהרג זכריה בן יהוידע ואמ' שם כי אז עזבוהו חיל ארם במלחמ' גדולי' ואז התקשר עליו עבדיו והכוהו על מטתו ומת והנה זכר בזה המקו' שכבר היה אז יואש בעיר שמה בית מלוא ולפי שהיה שם בית מלוא אחר זולת זה זכר שזה היה יורד אל סלא: והנה אחר היה ובדברי הימים אמר ויהרגוהו על מטתו וכן היה כי במלחמה הוכה כמו שאומ' שם ואת יואש עשו שפטי' ובלכתם ממנו כי עזבו אותו בתחלואים רבים וגו' ונשאוהו במטה להוליכו לירושלם ובדרך הרגוהו עבדיו על מטתו :

כלי יקר

תלמידי הבונים הנז' שאילו אין להם כח הציור והמלאכה רק יודעים לבנות לבד · ומ"ש ולחוצבי האבן אחר ולגודרים שהיה ראוי להקדים ולחוצבי האבן קוד' הגודרים שהם הבונים אבל אפשר כיון להודיע שאפי' אחרי שהיו גודרים ובונים קורות עכ"ז היו מפזרים מעות לחוצבים לעול' להכין לבנין אחר וזהו שאמר ולחוצבי האבן:

אך לא יעשה בית ה' כו' עיין רש"י ז"ל והרד"ק ז"ל וכן הרלב"ג ז"ל וכן מהרי"א ז"ל וכדחז"ל והוא כתב שהמלך והשרים התנדבו את הכלים האלה אמנם בדברי הימים כתיב ויעשו כלים לבית ה' כלי שרת עד כאן · ולע"דן כדחז"ל ומדוקדק לשון הכתוב שאומר אך לא יעשה בית ה' ספות אלא אמר בבית ה' שהכונה לומר שלא יעשו ב' הענינים האלה יחדיו הלא הם בית ה' דהיינו בנין הבית וגם כן סיפות כסף כו' אבל עוד לאחר בנין בית ה' נעשו הסיפות כסף כו' מהמותר וזהו כי לעושי המלאכה יתנוהו תחלה וחזקו בו את בית ה':

ולא יחשבו את האנשים כו' עיין רש"י ז"ל וכן הרלב"ג ז"ל והוסיף והרד"ק ז"ל וכן מהרי"א ז"ל: ולע"דן ולא יחשבו את האנשים אשר יתנו את הכסף על ידם לעושי המלאכה יען כי באמונה הם עושים עושי המלאכה הנז' לא היו שוקלים עליהם ואם כן איך יחשבו את האנשים אשר הכסף ניתן על ידם לעושי המלאכ' כיון שהם מוכרחים להאמין את הזולת והם עושי המלאכה ואמר כי באמונה הם עושים שעל ידי האמונה שבית' להם הם עושים המלאכה ואע"פ שהי' מלאכה המורה שלא כיסו בה מעולם זכות האמונה מסייעתן להיותם עושין ואעפ"י שהדברים קשים וז"ש כי באמונה הם עושים:

כסף אשם כו' עיין רש"י ז"ל וכן הרד"ק ז"ל · וכן הרלב"ג ז"ל · וכן מהרי"א ז"ל:
אז יעלה חזאל וכו' עיין רש"י ז"ל והרד"ק ז"ל וכן הרלב"ג ז"ל וכן מהרי"א ז"ל:
ולע"דן בדבריהם הנז' מובן שכיון שעליית חזאל היתה בסיבת עון יהואש שעשה עצמו אלוה הנה אז נגזר מיד שיעלה חזאל וז"ש יעלה ולא כתיב אז עלה חזאל להודיע שלא עלה במקרה אלא אז יעלה חזאל שקודם עלייתו נגזרה · ואמר גם כן אז להודיע שאז במלחמה זו הראשונה עלה חזאל אמנם · במלחמה השנית לא עלה חזאל · ולא זו בלבד אלא שעלו מתי מספר האנשים מועטים מחיל ארם ועם כל זה ברמז העונות ונלכדום וזהו שאמר אז יעלה חזאל ולא אחר כך כדכתיב כי אנשי מצער היו חיל ארם הבאים שמה וה' נתן בידם חיל לרוב מבני יהודה כו' והנה חזאל שם פניו לעלות על ירושלם ועל ידי השוחד החזירהו אל ארצו ואפשר שלזה לא בא הוא במלחמה הב' כי השוחד הזה הועיל ומאת ה' היתה זאת היא נפלאת להפילם בידי מתי מספר כאמור:

ויקח יהואש מלך יהודה כו' כבר קדם מה שכתב הרד"ק ז"ל שלאו דוקא כל הקדשי' ולאו דוקא את כל הזהב שהרי בימי אמציהו כתיב לקח יהואש מלך ישראל הכסף והזהב הנמצאים בבית ה' ובבית המלך אלא הרוב לקח: ולע"דן שלקח הכל כדכתיב את כל הקדשים כו' ואת כל הזהב המורה שלא נשאר דבר שם אלא שאחרי זאת התחילו לקבץ מחדש במקדש ובאוצרות המלך והם אשר לקח יהואש מלך ישראל בזמן אמציהו מלך יהודה וזהו שאמר ולקח את כל הזהב והכסף ואת כל הכלים הנמצאים בית ה' ובאוצרות בית המלך שאומרו הנמצאי' מורה שנמצאו הכל מחדש ומזמן מועט אחרי שלקח יהואש מלך יהודה ושלח לחזאל נמצאו שם בבית ה' ובאוצרות המלך ולקח' יהואש מלך ישראל מאמציהו מלך יהודה:

ויתר דברי יואש וכו' לא הזכיר פרשת המלחמה השנית וסיבתה שהיא הריגת זכרי' בן יהוידע מפני שהיה בזה חילול כבוד ישראל וחילול כבוד מלכים שהרגו נביא ה' על שהוכיחם ולזה העלים סיבת המלחמה והמסובב שהיא המלחמה ולזה רמזה באומרו ויתר דברי יואש וכל אשר עשה וכו':

ויקומו עבדיו ויקשרו קשר ויכו וכו' עיין רש"י ז"ל והרד"ק ז"ל וכן הרלב"ג ז"ל · וכן מהרי"א ז"ל · והרחיב יותר שהכוהו ארמיים והוליכוהו עבדיו בית מלא ושם שכב במטה ושם הרגוהו עבדיו · וכבר קדם שהיה קשר זה להמיתו מאת השם יתברך בדמי זכריה ע"ה שהרגו ובמידה שמדד בה מדדו לו · ולע"דן שמה שאמר בית היורד סלא דולה לומר שבמחוז בית מלא באותו המחוז היורד סלא שם הרגוהו ואם כן לא בא הכתוב לומר סי' לבית מלא לפי שיש בית מלא אחר אלא הכונה לומר המקום המיוחד שהרגוהו שם וזה יוכיח שלא אמר בבית מלא שהיה מורה שבתוך בית מלא הרגו אמנם מלא' בית מלא מורה שלא היה בתוך בית מלא אלא סמוך אל בית מלא:

ויוזכר · בכ"ף וברי"ש ויהוזבד בבי"ת ובד"לת והרב' כמוה בשנוי הזה בשמות בני אדם ובדברי הימים בן שמעת העמונית ויהוזבד בן שמרית המואביה ויש בו דרש למה פירש שם אמותם ללמדך שנפרע ממנו הק"בה על ידי אנשים כיוצא בו אמ' יבואו עמוני' ומואבי' כפויי טובה שכפו בטובתו של אברה' אבינו שעשה ללוט שגלתם עם המלכי' להצילו והם שכרו את בלעם לקלל את בניו ויפרע מיואש שכפ' בטובתו של יהוידע הכהן והרג את זכריהו בנו : בעיר דוד · ובדברי הימי' ולא קברוהו בקברות המלכים כי שרי יהודה שחזקו את ידו ופתו אותו לעשות הרעות שעש' מתו במלחמה כמו שאומר שם והכירו העם כי מאת יי' היה כל זה שלקח נקמה מן השרים ומן יואש על הרעו' שעשו לעבוד ע"א ולהרוג זכריה ולפיכ' עשו לו העם זה הבזיון ולא נתנוהו שיקברוהו בקברות המלכים : בשנת

וְיוֹזָכָר בַּר שִׁמְעָת וִיהוֹזָבָד בַּר שׁוֹמֵר עַבְדוֹהִי מְחוֹהִי וְקַטְלוּהִי וּקְבַרוּ יָתֵיהּ עִם אֲבָהָתוֹהִי בְּקַרְתָּא דְדָוִד וּמְלַךְ אֲמַצְיָה בְרֵיהּ תְּחוֹתוֹהִי׃ בשנת

כב וְיוֹזָכָר בֶּן־שִׁמְעָת וִיהוֹזָבָד בֶּן־שֹׁמֵר עֲבָדָיו הִכֻּהוּ וַיָּמֹת וַיִּקְבְּרוּ אֹתוֹ עִם־אֲבֹתָיו בְּעִיר דָּוִד וַיִּמְלֹךְ אֲמַצְיָה בְנוֹ תַּחְתָּיו׃ בשנת

ויוזכ' בן שמעת ויהוזבד בן שמר · כתוב בדברי' הימי שמעת העמוני' ויהוזבד בן שמרית המואבית ולמה פירשו הכתוב ללמדך שנפרע ממנו הק"בה ע"י אנשים כיוצ' בו יבאו עמוני' ומואבי' כפויי טוב' שכפו בטובתו של אברה' אבינו שעש' ללוט שגלה' עם המלכי' להצילו והם שכרו את בלעם לקלל את בניו ויפרע מיואש שכפה בטובתו של יהוידע והרג את זכריהו בנו כמו שמפורש בדברי הימים ומדרש זה בספרי · ויתן

רלבג

והנה היה שם מושכב על מטתו מפני המכות שהכוהו חיל אדם וזכר שכבר קברו אותו עם אבותיו בעיר דוד וזה ממה שלמדנו ממנו שלא קברוהו עם אבותיו בקברות המלכים וכן באר זה בדברי הימים וזכר שכבר מלך אמציה בנו תחתיו הנה זה באור מה שראינו לבארו בזאת הפרשה שהגבלנו ביאורה בזה המקום ·

ואולם התועלת המגיעים ממנה :

הראשון והוא כולל הרבה מדברי אלו הספורים הוא להודיע כי ההליכה בדרכי יי' ימשכו הטובות וההפך למי שסר מאחרי הש"י ולזה ספר כי יהושפט עשה הישר בעיני יי' ובער יתר הקדש אשר נשאר בימי אסא אביו ונמשכו לו מההשגחות והטובות והוא שלא מרדו בו האדומיים ומרדו תכף אחרי מותו ומה שקרה לו מהפחד והרע היה בהתחברו לרשע מלך הרשע ולזה היו עליו אימות מות במלחמות רמות גלעד וכשברו אניותיו בהתחברו עם מלך ישראל והתחתנו בו ולזאת הסבה גם כן ספר שאחזיהו בן אחאב מפני הפליגו לעשות הרע בעיני יי' ככל חטאת אחאב פשע מואב בו אחרי מות אחאב ונפל בעד השבכה בעלייהו אשר בשמרון וחלה מפני זה חליו אשר מת בו מפני שהיה דורש בבעל זבוב אלהי עקרון היחיה מחולי זה והלך בלא חמדה כי לא נשאר לו בן שימלוך תחתיו ולזה גם כן ספר מהנערים הקטנים שהיו מחרפים הנביא שכבר נענשו על זה בשיצאו שני דובים מן היער ובקעו מהם ארבעים ושנים ולזה גם כן תמצא כי יהורם בן אחאב לא הפליג ברע כמו שהפליגו בו אביו ואמו והסיר את מצבת הבעל ואף על פי שדבק בחטאת ירבעם הנה מפני מה שמיעט מן הרע נתן הש"י שכרו שהאריך לו זמן הפורענות עד שתים עשרה שנה ולא תמצא כן בבית ירבעם ובבית בעשא גם הצליח במלחמת מואב ושמרו הש"י מיד ארם במקומות אשר נחבאו שם לתפשו והיה זה פעמים רבות על יד נביא הש"י ולזה ספר גם כן בגחזי כי בעבור שחלל כבוד הש"י לקחת כסף על המופת אשר עשה לנעמן ובעבור שלא הודה הענין לאלישע הנה נענש בשדבקה בו צרעת נעמן ובזרעו לעולם ולקיים זאת הפנה שזכרנו ספר גם כן חוזק הרעב שהיה בימי יהורם עד שאכלו בשר בניהם ועם כל זה לא שב מחטאת ירבעם אשר דבק בהם אבל היה מפליג יותר ברע שהיה מגזם להמית נביא יי' על דבר זה הרעב ולזה גם כן ספר המשח חזאל למלך על ארם אשר היה לקוץ מכאיב לישראל בעבור עברם את ברית הש"י כמו שאמר הש"י לאליהו וספר עם זה שכבר הודיע לו אלישע הרע שיעשה לישראל כי זה ממה שהיישירו יותר לעשות להם אלו הרעות ולזאת הסבה גם כן ספר שיהורם בן יהושפט הלך בדרך בית אחאב ולזה נמשך לו מהרע שמרדו אדום בו ומרדה עיר לבנה וזכר בדברי הימים שכבר נהרגו בניו על יד הערבים לא נשאר לו זולת אחזיה בנו הקטן וזה היה גמולו הראוי לו על המתתו אחיו כמו שנזכר שם ובסוף הענין נגפו יי' במעט עד יצאו מעיו עם חליו וספר גם כן שאחזיהו בנו הלך בדרך בית אחאב ולזה נהרג עם בית אחאב ולא מלך כי אם כמו שנה ולזאת הסבה זכר איך סבב הש"י אשר לו נתכנו עלילות סיבה לבית אחאב ולאיזבל כדבר יי' אשר דבר על דבר חטאתיהם אשר הפליגו בהם והנה סבב הש"י שנלחם יורם עם חזאל ברמות גלעד והכוהו ארמים והלך מפני זה להתרפאת ביזרעאל ואנשי החיל נשארו ברמות גלעד לשמור העיר מפני חיל הארמים והיה זה סבה אל שיתכן יותר שימשח הנביא את יהוא על ישראל ושיתקשר יהוא כנגד המלך וסבב הש"י כשראה הצופה שפעת יהוא ששלח שם המלך רכב אחד וכן שני וכן שלישי עד שיהיה זה סבה אל שיצאו יהורם ואחזיהו לקראת יהוא ומצאוהו אל חלקת נבות ומת שם יהור' כדבר יי' גם הרג אחזיהו ובני אחיו שהיו ארבעים ושנים והיה זה סבה אל שיראו ממנו הזקנים והאומנים את בני המלך אשר בשמרון ושלחו לו ראשי בני אדניהם בדודי' גם נהרגה איזבל ואכלו הכלבים את בשר' בחלק יזרעאל עד שכבר השמיד יהוא כל בית אחאב וכל גדוליו ומיודעיו וכהניו עד בלי השאיר לו שריד ואחרי כן השמיד כל נביאי הבעל וכל עובדיו וכל כהניו ולזה גם כן ספר שעתליה הרגה כל זרע המלוכה כי מבית אחאב היו וגם היא נהרגה בסוף באמצעות הסבות הראויות ע"י יהוידע ולזאת הסבה גם כן ספר כי מפני שעשה יהוא רצון הש"י באחאב נתן הש"י שכרו שיהיו לו בנים רבעים על כסא ישראל ולזאת הסבה זכר כי מפני שלא שמר יהוא ללכת בתורת יי' אלהי ישראל והלך בדרך ירבעם הנה התחיל הש"י אז להכרית את ישראל על יד חזאל ולזה גם כן תמצא כי יואש בכל עת שהלך אחר הש"י כמו שהורהו יהוידע הכהן לא קרה לו רק טוב ואחר שעשה הרע בעיני יי' הגיע לו מן הרעות הרבה ולעמו עד שכבר השאירוהו ארמים בתחלואים רבים וקשרו עליו עבדיו והרגוהו :

השני והוא במדות והוא להודיע שראוי לכל אדם לברוח מחברת רשעים ולזה ספר שלא הסכים יהושפט שילכו עבדי אחזיהו עם עבדיו באניות כי כבר קרה לו מחברתו נזק כמו שאמר הנביא ליהושפט לפי מה שנזכר בד"ה :

השלישי הוא להודיע איך היה חומל הש"י על ישראל מפני השגחתו על האבות ולזה תמצא שכאשר ראה הש"י עוצם סור ישראל מעליו עד שכבר היו דורשים מאלהי העמים אשר המה הבל לידיעת הדברים העתידים ועזבו את יי' ונביאיו לזה רצה הש"י שיבא אליהו להגיד למלאכי מלך שמרון כי בעבור שדרש בבעל זבוב אלהי עקרון היחיה מחליו ועזב נביאי יי' הנה לא ירד מהמטה אשר עלה שם כי מות ימות ולזאת הסבה גם כן סבב שיראו ישראל את יי' במה שאמר אליהו לשר החמשים וחמשיו כשחשב לתפשו בכח למיעוט האמנתו בש"י ובנביאים אם איש אלהים אני תרד אש מן השמים ותאכל אותך ואת חמשיך והיה לו כן ולשר החמשים השני עד שבא השלישי והכיר לנביא מעלתו והתחנן לו שתיקר נפשו ונפש עבדיו אלה בעיניו ולפי שכבר הגיע מזה זה התועלת אשר היה ראוי שיביא זה כלי אל שישובו ישראל לטוב הנה תמצא ביהור' בן אחאב שעשה זה הענין בו רושם עד שמעט הרבה מהחטאי' שהיה חוטא בהם אחאב :

הרביעי הוא להודיע שראוי לכל אדם שיהי' מפחד ממה שראוי שיפחד ממנו ולא יסמוך על הנס הלא תראה' כי גם הנבי' אליהו עם עוצם מעלתו בחדוש המופתי' היה ירא מלכו למלך אחזיהו לייעד לו זה הייעוד הרע עד שהבטיחו הש"י שלא יירא מפניו :

החמישי הוא להודיע עוצם מעלת אליהו והפלא שהיה בעניינו והוא שכבר העלה אותו הש"י בסערה גבוה מאד עד שנעלם מכל אדם והסתירהו הש"י מבני אדם עד עת קץ כי לו נגזר ארך חיים נפלא על דרך המופת והראיה שלא מת בהעלותו הסערה השמים אחר זה בא מכתב אליהו ליורם בן יהושפט אשר הורה בלי ספק היותו אז חי כמו שבארנו במה שקדם :

הששי הוא להודיע כי לא יעשה יי' דבר כי אם גלה סודו אל עבדיו הנביאים ולזה תמצא שהדברים העתידים יודעו לנביאים קודם חדושם ואף על פי שיהיה חדושם על דרך המופת הלא תראה כי הלקח אליהו מעל ראש אלישע ביום ההוא היה ידוע לבני הנביאים אשר בבית אל ובירחו ולאלישע אף על פי שהיה חדושו על דרך המופת וכן גם כן תמצא שהודיע הש"י לאברהם את דבר המופתים אשר יעשה בהוציאו זרעו מעבדותם ולזה אמר וגם את הגוי אשר יעבדו דן אנכי כי אלו המופתים היו כלי אל שיאמין אברהם בירושת הארץ כמו שבארנו שם :

השביעי הוא במדות והוא להודיע שאין ראוי להקדים לאדם הידיעה בדבר מצער טרם הגיעו כי די לו בצער שיקרה לו ממנו בהגעתו לא שיקדים להצטער קודם זה אלא אם יגיע מההודעה תועלת מה ולזה תמצא כי מפני שלא היה משער אליהו שיגיע תועלת לאלישע מהודעתו אותו כי יי' לוקח אתו מעמו היה מעלים ממנו זה לשערו שכבר יצטער מאד אלישע מזה וכאשר ראה שהגיע העת שלא יכול להעלים הענין ממנו מפני עוצם דבקות אלישע בחברתו עד שלא רצה להפרד ממנו כלל רצה לתת לו מה שישאל כדי שיסור צערו בהפרדו ממנו לפי שאפשר והנה נתן לו הנביא שאלתו על דרך המופת כשבקש מהש"י שיהיה לאלישע כן והוא שיהיה לו ברוחו פי שנים על כל בני הנביאים אשר למדו לפניו והנה מה שנתן לו מהאות בזה שאם יראה אותו לוקח מאתו יהי לו כן אינו שיהיה זה הענין סבה אל היות נאצל מן הרוח אשר עליו לאלישע זה השיעור הנפלא אבל היה זה אות לו בהגיעו שכבר נתנה לו המתנה ששאל מאליהו וזה ממה שהיה ראוי שישמח בו אחר הפרד אליהו ממנו ואחשב כי אליהו היה יודע שלא יעזוב אלישע חברתו אבל עשה זה לנסות לבבו אם רב חשקו כל כך בהשגת השלמות שלא יתרצה בשום פנים להניח אליהו וכזה תמצא שעשה אליהו לאלישע בתחלה כשהשליך אדרתו עליו והיה אלישע רוצה לידבק בו תכף הנה אמר לו אליהו לבחון עניינו לך שוב כי מה עשיתי לך ומפני ראותו רב חשקו בחברת אליהו נודע לו שכבר השיג מחכמתו יותר הרבה ממה שהשיגו ממנה שאר תלמידיו :

השמיני הוא במדות והוא להודיע שראוי לאדם שיחשק מאד בחברת הטובים הלא תראה המעלה שזכה בה אלישע מפני חשקו בחברת אליהו זה החשק הנפלא עד שלא רצה להפרד ממנו כלל עד שלקחו יי' מאתו : הט'

כלי יקר

ויוזכר בן שמעת כו' עיין רש"י ז"ל וכן הרד"ק ז"ל בשם המדרש' והוסיף וכן הרלב"ג ז"ל וכן מהרי"א ז"ל · והוסיף שיוזכר ויהוזבד לקנאת ה' קנאו והרגוהו בדם זכריהו אשר צעק בשעת מיתתו ירא ה' וידרוש והקב"ה דרש דמו על ידי שר הטבחים שהשמית בבני יהודה · ואמר מהרי"א ז"ל כי הנביא ידמה בספר זה של מלכים לא כיון אלא לספר השתעפות המלכים והמשכתם זה מזה ושנות מלכותם כדי לעמוד מהם על ימות עולם שנות דור ודור ולהיות זה כוונתו העצמית נסתפק בזכרון ראשי פרקים מספורי המלכים ואת היתר ימצא כתוב בספריהם והנה ביואש אמר ויעש יהואש הישר בעיני ה' כל ימיו אשר הורהו יהוידע שהעיד בזה שאחרי מות יהוידע לא עשה הישר ויעבד את הבעלים ואמר גם כן אז יעלה חזאל מלך ארם וילחם על גת וגו' שבזה העיד על המלחמות אף על פי שקצר בספורם רמזם ואמר ויתר דברי יהואש כו' והנה עזרא ראה שיארכו הימי' ויאבדו הספרים וכדי שלא ישתכחו הדברים כתב הדברים הרשומים וההכרחיים להבנת מה שכתב הנביא כאן בספר מלכים וכאילו ספר דברי הימים אשר עשה עזרא פי' וביאור לעניני ספר מלכים והכלל היוצא מן הספור הזה הוא שהשם יתברך הוא מודד מידה כנגד מידה כדי שיכירו העולם השגחתו יתברך עד כאן · ולע"ד מה שכבר זכרתי בפסוק ויתר דברי יהואש עיין עליו · ושינה כאן שמו ויוזכר בכ"ף ובדברי הימים בבי"ת לרמוז שזכר לו השם ית' מה שעשה לזכריה שהרגו בלי אשמה · עם היותו בן יהוידע הכהן שהחזיקו בידו והמליכו ולזה מרדו בו עבדיו גם כן והכוהו וימות :

בשנת

הט' הוא להודיע ענין הנפלאות העצומות שבאו בזה הספור כי באמונת הנפלאות יתקיימו הפנות התוריות ולזה ספר שכבר הכה אליהו באדרתו מי הירדן ונחצו הנה והנה וכאשר עשה זה גם כן אלישע ולזה גם כן ספר שכבר רפא אלישע מי יריחו שהיו רעים וממיתים בשמם במקום המוצא מעט מלח אשר לא היה בטבע המלח שיתקן המי' אבל הוא מקלקל אותם ולזה ג"כ ספר שתכף שקלל אלישע הנערים הקטנים שחרפו אותו יצאו שני דובים מן היער ובקעו מהנערים ההם ארבעים ושנים וזה עשאו אלישע לתועלת שיכירו ישראל זה וישובו אל יי' כי רובם היו עובדי ע"א בזמנו ולזאת הסבה ג"כ ספר המופת שעשה אלישע כשלא היה מים לשלשת המלכים והיו יראים שימותו בצמא ובאו להם המים על דרך המופת שעשה אלישע שבאו מים נמלא מהם הנחל ההוא מזולת שיראו רוח ידמם שם ולא גשם יתחדש ממנו כמו שיעד להם והיה מעט' המופת בזה שהיה כלי להפיל מלך מואב ביד המלכי' ההם בזה האופן הנפלא שזכר וזה שהם ראו מנגד את המים אדומים כדם וחשבו שהחרב נחרבו המלכים ויצאו כדמות אנשים הולכים לקחת שלל והיה זה סבה אל שנעשה למואב כל הרע הנפלא שיעד אלישע ולזה ג"כ זכר מופת השמן שלא היה שם אלישע אבל כל עוד שהיתה האשה מוצקת היה מתחדש על דרך מופת שמן באסוך ההוא עד שמלאת כל הכלים שיכלה לקבץ אליה ולזה ג"כ זכר המופת שעשה לשונמית שלא היה לה בן והיה אישה זקן והיה מפני זה יותר רחוק שתתעבר והנה אלישע כשידע יעד אותה בזה הטוב שבעת חיה היא חובקת בן על צד השבת הגמול לה על הטוב שהטיבה לו והיה לה בן ולזה ספר שהוא החיה בנה אחר שמת ולזה ג"כ ספר שהסיר שהיה בו מות מפני פקועות השדה ששמו בו הנה עשה אלישע על דרך המופת שהסיר הרע ממנו בהשליכו קמח אל הסיר אשר אין לו רושם בהסרת זה הרוע ולזה ספר שהלחם שהיה מעט מאד לתת לפני מאה איש אכלו ושבעו ממנו והותירו כמו שייעד אלישע להם ולזה ספר מה שרפא צרעת נעמן כשאמר לו שירחץ במי הירדן שבע פעמי' ותשוב בשרו אליו ויטהר והיה לו כן ולזאת הסבה ג"כ ספר שדבקה צרעת נעמן בגחזי ובבניו תכף שקללהו הנביא בזאת הקללה ולזה ג"כ ספר שהברזל שנפל מן העץ תוך הירדן הנה אחך אלישע עץ בצורת יד הגרזן במקום שנכנס שם ותכף שהשליך אלישע העץ אל המים נכנס על דרך המופת בנקב הברזל והציף הברזל על המים ולזה גם כן ספר מה שהראה אלישע לנערו סוסי אש ורכב אש ומה שהכה בסנורים על דרך המופת הגוי כלו הבא אליו עד שהוליכם תוך שומרון והם לא הרגישו ולזה גם כן ספר מה שהשמיע הש"י את מחנה ארם על דרך המופת קול רכב קול סוס קול חיל כבד בדרך שנסו כלם ברגליהם ועזבו כל המחנה כאשר הוא והיה זה סבה שיהיה סאה סלת בשקל וסאתים שעורים בשקל בשער שומרון בעת שייעד להם אלישע ונתקיים גם כן מה שאמר לשליש אשר המלך נשען על ידו שכבר יראה בעיניו ומשם לא יאכל :

הי' הוא להודיע שאין תלמידי חכמים הולכים בלא דברי תורה וחכמה ולזה אמר ויהי הם הולכים הלוך ודבר כי בודאי לא היו דבריהם דברי הבאי אבל מרוב תשוקת אלישע ללמד מאליהו היו מדברים בסודות התורה והחכמה והנבואה :

הי"א הוא להודיע כי חייב אדם לקרוע על רבו כשמת הלא תראה כי אלישע קרע בגדיו בהלקח אליהו מאתו ואף על פי שלא מת כי היה ענינו לו כאילו מת שלא יכול להשיג ממנו אחר זה שום דבר חכמה :

הי"ב הוא להודיע שהקורע בגדיו על אבל רבו אינו מאחה לעולם שנה ויחזק בבגדיו ויקרעם לשנים קרעי' ולא היה צריך לומר לשנים קרעים אחר שאמר ויקרע' כי לכל הפחות יהיו שנים קרעי' אך הרצון בו שתמיד הם נראים שנים קרעי' :

הי"ג הוא להודיע שהוא ראוי שלא לומר את שאינו נשמע ולזה תמצא כי בני הנביאים כאשר שאלו את אלישע אם ישלחו חמשים איש בני חיל לבקש את אליהו איפה נשאו רוח יי' היה המענה ממנו שלא ישלחו וכאשר הפצירו בו מאד והכיר שאין דעתם להמנע מזה לא רצה לחלוק על כונתם ואמר להם שישלחו כדי שהיו יכולים להכיר ממנה שאין דעתו שישלחו והיה להם בה התנצלות גם כן שלא עשו כנגד מצות הנביא ולזה אמר להם בסוף הלא אמרתי לכם אל תלכו :

הי"ד הוא במדות והוא להודיע שאין ראוי לבזות החכמים והשלמים הלא תראה מה שקרה לנערים שבזו את אלישע שמתו מהם ארבעים ושנים :

הט"ו הוא במדות והוא להודיע שראוי לכל אדם שיתדבק לחכמים ושרת' כי בשירותו אותו ילמד הרבה מחכמתם מפני היותו תמיד אצלם ושמעו כל דבריהם ולזה ספר כי כאשר שאל יהושפט היש פה נביא ליי' ענוהו פה אלישע בן שפט אשר יצק מים על ידי אליהו ללמד כי מפני שירות אותו ושמשו היה ראוי שיקנה מהשלמות אשר לאליהו הרבה ולזה ענה יהושפט גם כן יש אותו דברי יי' :

הי"ו הוא להודיע עוצם תשוקת הנביאים להוכיח החוטאים כראוי עד שכבר תמצא שאע"פ שחלק מן הכבוד הרבה מלך ישראל לאלישע עד שכבר ירדו אליו מלך ישראל ויהושפט ומלך אדום ולא הסכימו לשלא לקרוא לו הנה עם כל זה ענהו הנביא קשה ואמר לו שילך אל נביאי הבעל והאשרה ולא ישא ממנו דבר אחר שכבר סר מאחרי יי' ללכת בחטאת ירבע' וכל זה היה מהנביא להועיל ליהורם שאם ישוב אל יי' אולי ינחם יי' על הרעה אשר דבר לעשות לו וכאשר ראה שלא היה אז את תוכחת כי הם בסכנה עצומה הראה לו שהוא מואס אותו מפני רוע מעשיו ואמר כי לולי פני יהושפט הוא נושא לא יביט אליו ולא יראנו אך לכבוד יהושפט שעשה הישר בעיני יי' יעשה שאלתו וזה כלו להועיל ליהורם כמו שזכרנו :

הי"ז הוא במדות והוא להודי' שהוא ראוי לכל שלם שימאס הרעים ויסור מחברת' ומהבטת ראיית פניהם כן ימשכוהו לרוע דרכיהם ולזה אמר לולי פני יהושפט אני נושא אם אביט אליך ואם אראך :

הי"ח הוא במדות והוא להודיע שראוי להרחיק מדת הכעס כי הכעס מכבה אור השכל הלא תראה כי מפני כעס אלישע על מלך ישראל לא שרתה עליו שכינה עד שהסיר הכעס בנגון המנגן לפניו :

הי"ט הוא להודיע כי הנביאים אף על פי שהם שליטים בעשיית הש"י המופתים על ידם לא ישאלו להיטיב בזה האופן כי אם לטובים ולזה תמצא שהאשה שצעקה לפניו כי הנושה בא לקחת את שני ילדיה לו לעבדים אמרה לו שכבר ידע כי אבי הילדים היה ירא את יי' כי אם היה מאשר סרו מאחר יי' לא היה מתעורר אלישע להיטיב לה בזה האופן הנפלא :

הכ' הוא במדות והוא להודיע שמדת הנדיבות היא משבחת הלא תראה מה שקרה לשונמית מפני נדיבותה שהחזיקה באלישע לאכל לחם ושאלה ממנו שיסור שמה תמיד מדי עברו ואחרי שנתבאר לה שהוא איש אלהים קדוש חלקה לו מהכבוד יותר כראוי לו כי זה היה סבה אל שיהיה לה בן והחיהו אלישע ושלא ימותו ברעב כי הודיע לה שכבר קרא הש"י אל הרעב וגם בא אל הארץ שבע שנים ולזה נתן לה עצה שתלך לגור באשר יאות לה לגור שם עד עבור הרעב :

הכ"א להודיע שהוא ראוי למקבל שישתדל לשלם גמול ראוי למיטיב ולזה תמצא שספר שכבר חקר אלישע מה לעשות לשונמית מן הטובה על מה שהטיבה לו ולרצותו להשיב לה גמול גדול שאל מה לעשות לה והשתדל על כל פנים לעשות לה דבר גדול יהיה לה גמול גדול וראוי על הטוב שהטיבה לו :

הכ"ב הוא להודיע שאין ראוי לשלם לדבר עם האשה אם לא יביאהו לזה הכרח אבל ראוי להתרחק ממנו לפי מה שאפשר ולזה ספר שכאשר רצה אלישע לדעת אי זה גמול יתכן לו להשיב לה לא דבר אלי' הוא בעצמו אבל אמר לגחזי שנקרא' לה והוא יאמר אליה אלה הדברים עד אשר ראה אלישע שלא היה לו דרך להשיב לה גמול אם לא בדרך המופת אז קרא לה ועמדה בפתח כדי שתשמע יעוד הנביא מפי הנביא הכ"ג הוא להודיע שאין התכלית בבנים שישמח אדם בהם בחייו אבל הוא לקיום המין שישאר לאדם בהם זכר ולזה ספר שכבר אמרה השונמית לאלישע כשייעד לה שעל דרך המופת תהיה חובקת בן כעת חיה שלא יכזב בה לתת לה טוב שאינו טוב כי אם לא יחיה אין לה חפץ בזה הטוב להשלות אותה ר"ל לתת לה שלוה ברצותם שיש לה בן ולזה אמרה לו הלא אמרתי לא תשלה אותי :

הכ"ד הוא להודיע כי המועדים וימים טובים מכוונים לעבוד בהם הש"י ולהשתדל בהשגת קנין השלמות לפי היכולת ולזה ספר שכבר אמר אישה לשונמית מדוע את הולכת אליו היום לא חדש ולא שבת למדנו בזה שבכמו אלו הימים ראוי ללכת אל החכמים ללמוד מהם :

הכ"ה הוא להודיע שהצריך לדבר הצלת נפש ראוי שיתעסק בו במהירות כפלא לפי מה שאפשר ולזה ספר דבר מהירות השונמית ללכת לאלישע ושם התנפלה בפניו והחזיקה ברגליו כדי שידרש הנביא לבקשתה ולא רצתה להגיד לו בברור על מה באה לכבוד הנביא כי ידעה שהוא ידע זה בראותו אותה וגם לא הסתפקה במה שאמר הנביא לגחזי כי ירצה שמא אינו ראוי שיעשה זה על ידו ולזה נשבעה שלא תעזבהו כי רצתה לשלם לבנה ההצלה בלי שום ספק :

הכ"ו הוא להודיע שאין ראוי שיפתח אדם פיו לרע' הלא תרא' מה שספר מהשונמי' שאמר' לאיש שלום כששאל לה על מה ועל מה היא הולכת וכזה אמרה לגחזי :

הכ"ז הוא להודיע שראוי לנביאים לפרסם עוצם גבורת הש"י לגויי הארצות לעשות להם מופת אף על פי שאינם ראויים לו ולזה תמצא שכבר התעורר אלישע לרפאת נעמן מצרעתו למען ידע כי יש נביא בישראל כי בזה תועל' להיישירם לעבודת הש"י וכן מצאנו זה התועלת מבואר בתפלת שלמה כמו שבארנו שם .

הכ"ח הוא להודיע שאין ראוי לנביא לקחת שכר על מה שיעשהו מן המופתים כי בזה יבא להאמין כי הוא הפועל בזה המופת ויסור מפני זה התועלת אשר נתחדש בעבורו והוא שיכירו מעלת הש"י וגבורתו וישובו לאמונתו ולזה תמצא שלא רצה אלישע לקחת מנחה מנעמן אחר שרפא אותו מצרעתו וגם קלל גחזי כשקבל ממנו כסף על זה והנה תמצא כי מפני שראה נעמן שלא רצה אלישע לקבל דבר מנעמן על זה להורות שלא היה הוא הפועל בזה אך הש"י התנדב נעמן שלא יעבוד כי אם ליי' :

הכ"ט הוא להודיע שאין ראוי לאדם שיכפור העון אך יהיה מודה ועוזב ולזה תמצא שלא קלל אלישע גחזי בראותו אותו אף על פי שהוא יודע שעשה זה החטא אך קללו אחר שכפר עונו ולולי כפירתו העון היה אפשר שיקח אלישע לתקן את אשר עותו :

הל' במדות והוא להודיע שהוא ראוי כאשר נפלו קצת אויבי האומ' בידם שייטיבו להם כדי שיהיו בשלום עמהם בראותם שבעת נפלו בידם חמלו עליהם והיטיבו להם וכ"ש שראוי לעשות זה בהיות אויבי האומה יותר חזקים מהם :

הל"א הוא להודיע שאין ראוי לאדם שיהיה מכחיש ובלתי מאמין מה שייעדו הנביאים הלא תראה מה שקרה לשליש מפני היותו מרחיק שיהיה מה שאמר אלישע לשוב למחרת היום ההוא סאה סלת בשקל וסאתים שעורים בשקל בשער שומרון והוא שכבר ראה זה בעיניו ומשם לא אכל כמו שאמר הנביא לו וזה היה ענשו הראוי לו שהיה רואה אמות דברי הנבואה ההיא ולא נהנה בטוב שהגיע ממנה :

הל"ב הוא במשפטי התוריים והוא להודי' שהדר בחצר חברו שלא מדעתו אינו חייב להעלות לו שכר ולזה תמצא במה שספר שצעקה השונמית אל המלך על ביתה ועל שדה שהיו מחזיקים בהם אנשים שכבר צוה המלך להשיב לה את כל אשר לה ואת כל תבואות השדה מיום עזבה את הארץ ולא אמר להשיב לה שכירות ביתה :

הל"ג הוא להודיע שאין ראוי גם לנביא לסמוך על הנס ולזה צוה אלישע לנביא שיבוא חדר בחדר יהוא בן יהושפט בן נמשי למשחו למלך על ישראל כדי שלא יודע סודו פן יהרגנו מלך ישראל וכן תמצא שעשה אחיה לירבעם ושמואל הנביא לדוד ר"ל שלקחו להם דרך כדי להעלים סודם מעיניהם :

הל"ד הוא להודיע שאין עושין שררה בממון באחד לבד ולזה תמצא שכאשר היה הכסף בארון לחזק את בדק הבית שמוהו שם הכהנים שומרי הסף לא אחד לבד גם בהוציאם הכסף מהארון היה שם סופר המלך והכהן הגדול לא אחד לבד גם בתתם הכסף אחר זה נתנוהו על ידי עושי המלאכה והם הוציאוהו יחד לא אחד לבד : הל"ה הוא ללמד שהדברי' העצמיים בבית המקדש ראוי שיקדמו לדברים המשרתים להם לפי שהם מכוונים בעצמם ובזה היישרה לעמוד על סודות המציאות ולזה ספר שבדק הבית היה קודם עשיית הכלים המשרתים שאינם מכוונים בעצמם כמו הספות והמזמרות והמזרקים והחצוצרות ומה שידמה להם מכלי הכסף והזהב :

הל"ו הוא להודיע שאין מחשבין עם הממונים על ההקדשות והדומה להם כי באמונה הם עושים להיות דבר ההקדש חמור להם ולזה אמר ולא יחשבו את האנשים אשר יתנו את הכסף על ידם לתת לעושי המלאכה כי באמונה הם עושים וכן הענין בגבאי צדקה לפי מה שאחשב :

הל"ז הוא להודיע שמותר חטאת לחטאת ומותר אשם לאשם שאם היה מותרם לאי זה דבר שירצו הבעלי' לא היה לכהנים וכבר אמר כסף אשם וכסף חטאת לא יובא בית יי' לכהנים יהיו ולמדנו מאמרו לכהנים יהיו שדיני אלו הכספים מתחלף ולזה לא יתערבו זה עם זה אמנם יהיה בשיהיה מותר אשם לאשם ומותר חטאת לחטאת כמו שיראה חיובו מצד עצם הענין :

בשנת

רש"י

ויתן מושיע · את יואש בן יהואחז שנאמר בו שלש פעמים תכה את ארם : בשנת שלשים ושבע וגומר מקרא זה מוכחש משני לדדין ולא מצאתי לו מתקן שהיה לו לומר שלשים ותשע שהרי עמד אביו בשנת עשרים ושלש ליואש ומלך שבע עשרה שנה כמלאת שמת בשנת שלשים ותשע ליואש ועוד הוא אומר למטה בענין בשנה שתים ליואש בן יהואחז מלך ישראל מלך אמציה בן יואש מלך יהודה נמצא שעמד יואש בן יהואחז בשנת ארבעים של יואש שהיא שנה אחרונה לו ובשנה שנייה ליואש בן יהואחז מלך אמציה והף כי תאמר שמלך אמציה בשנת מות אביו וקראה הכתוב שנת שתים ליואש למדת שלא מלך יואש מלך ישראל עד שנת שלשים ותשע של יואש מלך יהודה וירבעם ישב על ככאו בנו היה ויש לתמוה למה נכתבו כאן שני מקראות הללו שהרי עוד לפנינו הוא מספר והולך בדברי יהואש וחוזר וכותב ויתר דברי יהואש וגומר וישכב יהואש עם אבותיו וגומר ואומר אני שלא נכתבו אלא להפסיק שלא לסמוך מיתת אלישע למקרא של ע"ה לומר ויעש הרע וגומר ואלישע חלה את מר :

פתק

תרגום

בְּשְׁנַת עַשְׂרִין וּתְלַת שְׁנִין לְיוֹאָשׁ בַּר אֲחַזְיָה מַלְכָּא שִׁבְטָא דְבֵית יְהוּדָה מְלַךְ יְהוֹאָחָז בַּר יֵהוּא עַל יִשְׂרָאֵל בְּשָׁמְרוֹן שְׁבַע עַשְׂרֵי שְׁנִין : וַעֲבַד דְבִישׁ קֳדָם יְיָ וַאֲזַל בָּתַר חוֹבֵי יָרָבְעָם בַּר נְבָט דְחַיֵיב יַת יִשְׂרָאֵל לָא סְטָא מִנְהוֹן : וּתְקֵיף רוּגְזָא דַיְיָ בְּיִשְׂרָאֵל וּמְסָרִינוּן בִּיַד חֲזָאֵל מַלְכָּא דַאֲרָם וּבְיַד בַּר הֲדַד בַּר חֲזָאֵל כָּל יוֹמַיָא : וְצַלִי יְהוֹאָחָז קֳדָם יְיָ וְקַבֵּיל צְלוֹתֵיהּ יְיָ אֲרֵי גְלֵי קֳדָמוֹהִי דוּחֲקָא דְיִשְׂרָאֵל אֲרֵי דְחַקִינוּן מַלְכָּא דַאֲרָם : וִיהַב יְיָ לְיִשְׂרָאֵל פָּרִיק וּנְפָקוּ מִתְּחוֹת יַד אֱנָשׁ אֲרָם וִיתִיבוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל בְּקִירְוֵיהוֹן כְּמֵאִתְמָלֵי וּמִדְקַמּוֹהִי : בְּרַם לָא סָטוּ מֵחוֹבֵי יָרָבְעָם דְחַיֵיב יַת יִשְׂרָאֵל בְּהוֹן אֲזָלוּ וְאַף אֲשֵׁירְתָא קָמַת בְּשָׁמְרוֹן : אֲרֵי לָא אַשְׁאַר לִיהוֹאָחָז עַם אֶלָהֵן חַמְשִׁין פָּרָשִׁין וַעֲשַׂר רְתִיכִין וְעַשְׂרָא אַלְפִין גְבַר רִיגְלִין אֲרֵי אַבְדִינוּן מַלְכָּא דַאֲרָם וְשַׁוְיָנוּן כְּעַפְרָא לְדָיִישׁ : וּשְׁאָר פִּתְגָמֵי יְהוֹאָחָז וְכָל דַעֲבַד וּגְבוּרְתֵיהּ הֲלָא אִינוּן כְּתִיבִין עַל סְפַר פִּתְגָמֵי יוֹמַיָא לְמַלְכֵי יִשְׂרָאֵל : וּשְׁכִיב יְהוֹאָחָז עִם אֲבָהָתוֹהִי וּקְבָרוּהִי בְּשָׁמְרוֹן וּמְלַךְ יוֹאָשׁ בְּרֵיהּ תְּחוֹתוֹהִי : בִּשְׁנַת תְּלָתִין וּשְׁבַע שְׁנִין לְיוֹאָשׁ מֶלֶךְ שִׁבְטָא דְבֵית יְהוּדָה מְלַךְ יְהוֹאָשׁ בַּר יְהוֹאָחָז עַל יִשְׂרָאֵל בְּשָׁמְרוֹן שִׁית עַשְׂרֵי שְׁנִין :

ועבד

מקרא

א בִּשְׁנַת עֶשְׂרִים וְשָׁלֹשׁ שָׁנָה
לְיוֹאָשׁ בֶּן־אֲחַזְיָהוּ מֶלֶךְ יְהוּדָה מָלַךְ
יְהוֹאָחָז בֶּן־יֵהוּא עַל־יִשְׂרָאֵל
בְּשֹׁמְרוֹן שְׁבַע עֶשְׂרֵה שָׁנָה:
וַיַּעַשׂ הָרַע בְּעֵינֵי יְהוָה וַיֵּלֶךְ אַחַר
חַטֹּאת יָרָבְעָם בֶּן־נְבָט אֲשֶׁר־הֶחֱטִיא
אֶת־יִשְׂרָאֵל לֹא־סָר מִמֶּנָּה: וַיִּחַר־
אַף יְהוָה בְּיִשְׂרָאֵל וַיִּתְּנֵם בְּיַד חֲזָאֵל
מֶלֶךְ־אֲרָם וּבְיַד בֶּן־הֲדַד בֶּן־חֲזָאֵל
כָּל־הַיָּמִים: וַיְחַל יְהוֹאָחָז אֶת־פְּנֵי
יְהוָה וַיִּשְׁמַע אֵלָיו יְהוָה כִּי רָאָה אֶת־
לַחַץ יִשְׂרָאֵל כִּי־לָחַץ אֹתָם מֶלֶךְ אֲרָם:
ה וַיִּתֵּן יְהוָה לְיִשְׂרָאֵל מוֹשִׁיעַ וַיֵּצְאוּ
מִתַּחַת יַד־אֲרָם וַיֵּשְׁבוּ בְנֵי־יִשְׂרָאֵל
בְּאָהֳלֵיהֶם כִּתְמוֹל שִׁלְשׁוֹם: אַךְ
לֹא־סָרוּ מֵחַטֹּאת בֵּית־יָרָבְעָם אֲשֶׁר־
הֶחֱטִי אֶת־יִשְׂרָאֵל בָּהּ הָלָךְ וְגַם
הָאֲשֵׁרָה עָמְדָה בְּשֹׁמְרוֹן: כִּי לֹא
הִשְׁאִיר לִיהוֹאָחָז עָם כִּי אִם־חֲמִשִּׁים
פָּרָשִׁים וַעֲשָׂרָה רֶכֶב וַעֲשֶׂרֶת אֲלָפִים
רַגְלִי כִּי אִבְּדָם מֶלֶךְ אֲרָם וַיְשִׂמֵם
כֶּעָפָר לָדֻשׁ: וְיֶתֶר דִּבְרֵי יְהוֹאָחָז
וְכָל־אֲשֶׁר עָשָׂה וּגְבוּרָתוֹ הֲלוֹא־הֵם
כְּתוּבִים עַל־סֵפֶר דִּבְרֵי הַיָּמִים
לְמַלְכֵי יִשְׂרָאֵל: וַיִּשְׁכַּב יְהוֹאָחָז
עִם־אֲבֹתָיו וַיִּקְבְּרֻהוּ בְּשֹׁמְרוֹן וַיִּמְלֹךְ
יוֹאָשׁ בְּנוֹ תַּחְתָּיו:
י בִּשְׁנַת שְׁלֹשִׁים וָשֶׁבַע שָׁנָה לְיוֹאָשׁ
מֶלֶךְ יְהוּדָה מָלַךְ יְהוֹאָשׁ בֶּן־יְהוֹאָחָז
עַל־יִשְׂרָאֵל בְּשֹׁמְרוֹן שֵׁשׁ עֶשְׂרֵה שָׁנָה:

ויעשה

רד"ק

בשנת עשרים ושלש · היה לו לומר בשנת עשרים ואחת שהרי בשנת שבע ליהוא מל' יהואש וכ"ז יאחת הרי כ"ח וכ"ח שנה מלך יהוא אם כן בנו מלך בשנת כ"א ליואש מלך יהודה כאמרכי מה שאמר בשנת שבע ליהוא מלך יהואש ר"ל בתחלת שבע ובשנת כ"ג ליואש ר"ל בתחילת כ"ג : ויתן יי' לישראל מושיע · הוא יהואש בן יהואחז כי כל ימי יהואחז לחץ אותם מלך ארם · אשר החטי' את ישראל בה הלך · חסר אל"ף וכמוהו ויי' חפץ דכאו החלי : גם האשרה · כי לא כרת אותה יהוא את הבעלים הוא שהשמיד : כי לא השאיר ליהואחז · אינו טעם לדבק אליו אלא למה שאמר למעלה כי לחץ אותם מלך ארם : בשנת שלשים ושבע · היה לו לומר בשנת שלשים ותשע שהרי בתחילת של' עשרי' ושלש ליהואש מלך יהודה מלך יהואחז בן יהוא ומלך שבע עשרה שנה הנה כלו לו י"ז בשנת תשעה ושלשים ליואש מלך יהוד' ונראה כי מלך יהואש בחיי יהואחז אביו שני שנים וזהו שאמר ויתן יי' לישראל מושיע והמושיע הוא יהואחז ואחרי שחל' יהואחז את פני יי' ואמר וישמע אליו יי' האיך ידע ששמע אליו יי' אם לא החלה התשועה בימיו אלא מלמד שהחלה התשועה בימיו אך לא על ידו אלא על ידי בנו ואולי על ידי נביא המליכו בחייו שאמר לו כי על ידי בנו תהיה התשועה ובעבור שיראה תחלת הישועה המליכו בחייו :

ויתר

רלב"ג

בשנת עשרים ושלש' שנה ליואש עד סוף הספר : בשנ' עשרים ושלש · ידוע כי שם שנים כתבא יותם ואלו השם שנים מלך יהוא קוד' מלוך יואש ולזה יתבאר כי ברא' שנת עשרים ושלש ליואש מלך אחזיהו : ויחל יהואחז את פני יי' · אף על פי שלא היה יהואחז ראוי ששמע תפלתו הנה שמע הש"י אליו מפני ראותו את לחץ ישראל שלחץ אותם מלך ארם כי לולי שמעו תפלתו היו כלים עשרת השבטי' ותופר ברית הש"י עם השבטים בעבור האבו' ואולם אמרנו בריתו עם השבטים כי כבר התבאר בתורה שלא יכלה אחד מהם כמו שבארנו שם ואפשר כי שמע הש"י תפלתו לשמור ישראל שלא יקר להם חוזאל כזה האופן הנפלא שהיה משחי' בהם והיה זה בחייו אך עם כל זה היה לחץ אות' כל ימי חייו כמו שנזכר אחר זה והקים להם מושיע מידו אחרי מו' יהואחז והוא יואש בנו כמו שנזכר אחר זה ואחר סרו מתחת יד ארם וישבו ישר' באהליהם כתמול שלשום אך לא סרו ישראל מחטאת בית ירבע' ובה הלך יהואחז וגם האשרה עמדה עדיין בשמרון שלא באר אותן יהואחז והנה עם כל זה שמע יי' תפלת יהואחז להקל מהלחץ אשר היה לוחץ אותם חזאל בימיו ולתת לישראל אחרי יהואחז מושיע מיד מלך ארם והוא יואש מפני שברוב הלחץ שהיה לוחץ אותם חזאל היו ישראל כלים בקלות כמו שנזכרנו והוצרך הש"י בעבור בריתו עם האבות שירחם עליהם כמו שנזכר אחר זה וזה כי לא השאיר חזאל ליהואחז עם כי אם חמשים פרשים ועשרה רכב ועשרת אלפים איש רגלי כי אבדם מלך ארם וישימם כעפר לדוש : בשנת שלשים ושבע שנה · בבר קדם כי בהיות יואש מלך יהודה בראש שנת עשרים ושלש למלכו אז מלך יהואחז והוא מלך שבע עשרה שנה מקוטעים משתי קצותיהן והם יתכן שיהיו בפחות משש עשרה שנה ולזה יתחייב שכבין אמרו בשנ' שלשים ושבע שנה אחר עבור ליואש שלשים ושבע שנה והיתה שנת שלשים ושמנה לו בלתי שלימה וזה יתכן שיהיה פחו' משש עשרה שנה מעט וידמ' שהתחלת שנת מלכי בית יהודה היא זולת התחלת שנת מלכי בית דוד ובזה האופן היתה השנה ראשונה ליהואחז קטועה וגם האחרונה ובזה יתישר זה המספר וכבר בארנו במה שקדם שלפעמים יראה בזה שאלה השנים עברו שלמות למלכותו ולפעמים יראה שהוא בזאת השנה :

אני

מסורה

חטאת ו' חס' וסימן נמסר בסדר נשא : ויחל ד' בקריא' וסימן ויחל משה את פני · ויחל איש אלהים : ויחל יהואחז את פני יי' דמלכים · ההמת המיתהו : כתמל ה' בקריא' וחס' וסימן וירא יעקב את פני לבן · ראה אנכי את פני אביכן · לא תאספון לתת תבן לעם · ויכו שטרי בני ישראל · על כל גרותיו · אך רחוק יהיה ביניכם וביניו · כי אם אשה עצרה לנו · וישבו בני ישראל באהליהם : שלשם כל נביאים מלאים במ"ד הפרים וסימן בשמואל ב' סימן ג' וכל אוריתא דכוו' במ"ב מלאים וסי' וירא יעקב את פני · פן ירדף : הלוא י"ז מלאים בסיפ' וסימ' נמסר לעיל בסיפ' חלק א' סימן כ"ב ;

כלי יקר

בשנת עשרים ושלש כו' עיין הרד"ק ז"ל וכן הרלב"ג ז"ל וכן מהרי"א ז"ל :

ויעש הרע כו' ויחר כו' ויחל יהואחז כו' עיין הרלב"ג ז"ל · ולע"דן במ"ש וילך אחר חטאת ירבעם כו' בלשון רבים ואחר כך אמ' לא סר ממנה בלשון יחיד כי יחד הלך אחר כולם יען שלא מיחה בישראל ההולכים וזהו שאמר וילך אחר חטאת באשר החטיא את ישראל אמנם הוא עצמו לא סר ממנה בלשון יחיד על העגלים שלא היה העון חמור כ"כ כי היו לשם השם ועוד שהיו כדי שלא יעלו ישראל לרגלים וימיתוהו בראותם כבוד מלכי בית דוד · והנה יש סיוע לדהרלב"ג ז"ל מקשר הפסוקים האלה שלשתן כיונו להודיע שלא שב יהואחז בתשובה בלבו רק בפיו ובשפתיו ויחל את פני ה' וזה אמרו שלשת הפסוקים ויעש הרע וכו' ויחר אף ה' בישראל ועם כל זה שעשה הרע עד שחרה אף ה' בישראל עם כל זה מהיותו מחזיק ברע ויחל יהואחז את פני השם יתברך וישמע אליו עם היותו פטומי מילי ולבו לא נכון עמו אלא פתבו בפיו וא"ה שמע אליו כי ראה את לחץ ישראל כי לחץ אותם מלך ארם · והנה תשועה זו לא היתה חלטית רק להקל מעליהם וז"ש וישמע אליו ה' כי ראה את לחץ ישראל כו' · והדרך הכללי אפשר לפי שזכר בתחלה ויתנם ביד חזאל מלך ארם וביד בן הדד והיה לחץ גדול בהיותם ביד שניהם האב והבן חזאל ובן הדד וזהו שאמר ביד חזאל כו' וביד בן הדד כו' כמשך מזה הלחץ כל הימי' כשישקוט חזאל יקום בנו בן הדד וכשישקוט בן הדד יקום אביו חזאל ועתה וישמע אליו ה' כי ראה את לחץ ישראל והועילה השמועה כי לחץ אותם מלך ארם לבד ונתבטל בן הדד · ופשוטו של מקרא כי חזאל היה לוחץ אותם יותר מבן הדד שהרי אלישע בכה עליו כי ידעתי את אשר תעשה לבני ישראל כו' ולזה אמר כי ראה את לחץ ישראל דרך כלל מחזאל ובן הדד על בן הדד בנו אמר את לחץ ישראל והלחץ היותר קשה והאמרון בפסוק הכביד כי לחץ אותם מלך ארם ביותר מבנו :

ויתן ה' לישראל כו' עיין רש"י ז"ל וכן הרד"ק ז"ל וכן הרלב"ג ז"ל · וכן מהרי"א ז"ל שבימי יואש היה שכתוב וישבו בני ישראל באהליהם כתמול שלשום לא בימי יהואחז שהרי כתי' וחזאל מלך ארם לחץ את ישר' כל ימי יהואחז · ונזכר זה בזה המקום ששמיעת תפלת יהואחז היא גם כן גרמה הקמת המושיע שהוא יהואש בנו : ולע"דן לפי שלא היה בזכותם אלא יען כי ראה ה' את לחץ ישראל וישמע אליו כו' לזה אמר ויתן ה' לישראל מושיע בלשון מהלכת חינם · ולהיותו בנו של יהואחז אמר בו ויתן ה' לישראל מושיע ולא אמר ויקם להם מושיע כי לא קם רק חמת אביו היה כפוף :

אך לא סרו כו' עיין הרד"ק ז"ל והרלב"ג ז"ל וכן מהרי"א ז"ל · והנראה לע"ד בכתוב זה אכתוב בסמוך בפסוק שאחר זה בסייעתא דשמייא :

כי לא השאיר ליהואחז וכו' עיין הרד"ק ז"ל וכן הרלב"ג ז"ל ומהרי"א ז"ל כי ראה ה' את לחץ ישראל וכדי שלא יתפארו כי בכוחם ובעוצם ידם נצחו הנה לא השאיר בישר' עם כי חמשי' פרשים כו' ועכ"ז ויתן להם מושיע כי לה' הישועה לא בכח ולא בחיל · ולדברי מהרי"א ז"ל אמ' כי לא השאיר כו' חוזר לויתן ה' להם מושיע מאת ה' היתה ולא בכח שהרי לא השאיר ליהואחז עם ע"כ :

ולע"דן אפשר שהוא מקושר עם הפסוק הזה של אך לא סרו שכל ישראל לא סרו לז"א לא סרו בלשון רבים והם גרמו להחטיא את יהואחז וזהו שאמר בה הלך לשון יחיד על יהואחז ומאומרו בה בלשון יחיד מורה שהוא לא הלך כי אם אחרי העגלים לבד שלא היתה האשמה כל כך גדולה אמנם העם לא סרו מחטאות בית ירבעם מחטאות בלשון רבים שהחזיקו בכולם אמנם יהואחז לא הלך בכולם של בה הלך וגם האשרה עמדה בשמרון וזה גרם כי לא השאיר יהואחז עם כי אם חמשים פרשים כו' שהכל תלוי במלך הן לצדק ימלוך מלך · עוד אפשר שאמר לא סרו בלשון רבים על יהואחז ובנו יהואש הנזכר באו' ויתן ה' לישראל מושיע כו' שיהואש הוא המושיע כנז"ל ועל שניהם אמר לא סרו בלשון רבים אמנם אחר כך אמר בה הלך בלשון יחיד על יהואחז הנזכר בפי' בפסוק · ואמר כי אבדם כו' לפי שישראל נתברכו והיה זרעך כעפר הארץ ומה העפר דשין אותו ואחר כך הוא דש ומכלה את הכל שהכל שב אל העפר וכן כמה בחינות שאמרו חכמינו ז"ל במדרש לזה אמר כי אבדם מלך ארם וישימם כעפר בבחינת לדוש לבד לא בבחינותיו אשר לטבה שעליהם נתברכו והיה זרעך כעפר הארץ אלא כעפר לדוש :

ויתר דברי יהואחז כו' וישכב כו' בשנת שלשים כו' עיין רש"י ז"ל והרד"ק ז"ל והרלב"ג ז"ל וכן מהרי"א ז"ל כתב כדהרלב"ג ז"ל · וכדברי הרד"ק ז"ל :

ויהר

רד"ק

ויתר דברי יואש · למה הזכיר הנה סוף מלכות יואש והלא עתיד לזכור עדיין את אשר עשה ואחר כן ויתר דברי יהואש אלא סמך תחלת מלכות בנו לתחלת מלכותו ואמר וירבעם ישב על כסאו להודיע כי בימיו המליכו כמו שמלך הוא בחיי אביו אולי הרגיש בבנים אחרים שהיו לו שיחלקו עליו לפיכך טרם מותו הושיבו על כסאו וזהו שאמר ירבעם ישב על כסאו ולא אמר וימלוך ירבעם בנו תחתיו כמו שאמר בספר המלכים אלא כיון שאמר בלשון זה נראה כי בנו ישב על כסאו לפני מותו ובסדר עולם אומר ירבעם מלך בחיי אביו שנה שנ' וירבעם ישב על כסאו: ואלישע חלה · כבר כתבנו למעלה מה שדרשו בפסוק זה כי שלשה חלאי' חלה אלישע ומזה החולי השלישי מת: ידיו על ידי המלך · לחזק לבו להאמין בסימן החצים: ויאמר פתח החלון · כבר אמר לו טרם שירכיב ידו על הקשת הו אמר פתח לאחד מן העומדים שם: קדמה · לפי שארם היה למזרח ארץ ישראל כמו שכתוב ארם מקדם והחץ הראשון הוא שירה דרך החלון אבל האחרים הכה בהם בארץ ואמר אלישע בהורותו החץ זה החץ יהיה תשועה שיושיע ישראל וכאיזה עם יפול החץ שתהיה הישועה ממנו לישראל בארם יפול החץ וזהו שאמר חץ תשועה ליי' וחץ תשועה בארם: באפק עד כלה · אפק הוא מערי יהודה ואף על פי שהיה גם כן אפק בנחלת בני אשר זה היה לבני יהודה כמו שפירש למעלה בדבר אחאב והוא המקו' שנלחמו בו ישראל עם מלך ארם בימי אחאב והכו בני ישראל את ארם מאה אלף רגלי ביום אחד ואמר לאלישע בנבואה כי באותו מקום שהיתה אז התשועה תהיה עוד התשועה לישראל במלחמות ארם ואמר לו אלישע עד כלה כי כן נאמר לו בנבואה אם יורה המלך החצים פעמים רבו' והיה סבור אלישע כי לא יעמוד מלירות החצים עד שיאמר לו עומד ומפני זה קצף עליו אלישע כאשר עמד: להכות חמש · אם עלה בלבך להכות חמש או שש פעמי' אז הכית ארם עד כלה: וימת

רש"י

פתח החלון קדמה · מול ארץ ארם שהם במזרח כמה שנאמר ארם מקדם: ירה ויור · שדי ושדא: ויאמר חץ תשועה וגומר: אלישע אמר החץ הזה יהיה סימן תשוע' לישראל: באפק · שם העיר: ויאמר להכות חמש או שש פעמים · היה לך אז אם כן עשית הכית את ארם חמש או שש פעמים שהרי לסימן תשועה הרכבתי ידיך על הקשת: יבאו

רלב"ג

אבי אבי רכב ישראל ופרשיו · כי הוא גבורת ישראל וכחם בו ינצחו מלחמותיהם בעצותיו שיתן להם בדבר יי': וישם אלישע ידיו על ידי המלך · להעיר כי ידיו תהיינה במלחמותיו על דרך המופת וההשגחה הפרטית בעבור הנביא והנה היו אלו המופתים אחר מותו כמו שנמשך מופת המן גם אחרי מות משה וכמו שהיה הש"י האיש שנגע בעצמות אלישע בעבור כבודו אחר מותו: ויאמר פתח החלון קדמה · הנה היה זה רמז להכות ארם כי הם היו מזרחי' להם: ויאמר אלישע ירה ויור ויאמר חץ תשועה ליי' · העיר אותו כי בכחו זה שקנה מידי אלישע ינצח במלחמת ארם וזה החץ שירה עתה הוא סימן לזה ואמר שיכה בארם עד כלה הנה נחר שתהיה המלחמה באפק כי משם יתכן לו יותר לנצחם וכבר זכרנו שהש"י בשיעשה המופתים יעשה באופן אשר בו יהיה בהם יותר מעט מן הזרות: הך ארצה · הנה היו שם חצים רבים וחשב הנביא שיכה בכלם לארץ כיון שאמר לו קח החצים ומפני זה אמר לו שיכה את ארם באפק עד כלה אך יואש הכה שלש פעמים ועמד מלהכות עוד וקצף עליו איש האלהים כי הוא מיעט הטובה שהיה נותן לו על ארם: וגדודי

מקרא

יד
ויעשה הרע בעיני יהוה לא
סר מכל־חטאות ירבעם בן־נבט
אשר־החטיא את־ישראל בה הלך:
ויתר דברי יואש וכל־אשר עשה
וגבורתו אשר נלחם עם אמציה
מלך־יהודה הלא־הם כתובים על־
ספר דברי הימים למלכי ישראל:
וישכב יואש עם־אבתיו וירבעם
ישב על־כסאו ויקבר יואש בשמרון
עם מלכי ישראל:
ואלישע חלה את־חליו אשר ימות
בו וירד אליו יואש מלך־ישראל
ויבך על־פניו ויאמר אבי אבי רכב
טו ישראל ופרשיו: ויאמר לו אלישע
קח קשת וחצים ויקח אליו קשת
וחצים: ויאמר למלך ישראל
הרכב ידך על־הקשת וירכב ידו
וישם אלישע ידיו על־ידי המלך:
ויאמר פתח החלון קדמה ויפתח
ויאמר אלישע ירה ויור ויאמר חץ־
תשועה ליהוה וחץ־תשועה בארם
והכית את־ארם באפק עד־כלה:
ויאמר קח החצים ויקח ויאמר למלך
ישראל הך ארצה ויך שלש־פעמים
ויעמד: ויקצף עליו איש האלהים
ויאמר להכות חמש או־שש פעמים
אז הכית את־ארם עד־כלה ועתה
שלש פעמים תכה את־ארם:
וימת

ד' | ל' ס"פ | ה' בטע' | י"ג | כ' ט"ו פתח וה' קמץ | י"ו בסיפ' | ב' | ל' כתיב ה"א ל' | ב' י' בליש' | ג' | ו' בליש'

תרגום

ועבד דביש קדם יי' לא סטא מכל חובי ירבעם בר נבט דחייב ית ישראל בהון אזל: ושאר פתגמי יואש וכל דעבד וגבורתיה דאגיח עם אמציה מלכא שיבטא דבית יהודה הלא אינון כתיבין על ספר פתגמי יומיא למלכי ישראל: ושכיב יואש עם אבהתוהי וירבעם יתיב על כורסיה ואתקבר יואש בשמרון עם מלכי ישראל: ואלישע מרע ית מרעיה דימות ביה ונחת לותיה יואש מלכא דישראל ובכא על אפוהי ואמר רבי רבי דטב ליה לישראל בצלותיה מרתיכין ומפרשין: ואמר ליה אלישע סב קשתא וגירריא ונסיב לותיה קשתא וגירריא: ואמר למלכא דישראל אחית ידך על קשתא ואחית ידיה ושוי אלישע ידוהי על ידי מלכא: ואמר פתח כוון למדינחא ופתח ואמר אלישע שדי ושדא ואמר הדין גירא יתעביד לנא פורקנא מן קדם יי' והדין גירא יתעביד לנא נצחנא באינש ארם ותמחי ית אנש ארם באפק עד דישתיצון: ואמר סב גירריא ונסיב ואמר למלכא דישראל מחי לארעא ומחא תלת זמנין ופסק: ורגיז עלוהי נביא דיי' ואמר הוה חזי לך למימחי חמש או שית זימנין בכן פון מחיתא ית אנש ארם עד שיציותא וכען תלת זימנין תמחי ית אנש ארם: ומית

מנחה קטנה

ויסכב יואש וגו' אע"פ שמזכר עוד מלחמות יואש אחר ויסכב יואש להורות שאלולי זכותו של אלישע שהבטיחו בהכאת ארם כב' היה מת אלא שדברי אלישע גרמו לו להאריך ימים כי ותגזור אומר ויקם דברי הצדיק קיים הק"בה להחיותו ולעשות נקמה בארם ולהורו' נתן אילו לא בא יואש ובכה על פני אלישע לא היה זוכה לכל מה שזכה כי אלו כטונות היו נגזרים על יואש על תנאי אם ילך ויבכה עמו אל אלישע גם היה בכלל כתיך התנאי אם יכה יואש חמש או שש פעמים אז יפס ארם עד כלם ואם יפחות מהככאו' גם יפחתו לו מהכות ארם ולזה סידר אלו הפסוקי' פה להורות שע"י ירידתו אל אלישע זכה לזה · גם רמז הש"י שיסלק הנביא אלישע בסיבה טובה ושלא יגסמך ביות' בסלוקו על גרת ישראל אשר נכה הואל מלך ארם ויסימם כעפר לדוש ע"פ נחמו ה' בבירו חץ תשועה בארם כדי שיהיה מתון בשורה טובה: חץ תשועה לה' וגו' ירנה בכלחמך עם ארם תן דעתך שלה' הישועה והאמין ביכלתו ואשר לו לבדו הישועה וע"כ תזכה לחץ תשועה בארם והכית את ארם: להכות חמש או שש פעמים וגו' כי בשעה שהכה מלך ישראל החצים היה אלישע מתפלל ומתכוין לכוונות ידועות לו להמשיך השפע על ישראל לכלה את ארם ואם היה מכה חמש או שש פעמים בהמשך הזמן היה אלישע גומר תפלתו וכוונתו ויהיה כח התפלה מגעת להכות ארם עד כלם עכשיו שתה שהפסיק מלך ישראל מלהכות קודם שגמר אלישע הכוונה והיחודים ע"כ לא היה כח ב"כ במלך ישראל לגבור הכבד ולהכות ארם כי אם ג' פעמים: קורים

מסרה

ויעשה ד' וסימ' נמסר בסיפ' חלק א' סימן י"ו: סימן יהואחז אחר חטאת · יהוא בן נמשי · מנחם בן גדי לא סר מעל חטאת · פקח לא סר מן חטאת · יהואש בן יהואחז · ירבעם בן יואש מכל חטאת ושארא מחטאות: פתח ד' בקריא' וסימ' ויאמר פתח החלון קדמה · פתח לבנון דלתיך · פתח פיך לאלם · פתח פיך שפט צדק: והכית ה' מלרע וסימ' נמסר בסדר שפטים ובשמואל חלק א' סימן ט"ו ולעיל בסיפר' חלק ב' סימ' ט': כלה י' בליש' וסימ' אקים אל עלי · והכית את ארם באפק · אז הכית את ארם · וישליכו לארון · וככלות כל זאת · מקרב חיקך כלה · כלה בחמה ב' בו · הלא תנאף בנו עד כלה · לכלא הפשע בתרא כתיב א':

כלי יקר

ויתר דברי יואש כו' וישכב יואש כו' עיין רש"י ז"ל והרד"ק ז"ל וכוונת דבריו שלכך הזכי' כאן וישכב יואש כו' כדי לכתוב וירבעם ישב על כסאו ולהורות שהית' זאת הישיבה בחייו של יואש כתב למטה פעם שנית ויתר דברי יואש כו' וישכב יואש כדי שנבין שכל הנז' קודם לא היה שכב ממש אלא כי קרבו ימיו למות והוא הושיב ירבעם בנו על כסאו בחייו · ובזה נסתלקה השגת מהרי"א ז"ל שאזכור אותה בס"ד בסמוך · ומהרי"א למה זכר בזה המקום סוף מלכו' יואש והמלכת ירבעם בנו עם היות שכתב אחרי כן עניניו ומלחמותיו כלם ולמה נשנו הדברים האלה ונכפלו' והרלב"ג ז"ל לא התעורר אליה כלל · והרד"ק הרגיש בה הרגש חלוש ע"ש וכבר זכרתי דברי הרד"ק וסדר עולם שהפסוקים הראשונים דברו במה שאירע בחייו בשנה שמלך אביו והוא יושב על כסאו לבד כי לזה לא הזכיר בו וימלוך ירבעם כו' אמנם בשני הפסוקים האחרונים דבר אשר שכיבתו ממש ושמלך ירבעם בנו תחתיו ממש · ולע"דן אפשר לו' כי אחר זאת ע"י השפעת כח אלהי ע"י יואש באמצעות ידי אלישע הנביא אשר סמך ידיו על ידיו וכמו שיבא מזה כמשך עזר להלחם עם מלך יהודה ונלחו ויפרוץ בחומת ירושלם ולקח אשר מזה נתחייב' לו קירוב מיתתו וכמו שאזכור בסמוך בס"ד בפ' ולקח את כל הזהב ואת כל הכסף הנמצאים כו' ולזה הזכיר ענייננו שני' לפי שהוא מסובב מהלחמו עם מלך יהודה ולזה הזכיר באותו פ' בתוספת יהואש עזר מהשי"ת ולזה קראו כאן יואש ובסמוך יהואש וכאן כתיב וגבורתו אשר נלחם אמנם בסמוך הוסיף על הנזכר כאן בהו' וגבורתו ואשר נלחם כו' דמשמע שמלחמתו עם אמציהו תוספת ו"יו היא על מה שאמר כאן שכן מורה אומר ואשר נלחם כו' ואולי נלחם עמו פעמים מלחמה קנת בפע' ראשונה בינו ובין מלך יהודה ועליהם כאמר כאן וגבורתו אשר נלחם עם אמציה אמנם שם הוסיף לו' ואשר נלחם כי היתה מלחמה חזקה גדולה ושם נאמר אמציהו בתוספת ו"יו כי היה לאמציהו עזר אלהי ובו בא לאדום:

ואלישע חלה את חליו כו' סנהדרין פ"א ואלישע חלה את חליו שנו רבותינו ג' חלאים חלה אלישע אחר שגירה דובים בתינוקות ואחד שדחפו לגיחזי בשתי ידיו ואחד שמת בו שנא' ואלישע חלה את חליו אשר ימות בו · ועד אלישע לא הוה איכא דחליש ואפתח עד דאתא אלישע ובעא רחמי ע"כ · ודרשו חלה א' את חליו ב' אשר ימות בו ג' הרי ג' חלאים רמוזים בפסוק וכן פרש"י ז"ל בגמרא · ולע"דן דהו' חלה כו' את לרבות חולי שני חליו אשר ימות בו ג' · ומתוך דברי המאמר נבין במ"ש אשר ימות בו שהכוונה שנודע לו כן לאלישע עצמו אשר ימות בו מאותו החולי ואפשר שההודעה הזאת היתה מצד כי החולי הראשון מצא לו סיבה ממה שגירה הדובים בתינוקות והחולי השני סיבתו שדחה לגחזי בשתי ידים אמנם בזה השלישי שלא קדם לו סבה ידע כי אשר ימות בו הוא שבא עידנו קרב קיצו · וקשה דהכא קאמר שאלישע בעא רחמי ואיפתח מה שלא היה כן מקודם כי לא נתרפא אדם מעולם אבל אלישע נתרפא והתם גבי חזקיהו כמו שבא בילקוט בסימן רמ"ג אמרו חזקיהו חדש עמידת חולי אמר לפניו רבש"ע העמדת אותו עד יום מותו אינו עושה תשובה אבל מתוך שאדם חולה ועומד הוא עושה תשובה שלימה אמר לו הקב"ה חייך דבר טוב דברת וממך הוא מתחיל הה"ד מכתב לחזקיהו עד כאן שמא תשמ' דקודם לא היו מתים כל החולים וגם התם גבי מלך ארם שאל האחיה מחולי זה אלמא כבר היו מתרפאי' החולים שכבר נתרפא אלישע דאל"כ מה שייך לשאל האחיה מחולי זה ומי איה מחולי וזולתו על שיחיה הוא · ונראה שאלישע מה שנתרפא מהחולי לא לגמרי אלא שהאריך ימים רבים אבל עמידה לגמרי ברפואה שלימה לא היה זה אלא מחזקיהו וזהו ויחי מחוליו אמנם באלישע חלה החולי הראשון והיה קם על משענתו אבל אותו החולי בו · וזה יוכיח לשון הפסוק שהו' ואלישע חלה את חליו אשר ימות בו שאעפ"י שהם ג' חלאים עשאם הכתוב כאילו הם חולי אחד דאי לאו יתור דקרא דאשר חלה את חוליו לא למדנו אלא חולי אחד שמת בו והטעם דאמר בהאי לישנא הוא להודיע שהחולי שחלה לא נתרפא לגמרי לשיעקר החולי ממנו שלא נעקר עד יום מותו עד שבא חזקיה ונתרפא לגמרי · ובזה מובן שדקדק מלך ארם האחיה מחולי זה כי לא שאל האתרפא מחולי זה שאין רפואה להלוטין שהרי אלישע לא נתרפא לחלוטין מחליו אבל שאל אם ימות או אם יחי' שאפי' אם יחיה ישאר חלוש מחוליו מעט · ועיין הרד"ק ז"ל וכן מהרי"א ז"ל שהיה אלישע רבו ואביו ומנהיגו שכל זה יובן משם אבי ושהו' היה חוזק ישראל בעצתו ובתפלתו מידי האויבי' ושפר שהתפעל הנביא מבכית המלך ויאמר לו קח קשת כו' להחזיק בידו:

ויאמר לו אלישע כו' ויאמר כו' ויאמ' פתח כו' עיין רש"י ז"ל והרד"ק ז"ל והרלב"ג ז"ל ומהרי"א ז"ל כדהרד"ק ז"ל והקשה שאם השי"ת ריחם על עמו בזכות אבותם וגזר שיכלאו את ארם עד כלה אם כן איך תמנע כלות זה בעבור שלא הכה אלא ג' פעמים אם הגזרה אמת התריכו' שקר · ותירץ כי התשועות שנעשו ליואש היו בזכות אלישע הנביא כי להיות עת מותו הלך אליו כדי שיתן לו עזר בענייניו ואלישע שאל מהבקב"ה שיעשה לו החסד הזה לתת אליו התשועה הזאת ולכן היה שצוה שיור החצי לאותו צד של ארם כאילו היה זה התחלה מהמלחמה ושם הנביא ידו ע"י מלך ישראל בקשת להורות שהנביא עצמו היה הלוחם ואליו תהיה התשועה ולפי שהיתה תפילתו אל התשועה אשר תהיה כזה היה ענייניה באותה פעולה שעשה מלך ישראל בלי הפסק והיה כולו פועל אחד ותשועה אחת ובזה נשלמה התשועה שיעשה השי"ת לאלישע ולכן כתקצף הנביא על מיעוט החצים שירה ולא ראה שנית לומר שירה עוד חצים כי אז יצטרך לתפיל' אחרת ובקשה שנית ויהיה ככלב שב על קיאו וכן תמצא באשה אחת מנשי בני הנביאים שצוה לה הנביא ענין האסוף שמן מיד כשאמרה אין עוד כלי נפסק השמן לפי שהיה הנס המבוקש בפעם אחת ובהפסק הליקה נפסק הנס הנה נתבאר מזה היות נורך החצים תחילת מלחמה עד כאן · וכבר רמז לדברי מהרי"א ז"ל הרלב"ג ז"ל באומר כי בכחו זה שיקנה מידי אלישע ינצח במלחמת ארם · וכדבריהם מורה הפסוק באומר הרכב ידך על הקשת וירכב ידו וישם אלישע ידיו על ידי המלך כאילו משפיע מידיו כח ועזר אלהי אל ידי המלך וכמו שנתן כח במשענתו ואפי' ביד גחזי להחיות את המת לא שהאש' לא רצתה אלא באלישע או שגיחזי פשע במשענת והחיה בו את הכלב כנז"ל ונסתלק' ממנו סגולת התחיה · ולע"דן לדקדק מה טעם הרכבה זו מידי אלישע על ידי המלך ומה טעם כפל חץ התשוע' לה' וחץ תשועה בארם כאילו הם שני עניינים ואינם אלא ענין אחד ואם כן הי"לל חץ תשועה לה' בארם · ומה טעם ירה חץ אחד דרך החלון ואחר כך אמר לו קח החצים ויקח ויאמר הך ארצה ולמה קצף עליו הנביא · ונראה במה שכבר זכרתי בכלי חמדה בענין והיה כאשר ירים משה את ידו וגבר ישראל וכאשר יניח ידו וגבר עמלק שהקשו חז"ל וכי ידיו של משה עושות מלחמה או שוברות מלחמה

רדק

וימת אלישע · בסדר עולם היא שנה עשירית ליואש מכאן אתה מחשב כמה שנים פרנס אלישע לישראל משנת י״ט ליהושפט עד עכשיו יותר מששים שנה ולא ידעתי מאין היה לו כי בשנה העשירית ליואש מת אבל נראה כי בתחילת מלכותו מת כי אז התחילה התשועה שהרי מעת שחלה יהואחז אביו את פני יי׳ שמע יי׳ את תפלתו : וגדודי מואב · כיון שמת אלישע התחיל הפורענות לבא התחילו גדודי מואב לבא שעל ידו נושעו ישראל מיד מואב ועשו ישראל בהם רעה גדולה כמו שכתוב למעלה ומשמת הוא התחילו לבא בארץ : בא שנה · כתרגום במיעל שתא ופשר שתהיה הא״לף תמורת ה״א הנקבה והוא כמו בה שנה כלומר באותה שנה עצמה שמת אלישע באו גדודי מואב בארץ ובמוהו על כן גבהא קומתו בא״לף ובמקום ה״א הנקבה וכן בה ברוב גלוליו בה״א במקום א״לף : וישליכו את האיש · מרוב חפזם מפחד הגדוד השליכוהו בקבר אלישע כלומר במערת אלישע שנקבר בה ולא היה להם אלא לפתוח פי המער׳ ולהשליכו בתוכה והיה נקל להם לעשות זה מלחפיר קבר לאיש ופירוש ויהי הם קוברים איש רוצים לקברו מתעסקים בקבורתו וכיון שפתחו פי המער׳ השליכוהו שם ונתגלגל האיש עד שנגע בעצמות אלישע וזהו וילך · ויגע האיש בעצמות אלישע ויחי ויקם על רגליו ארז״ל כי חיה והוליד בנים והטעם שחיה לקיים ברכת אליהו שנתן לו פי שנים ברוחו ואליהו החיה מת אחד והוא החיה שנים אחד בחייו בן השונמית במותו זה האיש ואמרו בו הוליד בן והאיש הזה היה שלום בן תקות והוא מגדולי הדור והיה עושה צדקות בכל יום ומה צדקות היה עושה היה ממלא את החמת מים והיה יושב על פתח העיר וכל אדם שהיה בא מן הדרך היה משקה אותו ומשיב את נפשו ובזכות הצדקות שעשה שרתה רוח הקדש על אשתו שנ׳ אל חולדה הנביאה אשת שלום בן תקות וכשמת גמלו כל ישראל עמו חסד ויצאו עמו לקברו וראו הגדוד והשליכו האיש בקבר אלישע ויגע בעצמות אלישע וחיה ואחרי כן הוליד את חנמאל שנאמר הנה חנמאל בן דודך וכן אמר בתרגומו של תוספתא דין הוא שלום בן תקות והוליד ית חנמאל בתריה ומהם אמרו שלא חיה אלא שלא יקבר עם אלישע הצדיק והאיש הזה היה רשע הה״ד הל׳ תאסוף עם חט״ים נפשי ודקדקו ויקם על רגליו עמד ואל ביתו לא הלך אם כן לא חיה אלא כדי שלא יהיה נקבר אצל אלישע וכאשר יצא מן המערה מת ונקבר במקום אחר · וברכת פי שנים נתקיימה כשריפא צרעת נעמן כי המצורע חשוב כמת :

כ וַיָּמָת אֱלִישָׁע וַיִּקְבְּרֻהוּ וּגְדוּדֵי מוֹאָב יָבֹאוּ בָאָרֶץ בָּא שָׁנָה׃
כא וַיְהִי הֵם ׀ קֹבְרִים אִישׁ וְהִנֵּה רָאוּ אֶת־הַגְּדוּד וַיַּשְׁלִיכוּ אֶת־הָאִישׁ בְּקֶבֶר אֱלִישָׁע וַיֵּלֶךְ וַיִּגַּע הָאִישׁ בְּעַצְמוֹת אֱלִישָׁע וַיְחִי וַיָּקָם עַל־רַגְלָיו׃

ס׳ בטע׳ · ד׳ מל׳ וכל כתובי׳ דכו׳ · במ״א חס׳ וישלכו את · תורחן

ומית אלישע וקברוהי ומשירית מואב עלת בארעא במיעל שתא׃ והוה עד דאינון קברין גברא והא חזוית משריתא ורמו ית גברא בקברא דאלישע ואזל וקריב גברא בגרמי דאלישע ותיא וקם על רגלוהי׃

וחזאל · וחזאל

רשי

יבאו בארץ · היו רגילין לבא ולשלול בארץ : בא שנה · במיעל שתא בתשובת השנה בעוד הארץ מליאה דשאי׳ ויש מאכל לבהמת׳ דרך חיילות לבאת : ויקרא

רלבג

וגדודי מואב יבאו בארץ בא שנה · הנה בא בא״לף כמו בה בה״א בחלוף ה״א בא״לף כי הם מתחלפות או יהיה הרצון בזה שבא אלישע אל קבר זה שנה ועם כל זה כעשה זה המופת לכבוד אלישע שלא יקבר רשע אצל צדיק והנה זכר שתכף שקברו אלישע התחילו גדודי מואב לבא בארץ להצר לישראל כי בימי אלישע נכנעו כמו שקדם : ויחי ויקם על רגליו · ירצה בזה שחיה תחיה שלימה עד שכבר קם על רגליו לא כמו שהיה הענין בבן השונמית שהיתה תחייתו מעט מעט אך זה שב תכף לכחו לעמוד על רגליו או אפשר שיהיה הרצון בזה שכבר חיה לקום על רגליו לא ללכת לביתו לעניננו הראשון אך היה זה להוציאו מהקבר ההוא לכבוד אלישע :

לחן

בשנת

מנחה קטנה

קוברים איש כו׳ נגמר הדין פירש רש״י שזה האיש היה נביא שקר כוזב אשר החזיר את עדו לאכל אכלו ע״ש ואפשר שע״כ השליכו אותו בקבר אלישע כי זה האיש נוא לנביו שיקברו אותו בקבר הנביא עדו וכיון שראו בניו שאי אפשר להם להביאו לשם מפני גדודי מואב ע״כ אמרו לקבור אותו אצל אלישע הנביא שבזה הם מקיימי׳ ג״כ דברי המת בזאת אביהם לקברו אצל נביא : וימת מואב וגו׳ כי כל ימי מואב היה לו בא לכנחון ישראל ע״י נבואת אלישע שאמר לו שיעשה כמה רעות בישראל וע״כ סיפר הכתוב שנתקיים נבואת אלישע שכיה מואב לוחץ ישראל כל ימיו וכשנקם הק״בה ליתן ולרחם על ישראל וימת מואב :

המלך

כלי יקר

מלחמה ותירצו במשנה שכשישראל מסתכלין כלפי מעלה מנצחין ואם לאו היו נופלין · ומתוך דה״ה אבין תירוץ בזה דודאי ידיו של משה עושות מלחמ׳ הם כי כאשר ירים משה ידו היה מכה בשר של מעלן לעמלק ובפקוד ה׳ על צבא המרום ע״י משה אז וגבר ישראל למטה על העמלקים כי שר שלהן מעליהם המכה כאשר יניח ידו וגבר עמלק · ואפשר להסכים זה עם מ״ש חז״ל במשנה שכל זמן שישראל מסתכלין כלפי מעלה היו מנצחין ע״י היות עיניהם למרום כי ה׳ איש מלחמה בשר של מעלן והוא ית׳ מאדי נצחן ובהצעה זו אבין עתה אלה הפסוקים וזה כי אלישע קודם מותו רצה להכניע שרו של ארם השר בשמים ממעל ע״ד מ״ש חז״ל בפ׳ ראה נתתי לפניך את הארץ שכפתו הקב״ה לשר של ארץ ישר׳ לפני יש׳ וזהו ראה נתתי לפניך את הארץ על שר של מעלן בימי משה ככנע וע״י כך הוא שהועילה ראית משה ע״ה את הארץ לשתהא נוחה ליכבש ע״י ראייתו שבה מכניע השר של מעלן ומזה ימשך שתהא נוחה ליכבש · ולזה כאשר בכה מלך ישראל על פניו שערי דמעה לא ננעלו והאמין בה׳ ובנבואת אלישע לשהוא אבי אבי רכב יש׳ ופרשיו וע״י הנצחון וההמכה הזאת חשבה לו לצדקה עד שאמר לו אלישע קח קשת וחצים כו׳ ויאמר למלך יש׳ הרכב ידך על הקשת וירכב ידו וישם אלישע ידיו ע״י המלך · והתכלית בזה שאלישע רצה לעשות מעין משה ע״ה שכאשר ירים משה ידו להלחם בשר של מעלן וגבר יש׳ בהלחמם למטה בעמלקים וזהו ששם אלישע ידיו על ידי המלך כי רצו להלא׳ יחדיו עם שר של מעלן ולהכניעו בחיי אלישע ולהסגירו ביד מלך ישר׳ וז״ש ויאמר פתח החלון קדמה ויפתח ויאמר אלישע ירה ויורה ויאמר חץ תשועה לה׳ דהיינו שיורה ה׳ ית׳ חץ בשר של מעלן ע״ד לאור חציך לנוגה ברק חניתיך וזוהי חץ תשועה לה׳ וע״י הכנעת השר ימשך בתחתונים וחץ תשועה בארם והכית את ארם באפק עד כלה · פי׳ החץ לתשוע׳ לה׳ היא למעלה בשרו של ארם וזו תעשה ע״י אלישע ואחר כך וחץ תשועה בארם למטה והכית את ארם באפק בארץ עד כלה וזה הפועל של ירית החץ לא נעשה כן אלא חץ אחת בדרך החלון כי זאת ההכאה למעלה היא ופעם אחת בחץ תשועה לה׳ תספיק ולא ישנה לו ולזה הוצרכה פתיחת החלון כנגד ארם לראות השמים אשר שם למעלה היא כפאת חץ זאת לפקוד ה׳ על צבא המרום במרום כאמור ולכך היו ע״י אלישע מצטרפי׳ אל ידי המלך אמנם אח״כ כשבא לפקוד על מלך ארם באדמ׳ למטה ואמר לו שנית ויאמר קח החצים ויקח ויאמר למלך ישראל הך ארצה ר״ל ההכאה הראשונה מיריית החץ היתה הוראתה למעלה בשר של מעלן ולכך היתה בהצטרפות ידי אלישע וחץ אחד · אמנם עתה קח לך החצים הך ארצה אתה לבדך והתכלית בהוראת החצים האלה להכות בתחתוני׳ היא ולזה הך ארצה ויך ג׳ פעמים ויעמוד כי חשב בתלתא הויא חזקה ולזה קצף עליו איש האלהים ויאמר להכות חמש ר״ל אלו כוונת והיית מכין עצמך להכות חמש או שש פעמים השעה הזאת היית עת רצון שכבר ירית החץ אחת למעלה על ידי ובהכנה כל דהו להכות חמש או שש פעמי׳ אז הכית את ארם עד כלה אז דייקא כי היתה אז עת שערי רצון פתוחות וכל מה שהיית עושה היה עולה בידך אמנם ועתה בעת הזאת אין עוד תועלת אלא ג׳ פעמים תכה את ארם וז״ש ועתה כו׳ ואמר אז הכית את ארם עד כלה והוא דקדוק נכון מלשון אז ללשון ועתה · ומובן אומרו להכות דהיינו ההכנה להכין עצמך להכות חמש או שש וי״ת להכות חמש הוה חזי לך לממחי חמש או שית זמנין ותקן הלמ״ד · ועל דרך הסוד סוד חמש הוא במלכות ה״א אחרונה שבשם שאלו הכה חמש היה הסוד במלכות שמים חרב נוקמת נקם ברית ואם היה מכה שש היה הסוד בו״ו מהשם וע״י זה את הכית את ארם עד כלה כי חץ תשועה לה׳ חץ תשועה בארם · ומובן לשון ויאמר להכות בלמ״ד שהכוונה שאין אתה המכ׳ לא ע״י הבנתך היית סיבה לעשות ולהמשיך עליהם מכות חמש או שש:

וימת אלישע סדר עולם וימת אלישע ויקברוהו היא שנת עשר ליהואש מכאן אתה מחשב כמה שנים פרנס אלישע את ישראל ממה ליהושפט ועד עכשיו הרי יותר מס׳ שנים ע״כ · ועיין רש״י ז״ל והרד״ק וכן הרלב״ג ז״ל והבנת דבריו ז״ל כי תכף לוימת אלישע ויקברוהו וגדודי ארם באו גדודי ארם ומ״ש בא שנה מקושר עם הפ׳ הבא אחריו ויהי הם קוברים שכבר בא אלישע אל הקבר שנה אחת ועכ״ז ויהי הם קוברים איש ולכבוד אלישע שלא יקבר רשע אצלו ואפי׳ לאחר שנה עכ״ז חיה בנגעתו בעצמותיו · ולע״רן עפ״י הנז״ל להרד״ק והרלב״ג שבימי אלישע הוא היה רכב ישראל ופרשיו ולא היו באים גדודים כי בזמן שהצדיק הוא בעולם הוא הודו והדרו ומגן וצדיק יסוד עולם ולא זו בלבד כי אם אפי׳ בעודו מת קודם קבורה מגין הוא ולזה אמר וימת אלישע ויקברוהו ואז אחרי הקבורה וגדודי מואב יבואו ולא גם זאת לא אמר וגדודי מואב באו או יבואו שכיון שנפטר הצדי׳ניתן רשו׳ למשחית לבא והוא דקדוק נכון באו׳ יבואו בלשון עתיד ואפשי׳ לו׳ עוד שגם כל שנתו יגין כי הנשמ׳ עול׳ ויורדת וז״ש וגדודי מואב יבואו אימתי בא שנה ר״ל כשתב׳ השנ׳ למיתת אלישע שאז הנשמה עולה ואינה יורדת אז יבואו גדודי ארם שניתן להם רשו׳ לשאז יבואו:

ויהי הם קוברים כו׳ חז״ל פרק שחיטת חולין ויגע האיש בעצמות אלישע ויחי אמר ר׳ אחא בר חנינא גדולים צדיקים במיתתם יותר מבחייהם ע״כ שהרי בחייו וישם פיו על פיו ועיניו על עיניו כדי להחיות המת ועתה במותו בנגיעה לבד ויחי · ומדקדקים גם כן אומר על רגליו שהכווג׳ שקם על רגליו מהר בתחיה שלימה לא כבן השונמית שחי מעט מעט עד שהוצרכה אמו להשיאו ואם כן ר׳ חנינא אזיל בשיטת מ״ד צדיק היה ולקיים נבואת פי שנים קם ואפשר עוד דגדולים צדיקים במיתתן היינו משום דרשע היה והב״ה לכבוד הצדיק שנגע בעצמותיו לבד מיד פקד עליו והחיה אותו כדי שלא יעמוד אצלו · ובמסכת סנהדרין ובכה ראו את הגדוד במתני׳ מי שנתחייב מיתה בבית דין לא היו קוברין אותו בקבורת אבותיו אלא שתי קברות היו מתוקנין בב״ד אחד לנסקלים ולנשרפי׳ ואחד לנהרגין ולנחנקין ובכסותו לא היו קוברין אותו וכל כך למה לפי שאין קוברין רשע אצל צדיק · דא״ר אחא בר חנינא מנין שאין קוברין רשע אצל צדיק שנא׳ ויהי הם קוברין איש והנ׳ ראו את הגדוד וישליכו את האיש בקבר אלישע אמר להם אביי ודילמא לקיומי ויהי נא פי שנים ברוחך אמרו לו היינו דתניא על רגליו עמד ולביתו לא הלך אלא ויהי נא פי שנים ברוחך אלי היכי משכחת לה א״ר יוחנן שרפא את צרעת נעמן שהי׳ שקולה כמת דכתיב אל נא תהי כמת ע״כ · ולע״רן שממה ששנו מי שנתחייב מיתה בב״ד אין קוברין אותו בקברות אבותיו מובן דכיון שהוא רשע עד שהרגוהו ב״ד אין ראוי לקבור אותו אצל אבותיו הטובים ממנו והוא הטעם שאין קוברין יחדיו כל חייבי הארבע מיתות ב״ד אלא שתי קברות אחד לנסקלים ולנשרפי׳ שהם קרובין וא׳ לנהרגים ולנחנקי׳ לפי שאין קוברין רשע אצל צדיק שלזה דקדקו ג״כ אפי׳ ברשעי׳ המתחלפים ברשעתם שלא לקברם זה אצל זה וזהו שאמר המאמר וכל כך למה ר״ל כ״כ שאפי׳ בין שני רשעים הקפידו שלא לקברם זה אצל זה · וקאי אמאי דתנן במתניתין שתי בתי קברות היו מתוקנין לבית דין אחת לנהרגין ולנחנקים ואחת לנסקלין ולנשרפים כו׳ ומסיק בגמרא וכ״ש שאין קוברים רשע אצל צדיק כך אין קוברין רשע חמור אצל רשע קל · וליתקון ד׳ קברות שני קברות גמרא גמירי לה עד כאן ולמסקנא דקאמר שרפא צרעת נעמן שהיא שקולה כמת שבזה נתקיים ויהי נא פי שנים ברוחך אלי ניחא קושיית אביי שהקשה ודילמא לקיומי ויהי נא פי שנים ברוחך אלי ותירץ היינו דתניא על רגליו עמד וכו׳ דהשתא דאתא להכי לר״י יוחנן שרפואת נעמן כתחית מת דמיא דהשתא אפי׳ נאמר שחיה לגמרי והלך לביתו לא קשיא מידי ודילמא לקיומי ויהי נא פי שנים ברוחך אלי שהרי כיון שהיה שריפא את נעמן נתקיים ויהי נא פי שנים ברוחך אלי ולא הוצרך להחיות זה שנגע בעצמותיו אלא משום דאין קוברין רשע אצל צדיק · ואל זה כיון בעל הגמ׳ בלשונו שאמר אלא ויהי נא פי שנים ברוחך אלי היכי משכחת לה כו׳ דלשון אלא מורה דהכי קאמר הא תינח קושיא זו שתירצתם בתירוץ היינו דתניא על רגליו עמד כו׳ אלא ויהי נא פי שנים ברוחך אלי קשיא דהיכי משכחת לה מאי אית לך למימר א״ר יוחנן שרפא צרעת נעמן כו׳ ובזה יתורץ ג״כ קושית ודילמא לקיומי ולפי זה אין הכרעה מהענין להכריע בזה המת שעמד בנגעו בעצמות אלישע אם החיה לגמרי או אם הלך לביתו דהא אפי׳ נאמר שהלך לביתו נוכל לומר דמשום אין קוברין רשע אצל צדיק חיה וכיון דפלג פלג והוליכוהו לביתו׳ אך מהלשון דקאמר ויחי ויקם על רגליו מורה דעל רגליו עמד לבד אבל לביתו לא הלך אם כן לא נעשה זה אלא משום אין קוברין רשע אצל צדיק שלא ישכבו יחדיו הטמא והטהור · ומהרי״א ז״ל כתב בזה איך יעשו הנביאים נסים אחרי מותם אחרי שפועל הנס הוא ע״י הדבקות שהי ובמותו נפסק אם כן איך יעשו הנסים והדבר הזה נראה בלתי הכרחי כי מה יתן ומה יוסיף בענין הגוף אם יהיה רשע קבור אצלו · ותירץ כי העושה הנפלאות הוא הש״ית אבל יעשה אותם באמצעות תפלות הנביא ותחנוניהם או לכבודן כענין על דבר שרי אשת אברם וזהו כל זכות אבות שאנו מזכירים לומר שהקב״ה יעשה למען כבודם שלא יתחלל באומר ראו בני פלוני · ומזה הטע׳ הכה את מלך אשור לכבוד חזקיה המלך וע״ד זה יהיה אפי׳ אחרי מותם שיחוס הש״ית על דבר כבודם לשלא יקבר רשע אצלם כי לא יאות הגוף של נביא שהיה משכן לשכינ׳ מקדש קדושתו ופרישותו שיתחבר אליו גוף האיש הבליעל שהיה מעון לטומאה ולעונות וכמו שנבדלה מחיצתו בעולם הנפשות כן ראוי שיובדל גופו מקבורת הרשע ומפני זה עשה הש״ית הנס לכבוד אלישע שלא יתערבו עצמותיו עם עצמות האיש ההוא ע״כ · ודבריו נכונים אבל עוד לחז״ל מלין שאפי׳ אחרי הפרד הנפש מהגוף ישאר חלק מהנפש על גוף המת ואפי׳ על עצמותיו שומר אותו והוא השומע בבוא אדם להשתטח על קברות הצדיקים ולזה נקראו הקברות נפשות על שם השארות אותו חלק הנפשיי אשר שם כנזכר והנפש מודיע לרוח שבג״ע והרוח לנשמה שבעולם העליון · ונשמה להב״ה מודיעים לצער הבאים להשתטח שם ונענים · ומלבד זה התורה שאדם לומד הוא עומד על גופו בקברו כדכתיב בשכבך תשמור עליך ודרשו חז״ל בקבר והקיצות בתחית המתים היא תשיחך והוא מ״ש לא יעזוב את חסידיו לעולם נשמרו לעולם ואפי׳ אחר המות · ואם כן לכבוד התורה שהיא שמותיו של הב״ה העומדת בקבר לשמור גם נפש הצדיק כאמור לכך ראוי שיעשו הנסים האלה אפי׳ אחר המות שגם הוא דבוק אלהי עם היותו מתחלף אל הדיבוק אשר בחיים · ועוד לחז״ל בזה שיטה אחרת שהיה צדיק דאמר ר׳ עזריה תדע לך כח הצדקה משלום בן תקות שהיה מגדולי הדור והיה עושה צדקות בכל יום ומה היה עושה היה ממלא חמת מים והי׳ יושב על פתח העיר וכל אדם שהיה בא מן הדרך היה משקה אותו ומשיב את נפשו ובזכות זה שרתה עליו שכינה שנ׳ וילך חלקיה הכהן והליקים אל חולדה הנביאה אשת שלום בן תקוה ולמפרע נקרא שמו שחרה על שם כי טוב סחרה מסחר כסף וכשמת בעלה חסרה אותה צדקת את בעלה ויצאו כל ישראל לגמול חסד עם שלום בן תקוה וראו החיל שבא עליהם וישליכו את האיש בקבר אלישע וחיה ואחר כך הוליד את חנמאל שנא׳ הנה חנמאל בן שלום עד כאן ולשיטה זו קשה אומר ויעמוד על רגליו דמשמע שלא היתה תחיה גמורה אלא לעמוד על רגליו משום אין קוברין רשע אצל צדיק · ונראה דאדר׳ הכי קאמר ויחי בכלל ותכף עמד על רגליו לכחו הראשון לא כבן הצרפית שהוצרכה אמו לישא אותו שלא זה ויעמוד על רגליו · ועיין הרד״ק ז״ל והרלב״ג ז״ל וכבר זכרתי שיטת מהרי״א ז״ל שפי׳ שיטת מ״ד רשע היה ומפו׳ אין קוברין רשע אצל צדיק כנז״ל · ולע״רן דלמ״ד צדיק היה שלום בן תקו׳ כנז״ל מדוקדק לשון הפסוק במ״ש ויהי הם קוברים איש הם מי הם אלו ישר׳ שבאו כולם לגמול

חסד

רלבג

לחץ את ישר' בימי יהואחז · ידמה שהלך שמת סר לחצו מישראל והנה הושיעם יי' על יד יואש שהכה ארם במלחמה שלש פעמים והשיב לישראל את עריהם שלקחו ארם מהם במלחמה ולא ידענו מתי היה זה אם בראשית מלכות יואש או אחר שמלך זמן מה וידמה ממה שכתוב פה כי אחר שמת יהואחז סר לחץ ארם מישראל לגמרי כי לא אבה השם השחיתם כמו שזכר ולזה לא היה זמן הלחץ כי אם כל ימי יהואחז אך אחר מות חזאל ומלך בן הדד היתה התשועה שהשיב יואש ממלך ארם את כל ערי ישר' אשר לקחו ממנו במלחמה : ואת בני המכים לא המית ככתוב בספר תורת משה · זה לאות כי כונת הכתוב באמרו לא יומתו אבו' על בנים ובני' לא יומתו על אבות שלא יומתו האבות בחטא הבנים ולא יומתו הבנים בחטא אבותיהם : כלה

רדק

בשנת שתים ליואש בן יהואחז · כיצד בשנת תשעה ושלשים ליואש מלך יהודה מת אחזיהו ומלך יואש בנו ואף על פי שמלך בחיי אביו כמו שפירשנו אחר מיתת אביו מונה לו עתה המלוכה הנה תשעה ושלשים ובשנת הארבעים שמת יואש מלך יהודה ומלך אמציה בנו באותה שנה הנה בשנת שתים ליואש מלך ישראל מלך אמציהו : לא יומתו אבות על בנים · כי משמעות הכתוב כן הוא כמו שאמר איש בחטאו יומת אלא שרבותינו ז"ל קבלו כי בכלל לאו זה עדות הקרובים כמו שתרגם אנקלוס על פום בנין ועל פום אבוהון אבל עיקר האזהרה הוא שלא יומתו האבות בעון הבנים והבנים בעון אבות כמו שהביא לאיה הנה מן הפסוק : יומת · כתוב וקרי יומת והענין אחד : בני המלח · כתוב וקרי גי מלח והענין אחד : עשרת אלפים · זכר המוכים בגי מלח ולא זכר השבי שאומר בדברי הימים עוד עשרת אלפים שבו חיים ויביאום לראש הסל' וישליכום מרא' הסלע וכלם נבקעו : ותפש את הסלע במלחמה · ת"י וכבש ית כרכא בקרבא המצודה היתה בסלע : יקתאל · אחר שלקח המצודה שנה את שמה וקרא את שמה יקתאל על ענין ידוע אצלם : כלה

מלכים

וַחֲזָאֵל מֶלֶךְ אֲרָם לָחַץ אֶת־יִשְׂרָאֵל כֹּל יְמֵי יְהוֹאָחָז׃ וַיָּחָן יְהוָה אֹתָם וַיְרַחֲמֵם וַיִּפֶן אֲלֵיהֶם לְמַעַן בְּרִיתוֹ אֶת־אַבְרָהָם יִצְחָק וְיַעֲקֹב וְלֹא אָבָה הַשְׁחִיתָם וְלֹא־הִשְׁלִיכָם מֵעַל־פָּנָיו עַד־עָתָּה׃ וַיָּמָת חֲזָאֵל מֶלֶךְ־אֲרָם וַיִּמְלֹךְ בֶּן־הֲדַד בְּנוֹ תַּחְתָּיו׃
כה וַיָּשָׁב יְהוֹאָשׁ בֶּן־יְהוֹאָחָז וַיִּקַּח אֶת־הֶעָרִים מִיַּד בֶּן־הֲדַד בֶּן־חֲזָאֵל אֲשֶׁר לָקַח מִיַּד יְהוֹאָחָז אָבִיו בַּמִּלְחָמָה שָׁלֹשׁ פְּעָמִים הִכָּהוּ יוֹאָשׁ וַיָּשֶׁב אֶת־עָרֵי
יד
א יִשְׂרָאֵל׃ בִּשְׁנַת שְׁתַּיִם לְיוֹאָשׁ בֶּן־יוֹאָחָז מֶלֶךְ יִשְׂרָאֵל מָלַךְ אֲמַצְיָהוּ בֶן־יוֹאָשׁ מֶלֶךְ יְהוּדָה׃ בֶּן־עֶשְׂרִים וְחָמֵשׁ שָׁנָה הָיָה בְמָלְכוֹ וְעֶשְׂרִים וָתֵשַׁע שָׁנָה מָלַךְ בִּירוּשָׁלָיִם וְשֵׁם אִמּוֹ יְהוֹעַדִּין מִן־יְרוּשָׁלָיִם׃ וַיַּעַשׂ הַיָּשָׁר בְּעֵינֵי יְהוָה רַק לֹא כְּדָוִד אָבִיו כְּכֹל אֲשֶׁר־עָשָׂה יוֹאָשׁ אָבִיו עָשָׂה׃ רַק הַבָּמוֹת לֹא־סָרוּ עוֹד הָעָם מְזַבְּחִים וּמְקַטְּרִים בַּבָּמוֹת׃
ה וַיְהִי כַּאֲשֶׁר חָזְקָה הַמַּמְלָכָה בְּיָדוֹ וַיַּךְ אֶת־עֲבָדָיו הַמַּכִּים אֶת־הַמֶּלֶךְ אָבִיו׃ וְאֶת־בְּנֵי הַמַּכִּים לֹא הֵמִית כַּכָּתוּב בְּסֵפֶר תּוֹרַת־מֹשֶׁה אֲשֶׁר־צִוָּה יְהוָה לֵאמֹר לֹא־יוּמְתוּ אָבוֹת עַל־בָּנִים וּבָנִים לֹא־יוּמְתוּ עַל־אָבוֹת כִּי אִם־אִישׁ בְּחֶטְאוֹ יָמוּת׃ הוּא־הִכָּה אֶת־אֱדוֹם בְּגֵיא־הַמֶּלַח עֲשֶׂרֶת אֲלָפִים וְתָפַשׂ אֶת־הַסֶּלַע בַּמִּלְחָמָה וַיִּקְרָא אֶת־שְׁמָהּ יָקְתְאֵל עַד הַיּוֹם הַזֶּה׃ אָז שָׁלַח אֲמַצְיָה

תרגום

וַחֲזָאֵל מַלְכָּא דַאֲרָם דְחַק יַת יִשְׂרָאֵל כָּל יוֹמֵי יְהוֹאָחָז׃ וְחַס יְיָ עֲלֵיהוֹן וְרַחֵם עֲלֵיהוֹן וְאִתְפְּנֵי בְּמֵימְרֵיהּ לְאוֹטָבָא לְהוֹן בְּדִיל קְיָמֵיהּ דְעִם אַבְרָהָם יִצְחָק וְיַעֲקֹב וְלָא אֲבָה לְחַבָּלוּתְהוֹן וְלָא אַגְלֵינוּן מֵאֲרַע בֵּית שְׁכִינְתֵיהּ עַד כְּעַן׃ וּמִית חֲזָאֵל מַלְכָּא דַאֲרָם וּמְלַךְ בַּר הֲדַד בְּרֵיהּ תְּחוֹתוֹהִי׃ וְתַב יְהוֹאָשׁ בַּר יְהוֹאָחָז וּנְסֵיב יַת קִרְוַיָּא מִיַּד בַּר הֲדַד בַּר חֲזָאֵל דִי נְסִיב מִן יְהוֹאָחָז אֲבוּהִי בִּקְרָבָא תְּלַת זִמְנִין מְחָהִי יוֹאָשׁ וַאֲתֵיב יַת קִרְוֵי יִשְׂרָאֵל׃ בִּשְׁנַת תַּרְתֵּין לְיוֹאָשׁ בַּר יְהוֹאָחָז מַלְכָּא דְיִשְׂרָאֵל מְלַךְ אֲמַצְיָה בַּר יוֹאָשׁ מַלְכָּא שִׁבְטָא דְבֵית יְהוּדָה׃ בַּר עַסְרִין וְחָמֵשׁ שְׁנִין הֲוָה כַּד מְלַךְ וְעַסְרִין וּתְשַׁע שְׁנִין מְלַךְ בִּירוּשְׁלֶם וְשׁוּם אִימֵיהּ יְהוֹעַדִּין מִן יְרוּשְׁלֶם׃ וַעֲבַד דְּכָשַׁר קֳדָם יְיָ לְחוֹד לָא כְּדָוִד אֲבוּהִי כְּכֹל דַעֲבַד יוֹאָשׁ אֲבוּהִי עֲבַד׃ לְחוֹד בָּמָתָא לָא עֲדָרָא עַד כְּעַן עַמָּא מְדַבְּחִין וּמַסְּקִין בּוּסְמִין עַל בָּמָתָא׃ וַהֲוָה כַּד תְּקֵיפַת מַלְכוּתָא בִּידֵיהּ וּקְטַל יַת עַבְדוֹהִי דִי קְטָלוּ יַת מַלְכָּא אֲבוּהִי׃ וְיַת בְּנֵי קַטָּלַיָּא לָא קְטַל כְּמָא דִכְתִיב בְּסִפַר אוֹרַיְתָא דְמֹשֶׁה דְפַקֵּיד יְיָ לְמֵימַר לָא יְמוּתוּן אֲבָהָן עַל פּוּם בְּנִין וּבְנִין לָא יְמוּתוּן עַל פּוּם אֲבָהָן אֱלָהֵין אֱנָשׁ בְּחוֹבֵיהּ יְמוּת׃ הוּא מְחָא יַת אֱנָשׁ אֱדוֹם בְּגֵי מֶלַח עַסְרָא אַלְפִין וּכְבַשׁ יַת כְּרַכָּא בִּקְרָבָא וּקְרָא יַת שְׁמַהּ יָקְתְאֵל עַד יוֹמָא הָדֵין׃ בְּכֵן שְׁלַח אֲמַצְיָה

איזגרין

ויעקב י"ד בקריא' וסימ' במסר' רבת' : עד עתה ד' בקריא' וסימ' נמסר בסדר ראה ובשמואל ב' סימן י"ט : יואש י"ו בסיפרא וסי' במס' רבת' · וכל תריסר ושפטים ודברי הימים דכו' יואש ושארא יהואש : ואת בני י' דסמי' בקריאה וסי' נמסר בריש סדר וישב : בגי ט' כתיב יו"ד וסי' נמסר ביהושע סי' י"ח : אמציה ט' בקריא' וסימ' ויוזבד בן שמעת דמלכים · אז שלח אמציה · בשנת עשרים ושבע שנה לירבעם · ויתר דברי יואש דאשר נלחם · וישלח אמציה כהן בית אל' ויאמר אמציה אל עמוס · ויען עמוס ויאמר אל אמציה · ומשובב וימלך ויושה בן אמציה · בן חשביה בן אמציה בן חלקיה :

רשי

ויקרא את שמה יקתאל · שהיתה לו לקיהוי כמו שיכים כמו שכתו' בדברי הימים ובשוב אמציה מהכות את ארם וישלח ויבא את אלהי בני שעיר להם וישתחוה להם והוכיחו הנביא ואמר לו ידעתי כי יעץ יי' אלהיך להשחיתך ומה היא העצה שהשיאו להתגרו' במלך ישראל אז שלח אמציה מלאכים וגו' כתרגמו

כלי יקר

חסד עם שלום בן תקוה דלא הי"לא אלא ויהי קוברים איש כו' המורה על אתי מספר הקוברי' אבל אומר הם מורה על כלל ישראל ובאומרו איש ולא אמר קוברים את הורה על היותו איש שלם וכן את האיש לשון איש השו' ולמ"ד רשע היה לא דייקו · ואחר ימים שכתבתי זה מצאתי במס' סנהדרין שכתב רש"י ז"ל בפ' נגמר הדין שזה האיש היה נביא השקר הזקן אשר החזיר את עדו לאכול לחם אצלו כשנבא על מזבח מזבח בימי ירבעם ונגע בעצמות אלישע וקם על רגליו שאין קוברין רשע אצל צדיק ע"כ · ולפי זה יתיישב אומר ויהי הם קוברים לפי שהיה נביא שכבר שרתה עליו נבואה אחת של אמת על מיתת עדו הנביא כנזכר והיתה פתו מצויה אצל מאשר השתדל להאכיל לעדו בביתו וגדולה לגימה שהרי האריך כמה שנים עד אחרי מות אלישע מימי ירבעם ולזה כתיב ויהי הם קוברים שכל אנשי המקום היו שם · או אמר הם קוברים על בניו הנזכרי' למעלה בספר מלכים אשר צוה לקברו אצל עצמות עדו ולא רצה הסי"ת וגלגל שהשליכוהו אל קבר אלישע וקם על רגליו ונמצא קרא מקבר אלישע ומקבר עדו הנביא · אך יקשה ע"ז ממ"ש איש ומאומ' בעצמות אלישע מורה על הפי' שזכרתי באומרו בא שנה שכבר מלא' שנה למיתת אלישע ולהכי אמר בו לשון עצמות שאלו היה זמן מועט שנקבר היה לו לומר באלישע :

כלי יקר

בחטאו ובזה מובן היות ההדמות בכל הפרטים וז"ש ככל אשר כו' וזהו יתור לשון עשה לכלול הטוב והרע ולפי זה מ"ש רק לא כדוד אביו רוצה לומר הפי' בזמן כשרותו לא היה כדוד אביו כ"ש כשפי' מהדרך הישרה :

ויהי כאשר חזקה וכו' הטפ"י שכוונת המכים לטובה היתה כנז"ל לפי שראוהו יוצ' מסורת היושר שראוהו שנטה אחרי ע"א וכ"ז לפי שהרגו המלך ומרד במלכות מחייב מיתה וזהו לשון המכים את המלך אביו ולא אמר המכים את אביו את המלך ר"ל לפי שהיה מלך :

ואת בני המכים כו' עיין הרד"ק ז"ל וכן הרלב"ג ז"ל · וכן מהרי"א ז"ל · ולע"רן שדבריה' אלה כוון הנביא באומר ככתוב בספר תורת משה אשר צוה ה' לאמר לא יומתו כו' והכוו' שהוקשה לו לכותב זה הענין והלא הכתוב בא לדרשות חז"ל שלא יומתו בעדות הקרובים והוא ההבנה האמיתית לז"א ככתוב בספר תורת משה ר"ל הוא אמציהו למד הדברים ככתבן ככתוב בספר כו' והטעם הוא כי ממה שראה אמציהו אשר צוה ה' לאמר ר"ל ממה שצוה ה' לאמר בזה הנוסח לאמר לא יומתו אבות על בנים ולא הוזכר עדות ומסיק קרא הטעם של איש בחטאו יומת וכו' זה מכריע שדברים ככתבן גם כן והדרשה תדרש וזה וזה אמת וזהו דקדוק אומר ככתוב כו' אשר צוה ה' לאמר כו' :

הוא הכה את אדום כו' עיין הרד"ק ז"ל ורש"י ז"ל · ולע"רן לדקדק הו' לשון הוא הכה דהי"לל ויכה את אדום בגי מלח מהו הוא אבל הכוונה בקשר ג' פסוקים אלו יחדיו כי מאשר זכר בפסוק הקודם ואת בני המכים לא המית ככתוב כו' שקיים דברי התורה נמשך לו מזה שבזכות זה הוא הכה את אדום ר"ל הוא הנז' בזכות זה הכה את אדום כו' וכשחטא בעבודת אלילים הרמוזה יקתאל שהיה לו קהות שנים מהשות את אדום שהלך אחרי אלהי שעיר כנזכר בדרש"י ז"ל מדברי הימים זה היה לו סיבה שנתגרה במלך ישראל ז"ש אז שלח אמציה אז שחטא כנערה עלתו ושלח אמציהו כו' ובזה אבין מה שלא הזכיר אלא העשרת אלפים שהכה לבד והיה לו להזכיר העשרת אלפים אשר שבה והם חיים כנזכר בד"ה · ונראה כי לא הזכיר אלא אותם שהכה שנמשך לו מזכות הנז' שהכה את האבות לנקום נקמת דם אביו מעבדיו המכים אותו ולא הטא בהכות בניו שאז היתה מצוה הבאה בעבירה נקמת אביו גם מהבנים הבלתי חייבים ולא ראה להזכיר אותם ששבה חיים כי לא היה מצוה מכוונת להם גם אפשר במה שהזכיר רש"י שעבד את אלילי שעיר הוא האדום קרוב הדבר ששלח אותם בני חורין לכבוד אליל שעיר ולכך לא הזכירם הנביא כאן אמנם בד"ה ספר מה שאירע בימים ההם כי כן סגולת הספר ולא העלים דבר אבל כאן כיסה קלונו לפי שהיה ישר בתחילתו והוא טעם נכון :

אז שלח אמציה כו' עיין רש"י ז"ל וכן הרלב"ג ז"ל · וכן הרד"ק ז"ל וכן מהרי"א ז"ל :
ולע"רן טעם הזכירו כל היחוס הזה לומר כי היה לו לחוס אל דבר ה' אשר נתן לו המלכו' ליהוא ויעד לו לאמר בני רביעים ישבו לך כו' וז"ש אז שלח · אמציהו מלאכים אל יהואש בן יהואחז בן יהוא מלך ישראל ובכלל זה רמז כי היה יהואש ג' למלכות והוחזקה בידו דבתלתא זמני הויא חזקה והוא היה לו זדון הלב עם מלך ישראל דמה' יצא הדבר כנז"ל בדרש"י ז"ל שאמר לו הנביא ידעתי כי יעץ כו' שעבד אליל שעיר כדפי' בפ' הקודם ובזה מובן שלא גילה כאן הסדר הטבעית אשר למלחמ' הזאת והיא הנז' בדברי הרד"ק ז"ל מתלות המאה אלף איש אשר שבה מישראל אבל הזכיר ברמז באומרו אז שלח אמציה לרמוז אל הסיבה העיקרית האל יתברך ממה שקרא את שמה יקתאל שהיה לו קהוי לע"א שעיר כנז' בדרש"י וכדפרשית באו' אז שלח אמציה ר"ל זה העון גרם לו שאז שלח אמציה כו' שסבל ה' עלתו כדי להפילו ולהפרד ממנו על שנטה אחרי אלילי שעיר ואדום כי תכלית הכותב ספר מלכים זה הוא · כי בנטות המלך מאחרי ה' נפול יפול :

וישלח

וחזאל מלך ארם לחץ וכו' עיין הרלב"ג ז"ל · ולע"רן אומר ויחן ה' אותם וירחמם כו' למען בריתו שעם האבות ואם היה לוחץ אותם מהו החן ורחמים לז"א ולא אבה השחיתם שמעשיהם היו מחייבים השחתה והקב"ה ברחמיו אמר די לצרותיהם בלחץ ולא השחתה והיו מעשיהם הרעים מחייבים להשליכם מעל פניו להגלות' והשליכ' אל ארץ אחרת כיום הזה ועכ"ז בזכור ברית אבות לא השליכם מעל פניו עד עתה כאילו היו מחייבים מזמן רב · ונתקיימה נבואת אלישע ע"ה ג' פעמים תכה את ארם וישב וכל זה נמשך אל מה שהקדים ויחן ה' אות' וירחמם ויפן אליהם כי מה ענין הראשון ויחן ה' אותם הוא נמשך ולא אבה ה' השחיתם כי מלאו חן בעיניו ומענין השני של וירחמם נמשך מהרחמים שלא השליכם מעל פניו בגלות ומ"מ ענין שלישי ויפן אליהם למען בריתו החזיר להם הערים והכהו יהואש ג' פעמים וישב את ערי ישראל אשר כיתנו בברית לאבות יחדיו כי לך ולזרעך אתננה כו' :

בשנת שתים ליואש בן יהואחז וכו' סדר עולם בשנת שתים ליהואש בן יהואחז מלך ישראל מלך אמציה בן יואש בן יהודה בן עשרים וחמש שנה היה במלכו ועשרים שנה מלך בירושלם בשנת י"ב לאמציה אז הכה את אדום בגיא המלח עשרת אלפים ואת אמציה מלך יהודה בן יהואש בן אחזיהו תפש יהואש מלך ישראל בבית שמש וחזר לשומרון בו בפרק מת יואש ויחי אמצי' בן יואש מלך יהודה אחרי מות יואש חמש עשרה שנה ומעת אשר סר אמציה מאחרי ה' ויקשרו עליו קשר עד כאן · ועיין הרד"ק ז"ל :

ויעש הישר בעיני ה' כו' מהרי"א ככל אשר עשה יואש בזמן אשר הורהו יהוידע :
ולע"רן לדקדק שכיון שיהואש אחרי פטירת יהוידע יצא מסורת היושר כנז"ל וכיון שכן הו' אין ראוי לתלות אמציהו באביו ולומר ככל אשר עשה יואש אביו · ומהו תיבת עשה בסוף הפסוק דמיותרת כי די באומר ויעש הישר ככל אשר עשה יואש אביו · ונראה שהמעשים טובים יקראו מעשה לפי האמת · אמנם המעשה הרע יקרא מעשה במקרה ולפי האמת כאפס ותוהו נחשב ולזה אמר ככל אשר עשה יואש אביו בעינייני יושר וכושר הוא ההדמות בדבר שיקרא עשייה וזה גילה בסוף הפסוק באומר ככל אשר עשה יואש אביו עשה ר"ל בדבר שנוכל לו' בו עשה כלומר שיקרא מעשה כמצאו השתי קושיות מתרצות זו את זו · אחר שכתבתי זה מצאתי בסמוך בדרש"י ז"ל גבי ויקרא שמה יקתאל שגם הוא השתחוה לאלהי בני שעיר שכן בדברי הימים · וכן הרלב"ג ז"ל אם כן ככל אשר עשה אביו מהטוב והרע כן עשה גם אמציהו ולזה נפל ביד מלך ישראל

מנחה קטנה

[illegible]

רש"י

נתראה פנים · במלחמה : החוח אשר בלבנון · שכם בן חמור : שלח אל הארז · יעקב: ותעבור חית השדה · בני יעקב באו על החללים אף כאן אתה בא להתחשב אלי ומשל בזיון הוא שדימהו לחוח ואת עצמו לארז : ותעבור חית השדה אשר בלבנון ותרמס וגומר' לפי שנתגאית אף אתה ירמסוך גדודי חיילותי : ואת בני התערובות · בני השרים שהיו נתונים בבית המלך לערבון שלא ימרדו אבות' בו וכן ת"י בני רברביא :

ויחי

רד"ק

נתראה פנים · פירוש למלחמה והענין שרצה להלחם עמו אומר בדברי הימים כי בלכת אמציהו להלחם באדום שכר מישראל מאה אלף גבור שילכו עמו והניחם במצות הנביא ואמ' להם שילכו למקומם וחרה אפם ופשטו בערי יהוד' והכו מהם ג' אלפים ובזו בזה רבה ומפני זה רצה להלחם אמציה עם מלך ישראל : החוח אשר בלבנון · משלו משל זה וקרא מלך יהודה החוח וקרא עצמו ארז ומשל תנה את בתך לבני כלומר אפילו רצה להתחבר עמו לדרך שלום היה נבזה בעיניו להתחבר עמו כ"ש דרך מלחמה : בבית שמש אשר ליהודה · ולמה אמר אשר ליהודה כי ידוע כי בית שמש ליהודה אלא להודיע כי בגבול בני יהודה בא מלך ישראל להלחם עמו : וינגף יהודה · בעון שהביא מלך יהודה אלהי בני שעיר ולפניהם ישתחוה כמו שאמר בדברי הימים לפיכך אמר להשחיתו : בשער אפרים · שער היה בירושלם שהיה נקרא שער אפרים שהיה פתוח נוכח גבול אפרים ודרך אותו השער היו נכנסים בני אפרים בבואם לירושלם : עד שער הפנה · הוא שער הפניה ונקרא כן לפי שהיה שם פנת החומה : הנמצאים בית יי' · כמו בבית יי' וכמוהו רבים : ואת בני התערובו' · בני השרים שמשימין ערבים למלך שלא ימרדו בו ות"י בני רברביא : וישב שומרונה · אומר בסדר עולם בו בפרק מת יהואש מלך ישראל ובא לו אמציה לירושלם ואמת הוא כי מלך ישראל מת בשנת ארבעה עשר לאמציה לפי חשבון השני' אבל לא נתבאר לנו בכמה שנים לאמציהו היתה מלחמת אדום ומלחמת ישראל :

חמש

מקרא

מלאכים אל יהואש בן יהואחז בן יהוא מלך ישראל לאמר לכה נתראה פנים: וישלח יהואש מלך ישראל אל אמציהו מלך יהודה לאמר החוח אשר בלבנון שלח אל הארז אשר בלבנון לאמר תנה את בתך לבני לאשה ותעבר חית השדה אשר בלבנון ותרמס את החוח:

י הכה הכית את אדום ונשאך לבך הכבד ושב בביתך ולמה תתגרה ברעה ונפלתה אתה ויהודה עמך: ולא שמע אמציהו ויעל יהואש מלך ישראל ויתראו פנים הוא ואמציהו מלך יהודה בבית שמש אשר ליהודה: וינגף יהודה לפני ישראל וינסו איש לאהלו: ואת אמציהו מלך יהודה בן יהואש בן אחזיהו תפש יהואש מלך ישראל בבית שמש ויבאו ירושלם ויפרץ בחומת ירושלם בשער אפרים עד שער הפנה ארבע מאות אמה: ולקח את כל הזהב והכסף ואת כל הכלים הנמצאים בית יהוה ובאוצרות בית המלך ואת בני התערבות וישב שמרונה:

טו ויתר דברי יהואש אשר עשה וגבורתו ואשר נלחם עם אמציהו מלך יהודה הלא הם כתובים על ספר דברי הימים למלכי ישראל: וישכב יהואש עם אבתיו ויקבר בשמרון עם מלכי ישראל וימלך ירבעם בנו תחתיו:

ויחי

תרגום

איזגדין לות יהואש בר יהואחז בר יהוא מלכא דישראל למימר אתא נקביל אפין בקרבא: ושלח יהואש מלכא דישראל לות אמציה מלכא שבטא דבית יהודה למימר חוחא די בלבנן שלח לארזא די בליבנן למימר הב ית ברתך לברי לאיתו ועברת חיות ברא די בלבנן ודשת ית חוחא: מימחא מחיתא ית אנש אדום וראים עלך לבך אתיקר ותיב בביתך ולמא את מיתגרי בבישתא ותתקטיל את ודבית יהודה עמך: ולא קביל אמציהו וסליק יהואש מלכא דישראל ואקבילו אפיהון בקרבא הוא ואמציה מלך שבטא דבית יהודה בבית שמש די לשבטא יהודה: ואתברו אנש יהודה קדם ישראל ואפכו גבר לקירווהי: וית אמציה מלכא שבטא דבית יהודה בר יהואש בר אחזיה אחד יהואש מלכא דישראל בבית שמש ואתו לירושלם ופרץ בשורא דירושלם בתרע שבטא אפרים עד תרעזויתא ארבע מאה אמין: ונסיב ית כל דהבא וכספא וית כל מניא דאשתכחו בית מקדשא דיי ובגנזי בית מלכא וית בני רברביא ותב לשמרון: ושאר פתגמי יהואש די עבד וגבורתיה ודאגיח עם אמציה מלך שבטא דבית יהודה הלא אינון כתיבין על ספר פתגמי יומיא למלכי ישראל: ושכיב יהואש עם אבהתוהי ואתקבר בשמרון עם מלכי ישראל ומלך ירבעם בריה תחותוהי:

וחיא

מסרה

לאהלו ב' חס' וסי' ויקחו את אבשלום וישלכו אתו ביער · וינגף יהודה לפני ישרא' דמלכים · וחברו דד"ה לאהליו כתיב : שמרונה ג' וסי' וילך מלך ישרא' · ויולך אתם שמרונה · ואת בני התערובות :

מנחה קטנה

החוח אשר בלבנון וגו' המשיל אותו לחוח ועצמו לארז על שיהואש מושל על י' שבטי' ומלך יהודה על ב' שבטים · ואמר כשם שאמור שיש מלך במדינתו ולא היה רוצה להסתפק עם נשי מדינתו אלא לבקש לו עוד זו אשה מבנות יעקב כן אתה לא הסתפקת במלכות מלחמתך כי אם שלחתי אלי ליתן לך מאה אלף איש כמו שמפורש בד"ה וא"כ בקשת עוד ממני ואני לא בקשתי מעולם שום ממך בזה הודיע כי אני גדול ממך וע"כ המשיל עצמו לארז שרבים צריכי' אליו ליקח ממנו עצים לבנין כי כשבונה בית לכבוד ולתפארת הוא בונה אותו בעצי ארזים לא כן החוח שלשרפה עומד ולא לשום תשמיש הגון וכוון בדבריו שאין ראוי למלך יהודה להיות כפוי טובה על אשר שלח לו מאה אלף איש לעזור מזה נראה שמבקש שלומו וטובתו ומה גם המלך יהוד' ביזה למלך ישראל ששלח המאה אלף איש לביתם ולא לקחם עמו במלחמה כמפורש בד"ה ואף שעשו רעה והרגו ג' אלפים איש מבני יהודה אין להאשים אותם על זה כי באפם הרגם ואין להאשימם על זה כי אין אדם נתפס על צערו ומלך יהודה גרמא בנזקין על אשר בזה אותם ומה גם אשר שלא מדעת המלך נעשה הדבר כי אם הם מעצמם עשו וא"כ כבר גרמת היזק לעמך שהרגו ג' אלפים איש ועתה אתה רוצה להתגרות עוד ברעה להשחית עמך ועלה הכה הכית את אדום שהיתה הכאה כפולה אשר הרג בגיא מלח עשרת אלפים איש ושבית אתם את הסלע והשלך · ושב בביתך כדי שתשאר בכבודך ושם גבורה אשר אתה בה : הנמצאים בית ה' · סיפר הכתוב בגנותו שאע"פ שהי' מעט עוזר כי כבר לקח יהואש אביו כל האוצר מבית ה' ואע"פ שלא שלח ידו בו מה גם שהקדים ליקח אוצרות בית ה' לאוצרות בית המלך וזה העונש בא לאמציה מדה כנגד מדה כיון שאביו לקח כל האוצרת מבית ה' ואוצרת המלך ושלחם למלך ארם גם עתה בימי בנו בא יהואש מלך ישראל ולקח אוצרות בית ה' ובית המלך :

רלב"ג

לכה נתראה פנים · ר"ל נתראה הפנים במלחמה : החוח אשר בלבנון · קרא עצמו ארז וקרא מלך יהוד' חוח על צד הבוז ואמר ממשל שאפילו שאל ממנו להתחבר עמו כדי שיהיה שלום ביניהם אע"פ שיהיה דב' זה נבזה בעיניו כמאס ומשפלת הבוז תעבור חית השדה אשר בלבנון ותרמוס את החוח כל שכן כשירצ' להלחם עמו והנה היה מבזה אותו כל כך מפני היותו מזרע אחזיהו אשר היה מבי' אחאב שהרגוהו אבותיו והרגו כל בית אחאב ולזאת הסבה תמלא בזה המקום כשנלחמו יואש שיחס אותו אל אחזיה וזהו אמרו ואת אמציהו מלך יהודה בן יהואש בן אחזיהו תפש יהואש מלך ישראל עם שזה היתה סבת נלחמו אותו כי הוא הלך בדרך אחזיהו וגם יואש אביו אחרי מות יהוידע וכבר ספר בד"ה כי אמציה הביא אלהי בני שעיר ולפניהם ישתחוה ובסבת זה החטא נפל ביד יואש הוא ויהודה עמו : הכבד ושב בביתך · הוא מענין הכבוד וכאילו יאמר שכבודו יהיה שישב בביתו כי ישיגהו קלון מזאת המלחמה : בבית שמש אשר ליהודה · הנה מרוב בטחון יואש לנצח מלך יהודה הלך אליו להלחם בארצו ולזה ספר כי בבית שמש אשר ליהודה היתה המלחמה : בשער אפרים עד שער הפנה · ידמה שהיה שם שער היה נכנס בו שבט אפרים בבואם לירושלם ושער הפנה היה שער אשר הוא סמוך לבית יי' והוא נקרא שער הפנה כי הוא היה פנה והיסוד לקדושת ישרא': ואת בני התערובות · הם בני השרים שהם לערבות למלך שלא ימרדו בו אבותיהם והנה זכר כי חיה אמציה אחרי יואש ט"ו שנה כאילו זכר להעיר כי מפני שנתגאה בכל כך יואש ואמר לאמציה ונפלת אתה ויהודה עמך הנה הוא מת קודם אמציה חמש עשר שנה והנה היה כן כי כשמלך יואש קודם אמציה שתי שני' וי"ד שנה מלך בימיו ונשארו לאמציה ט"ו שנה :

בשנת

כלי יקר

וישלח יהואש כו' בראשית רבה החוח אשר בלבנון זה חמור שלח אל הארז זה יעקב תנה את בתך לבני שכם בני חשקה נפשו בבתכם ותעבור חית השדה אשר בלבנון זה שמעון ולוי ותרמס את החוח ואת חמור ואת שכם בנו הרגו לפי חרב ע"כ · ולע"ד לדקדק מה שייך כאן הדברים של הפרש' מחמור ושכם בנו להזכיר' כאן במשלים · ונראה שרש"י ז"ל תירץ כאן זה שהעתיק המדרש הזה וסיים לו מדילי' אף כאן אתה בא לתמשל אלי ומשל בזיון הוא שדמוהו לחוח ואת עצמו לארז ותעבור חית השדה אשר בלבנון אף אתה לפי שנתגאי' ירמסוך גדודי חילותי עד כאן והכוונה שכמו שקרה לשכם וחמור שנתגאו ולפני שבר גאון כמקרה הכסיל ההוא ג"כ יקראך בגאוותך : ועיין הרד"ק ז"ל וכן מהרי"א ז"ל וכן הרלב"ג ז"ל · והוסיף כמו שנזכי' בסמוך בס"ד: ולע"ד בהבנת מאמר בראשית רבה החוח אשר בלבנון זה חמור כו' לפי שבכלל המשל הזה רמז לו שכמו שלשכם בן חמור החיתון ההוא היתה סיבת נפילתם בחרב כן מסיבת החיתון שנתחתן מלך יהודה החוח עם אחאב מלך גדול כארז היא תהי סיבת נפילתם עתה ובזה המשיל את הענין בחיתון העבר וגם באשר הוא שם המשיל עצמו לארז ואת אמציהו לחוח שנתגאה כמ"ש הכה הכית את אדום ונשאך לבך כו' שסופו למרמס כחוח הזה שרמסתו חית השדה :

הכה הכית את אדום עיין הרלב"ג ז"ל וכן מהרי"א ז"ל · ולע"ד נראה בטעם הכפל לו' שאפי' זאת ההכאה שהכה את אדום לא בחילו וכחו עשה לו הגבורה אלא מזלו גרם ז"ש הכה הכית שמה' היתה לו ע"ד הפלא הנז' לעיל בסמיכות הוא הכה את אדום בזכות ואת בני המכים לא המית ככתוב בספר תורת משה וכו' או אמר פעם אחת שהכה הכית את אדום ונשאך לבך הנה יש לך להכבד ולשבת בביתך באותו הכבוד ולא תתגרה ברעה ושיתתה דבריך הנעימים שיהא כבודך ז"ש ונפלת' אתה ויהודה עמך · ואפשר שידע מלך ישראל שרעה שבקש זה לעצמו ומה' יצא הדבר אשר יעץ עליו רעה להשחיתו על שהביא אלהי שעיר וישתחו' להם ז"ש ולמה תתגר' ברעה דהיינו אלהי שעיר שזה יתחייב לך ונפלת אתה ויהודה עמך כי חטאת ירבעם אשר היה מלך ישראל חוטא בהנה נעשו לו כהתר ואינם משוג אלהי שעיר שהם עבודה אלילים גמורה לא כן של ירבעם · ויורה כן מה שהיה מייעצו הכבד ושב בביתך כו' ונפלת אתה ויהודה עמך שהיה מונע חרבו מדם ומבוא בשפיכות דמים מיראת ה' :

ולא שמע אמציהו כו' עיין הרד"ק ז"ל והכוונה להודיע שעם היות בני יהוד' בתוך גבול' נפלו · וכן הרלב"ג ז"ל · ולע"ד במ"ש ויתראו פנים הוא ואמציהו לפי שמלך יהודה אמר ונתראה פנים כאילו הוא היה מקדים במלחמה ולעת מצוא לא היה כן אלא ויתראה פנים שמלך ישר' הקדי' לבא שהרי בא בגבולו בית שמש אשר ליהוד' וז"ש ויתראו פני' הוא ואמציהו מלך יהוד' :

ואת אמציה כו' עיין הרד"ק ז"ל והרלב"ג ומהרי"א ז"ל כוונת הפרשה הזאת כמנהג המלכים כובשי הארצות שיפרצו בחומ' ליכנס בתוך העיר ולא יכנסו בפתח העיר להורות כי כביר מצאה ידם לפרוץ פרץ והכנס ולא עשה כן להפחית חיל וחומת ירושלם עד כאן · ולע"ד נכון מה שרמז הרלב"ג ז"ל בטעם יחוס זה אמציהו מלך יהודה בן יהואש בן אחזיהו להיות אחזיהו מבית אחאב חתן לזה נפל בידו כי זה אמציהו נטה אחרי אלהי שעיר מאדום עם היות שנפלו אדום בידו כמו שהוכיחו הנביא בדברי הימים · ובסנהדרין פ"ח ויהי אחרי בוא אמציהו ז"שה איש חכם נשפט את איש אויל ורגז ושחק ואין נחת אמר ר' יוחנן משום רשב"י אמר הקב"ה כעסתי על אחז ונתתיו ביד מלכי דמשק וזבח וקטר לאלוהיהם שנא' ויזבח לאלהי דמשק ושחקתי עם אמציה ונתתי מלכי אדום בידו הביא את אלוהיהם והשתחוה להם שנאמר ויהי אחרי בא אמציהו מהכות את האדומיים היינו דאמרי אינשי חדי ליה למר ולא ידע בכי לי' למר ולא ידע וי לדין דלא ידע בין טב לביש עד כאן והכוונה שכיון שרגז הש"ת במה שהפיל את אחז ביד מלכי דמשק למה עבד את אלוהיהם אשר הרעו לו אלא שהשטן הטעהו לומר כיון שנפלת בידם כחם גדול עבוד לא אותם ויעזרוך גם כן כמו שעזרו למלכם ולזה עשה הקב"ה ושחק לאמציהו שנכנס את מלכי אדום שכיון שנלחם יאמר בלבו שאין בהם ממש כלל שהרי לא הושיעו את עובדיה' כמו שאמר הנביא בדברי הימים למה דרשת את אלהי העם אשר לא הצילו את עמם מידך וכו' וזהו שאמר ושחק לאמציהו שיכנס את מלך אדום ועכ"ז שלא אחרי אלהי שעיר לעבוד את אלהי אדום אם כן לא ברגז ולא בשחק מצא נחת ר"ח · ורש"י ז"ל פי' נחת מלשון מפני שמי נחת הוא לשון חתת אלהים · וזאת היתה סיבת נפילתו ביד מלך ישראל כנזכר בדברי הימים :

ולקח את כל הזהב כו' עיין רש"י ז"ל וכן הרד"ק וכן הרלב"ג ז"ל וכן מהרי"א ז"ל · וכבר כתבתי למעלה שאו' הנמצאים בבית ה' הם אשר נמצאו חדשים עתה מקרוב מזמן מועט כי אשר מימי עולם כבר נזכר למעלה ויקח יהואש מלך יהודה את כל הקדשים וכו' וישלח לחזאל · שלא כדברי המפרשים שאומרים את כל הקדשים רובם · ואומרו וישב שמרונה אומר בסדר עולם בו בפרק מת יואש מלך ישראל ובא לו אמציה לירושלם ואמת הוא כי מלך ישראל מת בשנת י"ד לאמציה לפי חשבון השנים אבל לא נתברר לנו בכמה שנים לאמציה היתה מלחמת אדום ומלחמת ישראל עד כאן והנה בהיות כל מלכות אמציהו כ"ט שנה והכתוב מגיד שהיה ט"ו אחרי מות יהואש ומיתת יהואש נתברר בסדר עולם שבו בפרק שנלחם מלך ישראל מת והשכל מחייב שהיה סמוך זה למלחמת אדום כמ"ש הכה הכית את אדום ונשאך לבך כו' אם כן היתה מלחמת אדום ומלחמת ישראל בשנת י"ד לאמציהו ובו בפרק מת יהואש כי אין ספק שהשיגו עון מאשר פרץ בחומת ה' ואפי' כיון לכבודו מיעט בכבוד שמים ושפך דם בני יהודה ושלל כסף וזהב הנמצאים בית ה' ומי שלח ידו בדברי קדושה ונקה ולזה סמך ויתר דברי יהואש וכו' וישכב יהואש עם אבותיו ויקבר וכו' כי אולי נתחייב לו זאת המיתה מהמלחמ' הזאת שעם יהודה ושלחו יד בחומ' ירושלם וקדשי בית ה' כאמור :

ויחי

חמש עשרה שנה · זה החשבון ישר כי אמציהו מלך בשנת שתי׳ ליואש ויואש מלך חמשה עשר שנה נמצא כי ארבעה עשר שנה מלך יואש בפני אמציהו ואמציה מלך כ״ט הנה
כי ט״ו שנה חיה אמציהו אחרי יואש : על הסוסים · על רכב משנה סוסים : הוא בנה את אילת · ובדברי הימים את אילות ואחד הוא והיתה למלך אדום כמו שכתוב בתורה
מאת אחינו בני שעיר מאילת ומעציון גבר וכן אמר בדברי הימים אז הלך שלמה לעציון גבר ואל אילות על שפת הים בארץ אדום ואפשר כי דוד לקחה ממלך אדום כי מושל
היה בכל ארץ אדום כמו שאמור וישם דוד באדום נציבים ובימי יהורם בן יהושפט פשע אדום מתחת יד יהודה ואילות שלקחה דוד השיבוה אליהם ועתה כשמלך עוזיהו לקח
אילות ממלך אדום וישיבה ליהודה ועוזיה בנה אותה אחר שהשיבה ליהודה כי לא בנה אותם והיא ביד אדום אלא לאחר שלקחה מידי אדום ואפשר שנהרסו חומותיה בעת הכבוש עד שהוצרך לבנותה וכמו וי״ו זה הן אתה קצפת ונחטא אחר שחטאנו קצפת ובאמרו אחרי שכב המלך עם אבותיו נראה כי קודם שמת אביו מלך שאם לא כן לא הוצרך לומ׳ אחרי שכב המלך ומתי היה אלא אחרי מות אביו אלא קודם מלך כיון שנס אביו מירושלם מפני הקושרים עליו ולא ידענו מתי הוא זה שקשרו עליו ונס לכישה והנה נראה מהפסוקים כי תכף שנס שם שלחו אחריו והמיתוהו שם ונשאוהו לירושלם וקברוהו והמליכו את בנו ואפשר כי וישל׳ אחריו שאמר לא היה תכף שהיה בלכיש אלא לאחר זמן ולדברי בעל סדר עולם נראה כי בשובו ממלחמת אדו׳ ונלחם עם ישראל קשרו עליו עבדיו ומקרא מסייע בדברי הימים ומעת אשר סר אמציה מאחרי יי׳ ויקשרו עליו קשר וגומר ובשובו ממלחמת אדום הוא שסר מאחרי יי׳ שהביא אלהי שעיר ובעל סדר עולם אמר כי בשנת שלש עשרה לאמציהו עשה מלחמת אדום ואם כן הוא בשובו מן המלחמה אחרי שנלחם עם ישראל קשרו עליו עבדיו והמיתוהו כל זה היה בשנת שלש עשרה לאמציה או בשנת ארבעה עשר והנה כשארו משני מלכותו י״ו שנה או ט״ו שנה כי הכתוב אומר כי עשרים ותשעה שנה מלך בירושלם והיאך היה זה ובסדר עולם אומר גם כן מה תלמוד לומר אחרי שכב המלך עם אבותיו אלא שמלך בחיי אביו ולא פירש כמה ועוד אמר בו טעם אחר מה יהורם ואחזיהו ויואש מתו מיתת תחלואים ע״י אחרים אף אמציהו מת מיתת תחלואים על ידי אחרים לפיכך אמר אחרי שכב המלך עם אבותיו מת כמות אבותיו ורש״י ז״ל כתב כי אותן חמשה עשר שנה לאמציהו משקשרו עליו קשר ומלך עוזיהו ואמציה ישב בלכיש כל אותן חמשה עשר שנה ועוזיהו בנו מלך ולא נראה כן לפי הפסוקים כי הכתוב אומר כי אחר שנקבר אמציהו לקחו כל עם יהודה את עוזיהו בנו וימליכו אותו תחת אביו והוא בן י״ו שנה והיאך מלך חמשה עשר שנה בחיי אביו ואם יאמר כי ויקחו כל עם יהודה את עוזיהו כשקשרו על אמציהו ונס לכישה אז המליכו בנו ואז היה בן י״ו שנה לא נראה כן לא במלכים ולא בדברי הימים כי אחר מיתת אביו אומר שהמליכוהו ועוד היאך אומר הכתוב על אמציהו כי תשעה ועשרים מלך והוא לא מלך אלא י״ד שנה ואם היה מתחבא בלכיש חמשה עשר שנה מה מלכות היה זה ועוד כי לבנו אינו מונה אלא שתים וחמשים שנה ואם אחר מות אביו כי כן כתוב כי בן ששה עשר היה במלכו וכ״ב שנה מלך ואותן ט״ו שנה אם תמנה אותן לבנו הרי מלך ס״ז והראיה שהוא מביא מהימים שעמד הבית אינה ראיה כי שני חשבונות תמצא בימי הבית כי אם תמנה מתחלת בנין הבית עד שלש ליהויקים שבא עליו נבוכד נצר תמצא ארבע מאות ועשר ושלשים חדשים ואם תמנה עד שחרב הבית מכל וכל בי״א שנה לצדקיהו תמצא ארבע מאות ותשע וששה חדשים ועוד לדבריו כי היה הקשר ט״ו שנה והוא עומד בלכיש היאך היה זה והכתוב אומר כי כנוסו ללכיש שלחו אחריו והמיתוהו שם ואם אחר ט״ו שנה היה לא היה אומר וישלחו אחריו כי אחריו נראה מיד אחר שנס שם שלחו אחריו · לא הנראה בזה כי מלחמת אמציהו עם אדום ועם ישראל היתה עד ארבעה עשר לאמציהו כי מארבעה עשר ואילך לא יכול להיות כי בשנת ארבעה עשר לאמציהו מת מלך ישראל ואם תרצה לומר כי בשנת שלש עשרה לאמציה היתה המלחמה כמו שאומר בסדר עולם אבל הקשר שקשרו עליו לא היה אלא סמוך למיתתו ומה שאמר בדברי הימים ומעת אשר סר אמציהו מאחרי יי׳ ויקשרו עליו רוצה לומר מעת אשר סר מאחרי יי׳ התחלה הרעה לבא עליו שהרי נגף במלחמת ישראל ועוד בכל יום ויום ענינו היה ברע עד סוף ימיו שקשרו עליו עבדיו וזאת קשה מכלם שנס מפניה׳ לכישה וישלחו אחריו והמיתוהו שם והכתוב קצר וסיפר הרעה האחרונה כי כן דרך הכתוב בהרבה מקומות ומה שאמר אחרי שכב המלך עם אבותיו לומר כי תכף שמת אביו החלה ההצלחה לבא כמו שהיה הפכה בחיי אביו כמו שאומר בדברי הימים ובימי דרשו את יי׳ הצליחו האלהים ותחילת הצלחתו הוא שהשיב אילת ליהודה :
הוא

רשי

ויחי אמציה וגו׳ · כל חמש עשרה שנה מלך עוזיה בנו בחייו שכן כתוב בדברי הימים ומעת אשר סר אמציה מאחרי יי׳ ויקשרו עליו וגומר משמעו מה שאמר הנביא כי יעץ יי׳ להשחיתך : וינס לכישה · שם היה כל ט״ו שנה אחרי ששכב המלך עם אבותיו אחרי מות אמציה אביו מכאן אתה למד שמלך עוזיה בימי אביו ומכל מקום לא בנה אילת עד לאחר מות אביו שאם לא מלך בחיי אביו למה לו לומר אחרי שכב המלך עם אבותיו וכשאתה מונה ימי הבית על פי שנות המלכים אם אינך מחסר ט״ו שנים הללו שמונים לאמציה ולעוזיה תמצא שעמד ארבע מאות ועשרים וחמש :
הוא

וַיְחִי אֲמַצְיָהוּ בֶן־יוֹאָשׁ מֶלֶךְ יְהוּדָה אַחֲרֵי מוֹת יְהוֹאָשׁ בֶּן־יְהוֹאָחָז מֶלֶךְ יִשְׂרָאֵל חֲמֵשׁ עֶשְׂרֵה שָׁנָה׃ וְיֶתֶר דִּבְרֵי אֲמַצְיָהוּ הֲלֹא־הֵם כְּתוּבִים עַל־סֵפֶר דִּבְרֵי הַיָּמִים לְמַלְכֵי יְהוּדָה׃ וַיִּקְשְׁרוּ עָלָיו קֶשֶׁר בִּירוּשָׁלַםִ וַיָּנָס לָכִישָׁה וַיִּשְׁלְחוּ אַחֲרָיו לָכִישָׁה וַיְמִתֻהוּ שָׁם׃
כ וַיִּשְׂאוּ אֹתוֹ עַל־הַסּוּסִים וַיִּקָּבֵר בִּירוּשָׁלַםִ עִם־אֲבֹתָיו בְּעִיר דָּוִד׃ וַיִּקְחוּ כָּל־עַם יְהוּדָה אֶת־עֲזַרְיָה וְהוּא בֶּן־שֵׁשׁ עֶשְׂרֵה שָׁנָה וַיַּמְלִכוּ אֹתוֹ תַּחַת אָבִיו אֲמַצְיָהוּ׃ הוּא בָּנָה אֶת־אֵילַת וַיְשִׁבֶהָ לִיהוּדָה אַחֲרֵי שְׁכַב־הַמֶּלֶךְ עִם־אֲבֹתָיו׃
בשנת

י״ו בסיפ׳ · ב׳ בטע׳ · ו׳ חס׳ וכל אורי׳ דכו׳ · ו׳ י״ג ג׳ חס׳ · ח׳ חס׳ · ב׳ חד חס׳ וחד מל׳

וְחַיָא אֲמַצְיָהוּ בַּר יוֹאָשׁ מַלְכָּא שִׁבְטָא דְבֵית יְהוּדָה בָּתַר דְמִית יְהוֹאָשׁ בַּר יְהוֹאָחָז מַלְכָּא דְיִשְׂרָאֵל חֲמֵשׁ עַסְרֵי שְׁנִין׃ וּשְׁאַר פִּתְגָמֵי אֲמַצְיָה הֲלָא אִינּוּן כְּתִיבִין עַל סְפַר פִּתְגָמֵי יוֹמַיָא לְמַלְכַיָא דְבֵית יְהוּדָה׃ וּמְרָדוּ עֲלוֹהִי מֶרְדָא בִּירוּשְׁלֶם וְאַפַּךְ לְלָכִישׁ וּשְׁלַחוּ בַּתְרוֹהִי לְלָכִישׁ וְקַטְלוּהִי תַמָּן׃ וְנַטְלוּהִי יָתֵיהּ עַל סוּסְוָתָא וְאִתְקְבַר בִּירוּשְׁלֶם עִם אֲבָהָתוֹהִי בְּקַרְתָּא דְדָוִד׃ וּדְבָרוּ כָּל עַמָא דִיהוּדָה יָת עֲזַרְיָה וְהוּא בַּר שִׁית עַסְרֵי שְׁנִין וְאַמְלִיכוּ יָתֵיהּ תְּחוֹת אֲבוּהִי אֲמַצְיָהוּ׃ הוּא בְּנָא יָת אֵילַת וַאֲתֵיבַהּ לְבֵית יְהוּדָה בָּתַר דִשְׁכִיב מַלְכָּא עִם אֲבָהָתוֹהִי׃ בשנת

וימתהו ז׳ וסי׳ ויכו את אבשלום · ויכהו וימתהו דאיש בשת · ויקשרו עליו דאמציה · ויבאהו אל יהוא דד״ה · ויקשרו דאמציה דד״ה · ויקשרו דאמון דד״ה · דנביאים וימתהו כתיב חסר דחסר · דכתובים וימיתהו כתיב חס׳ וי״ו : וימלכו ה׳ חס׳ בליש׳ וסימן לעיל בסיפ׳ חלק א׳ סי׳ י״ו :

כלי יקר

ויחי אמציה כו׳ עיין רש״י ז״ל והרד״ק ז״ל והרלב״ג ז״ל וכן מהרי״א ז״ל :
ויתר דברי אמציהו כו׳ ויקשרו עליו כו׳ וישאו כו׳ עיין רש״י ז״ל וכבר זכרנו סיבת הקש׳ להיותו בלתי שומע אל הנביא אשר הוכיחו אשר הלך אחרי אלהי אדום · ועיין הרד״ק ז״ל וכן מהרי״א ז״ל והוסיף אמציהו דומה לאביו יהואש בכל הדברי׳ כי שניהם בבחרותם עשו הישר בעיני ה׳ ושניהם בזקנתם נטו מאחרי ה׳ לעבוד אלילים · ושניהם בזו הנביאים אשר באו להם בשם ה׳ · ושניהם מפני זה נגפו במלחמותיהם · וכמו שיהואש נהרג על ידי עבדיו כך אמציהו קשרו עליו קשר בירושלם וינס לכישה ושם המיתוהו ע״כ והם דברי בעל סדר עולם ככנ׳ בסמוך בס״ד :
ויקחו כל עם יהודה כו׳ הוא בנה כו׳ סדר עולם בן י״ו שנה בהמלכו וכ״ב שנה מלך בירושלם ובימיו דרשו ה׳ והצליחו ומה היא ההצלחה שהצליחו הוא בנה את אילת וישיבה ליהודה אחרי שכב המלך עם אבותיו מה תלמוד לומר אחרי שכב המלך עם אבותיו אלא שמלך בחיי אביו ד״א מה יורם ואחזיהו ויואש מתו מיתת אלהים וע״י אחרים אף אמציהו מת מיתת אלהים וע״י אחרים עד כאן וביאור דבריהם בסמוך בבואו לקיים דברי רש״י ע״ש · ורש״י ז״ל הביא כסדר עולם ועיין הרד״ק ז״ל · ולע״דן לקיים דברי רש״י ז״ל והם מסדר עולם שחמש עשרה שנה מלך בחיי אביו כמו שהכריע בסדר עול׳ בקושיי׳ מה ת״ל אחרי שכב המלך עם אבותיו והכוונ׳ בקושייתו זו שאמר שכבר נזכר בפסוקים הקודמים שהרגוהו ונקבר אם כן מה צורך לומר עוד אחרי שכב אלא שמלך בחיי אביו ר״ל שהפסוק הקודם לזה האומר ויקחו כל עם יהודה את עזריה והוא בן שש עשרה שנה וימליכו אותו תחת אביו אמציהו הייכו בחיי אמציהו אביו וז״ש אלא שמלך תחת אביו וגם הרלב״ג ז״ל הסכים בזה הפסוק בשנת שלשים ושמנה שנה לעזריהו ופי׳ כתב והעד הנאמן על זה הוא או׳ הוא בנה את אילת וכו׳ עיין שם · מעתה נסתלקה קושיית הרד״ק ז״ל שאמר ולא נראה כן לפי הפסוקים כי הכתוב או׳ כי אחר שנקב׳ אמציהו לקחו כל עם יהודה את עוזיהו בנו והמליכוהו תחת אביו וכו׳ דהדין עמו שכן הפסוק הזה מוכיח כיון שבא אחר קבורת אמציהו אמנם אחר שאמר בסוף אחרי שכב המלך עם אבותיו סופו הוכיח על תחילתו דהייכו הפסוק הקוד׳ שהוא בחיים של אמציהו אלא משום שהיו עסוקים הפסוקים בענין אמציהו וקשרו וסברת לכישה הוכרח להודיע שהמיתוהו שם ואחר כך חזר לענין הקודם לספר מה שאירע ביני וביני והוא שהמליכו את בנו בחייו ומדוקדק או׳ תחת אביו אמציהו כי די שיאמר תחת אביו אומרו אמציהו מורה על שהי׳ קיים כי ענין בנין אילת כו׳ אחרי שכב המלך עם אבותיו לא ההמלכה · ומה שהקשה עוד הרד״ק ואם היה מתחבא בלכיש ט״ו שנה מה מלכות היה זה אין זו קושיא כי כיון שבנו עומד תחתיו בכל אדם מתקנא חוץ מבנו והרי הוא כאילו הוא עצמו מלך וזהו ברכת דוד ויגדל כסאו מכסאך ועיני אדוני רואות · עוד הקשה הרד״ק ז״ל כי לבנו אינו מונה אלא נ״ב שנה והם אחרי מות אביו וכו׳ נראה שאין זה מוכרח שיהיו הנ״ב לבנו אחר מות אביו דכיון שקודם שבן י״ו שנה היה במלכו בחיי אביו כנז׳ בפסוק זה אם כן רש״י ז״ל יאמר שנ״ב שנה הם בין הכל עם הט״ו שנה לאמציהו שכן כתיב ועשרים ותשע שנה מלך בירושלם וכו׳ · עוד אפשר לפרש לקיים דרש״י ז״ל ואפי׳ כפרש פסוק ויקחו כל עם יהודה כו׳ אחר שנקבר אמציהו וכמו שהקשה הרד״ק ז״ל והוא שאפשר לו׳ שאומר והוא בן שש עשרה שנה הוא שנכנסו קצת ימי המספר מחמש עשרה שנה שהוא מולך שכבר קדם שמלך בימי אביו ט״ו וקצת ימים היו ולכך אמר וימליכו אותו תחת אביו המלכה גמור׳ כמבית לו שהט״ו הכנ׳ לאביו הם ואין דוחק שיאמר והוא בן שש עשרה שנה למלכות לא על שנותיו קאמר כי גדול היה בשנים ולפי זה או׳ בסמוך בן שש עשרה שנה היה במלכו ר״ל בן שש עשרה שנה לו שנכנס בהנהגת ישראל תחת אביו ובמלכו פי׳ למלכו׳ עצמו וכ״ב שנה מלך הייכו מלכות עצמו זולת הט״ו הנז׳ במלכו · אלא שיש קצת דוחק לפי׳ זה שאם כן לא נזכרו שני חיי עזריהו שהרי הט״ו הם למלכות וכ״ב שנה שמלך אחרי מות אביו הכל ס״ז שהימי׳ מספר נבלעים בנ״ב · עוד כתב הרד״ק ז״ל והראיה שהביא רש״י ז״ל מהימים שעמד הבית אינה ראיה כו׳ דברי רש״י שתולים בגמ׳ במס׳ ע״א שבית ראשון ת״י שנה והנה יש עוד ראיה לדברי רש״י ז״ל ממה שאמר בדברי הימים ומעת אשר סר אמציהו מאחרי ה׳ ויקשרו עליו כו׳ שמורה שהקשר היה קשר שלם מהעת ההי׳ תכף ומיד ונדחק הרד״ק שמאז התחיל הרעה והקשר נגמר בסוף ימיו והוא דוחק יותר גדול ממה שהקשה הוא לרש״י מלשון וישלחו אחריו דמשמע אחר שנים מיד כמו שכתב הרד״ק ולפי אני רואה הכרח ככל שאחריו יהיה סמוך לכישה שפס ללכיש · ובסמוך בפסוק בשנת עשרים ושבע שנה לירבע׳ הכריע מהרי״א ז״ל בראיו׳ הרד״ק ז״ל וקושיותיו על דרש״י ז״ל ועל סדר עולם וכבר סתרתי אותם מע״ד כנזכר והמעיין יבחר :
הוא בנה את אילת וכו׳ כבר זכרתי בפסוק הקודם בתוך דברי הרד״ק ז״ל כוונת אומר שכב המלך עם אבותיו שהוא לגלות על פסוק ויקחו כל עם יהוד׳ שהי׳ זה בחיי המלך אמציהו׳ או אמר שכב המלך מית׳ שהי׳ שוה עם אבותיו בה מה אביו עבדיו קשרו עליו והרגוהו אף אמציהו כן והרד״ק ז״ל כבר זכרתי בפסוק הקודם ומהרי״א ז״ל פי׳ במ״ש וישיבה ליהודה שאינו הפוך כהרד״ק שכתוב שהוא כמו הן אתה קצפת ונחטא כנז״ל אבל הכוונה הוא כסדרן שהוא בנה את אילת בנין חזק במגדלים וחומות חזקות ועל יד בנין זה השיבה ליהודה השבה עולמית שלא ישובו לקחתה עוד · ולע״דן שבא עזריה ובנה עיר ואמר אבל אילת וקרא הבנין הזה אילת כי הוקפה החומ׳ קודם בנין העיר וכדי שיהי׳ ישוב ויקרא אילת כשם העיר הקודמת לבנין זה ובהיות יד עזרי׳ תקיפה על הבנין הזה של אילת החדשה נכבשה אילת הישנה מאליה ז״ש הוא בנה את אילת וע״י זאת החדש׳ וישיבה אל הישנה ליהודה והיו אם כן שתי אילות יחדיו ובפסוק בעת ההיא השיב רצין וכו׳ יקבאר שם שהיו שתים עיין עליו :

ויחי אמציהו וגו׳ כלומר הל׳ השני׳ היו שני חיים לא כן כל ימי אשר חי יואש היו קצ׳ בחייו · ויושיעם ביד ירבעם שע״י שהאמין לדברי הנביא׳ עמוס ואמר מה נעשה לו השכינה אומרת לו ע״כ נתקיימה בימיו נבואת יונה בן אמתי שהתנבא על תשועת ישראל · ונתנבא דברי לשון הרע של אמציה כהן בית אל שאמר כה אמר עמוס בחרב ימות ירבעם וישראל יגלו מעל אדמתם · ולא נתקיים דבר מזה בימי ירבעם כי הוא לא מת בחרב וישראל לא גלו בימיו אדרבא ויושעם ביד ירבעם :
וימת

בִּשְׁנַת חֲמֵשׁ־עֶשְׂרֵה שָׁנָה
לַאֲמַצְיָהוּ בֶן־יוֹאָשׁ מֶלֶךְ יְהוּדָה מָלַךְ
יָרָבְעָם בֶּן־יוֹאָשׁ מֶלֶךְ־יִשְׂרָאֵל
בְּשֹׁמְרוֹן אַרְבָּעִים וְאַחַת שָׁנָה׃
וַיַּעַשׂ הָרַע בְּעֵינֵי יְהוָה לֹא סָר מִכָּל־
חַטֹּאות יָרָבְעָם בֶּן־נְבָט אֲשֶׁר הֶחֱטִיא
אֶת־יִשְׂרָאֵל׃ הוּא הֵשִׁיב אֶת־גְּבוּל כה
יִשְׂרָאֵל מִלְּבוֹא חֲמָת עַד־יָם הָעֲרָבָה
כִּדְבַר יְהוָה אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר
דִּבֶּר בְּיַד־עַבְדּוֹ יוֹנָה בֶן־אֲמִתַּי
הַנָּבִיא אֲשֶׁר מִגַּת הַחֵפֶר׃ כִּי־
רָאָה יְהוָה אֶת־עֳנִי יִשְׂרָאֵל מֹרֶה
מְאֹד וְאֶפֶס עָצוּר וְאֶפֶס עָזוּב וְאֵין
עֹזֵר לְיִשְׂרָאֵל׃ וְלֹא־דִבֶּר יְהוָה
לִמְחוֹת אֶת־שֵׁם יִשְׂרָאֵל מִתַּחַת
הַשָּׁמָיִם וַיּוֹשִׁיעֵם בְּיַד יָרָבְעָם בֶּן־
יוֹאָשׁ׃ וְיֶתֶר דִּבְרֵי יָרָבְעָם וְכָל־
אֲשֶׁר עָשָׂה וּגְבוּרָתוֹ אֲשֶׁר־נִלְחַם
ואשר

בִּשְׁנַת חֲמֵשׁ עַשְׂרֵי שְׁנִין לַאֲמַצְיָה בַר
יוֹאָשׁ מַלְכָּא שִׁבְטָא דְבֵית יְהוּדָה
מְלַךְ יָרָבְעָם בַּר יוֹאָשׁ מַלְכָּא דְיִשְׂרָאֵל
בְּשֹׁמְרוֹן אַרְבְּעִין וַחֲדָא שְׁנִין׃ וַעֲבַד
דְּבִישׁ קֳדָם יְיָ לָא סְטָא מִכָּל חוֹבֵי
יָרָבְעָם בַּר נְבָט דְּחַיֵּיב יַת יִשְׂרָאֵל׃
הוּא אֲתֵיב יַת תְּחוּם יִשְׂרָאֵל מִמַּעֲלָנָא
דַּחֲמַת עַד יַמָּא דְמֵישְׁרָא כְּמָא דְמַלֵּיל
יְיָ אֱלָהָא דְיִשְׂרָאֵל דִּי מַלֵּיל בְּיַד
עַבְדֵּיהּ יוֹנָה בַר אֲמִתַּי נְבִיָּא דִּי מִגַּת
חֵפֶר׃ אֲרֵי גְלֵי קֳדָם יְיָ שִׁעְבּוּדָא
דְיִשְׂרָאֵל תַּקִּיף לַחֲדָא וְאִינּוּן
מְטַלְטְלִין וּשְׁבִיקִין וְלֵית דְּסָעִיד
לְיִשְׂרָאֵל׃ וְלָא הֲוָה רַעֲוָא קֳדָם יְיָ
לְמִמְחֵי יַת שְׁמָא דְיִשְׂרָאֵל מִתְּחוֹת
שְׁמַיָּא וּפָרְקִינוּן עַל יְדֵי יָרָבְעָם בַּר
יוֹאָשׁ׃ וּשְׁאָר פִּתְגָּמֵי
יָרָבְעָם וְכָל דַּעֲבַד וּגְבוּרְתֵּיהּ דַּאֲגִיחַ
ודאתיב

רשי

הוא השיב · מיד מלכי ארם : יונה בן אמתי · הוא שמשח את יהוא הוא שאמר לו בני רביעים ישבו לך אבל רבותינו דקדקו ויהי דבר יי' אל יונה שנית ולא שלישית לפי שתבע כבוד הבן ולא תבע כבוד האב והוקשה להם זה המקרא ותרגומו בדבר יי' אשר דבר ביד יונה לנינוה ונהפכה גזרת רעה לטובה כך נהפך לישראל בימי ירבעם בן יואש מרעה שהי' בה אשר אבדם מלך ארם וישימם כעפר לדוש ועכשיו נהפך להם לטוב' : מורה מאד · מיגר מאד קונטר' יאאוש בלע"ז כמו אשר ימרה את פיך ממרים הייתם ותהיין מורת רוח ויש פותרים מורת מאד ירוד מאד לשון ירדה כיס : בשנת

רדק

הוא השיב את גבול ישראל והנה יואש אביו השיב ערי ישראל אלא שיואש השיב אותם הערים שלקח מלך ארם וירבעם בנו השיב מלבא חמת עד ים הערבה מיד מלכי הגוים שלקחו אותם ולא ראינו ביד מי היו ויש מחלוקת בדברי רז"ל בזה יש מי שאומר מה שכבש יהושע כבש זה ויש מי שאומר יותר ממה שכבש יהושע כבש זה והכתנו רואים כי גבול לבא חמת וים הערבה הוא מארץ הנכבשת בין משה ויהושע ועוד הכתוב אומר השיב מלמד שכבר היתה נכבשת : אשר דבר ביד עבדו יונה בן אמתי · לא נכתבה נבואה זו ויש בדבר זו מחלוקת בדברי רז"ל מהם אמרו יונה תבע כבוד הבן ולא כבוד האב ר"ל חשש לכבוד ישראל לפיכך ברח חוצה לארץ שאינה מקום נבואה כדי שלא ישלחהו האל לנינוה שידע שיהיו קרובי תשובה ויהיה בזה עונש לישרא' ולא חשש לכבוד האל מה נאמר בו ויהי דבר יי' אל יונה בן אמתי שנית שנית דבר עמו ולא שלישית והקשו והא כתיב אשר דבר ביד עבדו יונה בן אמתי הנביא ותרג' על עסקי נינוה לא דבר אלא פעם שנית ולא שלישי' ומהם אמרו לא דבר עמו לא בנינו' ולא בדבר אחר אלא פעם שנית ומה שאמר אשר דבר ביד עבדו יונה בן אמתי ר"ל כמו שנתהפך להם בנינוה מרעה לטובה כך בימי ירבעם נהפך להם מרעה לטובה : כי ראה יי' · לא בשביל תשובה שעשו אלא שריחם עליהם כי ראה עניים : מרה מאד · משתנה ומתחלף מרעה אל רעה וי"ת שעבודא דישרא' תקיף לחדא : ואשר

רלבג

בשנת חמש עשר' שנה לאמציהו · זה מבואר כי כבר מלך י"ד שנה כשמת יואש מלך ישראל : כי ראה את עני ישראל מורה מאד · ר"ל אף על פי שהיה מורה מאד את פי השם ית' במה שעזבו את בריתו : ואפס עצור ואפס עזוב בישר' · ר"ל שסרו קניניהם העצורי' בבית והעזובי' בשדה : בשנת

מרה ה' חס' וסימ' מול הגלגל אצל אלני מרה · בננו זה סורר ומרה · כי ראה יי' את עני ישראל · אל תהיו כאבתם · מרה באצבעתיו : ואין עוזר ו' בקריאה וסימ כי ראה יי' את עני ישרא' · ואביט ואין עוזר · כי יציל אביון משוע · ויכנע בעמל לבם · ויטע אהלי אפרנו · זכרה ירושל' ימי : ויושיעם ד' ג' מלאים וא' חס' וסימ' את עתניאל בן קנז · ויושיעם ביד ירבעם בן יואש · ויושיעם למען שמו · וישיעם מיד שונא ויגאלם :

כלי יקר

בשנת חמש עשר' שנה לאמציהו כו' עיין הרלב"ג ז"ל : **ויעש** הרע בעיני ה' מהרי"א ז"ל שמו ומעשיו מתייחסים לירבעם בן נבט ולזה ירבעם זה ויעש הרע בעיני ה' :

הוא השיב את גבול ישראל כו' בילקוט סי' ר"ל כתיב ולא דבר ה' למחות את שם ישראל וכי מה טיבו של ירבעם והרי עובד ע"א היה אלא מפני שלא קבל לשון הרע על עמוס שנא' וישלח אמציהו כהן בית אל אל ירבעם · מיד גער בו בנזיפה אמר לו ח"ו שנתנבא אותה נבואה ואם נתנבא מן השמים היא באותה שעה אמר הקב"ה דור עובד אלילים והארץ אשר אמרתי לאברהם וליצחק וליעקב לזרעך אתננה תנו אותה בידו של זה שלא קבל לשון הרע · אמרו מה שלא נמסר ביד יהושע וביד דוד מלך ישראל מסרוהו ביד של זה שנא' הוא השיב את גבול ישראל עד כאן · ולע"ד מאי קשיא ליה בהו' כתיב ולא דבר ה' למחות את שם ישראל דהוא שמקשה קושיא בפסוק זולת קושית וכי מה טיבו של ירבעם כו' ועוד אמר הקב"ה דור עובד אלילים היכן אמר הקב"ה כן · ועוד מנא ליה אמרו מה שלא נמסר ביד יהושע וכו' מסרוהו בידו דאי מלשון הוא השיב וכו' לא שייך השיב אלא בדבר שהי' בידם מקודם ולקחוהו מהם ועתה הוא השיב והחזירו להם אם כן מה שלא נמסר ליהושע ודוד מנא ליה :

ונראה דקשיא ליה בפסוק באומרו ולא דבר ה' למחות את שם ישראל מהו למחות שם ישר' למחו' את ישראל הי"לל והו' ולא דבר ה' מיותר שכבר אמר כי ראה ה' את עני ישראל וכיון שראה עניים ודאי שלא ימחה את שמם והוקשה לו עוד קושיא שנית וכי מה טיבו של ירבעם על שאו' הכתוב ויושיעם ביד ירבעם כאילו נתגלגל זכות ע"י זכאי · עוד הוקשה להם בפסו' הוא השיב כדבר ה' אלהי ישראל שאין כוונתו כדבר ה' אלהי ישראל נמשך אל אשר דבר ביד עבדו יונה בן אמיתי כמו שאזכור בסמוך מדברי רש"י ז"ל לז"א שנמצא בו דבר טוב שלא קבל לשון הרע על עמוס וז"ש אמר הקב"ה שזה נרמז באומר הוא השיב את גבול ישראל על הנלקח מישראל ובאומרו כדבר ה' אלהי ישראל הוא על מה שאמר לאברהם ליצחק וליעקב שלא כבשו עדיין וז"ש הוא השיב הנלקח מהם שהחזירו להם וגם כן כבש מחדש מה שלא ניתן ליהושע וזה נרמז באומרו כדבר ה' אלהי ישראל דהיינו כמו שדבר ה' אלהי ישרא' אל האבות אברהם יצחק ויעקב כן כבש זה מה שלא כבשו יהושע ודוד ע"ה כי מה שאמר אשר דבר ביד יונה וכו' הוא ענין זולתו כדבר ה' אלהי ישרא' והכי קאמר שמלך ירבעם לקיים אשר דבר ביד יונה שהוא משח את יהוא והוא אמר לו בני ירבעם ישבו לך על כסא ישראל · ומ"ש אמר הקב"ה דור עובד אלילים וכו' זה אמר בפסוק ולא דבר ה' למחות את שם ישראל רוצ' לומר אע"פי שאין להם אלא שם ישראל שם בעלמא ולא מעשים כישרא' עכ"ז ולא דבר ה' למחות ויושיעם ביד ירבעם בן יואש ביד דייקא על שהיה בו זה החסידות שלא קבל לשון הרע על עמוס : עוד אפשר שלמדו שנמסר לו מה שלא כבש יהושע ודוד מאו' מלבא חמת עד ים הערבה כי די שיאמר הוא השיב את גבול ישר' דהיינו הגבולים שלקחו האויבים השיב ועוד כבש מחדש כל אשר בין מלבא חמת עד ים הערבה שלא כבשו יהושע ודוד ומאומרו כדבר ה' אלהי ישראל למד אמר הקב"ה אף על פי שהדור עובד אלילים ואינם מחזיקים הוהו לשוה ולא ראם הדור עכ"ז דבר ה' שישיב ירבעם את גבול ישראל ויכבוש מחדש כמה מקומות שמלבא חמת עד ים הערבה והכל בזכות שלא קבל לשון הרע על עמוס · למדנו מזה המאמר כמה דקדוקים בפסוקים ומהם הבנת כדבר ה' אלהי ישראל שאינו מקושר עם אשר דבר ביד יונה בן אמיתי אלא ענין בפני עצמו הוא שדבר כפי השני פירושים הנזכר · ואו' ביד ירבעם מורה על היותו כדאי לתשועה על ידו מצד זכות שלא קבל לשון הרע · ועיין רש"י ז"ל והרד"ק ז"ל וכן מהרי"א ז"ל בקירוב · ולע"ד שאמר הוא השיב לומר הוא בזכות דבר טוב הנמצא בו כנז"ל שלא קבל לשון הרע על עמוס זכה שהוא השיב את גבול ישראל · ומאומר גבול ישרא' אפשר שנכלל בו שכבש עוד מחדש עיירות שלא נמסרו ליהושע ודוד ע"ה ובתיבת השיב הוא שאומר שהחזיר העיירות שלקחו ארם וגוים זולתו ובתיבת גבול ישרא' מורה אל כל אשר הוא גבולם מה שלא נכבש עד עתה שכבשו הוא :

כי ראה ה' את עני ישר' כו' עיין רש"י ז"ל והרד"ק ז"ל והרלב"ג ז"ל ואולי זהו דעת המתרגם שעבודא תקיף : ולע"ד מרה לשון מורה הוראת שפלותם ועניים שאפס עצור ואפס עזוב ומורה שאין עוזר לישראל ולפי שהיה מורה מאד על הוראות אלו המחייבות חילול כבוד שם שמים עשה השי"ת למען שמו וראה בעניים וגם למענם עשה שלא דבר ה' כו' מעולם ולא גזר על מחיית שם ישר' מתחת השמים אלא זכר עמלק ועתה כבר הגיעו חם ושלום לשפלות וקרוב להמח' ולא עוזר השי"ת :

ולא דבר ה' למחות את שם ישראל כו' תנחומא ולא דבר ה' אין הקב"ה מבקש שימות אחד מישראל ראה מה כתיב ואל יאמר בן הנכר הבדל יבדילנו כו' ומה על בן נכר לא אמרתי לפסלו בני עאכ"ו הגבעונים שהיו גרים גרורים ומיראה נתגיירו קבלתי אותם ועל שבקש שאול להזדווג להם והרג מהם הרגתי אותו ולא עוד אלא שהבאתי ג' שנים רעב בשבילו ולבני אני פוסל הוי ולא דבר ה' למחות שם ישראל מתחת השמים · ולע"ד לדקד' מאין הוא למד על פרטי אחד ושאין הקב"ה הוא מבקש דהי"לל אין הקב"ה רוצ' או חפץ · ועוד מה ראיה מביא מפסולת לסימו' דקאמר ראה מה כתיב ואל יאמר בן הנכר והראיה של הגבעונים עדיפא והיא היה לו להביא לבד' ומהו שבקש שאול להזדווג להם והרג מהם · ומהו או' ולא עוד אלא שהבאתי ג' שנים רעב בשבילו בשבילם הי"לל ומהו הוי ולא דבר כו' · ונראה שהם ז"ל דקדקו בכתוב הזה שאו' ולא דבר ה' דהי"לל ראה ה' למחות · ומהו לשון מחיה דקאמר גם הוקשה לו או' את שם ישראל דהי"לל למחו' את בני ישראל ושם למה · לזה אמרו אין הקב"ה מבקש שימות אחד מישראל דבזה מדוקד' לשון ולא דבר ה' שימחה מספר חיים אשר לפניו שע"י זה ימשך שימות כיון שנמחה שמו לזה אמר ולא דבר ה' גזירה למחות אפי' שם אחד מישראל כ"ש הכלל ובזה נתקנו כל הדקדוקים שדקדקתי וז"ש אין הב"ה מבקש שימות א' מישראל ולשון מבקש הוא שאינו מבקש בפנקס חשבונותיו תזכיותיו ועונותיו לבקר בפנקסו ע"ד מה שדרשו חז"ל בפסו' אבקש לאבד את כל הגוים אבקר בפנקסיה · והביא ראי' לזה ואמ' ראה מה כתי' ואל יאמר בן הנכר הבדל יבדילנו וכו' ומה על בן הנכר לא אמרתי לפסלו בני עאכ"ו ובזה דקד' לשון הפסו' את שם ישראל ר"ל אפי' הגרים הנקראים בשם ישראל שאינם מזרע ישראל רק שנלוה אל ה' ונתגיירו אחר כך · הביא עוד מהגבעונים אעפ"י שלא היו גרים גמורים אלא גרים גרורים ומירא' עשו עכ"ז קבלתי אותם ועל שבקש שאול להזדווג להם דהיינו שהרג נוב עיר הכהנים שהיו הגבעונים נהנים מהם ז"ש להזדווג להם והרג מהם גם כן הרגתי אותו עם היותו חשוב ביותר עד שהבאתי ג' שנים רעב בשבילו על שלא נספד כהלכ' עם היותו חשוב מאד עכ"ז הרגתי אותו או אמר בשבילו כולל שני דברים השניים האחד בשבילו על שהרג את הגבעונים ובשבילו על שלא נספד כהלכה כמו שאמז"ל אל שאול ואל בית הדמים אל שאול שלא נספד כהלכה ואל בית הדמים שהמית את הגבעונים ובזה הענין מהגבעונים דקדק לשון הפסוק יותר ולז"א הוי ולא דבר ה' למחות את שם ישראל שלא מיבעיא למחות בני ישר' אלא אפי' כיוצא בגבעונים שהם גרים גרורים ומיראה שאין להם אלא בשם ישר' לבד בני ישראל עצמם עאכ"ו הוי ולא דבר ה' למחות את שם ישראל עלה בידינו כמה דקדוקים בפסוק וכבר דקדקתי כיוצא בזה למעלה בפסוק הוא השיב את גבול ישראל :

ויתר דברי ירבע' וכו' עיין הרד"ק ז"ל וכן מהרי"א ז"ל והוסיף בישרא' ר"ל בכח גבורי ישר' : **ולע"ד** שהשיבם להאין מחלה ליהוד' שהיו שלהם ותחת שעבודם מקדם ועתה שהשיבו' ליהוד' בשותפות דישראל והי"לל ליהודה וישראל אלא לפי שלא היה חלק מתחילי' לישראל בהם לא שייך לשון השיב ליהודה וישראל אבל הלשון הבודק השיב הוא ליהודה בישראל בשותכו' כדפרשי' עוד אפשר במה שאמר ליהוד' אינו מקושר אל תיבת השיב אלא ה"ק ואשר השיב דמשק ואת חמת אשר היו ליהוד' ר"ל נכנעים ליהוד' מאז בימי דוד עתה השיבו אותם בישראל לכך מקושר אל השיב וכן מחייב השכל שלא ישיבם ליהוד' ומ"ש השיב בבחינה שישראל ויהודה יחדיו עם ה' המה :

בשנת עשרים ושבע וכו' עיין רש"י וכן בסדר עולם · ועיין הרד"ק ז"ל · ולע"ד נכון מה שכתבתי למעלה בפסו' ויקחו כל עם יהודה את עזריה והוא בן י"ו שנה כי שם זכרתי המכריח לסדר עולם והוא פסו' ומעת אשר סר אמציהו מאחרי ה' ויקשרו עליו קשר ויתלף מהעת ההיא נעשה הקשר והוכרח הרד"ק לידחק בו כנז"ל והראיה השנית ממכין ימי הבית שהיו ת"י ואם נפרש שעוזריה מלך בחיי אביו כיאה ואם לאו יותירו השנים כנז"ל ובדברי רש"י ז"ל גם כן והוא המכריע לסדר עולם לומר שעזריה וירבעם מלכו כאחת וזו סתירה למ"ש כאן הרד"ק ז"ל ולא ידעתי מאין היה להם וכו' · ומהרי"א ז"ל כתב כדהרד"ק ז"ל במ"ש בשנת עשרים ושבע שנה לירבעם שנשארו כ"ז שנה מאם ועד סוף מלכותו כי מתחלת מלכותו י"ד וכ"ז הנשארים מ"א קשה מאד כי מה לו לחשוב כ"ז לסוף מלכותו וזה יותר קשה ממה שהקשו לרש"י ז"ל וסדר עולם דלמה לא אמר בשנת כ"ז למלכו מלך מלכות מנוגעת עד כאן שזו אינה קושיא דליכתוב ולכתוב לא אמרינן וערום כסה קלון הצרעת שמלך מלכות מנוגעת ולזה תלאה בירבעם ואמר בשנת עשרים ושבע מלך עוזיהו דהיינו מלך מלכות מנוגעת · ואפשר שירמוז הכתוב את נגע הצרעת אשר אחת ממראיתוה היא בהרת עזה כשלג דתיבת עזריהו שנקרא בכל אלו הפסוקים זולת במה שנקר' עוזיהו

עוזיהו

טו

רש"י

בשנת עשרים ושבע שנה לירבעם וגומר · אי אפשר לומר כן הלא עזיה וירבעם מלכו באחת כמו שפירשתי בסמוך אלא מה תלמוד לומר בשנת כ"ז לירבעם מלך עזריה שמלך מלכות מנוגעת למדנו שנתנגע בשנת כ"ז למלכותו: ויגנע יי' את המלך · מפורש בדברי הימי' שנכנס להיכל להקטיר על מזבח הקטורת: בבית החפשית · עשה לו בית בבית הקברות כמה דאת אמר במתי' חפשי בתלמוד ירושלמי : בשנת שלשים ושמנה שנה לעזריהו מלך יהודה מלך זכריהו אף מכאן יש ללמוד שמלך עזריהו משמת יואש מלך ישראל כ"ו שנה בחיי אמציה אביו שאם לא עמד עד שמת אביו נמצא שלא עמד עד בשנת ט"ו לירבע' בן יואש וירבעם מלך ארבעים ואחת נמצא שמת ירבעם בשנת כ"ז לעוזיה והיאך הוא אומר בשנת ל"ח אלא על כרחך עוזיה וירבעם מלכו כאחד אלא שירבעם מלך בחיי אביו יהואש שלש שנים לכך הוא אומר וירבע' ישב על כסאו שישב כבר ועוזיה עמד משמת יואש וימלך ירבעם מלכות שלימה ובסדר עולם ראיתי שירבעם מלך בחיי אביו שנה ואיני יודע אם שיבוש הסופרים הוא שאיני יכול ליישב בשנת שלשים ושמונה לעזריה מלך זכריה אלא בענין זה : ויכהו

מלכים ב טו

וַאֲשֶׁ֨ר הֵשִׁ֜יב אֶת־דַּמֶּ֧שֶׂק וְאֶת־חֲמָ֛ת
לִֽיהוּדָ֖ה בְּיִשְׂרָאֵ֑ל הֲלֹא־הֵ֣ם כְּתוּבִ֗ים
עַל־סֵ֛פֶר דִּבְרֵ֥י הַיָּמִ֖ים לְמַלְכֵ֥י
יִשְׂרָאֵֽל׃ וַיִּשְׁכַּ֤ב יָֽרָבְעָם֙ עִם־אֲבֹתָ֔יו
עִ֖ם מַלְכֵ֣י יִשְׂרָאֵ֑ל וַיִּמְלֹ֛ךְ זְכַרְיָ֥ה בְנ֖וֹ
א תַּחְתָּֽיו׃ בִּשְׁנַ֨ת עֶשְׂרִ֤ים
וָשֶׁ֙בַע֙ שָׁנָ֔ה לְיָרָבְעָ֖ם מֶ֣לֶךְ יִשְׂרָאֵ֑ל
מָלַ֛ךְ עֲזַרְיָ֥ה בֶן־אֲמַצְיָ֖ה מֶ֥לֶךְ יְהוּדָֽה׃
בֶּן־שֵׁ֧שׁ עֶשְׂרֵ֛ה שָׁנָ֥ה הָיָ֖ה בְמָלְכ֑וֹ
וַחֲמִשִּׁ֣ים וּשְׁתַּ֗יִם שָׁנָה֙ מָלַ֣ךְ בִּירוּשָׁלִָ֔ם
וְשֵׁם֙ אִמּ֔וֹ יְכָלְיָ֖הוּ מִירוּשָׁלִָֽם׃ וַיַּ֥עַשׂ
הַיָּשָׁ֖ר בְּעֵינֵ֣י יְהוָ֑ה כְּכֹ֥ל אֲשֶׁר־עָשָׂ֖ה
אֲמַצְיָ֥הוּ אָבִֽיו׃ רַ֥ק הַבָּמ֖וֹת לֹא־סָ֑רוּ
ע֗וֹד הָעָ֛ם מְזַבְּחִ֥ים וּֽמְקַטְּרִ֖ים בַּבָּמֽוֹת׃
ה וַיְנַגַּ֨ע יְהוָ֜ה אֶת־הַמֶּ֗לֶךְ וַיְהִ֤י מְצֹרָע֙
עַד־י֣וֹם מֹת֔וֹ וַיֵּ֖שֶׁב בְּבֵ֣ית הַחָפְשִׁ֑ית
וְיוֹתָ֤ם בֶּן־הַמֶּ֙לֶךְ֙ עַל־הַבַּ֔יִת שֹׁפֵ֖ט אֶת־
עַ֥ם הָאָֽרֶץ׃ וְיֶ֛תֶר דִּבְרֵ֥י עֲזַרְיָ֖הוּ וְכָל־
אֲשֶׁ֣ר עָשָׂ֑ה הֲלֹא־הֵ֣ם כְּתוּבִ֗ים עַל־
סֵ֛פֶר דִּבְרֵ֥י הַיָּמִ֖ים לְמַלְכֵ֥י יְהוּדָֽה׃
וַיִּשְׁכַּ֤ב עֲזַרְיָה֙ עִם־אֲבֹתָ֔יו וַיִּקְבְּר֥וּ
אֹת֛וֹ עִם־אֲבֹתָ֖יו בְּעִ֣יר דָּוִ֑ד וַיִּמְלֹ֛ךְ
יוֹתָ֥ם בְּנ֖וֹ תַּחְתָּֽיו׃ בִּשְׁנַ֨ת
שְׁלֹשִׁ֤ים וּשְׁמֹנֶה֙ שָׁנָ֔ה לַעֲזַרְיָ֖הוּ מֶ֣לֶךְ
יְהוּדָ֑ה מָ֠לַךְ זְכַרְיָ֨הוּ בֶן־יָרָבְעָ֧ם עַל־
יִשְׂרָאֵ֛ל בְּשֹׁמְר֖וֹן שִׁשָּׁ֥ה חֳדָשִֽׁים׃
וַיַּ֤עַשׂ הָרַע֙ בְּעֵינֵ֣י יְהוָ֔ה כַּאֲשֶׁ֥ר עָשׂ֖וּ
אֲבֹתָ֑יו לֹ֣א סָ֗ר מֵֽחַטֹּאות֙ יָרָבְעָ֣ם בֶּן־
נְבָ֔ט אֲשֶׁ֥ר הֶחֱטִ֖יא אֶת־יִשְׂרָאֵֽל׃
ויקשר

תרגום

וּדְאָתֵיב יַת דַּמֶּשֶׂק וְיַת חֲמָת לְדְבֵית יְהוּדָה בְּיִשְׂרָאֵל הֲלָא אִינוּן כְּתִיבִין עַל סְפַר פִּתְגָמֵי יוֹמַיָא לְמַלְכֵי יִשְׂרָאֵל׃ וּשְׁכֵיב יָרָבְעָם עִם אֲבָהָתוֹהִי עִם מַלְכֵי יִשְׂרָאֵל וּמְלַךְ זְכַרְיָה בְּרֵיהּ תְּחוֹתוֹהִי׃ בִּשְׁנַת עַשְׂרִין וּשְׁבַע שְׁנִין לְיָרָבְעָם מַלְכָּא דְיִשְׂרָאֵל מְלַךְ עֲזַרְיָה בַּר אֲמַצְיָה מַלְכָּא שִׁבְטָא דְבֵית יְהוּדָה׃ בַּר שִׁית עַשְׂרֵי שְׁנִין הֲוָה כַּד מְלַךְ וְחַמְשִׁין וְתַרְתֵּין שְׁנִין מְלַךְ בִּירוּשְׁלֶם וְשׁוּם אִמֵּיהּ יְכָלְיָה מִירוּשְׁלֶם׃ וַעֲבַד דְּכָשַׁר קֳדָם יְיָ כְּכֹל דַּעֲבַד אֲמַצְיָה אֲבוּהִי׃ לְחוֹד בָּמָתָא לָא עֲטָרָא עוֹד כְּעַן מְדַבְּחִין וּמַסְקִין כּוּסְמָא עַל בָּמָתָא׃ וְאַיְתֵי יְיָ מַכְתַּשׁ עַל מַלְכָּא וַהֲוָה סְגִיר עַד יוֹם מוֹתֵיהּ וִיתֵיב בַּר מִן יְרוּשְׁלֶם וְיוֹתָם בַּר מַלְכָּא מְמַנָּא עַל בֵּיתָא דָאֵין יַת עַמָּא דְאַרְעָא׃ וּשְׁאָר פִּתְגָמֵי עֲזַרְיָה וְכָל דִּי עֲבַד הֲלָא אִינוּן כְּתִיבִין עַל סְפַר פִּתְגָמֵי יוֹמַיָא לְמַלְכֵי דְבֵית יְהוּדָה׃ וּשְׁכֵיב עֲזַרְיָה עִם אֲבָהָתוֹהִי וּקְבַרוּ יָתֵיהּ עִם אֲבָהָתוֹהִי בְּקַרְתָּא דְדָוִד וּמְלַךְ יוֹתָם בְּרֵיהּ תְּחוֹתוֹהִי׃ בִּשְׁנַת תְּלָתִין וּתְמָנֵי שְׁנִין לַעֲזַרְיָה מַלְכָּא שִׁבְטָא דְבֵית יְהוּדָה מְלַךְ זְכַרְיָה בַר יָרָבְעָם עַל יִשְׂרָאֵל בְּשֹׁמְרוֹן שִׁיתָא יַרְחִין׃ וַעֲבַד דְּבִישׁ קֳדָם יְיָ כְּמָא דַעֲבָדוּ אֲבָהָתוֹהִי לָא סְטָא מֵחוֹבֵי יָרָבְעָם בַּר נְבָט דְּחַיֵּיב יַת יִשְׂרָאֵל׃ ומרד

זכריה כל קריאה כן במ"ב זכריהו וסי' בשנת שלשים ושמנה שנה לעזריהו · ואעירה לי עדים נאמנים · וכל דברי הימי' דכוות' במ"ז וסי' שם בחלק א' סימ' ט' : בבית ה' זוגין מן ב' חד בית וחד בבית וסי' נמס' בירמי' סימ' ל"ז' : עזריהו ד' בנביאים וסי' ואלה השרים אשר · ועזריהו בן נתן · ויתר דברי עזריהו · בשנת שלשים ושמנה · ומן ועזריהו בן עודד דברי הימים עד סוף סיפרא דכוו' במ"א ולו אחים קדמא דפסוק :

רד"ק

ואשר השיב · דמשק וחמת לארם היו אם כן איך אמר השיב לאמר כי דוד המלך נלחם בארם והכה בהם מכה גדולה עד שהיו לו עבדים ושם נציבים בדמשק וגם בחמת אף על פי שלא נראה זה בכתוב כי בחמת שם נציבים נראה כי בחמת היתה המלחמה ואם לדמשק לקח כל שכן חמת ואומר ותהי ארם עבדים לדוד וזה שאמר ליהודה כי מלך ישראל לקחם והשיבם ליהודה כי להם היה המשפט כיון שדוד לקחם ומה שאמר בישראל לומר אף על פי שהוא היה מלך ישראל והשיבם למלך יהודה לא הקפיד בזה כיון שהשיבם בישראל : בשנת עשרי' ושבע והלא בשנת י"ד שנה לירבעם מלך עזריה שהרי מלך ירבעם בשנת ט"ו לאמציהו ומלכות אמציהו כ"ט נמצא כי בשנת י"ד לירבעם מת אמציהו ומלך עזריה אלא פירוש עשרים ושבע לירבעם בסוף מלכותו שהוא י"ד שנה לתחלת מלכותו מלך עזריה כי מ"א מלך ירבעם וי"ד וכ"ז הרי מ"א ובסדר עול' בשנת עשרים ושבע לירבעם מלך ישראל מלך עזריה וגומר וכי אפשר לומר כן והלא ירבעם ועזריה מלכו כאחת אלא שמלך מלוכה מנוגע' פירוש וכן יהיו כ"ז או כ"ו לעצמו אם מלכו כאחת כלומר שתחלת מלכותם היתה בזמן אחד מכאן ואילך מלך מלכות מנוגע' אם כן אני מלכות' מלכות מנוגעת ואם כן לדבריו למה אמר בשנת עשרים ושבע לירבעם היה לו לומר בשנת כ"ז למלכו מלך מלכות מנוגעת למה תלה הדבר במלכות ירבעם ובדברי רז"ל גם כן יותם לא היה לעוזיהו אלא בימי חלוטו שהרי בן כ"ה שנה היה במלכו כשמ' אביו הנה שנה אחת היה לו לעוזיהו כשנצטרע כשנולד יותם אם כן שימש מטתו בימי חלוטו ולמדו מזה כי מותר למצורע לשמש מטתו בימי חלוטו ומה שאמר הכתוב וישב מחוץ לאהלו שבעת ימים בימי ספרו והוא הנה הסכימה דעתם כדעת בעל סדר עול' כי ירבעם ועזיהו מלכו כאחת ולא ידעתי מאין היה להם זה ולא יתכן זה לפי הפסוקים אם לא מלך עזיהו בימי אמציהו אביו י"ד שנה וכבר כתבנו למעלה כי לא יראה זה לפי הפסוקים שאפי' שנה אחת מלך בחייו : ויגנע יי את המלך · בדברי הימים אומר למה נגעהו לפי שנכנס להיכ' להקטיר קטרת ודרשו כי למשה רמז בזה הדבר וזהו שאמר במחלוקת קרח כאשר דבר יי' ביד משה לו כשלקת' יד משה בצרעת רמז לו כי כל החולק על הכהונה ילקה בצרעת לפיכך לקה עוזיהו בצרעת : וישב בבית החפשית · אמרו רז"ל כי המלכות היא עבודה שהרי צריך לשאת כל משא העם עליו ולשמוע אליהם ולשפוט משפטיהם בין ברצונו בין שלא ברצונו אם כן המלכות היא עבדות וכשנצטרע עוזיהו וישב לו בבית אחד לבדו הנה הוא חפשי מן העבודה שהיה בה לפיכך נקראת הבית בית החפשית ועוד אמרו שעשה לו בית בבית הקברות כד"א במתים חפשי וי"ת ויתב' מברא לירושלם : שופט את עם הארץ · לדברינו כל הימים שאביו היה מצורע הוא היה שופט את עם הארץ וכן הוא משמעות הכתוב ולדברי ר"ל כי בשנת שנצטרע נולד ולא שפט את עם הארץ אלא אחר שגדל והיה בן דעת וקודם לכן היו הזקנים והשרים שופטים את עם הארץ : בשנת שלשים ושמנה שנה לעזריהו · אם כדברי רז"ל שעזיהו וירבעם מלכו כאחד היה לו לומר בשנת ארבעים ואחת לעזריהו מלך זכריהו בן ירבעם אלא שנאמר לדעת' כי זכריהו מלך בחיי אביו ג' שנים וזה לא מצאנו בכתוב וגם בעל סדר עולם לא דבר בזה דבר ואותם ג' שנים מנה אותם לזכריהו וגם לדברינו יותרים י"א שנה ונאמר כי אות' י"א שנה מלך זכריהו בימי אביו ולא ידענו למה אלא כן נראה לפי החשבון : קבל עם

רלב"ג

בשנת עשרים ושבע שנה לירבעם מלך ישראל מלך עזריה · ידוע כי בשנת' אמציה מלך ירבע' ט"ו שנה ולזה יתבאר' שכב' מלך עזריה בשנ' י"ז למלכו' ירבע' והנר' בעיני שהוא מונה כ"ז שנה שהיו עתידי' לבא ואחר יכלה מלכות בית יהוא וזה כי ירבעם מלך אחר זה כ"ו שנה ובנו מלך ששה חדשי' והם כ"ז שנה מקוטעין : ויגנע יי' את המלך ויהי מצורע · כבר באר בד"ה כי זה קרה לו מפני חשבו להקטיר במזבח הקטור' והנה היה אז יותם בן המלך שופט את עם הארץ בחיי אביו מהעת שהיה מצורע ישב בבית החפשית לפי שהיה צריך לישב בדד מחוץ למחנה והיתה נקראת בית המצורע בית החפשי' לפי שהמצורע אין לו עסק עם בני אדם והו' חפשי זה חפשי מהעסקים והמלאכות : בשנת שלשים ושמנה שנה לעזריהו מלך יהודה · לפי שכבר מלך ירבעם בחייו עשרים ושם שנה הנה יהיה זה בשנת כ"ז לעזריה ולזה ידמה שמלך עזריה בחיי אביו י"א שנה כי קשרו עליו קשר בירושלם מעת סר מאחרי יי' וינס לכיש ואז המליכו כל עם יהודה את עזריה ומלך בחיי אביו י"א שנה והעד הנאמן על זה הוא אמרו הוא בנה את אילת וישיבה ליהודה אחרי שכב המלך עם אבותיו וזה לעדות קצת כי מלך בחיי אביו והיה בן שש עשרה שנה כשהמליכוהו בחיי אביו : ואת

כלי יקר

עוזיהו בפסו' בשנת שתים לפקח בן רמליהו מלך ישראל מלך יותם בן עוזיהו בן שלום בן יבש מלך בשנת ל' ותשע שנה לעוזיהו מלך יהודה וכתיב ככל אשר עשה עזיהו אבין עתה ששנוי שם זה ודאי לפי שנצטרע דלגו הרי"ש משמו שהיה עזריהו כי נטל ממנו העזר האלהי ולכך נקרא עזיהו בשנת מלכו המלך עזיהו לשם עוז כשלג והרלב"ג ז"ל כדהרד"ק ז"ל ומהרי"א ז"ל ותירץ קצת ממה שהקשיתי ממה שהרחיב זה לשונו בשנת עשרים ושבע שנה לירבעם ידוע כי בשמת אמצי' מלך ירבעם ט"ו שנה ולזה יתבאר שכבר מלך עזריה בשנת י"ו למלכות ירבעם והנראה בעיני שהוא מונה כ"ז שנה שהיו עתידים לבא ואח' יכלה מלכות בית יהוא וזה כי ירבעם מלך אח' זה כ"ו שנה והאי וזכריה מלך עשר' חדשים והם כ"ז שנה מקוטעים עד כאן ומדברי רש"י ז"ל וחז"ל וסדר עולם לא הוזז :

בן שש עשרה שנה כו' פירשתיו למעלה בפסו' ויקחו כל עם יהודה באחד משני פנים :

ויעש הישר בעיני ה' ק"ק שתלה אותו באמציהו וכבר זכרנו למעלה שבסוף ימיו עשה הרע בעיני ה' כדכתיב ומעת אשר סר מאחרי ה' כו' ויקשרו קשר כו' ואולי התשוב' לזה הוא רק הבמות לא סרו כו' וכיון שנשאר עדיין שארית עון לז"א ככל אשר עשה אמציהו אביו :

ויגנע ה' את המלך כו' אחז"ל אמרו בית החפשי שכיון שמנה בנו לשפוט את ישר' ונסתלק מדיניו' ומהנהגת נעשה חפשי ובן חורין וכמו שא' בפסו' אם תהיה עבד לעם הזה שהשררה השתעבדות תחשב · ועיין רש"י ז"ל וכן הביא הרד"ק ז"ל · ויגנע ה' את המלך עיין רש"י ז"ל וכן הרד"ק ז"ל והוסיף ואני אומר דלחז"ל אמרו ויותם בן המלך על הבית שופט כו' אינו מוסב אל תחילת הפסו' ויגנע ה' ויותם כו' שא"א ל וישב בבית החפשית ומאז ויותם בן המלך על הבי' שופט וכו' כשנכנס המלך בבית החפשית כפי השיטה הנז"ל לחז"ל שאז ויותם בן המלך על הבית שופט את עם הארץ ובז' נתקן גם לחז"ל משמעות הפ' שנסתייע בו הרד"ק ז"ל לפירושו שאין ממנו הכרח כלל · ועיין הרלב"ג · ולע"ד דלמ"ד בית החפשית שנעשה חפשי בהסתלקו מן העול צבור כולו לו' ויותם בן המלך על הבית הנזכר וסמוך אליו שופט את עם הארץ דלמ"ד שעשה לו בית בבית הקברות רחוק לו' שישב לו שם לשפוט קרו' אליו · וי"ת על הבית ממנא על ביתא · והטעם שלא גילה הכתוב כאן סיבת הצרעת שהיתה שגב' לבו ונכנס להקטיר בהיכל כנזכר בדברי הימים וכמו שהביא רש"י ז"ל : ונראה כי עוזיהו לש"ש נתכוון ובחזקתו גבה לבו ר"ל בדרכי ה' ורצה לזכות בקטורת כיון שהשי"ת החזיקו בידו · ולכן לא גילה הכתוב הענין כיון שהמחשבה היתה טובה כסה חטאתו · וזה אמרו בספרי הובא בילקוט והצרעת זרחה במצחו והלא דברים ק"ו ומה עוזיה המלך שלא נתכוון לגדול' בשביל כבוד עצמו אלא בשביל כבוד קונו כך נענש · המתכוין ליטול לו גדולה ולא בשביל כבוד קונו עאכ"ו · ועוד ק"ו ומה מרים שלא נתכוונה לדבר באחי' לגנאי אלא לשבח ולא למעט פרי' ורביה אלא לרבות פרי' ורביה ובינה לבין עצמה כך נענשה · המתכוין לדבר בחבירו לגנאי ולא לשבח למעט פריה ורביה בינו ובין אחרים עאכ"ו עד כאן הרי פשוטו מוכיח שעוזיה לא נתכוון לגדולה בשביל עצמו אלא לגדולה בשביל כבוד קונו :

ולע"ד לדקדק במ"ש ומה מרים שלא נתכוונה לדבר באחיה לגנאי אלא לשבח שזה לא היו דברים מעולם אלא לגנאי היו כמ"ש הרק אך במשה דבר ה' הלא גם בנו דבר · ונרא' שזה יובן במה שפירשתי בכלי חמדה במ"ש הרק אך במשה דבר ה' אבין ורקין מיעוטים וכי יעלה בדעת שבמדרגה מעוטה והשגה כל דהו דבר ה' במשה הלא גם בנו דבר ר"ל הלא עיקר הדבר מגיע אליו בעצם וראשונה ובדברו אל משה ימשך לדבר גם בנו שבאמצעות המוכן כמו משה יוכן הבלתי מוכן לחול עליהו הבלתי מוכנים בערכו וזהו הלא גם בנו דבר ה' אם כן דברי שבח דבר' ובזה מגדיל הק"ו בכמה בחינות האחת ומה מרים שלא נתכוונה כי שלא בכוונה דברה כך בהיותה מדבר' עם אהרן נמשך הענין ותדבר מרים ואהרן במשה וז"ש שלא נתכוונה לדבר · והבחינה השנית באחיה כי האחים לא יקפידו זה על זה כזרים · והבחינה השלישית לשבח כדפרש' והרביעי' לרבות פריה ורביה והחמישית בינה לבין עצמה ועכ"ז אירעה לה כך מהעונש המתכוין בחינה אחת בחבירו ולא אחיו שנית לגנאי ג' למעט פריה ורביה כלומר על דבר שמדבר עליו לשון הרע כדי שימנע ממנו והיא רביעית ובינו ובין אחרים שמלבין פניו ברבים עאכ"ו :

בשנת שלשים ושמנה כו' עיין רש"י ז"ל והרד"ק ז"ל והרלב"ג ז"ל וזו קרוב לשיטת רש"י ז"ל הנזכרת בפסו' ויקחו כל עם יהודה וכשיטת סדר עולם אך הם אמרו ט"ו שנה מלך בחיי

מנחה קטנה

ויגנע ה' את המלך וגו' ויהי מצורע עד יום מותו כ' ספרם ישבין בגבולגע בין מכה גרעת שבתם לאדם ס"ט דיבור דס את שתרי ביניה לבין נגע שבתם לנוכר וס"ב כיון שנגבהו' לא היה רפואה לתפלתו ברפואות כמכפיים אלא בתפלה ותשובה והפלך לא משה תשובה ע"כ ויהי מצורע עד יום מותו והואיל וקיותה מכפרת עכ"פ תספר עד יום מותו ולא עד בכלל · אי נמי לאידך גיסא שתפ"פי סריה קרב קיגו בה יומו לא יסב ונשאר בחלות עונותיו טומאת הצרעת עד יום מותו שאפי' ביום מותו לא שב כ' בעוד רוחו בקפו ביה נתרפא תשובתו : ולא

רדק

קבל עם · שתי מלותוהוא כמו נגד העם תרגום כגד קבל ות"י קדם עמא: הוא דבר יי' אשר דבר · מלת הוא טעמו למעלה וימיתהו וימלך תחתיו כאשר דבר יי' וכיון שמלך רב או מעט כבר נתקיים דבר יי' והוסבה המלוכה לאחרים כי הם היו רשעים כלם ואילו היו טובים ארכה מלכותם עוד וכבר היתה מלכותם ראויה להפסק קודם זה מפני עונותם ולא מלך זכריה אותם ששה חדשים אלא לקיים דבר יי' בעבור שידעו העם כי אמת דבר הנביא ליהוא בשם יי' כשאמר לו בני רבעים ישבו לך על כסא ישרא': את תפסח ואת כל אשר בה · תפסח לא היתה מארץ ישראל אלא מעבר הנהר מארם וכן כתוב כי הוא רודה בכל עבר הנהר מתפסח ועד עזה ונראה כי היתה לגבול ארץ ישראל נכח תרצה ותרצה היתה מארץ ישראל מקומו של מנחם ומנגוס בא להלח' על תפסח וקרא לשלום אליה להיותה לו למס ולא פתח לו עם העיר וזהו שאמר כי לא פתח ויך והכה אותה ואת כל גבוליה מתרצה כלומר מגבול תרצה ואילך כל הנמצא: בכל גבוליה הכה ועוד כי כל ההרות שבה בקע דרך נקמה ובזיון: ההרותיה · בשתי ידיעות כמו בתוך האהלי: ולא עמד שם בארץ · לא נתעכב שם אלא שב לו לארצו כיון שקבל הכסף ולא שמרם מאויב אחר וי"ת ולא אנזיק תמן בארעא: בארמון

תרגום

ומרד עלוהי שלום בר יבש ומחהי קדם עמא וקטליה ומלך תחותוהי: ושאר פתגמי זכריה הא אינון כתיבין על ספרא פתגמי יומיא למלכי ישראל: הוא פתגמא דיי דמליל עם יהוא למימר בנין רביעאין יתבון לך על כורסי מלכותא דישראל והוה כן: שלום בר יבש מלך בשנת תלתין ותשע שנין לעזריה מלכא שיבטא דבית יהודה ומלך ירח יומין בשמרון: וסליק מנחם בר גדי מתרצה ואתא לשמרון ומחא ית שלום בר יבש בשמרון וקטליה ומלך תחותוהי: ושאר פתגמי שלום ומרדיה די מרד הא אינון כתיבין על ספרי פתגמי יומיא למלכי ישראל: בכין מחא מנחם ית תפסח וית כל די בה וית תחומהא מתרצה ארי לא פתחת תרעהא לאשלמא ומחה וית כל מעדיתהא בזע: בשנת תלתין ותשע שנין לעזריה מלך שיבטא דבית יהודה מלך מנחם בר גדי על ישראל עשר שנין בשמרון: ועבד דביש קדם יי לא סטא מעל חובי ירבעם בר נבט דחייב ית ישראל כל יומוהי: אתא פול מלכא דאתור על ארעא ויהב מנחם לפול אלף ככרין דכסף לאשלמא ידוהי עימיה לאתקפא מלכותא בידיה: ורמא מנחם ית כספא על ישראל ועל כל גבורי חילא למתן למלכא דאתור חמשין סלעין דכסף לגברא חד ותב מלכא דאתור ולא אנזיק תמן בארעא: ושאר פתגמי מנחם וכל די עבד הלא אינון כתיבין על ספר פתגמי יומיא למלכי ישראל: ושכיב מנחם עם אבהתוהי ומלך פקחיה בריה תחותוהי: בשנת חמשין שנין לעזריה מלכא שיבטא דבית יהודה מלך פקחיה בר מנחם על ישראל בשמרון תרתין שנין: ועבד דביש קדם יי לא סטא מחובי ירבעם בר נבט דחייב ית ישראל: ומרד עלוהי פקח בר רמליהו גיבריה ומחהי בשמרון באידרון

מלכים ב טו

י ויקשר עליו שלם בן יבש ויכהו קבל עם וימיתהו וימלך תחתיו: ויתר דברי זכריה הנם כתובים על ספר דברי הימים למלכי ישראל: הוא דבר יהוה אשר דבר אל יהוא לאמר בני רביעים ישבו לך על כסא ישראל ויהי כן: שלום בן יבש מלך בשנת שלשים ותשע שנה לעזיה מלך יהודה וימלך ירח ימים בשמרון: ויעל מנחם בן גדי מתרצה ויבא שמרון ויך את שלום בן יבש בשמרון וימיתהו וימלך תחתיו:

טו ויתר דברי שלום וקשרו אשר קשר הנם כתובים על ספר דברי הימים למלכי ישראל: אז יכה מנחם את תפסח ואת כל אשר בה ואת גבוליה מתרצה כי לא פתח ויך את כל ההרותיה בקע: בשנת שלשים ותשע שנה לעזריה מלך יהודה מלך מנחם בן גדי על ישראל עשר שנים בשמרון: ויעש הרע בעיני יהוה לא סר מעל חטאות ירבעם בן נבט אשר החטיא את ישראל כל ימיו: בא פול מלך אשור על הארץ ויתן מנחם לפול אלף ככר כסף להיות ידיו אתו להחזיק הממלכה בידו:

כ ויצא מנחם את הכסף על ישראל על כל גבורי החיל לתת למלך אשור חמשים שקלים כסף לאיש אחד וישב מלך אשור ולא עמד שם בארץ: ויתר דברי מנחם וכל אשר עשה הלוא הם כתובים על ספר דברי הימים למלכי ישראל: וישכב מנחם עם אבתיו וימלך פקחיה בנו תחתיו: בשנת חמשים שנה לעזריה מלך יהודה מלך פקחיה בן מנחם על ישראל בשמרון שנתים: ויעש הרע בעיני יהוה לא סר מחטאות ירבעם בן נבט אשר החטיא את ישראל:

כה ויקשר עליו פקח בן רמליהו שלישו ויכהו בשמרון בארמון

רשי

ויכהו קבל עם · ומחהי קדם עמא לעיני העם: ויהי כן · לא שהיה כדי מלכותו לימשך כל כך אלא לקיים דבר מלך שנאמר בו כן יהיה דברי אשר יצא מפי וגומר: כי לא פתח · שר העיר לא פתח לו את העיר לקבלו למלך עליהם: ההרותיה · את הנשים הרות שבה בקע: שלישו · גבור שלו:

רלבג

ואת גבוליה מתרצ' כי לא פתח · ידמה שתפסח לא היתה מארץ ישראל וקרא לה מנחם לשלום ולא הסכימה להשלי' עמו ולא פתח' לו ולזה הכה אותה ואת כל אשר בה ואת גבוליה אש' מחנן לעיר מתרצה ואילך וגם כל המגדלים החזקים הבנויי' בהרי' אשר בה בקע: בארמון

כלי יקר

בשנת שלשים ותשע שנה כו' ויעש כו' אומר כל ימיו חוזר אל מנחם שכל ימיו שהיה מלך בכלם החטיא ולזה בא פול כו':

בא פול מלך אשור וכו' ויתן כו' חז"ל במסכת סנהדרין סנחריב שמנה שמות נקרא לו דכתיב תגלת פלאסר שלמנאסר פול הרגון אסנפר רבא ויקיר' והא היכא סנחריב שמיתתו ריב ד"א ששם וניכר דברים כלפי מעלה ע"כ אם כן פול הוא סנחריב · ועיין הרד"ק ז"ל ופי' דברי המתרגם שלא עשה שום נזק ולזה לא עמד שם שאילו עמד היה נמשך נזק בהכרח מיוקר השער כי עם רב אתו וכן מהרי"א ז"ל כהרד"ק ז"ל: ולע"דן לדקדק דהי"לל ויוצא מנחם את הכסף ועל כל גבורי החיל בו"ו ועוד קשה שאם יתנו ישראל נ' שקלים כסף לאיש אחד יעלה סך גדול כי ישראל רבים כחול הים · ועוד יקשה איך יתן כל איש ואיש חמשים שקלים ואין זו לפי הערך והעושר הוא בעריכה כפי הנכנסים · ונראה שהאמת הוא שהמעות האלו יפרעו ישראל כל אחד ואחד לפי ערכו וערך ממונו ואמנם לפי שצריך זמן רב כדי לגבות ואי אפשר שיתעכב מלך אשור זמן רב כי יוקיר המזון ויכלהו מה עמו הטילו המס על ישרא' והכריחו הגבורי החיל שיוציא כל אחד ואחד חמשים שקלים לאיש דרך הלואה ואחר כך יפרעום אליהם ממה שיגבו מישראל וז"ש ויוצא מנחם הכסף על ישראל האמנם לפי שעה לנחיצת המלך אשור הוציאה על גבורי החיל להלוותם ולזה לא אמ' ועל גבורי החיל כדי שלא יובן שגם גבורי החיל יתנו מס בזה וזה לא יתכן כי הגבורי החיל לוקחים הם ולא נותנים אבל בהלואה יתנו כדי שירחקו בגבית המעות ויעזרו להוציא' לאור וכאשר דמה המלך בקחתו המעו' בהלואה מגבורי החיל כדי שילך מלך אשור ולא יעמוד שם זמן כי יכלה הארץ ברעב וז"ש וישב מלך אשור ולא עמד שם בארץ ר"ל בכל תחום א"י כדי שלא יקבלו שום נזק לא מאנשי החיל ולא מיוקר השער:

ויקשר עליו פקח בן רמליהו שלישו עיין רש"י ז"ל והרד"ק וכן הרלב"ג ז"ל ומהרי"א ז"ל להיו' אביו עושה הרע בעיני ה' והבן כמוהו ולזה לא האריך פקחיה כי אם שנתים כי כן אירע למלכים הקודמי' החטאים בנפשותם ובניהם אחריהם האוחזים מעשה אבותם בידיהם לא האריכו כי אם שנתי' או שנה וכן זה עונותיו גרמו שקשר עליו שלישו קשר על פקחיה ויכהו בשמרון בארמון בית המלך ועמו הרג את ארגוב ואת האריה שהיו שני גבורים שהיו עומדי' תמיד סביב פקחיה ומלבד אלה היו עמו ר"ל עם פקחיה חמשי' אים מגלעדי' ועם כל זה המיתו פקח בן רמליהו והביא גם כן כשיטת הרד"ק והרלב"ג שאלו השני שרים ארגוב והאריה היו קושרים עם פקח בן רמליהו להרוג את פקחיה · ולע"דן לפרש לא כדברי זה ולא כדברי זה אלא את המלך בשמרון בארמון המלך והרגו את ארגוב והאריה ... ר"ל עם פקח בן רמליהו באו עמו חמשים איש מבני גלעדים

כלי יקר

בחיי אביו · ומהרי"א ז"ל הכתוב ספר כי קיים ה' דברו הטוב שישבו ארבע' מלכים ליהוא כי המוכים נולד ה' והרי המליך את זכריהו בשמרון ו' חדשים ולא זכה יותר יען ויעש הרע בעיני ה'. שאילו היה הם ויושר ימים על ימי מלך תוסיף:

ויקשר עליו שלום בן יבש כו' עיין רש"י ז"ל וכן הרד"ק ז"ל וכן מהרי"א ז"ל · ולע"דן לפרש לשון קבלו היהודים שקבל העם כן בקשר ובהסכמה כרצון העם כולו:

הוא דבר ה' אשר דבר אל יהוא וכו' עיין רש"י ז"ל וכן הרד"ק ז"ל והרחיב · ולע"דן הכתוב ביתור ויהי כן לו' כי להיות בהכרח קיום דבר ה' ולא ישוב אחור אעפ"י שעשה זכריה הרע בעיני ה' נתקיים בכל מה בששה חדשים שאילו היה כשר היה מושל ממשל רב וזמן ארוך וז"ש יהוא דבר ה' אשר דבר אל יהוא לאמר בני רביעים ישבו לך על כסא ישר' ישיבה בעלמ' ונתקיימה בכל מה בזכריה בששה חדשים וז"ש ויהי כן ר"ל כן על האופן הנזכר בקיום כל דבו שאו זכה לא היה כן אלא באופן יותר נאות ואמר לאמר בני רביעים כמו שזכרתי למעלה שכיון לו' בני רביעים סמוך לומר שיהיו ד' מלכים זולת יהוא וז"ש לאמר בני רביעים שבהו' כן בלשון הזה · כיון למה שנתקיים אם כן הוא דבר ה' אשר דבר לאמר בנוסח הזה שאמר בני רביעים ולא אמר בני רביעי' ויהי כן והו' הוא דבר ה' מקושר עם הפסו' הקודם שאו' ויתר דברי זכריהו הנם כתובים על ספר דברי הימים למלכי ישראל שנראה מזה שבזמן המועט ו' חדשים עשה דברים רבים לזה ספר ואמר הוא דבר ה' אשר דבר אל יהוא לאמר אך להיותו רשע לא האריך ימים:

שלום בן יבש וכו' מהרי"א ז"ל לעזיהו הוא עזריהו ופעמים קורא אותו עזריהו ופעמים עוזיהו ולא מלך אלא ירח ימים שהרגו מנחם מידה כנגד מידה כמו שהו' הרג את זכרי' ע"כ:

ויעל מנחם כו' ויתר כו' אז יכה כו' עיין רש"י ז"ל הרד"ק ז"ל והרלב"ג ז"ל ות"י ההרותיה מעדייתה · ולע"דן במ"ש ואת גבוליה מתרצה שהוא קשה ההבנה · ונראה כי רצה מנחם ליפות כבוד ותפארת לארצו תרצ' להרבות גבוליה ולזה כשלא פתחה לו תפסח עשה שגבולי תפסח יחשבו לתרצה ז"ש אז יכה מנחם את תפסח ואת כל אשר בה אמנם את גבוליה לא הכה אבל עשה שיהיו נחשבים מתרצה והחומה כמנהג השרים היום במלכות ישמעאל בשנותני' מדינה לשר גדול מוסיפים לו עיר אחרת עליה שיאכל כל הנכנס ממנה ארפנ"יק בלשון תוגרמים והיה לו לפי זה לסמוך כי לא פתח לתיבת את תפסח ואת כל אשר בה אלא שרצה להסמיך ענין כי לא פתח אל ויך את כל ההרותיה בקע שהיה האכזריות הזה יען כי לא פתח · אז אפשר שגם את גבוליה של תפסח הכה אלא שכוונת הפסוק לו'. שתפסח וגבוליה הוכו רק בזמנים מתחלפים כי תפסח הכה ... היתה ואת כל אשר בה אחרי שמלך בשמרון וז"ש אז יכה מנחם את תפסח כו' אמנם ואת גבוליה לא היה אז אלא קודם מתרצ' ר"ל מעת באתו מתרצה לבוא להמית שלום הרג את גבוליה שהיו פרזות מבלי חומה אמנם העיר עצמה של תפסח לא הכה אותה עתה יען כי לא פתח ולזה לא כלל בה בגבולו מתרצה כי אם בבואו משמרון כאמור אז יכה:

וימיתהו ח' מל' וסי' נמסר לעיל בסי' חלק א' סימן י"ג: שלום ג' מל' בנביאי' וסימ' שלום בן יבש מלך ר"פ · ויעל מנחם בן גדי · ויתר דברי שלום · וכל כתובי' דכוו' מלאים במ"ו חס וסי' שלם בנו רחבעם · לשלם הקרחי · ויהוקיהו בן שלם · אשת שלם בן תקוה · העערים בני שלם תנינא דעזרא · שלם ופלם ואורי: ההרותיה ה' מלין בתרי טעמי פי' הטפחא לא יישרתנה מירכא כתיבתה כי אם בה' מקומות וסימ' מהמ"ג תלוש ופירו' בסדר אמר: י"ח פסוקים על על ומלה במצעו' וסימ' ישרצו המים שרץ נפש · או מצא אבדה · צו את אהרן · והמה לקחו את אשר עשה מיכה · ויסיפו בני ישר' דויחזק יי' את עגלון · ויאמר לכי וישלח אתה · ותקם חנה אחרי אכלה בשלה · לא טוב הדבר הזה · ועתה כה תאמר לעבדי לדוד דשמואל · ויוצא מנחם את הכסף · והמלך הפקיד את השליש · ערות על יאור · על כן על בחוריו · ואמרת על מה · גבה לבך ביפיך · לא לנו יי' · הנה בית המן · הדבר אשר היה אל ירמיהו:

רש"י

את ארגוב ואת האריה · כל ארגוב לשון פלטין החשובין וכל טרכונין בלשון ארמי פלטין החשובין למלכות בארמון הגדול אשר אצל הארגוב והאריה יש לומר שהיה אריה של זהב עומד באותו ארמון : בשנת עשרים ליותם · היה לו לומר בשנת ארבע לאחז שהרי כל ימי מלכות יותם שש עשרה שנה אלא לפי שהיה אחז רשע רצה הכתוב למנותם ליותם בקבר ולא לאחז בחיים כך היה בסדר עולם : בימים ההם · בסוף ימיו של יותם : להשליח · לגרות : ויגלה

רד"ק

בארמון בית מלך · כן כתוב וקרי המלך והענין אחד : את ארגב ואת האריה · פשט ארגב ועם האריה ושני גבורים היו שמם לך ועמהם בא ועם חמשים מבני גלעדים וימיתהו : בשנת עשרים ליותם · והיאך היה זה והלא יותם לא מלך אלא י"ו והיאך תוכה לו עשרים ועשרים של פקח שלמו בשנת ד׳ לאחז אם כן היה לו לומר בשנת ד׳ לאחז ואומר בסדר עולם וכי אפשר לומר כן אלא שהיתה גזיר׳ גזורה בימי יותם · דבר אחר שרלה הכתוב למנות ליות׳ בקבר ולא לאחז בחיים : בשנת שתים לפקח · בתחילת שתים ופקח מלך בשנת חמשים ושתים לעוריה ועוזריה מת בסוף נ"ב לו ומלך יותם הנה בשנת שתים לפקח מלך יותם : הוא בנה את שער בית יי׳ העליון · השער הזה היה בין בית יי׳ ובין בית המלך כמו שראינו בדבר יותם ויורידו את המלך מבית יי׳ ויבואו דרך שער הרצים בית המלך ומה שאמר כי הוא בנה אותו הוסיף בו בניין או כפל ובנהו שהרי שלמה בנה שער בין ביתו ובית יי׳ כמו שאמר ועולתו אשר יעלה בית יי׳ : בימים ההם החל יי׳ · אחר שמת יותם : את

בְּאַרְמוֹן בֵּית־מֶלֶךְ אֶת־אַרְגֹּב וְאֶת־
הָאַרְיֵה וְעִמּוֹ חֲמִשִּׁים אִישׁ מִבְּנֵי
גִלְעָדִים וַיְמִתֵהוּ וַיִּמְלֹךְ תַּחְתָּיו׃
וְיֶתֶר דִּבְרֵי פְקַחְיָה וְכָל־אֲשֶׁר עָשָׂה
הִנָּם כְּתוּבִים עַל־סֵפֶר דִּבְרֵי הַיָּמִים
לְמַלְכֵי יִשְׂרָאֵל׃
בִּשְׁנַת חֲמִשִּׁים וּשְׁתַּיִם שָׁנָה לַעֲזַרְיָה
מֶלֶךְ יְהוּדָה מָלַךְ פֶּקַח בֶּן־רְמַלְיָהוּ
עַל־יִשְׂרָאֵל בְּשֹׁמְרוֹן עֶשְׂרִים שָׁנָה׃
וַיַּעַשׂ הָרַע בְּעֵינֵי יְהוָה לֹא סָר מִן־
חַטֹּאות יָרָבְעָם בֶּן־נְבָט אֲשֶׁר הֶחֱטִיא
אֶת־יִשְׂרָאֵל׃ בִּימֵי פֶּקַח מֶלֶךְ־
יִשְׂרָאֵל בָּא תִּגְלַת פִּלְאֶסֶר מֶלֶךְ
אַשּׁוּר וַיִּקַּח אֶת־עִיּוֹן וְאֶת־אָבֵל בֵּית־
מַעֲכָה וְאֶת־יָנוֹחַ וְאֶת־קֶדֶשׁ וְאֶת־
חָצוֹר וְאֶת־הַגִּלְעָד וְאֶת־הַגָּלִילָה כֹּל
אֶרֶץ נַפְתָּלִי וַיַּגְלֵם אַשּׁוּרָה׃ וַיִּקְשָׁר־
קֶשֶׁר הוֹשֵׁעַ בֶּן־אֵלָה עַל־פֶּקַח בֶּן־
רְמַלְיָהוּ וַיַּכֵּהוּ וַיְמִיתֵהוּ וַיִּמְלֹךְ
תַּחְתָּיו בִּשְׁנַת עֶשְׂרִים לְיוֹתָם בֶּן־
עֻזִּיָּה׃ וְיֶתֶר דִּבְרֵי־פֶקַח וְכָל־אֲשֶׁר
עָשָׂה הִנָּם כְּתוּבִים עַל־סֵפֶר דִּבְרֵי
הַיָּמִים לְמַלְכֵי יִשְׂרָאֵל׃
בִּשְׁנַת שְׁתַּיִם לְפֶקַח בֶּן־
רְמַלְיָהוּ מֶלֶךְ יִשְׂרָאֵל מָלַךְ יוֹתָם בֶּן־
עֻזִּיָּהוּ מֶלֶךְ יְהוּדָה׃ בֶּן־עֶשְׂרִים
וְחָמֵשׁ שָׁנָה הָיָה בְמָלְכוֹ וְשֵׁשׁ־עֶשְׂרֵה
שָׁנָה מָלַךְ בִּירוּשָׁלִָם וְשֵׁם אִמּוֹ
יְרוּשָׁא בַּת־צָדוֹק׃ וַיַּעַשׂ הַיָּשָׁר
בְּעֵינֵי יְהוָה כְּכֹל אֲשֶׁר־עָשָׂה עֻזִּיָּהוּ
אָבִיו עָשָׂה׃ רַק הַבָּמוֹת לֹא סָרוּ
עוֹד הָעָם מְזַבְּחִים וּמְקַטְּרִים בַּבָּמוֹת
הוּא בָּנָה אֶת־שַׁעַר בֵּית־יְהוָה
הָעֶלְיוֹן׃ וְיֶתֶר דִּבְרֵי יוֹתָם וְכָל־
אֲשֶׁר עָשָׂה הֲלֹא־הֵם כְּתוּבִים עַל־
סֵפֶר דִּבְרֵי הַיָּמִים לְמַלְכֵי יְהוּדָה׃
בַּיָּמִים הָהֵם הֵחֵל
יְהוָה לְהַשְׁלִיחַ בִּיהוּדָה רְצִין מֶלֶךְ
אֲרָם וְאֵת פֶּקַח בֶּן־רְמַלְיָהוּ׃ וַיִּשְׁכַּב
יוֹתָם עִם־אֲבֹתָיו וַיִּקָּבֵר עִם־אֲבֹתָיו
בְּעִיר דָּוִד אָבִיו וַיִּמְלֹךְ אָחָז בְּנוֹ
טז תַּחְתָּיו׃ בִּשְׁנַת שְׁבַע־
עֶשְׂרֵה שָׁנָה לְפֶקַח בֶּן־רְמַלְיָהוּ מָלַךְ
אָחָז בֶּן־יוֹתָם מֶלֶךְ יְהוּדָה׃
בֶּן־עֶשְׂרִים שָׁנָה אָחָז בְּמָלְכוֹ וְשֵׁשׁ־
עֶשְׂרֵה שָׁנָה מָלַךְ בִּירוּשָׁלִָם וְלֹא־
עָשָׂה הַיָּשָׁר בְּעֵינֵי יְהוָה אֱלֹהָיו כְּדָוִד
אָבִיו׃ וַיֵּלֶךְ בְּדֶרֶךְ מַלְכֵי יִשְׂרָאֵל וְגַם אֶת־
בְּנוֹ

תרגום

בְּאִידְרוֹן בֵּית מַלְכָּא יַת אַרְגּוֹב וְיַת
אַרְיָא וְעִימֵּיהּ חַמְשִׁין גַּבְרָא מִבְּנֵי
גִלְעָדָאֵי וְקַטְלֵיהּ וּמְלַךְ תְּחוֹתוֹהִי׃
וּשְׁאַר פִּתְגָּמֵי פְקַחְיָה
וְכָל דִּי עֲבַד הָא אִינּוּן כְּתִיבִין עַל
סִפְרָא פִּתְגָּמֵי יוֹמַיָּא לְמַלְכֵי יִשְׂרָאֵל׃
בִּשְׁנַת חַמְשִׁין וְתַרְתֵּין שְׁנִין לַעֲזַרְיָה
מַלְכָּא שִׁבְטָא דְבֵית יְהוּדָה מְלַךְ
פֶּקַח בַּר רְמַלְיָהוּ עַל יִשְׂרָאֵל בְּשָׁמְרוֹן
עַשְׂרִין שְׁנִין׃ וַעֲבַד דְּבִישׁ קֳדָם יְיָ לָא
סְטָא מִן חוֹבֵי יָרָבְעָם בַּר נְבָט דְּחַיֵּיב
יַת יִשְׂרָאֵל׃ בְּיוֹמֵי פֶּקַח מַלְכָּא דְיִשְׂרָאֵל
אֲתָא תִּגְלַת פִּלְאֶסֶר מַלְכָּא דְאָתוּר
וּשְׁבָא יַת עִיּוֹן וְיַת אָבֵל בֵּית מַעֲכָה וְיַת
יָנוֹחַ וְיַת קֶדֶשׁ וְיַת חָצוֹר וְיַת גִּלְעָדָה
וְיַת גָּלִילָא כָּל אַרְעָא שִׁבְטָא נַפְתָּלִי
וְאַגְלִינוּן לְאָתוּר׃ וּמָרִיד מְרָדָא הוֹשֵׁעַ
בַּר אֵלָה עַל פֶּקַח בַּר רְמַלְיָהוּ וּמְחָהִי
וְקַטְלֵיהּ וּמְלַךְ תְּחוֹתוֹהִי בִּשְׁנַת
עַשְׂרִין לְיוֹתָם בַּר עֻזִּיָּה׃ וּשְׁאַר פִּתְגָּמֵי
פֶּקַח וְכָל דִּי עֲבַד הָא אִינּוּן כְּתִיבִין
עַל סְפַר פִּתְגָּמֵי יוֹמַיָּא לְמַלְכֵי יִשְׂרָאֵל׃
בִּשְׁנַת תַּרְתֵּין לְפֶקַח בַּר רְמַלְיָהוּ
מַלְכָּא דְיִשְׂרָאֵל מְלַךְ יוֹתָם בַּר עֻזִּיָּה
מַלְכָּא שִׁבְטָא דְבֵית יְהוּדָה׃
בַּר עַשְׂרִין וְחָמֵשׁ שְׁנִין הֲוָה
כַּד מְלַךְ וְשִׁית עַשְׂרֵי שְׁנִין מְלַךְ
בִּירוּשְׁלֶם וְשׁוּם אִמֵּיהּ יְרוּשָׁא בַּת
צָדוֹק׃ וַעֲבַד דְּכָשַׁר קֳדָם יְיָ
כְּכֹל דַּעֲבַד עֻזִּיָּה אֲבוּהִי עֲבַד׃
לְחוֹד בָּמָתָא לָא עֲטָרָא עוֹד כְּעַן
עַמָּא מְדַבְּחִין וּמַסְּקִין בּוּסְמַיָּא עַל
בָּמָתָא הוּא בְּנָא יַת תְּרַע בֵּית
מַקְדְּשָׁא דַיְיָ עִלָּאָה׃ וּשְׁאַר
פִּתְגָּמֵי יוֹתָם וְכָל דִּי עֲבַד הֲלָא
אִינּוּן כְּתִיבִין עַל סְפַר פִּתְגָּמֵי יוֹמַיָּא
לְמַלְכֵי דְבֵית יְהוּדָה׃
בְּיוֹמַיָּא הָאִינּוּן שָׁרֵי יְיָ
לְגָרָאָה בִּדְבֵית יְהוּדָה רְצִין מַלְכָּא
דַאֲרָם וְיַת פֶּקַח בַּר רְמַלְיָה׃ וּשְׁכִיב
יוֹתָם עִם אֲבָהָתוֹהִי וְאִתְקְבַר עִם
אֲבָהָתוֹהִי בְּקַרְתָּא דְדָוִד אֲבוּהִי
וּמְלַךְ אָחָז בְּרֵיהּ תְּחוֹתוֹהִי׃ בִּשְׁנַת
שְׁבַע עַשְׂרֵי שְׁנִין לְפֶקַח בַּר רְמַלְיָה
מְלַךְ אָחָז בַּר יוֹתָם מַלְכָּא דְבֵית יְהוּדָה׃
בַּר עַשְׂרִין שְׁנִין אָחָז כַּד מְלַךְ וְשִׁית
עַשְׂרֵי שְׁנִין מְלַךְ בִּירוּשְׁלֶם וְלָא עֲבַד
דְּכָשַׁר קֳדָם יְיָ אֱלָהֵיהּ כְּדָוִד אֲבוּהִי׃
וַאֲזַל בְּאוֹרַח מַלְכֵי יִשְׂרָאֵל וְאַף יַת
בְּרֵיהּ

רלבג

בארמון בית המלך את ארגב ואת האריה · אמנו שארגוב קרא הממונה על כל חבל ארגוב והאריה קרא גבור אחר יקראוהו אריה על צד ההפלגה לרוב גבורתו · והנה קש׳ עליו פקח עם שני אלו השרים והיו עמו גם כן חמשים איש מבני גלעדי׳ כי לבני גלעד היה חבל ארגב לפי מה שאחשוב : ויקח את עיון ואת אבל בית מעכה ואת ינוח ואת קדש · הנה זה היה לפי מה שאחשוב מה שנזכר בספר ד"ה כי תגלת פלאסר מלך אשור הגלה לראובני ולגדי ולחצי שבט המנשי׳ ויביאם לחלח וחבור והרא ונהר גוזן ולפי שאלו המדינות היו מארץ אשור אחר בזה המקום ויגלם אשורה : בשנת שתים לפקח בן רמליהו מלך ישראל מלך יותם · ר"ל בראש השנה השנית כי בראש שנת חמשי׳ ושנים לעזריה מלך פקח ומת עוזריה בשנה ההיא : בימים ההם החל יי׳ להשליח ביהודה רצין · ר"ל לגרות ביהודה או לשלח וזה היה אחרי מות יותם כי בימי אחז נתחברו אלה המלכים על ירושלם מפני רוב חטאי אחז כמו שנתבאר בספר ד"ה והם הכו בה מכה גדולה ואחר זה היו צרים על ירושלם ולא יכלו להלחם כי חמל הש"י על יהודה ולא אמר להשחיתו :
ויכשל

מסרה

אשורה ו׳ קמצין בקריאה וסי׳ וישכנו מחוילה עד שור אשר · בימי פקח מלך ישראל בא תגלת פלאסר · ויגל מלך אשור את ישראל · עד אשר הפיר · בשנת התשיעית להושע · תהיה מסלה : היה במלכו ז׳ וסי׳ יהורם בן יהושפט דמלכים · אמציהו בן יואש · עזריה בן אמציה · יותם · חזקיהו · בלא חמדה · יותם תניינא דדברי הימי׳ : אשר עשה ו׳ וסימ׳ עמרי · אחזיהו · יהואש · יותם · אחז · אמון : בעיר דוד ד׳ בסי׳ דסמיכי וסי׳ וישכב שלמה · וישכב אסא · וישכב יהושפט · וישכב יותם :

כלי יקר

ויעש הישר וכו׳ כבר זכרתי למעלה שבאומרו עשה בסוף הפסוק דומז שנדמה לבבו במעשי׳ טובים שיקראו מעשה לא בחטאות שהם מעש׳ תוהו ורצה לשלול שלא גבה לבו כעוזיהו הבי׳ להקטיר קטרת׳ וכן נאמר בס׳ בדברי הימים רק לא בא אל היכל ה׳ וכו׳ וזה רמז באומרו ככל אשר עשה עוזיהו אביו עשה בענין הנקרא מעשה כאמור :

רק הבמות לא סרו וכו׳ עיין הרד"ק ז"ל וכן מהרי"א ז"ל :

בימים ההם החל כו׳ עיין רש"י ז"ל והרד"ק ז"ל וכן הרלב"ג ז"ל · ולע"ד להשליח כמו לשלוח ולא אמר לשלוח לפי שהוא יתברך פוקד על צבא המרום במרום שהוא ישלח מתחת ידו את מלכי האדמה באדמה · או אמר להשליח לתת רשות בהסתרת פנים אבל לא בעצ׳ וראשונה ולזה לא אמר לשלוח ע"ד ואנכי הסתר אסתיר פני ומצאוהו צרות רבות : ובימים ההם כדרש"י ז"ל בסוף ימיו של יותם אפי׳ שכבר התחיל אחז הרשע לפרח כמו עשב ויציצו כל פועלי און ואעפ"י שהיה יותם אביו צדיק לכך התחיל הש"ת לגרות ביהודה את רצין מלך ארם כי פרח אחז והיה בן עשרים שנה שהוא בר עונשים שהרי בב"ד של מעלה מעניש׳ מבן עשרים שנה ומעלה ולא היה אחז יוצא לצבא ביהודה שהרי בן עשרים שנה הוא :

בן עשרים שנה אחז וכו׳ קשה אחרי שאמר וילך בדרך מלכי ישראל וגם בנו העביר באש וכו׳ מאמר ולא עשה הישר וכו׳ מיותר לגמרי ונראה כי אחז לא היה כשאר מלכי יהודה ביותם שעשה הישר ואחר כך קלקל וכן אמציהו שנטה לקלקל באלהי שעיר לז"א כי אחז לא היה כן אלא ולא עשה מעולם הישר בעיני ה׳ אלהיו כדוד אביו אלא מתחילתו בקלקול וז"ש וילך בדרך מלכי ישר׳ בדרכם שהיו מקולקלים מתחילתה ועד סופם וז"ש ולא עשה הישר בעיני ה׳ כלומר מעולם :

וילך בדרך מלכי ישראל וכו׳ הגיד שהלך בדרך מלכי ישראל בבחינת שהיו מתחילה׳ ועד סופם רעים וחטאים לה׳ והוסיף שגם את בנו העביר באש זה חזקיהו שכן מצאתי במס׳ סנהדרין פ"ד מיתות אף חזקיהו מלך יהודה בקש אביו לעשות לו כן אלא שסכתו אמו בסלמנדרא וכמו שאכתוב בפסוק ואנשי גבל עמו וכו׳ ששתי כמואש שלא רב וזהו העבירו לא שרף : והוסיף

כלי יקר

הרלב"ג יקשה דהי"לל ועמו הרגוב והאריה וחמשים איש כו׳ ולפי׳ מהרי"א ביתא אלא דקשה קצת חסרון וי"ו דהי"לל ואת ארגוב וכן קשה לפירושי׳ נהפשר לפ׳ עוד את ארגוב הרגו ואת האריה ועמו עם האריה הנזכר היו ג׳ איש מבני גלעדים ועכ"ז הרגו עם המלך וימיתהו לפקחיה וימלוך תחתיו :

בשנת חמשים כו׳ ויעש כו׳ בימי כו׳ מהרי"א ז"ל להיות המלכים האלה רעים וחטאים לה׳ מאד גם פקח בן רמליהו לזה בא הגלות ב׳ לאומותיכו בימיו בא תגלת פלאסר מלך אשור והגל׳ הראובני והגדי וחצי שבט המנשי ויגלם אשורה ובעונותיו קשר עליו הושע בן אלה והרגו ע"כ וכן הרלב"ג ז"ל · ולע"דן במ"ש בימי פקח כו׳ שאעפ"י שאלו הנזכרים מקומות ידועים עיון אבל כו׳ ועכ"ז אפשר שכתבו לידרש ע"ד אשר שם שמות בארץ אל תקרי שמות אלא שמות ישב׳ והגלה אלו אשר נקבו בשמות כאלה לסימן עיון לו׳ שהב"ה עשה בעיון גדול והאריך להם עד שנתמלאה סאתם ואז הביא להם הבילו׳ הגלות הזה וזהו עיון ואבל בית מעכה תלשון מעוך וכתות וע"י זה ערבה כל שמחה ומנוח וז"ש ואת ינוח כי רגזה ותאבל הארץ מביאת מלך אשור באופן שהגל׳ את ינוח המנוחה ואת קדש ישראל חלל ונתן לחרם יעקב ז"ש ואת קדש ובטלה השמחה וז"ש ואת חצור לשון חצוצרות התרועה והשמחה הגלעד לשון גיל ע"ד ואת הגלילה כל ארץ נפתלי שדרשוהו חז"ל לשון נפת לי נפת צופים של התורה באופן שכתבו לידרש עם היות שמות ארצות כאמור :

ויקשור קשר הושע בן אלה וכו׳ עיין רש"י ז"ל וכן הרד"ק ז"ל ומהרי"א ז"ל הביא כן ואמר ונראה אלי בזה הוא לפי שפקח בן רמליהו החל בימי יותם להתגר בו מלחמה עם היות שעשא׳ בפועל בימי אחז בנו שבעון הדבר הזה הרגו על ידי הושע בן אלה ובעבור זה כשזכר הכתוב מיתתו אמר שהיה זה עשרים שנה אחר שנמלך יותם כי עם היותו שכבר מת ד׳ שנים יחשו אל שנותיו לפי שנעשה בשבילו ואולי כיונו לזה בסדר עולם במה שאמרו שהיתה הגזירה גזורה בימי יותם ע"כ :

בשנת שתים לפקח וכו׳ עיין הרד"ק ז"ל וכן הרלב"ג ז"ל :

כתועבות

רשי

ויגלה קירה · את העם אשר בה הגלה למדינה ששמה קיר : עד בא · לפני בא המלך לדמשק : ואת מזבח הנחשת ויקרב וגומר · אי אפשר לומר מזבח הנחשת שעשה משה שהרי נגנז ואי אפשר לומר מזבח האבנים שעשה שלמה וקראו בדברי הימים מזבח הנחשת שהרי אי אפשר לקרבו מזוית לזוית אלא אם הורסו והרי שנינו אש שירדה בימי שלמה לא נסתלקה מעל המזבח עד שבא מנשה וסילקה שהוא הרס את המזבח כמו שמצינו באגדת חלק אין לפרש מזבח זה אלא כיורות ומכונות של נחשת שהיו נרכי מזבח והיו אצל המזבח הקדש וכשעשה אחז את המזבח לע"א סילק את הכיור והקריבו לצד אחר מאת פני הבי' שלא להפסיק בין המזבח שעשה ובין בית יי' ויתן אותו אצל מזבח הקדש לצפונית ומצינו שפירשו רבותינו דוגמתו במסכת שבת ויבאו ויעמדו אצל מזבח הנחשת מי היה אומר להם התחילו ממקום שאומרין שירה לפני הרי כאן לכלי שיר של נחשת קראו מזבח : לבקר

רדק

את אילת לארם · שכבר לקחה עזריה מלך יהודה : וינשל את היהודים מאילות · זהו אילת כי כן היתה נקראת אילת ואילות וכן בדברי הימים אילות ופירוש וינשל כמו ונשל גוים רבי' מפניך ענין גירושין ושילוח : וארומים באו אילות · כתיב ארומים לפי שמלך ארם לקחה ועל ידו ישבו האדומים וקרי אדומים כד"א כי לבני אדום היתה כמו שפירשנו למעלה : הקומים עלי · תואר בפעלם טובים : ויגלה קירה · העם אשר בה הגלה אל קיר וקירה היתה מאשור הוא שאומר עמוס הנביא יגלו עם ארם קירה אמר יי' : ויקרב המלך על המזבח · פועל יוצא וזה לבדו מן הקל יוצא ר"ל הקריב על המזבח קרבנותיו והעלה עולותיו או יהיה ויקרב פועל עומד כמשפטו ויהיה על המזבח כמו אל המזבח קרב הוא בעצמו אל המזבח והעלה עליו : ואת המזבח הנחשת אשר לפני יי' · סמוך עם ה"א הידיע וכמוהו הממלכות כנען והוא המזבח שעשה שלמה כמו שפירשתי בבנין הבית אמר שזה המזבח נתן אותו עם המזבח אשר לפני יי' ופירוש ויקרב מאת פני הבית הקריב זה המזבח ממזבח הנחשת שהיה בעזרה את פני הבית הקריב זה יותר לצד הבית ונתן אותו בין המזבח ובין בית יי' על ירך המזבח לצד צפון : ויצוהו

בנו העביר באש כתעבות
הגוים אשר הוריש יהוה אתם מפני
בני ישראל: ויזבח ויקטר בבמות
ה ועל הגבעות ותחת כל עץ רענן: אז
יעלה רצין מלך ארם ופקח בן
רמליהו מלך ישראל ירושלם
למלחמה ויצרו על אחז ולא יכלו
להלחם: בעת ההיא
השיב רצין מלך ארם את אילת
לארם וינשל את היהודים מאילות
וארומים באו אילת וישבו שם עד
היום הזה: וישלח אחז מלאכים
אל תגלת פלסר מלך אשור לאמר
עבדך ובנך אני עלה והושעני מכף
מלך ארם ומכף מלך ישראל
הקומים עלי: ויקח אחז את הכסף
ואת הזהב הנמצא בית יהוה
ובאצרות בית המלך וישלח למלך
אשור שחד: וישמע אליו מלך
אשור ויעל מלך אשור אל דמשק
ויתפשה ויגלה קירה ואת רצין
י המית: וילך המלך אחז לקראת
תגלת פלאסר מלך אשור דומשק
וירא את המזבח אשר בדמשק
וישלח המלך אחז אל אוריה הכהן
את דמות המזבח ואת תבניתו לכל
מעשהו: ויבן אוריה הכהן את
המזבח ככל אשר שלח המלך אחז
מדמשק כן עשה אוריה הכהן עד
בוא המלך אחז מדמשק: ויבא
המלך מדמשק וירא המלך את
המזבח ויקרב המלך על המזבח
ויעל עליו: ויקטר את עלתו ואת
מנחתו ויסך את נסכו ויזרק את
דם השלמים אשר לו על המזבח:
ואת המזבח הנחשת אשר לפני
יהוה

בריה אעבר בנורא כתועבות עממיא
דתריך יי יתהון מן קדם בני ישראל:
ודבח ואסיק בוסמין על במתא ועל
רמתא ותחות כל אילן עבוף: בכין
סליק רצין מלכא דארם ופקח בר
רמליה מלכא דישראל לירושלם
לאגחא קרבא וצרו על אחז ולא יכילו
לאגחא: בעידנא ההיא אתיב רצין
מלכא דארם ית אילת לארם ותריך
ית יהודאי מאילת וארמאי אתו
לאילת ויתיבו תמן עד יומא הדין:
ושלח אחז איזגדין לות תגלת פלסר
מלכא דאתור למימר עבדך וברך
אנא סק ופרוקני מיד מלכא דארם
ומיד מלכא דישראל דקמו עלי:
ונסיב אחז ית כספא וית דהבא
דאישתכח בבית מקדשא דיי
ובאוצרי בית מלכא ושדר למלכא
דאתור שוחדא: וקביל מיניה מלכא
דאתור וסליק מלכא דאתור על
דמשק ואחרה ואגלי עמא די בה
לקירינא וית רצין קטל: ואזל מלכא
אחז לקדמות תגלת פלאסר מלכא
דאתור לדומשק וחזא ית מדבחא די
בדמשק ושדר מלכא אחז לות
אוריה כהנא ית דמות מדבחא וית
טיקוסיה לכל עובדוהי: ובנא אוריה
כהנא ית מדבחא ככל דשלח מלכא
אחז מדמשק כן עבד אוריה כהנא
עד דאתא מלכא אחז מדמשק: ואתא
מלכא מדמשק וחזא מלכא ית
מדבחא וקריב מלכא על מדבחא
ואסיק עלוהי: ואסיק ית עלתיה וית
מנחתיה ונסיך ית נסכיה וזרק ית דם
נכסת קודשיא דיליה על מדבחא:
וית מדבחא דנחשא די קדם יי

תעבות ט' כתיב בן בליש' בקריאה וסי' וילך בדרך מלכי ישרא' דאחז למלכים · וילך בדרכי דאחז דדברי הימים · גם כל שרי הכהנים · יען אשר עשה מנשה · ויסר יאשיהו את כל · הנשוב להפר מצותיך · ואשלח אליכם דירמיה · ויתר דברי יהויקים ותעבותיו · בתעבותיהם לכנעי : כל אילין קדמאי תעבות כתיבן חס' ו' קדמה וב' מל' דמל' וסי' הכה ככפך · כתועבות הגוים דמנשה בדברי הימים · ושארא תועבת כתיב חס' ו' בתרא : י"ז מלין בקריאה דלא מפקי' א' ולית להון זוג וסי' שלתך יתן את שלתך אשר שאלת · חטאים ליי' לאכל על הדם · ותזרני חיל למלחמה דשמואל · להשו' גלים נצים דספרא · וירפו המים עד היום הזה · פלאסר וישלח אחז · מלאכים פלנאסר ויער אלהי ישראל · מלו ברב רכלתך מלו · נשו לשוא עריך · ונשו את כלמתם · משתו יגורו אלים · הסורים כי מבית הסורי · השפות את שער הגיא החזיק · קרוא אני קרוא לה · שרית כל אלה אנשי מלחמה בד"ה · קראים משה ואהרן בכהניו ושמואל בקוראי שמו קראים :

רלבג

וינשל את היהודים מאילות · ר"ל שכבר השליכם וגרשם משם והוא אילת שבנה עזריה כמו שקדם : הקומים עלי · ר"ל הקמים עלי : ויגלה קירה · ר"ל שהגלה העם אשר בדמשק אל קיר : ויבן אוריה הכהן · ר"ל ויבנה אוריה הכהן את המזבח בעוד שהיה בא המלך אחז מדמשק עד שכאשר בא מצאו בנוי : ואת מזבח הנחשת אשר לפני יי' · ר"ל שזה המזבח שבנ' אוריה היה בחצ' הכהני' עם

כלי יקר

בתועבות הגוים אשר הוריש אותם מפני בני ישראל ולא שת לבו לומר הם בעבור אותם התועבו' הוריש ה' אותם מפני בני ישראל איך יעשה גם אני כי יורישני ולזה אז עלה רצין כו' ויצרו על אחז ר"ל כי הוא היה החוטא לא אנשי העיר ולז' ולא יכלו להלחם כי דלת העם והנכבדים היו כשרים זולת המלך לבדו ולכן ויצורו עליו עליו דייקא כי הוא הסיב' אל המצור אמנם סיבת ההצלה היא יהודה כמ"ש בד"ה כי חמל על יהודה ולא אבה להשחיתו וכתב מהרי"א שזה היה כשעלו שנית כמ"ש אז עלה רצין כו' שהי' אז בדעת' לעלות ביהודה ולהמליך בתוכ' את בן טבאל כמ"ש בישעיה נעלה ביהודה ונקיצנה ולז חמל ה' על יהודה אמנם קודם לזה עלה רצין לבדו להלחם ביהוד' ושבת מהם שבית גדול כנז' בד"ה ויתנהו ה' אלהיו ביד ארם כו' וגם ביד ישר' נתן ה' כו' ויהרוג פקח בן רמליהו ק"ך אלף ביום א' כו' שזאת המלחמה קדמה ולא באו יחדיו ולז הצליחו בעד חטאים אחז אמנם כשרצו להמליך מלך בתוכם לא רצה הש"ית ולכן אפי' שבאו ב' המלכים יחדיו לא הצליחו ונודעה יד ה' אשר גזר אומר להיות ניר לדוד :

בעת ההיא וכו' עיין הרד"ק ז"ל וכן הרלב"ג ז"ל וכן מהרי"א ז"ל : ולע"ד לדקדק דכיון שאמר בעת ההיא השיב רצין מלך ארם את אילת לארם פשיטא שלא ישבו עוד ישרא' כי יברחו להם א"ב מה צורך לומר וינשל את היהודים מאילות ולא דייק לשון זה כי לא היה צריך לנשלם כי הם יברחו להם · ועוד קרו ליה אילת והא' כך מאילות וא"כ באו אילת ונראה במה שקדם בפסוק הוא בנה את אילת שאמרנו שעשה כמנהג מלכי תוגרמה עוד היום בכבשם איזו מדינה יבנו סמוך אליה מגדל עוז וחזק סמוך לעיר הקדומה כלו' זה הכבש העיר הקדומ' וא"כ זה וזה יקרא בשם העיר וכן כוונה בזה אילת שהיו ב' אילות סמוכות זו לזו הראשונה והשני' שבנה עזריה וקראה כשמה ועל זה השיב את אילת הראשונה ליהודה ועתה הגיד הכתוב כי רצין עשה בהפך שהשיב רצין מלך ארם את אילת והיא הקדומה לארם והעפ"י שלא כבש עדיין האילת המחודשת הסמוכה לה כאמור עכ"ז ממילא נכבשה שנשלו היהודים מתוכה כי מי יוכל עם השכן רע העומד באילת וז"ש וינשל את היהודים מהשתי אילות וז"ש מאילות בלשון רבים כי מאילת פשיטא שברחו רק היהודים הוא מאילות לכלול את המחודשת אשר בנה עזריה וארומי' באו אילת אפשר לקיים הקרי וכתיב בשני חלקי אילת החלק החדש והחלק הישן הנקראים אילות שבחלק הישן שלא היה כ"כ חזק הושיבו בו אדמים בד"לת ובחלק היותר חזק אשר בנהו עזריה הושיב ארומיים ברי"ש כי להם יאתה לשבת במבצרי העיר ולזה אמר באו אילת בלשון יחיד כי אדמים באו בחלק הא' וארומיים בחלק אחר והוא דקדו' נכון · או אפשר שאילת הראשונה אשר היתה לארם היא אשר השיב אליהם לא הפלשה שכן מורה לשון השיב ובה ישבו אדומים עד היום הזה לסיבתם בא להיותה שלהם מימי קדם ולקחוה יהודה מהם וחזרה אליהם :

וישלח אחז וכו' כבר קדם בפסו' בא פול מלך אשור הוא סנחריב הוא פול הוא תגלת פלאסר שמנה שמות נקראו לו : והרד"ק ז"ל הקומים עלי תואר במשקל טובים וכן הרלב"ג הקומים רוצה לומר הקמים עליו : ולע"ד לדקדק שני תוארים עבדך ובנך למה ודי באחד מהם · ונראה כי לפי שרצה אחז מתגלת פלאסר שתי הצלות האחת שיצילהו מרצין מלך ארם והשני' ממלך

כלי יקר

ישראל הקמים עליו ובבחינת הצלתו שמיד מלך ארם אמר לו עבדך אני מה שאין כן מלך ארם מורד בך וכנגד מלך ישרא' אמר ובנך אני ככנע אליך תמיד וז"ש לאמר עבדך ובנך אני ר"ל בכוון שלח לאמר אלו השני תוארים הא' והם עבדך ובנך אני ולזה עלה והושיעני מכף מלך ארם מבחינ' עבדך ומכף מלך ישראל מבחינת בנך · או אמר עבדך ובנך לפי שיזכיר בפסוק שאחר זה ויקח אחז את הכסף וכו' וישלח למלך אשור שוחד שלזה בבחינת השוחד אמר עבדך ולפי שהשוחד לא כל כך חשוב שיקום מלך אביר כזה מארץ רחוק' לבא להצילו לז"א שיעשה אלך מה מפני השוחד האמור' על העבדות והיותו משועבד אליו והאלך מה מאהבה כאב את בן ירצה או אפשר עבדך מלך עצמי שאיני מחזיק עצמי אלא כעבדך כי מה אני ומה חיי בערכך הלואי כעבד המג' מטוב לבדך שאתה מתנהג עמי ברחמים כאב את בן כבך אני וז"ם :

וישמע אליו מלך אשור וכו' כלומר עם היותו מלך אשור מלך אביר ומארץ רחוקה מאד שמע אל דברי פיוסו ולא לעוצמת השוחד אלא לעוצמת אמריו כי נעמו וז"ש לשון שמוע' וישמע אליו מלך אשור ושנה בזה עוד לו' ויעל מלך אשור אל דמשק לו' שעם היותו מלך אשור שמע ועלה אל דמשק והפסק להרחיב זה הענין הכנ' בלשון יותר כלות שבבחינת היותו מלך אשור ר"ל מלך רם ונשא והוא בתכלית הגדולה ועם כל זה שמע אליו מלך אשור ר"ל עם היותו גדול מאד ובבחינ' הריחוק היות המקום רחוק מאד אמר ויעל מלך אשור אל דמשק כלומר עם היו' המרחק גדול מאד מאשור אל דמשק : ועיין הרד"ק ז"ל וכן הרלב"ג ז"ל וכן מהרי"א ז"ל :

וילך המלך וכו' ועיין רש"י ז"ל ועיין מהרי"א ז"ל והרלב"ג ז"ל · ולע"ד לדקדק יותר כן עשה אוריה הכהן כי די בשיאמר ויבן אוריה הכהן את המזבח ככל אשר שלח המלך אחז עד בא המלך אחז · גם תיבת מדמשק מיותרת [illegible] לומר שבנה [illegible] רוח שעשה [illegible] מלהעלות עו[illegible] לפי שכן היה [illegible] או אמר מדמ[illegible] על בא מדמש[illegible] ומנחה זבח וכ[illegible] וכזה הבין לע"ד כן עשה אוריה הכהן לשמים עד בא המלך [illegible] ויקרב עליו :

ויבא המלך עיין הרד"ק ז"ל וכן מהרי"א ז"ל :

ואת מזבח הנחשת וכו' עיין רש"י ז"ל והרד"ק ז"ל והרלב"ג ז"ל והרחיב יותר וכן מהרי"א ז"ל

מנחה קטנה

ולא עשה הישר וגו' אפשר שהכתוב מספר איך נמשך שהרעה אל רעה בהדרגה עד כלה רעה כי מתחלה לא היה רשעתו כי אם שלא עשה הישר בעיני ה' אלהיו כדוד אביו אך קנת יוצר משה ועדיין ה' אלהיו יקרא אך אחר לא היה יושרו שלם נמשך כי וילך בדרך מלכי ישראל הם חטאת ירבעם ומזה נמשך יותר עד כי גם את בנו העביר באש וכו' : ויצרו על אחז וגו' בד"ה סיפר המכה הגדולה אשר הכה פקח בן רמליהו ביהודה וכזה בזה רבה אלא מה שאמר ולא יכלו להלחם היינו ירושלים לא היה יכול לכבוש אבל כבש עם בני יהודה והעלם פה רבות מרעותיו כי חסו על כבוד אשר לו פנים ואחור יותם מקדם וחזקיה מאחור וכד"ה אינו מעשים דבר שע"ב נקרא דברי הימים : ויבן אוריה הכהן וגו' נראה שכוונתו דבר הכתוב שהיה לו לעשות מלאכתו לאט כיון שנעשה על ידו כי משתמא רצה המלך שע"י הכהן גדול יעשה המזבח והיה לו התנכלות על התרשלותו שלא היה יכול לגמרו עדין ואולי אחר כך המלך היה יכול לדבר על לב המלך שלא ישנה דבר מצורת הבית ומזבחיו אשר נעשה הכל בכוונה ע"י דוד כמ"ש הכל בכתב מיד ה' עלי השכיל ואם היה דעת הכהן נוטה שלא ישמע אליו המלך מ"מ היה לו לעשות עם שפוטל עליו ולהוכיחו בדברים והוא לא כן עשה אלא מיהר וגמר הדבר עד בוא המלך ומה גם לא היה לו להתיפות הכהן כדי שלא ייסר נורתו בעיני המלך וישבחני ויבטלני והוא לא כן עשה אלא ויבן אוריה הכהן את המזבח ככל אשר שלח המלך וגו' שכיון מלאכתו ליפותו ולקנות שם לעצמו בכליתו בנין נאה כחופן מרצה להרבות כבודו ולמעט כבוד שמים ואע"פי שעשה הכבין ביופי אע"ה כלה מלאכתו במהירות כדי שתיכף שיבא המלך יהי' מוכן לפניו כדי שכשתים ישבחהו בזריזות וביופי וע"כ בראות המלך יופי המלאכה עשאו עיקר ומזבח הנחושת טפל ושוד פחות מזה כי המזבח הגדול היה לו ולכל עם הארץ ומזבח הנחושת יהיה לי לבקר לו לבדו כאשר ירצה להקריב עליו ואולי שלא הקריב מימיו עליו : ויעש

לבקר · לפרקי' לכשיעלה בלבי לבקר: את המסגרות המכונות · אינטבלאו' שהמכונות עשויות עליהם כמו שנאמר וזה מעשה המכונות מסגרות להם: מוסך השבת · גג אהל עשו לגל לשבת תחתיו בעזרה ביום השבת: ואת מבוא בית המלך · שהיה בא בו מביתו לבית יי' דרך החוץ הסב אותו במקום הכנע מפני המלך אשור שלא יאמר אותם הכלים וגם את המבוא הסב שמא יצטרך להחבא ויברח בהכנע: בשנת שתים עשרה לאחז וגומר · אי אפשר לומר שמלך הושע בשנת י"ב לאחז שהרי בשנת ד' לאחז הרג את פקח ומלך תחתיו וכשתבדוק בשנות פקח תמצא כן וגם אי איפשר לומר שלא מלך אלא תשע שנים שהרי מלך משנת ארבע לאחז עד שנת שש לחזקיהו שנלכדה שומרון הרי יותר חשש עשרה שנה ומה תלמוד לומר ט' שנים משמרד במלך אשור כך שנויה בסדר עולם ואי אפשר לומר שבשנת י"ב לאחז התחיל למרוד שאם כן תמצא את שני מורדו חמש שנים בימי אחז ושש שנים בימי חזקיהו הרי אחת עשר וכאן הוא אומר תשע לא הוזכר שנת שתים עשרה לאחז אלא לענין מקרא של אחריו עליו עלה שלמנאסר וגומר שבשנת י"ב לאחז עלה סנחריב על הוש' והגלה לאותן שבעבר הירדן וכך שנינו בסדר עולם ומקרא כתוב בדברי הימים ויער אלהי ישראל את רוח פול מלך אשור ויגלם לראובני ולגדי ולא פירש באיזה זמן וכאן פירש שבשנת י"ב לאחז היה גלות ראשונה גלו עשרת השבטים בשנת עשרי' לפקח כמו שכתוב למעלה ויך מלך אשור את עיון ואת דן ואת ארץ נפתלי ויגלם אשור' וזה היה שנת הארבע לאחז שהם שמונה שנים ובא עליהם שנת י"ב לאחז והגלה לראובני ולגדי וכשראה הושע בן אלה מרד בו ושלח מלאכים אל סוא מלך מצרים שהם שמונה שנים ובא וצר על שומרון ונלכדה לקץ שלש שנים וגלו כולן וזהו שנאמר כעת הראשון היקל ארצ' זבולון וארצה נפתלי הקל אף בשנייה שלא הגלה אלא שני השבטים אבל האחרון הכביד טיאטא את הכל כזה שהוא מכביד את הבית ומכל מקום לפי החשבון שכתוב כאן את מניין שני מרדו תשע שנים לא מרד בו עד שנת י"ד לאחז שהרי אחז מלך שש עשרה שלש שנים של אחז היה המרד ושש שנים בימי חזקיהו: רק

יהוה ויקרב מאת פני הבית מבין המזבח ומבין בית יהוה ויתן אתו על ירך המזבח צפונה:

טו ויצוהו המלך אחז את אוריה הכהן לאמר על המזבח הגדול הקטר את עלת הבקר ואת מנחת הערב ואת עלת המלך ואת מנחתו ואת עלת כל עם הארץ ומנחתם ונסכיהם וכל דם עלה וכל דם זבח עליו תזרק ומזבח הנחשת יהיה לי לבקר:

ויעש אוריה הכהן ככל אשר צוה המלך אחז: ויקצץ המלך אחז את המסגרות המכנות ויסר מעליהם ואת הכיר ואת הים הורד מעל הבקר הנחשת אשר תחתיה ויתן אתו על מרצפת אבנים: ואת מיסך השבת אשר בנו בבית ואת מבוא המלך החיצונה הסב בית יהוה מפני מלך אשור: ויתר דברי אחז אשר עשה הלוא הם כתובים על ספר דברי הימים למלכי יהודה:

כ וישכב אחז עם אבתיו ויקבר עם אבתיו בעיר דוד וימלך חזקיהו בנו תחתיו:

יז

א בשנת שתים עשרה לאחז מלך

יי' וקריב מן קדם ביתא מבין מדבחא ומבין בית מקדשא דיי' ויהב יתיה על שידא דמדבחא צפונא: ופקיד מלכא אחז ית אוריה כהנא למימר על מדבחא רבא אסיק ית עלת צפרא וית מנחת רמשא וית עלת מלכא וית מנחתיה וית עלת כל עמא דארעא ומנחתהון ונסכיהון וכל דם עלתא וכל דם ניכסת קודשיא עלוהי תזרוק ומדבחא דנחשא יהי לי לבקרא: ועבד אוריה כהנא ככל דפקיד מלכא אחז: וקציץ מלכא אחז ית גדנפי בסיסיא ואעדי מנהון ית כיורא וית ימא אחית מעל תוריא דנחשא דתחותוהי ויהב יתיה על רצפת אבניא: וית טיקוס שבתא די בנו בביתא וית מעלנא דמלכא בראה אסחר לבית מקדשא דיי' מן קדם מלכא דאתור: ושאר פתגמי אחז דעבד הלא אינון כתיבין על ספר פתגמי יומיא למלכיא דבית יהודה: ושכיב אחז עם אבהתוהי ואתקבר עם אבהתוהי בקרתא דדוד ומלך חזקיה בריה תחותוהי:

בשנת תרתי עשרי לאחז מלך

ויצוהו המלך אחז · כתוב בו יו"ד וקרי בלא וי"ו והכתוב הוא כמו ותראהו את הילד ועניין אחד הוא הכתוב והקרי: על המזבח הגדול · זהו המזבח שעשה ואמר שיהיה הוא עקר ומזבח יי' כטפל לו וזהו שאמר יהיה לי לבקר כלומר לפעמים כשארצה לבקרו ולהעל' עליו: את המסגרות המכונו' · סמוך עם ה"א הידיעה כמו המזבח הנחשת ופירוש קצץ המסגרות המכונות שהיו סוגרות הכיורות בתוכן וקצץ אותן מסגרות והסיר הכיורות וכן הים הוריד מעל הבקר הנחשת ונתן אותו על מרצפת אבנים וכן הכיור נתן על מרצפת אבני' ובאמרו את הכיור הוא שם כלל כי עשרה כיורות היו ואחר שאמר המסגרות המכונות ידענו כי על הכיורות אמר כן כי אם אמר על כיור אחד לבדו לא היה אומר המכונו' כי אם המכונה וכל זה שעשה לא עשה אלא דרך בזיון והכעסה כמו שעשה מן המזבח גם כן וכמו שכבה את הנרות וכמו שסגר דלתות בית יי' כדי שלא יכנס שם אדם להקריב ועשה מזבחות בכל פנה בירושלם כמו שאומר בד"ה ומתחלה שם המזבח שעשה לפני מזבח יי' ועשה אותו עקר ומזבח יי' טפל לו וכאשר הכעים עוד השחית כלי בית האלהים וסגר הדלתות שלא יכנס אדם שם: אשר תחתיה · זכר הים בלשון נקבה ובשאר מקומות לשון זכר: מרצפת אבנים · כמו רצפת בהט ושש וקרקע ההיכ' לא היה מרצפת אבנים כי אם מצופ' זהב היה מרוקע על נסרים של ארז אלא מרצפת אבנים ר"ל שהוא עשה להם מרצפות אבנים במקום המכונות: ואת מיסך השבת · כתיב ביו"ד וקרי בו"ו ואחד הוא ושרשו יסך מענין סכך שנים שרשים וענין אחד וי"ת טיקוס שבתא ובמקלת כשאו' ית טקס מדבחא דשבתא וענינו בניין שעשו לאנשי המשמר לחסות תחתיו ובסמכו אותו לשבת נראה כי למשמר היוצא עשו אותו שהיה יוצא בשבת והיו פנויים מן העבודה מאותו היום והיו יושבין שם עד פנות היום שהיו הולכים להם ולא אמר מה עשה בו אבל נראה שסתר אותו הת מבוא המלך: החיצונה · מלעיל והה"א נוספת כה"א השערה החדרה והוא סמוך למה שאמר שהוריד הכיור והים כן הוריד זה המסך ויסתר אותו והוא כמו החצות והסב מבוא ביתו שהיה מחוץ הסב אותו בית יי' ולא היו נכנסים בו אלא דרך בית יי' להסגב בו מפני מלך אשור: בשנת שתים עשרה · והלא מלך בשנת ארבע לאחז לפי החשבון כמו שכתבנו למעלה ואמר בסדר עולם שני' למרדו אבל הוא מלך משנת ארבע לאחז עד שנת שש לחזקיהו ובשנת י"ב לאחז שהיה שנת שמנה להוש' מרד במלך אשור ומשנה שמרד בה עד סוף מלכותו ט' שנים: רק

מאת פני ה' בקרי' וסי' מאת פני יצחק אביו · ויגרש אתם מאת פני פרעה · קרבו שאו את אחיכם מאת פני הבית · ויצא השטן מאת פני יי' : לבקר כ' בקריא' וסימ' ומזבח הנחשת יהיה לי לבקר · ואחר נדרים לבקר: וכל דם ב' בקריאה וסי' חקת עולם לדרתיכם בכל משבתיכם · וכל דם לא תאכלו בכל משבותיכם · ויצו המלך אחז ב' בפסוק:

רלבג

עם מזבח הנחשת אשר לפני יי' שבנה שלמה והיה זה המזבח השני יותר קרוב אל פני ההיכל כאלו היה מבין המזבח ומבין בית השם אלא שלא היה מכוון לפני הבית אבל אצל ירך המזבח צפונה היה ואפשר שעשהו לפאת צפון להיותם עובדים לצבא השמי' והכוכבים הצפוניים הם היותר חזקים בפעולותיהם בזה העולם לפי מה שסדר השם י' מעריכם ולזה תמצא פעל השמש יותר חזק במזלות הצפוניים: והנה קרא אחז המזבח ההוא אשר בנה מזבח הגדול כי אולי היה יותר גדול השיעור או מפני שהיה אצל מחשבתו יותר נכבד: ומזבח הנחשת יהיה לי לבקר · ר"ל כי לפעמים ארצה לראותו ולבקרו להעלות עליו: את המסגרות המכונות · ר"ל המסגרות מסגרות המכונות והנה הסיר מהם את הכיור ועמד הכיור בזולת כנו וכן עשה לכל הכיורות אשר שם והים הסיר מעל שנים העשר הבקר אשר תחתיו ונתן אותו על רצפת אבנים: ואת מוסך השבת אשר בנו בבית · היה כמו אהל לעמוד שם משמר היוצא עד הערב: ואת מבוא המלך החיצונה הסב בית יי' · הנה מפני יראתו ממלך אשור שתם מבוא ביתו מחוץ והיו נכנסין בבית המלך דרך בית יי': ויקבר עם אבותיו בעיר דוד · באר בספר ד"ה כי לא הביאוהו לקברי מלכי בית ישראל: בשנת שתים עשרה לאחז · ידענו כי הושע מלך עד שנת שש לחזקיה והיא שנת ט' להושע כמו שנזכר במה שאחר זה ולפי שכבר ידענו כי אחז מלך בשנת י"ז לפקח הנה נתבאר כי אחז מלך י"ד שנה לבד קודם שימלוך הושע ולזה צריכי' אנו לומר כי אחר עבור י"ב שנה לאחז והיה אחז בשנת הי"ג כי לא נשארו לו כי אם ג' שני' אז מלך הושע אך קודם זה היה עבד מלך אשור ולא נחשב למלך כי אם כמו נציב שמלך מלך אשור ומרד בו כמו שזכר ואחר זה נמשך במלכותו במרדו תשע שנים: ויעלהו

כלי יקר

ז"ל: ולע"ד מדוקדק לשיטת רש"י ז"ל אומרו המזבח הנחושת סמוך ובה"א הידיעה דהי"לל מזבח הנחושת אלא להורות שאינו מדבר במזבח הנחושת שהרי נגנז וגם לא במזבח שלמה אשר הוא תמורת מזבח הנחושת אלא בכיורות ובמכונות הנחושת כדרש"י ז"ל כנז' וזהו ואת המזבח הנחושת ר"ל ואת הנחושת של המזבח ר"ל כלי הנחושת אשר אצל המזבח שאותו הנחושת דהיינו הכיורות והמכונות הקריבם לצד אחר מאת פני הבית שלא להפסיק בין המזבח שעשה ובין בית ה' ויתן אותו אצל מזבח הקדש כנז"ל בדרש"י ז"ל:

ויצוהו המלך כו' עיין רש"י ז"ל וכן הרד"ק וכן מהרי"א ז"ל והיתה כוונתו במזבח הזה להכעיס את השי"ת · וכן כל המפרשים ז"ל · וכן הרלב"ג ז"ל והוסיף · ולע"ד היה נראה להפך בזכות אוריהו הכהן שלשמים היה זה המזבח ולזה נתן סדר להקריב על זה המזבח עולות הבוקר ומנחת הערב וכו' אלא שראוי לתלות קלקלה במקולקל אחז שאחז בתי מדרשות ולומר שכל מחשבותיו לרע ולע"ה כדעת המפרשים וזה יורה ויעש אוריה ככל אשר צוה המלך אחז כי באשר דבר מלך שלטון לא ישנה את תפקידו בעל כרחו:

ויקצץ המלך אחז כו' עיין רש"י ז"ל והרד"ק ז"ל וכן הרלב"ג וכן מהרי"א וכל כוונתו להכעים ולהורות שכל אותם במעשים שעשה שלמה היה מפאת הרצון שרצה שלמה ולכן קצץ מסגרות המכונות והסיר הכיורות מעליהן וכן הים מעל הבקר והושיבו על מרצפת אבנים: ולע"ד · ו"יו ואת הכיור כתיב ולא קרי כי היא יתירה אבל רמז בזו' ויסר מעליהם את כל הכיורות ולהורות שלא הניח אפי' כיור אחד ההכרחי לו"א ואת הכיור ר"ל אפי' ההכרחי לא הניח כי כל כוונתו להכעיס את ה':

ואת מיסך השבת כו' עיין רש"י ז"ל שמפרש מפני מלך אשור שמוסב גם אל תחילת הענין למה שאמר ויקצץ המלך כו' שהיה מפני מלך אשור שלא יחמוד אותם הכיורו' והים אם כן אין לו אשמה כ"כ ולא להכעים נתכוון שלא כדברי המפרשים כנז' בפסו' הקודם ובפרט מהרי"א שכתב שלהכעים נתכוון: ועיין הרד"ק ז"ל וכן הרלב"ג ז"ל וכן מהרי"א ז"ל:

בשנת שתים עשרה לאחז עיין רש"י ז"ל · וכן הרד"ק ז"ל · וכן הרלב"ג ז"ל: וכן מהרי"א בשם סדר עולם: ולדברי' ז"ל או' מלך פי' מלכות שלימה מבלי השתעבד אל מלך אשור:

ולע"ד שהכתוב הזה מקושר עם הבא אחריו דכתיב ויעש הרע בעיני השי"ת כמו שיבו' והוא שהכשיל את ישראל בהסרת הפרדסאות שהיו עוזבי' בבחירתם לע"א ומרוע בחירתם הוא שלא היו עולים לירושל' ולא אנוסים וזהו או' בשנת י"ב לאחאב מלך הושע תשע שנים בעשיית הרע בעיני השי"ת נמצא לפי זה שאין כוונת הכתוב לומר שבשנת י"ב לאחז שמלך אז שהרי בשנת ארבע לאחז אבל הכוונה לומר שאז בשנת י"ב לאחז התחיל בתשע שנים מלכות שעשה בהם הרע בעיני ה' רק לא כמלכי ישראל: ולפי זה לא בטל הפרדסאות בתחילת מלכותו דהיינו בשנת ד' לאחז אלא בשנת י"ב לאחז ואז הוא שמלך מלכות בעשיית הרע בעיני ה' כי מה שמלך קודם לא היתה מלכות בלא עשיית רע בעיני ה':

ויעש

מנחה קטנה

ויעש אוריה וגו' הנה תחלת מעשהו היה קנת ברכון ואח"כ כפונם ככל אשר צוה המלך · אך אפשר להפך בזכותו של אוריה שהיה סבור בדעתו שהמלך ירצה לשמים ובביתו לבנות יחיד להקריב עליה לשמים והיה סבור שע"כ לא יזבח ויקטיר לע"ז כאשר עשה עד הנה כיון שראה שחפש עבור ועזוב ושכבה ה' בעמו מכה רבה ע"כ אמר לבחור הרע במעוטו. אלא שהמלך קלקול אחר כך והעמידו בבית ה' וע"פ ההכרח אח"כ ויעש אוריה ככל אשר צוה המלך: מפני מלך אשור אפשר שאחז מה שבנה לבנות דמות המזבח אשר בדמשק הוא היה לכבוד מלך אשור בכרתו עמו ברית לעבוד עבודתו כבריתו עבודתו ובזה יהיו לעם אחד ולא יצר לו מלך אשר וסיפר עתה שהרבה לפרוץ פרץ בבית ה' ובכליו שמזה גלה דעתו שמפן הוא כתועבת אשור ובע"ז ומ"כ לא יצר לו וז"ש מפני מלך אשר עשה כל זה להראות שהוא נאמן בבריתו לקיים מאמרו אשר אמר לעבוד ע"ז מלך אשור:

רדק

רק לא כמלכי ישראל אשר היו לפניו · אמרו שהעביר כל אותן פרדסאות שהושיב ירבעם בן נבט על התחומין שלא לעלות ירושלם ואמר כי בט״ו באב ביטל אותן פרדסאות לפיכך היו ישראל עושין י״ט בט״ו באב : ויעל מלך אשור בכל הארץ · פירוש וילכדה ואחר כך עלה שמרון ויצר עליה : ומלכי ישראל אשר עשו · פירוש וכחקות מלכי ישראל אשר עשו : ויחפאו בני ישראל דברים אשר לא כן על יי׳ אלהיהם · בדברי רז״ל מה אמרו אמרו העמוד הזה אינו רוא׳ ואינו שומע וזהו לשון ויחפאו שהסתירו הידיעה מהבורא כמו שאמר יחזקאל הנביא שהיו אומרים אין יי׳ רואה אותנו עזב יי׳ את הארץ וכן אמר ישעיהו ויאמרו מי רואנו ומי יודענו ובא אל״ף ויחפאו תמורת ה״א לא״ל הפעל מן חפה עלי ברושים כי׳ ענין אחד ושרש אחד הם : אשר לא כן · אשר לא טוב : ממגדל נוצרים עד עיר מבצר · ממגדל שעומדי׳ בו השומרים וי״ת ממגדל תקיף עד קרוין פריכן : ויעד

רשי

רק לא כמלכי ישרא׳ · שביטל פרדסיאות שישבו מימי ירבעם על הדרכי׳ לשמור שלא יעלו ישרא׳ לרגל וזה בשלן לפי שגלו עגלי הזהב כבר בשתי גליות בגלות ראשונה ויך את עיון ואת דן הגלה עגל שבדן ובשנייה כשגלו ראובן וגד כתל עגל שבבית אל לקיים מה שנאמר גם אותו לאשור יובל ולפי שבטלו פרדסיאות והם נמנעו מלעלות לרגל לפיכך נחתם גזר דינם לגלות בימיו שעד עכשיו תלה הקלקלה במלכיהם ועתה לא היה במי לתלו׳ וזהו שאמר הושע בן בארי כי עתה הזנית אפרים נטמא ישראל עתה נגלית רעתכם : בשנת התשיעית · למרדו של הושע : ויגל את ישרא׳ · ויגלה את ישראל וזה שער כל תיבה שפעל שלה בה״א כגון פנה בנה גלה זנה רבה כשבא לתת בראש התיבה וי״ו יו״ד אם המלה מוסבת על הפועל תהא הי״וד נקוד׳ בחירק כגון ויבן שם מזבח ויפן וירד משה ויגל יהודה מעל אדמתו ותלך ותזן גם היא וירב העם ויעצמו מאד ואם הוא מדבר בלשון מפעיל תהא יו״ד נקרא בסגול כגון ויפן זנב אל זנב ויגל ישרא׳ את אשורה ויזן את יהודה וירב בבת יהודה תאניה : ויחפאו · בלאו פתרונו לפי ענינו : עד עיר מבצר · כמו מקטן ועד גדול : ממגדל נוצרים · שאינו עשוי אלא להעמיד צופה לנצור בכל בית גבוה העמידו עבודה זרה : ויעד

מֶלֶךְ יְהוּדָה מָלַךְ הוֹשֵׁעַ בֶּן־אֵלָה
בְשֹׁמְרוֹן עַל־יִשְׂרָאֵל תֵּשַׁע שָׁנִים׃
וַיַּעַשׂ הָרַע בְּעֵינֵי יְהוָה רַק לֹא
כְּמַלְכֵי יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר הָיוּ לְפָנָיו׃
עָלָיו עָלָה שַׁלְמַנְאֶסֶר מֶלֶךְ אַשּׁוּר
וַיְהִי־לוֹ הוֹשֵׁעַ עֶבֶד וַיָּשֶׁב לוֹ מִנְחָה׃
וַיִּמְצָא מֶלֶךְ־אַשּׁוּר בְּהוֹשֵׁעַ קֶשֶׁר
אֲשֶׁר שָׁלַח מַלְאָכִים אֶל־סוֹא מֶלֶךְ־
מִצְרַיִם וְלֹא־הֶעֱלָה מִנְחָה לְמֶלֶךְ
אַשּׁוּר כְּשָׁנָה בְשָׁנָה וַיַּעַצְרֵהוּ מֶלֶךְ
אַשּׁוּר וַיַּאַסְרֵהוּ בֵּית כֶּלֶא׃ וַיַּעַל ה
מֶלֶךְ־אַשּׁוּר בְּכָל־הָאָרֶץ וַיַּעַל שֹׁמְרוֹן
וַיָּצַר עָלֶיהָ שָׁלֹשׁ שָׁנִים׃ בִּשְׁנַת
הַתְּשִׁיעִית לְהוֹשֵׁעַ לָכַד מֶלֶךְ־אַשּׁוּר
אֶת־שֹׁמְרוֹן וַיֶּגֶל אֶת־יִשְׂרָאֵל אַשּׁוּרָה
וַיֹּשֶׁב אוֹתָם בַּחְלַח וּבְחָבוֹר נְהַר גּוֹזָן
וְעָרֵי מָדָי׃ וַיְהִי כִּי־חָטְאוּ בְנֵי־
יִשְׂרָאֵל לַיהוָה אֱלֹהֵיהֶם הַמַּעֲלֶה
אֹתָם מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם מִתַּחַת יַד פַּרְעֹה
מֶלֶךְ־מִצְרָיִם וַיִּירְאוּ אֱלֹהִים אֲחֵרִים׃
וַיֵּלְכוּ בְּחֻקּוֹת הַגּוֹיִם אֲשֶׁר הוֹרִישׁ
יְהוָה מִפְּנֵי בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וּמַלְכֵי
יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר עָשׂוּ׃ וַיְחַפְּאוּ בְנֵי־
יִשְׂרָאֵל דְּבָרִים אֲשֶׁר לֹא־כֵן עַל־
יְהוָה אֱלֹהֵיהֶם וַיִּבְנוּ לָהֶם בָּמוֹת בְּכָל־
עָרֵיהֶם מִמִּגְדַּל נוֹצְרִים עַד־עִיר
מִבְצָר׃ ויצבו

מֶלֶךְ שִׁיבְטָא דְבֵית יְהוּדָה מְלַךְ הוֹשֵׁעַ
בַּר אֵלָה בְּשֹׁמְרוֹן עַל יִשְׂרָאֵל תְּשַׁע
שְׁנִין׃ וַעֲבַד דְבִישׁ קֳדָם יְיָ לְחוֹד לָא
כְּמַלְכֵי יִשְׂרָאֵל דַהֲווֹ קֳדָמוֹהִי׃ עֲלוֹהִי
סְלִיק שַׁלְמַנְאֶסֶר מַלְכָּא דְאָתוּר
וַהֲוָה לֵיהּ הוֹשֵׁעַ עַבְדָא וְאָתֵיב לֵיהּ
תִּקְרוּבְתָּא׃ וְאַשְׁכַּח מַלְכָּא דְאָתוּר
בְּהוֹשֵׁעַ מֵירְדָא דִּשְׁלַח אִיזְגַּדִּין לְוַת
סוֹא מַלְכָּא דְמִצְרַיִם וְלָא אַסִּיק
תִּיקְרוּבְתָּא לְמַלְכָּא דְאָתוּר כִּשְׁנָא
בִשְׁנָא וַאֲחַדֵיהּ מַלְכָּא דְאָתוּר
וְאַסְרֵיהּ בְּבֵית אֲסִירֵי׃ וּסְלִיק מַלְכָּא
דְאָתוּר בְּכָל אַרְעָא וּסְלִיק לְשֹׁמְרוֹן
וְצַר עֲלַהּ תְּלַת שְׁנִין׃ בִּשְׁתָּא
תְּשִׁיעֲתָא לְהוֹשֵׁעַ כְּבַשׁ מַלְכָּא
דְאָתוּר יַת שֹׁמְרוֹן וְאַגְלֵי יַת יִשְׂרָאֵל
לְאָתוּר וְאוֹתֵיב יַתְהוֹן בַּחֲלַח וּבְחָבוֹר
נְהַר גּוֹזָן וְקִירְוֵי מָדָי׃ וַהֲוָה כַּד חָבוּ
בְּנֵי יִשְׂרָאֵל קֳדָם יְיָ אֱלָהֲהוֹן דְּאַסִּיק
יַתְהוֹן מֵאַרְעָא דְמִצְרַיִם מִתְּחוֹת יַד
פַּרְעֹה מַלְכָּא דְמִצְרַיִם וּדְחִילוּ טַעֲוַת
עַמְמַיָּא׃ וַאֲזַלוּ בִּגְזֵירַת עַמְמַיָּא דְתָרִיךְ
יְיָ מִן קֳדָם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וּמַלְכֵי יִשְׂרָאֵל
דַּעֲבַדוּ׃ וַאֲמַרוּ בְנֵי יִשְׂרָאֵל מִלִּין דְּלָא
כַשְׁרִין קֳדָם יְיָ אֱלָהֲהוֹן וּבְנוֹ לְהוֹן בָּמָן
בְּכָל קִירְוֵיהוֹן מִמִּגְדַּל תַּקִּיף עַד
קִירְוִין כְּרִיכָן׃ ואקימו

מסרה

אל סוא ל׳ ומשמש א״ב אל וסימ׳ אל אדם ל׳ אל ארבע ל׳ אל אצרותיה ל׳ אל בנו ל׳ אל בנים ל׳ אל בחוריה ל׳ אל גג ל׳ אל הצאן ל׳ אל המנחה ל׳ אל המלאכה ל׳ אל ארון ל׳ אל ארום ל׳ אל בנתיו ל׳ אל כני ל׳ אל בגד ל׳ אל גבוריה ל׳ אל דבר ל׳ אל הבתים ל׳ אל המשכן ל׳ אל המלחמה ל׳ אל זקני ל׳ אל טוב ל׳ אל כסא ל׳ אל משמר ל׳ אל סוא ל׳ אל עגלה ל׳ אל צאנו ל׳ אל ראשי ל׳ אל שמים ל׳ אל תורה ל׳ :

רלבג

ויעצרהו מלך אשור ויאסרהו בית כלא · אחשוב שהיה זה אחר עבור תשע שני׳ להושע כי כבר עלה מלך אשור שמרון ויצר עלי׳ ובסוף הענין לכד שומרון ואז עצר הושע ועצרוהו בבית כלא : ומלכי ישראל אש׳ עשו · ר״ל ובחקות מלכי ישר׳ אשר עשו כמו ירבעם בן נבט וחבריו כי כבר הלכו ישר׳ בחקותיהם ועזבו את ברית יי׳ :

ויחפאו בני ישראל דברים אשר לא כן על יי׳ אלהיהם · הנה ויחפאו הוא מענין חפוי וכסוי והרצון בו שהם שמו נעלם ומכוסה כנגד יי׳ דברים אשר אינם כן ר״ל שאינם נעלמים ממנו והמשל בהם חשבו שאין הש״י מבין אל מעשיהם ושהוא עוזב את הארץ ולזה היו עובדים לצבא השמים והיו עושין הפעלות המגונות ההם כמו שקדם מענינ׳ עד שכבר בנו במות בכל עריהם מהקטן עד הגדול והנה הקטן הוא מגדל נוצרים ר״ל מגדל שומרים שכאשר יהיו לאדם שדות רבות וכרמים זה אחר זה יבנה מגדל בתוכם לשמור פירותיהם ולאצר׳ שם וגם במגדל ההוא בנו במה ולא הספיק להם זה אבל מחוץ לעיר הציבו להם מצבות ואשרים על כל גבע׳ גבוהה ותחת כל עץ רענ׳ וזה כלו בהפך כוונת התורה שצותה לעבו׳ הש״י לבדו ובמקו׳ אחד לבד אחר הבנות בית המקדש : כנוים

כלי יקר

ויעש הרע בעיני ה׳ וכו׳ עליו עלה כו׳ כבר קדם לאו״ל לפסוק לא פול הוא סנחריב הוא תגלת פלאסר הוא שלמנאסר ח׳ שמות נקראו לו ע״כ : תנא דבי אליהו מה נשתנה הושע בן אלה שגלו י׳ השבטים בימיו אלא עד עכשיו היתה עבודת אלילים קשורה ביחיד וקשה לפני הב״ה להגלות הצבור בעון יחיד כיון שבא הושע בן אלה ובטל כל המשמרות כולן ואמר כל מי שיעלה לירושלם יעלה ועליו הוא או׳ ויעש הרע בעיני ה׳ רק לא כמלכי ישר׳ עליו עלה שלמנאסר ושמט קולר מצוארו ונתנו בצואר הרבים מכאן אמרו כל העושה מצוה ואינו גומרה מתחייב בנפשו וקובר אשתו ובניו עד כאן ביאר לנו כוונת הכתוב שאין כוונת רק לא כמלכי ישראל למעט בכמות הרע שהרע מעט אשר היו לפניו אבל הכוונה באו׳ רק לא כמלכי ישראל להודיע שהרע זה בעיני ה׳ לא היה כמלכי ישראל אשר היו לפניו שהם היו החוטאים וקולר תלוי בצוארי המלכים לא בישראל כי היו אנוסים אבל זה הסיר המשמרות המעכבים את ישראל מעלות לירושלם והם לא היו עולים מרוע בחירתם ושלא נכו בגלה מזמן רב שלא עלו ז״ש ויעש הרע רק לא כמלכי ישראל אשר היו לפניו שהיו מחטאי׳ אבל זה עשה הרע בעיני ה׳ ע״י עשותו מעש׳ של מצוה דהיינו ביטול הפרדסאו׳ שהתחיל במצוה והיה לו לגמור להעלותם פעם או פעמים רבות עד שישובו לאיתנ׳ וזהו או׳ מכאן אמרו כל העושה מצוה ואינו גומרה כו׳ ובזה מובן גם כן הו׳ עליו עלה שלמנאסר שאין הכוונה למורה על מי עלה עליו ולא יהודה שאין צורך לאו׳ כי למד מענייננו הוא אבל כוונתו לומר עליו ר״ל עליו כלו׳ בעבורו לפי שהוא שמט את הקולר מצוארו והטילו על הרבים על כן עלה שלמנאסר לא כן בכל המלכים הקודמים ע״י שהיו רעים ממנו וחטאים לה׳ מאד עכ״ז ישרא׳ היו אנוסי׳ ורחמנא פטרם : ורש״י ז״ל הביא במדרש הזה והרא״ב בו וכן הרד״ק והוסיף :

וימצא מלך אשור וכו׳ עיין הרלב״ג ז״ל ודוחק שהקדימו הפסוק קודם ויצר על שמרון : ומהרי״א ז״ל ויעצרהו שמצאו באחד הערים ועצרו שם כעצר ואחר כך אסרו בבית כלא ובהיות המלך אחז אסור אחר כך ויעל מלך אשור שמרון ויצר עליה ג׳ שנים ע״כ וכן עיינתי : ולע״דן לדקדק פי די באחד משנים ענייניים אלו להורות הקשר הי ששלח מלאכים אל סוא מלך מצרים או שלא שלח לו מנחה כשנ׳ בשנה ואין לך מרד גדול מזה · ואם על פי שני ראיי׳ יותר טוב הי״לל וימצא מלך אשור קשר אשר שלח מלאכים כו׳ ואשר לא העלה לו מנח׳ כשנה בשנ׳ ונראה כי המלך אחז קשר בסתר עם סוא מלך מצרים וכשמצאו מלך אשור בקשר אז אחז המלך ראה כי כלתה אליו הרע׳ עם מלך אשור ולא יועילו מנחות ולזה מנע משלוח מנחה וז״ש וימצא מלך אשור בהושע וכו׳ ולזה כיון שנמצא בקשר מאז המצאו ולא העלה מנחה למלך אשור וכו׳ כי ידע שלא יועיל · עוד אפשר כי מה ששלח מלאכים אל סוא מלך מצרים לא יאשם כי אולי פחד ממנו והוא שכנו קרוב אליו ויזיקהו קודם בא עזרת מלך אשור אמנם הצטרף אל זה מה שלא שלח לו מנחה זו הוראה על פי השני דברים הנ׳ נתברר היותו בוגד והאות האחרון ממה שלא שלח לו מנח׳ אינו מוזפת חותך כי הבנת הכתוב אלא איננה שלא שלח לו מנחה השנה כלל לא מיב׳ ולא מקלהה אבל הכוונה שהיה שולח אבל לא כמנהג וז״ש ולא העלה מנחה למלך אשור כשנה בשנה ר״ל שלא היתה העלאה כשנה בשנה · כשנה בשנה לא העלה אבל לא מנע לגמרי והיינו דלא קאמר ולא העלה למלך אשור מנחת שנה בשנה · והוא דקדוק נכון באופן ששליחות מלאכים אל סוא מלך מצרים גילה על מה שלא עלה מנחה הנוגע שברע הוא ולכך הוצרכו שני העניינים יחדיו :

ויעל מלך אשור כו׳ עיין הרד״ק ז״ל : **בשנת** התשיעית כו׳ עיין רש״י ז״ל : ולע״דן · בשנה התשיעית לעשותו הרע בעיני ה׳ כדפרשית בפסו׳ הקודם שאומרו מלך וכו׳ תשע שנים ויעש הרע בעיני ה׳ שלא מקושר זה בזה דהיינו שמלך תשע שנים והוא עוש׳ רע שהשנים הקודמים לא עשה בהם הרע בעיני ה׳ וז״ש בשנה התשיעית ולא אמר בשנה התשיעית לפי שאינ׳ שנה תשיעית למלכותו שהרי שנת י״ז היא לא אמר בשנה התשיעית ר״ל בשנת מהבקיג׳

הנו׳ של תשיעית שזכרתי לך לרש״י למרדו ולע״ד לרשעותו כאמור · ואמר ויושב אותם לשון ישיב׳ שלום כי הערים האלה ערים משובחות ממעדנים והם נקראים גינזק כמ״ש בגמרא נהר גוזן זו גינזק וכן נקראת היום והם ערים שכבשם המלך י״רה מהפרסי :

ויהי כי חטאו בני ישראל וכו׳ וילכו וכו׳ עיין הרד״ק ז״ל וכן הרלב״ג וכן מהרי״א ז״ל והוסיף בהומרו ויהי כי חטאו שהוא כתיבת טעם לנז״ל ויגל ישראל וכו׳ שנתינת ישראל למשיסה ולבוזזים הנה היה כן יען כי חטאו בני ישראל לה׳ אלהיהם וגו׳ המעלה אותם מארץ מצרים מתחת יד פרעה ולכן היה מידה כנגד מידה שישובו בגלות ולתחת יד אשור הקשה מפרע׳ ויהמידו בגלות׳ יותר מגלות מצרים כי עודם גולי׳ שם · והיה מסכלותם גם כן וייראו את אל״ים אחרים אשר לא ידעו וגם היטב אין אות׳ ולא יראו את ה׳ אשר כחומר ביד היוצר כן אנו בידו ולפי שהלכו בחוקו׳ הגוים אשר הוריש ה׳ אותם מפני בני ישראל לזה מידה כנגד מידה קאה אותם הארץ כאשר קאה את הגוים אשר לפניהם ע״כ · ולע״דן שכוונת הפסוק אל מה שזכרתי למעלה בפסוק ויעש הרע בעיני ה׳ רק לא כמלכי ישראל וכו׳ שאמר שם שסבת הגלות לפי ששמט הקולר מעל צוארו והטילו על הציבור שבמצאו ים׳ חטאים לא כדורות הקודמים שמלכי ישראל היו החוטאים וז״ש ויהי כל הנו׳ עליו עלה שלמנאסר כו׳ ויעל וכו׳ בשנת וכו׳ ויגל ישראל אשורה היה זה בדורו של הושע בן אלה ולא בדורות הקודמים יען כי חטאו בני ישראל לא כן בדורות הקודמים שהמלכים היו החוטאים אמנם עתה ויהי כי חטאו בני ישראל לה׳ אלהיהם אשר הפליא לעשות בהעלות אות׳ מארץ מצרים לפי שהיתה ארץ טמאה ותהיה נפשם לא מטוהרה בארץ מצרים הטמאה וז״ש המעלה אותם מארץ מצרים לשון מעלה ועילוי בנפשם שכיולא בזה דרשו חז״ל בפרשה במ״ש המעלה שעשה אותנו מעולים בהרחיק אותנו מהמאכלים המשוקצים כשקצים ורמשים · וגם כן הוציא אותנו משעבוד הגופים מתחת יד פרעה מלך מצרי׳ והגדיל לעשות בהעלאה זו של מצרים לפי שהיינו בלתי כדאי׳ אליה שהללו עובדי אלילים והללו עובדי אלילים ז״ש המעלה אותם מארץ מצרים עם היות חטאי׳ כי וייראו אלהים אחרים שם במצרים עכ״ז העלה אותם · וילכו עתה בחוקות הגוים אשר הוריש ה׳ מפני בני ישרא׳ כל הפרטים הנז׳ חטאו בני ישרא׳ עתה בדורו של אחז נוסף על הדורו׳ הקודמים שמלכי ישראל עשו ולא ישראל ולכך לא גלו הדורות הראשונים אבל עתה שחטאו בני ישראל גלו ונתמלאה סאתם ממעשיהם וגם עונות מלכי ישר׳ אשר עשו המלכים הזיק להכריע כף חובת בני ישראל הדור הרע הזה של הושע בן אלה ואם כן הומרו ומלכי ישראל אשר עשו ר״ל ואשר עשו מלכי ישראל הרע בעיני ה׳ :

ויחפאו בני ישראל וכו׳ עיין רש״י ז״ל והרד״ק ז״ל וכן הרלב״ג ז״ל · וכן מהרי״א ז״ל · והוסיף לפי שדבריה׳ הפך האמת אמר אשר לא כן וכמו שחפאו מהשי״ת לסהור מעשיה׳ מעיני השגחתו כן השי״ת הסתיר פניו מהם מדה כנגד מדה · ולע״דן ויבנו להם במות להשי״ת בתחילה בכל עריהם וממנה נתפשטו לעשות עוד רע בעיני ה׳ והוא ויציבו להם מצבות ואשרים דהיינו ע״א כי עבירה קלה גוררת עביר׳ חמורה ויקטירו שם כגוי׳ אשר הגלה ה׳ מפניה׳ לאמצעיים בינם להשי״ת ואחר כך הפריזו על המדה ויעשו דברים רעים להכעים את ה׳ ואחר כך ויעבדו את הגילולים אשר אמר ה׳ להם לא תעשו את הדבר הזה ר״ל אפי׳ למכרו לגוים אשר עשיית לאחרים והם יעבדום · וכן דרשו חז״ל בפסוק אל תפנו אל האלילים ואלהי מסכה לא תעשו לכם בפ׳ קדושי׳ כמ״ש רש״י ז״ל לא תעשו לאחרים ולא אחרים עושים לכם וא״ת לא תעשו לעצמכם אבל אחרים עושים לכם הרי כבר נאמר לא יהיה לך לא שלך ולא של אחרים ע״כ וז״ש כאן אשר אמר ה׳ להם לא תעשו את הדבר הזה כלומר אפי׳ לאחרים כ״ש לעבדם אתם · ויש גילוי קצת בדהרלב״ג למה שפירשתי ויבנו להם במות לשמים שכתב וזה כולו הפך כוונת התורה שצוותה לעבוד הש״ת לבדו ובמקדש אחד לבד אחרי הבנות בית המקדש :

ויציבו

ר"ל שלא נתנו אל לבם שאלו הפעלות המגונות לא הועילו לעמים אשר הגלה יי' מפניהם אך היו סבה שהקיאה אות' הארץ: ויעד יי' בישראל וביהודה ביד כל נביא כל חוזה ר"ל ביד כל נביאים וכל חוזה וידמה שהחוזה הוא יותר שלם מהנביא כי הנביא יקרא נביא אפי' בא אליו דבר יי' בחלום כאומרו אם יהיה נביאכם יי' במראה אליו אתודע בחלום אדבר בו ואולם החוזה יקרא אשר יבא אליו דבר יי' במראה והוא למעלה מהחלום: כערף אבותם אשר לא האמינו ביי' אלהיהם המשולם למי שהיה מאבותם שלא האמינו ביי' אלהיהם ולא הכינו להאמין בו מפני דברי הנביאים: וימאסו את חקיו ואת בריתו זה כלו עדות כי הם עשו מה שזכר הש"י שאם יעשוהו יביא עליהם אלו הקללות שבאו עליה' ולסוף הענין ישליכם אל ארץ אחר' כיום הזה ולזה זכר ג"כ שהם עזבו כל מצות יי' כמו שזכר שם באותם הקללו': ואת עדותיו אשר העיד בם הנה קרא עדות מה שהיה בתורה על דרך העדות להעיד נפלאות השם ית' לישראל כמו פסח וסוכו' שהם עדות על יציאת מצרים וקדושת בכור בהמה טהורה ופדיון בכור אדם ופטר חמור שהם עדות למכת בכורות וקרא עדות ג"כ מה שהעיד בהם הש"י בתורה את השמי' ואת הארץ שאם יעברו על בריתו יבאו להם אלו הקללות עד השמידו אותם וקרא עדות ג"כ מה שבא בתורה מהספורי' אשר הם עדות על מי שיעבו' על דבר השם ית' בזה האופן יענש עונ' נפלא והנה רבו הספורים בתורה המעידים על זה ומי שיקיים' ישלם לו גמו' טוב והם עזבו כל זה אם כוד' להם שלומותו וטובו והלכו אחרי ההב' והיא הע"א ועשו גם כן פעולות הם הבלים: ויקסמו

י וַיַּצִּבוּ לָהֶם מַצֵּבוֹת וַאֲשֵׁרִים עַל כָּל־גִּבְעָה גְבֹהָה וְתַחַת כָּל־עֵץ רַעֲנָן: וַיְקַטְּרוּ־שָׁם בְּכָל־בָּמוֹת כַּגּוֹיִם אֲשֶׁר־הֶגְלָה יְהוָה מִפְּנֵיהֶם וַיַּעֲשׂוּ דְּבָרִים רָעִים לְהַכְעִיס אֶת־יְהוָה: וַיַּעַבְדוּ הַגִּלֻּלִים אֲשֶׁר אָמַר יְהוָה לָהֶם לֹא תַעֲשׂוּ אֶת־הַדָּבָר הַזֶּה: וַיָּעַד יְהוָה בְּיִשְׂרָאֵל וּבִיהוּדָה בְּיַד כָּל־נְבִיאוֹ כָל־חֹזֶה לֵאמֹר שֻׁבוּ מִדַּרְכֵיכֶם הָרָעִים וְשִׁמְרוּ מִצְוֺתַי חֻקּוֹתַי כְּכָל־הַתּוֹרָה אֲשֶׁר צִוִּיתִי אֶת־אֲבֹתֵיכֶם וַאֲשֶׁר שָׁלַחְתִּי אֲלֵיכֶם בְּיַד עֲבָדַי הַנְּבִיאִים: וְלֹא שָׁמֵעוּ וַיַּקְשׁוּ אֶת־עָרְפָּם כְּעֹרֶף אֲבוֹתָם אֲשֶׁר לֹא הֶאֱמִינוּ בַּיהוָה אֱלֹהֵיהֶם:
טו וַיִּמְאֲסוּ אֶת־חֻקָּיו וְאֶת־בְּרִיתוֹ אֲשֶׁר כָּרַת אֶת־אֲבוֹתָם וְאֵת עֵדְוֺתָיו אֲשֶׁר הֵעִיד בָּם וַיֵּלְכוּ אַחֲרֵי הַהֶבֶל וַיֶּהְבָּלוּ וְאַחֲרֵי הַגּוֹיִם אֲשֶׁר סְבִיבֹתָם אֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה אֹתָם לְבִלְתִּי עֲשׂוֹת כָּהֶם: וַיַּעַזְבוּ אֶת־כָּל־מִצְוֺת יְהוָה אֱלֹהֵיהֶם וַיַּעֲשׂוּ לָהֶם מַסֵּכָה שְׁנַיִם עֲגָלִים וַיַּעֲשׂוּ אֲשֵׁירָה וַיִּשְׁתַּחֲווּ לְכָל־צְבָא הַשָּׁמַיִם

וְאָקִימוּ לְהוֹן קָמָן וַאֲשֵׁירִין עַל כָּל רָמָא מְנַטְלָא וּתְחוֹת כָּל אִילָן עֲבוֹף: וְאַסִּיקוּ בּוּסְמִין תַּמָּן עַל כָּל בָּמָתָא כְּעַמְמַיָּא דְּאַגְלֵי יְיָ מִן קֳדָמֵיהוֹן וַעֲבָדוּ קֳדָמוֹהִי פִּתְגָּמִין בִּישִׁין לְאַרְגָּזָא קֳדָם יְיָ: וּפְלָחוּ יַת טַעֲוָתָא דִּי אֲמַר יְיָ לְהוֹן לָא תַעַבְדוּן יַת פִּתְגָּמָא הָדֵין: וְאַסְהִיד יְיָ בְּיִשְׂרָאֵל וּבִיהוּדָה בְּיַד כָּל סָפַר כָּל מַלִּיף לְמֵימַר תּוּבוּ מֵאוֹרְחַתְכוֹן בִּישָׁתָא וְטָרוּ פִּקּוּדַי וּקְיָמַי כְּכָל אוֹרַיְתָא דְּפַקֵּידִית יַת אֲבָהַתְכוֹן וְדִשְׁלָחִית לְוָתְכוֹן בְּיַד עַבְדַי נְבִיַּיָּא: וְלָא קַבִּילוּ וְאַקְשִׁיאוּ יַת קְדַלְהוֹן כִּקְדַלָא דַּאֲבָהַתְהוֹן דְּלָא הֵימִינוּ בְּמֵימְרָא דַּיְיָ אֱלָהֲהוֹן: וְקָצוּ בִּקְיָמוֹהִי וּבִגְזֵירְתֵיהּ דִּיגְזַר עִם אֲבָהַתְהוֹן וּבְסָהֲדְוָתֵיהּ דְּאַסְהִיד בְּהוֹן וּטְעוֹ בָּתַר טַעֲוָתָא וַהֲווֹ לִלְמָא וּבָתַר עַמְמַיָּא דִּי בְּסַחֲרָנֵיהוֹן דִּי פַּקִּיד יְיָ יָתְהוֹן בְּדִיל דְּלָא לְמֶעְבַּד כְּוָתְהוֹן: וּשְׁבָקוּ יַת כָּל פִּקּוּדַיָּא דַּיְיָ אֱלָהֲהוֹן וַעֲבָדוּ לְהוֹן מַתְּכָא תְּרֵין עִיגְלִין וַעֲבָדוּ אֲשֵׁרְתָא וּסְגִידוּ לְכָל חֵילֵי שְׁמַיָּא

רדק

ויעד יי' · מבנין הפעיל מנחי העי"ן ענינו ההתראה על ידי עדי' וכן העד העיד בנו האיש העידותי בכם היום: ביד כל נביאו כל חוזה · כתוב בו"ו ר"ל ביד כל מי שהיה נביאו לא נביאי השקר וקרי נביאי והוא כמו נביאים וכן חלוני שקופים כמו חלונים אנשי מחוקה כמו אנשים וענינו שהעיד בהם ביד כל חוזה ונביא · ובדרש ביד כל נביאו כמה נביאים העידותי בהם אחד בשחרית ואחד בין הערבי' נביאו כתיב: ויתמכרו

רשי

ויעד יי' · התרה בהם: נביאו כל חוזה · נביאו כל חזון יש חוזה שהוא שם דבר כמו ועם שאול עשינו חוזה: שנים עגלים בבית אל ובדן: את

כלי יקר

מודיעים הדברי' בשלימותם וכלל כל דרכיה' הרעים בהו' ויתמכרו לעשות הרע בעיניה' להכעיסו ולפי שהכתוב ספר בכאן דרכים רבי' מע"ה ראיתי לעיין בהם כדי לכלול מיניהם ואומר שהנה הרמ"בן ז"ל בפי' התורה בפ' וישמע יתרו כתב שכפי מה שיורו הכתובים בענין עבודת אלילים היו ג' מינים כי הראשונים החלו לעבוד המלאכים שהם השכלים הנבדלים בעבור שידעו להם שרר' על האומות כענין שכתוב שר מלכות יון ושר מלכות פרס וחשבו שהיה להם כח להרע או להטיב ואלה הם הנקראים בתורה אלהים אחרים כי המלאכים נקראו אלהים כמו שאמר הוא אלהי האלהים וישתחוו לו כל אלהים כי גדול ה' מכל האלהים ואע"פ שהיו מודים שהכח והיכולת הגמור לאל עליון וכך אמרו רבותינו דקרו ליה אלהא דאלהי עכ"ז היו עובדים את הנבראים כאלה ועל זה אמר הכתו' זובח לאלהים יחרם · והמין השני בע"א הוא שחזרו לעבוד לצבא השמי' לשמש או לירח או למזל מן המזלות כי כל אחת מן האומו' ידעה כח המזל המושל בה כפי משטרו על הארץ שלהם וחשבו כי בעבודתם יגבר כח המזל ויועיל להם ואלה האנשים הם שהחלו לעשות הצורות בפסילי' ואשרים ותמנים בשעות אשר להם הכח כפי מעלתם והיו נותנים בעם כפי מחשבתם כח והצלחה והיו לכל אלה הכתות נביאי השקר מגידי העתידות בחכמת הקסם והכישוף והניחוש · והמין הג' בע"א הוא שאמרו אחרי כן לעבוד את השדים שהם רוחות לחשבם שגם מהם יש ממונים על האומו' להזיק לבריהם כמו שנתפרסם זה בחכמת ניגרומנציאה · גם בדחז"ל ועל זה נאמר יזבחו לשדים לא אלוה כלומר שאינם כמלאכים שנקראים אלוה והם חדשים לפי שלמדו ישראל זה מן המכשפים במצרים והנה התורה אסרה כל עבודה בלתי לה' לבדו ולכן הזהיר לא יהיה לך אלהים אחרים על פני לרמוז למלאכים שהם לפני ה' ואמר לא תעשה לך פסל וכל תמונה אשר בשמים ממעל כנגד המין השני שהוא מצבא השמים ואמר ואשר בארץ מתחת ואשר במים מתחת לארץ כנגד השדים שהם מתחת מים ושוכניהם וכך אמרו ז"ל לרבות את הבריאה ועל כולם אמר לא תשתחוה להם ולא תעבדם זהו דעת הרב והו' אמיתי כפי הוראת הכתובי' אך אמנם הודיע הדבר בדרך כולל בסוגיו וגם השמיט מינים אחרי' מה"עא שלא זכר ולכן ראוי לפרט עוד המאמר ולבאר כמה מיני' מה"עא נמצאו בקדמונים כפי עדות הכתובים ודברי חז"ל כדי שתראה שכולם הגיד הכתוב בכאן שהיו עובדים ישראל איש לא נעדר ואומר שמיני העבודות שהיו עובדים נכללות בעשרה מינים המין הראשון הוא הראשון שזכר הרמ"בן ז"ל שהיו עובדים למלאכים לחשבם שהם שרי האומות ומטיבים לעובדיהם ועל זה אמר כאן בספרו חטאות ישראל ויראו אלהים אחרים שהמלאכים נקראים כן כמו שנזכר · המין השני הוא השני שזכר ג"כ הרמ"בן שהוא העבודה לצבא השמים כוכבים או מזלות ויעבדו בחשבם שיש להם מבוא בעניני הארץ ולהצלחה' כענין שכתוב ופטחום לשמש ולירח ולכל צבא השמים אשר אהבום ואשר עבדום וכמ"ש בתורה פן תשא עיניך השמימ' וראית את השמ' ואת הירח כו' וכנגד מין זה אמר כאן וישתחוו לכל צבא השמים ולפי שהשמש הוא הפועל הגדול והתחלת ההויות והיו או' שאין צור כמוהו בפרטות ויעבדו את הבעל ויעבירו את בניה' ובנותיהם באש לפי שזאת עבוד' השמש להיותו גובר ביסוד האש המין הג' הוא צורת הטלמסאות שהיו עושי' בשעות ידועות כדי שיגידו העתידות ועם היות שזה היה להם הורדת רוחניות הכוכב על אותה הצורה · הנה מניתי אותו מין בפני עצמו לפי שאנשי המין השני הם העובדים למזלות לא לצורות כי אם להם בהיותם בשמים ממעל וזה המין הג' הוא מין אחר מהאנשים שהיו עובדים אותם צורות בחשבם שהי' בהם כח לעשות מה שירצו · וכנגד המין הג' הזה אמר בכאן ויעש להם מסכ' שני עגלים ויעשו אשרה כי העגלים והאשרה היו אצלם צורות וטלמסאות המין הד' היא עבודת הצלמים המיוחדים לגדול הצמחים ולעבודת האדמה והיה ענין אנשי המין הזה מיוחד בצמחים ונקראת מלאכתם עוננות ובעליהן מעוננים לפי תכלית עניינם בסיבת השעות המועילו' להרבות תבואות הארץ ולחרוש ולזרוע כדי שתצליח התבואה וכנגד זה אמר בכאן ויציבו להם מצבו' ואשרות על כל גבעה גבוהה ותחת כל עץ רענן · המין החמישי הוא צורת התרפים אשר יאמינו עושיהם שיורו גם הם בהוראות יבאו מאיתם בהוראת העתידות ויאמרו השואלים מהם אם אלך במה שאני רוצה לעשות אראה במחזה או בחזיון לילה בתולה יפה ונר דלוק בידה ואם לא אראה כושי עם הבוק' כנה בידו כאילו צורות התרפים היו סיבה בעבודתם שיבא בחלום או בחזיון לילה השי' אשר ישים השואל לתשובתו ועל המין הזה אמר הנביא התרפים דברו און ולמה שהיה כפי מחשבתם הוראתם דומה להוראת האורים ותומים אמר אין אפוד ותרפים והבדל ביניהם בצורת המושם האמיתי' לצורות המדומות הכוזבות וכנגד המין הזה אמר כאן ויעשו דברים רעים להכעיס את ה' כי היו מכעיסים אותו בעשיתם התרפים בדמות הכלים המקודשים ר"ל האורים ותומים · המין הששי מהעבודה הוא מה שהיו עובדים בעל חי ה' לחשבם שהיה בו רוחניות מהעליונים וכן היה ענין עשתרות וכמו דגון שקוץ פלשתי' וכמו שהתעו הכשדי' בתנין הגדול שאחז"ל שהמיהו דניאל והכשדים אשר באו להתישב בא"י אנשי בבל עשו את סוכות בנות ואמר רב יהודה בפ"ד מיתות שהיו עובדי'

כלי יקר

ויציבו להם מצבות מהרי"א ז"ל לא די מה שעשו בבית כי גם בשדות ולזה לא נשאר להם לא בית ולא שדה וגלו מהכל: ויקטירו שם בכל במות וכו' ויעבדו וכו' עיין הרלב"ג ז"ל ומהרי"א ז"ל היו כל הדברים הנז' בפסוקים להכעיס ולא לתאבון והראיה שעבדו הגילולים שהם דברים מתועבים ונמאסים בעצמם לא לתכלית אחר כי אם להכעיס וז"ש ויעבדו הגילולים יען אשר אמר ה' להם לא תעשו את הדבר הזה וכדי לעבור את אשר אמר ה' להם עשו כן עד כאן · וכבר זכרתי בפסוק הקודם ביאור פסוק זה שהכוונה אשר אמר ה' להם לא תעשו את הדבר הזה עבודת אלילים אפי' עשייה לאחרים בלי עבודה אסרה תורה בפסוק לא תעשו לכם כנז"ל והם עשאום לעצמ' ועבדום:

ויעד ה' לישראל וכו' פסיקתא ביד כל נביא וביד כל חוזה נביאו כתיב רבי ור' נתן רבי אמר נביא אחד שחרית ונביא אחד בין הערבים · ורבי נתן או' שני נביאים שחרית ושני נביאים בין הערבים א"ר יעקב מכפר חנן תשעי' שנה היה הב"ה משלח בישרא' כמנין ויעד עכ"ל: ולע"ד לדקדק דקדוק דקרינן נביאי מנא ליה לרבי אחד בשחרית ואחד בין הערבים דלמא נביאי על הנביאים רבים שבכל דור ודור שנבאו אליהם ויעדו בהם בשנים כמנין ויעד ובדמסיק ומנא ליה ... ונראה להם דקדקו במ"ש דקשה לר' נתן דיליף שנים בבקר ושנים בין הערבים דמנא ליה · ונראה ... נביאי כתיב והכוונה בזה דהי"ל נביא כמו שאמר חוזה בלשון יחיד ... דקרינן לו' שהשני נביאים היו באים יחדיו לר' ביום אחד יחדיו ... בין הערבים וכן בכל עת ועונה היה משלח ביעוד שהיה מייעד בם ... תיבת כל די שיאמר ביד נביאי כל לאהויי מאי שלא ודאי ויעד ... כל השני נביאים · או דרים ר' נתן מלשון ויעד שהיו באים ... העדאה ועדות · וכדי שלא תטעה לו' שיתמידו השני נביאים ... כלו' נביאים רבים היו וכן כל חוזה אשר רבוי הנביאים היו ... חדשות בבקר ופנים חדשות בין הערבים והיעוד היה שני' רבות ... סכום גדול של נביאים לשנים בכל יום ויום לרבי כדאית ליה ... ליה · ור' יעקב לא פליג התנאי קמאי מדקאמר א"ר יעקב ... כתן יליף מלשון ויעד שהוא לשון עדות על פי שנים עדי' יקום ... ההעדאה וההתראה אפשר דפליג ויליף דרשהו להשעי' שנה ... בדכתיב השכם ושלוח · ועיין רש"י ז"ל והרד"ק ז"ל משמע ... נביאו היינו שהיו שנים ליום אמנם ביעוד אחד בא בשחרית וא' ... ב"ג ז"ל ומדחז"ל שהמדרגה אחרונה של נבואה היא חזיון · וכן ... אחרי שחטאו ישראל ויהודה יחדיו הנה כל נביא וכל חוזה ... ליהודה כי שניהם יחדיו חוטאים יהודה וישראל · וז"ש ויעד ה' ... כל חוזה שהעדתו מועילה לישרא' וליהודה לאמר שובו מדרכיכם ... עשה טוב והוא ושמרו מצותי כו' וכל נביא · וחוזה היה מתרה כן ... היה מעיד בהם שישמעו אשר שלחתי אליכם יעודים והתראות ביד כל עבדי הנביאים:

ולא שמעו ... כן מהרי"א ז"ל כעורף אבותם כתרח ונחור וזולתם מהממרים ... ע"דן ולא שמעו אפי' ההעדאה לא שמעו ולא הטו אזנם ויקשו ... ים האלה לא האמינו בה' אלהיהם כו' וימאסו את חוקיו כו':

וימאסו ... כו' עיין הרלב"ג וכן מהרי"א הם הלכו אחרי ההבל זבחו לשדי' ... אי' בנפשותם ספו תמו מן בלהות · ויהבלו שנעשו הבל וריק: ... בלו כאשר פירשתי בכלי המדה בסדר תשא שני גבי וילכו אחרי ... שהכוונה שהלכו אחרי ההבל להכעיס עם היות שההבילו אותו ... בלו שאין זה אם כן שלא להכעיס כיוצא בזה אמר כאן וילכו אחרי ... שטעו בו שיהא בו ממש כי אם ויהבלו:

ויעזבו ... ש"י ז"ל ומהרי"א ז"ל זכר שעשו להם מסכה שני עגלי' והמסכ' ... במת התכונה הנהראת טלמסאות ואולי שהעגלים נעשו גם כן ... ידה ולזה סמך אליו ויעשו אשרה וישתחוו לכל צבא השמים כי ... הכבים לפי מחשבתם ויעבדו את הבעל שהיא העבודה לשמש ... השפל נקרא בעל כמו שפירשתי ולכן היו מעבירים את בניהם ... באש ואמר ויקסמו קסמים וינחשו להגיד כי היו משתדלים בשב ... ידיעת העתידות והיו מואסים דברי הנביאים העומדים בסוד ה'

כגוים ג' דגשים בקריאה וסי' כגוים אשר יי' מאביד מפניכם · כגוים אשר הגלה יי' · והעלה על רוחכם: וביהודה ה' בקריאה וסימני' וביהודה הירדן מזרח שמש · ויעד יי' בישראל ביהודה · עד השליכו אותם מעל פניו דירמיה · והיה כל סיר בירושלם וביהודה קדש · לכו דרשו את יי' בעדי · וחד בירושלם ויהודה כי על אף יי' היתה בירושלם ויהודה: שבו ה' חס' נביאי' ובכתובים וסי' נמסר בסדר ואתחנן · וכל אורייתא דכוו' חס' במ"ג מלאים וסי' נמסר בסדר ואתחנן: במצותי חקתי ג' בקריא' וסי' עקב אשר שמע אברהם בקולי · אם שוב תשובון דסיפרא · ויעד יי' בישראל וביהודה ביד כל: עדותיו ה' מפקין וי"ו בליש' וסימן נמסר בסיפר' חלק א' ריש סימן ב': אשירה ג' מל' בליש' וסימן ואשירהם תגדעון · ויעשו אשירה וישתחוו לכל צבא · ונחשתי אשיריך:

ויקסמו קסמים וינחשו · ר"ל שהם עשו פעולות להורי' להם רוחניות הכוכבי' לפי מחשבת' והיה בזה האופן המגונה מניעי' להם כח קסם וכן היו מנחשי' בעמים והיו מסתפקים באלו ההודעות ועתידות החלומות והמגונות בתכלית והיו עוזבים ההודעו' השלמו' שהיו מגיעים להם על ידי נביא : ויענם ויתנם ביד שוסים · וכר זה כי כבר עשה הש"י בהדרגה כמו שזכר בתורה והוא שכבר ענה ישראל ברעב ובמה שידמה לו ואחר זה נתנ' ביד אויבים היו שוללי' אותם ואחר זה השליכם מעל פניו והגלה אותם אל ארץ אחרת : וימליכו את ירבע' בן נבט · אמר זה כי ישר' המליכוהו מעליהם אף על פי שכב' יעדו הש"י על יד נביאו הנה נבחר זה או מעצמו לא על ידי נבי' ואולם בעת ההוא כשב' לבב ירבע' לרע ולא היו שואלים פי נביא לא היה בוחר בו כמו שמלאכו בשאול שאף על פי שכיוונו למלך אמר הש"י לשמואל כי נחם כי המליכו כ"ש בזה שלא כמשח : וידא ירבע' את ישראל · וידא כתוב וידח קרי והכתו' הוא מענין ידו גורל והרצו' בו וישליך וכן כנו' שקרי' משכם' לזה שעני' כי הדחם מתיחס' אחר אל ההשלכה : ויבא מלך אשו' מבבל · ר"ל שהבי' אנשי' מכל אלו המקומו' להושיב בערי שמרון אש' הגלה משם ישראל : אחר

רדק

ויתמכרו · כבר פירשנו בפסוק יען התמכרך לו : רק שבט יהודה לבדו · ושבט בנימן טפל לו ונכלל עמו : וידא · כן כתיב וקרי וידח והכתי' פי' מן המגדים ליום רע שנאיכם מנדיכם ופי' הרחיק מאחרי יי' את ישראל והקרי ידוע : וישב בערי שמרון · ולא אמר בשמרון ובערי' וכן אמר וירשו את שמרון וישבו בעריה' כי שמרון החריב מלך אשור על היסוד כמו שכיב' עליה' מיכ' המורשתי ושמתי שמרון לעי השדה למטעי כרם : אשר

רשי

את הבעל · ע"א ששמה בעל : ויתמכרו · מכרו עצמן לכך : ויסירם מעל פניו · עם הושע בן אלה : ויגל ישראל · זה נקוד בחירק שהוא לשון גלה ואינו לשון הגלה : לא יראו את יי' · אף על פי שהעמים עובדי ע"א הם יראים מפניו וקרו לי' אלהא דאלהיא כענין שנאמר ושמי נורא בגוים ואלו לא יראוני כי יאמרו אלו היה בו יראה לא נתן עמו לגלות :
אשר

שְׁמַיָּא וּפְלַחוּ יָת בַּעֲלָא : וְאַעֲבַּרוּ יָת בְּנֵיהוֹן וְיָת בְּנָתְהוֹן בְּנוּרָא וְקַסְמוּ קִסְמִין וְנַחִישׁוּ וַחֲשִׁיבוּ לְמֶעְבַּד דְּבִישׁ קֳדָם יְיָ לְאַרְגָּזָא קֳדָמוֹהִי : וַהֲוָה רְגַז מִן קֳדָם יְיָ לַחֲדָא בְּיִשְׂרָאֵל וְאַגְלִינוּן מֵאַרְעָא בֵּית שְׁכִינְתֵּיהּ לָא אִשְׁתְּאַר לְחוֹד שִׁבְטָא דְבֵית יְהוּדָה בִּלְחוֹדוֹהִי : אַף דְּבֵית יְהוּדָה לָא נְטָרוּ יָת פִּקּוֹדַיָּא דַיְיָ אֱלָהָהוֹן וַאֲזָלוּ בִּגְזֵירַת יִשְׂרָאֵל דַּעֲבָדוּ : וְקַץ יְיָ בְּכָל זַרְעָא דְיִשְׂרָאֵל וְעַנִּינוּן וּמְסָרִינוּן בְּיַד בָּזוֹזִין עַד דְּאַגְלִינוּן מֵאֲתַר בֵּית שְׁכִינְתֵּיהּ : אֲרֵי אִתְפְּלִיגוּ בֵּית יִשְׂרָאֵל עַל דְּבֵית יְהוּדָה וְאַמְלִיכוּ יָת יָרָבְעָם בַּר נְבָט וְאַטְעֵי יָרָבְעָם יָת יִשְׂרָאֵל מִבָּתַר פּוּלְחָנָא דַיְיָ וְחַיְּבִינוּן חוֹבָא רַבָּא : וַאֲזָלוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל בְּכָל חוֹבֵי יָרָבְעָם דַּעֲבַד לָא סָטוּ מִינַהּ : עַד דְּאַגְלֵי יְיָ יָת יִשְׂרָאֵל מֵאַרְעָא בֵּית שְׁכִינְתֵּיהּ כְּמָא דְמַלֵּיל בְּיַד כָּל עַבְדוֹהִי נְבִיַּיָּא וּגְלוֹ יִשְׂרָאֵל מֵעַל אַרְעֲהוֹן לְאָתוּר עַד יוֹמָא הָדֵין : וְאַיְתֵי מַלְכָּא דְאָתוּר מִבָּבֶל וּמִכּוּת וּמֵעַוָּא וּמֵחֲמָת וּסְפַרְוַיִם וְאוֹתֵיב בְּקִרְוֵי שָׁמְרוֹן חֲלַף בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וִירִיתוּ יָת שָׁמְרוֹן וִיתִיבוּ בְּקִרְוָהָא : וַהֲוָה בְּשֵׁרְיוּת לְמִיתַּבְהוֹן תַּמָּן לָא הֲווֹ דָחֲלִין מִן קֳדָם יְיָ וְגָרֵי יְיָ בְּהוֹן יָת אַרְיָוָתָא וְהָווֹ

הַשָּׁמַיִם וַיַּעַבְדוּ אֶת־הַבָּעַל : וַיַּעֲבִירוּ אֶת־בְּנֵיהֶם וְאֶת־בְּנוֹתֵיהֶם בָּאֵשׁ וַיִּקְסְמוּ קְסָמִים וַיְנַחֵשׁוּ וַיִּתְמַכְּרוּ לַעֲשׂוֹת הָרַע בְּעֵינֵי יְהוָה לְהַכְעִיסוֹ : וַיִּתְאַנַּף יְהוָה מְאֹד בְּיִשְׂרָאֵל וַיְסִרֵם מֵעַל פָּנָיו לֹא נִשְׁאַר רַק שֵׁבֶט יְהוּדָה לְבַדּוֹ : גַּם־יְהוּדָה לֹא שָׁמַר אֶת־מִצְוֺת יְהוָה אֱלֹהֵיהֶם וַיֵּלְכוּ בְּחֻקּוֹת יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר עָשׂוּ :
כ וַיִּמְאַס יְהוָה בְּכָל־זֶרַע יִשְׂרָאֵל וַיְעַנֵּם וַיִּתְּנֵם בְּיַד שֹׁסִים עַד אֲשֶׁר הִשְׁלִיכָם מִפָּנָיו :
כִּי־קָרַע יִשְׂרָאֵל מֵעַל בֵּית דָּוִד וַיַּמְלִיכוּ אֶת־יָרָבְעָם בֶּן־נְבָט וַיַּדַּא יָרָבְעָם אֶת־יִשְׂרָאֵל מֵאַחֲרֵי יְהוָה וְהֶחֱטִיאָם חֲטָאָה גְדוֹלָה : וַיֵּלְכוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל בְּכָל־חַטֹּאות יָרָבְעָם אֲשֶׁר עָשָׂה לֹא־סָרוּ מִמֶּנָּה : עַד אֲשֶׁר־הֵסִיר יְהוָה אֶת־יִשְׂרָאֵל מֵעַל פָּנָיו כַּאֲשֶׁר דִּבֶּר בְּיַד כָּל־עֲבָדָיו הַנְּבִיאִים וַיִּגֶל יִשְׂרָאֵל מֵעַל אַדְמָתוֹ אַשּׁוּרָה עַד הַיּוֹם הַזֶּה :
וַיָּבֵא מֶלֶךְ־אַשּׁוּר מִבָּבֶל וּמִכּוּתָה וּמֵעַוָּא וּמֵחֲמָת וּסְפַרְוַיִם וַיֹּשֶׁב בְּעָרֵי שֹׁמְרוֹן תַּחַת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וַיִּרְשׁוּ אֶת־שֹׁמְרוֹן וַיֵּשְׁבוּ בְּעָרֶיהָ :
כה וַיְהִי בִּתְחִלַּת שִׁבְתָּם שָׁם לֹא יָרְאוּ אֶת־יְהוָה וַיְשַׁלַּח יְהוָה בָּהֶם אֶת־הָאֲרָיוֹת וַיִּהְיוּ

מסרה

וירא ד' קריאן ח' ולא כתיב וסימן העיר ויחי ישעיהו דמלכים וירא כי קרע ישראל · אני אם טוב ואם רע בקול יי' · ותחפנס גם בני נף תחפנס · חצר ק' וידת ק' אנחנו ק' ובתחפנחס ק' : בתחלת ו' בקריא' וסי' והם המתו בימי קצי' תחלת כתיב · ויהי בתחלה שבתם שם · בתחלת עלו' הלקש · באו בית לחם בתחלת קציר שערים : בתחלת תחנוניך יצא דבר · בתחלת מלכותו בתבו שטנה על :

כלי יקר

האומר לעץ הקיצה עורי לאבן דומם וכו' · ופסוקים רבים מורים על זה ע"כ :
ולע"ד דרך כלל בכל המינים שאמר הרמ"בן ז"ל והמינים שהוסיף מהרי"א ז"ל הכלל השוה שבהם שהכל המה מעשה תעתועים ואין בם מועיל כלל כי אין התועלת אלא מהסבה הראשונ' ית' ויתברך ושאר הכוחות הם כבור הרק אין בו מים אלא מן המעין והוא סבור שלא יוכל להכיל המים אלא על כרחו יכנסו בו המי' ויצאו על כרחו דרך השבר ואין בידו למנוע מלקבל ולא לעצור המים

כלי יקר

תרגגולא ואנשי כות' עשו את נרגל שהוא התר נגול ואנשי העיים עשו את נבחן ואת תרתק שהיה כלב וחמור כמ"ש חז"ל במקום הנז' ולפי שהיו פתיות גדול שיעבדו אנשים בעלי שכל את הבעלי חיים בלתי מדברים לזה אמר כאן כנגד המין הזה ויעבדו את הגלולים אשר אמר ה' להם לא תעשו את הדבר הזה ·

אשר הגליתי · הניעותי וטלטלתי כי פעמים יאמר לשון גלות זולת השבי וכן ויגלה מנחת : אחד מהכהנים · שהם מורי התורה : אך יראו את יי' · הורה אותם שאף על פי שהם עובדים איש אלהיו יהיה לבם לאל כי ישראל אף על פי שהיו עובדים העגלים לא היו עושים אלא להיותה אמצעיים בינם ובין האל כי כן היתה דעת האומות בזמן ההוא שעל כל פנים היה צריך אמצעי להתקרב אליו ולעבדו וישראל טעו אחרי דעות האומות אם כן מה בין ישראל ובין האומות יש אומרים כי האומות כשהיו עובדים איש את אלהיו החכמים שבהם היו יודעים כי הצורות לא יועילו אלא להיותם אמצעיים ולעבדם והעבודה ההיא אמרו כי תישר בעיני האלהים אבל המון העם לא היה להם לב וסברה כי אם על הנעבד ויהיו חושבים כי הוא המטיב והמריע וישראל לא כן אלא כלם היו יודעים מירושת אבות כי האל יתברך הוא אלהי האלהים אלא שהיו טועים אחרי דעות האומות לפי שהיו נבדלים מכל שאר האומות וכשהיו רואים ההצלחת לאומות העולם היו סבורים כי אלהיה' האמצעיים היו גורמים להם ההצלחה ההי' והיו אומרים אחר שיעבדו הגוים האלה את אלהיהם ועשה כן גם אני כמו שאמר אחז כי אלהי מלכי ארם הם מעזרים אותם להם אזבח ויעזרני ואפילו הרשעים שבהם היו דורשים את יי' כי ירבעם אמר חל נא את פני יי אלהיך כי כוונתו כי הוא המטיב והמריע ולא אמר כי יבושת ידו היה מקרה וכשחלה בנו שלח אשתו לדרוש את יי' מאחיה השלוני ואחאב נכנע עם אליהו בדבר נביאי הבעל וחרד לדבר הנביא שאמר לו והיתה כפך תחת נפשו ומנבואת אליהו חרד וקרע את בגדיו ולבש ושכב בשק ויהורם אמר כי קרא יי' לשלשת המלכים האלה לתת אותם ביד מואב יראת השם זאת היתה בלבם כי מאת האל יתברך הטוב והרע אף על פי שהיו בהם קצת כופרים שהיו אומרים לא ייטיב יי' ולא ירע והיו אומרים מי רואנו ומי יודענו אותם היו מעטים ודעת אחרי' היתה בלבם והיו אומרי' בסתר כמו שאמר ויחפאו בני ישראל ואותם היו מאמינים שהטוב והרע אינו בכוונה מכוין לא באל ולא באחד מן הנעבדים אבל המאמינים בע"א והעובדי' אותה היו רבים ואותם היתה דעתם כי יתברך אלא שהיו עובדי' על ידי אמצעי ויראת אלהי' זאת לא היתה אתם כי הנה צוה אותם לא תעשון אתי אלהי כסף ואלהי זהב ר"ל שתחשבו שיהיו אמצעי' ביני וביניכם ובזה היו טועים והולכים בחקות העמים בדברים אחרים רבים שמנעם האל יתברך לפיכך הקיאה אותם הארץ כמו שאמר להם יי' יתברך ולא תלכו בחקות הגוים ולא תקיא הארץ אתכם ומפני מה היו נענשים העמי' האלה אשר באו בשמרון ולא היו נענשים בארצם כי ארץ ישראל מקודשת מכל הארצות ולא תסבול הארץ התועבות ההם כמו שאמר הכתוב אלהי נכר הארץ לפיכך אמר ויורם את משפט אלהי הארץ ונאמר כאשר קאה את הגוי אשר לפניכם וזה הכהן הבא להורות אלה הגוי' בשמרון אם יאמר להם שלא יהיו עובדים עבודה זרה כלל לא היו מאמינים כי הוא דבר שגדלו בו כל האומות מקדם והוא אצלם כמו מושכל ראשון אך אמר להם שיהיו עובדים את אלהיהם כמו שהיו עובדים ובלבד שתהא כוונת האל בלבם כי אלה האלהים לא ירעו ולא ייטיבו כי אם ברצון האל אלא שעובדים אותם להיותם אמצעיים בינם ובין הבורא והורה אותם גם כן שישמרו מהתועבות הגדולות בטומאת הגוף כמשכב זכור ומשכב בהמה ומשכב הקרובות כמו שאמר הכתוב כי את כל התועבות האל עשו אנשי הארץ אשר לפניכם ותטמא הארץ וזהו את משפט אלהי הארץ וזהו יראת יי' שיראו ממנו ויתנו לו הכח כי הוא אל על כל אלהים ויזהרו מהטמאו' האלה בעבור יראתו והזהרת שלא יעשו בארץ ההיא יותר משאר הארצות :

אשר

ויהיו הרגים בהם : ויאמרו למלך אשור לאמר הגוים אשר הגלית ותושב בערי שמרון לא ידעו את־משפט אלהי הארץ וישלח־בם את־האריות והנם ממיתים אותם כאשר אינם ידעים את־משפט אלהי הארץ : ויצו מלך־אשור לאמר הליכו שמה אחד מהכהנים אשר הגליתם משם וילכו וישבו שם וירם את־משפט אלהי הארץ : ויבא אחד מהכהנים אשר הגלו משמרון וישב בבית־אל ויהי מורה אתם איך יראו את־יהוה : ויהיו עשים גוי גוי אלהיו ויניחו

בבית

והוו קטלין בהון : ואמרו למלכא דאתור למימר עממיא דאגליתא ואותיבתא בקרוי שמרון לא הוו ידעין ית דין אלהא דארעא וגרי בהון ית אריותא והא אינון מקטלין יתהון בדלית אינון ידעין ית דין אלהא דארעא : ופקיד מלכא דאתור למימר אובילו להתמן חד מכהניא דאגליתינון מתמן ויזלון ויתבון תמן וילפון ית דין אלהא דארעא : ואתא חד מכהניא דאתגליאו משמרון ויתיב בבית אל והוה מליף יתהון אכדין יהון דחלין מן קדם יי' : והוו עבדין עמא עמא טעותיהון ואחיתו

בבית

רלבג

אחד מהכהנים אשר הגלית משם · ידמה כי קצת כהני יי' היו שם במגרשיה' והוא היה מורה העמי' האלו איך יתנהגו לפי משפטי התור' והם עושים עם זה גוי אלהיו בערי שומרון והניחו הע"א שלהם בבית הבמות אשר עשו השומרוני' ויהיו ירא' את יי' ועשו להם מקצתם כהני במות כמו שעשה ירבעם והוציא הכהנים מן הכהונה וידמה כי באלו הבמות היו מקריבים לשם יתעלה כמו שהיה הענין קודם אסור הבמות : כמשפטו

מסרה

ממיתים ג' חד חס' וב' מל' וסימ' וישלח בם את האריות · אך ידע תדעו כי אם ממתי' אתם אתי · ותקרב לשחת נפשו וחיתו לממיתים · ידע תדעו חס' :

כלי יקר

במקדש נראה לספרו כאן בסיפור ישראל לשני סיבות האחת להודיע כי השארית הזאת שנשאר ישראל היה לשעתו ולא תתמיד והשנית להודיע כי ישראל חטא וגלה והחטיא את יהודה והגלהו והכל תלוי בצואר ישראל כי גם יהודה לא שמר כו' וימאס כו' וכל זה העון תלוי בקולר ישראל שהם גרמו כל זה כי קרע ישראל מעל בית דוד וימליכו את ירבעם וידא ירבעם כמו וידא על כנפי רוח שהפריח את ישראל מאחרי השי"ת והוא קרוב ללשון הקרי וידח שהפרח' והדחה הכל דבר אחד כו' והחטיאם חטאה גדולה עד אשר הסיר ה' אותם מעל פניו אם כן ישראל בעצמו הגלה את עצמו ע"י עונותיו ומעשיו שחטא והחטיא את יהודה כנז' באומר גם יהודה כו' שכוונת ספור זה להודיע ענין ישראל ופשעיהם שהשו הגלות המר וזהו שסיים ואמר ויגל ישראל בחירק כדרש"י ז"ל שמורה על שישראל גלה · ויהיה פירושו כמו שפירשתי בכלי חמדה באומר גלתה יהודה שהיא גלתה את עצמה מעוני אשר עונתה את העני · ומרוב עבודה אים באחיו העברי וגלו מדה כנגד מדה וזהו ויגל ישראל האמור כאן :

ויבא מלך אשור מבבל כו' עיין הרד"ק ז"ל והרלב"ג וכן מהרי"א ז"ל כדהרד"ק ז"ל והרלב"ג ז"ל : **ויהי** בתחילת שבתם כו' עיין רש"י ז"ל · ולע"ד שתי סיבות נתחברו יחדיו האחת לפי שמלך אשור הביא את אלו אסופי' מכל עיר ועיר כמו שאמר מבבל ומכות' מעוה ומחמת וספרוי' דרך בזוי להושיבם תחת בני ישראל וז"ש ויושב בערי שמרון תחת בני ישראל שאו' תחת בני ישראל מכוון לומר שלא הביא אלא בזויים מעיר ועיר תחת בני ישראל כי כמותם כן בני ישראל עם מפוזר ומפורד ואלו תחתם וחלופיהם ולזה אמר ויהי בתחילת שבתם שם ומצורף לזה שלא יראו את השם לזה וישלח ה' בהם את האריות להיות שבאו תחת בני ישראל דרך בזוי לא זו אף זו שלא יראו את ה' מה שאין כן בשאר האומו' שאעפ"י שלא יראו את השי"ת לא גירה בהם האריו' כי מאריך אפו עם עוברי רצונו אבל עתה שנגעו בכבוד בני ישראל כאמור שלא בהם אריות וז"ש בסמוך לאמר הגוים אשר הגלית שהיות' גולים והושבתם בערי שמרון מצורף אל שלא ידעו משפט אלהי הארץ זה וזה גרם וישלח בהם את האריות :

ויאמרו למלך אשור בילקוט שלחו ואמרו אדונינו המלך הארץ ששלחתנו עליה אינה מקבלת אותנו והנה נשארנו מעט מהרבה שלח המלך וקרא לזקני ישראל אמר להם כל השני' הללו שהייתם בארצכם לא שכלה אתכם חית השדה ועכשיו אינה מקבלת עבדי' אמרו דבר עלה אולי יחזירם לארצם אמרו אדונינו המלך הארץ אינה מקבלת גוי שלא נימול ושאינו קורא בתורה אמר להם תנו לי מכם שנים וילכו וימולו אותם וילמדו אותם תורה ודבר המלך אין להשיב ושלחו את ר' דוסתאי ב"ר ינאי ואת ר' שבי ויהיו מלמדים אות' ס"ת בכתב נוטריקון והגוים האלה היו הולכים בחוקות התור' ובחוקות אלהיהם שנא' ואת אלהיהם היו עובדים · עלה עזרא מבבל וזרובבל בן שאלתיאל ובאו עליהם השמרונים ק"ף אלף התחילו בונים בהיכל באדין קמו זרובבל בן שאלתיאל וכי שמרונים היו והלא כותיים היו אלא על שם העיר נקראו שומרונים ואז נדו הכותיי' שלא יגייר אדם מהם ועוד שבקשו להרוג את נחמיה במרמה שנא' לכו ונועדה יחדיו עד שבטלו עבודת בית המקדש חמש שנים והות בטילה וכו' מה עשו עזרא וזרובבל ויהושע בן יהוצדק קבצו את כל הקהל אל היכל ה' והביאו ג' מאות כהנים וג' מאות תינוקות וג' מאות ספרי תורה בידם וג' מאות כהנים ושופרות בידם והיו תוקעין והלוין משוררין ומזמרין ונדו את הכותי' בסוד שם המפורש ובכתב הנכתב על הלוחות ובחר' ב"ד התחתון ובחרם ב"ד העליון שלא יאכל אדם מישראל פת כותי מכאן אמרו כל האוכל פת כותי כאילו אוכל בשר חזיר ואל יגייר אדם מישראל כותי ואל יהא להם חלק בתחיית המתים ואלך ונחלה וזכרון בישראל ושלחו את החרם אל ישראל שבבבל והם הוסיפו עליה' חרם על חרם והמלך כורש קבע עליה' חרם שנ' ואלהא דשכין שמיה תמן כו' ע"כ: ולע"ד אפשר שכוונו חז"ל בדבריהם הנזכר לתקן יתור אומר כאשר אינם יודעים את משפט אלהי הארץ שכבר אמר לא ידעו משפט אלהי הארץ וישלח בם את האריות והנה ממתי' אות' לזה אמר שהמאמר הראשון על פיה' במה שבלחו ואמרו למלך אשור אדונינו המלך כו' והמאמר של כאשר אינם יודעים את משפט אלהי הארץ הוא מישראל שהשיבו כן אל שאלת המלך ששאל מה זה ועל מה זה כל השנים הללו שהייתם בארצכם לא שכלה אתכם חית השדה ועכשיו אינה מקבלת עבדי אמרו דבר עלה אולי יחזירם לארצם וכו' והדבר של עלה שאמרו הוא כאשר אינם יודעי' את משפט אלהי הארץ במילה ותורה כדי שיחזירם ויצו מלך אשור לאמר הוליכו אחד מהכהנים וכו' שדבר המלך אין להשיב אחור ובזה מובן גם כן הו' ויאמרו למלך אשור לאמר לאחרים שהם ישראל שישאל גם את פיהם מה זה ועל מה זה והשיבו כאשר אינם יודעים משפט אלהי הארץ והיינו דלא כתיב ויאמרו לאמר למלך אשור ועיין בסמוך בפסוק ויצו מלך אשור כו' · ועיין הרד"ק ז"ל :

ולע"ד אשר הגלית כמשמעו ל' גלות ושביה שמלך אשור הגלה אות' מבבל וכותה ועוא וספרוי' ומאותם הארצות שכבש הביא והושיב' בערי שומרון וז"ש אשר הגלית ותושב בערי שמרון שבכפל הגלית ותושב מורה מה שאמרנו · למעלה בפסוק ויהי שבתם כו' · ומ"ש בלשון הזה משפט אלהי הארץ אמר הרמב"ן ז"ל בחומש שיש למצות אפי' אותן שהן חובת הגוף יותר סגולה ואיכות בארץ מבחוצה לארץ וז"ש לשון משפט אלהי הארץ שבארץ יש להם שייכות יותר · ובטעם יתור כאשר אינם יודעים כו' וכאשר בכ"ף בלתי צודק כוונו לו' למלך אשור כי הארץ יש לה אלוה נבדל מכל שאר האלוהות ומשפטים ידועים לו ולזה כאשר לא ידעו את משפט אלהי הארץ שלא וגירה בהם האריות ויאבדו מן העולם הזה ובזה לא ניצולו מאלהי הארץ שאחרי מות ידונם בגיהנם ואבדון ז"ש והנה ממיתים אותם וימותו ולא בחכמה מתים נעדרים ורקים כאשר אינם יודעים את משפט אלהי הארץ בלי אחרית שלא דבר הכתוב בסיבת המיתה אבל דבר שימותו בלי אחרי' ותקוה שהרי הם מתים כאשר אינם יודעי' משפט אלהי הארץ שאילו ימיתום והם יודעים משפט אלהי הארץ לא הייתו דואגים כל כך ומאחר שאנו רואים בחוש הראות שלוח וגרוי האריות שזה מאלהי הארץ השליט בה גם אחרי מותם ישלוט בהם ויאבד כל זכר למו לכן צוה המלך להדריכם במשפט אלהי הארץ להציל ממות נפשם ואחרי מותם לתת להם אחרית ותקוה :

ויצו מלך אשור כו' עיין הרד"ק ז"ל והרלב"ג ז"ל · ולע"ד לדקדק דפתח בלשון יחיד הוליכו שמה אחד מהכהני' ומסיים בלשון רבים וילכו וישבו שם ואחר כך אמר בלשון יחיד ויורם שלא אמר ויורום · ונראה שזה מובן במה שקדם במאמר שזכרתי בפסוק הקודם ששלחו שנים ר' דוסתאי ור' שבי ולזה אמר המלך הוליכו שמה אחד מהכהנים כי טובים השנים מן הא' כדי שיוכחו זה עם זה ואחר כך יורו משפט ישר אמנם אם ילך יחיד יעשה דעתו כמו שאחז"ל חרב אל הבדים ולא עוד אלא שמטפשים שנא' ונואלו לשון אשר נואלנו ואשר חטאנו וז"ש אחד מהכהנים שמספיק בשאחד יהיה כהן והאחר שיהיה ישראל אין בכך כלום רק שילכו שנים יחדיו וז"ש וילכו וישבו שם יחדיו כדי ללבן העניינים בין שניהם אמנם ההורא' תהיה מפי הכהן כי שפתי כהן ישמרו דעת וז"ש ויורם שהמורה אחד ולא שנים ולזה אמר ויורום · וכן אמר בפי' ויבוא אחד מהכהנים כו' וישב כו' ויהי מורה וכו' הכל בלשון יחיד שהכהן הוא המורה והישראלי היה מסייעו בלמוד עמו כדי לווכח יחדיו כי אז נדברו יראי ה' איש אל רעהו עוד אפשר שאמר וילכו וישבו שם על אותם שהושיב בערי שמרון שהם ילכו וישבו שם במקום שישב הכהן המורה וז"ש וילכו וישבו שם ר"ל לפניו ויורם את משפט אלהי הארץ וכן כתיב ויבא א' מהכהנים כו' וישב בבית אל ויהי מורה אותם כו' הם באים אליו ובבית אל עוד אפשר במה שזכרו חז"ל כנז' בפסו' ויאמרו למלך אשור כו' הארץ אשר שלחתנו אינה מקבלת אותנו והנה נשארנו מעט מהרבה כו' שזה מורה בכוונתם שהיתה שלא לשכון בערי ישראל שאינ' מקבלת אותם ולזה צוה להם הוליכו שמה אחד מהכהנים אשר הגליתם משם וע"י זה ילכו וישבו שם ר"ל וילכו עוד אנשים מבבל ומכותה ומעואה וישבו שם תמורת אותם שאכלום האריות ויורם זה הכהן את משפט אלהי הארץ ולא ימותו :

ויבוא אחד מהכהנים כו' עיין הרד"ק וכן מהרי"א ז"ל והרחיב ז"ל כי שני מיני היראה' האחת יראת העונש והב' יראת הרוממות והיא אשר נשתבח אברהם ע"ה כי ירא אלהים אתה יראת הרוממות ואיוב רמז לשתיהן באו' כי פחד אלי איד אל ומשאתו לא אוכל כי או' כי פחד אלי איד אל היא יראת העונש ואו' ומשאתו לא אוכל היא יראת הרוממות ואמר על שתיהן הלא שאתו תבעת אתכם ופחדו יפול עליכם וזה המורה את הכותיים הודיעם שיש סיבה ראשונה סיבת כל הסיבות והע"א יעשוה כאמצעי ובזה ינצלו מהעונש האריות בירא' זו ואעפ"י שהיא גרוע' ואעפ"י שיושב הארץ הכנעני וחבריו לא ידעו לא זה ולא אותו עכ"ז לא נשתלחו בהם אריות אמנם כאשר זכתה א"י ע"י ישראל אל השגחת האל יתברך והדבוק האלהי אעפ"י שגלו ישראל עכ"ז לא זזה אות' ההשגחה ולזה כשבאו אלה הכותיים שלח בהם את האריות עד שהכירו את הסיבה הראשונה שהיא סיבת כל הסיבות ונתגיירו ולזה נקראו גרי אריות · ולע"ד שהכתוב מגיד שזה הכהן הלזה שהי' משמרון ולא רצה לשוב עוד לערי שמרון כי הגליהו משמרון ולכך בחר לו מקום לשבת בבית אל וזהו וישב בבית אל ויהי מורה אותם איך יראו את ה' יראה שלימה היתה הוראתו אבל הם לא קבלו הוראתו אלא לחצאין וזהו ויהיו עושים גוי גוי כו' הן אמת דמדלא כתיב ויהי מורה אותם משפט אלהי הארץ משמע כדברי המפרשים ז"ל שלא הורה אותם משפט אלהי הארץ בשלימות אלא איך יראו את ה' בלבד מה והוא הכרח לשיטת המפרשים ז"ל מלבד הנז"ל · וכדמסיק את ה' היו יראים כו' :

ויהי עושים כו' עיין רש"י ז"ל וכן הרד"ק ז"ל · ולע"ד או' אשר עשו השמרונים כמשך אל

מ"ש

רדק

אשר עשו השמרונים · זה ישראל שהיו בשמרון ובאותם בתי הבמות שעשו הם הניחו אלה הגוים אלהיהם גוי גוי בעריהם אשר היו יושבים שם היה עושה כל אחד בעירו בארץ ישראל כמנהגם בארצם : את סכות בנות · כן היה שם ע"ז שהיו עובדים בארצם ורחינו כי שם ע"ז של בבל היה שמה בל כמו שאמר הכתוב כרע בל קורס נבו זה היה בימי נבוכד נצר כמו שאמר הכתוב בל כשם אלהיה' אבל בימי מלך אשור היה ע"ז שלהם סכות בנות ובדברי רבותינו ז"ל סכות בנות זה תרנגולות כלומר דמות תרנגולת היו עובדים והיה שמה סכות בנות וכמו שקורין לתרנגול שפוי כן היו קורין לתרנגולת סכות ובנות פירש עם אפרוחיה : נרגל · זה תרנגולת הבר וירושלמי את מרגל רגל' ליעקב ורגליה ליוסף:

אשימא · ברחא קרחא והוא התיש ונקרא אשימא לפי שאין לו צמר והוא כמו שומ' ובירושלמי אשימא אימרא כמא דתימא בחיל האשם : נבחז · בזי"ן ויש ספרים כתוב בנו"ן והינו כי אם בזי"ן וטעות הוא בספרים ופירו' נבחז הוא כלב והיא מלה מורכבת נובח חז נובח מן לא יוכל לנבוח חז לשון מרא' שמראה שיניו : תרתק · פירוש בו פור' חמו': לאדרמלך וענמלך · אדרמלך הוא הפרד ונקרא כן דאדר ליה למריה בטועניה פירוש שנושא לרבו כל משאותיו · אדר כמו דרי טוענא ענמלך זה הסוס דעני ליה למרי' בקרב' ובירושלמי אדרמלך וענמלך זה טווס ופסיוני וטווס הוא הנקרא בלשון לע"ז פי"אווינידו' הוא ופסיוני הוא שלו והרגוס של ויבא שלו שאילו בישראל ואייתו פסיונין : ויהיו עושים להם · הכהנים היו עושים להם עבודתם וקרבנותיהם בבמו' : כמשפט הגוים אשר הגלו אותם משם · כמשפט ישראל שגלו משמרון כן היו עושים אלה הגוים שהיו יריאי' את יי' ועבדים אלהים אחרים כמו שפירש או והיה פרושו כמשפט הגוים וארצותם אשר באו משם ויהיה טעמו אל אלהיהם היו עובדים לא אל יי' היו יריאים כלומר כן היו עושי' ועובדים אלהיהם כמו שהיה משפט' בארצם : עד היום הזה · לפירוש הראשון יהיה פי' עד היום הזה הם עושים על ישראל פירוש ישראל אשר גלו לא שבו בגלות מן דרכם הרעה ועד היום הזה עושים במקום אשר גלו שם כמשפטי' הראשוני' שהיו עושים בשמרון אינם יריאים את יי' שלא לעבוד ע"א כי גם שם עובדים ע"א בגלותם ולא יראו את יי' כי היראה היא לעבוד את יי' לבדו כמו שאמר להם יהושע ועתה יראו את יי' ועבדו אותו בתמים ובאמת והסירו את אלהים אשר עבדו אבותיכם בעבר הנהר ובמצרים וכן אמר להם שמואל אך יראו את יי' ועבדתם אותו באמת ואינם עושים כחקות ה' וכמשפטם רק כחקות העמים וכמשפטיהם ואינם עושים כתורה וכמצוה אשר צוה יי' את בני יעקב ומה שאומר אשר שם שמו ישראל כי אז כשאמר יעקב לבניו הסירו את אלהי הנכר אשר בתוככם והטהרו והחליפו שמלותיכם אז נראה אליו יי' ואמר לו ישראל יהיה שמך ולפירוש אחרון יהיה פירוש אינם יראים את יי' על העמי' אף על פי שאמר את יי' היו יראים לא היו יראים את יי' בלב שלם כי אם מפחד האריו' לפירוש קראו אותם גרי אריות ואמר כמשפטים הראשונים היו עושים פי' כמשפטים הראשונים שהיו עושים בארצם כן היו עושים ולא היו עושים כחקותם וכמשפטם וכתורה אשר צוה יי' שהיה עליהם לקבל הכל כיון שנתגיירו ולא קבלו והיה להם לקבל התורה כתורה וכמצוה אשר צוה יי' את בני יעקב. וכל העניין וכיון שראו הגוים האלה כי ישראל גלו משם לפי שלא עשו כתורה וכמצוה אשר צוה יי' אותם היה להם ללמוד ולעשות כתורה וכמצוה ולא עשו כן והפירוש הראשון נכון בעיני ; כי אם

בבית במתא דעבדו שמרונאי עמא עמא בקירויהון דאינון יתבין תמן: ואנשי בבל עבדו ית סכות בנות ואנשי כות עבדו ית נרגל ואנשי חמת עבדו ית אשימא: ועואי עבדו נבחז וית תרתק ואנש ספרוים מוקדין ית בניהון בנורא לאדרמלך וענמלך טעות ספרוים: והוו דחלין מן קדם יי' ועבדו להון מקצתהון כומרי במתא והוו עבדין להון בבית במתא: מן קדם יי' הוו דחלין וית טעותהון הוו פלחין כנימוסי עממיא דאגליאו יתהון מתמן: עד יומא הדין אינון עבדין כנימוסי קדמאי ליתינון דחלין מן קדם יי' וליתנון עבדין כגזירתהון וכרחזי להון וכאוריתא וכתפקידתא דפקיד יי' ית בני יעקב דשוי שמיה ישראל: וגזר יי' עמהון קיים ופקדינון למימר לא תדחלון לטעות עממיא ולא תסגדון להון ולא תפלחונון ולא תדבחון להון: אלהן קדם יי' דאסיק יתכון מארעא דמצרים בחיל רב ובדרע מרמם יתיה תדחלון וקדמוהי תסגדון ועל מדבחיה תדבחון: וית קימיא וית דיניא ואוריתא ותפקידתא

בְּבֵית הַבָּמוֹת אֲשֶׁר עָשׂוּ הַשֹּׁמְרֹנִים גּוֹי גּוֹי בְּעָרֵיהֶם אֲשֶׁר הֵם יֹשְׁבִים שָׁם: וְאַנְשֵׁי בָבֶל עָשׂוּ אֶת־סֻכּוֹת בְּנוֹת וְאַנְשֵׁי־כוּת עָשׂוּ אֶת־נֵרְגַל וְאַנְשֵׁי חֲמָת עָשׂוּ אֶת־אֲשִׁימָא: וְהָעַוִּים עָשׂוּ נִבְחַז וְאֶת־תַּרְתָּק וְהַסְפַרְוִים שֹׂרְפִים אֶת־בְּנֵיהֶם בָּאֵשׁ לְאַדְרַמֶּלֶךְ וַעֲנַמֶּלֶךְ אֱלֹהֵ סְפַרְיִם: וַיִּהְיוּ יְרֵאִים אֶת־יְהוָה וַיַּעֲשׂוּ לָהֶם מִקְצוֹתָם כֹּהֲנֵי בָמוֹת וַיִּהְיוּ עֹשִׂים לָהֶם בְּבֵית הַבָּמוֹת: אֶת־יְהוָה הָיוּ יְרֵאִים וְאֶת־אֱלֹהֵיהֶם הָיוּ עֹבְדִים כְּמִשְׁפַּט הַגּוֹיִם אֲשֶׁר־הִגְלוּ אֹתָם מִשָּׁם: עַד הַיּוֹם הַזֶּה הֵם עֹשִׂים כַּמִּשְׁפָּטִים הָרִאשֹׁנִים אֵינָם יְרֵאִים אֶת־יְהוָה וְאֵינָם עֹשִׂים כְּחֻקֹּתָם וּכְמִשְׁפָּטָם וְכַתּוֹרָה וְכַמִּצְוָה אֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה אֶת־בְּנֵי יַעֲקֹב אֲשֶׁר־שָׂם שְׁמוֹ יִשְׂרָאֵל: וַיִּכְרֹת יְהוָה אִתָּם בְּרִית וַיְצַוֵּם לֵאמֹר לֹא תִירְאוּ אֱלֹהִים אֲחֵרִים וְלֹא־תִשְׁתַּחֲווּ לָהֶם וְלֹא תַעַבְדוּם וְלֹא תִזְבְּחוּ לָהֶם: כִּי אִם־אֶת־יְהוָה אֲשֶׁר הֶעֱלָה אֶתְכֶם מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם בְּכֹחַ גָּדוֹל וּבִזְרוֹעַ נְטוּיָה אֹתוֹ תִירָאוּ וְלוֹ תִשְׁתַּחֲווּ וְלוֹ תִזְבָּחוּ: וְאֶת־הַחֻקִּים וְאֶת־הַמִּשְׁפָּטִים וְהַתּוֹרָה והמצוה

ואנשי ד' ר"פ בקריאה וסי' ואנשי סדום רעים וחטאי' · ואנשי קדש תהיון לי ובשר בשדה טרפ' · ואנשי בבל עשו · ואנשי תמיד יבדילו עברים : והעוים ד' ב' ר"פ וב' מצעתא פסו' וסי' והעוים הישבים בחצרים עד עזה · והעקורני והעוים · והעזים והפרזי · והעזים עשו נבחז : כמשפט ז' רפין ה' פתחין וב' קמצין וסימ' ואם לבנו יעדנה כמשפט הבנות · כמשפט צידנים יושב ובוטח · את יי' היו יראים · ויעשי את חג הסוכות · ויעמד כמשפט דויד אביו · פנה אלי וחנני כמשפט · ולכל העולות עולות · ב' בתראי קמצין : ויצום ד' בקריאה וסי' גמסר בסדר וארא : ואת החקי' ד' בקריאה וסי' והיתה עמו וקרא בו כל ימי חייו · ושמרת את המצוה ואת החקים ואת המשפטים · חבל חבלנו לך · ואת החקי' ואת המשפטים והתורה והמצות דסיפר' :

רשי

אשר עשו השומרונים · ישראל בעודם שם : גוי גוי אלהיו · ואמר על זה שהיו עובדים בארצם אף כאן עשו כן כל גוי בעיר אשר הושיב' סנחריב שם בערי ישראל : סכות בנות · דמות תרנגולת עם אפרחיה : נרגל · דמות תרנגול : אשימא · דמות תיש וכן קרויין בלשון כל אומה ואומה וכן פירשו רבותינו בסנהדרין : נבחז · דמות כלב : תרתק · דמות חמור : אדרמלך · דמות פרד : ענמלך · דמות סוס : כמשפט הגוים אשר הגלו אותם משם · אותן עבודות זרות שעובדי' הגוי' אשר הגלן סנחריב ואוכלוסין את אילו משם היו אלו עובדין כאן : אינם יריאים את יי' · יראה שלימה כמשפט ישראל ואף על פי שנתגיירו מיראת האריות אין יראתם את יי' יראה שלימה כמו שמפרש והולך שאינם עוסקים בתורה במצו' אשר צוה יי' את בני יעקב ואינם עושים כחוקותם וכמשפטם שהיה עליהם לעשות משנתגיירו אלא כמו שהורם הכהן שהיה מן השומרנים שהיו עובדים ע"א : ויכרת אותם ברית · כשנתן להם תורה בהר סיני : כשנת

רלבג

כמשפט הגוים אשר הגלו אותם משם · ר"ל שהם היו גם כן עובדי' לשם יתעלה ועובדים עבודת אלילי' ולזה אמר להם אליהו עד מתי אתם פוסחים על שתי הסעיפי' אם יי' הוא האלהי' לכו אחריו ואם הבעל לכו אחריו : עד היום הזה הם עושים כמשפטים הראשונים · ר"ל הנשארים הם ישראל כי לא הגלו כולם כמו שירא' מהספור אשר בענין חזקיה שעלה למה שנשאר שם : תשמרון

כלי יקר

מ"ש גוי גוי בעריהם אשר הם יושבים שם שבכל עיר מעריהם אשר השומרונים הישראלים שהיו יושבים בהם קודם הגלות אשר בנו להם במות בהם הושיבו אלה הכותיים את אלהיהם כמלאו חוטאים השומרונים בזמנם ומחטיאים אף לאחר הגלות שהרי הכינו מקום מושב ובמות לע"א וקראם לשומרונים הישראלים גוי גוי כדבסמוך דכתיב כמשפט הגוים אשר הגלו אותם משם שכיון שמרדו בע"א לא כנה אותם בשם ישראל אלא גוי גוי אלהיו כו' כגוים כו' ויכריע כדברי אלה דלפרש"י ז"ל קשה דהי"ל ויהיו עושים בעריה' גוי גוי אלהיו ויניחו בבית הבמות אשר היו השומרני' והיה מקפר גוי גוי בעריהם אשר הם יושבים שם · ולרש"י ז"ל ניחא לשון אשר הם יושבים דמשמע עתה בהווה ולפירושי הכונה אשר הם היו יושבים בהם :

ואנשי בבל עשו כו' והעוים וכו' סנהדרין פרק ארבע מיתות אמר רב יהודה אנשי בבל עשו את סוכות בנות מאי ניהו תרנגולת אנשי כות עשו נרגל מאי ניהו תרנגול · אנשי חמת עשו אשימה מאי ניהו ברחא קרחא · העוים עשו את נבחז ואת תרתק ומאי ניהו כלב וחמור והספרוי' שורפין את בניהם באש לאדרמלך וענמלך מאי ניהו הפרד והסוס אדרמלך דהדרי ליה למריה בטעונה · ענמלך דעני ליה למריה בקרבא · ואף חזקיהו מלך יהודה בקש אביו לעשות לו כן אלא שסכתו אמו סלמנדרא ע"כ וכן הביא רש"י ז"ל והוסיף וכן מהרי"א ז"ל · וכן הרד"ק ז"ל והאריך ומה שבעשו צורת רגל יעקב ורגל יוסף נראה שע"ש ניחשתי ויברכני ה' בגללך ויברך ה' אותך לרגלי וכן ויברך ה' את בית המצרי בגלל יוסף ולפי שנתברכו הבתים האלה בגללם בחרו לעשות צורת רגלי אלה השבטים כדי להתברך בגללם והיו עובדים אותם :

ולע"ד לדקדק למה בכולם אמר עשו ולא הזכיר העבודה זולת בספרוי' אמר העבודה שהיו שורפים את בניה' ולא אמר עשו אדרמלך וענמלך אלהי ספרוים והפשר כי כול' החליפו עבודתם מעת גלותם לעבוד זולתו זולת ספרוים וז"ש ואנשי בבל עשו את סוכות בנות לרמוז שכמו שתרנגולת אוספת את אפרוחיה לחסות אותם תחת כנפיה ככה עבודה זו תגרום להם להתאסף ולהתקבץ מגלותם או שתחסה להם בגלות וזהו ואנשי בבל עשו כלומר עשו להם לפי שעה בעודם גולים ויורה על זה שהרי בימי נבוכד נצר עבדו זולת כדכתיב כרע בל קרס נבו · ואנשי כות אשר בארץ כשדים עשו את נרגל הוא התרנגול אשר יש בו להבחין בין יום ובין לילה כן יתן בלבם בינה להבין בין יום הישוע' לליל הגלות גלותם לנהגם לאיטם · וחמת עשו ברחא קרחא לו' שגם הם בגלותם כרחל לפני גוזזיה נאלמה וכעז לפני מורטה כך מורטי' אותם והעוים עשו את הכלב הוא נבחז שאעפ"י שישאלו מאת המשעבדים אותם ולא ישיבו כרצונם יעיזו עוד לשאול לחוצפא כלפי שמיא מהניא כמו לא תלך עמהם לא תאור את העם כו' ואחר כך קום לך אתם ואעפ"ו ג"כ תרתק הוא החמור לשים עלמם כחמור גרם בלתי מרגיש חרפה וגידופין · אמנ' הספרוים לא שינו את עבודת' ולזה אמר בהם והספרוי' שורפים את בניהם · עוד היום בא"י ואפי' שהיה עמהם הכהן המור' להם יראת ה' עב"ז היו שורפים את בניהם באש לאדרמלך וענמלך אלהי ספרוי' ר"ל שהיו אלהי ספרוים בעודם בעריהם ועודם מחזיקים בהם באלוהות ואעפ"י שגלו ולזה שינה בספרוים מזולתם :

ויהיו יראים את ה' כו' עיין הרד"ק ז"ל : את ה' היו יראים כו' עיין רש"י ז"ל והרד"ק וכן הרלב"ג ז"ל וכן מהרי"א ז"ל :

עד היום הזה הם עושים כו' ויכרות כו' עיין רש"י ז"ל אם כן עד היום הזה על הכותיים מדבר · ועיין הרד"ק ז"ל וכן הרלב"ג ז"ל והוסיף וכן מהרי"א ז"ל עד היום הזה כו' על ישראל הנשארים שם בערי שמרון וגם על הגולים שעוד היום הם עושים כמשפטים הראשונים בארץ גלותם והנשארים שלא שבו בתשובה · ולע"ד עד היום הזה וכו' עפ"י שיטת רש"י ז"ל שמדבר על הכותים ולפי שאמר בפ' הקודם את ה' היו יראים אז בתחלה כשבא הכהן המור' להם מפני פחד האריות וז"ש היו יראים בלשון עבר והגב אמר עובדים להודיע כי גם אז שהיו יראים את ה' לא סרו מהיות אז עובדים את אלהיהם וז"ש ואת אלהיהם היו עובדים · ובכתוב הזה הגיד כי עוד מעט עד היו' הזה הם עושים כמשפטי' הראשונים אשר היו עושים בארצם איש איש לגוייה בבל וכות ועוה וחמת וספרוים והוסיפו רשע שאינם יראים את ה' שבטלו אותה היראה שהיו יראים לשעתה ואינם עושים כחוקותם וכמשפטם שהיו עושים בהוראת הכהן וכתורה וכמצוה אשר צוה ה' את יעקב אשר שם שמו ישראל ואמר זה לו' ששנוי השם הוא מהדברים המכפרים עונותיו של אדם שנוי השם ושנוי מעשה ושנוי מקום ולזה אמר שהכותיים האלה היה ראוי שישנו את שמם כי שנוי השם כלומר איני עושה האיש שעשה אותם המעשים ולזה שנוי השם גורם שנוי המעש' ולזה הביא כאן ענין יעקב ששינה את שמו ישראל כי כשהגיע למעלתה ככה היה ראוי להלו לשנות את שמם ומספר והולך ויכרות ה' אותם שהמורא והכבוד לא יהיה לאלהים אחרים כי הם אחרים לעובדיהם ז"ש ויצום לאמר שבא הצווי בלשון הזה של אלהים אחרים צווי והודעה אגב אורחיה שהם אחרים לעובדיהם ז"ש ויצום לאמר לא תיראו אלהים אחרים עבין מורה כי לא ירעו ולא יטיבו ולא תשתחוו להם ולא תעבדום ולא תזבחו להם כי גם הטב אין אותם אכן יאותו לאלהי"ת אשר העלה אתכ' בעלוי ומעלה ככה ראוי שהעלו אותו על כל ברכה ותהלה והמורה יתחייב לפי שהעלה אתכ' בכח גדול ובזרוע נטויה באופן שמצד שהעלה אתכם יאתה לו הכבוד ההשתחויה והזביחה ומצד היותו בכח גדול ובזרוע נטויה יאות לו המורה מאותם המדות גדולות :

ואת החוקים כו' והמשפטים כו' כי אם כו' מהרי"א ז"ל הקשה כאן ג' פעמים לא תראו אלהים אחרים ודי באחת מהם · ותירץ שהכוונה להודיע חומר הע"א שסקולה כנגד כל המצות ולזה

רד"ק

כי אם כמשפטם הראשון · לא שמעו נביאים המוכיחים אותם והם עושים אחרי התוכחה כמו לפני התוכחה : ויהי בשנת שלש להושע בן אלה · שנת שלש למרדו כמו שפירשנו : וכתת נחש הנחשת · יש מרז"ל שאמרו שוחק וזורה לרוח כי היה אסור בהנאה ומהם אמרו כי לא היה אסור בהנאה כי משה רבינו ע"ה משלו עשה אותו שנ' עשה לך שרף משלך שהעובדים אותו לא היו יכולים לאוסרו כי אין אדם אוסר דבר שאינו שלו ובדין הוא כמי דכתותי לא הוה צריך אלא כיון דחזא חזקיה דקא טעו ישראל בתרי' עמד וכתתו : כי עד הימים ההמה היו בני ישראל מקטירים לו · מעת שהרעו מלכי יהודה וטעו ישר' אחר ע"א עד הימים ההמה שמלך חזקיהו היו בני ישראל מקטרי' לו כיון שמצאו כתוב וראה אותו וחי היו חושבים פי טוב הו' להיות אמצעי ולעבוד אותו והיה מונח מימות משה זה הנחש לזכרון הנס כמו צנצנת המן ואסא ויהושפט שלא בערוהו כאשר בערו שאר הע"א מפני שלא מצאו כשמלכו שהיו עובדין ומקטרים לזה הנחש והיו מניחי' אותו לזכרון הנס וחזקיהו ראה לבע' אותו כשביע' הע"א כי בימי אביו היו עובדי' לו כמו לע"א אע"פ שהטובים היו זוכרי' בו הנס אמר טוב לבער אותו וישכח הנס מלהניחו וימעו בני ישראל היום או מחר אחריו ורבו' ז"ל אמרו אפשר בא אסא ולא בערו בא יהושפט ולא בערו והלא כל ע"א שבארץ יהוד' אסא ויהושפט ביערום אלא מקום הניחו לו אבותיו להתגדר בו : ויקרא לו נחשתן · דרך בזיון כלומר אינו אלא נחשת מה כח יש בו להרע ולהטיב בעת שכתתו קרא לו כן אמר להם לישראל איך יעלה בלב אדם כי זה יועיל כי אינו אלא נחשת ותוספת הנ"ון להקטינו כי"וד האמינון וי"ו נ"ון אישון שבתון וי"ת והוו קרן ליה נחושתן כלומר ישראל שהיו עובדים אותו היו קורין אותו נחשתן : ואשר

מקרא

וְהַמִּצְוָה אֲשֶׁר כָּתַב לָכֶם תִּשְׁמְרוּן
לַעֲשׂוֹת כָּל־הַיָּמִים וְלֹא תִירְאוּ
אֱלֹהִים אֲחֵרִים׃ וְהַבְּרִית אֲשֶׁר־
כָּרַתִּי אִתְּכֶם לֹא תִשְׁכָּחוּ וְלֹא תִירְאוּ
אֱלֹהִים אֲחֵרִים׃ כִּי אִם־אֶת־יְהוָה
אֱלֹהֵיכֶם תִּירָאוּ וְהוּא יַצִּיל אֶתְכֶם
מ מִיַּד כָּל־אֹיְבֵיכֶם׃ וְלֹא שָׁמֵעוּ כִּי
אִם־כְּמִשְׁפָּטָם הָרִאשׁוֹן הֵם עֹשִׂים׃
וַיִּהְיוּ ׀ הַגּוֹיִם הָאֵלֶּה יְרֵאִים אֶת־יְהוָה
וְאֶת־פְּסִילֵיהֶם הָיוּ עֹבְדִים גַּם־
בְּנֵיהֶם ׀ וּבְנֵי בְנֵיהֶם כַּאֲשֶׁר עָשׂוּ
אֲבֹתָם הֵם עֹשִׂים עַד הַיּוֹם הַזֶּה׃

יח
א וַיְהִי בִּשְׁנַת שָׁלֹשׁ
לְהוֹשֵׁעַ בֶּן־אֵלָה מֶלֶךְ יִשְׂרָאֵל מָלַךְ
חִזְקִיָּה בֶן־אָחָז מֶלֶךְ יְהוּדָה׃ בֶּן־
עֶשְׂרִים וְחָמֵשׁ שָׁנָה הָיָה בְמָלְכוֹ
וְעֶשְׂרִים וָתֵשַׁע שָׁנָה מָלַךְ בִּירוּשָׁלִָם
וְשֵׁם אִמּוֹ אֲבִי בַּת־זְכַרְיָה׃
וַיַּעַשׂ הַיָּשָׁר בְּעֵינֵי יְהוָה כְּכֹל אֲשֶׁר־
עָשָׂה דָּוִד אָבִיו׃ הוּא ׀ הֵסִיר אֶת־
הַבָּמוֹת וְשִׁבַּר אֶת־הַמַּצֵּבֹת וְכָרַת
אֶת־הָאֲשֵׁרָה וְכִתַּת נְחַשׁ הַנְּחֹשֶׁת
אֲשֶׁר־עָשָׂה מֹשֶׁה כִּי עַד־הַיָּמִים
הָהֵמָּה הָיוּ בְנֵי־יִשְׂרָאֵל מְקַטְּרִים
לוֹ וַיִּקְרָא־לוֹ נְחֻשְׁתָּן׃
ה בַּיהוָה אֱלֹהֵי־יִשְׂרָאֵל בָּטָח וְאַחֲרָיו
לא

תרגום

וְתַפְקִידְתָּא דִּכְתַב לְכוֹן תִּיטְרוּן לְמֶעְבַּד כָּל יוֹמַיָּא וְלָא תִדְחֲלוּן לְטַעֲוַת עַמְמַיָּא׃ וּקְיָמָא דִּגְזָרִית עִמְּכוֹן לָא תִתְנְשׁוֹן וְלָא תִדְחֲלוּן לְטַעֲוַת עַמְמַיָּא׃ אֱלָהֵין מִן קֳדָם יְיָ אֱלָהֲכוֹן תִּדְחֲלוּן וְהוּא יְשֵׁיזֵיב יַתְכוֹן מִיַּד כָּל בַּעֲלֵי דְבָבֵיכוֹן׃ וְלָא קַבִּילוּ אֱלָהֵין בְּנִימוֹסֵיהוֹן קַדְמָאֵי אִינוּן עָבְדִין׃ וַהֲווֹ עַמְמַיָּא הָאִילֵין דַּחֲלִין מִן קֳדָם יְיָ וְיָת צִילְמָנֵיהוֹן הֲווֹ פָּלְחִין אַף בְּנֵיהוֹן וּבְנֵי בְנֵיהוֹן כְּמָא דַּעֲבָדוּ אֲבָהַתְהוֹן אִינוּן עָבְדִין עַד יוֹמָא הָדֵין׃

וַהֲוָה בִּשְׁנַת תְּלָת לְהוֹשֵׁעַ בַּר אֵלָה מַלְכָּא דְיִשְׂרָאֵל מְלַךְ חִזְקִיָּה בַּר אָחָז מַלְכָּא שִׁבְטָא דְבֵית יְהוּדָה׃ בַּר עַסְרִין וְחָמֵשׁ שְׁנִין הֲוָה כַּד מְלַךְ וְעַסְרִין וּתְשַׁע שְׁנִין מְלַךְ בִּירוּשְׁלֶם וְשׁוּם אִימֵּיהּ אֲבִי בַּת זְכַרְיָה׃ וַעֲבַד דְּכָשַׁר קֳדָם יְיָ כְּכֹל דַּעֲבַד דָּוִד אֲבוּהִי׃ הוּא אַעְדִּי יַת בָּמָתָא וְתַבַּר יַת קָמָתָא וְקַץ יַת אֲשֵׁירָתָא וּפְסִיק יַת חִיוְיָא דִנְחָשָׁא דַּעֲבַד מֹשֶׁה אֲרֵי עַד יוֹמַיָּא הָאִינוּן הֲווֹ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מְסַקִּין בּוּסְמִין לֵיהּ וַהֲווֹ קָרַן לֵיהּ נְחוּשְׁתָּן׃ בְּמֵימְרָא דַיְיָ אֱלָהָא דְיִשְׂרָאֵל אִתְרְחִיץ וּבַתְרוֹהִי
לא

רש"י

בשנת שלש · למרדו של הושע : ויקר' לו נחושתן · לשון בזיון כלומר מה צורך בזה אינו אלא נחש נחשת : ישכיל

רלב"ג

תשמרון לעשות כל הימים · זה לאות שהתורה נתנה לעשות מצותיה כל הימים לא שתשתנ' באחרת כמו שחשבו אנשים אלילה אלילה : ולא שמעו כי אם כמשפט' הראשון הם עושי' · ר"ל כי ישר' לא שמעו לשו' מעבוד' אלילים ולזה מצא שם יאשיה כהני הבמות : ויהיו הגוים האלה יראים את יי' · ידמה שאמר שלא שמעו אלו הגוים לקול הכהן אך הרכיבו בין שתי האמונות ולזה הוא מבואר שלא היו יראי' את יי' שאם היו יראים את יי' לא היו עובדים עבוד' אלילים ולזה לא נחשבו לגרי' אמתיים כי הגרים האמתיים הם כמו ישראלים כי הם לא קבלו עליהם לקיים התורה אך עם עבודת אלהיהם ולזה הם משוללים מיראת הש"י ומהיות ממדרגת ישראל כי הישראל אף על פי שחוטא זכו לו אבותיו אל' שיהי' מישר' אך הגר לא יהיה גר אם לא יקבל עליו כל מצות התורה כי התורה הזאת בלתי מקבלת תוספ' וגרעון כמו שנזכר במקומות מהתורה : ויעש הישר בעיני יי' ככל אשר עשה דוד אביו · הנה בזה הוסיף על דוד כי הוא לא חטא אך עשה תמיד הישר בעיני יי' ודוד חטא על דבר אוריה : הוא הסיר את הבמו' יהם שנעשו להקריב בהם לש"י אשר לא סרו בימי מלכי יהודה הראשוני' : ושבר המצבו' · כי התורה אמר' לא תקים לך מצבה ואע"פ שהיא לש"י כ"ש כשהיתה לשם ע"א כמו שאחשוב שהיה הענין באלו המצבות : היו בני ישראל מקטרים לו · הנה חשבו שתהיה לזאת הצורה מדרגה אלהית מפני שעשאה משה והיה כל הנשוך וראה אותו וחי והנה קרא לו חזקיה נחשתן ר"ל נחשת שלהן כאילו יאמר שאין לזאת הצורה כי אם מה שיש מהכח לנחשת :
בכל

כלי יקר

ולז"א ויכרות ה' אתם ברית ויצום לאמר לא תיראו אלהים אחרי' כלו' אם ה' עמכם אין ראוי שתיראו אלהים אחרים כי מה יעשו לכם ושזה היה בתחילת העשרת הדברות לא יהיה לך אלהים אחרי' על פני וגם באמצע התורה והמצוה צוה גם כן ולא תראו אלהים אחרים ר"ל אם תעשו המצות אינכם צריכים אלהים אחרים להיותם אמצעיים ביניכם לבין אלהיכם להוריד עליכ' את הטוב כי המצות הם האמצעיים האמתיים בזה · וגם אחרי חתימת התורה כשעשה הסי"ת הברית והם הקללות שבפרשת כי תבא שיעדם לעוברים עליה שנקראו ברית כדכתיב אלה דברי הברית אמר ג"כ ולא תיראו אלהי' אחרי' הנה א"כ הזהיר על הע"א בתחיל' התורה ובאמצע' ובסופה ועכ"ז ולא שמעו כו': ולע"דן שכיון בג' פעמים אלו בראשון כיון לצוותם ולומר לא תראו אלהים אחרים כו' ר"ל אפי' בשותפות שהרי אמר שלילה לא תיראו אלהים אחרים והוסיף שלילת השיתוף באומרו כי אם את ה' אשר העלה אתכם מארץ מצרים אותו תיראו אותו לבדו וכן ולו תשתחוו ולו תזבחו וזהו הצווי על ע"א ואמנם אחר כך הודיעם שמא תאמרו כיון שלא נירא לאלהים אחרי' יזיקונו ואם נירא מהם יטיבו אלינו לז"א כי אדרבה הענין בהפך ע"ד אל תחת מפניהם פן אחיתך לפניה' והוא על דרך מה שאמר ירמיה ע"ה את דרך הגוים אל תלמודו ומאותות השמים אל תחתו הא אם דרך הגוים תלמדו יאסף לכם חתת מאותות השמי' כי אותות השמי' אינם שולטים להרע כי אם להולך בדרך עקש אמנם השומר נפשו בקיום המצות ירחק מהם שהוא דבק בהשגחה הסובבת על כל אותות השמים ומכנעת אותם כמאמר אני אל שדי פרה ורבה שדי שודד המערכות ומכניע אות' · וז"ש כאן ואת החוקי' ואת המשפטי' והתורה והמצוה אשר כתב לכם תשמרון לעשות כל הימים וע"י שמיר' זו בהתמדה ימשך שלא תיראו מאלהים אחרי' שטרא אחרא ובכלי מרום כי כול' נכנעי' א"כ או' ואת החוקי' כו' ולא תיראו אלהים אחרי' אין זה לשון צווי אלא לשון הודעה שימשך תועלת שלא תיראו אלהים אחרים באמצעות שמירת החקים והמשפטי' ובכתוב הג' הכריע ואמר והברית אשר כרתי אתכם לא תשכחו וכיון שיהיה נגד עיניכם לבלתי שכוח הברית מצות הזכירה תביא אתכם לידי מצוה אחרת שלא תיראו אלהים אחרים שמצוה גוררת מצוה · ואחר כך צוה אותם שמתוך שלא לשמה יבואו לעבוד לשמה וז"ש כי אם את אלהיכם תיראו יראה הרוממות לא יראת העונש והוא מעצמו מבלי ראמיו יציל אתכם מיד כל אויביכם לא שאתם תפנו ביראתכם אל שום תכלית ובזה מובן יתור תיבת והוא דהי"לל כי אם את ה' אלהיכם תיראו יציל אתכם וז"ש כי אם את ה' אלהיכם תיראו שהוא לשון שולל כל מין תכלית מן התכלית כי כולם מפגלים העבודה והוא ברחמיו יציל אתכם מכל אויביכ' והנה ישראל אשר כל אלה הכתובי' נושאים ונותנים בהסוג כריתת הברית שעמהם לא שמעו בכל הזרוזים הנזכר כי אם כמשפטם הראשון אשר היה בימי תרח או כמשפטם הראשון אשר היו עושים במצרים הם עושים אחרי כל אלה הזרוזים ובפסוק ויהיו הגוים האלה חזר לדבר על הכותיים וכן מורה הלשון שאו' ויהיו הגוים האלה מורה באצבע שמדבר על גוים זולת הקודמי' הנזכרי' בפסוק ולא שמעו שפשם דבר על ישראל ועתה חוזר לענין ראשון כמ"ש עד היום הזה הם עושים שדבר על הכותיים ואומר ויהיו הגוים האלה יראי' את ה' ואת פסיליהם היו עובדים ואמר היו עובדים בלשון עבר ולא אמר הם עובדים בלשון הווה לומר שלא נשתנית העבודה כלל מכמות שהיו עובדים לשעבר כן בהווה וז"ש יראים את ה' ואת פסיליהם עובדים בהווה כעין מה שהיו עובדים מקדם ומאז לא ניתוסף רק השיתוף גם בניהם ובני בניה' לא פיחתו כלל מעבודת הפסילים רק ממש כאשר עשו אבותם הם עושים עד היום הזה :

ולא שמעו כו' ויהיו הגוים כו' עיין הרד"ק ז"ל ולדבריו פסוק ולא שמעו על ישראל מדבר כדפרשית · ועיין הרלב"ג ז"ל והנר' לעניו' דעתי כתבתיו בפסוק הקודם ע"ש :

ויהי בשנת שלש להושע כו' מלך חזקיה במסכת סנהדרין א"ר יוחנן יבוא חזקיה בעל ח' שמות ויפרע מסנחריב שקראו לו שמנה שמות · חזקיהו דכתיב ויקרא שמו פלא יועץ אל גבור אבי עד שר שלום והאיכא חזקיה שחזקו יה דבר אחר שחזק את ישראל לאביהם שבשמים · סנחריב דכתיב תגלת פלאסר שלמנאסר פול סרגון אסנפר רבא ויקירא והאיכ' סנחריב שסיחתו ריב · ד"א שסח וניאר דברים כלפי מעלה ע"כ · הרי שאפי' בשם של חזקיהו על שם שחזק את ישרא' לאביה' שבשמים ובמוהו סנחריב שסר וניאר דברים כלפי מעלה שהוא הפך ממש מחזו' חזקיהו ולפירוש שחזקו יה שנחריב בהפך שסיחתו גרם לו ריב שרב הקב"ה עמו ובזה הפי' יבוא מכוון שם חזקיה כנגדיי לשם סנחריב · ובשאר השמות השמנה של חזקיהו אפשר לכוונם אל א' על סנחריב ע"י טורח אך לא כוון עצמי' פלא כנגד פלאסר פלא לר והויב שלום כנגד שלמנאסר שלמן לר שמראה שלום לפנים והוא לר ואויב · יועץ כנגד תגלת שתשועה ברוב יועץ ובפרט בחזקיה שמייעץ על עבודת ה' ובזה יגללו מהגלות תגלת שהרי הגלה ישראל ויהודה כילולו ע"י חזקיה אל גבור אבי כנגד אסנפר רבא ויקירא כנגד אבי יקירא וכנגד גבור אסנפר ונגד אל רבא שר כנגד סרגון שר הגון אלא שהחליפו הסי"ן בס"מך עד כנגד פול כ"ע ישמע חכם ויוסף לקח · רש"י ז"ל בשנת ג' למרדו של הושע ע"כ · וכן הרד"ק ז"ל ומהרי"א ז"ל אחר שכשלם ספור מלכי ישראל וגלותם חזר הספור למלכי יהודה בעניינים אשר נשארו בארצם והיה בשנת ג' להושע והוא למרדו ע"כ : ולע"דן כבר פירשתי שהוא ג' לפשעו לעשות הרע בעיני' כדפרישית למעלה בס' בשנת שתים עשרה לאחז מלך יהודה עד כאן :

בן עשרים וחמש שנה כו' ויעש הישר כו' עיין הרלב"ג ז"ל וכן מהרי"א ז"ל שכל שאר המלכים לא הגיעו אל מדרגת דוד וזה הגיע אל מדרגתם ויתר שאת שהרי לא חטא באשת איש ולא בשפיכות דמים עד כאן :

הוא הסיר את הבמות כו' שחיטת חולין פרק א' וכתת נחש הנחושת אשר עשה משה דרש ר' אפשר בא אסא ולא בערו בא יהושפט ולא ביערו והלא כל עבודת אלילים שבעולם אסא ויהושפט ביערום אלא מקום הניחו לו אבותיו להתגדר בו מכאן לת"ח שאמר דבר הלכה שאין מזחיחין אותו ואמרי לה שאין מזיחין אותו ואמרי לה שאין מזכיחין אותו ע"כ · ולע"דן לדקדק שהקושיא חזקה מאד אפשר בא אסא ולא ביערו בא יהושפט ולא ביערו ומאי קמשני מקום הניחו לו אבותיו להתגדר בו וכי משום להתגדר יניחו דרך מכשול כמה דורות · ונראה כי לא היו מקטרין לו דרך עבודה אלא דרך כבוד להש"י שהפליא לעשות ע"י נחש הנחושת שנילולו נשוכי הנחשי' ולא היה בו אפי' אבק ע"א ולזה הראשונים לא מנעוהו והניחוהו מבא אחריהם שיעשה דרך גדר וסייג להתגדר בו ואעפ"י שאינו ענין ע"א משו' דדמי לה ראוי להתגדר וז"ש אפשר שיש בו ע"א ושהקטר' זו דרך עבודה אליו ובא אסא ולא בערו ובא יהושפט ולא בערו והא אילו יש בו מע"א היה להם למלכים הצדיקים האלה לבערו וז"ש לשון ביעור דשייך בע"א ביעור ולא אמר ולא כתתו שלא מקו' הניחו לו להתגדר בו כלומר אלא ודאי אין בו אפי' אבק ע"א אלא חזקי' משום מיגדר מילתא ודרך סייג וגדר עלה כן ולכן כיון שלא היה בו איסור לא ביערוהו אסא ויהושפט והניחוהו לבאי' אחריה' להתגדר בו ויוכיח כן מה שראינו אפי' חזקיה אחר כתיתו שזו הוראה שאינו עבודת אלילים אלא דרך כבוד לשם יתברך המפליא לעשות כדפרשית ולזה הקדים ביעור החמור תחלה בבמות ומצבות ואשרה שהכל עבודת אלילים ואחר כך כתת נחש הנחשת ובדבריהם ז"ל הבינו בפסוק אומרו הוא הסיר כו' שתיבת הוא אינו בבחינ' הבמות אשר לע"א ולא בבחינת שבירת המצבות וכריתת האשר' כי גם אסא ויהושפט עשו כן ולא בבחינת אחז אביו שלא ביער ע"א כלל אדרב' החזיק בה לכן אמר הוא הסיר הבמות בבמות אשר לגבוה הוא הסיר ולא אסא ויהושפט כנז"ל רק הבמות לא סרו כו' באסא ויהושפט ואמר הוא גם כן לסוף הענין שאמר וכתת נחש הנחושת כו' שהוא עשה כן שמקום הניחו לו אבותיו להתגדר בו דרך גדר וסייג כאמור הוא ולא אסא ויהושפט · ובדבריהם ז"ל מובן אומרו כי עד הימים ההמה היו בני ישראל מקטרים לו שהכוונה שעמד עד הימים ההמה שלא ביערו אסא ולא יהושפט אשר היו בימים הראשונים לא עמד עד הימי' ההמה שנתגדר בו חזקי' · ועיין רש"י ז"ל והרד"ק ז"ל והי"לל ויקראו בלשון רבים לדעת המתרגם ז"ל והולי' ויקרא לו חוזר לישראל הנז' · ובזה אפשר לתקן תוספת הנ"ון של נחושתן שהוא כמו שתי תיבות נח"ש ת"ן כי חשבו כי הוא כנותן רפואה כיון שהחיה את הנשוכים בימי משה וכן מהרי"א ז"ל ועיין הרלב"ג ז"ל: ולע"דן כדאז"ל הנז"ל ומ"ש וכתת נחש הנחושת אשר עשה משה לאחת משתי בחינו' האחת שאעפ"י שנחש הנחושת הזה היה מעשה ידי משה להתפאר בו שם השם ית' המפליא לעשות הצלת הנשוכים ע"י ולזה הניחו משה לדורות כדי שיראו הפלא הזה שאדרבה הנשוך המביט אליו היה מתפעל ממנו והדמיון פועל עכ"ז כרפאו · או כיון באו' אשר עשה משה שעם היו' שעשאו משה ומשלו כנז"ל עשה לך שרף משלך ואין אדם אוסר דבר שאינו שלו כי לזה אפשר שלא ביערוהו הראשונים או הונח שנ' שעבדוהו כי ראוי שאין אדם אוסר דבר שאינו שלו ואין לבערו כדי שיהיה
לאות

מנחה קטנה

ככל אשר עשה דוד אביו · כשם שתולה הכתוב הקלקול במקולקל שוא ירבעם כן כנגד אשר החטיא את ישראל כך תולה השבחים בשבחי' סראשון הוא שמלך דוד ראשון למלכי יהודה ולהורות נתן סבל פי שבנים עד מדרגתו של דוד שבכתוב מטיל עליו ככל אשר עשה דוד אביו · מדין לא הגיע למדרגתו שמש דמי נתלה בפי הקטון בגדול וכיון שבכתוב תולה כל היסרים שבמלכים בדוד שמשמע שמדין לא הגיעו למדרגתו דקטן נתלה בגדול ונא דכתיב ככל אשר עשה דוד היינו מכל מה שבנים לידו לעשות עשה בלב שלם כדוד אביו גם נאה בה כדוד אביו ועבדו בלב שלם כדוד אביו ואחרי פרסים בכל שם שהיה בכחו לעשות עשה כדוד אביו · מ"מ לא בכלל בזה שהיה בא למדרגתו של דוד ממש כי מי הוא שהרה עליו רוח הקודש לדוד ושם נעים זמירות ישראל שירים ומזמורים לאותו ושמד בכמה נשיונות אשר קרה סירימם שלהזכיר כל בפעלות שבכתב ושבעל פה כאפרים · וזה כתבתי לאפוקי מהרל"בג ומש"רא עיין שם ועיין הר"דק שכתב על אשר היה לפניו חוץ מדוד ושלמה וכו' · אלא שנוס שדבר יש לחזקי' יתרון ומעלה כי דוד נתגדל בירתת שמים מאביו ישי שהי' צדיק גמור שאמרו עליו שמת מעטיו של נחש משא"כ חזקיהו שהיה בנו של אחז ומם גם דורו של דוד היה כשרי' משא"כ דורו של יאשיה היו עע"ז והוא המזורם למוטב ורבץ תורה בכל ישראל כמש"זל: בה' אלקי ישראל בטח וגו' ואע"פ שמצינו שקנן דלתות היכל ושגרם למלך אשור גם זה עשה לכבוד שמים כדי שלא יתבטלו ישראל מלימוד התורה ע"י מלחמה שיהי' בארץ ולא מפני פחד אשור כי תמיד היה בטחונו בה' ושי' ה' עמו · אלא שכל זמן שהיה אפשר לו לסלקו בדמים לא היה חפץ לבטל העם מעבודת שמים במלחמה : שתם

רדק

אשר היו לפניו · ר"ל חוץ מדוד ושלמה אבל בשאר מלכי יהודה אשר היו לפניו אע"פ שהיו בהם מלכים טובי' והם אסא ויהושפט ויהואש כל ימי יהוידע ועוזיהו ויותם לא היה בהם שעשה הישר בעיני יי' כמוהו שהרי אמר עליו ככל אשר עשה דוד אביו : ישכיל · יצליח : וימרוד במלך אשור · לפי שאחז אביו היה עובדו אמר כי מרד בו ולא עבדו שבטח באל לבדו : ממגדל נוצרים עד עיר מבצר · ממגדל שעומדים בו השומרים וי"ת ממגדל תקיף עד קרוין כריכן : מקצה שלש שנים · מתחלת שנה שלישי' וכמוהו מקץ שבע שנים תשלחו איש את עבדו וכן מקץ שבע שנים תעשה שמט' להשמטת קרקע ולשלום עבדים כי הוא עלה בשנה הרביעית לחזקיהו היא שנת שביעי' להושע ולכדה בשנת שש לחזקיהו היא שנת תשע להושע אין כאן כי אם שתי שנים והוא תקצה שלש א"כ פירושו מתחלת שלש וי"ת מסוף תלת שנים וא"כ לדעתו בשנה הרביעית ובשנה השביעית ר"ל בתחלת השנה הרביעית והשביעית : ויגל מלך אשור · מבניין הפעיל כי הוא כלו בסגול ובתשלומו ויגלהו : ויתפסס

תרגום

לָא הֲוָה כְּוָתֵיהּ בְּכֹל מַלְכַיָא דְבֵית
יְהוּדָה וְדַהֲווֹ קֳדָמוֹהִי׃ וְאִדְבַּק
בְּדַחַלְתָּא דַיְיָ לָא סְטָא מִבָּתַר
פּוּלְחָנֵיהּ וּנְטַר פִּקּוֹדוֹהִי דְפַקֵּיד יְיָ יַת
מֹשֶׁה׃ וַהֲוָה מֵימְרָא דַיְיָ בְּסַעֲדֵיהּ בְּכָל
אֲתַר דְנָפֵיק מַצְלַח וּמְרִיד בְּמַלְכָּא
דְאָתוּר וְלָא פַלְחֵיהּ׃ הוּא קְטַל יַת
פְּלִשְׁתָּאֵי עַד עַזָּה וְיַת תְּחוּמָהָא
מִמְּגְדַּל תְּקוֹף עַד קִרְוִין כְּרִיכָן׃ וַהֲוָה
בְּשַׁתָּא רְבִיעֵיתָא לְמַלְכָּא חִזְקִיָּה הִיא
שַׁתָּא שְׁבִיעֵיתָא לְהוֹשֵׁעַ בַּר אֵלָה
מַלְכָּא דְיִשְׂרָאֵל סְלֵיק שַׁלְמַנְאֶסֶר
מַלְכָּא דְאָתוּר עַל שֹׁמְרוֹן וַצָר עֲלַהּ׃
וּכְבָשׁוּהָא מִסוֹף תְּלַת שְׁנִין בִּשְׁנַת
שִׁית לְחִזְקִיָּה הִיא שְׁנַת תְּשַׁע לְהוֹשֵׁעַ
מַלְכָּא דְיִשְׂרָאֵל אִתְכְּבִישַׁת שֹׁמְרוֹן׃
וְאַגְלֵי מַלְכָּא דְאָתוּר יַת יִשְׂרָאֵל לְאָתוּר
וְאַשְׁרִינוּן בַּחֲלַח וּבַחֲבוֹר נְהַר גּוֹזָן
וְקִרְוֵי מָדָי׃

מקרא

לֹֽא־הָיָ֤ה כָמֹ֙הוּ֙ בְּכֹל֙ מַלְכֵ֣י יְהוּדָ֔ה
וַאֲשֶׁ֖ר הָי֥וּ לְפָנָֽיו׃ וַיִּדְבַּק֙ בַּֽיהוָ֔ה לֹא־ ל'
סָ֖ר מֵאַחֲרָ֑יו וַיִּשְׁמֹר֙ מִצְוֺתָ֔יו אֲשֶׁר־ ו'
צִוָּ֥ה יְהוָ֖ה אֶת־מֹשֶֽׁה׃ וְהָיָ֤ה יְהוָה֙ ו' בסיפ'
עִמּ֔וֹ בְּכֹ֥ל אֲשֶׁר־יֵצֵ֖א יַשְׂכִּ֑יל וַיִּמְרֹ֛ד
בְּמֶֽלֶךְ־אַשּׁ֖וּר וְלֹ֥א עֲבָדֽוֹ׃ הֽוּא־הִכָּ֣ה ג' ומל'
אֶת־פְּלִשְׁתִּ֔ים עַד־עַזָּ֖ה וְאֶת־גְּבוּלֶ֑יהָ
מִמִּגְדַּ֥ל נוֹצְרִ֖ים עַד־עִ֥יר מִבְצָֽר׃ ב'מל' ויתפח
וַיְהִ֞י בַּשָּׁנָ֤ה הָֽרְבִיעִית֙ לַמֶּ֣לֶךְ חִזְקִיָּ֔הוּ ט' בטע' בסיפ'
הִ֚יא הַשָּׁנָ֣ה הַשְּׁבִיעִ֔ית לְהוֹשֵׁ֥עַ בֶּן־
אֵלָ֖ה מֶ֣לֶךְ יִשְׂרָאֵ֑ל עָלָ֞ה שַֽׁלְמַנְאֶ֧סֶר
מֶֽלֶךְ־אַשּׁ֛וּר עַל־שֹׁמְר֖וֹן וַיָּ֥צַר עָלֶֽיהָ׃
וַֽיִּלְכְּדֻ֗הָ מִקְצֵה֙ שָׁלֹ֣שׁ שָׁנִ֔ים בִּשְׁנַת־ ה' ב' חס'
שֵׁ֖שׁ לְחִזְקִיָּ֑ה הִ֚יא שְׁנַת־תֵּ֣שַׁע לְהוֹשֵׁ֔עַ ב'
מֶ֣לֶךְ יִשְׂרָאֵ֔ל נִלְכְּדָ֖ה שֹׁמְרֽוֹן׃ וַיֶּ֧גֶל
מֶֽלֶךְ־אַשּׁ֛וּר אֶת־יִשְׂרָאֵ֖ל אַשּׁ֑וּרָה י'
וַיַּנְחֵ֞ם בַּחְלַ֧ח וּבְחָב֛וֹר נְהַ֥ר גּוֹזָ֖ן וְעָרֵ֥י י'
מָדָֽי׃

על

רלבג

בכל מלכי יהודה ואשר היו לפניו · הנה הוי"ו אשר באמרו ואשר מושכת הב"ית אשר באמרו בכל והרצון בו בכל מלכי יהודה ובאש' היו לפניו ואולם אמר זה כי אפי' דוד לא היה כמוהו כי הוא חטא וזה לא חטא אך עשה הישר בעיני יי' : וידבק ביי' לא סר מאחריו · הנה הדבקו' ביי' הוא ההשגה וההליכה בדרכיו ואמרו לא סר מאחריו מעיד שלא חטא בדבר : והיה יי' עמו · זה היה מהש"י גמול לו על יושרו : בכל אשר יצא ישכיל · ר"ל בכל אשר יצא יצליח : וימרד במלך אשור ולא עבדו · לפי שאביו אחז עשה עצמו עבד לו כאמרו עבדך ובנך אני וזכר כי הוא מרד במלך אשור ושענין המרד הוא שלא עבדו : ממגדל נוצרי' עד עיר מבצר · ר"ל שלא נשאר בהם מקום שלא הוכה מקטו' ועד גדול והיות' קטן הוא מגדל הנוצרים ר"ל השומרי' שעושין מחוץ לעיר לשמור פירות השדה והכרמים אשר סביבו :

קנ"ן

רשי

ישכיל · יצליח : קנ"ן

מסרה

והיה יי' ו' וסימ' נמסר בזכריה סי' י"ד : וילכדה ה' בקריאה וסי' וילכו בני מכיר בן מנשה · הארב קם מהרה · ויעבר יהושע דמלכים · ויפל יהושע מעגלונ' · וילכדה מקצה שליש · ב' מנהון חס' קדמא ובתרא :

כלי יקר

לאות ומופת מפלאות ה' אמנם חזקיה ראה שילא שכרו בהפסדו ומה שמשבית בזכרון הנס פוגם בעבודה שעובדים אותו ועוד העדרו ממציאותו לפוקה ולמכשול לרבי' ולזה הוסיף לו ה"נון בנחושתן כלומר עד עתה היה נחש הנחושת שנעשה בו מופת אלהי ועתה שנכשלו בו אינו אלא נחושתן כלומר נחושת שלהם הוא והנ"ון כנוי לרבים הוא :

בה' אלהי ישראל בטח כו' עיין הרד"ק ז"ל והרלב"ג ז"ל וכן מהרי"א ז"ל · ולע"דן מהכרח הו"יו שהכריח הרלב"ג ז"ל שהוא הכרח ואפשר לפרשו באופן זולתו והו' כי במדרגת היושר בעיני ה' כבר אמר ויעש הישר בעיני ה' ככל אשר עשה דוד אביו ולא יותר ואיך יאמר עתה שהי' גדול אפי' מדוד והיה אפשר לומר כי הפסוק ההו' בתחלת מלכותו והפסוק הזה מדבר אחרי שמלך שהור ידים כחזקיהו יוסיף אומץ עד שלא היה כמוהו אחריו ולא לפניו · והנכון שבאמיכת היושר היה כדוד אביו כמו שהזכיר בפסוק הראשון ככל אשר עשה דוד אביו אמנם בפסוק הזה דבר בשלימות פרטי שלא היה כמוהו לא לפניו ולא אחריו ואפי' דוד לא זכה כמוהו בפרטי הזה שמזכיר מענין הבטחון והוא שאמר בה' אלהי ישראל בטח ואחריו לא היה כמוהו בענין הבטחון הנז' בכל מלכי יהודה וכן בענין הבטחון לא היה כמוהו בכל אשר לפניו ובזה נתיישבו השני כתובי' שהיגם מכחישים זה את זה · עוד אפשר לפרש דמלא אמר ובכל אשר לפניו אלא ואשר לפניו לבד אמר כי בה' בטח ואחריו הוא שלא היה כמוהו אבל לפניו היה והוא ד"עה כמו שאמר כדוד אביו ומ"ש ואשר היו לפניו פי' מלבד זכותו וחסידותו שאחריו לא היה כמוהו הנה נוסף עוד זכות הראשונים אשר היו לפניו ז"ש ואשר היו לפניו על דרך נוצר חסד לאלפים לאוהביו ולשומרי מצותיו שבבא דור זכאי יתוסף עליהם זכות אבות ק"ו ממדת פורענות ומה בפורענות פוקד עון אבות על בנים באוחזים מעשי' אבותיהם בידיהם במידה טובה עא"כו וז"ש ואשר היו לפניו ויתוסף על זכותו של חזקיה והוא דקדוק נכון · וע"י מידת הבטחון נמשך להם שנדבק בה' לא סר מאחריו שהבטחון שורש גדול באחרונה שמורה על היכולת האלהי ועל ההשגחה ומזה ימשך הדבקות בה' כיון שהוא משגיח בשפלים :

וידבק בה' כו' עיין הרלב"ג ז"ל · ולע"דן דעפ"י מה שפי' חז"ל בפסוק ובו תדבק וכי אפשר להדבק בהקב"ה והא כתיב ה' אלהיך אש אוכלה הוא אלא זה המשיא בתו לת"ח והכונה לפי שהת"ח נתרבה מרבוי את ה' אלהיך תירא את לרבות ת"ח מכאן נלמוד במ"ש וידבק בה' שנדבק בת"ח הדבקים בה' וע"י הדבקות בהם נמשך לו שמירת המצות על פי תורה שבע"פ אשר צוה ה' את משה כמו שנ' כי ע"פ הדברים האלה כרתי אתך ברית על תורה שב"עפ · וכן אחז"ל בפ' בחוקותי גם ואם בחוקותי תמאסו בשבע' עבירות שסדר רש"י ז"ל שונא את חכמים מונע את אחרים כופר במצות כופר בעיקר :

והיה ה' עמו כו' עיין הרד"ק ז"ל והרלב"ג ז"ל · ולע"דן לדקדק או' יצא ישכיל דהי"ל בכל אשר יוצא משכיל · וגר' שכיון לומר שהיה בוטח בה' והיה סמוך לבו לא יירא עד אשר יראה בצריו וז"ש והיה ה' עמו עד שבכל אשר יצא ישכיל ר"ל שקודם צאתו הי' מובטח שישכיל בכל אשר יצא · ואמר ולא עבדו ר"ל שלא עבדו זמן מה ואחר כך מרד אלא ולא עבדו מעולם והיה זה כי מידי שנה בשנה היה שולח לו אביו דורון ומס ועבר זמן מעת מות אחז עד הגיע הזמן שבו מגיע המס וביני ביני בכל אשר יצא בשאר מלחמ' והצליח אז נתחזק וימרוד במלך אשור ולא עבדו שלא זכה שיתן לו חזקיה פרוטה · או אפשר וימרוד בו שלא שלח לו המס כמו שהיה שולח לו אחז מידי שנה בשנה ולא עבדו ר"ל אפי' בדברים דברי פיוס בעלמא :

הוא הכה כו' עיין הרד"ק ז"ל וכן הרלב"ג ז"ל וכן מהרי"א ז"ל · ולפי שהזכיר מחסידותו לא יחשוב השומע שהיה חלש נעדר מגבורה לז"א הוא הכה את פלשתים עד עזה שהכה מהמקום הקטן עד עיר מבצר האמור · והזכיר מחסידותו בדברי הימים שפתח דלתות ההיכל שסגר אחז כדי שלא יעבדו עבודה במקדש וקדש את הכהנים מכל טומאה וסדר אותם במשמרות' ושלח רצים בכל ערי יהודה וגם אגרות לאפרים ומנשה לבא לעשות הפסח בית ה' כי נשאר מאפרי' ומנשה ומאשר ומזבולון אנשים בארץ ומהם היו מלעיגי' ברצי חזקיהו שהיו הולכים עם אגרותיו הנז"ל · ומהם יראו את דבר ה' באו לירושלם ועשו פסח שני בשמחה רבה וכבר אחז"ל שבדורו של חזקיה כל תינוק ותינוקות מדן ועד באר שבע היו יודעים ולא נמצא בהם עם הארץ והוא שנא' גם אלה משלי שלמה אשר העתיקו אנשי חזקיה ולא ספר כאן כלל מהנז' שבא בדברי הימים באריכות מהסיבה שזכרתי למעלה שבחר הנביא בקיצור הסיפורים ע"כ · ולי נראה שכל הנזכר בדברי הימים בפרטות נכלל כאן באומרו בה' אלהי ישראל בטח וידבק בה' ולא סר מאחריו כו' :

ויהי בשנה הרביעית לחזקיהו כו' עיין הרד"ק ז"ל ומהרי"א ז"ל הקשה שהספור הזה מלכידת מלך אשור את שומרון כבר נזכר למעלה אם כן הוא מיותר · ותירץ לפי שלמעלה הזכיר שעלה מלך אשור על ישראל וגלה השבטים וזכר שמה העונות שהיו בהם שחייבו הגלו' ראה הכתו' לסמוך אל זה ספור חזקיה מלך יהודה ואיך עלה סנחריב להחריב ירושלם ולגלות עמו והשם ית' הצילם והכה בהם מכה רבה ולכן נשנה הסיפור בזה המקו' סמוך לספור סנחריב כאילו אמר בשנ' הרביעית לחזקיהו שהיא בשביעית להושע בן אלה עלה על שמרון והחריב אותה והגלה ישראל אמנם בשנת י"ד לחזקיהו עלה סנחריב בזדון גדול על ירושל' וחשב לעשות לה כאשר עשה לשמרון ועשה השם יתברך נס גדול ושב לשמרון עם מגפת עמו ושם הכוהו בחרב · עוד סיבה שנית להשנות הסיפור הזה שהוא כמו סיבה למה שעשה חזקיהו מהרפיון שלא יצא לקראת מלך אשור להלחם בו אמנם קצץ דלתות של היכל לתת לו שוחד גדול ג' מאות ככר כסף ושלשים ככר זהב והו' דבר זר לזה אמר כי ראה מה שאירע למלך ישראל שעלה שלמנאסר על שמרון ויצר עליה ולכדה ויגל כו' על אשר לא שמעו בקול כו' והסיבה עלתה ביהוד' שגם הם היו בלתי יראי' את ה' כי חזקיה לבדו הוא ירא את ה' במצותיו חפץ מאד ולזה ענין ישראל היה סיבת הכנעת חזקיה אל סנחריב בג' מאות ככר כסף ושלשים ככר זהב ולזה נשנה שנית · עוד שאל שמאחר שחזקיהו איש תם וישר

ירא אלהים כאשר הגידו הכתובים בשבחיו אם כן על מה הקים לשטן לו את סנחריב עד שהוצרך לקצץ דלתות ההיכל ושער גדול דקב"ה לא עביד דינא בלא דינא ותירץ שהיה זה מפאת אנשי יהוד' שהם היו מואסים במלכות בית דוד ובפרט בחזקיהו שהיה שלם ופרוש בלתי מתאוה לשלחנם של מלכים אבל היה אוכל בכל סעודתו ליטרא בשר לא כן פקח בן רמליהו שהיתה קנוח סעודתו מ' סאה גוזלות ויין משתיו ומאכליו מרובים והיה רפה ידים בעסקי העולם הזה תופש בתורה ועיונה שוקד עליה יום יום והמון העם וגדולי מלכותו היו מיחסים שלימות תכונתו אל עצלה ורוך לבב לפי שהו' לא היה מתלהב ביצר הרע עד שבבא וסיעתו רצו למרוד בו לפי שלא היה חזקי' בתכונת' הרעה וז"ש הנביא ישעיה יען מאס העם הזה את מי השילוח ההולכים לאט ומשוש את רצין בן רמליהו ר"ל שהיו מואסים את חזקיהו שהיה ככחל ההולך לאט והיו שששים בביאת רצין מלך ארם ופקח בן רמליהו שהמליך בתוכם כי היו בוחרים במלך עריץ מעול וחומץ ולא באיש תם יושב אוהלים ולכן היה מעשם גרם המעלה עליהם את מי הנהר העצומים והרבים את מלך אשר כלומר אחרי אשר מאסתם את מי השלוח ההולכים לאט יבוא עליכם נהר עצום שהוא מלך אשור ועלה על כל אפיקיו והלך על כל גדותיו וביאר הכרמז באפיקים ובגדותיו באו' וחלף ביהוד' שטף ועבר עד צואר יגיע ר"ל שיעלה על כל ערי יהודה ויתפסם ותגיע הצרה לתכלית האחרון עד צואר יגיע במעט שיעברו משם יטבע האדם וכן הוא ירושלם כמעט קרובה להכבש ע"י סנחריב לפי שמטות כנפיו מלא רחב ארצך ר"ל שנטיית מחנהו והתפשטותו יהי' מלא רוחב ארצך א"י כלה ועם כל זה חסדי ה' כי לא תמנו וזהו אומרו עמנואל לפי שבאחרית הזעם נגפו כו' ולא עלה על ירושל' הנה ביאר זה כי ביאת סנחריב היה עונש על פושעי ישראל שמבני יהודה המואסים בחזקי' ולזה בא סנחריב וכבש כל א"י וירושלם נמלטה בזכות חזקיה והוא המורה על צדקותו וזכותו וזהו אומרו עוד כה אמר ה' אלי בחזקת היד כו' לא תאמרון קשר לכל אשר יאמר העם הזה כו' שאמר זה על שבנא הסופר וסיעתו שהיו קושרים עליו ותם הדברים את ה' צבאות תקדישו והוא מוראכם ומעריצכם לא המלכים אשר בקשתם ע"כ · ולע"דן לתרץ במה שנשנה ספור ענין גלות ישרא' וגם לקושייתו על מה נצטער חזקיה התם וישר בכל הצער ההוא · ונראה כי השם יתברך ראה חזקיה מוליא הולאות בעסק התורה מרבוי שמן ללומדים כמו שאמרו חז"ל בפסוק וחובל עול מפני שמן וחובל עולו של סנחריב מפני שמנו של חזקיה וראה השי"ת אגב אורחיה שיפול סנחריב בידו של חזקיה כדי להכנס מדם עבדיו בני ישראל ושללם אשר בזז ישוב מבני ישראל בנים סוררים לבני יהודה יראיו ועבדיו מלבד המלך חזקיה ושכר עסק התורה והספקתם · ולזה ספר שנית ענין ישראל סמוך לענין חזקיה לומר כי ע"י חסידות חזקיה ינקם כל ענין ישראל והם יהיו שכר עבודתו של חזקי' עם שלל כל שאר הגוים וכל אותו הצער שהביא על חזקי' היה להטיבו באחריתו ולקדש שם שמים בעולם שיפול האדיר כסנחריב בלבנון בירושלם ביד המלך החלש בעניני העולם והחזק בעבודתו השי"ת כשמו חזקיה כן הוא בעבודת ה' · ומצאתי מדחז"ל שעד לכל דברי אלה סנהדרין פ"ח אחר הדברי' האל' והאמת בא סנחריב מלך אשור ירושלם האי דיסנא להאי פליסנא אמר רבינ' לאחר שקפץ הקב"ה ונשבע אמר אי אמינא ליה לחזקיה דמייתינא ליה לסנחריב ומסרנא לי' בידך יאמר לא איהו בעינא ולא בעיתותיה מיד קפץ הקב"ה ונשבע דמייתי ליה דכתיב נשבע ה' צבאות לאמר אם לא כאשר דמיתי כן היתה וכאשר יעצתי היא תקום לשבור אשור בארצי ועל הרי אבוסנו א"ר יצחק אמר הקב"ה יבוא סנחריב וסיעתו ויעשה אבוס לחזקיהו וסיעתו שנאמר ביום ההוא יסור סובלו מעל שכמך ועולו מעל צוארך וחובל עול מפני שמן א"ר יצחק נפחא חובל עולו של סנחריב מפני שמנו של חזקיה שהיה דולק בבתי כנסיות ובבתי מדרשות מה עשה נעץ חרב על פתח בית המדרש ואמר כל מי שאינו עוסק בתור' ידקר בחרב בדקו מדן ועד באר שבע ולא מצאו עם הארץ מגבת ועד אנטיפרס ולא מצאו איש ואש' תינוק ותינוקת שלא היו בקיאים בהלכו' טומא' וטהרה ועל אותו הדור הוא אומר והיה כל מקום אשר יהיה שם אלף גפן באלף כסף אעפ"י שאלף גפן באלף כסף לשמיר ולשית יהיה ואומר ואוסף שללכם אוסף החסיל כמשק גבי' שוקק בו הוו קא מפחדי ואמרי מאי נעביד אמר להו נביא לישראל אספו שללכם אמרו לו בזל אחד ואחד לשלל או לחלק אמר להם כאוסף החסיל מה אסיפת החסיל כל אחד ואחד לעצמו אף שללכם כל אחד ואחד לעצמו אמרו לו והלא ממון עשרת השבטים מעורב בו א"ל כמשק גבים שוקק בו מה גבים הללו מעלין את האדם מטומא' לטהרה אף ממונם של ישראל כשנפל ביד האומות טהר עכ"ל ר למדנו מתוך המאמר שממון ישראל המעורב באותו שלל נפל ביד יהודה והיה אבוס למאכל לחזקיה חלף עבודתו ושמנו שנתן לעסוק התורה ובזה מובן אומרו לשבור אשור בארצי ועל הרי אבוסנו ר"ל שנשבע השם ית' לנקום מאשור בארצי הקדושה כדי שיתקדש שם שמים בו במקום שנתחלל כי דם עבדיו יקום וגם כן לתועלת חזקי' על הרי אבוסנו שיעשנו אבוס לחזקי' וז"ש אם לא כאשר דמיתי כן היתה על אשור לשברו בארצי ודין לא צריך בשם לא דמיתי דמיון בעלמא וכן היתה אמנם על חלוקת ועל הרי אבוסנו בזה הרחבתי עלה ותוסיה כי ידעתי שיאמר חזקיה לאו איהו בעינא ולא ביעתתיה בעינא שלזה הוצרך להשבע כמו שאמר מיד קפץ הקב"ה ונשבע כו' שזה הענין בלי ספק הוצרך לעלה ושבועה ולהתר ממון ישראל כמו שאמר הנביא כמשק גבים שוקק בו כנז' למעל' וז"ש וכאשר יעצתי היא תקום על חלוקת ועל הרי אבוסנו · והנה כשבא מלך אשור לכיסה הי' מהראוי כפי חסידות חזקיהו ע"ה ובטחונו בהשם יתברך שיתפלל אל השי"ת התפלה שהתפלל לאחר מיכאן היה לו להתפלל קודם קיצוץ דלתות היכל ה' ולא לשגר דבר קודש אל טומאת מלך אשור והיה לא בזה דבר מה מאשמה אף ע"ס שהוא כיון להכין עצמו לדורון ולמלחמה ותפלה כיעקב אבינו עכ"ז אולי אבק העון זה גרם לו הצער של מלך אשור וסניגורו הוא השוחד נעשה קטיגורו בידי שמים ששלח מלך אשור את תרתן ואת רב סרים ואת רב שקה והיה זה מאת ה' להקשות את רוחו ולאמץ לבבו של מלך אשור למען תתו ביד חזקיה הוא וכל שלל כוש ומצרים · ובזה מתיישב הפנות

סכור

ויתפשם · מ"ש בדברי הימים ויאמר לבקעם אין פי' אמר לבקעם ובקעם וכן להרגו בערמה והרגו לשכב את בת יעקב ושכב כי תחל לזנות וזנתה והלוה להם : וישלח חזקיה · אחר שתפש ערי יהודה הבצורות ושם פניו ירושלם כמו שאומר בדברי הימי' ופנה למלחמה על ירושלם שלח לו חזקיה אל לכיש שהיה שם מלך אשור והיא מערי יהודה ושלח לו חטאתי שוב מעלי כלומר חטאתי שמרדתי בך ולא עבדתיך שוב מעלי ואת אשר תגזור עלי אתן ושב לו בפעם ההיא אחר שנתן לו מה שהטיל עליו שלש מאות ככר כסף ושלשי' ככר זהב לאחר זמן שב לו לארץ יהודה לאחר שפסק מלתת לו שנה בשנה מה שהטיל עליו כמו שאמר לו רב שקה על מי בטחת כי מרדת בי ובא עד לכיש ומשם שלח מלאכיו עם קלת חיילותיו לירושלם ודב' מה שדבר ולא קבלו אותן הדברים ושב לו רב שקה עם חיילותיו ואמר כי אז השלימו עמו שבנה וסיעתו ועליה' נאמר לא תאמרון קשר לכל אשר יאמר העם הזה קשר ומלאו רב שקה כי נסע מלכיש ובא ונלחם על לבנ' ושם באה לו שמועה כי תרהקה מלך כוש יצא להלחם עמו ונסע משם ומשם שלח מלאכים אל חזקיהו פעם שנייה והפחידו כי בשובו ממלחמ' כוש יבא עם חיילותיו על ירושלים והלך לו ונלחם על כוש מלך מצרים ועם כל השבי ההוא בא לו ירושלים וחנה על העיר ובלילה ההוא יצא מלאך יי' והכה במחנה אשור ויצאו ישראל ובזזו כל הבזה ההי' ועל זה אמר נתתי כפרך מצרים כוש וסבא תחתיך וכן נאמר יגיע מצרים וסחר כוש וסבאים אנשי מדה עליך יעברו ולך יהיו וגומ' ואותם שנגלו מן המלחמה שבו לדת ישראל כמו שאמר אך בך אל ואין עוד אפס אלהים ועליהם נאמר והיו חמש ערים בארץ מצרים מדברות שפת כנען ונשבעות ליי' צבאות וכל אותה הפרשה בארתי כל הענין הזה כאחד לפי שאינו מבואר כלו במקום אחד לא בזה הספר ולא בישעיה ולא בדברי הימים : את אשר תתן עלי אשא · הענוש אשר תתן עלי אשא אסבול אותו ואשאנו : קצץ חזקיהו את דלתות ההיכל · קלף הזהב מעליהם' כי הדלתות היו מצופות זהב והזה' הוא שלקח וכ"תי קליף : ואת האומנות · ת"י

וית סקופיא ותרגם את מפתן הבית סקוף בית מקדשא והאסקופו' הם' אשר צפה חזקיהו זהב אפשר כי הזהב אשר עליה' מבנין שלמ' הוסר או נפסד וחזקיה צפה אותו זהב ועתה כשנצטרך לזהב לתת למלך אשור קלף אותו הזהב : את תרתן ואת רב סרים ואת רב שקה · ובישעיה אמר רב שקה לבדו נראה כי הוא היה עיקר השליחות והשנים טפלים לו וכן נראה הוא גם כן רב שקה הוא היה המדבר ובסדר עולם הוא אמר כי רב שקה לבדו בא בשליחות ראשונים כמו שאומר בישעיה ותרתן ורב סרים בא בשליחות שנייה ומה שזכר הנה תרתן ורב סרים לפי שגם הם היו שלוחים אבל לא בפעם הזאת אלא בשליחות שנייה כשמלאו רב שקה נלחם על לבנה ולבנה היא מארץ ישראל כמו שנאמר במלכי כנען מלך לבנה אחד ואמרו רז"ל כי רב שקה ישראל מטומד היה ואם אמרו מפני שהיה מדבר יהודית הרבה בני אדם ימצאו מדברים בלשון עם אחר והנה אליקים ושבנ' ויואח היו מכירים בלשון ארמי אולי קבלה היתה בידם : בחיל כבד · בחיל עם כבד : בתעלת הבריכ' העליונה · הבריכה היא חריץ בנוי באבנים ובסיד ומתכנסין שם מי גשמים או משוכין שם מים מן המעין ובבריכה הזא' היו מכונסין המים ויש בבריכה הזאת נקב ויסתמו אותו עד זמן שירצו להוציא מים מן הבריכה והתעלה היא חפירה סמוכה לבריכה ומוציאי' מים מן הבריכה לתעלה בזמן שירצו להשקות או לכבס בגדים : אשר במסלת שדה כובס · המסלה היא הדרך שמתקנים אותה באבנים כדי שיוכלו ללכת בה בימות הגשמים ועיקר הלשון הוא לשון הרמ' מענין סלו לרוכב בערבות סעיכו רוממו' והמקום הזה היה בזה השדה והוא מורס ומתוקן באבנים ועל המקום הזה היו עומדי' מכבסי הבגדים במי התעלה ובשדה היו שוטחים הבגדים לשמש וכ"תי שדה כובס חקל משטח קצריא : ויקראו

עַל ׀ אֲשֶׁר לֹא־שָֽׁמְעוּ בְּקוֹל יְהוָה אֱלֹהֵיהֶם וַיַּעַבְרוּ אֶת־בְּרִיתוֹ אֵת כָּל־אֲשֶׁר צִוָּה מֹשֶׁה עֶבֶד יְהוָה וְלֹא שָׁמְעוּ וְלֹא עָשׂוּ׃

לד׳ פסוקים לא ולא ולא ב׳ בא כדר לעמר

וּבְאַרְבַּע עֶשְׂרֵה שָׁנָה לַמֶּלֶךְ חִזְקִיָּהוּ עָלָה סַנְחֵרִיב מֶֽלֶךְ־אַשּׁוּר עַל כָּל־עָרֵי יְהוּדָה הַבְּצֻרוֹת וַֽיִּתְפְּשֵׂם׃ וַיִּשְׁלַח חִזְקִיָּה מֶֽלֶךְ־יְהוּדָה אֶל־מֶֽלֶךְ־אַשּׁוּר ׀ לָכִישָׁה ׀ לֵאמֹר ׀ חָטָאתִי שׁוּב מֵֽעָלַי אֵת אֲשֶׁר־תִּתֵּן עָלַי אֶשָּׂא וַיָּשֶׂם מֶֽלֶךְ־אַשּׁוּר עַל־חִזְקִיָּה מֶֽלֶךְ־יְהוּדָה שְׁלֹשׁ מֵאוֹת כִּכַּר־כֶּסֶף וּשְׁלֹשִׁים כִּכַּר זָהָב׃ וַיִּתֵּן חִזְקִיָּה אֶת־כָּל־הַכֶּסֶף הַנִּמְצָא בֵית־יְהוָה וּבְאֹצְרוֹת בֵּית הַמֶּֽלֶךְ׃ בָּעֵת הַהִיא קִצַּץ חִזְקִיָּה אֶת־דַּלְתוֹת הֵיכַל יְהוָה וְאֶת־הָאֹמְנוֹת אֲשֶׁר צִפָּה חִזְקִיָּה מֶלֶךְ יְהוּדָה וַֽיִּתְּנֵם לְמֶלֶךְ אַשּֽׁוּר׃ וַיִּשְׁלַח מֶֽלֶךְ־אַשּׁוּר אֶת־תַּרְתָּן וְאֶת־רַב־סָרִיס ׀ וְֽאֶת־רַבְשָׁקֵה מִן־לָכִישׁ אֶל־הַמֶּלֶךְ חִזְקִיָּהוּ בְּחֵיל כָּבֵד יְרוּשָׁלִָם וַֽיַּעֲלוּ וַיָּבֹאוּ יְרוּשָׁלִַם וַיַּעֲלוּ וַיָּבֹאוּ וַיַּֽעַמְדוּ בִּתְעָלַת הַבְּרֵכָה הָֽעֶלְיוֹנָה אֲשֶׁר בִּמְסִלַּת שְׂדֵה כוֹבֵֽס׃ ג׳ חד חס׳ ויקראו

עַל דְּלָא קַבִּילוּ לְמֵימַר דַּייָ אֱלָהֲהוֹן וַעֲבָרוּ יַת קְיָימֵיהּ יַת כָּל דְּפַקִּיד מֹשֶׁה עַבְדָּא דַייָ וְלָא קַבִּילוּ לְמֵימְרֵיהּ וְלָא עֲבָדוּ רְעוּתֵיהּ׃ וּבְאַרְבַּע עַשְׂרֵי שְׁנִין לְמַלְכָּא חִזְקִיָּה סְלִיק סַנְחֵרִיב מַלְכָּא דְאָתוּר עַל כָּל קִרְוַיָּא דְבֵית יְהוּדָה כְּרִיכָתָא וַאֲחָדִינוּן׃ וּשְׁלַח חִזְקִיָּה מַלְכָּא שִׁבְטָא דְבֵית יְהוּדָה לְוָת מַלְכָּא דְאָתוּר לְלָכִישׁ לְמֵימַר חָבִית אִסְתַּלַּק מִינַּי יַת דְּתִתְרְמֵי עֲלַי אֲקַבֵּל וּרְמָא מַלְכָּא דְאָתוּר עַל חִזְקִיָּה מַלְכָּא שִׁבְטָא דְבֵית יְהוּדָה תְּלַת מְאָה כִּכְּרִין דִּכְסַף וּתְלָתִין כִּכְּרִין דְּדַהֲבָא׃ וִיהַב חִזְקִיָּה יַת כָּל כַּסְפָּא דְּאִשְׁתְּכַח בֵּית מַקְדְּשָׁא דַייָ וּבְגִנְזֵי בֵּית מַלְכָּא׃ בְּעִידָּנָא הַהִיא קְלִיף חִזְקִיָּה יַת דָּשֵׁי הֵיכְלָא דַייָ וְיַת סְקוּפַיָּא דַּחֲפֵי חִזְקִיָּה מַלְכָּא שִׁבְטָא דְבֵית יְהוּדָה וִיהָבִינוּן לְמַלְכָּא דְאָתוּר׃ וּשְׁלַח מַלְכָּא דְאָתוּר יַת תַּרְתָּן וְיַת רַב סָרִיס וְיַת רַבְשָׁקֵה מִן לָכִישׁ לְוַת מַלְכָּא חִזְקִיָּה בְּמַשִּׁירְיָן סַגִּיאָן לִירוּשְׁלֶם וּסְלִיקוּ וַאֲתוֹ לִירוּשְׁלֶם וּסְלִיקוּ וַאֲתוֹ וְקָמוּ בְּמִזִיקַת בְּרֵיכְתָא עִילָּיְתָא דִּי בִּכְבַשׁ חֲקַל מַשְׁטַח קַצְּרַיָּא׃ וקרו

רשי

קצץ · את הדלתות שהיו של זהב : ואת האומנות · תירגם יונתן וית סקופיא איסקופות : את תרתן ואת רב סרים · למדנו בסדר עולם שלא באו שלשתם יחד אלא רב שקה לבדו כמו שכתוב בספר ישעיה ותרתן ורב סרים באו בשליחות שנייה כשבאת לו שמועה על תרהקה מלך כוש וישמע וישלח מלאכים אל חזקיהו וגו' : בתעלת · פיכקי"רה בל"עז בריכה שעושין לגידול דגים : שדה כובס · שדה שהכובסין שוטחין בו בגדי' וכן תירגם יונתן חקל משטח קצריא : המזכיר

רלבג

קצץ חזקיה את דלתו' היכל יי' · ר"ל לקחת משם הזהב אשר הם מצופו' ממנו : ואת האומנות · הם עמודים מצופים זהב או אסקופות השער התחתונו' והעליונות : בתעלת הברכה העליונה · הברכה הוא חריץ בנוי עוברים בו מים והיה אצל המים תעלה ר"ל חפירה רחב' יתפשטו בו : במסלת שדה כובס · היא הדרך הבא לשדה הכובסי' אשר שם ישטחו בגדיהם אחר שכבסו אותם : ויקראו

מסרה

לכישה ז' בקריאה וסי' ויעבר יהושע ב' בפסוק · ויקשרו עליו קשר דאמציה ב' בפסו' וישלח חזקיה מלך יהודה אל מלך אשור דמלכים · ומעת אשר סר אמציהו ב' בפסוק :

כלי יקר

ספור פורענות ישראל אגב עניני חזקיהו להודיע שרצה הב"ה ליפרע מהפורענות שעש' מלך אשור בישראל ע"י יהודה אחיהם ושיפול מתוך ישראל ביהודה ויטול חזקיהו שכר שמנו ועמלו בתור' ובזה אבין תכלית הסיפור הזה שתולה אותו בשנה הרביעית למלך חזקיהו הוא השנה השביעית להושע בן אלה כו' שתלאה בשני מלכים ולא עוד אלא שמקדים התליה בחזקיהו אלא ודאי זה מורה היות עיקר הסיפור הזה בשביל חזקיהו ואילו אמר שהשם יתברך המגיד מראשי' אחרית מתחל' כשהרע לישראל בחטאתם היה שעיניו שאותה הרעה תהיה לטובת חזקיה ואם כן ראוי למנות הענין ההוא למנין שני המלכים כי שניה'ם יש להם אחיזה ושייכות בו ולזה אמר ויהי בשנ' הרביעית למלך חזקיהו והוא העיקר בזה הסיפור ולזה הקדימו שם היות שני מלכות הושע יותר שהרי הב' לחזקיהו הוא שביעית להושע בן אלה :

וילכדוה מקצה ג' שנים כו' ויגל מלך כו' הי"לל וילכדה על שלמנאסר · ונרא' שלהיות הושע בן אלה סיבת לכידת שמרון במה שמשע קולר מעל צוארו ונתנו בצוארן של ישראל כנז"ל בפסוק ויעש הרע בעיני ה' רק לא כמלכי ישראל כו' נמצא שלמנאסר לוכד בפועל לשמרון והושע בן אלה מסייע בכח בלכידה מלד העונות ושמרון עצמה בחטאיה מחייבת לכידת' ולזה אמר בלשון רבים וילכדה כאילו בן אילה גם כן הלוכד בחברתו של שלמנאסר ולהיות שלפי האמת בפועל אל אשר יראה האדם לעינים אין כאן אלא לוכד אחד הוא שלמנאסר לכך וילכדה כתיב חסר ו"יו אבל נקוד בקבו"ץ כד"לת וק"מץ ב"הא · והוסיף לומר בלכדה שמרון שהוא מיותר שכבר אמר וילכדוה כאילו נלכדה מאיליה במלאת סאתה מעונותיה ומ"ש מקצה ג' אם הוא מסוף או מתחלה כתבאר בקודם דלהרד"ק ז"ל מתחלה ולתרגום מסוף עיין עליו שם :

על אשר לא שמעו כו' · ולע"דן לדקדק יתור ולא שמעו ולא עשו ונראה שכונת הכתוב ללמדנו שלמוד גדול שמביא לידי מעשה ולזה תלה הכתוב הכל בשמיעה שכשמוע האדם התוכחות ינחם על הרעה ובשמוע מעלת המצו' בזה תחזקנ' ידיו לעשות ולזה אמר ולא שמעו ולא עשו כלומר השני דברים הנז' שאמרתי לך הלא הם אשר לא שמעו בקול ה' כו' והשני ויעברו בריתו כו' זה נמשך מזה שמניעת המעש' נמשך ממה שלא שמעו והנכון בתחל' אמר על אשר לא שמעו בקול ה' אלהיהם ויעברו את בריתו את כל אשר צוה משה עבד ה' ואת הנביאים המוכיחים אותם על כך לא שמעו ולא עשו דבריהם לשוב בתשובה וזהו ולא שמעו ולא עשו :

ובארבע עשרה שנה כו' עיין הרד"ק ז"ל :

וישלח חזקיהו מלך יהודה כו' עיין הרד"ק ז"ל ומהרי"א ז"ל ראוי שנעיין אם חזקיהו שלח למלך אשור חטאתי כו' וישם מלך אשור על חזקיהו שיתן לו ג' מאות ככר כסף ושלשים ככרי זהב שהיו שוים ו' מאות אלף דוקאדוש זהב ונתנם חזקיהו אליו איך א"כ אחר זה שלח רבשקה בחיל כבד על ירושלם לחרפו ולגדף אלהיו הנה בדברי הימים לא ספר דבר מזה שנתן חזקיהו אל סנחריב אבל אמר שעלה סנחריב על ערי יהודה ושחזקיהו סתם את מימי המעיינות אשר מחוץ לעיר ובנה כל החומה הפרוצה ויחזק את המילא והכין כלי המלחמ' והפקיד שרי מלחמו' ודבר נעם דברים טובים לחזקם ואז ספר שבא רבשקה ודבר דבריו ושהתפלל חזקיהו וישעיהו על

זה ויצא מלאך ה' ויך במחנה אשור כי הנה עזרה לא זכר מחזקיהו כי אם גבורותיו והצלחותיו ולא רצה לספר המנחה והמס אשר נתן לסנחריב כי חרפה הוא לו · וכתבו המפרשים הרלב"ג ז"ל והרד"ק ז"ל שסנחריב אחר שקבל המס והמנחה מחזקיהו שב להרגו ע"ש · ולע"דן באחד משני פנים האחד קרוב לדברי המפרשים ז"ל והוא כי חזקיהו ז"ל מעולם לא נתחייב בעול מתמיד מידי שנה בשנ' אבל רצה לתת בבת אחת ולהיות נכנע אין מכאן ואילך ובפרס ובמס הזה שיתן לו פעם אחת ולא ישנה לו וז"ש וכל אשר תתן לי ולא אמר תשים עלי כי לא יצא מפיו אלא נתינה לשעתה אמנם מלך אשור עשה כן דרך שימ' ולא דרך נתינה וז"ש וישם מלך אשור שהשימה הי' מיד ולדורות מידי שנה בשנה וחזקיהו לא הבין כן אבל סבר שקבל דבריו במ"ש וכל אשר תתן עלי אשא והפי' שיהיה משא כבד מאד ולזה כשאמר לו ג' מאות ככר כסף ושלשים ככר זהב קבל עליו ולא הפליג ויתן חזקיה את כל הכסף אמנם אחר כך כשלא שלח עוד בשנה אחרת היה מרד בעיני אשור ושלח לו את תרתן כו' ולדעת המפרשים מתחלה נתחייב חזקיהו לתת לו כן מידי שנה בשנ' ובטל דבורו אמנם לדעתי מעולם לא עלה בדעתו אלא הפעם הזאת לבד כמו שדקדק מלשון נותן והפן השני הוא כי חזקיהו נתחייב בג' מאות ככר כסף ושלשים ככר זהב וקצץ דלתות של היכל כדי להשלים הסך ההוא ולא עלה בידו ולכך שלח מלך אשור את תרתן לפי שלא השלים הנאו אפי' בפעם הזאת הראשונה והיה זה כי חזקיה היה משלח לו ראשון ראשון בפעמים רבות ויורו כן הפסוקים בכפל הנתינות שהזכיר בהם והוא אומרו ויתן חזקיהו את כל הכסף הנמצא כו' הרי נתינה אחת הנמצא ומזומן ולא הספיק הנמצא ובעת ההיא קצץ חזקיה את דלתות ויתנם למלך אשור נתינה שנית וכל שני הנתינות לא הספיקו לסך הג' מאות ככר כסף ושלשים ככר זהב כי המשא כבד מאד וכיון שלא השלים הסך בשלימות שלח את תרתן כו' :

בעת ההיא קצץ חזקיהו כו' עיין רש"י ז"ל וכן הרד"ק ז"ל והרלב"ג ז"ל קצץ דלתות שהדלתות ממש קצץ ומדוייק לשון קצץ קציצה ממש ולא קלוף · ולע"דן לדקדק אומרו קצץ חזקיה את דלתות היכל ה' שהכוונה שחזקיה מדעתו עשה כן ולא הודו לו ב"ד כנזכר במשנה בג' דברים שלא הודו לו קצץ דלתות ההיכל ולא הודו לו כו' וז"ש קצץ חזקיה ולא הזכירו בשם מלך יהודה ודרך כבוד אמנם אחר כך אמר אשר צפה חזקי' מלך יהודה לומר שצפוי עשה כמלך יהודה אמנם בקציצת דלתות היכל ה' עשה כהדיוט ולא הודו לו ואולי לזה אמר בעת ההיא כלומר אין מעשה זה נאות בעיני חזקיה עצמו לפי תכונת חזקיה ובטחונו בהשם ית' בכל לבבו אך בעת ההיא להוראת שעה מדוחק השעה עשה כן והעפ"י שלא ישר בעיניו עשה כן דרך עפוה שלא לסמוך על הנס שלא לו דורון וכאשר אפס כסף וזהב ובאו מים עד נפש אז ראה להתפלל :

וישלח מלך אשור כו' עיין רש"י ז"ל וק"ק לשיטת הרד"ק ז"ל שכיון שרבשקה העיקר שלכך הזכירו בישעיה לבדו והשנים טפלים לו וקשה א"כ למה כאן הקדימם לרבשקה והיה הראוי לו' וישלח מלך אשור את רבשקה ותרתן ורב סרים · ולסדר עולם קשה יותר כיון שרבשקה בא בשליחות הראשונה היה לו להקדימו ולאחר את תרתן ורב סרים כיון שבאו בשליחות אחרונ' וגם בראיה שהביא הרד"ק ז"ל ממה שהיה המדבר רבשקה שזו הוראת היות הו' גדול שבהם

וַיִּקְרְאוּ אֶל־הַמֶּלֶךְ וַיֵּצֵא אֲלֵהֶם אֶלְיָקִים בֶּן־חִלְקִיָּהוּ אֲשֶׁר עַל־הַבָּיִת וְשֶׁבְנָה הַסֹּפֵר וְיוֹאָח בֶּן־אָסָף הַמַּזְכִּיר׃ וַיֹּאמֶר אֲלֵהֶם רַבְשָׁקֵה אִמְרוּ־נָא אֶל־חִזְקִיָּהוּ כֹּה־אָמַר הַמֶּלֶךְ הַגָּדוֹל מֶלֶךְ אַשּׁוּר מָה הַבִּטָּחוֹן הַזֶּה אֲשֶׁר בָּטָחְתָּ׃ אָמַרְתָּ אַךְ־דְּבַר־שְׂפָתַיִם עֵצָה וּגְבוּרָה לַמִּלְחָמָה עַתָּה עַל־מִי בָטַחְתָּ כִּי מָרַדְתָּ בִּי׃ עַתָּה הִנֵּה בָטַחְתָּ לְּךָ עַל־מִשְׁעֶנֶת הַקָּנֶה הָרָצוּץ הַזֶּה עַל־מִצְרַיִם אֲשֶׁר יִסָּמֵךְ אִישׁ עָלָיו וּבָא בְכַפּוֹ וּנְקָבָהּ כֵּן פַּרְעֹה מֶלֶךְ־מִצְרַיִם לְכָל

וּקְרוֹ לְמַלְכָּא וּנְפַק לְוָתְהוֹן אֶלְיָקִים בַּר חִלְקִיָּה דִּמְמַנָּא עַל בֵּיתָא וְשֶׁבְנָה סָפְרָא וְיוֹאָח בַּר אָסָף דִּמְמַנָּא עַל דּוּכְרָנַיָּא׃ וַאֲמַר לְהוֹן רַבְשָׁקֵה אֱמָרוּ כְּעַן לְחִזְקִיָּה כִּדְנַן אֲמַר מַלְכָּא רַבְּתָנָא מַלְכָּא דְּאָתוּר מָה רוֹחֲצָנָא הָדֵין דְּאִתְרְחֵיצְתָּא׃ אֲמַרְתְּ בְּרַם בְּמַלַּל סִפְוָן בְּמִילַךְ וּגְבוּרָא אַעְבֵּיד קְרָבָא כְּעַן עַל מַן אִתְרְחֵיצְתָּא אֲרֵי מְרֵידְתָּא בִי׃ כְּעַן הָא אִתְרְחֵיצְתָּא לָךְ עַל סְמִיךְ קַנְיָא רְעִיעָא הָדֵין עַל מִצְרַיִם דְּאִם יִסְתְּמִיךְ גַּבְרָא עֲלוֹהִי וְיֵעוֹל בִּידֵיהּ וִיבַזְעִינֵּיהּ כֵּן פַּרְעֹה מַלְכָּא דְמִצְרַיִם לְכָל

אליהם כול' מלאי' בסיפרא ב"מ י"ג חסרי' נמסר בריש סיפרא סי' י"ג : סימן מלכי' אמרת ישעיה אמרתי ואפ"ס ויקרא אבימלך ליצחק ויאמר אך הנה אשתך היא :

רש"י

המזכיר · איזה משפט בא לפני המלך ראשון שיפסקנו ראשון : אמרת אך דבר שפתים וגו' · אמרת עד הנה אעבו' למלך אשור אך דבר שפתים היה כל זמן שלא יצא ממקומו לבא עליך לא הוצרכת לעצה וגבורה אבל עכשיו שיצא ובא עצה וגבור' אתה צריך למלחמה הזאת עתה אמור על מי בטחת : ובא בכפו · כשאדם נסמך על משענת קנה רצוץ שנשבר בידו באין ראשי הקרומיות ונוקבין את כפו : הלא

רד"ק

ויקראו אל המלך · קראו לאשר על החומה או לאשר מאלו בשדה כובס שיאמרו למלך שיצא לדבר עמם ויצאו אליהם במצות המלך אליקים ושבנא ויואח : אליקים בן חלקיהו אשר על הבית · וכן אמר בישעיה בזאת הפרשה אבל בפרשה שאמרה על שבנא נאמר לך בא אל הסוכן הזה על שבנא אשר על הבית וכוס עליו שיהדפנו מהסררה שהי' בה שהיה על הבי' ויתננה לאליקים בן חלקיהו ולא נוכל לומר כי קוד' המעשה הזה מרד שבנא ונתנו סררתו לאליקי' ומפני זה אמר אליקי' אשר על הבית כי אלו היו המלאכים הראשונים אשר באו ממלך אשור לירושלם ושבנא יצא אליהם עם אליקים ואמרו לרבשקה דבר נא אל עבדיך ארמית כי שומעי' אנחנו וכאמר ויבא אליקי' ושבנא הסופר ויואח קרועי בגדי' נראה כי עדיין לא מרד אלא בסוף רבשקה אומ' שמרד ובסדר עולם אומר כשהלך לכוש שטף שבנא וסיעתו והלך לכוש ובדברי רז"ל כשבא סנחריב וצר על ירושלם כתב שבנא כתב והשליכו עם החץ שירד למחנה אשור והיה כתוב בו שבנא וסיעתו השלימו חזקי' וסיעתו לא השלימו וכאשר יצא עם סיעתו בא גבריאל וסגר דלתות העיר בפני סיעתו כשבא אל סנחריב אמר לו היכן סיעתך אמר להם חזרו בהם נקבוהו בעקביו ותלאוהו בזנבי הסוסים והיו מגררים אותו על הקוצים ועל הברקוני' וזה אינו כדבר בעל סדר עולם שאמר ששטף שבנא וסיעתו ואפשר כי קודם לכן מרד מעת שבא מלך אשור על ערי יהודה אבל בסתר ולא היה מראה עצמו וכן במעש' הזה שבא קרוע בגדי' היה מראה הוא עצמו עבד ולבו לא נכון והנביא גלה דעתו לחזקיהו והורידו מפקידותו ונשאר סופר והפקיד אליקים על הבית : אמר' אך דבר שפתי' · חשבת להנצל בדבר שפתי' כלומר בתפל' אין זה כי אם עצה וגבור' צריך אדם למלחמה כך פי' אדוני אבי ז"ל והחכם רבי אברהם ב"ע פירוש אמרת לאנשיך כי יש לך עצה וגבורתך וזהו דבר שפתים והטעם כי גבורתך הוא בדבור לבד וי"ת בר' במלל סיפוון במלך וגבורא אעביד קרבא · כי מרדת בי שלא נתן מה שהטיל עליו שנה בשנה : הרצוץ · שהוא רצוץ בראשו ואותם קסמין נכנסין בכף האדם בהשען עליו : הלא

רלב"ג

ויקראו אל המלך · ר"ל קראו שיצא אליהם המלך : ויאמר להם רבשקה · אף על פי שבאו אחרים עמו והם תרתן ורב סרים לא דבר אלא הדברי' כי אם רבשקה ולזה לא זכר זולתו בזה השליחות בספ' ישעיה ויראה כי אחר שנתן חזקיה את כל הכסף הנמצא באוצרות יי' ובאוצרות המלך למלך אשור שב למרוד בו ולא נתן לו מדי שנה בשנה זה המס הכבד ששם עליו : מה הבטחון הזה אשר בטחת · כי מרדת בי ולא קיימת מה שאמרת לי בהיותי נלחם עמך את אשר תתן עלי אשא : אמרת אך דבר שפתים הוא עצה וגבורה · שיתגבר האדם בו למלחמה ר"ל שבדברי שפתיו יסיר מעליו הנלחם עמו כמו שעשית את' ממני ואחר זה יתחזק ויתגבר בעוזרתיו לעמו' כנג' מי שהיה נלחם עמו עתה על מי בטחת שיעזרך כי מרדת בי ולפי שחש' מלך אשור כי חשב חזקיה במרדו בו על מלך מצרים שיעזרו במלחמה אמר אליו הנה בטחת על משענת חלום כמו משענת הקנה הרצון כי לא די שאי אפשר לאדם להשען בו אבל יזיק לעצמו בהשענו בו כי הקנה הרצון יכנס בכפו ונקבה כי כן פרעה מלך מצרים לכל הבוטחים עליו וכי תאמרון אלי אל יי' אלהינו בטחנו שיצילנו הלא הוא אשר הסיר חזקיהו את במותיו ואת מזבחותיו אשר היו מקריבים בהם ליי' ויאמר ליהודה ולירושלם לפני המזבח הזה לבד תשתחוו ואיך יעזרהו והוא עשה כנגדו להשחית במותיו ומזבחותיו : ועתה

מנחה קטנה

עתה על מי בטחת דכתסילס מאי קסבר ולבסוף מאי קסבר דאלו היה לחזקיהו איזה סתיבה ובטחון למלחמה למה היה נותן שוחד דברים באומרו חטאתי ושוב מעלי וגו' וגם שוחד כסף וזהב באמרו את אשר תתן עלי אשא וגו' ויתן חזקיה את כל הכסף וגו' ועתה אתה חוזר מדברך הראשוני' ומרדת בי וא"ת שביני וביני נולד לך איזה סיוע וחיזוק הגיד נא לי מה הוא ואני אראה לך כי טועה אתה בדבר כי לא יגבר שבאמת שתים תלחם כי או בגבורת אנשים או בעזור ה' · ואם הוא מחלוקה ראשונה שיועת אנשים לסבל ודיק יחשב אבל במלך הגדול מלך אשור וכי תאמרו בחלוקה שנית אל ה' אלהי' בטחנו הלא הוא וגו' :

כלי יקר

או ראיה על גדולתו כי היה זה יען כי פיו המדבר בלה"ק ולא מצד המעלה ואפשר לקיים דהרד"ק ז"ל ולו' שרבשקה הגדול ולכך הזכירו שם יחידי אמנם כאן הזכיר תרתן תחלה ורב סרים לא היה זה מקדימת מעלה של מקדימת זמן בשליחות שבשלחו תרתן ורב סרים קדמו לצאת והכינו המחנה בכל צרכיו וסדריו ואחרי כל ההכנות יצא רבשקה לפי שהו' היה המשות מלחמה והגדול על פיו יצאו ויסעו ועל פיו יבואו ולשיטת סדר עולם נאמר כי רבשק' בא בשליחות הראשונ' אמנם תרתן ורב סרים לזה הזכיר' תחלה וקודם רבשק' לקדימת מעלה או קדימת מעלת עם הרב אשר עמה' ואיחר את רבשקה להיותו קטן הערך שבהם מצד מעלתו או מבחינת היותו במתי מעט כמו שכ' עם היות שרבשקה בא בשליחות הראשונה · ובמ"ש הברכ' עיין הרד"ק ז"ל וכן הרלב"ג ז"ל ומהרי"א ז"ל אעפ"י שבאו ג' שרים דבר רבשקה לבדו לגדולתו ומעלתו או לצחות לשונו ולזה הזכירו בספר ישעיה את רבשקה לבדו · ולע"ד מה שכבר רמזתי לך שלו הוכח שבאו שלשתן יחד אל ירושלם אפשר שתרתן ורב סרים קדמו לצאת ממקו' רחוק קודם לכיש אמנם רבשקה להיותו אהוב וחביב אל המלך לא הפרידו ממנו אלא מלכיש ויורה על זה פי' הפסוק אשר בתיבת סרים שהכונ' להפסיק כדי לסמוך ואת רבשקה מן לכיש רבשקה מלכיש ולא תרתן ורב סרים מלכיש של ממקום רחוק יותר ובזה יתיישב למה הזכיר בישעיה רבשקה לבדו כי הוא לבדו שלח מלכיש ותרתן ורב סרים קדמה שליחותן ממקום יותר רחוק מרחוק לכיש ואמר ויעלו ויבואו ירושלם וראוהו ויאמרו בלבם זאת העיר שמרדנו אליה החרדה הזאת ואחר שעלו ויבואו ירושלם נסתלקו מעליה ויעלו ויבואו ויעמדו בתעלת הברכה כו' כי שם מניחה על המים במקום משטח הכובסים ראויה לשבת בה ובזה מובן כפל ויעלו ויבאו ירושלם ויעלו ויבואו ויעמדו בתעלת הברכה כו' או אפשר שלהיות המחנ' רב וחיל כבד עלו ובאו ירושל' והיה המחנ' גדול עד שעלו ג"כ ובאו ויעמדו בתעלת הברכ' העליונה אשר במסילת שדה כובס כי הי' המחנה רחב מאד מחזיק סמוך לסביב ירושלם וכל מקו' הברכ' העליונ' אשר במסילת שדה כובס וכן עיקר שהרי היו מדברים עם האנשים אשר על החומ' נראה מזה שהיו סמוכים לירושלם מאד וקרוב הדבר שרבשקה שהו' הראש יעמוד אצל ירושלם ולכן היה הוא המדבר אמנם תרתן ורב סרים עמדו בתעלת הברכ' העליונה ולזה הזכיר פעמים ויעלו ויבואו מצד חילוק השרים שאין המנהג לשבת יחדיו בערבוביא אלא אלה פה עם חייליו ושה פה עם חייליו :

ויקראו אל המלך כו' עיין רש"י ז"ל והרד"ק ז"ל וכן הרלב"ג ז"ל וכן מהרי"א ז"ל והוסיף לו' שיצא אליהם אליקים ושבנא ויואח ג' שרי ישראל כנגד שלשה שרים שבאו מסנחריב תרתן · ורב סרים · ורבשקה :

ויאמר אליהם רבשקה כו' אמרת אך דבר שפתים כו' עתה כו' עיין רש"י ז"ל והרד"ק ז"ל והרלב"ג ז"ל ומהרי"א ז"ל פי' ככו"ל בפסוק וישלח חזקיהו על מי בטחת כי מרדת בי דמות אחז אביך לפרוק עולי ומרדת בי כי הי' לך לעמוד תחת העול של אביך ולזה אמר להם אמרו נא אל חזקיהו ולא קראו מלך דרך בזוי אמרו נא אל חזקיהו להגיד שלא ימלוך עוד בירושל' כי יקח אותה מידו ולזה אמר להם כה אמר המלך הגדול מלך אשור ר"ל שאינו כמלך יהוד' או כמלך ישרא' שכל א' מהם היה מולך על ארץ מדה ומתי מספר אבל מלך אשור מלך גדול מולך על מלכים מה הבטחון אשר בטחת אמרת אך דבר שפתים היא התפל' היא העצה וגבור' למלחמ' שבתפלך תנצח והביא כדהרלב"ג ז"ל וחשב רבשקה כי בדבריו אלה יפיל לבב העם ויסיתם לצאת למלך סנחריב לקבל מלכותו והיה זה תכליתו בכל דבריו כמו שיבואו בפסוקים הנמשכים ע"כ :

ולע"ד לדקדק תיבת אמרו נא בא' משני פנים הא' ע"פ שיטת חז"ל שאמרו רבשקה מומר היה לז"א אמרו נא אל חזקיהו כלומר מתחלה חזקיה מלכי היה והייתי משועבד אליו אמנם עתה הוסר עול מלכותו מעלי כי המיר דת א"כ אמרו נא עתה אל חזקיהו ולא אל מלך חזקיהו · והפן השני אפי' נאמר שרבשקה גוי הי' אמר אמרו נא אל חזקיהו ר"ל כיון שעתיד חזקיהו להיות [illegible]

[illegible]

ובי

לְכָל־הַבֹּטְחִים עָלָיו׃ וְכִי־
תֹאמְרוּן אֵלַי אֶל־יְהוָה אֱלֹהֵינוּ
בָּטָחְנוּ הֲלוֹא־הוּא אֲשֶׁר הֵסִיר
חִזְקִיָּהוּ אֶת־בָּמֹתָיו וְאֶת־מִזְבְּחֹתָיו
וַיֹּאמֶר לִיהוּדָה וְלִירוּשָׁלִַם לִפְנֵי
הַמִּזְבֵּחַ הַזֶּה תִּשְׁתַּחֲווּ בִּירוּשָׁלִָם׃
וְעַתָּה הִתְעָרֶב נָא אֶת־אֲדֹנִי אֶת־מֶלֶךְ
אַשּׁוּר וְאֶתְּנָה לְךָ אַלְפַּיִם סוּסִים אִם־
תּוּכַל לָתֶת לְךָ רֹכְבִים עֲלֵיהֶם׃
וְאֵיךְ תָּשִׁיב אֵת פְּנֵי פַחַת אַחַד עַבְדֵי
אֲדֹנִי הַקְּטַנִּים וַתִּבְטַח לְךָ עַל־מִצְרַיִם
כה לְרֶכֶב וּלְפָרָשִׁים׃ עַתָּה הֲמִבַּלְעֲדֵי
יְהוָה עָלִיתִי עַל־הַמָּקוֹם הַזֶּה
לְהַשְׁחִתוֹ יְהוָה אָמַר אֵלַי עֲלֵה עַל־
הָאָרֶץ הַזֹּאת וְהַשְׁחִיתָהּ׃ וַיֹּאמֶר
אֶלְיָקִים בֶּן־חִלְקִיָּהוּ וְשֶׁבְנָה וְיוֹאָח
אֶל־רַבְשָׁקֵה דַּבֶּר־נָא אֶל־עֲבָדֶיךָ
אֲרָמִית כִּי שֹׁמְעִים אֲנָחְנוּ וְאַל־תְּדַבֵּר
עִמָּנוּ יְהוּדִית בְּאָזְנֵי הָעָם אֲשֶׁר עַל־
הַחֹמָה׃ וַיֹּאמֶר אֲלֵיהֶם רַבְשָׁקֵה
הַעַל אֲדֹנֶיךָ וְאֵלֶיךָ שְׁלָחַנִי אֲדֹנִי
לְדַבֵּר אֶת־הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה הֲלֹא עַל־
הָאֲנָשִׁים

ע׳ · י״ו מל׳ כסיפ׳ · ח׳ · ל׳ · י׳ ומל׳ · כ״ה ר״פ · ג׳ · ל׳ וחס׳ · ב׳ כתי׳ ה״א · ל׳ · ו׳ חס׳ כסיפ׳ · ב׳ בטע׳ · ג׳

לְכֹל דְּמִתְרַחֲצִין עֲלוֹהִי׃ וַאֲרֵי תֵימְרוּן
לִי עַל מֵימְרָא דַּייָ אֱלָהָנָא אִתְרְחִיצְנָא
הֲלָא הוּא דְּאַעְדִּי חִזְקִיָּה יָת בָּמָתוֹהִי
וְיָת מַדְבְּחוֹהִי וַאֲמַר לֶאֱנָשׁ יְהוּדָה
וּלְיָתְבֵי יְרוּשְׁלֶם קֳדָם מַדְבְּחָא הָדֵין
תִּסְגְּדוּן בִּירוּשְׁלֶם׃ וּכְעַן אִתְעָרַב כְּעַן
עִם רִבּוֹנִי עִם מַלְכָּא דְאָתוּר וְאֶתֵּן לָךְ
תְּרֵין אַלְפִין סוּסָוָן אִם תֵּיכוּל לְמַנָּאָה
לָךְ רְכִיבִין עֲלֵיהוֹן׃ וְאֵיכְדֵין אַתְּ מְרַמֵּי
לְאַתָבָא יָת אַפֵּי חַד מִשִּׁלְטוֹנֵי עַבְדֵי
רִבּוֹנִי זְעֵירַיָּא וְאִתְרְחִיצַת לָךְ עַל
מִצְרָאֵי לִרְתִיכִין וּלְפָרָשִׁין׃ כְּעַן הֲבַר
מִמֵּימְרָא דַּייָ סְלֵיקִית עַל אַתְרָא הָדֵין
לְחַבָּלוּתֵהּ יְיָ אֲמַר לִיסַּק לְאַתְרָא הָדֵין
וְחַבְּלִינֵהּ׃ וַאֲמַר אֶלְיָקִים בַּר
חִלְקִיָּה וְשֶׁבְנָה וְיוֹאָח לְרַבְשָׁקֵה
מַלֵּיל כְּעַן עִם עַבְדָּךְ אֲרָמִית אֲרֵי
שָׁמְעִין אֲנַחְנָא וְלָא תְּמַלֵּיל עִמָּנָא
יְהוּדִית קֳדָם עַמָּא דְּעַל שׁוּרָא׃
וַאֲמַר לְהוֹן רַבְשָׁקֵה הַעַל רִבּוֹנָךְ
וְעָלָךְ שַׁלְחַנִי רִבּוֹנִי לְמַלָּלָא יָת
כָּל פִּתְגָּמַיָּא הָאִילֵין הֲלָא עַל
גַּבְרַיָּא

רשי

הלא הוא אשר הסיר חזקיהו וגו׳ · יש ללמוד מכאן דרב שקה ישר׳ מומר היה שהיה מודה שהקב״ה אלוה אלא שרגונו לעבודת אלילים: התערב נא · התחבר עליו בוא בעירבון על מנת אם תוכל ליתן לך רכבים על אלפים סוסים: התערב · גיי״ר בלע״ז: ואיך תשיב את פני פחת אחד עבדי אדני · שהרי כל הקטן שבהם שר על אלפים איש אתה אינך משיג לאלפים איש למדנו מכאן על ראשי גייסו׳ מא׳ שמונ׳ וחמש׳ אף שנפלו עם סנחריב שהקטן שבה׳ שר על אלפים איש שעמו: המבלעדי יי׳ · וכי שלא ברשות באתי כבר נתנבא ישעיה בימי אחז אביך יבא יי׳ עליך ועל עמך גוי מרחוק וגומ׳ את מלך אשו׳: והשחיתה · את זו הוסיף משלו: כי שומעים אנחנו · אנו בני פליטין ומכירין בלשון ארמי ובשא׳ לשונות ואל תדבר אלינו יהודית שכל העם מכירין בו ואין אנו רוצין שישמעו:
לאכול

רדק

הלא הוא אשר הסיר · כלומר כשהסיר חזקיהו וכתן המזבחות לא עשה כי אם לכבודו ולהנאתו כדי שיבואו כלם לירושלם כי המזבחות בכל מקום לשם יי׳ היו וחזקיהו הסירם ונתלן איך תחשבו כי יי׳ יעזור אותו ואיך תבטחו עליו: ליהודה ולירושלם · כתרגומו לאנש יהודה וליתבי ירושלם: התערב נא · הכנס עמי בערבון בזה הדבר אם תוכל לעשותו: רוכבים עליהם · רכבים שיהיו פרשים: המבלעדי יי׳ · להפחידם אמר כן או פירושו אמר שכל הארצות נתן יי׳ בידי וגם כל ארץ ישראל הוא אמר לי עלה אל הארץ והשחיתה ואם רב שקה היה ישראל מומר אמר זה לפי שישעיה נביא אמר הנני מעלה את מי הנהר העצומים והרבים את מלך אשור וגומר: כי שומעים אנחנו · מבינים ומכירים בלשון ארמית: העל אדניך · כמו האל וכן הוא בישעיה וכן על האנשים כמו אל ולאליקים אמר שהוא הגדול וכן הוא אומר ויאמר אליקי׳ וגו׳:
מריהם

מסרה

תאמרון ט׳ בקריאה וסימן כה תאמרון לאדני לעשו · ויאמרו למלאכים הבאים · וכי תאמרון אלי דספרא · ויאמר להם ישעיה דסיפרא · וחברו ויאמר אליה׳ ישעיהו דישעיה כה תאמרון אל חזקיהו · לא תאמרון קשר · ויאמר אליהם ירמיהו · כה תאמרון אל חזקיהו דד״ה: יהודי׳ ז׳ בקריאה וסימ׳ ויהי עשו בן ארבעים שנה ויקח אשה · ויאמר אליקים בן חלקיהו דמלכים · ויעמד רב שקה ויקרא בקול גדול דמלכים · ויקראו בקול גדול יהודית דדברי הימים · ויעמד רב שקה דישעיה · ויאמר אליקים ושבנא דישעיה · ובניהם חצי מדבר דעזרא:

מנחה קטנה

ואת מזבחותיו הוא במזבח החדש אשר בנה אחז כבוא מדמשק והיה פסול לגוי וחזקי׳ הסיר אותו ואמר להקריב על המזבח אשר היה תמיד בירושלים · וכי תאמרו אלי שאין אתם מבטיחי׳ על עזרת אנשי׳ ממצרים וגם אין אתם סומכים על כחם שבפי׳ לא שאתם גבורים ואנשי חיל למלחמה ואינכ׳ צריכין לעזר׳ זולתכ׳ זה דבר בטל כאשר במה שאני אשלח לכם שני אלפי׳ סוסי׳ וגו׳: עלה אל הארץ הזאת ובודאי הוא ירושלים כי הוא העיקר ובהיות ירושלים גבוה מכל הארץ אמ׳ עלה וגו׳ ואילו היה הכוונה על ארץ משרת השבטים לבד לא היינו כונסי׳ הערי בצורות ליהודה אלא ודאי גם ארץ יהוד בכלל וא״כ אנו היה רצון הש״י מלבד ירושלים לא היה אומר בתחי׳ עלה על הארץ רק היה פורש שלא נילך על ירושלים ואני מוותר לכם כוח כי ה׳ אמר עלה על הארץ הזאת והשחיתה ואני איני רוצה להשחית אתכם אלא לעשות שלום אם תמסרו עצמכם בידי:

רלבג

ועתה התערב נא אדני את מלך אשור · ר״ל תן לו ערבון שלא תמרוד בו ותהיה לו למס ואתנה לך אלפים סוסים אם תוכל לתת לך אנשים רכבים עליהם והנה אמר זה על דרך הבוז והלעג כאילו אמר שלא ימצאו לחזקיה אלפים אנשים ראויים לרכוב על סוסים: ואיך תשיב את פני פחת אחד עבדי אדני הקטנים · כל זה אמר לירא אותם ולבהלם כאילו יאמר שמלך אשור הוא באופן מהגודל שאין ראוי לחזקיה להשיב פני פחת א׳ שהוא מעבדיו הקטנים גם כי אחד מעבדיו הקטנים גדול מאד עד שאין ראוי להשיב פניו בבטוח על מצרים לרכב ולפרשים שיעזרהו במלחמה כנגד מלך אשור: עתה המבלעדי יי׳ · אמר זה כאילו יאמר איך תבטח על יי׳ שיצילך והוא אמר אלי שאעלה על הארץ הזאת להשחיתה: באזני העם אשר על החומה · אמר זה כי לא היו רוצים שישמע אלו הדברים העם אשר על החומה כדי שלא ירכו ידיהם משמירת החומה: העל אדניך ואליך · ר״ל האם בעבור אדניך ובעבורך שלחני מלך אשור:
לאכול

כלי יקר

וכי תאמרון אלי כו׳ עיין רש״י ז״ל וק״ק דאיך נלמוד כן והרי מקרא מלא הוא לא תעשון ככל אשר אנחנו עושים פה היום איש כל הישר בעיניו יעשה שהוא להקריב בבמות כי אם אל המקום אשר יבחר כו׳ והבאתם שמה כו׳ · ועיין הרד״ק ז״ל וכן הרלב״ג ז״ל וכן מהרי״ה ז״ל · ולא כדרש״י ז״ל שמובן מדבריו במותיו ומזבחותיו אשר לע״א קאמר · ולע״ד לדקדק או׳ תיב׳ אלי שהכונ׳ לומר ידעתי עתה הנה בטחת לך על משענת כו׳ זה הברור אבלי אמנם וכי תאמרו אלי ר״ל אולי לדחות אותי בקש ולהעלים ממני ענין הבטחון של פרעה תאמרו אלי אל ה׳ אלהינו בטחנו הלא הוא כלו׳ הלא הוא בעום יען אשר הסיר חזקיה את מזבחותיו כו׳ ככז״ל:

ועתה התערב נא כו׳ ואיך כו׳ עיין רש״י ז״ל וכן הרד״ק ז״ל ועיין הרלב״ג ז״ל ומהרי״ה ז״ל אולי תאמר שלא בטחת לא בכח אלהי ולא בכח אנושי כמו מצרים כי אם בגבורת בני יהודה וחזקיה עמהם על זה בטחנו לז״א שא״א כן כי עתה התערב נא כו׳ · וכיון שאין לך אנשים הגונים לרכוב על אלפים סוסים איך תשיב פני פחת מעבדי אדוני הקטנים כ״ש הגדולים הא אין לך לו׳ אלא כמו שערכתי למספט שעל מצרי׳ בטחת והוא קנה רצוץ ע״כ · ולע״ד ועתה התערב כו׳ אמר שיעש׳ עמו ערבון והערבון הוא שיתן לו מתנת חינם אלפים סוסים אם תוכל ליתן לך רוכבים עליהם וזהו אופן הערבון שאם תוכל ליתן לך רוכבים עליהם יהיו האלפים סוסים מתנה ואם לאו לא יהיו מתנה ואיני מחייב אותך בערבון שאם לא תוכל לתת רוכבים עליהם שתתן כך [illegible]

עתה המבלעדי כו׳ [illegible]

זה כנו׳ מנבואת ישעיהו ואם כן איך תבטח עליו שיצילך כו׳ · ולע״ד מה שכתבתי בפסוק הקודם באו׳ המבלעדי כו׳ שהו׳ ענין כמסך ממ״ם ותבטח לך על מצרי׳ לרכב ולפרשים שזה מחייב שהשם יתברך שלחני להשחיתך כיון ששמת בשר זרועך ובפרט מצרים שנאמר בו ולא ישיב את [illegible]

ויאמר אליקים כו׳ [illegible]

ויאמר [illegible]

רד"ק

חריהם · כן כתיב וקרי צואת' וענין אחד הו' והקרי הוא לשון נקיה: שיניה' · כן כתיב וקרי מימי רגליה' והכתוב הוא רמז לתחתוניות וכן בדברי רז"ל המקנ' בדבר שהאויר שולט בו שיניו נושרות וענין לאכול את צואתם שחושבין להיו' במצור עד שיאכלו צואתם וכן הוסף יהונתן בצײרא עמכון : ברכה · ר"ל פשרה ושלום וכת"י שלמא : איש מי בורו · הבורות שהם חוצה לעיר בגנות : עד בואי ולקחתי אתכ' · כי כן עשה בכל הגוים אשר כבש היה מגלה אותם מארצם ומשכן אחרים תחתיהם · כדי שיהיו כלם נכבשים תחתיו וכן עשה יוסף באנשי מצרים ואת העם העביר אותו לערים : ארץ לחם וכרמים · אמר זה אחר שאמר ארץ דגן ותירוש כי אפשר שהדגן והתירוש יבואו לה מעיירות אחרות לרוב כמו שאמר בצור לפיכך אמר ארץ לחם וכרמים כי הארץ ההיא עושה לחם ויש בה כרמים וכת"י ארעא חקלין וכרמין ארעא דזיתהא עבדין משחא והיא עבד' דבש : כי יסית אתכם · הדגש תמור' הנח כויסת דוד וכן בדגש הסיתו' ויכלו לך :
הגע

רש"י

לאכול את צואתם · ברעב המצור : חוריהם :- רעי היוצ' דרך חור פי טבע' ורבותינו פירשו לכנותם לשון נאה צואתם מימי שיניה' צואה לחה שיני דכרכשא דקיימא אתלת שני או לשון גלל שבא על ידי לעיסת השינים : עשו אתי ברכה : שאילת שלום כמו ויברך יעקב את פרעה : אל ארץ כארצכם · כן דרכי להעביר את האומות ממדינה למדינה היה לו לומר אל ארץ טובה משלכ' שהרי לפתותם בא אלא שידע שיכירו שדבריו שקר : ארץ דגן ותירוש · זו אפריקי
הגע

הָאֲנָשִׁים הַיֹּשְׁבִים עַל־הַחֹמָה לֶאֱכֹל
צואתם ימימי ק' רגליהם אֶת־חֹרֵיהֶם וְלִשְׁתּוֹת אֶת־שֵׁינֵיהֶם
ק' עִמָּכֶם׃ וַיַּעֲמֹד רַבְשָׁקֵה וַיִּקְרָא
בְקוֹל־גָּדוֹל יְהוּדִית וַיְדַבֵּר וַיֹּאמֶר
ד' שִׁמְעוּ דְּבַר־הַמֶּלֶךְ הַגָּדוֹל מֶלֶךְ אַשּׁוּר׃
ה' כֹּה אָמַר הַמֶּלֶךְ אַל־יַשִּׁא לָכֶם
חִזְקִיָּהוּ כִּי־לֹא יוּכַל לְהַצִּיל אֶתְכֶם
ב' חברו דישעיה מִיָּדוֹ׃ וְאַל־יַבְטַח אֶתְכֶם חִזְקִיָּהוּ ל
אֶל־יְהוָה לֵאמֹר הַצֵּל יַצִּילֵנוּ יְהוָה
ג' דסמי' וְלֹא תִנָּתֵן אֶת־הָעִיר הַזֹּאת בְּיַד מֶלֶךְ
אַשּׁוּר׃ אַל־תִּשְׁמְעוּ אֶל־חִזְקִיָּהוּ כִּי
כֹה אָמַר מֶלֶךְ אַשּׁוּר עֲשׂוּ־אִתִּי בְרָכָה
וּצְאוּ אֵלַי וְאִכְלוּ אִישׁ־גַּפְנוֹ וְאִישׁ
ב' חד מל' וחד חס' תְּאֵנָתוֹ וּשְׁתוּ אִישׁ מֵי־בוֹרוֹ׃
עַד־בֹּאִי וְלָקַחְתִּי אֶתְכֶם אֶל־אֶרֶץ
כְּאַרְצְכֶם אֶרֶץ דָּגָן וְתִירוֹשׁ אֶרֶץ לֶחֶם
ל' וחד ויצהר ודבש' · ז' וּכְרָמִים אֶרֶץ זֵית יִצְהָר וּדְבַשׁ וִחְיוּ
וְלֹא תָמֻתוּ וְאַל־תִּשְׁמְעוּ אֶל־חִזְקִיָּהוּ
כִּי־יַסִּית אֶתְכֶם לֵאמֹר יְהוָה יַצִּילֵנוּ׃
הַהַצֵּל הִצִּילוּ אֱלֹהֵי הַגּוֹיִם אִישׁ
אֶת־אַרְצוֹ מִיַּד מֶלֶךְ אַשּׁוּר׃
איה

גַּבְרַיָּא דְּיָתְבִין עַל שׁוּרָא לְמֵיכַל יַת
מַפְקַתְהוֹן וּלְמִשְׁתֵּי יַת מֵימֵי רִגְלֵיהוֹן
בְּצֵײרָא עִמְּכוֹן: וְקָם רַבְשָׁקֵה וּקְרָא
בְּקָל רַב יְהוּדִית וּמַלֵּיל וַאֲמַר שְׁמָעוּ
פִּתְגָּמָא דְמַלְכָּא רַבְּתָנָא מַלְכָּא
דְאָתוּר: כִּדְנַן אֲמַר מַלְכָּא לָא יַטְעֵי
יַתְכוֹן חִזְקִיָּה אֲרֵי לָא יְכוּל לְשֵׁיזָבָא
יַתְכוֹן מִן יְדֵיהּ: וְלָא יַרְחִיץ יַתְכוֹן
חִזְקִיָּה עַל מֵימְרָא דַייָ לְמֵימַר שֵׁיזָבָא
יְשֵׁיזְבִינָּנָא יְיָ וְלָא תִתְמְסַר קַרְתָּא
הָדָא בְּיַד מַלְכָּא דְאָתוּר: לָא תְקַבְּלוּן
מִן חִזְקִיָּה אֲרֵי כִּדְנַן אֲמַר מַלְכָּא
דְאָתוּר עִיבִידוּ עִמִּי שְׁלָמָא וּפוּקוּ
לְוָתִי וְאִכְלוּ גְּבַר פֵּירֵי גוּפְנֵיהּ וּגְבַר
פֵּירֵי תֵינוֹהִי וּשְׁתוּ גְּבַר מֵי גוּבֵיהּ: עַד
מֵיתָאִי וְאַדַבַּר יַתְכוֹן לְאַרְעָא טָבָא
כְּאַרְעֲכוֹן אַרְעָא עֲבוּר וַחֲמַר אַרְעָא
חַקְלִין וְכַרְמִין אַרְעָא דְּזֵיתָהָא עָבְדִין
מִשְׁחָא וְהִיא עָבְדָא דְּבַשׁ וְתֵיחוֹן וְלָא
תְמוּתוּן וְלָא תְקַבְּלוּן מִן חִזְקִיָּה אֲרֵי
יַטְעֵי יַתְכוֹן לְמֵימַר יְיָ יְשֵׁיזְבִינָּנָא:
הֲשֵׁיזָבָא שֵׁיזָבַא דַּחֲלַת עַמְמַיָּא גְּבַר
יַת אַרְעֵיהּ מִיַּד מַלְכָּא דְאָתוּר: אַן

מסרה

על האנשים ה' בקריאה וסימני' תכבד העבדה על האנשים · ויאמר אליהם רבשקה · העל אדניך דמלכים · וחברו דישעיה · הקפים על שמריהם · וילכו ויגידו לדוד : וחיו ח' וסי' במסרה רבתא :

רלבג

לאכול את צואתם ולשתות את מימי רגליהם עמכם · כאילו אמר שאם ישמרו' את החומה שלא יכנסו חיל מלך אשור הנה יבא' עליה מלך אשור מצור עד שמרוב הרעב יאכלו צואת' וישתו מי רגליהם והוא השתן : עשו אתי ברכה וצאו אלי · ר"ל אם תהיו אתי להשלים עמי ולצאת אלי עשו ברכה כי אז תוכלו לעבוד האדמה ולאכול פריה : ולקחתי אתכם אל ארץ כארצכם · ר"ל והגלתי אתכם אל ארץ טובה כמו ארצכם ואמר זה להם לבאר שלא יוקשו אם יגלה אותם לארץ אחרת כמו שעשה מעשרת שבטים והנה היה מניע ומבלבל האומות בזה הדרך כדי שלא יוכלו למרוד בו ולזה היה מרחיק אותם מעוזריהם והיה מקרב אותם אליו ואל עמו :
חזק

כלי יקר

ויעמד רבשקה כו' לע"ד לדקדק כפל · וידבר ויאמר · ונראה כי רבשקה מרוב הכעס וכדי להשמיע את ישראל עמד מעומד ויקרא בקול גדול יהודית כדי שיבינו ונתחכם לדבר קשות ורכות שמאל דוחה וימין מקרבת וזהו וידבר לשון קושי תחלה ואח"כ ויאמר וכן בא בדבריו בתחלה אל ישיא לכם חזקיהו כי לא יוכל להציל אתכם שאלו הם דברים קשים אל תשמעו אל חזקיהו אח"כ דבר רכות כמו שרמז בתיבת ויאמר כה אמר מלך אשור עשו אתי ברכה וצאו אלי כו' ואמר אל ארץ כארצכם מלת לבזות את ה' ובתחלת דבריו שב ביזה את חזקיהו ושב לדבר קשו' ההצל הצילו כו' ובזה מובן כפל וידבר ויאמר :

כה אמר המלך כו' ואל יבטח כו' מהרי"א ז"ל כנגד הכח הגופני אמר אל ישיא לכם חזקיה כי אין בו כח הגופני להציל אתכם מידו ואם בכח אלהי ואל יבטח אתכם חזקיהו אל ה' לאמר הצל יצילנו ה' ופי' הבטחון הראשון ואמר אל תשמעו אל חזקיהו לשבת בצלו ותחת מלכותו ולהכלל בגבורתו ואחרי שהשלים הטענה הזאת טען על הכח האלהי ואמר ואל תשמעו אל חזקיהו כי יסית אתכם לאמר ה' יצילנו כו' זהו המשך הפסוקים ע"כ · ולע"ד לדקדק כפל הדברים שבפתח דבריו אומר אל ישיא לכם חזקיה כו' ובסוף דבריו שנה בזה ואל תשמעו אל חזקיהו כי יסית אתכ' לאמר ה' יצילנו והוא כפל הענין במלות שונות כי בתחלה אמר לשון ישיא ואחר כך לשון יסית · ומהו לאמר הצל כו' וכפל הצל יצילנו ה' ובודאי שאם הצל יצילנו ה' שלא תנתן העיר הזאת ביד מלך אשור אם כן דבר שהיה בכלל למה יצא מן הכלל לפרטו ולו' ולא תנתן העיר הזאת · ויתור אל תשמעו אל חזקיהו שכבר קדם ומהו עשו אתי ברכה · וכפל וחיו ולא תמותו · ונראה כי בלי ספק שחזקיהו היה אומר אל עם בני ישראל מה אני ומה כחי כי אייחל נגד חיל סנחריב בכחי ועוצם ידי וכל מלכי עולם כאין נגדו כאפס ותוהו נחשבו לו הכן בטחו בה' עדי עד כי לא בחיל ולא בכח כי אם בכח ה' ובאלות וזכות הבטחון יעמוד לנו ככתוב ברוך הגבר אשר יבטח בה' ושכרו הוא והיה ה' מבטחו בזכות הבטחון · ונוסף עוד למען קדוש שמו להגן על העיר הזאת ביחוד כי שם ה' נקרא עליה ולא קצר' יד ה' מהושיע אלה הדברים וכיוצא אין ספק שהיה מדבר חזקיה כפי טבעו בחסידותו שחזק את ישראל לריביהם שבטחו כשמו חזקיהו ולזה בא רבשקה לבלבל את דברי חזקיהו ופתח ואמר כה אמר המלך אל ישיא לכם חזקיהו כתרגומו לא יטעי יתכון והכונ' הנה חזקיה בפתח דבריו מטעה אתכם באו' מה אני ומה כחי דעו כי לא אוכל להציל אתכם ועתה בטחו בה' ז"ש אל ישיא לכם חזקיהו באו' כי הוא מודה כן בערמה כדי להבטיח אתכם אל ה' וז"ש ואל יבטח אתכם חזקיהו אל ה' כדי להפיל אתכם ע"י זה הבטחון לאמר לכם שהרי הבטחון הוי' הצלה ז"ש ואל יבטח אתכם לאמר כלו' הבטחון הגעה לאמר אח"כ הצל יצילנו ה' הצל' אחת מצד הבטחון וגם כן יצילנו ה' ולא תנתן העיר הזאת עיר הקדש ז"ש העיר הזאת שאין העיר הזאת כשאר עיירות כי היא עיר האלהים ואם כן הצל יצילנו ה' הצלה מבחינת מעלת הבטחון והצלה מצד בחינת העיר הזאת ולפי שאין ספק שיאמר לכם חזקיהו אל נא אחי ידך לבבכם להכנס בעול מלך אשור כי יכבד עולו ואכזריותו עליכם לכן חזקו ויאמץ לבבכם מיחלים להשי"ת כי טוב מותכם בארצכם מחייכם ביד מלך אשור מלך אכזרי לז"א אל תשמעו אל חזקיהו על כיוצא בדברים האלה הנז' כי כה אמר מלך אשור עשו אתי ברכה ר"ל נעשה ביני וביניכם אלות הברית וקללה כמראת בכל תוקף לקיים הפשרה ומוצא שפתי ז"ש עשו אתי ברכה בלשון כנוי אל הקללה ואלות הברית · או אמר ידעתי שאתם מברכים את כל המלכים שאתם משתעבדים אליהם שהרי בית לבן נתברך בגלל יעקב ובית המצרי בגלל יוסף ופרעה נתברך בשביל יעקב שעלה נילוס לרגלו ז"ש עשו אתי ברכה וצאו אלי שבצאתכם אלי בהשתעבדות תהי' ברכה אתי בצלכם ואכלו איש גפנו כו' עד בואי כו' שמשנוי האויר מצד המדנות ומזגי הפירות והשתנותם יגרום חולאים רעים וימותו הרבה מן הגרים המתגוררים בארץ נכריה לז"א ולקחתי אתכם אל ארץ כארצכם במזגה ואוירה טוב וגם במעלות פירותיה ארץ לחם לכלול ארץ חטה ושעורה וכרמים כנגד וגפן ארץ זית יצהר ודבש כנגד ארץ זית שמן ודבש ובזה בהיות הארץ מכוונת באוירה ארץ כארצכם ובמאכלה ארץ דגן ותירוש כו' בזה ימשך לכם החיים על המחי' ועל הכלכלה ולא תמותו משנוי האוירים והמאכלים כיון שהיא ארץ כארצכם וז"ש וחיו ולא תמותו שהוא כפול ובסוף דבריו אמר ולא תשמעו את חזקיהו כי יסית אתכם לאמר ה' יצילנו ר"ל שירבה להסית כדי לאמת היכולת האלוה שלכם שהוא יכול לא תשמעו אל חזקיהו במ"ש יצילנו ה' כי לא יוכל להציל ובזה כפר ביכולת האלהי באו' ההצל הצילו כו' שחשב שבכל הפנים ואלוהות שוים חלילה וחס ולזה שינה כן ה' יצילנו · כי רצה להכחיש יכולת הש"י להציל אמנם למעלה כתיב הצל יצילנו ה' ולא אמ' ה' יצילנו שאין החדוש כשהוא יכול להציל כי מודעת זאת בכל הארץ אבל היה מבטיחם חזקיהו שהו' יכול ושירצ' להצילם עכ"פ למען כבוד העיר הזאת וז"ש הצל יצילנו ה' ובזה מובן או' כאן ה' יצילנו · והוסיף לו' ארץ דגן ותירוש ושנה לו' דרך לחם וכרמים לו' שתהי' ארץ דגן ברבוי ותירוש הוא היין ברבוי ולפי שהארץ המוציאה דגן מרוב כמו מצרים אין לשמה ערב כלחם א"י לז"א ארץ לחם ר"ל לחם טוב ומשובח וערב וכרמים למאכל הענבי' שיהיו מפוארות ולעשות מהם צמוקי' כי לפעמי' יהיו הענבים טובים להוצי' תירוש מרוב' אבל לא למאכל ענבי' לחי' ויבשים לזה אמר וכרמים · זהו הנראה בקשר הפסוקים והבנתם :

ואל יבטח אתכם כו' בפ' הקודם אמר אל ישיא לכם ור"ל אל יטעה חזקיה ואמר לכם כלומר לכם המכוון שברור הדבר לכם כי לא יוכל להציל אתכם מידו ואין זו צריכה רבה אבל בענין הבטחון אפשר שתאמינו בו כי יבטח אתכם אל ה' ויכוון בזה הבטחון בב' ענינים וז"ש לאמר הצל יצילנו ה' כלו' בהבטחתו אתכם ממש שתאמינו בהש"י בכל לבבכם יהי' הצלתו בזה לאמר ב' ענינים הא' הצל כלו' שיש לו כח להציל והב' שירצה להציל ז"ש יצילנו ה' ולא הנתן העיר הזאת ולא זו העיר בלבד אלא בהיות ירושלם של מעלה מכוונת כנגד ירושלם של מטה ובהנתן ירושלם של מטה ביד האויבים ימשך נזק כב יכול לירושלם של מעלה וזהו שאמר את לרבו ירושלם של מעלה :

אל תשמעו כו' עיין רש"י ז"ל והרד"ק והרלב"ג וכן מהרי"א ז"ל שע"י שתשלימו אתי ותצאו אלי תעשו ברכה אל בתיכם ותאכלו איש גפנו כו' כי עתה מפני המצור לא היו יכולים לצאת מן העיר ולקחת מים מהבורו' שהיו בגנו' · ולע"ד עשו אתי ברכ' כמו קח נא את ברכתי כו' שהיא המנחה אשר הביא לו וז"ש עשו אתי ברכה כל דהו כי לא ירצו פני ריקם כראות פני אלהים וארצה אתכם בכל דהו ברכ' ולא מנחה משא כבד ובפ' כה אמר המלך פירשתי שברכה הוא לשון קללה ודבר הכתוב בלשון כנוי כאילו אמר עשו איסר לקיים ברית שלא תבגדו בי ושלא אבגוד בכם בקללה כמראת כנדוי או חרם או שמתא ואחר כך צאו אלי על הבטחון הזה :

עד בואי כו' חז"ל במסכת סנהדרין אמרו א"ר יוחנן מפני מה זכה אותו רשע שנקרא אסנפר רבא ויקירא מפני שלא ספר בגנות' של א"י שנ' עד בואי ולקחתי אתכם אל ארץ כארצכם רב ושמואל חד אמר מלך פקח היה וחד א' מלך טפש היה מ"ד מלך פקח היה אמר אי אמינא להו עדיפ' מארעייהו אמרי קא משקרת · ומ"ד מלך טפש היה יאמרו אם כן מאי רבותך · להיכא אגליניהו מר זוטרא אמר לאפריקי ר' חנינא אמר להרי שלג ע"כ · ור' יוחנן אזיל בשיטת מ"ד מלך פקח היה ולא אמר אל ארץ טובה כארצכם שלא לדבר בגנותה של א"י ולכך זכה ונקרא אסנפר : ולע"ד לדקדק מאי קאמר להיכ' אגליניהו שהרי לא גלו שסנחריב נפל בידם ודוחק לפרש להיכ' אגליניהו כמו להיכא בעא למגליניהו דאגליניהו · ורש"י ז"ל פי' להיכא אגליניהו לעשר' השבטים דכתיב וינחם בחלח ובחבור נהר גוזן וערי מדי היכנו אותן מקומות ע"כ · ומשני למר זוטרא לאפריקי ולפי זה הפסוק או' בחלח וחבור שהם באפריקי בערי מדי · ולמאי דקאמר בהרי שלג אפשר שהם כולם בערי פרס ומדי וכן אמרו בגמרא נהרי גוזן זו גינזק והיא בפרס · ומתוך זה אני למד שמתוך מה שסמך כאן להיכן אגליניהו לעשרת השבטים ומפרש שהגלה אותם לאפריקי כו' נלמוד מזה שסנחריב חשב להגלות שם את יהודה לפי שאפריקי היא בא"י לדע' מדרש רבה שהביאו הילקוט בענין יהושע כשהכריז מי שרוצה לפנות יפנה נפנה הגרגשי לאפריקי שהיא משובח כא"י ולפי זה כפרש אומרו אל ארץ כארצכם ר"ל אגלה אתכם אנשי יהודה באנשי ארצכם דהיינו ישראל למקום שגלו שם שם אגלה אתכם שתהיו יחדיו בארץ טובה יהודה וישראל · ועיין רש"י ז"ל והוא כשיטת מר זוטרא וכן הרד"ק ז"ל וק"ק דליפתוק מארץ דגן ותירוש · וי"ל דהילך אמר ארץ לחם וכרמים הייתי אומר במקום לכך הקדים ארץ דגן ותירוש ברבוי ואחר כך פי' שהוא מינה ובה ארץ לחם וכרמים · והרלב"ג ז"ל כדהרד"ק ז"ל וכן מהרי"א ז"ל · שהיה מבלבל אותם כדי שלא ימרדו בו ואמר וחיו ולא תמותו הא אם ימרדו בו ולא יקבלו עול מלכותו ימיתם · לכן שמעו ותחי נפשכם ע"כ · ולע"ד מה שביארתי בפסוק כה אמר המלך הגדול כו' ע"ש :

ההצל הצילו אלהי הגוים כו' איה אלהי חמת וכו' עיין רש"י ז"ל והרד"ק ז"ל והרלב"ג ז"ל וכן מהרי"א ז"ל בקרוב · וכיון סנחריב לומר שכחות האלהות כבר נפסדו מהנהגת הארץ · והביא עדים לדבריו איה אלהי חמת כו' ודמה השי"ת חלילה וחס אליהם שהרי אלהי שמרון לא הצילו אותם מידו וכן לא יציל את ירושלם כמו שלא הציל את שמרון ע"כ :

ולע"ד לדקדק כפל הכתובים שהרי אמר דרך כלל ההצל הצילו אלהי הגוים איש את ארצו וכו' ואחר כך אמר דרך פרט איה אלהי חמת וכו' וחזר וכלל מי בכל אלהי הארצות וא' מהם היה מספיק ונראה כי בפסוק ההצל הצילו הביא ראיה ממה שכבשו מלכי אשור אבותיו של סנחריב את גוזן כו' כמו שיבוא שאחר כך בדברי סנחריב בסמוך ואחר כך אמר איה אלהי חמת כו' להביא ראיה ממה שכבש סנחריב עצמו ויוכיח בן באו' מידי ובתחלה אמר ההצל הצילו אלהי הגוים מיד מלך אשור דהיינו אבותיו של סנחריב וביאור זה נכון היא ומובן כן מהפסוקי' שאמר סנחריב עצמו הנה עתה שמעת את אשר עשו מלכי אשור כו' ההצילו אותם אלהי הגוים אשר שיחתו אבותי וזה מגלה על פסוק של ההצל הצילו אלהי הגוים כו' מיד מלך אשור שפירושו מיד כל מלך ומלך אשור אשר נלחם כאמור · ואפשר עוד כי רבשקה טען שתי טענות לסתור הסתת חזקיהו במה שיסית לאמר ה' יצילנו לאמר שהשי"ת ירצה ויצילנו ובכלל זה שיכול השם יתברך להציל הראשונה טען כי מזל מלך אשור גורם ששום אלוה לא ירצה להציל איש את ארצו מיד מלך אשור לו הונח שנודה שיש בידו יכולת להציל לא רצו להציל וזהו אומרו הראשונה ההצל הצילו אלהי הגוים איש את ארצו מיד מלך אשור שהכונה בכפל ההצל הצילו ר"ל לו הונח שנודה להם ההצל ר"ל שיש בהם ההצל כלומר היכולת להציל הם הצילו הנה לא הצילו כי לא רצו לרוס מזל מלך אשור כאמור · והטענה השנית
הוסיף

הנע ועוה · אותם מלך אשור החריב' והגלם : כי הצילו את שמרון · והשמרונים היו עובדין את אלהי ארם שהיו שכיניהם : קרועי בגדי' על ששמעו גידופי השם : ותוכחה · שהרשעי' מתוכחי' ומרחין פנים לדבריהם לאמור לנו הכח והגבורה : בנים · ישראל : עד משבר · עד צרה הדומה' לאשה יושבת על משב' ואין בה כח לילד : משבר · שם מושב אשה הכורעת לילד : והוכח

הנע ועוה · שמות מדינות או שמות אלהים אחרים ולדעת יונתן פירושו הניע ועוה אותם מארצם שתרגם הלא טלטילינון ואגליאינון : כי הצילו את שומרון מידי · בתמיה וכי יי' אלהיכם שאתם בוטחים בו הצילו את שמרון מידי שתחשבו שיציל את ירושלם מידי וכן הוא אומר בישעיה : וכי הצילו · בוי"ו שידמ' ענין תמיהה וי"ת וכי הצילו העגלים את שמרון מידי : קרועי בגדים · ר"ל פי' כי בעבו ששמעו ברכ' השם קרעו בגדיהם וסמכו מזה הפסוק כי כל השומע ברכת יי' חייב לקרוע ואותו קרע איני מתאחה לעולם והינו חייב לקרוע אלא אם כן שומע הגדוף מישראל והם שקרעו ששמעו מרבשקה לפי שקבלה היתה בידם כי רבשקה ישראל מומר היה ומה חירוף אמר רבשקה שקרעו בגדיהם כששמעו שאמר מי בכל אלהי הארצות אשר הצילו את ארצם מידי כי יציל יי' את ירושלם מידי אין לך גידוף גדול מזה שהשוה בורא הכל לאלהי עץ ואבן והסיר היכולת מהבורא וכן האל יתברך חשב לו דבריו לחירוף וגידוף ואמר עליו את מי חרפת וגדפת ואמר ביד מלאכיך חרפת את יי' : ויקרע את בגדיו · על מה שהגידו לו שחירף וגידף רבשקה יי' יתברך שמו : ויתכס בשק · לענו' עצמו שירחם האל עליו ועל העם : יום צרה ותוכחה ונאצה · תוכחה שרבשקה הוכיחנו בדברי הפחד וחירופין או פירוש שהאל מוכיח אותנו על עונותינו · ונאצה שנאץ רבשקה האל וי"ת יום עקא וחיסודין וניאוצא : באו בנים עד משבר · המשיל הצרה לאשה אשר יאחזוה חבליה ובא הבן עד המשבר והוא הרחם מקום יציאת הולד כי אז חבליה יותר קשים כשהולד קרוב לצאת ואם אין כח ליולדה לחזק עצמה להוליד הולד הנה היא בחוזק חבליה בלי תקוה למנוחה כן הצרה גדולה עלינו ואין לנו כח לצאת ממנה אם לא יעזרנו האל : ללידה · שם תואר ות"י הפסוק כן ארי אקיפתנ' עקא כאיתתא דיתבא על מתבר' וחיל לית לה למילד : לחרף

אַיֵּה אֱלֹהֵי חֲמָת וְאַרְפָּד אַיֵּה אֱלֹהֵי סְפַרְוַיִם הֵנַע וְעִוָּה כִּי־הִצִּילוּ אֶת־
לה שֹׁמְרוֹן מִיָּדִי׃ מִי בְּכָל־אֱלֹהֵי הָאֲרָצוֹת אֲשֶׁר־הִצִּילוּ אֶת־אַרְצָם מִיָּדִי כִּי־יַצִּיל יְהוָה אֶת־יְרוּשָׁלַ͏ִם מִיָּדִי׃ וְהֶחֱרִישׁוּ הָעָם וְלֹא־עָנוּ אֹתוֹ דָּבָר כִּי־מִצְוַת הַמֶּלֶךְ הִיא לֵאמֹר לֹא תַעֲנֻהוּ׃ וַיָּבֹא אֶלְיָקִים בֶּן־חִלְקִיָּה אֲשֶׁר־עַל־הַבַּיִת וְשֶׁבְנָא הַסֹּפֵר וְיוֹאָח בֶּן־אָסָף הַמַּזְכִּיר אֶל־חִזְקִיָּהוּ קְרוּעֵי בְגָדִים וַיַּגִּדוּ לוֹ אֵת דִּבְרֵי רַבְשָׁקֵה׃
א וַיְהִי כִּשְׁמֹעַ הַמֶּלֶךְ חִזְקִיָּהוּ וַיִּקְרַע אֶת־בְּגָדָיו וַיִּתְכַּס בַּשָּׂק וַיָּבֹא בֵּית יְהוָה׃ וַיִּשְׁלַח אֶת־אֶלְיָקִים אֲשֶׁר־עַל־הַבַּיִת וְשֶׁבְנָא הַסֹּפֵר וְאֵת זִקְנֵי הַכֹּהֲנִים מִתְכַּסִּים בַּשַּׂקִּים אֶל־יְשַׁעְיָהוּ הַנָּבִיא בֶּן־אָמוֹץ׃ וַיֹּאמְרוּ אֵלָיו כֹּה אָמַר חִזְקִיָּהוּ יוֹם־צָרָה וְתוֹכֵחָה וּנְאָצָה הַיּוֹם הַזֶּה כִּי בָאוּ בָנִים עַד־מַשְׁבֵּר וְכֹחַ אַיִן לְלֵדָה׃ אוּלַי יִשְׁמַע יְהוָה אֱלֹהֶיךָ אֵת כָּל־דִּבְרֵי

אָן דַּחֲלַת חֲמָת וְאַרְפָּד וְאָן דַּחֲלַת סְפַרְוַיִם הֲלָא טַלְטִילִינוּן וְאַגְלִיאִינוּן אֲרֵי שֵׁיזִבוּ יַת שָׁמְרוֹן מִן יְדִי׃ מַן בְּכָל דַּחֲלַת מְדִינָתָא דְּשֵׁיזִבוּ יַת אַרְעֲהוֹן מִן יְדִי אֲרֵי יְשֵׁיזֵיב יְיָ יַת יְרוּשְׁלֶם מִן יְדִי׃ וּשְׁתִיקוּ עַמָּא וְלָא אֲתִיבוּ יָתֵיהּ פִּתְגָּמָא אֲרֵי תַּפְקֵידַת מַלְכָּא הִיא לְמֵימַר לָא תְתִיבוּנֵיהּ׃ וַאֲתָא אֶלְיָקִים בַּר חִלְקִיָּהוּ דִּמְמַנָּא עַל בֵּיתָא וְשֶׁבְנָא סַפְרָא וְיוֹאָח בַּר אָסָף דִּמְמַנָּא עַל דָּכְרָנַיָּא לְוַת חִזְקִיָּהוּ מְבַזְּעִין לְבוּשֵׁיהוֹן וְחַוִּיאוּ לֵיהּ יַת פִּתְגָּמֵי רַבְשָׁקֵה׃ וַהֲוָה כַּד שְׁמַע מַלְכָּא חִזְקִיָּה וּבְזַע יַת לְבוּשׁוֹהִי וְאִתְכַּסִּי בְּסַקָּא וְעַל לְבֵית מַקְדְּשָׁא דַּיְיָ׃ וּשְׁלַח יַת אֶלְיָקִים דִּי מְמַנָּא עַל בֵּיתָא וְשֶׁבְנָא סַפְרָא וְסָבֵי כָּהֲנַיָּא כַּד מִכַּסַּן סַקַּיָּא לְוַת יְשַׁעְיָה נְבִיָּא בַּר אָמוֹץ׃ וַאֲמַרוּ לֵיהּ כִּדְנַן אֲמַר חִזְקִיָּהוּ יוֹם עָקָא וְחִיסוּדִין וְנִיאוּצָא יוֹמָא הָדֵין אֲרֵי אַקֵיפְתָּנָא עָקָא כְּאִתְּתָא דְּיָתְבָא עַל מַתְבְּרָא וְחֵילָא לֵית לַהּ לְמֵילַד׃ מָאִם שְׁמִיעַ קֳדָם יְיָ אֱלָהָךְ יַת כָּל פִּתְגָּמֵי

ב' · ב' וחס' יו' ד' במלכים · ב' מל' · כולהון קמץ · ב' · ב' ולא קרי' ישעיהו בן אמוץ הנביא · ב' · ב' · סימן

ויגידו ד' חס' בקריא' וסימ' דברי רבשקה דספרא · על אדות הבאר אשר חפרו · עוד יוסף חי · ויבאו המלאכים · וכל שפטים ושמואל דכוו' במ"ב מל' וסימ' ויגידו לאנשי יבש · ויגידו לשאול לאמר הנה העם · ואת זקני ג' בקריא' וסימ' ויאמר חושי אל צדוק · מתכסים בשקים · והברו דישעיה :

רלבג

חמת ארפד ספרוים הנע ועוה · הם שמו' מדינו' ויעיד על זה מה שאמר אחר זה ומלך עיר ספרוים הנע ועוה : כי הצילו את שומרון מידי · הנה קצר בזה המאמר בהתחלתו קצר, הכתו' ובסופו קצר המשא והרצון בו איה אלהי חמת וארפד האם הצילו חמת וארפד מידי איה אלהי ספרוי' הנע ועוה האם הצילו אלו המדינות מידי איה אלהי שומרון כי הצילו את שומרון מידי והנה הקיש ודמה הש"י לאלו האלילי' אשר הם הבל ואין בם מועיל ועל זה קרעו בגדיהם השומעים דבריו מפני מה שחרף וגדף רבשקה הש"י והמלך קרע בגדיו ונתכסה בבגדי שק לצער עצמו כדי שירחם הש"י עליו ובא בית יי' להתפלל שם : יום צרה ותוכחה ונאצה היום הזה · ר"ל שהוא יום צרה חזקה מפני מה שגזר מלך אשור להשחית את ירו' על שמרוב הצרות הנה המעוברות הכורעות לילד אין להן כח ללידה ואע"פ שבאו בנים עד משבר והוא המקום מהרחם שיהיה בו הולד בעת יציאתו וגיחו מרחם והוא גם כן יום תוכחה ונאצה כי הוכיח רבשקה בדברי נאצה וחרוף וגדוף שה' שי' לא יציל את ירושלם מיד מלך אשור וזהו אמרו אחר זה והוכיח בדברים אשר שמע יי' אלהיך :
נערי

כלי יקר

הוסיף לו' עוד טענה שנית בהכחשת היכולת האלהיי אשר באותם האלוהות שאין להם יכולת נגד מלך אשור וז"ש איה אלהי חמת וארפד איה אלהי ספרוים הנע ועוה שלשון איה מורה שנאבד זכרם ואיה הם שאין להם כח ויכולת וצריך אלוהות נגד מלך אשור ולפי ששומרון היו עובדים כל מיני עבודת אלילים והיה שגרמה להם הגלות ההוא ואין זר שיעבדו גם את אלהי חמת וארפד ואלהי ספרוים הנע ועוה איה הם שנאבדו יען כי הצילו את שמרון מידי הגלה לפי טעה שלסיבת זאת האשמה כי הצילו את שמרון מידי נאבדו איה אלהי חמת וארפד כו' כי כשנפלו בידי אהי חמת וארפד כו' אבדתי את שמם יען שעיכבו כיבוש העיר מלכבשה שעמדה במצור ג' שנים אות' הגלה פודתא גרמה להם אבדון · או יאמר כי הצילו כי לשון אשר כאילו אמר איה אלהי חמת וארפד כו' אשר בטחו בהם אנשי שומרון איה ההפלה אשר הצילו את שמרון ז"ש איה אלהי חמת וארפד וכו' אשר הצילו כי ודאי לא הצילו את שמרון כאילו הפסוק מסורס איה כי הצילו את שמרון כמלא כל תיבות איה כמשכות לתיבת כי הצילו כי לא הצילום באמת · וגם שאר האלוהות מי בכל אלהי הארצות אשר הצילו את ארצם מידי התקיפה כי יציל ה' את ירושלם מידי התקיפה כי חלילה ואם אין לו יכולת וזה הורה באומרו מידי מידי פעמים מורה על גודל לבו של רבשקה · או לפשר שאמר איה אלהי חמת וארפד איה אלהי כו' שאנשי שמרון השוכנים עתה בשמרון אשר הביאם מלך אשור מחמת ומספרוים ומעוה מבבל ומכות' ויושב אותם בשמרון ככתוב ויבא מבבל ומכותה כו' ועליה' הוא אומר כאן איה אהי חמת וארפד וכו' כי הצילו את שמרון כלומר וכי הצילו אלו האוהו' הנזכרים את שמרון מידי כלומר את היושבים בשמרון ההצילום מידי בהיותם בארצותם לגוייהם ולזה הפי' אע"פ שיש בו קצת דוחק אבל ניחא שאין חסרון בפ' בהתחלתו הנושא ולא בסופו הנושא כמו שנדחק הרלב"ג ז"ל כנז"ל כי הנושא של תחלת הפ' הוא סופו שהו' כי הצילו כו' שלא עלים' הוא אומר אלא על גירי ארצות אשר הושיב סנחריב בתמורת יש' בשמרון :

מי בכל אלהי הארצות אשר הציל כו' · לע"דן לדקדק דהיה לו לומר מי מכל האלהי הארצות מהו בכל · וכן קשה דהיה לו לו' אשר הציל ולא הצילו בלשון רבים · ונראה כי הוסיף חידוש בכתוב הזה מה שלא הודיעו בקודמים והוא כי בהגיע עת כל עיר ועיר מהנז' להכבש ידמה שיקראו בחזקה אל אלהיהם אולי יחנן ולא יאבדו וכשיראו כי אזלת יד אלוהיהם יקראו בשם אהים מעמים אחרים יחדיו ולז"א מי בכל אלהי הארצות כלומר מי גוי הבוטח בכל אלהי הארצות יחדיו אשר הצילו כל אותם האוהות את ארצם של הגוי הנז' בתיבת מי בכל כו' שעם היות שנאחז בדברי ההבת אותם אלוהות לא שוה לו ואם כל האלוהות לא הצילו איך יציל ה' את ירושלם מידי :

והחרישו העם וכו' קיים חזקיהו דברי זקנו דע"ה שאמר כי לך ה' הוחלתי אתה תענה ה' אלהי ולכן צוה המלך שלא יענו אותו גם כדי שלא יוסיף על חטאתו פשע וז"ש לאמר לדורות וללמד שהאדם כשמחרפין אותו ובלתי משיב כדי שיענה הש"י בעדו :

ויבא אליקים כו' ויהי כשמוע כו' עיין רש"י ז"ל וכן הרד"ק ז"ל בשם חז"ל וכן הרלב"ג ז"ל והוסיף וכן מהרי"א ז"ל והוסיף לו' כי שבנא כשבא סנחריב לגבול יהודה וכבש ארצותם נטה אחרי סנחריב בסתר ועתה שבא קרוע בגדים היה דרך גניבת דעת ישראל מראה עצמו כמצר על זה ובקרבו ישים ארבו ע"כ · ולע"דן לדקדק מתיבת ויבא אליקים בלשון יחיד ולא אמר ויבאו להודיע כי אליקי' הוא המצטער בעצם ורהטובה על שמיעת חרפה זו וגידופין אלו אבל שבנה כבר נטה אחרי סנחריב · והנה באו קרועי בגדים ויגידו לו סיבת הקריעה שהיתה את דברי רבשקה וגידופיו · ואמר אליקים אשר על הבית ושבנא הסופר ישעיהו אמר על שבנא אשר על הבית ואולי בהתחלה היה שבנא ואח"כ כתנו סרדתו לאליקים והיה זה ע"י הנביא שגילה לחזקיהו שהיה שבנא מורד בסתר והולך לסנחריב והסירו מהסדרה ונתנה לאליקים ע"כ :

וישלח את אליקים כו' ויאמרו כו' כמ"ש במסכת ברכות שהיתה הקפידה זו בין חזקיהו וישעיהו

אבל הוא לא רצה ללכת וכן תמצא שהשיב לו ישעיהו ע"י השלוחים האלה אבל הוא לא רצה לבא והוא מ"ש להם כה תאמרון לאדוניכם שהוא לשון בזוי לאדוניכם ולא אדוני מדלא קאמר כה תאמרון אל המלך חזקיהו וכיוצא לפי שהקפיד על שלא בא אצלו כאמור · ועיין רש"י ז"ל והרד"ק ז"ל והרלב"ג ז"ל וכן מהרי"א ז"ל כדרש"י והרד"ק ז"ל · ולדבריהם ניחא לשון בנים על ישרא' אמנ' להרלב"ג ז"ל שאין הפסוק דרך משל אלא בפועל מרוב הצער והחולשה אין כח ביולדות לילד קשה מאי שנא בנים דנקט הי"לל דרך כלל כי באו ילדים עד משבר וכח אין ללידה : ולע"דן לדקדק מ"ט לא אמר את בשבנ' כמ"ש את באליקים ואת זקני הכהנים ונר' במה שקדם ששבנא הי' מוחזק אצלם כבוגד על חזקיהו כי לזה סלקו מהיותו על הבית והיה סופר לבד וז"ש כאן וישלח את אליקים שהוא הראש בשליחות ואת הזקנים רוצים הם בשליחות אמנם בשבנא לא כתיב ואת שבנא אלא ושבנא הסופר כי חזקיהו לא שלח את שבנא כי לא מלבו שלא אמר ושבנא שהוא נכנס בין ההולכים וכדי שלא יוסיף מרד ומעל היו מחפים עליו ומניחין אותו להצטרף עמהם ולזה צוה חזקיהו ע"ה שלא יאמרו שלוחיו כה אמר המלך חזקיהו אלא כה אמר חזקיהו יום צרה כו' כה אמר חזקיהו כהדיוט בעלמא כי פנה הוד מלכות ביום הזה שהוא יום צרה ותוכחה ונאצה היום הזה ולא יום הוד והדר וכבוד כי באו בנים עד משבר הלא הם ישראל שנקראו בנים אתם לה' אהיכם והודיע חזקיהו ע"ה שיארע להם כמו הרה תקריב ללדת תחיל תזעק בחבליה וסוף יוצאה לאור והמליטה זכר כך הצער הזה דומה. בדומה כי באו בנים עד משבר שהם האבנים וכח אין ללידה כן עתה קרובה ישועה לבא ישועת ה' כהרף עין והצרות האלה יסייעונו להושיע אלא שצריך מעט כח כדי לצאת לאורה ביולדה הזאת שיוצאה לאור לא שאין לנו כח ולזה הודיע כן לנביא' כדי שיוסיף כח בתפלתו להושיע מסנחריב · ולזה רמז במ"ש יום צרה ותוכח' ונאצה היום הזה שהי"לל זה היום צרה ותוכח' ונאצה והיה מקצר אבל כיון לומר יום צרה ותוכחה ונאצה ובטחתי בהשם ית' ובזכותך שהיום הזה לבד תתמיד כי יחיילו מיומים כו' ולא יתמיד יותר כי באו בנים וכו' שאין אריכות זמן יותר כי כבר באו בנים עד משבר :

אולי ישמע כו' עיין רש"י ז"ל והרד"ק ז"ל ומהרי"א ז"ל כאילו אמר אנחנו בצרה גדולה הזאת ואין לנו כח לצאת ממנה אם לא יעזרנו הש' יתברך ואמר אולי ישמע כמהתל כאילו אמר מחוייב הוא לשמוע ולכן יעזור בתפלה בעד השארית הנמצאה שבט יהודה ויתר הפליטה אשר לישראל ע"כ · ולע"דן לדקדק דקשיא רישיה לסיפיה שבתחלה אמר בלשון ספק אולי ישמע ה' כו' כולי האי ואולי ואח"כ אומר בלשון ודאי אם שמע ה' אלהיך ונראה כי חזקיה בריא לו אשר שמע השם ית' את הדברי' אשר הוכיח בהם רבשק' וקול שאגתו עלה באזני האל השם פן היו לא החרופין משלו וכשישמעם הש"י ישמע שרבשק' חרף וגדף משלו ומדעתו ויפרע ממנו ולא מסנחריב ולזה אמר אולי ישמע ה' אלהיך את כל דברי רבשקה אולי ישמעם בערך אשר שלחו מלך אשור לחרף אלהים חיים שאם ישמעם בזה האופן ששלוחו כמותו ראוי ליענש המשלחו גם כן ובכלל היב' אולי נכנם ספק אחר אפשר שמלך אשור אמר לו הרחב פיך ואמלאהו מהעולה על רוחך לדבר על ה' תועה אל תירא ואל תחת ז"ש אולי ישמע ה' כו' אשר שלחו מלך אשור לחרף אהי' חיים ישמעם בזה האופן כנון לבו בטוח בהשם יתברך שיקנא לשמו הגדול ויפילהו במהמורות בל יקום באות' הדברי' אשר הוכיח כבר שמע אות' ה' אבל חפצי הוא שמע מהשתי בחיכות הנז' האחת לו הוכח שלא אמ' לו בפי' לך חרף וגדף ראוי לעונש כיון שהוא אדוניו היה לו לזרזו על דבר חמור כזה וכ"ש אם פטר לו רהשי"ת מדון וזה רמז אשר שלחו מלך אשור אדוניו לו' שאשמתו תלויה באדוניו מהשתי בחיכות הנז' · ובזה מובן כשבאה התשובה מהשם ית' בשרו אל תירא מפני הדברים אשר שמעת והטעם שלא תירא הוא יען אשר גדפו נערי מלך אשור אותי כלומר כלבד הוא מלך אשור בשליחותם של עבדיו ונעריו שלא זרזם כ"ש שהוא צוה אותם על כך ככתוב ביד מלאכיך חרפת כו' או לפשר שהי' חזקיהו מסופק בדברי רבשקה הרשע האם כיון לחרף את ישרא' לבד ואת חזקיהו ומ"ש ההבל הצילו כו' כי לא רצו להציל וכיוצא בזה הוא אומר כי יציל ה' את ירושלם כי לא ירצה לא מהעדר כח או אם כוונתו לומר ההבל הצילו כי לא יכלו וכיוצא בו כי יציל מחסרון כח לעשות חיל ולעזרת זה שלח לו' לישעיהו

רדק

לחרף אלהים חי · כמו שאומר כי יציל את ירושלם מידי ות"י לחסדא עמא דיי' קיימא: והוכיח בדברי' · רב שקה הוכיח בדברי גידופין או פי' הא' יוכיח בדברי' אשר שמע וכן ת"י ויעבד פורענות' על כל פתגמיא דשמעין קדמוהי: נערי · עבדי כי המשר' יקר' נער והם רבשקה וחביריו: נותן בו רוח · רצון: ושמע שמועה' וזהו ששמע שמלך כוש יצא להלחמו: ושב לארצו · כי מלך כוש יצא לארץ מלך אשור להלחם בארצו בעוד שהיה מלך אשור בארץ ישראל ואני אתן בו רוח שישוב לארצו להלחם עם מלך כוש ויניח מלחמת העיר הזאת ואמר כך אפילנו בחרב בארצו וזה היה אח' שׁשׁב' ממלחמ' כוש לירושלם ונגף מחנהו על ידי המלאך ושב לארצו ושם נפל בחרב כמו שכתוב אבל נבואת המגפה לא אמר להם ישעיהו בפירוש ואין לשאול טעם למעשי האל י"ת כי יי' נורא עלילות למה לא נגפו אז הלא עד שהלך להלחם עם מלך כוש ואחר כך שב לירושלם והטעם הנראה לנו בזה כדי שיהיה להם לישראל בזת כוש ומצרים · ועוד שיראו כוש ומצרים · הנפלאות שעשה לאוהביו ולדורשי שמו כי מלך אשור נצח אותם וכל ארצו' כבש ובירושלם נגף בלא חרב ובלא חנית והאל נתן בלב מלך אשור להבי' חיל מלך כוש ומצרים לירושלם עמו להפחיד יושב ירושלם עוד : אין מלך

תרגום

פִּתְגָמֵי רַבְשָׁקֵה דִּשְׁלָחֵיהּ מַלְכָּא דְאָתוּר רִבּוֹנֵיהּ לְחַסָּדָא עַמָּא דַיְיָ קַיָּמָא וְיַעְבֵּיד פּוּרְעֲנוּתָא עַל כָּל פִּתְגָמַיָּא דִּשְׁמִיעִין קֳדָמוֹהִי יְיָ אֱלָהָךְ וְתִתְחַנַּן בִּצְלוֹ עַל שְׁאָרָא הָדֵין דְּאִישְׁתָּאַר: וַאֲתוֹ עַבְדֵי מַלְכָּא חִזְקִיָּה לְוַת יְשַׁעְיָה: וַאֲמַר לְהוֹן יְשַׁעְיָה כְּדְנַן תֵּימְרוּן לְרִיבּוֹנְכוֹן כִּדְנַן אֲמַר יְיָ לָא תִידְחַל מִן קֳדָם פִּתְגָמַיָּא דִּשְׁמַעְתָּ דְּחַסִּידוּ עוּלֵימֵי מַלְכָּא דְאָתוּר קֳדָמָי: הָא אֲנָא יָהֵיב בֵּיהּ רוּחָא וְיִשְׁמַע בְּסוֹרָא וִיתוּב לְאַרְעֵיהּ וְאַעְלֵינֵיהּ בְּחַרְבָּא בְּאַרְעֵיהּ: וְתָב רַבְשָׁקֵה וְאַשְׁכַּח יַת מַלְכָּא דְאָתוּר מַגִּיחַ קְרָבָא עַל לִבְנָה אֲרֵי שְׁמַע אֲרֵי נְטַל מִלָּכִישׁ: וּשְׁמַע עַל תִּירְהָקָה מַלְכָּא דְכוּשׁ לְמֵימַר הָא נְפַק לְאַגָּחָא קְרָבָא עִמָּךְ וְתָב וּשְׁלַח אִיזְגַּדִּין לְוַת חִזְקִיָּה לְמֵימַר: כִּדְנַן תֵּימְרוּן לְחִזְקִיָּה מַלְכָּא שִׁבְטָא דְבֵית יְהוּדָה לְמֵימַר לָא יַטְעֵינָךְ אֱלָהָךְ דְּאַתְּ רְחִיץ בֵּיהּ לְמֵימַר לָא תִתְמְסַר יְרוּשְׁלֶם בְּיַד מַלְכָּא דְאָתוּר: הָא אַתְּ שְׁמַעְתָּא יַת דַּעֲבָדוּ מַלְכָּא דְאָתוּר לְכָל מְדִינָתָא לְגַמָּרוּתְהוֹן וְאַתְּ מְדַמֵּי לְאִישְׁתֵּיזָבָא:

השיזבא

מקרא

פסק — דִּבְרֵי רַבְשָׁקֵה אֲשֶׁר שְׁלָחוֹ מֶלֶךְ־אַשּׁוּר ׀ אֲדֹנָיו לְחָרֵף אֱלֹהִים חַי וְהוֹכִיחַ בַּדְּבָרִים אֲשֶׁר שָׁמַע יְהוָה אֱלֹהֶיךָ וְנָשָׂאתָ תְפִלָּה

ב' חברו דישעיה — בְּעַד הַשְּׁאֵרִית הַנִּמְצָאָה: וַיָּבֹאוּ 5 עַבְדֵי הַמֶּלֶךְ חִזְקִיָּהוּ אֶל־יְשַׁעְיָהוּ:

כ"ג · ט' — וַיֹּאמֶר לָהֶם יְשַׁעְיָהוּ כֹּה תֹאמְרוּן אֶל־אֲדֹנֵיכֶם כֹּה ׀ אָמַר יְהוָה אַל־תִּירָא מִפְּנֵי הַדְּבָרִים אֲשֶׁר שָׁמַעְתָּ

ג' דין וחברו עוד זאת — אֲשֶׁר גִּדְּפוּ נַעֲרֵי מֶלֶךְ־אַשּׁוּר אֹתִי:

גדפו ג' — הִנְנִי נֹתֵן בּוֹ רוּחַ וְשָׁמַע שְׁמוּעָה

ב' חברו — וְשָׁב לְאַרְצוֹ וְהִפַּלְתִּיו בַּחֶרֶב בְּאַרְצוֹ: וַיָּשָׁב רַבְשָׁקֵה וַיִּמְצָא אֶת־מֶלֶךְ אַשּׁוּר נִלְחָם עַל־לִבְנָה כִּי שָׁמַע כִּי נָסַע מִלָּכִישׁ:

ל' וחד על תרהקה דישעיה — וַיִּשְׁמַע אֶל־תִּרְהָקָה מֶלֶךְ־כּוּשׁ לֵאמֹר הִנֵּה יָצָא לְהִלָּחֵם אִתָּךְ וַיָּשָׁב וַיִּשְׁלַח מַלְאָכִים אֶל־חִזְקִיָּהוּ לֵאמֹר:

פ' — כֹּה תֹאמְרוּן אֶל־חִזְקִיָּהוּ מֶלֶךְ־יְהוּדָה 10

ב' וחס' — לֵאמֹר אַל־יַשִּׁאֲךָ אֱלֹהֶיךָ אֲשֶׁר אַתָּה בֹּטֵחַ בּוֹ לֵאמֹר לֹא תִנָּתֵן יְרוּשָׁלַםִ בְּיַד מֶלֶךְ אַשּׁוּר: הִנֵּה ׀ אַתָּה שָׁמַעְתָּ אֵת אֲשֶׁר עָשׂוּ מַלְכֵי אַשּׁוּר לְכָל־

ב' ומל' — הָאֲרָצוֹת לְהַחֲרִימָם וְאַתָּה תִּנָּצֵל:

ההצילו

גדפו ג' וסימ' אשר גדפו נערי מלך אשור דסיפרא. וחברו דישעיה · עוד זאת גדפו אותי אבתיכם : תאמרון ט' נמסר לעיל בהאי ענינא :

רשי

והוכח · אישפר"וביר · פל"עא הראה פנים לדבריו שהגלית בכל אשר הלך : ושמע שמוע' · ויעל מעליכם ושב לארצו ולא מחמת השמוע' לא לאח' זמן ישוב לארצו בבש' פנים והפלתיו שם בחרב ומה היא השמועה וישמע אל תרהקה שמע שילא תרהקה להלח' ועלה מעל ירושלם והלך לכוש ונלחם עם תרהקה ופוט ומצרים שעמו ונלחם ונפל חמדת אוצרותיה' ובא לירושלם ונפל שם הוא שאמר ישעיה יגיע מצרים וסח' כוש עליך יעבורו וגומר : וישב וישלח מלאכים · להודיעו שאינו שב לארצו אלא להלחם עם כוש ולחזור כאן : עדן

רלבג

בערי מלך אשור · עבדי מלך אשור ומשרתיו: הנני נותן בו רוח · ר"ל רצון: ושמע שמועה ושב לארצו · הנה השמועה היתה ששמע על תרהקה מלך כוש שיצא אליו להלחם אתו ואולי הכינו הש"י משם כדי שיצאו מהמצו' בזמן ההוא וישימו לעי' מה שיצטרך להם מהמזון מחוץ ואח' זה ישוב לארצו אח' היות המגפ' כאילו ושם בארצו יפול בחרב כי בניו יהרגוהו והנה רב שקה שב אל אדוניו אחרי עשותו שליחותו ומצא מלך אשור נלחם אצל לבנה שהיתה מישראל כי שם בא אליו מלך כוש להלחם עמו ומשם שב מלך אשור אל המצור שצר בו על ירושלם ושלח מלאכי' אל חזקיהו לאמר כמו הדברי' הראשונים וידמה ממה שנ' אחר זה שהם היו המלאכים הראשונים ושרב שקה אמר הדברים האלו : ויפרשהו

כלי יקר

לישעיהו לו' ידעתי כי הכל צפוי לפניו יתברך וית' ושמוע שמע דברי רבשק' אך מה שאני מסופק הוא אולי והלואי ששמע השם ית' הדברים האלה באופן חמור והוא אשר שלחו מלך אשור אדניו לחרף אלהים חי שאם הוא אמרם על האופן הזה ושמען השם יתברך כן על התכלית תכליתו לחרף אלהים חיים המה יפול בשחת יפעל מכל נקמת כבוד השם ית' ואגב גררא תתנקם · נקמתי כמו שאחז"ל בפסוק מזמור לאסף אלהים באו גוים קינה מבעי ליה שלא אמר מזמור כי מי שינקו' נקמת נחלתו והיכל קדשו בנקמת זה יקום נקמת בני ישראל ויקנא קנאתי ולזה השיבו ישעיהו לאמר כה תאמרון לאדוניכם כה אמר ה' אל תירא מפני הדברים אשר שמעת והטעם למניעת היראה הוא יען אשר גדפו אותי לנערי מלך אשור שכיון שגדפו אותי אנקם מאויבי ואשיב נקם לצרי ואתה תראה הנקמה ותנצלו ממלך אשור · ואפשר לפרש זה הענין בסגנון אחר שאו' אל תירא ואו' מפני הדברים אשר שמעת שהו' מפני מיותר די שיאמר אל תירא מהדברים אשר שמעת באומרו מפני הוא נתינת טעם למ"ש אל תירא והטעם מפני הדברים אשר שמעת אשר גדפו נערי מלך אשור אותי כי עתיד הוא ליפול ברשת זו טמן בארשת שפתיו ישוב עמלו בראשו ויהיה כקש לפני רוח כי הנני נותן בו רוח ושב אל ארצו והפלתיו בחרב בארצו ובזה נודעה יד ה' שבתוך ארצו ואומותיו ועדי מבטריו שם ימות בחרב ואמר אולי ישמע אדוני אליך כלומר בזכותך שא' אלהיך לא בזכותי ויכריע כי מה אני מה חיי :

ויבואו עבדי המלך כו' אם אמר זה על אליקים ושבנא ויואח והכהנים יקשה שהכתוב הזה מיותר שכבר באו אליו כה אמר כו' והיה לו להקדים ולו' ויבואו עבדי המלך חזקיהו ויאמרו אליו כה אמר חזקיהו : על כן אני אומר ויבואו עבדי המלך הם שלוחים זולת הנז' ולהיות צערו של המלך גדול היה שולח שלוחים זה אחר זה והשנות השלוחי' הוראת לצער גדול אשר למלך כן הענין שהכהנים לא יקראו עבדי המלך :

ויאמר להם ישעיהו כו' הנני כו' עיין רש"י ז"ל ולפי זה הזכיר והפלתיו בחרב בארצו ואעפ"י שהוא לאחר זמן לפי שעתה נגזרה עליו הגזרה בעון אלה החירופים והגידופין · וכן הרד"ק ז"ל ועיין הרלב"ג ז"ל ומהרי"א ז"ל לפי שחזקיהו לא תבע בשביל כבוד ה' בלבד כי אם גם בשביל דחקו ויראתו ממנו ומיכולת סנחריב הרב לכך הבעיסו אל תירא ממנו עם היותו עם כל אותו החוזק כדבריו וגדופיו אשר אמרו נערי מלך אשור ר"ל עבדיו ומשרתיו שזה מורה על זדונו יותר ורוב חילו כי הנני נותן בו רוח ר"ל רצון ושמע שמועה ושב לארצו והבן כמה דברים כללם התשובה הקצרה הזאת שהם ד' גזרות האחת הנני נותן בו רוח ולא אמר זה על העתיד כי אם על מה שעבר ופי' מה שראית מחזקו ומגבורתו בשאר מלחמותיו וחפצו ורצונו לבא ירושלם עתה מאתי היה זה כולו כי אני נתתי בו אותו הרצון ורוח המושל וכמו שא' ישעיה הנה ה' מעלה עליהם את מי הנהר העצומים והרבים את מלך אשור כו' והגזירה השנית ושמע שמועה והשמועה הזו' ששמע שתרהקה מלך כוש יצא להלחם אתו ונצטרך סנחריב ללכת מלכים שהיה יושב בה אל לבנה להלחם עם מלך כוש שמה והיה זה מהש"ית כדי שיסור מהמצור כדהרלב"ג ז"ל כנזכר לעיל · והגזרה השלישית היא ושב לארצו שרמז לו שעתידים מחנה אשור להנגף באופן שימותו אנשיו וישוב כאילו [illegible]

עוד לפי שהור' בזאת הפעם רפיון גדול ופחד גדול ונדיק כמוהו שלם בבטחון ככפיר יבטח בהש"ית ומה יתן ומה יוסיף לו לשון רמיה דברי רבשקה לזה ענה הנביא בלשון הזה לאמר כה תאמרון לאדוניכם בל'זלזול שלא אמר למלך חזקיהו שלא אדוניכם ולא אדוני כי אינו הוא אדון בדבר הזה להתרשל במורך לבב וליר' מרשע כזה כי עוד מעט ואין רשע כי כה אמר ה' אל תירא הוא מפני הדברים אשר שמעת כו' שאדרבה הם הדברים שחייבו לך מורך הלבב הם הם המחייבים שלא תירא כי כיון ששמעת דברים אשר בהם גדופו נערי מלך אשור אותי בהכרח הוא שאתבע עלבוני ואפי' אותו בחרב הנני נותן בו רוח כו' ואמר לשון רוח ולא אמר רצון וכיולא לזלזל בו שיהיה כקש לפני רוח כל דהו שיתן בו ה' ושמע שמועה ושב לארצו כו' או תהיה סיבת אל תירא או' אשר גידפו כדפרשית בפסוק הקודם ויאמר אל תירא מפני הדברים אשר שמעת והטעם יען אשר גידפו נערי מלך אשור אותי ובהכרח אנקם מהם והוא הוא הענין הקודם · ומהנר' שלא התפלל ישעיה תפלה ע"ז כי ה' ענהו טרם יקרא בבשור' טובה :

הנני נותן בו רוח כו' ויש כו' כבר נתבאר בפ' הקודם בכל דעות המפרשים ז"ל וגם באו' נלחם על לבנה הסכימו שהיה נלחם עם תרהקה מלך כוש ועל לבנה אצל לבנה :

ולע"דן מלשון על לבנה עליה ממש ונלחם בה כי אז הפשע לבנ' מתחת ידי ישרא' ועתה כשבא סנחריב ושלח רב שקה בשליחות אל חזקיהו בימי בימי הלך אל לבנה שלא להיות יושב ובטל עליה על לבנה ושם מצאו רבשקה ויוכיח כן לשון על לבנה ול' הכתוב אחר כך וישמע אל תרהקה מלך כוש הנה יצא להלחם אתך כו' שלשון זה מורה שאחרי היותו נלחם בלבנה ועמה ממש שמע כן לאמר הנה יצא להלחם אתך כו' :

וישמע אל תרהקה כו' · לע"דן לדקדק מהו לאמר והי"לל וישמע כי תרהקה מלך כוש יצא להלחם עמו ויש' למה ספר הענין כמדבר לנוכח ובלשון בלתי מדוקדק :

ונראה כי כבר הבטיח הש"ית הנני נותן בו רוח ושמע שמע' הבל ועליה ישתומם וישוב מעליכ' והגיד הכתוב עתה מה ששמע אל תרהקה מלך כוש זה העם לא היה לו שם על פני תבל ז"ש וישמע אל תרהקה מלך כוש כלו' האל תרהקה יאות פועל כזה לצאת להלחם אתך בלי ספק דבר יוצא מן ההקש היא וראוי לאמר דבר התמיה כזה ז"ש לאמר הנה יצא להלחם אתך והוא פלא לצאת ממחיצתו ומגבולו להלחם אתך כי אולי עמד בארצו ומרד לא היה כ"כ פלא לאמר ולספר כי כל איש ואיש שורר בביתו ובמחוז כי ידע להסתר באחרי במסתרים והבא אלי נר בארץ לא ידע לצאת ולבא · ומ"ש וישב וישלח מלאכים עיין רש"י ז"ל וכבר זכרתי בפסוק וישלח מלך אשור את תרתן כו' כי אם רבשקה לבדו ועתה כששמע מענין תרהקה מלך כוש כדכתיב וישמע אל תרהקה כו' דכתיב כאן וישלח מלאכים אל חזקיהו לאמר המלאכים היו תרתן ורב סריס ע"כ · ומ"ש אל חזקיהו מלך יהודה לאמר שהכוונה לומר ששלח ביד השלוחים האלה ספרים מדברים כיוצ' בכתובי' כה תאמרון כו' הנה כו' היו כו' ומלבד הספרי' שלא על פה דברי חירוף וגידוף וז"ש וישלח מלאכים אל חזקיהו לאמר ר"ל לאמר על פה כדי שיהיה החירוף מפיהם ומפי כתבו · וסיוע לזה מהרלב"ג ז"ל בפסוק ויקח חזקיהו את הספרים כו' :

כה תאמרון אל כו' כבר זכרתי בפסוק ויאמר להם ישעיהו דברי מהרי"א ז"ל שסנחריב [illegible]

ההצילו

רלבג

ויפרשהו · ר"ל הספר שהיה בו אלו החרופי' והגדופין כי הם נשאו ספרים על זה ממלך אשור ועוד. דברו בפיהם אלו החירופין גלוה אחר אחר זה את דברי סנחריב. אשר שלחו לחרף אלהים חיים · ויתפלל חזקיהו · רוצה לומר יי' אלהי ישראל אשר השגחתו דבקה בהם ושכינתו נגלה ונראה על דרך המופת במקום הכרובים בקדש הקדשים כמו שנתפרסם זה מספורי התורה והנבאו'. גם כן במה שסיפר בעניני שלמה וזה לאות כי הש"י השגחתו דבקה בישראל אתה הוא המכהין לבדך לכל ממלכות הארץ כי אתה שליט להשפיל מלכים ולהקימם ואם אין להם יסוד' ממערכת הכוכבים לפי שאתה מושל אל הכוכבים ועל השפע השופע מהם כי אתה עשית את השמים ואת הארץ: וידעו כל ממלכות הארץ כי אתה אלהים לבדך · ר"ל שראוי לך לעשות זה כדי שלא יתחלל שמך ואם אין ישראל ראוי' שתעשה להם נס: בזה לך לעגה לך · ר"ל שהי' מבזה ומלעגת על דבריך ואיכה יראה מהם כי מהש"י יהיה עזרה בסוף כמו שאמר ולזה גם הניעה ראש אחריך וזה אמר להודיע שאיכה צריכה שתירא מאלו הדברים אע"פ שכבר היו ישראל מתפחדים מאד מהם כמו שקדם: ותשא מרום עיניך על קדוש ישראל · ר"ל הנה הגדלת לעשו' מאד עד שהשיאך גודל לבבך לחרף ולגדף מי שהוא בתכלית הרוממו' והוא קדוש ישרא' · הנה ביד מלאכיך טו חרפ' יי' ותאמרת כי בגבורתך ורב רכב' עלית לכבוש מרום הרים והם המקומות החזקים הבנויים בהרים:
ירכתי

איו ג' וכי' בנתיהון דמלכיא מתגלגלין ובהתין ומיתין

ההצילו אתם אלהי הגוים אשר
שחתו אבותי את־גוזן ואת־חרן (ז' מלי)
ורצף ובני־עדן אשר בתלאשר: (ד')
איו מלך־חמת ומלך ארפד ומלך
לעיר ספרוים הנע ועוה: ויקח (כ' וכסיפ' איה אלהי חמת)
חזקיהו את־הספרים מיד המלאכים
ויקראם ויעל בית יהוה ויפרשהו
חזקיהו לפני יהוה:
טו ויתפלל חזקיהו לפני יהוה ויאמר (כ"א פתח)
יהוה אלהי ישראל ישב הכרבים (ד' חס' בספ')
אתה־הוא האלהים לבדך לכל
ממלכות הארץ אתה עשית את־ (י"ב)
השמים ואת־הארץ: הטה יהוה
אזנך ושמע פקח יהוה עיניך וראה
ושמע את דברי סנחריב אשר (ה' קמץ)
שלחו לחרף אלהים חי: אמנם
יהוה החריבו מלכי אשור את־
הגוים ואת־ארצם: ונתנו את־ (ג')
אלהיהם באש כי לא אלהים המה
כי אם־מעשה ידי־אדם עץ ואבן
ויאבדום: ועתה יהוה אלהינו (כ' י' ג')
הושיענו נא מידו וידעו כל־ממלכות (י"א)
הארץ כי אתה יהוה אלהים לבדך: (ה' כתוב כן בנביאי')
כ וישלח ישעיהו בן־
אמוץ אל־חזקיהו לאמר כה־אמר (ל"ד מייחדין)
יהוה אלהי ישראל אשר התפללת
אלי אל־סנחרב מלך־אשור (ג' חס')
שמעתי: זה הדבר אשר־דבר יהוה (ג')
עליו בזה לך לעגה לך בתולת בת־ (ח' י' ג')
ציון אחריך ראש הניעה בת ירושלם:
את־מי חרפת וגדפת ועל־מי (כ' י' ד')
הרימות קול ותשא מרום עיניך על־ (ג' יב' ולא סמו)
קדוש ישראל:
ביד

השיזבא יתהון דחלת עממיא דחבילו
אבהתי ית גוזן וית חרן ורצף ובני עדן
דביתלסר: אן מלכא דחמת ומלכא
דארפד ומלכא דלקרתא ספרוים
הא טלטילינון ואגליאונון: ונסיב
חזקיה ית איגרתא מיד איזגדיא
וקרינון וסליק לבית מקדשא דיי
ופרסינון חזקיה קדם יי: וצלי חזקיהו
קדם יי ואמר יי אלהא דישראל
דשכינתיה שריא עיל מן כרוביא את
הוא יי ולית בר מינך לכל מלכוות
ארעא את עבדתא ית שמיא וית
ארעא: גלי קדמך יי ודון ושמיע
קדמך יי ואתפרע ועביד פורענותא
על כל פתגמי דסנחריב דשלחיה
לחסדא עמא דיי קיימא: בקושטא יי
אחריבו מלכי אתור ית עממיא וית
ארעהון: ומוקדין ית טעותהון בנורא
ארי לא טעון דאית בהון צרוך אינון
אלהין עובד ידי אנשא אעא ואבנא
ואבדונון: וכען יי אלהנא פרוקנא כען
מן ידיה וידעון כל מלכות ארעא ארי
את יי אלהים לית בר מינך: ושלח
ישעיה בר אמוץ לות חזקיה למימר
כידנן אמר יי אלהא דישראל דבעיתא
מן קדמי על סנחריב מלכא דאתור
שמיע קדמי: דין פתגמא דיגזר יי
עלוהי מבסרא לך מעיקא עלך
מלכות כנישתא דציון בתרך
רישיהון מנידין עמא דירושלם: ית
מן חסידתא ועל מן איתרברבתא
וקדם מן ארימתא קלא וזקפתא
לרומא עינך אמרת מילין דלא כשרין
קדם קדישא דישראל: ביד

אבות יז' מ"ל וסימ' נמסר בסיפרא דא חלק א' סי' כ"א : עדן ג' פתחין וסימ' ההצילו אתם אלהי הגוים · וחברו דישעיה · ושברתי בריח דמשק והכרתי · וא' ועדן הרן ומלכה · איו ח' בליש וסימ' בלשון תרגום · בנתיהון דמלכי מתגלגלין ובהתין ומיתין · ופי' נמסר בסדר שמות : וישמע ח' זקפין קמצין וסימ' נמסר בסדר בלק : ואת ארצם ג' דסמיכי בקריאה וסימ' אמנם יי' החריבו דמלכים · וחברו דישעיה · ואת כל המלכים האלה ואת ארצם דיהושע : יי' אלהים ה' כתו' כן בנביאים וסי' במס' רבת' : בזה ח' בקריא' וסי' במסר' רבתא : ותשא י"ד בקריאה וסימני' במסר' בסיפרא דא חלק ב' סימן ד' :

רשי

עדן · שם מדינ': הנע ועוה · אותן מלך אשור: אמנ' · אמת הוא שהחריבו מלכי אשור את העמים ונתנו את אלהיהם באש:
מרום

רדק

איו מלך חמת · על האלהים אמר אשר לא יוכלו להציל ארצות עובדיהם וגם המלכים איה הם שלא עמדו לפני כלם ואמר עם ספרוי' לעיר שהיתה גדולה מכל': ויפרשהו · אחד מהספרי' או כל אחת מהם והדומה הבי ז"ל פי' ויפרשהו על הספ' שבו היה גדוף האלהים: אשר שלחו · שלא המדבר החירוף: אל סנחריב · בעבור סנחריב: בזה לך · פועל עבר מנחי הע"ין והו' מלרע שלא כמנהג ברוב: בתולת בת ציון · מלכות כנישתא דציון: בת ירושלם · עמא דירושלם ופירוש בתולה כבתול' שלא נכבשה וכן בכל מקום שזוכר בתולה על עם ועל עדה זהו ענינו: על קדוש ישראל · כמו אל קדוש וכן כתוב בישעיה:
מרום

כלי יקר

ההצילו אותם כו' רש"י ז"ל עדן שם מדינה ובפסוק הקודם נתבאר זה הפסוק:

כ **איו** מלך חמת וכו' עיין רש"י ז"ל והרד"ק ז"ל:

ויקח חזקיהו את הספרים כו' עיין הרד"ק ז"ל וכן הרלב"ג ז"ל והוסיף וכן מהרי"א ז"ל ויפרשהו על הספר שבו בייחוד החירופין וגידופין · ולע"ד שהיו אלה הספרים לפחות שני ספרים כמ"ש ספרים ויקראם אמנם אחר שקראם דבק זה בזה בדבק ועשאן כולם בספר אחד כי נדבקו זה בזה והיו אחד כדי שיקל הפרישה בפעם אחת וזהו ויעל בית ה' ויפרשהו כי אם באנו לחפש אחר הספר המחרף ומגדף בו אין ספר שבכל ספר וספר יש בו חירופין וגידופין וי"ת ופרסינון:

ויתפלל חזקיהו לפני ה' כו' עיין הרלב"ג ז"ל ומהרי"א ז"ל ה' אלהי ישראל ולכן ראוי שיחמול הש"ית עליהם ועוד שהו' יושב הכרובים וראוי להגין על המקדש שלא יבא סנחריב ויחריב מקום מקדשו ושיבתו ולפי שסנחריב קרא שמו המלך הגדול כמו שאמר רבשקה כה אמר המלך הגדול וכו' לז"א אתה האלהים לבדך לכל ממלכות הארץ א"כ אתה הש"ית מלך הגדול לא סנחריב גם היות גבורתו בדרך טבע ברוב חילו הנה הש"ית בדרך נס יוכל להשיבו אחור כי מי שברא העולם בכללו אחרי האפס המוחלט מה יהיה לפניו סנחריב ומחנהו וזהו אומרו אתה עשית את השמים ואת הארץ ע"כ: ולע"ד ה' אלהי ישראל יושב הכרובים רצה בזה שהש"ית משתעשע בהיותו אלהי ישרא' והראיה שהשרה שכינתו וישב בין הכרובים שהם דמות וצורת תינוקו' והם רמז לישראל כי נער ישראל ואוהבהו לישב בקרבם ע"ד ועשו לי מקדש ושכנתי בתוכם בתוכ' לא נאמר אלא בתוכם של ישראל ולזה בתוך המקדש עצמו השרה שכינתו בקדש הקדשים בין שני הכרובים הרומזים לישראל אם כן איפה איך יכה סנחריב וישעבד בניך אשר אתה אליהם ויושב בקרבם ובתוכם · וכנגד מה שהתפאר סנחריב שכביר מצאה ידו והכחות העליונים אשר בצבא מרום הפקיד על כל אומה ואומה אשר חלק אותם ה' לכל אומה ואומה לא הצילו אותם מתחת ידו כמ"ש ההצילו אותם אלהי הגוים כו' גם אמר אשר עשו מלכי אשור לכל הארצות כו' כאילו הם העושים ובכחם ירשו ארץ וזרועם הושיעה למו לזה רצה חזקיה להודיע כי ימינך וזרועך כי רציתם ימין ה' רוממה עשתה כל זאת · ולזה אמר כי אותם האלוהות יש להם יכולת והאלוהות מה שהרי המלאכי' קראו אלהים כמ"ש ויריעו כל בני אלהים אבל היכולת ההוא מוגבל ומושפע בו מסיבת כל הסיבות כמאת אלהותו תלוי בסיבתו אמנם אתה ית' וית' שמך אתה הוא האלהים הוא ר"ל מעצמך ומסתפק בך כמאמר שאתה האלהים לבדך לא כשאר המלאכים והכחות שנקראים אלהים בבחינת השפע האלהי אשר בקרבם כמאמר שהם אלהים בהצטרף אליהם הסיבה סיבתם ועילתם שהרי הם עלולים אמנם אתה הוא האלהים לבדך והתה סיבת כל הסיבות ז"ש לכל ממלכות הארץ אתה המשפיל אף מרומם יען כי אתה עשית את השמים והעמדת בם צבא מרום וחלקת אותם לכל העמים אשר בארץ מתחת ומה שזה קם וזה נופל · וזה נופל וזה קם תלוי בתיקון המעשי' וכשרות' או קלקולם המחייבים לפקוד על צבאי המרום במרו' להשפיל ולרומם וזה נכלל באומרו אתה האלהי' לבדך לכל ממלכות הארץ להכניעם להשפילם או לרוממם וזהו כי אתה עשית את השמים בצבאי מרום ואת הארץ במלכי אדמה על האדמה ואלו תלויים באלו א"כ איפה כל מה שעשו מלכי אשור לכל הארצות אתה העושה בעצם והסוגה בפקיד על צבא המרום במרום ועל מלכי האדמה על האדמה :

הטה ה' אזנך כו' עיין הרד"ק ז"ל וכן מהרי"א ז"ל והוסיף כי אולי אמר על רבשקה שלחו [illegible]

שאני שואל ממך שני דברים האחד שתפקח עיניך וראה זה הספר אשר שלח מלך אשור בחירופין וגידופין ולזה אמר בו לשון פקח עיניך וראה: והשני סנחריב שלח דברים על פה לחרף אלהים חי מלבד הרשום בכתב ועליהם אמר ושמע את דברי סנחריב אשר על פה צוה לשלוחו לומר כן ושלחו לחרף אלהים חי · והאמר שלחו שמכלל רשעוהו וגובה לבו שלא רצה לחרף הוא בעצמו אלא ע"י שליח שלכן נפרע ממנו ע"י מלאך שליח ולא הב"ה בעצמו כמו שנפרע מפרעה כמו שיבוא בס"ד בפסו' ביד מלאכיך כו' · ואיך הרשע אשר בחייו מת הוא ונבלה מחיים יחרף לאלהים חי ובכלל הומר לאל חי רמז שהוא חי העולמים כולם שאין להם חיות אלא ממנו נובע החיות לכל וא"כ מה לתבן את הבר כי אמנם ואמת ויציב הוא שהחריבו מלכי אשור וכו' ונתנו את אלהיהם באש והדין כך כי לא אלהים המה כי אם מעשה ידי אדם עץ ואבן ויאבדום האלהים הנזכרים את עובדיהם ולזה ראוי שכיון שהכשילו את עובדיהם ויאבדום ראוי שישרפום באש והם עץ ואבן · וכן פירש רש"י ז"ל אמנם לשון אמת :

ועתה ה' אלהינו כו' עיין הרלב"ג ז"ל וכן מהרי"א ז"ל בקירוב · ולע"ד לדקדק לשון עתה ונרא' כי טען חזקיהו שמאחר שנתפאר סנחריב כשכבשו מלכי אשור לכל הארצות וכל ממלכות הארץ ואיך יציל הש"ית את ארצו ירושלם מידו לז"א חזקיה שמאחר שאתה אל חי ראוי שתושיענו כי כיון שהיא כבש את כל הממלכות ולא יכבוש אותנו יתקדש שמך בעולם שאתה גדול מכל אלהי הממלכות כולם כיון שכבשו ארצות כל הממלכות והרלך ירושלים לא נכבש ז"ש ועתה שהזכיר סנחריב כבוש כל הארצות באומר לכל הארצות להחרימם כו' ההצילו כו' איו מלך כו' אתה ה' אלהינו הושיענו שבזה ידעו כל ממלכות הארץ שנכבשו תחת יד סנחריב יכירו וידעו כי אתה אלהים לבדך כי הושעתנו מסנחריב ומשנאינו הביזות שלא כבשנו וכל שאר הממלכות נכבשו :

וישלח ישעיהו בן אמוץ וכו' עיין הרד"ק ז"ל והכוונה שבעבור גאון עריץ סנחריב שמעתי תפלתך ולפקוד עליו פרי גודל לבבו :

זה הדבר כו' את מי חרפת כו' עיין הרד"ק ז"ל והרלב"ג ז"ל ומהרי"א ז"ל לפי שסנחריב דבר דברים להפקיד ולאיים על ירושלם וציון כאילו כביר מצאה ידו והיה ענינו כאיש המייעד לעשות לזולתו ומהר יבא יומו ולא יוכל להרע וז"ש ה' ישחק לו כי ראה כי יבא יומו ז"ש בזה לך לעגה לך בתולת בת ציון ר"ל הנה על עבדיך וגזומותיך עשת' בתולת בת ציון לעג וקלס מהם כי בתולה היא שלא תכבש לשוה וזולת הש"ית וכן אחריך הניעה ראש בתולת ירושל' כמלעגת גם היא ממך א"כ מעתה איני צריך להשיב על ענין בת ציון וירושלם כי לעגו ממך והניעו ראש עליך סנחריב אבל מה שצריך אני לחוש הו' על כבודי אשר חרפת וגדפת את מי חרפת וגדפת וכו' ולפי שהמחרף יעשה ג' דברים רעים בחרופו וגידופו האחד רוע הדברים בעצמם ועל זה אמר ועל מי הרימות קול ב' בצורות ותנועות אשר יעשה המגדף בפניו קורץ בעיניו מולל ברגליו מורה באצבעותיו כי בזה יורה על רוע לבבו ועל זה אמר ותשא מרום עיניך על קדוש ישרא' ע"כ · והוא ענין הלוי נכון אבל ק"ק שהרי בת ציון וירושלם רעדה אחזתם שם חיל כיולדה אם כן איך אמר לעגה לך · ואפשר שהיה כן כשראו אותו ששמע שמועה מתרהקה תלך כוש ידעו כייד ה' עשתה זאת ואשר החילות להתמוטט לכך לעגו · או יאמר בזה לך לעגה לך כו' שלא אמר כן על כלל ישר' כי אם על חזקיה שהוא בז ולעג עליו על סנחריב כדמהרי"א ז"ל · ולע"ד כפי הפשט שסנחריב הוא הלועג על בתולת בת ציון ומניע ראש על בת ירושלם וקרא בתולה למלך הו' חזקיה בת ציון עיר דוד כלו' יוצא מחלציו והוא כבתולה הזאת שלא ידעה בעל כך חזקיה כבתולה הזו [illegible]

ביד מלאכיך חרפת אדני ותאמר ברכב רכבי אני עליתי מרום הרים ירכתי לבנון ואכרת קומת ארזיו מבחור ברשיו ואבואה מלון קצה יער כרמלו: אני קרתי ושתיתי מים זרים ואחרב בכף פעמי כל יאורי מצור:
כה הלא שמעת למרחוק אתה עשיתי למימי קדם ויצרתיה עתה הביאתיה ותהי להשות גלים נצים ערים בצרות: וישביהן קצרי יד חתו ויבשו היו עשב שדה וירק דשא חציר גגות ושדפה לפני קמה: ושבתך

ביד איזגדך חסידתא עמא דיי ואמרת בסגיאות רתיכי אנא סליקית לתקוף כרכיהון אף אחוד בית מקדשיהון ואקטול שפר גבריהון מבחר שילטוניהון ואכביש קרית תוקפיהון ואישיצי סגי משריתהון: אנא הויתי חפיר גובין ושתי מיין נוכראין וטפחית בפרסת ריגלי עמא דעמי כל מי נהרין עמיקין: הלא שמעתא מלקדמין מה דעבדית לפרעה מלכא דמצרים הלא על דשליט בהון ואף עלך אתנביאו נביי ישראל ולא תבתא ודא חזיא קדמי מיומי קדם למיעבד לך אף אתקינתא כען איתיתה ודא הות לך לתקלא על דחואה קדמך כאתרגושת גלין דישהו קירוין כריכן: ויתביהון אתקצר חיליהון איתברו ובהיתו והוו כעשב חקליא וכירוק דיתאה כעשב אגריא דישלוק עד דלא מטא למהוי שובלין: ומתבך

למרחוק ח' בקריא' וסימ' ותדבר גם אל בית עבדך דשמואל · וחברו דד"ה והקול נשמע עד למרחוק · הלא שמעת עד למרחוק דסיפרא · וחברו דישעיה · ויצא שמו · אשא דעי למרחוק · משם חפר אכל : ותהי י"ד רפין בקריאה וסי' נמסר בסיפרא דא חלק א' סימן י"ח :

רדק

מרום הרים · ארץ ישראל שהיא גבוהה מכל הארצות והמשילה ללבנון לפי שהלבנון הוא יער ?ים בארץ ישראל נקר' כן ולפי שהמשיל גדולי ישראל שריו וגבוריו לברושי' וארזים המשיל הארץ ללבנון ר"ל עליתי על הארץ וכבשתי אותם ועתה אבא לירושלם ולפי שהיא טובה ונבחרת מכל הארץ קראה מלון קיצו. יער כרמלו כי הכרמל הוא מקום זרע ואילני פירות ויער לבנון הוא אילני סרק ומה שקרא' מלון בעבור בית המקדש שבה שהוא משכן האל ומלונו ובישעיה מרום קיצו והענין אח' כי בית המקדש במקום גבוה בהר המוריה ומה שאמר קצו כאילו היתה ירושלם קץ כל ארץ ישראל לפי שכבש כל ארץ ישרא' זולתי ירושלם כלומר מלון קצו שאין לו עוד על דרך ובא עד קצו ואין עוזר לו וי"ת סליקית לתקוף כרכיהון וגומ' ובדברי רז"ל כתיב מלון קצו וכתיב מרום קצו אמר אותו רשע בתחלה אחריב דירה של מטה ואחר כך אחריב דירה של מעלה : מבחור · בחולם ובישעיה מבחר בפתח והענין אחד : אני קרתי · באתי עד המקור כלומר חפשתי אחר מקור המים כי לא היו מספיקין לי מרוב חיילותי המים הנמצאים על הארץ וזהו שאמר ואחריב בכף פעמי כל יאורי מצור וקראם זרי' לפי שלא היו ידועים ונראים לבני אדם ועל הדרך הזה ת"י הפסוק אנא הויתי חפיר גובין וגומר כבעמוד ויש מפרשי' יאורי מצור כמו מצרים לפי שהוא נהר גדול אמר כן על דרך ההפלגה : הלא שמעת למרחוק · אמר לו הקב"ה הלא שמעת מזמן רחוק הגזרה שגזרתי על האומות להחריבם אותה הגזרה עתה הביאותי' משמלכו מלכי אשור הבאתי הגזרה על ידם ועל ידך על האומות ועל ישראל אני הוא שגזרתי שיהיו ערים בצורות לגלים נצים ויהיו יושבי הערים קצרי יד ויהיו כעשב השדה וירק דשא וכיותר חלוש מהם וזהו חציר גגו' שלא היה כח ביושבי הערים להלחם כנגדך והכל היה מאתי ואני גזרתי ואמרתי ע"י נביאי טרם שהיתה הגזר' ואיך תתפאר על מה שעשיתי אני וכן אמר עליו הנביא ז"ל היתפאר הגרזן על החוצב בו וי"ת כן הלא שמעת מלקדמין וגו' כבעמוד וא"א ז"ל פי' כן אותה עשיתי ירושלם וכן אמר ויוצרה מרחוק לא ראית' אמר כי מימים קדמונים אני עשיתיה ועתה הביאותיה בתמיה אמר הביאותיה עתה שתהי' להשות גלים נצים ערים ושיהיו יושביהן קצרי יד וחתו ובשו ושיהיו כעשב השדה: להשות · שרשו שאה ומשפטו בתשלומו להשאות כמו שכתוב בישעיה ונשתנו תנועות הלמ"ד והה"א מפני חסרון האלף : גלים נצים ערים בצורו' · להשות ערים בצורו' להיות' גלים נצים ופי' נצי' חריבים מן עריך תצינה : ושדפה לפני קמה · העשב שהכה השדפון טרם היותו קמה כלומ' שמה הספיק להיותה קמה ולהיות נגמר בשולו והוכה בשדפון ובישעיה ושדמה במ"ם והוא כמו בפ"א כי המ"ם והפ"א ממוצא אחד : ושבתך

רשי

מרום הרים : הר הבית : ירכתי לבנון · בית המקדש שמלבין עונות : ואכרות קומת ארזיו · לא אשוב עד שאחריבנו : קצו · סופו : יער כרמילו · מליאת ארצו ויופי הדרו : אני קרתי ושתיתי מים זרים · כלומר התחלתי בכל מעש' וגמרתי כזה הכורה בור ומוצא מים זרים ושותה מים נובעים קורא זרי' לפי שעד הנה לא הכירו בהם : ואחריב בכף פעמי · אם צרתי על עיר הבוטחת בנהרותיה קבאתי עלי' גייסו' רבים שהוכישו יאוריה בשתיית' ושתיי' בהמתם ומרפס רגליהם : ואחריב · לשו' הוה כן דרכי תמיד : הלא שמעת למרחוק · למה התפאר ותהגדל בזאת לא שלך היא כי שמעת למרחוק על ידי הנביאי' שגזרתי על האומות להביאך עליהם כענין שנאמר הוי אשור שבט אפי : למימי קדם · משנברא העולם עלת' במחשבה שכ' כי ערוך מאתמול תפתה גם היא למלך הוכן זה סנחריב שנשרף באש גיהנם כענין שנאמר נאם יי' אשר אור לו בציון : עתה הביאותה · והוא הכח שבידך : ותהי · ביאתה של גזרתי להשאו' עריה בצורות להיות לגלים נצים לגלי אדמה שלוקחין בהן ירקות שאתה מחריבן בגזרתי : ויושביה קצרי ידי · הם שאני התשתי את כחן לפניך ואין הגבורה שלך אין אתה גיבור אבל הם חלשי' : להשאו' · לשון שאייה בלמ"ד : חציר גגות · הממהר לייבש : ושדפה לפני קמה · כשבלי' השדופו' בטרם יתקשו לבא לידי קמה : ושבתך

רלבג

ירכתי לבנון · הם קצות יער הלבנון וכל זה משל לארץ ישראל שהיא גבוהה מכל הארצות והיה מתפאר' על כבש רוב ארץ ישרא' ולזה אמר ירכתי כי ירושלם היתה באמצע ולא כבש אותה והנה התפאר שיכרות קומ' ארזים אשר באמצע היער ובמקום הגבו' יותר ממנו והנה קרא ארזים וברושים המלכים והשרים או העירו' יותר חזקות : אבואה מלון קצו · ובישעיה כתוב מרום קצו והנה קרא מלון קצו בית המקדש כי הוא קץ וסוף המעלות והרוממות אשר בארץ ישראל ורצה לומר שכבר יחריב בית המקדש ואחר כך יחריב יער המישור אשר לפניו אשר מגדל פירות ונמשל' לרוב והם בני ירושלם : אני קרתי ושתיתי מים זרי' · ר"ל לא היה פלא אם שתיתי מים המוכנים לשתותם אבל אני חפרתי והוצאתי מים זרים אשר לא עלה על לב איש יוכל לשתות משם מים וזה משל למקומות שכבש שהיו כלם חזקי' שלא עלה בלב איש שיוכל לכבשם ובכף פעמי לבד בלי השתדלו' אח' החרבתי ויבשתי כל היאורים אשר בערי המצור והם הערים החזקי' שלא יתכן לכבשם כי אם בבנית המצור עליהם ואפשר שיאמר אומר שכבר אמר אני קרתי ושתיתי בעבו' חזקיה שסתם המעיינות כמו שזוכר בספר ד"ה והנאות הראשון יותר נכון לפי מה שאחשוב : הלא שמעת למרחוק אותה עשיתי · ר"ל על מה תתפאר על הצלחותיך במלחמות הלא שמעת כי למרחוק הודעתי אלו הדברים מהצלחותיך על כל הגוים על ידי עבדי הנביאים וזה לאות כי אותה עשיתי כמו שאמר ישעיה מי פעל ועשה קורא הדורות מראש רוצה לומר לשמי שיקרא הדורות מראש ויודע מה שעתיד להיות הוא מחויב שיהיה הוא הפועל כי לולי זה איך יתכן שידע הוא מה שיעשה זולתו האלהים אלא אם היה הזולת ההוא משרת אותו בזה ויהיה הפועל מסודר מהמודיע זה טרם היותו לא מהמשרת כי איננו הראשון בזה וככר הארכנו המאמר בזה בראשון מספר מלחמות יי' ובספר ישעיה : למימי קדם יצרתיה · ר"ל כי למימי קדם חשבתיה והמיתיה והוא מענין ויצורי ככל כלם והנה עתה הבאתיה בימי מלכי אשור ותהי זאת שחשבתי ועשיתי אותה להשאות ולהחריב עד שיהיו ערים בצורות לגלים חרבים ועשיתי יושבי הערים קצרי יד כאילו אין להם כח חתו ובשו כי נהיו לשמ' כרגע מה שלא חשבו זה מלפנים הנה לא היה להם כח להלחם כאילו הם עשב שדה וירק דשא שאיבנו זו ממקומו כשיכרתו אותו וכמו חציר הגרוע שהוא יותר נקל להכרת וכמו העשב השדוף טרם הגיעו להיות קמה : ושבתך

כלי יקר

מובע עלבונם מהבזיון והלעג שכיון שעם ה' אלה ומארצו גם כן הנוגע בהם כנוגע בבבת עינו כ"י וז"ש את מי חרפת וגדפת ועל מי הרימות קול כי לא עם שפל יחשב לך החירוף והגידוף הזה אשר חרפת ולעגת על בת ציון והניעות ראש כיון שהם עם ה' וז"ש ותשא מרום עיניך ולא הבטת אל יוצרה מרחוק שהוא קדוש ישראל ונקדש בכבודם וכב יכול מתזלזל הוא בזלזולם וז"ש ותשא מרום עיניך על קדוש ישרא' אם כן ידעת את מי חרפת ואת מי גדפת ועל מי הרימות קול כשחרפת את ישראל כי בודאי לא נתת אל לבך שהרי הוא כאילו אתה לועג למתנשא לכל לראש א"כ בכתוב הזה לא דבר כ"א בחלק לעג ובזוי שלעג ובזה לישר' כי בכתוב הבא אחר זה ביד מלאכיך חרפת ה' שם דבר על מה שחרף כלפי מעלה :

ביד מלאכיך חרפת כו' סנהדרין פ"ח ביד מלאכיך חרפת תנא משום ר' יהושע בן קרח' פרעה שחרף בעצמו להב"ה שנא' מי ה' אשר אשמע בקולו נפרע ממנו הב"ה בעצמו שנ' וינער ה' את מצרים ואומר דרכת בים סוסיך סנחריב שחירף ע"י שליח שנא' ביד מלאכיך חרפת נפרע הב"ה ממנו ע"י שליח שנא' ויצא מלאך ה' ויך במחנה אשור מאה ושמנים וחמשה אלף אמרו הגדול שבהם היה ממונה על מאה וחמשה ושמנים אלף והקטן שבהם אין פחות משני אלפים שנא' ואיך תשוב את פני פחת אחד מעבדי אדוני המלך' ואתנה לך אלפים סוסים אם תוכל לתת לך רוכבים עליהם ע"כ · ואם כן כוונת הכתוב שהיה בזוי מצד הדברים עצמם ובזוי שני היות ע"י שליח וז"ש ביד מלאכיך · ועיין רש"י ז"ל והרד"ק ז"ל וכן הרלב"ג וכן מהרי"א · וכת"י כל הכתוב משל על הגבורים ושלטונים ועל כבישת הארצות כבעמוד · ולע"ד כי חשב סנחריב שאר צבאו אשר במרום עולה הו' למעלה ובאמצעות זה בא לו הנצחות למטה לעלות לא"י וז"ש ביד מלאכיך כלומר מלבד הכתוב בספרים חרפה וגידופין הנה שלחת בידם שליחות דברים על פה לחרף את ה' והאמר ברכ"ב רכבו כתיב שהרוכב הוא השר של מעלן ע"ד מה שפי' בס"ה בפ' מרכבות פרעה ואילו ירה בים העליון החכמה ומרכבת הוא השר של מעלה של מצרים מרכבת המשנה מרכבת כתיב בלשון יחיד ז"ש כאן ברכב רכבי אני עליתי לא"י שהיא מרום הרים שכבשתי את עשרת השבטים אכן מגבול יהודה הירכתים לבד כלא הם הערים הבצורות אשר תפשתי שהם ירכתי הלבנון זה המקדש ירושלם וקרינן ברוב רכבי על רוב אנשי הצבא אשר לו הרוכבים ואכרות קומת ארזיו הם הגבורים כנז"ל וע"י זה אני מובטח שאבוא אל בית המקדש שהוא מלון הקב"ה וביאתי תהי' סיבת קיצו וסופו שע"י ביאתי במקדש אחריב אותו מהיות עוד מלון ואשיתהו יער צומח עצים כשדה זרע ולא מלון מקדש מלך · ומדרז"ל הנז"ל בדהרד"ק ז"ל כתיב מלון קיצו אמר אותו רשע בתחילה אחריב דירה של מטה ואח"כ אחריב דירה של מעלה מתוך דבריהם אלמוד לפרש ואבואה אל מלון קצו הו' בית המקדש של מטה שהוא קצה של העליון שהו' כמו היער והכרמל מלא כל טוב כשדה אשר ברכו ה' ואבואה אל מלון קצו זה בית המקדש של מטה שהוא קצה מהעליון שהם האחוזים זה בזה ואח"כ אבואה למעלה ליער כרמילו :

אני קריתי ושתיתי כו' עיין רש"י ז"ל והרד"ק ז"ל והרלב"ג ז"ל וכן מהרי"א ז"ל כפי' הראשון :

הלא שמעת למרחוק כו' עיין רש"י ז"ל וכן הרלב"ג ז"ל וכן מהרי"א ז"ל בקירוב · ועיין הרד"ק · ולע"ד לפרש לפי שסנחריב שם ריב על ישראל לעגה לך וכו' ועל דבר ה' תועה ביד מלאכיך חרפת אדני כו' עתה מוכיח על כבודן של ישראל איך תבזה אותה והלעג לה הלא שמעת למרחוק שאותה עשיתי לי לגוי בעת יציאת מצרי' נתתי להם תורה ואשר עוד למרחוק שהיו רחוקים ממני עכ"ז קרבתי אותם אלי ואותה עשיתי לעבודתי והסיבה למימי קדם ר"ל שהם היו לפני מימי קדם בעת בריאת העולם ויצרתו בששת ימי בראשית כמו שנא' בראשית ברא אלהי' בשביל יש' שנא' שנקרא ראשית ז"ש למימי קדם ימי בריאת העולם ויצרתיה ועכ"ז שם לי עמהם ברית והכה קדומה הנה עתה הבאתיה בעונותם לעשרת השבטים אל מדרג' שפלה ותהי להשות גלים ניצים כל ערי ישראל הבצורות אשר ניתכו מעשרת השבטים ז"ש ותהי ישרא' הנזכרת שאותה עשיתי ותהי להשות גלים נצים ערים בצורות ויושביהן של הערים האלה אלו עסקו בתורתי ומצותי לא היית שולט בעריהן ויושביהן להיותם קצרי יד בעבודי חתו תחת ידך ויבושו היו עשב שדה וירק דשא כו' לא בכחך אלא מהיותם קצרי יד במצות או בנתינת צדקה הנהנת ביד ז"ש קצרי יד ולא די לך מה שכבשת אלא שאתה בוחר להתגרות עם ישראל יתר פליטת יהודה ואין כוונתך אלא להכעיס אותי על שארית הנמצאה ז"ש ושבתך ואתך ובואך הנה לירושלם ידעתי התכלית הרע שלך ואת התרגזך אלי שלהיות אלה עמי וירושלם נחלתי על כן בחרת לבא הנה להרגיז אותי יותר ואמר בוא"ו ואת התרגזך להוסיף על ענין ראשון ממה שעשה לישראל ואת התרגזך אלי אשר הוספת עתה שבזה תתמלא סאתך ועפ"י שיטת המתרג' שמדבר על מה שעשה ה' נקמה בפרע' אפשר שיאמר הלא שמעת לאותו פרעה שהיה רחוק ממני שאמר מי ה' אשר אשמע בקולו ז"ש למרחוק אותה עשיתי אני בעצמי נפרעתי ממנו ולא ע"י שליח כנז' בדברי חז"ל בפ' ביד מלאכיך שפרעה שחרף בעצמו נפרע ממנו הב"ה בעצמו וז"ש אות' עשיתי ויצרתיה עתה הבאתיה ר"ל דמיתי להביאה עתה עליך כמו שעשיתי אז כן עתה כלומר שתהיה להשות ל' שוה ובזה מדוקדק חסרון הא"לף ושינוי נקוד הלמ"ד והה"א המורים שאינו מלשון שאייה ושממה אלא מלשון השוואה וז"ש להשות כמו להשות בשוה אל הגלי' נצים ואפי' שעריך ערים בצורות ויושביהם יהיו קצרי יד אם לא ידים את ידו אבל יחתו ויבושו על גבורתם שמקודם ואיך חתו עתה היו עשב שדה כו' כי
נקל

וְשִׁבְתְּךָ וְצֵאתְךָ
וּבֹאֲךָ יָדָעְתִּי וְאֵת הִתְרַגֶּזְךָ אֵלָי׃ יַעַן
הִתְרַגֶּזְךָ אֵלַי וְשַׁאֲנַנְךָ עָלָה בְאָזְנָי
וְשַׂמְתִּי חַחִי בְּאַפֶּךָ וּמִתְגִּי בִּשְׂפָתֶיךָ
וַהֲשִׁבֹתִיךָ בַּדֶּרֶךְ אֲשֶׁר־בָּאתָ בָּהּ׃
וְזֶה־לְּךָ הָאוֹת אָכוֹל הַשָּׁנָה סָפִיחַ
וּבַשָּׁנָה הַשֵּׁנִית סָחִישׁ וּבַשָּׁנָה
הַשְּׁלִישִׁית זִרְעוּ וְקִצְרוּ וְנִטְעוּ
כְרָמִים וְאִכְלוּ פִרְיָם׃ וְיָסְפָה פְּלֵיטַת
בֵּית־יְהוּדָה הַנִּשְׁאָרָה שֹׁרֶשׁ לְמָטָּה
וְעָשָׂה פְרִי לְמָעְלָה׃ כִּי מִירוּשָׁלַםִ
תֵּצֵא שְׁאֵרִית וּפְלֵיטָה מֵהַר צִיּוֹן
קִנְאַת יְהוָה תַּעֲשֶׂה־זֹּאת׃
לָכֵן כֹּה־אָמַר יְהוָה אֶל־
מֶלֶךְ אַשּׁוּר לֹא יָבֹא אֶל־הָעִיר הַזֹּאת
ולא

ו' · ד' · ב' י' ב' · ג' · ג"ר"פ י' מל' · ל' ישעיה סחיס · ב' · ל · צבאות קרי ולא כתיב · ב'

וּמִתְבָּךְ בְּעֵיצָא וּמִיפְּקָךְ לְאַגָּחָא קְרָבָא
וּמֵהָךְ לְאַרְעָא דְיִשְׂרָאֵל גְּלֵי קֳדָמַי
וְיַת דְּאַרְגֵּיזְתָּא קֳדָמַי גְּלֵי׃ חֲלַף
דְּאַרְגֵּיזְתָּא עַל מֵימְרִי וְאִיתְרַגְּשׁוּתָךְ
סְלֵיקַת לִקְדָמַי וַאֲשַׁוֵּי שֵׁירִין בְּלִיסְתָךְ
וְזָמָם בְּסִפְוָותָךְ וַאֲתֵיבִינָךְ בְּאוֹרְחָא
דְּאָתֵיתָא בָהּ׃ וְדֵין לָךְ אָתָא אָכוֹל
בְּשַׁתָּא חֲדָא כָּתִין וּבְשַׁתָּא תִּנְיֵינֵיתָא
כַּתְכְּתִין וּבְשַׁתָּא תְּלִיתָאָה זְרוּעוּ
וַחֲצוּדוּ וְצוּבוּ כַרְמִין וְאֵיכוּלוּ אִיבֵּיהוֹן׃
וְיוֹסְפָן מְשֵׁיזְבַיָּא דְבֵית יְהוּדָה
דְּאִשְׁתְּאַרוּ כְּאִילָן דִּי מְשַׁלַּח
שׁוֹרְשׁוֹהִי לְרַע וּמְרִים נוֹפֵיהּ לְעֵילָא׃
אֲרֵי מִירוּשְׁלֵם יִפְּקוּן שְׁאָר צַדִּיקַיָּא
וְשֵׁיזְבַת מְקַיְּימֵי אוֹרַיְתָא מִטּוּרָא
דְצִיּוֹן בְּמֵימְרָא דַיְיָ צְבָאוֹת תִּתְעֲבֵיד
דָא׃ בְּכֵין כִּדְנַן אֲמַר יְיָ לְמַלְכָּא דְאַתּוּר לָא יֵיעוֹל לְקַרְתָּא הָדָא ולא

התרגזך ד' וסי' ואת התרגזך אלי · ודבתריה יען התרגזך · וחבירו דישעי': והשיבתי' ג' וסי' והנה אנכי עמך ושמרתיך · יען התרגזך דמלכי'· וחברו דישעי': אכול י' מ"ל וסימ' נמסר בסדר שמיני : צבאות חד מן י' מלין דקריין ולא כתבן וסימ' נמסר בריש סדר אלה הדברים :

רש"י

ושבתך וצאתך ובואך · תירגם יונתן ומיתבך בעיצא ומיפקך לאגחא קרבא ומיתך לארעא דישראל גלי קדמי מאתי נהייתה : ואת התרגזך אלי · ואת אשר סופך להתגאות ולהתעורר אלי ברוגז ורעש · אשטר ימיר בלע"ז : ושאננך · כמו ושאונך · חחי · כמין שיר הוא שמושכין בו בהמה שעסקיה רעים כמו שעשינו כל בעלי השיר יוצאי' בשיר : ומתגי · תרגם יונתן זמם והוא של ברזל ותוחבין אותו בנחירי הגמל ומושכת בו לפי שעסקיה רעים והוא שעשינו והגמלה בחטם : וזה לך האות · לחזקיה אמר הנביא וזה שאמרתי שסנחריב יפול כאן יהי לך לאות אף לימי' הבאי' שאת' יראים למות ברעב לפי שסנחריב החריב את הארץ וגדע את האילנו' : אכול השנה ספיח · בשנה הזאת יצמחו לכם צמחי' ותתפרנס מהם · סחיש · גדועי אילנות שיצמחו וכשתראה דברי קיים במפלת האוכלוסים יהי לך לאות שאף הבטחה זו תתקיים : קנאת יי' צבאות · שיקנא לכבודו ולשמו ולא שיש זכות בידכם כי הרבה הרשיע אחז אביך : לא

רד"ק

ושבתך וצאתך ובאך · שבתך בארצך וצאתך מארצך ובואך הנה הכל גלוי וידוע לפני : ואת התרגזך אלי · גם ידעתי שהקלפת אלי ודברת כי כדבר באלהים עץ ואבן וי"ת שבתך ומתבך בעיצא : ושאננך · כמו ושאנך וכפל הנ"ון להפלגת השאר כן כתבו רבי יונה וכן הוא דעת יונתן שתרגם ואיתרגשותך סלקת לקדמי ויש לפרשו כמשמעו בעבור כי התרגזו היה בעבור שהיה שלו שקט ושאנן · ושמתי חחי באפך · הוא הברזל כמין מחט וראשו כפוף נוקב אף הדג ולחייו ומעלין אותו מן המים וכן ובחוח תקוב לחייו ונתתי חחים בלחייך · ומתגי בשפתיך · המתג הוא הברזל שמשימין בפה הבהמה להנהיגה וכ"תי וזמם בספוותך ותרגם ורסן מתעה וזמם דטעי ר"ל אני אראה לך שאתה ברשותי ואנהוג אותך למקום שארצה כמו שמנהיג האדם הבהמה ומושכה למקום שירצ' וכמו שהדייג מושך הדג אין מן המים בתחבולה : בדרך אשר באת בה · כמו אשר תבא בה כי עתה ע"י מלאכי' שלח הדברים והוא הלך להלחם עם מלך כוש אחר המלחמ' של ירושלם ועל אותו הדרך אמר שעתיד לשוב ולבוא לירושלם כי באותו הדרך שיבא ישוב לארצו אחר שינגף מחנהו : וזה לך האות · אמר לחזקיה זה שאמרתי לך בנבואה הראשונה ושמע שמועה ושב לארצו וכן עשה שהרי ראית ששלח מלאכיו ושב לארצו להלחם עם מלך כוש ובזה האות שנתאמת אלך דברי תדע כי גם נבואה זאת תהיה אמת בזה לך לענה לך בתולת בת ציון לא יבא מלך אשור אל העיר הזאת שיכבוש אותה · ועוד אני אומר שתאכלו השנה ספיח כי אותה השנה לא זרעו מפני חיל מלך אשור ואכלו הספיחים אם כן מה אמר להם הנביא כי יודעים היו שיאכלו הספיחי' אחר שלא זרעו לא היה להם קציר אחר אלא אמר להם הנביא שיתברך להם התבואה שבשדות · יספיקו להם אותם הספיחים כל השנה ההיא ובשנה השנית גם כן לא תצטרכו לזרוע כי תאכלו הסחיש והוא היוצא מהכופל מהספיח ובשנה הג' תזרעו ממותר הסחיש על אכלכ' ותקצרו בשלום כי לא יהיה להם פחד מאויב ותטעו כרמים ותאכלו פריה בהשקט ובבטחה ובסדר עולם באחד עשר ביובל עלה סנחריב בשנה הרביעית בשבוע וכן הוא אומר אכול השנה ספיח שעלה בפרס הפסח ולא יכול לזרוע ואכלו הספיחים ובשנה השנית סחיש שנגדעו לגיזוזות את האילנות ובשנה השלישית זרעו מלמד שלא נשתייר בשבוע אלא שנה אחת : שרש למטה · ת"י כאילן די משלח שורשוהי לרע ומרי' נופיה לעילא : כן תצא שארית · יפקון שאר לדקייא ושזבת מקיימי אורייתא מטורא דציון : קנאת יי' צבאו' · קרי ולא כתיב שקנא האל לשמו לפי שחירף וגדף מלך אשור ביד מלאכיו וי"ת במימרא דיי' צבאות תתעביד דא : לא יבא אל העיר הזאת · שיכבשנה כי אל העיר בא עם מחנהו מחוץ לירושלם ושם נגף מחנהו או פירוש לא יבא לא יכנס תוך העיר וכן תרגם יונתן לא ייעול לקרתא הדא : לא

רלבג

ושבתך וצאתך ובאך ידעתי · ר"ל שבתך בארצך וצאתך למלחמה ובאך לעיירות שלכדת הכל ידעתי טרם היותו וגם ידעתי התרגזך אלי · רוצה לומר היותך מראה עצמך אלי כורא מאד עד שחשבת שלא אוכל לך ושאני צריך לירא ממך ולפי שכבר עלה באזני התרגזך אלי והיה סבת זה היותך שלו ושאנן ולזה יחסת לעצמך אלו ההצלחו' לא לי השם אלהי לך שאני האדון והמסבב ואתה העבד ולזה אשים חחי באפך והוא הברזל שילכדו בו הדגים ואשים בשפתיך המתג שמשימין בשפתי הבהמות להנהיגם באשר ירצו : והשיבותיך בדרך אשר באת בה · ידמה שאחר הלחמו עם מלך כוש שב אל ירושלם ושם נגף יי' את כל חילו : וזה לך האות אכול השנה ספיח · אמר זה לפי שלא היה בלי פחד עדיין אף על פי שימותו חיל מלך אשור כי אולי ישוב עליהם עם חיל אחר ולזה אמר הנביא לחזקיה וזה הדבר אשר תראה מסנחריב שישוב בדרך אשר בא בה ולא יבא על ירושלם יהיה לך אות על ייעוד אחר מייעד אותך הש"י והוא השנה הזאת תאכלו הספיחים אשר בשדות בחוץ ולא יהיה בחוץ אויב שימנע אתכם מזה ויתברכו הספיחים באופן שיספיקו כל השנה : ובשנה השנית תאכלו סחיש · והם הספיחי' הצומחים מהיוצא מהספיחים הראשוני' וידמה שאותה שנה היתה שנת השמטה שאם לא היה כן מה זה שלא יזרעו ולא יקצרו : ויספה פליטת בית יהודה הנשארה · ממלך אשור ומלכי ישראל ורצון מלך ארם לעשות שרש למטה ותשתרש באופן שתעשה פרי למעלה : כי מירושלם תצא שארית ופליטה מהר ציון · יעשה זה הש"י לקנאתו על החירופין שחרף אותו מלך אשור ואע"פ שאין ישראל ראויין לזה הנס : לא

כלי יקר

בקל זאת בעיני ה' לעשות כך כאשר עשיתי לפרעה דמאי דלא הוה הוה מאי דהוה לא כ"ש אבל צראותי שבתך במלכותך בגודל לבב ואת התרגזך אלי שהרגזתני ביותר במה שגיד מלאכיך חרפת ה' ולא אתה בעצמך ככה ענשך יהיה באופן מתחלף בדרך בזוי יותר מהכו' שדמיתי לעשות לך ז"ש יען התרגזך אלי ושאננך שאתה שאנן מאד בלתי ירא וחרד כלל ממני זה עלה באזני ולכן השי' חחי באפיך ומתגי בשפתיך אשר בהם דברת חירופין לשמו והשיבותיך בדרך אשר באת בה שזו חרפה היא לך וכלימה שתשוב אחור כמו הסוס ופרד במתג ורסן ואז תדע גריעותך כי מכבדי אכבד כו' :

ושבתך וצאתך ובואך ידעתי וכו' עיין רש"י ז"ל והרד"ק ז"ל וכן הרלב"ג ז"ל וכן מהרי"א ז"ל : **יען** התרגזך כו' עיין רש"י ז"ל והרד"ק וכן הרלב"ג ז"ל וכן מהרי"א ז"ל והוסיף לאמר שכל זה העונש ימשך לו עד שחרף את הש"ת ולא על שחרף את ישראל ז"ש יען התרגזך אלי כו' שחרפת אותי ומשל החוח והמתג היא המגפה אשר יגוף ה' את מחנהו וישוב לארצו בפחי נפש ע"כ · ולע"דן שהודיע הכתוב שהרשע נלכד הוא בחטאו ובו נכשל ואין ערוד ממית אלא חיש בחטאו יומת · והנה סנחריב חטא בשתים האחת ברוגז ואף וחמה שנתכעס על הש"ת והשני דבריו אשר דבר מרוב שאננותו דבר על ה' תועה וגידופין לזה אמ' כי יען התרגזך אלי ושאננך עלה באזני שנכנסו דבריך באזני הנני נפרע ממך כנגד היוצא מהאף ושמתי חחי באפיך שכיון שחטאת באף החטא לו בית אחיזה שילכוד אותך החוח ההוא וכנגד שאננך שעלה באזני מגידופיך ומתגי בשפתיך כי שם בשפתים אשר נכשלו בחרף וגדף אלהים חי שם יתאחז המתג והשיבותיך בדרך אשר באת בה כו' :

וזה לך האות עיין רש"י ז"ל והרד"ק והרלב"ג וכן מהרי"א ז"ל :

ויספה פליטת כו' כי מירושלם כו' עיין רש"י ז"ל והרד"ק ז"ל וכן הרלב"ג ז"ל וכן מהרי"א ז"ל בקירוב · ולע"דן לדקדק כפל פליטת הנשארה כי די בפליטת בית יהודה לפי שנשארה עם בית יהודה שארית משאר השבטים ולז"א כי פליטת בית יהודה וגם הנשארה משאר השבטים הנטפלים אליהם יהיה להם תוספת מעלה גדולה שלא יהיה להם העמדה במקום שהם בו אבל יוסיפו כבוד והצלחה. וזהו ויספה פליטת בית יהודה הנשארה כו' כי מירושלם תצא שארית לכל המדינות אשר כבשם כבר מלך אשור ופליטה תצא להם מהר ציון קנאת ה' צבאות שישראל הם צבאותיו תעשה זאת לקנא על משיסת צבאותיו וישראל לבוזזים :

לכן כה אמר ה' כו' עיין רש"י ז"ל והרד"ק ז"ל והרלב"ג ז"ל וכן מהרי"א כדהרלב"ג ז"ל כדרך הראשון · ולע"דן לדקדק כפל לא יבוא אל העיר הזאת כו' ואל העיר הזאת לא יבוא נאם ה' · ונראה שעתה הלך לו מלך אשור להלחם עם תרהק' מלך כוש לז"א כי בשובו ממלחמ' כוש ויטים פניו לירושלם יעד שלא יבא על העיר הזאת כו' אלא בדרך בוא בה ישוב וזה דבר על העתיד לבא וזה הורה בלשון הכתוב אשר יבא כו' בלשון יחיד ולפי שאחרי שובו יחידי אפס' שיקבץ עם חדש ויתן לבו לשוב על ירושלם לז"א ואל העיר הזאת לא יבא כו' כי יהרגוהו בניו :

וגנותי על העיר הזאת כו' מה שיש מהקושי בכתוב הזה עם דרשת חז"ל יתבאר לפנינו בס"ד בפסוק והוספתי על ימיך חמש עשרה שנה וגנותי על העיר הזאת כו' :

ויהי בלילה כו' כבר בפ' קדם בפ' ביד מלאכיך שיבה היות זה ע"י מלאך ולא ע"י הקב"ה בעצמו מדה כנגד מדה כמו שהוא חרף וגדף להקב"ה ע"י מלאכיו כן באותה מד' שלח לו מלאך והכהו מחנהו · ובמסכת סנהדרין ויצא מלאך ה' ויך במחנה אשור במה הכם ר' אליעזר אומר ביד הכם שנא' וירא ישראל את היד הגדולה היא היד שעתידה ליפרע מסנחריב הרשע ר' יהושע אמר באצבע הכם שנ' אצבע אלהים היא היא אצבע שעתידה ליפרע מסנחריב הרשע · ר' אליעזר בנו של ר' יוסי הגלילי או' א"ל הקב"ה לגבריאל כלום מגלך נטושה אמר לפניו רבש"ע כבר היא נטושה ועומדת מו' ימי בראשית שנ' מפני חרבות נדדו מפני חרב נטושה אר"שב"י אותו הזמן זמן בישול פירות היה א"ל הקב"ה לגבריאל כשאתה יוצא לבשל פירות הזקק להם שנ' מידי עברו יקח אתכם כו' אמר רב פפא היינו דאמרי אינשי אגב ארחך לבעל דבבך אשתמע · וי"א בחוטמו נשף להם ומתו שנ' וגם נשף בהם ויבשו ר' ירמיה בר אבא אמר כפים ספק להם שנ' וגם אני אכה כפי אל כפי ר' יצחק אמר אזנים גלה להם ושמעו שירה מפי החיות ומתו שנ' מקול המון נדדו עמים מרוממותיך נפצו גוים עכ"ל · ולע"דן לדקדק כי לב' התנאים הראשונים קשיא להו לתום' הנז"ל בפ' ביד מלאכיך חרפת תנא משום ר' יהושע בן קרחה פרעה שחרף בעצמו כו' שלדברי שניהם נפרע הקב"ה גם כן מסנחריב מעין פרעה דלא פליגי אלא אם ביד אם באצבע · ואילו תאמר שלמ"ד אצבע אלהים היא הלא הכתי קשיא דבין בפרעה ובין בסנחריב נפרע ע"י מלאך אלא שאפשר לו' שבתחלת מכותיו אמרו החרטומים אל פרעה אין זו מאת הבורא עצמו אלא ע"י מלאך שהו' כמשל אל אצבע אלהים היא שהוא יכולת מוגבל באצבע אלהים היא שעתידה להפרע מסנחריב אבל לך לא היה ראוי לו להפרע ממך אלא הוא בעצמו וכבודו כיון שלא חרפת ע"י שליח אלא אתה בעצמך אמרת מי ה' אמנם אח"כ כשבאו שאר המכות וקריעת ים סוף וינער ה' את מצרים ודאי ידעו כולם שהב"ה נפרע מהם בעצמו ויד ה' הגדולה וכוללת כל היכולת עשת' זאת לא ע"י מלאך וכמו שכתוב וינער ה' את מצרים וכו' ובזה ניחא לר' יהושע אבל לר"א קשיא ודוחק לו' דפליג אתנא משום ר' יהושע ן' קרחה · ואפשר לו' כי המלאך שבא בשליחות הש"י הב"ה משפיע בו כח ויכולת להוציא לאור הרצון האלהי ולזה לו הוכח שנא' שאצבע אלהים היא מהש"י כפשוטו אין בזה מהקושי ממה שיאמר היא שעתיד' ליפרע מסנחריב כי תהיה המכה של סנחריב מתייחסת אל היכולת המכ' ההיא וכן את היד הגדולה מהכרח יאור ה"א היד וה"א הגדולה שמהם דרשו היד הגדולה העתיד' ליפרע מסנחריב פרעון באיכות העונש שנעשה לפרעה אבל לא יתחייב שיהי' השואה גם כן בהעשות הדבר ע"י הקב"ה בעצמו כמו שנעש' שם · ומ"ש כלום מגלך נטוש' הענין הוא כי הנטישה ולטושת החרב הרוחני אשר גבריאל מניפו ליפרע מסנחריב וכיוצא היתה הלטישה ההיא ע"י עון סנחריב וכיוצא מהנהרג בחרב ההו' חרב נוקמת נקם ברית ולזה א"ל הש"ת כלום מגלך נטושה באיזה עון כדי שתתן קץ לכל מחנה אשור כמגל הזה שקוצר כל השדה והשיב גבריאל כבר היא נטוש' ועומדת מששת ימי בראשית מקדם ומאז היכן הפורענו' לסנחריב כמו שאז"ל בפסוק כי ערוך מאתמול תפתה גם היא למלך הוכן לסנחריב הוכן הגיהנ' כמו שזכרתי בפ' למימי קדם ויצרתיה בדרש"י ז"ל ובזה יובן שמששת ימי בראשית נטושה ולטוש' החרב נוקמת ליפרע ממחנה סנחריב · או יהיה הומרו נטושה ועומדת מששת ימי בראשית שבששת ימים האלה אשר בהם נבר' העולם המעידים ומורים על אלהות ה' ויכולתו והשגחתו הם הם הנטושים החרב ולוטשין אותה ליפרע מסנחריב הכופר ביכולתו של הש"ת שלעג עליו והכמאה הקטושה באלהי' שבששת ימי בראשית יכול ליפרע ממנו כמו שנפרע מטיטוס הרשע ע"י יתוש · וז"ש כבר היא נטושה ועומדת מששת ימי בראשית · והב"ה לחדודי לגבריאל שאל לו כן לא שנעלם ממנו ח"ו

דבר

וְלֹא־יוֹרֶה שָׁם חֵץ וְלֹא־יְקַדְּמֶנָּה מָגֵן וְלֹא־יִשְׁפֹּךְ עָלֶיהָ סֹלְלָה׃ בַּדֶּרֶךְ אֲשֶׁר־יָבֹא בָּהּ יָשׁוּב וְאֶל־הָעִיר הַזֹּאת לֹא יָבֹא נְאֻם־יְהוָה׃ וְגַנּוֹתִי אֶל־הָעִיר הַזֹּאת לְהוֹשִׁיעָהּ לְמַעֲנִי וּלְמַעַן דָּוִד עַבְדִּי׃ וַיְהִי בַּלַּיְלָה הַהוּא וַיֵּצֵא מַלְאַךְ יְהוָה וַיַּךְ בְּמַחֲנֵה אַשּׁוּר מֵאָה שְׁמוֹנִים וַחֲמִשָּׁה אָלֶף וַיַּשְׁכִּימוּ בַבֹּקֶר וְהִנֵּה כֻלָּם פְּגָרִים מֵתִים׃ וַיִּסַּע וַיֵּלֶךְ וַיָּשָׁב סַנְחֵרִיב מֶלֶךְ־אַשּׁוּר וַיֵּשֶׁב בְּנִינְוֵה׃ וַיְהִי הוּא מִשְׁתַּחֲוֶה בֵּית נִסְרֹךְ אֱלֹהָיו וְאַדְרַמֶּלֶךְ וְשַׂרְאֶצֶר הִכֻּהוּ בַחֶרֶב וְהֵמָּה נִמְלְטוּ אֶרֶץ אֲרָרָט וַיִּמְלֹךְ אֵסַר־חַדֹּן בְּנוֹ תַּחְתָּיו׃

בימים

(ט׳ פסוקי׳ לא ולא ולא ולא · נ׳ · ג׳ דסמיכי ושאר על העיר · ויהי לה · ג׳ ו׳ מל׳ · ו׳ מל וכל ד״ה דכו׳ במ״א · בניו קרי ולא כתי׳ · ד׳ א׳ פת׳ וג׳ קמ׳)

תרגום: וְלָא יַקְשִׁירַת תַּמָּן גִּיר וְלָא יְקַדְּמִינַהּ בִּתְרִיסִין וְלָא יִצְבַּר עֲלַהּ מַלְיָיתָא׃ בְּאוֹרְחָא דְּאָתָא בַּהּ יְתוּב וּלְקַרְתָּא הָדָא לָא יֵעוּל אֲמַר יְיָ׃ וְאָגֵין עַל קַרְתָּא הָדָא לְמִפְרְקַהּ בְּדִיל מֵימְרִי וּבְדִיל דָּוִד עַבְדִּי׃ וַהֲוָה בְּלֵילְיָא הַהוּא וּנְפַק מַלְאֲכָא דַּיְיָ וּקְטַל בְּמַשְׁרִית אַתּוּרָאָה מְאָה וְתַמְנַן וַחֲמִשָּׁא אַלְפִין וְאַקְדִּימוּ בְצַפְרָא וְהָא כּוּלְהוֹן פִּגְרִין מֵתִין׃ וּנְטַל וַאֲזַל וְתַב סַנְחֵרִיב מַלְכָּא דְּאַתּוּר וִיתֵיב בְּנִינְוֵה׃ וַהֲוָה הוּא סָגִיד בֵּית נִסְרוֹךְ טַעֲוָתֵיהּ וְאַדְרַמֶּלֶךְ וְשַׂרְאֶצֶר בְּנוֹהִי קַטְלוּהִי בְּחַרְבָּא וְאִנּוּן אִשְׁתֵּיזָבוּ לְאַרְעָא קַרְדּוּ וּמְלַךְ אֵסַרְחַדּוֹן בְּרֵיהּ תְּחוֹתוֹהִי׃

ביומיא

שמונים ו׳ מ״ל וסימ׳ נמסר בסדר בראשית ובספר שפטים סימן ד׳: אררט ד׳ בקריאה ג׳ קמץ וא׳ פתח וסימ׳ ותנח התבה בחדש השביעי · והמה נמלטו ארץ אררט · וחברו דישעיה: הלין ג׳ קמצין · וחד פתח ממלכות אררט:

רדק

לא יקדמנה מגן · חסר בית השמוש במגן כי בעלי המגינים באים ראשוני׳ אל העיר בשנלחמים עליה ות״י לא יקדמנה בתריסין : ולא ישפוך עליה סוללה · כתרגומו ולא יצבר עלה מלייתא ומלייתא הוא תל עפר מדברי רבותינו ז״ל מוליא בגנא והוא שצוברין עפ׳ לעשות תל ולהגביה כנגד חומת העיר ללכוד העיר וכן אמר ויצבור עפר וילכדה: ויהי בלילה ההוא · היו׳ שחזר מלך אשור על ירושלם עם מחנהו ועם כל השבי באותה הלילה יצא מלאך יי׳ והכה במחנה אשור ורבותינו ז״ל אמרו כי ליל פסח היה ועוד אמרו כי לפני מפלתו של סנחריב חלה חזקיה ויום שלישי לחליו היתה מפלתו של סנחריב ואותה הלילה אמרו ישראל שירה שנאמר השיר יהיה לכם כליל התקד׳ חג ואמרו מאה ושמנים וחמש׳ אף שהכה במחנה אשור כלם היו קשורים כתרים בראשיהם וכלבריהם נראה בדברי הימים שנא׳ ויכחד כל גבור חיל ונגיד ושר במחנה מלך אשור וכן מה שנאמ׳ בישעיה במשמניו רזון ואמרו כי מכתם היתה שריפת נשמה וגוף קיים שנ׳ ותחת כבודו יקד יקוד כיקוד אש תחת הלבוש שהו׳ כבודו של אדם כשרפת בני אהרן שנאמר וישאו׳ בכתנותם : וישב בנינוה · שלא יצא במלחמ׳ עוד : בניו · קרי ולא כתיב: הכוהו בחרב · באגדה סנחריב שאל את חכמיו כאשר הכה המלאך מחנהו מה זכות של אומה זו שאלהיהם נלחם להם אמרו לו אברהם אביהם העלה את בנו עולה אמר אף אני מעלה את שני בני לאלהי׳ כששמעו בניו הכוהו בחרב בעוד שהיה משתחוה :

רשי

לא יקדמנה · יערך לפניה מגן : סוללה · צבור אדמה להגביה תל לעמוד עליו להלחם על העיר ועל שם שהוא כובשו וחובטו בעקבי׳ ומקבות כדי שיהא כדוש וכבוש בחוזק קורהו סוללה לשו׳ סולו סולו המסילה : ויהי בלילה ההוא · בשסב סנחריב מעל כוש ובא עד נוב שהיא סמוכ׳ לירושלים : מאה ושמני׳ וחמשה אלף · כול׳ ראשי גייסות: וישב בנינוה · היא ראש לארץ אשור : בית נסרוך אלהיו · נסר מתיבתו של נח : הכוהו בחרב · שמעו אותו שאמר לשחטם לפניו אם יצילהו שלא יהרגוהו שרי המלכו׳ שמתו בניהם על ידו :

בימים

רלבג

לא יקדמנה מגן · לפי שההורסים החומות מקדמי׳ לפניהם מגן והם באים תחתיו והורסים החומה בכשיל וכלפות אמר שלא יקדמנה מגן ולא ישפוך עליה סוללה להפיל החומה והוא כלי שמשליכין בו אבנים גדולות מאד להפיל החומה בחוזק או ירצה באמרו ולא יקדמנה מגן לא יקדמנה איש מגן ויהיה הס׳ הכוש׳ כאמרו ומאכלו בריאה שהרצון בו ומאכלו שה בריאה : וגנותי · הוא מענין מגן : למעני ולמען דוד עבדי ר״ל למען כבוד שמי ובעבור בריתי עם דוד עבדי שאם ישמרו בניו את מצותי לא תסור המלכות מהם : ויהי בלילה ההוא רוצה לומר בליל היום ההוא שאמר בו ישעיה אלו הדברים והנה אם כן אומרם אחר ששב סנחריב על ירושלים באלך כמו שפירשנו : וישכימו בבקר והנה כולם פגרי׳ מתים · ר״ל רובם וכזה רבים בדברי הנביאים והנה הנשארים היו מעטים כמו שזכר ישעיה בספרו והנה פגרי׳ מתים הם גופים מתי׳ כי הגוף המת יקרא ג״כ פגר והנה בניו המיתוהו אחר זה כמו שייעד לו הנביא :

בימים

כלי יקר

דבר ע״ד מ״ש בגמרא ורבה לחדודי לאביי הוא דעבד · אמנם רש״י סובר שעונש סנחריב לפי שאמר עשו אתי ברכה כו׳ עד בואי כו׳ ארץ דגן ותירוש לחם וכרמים כו׳ אשר כל דבריו אלו בגאה וגלון דרך רע ואפי׳ מ״ש ארץ כארצכם לא מחסידות הוא שלא אמר אל ארץ טובה מארצכם אלא מפני שלא יאמרו משקר הוא לו״א הארץ כארצכם כנז״ל בדחז״ל למ״ד פקח היה אמר אי אמינ׳ להו עדיפ׳ מארעיהו אמרו לי קא משקרת : ובזה כיון שנתגאה בפירות בא עונשו ע״י גבר״יאל בלכתו לבשל הפירות ולקיים אגב ארחך לבעל דבבך אשתמע · אחר שכתבתי זה מצאתי שהפסוק הזה של מידי עברו יקח אתכם שפירשו הרד״ק ז״ל על מחנ׳ אשור וסנחריב ובזה יובן שלפי שהנביא הגיד גודל לבבו של מלך אשור שלא רצה ליטפל בקיחת ישרא׳ ולבא אליהם בעצם והאשונה בכוונ׳ מכוונת לקחת אותם לזה היה עונשו מידה כנגד מידה שגם כן המלאך גבר״יאל מידי עברו לבשל הפירות וזקק להמיתם ולא יבא בעצם והשונה על זה הענין כמו שסנחריב הרשע היה בדעתו לקחת את יש׳ מידי עברו ובזה מובן מ״ש רש״י ע״ה אמר הב״ה לגבר״יאל כשאתה יוצא לבשל הפירות הזקק להם שנ׳ מידי עברו יקח אתכם וכו׳ שהכוונה שכמו שהוא חשב מידי עברו יקח אתכם גם כן אתה גבר״יאל מידי עברך לבשל הפירות הפרע ממנו גם מה שכתבתי מצורף לזה נכון אבל זה עיקר והענייניס זה לזה ביטול הפירות מחום ע״י גבר״יאל התלוי בגבורה ויתייחס החום הזה להמיתם כולם פגרים מתים בחום ההוא לנשוף בהם ויבשו · ולמ״ד בחוטמו לפי שנתכעס על הסי״ת כמ״ש יען התרגזך אלי והרוגז וכעס באף הוא ולזה כתיב ושמתי חחי באפיך ולזה בחוטמו נשף להם ומתו בעון שנתכעס על הסי״ת · ולרבי ירמיה אמר שהסיבה לפי שלעג על ישראל כמ״ש בזה לך לעגה לך והלועג על חבירו סופק כפיו זו בזו להתלוצץ עליו ולזה בא המלאך וכפים ספק להם רבי יצחק אמר אזנים גילה להם לפי שהוא חירף וגידף דכתיב ושאננך עלה באזני לזה גלה להם אזנים ושמעו שבחו של מקו׳ ומתו וז״ש מקול המון נדדו עמים מרוממותיך נפצו גוי׳ כי רצה הב״ה ישמעו רוממות מפי חיות וימותו על מה שחרפו · והחכם ישמע ויוסף לקח כי המאמר הזה קשה ההבנה · עוד שם בגמ׳ פרק חלק כמה נשתיירו מהם אמר רב י׳ שנ׳ ושאר עץ יערו מספר יהיו ונער יכתבם כמה נער כותב י׳ ושמואל אמר תשעה שנ׳ שנים ג׳ גרגרים בראש אמיר ד׳ חמש׳ בסעיפיה פורי׳ רבי יהושע בן לוי אמר י״ד שנים וג׳ ד׳ וחמשה · ר׳ יוחנן אמר ה׳ סנחריב ושני בניו נבוכד נצר ונבוזר אדן · נבוזר אדן גמרא · נבוכד נצר דכתיב וריויה דרביעאה דמי לבר אלהין ואי לאו דחזא ליה מנא הוה ידע סנחריב ושני בניו שנ׳ ויהי הוא משתחוה בית נסרוך אלוהיו ואדרמלך ושראצר בניו הכוהו בחרב כו׳ ר׳ אליעזר או׳ ששה שכן דרכו של נער להיות שורט שריטה הלין רבשקה על החומה ושמע שהיו קוראין את ההלל ואמר לסנחריב חוזר לאחוריך כי נסים נעשים להם בזה הלילה והיה מבזה את הדבר שנא׳ ינופף ידו על הר בת ציון עכ״ל והנה מ״ד י׳ פי׳ נער יכתבם י׳ על י״וד שהנער כותן טיפת דיו אבל מנא ליה דלא הוו ו׳ דאדרבה דרכו של נער לכתוב ולשרוט שריטה הכה דייק ליה ל׳ מספר שהעשרה הם ראש המספרים כולם מהעשרות למאו׳ לאלפים ולרבבות וז״ש מספר יהיו ולזה אמר י׳ · ולמ״ד תשעה מדקאמר ד׳ חמשה ומ״ש הכתוב ד׳ חמשה ולא כתיב תשעה לפי שהחמשה היו לאחד חשובים מאד סנחריב ושני בניו ונבוכד נצר ונבוזר אדן והד׳ זולתם מהעם לכך לא ערבם לכתוב תשעה ולזה אמר תחילה שנים ג׳ לברר החמשה השלשה לבדם שהם סנחריב ושני בניו ושנים נבוכד נצר ונבוזר אדן והם הם הנכללים בחמשה והד׳ לבדם משאר העם וכולם הם תשעה · ומ״ד י״ד יליף שנים ושלשה הרי חמשה וארבעה וחמשה הכל י״ד אלא שחלקם הפסוק השנים ג׳ גרגרים שנים נבוכד נצר ונבוזראדן והג׳ גרגרים בראש אמיר הם סנחריב ושני בניו והט׳ האחרים שחלקם בשני כתות ד׳ וחמשה אולי היו הד׳ מכשדים ארצו של נבוכד נצר והחמשה מאשור ארצו של סנחריב וכולם י״ד ומ״ש הכתוב ד׳ חמשה הוא לפי שהד׳ ילפינן להו מקראי והחמש גמרא ולכך אמר ד׳ ובהצטרף נבוזר אדן עמהם הם ה׳ · או היו ד׳ לבד שהיו מלכים ובני מלכים ונבוזר אדן העבד לא נכלל עמהם לכך כתב ארבעה לחוד וחמשה לחוד ובתחילת הפסוק ערך שנים ושלשה השנים כאשר היו שם שלא היה להם מלכות וממשלה נבוכד נצר ונבוזראדן ומ״ד ששה יליף ליה מנער יכתבם ולא רצה לפרש י׳ שגם הנער יעשה י״וד לפי שהו״או יותר נקל ליכתב שהנער קטן אינו יודע לצמצם י״וד שלא תתפשט ידו וזה דקד׳ בלשונו שאמר שכן דרכו של נער להיות שורט שריטה לשון שכן דרכו מור׳ על הנז׳ שהוא נקל לעשות ו״או׳ אמנם מ״ש שנים ג׳ יפי׳ פירושו כפי מה שעיין בני אברה׳ י״לו שפי׳ שנים ג׳ שני פעמי׳ שלשה שהם ו׳· אבל עדיין קשה או׳ ד׳ חמשה ואפשר לומר שחלק הד׳ לחוד לפי שהם מקראי׳ וחמשה לחוד שנודע מהקבלה שהוא נבוזר אדן כדקאמר נבוזר אדן גמרא אמנם השתי נתפרש שמו מי הוא לא הזכיר בפרטים כי אם בנער יכתבם שהוא ו״יו ובשנים ג׳ גרגרים בראש אמיר עוד אפשר שחלק הכתוב מששה ד׳ לפי שהיו מלכים הג׳ באשר הוא שם ונבוכד נצר לעתיד ואחר כך אמר חמשה לכלול נבוזראדן לחשיבותו והיותו שר צבא גדול לנבוכד נצר אמנ׳ השתי הי׳ הדיוט ולכך לא מנאו בפרטי׳ כי אם בכלל נער יכתבם לבד שהיו ששה · ועיין רש״י ז״ל וכן הרד״ק ז״ל והוסיף וכן מהרי״א ז״ל ועיין הרלב״ג ז״ל · ולע״דן במה שזכרתי לחז״ל שהיה ליל פסח הוא המיוחד לנסים כנז׳ במאמר שאמר לו רבשקה וזהו אומר בלילה ההוא המיוחד ליל שמורים נשמרו ישראל ונפל סנחריב · ולרש״י שע״י גבר״יאל נעשה זה מובן שהוא המלאך הנקרא לילה והלילה אמר הורה גבר וזהו בלילה ההוא לרמוז לנו מי הוא המלאך ומאומר ויך במחנה אשור ולא אמר ויך מחנה אשור משמע כדרש״י ז״ל שהביא שהיו ראשי גייסות קפ״ה ושמנים אלף והיו אלה ראשי גייסות לבד דלת העם ובמה שאמרו חז״ל שגילו האסורים בזיקים שהביא מכוש והתירם חזקיה ואמר להאסורים צאו ונתגיירו כמו שהביא הילקוט בסי׳רל״ו בשם סדר עולם בפסוק יגיע מצרים וסחר כוש יגיע מצרי׳ זה פרעה מלך מצרים וסחר כוש זה תרהקה מלך כוש וסבאים אנשי מדה. אלו חיילות שלהם עליך יעברו זה ירושלם ולך יהיו משלמים לך אחריך ילכו זה חזקיהו בזיקים יעבורו זו גברה ומנקיה אליך ישתחוו ואליך יתפללו שהם מתנים שבחו של הקב״ה · והומרים אך בך אל ואין עוד אפס אלהים בו ביום נסע סנחריב עשר מסעות בא על בית ה׳ ויצא מלאך ה׳ ויך במחנה אשור כולם מלכים קושרי כתרים בראשיהם לפני מפלתו של סנחריב חלה חזקיהו ג׳ ימים · ר׳ יוסי או׳ יום ג׳ של חזקיהו הוא יום מפלתו של סנחריב עמד חזקיהו ומפטר את האוכלוסים שבאו עמו בקולרין וקבלו עליהם עול מלכות שמים שנא׳ ביום ההוא חמש ערים בארץ מצרים מדברות שפת כנען הלכו וזבחו במה והקריבו קרבן לשם שמים לקיים מה שנאמר ביום ההוא יהיו מזבח כו׳ ע״כ ובזה אבין או׳ ויך במחנה אשור ר״ל במחנה אשור ולא באסורים שבו שאינם ממחנהו כי נגלו כאמור · ולפי שנשרפו כולם הנשמ׳ וגוף קיים והמלבושים כנז״ל ולז״א והנה כולם ר״ל כמות שהם בלי שום נזק לא בגופן ולא במלבושיהן והנה כולם פגרים מתים · מה שמתו מהם כי מתי מספר נשארו ונער יכתבם ובזה אין לנו צורך למה שכתב הרלב״ג ז״ל והנה כולם לאו דוקא אלא רובם כנז״ל · ומ״ש וישכימו בבקר על אותם הניצולים נער יכתבם ומצאום והנה כולם פגרים מתים או וישכימו על ישר׳ שהשכימו ומצאו פגרים מתים · ומ״ש ויצא מלאך ה׳ ויך במחנה אשור שהיציאה מיותרת כי די שיאמר ויהי בלילה ההוא ויך מלאך ה׳ במחנה אשור אפשר כיון דלרש״י ע״ה כי ויצא מלאך ה׳ לבשל הפירות ואגב אורחיה ויך במחנה אשור כמ״ש אגב אורחך לבעיל דבבך אשתמע :

ויסע וילך וישב סנחריב מלך אשור בנינוה עיין רש״י ז״ל והרד״ק ומהרי״א ז״ל ראה נפלאות הסי״ת הנה סנחריב חירף את הסי״ת ולכן הוא ית׳ שלח לו מלאך ולא נפל בידי אדם והכ׳ המלאך הכה המחנ׳ אשר בוטח בו ולא הומת סנחריב כדי שישוב לארצו בחרפ׳ וגידופין כמו שחירף כלפי מעלה וסוף שימות בדאבון נפש אשר בניו המיתוהו לסיבת שהיה רוצה להקריבן עולה לשהיו לפי שאמר במה כולחין ישראל אמרו לו בזכות אברהם שעקד את בנו אמר אף אני אקריב שני בני שמעו בניו והרגוהו כמו שבא בסדר עולם ע״כ · ולע״דן ויסע וילך שהוא מיותר אפשר שכוונת הכתוב לומר שלא שלא היה ראוי שילא מתוך ההפכה אלא לרעה גדולה מזו נשמר שילך בדאבון נפש וביזוי וסוף ימות ע״י בניו ז״ש ויסע וילך וישב סנחריב וכו׳ והוא תימה התכלית בהצלה זו כדי שישב בנינוה בלתי יוצא ובא ויהי הוא משתחוה כו׳ בניו הכוהו וכו׳ אם כן לזה כיצא או אמר ויסע וילך הלוך ונסוע במרירות כבורח מהאויב שהיה בוש לשוב בחרפה אל עיר אשור היא מזולזל לכך ישב לו בנינוה הסמוכה אל אשור :

ויהי הוא משתחוה וכו׳ מסכת סנהדרין פ״ח נסרוך אלהיו אשכח דפא דתיבותא דנח אמ׳ היינו אלהא רבא דשזביה לנח מטופנא אמר אי אזל ההוא גברא ומצליח מקריב להרין בנוהי שמעו בניה אמרו ליה כולי האי סליק בך ולא הדרת בתשובה מיד קטליה שנא׳ ויהי הוא משתחוה בית נסרוך אלהיו ואדרמלך ושראצר בניו הכוהו ע״כ שדקדקו לשון הפסוק שהי״לל ושני בניו הכוהו והוא משתחוה בית נסרוך אלהיו אבל הקדים ויהי הוא משתחוה בית נסרוך אלהיו כמו סיבה לבניו שעל כן הכוהו לפי שעדיין לא שב בתשובה ועל שהיה בדעתו להקריבן לע״א לכך הרגוהו ורש״י ז״ל הביא כן נסרוך נסר מתיבת נח · הכוהו בחרב שמעו אותו שאמר לשחטן אם יצילוהו שלא יהרגוהו שרי המלכות שמתו בניהם על ידו ע״כ והרד״ק ז״ל בניו קרי ולא כתיב הכוהו בחרב וכו׳ כנז״ל בפסוק הקודם בדמהרי״א ז״ל :

בימים ההם חלה חזקיהו וכו׳ ברכות פ״א ז״ש הכתוב מי כהחכם ומי יודע פשר דבר אמר רב המנונא מי כהקב״ה שעשה פשרה בין שני צדיקים בין חזקיהו ובין ישעיה חזקי׳ אמר ליתי ישעיה גבי כי היכי דאזיל אליהו לגבי אחאב ישעיהו אמר ליתי חזקיהו גבאי כי היכי דאזל יהורם לגבי אלישע מה עשה הקב״ה הבי׳ יסורין על חזקיהו ואמר לישעיה לך ובקר את החולה שנא׳ בימים ההם חלה חזקיהו וכתיב ויבא אליו ישעיהו א״ל כו לביתך כי מת אתה ולא תחיה מת אתה

בע״הז

כי מת אתה ולא תחיה · לא תרפא מחולי זה כי מתוך זה החולי תמות וכ"ת ולא תיחי ממרעך רז"ל אמרו כי מת אתה בעולם הזה ולא תחיה לעולם הבא מאי טעמא דלא עסקת בפריה ורביה ואמת הוא כי בניו נולדו אחר חוליו שנאמר בן שתים עשרים שנה מנשה במלכו : אל הקיר · כדי לכוון לבו בתפלה כי היה תמיה בלבו למה היה החלי מקצר ימיו שהרי לא היה אלא בן ל"ט שנים כשחלה חלי זה וי"ת אל הקיר לכותל בית מקדשא : התהלכתי לפניך · זה עבודת הלב ואחר כך זכר המעשה : והטוב בעיניך עשיתי · כמו שהעיד עליו הכתוב ויעש הישר בעיני יי' ככל אשר עשה דוד אביו ואומר וישמור מצותיו אשר צוה יי' את משה · ובדרש והטוב בעיניך עשיתי שגנז ספר רפואות שעשה שלמה והיו העם בוטחים בו ולא היו דורשים את יי' בלבם : לא

ב

א בימים ההם חלה חזקיהו למות ויבא אליו ישעיהו בן אמוץ הנביא ויאמר אליו כה אמר יהוה צו לביתך כי מת אתה ולא תחיה: ויסב את פניו אל הקיר ויתפלל אל יהוה לאמר: אנה יהוה זכר נא את אשר התהלכתי לפניך באמת ובלבב שלם והטוב בעיניך עשיתי ויבך חזקיהו בכי גדול: ויהי

ו' כתוב ה"א לשון בעות'

ביומיא האינון מרע חזקיהו לממת ואתא לותיה ישעיה בר אמוץ נבייא ואמר ליה כדנן אמר יי' פקיד על אינש ביתך ארי מאית את ולא תיחי ממרעך: ואסחר ית אפוהי לכותל בית מקדשא וצלי קדם יי' למימר: קביל בעותי יי' אידכר כען ית דפלחית קדמך בקשוט ובלבב שלים ודתקין קדמך עבדית ובכא חזקיה בכיא סגיאה: והוה

רשי

בימים ההם · שלשה ימים לפני מפלתו של סנחרי' : חלה חזקיהו ויום שלישי כשעלה בית יי' יום מפלת של סנחריב ויום טוב של פסח היה : כי מת · אתה בעולם הזה : ולא תחיה · לעולם הבא משום דלא נסבת אשה כדאית' בברכות : לא

רלבג

בימי' ההם חלה חזקיה למות · אחשוב כי אחר הספור הקודם היה זה ולא תפלא ממך שאמר ומכף מלך אשור אצילך כי כבר אפשר שאסר חדון היה מגזם שיבא אל ירושלם : קחו

מסרה

והטוב ד' בקריאה וסימן ועשית הישר והטוב בעיני יי' · אנא יי' זכר נא את אשר התהלכתי · וחברו דישעיה · מפי עליון לא תצא הרעות והטוב :

מנחה קטנה

בו לביתך על עבודת שמים והזהרם שלא יתרשלו במצות פריה ורביה ומפני שלמדו שלא יזידון עוד כי תגיד להם שמת אתה בע"הז ולא תחיה לעה"ב · או יאמרנו לביתך שהם תלמידי' שלך שהם בניך כמש"ז שהתלמידי' יקראו בנים ואולי יגרום הזכות שלהם שתתבטל הגזירה דזולת זה אין לך תקומה כי מת אתה וגו' : ויסב חזקיה פניו אל הקיר אשר שם שכינה כתראשותיו ויתפלל אל ה' הוא כנס המתייחד עם השכינה והתפלל על הגוב אל השכינה ואל השם אשר מיפשי את הדמות שלא עסק בפריה ורביה כי אין ייחוד וזו כי עליון נפשה כי יסי באמנעותו · ע"כ בא כתרפה את הדבר ואמ' והטוב בעיניך עשיתי שהוא סמיכת גאולה לתפלה שהוא עיקר התחברות נקיבת לזווג השם עם השכינה כנודע וא"כ לא נתמעט הדמות על ידיכי בלא ממקום אחר הייתי עושה ייחוד וזווג ולא"ד שגנזתי ספר רפואות אמר אשר התהלכתי לפניך באמת ובלבב שלם שלא ייתאשו מן התכלה והוא ודאי הטוב בעיניך כיון שהודו לו חכמים על הדבר כדאי' בברכות ובפסחים וכל שרוח חכמים נוחה הימנו ודאי רוח המקום נוחה הימנו וזה והטוב בעיניך עשיתי :

פא

כלי יקר

בע"הז ולא תחיה לע"הב א"ל אמאי כולי האי א"ל משום דלא עסקת בפריה ורביה א"ל משום דחזאי ברוח הקדש דנפקי מינאי בני דלא מעלו א"ל את בהדי כבשי דרחמנא למה לך מ"מ הבעי לך למעסק בפריה ורביה ומאי דניחא קמי דקודשא בריך הוא ליעביד א"ל השתא הב לי ברתך אפשר דגרמא זכותא דידך ודידי ונפקי מינאי בני מעלו א"ל כבר נגזרה גזרה עליך א"ל בן אמוץ כלה נבואתך כך מקובלני מבית אבי אבא אפי' חרב מונחת על צוארו של אדם אל ימנע עצמו מן הרחמים א"ר חנן אפי' בא בעל החלום וא' לו למחר הוא מת אל ימנע עצמו מן הרחמים שנ' כי ברוב חלומות והבלי' עכ"ל · והרב בעין יעקב פי' שלא היה זה דרך גאוה לא בישעי' ולא בחזקיהו חלילה אבל שניהם לש"ש נתכוונו זה לחלוק כבוד לנבואתו שלא לזלזל בעצמו כי ה' דבר בו ומלתו על לשונו וחזקיהו לחלוק כבוד למלכות ולקיים שום תשים עליך מלך שתהא אימתו עליך ולא יזלזל בה ע"כ ובזה אבין או' שעשה פשרה בין שני צדיקים ר"ל ששניהם לצדקות היו מכוונים · ולזה מלאכו ששלח חזקיהו אל אליקים ושבנא ויואח וזקני הכהנים ככז"ל וישלח אל אליקים וכו' אל ישעיהו כי הוא לא רצה ללכת אליו וישעיהו לא בא גם כן כי היה מקפיד לבוא לפניו · ומ"ש כי מת אתה בע"הז כי מי שאין לו בנים חשוב כמת בחיים חייתו כמו שנ' הבה לי בנים ואם אין מתה אנכי וז"ש כ"כ למה להיות חשוב כמת בחיים ובע"הז ולא תחיה לע"הב לז"א משום דלא עסקת בפריה ורביה כלומר וזה גורם מיתה בעודו בעולם הזה וגם כן לא יחיה בע"הב מצד ביטול המצוה ופשוט של המאמר כי מת בע"הז שהיה מת מאותו החולי ולא יחיה בע"הב מבטול המצוה כנז' · ועיין רש"י ז"ל והרד"ק ז"ל והרלב"ג ז"ל · ולע"דן לדקדק או' הנביא שידוע הוא מעניינו אבל במה שאחז"ל מובן שבימים ההם בהיות הפרס זה בין חזקיהו ובין ישעיהו זה אומר חזקיהו יבא אצלי וזה אומר ישעיהו יבא אצלי עשה הקב"ה פשרה זו שחלה חזקיהו למות שהיה החולי מסוכן למות או פי' למות כי מעולם לא נתרפא לגמרי חולה מחוליו כאשר הרחבתי בפסוק ואלישע חלה את חוליו אשר ימות בו והיתה זאת מאת השי"ת כדי שיבא אליו לבקרו שחולה הוא חזקיהו ז"ש ויבוא אליו ישעיהו שלהיותו הנביא היה מקפיד שלא לבוא אל חזקיהו לחלוק כבוד אל נבואתו לא דרך גאוה וגאון ודרך רע ז"ש הנבי' ומכאן שהיה הדין עם חזקיהו כיון שחלה הוא כדי שיבקרהו ישעיהו ויבא אצלו ולא חלה ישעיהו וילך לבקרו חזקיהו ובזה אבין אומר הנה לשלום מר לי מר ר"ל הנה הבא כדי לתווך השלו' מר לי מר שדי לי מאד בענין החולי וכמ"ש לי כי מת אתה והמות מרה כלענה והוסיף עוד מר שאמר לי ולא תחיה בע"הב ואמ' לו צו לביתך כי מת אתה לא אמר כי תמות אלא כי כבר אתה כמת בחיים חייתך מה אתה שמי שאין לו בנים מת הוא וגם כן לא תחיה מהחולי ובזה מובן כפל מת אתה ולא תחיה :

ויסב את פניו אל הקיר כו' · חז"ל במסכת ברכות פרק ראשון למדו שלא יהיה דבר חוצץ בינו לבין הקיר שנ' ויסב חזקיהו פניו אל הקיר ור' יוחנן פי' אל הקיר קירות לבו וריש לקיש אמר פניו לשון פנייה שפנה אל קיר השונמי' ומה השונמית שלא עשת' אלא עלית קיר קטנה לאלישע החיה את בנה אבי אבא שחיפה את כל ההיכל זהב עא"כ · והכוונה בזה שכמו שבן השונמית הכרחי אל אמו כי אין לה זולתו כן חזקיה הכרחי אל מלכות בית דוד שלא היה אלתו מבית דוד ואין ראוי שתכבה נרם ובירושלמי דברכות פ"ד פניו אל הקיר באיזה קיר נשא עיניו ר' יהושע בן לוי אמר בקירה של רחב כי ביתה בקיר החומה ובחומה היא יושבת אמר לפניו רבש"ע רחב הזונה שתי נפשות הצילה לך ראה כמה נפשות הצלת לה הה"ד ויבואו המרגלים ויוציאו את רחב ואת כל משפחותיה תני רשב"י אפי' היו במשפחתה מאתים אנשים ודבקו במאתים משפחות כולם נצולו ובזכות אבותי שקרבו לך כל הגרים האלו עא"כ · רבנין אמרין על קירות לבו אמר חזרתי על ר"מח איברים שבי ולא הכעסתיך באחד מהם עא"כו שתתן לי נפשי ע"כ · ולע"דן שבירושלמי תלו בקירה של רחב דדייק שפי' לשון אל הקיר מלתלותו בקירה של שונמית דבשונמית עליית קיר קטנה היתה ומ"ש שיזכיר קיר ולא יזכיר מעלות העלייה ואף ע"פ שאין זו קושיא דנקט קרא לשון קיר לכלול פשוטו אל הקיר שלו סמוך למטתו ולרמוז אל קיר השונמית ולכך לא היה יכול לו' ויסב חזקיהו פניו אל העלייה אבל מכל מקום לפי' שבירושלמי דייק אל הקיר אל רחב היושבת בקיר החומה שאותו הענין היא הגורם לה החיים לפי שהורידתן בחלון גרם בקיר החומה עם היות' זונה והצילה כמה משפחות אבותי שקרבו לך כמה גרים עא"כו והכתי לא דייק לשון ויסב ורבנין דייקי לשון ויסב וממנו למדו אמר חזרתי על ר"מח איבריו שבי ולא הכעסתי וחזרתי רמוז בתיב' ויסב שסבב על כל ר"מח איבריו סביב סביב ולפי שהלב משתתף בכל אבר ואבר בעשותו איזה מעשה טוב או רע לז"א שהסבות סבב ובא אל הקיר קירות לבו כי ממנו תוצאות חיים לכל שאר האיברי' · ועיין הרד"ק ז"ל ומהרי"א ז"ל ויסב חזקיהו פניו אל הקיר ר"ל שלא היה לו אשה ובנים לנות להם ולדבר עמהם אבל כאדם יחידי מבלי חברה חזר פניו אל הקיר ולשוב בתשובה ולהתפלל על העונש הנזכר · ולע"דן במה שזכרתי בפסוק בימים ההם לחז"ל שאל יתן לו בתו שבזכותו יהיה לו בנים הגונים וישעיהו אמר לו כבר נגזרה גזרה ע"כ · יובן בזה ויסב חזקיהו פניו אל הקיר כי דחה דברי ישעיהו אלה כי כך מקובלני מבית אבי אבא הוא דוד ע"ה שאפי' חרב מונחת על צוארו של אדם אל ימנע עצמו מן הרחמים וז"ש ויתפלל אל ה' לאמר לדורות שאפי' מנבואה לא יעשו חשבון ע"י התפלה והתשובה שהקב"ה ירחם ויקרע גזר דין · או אמר ויתפלל אל ה' לאמר שאמר תפילה קצרה כענין ה' שפתי תפתח לאמר ולהגיד תהילתך בפי וכיוצא בזה · פירשתי בכלי חמדה פסוק ואתחנן אל ה' בעת ההיא לאמר :

אנה ה' זכר נא כו' א"ר יוחנן משום ר' יוסי בן זמרא כל התולה בזכות עצמו תולין לו בזכות אחרים וכל התולה בזכות אחרים תולין לו בזכות עצמו משה תלה בזכות אחרים שנאמר זכור לאברהם ליצחק ולישראל עבדיך תלו לו בזכות עצמו שנ' ויאמר להשמידם לולי משה בחירו עמד בפרץ לפניו וכו' · חזקיהו תלה בזכות עצמו שנ' זכור נא את אשר התהלכתי לפניך לפיכך תלו לו בזכות אחרים שנאמר וגנותי על העיר הזאת למעני ולמען דוד עבדי והיינו דא"ר יהושע בן לוי מאי דכתיב הנה לשלום מר לי מר אפי' בשעה ששגר לו הקב"ה שלום מר הוא לו עד כאן :

ולע"דן לדקדק דברי מ"ש שאמ' השי"ת לחזקיהו בלשון הזה על וגנותי על העיר הזאת למעני ולמען דוד עבדי אפי' קודם שיתלה בזכות עצמו שכן כתיב למעלה לכן כה אמר ה' אל מלך אשור כו' בדרך כו' וגנותי על העיר הזאת להושיעה למעני ולמען דוד עבדי · ואפשר לומר שכיון שבסוף אמר אנא ה' זכור נא וכו' סופו מוכיח על תחילתו היות מחזיק עצמו לתם וישר ולבו נכון ובטוח במעשיו ולזה השי"ת אשר ראה ללבב העתיד לזה מקדם ומאז אמר וגנותי על העיר הזאת למעני וכו' לתלות לו תמיד בזכות אחרים ולא כאשר עם לבבו בוטח במעשיו הטובים · והנכון הוא כי אין ראוי לאדם להחזיק טובה לעצמו מצד מעשיו ולבטוח בהם שזה גורם שיתמעט איכות מעשיו ומעלתם ולזה התולה בזכות עצמו בהכרח הוא אשר יתלו לו בזכות אחרים כי זכות עצמו אפי' שיהיה מרובה נתמעט בתליית אשר תלה במעשיו וזהו כלל של כל התולה בזכות עצמו אפי' שזכותו מרובה והתולה בזכות אחרים ואפי' שזכות מועט מצד הענוה שבו שמיעט את עצמו לתלות בזכות אחרים היא שעמדה לו להתעלות במעשיו עלוי רב עד שיתלו בזכות עצמו על דרך תולה ארץ על בלימה שהקב"ה תולה על מי שמחזיק עצמו כאילו איננו וכבלי מה כמו ונחנו מה וכו' ולזה אמר כי חזקיה תלה בזכות עצמו לעצמו לשילהו השי"ת מחליו ומ"ש אנא ה' זכור נא וכו' את אשר התהלכתי לפניך באמת וכו' והיה הכלית הזכרון הזה כדי שיחייהו ויבטל גזרת מות מעליו שאמר מת אתה והקב"ה השיבו שמעתי תפלתך הנני רופא לך ביום הג' וכו' והוספתי על ימיך וכו' וזאת הרפואה שארפאך לא למענך הני עושה אלא כדי להגין על העיר הזאת שלא יחסר דבר ומנהיג כמוך מתוכה כמלא מאמר וגנותי על העיר הזאת חוזר לראש הענין של הנני רופא וכו' ושל הוספתי וכו' שתכלית כל זה לגונן על העיר הזאת ויוכיח זה הפי' שלא אמר וגנותי על העיר להושיעה אלא וגנותי על העיר הזאת למעני ולמען וכו' שזה מורה שלא דבר על תשועת העיר אלא על תשועת מלכה שאפי' רפואתו לא תהיה בזכות עצמו שנתמעט כיון שבטח בזכותו כנז' אמנם למעלה שאמר וגנותי על העיר הזאת להושיע למעני וכו' אין זה פגם בכבוד חזקיה אדרב' תפארת היא לו ומעלה שתהיה הצלת העיר למען ה' וזכותו קיים לו ולבניו ולדורות דורותיו אמנם בפסוק הזה שמדבר שהצלתו תהיה כתלית בעיר והוא עולם הפוך לכך תלו זה הענין בעון אשר הלה בזכות עצמו כאמור · ומתוך דברי חז"ל מובן שהתפאר במעשיו ותלה בזכות עצמו ולא יסר דבר כזה בעיני ה' ולכך תלך לו בזכות אחרים · עוד לאהז"ל אמרו במסכת ברכות פ"ה מאי דכתיב והטוב בעיניך עשיתי שסמך גאולה לתפלה · ר' לוי אמר שגנז ספר רפואות ע"כ והנה לר' לוי ניחא שאין כוונת הכתוב להשתבח ולהתפאר אבל אמר זכור נא לו את אשר וכו' ולא פנה אל רהבי' ושטי כזב ואל ספר רפואות הגנוז שהרי גנזתיו ועתה שאני חולה ראוי שתרפאני שלא יאמרו שאילו לא גנזתי ספר רפואות הייתי מתרפא וכיון שאני יודע שהטוב בעיניך עשיתי במה שגנזתי ספר רפואות הנה רפאני · אמנם במ"ש שסמך גאולה לתפלה הבינוהו הראשונים ז"ל בס"ה שהוא יחוד שני שמות האחד של אדנות עם ההויה יאהדונהי המתיחדים הי"סוד לדיק יסוד עולם הנקר' טוב וזהו והטוב בעיניך עשיתי אם כן סמיכות זה איננו סמיכות דברים בעלמא כי כל אדם בכל יום עושה כן שסומך גאולה לתפלה אבל הכוונה סמיכות העניינים האלה של גאולת הי"סוד אם יגאלך טוב יגאל והטוב בעיניך עשיתי שסמך גאולה לתפלה · ועיין הרד"ק ז"ל · ולע"דן כי לא דבר חזקיהו דברים אלו להנצל מהמות הטבעית כי זוהי דרך לכל העולם והראיה כי כשחלה חזקיהו לא התפלל כלל מעצמו אבל סבר וקביל המיתה בסבר פנים יפות וז"ש בימים ההם חלה חזקיהו למות וידוע הוא כי עד הימים ההם כל חולה מת הוא כי חזקיהו הוא הראשון מהנרפאי' מן החולי לגמרי אם כן כבר ידע אשר חלה חזקיהו למות אמנם מה שהתפעל הוא ממה שאמר לו הנביא ולא תחיה לע"הב ובהא סליק ונחית חזקיהו בכל תפלתו והוא מ"ש עליו אנה ה' זכור כו' למה זה לא אחיה לע"הב זכור נא את אשר התהלכתי ר"ל שהורגלתי בעבודתך עד שלא הייתי צריך שעד להזמיני כנא אלא אשר התהלכתי לפניך כאברהם שנ' התהלך לפני כו' ז"ש התהלכתי לפניך וכו' וגם זכור נא אשר התהלכתי לפניך באמת שלא הייתי מהמתייהרים כי הדבר הטוב לא עשיתי בפומבי אלא בהצנע לכת וזהו והטוב בעיניך עשיתי ולא לעיני העול' ויבך בכי גדול כי מאנה הנחם כנפשו שלא יחיה לעולם הבא :

ויהי ישעיהו לא יצא כו' ערובין פרק עושין פסין חצר התיכונ' כתיב העיר וקרינן חצר מכאן לאיסטרטא של מלכים שהם כעיירות בינוניות וישעיהו מאי בעי התם אמר רבה בר בר חנה א"ר יוחנן מלמד שחלה חזקיהו והלך אליו ישעיהו להושיב ישיבה על פתחו מכאן לת"ח שחלה שמושיבין ישיבה על פתחו ולאו מלתא היא דדילמא אתי לאיגרויי ביה שטן ע"כ :

ולע"דן לדקדק דמה הקשה וישעיה מאי בעי התם שהרי בא לבקר את החולה ואם אומרו מאי בעי התם פירושו התם בעיר התיכונה איכה קושיא כלל שהרי יוצא והולך לדרכו היה והנה דבר ה' אליו לאמר שוב ואמרת כו' ושם בגמרא כת' רש"י ז"ל תירון לזה איסטרטיא של מלכים וכו' רחבה שאחורי פלטרין מאי בעי התם ברחבה שאחורי כלטרין שאינה לדרך ישיבה להושיב שבה כדי שלא יבא רשו' למלאך המות ליכנס שם דילמא אתי לאיגרויי בהו שטן דכי חזי דמילו ביה מיגרי בהו ע"כ ולי נראה כי הקשה להם בפסוק או' וישעיה לא יצא העיר התיכונה דהי"לל וישעיה עד לא יצא מהעיר התיכונה לכך הוכרחו לפרש כוונת הפסוק וישעיה לא יצא חוץ אבל לו העיר התיכונה היא האיסטרטיא של מלכים ולזה הקש' וישעיהו מאי בעי התם ומשני שהלך להושיב ישיב' כדרש"י ז"ל כנז"ל ולמסקנא דקאמר ולא היא דילמא וכו' איכו עוקר הלא שאין ללמוד מכאן ישיבה אצל ת"ח שחלה אבל לעול' שישיעהו הלך להושיב ישיבה לשם והב"ה אמר לו מיד שוב ואמרת אל חזקיהו וכו' ולא יצאת כוונתו של ישעיהו שכיון להושיב ישיבה ולא יצאת מן הכח לפועל כי בעודו מתעסק להושיב ישיבה והנה דבר ה' אליו לאמר שוב אמור אל חזקיה' וכו' ועיין רש"י ז"ל וכן הרד"ק ז"ל · ולדברי הירושלמי לא יצא העיר לו' שמיהר הב"ה עד לא יצא העיר ר"ל עד לא יצא הקול של הברה כי על ישעיהו לא יצא החצר קרין :

וַיְהִי יְשַׁעְיָהוּ לֹא יָצָא הָעִיר הַתִּיכֹנָה וּדְבַר־יְהוָה הָיָה אֵלָיו לֵאמֹר׃ שׁוּב וְאָמַרְתָּ אֶל־חִזְקִיָּהוּ נְגִיד־עַמִּי כֹּה־אָמַר יְהוָה אֱלֹהֵי דָּוִד אָבִיךָ שָׁמַעְתִּי אֶת־תְּפִלָּתֶךָ רָאִיתִי אֶת־דִּמְעָתֶךָ הִנְנִי רֹפֶא לָךְ בַּיּוֹם הַשְּׁלִישִׁי תַּעֲלֶה בֵּית יְהוָה׃ וְהֹסַפְתִּי עַל־יָמֶיךָ חֲמֵשׁ עֶשְׂרֵה שָׁנָה וּמִכַּף מֶלֶךְ־אַשּׁוּר אַצִּילְךָ וְאֵת הָעִיר הַזֹּאת וְגַנּוֹתִי עַל־הָעִיר הַזֹּאת לְמַעֲנִי וּלְמַעַן דָּוִד עַבְדִּי׃ וַיֹּאמֶר יְשַׁעְיָהוּ קְחוּ דְּבֶלֶת תְּאֵנִים וַיִּקְחוּ וַיָּשִׂימוּ עַל־הַשְּׁחִין וַיֶּחִי׃ וַיֹּאמֶר חִזְקִיָּהוּ אֶל־יְשַׁעְיָהוּ מָה אוֹת כִּי־יִרְפָּא יְהוָה לִי וְעָלִיתִי בַּיּוֹם הַשְּׁלִישִׁי

(הצר ק' · ג' · ד'ב מלרע וב' מלעיל ול' חס' · ה' · ל' · ג')

וַהֲוָה יְשַׁעְיָה לָא נְפַק לְדָרְתָּא מְצִיעָאָה וּפִתְגַם נְבוּאָה מִן קֳדָם יְיָ הֲוָה עִמֵּיהּ לְמֵימַר׃ תּוּב וְתֵימַר לְחִזְקִיָּה מַלְכָּא דְעַמִּי כִּדְנַן אֲמַר יְיָ אֱלָהֵיהּ דְּדָוִד אֲבוּךְ שְׁמִיעַ קֳדָמַי צְלוֹתָךְ גְּלֵי קֳדָמַי דִּמְעָתָךְ הָא אֲנָא מַסֵּי לָךְ בְּיוֹמָא תְּלִיתָאָה תִּיסַק לְבֵית מַקְדְּשָׁא דַייָ׃ וְאוֹסִיף עַל יוֹמָךְ חֲמֵשׁ עַשְׂרֵי שְׁנִין וּמִיַּד מַלְכָּא דְאָתוּר אֲשֵׁיזְבִינָךְ וְיָת קַרְתָּא הָדָא וְאָגֵין עַל קַרְתָּא הָדָא בְּדִיל מֵימְרִי וּבְדִיל דָּוִד עַבְדִּי׃ וַאֲמַר יְשַׁעְיָהוּ יִסְּבוּן דְּבֵלַת תֵּינִין וּנְסִיבוּ וְשַׁוִּיאוּ עַל שִׁיחְנָא וְאִתַּסִּי׃ וַאֲמַר חִזְקִיָּהוּ לִישַׁעְיָהוּ מָא אָת אֲרֵי יַסֵּי יְיָ לִי וְאֵיסַק בְּיוֹמָא תְּלִיתָאָה

רשי

לא יצא את החצר וגומר מיהר הקב"ה להודיעו רפואתו בטרם יצא קול הברה בעיר שנקנסה עליו מיתה כדאית' בירושלמי: ומכף מלך אשור אצילך · למדנו שלפני תפלתו של סנחריב חלה: דבילת תאנים · כשהם לחין קרויין תאנים וכשנדרסת בעיגול קרויין דבלה: ויניחו · יחליקוה להדביקה על השחין וגם בתוך כס שהרי הף בשר חי שאתה נותן עליו דבלה נסר' והקדוש ברוך הוא נותן דבר המחבל לתוך דבר שנתחבל ומתרפא:

רדק

לא יצא העיר התיכונ' · העיר כתי' וחצר קרי ובדברי רז"ל כתיב העיר וקרינן חצר מכאן שהסרטיא של מלכים כעיירות בינוניות ובמקום אחר אמר בירושל' כתוב העיר לומר מהר הקב"ה להודיעו רפואתו בטרם יצא קול הברה בעיר שנקנסה עליו מיתה: והוספתי על ימיך · שהיו קצובין לך ובזה מחלוקת בדברי רז"ל י"א משלו הוסיפו לו כי ימיו הקצובים היו יותר ולעונש עון היו מחסרין לו ויש אומרים תוספת עשו לו על הקצובים לו ובספר שמואל בפסוק כי אם יי' יגפנו פירשנו זה הענין: ומכף מלך אשור אצילך · זה ראיה כי קודם תפלתו של סנחריב חלה חזקיה: דבלת תאנים · בדברי רז"ל והלא אם אתה נותן טרף של תאנים על הבשר מיד הבשר מתחבל' אלא נס בתוך נס כיוצ' בדבר ויורהו יי' עץ מרהיה כך הוא דרכו של הקדוש ברוך הוא במר הוא ממתיק את המר: מה אות · שאל אות לפי שאמר לו הנזרה כפולה כי מת אתה ולא תחיה חשב כי מה שאמ' לו ישעיה הנני רופא לך לא אמר אלא לנחמו לפי שראה אותו שבכ' בכי גדול ואף ע"פ שראה שנתרפא השחין לא חשב שנתרפא עד שיתחזק ויוכל לעלו' בית יי' כי אפשר שישוב השחין עדיין או שלא סר החולי ממנו:

והספתי ד'ב מלעיל וב' מלרע וא' מנחון הס' וסימניהון וגדלתי והוספתי · הגדלתי והוספתי חכמה והספתי על ימיך · והוספתי על כל תהלתך · ב' בתראי מלעיל · וימים חס': ירפא ג' וסי' כי גדול כים שברך · ומחץ מכתו ירפא · כי ירפא יי' לי ועליתי:

רלבג

קחו דבלת תאנים · ידוע כי הש"י כשיעשה מופת יבקש להם קצת סבות כשאפשר זה שיהיה בהם יותר מעט מהזרות אצל הטבע ולזה צוה לקחת דבלת תאנים כי אע"פ שאין בו כח לעשות זה הנה בו קצת מבוא ברפואת המורסות ובבשולם: ויאמר חזקיהו אל ישעיהו מה אות כי ירפא יי' לי · ראוי שתדע שלא היה זה מיעוט אמונה לחזקיהו אם בקש אות בזה וזה שכבר הודיעו ישעיהו כי גזירת הש"י היתה שימות ועתה כשהספים להוסיף על ימיו חמש עשרה שנה אולי היה תנאי ר"ל אם יהיה חזקיהו באופן מהשלימות שיתכן שתדבק בו כמו ההשגחה ולזה לא היה סומך בזה חזקיהו אם לא שיתן לו אות שבזולת תנאי נתן לו השם ית' זאת המתנה:

מנחה קטנה

כה אמר ה' בעל הרחמים ע"ד מה שא"ז"ל על פסוק ה' נתן וה' לקח כי לטו"ב אין הקב"ה כמלך בבית דינו אך להפכו כמלך וזה ה' נתן לבדו שהוא לטוב אך וה' הוא ובית דינו לקח וע"ד זה יאמר כה אמר ה' בעל מדת הרחמים הנני לבדי ועל ידי יוסיף גם מדת הדין כי לטוב גם הדין תודה אל מדת הרחמים: ומכף מלך אשור וגו' הנה הנלחין מגזר' שפיטיית וגם אצילך מכף בעל בחירה הוא מלך אשור כי כל חפץ סנחריב לא היה רק להמית את חזקיה לבדו אשר מרד בו כאומרו על מי בטחת כי מרדת בי אך אל העם אמר דברים טובים שלא היה חפץ רק להעביר אותם למצרים כאומרו ולקחתי אתכם אל ארץ כארצכם וגו' וגם אל העיר לא השליטנו לפרוץ בה פרצה כי אם וגנותי על העיר הזאת:

כלי יקר

שוב ואמרת וכו' מהרי"א ז"ל כוונת הכתוב בזה התואר של נגיד עמי כלו' שלא היה ראוי לו להבטל מפריה ורביה כדי שלא תפסק הנגידות מישר' ואין ראוי להתעצל בפריה ורביה שהיא המסבבת המלכות גם כה אמר ה' אלהי דוד אביך אשר נשבעתי לו שלא יכב' נרו אשר מפאתו שהוא היה הנגיד ומפאת דוד אביו שמעתי את תפלתו וראיתי את דמעתו הנני רופא לך דרך נס כי בדרך טבע החולי כבד מאד בלתי אפשר שיחיה עוד · גם הודיעו שאעפ"י שהחולי כבד לא יתמיד בחולשתו ימים רבים אלא ביום הג' תעלה בית ה' כי הדברים שעל דרך נס יפעלו בלי זמן · והנה היה הרצון האלהי שיעסוק בפריה ורביה ואעפ"י שעתיד לצאת ממנו מנשה והמון לפי שיצא מהם יאשיהו הצדיק והיה פרי צדיק מהעצים הרעים האלה ע"כ · ולע"ד לדקדק אומרו טוב כי די שיאמר אמר אל חזקיהו וכו' ומהו נגיד עמי גם למה הזכיר כאן אלהי דוד אביך · ועוד הי"ל ראיתי את דמעתך שמעתי את תפלתך · ואפשר שהזכיר את הדברים כסדרן שנעשית התפלה תחלה ואח"כ הדמעות · ומהו הנני רופא לך כי די שיאמר ביום הג' תעלה בית ה' ובכלל זה הרפואה והי"ל הנני רופאך מהו הנני רופא לך · ונראה במה שזכרנו לחז"ל בפסוק בימים ההם חלה חזקיהו כו' שאמר לו ישעיהו כבר נגזרה גזרה אמר לו בן אמוץ כלה נבואתך וצא כך מקובלני מבית אבי אבא אפי' חרב מונחת על צוארו של אדם אל ימנע עצמו מן הרחמים ז"ש שוב כלומר חזור בך ושוב להסכים עם סברת חזקיהו ואמרת אל חזקיהו נגיד עמי שבזכות היותו נגיד עמי ומנהיגם על האמת וביותר זכות רבים עדיף לסייע בתפלתו ולזה אמר כה אמר ה' אלהי דוד אביך ר"ל זה המו' דברי דוד אביך שאמר אפי' חרב מונחת על צוארו של אדם אל ימנע עצמו מן הרחמי' ולזה מזכיר כאן אלהי דוד אביך ואמר שמעתי תפלתך להחיותך אפי' התפלה בלי דמעו' שמעתיה אמנם הדמעות אשר שערי דמעה לא ננעלו הועילו אל המהירות וז"ש ראיתי את דמעתך הנני רופא לך תכף ומיד ביום הג' תעלה בית ה' ואפשר עוד שאמר אלהי דוד אביך שמעתי את תפלתך כמו שאמרו חז"ל ויעתר לו ה' לו ולא לה שאינו דומה צדיק בן צדיק לצדיק בן רשע ולזה נענה יצחק צדיק בן צדיק ולא נענית רבקה הצדקת לפי שאביה רשע ולזה אמר לו כאן אפי' שאתה צדיק בן רשע אחז עכ"ז שמעתי תפלתך בזכות דוד אביך שדוד אביך האמיתי · ולפי האמת פיון שנדמית אליו בכל ואין אחז אביך וז"ש אלהי דוד אביך שמעתי את תפלתך · ואמר הנני רופא לך כי כבר זכרנו למעלה שחזקיהו הוא הראשון שחיה מחוליו וכמו שאכתוב עוד בפסוק מכתב לחזקיהו חזקיהו חדש את עמידת חולי אמר לפניו רבונו של עולם העמדת אותו עד יום מותו אינו עושה תשובה אבל מתוך שאדם חולה ועומד הוא עושה תשובה שלימה אמר לו הקב"ה חייך דבר טוב תבעת וממך הוא מתחיל הה"ד מכתב לחזקיהו בחלותו ויחי מחליו ע"כ בזה אבין אומרו הנני רופא לך כמו הנני רופא לכל העולם ויתחדש ענין זה על ידך כי דבר טוב תבעת ואילו כתיב הנני רופאך היה מובן לחזקיהו לבדו אבל אומרו רופא סתם מורה על כל העולם ויהיה לך ולסבתך ובזה יובן גם כן היתור וכפל הנני רופא לך ביום הג' תעלה כו' ובמה שקדם בפסוק ואלישע חלה את חוליו אשר ימות בו שאעפ"י שהיה קם מהחולי היה מתכונה והולך עד יום מותו אמנם חזקיהו חדש עמידת חולי שיתרפא לגמרי וזה אפשר שאמר לטוב הנני רופא לך ר"ל רפואה שלימה זה יתחדש לך ולא יאחר כמהרי"א אלא ביום הג' תעלה בית ה' ברפואה שלימה:

והוספתי על ימיך כו' בסמוך בפ' וגם דם נקי שפך שם הבאתי סוגיו' הגמ' שנחלקו בפרק החולץ ליבמתו גם משלו הוסיפו לו או אם תוספת ממש וביאור רש"י ובתו' בסוגיי' הגמ' ע"ש בפ' הנז' ורש"י ז"ל ומכף מלך אשור אצילך למדנו שלפני תפלתו של סנחריב חלה וכן הרד"ק ז"ל וכן מהרי"א ז"ל שחלה קודם מפלת סנחריב אבל אינו מוכרח מלשון ומכף מלך אשור שיהיה על סנחריב כי אפשר על אסרחדון בנו והיו ט"ו שנה כדי שלא ימות בהכרת שהרי שנותיו ל"ט וט"ו כ"ד וגם כן כדי שיהיה בנו אחריו בן י"ב שנה · ואמר כי מאומרו והוספתי על ימיך כו' ומכף מלך אשור אצילך מורה שהיו שם שני חולאים חולי הגוף וחולי המלכות מצד סנחריב וייעד ברפואת שניהם יחדיו והוספתי כו' ומכף כו' ומפני זה אמר חזקיהו הנה לשלום מר לי מר כלומר הנה לשלום שנעדר ממנו מר לי מר ע"כ · ולע"ד והוספתי על ימיך שהקב"ה הוסיף לו ימים על ימים הקצובים ורמז גם כן למה שא' חז"ל הוספתו של הקב"ה מרובה על עיקרה מלכותו של חזקיהו לא היו אלא י"ד שנה ונתוספו לו ט"ו שנה ע"כ שבזה מובן או' על ימיך שפי' הנה התוספת הזה מרובה על ימיך שהם י"ד שנה ואלו הם מרובים על ימיך של המלכות וגם כן יהיה התוספת בהיכות שבאילו אצילך מכף מלך אשור מה שלא היה לך כן בימיך הקודמי' ואמר ומכף מלך אשור אצילך במה שקדם היות זה בעוד סנחריב מצר על ירושלים ויחדיו ניצול מהחולי וממלך אשור כנז"ל שביום הג' בלילה מת כל מחנה אשור ועלה חזקיהו לבית ה' בו ביום · ובזה מובן אומרו ומכף מלך אשור ולא אמר וממלך אשור אצילך להודיע שאעפ"י שכבר באת בכף מלך אשור שנקל בטבע לכבשך עכ"ז ומכף מלך אשור אצילך · ואפשר עוד שלפי שהבטיחו והוספתי על ימיך כו' והיה ראוי לחוש פן יקרהו אסון עם מלך אשור להשתעבדו אז היה יותר טוב לו שיבו' אל אבותיו לשלום יקבר בשיבה טובה בן חורין ולא משועבד למלך אשור לז' א' והוספתי על ימיך ומכף מלך אשור אצילך וגנותי על העיר הזאת בהצלתך כי אתה מגן וגנה לעיר הזאת ויהי' זה למעני ולמען דוד עבדי · וכבר בארתי בפ' הנה ה' זכור נא כו' הבטת וגנותי כו' שהתולה בזכות עצמו תולין לו בזכות אחרי' אפי' למה שהוא לצורך עצמו ולפי זה או' למעני ולמען דוד עבדי חוזר גם לתחלת הפ' שאמר והוספתי כו' והיא הבנה נכונה לא תזוז מינה:

ויאמר ישעיהו קחו דבלת תאנים כו' תנחומא דבלת תאנים והלא בשר חי כשאתה נותן עליו דבלת תאנים מיד הוא נסרח אלא הא כיצד נותן דבר המתחבל לתוך דבר שנחבל כדי לעשות נס בתוך נס · וכן הביא הרד"ק ז"ל · ועיין רש"י ז"ל והרלב"ג ז"ל והוא הפך מדחז"ל הנז' וכן מהרי"א ובזה דקדק לשון ויאמר ישעיהו שהרי פיו המדבר עד הנה אבל כיון להודיע שזה המאמר של קחו דבלת תאני' הוא מאמר ישעיהו מפי עצמו הומרו וזהו ויאמר ישעיהו שלפי שראהו מצטער בשחין על כן אמר מדעתו שיעשה תרופ' זאת במכוס' וכדרלב"ג הנז"ל והמאמר הקודם והוספתי על ימיך כו' היה במלאכות ה' כמו שא' כה א' ה' ע"כ תורף דבריו · ודברי חז"ל בעיני עיקר שהתאני' מקלקלים לשחין מאד ונעשה נס בתוך נס:

ויאמר חזקיהו כו' עיין הרד"ק ז"ל וקש' על דבריו כי איך יתכן שא' לו כה אמר ה' כו' והוספתי ויהיה זה פטומי מילי גם מה שהוקשה לו ואעפ"י שראה שנתרפא השחין כו' ונדחק בישובו כי אפשר שישוב כו' והדבר נראה שתכף נתרפא ומה לו עוד לפקפק בזה · ומעיקר' בעיני אינה קושיא שמה שאמר קחו דבלת תאנים ויקחו וישימו על השחין ויחי לא יתחייב שסבר חיה ונתרפא תכף ואח' שנתרפא שישאל האות אבל הכתוב אמר קחו דבלת תאנים ויקחו ויחי ספר שנתקיימו דבריו ושחת המכ' לגמור העפין בכלל אבל שאלת האו' היתה בעוד היות הדבלה על השחין קודם היותה · ומהרי"א פדרלב"ג והרחיב יותר כי לפי שישעיהו הוסיף שם התרופה שהיא דבלת תאנים לזה אמר לו חזקיה רמוני להתרפא ע"י ה' ולא ע"י רפואתך וז"ש מה אות כי ירפא ה' לי בנס וכן השיבו ישעיהו וזה לך האות מאת ה' כי יעשה ה' את הדבר הזה אשר דבר וכו' והנה לא שאל האות על תוספת ט"ו שנה לפי שעיקר הספק היה אז ברפואה אשר יעידו הנביא שיעשה ה' והיה מספק בו מפני רפואת השחין שאמר הנביא מעצמו כמו שאמרתי ולכן שאל אות עליו בחושבו שאם יחיה מחולי זה מי המונע שיהיו ימיו חמשים שנה ואף שבעים שנה ואם בגבורות שמונים שנה שהם יותר ממה שייעד הנביא וכאילו אמר אחרי שהנביא ייעדו בג' דברים ברפואה שלימה והצלה מחולי ובמהירותה ובתוספת ט"ו שנה גם שני הייעודים הראשונים יתקיימו הנה בלי ספק יתקיים הייעוד האחרון כמאמר משה רבינו לישראל באתם עד הר האמורי אשר ה' אלהינו נותן לנו ראה נתן ה' אלהיך לפניך את הארץ עלה רש שפירושו שאמר שבאתם עד הר האמורי ונתקיים קצת הייעוד הטוב וההבטח' שהבטיח לכם ראו כי כבר נותן לכם כו' את כל הארץ האמינו שג"כ יתקיים השאר בלי ספק עד כאן והנה לא יצא מתוך קושי' שלא הי' צריך אות לזה וגם מה שהקשיתי להרד"ק ז"ל קשיא למהרי"א ז"ל כי בשיטה אחת הולכים · ועיין הרלב"ג ז"ל וקשה קצת דכיון שלא נזכר תנאי בדברי הנבי' למה לו לחזקיהו לפקפק אשר לא עלה על לב כ"ש שלנהונח שהיו על תנאי והלא מעולם לא יצא מפי הקב"ה דבר לטובה ואפי' על תנאי וחזר בה שהרי משה אמר לו ועתה הניחה לי ויחר אפי בהם ואכלם ואעשה אותך לגוי גדול ואף ע"פ שלא הניחו ליחר אפו עכ"ז ובני משה רבו למעלה למעלה מששים רבוא ולאמת זה יספיק בכל דהו מהמופת ואפי' לנטות עשר מעלות דהא בדיבור מפי הש"ת שאין זה על תנאי מספיק כ"ש ע"י מופת ואפי' קל: ולע"ד כי להיות הדבר הזה מיד ולדורות להרפא החולה מה שלא נעשה כן בכל שאר הדורות מכאן שחזקיהו הוא חדש עתה עמידה מהחולי כנז"ל מחז"ל ולזה נראה ששאל אות על תפלה הזה שיתנהג בו ובכל הדורות הבאים מכאן ואילך ז"ש מה אות כי ירפא ה' לי ולכל החולים מכאן ואילך ר"ל שיהי' עמידה מהחולי וזה שירפא ה' יהיה לי ובעבורי במה שהתחננתי לפניו כנז"ל וז"ש כי ירפא ה' לי ולא אמר כי ירפאני ה' וכיוצא במה שדקדקתי בפסוק ואמרת אל חזקיהו וכו' הנני רופא לך ולא הנני רופאך אלא הנני רופא לך כלומר רופא לכל העולם לך ולסבתך שאמרת לפני העמדת אותו עד יום מותו אינו עושה תשובה לא מתוך שחולה ועומד הוא הוא עוש' תשובה שלימה והכונה כי עם היותו שעתה בחלותו עושה הוא תשובה אבל אינה שלימה כיון שיודע שימות בהכרח הרי היא תשובה הכרחית אמנם עתה כשעומד הוא עושה תשובה שלימה בשלימות ולזה שאל האות לבאי העולם שיתפרסם זה להם שהוא אמת ושחזקיהו עשה הטוב' הזאת בעולם לא שחזקיהו יהיה מפקפק ח"ו בזה ובזה מובן שלא שאל אות על תוספת ט"ו שנה שהוא דבר פרטי אליו אבל שאל אות על כי ירפא ה' לי לזולתי כאמור ולא אמר ואעלה בית ה' ביום הג' כדי שלא יהיה האות גם על העלייה אבל מאמר ועליתי הוא ספור ההווה שברפא ה' אותי אעלה בית ה' להודות לה' ביום הג' כמו שייעד הגומל לי כל טוב ולזולתי כי על חדוש עמידת חולי אתן הודאה בעלותי בית ה' כי הוא דבר כללי ורב האיכות והתועלת מאד כאמור ובזה מובן ששאל אות שישוב הצל אחורני' כדי שיהיה אות מובהק לכל העולם שאילו היה האות לו מספיק באות כל דהו יהיה ואפי' בנטות הצל עשר מעלות אלא לבאי עולם שאל האות ולכך באר בשיהיה שב אחורנית עשר מעלות שהוא דבר קשה בעיני העולם לשוב אחורנית עשר מעלות אמנם לנטות עשר מעלות נקל בעיני הבריו' הוא מ"ש חזקיהו נקל הצל לנטות כלומר בעיני העולם ולא יחשיבוהו למופת ואולי לא ירגישו בו · אמנם ישעיהו אפשר שכלל לו האות על הכל שאמר וזה לך האות כלו' אעפ"י שאת' לא שאלת אות לך כי אם לעולם שיאמינו לקול האות שיעמדו החולים מחלים עכ"ז אגב אורחין יהיה לך האות על כלל הייעוד בכל חלקיו גם על הט"ו שנה וז"ש ויאמר ישעיהו זה לך האות מאת ה' כי יעשה ה' את הדבר אשר דבר ר"ל כולו בחלקיו כמו שדברו:

ויאמר

הלך הצל עשר מעלות אם ישוב עשר מעלות · ר"ל אם ישוב ללכת עשר מעלות אחרות בדרך שיהיו עשרים מעלות: ויאמר יחזקיהו נקל לצל לנטות עשר מעלות · הנה זה הפסוק קשה מאד בפירוש וזה כי הוא ידוע כי נטיית הצל תהיה מצד תנועת השמש ולפי תנועת השמש מעט מעט יטה הצל מעט מעט וזה מבואר בעצמו ובהיו' הענין כן יהיה זה שאמר יחזקיהו נקל לצל לנטות עשר מעלות איך חשב חזקיהו נקל מה שהוא מהמופת כפלא מאד לא יאיכו כמוהו בכיאו' אפי' למשה אשר לא קם כמוהו לכל האותו' והמופתים אשר עשה כי המופתים ההם היו לשנות סדר אלו הדברים השפלים והוא יותר כפלא לאין שיעור מה שישתנה בו סדר הגרמים העליונים ובהיות הענין כן הנה יהיה זה המאמר מחזקיה בתכלית הסכלות ואיך ראוי שנחשוב זה עליו עם שלמותו הנראה מדבריו ואם אמרנו שלא היה זה המופת בתנועת השמש בעצמה יקשה מה שאמר בספר ד"ה על מליצי שרי בבל שבאו לדרוש המופת אשר היה בארץ כי ידמה מזה המקום שזה המופת היה על דבר אליו לפי שבזה המקום אמר כי שמע כי חלה חזקיהו והנראה בעיני מפני כל זה שזה המופת היה בצל לא בשמש בעצמו וכבר ידעת כי העננים המתנועעים תחת השמש יביאו לפעמים כיצון השמש בזולת מקומו הראוי לו וזה כבר כמצא בחום הרבה ולפי שראה חזקיה שתנועת הרוח אז וקצת אידים שהיו תחת השמש שיקל להם בתנועתם המהירה להשיב הצל עשר מעלות כי באותו צד היתה תנועתם בקצת מושעיה שיהיה הענין בהפך זה כלי שיוכל לו מופת השם ית' והנה התפלל הנביא אל הש"י ושב הצל אחורנית עשר מעלו' כמו ששאל חזקיה וזה המופת יתכן שיהיה בשפט הש"י על דרך המופת אידים מתנועעים לצד ההוא וכרשם בהם כיצון השמש והביאוהו בתנועתם במהירות כפלא אל המקום ההוא עד שכבר היה זה תכף:

במעלות

הַשְּׁלִישִׁי בֵּית יְהוָה: וַיֹּאמֶר יְשַׁעְיָהוּ זֶה־לְּךָ הָאוֹת מֵאֵת יְהוָה כִּי יַעֲשֶׂה יְהוָה אֶת־הַדָּבָר אֲשֶׁר דִּבֵּר הָלַךְ הַצֵּל עֶשֶׂר מַעֲלוֹת אִם־יָשׁוּב עֶשֶׂר מַעֲלוֹת: וַיֹּאמֶר יְחִזְקִיָּהוּ נָקֵל לַצֵּל לִנְטוֹת עֶשֶׂר מַעֲלוֹת לֹא כִּי יָשׁוּב הַצֵּל אֲחֹרַנִּית עֶשֶׂר מַעֲלוֹת: וַיִּקְרָא יְשַׁעְיָהוּ הַנָּבִיא אֶל־יְהוָה וַיָּשֶׁב אֶת־הַצֵּל בַּמַּעֲלוֹת

תְּלִיתָאָה לְבֵית מַקְדְּשָׁא דַייָ: וַאֲמַר יְשַׁעְיָה דֵּין לָךְ אָתָא מִן קֳדָם יְיָ אֲרֵי יַעְבֵּיד יְיָ יָת פִּתְגָּמָא דְּמַלֵּיל הֲיֵהָךְ טוּלָא עֲסַר שָׁעִין אִם יְהוּב עֲסַר שָׁעִין: וַאֲמַר חִזְקִיָּה קַלִּילָא דְּאַדִּיהָךְ טוּלָא עֲסַר שָׁעִין בְּרַם נִיסָּא יְתוּב טוּלָא לַאֲחוֹרוֹהִי עֲסַר שָׁעִין: וְצַלִּי יְשַׁעְיָה נְבִיָּא קֳדָם יְיָ וְאָתֵיב יָת טוּלָא בְּצוּרַת

ג' ג' בנגי' ל"ף

יחזקיהו ג' וסי' נמסר בריש ישעיה : אחרנית ז' בקריא' וסי' ויקח שם ויפת את השמלה ב' בפסוק · ויהי בהזפירו את ארון האלהים · ואתה הסבות את לבם : ויאמ' יחזקיהו נקל : ויקרא ישעיהו הנביא אל יי' דמלכי' · הנני משיב את צל :

רדק

הלך הצל' כמו ילך שאל לו איזה אות יבחר אם ילך הצל לפניס עשר מעלות ברגע אחד או ישוב אחורנית עשר מעלות ואמר חזקיהו נקל לצל לנטו' עשר מעלות כי הגלגל במרוצתו יהיה נקל האות שימהר מרוצתו יותר ממנהגו אבל האות יהיה יותר חזק אם ישוב אחורנית ממהלכו :

במעלות

רשי

הלך הצל עשר מעלות אם ישוב עשר מעלות' הרי זה מקרא קצר כבר ירד הצל למעלות העשויות לשעו' היום כמו אורלו"ין בלע"ז שעושי' האנשים לבחן שעות היום חפץ אתה שימתין במקום שהוא שם כדי מהלך עשר שעות או ישוב למעלה עשר מעלות ויהא נראה כאילו הוא שחרית : ויאמר חזקיהו נקל לצל לנטות עשר מעלו' דבר קל הוא לנטות במקומו וכוט' ועומד עשר מעלו' אינו דבר הניכר כל כך לא כן אלא ישוב הצל ויהי' הדבר תימ' שראו שפנ' היום לערוב וחזר להיו' בקר :

אשר

כלי יקר

ויאמר ישעיהו זה לך האות כו' ויאמר כו' עיין רש"י ז"ל והרלב"ג ז"ל ומחילה מכבודו בזה ולשון הכתוב במעלות אשר ירדה בימי אחז שהם במעלות השמים שלא כדבריו והוא ז"ל כדחק יתכן שבנה אחז לו המעלות בבית המלכות ע"כ והנכון איכו שא שנוי בגרמי' השמימיים ובתנועתם ומה שאמר' נקל הצל לנטות דבר קל לעיני בני אדם לא שיהי' הוא נקל ולכן בחר ביות' חמור והוא השב הצל לאחור עשר מעלות אשר זה חמור בעיני העולם וירגישו פלא הנס יותר ויודע להם שהוא אות על העמדת החולה מחוליו בעבור חזקיהו המלך וידעו כי יש אלקים בישראל · ומהרי"א ז"ל פי' שמנהג הנביאים קודם העשות הנסים ישאלו לרואים אותם אם אפשר לעשותם כפי הטבע וזה כדי להגדיל הנס · הלא תראה שהשי"ת אמר ליחזקאל התחייכה העצמות האלה · משה אדוננו אמר המן הסלע הזה נוציא לכם מים וכן הענין בכאן כשאל חזקיהו אות ראה הנבי' לעשותו בצל להיותו משל אל חיי בני אדם ושנותיו כמו שאמר כי צל ימינו עלי ארץ וקודם שיעשה בו המופת שאל אל חזקיהו הלך הצל עשר מעלות אם ישוב ר"ל הנה כבר הלך הצל עשר מעלו' כמו שהלכו ימיך ואתה קרוב למות אם הלך והודיעני האם כפי הטבע ישוב אותו הצל אשר הלך עשר מעלות לאחור שיהיה זה דומ' לעניינך שתחזור לחיים ולבריאותך בהפך המות שהיה מתנועע אליו ע"ו שנה ולפי שהיה זה דרך שאלה השיבו חזקיהו נקל לצל לנטות עשר מעלות כי לא ישוב שאין הנטייה הנאמרת בזה לצד אחד או לצד אחר כפי העננים כמו שחשבו החכמים הנז' אבל הנטיה היא הירידה מהשמש לכשתשקע וילך לדרכו להחשיך כי סמוך לשקיעת השמש יגטו הצללים אבל אינו נקל אם ישוב לאחור כי הוא הפך הטבע ובזה הורה על מעלת המופת באומרו שהצל מתהלך ארוך היום ונוטה בערב להדבק אל החשך ויהיה נקל כפי הטבע אבל החזרה לאחור היא דבר קשה ויוצא ממנהג הטבעי וכאשר ראה הנביא שהודה חזקיהו בגודל הנס התפלל אל ה' וישב הצל במעלות אשר ירדה ר"ל שלא היתה החזרה פתאומית אלא בבת אחת או מתחלפת הסדר מאופן הירידה אבל באותם המעלות אשר ירדה שעה אחר שעה חזר לאחור במדרגה ההיא עצמה אשר ירדה · וכאשר ימצא האדם הכרח גדול לפרש נקל לצל לנטות על המעטת הנס שהיה זה אפשר כפי העננים כמו שפירשו ז"ל אין ראוי שיאמרו שיהיה גם כן מאמר חזקיהו לא כי ישוב השמש כמו שפירשוהו · אבל יותר נכון לפרש שהיה תשובת הנביא שכאשר אמר אל חזקיהו נקל הצל לנטות שהיה זה מפני העננים בנטייה השיבו הנביא לא כי ישוב השמש ר"ל איני אומר נטייה בצל בלבד מהצדדים כמו שחשבת כי אם שישוב בהדרגה באותם המעלות ולכן קרא אל ה' וישב הצל עשר מעלות במעלות אחז · וראיתי בספר אחד מחכמי הנוצרים שהמציא הראשון ממלאכת הכלים לדעת בהם השעות העשויות ביום היה אחז באותם המעלות אשר עשה בירושלם שהיו מכוונו' לזה והיו באופן כך שכפי צל השמש היורד עליהם היו יודעים שעות היום כפי זמן מהזמנים · והיותר מתיישב בענין זה הוא שלא נעשה בענין זה שנוי כלל בגרם השמימיי ולא בתנועתו וגם לא נעשה שנוי ולא החזרה בניצוצות השמש בכללותם כי הם באמת היו תמיד בכל הארצות תמיד כפי המנהג הטבעי אבל היה הנס בניצוצות השמש הפרטים היורדים שמה בירושלם באותם המעלות אשר עשה אחז כי שמה היה מפעל הנס האלהי שחזרו לאחור אותם עשר מעלות שאמר הנביא באותה הדרגה אשר ירדה שם ומפני זה תלה הכתוב הנס הזה בצל כמו שאמר וישב את הצל במעלות אשר ירדה וזכר שלא היה זה כללי בכל הארץ כי אם במעלות אחז אשר היו בירושלם ובספר ישעיה אמר בספרו זה הנס ותשב השמש עשר מעלות להגיד שהיה בניצוץ השמימיי הפלא הזה כי האומרו ותשב השמש אין ראוי שיובן על גוף השמש באשר הוא שם כי אם על הניצון וכמו שא' ותך השמש על ראש יונה שהוא הניצון ויורה על זה גם כן מה שזכר בדברי הימים שבאו מליצי שרי מלך בבל לדרוש המופת אשר היה בארץ ואין פירושו על המופת שנעשה במחנה סנחריב שיצא מלאך ה' ויך במחנה אשור כמו שחשב הרלב"ג כי הנה שם אמר בימים ההם חלה חזקיהו עד למות ויתפלל אל ה' ויאמר לו ומופת נתן לו כו' ואין ספק שהוא מופת של המעלות ועליו אמר לדרוש את המופת אשר היה בארץ ולפי שלא היה בגרם השמימיי ולא בתנועתו כי אם בניצוצות השמימיים שירדו שם על המעלות אחז ולכן אמר אשר הי' בארץ כלו' בא"י ביחוד באותן המעלות ואין לספק ע"ז מאשר היה הצל דבר כמשך ומתחייב מהשמש כי לא קצרה יד ה' מעשות אותות ומופתים פעם בעצמי' ופעם במקרים הנמשכים מהם ומה שהוא בלתי אפשר כפי הטבע הוא אפשרי כפי הנס כפי יכולת הסי"ת וכבר זכר הרלב"ג שיתכן שיהיה זה הנס בשיתהדש אידים ע"י הקב"ה ורוחות מתנועעים לצד ההוא ונרשם בהם ניצון השמש והביאוהו במהירות נפלא אל המקום ההוא ובאותה הדרגה במעלת אחז אחורנית אבל זכר החכם שהיה המופת בצל ויותר נר' שהיה בניצון השמש כמו שזכרתי ע"כ : ולעצ"רן זר מאד להתחכם יותר ולהשתומם בנפלאות הסי"ת מה יזכה ילוד אשה בשקול דעתו אשר לא ראה מאורות מימיו ולמה הטע' בדבר משנה ומקרא שכתוב בפה מלא בישעיהו הנני משיב את צל המעלות אשר ירדה במעלות אחז בשמש אחורנית עשר מעלות ותשב השמש עשר מעלות במעלות אשר ירדה ע"כ אשר זה מורה שהיה בשמש עצמו לא בצל כמו שחשב הרלב"ג ז"ל ולא בניצון כמו שחשב מהרי"א ז"ל אבל היה בשמש הוא מ"ש בשמש אחורנית ותשב בשמש וכו' ומה שהזכיר הכתוב צל אין הכונה שהי' זה בצל לבד או בניצון כמו שחשבו חלילה דהי"לל בצל השמש אחורנית ותשב צל השמש עשר מעלות וכו' כי לא יקרו הכתובים בכיולא בדברים הללה ומה שהזכירו הכתובים הנה צל גם בישעיהו הוא לפי שהוכ' בשיעור של עשרה מעלות בצל המעלות אשר במעלות אחז לכך כתוב הנני משיב את צל המעלות וכו' וכאן במלכים כתיב וישב את צל המעלות אשר ירדה במעלות אחז אחורנית עשר מעלות : ויתאמת לך הענין הזה שהיה בגרם שמימיי בלי שום ספק מה שראינו הקפידה להיותו עשר מעלות במלכים ואם היה בניצון או בצל למה לא היו או פחות או יותר אבל האמת יורה דרכו שלפי שירד' עשר מעלות ביום שמת אחז שהי' משתי שעות וכל שעה ושעה מעלה אחת אשר במחשך מעשיו הרעים עשה ושם אור לחושך ומהיום עשה לילה לעומת זה בנו חזקיה הקן קלקולו ושם חושך לאור כשיעור ההוא בכיון כדי שיתוקן העולם וגלגל השמש חוזר על אופנו והוא שהיה חוזר כשעת בריותו שבראו הסי"ת ולזה עשה לו האות הזה ולא זולתו לתקן קלקול אביו ולהודיע שיפ' כח הבן מכה האב ומתיחס אל הגלתו שהמו' חשך והחיים אור ונעשה לו נס ממות לחיים ומופת מחושך לאור : והנה דברי חכמים כדרבונות וכמסמרות נטועים במסכת סנהדרין פ"ח א"ר יוחנן אותו היום שמת אחז שתי שעות הי' ופי חלים חזקיהו ואיתפח אהדריכהו קודשא בריך הוא ניהליה שנא' הנני משיב את צל המעלות אשר ירדה במעלות אחז בשמש הרי שהיום היה בימי אחז שתי שעות ובימי ישעיהו נתוספו והיה יום ארוך כ"ב שעות · ובפסיקתא מרודך בן בלאדן היה למוד לאכול בשש שעות ויישן עד תשע שעות וכיון שחזר גלגל חמה ישן לו ועמד ומצאו שחרית בקש להרע את כל עבדיו אמר הנחתם אותי לישן כל היום וכל הלילה אמרי ליה מהאי יומא הוא דהדר ביה והלוה של חזקיהו החזירו · אמר להם איכא כי האי גברא בהדאי ולא מסדרכ' ליה שלמא כתב ליה שלם למלכא חזקי' שלם לקרתא די בירושלם שלם לאלהא רבא · נבוכדנצר ספרא דבלאדן הוה ההיא שעתא לא הוה התם כי אתא אמר להו היכי כתביתו אמרו ליה הכי כתבינן אמר להו קריתו ליה אלהא רבא וכתביתו ליה לבסוף אלא הכי איבעי לכו למכתב שלם לאלהא רבא שלם לקרתא ירושלם שלם למלכא חזקיה אמרי ליה קרייה דאגרתא ליהוי פרוקא רהט בתריה כי רהיט ג' כרסאות אתא גבריאל אוקמיה אמר הב"ה אתה פסעת ג' פסיעות בשביל כבודי חייך שאני מעמיד ממך ג' מלכים קוזמוקוסטרין שליטין מסוף העולם ועד סופו ואלו הן נבוכד נצר ואויל מרודך ובלשצר וכן הוא או' וחסד לאומים חטאת שהוא מתוקן להם ככרסה של עכנה · א"ר יוחנן אלמלא לא בא גבריאל וקירבו לא היתה תקנ' לשונאיה' של ישראל עכ"ל הרי לך דברים ברורים כשמש שהשמש היא שחזרה וגלגל השמש עצמו ומה לך לשתות מים מהסברא כי אם מי באר מים חיים דברי חז"ל וכוזלים מן לבנון מקובלי' מדברי חז"ל המוכיחים שגלגל השמש חזר לאחור ומה שנסתייע מהרי"א ז"ל מלשון הכתוב אשר בדברי הימים לדרוש המופת אשר היה בארץ פי' ואשר היה סיבת המופה בא"י הוא חזקיהו אבל אין פי' אשר היה בארץ ולא בשמים כמו שהבין הוא ז"ל · ומה שהוקשה להם מחזקיה הצדיק שישאל אות מאת הסי"ת כבר זכרתי שתועלת האות לפרסם היכולת האלהי בעולם ולפרסם הנס מהעמדת חולי שנתחדש על ידו ולזה הוצרך המופת הזה לפרסם היכולת האלהי האו' אל הגלגלים והתגלגלו והוא המחזיר' לאחור כי ברא"ם מאפס המוחלט ומה לי שהתגלגל השמש ממזרח למערב או ממערב למזרח הכל נקל בעיני ה' אכן להיות בעיני הבריות יותר נקל ממזרח למערב שאל אות חמור בעיני הבריות ישוב לאחור : ואמר גם כן נקל לנטות שכבר נטה כן בימי אחז ועתה רצה לעשות מופת חמור ומחודש ולתקן סבוב השמש כמשפטו אשר מבריא' העולם עשה שנתקלקל באחז ישוב לאחור עתה ויתוקן שלפי זה היו עשר מעלות כנגד עשר כאמור לא פחות ולא יותר והפשר שלזה אמר נקל הצל תיבת נקל לא שיהיה דבר קל לנטות השמש כי מופת הוא אבל אמר נקל לשון נקל' בנכבד כי בימי אחז אביו ברח השמש בעת מותו לפי שהיה עובדו אחז וכמו שאמר בילקוט בשם פרקי ר"א בפסוק ויאמר ישעיהו אל חזקיהו שמע דבר ה' וכו' הנה ימים באים וכו' ששם כאמר אביך כבד מזלות והיה משתחוה לשמש וירד השמש וברח במערב עשר מעלות אם רוצה אתה ירד עשר מעלות אחורנית אמר חזקיהו לא כי ישוב כל המעלות ונעתר לו שנא' הנני משיב את צל המעלות אשר ירדה במעלות אחזרו כל מלכי ארץ ותמהו לפי שלא נהיה כך משנבראה העולם ושלח מרודך לראו' המופת ע"כ כי לזה אם היה חוזר לנטות עשר מעלות למערב היה ד"ימה לברוח כמו שברח בימי אחז אביו וזהו נקל לצל כפשוטו ורמז גם כן אל הקלון הזה אשר להגלגל ממנו ראוי לשיסובב לאחו' שזו הוראת ניקון הבריא' מאחז אביו שמתקרב הוא אל בנו חזקיהו ולכן אמר לו ישעיהו האות האמתי והחמור לסובב גלגל השמש לאחור הפך תנועתו וז"ש לו זה לך האות כלומר אעפ"י שאתה לא שאלת האות של הט"ו שנה כי אם על חידוש זה של העמדת חולי וכדפרישית עכ"ז וזה לך האות שהאות הזה הכי נותנו לך על אמות כלל מה שדבר הסי"ת וז"ש כי יעשה ה' את הדבר אשר דבר ר"ל הדבר כולו מהרפואה ולג' ימים ולתוספת ט"ו שנה ולזה אמר הנביא הלך הצל עשר מעלות ר"ל מה שכבר היה בזמן אחז שהלך הצל עשר מעלות ברגע קטן עד שנעשה היום ההוא משתי שעות ככז"ל בפסיקתא הנה אם ישוב מעלות מה טוב ויהיה פלא מדבר חדש שלא נעש' ועוד שיהיו' סיבוב הגלגל לתיקונו לסובב כמו קודם שירדו העשר מעלות שבימי אחז וזהו הלך לשון עבר ולא אמר אם ילך הצל עשר מעלות או אם ישוב וחסר תיבת או לפי דעת המפרשים ולדעת מהרי"א ז"ל ניחא לשון הלך שלא חסרה תיבת או אבל קשה קצת דהי"לל הישוב והענין בעצמו כי איכו מתיישב שהנביא ישאל לחזקיהו אם הוא מופת או לאו כי דבר ברור הוא שהוא מופת גדול והראיה שהביא ממשה ע"ה איכה ראיה שלפי שישראל היה כל אחד ואחד או' למשה הוציא לי מסלע א' לזה אמר המן הסלע הזה שאני רוצה להוציא אפשר שאנו נוציא לכם מים והלא כמנע הוא אלא שהשי"ת יהיה המוציא אם כן שמעו נא המורים כמו שפי' הראשונים המורים באצבע על כל סלע וסלע כאמור · ולפירוש שפי' הלך הצל על ימי אחז ואם ישוב לאיתן מושבו העשר מעלות ההם ניחא שהנביא מתחלה ייעד כן אלא זה שחסר בפסוק גוזרת הפסוק אם ישוב עשר מעלות מה טוב או דבר גדול הוא וגם כן קשה קצת שצריך לו' שחזקיהו לא הבין דבריו אלא שהיו שתי חלוקות כמו שהבינום המפרשים ולזה אמר לו נקל לצל לנטות עשר מעלות ולא יהיה בעיני העולם כל כך פלא ובפרט שכבר אירע כיוצא בזה בימי אחז ולכך לא בזה חפצתי אלא כי ישוב הצל אחורני' מעלות והתפלל ישעיהו אל הסי"ת שיקיים כן כי כן היה בדעתו של ישעיהו לעשות אלא שלא הבין חזקיהו דבריו והייעוד של האות אחרי ששאלו חזקיהו היה מאת ישעיהו הנביא סומך על תפלתו להסי"ת המקים דבר עבדו ועצת מלאכו ונביאו ישלים ולכך ויקרא ישעיהו אל ה' וישב וכו' : עוד אפשר קרוב לענין זה אבל בהבנה אחרת בפסוק ולא יחסר בו גזרה והוא שישעיהו הודיע שיחזור השמש לאחור שהוא מופת ואות גדול אבל הודיע שהחזרה הזאת לא תהיה בבת אחת אבל יחזור לסובב ממזרח למערב מעט מעט כמשפטו בהליכה וז"ש הלך הצל עשר מעלות אם ישוב עשר מעלות כלומר אם

ישוב

בְּמַעֲלוֹת אֲשֶׁר יָרְדָה בְּמַעֲלוֹת אָחָז אֲחֹרַנִּית עֶשֶׂר מַעֲלוֹת:
בָּעֵת הַהִיא שָׁלַח בְּרֹאדַךְ בַּלְאֲדָן בֶּן־בַּלְאֲדָן מֶלֶךְ־בָּבֶל סְפָרִים וּמִנְחָה אֶל־חִזְקִיָּהוּ כִּי שָׁמַע כִּי חָלָה חִזְקִיָּהוּ:
וַיִּשְׁמַע עֲלֵיהֶם חִזְקִיָּהוּ וַיַּרְאֵם אֶת־כָּל־בֵּית נְכֹתֹה אֶת־הַכֶּסֶף וְאֶת־הַזָּהָב וְאֶת־הַבְּשָׂמִים וְאֵת שֶׁמֶן הַטּוֹב וְאֵת בֵּית כֵּלָיו וְאֵת כָּל־אֲשֶׁר נִמְצָא בְּאוֹצְרֹתָיו לֹא־הָיָה דָבָר אֲשֶׁר לֹא־הֶרְאָם חִזְקִיָּהוּ בְּבֵיתוֹ וּבְכָל־מֶמְשַׁלְתּוֹ:
וַיָּבֹא יְשַׁעְיָהוּ הַנָּבִיא אֶל־הַמֶּלֶךְ חִזְקִיָּהוּ וַיֹּאמֶר אֵלָיו מָה אָמְרוּ הָאֲנָשִׁים הָאֵלֶּה וּמֵאַיִן יָבֹאוּ אֵלֶיךָ

בְּצוּרַת אֶבֶן שָׁעַיָּא דְנַחֲתַת בְּמַסְקָנָא דְאָחָז שִׁמְשָׁא לַאֲחוֹרוֹהִי עֲסַר שָׁעִין:
בְּעִידָּנָא הַהוּא שְׁלַח בְּרוֹדַךְ בַּלְאֲדָן בַּר בַּלְאֲדָן מַלְכָּא דְבָבֶל אִיגְּרָן וְקוּרְבָּנִין לְוָת חִזְקִיָּה אֲרֵי שְׁמַע אֲרֵי אִתְמְרַע חִזְקִיָּה:
וְקַבֵּיל מִנְּהוֹן חִזְקִיָּה וְאַחֲזֵינוּן יָת כָּל בֵּית גִּנְזוֹהִי יָת כַּסְפָּא וְיָת דַּהֲבָא וְיָת בּוּסְמַנַיָּא וְיָת מִשְׁחָא טָבָא וְיָת בֵּית מָנוֹהִי וְיָת כָּל דְּאִשְׁתְּכַח בְּגִנְזוֹהִי לָא הֲוָה מִדַּעַם דְּלָא אַחֲזֵינוּן חִזְקִיָּה בְּבֵיתֵיהּ וּבְכָל שׁוּלְטָנֵיהּ:
וַאֲתָא יְשַׁעְיָה נְבִיָּא לְוָת מַלְכָּא חִזְקִיָּה וַאֲמַר לֵיהּ מָה אֲמָרוּ לָךְ גֻּבְרַיָּא הָאִלֵּין וּמְנָן אֲתוֹ לְוָתָךְ

ל' ויתיר א' · נכתהו ק' · ל' כתיב כן

וישמע עליהם כל לשון שמיעה אל במי"ב על וסי' ואני שמעתי · עליך לאמ' תשמע חלום · וישמע על תרהקה דישעיה · וישמע עליהם חזקיהו דמלכים · דרשו מעל ספר · הזכירו לגוים בירמיה · בהקיר בור מימיה בן הקרה · ל' תשמעו על דברי הנביאי' לשמוע על דברי עבדי הנביאי' · ולבי הרכבים אמ' ירמיהו: שאו נס בארץ · השמיעו עליך בקולם · השמיעו על ארמנות באשדוד · ואת זעקתם שמעת על : ואת שמן ז' בקריא' וסי' נמסר בסדר כי תשא ; ומאין ה' בקריאה וסי' נמסר ביהושע סימן ט' :

רשי

אשר ירדה במעלות אחז · יום שמת אחז נתקצ' היום ומיהר הצל לירד עשר מעלות כדי שלא יהא נספד ועכשיו חזרו עשר שעות חזרו עכשיו לחזקיהו : כי שמע כי חלה · ועל אותו היום לא היה אדם חולה וחיה והיאך שמע למוד היה לאכו' בשלש שעות ביום וישן עד תשע כיון שפח' גלגל חמה לחזקיהו כיעור בתשע שעות ומצא שהגא שחרית בקש להרוג את עבדיו אמר אתם הנחת' אותי לישן יום ולילה אמרו גלגל חמה חזר אמר להם מי החזירו אמרו לו אלהיו של חזקיהו כדאיתא בפסיקת' : בית נכת' · בית גנזי בשמיו כמו נכא' וצרי ולוט : ואת השמן הטוב · יש פותרין שמן המשחה ויש פותרים שמן אפרסמון שהוא מצוי בארץ ישראל שנאמר ביחזקאל יהודה וישראל היו רוכליך בחיטי מנית ופנג וראיתי בספ' יוסיפון פנג הוא אפרסמון וגדל ביריחו וע"ש הריח נקרא ירחו : לא היה דבר · את הארון והלוחות וספר התורה :

מארץ

רדק

במעלות אשר ירדה · השמש והלך הצל עשר מעלות ושב השמש אחורנית והיה הצל במעלה הראשונית : במעלות אחז · כי הוא בנה אותם המעלות · ובדר' אשר ירדה במעלות אחז כי במות אחז קצר היום ונטה הצל עשר מעלות וירדה השמש עשר מעלות טרם זמנו כדי שלא יספדוהו לפי שהיה רשע והותם עשר מעלות שירדה לאחז חזרה אחורני' לחזקיה לאות וי"ת וצלי ישעיה נבואה קדם יי' ואתיב ית טולא בכור' אבן שעיא דנחתת במסקנא דאחז שמשא לאחורוהי עסר שעין ר"ל במעלו' היתה אבן מסומנת לדעת שעות היום : ברארך · ובישעיה מרודך : כתיב כמ"ש ואחד הוא כי הם ממולא אחד ובלאדן הוא שם כנוי נסמך לאביו שהיה שמו בלאדן וזה מלך אסרחדון כי סנחריב מלך בבל היה וכן בימי מנשה נאמר בדברי הימים ויבא עליהם את שרי הצבא אשר למלך אשור וגומר ויוליכם בבלה : כי שמע כי חלה · לא היה עקר שליחותו על חליו אלא על המופת שנעשה לו על חליו וכן הוא בדברי הימים לדרוש המופת אשר היה בארץ : וישמע עליהם · כמו אליהם ועל כמו אל ורבים כמוהו כמו וילך אלקנה הרמתה על ביתו כמו אל ביתו ומה שאמר וישמע נרא' שהם בקשו ממנו להראותם נכתה ושמע אליהם ועש' כן וכת"י וקביל מנהון ובישעיה וישמח עליהם : את כל בית נכתה · כל בית חמדתו כלו' כל הדברים שהיו לו ואחר כך פרט מה הם הדברים הנחמדים וכן נכאת וצרי ולוט דבר נחמד ובדברי רז"ל מאי בית נכות' מהם אמרו אשתו היתה משקה להם ומהם אמרו זין או כלי זין הראה להם ומהם אמרו בית גנזיו הרא' להם : שמן הטוב · זה שמן אפרסמון שלא היה בכל העולם אלא ביריחו ואמרו כי לפיכך נקרא ירימו והיה רע בעיני יי' כי הראה להם בית נכתה כי נתגאה בבא אליו השלוחים מארץ רחוקה וכי היה מצליח בכל דרכיו וכן אומר בדברי הימים כי גבה לבו ואמר בשלוחים האלה שבאו לכבודו והיה לו לומר שבאו לכבוד האל כי לדרוש המופת באו וכן אומר בדברי הימי' וכן במליצי שרי בבל המשולחי' עליו לדרוש המופ' אשר היה בארץ עזבו האלהים לנסותו לדעת כל אשר בלבבו :

אשר

רלבג

במעלות אחז אחורנית · יתכן שבנה אחז אלו המעלות בבית המלכות · והנה שמע מלך בבל כי חלה חזקיהו ולזה שלח מלאכיו שם ולזה אותם גם כן שידרשו המופת אשר היה בארץ או אתחיל סנחריב שמתו כלם בזולת יד אדם אך הכם מלאך יי' ולזה אמר גם כן אשר היה בארץ ואם היה זה שב אל המופת מהשמש הנה לא היה בארץ לבד אך בכל העולם : בעת ההיא שלח בראדך בלאדן · ראוי שתדע כי אע"פ שהיה סנחריב מושל בבבל כמו שיראה ממה שאמר במה שקדם ויבא מלך אשור מבבל הנה היה שם מלך והיה תחת סנחריב והיה נותן לו מס שנה בשנה כי כן היה מנהגו עם כל המלכי' שהיה כובש אותם והנה לפי דעתי נמשכת המלוכ' למלכי אשור עד שבא נבוכד נצר מלך בבל והחזיק במלכות הזה ונמשך המלכות לו ולבנו ולבן בנו עד שבעים שנה : ספרים · ומנחה אל חזקיהו · כבר ספר בספר ד"ה כי רבים היו מביאים מנחה ליי' בירושלם ומגדנות לחזקיה והיה זה כן מפני מה ששמעו מהמופת שעשה יי' בחיל מלך אשור אז ידעו כל ממלכו' הארץ כי יי' הוא האלהים ולזה ספר זה שם אחר ספור זה המופת אשר עשה יי' בחיל מלך אשור : וישמע אליהם חזקיהו · ר"ל שנכבד שמע בעבורם מה שבקשו ממנו והגיד להם כל אשר שאלו והראם את כל בית נכתה הנה הוא קבוץ על חמודותיו ואחר זה פרט מה שהיה שם והוא כסף וזהב ובשמים ושמן הטוב והוא שמן אפרסמון שלא היה נמצא כי אם בארצו ובמקום אחד ממנו לבד והוא נקרא בס"מי בלע"ז : ואת בית כליו ואת כל אשר נמצא באוצרותיו · יתכן שהראה אותם גם כן הדברים החמודים שהיו לו בממשלתו והנה היה רע בעיני יי' אשר עשה כי גבה לבו על הש"י כי הם באו לדרוש את המופת לכבוד הש"י ולא היה ראוי לחזקיה להגדיל עצמו בזה אבל היה ראוי שיתן הגדולה והכבוד לש"י ויראה להם גדולת הש"י כי על זה באו ולזה גנה אותו בספר ד"ה על זה כי הוא לא השיב לש"י מהכבוד על זה המופת שעשה לו שהוסיף על ימיו מה שהוא ראוי אבל גבה לבו ולזה היה עליו קצף ועל יהודה וירושלם והנה הקצף היה מה שאמר לו ישעיה הנביא על זה :

אשר

ישוב לאחור עשר מעלות הלך ילך אחר כך כהליכה תהיה חזרתו אם ישוב לאחור י' מעלות אחר כך יהיה הולך בכל מעלה ומעלה מתהלך לאטו כמשפטו וחזקיהו לא הבין דבריו אלא אלא כאילו היו שתי חלוקות כמו שביאר רש"י ז"ל וכמו שביאר הרד"ק ז"ל ולכך אמר נקל לצל לנטות שהנטיה היא הערב השמש ונטייתו למערב ולכן אני רוצה בזה ז"ש אלא כי ישוב הצל אחורנית עשר מעלות שהוא מופת ויקרא ישעיהו אל ה' וישב את הצל המעלות במעלת אשר ירדה במעלות אחז אחורנית כלומר על עשר מעלות והיתה החזרה עשר מעלות כלומר עשר מעלות בבת אחת ואח"כ נתארך היום ארוך כ"ב שעות כמאה חזרתו לאחור עשר מעלות בבת אחת כעין מה שירדו העשר מעלות בבת אחת בימי אחז והיה היום משתי שעות ואילו חזר לאחור ממערב למזרח מעט מעט ואח"כ ימובב ממזרח אם כן יהיה עשרים שעות יוצאות בזה וי"ב של יום אם כן היה היום ההוא כן ל"ב שעות ואין הדבר כן אלא מכ"ב שעות ובזה מדוקדק אומרו אשר ירדה בימי אחז להקים מה ירידה בימי אחז היתה בבת אחת כך חזר' לאחור בבת אחת עשר מעלות כאחת : ומ"ש שאל לך אות מאת ה' אפשר לפרשו לשון אות מאותיות שם השם וז"ב אות מאת ה' והיא היו"ד וכזה כמאה שכתו' ויאמר יחזקיהו י"וד יתירה שהוסיפו לו להודיע שמה"יוד של שם ההוי"ה תמשך האות והמופ' הזה ית' וית' שמו כי בי"ה ה' צור עולמים והעולם הבא בי"וד ולזה הוסמה ברא"ש שמו לאו' שיהיה בן העולם הבא הפך ממה שאמר לו כי מת אתה בע"הז ולא תחיה לע"הב כי עתה חיו יחיה בע"הז ובעולם הבא וזהו יחזקיהו בי"וד ברא"ש שמו וכמו שפירשו בספר הזוהר שאל לך אות מאת ה' כמו שכתב בספר ויקרא שאל לך אות מאת ה' העמק שאלה וכו' ואפשר עוד שהוסיף לו אות י"וד לרמוז תמיד גם עשר מעלות כמספר ה"יוד שהיא עשרה זכר עשה לנפלאותיו שיזכרו כן תמיד ולזה קראו יחזקיהו : ועיין רש"י ז"ל ודבריו אלה מוכיחין שהחזרה לאחור היו כרגע העשר ואחר כך חזר לנטו' העשר מעלות בעשר שעות באופן שזה מסכים למה שאמרתי שהחזר' אחורנית היית' כרגע ואח"כ נטה עשר מעלות מעט מעט בעשר שעות · ועיין הרד"ק ז"ל :

בעת ההיא שלח וכו' חז"ל בלאדן בן בלאדן מאי בלאדן בן בלאדן אמרי בלאדן מלכא אשתני אנפי' והוה כי כלבא והוה יתיב בריה אבבא כי הוה כתיב כתיב שמיה ושמיה דאבוה והיינו דכתיב בן יכבד אב זה בלאדן בן בלאדן ועבד אדוניו זה נבוזראדן אמר הב"ה ומה בשכר פסיעות שפסעתי לאותו רשע שרץ אחר כבודי כך כשאני משלם שכר לאברהם יצחק ויעקב שרצו לפני כסוסים על אחת כמה וכמה עד כאן והתחלת המאמר נכתב למעלה בפסוק הקודם עיין שם וכבר זכרתי בפסוק הקודם בדברי חז"ל שבמסכת סנהדרין שבעת הקיף השמש במופת הגלגל ושבפסיקתא ובדבריו ז"ל אבין אומרו ספרים ומנחה די שיאמר ספר כמו שאמר מנחה בלשון יחיד וי"ת אגרן וקרבנין הכל תרגם בלשון רבים אבל רמוז לנזכר בדברי חז"ל שכתב בתחלה ספר אחד שלמא לחזקיה ושלמא לירושלם ושלמא לאלהא רבא וכשטען עליהם נבוכדנצר שאין זה דרך כבוד לבזכיר את האלוה אחרון לזה אמר ספרים לרמוז שסימו נוסח זה לספר אחר להקדים יוצר בראשית וגומר שלמא רבא לאלהא רבא ולקרתא דירושלי' ולחזקיה וזהו שאמר שלח ספרי' לא שהגיעו ליד חזקיה אלא שנשתלחו לו שהרי גם הראשון שלחו אליו אלא שנבוכדנצר החזירו כנז"ל בפסוק הקודם אלא לא הגיע אליו אבל זה וזה נשתלחו אליו והעת ההיא עת רצון לחזקיהו שנשאו ה' בעיני כל העולם ולזה נמשך היות שני ספרים כי הסופר הראשון רצה להקדים חזקיהו כי הוא גרם כל הנס ואמ' אחר כך בא נבוכדנצר וטען לו שראוי להקדי' כבוד הבורא ית' ויתעלה : ועיין רש"י ז"ל והרד"ק ז"ל והר"לבג ז"ל וכן מהרי"א ז"ל שברודך הוא מלך אחר אשר אדון בן סנחריב וחולקים על הרד"ק במה שפי' שברודך הוא סנחריב ובמה שפ' הרל"בג שהמופ' הנז' בדברי הימי' שבאו לדרוש עליו שהוא כפילת חיל סנחריב ונסתייע ממה שאמר אשר היה בארץ כנז"ל ורש"י ז"ל חולק עליו כנז"ל והרד"ק ז"ל שהיה על נס השמש ומהרי"א ז"ל ודחה הר"לבג שהרי נאמר בימים ההם חלה חזקיהו עד למות ויתפלל אל ה' ויאמר לו ומופת נתן לו וכו' ואין ספק שהוא מופת גל המעלות עד כאן

וכן בפרקי דרבי אליעזר כמו שאכתוב בס"ד בפסוק ויאמר ישעיהו : ולע"דן כדבריהם ז"ל דלא כר"לבג מהסברה כי ענין נפילת חיל סנחריב הוא יספר להם והנזכרים לעיל היה ברודך לשלוח ולדרוש ע"ז מאת חזקיהו אבל האמת יורה דרכו שעל מופת השמש שלחו לדרוש ומלשון הפסוק גם כן הוכיח כן שא' כי שמע כי חלה חזקיה ובשלמא אם כאמר שעיקר שליחותו על נס השמש ניחא שהזכיר הכתוב כי שמע כי חלה חזקיהו ובזה תלוי נס השמש כי הוא המופת על העמדת חולי מכאן והילך לסיבת חזקיהו וזה רצו לדעת אמנם גם מפלת סנחריב איננו תלוי בכי שמע כי חלה חזקיהו ואעפ"י שהיה בזמן אחד וכיחא כמי לשון בעת ההיא מקשר עם נס השמש דסליק מיניה שהוא הגורם לשלוח בראדך הספרים והמנחה ומה שאמ' כאן בראדך בלשון פרסי בר לשון ברכה כי עתה שנכנע לחזקיה בראדך אמנם שמו מרודך לשון מרד ומעל ומה שאמר ספרים כבר דקדקתיו עם דברי חז"ל :

וישמע עליהם עיין רש"י ז"ל והרד"ק ז"ל וכן הר"לבג ז"ל וכן מהרי"א ז"ל והוסיף במה שאמר וישמע עליהם כי זה בלאדן בן בלאדן כלל תחתיו והיה סובא כל זרעו של סנחריב ולזה התחבר להוב את חזקיהו שונאו של סנחרי' וזרעו להיות לאחד איש את רעהו יעזרו כנגד זרעו של סנחריב וזהו שאמר וישמע עליהם חזקיהו להיות בקשר אמיץ נגד זרע סנחריב הרשע · ובשמן אפרסמון והוא הבלאשמו יתכן שעליו כעץ הגפן ובכר' אחד לבד ביריחו ותועלותיו מרובים כפי מה שכתבו הטבעיים עד כאן ובדבריהם ז"ל מדוקדק שאילו הראם כל זה לשם ולכבוד ה' לצדקה תחשב לו אבל התכלית היה להתגאות וגובה לב כנז' בדברי הימי' וזהו שא' לא הי' דבר אשר לא הראם חזקיהו והתכלית בביתו ובכל ממשלתו כלומר להראותו כבוד ביתו וממשלתו :

ויבא ישעיהו הנביא כו' בראשית רבה ארבעה הם שהקיש הקב"ה על קנקנן וכמצאו קגקן של מי רגלים ואלו הן אדם קין בלעם חזקיהו אדם האשה אשר נתת עמדי קין דכתיב לא ידעתי השומר אחי אנכי בלעם מי האנשים האלה עמך ויאמר בלק בן צפור מלך מואב שלח אלי חזקיה אמר מארץ רחוקה אבל יחזקאל בקי מכולם שנא' בן אדם התחיינה העצמות האלה ויאמר ה' אלהים אתה ידעת אם כן משל לצפור שהיתה ביד אדם פגע בו צייד אמר לו מה זו שבידך חיה או מתה א"ל אי בעית חיה אי בעי' מתה ע"כ · ולע"דן לדקדק במשל תכליתו למה ושאינו דומה לנמשל ונראה שרצו להודיענו מעלת תשובת יחזקאל במ"ש ה' אל"ים אתה ידעת שאין הדברים כפשטן אתה ידעת אם תחיינה אם לא שאם כן יקשה ה' אל"ים למה די שיאמר אתה ידעת או ה' אתה ידעת מהו ה' אלהים לתקן זה הביאו המשל והוא נאות שכמו שביד הצייד הוא לירות בה חץ ותמות או דבר קל ולא תמות כך בידך ה' אם תחיינה אם תתנהג עם אלה העצמות ברחמים יחיו ואם ברוגז ודין לא יחיו וזהו שא' ה' אלהים שהם ה' רחמים ואלהים דין שאין אלהים בכל מקום אלא דיין אתה ידעת אם תתנהג ברחמים תחיים ואם באלהים מתים בל יחיו והענין מובן · ועיין רש"י ז"ל והוא מדחז"ל מסנהדרין פ"ח וישמח אליהם חזקיהו א"ר חזקיהו כל המזמן ערבי לתוך ביתו ומשמש עליו גורם גלות לבניו שנ' ומבניך אשר יצאו ממך יקחו ויהיו סריסים בהיכל מלך בבל ע"כ והכתוב הזה בישעיהו כתיב וישמח וכאן כתיב וישמע :

ולע"דן לדקדק או' ויבא ישעיהו הנביא ידוע שנביא הוא כמו שדקדקתי למעלה בפסו' בימים ההם ועוד כפל שאלות מה אמרו האנשים האלה ומאין באו אליך ויובן כפל מארץ רחוק' מבבל · ונראה במה שזכרנו למעלה ההפרש וההקפדה אשר היתה בין ישעיהו ובין חזקיהו כמו שכתבתי בפסוק בימים ההם חלה חזקיהו והקב"ה עשה פשרה ביניהם שחלה חזקיהו וישעיהו בא לבקרו כנז"ל מעתה אפשר לו' שקבל ישעיהו ע"ב הפשרה ההוא גם למכאן ולהבא וז"ש כאן ויבא ישעיהו הנביא אל חזקיהו המלך שעם היותו הנביא ולכבוד נבואתו הי' כמנהג נוהג שלשול בעצמו לאמר ליתי חזקיהו גבאן שכן הלך יהורם אל אלישע אבל אחר שחלה חזקיהו וכהרפא ויבא ישעיהו הנביא אל חזקיהו להיותו מלך · או יאמר הנביא שהנבואה הזאת גם כן הבריאתו גם בו לבא אליו

כי

רשי

מארץ רחוק' באו · זה אחד משלשה שבדקן הקב"ה ומצאן עביט של מים עכורים קין וחזקיהו ובלעם קין לא ידעתי השומר אחי אנכי היה לו לומר רבונו של עולם הלא כל הנסתרות גלויות לך כדאיתי' בתנחומא בלע' שאמר לו המקום מי האנשים האלה עמך היה לו לומר יי' אלהים אתה ידעת כמו שאמר יחזקאל והוא השיב בגאוה בלק בן צפור מלך מואב שלח אלי הרבה מבקשים יש לי · חזקיהו היה לו להשיב לישעיה אתה נביאו של מקום ואתה שואל אלא התחיל מתגאה ואומר מארץ רחוקה באו אלי לכך נענש ועל ששמח עליהם והאכילם על שולחנו: לא יותר דבר · מדה כ"מ לא היה דבר: ומבניך · חנניה מישאל ועזריה: טוב דבר יי' · מאחר שבימי יהיה שלום: ואשר עשה את הברכה וגו' · בדברי הימים: ביד

רדק

אשר תוליד יקחו · יקח כתיב וקרי יקחו ואמרו זה דניאל חנניה מישאל ועזריה: והיו סריסי' · מחלוק' בדברי רז"ל מהם אמרו סריסי' ממש ומה' אמרו שנסתרסה ע"א בימיהם כלומר שהכירו הכל שאין בה ממש וי"ת רברבין כמו שריס ועל דניאל חנניה מישאל ועזריה אמר שהם היו בהיכלי מלך בבל ונאמר עליהם מבני יהודה והם היו מזרע המלוכ' כי כן אמר נבוכד נצר לבקש מזרע המלוכה ומן הפרתמים: כאשר עשה אחאב · כי הוא החל לעשות אשר' במלכי ישראל כי עד שמלך אחאב לא ראינו לאחד מן המלכים שעשו אשרה אלא שהיו הולכים בחקות ירבעם: לעשות

מלכים ב כ

אֵלֶיךָ וַיֹּאמֶר חִזְקִיָּהוּ מֵאֶרֶץ רְחוֹקָה
טו בָּאוּ מִבָּבֶל: וַיֹּאמֶר מָה רָאוּ בְּבֵיתֶךָ
וַיֹּאמֶר חִזְקִיָּהוּ אֵת כָּל־אֲשֶׁר בְּבֵיתִי
רָאוּ לֹא־הָיָה דָבָר אֲשֶׁר לֹא־הֶרְאִיתִם
בְּאֹצְרֹתָי: וַיֹּאמֶר יְשַׁעְיָהוּ
אֶל־חִזְקִיָּהוּ שְׁמַע דְּבַר־יְהוָה: הִנֵּה
יָמִים בָּאִים וְנִשָּׂא כָּל־אֲשֶׁר בְּבֵיתֶךָ
וַאֲשֶׁר אָצְרוּ אֲבֹתֶיךָ עַד־הַיּוֹם הַזֶּה
בָּבֶלָה לֹא־יִוָּתֵר דָּבָר אָמַר יְהוָה:
וּמִבָּנֶיךָ אֲשֶׁר יֵצְאוּ מִמְּךָ אֲשֶׁר תּוֹלִיד
יִקָּחוּ וְהָיוּ סָרִיסִים בְּהֵיכַל מֶלֶךְ בָּבֶל:
וַיֹּאמֶר חִזְקִיָּהוּ אֶל־יְשַׁעְיָהוּ טוֹב דְּבַר־
יְהוָה אֲשֶׁר דִּבַּרְתָּ וַיֹּאמֶר הֲלוֹא אִם־
שָׁלוֹם וֶאֱמֶת יִהְיֶה בְיָמָי: וְיֶתֶר דִּבְרֵי
חִזְקִיָּהוּ וְכָל־גְּבוּרָתוֹ וַאֲשֶׁר עָשָׂה אֶת־
הַבְּרֵכָה וְאֶת־הַתְּעָלָה וַיָּבֵא אֶת־
הַמַּיִם הָעִירָה הֲלוֹא־הֵם כְּתוּבִים עַל־
סֵפֶר דִּבְרֵי הַיָּמִים לְמַלְכֵי יְהוּדָה:
וַיִּשְׁכַּב חִזְקִיָּהוּ עִם־אֲבֹתָיו וַיִּמְלֹךְ
מְנַשֶּׁה בְנוֹ תַּחְתָּיו:

כא

א בֶּן־
שְׁתֵּים עֶשְׂרֵה שָׁנָה מְנַשֶּׁה בְמָלְכוֹ
וַחֲמִשִּׁים וְחָמֵשׁ שָׁנָה מָלַךְ בִּירוּשָׁלָ͏ִם
וְשֵׁם אִמּוֹ חֶפְצִי־בָהּ: וַיַּעַשׂ הָרַע
בְּעֵינֵי יְהוָה כְּתוֹעֲבֹת הַגּוֹיִם אֲשֶׁר
הוֹרִישׁ יְהוָה מִפְּנֵי בְּנֵי יִשְׂרָאֵל:
וַיָּשָׁב וַיִּבֶן אֶת־הַבָּמוֹת אֲשֶׁר אִבַּד
חִזְקִיָּהוּ אָבִיו וַיָּקֶם מִזְבְּחֹת לַבַּעַל
וַיַּעַשׂ אֲשֵׁרָה כַּאֲשֶׁר עָשָׂה אַחְאָב
מֶלֶךְ יִשְׂרָאֵל וַיִּשְׁתַּחוּ לְכָל־צְבָא
הַשָּׁמַיִם וַיַּעֲבֹד אֹתָם: וּבָנָה מִזְבְּחֹת
בְּבֵית

(Masoretic marginal notes: ב' חד מל' וחד חס' · ל' חס' · י"ב · כ"ט · ב' · יקחו ק' · י"ו מל' בסיפ' · ה' בטע' בסיפ' · ל' · כ"ח · פ' · י"ו מל' בסיפ' · ב' כי לך יקרא · ב' ושבר בריתיה ב' · ב' חס' ובענין וכל אורייתא כו' חס')

תרגום

לְוָתָךְ וַאֲמַר חִזְקִיָּה מֵאַרְעָא רְחִיקָא
אֲתוֹ לְוָתִי מִבָּבֶל: וַאֲמַר מָה חֲזוֹ
בְּבֵיתָךְ וַאֲמַר חִזְקִיָּה יָת כָּל דִּי בְּבֵיתִי
חֲזוֹ לָא הֲוָה מִדְּעַם דִּי לָא אַחֲזֵיתִינוּן
בְּגִנְזַי: וַאֲמַר יְשַׁעְיָהוּ לְחִזְקִיָּה קַבִּיל
פִּתְגָמָא דַּייָ: הָא יוֹמַיָּא אָתָן
וְיִתְנְטִיל כָּל דִּי בְּבֵיתָךְ דִּגְנָזוּ אֲבָהָתָךְ
עַד יוֹמָא הָדֵין וִיהוֹב לְבָבֶל לָא
יִשְׁתְּאַר מִדְּעַם אֲמַר יְיָ: וּמִבְּנָךְ דִּי
יִפְּקוּן מִינָךְ דְּתוֹלִיד יִדַּבַּר וִיהוֹן
רַבְרְבִין בְּהֵיכְלָא דְּמַלְכָּא דְּבָבֶל:
וַאֲמַר חִזְקִיָּה לִישַׁעְיָה תַּקִּין פִּתְגָמָא
דַּייָ דְּמַלֵּילְתָּא וַאֲמַר הֲלָא אִם שְׁלָם
וּקְשׁוֹט יְהֵי בְּיוֹמָי: וּשְׁאָר פִּתְגָמֵי
חִזְקִיָּה וְכָל גְּבוּרְתֵּיהּ וְדַעֲבַד יָת
בְּרֵיכְתָא וְיָת מְזִיקְתָא וְאַיְתֵי יָת מַיָּא
לְקַרְתָּא הֲלָא אִינוּן כְּתִיבִין עַל סְפַר
פִּתְגָמֵי יוֹמַיָּא לְמַלְכֵי דְּבֵית יְהוּדָה:
וּשְׁכִיב חִזְקִיָּהוּ עִם אֲבָהָתוֹהִי וּמְלַךְ
מְנַשֶּׁה בְּרֵיהּ תְּחוֹתוֹהִי: בַּר
תַּרְתָּא עַסְרֵי שְׁנִין מְנַשֶּׁה כַּד מְלַךְ
וְחַמְשִׁין וְחָמֵשׁ שְׁנִין מְלַךְ בִּירוּשְׁלֶם
וְשׁוּם אִמֵּיהּ חֶפְצִי בָהּ: וַעֲבַד דְּבִישׁ
קֳדָם יְיָ כְּתוֹעֲבוֹת עַמְמַיָּא דְּתָרִיךְ יְיָ
מִן קֳדָם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל: וְתַב וּבְנָא יָת
בָּמָתָא דְּאַבִּיד חִזְקִיָּה אֲבוּהִי וְאָקִים
אֵגוֹרִין לְבַעְלָא וַעֲבַד אֲשֵׁירְתָא
כְּמָא דַּעֲבַד אַחְאָב מַלְכָּא דְּיִשְׂרָאֵל
וּסְגִיד לְכָל חֵילֵי שְׁמַיָּא וּפְלַח
יָתְהוֹן: וּבְנָא אֵגוֹרִין בְּבֵית

רלבג

אשר יצאו ממך אשר תוליד · זה לאות שלא היו בנים לחזקיה בעת זאת הנבוא' אך אחר שלש שני' הוליד מנשה שמלך אחריו והנה אמ' ומבניך על זרעו ואם הוא רחוק כי כל זרע אדם יקראו בניו אפי' לאלף דור כמו שנקראו אנחנו היום בני ישראל: אשר

מסרה

באצרתי ג' חס' בקריא' וסי' הלוא הוא כמוס עמדי חתום · לא היה דבר אשר לא הראיתם · והפרו דישעיה: הלוא י"ז מל' בסיפ' וסימ' נמסר בסיפרא דא חלק ב' סימ' כ"ב: העירה ט' וסימ' ויקרעו שמלתם ויעמס · וירע העם ויתקעו בשפרות · וגם אל אחת · ויהונתן ואחימעץ ואת קומי לכי לביתך · וישלח מלאכים אל אחאב ויבא את המים · ובני עמון ראו דד"ה העירה והקיצה:

מנחה קטנה

וישב ויבנה ובא' סיפר הכתוב פרעות מנשה כי רבים היה בא' וישב ויבנה כי אלו מנאם בנוי מאבותיו היה רע שלא ביערם · אלא אף גם שהיו אבודים וישב ובנה אותם · שנית שהיה לו לשוב מעשה אבותיו בידין חזקי' הצדיק שהחזיר כל העולם למוטב ולמדם תורה והוא הניח מעשה אבותיו ופנה אל שמי' כוב שלישית שהוסיף לעשות תועבות יותר ממה שעשו אביו ויעש אשרה וישתחו וגו' וכמו שסיפר הכתוב תועבותיו ע"כ הרבה בו חטא ה' לבנית הרשה באשר ייעד:

אד

כלי יקר

הבבליים ראו עתה כל אשר בביתו הנה ימים באים וירא אנשי בבל כל אשר לו ויקחו הכל וגם בניו ר"ל זרעו אם כן היה חזקיהו סימן לא סיבה אמנם הסיבה הפועלת היה מכבה ממנו שיתבאר: ולע"ד לדקדק לשון ונשא לא אמר ונשאו אנשי בבל כל אשר בביתך: ונראה שזה יובן במה שאחז"ל קמי ריחים ומחני קמח שקדמה טחינת הפי"ת והא"כ יטחן נבוכדנצר מלך כי הם לא כנורם מכרם וה' הסגירם לא היה יכולת למלך בבל לכובשן אלא גברא קטילא קטיל וזהו וטחני קמח ולא חיטה ובזה הבנתי בכלי חמדה במ"ש בספר דניאל בלשאצר אמר בטעם חמרא להיתייא למאני דהבא וכספא די כו' ובפסוק שאחר זה כתיב די הנפקו מן היכלא שהכוונה שבלשאצר נתגאה שהביא בכחו ועוצם ידו הוציאם וז"ש די הנפק נבוכדנצר כאילו כביר מצאה ידו ולזה אמר מן

כלי יקר

כא כי עדין בהספרתו עומד לבלתי בא אליו כי אם לגורך והכרח הגדת נבואה הבאה לו מאת השי"ת וכנואת השליחו' תוכחת מגולה אלא על מה שנתגאה שבאו אליו מארץ רחוקה וכאילו לכבודו באו שעל כן נאמר בדברי הימים כי גבה לבו ובזה יובן אומרו אליו ישעיהו דרך תוכחת ולא דרך שאלה מה אמרו האנשים והלא אמירתם לדרוש את ה' ואת המופת אשר עשה ותכליתו למה ומהו הוראתו וז"ש מה אמרו האנשים ואם כן איך טעית בשקול דעתך לחשוב על כבודך באו וכתגאית וזהו שא' ומאין יבאו לך לא אמר ומאין באו לך שאז היה לשון שאלה אלא ומאין יבאו לך הלשמך ולזכרך תאות נפש אחד מהם הלא לכבודי ולי באו ולא לך והתפתית ממה שאמרו בבואם בדרישתם המופ' וז"ש מה אמרו האנשים האלה ומאין יבואו אליך דרך כבוד וגאוה כמו שזכרו חז"ל ע"ד בלק בן צפור מלך מואב שלח אלי כלומ' אם קטן אני בעיניך נכבד אני בעיני המלכים כן אמר חזקי' מארץ רחוק' · ועל מה שאמרת ומאין יבא אליך אמר באו [illegible]

[illegible]

לעשות הרע בעיני יי' להכעיסו · אמר שסילק האש העליונה שהיתה במזבח מעת שירדה שם בימי שלמה עמד הוא וסלק' וזה המעש' היה להכעיס : ולא אוסיף להניד · אמר אוסיף כי כשהיו חוטאים היה מפליט בהם אויביהם והיו מנידים ומגלים אותם מארצם אף על פי שלא גלו גלות שלמה לפני דוד : וידבר יי' ביד עבדיו הנביאים · בסדר עולם יואל נחום וחבקוק נתנבאו בימי מנשה ולפי שלא היה מנשה כשר לא נקראו על שמו : כל שמעיו · כתיב וקרי שמעה והקרי בעבור כי רעה לשון נקבה והכתיב על הענין : תצלנה שתי אזניו · שרשו צלל מבנין נפעל מפעלי הכפל מעני' לקול צללו שפתי והוא ענין תנודת הרעש' טנד"ימנט בלע"ז : את קו שומרון · קו החרבן על דרך ונטיתי עליה קו תהו ואבני בהו וכן ת"י ואיגוד על ירושלם ית חוט חורבן שמרון וית מתקולת צרות בית אחאב : ומחיתי · ענין קינוח : הצלחת · הקערה : כאשר ימחה · חסר איש וכן כאשר ישבור כלי היוצר כאשר ישבור אנשי מחה · פי' כאשר ימחה האדם את הצלחת שמחה אותה ואחר כך הפכה על פניה כי כן דרך המקנח הקערה שהופך אותה אחר כך על פניה כדי שלא תתטנף כן ימחה ירושלם וינקה אותה מאנשיה ואחר כך יחריבנה : חרבה

בְּבֵית יְהוָה אֲשֶׁר אָמַר יְהוָה בִּירוּשָׁלִַם אָשִׂים אֶת־שְׁמִי׃ וַיִּבֶן מִזְבְּחוֹת לְכָל־צְבָא הַשָּׁמָיִם בִּשְׁתֵּי חַצְרוֹת בֵּית־יְהוָה׃ וְהֶעֱבִיר אֶת־בְּנוֹ בָּאֵשׁ וְעוֹנֵן וְנִחֵשׁ וְעָשָׂה אוֹב וְיִדְּעֹנִים הִרְבָּה לַעֲשׂוֹת הָרַע בְּעֵינֵי יְהוָה לְהַכְעִיס׃
וַיָּשֶׂם אֶת־פֶּסֶל הָאֲשֵׁרָה אֲשֶׁר עָשָׂה בַּבַּיִת אֲשֶׁר אָמַר יְהוָה אֶל־דָּוִד וְאֶל־שְׁלֹמֹה בְנוֹ בַּבַּיִת הַזֶּה וּבִירוּשָׁלִַם אֲשֶׁר בָּחַרְתִּי מִכֹּל שִׁבְטֵי יִשְׂרָאֵל אָשִׂים אֶת־שְׁמִי לְעוֹלָם׃ וְלֹא אֹסִיף לְהָנִיד רֶגֶל יִשְׂרָאֵל מִן־הָאֲדָמָה אֲשֶׁר נָתַתִּי לַאֲבוֹתָם רַק ׀ אִם־יִשְׁמְרוּ לַעֲשׂוֹת כְּכֹל אֲשֶׁר צִוִּיתִים וּלְכָל־הַתּוֹרָה אֲשֶׁר־צִוָּה אֹתָם עַבְדִּי מֹשֶׁה׃ וְלֹא שָׁמֵעוּ וַיַּתְעֵם מְנַשֶּׁה לַעֲשׂוֹת אֶת־הָרָע מִן־הַגּוֹיִם אֲשֶׁר הִשְׁמִיד יְהוָה מִפְּנֵי בְּנֵי יִשְׂרָאֵל׃
י וַיְדַבֵּר יְהוָה בְּיַד־עֲבָדָיו הַנְּבִיאִים לֵאמֹר׃ יַעַן אֲשֶׁר עָשָׂה מְנַשֶּׁה מֶלֶךְ־יְהוּדָה הַתֹּעֵבוֹת הָאֵלֶּה הֵרַע מִכֹּל אֲשֶׁר־עָשׂוּ הָאֱמֹרִי אֲשֶׁר לְפָנָיו וַיַּחֲטִא גַם־אֶת־יְהוּדָה בְּגִלּוּלָיו׃ לָכֵן כֹּה־אָמַר יְהוָה אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל הִנְנִי מֵבִיא רָעָה עַל־יְרוּשָׁלִַם וִיהוּדָה אֲשֶׁר כָּל־שֹׁמְעָיו תִּצַּלְנָה שְׁתֵּי אָזְנָיו׃ וְנָטִיתִי עַל־יְרוּשָׁלִַם אֵת קָו שֹׁמְרוֹן וְאֶת־מִשְׁקֹלֶת בֵּית אַחְאָב וּמָחִיתִי אֶת־יְרוּשָׁלִַם כַּאֲשֶׁר־יִמְחֶה אֶת־הַצַּלַּחַת מָחָה וְהָפַךְ עַל־פָּנֶיהָ׃ וְנָטַשְׁתִּי אֵת שְׁאֵרִית נַחֲלָתִי וּנְתַתִּים בְּיַד אֹיְבֵיהֶם וְהָיוּ לְבַז וְלִמְשִׁסָּה לכל

בְּבֵית מַקְדְּשָׁא דַיְיָ דַאֲמַר יְיָ בִּירוּשְׁלֵם אַשְׁרֵי יַת שְׁכִינְתִּי׃ וּבְנָא אֵיגוֹרִין לְכָל חֵילֵי שְׁמַיָא בְּתַרְתֵּין דַרְתָּא בֵית מַקְדְּשָׁא דַיְיָ׃ וְאַעֲבַר יַת בְּרֵיהּ בְּנוּרָא וְעָנִין וְנַחִישׁ וַעֲבַד בִּידִין וּזְכוּרוּ אַסְגֵי לְמֶעְבַּד דְבִישׁ קֳדָם יְיָ לְאַרְגָזָא קֳדָמוֹהִי׃
וְשַׁוִּי יַת צְלַם אֲשֵׁירְתָא דַעֲבַד בְּבֵיתָא דַאֲמַר יְיָ לְדָוִד וְלִשְׁלֹמֹה בְרֵיהּ בְּבֵיתָא הָדֵין וּבִירוּשְׁלֵם דְאִתְרְעֵיתִי מִכֹּל שִׁבְטַיָא דְיִשְׂרָאֵל אַשְׁרֵי יַת שְׁכִינְתִּי לַעֲלָם׃ וְלָא אוֹסִיף לְטַלְטָלָא יַת יִשְׂרָאֵל מִן אַרְעָא דִיהָבִית לַאֲבָהַתְהוֹן לְחוֹד אִם יִטְּרוּן לְמֶעְבַּד כְּכָל תַּפְקֵדְתָּא דְפַקֵּידְתִּינוּן וּלְכָל אוֹרַיְתָא דְפַקֵּיד יַתְהוֹן עַבְדִּי מֹשֶׁה׃ וְלָא קַבִּילוּ וְאַטְעִינוּן מְנַשֶּׁה לְמֶעְבַּד יַת דְבִישׁ מִן עַמְמַיָא דְשֵׁיצֵי יְיָ מִן קֳדָם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל׃ וּמַלִּיל יְיָ בְּיַד עַבְדוֹהִי נְבִיַּיָא לְמֵימַר׃ חֲלַף דַעֲבַד מְנַשֶּׁה מַלְכָּא שִׁבְטָא דְבֵית יְהוּדָה יַת תּוֹעֲבָתָא הָאִילֵין אַבְאֵישׁ מִכֹּל דַעֲבָדוּ אֱמוֹרָאֵי דִקְדָמוֹהִי וְחַיֵּיב אַף יַת דְבֵית יְהוּדָה בְּפוּלְחַן טַעֲוָתֵיהּ׃ בְּכֵין כִּדְנַן אֲמַר יְיָ אֱלָהָא דְיִשְׂרָאֵל הָא אֲנָא מַיְתִי בִישְׁתָא עַל יְרוּשְׁלֵם וִיהוּדָה דְכָל דְיִשְׁמְעִינֵיהּ יִצְלַן תַּרְתֵּין אוּדְנוֹהִי׃ וְאֵיגוֹד עַל יְרוּשְׁלֵם יַת חוּט חוּרְבַּן שׁוֹמְרוֹן וְיַת מַתְקוֹלֶת צָרוּת בֵּית אַחְאָב וְאֶמְחֵי יַת יְרוּשְׁלֵם כְּמָא דְמִתְמַחְיָא צְלוֹחִיתָא יַת מְחָיָא וּמִתְהַפְּכָא עַל אַפָּהָא׃ וְאַרְטוֹשׁ יַת שְׁאָרָא דְאַחְסַנְתִּי וְאֶמְסְרִינוּן בְּיַד בַּעֲלֵי דְבָבֵיהוֹן וִיהוֹן לְבַז וְלִיתְבַּר לכל

רשי

ח ביד עבדיו הנביאים · נחום וחבקוק ולפי שהיה מנשה רשע לא נקרא על שמו · לפר' שבימיו היה : תצלנה · לשון מצלתים טינט"ניר בלע"ז : משקולת · הוא חוט שהבונים חומה קושרין בו עופר' לכוין בו את החומה : ימחה את הצלחת · יקנח את הקערה : ספר

רלבג

אשר כל שומעיו תצלנה שתי אזניו · ר"ל שמרוב התקועה והתפעלות שיקרה לו מזאת השמיע' הרעה ידמה לו שיהיה קול הברה באזניו : ונטיתי על ירושלם וגו' · ר"ל שתנתן ביד אויב כמו שנתנה שומרון ביד מלך אשור : ואת משקולת בית אחאב · הוא אבן העופרת שבונין בו ואמר זה על צד המשל לענין חורבן בית אחאב והכלותו וכן אמר שיכלו מירושלם יושביו : ומחיתי · והכיתי : כאשר ימחה את הצלחת · ר"ל כמו שיכה איש את הקערה מלאה תבשיל שבהכותו אותה תתהפך על פניה ולא ישאר בקערה דבר מהתבשיל שיהיה בה : ונטשתי שארית נחלתי · הנה קרא מלכות יהודה שארית נחלתו כי הוא לבדו נשאר מנחלת הש"י שהוא עם ישראל כי השאר הגלה מלך אשור : וגם

מסרה

וידבר יי' ז' בטעם דרגא תביר וסימ' אני יי' דבר אל פרעה מלך · זאת החיה אשר תאכלו · אליכם מתוך האש · כי אתם עברים את הירדן · צו את בני ישראל ונתנו ללוים · ביד עבדיו הנביאים · אל מנשה ואל עמו : הרע ד' בקריאה וסי' ומאז באתי אל פרעה לדבר בשמך הרע · יען אשר עשה מנשה מלך יהודה · הרימה פעמיך למשואות · ויי' ענה בי ושדי הרע לי · וא' ושב והרע לכם :

כלי יקר

יש מחלוקת אם יש לו חלק לע"הב ואיכא מ"ד אין לו חלק לע"הב מדהקישו הכתוב לאחאב מה אחאב אין לו חלק לע"הב אף מנשה כן וי"א יש לו חלק לע"הב שנ' וישיבהו ירושלם למלכותו אמרו לו למלכותו השיבו ולא לחיי ע"הב ואמרו ז"ל מנשה היה שונה נ"ב פנים בתורת כהנים כמנין שנות מלכותו אחאב כ"ב :

ובנה מזבחות בית ה' כו' מהרי"א ז"ל זו תוספת על חטאיו הקודמים לבנות בבית המקדש במקום הנבחר אשר אמר ה' בירושלם אשים את שמי ע"כ · ולע"דן שכיון להכעיס כדמסיק והעביר כו' לעשות הרע בעיני ה' להכעיס וז"ש כאן ובנה מזבחו' להכעים יען אשר אמר ה' בירושלם אשים את שמי · והעביר את בנו באש וכו' עיין הרד"ק ז"ל וז"ש כאן והעביר את בנו באש וכו' :

וישם את פסל האשרה וכו' הכוונה להכעים לפי שהשי"ת הבטיח לדוד ושלמה בבית הזה ובירושלם אשר בחרתי וכו' אשים שמי לעולם והפי' בחרבנו ומנשה שם בו פסל האשרה כדי לטרוד משם השכינה כביכול כי יקצר המצע מהשתרע מהכיל שתי רעים ויסתלק משם לזה וישם את פסל האשרה וכו' :

ולא אוסיף וכו' עיין הרד"ק ז"ל · ולע"דן לדקדק לשון רגל דהי"לל לא אוסיף להניד את ישראל וכת"י לא אוסף לטלטלא ית ישר' ומהו לא אוסיף ועוד כפל אם ישמרו לעשו' את כל אשר צויתים ולכל התורה כי די שיאמר רק אם ישמרו לעשות כל התורה אשר צוה אותם עבדי משה · ומהו ולכל התורה בלמ"ד והי"לל וככל התורה : ונראה שלפי שגלו למצרים לכך כשנבנה להם בית המקדש היה כ"י שיהיו מתוקנים ולא יוסיף אפי' יחיד לגלות כמו נבור לא שהעונות גרמו הגלות וז"ש ולא אוסיף להניד אפי' רגל יחידי של ישראל אך בזאת שישמרו שני הענייני' הא' שלא תחיה כל נשמה פן יחטיאו אותך לי וכתיב והיה אשר תותירו מהם לשכים בעיניכם והענין השני שמירת כל התורה והענין מלשון הבנה לקיום השני שאם יותירו מהם יכשילום ויחטיאו אות' ככתוב והיה אשר תותירו מהם כו' פן יחטיאו וז"ש אם ישמרו לעשות ככל אשר צויתים לבלתי השאיר שריד ופליט מיושבי הארץ בכמה פסוקים ובכמה מקומות בתורה והענין השני לשמור לעשות כל התור' אשר צוה אותם משה עבדי ואמר ולכל לו' הענין הנזכר מאשר כל אשר צויתים על יושבי הארץ שהו' הכנה לכל התורה וקיומה : ואפשר עוד שאמר אם ישמרו לעשות כל אשר צויתים על אנכי ולא יהיה לך מפי הגבורה שמענום וכמו שאמר סרו מהר מן הדרך אשר צויתים ר"ל אני בעצמי ופה אל פה דברתי להם אנכי ולא יהיה לך וז"ש כאן אם ישמרו לעשות ככל אשר צויתים וזו יסוד לכל התורה אשר צוה משה עבדי כי המודה בע"ה כופר בכל התורה כולה : אחרי שכתבתי זה הדרך השני מצאתיו במהרי"א ז"ל ושמחתי · ולא שמעו אלא שסרו מהם ולזה החטיאו אותם מאז ומקדם ועתה ויתעם מנשה טעות גמור שהלוהי עשו כמעשים המהוגנים שבגוים אבל ויתעם מנש' לעשו' את הרע מן הגוים כו' ולא את הטוב והלוהי עשו הרע והטוב שבגוים · ומהרי"א ז"ל פי' לעשות את הרע יותר מן הגוים וכו' :

וידבר ה' ביד עבדיו כו' יען אשר וכו' עיין רש"י ז"ל והרד"ק ז"ל ומנשה חטא שעשה התועבו' האלה הקשות מכל אשר עשו האמורי והחטיא גם כן את יהודה בגילוליו :

לכן כה אמר ה' וכו' עיין רש"י ז"ל והרד"ק וכן הרלב"ג ז"ל וכן מהרי"א ז"ל · ולע"דן לדקדק איך מכנה שמו על הרעה ואו' הני מבי' רעה על ירושלם ויהודה מהו כה אמר ה' אלהי ישראל · והקרי והכתיב שומעיו שמעה ודי באומרו תצלנה אזניו מכין שתי למה : ונראה כי השי"ת עשה חסד גדול כששפך בהם חמתו ויצא אם בציון שבזה כילה ה' חמתו בעצים ובאבנים שאילו התחיל בבני אדם היה מכלה אותם וכמו שהארכתי בכלי חמדה בסדר אלה הדברים וז"ש לכן כה אמר ה' אלהי ישראל ומרחם עליהם והפך בזכותם על כן הנני מביא הרעה תחלה על ירושלם גוף העיר לשפך חמתי באבנים ובעצים ואח"כ השארית על יהודה ויושבי ירושלם ואלו רחמים גדולים הם ולכך יחד שמו ואמר הנני מביא ואמר שמעה על ירושלם נקבה היא העיר והכתיב על יהודה שומעיו ולזה תצלנה שתי אזניו האחת מפורענות ירושלים גוף העיר והאזן השנית על יהוד' וז"ש שתי אזניו בכיון כל אחת לשמוע ענין אחד משני העניינים מתם · ולזה אמר על ירושלם

כלי יקר

עליה ממש בעצם ורלשונה כדי שתתך חמת ה' עליה אמנם ביהודה לא כתיב על יהודה עליהם ממש בכוון אלא ויהודה שתגיע אליה אבל לא עליהם בעצם ובכיוון והוא על דרך מה שפי' בפסוק שפוך חמתך אל הגוים אשר לא ידעוך אל הגוים ולא על הגוים כיון שלא ידעוך לא יאשמו אמנם בממלכות אשר ידעוך יודעים רבם ומכוונים למרוד בו שלא קראו בשמך שפוך על הממלכו' עליה' ממש : עוד אפשר שאמר הנני מביא בעיר רעה וכו' כמקרא שכתוב וישקוד ה' על הרעה ויביאה עלינו כי רחום הוא ר"ל שבחר להביאה במיהון ובשקידה ועיון להביאה הוא בעצמו עלינו ולף ע"פ שאין דרכו להטפל ברעה רק בהסתרת פני' ומצאוהו צרות רבו' ורעות ככתו' ואנכי הסתר אסתיר פני מהם ומצאוהו צרות רבות וכו' עכ"ז בעת המעשה וישקוד ה' על הרעה ויביאה עלינו כי רחום הוא ויהיה שמאל דוחה וימין מקרב כאב הזה המייסר את בנו כן ה' אלהינו מייסר אותנו בעצמו כאשר ייסר איש את בנו את אשר יאהב ה' יוכיח כאב את בן ירצה ז"ש כה אמר ה' אלהי ישרא' הנני מביא רעה וכו' שרצוני להביא הרעה אני בעצמי לטובה באופן שיוכלו לקבל אותה ז"ש אלהי ישרא' לא יאמר אלהי ישראל על עשרת השבטים שגלו אשר יתרעמו עלי אם אשא פנים לירושלם וכמו שפירשו חז"ל נודע ביהודה אלהים כשעשה דין ביהודה אז נתקדש ש"ש ובישראל גדול שמו שאמרו יתגדל שמו ית' וית' שאינו נושא פנים אפי' ליהודה שהם אכסניא של מלך כי שם ביתו והיכלו ז"ש לכן כה אמר ה' אלהי ישראל שלא יתרעמו עלי על מה שעשיתי בהם פורענות עתה יגדל נא כח ה' במה שהנני מביא רעה על ירושלם אשר כל שומעיו תצלנה כו' :

ונטיתי על ירושלם וכו' עיין רש"י ז"ל וכן הרד"ק ז"ל והרלב"ג ז"ל וחולק בפי' ימחה ובפי' ומחיתי דלהרד"ק לשון קנוח וכן לרש"י ז"ל והרלב"ג מפרש לשון הכאה אבל מ"ש קו שומרון קו החרבן ונטיתי עליה קו תוהו ואבני בוהו וכו' וכ"תי ואיגוד על ירושלם ית חוט חירבן שומרון וית משקולת צרות בית אחאב וכן הרד"ק ז"ל וכאשר ימחה חסר תיבת איש כאילו אמר כאשר ימחה איש וכן כאשר ישבור כלי היוצר כאשר ישבור איש וכו' · ולע"דן שאפי' בעת חרבנה הזכיר עליה קו שאמר את קו ואת משקולת לשתי בחינות האחת היא מה שפי' המפרשים חשב ה' להשחית חומת בת ציון נטה קו שהוא קו לבנין החומה העתידה להבנות ולזה לא השיב ידו מבלע כיון שנטה קו הרחמים לחזור ולבנותה והשני להרוס במדה במשקל שלא להחריב את הכל אלא מה שמחוייב ליחרב מצד העונות : כיוצא בזה כאמר את קו שומרון ואת משקולת אחאב בכוון אל שני העניינים הראשון קו ומשקולת לחרבן שלא להחריב יותר מכשיעור אלא במדה במשקל והגב הורחי' מזכירו קו ומשקולת רמז לבנין והכוון להודיע שלא יחשבו שיקל בעונם מצד אהב' מהיות' אכסניא של מלך אשר בית מקדשו שוכן בתוכם רק תורה אחת ומשפט אחד להם ליהודה ולבני ישרא' ובאות' מדה עצמה שמדד לשומרון ובית אחאב ימדוד להם ז"ש ונטיתי על ירושלם את קו שומרון ואת משקולת בית אחאב כו' באותו קו ומשקולת עצמה בלי הוספת ומגרעת ולפי זה משקולת תהיה אבן המשקל שיהיה שוה לשל שומרון :

ונטשתי את שארית נחלתי וכו' ועיין הרלב"ג ז"ל וכן מהרי"א ז"ל : ולע"דן לדקדק יתיר לכל אויביהם שכבר אמר ונתתים ביד אויביהם והיו לבז ולמשסה : ונראה כי לפי שייעד על ירושלם ויהודה אשר בתוכה שהם הלכו בגלולי מנשה אשר טמאם והוא מ"ש ונטיתי על ירושלם את קו שומרון ומשקולת בית אחאב לכך אמר ונטשתי את שארית נחלתי ונתתים וכו' על אשר במדינות שביהודה ולפי שיש להם אויבים רבים לכך אמר שיפלו ביד אויביהם ר"ל ביד מקצתם ואגב אלו יבאו השאר לבוז בז ולשלול שלל וז"ש והיו לבז ולמשסה לכל אויביה' והפי' לאותם שלא נפלו בידם ודרך הגלה אפשר שרמז בהאויבים אשר נפל יפלו ישראל בידם הם עתידי' ליפל אח"כ ולהיות לבז ולמשסה ביד כל אויביהם וז"ש ונתתים ביד אויביהם ואלה אויביהם אשר נתנו ישראל בידם עתידים שיהיו גם המה לבז ולמשסה לכל אויביהם כמו שאמר שישי ושמחי בת אדום וכו' גם עליך תעבור כוס תשכרי ותתערי כי מי שלא ידו בהם ונקה :

יען

וגם דם נקי שפך מנשה הרבה מאד · ידמה שהוא היה הורג כל מי שלא הסכים לעבודה ע"ז והנביאים המוכיחים אותם כמו שעשה אחאב שהרג׳ את נביאי יי׳ : ויעזוב את יי׳ אלהי אבותיו ולא הלך בדרך יי׳ · ר"ל שכבר נפרד מכל וכל מדרך יי׳ : וילך בכל דרך דוד אביו ולא סר ימין ושמאל · ר"ל אף על פי שאמרה לו חולד׳ הנביאה יען רך לבבך ותכנע מפני יי׳ אין הרצון בזה שחטא יאשיה קודם זה אך הרצון בו שבע׳ שמעו את הרע׳ הזאת אשר נגזרה מאת יי׳ על ירושלם השתדל על כל פנים לתקן את אשר עותוהו הראשונים כי קוד׳ זה לא היה יודע הרע שנגזר עליהם אך היה עושה הישר בעיני יי׳ וזה לא היה מספיק לו להשי׳ חרון אף יי׳ ממנו אבל היה ראוי שיוסיף לו דקנו׳ בש"י כדרך שיהיה מושגת השגח׳ ימלטו בה מזה הרע הנגזר מאת הש"י ולזה תמצא שהשתדל יאשיה להשיב ישראל לעם יי׳ כדי שיסור מהם זה הרע ולבער בשלמות את כל הנעשה לע"ז:

ויתם

טו לְכָל־אֹיְבֵיהֶם׃ יַ֗עַן אֲשֶׁ֨ר עָשׂ֤וּ אֶת־
הָרַע֙ בְּעֵינַ֔י וַיִּהְי֥וּ מַכְעִסִ֖ים אֹתִ֑י מִן־
הַיּ֗וֹם אֲשֶׁ֨ר יָצְא֤וּ אֲבוֹתָם֙ מִמִּצְרַ֔יִם
וְעַ֖ד הַיּ֥וֹם הַזֶּֽה׃ וְגַ֨ם דָּ֤ם נָקִי֙ שָׁפַ֣ךְ
מְנַשֶּׁ֔ה הַרְבֵּ֣ה מְאֹ֔ד עַ֛ד אֲשֶׁר־מִלֵּ֥א
אֶת־יְרוּשָׁלִַ֖ם פֶּ֣ה לָפֶ֑ה לְבַד֙ מֵֽחַטָּאת֔וֹ
אֲשֶׁ֤ר הֶחֱטִיא֙ אֶת־יְהוּדָ֔ה לַעֲשׂ֥וֹת
הָרַ֖ע בְּעֵינֵ֥י יְהוָֽה׃ וְיֶ֨תֶר דִּבְרֵ֤י מְנַשֶּׁה֙
וְכָל־אֲשֶׁ֣ר עָשָׂ֔ה וְחַטָּאת֖וֹ אֲשֶׁ֣ר חָטָ֑א
הֲלֹא־הֵ֣ם כְּתוּבִ֗ים עַל־סֵ֛פֶר דִּבְרֵ֥י
הַיָּמִ֖ים לְמַלְכֵ֥י יְהוּדָֽה׃ וַיִּשְׁכַּ֤ב מְנַשֶּׁה֙
עִם־אֲבֹתָ֔יו וַיִּקָּבֵ֥ר בְּגַן־בֵּית֖וֹ בְּגַן־
עֻזָּ֑א וַיִּמְלֹ֛ךְ אָמ֥וֹן בְּנ֖וֹ תַּחְתָּֽיו׃
בֶּן־עֶשְׂרִ֨ים וּשְׁתַּ֤יִם
שָׁנָה֙ אָמ֣וֹן בְּמָלְכ֔וֹ וּשְׁתַּ֣יִם שָׁנִ֔ים
מָלַ֖ךְ בִּירוּשָׁלִָ֑ם וְשֵׁ֣ם אִמּ֔וֹ מְשֻׁלֶּ֥מֶת
כ בַּת־חָר֖וּץ מִן־יָטְבָֽה׃ וַיַּ֤עַשׂ הָרַע֙
בְּעֵינֵ֣י יְהוָ֔ה כַּאֲשֶׁ֥ר עָשָׂ֖ה מְנַשֶּׁ֥ה
אָבִֽיו׃ וַיֵּ֕לֶךְ בְּכָל־הַדֶּ֖רֶךְ אֲשֶׁר־הָלַ֣ךְ
אָבִ֑יו וַיַּעֲבֹ֤ד אֶת־הַגִּלֻּלִים֙ אֲשֶׁ֣ר עָבַ֣ד
אָבִ֔יו וַיִּשְׁתַּ֖חוּ לָהֶֽם׃ וַֽיַּעֲזֹ֔ב אֶת־יְהוָ֖ה
אֱלֹהֵ֣י אֲבֹתָ֑יו וְלֹ֥א הָלַ֖ךְ בְּדֶ֥רֶךְ יְהוָֽה׃
וַיִּקְשְׁר֥וּ עַבְדֵי־אָמ֖וֹן עָלָ֑יו וַיָּמִ֥יתוּ אֶת־
הַמֶּ֖לֶךְ בְּבֵיתֽוֹ׃ וַיַּךְ֙ עַם־הָאָ֔רֶץ אֵ֛ת
כָּל־הַקֹּשְׁרִ֖ים עַל־הַמֶּ֣לֶךְ אָמ֑וֹן
וַיַּמְלִ֧יכוּ עַם־הָאָ֛רֶץ אֶת־יֹאשִׁיָּ֥הוּ בְנ֖וֹ
כה תַּחְתָּֽיו׃ וְיֶ֛תֶר דִּבְרֵ֥י אָמ֖וֹן אֲשֶׁ֣ר עָשָׂ֑ה
הֲלֹא־הֵ֣ם כְּתוּבִ֗ים עַל־סֵ֛פֶר דִּבְרֵ֥י
הַיָּמִ֖ים לְמַלְכֵ֥י יְהוּדָֽה׃ וַיִּקְבֹּ֥ר אֹת֛וֹ
בִּקְבֻרָת֖וֹ בְּגַן־עֻזָּ֑א וַיִּמְלֹ֛ךְ יֹאשִׁיָּ֥הוּ
א בְנ֖וֹ תַּחְתָּֽיו׃ בֶּן־
שְׁמֹנֶ֤ה שָׁנָה֙ יֹאשִׁיָּ֣הוּ בְמָלְכ֔וֹ וּשְׁלֹשִׁ֣ים
וְאַחַת֙ שָׁנָ֔ה מָלַ֖ךְ בִּירוּשָׁלִָ֑ם וְשֵׁ֣ם אִמּ֔וֹ
יְדִידָ֥ה בַת־עֲדָיָ֖ה מִבָּצְקַֽת׃ וַיַּ֥עַשׂ
הַיָּשָׁ֖ר בְּעֵינֵ֣י יְהוָ֑ה וַיֵּ֗לֶךְ בְּכָל־דֶּ֙רֶךְ֙
דָּוִ֣ד אָבִ֔יו וְלֹא־סָ֖ר יָמִ֥ין וּשְׂמֹֽאול׃
וַיְהִ֗י בִּשְׁמֹנֶ֤ה עֶשְׂרֵה֙ שָׁנָ֔ה
לַמֶּ֖לֶךְ יֹאשִׁיָּ֑הוּ שָׁלַ֣ח הַ֠מֶּלֶךְ אֶת־שָׁפָ֨ן
בֶּן

לְכָל סַנְאֵיהוֹן׃ חֲלַף דַּעֲבָדוּ יַת דְּבִישׁ קֳדָמַי וַהֲווֹ מַרְגְּזִין קֳדָמַי מִן יוֹמָא דִּנְפָקוּ אֲבָהַתְהוֹן מִמִּצְרַיִם וְעַד יוֹמָא הָדֵין׃ וְאַף דַּם זַכַּאי דַּאֲשַׁד מְנַשֶּׁה סַגִּי לַחֲדָא עַד דִּי מַלֵּא יַת יְרוּשְׁלֶם סִיפָא בְּסִיפָא בַּר מֵחוֹבוֹהִי דְּחַיֵּיב יַת דְּבֵית יְהוּדָה לְמֶעְבַּד דְּבִישׁ קֳדָם יְיָ׃ וּשְׁאָר פִּתְגָּמֵי מְנַשֶּׁה וְכָל דַּעֲבַד וְחוֹבוֹהִי דְּחָב הֲלָא אִנּוּן כְּתִיבִין עַל סְפַר פִּתְגָּמֵי יוֹמַיָּא לְמַלְכָּא דְּבֵית יְהוּדָה׃ וּשְׁכֵיב מְנַשֶּׁה עִם אֲבָהָתוֹהִי וְאִתְקְבַר בְּגִנַּת בֵּיתֵיהּ בְּגַן עֻזָּא וּמְלַךְ אָמוֹן בְּרֵיהּ תְּחוֹתוֹהִי׃ בַּר עַסְרִין וְתַרְתֵּין שְׁנִין אָמוֹן כַּד מְלַךְ וְתַרְתֵּין שְׁנִין מְלַךְ בִּירוּשְׁלֶם וְשׁוּם אִימֵּיהּ מְשׁוּלֶּמֶת בַּת חָרוּץ מִן יָטְבָה׃ וַעֲבַד דְּבִישׁ קֳדָם יְיָ כְּמָא דַּעֲבַד מְנַשֶּׁה אֲבוּהִי׃ וַאֲזַל בְּכָל אוֹרְחָא דַּהֲלִיךְ אֲבוּהִי וּפְלַח יַת טַעֲוָתָא דִּפְלַח אֲבוּהִי וּסְגִיד לְהוֹן׃ וּשְׁבַק יַת פּוּלְחָנָא דַּיְיָ אֱלָהָא דַּאֲבָהָתוֹהִי וְלָא הֲלִיךְ בְּאוֹרְחָא דְּתַקְנָא קֳדָם יְיָ׃ וּמְרָדוּ עַבְדֵּי אָמוֹן עֲלוֹהִי וְקַטְלוּ יַת מַלְכָּא בְּבֵיתֵיהּ׃ וּקְטַל עַמָּא דְּאַרְעָא יַת כָּל דִּמְרָדוּ עַל מַלְכָּא אָמוֹן וְאַמְלִיכוּ עַמָּא דְּאַרְעָא יַת יֹאשִׁיָּה בְּרֵיהּ תְּחוֹתוֹהִי׃ וּשְׁאָר פִּתְגָּמֵי אָמוֹן וְכָל דַּעֲבַד הֲלָא אִנּוּן כְּתִיבִין עַל סְפַר פִּתְגָּמֵי יוֹמַיָּא לְמַלְכֵי דְּבֵית יְהוּדָה׃ וּקְבַר יָתֵיהּ בִּקְבוּרְתֵּיהּ בְּגִנַּת עֻזָּא וּמְלַךְ יֹאשִׁיָּה בְּרֵיהּ תְּחוֹתוֹהִי׃ בַּר תַּמְנֵי שְׁנִין יֹאשִׁיָּה כַּד מְלַךְ וּתְלָתִין וַחֲדָא שְׁנִין מְלַךְ בִּירוּשְׁלֶם וְשׁוּם אִימֵּיהּ יְדִידָה בַּת עֲדָיָה מִבָּצְקַת׃ וַעֲבַד דְּכָשַׁר קֳדָם יְיָ וַאֲזַל בְּכָל אוֹרַח דָּוִד אֲבוּהִי וְלָא סְטָא לְיַמִּינָא וְלִסְמָלָא׃ וַהֲוָה בִּתְמַנֵי עַסְרֵי שְׁנִין לְמַלְכָּא יֹאשִׁיָּהוּ שְׁלַח מַלְכָּא יַת שָׁפָן בַּר

ועד היום הזה ג׳ דסמיכי וסימ׳ ככל המעשים אשר עשו מיום · כי לא ישבתי בבית דשמואל · יען אשר עשו את הרע · וכל ירמיהו דכוו׳ במ"ר עד היום הזה וסימ׳ למן היום אשר יצאו אבתיכם · אשר שמת אותות ומופתים · הוקם אתדברי יהונדב · לא דכאו עד היום הזה : עזא ג׳ כתיב א׳ בנביאים וסימ׳ ועזא ואחיו בני אבינדב דשמואל · ויקבר בגן ביתו · ויקבר אתו בקברתו · וכל כתובין דכוו׳ במ"א עזה אלהים זו פעלת לנו : ולא הלך ג׳ וסימ׳ כפעם בפעם לקראת נחשים · יהושפט עשר אניות · ויעזב את יי׳ אלהי אבותיו דאמון : ולא סר ד׳ בקריאה וסימ׳ אשר עשה דוד · ויעש הישר דיאשיהו דמלכים וחברו דד"ה · וילך בדרך אסא אביו :

כלי יקר

יען אשר עשו וכו׳ הודיע דעבירה גוררת עבירה בתחלה עשו הרע בעיני בקום עשה ואחר כך כלמדו ברשע עד שמאילהן ויהיו מכעיסים אותו ויהי ר"ל בהווייתן ומאיליהן : או אפשר בתחלה לתאבון יודעים שהוא רע ועכ"ז עשו את הרע בעיני לתאבון יצרם ואחר כך הוסיפו והיו מכעיסים אותי · או מאמר ויהיו מכעיסים אותי מקושר עם מן היום אשר יצאו אבותם וכו׳ מאז ויהיו מכעיסים אותי ועד היום :

וגם דם נקי עיין הרד"ק ז"ל וכן המסכוה במ"ש עד אשר מלא את ירושלם מאותו הדם והיכן הרגו בפיו של ישעיהו על שאמר בפיו ובתוך עם טמא שפתים אנכי יושב וזהו פה לפה ר"ל לקה ישעיהו בפה לפה לבעבור מה שדבר בפה סרה על ישראל · ואם לישעיהו כך לעוברי רצונו עא"כו · ובזה מובן אומרו וגם דם נקי בלשון יחיד שהכל על ישעיהו הנבי׳ : ולע"דן אפש׳ בזה שבהרגו את ישעיהו המזכה את הרבי׳ ומחזירן למוטב הרי כמחטיא רבים ויותר משפיכות דמים יחשב לו כי המחטיאו גדול מן ההורגו וז"ש וגם דם נקי הוא ישעיהו שפך מנשה ונחשב דמו להרבה מאד ודמים מרובים דמו ודם האנשי׳ שהיה מחזיר בתשובה עד שהרי הוא כאילו מלא את ירושלם דם פה לפה ונרמז זה לסיבת היותו מוכיח פה לפה מוכיח בפיו אל החוטאים פה אל פה ידבר גם בלי יראה במגא שבהריגתו החטיא רבים וזהו לבד מחטאתו אשר החטי׳ בפועל את יהוד׳ לעשות הרע בעיני ה׳ הנה הנז׳ גם כוא מסוג מחטוא רבים ומונעם משוב בתשוב׳ מסיבת ישעיה הקורא בגרון עליה : ועיין הרלב"ג ז"ל וכן מהרי"א ז"ל וגם הביא דחז"ל שהרג ישעיהו · ודחז"ל איתא ביבמות פרק החולץ תניא ר"ש בן עזאי או׳ מצאתי במגלת יוחסין בירושלם וכתוב בה איש פלוני ממזר מאשת איש וכתוב בה משנה ר"א בן יעקב קב ונקי וכתוב בה מנשה הרג את ישעיה אמר רבא מידן דייניה וקטליה אמר לו משה רבך אמר כי לא יראני האדם וחי ואתה אמרת ואראה את ה׳ משה רבך אמר מי כה׳ אלהינו בכל קראנו אליו ואתה אמרת דרשו ה׳ בהמצאו משה רבך אמר את מספר ימיך אמלא ואתה אמרת והוספתי על ימיך ט"ו שנה אמר ידענא ביה דלא מקבל מינאי אי אמינא ליה אי אימא ליה אזויה מזיד אמר שם ואבלע בארזא אתיוה לארזא ונסרוה כי מטא להדיא פומיה נח נפשיה משום שאמר ובתוך עם טמא שפתים אנכי יושב · מ"מ קשו קראי אהדדי תנאי היא דתני׳ כל הנביאים לא נסתכלו באספקלריא המאירה אבל משה רבי׳ נסתכל באספקלרי׳ המאירה · דרשו ה׳ בהמצאו הא ביחיד הא בצבור ויחיד אימת בעשרה ימים שבין ראש השנ׳ ליום הכפורים · את מספר ימים אמלא תנאי היא דתניא את מספר ימיך אמלא אלא שני דורות זכה משלימין לא זכה פוחתין · אמרו לו לר׳ עקיב׳ והלא כבר נאמר והוספתי על ימיך אמר להם משלו הוסיפו לו תדע שהרי נביא עומד ואו׳ הנה בן נולד לבית אביך יאשיהו שמו ועדין לא נבר׳ מנשה ורבנן דפליגי ואמרי זכה מוסיפין לו מי כתיב נולד לחזקיהו לבית דוד כתי׳ אי מחזקיהו אי מאחים אתריגא ע"כ ופרש"י ז"ל שם נסתכלו באספקלרי׳ המאירה נסבורים לראות ולא ראו משה נסתכל באספקלריא המאירה וידע שלא ראהו בפניו כי לא יראני האדם וחי׳ שני הדורות שפוסקים לאדם בשעת לידתו משלו הוסיפו לו שמתחלה היו רוצים לפחות משניו תדע שכן שמתחלה כשנולד פסקו לו כל אותו ההוספת שהרי נבי׳ נבא בימי ירבעם שנים הרב׳ קודם הנה בן נולד לבית דוד יאשיהו שמו ובשעת חוליו של חזקיהו עדין לא נולד מנשה שממנו יצא יאשיהו הוי אמ׳ בשעת חוליו גזרו לפחות משניו וכשזכה השלימו לו ע"כ ובתוספות ז"ל מוסיפין לו והא דאמרינן במועד קטן בני חיי ומזוני לאו בזכותא תליא מילתא פסיט׳ דזכות גדול מועיל כדאמרינן בשבת אין מזל לישרא׳ ומיהו לא שבית שישתנה המזל ע"כ משלו הוסיפו לו וקרי ליה הוספת לפי שמה שנגזר לפחות ע"י עון והא דאמרינן בפ"ק דחגיגה גבי מרים מגדלא נשיא כי חזיגא גורבא מרבנן דמיעבר אמילי מוסיפין ליה אם כן הניחא לר"ע דאין זה תוספת כיון שנגזרו לשום אדם ע"כ ת"ד תדע שהרי נביא עומד וכו׳ וא"ת והלא אם לא התפלל חזקיהו על עצמו היה מת והיתה נבואה בטלה אלא על כורחין אין הנביא מתנבא אלא מה שראוי להיות אם לא היה חוטא אם כן היכא מוכח מכאן משלו הוסיפו לו אפי׳ לא הוסיפו לו משלו וחיה כבר כל שנותיו שנגזרו לו מה שלא נתקיימה הנבואה לפי שחטא ואילו לא חטא ונשא אשה בשנים הראשונים היה מוליד וא"ל דשמא הדורות נגזרות להוליד באותו הזמן ובאותו הפרק שהם נולדים ובשני התוספת נגזר לו להוליד מנשה ע"כ : ולע"דן לדקדק הא ביחיד הא בצבור דהא בלשון רבים משתעי קרא התם דרשו ה׳ בהמצאו וכו׳ ונר׳ דא"הכ דקרא מיירי ברבים ומוכיח שידרשוהו בזמן רצון ובהמצאו ליחיד וקראוהו בהיותו קרוב ליחיד והיינו

רדק

ארבה מאד · יש מרז"ל שדרשו בו שהרג ישעיהו :

ויתם

כלי יקר

דמסיק יעזוב רשע דרכו שבהמלאו והיותו קרוב הוא אפי׳ ליחיד שהזמן הגון שאם יעזוב רשע דרכו ואיש און מחשבותיו וישוב אל ה׳ וירחמהו ואפי׳ שהוא יחיד ורבי׳ עא"כו ומתוך המאמר הזה אלמוד הבנה אחת נכונה כאומרו פה לפה שרומז למשה שנא׳ בו פה אל פה אדבר בו וכמו שאמר לו משה רבך וז"ש פה לפה גם נרמז פה לפה שנהרג בפה ועל הפה שאמר בתוך עם טמא שפתים אנכי יושב וכדפי׳ וכן ראיתי במדרש בפי׳ וז"ש כי מטא לפומא נח נפשיה משום דאמר ובתוך עם טמא שפתים שבזה מובן פה לפה · ומ"מ אין מקרא יוצא מידי פשוטו :

ויתר דברי מנשה וכו׳ אפשר שלכבוד אבותיו לא קברוהו עמהם אלא בגן ביתו ואולי הוא רצה בזה השפלות לכפרה על עונותיו וז"ש ויקבר ולא אמר ויקברוהו לו׳ שמדעתו נקבר שם :

בן עשרים ושתים שנה וכו׳ ויעש הרע בעיני ה׳ וכו׳ וילך וכו׳ ויעזב ה׳ וכו׳ עיין הרלב"ג ז"ל ומהרי"א ז"ל ספר הכתוב שאחרי מות מנשה מלך במקומו בנו אמון ומלך שתי שנים כי זה היה מספר השנים שהיו מולכין המלכים המכעיסים את השי"ת כמו שנראה מבן ירבעם ומבן בעשה ומזולתם שאחרי שלא מלכו כפי משפט התורה והמלך אין ראוי שיאריך ימים על ממלכתו הוא ובניו בקרב ישראל ועשה אמון ככל מעשה מנשה אביו ואמרו בפרק חלק ויעש הרע בעיני ה׳ ר׳ יוחנן ור׳ אליעזר חד אמר ששרף את התורה וחד אמר שבא על אמו א"ל מה הנאה יש לך א"ל כלום הוא עושה אלא להכעיס אמנם בדברי הימים ביאר בזה ואמר ולא נכנע מלפני ה׳ כהכנע מנשה אביו כי הוא אמון הרבה אשמה רוצה לומר שנתדמה לאביו ברשע ובפשע אשר עשה אבל לא נתדמה אליו בתשובה לפי שאמון הרבה אשמה ועון על אביו ולפי שהוא התנכר לאביו שבשמי׳ היה עונשו מדה כנגד מדה שגם עבדיו התנכרו אליו ויעיתוהו בביתו ויך עם הארץ להודיע שעם הארץ נטו אחרי חטאות אמון שהרי הכו את הקושרי׳ עליו והמליכו את בנו והוא בן שמונה שנים ע"כ וק"ק על דבריו ממנשה האריך במלכותו נ"ב שנה ואפשר כי להיותו רשע בן צדיק טוב לו והאריכו ימיו ועוד גלוי ויודע שישוב בתשובה ולכך האריך לא כן אלו : ולע"דן כנז"ל שאמון לא שב בתשובה כמנשה כנז"ל בדברי הימי׳ ובזה אבין יותר ויעזוב את ה׳ אלהי אבותיו ושנה בזה עוד באומר ולא הלך בדרך ה׳ ובכלל מאתים מנה שהרי אמר ויעש הרע וכו׳ וילך וכו׳ אלא ודאי אמר ויעזוב את ה׳ אלהי אבותיו שגם אלהי אביו מנשה היה באחרונה כשנכנע׳ לו וישיבהו למלכותו אמנם זה עזבו ולא חזר בתשובה דהיינו דרך ה׳ וזהו שאמר ולא הלך בדרך ה׳ שעליו נאמר והורת להם את הדרך ילכו בה שהחוטא צריך להורות לו הדרך שטעה ויחזור ללכת בה ומה שאמ׳ וימליכו בנו תחתיו הנה אלה רשעים עם הארץ ההורגים את הקושרים המליכוהו כי חשבו שיהיה תחתיו וממלא מקומו תחתיו בכל גלולו וזהו שאמר וימליכו ולא כתוב וימלוך אמנם הוא אפשר שטעה אחריהם עד שהגדיל ועמד בדעתו והיא שיטת רב פרק במה בהמה דאמר רב אין לך בבעלי תשובה יותר מיאשיהו בדורו אמנם שמואל פליג עליה כמו שאזכור בס"ד בסמוך בפסוק ויעש יאשיהו הישר בעיני ה׳ :

ויקבור אותו בקבורתו בגן עוזא אפשר שאמון מ"מ לו קבר בחייו אצל אביו כי עמו יש לו התייחסות במעשיו ואעפ"י שאין לו התיחסות בתשובתו שמנשה שב והוא לא שב וזהו ויקבור אותו יאשיהו בקבורתו אשר הכין לו · או אפשר ויקבור אותו יאשיהו בקבורתו ר"ל בקבורתו הראויה לו בגן עוזה לא בקברות מלכי בית דוד כשרים וצדיקים ואחר שקבר את אביו וימלוך הוא ולא עמד באותה ההמלכה הנז׳ וימליכו כי אולי הם המליכוהו על מנת לעשות כמעש׳ אביו אמון והו׳ הודה לפי שעה כמעט רגע עד שיחזיק במלכות וזהו וימלוך יאשיהו בנו תחתיו וסמיך ליה ויעש הישר כי הטעה אותם ומ"מ על מה שהוד׳ להם לפי שעה ודבר בפיו לעשו׳ כדבריה׳ הוא שעשה תשובה על הדבור הקל ההוא ובפרט בענייני עבודת אלילים שמחשבה הב"ה מצרפה למעשה ודבר קל שאמר והוא כלכד בו כמו שאחז"ל ברית כרותה לשפתים כנז"ל ולזה שב בתשובה גדולה יאשיהו ע"ה :

בן שמונה שנה יאשיהו חז"ל אמרו יאשיהו יאי שיהוא שהוא שי וקרבן חש"ב כי עשה הישר בעיני ה׳ : **ויעש** הישר בעיני ה׳ כו׳ במסכת שבת פרק במה בהמה יוצאה אמר ר׳ שמואל בר נחמני א"ר יוחנן כל האו׳ יאשיהו חטא אינו אלא טועה שנ׳ ויעש יאשיה הישר אלא מה אני מקיי׳ וכמוהו לא היה לפניו מלך אשר שב אל ה׳ בכל לבבו שכל דין שדן עד בן י"ח שנה החזירו

מנחה קטנה

עד אשר מלא את ירושלים פה לפה · שכל פיות היו מספרים שמעשיו הרעים המעוכרים ובכל פנה ופנה היו פיות מתללית עד שמלא את ירושלי׳ פה לפה עד אפס מקום שלא היו מדברים בזה שהרג ישעיהו והרבה חכידי׳ ובזה הסיפור לא היה נכלל מטאתו אשר החטיא את יהודה כי בזה היה נכשלים רבים מיהודה כמוהו ולא היו טוב ממנו בזה ודי להפקיע את עצמם אלא שכל שיחתם היה משפיכת דמי׳ שזה התטא מיוחס למנשה לבדו :

ויתם את הכסף · ויתם כלומר ישלים לגבותו : ויתנהו לעשי המלאכה · כי היה צריך הבית חזוק ובניין לפי שנהרס מימי יהואש מחזק בדק הבית עד היום ההוא שהיו לכ"ד שנה ובסדר עולם מאתים ושמנה עשרה : שומרי הסף · שומר' כלי ב"ה וי"ת המרכליא והם הגזברי' וכבר פירשנו כל הענין הזה בבדק יהואש : ויתנ' כתיב וקרי ויתנוהו הכתוב אומר על חלקיהו וה"א הכנוי על המגב' והקרי ויתנוהו על שומרי הסף שיתנוהו הכסף והה"א וי"ו הכנוי על הכסף : המופקדים בית יי' · כמו בבית : על שפן הסופר · כמו אל שפן וכן וילך אלקנה הרמתה על ביתו כמו אל ביתו : ספר התורה מצאתי בבית יי' : דרשו כי אחז שרף את התורה והטמינו מפניו ספר תורה אחד והטמינוהו תחת הנדבך ועכשיו מצא חלקיה ספר התורה הזה ורחוק הוא זה שחזקיהו שבא אחריו שרבץ תורה בישראל איך לא הוציאו וכמה ספרי תורה הניח חזקיהו במותו אלא מנשה מלך זמן רב שהרי מלך נ"ה שנה ועשה הרע בעיני יי' כתועבות העמי' ובנה מזבחות לע"א בבית יי' והוא השכיח התורה מישראל ואין פונה אליה כי כלם היו פונים אל אלהים אחרים ואל חקות העמים ובנ"ה שנה נשתכחה התור' ועכשיו כאשר צוה יאשיהו לחפש בית יי' לכל אשר ימצא שם בדק ולהוציא הכסף המובא בית יי' והיה חלקיהו מחפש בבית יי' ובבית קדש הקדשים ובדביר ומצא ספר תורה שהיה מונח במקומו אצל הארון וכן הוא אומר בדברי הימים ובהוציאם את הכסף המובא בית יי' מצא חלקיהו הכהן את ספר תורת יי' ופתח וקראו ונתנו אל סופר המלך שיביאהו אל המלך שיקרא בו ויראו איך שכחו התורה המונעת כל המעשים הרעים שהיו עושים בישראל ואם תאמר והרי מנשה עשה תשובה כמו שכתוב בדברי הימים כשהגלו אותו שרי מלך אשור והוליכוהו בבל אמר ובהצר לו חלה את פני יי' ויכנע מאד ויתפלל אליו ויעתר לו וישיבהו ירושלם וידע מנשה כי יי' הוא האלהים ואמר שהסיר את אלהי הנכר ואת הסמל מבית יי' ויאמר ליהודה לעבוד את יי' אם כן היאך לא החזיר את התורה לישנה ולא קרא בהו איך היה אצל חלקיה ואצל אחרים חדוש דברי התורה אפשר כי הגלות הגלה מנשה היה בזקנותו ואחר שעשה תשובה לא האריך ימים כל כך אלא שידע ושמע כי ע"א רע בעיני יי' כמו שהעידו בו הנביאי' בעודו ברשעו והע"א בער כשעשה תשובה ולא נתן אל לבו לחפש ספר התורה ויאשיהו היה קטן בימי מנשה בן שש שנים ולא למד תורה עדיין ואמון אביו היה רשע ואחז בדרכי אביו הרעים שגדל בהם ובשוב מנשה מרשעו לא הכין הוא את לבבו כמו שכתוב ולא נכנע מלפני יי' כהכנע מנשה אביו ומפני זה היה חדוש אצלם ספר התור' אבל למה שמצינו בסדר עולם ובדברי רז"ל כי בשנת ס"ב למנשה גלה ואחר כך עשה תשובה וסמכו זה למה שכתוב ויעש אשרה כאשר עשה אחאב וכמה מלך אחאב כ"ב רוצה לומר כי מנשה הרע כאחאב ואחאב עשה הרע כ"ב שנה כל ימי מלכותו ומנשה עשה הרע ג"כ כ"ב שנה הנה ל"ג שנים היה מנשה בתשוב' והוא רחוק ואיך היה זה שעמד ל"ג שנים בתשובה רוב ימי מלכותו ולא דרש ספר התורה זה רחוק מאד : ויהי כשמוע המלך · אמרו כי מצאו הספר נגלל בפרש' תוכחות יולך יי' אותך ואת מלכך וגומ' כי שם נרמז ענין גלות שמרון וגלות יהוד' עם מלך יהודה כמו שבארנו שם ואולם חלקיה קרא זה אל שפן לסבב שיקראהו שפן אל המלך ויקח עצה להסיר ממנו זה הרע לפי מה שאפשר : ואת עכבור · ובדברי הימים ואת עבדון ושני שמות היו לו וכמוהו רבים : נצת' בנו · נדלק' בנו כמו הנני מצית בך אש מדליק · על דברי הספר כמו אל :

בן־אצליהו בן־משלם הספר בית
ד' יהוה לאמר: עלה אל־חלקיהו הכהן
ל' הגדול ויתם את־הכסף המובא בית
יהוה אשר אספו שמרי הסף מאת
ה ויתנהו ק' העם: ויתנה על־יד עשי המלאכה
בית' ג' רפין ק' המפקדים בבית יהוה ויתנו אתו
לעשי המלאכה אשר בבית יהוה
לחזק את־בדק הבית: לחרשים
ה' חס' בליש' ולבנים ולגדרים ולקנות עצים
ואבני מחצב לחזק את־הבית: אך
ל"ו · ל' לא־יחשב אתם הכסף הנתן על־ידם
כי באמונה הם עשים: ויאמר
ד' · ל' חלקיהו הכהן הגדול על־שפן הספר
ס"ל ספר התורה מצאתי בבית יהוה ויתן
י' חלקיה את־הספר אל־שפן ויקראהו:
כ"ה ויבא שפן הספר אל־המלך וישב
את־המלך דבר ויאמר התיכו עבדיך
ד' חד מל' את־הכסף הנמצא בבית ויתנהו על־
יד עשי המלאכה המפקדים בית
י יהוה: ויגד שפן הספר למלך לאמר
ד' נסיב' ספר נתן לי חלקיה הכהן ויקראהו
שפן לפני המלך: ויהי כשמע המלך
את־דברי ספר התורה ויקרע את־
ד' נסיב' בגדיו: ויצו המלך את־חלקיה
הכהן ואת־אחיקם בן־שפן ואת־
ל' עכבור בן־מיכיה ואת שפן הספר
ואת עשיה עבד־המלך לאמר: לכו
דרשו את־יהוה בעדי ובעד־העם
י' וכל ד"ה דכו' במ"א ובעד כל־יהודה על־דברי הספר
הנמצא הזה כי־גדולה חמת יהוה
אשר־היא נצתה בנו על אשר לא־
י' וכל ד"ה דכו' במ"א שמעו אבתינו על־דברי הספר
הזה לעשות ככל־הכתוב עלינו:
וילך

בר אצליה בר משולם ספרא לבית
מקדשא דיי למימר: סק לות חלקיה
כהנא רבא ויטקים ית כספא
דאיתעל בבית מקדשא דיי דיכנשו
אמרכליא מן עמא: ויתנוניה על ידי
עבדי עיבידתא דממנן בית מקדשא
דיי ויתנון יתיה לעבדי עיבידתא
דבבית מקדשא דיי לתקפא ית
בידקא דביתא: לנגריא
ולארדיכליא ולארגובליא ולמזבן
אעין ואבנין פסילן לתקפא ית ביתא:
ברם לא מיתחשב עמהון כספא
דמתיהב על ידיהון ארי בהמנותא
אינון עבדין: ואמר חלקיה כהנא
רבא לשפן ספרא ספרא דאוריתא
אשכחית בבית מקדשא דיי ויהב
חלקיה ית סיפרא לשפן וקרהי:
ואתא שפן ספרא למלכא ואתיב ית
מלכא פיתגמא ואמר טקיסו עבדך
ית כספא דאשתכח בביתא ויתבוהי
על ידי עבדי עיבידתא דממנן בבית
מקדשא דיי: וחוי שפן ספרא למלכא
למימר סיפרא יהיב לי חלקיה כהנא
וקרהי שפן קדם מלכא: והוה כד
שמע מלכא ית פיתגמי ספרא
דאוריתא ובזע ית לבושוהי: ופקיד
מלכא ית חלקיה כהנא וית אחיקם
בר שפן וית עכבור בר מיכיה וית
עשיה עבדא דמלכא למימר: אזילו
תבעו מן קדם יי עלי ועל עמא ועל
כל דבית יהודה על פיתגמי סיפרא
דאישתכח הדין ארי סגיאה חימתא
דיי דהיא דליקת בנא על דלא קבילו
אבהתנא לפיתגמי סיפרא הדין
למעבד ככל דכתיב עלנא:
ואזל

עשו י"ו כתיב יו"ר בקריא' וסימן במסר' רבת' : מיכה ג' וסי' ויצו המלך את חלקיה דמלכים ומבני הכהני' בחצצרות · והכהני' אליקים מעשה בינימין וחד מיכיהו וסימ' שלוש שני' מלך בירושלם ושם אמו דד"ה · וא' ולמיכהו וסימ' ובשנת שלוש למלכו שלח לשריו דד"ה : על דברי י' בקריא' וסימ' במסור' רבת' :

רשי

ספר התור' מצאתי · ממון אחת הנדבך שהטמינוהו שם כששרף אחז את התורה : דרשו את יי' בעדי · ראה כתוב יולך יי' אותך ואת מלכך : אל

רלבג

ויתם את הכסף המובא בית יי' ירצה שהיה הכסף נתן בארון כמו שהיה הענין בימי יהואש המלך ושם זכר דומה למה שזכר פה המקום והנה אמרו ויתם את הכסף ר"ל ויכלה וזה יהיה כשערו את הארון אשר אספו בו את הכסף שומרי כלי בית המקדש והמותרים הכסף ההוא יתנוהו מנוי על ידי עושי המלאכ' הממוני' בבית יי' לחזקו והם הכהן הגדול וסופר המלך ומהכסף ההוא יפרעו שכירותם לאומנין העושים המלאכה בבית יי' לחזק את בדק הבית ר"ל מה שראוי שיבדק לתקון מפני הראותו בלתי חזק והאומנים הם חרשי העץ והבוני' הקירות והתקרה והגודרים הם הגודרים גדר סביב חצר הכהנים וזולתו ומהכסף ההוא היו גם כן קונים עצים ואבני מחצב ולא יחשב את עושי המלאכ' הממוני' בבית יי' הכסף כי באמונה הם עושי' וכבר בארנו הסבה בזה בענין יואש ושם בארנו התועלות המגיעות מזה הספור אשר נכתב שם ולזה לא כפול למכותם בזה המקום : ויאמר חלקיהו הכהן הגדול אל שפן הסופר · הנה זכר כי הכהן הגדול היה ראש על שפן הסופר בזה הענין שהיו עושים אותו שניהם ולזה יאמר יאשיה הפעל כלו בהוצאת הכסף לכהן הגדול ולזה אחר ויתם את הכסף אע"פ ששניהם היו שם : ויתנוהו על ידי עושי המלאכה והנה לא זכר למי אחר זה כי נשען במה שזכר שפן הסופר ועוד שכבר אמר אחר זה ויתן חלקיה את הספר אל שפן : התיכו עבדיך את הכסף · אין הרצון בו שהתיכוהו באש אך הרצון בו מענין כלוי כטעם ותתן חמתי : ויהי כשמע המלך את דברי ספר התור' ויקרע את בגדיו · יתכן שראה התוכחות והמשך להם שבמשנה תורה כי שם נרמז ענין גלו' שומרון וגלות יהודה עם מלך יהודה כמו שבארנו שם ואולי חלקיה קרא זה אל שפן לסבב שיקראהו שפן אל המלך ויקח עצה להסיר ממנו זה הרע לפי מה שאפשר : נצתה בנו על אשר לא שמעו אבותינו : ר"ל נבערה בנו : והיא

כלי יקר

פתח תאמר נטל מזה ונתן לזה ת"ל ובכל מאודו שהחזיר להם משלו ופליגא דרב דאמר רב אין לך בבעלי התשובה יותר מיאשיהו בדורו עכ"ל ובזה יתרץ דרב בפסוק ויעש הישר וילך בכל דרך דוד אביו מה אביו חטא ושב בתשובה אף יאשיהו כן חטא ושב בתשובה ולר' שמואל בר נחמני ילדק ויעש הישר תמיד והחמיר על עצמו מהדיניך שדן והו' קטן ופרע משלו וממאודו וזהו וילך בכל דרך דוד ששב בתשוב' כן זה כי גם בדוד אומרו כל האו' דוד חטא אינו אלא טועה ועכ"ז שב כן יאשיהו לא חטא ועכ"ז שב בתשובה מהדינין שעשה בקטנותו · ועיין הרלב"ג ואולי בדבריו אלה מובן הו' שב אל ה' בכל לבבו ובכל מאודו דהיינו שב בתשובה שלימה בעד כל ישר' · ומהרי"א ז"ל להיותו אוחז דרך דוד קראו אביו ע"כ · ולפי מה שנתברר שיאשיהו לא חטא כלל אם כן אמר וילך בכל דרך דוד אביו אמנם לא היה כמוהו בבחינת החטא שחטא דוד ושב בתשובה כי זה ולא סר מעולם ימין ושמאל כלל לא הטה מני הדרך הישרה שיבור לו האדם :

ויהי בשמונה עשרה שנה כו' עיין הרד"ק ז"ל והרלב"ג ז"ל · ולע"ד לשון תמים שהכסף הבלתי מזוקקה והוא כבעל מום לפי שצריך התכ' להסיר ממנו סיגי הנחשת וזהו ויתם את הכסף המובא בית ה' שהוא מינים ממינים שונים ויורה על זה הפי' אומרו אחר כך התיכו עבדך את הכסף וכו' וההתכה עושה הצירוף וזה שלא כדרלב"ג ז"ל שכתב התיכו עבדך אין הרצון שהתיכוהו באש כו' :

ויאמר חלקיהו על שפן הסופר כמו אל שפן הסופר כמו וילך אלקנה הרמתה על ביתו כמו אל ביתו · ספר התורה מצאתי דרשו כי אחז שרף את התורה והטמינו מפניו ס"ת אחד והטמינוהו תחת הנדבך ועכשיו מצא חלקיה ספר התורה ורחוק הוא זה שחזקיהו שבא אחריו שרבץ תורה בישראל איך לא הוציאו וכמה ספרו תורה הניח חזקיהו במותו אלא מנשה מלך זמן רב שהרי מלך נ"ב שנה ועשה הרע בעיני ה' כתועבות הגוים ובנה מזבחות לע"א בבית ה' והשכיח התורה מישראל כי לא היו פונים אליה אלא אל אלהים אחרים ועכשיו כאשר צוה יאשיהו לחפש בית ה' לכל אשר ימצא שם בדק ולהוציא הכסף המובא בית ה' מצא חלקיהו הכהן את ספר התור' ופתח וקראו ונתנו אל סופר המלך שיביאהו אל המלך שיקרא בו ויראה איך שכחו התור' המונעת כל המעשים הרעים שהיו עושים בישראל · וא"ת והרי מנשה עשה תשובה כמו שכתוב בדברי הימים כשהגלו אותו שרי מלך בבל אשור והוליכוהו אשור ובהצר לו חילה את פני ה' ויכנע מאד ויתפלל אליו ויעתר לו וישיבהו ירושלם וידע מנשה כי ה' הוא האלהים ואמר שהסיר את ה' אלהי הנכר ואת הסמל מבית ה' ויאמר ליהודה לעבוד את ה' א"כ היאך לא החזיר את התורה לישנה ולא קרא בה ואיך היה אצל חלקיהו ואצל אחרים דברי חדוש דברי התורה אפשר כי הגלות שגלה מנשה היה בזקנותו ואחר שעשה תשובה לא האריך ימים כל כך אלא שידע ושמע כי ע"א רע בעיני ה' כמו שהעידו בו הנביאים בעודו ברשעו והע"א ביער כשעשה תשוב' ולא נתן אל לבו לחפש ספר התור' ויאשיהו היה קטן בימי מנשה בן שש שנים ולא למד תורה עדין ואמון אביו היה רשע ואחז בדרכי אביו הרעים שגדל בהם ובשוב מנשה מרשעו לא הכין הוא את לבבו כמו שכתוב ולא נכנע מלפני ה' כמו שנכנע מנשה אביו ומפני זה היה חדוש אצלם ספר התורה · ובדחז"ל ובסדר עולם כי בשנת כ"ב למנשה גלה ואח"כ עשה תשובה וסמכו זה למה שכתוב ויעש אשרה כאשר עשה אחאב וכמה מלך אחאב כ"ב שנה רצה לו' כי מנשה הרע כאחאב ואחאב הרע כ"ב שנה כל ימי ממלכתו הנה ל"ג שנה היה מנשה בתשובה והוא רחוק איך היה זה עומד ל"ג שנים בתשוב' רוב ימי מלכותו ולא דרש ספר התורה זה רחוק מאד ע"כ · ומהרי"א ז"ל כתב כנז"ל והוסיף שאמרו חז"ל שהתימ' היה לפי שמצאו נגלל בפסוק תוכחות יולך ה' אותך ואת מלכך ועל זה נתחרד הכהן הגדול ושלחו אל המלך בהותו אופן שמצאו כדי שיתן אל לבו להסיר המכשלה הזאת מתחת ידו והמלך כששמע הדברים האלה קרע את בגדיו לפי שהיו דברי תוכחות נראה בהם רמז גלות ישראל ויהודה כמו שבא נפ' בחוקותי ועם היות שתספק הסיבה הזאת לקריעת בגדי המלך אין ראוי שיספיקו זה לחרדת הכהן ותמיהתו ספר תורה מצאתי ולא תלה התמיהה בדברי הספר אשר ראה בפתיחתו כי אם

אל חולדה · אמרו רבותינו לפי שהאשה מרחמת מן האיש לכך לא שלח אל ירמיהו ויש שאומרים ירמיהו לא היה שם שהלך להחזיר עשרת השבטי' : במשנה · בבית אולפנ' שער יש בעזרה ששמו שערי חולדה במסכת מדות ויש שפותרים במשנה חוץ לחומה בין שתי החומות שהוא משנה לעיר : ונאספת

אל חולדה הנביאה · אמרו בדרש כי מבני בניה של רחב היתה ולמה הלכו אל חולדה ולא הלכו אל ירמיה יש מרבו' ז"ל שאמרו מפני שהנשים רחמניות ויש שאמרו כי ירמי' לא היה שם כי הלך להחזיר עשרת השבטים . ואמרו כי ירמיה היה אז נביא . שהרי תחלת נבואתו היתה בי"ג שנה ליאשיה וזה הענין היה בשנת י"ח אלא שלא היה שם בירושלם אז כשמצאו התור' אולי היה בענתות או במקום אחר וחולדה היתה יושבת בירושלם לפיכך שלח אליה ואמרו רבותינו ז"ל כי שלשה נביאים שנתנבאו בימי יאשיהו והם ירמיה וצפניהו וחולדה כי ירמיהו היה מתנבא בשוקים וצפניה בבתי כנסיות וחולדה אל הנשים : בן חרחס · בסמך : במשנה · כתרגו' בבית אולפנא : אשר קרא מלך יהודה · כוה לקראם כאילו קראם וכן ויבן שלמה את הבית והדומים להם וכן הוא בדברי הימים אשר קרא לפני מלך יהודה ובדברי רז"ל אשר קרא מלך יהודה וכי מלך יהודה קראם והלא שפן קראם אלא מכאן לשומע כעונה : אספך

וַיֵּ֨לֶךְ חִלְקִיָּ֨הוּ הַכֹּהֵ֜ן וַאֲחִיקָ֣ם וְעַכְבּ֗וֹר וְשָׁפָן֮ וַעֲשָׂיָה֒ אֶל־חֻלְדָּ֣ה הַנְּבִיאָ֗ה אֵ֣שֶׁת ׀ שַׁלֻּ֣ם בֶּן־תִּקְוָ֗ה בֶּן־חַרְחַס֙ שֹׁמֵ֣ר הַבְּגָדִ֔ים וְהִ֛יא יֹשֶׁ֥בֶת בִּירוּשָׁלִַ֖ם
טו בַּמִּשְׁנֶ֑ה וַיְדַבְּר֖וּ אֵלֶֽיהָ׃ וַתֹּ֣אמֶר אֲלֵיהֶ֔ם כֹּֽה־אָמַ֥ר יְהֹוָ֖ה אֱלֹהֵ֣י יִשְׂרָאֵ֑ל אִמְר֣וּ לָאִ֔ישׁ אֲשֶׁר־שָׁלַ֥ח אֶתְכֶ֖ם אֵלָֽי׃ כֹּ֚ה אָמַ֣ר יְהֹוָ֔ה הִנְנִ֨י מֵבִ֥יא רָעָ֛ה אֶל־הַמָּק֥וֹם הַזֶּ֖ה וְעַל־יֹשְׁבָ֑יו אֵ֚ת כָּל־דִּבְרֵ֣י הַסֵּ֔פֶר אֲשֶׁ֥ר קָרָ֖א מֶ֥לֶךְ יְהוּדָֽה׃ תַּ֣חַת ׀ אֲשֶׁ֣ר עֲזָב֗וּנִי וַיְקַטְּרוּ֙ לֵאלֹהִ֣ים אֲחֵרִ֔ים לְמַ֙עַן֙ הַכְעִיסֵ֔נִי בְּכֹ֖ל מַעֲשֵׂ֣ה יְדֵיהֶ֑ם וְנִצְּתָ֧ה חֲמָתִ֛י בַּמָּק֥וֹם הַזֶּ֖ה וְלֹ֥א תִכְבֶּֽה׃ וְאֶל־מֶ֣לֶךְ יְהוּדָ֗ה הַשֹּׁלֵ֤חַ אֶתְכֶם֙

(מסורה בשוליים: ל' חס' · ל' בנביאים · כ"ד · ל' דסמי' · ו'כתיב כן)

וַאֲזַל חִלְקִיָּה כָּהֲנָא וַאֲחִיקָם וְעַכְבּוֹר וְשָׁפָן וַעֲשָׂיָה לְוַת חוּלְדָה נְבִיָּיתָא אִתַּת שַׁלּוּם בַּר תִּקְוָה בַּר חַרְחָס נָטַר לְבוּשַׁיָּא וְהִיא יָתְבָא בִּירוּשְׁלֵם בְּבֵית אוּלְפָנָא וּמַלִּילוּ עִימַּהּ: וַאֲמַרַת לְהוֹן כִּדְנַן אֲמַר יְיָ אֱלָהָא דְיִשְׂרָאֵל אֲמַרוּ לְגַבְרָא דְשָׁלַח יָתְכוֹן לְוָתִי: כִּדְנַן אֲמַר יְיָ הָא אֲנָא מַיְתֵי בִּישְׁתָא עַל אַתְרָא הָדֵין וְעַל יָתְבוֹהִי יָת כָּל פִּתְגָּמֵי סִיפְרָא דִּקְרָא מַלְכָּא שִׁבְטָא דְבֵית יְהוּדָה: חֲלַף דִּשְׁבָקוּ פוּלְחָנִי וְאַסִּיקוּ בוּסְמִין לְטַעֲוַת עַמְמַיָּא בְּדִיל לְאַרְגָּזָא קֳדָמַי בְּכֹל עוֹבָדֵי יְדֵיהוֹן וְיִדְלַק רוּגְזִי בְּאַתְרָא הָדֵין וְלָא יִטְפֵּי: וּלְמַלְכָּא שִׁבְטָא דְבֵית יְהוּדָה דִּשְׁלַח יָתְכוֹן

רלבג

והיא יושבת בירושלם במשנה · פירש והיתה במשכ' בבית המדרש : נכון

כלי יקר

אם במצאו אותו והביא כדהרד"ק ז"ל כנז"ל וכתב כי היותר נכון הוא שכ' כי זה הספר הנמצא היה כתוב בכתב ידי משה רבינו ע"ה וזהו מ"ש בספר דברי הימים מצא חלקיהו הכהן את ספר תורת ה' ביד משה שפי' אותו שהיה כתוב ביד משה ולפי שאחז"ל שמנשה קודר את האזכרות וכותב במקומם . שם ע"א לכך גנזוהו שלא יפול הספר הקדוש ההוא ביד המלך וימחק ויכתוב בו · ולזה שלחו אל המלך לראות הדבר המקודש ההוא כי כמו שהם כיום מצאוהו ספר כתוב ביד של משה וחרד חרדה גדולה אל קדושתו מצד שכתבו משה עם היות פתשגן הספר ההו' אצלינו ואמנ' המלך יאשיהו פחד קראהו ורעדה לא כאשר ראה הספר כי היה לו לשמוע אבל מה שהתפעל הוא במ"ש בירושלמי ספר תור' שכתב משה לתחלתו הוא נגלל ואותה שעה מצאוהו נגלל בפסוק יולך ה' אותך ואת מלכך ולפי' חרד המלך שחשב שזה הוא בנס ושהוא סי' מאת השי"ת למה שיהיה ולכן שלח לדרוש בנביאים ואמר כי גדולה חמת ה' אשר נצתה בנו שראה זה מאותו הסי' ומתמיה לא בעבור שהיתה התורה נשכחת בסוף זמן כי לא תשכח מפי זרענו כדכתיב ואני זאת בריתי אותם כו' לא ימושו מפיך ומפי זרעך ומפי זרע זרעך אמר ה' מעתה ועד עולם ע"כ · ועיין הרלב"ג ז"ל :

ויהי כשמוע המלך כו' עיין הרד"ק ז"ל וכן הרלב"ג ז"ל וכן מהרי"א ז"ל והוסיף מדליאסכנזכ' למעלה בפסוק הקודם · וילכו המלך וכו' לכו וכו' עיין רש"י ז"ל והרד"ק ז"ל וכן הרלב"ג ז"ל נצתה כבערה · ולע"רן כי המלך יאשיהו לבו בטוח היה כי היה הולך בדרך ישרה אכן חלקיה הכהן שלח לו הספר הנמצא בבית ה' ונמצא גלול על פ' התוכחות כנז"ל מהמפרשים ז"ל ושם נאמר יולך ה' אותך ואת מלכך כו' וכן הנשארים בכם ימקו בעונם ובעונות אבותם אתם ימקו כו' וכיון חלקיה להרעיש לבב המלך ויתן אל לבו כי עם היות רוח אפינו משיח ה' מלך ישר' ילכד בשחיתותם של ישרא' ובעונות אבותם אתם וז"ש הכתוב יולך ה' אותך ואת מלכך אשר תקים עליך מדלא קאמר יולך ה' את מלכך ואותך הורה שאעפ"י שהמלך כשר בלכת העם והולכתם בהכרח ילך המלך וזהו יולך ה' אותך ואת מלכך אשר תקים עליך ר"ל ואעפ"י שעת' מחדש הקמת אותו עליך שלא נשתתף ברשעתיך ועונותיך אשר נכשלת בהם מקדם עכ"ז יגלה המלך עם העם ועל זה חרד מאד ולזה הודיע לו אליקים בשלות לו הספר שנמצא גלול שם ונתן לבו על זה וחרד חרדה גדולה עד מאד שאפי' שהוא הולך בדרך תמים ילכד בשחיתותם וז"ש לכו דרשו את ה' בעדי ובעד העם כו' על דברי הספר הנמצא הזה ר"ל שנמצא מגולל בזה המקום וזה גרם לו להבין בו כאמור מה שלא הבנתי כן מעולם והיינו שלא אמר בספר הזה הנמצא אלא אמר הנמצא הזה שזו הוראה כאילו מן השמים עשו שיהיה מגולל במקום הזה של יולך ה' אותך ואת מלכך להורות לעתיד על זמני זה ומצאתי בו דברים קשים כנידים והם כי גדולה חמת ה' אשר נצתה בנו על אשר לא חטאנו אלא אבותינו חטאו ואינם ואנחנו עונותיהם סבלנו וזהו כי גדולה חמת ה' אשר הי' בוערה ונצתה בנו על אשר לא שמעו אבותינו על דברי הספר הזה באופן שאבותינו אכלו בוסר ואנחנו בניהם תקהינה שיננו כמו כל הכתוב עלינו מצד עונותינו כי כל מעשינו בספר נכתבים כן דומה ככל הכתוב עלינו תגדל נא חמת ה' בעונות אבותינו והו' רע גדול שכן כתוב ימקו בעונם ובעונו' אבותם אתם ימקו וכמו שאחז"ל כשאוחזים מעשה אבותיהם בידיהם ועדין הדור ההוא של יאשיהו אוחזים מעשה אבותיהם היו שהרי אח"כ כשקבץ הזקנים כתיב ויצו המלך את חלקיהו הכהן הגדול כו' להוציא מהיכל ה' את כל הכלים העשוים לבעל ולאשרה כו' והשבית את הכמרים כו' אשר זה מורה שהיו דברי הטומאה עומדים על תלם אם כן לזאת היתה חרדת המלך כי ע"י שליחות הספר אשר שלח לו חלקיהו הכהן גדול נתן אל לבו לדעת זאת שעם היותו צדיק ילך בגול' בעון הדור כיון שיש בידו למחות אם לא ימחה ולזה אחרי שמחה בידם ומיחה את הבק ע"ה נאמר לו הנני אוסיפך על אבותיך ולזה תמצא בסוף הענין שקיים הפסח כהקנו וכתיב וגם את האובות ואת הידעונים וכו' ביער יאשיהו ולמען הקים את דברי התור' הכתובי' על הספר אשר מצא חלקיהו הכהן בבי' ה' כלומ' שמציאת הספר ההוא היא סיבת כל הביעור הזה וזריזותו בקום עשה טוב מהפסח אשר ההוא לא נעשה כמוהו ולפי שידוע הוא שכל מי שיש בידו למחו' ואינו מוחה עון תלוי בו וקולר בצוארו לזה אמר וכמוהו לא היה לפניו מלך אשר שב אל ה' בכל לבבו וכו' שאעפ"י שהוא לא חטא מעולם הוצרך לשוב בתשובה גדולה על מה שלא מיחה בע"א עד היותו ן' י"ח שנה והוא מלך ן' ח' אותם י' שנים מה תהא עליהם שהיו נכשלים העם בסתר ועליהם שב ונכנע יאשיהו ובזה נתיישב חרדת המלך בקריאת הספר הנמצא בית ה' אשר שלח לו אליקים וחרדת אליקים היתה על המצאו נגלל אל התוכחות ההנה מימי עולם כלחז"ל ורוב המפרשים או להיותו ספר כתוב בידי משה רבינו ע"ה כדמהרי"א ז"ל :

וילך חלקיהו הכהן כו' מגילה פ"א ובמקום דקאי ירמיהו היכי מתנבאה איהי אמרי בי רב משמיה דרב חולד' קרובת ירמי' היתה ולא הוה מקפיד עלה ויאשיהו גופיה היכי הוה שביק ירמיה ושדר לגבה אמרי דבי רבי שילא מפני שהנשים רחמניות הן ר' יוחנן אמר ירמיהו הוא דלא הוה התם שהלך להחזיר את י' השבטי' ומנ"ל דהדור שנ' כי המוכר אל הממכר כו' אפשר יובל בטל ונביא מתנבא עליו שיתבטל אלא מלמד שירמיהו החזירן ויאשיה ן' אמון מלך עליהם מנ"ל דכתי' ויאמר מה הציון הלז אשר אני רואה וכי מה טיבו של יאשיהו בבית אל אלא מלמד שיאשיהו ן' אמון מלך עליהם רב נחמן בר יצחק אמר מהכא גם יהודה שת קציר לך בשובי שבות עמי ע"כ · ואעפ"י שלא מצינו בדברי יאשיהו שיפרט בפרטות שילכו לשאול את חולדה כי לא נאמר אלא לכו דרשו את ה' בעדי ובעד כו' עכ"ז הקשו בגמ' ויאשיהו גופיה היכי הוה שביק ירמיה ושדר לגבה כי אלו לא שדר לגבה יאשיהו לא היו הולכים אצלה חלקיהו והקושיא תהיה אל חלקיהו הכהן הגדול וחביריו ההולכים עמו היכי שבקי ירמיה ואזלי גבי חולדה אלא ודאי יאשיהו שלחם אצלה ויוכיח כן דברו חולדה הנביאה שהרי אמרה אמרו לאיש אשר שלח אתכם אלי כה אמר ה' כו' הרי בפי' שהוא שלחם אצלה : ורש"י ז"ל הביא טעם מפני שהנשים רחמניות לעיקר ועשה טפל מסברת האו' שהלך להחזיר עשרת השבטים וכתיב ויש אומ' שירמיהו הלך להחזי' י' שבטים · עוד שם אחז"ל אמר רב נחמן א' רב חולדה מבני בניו של יהושע הית' כתיב הכא ן' חרחס וכתיב התם ויקברו אותו בגבול נחלתו בתמנת חרס בהר אפרים מתיב רב עינא סבא לרב נחמן שמנה נביאים והם כהנים עמדו מרחב הזונה ואלו הם ברוך ונריה ושריה ומחסיה ירמיה אליקים חנמאל ושלום רבי יהודה או' אף חולדה הנביאה מבני בניה כתיב הכא בן תקות וכתיב התם את תקות חוט · א"ל פתיה אוכמא פכי ומיכך הסתיים שמעתא דאיגיירא ונסבה יהושע · ומי ה"ל בני והא כתי' יהושע בן נון נון בנו יהושע בנו בני לא הוו ליה בנתיה הוו ליה ע"כ · ולמדנו מזה שאומר תקות הסני ן' חרחס שבאה מיהושע שנקבר בתמנת חרס ולפי זה הא' יתירה בתיב' חרחס אפשר רמזה אל הח' נביאים שעמדו מרחב ויהושע מלבד חולדה הנביאה שהח' נביאים וזו נביאה · והכריחם כן שאם היוחס הזה אל שלום מה צורך לייחסו בכל זה היחוס כי אין כאן מקומו אבל מהיותו אל חולדה הגיד הכתוב שהנביאה הזו ממשפחת רחב ומיהושע באה · ועיין רש"י ז"ל והרד"ק ז"ל וכן הרלב"ג ז"ל במשנה בבית המדרש וכן מהרי"א ז"ל שירמיה היה בענתות או במקום זולתו ולכך שאלו אל פי חולדה וכדהרד"ק ז"ל ומ"ש במשנה שהיו ג' חומות בירושלם וזו לא היתה דרה אלא בשניה לא בחצוב ע"כ : ולע"רן כדחז"ל והמפרשים שלא היה ירמיה שם כי אם בענתות או בזולתו מהמקומו' או להחזיר השבטים כדחז"ל ולכך באו אליה והכתוב בעצמו נותן הטעם הזה באו' והיא יושבת בירושלם לא כן שאר הנביאים לכך וידברו אליה ולא אל ירמיהו או לצפניה · ואפשר שלפי שירמיהו ניבא בשוקים ובהרמת קול כנז"ל מאז"ל כדהרד"ק ז"ל ויהיה שמו מוכיח על אופן נבואתו ירמיה על גפי מרומי שדה ובקול רם אמנם לצפניה בבתי כנסיות שמו לצפניה במצפונים של בתי כנסיות שהם בהצנע לכת אמנם חולדה בין הנשים כחולד' הזו הדרה בחורי הבתים כן חולדה בין הנשים · ואולי זה הטעם ליאשיהו ששלח אל חולדה כדי שתייסיר הנשים בתשוב' כי האנשים כבר הם שבים ע"י ירמיהו וע"י המלך והימתו תבעתם · וכמ"ש חז"ל כאשר זכרתי בפסוק ויגע האיש בעצמות אלישע כו' שהיה שלום ן' תקוה וחיה והוליד את חנמאל בשכר שהיה משק' מים לעיף הבא מן הדרך כנזכר בספ' רג"ל · ואפשר לי לו' לע"ד שלזה נקרא ן' תקוה מלשון תקוה ותחלת שאפי' אחר המות היה לו אחרית ותקוה שהוליד בן שמו חנמאל וכיון שדרשו חז"ל תקוה מלשון תקות שני שהי' מזרע רחב שקשר' תקות השני בחלון מעת' נלמוד מדבריה' לדורשו לשון אחרית ותקוה · וחרחס ב' מלות חר חס חר על חרון המות חס שחס הב"ה עליו כי היה עושה לדקו' ולדק' תציל ממות ועומדת כנגד החרון לחוס ולבטלו · ואפשר חרחס שרמז לשני מקומות שבאחד נכתב חרס ובקומם אחר תמנת סרח ודרשו חז"ל בתחיל' סרח שהיו מסריחין הפירות מרוב שומן ואחר כך מתייבשין ונעשי' כחרם וזהו חרס סרח ואולי עליהם רמז חרחס · ומ"ש שומר הבגדים אולי בגדי כהונה היה שומרם בעת היותו שומר המים ואח"כ לובשם · ומתוך התוכחי עם החכם הנעלה הר' עוזיא הלוי כ"רנ פי' שומר הבגדים של תכריכין בשהיה שמרן לאות המות ז"ש שומר הבגדים ודרך דרש אפשר לי עוד שומר הבגדים על חלוקא דרבנן שנעשו הא' מעשית המצות והב' מהכוונה שעליה' נאמר וריח שלמותיך כו' ז"ש שומר הבגדים · ובמ"ש במשנה אפשר לי לפרשו מלשון משנה למלך ר"ל שהית' יושבת אצל בית המשנה למלך · ואולי לזה שאלו את פיה להיותה קרובה אל בית המשנה וז"ש בירושלם במשנה וידברו אליה :

ותאמר אליהם כו' מגילה כה תאמרון לאיש כו' אמר רבי נחמן לא יאי יוהרא לנשיא תרתי הויין כשיין חדא זיבורתא שמה וחדא כרכושתא שמה זבורתא דכתיב ותשלח ותקרא לברק ואלו איהי לא אזלא לגביה כרכושתא דכתיב כה תאמרון לאיש וכו' ולא אמרה אליה' אמרו למלך עד כאן : ולע"רן במה שקדם בפסוק וילך חלקיהו שהלכו אל חולד' לפי שהאשה מרחמת יותר מן האיש וזה הדבר הבינה חולדה ולזה לעגה עליו ואמרה אמרו לאיש אשר שלח אתכם אלי שלא עשה בזה כמלך בשלוח אלי כאלו בידי לגרוע מהפורענות וירמיהו א"ו יוסיף בו חלילה שהרי לא שלח אליו ושלח אלי והוא טעות גמורה כי מי יוכל להוסיף או לגרוע מהגזרה האלהית אם לא על ידי התשובה ז"ש כה אמר ה' הנני מביא רעה אל המקום הזה ועל יושביו וכו' את כל דברי הספר קרא מלך יהוד' כי כמה שנתן לבו לקרא בפניו הכתוב בס"ת הש"ית בזה עשה כמלך יהודה אמנם בשליחות במה ששלח אלי ולא אל ירמיהו לא היה זה פועל חכם ומלך יהודה לא היה בעלמא · אשר קרא מלך יהודה פי' הרד"ק ז"ל ציוה לקראם כאלו קראם וכן ויבן שלמה את הבית וכן בסד"ה אשר קרא לפני מלך יהודה · ובפס חז"ל וכי מלך יהודה קרא והלא שפן קרא אלא מכאן לשומע כעונה עד כאן · ולי אפשר שכונת הכתוב להודיע שלא היה ההתפעלות של מלך יהודה מהעניכים האלה מהיותם מחודשים אליו ושלא קראם מעולם כי כמה וכמה פעמים קראם מלך יהודה בזולתו מהספרים וז"ש אשר קרא מלך יהודה בספרי' אחרי' כי בספר הזה שפן היה הקורא אבל ההתפעלות היה מהיותו הספר אשר כתב משה ע"ה בעצמו או מהיותו נמצא נגלל על התוכחו' הנה כדמהר"יא ז"ל הכז"ל · ואמר כה אמר ה' אלהי ישראל כלו' לא אשא פנים לישראל על היותם עמי ועל היות בית מקדשי בתוכם כה אמר ה' אלהי ישראל כו' וכמו שאקח נקמתי מישראל כן אפרע מהמקום ואמר הנני מביא אעפ"י שאין הקב"ה מכנה שמו על הרעה הנה אמר כי הוא יטפל בהבאת הרעה הזאת והטעם כדי להטיל הכעס על העצים ועל האבנים וז"ש הנני מביא רעה את המקום הזה רוצה לומר בגוף המקום בעצים ובאבנים כדכתיב ויצת אש בציון ואחרי שהביא במקום אל המקום ממש ג"כ הביא אחר כך על יושביו שהן הם דברי הספר כי בתוכחות נאמר ונתתי עריכם חרבה והשמותי את מקדשיכם והשמותי אני את הארץ ובזה יכלה הרעה ואחר כך ואתכם אזרה בגוים וכו' ובגלות יכופר עון להשבית קלת מהאף ואחר כך והריקותי אחריכם חרב ואלו התחיל החרב בהם לא היה שריד ופליט אבל עתה יעלה זכרון מה שארצכם שממה ועריכם יהיו חרבה שזה יועיל לכם בעת הריקי אחריכם חרב להקל מעליכם מכת חרב ובזה מובן והיתה ארצכם שממה שכבר קדם ונתתי עריכם חרבה · ואפשר לומר והיתה ארצכם שממה על הארץ אשר יגורו בה בגולה לא בארץ ישראל אבל · אז תרצה הארץ כו' מורה שגם הפסוק הקודם דבר על א"י כי דוחק הוא שדבר בפסוק והרקותי אחריכם כו' על ארץ גרותם בח"ל הומר אז תרצה הארץ על א"י ובזה יובן באופן אחר אומר כה אמר ה' אלהי ישראל כדרש לשבח כי להיות אלהי ישראל והם עמו כה אמר ה' הנני מביא כו' מכנה שמו על הרעה ולחיבתם מביאה הוא בעצמו לשפוך חמתו על המקום בעצים ובאבנים ז"ש אל המקום ואחר כך ועל יושביו כי אלהי ישראל הוא :

תחת אשר עזבוני ויקטרו לאלהים כו' מהרי"א ז"ל העיד ה' להם שיביא כל הרעה הזאת אשר מצאו בספר ההוא שנגלל אל התוכחות ההם תחת אשר עזבוני שאפילו בשותפות לא עבדוהו אבל עזבו עבודתו ובחרו בעבודת אלילים וזהו אומר אשר עזבוני ויקטרו לאלהי' אחרים :

ואל מלך יהודה כו' מהרי"א ז"ל לפי שבעון הנז' תחת אשר עזבוני כו' לא היה בכלל יאשיהו לכן אמרה עוד ואל מלך יהודה השולח אתכם לדרוש את ה' תאמרו אליו יען אשר רך לבבך כו' שיהיה שכרו שלא יראה החרבן בעיניו ע"כ · ולע"רן לפי שבשליחות לדרוש את ה' עשה כהוגן לכך אמר ואל מלך יהודה בלשון כבוד על אשר הוא שולח אתכם לדרוש את ה' ואעפ"י שבבחינת השליחות אלי לא היה כהוגן כמו שקדם בפסוק ותאמר אליהם כה אמר ה' אמרו

אספך · בחירק בשקל אזנך ויבא גם כן בסגול על משקל אלרך בבטן : על אבותיך · כמו אל : ונאספת אל קברותיך בשלום · והלא כתיב ויורו המורים למלך יאשיהו וגו'
בשלום שלא חרב בית המקדש בימיו וכן הוא מפרש והולך ולא תראינה עיניך בכל הרעה אשר אני מביא אל המקום הזה : קברותיך · ר"ל קברות אבותיך : והכהנים והנביאים ·
ת"י וכהניא וספריא תרגם הנביאים סופריא כלומר תלמידים לפי שלא היו שם נביאים אחרים שהרי המלך שלח אל חולדה מלמד שלא היו שם נביאים אחרים וכן תרגם שופט
ונביא דיין וסופר וכוכל לפרש נביאים כמשמעו כי ירמיה וצפניה בן כושי היו נביאים בזמן ההוא ואוריהו בן שמעיהו אפשר שהיה נביא גם כן בזמן ההוא ולא היו בירושלם
בעת שמלא חלקי' הכהן את ספר התורה ועתה כאשר שלח המלך לאסף איש יהודה באו גם כן הנביאי' לירושלם : על העמוד · כתרגומו על אסטוונא וכבר פירש' למעל' בדב' יהואש ובדברי הימים ויעמוד המלך על עמדו כלומר במקו' שהיה רגיל לעמוד שם : עדותיו · בהגעת הוי"ו : ויעמוד כל העם בברית · עמדו והתחזקו בפיהם ובלבם בברית וכן היעמו' לבך אם תחזקנ' ידיך ות"י וקבילו כל עמא עליהון קיימא : ואת כהני המשנ' · שהיו שניים לכהן גדול וכ"תי וית סגן כהניא. שומרי הסף · פירשנוהו : להוציא מהיכל יי' · והלא מנשה הוציא הכל כשעשה תשובה כמו שאומר בדברי הימים ויסר את אלהי הנכר ואת הסמל מבית יי' וגומר · אלא שאמון החזירם שם ובשנת שתים עשרה למלכו החל לטהר ולהעביר את הפסולים כמו שאומר בדברי הימים אבל לא כלה עד שנת שמנ' עשר' אחר שמלא הספר כמו שאומר הנה : בשדמות קדרון · כתרגומו במישר קדרון : ונשא את עפרם ביתאל · כי שם היה עקר הע"א שהיה שם העגל וטמא אותו המקום שהיה בו העגל והמזבח ונשא עפר שריפ' הבעל והאשירה וכליהם ששרף בירושלם בשדמו' קדרון נשא את עפרם שם : השבית את הכמרי' · הכהנים העובדים לפני הבעל נקראין כמרי' וכן תרגם הכהנים שהם עובדי ע"א כומריא ומה שאמר שם הכמרים עם הכהנים ושניה' עובדי ע"א אלא שמשתנין בלבושיה' כי הכמרי' הם לובשים שחורים לפי' נקראו כמרי מעני' עורנו כתנור נכמרו ואומר כי הכמרים האלה נתנו אותם מלכי יהודה לזו העבודה ויאשיהו בטל העבודת אליל' ובטל העבדים מעבודתם והחזירם למוטב :
ויקטר

יַתְכוֹן לְמִתְבַּע אוּלְפַן מִן קֳדָם יְיָ כִּדְנַן
תֵּימְרוּן לֵיהּ כִּדְנַן אֲמַר יְיָ אֱלָהָא
דְיִשְׂרָאֵל פִּתְגָמַיָּא דִי שְׁמַעְתָּא: חֲלַף
דְזָע לִבָּךְ וְאִתְכְּנַעְתָּא מִן קֳדָם יְיָ
בְּמִשְׁמְעָךְ דִּגְזֵרִית עַל אַתְרָא הָדֵין וְעַל
יָתְבוֹהִי לְמֶהֱוֵי לְצָדוּ וּלְלוּטָא וּבְזַעְתָּא
יַת לְבוּשָׁךְ וּבְכֵיתָא קֳדָמַי וְאַף קֳדָמַי
שְׁמִיעַ אֲמַר יְיָ: בְּכֵן הָא אֲנָא כְּנֵישׁ לָךְ
לְוָת אֲבָהָתָךְ וְתִתְכְּנֵישׁ לְקִבְרָךְ בִּשְׁלָם
וְלָא יְחֶזְיָין עֵינָךְ בְּכָל בִּישְׁתָא דִי אֲנָא
מַיְיתֵי עַל אַתְרָא הָדֵין וְאָתִיבוּ יַת
מַלְכָּא פִּתְגָמָא: וּשְׁלַח מַלְכָּא וּכְנָשׁוּ
לְוָתֵיהּ כָּל סָבֵי יְהוּדָה וִירוּשְׁלֶם:
וּסְלֵיק מַלְכָּא לְבֵית מַקְדְּשָׁא דַיְיָ וְכָל
אֱנָשׁ יְהוּדָה וְיָתְבֵי יְרוּשְׁלֶם עִמֵּיהּ
וְכַהֲנַיָּא וְסַפְרַיָּא וְכָל עַמָּא לְמִזְעֵירָא
וְעַד רַבָּא וּקְרָא קֳדָמֵיהוֹן יַת כָּל
פִּתְגָמֵי סִפְרָא דִקְיָמָא דְאִשְׁתְּכַח
בְּבֵית מַקְדְּשָׁא דַיְיָ: וְקָם מַלְכָּא עַל
אִסְטְוָנָא וּגְזַר יַת קְיָמָא קֳדָם
לְמְהַךְ בָּתַר פּוּלְחָנָא דַיְיָ וּלְמִטַּר
פִּקּוּדוֹהִי וְיַת סָהֲדְוָתוֹהִי וְיַת קְיָמוֹהִי
בְּכָל לִבָּא וּבְכָל נַפְשׁ לְקַיָּמָא יַת
פִּתְגָמֵי קְיָמָא הָדֵין דִּכְתִיבִין עַל
סִפְרָא הָדֵין וְקַבִּילוּ כָּל עַמָּא
עֲלֵיהוֹן קְיָמָא: וּפַקִּיד מַלְכָּא יַת
חִלְקִיָּהוּ כַּהֲנָא רַבָּא וְיַת סְגַן כַּהֲנַיָּא
וְיַת אֲמַרְכָּלַיָּא לְאַפָּקָא מֵהֵיכְלָא
דַיְיָ יַת כָּל מָנַיָּא דַעֲבִידִין לְבַעְלָא
וְלַאֲשֵׁרְתָא וּלְכָל חֵילֵי שְׁמַיָּא
וְאוֹקְדִינוּן מִבָּרָא לִירוּשְׁלֶם בְּמֵישַׁר
קִדְרוֹן וְאוֹבֵיל יַת עַפְרְהוֹן לְבֵית אֵל:
וּבַטֵּיל יַת כּוּמְרַיָּא דִי הֲבוּ
מלכיא

אֶתְכֶם לִדְרֹשׁ אֶת־יְהוָה כֹּה תֹאמְרוּ
אֵלָיו כֹּה־אָמַר יְהוָה אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל
הַדְּבָרִים אֲשֶׁר שָׁמָעְתָּ: יַעַן רַךְ־
לְבָבְךָ וַתִּכָּנַע מִפְּנֵי יְהוָה בְּשָׁמְעֲךָ
אֲשֶׁר דִּבַּרְתִּי עַל־הַמָּקוֹם הַזֶּה וְעַל־
יֹשְׁבָיו לִהְיוֹת לְשַׁמָּה וְלִקְלָלָה וַתִּקְרַע
אֶת־בְּגָדֶיךָ וַתִּבְכֶּה לְפָנָי וְגַם אָנֹכִי
כ שָׁמַעְתִּי נְאֻם־יְהוָה: לָכֵן הִנְנִי אֹסִפְךָ
עַל־אֲבֹתֶיךָ וְנֶאֱסַפְתָּ אֶל־קִבְרֹתֶיךָ
בְּשָׁלוֹם וְלֹא־תִרְאֶינָה עֵינֶיךָ בְּכֹל
הָרָעָה אֲשֶׁר־אֲנִי מֵבִיא עַל־הַמָּקוֹם
א הַזֶּה וַיָּשִׁבוּ אֶת־הַמֶּלֶךְ דָּבָר: וַיִּשְׁלַח
הַמֶּלֶךְ וַיַּאַסְפוּ אֵלָיו כָּל־זִקְנֵי יְהוּדָה
וִירוּשָׁלָם: וַיַּעַל הַמֶּלֶךְ בֵּית־יְהוָה
וְכָל־אִישׁ יְהוּדָה וְכָל־יֹשְׁבֵי יְרוּשָׁלַם
אִתּוֹ וְהַכֹּהֲנִים וְהַנְּבִיאִים וְכָל־הָעָם
לְמִקָּטֹן וְעַד־גָּדוֹל וַיִּקְרָא בְאָזְנֵיהֶם
אֶת־כָּל־דִּבְרֵי סֵפֶר הַבְּרִית הַנִּמְצָא
בְּבֵית יְהוָה: וַיַּעֲמֹד הַמֶּלֶךְ עַל־
הָעַמּוּד וַיִּכְרֹת אֶת־הַבְּרִית ׀ לִפְנֵי
יְהוָה לָלֶכֶת אַחַר יְהוָה וְלִשְׁמֹר
מִצְוֹתָיו וְאֶת־עֵדְוֹתָיו וְאֶת־חֻקֹּתָיו
בְּכָל־לֵב וּבְכָל־נֶפֶשׁ לְהָקִים אֶת־
דִּבְרֵי הַבְּרִית הַזֹּאת הַכְּתֻבִים עַל־
הַסֵּפֶר הַזֶּה וַיַּעֲמֹד כָּל־הָעָם
בַּבְּרִית: וַיְצַו הַמֶּלֶךְ אֶת־חִלְקִיָּהוּ
הַכֹּהֵן הַגָּדוֹל וְאֶת־כֹּהֲנֵי הַמִּשְׁנֶה
וְאֶת־שֹׁמְרֵי הַסַּף לְהוֹצִיא מֵהֵיכַל
יְהוָה אֵת כָּל־הַכֵּלִים הָעֲשׂוּיִם
לַבַּעַל וְלָאֲשֵׁרָה וּלְכֹל צְבָא הַשָּׁמָיִם
וַיִּשְׂרְפֵם מִחוּץ לִירוּשָׁלַם בְּשַׁדְמוֹת
קִדְרוֹן וְנָשָׂא אֶת־עֲפָרָם בֵּית־אֵל:
ה וְהִשְׁבִּית אֶת־הַכְּמָרִים אֲשֶׁר נָתְנוּ
מלכי

רשי

ונאספת אל קברותיך בשלום : ומהו השלום ולא תראינ' עיניך בחורבן הבית : על העמוד · מקו' מעמד המלך בבי' המקדש : ואת כהני המשנה · סגני כהונה שהם שניים לכהנים גדולים : שומרי הסף · המרכלי' הממונים על כל צורכי הבית ומפתחות העזרה בידם : בשדמות קדרון · במישר קדרון : ונשא את עפרם ביתאל · אל מקום טמא אשר טמא שם את המזבח שעשה ירבעם ושרף עליו את כהני הבמות : ויקטר בבמות · ואותן שקטרו בבמות בערי יהודה : את

כג

רלבג

לכן הנני אוסיפך אל אבותיך · ר"ל שבמותו יהיה נקבר אצל אבותיו ולא תהיה הרע' בימיו ידמה שהיו בישר' אז נביאי' זולת חולדה אך שלח אליה מפני היותה קרוב' לו כי הית' אז בירושלם : ויעמוד המלך על העמוד · ידמה שכנו שם עמוד והיה בו המלך בעת קראו את התורה כמו שנזכר בפרשת הקהל : ואת כהני המשנה · הם הכהני' השניי' לו כמו סגן הכהנים הנמשכי' לו לפי מדרגותיה' על הסדר : בשדמות קדרון · הוא כמו נחל קדרון והוא מישור שהיה בו : והשבי' את הכמרים · ר"ל שבטל והשבי' את הכמרי' שקט' כל אחד מהם בבמות בערי יהוד' ובמסבי ירושלם והשבית גם כן המקטרי' לבע' ולשמ' ולירח ולמזלות ולכל צבא השמים וידמה שכבר החזירם למוטב ובטל העבודה ההיא שהיו עושים לע"א : ויטלך

מסרה

כה תאמרו ו' ליוסף אנא שא נא · ויאמר שאול כה תאמרו לדוד · ואל מלך יהודה השלח דמלכים · וחברו דד"ה · כה תאמרו איש אל רעהו דירמיה · וצוית אתם אל אדניהם · והבאתי אתכם אל · השלח אתכם אלי דירמיה · ויאספו י' פתחין וסי' נמס' בסדר שמות : באזניהם ה' בקריא' וסי' ויתנו אל יעקב את כל אלהי הנכר · ויתפרקו כל העם את נזמי הזהב אשר באזניהם : וישכ' אבימלך בבקר ויקרא לכל עבדיו · בבוא כל ישראל לראות את פני · הקהילו אלי את כל זקני שבטיכם · ויעל המלך בית יי' דמלכים · וחברו דד"ה · שב נא וקראנה באזנינו : בברית ה' דגש וסימ' נמסר בספרא דא חלק א' סימן כ' : ונשא י"ו וסי' נמסר בסדר אחרי מות ובריש סיפרא דא סימן ח' :

כלי יקר

אליש כדפרישית בלשון זלזול אמנם עתה כבדה אותו ואל מלך יהודה השולח אתכם לדרוש את ה' כי בזה עשה כהוגן והנה מידה כנגד מדה כמו שהוא הטה אזנו ושמע הדברים הכתובים בתורה וזהו הדברים אשר שמעת כי הדברים אשר שמעת מפי שפן ממה שכתוב בתור' משה בספר הנמצא הנה יען אשר רך לבבך כו' הנה כמו שאתה שמעת לדברי ונכנעת כן גם הנני שמעתי נאום ה' ויועיל לך שלכן הנני אוסיפך כו' ולא תראינה עיניך בכל הרעה אשר אני מביא אל המקום הזה · ואמר רך לבבך ותכנע מפני ה' בשמעך כלומר לא נכנעת מאמת יראה מהפורענות המיועד ומעותד לבא אל המקום הזה שאלו כן היה אומר רך לבבך ותכנע בשומעך אשר דברתי כו' אבל באומר ותכנע מפני ה' ר"ל שמחזיק אני לך טובה על שנכנע לבבך מפני ה' מפני שמו כיתת אתה ולא מפני המכו' והיתה ההכנעה מפני ה' בשמעך אשר דברתי על המקום הזה ובאמצעות שמיעת דברים אלה נכנעת מפני ה' ולא מיראתך מהשמה והקללה ע"כ גם אנכי שמעתי נאום ה' ואמר אשר דברתי על המקום הזה עצמו מחורבתו ושוממותו תחילה ואח"כ ועל יושביו שזה גורם להכנע מפני ה' שאפילו בשעת כעסו שוקד על הרעה להביאה באופן הגאות והיותר טוב שאפשר להקל מבני אדם ישליך חמתו באבנים ועל המקום ואח"כ על יושביו כנז"ל בפ' כה אמר ה' הנני מביא רעה אל המקום הזה כו' עיין עליו :

לכן הנני אוסיפך כו' עיין רש"י ז"ל והוא שהרי נהרג ע"י פרעה א"כ אסיפת השלום איך היה אבל הכונה שלא תראנה עיניך בכל הרעה וכו' ועיין הרד"ק ז"ל והרל"בג ז"ל וכן מהרי"א ז"ל שהיעוד מירושל' הוא שלא יהיה החרבן בימיו וא' הנני אוסיפך שהשי"ת בעצמו ובכבודו יאסוף אותו אל תחת כסא כבודו ושתהיה עידון נפשו למעלה מהם וזהו על אבותיך מלשון עילוי ומעלה לא כמו אל ואמר זה על חזקיהו ויהושפט ואסא · ואמר ונאספת אל קברותיך בשלום שאע"פי שהמיתה תהיה במלחמה עם פרעה נכה שיהרגהו שלזה לא אמר הנני מאסיפך אל אבותיך בשלום שהאסיפה איננה בשלום כי אם הקבורה שיקברוהו בכבוד וז"ש ונאספת אל קברותיך בשלו' הקבורה בשלום ולא המיתה בשלום ועוד יעוד ולא תראינה עיניך כו' ע"כ · ולע"ד על אבותיך על מנשה ואמון שיהיה הוא עולה עליהם ע"ד ועשותם רשעים כי יהיו כו' כי יבא אל אבתיו הקדושי' כאסא וחזקיה ויהיה עומד על אבתיו מנשה ואמון כי לא יתכן שיהיה מעולה יותר מחזקיה כדמהרי"א שהרי העיד הכתוב שאחריו לא היה כמו חזקיהו · ואולי אמר על אבותיך כמו בעבור אבותיך הנני אוסיפך על האופן שתאסף לא בחטאיך אלא על אבותיך ובעבור' שהם חטאו והינס ואתה תשא בעדם ועל מנשה ואמון קאמר וזה ע"ד משחז"ל צדיק ורע לו צדיק בן רשע וזהו על אבותיך בסיבתם :

וישלח המלך וכו' ויעל המלך כו' עיין הרד"ק ז"ל ומהרי"א ז"ל פי' הנביאים כפשוטו והביא התרגום שת"י ספריא קבץ כל יושבי ירושלם מקטן ועד גדול והמלך בעצמו קרא באזניהם את כל דברי ספר הברית באותו ספר הנמצא בית ה' שעשה מר"עה בקדושה רבה והיה זה כדי שיחרד לבבם וישובו אל השי"ת ע"כ :

ויעמד המלך וכו' עיין רש"י ז"ל וכן הרד"ק ז"ל והרלב"ג ז"ל ומהרי"א ז"ל כדהרד"ק ז"ל והרלב"ג ז"ל והוסיף במ"ש מצותיו הם אשר טעמם ידוע ועדותיו הם המצו' שמעידים על הנסים כפסח ומצה ובכור בהמה ופדיון בכור אדם שהם זכר ליציאת מצרים והחוקים הם אשר אין טעמם ידוע באופן שקבלו לקיים כל הנמצא כתוב בספר תורת משה ועשה כן לפי שרא' יעודי התוכחות שבאו בתורה שהיו הכל בתנאי ולכן השתדל לקיים המצות כולם באופן שלא תבא עליהם הרעה ע"כ · ולע"ד ויעמד המלך על העמוד דאין מקר' יוצא מידי פשוטו כדהרד"ק ז"ל ובד"ה ויעמד המלך על עמדו כלומר במקום שהיה רגיל לעמד שם · אמנם מדשני קרא כאן שאמר על העמוד ר"ל ויעמד המלך על העמוד שנתן דעתו המלך ועמד על בוריו של דבר וידע שהעמוד שהכל עומד עליו הוא לכרות ברית בין ה' ובין העם וז"ש ויעמד על העמוד והוא הצדקות ולזה ויכרות את הברית בין ה' ובין העם ללכת אחר השי"ת ולא אחר האלילים ולשמור מצותיו כו' ובלב שלם ונפש חפצה ז"ש בכל לב ובכל נפש שהתכלית יהי' להקים את דברי הברית כו' לא תכלית אחר שפוגם העבוד' ואעפ"י שהמלך השתדל בשני העניינים האלה הנזכרים הא' לקיים ולשמור את הכל והשני לתכלית טוב להקים את דברי הברית הזאת לא לתכלי' השגת איזה תועלת או הרחקת איזה נזק הנה כלל העם לא יכלו לעמד בשני החלקים הנזכ' כי אם בחלק אחד של הקיום לבד אבל כוונו להגצל מפח מוקשי הרעות כי כלל העם יחד לא יוכלו אל העבודה אל הרצון האלהי לעשות רצון קוניהם כי לזה יעדה להם התור' אם בחוקותי תלכו כו' ונתתי כו' כי היה דעת כלל העם וז"ש ויעמד כל העם בברית לבד שכולם קיימו וקבלו הברית כמ"ש המלך חוץ ממ"ש להם להקים את דברי הברית שכיון בזה הדבור לרמוז שיהיה תכליתם להקים הטוב במה שהוא טוב לא הקרבת תועלה או הרחקת נזק כי בזה לא יכלו לעמוד העם ואולי אמר ויעמד כל העם בברית שעמדו מעומד בקימה ויראה בברית כשכרתו אתם וז"ש ויעמד כל העם בברית שכולם יחדיו עמדו בקומה זקופה :

ויצו המלך את חלקיהו כו' עיין רש"י ז"ל וכן הרד"ק ז"ל וכן הרלב"ג ז"ל הם הכהנים השניים לו כמו סגן הכהנים והנמשכים לו לפי מדרגותיהם על הסדר וכן מהרי"א ז"ל · שומרי הסף עיין רש"י ז"ל והרד"ק ז"ל והרלב"ג ז"ל וכן מהרי"א ז"ל · ולע"ד בתירוץ קושית הרד"ק ז"ל אחר שמנשה אעפ"י ששב בתשובה שלמה והסיר את אלהי הנכר וכן הסמל מבית ה' לא הזכיר שם כלים כלל כי לא רצה לאסור את כלי בית ה' המוקדשים מכלל ישראל הקדושים לאסור אותם ולהוציאם מן המקדש כי אין אדם אוסר דבר שאינו שלו לכך הניחם במקדש ואעפ"י ששב מנשה בתשוב' אמנם יאשיהו ראה והחמיר להוציא מהיכל ה' את כל הכלים ואפי' שהיו לשם לא שנשתמשו ונעשו לע"א נטמאו וז"ש העשוי' ר"ל העשוי' שנשתמשו בהם לע"א וישרפם הן לאמת שלשון העשוי' מורה על שתחילת עשייתם היתה לע"א ולכל צבא השמים :

והשבית את הבעלים וכו' עיין רש"י ז"ל והרד"ק ז"ל וכן מהרי"א ז"ל · ועיין הרלב"ג ז"ל ולע"ד באו' והשבית את הכמרים שלא יעמידו עוד כמרים כמנהגם הרע ולא

מַלְכֵי יְהוּדָה וַיְקַטֵּר בַּבָּמוֹת בְּעָרֵי
יְהוּדָה וּמְסִבֵּי יְרוּשָׁלָ͏ִם וְאֶת־
הַמְקַטְּרִים לַבַּעַל לַשֶּׁמֶשׁ וְלַיָּרֵחַ
וְלַמַּזָּלוֹת וּלְכֹל צְבָא הַשָּׁמָיִם׃
וַיֹּצֵא אֶת־הָאֲשֵׁרָה מִבֵּית יְהוָה מִחוּץ
לִירוּשָׁלַ͏ִם אֶל־נַחַל קִדְרוֹן וַיִּשְׂרֹף אֹתָהּ
בְּנַחַל קִדְרוֹן וַיָּדֶק לְעָפָר וַיַּשְׁלֵךְ אֶת־
עֲפָרָהּ עַל־קֶבֶר בְּנֵי הָעָם׃ וַיִּתֹּץ אֶת־
בָּתֵּי הַקְּדֵשִׁים אֲשֶׁר בְּבֵית יְהוָה אֲשֶׁר
הַנָּשִׁים אֹרְגוֹת שָׁם בָּתִּים לָאֲשֵׁרָה׃
וַיָּבֵא אֶת־כָּל־הַכֹּהֲנִים מֵעָרֵי יְהוּדָה
וַיְטַמֵּא אֶת־הַבָּמוֹת אֲשֶׁר קִטְּרוּ־שָׁמָּה
הַכֹּהֲנִים מִגֶּבַע עַד־בְּאֵר שָׁבַע וְנָתַץ
אֶת־בָּמוֹת הַשְּׁעָרִים אֲשֶׁר־פֶּתַח
שַׁעַר יְהוֹשֻׁעַ שַׂר־הָעִיר אֲשֶׁר־עַל־
שְׂמֹאול אִישׁ בְּשַׁעַר הָעִיר׃ אַךְ לֹא
יַעֲלוּ כֹּהֲנֵי הַבָּמוֹת אֶל־מִזְבַּח יְהוָה
בִּירוּשָׁלָ͏ִם כִּי אִם־אָכְלוּ מַצּוֹת בְּתוֹךְ
אֲחֵיהֶם׃ וְטִמֵּא אֶת־הַתֹּפֶת אֲשֶׁר
בְּגֵי בני־הִנֹּם לְבִלְתִּי לְהַעֲבִיר אִישׁ
אֶת־בְּנוֹ וְאֶת־בִּתּוֹ בָּאֵשׁ לַמֹּלֶךְ׃
וישבת

מַלְכַיָּא דְבֵית יְהוּדָה וְאַסִּיקוּ בוּסְמִין
עַל בָּמָתָא בְּקִרְוַיָּא דְבֵית יְהוּדָה
וּבִסְחָרָנֵי יְרוּשְׁלֶם וְיַת דְאַסִּיקוּ בוּסְמִין
לְבַעְלָא וּלְשִׁמְשָׁא וּלְסִהֲרָא
וּלְמַזָּלָתָא וּלְכָל חֵילֵי שְׁמַיָּא׃
וְאַפִּיק יַת אֲשֵׁירְתָא מִבֵּית מַקְדְּשָׁא
דַיְיָ מִבָּרָא לִירוּשְׁלֶם לְמֵישַׁר קִדְרוֹן
וְאוֹקִיד יָתַהּ בְּנַחְלָא דְקִדְרוֹן וְאַדְּקַהּ
לְעַפְרָא וּרְמָא יַת עַפְרַהּ לְקִבְרֵי גַלְיָא׃
וְתָרַע יַת בָּתֵּי הֶקְדֵּישׁ טַעֲוָתָא דִי
בְּבֵית מַקְדְּשָׁא דַיְיָ דִי נְשַׁיָּא מַיְיתִין
תַּמָּן מְכוֹלִין לַאֲשֵׁירְתָא׃ וְאַיְתֵי יַת כָּל
כּוּמְרַיָּא מִקִּרְוַיָּא דְבֵית יְהוּדָה וְסָאֵיב
יַת בָּמָתָא דְאַסִּיקוּ בוּסְמִין תַּמָּן
כּוּמְרַיָּא מִגֶּבַע עַד בְּאֵר שָׁבַע וְתָרַע
יַת בָּמַת תַּרְעַיָּא דִי קֳדָם תְּרַע יְהוֹשֻׁעַ
רַב קַרְתָּא דִי עַל שְׂמָאלָא גַבְרָא
בְּמֵיעֲלֵיהּ תְּרַע קַרְתָּא׃ בְּרַם לָא סָלְקִין
כַּהֲנַיָּא כוּמְרֵי בָמָתָא לְרַבְחָא עַד
מַדְבְּחָא דַיְיָ בִּירוּשְׁלֶם אֱלָהֵן אָכְלֵי
פַּטִּיר בְּגוֹ אֲחֵיהוֹן׃ וְסָאֵיב יַת תּוֹפֶת דִי
בְּחֵילַת בַּר הִינֹם בְּדִיל דְלָא לְאַעֲבָרָא
גְבַר יַת בְּרֵיהּ וְיַת בְּרַתֵּיהּ בְּנוּרָא לְמוֹלֶךְ׃ ובטל

ויצא י״ג חס׳ וסי׳ נמסר בסדר קרח: לעפר ג׳ וסימן נמסר בסדר עקב: בגי ט׳ כתיב יו״ד וסי׳ נמסר ביהושע סימן י״ח:

רשי

את בתי הקדשים · בתי הזמה: אורגו׳ שם בתי׳ יריעו׳: לא יעלו׳ הכהנים שקטרו בבמו׳ לע״א לא יעלו עוד לשרת אל מזבח יי׳: כי אם אכלו מצות · כלומר כי אם בדבר זה לא יצאו מכהונתם שמותרין לאכול בקדשים הרי הם כבעלי מומין חולקין ואוכלין אבל לא מקריבין: אכלו מצות מנחו׳ והוא הדין לכל הקדשים: את

רדק

ויקטר בבמות · ויקטר כל אחד מהמלכים ות״י ואסיקו בוסמין על במתא: ומסבי · כמו ובמסיבי: ואת המקטרים · פירוש והשבית גם כן את המקטרים לבעל לשמש וגו׳ וירח: על קבר בני העם · העם שהיו עובדים להם בחייה׳ השליך עפר השריפה על קבריהם לבזיונם כלומר ראו מה שהיית׳ עובדים בחייכם כדי שיוסרו החיים וכן אומר בדברי הימים ויזרק על פני הקברים והזובחים להם והוא חסר הכסמך קברי הזובחים להם כמו העם המלחמה וי״ת לקברי גליא וגליא שם ע״א וכן בדברי רבותינו ז״ל בית גליא קורין לה בית כריא: ויתץ את בתי הקדשי׳ · ת״י ית בתי הקדיש טעוותא והענין מורה עליו אשר הנשים אורגות שם בתים לאשרה אבל גם קדש היה בארץ ויעבר את הקדשי׳ מן הארץ תרגו׳ כמשמעו נקף׳ ברא כי אם היה הקדשים זה ענין זמה מה ענין בבית יי׳ אבל האשר׳ שעשה בבית יי׳ עשה שם בתי׳ לנשי׳ שיארגו יריעות לכבוד האשרה: בתי׳ לאשרה · יריעות היו אורגו׳ שם והיריעות היו בתים לאשרה כמו בתים לבדים אפשר שהיו אותן יריעות תלויות סביב האשר׳ והיה לאשר׳ בית ומקום וי״ת די נשיא מייתין תמן מכולין לאשרת׳ ופירוש בעל הערוך כמו מכילת׳ שהם מדות: ויבא את כל הכהנים · אלה הכהנים היו מזרע אהרן ותרגם יונתן כומריא לפי שנעשו כומרי׳ לע״א והביא אות׳ לירושלם והחזירם בתשובה: ויטמא · שם אותם מקום טומאה להשליך שם נבלות וכל טומא׳ להרחיק הע״א מלב העם: אשר פתח שער · כמו ואשר פתח השער וכמוהו שמש ירח ופי׳ נתץ את במות השערי׳ והבמה אשר היתה פתח שער יהושע שר העיר גם כן נתץ אולי היתה גדולה משאר הבמות לפיכך זכר אותה לבדה: אשר על שמאל איש בשער העיר · כלו׳ הבא איש בשער העיר היתה זאת הבמה לשמאל וכן ת״י במיעליה תרע קרתא: כי אם אכלו מצו׳ · פירשו רבותינו ז״ל הרי הם כבעלי מומין חולקין ואוכלין אבל לא מקריבין ומה שאומר מצות פי׳ מנחות שהיו נאפות מצות והוא הדין לכל הקדשים: וטמא את התופת · שם מקום שהיו מעבירין שם בניהם למלך היה שם המקו׳ תופת ואמרו כי נקרא כן כי היו מרקדים ומכי׳ בתופים בשעת העבוד׳ כדי שלא ישמע האב צעקת בנו כשהיו מעבירים אותו באש ויכה׳ לבו׳ עליו ויקחהו מידם והמקום הזה היה גיא שהיה לאדם הנקרא הנם ונקרא גי הנם וגי בן הנם והכתוב בזה בני הנם והקרי בן הנם כי לבני הנם היה זה הגיא או לאחד מהם וטמא יאשיהו אותו המקום כלומר שם אותו מקום טומאה להשליך שם נבלו׳ וכל טומאה שלא יעלה עוד על לב איש להעבי׳ עוד את בנו ואת בתו באש למולך ומעשה המולך פירשו בדרש אמרו רז״ל אע״פ שהיו כל בתי ע״א בירושלם המולך היה חוץ לירושלם והיה עשוי צור׳ חלול׳ נתונ׳ לפנים משבע׳ קנקלי׳ וכל מי שמקריב סלת פותחין לו אחד מהם תורין ובני יונה פותחין לו שנים כבש פותחין לו ג׳ איל פותחין לו ד׳ עגל פותחין לו חמשה שור פותחין לו ששה וכן מי שהיה מקריב בנו פותחין לו שבעה · והיו פניו של עגל וידיו פשוטות כאדם שפיתח ידיו לקבל מחבירו והיו מסיקין אותו באש והכומרים נוטלין את התינוק ונותנין תוך ידיו של מולך והתינו׳ מוציא נפשו ולמה נקרא תפת והנם תפת שהיו מנהמין בתופים שלא ישמע האב קול הנער וירחם עליו ויחזור בו הנם שהיה התינוק מנהם וקול נהמותיו עולה דבר אחר הנם שהיו הכומרים אומרים הנה לך יערב לך יתבסם לך: ויבטל

רלבג

וישלך את עפרה על קבר בני העם · ר״ל על קבר העם שהיו עובדים ע״א ומזה המקום למדנו שקבר אסור בהנאה שאם היה מות׳ בהנא׳ היה לו להשמר מזה שמא יהנו בקברי העם ונמצאו נהנין מע״א: ויתוץ את בתי הקדשי׳ אשר בבית יי׳ · אפשר כי עם החוקים בפעולות המגונות ההם החזיקו בזמה ובתועבו׳ שאין עושי׳ שאר הגוים וידמה כי מעבודת קצת האשרות היה שיהיו שם מכונים למשגל מגונה והנשים היו אורגות שם בתים בעבור האשר׳ והיו עושים יריעו׳ והיו מחוב׳ ובית לבאים לעבוד האשרה הפעולה המגונה וכבר זכר הרב המורה קצת מאותם המשגלים המגונים שהיו מנהג הקדומים מעובדי ע״א להתנהג בהם: ויבא את כל הכהני׳ מערי יהודה · כבר באר בספ׳ יחזקאל כי הכהנים בני צדוק הם אשר לא עבדו ע״א אך שאר הכהני׳ חטאו בחט׳ בני יהודה והנה טמא את הבמו׳ בששם בהם דבר טומאה: אך לא יעלו כהני הבמו׳ · ר״ל שהכהנים שעבדו ע״א לא יעלו אל מזבח יי׳ בירושלם להקריב אשה ליי׳ אך יאכלו במצות המנחות חלקם ובמה שידמה להם עם אחיה׳ כאילו הם בעלי מומין: וטמא את התופת · הנה עשו שם בנין כדי להעביר בנו ובתו באש למולך והיה אש מכאן ואש מכאן והכומרים מעבידים אותו בין שני האשים: וישבת

כלי יקר

אף בלבד שלא יאשיהו הקטיר בבמות כלו׳ שטרף מהפושעים וכמרים הרשעים וע״כ נקראים כומרים ע״ש שבאש הקטיר מהם ועורם בתנור נכמרו וראוים לידון בשריפה וז״ש ויקטר בבמות מהכומרי׳ הנזכרים בערי יהודה לאות לבני מרי ואותם שהיו מסיבי ירושלם ר״ל שהיו מסובבים את ירושלם לחטא מסיתים ומדיחים אותם גם מהם הקטיר יאשיהו לייסר את הנשארים ואין זה דבר זר שהרי בבא עליו הנה בן נולד לבן דוד כו׳ ועצמות אדם ישרפו עליך והוא שרף עצמות בני אדם גם כן ואת המקטרים כו׳ שגם מהם הקטיר בבמות מדה כנגד מדה:

ויוצא את האשרה וכו׳ במסכת סנהדרין פ׳ נגמר הדין וישלך את עפרה אל קבר בני העם קברו דרב הוו שקלי מיניה עפרא לאישתא בת יומא אתו ואמרו ליה לשמואל א״ל יאות הם עבדין קרקע עולם היא וקרקע עולם אינה נאסרת דכתיב וישלך את עפרה אל קבר בני הע׳ מקיש קבר בני העם לע״א מה ע״א במחובר לא מתסרא דכתי׳ אלהיהם על ההרים ולא ההרים אלהיה׳ הכי נמי במחובר לא מתסרא והקשו על זה והרבו שדוקא בקבר בנין נאסר אבל בקבר עולם שרי והכי מסקנא דגמ׳ ודלא כדהר״לבג ז״ל שאזכור בסמוך: ועיין ה״רדק ז״ל וכן הר״לבג והנה מסקנת הגמ׳ פ׳ נגמר הדין חולק על דברי הר״לבג ז״ל דהא אמר שמואל יאות הם עבדין וקשה על הגמ׳ מה שהקשה הר״לבג שאם היה מותר בהנאה הקבר היה לו לחוש שמא יהנו בקברי בני העם ונמצא נהנים מ״עא · ולע״דן דאין זו קושיא דחששא רחוקה היא שיבאו לאישתא בת יומא לרפואתה בקבר בני העם · ואפשר עוד שסגולת הקבר גורם וקבר של צדיק ג״כ והכי דייק לשון הגמ׳ קברו דרב הוו שקלי מיניה כו׳ מיניה ביחוד מכל שאר הקברות בזכות רב׳ ואפשר לו׳ עוד כי מה שהיו לוקחים מקברו דרב היה מהמחובר קרקע עולם דאינה נאסרת כמו שלמדו מהקש כי התלוש קבר בנין אסור ליהנות ממנו מעתה מה שהשליכו האפר לקבר בני העם הוא לפי שהעפר התלוש אסו׳ ולא יהנו ממנו כי אם מקבר המחובר ועפר שרפה דהיינו אפר ניכר ובזה כתיישב דברי הר״לבג ז״ל שמ״ש הרל״בג ז״ל ומזה למדנו לקבר אסו׳ בהנא׳ ר״ל בקבר בנין ועפר תלוש אסו׳ הוא בהקש קבר בני העם לע״א מה ע״א במחובר לא מתסרא אבל בתלוש מתסרא כן קבר בני העם בתלוש אסור במחובר מותר ובזה לא פליג הר״לבג ז״ל על הגמרא שמה שהתוכח בגמ׳ הוא במחובר קרקע עולם אבל האפר הזה התלוש לא יהנו ממנו הנאסר הוא בע״א התלושה הנאסרת ובזה מתיישבים דברי הגמ׳ ודברי הר״לבג ז״ל ומהרי״א ז״ל לפי שמנשה ואמון שמו האשרה בבית ה׳ אמר שיאשיהו הסיר אותה משם ושרף אותה והשליך עפרה על קבר עובדיה לבזיונם באומרם ראו מה עבדתם בחייכם וכדה״רדק ז״ל:

ויתוץ את בתי הקדשים וכו׳ עיין רש״י ז״ל והרד״ק ז״ל וכן פי׳ מהרי״א ז״ל והרל״בג וכבר זכר הרב המורה ז״ל קצת מאותם המשגלים המגונים שהיו מנהג הקדמונים מעובדי ע״א להתנהג בהם ע״כ ובזה נסתלק׳ קושי׳ הרד״ק שעל דברי רש״י שקיים דברי המתרגם בתי הקדשי׳ בתי טעותא כמו מודה בדבריו: ולע״דן לקיים דברי רש״י באופן א׳ והוא כי הנשים האלה אישות הזמה עומדות בבית ה׳ קרובות לאשרה כמנהג אותם הגוי שכנסי׳ הקדשות מובדלות שם סמוך לבתי עבודתם והיו הנשים עושים ואורגות שם יריעות לעשות מהם בתים לאשרה והיו נעשות אותם היריעות סמוך לאשרה כדי להוסיף בהם טומאה ובימי ביני היו מזנות הנשים וזהו בתי הקדשים וביאר הכתוב מה הם בתי הקדשים והם אשר שם הנשים אורגות בתים לאשרה והיו קדשות ולכך נקראו בתי הקדשים והעפ״י שאחר שכבר נתבטל מהן שם נשים הוסיף יאשיהו לאבד ולנתוץ הבתים ובזה התמא שכל הע״א אשר לישראל היו מיוסדות על הזנות כי לא היו עושים ע״א אלא לפרוק עול מ״ש כדי לזנות וכמו שכתבתי בכלי חמדה בשם חז״ל ובזה הבנתי מה שבאו כל תוכחו׳ ע״א בלשון זנות לשן זונה כו׳ איכה היתה לזונה זאת ועוד מצאתי שהיו הנשי׳ נבעלות לצלם זכר ומינה להגשים עם נקבה ולכך נקראו בעלים לשון בעל ובעילה כאמו׳ וזה יוכיח על בתי הקדשים שהיו לזמה כדברי רש״י ז״ל:

ויבא את כל הכהנים וכו׳ עיין הר״דק ז״ל וכן הר״לבג ז״ל וכן מהרי״א ז״ל: ויטמא את הבמות עיין הר״דק ז״ל וכן מהרי״א ז״ל:

אך לא יעלו כהני וכו׳ עיין רש״י וכן הר״דק והר״לבג ז״ל ומהרי״א ז״ל: ומתוך המשנ׳ שבשלהי מס׳ מנחות דתנן הכהנים ששמשו בבית חוניו לא ישמשו במקדש בירושלים ואין צ״ל דבר אחר שנאמר אך לא יעלו כהני הבמות על מזבח ה׳ בירושלים כי אם אכלו מצות בתוך אחיהם הרי הן כבעלי מומים חולקים ואוכלים אבל לא מקריבי׳ ע״כ נלמוד ממנו או׳ אך לא יעלו כהני הבמות דאפי׳ כהני הבמות אשר לה׳ בבית חניו שהיה לה׳ כדכתיב יהיה מזבח לה׳ בארץ מצרי׳ כו׳ אבל רש״י ז״ל כתב כנז״ל שקטרו בבמות ל״עא משמע דוק׳ לע״א ואפשר שרש״י דבר בהווה שהיו הבמות עשויות לע״א אבל אחר כך אמר דאפי׳ כהני הבמות אשר לה׳ לא יעלו על מזבח ה׳ בירושלים וצ״ע:

וטמא את התופת כו׳ עיין רש״י ז״ל וכן ה״רדק ז״ל והוסיף וכן מהרי״א ז״ל וכפי הפשט אש מכאן ואש מכאן והוא עובר באמצע בין שני האשים עד כאן: ולע״דן לדקדק לבלתי להעביר את בנו כו׳ הל״מד להעבי׳ יתרה ובלתי צודקת דהי״לל לבלתי העביר וכו׳ ונראה כי הגיא הזה היה מתחילה לאיש א׳ שמו הנם ולזה בא הקרי בן הנם ואמנם הכתיב בגי הנם לשון רבי׳ מדוקד׳ כדחז״ל הנז״ל בה״רדק שהיו הבני׳ שמקריבין להם נוהים וצועקים שהיו שורפין אותם או אמר בני הנם על הכומרים הרבים שהיו או׳ יערב לך כו ואמר שטמא אותו לקובעו מקו׳ לנבלות ושקוצי׳ כדי שלא יהיה המקו׳ בעו׳ וכ״ש שלא יבאו להעביר בו למולך ויש שני הענייני׳ הללו רמז באו׳ לבלתי ר״ל לבלתי היותו עוד מקו׳ כדי שלא יבאו להעבי׳ איש את בנו ואת בתו באש למולך ולשון להעבי׳ מורה כפי׳ מהרי״א ז״ל כפי הפשט שהוא העברה בעלמ׳ בין שני האשים כאמו׳ וכן הביא רש״י בפי׳ החומש ולדברי חז״ל הנז״ל שהיו שורפין אותו בקלקלין השביעי יקשה לשון להעביר דהרי שורפין היו אותו · ואפשר לו׳ שדבר הכתוב בהווה שהכומרים מטעי׳ אותם שאינם נשרפין אלא מסתלק הוא אל האלוה ההוא ולכך הזכיר בו מעביר בנו ובתו כי לא יעלה בדעת שהאב ימסור את בנו לשרפת אש:

וישבת

רש"י

את הסוסים · אותם המשתחוי' לחמה היו להם סוסים מוכנים לצאת לקראת החמה בבקר: התופת: הוא המולך ועל שם שהיו הכומרים מקישים בתופים שלא ישמע האב את נהמת הבן כשהוא נכוה בידי הגלחים · קראוהו תופת · נתן מלך · כך שמו: אשר בפרורים · לא ידעתי מה הם: וירץ משם · ויבערם משם: להר המשחית · הר הזיתים הוא הר המשחה וכינוי שהזכיר את שמו על ידי ע"א שינה שמו לגנאי: מה

רד"ק

וישבת את הסוסים · ובטל גם כן זה המעשה שהיו עושים מלכי יהודה שהיו עובדים לשמש ונתנו שם סוסים שהיו מוכנים לזאת העבודה שהיו רוכבים עליהם והולכים לקראת השמש בבקר בזרחה והיו הולכים לקראתו ממקום שהיה מבוא בית יי' עד לשכת נתן מלך וזהו שאמר מבוא בית יי' אל לשכת נתן מלך ובוא הוא שם כמו מבוא וכ"תי ממעלנא דבית מקדשא דיי': ללשכת נתן מלך הסרים · כמשמעו וכ"תי גזואה וכבר פרי' זה הענין בפסוק ויתן לה המלך סרים אחד: אשר בפרורים · פירוש מגרשי העריס ותרגום ירעשו מגרושו' יזועון פרוריא ובדברי רז"ל בבל וכל פרורהא ונתן מלך זה היה פקיד על מגרשי העיר: מרכבות השמש · מרכבות הסוסים שהיו הולכים בהם לקראת השמש: הגג עלית אחז · חסר הנסמך הגג גג עלית אחז וכן הארון הברי' הארון ארון הברית: וסמך גג העליה לאחז אולי הוא בנה אותו לזאת העבודה: וירץ משם · מן הקל והוא פעל יוצא כלומר הריצם משם ויש לפרשו ענין שבר ונתיצה כמו כי בך ארוץ גדוד לדעת רבי' ואפשר שיהיה שרש רצץ ויהיו לו חברי' רבי' בענייננו ות"י ופליגון מתמן ר"ל ביערם משם כ"א והרחיק מתמן: להר המשחית · הר הזתי' ונקרא הר המשחה לגנאי מפני הע"א שהי' שם קראו הר המשחי' וכן תרגם יונתן לטור זיתיא: אשר בנה שלמה · והיאך לא ביערו אותם אסא ויהושפט שביערו כל עבוד' אלילי' אשר היתה בארץ ישראל בפניהם עבודת אלילים בערו אבל הבמות לא בערו כי היו אז מקדישים עליהם לאל כי בכלם כאמר והבמו' לא סרו עוד העם מזבחים ומקטרי' בבמו' ויאשיהו נתץ גם כן הבמות כיון שנעשו מתחלה לעבוד' אלילי' או כדי שלא יקריבו עליהם אפילו לשם שמים שכיון שהיה בית המקדש קיים אסורות היו הבמו' לפיכך כתוב עליו לא היה לפניו מלך אשר שב אל יי' בכל לבבו ובכל נפשו ובכל מאודו כי המלכים אשר היו לפניו לא הסירו הבמות אף על פי שהיו מלכים טובים: עצמות אדם · עצמות עובדי עבוד' אלילי' שהיה מוציא אותם מקבריהם וכותם במקום האשרות והמצבות לבזיון ושרפם שם: מה

מקרא

וַיַּשְׁבֵּת אֶת־הַסּוּסִים אֲשֶׁר נָתְנוּ מַלְכֵי יְהוּדָה לַשֶּׁמֶשׁ מִבֹּא בֵית־יְהוָה אֶל־לִשְׁכַּת נְתַן־מֶלֶךְ הַסָּרִיס אֲשֶׁר בַּפַּרְוָרִים וְאֶת־מַרְכְּבוֹת הַשֶּׁמֶשׁ שָׂרַף בָּאֵשׁ: וְאֶת־הַמִּזְבְּחוֹת אֲשֶׁר עַל־הַגָּג עֲלִיַּת אָחָז אֲשֶׁר־עָשׂוּ ׀ מַלְכֵי יְהוּדָה וְאֶת־הַמִּזְבְּחוֹת אֲשֶׁר־עָשָׂה מְנַשֶּׁה בִּשְׁתֵּי חַצְרוֹת בֵּית־יְהוָה נָתַץ הַמֶּלֶךְ וַיָּרָץ מִשָּׁם וְהִשְׁלִיךְ אֶת־עֲפָרָם אֶל־נַחַל קִדְרוֹן: וְאֶת־הַבָּמוֹת אֲשֶׁר ׀ עַל־פְּנֵי יְרוּשָׁלַ‍ִם אֲשֶׁר מִימִין לְהַר־הַמַּשְׁחִית אֲשֶׁר בָּנָה שְׁלֹמֹה מֶלֶךְ־יִשְׂרָאֵל לְעַשְׁתֹּרֶת ׀ שִׁקֻּץ צִידֹנִים וְלִכְמוֹשׁ שִׁקֻּץ מוֹאָב וּלְמִלְכֹּם תּוֹעֲבַת בְּנֵי־עַמּוֹן טִמֵּא הַמֶּלֶךְ: וְשִׁבַּר אֶת־הַמַּצֵּבוֹת וַיִּכְרֹת אֶת־הָאֲשֵׁרִים וַיְמַלֵּא אֶת־מְקוֹמָם עַצְמוֹת אָדָם:

טו וְגַם אֶת־הַמִּזְבֵּחַ אֲשֶׁר בְּבֵית־אֵל הַבָּמָה אֲשֶׁר עָשָׂה יָרָבְעָם בֶּן־נְבָט אֲשֶׁר הֶחֱטִיא אֶת־יִשְׂרָאֵל גַּם אֶת־הַמִּזְבֵּחַ הַהוּא וְאֶת־הַבָּמָה נָתָץ וַיִּשְׂרֹף אֶת־הַבָּמָה הֵדַק לְעָפָר וְשָׂרַף אֲשֵׁרָה: וַיִּפֶן יֹאשִׁיָּהוּ וַיַּרְא אֶת־הַקְּבָרִים אֲשֶׁר־שָׁם בָּהָר וַיִּשְׁלַח וַיִּקַּח אֶת־הָעֲצָמוֹת מִן־הַקְּבָרִים וַיִּשְׂרֹף עַל־הַמִּזְבֵּחַ וַיְטַמְּאֵהוּ כִּדְבַר יְהוָה אֲשֶׁר קָרָא אִישׁ הָאֱלֹהִים אֲשֶׁר קָרָא אֶת־הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה

תרגום

וּבַטֵּל יַת סוּסָוָתָא דִי הֲבוּ מַלְכַיָא דְבֵית יְהוּדָה לְשִׁימְשָׁא מִמַּעֲלָנָא דְבֵית מַקְדְשָׁא דַיָי לְלִשְׁכַּת נְתַן מֶלֶךְ גַּוְזָאָה דִבְפַרְוָרַיָה וְיַת רְתִיכֵי שִׁמְשָׁא אוֹקִיד בְּנוּרָא: וְיַת אֱגוֹרַיָא דִי עַל אִגַּר עִילִית אָחָז דַעֲבָדוּ מַלְכַיָא דְבֵית יְהוּדָה וְיַת אֱגוֹרַיָא דַעֲבַד מְנַשֶּׁה בְּתַרְתֵּין דָרַת בֵּית מַקְדְשָׁא דַיָי תְּרַע מַלְכָּא וְאַרְחֵיק מִתַּמָן וּרְמָא יַת עַפְרְהוֹן לְנַחֲלָא דְקִדְרוֹן: וְיַת בָּמָתָא דִי עַל אַפֵּי יְרוּשְׁלֶם דְמִדָרוֹם לְטוּר זֵיתַיָא דִי בְנָא שְׁלֹמֹה מַלְכָּא דְיִשְׂרָאֵל לְעַשְׁתּוֹרֶת שִׁקּוּץ צִדוֹנָאֵי וְלִכְמוֹשׁ שִׁקּוּץ מוֹאֲבָאֵי וּלְמִלְכּוֹם רְחוּק בְּנֵי עַמּוֹן סָאֵיב מַלְכָּא: וְתַבַּר יַת קָמָתָא וְקַץ יַת אֲשֵׁירָתָא וּמְלָא יַת אַתְרְהוֹן גַּרְמֵי אֱנָשָׁא: וְאַף יַת אֱגוֹרָא דִי בְבֵית אֵל בָּמָתָא דַעֲבַד יָרָבְעָם בַּר נְבָט דְחַיֵּיב יַת יִשְׂרָאֵל אַף יַת אֱגוֹרָא הַהִיא וְיַת בָּמָתָא תְּרַע וְאוֹקִיד יַת בָּמָתָא אַדְקַהּ לְעַפְרָא וְאוֹקִיד אֲשֵׁירָתָא: וְאִתְפְּנִי יֹאשִׁיָּהוּ וַחֲזָא יַת קִבְרַיָא דְתַמָן בְּטוּרָא וּשְׁלַח וּנְסִיב יַת גַּרְמַיָא מִן קִבְרַיָא וְאוֹקִיד עַל אֱגוֹרַיָא וְסַאֲבֵיהּ כְּפִתְגָמָא דַיָי דְמַלִיל נְבִיָא דַיָי דְאִתְנַבֵּי יַת פִּתְגָמַיָא הָאִילֵין

שרף · שמה מרכבות כבודך · מרכבות עמינדב: בבית אל ד' בקריאה וסימ' ויתירו בית יוסף בביתאל · וגם את המזבח בביתאל · וגם את כל בתי הבמות · ויבא אחד מהכהנים · ומן ויבן ירבעם את שכם עד אחר הדבר הזה לא שב ירבעם דכוו' בביתאל במ"א ביתאל והנה איש אלהים בא מיהודה:

רלבג

וישבת את הסוסים · הנה מלכי יהודה נתנו לשמש סוסי' מיוחדים שהיו רוכבים בהם ממבוא בית יי' אל לשכ' מי שימוה המלך להיו' שר על המגרשי' וידמה שבלשכ' ההיא היו עושים דבר מה לשמש והנה שם היו הולכי' מבית יי' לפאת המזרח אל הלשכה ההיא להשתחו' לשמש הפך מה שכוונה התורה ולזה סדרה שיהיו קדש הקדשים לפאת מערב כמו שבארנו בבאורנו לדברי התורה: ואת מרכבו' השמש שרף באש · ר"ל המרכבות אשר לסוסי' הנזכרי': אל נחל קדרון · מישור קדרון: אשר בנה שלמה מלך ישראל · כבר בארנו במה שקד' שלא בנה אותם שלמה אך העלים עיניו מנשיותיו שבנו הבמות האלו ולזה יחס הכתו' בנייתם אל שלמה: וימלא את מקומם עצמות אדם · לטמא אותם וידמה שמעצמו' עובדי ע"א עשה זה: ויקח את העצמות מן הקברים זה לאות שלא היה משים שם רק עצמו' החטאים ולזה לא הסכים לשרוף עליהם עצמות איש האלהים ומלטו עצמותיו עצמו' שכביא אשר בא משומרון ולולי זה כבר היו עצמותיו נשרפו' כי היה מנביאי ע"א: מה

מסרה

מרכבות ד' ג' מלאים וא' חס' בקריא' וסי' מרכבת פרעה וחילו ירה בים חס' · מרכבות השמש

כלי יקר

וישבת את הסוסים כו' עיין רש"י ז"ל וכן הר"דק והראב"ע וכן הר"לבג וכן מהרי"א ז"ל ככל דברי הר"לבג ז"ל אמנם המתרגם ללשכת נתן מלך גוזאה נראה שהסרים היה שמו נתן מלך וכדרש"י ז"ל והר"דק:

ואת המזבחו' וכו' עיין רש"י ז"ל ובמס' סנהדרין פ"ק בפ' ויסם את פסל האשרה כתיב פסל וכתיב פסילים גבי מנשה בתחילה עשה לו פרצוף א' ולבסוף עשה ד' פרצופים שתראה שכינה ותכעוס אחז העמידו בעליה שנאמר ואת המזבחות אשר על גג עלית אחז מנשה הכניסו בהיכל שנ' את פסל האשרה אמון הכניסו לבי' קדשי הקדשים ע"כ למדנו שעם לעשות המזבחות האלה על גג עלית אחז לפי שהיה הפסל שם ואגבו היו זובחים בו לשמש ודלא כה"רדק ז"ל שאמר אולי הוא עשה אותו לזאת העבודה כי לא עשה עליה זו אלא להכנים שם הפסל כאמור בגמרא · ועיין הר"דק ז"ל והוא כדרש"י והר"לבג נחל קדרון מישור קדרון · ולע"ד וירץ משם כפשוטו לשון מרוצה וירץ לקראתם והכונה להיות יאשיהו חסיד והוא בעצמו נטפל בנתיצת המזבחות כמ"ש נתץ המלך לז"א שתכף שנתץ רץ משם שלא להתעכב מיטמא במזבחות ההם ובמקומם עד כאן וירץ משם תכף ומיד:

ואת הבמות אשר על פני ירושלים וכו' עיין רש"י ז"ל שבמקום היותו הר המשחה נעשה הר המשחית לישראל ע"י הבמה אם מימינו וכן הר"דק ז"ל והר"לבג ז"ל ומהרי"א ז"ל המלכי' הראשונים נסתפקו במה שהכריחו העם לעבוד את ה' בבית המקדש ובטלו ע"א אבל המקומות והבמות ההם מאחר שלא היו עובדים בהם לא הרסו אותם והיה זה סיבה שהיה חוזר העם אחרי מיתת המלכים לעבודתם הנכרית וכן היה שבימי חזקיהו לא היו עובדים ובימי מנשה קודם הכנעתו חזרו לע"א וכשנכנע מנשה לא היו עובדים ובימי מנשה קודם הכנעתו חזרו לע"א וכשנכנע מנשה לא היו עובדים וכשמלך אמון חזרו לע"א לכך כשמלך יאשיהו ראה לנתוץ כדי שלא ישאר זכר למו עד כאן:

וישבר את המצבות כו' עיין הר"דק ז"ל וכן הר"לבג ומהרי"א ז"ל:

וגם את המזבח וכו' מהרי"א ז"ל להגיד שלא די מה שעשה יאשיהו בכל ערי יהודה שהיו במלכותו אבל גם בערי ישראל בית אל בער משם העגל וה"עז שהיה שם עד כאן ומ"ש והעגל לא דק כי העגלי' לקחם סנחריב ולזה לא הזכיר כאן הכתוב כי אם המזבח והבמה והאשרה לא העגל: ולע"דן לדקדק יתור הומ' גם את המזבח ההוא ואת הבמה שכבר אמר וגם את המזבח אשר בבית אל אל הבמה אשר וכו' ונראה שכונת הכתוב לתת סיבה מה לו ליאשיהו בבית אל וכבר קדם בשם חז"ל בפסוק וילך חלקיהו וכו' אל חולדה הנביאה שירמיהו הלך להחזיר עשרת שבטים והחזיר מהם ועליהם מלך יאשיהו ז"ש וגם את המזבח אשר בבית אל הבמה אשר עשה ירבעם וכו' כי גם בבית אל היה מולך יאשיהו וישראל היו שם ולכך הלך לבער ע"א משם · ולפי הפשט של הכתובים הנוטים שלא חזרו י' השבטים אומר אני שהכתוב נותן טעם להליכה זו לעשות נקמה זו שהסיבה להיות המקום ראש למרד ישראל בה' והוא המקום אשר נעשה על ידי ירבעם אשר החטיא את ישראל אם חטא הרבים תלוי בו ובמקום ההוא בית און הלך לנתצו ולשורפו וז"ש וגם את המזבח אשר בבית אל לסיבת אשר עשה ירבעם ולהיותו פוקה ומכשול אשר בו החטיא את ישראל עד כאן את המזבח ואת הבמה נתץ וישרוף וכו' כי רבים הכשיל המקום ההוא ולפי הטע' הזה היה ראוי גם כן שילך גם אל המזבח אשר בדן כי גם הוא ממינו דומה בדומה לז"א הפסוק גם את המזבח ההוא של אותו אשר בדן כי על אשר בבית אל לא היה צורך לאומ' שכבר א' וגם את המזבח אשר בבית אל וכו' אם כן הו' גם את המזבח ההוא על אשר בדן ואסייע סברתי זו ממ"ש חז"ל כנז"ל בפ' מזבח מזבח כה אמ' ה' הנה בן נולד לבית דוד יאשיהו שמו וזבח עליך את כהני ה' ודרשהו שכפל מזבח מזבח על שני המזבחות הא' שבבית אל והא' שבדן אם כן על שניהם ניבא וזבח עליך את כהני הבמו' ובשניה ראוי שתתקיים הנבואה לזבח עליה' כהני הבעל ולשרף עצמות אדם עליהם בזה מוכרח שאמרו כאן גם את המזבח ההוא ואת הבמה כהן שעל המזבח והבמה אשר בדן קאמר ונתקיימה הנבואה: **ויפן** יאשיהו עיין הר"לבג ז"ל: ולע"דן סיוע לדבריו מאו' ויפן יאשיהו ויבא את שתיבת וירא ותיבת אשר מיותרות כי די שיאמר ויפן יאשיהו את הקברים בהר וישלח כו' אבל אמר כי פנה את הקברי' ובדק שלא יהיו כשרים כי אם קברו' החטאי' בנפשותם ישרפו עצמותם והנה הומ' אשר קרא את הדברי' האלה מיותר שכבר נאמר כדבר ה' אשר קרא איש האלהים ודי. ונראה שכונת הכתוב להודיע שיאשיהו לא ידע כלל מאותה הנבואה לא מינה ולא מקצתה אלא שהשי"ת נתן אל לבו לעשות זאת ונתקיימה הנבואה ולא כדבר ה' אשר קרא איש האלהים כלומר שנתקיימה הנבואה ולא שידע יאשיהו מאותה הנבואה שמאז אשר קרא את הדברים האלה הדברים תלוים ועומדים ולא היה בעת הזאת התעוררות ליאשיהו ידיעה מאותה הנבואה רק מצד אשר קרא את הדברים האלה הוכרחו להתקיים מאליהן ואפילו בלי ידיעה ליאשיהו כמאמר הנביא כן יהיה דברי אשר יצא מפי לא ישוב אחר ז"ש אשר קרא את הדברי' האלה היא שגרם קיומו כנז' · עוד אפשר לפי שאיש האלהים הגיע אליו במדע ההוא ובנבואה הביא שני ענייניס אלו מהכתיב' ומשריפת עצמות אדם עליך כאמ' קרא שם והשני שלא יאכל ולא ישתה במקום ההוא ולא ישוב בדרך אשר בא והחלק השני הזה בטלו ואם כן לא נהג בזה כאיש האלהים שהרי עבר על דברי עצמו וחייב מיתה לז"א וישרוף כו' אשר קרא איש האלהים ולא נהג כאיש האלהים אלא באשר קרא את הדברים האלה רוצה לומר שבחלק הזה והוא אשר קרא את הדברים האלה נהג כאיש האלהים לא בחלק השני שעבר על דברי עצמו: או יאמר ענין זה בסגנון אחר כדבר ה' אשר קרא איש האלהים שהיה כדבר ה' ונתקיים דבר ה' בחלק הזה לבד עוד אפשר שאמר אשר קרא את הדברים האלה כי אין כאן אלא דבר אחד משריפת עצמות אדם על המזבח שעליו אמר כאן אשר קרא את הדברים האלה ויקשה אומרו הדברי' האלה לשון רבים שאף על פי שנאמר שהם שני דברים האחד שיזבח עליו כהני הבעל והשני ועצמות אדם ישרפו עליך הנה לא הזכיר כאן אלא שריפת העצמות לבד שזביחת כהני הבמות עדיין לא נזכר אפשר שרמזו אחר כך בפסוק ויזבח את כל הבמות וכו' שהם נכלל כהני במות בית אל אמנם עתה עדיין לא נזכר קיומו אם כן מהו הדברים האלה בלשון רבים על כרחינו צריכים אנו לומר שמה שאמ' את הדברים האלה מוכיח מה שפירשתי בפסוק וגם את המזבח כו' שבשתי מזבחות האחד אשר בבית אל והשני אשר בדן על שניהם שרף עצמות אדם כמו שבא בדבר ה' מזבח מזבח ואמר כדבר ה' אשר קרא איש האלהים אשר קרא את הדברים האלה רוצה לומר על ב' המזבחות שנרמזו כאן כדפרישית וגם את המזבח כו':

ויאמר

מה הציון הלז · נראה כי הנביא הזקן לוה לבניו שיעשו על הקב' ציון גדול שיהיה ניכר בין הציונים האחרי' כי ידע כי תתקיים נבואת הנביא כמו שאמר כי היה יהיה הדבר והנביא אמר מה שיעשה יאשיהו שיוציא העצמו' מקבריהם וישרפו אותם לפיכך לוה להם שיהיה ציון אותו הקבר ניכר בין האחרים כי עצמות נביא האמת ידע שלא יוציאו מקברו לפי' שאל יאשיהו מה הציון הלז · ובדרש ראה שלדו אחד עלו בו חרולים וקמשונים ולדו אחד עלו בו הדסי' ועשבי בשמים לפי' תמה ושאל מה הציון הלז והיה זה כי צדיק ורשע היו נקברים בו נביא אמת ונביא השקר : ויאמרו אליו אנשי העיר · קבלה היתה בידם כי מעת שנקבר שם הנביא עד הזמן ההוא יותר משלש מאות וחמשים שנה אלא קבלה היתה בידם בן מפי אב : הקבר איש האלהים · חסר הנסמך הקבר קבר איש האלהים וכן הארון הברית : על המזבח בית אל בא בה"א הידיעה בסמוך שלא כמנהג וכמוהו הלשכו' הקודש הית ד הארג והדומי' להם שכתבנו בספר מכלול : וימלטו · כי בקבר אחד היו עצמותיו אצל עצמות הנביא אשר בא משמרון הוא הנבי' הזקן נביא השקר ובבית אל היה יושב אז אבל משמרון בא שם כמו שפירשנו למעלה במקומו : אשר בערי שמרון · והלא הכותיים היו יושבי' בשמרון וישראל גלו מהם אלא הבמות היו עדיין קיימים וגם שארית נשארה בארץ אחר גלות ישראל מפוזרים בארץ זעיר שם זעיר שם והיו עובדים ע"א עדיין כמו שאמר ויזבח את כל כהני הבמות אשר שם וכן אמר בדברי הימים כי מאפרים וממנשה היה שם שארית בימי יאשיהו וכן בימי חזקיהו היה שארי' בארץ מזבולון ומאשר ומשמעון ואפרים ומנשה ורבותינו ז"ל אמרו כי ירמיהו החזי' מעשרת השבטי' ומלך עליהם יאשיהו : כי לא נעשה כפסח הזה · תכלית הספור הוא זה כי אלא כי נתן טעם למה שקדם וכן כי נתן יי' בידינו את את כל הארץ ר"ל כי עשו הפסח כמו שכתוב אות' יאשיהו ונתקבצו כלם לירושלם וארך הספור ההוא כמו שכתוב בדברי הימים וסוף הספור כי לא נעש' כפסח הזה : מימי השופטים · ובדברי הימים כתיב מימי שמואל הנביא וזמן אחד הו' כי שמואל בימי השופטי' היה ובימיו החלה המלוכה בישרא' ומה שאמר כי לא נעשה כפסח הזה שהיו כל ישראל בלב אחד לעבוד את יי' וכן אמר שמואל וינהו בית ישראל אחרי יי' ואמר ויסירו בני ישראל את הבעלים ואת העשתרות ויעבדו את השם לבדו וגם פסח שעשה חזקיהו רבים מישראל שלא היו שם ולא עוד אלא שהיו מלעיבים ברצים שהיה שולח חזקיהו ואף אות' שהיו בירושל' רבים היו טמאי' ואכלו את הפסח בטומאה : ואת התרפי' · כתרגום צלמניא והם צורו' עשויו' לדעת העתידות וכבר פירשנוהו עוד בספר שמואל :
אשר

רשי

מה הציון הלז · ראה קבר מלדו אחד עלו קמשונים וחרולים ומלדו אחד הדסים ובשמים ותמה עליו ואמר מה זה קבר איש האלהים ונבי' השקר שצו' לבניו שיקברוהו אצלו : אשר בערי שומרון · שהיה יאשיהו מלך על כל ישראל מה שחזרו מעשר' השבטים ע"י ירמיהו : לא נעשה כפסח הזה · לא נתקבצו רוב עם בכל פסח כמו שנקבצו בזה : מימי השופטי' · מימי שמואל כתוב בדברי הימים לפי שאף שמואל החזיר ישראל למוטב וקבצם המצפתה · דבר אחר לא נעשה כפסח הזה ליי' בירושלם אבל משמלכו מלכי ישראל ומלכי יהודה לא עשו פסח כל ישראל בירושלם לפי שנחלקה המלכות לשנים מירבעם והיו הולכי' לעגל שבבית אל וכדן עד עכשו שגלו עשר' השבטים והחזיר' ירמיהו ומלך עליהם יאשיהו ובאו כלם לירושלם : תרפים · צורות שמדברי' על ידי כשפים והעושה אותן צריך לכוין שעה אחת ושב' אחת ראויה לכך :
וימשחו

רלבג

מה הציון הלז · הנה בנו בנין על קבר איש האלהים להכירו והבנין ההוא נקרא ציון ושאל יאשיהו מה הציון הלז : ויזבח את כל כהני הבמות אשר שם על המזבחות · ידמה שעדי' נשארו שם קצת ישראל כמו שנזכ' אחר זה ועדין היו מחזיק' ברשעת' והיו שם כהני במות ויאשיה זבח' אותם אצל המזבח' ושרף על המזבחו' עצמות אדם :
וכמוהו

ל' האלה: ויאמר מה הציון הלז אשר
אני ראה ויאמרו אליו אנשי העיר
הקבר איש-האלהים אשר-בא
מיהודה ויקרא את-הדברים האלה
ל' יב' פתחי' אשר עשית על המזבח בית-אל:
ל' ויאמר הניחו לו איש אל-ינע עצמתיו
ל' וימלטו עצמתיו את עצמות הנביא
כ"ב · ל' אשר-בא משמרון: וגם את-כל-
בתי הבמות אשר בערי שמרון
אשר עשו מלכי ישראל להכעיס
ל' הסיר יאשיהו ויעש להם ככל-
המעשים אשר עשה בבית-אל:
כ ד' זקמי' ויזבח את-כל-כהני הבמות אשר-
שם על-המזבחות וישרף את-
עצמות אדם עליהם וישב ירושלם:
ויצו המלך את-כל-העם לאמר
עשו פסח ליהוה אלהיכם ככתוב
ח' על ספר הברית הזה: כי לא נעשה
ד' כפסח הזה מימי השפטים אשר
ג' שפטו את-ישראל וכל ימי מלכי
ישראל ומלכי יהודה: כי אם-
ח' בשמנה עשרה שנה למלך יאשיהו
נעשה הפסח הזה ליהוה בירושלם:
וגם את-האבות ואת-הידענים ואת-
ל' התרפים ואת-הגללים ואת כל-
ג' חס' השקצים אשר נראו בארץ יהודה
ובירושלם בער יאשיהו למען
ז' חס' הקים את-דברי התורה הכתבים
על-הספר אשר מצא חלקיהו הכהן
בית

האילין: ואמר מה ציונא הדין די
אנא חזי ואמרו ליה אנשי קרתא
קברא דנביא דיי' דאתא משבטא
יהודה ואתנבי ית פתגמיא האילין
דעבדתא על אגורא בבית אל: ואמר
שבוקו מניה אנש לא יניד גרמוהי
ושיזיבו גרמוהי עם גרמי נביא
שקרא דאתא משמרון: ואף ית כל
בתי במתא די בקרוי שמרון די
עבדו מלכי ישראל לארגזא פלי
יאשיהו ועבד להון ככל עובדיא
דעבד בבית אל: ונכים ית כל כומרי
במתא די תמן על אגוריא ואוקיד
ית גרמי אנשא עליהון ותב
לירושלם: ופקיד מלכא ית כל
עמא למימר עיבידו פסחא קדם
יי' אלהכון כמא דכתיב על ספרא
דקימא הדין: ארי לא אתעביד
כפסחא הדין מיומי נגיריא דדנו
ית ישראל וכל יומי מלכי ישראל
ומלכיא דבית יהודה: אלהן
בתמני עסרי שנין למלכא יאשיהו
אתעבד פסחא הדין קדם יי'
בירושלם: ואף ית בידין וית זכורו וית
צלמניא וית טעותא וית כל שקוציא
דאתחזיאו בארעא דבית יהודה
ובירושלם פלי יאשיה בדיל לקיימא
ית פתגמי אוריתא דכתיבין
על ספרא דאשכח חלקיה כהנא
בבית

נעשה ח' קמצין בקריא' וסי' וכל המנחה אשר תאפה בתנור · ויאמ' אם אסו · יאסרוני בשנים · ושנים עשר אריו' · וחברו דדברי הימי' · ולא נעש' פסח כמהו דברי הימי' · כי אם בשמונ' עשרה שנה למלך יאשיהו · כי לא נעש' כפסח הזה · בשמונה עשר' שנה דד"ה · וכל חמש מגלו' דכוו' נעשה במ"ב נעשה וסי' תורי זהב נעשה לך · אחות לנו קטנה ושדי' אין · וסימ' תורתא דאחת · ובירושל' כ"א בקריאה וסימ' במסרה רבתא :

כלי יקר

ויאמר מה הציון הלז כו' עיין רש"י ז"ל וכן הביא הרד"ק ז"ל בשם חז"ל והרלב"ג ז"ל ומהרי"א ז"ל כדהרד"ק ז"ל שהיה הציון הזה גדול בגבהו עד כאן · ולע"דן לדקדק או' אשר אני רואה שהוא מיותר ועוד ה"א של הקבר מיותרת כי די שיאמר קבר איש האלהים · ונראה במ"ש חז"ל שראה מצידו א' קמשונים מורה על הנקב' שם היותו רשע ומצד השני הדסים ובשמי' מורה היות הנקבר שם צדיק תמים לז"א מה הציון הלז אשר אני רואה בו שני' מעלה מצד א' ומצד האחר להפך שני הפכים בנושא א' אני רואה בו ז"ש אשר אני רואה והנה לא תמה בלי ספק על הקמשונים וחרולים כי כולם חשודים על ע"א וזו הוראה על רשעותם אבל תמיהתו היתה על מה שראה מצידו השני הדסים ובשמים שעליהם תמה ואמ' מה הציון הלז אשר אני רואה בו סימן מעלה ושלימות ויסייע לזה לשון המדרש שהביא רש"י ז"ל והרד"ק ז"ל שמקדים מצידו א' עלו בו חרולי' וקמשונים ואח"כ או' ומצדו אחד עלו בו הדסים ועשבי בשמים כדי שעל החלוקה השנית תיסוב תשובתם שאמרו הקבר איש האלהים גורם אותם ובזה לדקה הה"א שאלו אמר קבר איש האלהים היה מובן שהשאלה היתה מה הציון הלז כמו מי בעל הציון הלז והיתה תשובתו קבר איש האלהים אמנם באומרו הקבר מורה היות השאלה כלאו"ל והתשובה נאמת הקבר איש האלהים הוא הגורם הבשמים וההדס ואמר ויקרא את הדברים האלה אשר עשית על המזבח מורה שלא קדמה זאת הידיעה ליאשיהו ואם קדמה לו ידיעה הי"לל קודם איש האלהים אשר קרא הדברים האלה אשר עשית מדהוזכרו לו' אשר בא מיהודה ויקרא כו' מורה שלא היו יודעים דבר כלל ומאמר על המזבח אפשר לפרשו מוסב למ"ש ויקרא כאלו אמר ויקרא על המזבח את הדברים האלה אשר עשית כלומ' שנאז ומקדם קראן וזהו שהגידו אשר בא מיהודה לו' שהיתה הקריאה סמוך על המזבח ולא ביהוד' קרא כן אלא בא שם לקרא כן על המזבח ופשוטו של מקרא מדהסמיך על המזבח לאשר עשית על המזבח ר"ל זה שעשית על המזבח בית אל כבר קרא כן איש האלהים אשר בא מיהודה והפי' הראשון אנו צריכים עפ"י מה שפי' בפ' וגם את המזבח כו' שבשני המזבחות עשה כן על מזבח בית אל ומזבח דן דלא יתכן אשר עשית בבית אל שהרי גם בדן עשה כן אלא על המזבח בית אל מוסב אל ויקרא כאמור שהקריאה היתה על המזבח :

ויאמר הניחו לו וכו' עיין הרד"ק ז"ל · ולע"דן לדקדק יתור ליווי זה של הניחו לו ויתכן לשרוף עצמות נביא האמת והצדק אשר לדקו דבריו עתה והי"לל הניחוהו או הניחו אותו מהו הניחו לו גם אל יגע עצמותיו מיותר שכבר אמר הניחו לו ומהו זה שאמר איש אל יגע ולא אמר לשון זולתו · ונראה כי אחרי שקבר נביא הזקן נביא השקר עלה כולו קמשונים כסו פניו חרולים וקבר נביא האמת אשר בא מיהודה היה הדסים ועשבי בשמים היה השכל מחייב להבדיל ביניהם בין הטהור ובין הטמא ואותו שמצד הקמשונים ישרף ואותו שמצד ההדסים ינצל לז"א יאשיהו שאעפ"י שהדין כך והשעה צריכ' לכך עכ"ז לכבוד איש האלהים ראוי שיניחו עצמות הנביא השקר לו ובעבורו של הקבר איש האלהים וז"ש הניחו לו ובעבורו והותירו על זולתו והיינו דלא קאמר הניחוהו או הניחו אותו כי פשיטא שיניחוהו אבל חדש יאשיהו שלו ולכבודו יניחו גם כן את עצמות הזקן והטעם כדי שאיש אל יגע עצמותיו הקדושים מתוך לכתם לברר ולהבדיל בין עצמות הזקן נביא השקר לעצמות נביא האמת בהכרח יגיעו תנועת מה בעצמותיו של נביא האמת ואין ראוי שאת שעצמותיו יחלץ ואיש אל יגע אפי' תנועה כל דהוא בעצמותיו של נביא האמת · ואפשר עוד שלזה אמר הניחו לו שלא הוצרך לו' להם שיניחוהו מקחת עצמותיו אבל אמר הניחו מלהתקרב לו אפילו בשליחות יד כל דהו לברר הטומא' מהטהרה וכמ"ש איש אל יגע עצמותיו אפי' תנועה כל דהו כדפרישית ומזה הטעם נמשך וימלטו עצמותיו את עצמות הנביא אשר בא משמרון לא מחסרון ידיעה לברר בין עצמותיו לעצמות הנביא אשר בא משמרון שיכולים היו לברר מתוך הקמשונים וההדסים כנז' אלא כדי שלא יעשו תנועה כל דהוא מעצמות הנביא עשה כן כדי שלא יקבלו התפעלות ואפי' כל דהו · וי"ת שבוקו מיניה :

וגם אל כל בתי הבמות אשר בערי שמרון כו' עיין רש"י ז"ל והרד"ק ז"ל :

ויזבח את כל כהני הבמות כו' עיין הרלב"ג ז"ל · ולע"דן מה שזכרתי שזכרון זה של זביחת כל כהני הבמות עולה כל כהני הבמות אשר בערי שמרון וגם בכלל זה נכללו כהני הבמה אשר בבית אל ובזה נתקיימה נבואת האיש אשר בא מיהודה שנבא הנה בן נולד לבית דוד יאשיהו שמו וזבח עליך את כהני הבמות כו' ולקבר לא הזכיר. ענין זה בפסוק וגם את המזבח אשר בבית אל הבמה כו' נתץ וישרוף את הבמה הדק לעפר ושרף את האשרה ולא הזכיר ענין זביחת הכהנים שם לפי שסופו להזכיר כאן דרך כלל בכל כהני הבמות כו' ואו' וישרוף את עצמות אדם אולי רמז לעצמות ירבעם שכן דרשו חז"ל למעלה ועצמות אדם ישרפו עליך כי אולי לא קבל הנביא חלוי ירבעם במה שחלה פניו ואמר ותתפלל בעדי על בשורה זו הרעה שבשרתני ועצמו' אדם ישרפו עליך על עצמות ירבעם אלא שחלק כבוד למלכות ועל ענין היד אמר ותשוב ידי אלי כי הנביא ראה שזכות הוא לו שריפת העצמות להקל מעליו עונש הנפש וזהו וישרוף את עצמות אדם עליהם לו יהיה עצמות שאר בני אדם :

ויצו המלך כו' כי לא נעש' כו' עיין רש"י ז"ל והרד"ק ז"ל וכן מהרי"א ז"ל והרלב"ג ז"ל והוסיף:

וגם את האובות וכו' עיין רש"י ז"ל וכן בא בד"ה וכן הרד"ק ז"ל :

וְכָמֹהוּ לֹא־הָיָה לְפָנָיו מֶלֶךְ אֲשֶׁר־שָׁב אֶל־יְהוָה בְּכָל־לְבָבוֹ וּבְכָל־נַפְשׁוֹ וּבְכָל־מְאֹדוֹ כְּכֹל תּוֹרַת מֹשֶׁה וְאַחֲרָיו לֹא־קָם כָּמֹהוּ׃ כה
אַךְ לֹא־שָׁב יְהוָה מֵחֲרוֹן אַפּוֹ הַגָּדוֹל אֲשֶׁר־חָרָה אַפּוֹ בִּיהוּדָה עַל כָּל־הַכְּעָסִים אֲשֶׁר הִכְעִיסוֹ מְנַשֶּׁה׃
וַיֹּאמֶר יְהוָה גַּם אֶת־יְהוּדָה אָסִיר מֵעַל פָּנַי כַּאֲשֶׁר הֲסִרֹתִי אֶת־יִשְׂרָאֵל וּמָאַסְתִּי אֶת־הָעִיר הַזֹּאת אֲשֶׁר־בָּחַרְתִּי אֶת־יְרוּשָׁלִַם וְאֶת־הַבַּיִת אֲשֶׁר אָמַרְתִּי יִהְיֶה שְׁמִי שָׁם׃
וְיֶתֶר דִּבְרֵי יֹאשִׁיָּהוּ וְכָל־אֲשֶׁר עָשָׂה הֲלֹא־הֵם כְּתוּבִים עַל־סֵפֶר דִּבְרֵי הַיָּמִים לְמַלְכֵי יְהוּדָה׃ בְּיָמָיו עָלָה פַרְעֹה

בְּבֵית מַקְדְּשָׁא דַייָ׃ וּכְוָתֵיהּ לָא הֲוָה קֳדָמוֹהִי מַלְכָּא דְתַב לְפוּלְחָנָא דַייָ בְּכָל לִבֵּיהּ וּבְכָל נַפְשֵׁיהּ וּבְכָל נִכְסוֹהִי כְּכֹל אוֹרָיְתָא דְמֹשֶׁה וּבַתְרוֹהִי לָא קָם כְּוָתֵיהּ׃ בְּרַם לָא תַב יְיָ מִתְּקוֹף רוּגְזֵיהּ רַבָּא דִתְקֵיף רוּגְזֵיהּ בִּדְבֵית יְהוּדָה עַל כָּל אַרְגָּזוּתָא דִי אַרְגִּיז קֳדָמוֹהִי מְנַשֶּׁה׃ וַאֲמַר יְיָ אַף יַת דְבֵית יְהוּדָה אַגְלֵי מֵאֲרַע בֵּית שְׁכִנְתִּי כְּמָא דְאַגְלֵיתִי יַת יִשְׂרָאֵל וְאַרְחִיק יַת קַרְתָּא הָדָא דְאִתְרְעִיתִי בִּירוּשְׁלֵם וּבְבֵיתָא דַאֲמָרִית יְהֵי שְׁמִי תַמָּן׃ וּשְׁאָר פִּתְגָּמֵי יֹאשִׁיָּהוּ וְכָל דִי עֲבַד הֲלָא אִינוּן כְּתִיבִין עַל סְפַר פִּתְגָּמֵי יוֹמַיָּא לְמַלְכַיָּא דְבֵית יְהוּדָה׃ בְּיוֹמוֹהִי סְלִיק פַרְעֹה

רדק

אשר שב אל יי׳ שאחר לדברי תורה ועשה ככל הכתוב בה והסיר הבמות לא השאיר אחד ולא הקריבו בימיו כי אם בבית המקדש לבדו והמלכים אשר לפניו אף על פי שהיו בהם טובים לא הסירו הבמות כמו שאומר עוד העם מזבחים ומקטרים בבמות ומצא בחסא דברי אשר לא כן שנשען על מלך ארם והוציא כסף וזהב מאוצרות בית יי׳ ושלח לו ונאמר וגם בחליו לא דרש את יי׳ ויהושפט גם כן היה עוז׳ למלכי ישראל הרשעים ונתחתן עמהם וחזקיה גם כן נאמ׳ עליו ולא כגמול עליו השיב חזקיהו כי גבה לבו ויהי עליו קצף ועל יהודה ועל ירושל׳ אבל יאשיהו נאמר עליו ככל תורת משה ויש מחלוקת בזה בדברי רז״ל מהם אמרו כי יאשיהו חטא אלא שעשה תשוב׳ גדולה אשר שב אל יי׳ וגומר ומהם אמרו שלא חטא מה אני מקיים אשר שב אל יי׳ שכל דין שדן מבן שמנה ועד י״ח החזירו להם שמא תאמ׳ נטל מזה ונתן לזה תלמוד לומר ובכל מאודו שהחזיר להם משלו :

פערה

רלבג

וכמוהו לא היה לפניו מלך אשר שב אל יי׳ וגו׳ · עד שכבר היה מבזה כל הדברי׳ זולת השם ית׳ ובכל הקניני׳ היה בז לרוב חשקו לעבו׳ הש״י ואין הרצון שלא יהיה יאשיה בתחלת עניינו טוב עם הש״י כי כבר נזכר בדברי הימים כי מקטנותו החל לעבו׳ השם ית׳ אך לא בער גלולות האלילים ממלכותו והיו קוטרי׳ עדיין ישר׳ בהם מפני ראותו הכתוב בספר התורה שיבא מהרע למי שלא יקיים את התורה ויעבו׳ על ברית הש״י התעור׳ בכל עוז להשיב ישראל לעבודתו ובער האלילים שעשו ישראל מכל ארץ ישר׳ כדי שיסור זכר ע״א מישראל ולא יוסיפו לחטוא עוד : כי לא נעשה כפסח הזה מימי השופטים · ר״ל מימי סוף השופטים שהוא שמואל כי בחייו שבו גם כן כל ישראל אל יי׳ ובימי שאול ודוד היו בישר׳ במות בהפך כונת התורה אף על פי שהיו מותרות ובימי שלמה נשארו גם כן הבמות וכעסו במו׳ לע״א ובימי חזקיהו לא שבו גם כן כל ישר׳ אל יי׳ אך קצת ישראל היו מלעיגים לדברי חזקיהו אך בימי יאשיהו בזאת השנה שבו כל ישראל אל יי׳ והנה זכר הפסח הנעש׳ אז לפי שמתנאי׳ הפסח שלא יאכל ממנו ישראל מומר וידמה כי בזאת השנה לבד היה לב כל ישראל לש״י אך אחר זה חטאו בסתר גם בימי יאשיהו ולזה אמר כי אם בשמנה עשרה שנה למלך יאשיהו נעשה הפסח הזה ליי׳ והנה לזאת הסב׳ לא שב הש״י מחרון אפו הגדול כמו שספ׳ כי בלי ספק אם היו ישראל שבים ליי׳ בכל נפשם היתה ההשגחה הטוב׳ דבקה בהם וישוב מחרון יי׳ מהם ולזה אמר אך לא שב יי׳ מחרון אפו הגדו׳ ולזאת הסבה ג״כ מת יאשיהו בעון העם כי הוא חשב שיהיו כל ישראל הולכי׳ אחר מצות הש״י ויהיו ראוי׳ מפני זה שידבקו בהם כל הברכו׳ הכתובות בתורה אשר כתו׳ בהם וחרב לא תעבור בארצכם אפי׳ חרב של שלום ובחטא העם מת ונענשו בשם׳ מהם מי שהיו בכלל בגור׳ ועליו קינ׳ ירמיהו כמו שכתוב בספר הקינות לפי מה שזכר בד״ה ממנו ואמרו רבות׳ ז״ל שמה שכתוב שם מזה הוא אמרו רוח אפינו משיח יי׳ נלכד בשחיתותם וגו׳ וזה מסכים למה שאמרנו :

ויקח

כלי יקר

וכמוהו לא היה מלך כו׳ שבת פרק במה בהמה א״ר שמואל בר נחמני א״ר יונתן כל האומר יאשיהו חטא אינו אלא טועה שנא׳ ויעש יאשיהו הישר אלא מה אני מקיים וכמוהו לא היה לפניו מלך אשר שב אל ה׳ שכל דין שדן עד בן י״ח החזירו שמא תאמר נטל מזה ונתן לזה ת״ל ובכל מאדו שהחזיר להם משלו ופליגא דרב דאמ׳ רב אין לך בבעל תשובה יותר כיאשיהו בדורו ע״כ · למדנו התשוב׳ שהיתה בכל מאדו זה ממונו שחזר הדין ושלם מביתו וממונו · וכבר קדם למעלה בפסוק ויעש יאשיהו הישר בעיני ה׳ שהוא ודאי לא חטא כלל ומה אני מקיים וכמוהו לא היה מלך אשר שב אל ה׳ כו׳ הייגו כי מתחלה חשב למשפט שבהיות הוא לבדו צדיק וישר די לו וכשהגדיל נתן בלבו שכיון שיש בידו למחות חטא הרבים תלוי בו וכההיא דשמעון בן שטח ע״ה ונתעורר לזה ע״י מציאת הספר אשר מצאו גלול בפ׳ יולך ה׳ אותך ואת מלכך בו׳ טעם היות העם עיקר סיבת הגלות ממה שהקדים יולך ה׳ אותך ואגב גררא ואת מלכך כו׳ ילכד בשחיתות׳ המלך וז״ש לבסוף ואת מלכך ולא כתיב יולך ה׳ את מלכך ואותך כו׳ ולזה שב אל ה׳ על כל הע״א שנעבדה בימיו וזולתם מהעבירות כאלו הוא היה החוטא ובכל מאדו יהיה ע״ד מ״ש חז״ל ובכל מאדך בכל מדה ומדה שהוא מודד לך הוי מודד לו מאד מאד ועל דרך זה יהי׳ ובכל מאודו שהרי מצינו כשמדד לו הש״ית מדת פורענות כשהרגו פרעה נכה אחז״ל שבא ירמיה וראהו מנענע בשפתיו וחשב שח״ו אולי היה מתרעם וקורא תגר על מדותיו ית׳ ונטה אזנו ירמיהו ושמע שהיה מצדיק דין שמים ומודה ואו׳ צדיק הוא ה׳ כי פיהו מריתי וכו׳ אז אמר ירמיהו עליו רוח אפינו משיח ה׳ נלכד בשחיתותם כלו׳ בעון הדור וא״כ זהו ובכל מאדו או כפשוטו בכל ממונו שהיה בז לכל ממונו על דבר כבוד ה׳ או שהחזיר הדינים הנז״ל בדחז״ל · ועיין הרד״ק ז״ל וכן מהרי״א ז״ל והוסיף במ״ש אשר שב אל ה׳ בכל לבבו שאין הכונה שחטא ואחר כך שב אל ה׳ אך הכונ׳ לפי שאביו אמון ואבי אביו מנשה היו רעים וחטאים לה׳ מאד אמר כי יאשיהו שב מהדרך שדרכו בו אבותיו וזהו שב אל ה׳ ר״ל אל אחרי ה׳ מאחרי דרך אבותיו הנז׳ ולא היה מן הספה ולחוץ אלא בכל לבבו ובכל מאודו ומ״ש וכמוהו לא היה לפניו היינו בפרטי הזה שעשה בתשוב׳ שלימה לרב במעשה אחרי׳ ולשמוע במעשה הדינין אמנם בדבקות אלהי ובטחון בה׳ חזקיה עדיף מיניה :

אך לא שב ה׳ מחרון אפו הגדול כו׳ עיין הרלב״ג ז״ל וכן מהרי״א ז״ל שהקשה והלא מנשה שב בתשובה שלמה שכתוב בד״ה ויתפלל אל ה׳ ויעתר לו וישיבהו ירושלם למלכותו אם כן איך יאמר שאחרי מותו יפקוד ה׳ על בני של שים כ״ש שיאשיהו שב אל ה׳ בכל לבבו ופנה ע״א מן הארץ וא״כ איך לא היה צדיק באמונתו שהרי הרג פרע׳ נכה וחז״ל אמרו שמת בעון הדור ועליו הי׳ מקונן ירמיה רוח אפינו משיח ה׳ נלכד בשחיתותם ואיך זה אם יהיו ישראל זכאים ורחוקים מכל חט׳ כמו שהורה הסיפור הזה · והתשוב׳ לזה שבני ישרא׳ אפי׳ בזמן יאשיהו היו עובדים ע״א בסתר וכדברי הרלב״ג ז״ל שאפי׳ בימי מלכי ישרא׳ הכשרים היו מקריבים בבמות מהם לשמים ועובדים להקב״ה ומהם לע״א ולא היו עושים השמיעות ולא היו שומרים מצות התורה וכמ״ש הנביא על ג׳ פשעי יהודה ועל ד׳ לא אשיבנו על מאסם בתורת ה׳ וחוקיו לא שמרו ויתעום כזביהם אשר הלכו אבותם ושלחתי אש ביהודה כו׳ וגם היתה ביניהם ג״ע ע״א וש״ד ושאר עבירות ועם היות שמנשה בתשובה היתה מתוך צרה ואינה תשובה כ״כ ולא נאמר במנשה ששב בכל לבבו כמו יאשיהו לפי שהיתה תשובתו מתוך צרה כנז׳ ובקרבו ימים ארבו לכך ירמיהו שהו׳ הכותב ספר מלכים לא כתב תשובתו של מנשה להיות בלתי שלמה וכתבה עזר׳ בד״ה לפי שלא היה נביא ולא עמד בסוד ה׳ כירמיה שלא כתב תשובת מנשה להיותה בלתי שלמה ולו הונח שכא׳ שעשאה מנשה העם לא עשה תשובה ולכך לא שב ה׳ מחרון אפו וגם בימי יאשיהו לא היו העם כשרים כנז״ל בדהרלב״ג ז״ל ע״כ תורף דבריו ז״ל · ולע״דן אין לפקפק בתשובת מנשה שהית׳ שלמה ובלב שלם שהרי כתי׳ וישיבהו למלכותו ואחז״ל וישיבהו כמו משיב הרוח שנשבו הרוח ונשאתו מאסור והביאתו לא״י ע״כ ואין ספק שהקב״ה לא עביד ניסא בזה לשקרא אלא ודאי שב בלב שלם אלא שלפי שהחטיא רבים ונשארו העם במעלם ובסלוכם לזה לא הזכיר כאן ירמיהו תשובתו ואעפ״י שהיתה שלמה לפי שלא הועילה שהרי רבים נשארו בסלוכם והיה הדין נותן שלא יספיקו בידו לשוב ושלא תקובל תשובתו ולזאת הסיבה מלאכי השרת מעכבים קבלת תשובתו אלא שהקב״ה חתר לו חתירה מתחת כסא הכבוד ויעתר לו ה׳ ויחתר לו כתיב זאת ועוד כי תשובת מנשה הועיל למה שבין אדם למקום אבל מה שהיה בינו לבין בני אדם אשר שפך דמם לא תועיל התשובה ולכך לא הזכירה ירמיה כאן בכתבו בספר מלכים אבל עזרא כתב דברים כהוייתן ושהייתה שלמה והועילה לו למנשה להשיבו למלכותו לבד למ״ד ולמ״ד אף לחיי הע״הב ולזה יאי להזכירה ומחילה מכבוד מהרי״א שנגע בכבוד עזרא כי עזרא ע״ה עמד בסוד ה׳ וכדאי היה שתנתן תורה ע״י אלא שקדמו משה ואמרו חכמי הקבלה הוא אהרן בסוד הגלגול ולכך לא התפלל אעברה נא ואראה כמשה לפי שהיה עתיד לעלות לא״י הוא עזרא כך שמעתי מפי החכם השלם כמה״ר משה גאלנטו נרו׳ והנה או׳ אך לא שב ה׳ מחרון אפו הגדול אשר חרה אפו ביהודה על כל הכעסים כו׳ ר״ל היה נוסף אשר חרה אפו ביהודה מגדל עצמם ומעשיהם על כל הכעסים אשר הכעים מנשה עד שעתה אפי׳ ששב מנשה ונתקנו הכעסים אשר הכעים מנשה נשאר החרון אף אשר ביהודה או יאמר על כל הכעסים אשר הכעיסו מנש׳ במה שהחטיא את יהודה באופן שאעפ״י ששב בתשובה במה שחטא הוא לא נתקנו הכעיסים שהכעיסו מנשה במה שהחטיא · ומתוך דברי חז״ל במסכת יומא מקדם ראשון מפני מה חרבה מפני שהיו בו ג׳ דברי׳ ע״א וג״ע וש״ד ע״א דכתי׳ כי קצר המצע מהשתרע א״ר שמואל בר נחמני א״ר יונתן קצר מצע זה מהשתרע עליו שתי רעים כאחת והמסכה צרה בהתכנס כי הוה מטי ר׳ יוחנן להאי קרא בכי אמר מאן דכתיב ביה כונס ככד מי הים תעש׳ לו המסכה צרה ג״ע דכתיב יען כי גבהו בנות ציון · ש״ד דכתיב וגם דם נקי שפך מנשה ע״כ · ולע״דן לדקדק הו׳ שהיו בו ומאי קאמר מאן דכתיב ביה כונס ככד כי מה שייכות יש ענין כונס ככד לענין זה של ע״א :

ונראה כי הנה כל אלו העבירות היו בו במקדש ובתוכו ממש כי לזה מביא פ׳ כי קצר המצע מהשתרע עליו שתי רעים שהכונה שהיו שם כידוע שמנש׳ העמיד צלם בהיכל בתוכו ממש והוא עון גדול למרות עיני כבודו שם במקדש וזהו דקדוק לשונו באו׳ שהיו בו מקדש ראשון מפני מה חרב שהיו בו ג׳ דברים בו ממש וכן ג״ע היו בו שהרי אמר הכתוב ואת בתי הקדשים אשר בבית ה׳ אשר הנשים אורגות שם כו׳ שהיו בתי זמה כדרש״י ז״ל וזה הבי׳ מפסוק יען כי גבהו בנות ציון כי גבהו דייקא שכונת הכתוב שזה גובה לבן לעשות בו בבית המקדש בגבהה של עיר והלל ה׳ גבוה מעל גבוה שומר וז״ש כי גבהו בנות כאמור וש״ד ג״כ היה בתוך המקדש ויליף לה אשר מלאו אל ירושלים פה לפה א״כ המקדש ג״כ נתמלא ומצינו שהרגו במקדש זכרי׳ הנביא וקונן ירמיה אם יהרג במקדש ה׳ וכו׳ ומ״ש מאן דכתיב כונס ככד מי הים כו׳ והיינו לפי שכתוב כי עבר בים צרה זה פסל מיכה ועכ״ז קפאו תהומות ונעשה הנס של קריעת ים סוף וז״ש ומאן דכתיב ביה כונס ככד מי הים שידבר זה בענין קריעת ים סוף דכתיב שם נצבו כמו נד נוזלים קפאו תהומות בלב ים שלא חשש לקראת ע״א אם כן איך הע״א תעשה לו צרה כלומר שיקצא בה בזה המאמר יונק לשון על כל הכעסים אשר הכעיסו מנשה דהיינו ע״א ג״ע וש״ד :

ויאמר ה׳ גם כו׳ זהו סיפור החרון אף הגדול הנ״ל בפסוק הקודם והוא שאמר ה׳ גם את יהודה אסיר מעל פני והוא הגלות כאשר הסירותי את ישראל וכת״י ית דבית יהודה אגלי מארע בית שכנתי או אמ׳ מעל פני על ההשגח׳ שבכיות האל׳ מושגח מהשי״ת והיא העמידה לפני פני ה׳ כמ״ש ונתתי פני בכם והפרתי אתכם אמנם ההסר׳ מעל פני היא סלוק ההשגח׳ מהם ובזה יתמו כאשר הסירותי את ישראל ואגב אורחיה אמר שיהיה סילוק הפנים מעט מעט מעין ודוגמת כאשר הסירותי מישרא׳ שלא היה הדבר בבת אחת אלא מעט מעט שהרי שבי השבטים וחצי אשר בעבר הירדן גלו ראשונה ואח״כ שאר השבטים בזמנים מתחלפים כמו שיבא בסוף הספר הזה במ״ד בשם מהרי״א כן יהודה מעט מעט אגרשנו או יאמר שכונת הכתוב לו׳ אפי׳ שיש לי עיר ירושלים אשר בחרתי בה ובית המקדש אשר אמרתי יהיה שמי שם עכ״ז לא אשא להם פנים בשביל זה אלא גם את יהודה אסיר כאשר הסירותי את ישראל שלא היה להם בית המקדש ולא ירושלים כי ומאסתי את ירושלם אשר בחרתי וכו׳ ואמר בתחילה את העיר הזאת אשר בחרתי את ירושלים ר״ל העיר הזאת התחתונה היתה נאהבת להיותה קשורה עם ירושלים של מעלה הרוחנית כשלהבת הקשורה בגחלת אשר בחרתי בה אבל עתה שנתפרדה החבילה והתקשרות האהבה שבין ירושלים שלמטה וירושלים של מעלה הנה ומאסתי את העיר הזאת התחתונה לפי שאני לא בחרתי בה אלא אשר בחרתי את ירושלים ומאחר שתלה במעשיהם הרעים הפרידו ביניהם מאסתיה ולא הבית גם כן מאסתי אשר אמרתי יהי׳ שמי שם ומאחר שבמעשיהם גרמו הסתלקות שמי משם לא אשא להם פנים לא בעבור העיר הזאת ולא בעבור הבית הזה שהרי הוא בשלו לינו ואם כן אתנהג עמהם כמו שעשיתי והסירותי את ישר׳ מעל פני · ואפשר שבכוונה מכוונ׳ לז״א הכתוב מאיסה בבית בפי׳ אלא אסמכוה אל תיבת ומאסתי את העיר אבל אמר ואת הבית אשר אמרתי לקדשו יהי׳ שמי שם וכו׳ שלא זזה שכינה מכותל מערבי אפי׳ בחרבנו יהי׳ שמי שם ולז״א לשון אמירה ברחמים ולא כתו׳ וידבר בלשון קושי כי השי״ת מתנהג עם ישראל שמאל דוחה וימין מקרבת :

ויתר דברי יאשיהו כו׳ בימיו כו׳ וירכבו כו׳ עיין רש״י ז״ל והרד״ק ז״ל ומהרי״א ז״ל הביא בדרש״י שמשחו את יהואחז מפני שיהויקים היה גדול ממנו ב׳ שנים והוכיח שהי׳ יהויקי׳ הבכור ממ״שה בן עשרים ושלש יהואחז במלכו וכתיב בן כ״ה יהויקים במלכו ולא מלך יהואחז כי אם ששה חדשים וזה מורה שיהויקים היה גדול זהו דעת חז״ל והביא כדהר״בע ז״ל כנז״ל ששלום הוא יהואחז כי כתוב בירמיהו כי כה אמר ה׳ אל שלום ן׳ יאשיהו מלך יהוד׳ המולך תחת אביו אשר יצא מן המקום הזה לא ישוב עוד שזה היה יהואחז שיצא מן המקום ההוא למצרים ולא שב עוד ואחריו מלך יהויקים ובנו יהויכין ואחריהם מלך צדקיהו ולא מלך יוחנן שהוא הבכור אולי עשה זה לפיוהו איש חיל רב פעלים כמו שאחז״ל או שעשו כמו שכתב הרלב״ג שלא כהוגן בהמליכם הקטן שבבנים להיות זה נמשך לפעולות המגונות אשר היו פניהם מועדות אליהם ולזה נמשך אליהם מהרע אשר נמשך כי אולי היה יוחנן אוהו מעשה אביו יאשיהו ביראתו את האלהים ולז״א ויקח העם את יהואחז בן יאשיהו כו׳ וימליכו אותו תחת אביו מורה שבחזקה המליכוהו כפי מה שרצו לא כפי שורת הדין ולכן משחו אותו מפני מחלוקת אחיו הגדולים ויורה ע״ז מ״ש ויאסרהו פרעה נכה ברבלה ויתן עונש על הארץ ואין ענין העונש הזה מה שיתנו לו שנה בשנה כמו שחשבו המפרשים

פרעה נכה · כתרגומו פרעה חגירא שהיה נכה רגלים: וילך המלך יאשיהו לקראתו · להלחם אתו לפי שהיה עובר בגבולו בכרכמיש על פרת והוא היה הולך להלחם על מלך אשור שכבש כרכמיש ממלך ארם ושלח לו מה לי ולך מלך ישראל לא עליך אתה היום כי אל בית מלחמתי כמו שכתוב בדברי הימים ולא שמע אל דברי פרעה נכה ואמרו רז"ל מאי דרש יאשיהו וחרב לא תעבור בארצכם אפילו חרב של שלום כיון שהיו עושין רצונו של מקום והוא לא היה יודע שכל דורו עובדי ע"א היו אלא שהיו עושין בסתר שהרי בימי יאשיהו היה ירמיהו מוכיח כי מספר עריך היו אלהיך יהודה: וימיתהו במגידו כראותו אותו · בכ"ף בבקע' מגידו היתה המלחמה כמו שאומר בדברי הימים ופירוש כראות אותו בשרא' אותו שדעתו להלחם עמו שהתרה בו וראה אותו לבוש כלי מלחמ' כמו שאומר בדברי הימים כי להלחם בו התחפש ונענש יאשיהו לפי שלא שמע יאשיהו אליו כי מפי אלהים היה אומר לו כמו האומר בדברי הימי' ולא שמע אל דברי נכה כי ירמיהו התנבא בזה וכן אמרו רז"ל כי אלהים האמור ביאשיה קודש ומהם אמרו כי חדל לך מאלהים אשר עמי ע"א ובעוד פרעה שם נלחם בכרכמיש על פרת לקח הש"י נקמת יאשיה ממנו שכר שם ימים רבים על השנה הרביעית ליהויקים בן יאשיהו ובא עליו נבוכד נצר והו' שהתנבא ירמיהו למצרים על חיל פרעה נכה מלך מצרי' אשר היה על נהר פרת בכרכמיש אשר הכה נבוכד נצר מלך בבל וגומ' ואומר והיה היום ההוא ליי' צבאות יום נקמה להנקם מצריו היא נקמת המלך יאשיהו: בקבורתו · בקברות המלכים כמו שאו' בדברי הימים בקברות אבותיו ומה שאומר בקבורתו אפשר שהוא כרה לו קבורה בחייו: וימשחו אותו · מפני מה משחו אותו והלא אין מושחין מלך בן מלך ולא משחו שלמה אלא מפני מחלוקתו של אדוניהו ואת יהואש מפני מחלוקתו של עתלי' ויהואחז גם כן משחו מפני מחלוקתו של יהויקי' שהיה גדול ממנו שתי שנים ומשחו יהואחז אף ע"פ שהיה קטן ממנו מפני שהיה ממלא מקום אבותיו ויהויקים לא היה ממלא מקום אבותיו כך פירשו רבותינו ז"ל ויהויקים שהיה גדול מיהואחז שתי שנים ראו מהפסוקים שנא' בן כ"ג יהואחז במלכו וכתיב בן עשרים וחמש יהויקים במלכו ולא מלך יהואחז אלא ששה חדשים והנה מצאנו בד"ה ובני יאשיהו הבכור יוחנן השני יהויקים השלישי צדקיהו הרביעי שלום והנה לא נזכ' שם יהואחז והם אמרו כי יוחנן הוא יהואחז וקראו בכור שהיה בכור למלכו' ושלו' הוא צדקיהו ואמר השלישי שלישי לבני יאשיהו ואמר עליו הרביעי שלום שהיה רביעי למלכות יאשיהו וקראו שלום דשלמה מלכות בית דוד בימיו ואני פירשתי בדברי הימי' כי שלום הוא יהויכין וזכרו בן הבן בסדר הבנים רבי' כמוהו בספר והחכם רבי אברהם ב"ע כתב כי יוחנן היה בכור ולא מלך ושלום הוא יהואחז והנה יהואחז היה במות אביו בן כ"ג וצדקיה שהיה גדול ממנו בן כ"ד ויהויקים בן כ"ה והנה במלוך צדקיהו לפי זה החשבון היה בן לה' והכתוב אומר בן כ"א צדקיהו במלכו אלא שהמליכו יאשיהו אביו בחייו שלש שנים לפני מותו וכשמת יאשיהו לא רצו העם במלכותו והמליכו את יהואחז שהוא שלום וזהו שאומר ויקח עם הארץ את יהואחז בן יאשיהו וימשחו אותו וימליכו אותו תחת אביו נראה כי בחזקה המליכוהו והביא ראיה ממה שכתוב בירמיה בראשית ממלכת יהויקים וגו' ואמר עשה לך מוסרות ומוטות וגו' ביד המלאכים הבאים ירושלם אל צדקיהו מלך יהודה והיאך היה צדקיהו מלך בראשית ממלכת יהויקים אלא שהיה נודע בגוים כי יאשיה המליך צדקיהו בחייו אלא שלא רצו בו עם הארץ אחרי מות אביו ונכתבו כפרש זה הענין בספר ירמיה בע"ה: ויאסרהו פרעה נכה · נראה כי יהואחז במלכו חשב לנקום נקמת אביו מפרעה נכה והלך ופשט בארץ מצרים והכה בהם מכה גדולה ובשובו פגע בו פרעה בארץ חמת ולכדו ואסרו וזהו שאמר יחזקאל וילמד לטרוף טרף אדם אכל כי מה ענין ויאסרהו מבלי שיקדם לו ענין שנלחם עמו או עלה על ארצו והלא פרעה התנצל ליאשיהו ואמר לו לא עליך אתה היום אלא שכן נראה הענין כמו שפירשנו ומשל יחזקאל מורה עליו: במלך בירושלם · כן כתיב רוצה לו' בעוד מלכו בירושלם מעט הזמן הזה לקחו וקרי ממלוך שהסירו מהמלוכה לפי שהחל להלחם עמו והוא לא פשע במיתת אביו לפי דעתו כי הוא לא היה בא להלחם עמו ואע"פכ לקח האל ית' נקמתו ממנו כמו שכת' והמליך פרע' נכה את אחיו כדי שיהיה לו עבד וידע כי מידו הוא מולך: וככר זהב · כמשמעו ככר א' זהב וי"ת וככרי דהבא ר"ל ככרים ולא זכר כמה: ויסב את שמו יהויקי' · הטעם כדי שידמה שברשותו הוא והמלוכה לו מאתו כי השם לא מאסו: אך העריך · כתרגו' בדם רמא מגביתא על עמא דארעא: איש כערכו · גבר כד חזי כל' א' כמו שהיה ראוי לתת לו לפי ממונו: נגש את הכסף ואת הזהב את עם הארץ · נגש את עם הארץ לתת את הכסף ואת הזהב: זבידה

רשי

וימשחו · לא היה צריך משיחה אלא מפני שהיה יהויקם אחיו גדול ממנו שתי שנים כמו שכתוב בענין: איש כערכו · כפי עשרו: על פי

רלבג

ויק' עם הארץ את יהואחז בן יאשיהו וימשחו אותו · ידמה שמשחו אותו מפני המחלקת שהיתה בין האחי' וידמה מפני זה כי הוא לא היה יהואחז הבכור וכבר יתבאר זה ממה שזכר כי בן עשרי' ושלש שנה יהואחז במלכו ולא מלך כי אם שלשה חדשים ומלך אחריו יהויקי' והיה בן עשרי' וחמש שנה יהויקים במלכו וזה לאות שכבר היה גדול ממנו כמו שתי שנים וכבר כמנו בספר ד"ה בני יאשיהו וזכר שם כי הבכו' יוחנן השני יהויקי' השלישי צדקיהו הרביעי שלום וכבר באר ר' אברהם בן עזרא ע"ה כי שלום הוא יהואחז כי כתב בירמיהו כי כה אמר יי' אל שלום בן יאשיהו מלך יהודה המולך תחת יאשיהו אביו אשר יצא מן המקום הזה לא ישוב עוד והנה אחריו מלך יהויקים ובנו ואחריהם מלך צדקיה ולא מלך יוחנן ואם הוא הבכור מלך בכל המליך הישר בעיניו ואמנם הנה זכר בספר ד"ה כי הבכור יוחנן לפי מה שאחשוב להודיע שכבר עשו ישראל שלא כהוגן בהמליכם הקטן מהבנים אך המליכוהו בהיותו נמשך לפעולות המגונות אשר היו פניהם מועדות אליהם ולזה נמשך אליהם מהרע מה שנמשך כי אולי היה יוחנן אוחז מעשה יאשיהו אביו: ככל אשר עשו אבותיו · ר"ל אבותיו אשר עשו הרע בעיני יי' כמו אחז ומנשה והדומים להם: ויתן עונש על הארץ · ר"ל שיתנו זה הסך מדי שנה בשנה והוא המליך להם את אליקים:

ולא

פרעה נכה מלך־מצרים על־מלך אשור על־נהר פרת וילך המלך יאשיהו לקראתו וימיתהו במגדו כראתו אתו: וירכבהו עבדיו מת ממגדו ויבאהו ירושלם ויקברהו בקברתו ויקח עם־הארץ את־יהואחז בן־יאשיהו וימשחו אתו וימליכו אתו תחת אביו: בן־עשרים ושלש שנה יהואחז במלכו ושלשה חדשים מלך בירושלם ושם אמו חמוטל בת־ירמיהו מלבנה: ויעש הרע בעיני יהוה ככל אשר־עשו אבתיו: ויאסרהו פרעה נכה ברבלה בארץ חמת במלך בירושלם ויתן־ענש על־הארץ מאה ככר־כסף וככר זהב: וימלך פרעה נכה את־אליקים בן־יאשיהו תחת יאשיהו אביו ויסב את־שמו יהויקים ואת־יהואחז לקח ויבא מצרים וימת שם: והכסף והזהב נתן יהויקים לפרעה אך העריך את־הארץ לתת את־הכסף על־פי פרעה איש כערכו נגש את־הכסף ואת־הזהב את־עם הארץ לתת

פרעה חגירא מלכא דמצרים על מלכא דאתור על נהר פרת ואזל מלכא יאשיהו לקדמותיה וקטליה במגדו כד חזא יתיה: ואחתוהי עבדוהי כד מית ממגדו ואיתיאוהי לירושלם וקברוהי בקבורתיה ודבר עמא דארעא ית יהואחז בר יאשיהו ומשחו יתיה ואמליכו יתיה תחות אבוהי: בר עסרין ותלת שנין יהואחז כד מלך ותלתא ירחין מלך בירושלם ושום אמיה חמוטל בת ירמיה מן לבנה: ועבד דביש קדם יי ככל דעבדו אבהתוהי: ואסריה פרעה חגירא ברבלה בארעא דחמת מלמימלך בירושלם ורמא מגביתא על עמא דארעא מאה ככרי כספא וככרא דדהבא: ואמליך פרעה חגירא ית אליקים בר יאשיהו תחות יאשיהו אבוהי ושוית שמיה יהויקים וית יהואחז דבר ואתא למצרים ומית תמן: וכספא ודהבא יהב יהויקים לפרעה ברם רמא מגביתא על עמא דארעא למתן ית כספא על מימרא דפרעה גבר כד חזי טקיס ית כספא וית דהבא מן עמא דארעא למתן

וימלך ה' בקריאה וסימ' וימלך את שלמה · את מתניה דדו · וימלך פרעה נכה את יהוקים · ולתשוב' השנה שלח · מלך מצרים את אליקים אחיו דדברי הימים:

כלי יקר

כי היה ראוי שיקראהו מס או עבודה לא עונש אבל פרעה מאשר ראה שעם הארץ אשר ביהודה הרעו לעשות בענין המלוכה להמליך בחזקה את הקטן אשר ליאשיהו ועזבו הבן הבכור לכך הסיר הצעיר יהואחז מהמלכו' וענש את הארץ מאה ככר כסף וככר זהב והמליך את יהויקים הגדול א"כ ראוי שנ' שמהד' בנים אשר ליאשיהו שהיו יוחנן ואליקי' וצדקי' ושלום מת יוחנן הגדול ונשארו ג' שהיה הגדול מהם יהויקים והשני צדקיהו והרביעי שלום ועם הארץ לקחו את שלום למלך ואולי נקרא יהואחז לפי שאחז שבט המלכות שלא היה ירושה אליו ומזה הסיב' משחו אותו מפני מחלוקת אחיו ופרע' המליך יהויקים שהיה גדול האחים והוא העריך את הארץ לתת הכסף לפרעה ר"ל שעשה בארץ ערכים מאשר יפרע כל איש ואיש לפרע' על המלכת יהואחז וחז"ל הפליגו בסיפור תועבותיו ואמרו שהי' לבוש כלאים ושמשך ערלתו ושבא על אמו ועל כלתו ועל אשת אביו ר' יוחנן אמר כללו של דבר בפתח שילא בו נכנס ובעבור זה בימיו עלה נבוכדנצר ונשתעבד אליו ג' שנים ע"כ והרלב"ג הביא דחז"ל והביא דברי הרא"בע ככז"ל:

בן כ"ג וכו' ויעש כבר קדם מה שאמרו המפרשים ז"ל שלהיותו רשע בחרו בו העם והמליכוהו עם היותו קטן מאחיו הראוי למלכו' ככל אשר עשו אבותיו לדהר"לבג ז"ל אבותיו אשר עשו הרע אחז ומנש' ואמון ולרב דא' בגמרא ככז"ל שלא היה בעל תשוב' כיאשיהו דלידיה חטא יאשיהו ככז"ל ניחא אומרו ככל לרבות יאשיהו בכלל שהרי גם הוא חטא אלא ששב:

ויאסרהו פרעה נכה כו' עיין הרד"ק ז"ל וכבר קדם למהרי"א במ"ש לשון עונש ולא אמר מס שהעניש את הארץ על שהמליכו את הקטן ולא את הגדול: ולע"דן כי אחרי שהרג פרעה את יאשיהו ירש את המלוכה ממנו ואיש לא ירים ידו בירושלים ולזה כאשר מלך תכף במלוך בב' ויאסרוה וזהו הכתיב והקרי ממלוך מ"ס הסיב' שממלוך בלי רשות ומתחת ידו היה מרד וז"שה וימשחו אותו כלומר מבלי רשות פרעה כו' וז"ש ממלוך בירושלים היא היתה הסיב' לויאסרהו והיא הסיבה שנתן עונש על הארץ שענשם על שהרימו יד להמליך עליהם מלך מבלי רשות פרעה נכה וז"ש וימלוך פרע' נכה את אליקים בן יאשיהו תחת יאשיהו אביו כלומר תחת יאשיהו אביו ולא תחת יהואחז אחיו כי מלכות יהואחז כלא חשיבא אם כן אחיו אינו מולך תחתיו כי אם תחת אביו ולפי זה לא הלך יהואחז לעורר מלחמ' עם פרע' נכה אבל חשב לו ולעם מרד שהמליכוהו בלי רשותו וז"ש ממלוך · ואפשר לפרש זה הענין בהפך שהכתיב במלוך בירושלים פי' הב"ית במקום בעבור מלך בירושלים בלי רשותו והקרי ממלוך שאסר אותו כדי למונעו ממלוך בירושלים והרלב"ג ז"ל פי' העונש הזה מס מדי שנה בשנה ואין זה לשון הכתוב ולא הענין מורה כן:

וימלוך פרעה נכה וכו' עיין הרד"ק ז"ל ואני כבר זכרתי בפסוק הקודם אומר תחת יאשיהו אביו ולא תחת אחיו להורות שמלכות יהואחז לא נחשבה למלכו' כיון שלא נעשית ע"י פרעה המלך ואם כן לפי זה יהויקים תחת יאשיהו אביו הוא מולך:

והכסף והזהב כו' עיין רש"י ז"ל והרד"ק ז"ל · ולע"דן אפשר שיהויקים נתן מיד הכסף והזהב לפרעה מאוצרות אביו יאשיהו כי כוה צדיקים יברך ועתה היתה מארת ה' בבית רשע והכסף והזהב נתן יהויקים משלו תכף ומיד לפרע' אך נתן לו פרעה רשות שיעריך את הארץ ויגבה מהם וזהו לשון אך שהוא לשון מיעוט שאף ע"פ שהרע לו בקחתו ממנו בבת א' הזהב והכסף אך הטיב עמו שנתן לו רשות להעריך את הארץ וז"ש ע"פ פרעה כי מ"ש איש כערכו לא היה ע"פ פרעה בפרטות לאיש כערכו אלא מדעת עצמו העריך יהויקים איש כפי ערכו וכן מורה הטעם אשר בתיבת פרעה שהוא אתנח ולפ"ז מ"ש לתת לפרעה לא הודיעם שהוא נתנם מכיסו כי לא ידחקו בנגישה לגבות המנס היה או' להם שעדיין לא נתן לפרעה כלו' וגבייה זו היתה לתת לפרעה נכה ובזה הם נדחקים לפרוע וביתור תיבת עם הארץ וגם השנוי שבתחלה אמר את הארץ וכאן אמר את עם הארץ אפשר לו' שהיו כאן שתי עריכות הא' עריכת הקרקעות וז"ש תחלה העריך את הארץ שכל' קרקע וקרקע יתן כך כפי איכות הקרקע וכמותו ועריכה שנית איש כערכו מערך ממונו · נגש את הכסף ואת הזהב את עם הארץ שזאת עריכת עם הארץ המנס י"ת את הארץ על עמה דארעא · ואפשר עוד שדחק את העשירים לקחת מהם איש כפי ערך ממונו ודוחק את דלת עם הארץ שיהיו גבאים ומשרתים ועמלים בגבייה זו וז"ש העריך את הארץ הם העשירי' שהם עיקר הארץ ויושביה איש כערכו ונגש ודחק להוציא את הכסף ואת הזהב והיה נוגש את הגזברים עם הארץ ודלת העם שהם היו הנוגשים והגבאים וז"ש נגש את הכסף ואת הזהב את עם הארץ את

מנחה קטנה

מאה ככר כסף וכו' כי מאז נתגדלו ישראל עד שהיה זה הסך קטן דומות למרובות ונכנס למשא על המלך עד שהעריך הארץ לתת הכסף ועשה הש"י כל זה כדי להחזירם למוטב ע"י דוחק עוני וכדכתי' וידל ישראל מפני מדין ויזעקו אל ה' וכל זה לא הועיל ולא שבו:

זבידה · כתוב בי"וד וקרי זבודה בו"יו עם הדגש : אבותיו · אמון ומנשה : ויהי לו יהויקי' עבד שלש שני' · הנה מצאנו כי נבוכד נצר מלך בשנה הרביעית ליהויקים כי כן כתיב
בירמיהו הדבר אשר היה אל ירמיהו על כל עם יהודה בשנה הרביעית ליהויקים בן יאשיהו מלך יהודה היא השנה הראשונה לנבוכד נצר מלך בבל ובדניאל אומר בשנת
שלש למלכות יהויקי' בא נבוכד נצר וגו' ויתן יי' בידו את יהויקים מלך יהודה ומקצת כלי בית האלהים ויביאם ארץ שנער והנה אמר כי יהויקי' הגלה בבל וכן אומר בדברי
הימי' להוליכו בבלה וירמיה נתנבא עליו סחוב והשלך מהלאה לשערי ירושלם נראה כי בדרך מת ואמר כי בשנת שלש למלכות יהויקים שהמליכו פרעה נכה ובסוף ג' שנים
ליהויקים בתחלה שנה רביעית
לו התנבא ירמיהו שיבא נבוכד
נצר על ירושלם ובא בשנה ההיא
ויצר עליה ולכדה ולקח את
יהויקים והוליכו בבל כמו שאומר
בספר דניאל והשיבו לירושלם
ועמד בירושלם שלש שנים
באמונתו עם מלך בבל ומרד בו
שאמר ויהי לו יהויקי' עבד שלש
שנים וישב וימרד בו וזהו שאמר
וישב כי כבר לקחו והוליכו בבל
ואחר כך שב ומרד בו הנה היו לו
ממלכותו ז' שנים או יותר כי לא
ידענו כמה היה בבבל טרם שוב'
לירושלם כי אם נאמר כי בשנ'
ההיא שהוליכו בבל השיבו לירוש'
ועמד שלש שנים באמונתו ומרד
הנה עברו שבע שנים ממלכותו
ונשארו ד' שנים ממלכותו א"כ לא
באו גדודי כשדי' לירושל' עד סוף
ד' שנים או ועמד במרדו ד' שנים
ושבע שעברו הרי י"א שנה שמלך
יהויקי' ואם נאמר שהיה שם
בבבל יותר נוכל לומר כי על
ארבע שנים היה שם ובשובו
לירושלם עברו ח' שנים ממלכותו
ונשארו שלש שנים ממלכותו
ואותן שלש עמד באמונתו עם
מלך בבל והיה לו עבד ובסוף
שלש שנים שהיא · שנת י"א לו
מרדו ובאו גדודי כשדי' ולכדוהו
וסחבו אותו ובדרך מת ולא נקב'
והיתה נבלתו מושלכת לחורב
ביום ולקרח בלילה ובסדר עולם אומר וכן בדברי רבותינו ז"ל כי בשנה הראשונה שמלך נבוכד נצר כבש נינוה שנייה כבש יהויקים והיא השנה החמישית ליהויקים והיה לו עבד
ועמד שלש שנים שהרי שמנה שנים שמלך ארבע קודם מלכות נבוכד נצר ושנה שנכבש בידו ושלש שנים שהיה לו עבד הרי שמנה שנים שמרד בו ולסוף ג' שנים למרדו בא
נבוכד נצר וכבשו פעם שנייה וזהו שאמור בדניאל בשנת שלש הרי י"א ליהויקים ושמנה למלכו' נבוכד נצר ואותה שנה שמינית המליך יהויכן ומלך ג' חדשים והגלהו עם החרש
והמסגר וזהו שאמר גלו בשנת שבע גלו בשמנה בשבע לכבש יהויקים שהיא שמנה למלכות נבוכד נצר שהרי שנה א' מלך קודם כבוש יהויקים : ואת גדודי ארם ואת גדודי
מואב ואת ג דודי בני עמון · כלם באו בשליחות נבוכד נצר הרשע שנתן יי' בלבם לבא להאבידו לפי שעשה הרע בעיני יי' וזהו שאמר וישלח יי' בו ולא אבה האל יתברך להאריך
לו עוד לפיכך אמר וישלח יי' בו אך : על פי יי' היתה ביהודה · כלומר קודם מלכות יהויקים היתה הגזירה על פי יי' שדבר ביד עבדיו הנביאים בחטאת מנשה כי לולי חטאתיו
שרבו היה סולח לחטאות הבאים אחריו אך בחטאתיו נגזרה להחריב ירושלם : למלכי יהודה · ושם כתוב בשתם ותועבותיו אשר עשה והנמצא עליו הנם כתובים על ספר
מלכי ישראל ויהודה ואם אמר על זה הספר אין כאן כתוב דבר ממעשיו אלא בשת' ויעש הרע והנראה כי על ספר ירמיהו אמר כי שם מספר תועבותיו בפרשת הוי בונה ביתו :
וישכב

למתן לפרעה חגירא: בר עסרין
וחמש שנין יהויקים כד מלך
וחדא עסרי שנין מלך בירושלם
ושום אימיה זבודה בת פדיה מן
רומה: ועבד דביש קדם יי ככל
דעבדו אבהתוהי: ביומוהי סליק
נבוכדנאצר מלכא דבבל והוה ליה
יהויקים עבדא תלת שנין ותב ומריד
ביה: וגרי יי ביה ית משרית כסדאי וית
משירית ארם וית משירית מואב וית
משירית בני עמון וגרינון בדבית
יהודה לאובדיהון כפתגמא דיי די
מליל ביד עבדוהי נבייא: ברם על
דארגיזו קדם יי הות דא בדבית
יהודה לאגליותהון מארעא בית
שכינתיה בחובי מנשה ככל דעבד:
ואף דם זכאי דאשד ומליא ית ירושלם
חובת דם זכאי הות רעוא קדם יי
דלא למשבק: ושאר פתגמי יהויקים
וכל די עבד הלא אינון כתיבין על
ספר פתגמי יומיא למלכי דבית
יהודה: ושכיב

זבודה ק' · כל ס"פר' חס' במ"א · כ"כ · כל ז"ו' כטע' כסיפ' · ו' חס' · ג' יד' וקפי' קמצין · יו"ב' חד חס' וחד יד מל' כי ירבה · נסלוח

לָתֵת לְפַרְעֹה נְכֹה: בֶּן־
עֶשְׂרִים וְחָמֵשׁ שָׁנָה יְהוֹיָקִים בְּמָלְכוֹ
וְאַחַת עֶשְׂרֵה שָׁנָה מָלַךְ בִּירוּשָׁלָםִ
וְשֵׁם אִמּוֹ זְבִידָה בַת־פְּדָיָה מִן־רוּמָה:
וַיַּעַשׂ הָרַע בְּעֵינֵי יְהוָה כְּכֹל אֲשֶׁר־
עָשׂוּ אֲבֹתָיו: בְּיָמָיו עָלָה נְבֻכַדְנֶאצַּר א
מֶלֶךְ בָּבֶל וַיְהִי־לוֹ יְהוֹיָקִים עֶבֶד
שָׁלֹשׁ שָׁנִים וַיָּשָׁב וַיִּמְרָד־בּוֹ: וַיְשַׁלַּח
יְהוָה׀ בּוֹ אֶת־גְּדוּדֵי כַשְׂדִּים וְאֶת־
גְּדוּדֵי אֲרָם וְאֵת׀ גְּדוּדֵי מוֹאָב וְאֵת
גְּדוּדֵי בְנֵי־עַמּוֹן וַיְשַׁלְּחֵם בִּיהוּדָה
לְהַאֲבִידוֹ כִּדְבַר יְהוָה אֲשֶׁר דִּבֶּר
בְּיַד עֲבָדָיו הַנְּבִיאִים: אַךְ׀ עַל־פִּי
יְהוָה הָיְתָה בִּיהוּדָה לְהָסִיר מֵעַל
פָּנָיו בְּחַטֹּאת מְנַשֶּׁה כְּכֹל אֲשֶׁר
עָשָׂה: וְגַם דַּם־הַנָּקִי אֲשֶׁר שָׁפָךְ
וַיְמַלֵּא אֶת־יְרוּשָׁלַםִ דָּם נָקִי וְלֹא־אָבָה
יְהוָה לִסְלֹחַ: וְיֶתֶר דִּבְרֵי יְהוֹיָקִים ה
וְכָל־אֲשֶׁר עָשָׂה הֲלֹא־הֵם כְּתוּבִים
עַל־סֵפֶר דִּבְרֵי הַיָּמִים לְמַלְכֵי יְהוּדָה:
וַיִּשְׁכַּב

רשי

על פי יי' היתה · כל הרעה הבאה ביהודה על ידי הגדודי' האלה : וישכב

רלבג

כד

ולא אבה יי' לסלוח · ר"ל כי אף ע"פ שעשה מנשה תשוב' לא אבה הש"י לסלוח שפיכתו הדם הנקי וידמה שבכלל עבדי יי' אשר הרג היה ישעיה בן אמוץ על אשר היה מוכיח אותו וכן אמרו רז"ל כי מנשה הרג ישעיהו : ולא

מסרה

וישלח כ"ב בקריא' וסימ' נמסר בסדר נח : כדבר יי' ד' בטעמא בסיפרא וסימ' ביד עבדו אחיה השילני · ביד יהושע בן נון : אשר דבר אל אליהו · ביד עבדיו הנביאים : דם הנקי ג' דסמיכי בקרי' וסימ' ובערת דם הנקי מישראל · וגם דם הנקי אשר שפך · ועל דם הנקי לשפוך ועל העשק :

עשה ח' כמו את כהן הקייס ועשייה

כלי יקר

את פי עם עם הארץ אבל יונתן תרגם מן עמא כמשך למה שתרגם תיבת נגש טקים שהכונה לו לפרש נגש לשון הגשה והקרבה וקבון שנגש וטקים ית כספא ודהבא מן עמא דארעא :

בן עשרים וחמש שנה כו' ויעש הרע כו' סנהדרין פרק חלק ויתר דברי יהויקים ותועבותיו אמ' קמאי לא ידעו לארגוזי כלום הנו צריכים לאורו יש לנו זהב פרוים שאנו משתמשים בו יטול אורו א"ל הא כתיב לי הכסף ולי הזהב אמר ה' נבאות א"ל כבר נתנו לנו שנא' השמים שמים לה' והארץ נתן לבני אדם ר' יוחנן ור' אלעזר חד אמר שחקק שם שמים על אמתו וחד אמר שחקק שם עבודת אלילים על אמתו ע"כ · ול"ע בתחלת המאמר לתת הבנה אל דברי יהויקים אמנם מ"ש ש"ש חקק על אמתו לבזוי את השם הנכבד לשים אותו באותו מקום טינוף ומ"ד ע"א חקק לכבוד הע"א ליסד זרעו מעת ההריון בטומאת ע"א · והרד"ק ז"ל זבידה כתוב בי"וד וקרי זבודה בו"יו עם הדגש · אבותיו אמון ומנשה ע"כ :

בימיו עלה כו' סדר עולם ברא שית ממלכת יהויקים הרג יהויקים את אוריה שנת ד' ליהויקי' היא שנה ראשונה לנ"נ אותה שנה עלה וכבש את נינוה שנייה עלה וכבש את יהויקים ויהי לו יהויקים עבד ג' שנים בשנת ד' ליהויקים נחתם גזר דינם של ישראל לגלותם ונחתם גזר דינם של א"ה מ"ה לשתות כוס החמה בשנת ג' ליהויקים בא נבוכדנאצר לירושל' ויצר עליה אפשר לו' כן והלא הוא מלך בשנת ד' ליהויקים מה ת"ל שנת ג' למרדו ויבא לירושלם שנת שבע במקום ה' או' שנת ח' שנת שבע שהמלך שנת ח' שכבש את יהויקים ע"כ · (ובסמוך בסוף דברי הרד"ק ז"ל מתבארים דברי סדר עולם) ועיין הרד"ק ז"ל וכן מהרי"א ז"ל וכנז"ל שנבוכדנאצר מלך בשנה הרביעית ליהויקי' מדוקדק לשון בימיו עלה נבוכדנאצר דהי"לל עליו עלה כ"כ אומרו בימיו מורה שאחר שהחזיק ג' שנים במלכותו בשנה הרביעית עלה כ"כ למלכות שכבש נינוה ובשניה כבש את יהויקים והיה לו עבד וז"ש בימיו עלה לרמוז שכשדים זה העם לא היה שלא חטאת יהויקים הם גרמו להעלות את נ"נ בימיו ואין מקרא יוצא מידי פשוטו שעלה עליו להלחם והדרש מדרש מדשני קרא ואמר לשון בימיו עלה :

וישלח ה' בו וכו' אך על פי ה' כו' עיין רש"י והרד"ק ז"ל ומהרי"א ז"ל כדי שלא יקש' האיש אחד יחטא ועל כל העדה יקצוף ה' בעבור מנשה לז"א שיהודה חטאו עון פשעו ככל אשר עשה מנשה. כן עשו גם הם ואפי' בימי יאשיהו כנז"ל וז"ש בחטאת מנשה שעשו גם יהודה ככל אשר עשה · ולע"דן להיות כי מזמן מנשה נגזרה גזרה כדמסיק אך ע"פ ה' היתה ביהודה להסיר מעל פניו וכו' אלא שבזכות יאשיהו נתעכבה אותו הפורענות עתה ממלוך אדם חנף וממוקשי עם יחדיו לא נתחדש' גזרה רק החירום היה שנתקו מוסרות אותם המזיקים האסורים בצדקים זיקי ההשגחה עתה היתה משלחת מלאכי רעים וז"ש וישלח ה' בו בפתח שהוא לשון שלוח ולא כתיב וישלח בשב"א שאינו שליחות וישלחם ביהוד' להאבידו ולא נתחדש' הגזרה וז"ש אך עפ"י ה' היתה ביהודה ר"ל כבר היתה הגזרה ביהודה להסיר וכו' שא שמגיני ארץ היו נתרים ומעכבי' הפורענות ואפשר שאו' היתה ביהודה מדלא אמר היה ביהודה מורה שהיו יהוד' עושים ע"א ג"ע וש"ד ועפ"י ה' בסיבת הע"א ועונות אנז' שהיו ביהודה גרמו להסיר אותם מעל פניו מצטרף בחטאת מנשה והית' ביהודה ככל אשר עשה מנשה נמצא תיבת ככל אשר עשה מנש' בכ"ף מדוקדק כדמהרי"א ומקושרת לתיבת היתה ביהודה כאלו אמר היתה ביהוד' ככל אשר עשה מנשה ולהורות שחטאת יהודה הקולר תלוי בצואר מנשה שהחטיא רבים לז"א בחטאת מנשה שמה שהיתה ביהודה עונות מחייבים להסירם מעל פני ה' זה שהיתה יהודה מהפשע ומעל בחטאת מנשה נחשב לו ככל אשר עשה והחטיא נחשב כי המחטיא רבים חטא רבים תלוי בו כמו שלמדו חז"ל ממה שכתוב

על חטאת ירבעם אשר חטא ואשר החטיא את ישראל שר"ל כאשר פירשתי בכלי חמדה על חטאת שנים של ירבעם הלא הם אשר חטא ואשר החטיא את ישראל נמצא מה שהחטיא שקול לאשר חטא שהרי קראו חטאת ירבעם וזהו בחטאת מנשה כלומ' בכלל הוא בכלל חטאת מנשה ובכלל אשר עשה כן נחשב היתה ביהודה כנז' וזה דרך מחודש במ"ש ככל אשר עשה זאת דרך מהרי"א ז"ל :

וגם דם הנקי אשר שפך כו' גם זה הכתוב יוכיח על מה שפירשתי בפסוק הקודם כי לפי הפי' הראשון שישראל חטאו גם הם מעין חטאת מנשה במ"ש אף ע"פ ה' בסיבת העונות והע"א אשר היתה ביהודה מעין ודוגמת ככל אשר עשה מנשה וכמ"ש בע"א כן ג"כ היה בש"ד ז"ש וגם דם הנקי היה כיוצא בזה שמנשה פוט' מים ראשי' מדון בדם הנקי אשר שפך מנשה וימלא את ירושלים דם נקי שהם גם הם שפכו ונתמלאו דם נקי ולא אבה ה' לסלוח שעבירות שבין אדם לחברו לא יאבה ה' לסלוח עד שירצה את חברו ולפ"י השיטה השנית שמה שהיתה ביהודה הכל תלוי בחטאת מנשה ונחשב לו ככל אשר עשה מחטאתיו שהמחטיא חטא החטאים תלוי בו ז"ש וגם דם הנקי אשר שפך מנשה כו' וגם אשר החטיא וימלא את ירושלים שגם הם שפכו דם נקי והיה זה בשופכו דם נקי את' ישעיהו ששפך מנשה דמו כנז"ל במקומו וז"ש וגם דם הנקי בה"א הידיעה המורה על יחיד מדלא כתיב וגם דם נקי אשר שפך ובאו' וימלא את ירושלים דם נקי השנות תיבת דם נקי גבי ירושלי' והו' דם נקי ולא אמר דם הנקי כמו שפתח מור' היותו מתחלף מדם הנקי הקודם והוא שלמדו מקלקלתו של מנשה וחטא הרבים תלוי בו ולא אבה ה' לסלוח שהמחטיא רבים אין מספיקין בידו לעשות תשובה ואיך יאבה ה' לסלוח :

ויתר דברי יהויקים כו' עיין הרדק ז"ל וגם באו' שם בד"ה וכל תועבותיו מפרטי מעשיו שהרי כל הנז"ל בפסוק בן עשרים וחמש שנה ואומרו ותועבותיו אמר קמאי לא ידעו לארגוזי וכו' ר' יוחנן אמר שחקק וכו' ועוד שם ותעבותיו והנמצא עליו חד אמר שהיה לבוש כלאים וחריבה ה' שמשך לו ערלה רבי יוחנן אמר שבא על כלתו על אמו ועל אשת אביו ר' יוחנן אמר כללו של דבר במקום שיצא בו נכנס רבי יהושע א' שהושיב נשים ברכיות כו' א"הד וירע ארמנותיו כו' א"כ לפי זה לא הוצא שנפרש על ד"ה כפשוטו הנה בשתי' אלה של ותועבותיו והנמצא עליו כלל כמה עבירות כנ"זל יהויקים כו' ובויקרא רבה אמרו כיון שעלה נבוכדנצר להחריב ירושלים עלה וישב לו בדפני של אנטוכיא ירדה סנהדרי גדולה לקראתו אמ' הגיע זמנו של בית זה ליחרב א"ל לאו אלא יהויקים מרד בי תנו אותו לי ואלך לי אזלין ואמרין ליהויקים כ"ג בעי לך אמר להם וכן עושים דוחין נפש מפני נפש אתם דוחין נפשי מפני נפשיכ' לא כן כתיב לא תסגי' עבד אל אדוניו אמרו לו לא כך עשה זקנך לשבע ן' בכרי הנה ראשו מושלך אליך בעד החומה כיון שלא שמע להם עמדו ושלשלוהו רבי אלעזר ורבי שמואל בר נחמני ר' אלעזר אמר חי שלשלו אותו שנ' ויתנו אותו בסוגר בחיים ר' שמואל א' מת שלשלו אותי שנאמר למען לא ישמע קולו עוד בהרי ישראל א"ר יהושע ן' לוי אני מקיים דברי שניה' חי שלשלו אותו אלא מתוך שהוא מפונק מת בידיהם מה עשה לו כ"כ ר יהודה ור' נחמיה ר' יהודה אומר כטלו והחזיר בו בכל ערי ישראל והרגו והיה מחרף מבשרו כזתים ומשליכו לכלבים שנ' קבורת חמור יקבר היכן הוא קבורתו של חמור לא בתוך מעין של כלבים הוא שהכניא מקנתר עליו ויתר דברי יהויקים ותועבותיו ע"כ (וסוף המדרש אכתבנו בס"ד בפסוק וימלך מלך בבל את מתניה דודו) ולמ"ד שלשלוהו מת דייק שפי' וישכב יהויקי' עם אבותיו שפי' ששכב שם בארץ ומת שלשלו אותו ולמ"ד חי שלשלו אותו ומת השכיבה עם אבותיו היינו שמת בדרך ויהיה פירושו כמו ויאסף את עמיו וכד' הרדק בסמוך · ורש"י ז"ל הביא כמ"ד מי שלשלו אותו שכתב רש"י ז"ל :

וישכב

ויֹשכב יהויקים עם אבותיו: רוצה לומר שמת אבל לא נקבר עם אבותיו שהרי לא נקבר כלל כמו שכתוב אלא בא על דרך ויאסף אל עמיו: ולא הוסיף עוד מלך מצרים · פירוש באותו הזמן עד שמלך צדקיהו ואז יצא כמו שכתוב בירמיהו׳ וימלך מלך צדקיהו וגו׳ וחיל פרעה יצא ממצרים וישמעו הכשדים הצרים על ירושלם את שמעם ויעלו מעל ירושלם ובמותו ולא יספו עוד גדודי ארם לבא בארץ ישראל ר״ל בזמן ההוא אבל אחר כך באו כמו שכתוב: בן שמנה עשרה שנה יהויכין במלכו׳ ובדברי הימים בן שמנה שנים יהויכין במלכו ושלשה חדשים ועשרת ימים מלך בירושלם אפשר כי יהויקים אביו המליכו בשנה׳ ראשונה שמלך הוא שימלוך תחתיו אחר מותו אולי היו לו בנים אחרים ועוד כי ראה שמלכותם תלויה ביד אחרי׳ לא ידע אם יסירוהו מהמלוכה כמו שעשו לאחיו והמליך בנו יהויכין שימלוך תחתיו אחריו והיה אז יהויכין בן שמנה שנים ועתה כשמת אביו ומלך הוא היה בן י״ח שנה ומלך ג׳ חדשים ולא חשש כאן לכתוב עשרה ימים היתירים ובסדר עולם י״ח של מלך נבוכד נצר שמנה משנחתם גזר דין לגלות: בעת ההיא · כמו שאומר בדברי הימים ולתשובת השנה שלח המלך: עלו עבדי נבוכד נצר · כתיב עלה וקרי עלו כי הוא עלה אחר כן ומתחלה צרים על העיר וקרי עלו כי עבדיו עלו בתחילה: ויצא יהויכי׳ · יצא אל מלך בבל שיעשה בו רצונו והוא לקחו ולמה העבירו מהמלוכה אמרו חשב מלך בבל שהיה מורד יהויכין כמו שהיה אביו מורד אמר מכלבא בישא גורא טבא לא נפיק לפיכך העבירו והמליך דודו תחתיו: שריו וסריסיו · ת״י רברבנוהי וגברוהי: בשנת שמנה למלכו · בתחלת ח׳ שהרי יהויקי׳ מלך י״א שנה ונבוכד נצר מלך בשנה הרביעית ליהויקים ואם היה בסוף ח׳ היה י״ב אלא כך פירוש בתחלת שמנה וכן בירמיה אומר וזה העם אשר הגלה נבוכד נצר בשנת ז׳ סוף ז׳ ותחלת ח׳ והרבה פיר׳ כזה בזה הספר ולדברי בעל סדר עולם שנת ז׳ לכיבוש יהויקי׳ הוא שנת שמנה לנבוכד נצר:

גבורי

רשי

וישכב יהויקים · לא על מטתו כי אסרו נבוכד נצר בנחושתי׳ להוליכו בבלה והיו מגררין אותו ומת בידם כמו שנאמר קבורת חמור יקבר סחוב והשלך ובדברי הימים כתיב שאסרו נבוכד נצר להוליכו בבלה: לצאת מארצו · לעזור ליהויקים: כי לקח מלך בבל וגו׳ · שנצחו במלחמה בשנ׳ הרביעית ליהויקים בכרכמיש על נהר פרת ככתוב בספר ירמיה: ויצא יהויכין מלך יהודה על מלך בבל · לעשות לו כרצונו ולא למלחמה. החרש

רלבג

ולא הוסיף עוד מלך מצרי׳ לצאת מארצו יאמר זה להעיר כי לקח השם יתברך נקמת יאשיהו ממנו שהרגו בעלותו להלחם על נהר פרת: ויצא יהויכין מלך יהודה על מלך בבל · ר״ל שיצא במצור מלך בבל כשמעו שהו׳ בא שם להשלי׳ עמו ולשי׳ צוארו תחת עולו והנה לא רצה להשלים עמו אך הגלה אותו אל בבל הוא ואמו ועבדיו ושריו וסריסיו בשנת שמנה למלכות נבוכד נצר מלך בבל שעברו לו ז׳ שנים שלמות: וכל

וישכב יהויקים עם אבתיו וימלך
ל׳ · לז׳ יהויכין בנו תחתיו: ולא הסיף עוד
מלך מצרים לצאת מארצו כי לקח
ז׳ מלך בבל מנחל מצרים עד נהר פרת
כל אשר היתה למלך מצרים:
בן שמנה עשרה
שנה יהויכין במלכו ושלשה
חדשים מלך בירושלם ושם אמו
נחשתא בת אלנתן מירושלם:
ויעש הרע בעיני יהוה ככל אשר
י עשה אביו: בעת ההיא עלה עבדי
עלו ק׳ נבכדנאצר מלך בבל ירושלם ותבא
העיר במצור: ויבא נבכדנאצר מלך
בבל על העיר ועבדיו צרים עליה:
ט׳ ויצא יהויכין מלך יהודה על
מלך בבל הוא ואמו ועבדיו ושריו
וסריסיו ויקח אתו מלך בבל בשנת
י״כ מל׳ שמנה למלכו: ויוצא משם את
ח׳ מל׳ כל אוצרות בית יהוה ואוצרות בית
המלך ויקצץ את כל כלי הזהב
אשר עשה שלמה מלך ישראל
בהיכל יהוה כאשר דבר יהוה: והגלה
את כל ירושלם ואת כל השרים
ואת

ושכיב יהויקים עם אבהתוהי ומלך
ל׳ · לז׳ יהויכין בריה תחותוהי: ולא אוסיף
עוד מלכא דמצרים למיפק מארעיה
ז׳ ארי נסיב מלכא דבבל מנחל מצרים
עד נהר פרת כל דהוה למלכא
דמצרים: בר תמני עסרי שנין יהויכין
כד מלך ותלתא ירחין מלך בירושלם
ושום אמיה נחושתא בת אלנתן
מירושלם: ועבד דביש קדם יי ככל
דעבד אבוהי: בעידנא ההוא סליקו
עלו ק׳ עבדי נבוכדנאצר מלכא דבבל
לירושלם ועלת קרתא בציירא:
ואתא נבוכד נאצר מלכא דבבל על
קרתא ועבדוהי צײרין עלה: ונפק
ט׳ יהויכין מלכא שיבטא דבית יהודה
על מלכא דבבל הוא ואמיה ועבדוהי
ורברבוהי וגברוהי ודבר יתיה מלכא
י״כ מל׳ דבבל בשנת תמני למלכיה: ואפיק
ח׳ מל׳ מתמן ית כל אוצרי בית מקדשא דיי
וית אוצרי בית מלכא וקציץ ית כל
מני דהבא דעבד שלמה מלכא
דישראל בהיכלא דיי כמא דמליל
יי: ואגלי ית כל ירושלם וית כל
רברביא וית

מנחל ד׳ בקריא׳ וסי׳ ונקח בעת ההיא את הארץ · ואלה מלכי הארץ אשר הכו בני ישראל · ולא הוסיף עוד מלך מצרים · מנחל ברדך ישתה: י״ד מלין כתיב ה׳ בסוף תיבותא וקרינן ו׳ וסי׳ יקרחה לא יקרחה קרחה בראשם · שפכה · ידינו לא שפכה את הדם הזה · נשברה אניות בעציון גבר · עלה בעת ההיא עלה עבדי נבוכד נצר · נצתה עליו נצתה מבלי יושב · היה צאן אברות היה עמי · נושבה כי כה אמר יי׳ על בית מלך יהודה גלעד · יזנח ואמר לבל נאופים · יהיה ועשיתי אתם לגוי אחד · שממה וידעת כי אני שמעתי · שפכה ואני כמעט נטיו רגלי · חמרמרה פני חמרמרה מני בכי · עודינה תכלינה עינינו אל · שלח ומני שם טעם די כל עם:

כלי יקר

וישכב עיין רש״י ז״ל והר״דק ז״ל:

ולא הוסיף עוד כו׳ עיין רש״י ז״ל והר״דק ז״ל ולע״דן כפשוטו ולא הוסיף עוד מלך מצרים לצאת שהמלך לא הוסיף אבל חילו שלח לעזור את צדקיהו הוא שכתוב בירמי׳ וחיל פרעה יצא ממצרים החיל של פרעה אבל פרעה מלך מצרים לא הוסיף לצאת כמו שנאמ׳ כאן:

בן שמנה כו׳ עיין הר״דק ז״ל והנה גם לדבריו יקשה למה יעקם הכתוב לכתוב שמנה והם שמנה עשרה ויאחר תיבת העשר׳ בסוף שלא במקומה ובשם ימים כדי שיבא לטעות הקורא כשהם ימים מאשר האמת שהוא ז״ל בתוך דבריו נראה כמליץ ע״ז כי להיות הג׳ חדשים של המלכות תשלום מנין השמנ׳ שנים שבזולתם היו שמנה חסרים ג׳ חדשים ולזה הפסיק כדי להסמיך ג׳ חדשים למנין השמנה שנים כי בהם הוא נשלם ואחר כך הזכיר העשרה ימים שהם עשרה שנים שבין הכל הם שמונה עשרה שנה אבל מ״מ ק״ק · ולע״דן לומר שבן שמנה שנים מלך כמו שכתוב ב״דה ומלך עשר׳ שני׳ והוא הולך בדרך בינונית או עושה רע אבל לא ככל אשר עשה אביו וזה הזכיר שם ב״דה בן שמנה וג׳ חדשים והיו עוד י׳ ימים ר״ל י׳ שנים אך לא כעין הרשע של הג׳ חדשים כי הגדיל לעשות בהם ובתחלתה שאתו אמנם כאן לא ספר אלא הג׳ חדשים שבהם כתמלאה סאתו ורשעותו בהם וספר בן י״ח שנה היה במלכו כלומר המליכו בגובה לבו כאלו הוא המולך ולית די ימחיא בידי׳ וג׳ חדשי׳ מלך קודם לזה לא היה על זה האופן מהרע ככל אשר עשה אביו אבל פחות מעט כי ברע הוא כל ימיו ולפי זה מלך יהויכין י׳ וג׳ חדשים והי׳ שנים היו ברשע אמנם הג׳ חדשים היו במרד ובמעל גדול עד שגרמו שעלה נ״כ וכו׳ אך ק״ק לזה או׳ בן י״ח שנה יהויכין במלכו שמשמע שאז כשמלך היה בן י״ח ולא בן ח׳ ודוחק לומר במלכו על מלכות מרד ומעל שהרי סתם אמר במלכו:

בעת ההיא כו׳ ויבא כו׳ עיין הר״דק ז״ל וכדבריו כן הוא שהרי כתיב ויבא נבוכדנאצר מלך בבל על העיר וכת׳ קדמו אליו עבדיו שהיו צרים עליה וזהו שאמר עלה כדהר״דק ז״ל · עוד אפש׳ לפרש כי לו הוכח שעלו ועלה נבוכדנאצר כולם בבת אחת אלא שעבדיו היו הולכים לפני׳ והו׳ היה הולך אחרון כמנהג מלכי תוגרמה שהולך שר העשא׳ פאר שרי המחיה לפניו ומשוח מלחמה אחרון ואפילו בהגיעם על העיר יהיה המלך הרחק כמטחוי קשת מן העיר מהלך יום ומשוח המלחמי׳ עם אנשי הצבא וקרבן אל העיר ובזה מובן או׳ קרי עלו וכתיב עלה שעלו עבדיו והמלך גם כן עלה ופי׳ הכתוב השני ואמר מעשה שהיה כך היה באופן שראה העי׳ במלו׳ כי בא נבוכדנאצ׳ בעצמו על העיר אבל לא עליה ממש רק קרוב ועבדיו הוא שהיו צרים עליה ממש הלוחמים ומלכ׳ לא להוי נזיק לכך היו מרחקים ממנה המלך עם קצת אנשי חיל עומדים אתו סביבו:

ויצא יהויכין כו׳ עיין רש״י ז״ל וכן ה״רדק ז״ל וכן מהרי״א ז״ל וכן הר״לבג ז״ל שהיה ח׳ למלכו׳ נבוכדנאצר ע״כ:

ויוצא משם כו׳ הנה נבוכדנאצר מלאה ידו כביר שהוציא משם כל אוצרו׳ בית ה׳ ואוצרות בית המלך וכל כלי בית ה׳ לא בכחו ועצם ידו אלא מאת ה׳ אשר נתן בידו ז״ש ויוצא משם כו׳ כאשר דבר ה׳ שגזר שעתידי׳ לימסר בידו שכן אמר הנה ימים באים ונשא כל אשר בביתך ואשר אצרו וכו׳ לא יותר דבר אמר ה׳ כדפרישית בתיבת ונשא כאלו הם מעצמם נושאים והולכים בבלה לא בכח נ״כ אלא הדברים נעשים מאליהם עד לא יותר דבר מעצמו וזהו שלא אמר לא יותיר דבר אמר ה׳ שגזור כך וז״ש כאן ויוצא משם ולא הזכיר מי הוא המוציא ועפ״י שמובן מאליו היות נבוכדנאצר המוציא סתם כדי להורות שיש זולתו המוציא הוא יתבר׳ הנותן כח לעשות חיל וכמו שכתבתי בכלי חמדה בשנוי הנמצא בשני כתובים בא׳ אמר דהנפיק בלשון יחיד ודניאל א׳ דאנפיקו בלשון רבים וכלול שהש״י גלגל חובה הוצאת הכלים של בית האלהים ע״י חייב כב״כ וז״ש ויוצא משם את כל אוצרות בית ה׳:

והגלה את כל ירושלם כו׳ ויגל כו׳ ואת כל אנשי החיל כו׳ ויקרא רבה פ׳ י״א החרש והמסגר אלף ר׳ ברכיה בש״ר יהודה ורבנן ר׳ ברכיה בשם ר׳ יהודה אמר חרש אלף ומסגר אלף ורבנין אמרין זה וזה אלף · ונראה דקא מפלג במחלוקת החרש הנזכר שם בסמוך והוא בפי׳ החרש והמסגר דלמ״ד הכל אלף סובר כמ״ד אלו ת״ח שבשעה שאחד פותח כולם שותקין כחרשים וכשאחד סוגר אין פותח א״כ כולם אלף שהרי כולם בחכמה א׳ הם אמנם מ״ד חרש אלף ומסגר אלף סובר כתרגום שתרגם אומניא ותרעיא שהם שני מינים אומניא אלף ותרעיא אלף דאל״כ אלא שהכל א׳ מה שייכות יש לחרש עם המסגר ולמסגר עם החרש עד שיחבר ב׳ המינים ויאמר שהם יחדיו אלף אלא ודאי החרש אלף והמסגר אלף זה מוכרח מן הענין גם מהלשון דלמ״ד ת״ח הי״לל החרש ומסגר בלא הא דבשלמ׳ החרש בה״א היינו ע״ש שמחרים את האחרים אמנם והמסגר בה״א למה לו ה״א דכל א׳ אלף ולזה בא בה״א הידיעה לחלק שכל א׳ אלף החרש אלף והמסגר אלף ורש״י מביא ת״י אומני׳ ותרעיא ורז״ל אמרו חכמים גדולים בתורה שכשהאחד פותח כולם שותקין כמו שכתוב החרישו אלי איים והמסגר הכל יושבים לפניו ולמ״ד כיהימנו כמו שנא׳ ופתח ואין סוגר וסגר ואין פותח ואת אלי הארץ אלו חורי יהודה ובנימין וצדיקים היו עליהם הכתוב אומר כתאנים הטובות כך אכיר את גלות יהודה ז׳ אלפים ולמעלה הוא או׳ עשרת אלפים בא הכתוב הג׳ ומכריע בס׳ ירמיה העם אשר הגלה נ״כ בשנת שבע יהודים ג׳ אלפים אמיר מעתה ג׳ אלפים היו משבט יהודה וז׳ אלפים מבנימין ושאר השבטים ואף בסדר עולם למדנו כן ע״כ וכן הרד״ק ז״ל והרמ״ב עוד וכן הביא הרלב״ג ז״ל כדהרד״ק ז״ל בכתובים המכחישים זה את זה כתוב א׳ או׳ י׳ אלפים וכתוב א׳ הוא או׳ ז׳ אלפים הראשון כלל י׳ אלפים בין כולם והכתוב הב׳ הא׳ ז׳ אלפים זולת שבט יהודה ממנו היו הג׳ אלפים יהודים ע״ש יהוד׳ והחרש והמסגר ת״י אומניא ותרעיא והמסגר ע״ש שסוגרים השערים והם שומרי החומות · ומהרי״א ז״ל הבי׳ דהרד״ק ז״ל הנזכר והסכמת הרלב״ג ז״ל עמו והקשה על דבריהם ע״ש · ולע״דן שזו אינה קושיא שהביא הרד״ק כלל כי הז׳ אלפים מבנימין ושאר שבטי ישראל והשכל מחייב כן שכל גבור וגבור מגבורי ישראל אחוזי חרב מלומדי מלחמה בעת שבאה הצרה לישראל מהמלחמות היה בורח אל ארץ יהודה ולכך ימצאו שם ז׳ אלפים מישראל עם בנימין וג׳ אלפים מיהודה · עוד כתב מהרי״א ז״ל אבל אמיתת הענין הוא שזכר הכתוב בכלל שהגלה כל ירושלם וכל השרי׳ וכל גבורי החיל וגם החרש והמסגר שהיו כולם י׳ אלפים וזכר בהם הפרטיות והוא שהגלה בבלה המלך יהויכין ואת אמו ואת נשיו ואת אלי הארץ שרים הסריס ואת אנשי החיל והיו בלבד הגבורים אנשי החיל ז׳ אלפים והחרש והמסגר אלף והנשארים הנה לא היו גבורים ואנשי חיל ולא החרש והמסגר היו גבורים כי אם הז׳ אלפים לבד הם שהיו גבורי׳ אבל היו אותם הנשארים לתשלום העשרת אלפים בית המלך ועבדיו והקרובים אליו והשרי׳ והסריסים ואלי הארץ ועבדיהם שאלה כולם היו האלפים הנשארים ובזה האופן היו כולם עשרת אלפים אמנם מה שכתוב בספר ירמיה ג׳ אלפים הוא כל העם אשר הגלה מלבד אנשי חיל הגבורים שהיו כולם ג׳ אלפים עם החרש והמסגר שלא היו גבורים ואנשי חיל וז״ש שם זה העם אשר הגלה נבוכדנאצר בשנת שבע ג׳ אלפים ועשרים וג׳ כי מהעם ר״ל מאשר לא היו אנשי חיל דבר שמה שהיו ג׳ אלפים לא מהגבורים ע״כ · ולע״דן קשה על דברי מהרי״א ז״ל במה שפי׳ הג׳ אלפים הנזכרים שם הם החלושים וזולת הגבורים שהיו ז׳ אלפים והיו הג׳ אלפים הנשארים חלושי׳ ובלתי גבורים והחרש והמסגר מכללם חלושים שזה רחוק שהחרש והמסגר יכלול אותם בכלל הג׳ אלפים לחז״ל הם החכמים העקריים ואם כן איך יוכללו בכלל העם החלושים והרי נזכרו כאן בפרטות בחשבון פרטיי החרש והמסגר אלף ועוד קשה או׳ הם גבורי׳ עושי מלחמה כו׳ שכולל גם את החרש והמסגר וכן חז״ל דרשוהו גבורי׳ עושי מלחמ׳ על החרש והמסגר שהם גבורים בתור׳ ועושי מלחמ׳ כמו בס׳ מלחמות ה׳ כו׳ כנז״ל בדהרד״ק ז״ל ואולי יאמר מהרי״א ז״ל שכיון שחז״ל פירשו כולם

גבורים

גבורי החיל עשרת אלפים גולה · כתי' עשרה ועשרת קרי ואחד הוא ואמר עוד ואת כל אנשי החיל ז' אלפים ובירמיה אומר בשנת שבע יהודי' שלשת אלפים עשרים ושלשה היאך הוא זה החשבון הראשון שהוא עשרת אלפי' הוא כלל לכל ופרט אחר כן ז' אלפי' והם מבני בנימן ושאר השבטי' ופרט עוד בירמיה ג' אלפים והם אנשים מקובלים שהיו מבני יהודה כמו שאמר יהודים והכל י' אלפים וכ"ג הוא מספר מועט ולא חשש לספרו עם י' אלפים זה הוא גלות שגלה עם יהויכין ובספר ירמי' אומר מה שגלו בגלות צדקיהו שהוא שנת י"ח לנבוכד נצר והיו בשמנ' מאות ול"ב ואחר החורבן שנת כ"ג לנבוכד נצר היו הגולי' תש"מה אות' שהיו בעמון ומואב ואמר גולה כמו גולים והוא דרך כלל בלשון יחיד ולדעת יונתן הוא שם שתרגם בגלותא : וכל החרש והמסגר · ת"י אומניא ותרעיא : ואת אילי הארץ · אלה אורי יהודה ובנימן עליה' הכתוב אומר כתאני הטובות האלה וגו' : הוליך גולה · בגולה והוא שם במשקל שומה וכן כל גולה : והחרש והמסגר אלף · אלה אינם בכלל הי' אלפים שזכר במספר של מעלה ובסדר עולם הוא אומר ומתוכן החרש והמסגר אלף היו כלומ' שמכלל העשרת אלפים היו ואין דרך המקרא לכלול מספר ואחר כן לפרט אם לא לחדש על ענין הראשון וא"כ לבד אלה הראשונים היו : הכל גבורים עושי מלאכה · בסדר עולם ופי מה גבורה הם עושי' בני אדם ההולכים בגולה ומה מלחמ' עושין בני אדם האסורים בזיקי' המתוכים בשלשלאות של ברזל אלא גבורים בגבורה של תורה וכן הוא אומר גבורי כח עושי דברו עושי מלחמה עושין מלחמת' של תורה וכן הוא אומר על כן יאמר בספר מלחמות יי' · חרש אחד מדבר והכל שותקין · מסגר שהכל יושבין לפניו ולמדין ממנו לקיים מה שנ' ופותח ואין סוגר וסוגר ואין פותח : ויסב שמו צדקיהו · הטעם פי' למעלה ומה שסב' כל כך שמו וקראו צדקיהו אומר בדרש אמר לו יה יצדיק עליך את הדין אם תמרוד בי : בן עשרים ואחת שנה צדקיהו · היאך הוא זה והלא בן ל"ח שנה היה לפי חשבו' של אחיו שהרי הבן השלישי ליאשיהו היה ויהויקים שהיה גדול ממנו נאמר בו בן כ"ה שנה יהויקים במלכו וי"א שנה מלך הרי ל"ה לצדקיהו · וכבר כתבנו למעלה לדעת החכם רא"בע כי הוא אומר שמלך ג' שנים בחיי אביו ואז היה בן כ"ה וכל זה היה צריך לדעתו שאמר כי שלום הוא יהואחז והוא היה הקטן שבבני יאשיהו וכתיב בן שלשה ועשרים במלכו אבל דברי רז"ל שאמרו כי שלום הוא צדקיהו אין כאן קושיא כלל כי צדקיהו היה הקטן שבבני יאשיהו והיה במו' אביו בן עשר שני' ועתה כשמלך בן אחד ועשרים אלא שרחוק הוא שזכר שני בנים בסדר והאחד מינו ולפירושנו כי שלום הוא יהויכין הנה צדקיהו היה הקטן שבבני יאשיהו ואין צריך כאן תיקון :

פי

ויית כל גברי חילא עסרא אלפין בגלותא וכל אומניא ותרעיא לא אישתאר אלהן חשיכי עמא דארעא׃ ואגלי ית יהויכין לבבל וית אמא דמלכא וית נשי דמלכא וית רברבנוהי וית רברבי ארעא אוביל בגלותא מירושלם לבבל׃ וית כל גברי חילא שבעא אלפין אומניא ותרעיא אלפין כולהון גברין גברי עבדי קרבא ואיתינון מלכא דבבל בגלותא לבבל׃ ואמליך מלכא דבבל ית מתניה אח אבוהי תחותוהי ושוי ית שמיה צדקיה׃ בר עסרין וחדא שנין צדקיהו כד מלך וחדא עסרי שנין מלך בירושלם ושום אמיה חמוטל בת ירמיהו מן לבנה׃ ועבד דביש קדם יי ככל

דעבד

(עשרת ק') ואת כל־גבורי החיל עשרה אלפים גולה וכל־החרש והמסגר לא נשאר זולת דלת עם־הארץ׃
טו ויגל את־יהויכין בבלה ואת־אם המלך ואת־נשי המלך ואת־סריסיו ואת אולי (אילי ק') הארץ הוליך גולה מירושלם בבלה׃ ואת כל־אנשי החיל שבעת אלפים והחרש והמסגר אלף הכל גבורים עשי מלחמה ויביאם מלך־בבל גולה בבלה׃ וימלך מלך־בבל את־מתניה דדו תחתיו ויסב את־שמו צדקיהו׃ בן־עשרים ואחת שנה צדקיהו במלכו ואחת עשרה שנה מלך בירושלם ושם אמו חמיטל (חמוטל ק') בת־ירמיהו מלבנה׃ ויעש הרע בעיני יהוה ככל אשר־

עשה

רשי

החרש והמסגר · ת"י אומניא ותרעיא ורבותינו אמרו חכמים גדולים בתורה שכשאחד פותח הכל שותקין כמו שכתו' החרישו אלי איי' : מסגר · הכל יושבין לפניו ולמדין הימנו כמו שנאמ' ופותח ואין סוגר · וסוגר ואין פותח : ואת אילי הארץ · אלו אורי יהודה ובנימן וצדיקי' היו עליהם הכתוב אומר כתאנים הטובות כן אכיר את גלו' יהודה : שבעת אלפים · ולמעלה הוא אומר י' אלפים בא הכתוב השלישי והכריע בספ' ירמיה זה העם אשר הגלה נבוכד נצר בשנת שבע יהודי' שלש' אלפים אמור מעתה ג' אלפים היו משבט יהודה וז' אלפים מבנימן ושאר שבטים ואף בסדר עולם למדנו כן : ויסב את שמו צדקיהו · יה יצדיק עליך את הדין אם תמרוד בי :

כי

רלבג

וכל החרש והמסגר · הם האומנים והשוערים ושומרי החומ' וסוגרי פתחיה : ואת אילי הארץ · ר"ל שרי הארץ : ואת כל אנשי החיל שבעת אלפים · והנה אמר למעלה י' אלפים ובספר ירמיה אמר שבשנת שבע למלכו' נבוכד נצר הגלה יהודי' שלשת אלפים ועשרים ושלשה וידמה שמה שאמר בספר ירמיה בשנ' שבע ר"ל שעברו לנבוכד נצר ז' שני' ולזה אמר בזה המקום בשנת ח' ואולם מספר הגבורי' ידמה כמו שפי' רבינו דוד קמחי כי בתחלה ספר כל גבורי החיל הגולי' מיהוד' ובנימין ואח' כן פרט בזה המקום הגבורים שהיו משבט בנימן ובספ' ירמיה פרט הגבורים שהיו משבט יהודה ולזה קראם יהודי' :

כי

כלי יקר

גבורים עושי גבורות היו במלחמת' של תורה אם כן ע"כ חלושים היו כי למה נקראת תושיה שמתשת כחו של אדם וא"כ איך יכללם שם בירמיה בכלל הג' שפים לדעת מהרי"א ז"ל ולהרד"ק ז"ל ניחא : ולע"דן שהיו י' אלפים זולת החרש והמסגר שעמהם היו אם כן י"א אלף היו ויוכיח כן לשון הפסוק דקאמר י' אלפים גולה · ונוסף עליהם החרש והמסגר ז"ש וכל החרש והמסגר שאלו היו מן המנין של עשרת אלפים היה להם לו' ואת כל גבורי החיל וכל החרש והמסגר עשרת אלפים גולה לא כשאדו כו' ובכתוב השני פרט ואמר ואת כל אנשי החיל ז' אלפים והחרש והמסגר אלף והיו הג' שפים הנזכרים בירמיה החלושים שבהם כמו שאמר שם זה העם אשר הגל' נבוכדנאצר ג' אלפים שהיו לתשלום העשר' ולא הזכיר כאן אלא פרט הגבורים בכח וגבורה והחרש והמסגר שהם גבורים במלחמתה של תורה וע"פ מה שפי' שעשרת אלפים גולה הם מלבד החרש והמסגר שהחרש והמסגר לא נזכרו בכלל גולה כיון שהם החכמים הגדולים לדעת חז"ל והעוסקים בתורה ואין בן חורין אלא העמל בתורה כמו שאמר חרות על הלוחות אל תקרי חרות אלא חירות ולזה הוציא אותם מכלל גולה ובסמוך כתב ויביאם מלך בבל גולה בבלה לא כתיב בגולה שלא ויביאם מלך בבל גולה ר"ל לתיקון הגולה כי בזולת החרש והמסגר יתקנו עניניהם ומגדולת העבדים ותיקונם מעלת אדוניהם נכרת :

וימלך מלך בבל כו' במסכת הוריות וימלך את מתניה דודו שנו רבותינו הוא שלום הוא צדקיה ולמה נקרא שמו שלום שהיה שלם במעשיו איכא דאמרי דשלמה מלכות בית דוד בימיו ויסב שמו צדקיהו אמר יה יצדיק עליך הדין אם תמרוד בי ומה שמו מתניה והא כתיב הג' צדקיהו הד' שלום ג' שהוא ג' לבנים ד' שהוא ד' למלוכה בתחלה מלך יהואחז ולבסוף מלך יהויקים ולבסוף מלך יכניה ולבסוף צדקיהו ע"כ · ועיין הרד"ק ז"ל וכן רש"י ז"ל המפרשים פי' מתניה בן דודו כפשוטו בן דודו ממש אמנם מהרי"א ז"ל פי' דודו לשון חיבה יתירה שהיה לו עמו ידודו מלשון דודי לי ואני לו שהי' המלך מחבבו וכמו שיבא בתוך דברי מהרי"א ז"ל בפסוק בן עשרים וא' שנה וכו' : ולע"דן לפי שמתניה מורה על מתת מתן יה לכך שינה שמו כדי שיחזיק טובה למלך שהמליכו ולא ימרוד בו אלא יהיה צדיק עמו ויה עד בינותם וזהו צדקיהו :

בן עשרים ואחת כו' עיין הרד"ק ז"ל ומהרי"א ז"ל כתב יש להתבונן מאד במ"ש כאן בן עשרי' וא' שנה צדקיהו במלכו כי יהואחז היה במלכו בן עשרים וג' שנה ומלך ג' חדשים והוא היה הקטן שבבני יאשיהו ויהויקים אחיו בהיותו בן עשרים וחמש שנה ומלך י"א שנה ויתחייב מזה שהיה צדקיהו במלכו בן ל"ה שנה או יותר ואיך אמ' בן עשרים ואחת שנה ויקשה לזה ג"כ מה שכתו' בירמיהו ברשית ממלכת יהויקים בן יאשיהו מלך יהודה היה הדבר הזה אל ירמיהו מאת ה' לאמר כה אמר ה' אלי עשה לך מוסרות ומטות ושלחתם ביד מלאכי' הבאים ירושלם אל צדקיהו מלך יהוד' וגו' ואיך אפשר שבתחלת ממלכת יהויקים היה צדקיהו מלך יהודה בהיות ביניהם מהשנים י"א ויותר ואין לנו שנא' שבראשית ממלכת יהויקים באת זאת הנבואה את ירמיהו ושהיתה עתידה לו' אותה בימי צדקיהו כדברי המפרשים כי אתה תראה בדברי הנבואה עצמה שא' ואל צדקיהו מלך יהודה דברתי והוא המורה שהיה בזמנו וכן תמצא שמיד אחר הנבואה ההיא אמר ויהי בשנה ההיא בראשית ממלכת צדקיהו מלך יהודה והוא המוכיח שהשנה שנאמרה אותה הנבואה היה בראשית ממלכת צדקיהו והוא סותר אם כן למה שאמר בראשית ממלכ' יהויקים וחז"ל אמרו בפ' כהן משיח שלום הוא צדקיהו ולמה נקרא שמו שלום שהי' שלם במעשיו א"ד שלום שבימיו שלמה מלכות בית דוד בימיו ויסב שמו צדקיהו א"ל ה' יצדיק עליך את הדין אם תמרוד בי ומה שמו מתניה והא כתיב הג' צדקיהו והד' שלום ג' שהיה ג' לבנים ד' שהיה ד' למלכות בתחלה מלך יהואחז ולבסוף מלך יהויקים ובסופו מלך יהויכין ובסופו מלך צדקיהו הנך רואה מדבריהם ששלום וצדקיהו הכל אחד אלא שרחוק הוא שיזכיר שני בסדר והא' מינו וכן הרד"ק ז"ל כנז"ל והחכם הרא"בע ז"ל כתב שיאשיהו המליך את צדקיהו בימיו ג' שנים וכשמת יאשיהו לא רצו העם במלכותו של צדקיהו והמליכו יהואחז בחזקה על כן אמר בירמיהו שבראשית ממלכת יהויקים היה צדקיהו מלך יהודה לפי שהיה נודע בגוים שיאשיהו המליכו בחייו וכ"ז החכם בדאו מלבו ולא נמצא סמך בפסוקים

כלל וגם אופן הנבואה שבאה אל ירמיהו לא יסבלהו שהיא שיביאו את צואריהם תחת עול מלך בבל ואם היה יהויקים מלך בעת ההיא למה לא היה הנביא מדבר זה אליו והיה אומ' אותו לצדקיהו שלא היה מלך והנה הרד"ק ז"ל לקח בזה דרך אחר והוא ששלום הנזכר בדברי ירמיה הוא יהויכין ושאין מהתימא אם נקרא בכתוב בן יאשיהו כמנהג גם כן בד"ה בתוך בני יאשיהו לפי שבני בנים הרי הם כבנים ושרבים ימצאו בכתובים בזה האופן והיה אם כן צדקיהו הקטן שבאחים והיה במות אביו י' שנים והיה עתה בן כ"א שנה ואמנם הספק אשר יקרא מדברי ירמיה ולא התירו החכם ועד שבפירושו לספר ירמיהו יתירהו והוא לא אמר שמה כי אם שהנבואה ההיא עדיין לא נתקיימה כי אם עד י"א שנה שמלך צדקיהו וכבר זכרתי מה שבזה מהספק כאשר חשבתי דרכי ראיתי הספקות המתחייבות לדעת כל דעת מאל' אמרתי שאין צדקיהו האמור כאן בנו של יאשיהו ואחיו של יהויקים אבל הוא היה בנו של יהויקים ואחיו של יהויכין כי הנה בספור ההסתעפות מלכי יהודה בדברי הימים תמצא כתוב ובנו יהויקים יכניה בנו צדקיה בנו ונראה שלא הוזכרו בסדר תולדותם אלא בסדר המלכותם כי צדקיהו גדול מיהויכין שנים או ג' שנים ולכן לא אמר יכניהו הבכור והשני צדקיהו כמ"ש בבני יאשיהו אבל אמר יכניה בנו צדקיה בנו כי זכרם כפי המלכתם שיהויכין עם היותו הקטן מלך תחת אביו כי היה חזק מצדקיהו ומפני זה נזכר ראשונה והסירו מהמלכות מלך בבל והעביר המלכות אל צדקיהו שהיה אחיו הגדול ממנו והראיה על זה שבסוף דברי הימים כתוב במיתת יהויכין וימלך צדקיהו אחיו יורה שאחיו היה והמכם אמר הנה בן דודו לא להיותו אחיו של יהויקים כי אם שהיה אהובו של מלך בבל ולכן המליכו ודודו הוא מגזרת דודי לי ואני לו וידמה שלכן קראו מלך בבל צדקיהו להגיד כי הוא מלכי צדק מלך ראוי כי לו תיאות המלוכה לא ליהויכין אחיו הקטן ממנו ואין להפליא מאשר לפעמים יקראהו הכתוב צדקיהו בן יאשיהו כמו שזכרתי כי בני הבנים הרי הם כבנים ויקראו בנים ואמנם מ"ש בס' ירמיהו בראשית ממלכת יהויקים בן יאשיהו מלך יהודה היה הדבר הזה אל ירמיהו מאת ה' לאמר דעתי הוא שאינו מדובק עם ענין המוסרות והמוטות שיזכור אחריו אבל הוא חוזר למעלה מהנבואה שנבא ירמיהו כה אמר ה' עמוד בחצר בית ה' ודברת על כל ערי יהודה הבאים להשתחוות וכו' וזכר שהכהנים היו רוצים להרוג את ירמיהו על הנבוא' ההיא ומ"ש השרים בעדו ועז"א בראשית ממלכת יהויקים כי בתחלת אותה הנבואה אמר פסוק כזה ובסופה גם כן להודיע שלא הוסיף ולא גרע מדברי ה' ומ"ש כה אמר אלי עשה לך מוסרות וכו' היא נבואה בפני עצמה ועם זה הותר הספק כולו והיו אם כן ליאשיהו יואחז חלציו ג' בנים ושני בני בנים בן א' יהואחז ובן בנו אחר יהויכין מלך כל אחד מהם ג' חדשים והסירום ממלכותם מלך מצרים ומלך בבל והוליכום להראותם עם כל בית ה' ומהו שמה והבן הב' יהויקים ובן בנו צדקיהו מלך כל אחד מהם י"א שנה ושניהם מרדו במלך בבל והא שניהם הוליך בבל' הנך רואה שהיו עניניהם במיניהם שוים כמות זה כן מות זה וגם זה מחכמת הצור תמים פעלו ולהשתוותם תמצא שכמו שאמר ביהויקים אך ע"פ ה' היתה ביהוד' להסיר מעל פניו כן אמר בצדקיהו כי על אף ה' היתה בירושלם וביהוד' עד השליכו אותם מעל פניו שהיה הקדמה למ"ש אחריו וימרוד צדקיהו במלך בבל ר"ל שהם יי' לקיים גזרתו להשליך ירושלם מעל פניו שלר והביא מרד צדקיהו במלך בבל שהיה הית' לסבת ירושלם והחריב' כמו שיזכיר ובד"ה כתיב בצדקיהו ויעש הרע בעיני ה' לא נכנע מלפני ירמיהו הנביא מפי ה' וגם במלך בבל מרד אשר השביעו באלהים ויקשה את ערפו ויאמץ את לבבו משוב אל אלהי ישראל גם כל שרי הכהנים והעם הרבו למעול מעל כו' עד עלות חמת ה' וכו' לאין מרפא וכבר יורו שמות המלכים האלה על עניניהם כי נקרא האחד יהויקים כי שקד ה' על דברו לעשותו ומפני קיום גזרתו בימיו נקר' כן ונקרא האחר צדקיהו להגיד ש"ש יי' עשה צדק ומשפט ומשרים בימיו על ישראל ויהוד' ואמנם השנים האחרים קראיימי' ושבעי רוגז יקראו כפי מעשיהם כי נקרא הראשון יהואחז לפי שאחז ידו בדרכי החטאים בנפשותם ובא אחריו יהויקים להקים גזרת ה' ונקרא האחר יהויכין כי הוא היה מכין הגלות והחרבן ובא צדקיהו ונעשה בימיו המשפט והצדק האמיתי בירושלם וביהוד' ע"כ :

ויעש הרע בעיני ה' תניא ר"ש בן אלעזר או' משום ר' מאיר אחז ואחזיהו וכל מלכי ישראל שכתוב

כי על אף יי׳ והוא טעם למה שאמר אחר כן וימרוד האל יתברך שם בלבו שימרוד במלך בבל כדי שימלא מלך בבל טענ׳ להחריב הכל : היתה בירושלם · הפלטה הנשאר׳ היתה בירושלם על אפו ועל חמתו בעבור המעשי׳ הרעי׳ שהיו עושי׳ : בשנת התשיעית למלכו למלכות צדקיהו׳ והיא שנת שבעה עשר לנבוכד נצר : ויבנו עליה דיק · הוא מגדל עץ שבונין כנגד העיר לכבשה : בתשעה לחדש · ולא זכר באיזה חדש ובספר ירמיה אמר בחדש הרביעי בתשעה לחדש : ותבקע העיר · בקעו הכשדים חומת העיר ובוון שראו אנשי המלחמה אשר בעיר כי בקעו העיר ברחו בלילה ההוא וזהו שאמר וכל אנשי המלחמה הלילה רצה לומר ברחו בלילה ההוא וכן אמר בספר ירמיה וכל אנשי המלחמה ברחו ויצאו מן העיר לילה : דרך שער בין החומותים אשר על גן המלך · יצאו דרך השער שהיה בין שתי החומותים בסתר שלא ירגישו בהם הכשדים : וילך דרך הערבה · וילך צדקיהו ואשר יצאו עמו · ובדרש בין החומותים מערה היתה מבית צדקיהו עד ערבות יריחו וברח לו דרך המערה והקב״ה זמן צבי שהלך על גג המערה ורדפו כשדים אחר הצבי וכשהגיעו לפתח המערה בערבות יריחו היה צדקיהו יוצא וראוהו ולכדוהו הוא שאמר יחזקאל ופרשתי רשתי עליו ונתפש במצודתי : אל מלך בבל רבלתה · והרי נבוכד נצר בא לירושלם כמו שכתיב בא נבוכד נצר מלך בבל וכל חילו על ירושלם אלא שארכו ימי המצור כמו שאומר והלך לו נבוכד נצר בארץ חמת לרבלתה והניח חילו במצור וכשכבשו ירושל׳ היה הוא ברבלתה והעלו את צדקיהו אליו · ובדרש לא עלה נבוכד נצר לירושלם אלא מה שאומר בא נבוכד נצר נבוז׳ הדן הוא שעלה ודמות דיוקנו של נבוכד נצר היתה חקוק׳ בו במרכבתו והיתה אימתו מוטלת עליו כאילו הוא עומד לפניו כמו שאומר בספר ירמיה עמד בפני מלך בבל לירושלם : וידברו אתו משפט · הוכיחו על שמרד בו ועבר על שבועתו כמו שכתוב וגם במלך נבוכד נצר מרד אשר השביעו באלהים : בשבע

כ עשה יהויקים: כי על אף יהוה
היתה בירושלם וביהודה עד
השלכו אתם מעל פניו וימרד
צדקיהו במלך בבל:

כה

א ויהי בשנת התשיעית
למלכו בחדש העשירי בעשור
לחדש בא נבכדנאצר מלך בבל
הוא וכל חילו על ירושלם
ויחן עליה ויבנו עליה דיק סביב:
ותבא העיר במצור עד עשתי
עשרה שנה למלך צדקיהו:
בתשעה לחדש ויחזק הרעב בעיר
ולא היה לחם לעם הארץ: ותבקע
העיר וכל אנשי המלחמה הלילה
דרך שער בין החמתים אשר על גן
המלך וכשדים על העיר סביב וילך
ה דרך הערבה: וירדפו חיל כשדים
אחר המלך וישגו אתו בערבות ירחו
וכל חילו נפצו מעליו: ויתפשו את
המלך ויעלו אתו אל מלך בבל
רבלתה וידברו אתו משפט: ואת
בני צדקיהו שחטו לעיניו ואת עיני
צדקיהו עור ויאסרהו בנחשתים
ויבאהו

דעבד יהויקים: ארי על דארגיזו קדם
יי הות בירושלם וביהודה עד דאגלי
יתהון מארעא בית שכינתיה ומריד
צדקיהו במלכא דבבל: והוה בשתא
תשיעיתא לממלכיה בירחא
עשיראה בעשרא לירחא אתא
נבוכדנצר מלכא דבבל הוא וכל
משריתיה על ירושלם ושרא עלה
ובנו עלה כרקום סחור סחור: ועלת
קרתא בצירא עד חדא עשרי שנין
למלכא צדקיהו: בתשעא לירחא
ותקיף כפנא בקרתא ולא הוה מיכל
לעמא דארעא: ואיתרעת קרתא וכל
גברי עבדי קרבא בליליא באורח
תרעא בין שוריא די על גינתא
דמלכא וכשדאי שרן על קרתא
סחור סחור ואזל באורח מישרא:
ורדפו משרית כשדאי בתר מלכא
ואדביקו יתיה במישרי יריחו וכל
משריתיה איתבדרת מיניה: ואחדו
ית מלכא ואסיקו יתיה לות מלכא
דבבל לרבלה ומלילו עימיה פתגמי
דינין: וית בנוהי דצדקיהו נכיסו
לעינוהי וית עיני צדקיהו עור ואסריה
בשילשלן דנחש ואוביליה

רשי

כי על אפי׳ היתה וגו׳ · לפי׳ וימרד צדקיהו במלך בבל נתן הקב״ה בלבו למרוד בו כדי שיגלה : בשנת התשיעי׳ למלכו · של צדקיהו : דיק · ת״י כרקום : דרך שער בין החומותים · מערה הולכת מביתו עד ערבות ירחו וברח לו דרך המערה והקב״ה זימן צבי הולך על גג המערה חוץ לעיר ורדפו כשדים אחרי הצבי׳ וכשהגיעו לפתח המערה בערבות יריחו ראוהו ולכדוהו הוא שאמר יחזקאל ופרשתי רשתי עליו ונתפש במצודתי : וידבר אתו משפט · נתווכח עמו על השבועה : ואת

רלבג

כי על אף יי׳ היתה בירושלם וביהוד׳ עד השליכו אות׳ מעל פניו · ר״ל כי מאת׳ חוקשי העם וכעס הש״י עליה׳ בהיה שימליכו עליהם אלו הרעים ולזה גם כן היתה הסבה שמרד צדקיהו במלך בבל כי לולי מרדו לא נחרבה ירושלם ולא גלו מעל אדמתם כמו שהיה אומ׳ לו ירמיהו : ויבנו עליה דיק סביב · הוא מגדל שבונין סביב העיר לכבשה : בתשעה לחדש ויחזק הרעב בעיר · הנה לא באר באי זה חדש ואולם בספר ירמיה באר שזה היה בחדש הרביעי בתשע׳ לחדש : ותבקע העיר · ר״ל על ידי חיל כשדים : וכל אנשי המלחמ׳ הלילה · ר״ל יברחו הלילה לפי שראו כי חיל כשדים נכנסו לעיר : דרך שער בין החומותים · ר״ל שיצא דרך שהיה בין שתי חומות כדי שלא יראום כשדי׳ ולא ירגישו בהם : אשר על גן המלך · ר״ל אצל גן המלך : וילך דרך הערבה · ר״ל כי המלך הלך דרך המדבר שלא ירגישו בו כשדי׳ :

וביהודה ה׳ וסימ׳ נמסר לעיל בחלק ב׳ סימ׳ י״ז סימן מלכים ויחן עליה · ירמיה קדמא ויצרו עליה תניינא ויחנו עליה · מלכים בתשעה לחדש ר״פ · ירמיה בחדש השביעי ר״פ : ותבקע ד׳ וסי׳ נמס׳ בסדר קרח ובמלכי׳ א׳ סימ׳ א׳ : אל גן כל לשון גן אל במ״ג על וסימ׳ אשר על גן המלך וכשדים יוחכדו דסוף ירמיה · ועל גנתו יונקתו : ירחו ל׳ בספרא וישגו אתו בערבות ירחו · וכל יהושע ומלכים יריחו ב״מ דין · וכל אוריתא דכוו׳ ירחו וכל שאר קריאה יריחו וסימ׳ ושבן חררים חומש די מקרא די וכלהון כתיבן ו׳ בסוף תיבותא במ״א ירחה כתיב וסימ׳ בימיו בנה חיאל · וכל יהושע חס׳ יו״ד במ״א ובית חגלה ועמק : ואת בני י׳ דסמיכי בקריאה וסי׳ גמסר בריש סדר וישב : לעיניו ה׳ בקריאה וסימ׳ ושרף את הפרה לעיניו · ותלך תמר בית אמנון אחיה · ואת בני צדקיה שחטו לעיניו דמלכים · והכיריהם דירמיה קדמא ותנינא :
ובחדש ה׳ ר״פ בקריאה וסימ׳ גמסר בסדר פנחס :

וידבר אתו משפט · אמר לו משפט המורד והעובר על שבועתו ולזה הרג בניו ועור עיני צדקיהו ויאסרהו בנחשתי׳ ונתנהו בבי׳ האסורי׳ עד יום מותו כמו שכו׳ בספר ירמיה : ובחדש

כלי יקר

שכתוב בהם ויעש הרע בעיני ה׳ לא חיים ולא נדונים אחז חתם את התורה שנא׳ צור תעודה חתום תורה מנשה קדה את האזכרות אמון שרף את התורה. אחזיהו בטל את העבוד׳ מנשה הרס את המזבחות אמון העלה שממית ע״ג המזבח אחז הגיר את העבו׳ מנש׳ בא על אחותו אמון בא על אמו ע״כ :

כי על אף ה׳ כו׳ וימרוד כו׳ רז״ל מאי מרדותיה השכחי׳ צדקיהו לנבוכדנצר דקא אכיל ארנבת חיה א״ל אשתבע לי דלא מגלית ליולא מפקת שמע כ״כ דקא מבזין לי אשתבע ליה לסוף הוה קא מצער צדקיהו בגופיה אתשיל אשבועתיה ואמרה שלח ואיתי סנהדרין וצדקיהו א״ל חזיתון מאי קא עביד צדקיהו דלאהכי הוא דלאשתבע בשמא דשמיא דלא מגליבא אמרו ליה אתשיל אשבועתיה א״ל ומי מתשל אשבועתא אמרו ליה אין אמר להו בפניו או שלא בפניו אמרו לי׳ בפניו אמר להו והתון מ״ט וכו׳ מיד ישבו לארץ זקני בת ציון שסמטו כרים מתחתיהם ע״כ · ובפסוק ויקדישו את המלך ויעלו אותו כו׳ אזכיר עוד בזה בס״ד ע״ש · ועיין רש״י ז״ל וכן הרד״ק ז״ל וכן מהרי״א ז״ל וכן הרלב״ג ז״ל · ולע״דן טעם שנוי לשון שלמעל׳ גבי יהויקים אמר להסיר וכאן אמר עד השליכו אותם מעל פניו והוא שלמעלה אמר להסיר כדפרישית שאף הש״י היה להסירם מעל פני השגחתו אמנם כאן אמר או׳ שאחר שהוסרו מהשגחתו ולא שבו אל הש״ית ואעפ״י שראו ברודפים אותם אשר לעומת זה הסכים הש״ית להשליך אותם מתוך ירושלם ז״ש כאן עד השליכו אותם שכבר הוסרו ולא הוזרכו אלא להשליכם אל ארץ אחרת כיום הזה :

ויהי בשנת התשיעי׳ וכו׳ עיין רש״י ז״ל וכן הרד״ק ז״ל וכן הרלב״ג ז״ל וכן מהרי״א ז״ל והוסיף ומאשר אמר סביב יראה שהדייק הוא כמו עיר בנויה מעץ שעושים סביב העיר להלחם מסם על העיר :

ותבא העיר במצור כו׳ עיין הרד״ק ז״ל וכן הר״לבג ז״ל וכן מהרי״א ז״ל והוסי׳ ששתי שנים עמדה העיר במצור שהרי התמידה עד עשתי עשר׳ שנה למלך צדקיהו אלא שמפני הרעב אשר בתוכה לא מיתו ביד הכשדים בבואם לבקע העיר ע״כ׳ ולמדנו שהקב״ה נתן אריכות אפים אולי ישובו ונחמו אל האלהים בתוך הזמן הרב הזה שעמדה במצור ועו׳ כדי שידעו הכשדים שלא בכחם ירשו א״י וזרועם לא הושיעה למו אלא עונם מכרם וה׳ הסגירם בעונותיהם :

ותבקע העיר כו׳ עיין רש״י ז״ל והכונה ופרשתי רשתי עליו בבחינת הצבי אשר הזמין הב״ה על המערה וזהו עליו ממש ונתפש במצודתי בערבות מואב בצאתו מן המערה׳ ועיין הרד״ק ופן הרלב״ג ז״ל וכן מהרי״א ז״ל והוסיף ליישב שכאן כתיב בתשעה לחדש הרביעי שהוא תמוז רביעי לניסן וחז״ל אמרו חמשה דברים אירעו את אבותינו בי״ז בתמוז נשתברו הלוחות ובטל התמיד והובקעה העיר ושרף אפוסטמוס את התורה והועמד צלם בהיכל הרי שבי״ז הובקעה העיר הבל מ״ש כאן בתשעה לחדש ותבקע העיר היה לענין המעשה ומה שאמ׳ בי״ז בתמוז הבקעה השר היה אחרי אשר רדפו אחרי הבורחים ושבו להחריב את העיר · ולע״דן כל

כונת אלו הפסוקים שלא בחיל כשדים ולא בכח נעשה דבר כי כשדים זה העם לא היה ולזה בחר בהומה שפלה כדי שיכירו כל העולם כי מה׳ היא ובסיבת העונות לזה כתיב ותבא העיר במצור כאלו היא בעצמה באה במצור ולא הביאוה הכשדים וכן כיוצא בזה או׳ והבקע העיר כאלו מאליה נבקעה ולא בקעוה הכשדים ודחז״ל מענין הצבי יוכיח כי מאת ה׳ היתה זאת היא נפלאת ומה שא׳ ותבקע העיר היתה הבקיעה קלה ואחר כך בי״ז הוסיפו בה או שמיקו הגבורים לשלא יכנסו חיל כשדים בעיר ונתעכבת כניסתם עד י״ז בתמוז שאז הבקעה לשיכנסו · חיל כשדי׳ דרך הבקיעה ההיא שבעפית בתשעה לחדש תמוז ולא כבשו העיר כולה עד תשעה באב וכן יורה שמהשם ית׳ הכל מאשר נפוצו כל חילו מעל צדקיהו ואין עוזר וממה שאמר סתם וילך דרך הערבה ולא כתב וילך המלך ואחר כך כתיב וירדפו חיל כשדי׳ אחר המלך ולא אמר סתם וירדפו חיל כשדים אחריו ועוד קשה שהמלך לא הלך דרך הערבה כי אם דרך המערה ברח לו ועוד שלא הזכיר המלך תחלה אבל הזכיר את כל אנשי המלחמה הלילה דרך שער וכו׳ ואיך יזכיר המלך אחר כך לבדו והיה לו לומר וילך המלך וכל אנשי המלחמה דרך שער כו׳ על כן אני אומר כי זה יובן בדרש הנזכר מענין הצבי שהלך בערבה על המערה וזהו שאמר סתם וילך דרך הערבה לרמוז את הצבי הנזכר שהלך דרך הערבה ואין מקרא יוצא מידי פשוטו והדרשה תדרש דבר דבור על אופניו מדסתם קרא ולא כתב וילך המלך ומדקאמר דרך הערבה ולזה הזכיר אנשי המלחמה תחלה ואחר כך הזכיר וילך דרך הערבה לרמוז את הצבי :

וירדפו חיל כשדי׳ כו׳ ויתפשו כו׳ עיין רש״י ז״ל וכן הר״דק ז״ל ובדחז״ל הנזכרים בפסוק כי על אף ה׳ פרשה את נבוכדנצר אוכל ארנבת חי ונשבע צדקיה שלא לגלות ועבר אחר שהתירו לו חכמים שלא בפניו ובזה כבין או׳ וידבר אתו משפט על ההתרה שלא בפניו · אל מלך בבל רבלתה חז״ל במסכת סנהדרין פרק ה׳ רבלתה אמר ר׳ אבהו זו אנטוכיה עוד אמרו חז״ל אל מלך בבל רבלתה והרי נבוכדנצר בא לירושלם כמו שכתוב בא נבוכדנצר מלך בבל וכל חילו על ירושלם אלא שארכו ימי המצור כמו שנאמר והלך לו נבוכדנצר אל חמת רבלתה והניח חילו במצור וכשכבשו ירושלם היה הוא ברבלה והעלו את צדקיהו אליו ובדרש לא עלה נבוכדנצר לירושלם אלא מה שאמר בא נבוכדנצר ירושלם נבוזראדן הוא שעלה בדמות דיוקנו של נבוכדנצר היתה חקוקה לו במרכבתו והיתה אימתו מוטלת עליו כאלו הוא עומד לפניו כמו שאמר בספר ירמיה עמד בפני מלך בבל ירושלם ע״כ והם שתי סברות רבי יצחק בר אבדימי אמר דמות דיוקנו וחד אמר אימה יתירה היתה לו ודומה כמי שעומד לפניו עד כאן · ובמה שאמר וידבר אתו משפט פירש הר״לבג ז״ל כדרש״י ז״ל והרד״ק ז״ל כנז׳ למעלה ואת עיני צדקיהו עור כו׳ על שעבר על השבועה וכן מהרי״א ז״ל :

ואת בני צדקיהו שחטו לעיניו כו׳ פסיקתא רבתי ענה צדקיהו ואמר לנבוכדנצר הורגני ראשון שלא אראה בדם שגרה בני ובניו אמרו לו הורגנו תחלה שלא נראה דם אבינו שפוך על הארץ וכן עשה

שבעה לחדש · ובירמיהו כתוב בעשור לחדש פירוש רז"ל בשבע' בו נכנסו גוי' להיכל ואכלו ושתו וקלקלו בו שביעי ושמיני ותשיעי ובתשיעי סמוך לחשכה הציתו בו את האור וקים דולק והולך עד סוף עשירי : הוא שנת י"ט למלך נבוכד נצר · וכן כתוב בירמיהו ובזה הפסוק היא שנת י"ט אבל בסוף אמר בשנת י"ח לנבוכד נצר הגלה מירוש' נפש אמות כמו שפירוש בז' ובח' סוף ז' ותחלת ח' וכן הוא שנת י"ח בסוף י"ח והתחלת י"ט ורבותי ז"ל אמרו גלו בי"ח וחשבון א' הוא הלא י"ט למלכות נבוכד נצר וי"ח לכבש יהויקים שהיה בשנה שנייה לנבוכד נצר : ואת כל בית גדו' כל בית אדם גדול ר"ל בתי הגדולים וכן ת"י בית רברביא : אשר רב הטבחי' אשר עם רב הטבחים וכן כתוב בירמיה אשר את רב טבחים :

ואת הנופלים אשר נפל · שיצאו אליו קודם כבוש העיר ומסרו עצמם אליו כמו אל הכשדים אתה נופל ות"י וית שמועיא דאשתמעו כלומר שסרו אל משמעתו : על המלך בבל · סמוך ה"א הידיעה כמו הארון הברית : לכורמי' וליוגבי' · כורמים עובדי הכרמים יוגבים עובדי השדות וכן · ת"י למהוי מפלחין בכרמין ובחקלין וכתוב ולגבים בלא יוד פ"א הפועל ובדברי רבותינו ז"ל תני רב יוסף לכורמים אלו מלקטי אפרסמון מעין גדי עד רמתא וליוגבי' אלו צדי חלזון מסולמ' דצו' עד חיפה : כהן

ח' ר"פ וַיְבִאֻהוּ בָּבֶל׃ וּבַחֹדֶשׁ
הַחֲמִישִׁי בְּשִׁבְעָה לַחֹדֶשׁ הִיא שְׁנַת
כל ספיר' חס' ו' במ"ח תְּשַׁע־עֶשְׂרֵה שָׁנָה לַמֶּלֶךְ נְבֻכַדְ־
נֶאצַּר מֶלֶךְ־בָּבֶל בָּא נְבוּזַרְאֲדָן רַב־
טַבָּחִים עֶבֶד מֶלֶךְ־בָּבֶל יְרוּשָׁלָםִ׃
וַיִּשְׂרֹף אֶת־בֵּית־יְהוָה וְאֶת־בֵּית
ט' דסמי' הַמֶּלֶךְ וְאֵת כָּל־בָּתֵּי יְרוּשָׁלַםִ וְאֶת־
כָּל־בֵּית גָּדוֹל שָׂרַף בָּאֵשׁ׃ וְאֶת־ י
ה' כתיב כן בלישנ' חוֹמֹת יְרוּשָׁלַםִ סָבִיב נָתְצוּ כָּל־חֵיל
כַּשְׂדִּים אֲשֶׁר רַב־טַבָּחִים׃ וְאֵת יֶתֶר
הָעָם הַנִּשְׁאָרִים בָּעִיר וְאֶת־הַנֹּפְלִים
ה' אֲשֶׁר נָפְלוּ עַל־הַמֶּלֶךְ בָּבֶל וְאֵת יֶתֶר
הֶהָמוֹן הֶגְלָה נְבוּזַרְאֲדָן רַב־טַבָּחִים׃
ג' וּמִדַּלַּת הָאָרֶץ הִשְׁאִיר רַב־טַבָּחִים
וליוגבים ק' לְכֹרְמִים וּלְגֹבִים׃ וְאֶת־עַמּוּדֵי
הַנְּחֹשֶׁת אֲשֶׁר בֵּית־יְהוָה וְאֶת־
ס"ו הַמְּכֹנוֹת וְאֶת־יָם הַנְּחֹשֶׁת אֲשֶׁר בְּבֵית־
יְהוָה שִׁבְּרוּ כַשְׂדִּים וַיִּשְׂאוּ אֶת־
כ"ט נְחֻשְׁתָּם בָּבֶלָה׃ וְאֶת־הַסִּירוֹת וְאֶת־
הַיָּעִים וְאֶת־הַמְזַמְּרוֹת וְאֶת־
הַכַּפּוֹת וְאֵת כָּל־כְּלֵי הַנְּחֹשֶׁת
ג' בליש' אֲשֶׁר יְשָׁרְתוּ־בָם לָקָחוּ׃ וְאֶת־ טו
הַמַּחְתּוֹת וְאֶת־הַמִּזְרָקוֹת אֲשֶׁר
זָהָב זָהָב וַאֲשֶׁר־כֶּסֶף כֶּסֶף לָקַח רַב־
ג' טַבָּחִים׃ הָעַמּוּדִים שְׁנַיִם הַיָּם
הָאֶחָד וְהַמְּכֹנוֹת אֲשֶׁר־עָשָׂה שְׁלֹמֹה
לְבֵית יְהוָה לֹא־הָיָה מִשְׁקָל לִנְחֹשֶׁת
כל

וְאוֹבִילֵיהּ לְבָבֶל׃ וּבְיַרְחָא חֲמִישָׁאָה
בְּשִׁבְעָא לְיַרְחָא הִיא שְׁנַת תְּשַׁע
עַשְׂרֵי שְׁנִין לְמַלְכָּא נְבוּכַדְנֶצַּר מַלְכָּא
דְבָבֶל אֲתָא נְבוּזַרְאֲדָן רַב קְטוֹלַיָא
עַבְדָא דְמַלְכָּא דְבָבֶל לִירוּשְׁלֵם׃
וְאוֹקִיד יָת מַקְדְּשָׁא דַייָ וְיָת בֵּית
מַלְכָּא וְיָת כָּל בָּתֵּי יְרוּשְׁלֵם וְיָת כָּל
בָּתֵּי רַבְרְבַיָא אוֹקִיד בְּנוּרָא׃ וְיָת שׁוּרֵי
יְרוּשְׁלֵם סְחוֹר סְחוֹר תְּרַעוּ כָּל
מַשִׁרְיַת כַּשְׂדָאֵי דְעִם רַב קְטוֹלַיָא׃ וְיָת
שְׁאַר עַמָּא דְאִשְׁתְּאַרוּ בְקַרְתָּא וְיָת
שְׁמִיעַיָא דְאִשְׁתְּמַעוּ עַל מַלְכָּא
דְבָבֶל וְיָת שְׁאַר הֲמוֹנָא אַגְלֵי
נְבוּזַרְאֲדָן רַב קְטוֹלַיָא׃ וּמֵחַשִׁיכֵי
עַמָּא דְאַרְעָא אַשְׁאַר רַב קְטוֹלַיָא
לְמֶהֱוֵי מַפְלְחִין בְּחַקְלִין וּבְכַרְמִין׃ וְיָת
עַמּוּדֵי נְחָשָׁא דִי בְּבֵית מַקְדְּשָׁא דַייָ
וְיָת בְּסִיסַיָא וְיָת יַמָּא דִנְחָשָׁא דִי בְּבֵית
מַקְדְּשָׁא דַייָ תַּבַּרוּ כַשְׂדָאֵי וְאוֹבִילוּ יָת
נְחָשֵׁיהוֹן לְבָבֶל׃ וְיָת דּוּדַיָא וְיָת
מַגְרוֹפְיָתָא וְיָת מְזַמְרַיָא וְיָת בָּזִיכַיָא
וְיָת כָּל מָנֵי נְחָשָׁא דַהֲווֹ מְשַׁמְּשִׁין בְּהוֹן
נְסִיבוּ׃ וְיָת מַחְתְּיָתָא וְיָת מִזְרְקַיָא דִי
דַהֲבָא דַהֲבָא וְדִי כַסְפָּא כַסְפָּא נְסִיב
רַב קְטוֹלַיָא׃ עַמּוּדַיָא תְּרֵין וְיַמָּא חַד
וּבְסִיסַיָא דַעֲבַד שְׁלֹמֹה לְבֵית
מַקְדְּשָׁא דַייָ לָא הֲוָה מַתְקַל
לִנְחָשְׁתְּהוֹן דכל

רשי

את כל בית גדול · בתי כנסיו' שמגדלין בהן תורה ותפלה ובתי השרים : ואת הנופלים · ששמעו לקול נבוכד נצר ויצאו אליו מן העיר כמו בלכתו אל נקלג נפלו עליו ממנשה וגומר : וליוגבי' · חופרי הארץ לשון יקבים שהם חפורו' בקרקע : וקומת

רלבג

ובחדש החמישי בשבעה לחדש · וכב' אמר בספר ירמיה בעשור לחדש וידמה שהתחלת החרבן היה בשבעה לחדש כי אז נכנסו בירושלם וסוף החורבן היה בעשור לחדש כי אז נשרף בית המקדש : ואת כל בית גדול · ר"ל ואת כל בית איש גדול : אשר רב טבחים · ר"ל אשר את רב טבחי' : לכורמים וליוגבים · רוצה לומר לעבוד השדות והכרמים : ואת עמודי הנחשת אשר בית יי' · וכבר התבאר בענין צורת אלו הכלים בזכרון בניית שלמה בית המקדש ושם ילקח ביאור כל מה שזכר בזה המקום מאלו הכלים : שריה

מסרה

ואת כל בית ט' דסמיכי בקריא' וסימ' כי נשני אלהים · את כל עמלי ואת כל · ויכלכל יוסף את אביו ואת אחיו · ואת כל בית אביך תאספי אליך הביתה · ואת אחימלך · וישמח עליהם חזקיהו דישעיה · וישרף את בית יי' ואת בית המלך דספרא · וחברו דירמיה תנינא · כי כאשר ידבק האזור תנינא דפסק · ואקח את יאזניה בן ירמיהו בן חבצניה ואת אחיו ואת כל :

כלי יקר

לא זה להם שחטא תחלה ואחר כך חטא את עיניו וכתנס בתנור והוליכו בבלה · והיה צוות לצדקיהו לאומר בוהו וראו כל בני אדם שהיה ירמיה מתנבא עלי לבבל אתה הולך · ובבבל תמות ובבבל עיניך לא יראו ולא הייתי שומע לדבריו והריני הולך לבבל ועיני לא רואות אותו ע"כ · עוד לחז"ל הובא בילקוט סי' רכ"ב בשם מדרש שמואל ואת עיני צדקיהו עור זה א' משבעה בני אדם שנדמו לאדם הראשון צדקיהו בעיניו ותפסו לעיניו בלוכביות של ברזל ולא נתעוורו עינו עד ששחטו בניו לעיניו ופכה שנאמר וישחט מלך בבל את בניו לעיניו וסמיך ליה ואת עיני צדקיהו עור כמאה עורון העינים נמשכה משחיטת בניו לעיניו והעפ"י שחז"ל פי' כן בפסוק וישחט מלך בבל שכתוב בירמיה דרשתם זו מודקת בפסוק הזה :

ובחדש החמישי בשבעה לחדש כו' עיין הרד"ק ז"ל וכן מהרי"א ז"ל והביא ד' רבי יוחנן בן זכאי אלו הייתי באותו הדור הייתי קובע התענית בעשירי כי בו נשרף רובו של היכל ורבנן אתחולי פורענותא עיקר ובתשיעי התחיל לכך קבעו בתשיעי שההתחלה יותר מהאי הכל ע"כ וכן הר"לבג ז"ל בשביעי נכנסו בהיכל ובעשר נשרף ע"כ · ולע"דן במ"ש עבד מלך בבל ירושלים במה שנזכר בפ' ויתפשו אותו בשם חז"ל שלא בא נ"כ מלך בבל ירושלים אלא דיוקנו שלא עם נבוזראדן והיה לו מורא גדול ממנו ואפי' מדיוקנו כי עליו נאמר בן יכבד אב ועבד אדוניו ובזה נ"ל בא נבוזראדן רב טבחים עבד מלך בבל ר"ל עבד נאמן לרבו ומכבדו ויראה ממנו ומדיוקנו אפי' שלא בפניו :

וישרוף את בית ה' וכו' עיין רש"י ז"ל והרד"ק ז"ל וכן הר"לבג וכן מה"ריא והוסיף שראוי להפי' לב כי בית ה' ובית המלך נשנו יחדיו ובנפול בית ה' נפל בית המלך כי זו הוראה גדולה היות הצלחת בית המלך תלויה בהצלחת בית ה' ע"פ · ולע"דן לדקדק יתור שרף באש מיתור ונראה כי מתנה נבוכדנצר לא שרפו אלא אחר שירד אש מן השמים כמו שא' ממרום שלח אש ופו' וז"ש וישרוף את בית ה' וכו' באש הדיוט אחר שנשרוף באש גבוה הוא יה' מי ששרפו שהו' השי"ת שלח אש ובזה מובן כפל השרפות :

ואת חומת ירושלים ובו עיין הר"דק ומהרי"א ז"ל חומת שלשה היו בירושלים כאשר כתבתי למעלה ונתצום כדי שהעם הנשאר לא יוכל עוד להשגב בחומות :

ואת יתר העם הנשארים עיין רש"י ז"ל וכן הר"דק ז"ל וכן מהרי"א ז"ל והוסיף טעם היות שנפלו אל מלך בבל שלא היה לו להגלותם ועכ"ז הגלה אות' שלא כראוי · ולע"דן לדקדק חלוקת ואת יתר ההמון ואם הם עם המלחמה יקשה למה הזכיר אותם באחרונה והיה ראוי להקדימן לו' ואת כל ההמון ואת כל עם הנשארים בירושלים ואת הנופלי כו' הגלה נבוזראדן שאז היו החלוקות זו אף זו ועתה היכם לא זו אף זו ולא זו ואין צריך לו' זו : ונראה שהשתי חלוקו' הראשונו' שהם הא' העם הנשארים בירושלי' והשנית העם הנופלים הם זו אף זו שאפי' העם הנופלים הוליכם לבבל שלא היה ראוי מאחר שנפלו אליו כנז' במהרי"א ז"ל אמנם הזכיר בחלוקה הג' ואת יתר ההמון והם העם הלוחמים לסמוך חלוקה זו אל הגלה נבוזראדן רב טבחים שהם היו עיקר הגולי' כלו' שהכביד עולו עליהם ביותר מה שלא עשה כן לאנשי שתי החלוקי' שלא הכביד עולו עליהם והכריע פירושי זה ממ"ש המלך בבל שלא יתכן שתהיה תיבת המלך סמוכה אל תיבת בבל דא"כ הה"א יתירה דהי"לל על מלך בבל מדקאמ' המלך אומ' אכי שפירושו אשר נפלו על המלך ושתי הלוקו' האלה הנז' מהעם הנשארי' בעיר ומהנופלי' יחדיו הלכו בבל ולא הזכי' הגלה בבל לבורו' על שלא הכביד עולי עליה' אמנ' אח"כ בחלוק' ואת יתר ההמון הגלה נבוזראדן שהכביד עול גלות ולא הוצרך להזכי' בם בבלה כי ידוע שבבלה יובאו ושמה יהיו :

ומדלת עם הארץ כו' שבת פ' במה מדליקין תני רב יוסף כורמי' אלו מלקטי אפרסמון מעין גדי ועד רמתא יוגבים אלו צדי חלזון מסולמ' דצור ועד חיפה ע"כ וקרא' כורמין לפי פעלי האפרסמון דומי' לפעלי הגפן ועיין רש"י ז"ל והר"דק ז"ל :

ואת עמודי הנחשת כו' עיין הר"לבג ז"ל וכן מהרי"א ז"ל : ולע"דן לדקדק כפל בית ה' בבי' ה' והשנוי שבתחיל' אמר בית ה' ואח"כ או' בבית ה' בשני ביתין · ונראה שכונת הכתוב להגיד שני ענינים האחד מאיזה שברון כלי הנחשת והשני מקום שבירתם בבית ה' ממש וזהו שאמר תחלה ואת עמודי הנחשת אשר בית ה' ואת המכונו' ואת ים הנחשת הודיעך הם שני ענייני' והם אשר בבית ה' שברו הכשדים ולא חוצה ולפי' זה תיבת אשר בבית ה' נמשכה לסוף למ"ש שברו ומורה מקום שבירתם · עוד אפש' לפרשו כפשוטו נמשך אל תחילת הענין שאמר ואת המכונו' ואת ים הנחשת אשר בבית ה' שברו כו' ועשה שתי חלוקות האח' מעמודי' הנחש' לפי שהם היו האולם כאלו מהם ולפנים עיקר בית ה' ולז"א ואת עמודי הנחשת אשר בית ה' רוצה לומ' אשר הם בית ה' ולזה לא כתב אשר בבית ה' עם היותם שם בבית ה' להורות שהם הם עיקר של בית אמנם גבי' המכונות וים הנחשת אמר בהם לשון מתחלף והוא אשר בבית ה' שהם אינם גופן של בית כעמודים אבל אשר בבית ה' ולזה עשה' לשתי חלוקות ובלשון מתחלף כאמור :

ואת הסירות וכו' נ"ל שאלו הכלים לקחום שלמים כמות שהם במקדש וז"ש ואת כל כלי הנחשת אשר ישרתו בהם ר"ל אשר ראוים הם לשרת בבבל לקחו ר"ל שלמים ולא שברום כעמודים והיינו שלא ערבם יחדיו בפסוק הקודם עם העמודים והמכונות ופשוטו של מקרא אשר ישרתו בם במקדש שהוא שירות בקדש וזה שלא כדברי מהר"יא ז"ל שכתב ופסר שכלי הנחשת בבלה ע"כ ה' ושאר כלי הנחשת וגם כן כל כלי זהב וכסף שברו הכשדים אותם והוליכו אותם אשר בבית ובסמוך בפ' ואת המחתו' הכיף ידי שנית בזה בס"ד עיין שם :

ואת המחתו' כו' ולע"דן לדקדק אשר זהב זהב כפול וכן אשר כסף כסף ונראה כי היה אפשר לומר עפ"י מה שזכר מהרי"א ז"ל כנז"ל בפסוק הקודם שהכל שברו כשדים הן של נחשת הן של זהב וכסף ובדבריו אלה מדוקדק לשון ואת המחתות ואת המזרקות אשר זהב שברו אותם והחזירום להיות זהב וכן ואשר כסף החזירו' למתכתן להיות כסף אלא שיקשה על זה ממה שמצינו אשר שתה בהם בימי בלשצ' ככתוב בדניאל אלא שאפשר לקיים זה במאמר שכאן דבר הכתוב במחתות ובמזרקות שלא יתכן שישתו במחתות וגם במזרקות האוק שיהיו שותים במזרקי יין והותירו משאר כלים מזהב ומכסף והם הספו' והכפות כנ"ל בבנין הבית שעשאם שלמה זהב ובזה ידוקדק שלא הזכיר כאן אלא המחתות והמזרקות בפי' לפי ששברו' כנז' למהר"יא ואמר את ואת לרבות ספות שהם קתוכו' וכפות שהם בזיכי לבונה שיאות לשתות בהם ולא הזכירם בפי' לפי שהניחום כמו שהם שלמים והנכון לפי שהזהב של שלמה הטוב כנז"ל זהב סגור שכשהוא פותח היו כל החנויות נסגרות שאין מוכר והיו כל הזהבים מכסיפים וז"ש ואת המחתות ואת המזרקות אשר זהב היה זהב רוצה לומר זהב חשוב מאד מכל שאר הזהבים וכן הכלים שהיו מכסף היה צרוף בעליל לארץ מזוקק שבעתים ז"ש ואשר כסף כסף רוצה לומר ואשר כסף היה כסף מיוחד שאין כמוהו · ואפשר עוד ויובן מה שאמר לקח רב טבחים והוא כי לפי שבנחשת וכליו כתב שברו הכשדים ואמר אשר ישרתו בם לקחו כנראה שבוזו איש לו לכך אמר שכלי הזהב להיותם חשובים מזהב וזהו אשר זהב זהב וכן כלי הכסף להיותם של כסף החשוב ואף על פי שאינם מסוג הזהב עכ"ז לא הניחם לשלול שלל ולבוז בז אבל הכלים של זהב ושל כסף יחדיו לקח שר הטבחים ולא הכשדים שלא שלחו בהם יד כי אם למלכות היו ולאוצר המלך יבאו · וסוף הענין יוכיח על תחילתו כנז' בדניאל שהוליכום מאוצר המלך לשתות בהם :

העמודים שני' הים האחד לפי שהי' הכל עשוי בחכמה להורות שמלכות שנים כים היה אשר זה הים גדול ורחב ידים כל הנחלים הולכים אל הים כו' רל מקום שהנחלי' כו' וכן הכל נמשך ממנו יתברך והכל שב אליו לז"א הים האחד המיוחד והוא משל ומליצה לאל יחיד ומיוחד וז"ש אשר עשה שלמה שלא עשאו אלא בחכמה נפלאה מורה על הנזכר ואלה מכוונות ובפרט היותם נעשות לבית ה' אשר בלי ספק השכיל על דבר ומצא טוב הכוונה בהן :

שמנה

וקומת הכותר' שלש אמות · ובתחלת הספר הוא אמר חמש אמות ושם יישבתי את: המקראות: ושבכה · קופי"א בלע"ז כמין כובע: וכאלה · רמונים · הסופר שר הצבא · שהיה יודע מנין כל עיר ועיר כמה אנשים מוציאה לצבא: על שרי החיילים · שיצאו מן העיר להחבא במצודות ובטירים: כסא

כהן הראש · כהן גדול ראש שהוא לשאר הכהנים: כהן המשנה · שני לכהן גדול והוא הסגן וכן תרגם יוחנן סגן כהניא: שומרי הסף · שומרי כלי בית המקדש: ומן העיר לקח · לפי שאלו שזכר היו מבית המקדש אמר ומן העיר לקח: סריס אחד · סריס ממש כתרגומו גוזא: וחמשה אנשים מרואי פני המלך · ובירמיהו אומר שבעה אנשים מרואי פני המלך השנים לא היו גדולים כמו החמשה לפיכך לא מנאן כאן ובדברי רבותינו ז"ל כתוב אחד אומר חמשה וכתוב אחד אומר שבעה להביא' שני סופרי הדיינין: המצבא את עם הארץ · שעל פיו היו יוצאים העם לצבא: בערים

כָּל־הַכֵּלִים הָאֵלֶּה: שְׁמֹנֶה עֶשְׂרֵה אַמָּה קוֹמַת הָעַמּוּד הָאֶחָד וְכֹתֶרֶת עָלָיו נְחֹשֶׁת וְקוֹמַת הַכֹּתֶרֶת שָׁלֹשׁ אַמּוֹת וּשְׂבָכָה וְרִמֹּנִים עַל־הַכֹּתֶרֶת סָבִיב הַכֹּל נְחֹשֶׁת וְכָאֵלֶּה לַעַמּוּד הַשֵּׁנִי עַל־הַשְּׂבָכָה: וַיִּקַּח רַב־טַבָּחִים אֶת־שְׂרָיָה כֹּהֵן הָרֹאשׁ וְאֶת־צְפַנְיָהוּ כֹּהֵן מִשְׁנֶה וְאֶת־שְׁלֹשֶׁת שֹׁמְרֵי הַסַּף: וּמִן־הָעִיר לָקַח סָרִיס אֶחָד אֲשֶׁר־הוּא פָקִיד עַל־אַנְשֵׁי הַמִּלְחָמָה וַחֲמִשָּׁה אֲנָשִׁים מֵרֹאֵי פְנֵי־הַמֶּלֶךְ אֲשֶׁר נִמְצְאוּ בָעִיר וְאֵת הַסֹּפֵר שַׂר הַצָּבָא הַמַּצְבִּא אֶת־עַם הָאָרֶץ וְשִׁשִּׁים אִישׁ מֵעַם הָאָרֶץ הַנִּמְצְאִים בָּעִיר: וַיִּקַּח אֹתָם נְבוּזַרְאֲדָן רַב־טַבָּחִים וַיֹּלֶךְ אֹתָם עַל־מֶלֶךְ בָּבֶל רִבְלָתָה: וַיַּךְ אֹתָם מֶלֶךְ בָּבֶל וַיְמִיתֵם בְּרִבְלָה בְּאֶרֶץ חֲמָת וַיִּגֶל יְהוּדָה מֵעַל אַדְמָתוֹ: וְהָעָם הַנִּשְׁאָר בְּאֶרֶץ יְהוּדָה אֲשֶׁר הִשְׁאִיר נְבוּכַדְנֶאצַּר מֶלֶךְ בָּבֶל וַיַּפְקֵד עֲלֵיהֶם אֶת־גְּדַלְיָהוּ בֶּן־אֲחִיקָם בֶּן־שָׁפָן: וַיִּשְׁמְעוּ כָל־שָׂרֵי הַחֲיָלִים הֵמָּה וְהָאֲנָשִׁים כִּי־הִפְקִיד מֶלֶךְ־בָּבֶל אֶת־גְּדַלְיָהוּ וַיָּבֹאוּ אֶל־גְּדַלְיָהוּ הַמִּצְפָּה וְיִשְׁמָעֵאל בֶּן־נְתַנְיָה וְיוֹחָנָן בֶּן־קָרֵחַ וּשְׂרָיָה בֶן־תַּנְחֻמֶת הַנְּטֹפָתִי וְיַאֲזַנְיָהוּ בֶּן־הַמַּעֲכָתִי הֵמָּה וְאַנְשֵׁיהֶם: וַיִּשָּׁבַע לָהֶם גְּדַלְיָהוּ וּלְאַנְשֵׁיהֶם וַיֹּאמֶר לָהֶם אַל־תִּירְאוּ מֵעַבְדֵי הַכַּשְׂדִּים שְׁבוּ בָאָרֶץ וְעִבְדוּ אֶת־מֶלֶךְ בָּבֶל וְיִטַב לָכֶם: וַיְהִי בַּחֹדֶשׁ הַשְּׁבִיעִי בָּא יִשְׁמָעֵאל בֶּן־נְתַנְיָה בֶּן־אֱלִישָׁמָע מִזֶּרַע הַמְּלוּכָה וַעֲשָׂרָה אֲנָשִׁים אִתּוֹ וַיַּכּוּ אֶת־גְּדַלְיָהוּ וַיָּמֹת וְאֶת־הַיְּהוּדִים וְאֶת־הַכַּשְׂדִּים אֲשֶׁר־הָיוּ אִתּוֹ בַּמִּצְפָּה: וַיָּקֻמוּ כָל־הָעָם מִקָּטֹן וְעַד־גָּדוֹל וְשָׂרֵי הַחֲיָלִים וַיָּבֹאוּ מִצְרָיִם כִּי יָרְאוּ מִפְּנֵי כַשְׂדִּים: וַיְהִי

דְּכָל מָנַיָּא הָאִילֵין: תְּמְנֵי עַשְׂרֵי אַמִּין רוּמֵיהּ דְּעַמּוּדָא חַד וְקָרוּנְתְּהוֹן עֲלוֹהִי דִּנְחָשָׁא וְרוּמָא דְקָרוּנְתְּהוֹן תְּלַת אַמִּין וּסְרִיגָתָא וְרִמּוֹנַיָּא עַל קָרוּנְתְּהוֹן סְחוֹר סְחוֹר כּוּלָא נַחֲשָׁא וּכְאִילֵין לְעַמּוּדָא תִּנְיָנָא עַל סְרִיגָתָא: וּדְבַר רַב קְטוֹלַיָּא יַת שְׂרָיָה כַּהֲנָא רַבָּא וְיַת צְפַנְיָה סְגַן כַּהֲנַיָּא וְיַת תְּלָתָא אֲמַרְכְּלַיָּא: וּמִן קַרְתָּא דְּבַר גּוּזָא חַד דְּהוּא מְמַנָּא עַל גַּבְרֵי עָבְדֵי קְרָבָא וַחֲמְשִׁין גַּבְרִין דַּחֲזַן אַפֵּי מַלְכָּא דְּאִשְׁתְּכָחוּ בְּקַרְתָּא וְיַת סַפְרָא רַב חֵילָא דִּכְנוֹשׁ יַת עַמָּא דְּאַרְעָא וְשִׁתִּין גַּבְרָא מֵעַמָּא דְּאַרְעָא דְּאִשְׁתְּכָחוּ בְּקַרְתָּא: וּדְבַר יַתְהוֹן נְבוּזַרְאֲדָן רַב קְטוֹלַיָּא וְאוֹבִיל יַתְהוֹן לְוָת מַלְכָּא דְּבָבֶל לְרִבְלָה: וּמְחָא יַתְהוֹן מַלְכָּא דְּבָבֶל וְקַטְלִינוּן בְּרִבְלָה בְּאַרְעָא דַּחֲמָת וּגְלוֹ דְּבֵית יְהוּדָה מֵעַל אַרְעֲהוֹן: וְעַמָּא דְּאִשְׁתְּאַר בְּאַרְעָא דְּבֵית יְהוּדָה דְּאַשְׁאַר נְבוּכַדְנֶאצַּר מַלְכָּא דְּבָבֶל וּמַנִּי עֲלֵיהוֹן יַת גְּדַלְיָה בַּר אֲחִיקָם בַּר שָׁפָן: וּשְׁמָעוּ כָל רַבָּנֵי חֵילָוָתָא אִנּוּן וְגֻבְרֵיהוֹן אֲרֵי מַנֵּי עֲלֵיהוֹן מַלְכָּא דְּבָבֶל יַת גְּדַלְיָה וַאֲתוֹ לְוָת גְּדַלְיָה לְמִצְפַּיָּא וְיִשְׁמָעֵאל בַּר נְתַנְיָה וְיוֹחָנָן בַּר קָרֵחַ וּשְׂרָיָה בַּר תַּנְחוּמֶת דְּמִנְטוֹפָא וְיַאֲזַנְיָה בַּר מַעֲכָה אִנּוּן וְגֻבְרֵיהוֹן: וְקַיֵּים לְהוֹן גְּדַלְיָה וּלְגֻבְרֵיהוֹן וַאֲמַר לְהוֹן לָא תִדַּחֲלוּן מֵעַבְדֵי כַשְׂדָּאֵי תִּיבוּ בְאַרְעָא וּפְלַחוּ יַת מַלְכָּא דְּבָבֶל וְיֵיטַב לְכוֹן: וַהֲוָה בְּיַרְחָא שְׁבִיעָאָה אֲתָא יִשְׁמָעֵאל בַּר נְתַנְיָה בַּר אֱלִישָׁמָע מִזַּרְעָא דְּמַלְכוּתָא וְעַשְׂרָא גֻבְרִין עִמֵּיהּ וּמְחוֹ יַת גְּדַלְיָה וּמִית וְיַת יְהוּדָאֵי וְיַת כַּשְׂדָּאֵי דַּהֲווֹ עִמֵּיהּ בְּמִצְפַּיָּא: וְקָמוּ כָל עַמָּא מִזְּעֵירָא וְעַד רַבָּא וְרַבָּנֵי חֵילָוָתָא וַאֲתוֹ לְמִצְרַיִם אֲרֵי דְחִילוּ מִן קֳדָם כַשְׂדָּאֵי: והוה

רלבג

שריה כהן הראש · הוא כהן גדול: ואת צפניה כהן משנה · הוא סגן הכהנים: ואת שלשה שומרי הסף · הם שומרי בית המקד': ואת הסופר שר הצבא · רוצה לומר ואת הסופר שהיה סופר שר הצבא והנה שר הצבא הוא המצביא את כל עם הארץ על פי הסופר: ויולך אותם על מלך בבל · רוצה לומר אל מלך בבל: כי יראו מפני כשדים · על שהומתו הכשדים שהיו עם גדליה והומת גדליה אשר מנה אותו מלך בבל על שארית הגולה: ויהי

כלי יקר

שמנה עשרה כו' עיין רש"י ז"ל עיין שם למעלה כי שם זכרנו דעו' כל המפרשים ז"ל:

ויקח רב טבחי' עיין הר"לבג ז"ל וכן הרד"ק ז"ל וכל מהרי"א ז"ל:

ומן העיר לקח סריס וכו' עיין רש"י ז"ל והרד"ק ז"ל והר"לבג ז"ל וכן מהרי"א ז"ל והנה את אלה לפי שהיו מסדרי המלחמה ויועציה עד כאן · ולע"דן כי בדברי חז"ל שאמרו שהחמשה לבד היו רואי פני המלך ושני' אחרי' סופרי הדיינים שכול' שבעה בזה אדקדק שכאן כתיב חמשה רואי פני המלך שהם' עצמו' רואי פני המלך אמנם בירמיה לא כתיב שבע' רואי פני המלך שלא היו השבע' רואי פני המלך כי אם הה' לבד וז"ש רואי פני המלך שהרי השני' מה' היו מרואי פני המלך ר"ל משרתי רואי פני המל' שהרי הה' הם הם הרואי פני המלך ומשני' הם מרואי פני המלך שסופרי הדייני' הם כאמ' ובהדי הוצא לקי כרבא ובעבורם הפסידו הה' שגם הם נקראו מרואי פני המלך במ"ש:

ויקח אותם כו' הר"לבג ז"ל על מלך כמו אל מלך עד כאן רבלתה זו אנטוכיא כנז"ל:

ויך אותם מלך בבל כו' ולע"דן לדקדק כפל ויך וימיתם ומהו ויגל יהודה מעל אדמתו · ונראה שלהיות כי גדלה השנאה וגם להטיל אימה יתירה לשבר גאון יהודה שלא ידימו ראש למרוד בו לזה עשה הנקמה הוא בעצמו ויך וימיתם ולהגדיל הנקמה לא הרג אותם תכף אבל הכה אותם מכת מות והם עודם חיים ואחר כך המיתם שהוכו ביסורי' קשים וזהו ויך אותם ואחר כך וימיתם והיה ראוי שיעשה כן בארצו בבבל להתפאר שם והוא עשה כן ברבלה אשר בארץ חמת והיה זה כדי שיקבלו יהודה עול הגלות על צוארם שהיו כפרה למוד ואדבר ז"ש ויגל יהודה מעל אדמתו על ידי הכאת האנשים האלה ומיתתם באופן האכזריות הנז' קבלו הנשארים העול ויגל יהודה עם היותו גור אריה יהודה הוא מעצמו גלה מעל אדמתו:

והעם הנשאר כו' לע"דן לדקדק כפל והעם הנשאר אשר השאיר הי"לל והעם אשר השאיר נבוכדנצר ויפקד כו' וגם ז"או ויפקד יתירה ובלתי מתיישבת כי היה לו שיאמר אשר השאיר נבוכדנצר הפקיד עליהם את גדליה · ונראה כונת הפסוק לו' שלא רצה נבוכדנצר שישאר בירושלים עם זולת אשר קבל עולו תחילה ונבוכדנצר ישאירנו בידו וברשותו לא שישאר הוא מאליו כי מורד יחשב ז"ש והעם הנשאר בארץ יהודה אין רשות להיות נשאר אם לא ברשות נבוכדנצר ז"ש אשר השאי' נבוכדנצר ויפקוד וכו' שאם לא יהי' על זה האופן אין חפץ מלך בהשארותו ובזה נבין כי שרי החיילים שמעו שהפקיד מלך בבל את גדליה בן שפן שהיה כשר והגון לשיאמינו בו לז"א ויבאו אל גדליהו המצפה בטחו בו שלא יפיל משערת ראשם ארצה אמנם ישמעאל ן' נתניה ויוחנן ן' קרח ושריה כו' באו באופן אחר ובלב רע ובוגד מפני שנתנו אל לבם שיזיקם מלך בבל על שלא נפלו אליו תחילה ובפרט מהיותם מזרע המלוכה צריך ליפול אל הכשדים תחילה וז"ש ויבאו אל גדליהו המצפה וישמעאל וכו' כי היו מתחלפים בביאתם כי ישמעאל וחביריו ברע הם מהסיב' הנזכרת ולזה הוצרך גדליה להשבע כמו שנא' וישבע להם גדליה ולאנשיהם ויאמר להם אל תיראו מעבדי הכשדים וכו' מפני שלא נפלתם על המלך פן יחשב להם למרדו או פן תחשדו אותי על היותי פקיד נאמן למלך בבל שאמסור אתכם בידו אל תיראו וז"ש וישבע להם גדליה כו' ויאמר להם אל תיראו שבו בארץ ר"ל שאין לכם צורך והכרח ללכת אחריו לרבלה או למקום זולתו אשר הוא חונה שם אלא שבו בארץ ועבדו אל מלך בבל ר"ל השתעבדו אליו בלבד ודי בזה וייטב לכם הכשדים שיבאו מבבל שמא ידחקו אתכם כי אני עומד במצפה לשרתם ולספק צרכם ואתם שבו בארץ ר"ל לא תעמדו במצפה כי אני עומד שם למחסה ולמסתור מן הכשדים כאמור לספק צרכם ואתם לא כן אבל שבו בארץ וקבצו יין ושמן ועבדו את מלך בבל וייטב לכם ככתוב בירמיה שאמר גדליה ואני הנני יושב במצפה לעמוד לפני השרים אשר יבאו אלינו ואתם אספו יין ושמן ושימו בכליכם ושבו בעריכם אשר תפשתם וכו' שהפסוק ההוא ביאור לזה הפסוק כאמור:

ויהי בחדש השביעי וכו' מהרי"א ז"ל אין ספק שאלו חי גדליה היו מתקבצים אליו עם רב מהמפוזרים סביבות א"י ואפי' מבבל היו באים ונאספים שלא תשאר הארץ מבלי בניה וספור זה בא הנה בקצור אבל בירמיה הרחיב בו והזכיר שם שתי סיבות הא' להיותו מזרע המלוכ' חשב שהוא הראוי להיות השליט והמשביר לכל עם הארץ לא גדליה · והשנית כי מלך בני עמון שהיה ישמעאל עמו שלחו להרוג את גדליה ורצה מלך בני עמון שלא ישב בארץ מושל מתחת יד מלך בבל ולזה יעץ להרוג את גדליה כדי שילכו משם ולא יעמדו שמה ולזה בחר בישמעאל שהוא יהודי שיהרוג את גדלי' כי יבטח בו גדליה והוא יהרגהו בקשר ובגידה וכמו שהרחיב שם שהע"פ שיוחנן בן קרח ידע הקשר והגיד לגדליה כן בסתר במצפה לא קבל דבריו ונזכר שם שהרגו והוא אוכל לחמו הגדיל עליו עקב והרגו אל נקמות ה' והרג עמו האנשים אשר אתו וגם האנשים אשר באו אתו משכם ומחברון וכידיהם לבוא' זכה להקטיר בבי"ה' וכו' עוד נזכר שם שברחו ישרא' הנותרי' באומרם פן ינכרו ארימו שהיו ידם במעל עם ישמעאל הרשע הזכיר שם עוד שנתייעץ יוחנן בן קרח

כלי יקר

ולא ידע לכם · עוד אפשר בכונת הכתוב שהכל מאהו יתברך כי כל אשר השאיר נ"כ לא מדעת כי אם לב מלך ביד ה' אל כל אשר יחפוץ יטנו להשאיר או להמית כי הוא יתברך וית' עושה כל וז"ש והעם הנשאר בארץ יהו' דבחמלת ה' עליו הוא הוא אשר השאיר נ"כ מלך בבל כי כל הנשאר בציון והנותר בירושלים בחמלת ה' כל הכתוב לחיים הוא אשר השאיר נבוכדנצ' ויפקד כו' שהכל מהשי"ת להשאיר ברכה שי' גדליה בן אחיקם אלא שהחטיאם כהלה מהקנאה או מהפחד כנזכר הרגוהו ובזו נגאלת ישראל:

וישמע כל שרי החיילים כו' מגילה פ"א ויהי בחדש השביעי בא ישמעאל ן' נתניה וכו' אמר עולא כל ששמו ושם אביו בנביאים ידוע שהו' נביא בן נביא שמו ולא שם אביו בידוע שהוא נביא ולא בן נבי' כל ששמו ושם עירו מפורש בידוע שהו' מאותו העיר שמו ולא שם עירו בידוע שהוא מעיר אחרת במתניתא תנא כל שמעשיו סתומים ומעשה אבותיו סתומים ופרט לך הכתוב באחד מהם לגנאי כגון ויהי בחדש השביעי בא ישמעאל ן' נתניה בידוע שהוא רשע ן' רשע ע"כ ובזה מובן בפסוק זה מה שעשה שתי חלוקות האחד משרי החיילים המה כו' והלוקה שנית ישמעאל בן נתניה וכו' כי זה רשע גמור שופך דמים על כן בא להרגו גדליה מקבלתו ממנו אמנם שרי החיילים לא באו אלא להסתופף תחת כנפיו אמרו בצילו יחיו ואפשר עוד לו' שתחילה באו שרי החיילי' מיד כשומען וז"ש וישמעו שרי החיילים וכו' כי הפקיד מלך בבל את גדליהו ויבאו כו' ר"ל תכף לשמיע' בבו' אמנם אחר כך בא ישמעאל וז"ש וישמעאל בן נתניה כו':

וישבע להם וכו' כבר כתבתי בפסוק והעם הנשאר כו' צורך לשבועה זו כי היו חוששים פן ימסרם גדליה בן אחיקם אל הכשדים כיון שברחו מהם ולא נפלו אל הכשדים ולזה נשבע להם גדליה שלא היה לבם בטוח ועוד אמר להם אל תיראו מעבדי הכשדים ואולי מזה פחד ישמעאל בן נתניה והרג את גדליה והסיבה העיקרית היא הקנאה והכבוד הוציאהו מן העולם האמ' שכנה גחלת ישראל וכמו שיבא · ואפשר שמ"ש אל תיראו מעבדי

כל הכלים האלה ד' דסמיכי וסי' ככר זהב טהור יעשה אתה ·העמודים שני' דמלכים · וחברו דירמיה ·לא נחקר דדברי הימים · וטארא את כל הכלי' האלה: ויולך ג' מל' וא' חס' וסימ' ויולך יי' את הים ברוח קדים · וילך אתם שמרונה · על מלך בבל דמלכים · ל' מלך בבל דירמיה: ויגל ד' וסי' יהודה מעל אדמת · וחברו דסוף ירמיה · ויגל השארית דד"ה · ויגל אזנם למוסר · וא' ויגל בלחץ אזנם וא' יגל יבול ביתו: ייטב ג' חס' יו"ד בליש' בקריא' וסי' ועשית לו כאשר יטב בעיניך · קום אכול לחם ויטב לבך דאחאב · ועבדו את מלך בבל: מזרע המלוכ' ד' בליש' בקריא' וסימ' ויהי בחדש השביעי בא ישמעאל בן נתניה דמלכים · וחברו דירמיה · ויקח מזרע המלוכה ויכרת אתו ברית: ויאמר המלך לאשפנז רב סריסיו דריש דניאל: את הכשדי' ג' וסימ' בא ישמעאל בן נתניה דמלכי' · ואת כל היהודי' דירמיה · הנני מסב את כלי המלחמ':

מנחה קטנה

דבר יום ביומו שלא היה נותן לו די ספוקו לזמן רב אלא דבר יום ביומו כדי שיתירא פניו מלזלזל בכבוד מלך בבל מעין מה שאמרו ז"ל שלא ירד מן לישראל פעם אחת בשנה אלא דבר יום ביומו כדי שתהא עיניהם תלויות למרום · אף הכא לא נתן לו כי אם דבר יום ביומו כדי שתהא תכופה לשולחנו · אי נמי לאידך גיסא שלא נתן לו הרבה בפעם אחת כדי שיהא לו לחם חם בכל יום וכן בבשר שלא יאכל מלוח וסרוח שקשה לגוף אלא דבר יום ביומו כדי שיאכל מזון ראוי למלך נשיאמר דבר יום ביומו שיש לישראל ימים שצריכין הכנה כמו בע"ש לשבת או בע"ט גם צריך לחם משנה וסעודות כפולות לי"ט ולשבת שכל נתן לו כפי צורך הזמן דבר יום ביומו דכל יהיב רמשנה שלמה ושנה לצדיקים כאלה גדולים יהיב :

ובזה נשלם מה שראינו לבאר בספר הזה במנחה קטנה · בעזר שוכן מעונה · וכאשר זכינו להשלים בכי טוב שני הסדרי' הראשוני' · כן נזכה להשלמת החלקים מכתובים ונביאים אחרונים :

רדק

בעשרים ושבעה לחדש נשא אויל מרודך · שמת נבוכד נצר ומלך אויל מרודך בנו ובירמיה אומר בעשרים וחמשה פירשו רז"ל בכ"ה מת נבוכד נצר בכ"ו נקבר בכ"ז הוציאו אויל מרודך בנו מקברו כי פחד שמא ישוב עדיי' כמו שעש' אחר שנטרד ודר עם החיו' והמית בן אחד שהמליכו תחתיו וכן' הנסחאות בדרש כתוב אויל מרודך הוא שהמליכו תחתיו וכששב נבוכד נצר ומצאו על כסאו נתנו בבית האסורי' ועכשיו פחד אויל מרודך אולי ישוב ויהרגהו והוציאוהו מקברו לראות אם מת בלא ספק לקיי' עליו מה שכתוב ואתה השלכת מקברך כנצר נתעב · ושנא ב"אלף במקום ה"א ושל ירמיהו כתיב בה"א : לפניו · ולא לפניו ועל שולחנו שהרי אומר ארוחת תמיד נתנה לו מאת המלך דבר יום ביומו : כל ימי חייו · ימי חייו של יהויכין ובדברי רז"ל רב ולוי חד אמר ימי חייו של אויל מרודך וחד אמ' ימי חייו של יהויכין ומסתברא כמאן דאמר ימי חייו של יהויכין שכשהקדוש ברוך הוא נותן שלוה לצדיקי' אינו נוטלה מהם אלא הולכת עמהם לגן עדן :

נשלם ספר מלכים

כ"ז וַיְהִי בִשְׁלֹשִׁים וָשֶׁבַע שָׁנָה לְגָלוּת יְהוֹיָכִין מֶלֶךְ־יְהוּדָה בִּשְׁנֵים עָשָׂר חֹדֶשׁ בְּעֶשְׂרִים וְשִׁבְעָה לַחֹדֶשׁ נָשָׂא אֱוִיל מְרֹדַךְ מֶלֶךְ בָּבֶל בִּשְׁנַת מָלְכוֹ אֶת־רֹאשׁ יְהוֹיָכִין מֶלֶךְ־יְהוּדָה מִבֵּית כֶּלֶא:

כ"ח וַיְדַבֵּר אִתּוֹ טֹבוֹת וַיִּתֵּן אֶת־כִּסְאוֹ מֵעַל כִּסֵּא הַמְּלָכִים אֲשֶׁר אִתּוֹ בְּבָבֶל:

כ"ט וְשִׁנָּא אֵת בִּגְדֵי כִלְאוֹ וְאָכַל לֶחֶם תָּמִיד לְפָנָיו כָּל־יְמֵי חַיָּיו:

ל' וַאֲרֻחָתוֹ אֲרֻחַת תָּמִיד נִתְּנָה־לּוֹ מֵאֵת הַמֶּלֶךְ דְּבַר־יוֹם בְּיוֹמוֹ כֹּל יְמֵי חַיָּו:

וַהֲוָה בִתְלָתִין וּשְׁבַע שְׁנִין לְגָלוּת יְהוֹיָכִין מַלְכָּא שִׁבְטָא דְבֵית יְהוּדָה בִּתְרֵי עֲשַׂר יַרְחִין בְּעַשְׂרִין וְשִׁבְעָא לְיַרְחָא רַבֵּי אֱוִיל מְרוֹדַךְ מַלְכָּא דְבָבֶל בִּשְׁנַת מִמְלְכֵיהּ יָת רֵישׁ יְהוֹיָכִין מֶלֶךְ שִׁבְטָא דְבֵית יְהוּדָה מִבֵּית אֲסִירֵי: וּמַלִּיל עִמֵּיהּ פִּתְגָמִין תַּקְנִין וִיהַב יָת כּוּרְסֵיהּ עֵיל מִן כּוּרְסֵי מַלְכַיָא דִי עִמֵּיהּ בְּבָבֶל: וְשַׁנִּי יָת לְבוּשֵׁי אִיסוּרֵיהּ וְאָכִיל לַחְמָא תְּדִירָא קֳדָמוֹהִי כָּל יוֹמֵי חַיּוֹהִי: וְשֵׁירוּתֵיהּ שֵׁירוּת תְּדִירָא מִתְיְהַבָא לֵיהּ מִן קֳדָם מַלְכָּא פִּתְגַם יוֹם בְּיוֹמֵיהּ כָּל יוֹמֵי חַיּוֹהִי:

חיו ד' חסרים וסימניהון ואבשלום לקח ויצב לו בחיו · וארחתו ארכות תמיד דמלכים · ושנה את בגדי כלאו דירמיה · טוב אשר יפה לאכול ולשתות :

סכום פסוקי דספר מלכים אלף וחמש מאות ושלשים וארבעה וסי' אה'לד וסדריו לה' וחציו ויקבץ מלך ישראל את הנביאים :

רשי

נשא אויל מרודך · שמת נבוכד נצר ומלך אויל מרודך תחתיו בעשרים ושבעה לחדש ובספר ירמיה הוא אומר בעשרים וחמשה אלא בעשרים וחמשה מת נבוכד נצר ונקבר בעשרים וששה בעשרים ושבעה הוציאו אויל מרודך מקברו וגררוהו בשביל לבטל גזירותיו לקיים מה שנאמר ואתה השלכת מקברך כנצר נתעב וגומר : וידבר אתו טובות · דברי ניחומים :

סליק ספר מלכים

רלבג

ויהי בשלשים ושבע שנה לגלות יהויכין · לפי שאז היתה השנה הראשונה למלכות אויל מרודך וכבר היה גלות יהויכין בשנה השמינית לנבוכד נצר לאדנו שנבוכד נצר מלך מ"ד שנה · והנה אמר פה בכ"ז לחדש ובספר ירמיה' בעשרים וחמש' וידמה כי בכ"ה לחדש היה זה המעשה ולא נשלם עד עשרים ושבעה לחדש והנה אמרו רבו' ז"ל כי אויל מרודך רצה לנסות אם מת אביו קודם שימלוך כי היה ירא ממנו מאד ולזה השליכו מקברו לדעת אם הוא מת כמו שכתוב ואתה השלכת מקברך כנצר נתעב ואמ' היה ירא אויל מרודך ממנו כי כשנטרד נבוכד נצר והוסר ממנו שכלו המליכו אויל מרודך כי כן היה ראוי בלי ספק וכאשר שב לדעתו ומצאו מולך שמהו בית האסורין ואולי קבלה היתה בידם : ואכל לחם תמיד לפניו · אחשוב כי הוא היה מאוכלי שולחנו ועם כל זה היה שולח לו ארוח' ומשאת לפרנס בני ביתו ואפש' שהוא לא היה מאוכלי שולחנו ואמר שהוא אוכל לחם תמיד לפניו כי אכלו היה בביתו או סמוך לו : כל ימי חייו · אפשר שסב אל יהויכין ואפשר שסב אל אויל מרודך ואין לנו הכרע בזה ואין אצלנו ספורים מדברי אויל מרודך ומקרהו בחיים שנוכל לעמוד בבירור על זה מהם · הנה זה הוא מה שראינו שיצטרך אל ביאור בזאת הפרשה שהגבלנו באורה בזה המקום :

ואולם התועלות המגיעות מאלו הספורים הנה הם אלו :

הראשון לבאר מדרך העדות שהש"י משגיח על אישי המין האנושי לענוש הרשעים על רשעם ולגמול טוב לצדיקי' על צדקם ולזה ספר כי מפני שעש' יהואחז בן יהוא הרע בעיני יי' חרה אף יי' בישראל ויתנם ביד חזאל מלך ארם וביד בנו עד שלא השאיר חזאל ליהואחז כי אם חמשים פרשים ועשר' רכב ועשרת אלפים רגלי ולזה גם כן ספר כי ההצלחה שהיתה ליואש בן יהואחז על מלך ארם לא היתה כי אם מפני ברית הש"י עם האבות כי בזולת זה תופר בריתו עם האבות כמו שזכרנו בביאורנו בזה המקום עם מה שעזר בזה אלישע על דרך המופת במה שצוה ליואש לקחת קשת וחצי' כי מההשגחה הדבקה לנביא כמשכה אז ההשגח' לישראל בתפלתו ולזה גם כן ספר כי תקף שמת אלישע פשטו גדודי מואב על ארץ ישראל כי בזכותו היו נצולי' מזה בחייו ולזה גם כן ספר כי אמציה בעשותו הישר בעיני יי' הצליח במלחמה והכה את אדום בגיא מלח עשרת אלפים ומן אז עבד לאלהי אדום והשתחוה להם וקטר להם נפל ביד אויביו הוא ויהודה עמו וקשרו עליו קשר בירושלם והמיתוהו ולזה גם כן ספר שהצלחה שהיתה לירבעם בן יואש מלך ישראל היתה בעבור ברית השם עם האבות שלא ימחה שם ישראל מתחת השמים ולזה ג"כ ספר כי עוזיה נצטרע מפני החטא שעשה בגשתו אל המזבח להקטיר כמו שנזכר בד"ה ובראשונה כאשר עשה הישר בעיני יי' הצליח במלחמו' מאד ובכל עניניו כמו שנזכר בד"ה ולזה ג"כ ספר שזכריהו בן ירבעם לא מלך כי אם ו' חדשים ונהרג מפני עשותו הרע בעיני יי' ומפני חטא אבותיו ולא שמים אבותיו בזה האופן כי דבר יי' היה שיהיו ליהוא בנים רבעים על כסא ישראל ולזה גם כן ספר כי מנחם בן גדי מפני עשותו הרע בעיני יי' קשר עליו פקח בן רמליהו והרגו ולזה ג"כ ספר כי פקח מפני עשותו הרע בעיני יי' בא עליו מלך אשור ולא הרבה מעריו והגלה יושביהם לאשור ומפני זה גם כן קשר עליו הושע בן אלה והרגו ולזה ג"כ ספר כי מפני שעשה יותם הישר בעיני יי' שכב עם אבותיו קודם שישלח יי' ביהודה רצין מלך ארם ופקח בן רמליהו וזה היה בעבור חטא העם כי עם יהודה היו משחיתים כמו שנזכר בספר ד"ה ולזה ג"כ ספר פה ובד"ה כי מפני שעשה אחז הרע בעיני יי' והפליג בזה הנה בא עליו רע כפלא על יד רצין ופקח וזולתם כמו שנזכר בספר ד"ה ולזה ג"כ ספר כי מפני שעשה הושע בן אלה את הרע בעיני יי' ומפני החטאים שעקדו עליהם מלכי ישראל בכללם הנה בא קץ הכרתת ישראל מעל אדמתם ולזה עלה עליו מלך אשור ובאחרית הדבר לכד שמרון ויגל את ישראל אשורה וזכר אחר זה כי זה היה מפני החטאים הנפלאים שהתמידו בהם כל המלכים והעם וזה שהם מאסו את ברית השם ית' וכל עדותיו אשר העיד בם ועזבו כל מצותיו ולא אבו שמוע לדברי הנביאים המוכיחים אותם ולזה היה תכליתם לזה הרע הנפלא כמו שיעדה התורה ולזה גם כן ספר שהש"י שלח האריות להמית העם אשר הביא מלך אשור בערי שמרון עד התקרבו לעבודת השם קצת התקרבות ולזה ג"כ ספר כי מפני שהפליג חזקיה לעשות הישר בעיני יי' ובִער מן הארץ כל מה שיש בו רושם להסיר ישראל מאחרי יי' הצליח הצלחות רבות ועשה לו הש"י מופתים נפלאים והטיב לו בזה שהוא יצא מעבודת מלך אשור והכה את הפלשתים מכה רבה ונמלט מסנחריב מלך אשור שהיה מולך בכל הממלכות בזה האופן הנפלא שנזכר בזה הספור והוסיף הש"י על ימיו ט"ו שנה ורפאו מחליו הכבד בקלות רב עד שביום השלישי עלה בבית יי' ולזאת הסבה ספר כי מפני שנתן חזקיהו כבוד לעצמו במה שהראה למלאכי מלך בבל מכבוד עשרו ולא נתן הכבוד לש"י לפרסם להם גדולות הש"י מצד המופת שהיה בארץ אשר באו לדרוש עליו כמו שנזכר בספר ד"ה הנה היה קצף יי' עליו אלא שלא היה הרע בימיו מפני התהלכו את הש"י תמיד רק בזה הדבר לבד חטא ולזה ג"כ ספר כי מפני חטא מנשה זה החטא הנפלא בע"א ושפיכות דמים נגזר על מלכות יהודה לגלות מעל האדמה אשר נתן להם יי' כמו שגלו עשרת השבטים והנה ספר בד"ה שכבר עשה מנשה תשובה אחרי נתנו יי' ביד מלך אשור ואסר אותו ושמהו בבית כלא ולזה לא היה הרע בימיו והאריך ימים על ממלכתו אך אמון בנו שהלך בדרכיו הרעים הלך בלא חמדה ולא מלך כי אם שתי שנים וקשרו עליו והכהו והמיתוהו כאילו היה זה להשגחת הש"י על יהוד' ובנימן שלא יכשלו בחטאיו ולזה גם כן ספר כי יאשיה מפני שעשה הישר בעיני יי' השגיח בו הש"י שלא היה הרע שנגזר על יהודה וירושלם בימיו אך נהיה בימי בניו ונכבר מת על ידי פרעה נכה בעבור אשמת ישראל ולזה גם כן ספר מה שקרה מהרע לבני יאשיהו כלם מפני עשייתם הרע בעיני יי' עד שכבר השליך הש"י בחטאיהם יהודה ובנימן מעל פניו והחריב ירושלם ובית המקדש יהי רצון יבנה במהרה בימינו אמן :

השני

כלי יקר

קרא עם ירמיהו אם ילך למצרים והזהירם שלא ילכו למצרים בשום צד ככתוב שם ע"כ והנ' הטעם הראשון של הקנאה שלהיותו מזרע המלוכה חרה לו איך יהיה גדליה פקיד על הארץ והוא מתחת ידו עם היותו מזרע המלוכה ז"ש מזרע המלוכה כו' :

ויהי בשלשים ושבע שנה עיין רש"י ז"ל וכן הרד"ק ז"ל וכן דעת הרלב"ג ז"ל וכן מהרי"א ז"ל אלא שהביא הנסחא השנית שבן אחר מלך תחתיו בראשונה לא אויל מרודך והוסיף לו' וידמה שיהויכין יעצו שיוציאהו מקברו כדי שלא יאמרו בני אדם עדין הוא חי ואמרו שעשאו אחרי' ותחבולות כדי שיהיה מכת הנמנעות לחיות עוד ונתקיימ' הנבואה ואתה השלכת כו' ע"כ :

וידבר אתו טובות עיין רש"י ז"ל ומהרי"א ויסם את כסאו מעל כסא המלכים כו' שהי' מכבדו יותר מכולם ע"כ ופשוטו כי באמר המלכו' שמה יושבות כסאו לשרים וכל הגדול מחברו כסאו למעלה מכסאו של חבירו כדכתיב בהמן וינשאהו וישם את כסאו מעל כל השרים כו' וכן ויתן את כסאו מעל כסא המלכים כו' · ודרך דרש אפשר לו' שדבר עמו טובות דברי חכמה ויראת חטא ושאל ממנו והשיב לו כענין ולזה נתן כסאו על כסא המלכים אשר אתו :

וישנא את בגדי כלאו כו' עיין הרד"ק · ולע"ד דלפי' מהרי"א הא' ק' למה יסתור תחלה לו' ואכל לחם תמיד לפניו ואח"כ יפרש שלא היה אוכל לפניו ממש דא"כ ליסתוק מאו' ואכל לחם לפניו תמיד ולפי' השני יקש' לי איך אכל לחם לפניו תמיד האם יכשל במאכלות אסורות ח"ו · **ונראה** שהמלך היה נותן לו ארוחת תמיד ככתוב וארוחתו ארוחת תמיד והיו מבשלים לו אשתו של יכניה בביתו והיה מוליך תבשילו הכשר לפני המלך ואכל לחם תמיד לפניו כל ימיו של אויל לפי שהיה אוהב אותו כנפשו ומדבר עמו דברי חכמה וטובות כדפרישי' על השולחן ד"ש ואכל לחם תמיד לפניו ולא אמר ואכל עמו לחם תמיד שהיה מורה שהי' אוכל מפת בגו אלילה ולזה אפשר לומ' שמשום שאין דרך ארץ לאכול עם המלך בקער' אחת משום שום תשים עליך מלך שתה' אימתו עליך לז"א ואכל לחם לפניו תמיד ולא אמר עמו וזה"מ הענין בעצמו נכון פשוטו נותנים לו ארוחתו ארוחת כו' והיו מבשלים אותה הארוחה בביתו של יכניה בשר כדת וכהלכה ומוליכין לו אל שולחן המלך ואוכלו שם לפניו כאמור ואמר ושנא בא"לף לו' שמאהבתו אותו שנא שנא' גדולה אותם הבגדי כלאו · ועם כפל תמיד כל ימי חייו כי די שיאמר ואכל לחם לפניו כל ימי חייו להודיע חיבתו ואהבתו שלא היה מסתפק בשיאכל לחם לפניו כל ימי חייו פעם אחד ביום אלא תמיד ר"ל הלחם תמיד בבקר ובערב וכל ימי חייו כן שלא עבר יום שלא אכל לפניו פעמים בכל יום :

וארוחתו ארוחת תמיד כו' עיין הרד"ק ז"ל והוא מהגדת שמואל וקראו צדיק ליכני' לפי שסב בתשוב' כמ"ש חז"ל בויקרא רבה הובא בילקוט (סי' רמט) כיון שנהרג יהויקי' המליך יכני' בנו תחתיו וירד לו לבבל ויצאו כל בני עירו וקלסו אותו אמרו לו מה עשית אמר להם מלך יהודה מרד בי והרגתיו והמלכתי יכניה בנו תחתיו אמרין לי' מתלא אמר גור עב מכלבא ביש לא תרבי על חד כמן גור ביש מכלב ביש מיד שמע אליהם ויסב בדפני של אנטוכיא ירדו סנהדרי גדולה לקראתו אמרו לו הגיע זמנו של בית המקדש ליחרב א' להם לאו שאתם לי את יהויכין מלך יהודה והכי הלך לי אזלין אמרין ליכני' נבוכדנצר בעי לך מה עשה יכניה כנס כל מפתחות של ב"ה ואמר לפניו רב"ש הואיל ולא זכינו להיות גזברים לפני' הרי מפתחותיך לפניך תרי אמוראי חד אמר כמין פיסת יד של אש בא ונטלן מידו וחד אמר משעה שזרקן עדין לא ירדו מה היו בחורי ישר' עושין עולים לראשי גגותיהם ומשליכים עצמם למטה ומתים שנא' משא גיא חזיון מה לך איפה כי עלית כולך לגגות מה עשה נבוכדנצר נטלו וחבשו בבית האסורים וכל מי שנחבש לא היה יוצא משם לעולם שנא' אסיריו לא פתח ביתה עלו סנהדרי גדולה עמו אמרו בימינו מלכות בית דוד פוסקת שנא' בו כסאו כשמש נגדי מה נעשה נלך ונפיים לגדלת והגידלת למלכה והמלכה למלך מה היה שם אשתו של נ"נ שמירם דברי ר' חנינא ר' אבין אמ' שמירמית ורבותינו אמרו סמירמיס שמה כיון שנה ב"נ להזקק לה אמרה לו אתה מלך ויכניה אינו מלך אתה מבקש תפקידך מיד

גור

השני הוא להודיע שאף על פי שישראל חוטאים לש"י הנה תדבק ההשגחה בהם מצד האבות הקדושים באופן שלא ישמידם ולזה ספר כי מפני ראות הש"ית את לחץ ישראל על יד חזאל שהיה בשיעור שיכלם לולי יי' שהיה להם כי לא השאיר ליהואחז עם כי אם מתי מספר הנה חנן הש"י אותם ורחמם ופנה אליהם למען בריתו את אברהם את יצחק ואת יעקב והציל אותם מכף חזאל ובזה נתבאר כי כמו שההשגחה הכוללת תמשך מהאב לזרעו זמן ארוך כן הענין בהשגחה הפרטית אבל היא יותר אמתית בזה ולזה נתבאר מן התורה שלא יכלה שבט מן השבטים :

השלישי לפרסם דבר המופתים המתחדשים על יד הנביא כי באמונתם קיום פנת התורה ולזה זכר ענין הנבואה וההצלחה שנתחדשה ליואש עם הלחמו על ארם מפני מה ששם הנבי' ידיו על ידי המלך שהיו על הקשת ומספ' החצים שירה אז כן היה מספר המלחמות שהצליח בם והכה את ארם וביאר לו הנביא שאם היה מכה מהחצים בארץ פעמים יותר היה מכה ארם פעמים יותר כאילו התבאר מזה שההצלחה שפעה לו על דרך מופת מהנבי' מפני שומו ידיו על ידיו בהכאות ההם שהיה משל להכאתו ארם ולזה ג"כ ספר שהאיש שקברו בנגעו בעצמות אלישע חיה וקם על רגליו בעבור כבוד אלישע והנה זה המופת היה נפלא מאד ולזה גם כן ספר מה שנגע הש"י המלך עוזיהו בצרעת בעלותו על המזבח להקטיר ולזה ג"כ ספר מה ששלח הש"י האריות להמית השמרונים עד שהסכימו לעבוד יי' באופן מה והתקרבו קירוב מה לעבודתו ולזה ג"כ ספר המופת הנפלא שעשה הש"י בנגפו חיל מלך אשו' שהיה מתפאר על הש"י עד שבלילה ההוא מת חיל מלך אשור על יד מלאך יי' והוא שב לארצו ושם סבב הש"י שהכוהו בניו בחרב והרגוהו כמו שייעד על יד נביאו ולזה ג"כ ספר מה שרפא הש"י על דרך המופת את חזקיה מחליו אשר היה ראוי שימות בו וענין המופת שעשה בהשבתו הצל החורנית עשרה מעלו :

הרביעי הוא לפרסם קיום ייעודי השם ית' על יד נביאו ולזה ספר הרע שעשה חזאל לישראל כמו שייעד הש"י לאליהו וזכר אלישע זה הייעוד לחזאל בעת שלא היה מלך ונתבאר מזה הספור שכן היה הענין בסוף כמו שייעד אלישע ולזה זכר ג"כ שכבר ייעד אלישע שלש פעמים יכה יואש את ארם ושכן היה הענין בסוף ולזה זכר גם כן מירבעם בן יואש שהוא השיב את גבול ישראל מלבא חמת עד ים הערבה כמו שייעד הנביא יונה ולזה גם כן ספר שהיו ליהוא בנים רבעים על כסא ישראל כמו שייעד לו הש"י על יד נביאו וספר ג"כ רוב הרעות שבאו לישראל שכבר ייעד אותם אחיה לאשת ירבעם באמרו והכה יי' את ישראל כאשר ינוד הקנה במים ונתש את ישראל מעל האדמה הטובה ונתבאר גם כן מזה הספור ששבט ראובן והנטפלים אליו גלו ראשונה ואל זה רמז בתורה באמרו יחי ראובן ואל ימות ויהי מתיו מספר כמו שביארנו שם ולזה גם כן זכר שכבר הסיר הש"י את ישראל מעל פניו כאשר דבר ביד כל עבדיו הנביאים ולזה גם כן זכר שכבר ייעד הש"י בסנחריב שכבר ישמע שמועה ושב לארצו ויפול בחרב בארצו ושלא יבא אל ירושלם ולא יורה שם חץ ולא יקדמנה מגן ולא ישפוך עליה סוללה וכן היה הענין בסוף ולזה גם כן זכר שכבר ייעד הנביא שירפא יי' לחזקיה ויוסיף על ימיו ט"ו שנה וכן היה ולזה ג"כ זכר שכבר ייעד ישעיה לחזקיה הנה ימים באים ונשא כל אשר בביתו ואשר אצרו אבותיו בבל ומבניו אשר יוליד יהיו סריסים בהיכל מלך בבל וכן היה הענין בסוף ולזה גם כן זכר מה שדבר הש"י ביד עבדיו הנביאים על חטא מנשה שיביא מן הרעה על יהודה וירושלם מה שנתאמת בזה הספור שכבר באה להם הרעה ההיא ולזה ג"כ ספר שכבר עשה יאשיה מה שייעד הנביא אשר בא מיהודה שכבר ישרף יאשיהו על המזבח ההוא עצמות אדם :

החמשי הוא להודיע שאין ראוי שיתחבר הרשע עם הצדיק אפילו אחר המות ולזה ספר שכאשר קברו איש בקבר אלישע הנה תכף שנגע בעצמות חיה וקם על רגליו כי לא רצה הש"י שיהיה רשע נקבר אצל צדיק :

הששי הוא להודיע שאין ראוי לענוש הבני' על חטאת האבו' ולא האבות על הבנים ולזה ספר שבני המכי' לא המית ככתוב בספר תורת משה לא יומתו אבות על בני' ובנים לא יומתו על האבות :

השביעי הוא להודיע שאין ראוי שיתגאה האדם בדבר המלחמה ויעורר מדנים מפני ראות שכבר הצליח במלחמה מה כי כבר אפשר שינוצח במלחמה הזאת אף על פי שכבר הצליח במלחמה האחרת ולזה ספר כי אמציה שעורר מדנים ליהואש מפני מה שרחה מהצלחתו על האדומים במלחמה נפל בידו הוא ויהודה עמו ולזאת הסבה גם כן ספר ענין הגאוה שאמר יהואש לאמציה שכבר אמר לו שיפול הוא ויהודה עמו ונמשך לו מזה שכבר חיה אמציה אחר יהואש חמש עשרה שנה :

השמיני הוא להודיע שאין ראוי להתחרות במצליח דרכו ולזה ספר מה שקרה מהרע לישראל בעבור שמרדו מלכיהם במלכים המצליחים אשר היו נותנים מס להם כי זה היה סבת החורבן והגלות ולזה ספר שכבר מצא מלך אשור בהושע קשר ולזה צר על שמרון והגלה ישראל מעל אדמתם ולזאת הסבה גם כן זכר כי חזקיה בראות כי מלך אשור תפש כל הערים הבצורות אשר ליהודה נכנע אליו ועבדו ואז אמרו חטאתי שוב מעלי את אשר תתן עלי אשא ולזה גם כן ספר כי כבר היו ישראל בסכנה גדולה בימי חזקיה מלך יהודה מפני מרדו במלך אשור לולי יי' שהיה לו ולזאת הסבה גם כן זכר מרד יהויקים בנבוכדנצר שהיה סבה אל שהגלה שם כל ביתו ובנו יהויכין ועמו גלו היותר נכבדי' שבירוש' ולזאת הסבה גם זכר מרד צדקיה במלך בבל שהיה סבה לחורבן ירושלם ולגלות יהודה מעל אדמתו ולזאת הסבה גם כן זכר כי יהוכי' מפני ששם נוארו תחת עול מלך בבל היתה לו נפשו לשלל וממנו לבד נשארו בני' לבית יאשיהו והנה היה זרובבל בן שאלתיאל מזרעו כמו שנזכר בספר ד"ה ואחרי מות נבוכדנצר נשא אויל מרודך את ראש יהויכין והוציאהו מבית כלא ונתן כסאו מעל כסא המלכים אשר אתו בבבל :

התשיעי הוא להודיע כי זה הרע הנפלא שהביא הש"י על עשרת השבטים לא הביאו עליהם כי אם אחרי הפליגם בעשיית הרע מאד עד שכבר מאסו כל מצות הש"י ועדותיו ועזבום ועבדו אלהי' אחריו בכל מקומותיהם ועשו פעולות היותר מגונות והיותר רעות שיוכלו לעשות ולא קבלו מוסר מדברי הש"י על יד נביאיו שהעיד בהם כל הרע שהי' בא עליהם קודם בואו מפני עוזבם ברית הש"י והי' זה סבה שמאס הש"י בכל זרע ישראל ויענה אותם במיני ענויים כמו הרעב ומה שידמה לו ואחר זה נתנם ביד שוסים ובוזזים אותם ולבסוף השליכם מעל פניו כמו שזכר בקללות הכתובות בתורה :

העשירי הוא להודיע כי מה שימשך ממנו רע אף ע"פ שכוון לתכלית טוב ראוי להרחיקו ואע"פ שסודר ענייני על יד משלם שבאנשים וכל שכן כשהיה מביא לעבוד עבודה זרה הלא תראה כי נחש הנחשת שנעשה במצות השם ית' ברך על יד משה רבינו להציל הנשוכי' כשראו אותו כתת אותו חזקיהו בראותו שהיו ישרא' טועים אחריו :

האחד עשר הוא להודיע שהוא ראוי שיקרע האדם בגדיו כשמעו חלול השם הנכבד ולזה ספר שקרעו בגדיה' שומעי אלו החירופי' וגדופין מפי רב שקה וגם חזקיה קרע בגדיו כשמע זה מפי שלוחיו ששלח שם אל רבשקה :

השנים עשר

כלי יקר

גוזר ונתנו לו אשתו כילד שלשלו אותה ר' שבתאי אחד קוקלין שלשלו אותה לו ורבנין אמרי פתחו את המעזיבה ושלשלו אותה לו כיון שבא להזדקק לה אמרה לו כשושנה אדומה ראיתי ופי' ממנה א"ל הקב"ה גם את בדם בריתך שנזכר כסיני בשביל כך שלחתי אסיריך מבור אין מים בו א"ר שבתאי לא זז משם עד שמחל לו הקב"ה על כל עונותיו ונעשה לו נס ונתעברה אשתו מעומד שאלתיאל בנו אסיר בנו עכ"ל הרי למדנו שחזר בתשובה שלמה ונמחלו לו כל עונותיו וזה סיוע לנו' בפסוק הקודם במ"ש תמיד לפניו שלא אכל מאהו איסור ובשר פיגול לא בא אל פיו :

ולע"דן לדקדק כפל וארוחתו ארוחת תמיד כי די שיאמר וארוחתו תמיד נתנה לו וכן תמיד דבר יום ביומו כל ימי חייו הדברים כפולים וכבר קדם בפסוק הקוד' במ"ש תמיד לפניו וכו' ואותו התירוץ עולה לכאן · ונראה במה שזכרנו לחז"ל שכשהב"ה נותן שלוה לצדיקים אינה נוטלה מהם אלא הולכת עמהם לנ"ע אפשר שאמר וארוחתו ר"ל להיותה ארוחתו לכך לא נפסקה ולא נטלה ממנו אלא היתה ארוחת תמיד בלי הפסק ודרך הגלה בדחז"ה הנז' וארוחתו נסמכה בלי הפסק אל ארוחת תמיד הוא העידון העתיד שנמשל בלשון חכמים לסעודה · ולפי הפשט הגיד הכתוב שנתן לו ארוחת תמיד כעין ארוחתו אשר נהג בהיותו במלכותו בארץ יהודה ז"ש וארוחתו שהיה רגיל בה כן ארוחת תמיד נתנ' לו מאת המלך ואלו אמר וארוחתו תמיד נתנ' לו מאת המלך לא הי' מובן זה אכן מהכרח היתור מוכיח מה שפירשתי ואפשר עוד שהיו נותני' לו מה שצריך לו וגם ארוחת משרתיו וז"ש וארוחתו בכינוי על של עצמו מה שצריך לו וגם ארוחת משרתיו ואמר כי ההכבחי תמיד נתן לו מאת המלך וגם כן המותרות מדי זמן בזמנו פירות ומיני מגדים ג"כ היה נותן לו ז"ש דבר יום ביומו דבר כל זמן בזמנו · ואפשר עוד רמז למ"ש המפרשים בפ' וימן להם המלך דבר יום ביומו שמינה להם מאכל כפי איכות היות והנאות לו והמלך בעצמו נטפל להזמין להם כן כיוצא בזה אמר כאן נתנו לו מאת המלך שהמלך היה מטפל בנתינה זו ע"ד וימן להם המלך כו' כנז' והי' מאכל נאות ומתייהם דבר יום ביומו והיה זה כל ימי חייו של יהויכין שהב"ה כשנותן שלוה לצדיקים אינה פוסקת מהם לעו' כאמור למדנו מזה שלא ראינו צדיק נעזב וזרעו מבקש לחם · ומהרי"א כתב הנה למדנו מסיפורי הספר הזה שבני יהודה ויש' כולם באו בגולה מפני רוע מעלליהם והכעסתם את ה' וכולם הגגלו ע"י מלך בבל אך בזמנים מתחלפים וכמו שבחלאים הטבעיים הפסד הכחות הטבעיות החיוניות יפסדו ראשונה מהקצוות ומהאברים היותר רחוקים מן הלב ואח"כ הקרובים אל הלב ואחרון הכח אשר בלב עצמו ככה נפסדו תחיל' בני יש' אשר בעבר הירדן ואחריהם שמרון ועריה שהם היותר קרובים ללב ואחרונה נחרבה ירושלם ובית ה' שהוא היה מקור החיים והכחות וערכו לשאר הערים בערך הלב אל שאר אברים ומפני זה המלא כי ראשונה עלה פול מלך אשור והגלה שני שבטים וחצי שהיו בעבר הירדן ככתוב בד"ה ויגל את הראובני ואת הגדי וחצי שבט המנשי ויביאם לחלח וחבור נהר גוזן וערי מדי ולקח את העגל אשר בדן והלך לו ואחר ח' שנים פעם שנית בימי פקח בן רמליהו מלך ישר' ועזריהו מלך יהודה עלה תגלת פלאסר מלך אשור ויקח את עיון ואת אבל בת מעכה ואת ינוח ואת חצור ואת הגלעד ואת הגליל' ואת כל ארץ נפתלי ויגלם אשור כנזכר בספר הזה ועל הגלות הזה אמר ישעיה בעת ההיא הקל ארצה כו' ובזה הגלות נטל העגל השני אשר היה בבית אל והוליכו עמו ככתוב גם אותו לאשור יובל ואחר כן תשע שנים בפעם ג' בימי הושע ן' אלה מלך יש' ובשנה השש' לחזקיהו מלך יהודה עלה שלמנאסר מלך אשור על שומרון ויצר עליהם ג' שנים ויאסור את המלך בית כלא ויגל יש' אשורה וישב אותם בלחלח ובחבור נהרי גוזן וערי מדי כנזכר בזה הספר · ואחרי זה ח' שנים עלה סנחריב ולקח מערי יהודה מאה וחמשים מדינות מבני יהודה ומבני שמעון ואחרי כן מאה ועשרים ושלש שנים פעם חמישית בימי יהויכין מלך יהוד' בא נבוכדנצר ירושלם והגלה אותו ואת כל השרים ואת כל גבורי החיל עשרת אלפים והחרש והמסגר ויביאם בבלה כנז' כאן אחרי כן י"א שנה בפע' ששית עלה נבוכדנצר מלך בבל על ירושל' ויבן עליה דייק ובא העיר במצור ברעב ובחוסר כל והובקעה העיר ובא נבוזראדן רב הטבחים עבד מלך בבל ירושלים וישרוף את בית ה' ואת בית המלך ואת חומות ירושלים סביב וירב בבת יהודה תאניה ואניה ואויה מכת חרב והרג ואבדן והביא את הגולה בבל כל העם אשר נפלו את הכשדים ואשר היו בירושל' ולבד מדלת העם הנשאר בה לכורמים וליוגבים ועברו אם כן מגלות ישראל אשר בשומרון עד גלות ירושלים וחרבן בית מאה וג' ושלשים שנה אחרי כן באותה שנה עצמה בהיות גדליה בן אחיקם פקיד נגיד ומצו' שארית הפלטה אשר בירושלים ובערי יהודה וישראל ויאספו אליו רבים ובקשו אל ה' אלהיהם בא ישמעאל בן נתניה מזרע המלוכה מבית דוד ובעצת מלך בני עמון הרג את גדליה ואת רבים מאשר אתו והוליכום שם אל ארץ בני עמון והנשארים בכל הארץ באו מצרימה להשגב שם ובזה בדרך שפו תמו מן בלהות הנה אם כן הוגלו בני ישראל ובני יהודה בשבעה זמנים מצרים ורובם הלכו אשורה זולת אותם הנשארים שהסבה ישמעאל אל ארץ בני עמון ושנסו מהם למצרים :

וראוי שתדע שכבר באו עם מלך בבל על ירושלים מלכים ושרים ממלכי שאר הגוים והוליכו מהיהודים אל ארצם ומכללם היה פי"רוס שהיה מלך ספרד כי הנה אירקול"ים הגדול שהיה מארץ יון יוצא בכל העולם לכבוש ארצות בחכמתו ובגבורתו כי רבה היא ונתפשט בארץ המערב ואחרי שעשה גבורתו הרבה בכיבוש הארצות בא באוניות רבות ועוד חיל גדול אל ספרד ונתיישב שמה וימלוך בכל ארץ ספרד וכי נכסף אל ארצו ואל מולדתו חלף הלך לו אל ארץ איטליא ומשם אל ארץ יון והוא היה מהשרים אשר הלכו להחריב העיר הגדולה טרויא בפעם הב' וכאשר נסע אירקול"ים מספרד נתן מלכותו לבן אחותו שנקרא אי"ספאן ועל שמו נקראת כל ספרד איספאנייא ואי"ספאן זה לא היה לו כי אם בת אחת ונשאר פי"רוס שהיה גם כן משרי יון והוא הי' בחרבן בית ראשון והבי' משרי יהודה ומבנימין ומשמעון ומהלוים והכהנים אשר היו בירושלם עם רב שבאו עמו ברצונם ויביאם בדרך ים באוניות למלכות ספרד ויושיבם בשני מחוזות המחוז האחת הנקרא אנדלוז"יאה בעיר אחת שהיתה בימים ההם שרתי במדינות ויקראו אותה היהודים לוז"ינה וגם היום נקראת כן ואמרו עליה הגוים שאוירה זך ונקי ומחכים ואולי שעל זה קראוה היהודים לוז"ינה להיות' כלוז אשר בא"י והמחוז השני היה בארץ טוליטולה וידמה שהיהודי' קראוה כן על שם הטלטול שעשו בבואם שם מירושל' כי שמה הי' מקודם אצל העם פרי"זוילה וכן אחשוב שקראו עיר אחרת הסמוכה לטוליטולא מאק"ידא ע"ש העיר מקידה שהיה בא"י ולעיר אחרת קראו אי"סקלונה ע"ש אשקלון שהיה קרובה לא"י אולי היו הערים ההם בדמותם דומים אל הערים אשר היו בא"י וקרובים אליה ולכן קראום בשמם · ואין ספק שגם כן קראו בימים ההם שאר הערים הסמוכות לטוליטולא בשם ערי ישראל ובאורך הזמן נאבדו ונתחלפו השמות ושלשה המה שנשארו בשמותם עד היום הזה הם עדות והורא' על השאר וישבו היהודים במלכות ספרד משם ועד עתה ונתפשטו בכל הערים האלה משם ולא שבו אל ירושלם בזמן בית שני כי אמרו שלא היתה אותה הפקידה גאולה שלמה ולא נמצא שמה ארון בבית ה' ולא חלה הנבואה ביניהם ושאר הדברי' הקדושים שחסרו ושלכן לא ישובו כי אם בשוב ה' את שיבת ציון ושבו בנים לגבולם מאשור ומכוש ומאיי הים כמו שכתוב כל הספור הזה בספר דברי הימים הקדומים אשר למלכי ספרד ואין ספק שג"כ באו מהיהודים ההם מחרבן בבית ראשון לצרפת ולאינג"ילטירא ולארץ אשכנז ולשאר מלכיו' אשר באיים ודומיהם ועליהם אמר הנביא וגלות החיל הזה לבני ישר' אשר כנעני' עד צרפת וגלו' ירושלם אשר בספרד כי כבר היו שמה היהודים מחרבן בית ראשון כנז' שעם היות שנבא זה על אדום לא להיות אדום ראש הלוחמים והמחריבים כי אם לפי שעלו מהם עם הכשדי' על ירושל' לשחתה וכמ"ש שם ע"ז יום עמדך מנגד ביום שבות זרים חילו ונכרים באו שעריו ועל ירושלם ידו גורל גם אתה כאחד מהם ואחשוב שעל הליכת היהודים מירושלם דרך הים לארצות המערב אמר הנביא ישעיהו אחרי שאמר הראשון הקל ארצה כו' שנא' זה על י' השבטים שהלכו לערי מדי אמר עוד והאחרון הכביד דרך הים עבר הירדן גליל הגוי' שאמר זה על גלות ירושלם שממנו הלך דרך הים לארצות המערב כמו שאמרתי כי הנה בספר דברי הימים אשר למלכי ספרד הקדומי' מצאתי שקיסר מושל נור שלא חמשים אלף בתי יהודים אל ערי ספרד שהי' תחת ממשלתו מאותם שהגלי'

מיעוט

השנים עשר הוא להודיע כי אחת מן התחבולות הטובות למלחמה הוא להפחי' אנשי המלחמה ולזה אמר רבשקה כי אדניו שלחו בעבור האנשים אבל על החומה לאכל ולבהלם :

השלשה עשר הוא להודיע שהמלך ימשול בעם בהטבתו להם כי בזה ימשך רצונם אין והו אמרו עשו אתי ברכה וצאו אלי ואכלו איש גפנו ואיש תאנתו :

הארבעה עשר הוא להודיע שאין ראוי לאדם שיענה על הדברים שיאמרו לו בעתות הצרה והרה אך ישבע בחרפה אולי יתעשת האלהי' לו וירחמהו ויצילהו מהצרה ההיא ולזה ספר שלא ענו העם דבר לרבשקה כי מצות המלך היא לאמר לא תענוהו :

החמשה עשר הוא להודיע כי לעתות בצרה ראוי שיכנע האדם לפני הש"י ויתפלל אליו כדי שירחמהו ויראה בעניו ולזה ספר שכש' התפלל המלך בשק והתפלל לפני הש"י ובקש מישעיה שישא תפלה בעד השארית הנמצאה ולזאת הסבה גם כן ספר שכבר נכנע יאשיה לפני השם יתברך וקרע את בגדיו ובכה לפניו על דבר הרע המוכן לבא אליו ועל עמו מאת. יי' על חטאת אבותיו :

הששה עשר הוא להודיע כי היות השם יתברך מגיד מראשית אחרית הוא מופת על שהוא פועל הדברים כי לולי זה לא יתכן שיודיע אותם טרם היותם כי איך ידע הוא מה שיפעלהו זולתו :

השבעה עשר הוא להודיע כי מהשגחת הש"י בצדיקים ימשך לדחות מעליה' הרע שכבר התחיל לבא כאמרו הן יקטלני לו איחל. ולזה ספר שאף ע"פ שכב' נגזר על חזקיה שימות מאותו החולי הנה שמע השם יתברך תפלתו ורפא אותו והאריך ימיו חמש עשרה שנה ולזאת הסבה גם כן ספר שאף על כי שכבר היה נגז' שיבא הרע בימי יאשיהו הנה נעתר לו השם יתברך והיה שלו' ואמת בימיו :

השמנה עשר הוא להודיע כי כשנגזר שימשך רע מה מחטאים הנה ראוי לנקות מהחטאים ההם בדי שיסור הרע ההוא ולזה תמצא כי כשידע יאשיהו שהאריך הש"י את הרע עד אחר מותו מפני הכנעו לפניו רצה לנקות ישראל מהחטא ההוא והעמיד כל העם בברית עם השם ית' ובער כל האלילים והמזבחות והבמות ומשמשיהם והשבית את הכומרים וזבח כל כהני הבמות אבל המזבחות לא השאיר לע"ז שום זכר בישראל ובארצם והנה היה כלי כל זה להסיר הרע לגמרי מישראל כי הייעודים הרעים יסורו בסור החטאים אשר בעבורם היו אף ישראל חטאו אז כמו שזכר הנביא שהיה מוכיח אותם בימי יאשיהו ולזה לא נמשך מזה התכלית שכוון אליו יאשיהו :

התשעה עשר הוא להודיע שכהן שעבד עבודה זרה הוא פסול לעבודה אך הוא אוכל בקדשים עם אחיו הכהנים וזהו אמרו אך לא יעלו כהני הבמות אל מזבח יי' בירושלם כי אם אכלו מצות בתוך אחיהם :

כלי יקר

שיצאו מירושלם ונתקבצו כולם הראשונים והאחרונים והיו לעם אחד ע"כ זהו מה שאמרנו מהגלות ומהחרבן ומה שמצאתי בספרי הגוים בעניינו אמנם מהגאולה אחר שראינו שלא נגאלו ישראל גאולה שלמה בבית שני שהרי לא נתקבצו כל הכדתים בארצות המערב כנז"ל וגם חסרו ה' דברים בבית שני הארון והכרובים ואורים ותומים ולא ירדה אש מן השמים והוא מה שיורה שעדין אנו בגלות הראשון שלא יצאנו ממנו כי לא היתה גאולה שלמה כי אם פקידה כמ"ש כי לפי מלאת לבבל שבעים שנה אפקוד אתכם פקידה ולא גאולה שלמה כאמור עד יקבץ נדחינו כמו שהבטיח ע"י ישעיה והיה באחרית הימים נכון יהיה בית ה' בראש ההרים ונשא מגבעות ונהרו אליו כל הגוים והלכו עמים רבים ואמרו לכו ונעלה אל הר ה' ואל בית אלהי יעקב כו' כי מציון תצא תורה ודבר ה' מירושלם אכי"ר :

תם ונשלם פירוש ספר מלכים· בעזרת מלך מלכי המלכים:

יתברך מלך מלכי המלכים אשר עזרנו להשלים ספר נביאים ראשונים

על ידי הפועל המסדר העוסק במלאכת הקודש באמונה· נאם יעקב בר אברהם המפורסם שליט : זעיר מק"ק אמשטרדם :

ועל ידי הפועל העוסק במלאכת הקדש באמונה· נאם מאיר בן וואלף שוואב זעציר מק"ק אמשטרדם:

ועל ידי הפועל העוסק במלאכת הקודש באמונה· נאם הבחור זלמן בן כמהור"ר משה נר"ו : זעציר מק"ק אמשטרדם :

ועל ידי הפועל הזעציר במלאכת הקודש באמונה נאם הבחור מאיש בן אלכסנדר ז"ל מק"ק אמשטרדם :

ועל ידי הפועל הזעציר במלאכת הקודש באמונה נאם הבחור מאהרים בן כמר יאקב סג"ל מק"ק אמשטרדם :

ועל ידי הפועל הזעציר במלאכת הקדוש באמונה נאם הבחור אליעזר בן כמהור"ר משה נר"ו מק"ק אמשטרדם :

על ידי הפועל הדרוקר העוסק במלאכת הקודש נאם הבחור אברהם חיים בן כמר צבי הירש יצ"ו ממשפחת קוברין בק"ק אמשטרדם :

ועל ידי הפועל הדרוקר העוסק במלאכת הקודש הבחור נאם צבי הירש בן לא"א כמר אשר מינן סג"ל בק"ק אמשטרדם :

כי לא יעשה אדני ה' דבר כי אם גלה סודו אל עבדיו הנביאים: אדני ה' דבר מי לא ינבא ואקים מבניכם לנביאים ומבחוריכם לנזירים: ודברתי על הנביאים ואנכי חזון הרביתי וביד הנביאים אדמה: הנה אנכי שלח לכם את אליה הנביא:

חלק שלישי

מספר

קהלות משה

והוא המקרא גדולה מנביאים אחרונים עם כל הפרושים אשר באו בכל
הדפוסים שהיו עד היום דף על דף ממש לא יעדר דבר הלא
המה המקרא עם תרגום ופירוש רש"י ורבי דוד קמחי
ומסורה גדולה' ומסורה קטנה:

והמקראות מתורגמים מנוקדים מוטעמים ונמסרים על פי דרכי הסופרים קדמונינו אנשי כנסת הגדולה
והסופרים הבאים אחריהם אשר על משעולם ומסלולם דרכנו בציון אותיות הלויות' וקטנות
וגדולות ועקומות' ונקוד שרבה על הכתב וכתב שרבה על הנקוד' וסתומות ופתוחות'
ונכתב ולא נקרא ונקרא ולא נכתב ואותיות מנוזרות כל אלה מוגים
עם רב העיון כפי כח אפשרי:

ועתה נתוסף ונקהל עליהם קהילה גדולה מחכמים גדולים מפורסמים בישראל גדול שמם ונודע בספריהם וחדושיהם ה"ה
פירוש החכם הכולל **רבי אברהם אבן עזרא** ופי' יקר ונחמד מאוד **כלי פז** להרב הגדול מהו"רר
שמואל לאניידו על ישעיה וספר **אורים ותומים** להרב החכם השלם מהור"ר מאיר עראמה'
על ישעיה וירמיה **ולקוטי שושנים** מהרב הגדול המוסמך מהור"ר יעקב בי רב על
ישעיה וירמיה ויחזקאל וקצת מתרי עשר' גם ביאור על קצת מתרי עשר
מהמפורש המפורסם מהור"ר **עבדיה ספורנו** והרב מהור"ר שמואל
אלמושנינו ומהרב מהור"ר יצחק גרשון:

ועוד פירוש קצר מלוקט ממפרשי הנביאים כמבואר בהקדמה אשר פי ה' יקבנו **מנחה גדולה**

כל אלו נקהלו בקהלה אחת ונאספו באסיפת קודש בסדר יפה מאוד ונהדר בכל מיני הידור כפי כח אנושי על ידי החכם התורני מהור"ר
משה פרנקפורט דיין דק"ק אמשטרדם בעל המחבר נפש יהודה' וזה ינחמנו' ושבע פתילות' בן
להחכם השלם התורני מהור"ר שמעון פרנקפורט זצ"ל בעל המחבר ספר החיים' וספר תנוי:

ועוד ידו פשוטה לאחוז בסנסיני קודש על כתובים לאסוף ולהקהיל כהנה וכהנה מספרים ופרושים נחמדים ויקרים לא
יערכנה פטדת כוש וכתם אופיר' כולם יקר הערך ומציאות אשר קדם לא באו עדין בדפוס
והיו חבושי' באוצר טמון' לא שופתו עין רואה' כאשר יבא זכרם
ושמותם בפתח השערים מכל חלק וחלק:

נדפס

באמשטרדם

בבית ובדפוס של הדיין הנ"ל

לפרט כי שם נקהלו לעמק ברכה כי שם ברכו את ה' לפ"ק:

הקדמת מעלת החכם השלם נר"ו בן בנו של הרב המחבר כלי פז זל"הה

אמר הצעיר שלמה יצ"ו בן לאדוני מר אבא · אב לארס לובא · לפניהם יוצא ובא · הרב המוסמך כמהר"ר **אברהם** בן הרב המופלא המחבר אשר אין ערכו
בכלי **פז** לא יסולא · זקני גאוני הורי הודי והדרי תפארת ישראל והודו כמהר"ר **שמואל** לנייאדו ז"להה
ישמע החכם ויוסף הלקח טוב אשר נתן לנו אלהינו לזכותינו ולהחיותינו בעולם שכולו טוב · אשרי אנוש יעשה זאת התורה לעולם שכולו אורה · ובן אדם יחזיק בה ·
ובהויות דאביי ורבא · גרסו נפשו לתאבה · יומם ולילה יהגה בה · ולא ידע בשכבה לבו כאש להבה · כחולת אהבה · אם יתן איש כל הון ביתו באהבה · בוז יבוזו לכספא
ודהבא · ואף כי לחיך ליה עלמא טובא · לא ימיש מרחובא · כל ימי צבא · עד שיצא כפטר בחכה · כך מקובלני מבית אבי אבא · תצא נפשו בנחת ובטובה · אשר זכה
וזיכה את הרבים · בספרים כספירים מאירים מצדיקים הרבים ככוכבים · מהם יצאו נגבים · לעיני כל ישראל הקדושים והאהובים · כלי חמדה וכלי יקר בשנות נקובים ·
והחוט המשולש בלי פז הנחמד מזהב ומפז והשאר הנם כתובים · עד ספר דברי הימים שלמים וכן רבים · עוד נתן לישראל קר"א רבן קאר"י וכתו"ב ולבית הביא לדפוס
מי יקימנו יקום אלהים יפוצו אויביו וינוסו משנאיו מפניו · ימלא ה' משאלות רעיוניו · תחת אבותיו יהיו בניו · ויאריכו ימיו ושניו · אמן ואמן :

שאלו לי מה היה ליב אייך נייעס יי' אחזה **א**זר **ד**רש **ו**חקר בתורה באר היטב ואיזן ותקן תקנות נכונות · נודע שמו בכל גלילות ופנות · אב בחכמה
ומופלג בעושר וכבוד איש אמונות ורב תבונות הגאה למדינות · ובכל זאת לא ראינו שבא ידו הגדולה להוציא ספר כלי פ"ז לאויר העולם את זאת שאול
ישאלו באבא מארי והדרי וכן התנו :

ואשיבה שואלי דבר דבור מפי קדוש מר אבא ז"להה שכוונתו היתה להוסיף בו מוספין כהלכתן להיותו נסמך אל שולחן אביו הרב ז"להה כאשר התחיל לעשות ·
אך תמנה · באמת ובאמונה · מטרדת הנהגתו לישראל הקדושים שבארס לובא ה' ישמרם · כנודע בשערים שמו מרעים ממלכות · קשתותיו דרוכות ·
מורוקליעה · דבר אחד לדור דיעה · דיעה יורה מי כמוהו מורה כפי צורך השעה · בשיפורא ושכדלא ומקל ורצועה · לכל עושי רשעה · קנאי בר קנאי · **זה** סיני · כל
ימיו משרת ועמל עם הצבור כמשה עבד אדני · אשר על כן לא היה לו פנאי · למלאת תאותו לחבר ולכתוב כל אשר חפץ ולהביא לדפוס יתר ספרי הרב אביו המחבר ז"להה :

ומה גם שלכל זמן ועת לכל חפץ הנה יום בא לה' להעיר את רוח רוחי ואחי המלא חכמה וכליל יופי מושפע בינה מהגותן לשכוי · הן איש תוי · החכם השלם כמה"ר
לוי שדי יענהו משמי קדשו · אשר כל ימיו חשקה נפשו · להוציא כלי למעשהו רב ברכות לראשו · גם לראש אחי החכם כה"ר **יצחק** נר"ו · ויצא יצחק לשוח
עמו עוז ותושיה טובים השנים שנתאזרו חיל בכח ואל אלהי אבי אברהם יהיה בעזרם ויגן בעדם ימלא את ידם להוציא לאורה זה הספר הנותן אמרי שפר · ברך ה' חילם
ופועל ידם תרצה לא ימוש ספר התורה מפיהם ומפי זרעם ומפי זרע זרעם כן יאמר ה' אמן ואמן :

ואתחנן אל ה' יזכני גם אני להשתדל בספר זולת זה משאר כתבי הקדש של הרב זקני המחבר ז"להה · ולהדפיסו על ידי י"ד כהה · גם יעזרני האל יתברך לגמור
ספר מדרש שלמה שהתחלתי לחבר בברכת מורי ורבותי מאשר חנני ה' אלהים בחיי אהובי ורעי · אלופי ומיודעי · אשר פה ארס לובה · וענותנותם
תרבני ותורתי שלהם היא כי תמיד היו ויהיו לי לעוזרי להיותי שקוד על לימודי · ולעמוד על עומדי · אני ובני וביני ונכדי · על התורה ועל העבודה · ובכל מדה · נאה
וחסודה · בספרא וספרי וכולהו תלמודא · בכלל כל ישראל ויהודה · כן יהא חנא וחסדא · מן קדם אלהנא דבשמיא וארעא · ואמרו אמן :

נאם הצעיר שלמה בכמה"ר אברהם לאנייאדו זל"הה

דברי מקהיל קהלות ברבים

אמר משה בן החכם השלם מהור"ר שמעון פרנקפורט זצ"לה הנה הודעתי נאמנה · בענין מנחה גדולה וקטנה · פעמים באתי בארוכה ופעמים בקצרה מה היא
הכוונה · אין זה כי אם מפני טרדת ועול הזמן אשר עלי נתנה · העמוסים עלי זה ימים ושנה · ובצירוף דחיקת ואלימות הפעולים עולה על כלנה · כלה
מעשיך דבר יום ביום המה מונה · על כן לא יכולתי להאריך בדברי ובדברי זולתי כאשר עשיתי בירמיהו בדף ראשונה · וכבר אמרו ההכרח לא יגונה · ומה
גם הלא היא נתנה למנה · ואם היא מעט הכמות בעיניכם יראנה · רב איכותה לפניכם תשימנה · ותהא נאדרת כקרבן העני בנולת היונה · ומקובלת כתפלת משה
איש אמונה · אל אחותו תפלה קצרה ותחנונה · ותערב לפני המעין כמנחה חדשה מנופה וטחונה · ויהיה לריח נחוח לפני כל יודעי בינה · וימצאו בה נחת אשר כערכי
ופחות ממנה · כי הדברים הם פשוטים קרובים אל השכל והתבונה · עשוים באמת אמתה של תורה בה מבונה · ודרך שקר רחוק מן הדעת נכונה · הרחקתי כרחוק קצה
העולם לקצתנה · ואשר בשם מנחה גדולה היא מכונה · כי המקרא גדולה ארבעה הנה חלקנה · כחלקי היום ולילה מעת לעת תשתנה · החלק הראשון בוקר יכונה ·
כמו כן בחלק הראשון **קומץ מנחה** ערכנה · וחלק שני זמן מנחה קטנה תמשמשנה · ע"כ גם בחלק השני חלקתנה · וחלק שלישי מנחה גדולה זמנה · גם היא
לנגדה שקלתנה · וחלק הרביעי הערב מערבנה · גם פירושי **מנחת ערב** אקראנה · ואשר גזר תפקידם שלא תשתנה · הוא יהיה בעזרי שעבודתי עדי ערב אשלימנה ·
ויזכני לזכות הרבים בהוציאי לפועל אשר בכחי טמונה · ובנים ובני בנים עוסקים בתורה עיני תראנה · וכל המסייעים אותי מן השמים יקבלו ברכות במדה גדושה
יעניקנה · ובשנים נעימים ימיהם יבלנה · עד ביאת מבשר קיבוץ המפוזרנה · וירושלים על תילה בנויה כבראשונה · ובית המקדש עד עולם סלה מבונה · ושכינתו
עינינו יחזנה מהר ימהרנה · אמן :

הקדמה מלקוטי שושנים

הן כל אלה יפעל אל פעמים שלש אשר זכני ה׳ להוציא לאור תעלומות חכמה אף כי עיני לא ראום אזני שמעום בלמודי שהם מחדושי ספירי פניני האשל הגדול המקובל האלהי נודע בשערים שמו כמה״רר משה קורדו וי״רו ז״לה אשר האיר בחיבוריו ליודעי חן אף כי הוא קטן הכמות גדול הוא באיכות כמו שעין הקורא תחזנה מישרים · ואת הקדוש יקריב אליו פירו׳ ההגדה מהרב הגדול כמה״רר יוסף ג׳ קיט״ליא ז״ל · ועתה כעת זכני ה׳ החוט המשולש דבתלתא הוא חזקה ובאה לידי מרגניתא ברה מאירת עיני הקורא קצת פשטים מהרב הגדול מרנא ורבנא כמוה״רר יעקב בי רב ז״ל שכל הרוצה ליטול את השם אמרין ליה זיל קרי ב״י רב הוא · ומהרב כמוה״רר מאיר ערמה ז״ל ומהרב מופת הדור כמ״הרר עובדיה ספורנו ז״ל · ואחרון אחרון חביב החכם השלם כמ״הרר יצחק גרשון כ״רו לא ידעך המתחילי׳ מיהושע ומסיימי׳ במלאכי שפה משמותם נופים מתוקים לחכי · אמרתי אני בלבי עת לעשות לה׳ הפרו מחשבותי והוי מחשב שכר מצוה מצוה מגינא ומצלא · ומצאתי את לבבי נאמן לפי ויען ויאמ׳ לי אני אהיה עם פיך והוריתיך דרך זו תלך אחוז בזה וגם מזה אל תנח ידיך שגם זה יהיה לך למשיב נפש ואולי למאירת עינים שכל המדו׳ בטלו ומדה כנגד מדה לא בטלה ועוד דזכותא דרבים עדיפא מכולהו · לכן אזרתי את חלצי ושנסתי את מתני יען היה לבי והגיוני שוי׳ לעבודת קוני · ואתם אחי בני ישראל קנו חכמה קנו בינה מספירי׳ מצפוני לקוטי תפוחי׳ תפוחי זהב במשכיות כס״ף אשר לקט וחרש הרב האלהי כמוה״רר משה קורדוו״ירו ז״ל עם מורהו ורבו ז״לה בעלי היער בהתבודדות גדול בהשתטחותם על קברי הצדיקים נטעי נעמן הנטועים סביבי אר״י תוב״ב · ואת תקות חוט ה׳שני פי׳ההגדה מהרב הגדול הנ״ל ז״ל והחוט המשולש פשטי הרב הגדול כמו״הרר יעקב ב״י רב ז״ל והגאונים הנז׳ לעיל כולם יחדתים ואענדתים עטרה לראש וקראתי שם הא׳ ספר גרוש״ין ושם השני לקוטי׳ שושנ״ים שכל הקורא בהם ישיש וישמח כמוצא שלל רב וכלוקט בשושנים · ותמצאו בו אבנים יקרות לא מאסו הבונים · השליכו הקליפות ובחרו ברמונים · תעסקו בתעלומות תפיקו רצונים · בדעות התרכיות ומאסו בזרים · תמתיקו בפיכם דבש ומאמה פרי יפה מנטעי נאמנים · ובשעורי כל זה מלאני לבי לזכות את
הרבים כדי שיהיו שפתותיהם דובבות בקבר · ולמ״לך האחרון חי העולמים יאריך ימיו ושנותיו בנעימים ויזכהו ה׳
להדפיס את הים הגדול שלו ספר מבק״ש ה׳לעת מצא · בכל אות נפשו · יצא כנוגה הגה מפיו יצא יצא ·
יגה סביב איפו · וחפץ ה׳ לכל אשר יחפוץ יצליח ויצליח בידנו : ואבטח ברוכב ערבות כי
לא יחסר קרן ופירות שהזמין לידי איש אמונים תם וישר ירא אלהים נכון ונעלה
כ״הר נסים שושן יצ״ו הוקם על המלאכה ערוכה בכל ושמורה
מזוקקת שבעתים ושכרו כפול מן השמים :
נאם סגיא דנהורא עגות עני ונכה
רוח מתעורר להחזיק
מלאכת שמי׳ברוח
אלהין

הצעיר דוד ן׳ הין

חזון ישעיהו בן אמוץ · לא ידענו יחסו מאיזה שבט היה אלא שרבותינו ז"ל קבלו כי אמוץ ואמציה אחים היו : שמעו שמים · החל ספרו בדברי תוכחה כי בני דורו היו רעים ואף על פי שכתוב בעוזיה ויעש הישר בעיני ה' וכן יותם הרי נאמר בעזיהו ובחזקתו גבה לבו להשחית · ובימי שניהם היו העם מזבחים ומקטרים בבמות · וכתוב בדברי הימים במלכות יותם עוד העם משחיתי' כל שכן בימי אחז שהיה רע ועשה רעות גדולות כמו שכתוב וכל העם היו רעי' בימיו כמו שכתוב בעזבם את ה' אלהי אבותם ואף בימי חזקיהו לא היה לבבם שלם את ה' כמו שכתוב בדברי הימים · ואמר בפתחו דברי תוכחה שמעו שמים · וכן אמר משה רבינו עליו השלום כשבא להוכיח את ישראל אמר האזינו השמים כי הם עדים בין ה' ובין ישראל כמו שכתוב ואעיד' בם את השמים ואת הארץ לפי שהם קיימין לעולם והדורות הולכין או לפי שאם יעברו על הברית השמים לא יתנו טלם והארץ לא תתן את יבולה · ויש דרשות למה אמר שמעו לשמים והאזיני לארץ בהפך מה שאמר משה רבינו עליו השלום אחד מהם לפי שהיה משה קרוב לשמים לפי' אמר האזינו השמי' · ולפי שהיה רחוק מן הארץ לפיכך אמר ותשמע הארץ · בא ישעיהו ואמר שמעו שמים לפי שהיה רחוק מן השמים ואמר והאזיני ארץ שהיה קרוב לארץ : כי ה' דבר · מה שאני אומ' הם דברי ה' אשר שלחני שהוא צועק על בניו : ואמר בני' גדלתי ורוממתי והם פשעו בי · כי גדלתי אותם ורוממתים מעל כל עם והכפל לחזק הענין במלי' שונים והענין אחד · וכן מנהג המקרא במקומו' רבים · ואדוני אבי ז"ל פירש גדלתים בתורתי ורוממתים בשכינתי : והם פשעו בי · מרדו בי במרד ובמעל עברו על תורתי להכעיסני כי יש מכירים וכופרים · ויש שאין מכירים ועליהם אמר ידע שור · זכר הבהמות שהן גדלות עם האדם לעבודתו ואף על פי שאינן בני דעת בכח ההכרה שיש בהם לרחק מן הנזק ולקרב אל התועל' יכירו מי שייטיב להם תמיד והם הבעלי' ושבים לביתם ולמקום מאכלם כשבאים ממלאכתם · ואין פירוש קונהו קונה אותו בדמים לבד אלא המגדל ועושה לו צרכיו תמיד וכן אביך קנך וכן אמר קונה שמים וארץ · ופירוש אבוס מקום מאכל הבהמה והוא בכר"י בשקל אטון · והוא אחד בסמוך ובמוכרת : והנה

חזון ישעיהו בן אמוץ וגומר · אמר רבי לוי דבר זה מסורת בידנו מאבותינו אמוץ ואמציה אחים היו : אשר חזה על יהודה וירושלם · והלא על כמה אומות נתנבא משא בבל משא מואב הא למדת שאין זה תחלת הספר ולא נקרא הספר על שם החזון הזה וכן שנינו בברייתא במכילתא בשנת מות המלך עוזיה תחלת הספר אלא שאין מוקדם ומאוח' בסדר והדברים מוכיחים שהרי ביום הרעש יום שנצטרע עוזיה נאמר ואשמע את קול יי' אומר את מי אשלח ומי ילך לנו ואומר הנני שלחני למדנו שהוא תחלת שליחותו ונבואה זו נאמר' אחרי כן ועל זו לבדה נאמר אשר חזה על יהודה וירושלם כשם שאמר על משא כל אומה ואומה משא אומה פלונית אף כאן כתב חזון זה חזה על יהודה וירושלם ולפי שהם תוכחות קושי קראה חזון שהוא קשה מעשרה לשונות שנקראה נבואה כמו שאמור בבראשית רבה וראיה לדב' חזות קשה הוגד לי : בימי עוזיהו יותם אחז יחזקיהו מלכי יהודה ארבעה מלכים הללו קפח בימיו ביום שנצטרע עוזיה סרת' שכינ' עליו ונתנבא כל ימי המלכי' הללו עד שעמד מנשה והרגו : שמעו שמים והאזיני ארץ · ומשה אמר האזינו השמים ותשמע הארץ למה שינה ישעיה את הלשון שנו רבותינו בדבר זה מדרשות רבים בפרשת האזינו בספרי ונחלקו חכמים עליהם ואמרו אין הדבר כן אלא בזמן שהעדים באים ומעידים ונמצאו דבריהם מכוונין עדותן קיימת ואם לאו אין עדותן קיימת אילו לא בא ישעיה ונתן שמיעה לשמים והאזנה לארץ היו שמים מעידים ואומרי' כשנקראו לעדות זו בימי משה שאמ' העדותי בכם היום בהאזנ' שמענו והארץ מעידה אני נקראתי בלשון שמיעה ואין עדותן מכוונת בא ישעיה וחלף את הדבר נמצאו שניהם מעידי' בלשון האזנה ובלשון שמיעה : כי יי' דבר · שתהיו עדים בדבר והיכן דבר האזינו השמי' ואדברה כך שנויה במכילתא: קונהו · מתקנו בחריש' ביום ומאחר שהרגילו בכך יודע בו אבל חמור הטוש אינו מבין בעליו עד שיאכילנו וישראל לא נתפקח לידע כשור כשקראתיו ישראל יהיה שמך והודעתיו קלת חוקותי והם עזבוני כמפורש ביחזקאל ואומר איש את גלולי וגומר ואף לאחר שהוצאתים ממצרים והאכלתי' את המן וקראתי' עמי בני ישראל ולא התבוננו כחמור ד"א ידע שור קנהו מכיר השור קונהו להיות מוראו עליו לא שינה מה שגזרתי עליו לומר איני חורש היום וחמור לא אמר לבעליו איני טוען היום ומה אלו שנבראו לשמשכם ואינם לא לקיבול שכר אם יזכו ולא לשילום פורענות אם חוטאים לא שינו את מדתם שגזרתי עליהם וישראל שהם זוכים ומקבלים שכר ואם חוטאים מקבלים פורענות : לא

חזון

נבואת

יְשַׁעְיָהוּ בֶּן־אָמוֹץ אֲשֶׁר חָזָה עַל־יְהוּדָה וִירוּשָׁלָ͏ִם בִּימֵי עֻזִּיָּהוּ יוֹתָם אָחָז יְחִזְקִיָּהוּ מַלְכֵי יְהוּדָה׃ שִׁמְעוּ שָׁמַיִם וְהַאֲזִינִי אֶרֶץ כִּי יְהוָה דִּבֵּר בָּנִים גִּדַּלְתִּי וְרוֹמַמְתִּי וְהֵם פָּשְׁעוּ בִי׃ יָדַע שׁוֹר קֹנֵהוּ וַחֲמוֹר אֵבוּס בְּעָלָיו יִשְׂרָאֵל

ג' בנבי' וכל ד ה דכו' · במ"ה · ג' ב' ומכ' לים' וח' חס' · ב'

יְשַׁעְיָה בַּר אָמוֹץ דְּאִתְנַבִּי עַל אֱנָשׁ יְהוּדָה וְיָתְבֵי יְרוּשְׁלֶם בִּימֵי עֻזִּיָּה יוֹתָם אָחָז יְחִזְקִיָּהוּ מַלְכַיָּא דְּבֵית יְהוּדָה׃ שְׁמַעוּ שְׁמַיָּא דְּזָעוּ כַּד יְהָבִית אוֹרָיְתִי לְעַמִּי וְאַצִּיתִי אַרְעָא דְּאִתְרְגִישַׁת מִן קֳדָם פִּתְגָּמֵי אֲרֵי יְיָ מַלִּיל עַמִּי בֵּית יִשְׂרָאֵל קְרֵיתִי לְהוֹן בְּנִין חֲבִיבְתִּינוּן וִיקַרְתִּינוּן וְאִינוּן מְרָדוּ בְמֵימְרִי׃ יְדַע תּוֹרָא זַבְנֵיהּ וַחֲמָרָא אוּרְיָא דְּמָרוֹהִי ישראל

ד'זוגין מן ב"ב בסיפרא קדמא נסיב אות וחסר מלה ותניין חסר אות ונסיב יתיר מלה וסי'את יי' אלהיך תירא ואתו תעבד ובשמו תשבע · אתו את יי' אלהיך תירא אתו תעבד ובו תדבק ובשמו תשבע · שנים על פי שנים עדים או שלשה עדים · שנים על פי שנים עדים או על פי שלשה עדים · ולא אבו אשר אמר אליהם זאת המנוחה · לא אבו כי עם מרי הוא בנים לא אבו שמוע תורת יי' · ואפלה ויהי בהכתם ונשאר אני ואפלה על פני ואזעק · ואפל ויהי בהנבאי ואפלטיהו בן בניה ואזעק קול גדול : יחזקיהו ג' בנביאים וסי' בגלל מנשה · חזון ישעיהו בן אמוץ · ויאמר יחזקיהו נקל לצל · וכל דברי הימים דכוו' יחזקיהו במ"ה חזקיהו וסי' אחז בנו חזקיהו בנו · ויבאו פנימה אל חזקיהו · ויאמר חזקיהו להעלות · כי חזקיהו מלך יהודה הרים · ועתה אל ישיא אתכם חזקיהו · וכל שארן קריאן יחזקיהו :

אבן עזרא

סודות מאד עמקו וגבהו ידאום כבוני לב ויתמהו :
יתן אלהים עוז לאברהם הבא לפרש ספר ישעיהו :

השם אחד ודברו אחד רק המעלות משתנות כפי כח כל נביא כי אין מעלותם שוות יש מהם שנבואתם בחזיון לילה כמו אברהם וגד החוזה גם כן ישעיהו : **חזון** נו"ן חזון נוסף ויש בדברי יחיד כי כל נביא שנזכר שם אביו גם הוא נביא ויש מי שאומר שהוא מזרע המלוכה כי אמוץ ואמציה אחים היו על כן לא יכלו רשעי ישראל להרע לו כאשר הרעו לירמיהו והנה כתיב גוי נתתי למכי' ועל דרך הפשט כי כל נביא שנזכר שם אביו הוא גדול ונודע סודו בדורו ויש מהם שהוא נביא ויש שאינו נביא כמו נאם דוד בן ישי והנה דוד איש האלהים וכאשר נאמר יהוא בן נמשי אין נמשי מלך והנה מצאנו בחזון ישעיהו בן אמוץ הנביא · והנה יתכן שיהיה הנביא שבא אל ישעיהו או שיהיה דבק עם אמוץ וכאשר מצאנו אל ישעיהו הנביא בן אמוץ ידענו כי הוא הנביא וכן הזכיר אבות לפניה בעבור חזקיהו · וטעם אשר חזה כי רובי נבואותיו על ערי יהודה שיתפשם מלך אשור ועל ירושלם שנמלטה מידו וכן מחצי הספר על גלות יהודה כי לא הזכיר שאר השבטים ונבואתו היתה בימי עוזיהו והקרוב אלי כי בשנת מותו התחיל להתנבאות כאשר אפרש עוד : ועל דרך הפשט כי בימי חזקיהו מת כי אילו נמשכו ימיו עד ימי מנשה היה זה כתוב ויש בדברי יחיד שהרגו מנשה בעבור שאמר ראו עיני ואם הדבר קבלה הוא האמת : שמעו · יש מלות נגזרות משמות והם פעלים כמו והאזיני ארץ והטעם הטי אוזן והנה אין הפרש על דרך הפשט בין שמעו ובין האזיני והחל לקרוא לעדים שהעיד משה לישראל כי אבד תאבדון והנה בא העת : כי יי' דבר · אחר שהשם הוא המדבר שמעו דברו או כי יי' דבר שתשמעו : בנים · נמשלו ישראל לבנים שאין כח להם והאב גדלם ורומם מעלתם על בני גילם : והם פשעו בי · שילא מתחת רשותי כמו ויפשע אדום מתחת יד יהודה על כל דבר פשע : ידע · הזכירו השור והחמור כי הם הנמצאים תמיד עם בני אדם : אבוס · מקום אכילתו והוא במקום מוכרת וסמוך שוה וממנו וברבורי' אבוסים ומשור אבוס פעול והטע' שהוא עומד באבוס: ישראל

כלי פז

חזון ישעיהו בן אמוץ וגו' אמר רבי יוחנן כל נביא שנתפרש שמו ושם אביו נביא בן נביא וכל שנתפרש שמו ולא שם אביו בידוע שהו' נביא ולא בן נביא ע"כ: ולע"דן לדקד' דכיון דנתפר' שמו ושם אביו די בזה להודיע שהוא נביא ואביו נביא · יקשה מה שכתוב א' אומר ישעיה בן אמוץ הנביא וכתוב א' אומר ישעיהו הנביא בן אמוץ להודיע שהי' נביא בן נביא כמ"ש בסמוך בס"ד דלמ"ל שנוי זה כיון דנתפר' שמו ושם אביו די · ועוד קשה וכל שנתפר' שמו ולא שם אביו בידוע שהוא נביא פשיטא לא הי"לל אלא בידוע שאין אביו נביא שהוא החידוש ולא כאידך דויקר' רבה דבסמוך דסבר דאפי' לא נתפרש שמו ושם אביו נבי' בן נביא הו': ונראה כי הוא סבר דכיון שהזכיר הבן כשהוא נביא ונתפרש שם אביו כשאמר פלו' הנביא וכן פלוני אביו ר"ל שבנבואה ג"כ בנו הוא ושג"כ היה אביו בחלק ההוא הרוחני ונבואיי אמנם אם לא גלה לנו הכתוב במקום אחד כההיא דכתוב אחד הו' ישעיהו בן אמוץ הנביא וכתוב אחד אומר ישעיהו הנביא בן אמוץ אשר מכאן בנה בניו אב לכל שאר המקומות שיזכיר שמו ושם [illegible]

שהוא נביא ר"ל מובהק · ודרך הגלגה אפשר שזה רמז בתיבת בידוע שהוא נביא ידוע ומפורסם וזהו בידוע שהוא נביא כלומר נביא ידוע ומפורסם בכמה נבואות · ואין להקשות ולומר דכיון דמצינו נביאים שלא נתפרש שם אביהם על כרחין אותם שנתפרש שמם להודיע שהוא נביא בן נביא הוא דאל"כ מאי שנא שמפרש בקצת נביאי' שם אביהם ובקצתם שותק ואינו מורה מי אביהם כי יש לו' כי נבי' שנז' אביהם הוא היה גדול בדורו ונודע לאיש חיל ויתכבד בו הנביא ולכן מתפרש שם אביו וזולתו אינו כן ועל כן לא נתפרש שם אביו וכמו שפי' הרא"בע ז"ל וכמו שיבוא לכך איצטריך לגלוי גבי ישעיה בן אמוץ הנביא ובנה אב לכל מי שיזכיר שם אביו על שגם אביו הוא נביא ולכן ניחא שפיר שיש נביאים שנתפרש שם אביהם ויש נביא שלא נתפרש שם אביו לפי שאביו לא היה נביא וזהי שיטת חז"ל : ובויקרא רבה א"ר אלעזר כתיב והתנבי חגי וזכריה בן עדוא נביא בן נביא ורבנין אמרין בין נתפרש שמו ובין לא נתפרש שמו שכן עמוס' הו' לאמציה לא נביא [illegible] ולע"דן לדקדק לרבנן למה כתוב אחד אומר ישעיהו בן אמוץ הנביא וכתוב אחד או' ישעיהו הנביא בן אמוץ [illegible] לומר

מנחה גדולה

בעזר ושעו יה אתחיל ספר ישעיה :

חזון ישעיה וגו' [illegible] חסדי ה' אשר עשה את ישראל עמו אשר שלח להם נביאים רבים השכם ושלוח [illegible]

אורים ותומים

שמעו שמים והאזיני ארץ כי דבר [illegible]

מנחה גדולה

יוכין שינכו · יטול קורה יוכין עיניו · ושכית אם המוכיח הוא איש עני שלא יאמרו אין זה מדבר כי אם לקבל הנאת פתותי לחם ושעלי שעורים ועי"כ באר ה' בנביאי' עשירים כמש"ל כל הנביאים עשירים היו וכן אחר עמוס בוקר אנכי ובולס שקמים וגו' אינו צריך למתנת בשר ודם · ושלישית הוא אם לא יוכיח אותם במענים לשון נעימים ולשון גרומים ובחכמה יפתח פיו וזה מצד שאינו יודע בטיב התוכחה ושלא ישא עליהם חטא לבייסם ברבים מיד ומה גם אם יקצר ועולה אחר דברו דבריו פעם ושתים ולא ישנה להם פעמים רבים ימים ושנים ידברו להם · כי אז אף מי שיש לו לב אבן שלא ירכך לבבו ברוב הדברים והתמדת הזמן ואם אבן הוא כמוח אשר כל זה פה נמצאו שלא מנע הנס גם אחד מהם כדי שלא ימצא תלונה כדברי הנביא · ועל הא' אמר חזון ישעיה בן אמוץ נביא מפורסם בחסידות ומעשה אבותיו בידו נביא בן נביא ועל השנית אמר בן אמוץ כמ"ז אמוץ ואמציה מלך יהודה אחי הוו וא"כ אביו היה בן מלך יהואש ומופלג בעושר בלי ספק היה ואין כאן מקום לומר שהתנבא ישעיה לאהבת התועלת כי אם אשר שמע מפי אלהי' נבואת אמיתית ועל השלישי' אמר בן אמוץ נביא ששמע מאביו דברי תוכחה מוסר מגולה באהבה מסותרת ובלי ספק אחר אשר בחר ה' בו מעשה אבותיו בידו ידע כיאום התוכחה שלא לאלבין פנים ובמתק לשון נעימים · ומה גם אשר חזה וגו' בימי אחז וגו' משך זמן חיי ארבעה מלכים הלך ושב ולא מנע דבריו מהם כל המשך הזמן שהיו אלו המלכי' וא"כ כל שומע תסמ' שערת ראשו שבזמן רב כזה אשר הוכיחם הנביא ולא שבו לא אבו שמוע · אשר כל זה ישיב האדם אל לבו בראותו שיכת הארץ ותחלואי' אשר חלה ה' בה ולא יאמר למה עשה ה' ככה לארץ הזאת ולעם ישראל היושב עליה אשר היו עמו וחוכו בני ישראל יצחק ואברהם אוהבו · כי תשובתו בגדו שה' עשה עמהם חסד והאריך להם זמן ועידן אולי ישובו וזה ע"י נביא מפורסם ואצילי ארץ בני מלכי' ובכל זה לא שבו : שמעו שמים וגו' כי הנה אתם שותפים עמי כביכול בהויתם ראשונה ומי יתן והיו פושעים בכם שאינן בנים לכם ולא גדלתם ולא רוממתם אך כי אם אני שהם לי בני' וגם גדלתי ורוממתי ועכ"ז

כלי פז

לומר דאין הכי נמי שאין נתפרש וכין לא נתפרש נביא בן נביא הוא אבל לא יתחייב שיהיה אביו נביא מפורסם ומוכיח אבל אמוציה נביא מובהק ומפורסם כעין ישעיה בנו ולזה פי' שם בפי' שאמוץ נביא הוא דכתוב אחד אומר ישעיה בן אמוץ הנביא וגו' · בן אמוץ א"ר לוי דבר זה מסורת בידנו אמוץ ואמציה אחים הוו מאי קמ"ל כי הא דא"ר שמואל בר נחמני א"ר יונתן כל כלה שהיא צנועה זוכה ויוצאין ממנה מלכי' ונביאי' מנא לן מתמר דכתיב ויראה יהוד' ויחשבה לזונה כי כסתה פניה משום דכסתה פניה ויחשבה לזונה א"ר אלעזר מלמד שכסתה פניה בבית חמיה יצאו ממנ' מלכים ונביאים מלכים מדוד ונביאים מאמוץ עכ"ל · ומ"ש נביאים בלשון רבים מובן במה שקדם דלכ"ע אמוץ נביא הוא וישעיה הרי שנים · ומ"ש א"ר אלעזר מלמד שכסתה פניה כו' לשון מלמד בלתי מתיישב ולא הי"ל אלא תירוץ אל קושייתו א"ר אלעזר כי כסתה פניה בבית חמיה · ויקשה בפסוק איך שתם כי כסתה פניה בבית חמיה ונראה שלתרץ קושי זה השני כיון בעל המאמר במה שכתב לשון מלמד והכוונה דקשיא ליה בפסוק לשון ויראה שנראה שהיו פניה מגולים וז"ש ר' אלעזר מלמד שתיבת ויראה מלמדת ומגלה על מה שאמר כי כסתה פניה שהוא בבית חמיה ובהכי מתיישב נגוד ויראה עם כי כסתה פניה עם היות אפשר לדחות ויראה על מציאות תמונת הגוף לא פניה : במסכת פסחים פ"ח אר"י הוי לה לרבנות שמקבר' את בעליה שאין לך כל נביא ונביא שלא קפח ד' מלכים שנא' בימי עוזיהו יותם אחז יחזקיהו מלכי יהודה ובימי ירבעם בן יואש מלך ישראל : וכה"א חזון ישעיהו בן אמוץ גו' ע"כ : והכוונה ברורה שסגול' הרבנות לפקח ואפשר יעוד שהנבי' בהיותו מתרה במלך על עבוד' הסי"ת מוכיחו על מעשיו הרעים והוא בלתי מקבל התוכח' לגודל לבבו מהרבנות מתפקח לז"א הוי לה לרבנות שמקבר' את בעליה שזדונה רבנו' גורם כאמור וז"ש שאין לך כל נביא ונביא שלא קפח ד' מלכים קפח ממש שהוא גרם ע"י התראותיו והוא לא קבלם ולזה לא אמר שאין לך כל נביא ונביא שלא נתקפחו ד' מלכים בימיו באו' שלא קפח מורה שקפחם הוא בכוונת המתכוון : והביא שני עדים מהושע שכתוב בו בימי עוזיהו וגו' והשני ישעיהו שכתו' בימי עוזיהו יותם אחז גו' · ובסדר הנביאים סדר עולם דבר ה' אשר היה אל הושע חזון ישעיהו דברי עמוס אשר גו' דבר ה' היה אל מיכה מלמד שכולם נתנבאו בפרק אחד ואי אתה יודע מי קדם כתיב תחילה דבר ה' בהושע בעמוס הוא או' שנתים לפני הרעש בישעיהו הוא אומר וינועו אמות הספים וגו' שנתנבא ביום הרעש דבר ה' אשר היה אל מיכה וגו' מלמד שכולם קדמו אל מיכה ע"כ · והנה הכריחו ז"ל היות נבואתם יחדיו מצד היות לשון אחד משתתף ביניהם שכמו שאמר בהושע בימי עוזיהו יותם אחז יחזקיהו גו' כן אמר בישעיהו בנוסח הזה וכן בעמוס וכן במיכה וזהו שהביא כל הפסוקים שבאר שהם בנוסח אחד בקירוב שבזה מלמד שכולם היו בפרק אחד שהרי בסגנון אחד בא להם לשון התחלת נבואתם וז"ש מלמד שכולם נתנבאו בפרק אחד כו' להיות שאמר במיכה דבר ה' אשר היה אל מיכה ולא אמר בו דבר ה' אשר חזה מיכה וגו' כמו שאמר כן בישעיהו ובעמוס אשר חזה מזה הכריחו ולמדו שמיכה היה בסוף כולם שלא היה עוד נבואה ביד ה' לאומרה באותו פ' אלא זו וז"ש מלמד שכולם קדמו אל מיכה ולמד זה באו' דבר ה' אשר היה אל מיכה כלומר שדבר ה' תוכחת זה לבד היה נשאר אל מיכה שכל שאר התוכחות כבר נאמרו ע"י חבריו אשר באותו פ' · ואף על פי שמצינו כיוצא בלשון הזה בהושע והוא הראשון שכן כתיב דבר ה' אשר היה אל הושע כבר כלה תחלת דבר ה' בהושע שהוא קדם לכולם וכיון דכן ע"כ מ"ש דבר ה' אשר היה אל הושע פירושו אשר היה אל הושע תחילת הוייתן באותו הפ' של אלו הארבע נביאים כנזכר נמצא שאף על פי שהלשון מתדמה של הושע לשל מיכה מתחלף הוא בהבנה · והנה מכריח דרשת חז"ל ופירושם במ"ש תחלת דבר ה' אל הושע שאין לפרשו כאלו אמר בתחילת הדבור אשר דבר ה' אל הושע אמר לו קח לך אשת זנונים כדרש"י ז"ל דא"כ יקשה כפל דבר ה' אשר היה גו' תחילת דבר ה' אל הושע וגו' דהיה לו לו' תחילת דבר ה' אל הושע בימי עוזיהו גו' אמר ה' אל הושע קח לך גו' גם מכריע כדבריהם אומרו תחל' דבר ה' ויאמר ה' הכרח' שהם שני ענינים דאל"כ ו"יו ויאמר בלתי מתיישבת ובזה נדחו כל דברי מהרי"א שהקשה על דברי חז"ל כי דברי חכמים כדרבונות · ומתוך המאמר הזה נמשך קושי חזק שא"כ היה ראוי להקדים הושע ואח"כ ישעיה ואח"כ עמוס ואחר כך מיכה כפי סדר נבואתם : והנה חז"ל אמרו בבבא בתרא פ"ק סדרן של נביאים יהושע שופטים שמואל מלכים ירמיה יחזקאל ישעיה תרי עשר · ספר מלכים סופו חורבנא וירמיה כוליה חורבנא ויחזקאל רישיה חורבנא וסופיה נחמתא וישעיהו כולי' נחמתא וסמכינן חורבנא לחורבנא ונחמתא לנחמתא : ומהרי"א ז"ל קדמונינו ז"ל לא נהגו כן כי אם להקדים ישעיהו ואחריו ירמיהו ואחריו יחזקאל ואחריו תרי עשר והדין עמהם מחמש בחינות · האחת מפאת הזמן שישעיהו נבא זמן רב קודם ירמיהו ויחזקאל ולכן ראוי שיוקדם ספר ישעיה לספריהם · גם כי ג' ספרים האלה ישעיהו וירמיהו ויחזקאל ענפים הם מספר מלכים לפי שענייני הנבואות שנבאו הנביאים האלה למלכים שנזכרו בספר מלכי' וכיון שישעיהו נבא לעוזיהו יותם ואחז וחזקיהו מלכי יהודה וירמיה נבא אחר כך ליאשיהו ויהויקים ולצדקיהו ובניו ויחזקאל נבא לגלות יהויכין בזמן ירמיהו וכמו שקדמו עוזיהו יותם אחז יחזקיהו בספורי מלכות כן ראוי שתקדם נבואת ישעיהו לנבואות שאר הנביאים · וטען על דברי חז"ל שאין טעם לסמוך חורבנא לחורבנא דאדרבה יאות לסמוך נחמתא לחורבנא שמאל דוחה וימין מקרבת שכן כל נביא מסמיך קצת דברי נחמות לפורענות : ודחה מהרי"א ראייתם מפי' דבר ה' שבתחילת דברו אמר לו קח לך אשת זנונים שכן פי' רש"י ז"ל ולא להודיע שדבר עמו תחילה וקודם לחביריו אשר היו באותו הפ' ונדחק בו"יו ויאמר שכן דרך הפסוקים בו"יו והארץ היתה תוהו ובוהו לרש"י ז"ל הפי' בראשית ברא אלהים את השמים כמו בראשית ברוא שוי"ו והארץ יתיר' וכן רבים ע"כ תורף דבריו וכבר כתבתי למעל' בסמוך ביאור דברי חז"ל וההכרח להם וקיום דבריהם עיין עליו · וכתב עוד מהרי"א ז"ל שגם דברי הושע היו באחרונ' אל ישעיהו שלא כדחז"ל והביא ראיה לזה ממ"ש בדברי הימים ויתר דברי עוזיהו הראשונים והאחרונים כתב ישעיהו בן אמוץ והוא מה שיור' שגם הושע לא נתנבא קודם ישעיהו אלא ישעיהו נתנבא בתחילת מלכות עוזיהו וכ"ש קודם ירמיהו ויחזקאל ואם כן לדקו הקדמונים שסדרו ראשונה ספר הושע ואמנם שמו הושע אחרי ירמיהו ויחזקאל בהיות שקדם אליהם בנבואה וכבר נתנו טעם בגמרא שלהיות תרי עשר נבואות קטנות סדרום וקבצום כולם בספר אחד וכן עמוס עם היות שניבא שנתים לפני הרעש הנה לא קדם לישעיהו כי ישעיה אולי התחיל להנבא בתחיל' מלכות עוזיהו והרעש היה בשנת כ"ז לעוזיהו כי חמשים ושתים שנה מלך ע"כ הבחינה הראשונה : ולע"דן שאין זו ראיה לדבריו שאם כן תהיה קושיא לדברי חז"ל כי בד"ה לא כתיב אלא ויתר דברי עוזיהו הראשונים והאחרונים כתב ישעיהו בן אמוץ הנביא שאין זה אלא שבהיות הדיוט שלא שרתה עליו רוח הקדש עדיין אירעו הדברים ההם וכתב הדברים הראשונים והאחרונים כתבם אחר ששרתה עליו · או שנאמר אחר ששרתה עליו רוח הקדש · וכתב אפילו הדברים שלא היה לו בהם נבואה על דרך משה כתב ספרו וספר איוב אם כן אין מכאן הכרח כלל שהתנבא ישעיהו כלל קודם להושע ולדברי חז"ל ויוכיח כן שבכתיב אמהדברים הראשונים היו קודם ששרתה עליו הנבואה מדכתיב בדברי הימים כתב ישעיהו בן אמוץ הנביא שתיבת הנביא חוזר לאמוץ שהיה נביא ולא ישעיהו הנביא בעת היות של הדברים הראשונים · גם קשה אל מהרי"א שלדבריו שראוי לסדר הדברים כפי הזמן היה ראוי אם כן להקדים הושע אל ירמיה ויחזקאל וכן עמוס · והנה מהרי"א ז"ל עצמו נדחק מזה הקושי ונסמך בזה על דברי חז"ל במה שאמרו שלהיותם ספרים קטנים קבצום יחליו תרי עשר שהרי שהוא בעצמו מוכרח להשען על דברי חז"ל אלא שהוא דוחה קצת דבריהם ומקיים קצתם · ואני לא כן אלא על דבריהם אסמוך בכל מכל כל ומהם לא אזוז כי כל דבריהם קבלה ובפרט המאמרים שהוקבעו בתלמוד הנה הנם כמסמרות נטועים · עוד כתב מהרי"א ז"ל בחינה שנית שראוי להקדימו לשאר הנביאים כי היה מזרע המלוכה כמו שקדם לחז"ל אמוץ ואמציה אחי הוו אם כן היה ישעיהו אחי המלך אמציהו ולזה היה לבו כלב האריה בתוכחותיו ומה שאמר גוי נתתי למכים ולחיי למורטים ר"ל שסבר וקביל אפי' שיכלימוהו אבל שלא יהי' כן בפועל וכמו שאמר ואדע כי לא אבוש שביאר בזה שלא קבל בזוי משו' אדם · והנה יורה על יחוסו בלועס מליצתו וצחות לשונו לשון למודים כדרך המלכים עד שמפני זה אחז"ל במרא' אשר ראה ישעיהו בשנת מות המלך עוזיהו ישעיהו דומה לבן כרך ויחזקאל במראה אשר ראה על נהר כבר דומה לבן כפר גו' ואם כן יתאחרו דבריו בסוף והביא כמה ראיות למה המיוחס יוקדם לזולתו ומה היא הסיב' שמספב' בית דוד קודמת לכל כבוד וסררה ע"כ תורף דבריו : עוד כתב בחינה ג' והיא מפאת צורת הנבואה תתעלה על זולתה וזה כי מדרגת הנבואה בשתים האחד חלום והשני מהנבואה בהקיץ וכמו שזכר הרב המורה ז"ל ואמנם במה יובדלו שניהם לא בא בפי' בדברי הרב המורה אמנם ידענו כפי שרשיו בנבואה שלא יבדל החלום מהמראה או החזון או מחזה שכולם דבר אחד מצד הפועל ונותן השפע הוא הבורא יתברך באמצעות השכל הפועל ולא יובדלו גם כן מצד המקבל שתמיד בכלם המקבל השפע האלהי הוא הכח השכלי עם המדמה · גם לא תשוב שיהיה ההבדל ביניהם שבחלום יבוטלו החושים לא כן בהקיץ שלא יהיו ביטול חושים כי זה כמנע שהרי דניאל הגיד ולא נשאר בי כח והודי נהפך עלי למשחית וכן כל הנביאים ואברהם ותרדמה נפלה על אברם ולתי חזון הנביאים מרע"ה שהיה שלם בכחותיו

כלי פז

בשעת הדיבור שנאמר ודבר ה' אל משה פנים אל פנים ועכ"ז ושב אל המחנה בלי התפעלות כלל ועיקר אלא כאשר ידבר איש אל רעהו : אלא על כרחך ההבדל הוא כי כשתחול הנבואה והנביא ישן שאז הכח המדמה בלתי נכנע אל תחת השכל ולזה אז מדמה ומרכיב הרכבות בדויות כדרך הישנים ולזה יקרא חלום והנבואה על זה האופן תהיה קשת ההבנה מאד מפני בלבול הכח הדמיוני המקבל אותו השפע יהז' ואמנם במראה או חזון ומחזה הוא ענין היום וכורה מושג לנביא בעת היקיצה שהשכל כובש את הכח המדמה והשכל שופט וגוזר על דמיונו מפני זה תהיה הנבואה שתחול עליו זכה וברה ומפורשת ובלתי שום בלבול ומפני זה אמרו חז"ל שמעולם לא נתנבא משה ע"ה בלילה שנאמר ביום דבר ה' אל משה ביום ולא בלילה והנה ההבדל בזה כאשר העירותיך מהחלום אל מראה ומחזה תבינהו בדברי הרב המורה בפ' מ"א ח"ב באומרו בתחילתו זה לשונו איפו צריך לבאר החלום מה הוא ואמנם במראה והוא או' במראה אליו אתודע והיא אשר תקרא מראה הנבואה יד ותקרא מחזה הוא ענין היום וכורה מחובר לנביא בעת היקיצה גו' כי מאשר אמר הרב מחובר לנביא בעת היקיצ' העיר על ההבדל באמיתי ההוא שזכרתי ומפני שהיית מדרג' ישעיהו בנבואה עליונה מאד לא באתהו כל ימיו נבואה בחלום כי אם ביקיצה במראה ובמחז' ולזה נאמר בתחילת ספרו חזון ישעיהו בן אמוץ כי היה החזון המדרג' היותר זכה שבנבואה ולכן אין דברים לאים ומבוארים יותר ובמעט משלים וחידות כפי זכות ובהירות מדרגת נבואתו : וכבר יורה על אמתת כל זה ענין אחר שאודיעך פה והוא עיון נכבד קחנו ושים עיניך עליו והוא שתמצא בירמיהו ויחזקאל ושאר הנביאים פעמי' רבות ויהי דבר ה' אלי לאמר ולא תמצא זה הלשון באדונינו משה ע"ה בשום מקום לא נאמר בו ויהי דבר ה' אל משה לאמר והסבה בזה שזה הלשון יאמר על הנבואה שהוא בחלום לא במראה ומחזה ויורה ג"כ על רבוי האמצעיים וכאילו יאמר הנביא שלא ראה את השם אבל שהיה הגיע אליו דבר ה' ע"י אחרים ולכן במשה שהיה מנבא מאתו ית' בלי אמצעי לא בא בנבואתו בלשון הזה וכבר הורה הרב המורה שויהי דבר ה' מורה על הנבוא' שבחלום במ"ש במורה ח"ב ז"ל המדרגה השלישית והיא תחילת המדרגות שיאמר ויהי דבר ה' ומה שנוטה מן הלשונות אל זה הענין הוא שירא' הנביא משל בחלום וכאילו התנאים כולם אשר קדמו באמתת הנבואה ובגוף החלום של נבואה יתבאר לו ענין זה משל ההוא כמו רוב משלי זכריה עכ"ל : הנה באר שויהי דבר ה' לא נאמר על מדרגה ממדרגות מראות הנבואה כי אם הנבואה שתבא בחלום וגם לא על מדרגת דברים שיושמע בחלום ושאר מדרגות החלום כל אחת על המדרגה הפחותה מהם וביא' ראייתו משלים בחלום כמו שזכר ובעוד שהיו ירמיהו ויחזקאל ושאר הנביאים מנביאי' פעמים רבות בחלום וראייתו משלים במדרגה שפלה מהנבואה בא בהם פעמים רבות זה הלשון ויהי דבר ה' אבל בישעיהו לזכות נבואתו והיותה תמיד במראה ולא בחלום לא נאמר בו ויהי דבר ה' אלא פעם אחת ויהי דבר ה' אל ישעיהו לאמר · הלך ואמרת אל חזקיהו כה אמר ה' אלהי דוד אביך שמעתי את תפלתך ראיתי את דמעתך הנני יוסיף על ימיך ט"ו שנה · אולי שאותו הפעם נרדמו כחותיו מפני דאגתו על מות חזקיה ותרדמה נפלה עליו במחשבתו זאת בהיותו בחצר התיכונה מהיכל המלך ואז בהיותו ישן באת לו הנבואה ההיא אבל שאר כל נבואותיו היו כולם בחזון ובמראה הנבואה לא בחלום ולכן לא נזכר בו עוד ויהי דבר ה' אלי הנה התבאר שלהיות מדרגת נבואת ישעיהו עליונה על מדרגת נבואת שאר הנביאים לזה בא בכל נבואותיו לשון חזון להודיע שאינה חלום כי אם במראה וחזון · אמנם בבראשית רבה אמרו עשרה לשונות מהנבואה ואמרו שהקשה שבכולם הוא חזון שנא' חזות קשה הוגד לי הנה עשו חזון נוראת חומר נבואותיו לא לצורתה אבל אין דעתי מתיישבת בדבר זה שגם הנבואה הטובה תקרא חזון כמו חזון עובדיה והיא נחמה וטובה לישראל ויואל מייעד טוב זקניכם חלומות יחלומון ובחוריכם חזיונות יראו ולא יתכן שהוא מייעד שיראו יעודים קשים אבל זכר שני מיני הנבואה על דרך מה שאמרה התורה במראה אליו אתודע בחלום אדבר בו' · וגם שכתוב שהביאו חז"ל חזות קשה הוגד לי מסייע למה שאמרתי שלהיות המחזה מתכן לטוב וממכו לרע הוצרך לפרש ולומר חזות קשה והעולה מזה שספר ישעיהו מפאת צורתו מאד נעלה על כל שאר הנביאים ע"כ :

ולע"דן להקשות על דבריו אלה ראשונה במ"ש אלא על כרחך ההבדל הוא כי כשתחול הנבואה והנביא ישן גו' שהוא ז"ל סובר שחזון הוא המראה הזכה וברה והיא מדרגת ישעיהו ז"ל עולה על כל מדרגות הנביאים ירמיהו ויחזקאל וזולתו שנא' בהם דבר ה' : והנה יקשה לדעת זה מקרא שכתוב בדניאל חזון נראה אלי אני דניאל גו' ואם כן לדעת מהרי"א יתחייב שדניאל נביא וגדול ממדרגת ירמיהו ויחזקאל שהרי נאמר בו לשון חזון וזה ברור שדניאל רוח הקדש שרתה עליו לא נבואה : גם יקשה על מהרי"א שאמר שהחזון לא יבואו בו משלים והרי עיניך רואות בדניאל שאמר ומראה בחזון גו' והנה איל גו' שכל הדברים משלים עד שהוצרך קול אדם ויקרא ויאמר גבר"יאל הבן להלז את המראה גו' : גם במ"ש שלשון ויהי דבר ה' אלי לאמר הוא על השגת חלום אמנם חזון ישעיהו הוא ההשגה הזכה וברה מאד ע"כ אם כן לדבריו ז"ל כל הנביאים אשר בא בהם לשון ויהי דבר ה' גו' היו חלומי חלומות חלילה חלילה מזה לחשוב נביאי האמת והצדק חולמי חלומות : והנה בסמוך הרחיב מהרי"א ז"ל לו' שויהי דבר ה' היא המדרגה השפלה בנבוא' החלום א"כ לדבריו כל נביא שנא' בהם ויהי דבר ה' לא הגיע אפי' למדרגות המשובחות של חלום אלא על הפחותה שבהם : והנה כתוב בירמיהו הנביא אשר אתו חלום יספר חלום ואשר דברי אתו ידבר דברי אמת מה לתבן את הבר נאם ה' צבאות : הרי מוכיח שיש בנביאי אמת חלום כמו שאמר הנביא אשר אתו חלום גו' ויש בהם נבואה זולת חלום כמה שאמר ואשר דברי אתו גו' ולשון דברי מורה על ויהי דבר ה' אלי לאמר שלא כדמהרי"א שאמר שלשון ויהי דבר ה' הוא חלום · וקשה עוד מזה שהוכרח לומר בישעיה בפעם אחד שנאמר ויהי ישעיהו לא יצא העיר התיכונ' ודבר ה' היה אליו לאמר שוב ואמרת גו' שנדחק בו מהרי"א לו' אולי שנרדמו כחותיו גו' היעלה בדעת שבאה לו השינה והתרדמה והוא יוצא מלפני המלך : עוד יקשה על דברי מהרי"א ז"ל שכמעט עושה את ישעיהו במדרגת נבוא' כמעט קרובה לנבואת משה ע"ה ולא יתכן כי לא קם נביא עוד בישראל כמשה · ואין לך דוחק גדול מהדוחק שחולק על דברי חכמינו ז"ל בב"ר כמו שבא בדבריו ככז"ל : ולע"דן כי החלום ואפי' הנודק מדרגתו שפלה מאד כי הוא על ידי בעל החלום והוא גבר"יאל והוא אחד משפים בנבואה לבד ולכך אינו מסוג וערך הנבואה עם היותו נבואיי ומודק ברוב כי אי אפשר לחלום בלא דברים בטלים מהיותו בלילה שהקליפות שולטות בעולם ברשות הבורא ככתוב תשת חושך ויהי לילה בו תרמוש כל חיתו יער גו' שהוא כן בפועל בתחתונים וגם הכוחות החיצונים למעלה יוצאים מנוקבא דתהומא רבה כמו שאמרו בס"ה והם הם שמחייבי' להיות תבן וקש בחלום ודברים בטלים לא כן מדרגת הנבואה ואפי' המדרגה הקטנה שבה והיא ההשגה שהשיגו הנביאים באספקלריא שאינה מאירה לפי שהשגתם היא ע"י הדבק נפשם למעלה בעשר ספירות מא"ביע כל נביא ונביא כפי מעלתו ושם אין שליטה אל החיצונים ולא אל הקליפות חלילה ומזה מחוייב שבדברי הנבואה לא תהיה אפי' אות אחת בטלה כי כולם נתנו מרועה אחד ובזה הכל השוה בכל הנביאים עם היותם מתחלפים באיכות מדרגת נבואתם וז"ש ירמיהו ע"ה הנביא אשר אתו חלום יספר גו' אמר הנביא אשר אתו חלום להתמיר ולומר דלא מבעיא מי שאינו נביא שאם יחלום חלום אין ראוי לו לומר עליו שהוא נבואה כי בשביל חלום אחד שחלם אין להחזיק עצמו לנביא אלא אפי' מי שכבר הוא נביא והוחזק להנבא אם יחלום חלום ראוי לספרו בשם חלום ולא יספרהו בלשון נבואה וז"ש הנביא אשר אתו חלום יספר חלום כלומר ולא יספרהו בגדר נבוא' ואשר דברי אתו שהוא דבר ה' מדרגת נבואה ידבר דברי שכולו אמת ואין בו דבר בטל כלל מה לתבן את הבר נאם ה' כן ההבדל אשר בין החלום לנבואה שהחלום יש בו תערובת תבן וקש שאין חלום בלא דברים בטלים אמנם דבר ה' הוא בר נקי מכל סיג : וז"ש הלא כה דברי כאש נאם ה' מה האש שורף התבן וקש כך החיצונים והקליפות אין להם אחיזה בדבר ה' כי הלא כה דברי כאש נאם ה' · ובה דברי יהיה במלכות שמים כי שם רומז תיבת כה כמו שרמזו בס"ה : ואמר וכפטיש יפוצץ סלע כן דבר ה' דבר אחד ונכלל בו כמה דברים · נמצא לפי זה שהחלום אינו כלל בכל הנביאים וכמו שאמר הפסוק אם יהיה נביאכם גו' במראה אליו אתודע בחלום אדבר בו והמראה משובחת מן החלום אך היא אספקלריא שאינה מאירה הוא העטר"ה מלכו"ת לא כן עבדי משה פה אל פה אדבר בו גו' ובה אל אספקלריא המאירה הוא תפארת ולזה היתה נבואתו בלשון זה הדבר אמנם שאר הנביאים כה אמר ה' כה רומז במלכו"ת אספקלריא שאינה מאירה וכן דבר ה' אלי לאמר הוא במלכו"ת יד ה' גם כן כפי בחינותיה · ובזה נבין שעשרה לשונות של נבואה שאחז"ל הם עשרה מיני הארות הרומזים בעשר ספירות בלי מה וחזות קשה לרמוז שהשגתו במלכו"ת שהיא קשה שהיא מדת הדין רפה ומינה ובזה השיגו לא כוונו חז"ל אלא שהנבואה היא קשה רק על האור שהיא נשפעה ממנו שהיא קשה ומדת הדין · ובזה ניחא שהרי מצינו נבואה בחזון שהיתה לטובה אל תירא אברם אנכי מגן לך שכרך הרבה מאד וא"כ חזות קשה רומז אל צורת הנבואה לא אל חומר הנבואה ולהיות שאין לי עכשיו [illegible] איני מאריך בזה שלא לטעות אבל דע כאמנה שהנביאים יסדיו לא היתה השגתם בחלום חלילה כי בהקיץ · ועפ"י שיטתי זאת גם כן מובן מה שדקדק

דקדק מהרי"א ז"ל באו' ויהי דבר ה' אלי לאמר כאילו הגיעה אל הנביא הנבואה ההיא ולא ידע מי המדבר לפי שהיא הספקלריא שאינה מאירה לא כן משה ע"ה שנא' בו וידבר ה' אל משה לאמר כי וידבר ה' אל משה באספקלריא המאירה פנים בפנים: עוד הביא מהרי"א ז"ל בתיבה רביעית מפאת חומר הספר היותו כלול כמה נחמות וישועות שבו ט"ו נחמות ואולי מפני זה נקרא ישעיה הרומז על הישועה כשמו וגם ישע י"ה מורה ישע על מציאות הישועה וי"ה מורה על מספרם ואם כן ראוי שיקדום לשאר הנביאים וכבר שבח ישעיהו עצמו בזה ה' מבטן קראני גו' ואמר במקום אחר יען משח ה' אותי לבשר ענוים גו' ומלבד זה ראוי שיוקדם כי ישעיהו ע"ה גילה בענין גאולתינו ופדיון נפשינו ארבעה עשר יעודים · הראשון מהנקמה שיעשה הקב"ה בכל האומות שהרשיעו לישראל אם בחרבם חרב איש ברעהו ואם בדבר ומגפה אש וגפרית ורוח זלעפות עליהם מאת ה' מן השמים כמו שאמר הוי ארץ צלצל ובפסוק משא מצרי' ובפסוק הנה ה' בוקק הארץ גו': ובנבואת הכ"ג בפסוק קרבו גוים לשמוע · ובנבואת ה"כט בפסוק שמעו אלי רודפי צדק · ובנבואת הל"ט בפסוק הנני נוטה כנהר שלום:

והייעוד הב' הוא שתהיה נקמת אדום ועיר בצרה יותר גדולה מנקמת שאר האומות והפליטי' שלהם לא יזכו לקרא בשם ה' ולעבדו כפליטי שאר האומות תראה זה בנבואת ה"כג בפסוק קרבו גוים לשמוע ובפסוק מי זה בא מאדום: והייעוד הג' הוא תשועת ישראל וגאולתם וקבוץ גליותיהם תראה זה בנבואת הח' והיה ביום ההוא יוסיף ה' שנית ידו לקנות את שאר עמו · ובנבואת הי"א בפ' הוי ארץ צלצל כנפים ובנבואת ה"כ בפ' ביום ההוא יושר השיר הזה בארץ יהודה ובפ' חזקו ידים רפות ובפסוק נחמו נחמו · וכה אמר ה' בעת רצון עניתיך: אנכי אנכי הוא מנחמכם · רני עקרה · קומי אורי · שוש אשיש · שמחו את ירושלם:

הייעוד הרביעי שבגאולה העתידה ישובו עשרת השבטים שהגלה סנחריב בארץ אשור שלא באו בבית שני תמצא זאת הנבואה בפ' יוסיף ה' ידו שנית · מכנף הארץ זמירו' שמענו ושאר הפרשיות שאחריה · הנה אלה מרחוק יבואו ואלה מצפון:

הייעוד הה' שתהיה הגאולה העתידה דומה לגאול' מצרים בכמה פרטים בנקמת האויבים המחזיקים בם כפרעה ומצרים ובגאולה המוחלטת שלא ישאר איש מהם נדחה בארץ מצרותם ובהיות התשועה ע"י נביא גדול כמו שהיה מרע"ה הגואל ממצרים ובקריעת ים סוף זה תראה בנבואת יוסיף ה' שנית ידו · ובפ' עורי עורי לבשי עוז זרוע ה' עורי כימי קדם:

הייעוד הו' שיש עת וזמן מוגבל לפניו ית' לגאול' ואפי' שיהיו רשעים אבל הרשעי' יכלו בחבלי משיח וצדיקי' ירשו ארץ זה תראה בנבואת כי יום נקם לה' שנת שלומים לריב ציון ושם כאמר לא יעברנו טמא ובפ' קומי אורי אני ה' בעתה אחישנה לא זכו בעתה · ובפ' מי זה בא מאדום ואביט ואין עוזר גו':

הייעוד הז' שהגלות יהיה נמשך זמן רב תראה ותאמר ציון עזבני ה' וה' שכחני שזה הלשון לא יפול כי אם על זמן רב ובנבואות אחרות:

הייעוד הח' שבזמן הגאולה תשוב השכינה ותחול הנבואה על ישראל ותתרבה החכמה בכללות כמ"ש כי מלאה הארץ דעת את ה' כמים לים מכסים ובנבואה הי"א באמרו אשקטה ואביטה במכוני באומר' כחם צח עלי אור · ואו' ונגלה כבוד ה' וראו כל בשר יחדיו ואו' קומי אורי גו' ונגלה כבוד ה' וראו כל בשר יחדיו כי פי ה' דבר:

הייעוד הט' שבגאולה ישובו כל פושעי ישראל שיצאו מכלל הדת ויתערבו בגוים אם באונס מפני חרבות ואם באונסים אחרים והם יתחרטו באחרית הימים וישובו אל אלהי' ולפי שהם היו צאן מרעיתו בנבואה ועתה כה אמר ה' בוראך יעקב ויוצרך ישראל אל תירא כי גאלתיך קראתי בשמך לי אתה כי תעבור' במים גו' ואומר ובא לציון גואל ולשבי פשע ביעקב נאם ה' · ואו' וגם מהם אקח לכהנים ללוים כמו שיתבאר שם:

הייעוד הי' שבגאולה העתידה ימלוך מלך מבית דוד ויקרא בשמו ויהיה בעל חכמה ומשפט כמ"ש בפרשת ויצא חוטר מגזע ישי ובפ' כ"ה הן עבדי אתמך בו:

הייעוד הי"א שאחרי אותה הגאולה העתידה לא ישובו עוד ישראל לגלות אחר בשום זמן לפי שימול ה' את לבבם הערל ולא ישובו לכסלה ולחטוא עוד אבל יהיו צדיקים לעול' ירשו ארץ תראה זה בנבואת הכ"ט באומר' הנה לקחתי מידך את כוס התרעלה את קובעת כוס חמתי לא תוסיפו לשתותה עוד ואמר כי לא יוסיף יבא בך עוד ערל וטמא · ואו' כי מי נח זאת לי גו' לא ישמע עוד חמס בארצך שד ושבר בגבולך · ובפ' שום אשים נשבע ה' בימינו ובזרוע עוזו אם אתן את דגנך עוד מאכל לאויביך · ובנבואה ל"ג הנה עבדי יאכלו וגו':

הייעוד הי"ב שאחרי הגאולה יקבלו רוב האומות הנשארות אמונת השי"ת לקרא כלם בשם ה' ולעבדו שכם אחד בפ' נכון יהיה הר בית ה' בראש ההרים והלכו עמים רבים גו' ואמרו לכו ונעלה אל הר ה' ואל בית אלהי יעקב · ובנבואת י"א בפ' הוי ארץ צלצל כנפים ובנבואת י"ב פסוקים משא מצרים ושאר הפרשיות הבאות אחריה · ובנבואה ל"ג בפ' קומי אורי:

הייעוד הי"ג שאחרי הגאולה העתידה ונקמת האומות יהיה מאז והלאה שלום ושלוה בכל העולם ולא ילמדו עוד מלחמה תראה זה בנבואה השנית בא מ' וכתתו חרבות' לאתים גו' וגר זאב עם כבש ובנבואת הי"ב ביום ההוא תהיה מסלה מצרים וגו' · ובנבואת הכ"ד באומרו זאב וטלה ירעו כאחד ואריה כבקר יאכל תבן:

הייעוד הי"ד שבאותו הזמן מהגאולה או קרוב אליה יעשה ה' פליאה מופלגת חדשה בארץ בתחיית המתים תראה זה בפ' הנה בוקק הארץ ובולקה ושאר הפרשיות שאחריה ובפ' ותאמר ציון ובנבואת ל"ה שמחו את ירושלם עד סוף הספר: הרי לך ארבעה עשר עיקרי' מופלאי' שנבא ישעיהו שעתידין להיות לזמן הגאולה ואין ספק שבז' היותם עליו יד ה' אמנ' שאר הנביאי' כלם ייעדו על קצת מהייעודי' האלה זה מורה על מעלה חומר הספר הזה כפי כללות נבואותיו ע"כ תורף דבריו · והבחינה החמישית הוא להביא ולהגיע האדם אל תכליתו האמיתי ולהודיע כלות העולם וסופו ואמנם בתכלית האדם תמצא בין חכמי אומתינו חלוף דעות כי הרב הגדול המיימוני ז"ל חשב שהיה תכלית השכר והעונש לנפש אחרי הפרדה מהגוף בעולם הנשמות ויאמין עם זה תחיית המתי' שישובו הנשמות להתקשר בגופי' על דרך הפלא וכבר נמצא אמות זה הדעו' בישעיה באומרו שמעו שמוע אלי ואכלו טוב ותתענג בדשן נפשכ' הטו אזנכם ולכו אלי שמעו ותחי נפשכ' שיראה מזה שהשכר הוא עונג המגיע לנפש וחייה והשארותה אחרי הפרדה מן הגוף · וכת שני מחכמינו ז"ל הגאון רבינו סעדי' ורש"י ז"ל והרב הקדוש הרמ"בן ז"ל בשער הגמול שלו קיימו וקבלו שעיקר השכר אינו אל הנפש בלבד כי אם גם לגוף בתחיית המתי' ושהזמן הבא אחר התחייה הוא נקר' עול' הבא וגם הדעת הזה אמרו ישעיה בנבואת הל"ב ונחך ה' תמיד והשביע בצחצחות נפשיך ועצמותיך יחליץ והיית כגן רוה וכמוצא מים אשר לא יכזבו מימיו כי מפני שיהיה השכר בעולם הנשמות ובעול' התחיה גם כן קיים הנביא השתי דעות יחדיו ואמנם בפנת התחייה באו דברי הרב המיימוני בקוצר גדול בפי' המשנה ולבד מזאתו לו האגרת אשר עשה בענין התחי' אבל בקצת פרשיה כפי מה שהניחם לא הסכימו עמו שאר החכמים והנה הגאון בספר האמונות אשר לו הרבה הטענות והשאלות והתשובות בדרוש הזה אבל גם בדבריו ראיתי אני ספקות עצומות וכן בדברי האחרונים ר"ל הרמ"בן והרב ר' חסדאי וזולתם ואני הפלגתי החקירה בדרוש הזה וביררתי המאמר הצודקת הבלתי צודק במאמר צדק עולמים אשר חברתי גם במאמר נחלת אבות פרק ד' במסכת הילודים למות והמתים להחיות וזכרתי מזה י"ד שרשים מצויירים פתוחי חותם באות' משנה ומפני זה אעירך פה על השרשים אשר ביאר ישעיהו בפנה הזאת בנבואותיו ולא הוכיל שבכל שורש מהם אזכור הטענות והראיות ותשובותו הנופלות בהם ודעות החכמים בענייניהם אבל אזכיר פה בדרך הנחה כדי לבאר כמה מן השרשים והנבואות הנפלאות ביאר הנביא ישעיהו בדרוש הזה שלא ראו שאר הנביאים שהוא נבא בששה מקומות מספרו האחד בנבואת הב' בפסוק והיה ביום ההוא נכון יהיה הר בית ה' ובפסוק כי יום לה' על כל גאה ורם ובנבואת הי"א בפסוק הוי ארץ צלצל כנפים ובפסוק כה אמר ה' אלי אני אשקטה ואביטה במכוני והמקום הג' בפסוק מכנף הארץ זמירות שמענו ושאר הפרשיות שאחריה · ובנבואת הכ"ז באומרו כל הנקרא בשמי ולכבודי בראתיו גו' ויתר הפסוקים שאחריו · והמקום החמישי בנבואת הכ"ח בפ' ותאמר ציון עזבני ה' · והמקום הששי בנבואות ל"ה בפרשת שמעו דבר ה' החרדים אל דברו עד סוף הספר כי בנבואות אלו ברור אצלי שדבר ישעיהו בענין התחיה כמו שאבאר:

השורש הא' הוא אמתת פנת התחייה ר"ל שהמתים שכבר מתו ונפרט רוחם מגופם ישובו לחיים הגשמיים האלה ועליו אמר בנבואת הכ"א יחיו מתיך נבלתי יקומון הקיצו ורננו שוכנו עפר · וכן אמר המלאך לדניאל ורבים מישני אדמת עפר יקיצו כי תאר אות' כישנים להגיד שאינם מתים בל יחיו אבל הם בקבריהם כישנים ונרדמים וכמו שהישן בטל ההרגשות עוד תחזור נשמתו אליו ויעור משנתו ויהיה כשאר החיים כן המתים הם כישנים ויעורו ויקיצו משנתם בתחייה ועל זה אמר ואוספו אספה אסיר על בור וסוגרו על מסגר ומרוב ימים יפקדו כפי הפי' האמיתי שיהיו המתים בתחייתם כאילו לא היו מתים אבל היו נסגרים במסגר ויצאו משם ואמר בלע המות לנצח ר"ל שלא תהיה המות נצחות כי אם עד זמן מוגבל שתהיה בו התחייה:

השורש הב' שלא תהיה תחית המתים בבחינת הנפש בלבד שתשוב להתקשר בגוף ושיהיה גוף אחר זולתי הנפסד שהיה ראשונה כמו שחשבו חכמי הכותיים כי אם היה הדבר כן היה זה גלגול נפשות בגופות אחרים או הויה מחודשת לא תחיית המתים שכבר מתו · אמנם האמונה התורנית היא שישוב להתרכב הגוף הראשון מאותם היסודות שהיו בו באיכותיה' וכמות' ובמזג הראשון והנשמה שהיתה בו בראשונה ועל זה אמר בנבואת הי"א כי כה אמר ה' אלי אשקטה ואביטה במכוני ר"ל שישקוט הנביא מהמיית העול' הזה שהוא רומז למות ואז ישוב להביט במכונו שהוא גופו הראשון וזכר שם תאר התחייה באו' כחם צח עלי אור כעב טל ביום קציר כמו שיתבאר ביאור אמיתי במקומו · ובנבואה השנית אמר על זה כי ארובות ממרום נפתחו כלו' כשתשוב הנפש וירעשו מוסדי ארץ כלומר שישובו יסודי הגוף להתרכב כבראשונה והתחברות החלקים והפעלותם אלו מאלו מהמזגת המורכב קרא רעש ועליו אמר רוע התרועעה ארץ פור התפוררה ארץ גו' כמו שיתבאר במקומו:

השורש הג' בפועל התחיה והוא שאתה תדע שכבר היו מחכמי הודו הקדמונים המתעסקי' בחכמת התכונה שקיימו וקבלו בתחיית המתים אבל אמרו שהיא מחויבת מפאת המערכה כי הנה יתחברו בזמן מהזמנים חיבורים ומהלכים מהכככבים ומהמזלות שיחייבו שתפסד ההויה הטבעית ושתשוב למציאותה כבראשונה ואמרו בזה דעת זרות מהם ששמו ימות העולם ארבעת אלף אלפים וש"ך שנה · ומהם שאמרו ל"ו אלף שנה ומהם שמו ס"ם אלף שנה ומהם שמו י"ב אלף שנה כמספר מזלות הרקיע · ומהם שמו מ"ט אלף כפי שבעת הכככבים הרצים שכל אחד מושל שבעת אלפים שנה ומהם שמו שבעת אלפים שנה על פי שבעת הכככבים אלף שנה מושל על אחד וכמו שזכר הנשיא הרב ר' אברהם בר חייא בספרו מגלה המגלה ושם הוכיח שהדעות האלה כולם מיוסדות על קו תוהו ואבני בוהו כפי שורשי החכמה ההיא גם שלדבריהם לא תהיה התחיה כי אם בדרך הויה בהמשך הזמן כאשר היתה בתחילת הבריאה והנה ישעיהו הנביא אשר עמד בסוד ה' ביאר שהתחיה תהיה על דרך הפליאה העצומ' והפועל בה יהיה הקב"ה לא המערכה כאו' בנבואה השנית והיה ביום ההוא יפקוד ה' וגו' ואוספו אספה וגו' וחפרה הלבנה ובושה החמה וגו' ולכן נקרא יום ה' יום התחיה לפי שתהיה על דרך הפליאה וכמו שהייתה הבריאה הרצונית הכוללת הראשונה לא בדרך הטבע והמערכה:

השורש הד' בצורת התחיה לפי שכבר נפלו ספיקות רבות בין הקדמונים מהישמעאלים והכותיים איך אפשר שישוב להתהוות אותו הגוף הראשון שכבר נפסד ונתפזר עד שמפני זה מעדו קרסולי קצת מחכמי עמינו האחרונים בפנה הזאת ואמרו שתחיית המתים הוא משל לקבוץ הגליות והקיצו ורננו שוכני עפר על דרך מקימי מעפר דל מאשפות ירים אביון והו' על דרך יחיינו מיומים ביום הג' יקימנו אבל כל זה הוא הכחשת הכתובים וכפירה מוחלטת כי יאה התחייה אמתה התורה אותה וקבלוה כל האומות בארצותם לגויהם אמנם איך ישובו הגוף לאיתנו כבר זכר הגאון דעתו בזה שגוף האדם במותו לא ישוב אל כללות היסודות להתערב בכללות' אבל חלקי הגוף ההוא ישארו ביסודות רשומים ונפרדים ושמורים להתרכב פעם שנית בגוף התחיה:

ויותר נאות ומתיישב הוא שנא' שיחדש ויברא הקב"ה בזמן התחיה גופות מעפר האדמה עם הטל שממיי שיוריד האל ית' עליו כמו גוף אדם הראשון בימי בראשית ויהיו אותם הגופות כמו הגופות הראשוני' בלי פחת ויתר וממוזגם ולפי שהמדות והתכונות ימשכו אחרי המזגי' יחוייב שיהיו בהם כראשוני' בלי שינוי כלל ובהיות החומר ההוא כראשון והנפש שהי' ההבדל המייחד היא עצמה שהיתה שמה בראשונה יצדק לומר שישובו ויחיו אותם המתים עצמם וכמו שזכר הרב ר' חסדאי ונבא ישעיהו זה השורש בנבואת הי"א כי כה אמר ה' אלי אשקטה ואביטה במכוני כחם צח עלי אור שרמז בזה שיהיה מכונו וגופו בקומו דומה אל הגוף הראשון במומו הטבעי ובלחותו והכלל בכחות הפועלים והמתפעלים ואמר גם הן בנבואת הכ' יחיו מתיך נבלתי יקומון הקיצו ורננו שוכני עפר כי טל אורות טלך וגו' שגלה בזה שירד טל מאת ה' מן השמים על עפר הארץ יהיה כח הטל ההוא כטל שכבת זרע הזכיר לתת הצור והעפר ישים בו הקב"ה הכנה וטבע שיהיה כזרע הנקבה להיותו חומר אותו הגוף ע"כ: ולע"דן כי השורש הזה הרביעי אפילו ענף אינו כי יקשה לדברי מהרי"א ז"ל מה שהקשה לדעת הכותיים ככתוב בשורש השני בקרוב דלדבריו גם כן אין זו תחיית המתים אלא בריה חדשה ואין כל חדש כתיב ולהוציא זה מלבנו אמר הנביא יחיו מתיך נבלתי יקומון הקיצו ורננו שוכני עפר להורות שאין כאן בריה חדשה אלא המתים עצמ' הם שיקומו כאיש אשר הוא ישן ויקיץ משנתו וז"ש הקיצו וגו' לא שיהיו בריה חדשה אלא מתוך העצם הנקרא לוז יתרכב האדם בהשגח' אלהית ויתקבלו הצרורות עפר ויעשו עצמות וגידים כאשר היו ויתן ה' רוחו בהם ויחיו כמו שעשה במתי יחזקאל והנה תורתינו הקדושה אמרה בביאור אני אמית ואחיה ויקומו בחליי' שמתו בו כדי שלא יאמרו אחרים הם אלא כל רואיהם יכירום שהם הם ואח"כ ירפאם מאותו החולי וזהו מחצתי ואני ארפא כמו שפירשו חז"ל שאחר התחייה ירפאם ממכתם: ואל תתמה על ענין התחיה שהרי החטה אחרי הפסדה צומחת ויוצאה ממנה חטה כיוצא בזה תהיה התחיה אך בהתעצמות יותר חזק מהחטה שהגוף הראשון עצמו ישוב ויחיה וכבר דימה הנביא התחיה אל ציץ יוצא ואמר ויציצו מעיר כעשב הארץ וחכמינו ז"ל ג"כ דרשו על הצדיקים שעתידים הצדיקים שיקומו בלבושיהם ק"ו מהחיטה: ומה שאמרו מהרי"א ז"ל והרב ר' חסדאי על המלבושי' שיחזרו לקדמותם שאין מבוא לטבע ולשכל האנושי בכיוצא באלה הענינים נפלאות תמים דעים א"כ אין אנו צריכים למ"ש מהרי"א ז"ל בפסוק כי טל אורות טליך שגלה בזה שירד טל מאת ה' מן השמים על עפר הארץ ויהיה כח הטל ההוא כטל שכבת זרע כו' כי אין הדבר כן שהטל ההוא הנורא טל אורות לא ירד כי אם אחר המצא פגר ותמונה לזכר ולנקבה ויורד הטל ההוא להחיות הגוף ולהחזיר בו הנשמה ע"ד מה שהיה במתן תורה שבעת קרא אותם רעדה אחזתם ויצאה נשמתם ככתוב נפשי יצאה בדברו ונשארו פגרים מתים והשי"ת ברחמיו הוריד טל אורות מעין הטל ההוא שעתיד להחיו' בו המתי' הוריד בעת ההיא בסיני לעמו ועבדיו והחזיר נשמת' א"כ הטל ההו' להחזיר הנשמה לא להרכיב הגוף · והשורש הזה הוא האמיתי העומד לנס עמים · כתב עוד מהרי"א ז"ל:

השורש החמישי תכלית התחיה כי למה יעשה השי"ת פליאה כזו להחזיר הנשמה אל הגוף אחרי שכבר זכתה לעידון האלהי והרב המיימוני לא מצא בזה מענה · והגאון אליו נמשך הרמ"בן ז"ל וה"ר חסדאי ושאר החכמים כדי שהעובד בשלימותו שהוא המורכב בגוף ונפש יקבל שכר עבודתו או עונש מריו וכבר ביארתי במאמר צדק עולמי' ביטול דעת זה וכי שכר המצות לנפש בלבד יוחד לא לגוף ואם היה מחוייב לקבלו שניהם היה להם לקבלו בעה"ז ולא יצטרכו לפליאת התחייה ע"כ: ולע"דן לקיים דבריהם ז"ל כי הוא תכלית מתכלית התחיה בלי ספק ואם הב"ה היה נפרע מן הרשעי' כציון חרון מטיב לטובים ולישרים בלבות' מי פתי יסור מן הדרך הישרה ונמצאת עשיית המצות שלא לשמן ובריחה מהעבירות מצד העונש וקרוב לזה להיו' האדם מוכרח במעשיו לכך עשה האלהים שיראו מלפניו ולא מלפני העונש ולא להועלת השכר בהיו' צדיק ורע לו ורשע וטוב לו וכמו שהרחבתי בכלי חמדה בדרוש חול המועד שצדיק ורע לו ורשע וטוב לו מקושר עם הבחירה ורצון ואם כן איפה בהכרח שיהיה גמול הנפש והגוף יחדיו ומהשכר והעונש אחרי התחיה ולא קודם: זאת ועוד יען כי רצה ה' יהיה העונש מוגבל זולתי הרשעים הפושעי' בו ית' שתולעתם לא תמות ואשם לא תכבה שיהיה עונשם תמידי אמנם השכר יחדיו לכל העושים רצונו של מקו' בלי הגבלה הוא כמו שנ' ורבי' מישני אדמת עפר יקיצו אלה לחיי עולם ואלה לחרפו' ולדראון עולם והנה בהיות האדם בהרכבה זו נמנע מלהתמיד בכועס מתמיד כי המורכב מוכרח להפרד כל יסוד מחבירו לכך הוכרח לשיותך זה החומר מעכירותו כדי שיהיה זך ונקי לקבל הכועס ההוא המתמיד לאור· באור פני מלך וכן לענין העונש צריך חומר מחוזק כדי שיוכל לקבל עונש מתמיד ובזה נתקיימו דברי הראשונים ז"ל שדחה אותה מהרי"א ז"ל ככז"ל: והוא ז"ל כתב ועל כן אמרתי שנשער בתחייה תכלית פרטי לישראל בלבד ותכלית כללי להם ולשאר האומות והתכלית הפרטי הוא לפי שיראי ה' וחושבי שמו אשר מתו בגלות בנפש מרה ולא אכלו בטובה יזכו לתשועת ה' בגאולה העתידה והנה אמר זה ישעיהו בנבואת הכ' כשהשיב בשם האל לנביא על תלונתו אשר עשה מהמתים בגלות באו' מתים בל יחיו רפאים בל יקומו השיבו ה' יתברך יחיו מתיך נבלתי יקומון וגומר כמו שיתבאר שם ובנבואת ל"ה אמר זה גם כן מי שמע כזאת וגו' כי חלה גם ילדה ציון את בניה האני אשביר ולא אוליד גו' שמחו את ירושל' וגילו בה כל אוהביה שישו אתה משוש כל המתאבלים עליה ר"ל שיקומו בתחיה לאותם שמתו בגלות ויזכו לראות בשמחת ירושלם ואמר וראיתם ושש לבכם ועצמותיכם כדשא תפרחנה ע"כ:

ולע"דן דקשה לדבריו דאם כן אותם שמתו בימי שלוותה של ירושלם אין להם חלק בתכלית זה הפרטי לישראל והוא זר מאד: · כתב עוד מהרי"א ז"ל התכלית הכולל לכל האומות בתחייה שלהיותם בארצותם לגויהם באמונות משובשות ואמונות כוזבות מהם עובדים לשמש או לירח ומהם לשאר דברים שיחסו אליהם אלהות וכולם יחטיאו התכלית האמתי שבעבורו נוצרו הנה כדי שלא יהיה בריאת המין האנושי לריק ולבטלה ראה הקב"ה להורות לפניהם הדרך ילכו

ועכ"ז הם פשעו בי ולא בכם כי אדרבא עובדים לצבא השמים וכסיליה' ועושים להם פסל מהארץ וישתחוו לו · או יאמר כי תלונתו ית' כי השמים והארץ אשר איכ' בנים לה' וגם הוצרך לעשותם כאדם כי אם בדבר ה' שמים נעשו וגם אחר שבראם לא היטפל בהם כאשר באדם שאחר הבראם הוצרך לגדלם ולרוממם ועכ"ז השמים והארץ לא פשעו בו יתברך כי אם הבנים אשר גדל ורומם וז"א שמעו שמים וכו' כי ה' דבר כלומר כי לא עשה בהם הוא ית' רק דבור בלבד כי בדבר ה' שמים נעשו עם הארץ יחד ועכ"ז בנים שאחר היותם בנים שהוא נתתי בהם נשמה אחר עשיית הגוף וגם גדלתי ורוממתי ועכ"ז והם פשעו בי משא"כ השמי' והארץ אשר לא עמל בהם ולא גדלם: ידע שור קונהו לסבול ממנו את עול סבלו וחמור ידע אבוס בעליו לעבוד עבודתו ולא חשב כי האבוס מעצמו יש לו המזון ההוא אך ישראל חלק השלמים שבעם הנקראי' ישראל לא היה להם דעת השור היודע קונהו והם לא ידעו שקנאם לעבד במצרים · עמי הם המון העם לא התבונן אבוס בעליו ית' שהוא הנותן מטר על פני האדמה לגדל צמחי' והוא אבוס מאתו יתברך לזון את העם והם חשבו שהשמים בעצמם הם הנותנים מצד עצמם מה שלא סיכל החמור היודע אבוס בעליו:

הוי

בה ואת המעשה אשר יעשו באופן שיתמו חטאים מן הארץ וכל עולה קפצה פיה והאלילים כרות יכרתון יכירו כל יושבי תבל כי לה' המלוכה ומושל בגוים והולם בעבור זאת יברא ה' חדש בארץ להיות מתים שכבר מתו מהם צדיקים גמורים מהם נביאים מהם חכמי הדורות נקנו בשמות נודעים לבני אדם ומהם רשעים גמורים והם גדולי עולם וגם מן החדשים מקרוב מתו כל רואיהם יכירו אם שכולם יעידון יבידון ה' הוא האלהים ה' אחד ושמו אחד אך שקר נחלו אבותינו הבל ואין בם מועיל ומשה אמת ותורתו אמת וכאשר יראו בני האדם את מעשה ה' כי נורא הוא והקמים בתחייה מפרסמים שכר עולם הנשמות לצדיקים ועונש החטאים והפושעי' ויבערו האמת ושגעונו' האנשים באמונותיהם יתפלו לבבות בני האדם ועזבו אליליהם ושקרות דתם ויטו לדברי הקמים בתחיה ולא ילכו עוד אחרי ההבל וזהו יום ה' הגדול והנורא שאמרו הנביאים כי יום לה' על כל גאה ורם וכל הפרשה כולה כמו שיתבאר ובנבואת הכ' אמר מכנף הארץ זמירות שמענו צבי לצדיק לצדיק ואמר ובלע בהר הזה פני הלוט הלוט כי הפרשיות האלה יתבאר במקומם שעל זה נאמרו בלי ספק:

השורש הששי הוא באומר התחיה ר"ל מי ומי הקמים בתחי' האם יהיו כל בני אדם שנבראו משתת ימי בראשית עד אותו זמן מהתחייה וזה בלתי אפשר כי לא תפיל הארץ הות' ואם לא יקומון כולם כי אם מקצתם מי יתן ואדע מי ומי ההולכים בתחיה האם יהיה זה במקרה והזדמן: והנה הגאון והרב המימוני והר"מבן ז"ל וכן הרב ר' חסדאי ותלמידיו כולם נמנו וגמרו שלא יקומו בתחייה אלא הצדיקים בלבד ויסתייעו בזה ממה שאמרו חז"ל גבורות גשמים לצדיקי' ולרשעים אבל תחיית המתים לצדיקים בלבד · והוא דעת זר לפי שהכתוב אומר ורבים מישני אדמת עפר יקיצו אלה לחיי עולם ואלה לחרפות ולדראון עול' ואם בתחייה לא יחיו כי אם הצדיקי' בלבד אין ספק שמספר יהיו ונער יכתבם ואיך יאמר עליהם ורבים כ"ש שהכתוב מוכיח אלה לחיי עולם ואלה לחרפות ולדראון עולם וישעיהו אמר ויצאו וראו בפגרי האנשים הפושעים בי והו' המורה שגם מהרשעים יקומו לקבל עונשם ואתה תראה האמונה הזאת נשרשת בכל האומות כאילו טבע האמת מקובל בפיהם ואמנם מ"ש חז"ל גבורת גשמים לצדיקים ולרשעים תחיית המתי' לצדיקים לא כוונו לשלול החיים מהבלתי צדיקים כי אם להודיע ענין התועלת והשכר הנקנה בה שלא תהיה כגבורות גשמים שיהנו בה כצדיק כרשע וכן יגדלו ויצאו התבואות לצדיק ולרשע לא תהי' כן בתחי' כי תועלתה ושכר' תהיה לצדיקים לא לרשעים כי הנה הצדיקים יזכו ויקבלו שכר לא כן הרשעים שיפרסמו עונשם ותגלה רעתה בקהל: וגם נוכל לומר שאותו המאמר שהביאו ב"ר אזל בשיטת ר' אבהו ובא במסכת תעניות פ"ק ולא קבלו החכמים את דבריו שם' ופליגא דרב יוסף דא' רב יוסף מתוך שסקולה בתחיית המתים קבעוה בתחיית המתי' ואתה רואה שסתמא דתלמודא תופס עיקר דרב יוסף וכמו שביארתי בצדק עולמים והנה ישעיה ביאר שגם מהאומו' יקומו בתחיית המתי' בכל מלכי ארץ ותחוזיה ר"ל שיקומו בכל מחוז ומחוז אנשים ידועים לפרסם אמונת ה' ואמתתו כי הם יהיו עדים נאמני' וזה ענין אמרו בנבואת הי"א אוי הארץ צלצל כנפי' כמו שיתבאר במקומו ובנבוא' הכ' אמר ועשה ה' צבאות לכל העמים משתה שמנים משתה שמרים וכבר דרשו חז"ל בפרקי ר' אליעזר יחיו מתיך כבלתי יקומון שאומרו שכל המתים עולין בהחייה המתים חוץ מדור המבול שנ' רפאים בל יקומו מתים בל יחיו אלו הגוים הכופרים שהם כנבלת הבהמה יקומו אבל לא יחיו · הרי שאמרו שכל המתים עולים לתחיית המתים חוץ מדור המבול: ובנבואת הכ"ז אמר בדברו שם על התחייה כמו שיתבאר שם כל הנקרא בשמי ולכבודי בראתיו גו' כל הגוים נקבצו יחדיו ויאספו לאומים ולפי שהקמי' בתחייה יפרסמו אמתת אמונת הש"ת ויגלו ענשם בגהינם לכן אמר יתנו עדיהן ויצדקו וישמעו ויאמרו אמת אתם עדי נאם ה' אמר על האומות ועבדי אשר בחרתי אמר על ישראל ע"כ:

ולע"דן כי לא יכחישו השלמים הרמ"בם הרמ"בן וגאון הרב בן חסדאי שכל המתים יעלו מן הארץ הצדיקים לחיי עולם והרשעים לחרפות ולדראון עולם אבל תחיית הרשעים ההם לפי האמת אינה תחייה כי אם עלייה מן הארץ כדי ליענש גוף ונפש יחדיו וכדי לקדש שם שמים בעולם ואל זה כוונו יחדיו במה שנמנו שאין התחייה אלא בצדיקי' לבד וכמאמרם ז"ל בב"ר גבורו' גשמים כו' אמנם תחיית המתים אינה אלא לצדיקים שהצדיקים לבד יהנו בה לחיי עולם אמנם הרשעים והיו דרא"ון לכל בשר וכשיאמרו ד"י ראון זה הנער ימיתם הש"ת א"כ לא יזכו לתחייה מתמדת אלא הצדיקים שימצאו בכל אומה ולשון וכתיב ועמך כולם צדיקים לעולם ירשו ארץ נצר מטעי גו' והנה לך ראיה ברורה על זה ממ"ש בסנהדרין פ"א תנא דבי אליהו צדיקי' שעתיד הב"ה להחיות שוב אינם חוזרין לעפרן שנא' והיה הנשאר בציון והנותר בירושלם קדוש יאמר לו מה קדוש לעולם קיים אף הם לעול' הם קיימי' וא"ת אותם אף שנה שהב"ה עתיד לחדש לעולמו שנ' ונשגב ה' לבדו ביום ההוא לצדיקי' מה הם עושים הב"ה עושה להם כנפים כנשרים והם שטין ומעופפין על פני המים שנ' על כן לא נירא בהמיר ארץ גו' ואמר יש להם נער ת"ל וקווי ה' יחליפו כח יעלו אבר כנשרים עכ"ל: הרי לך שהצדיקים לבדם יתמידו בתחיה לא כן הרשעים נמצא שהצדיקים כולם יחיו אמנם הרשעים לא יחיו כי אם הפושעים בי' ואשר הרעו לישראל שלא כדין ליקח מהם ולקדש שם שמים ולא יתמידו בתחייה כי ונשגב ה' לבדו כתיב ולא ישארו כי אם הצדיקים שטין ומעופפין כאמור וזהו ורבים מישני אדמת עפר יקיצו רבים ולא כולם כי כמה וכמה קברות ישארו סתומות באין פותח זהו הנראה לע"ד בענין התחיה ואולי אל זה כוונו החכמים הנז"ל:

השורש השביעי באיזה אופן ומצב יקומו המתי' בעת התחיה והתשובה בזה שבאותו האופן ומצב שהיה האדם במותו יקום בתחייתו אם בחור ואם ילד ואם זקן עד שאמרו חז"ל שאפי' במומיהן שהיו להם בשעת מיתה יקומו ויהיה זה כדי שכשיקומו יהיו יותר נכרין לבני אדם ויתפלאו יותר מדבריהם כי זה ענין והשיב לב אבות על בנים ולב בנים על אבותם וע"ז אמר הנביא ישעיה ובלע בהר הזה פני הלוט הלוט על כל העמים ר"ל שיגלה הב"ה אות' המכוסים בארץ שלכן אמר הלוט הלוט ר"ל שכמו שנסתרו שמה כך יקומו:

השורש הח' שהקמים בתחיה יכירו קרוביהם ואוהביהם כי להיות ההכרה מפעל הגשמיות הנה כשישובו לעולם בגופם ונפשם תושלם הכרתם וההכרה ההיא תהיה סבה להתפעלות בני אדם יותר כי מפני זה יקומו עם מומיהן כמו שהתבאר וכבר אחז"ל על והקמנו עליו שבעה רועים ושמנה נסיכי אדם מי הם הרועים ואמר קבלנו דוד באמצע שת חנוך מתושלח בימינו אברה' יעקב משה בשמאלו ושמנה נסיכי אדם קבלנו ישי שאול שמואל עמוס צפניה חזקי' אליהו משיח והוא המורה שיהיו ניכרין הקמים כל אחד בשמו ועל זה אמר ישעיה בנבואת המ"ג אתם עדי נאם ה' ועבדי אשר בחרתי בו להגיד שמהקמים יהיו ניכרין מי הם מהאומות ומי הם מישראל:

השורש התשיעי שהקמים בתחיה יהיו משתמשים בחושיהם יאכלו וישתו כדעת המיימוני כי לא יהיו איבריהם וחושיהם לבטלה וכבר ביאר זה ישעיה וראיתם ושש לבכם ועצמותיכם כדשא תפרחנה להגיד שיזכו בתענוגים הגשמיים בארץ הנבחרת:

השורש העשירי שהרשעים מאנשי האומות שיקומו בתחיה יקבלו ענשם גשמי בעולם הזה לעיני בני אדם ויצדיקו עליהם את הדין כדי שבני אדם יכירו מתוך ענשם שסקר נחלו ושעליהן חייבין לתת את הדין ועל זה אמר ישעיה ויצאו וראו בפגרי האנשים גו' ונסב' זה מידי חדש בחדשו ומידי שבת בשבתו יבא כל בשר להשתחוו' גומר כי כולם יקבלו את עול מלכותו:

השורש הי"א שבדור התחיה תבטל מבני אדם הגאוה וכל גסות הרוח כי בראותם הקמים בתחיה יכניעו לבבם וידעו שמעשיהם תוהו ומחשבותיהם הבל המה מעשה תעתועים ושהצלחה והאושר כולו אינו כי אם לקרוא בשם ה' ולעבדו שכם אחד ולכן יבזו בעיניה' כל כבוד ומעלה יכירו וידעו כי אין שלטון ביום המות · וכבר אמר זה ישעיה בנבואה בפ' כי יום לה' צבאות על כל גאה ורם ושח גבהות אדם ושפל רום אנשים ונשגב ה' לבדו ביום ההוא עד כאן:

ולע"ד נראה בדבריו אך מטעם אחר והוא כי בעת התחיה אעפ"י שיקומו בדמותם וצלמם שהיו בו בעולם הזה אבל לא תמצא בהם תכונות זוהמתה של נח"ש הקדמוני שכבר פסקו מהם על ידי כוס המות כי זהו תועלת המות כמו שהארכתי בכלי חמד' באופן שישוב החומר לאיתנו הראשון שהיה באדם הראשון קודם שחטא להיו' שח ושפל וכל תאותיו נוטות אל הטוב ועקב ענוה יראת ה':

השורש הי"ב שבדור התחייה לא יהיו עוד מלכים ושרים כי לא ישא גוי אל גוי חרב ולא ילמדו עוד מלחמה ולא שופטים ושוטרים כי המשפט לאלהי' הוא והיה ה' למלך על כל הארץ ועל זה נבא ישעיהו ואמר כי מציון תצא תורה גומר ושפט בין הגוים גימר וכתתו חרבותם גו':

השורש הי"ג כי בדור התחיה לא ימצא כל מין אלילים כי יבוטלו מן העולם שיגידו להם הקמים שעל זה נכתם עונם ועל זה אמר הנביא ישעיהו והאלילים כליל יחלף ואו' ביום ההוא ישליך האדם את אלילי כספו ואת אלילי זהבו גו' לבוא בנקרת הצורים ובסעיפי הסלעים מפני פחד ה' ומהדר גאונו בקומו לערוץ הארץ ומאשר סמך חדלו לכם מן האדם גו' ראוי שיפורש ג"כ על האומות שיחדלו מההאמין בו כי אדם היה כאחד ממנו אשר נשמה באפו ובמה נחשב הוא · ועל זה עצמו אמר מכנף הארץ זמירות שמענו צבי לצדיק גו' כי ככה יאמר על הסתר כמו ביאר הרב המורה ע"ד ולא יכנה כנף אביו ויאמרו האומות שמסתר הארץ והם המתי' הקמי' שהיו נסתרים בה זמירות שמענו שהיו אומרים צבי לצדיק ר"ל שבעולם הנשמות יהיה שכר גדול וצבי לצדיק שהוא ישראל או צדיק מאיזו אומה שיהיה ולכך יקוננו האומות ויאמרו רזי לי רזי לי שבוגדים בגדו והם המניחי' דתות וכן הבאים אחריהם שהסבו לנס האורגית בבקר ותרמית:

השורש הי"ד הוא שיהיה זמן התחיה בזמן קבוץ גליות או קרוב אליו ולכן המצא תמיד בדברי הנביאים זכרון התחייה סמוך לקבוץ גליו' ולזכרון גאולה והנה ביאר ישעיהו זה בנבואת הי"א בפ' השקטה ואביטה במכוני שאמר כי לפני קציר כתם פרח גו' ובנבואה כ"ו אחרי אומרו יחיו מתיך גו' לך עמי בא בחדריך זכר מיד ענין הגאולה ביום ההוא יפקוד ה' בחרבו הקשה גו' והיה ביום ההוא יתקע בשופר גדול ובנבואת כ"ז אמר אל תירא כי אתך אני ממזרח אביא זרעך גו' כל הנקרא בשמי ולכבודי גו' ושאר הפסוקי' שנאמרו כמו שיתבאר: הנה נתבררו י"ד שרשים בעניין התחיה כמו שבאר י"ד יעודים על הגאולה: ואמנם בהכלית כלות העול' וסוכו הנה הוא דבר ויקרא הרץ שהעולם יפסד ויכלה וכמו שאמרו שאו לשמים עיניכם והביטו אל הארץ מתחת כי שמים כעשן נמלחו והארץ כבגד תבלה ויושביה כמו כן ימותון · ואומר כי ההרים ימושו והגבעות תמוטנה גו' הנה א"כ ניבא וביאר סוף העולם ואחריתו ולכן מפאת כל אלו הדברי' ראוי להקדים ספר ישעיהו לספרי שאר הנביאים כמנהג קדמונינו ע"כ הורף דברי' ז"ל: ולקיי' המנהג אפשר לי לומר עוד לפי שכל נבואתו הרעות שבירמיה נרפאו בכוון על ידי ישעיה ולהיות הש"ת מנהגו תמיד להקדים רפואה למכה לכך סדרו ישעיה תחילה להקדים רפואה למכות ישרא' הנזכר על ידי ירמיהו: וכן תמצא לחז"ל במדת איכה רבתי בפסוק בכה תבכה בלילה זה לשונו וכן אתה מוצא שכל נבואות קשות של הנביא ירמיהו על ישראל הקדים ישעיה ורפאן ירמיה אמר איכה ישבה בדד וישעיה א' ואמרת בלבבך מי ילד לי את אלה גו' שכל הדברים מכוונים רפואה אל המכה ואמר לשון הקדים אשר מזה נהגו המסדרים שסדרו ישעיה קודם לירמיה וישעיהו וירמיהו סמוכי' זה לזה שזה מוחץ וזה רופא: ועיין רש"י ז"ל וכן הביא הרד"ק ז"ל אמוץ ואמציה אחים היו · ועיין הרא"בע ז"ל ומה שאמר הרא"בע ז"ל והנה דוד איש האלהים זה כיורה זיקים על הדרש הא' שכל שנתפרש שמו ושם אביו נביא בן נביא ומקשה מישי ואין זו קושיא כי הכלל הוא בנביאים לא בדוד שלא היה לו נבואה אלא רוח הקדש לבד כמו שאמר רוח ה' דבר בי: כתב עוד והנה מלאכי כו' כמקשה על דחז"ל והדרבה משם ראייתם ככז"ל שלמה אמר בפסוק אחד אל ישעיהו הנביא בן אמוץ ובפסוק אחר אמר בן אמוץ הנביא לגלות על כל שאר המקומות שמזכיר הנביא ושם אביו להודיע שהוא נביא בן נביא ככז"ל עיין שם: ולהרא"בע יקשה דכיון דלדבריו ישעיהו הוא הנביא אם כן למה כתב בן אמוץ הנביא שהדבר מסופק אם שב אל אמוץ או אל ישעיהו והוצרך לבירור מפסוק אל ישעיהו הנביא בן אמוץ ומה שאמר עוד כי אילו נמשכו ימיו עד מנשה היה כתוב עד כאן אין זה הכרח שימיו נמשכו עד שהרגו מנשה אבל בימי מנשה לא התנבא כלל ומנשה הרגו על מה שהתנבא בימים קדמונים שאמר ראו עיני והכתוב הזה מספר אשר חזה על יהודה וירושלם והיה חוזה בימי עוזיהו יותם אחז יחזקיהו לבד כי בימי מנשה לא חזה עוד ולכך לא הוזכר מנשה כאן כלל: אחר שכתבתי זה מצאתי שכתב כן מהרי"א זכרונו לברכה ושמחתי כמו שיבוא בסמוך בס"עתא דשמיא ומהרי"א זכרונו לברכה חזון ישעיהו בן אמוץ ראוי שתדע שלא אמר הכתוב חזון ישעיהו בן אמוץ אשר חזה בדרך הקדמה הכוללת לכל נבואותיו כי אם הדבר כן לא היה צריך לומר בנבואה השנית הדבר אשר חזה ישעיהו בן אמוץ על יהודה וירושלם אחר שהנבואות כולם נכללו בפסוק הראשון בתחילת הספר אבל אמר חזון ישעיהו על הנבואה הראשונה הזאת בלבד כמו משא מצרים משא דמשק כלו' הנבואה שבאתהו על זה ולכן אמר פה חזון בלשון יחיד לפי שהיא נבואה אחת לבד וכן כתב רש"י זכרונו לברכה: ולא יהיה לפי זה אומרו אשר חזה על יהודה וירושלם כמי גומר סמוך עשהחזון אשר זכר שראה החזון ההוא בימי אותם המלכים: אבל פירושו שאחרי שאמר חזון ישעיהו בן אמוץ על הנבואה הזאת שהזכיר ביאר באיזה זמן ניבא ישעיהו נבואותיו והוא אומרו אשר חזה על יהודה וירושלם בימי עוזיה גו' והודיע גם כן מדריגת נבואתו שהיתה זכה וברה באומר חזון כמו שביארתי בהקדמת הספר (כבר זכרתי למעלה מה שיקשה לדבריו) והגיד היותו בן אמוץ נביא בן נביא ומזרע המלוכה דאמוץ ואמציהו אחים היו ולזה עמד כח להוכיח בחזקה · ומה שלא הזכיר מנשה כי לא התנבא בזמנו אחר שחדל להנבא · והנבואה הזאת כתב רש"י זכרונו לברכה שנאמרה בימי חזקיהו אחר חרבן שמרון: ולכן אמר ארצכם שממה עריכם שרופות אש ונותרה בת ציון גומר ואפשר לומר גם כן שנאמר נבואה זו קודם חרבן שמרון בימי עוזיהו בתחילת נבואתו מכנא ומייעד מה שהיה על השבטים לפי שלא היה כוונתו בעצם וראשונה להוכיח ולייסר את עשרת השבטים כי אם לבני יהודה בלבד לכן אמר אשר חזה על יהודה וירושלם ולא זכר דבר ממלכי ישראל וגם לא ייחסו נבואתו אליהם לפי שכל מה שזכר מענייני מלכי ישראל הייתה כוונתו להתרות עמם את בני יהודה שלא יקרם מה שעתיד להיות על בני ישראל: ואולי הודיע הכתוב בזה דבר עליון אלהי והוא שישעיהו חזה הנבואה הזאת בימי עוזיהו ואחר כך בימי יותם חזר לראות זאת הנבואה בעצמה ובימי אחז באה לו פעם שלישית וכן בימי חזקיהו ראה אותה פעם רביעית ועל זה אמר חזון ישעיהו בן אמוץ אשר חזה רוצה לומר שחזה החזון הזה בימי ארבעה המלכים שתמיד מוכיח אותם אל נא אחי תרעו הלא תדעו מה שייעד ה' על אחיכם ישראל שעתידה ארצם ליחרב ויגלו ותשאר בת ציון כסוכה בכרם ולכן אתם בני יהודה הזהרו במעשיכם פן יבא עליכם חרבן שעתיד לבא על עשרת השבטים ויבוא עליהם ועליכם יחדיו ולהיות שהחזון חזה אותו שנה ושלש וארבע בימי הארבעה מלכים לכך הושם בראש הספר להיותו דבר כולל שנאמר לו ארבעה פעמים ראוי להקדימו ראשונה ואולי היתה זאת הנבואה הראשונה שנבא בימי עוזיהו ואשר כך בשנת מותו או שנטרע כדברי המתרגם ראה הנביא הוהה מראה אשר זכר שמה ואמר את מי אשלח ומי ילך לנו לא להיות התחלה נבואתו כי אם מפני כובד השליחות ההוא שלא היה אדם ראוי אליו וכמו שיבא באותה פרשה ולזה היתה הפרשה הזאת בתחילת הספר להיותה ראשונה בזמן וגם לפי מעלת השנותה כל כך פעמים בימי המלכים האלה ע"כ:

ולע"דן שנבואה זו באה אליו אחר חרבן ארץ ישראל ודלא כמהרי"א שכן מוכיח הלשון שאומר ונותרה בת ציון שמשמע שכבר עבר · והנה לזה אומר חזון ישעיהו בן אמוץ שהוא כולל על כל מה שחזה על יהודה וירושלם בכל ספרו זה שעל כלל החזון דבר הכתוב שהיו בימי ארבעה מלכים · כי רחוק לומר שחזון אחד יהיה נחזה לו בימי ארבעת המלכים האלה כמו שאמר מהרי"א זכרונו לברכה כי הנבואות לא יבואו כפולות כל שכן ארבעה פעמים וכשאחז"ל שאין סגנון אחד עולה לשני נביאים וכל שכן לנביא אחד אלא ודאי חזון הוא שם כולל אל כל חזיונות ישעיהו אשר יבואו בזה הספר ואם יקשה לך מה שהקשה מהרי"א זכרונו לברכה דאם כן למה שנה לומר בנבואה השני הדבר אשר חזה בן אמוץ על יהודה וירושלם שכבר גילה והודיע זה בתחלת הספר הטעם לזה הוא לפי שהנבואה ההיא היא לטובה כמו שכתוב והיה באחרית הימים נכון יהיה הר בית ה' בראש ההרים לכך הוציאה מכלל חזון שהוא לשון חזות קשה כדפרש"י ז"ל ולהזכירה בלשון הדבר אשר חזה ישעיה שאעפ"י שאמר בה בסופה דברי פורענות אשר לעומת זה אמר אשר חזה עכ"ז להיותה שלוה ובשורות טובות מאשר יקרה אל יהודה וירושלם באחרית הימים לזה פתח בהדבר שהוא לשון נבואה מתחלף מחזון: ויש לדקדק כפל חזון אשר חזה דהיה לו לקצר ולומר ישעיה בן אמוץ חזה על יהודה וירושלם בימי עוזיה גומר: ונראה לפי שתיבת חזון ככלל גם מה שחזה על האומות משא צור משא מואב וכדי שלא יקשה לך מה לנו בנבואת צור ומואב ועמון לזה הקדים ואמר חזון ישעיה וגומר כשתדקדק בכלל החזון תמצא שכולו בכללו שייך ליהודה וירושלם ז"ש אשר חזה כי להיות צור ועמון ומואב ושאר כל האומ' שיזכרו בזה חזון כולם שכנים רעים ליהודה וירושלם ומצרים להם א"כ מפלתם אשר חזה ליהודה הוא לבשר ענוים במפל' אויביה' א"כ כל חזון ישעיהו בן אמוץ אשר חזה על יהודה וירושלם ושייך להם כאומ' או יאמ' שכתב אשר חזה אחר בן אמוץ כדי להודיע אגב אורחיה ג"כ שאמוץ אביו נביא הוא כמו שכתב בן אמוץ הנביא וככ"זל דמשם למדו חז"ל דאמוץ נביא הוא ואילו כתב חזון אשר חזה ישעיהו בן אמוץ היה קשה הכפל ועתה ניקח שהסמוך תיבת אשר חזה אל אמוץ אין מקר'

יוצא

יוצא מידי פשוטו שעל ישעיהו אמר אשר חזה וכדמסיק בסוף בימי עוזיהו יותם וכו' והיותר נכון אצלי בזה במה שאחז"ל ויקרא רבה פ' י' עלה קי"א רבי עזריה פתר קריא בישעיהו אמר ישעיה מטייל הייתי בבית תלמודי ושמעתי קולו של הקב"ה אומר את מי אשלח ומי ילך לנו שלחתי את מיכה והיו מכין אותו בלחי שנאמר בשבט יכו על הלחי שלחתי את עמוס והיו קורין אותו פסילום דאמר רבי א"ר פנחס למה נקרא עמוס שהיה עמוס בלשונו מעתה את מי אשלח ומי ילך לנו והו' הנני שלחני א"ל הקב"ה ישעיה בני טרחנין והם סרבנים הם אם אתה מקבל עליך להתבזות וללקות מבני אתה הולך בשליחותי א"ל ע"מ כן גוי נתתי למכים ולחיי למורטי' ואינו כדאי ללכת בשליחו' אבל בניך א"ל הב"ה ישעיה אהבת צדק אהבת לצדק את בני ותשנא רשע שנאת מלחייבם על כן משחך אלהים אלהיך שמן ששון מחביריך מהו מחביריך א"ל כל הנביאים קבלו הנבואות נביא מן נביא כמ"ש ויאצל מן הרוח אשר עליו ויאמרו נחה רוח אליהו על אלישע אבל אתה מפי הב"ה רוח אלהים עלי יען משח ה' אותי לבשר ענוים חייך שכל הנביאים מתנבאים נבואות פשוטות ואתה נחמות כפולו' עורי עורי התעוררי התעוררי שוש אשיש אנכי אנכי הוא מנחמכם נחמו נחמו עמי וגומר עד כאן לשונו:

ולע"ד לדקדק רבי עזריה מה דוחק ראה בדברי הקודש שפירשו באברהם עד שבוא פתר קרי' בישעיהו ועוד קשה דהא סדרן של נביאים ישעיהו קודם לעמוס ולמיכה כנ"ל ואין חולק בגמרא ואם כן איך אומר שלחתי את מיכה שלחתי את עמוס והיו קורין אותה פסילום כי מדבריו מובן שקדמו עמוס ומיכה אל ישעיהו ועוד אחר ששמע ישעיהו מה שאמרה בת קול השם יתברך שלחתי את מיכה והכו אותו בלחי ולעמוס וקורין אותו פסילום הנה סבר וקביל כמ"ש הנני שלחני אם כן מה טעם השנות הדיבור שא"ל הקדוש ברוך הוא ישעיהו בני טרחנין סרבנים וכו' שכבר נודע אללו ועוד מהו אהבת צדק וגומר אהבת לצדק את בני מהו הצדקות שצדקם ותשנא מלחייבן מהו החיוב ועוד מה שאמר אבל אתה מפי הקדוש ברוך היכן רמוז בקר' כי לא יספיק הכרח מ"ש של מחבריך שביא מ"ש היתרון וצריך שיהיה הכרח בפסוק הזה מלבד הכרח של פסוק רוח אלהים עלי שמורה שנחה עליו רוח ה' ולא רוח מאת נביא זולתו ועוד מה טעם היות הנבואות כפולות:

ונראה כי רבי עזריה רצה לדקדק לשון צדק ורשע שלא יהיה על צדקו את אנשי סדום בהצילו אותם מההפכה והוא הרשע כי זה הפירוש בלתי מתישב לפשוטו של מקרא דצדק ורשע בפשוטו כמו שמפרש רבי עזריה בשם רבי סימון עוד הוקשה לו בפסוק כפל אלהים אלהיך דלפי התנא קמא לא נתיישב זה לעמ' זה פתר קריא בישעיה שאמר ישעיה מטייל הייתי בבית תלמודי שעם היותו מזרע המלוכ' מפונק לא היה לי טיול ונחת רוח כשאר העם ללכת אל הגנות ופרדסי' אבל מטייל הייתי בבית מדרשי שם טיולי ושם שעשועי ושמעתי קולו של הקב"ה אומרת את מי אשלח ומי ילך לנו הדרך הנכון שלא שמע ישעיה שאומרת את מי אשלח ומי ילך לנו ומ"ש שלחתי את מיכה וגומר שלחתי את עמוס וגומר לא שמע כן בפי' שלחתי את מיכה גו' שלחתי את עמוס וגומר שא מהכרח כפל את מי אשלח ומי ילך לנו דורש שהכוונה מי ראוי לשליחות ואחר שאמצאהו מי ילך לנו כלומר לא ירצה לילך מפחד ישראל המתעתעים בנביאי' כי שלחתי את מיכה והכו אותו בלחי שלחתי את עמוס והיו קורין אותו פסילום ושלחתי לאו דווק' שעדיין לא נשלחו כמו שהוכחתי מסדרן של נביאים אבל הכוונה שהכל לפני לפניו שעתידין ללכת באותו השליחות ע"ד מה שאמרו חז"ל משה דבר ה' ביד מלאכי שמעת היות שם אני ועתה הנה שלחני ה' ורוחו שמעת בריאתם נתנו ביד כל אחד ואחד נבואתו בידו ובהגיע זמן אמירתה יאמרוה וזהו אומרו שלחתי את מיכה שלחתי את עמוס ולגלות לנו זה הקדים מיכה לעמוס לומר ששלחתי זה בכח ולא בפועל כמאמר ישעיהו לא שמע אלא את מי אשלח ומי ילך לנו ובכלל דברים אלו נכלל שלחתי למיכה שלחתי לעמוס לעומת זה ענה ישעי' ואמ' הנני שלחני שלא הבין תוכן הבנת את מי אשלח ומי ילך לנו אלא מחסרון שליח הגון ושירצה לילך לעומת הרצון אמר הנני רוצה לילך ומצד ראוי לשליח אתה תבחר ולא אני שלחני אם תרצה אז השיבו הש"ית וביאר וא"ל כי הבנת דבריו כך שא"ל תחילה את מי אשלח ומי ילך לנו שלא באו במקר' אלא בכוונה לומר לו בני טרחנין סרבנין הם א"ל ע"מ כן גוי נתתי למכי' ולחיי וגומר לא לחי א' אלא כל גופי ושיני לחיי למורטי' א"ל ישעיה אהבת צדק גומר אהבת לצדק גו' לא היה עמוק כ"כ לשלא תבין בדברי שאמרתי את מי אשלח ומי ילך לנו שהכוונה מי יקבל ללכת שבני טרחנין סרבנין מבז' נביאיה' אלא מסיבת היותך אוהב צדק לצדק בריותי ולדון אותם על הצדק לכף זכות לכך לא רצית לפרש דברי מי ילך לנו באמיתתם כי שנאת מלחייבם ולכך אמרתי הנני שלחני והוצרכתי לפרש לך שבית בני טרחנין סרבנין גומ' ע"כ תזכה שמשחך אהי' אהיך ר"ל שע"י האהים עצמו תחול לך רוח ה' לא על ידי נביא כשאר הנביאי' ומתיבת אהים אהיך הוכיח כן נעשה לו שניף מאו' מחביריך שזה יתרון לך מחביריך א"ל חייך וגו' וזהו רוח ה' עלי ולא רוח נביא כמו יהושע ואלישע שנחה עליהם רוח רבם והסיבה יען דנתי ישראל לכף זכות שחשבתי שמשח אותו לבשר ענוים ולא חשדתי אותם לרשעים חלילה ומתעתעים בנביאי ה' ומ"ש חייך שכל הנביאים מתנבאים נבואות פשוטות גומר למד זה מאו' שמן ששון שהוא משל אל הנבואה שמשחך ה' ברבוי שמן ששון דהיינו נבואות ונחמות כפולות וזה יתרון לך מחביריך שהם לא נתנבאו אלא פשוטות ואתה כפולות כמאמ אלהים אלהיך להורות היתרון שנחה עליך רוח אלהים ולא מן נביא אחר ושמן מחביריך על כפל הנבואות ונוכל לפרש בהפך כי מתיבת אלהים אלהיך דרש נבואות כפולות ומתיבת מחביריך דרש יתרון הנבואה שתהיה ממנו יתברך הרוח הנבואיי אלא שלזה ק"ק דקודם הי"לל ענין נבואו' כפולו' ואח"כ ענין הרוח והמעיין יבחר ואחתני החכם השלם כה"רר מרדכי הכהן נר"ו פי' בענין הנחמות כפלות דמפיק ליה מדסמיך ליה מר ואהלות שהן שני מיני ריח רמז אל הנחמות כפולות וזהו שאמר שמן ששון יותר מחביריך שיהיו נבואותיך כפולות כמר ואהלות ובז' כוון לדעתי שכן עייכתי גם אני ועוד הרחיב הוא לפירושי כי ברוב הנבואות כפולות נזכרי' בגדים כמ"ש עורי עורי לבשי עוזך גו' בגדי תפארתך שוש אשיש בה' כי הלבישני בגדי ישע דהיינו דקאמ' כל בגדותיך דהיינו כל מקו' שהזכרת בנבואתיך בגדים יהיה כפול לשון הנבואה והוא דקדוק טוב ועוד אפשר דלכך כפל הענין חזון אשר חזה לרמוז אל מה שאמרו חז"ל שהיו נבואות כפולות כנ"ל ומעלת הכפל בוא להודיע נחמו נחמו עמי באחד משני פנים נחמו אם זכו ונחמו אם לא זכו זכו לחישנה ונחמה גדולה לא זכו בעתה ונחמה כל דהו וכיוצא בזה בכפלים האלה כולה שלהיות רוח ה' עליך באו הנבואות על שני האופנים האלה כי מי יאמר לו יתברך מה תעשה או יאמר שהע"פי שנאמר שבפירוש אמרה לו ב"ק את מי אשלח ומי ילך לנו כי לא ירצה שום אדם לילך שתכין אותם ומחרפין אותם על דרך מה שעשה אחר כך לעמוס ומיכה ואומר הנני שלחני הוסיף הקדוש ברוך הוא לשנות הענין להודיעו שאין זה הסבלנו' מצד ענוה או מהכרח הצורך שלא הקפדן מלמד אבל שוא הכרחי כדי לזכות בשליחות ומלאכות השם יתברך כי מי האדם אשר בעפר יסודו להיות שליח ה' שלוחו של אדם כמותו וזהו שאמר אמר לו הקדוש ברוך הוא ישעיה בני סרבנין הם טרחנין הם אם אתה תקבל עליך להתבזות וללקות מבני ר"ל שלא ירע בעיניך כי בניהם בני אל חי ואין זרות שבן מלך יכה את מוכיחו על כן אם מקבל אתה כן אתה הולך בשליחותי כלומר תהיה כדאי ללכת בשליחותי ומכוון לזה השיב ישעיה אמר לו על מנת כן גוי נתתי למכים ולחיי למורטים ועם כל זה איני כדאי ללכת בשליחות אבל בניך אמר לו הקדוש ישעיה אהבת צדק אהבת לצדק את בני רוצה לומר אהבת לצדק את בני על ידי תוכחותיך ולכך קבלת עליך כל הבזיונות כדי להוכיחם ולהחזיר' למוטב ולצדקם ושנאת מלהרשיעם דהיינו שאם לא תוכיח אותם יהיו רשעים ואתה שנאת זה כי על כן קבלת עליך גוי נתתי למכים וגומר כדי להוכיחם ולצדקם על כן משחך אלהים אלהיך שמן ששון מחבריך כדפר' בפ' הקודש עוד אפשר בהבנ' סוף המאמר במה שאמר אהבת לצדק בריותי במה שאמרו חכמינו ז"ל הביאו הילקוט בסימן רע"ג בשם פסי' משה וישעיהו ואליהו משה אמר שמעו נא המורי' ונאמר לו לכן לא תביאו אליהו אמר כי עזבו בריתך בית ישראל נאמר לו ואת אלישע בן שפט תמשח תחתיך לנביא ישעיהו אמר ובתוך עם טמא שפתים ונאמר לו ובידו רצפה גומר אמר ליה הקב"ה אל ישעיהו הנה נגע זה על שפתיך וסר עונך כיון שראה ישעיהו כן התחיל לצדק את ישראל ותלמד עליהם סניגוריא אלהים נתן לי לשון לימודים לימדני ללמד עליהם סניגוריא ה' אלהים פתח לי אוזן לשמוע כשאמר את מי אשלח ומי ילך לנו ונתן בי דעת לומר הנני שלחני ואנכי לא מריתי לפיכך אחור לא נסוגותי לא נעשיתי אחור מן הנבואה אלא נתנבא נחמות יותר מכל הנביאי' ולא עוד שלא נחמות כפולות שיש אשים עורי עורי נחמו נחמו ע"כ שבזה המאמ' מובן שהביא ראיה ממשה ואליהו שלפי שאמרו קטיגוריא על ישראל נסתלק הרוח ממשה ויאצל מן הרוח אשר עליו הנחה על יהושע וכן אליהו נסוגו אחור אמנם ישעיהו שקבל את התוכחה והתחיל מצדיק את ישראל וזהו אהבת לצדקם ושנאת רשע מלחייבם כמו שקטרגת עליהם ואמרת ובתוך עם טמא שפתים על כן משחך ה' וגומר והוא נכון: למדנו מזה המאמר שזכה ישעיהו באופן הנבואה שלו שתשרה רוח ה' עליו ולא בגם בביא רבו או זולתו כשאר הנביאים ובזה מובן אומרו חזון ישעיהו בן אמוץ אשר חזה הוא כלומר שנחה עליו רוח ה' מה שלא היה כן ביהושע שנחה עליו רוח משה ואלישע שנחה עליו רוח אליהו:

ואברהם בני יצ"ו נתעטש נכון לכפל אשר חזה שהוא מיותר גם למה לא אמר ברא"שית אמרינו חזון ישעיהו בן אמוץ הנביא כי בן יכבד אב כמוהו ותירץ שכוונת הכתוב להודיע לנו מהיכן זכה ישעיהו לנבואה ולזה אמר בן אמוץ ולא אמר הנביא שאלו היה אומר הנביא היינו אומרים זכותו של אביו שהיה נביא היא שעמד לו להשיג אל מדרגת הנבואה לזה אמר אמוץ כאלו הוא הדיוט ומהיכן זכה ישעיה לחזון ותירץ הכתוב בעצמו אשר חזה כלומר מאותו המחזה אשר חזה בהיותו מטייל בבית תלמודו ושמע קול אומר את מי אשלח ומי ילך לנו והשיב ישעיה כנביא הנני שלחני ולא חשש אולי ח"ו היה שד כמו שמואל הנביא שאמר דבר כי שומע עבדיך ולא אמר דבר ה' אלא הדרבה קם כגבור והשיב הנני שלחני לומר אע"פי שהם טרחנין סרבנים הני מתרצה בהיותי שליח מלך לאומה קדושה שזו היא תשובה נילחת וכפולה הנני שלחני כי די לו להשיב כמשז"ל הנני וכפל בלשונו שלחני כלו' אע"פ שהם סרבנים וכו' באופן שהשיב כאלו כבר הוא נביא וחוזה מקדמת דנא ז"ש אשר חזה כלומר מאותו המחזה והקול ששמע בבית תלמודו מטייל משם זכה לנבואה ולזה הקב"ה שלם לו מדה כנגד מדה על השיבו תכף ומיד הנני זכה לנבואה פה אל פה קבלה ולא מאחרי' שהוא לא נתיעץ מה ישוב לזה הקב"ה נתן לו נבואתו ועל היות תשובתו כפול' שאמר שלחני גם השם יתברך שלם לו בהראות לו נבואות כפולות שוש אשיש נחמו נחמו וגו' ולפי שהשיב כגבור לרוץ אורח גם נתנבאו בפני מלכי יהודה עוזיה יות' וכו' מלכים האדירי' ולא היה ירא מפניהם עכ"ל וכבר קדם בספר מלכים עפס יו"ד של יחזקיהו זכר לנס של עשר מעלות כנ"ל:

למגיה הצעיר לוי לאכי"יאלדוי"כו ולע"דן לייתור אשר חזה במסח"זל גבי בשנת מות המלך עוזיהו זה תחלת הספר ולמה נכתב כאן שאין מוקדם ומאוחר בתורה זה שאמר חזון ישעיהו בן אמוץ אשר חזה כלומר אף על פי שאתה רואה נבואה זו בראש הספר לא יעלה על דעתך לומר שזו הפעם הראשונה אשר היתה עליו יד ה' ונבואה זו תחלת דבריו אלא חזון זה כיבא אותו אחר אשר כבר חזה נבואות אחרות על יהודה וכו' אלא שאין מוקדם ומאוחר בתורה עוד נלע"ד שבא לספר בשבחו של ישעיהו שעם היותו בימי המלכים האדירים עוזיהו יותם וכו' ועם היות בנבואותיו נבואות קשים כגידים הוי גוי חוטא וגו' קציני סדום עם עמורה וכאלה רבים אפי' הכי לא כבש שום נבואה וחזון מפחד המלכים הנזכרים אלא מעיד עליו הכתו' חזון ישעיהו בן אמוץ אשר חזה ולא כבש אותו עם היותו חזון חזות קשה והגם שהי' על יהודה וירושלם כוללת עם בני ישראל גם בימי עוזיהו וגו' אפי' הכי הזה החזון ברבים כאשר דבר אליו ה' ומורא ב"ו לא שת אל מגמת פניו: עוד אפשר שאמר חזון ישעיהו כלו' החזות קשה של ישעיהו בן אמוץ אשר חזה כלומר על היותו בן אמוץ מזרע המלוכה דאמוץ ואמצי' אחי הוא היא שעמדה לו אשר חזה ברבים על יהודה כו' בימי עוזיהו גו' ואין מרים עליו יד ולא פוצה פה לנגדו על שהיה בן אמוץ מזרע המלוכה לזה היה ספק בידו לחזו' ע"כ:

שמעו שמים לחז"ל בזה שיטות רבות ראשונה ה"בה מסר הכל בידי השמים והארץ בזמן שישראל עושין רצונו של מקום שיהיו מעדנין אותם שנאמר יפתח ה' לך את אוצרו הטוב וכשאין עושין רצונו של מקום ועצר את השמים שבזה מובן שאומר לשמים שישמעו איך בנים גדלתי ורוממתי והם פשעו בי שעל כן ראוי לפקוד עליהם על כל חטאתם ובזה מובן אומרו כי ה' דבר ר"ל שכן דבר בתורה שכשיהיו רשעים ינקם מהם על ידי השמים והארץ: עוד אומרו שמעו שמים כמי שצועק וקובל על חברו בראוביו וקרוביו עד שקובל עליו את השמים כמו שומו שמים על זאת גו' כיוצא בזה שמעו שמים הנהיתה כזאת שבנים גדלתי ורוממתי והם פשעו בי: עוד פירשו אילו אמר שמעו ולמדו מן השמים והאזיני כנסת ישראל כמו הארץ שהשמים מעולם לא שינו תפקיד' והארץ לא זרעו בה חיטים והוציאה שעורים: אמנם מהר"יא מפר' דברי חכמינו ז"ל אלה באופן זולת זה כמו שאזכיר בסמוך בכלל דבריו בס"ד עיין עליהם: עוד פירשו שמעו המצות התלויות בשמים המועדים ועבור שנים והאזיני המצות התלויות בארץ לקט שכח' ופיאה תרומות ומעשרות עוד אמר לפי שהיה משה קרוב לשמים אמר האזינו שהוא מגזרת אוזן כלו' מקרוב ולפי שהארץ רחוקה ממנו שהוא אלהיי אמר ותשמע לשון שמיעה שהשמיעה היא מרחוק אמנם ישעיה אמר שמעו מרחוק השמים והאזיני ארץ האזנה בארץ שהוא קרוב אליה: ומה שקשה על שיטה זו שהרי הש"ית הוא המדבר כמ"ש כי ה' דבר והש"ית היושב בשמים א"כ היה לו לומר האזנה מקרוב בשמים ושמיעה בארץ והנה ביאור פירושו כי ה' דבר ביאור זה בדמה"ריא ז"ל בסמוך בס"ד עיין שם: ולקיים דברי חז"ל לע"דן שאומר כי ה' דבר יהיה פירושו כי ה' דבר שתשמעו כדהר"אבע בסמוך אם כן הנביא הוא המדבר על פי ה' ולזה יצדקו יחדיו דח"זל ולשון האזנה שהוא מגזרת אוזן מסייעתן למה שפירשו בו שהוא מקרוב כמי שמטה אזנו והוא המגגד לדברי מהר"יא ז"ל כמו שאזכיר בס"ד: עוד אמרו כשהעדים מעידין צריך שיכוונו עדותן בלשון אחד על כן לפי שמשה רבינו עליו השלום אמר לשון האזנה בשמים ולשון שמיעה בארץ בא ישעיה ואמר שמיעה בשמים והאזנה בארץ כדי ליתן של זה בזה כדי שתהיה עדותם מכוונת בלשון שמיעה ובלשון האזנה בשמים ובארץ: ורש"י ז"ל רמז לדח"זל הנזכר והביא שכיון ישעיה לתת שמיעה לשמים והאזנה לארץ כדי שתהיה עדותן מכוונת כנז"ל: כי ה' דבר שתהיו עדים בדבר והיכן דבר האזינו השמים ואדברה כך שנויה במכילת' ע"כ: והר"דק ז"ל הביא קצת משיטות חז"ל הנז"ל: כי ה' דבר מה שאני אומר הם דברי ה' אשר שלחני שהוא צועק על בניו ואומר בנים גדלתי ורוממתי וכן בהרבה מקומות שהנביא הוא מדבר בלשון האל כאילו הוא מדבר כי דבריו דברי האל: גדלתי ורוממתי על כל עם והכפל לחזק הענין וכן מנהג המקרא במקומות רבים: וה"א אמרו ז"ל גדלתי בתורתי ורוממתי בשכינה והם פשעו מרדו בי במרד ובמעל עברו על תורתי להכעיסני יש מכירים וכופרים ויש שאין מכירים ועליהם אמר ידע שור קונהו וגו' ע"כ: והרא"בע ז"ל שמעו יש מלות נגזרות משמות והם פעלים כמו והאזיני ארץ והטעם הטי אוזן והנה אין הפרש ע"ד הפשט בין שמעו ובין האזיני והחל לקרוא לעדים שהעיד משה כי אבד תאבדון והנה בא העת כי ה' דבר אחר שהשם המדבר שמעו כהרד"ק: או כי ה' דבר שתשמעו בנים ישראל נמשלו לבנים שאין כח להם והאב גדלם ורומם מעלתם על בני גילם והם פשעו בי שיצאו מתחת רשותי כמו ויפשע אדום מתחת יהודה על כל דבר פשע עד כאן ומהר"יא ז"ל הנה ישעיה תפס דרך משה ע"ה כמו שאמר האזינו השמים גו' כן ישעיה שמעו שמים גו' משה אמ' הלא הוא אביך קנך גו' וע"כו אתם מקלס ומזלזלים בכבודו כן ישעי' בנים משחיתים: משה קראם דור עקש ופתלתול ישעיהו הוי גוי חוטא עם כבד עון: משה הגיד להם הטובות אשר גמלם הש"ית שהיו כפויי טובה וכן ישעיה ידע שור קונהו גומר עמי לא ידע גומר משה קראם חסרי הדעת כמ"ש יזבחו לשדים לא אלוה אלהים לא ידעום וגומר ישעיה אמר ישראל לא ידע עמי לא התבונן משה אמר צור ילדך תשי וגומר וישעיה אמר עזבו את ה' נאצו את קדוש ישראל נזורו אחור וגומר משה אמר אמרתי אפאיהם אשביתה מאנוש זכרם ישעיה אמר ארצכם שממה גומר משה קראם גפן סדום גפנם ושדמות עמורה ישעיהו אמר שמעו דבר ה' קציני סדום האזינו תורת אלהינו עם עמורה משה אמר שלא יעמוד להם אלא רחמי שמים כי ידין ה' עמו ועל עבדיו יתנח' ישעיהו אמר לולי ה' צבאות הותיר לנו שריד כמעט כסדום היינו לעמורה גומר הנה נתבאר שישעיהו ע"ה לישנא דמשה רבו נקט ובמה שסיים ספרו משה בו פתח ישעיהו בספרו: והקשה על שיטת חז"ל במה שאמר שמשה שהיה קרוב לשמים מצד רוחניותו אמר האזינו השמים לא כן ישעיה שלזה אמר שמעו שמים לשון מרחוק דקשה שכיון שאמר כי ה' דבר ופיו המדבר אם כן הי"לל האזנה בשמים לשיטת חז"ל שהרי השם יתברך יושבי בשמים הוא וקרוב אליהם יותר מהארץ ולזה סתר דבריהם ופירש שהשמיעה מקרוב ולזה ישעיה שדבר בשם השם יתברך כמו שכתוב כי פי ה' דבר אמר בו שמעו שמים אמנם משה שדבר שם כמדבר מפי עצמו אמר האזינו השמים שהוא לשון מרחוק ותשמע הארץ מקרוב עד כאן תורף דבריו בזה: אחר שכתבתי זה מצאתי להר"בע ז"ל שער ק"ג שהביא הקושיא הנזכר בדברי הראשונים והפך השיטה מוסכם לדמהרי"א: וכבר זכרתי למעלה שהדין עם חז"ל והאמת יורה דרכם שלשון האזנה מגזרת אוזן מורה הוא על הטיית האוזן לשמוע מקרוב ושמיעה היא מרחוק והרלתי קושייתו זכרונו לברכה עיין שם: ומהרי"א הביא דבספרי הסתכלו בשמים שמא שינו את תפקידם וכן הארץ ולפי זה יהיה פי' הפסוק שמעו שמים והאזיני ארץ הישרים ותמימים בפעולותיהם ומקיימים מצות הבורא אתכם שלא עשו ישראל כמעשיכם אבל הם פשעו בי ואחרי שהביא התוכחה מהשמים הביא תוכחת מבעלי חיים ידע שור גו' עד כאן: וכבר כלע"ד בהבנת המאמר הזה עיין שם:

ולע"דן שכיונת הכתוב שלפי כי ה' דבר ויצא מפיו לגדלם ולרוממם וכמו שהבטיח במעמד הר סיני והייתם לי סגולה מכל העמים לקיים דבר ה' אשר דברו לא ישוב אחור ז"ש כי ה'

דבר

לדבר על כן גדלתי ורוממתי מכל שכן עם היות שהם פשעו בי עכ"ז גדלתי ורוממתי והראיה מה שחטאו בעגל ועכ"ז היה מוריד להם המן בו ביום וכן רוממ' כשנתן להם לוחות שנית ואפי' נפרש שמעו שמים מה שה' דבר שהוא דבר גדול שבני' גדלתי ורוממתי בעוד שהם פשעו בי כי אם הוא לאחר זמן אינו כ"כ מהתימה כי יצר לב האדם רע מנעוריו ודי שיאמר ופשעו בי או' והם מורה על היות הכל בזמן א' ויהיה זה ע"ד שהמלך במסיבו מגדלם ומסדר להם תורה ומרוממ' לא עשה כן לכל גוי נרדי נתן ריחו ועושים העגל · ויוכיח זה מה שסמך ידע שור קונהו כפי מה ששמעתי מפי המדרש שהעגל שעשו במדבר היו לו שני פני' שור וחמור כדי להגביר כח הטומא' שעל כן פות' התורה ואמרה לא תחרוש בשור ובחמור יחדיו והנה ערב רב העוש' העגל כפרו בעשייתו בבא משה ואמרו ישרא' עשו אותו בא משה ואמ' העגל עצמו יגיד מי עשה אותו זהו ידע שור קונהו והפן הב' של חמור יודע אבוס בעליו כלומר מי שעשאו הגיד העגל ישראל לא ידע עמי לא התבונן כי אם הערב רב שאינם עם להשי"ת הם שעשאוהו ע"כ שמעתי שהמדרש הזה יוכיח על הפסוק הראשון שמדבר על הזמן שהיה הב"ה מגדל' ובו באותו זמן ובאותו פ' הם פשעו בי וכוונת ישעיהו בהזכיר עונות ראשונים להוכיחם שאוחזים מעשה ראשוני' בידיהם · ואפשר שאמר כי ה' דבר לתת טעם דבשלמא משה הקדים השמים לארץ להיותו קרוב אליהם ומאזינים תחילה וקודם שתגיע השמיעה לארץ לכך הקדים ג"כ השמים לארץ אמנ' אתה ישעיהו שאמרת לשון שמיעה בשמים להיות רחוקי' ממך והאזנה בארץ להיותה קרובה אליך אם כן יקשה לך שמלבד שינוי ההאזנה אשר אמרת בארץ היה לך לעשות שינוי והוא להקדים הארץ לשמים כיון שהיא מאזנת תחילה קודם שישמעו השמים לזה אמר כי ה' דבר נותן טעם לקדימת השמים כי ה' דבר וראוי שיקדמו השמי' כיון שהדבור הזה היה דבר ה' ומבחינת האו' שהוא ישעיהו די שיהיה בלשון שמיעה לא ילקו בשתים שמיעה ואיחור אם כן דין דרך פשרה עשה כן הקדימם להיות ה' מדבר והשמים מבחינת רוחניות' קודמים לארץ ומצד הקורא בגרון ישעיהו אמר בהם שמיעה להיותם רחוקים ממנו והאזנה בארץ להיותה קרובה אליו : עוד אפשר לפרש במה ש"תי שמעו שמיא דזעו כד יהבית אוריתי לעמי ואציתי ארעא דאתרגישת מן קדם פתגמי ארי ה' מליל עד כאן : שהכוונה לתת טעם למ"ש שמעו שמי' והאזיני ארץ כי מה לך ולהם ולזה נותן טעם כי ה' דבר ויקרא ארץ מאז בנתינת התורה והמצות וזעו השמים והארץ כאשר ה' דבר ולזה ישמעו עתה ויאזינו כיון שהם ראו המעמד הנכבד והנורא ההו' וראו בנים גדלתי וגו' ועתה פשעו בי :

ואברהם בני י"צו פי' שאמר הנביא גוזרני עליכם שמים שמעו קולי והאזיני ארץ אמרתי ואם תאמרו לי במה כחך גדול שנשתוק מלהודו' לה' משיב הנביא ישעיה ואמר תדעו נאמנה כי בזה הדבר אני שוה למשה רבינו ע"ה שמטייל הייתי בבית תלמודי ושמעתי קול מדבר ואו' את מי אשלח ומי ילך לנו והבנתי מעצמי שהיה קול ה' חוזב להבות אש ובאומרו את מי אשלח וכפול ומי ילך לנו ר"ל שלא ימצא מי שירצה ללכת בשליחות זה מפחדו ומורא' שלא יכו אותו על הלחי ועם כל זה אז אמרתי הנה באתי הנני שלחני ואף גם זאת שנכיך טרחנים וכו' ויכו אותו אני מחזירם למוטב אז הקב"ה נתן לי לשון למודים ופה אל פה דיבר בי נבואה כפולה ז"ש כי ה' דבר כלומר קשות על ישראל וכו' שאמר טרחנים הם ואני אמרתי בנים בני אברהם יצחק ויעקב ישובו בתשובה גדולה ואף על פי שהם טרחנים סרבני' ויכוני ויפשעו בי הנני שלחני והקב"ה פרע לי מדה כנגד מדה כי רוח ה' דבר בי ומלתו על לשוני קבלתי נבואתי ממנו באופן שאני שוה למשה לזה שמעו שמים והאזיני ארץ כשם ששמעתם למשה כי ישראל הנקראי' בנים לה' גדלתי ורוממתים לפני ה' לרצון והם אף כי פשעו בי כלו' ע"ד שפי' הרב אבא מרי ז"ל לעיל גבי שלחתי' למיכ' כו' שכוון שגלוי לפניו יתברך הוי כאילו כבר היה באופן שתיבת והם פשעו בי חוזר אל ישעיה ולז"א וגם כי פשעו בי נתרלתי ללכת בשליחות ולזה זכיתי למעלה הזאת כי פה אל פה דבר בי עד כאן :

להל"ל י"צו ולע"דן שמתרעם הקב"ה ואומר הנני סבותי לישראל כי פשעו בי והוא ע"ד וכסף הרביתי לה וזהב הרבוי היה סיבה כי עשו לבעל ז"ש בנים גדלתי ורוממתי עשיתי בהם מעלות מעלות מהם גדלתי ומהם רוממתי והם כלומר הגדולה והרוממות שהגדלתי ורוממתי אותם הם היו סיבה כי פשעו בי · עוד כלע"ד ע"ד שאחז"ל גבי בנים משחיתים אעפ"י שהם משחיתים בנים הם · זה לע"ד שאמר בנים גדלתי וגו' והם כלומר נשארים בהוייתם בחיבת בנים אפילו כי פשעו בי בנים אקרו עד כאן :

ידע שור קונהו וחמור וגו' פרק אלו הן הלוקין שנו רבותינו כיצד מלקין אותו כופת את שתי ידיו על העמוד וחזן הכנסת עומד אוחז את בגדיו אם נקרעו נקרעו אם נפרמו נפרמו עד שמגלה לבו והאבן נתונה מאחריו וחזן הכנסת עומד עליה ורצועה של עגל בידו כפולה אחת לשתי' שתים לארבעה ושתי רצועות עולות ויורדות בה ידה טפח ורחבה טפח ומגעת עד פי כרסו ומכה אותו שליש מלפניו ושתי ידות מאחריהן ואין מכה אותו לא עומד ולא יושב אלא מוטה שנא' והפילו השופט והמכ' מכה בידו אחת ובכל כחו והקורא קורא והפלא ה' וחוזר להתחיל המקרא · תנא רצועה הייתה של חמור כדדרש ההוא גלילאה עליה דרב חסדא ידע שור קונהו וחמור אבוס בעליו אמר הקב"ה יבא מי שמכיר אבוס בעליו ויפרע ממי שאינו מכיר אבוס בעליו וגו' ע"כ : הרי נתנו חז"ל טעם היות הרצוע' הגסה והרחבה טפח משל עגל ע"ש ידע שור קונהו והרצוע' הדקה כשיעור טפח רצועות דקות והם המכאיבים משל החמור שיקח האדם מוסר השכל מהשור והחמור שמכים אותו בהם כדי שידע בטובתו של מקום ולא יחטא עוד : ועל פי המדרש הנזכר בפ' הקודם שעשו העגל כצורת השור וחמור הוא הטעם שעושים הרצועה מעור העגל ומעור החמור כי כתיב ביום פקדי ופקדתי עליהם שאין לך פקידה שאין בה חלק מה מעונש העגל ולזה בפקידת החוטא יפקדו לו ברצועות עגל וחמור לגלגל עליו חלק מה מהעגל לקיים ביום פקדי ופקדתי ועוד שעון העגל גרר וגרם כל העונות שחזר והמשיך עליהם זוהמת הנחש אשר פסקה מהם והיו כמלאכי אלהים יודעי טוב עוד לחז"ל בספרי ישראל לא ידע לשעבר עמי לא התבונן לעתיד לבא שהיותו כפוי טובה לשעבר גרם לו לבלתי הטיב עוד עמי בעתיד : דבר אחר מי גרם לישראל להיות מגוולין וטפשין שלא היו פונין בדברי תורה וכה"א הלא נסע יתרם בם ימותו ולא בחכמה בלא חכמת התורה עד כאן והכונה ישראל לא ידע הטובות לשעבר עמי לא התבונן לא הבין הטובות שאני עתיד להטיב עמו בכל יום וידיעה נופלת על מה שעבר ויצא מן הכח אל הפועל והתבונה הוא להבין דבר קודם צאתו אל הפועל להבין דבר מתוך דבר · ומתוך הכפל דרשו כן לא שתיבת התבונן היא לעתיד · ובדבר אחר תרץ הכל באופן אחד ישראל לא ידע במילי דעלמא יען שעמי לא התבונן בדברים הצריכים תבונה · שהם דברי תורה והכי דייק לשון המאמר שאומר שלא היו פונין בדברי תורה נראה שמפרש עמי לא התבונן בדבר והיא סיבת ההעדר שישראל לא ידע · ואפשר לפרש בפסוק להפך לפי שישראל לא ידע במילי דשמיא על כן עמי לא התבונן ר"ל לא נשאר בו שום תבונה ויורה ע"ז שהפירוש ממה שלא אמר לא הבין אלא לא התבונן שהוא לשון התפעל שלא התפעל משום מין בינה ותבונה לא רוחנית ולא גשמית אפילו במילי דעלמא ומ"ש וכה"א הלא נסע יתרם בם גו' הכי פירושו הלא נסע מהם היתרון שהיה בם הדעת ויתרון דעת חכמה נסע מהם ויהיו מגוולים וטפשים וימותו שלא בחכמה עד שהיו בלי הכמת התורה : ועל פי מדרש הנז"ל בפסוק הקודם שמדבר במעשה העגל הנה אמר ישראל לא ידע אפי' בפני השור שהיה לעגל מצד אחד ועמי לא התבונן בפן השני של חמור שישראל ועמי לא היו במעשה הזה כלל אלא הערב רב עשו אותו ועיין רש"י ז"ל והרא"בע ז"ל וכן הרד"ק ז"ל והוסיף וכן מהרי"א ז"ל והוסיף שהביא שני משלים השור והחמור השור להמשיל בהם את ישראל לומר שעם היות שידע שור קונהו ישראל לא ידע והביא משל החמור שיודע אבוס בעליו הוא המקום שמשימים בו האכילה ועמי אלא הם יהודה שהם עמי יותר ביחוד כי בית מקדשי בתוכם שהוא עמו אבים בעליו בעריכם עמי לא התבונן זה לחלוק לי כבוד מצד מקדשי המשפיע להם כמה וכמה טוב : עוד אפשר שאמר ידע שור וחמור על האומות אשר היו בזמנו עובדי אלילים לכך המשילם אל בהמות ואמר שעם שהם עובדי אלילים ידעו עבודתם ולא המירוה עם היות שאינם אלוהות וישראל לא ידעו אותי והוא על דרך כי עברו איי כתים וגומר : והביא כדרש"י זכרונו לברכה כנז"ל בשם חז"ל : ולפי שעוונות האדם הם אם במושכלות ובאמונות ואם במעשים המגונים גנה אותם במושכלות ואמר ישראל לא ידע עמי לא התבונן ואחר כך גנה אותם במעשיהם הרעים ואמר הוי גוי חוטא עם כבד עון וגו' :

ולע"דן כי ישראל הם כל העם ועמי בייחוד אלו תלמידי חכמים כמו שאמרו חז"ל והגיד לעמי פשעם אלו תלמידי חכמים ששגגות נעשות להם כזדונות · ולזה הביא שני משלים האחד על שור כנגד הכלל שידע שור קונהו ישראל לא ידע וכנגד התלמיד חכם אמר משל החמור על שם יששכר חמור גרם רובץ בין המשפתים · ואם עמי התלמיד חכם אשר להם לדעת בינה לעתים לא התבונן מה יעשה ישראל · או אפשר על פי שיטת מהר"יא ז"ל על עשרת השבטים ועמו על שבט יהודה שהיה לו להתבונן מה שאירע לישראל ולקחת מוסר השכל פן יקראהו אסון ולז"א עמי לא התבונן שהעדר עמי יותר גדול כיון שהיה להם ממי לקחת מוסר ולא לקחו ולזה המשיל אותם לחמור :

ואברהם בני י"צו פירש שבא להוכיחם במשל גלות ונאמר על הגזל כמו שאמר אחר כך וחברי גנבים וגומר אמר כי ירובון שני אנשים על שור על חמור זה אומר שלי הוא וזה אומר שלי הוא נכנסים פשרנים ביניהם ואומרים לזה שהשור תחת ידו הניח זה השור מהא' ידך ונראה הכל מי משניכם יעמוד מעצמו הו' קנהו והולך אוהו השור אעפ"י שאין בו דעת ולא תבונה ועומד אצל קנהו שגדלו ויודעו ומכירו זהו או' ידע שור קונהו והחמו' שאין בו כ"כ השכל כשור כשעושי' הפשר' · בנסיון הנז' אינו מכיר קונהו אבל הולך אל אבוס בעליו וישראל לא ידע להרחיק עצמו מן הגזל אפילו כאותו החמור שמניח אבוס הגנב והולך אל אבוס בעליו ועמי אלו תלמידי חכמים לא התבונן אתה הבינה אשר לשור שמניח הגנב והולך ועומד אצל קונהו אשר גדלו לא יטה ימין ושמאל ומכל שכן אתם אשר בני אל חי ודעת עליון לכולכם שהיה לכם להרחיק עצמיכם מן הגזל עד כאן לשונו :

הוי גוי חוטא גומר לא"זל בנים משחיתים אף על פי שהם משחיתים בנים הם עד כאן ועיין רש"י ז"ל והרא"בע ז"ל וכן הרדק ז"ל כדר"שי ז"ל והרא"בע ומהרי"א כיון שדבר בפסוק ידע שור קונהו תוכחת לישראל ותוכחת ליהודה שעל כן הביא משל השור והחמור יחדיו כנזכר לעיל : לז"א הוי גוי חוטא כנגד יהודה ועם כבד עון על ישראל ואמר זרע מרעים בנים משחיתים להעיד שבהיותם שורק כלו זרע אמת נהפכו סורי הגפן נכריה כי הם היו בימי קדם עם קדוש ועתה הם עם כבד עון הם היו מתחיל' גוי אחד בארץ ועתה גוי חוטא הם היו בראשונה זרע ברך ה' ועתה הם זרע מרעים הם היו מתחילה בנים לה' ועתה בנים משחיתים וכל זה למה מפני שעזבו את ה' נאצו את קדוש ישראל אביה' שהוא הב"ה ולכן נזרו אחור רוצה לומר נבדלו ממדרגה אשר היו בה בראשונה ושבו מן ההפך אל ההפך כי הפכו פניהם לצד אחור על דרך לאחור ולא לפנים וכפי מה שפירשתי אפשר עזבו את ה' על ישראל נאצו את קדוש ישראל על בית יהודה ועם היות המקדש ביניהם היו מזלזלים בכבודו ומנאצים אותו ועל ישראל ויהודה אמר נזורו אחור : עוד פי' נזורו אחור לתרח אבי אביהם שהיה עובד ע"ז : והאלהי הרש"בי ע"ה פירש זרע מרעים לשון שבת זרע אנשים שלמים שהיו מרעים ומעניסים את בניהם בהיותם משחיתים ואלו לא עשו כן אבל עזבו את ה' ולא היו מייסרים את בניהם על חטאיהם ע"כ : והר"בע ז"ל כתב בספר פ"ז אמר ידע שור קונהו וחמור אבוס בעליו כוונת הכתוב לאמת שלא עשו בשוגג אלא במרד ומעל וזה כי אפילו השור ידע קונהו וחמור אבוס בעליו ואיך יתכן שישראל לא ידע ועמי המורגל עמי לא התבונן ולזה החליט המאמר הנמרץ ואמר הוי גוי חוטא גומר וכיון לזכור ענין פחזותם בשלמות על הדרך שאומר · וזה כי איזה קבוץ עם שיהיה נכבד יקרא בשמות מתחלפים להתחלפות הבחינות שימצאו בו הנה יקרא גוי להיותו עם מצויין כאחד העמים כמו שאמר ויהי שם לגוי גדול מלמד שהיו ישרא' מצויינין : ולהיותו רב המספ' קראו עם כאו' הנה עם יצא ממצרי' ועל המצ' בהם המסכ' ההתמדה והקיום יקרא וזרעתיה לי בארץ זרע ישראל כמו שהבחינה הזאת נאמר על התבואה הא לכם זרע · ולהורות על השורש נקראו בשם בנים בני מואב בני עמון והנה הוא תפס הנה לזכר' באלו הארבע' שמות לומר שהחליפו ענייניהם כולם לגנאי ועל חילוף הענין הא' אמר הוי גוי חוטא כי כוונת משאר העמים שיקרא חוטא מכלם ועל הענין השני אמר עם כבד עון שאם שם עם על רבויו באמת כרובם כן חטאו להיות עם כבד עון · ועל הג' אמר זרע מרעים כי כל אשר נזרע ממנו יפסד הפך היותו כולו זרע אמת · ועל הד' אמר בנים משחיתים כי לא נתקיים בהם עטרת זקני' בני בנים אבל שכבר השחיתו כבוד האב וחללו יקרו וסוף דבר הפכו הכוונה במה שנאמ' בהם ולתתך עליון על כל הגוים אשר עשה לשם לתפארת ולהיותך עם קדוש וגומר והנה בסוף הפסוק ביאר כל כוונת ראשיתו כי אמר עזבו את ה' כנגד מה שנקראו עם כי עזבו ייחסם המיוחד להקרא עם ה' ונהפכו להקרא עם כבד עון וכמ"ש עם ה' אלה ומארצו יצאו : וכנגד מה שנקראו גוי וזרע שהיו להם להיות גוי קדוש וזרע קודש אמר נאצו את קדוש ישראל לבלתי התייחס בקדושתו אבל נקראו גוי חוטא וזרע מרעי' ועל מה שאמר בני' משחיתים אמר נזורו אחור והוא מאמר נפלא וזה כי מתחילה נקראו האנשי' כולם בני האד' והוא היה חוטא וכמ"ש אביך הראשון חטא ואח"כ נקראו בני נח שנקרא צדיק תמים ואחר כך נתייחדה האומה להתייחס לאבותיה' אברהם יצחק ויעקב וכבר נתקיים להם שם בני ישרא' כי הוא האב השלישי אשר לא נמצא פסול ותערובות אחר בזרעו ולא סרו מעלו' ביחוסם עד שנקראו בני' למקום בני בכורי ישרא' בנים אתם לה' אלהיכם והנה אלה חזרו באותן המעלו' עצמן ונזורו אחור עד שלא נשאר להם רק היחס הראשון אשר מאדם אשר בזה הושחת כבוד האב האמיתי יתברך שמו וכמו שאמ' המשורר אני אמרתי אלהים אתם ובני עליון כולכם אכן כאד' תמותון ועל הדרך שאמרו חז"ל אשר בנו בני האד' וכי בני חמורי' או סוסים אלא בני אד' הקדמוני ולזה קראם בנים משחיתים עד כאן ובכלל דבריו ז"ל דברי מהרי"א ז"ל הנזכר לעיל אלא שהוא פירש נזורו אחור לאדם הראשון ומה"ריא ז"ל פירש נזורו אחור לתרח · ובמה שכתבתי לעיל בעמי לא התבונן שהוא על יהודה שלא התבונן מה שעשיתי לישראל לקחת מוסר עם זה פירש התני החכם השלם כה"ר מרדכי נר"ו שמקושר הפסוק הזה הוי גוי גו' עם הקודם כלומר עמי שהם יהודה לא התבונן ההוי והאבוי שבא לגוי חוטא הם ישראל שלא היו אלא כחוטאים שלא היה להם ממי ללמוד אכן עמי שלא התבונן בהוי ואבוי שאירע לישראל שהיו גוי חוטא כנזכר הנה עמי זהו עם כבד עון בודאי כי און ותרפים הפצר כיון שלא לקחו מוסר השכל בודאי שראוי להכביד עונם כי רב הוא שהם זרע מרעים וכו' ובמרד ומעל עזבו את ה' נאצו הכל עשו במזיד כי הנה מה שהיה צריך להיות כנגד פניהם להסתכל על מה תוכו ישראל והם לא עשו כן אלא אדרבא נזורו והשליכו אחורי גווס לבל יסתכלו על מה תוכו אתם בית ישראל באופן שעשו והוסיפו עד שגם הם הוכו והיו כולם כל ראש בין של ישראל ובין יהודה מוכן לחולי וכל לבב דוי שכולם הושוו לרעה יהודה וישראל עד כאן :

ולע"דן שאמר הוי גוי חוטא כלו' גוי מגויי הארצות אוי לו כשהוא חוטא אמנם מי שזכה להיות עם לה' אדרבא שגגתו עולה זדון שכיון שהוא מצווה ואינו עושה תכבד אשמתו ותהיה ערך עון מה שהוא חטא לזולתם מהאומות וזהו אומרו עם כבד עון כי להיותם עם ה' כבד רוצה לומר הכבד ויקרא עון אע"פ שהוא חטא · זרע מרעים אמר עליהם שהרי אינם בני אברהם יצחק ויעקב שהרי נזורו אחור להתייחס בתרח כדמהר"יא ז"ל אם כן זרע מרעים הם ולא"זל כשהרשע בן צדיק אביו מריע לו שגדול עונו מנשוא כיון שהיה לו אב הגון ללמוד ממנו ולא למד זה שאמרו זרע אנשים פעושי' רעים וחטאים אל בניהם בכשרותם או יאמר זרע מרעי' על כת אנשי' אשר בתיב' שמחטיאים אל המתחברים אליהם ז"ש זרע שמריעי' ומחטיאי' אפילו לכשרים שהם בנים ועושים אותם משחיתים ומז"ל אמרו בנים ואפילו שהם משחיתים לא זזה מהם חיבת בנים ואמר עזבו את ה' נאצו את קדוש ישראל על דרך מה שאמרו חז"ל ויעזבו בני ישראל את ה' ולא עבדוהו אפילו בשותפות עם העבודה זרה כמאמר העבירה הוא שיתוף עבודה אחרת עם עבודתו וזהו עזבו את ה' ואחר כך בטלו השתוף לעבוד האלילים לבד וזה שאמרו ניאצו את קדוש ישראל מכל וכל נזורו אחור בדעת המפרשים ז"ל הנ"זל או יאמר נזורו אחור על העונש שנענשו ישראל והגלום ללחלח וחדור ההוא אחור לעבר הנהר אשר ישבו אבותינו שם מעולם :

ואברהם בני יצ"ו פי' הוי גו' חוטא כלומר ראשי עם הארץ אשר נקראים בשם גוי אחד הוי ואבוי כשהם חוטאים בגלוי שאז העם נושאים קל וחומר אם הראשים חוטאים אנו על אחת כמה וכמה ולא מבעיא שהם חוטאי' אלא מכבידי מהראשים ועושים עון שהוא מזיד אמר עוד זרע מרעים כלו' אותם הקטני' שעדין לא נכנסו בגדר שם בנים אלא בשם זרע לבד אפילו הכי הם מרעים ובנים כלו' והגדולים מהם שנקראים בנים הם משחיתים שהוא יותר ממרעים עזבו את ה' כלומ' עבירה גוררת עבירה בתחילה עזבו את ה' שלא עבדוהו לא היה להם עמו לא אהבה ולא שנאה ואחר כך ניאצו את קדוש ישראל ושנאו אותו והיעבוהו אמנם לא בחרו בזולתו ולבסוף נזורו אחור לעבוד ע"ז למעשה תרח אבי אברהם נזורו אליו לעבוד עבודתו עד כאן :

לה"לל ולע"דן כמ"ש במדרש גבי אחים ואביו ילכו אל הכערה יכול לתאוה ת"ל למען חלל את שם קדשי הניא ר"ג אומר מלמד שהיו מחשבין איזו עבירה חמורה לעשותו הוי בעיני ה' אלהיך להכעיסו ז"ש עם כבד עון כלו' ששוקלין את העונות ומחשבין איזהו עון חמור וכבד ועושין אותו ואוי להם שבחרו בעין הכבד הזה כי זרע מרעים כלומר מוליאים שכבת זרע לבטלה וקרי למוליאים ש"ז לבטלה מריעים כמו שנאמר ויהי ער בכור יהודה רע בעיני ה' ואח"זל שהיה דש מבפנים וזורה מבחוץ שהוא עון פלילי כמ"ש חז"ל בש"ה שהמוליא ש"ז לבטל' צריך תשובה גדולה וכולי האי ואולי וכן מליני שמוכיחם הכתוב על עון זה הכמאה בידם במ"ש ידיכם דמי' מלאו ואח"זל אלו המנאפי' ביד וכן הוא אומ' הנחמים באלים שוחטי הילדי' וכיון שהם זרע מרעי' בעון זה בני' משחיתי' שכל המוני' ש"ז לבטלה בניו מתים כשהם קטנים או את' בני' משחיתי'

לא ידע · לא אבו לידע וידעו ודשו בעקב ועמי לא נתן לב להתבונן : הוי · כל הוי שבמקרא לשון קובל וקינה כאדם הגונח מלבו וצועק אה אלא שיש מהם מועטין שהם לשון צעקת קריאה קול כמו הוי הוי ונוסו מארץ צפון ותרגומו אכלו לשון הכרזה: הוי · יש לזעוק על גוי קדוש שנהפך להיות חוטא ועם שנאמר בו כי עם קדוש אתה נהפך להיות עם כבד עון : עם כבד עון · כבדות עון כבד אדם שהוא כבד פי' שנט בלע"ז כבד שם דבר של כבדות פסינט"ומא בלע"ז · ולדבק עם תיבת עון : זרע מריעים · והם היו זרע ברך יי' בני' היו להק"בה ונהפכו למשחיתי' : נאצו · הרגיזו: נזורו אחור · אין נזירה בכל מקו' אלא לשון פרישות וכן הוא אומ' ויניזרו מקדשי בני ישראל נזיר אחיו אף כאן נזורו נסוגו לאחוריה' מאחר המקו' : על מה תוכו וגו' · אדם שלקה וחוזר על סרחונו חברו מוכיחו ואומר לו על זה לקית ואיך נותן לב לומר על סורחן זה לקיתי לא אשוב לעשות עוד אף כאן על מה תוכו מאחר שעדיין אתם מוסיפי' סרה לסור מאחרי המקו' הלא כבר כל ראש לחלי ולמה לא תבינו : מתום · לשון תמימות שלם מאין מכאוב: פצע · מכת חרב : חבורה · לשון חבלה : ומכה טריה · תירגם יונתן מרססא כתותה ומרוססת : טריה · דמי"ליידא בלע"ז ובלשון תלמוד יש טרייה לרישיה ומנחם פירש לשון לחות כלומר לחה ורטוב' תמיד זובעת מויס"טא בלע"ז: לא זורו · הנגעים האלה לא זורו על ידי רופאים אבקת סממני תחבושת לשון יוזרו על נוהו גפרית ומנח' פירש לשון רפואה כמו אין דן דינך למזור : ולא חובשו · לשון רפואה : ולא רוככה בשמן · לא רוככה מכתם בשמן כמשפט שאר מכות ואין נופל כאן לומר לא רוככו בשמן שאין מרככין אלא במקום המכה אבל המזור והחבישה נופל לשו' על כל הגוף לפיכך נופל בם לשון רבים לא זורו הנגעי' ולא חובשו ויונתן פתר כל המקר' בלשון דוגמא על שהם מלוכלכים ומנוגעי' בעון ותרג' מכף רגל ועד ראש מקטנם ועד גדולם אין בו מתום אין טוב בו פצע וחבורה פשע ועונות וחטאים לא זורו וגו' כלו' לא נתרפאו לשוב בתשובה שלימה ולא רוככה בשמן אפילו צד הרהור תשובה אין בלבם : לנגדכ' זרים אוכלי' אותה · לעיניכ' יאכלוה אויביכ': ושממה מכם כמהפכה הנהפכת לזרי' והיא שממה מבעליה כך תירגם יונתן: ונותרה בת ציון · ריקנית מיושביה כי יגלו מתוכה כאשר תותר סוכת הכר' שעשה נוצר ובעת יבצר הכרם מניח סוכתו והולך · בתר דקטפוהי לאחר שבצרו אותה : כמלונה במקשה · כאשר תעזב המלונה שעשה נוצר בראש המקש' לשמור קישואין שלה ומשתלקט מניח' והולך זו שבכר' קרויה סוכה לפי שהוא גר שם יומם ולילה ביום שומרה מן העופות ובלילה מן הגנבים אבל הקישואין קשין הם ואין צריך לירא מן העופות ואין צריך לשומרם ביום לפיכך נקראת מלונה על שהיא לינת הלילות כערסל מכתותא כמשכב המלונ' במלקטיא במקשה · בתר דאבעיוהי לאחר שלקטוהו והוא לשון המשנה שלש אבעין ביום:

כע"ר

יִשְׂרָאֵל לֹא יָדַע עַמִּי לֹא הִתְבּוֹנָן׃
הוֹי ׀ גּוֹי חֹטֵא עַם כֶּבֶד עָוֺן זֶרַע
מְרֵעִים בָּנִים מַשְׁחִיתִים עָזְבוּ אֶת־
יְהוָה נִאֲצוּ אֶת־קְדוֹשׁ יִשְׂרָאֵל נָזֹרוּ
ה אָחוֹר׃ עַל מֶה תֻכּוּ עוֹד תּוֹסִיפוּ
סָרָה כָּל־רֹאשׁ לָחֳלִי וְכָל־לֵבָב דַּוָּי׃
מִכַּף־רֶגֶל וְעַד־רֹאשׁ אֵין־בּוֹ מְתֹם
פֶּצַע וְחַבּוּרָה וּמַכָּה טְרִיָּה לֹא־זֹרוּ
וְלֹא חֻבָּשׁוּ וְלֹא רֻכְּכָה בַּשָּׁמֶן׃
אַרְצְכֶם שְׁמָמָה עָרֵיכֶם שְׂרֻפוֹת אֵשׁ
אַדְמַתְכֶם לְנֶגְדְּכֶם זָרִים אֹכְלִים אֹתָהּ
וּשְׁמָמָה כְּמַהְפֵּכַת זָרִים׃ וְנוֹתְרָה
בַת־צִיּוֹן כְּסֻכָּה בְכָרֶם כִּמְלוּנָה
בְמִקְשָׁה

ב' חס' · ח' ד' מל' · ב' · כ"ב · ב' · ב' נגפו יי' · במעין · ב' · ד' וחס' · ב' חלי · ב' בתרי ליש' · ולאי חמור · ב' חד מל' וחד חס' · ג' · ג' · ג'

יִשְׂרָאֵל לָא אֲלִיף לְמִידַע דַּחֲלְתִּי עַמִּי לָא אִסְתַּכַּל לְמִיתַב לְאוֹרַיְתִי׃ וַוי עַל דְּאִתְקְרִיאוּ עַם קַדִּישׁ וְחָטוּ כְּנִישָׁא בְּחִירָא וְאַסְגִּיאוּ חוֹבִין אִתְכְּנִיאוּ בְּזַרְעָא רְחִימָא וְאַבְאִישׁוּ אִתְאֲמַר לְהוֹן בְּנִין חֲבִיבִין וְחַבִּילוּ אוֹרְחַתְהוֹן שְׁבָקוּ יַת פּוּלְחָנָא דַּייָ קָצוּ בִּדְחַלְתָּא קַדִּישָׁא דְיִשְׂרָאֵל וּבְדִיל עוֹבָדֵיהוֹן בִּישַׁיָּא אִסְתַּחֲרוּ וַהֲווֹ לַאֲחוֹרָא׃ לָא מִסְתַּכְּלִין לְמֵימַר עַל מֶה לְקֵינָא עוֹד מוֹסְפִין לְמֶחְטֵי וְלָא אָמְרִין מַה דֵּין כָּל רֵישׁ מְרַע וְכָל לֵב דְּוֵי׃ מִשְּׁאָר עַמָּא וְעַד רֵישָׁאֵלִית בְּהוֹן דִּשְׁלִים בִּדְחַלְתִּי כּוּלְהוֹן סָרְבִין וּמָרְדִין אִתְגָּעֲלוּ בְּחוֹבִין כְּמַחָא מְרַסְסָא לָא שַׁבְקִין מִזְּדוֹנֵיהוֹן וְלָא מְחַמְרִין לִתְיוּבְתָּא אַף לָא זָכְוָן לְהוֹן לְאַגָּנָא עֲלֵיהוֹן׃ אַרְעֲכוֹן צַדְיָא קִרְוֵיכוֹן יְקִידַת נוּר אַרְעֲכוֹן לְקִבְלֵיכוֹן עַמְמַיָּא מַחְסְנִין יָתַהּ וּבְחוֹבֵיכוֹן צְדִיאַת מִנְּכוֹן אִתְחַלְפַת וַהֲוַת לְנוּכְרָאִין׃ וְאִשְׁתְּאַרַת כְּנִשְׁתָּא דְצִיּוֹן כִּמְטַלַּלְתָּא בְּכַרְמָא בָּתַר דְּקַטְפוּהִי כְּעַרְסַל מְכְתוֹתָא בְמַקְשְׁיָא

חטא כחטא ג' חסר בקריאה וסימ' הוי גוי חטא עם כבד עון · אשר חטא עשה רע מאת ומאריך לו · כטוב כחטא הנשבע כאשר שבועה · דוי ג' בקריא' וסי' מבליגיתי עלי יגון · על מה תכו עוד · כי רבו' אנחותי ולבי דוי :

והנה אלה הבהמות אף על פי שהם בהמות מכירים המטיב להם וישראל שהם עמי שקניתי מבית עבדי' הם לא ידעו כי אני המטיב להם ונתתי להם ארץ נחלה וגרשתי גוים מפניהם שאם הכירו זה לא עזבוני ולא עבדו אלהים אחרים במקומי · והם לא התבוננו כי בשמרם את תורתי הם בטובה ובעזבם אותה הם ברעה · איך לא התבוננו זה : הוי גוי חוטא · הוי לשון קריאה וצעקה הן לאבל הן להשמיע השומע · וי"א זה לשון אבל כמו אוי שתרג' ווי על עם דאתקריאו עם קדיש וחטו . כבד שם תאר בשקל מלך עבד והוא אחד בסמוך ובמוכרת : מרעי' · אינו אומר על האבות שא עליה' אומר שהם זרע המרעי' לעצמם במעשיה' הרעי' הפך זרע ברוכי ה' · וכן הם בנים משחיתים דרכיה' : נאצו · הכעיסו את קדוש ישראל שנתקדש בתוכם בנפלאותיו ובנקמותיו אשר עשה באויביה' והם עזבוהו : נזרו · בשקל יכלו מענין ויניזרו מקדשי בני ישראל · כלומר נבדלו מהאל והלכו להם אחורני' מעבודתו · או פירושו שהפכו לאל ערף ולא פנים כמו שאמ' ויהיו לאחור ולא לפנים : ותרגם יונתן וחזרו לפולחני קדל וגומר ויתכן להיו' נזרו מבנין נפעל בשקל שדים נכונו · נסבו מענין זר · ויונתן תרג' נזורו אחור לענין העונש ולא לענין המעשה שתרג' ובדיל עובדיהון וגו' : על מה תכו תעלו על לבבכם על מה אתם מכים : כי עוד תוסיפו סרה · ולא תחשבו כי האל הוא המכה אתכם על עונותיכ' אלא תלכו בקרי ותאמרו כי הרע בא עליכם דרך מקרה ולא עונש עונותיכ' ויש מפרשים על מה תכו מה יועיל הכות אתכ' כי לא תוסרו בזה · כי עדין אחר המכות תוסיפו לחטוא ולא תוסרו על ידי המכות · וסרה שם תאר כלומר דרך סררת ומעוותת : כל ראש לחלי · לא תחשבו אם האל יתברך מכה אתכ' ותאמרו דרך מקרה נפלו החלאי' הרעי' על כולכ' אין זה כי אם על עונש עונותיכ' כי כל ראש מזומן לחלי וכל לבב דוי כמו שאמר בתוכחות משה רבינו עליו השלו' יככה ה' בשגעון ובעורון ובתמהון לבב: מכף · כמו שכתוב בתוכחות יככה ה' בשחין רע על הברכי' ועל השוקי' אשר לא תוכל להרפא מכף רגלך ועד קדקדך : לא זרו ולא חבשו ולא רככה בשמן · כי לא תועיל בה רפואה כמו שאמר בתוכחות אשר לא תוכל להרפא · ורפואת המכה לזור אותה ולחבשה ולרכך אותה במשיחה וכיון שאת' רואי' כי לא תועיל רפואה למכתכ' היה לכם לחשוב כי מהשם היה כמו שיעד לכם בתוכחו' ופירוש מתום ר"ל שלמות כלומר אין בבשרכ' דבר שלם ובריא כי כלו נגוע · ופירוש פצע מכת המוציאה דם או ליחה שנפצע הבשר · ופירוש חבורה מכה שנצרר הדם או הליחה · ופירוש טריה לחה כלומר מכתכ' טריה היא שלא תתנגב לעול' אלא כל זמן היא לחה · וזה סימן למכה שאין לה רפואה · ויונתן תרג' הפסוק הזה על דרך משל משאר עמא ועד רישא וגומר : ארצכם · כמו שכתוב בתוכחות והיתה ארצכם שממה ועריכם יהיו חרבה · ופירוש שרופות אש כאילו הם שרופות אש כל כך הם חרבות · ופירוש אדמתכם שדות הזריעה ואילנותיהם : זרים אוכלים אותה · לעיניכ' ולנגדכ' ואין בכם יכולת למנע כמו שכתוב בתוכחות ישא ה' עליך גוי מרחוק וגו' · ואכל פרי בהמתך ופרי אדמתך וגו' : כמהפכת זרים · והנה נותרה האדמה שממה · כי גוים זרים באים ואוכלי' אותה מה שימצאו ואתם אין אתם יכולין לעבוד את האדמ' עוד כי הנה האויבי' באים עליכ' יום יום · והנה האדמ' שממה והיא כמהפכת סדום ועמורה שהיו זרי' מירדת האל · וכן כתוב בתוכחות כמהפכת סדום וגומר · ויונתן תרג' ובחוביכון וגומר · ויש מפרשי' זרים כמו זרם מטר כלומר המקו' ששטף המטר הסחף : ונותרה · כי רוב ערי יהודה היו חרבות ובימי חזקיהו כל הערי' הבצורות תפש' מלך אשור והנה נותרה ירושל' לבדה כמו הסכה שהיא בשדה וכמו המלונה שהיא בשדה הקשואי' שאין סביבותיה בית וסכה אחרת · וסכה ומלונה ענין אחד במלו' שונות כי הסכה היא שילין בה השומר תקרא מלונה ויונתן תרג' כמטללתא בכרמא וגו' · ופירוש דאבעיוהו חפשוהו שלא נשארו בו קשואי' מן נבעו מצפוניו · ירצה לומר שלא נשארו בו קשואי' אחר שנקטפו העינבי' שהולך לו השומר · וכן כמלונה במקשה אחר שלקטו הקשואי' וחפשו המקשה שלא נשאר בה קשואי' והולך לו השומר כן נשארה ציון בלא שומר · כי הקב"ה ששומר ישראל סילק שכינתו מהם · ואמר סוכה בכר' ומלונה במקשה ולא אמר כסוכה בגן כי בסוכת הגן כל הימים השומר שם כי אחר שילקטו פרי זה או ירק זה ישאר אחר וכן כל השנה אבל בכרם ובמקשה אחר שילקטו העינבי' והקשואי' לא נשאר דבר לשמור והולך לו השומר :

כע"ר

אבן עזרא

ישראל לא ידע · והנה הבהמות טובות בדעת יותר מהם : ועמי לא התבונן · הטעם כפול כדרך רוב נבואות ושירת האזינו גם משלי בלעם והטעם כי אני גדלתים והם לא הכירוני: הוי · יש מפרשים ה"א תחת אל"ף כמו אדורש הדורש איך והיך ולפי דעתי שהוא סימן קריאה ועיקר המלה מגזרת היה בעבור שמלאכו הויהוי ונוסו הוי ציון המלטי על כן אמר אחריו לנוכח על מה תכו : כבד עון · שם התואר והוא סמוך כמו ערל לב וערל בשר: זרע מרעים · בעבור היותם הם עם אבותיהם רעים או הטעם כמו אביך האמורי ואמך חתית כאשר אפרש : משחיתים · נפשם או דרכם: עזבו את יי' · הטעם עבודת השם : נאצו · הכעיסו : נזורו אחור · מגזר' ויניזרו מקדשי על משקל ולא יכולו ואם אינכו במקו' מוכרת ורבי' אמרו שהוא מבניין נפעל כמו נכונו ללצי' מגזרת זר : על מה תכו · תי"ו תכו לרגליך שורש על משקל וספו עצמותיו ובמקום הזה הוא לנוכח והטע' כל מה שתכו תוסיפו אתם עוד למרו' כי הראוי היה לעשות תשובה כמו ובעת הצר לו ויוסף למעול : סרה · תחסר מלה או דברה מגזרת סורר או יהיה שם : כל ראש לחלי · פי' על מה תכו כי כל ראש מוכן לכל חולי והזכיר הראש והלב כי שניהם הם השרים : דוי · תואר השם כמו גנב סלא : מכף · מתום · מקום שיש בו תום כמו בריאות והוא משונה בדקדוק כי היה ראוי להיות על משקל מעוז וכמוהו אין מתום בבשרי · ויאמר רבי משה הכהן ז"ל כי הוא כמו מתים בעבור שמלא מעיר מתים והטעם אין בהם מה שיש למתים והוא מעט רחוק ותחסר מלת רק אין בו מתם רק פצע וחבורה וכמוהו אין טוב לאדם שיאכל ושתה: פצע · ריצוץ העצ': וחבורה · מכה שתתחבר אליה הלחה: טריה · שאיננה יבשה כמו לחי החמור טריה וכן בלשון ישמעאל: לא זורו · כמו ויזר את הגזה כי המכה לא תרפה עד שתזור הליחה גם חובשו כטעם עוצר ומתול ומגזרתו לא אהיה חובש : בשמן · שהיה ראוי לה: ארצכ' · הנזכר למעלה משל שנלקחה כל ארצם ויש מהם שממה שאין שם אדם ויש מהם שרופות אש ויש שזרי' אוכלי' תבואתה כטע' בעצבון תאכלנה · וטעם כמהפכת זרי' פי' ארצכ' שממה ויתכן היות זרי' מגזרת זרם ויהיה המ"ם שורש לא לשון רבי' ויהיו שני' משקלי' : ונותרה · הטע' שערי יהודה הבצורות תהיינה נתפשות ולא תותר רק ציון: כסוכה בכר' · מקום השומר והטע' על השכינה: כמלונה · מקום ללון השומר בשדה קישואי' :

כע"ר

אורים ותומים

הוי גוי חוטא וגו' יר' אחר שכן הואשישים מוכרחים שעשע החומר א"כ יקרא גוי חוטא כי הם שכת ששאתם כי כמו שכששם עליו עצמם אינם חוטאים גם החומר עליו עצמם אינו חוטא כענין הטוב והרע שבועת לספור קודם דעלך כי כל א' פשט לא יספיק לחבלו הבחירה בתמונה חלק בהסכמת יחד חטאו ואמר זרע מרעים אחר שכלם · בנים משחיתים לפי שמגלל חומרם היו בני אברהם שמם ה' להתפאר ועוד שכלם היו בני האל ולכן קראם אלד חוטאים זרע מרעים אחר שכלם בנים משחיתים ע"ד משחית נפשותם ישמם · ופי' בענין ואמר עזבו את ה' נאצו אחר שהוא בתולם הכעס · נאצו את קדוש ישראל נאצו את קדוש אלהיכם שהוא בתחלת תולדת חומרם והיה קדוש ובזה גם רם אחור לא הכעיסו אל פנים שהוא השכל וחזרו אל החומר או חזרו אל אחוריהם הרחוק והוא תרם אחר אחרים : על מה תוכו עוד תוסיפו סרה וגו' · אמר שהראש והכבד שהם הם הדברים הראשיים כלם חולים כל ראש לחלי וכל לבב דוי וזה מכף רגל ועד ראש · וזה הכבד כי בהתפעל נפסד או חלוש בו כל הגוי' יחלש ויפסק והפעל השקר וכ"ש בשרי יד' לי שאין שמפן יוכל גודלו מהפועם וא"ל שהש"ר פועם בכל גנוש באין מכף רגל וגו' בארצכם באין ארצכ' שממ' בשמום וא"ם גדול השון ודאי עד שנעזור בקדוש ביינו וגו' :

מנחה גדולה

הוי גוי חוטא וגו' איתא במכילתא שאמר אברהם להק"בה כשחרב בה"מ שמא כמוגע חטאו א"ל בשוחה המוזתה · שמא מעוטם חטאו א"ל הדבר' היה לך לזכור להם ברית מילה א"ל ובשר קדש יעברו מעליך א"ל שמא אם המתנת להם היו חוזרין בתשובה א"ל כי רעתכי אז תעלוזי וז"ש הוי גוי חוטא כי לו היה החטא שוגג או מיזידים ולא מגור רובם ככולם היה הש"י מוחל משא"כ עתה שהיה גוי חוטא וגם לו היה עון מכשול בשוגג לא היה כ"כ גדלה לעתם משא"כ עתה שהוא גוי חוט' ועם כבד עון כמשא כבד יכבדו וזה גם לא היו כחולים כי אז היו זרע ברך ה' משא"כ עתה שהיה זרע מרעים בנים משחיתים שהלכו חקי ועברו ברית וזה עזבו את ה' שע"י שלא היו נמולים נתערבו בגוים ולמדו מעשיה' וגם אחדו מקולה מילה ככל התורה כולה גם קדאם זרע מרעים בנים משחיתים שלא נקרא זרע אברהם ובני אברהם כיון שלא החזיקו בבריתו ואין לנו' שהיה תיקון בהמתנה אולו ישובו כי אדרבה נזורו אחור כל כמה שהש"י מאריך להם הוסיפו לחטוא · ולא די שלא שבו

בליותם בגלותם שלא אפי' בפתוחתם שכבר גבר יד האויב במקדש אפ"ה לא שבו וז"ש על מה תוכו עוד תוסיפו סרה שאפילו אחרי אשר כבר אלה בם מכת רבות עוד הוסיפו יום יום לחטוא ואח"כ אין תועלת להמתין עוד : או יאמ' על מה תוכו וגו' לידוע מה שאז"ל שנתייחד שמים וארץ לעדות מטעם שיד העדים תהיה בו בראשונה שלהוריד הגשם ועי"כ הארץ לא תתן יבולה · והנה ישראל היו עובדים לחמה ולבנה ולצבא השמים · ואלו היה גשמים על הארץ והעבים נטפו מים לא היה אור חמה ולבנה מאיר אותו שעה וגם הכוכבים היו אספו נגהם · ולא היו יכולין לעבדם בעת מן העתים מש"אכ עתה שהיו השמים כעדרים שלהוריד גשם היה נראה אור בהיר מתמיד ביום ולבנה בלילה עם אור הכוכבים וע"יכ היו יכולין לעבדם בכל עת וגם אלו היה גשמים על הארץ לא היו יכולין תמיד לעשות בשל מעט כרקב ע"י לחותו והיה צריך להמתין עד שיהיה יובש וחורב על הארץ · משא"כ עתה שלא גושמה הארץ היו העצים יבשים ראוי לכרות עץ לעשות פסל לא ירקב · כמאמ' במה שהוכו הוא עצירת גשמים עי"כ הוסיפו לחטוא לעבוד לצבא השמים ועץ צומח וז"ש על מה תכו עוד תוסיפו סרה : ארצכם שממה וגו' דבר כנגד ג' חלקי המדינה עירות ושדה אילן ותבואת הארץ · וזה שאמר ארצכם שממה שהם נוטעי כרם ועץ עושה פרי עריכם שרופות אש הם העירות אדמתכם וגו' זה פירות אדמה ושדה תבואה · ואע"פי שהם שממה מכם מ"מ זרים אוכלים אותה כמש"ל בברכות נתקללה שומרון נתברכו שכניה שנ' ונתתי שומרון לעי השדה ולמטעי כרם · ואמר להם זה לתוכחת יותר שמעו ותחי נפשכם שלא יאמרו לכם כמו שאירע לשמרון · או יאמר זרים אוכלים אותה

אותה והוא כי כל טוב
הארץ היו משלחים
למצרים ולאשור כל"א
ושמן למצרים יובל :
ושממה כמהפכת זרים
כלומר איכה שממה
כמהפכ' הרוצים להתיישב
בארץ ההיא וחסים לבלתי
השחית הכל אף כמהפכ'
זרים שמיד נוסעים
והולכים ולהם שמאבדין
הכל : ונותרה בת ציון
וגו' כסוכה בכרם
שהשומר בסוכה והוא
גורם קיום הכרם שלא
יקטפו הענבי' כך ירושלי'
מקום השראת שכינה
שומר הכרם כי כרם ה'
צבאות בית ישראל ואומר
אלו שלשה דמיונות כנגד
שלשה חלקי הגלות כי
בתחלה גלו עשרת
השבטים והם היו סביבות
ירושלים ונותר ציון זמן
מה כהשאר הסוכה עדין
בכרם אחר הבצירה
ואח"כ גלות יהויכין
בשארת כדבר יותר ארעי
כמלונה אשר לא תתקיים
אחר לקיטת הקשואים כי
אם קצת כי סוכה בכרם
עושין אותה שתהא של
קיימא יותר ממלונה של
מקשה שהיא ללינות
מועטות כי על כן תקרא
מלונה · וגם לא תהיה
כסוכה בכרם אשר אם
כלה הבציר עדיין
הבציר במקומו כן בציון
בירושלי' כשארו אחר גלות
השבטים אך בגלות
יהויכין כל אילו שארן
כלקחו ולא נשארו כי אם
דלת עם הארץ כהשאר
במקשה ביום לקיטה
הבלתי חשובים להלקט
עם השאר · ואח"כ כעיר
נצורה בימי צדקי' · או
יאמר כנגד ג' מיני אנשי
הישוב והם החכמים
השלמים הנמשלי' לכרם
ועובדי האדמה והסוחרי'
הנמשלים לקשואי' ושאר
המון העם והנשים
והטף והם בני העיר
ונלז"א

נגד אותו הזרע שהיו מוציאים לבטלה שהיה ראוי להיות בנים והם משחיתים אותם בהוציא לבטלה · ומה שלא אמר ועזבו את ה' וכאצו וגו' בו"או התוספת יובן כמ"ש ביבמות כל מי שאינו עוסק בפריה ורביה גורם לשכינה שתסתלק מישראל שנ' להיו' לך לאלהים ולזרעך אחריך שבזמן שזרעך אחריך שכינ' שורה עליו אין זרעך אחריך שכינה על מה שורה על העצים ועל האבני' ז"ש עזבו את ה' כלומר במה שבמלא עון זה כידם שזרע מרעים וגורם להם שבנים משחיתים בזה עזבו את ה' שהשכינה מסתלקת מישראל כי בזמן שאין זרעך אחריך שכינה על מה שורה ושמא תאמר שעון זה עושים אותו לתאוה תלמוד לומר נאצו את קדוש ישראל אין כוונתם אלא לכעס ולהכעים את קדוש ישראל ולזה נזורו אחור דאים והולכים לאחור ולא לפנים · או אפשר שמ"ש נאצו וגו' ירצה נאצו את קדושת ישראל שבא אשר היה בן פ"ד שנה ולא ראה טפת קרי וכל הנזה' בדב' זה נקר' קדוש כמו שאמרה השונמית איש אלהים קדוש הוא ואחז"ל מנא ידעה מלמד שלא ראתה טיפת קרי על סדין שלו ז"ש נאצו וגו' לא אחזו במעשה אביהם יעקב אלא זרע מרעים ולזה נזורו אחור כמדובר ע"ש :

על מה תוכו וגו' עיין רש"י ז"ל והרא"בע ז"ל והרד"ק ז"ל והוא קרוב לנז"ל בד"רשי ז"ל אלא שהוא בסגנון אחר ביסוד הפסוק · ומה"ריא ז"ל הביא בשם המפרשים על מה תוכו שאלת נושא רוצה לומר על איזה אבר תוכו כאשר עוד תוסיפו סרה שהרי כל ראש לחולי וכל לבב דוי מכף רגל ועד ראש אין בו מתום · באופן שאין לכם מקום שיהיה בו מתום שיהי' ראוי לקבל בו הכאה פצע או חבורה מחדש שכבר הם כלם לקויים ובפרט האברי' הראשיים הראש והלב שהנשמה תלויה בהם הראש משכן המוח והלב שממנו תוצאות חיים · ויש מי שפירש על מה תוכו כמו יעוד על ענשם כלו כמה וכמה כאשר עוד תוסיפו סרה כי הנה ההכאה תהיה אם באברים הראשיים שכל ראש יאלה וכל לבב דוי מכף רגל ועד ראש לא יהיה בו מתום שהוא הבריאו' כו' והוא ז"ל פי' שנפלו אחיכ' ישראל על מה תוכו אתם בית יהוד' שגם אתם עוד תוסיפו סרה על מה שעשו ישרא' שהרי כבר כל ראש שהם עשר' השבטי' לחולי וא"כ ג"כ כל לבב שהוא המקדש אשר בירושלם יהיה דוי ושמם ואחר שאמר המשל ביאר הנמשל שהו' ארצכ' שממה גו' על ערי ישראל כבר הם שממה ועל ירושלם אמר ונותרה בת ציון וגו' : ולע"דן כי הוכיחם שעל הדבר שהם מוכים עליו לא די שאינם שבים אלא שהם ככלב שב על קיאו שונים באולתם ובתוספת ז"ש על מה אשר תוכו עליו הנה עוד תוסיפו סרה ר"ל הנה עודיות ויתרון השנו ותוסיפו הסרה באופן שהמרד התלוי בראש כי שם במוח מקום האמונו' הנכונו' לחשוב מחשבות ביכולת האלהי' הנה שם הרגיעה לילית ומצאה לה מנוח להכשיל אתכם בדעות כוזבות המחייבות חולאים רעים ז"ש כל ראש כבד יש בו מהמרד ומעל באמונות לחייבו בחלי זה שאמר כל ראש לחלי וכן כל לבב חורש מחשבות און מחייבות להיותו דוי ובזה מובן שלא אמר כל ראש חולה וגו' אבל אמר לחולי בלמ"ד לרמוז אל האמור וזהו תומרו מכף רגל ועד ראש אין בו שלימות שהוא סבת המתום והבריאות ולזה נתחייב פצע וחבורה ומכה טרייה גו' ומאנו הרפא לפי שבקרבכם עונות ותוך ומרמה וכמה אמונות רעות ודעות כוזבות מחייבות פצע וחבורה ומכה טריה לא זורו גו' או יאמר על מה תוכו כלומר אם תרצו לדעת על מה ועל איזה דבר תוכו כאשר עוד תוסיפו סרה דעו שהנושא הוא מסוכן ביותר כל ראש לחולי וכל לבב דוי שהמכה תבא עליכם כשיעור גדול עד שמכף רגל ועד ראש אין בו מתום כלו' לא יהי' בו מתום גו' וזה לפי שכבר התרית בכם בשפכי החומ' בקרקע עולם שהרי כפרעתי מכה שארצכם שממה מעתה לא תלקו אלא בגופכם גו': עוד שמעתי על מה שתוכו הכני תוסיפו עוד סרה ומה גדול באמורכ' שזה כאב הראש לא היה בהשגח' אלא בטבע שכל ראש מעותד הוא לחלי וכן כל לבב גם כן מוכן להיות דוי ועל זה הדרך ג"כ את' אומרים אם מכף רגל ועד ראש אין בו מתום פצע וחבור' ומכה טרייה הסיבה לזה טבעית לא זורו ולא חובשו גו' כמלא שאם חטאתם בדבר קל והביא לכם ה"בה עונש קל לכפר עליו אלא שאתם תולים אותה ההכאה מקרית ויתחייב לכם עוד עונשים חמורים כי האחרון הכביד לומר שהדברים במקרה ע"ד מ"ש התורה אף אני אלך עמכם בחמת קרי שפירשו חז"ל בחמות העון שאמרתם קרי הוא · ואפשר עוד לפרש לפי שאין לכם מקום ללקות בו היא הנותנת לכם לב לחטוא שאתם אומרים מאחר שכב' כל ראש לחלי וכל לבב דוי מכף רגל גו' וא"כ ממה נפחד עוד ז"ש על מה תוכו לפי שאין לכם על מה שתוכו בו וזה מטעה אתכם לשעוד תוסיפו סרה באמורכם כבר כל ראש לחלי וכל לבב כבר הוא דוי ואין לנו מקו' שנפחד עלי' · ואפשר עוד כל ראש לחלי ר"ל כל ראש כבר הוא מלומד לחולי וכיון דדש דש כענין טיטוס ביתום שלו שכיון דדש דש : עוד אפשר שכוונתו להוכיחם ולהודיעם שכל התוכחת הזה שהכה אותם מכות גדולות עכ"ז חייבים לפי"ת כהנה וכהנה הכאות רבות כי חשב למטה מעוונם לא כחטאינו עשה לנו ז"ש על מה תוכו ר"ל על מה שתוכו והנה הסר' והמרד עוד נוסף על ההכאות ז"ש עוד תוסיפו סרה שהסר' נוספת על מה שתוכו באופן שכל ראש אעפ"י שהוכה הנה עדיין נשאר מהסרה שיעור מחייב עוד שהראש יבוא לו חולי וכל לבב דוי ז"ש כל ראש לחלי ר"ל כל ראש עדיין יש בו עון מחייבו לחולי וכן מכף רגל ועד ראש אין בו דבר מחייב מתום כדפרישית או תהיה המ"ם שמושית אין בו מתום והיושר כלל פצע וחבורה ומכה טריה לפי שישראל לא זורו ולא חובשו בתשובה ומעשים טובים שזה גרם להם שלא רוככה המכה בשמן ולזה אמר לא זורו ולא חובשו לשון רבים ואחר כך אמר ולא רוככה בשמן : וסיוע לזה ממה שתרגם יונתן וכמו שיבא בסמוך בדרש"י ז"ל בסייעתא דשמיא :

ואברהם בכי יצ"ו פי' על מה תוכו כלומר מה שאתם מתרעמים ואומרים למה תוכו על מה עשה ה' לנו ככה בזה עוד תוסיפו סרה ופשע על חטאתיכם כי חלילה לאל מרשע ושדי מעול ואדרבה היה לכם להצדיק את הדין ואתם מתרעמי' ומוסיפין סרה אף אני אעשה זאת לכם כל ראש לחלי וכו' שאם עד עתה היה לכם מיחוש קצת מהראש ומיחוש קצת מהלב מעתה כל ראש לחלי וכל לבב דוי ע"כ : למגיה ה"לל י"צו ולע"דן שאמר על מה תוכו עוד כלומר אפי' אם אוסיף עוד להכות אתכם על מה שתוכו ותיבת עוד חוזרת למעלה כלומר אפי' אם עוד ת[illegible] מהמכות שאני מביא עליכם אפי' הכי אין אתם חוזרין למוטב אלא תוסיפו סרה :

עוד כל"עד שאמר על מה תוכו כלומר בשביל שתוכו על חטאתיכם הכאה לבד ולא כלוי לזה עוד תוסיפו סרה שאלו הייתי מכלה לחוטאים זולתם לא היו חוטאים אבל בשביל שאתם יודעים שתוכו לבד לזה עוד תוסיפו סרה :

מכף רגל ועד ראש אין בו מתום גו' עיין רש"י ז"ל והרא"בע ז"ל והרד"ק ז"ל וכן מהרי"א ז"ל אלא שפי' לא זורו לסחוט אותם להוציא הליחה ולא חובשו בתחבושת להעלות קרום ועור עליה ואמר לא זורו ולא חובשו על פצע וחבורה ומכה טריה אמנם רוככה בלשון נקבה יחידה על החבורה כי היא קשה ודרך לרככה והם גם כן משל הפצע הרשעים המפורסמים כמו הפצע שהיא מכה גלויה וחבורה אל הרשעים הצנועים שבקרבם אורבם כחבורה זו שהדם צרור בתוכה : ומהם מופלגים ברשעתם נובעים רשע תמיד כמכה זו הטרייה הליחה ונובעת ליחה תמיד ע"כ : והנ"לעד כבר כתבתיו בפסוק הקודם : עוד אפשר מקושר עם הפסוק הקודם דהכי קאמר על דרך מה שפירשתי בכלי חמדה בפסוק יען קראתי ותמאנו דאין בעל הרחמים נפרע מן הנפשות תחילה אלא קראתי בתחילה בדברים חנוכים מהגוף וכשאין עונין ע"י קריאה אז נטיתי ידי יד ה' הויה בגוף ואם אין מקשיב אז מכה נחלה כלה ונחרצה כמו שאמר גם אני באידכם גו' לזה אמר אודיעכם כי הצרות שקדמו חמורות משלפניה' וקלות בערך העתידות לבא האחרונן כי דעו כאמנה כי על מה שתוכו הכאה בתחילה כאשר עוד תוסיפו סרה לא תוכו עליהם שנית רק תכבד העונש וז"ש עוד תוסיפו סרה העונש יהיה חמור כל ראש לחולי וכל לבב דוי ואם לא תשובו אלא מכף רגל ועד ראש אין בו חלק מתום שלימות וכיוצא אז יגדל עוד העונש לפצע וחבורה ומכה טרייה יחדיו שיהיו הצרות רבות ורעו' זו לזו כגון זיבורא ועקרבא שהמועיל לזה מזיק לזה כך בהיות יחדיו פצע וחבורה ומכה טרייה שהמכה טרייה צריכה תחבושת לייבשה שטרייה היא ותחבושת יזיק לחבורה ואם תרככו החבורה בשמן יועיל לחבורה ויזיק למכה טרייה שיוסיף לה טריות ולחות ז"ש לא זורו ולא חובשו ולא רוככה בשמן לפי שהתרופה המועילה לפצע מזיק לחבורה והמועיל לחבורה מזיק למכה טרייה ועל זה אפשר שאמר מכף רגל ועד ראש אין בו מתום ר"ל אין בו מציאו' מתום רפואה ובריאות כי הוא נמנע לפי שיש לו פצע וחבורה ומכה טרייה לא זורו גו' כאמור לפי שמנגד לזה ומועיל לאחר אשר מזה נמשך שאין בו מתום כלל · ובזה מובן שלא אמר הפסוק רק פצע גו' כמו שכתב הרא"בע ז"ל שחסרה תיבת רק ובמ"ש אין צורך שאומרו אין בו מתום פי' שהוא נמנע הבריאות ומתום ומביא ראיה לזה להיות בו חוט משולש פצע וחבורה ומכה טרייה שהמועיל לזה מזיק לזה כדפרשית : ואמר על מה תוכו לנוכח לפי שדבר עם יהודה אמנם בפסוק הוי גוי חוטא שדבר על גוי דעלמא כדפרשית ואח"כ דבר על ישראל שנעשו עם לה' והיה עונש כבד וניאצו את קדוש ישראל · ישרא' דייקא ואחר כך דבר על מה תוכו עם יהודה פה אל פה דבר עמהם : ואברה' בכי י"צו פי' לפי שאתם חוטאים כמ"ש הוי גוי חוטא ולבכם נכון בלי פחד ואימה אף שאתם אומרי' שעל מה תוכו מה פשעכם הנה בזה אתם מוסיפים סרה שאתם רשעים ומחזיקים עצמיכ' לצדיקי' וזה יחייב לכם שכל ראש לחלי גו' : או יאמר כל ראש שבכם יש בו מהרשע שיעור מספיק לחול' וכן כל לבב יש בו מהרשע להיותו דוי ושמו שקדם הוי גוי חוטא חוטא גוי והם מחזיקים עצמיכם לצדיקים והם אומרים על מה תוכו :

ארצכם שממה גו' עיין רש"י ז"ל והרא"בע ז"ל והרד"ק ז"ל ומהרי"א ז"ל כמהפכת זרים כמהפכת סדום ועמורה וקראם זרים לאנשים ולאל וכמו שאמר רעים וחטאים לה' או יאמר כמהפכת האנשים הזרים אכזרי לב שמשחיתים כל עץ מאכל ולא יחוסו על דבר מבלי חמלה ולפי שכיון בזה על חרבן שמרון וחרבן ערי ישראל וגלותם לזה אמר ונותרה בת ציון גו' על יהודה שאחרי גלות ישראל והשבטים הותר ונשאר היא כסוכה גו' : ומ"ש ארצכם שממה לו הונח שהיה זאת הנבואה קודם חרבן שמרון לפי שעתיד להיות בדבר ה' הרי הוא כעשוי וכעבר · והוס"ף הוא ז"ל משלו שהפסוקים כפשוטן אחר החורבן על שומרון ולזה אמר ארצכם שממה עריכם שרופות אש ששרפם סנחריב לכבשם ושממה כמהפכת זרים על הזרים שהושיב בה כותיי' שנהפכה נחלתינו לזרי' באופן שיש חלק מארצכם שממה וחלק עריכם שרופות אש וחלק מהם זרים יושבי' בה: ולע"דן במה שאמר ארצכם שממה גו' כיון להודיע שממרום שולח אש בהם וירדנה ואחר כך אש הדיוט בהם שאלמלא כן לא נשרפו על דרך מה שאמרו חכמינו ז"ל בפסוק קחי ריחי' וטחני קמח קמחא טחינא טחנת גברא קטלא קטילת גו' ומזאת הבחינה אפשר שאמר ארצכם שממה עריכם שרופות אש לו הונח שנפרש שהיה זה בעודן ביסובן אמר שכבר ממרום שלח אש והם שרופות ועוד מעט שיבואו האויבים וישרפום באש הדיוט · ואם הדברים כפשוטן שניבא על יהודה אחר שהיו ערי ישראל שרופות בפועל והרגם שממה שכבשום האויבים כבר הנה כוונתו בזה לשני ענייכים האחד שיקחו מופת ממה שאירע לישראל שהוא סימן רע ליהודה שאם לא ישובו גם עליהם יעבור כוס והענין השני מודיע שהשריפה ששרפו הגוים הערים ערי ישראל לא בכחם ירשו ארץ וזרועם לא הושיעה למו אלא עונות ישרא' גרמו ששלח ה' ממרום אש בעצמותם זה שאמר ושממה הנזכר לא בכחם אלא כמהפכת סדום ועמורה אשר הפכם ה' שהם זרים בערך ישרא' בעלי דת אמת · או יאמר זה הענין בסגנון אחר והוא ושממה הנזכרת נראה לעינים שהיא כמהפכת זרים אבל לפי האמת איננה מהפכת זרים אלא מה' נהפכה ובהשגחתו ולזה אמר כמהפכת בכ"ף הדמיון : או יאמר ושממה כמהפכת זרים על אדמתכם לנגדכם זרים אוכלים אותה שאמר שכוון לומר שחלק האדמה הנשאר ביסוב חרישה וזריעה אינו לתועלתם אלא כדי שיאכלוהו הזרי' ויתאלמו בה כדי להלחם עמהם על דרך מה שכתוב והיה אם זרע ישראל ועלו מדין גו' זה שאמר לנגדיכם ר"ל לנגד אתכם זרים אוכלים אותה אוכלי לחמכם יגדילו עליכם עקב וסוף סוף זה החלק ישמם וז"ש ושממה תהיה כמהפכת זרים אלא שהשפ"ת הותיר לכם שריד זה לשעתו לראות אם שוב תשובו תמלאו מקום זרע אבל אם לא תשובו יחרב ויושמם כמהפכת זרים :

ונותרה בת ציון עיין רש"י ז"ל והרא"בע ז"ל והרד"ק ז"ל וכן מהרי"א ז"ל בקירוב שאחר שנאבדו ערי ישראל וגלו י' השבטים הנה נותרה ציון כסוכה בתוך כרם כי כרם ה' צבאות בית ישראל ודימה אל הסוכה שהיא עראי ולא אל הבית להורות שמהרה תגל' ירושלם ואמר כעיר נצורה כי מהרה תהיה ירושלם במצור ומצוק נבוכדנאצר ז"ש כעיר נצורה עד כאן : ולע"דן שדבר שארבעה זמנים יעברו על ירושלם וציון האחד שתוחיד בת ציון מצרת המהומות אם ירצו הם להחזיק ביראת ה' וז"ש ונותרה בת ציון כמו שהיא עתה ועוד מעט תהיה כסוכה בכרם שהיא ירידה מדירת קבע לדירת עראי שהי' הסוכה ועוד מעט תהיה יותר גרועה שתהיה כמלונה במקשה שהסוכה יושב בה השומר יום ולילה כדפרש"י ז"ל ביום לשמור מהעופות ובלילה מהגנבים אמנם המלונה לא ישב בה השומר כי אם בלילה וז"ש מלונה שהוא יותר עראי ללינה לבד ואחר כך תהיה כעיר נצורה מבל עובר ויושב לא כמלונה ולא כסוכה :

לולי ה' צבאות וגו' · חז"ל היינו דאמר רב יוסף וכן תאנא משמיה דר' יוסי לעולם אל יפתח אדם פיו לשטן אמר רב יוסף מאי קראה דכתיב כמעט כסדום היינו לעמורה דמינו וכתיב בתרי' שמעו דבר ה' קציני סדום ע"כ : ולע"דן לדקדק כי ישראל לא דברו כאן כי אם דברי חסידות ואמרו לולי ה' צבאות ברחמיו כמעט כסדום ואם כן למה יעשה אותם קציני סדום ועם עמורה משום שאמרו כסדום היינו להגדיל חסד ה' · ואפשר לומר שאפ"ה לא היה להם להדמות לסדום אבל היה להם לו' לולי ה' הותיר לנו שריד גוועכו אבדנו כולנו מה להם להדמות אל רשעים ואפי' שכוונתם לשמים להגדיל חסד אל וזה כוון באומרו לעולם אל יפתח כו' באומרו לעולם ר"ל אפי' כי הכא שדברו נכונה להגדיל חסדי ה' עם כל זה אל יפתח אדם פיו לשטן כל שכן בדברי כעס וכיוצא שאין לפתוח פה לשטן · ואפשר עוד כי בישראל לא דברו זה אלא דרך התול כמלעיגים ואו' לנביא לפי דבריך אלא לולי ה' צבאות הותיר לנו שריד כמעט כסדו' היינו לעמור' דמינו ולזה כיון שפתחו פיהם לשטן בענין ליצנות והתול שחוק וקלות ראש על דברי הנביא על כן אמר להם שמעו דבר ה' קציני סדום וגו' ויכריע כן שאילו אמרו כן בלב שלם לא יתכן שיבוא דבר ה' לומר להם למה לי רוב זבחכם יאמר ה' והנמשכים אח ודאי דרך לעג אמרו כן ולזה פתחו פיהם לשטן : ועיין רש"י ז"ל נראה שהוא ממשיך תיבת כמעט אל סוף הפסוק דלא כדהרא"בע ז"ל · ועיין הרא"בע ז"ל וכן הרד"ק ז"ל והוס"ף וכן מהרי"א כדה"רא"בע ז"ל והרד"ק ז"ל שתיבת כמעט סמוכה לשריד והוסיף בכפל כסדום היינו לעמורה דמינו שדבר על ישראל ויהודה שלולי אותו המעט שריד שהותיר ה' הנה יהודה וישראל היו כסדום וכעמורה ב' מדינות כנגד יהודה אחת ואחת כנגד ישראל וי"ת כסדום היינו כאנשי סדום אבדנא וכיתבי עמורה אשתיצנא עשה היינו מגזרת נהייתי ונחליתי ודמינו מגזרת נדמה עם כנען ע"כ :

ולע"דן שלהיות בישראל כמה וכמה עבירות חמורות לזה אמר הנביא לולי ה' צבאות הותיר לנו שריד ברחמיו הנה יש בחטאינו היותר מעט שבהם והיותר קל ז"ש כמעט ממעשינו יספיק לשכסדום היינו ולעמורה דמינו ואם זה הדמיון והויה הוא כפקוד עלינו כמעט ממעשינו כהצטרפם יחד על עא"כו שיגדל פורענות שלנו על סדום ועל עמורה · ויכריע כן כ"ף כמעט דלדעת המפרשים היה לו לומר הותיר לנו שריד מעט · והטעם היינו מנגד לפי' זה · ואמר כסדום היינו ר"ל הנה עתה בזה השריד המעט שנשאר כסדום היינו שכן הותירו מסדום לוט ושתי בנותיו כמלא שברחמי ה' צבאות הותיר לנו שריד מעט עד שכסדום היינו שאלמלא כן הנה לעמור' דמינו שלא נשאר מהם שריד ופליט אבל עתה בחסדי ה' הותי' לנו שריד וכסדו' היינו ולא דמינו לעמור': ואברהם בכי יצ"ו פי' לולא ה' שחשש פן יקרא שמו ה' צבאות של מעלה ולא אלהי ישרא' כי מפני זה שרוצה להיות נקרא ה' אלהי ישראל לכן הותיר לנו שריד כמעט שאילו לא הי' חושש לזה כסדום היינו לעמורה דמינו ואחת ממנו לא נותר ע"כ : לה"לל נר"ו ולע"דן לדקדק שהי"לל לולי ה' צבאות הותיר ממנו שריד ועוד תיבת כמעט מיותרת ונראה שישראל מודים לאל יתברך על רוב חסדיו ועונים ואומרים לולי ה' צבאות שהותיר לנו כלומר לכולנו הנחנו השאיר חיים וקיימים כמעט כלומר התנהג עמנו כאלו היינו רבים יותר ממה שאנו ושפך בהם חרון אפו והנחנו המע' הנותרים מהרבה ולולי כן אלא שהיה שופך בנו כאף חמתו ומשאיר ממנו שריד של[illegible] כסדום היינו שנשאר מהם מעט מהרבה אפ"ה לעמורה דמינו היינו מדמים עצמינו לעמור' שאחד מהם לא נותר · והענין הוא כמה שאמרו התוספות ז"ל גבי כי נשארנו מעט מהרבה כשמרבוי גדול נשאר מעט מה הוי כאלו א' נשאר כלום אם כן יפה אמרו לולי ה' צבאות הותיר לנו שריד לכולנו הנחנו כמעט שהעריך אותנו כאלו כולנו הנחנו המעט הנותרים לולי כן אלא כסדו' היינו והיה שופך בנו כאף חמתו ומשאיר ממנו מעט מה אז לעמורה דמינו אפי' היה מותיר לנו שריד היה כאלו לא הותיר ממנו כלום שהנשאר מעט מהרבה הוי כאלו לא נשאר כלום : עוד נלע"ד שאמר לולי ה' צבאות העריך דבר זה של הותיר לנו שריד ופליט כמעט כלו' כדבר מועט בעינו לולי כן בודאי שכסדום היינו וגו' ולא היה נשאר ממנו ביום אף ה' שריד ופליט · עוד יאמר לולי ה' צבאות של מעלה ומטה כדהרד"ק ז"ל וכיון שכן חפץ לצדק את בריותיו ומה גם את ישרא' שאלמלא כן הותיר לנו שריד כמעט כלומר היה מותיר ממנו שריד כאילו היינו מעיקרא מעט ושריד ממעט הוא כ"ש ואז כסדום היינו שהעריך אותם כאילו היו מעט שלזה לא הותיר מהם כי אם הרבע' לוט ואשתו ושתי בנותיו שאם היה מעריך אותם כפי הריבוי שהיו היה השריד שלהם לפחות מאה או חמישים אלא שהעריך אותם כאילו מעיקרא היו מעט ולולי ה' צבאות שהפליא חסדו עמנו היה מותיר לנו שריד כאילו מעיקרא היינו מעט ושריד המעט הוא מעט מה כל שהוא ואז כסדום היינו גו' אמנם להיותו ה' צבאות התנהג עמנו במדת הרחמים שהותיר לנו שריד כפי הכמות שהיינו בתחלה ע"כ :

שמעו דבר ה' קציני סדום וגו' · עיין רש"י ז"ל וכבר קדם בפסוק הקודם ביאור דחכמינו ז"ל · ועיין הרא"בע ז"ל והרד"ק ז"ל וכן מהרי"א ז"ל והוס"ף לפי שעיקר הוכחתו אל יושבי יהודה הבוטחים על בית המקדש אשר בתוכם באומרו היכל ה' היכל ה' יגן בעדם ולא ידעו מה כי היכל ה' אמר אם ייטיבו דרכם הלא שמוע מזבח טוב להקשיב מחלב אילים ז"ש שמעו דבר ה' אשר באו בתורה וכן תורת אלהינו וקיימה והוא העיקר לא הקרבנות אשר אתם בוטחים בם כי למה לי רוב זבחיכם וגו' שאין חפץ לה' בעולות כי אם שתשמעו דבריו ותורתו הלא שמוע טוב מזבח זבחיכם : ולע"דן לדקדק אומרו דבר ה' בקציני סדום ותורת אלהינו בעם עמורה ·

ונראה

ואילה שאנשי סדום היו יותר טובים מכל עמורה מה שאלהנו שלום האהיל עד סדו'ולא בעמורה ובזה אמר שמעו דבר ה' האזון אשר דבר ה' ויהם אל הקצינים אנשי סוד לסדום שלא היו רעים מעמורה אמנם לכלל העם אשר לא ידעו אפי' התורה הערוכה בכל ושמורה עליהם אמר האזינו תורת אלהינו עם עמורה ולהיות הקצינים יודעי דעת ואמנם הוא להרע על כן אמר בהם שמעו דבר ה' מרחוק כמשפט השמיעה כמו שביארנו בפסוק שמעו שמים כי שמיעה כל דהו תספיק להם אמנם בעם אמר בהם לשון האזינו תורת אלהינו עם עמורה הלואי יטו אוזן ויבינו מקרוב כי לבם הטוס כי דלית עם הארץ הם: ולהיות ישעיה איש לא בלשונו שרתה עליו הנבואה מדברת לאות והוא כי אמר שמעו דבר ה' קציני סדום הלין בלשונו לשון סדום מלשון סוד ה' שהקצינים שהם מתי סוד ישמעו דבר ה' וסודו אשר גלה אל עבדיו הנביאים אמנם עמורה הלינו מלשון עם לשון נופל על הלשון וז"ש האזינו תורת אלהינו עם עמורה וכשתחלוק ע"ס ר"ה נוטריקון להאזינו תורת ז"ש האזינו תורת אלהינו עם עמורה:

למה לי רוב זבחיכם גו' ברכות אין עומדין א"ר אלעזר גדולה תפלה אכל הקרבנות שנאמר למה לי רוב זבחיכם וכתוב ובפרשכם כפיכם אעלים עיני מכם גו' עכ"ל ופרש"י ז"ל ובפרשכם כפיכם אי לאו דגדולה תפלה כיון דאמר למה לי רוב זבחכם למה תו ובפרשכם כפיכם הא אפי' זבחים לא ניחא ליה אלא ודאי גדולה תפלה יותר מן הקרבנות ע"כ:

ולע"דן כי בקרבנות כתיב למה לי רוב זבחכם שמבזה ודוחה אותם אמנם בתפלה לא אמר כן אלא ובפרשכם כפיכם אעלים עיני מכם העלמת עין בלבד לא דחייה בפתי ידים לו' למה לי פרישות כפיכם וכתיב גם כי תרבו תפלה איני שומע משמע שהיה ראוי לשמוע מצד רבוי התפלה לולי ידיכם דמים מלאו מה שאין כן אפי' ברבוי קרבנות שאמר למה לי רוב זבחכם: ועיין רש"י ז"ל והרא"בע ז"ל והרד"ק ז"ל וכן מהרי"א ז"ל בקירוב: ולע"דן לפי שרוב הקרבנות אשם גזלות אשם מעילות וחטאות ומיעוטם זבחי צדק עולה וכליל בנדבה ושלמים לז"א למה לי רוב זבחיכם לשון רוב ממש ולא לשון רבוי שהרי אין ברובם נחת רוח אלא מיעוטא דמיעוטא: או יאמר רוב זבחיכם להוכיחם אגב אורחיה שהיו מקריבין קדשים בחוץ בבמות ורוב הקרבנות היו מביאים למקדש וכנז"ל בדהרד"ק ז"ל לז"א למה לי רוב זבחיכם אשר אתם מביאים הרוב למקדש ומיעוט מהם מקריבים בבמות ולמה תביאו לי ר"ל לי במקדש הרוב של זבחיכם והקריבו נא גם הרוב הזה בבמות במקום שאתם מקריבים המיעוט שמא תאמרו שאין הדין עמו יתברך במאמר זה של למה לי לז"א יאמר ה' בלשון עתיד ר"ל כן ראוי והגון שיאמר ה' כי הדין עמו ולזה לא כתיב אמר ה' שלא יאמר ה' והענין הוא כי יאמר כן דבר בטעמו כי הקרבן כולל שני דברים החלב והדם והנה הדם דבר מאוס הוא לא כן החלב לז"א כי בחלק החלב יאמר שבעתי עולות אלים שכלן כליל וחלב מריאים שהוא שמן ביותר שהרי מריאים הם מפוטמים והחלב שלהם יהיה יותר שמן אמנם חלוקות הדם שלא היא דם פרים וכבשים ועתודים לא חפצתי מעולם לא כן בחלב שבעתי דבתחלה חפצתי בו אבל הדם לא חפצתי בו שאפי' ההדיוט קץ בו ואינו דעת ממנו · והנכון שאמר שבעתי גו' על כולם וכן לא חפצתי על החלב ועל הדם שלא רציתי ולא עלתה על לבי מצד הזבח עצמו כי אם כדי שיתעורר האדם באמצעות הקרבנות וכמו שכתבתי בסדר ויקרא וסדר צו בכלי חמדה ז"ש לא חפצתי כלל שהם מצד עצמם כי אם מצד היותם מעוררים אתכם ובכם אין התעוררות אם כן למה לי רוב זבחיכם כי אחד מעיר ושנים ממשפחה הם המכוונים כוונה כהוגן להקריב חלב עצמם ומיעוט דמם ולזה אמר למה לי רוב זבחיכם כי רובם בלי כוונה ומיעוטם בכוונ' נכונה וזה פי' שלישי באומרו רוב זבחיכם:

כי תבואו גו' חגיגה פ"א רב הונא כי מטי להאי קרא בכי יראה יראה כדרך שבא לראות כך בא ליראות עבד שרבו מצפה לראותו יתרחק ממנו דכתיב כי תבואו לראות פני מי בקש גו' ע"כ: למדנו הבכת לראות שהוא כולל שני ענייבים לראות פני ה' ולהראות אליו והיה בוכה כי מטי להאי קרא שהרי מגיד הוא כמה עונותיכם גורמים שהרי אני מתאוה לראותכם שתבואו לראות ולהראות לפני ועונותיכם גורמים שאדחה אתכם בפתי ידים ואו' לכם מי בקש זאת מידכם רמוס חצרי הוא אלי ולא שעשוע ונחת רוח: ועיין רש"י ז"ל והרא"בע ז"ל והרד"ק וכן מהרי"א ז"ל בקירוב: ולע"דן לדקדק לשון זאת שהוא מיותר וזאת מכלל דיש אחרת ונראה שהוא מקושר עם הפסוק הקודם כי אין חפץ ה' בחלב ודם הבהמות כי אם בהכנעת לבב האדם וימעט חלבו ודמו כי בשה חפץ שיבואו לראות לפניו לשירצה את תיקון מעשיהם ואם נכשלו בדבר מה יתנו לב לשוב בהכנעה להראות לפניו איך שבו וניחמו בלב שלם ז"ש תבואו וכו' ר"ל כי רצוני וחפצי הוא שתבואו אתם בעצמכם להראות לפני אבל זאת קרבנות בקר וצאן ובלתי נכנעים שאין אתם באים לפני מי בקש זאת מידכם שהרי אין בזאת הלא היא הקרבת קרבנו' בהמיים שלא רמוס חצרי ע"י הפשע ונתוחם ואין זה מבוקשי אבל מבוקשי הוא כי תבואו אתם בעצמכם להראות לפני וזה יהיה בביאה שכלית לא בביאה גופנית מעתה לא תוסיפו הביא לי מנחת שוא הלא היא מנחת סולת וכיוצא ואפי' הקטרת שהוא החביב שבקרבנות והיותר רוחני שהריהוא עשוי מריח והריח הנשמה נהנית ממנו עכ"ז קטרת תועבה היא לי כי לא חפצתי אלא שתבואו אתם בעצמכם לפני כמו שאמר כי תבואו לפני בקריאה בתורה או תפילה בהכנעה ויושר לב כמו שאמר שע"ה ותפילת ישרים לשונו וז"ש חדש ושבת כדי לקרא בהם מקרא שהקריאה בתורה או לקרוא את ה' בתפילה משובת מהכל אבל לעשות און ולאחר כך להביא קרבן ולקדש עצרה בעת הבא' הקרבן לא אוכל לסבול און ועצרה שיותר טוב שלא תעשו און ולא עצרה לתקן האון · וז"ש חדש ושבת קרוא מקרא מקושר עם לא תוסיפו כלומר ולא תוסיפו לחטוא שבחודש ובשבת תהיו אתם קוראי' מקרא קדושתם שהרי אין לכם רשות כן אלא במועדים וראשי חדשים כדכתיב אלה מועדי ה' אשר תקראו אתם · אשר תקראו אתם שבין בזמנם ובין שלא בזמנם אין לי אלא אלו אמנם בשבתות קודש היא ואתם נוהגים בה כרצונכם להקל בה כאילו החדש ושבת יחדיו תלוי בכם לקרוא מקרא ר"ל לקרותו מקרא קודש כאילו גם השבת בידכם להוסיף או לגרוע ממנו ולא אוכל שאת שתעשו און ויהיה עצרה על האון ההוא שאין ראוי שיהיה קבוץ ועצרת רבים על און ודבר כזב:

לא תוסיפו גו' עיין רש"י ז"ל והרא"בע ז"ל והרד"ק ז"ל וכן מהרי"א ז"ל והוסיף לפי שאמר שאינו חפץ לא במנחה ולא בקטורת שהוא מבחר העבודות שבמקדש אולי יחשבו שביום החודש מפני חידוש הלבנה וכן ביום שבת מפני קדושתו אולי בזמן מהם יתרצה אליהם לז"א כי זה לא יתכן לפי שהם אין להם בחודש ושבת גדר קדוש כי אם בקריאת שם בעלמא ז"ש חדש ושבת קרו מקרא לא אוכל לסבול און מצד אחד ועצרה מצד א' מתעכבים במקדש כגוי אשר צדקה עשה ואלה הם ב' דברים הפכיים בנושא אחד ולכן לא אוכל לסבול ע"כ: וכבר קדם בפ' הקודם הנלע"ד בזה ע"ש:

חדשיכם ומועדיכם גו' א"ר יוחנן מפני מה מועדים שבבבל שמחים מפני שלא היו באות' קללה שנא' והשבתי כל משושה חגה חדשה ושבת' וכתיב חדשיכם ומועדיכם שנאה נפשי מאי היו עלי לטורח אמר הב"ה לא דיין לרשעים שהם חוטאין אלא שמטריחין אותי לידע איזו גזרה קשה אביא עליהם א"ר יצחק אין לך כל רגל ורגל שלא בא בו בולשת לצפורי עכ"ל:

ולע"דן לדקדק דמדברי רבי יוחנן משמע שמפרש חדשיכ' ומועדיכ' שנאה נפשי על מועדי ה' מקראי קדש דקאמר מפני מה מועדים שבבבל שמחים גו' וזה על מועדי ה' הוא וכדמסיק כמי אין לך כל רגל ורגל שלא בא בולשת לצפורי וא"כ יקשה לו מה ששאל אותו הגוי לרבי עקיבה כמו שבא בתנחומא זה לשונו שאל גוי אחד את רבי עקיבה בצפורי למה אתם עושים מועדות לא כתיב חדשיכ' ומועדיכם שנאה נפשי א"ל ר' עקיבה אילו כאמר חדשי ומועדי שנאה נפשי הייתי אומר כן אלא אמר חדשיכם ומועדיכם אותם מועדות שעשה ירבעם בן נבט שנאמר ויעש ירבעם חג בחדש השמיני אבל המועדים האלו אינם בטלים לעולם שנאמר אלה הם מועדי עכ"ל: ויקשה גם כן מפסוק אלה הם מועדי המורה שהמועדים האלה אינם בטלים לעולם גם כדקדק מה הוקשה לו באומרו היו עלי לטורח דקאמר מאי היו עלי לטורח: ואתני החכם השלם כה"ר מרדכי הכהן יצ"ו פי' דרבי יוחנן מתרץ שאלת אותו גוי בענין אחר שמפרש דמאי דקאמר חדשיכם ומועדיכם לעולם אימא לך שעל מועדי ה' קאמר ומה ששנאה נפשו יתברך הוא מה שלוקחים אותו לעצמם לאכול ולשתות ולשמוח בדברי הבאי וזהו ששנאה נפשי אבל המועדים במקומם הם עומדים וח"ו ששנאם הוא יתברך והיינו דקאמ' חדשיכ' ר"ל מה שאתם לוקחים אות' לעצמיכם וזה הענין בפירוש אתמר באותו פסוק והשבתי כל משושה ר"ל המשוש והשמחה שהיא שמחה בחגה חדשה ושבתה אותה השמחה אשביתה מהם וזה שאמר רבי יוחנן מפני מה מועדים וכו' מפני שלא נכנסו באותה קללה דהיינו לבטל המשוש מהם כדכתי' והשבתי כל משושה וכולי · וכתיב חדשיכם ומעדיכם דהיינו מה שאתם שמחים בהם ובזה בטלה שאלת אותו גוי כי אין הכוונה על המועדים עצמן כדפירשית גם בזה יתורץ למה לא שאל לו הגוי בפסוק והשבת שאם שאם לא נסתפק דבפירוש אתמר כל משושה דהיינו השמחה שהם שמחים אבל כאן לא נראה לו לפרש זה הפירוש של רבי יוחנן אלא ממש על החדשים והמועדים וע"כ השיב לו רבי עקיבה שכן האמת והוא על המועדות שעשה ירבעם וכו' ואפשר דלא פליג ארבי יוחנן דהא והא איתנהו המועדות

של ירבעם והשמחה של מועדי ה' כדפירש רבי יוחנן ומר אמר חדא ומר אמר חדא ולא פליגי ולפי זה הפירוש שפירש ר' יוחנן פריך מאי היו עלי לטרח אי המרת בשלמ' שחדשיכ' ומועדיכם הוא כפשוטו אתי שפיר היו עלי לטורח שהוא עליהם ממש אלא למאי דפירש שהוא על השמחה בלבד אם כן מאי היו עלי לטרח דמשמע שחוזר על המועדים עצמן לזה פי' שמטריחין אותי וכו' והוא מקושר אל מ"ש אחר כך אמר ר' יצחק אין לך כל רגל וכו' שהיא הגזרה הזאת כדי לבטל שמחתם ויתקיים מ"ש והשבתי כל משושה ומ"ש חדשיכם ומועדיכם שהוא על שמחתם כנזכר ע"כ:

ול"ערן דודאי לא פליג אר' עקיבה דקי"ל כולהו אליבא דר"ע וכאן הכתוב מסייעו שהרי כתוב אלה הם מועדי אלא הכי קאמר שכיון שכתוב חדשיכ' גו' וכתיב והשבתי כל משושה חגה חדשה גו' אע"פי שלפי האמת לא נאמר כן על שבתו' ומועדי ה' אליל' עכ"ז כיון שהדברים פוטי' שעל מועדי ה' הוא הומר נמשך נזק שאין לך כל רגל ורגל שלא בא בלשת לצפורי לא כן בבבל שהם שמחים לפי שלא נכללו באותה קללה ואע"פ שהקללה לא הייתה שלא בחגה חדשה גו' שקבעה היא בדואים מלבה וזה כיון בעל המאמר בלשונו ואמר מפני שלא היו באותה קללה גו' ר"ל שלא נכללו כלל ועיקר באותה קללה ואפילו בלשון הקללה לא כן של ארץ ישראל שאע"פי שלא נכללו במנין עכ"ז נכללים הם בלשון כאמר וז"ש עוד לשון וכתיב חדשיכם ומועדיכ' שנאה נפשי כלו' כיון דכתיב כן בלשון הזה נכללו שבתות ארץ ישראל ואע"פי שבענין אין נכללין חדשי ומועדי ה' באמור והם כן חדשיכם ומועדיכם על החדשי' ומועדים שחדשו מדעת עצמן עליהם הוא אומר ולזה הקשה דא"כ מהו היו עלי לטורח גו' הקש' בזה דאי בחדשי' עצמן ומועדים קאמר א"כ היכי קאמר היו עלי לטורח בעלמא והלא חדשים ומועדי' בדואים לא לטורח הם כי אם לעמל גדול ולדבר יותר חמור וזהו קשה ומהו היו עלי לטורח נמשך מהבנ' שאמר שאין הכתו' מדב' כי אם במועדי הבדואים אלא דמשום דכתיב חדשיכם ומועדיכם נכללו ג"כ מועדי ה' וחדשיו לז"א ומה היו עלי לטורח · עוד הוקשה לו שאמר שנאה נפשי די מהו היו עלי לטורח שהוא מיותר מלפניו ומלאחריו מלפניו שכבר אמר שנאה נפשי ומלאחריו שאמר נלאיתי נשוא · והוא יותר מהו היו עלי לטורח ויאמר החביב מכולם · עוד הוקשה לו דהי"לל היו עלי טורח מהו היו עלי לטורח שהלמ"ד מורה כל אלה הדקדוקים הוקשו לו וכללו במה שאמר ומהו היו עלי לטורח וכתיישבו במה שאמ' אמר הקדוש ברוך הוא לא דיין לרשעים שהם חוטאין אלא שמטריחין אותי לידע איזו גזרה קשה אביא עליהם והכוונה לפי שצריך להביא גזרה קשה כפי חומר עוונם ושיהיה מכוון מידה כנגד מידה ע"ד מה שפירשתי בכלי חמדה שה"בה מאריך אפיה כדי לגבות דיליה ר"ל דיליה ממש בכוין בלי תוספת מגרעת אלא מכוונת מידה כנגד מידה כיוצ' בזה הם הוסיפו משלהן חדשים ומועדי' מחודשי' כדי להכול ולשתו' ולשמוח בהם אף אני אתם זאת להם שאפי' בחדשי' האמתיי' ומועדי ה' לא ישמחו בהם וזהו קשה לפני הב"ה להפך חגי ומועדי ה' לאבל ויגן ובזה מובן אומ' היו עלי לטורח שלא אמר היו עלי טורח שהי' מורה על איכות החדשי' ומועדים עצמן ואין הדבר הן שכבר אמר באיכותן שנאה נפשי ואומרו היו עלי לטורח הוא לטרוח להבי' עליהם גזירה קשה שתהיה מכוונת ואחר שמצאתי הגזר' מכוונ' נלאיתי נשוא הצער ההו' כי היתכן שמועדי ה' אשר יאות בהם ושמח' בחגך גו' ירגזו וחלו בהם זה נלאיתי נשוא שלא שמורת הדין מחייבת כן כדי שיהי' הדין מדה כנגד מדה · ובזה הענין נוכל לתרץ עוד מכורף למ"ש והרבנו תרוץ נכון למה שהקשינו לר' יוחנן במ"ש מפני מה מועדי' שבבבל שמחי' מפני שלא היו באותה קלל' שנ' והשבתי ולו' דהא אותה הקללה לא יתכן שנא' שלא בחגה חדשה ושבתה שעשתה מעצמה כיוצא בחדשיכ' ומועדיכ' שנאה נפשי וא"כ לא של בבל ראוי להיות שמחים כי אם גם של א"י שלא שכיון שבלשון חדשיכ' ומועדיכם נכללו ואע"פ שבענין לא נכללו כדפרשית ונוסף עוד שבל א"י נכללו בקלל' של והשבתי משושה של חגה חדשה הבדואים ונכללו גם כן האמתיים בכלל קללה זו כדי להיות מדה כנגד מדה לכך של א"י אין לך כל רגל ורגל שלא בא בלשת לצפורי ולערוס · למדנו מזה המאמר כפל שנאה נפשי היו עלי לטורח נלאיתי נשוא כי באחד משלשתן די ונתבאר או' חדשיכם ומועדיכם על החדשי' אשר בדאו מלבם לא על מועדי ה' · ומובן למ"ד לטורח: ועיין הרא"בע ז"ל והרד"ק ז"ל ומהרי"א ז"ל פי' חדשיכם ומועדיכם כחז"ל הכז"ל שעל החדשים שבדו מלבם להתקבץ בהם מעבודת האלילים · ואפשר לפרש גם כן ששנאה את מועדי ה' וראשי חדשיו לפי שהיו להם לאכול לשבעה ולמכסה עתיק ובהיותם בטלים היו מכים אלו לאלו וכמה עונות וכאילו היו אותם הימים של קדושה סיבת עונותיהם וכסרסרן עבירות ולכן אמר ששנאם נפשי אותם ע"כ:

ולע"דן על דרך מה שפי' מהרי"א חדשיכם ומועדיכם שנאה נפשי על מועדי ה' והוא שלהיות' בטלים באים לידי זמה וכיוצא ע"י האכילה ושתיה והוא על דרך מ"ש בגמרא שקבא דשתא מועד' שכל קלקול ותקלת השנה נמשכת מהמעשים שעושים במועדים וא"ר פלוני אי אייסר איסור חילי הייתי מתיר מלאכ' בחול המועד כדי שיהיו טרודים ולא יחטאו ואשמו: וז"ש חדשיכם ומועדיכם ר"ל כיון שהיו החדשים והמועדים שלכם לכל צרכיכם לגופכם ולא לי לשמי לעסוק בתורה על כן שנאתים מה שהיו עלי לטורח ר"ל היו עלי ושלי יותר נחת רוח שתעסקו בהם במלאכה וטורח שגדולה מלאכה שמטרדת אתכם מהחטא וז"ש היו עלי לטורח ר"ל לעשות בהם טורח כלומר שתטרחו בהם אתם יען נלאיתי לסלות מה שאתם חוטאין במועדים כי רבו הפשעים בהם או כפשוטו נלאיתי לסבול מה שאתם עושים בהם כמאן שלהיותם חדשיכם ומועדיכ' לכל צרכי גופכם על כן שנאתים עם היותם מועדי כיון שלא קיימתם הכוונה האלהית שהייתה בנתינתם שהוא כדי לעסוק בהם בתורה:

ובפרשכם כפיכם וגו' ירושלמי מכין לנעילה א"ר לוי גם כי תרבו תפלה איננו שומע מכאן שכל המרבה בתפלה נענה מחלפה שיטתיה דר' לוי תמן אמר אבא בריה דרבי פפי ר' יהושע דסכנין בשם ר' לוי בכל עצב יהיה מותר חנה על ידי שהרבתה בתפלה קצרה ימיו של שמואל שנא' וישב שם עד עולם · והלא אין עולמו של לוי אלא חמשים שנה שנא' ומבן חמשים שנה ישוב מצבא העבודה · והויין ליה חמשין ותרתין א"ר יוסי בר' בון שתים שגמלתו וכו' אי אמרה · כאן ליחיד כאן לצבור ר' יוחנן בשם ר' חייא והיה כי הרבתה להתפלל מכאן שכל המרבה בתפילה נענה ע"כ: ולע"דן לדקדק דלא מיחלפה שיטתיה דר' לוי ולא פליג אדידיה כי רבוי התפילה לא הזיק אלא דבר שפתים הוא למחסור שאמרה עד עולם עד עולם של לויים והוא חמשים שנה וקצרה ימיו בזה אבל ברבוי התפלה לעולם אימא לך שנמצא התועלת להיות נענה אך בזאת שלא יכשל בלשונו · ולא קשיא דידיה אדידיה · ומאי תרץ כאן בציבור כאן ביחיד · ונראה דהקשה דמחלפא שיטתיה דר' לוי מדידיה אדידיה דהכא קאמר כל המרבה בתפל' נענה ושם נאמ' בשם ר' לוי עצמו שאמר חנה ע"י שהרבתה בתפלה קצרה ימיו וכו' מדהל' קיצור הימים של שמוא' במה שהרבתה בתפלה משמע שאין ראוי להרבות בתפלה וקראי כמי קשו אהדדי שכאן אמר גם כי תרבו תפלה שהוא דבר גדול עכ"ז איננו שומע אלמא המרבה בתפלה דבר גדול והגון וקרא קאמר ודבר שפתים אך למחסור · ותירצאי אמרה כאן ליחיד כאן לציבור ר"ל אפשר שלא אמרה ר' לוי אבל אם אמרה צריך לתרץ דבציבור כל המרבה בתפיל' נענה דזכותא דרבים מסייע לשלא יכשל המתפלל בדבר שאינו הגון ועליו אמר גם כי תרבו תפילה וכל המרב' בתפילה נענה ועוד שבצבור התפלות מסודרות ולא יטעה אמנם מ"ש שם ר' לוי בפסוק ודבר שפתים אך למחסור ביחיד שליכא כל כך זכות ועוד שמסדר העולה בדעתו ולפעמים נכשל וכמעשה דחנה שיחידה הייתה מתפללת ונכשלה: עלה בידינו מהמאמר ביאור כוונת אומרו גם כי תרבו תפלה נוספת דהיינו הנעילה איכני שומע והיינו דלא קאמר גם כי הרבו להתפלל: עוד לחז"ל ידיכם דמים א"ר יוחנן כל כהן שהרג את הנפש לא ישא את כפיו שנא' ידיכם דמים מלאו ע"כ: · מפרשים ובפרשכם כפיכם לנשיאות כפים · עוד לחז"ל ידיכם דמים מלא אלו המנאפים ביד א"ר ישמעאל לא תנאף לא תנוף בין ביד בין ברגל: דייק הכי מדלא קאמר ידיכם דמים שפכו שאינו על שפיכות דמים ממש אלא על ניאוף ביד שמוציא זרע לבטלה וה"ל כשופך דמים רחמנא ליצלן כמו שאמרו חז"ל בס"ה שצריך עון שכבת זרע לבטלה תשוב' יתיר' וכולי האי ואולי ועיין רש"י ז"ל והרא"בע ז"ל וכן הרד"ק ז"ל וכן מהרי"א ז"ל והוסיף לכלול בידכם דמים מלאו מהעושק שהעושק דם יחשב גם הי' והטעם שלא תקובל פרשות הכפים בין לתפלה או לנשיאות כפים שאין קטיגור נעשה סניגור מאחר שבהם נשפכו דמים: ולע"דן שבהתפלל האדם עיני ה' אל צדיקים לראות מעשיהם ולזכיו אל שועתם שכפי מה שירא' בהם מתיקון המעשי' כיוצא בו ישמע ויושיעם והקב"ה ברחמיו משגיח ופני ה' בעושי רע כדי להכין זכות אל הצדיקים שיצדקו בערך העושה רע ונמשך שיצעקו וה' שמע וכדפרשית בכלי חמדה · לז"א כאן דעו כי חפצתי צדק אתפש כי ובפרשכם כפיכם עם היות שאעלים עיני מכם כלומר ממעשיכם הרעים על דרך הסתר פניך מחטאי עכ"ז אשר אעלים עיני מכם וגם יצטרף כי תרבו תפלה ר"ל רבוי התפלה הפשוטי ורבוי בני אדם יחדיו בתפלה שהן אל כביר לא ימאס עכ"ז איכני שומע ואעפ"י שהעלמתי עיני מכם וממעשיכם לא שוה לכם יען כי ידיכם דמים מלאו ובזולי להשגיח בפרישות הכפים לענות אתכם מוכרח אני ג"כ להשגיח בידכם במה ששפכו דמים ואינו דבר מועט כדי שאעלים עיני בפרטי ההוא שבידיכם כי ידיכם דמים מלאו במלא שיותר טוב היה להם שלא יפרשו כפים · או יאמר ובפרשכם כפיכם שהוא סי' לשאתם

בְּמִקְשָׁה כְּעִיר נְצוּרָה׃ לוּלֵי יְהוָה צְבָאוֹת הוֹתִיר לָנוּ שָׂרִיד כִּמְעָט כִּסְדֹם הָיִינוּ לַעֲמֹרָה דָּמִינוּ׃
שִׁמְעוּ דְבַר־יְהוָה קְצִינֵי סְדֹם הַאֲזִינוּ תּוֹרַת אֱלֹהֵינוּ עַם עֲמֹרָה׃ לָמָּה־לִּי רֹב־זִבְחֵיכֶם יֹאמַר יְהוָה שָׂבַעְתִּי עֹלוֹת אֵילִים וְחֵלֶב מְרִיאִים וְדַם פָּרִים וּכְבָשִׂים וְעַתּוּדִים לֹא חָפָצְתִּי׃ כִּי תָבֹאוּ לֵרָאוֹת פָּנָי מִי־בִקֵּשׁ זֹאת מִיֶּדְכֶם רְמֹס חֲצֵרָי׃ לֹא תוֹסִיפוּ הָבִיא מִנְחַת־שָׁוְא קְטֹרֶת תּוֹעֵבָה הִיא לִי חֹדֶשׁ וְשַׁבָּת קְרֹא מִקְרָא לֹא־אוּכַל אָוֶן וַעֲצָרָה׃ חָדְשֵׁיכֶם וּמוֹעֲדֵיכֶם שָׂנְאָה נַפְשִׁי הָיוּ עָלַי לָטֹרַח נִלְאֵיתִי נְשֹׂא׃
טו וּבְפָרִשְׂכֶם כַּפֵּיכֶם אַעְלִים עֵינַי מִכֶּם גַּם כִּי־תַרְבּוּ תְפִלָּה אֵינֶנִּי שֹׁמֵעַ יְדֵיכֶם דָּמִים מָלֵאוּ׃ רַחֲצוּ הִזַּכּוּ הָסִירוּ רֹעַ מַעַלְלֵיכֶם מִנֶּגֶד עֵינָי חִדְלוּ הָרֵעַ׃ לִמְדוּ הֵיטֵב דִּרְשׁוּ מִשְׁפָּט אַשְּׁרוּ

חמוץ

במקשיא בתר דאבעיוהי כקרתא דצייריין עלה: אלולפון מותר טוביה דיי צבאות אשאר לנא שיזבא ברחמוהי אית עמנא חובין דכאנש סדום פון אבדנא וכיתבי עמורה אשתיצנא: קבילו פתגמא דיי שילטוניא דעובדיהון בישין כשילטוני סדום אציתו לאוריתא דאלהנא עמא דעובדיהון דמיין לעם עמרה: לא רעוא קדמי בסגיאות נכסת קודשיכון אמר יי שבעית מיסת עלות דיכרין ותרב פטימין ודם תורין ואימרין וגדיין דכאילין לא רעוא קדמי בהון: כד אתון אתן לאתחזאה קדמי מאן תבעדא מידכון למיתי לא תדושון עזרתי: לא תוספון לאיתאה מנחת אניסא קורבן מרחק הוא קדמי ירחין ושבין כנישא אתון מתכנשין לא שבקין חוביכון לקבלא צלותכון בעידן כנשתכון: ירחיכון ומועדיכון רחיק מימרי הוו קדמי לריחוק אסגיתי למשבק: וכד כהניא פרסין ידיהון לצלאה עליכון מסליקנא אפי שכנתי מנכון ואף כד אתון מסגן לצלאה לא רעוא קדמי לקבלא צלותכון ידיכון דם זכאי מליין: תובו לאוריתא ואידכו מחוביכון ואעדו בישות עובדיכון מקביל מימרי אתמניעו מלאבאשא: אליפו לאוטבא תבעו דינא זכו

דאנים

כסדם ד' בקריאה וסימ' כסדם היינו לעמרה דמינו · הכרת פניהם ענתה בם · כי מואב כסדום תהיה · היו לי כלם כסדום וישביה כעמרה: הביא ח' בקריאה וסימ' למען הביא יי' על אברהם את אשר דבר · ואותנו הוציא משם למען · ויאמר אבשלום וכל איש ישראל טובה עצת אחיתפל · לא תוסיפו הביא מנחת שוא · יבשו רדפי ואל אבשה אני · והיה אם שמוע תשמעון דירמיה · גם אני נשאת ידי · ויאמר הבי המטפחת · בתראה חסר א': רחצו ג' בליש' ב' פתח וא' קמץ וסימ' יקח נא מעט מים · סורו נא אל בית עבדכם · רחצו הזכו · וסימ' מיא דעבדא דכיא:

רשי

כעיר נצורה · כעיר שצרין עליה ועושין סוכות סביב לה להסתתר שם החיילות וכשמסתלקין מעליה מניחים אותה והולכים כל זה תירגם יונתן: לולי ה' הותיר לנו שריד · מאליו וברחמיו ולא בצדקותינו: כמעט כסדום היינו · כולנו כלים: קציני סדום · שרים שמעשיהם כסדום מכאן אמרו אל יפתח אדם פיו לשטן: מריאים · בהמות צאן פטומות: לא חפצתי · אחר שאתם עוברים על תורתי זבח רשעים תועבה: מי בקש זאת מידכם רמס חצרי · אחרי שאין לבבכם שלם עמי: לא תוסיפו הביא מנחת שוא · מתרה אני בכם לא תביאו לי מנחת שוא שכל שהעשן העולה ממנה קיטור של תיעוב הוא לי ולא נחת הרוח: חדש ושבת קרא מקרא לא אוכל וגו' · ולקרוא מקרא חדש ושבת שאתם מוסיפי' לקרוא עצרה ולאסיפה בהם לא אוכל לסבול און שבלבבכם הנוטה לעבודת אלילים והעצרה עמו שאין שני הדברים האלו ראוין יחד לקרוא עצרה ליאסף לפני והאון בלבבכם לעבודת אלילים ואין אתם מוציאין אותו מתוך לבבכם: ובפרשכם כפיכם אעלים עיני מכם · לפי שידכם דמים מלאו: דמים · רציחה: רחצו הזכו · פתח לפי שהוא מגזרת רחץ רחצו קמץ לשון עבר שהוא מגזרת רחץ: רחצו הזכו הסירו חדלו למדו דרשו · אשרו שפטו · ריבו · לכו · י' אזהרות של לשון תשובה יש כאן כנגד עשרת ימי תשובה וכנגד מלכיו' זכרונות ושופרות: חדלו הרע · חדלו ממעשיכם הרעים. הרע · כמו להרע ואין צריך לכתוב מהרע שכן לשון המקר' נופל על לשון חדלה וחדל לעשות הפסח עד כי חדל לספור כלומר חדלו' העשייה אף כאן תחדלו הרעה: למדו · רפי נקוד והוא מגזרת למוד היו למדין להיטיב הלמד לעצמו הוא משקולת לשון קל לפיכך צווי לשון רבים שלו נקוד בחי"רק כמו אמרו שמעו אבל המלמד לאחרים היא משקולת לשון כבד המדגים ואם בא לצוו' את הרבים הוא נקוד למדו וכן דרשו מגזרת דרוש אבל אשרו שהשי"ן מדגש' משקול' לשון כבד ומגזרה אשר לפיכך לשון ציווי לרבים נקוד פתח כמו אשרו דברו ספרו כמו בשרו:

אשרו

רדק

כעיר נצורה · פירוש כעיר חרבה מאנשיה · וכן ובנצורים ילינו ונצורי ישראל להשיב ענין חרבה · ויונתן תרגם כקרתא דצייריין עלה: לולי ה' צבאות · כן נקרא על שם צבאות מעלה ועל צבאות מטה שהם ישראל שנקראו צבאות לפיכך לא רצה לכלותינו כולנו כמו שהיינו חייבים והותיר לנו שריד למען שמו הנקר' עלינו והשריד הוא מעט ולולי כי ברחמיו הותיר לנו כמעט כסדו' היינו ולעמורה דמינו שלא היה בהם שריד ופלים כי אנחנו עשינו מעשיהם והיינו חייבים כליה כמוהם · וכ"ף כמעט כ"ף האמתות שבא' על המלין לאמ' הדב' כמו השבעה לי כיום כי הוא כהיום תמצאון אותו היו שרי יהודה כמשיגי גבול והדומי' להם כמו שכתבנו בספר מכלול וזה הפסוק הוא לשון הנביא וכלל עצמו עם הפושעים לכבוד ישראל כמו שאמ' ירמיהו נחנו פשענו ומרינו ואמר הקב"ה למשה רבינו עד אנה מאנת' לשמור מצותי חקותי וגו': שמעו · אמר לשרים ולעם כי הקצינים הם דומים לקציני סדום ועמרה בעסקם העניים ובהטות' המשפטי' והעם גם כן דומה לעם סדו' ועמר' במעשיה' הרעי' ואמר להם שמעו דבר ה' ותורת אלהינו והדבר והתור' היא זאת התוכחה שאמר להם למה לי רוב זבחיכ' וכל הפרשה: למה לי רוב זבחיכם · אע"פ שהיו מזבחים ומקטרים בבמות היו מביאים גם כן קרבנות לבית המקדש בחדשי' ובמועדי' והואיל ואתם עוזבי' תורתי למה לי רוב זבחיכ' כי לא צויתי אתכ' עליה' אלא כדי שתזכרוני ותעלוני על לבבכם תמיד ולא תחטאו · ואם חטאתם שתתודו עם הקרבן ותשובו מדרכיכם הרעי' ואילו עשיתם כן היו לי לריח ניחוח כמו שאמור בתורה אבל עתה אני קץ בהם ומואס' כאד' השבע מן הדבר שהוא קץ בו ומואסו · וזהו שאמר שבעתי עולות אלים ודם פרים וכבשי' וגו': כי תבאו · בשלש רגלי' זו הראייה מי בקשה מידכם שתבאו לפני ותמרו את דברי איני חושב לכם זה לכבוד אלא לבזיון שתרמסו חצרי · ואמר חצרי כי בחצרות בית השם היו עומדים ישראל ולא היה נכנס להיכל כי אם הכהנים: לא תוסיפו · אם עשיתם עד עתה לא תביאו עוד מכאן ואילך כי תביאו מנחה לפני ואין לבבכם אלי זאת היא מנחת שוא והבל ותועבה היא לפני · וכשתקראו מקרא קדש ותאספו ואתם נעצרי' בביתי לקדש חדש או מועד שהוא יום שבתון ובלבבכם און ושוא לא אוכל אני לראות זה און ועצרה · וכפל עוד ואמר · חדשיכם לטורח · למשא כבד היו עלי עד שנלאתי לסבול אותם · ויונתן תרגם אסגיתי למשבק כלומר הרבה נשאתי וסלחתי לכל עונותיכם ולא אוכל עוד לסלוח: ובפרשכם · הרי"ש בחי"רק תחת סג"ול כדבריכם · פרישת כפים היא לתפלה כמו אפרוש כפי אל ה' ואיך לא תבושו ותפרשו אלי כפיכם ששפכו דמים · לפיכך אני אעלים עיני מכם ולא אקבל תפלתכם אפילו תרבו תפלה ותצעקו כל היום · ורבותינו ז"ל דרשו בפסוק בנשיאו' כפים בכהן ואמרו כל כהן שהרג הנפש לא ישא כפיו שנא' ובפרשכ' כפיכם כי ידיכם דמים מלאו · רחצו הזכו · רחיצת הלב וזכותו · ופירוש הסירו רוע מעלליכ' חדלו הרע חדלו לכם מלהרע איש לאחיו · ורבינו שלמה ז"ל פירש חדלו הרע כמו להרע: למדו · מן הטוב ומן הרע חדלו ותלמדו להטיב איש לחבירו: דרשו משפט · בין עושק לעשוק:

אשרו

אבן עזרא

כעיר נצורה · חרבה כמו ובנצורים ילינו: לולי · דברי הנביא בעבור ישראל שהם אומרים וכמעט דבק עם שריד בעבור טעם המפסיק כי עיקר גדול הוא לשמור דרך הטעמים: שמעו · זאת תשובת הנביא בעבור שאמרו הם כסדום היינו אמר אילו הייתם כן הדין כי שריכם הם כשרי סדום וזה טעם קציני סדום והעם כעם עמורה: למה · הטעם למה אשאירכם עוד בארץ בעבור רוב עולותיכם · ומלת שבעתי כדרך בן אדם דבר הכתוב והאמת אם ארעב לא אומר לך: אילים · הם גדולים: מריאים · מין ממיני השור וגדול ממנו וחלבו אסור והגאון אמר שהוא מלשון משנה כמו בריאים · פרים וכבשי' · הם קטני' · ועתודי' גדולי והם התיישי' העולי' על הצאן: כי לראות פני · כמו לפני כי אין פני פעולים: רמוס · שם הפועל: לא תוסיפו · ציווי כמו לא תוסיפו על הדבר: הביא · כמו להביא כי מנחתכם היא שוא בעיני והקטורת היא תועבה: חדש · מפורש בתורה שהוא ראש חדש: קרא מקרא · שתקראו אותם מקראי קודש והזכירו עם העולות והמנחה בעבור המוספי': לא אוכל און · תחסר מלת נשוא כמו חמור לחם · וטעם ועצרה כמו מעוצר וממשפט לוקח שלא תעשה כל מלאכה וכן עצרת והטעם לא אוכל לסבול און עם עצרה כי מה תועלת יש לעצרה עם און: חדשיכם · היו עלי לטורח על כן אסירכם וישבתו: נלאיתי נשוא · דרך משל: ובפרשכ' · בא הרי"ש בחי"רק תחת פתח קטן והטעם שאסתיר רחמי' מכם וכן אנכי שומע והטע' שלא אושיע' בעבור כי ידיכם דמים מלאו והטעם שפיכות דמי': רחצו הזכו · הטע' רחצו ידיכ' מהד' ששפכו · הזכו מבנין התפעל ובולע התי"ו בדגשות הזי"ן כמו ולקח למטה': למדו היטב · שם הפועל והטעם להיטב:

אשרו

אורים ותומים

לולי ה' צבאות הותיר לנו שריד כמעט כסדום היינו ירצה אעפ"י שהאברים שראשים השופרים האים נפסדו עכ"ז הותיר לנו אבר אי' ראשיי' והוא לשריד' שאין פוס יר' להיות לעולם זרע ישראל לא יפסד שאם לא כן כסדו' היינו שלא נותר מהם נשפה · או יהיה השריד הוא הנפש אשר אותו לא נוגע ולא נפסד ואם יפגע וכו':

מנחה גדולה

ולנ"א לולי ה' צבאות הותיר לנו זה שריד על החכמים והשלמי' לשרידי' אשר ה' קורא ועל שאר ההמון אמר כמעט הנה אנו כסדם היינו בלי שום שלימות רק רעים וחטאים וזה כנגד השלידים · לעמורה דמינו כנגד שאר ההמון או אמר לולי ה' צבאות הותיר לנו שריד שע"כ כסדום היינו שגם שם היה השארה מה הוא לוט ובנותיו ואלולי כך לעמורה דמינו שלא היה שום נותר · שמעו דבר ה' קציני סדום האזינו וגו' [illegible]

[illegible]

רוצה להתפלל בה שעתה שאתם פורשים כפיכם אעלים עיני מכם ואמר שלקתי השמחתי מכם ולזה ימשך שגם כי תרבו תפילה אחר כך אינני שומע שכבר נסתלק השמע מכם מעת פרישות ידיכם כי מלאו דמים· לה"ל י"כו ולע"דן שאמר ובפרשכם כפיכם וגו' כלומר בעבור זאת שאתם פורשים כפים למעלה לכן אעלים עיני מכם שהנה ידוע כי ביד כל אדם כלומר בתוך ידו של אדם יחתום כל עוונותיו ולכן הנני נשפט עמכם ואעלים עיני מכם על אמרכ' לדיקים אנחנו ולא חטאנו שבזה שאתם פורשים כפיכם הוי כאילו אתם נקיי כפים וברי לבב אין בכם כפתל ועקש שמי שיודע שכפיו וידיו מלבועות תסתיר ומכסה אותם ואתם פורשים כפיכם כמי שהוא נקי כפים לזה אעלים וגו'· גם כלומר ולא זו בלבד שאתם פורשים כפיכם כלומר לדיקים אנחנו אלא זאת ועוד אחרת כי תרבו תפלה כלומר מוסיפין תפלה על תפילות החיוב זאת. תפלת נדבה שאין יכול לאומרה אלא מי שהוא בעל נפש ויודע בעצמו שנמלא בו הכנה טובה לכוין בה היטיב הדיק ואתם מחזיקים עצמיכם לצדיקים ותמימים ותרבו תפלה זאת תפלת נדבה ולזה איני רוצה לשמוע לכם להיות כי ידיכם דמים מלאו וכפיכם פרושות השמים כלו' לדיקים אנחנו וגם תרבו תפל' ומתפללים תפלת נדבה כלומר יש ויש בנו הכנה להתפלל אות' לזה אעלים עיני מכם ואינני שומע לתפלתכ'· ולהיות הפרישות כפים בשעת התפלה לזה אמר ידיכם דמים מלאו לבסוף· ועוד כי מאמר ידיכ' דמים מלאו הוא נתינת טעם אל שתי החלוקו' הנזכרות אעלים עיני מכם ואינני שומע לתפלתכם להיות כי ידיכם דמים מלאו לזה הביאו לבסוף· עוד נל"עד שאמר ובפרשכם וגו' כלומר במה שאתם פורשים כפיכם לפני בזה נראה שאתם סוברים כי אעלים עיני מכם כלומר ח"ו יש זמן ועת שאינו משגיח בכם שאם הייתם מעלים בדעתכם שתמיד עולם ועד אני משגיח בכם לא הייתם פורשים לפני כפיכם אשר דמים מלאו אלא ודאי בפרשכם כפיכם לפני בזה נראה שאתם סוברים כי אעלים עיני מכם ויש עת שאיני משגיח בעולם לזה גם כי תרבו וגו' כלומר גם אני אמדוד לכם מדה כנגד מדה כי תרבו תפלה כלומר אף על פי שתרבו תפלה אינני שומע אינו אנו' לא אשמע כי ודאי שומע אני שאי אפשר לעולם רגע בלי השגחתי אלא אינני שומע כלומר אעש' עצמי כאילו איני משגיח וכאילו איני שומע להיות שאתם יודעים בעצמיכם כי ידיכם דמי' מלאו ופורשים אותם לפני ודאי שכוונתכם היא שאני מעלי' עיני מכם ואיני משגיח תמיד במעשיכ' לזה גם אני אעפ"י שתרבו תפלה אעשה עצמי כאילו איני שומע ואיני משגיח ח"ו ע"כ:

רחצו הזכו וגו'· פסיקתא רבתי רחצו· הזכו· הסירו רוע מעלליכם מנגד עיני· חדלו הרע· למדו היטב· דרשו משפט· אשרו חמוץ· שפטו יתום· ריבו אלמנה· תשע מדות כתוב כאן כנגד ט' ימים שבין ראש השנה ליום הכפורים ומה כתיב אחריו לכו נא ונוכחה יאמר ה' אם יהיו חטאיכם כשנים כשלג ילבינו: דבר אחר כנגד קרבנות ראש השנה· איל אחד· כבשים בני שנה שבעה· ושעיר עזים אחד לחטאת כנגד עשרת ימי תשובה· דבר אחר כנגד עשרה מאמרות שבהם נברא העולם שביום הזה כל העולם עומדין בדין והעולם מתחייבין כליה מפני שמלוכלכים בעבירות נמצאות או' כאילו בו ביום נבראו· דבר אחר כנגד י' הדברות שהן סניגורין של ישראל ולא התקינו י' מלכיות עשרה זכרונות עשרה שופרות אלא כנגד עשרת ימי תשובה אמר ישעיה ועוד בה עשיריה אמר הב"ה בר"ה אני דן את העולם ובו ביו' הייתי צריך לדונו ולמה אני תולה י' ימים כדי שישובו תשובה ושבה והייתה לבער שאם עשיתם התשובה באלו הימים אפי' אם בכם כמה עבירות אני מבעיר אותם מן העולם עכ"ל: ועיין רש"י ז"ל והרא"בע ז"ל והרד"ק ז"ל וכן מהרי"א ז"ל: ולע"דן רחצו לזולתכם שתהיו נאה דורשים אבל צריך שאתם גם כן זזכות בעצמיכם יותר מרחיצה כי תהיה הדרשה לאחרים רחיצה והקיום שאתם מקיימים הזכו שהי' הזיכוך בתכלית וע"י כן הסר תסירו אותו המקטרג הרע שקניתם ממעלליכם הרעים כמ"ש חז"ל העובר עבירה אחד קנה לו קטיגור אחד ז"ש הסירו רוע המקטרג שנעשה ממעליכם מנגד עיני העומד ומקטרג לנגד עיני והרויחו שני ענינים האחד מניעת הקטרוג מנגד עיני והשני שעבירה גוררת עבירה והיינו בעודה באיבה ותקפה אמנם בהתהלככם לרחק אותם כחלש כחה ולא יהיה לה עוד כח להיות גוררת עבירה ז"ש חדלו הרע כמשך מהסירו רוע מעלליכם מנגד עיני· או יאמר רחצו הזכו ר"ל בא ליטהר מסייעין אותו לכן בואו רחצו לבבכם ואחר כך הזכו ע"י העזר האלהי שיסייע אתכם ולז"א הזכו ולא אמר רחצו זכו ומ"ש הסירו רוע מעלליכם שמעתי מפי החכם השלם כמהר"ר משה אשכנזי זלה"ה שהכוונה במה שאחז"ל גדולה תשובה מאהב' שזדונות נעשו כזכיות לז"א הסירו רוע מעלליכם ר"ל הרוע לבד ממעליכם תסירו לבד אבל המעלליכם עצמם הניחום לנגד עיני וזה יהיה בהסר' הרוע לשיתהפכו לזכות בכח התשובה ע"כ ובדבריו אלה אבין אמרו הזכו מקוצר הסירו רוע מעלליכם ר"ל הזכו עשו שמהזדונות ע"י התשובה מאהב' יעשו זכיות ז"ש הזכו והסירו רוע מעלליכם ואפשר שאמר תדלו הרע שלא די שתהיו זכאים אלא תזכו את זולתכם ותדלו אותם מדרך רעה כמ"ש הכתוב אם תוציא יקר וכו' זה שאמר חדלו הרע חדלו את זולתכם מהרע ויהיה זכותם תלוי בכם:

למניה הלעיר לוי לאב"ייאדו יל"ו· ולע"דן כי רחצו הוא זרוז על עבירות שבידם לשעבר אות' שהיו עושים להנאתם ולטובתם כגון גזל וכיוצא והזכו הוא אזהרה לעתיד לא ישובו על קיאם שזהו אחד מדרכי התשובה שלא יהיה טובל ושרץ בידו· ואמר הסירו רוע מעלליכם הוא אזהרה שישובו אל ה' על עבירות שעושים שלא להנאתן אך מכעיסים בהם את ה' כמ"ש במדרש בעיני ה' שהיך להכעיסו מאום' להכעיסו תני ר' ישמעאל ואיש ואביו ילכו של הנער יכול לתאוה ת"ל למען חלל את שם קדשי הוי או' להכעיסו וכן הביא הרד"ק ז"ל משם אביו ז"ל בשם המדרש לעיל בפסוק בני' גדלתי וגו' וז"ל וא"א אמרו ז"ל גדלתי בתורתי ורוממתי בשכינתי והם פשעו מרדו בי במרד ובמעל עברו על תורתי להכעיסני וגו' ע"כ כנגד עבירות שלו מזהירם הסירו רוע מעללכם כלומר העלילות ברשע שאתם עושים להכעיס הסירו אותם ולזה אמר רוע כלו' אותם שאינכם עושי' אותם להנאתכם אך להכעיסני וזהו מנגד עיני כלו' אותם עבירות שהייתם עושי' להכעיסני כביכול כאדם שאו' לחברו ג"רא בעינך הסירו רוע מעלליכם שאתם עושים אך להרע הסירו מנגד עיני ושובו לשעבר וחדלו הרע להבא: עוד נלע"ד שאו' להם הן אמת כי היושבים בטלים ולא פעלו עולה מעלה עליהם הכתוב כאילו בדרכיו הלכו זהו לאמר לא חטא בימיו אמנם אתם אשר הרביתם פשע ועולה לא די לכם במה שתרחצו עצמיכם מעבירות שבידכם ושוב תהיו יושבי' בטלים בלאי עושים· טוב ולא רע אלא רחצו מעבירות שבידכם ואחר כך הזכו כלו' עשו חבילות חבילות של זכיות ומצות כנגד החבילות של עבירות שעשיתם וכנגד מה שידכם דמים מלאו פתחו ידיכם לאביונים ולאין עוזר לו וכיוצא על דרך שאמרו חז"ל יבא דבר שבקול ויכפר על דבר שבקול וזהו הזכו· ומה שלא אמר הסירו מעללכם אלא הסירו רוע מעללכם להיות שמעלליהם טובים הם ולא חפץ בהם ה' מפני החלק רע המשותף בהם כמו שנא' גם כי תרבו תפלה אינני שומע למה להיות כי ידיכם דמים מלאו הא לאו הכי טוב להרבות בתפלה וכן חדשכם ומועדיכם שנאה נפשי למה כי לא אוכל לסבול האון שאתם עושים בהם כמו שהביא לעיל מורי זקני הרב ז"ל משם הגמ' קבא דשתא מועדא ולולי האון הנעשה בהם שהיה אוהב אותם ה' ולזה אמר הסירו רוע מעלליכם כלו' החלק רק שבכלל מעלליכם הנה זה האון שאתם עושים בחדשים ובמועדים וכיוצא דווק' הרוע זה החלק רע אשר במעלליכם הסירו לא המעללים עצמם כי טובים הם טוב לפרוש כפים אל אל בשמים בתנאי שיהיו נקיים וכן טוב להרבות בתפלה בתנאי שלא יהיו ידיכם מלאים דמים וכיוצא והשובה זו לא תהיה נגד עיני בני אדם אשר הם רואי' לעינים של רחצו הזכו הסירו רוע מעלליכם מנגד עיני הפקוחות על כל דרכי בני האדם בוחן לבות וכליות כן תהיה תשובתכם בסתר כבגלוי לנגד עיני כמוני אני הראה ללבב חדלו הרע או חדלו הרע שבתחילה הזהירם ישובו מהרע המשותף עם הטוב וחדלו הרע הוא אזהרה שישובו ויחדלו מהרע המוחלט בלתי מצורף עם טוב עד כאן:

למדו היטב וגו'· עיין רש"י ז"ל והרא"בע וכן הביא הרד"ק ז"ל ומהרי"א ז"ל בתחלה רחצו הזכו ואחרי הרחיצה יאות ללבוש בגדי ישע מהמדות הכנוגות למדו היטב וגו' ודרשו משפט ד"ל דרשוהו לשמו אהבת הטוב במה שהוא טוב לא זולת· אשרו חמוץ לשון אושר שהחמוץ והגזול יאשרוהו ויתקנוהו שפטו יתום כנז' לעיל ואפשר למדו היטב על לימוד הטוב אין טוב אלא תורה ודרשו משפט המדות המשובחות ולא די שתעשו זה לעצמכם אלא שתיישרו החמוץ וכל עושק שיעשה אדם אחר תאשרוהו· ולע"דן למדו היטב שיהיה עשות הטוב בכם לרך למוד והרגל לא פעם ביובל והתקוששו וקשו קשטו עצמיכ' ודרשו מזולתכם שיבואו לעשות בכם המשפט ואח"כ וקושו קשטו את אחרים ולפי שהאדם צריך לקשט עצמו ביותר כדי שאח"כ יקשט את אחרים קישוט כל דהו כמו שרמז זה באומרו התקוששו וקושו שלא כתב התקוששו וקושו או התקוששו וקוששו אבל אמר התקוששו הרבה לעצמיכם ואח"כ וקושו לזולתכם כל דהו אמור מעט לאחרים ועשה הרבה אתה לעצמכם וז"ש דרשו לעצמיכ' מה שהוא משפט וקשטו אחרים החמוץ והעול ות"מן גמור לבדי' ואפשר שאמר דרשו משפט ויסורין מהשי"ת כי בזה תאשרו החמוץ ושאור שבעיסה המעכב הוא יצ"הר תעשו אותו מאושר כי הנה טוב מאד זו מידת היסורין ושפטו יתום כפשוטו כנזכר לעיל כי הם הפסוקים תמיד ומדלא קאמר שפטו משפט יתום ריבו ריב אלמנה רמז גם כן שפטו יתום הם

רוצה לאכול מה שאינו שלו שפטו יתום והוציאו בלעו מפיו וכן ריבו אלמנה כולל שני דברים בין שיש לה ריב עם אחרים אל תניחו לעשקה וכן כשיש ריב לאחרים עמה ריבו· אלמנה על דרך מה שפירשתי בכלי חמדה בפסוק שפטו דל ויתום וכו' ולפי הפשט אמר שפטו יתום· לפי שדין היתום קודם לריב האלמנה ואם האלמנה רוצה שיכנס שופטים את היתום לינה בהם לדין מק"ו שאם היתום אין עוזר לו מכ"ש האלמנה וכמשחז"ל יתום לא ישפוטו וריב אלמנה לא יבוא אליהם· ובזה אמר כאן שפטו יתו' וכשתעשו משפט יתר ליתו' תבא האלמנה לדין ז"ש שפטו יתום ואח"כ תבא האלמנה לריב ריבו אלמנה:

לכו נא ונוכחה וגו' שבת פ"ט ר"ע דרש רבה מאי דכתיב לכו נא ונוכחה יאמר ה' לכו נא בואו נא מבעי ליה יאמר ה' אמר ה' מבעי ליה לעתיד לבא יאמר הב"ה לישראל לכו אצל אבותיכם ויוכיחו אתכם ויאמרו לפניו רב"שע אצל מי נלך אצל אברהם שאמרה לו ידוע תדע ולא בקש רחמים עלינו· אצל יצחק שבירך את עשו והיה כאשר תריד ולא בקש רחמים עלינו· אצל יעקב שאמרת לו אנכי ארד עמך מצרימה ואנכי אעלך גם עלה ולא בקש רחמים אצל מי נלך עכשיו יאמר ה' אמר להם הב"ה הואיל ותליתם בעצמכם אם יהיו חטאיכ' כשנים כשלג ילבינו: ולע"דן לדקדק מאי שנה דנקט השלשה אבות ולא שאר לדיקים שגם בהם היו יכולין למצוא עילה ועוד אחר שאמרו שאין ראוי לילך אצל אברהם מפני שלא בקש רחמים מכ"ש אצל יצחק שנתאכזר לשעבד אותנו אל עשו בברכתו והיה כאשר תריד וכו' והיה אפשר לדחות שטובה היא לנו שנשתעבד לעשו כדי שיכפר לנו קלות ככפרת עון אם כן נלך אצל יצחק ועוד יש לדקדק אומרו מאי דכתיב לכו נא ונוכחה וגו' כאילו מקשה בכתוב קושי'ג' זולת קושית לכו בואו מ"ל יאמר אמר ה' מ"ל וכו' דקשיא להו בפ' קושי' חזקה והי' מאי דכתיב לכו נא ונוכחה מורה שרוצה להתוכח עמהם ומזה יתחייב שירא ורעד יבא בשומע לכו נא ונוכחה כי מי יוכל להתווכח עם קונו אמנם אומרו אחר כך אם יהיו חטאיכם כשנים בשורה טובה היא זו ואין מתייחס עם לכו נא ונוכחה· עד שמגד קושיא זו אחז"ל במדרש רבה בפ' אומר בפ' כ"ז אמר רבי שמואל בר נחמן בשלשה מקומות בא הב"ה להתווכח עם ישראל ושמחו אומות העולם ואמרו כולן אינם יכולין להתווכח עם בוראם עכשיו הוא מכלן בשעה שאמר להם לכו נא ונוכחה יאמר ה' כיון שראה הב"ה ששמחו אומות העולם הפכה להם לטובה שנאמר אם יהיו חטאיכם כשנים וכו' באותה שעה תמהו אומו' העולם ואמרו זו תשובה וזו תוכחה לא אתא אלא להתפגא עם בניו עכ"ל וקושיה זו רמזה באומרו מאי דכתיב לכו נא ונוכחה גו' כדמסיק לכו אצל אבותיכם ויוכיחו אתכם והודיע הב"ה' לפניו שנערם מגיע אליו יתברך כאילו הוא יתבר' נוכח בהותה תוכחת כמו שאמר איש חכם נשפט את איש אויל· וקושיית לכו מתורלת שהכוונ' שהייתי שולח אתכ' אצל האבות וכיוצא יקומו נא ויעזרו אתכ' ויוכיחו אתכם ולזה הם משיבים אנא נלך כי הנה העבירות החמורות הם ג' ע"א וש"ד וג"ע ועליה' אמר אם נלך אצל אברהם על ע"א שיוכיחנו ושיעזור אותנו כי הוא בטל כל עבודה אלילים ויקרא בשם ה' ואברהם כדאי להוכיחנו על ע"א ולעזור אותנו בהצלתינו מחטא ע"א זה אינו כלו' כי איך נלך אצל אברהם שאמרת לו ידוע תדע כי גר יהיה זרעך בארץ לא להם גר ממש עובד אלילים על דרך שפירשו חז"ל בפסיקתא· וגר לא תונה ולא תלחצנו לא תונה אותו בהוכחת דברי' לומר לו זכור מעשה אבותיך שהיו עובדים עבודה זרה כי כן גם אתם גרים הייתם בארץ מצרים רוצה לומר עובדים אלילים באופן שעם כל חסדותו של אברהם בענין האלילים שהרי השליך עצמו לכבשן האש עם כל זה כשאמר לו ה' ידוע תדע שהי' ידיעות ידיעת הגלות כי גר יהיה זרעך וידיעה שנית שיהיו הללו עובדי אלילים והללו עובדי אלילים ועם כל זה לא התפלל על דבר כזה ואם נלך אצל יצחק שיעזור אותנו ויכפ' בעדינו על שפיכות דמים כי הוא פשט צוארו על גבי המזבח הנה מה יועיל יצחק שהרי הוא בירך את עשו העומד על הפרק להרוג פליטנו ולשפוך דמי' רבים· ואם כנגד ג"ע זכהו שליעקב שהוא עושה שלום בין שתי האיות ושאר העולם עושין צרור בין שתיהם כנזכר בס' הזוהר לזה אומר נלך אצל יעקב והלא הקדוש ברוך אמר לו שירד מצרימה ערות הארץ ומקום הזימה והיה לו להתפלל על זאת שלא ירדו מצרימה· פן יכשלו בזימה ולולי ה' שהיה לנו שאחת הייתה ופרסמה הכתוב שלומית בת דברי כמעט אבדנו כולנו של השי"ת ברחמיו היה לנו כמו שאמר בס"ה שהקדים ירידת שרה למצרים ועלייתה בשלום כדי שיהיו הנשים כמוה בגן נעול וירד יוסף הלדיק כדי שינצלו הזכרים מכל מין חטא ויהיו גל נעול שכן ניצל יוסף מאדון שלו ומעיין חתום שלא טמא את מעיינו· ומ"ש אצל יעקב שאמר לו אנכי ארד עמך מצרימה ואנכי אעלך גם עלה שסוף הפסוק הוא' ואנכי אעלך גם עלה אינו פורענות שיהא צריך יעקב להתפלל עליו וא"כ לא היה לו להזכיר אלא אנכי ארד עמך מצרימה וקושיא זו הרגיש רש"י ז"ל ותירץ אותה במ"ש ארד עמך אעלך גם עלה כאן רמז ד' גליות גם רבויא הוא עכ"ל: מעתה אצל מי נלך אין לנו להשען אלא באבינו שבשמים ז"ש יאמר ה' ר"ל אתה תוכיחנו ואתה תאמר זה שאמר יאמר ה' ולא זולתו ובזה זכו שאמר להם אם יהיו חטאיכם כשנים וגו' כיון שתמתם בטחונכ' בי: ובכלל אומרו יאמר ה' רומז מ"ש המאמר לעתיד יאמר להם הב"ה לישראל לכו אצל אבותיכם וגו' אבל עיקר אומרו יאמר ה' בא לו' אין אנו רוצים לא תוכחת אבות ולא עזר מהם כלל כי אם מהשי"ת שיאמר ה' מה שרוצה שאליו תלויות עינינו ומפיו אנו חיין· עולה מתוך זה המאמ' תירוץ אל ג' קושיות שבפסוק שאמר לכו ולא אמר בואו· ומובן יאמר ה' בלשון עתיד ומובן שהבא להתווכח רוצה להרעים העולם ואחר כך או' אם יהיו חטאיכם כשנים וכו' והוא תכלית הרחמים: עוד שם בגמרא כשנים כשני מ"ל א"ר יצחק אמר להם הב"ה לישראל אם יהיו חטאיכם כשני' הללו שסדורות ובאות משעת ימי בראשית ועד עכשיו כשלג ילבינו וכו' ופירשו בו הראשונים ז"ל שאם יהיו חטאיכם כפי הטבע שאינם יוצאים מן ההקש רק הם טבעיים כי יצר לב האדם רע מנעוריו וז"ש כשנים הללו שסדורי' ובאים משעת ימי בראשית וכו' ומתוך דברי מהרי"א ז"ל שאזכור בסמוך אבין הבנה אחרת במאמר שכוונת כשנים הללו שסדורות וכו' ר"ל שאם אתם מתמידים בהם זמן רב שההתמדה בדבר רע גורם פורענות גדול ולזה אמר שאפי' יהיו חטאיכם בהתמדה עכ"ז כשלג ילבינו ע"י התשובה והחרטה עיין בסמוך בדמהרי"א ז"ל: ועיין רש"י ז"ל והרא"בע ז"ל והרד"ק ז"ל ומהרי"א ז"ל הביא כנז"ל מדחז"ל ומהמפרשים והרחיב טעם בדמות העון אל המראה האדום להורות שנמשך מסיבת החומר ורתיחת הדם האדום: גם פי' לכו נא ונוכחה לשון קבלת תוכחת כדברי"אבע ז"ל כנז"ל והכוונה לפי שזלזל לקרותם זרע מרעים בנים משחיתים קציני סדום עם עמורה חשש הנביא פן יתייאשו מן קבלת ה' את תשובת' לזה אמר לכו נא אני ואת' ונקבל התוכח' וזהו ונוכחה וכלל עצמו דרך כלל עמהם והודיעם שאפי' יהיו חטאיכם כשנים כלומר אדומים מדם ההרוגים והעשוקים מיד בקבלת התוכחת ילבינו כשלג וכאמר ולא ישאר להם רושם כלל כי מראה הלבן מורה על הטהרה· וגם נוכל לפרש כשנים לשון שנים ממש וכן דרשו חז"ל א"ר יצחק אמר הקב"ה לישראל אם יהיו חטאיכם כשנים הללו שבאות משעת ימי וכו' כנז"ל ונראה לפרש הכתוב כן אם יהיו חטאיכם ר"ל אעפ"י שיהיו זקנים בחטאהם שגדלו עליהם והורגלו בהם שני' רבות הנה בשובם אל ה' ובקבלם התוכחות מיד כשלג ילבינו וזה שאמרו כשנים על התמדת עונם עוד אמר על איכותם ואם יאדימו כתולע כאמר יהיו ולא די שלא ישיגו' הצרות שייעד של אם תאבו ושמעת' טוב הארץ תאכלו וגו' ע"כ· ומפי הרב כמהר"ר ישראל די קוריאל ז"ל שמעתי ששנים האמור כאן הוא הבגד הצבוע בתולע ולזה אמר כשנים להורות על הבגדים המרובים הצבועים והמשל הזה בא על החוטא ואפי' שיהיה חטא עצום שנכתם עונו בכתם האודם עם כ"ז כשלג אמנם אם יאדימו כתולע ר"ל אם יהיה עון חמור יותר דהיינו שהחטיאו את הזולת כמו התולע שצובע את הבגדים וז"ש יאדימו ויהיה אם כן יאדימו פועל יוצא ולא פועל עומד ודלא כדהרד"ק ז"ל שכתב שהם פועלים עומדים עד כאן:

ולע"דן שאמר לכו נא וגו' לפי שהב"ה אמר להם על ידי הנביא כמה וכמה שרופין קציני סדום עם עמורה וכו' עתה אומר הנביא משמו לכו נא מלפניו שהוא בכעס ודחו את השעה ונוכחה אני ואתם ויכוח נכון ובריא לי שמפני הויכוח יאמר ה' שאם יהיו חטאיכם כשנים כשלג ילבינו וכו' והויכוח הוא מה שאומר אם תאבו ושמעתם וגו' ואם וגו' ובזה מדוקדק לשון לכו שלא בואו נא ומדוקדק ייאור תיבת נא גם לשון יאמר ה' ולא אמר אמר ה' ואפשר להרחיב זה יותר במה שזכרתי בפסוק רחצו הזכו שאחז"ל ט' מדות כנגד ט' ימים שבין ר"ה ליום הכיפורים וביום הכפורים הוא גמר הסליחה כאמר אם יהיו חטאיכם כשנים כשלג ילבינו וגו' ועל כן היו קושרין לשון של זהורית בראש שעיר המשתלח ע"ש אם יהיו חטאיכם כשנים וגו' ובזה כיון לשון כשנים לשון רבים שנים אחד בראש שעיר המשתלח ואחד על פתחי של היכל וכשהגיע שעיר למדבר היה מלבן או אמר כשנים לפי שאותו לשון של זהורית היה חולק אותו חציו קשור בסלע וחציו בין שני קרניו או על שלשתן אמר כשנים בלשון רבים לפי שאתם נחלקים ולזה כיון שדבר על ר"ה והימי' שבינו לכפור שכולן ימי משפט כי לזה אמרינן המלך המשפט ולא מלך אוהב לדקה ומשפט ולהיות זמן דין לזה אמר לכו נא לפי שעה חבו כמעט רגע עד יעבור זעם הדין ונוכחה שברי' לי שביום הסליחה שהוא יום אדיר בימי השנה שבו ימחול ויסלח לכל פשעינו וזהו יאמר ה' אם יהיו חטאיכם כשנים אם הוא חבור המרבה לשלות ובז מורה בהלבין לשון של זהורית אשר בהיכל ואשר בין קרני

שעיר

לחטוא בכם· ושמא תאמרו שאחר המועדים אנו שבים מאשר חטאנו כענין איוב שאחר השתלשלות היה מעלה עולות· זה אינו תיקון שהוא מעין חטא ושוב ואלו היה פעם אחת בשנה החרשתי אך לחטו' בר"ח ולכפר לאחרתו י"ב פעמים בשנה וג' פעמי' במועדים הרי ט"ו פעמים שאומרין בכל א' ולכפר אחר כל פעם מי יסבול וזה נלאתי נשא והוא לשון כפרה או שנלאות· או יאמר חדשיכם וגו' שאתם מביאים בהם קרבנות שנאה נפשי וש"פ כי הלא נחת רוח לפני שנשעירי ר"ח אתם מביאין עלי כפרה על שמיעטתי את הירח ובמועדיכם על שזולת הקרבנות אלו חוגגין חג לה'· עכ"ז שנאה נפשי כי איך ע"י בעלי מעשים רעים יבא הרצון ההוא והתיקון· ואיך אשמח בשמחתכם במועדי ה' כיון שאתם מוסיפין לחטא בהם עד שנלאתי לכם: ובפרשכם כפיכם הנה בהתבודדות התפלה היה דרכם לפרוש כפיהם השמימה כדכתי' בשלמה וכפיו פרושות השמימה ויש מלאכים מיוחדים הנקראים עיני ה' כדאי' בזוהר ח"ש ובפרשכם כפיכם להתחיל להתפלל מיד אעלים עיני הם אותם המלאכים מקשיב תפלתם וגם אם תרבו תפלה· כאמרו ז"ל בברכות אם רואה אדם שהתפלל· ולא נענה יחזור ויתפלל שנ' קוה אל ה' וגו' אפ"ה אם תרבו תפל' אינני שומע: רחצו הזכו וגו' אם קשה בעיניכם לעשות תשובה כאחת כי רבה היא עוונתכם אשר גברו הנה זאת תעשו שתשובו אחת לאחת תחילה רחצו כמי שרוצה לנקות הבגד מכתמיה שבפעם ראשון ירחצו עיקר הכתם ועדיין רשומו ניכר· אח"כ הזכו עד שתסירו אהם ואם גם זה קשה לכם עכ"פ הסירו רוע מעלליכם שלא לחטוא עוד וזה בשב ואל תעשה בסור מרע וזה יביא לכם לעשות טוב למדו היטב:·

ספטו

חָמוֹץ שִׁפְטוּ יָתוֹם רִיבוּ אַלְמָנָה׃
לְכוּ־נָא וְנִוָּכְחָה יֹאמַר
יְהוָה אִם־יִהְיוּ חֲטָאֵיכֶם כַּשָּׁנִים
כַּשֶּׁלֶג יַלְבִּינוּ אִם־יַאְדִּימוּ כַתּוֹלָע
כַּצֶּמֶר יִהְיוּ׃ אִם־תֹּאבוּ וּשְׁמַעְתֶּם
טוּב הָאָרֶץ תֹּאכֵלוּ׃ וְאִם־תְּמָאֲנוּ כ
וּמְרִיתֶם חֶרֶב תְּאֻכְּלוּ כִּי פִּי יְהוָה
דִּבֵּר׃
אֵיכָה הָיְתָה לְזוֹנָה קִרְיָה נֶאֱמָנָה
מְלֵאֲתִי מִשְׁפָּט צֶדֶק יָלִין בָּהּ וְעַתָּה
מְרַצְּחִים׃ כַּסְפֵּךְ הָיָה לְסִיגִים
סָבְאֵךְ מָהוּל בַּמָּיִם׃ שָׂרַיִךְ סוֹרְרִים
וְחַבְרֵי גַּנָּבִים כֻּלּוֹ אֹהֵב שֹׁחַד
וְרֹדֵף שַׁלְמֹנִים יָתוֹם לֹא יִשְׁפֹּטוּ
וְרִיב אַלְמָנָה לֹא־יָבוֹא אֲלֵיהֶם׃
לָכֵן נְאֻם הָאָדוֹן יְהוָה צְבָאוֹת אֲבִיר
יִשְׂרָאֵל הוֹי אֶנָּחֵם מִצָּרַי וְאִנָּקְמָה
מֵאוֹיְבָי׃ וְאָשִׁיבָה יָדִי עָלַיִךְ וְאֶצְרֹף כה
כבר

דאנים דונו דין יתמא עיבידו קבילו
קבלת ארמלתא׃ בכן כד תתובון
לאוריתא תיבעון מן קדמי ואעביד
בעותכון אמר יי אם יהון חוביכון
כתימין כצבעונין כתלגא יחוורון אם
יסומקון כזהוריתא כעמר נקי יהון׃
אם תייבון ותקבלון למימרי טובא
דארעא תיכלון׃ ואם תסרבון ולא
תקבלון למימרי בחרב סנאה
תתקטלון ארי מימרא דיי גזר כן׃
איכדין תבו עובדהא למהוי כטעיתא
קרתא מהימנתא דהות מליא עבדי
דינא קושטא הוה מיתעביד בהוכען
אינון קטולי נפשן׃ כספך הוה
לפסולא וחמריך מערב במיא׃
רברביך מרדין ושותפין לגנבין
כולהון רחימין לקבלא שוחדא
אמרין גבר לחבריה עיביד לי טב
בדיני ואשלם לך בדינך דין יתמא לא
דינין וקבילת ארמלתא לא עלת לקדמיהון׃ בכן אמר רבון עלמא יי צבאות
תקיפא דישראל קרתא ירושלם אנא עתיד לנחמותה ברם ווי לרשיעיא כד
אתגלי למעבד פורענות דין מסנאי עמי ואתיב נקמא לבעיל דבבאי׃ ואתיב מחת
גבורתי עלך ואברר כמא דמנקן בבוריתא

מתחלפין לכו נא חקף · י״ט ל׳ ר״פ בסיפ׳ · ג׳ ויחסנה · ג׳ וחס׳ · ד׳ תה חס׳ · י״ח מל׳ · ד׳

וורדף ג׳ בקריאה וחס׳ וסימ׳ וכשלו איש באחיו כמפני חרב · וורדף שלמנים · אפרים רעה רוח · ווריב ה׳ בקריאה ד׳ מל׳ וא׳ חס׳ וסימ׳ ווריב אלמנה לא יבא אלהם · ווריב ליי׳ עם יהודה · כי ראיתי חמס ווריב בעיר · ורב לא ידעתי אחקרהו בתרא חס׳ :

רש״י

אשרו חמוץ · האזיקו את הגזול והוא לשון משנה אשרנוהי היישר מילי ישר כחך · לשון אחר תדריכוהו בכתיב אמת לזכות בשלו לבון באשורו אחזה רגלי ואשר בדרך לבך · חמוץ · גזול ודומה לו מכף מעול וחומץ : לכו נא ונוכחה · יחד אני ואתם ונדע מי סרח על מי ואם אתם סרחת׳ עלי עודני נותן לכם תקוה לשוב : ואם יהיו חטאיכם כשנים · כאומים לפני כאודם שנים אלבינם כשלג : יאמר יי׳ · תמיד הוא אומר לכם כן כמו על פי יי׳ יחנו דבר אחר לכו נא ונוכחה מה כתיב למעלה ממנו חדלו הרעו למדו היטב ואח׳ שתשובו אלי לכו נא ונוכחה יחד להודיעני שיכו מה שעלינו עם׳ מה שעליך ואני אומר אם יהיו חטאיכם כשני׳ כשלג וגו׳ : כתולע· צבע שצובעין בו אדום גרעינים הם ויש תולעים בכל אחד ואחד : כי פי יי׳ דבר · והיכן דב׳ והבאתי עליכם חרב : לזונה · תועה מעל אלהיה : קריה · שהיתה נאמנה ומליא׳ משפט וצדק היה לן בה ועתה מרצחי׳ : מלאתי משפט · כגון רבתי עם : צדק ילין בה · תמיד של שחר היה מכפר על העברו׳ של הלילה ושל בין הערבים מכפר על של היום ד״א שהיו מלינין בה דיני נפשו׳ כשלא היו מוצאין לו זכות ביום הראשון לא היו גומרין דינו עד למחרת אולי ימצאו לו זכות ועתה נעשו רוצחין ומצינו בפסיקתא רבי מנחם בן רבי הושעיא אמר הרב׳ מאות ושמונים נתי כנסיות היו בירושל׳ כמנין מלאתי בגימטרי׳ ועתה מרצחים הרגו את אוריה הרגו את זכריה : כספך היה לסיגים · שהיו עושין מעות נחשת ומצפין אותה בכסף להונות בה׳ : סבאך מהול במי׳ · משקין שלכם מעורבים במים כדאית׳ בפסיקתא : מהול · מעורב ואין לו דמיון במקרא · ומדרש אגדה פותר לשחוק אמרתי מהולל מעורבב : סוררים · סרים מן הדרך הישרה : ורודף שלמונים · תשלומין תירגם יונתן אמרין גבר לחבריה עיביד לי טב בדילי ואשלם לך בדינך שופט שהיה גזלן הנגזל צועק עליו בפני שופט אחר זה אומר לו לדקני היום ואני אשלם גמולך כשיגעקו עליך בפני הוי רודף תשלום גמול׳ : וריב אלמנה לא יבא אליהם · האלמנה באה לצעוק והיתום יוצא וזו פוגעת בו ושואלתו מה הועל׳ בצעקתך לפני השופט והוא אומר כל היו׳ הזה יגעתי לו במלאכ׳ וסופי לא הועלתי וזו חוזרת לאחריה ואומרת ומה זה שהוא איש לא הועיל אני לא כ״ש הוי יתום לא ישפטו וריב אלמנה לא יבא אליהם כלל : נאם האדון · שהכל שלו ובידו לעקור אתכם מארצכם ולנטוע בה אחרים : אביר · תוקפו של ישראל : הוי · לשון הזמנה והכרזה ודומה לו הוי הוי ונוסו מארץ צפון · ידעו הכל כי אנחם מצרי שהכעיסוני במעשיהם : ואשיבה ידי עליך · מכה אחר מכה עד כלות הפושעים :
כבור

רד״ק

אשרו · כמו ישרו : חמוץ · הוא הגזול כמו מכף מעול וחומץ שפירושו גוזל · ישרו מי שהוא גזול ומעוות בדינו · ורבותינו פירשו לשון חמץ ואמרו אשרו הדיי׳ שמחמץ את דינו : שפטו יתום ריבו אלמנה · שפטו משפט יתום ריבו ריב אלמנה · כי הם העשוקי׳ ברוב ואיככם משימים אזניכם לצעקתם : לכו נא · לכו הימו עני׳ הליכה ממש אלא ענין זירוז · וכן לכו ונחשבה על ירמיהו · לכה נא אנסכה בשמחה והדומים להם שכתבנו בספר מכלל : ונוכחה · ענין ספור הטענות בעל דין עם בעל דינו וכן שם ישר נכח עמו ועם ישראל אתוכח והדומי׳ להם : יאמר האל · שיתוכחו עמו ויספר הוא הטובות שעשה לכם והרעות שעשיתם אתם לפניו · ואתם כיון שלא תוכלו לטעון כנגדו דבר תתחרטו על מעשיכ׳ הרעים ואם תעשו כן אם יהיו חטאיכם כשנים כשלג ילבינו · ופירוש תולע · כמו תולעת השני שהוא צבע קר׳ ימאזין ואף על פי שזכר שלים שפירושו אדום זכר אחריו תולע רצה לומר יותר אדום ודמה החטא לאדום שהוא צבע חזק ונראה למרחוק ואם יהיה בבגד כתם מאותו צבע לא יסור בכיבוס · וכן אמר אם תכבסי בנתר ותרבי לך בורית נכתם עונך לפני · והתשובה היא לבון הכתם : ילבינו · ידמו פועלים עומדים : כצמר יהיו · חסר התואר ופירושו כצמר לבן ונקי כן הנוחן שלג כצמר וכמוהם בחסרון התואר וזכר המתאר מלובשים בגדים זרע אנשים ימותו אנשים · בת בנים · ופי׳ אדוני אבי ז״ל הם יהיו חטאיכם כשנים שאינו אדום מאד כשלג ילבינו אכפר על עונותיכם ואם יהיו אדומים מאד כתולע אז יהיו כצמ׳ שאינו לבן מאד כמו השלג : אם תאבו טוב הארץ · מה שאוכלים זרים לעיניכם תאכלו אתם : ואם תמאנו ומריתם · לא תהיו אוכלים אבל אכולים לחרב · חרב במו בחרב חסר בי״ת השימוש · וכן הנמצא בית יי׳ לזונת בית אביה ויקברוהו ביתו ירחצו מים כי ששת ימים ודומים להם : כי פי יי׳ דבר · וכיון שדבר הוא יקים את דברו : איכה · הזונה אינה נאמנת לבעלה אבל משקרת בו ומזנה תחתיו וכן ירושל׳ שהיתה נאמנת לאל בימי דוד ובימי שלמה ובימי אסא · ובימי יהושפט לא היו מזבחים ומקטרים בבמות אלא בבית המקדש ואחר כך שבה להיו׳ זונה יעזבו בית יי׳ והם מזבחים ומקטרים בבמות ולאשרות : מלאתי משפט · הי״וד נוספת אומר כי ירושלם היתה מלאה משפט מתחילה כי יהושפט העמיד שופטי׳ בכל ערי יהודה ואמר להם ראו מה אתם עושים כי לא לאדם תשפטו כי אם לאלהים וגו׳ וגם בירושלם העמיד למשפט ה׳ ולריב ובומר ועתה אין בה משפט כמו שאמר בסמוך כלו אוהב שחד ורודף שלמוני׳ : צדק ילין בה · ילין אינו לשון לינה ממש אלא לשון שקידה והתמדה בדבר וכן ובהמרותם תלן עיני ובצוארו ילין עוז ולנה בתוך ביתו והדומי׳ לו וירושלם היה הצדק תמידי בה ועתה מרצחים · ועוד כספם היה לסיגים וגומר כל זה הפך הצדק · ורבותינו ז״ל אמרו דיני ממונות גומרין בו ביום בין לזכות בין לחובה ודיני נפשות גומרין בו ביום לזכות וביום של אחריו לחובה · ועשו לפסוק הזה סמך וחשבה מרצחים כשאין מלינים בו דיני נפשות אלא דנין אותו בו ביום : כספך · עושי׳ בה מטבע שקל ומושבים בני אדם כי כלו כסף ויש בו סיגים נחשת ובדיל והדומים להם ומחופה בכסף ומטעין בו בני אדם וכן מוכרי יין מושבים הקונים שהם קונים יין חי והוא מעורב במים שבאך הוא היין הנמכר בחנות · לפי שבאים שם רעים ופוחזים וסובאי׳ ומשתכרין שם : מהול · מעורב ואין לו רעי במקרא · ואדוני אבי מביא לו חבר מהערבי אלמהל : שריך · השרים שהיה להם לתקן המעוות הם סוררים ומעוותים הישר והם חברי גנבים כי הגנבים חולקים עמהם לפיכך לא ייסרו אותם · ולא ימנעום מלגנוב : כלו · דרך כלל על השרים כי כלם בדרך אחד לפיכך אמר כלן בלשון יחיד והם אוהבי׳ לקבל שחד ומטים המשפט : ורודף שלמנים · כתרגומו אמרין גבר לחבריה עביד לי טב בדיני ואשלם לך בדינך : יתום לא ישפטו · מן העושקים אותו : לא יבא אליהם · כי אינם רוצי׳ לשפוט משפטה ולריב ריבה מן העושקים אותה לפיכך לא תביא אליהם ריבה כי לא תועיל · ויונתן תרגם קבילת ארמלתא לא עלת קדמיהון כלומר צועקת לפניהם על ריבה ואינם שומעים אותה : לכן האדון · כי בעת ההיא יכירו הכל כי הוא אדון הכל וכן אדון צבאות מעלה ומטה : אביר ישראל · שיהיה עוד חוזק העשוקים על ישרא׳ ויקח נקמה מהעושקים אותם והם צריו ואויביו נקמה שלמה יקח מהם עד שינחם מהם כלומר שיכלה כעסו וינחם ומלת הוי פירשתיה : ואשיבה ידי · פעם אחר פעם עד שאצרוף אותך ותשארי נקיה והסיגים והבדילים הם הרשעים :
כבור

אבן עזרא

אשרו חמוץ · האלף תחת יו״ד והפך זה תתיימרו חמוץ שם שתואר כמו קרוב מגזרת מעול וחומץ · ורבי׳ פרשוהו שיחמצו הדין והטע׳ שלא ידינו מיד ויהיה טעם אשרו כמו אשרוני בנות : שפטו יתום · דינו משפט יתום שאין לו עוזר וכמוהו שפטני אלהים ריבה ריבי וכן ריבו אלמנה : לכו · יש אומרים כי ונוכחה דברי השם כמו ועם ישראל יתוכח · והנכון בעיני שהוא דברי הנביא לישראל כאומרו השם אמר לי שנקבל תוכחה כי גם הנביא אמר ויסרני מלכת כאשר אפרש : כשנים · כמו שני התולעת והטעם הכף כי אם תכבסי בנתר כי יסור העון ותשובו נקיים מכל חטא וזה פי׳ רחצו : כשלג וכצמר כפול בטעם : אם שמעתם טוב הארץ תאכלו · שיאכלו הזרים שהזכיר למעלה: ואם · הטעם אם תשמעו תאכלו ואם מריתם תאכלו אכיל׳ חרב או יחסר אות בית כמו הנמצא בית יי׳ וזה האמת כי פי יי׳ דבר : איכה · הנה הוכיחם הנביא ולא שמעו : לזונה · תחת אשה אחר היותה כאשה נאמנה · יו״ד מלאתי משפט נוסף כיו״ד גנובתי יום : צדק ילין בה · ועתה מרצחים · הטעם על זמן עומד כי אין לו סימן בלשון הקודש : מרצחים פועל יוצא לשנים פועלים והטעם אל הדיינים : כספך דרך משל על השופטים ועל השרים על כן אחריו שריך סוררים והטעם המובחרים שבהם הם סיגים · ה״א מהול שורש ואין לו ריע במקרא : שריך שלמונים · מגזרת שלם ישלם והטעם שהיו מטי משפט והאומר הדיין תן לי כך ואני אשלם לך הגמול בהשפטך עם רעך : יתום · שלא יפחדו ממנו אינם עושים לו משפט : וריב אלמנה · שיש לה לא ידעו לשומעה על כן לא יגיע אליהם : לכן נאום · הוא שם כמו וינאמו נאום והאומר נם תחת נאום הוא נם כי לא יעלם הא״ף · וטעם האדון בעבור השופטים שהם אדוני הארץ · וטעם יי׳ צבאות שהוא באמת אדון והצבאות לעדים ולמה נסמך השם לצבאות מפורש בשמואל : אביר ישראל · שהם במטה כנגד צבאות מעלה כי גם הם יקראו צבאות השם ככתוב בתורה : הוי · כמו אוי להם בעשותי כך : אנחם · אמלא נחמה כי שכעיסוני על דרך לשון בן אדם : ואשיבה ידי · מכתי כמו הנה יד יי׳ הויה :
כבור

מנחה גדולה

לכו נא ונוכחה יאמר ה׳ · רחצו הזכו למדו היטב שהם הזכוך והפירוק ואז לכו ונוכח׳ ואפי׳ שיהיו חטאיכם כשנים כשלג ילבינו וזהו מאמר שכבר שבו מדרכם כאמור וידוע שד׳ מראות נגעים הם בבהר עזה כשלג לבן כצמר לבן קרום ביצה וסיד ההיכל · ונגדן כנגד אשר הם חטא עון ופשע וחלול השם · והם ד׳ חלוקי כפרה שהיה ר׳ ישמעאל דורש ולכ״א אם תשובו אף כשיהיו חטאים כשנים והם כאמת הרוגה אשר סדם בין אנכמותי כאמור למעלה ידכם דמים מלאו · אע״פ כן כשלג ילבינו אבל אם יאדימו כתולע עצמו אשר העון יותר גדול כחלול ה׳ כאמר הלבן יהיה אבל לא ישובו כ״כ לבריאות : אם תאבו ושמעתם ואם תמאנו ומריתם · ירצה אם האמר ישמע אל השכל אין דב׳ שיזיק אל שאמר כי אף כשיאכל אדם לא יזיק כי אף באדם יש חלק מה מהרכבת היסודות אשר הוא נאות אל הגוף ואם יזיק בגורת כאותם לערה שהיתה כיזונית בו · ולכן כמתיקת כמים בסורם לגנה לתמודי ה׳ כי החלק הארציי לא יזיק הלא לבלתי נשמע אל השכל שאם היה נשמע החלק השוב אשר בה יועיל לגוף והחלק המפסיד לא יזיק ואם לא יועיל ע״ד התרופות שמגד פגמן אינם מזון אבל יקח כגוף מהן הטוב בין שימצא באיכותן בין בכמותן · וידע להרכיב כנגד דבר דבר יתקן המפסדם ולא יזיק · וזהו אם תאבו ושמעתם טוב הארץ תאכלו ירצה החלק אשר ימצא טוב ביסוד הארץ תאכלו ויועיל לכם ורעתו לא תזיק ואם תמאנו החרב אשר הושם לאדם הראשון לשמור את דרך עץ החיים שתרמיז אל תגבורת האיכיות הנפעלי׳ אל הפועל והוא אמרו כי יאכלו · ג״א והם אמרו כה יאכלו : הוי אנחם מצרי ואנקמה מאויבי · מגס ע״פ אשר אמרתי אפאיהם לולי כעס אויב אגור פן ינכרו צרימו יר לולי שבכר יאמר שגם ידו מצאהו לולי כן הייתי מבלה אותם עתה אומר שאינו מקפיד למה שיאמר הצר אבל מתנחם מתנו אנחם מצרי אמר שהשלים כזה רגוני והוא שאנקמה מאויבי וראה שמכ״ז אמר הוי כאלו יאמר אוי לאומה כושה שחטאתם היה כבד כ״כ שהוא יותר טוב להנחם מצרי ולכלותם מהיות מקפיד לדבריהם ולעזוב :

מנחה גדולה

שפטו יתום וגו׳ כי ע״י שהם תפושי כח הם עלולים לעשות להם עול כענין ויתום ואלמנה לא תענון שדבר הכתוב בהוה · או יאמר שפטו יתום כי הקב״ה הוא אבי יתומים והאב נוגע בדבר וע״כ פקחו עיניכם כי את ה׳ תשפטו אך לאלמנה הוא ית׳ דיין אלמנות לכן אתם ב״ד בשפוט אותה תהיו כבעלי דין להפך בזכותה וריבו בעד האלמנה : לכו נא ונוכחה או״ל שיש ויכוח בין הקב״ה וישראל שישראל אמרו שהש״י יתחיל תחילה להשיבם ואח״כ ישובו אלא שהקב״ה אומר שובו אלי ואשובה עליכם · והנה אמר כאן דרך משל דבר לכו נא שניכו יחד נלך

נוכחה יאמר ה׳ אך בזאת יאות לכם שאם יהיו וגו׳ שאפילו אם חטאיכם יהיו בתוקף שאהיו בלולים במדת הגבורה שנוכה אדום אני בטובי לא אדין אתכם רק במדת החסד שנוכה לבן · או יאמר אחרי אמרו ית׳ אעלים עיני מכם גם כי תרבו תפלה וגו׳ היה נראה חלילה לפי הכעס הגדול ההוא כי גם כי ירחצו וזכו לא יבצר מהשאר לד העדר אהבה ע״כ אמר הנביא אל יעלה על רוחכם כי לא בעצם לרצון תעלו לפניו ית׳ כי דעו איפה כי לכו נא חדרכם הרעים ועשו את התשובה המוכרת רחצו וגו׳ כי הלא ונוכחה וכטייל אני ואתם ...

נאמנה · ומדבר בכם : איכה היתה לזונה וגו׳ ...

שעיר אמשתלח ואסר בסלע וזהו כשנים · עוד אפשר שאמר כשנים במה שכתבתי בכלי חמדה שאם החטא הוא כפי השנים שבני אדם הילד בילדותו והבחור בבחרותו והזקן בזקנותו הנה ילבינו בשלג לאפוקי אם יהיו החטאים יולאים מערך השנים כמו זקן נואף שהוא מהדברים שאין הדעת סובלתן לזה אמר אם יהיו חטאיכם כשנים :

למגיה הלעיר לוי להכי"אהדו יל"ז · ולע"דן שהנה ידוע כי מכסה פשעיו לא ילליח ומודה ועוזב ירוחם ומוחלין לו עונותיו זה שאמר הנביא לישראל לכו כלומר אולי מפני הבושה אתם מונעין עצמיכם מלקבל הוכחה לזה לכו ונלכה אל מקום נסתר ונוכחה שם כלומר אנו נוכיח את עצמינו ופינו יענה בנו מה שאנו חייבין אל עון פלו' עונש פלו' וכיון שנעש' זאת שאכחנו נוכח' ונאמר ענוש זה אנו חייבין לא נשאר עוד פתחון פה למדת הדין לחייב אתכם שהרי אתם חייבתם את עצמיכם ולא עוד אלא כי יאמר ה' אם יהיו חטאיכם כשנים וגו' כי להיות שקבלתם עליכם את הדין והודיתם על עונותיכם תרוחמו מן השמים לכן שמעו לעצתי ולכו נא ונוכחה כמדובר שאחר שנוכחה בודאי יאמר ה' אם יהיו חטאיכם כשנים וגו' · עוד יאמר במ"ש בגמ' זכין לאדם שלא בפניו ואין חבין לאדם שלא בפניו זה שאמ' הנביא לישר' לכו נא מלפני ונוכחה אני והקדוש ברוך הוא כונתה ונעיין בדיניכם וכיון שלא תהיו לפנים לא תמלאו חייבים בדיניכם שאין חבין לאדם שלא בפניו וכיון שלא יהיה מקום למדת הדין לחייב אתכם יאמר ה' אם יהיו חטאיכם כשנים וגו' כי זכין לאדם שלא בפניו לכן לכו וגו' : או יאמר לכו נא אתם ונוכחה אני והקדוש ברוך הוא ובודאי שאמלנעות הויכוח יאמר ה' אם יהיו חטאיכם וגו' כמו שאמר למשה רבינו עליו השלום סלחתי כדבריך על רוב הויכוח והטענות שטען בעד ישראל כן אעשה גם אני עד פי יאמר ה' אם יהיו חטאיכם כשנים וגו' ע"כ :

אם תאבו ושמעתם גו' ספרי רשב"י אומר ככר ומקל ירדו מן השמים כרוכין אם עשיתם רלונו של מקום הרי ככר לאכול ואם לאו הרי מקל ללקות רבי אלעזר המודעי אומר ספר וסייף ירדו מן השמים כרוכין אם אתם מקיימין את התורה הכתובה בספר הזה אתם נצולין מזה ואם לאו הרי אתם לוקין אמר רבי לוי למה הדבר דומה לעבד שאמר לו רבו הרי נזמי זהב והרי כבלי ברזל אם עשית רלוני הרי נזמי זהב ואם לאו הרי כבלים של ברזל עכ"ל והתני הנזכר פי' שככר ומקל במספ'קטן שויס עם תיבת ככר וסייף ושניהם שוין ממש ועוד כרוכין באות ס"מך : **ולע"דן** לדקדק בין רשב"י ובין לר"א המודעי מהו ענין זה של כריכ' ככר ומקל למר כדאי' ליה וספר וסייף למר כדאי' ליה ומאי ביניהו ור' לוי במשל הזה שאמר למה הדבר דומה כו' מה הודיענו בו : ונראה דהכל השוה שכהם ז"ל להודיענו שמאז ומקדם מעת נתינת התורה מפי עליון לא תלא הרעות והטוב על לד העונש והשכר אלא השכר והעונש נתן בסגולה במלוה שבהעשות במלוה יבא השכר ממנה ובהעשות העבירה העונש כרוך בה וכמו שפירשו הראשונים ז"ל שסכר מלוה מלוה וזה כוונו יחדיו בענין הברכה הזאת לו' שכבר נתן בסגולה השכר במלוה וכרוך עמה והעונש בעבירה על דרך ראה אנכי נותן לפניכם היום ברכה וקללה כלומר מעתה איכם בידי' את הברכה אשר תשמעו ר"ל כרוכה הברכ' בשמיעה והקללה אם לא תשמעו וכה"א החיים והטוב נתתי לפניך וגו' ועוד כוונו יחדיו רשב"י ור' אלעזר בכלל דבריהם לו' שאין כאן אלא שתי חלוקות כמ"ש הפסוק אם תאבו ושמעתם טוב גו' ואם תמאנו חרב גו' לא חלוקה אמלעית לא טובה ולא רעה אלא בהכרח אחד משני הקלוות או טוב' או רעה וכמ"ש חז"ל במסכת כתובות פ' האומר אלא לר' חנניה בן גמליאל למה לי אלטריך סד"א אם תאבו טובה ואם תמאנו לא טוב' ולא רעה קמ"ל : וזהו שכיוונו בכריכה זו שאמרו לאמר שלא ימלט או ככר לאכול או מקל ללקות בו וכן ר"א ספר וסייף כרוכין זה בזה אבל איכא ביניהו דרשב"י במ"ש ככר ומקל ירדו מן השמי' כרוכין כוון לו' שמלבד התועלת הנמשך מהלימוד בתורה מהרחקת הנזק כי העוסק בתור' ייסורין בדלים ממנו וכל מין מזיק ובני רשף יגביהו עוף הנה יש לו התועלת לאכול פירות בע"הז והקרן קיימת לע"הב בדתנן ות"ת כנגד כולם ולז"א ככר ומקל ואמר מקל שאין הב"ה מכה להמית ולהזיק אלא לתקן שלא על דרך מה שפירשתי בכלי חמדה כי הוא יכאיב ויחבש ר"ל ע"י הכאב חובש ולזה משל הייסורין למקל שמכה בו להטותו אל הדרך לא כדי להמית · אמנם ר"א הגזים לדבר במעלת התורה ושמירתה שמעלת האדם מהמית הנפשי' שאילו בזולתה הייגו מתים כי עץ חיים היא וכו' וז"ש ספר וסייף לא דבר כי אם בהרחקת הנזק שמרחקת התורה והוא מ"ש ספר וסייף ולא מקל לו' שאם לא יעסקו בתורה יוכו מכת חרב והרג ולהורות שהאיתה כרוכה בטבע בעקב כל כמלא ולאלת מפא מוקשי מות וז"ש אם אתם מקיימים את התורה הכתובה בספר הזה אתם נצולים מזה ואם לא הרי אתם לוקים בו שאומרו לשון הרי מוכיח דשכיח היזיקא בהכרח במי שלא יעסה התורה שהרי אתם לוקים בו ולזה הביא ר' לוי משל לעבד שאמר לו רבו הרי נזמי זהב והרי כבלי ברזל וכו' שכמו שהכבלי ברזל הם טבעיים לעבד כמ"ש אני עבדך בן אמתך פתחת למוסרי והנזמי' הם סי' לבני חורין ולזה אמר שענין התורה כמו הנזם זהב באף העוסק בה כי אין לך בן חורין אלא מי שעוסק בתורה ואם אף ואיה תמאה לזה אמר הרי נזמי זהב בה בסגולה שאין לך בן חורין אלא מי שעוסק בתורה ואם לאו הרי כבלי של ברזל שמשל זה מוכיח שהעבדו' והשתעבדות הכרוך באדם ע"י התורה ניצול : ואפשר דמר אמ' חדא ומר אמר חדא ולא פליגי דרשב"י דבר בערך הייסורין שהב"ה מבי' על האדם שהוא במקל ור"א דבר בערך הרחקת הנזק שמרחיקה התורה ממקיימיה שהו' נזק מכת חרב וכמ"ש ז"ל זאת החיה אשר תאכלו אתם חיים ולא תאכלו אלא דבר שהוא חי משל לחולה וכו' ואיכא בינייהו משמעות דורשין בפ' אם תאבו גו' דר"א דריש קרא כפשוטו אם תמאנו ומריתם חרב תאוכלו חרב ממש וזהו סייף וספר ירדו כרוכין : אמנם רשב"י ע"ה אזיל לשיטתיה חרב תאוכלו לשון חרב תאכלו חרובין וזהו מקל הייסורין דקאמר רשב"י : ורש"י ז"ל כי פי ה' דבר והיכן דבר והבאתי עליכם חרב ע"כ מכריח כן או' כי פי ה' דבר דהי"לל כי ה' דבר פי רמז למה שדבר ה' אל משה ע"ה פה אל פה דבר בו ז"ש כי פי ה' דבר : ועיין הרא"בע ז"ל וכן הרד"ק ז"ל והוסיף כי ה' דבר וכיון שדבר הוא יקיים דברו ע"כ : ומהרי"א ז"ל טוב הארץ בה"א הידיעה לרמוז אל ארץ ישראל כי בלדקתם יאכלו טוב הארץ וברשעתם חרב יאכלם וכן דרש ר' שמעון בן לקיש אם זכיתם תאכלו אתם ואם לאו יאכלו אתכם המלכיות עד כאן :

ולע"דן לדקדק כפל תאבו ושמעתם דהיה לו לו' אם תשמעו וגו' וכן כפל אם תמאנו ומריתם חרב וכו' ועוד חסרון בי"ת מתיבת חרב תאכלו דהי"לל בחרב · אולי מחסרון הבי"ת דרשו חרב לשון חרובין ודרשו תאוכלו לשון אכילה תאכלו · ומהו כי פי ה' דבר די שיאמר כי ה' דבר · והתני החכם השלם הנז' פי' דחז"ל דרשו חרובין תאכלו מדכתיב כי פי ה' דבר ומלינו שאין הקב"ה מייחד שמו על הרעה לזה דרשו חרובין תאכלו שאין זה רע כי יאי עניותא לישראל דכל יהודאה לריך לחרובתא תב בתיובתא ע"כ : ולע"דן שכוונת הכתוב להודיע שבא לטהר מסייעין אותו וז"ש אם תאבו ברלון בלבד ימלא ה' רלונכם ויגמור בעדכם ושמעתם תבטיח הכי אתכם שתשמעו ואם תמאנו וגו' ר"ל במידת פורענות אין מספיק במה שלא תאבו רק שמאן תמאנו אז עבירת המיאון שלא לשמוע ומריתם תביא אתכ' לידי מרי ואז חרב תאכלו לא רלה לו' בחרב תאכלו לרמוז אל מ"ש הפסוק חילי אכלה בם חילי כלי' והם איכם כלים · וזהו חרב תאוכלו שתאכלו את החרב והחרב לא תאכל אתכם שהחרב יהיה כלה ואתם איכם כלים (כי פי ה' דבר כלומר כי כן דבר בתורה אני אכלה בם אני כלים והם אינם כלים הנה כי כן עתה זה דברי חרב תאכלו כלומר לחרב תאכלו אתם מרוב שתהרוג בכם תפסדו ותכל' החרב לא כמלרים שנ' בהם כי אכלה חרב סביביך אלא חרב תאכלו) ואמר כי פי ה' דבר ר"ל ראו חבתכם לפניו שאפי' על תנאי אין רולה הב"ה להוליא דבר כזה של חרב תאכלו בפיו ולבו שוין כי אם מן השפה ולחוץ וז"ש כי פי ה' דבר ולא מלבו ונותן טעם ג"כ למה שאמר חרב תאוכלו ולא אמר בחרב לרמוז אל חילי כלים כלפרשית מאהבתו אותם כי אפי' זה ועל זה האופן לא דברו אלא בפיו לבד כאמור ואמר טוב הארץ תאכלו ולא אמר עידון הארץ או מעדני אלא טוב הארץ לכלול פריה וטובה טובה תפארת קדושתה ופריה מעידונה וכמו שפירשתי בכלי חמדה :

איכה הייתה לזונה וגו' פסיקתא ר' יהודה אמר אין איכה אלא לשון תוכחה איכה תאמרו חכמים אנחנו ר' נחמיה אמר אין איכה אלא לשון קינה כמה דאת אמר איכה ישבה · משל למטרונ' שהיו לה ג' שושבינין אחד ראה אותה בשלותה ואחד ראה אותה בניוולה ואחד ראה אותה בפחזות' כך ראה משה את ישראל בשליתן ואמר איכה אשא לבדי ישעיה ראה אות' בפחזות' ואמר איכה הייתה לזונה · ירמיה ראה אותם בניוולן ואמר איכה ישבה בדד עכ"ל : והר"בע ז"ל שער פ"ו פי' המאמר הזה עיין עליו · גם שם ביאר הרב הנז' למה אמר לשון איכה והוא לפי שמשה ע"ה אמר בלשון תמיהה איכה אשא לבדי בתמהונו על רוב שלוותה ורוב עמה כמ"ש טרחכם ומשאכם וריבכם הבו לכם אנשים וגו' ואצוה את שופטיכם וגו' ושפטת' לדק וגו' וכבר היו על הסדר הנכון ועתה הכל בהפך והוא או' איכה הייתה לזונה וגו' לדק ילין בה ועתה הכל בהפך שלא ילין בה אלא מרלחים הנה שבמילת איכה כלל התמהונו והתמהון של רבו והיא מליצה נאה מאד והנה ירמיהו אשר ראה קלקולה יסד עליה ג' פעמים במילת איכה כיון בג' אותן לכלול מאמרי משה וישעיהו כי ראוי שיעלה זכרונן לפניו ע"כ : עוד לחז"ל מלאתי משפט ד' מאות ושמוני' כנסיות כמנין מלא"תי היו בירושלם ובכל אחד ואחד בית ספר ובית ספר לתלמוד ובית ספר למשנה ובית ספר למקרא וכלן עלה אספסיאנוס והחריבן ע"כ : וק"ק דהאלף יתירה וה"ב היו תפ"א בתי כנסיות ומהרי"א ז"ל הביא כן תפ"א : ולע"דן טעות שאין הגירסא אלא ת"פ לבד וזה כי מלאתי במדרש איכה בפ' בלע ה' ולא חמל זה לשונו ר' פנחס בשם ר' הושעיא אמר ד' מאות ושמנים ואחד בתי כנסיות היו בירושלם מנין מלא"תי משפט מל"תי כתיב וכל אחד וא' היה לו בית ספר ובית תלמוד בית ספר למקרא ובית תלמוד למשנה עכ"ל הנה שתקן המאמר יתור האלף דמל"תי כתיב · אלא שצריכים אנו לו' דטעות סופר הוא מ"ש תפ"א בתחילת דבריו דא"כ קפיה מסיפיה דקאמר מלתי כתיב לרישיה דקאמר תפ"א · עוד לחז"ל פ"א דיני ממונות שמ רבותינו דיני ממונות דנין בו ביו' בין לזכות בין לחובה דיני נפשות גומרין בו ביום לזכות וליום שלאחריו לחובה מ"ט א"ר חנינא דאמר קרא מלאתי משפט לדק ילין בה עכ"ל : ועפ"י דבריהם ז"ל מהרעם הנביא שמאז ומקדם אפי' המשפט בלדק שנדון ע"פ ב"ד הלדק עכ"ז שהוא לדק ילין בה ועתה מרלחים רלחנין בלי איחור · עוד לחז"ל תנחומא לדק ילין בה א"ר יהודה בר סימון לא לן אדם בירושלם ובידו עון כילד תמיד של שחר מכפר על עבירות הלילה תמיד של בין הערבים מכפר על עבירות של יום פירשתיו בכלי חמדה ועיין רש"י ז"ל והרא"בע ז"ל וכן מהרי"א ז"ל בקירוב והביא בשם הראשונים ז"ל דרך הגלוי לפי שהנביא שאל ואמר איכה הייתה לזונה וגו' כמתמיה על עונשה ולזה השיב מלאתי משפט ר"ל במשפט ויושר חל עליה כל הפורענות הבא עליה כי הנה במידות השלימות כמו היושר והלדק היו עוסים אותו בכבידות כאדם הישן ולן וז"ש לדק ילין בה לא כן בעבירות שהיו קלין וזריזים בעשייתם בשעה אחת ז"ש ועתה מרלחים ר"ל בעתה יחישו להיות מרלחים והראוי בהפך להיות רץ כלבי על עבודת ה' ועל עבירה קלה שבקלות לדחות את השעה אולי ישוב וניחם : **ולע"דן** לדקדק למ"ד לזונה דהי"לל איכה הייתה זונה · ועוד היה ראוי להקדים ולומר איכה קריה נאמנה הייתה לזונה שכן מקדים והומר מלאתי משפט לדק ילין בה לשעבר ועתה מרלחים ועוד כמו שאמר דבר והפכו בזנות קריה נאמנה כן היה ראוי שיאמר הכך המשפט חמס שכן אמר ג"כ הפך לדק ילין בה מרלחים · והנה זה הדקדוק מובן בדחז"ל הנזכר שבדיני ממונות גומרים בו ביום ודיני נפשות אין גומרין אותו אלא ביום שלאחריו ולזה כאמר שהזכיר מלאתי משפט בדיני ממונות אמנם בדיני הנפשות התמור מליכין אותו לדקו וזהו לדק ילין בה לא כן עתה מרלחים בעתם בלי עכוב כלל · ונראה כי ידוע הוא מ"ש חז"ל טעם לישראל למה טעו בעבודת אלילים והם עם חכם ונבון הגוי הגדול הזה · ותירלו שתכלי' העבוד' אלילים כדי לפרוק עול מלכות שמים מעליהם כדי לזנות כי הם היו שטופים בזמה שהרי כתיב שקבלו אסור העריות בתרעומות כמ"ש חז"ל בפסוק בוכה למשפחותיו ובדברי חז"ל אלה הבנתי טעם נכון למה באו כל תוכחות הנביאים שעל ע"א בלשון תוכחת זנות את נועה זונה לכן זונה הייתה לזונה וכהם רבים והטעם לפי שהיו זנאים בעלם ועובדי אלילים במקרה והוא טעם נכון מלבד טעם חז"ל שאמרו שהיו נבעלים לאלילים זכרים לנקבות ונקבות לאלילים זכרים וזהו שקראו בעלים לשון בעילה וכבר כתבתי זה בכלי חמדה · ובזה אבין אומרו איכה הייתה לזונה ר"ל איכה הייתה הולכת אחרי הע"א והתכלית בע"א לא היה כדי לעבוד אלילים מלד עלמם כי מי לא ידע כי הבל המה ואין בם מועיל אלא לזנות כדפרשית וזהו או' לזונה והייתה קריה נאמנה בין בענין הזנות בן נעול מעיין חתום הן באמונת ה' ולאלוהו הייתה נאמנה הרי מלד ע"א וג"ע ומלד ש"ד אמר לדק ילין בה ועתה מרלחי' ובכלל זה המשא ומתן באמונ' שהגוזל את חבירו כאילו שופך דמו וזהו לדק ילין בה ועתה מרלחים כפשוטו ובכלל זה שגוזלי' וחומסים איש רעהו חייס בלעו : ודרך הלצה אפשר שנתרע' איכה היה הדבר התמוה מאד והוא שאת ה' עזבו מקור מים חיי' ולא עבדוהו אפי' בשותפות לא כן שאר אלילים אשר בחרו בהם ולא עזבום כלל אלא אפשר עריך היו אלהיך יהודה והיו להם ג"כ שס"ה כמנין ימי השנה כמלא שהיו נאמני' לע"א לבלתי הפרס ברית אהבת' וז"ש איכה הייתה לזונה קריה נאמנה שהייתה נאמנת וקריה נאמנה לזונה ולע"א כמלא קרי' נאמנ' לנבאי הוא ולזה לא אמר היכה קריה נאמנה היתה לזונה שאז היה אומר קריה נאמנה לשבח לא כן עתה או יאמר שאו' הייתה לזונה קריה הכל לשבח נמשך ג"כ למלאתי משפט וגו' והכונה שהכתו' מתרעם והו' שהייתה מקדש עיר תהלה לאלהים כשיעור גדול עד שאפי' לזונה מן הזונות דהיינו משל למי שעובד אלילים אפי' לזונה הייתה קריה נאמנה כי הייתה מלאתי משפט לדק ילין בה כל הנז' בפסוק זה היו בה מקדם לשבח וז"ש הייתה דייקא ועתה נהפכו למרלחים שהוא קלה אחרון · ומובן בזה סדר העניינים בפסוק שלא הפך הסדר כלל שהרי כל החלוקות הנזכרות בפסוק הם לשבח מה שהייתה מקודם ולא הזכיר גנאי אלא ועתה מרלחים · עוד אפשר שאילו אמר איכה היתה זונה היה יכול להשיב לפי שהיא בדוחק והדוחק מחייב הזנות לזה אמר שאין הדבר כן שהרי היא נוהגת אתנן כמו שאמר יחזקאל בתתך אתנן ואתנן לא נתן לך והיא הזונה האמיתית בעלם וראשונה כמאמר הרב בעל העקידה ז"ל שהזונה המקבלת שכר אמדנית בעלם ובראשונה וזונה במקרה לא כן הנותנת אתנן היא היא הזונה האמיתית ולזה אמר את נועה זונה · לכן זונה וגו' · ובזה אבין או' איכה הייתה לזונה בעלם כלומר לתכלית הזנות והבגידה והוא תרעומת גדול מה שלא היה מתרעם אילו אמר היכה הייתה זונה כי הייתי או' אפשר הייתה זונה לקבל אתנן ואין לה כל כך מה אסם · ואפשר עוד שמתרעם שהם רשעים ומחזיקים עלמן לכשרים ובקריה נאמנה ז"ש הייתה לזונה היא בהוייתה ומחזקת עלמה לקריה נאמנה גם בזה מתוקן סדר החלוקות · עוד אפשר שמתרעם על היותה זונה ועוד שהוחזקה לזונה בעיני הכל וזהו הייתה לזונה בלמ"ד לומר שהייתה בעיני הבריות מוחזקת לזונה :

ואברהם בני יל"ו פירש איכה הייתה הטפלה לזונה והיא מדרג' שפלה מאד מהזונ' עלמה אל קאוי"עה בלע"ז או אמר שמקודם כשהיו רואים זונה או זנאי היו נקבלים כולם כאחד בנאמנות גמורה להוכיחם ולסבר מלתעות עול זהו אומרו איכה היתה לזונה קריה נאמנ' לאמהה וכעת נהפכה מן הקלה אל הקלה שעתה מרלחין ומ"ש מלאתי משפט ולא אמר מלאת משפט להודיע שהייתה מלאת משפט ולמ"ש ז"ש מלאתי לשמי וזה מורה בכנוי הי"וד · ומ"ש לדק ילין בה בלשון עתיד לפתוח פיו לטובה ולזכות לו' שעתיד הלדק לישוב שם וילין בה ולזה לא אמר לדק לן ע"כ : וע"ד הסוד לדק ומשפט מכון כסא ה' והוא הייחוד בלי פירוד משפט ותפאר"ת ולדק במלכו"ת לז"א מלאתי משפט וכיון שהייתה מלאתי משפט בהכרח שהלדק ילין בה תשל לשני תאומים אחוזים זה בזה ולזה אמר ילין שהוא נמשך ומוכרח שהלדק ילין בה כיון שהיא מלאתי משפט מקום המשפט שמה הלדק ועתה מרלחי' הקליפות נרמז באו' אלהים באו גוים בנחלתך טמאו את היכל קדשך וזהו מרלחים שמ"אל ובת אגו המבדיל בין הקודש לחול מקום המשפט שמה הרשע ושם הרגיעה לילית ומלאה לה מנוח : והתני החכם השלם כה"ר מרדכי י"לו פי' איכה מתחלה כאשר הייתה לזונה שהיו בה פרטיים הולכי' בדרך רע קריה נאמנה כלומר רוב העם הנמלאים בתוכ' היו לדיקי' נאמני' מלאתי משפט כמ"ש חז"ל מניין מלא"תי ב"כ ובתי מדרשות עוסקי' בתורה יומם ולילה וכיון שכן דסגיאון טבין לדק ילין בה כלומר אפי' אותי הפרטי' החוטא היה לן לדיק כי היה לוקח לו מוסר מרוב העם היושב בה כשוה עון הולכי' בירא"ת ה' כל היום ועוד כי כדוכין בהר רובא ועוד כי לא לן אדם בירוש' ובידו עון מכמה סיבות שפירשו חז"ל ולזה לדק ילין בה אפי' אותו הפרטי החוטא ועתה נהפכו לעם אחד והיו מרלחים עד כאן :

למגיה הלעיר לוי להכייאהדו י"לו ולע"דן שמתוך דברי מורי זקני הרב ז"ל כקיטינן שהע"ז נקרא' זונה לע"ד שמתמי' והו' איכה היתה לזונה בלמ"ד כולם איכה הואה כבוש' יצפל' בחלק העובדי' לזונה קריה נאמנה שהיתה בחלקו של שם ולזה אמר מלאתי ביו"ד יתירה כלו' קריה שהית' מלאה ממני ומהשראת שכינתו ע"י שהיתה מלאה משפט לדק ילין בה ואלהי' נלב בעדת אל בקרב אלהים אלו דיינין הדנין דין אמת לאמתו וא"כ העיר אשר היתה בחלקו של שם איכה היתה בחלק הזונה זו ע"ז ותירץ ועתה מרלחי' כמו שפירשו המפרשי' ז"ל מולאי' ממון מזה ונותני' לזה שלא כדין וגלות בא לעולם על עזות הדין לזו גלו והיתה לזונה זו ע"ז עוד אפשר שגם מאמר ועתה מרלחים הוא מהתימ' כלו' איכה הייתה לזונה וגו' כמדובר ועתה אלו אשר כבר' הות הם מרלחי' ומעוותי' את הדין וא"כ למה איכו כפרע מהם כשם שנפרע ממנו והכתוב השני נותן טעם כספך היה לסיגים בלמ"ד כלומר כספך אשר את היי' חושבת הוא לכסף כעת היה לסיגים שמי שרוצה לערב סיגי' בכספו לוקח כספך כי כולו נחשת ועו"הו סיגים לכספו ולזה אמר לסיגים כלו' היה סיגים לכסף אחר הנה כי כן סבאך מהול במים בבי"ת כי דיהיה שיאמר מהול מים ועוד כל תיבת במים מיותרת שהם מוזגה היא במי' הכן נראה שכוונתו גם בזה מעין חלוק' כספך הנזכר כלו' סבאך כ"כ הוא מהול עד כי לוקחי' אותו בעבור מים לשהוא או ליערב ביין חי ואינו מועיל כי אם בעבור מים ועוד שריך סוררים וגו' וכיון שכל המדות האלו בך לכן כאם האדון ה' לבאות וכו' משיב אל מה שאתם מתרעמים ועתה האויבים מרלחי' שלא כדין ולמה איכו מתנקם מהם שמעו דבר ה' הוי אנחם מלרי' וכו' כלו' הוי"אהבוי לריך להביא גם עליכ' שאם אבקר פנקם מ"ה תבקר גם פנקסכם כאמר' הללו והללו כי כספך היה לסיגים וכו' שריך סוררים וכו' וימשך שאשיבה ידי עליך יד ה' היא והלרף כבור סיגיך ולכן בשבילכם אני מאריך אפי על לרי ואויבי גם שהם מרלחי' ע"כ

כאמרה והכוונה שניתנה ביד אומה שפילה והם איכם מתפיבים אותה כי אם בבזיון במדרגת ז.ס · או יאמר איכה היתה לזונה על העדר משפטים כי הנה כאשר היתה מלאתי משפט שהיו שופטים ושוטרים בשעריה אז לא היו לריכים שופטיה אפי' לעשות משפט לעשוקים כי הלא מורא' של דיינים לא ירכו ולא ישחיתו איש את רעהו באופן כי לדק ילין בה ועתה שאילה מלאתי משפט אין ר"ל שלא יליך לדק בה כי אם גם מרלחים · או יאמר מלאתי משפט וגו' כי היה לעומד בדין על כפשו שני מיני הצלה א' אם היו כולם מחייבין אותו היו פוטרין אותו כאמ"ז"ל על פסוק ושפטו העדה והצילו העדה · ושנית שהיו מלינים הדין ומי שהיה מחייב אותו אתמול היה יכול לחזור וללמד עליו זכות · וז"ש מלאת שניהם איך נהפכו א' מלאתי משפט כשהיו המשפט מסנהדרין כולם לחובה שנתמלא המשפט לחובה פוטרין אותו ושני' לדק ילין בה וע"כ היו בהם מי שלמד חובה מלמד זכות ועתה מרלחים : כספך היה לסיגים הנה מגיע שהלדיקי' מכני' אותם בשם כסף כאמרם ז"ל על פסוק לרור הכסף לקח בידו וכן על פסוק וישקלו את שכרי שלשים כסף אמרו ז"ל אלו שלשים לדיקים שבדור וכן הרשעים מכנה הפסוק כסף נמאס · וז"ש כספך אלו הלדיקי' היו לסיגים · ודמה אותם למטבע שטובה היא למראות עינים והיא מעורבת בסיגים וע"י עינן רב ניכר שהיא כסף נמאס כן היו לדיקי' שבדור למראות עינים ונקרבם שמו ארבם ולא היה תוכם כבדם וכמ"ש ז"ל על פסוק אחר הדלת והמזוזה שמת זכרונך · ולא היה ניכר רמאותם אלא כדמיון סבאך מהול במים שלמראית עינים הוא יין טוב רק בעת השתיה נתגלה הרמאות כן היו אנשיך הטובים כחדק · וזה בא מלד שריך סוררים שמהם ראו המוני עם וכמו שאמרו כשהיה המלך עושה היפשר בעיני ה' גם ישראל הטיבו דרכיהם וכן להיפך ולא לבד שהיו שריך סוררים שלא לענם עושה עול ולא אסרו חמוץ שאף גם שהחזיקו ידי עוברי עבירה במה שהיו חברי גנבים וגם רודף שלמונים נושאים פנים בדין כמאמ"ז"ל וע"כ יתום לא ישפוטו וגו' כי לא היו כאן שלמוני' לקבל תשלומין מהם ולא עשה

זה

בבר סגיך ואסירה כל־בדיליך׃ ואשיבה שפטיך כבראשנה ויעציך כבתחלה אחרי־כן יקרא לך עיר הצדק קריה נאמנה׃ ציון במשפט תפדה ושביה בצדקה׃ ושבר פשעים וחטאים יחדו ועזבי יהוה יכלו׃ כי יבשו מאילים אשר חמדתם ותחפרו מהגנות אשר בחרתם׃ כי תהיו כאלה נבלת עלה וכגנה אשר־מים אין לה׃ והיה החסן לנערת ופעלו לניצוץ ובערו שניהם יחדו ואין מכבה׃

ב

א הדבר אשר חזה ישעיהו בן־אמוץ על־יהודה וירושלם׃ והיה באחרית הימים נכון יהיה הר בית־יהוה בראש ההרים ונשא מגבעות ונהרו אליו כל־הגוים׃ והלכו עמים רבים ואמרו לכו ונעלה אל־הר־יהוה אל־בית אלהי יעקב וירנו מדרכיו ונלכה בארחתיו כי מציון תצא תורה ודבר־יהוה מירושלם׃

ושפט

בבוריתא כל רישעא ואעדי כל חובך׃ ואמני ביך דייני קושטא תקנין כדבקדמיתא ומלכי מלכך כד מן אוילא ובתר כן יתקרי לך קרתא דקודשא קרתא מהימנתא׃ ציון כד יתעבד בה דינא תתפרוק ודעברו אוריתא יתובון לה בזכו׃ ויתברון מרודין וחייבין כחדא ודשבקו אוריתא דיי ישתיצון׃ ארי תתבהתון מאילני טעותא דחמדתון ותתכנעון מגיני טעותא דאתון מסתייעין בהון׃ ארי תהון כבוטמא די מנתר טרפוהי וכגינת שקיא דמיין לית לה׃ ויהי תוקפיהון דרשיעיא כנעורת כתנא ועובד ידיהון כניצוץ נורא כמא דמקרבין דין לסטר דין ודלקין תרויהון כחדא כן יסופון רשיעיא אינון ועובדיהון בישיא ולא יהי עליהון חיים׃ פתגם נבואה דאתנבי ישעיה בר אמוץ על אנש יהודה ויתבי ירושלם׃ ויהי בסוף יומיא מתקין יהי טור בית מקדשא דיי בריש טוריא ומנטל מרמתא ויתפנון למפלח עלוהי כל מלכותא׃ ויהכון עממין סגיאין ויימרון איתו וניסק לטור בית מקדשא דיי לבית שכינת אלהיה דיעקב ויליפיננא מאורחן דתקנן קדמוהי ונהך באולפן אוריתיה ארי מציון תפוק אוריתא ואולפן פתגמא דיי מירושלם׃

וידין .

ואשיבה ד' וסימ' נמסר בשמואל חלק ב' סימן י"ז : כבראשונה ה' וסימ' נמסר בספר שפטים סימ' כ' : וחשאים ד' וסימ' בסדר לך לך :

רשי

כבור · לשון בורית סבו"ן בלע"ז ולשונו לשון נקיון כמו ובר לבב על שם שהוא מנקה הבגד מכתמיו : סיגיך · האמור למעלה כמו כספך היה לסיגים תערובת נחשת בכסף קרוי סגי"אף כאן תערובת רשעים עם הכשרים אני אכלה הפושעים שהם הסיג : כל בדיליך · בדיל המעורב בכסף כלומר הרשעים שביך בדיל אישטי"ם בלע"ז : כבראשונה · אעמיד לכם שופטים כשרים : במשפט תפדה · על ידי שיהו בה עושי משפט תפדה מעונותיה : ושביה · עושי תשוב' שבתוכה : פושעים · מורדים ופוקרי' לע"א : וחטאי' · אלו פוקרים לשאר אסורין : מאילים · לשון אלה מין אלה שקורין אולמ"א בלע"ז : אשר חמדת' · לעבוד תחתיהם ע"א כענין שנאמר תחת אלון ולבנה ואלה כי טוב צלה : מהגנות · שם היו עובדים עבודת אלילים כמה דאת אמר' המתקדשים והמטהרים אל הגנו' : נובלת עליה · העלה שלה נובל וכמוש פלי"שטיבנט בלע"ז כבא עליו שרב או קרח הוא כמוש וליתלוש אבד וכלה ואין נובל לשו' ריקבון כמו בלישאין כ"ן נופלת באומו לשון אלא נובל לשו' דבר הכלא' וכלה כמו מגזר' נבל תבל כמו תנבול ומתרגמין מילאה תילאה : אשר מים אין לה · להשקות זרעיה בדב' שאוטאים בו משוה פורענותה : החסון · התוקף שהיו אונסים את העניי' וגוזלין אותן ומתחסנין בממון כמו שאמר למעלה וחברי גנבים יהיה אותו ממון לנעור' שמנערין מן הפשתן שהו' קל ונוח לישרף : ופעלו · והעושה אותו תוקף יהיה לניצוץ אש ובערו זה בזה : ניצוץ · אישטנ"ילא בלע"ז תירגם יונתן ופועלו ועובדיהון ואין זה אחר לשון העבדים שא"כן היה לו לינקד ופעלו חטף קמץ ויהא נבא לשון פועל עכשיו שהוא נקוד מלא פום נבאר לשון פועל : ואין מכבה · תירגם יונתן ולא יהא עליהון חיים : נכון · מתוקן : בראש ההרים · בהר שהוא ראש לכל ההרים בחשיבות ההרים : ונשא מגבעות · יגדל נס שנעשה בו מנסי סיני וכרמל ותבור : ונהרו · יתקבצו ימשכו אליו כנהרות : אל בית אלהי יעקב · לפי שהוא קראו בית אל לפיכך יקראו על שמו אבל אברהם קראו הר בהר יי' יראה יצחק קראו שדה לשוח בשדה :

לאתים

רדק

כבור · כמו הדבר המברר הכסף מן הסיגים וישאר נקי והפי' שמעתי כבור הימו כבורית ספו"ן בלע"ז · כמו שהבורית מוציא כל כתם כך אוציא אני סיגיך ובדיליך · בדיליך מה ר"ל כי הבדיל מעורב בכסף עד שינקוהו ממנו · ואמר בלשון רבי' בדיליך להביא כל התערובות המעורבי' בו : ואשיבה שופטיך כבראשונה כמו שאמר מלאתי משפט · וזה יהיה בימות המשיח שיכלו הרשעים כלם · ושארית ישראל לא יעשו עולה ולא ידברו כזב : ציון במשפט שיעשו ישראל · תפדה כלומר יפדו הם וישובו לה ובצדקה שיעשו ישובו לה הגולי' ממנה זהו ושביה בצדקה : ושבר · ואז ישברו ויכלו הפושעים וחטאים יחדו כמו שאמר בנבואת מלאכי והיו כל זדים וכל עושי רשעה קש ולהט אותם היו' הבא : כי יבשו · אמר יבשו ואמר תחפרו · כי כן מנהג המקרא' לדבר לנכח ושלא לנכח כאחד · כמו שמעו עמים כלם תשובו ובאו נה · והדומים להם כמו שכתבנו בספר מכלל אלה הג' פסוקים עד סוף הפרש' אינם לימות המשיח · כי מימי חרבן בית ראשון ואילך לא היו עובדים עבודת אלילים בישראל בגנות ותחת כל עץ רענן כמו שהיו · ואין זכרון אלים וגנו' שלא לאותם דורו' שהיו בבית ראשון · ולפי שזכרו כליון הרשעים כלם בין מעובדי עבודת אלילים בין משאר עבירות וזה יהיה בימות המשיח אמר כי כליון עבודת אלילים תהי' פרס' זה וזהו בחרבן בית ראשון שיכלו עובדי עבודת אלילים בישראל שהיו בוחרים הגנו' והאילים לאשירה ואז בחרבן הבית יבשו כי ירא' כי לא יועילו להם האשרים ולא יצילום מיד האויב שמחריב אותם והמגלה אותם · אז יבשו ויחפרו וידעו כי שקר היה נסכ' ועבודת' לאלילים · לפיכך לא היה בבית שני עובדי עבודת אלילים כלל בישראל ואילים כמו אילני' · וכן הנאמים באלים אילי הצדק ותרגם יונתן ארי תתבהתון מאילני טעותא דחמדתון · והפסוק כפול בענין במלות שונות כמנהג : כי תהיו יאמר אתם האמרתם אותי באלים ותהיו כאלה נובלת · אתם בחרתם גנו' ותהיו כגנ' אשר אין מים לה : עליה · חסר יו"ד הרבים מהמכתב · אמר כן תהיו באלה נובלת עליה שלא ישאר בה דבר ירוק כן תהיה כל ארצכם חרבה שלא ישאר בה אחד מכם · ותהיו כמו הגנ' אשר מים אין לה להשקותה שיבשו הירקות והזרעים לא יצמחו : ובאשר המשולם לאלה הבטיחם שישובו לארצם כמו האלה שתוציא העלים עוד לזמן הנצת האילנות וכן כגנה כשיבאו מים לה תצמיח זרעיה ויצמחו שרשי הירקות · ואלה תרגומו בוטמא · וכן תרגם רבינו סעדיה בערבי בוטמא : ואלה נובלת עליה · פירושו אלה שעליה נובלים · וכן מגולחי זקן שזקנם מגולח · ודמה אותם לאלה ולא לאילן אחר כי האלה והאלון כשיפלו עליהם ידמה שהם יבשים מכל וכל יותר משאר אילנות · וזכר אחד מהם למשל : והיה החסון · אמר על האלילי' ועל עובדיהם · אמר כי החסון והחזק שבפסילי' כמו שאמר עץ לא ירקב יבחר · אמר מה יועילו להם חוזק הפסילים · כי כמו הנעורת יהיו שיכלה מהרה מפני נצוץ האש כן ישרפו מהרה וכן היה · כי נבוזר אדן שרף כל בתי ירושלם באש ובהם היו הפסילים והאלילים ואמר ופועלו לנצוץ כי העושה אותו פסל הוא גרם לו הבערה כמו שהנצוץ מבעיר הנעורת · וכשהנצוץ נאחז בנורת במעט זמן יכבו שניהם · כי הנצוץ אינו אש שיעמוד אלא מעט והוא כבה · וכן הנעורת הבוערת לא תהיה בוערת אלא מועט ותכבה · כן יהיו פועלי הפסל והאליל כי שניהם יכלו יחד · כי בחרבן ירושלם נשרפו הבתים והפסילים עמהם ונהרגו העובדים הפסילים והעושה אותם : ואין מכבה · ואין מציל אותם מן הדלקה · ונעורת הוא מה שמנערין מן הפשתן סטופ"א בלע"ז · ונצוץ הוא שביב האש בל"אגא בלעז · ויונתן תרגם הפסוק כן ויהי תוקפהון דרשיעיא וגומר : הדבר · אחר שאמר הפורענות אשר חזה על יהודה וירושלם אמר הנחמה אשר חזה על יהודה וירושלם גם כן : והיה באחרית הימים · כל מקום שנאמר באחרית הימים הוא ימות המשיח : הר בית ה' · זהו הר המוריה שבו נבנה בית המקדש : בראש ההרים · שיהא נכון ונשא ונעלה מכל שאר הר וגבעה שכל הגוים יכבדוהו וינשאוהו ויבאו לעבוד בו לשם יי' וזכר הרים לפי שהגוים היו עובדים את אלהיהם על ההרים הרמים : ונהרו · וירוצו · ומזה נקרא מקום מרוצת מים הרבים נהר : והלכו · לכו ונעלה · כל עם יאמר לחברו · כי מציון זה דברי הנביא לא דברי העמים · כלומר למה יאמרו העמים לכו ונעלה ויורנו מדרכיו כי מציון תצא תורה ומצוה לכל העמים · והמורה הוא מלך המשיח · ועליו אמר ושפט :

ושפט

אבן עזרא

כבור · כאילו כבורית והנכון שהוא כבור ידי · וטעם סיגיך בעבור שאמר בתחלה כספך היה לסיגי' ויאמר רבי משה הכהן נ"ע כי השבעה מיני מתכו' לא ימצאו במקר' על לשון רבים והנה שבא כל בדיליך : ואשיבה שופטיך · הטעם שיבלו ישראל ושופטיהם גם יסורו שופטי אחז ויעמיד חזקיהו שופטי צדק כי כן כתוב : כבראשונה · כימי דוד ושלמה והבית נוסף : ציון · בעבור המשפט תפדה מיד סנחריב : ושביה · יפדו הם שעשו תשובה : ושבר פושעים · היוצאים מתחת הרשות והם תמורים מחטאים והטעם על כל ערי יהודה הבצורו' שתפשו · ועוזבי יי' כפול במשפט : כי מאילים · מגזרת אלה וחוברה על סימן זכרי' כמו נשים גם שלש אחים והעד מהגנות · יש אומרים כי יו"ד יבושו תחת תי"ו הנוכח וכמוהו אחרו רבים ולפי דעתי שהוא דבק עם יכלו ואחר כך שם לדבר עם הנוכח וכמוהו רבים : ותחפרו כמו תבושו · כי אחר שאמר שיבשו מהאילים שהחמדו וגזלו המשילם לאלה שנבלו עליה וריקוק נובלת עליה שהי' כן מפאת עליה וכן ותאבדו דרך וכמהו שנאמר בוידוי קשינו עורף והנה התברר כי מאילים מגזרת כאלה והנה אחרי בן וכגנה : והיה החסון · תקיף והוא תואר השם כי השם הוא חוסן : לנעורת · היא שינוער מהפשתים : לניצוץ · כמו שביבים וכמוהו ונוצצים כעין נחשת קלל והטעם על הפסילים שיחזקום של' ימותו הפועלי' בעת לרתם בעבור שלא הושיעום ישרפום גם הם ישרפו וזה טעם ובערו שניהם כמו מדוע לא יבער הסנה : ואין מכבה · ואין עוזר · הדבר · זאת נבואה אחרת גם היא דבקה כי ציון עתה תפדה מיד סנחריב ועוד יבוא עת שתהיה לה מעלה גדולה והנה אמר באחרית הימים והם ימי המשיח שהם אחרית ימי עולם : והיה · והנה לא היו ימים אחרי ישעיהו שלא היו שם מלחמות והנה זה כתב בספר בן גוריון ובספרי פרס ומדי כי המלחמה לא שקטה בבית שני ועוד הכתוב העיד ולא ילמדו עוד ידענו כי הר הבית לא יהיה נשא רק פירושו נכון יהיה הר הבית שירוצו אליו מארבע הפאות כאילו היא נשא מכל הגבעות : ונהרו · מגזרת נהר בעבור מרוצתו : ושפט · השופט והוא המשיח כמו אשר ילדה אותם ללוי :

לאיתים

אורים ותומים

ציון במשפט תפדה וגו' יר' לי שנין משפט הוא שתפדה שלא תשאר אבל מניה הות בצדקה שיפיו כיון שמשאו ו"א ושבים בצדקה : ושבר פושעים וחטאים יחדיו ועוזבי ה' יכלו · כי יבושו מאלים · כי תהיו · והיה החסון לנעורת · ידוע כי הנרוע ירצה גריעותו יותר בהיותו לפני מי שהוא טוב ממנו כמאמ' הנרפית לאליהו מה לי ולך איש האלהי' וכן בדבריה זכיותיהם של ישראל באות · ומטרפות לאומות עכו"ם על פניהם ואמר כרפאי לישראל ונגלה עון אפרי' כי אמר שזה ט"ב וזה רע יכניסו את הרע למה שלא היה כזה שאמר ואינלי להתגדל שהוכרם מפאת החומר והראיה מחבירו וכו' אכינא לעניים ור' אלעזר בן חרסום לעשירים וכן אם לאובן ושמעון חטאו וזה עשה תשובה וזה לאו או זה חטא לעבור עביל' והלך אחריה לבקש דרכיה וחזר ולא עשאה וזה הלך והתיע ולא שב אימו דין שיענים אחר לפי שלא שב כמו ששב חבירו א"כ ר"ל שהתשוב' זו העושה את זה וזכיות ישראל מטרפות את האומות עכ"ום ועל זה א"ל בזה ואחד לאומים הטאת חסד שאומות הכ"ל עושים חטאת לישראל ומפי אתה למד מפישעם מלך מואב שנא' ומישע מלך מואב אשר להון לית אתון אמרין ליה מסיכן אנא ענ"ל קרבה עם כל אומה ונבא להון וכד אנא עבוד קרבא עם ישראל נצחין לי אמר ליה חד סבא כוה להון ושמיה אברה' ואיתיהיב ליה בן לאשה שנין ימידי וקרביה א"ל וקרבין לגדמיה אמרין לה לאו ואמרין להון וכי לא קרביה ואתעביד ליה ביסא אלו קרביה על א' כמה ונבה ברא בוכרא אית לי דמלין תחותוהי אנא מקריביה ליה לילמא מתעביד ליה ניסא שנא' ויקח את בנו הבכור אשר ימלוך תחתיו ויעלהו עולה על החמה חמה כתי' שהיה משתחו' לחמה ומיד ויהי קצף גדול על ישראל אמר לה' הק"בה לישראל א"ה מ"ה אינם מכירים את כבודי ומכבדים אותי וז"ש ושבר פושעים וחטאים ועוזבי ה' יכלו הפושעים וכו' והחטאים ע"ד שיתחנך ישראל כי בי בעורך וכן זכה עור לא זכה כנגדו כי בפי' לו עזר ולא בעזר לפי שיכנס כעזרו אלה פכרם ומוכסס רבו' מוכסים עונשיכם יכלו אם הגוף עוזבי ה' אשר לא שבו כי יבושו מאלים אשר חמדתם עוזבי ה' ועבודות זרות אשר חמדתם לעבוד ולא עבדתם ואם עבדו ולכן הם יבושו ממה שאתם חמדתם עם היות גם שאתם תענשו על אות' דרכים אשר בחרתם לבניע אל הע"א ואם לא עבדתם וכם הגנות שנאמר המתקדשים והמטהרים אל הגנות כי בנית ועבדות ויכול בחירה בדרכים שחשק בתכליות כמו שירע' יופי הענין ואמ' : כי תהיו כאלה נובלת עליה וגו' יר' אתם לא תאכלו ולא תפסדו בעולמכם ואם יפסדו הבנים או מעשה ידיכם כמו האלה אשר תפול עליה או הגנה אשר מים אין לה כי זה יאבד פריו אבל לא עצמותו וזה אשר מים אין לה לא יגמם שם הפרי וכן אמר לבנים שימותו או שלא ילידו ערירי' ימותו כמו שרמז לאלן בזה באו' כאלה וכאלון אשר בשלכת מצבת בם כמו שנתבאר ב"ב אבל הם רבוני עוזבי השם העובדים ומשתחוים לבעל הם והנברים' יסלו על פגרי גלוליהם וזהו והיה החסון לנעורת ופועלו

[illegible]

מנחה גדולה

[illegible]

וגו' : עוד יאמר במ"ש חז"ל למה נמצא זנות במצרים יותר משאר הארצות מפני שטבע הארץ מחייב' אותם שיהיו רודפי זמה ולכן מתמי' הכתוב איכה היתה האומה ישראלית עובדת ע"ז וגם מזנה והתימא הוא שבקריה שנתגדלו בה היא קריה נאמנה מלאתי משפט לא אמר מליאה משפט שר"ל מלאה מעם עושי' משפט אלא מלאתי כלו' שהארץ עצמה מליאת משפט אוירא דארע' דישראל מחכים א"כ איכה הייתה האומה שבתוכה לזונה מהיכן נולדו בה התכונות רעות שהייתה מבנות הזימה ותירץ ועתה מרצחים כספך וכו' ועבירה גוררת עבירה עד כי הייתה לזונה הגם שנתגדלו בקריה נאמנה והמה חכמים מחוכמים ע"כ :

כספך היה לסיגים וגו' מתוך דחז"ל מובן הו' כספך שר"ל רבוי כספך גרם ליך לסיגי' ר"ל לעשו' ממנו אלילי' שהם סיגי' ע"ד וכסף הרבתי לה וזהב עשו לבעל ובזה מובן למ"ד לסיגי' שלא אמר כספך היה סיגים ומ"מ אין מקרא יוצא מידי פשוטו כי יגיד עליו ריעו שבאך מהול במים · אמנ' מהרי"א ז"ל הבין המדרש כפשוטו שהביא ובב"ר אמרו עין הרע שלט בכסף שהוציאו ממצרי' שנעשה סיגי' ע"כ : ולדמהרי"א מה שייכות יש לו כאן ולשיטתו טיאא שהוא תוכח' על ע"א שפרצו גדר מעת יציאת' ממצרי' עוד לחז"ל פסיקתא שהא' היה נותן לחבירו מטבע מזויף מנחוש' והולך לקנות ממנו יין והיה מערב לו מים כמאמ' שניהם דמאי' וזהו כספך היה לסיגי' זה הקונה והמוכר. סבאך מהול במים ע"כ : ועיין הרד"ק ז"ל ורש"י ז"ל :

ולע"דן כוונת המדרש שידוע הוא מטבע הרפואה שהשותה יין חי איננו משתכר כמו השותה יין מהול במים · והטע' שהיין החי מיד הוא יורד מן האצטומכ' ואין מעלה אידי' לראש לא כן המהול במים לקרות' מתעכב הוא באצטומכ' והינו מתעכב כ"כ במהירו' ובינ' ביני מעל' אידים עשניים מן האצטומכא למוח והם הם הגורמי' השכרו' והבלבו' ולזה נקרא המעורב במים מהול לדע' המדרש כנז"ל : ועיין הרא"ב"ע ז"ל ומהרי"א ז"ל הביא בשם חז"ל כספך היה לסיגי' על כסף הכפורי' של מחצית השקל נודרי' בכל שנה ושנה שלא היה כסף נקי כראוי וסבאך מהול במי' על יין הנסכים שע"ג המזבח · ופשוטו הזכיר מה שקרו במטבעות לפי שהוא גזל כגלוי גם במזונות שקרו סבאך מהול במים ע"כ :

ולע"דן לפי שהמנהג במטבעו' לערב מעט סיגים כנגד מה שנטרף בטיבוע ושכר הפועלי' גם מנת המלך מזה כתרע' שהגיע גזלנות' עמה שהיו נותנין מסיגי' שהיו מערבי' הראשונים אתה האחרוני' נותני' אותו השיעור מהכסף ורובו של מטבע ככולו מהנחושת ז"ש כספך היה בזמן העבר היה לסיגי' מה שהוא כספך היו' אז יאמר זה הענין באופן כאות מה שהו' נחשב היום כספך הנה בזמן העבר היה לסיגי' כי סיגי הזמן הראשון מעין בכסף היום · ואמר כי שקרו השחורו שג"כ סבאך מהול במי' נקראו משל לפי שמשקר את האד' ומהולל אותו כנז"ל בביאורי לדחז"ל ובזה אבין שקראו סבאך שמשכ' את האדם ומסבאו ומילת אבג אורחי' קת"ל שהיין המזוג משכר יותר ומשכ' לאדם ומהוללו ואפשר עוד כספך היה לסיגים שהיו עושים המטבע כולו מסיגים והכסף לא היה בו אלא כפוי דק מאד מכסף באופן שיש כאן גנוב דעת שהראוהו שתוכו כברו כסף צרוף בעליל לארץ מזוקק ולז' לא אמר כספך היה סיגים שהיה אומ' שהכסף והסיגים מעורבים יחדיו לא כן עתה באו' לסיגים פי' לצפויה סיגים בדרך זיוף כדפרשי' · והנה קרא היין המזוג מהול לומר שהלואי היה מזוג על חד תלת כמשפט כל חמר דלא דארי' על חד תלת לאו חמר'. הוא הנ הא מזוג' כפי חומר היין אבל היית' הם מזג בהוללו ומכלות על חד ד' וכיוצא וכולי האי ואולי יספיק למלא' חסרון המטבע שנותן לו הקונה · וזה למדתי ממהול דהוי"ל הכנ"ל שפירושו לשון הוללות : ואי אפשר עוד לפרשו מהול מלשון נולד מהול והכוונ' כי הערל בכחו וגבורתו אשר בו מטבע יצירתו והמהול והנימול מפיש עכירו' החומר וכחו ע"י המיל' ולכך א' שבאך מהול משל שנימול ע"י המי' כלו' שתשש כחו ע"י המי' כמו שמתש' הפח של הגויה כרית' הערלה ע"י המילה והיינו מהול ודבר אחר' בזה : וי"ת מהול מערב כדר"ש י"ז כנ"ל :

שריך סוררים גו' בר קפרא אמר שכולם אוהבים את הגזל וחברי גנבים שהיו כולם מתחברי' לגנבים א"ר ברכיה מעש' באשה אחת שנגנבו מיחם שלה והלכה לקבול לדיין ומצאתו שפות על גב כירתו · ומעשה באחד שנגנב טליתו והלך לדיין לקבול ומצאו מונח על גבי מיטתו · אמר רבי לוי מעשה באשה שכבדה לדיין במנורה של כסף והלך אנדיריקון שלה בסיח של זהב למחר אשכח דינא הפוך אומרה ליה יבהר דיני קמך כההיא מנרתא דכספא אמר לה מאי אעביד ליך כפה סיח מנרתא הדא הוא דכתיב כולו אוהב שוחד כולם אוהבי' את הגזל · ורודף שלמונים שלים לי ואשלם לך · יתום לא ישפוטו ר"א ור' יוחנן ר"א אמר בראשונה היה אדם מת בירושלם והיה מניח אפוטרופא ליתומים והייתה האלמנה תובעת כתובתה מן היתומי' והם הולכים אצל הדיין והיו מוצאין אותו חסוד עם האפוטרופין רבי יוחנן אמר בראשונ' היה אדם עול' לירושלם עם הדיין והדיין אומר בקע לי שני בקעיו' של עצים מלא לי שתי חביות של מים והיו יציאותיו כלים והיה יוצא משם בפחי נפש והיית' אלמנה פוגע' בו בדרך א"ל מה נעשה בדינך וא"ל כלה יציאותי ולא הועלתי כלום והייתה אומרת אם זה שהוא איש לא הועיל כלום אני שאני אלמנה על אחת כמה וכמה לקיים מה שנא' וריב אלמנה לא יבוא אליהם עד כאן ·

ולע"דן לדקדק מאי ק"ל בפ' שדרש סוררים שכולם אוהבים את הגזל מזולתו מן העברו' · ועוד מהו וחברי גנבים שהיו מתחברי' וכו' כי זהו פשוטו של מקר' ולמה לא אמר עם הגנבי' אלא אמר לגנבים בלמ"ד: ושני מעשיו' אלו למה דמספיק היה במעש' א' כי שוים הם ומ"ש שבאחד אמר והלכה לקבול ובשני הוא אומר והלך לדיין לקבול מאחר תיבת לקבול' ומהו או'ה"כד כולו אוהב שוחד כאילו מבין הבנה מתודעת בפ' ואו' כולם אוהבים את הגזל כרא' שמהופך אהב שוחד לאוהב גזל והם בלתי מתייחסים ואם הוא דבר זולתו יהי' מיותר לגמרי שכבר קדם במ"ש שריך סוררים שכלם אוהבים את הגזל · ועו' מהו שלם לי ואשלם לך · ועוד ר"א מ"ק כי לא פי' תכלית דבריו וכוונתו דבשלמ' ר' יוחנן פיר' הכתוב כמין חומר כיון דיתום לא ישפוטו נמשך שריב אלמנה לא יבוא אליה' ואם כוונת ר"א כיוצא כדר' יוחנן יקשה דא"כ מאי ביניהו :

ונראה דקשיא לבעל המ' בפ' שאם סוררים הוא מגד שהם סוררים במעשיה' יקשה למה עשה כלל ופר' סוררים כלל חברי גנבים גו' פרט · לז"א סוררים שאוהבי' את הגזל לעיקר של בגזל כמו ויגזול את החנית וזהו לשון סוררים בפרהסי' וחברי גנבים הגונבים בהחבא ובליל' שזהו ההפרש בין גזלן לגנב ולפי שחברי גנבי פשוטן של דברים שהולכים בחברתן לגנוב וזה לא יעלה בדעת שהשרי' ילכו בחברתם ועוד דא"כ גנבים הם ג"כ וא"כ למה יתלה בהם בשהם חברי גנבי' והלא הם הם הגנבים וא"כ הי"לל סוררים וגנבים לזה פי' שמתחברים לגנבים ר"ל שהגנבי' הולכי' לגנוב בלי פחד שהרי נתחברו השרים אליהם להחזיק בידם ויקחו חלקם ממה שיגנבו והשרים בביתם עומדים נמצא שהשרים מחזיקים ידי' עוברים לגנוב ז"ש מתחברים לגנבים כול' מתחברים · אל אנשים רעים להחזיק בידם לשיהיו גנבים ז"ש לגנבים ולא אמר עם גנבים ולזה הבי' ב' מעשיו' דגרא' שבשניה' היו בדיין א' וכיון שהוחזק בראשון שנמצא המיחם אצלו הנה הוחזק בחברי גנבים ולזה כשהלך השני שנגנב הטלית ממנו נאמר במעשה זה השני לשון והלך לדיין לקבול שהקדי' תיב' לדיין לקבול כלו' שהלך לדיין לקבול עליו ממש כי כתן אל לבו שאליו הגיעה הטלית לא כן בחלי"ק המעשה הא' שאמר והולכה לקבול לדיין גו' שעדיין לא היה בחזק' חבר גנבי' כלל · ובמעשה ג' שהביא ר' לוי בר שא"עפ שסייע הדיין ההוא אל בעל הסיח לפי שהי' שוחד מרוב' עכ"ז היה רשעתו שלא החזי' את המנור' אל האש' הכי' כיון שלא זכה הוא בדינא כמצא שלקח המנורה בתור' שוחד אבל כשארה בידו א"כ בתורת גזל' והסיח לקחו בתורת שוחד ובזה מדקדק בא' ג' דקדוקים כנוכ' שעליה' אמר ה"כד כולו אוה' שוח' בא' דהי"לל וכולו בוי"ו כמ"ש וחברי גנבי' והרודף שלמוני' בוי"ו מוסיף על ענין ראשון ומהו כולו אוהב שוחד די שיאמר אוהב שוחד · ומהו

אוהב שוחד לוקח שוח' היה לו שיאמר' לז"א ה"כד כולו אוהב שוח' כולם אוהבים את הגזל שלהיו' כי הדיין הוה גוזל המנור' לז"א כולם אוהבי' את הגזל שמגד אשה גזל לקח ומגד הב' שוחד וכ"ש הוא א"כ חלוק'ז פרט למה שבכלל סוררי' אוהבי' את הגז' היה וא"כ לזה לא אמ' אוהב' שוח' שהיינו מוסיף על ענין א' שלא מפרט אותו ומודיע בו סוררי' שהרי כולו הוה שוח' ובזה מובן ג"כ הו' כולו הנה' שוח' כולו ר"ל מהתובע והנתבע' שהרי מהבי' לדיין לקח שוח' אמ' אוהב שוחד לפי שמגד האש' לא הוה בו לקוח שוחד שא גזל שהרי הטה דינה ולקח המנור' בגזל לז"א הוה' שוחד שמגד הסוס שבשני הצדדין מהתובע והנתבע אהב' הדיין ולקח' שחד בכח אלא שמגד האיש בעל הסיח לקח שוחד כמו שהאהב המנס מגד האשה בעל' המנורה אוהב שוחד בכח אבל לא יצא אל הפועל שא גזל לא שוח' שמצא בזה המעשה של ר' לוי מובן כל הג' דקדוקי' אשר לעומת' אמר ה"כד כולו אוהב שוחד כולם אוהבים את הגזל ורודף שלמוני' שלם לי ואשלם לך ר"ל שהדיין א' מחניף לחבירו כדי שכשיבוא הוא ג"כ לפני חבירו יחניף אותו וזהו שלם לי ואשלם לך וכן פרש"י ז"ל כתרגו' עביד לי טב בדיני ואשלם לך בדינך : ולי ק"ק לשון שלם לי דהא זהו תחילת דינא ופעם ראשונה שדן אותו בשלמ' ואשל' לך ניחא ולזה תמצא שדקדק בלשונו המתרגם יונתן ע"ה שתרגם עבד לי טב בדיני ואשלם לך בדינך שראשון תרג' עביד ולא תרגמו שלים לי כמי שתרגם ואשלם לך לבך :

נראה שכשהדיינים מחניפין זה לזה אינם רוצים להחניף בהמתנה עד שיבוא דין לשני ויחניף לו אבל מהיותם אוהבים שוחד נמשך שאפי' כשדן דיין את חבירו הדיין כמוהו אומר לו שלם לי עתה במעות בענין שוחד ואני ג"כ כשיבוא לי תביעה ואצטרך לצאת לפניך לדין אשלם לך וזהו שלמונים אשלם לי ואשלם לך והוא ענין נפון בהבנ' הפסוק גם בדברי המאמר קרוב לו' שכוון לזה מאו' שלם לי ואשל' לך דלפרש"י ז"ל והמתרג' לא דייק לשון שלם לי : ובמ"ש יתום לא ישפוטו הלך השוה בין לר' אלעזר ובין לר' יוחנן לכולהו קשיא להם בפ' דליערבינהו יתום והאלמנה לא ישפוטו למה עשה שתי חלוקות ובמילו' שונות לומר שהיתו' בא אליהם אבל אינ' שופטים אותו אבל ריב האלמנה לא יבוא אליהם כלל ולז' ר' אלעזר הו' בראשונה היה אדם מת בירושל' והיה ממנה אפטרופס וכו' כי בהיות ריב האלמנה התובעת כתובה שזהו הריב המיוחד לאלמנה לתבוע כתובת' מהיתומי' ובהיות הדיין חסוד עם האפטרופין שנתנו לו שוחד או שהדיין והאפוטרופוס אוכלי' ממון היתומים וזהו חסוד עם אפטרופין הנה בהכרח ימשך מזה שיחניף הדיין ליתומי' ולא יעשה בהם משפט שיפרעו אל האלמנה כתובתה ולפי זה יתים לא ישפוטו לתרע במשפט ולזה ריב האלמנה מתביעת כתובת' לא יבוא אליהם כמצא היתום והאלמנה אדוקים זה בזה וכשיתום כתבע והאלמנה תובעת כתובתה ולפי זה הבנת לא ישפוטו מעין מה שפירשתי בכלי חמדה בפסוק שפטו דל ויתום ר"ל עשו בהם משפט ודל לא תהדר ולא יתום אלא שפטו דל ויתום ואומרו כאן וריב האלמנה לא יבוא אליהם שהעפ"י שבאה להבוע כתובתה הרי הוא כאילו לא באה כיון שלא הועילה אמנ' ר' יוחנן ראה מהדוחק בדברי ר' אלעזר ראשונה לשון יתום לא ישפוטו שאין זה פשוטו אלא שהוא תובע לאחרים ומעיין דינו · ועוד קשה לדר' אלעזר אומרו וריב אלמנה לא יבוא אליהם שהריב בא הוא לפניהם שהאלמנה באה להבוע כתובתה ועוד דקשה לו אומרו וריב אלמנה דכיון דהאלמנה הזו שייכא עם היתום הנזכר כי תובעת היא כתובתה ממנו כדר' אלעזר הי"לל וריב האלמנה בה' א' או וריב אלמנה סתם מורה הוא על שאין שייכות לאלמנה עם היתום הנזכר ולא כשיטת ר' אלעזר וה"ק שהיתום בא אל הדיין לתבוע מבעל דינו והדיין עושה בו אנגריא לקשות עצי ולשאוב לו מים וכל היום הלך באנגריא השיא וז"ש יתום לא ישפוטו לו' שמתוך העצים שנתן לו כדי לבקעם ומתוך המי' שנתן לו כדי למלא' לו ידע היתו' שיהם לריק כחו וכל היום יצא לו בטורח הגוף ויתום לא ישפוטו וכן היה והנה בצאת היתום מבית הדיין הנה האלמנה דעלמא באה לקראתו לדעת מה עשה ומה זכה בדינו כדי שתכנס ולזה אמרה לו מה נעש' בדינך גו' והיא אומרת אם זה שהוא איש וגו' ונמנעת ולא באה ובזה מובן שכיון שיתו' לא ישפוטו שאינם עושים דינו נמשך מזה שריב האלמנה לא יבוא אליהם כלל שלא תרצה האלמנה ליכנס אליהם כלל · למדנו מהמאמר הזה כמה דקדוקים בפסוק אל ילוזו מעיניך : ועיין רש"י ז"ל והרא"ב"ע ז"ל והרד"ק ז"ל וכן מהרי"א ז"ל · והביא המדרש בנזכר היתום לא ישפוטו וגו' :

ולע"דן שאמר שריך סוררים לשון נופל על הלשון שריך שהליפו אל סוררים וחברי גנבים ואמר כולו אוהב · שוחד ר"ל הנה הדיין הזה אם בא לפניו דין מנה רוצה לקחת המנ' כולו שוחד או אמר כולו אוהב שוחד כלומר מכל צדדי הדין דהיינו מתובע והנתבע אוהב לקחת מכול' שוחד ועכ"ז שאוכל שוחד בהוו' רודף עוד שלמוני' לעתיד תמיד רודף לקחת מאס שלמונים וזהו לשון רודף שלמונים · והנה היתום שאמו אלמנה והוא בא לדין ואינ' שופטי' אותו להיותו מעוסקי ומזה נמשך שהאלמנה אמו באה לריב מריבה עם הדייני' על שלא שפטו משפט בנה היתו' וכשהם שומעין שהאלמנה באה לריב עמהם מצוים לשלוחי ב"ד העומדים שם שלאיניחוה לריב עמהם ולהתרעם ז"ש יתו' לא ישפוטו וריב אלמנה המריב' את הדייני' על שלא שפטו היתום לא יבא אליהם:

לכן נאם האדון גו' במדרש לכן נאם האדון ה' צבאות א"ר שמואל בר נחמני כל מקום שנא' האדון עוקר דיורין בנין אב שבכולן הנה ארון הברית ארון כל הארץ עובר לפניכם בירדן עוקר כנענים ומכנים ישראל אביר ישראל א"ר תנחום בר נחמני תוקפיהון דישראל · ורבנין אמרין אביר ישראל לפני האומות הוי אנחם מצרי ר' יהודה ור' נחמיה ר' יהודה או' מלוה לאותו האיש עשרה זהובי' וא"כ עוקף עליו ונוטלה ממנו אמר הב"ה עלי לשלם לו גמולו ולהפרע מאותו האיש : ורבי נחמיה אומר הוי אנחם מצרי שנים · מאויבי שנים הם ארבע מלכיות עכ"ל :

ולע"דן לדקדק מאי איכא בין ר' תנחום דמפרש אביר ישראל תוקפיהון דישראל לרבנין דמפרשי אביר ישראל לפני אומות העולם ור' יהודה ור' נחמיה במאי קמיפלגי בפי' הוי אנחם גו' :

ונראה כי לפי שאמר לכן נאם האדון ה' צבאות לו' שכיון שהוא אדון הכל יעקור דיורין ויושיב דיורין יעקר ישראל ויגלה אותם ויושיב זולתם בא"י כמו שעשה סנחריב לא"י שהביא הכותיים והושיב' תחתם כי כן מורה האדון שכיוצא בתואר הזה אמר בביאת לא"ר כשעקר כנעני' והושיב ישראל כי הוא אדון הכל ועושה כדין לעקור ולנטוע ולפי שיוכל הרואה לטעות ולו' מה הרי האף הגדול הזה לז"א לכן נאם האדון גו' וזאת העיקר' דיורין הרמוזה בתיבת האדון אל תחשב שהי' חרי אף גדול שאין הדבר כן אלא אביר ישראל ותוקפיהון דישראל הוא כי מוטב שיגלה הכעס והחימה עצה בעיקרתן מן הארץ וגלו' מכפרת מהשליך אותם שם ותחול החימה בהם ממש ז"ש תוקפיהון דישראל הוא ענין עקירת הדיורין הנז' · אמנם רבנין אמרי אביר ישראל לפני אומות העולם פי' אעפ"י שנתתי רשות לאומות העולם לעקור דיורין ישראל העומדי' בארץ ולהכניס דיורין תחת' לא שעשיתי אותם הפקר אלא אביר ישראל הני לפני אומות העולם. והנה אף גם זאת בהיותם בארץ אויביהם לא מאסתים ולא געלתים לכלותם גו' כי אביר ישראל הני לפני האומות שלא יכלום · ואמר הוי אנחם מצרי גו' ר' יהודה או' כוון לתקן הכפל שאמר הוי אנחם מצרי ואנקמה מאויבי שהכוונה עלי לשלם לו גמולו במה שאתה עוקף עליו ונוטלה ממנו ואל זה כוון באו' הוי אנחם מצרי שסוב' א"כ ואנקמ' מאויבי והוא מ"ש ולהפרע מאותו האיש העוקף בעקיפין לחבירו ושייכות הענין הזה כאן הוא לו' שאעפ"י שאעקור את ישראל שהם צרי בעת הזאת סוב שאנקמה מאויבי העוקרים אותם ויושבו תחתם : אמנם ר' נחמיה מפרש צרי ואויבי על ארבע מלכיות כי מיעוט צרי שנים · וכן מיעוט אויבי שנים. וה"ק הוי אנחם ממה שעשו לי לישראל וע"י מה אתנחם ע"י ארבע מלכיות אבל לא לעולם אריב ולא לנצח אקצוף גו' אלא סוף ואשיבה ידי עליך גו' או יהיה כוונת ר' נחמיה הוי ואוי להם לצרי ולאויבי כשאבוא עליהם פורענות כדי שאנח' מצרי על מה שהרעו לישראל וכן כשאנקמ' מאויבי שהרעו לישראל ויהיה זה בעת הגאול' כשאשיב' ידי עליך כמלא מתוך המאמר הזה מובן הבנ' הפסוקים על מתכונתם ועיין רש"י ז"ל והרא"ב"ע ז"ל

ועל ב' הסוגים אמר ע"ש שיש בהם דבר טוב ככסף המעורב בסיגים אצרוף כבור סיגיך ואסיר כלם בדין מעוללי כסף אסירם לגמרי וזה ואסירה כל בדיליך : ואשיבה שופטיך כבראשונה הם אמר משה אנשי אמת וגו' ויועציך למפותם לפני שהיו סיתרו · ואמר שופטיך ויועציך · כי מדרך העולם שיהיה ריב בין אנשים בעסקי ממון טרם ירדו לדין ישאלו פי חכם לעצה אם יזכו בדינם כדי שישאל הדיין אם דינא כך הוא אם פשרה בעיצא שיצא להשיב דבר לשואל כענין ומי שיודע שהדין עמו יותן בבשר דבר · ואמר העצה הישרה טובה היא אם הדיין פסוק לדין דין אמת ואם א"כ אם הוא מטה דין א"כ לשוא עמלו בעלת היועץ · וז"ש ואשיב' שופטיך כבראשונה ויועציך כבתחילה : אחרי כן יקרא לך עיר הצדק לזכור שבשנים תרוות כי מקדם היתה נקרא צדק ילין בה וא"כ יקרא לך עיר הצדק לא דצדק ליכה וגם בתחילה היו קורא' לא קריה נאמנה תחילה וא"כ צדק ילין בה ואחרי כן תחלה יקראוך עיר הצדק וקריה נאמנה ציון וגו' כי שתים רעות עשו · שריך סוררי' וחברי גנבים ולז"א ציון הם תופסי התור' הראוים לשפוט כד"א כי מציון תצא תורה הנה בעמות משפט תפלה שהוא תיקון עוותם ושבי' אשר גזל הרבים בידם אין להם תקנה לתקן רק לעשות צדקה כא"זל מי שיש בידו גזל רבים יתקן דבר שרבים נהנים ממנו וזה צדקה שהיא שבה כוללת לרבים ואע"פי שאינה טובה לעשיר שגזל מ"מ כיון שיש מי שנותן צדקה יש ע"כ הרווחה ג"כ לעשיר שאין העני אוכלו ע"כ וא"כ גם לעשיר הצלה ממנו ונקרא גוזלי רבים : ושבר פושעים אפשר שזה חוזר לציון במשפט תפדה וגו' וגם שבר פושעים והחטאים יתרפה עם ציון ושביה והפושעים הם המזידין לחטוא וחטאים הם שוגגים לאלו יהיו תרופה ורפואה אמנם עוזבי ה' הם שעמו להכעיס יודעים את קונם ומכוונים למרוד בו אלו יכלו לגמרי ולא יהיה להם תרופה כי יבושו בושה גמורה לפי שהם

לא כיונו לא להועיל ולא להערב רק להכעיס כי יבושו מאילים וגו' אז"ל שלעתיד יתן הש"י כח בע"ז ויבאו כולם וישתחו ויאמרו בפיהם שלא היה בו ממש ואז יבושו העובדים אותו וז"ש כי יבושו מאילי' וגו' כינוי לשמות הע"ז אשר עבדו · או יאמר כי יבושו וגו' שא"זל כל העושה עבירה ומתבייש בה מוחלין לו וכו' וז"ש תדעו איך ימחה העון של אלו ואלו הוא כי יבושו וגו' : והיה באחרית הימי' אמרו ז"ל על פסוק אני ה' בעתה אחישנה זכו אחישנה זכו בעתה וז"ש אם תטיבו מעשיכם יחיש ימהר השם לכם ואם לאו עכ"פ והיה ודאי יהי' לכם גאולה אלא שבאחרית הימים יהיה · ואז נכון יהיה מעצמו בלי בנין ידי אדם אלא משמים ירד ה' בית המקדש כמו לא"זל ולזה בית ה' יקרא בעלם כי הוא ביתו אשר בנה וע"כ יהיה הוא נכון ונשא ביתר שאת ומעלה ועי"כ ונהרו אליו כל העמים בראותם כי מעשה ידיו כוננו מקדש ה' כוננו ידיך · ויאמרו לכו ונעלה אל הר ה' ואל בית אלהי יעקב אשר בנה ואשר נטע בראש ההרים : ואמרו ז"ל אברהם קראו הר כי הוא היה המתחיל לעלות בהר השלמות אשר היה קודם לו קשה מאד לעלות אליו והוא התחיל לתת דרך לעלות אל הר הקב' · ויצחק הכינו וגם חקרו עד שעשאו כשדה כבושה ונוח לעלות בה ומוכן לעבודה ויעקב אבינו עשאו בית בנוי לתלפיות בכל מכונותיו לבאת ולבוא בהמה ולכן נקרא על שמו כי אין המצוה נקראת אלא על מי שגמרה : והלכו עמים רבים וגו' אמרו ז"ל שנגדי עמו שהיו שבעה נפשות כתיב נפשות וגם יעקב שהיו שבעים כתיב נפש לפי שעשו עובד לאלהות הרבה כתי' נפשות ויעקב עובד לאל אחד כתי' נפש הרי שהאומו' מכונים בשם רבים מכני רבוי אלהותם ע"ד אמרו ז"ל שהאומות מונין לישראל כתי' אחרי רבים להטות ואנו הם הרבים ולמה אין אתם עובדים לאלהותנו · וזה שניבא ישעי' שבאחרית הימים ילכו עמים רבים שהם היו מכונים בשם רבים מצד אלהות הרבה שאין להם וגם היו מונין בה ישראל לומר מצד שהם רבים לטעות אחרי הבלם עתה יחזרו מדבריהם ויאמרו דברים שאמרנו לפניכם טעות הוא בידנו אדרבה אפתנו כשובה אליכם לעבוד עבודת הקודש כאותכם ויאמרו לכו ונעלה כמונו כמוכם אל הר ה' כי לא בעבוד עוד עבודה זרה כי אלהי ישראל [illegible]

[illegible]

ילמדו

רדק

ושפט · השופט הוא מלך המשיח · וכן ויגד ליעקב המגיד · ויאמר ליוסף האומר · והדומים להם כמו שכתבנו בספר מכלל · אמר כי אם יהיה בין גוי לגוי מלחמה או תביעה ביניהם יבאו למשפט לפני מלך המשיח שיהא אדון כל העמים והוא יוכיח להם · ויאמר למי שימצא בו העול ישר המעוות לבעל דינך · ומפני זה לא תהיה מלחמה בין עם לעם כי הוא ישלים ביניהם · ולא יצטרכו לכלי מלחמה וכתתו אותם לעשות מהם כלי' לעבודת האדמה : לאתי' · אמר שחופרי' בו נקרא את · ודגש תי"ו לאתי' מקום הנח אשר במלת את מחרשתו ואת אתו . למזמרות · הם הכלי' שזומרים בהם הגפנים ושאר אילנות · כמו וכרמך לא תזמר : בית יעקב · אלה דברי הנביא לאנשי דורו ואמר בית יעקב לפי שאמ' למעלה כי לעתיד יאמרו כל העמים לכו ונעלה אמר אתם שאתם חייבים ומצווים מעתה ללכת באור ה' לכו ונלכה באור ה' ואור ה' הוא התורה והמצות' אלא כמו פירשנו למעלה שהוא מענין זרוז · ויונתן תרג' ויימרון גו' : ואמר ונלכה כשתתף הנביא עמהם' כמו שפירשנו בפסוק לולי ה' צבאות : כי נטשתה · כנוי נטשתה כנגד האל · אמר אתה האל שנטשתה עמך בית יעקב עתה הדין עמך כי הם מלאו מקדם · ויונתן פירשו כנגד ישראל הרי שבקתון דחלת תקיפ' דהוה פריק לכון דבית יעקב · ופירוש עמך לפי דעתו אתה שהיית עושה מעשה עמך · כמו שאמרו רבותינו ז"ל בעושה מעשה עמך ואז היית גואל אותם מכל צרה ועתה נטשת אותו : כי מלאו מקדם · פירוש מלאו כשפים יותר מבני קדם · וידוע היה זה ביניהם כי בני קדם היו מכשפי' ומעוננים' · וכן פלשתים היו יותר מעוננים מבני קדם וישראל כהם · ועוננים שם תאר · וכן בני ענק' · ונקראו ארם בני קדם לפי שהם למזרח ארץ ישראל · והם למדו מעשי' רעי' מאשר לפניה' ומאשר לאחוריהם · וכן ארם מקדם ופלשתי' מאחור : ובילדי נכרי' ישפיקו · עוזבי' תור' ה' ומתעסקי' בספרי הכשופים והנחושים ומספיקי' בהם · והם אומרים דיינו באילו הספרי' והם ספרי' נולדי' להם מקרוב · כמו שאמר משה רבינו עליו השלו' חדשי' מקרוב באו שלמדו אות' מהאמות שהם נכרי' · והתור' שלמדו אותה ונקד' ונלכדו בה הם ואבותיה' מכמה שני' עזבו אותה · ויונתן תרג' כי מלאו מקד' ארי אתמליאת וגו' · ר"ל כמו שהיתה בימי הכנעני · ותרג' ובילדי נכרי' ישפיקו ובנמוסי עממיא אזלין : ותמלא ארצו · ארצו של זה העם שזכר כי נטשת עמך · אמר כאשר נתמלאה ארצו כסף וזה' וסוסי' עד שאין סוף לאוצרותיו ולמרכבותיו אז נמלאה ארצו אלילי' · כמו שאמ' וישמן ישורון ויבעט · ואמר וכסף הרביתי לה וזהב עשו לבעל · וזה היה בימי שלמה שהית ארץ ישראל מלאה כסף וזהב · כמו שכתוב ויתן שלמה את הכסף בירושל' כאבני' · וכן זהב לרוב שהיו מביאין לו מאופיר וממלכת שבא ומכל המלכי' : וסוסי' כמו שכתוב ויהי לו ארבעי' אלף ארות סוסי' · ובימות שלמה החלו לעשות' ולעבוד להם ואף בחייו החלו לעשות כמו שכתוב · ופי' ואין קצה · ואין סוף · כלומר אין סוף למספרם · והוא דרך הפלגה : ותמלא · פירשנוהו : וישח אדם וישפל איש · כפל הענין במלות שונות · ויש מפרשי' אדם הקטני' · איש הגדולי' : וישח וישפל · בוי"ו פתוחה עבר במקו' עתיד כמנהג הלשון · וברוב דברי הנבואה אמר עוד יבא זמן שישפלו בני אדם ולא יגבהו ברוב כסף וזהב וברוב סוסי' · וזה יהיה בימות המשיח שיתקבצו כל הגוים להלחם בירושלם ואז יראו כי לא יועיל להם לא כספם וזהבם ולא גבורתם ולא הרבות עמים ואז תשפל גבהותם וישח גאונם : ואל תשא · תי"ו תשא כנגד האל · אמר לא תשא ולא תסלח להם מה שהרעו לישראל אלא תענישם בפעם ההיא על כל מה שעשו : בא בצור · ואז יאמר איש לאחיו בא בצור : בעפר · במחלו' עפר : עיני גבהות אדם · לפי שגבהות האדם נראה בעיני' לפיכך סמך עיני אל גבהות · וכן אמר עינים רמות · רום עינים : שפל · בשקל כי חפץ בבת יעקב · והוא עבר במקום עתיד · כמו ישפל · וטעמו לגבהות · כמו ושח גבהות אדם · או טעמו לעיני · כמו ועיני גבוהים תשפלנה · ואחר שפל על כל אחד ואחד · ונמצא עין בלשון זכר · שבעה עינים · עיניך לנוכח יביטו · עיני ה' המה משוטטי' : ונשגב ה' לבדו · כמו שאמר והיה ה' למלך על כל הארץ : כי יום · טעם למה שאמר ונשגב · אמר כי יום לה' לצבאות כי כל גאה ורם ונשא ישפל ואותו היום יהיה לה' כי הכל יכירו במלכותו : ושפל · כמו וישפל : ועל כל ארזים · ארזי ואלוני משל על מלכי האומות · וזכר ארזי' ואלוני' כי הם הגדולים מכל העצים · וכן אשר כגובה ארזים גבהו · וחסון הוא כאלוני' · ותרגם יונתן על כל מלכי עממיא וגומר : ועל כל ההרי' · זכר הדברים אשר יתגאה האד' בהם וכי הגאות ישפל ביו' ההוא · כי האל יגבה על כלם ויודו לו גבהותו וישפלו לפניו · והדברי' שיתגאה אדם בהם על בני אדם הם ההרי' הרמי' והגבעות הנשאות שיהיה נשגב בהם מפני אויביו · ויעשה הוא בהם והם לא יעשו בו · וכן מי שיש לו במישור מגדל גבוה או חומות העיר בצורה · וכן מתגאה האדם בעושר וברוב נכסים גדולים הבאים לאל' דרך סחורת הים ברוב : ועל

ישעיה ב

ושפט בין הגוים והוכיח לעמים רבים וכתתו חרבותם לאתים וחניתותיהם למזמרות לא ישא גוי אל גוי חרב ולא ילמדו עוד מלחמה:

ה בית יעקב לכו ונלכה באור יהוה: כי נטשתה עמך בית יעקב כי מלאו מקדם ועננים כפלשתים ובילדי נכרים ישפיקו: ותמלא ארצו כסף וזהב ואין קצה לאצרתיו ותמלא ארצו סוסים ואין קצה למרכבתיו: ותמלא ארצו אלילים למעשה ידיו ישתחוו לאשר עשו אצבעתיו: וישח אדם וישפל איש ואל תשא להם:

י בוא בצור והטמן בעפר מפני פחד יהוה ומהדר גאנו: עיני גבהות אדם שפל ושח רום אנשים ונשגב יהוה לבדו ביום ההוא: כי יום ליהוה צבאות על כל גאה ורם ועל כל נשא ושפל: ועל כל ארזי הלבנון הרמים והנשאים ועל כל אלוני הבשן: ועל כל ההרים הרמים ועל כל הגבעות הנשאות:

טו ועל כל מגדל גבה ועל כל חומה בצורה: ועל כל

תרגום

וידין בין מלכותא ויוכח לעממין סגיאין ויעפפון סיפיהון לסיכין ומורניתיהון למגלין לא יטול עם באפי עם זיין ולא יתאלפון עוד מבכן קרבא: ימרון דבית יעקב איתו ונהך באולפן אוריתא דיי: ארי שבקתון דחלא תקיפא דהוה פריק לכון דבית יעקב ארי אתמליאת ארעכון טען כמלקדמין ועננין כפלשתאי ובנימוסי עממיא אזלין: ואתמליאת ארעהון כסף ודהב ולית סוף לגנזוהי ואתמליאת ארעהון סוסון ולית סוף לרתיכוהי: ואתמליאת ארעהון טען לעובדי ידיהון סגדין לדאתקינא אצבעותיהון: וימאך אנשא ויחלש תקוף גבריז ולא תשבוק להון: ויעלון למערק במערק בטינרא ולאטמרא בעפרא מן קדם דחילא דיי ומזיו יקריה: עיני רמות אנשא ימאכן ויחליש תקוף גברין ותתקיף יי בלחודוהי בעידנא ההיא: ארי יומא דעתיד למיתי מן קדם יי צבאות על כל גיותניא ורמי לבא ועל כל תקיפיא וימאכון: ועל כל מלכי עממיא תקיפיא וחסיניא ועל כל טורני מדינתא: ועל כל טורייא רמיא ועל כל רמתא מנטלתא: ועל כל דיתבין כמגדל רם ועל כל דשרן בשור כריך: ועל כל

ואין קצה ח' בקריאה וסימ' ותמלא ארצו סוסים ב' ב' בפסוק · כוש עצמה ומצרים · ואין קצה לתבונה · ואין קצה לג יה · בוא י"ג מ"ל וסימ' במסר' רבת' :

רש"י

לאתים · קולטר"ש בלע"ז : מזמרות · שרפ"ש בלע"ז שזומרין בהן הכרמי' : בית יעקב וגו' · האומות יאמרו להם כן והמקרא הזה הוא מוסב על והלכו עמים וגו' : לכו ונלכה באור יי' · ואמרו להם כן וי"ת יימרון דבית יעקב איתו וגו' : כי נטשת עמך בית יעקב · הנביא מיסב הדיבור אל המקו' ואומר כי עד הנה עזבת את עמך בשביל עונם : כי מלאו מקד' · נתמלאו כאומו' ממעשי ארמיי' היושבי' במזרח שהם מכשפי' ומשתמשי' בשם הטומאה כדאמרינן בחלק נתן אברהם מתנות שמסר להם שם טומאה וישלחם קדמה אל ארץ קדם : ובילדי נכרי' ישפיקו · בועלי' בת אל נכר ומתערבי' בעמי' ויולדות להם ילדי' נכרי' ובה' הם משפיקי' תמיד ומתעסקין ומתדפקין ונטרחי' בהם לשון פן ישתך בספק דיבטמ"נט בלע"ז : ואין קצה · לשון קץ : ישתחוו · כמו משתחוי' : וישח אדם · הקטני' : וישפל איש · השרי' והגבורי' ואנשי החיל : ואל תשא להם · הנביא אומר להקב"ה וידעתי כי לא תסלח להם מלהפרע מהם : בא בצור · לבא בצור לברוח בנקרת הצורי' : והטמן בעפר · ולהטמן בעפר : ועיני גבהות אדם · גסות הרוח וכן כל לשון גובה עינים שבמקרא כמה דאת אמר גבה עיני' ורחב לבב : ארזי הלבנון · דוגמא היא על המלכי' : אלוני הבשן · שלטוני' כמו שאלוני' פחותי' מן הארזי' : ועל כל ההרי' הרמים · על יושביהם : ועל כל מגדל · תירגם יונתן על כל דיתבין בכיסי ימא תרשיש באיי הים שמוליכין ומובלין באניות :

אבן עזרא

לאיתים · כמו את מחרשתו ואת אתו ודגשות התי"ו לחסרון הנח הנעלם שהוא במלת אתו : למזמרות · שיזמרו בהם הכרמים : בית · אלה דברי הנביא מוכיח את ישראל והטעם אחר שתדעו כי ציון תפדה עתה בעבור המשפט ועוד יבא זמן ישועה גדולה לה חייבין אנחנו שנאמ' כולנו בדברי הנבואו' שהן אמת כאור והכנים הנביא עצמו עמהן דרך מוסר כאשר דבר משה וסלחת לעונינו או בעבור שגדל עמהם ולמד מדרכי דברי פיהם כאשר אפרש : כי · יש אומרים כי תי"ו נטשת לנכח השם והטעם שיודה הנביא לשם כי באמת נטשם כי מלאו מקדם ורבי משה הכהן אמר כי תי"ו הנכח לישראל והטעם כי שכחת עמך ותורתו : כי מלאו · יש אומרי' השתגעו כמו קראו אחריך מלא והנכון בעיני כי הם מלאים מחכמת בני קדם והם ארם וכן כתב ארם מקדם ופלשתי' מאחור על כן אחרי כן ועוננים כפלשתי' ויהיה בית יעקב כדרך קריאה כראשון : ובילדי נכרים ישפיקו · מה שהולידו במחשבת כי האמצעי בין שתי המחברות יקרא נולד וישפיקו כמוהם אם ישפיק עפר שמרון והם הם שני' בנייני' והטעם כי די להם בחכמות החיצונות ולא יבקשו הנביא שהיא האור : ותמלא כסף · קול' זהב בעבור רובו : ה"א קצה נוסף כה"א לילה על כן המלה מלעיל והנה הזכיר למעלה שהוא חכם ובפסוק הזה שהוא עשיר וגבור כאשר יזכיר' ירמיהו : ותמלא אלילים · מגזרת אל שאין בהן ממש : למעשה ידיו · של צורף : ישתחוו כולם וכן אצבעותיו : וישח · מבניין נפעל כמו וימס לבב העם והטעם בעבור זה באו לידי שפלות : ואל תשא להם · יש אומרים שהתי"ו לנוכח השם וטעמו סליחה והקרוב אלי שאין נפש לאחד מהם שתשא ראש או נפש להם בעבור שהוא דבק בטע' כטעם וישפל או תחסר מלת ארץ כמו ולא נשא אותם הארץ והמדקדק שאמר שמלת אל לא תמצא כי אם על ציווי איננו נכון והעד ודרך כתיבה אל מות : בא · שם הפועל כמו כי בא יבוא או ציווי שיאמר כן כל איש לרעהו וכן הטמן מבנין נפעל : עיני · יש עין לשון זכר והנה הטעם כל אחד מעיני כמו בנות צעדה עלי שור : ושח רום אנשים · להפך כמו יגיה חשכי : כי · ושפל כמו וישפל כי הוי"ו השיבו לעתיד כמו ויבא השמש וטהר : ועל · יתכן היות הארזים גם ההרים וכולם כמשמעו או הטע' דרך משל לבחורים והגדולים והעשירים והגבורים והמלכים · ועל ההרים לפי דעתי מגזרת הרה כאשר אפרש בספר תהלות : ועל המגדל · בארמון המלך : ועל

אורים ותומים

[illegible]

מנחה גדולה

[illegible]

ז"ל והרד"ק ז"ל ומהרי"א ז"ל האדון יאמר שמפני הרעות אשר זכר שהיו עושים בית ישראל ובית יהודה אמר האדון אשר זולתו בכבודו והשכל עבדיו שהוא ה' צבאות מעלה ומטה והוא עומד ישראל וגבורתו אביר ישראל כי לא בחרבם ירשו ארץ כי אם ימין ה' אמר כי ברצותו רשעת יקום להעניש על מעשיהם וז"ש הוי אנחם מצרי ואמר זה כנגד מלכות ישראל ואנקמה מאויבי שהם בני יהודה וקראם צרי ואויבי להיותם עובדי אלילים וכמו שכתב הרב המורה שלא יקרא אויב ולא שונא ה' כי אם אלא העובד אלילים וכמקונן אמר הוי אנחם מצרי ע"ד כאן:

ולע"דן לכן נאם האדון כלומר לא יעלה על דעתכם שיהיה ביטול בנאם ה' כי נאם האדון הוא כמו ומי יאמר לאדון מה תעשה א"כ הוא מאמר קיים כיון שהוא אדון כל הצבאות אין כח בצבאות למחות זאת ועוד שאם לא אקיים דברי זה אז יאמרו ישראל שאני נושא פנים ליהודה בעד מקדשי בתוכם כמו שדרשו חז"ל בפ' נודע ביהודה אלהים בישראל גדול שמו שהצדיקו דינו ואמרו יתברך ויתברך שאין לפניו לא עולה ולא משוא פנים זה לאמר שע"י הנקמה שאעש' ביהודה ימשך שאהיה אביר בישראל בלתי מחניף ובלתי נושא פנים וזהו אומרו הוי והוי יהיה שברו שלי לישראל ובגלה עון יהודה ז"ש הוי אנחם מצרי אלו ישראל כדמהרי"א וכשאנחם מהם שקבלו עונשם אז אתחיל בפורענות יהודה ואנקמה מאויבי למה הדבר דומה למי שמת לו בן ובשעת תנחומין באתו שאבילותו מת לו הבן השני · ופשוטו הוי הנחם ממה שעש' בכם צרי ואנקמה מאויבי ואז אוכיח אני בעצמי אתכם שלא ע"י אחר אלא ואשיבה ידי עליך ולא יד זולתי כי את אשר יאהב ה' יוכיח כאב את בן ירצה להחזירו למוטב ולא יכוון להרגו וזהו ואשיבה ידי כימי קדם שאני הייתי המוכיח אתכם ז"ש ואשיבה והתכלית לטוב' לצרוף כבור סיגיך ולהסיר כל בדיליך ואמר על סיגי העונות וכינה אות' בשם בדיליך לפי שהם הם המבדילי' ביניכם לבין אלוהיכ' וז"ש בדיליך בלשון רבים על שם כל העונות המבדילים כל אחד ואחד כפי ערכו ומינו ולזה לא אמר כל בדיליך בלשון רבים · ואמר כי סגולת הייסורין הם כסגולת גהינם שתכליתו להסיר סוגי החטאים מהנפש וז"ש ואצרוף כבור סיגיך כבור מלשון מירדי בור:

ואשיבה ידי עליך וגו' עיין רש"י ז"ל והרא"בע ז"ל וכן הרד"ק ז"ל וכן מהרי"א ז"ל גם מחכמי הנוצרים פירשו סיגים על הרשעים כנז"ל · והנלע"ד כתבתיו בפסוק הקודם שקושר עיין עליהם:

ואשיבה שופטיך וגו' פסיקתא שופטיך זה משה ואהרן ויועציך זה דוד ושלמה:
ולע"דן שכוונו חז"ל ליישב שנוי הפסוק שבשופטים אמר שופטיך כבראשונה ר"ל השופטים הראשונים כלו' שבזמנם נתנה התורה והדיינין הלא הם משה ואהרן שהם היו הדיינים בראשונה שע"י נתנה התורה ומיד כשירד משה מן ההר כתיב ויהי ממחרת וישב משה לשפוט את העם אמנם ביועצים אמר ויועציך כבתחילה זה דוד ושלמה שהיו יועצים אשרי האיש אשר לא הלך בעצת רשעים וגו' אל תתחר במרעים אל תקנא בעושי עולה וגו' וכן שלמה כולם יועצים לישראל על התורה והעבודה ויראת ה' אמנ' לפי שדוד בתחילתו ואין צ"ל שלמה לא נמצא בהם דופי אפי' כחוט השערה לא כן אחר כך שדוד נכשל בבת שבע ואוריה ובשלמה כתיב לעת זקנת שלמה נשיו הטו את לבבו נמצא תחילתם בלי שום דופי כלל לא כן בסופן לז"א ויועציך כבתחילה ולא כבסוף א"כ אלו דוד ושלמה וזה הכריח' לפרש כן דוד ושלמה מלשון כבתחיל' והכריחו דבריהם אלה מבית כבראשונה המיותרת כי די שיאמר כראשונה וכן בי"ת כבתחילה מיותרת כמו שכתב הרא"בע ז"ל והבי"ת נוספת ובדבריה' מוכנת לגלות שאותם השופטי' עצמן שהיו בראשונ' הם הם יהיו שופטיך וכן יועציך דוד ושלמה שהיו בתחילה הם הם יהיו יועציך ולפי דבריהם אלה אל העתיד לבא כיבא ישעיהו הנביא: ורש"י ז"ל כבראשונה שופטי' כשרים: ועיין הרא"בע ז"ל והרד"ק ז"ל ומהרי"א ז"ל הביא בשם חכמי הנוצרי' ואשיבה שופטיך בזמן בית שני ושבר פושעים וגו' על חרבן בית שני בימי טיטוס וגלות ירושל' האחרון ולכן אמר והיה החסון לנערות ופועלו לניצוץ לפי שטיטוס שרף בית ה' וכל בתי שרי ירושלם אמנם המפרשי' ז"ל פירשוהו על קיבוץ גליות והוא מדברי חז"ל בפסיקתא הנז"ל שדרשוהו על תחיית המתים אמרו ואשיב' שופטיך על משה ואהרן · ומדליה פי' שעל ימי אחז כאמר ואשיבה ידי עליך כי רבו הצרות עליהם ואמר ואשובה שופטיך על ימי חזקיה בנו שאז ציון במשפט תפדה מיד סנחריב ושביה שהם בני ירושלם ששבו בתשובה אל ה' יפדו בצדקה שתמצא ביניהם ואחרי שזכר מה שיקרה לבני יהודה הגיד מה שיארע לבני ישראל כי שבר פושעים וחטאים יחדיו שהם מלכות ישראל עובדי הבעלי' יכלו כי הם עוזבי ה' עד כאן תורף דבריו והם שיטת הרא"בע ז"ל שלא שהוא מפרש ועוזבי ה' על מלכות ישראל והרא"בע פירשו על ערי יהודה הבצורות שנתפשו ובשאר הפרטים מוסכמים יחדיו:

ולע"דן הנכון כדחז"ל בפסיקתא שפירשו הפסוקים על הגאולה העתיד' והתחיה וכן הסכים הרד"ק ז"ל וכדבריהם מוכיחי' הכתובים באו' ואצרוף כבור סיגיך שאין זה אלא באחרי' הימים שאז ג"כ ואשיב' שופטיך כבראשונה ויועציך גו' וכמו שדקדקתי למעלה בביאור דחז"ל מפסיקתא שדבר על השופטים הראשוני' שעמדו לדון את ישראל הלא הם משה ואהרן שמשה היה ומשה יהיה כמו שדרשו חז"ל בפסוק מה שהיה הוא שיהיה לעתיד וכן יועציך עצמן דוד ושלמ' ג"כ יעמדו ואחרי כן זמן מופלג אין אחרי אלא מופלג יקר' לך עיר הצדק ומפאת שבין אדם למקום יקראו אותך קריה נאמנה מצד שיש לך יועצים נכונים מדריכים אותך לעבודת ה' ותהיה קריה נאמנ' בענין ע"א · או יאמר ואשיבה שופטיך כבראשונה גו' ודקדק הבי"ת הנוספת לפי שידוע שהשופט בראשונה ר"ל בראשי' מנויו מתחלל לדון ביושר כדי להתפרס' ליושר ובחזקת כשרות כי גדול' חזקה ולזכות לשם אמנ' בהמשך הזמן יתרשל לז"א ואשיבה שופטיך ותמיד ידונו ביושר כבראשונ' כאילו אותו היו' הוא היו' שעמדו בו בראשונ' לשפוט ע"ד מ"ש חז"ל בפסוק אשר אנכי מצוך היום שיהיו דברי תורה חביבי' עליך כאילו היום קבלת' מהר סיני ועל דרך זה אמר ג"כ ויועציך כבתחילה ר"ל ייעצוך עצות נכונות ויפקחו על הנאות אליך כאילו עתה הוא בתחיל' מנוי ליעץ שכל הדברים בתחלתם מפקחים עליהם ביותר ואחר כך הולכים ומתמעטים · ואמר עיר הצדק בה"א להיות אוירא דארעא דישראל מחכים להיותו אויר קדוש מאד לזה אמר עיר הצדק מטבעה מחייבת הצדק ליושביה המתקדשים בישיבתם בתוכה או יאמר עיר הצדק שכיון שישובו השופטים בצדק כבראשונה ויועציך כבתחילה בשוב הדברים לאיתנם הראשון מורה הוא כי חוזר וניעור בה הצדק הראשון שהיה בה כיון ששבו שופטיך כבראשונה ויועציך כבתחילה ממש אחרי כן ראוי בודאי ומחויב שיקרא לך עיר הצדק קריה נאמנה אשר לא יכזבו מימי שלימותה שהרי שבו כמשפט' שבראשונה ושבתחל' · ואחני הנז' יצ"ו פי' אחרי כן כלו' אחר שיהיו שופטיך ויועציך כראשונה יקרא לך גם כן לשאר המון העם עיר הצדק כי צדק ילין בה שלא ילין אדם בירושלם שיהיה בידו עון כאשר היה מתחילה ע"כ:

ציון במשפט תפדה וגו' עיין רש"י ז"ל וכן הרא"בע ז"ל אלא שפי' תפדה מיד סנחריב · וכן מהרי"א ז"ל · ועיין הרד"ק ז"ל ואזדא לטעמיה שהפסוקים האלה בגאולה העתידה לקץ הימין וכדחז"ל הנזכר לעיל בפסוק הקודם והדרשנים ז"ל פירשוהו גם כן על העתיד ואמרו ציון דהיינו גוף המדינה במשפט ומן הדין הוא שתפדה כי אם ישרא' חטאו ציון מה פשעה להיות' חרב' ושוממה אמנם אנשיה השבים מארץ גלותם לא במשפט ישובו כי אם בתור' צדקה שיעשה הש"ת עמהם צדקה להשיב את שבותם ואע"פי שאינם כדאים בצדקה לענות אותם:

ולע"דן שבהיות הדברים מתתקני' ביחוד בדברי' שנתקלקלו בסיבתם וידוע שקלקול ציון היה במשפט כמ"ש כולו אוהב שוחד ורודף שלמונים גו' והדבר השני הוא הגזל כמ"ש שריך סוררים וחברי גנבים וגו' לזה בהתקן המשפט והצדק בענין הגזל ציון במשפט תפד' ושביה בצדק' כי בהבטל הסיבה יבטל המסובב והוא מ"ש במס' שבת תני ר"י בן אלישע אין הב"ה משר' שכינתו על ישראל עד שיכלו השופטים מישראל שנא' ואשיב' עליך גו' ואמר שם אי בטלי דייני בטלי גזירפטי דכתיב הסיר משפטי' פנה אויביך ע"כ שבהבטל השופטים בשוחד יגאלו ותשרה שכינה על ישראל:

ושבר פושעים וגו' חז"ל במסכת ברכות אסמכו' אקרא דעוזבי ה' יכלו המיותר זה המניח ס"ת ויוצא: ועיין רש"י ז"ל והרא"בע ז"ל והרד"ק ז"ל ומהרי"א ז"ל אחרי שאמר ציון במשפט תפדה דהיינו מה שיארע ליושבי ירושלם שיפדו במשפט שיהיה ביניהם יפדו מיד סנחריב ושביה בתשובה ינצלו ממנו בצדקה אמנם ישראל שבר פושעים וחטאים יחדיו והשבר הוא שעוזבי ה' יכלו מעל אדמתם ויגלו בימי הושע ע"כ:

ולע"דן ושבר פושעים וחטאים הוא על ידי היותם יחדיו אלו עם אלו כי פיזור ופירוד לרשעים הנאה להם והנאה לעולם אמנם בהיות הפושעים וחטאים יחדיו השבר מעותד לבא עליהם ורע להם ורע לעולם מהרשעים זולתם כי בבוא פקודת הפושעים וחטאי' כשטף מי הירדן הזדונים ישטפו גם כן אל הפושעים וגם אל עוזבי ה' שהם אותם שהיו דבקים בה' ולמדו מהחטאי' והפושעים לעזוב את ה' יכלו כליה חמורה משבר כי שנה ופירש קשה מכולם כן עוזבי ה' יכלו: או יאמר אז בשוב ה' את שבות ציון כשתפדה וישובו פדויי ה' תכף · ומיד ויחדיו הפושעים וחטאים הכופרים בה' יחדיו יבוא שברם כי האריך להם הש"ת בעד ישראל העומדים בתוך ארצם ועל כן בשובם ציון תכף יהיה שבר הפושעים וחטאים וזה שאמר יחדיו אמנם העוזבים את ה' לגמרי עזיבה החלטית יכלו והטעם לפי שיבושו הפושעים והחטאים אשר הייתם גולים בארצם הם יבושו ותגיעם הבושה על שהיו הם סיבה מתוך שנתערבתם בגוי' ולמדתם מעשיהם ז"ש כי יבושו הם ממה שחמדתם האלילים העשויים מאילים כאלה וכאלון וטעם הבושה לפי שאינם טבעיים אצליכם לא חמודים הם שחמדתם אותם מהם ואם כן הם היו גרמא בנזקיכ' ובנפילתם מסבתכ' אז תחפרו מהגנות אשר בחרת' שהרי היו גרמא לאבדן ושבר הפושעים ואתם בחרתם בדבר האבד ומאבד את עובדו · ולהיות שישראל לא בחרו בעבודת אלילים מצד עצמם רק כדי לאכול ולשתות בגנות לזנות על ידי פריקת עול מלכות שמים וכמו שכתבתי בפסוק איכה הייתה לזונה וזה שאמר מהגנות אשר בחרתם שעיקר הבחירה לא הייתה בע"א אבל מה שבחרתם הוא בגנות שמשם מושב הע"א ולשבת בגנות ההם היו עובדים אלילים כמלאכת עובדת האלילים במקרה ובחירת הגנות בעצם ועכ"ז שלא היה לבבכם שלם בעבודת האלילים עכ"ז תחפרו: ועיין רש"י ז"ל וכן הרא"בע ז"ל ועדיין קשה אומרו חמדת' לנוכח שאם חוזר לעוזבי ה' יכלו כי יבשו מאלים · אשר חמדו היו לו לומ':
ולע"דן מה שכתבתי בתיקון זה בפסוק הקודם · ואין צורך לידחק בכפל הענין במילות שונות כמו שאמר הרד"ק ז"ל וגם מובן אומרו פעם לנוכח ופעם שלא לנוכח · והרד"ק ז"ל הוא כדעת היש אומרים ע"ש ומה"ריא כתב שהוא זריזות גדול וכתב הפודי שראוי להשתדל ליישב את הזרות כי לא יתכן חלילה שיבוא דבר זר בתורה שעל כל קוץ וקוץ תילי תלים של הלכות לכך פירש שבר פושעים וחטאים יחדיו על מלכי ישראל כי יבושו מאלים רוצה לומר שעבדו תחת אלה ואלון עבודת אלילים · ואמר אשר חמדתם כנגד בני יהודה שהיה עמהם הדיבור והתוכחה רוצה לומר כי יבושו בני ישראל מהאלים אשר אתם בני יהודה גם כן חמדתם אותם וכן גם אתם תחפרו מהגנות אשר בחרתם עד כאן ומה שזכרתי עיקר ואפילו על פי שיטת מהרי"א ז"ל שמפרש ושבר פושעים וחטאים על מלכי ישראל ועשרת השבטים יאמר כי בבא שברם יבושו גם כן על מה שהחטיאו אתכם זה שאמר כי יבושו מאלים אשר חמדתם אתם בני יהודה שהם היו סיבה להחטיא וכמו שאמר הראית אשר עשתה משובה ישראל ותרא בגודה יהודה ותזן גם היא והוא ענין נכון מאד מתחלף מדרך מה"רי ז"ל:

כי תהיו כאלה נובלת גו' עיין ר"שי ז"ל וכן הרא"בע ז"ל הכוונה כדר"שי ז"ל מזכיר האלה לפי שחטאו באלים ולפי שהזכיר גנות אשר בחרתם לכך אמר וכגנ' גו' וכן מה"ריא ז"ל והוסיף:
ולע"דן הנזכר מן המפרשים נכון שבמה שחטאו באלה וגנה בהם המשיל ענשם באלה וגנה ואוסיף כי להיות העובד אלילים יוצא מתחת כל כנפי הש"ית שהרי המתגייר נאמר בו אשר באת לחסות תחת כנפיו לזה אמר שלא תהיה האלה ההיא להם לצל אלא תהיו לאלה נובלת עליה למקרה ופגע לחורב ביום וקרח בלילה זה מלמעלה ואמר עלה בלי יו"ד לרמוז שהאלה נובלת הקדושה עליונה ולזה לא אמר נובלין עליה אלא נובלת עלה לפי שהאלה הזאת משל א' השה מן האלים שעבדו גורמת להסתלק בעזר הא"הי העליון והגנות שהוא מקום מושב האלילים יגרמו לסלק מעמהם הסיוע הטבעי מהלחות שרשי שיהיו כגנה אשר מים אין לה מי נהר הבאי' מלמטה או עלה רמוז אל כח הצבא מרום אשר האלה מכוונת אליו ככתוב פסל וכל התמונה אשר בשמים ממעל גו':

והיה החסון גו' שבת פ' במה מדליקין תנן אין מדליקין בחוסן מאי חוסן אמ' רב יוסף נעורת של פשתן א"ל אביי והא כתיב והיה החסון לנעורת שלא אמר אביי כיתנא דדייק ולא נפיץ עד כאן: ולע"דן דרב יוסף לא חש מקושיית אביי דחוסן לחוד וחסון לחוד ולפי שחוסן הוא נעורת של פשתן מה שאין כן חסון דחסון מורה התוקף כמו וחסון הוא כאלונים מלשון חוסנא תוקפא ויקרא יהב לך בדניאל · לזה אמר בלשון נחות שהחסון יתהפך לחוסן שהוא נעורת פשתן דתני רב יוסף דחסון הוא האילן החזק כאמור שעושין ממנו האלילים · ופעלו לניצוץ וא"עפי שהנעו' נעור' פשתן והמדליק ניצוץ כל דהו' עכ"ז יבערו יחדיו ואין מכבה כלו' שלא יתכב' בהסגח' עם היות הנושאים חלושים יהיה זה בבחינ' שיקבלו ההתפעלות מהדלקה בנקל לו בבחינת ההתמדה בהבער' כי יתמידו כאילו הוא עצים גדולי' חסון הוא כאלונים וחזקים אשר אשם לא תכבה קל מהרה ואמר אין מכב' ולא אמר ואין נכבה לו' שלא יהיה עליהם מלאך מליץ שהוא כמכב' אלא ואין מכבה או יאמר שאחר שהחסון הוא לנעורת ופועלו לניצוץ ובערו יחדיו הנה יתמו קל מהרה עד שלזאת הסיבה אין מכבה להם כי יספו ויתמו ברגע קטן · או יהיה ואין מכבה שיפול האש בפעלו ובזה פועלו ואין מכבה את החסון הדולק כי שניה' יחדיו בוערים וטרוד פועלו בצער הבערת עצמו או אמר ואין מכבה כי יפיל הש"ית אש התבערה ביום שבת קודש שלא יהיה מכבה להם כי יום שבת אסור לכבות האש וכן פי' חז"ל במקו' אחר ועיין רש"י ז"ל וכן מהרי"א ז"ל: וכן הרא"בע ז"ל וכן הרד"ק ז"ל וכבר קדם בתחילת הפסוק הנראה לעניות דעתי:

הדבר אשר חזה גו' עיין הרד"ק ז"ל ומהרי"א ז"ל אף ע"פ שנבואה זו זוכר מענין העמי' כללו במאמר אשר חזה על יהודה וירושלם לפי שמ"ש גם כן משאר העמים ונהרו גו' והלכו הכל הגדת מעלת ציון ובית המקדש הוא אם כן ראוי להלות הדבר כולו כאשר חזה על יהודה וירושלם · והכריח שהדבר הזה היה במראה הנבואה ולא בחלום:

והיה באחרית הימים גו' חז"ל אמרו בספרי · אברהם קראו הר שנ' אשר יאמר היום בהר ה' יראה ומשה קראו הר ההר הטוב הזה והלבנון דוד קראו הר מי יעלה בהר ה' ישעיהו קראו הר נכון יהיה הר בית ה' עד כאן אולי רמוז שנקרא הר ע"ש ד' כי יהיו שם ארבעה הרי' יחדיו הר המוריה לאברהם הר הטוב למשה על הר סיני שאין טוב אלא תורה ודוד קראו הר מי יעלה בהר ה' על הכרמל שהוא הר ה' שאמרו עליו ה' הוא האלהים ה' הוא האלהים וישעיהו הר בית ה' בראש ההרים יעל שם הר תבור שהוא גבוה ותלול · וכדי שיבואו כסדרן כפי הזמן שקנה כל אחד ואחד מעלה כאמר שדוד קראו הר מבחינת תבור שנא' בו אכי לה' אכי אשירה וזה היה כבר בזמן דוד ואחר כך ישעיהו קראו הר לרמוז אל הכרמל שקנה איכות מעלה אחר זמן דוד בזמן אליהו ואם כן הארבעה ימצאון שם יחדיו ולכך הביא המאמר הארבעה שקראוהו הר · או יהיה רמז הג' פעמים הר על זמן אברהם שהיה הר שעדין לא נבנה וגם אחרי הבנותו ישוב להיו' הר ציון ששמם שועלים הלכו בו כמו שהיה בתחלתו ואל שני אלה הזמנים רמז באומרו היום בהר ה' כלומר היום הזה בהוב הר ה' הוא וכן לעתיד בהר ה' יראה כי תיבת בהר ה' נמשכת למעלה ונמשכת לסוף הפסוק בהר ה' יראה · ומשה הזכיר ההר הטוב הזה בהווה והלבנון אחר שיבנה בזמן שלמה שע"י המזבח מלבן עונותיהם של ישראל ולכן קראו הטוב על שם טוביות הלבון אם יהיו חטאיכם של ישראל כשנים כשלג ילבינו · גם שההולך ארבע אמות בא"י עונותיו מתכפרין שנא' וכפר אדמתו עמו וזהו לבון שקראו לבנון שהיה רוצה משה עת ללכת בא"י ארבע אמות כדי שיתלבנו עונותיו חלילה וז"ש ההר הטוב הזה והלבנון ודוד אמר מי יעלה בהר ה' אפי' במרבנו ומי יקום במקום קדשו כי בשני הזמנים הנזכר יזכה האדם להיות נקי כפים וכו' ושעונותיו מהנקים ומהכפרים בלכת בארץ ישראל ארבע אמות מסכים בכיון אל דברי משה רבינו ע"ה במ"ש ההר הטוב הזה והוסיף דוד גם על זמן חרבן בית שני שיהיה הר אמנם ישעיה שקראו הר בא לדבר על הזמן הזה והעתיד שיבנה במהרה בימינו וז"ש נכון ואמת ויציב שיהיה הר החרב יבנה ויהיה בית ה' בלי שום צד ספק עוד לחז"ל בפסיקתא ר' פנחס בשם ר' ראובן אמר עתיד הב"ה להביא סיני ותבור וכרמל ולבנות בית המקדש על גביהן מה טעם והיה באחרית הימים נכון יהיה הר בית ה' בראש ההרים והם אומרים שירה אמר רב הונא דייך עד כאן אלא בית המקדש אומר שירה וההרים עונים אחריו מה טעם דכתיב ונשא מגבעות ואין לשון ונשא אלא לשון שירה וכן הוא או' וכניהו שר הלויי' ישור במשא עכ"ל: הנה למדו כן מלשון ההרים בה"א הידיעה והנה הם סיני וכרמל ותבור שהם יותר מפורסמים בעולם ועוד שהם הם ההרים אשר רצו שתנתן תורה עליהם כמו שאחז"ל בפסוק למה תרצדון הרים גבנונים וגו' וכיון שרצו לא קפח הב"ה שכרן ולזה נכון יהיה הר בית ה' לעתיד בראש ההרים ות"ק סבר הם אומרים שירה כדמסיק מלשון ונשא מגבעות שנשא לשון שירה אלא שהוא מפרש ונשא על כל הכלל שנעשה עתה מהארבעה הרים שהם יחדיו אומרים שירה אמנם רב הונא פליג ואמר דייך עד כאן במה שאמרת שיתחברו כולן דייך אבל בענין השירה בית המקדש לבדו אומר שירה והם עונים אחריו דהכי דייק לשון הפסוק בראש ההרים ונשא שהו' המשורר בראש והם עונין אחריו ובהכי דייק לשון ונשא בלשון יחיד על הר המוריה וליכא למימר ונשא שהוא לבדו המשורר ואין קול ואין עונה משאר ההרים מנא לך לדרוש שאר ההרים עונים זה השיב באומרו ומה טעם דכתיב ונשא מגבעות דיקינן מגבעות ונשא ולא מגרי' שהגבעות אפי' ענייה אין בהם אמנם ההרים עונים הם והיתרון הוא להר המוריה שבו המקדש שהוא המשורר לבדו בראש וההם עונים אחריו: ואפשר דת"ק מיירי בפסוק זה אך רב הונא דורש שהר בית ה' הוא ביחוד ונשא השיר בכח נבואת מיכה שבאה אחר נבואה זו ושם כא' ונשא הוא תיבת הוא דייקא שהוא המשורר תחלה ופסוק ישעיה שאמר סתם ונשא דמשמע ע"י כולם בבת אחת ובזה צריכי תרי כתובים · וע"ש כי שם נזכר חרמון באופן שיהיה הר בית ה' זה הר המוריה נכון על ארבעה הרים אחרים שכולם הם חמשה ובזה יובן אומר' בראש ההרים ה' הרים לרמוז שהם חמשה הרים ובזה נבין מ"ש

במאמר

הגוים וטוב טוב היה לאביו לא נטשו מעזיו וזה מאמר הנביא הנה תלונתי ודבר שאגתי היא כי נטשתי את עמך בית יעקב על היותם בית יעקב שהם הכלתי הגוים וטובים כנודע כי הטובים נקראים ישראל ואתה נטשתם עד יבואו לטהר וע"י הסתר פניך שהם הלכו הלוך וחסור בעבודת ה' עד שתחת בא ליטהר דבקו בגוים ובאלהיהם ומי יתן ולא נטשתם ואז כי הלא כי נטשת עמך כלומר עדיך עמך היו שלא דבקו בגוים אלא שהיו בית יעקב כלומר בלתי ראויים ליקרא ישראל אעפ"כ עתה שנטשתם הנה עזבו תורתך ויצאו מכלל הקראים עמך כי הנה ובילדי נכרים תכמו' אלוהות ושפיקו ואיך יבואו למוטב · והנה כל דעתם היה כי הלא השטן פורע לאלתר כי הלא כל עוזביך ימלאו הון להם כסף וזהב לרוב ויושפעו בע"הז זולת הנהא חטאים · אך אתה האל הנאמן היום לעשותם ולמחר לקבל שכרם על כן מלא לב בני האדם בהם לעשות רע וז"ש ותמלא ארצו וגו' ולכן טוב טוב היה לא נטשתם מתחילה בל יתפקרו קו לקו משיב הוא ית' ואומר אחל שושת אדם אשר הוא מגדר הקרא אדם שהוא חשיבות גדול כדכתי' אדם אתם וישפל אשל הוא מגדר הקרא איש להשתחות למעשה ידי' עצמו בדומם שהוא ב"ת מדבר ומשפיל עצמו אל הדומם אף אתה הנביא אל תשא להם להליץ בעד' באומרך כי נטשת · וע"כ בא הנביא אליהם ומדבר אל כל אחד ואחד בא בצור וגו' לומר אחר הכנעך תחת מה שהוא למטה מהדומם · איזו הכנעה תכנע לפני קונך בבואו לפקוד אותך שים את עצמך תחת הדומם והטמן בעפר מפני פחד ה' · ועיני גבהות אדם שפל שזאת השפלות ראוי לכם לעשות מפני ה' כי זה הוא פתח גדול לבוא לפני ה' ושתהא תפלתכם רצויה לפניו מדת הענוה ולב נשבר ונדכה אלקי' לא תבזה הפוך הגאוה תועבת ה' כל גבה לב וע"כ יו' לה' לבדו על כל גאה · כי לא יאתה גאוה כי אם לה' לבדו ונשגב ה' לבדו וגו' וע"כ חדלו לכם מן האדם אשר מתגאה אשר נשמה וגו':

כי

במאמר אל מפרי שכם הרבע' זולת הר המוריה והר חרמון וזבר הענין ברכה בהלקמן במיכ' ע"ש :
ואפשר לומר בהבנת המאמר שאין הכוונה במ"ש עתיד הקב"ה להביא סיני ותבור וכרמל ולבנות
בית המקדש על גביהן גו' שאין הכוונה שיעשה כן בפועל כי אם בכח וזה להודיע בניסי' שיעשו
במקדש והר הבית יהיו מופלאים ביותר כאילו עולים על גבי נסי שאר ההרים דהיינו סיני שנעשה
בו נס מתן תורה וכרמל נס ירידת אש לאליהו ותבור נס דבור' בהללת' מיד סיסרא : אלא שאין
דרכי להבין המאמרים אלא כפשטן אלא שכאן מצאתי משען מדרש"י והרא"בע ז"ל וכמו שאזכור
בסמוך שאמר ונשא מגבעות יגדל נס גו' : עוד יש גלוי בס"ה בפר' פקודי עלה רל"ב ר' יוסי
פתח והיה באחרית הימים כד יפקוד קודשא בריך הוא לברתא דיעקב ויוקים לה מעפרא ויתחבר
שמשא בסיהרא כדין יהיה נכון הר בית ה' דא ירושלם לעילא דתהא מתתקנא לאתנהרא בנהור'
דלעילא דכל נהורא לא איהו לאתתקנא אלא בנהורא דלעילא דבההוא זמנא יתנהיר עלה נהורא
עילאה על חד שבעא ממה דהוה מקדמת דנא כמא דכתיב והיה אור הלבנה כאור החמה ואור
החמה וגו' בראש בראשי ההרים מבעי ליה מאי בראש אלא נקודא דא דיהא לה בראש ההרים איהו
ומאן איהו ראש ההרים דא כהנא רבא דאיהו ראש ההרים רישא דכלא לסטר ימינא ודא איהו
דמתקן לביתא תדיר דמברך לה לאנהרא אנפהא ועל דא יהיה נכון ובמה יתקן לה וכו' ע"ש כי זה
מספיק · עוד בפרשת תשא עלה קפ"ט ועלה ק"ץ מעין זה והוסיפו שם השתא אית לדייקא אי
האי אחרית הימים איהו ממש מהו הר בית ה' ה"ל למכתב והיה אחרית הימים נכון יהיה בראש
ההרים מהו באחרית הימים הר בית ה' אלא אחרית הימים איהו אילנא דטוב ורע ואתא קרא לברר'
באחרית הימים ואפיק הר בית ה' דא טוב ולא רע הר ה' ודאי דלית תמן לסטרא אחרא דהא
איתברי' הר בית ה' מגו אילנא אחרית הימים ודאי איהו כוס ברכה דאיהו נכון בראש ההרי' ע"כ
פי' אחרית הימים על העטרה מלכות שמים שהי' אחרונה לימים שבעה המתחילים מהחסד אלכה
עמודיה שבעה ועליה הוא בהיות בראש ההרים החסד לאברהם שעל ידו נעשה היחוד כדכתיב
איש כי יקח את אחותו וגו' חסד הוא המייחד וזהו נכון יהיה : למדנו ממאמר שלמעלה כמה
דקדוקים בפסוק הלא הוא אומרו הר בית ה' על הר המוריה שהוא הר בית ה' שיהיה בראש ההרי'
ר"ל מסודר בראש ההרים הידועים בה"א הידיעה הם סיני ותבור וכרמל והר המורי' על גבן ונשא
מגבעות אין פירושו שיהיה גבוה מגבעות דפשיטא כיון שהוא בראש ההרים בודאי שיהא נשא
מגבעות אלא ונשא לשון שירה : ולמדנו שלאחרית ימי עולם הוא ניבא לימות המשיח וכמו
שנזכיר להרא"בע ז"ל ולהרד"ק ז"ל והביא מהרי"א ז"ל גם מהרמ"בן ז"ל מפ' ויחי שכל אחרית
הימים לימות המשיח וכבר גלה זה מיכה במה שהביא אחרי זכרון זאת הנבואה ביום ההוא נאם ה'
אספה הצולעה וגו' שמורה על אחרית הימים שהוא בעת קבוץ גליותינו : ורש"י ז"ל נכון מתוקן ·
בראש ההרים בהר שהוא ראש לכל ההרים בחשיבות · ונשא מגבעות יגדל נס שנעשה בו מנסי
סיני וכרמל ותבור · ונהרו יתקבצו וימשכו אליו כנהרות ע"כ וכן הרא"בע ז"ל ונהרו מגזרת נהר
בעבור מרוצתו · עוד ידענו כי לא יהיה הר הבית גשם רק פירושו נכון יהיה הר הבית שירוצו אליו
כאילו הוא נשא מכל הגבעות · ומ"ש והיה באחרית הימים לימות המשיח שהם אחרית ימי עולם
והנה לא היו ימים אחרי ימות ישעיהו שלא היו שם מלחמה · והנה כתב בספר גוריון ובספרי
פרס ומדי שהמלחמה לא שקטה כל זמן בית שני הכתוב העיד ולא ילמדו עוד מלחמה אם כן אין
זה אלא לימות המשיח ולפי שאמר נבואה טובה ציון במשפט תפדה מיד סנחריב סמך אליה הנבוא'
טובה והיה באחרית הימים וגו' ע"כ : וכן הרד"ק ז"ל וכן מהרי"א ז"ל לפי שהגוים היו עובדים
את אלוהיהם על ההרי' הרמים לכך ייעד שנכון יקיים לעדי עד יהיה הר בית ה' הוא הר המורי' הר
הבית ויהיה בראש ההרים כולם ולא רוממו' מקומו לבד כי אם בענין הקדוש' מרום' ונשא מגבעות :
ולע"דן באחרית הימים של מלאת ימי פקידת עונותיהם שנא' ופקדתי עליה את ימי הבעלים
ואחז"ל כל היודע כמה ימים עבדו ישראל את הבעלים יודע הוא אימתי הגאולה באה
וזהו מובן באחרית הימים כשיהיה תשלום ימי השלום אז נכון יהיה וגו' הכוונה בלי שום ספק שלא
נכון הדבר מאת האלהים שיהיה הר בית ה' בראש ההרים וסיוע לזה מש"ה הראשונים למה באו כל
הנבואות הטובות בלשון והיה שתיבת היה מורה על העבר אלא שהו"ו מהפכה לעתיד לבא לומר
שייעדו הטובות הרי הוא נכון עד שכבר נאמר עליהם שעברו ונתקיימו ולכן אמר כאן והיה כאילו
עבר : ואמרו ונשא מגבעות אין כוונת הכתוב על הגובה ממש שאין צ"ל ונשא מגבעות כיון
שאמר בראש ההרים הרמים יותר בעולם אלא ונשא מגבעות לשון ישא ה' פניו אליך וזהו ונשא
מגבעות שכולם ישאו לו פנים כי מעונה אלהי קדם לעולמי עולמים · והכי שמעתי נכון יהיה
וגו' לפי שבזמן העבר לא היה בית ה' גבוה מכל ההרים שאמרו חז"ל ואסמכוה אל פסוק ובין
כתיפיו שכן שלא היה בראש גבהה של ירושלם אלא נמוך מעט מעין עיטם והטעם והיה לפי שמור'
בזה שעדיין לא נתרומם לגמרי משתי בחינות האחת שעתיד ליחרב והשנית לפי שאין הגוים באי'
שמה אלא הולכים איש בשם אלהיו לעומת זה אמר נכון יהיה ר"ל נכון הדבר והגון שיהיה הר בית
ה' לעתיד בראש ההרים כולם למה כי ונהרו אליו כל הגוים ויבוטלו המלחמות אשר לעומת זה
נכון יהיה הר בית ה' בראש ההרים מה שלא היה נכון לשעבר · ולא ילמדו עוד מלחמה באופן
שלא יחרב לעולם אלא יקום עדי עד :

והתני החכם השלם הנז' פי' במה ששמע משם הרב מוה"רר יעקב בי רב ז"ל גבי אלוהיהם על
ההרי' הרמים וגו' וסמיך ליה לא תעשון כו' דהיינו שלא יגביה מעל' מעלה אלא בין כתפיו
שכן והטעם שהעכו"ם עושים כן כדי שלא יצטרכו לשאול איה הם ויארע להם כמעשה אותה זקנה
שבטלה מעבוד ע"ז ע"י שאלתה איה אלוהיהם על כן משימים אותה על ההרים הרמים כדי שלא
יצטרכו לשאול איה אלוהיהם אבל אתם לא תעשון כן לה' למה שלשכנו תדרשו ותשאלו ובאת שמה
זה שאמרו והיה באחרית הימים נכון יהיה ויוכל להיות בית ה' למעלה בראש ההרים ולא כזמן
הזה למה כי אז ונהרו אליו כל הגוים ולא יצטרך לעשות הפרש בינינו לבינם כי כל העמים יהפכו
אל שפה אחת לקרוא כולם בשם ה' ולעבדו ע"כ :

ואברהם בני יצ"ו פירש כמה שכתב מהרי"א ז"ל כי עתיד להיות בית ה' בראש ההרי' כולם
כו' זה שאמר והיה באחרית הימים נכון יהיה הר בית ה' כלומר עם היות ששני
שמות אלה הר ובית סתרי אהדדי אמר הכתוב כי באחרית הימים צודק ונכון להיות נקרא בית
המקדש הר ובית והכוונה שלפי שאברהם קראו הר ויצחק קראו שדה ויעקב קראו בית ורצה
הקדוש ברוך הוא כי יהי' שם כולהו לעולם ולזה עתיד לבנותו בראש ההרי' כולם או בראש הארבעה
הנזכרים לחז"ל ואם כן נכון ויפה צודק לקרותו באחרית הימי' הר ובית הר על שהוא בראש ההרי'
ובית על שם הבנין אשר יבנה שם · ולפי שהנכותיים אינם מבינים טעם הזה וקשיא להן איך קרי
ליה הר והדר קרי ליה בית הם בעצמם יתנו טעם לשבח שנקרא הר מלשון הוראה וזה שאמר שאז
ואמרו הגויים ויורינו מדרכיו כי מציון תצא תורה וגו' · ואם כן נכון ויפה שם זה של הר משני
טעמים הנזכרים חד לן וחד להו · ולהיות שקודם עשיית העגל לא היה צורך למשכן ולא למקדש
שהשכינה הייתה שורה על הצדיקים כמו שנאמר ויעל אלהים מעל אברה' א"כ תקשי לך כי באחרית
הימים יהיו צדיקים וראוים לשתשרה עליהם שכינה ולכאורה נראה כי אין נכון לבנות בית כי
הצדיקים הם יהיו המרכבה כבתחלה לזה אמר כי נכון שיהיה הר בית ה' לשרות בו שכינה עם היות
שכולם אהובים כולם ברורים והכתוב בעצמו נותן טעם לצורך בנין בית המקדש והוא כדי שידעו
כל העמים שחזרה עטרה ליושנה והם אז יענו ויאמרו מה צורך לבניין בית זה מאחר שהם ישראל
ראוים שתשרה עליהם שכינה בודאי כי מאת ה' היתה זאת כדי שנדע שהחזיר עטרה ליושנה וגם
למעננו שאין אנו ראוים שתשרה שכינה עלינו ומשם כדרשנו זה שאמר ונהרו כל הגוים כלומ' נכון
והיה ענין בניין הבית כדי שינהרו אליו כל הגוים שאינם ראוים להיות משכן לשכינה והלכו עמים
רבים ואמרו לכו ונעלה אל הר ה' ואל בית אלהי יעקב שבודאי הכרח בנין הבית הוא למענינו על
בלתי היותינו ראוים שיהיה נועם ה' עלינו כי מצד ישראל לא היה צורך לבניין הבית כי מציון
תצא תורה ודבר ה' מירושלם כולם ראוים שיהיה נועם ה' אלוהיהם עליהם עד כאן :

להל"ל יצ"ו ולעד"ן שאמר שעם היות בית ה' גבוה מעלה מעלה בראש ההרים שזה גורם
לעולים אליו ילכו מעט מעט שאין אדם יכול לרוץ בעליה עם כל זה ונהרו אליו מרוב
חיבת בית ה' וגם שהם יחליף להם כח ונהרו אליו ירוצו אפילו שהוא בראש ההרים ולא ייגעו הנה
כי כן אמר כל הגוים כולם כלל ופרט לא יהיה שום אדם מונע עצמו לעלות בית ה' מסיבת היותו
רם ונשא בראש ההרים אלא ונהרו אליו כל הגוים כולם עד כאן :

והלכו עמים רבים גו' פסיקתא אל בית אלהי יעקב למלך שהיו לו שלשה אוהבים וביקש
לבנות פלטין הביא לראשון א"ל זכור הייתי אותו שהיה הר מתחילה הביא לשני אמר
זכור הייתי שהיה שדה מתחילה הביא לשלישי אמר לו זכור הייתי אותו שהיה בית מתחיל' א"ל חייך
שאני בונה אותו פלטין ואני קורא אותו על שמך כך אברהם אמר בהר ה' יראה יצחק אמר לשוח
בשדה יעקב אמר אין זה כי אם בית אלהים לכך אמר אל בית אלהי יעקב הוא אמר אין זה כי אם
בית אלהים לכך אמר אל בית אלהי יעקב וכן הוא אומר הנני שב את שבות אלהי יעקב עכ"ל
והכוונה שהדברים של קדושה הולכים ומתקדשים ונוספים ולזה בזמן אברה' להיותו עדיין הראשון
לא היה איכות קדושה בבית המקדש אלא דבר מועט בבחינה הר גבוה גבו' בלד מה נבדל משאר
המקומות לפי שעדיין הייתה בעת ההיא חינוך בקדושה ולא הייתה ירידת השכינה כי אם על ידי
אברהם ואחד היה אברהם ולזה קראו הר לרמוז אל המקדש הראשון שיעמוד בזכות אברהם ועתיד
ליחרב כי ישמעאל בלדו של אברהם : וכשבא יצחק נמצאו זכות יצחק ותפלותיו שם מורידים עוד
שפע קדושה נוספת על אותה שהוריד אברהם כי טובים השנים מן האחד ולזה קראו שדה שהזא
מעולה מההר שנזרע בו מה שאין כן בהר ולא זכה ליקרא בית לפי שהיה ליצחק בן עשו הרשע
אמנם כשבא יעקב חוט המשולש בקדושה בתלתא הויא חזקה ונתקדש כבית דירה לקדושה ויעקב
מטתו שלימה כל בניו כשרים והנה בית שני היה בזכות יצחק לא כן בנין הבית אשר אנו מצפין
שיהיה בזכות יעקב גדול יהיה כבוד הבית האחרון מן הראשונים ולכך קראו בית גם שלא יהיה
חרב להיות שדה או הר אלא בית ישוב לעולמי עולמים ולזה קראו יעקב בית אין זה לא הר ולא
שדה כי אם בית אלהים ולזה הגוים אומרי' אל בית אלהי יעקב שבית המקדש העתיד יהיה בזכות
יעקב שקראו בית אל זה השלישי וזהו מובן אל הר ה' מתחילתו שכן קראו אברהם הר ה' אמנם
בעת בית אלהי יעקב הוא בית ולא הר : ומהרי"א ז"ל כתב בביאור זה המאמר בפ' ושפט בין
הגוים שם אכתבנו בס"ד : ורש"י ז"ל הביא כמדרש הזה : ועיין הרד"ק ז"ל ומהרי"א ז"ל ונעלה
אל הר ה' לא מפאת ההר אלא מפאת בית אלהי יעקב אשר שמה כי לא ירצו עוד לעבוד אלהים
אחרים אלא לעבוד את השם הנכבד והנורא הזה ושלא יהיו בישראל שהיו יודעים דרך השם' אבל
לא היו הולכים בה אבל הם אומרים ויורנו מדרכיו ונלכה בהם באורחותיו כי מציון דברי הנביא
כהרד"ק ז"ל : ואמר ונהרו אליו כל הגוים ועתה אומר והלכו עמים רבים שמות נרדפים שהרי
מיכה אמר בזאת הנבואה ונהרו אליו עמים והלכו גוים גו' והנה עלה התורה מציון להיות המקו'
ההוא מוכן לקבלת השפע עד שהמקום ההוא חייב השפע האלהי כי שם צוה ה' את הברכה ולזה
הפליגו חז"ל כל פעולות טובות ונחמות שעתיד הקב"ה ליתן לישראל אינם אלא מציון עוז מציון
שנאמר מטה עוזך ישלח ה' מציון · ישועה מציון מי יתן מציון ישועת ישראל · שופר מציון תקעו
שופר בציון · ברכה מציון יברכך ה' מציון · טל וחיים מציון כטל חרמון שיורד על הררי ציון סיוע
מציון ומציון יסעדך · תורה מציון שנא' כי מציון תצא תורה ע"כ : הורו בזה על שלימו' המקו'
עד כאן · והמאמר הזה מכוון אל היסוד עולם המקושר בציון ולזה נשפעים משם כל הברכות
והנחמות : ולע"דן לחלק בין גוים לעמים במה שקדם בפסוק הוי גוי חוטא שהוא על הגוי
שאין לו דת ולא אמונת אלוה · ועם הוא המקבל האלהות עליו שאם יצא מהדרך תהיה אשמתו
כבדה וזהו עם כבד עון ולזה אמר כי הגוים אשר אין להם דת ולא אלוה ונהרו כמרוצת נהר אליו
ירוצו כל הגוים אמנם אחריהם והלכו עמים רבים אותם שכבר היו מקדם עמים שהיו מכירו' האלו'
והיה להם דת אשר אלו העמים ילכו להכיר דת האמת אשר תצא מציון ולזה והלכו עמים ואמרו
אל הגוים הנזכרים אל נא אחינו תלכו אל ההר הטוב ההוא לבד להיותו גבוה ותלול להשתופף בו
אבל לכו אתם גם אתם עמנו בכוונה אחד ונעלה אנו ואתם אל הר ה' בתחילה ואחר כך עוד מעט
בהיותיר עוד מעשנו בדקדוקי סופרים ואז נזכה להתקרב אל בית אלהי יעקב ויורנו מדרכיו שזהו
העיקר לדעת דת האמת ודרכים ישרים ולא נסתפק בזה בתחילה בשנעלה אל הר הבית דרך כלל
אבל אח"כ כדי לזכות אל בית אלהי יעקב לא נסתפק לבד בדרכיו אלא נעשה משמרת ללכת
באורחותיו היותר דקים כדקדוקי סופרים כי הדרך רחבה והאור' אינו רחב כ"כ ז"ש ויורנו מדרכיו
ואנחנו נלכה באורחותיו ובתחילה כל ההתחלות קשות צריך שיורנו מדרכיו שיורנו וכולי האי ואולי
ואע"פ שהדרך סלולה צריך שיור' אותנו ואחר כך נלכ' אנחנו מעצמינו מבלי מורה אפי' באורחותיו
העמוקים כ"ש בדרכיו הרחבים ונראים לעין כל כי מציון עצמה כי אוירא בארעא דישראל מחכים
עא"כו ציון ואוירה הזך וקדוש הנה תורה שכל אחד ואחד ידרש מידום תורה חדשה משם הנה
באופן שאנחנו גם כן נלכ' מעצמינו מבלי סיוע והוראתו כלל ולא אמר ויורנו
דרכיו לומר שהב"ה מדרכיו ממש ממה שהוא מקיים ועושה מורה כן לאחרים נאה מקיים ונאה
דורש וכמו שאמרו והלכת בדרכיו מה הוא רחום גו' וזהו ויורנו מדרכיו מה הוא רחום וחנון ארך
אפים ורב חסד כן יורה אותנו להיות כן : וקושית מהרי"א ז"ל מנביא אל נביא איכא קושיא כי
כל נביא תלה הנבוא' עליו כפי צחות לשונו ודברי ישעיה אלה בדקדוק הם כאמור' ובס"ד בהגיענו
למיכה ברחמי ה' ניישב טעם השינויים · או יאמר לפי שאמר נכון יהיה הר בית ה' שני הערים
יחדיו בנושא אחד הר ובית יכונו יחדיו הוא מה שאמר נכון יהיה הר בית ה' ומפרש ואו' הא כיצד
יהיה הר והיה כי יאמרו לכו ונעלה אל הר ה' בחינת הוראה להר מלשון הוראה הוא אמנם בית כי
שם יעבד אלהותו יתברך וזהו שמפרש הכתוב טעם אל הר ה' ויורנו מדרכיו שכן פי' חז"ל אשא
עיני אל ההרים אל ההורים למלפני וכו' שהוא לשון הוראה זהו יורנו מדרכיו ועל ידי כן ונלכה
באורחתיו לקבל אלהותו כי מציון תצא תורה וזו נתינת טעם אל מה שנקרא אל הר ה' ושפט בין
הגוים שם בעמק יהושפט ויהיה זה גם כן כעין לץ תכה במה שישפוט בין גוי לגוי ופתי יערים גם
העמים הם יקחו תוכחת ממה ששפט · בין הגוים וכתתו העמים רבי' הנז' חרבותם לאיתים וכו'
בראותם שלא ישא גוי אל גוי חרב והם יקחו תוכחת ולא ילמדו עוד מלחמה העמים הרבי' הנזכרי'
ובספר הזוהר פרשת יתרו עלה ס"ט והלכו עמים זמינין שאר עמין למהך ולכתת' רגלייהו למיעל
תחות גדפי שכינתא לכו ונעלה כל טעוון דעלמא אית להון ירידה וקב"ה מאן דאתדבק ביה אית
ביה עליה ז"ש ונעלה אל הר ה' דא אברהם דכתיב אשר יאמר היום בהר ה' יראה דהא אברהם
קרא ליה הר מה הר הפקרא לכל מאן דבעי בעלמא אוף אתר דא קדישא דפקירא לקבלא לכל מאן
דבעי בעלמא אל בית יעקב דקרא להאי אתר בית דכתיב אין זה כי אם בית אלהי' ד"א הר ובית
אע"ג דכלא חד דרג' סליקו לדא מן דא הר לשאר עמין כד אתאן לאעלא תחות גדפוי בית
לישראל למהוי עמהון כבעלא בדיורא חד בחדוא ורביע' עליהו כאימ' על בנין ע"כ : ובזה פי'
החכם הנז' למה יאמרו העמים אלו הב' חלוקות אל הר ה' אל בית אלהי גו' כדי שלא ישיבו להם
הגוי' מי יאמר שיקבל אתכם האל ית' לזה אמר אל הר ה' כי שמו יעיד שהוא הפקר כהר ושמו הראשון
במקומו עומד לכוונה זו ועם היות שכוונה שמו בית אלהי יעקב נגדיי לזה שהוא כהפקר עכ"ז כיון
שהקדים וקראו הר לומר ששני שמות יקראו לו בית ע"ש יעקב והר שהוא הפקר לכל כהר ע"כ :

ושפט בין הגוים גו' ע[illegible] רש"י ז"ל ומהרי"א ז"ל הביא בשם רש"י ושפט אותו ההר הנז' הר
בית ה' והכוונ' בזה שהבית ההוא שמה ישבו כסאות למשפט והבית ההוא בקדושתו
ונבואתו ישפוט בין הגוים · והוא ז"ל פי' על דבר ה' הנז' ודבר ה' מירושלם ודבר ה' ישפוט גוי'
רבים ויתוך שלום בעול' ע"כ והחרבות יתהפכו לאיתים שפ"א בלע"ז וחניתותיה' למזמרו' הכרמי'
ומיכ' הוסיף בזה ביאור שאמר וישבו איש תחת גפנו וגו' ואין מחריד כי פי ה' דבר נתן סיבה למה
יתבטלו המלחמות מבין העמים ואמר לפי שהמלחמות מתחייבות משינוי הדתות ומזה תמשך גם
כן החמדה לחמוד איש ארץ חבירו ומלכות מתגר' בחברתה לזה אמר וישבו איש תחת גפנו מסתפק
בשלו ואין מחריד את חברו כי פי ה' דבר כי במה שצוה ה' בעלותם אל בית אלהי יעקב ובמה שדבר
פי ה' אליהם יחדיו הם מוסכמים ונכנעים אליו ולא ישמע עוד חמס ושוד בארצם ע"כ · ועיין
הרד"ק ז"ל והקשה מהרי"א עליו שאין הפסוקים האלה בדיני ממונות כי אם על ההתגיירות וקבל'
האלהיי' ללכת בדרכיו ואורחותיו לקבל התורה אשר תצא מציון וזה הורה שבאחרית הימים ישובו
להדבק בהשם יתב' ולקבל עול תורתו ויוכיח מ"ש אחר זה ביום ההוא ישליך האדם את אלילי
כספו וגו' וחז"ל אמרו בפסיקתא כנז' לעיל בפסוק והלכו עמים רבים וגו' משל למלך גו' כוונתי
לדעתם במאמר הזה לבאר ענין אלהי והוא ששלשה בתים בית ראשון ושני והג' העתיד להבנות
היו כנגד ג' אבות כי כמו שנמצא באברהם הגדולה והגבורה והעושר והכבוד הקדושה האלהית
ככה נמצא כל זה בבית ראשון וכמו שאברהם נרדף מנמרוד שהצר לו ככה בית ראשון מלך בבל
נבוכדנאצר הצר לו ולפי שמזרע אברהם מבני קטורה יצאו האשורים שהחריבו בית המקדש לכך
אמרו שאברהם ראה בית המקדש הר כלומר שנמשך מזרעו מי שעשה אותו הר חרב ועליו התפלל
אברהם באו' ה' יראה אשר יאמר ה' בהר ה' יראה כלומר ה' יראה בייעודי' אשר בוא מייעוד אותו
היום הזה שמה יהיו נזכרים לפניו יתברך בהיות בית המקדש הר חרב וישראל בגלות בבל כי אז
יצטרכו לזכות אלה הייעודים · וזהו בהר ה' יראה · ויצחק כנגד בית שני וכמו שיצחק כהו עיניו
מראות כך בבית שני לא היה ליהודים אור הנבואה לא ארון ולא כרובים ולא רוח הקדש ולפי
שמזרע עשו בן יצחק באו הרומיים בני אדום שהחריבו בית שני לכן אמרו שראה יצחק את הבית
שדה כי כן אמר הנביא על חרבנה ציון שדה תחרש ושעליו אמר ויצא יצחק לשוח בשדה כלומר
להתפלל על הזמן שיהיה שדה נחרש והיה יעקב מורה על הג' העתידה ולכן הייתה מיטתו שלימה
ולא נמצא ממנו פסול לא כישמעאל ולא כעשו כי כל בניו היו זרע ברך ה' ויעקב נלחם עם שרו
של עשו וישר אל מלאך ויוכל ובא לרמוז שבזמן הגאול' יעלו מושיעים בהר ציון לשפוט את הר עשו
ולפי שהיו ליעקב י"ב שבטים שי' לבית הג' שיתקבצו כל י"ב שבטי יה ולזה נקראו בשם יעקב ובשם
ישראל יכנה כי הוא היותר נבחר ולפי שהבית הג' לא יחרב לעולם וכמו שאמר מיכה ומלך עליהם
ה' בהר ציון מעתה ועד עולם לכן אמרו שיעקב לא ראה הבית לא הר ולא שדה כי אם בית מיושב
ודבק באלוהיו ושזהו שאמר אין זה כי אם בית אלהים ומפני זה נקרא הבית העתידה בית אלהי
יעקב

ועל כן אמר ועל כל אניות תרשיש · וזכר תרשיש · כי הוא חוף אניות : ויונתן תרגם ועל כל דיתבין בניסי ימא · ויתגאה אדם גם כן בפירות גדולות ונאות ומאיירות · ועל כל שכיות החמדה : פירוש שכיות ציורים · כמו איש בחדרי משכיתו · ותרגם יונתן ועל כל ברניות שופרא : ושח · מפורש הוא : והאלילים · אף על פי שהאלילים כבר פסקו מקצת האומות היום עוד יש בקצה המזרח עובדי אלילים · ואז בימות המשיח כל האלילים יכרתו עד גמירא · לפיכך אמר כליל וכן כליל תקטר · ופירוש יחלוף יכרית כלו' הא יכרית אותם כלם · וכן בענין כריתה אם יחלוף ויסגיר וחלפה רקתו : ובאו במערות צרים · מערות לא נשתנה בסמיכות · אמר עובדי האלילי' יתחבאו במערות ובמחלות כי יחשבו להנצל שם : לערוץ הארץ · כתרגומו למתבר רשיעי ארעא : ביום ההוא · בימות המשיח כשיעש' האל משפט ברשעי' : אלילי כספו ואלילי זהבו · כמו שפירשנו כי עוד היום בקצה ארץ המזרח עובדים אלילי כסף וזהב : לחפר פירות · טעם הלמ"ד למלת ישליך שזכר כלומר אל החפירות ואל חורי העטלפים שם ישליכו האלילים · ויונתן פירש טעם הלמ"ד למלת להשתחוות הסמוך לה · שתרגם למיסגד לטעותא ולצלמניא · תרגם ולעטלפים ולצלמניא · כי יש עובדים צורת עטלף · ולפירשו גם כן יהיה לחפור פירות פירוש כמו מלה אחת אע"פ שהוא שתי מלות · ומפרשים אותו עוף שמנקר הפירות · ויש מפרשים שרץ שחופר בארץ חפירו' והיו עובדי' צורתו · ולפיכך יהיה פירושו לחפר פירות פירוש שתי מלות · ויהיה פירוש פירות חפירות ודומה לו בדברי רבותינו פירא דסופלי · שפירושו חפירה שמשליכים שם גרעיני התמרים · ויאמר שישליך האדם האלילים למקומות שיחפרו החפירות להסתר שם וישליכו האלילים שם דרך בזיון כי לא הועילו להם ואם יכללו ישברום להיות כסף וזהב לא צורות : לבא בנקרת הצורים · ר"ל יברחו להכנס במערות הצורים · ונקראו המערות נקרות · וכן ושמתיך בנקרת הצור לפי שמנקרים בצורים ועושים שם מערות : ובסעיפי הסלעים · ויבאו גם כן להשגב בשיני הסלעים הגבוהים · ודמה שן הסלע לסעיף האילן הגבוה · וכן בסעיף סלע עיטם : חדלו לכם · אז יאמר כל אחד לחבירו חדלו לכם מן האדם כי יהיה פחד ה' על כל העולם · ויאמר איש לאחיו לא יהיה עוד מורא בשר ודם עליכם אלא מורא האל לבדו · כי האדם כאין נחשב כי במעט רגע ימות כי הנשמה באפו · כלומר קרוב לצאת · ואמר באפו כי רוח החיים תלוי באף · כי דרך נקבי האף יצא החום הטבעי אשר בלב תמיד · וכן יכנס אליו דרך נקבי האף קרירות האויר ובזה חיי האדם כמו שידוע בחכמת הטבע · אם כן שחייו קצרים במה נחשב הוא ואיך יתכן לבטוח עליו או לירא ממנו : כי הנה האדון · אמר בפרשה של מעלה גמול הרשעים וכלתם בימי מלך המשיח · ועתה אמר כי עתה יעשה דין ברשעים בירושלם וביהודה ויתמו ברעב ובחרב הגדולי' שבהם וישארו הנערים והתעלולים · ואמר האדון להודיעם כי הוא אדון ובידו להרום ולבנות להשביע ולהרעיב · ואם אינכם חושבים כי הוא אדון ויפנה אל מעשיהם כי אם היו חושבים זה לא היו חוטאים ולא היו יוצאים מרשותו וממלכותו : משען משענה · לפי שכפל הענין לחזק כמנהג שנה הענין במלות שונות זכר ונקבה · ואחר פרט פירו' כל משען לחם ומשען מים · ואמר משען כי המאכל והמשת' משען גוף האדם ובהם ישען ויחיה · וכן אמר בתורה בתוכחות בשברי לכם מטה לחם כמו המטה שישען האדם עליו כן ישען במאכל ובמשתה : גבור ואיש מלחמה · אלה ימותו בשדה בחרב : שופט ונביא וקוסם וזקן · אלה ימותו בעיר ברעב ובדבר · ואלה הארבעה אנשים הנכבדים שבעם · ויונתן תרגם ונביא וסופר ותרגם וקוסם ודמשתאיל · ר"ל סופר ומזהיר בעם ודמשתאיל האדם הנשאל שישאלו את פיו על העתידות כמו חוזה בככבים : שר חמשים · אפילו שר חמשים אין צריך לומר שרי אלפי' ושרי מאות : ונשוא פנים · מי שהוא נכבד מרוב עשרו וגדולתו : ויועץ · מי שיש לו דעה ודעת בדרכי העולם ובעסקים שבין אדם לחבירו : וחכם חרשי' הוא מי שמתעסק בחכמות וקנה אותם וידעם : וחרשים בפלם שכמים · ופירוש חרשים מענין מחשבה · כמו אל תחרוש על רעך רעה · כי עיקר החכמה במחשבת הלב · ואמר וחכם סמוך לומר כי הוא חכם על חכמים אחרים כלומר שיש לו תלמידים חכמים : ונבון לחש · פירוש מי שהוא נבון בחכמת הטענה והדבר · ואמר לחש שהוא הדבור בחשאי ובנחת · כמו כי עבדיו מתלחשים לפי שבענין זה הם דברי חכמים : כמו שכתוב דברי חכמים בנחת נשמעי' · ובאלה הד' שזכר הוא תיקון העיר וקיומה וזולת הוא חרבות המים והפתחתה : והחכם הגדול רבי משה ב"ר מימון פירש יועץ נקרא מי שעלתו נכונה ועסקיו כראוי בדברים המנהגים אך לא יבין שום שכל ואשר יש לו החכמות המושגות בפעל הוא נקרא חכם חרשים · ואשר הוא מבין וזך הטבע ויכול להשלי' הענינים בפירוש קצר מתוקן הוא הנקרא נבון לחש אך לא התעסק בחכמה ולא השיג החכמות · ויונתן תרגם רב חמשין וגומר · ובדברי רבותינו ז"ל י"ח קללות קלל ישעיהו הנביא את ישראל ולא נתקררה דעתו עד שאמר להם · ירהבו הנער בזקן והנקלה בנכבד · מאי היא דכתיב כי הנה האדון ה' צבאות וגו' · משען אלו בעלי מקרא · משענה אלו בעלי משנה · כל משען לחם אלו בעלי תלמוד · שנאמר לכו לחמו בלחמי · וכל משען מים אלו בעלי הגדה שמושכין לבו של אדם כמים · גבור אלו בעלי שמועות · ואיש מלחמה זה שיודע לישא וליתן במלחמתה של תורה · שופט זה דיין שדן דין אמת לאמתו · נביא כמשמעו · קוסם זה מלך · שנאמר קסם על שפתי מלך במשפט לא ימעל פיו · זקן זה שראוי לישב בישיבה · שר חמשי' זה שיודע לישא וליתן בחמש' חומשי תורה · דבר אחר שר חמשי' אמר רבי אבהו מכאן שאין מעמידין תורגמן על הצבור פחות מחמשים שנה : ונשוא

בָּל־אֳנִיּוֹת תַּרְשִׁישׁ וְעַל כָּל־שְׂכִיּוֹת הַחֶמְדָּה: וְשַׁח גַּבְהוּת הָאָדָם וְשָׁפֵל רוּם אֲנָשִׁים וְנִשְׂגַּב יְהוָה לְבַדּוֹ בַּיּוֹם הַהוּא: וְהָאֱלִילִים כָּלִיל יַחֲלֹף: וּבָאוּ בִּמְעָרוֹת צֻרִים וּבִמְחִלּוֹת עָפָר מִפְּנֵי פַּחַד יְהוָה וּמֵהֲדַר גְּאוֹנוֹ בְּקוּמוֹ
כ לַעֲרֹץ הָאָרֶץ: בַּיּוֹם הַהוּא
יַשְׁלִיךְ הָאָדָם אֵת אֱלִילֵי כַסְפּוֹ וְאֵת אֱלִילֵי זְהָבוֹ אֲשֶׁר עָשׂוּ־לוֹ לְהִשְׁתַּחֲוֺת לַחְפֹּר פֵּרוֹת וְלָעֲטַלֵּפִים: לָבוֹא בְּנִקְרוֹת הַצֻּרִים וּבִסְעִפֵי הַסְּלָעִים מִפְּנֵי פַּחַד יְהוָה וּמֵהֲדַר גְּאוֹנוֹ בְּקוּמוֹ לַעֲרֹץ הָאָרֶץ: חִדְלוּ לָכֶם מִן־הָאָדָם אֲשֶׁר נְשָׁמָה בְּאַפּוֹ כִּי־בַמֶּה נֶחְשָׁב הוּא:

ג

א כִּי הִנֵּה הָאָדוֹן יְהוָה צְבָאוֹת
מֵסִיר מִירוּשָׁלַם וּמִיהוּדָה מַשְׁעֵן וּמַשְׁעֵנָה כֹּל מִשְׁעַן־לֶחֶם וְכֹל מִשְׁעַן־מָיִם: גִּבּוֹר וְאִישׁ מִלְחָמָה שׁוֹפֵט וְנָבִיא וְקֹסֵם וְזָקֵן: שַׂר־חֲמִשִּׁים ונשוא

כָּל דְּיָתְבִין בְּנִיסֵי יַמָּא וְעַל כָּל דְּשָׁרַן בְּבֵירָנְיָתָא שַׁפִּירָא: וְיִמַּאךְ רָמוּת אֱנָשָׁא וְיִחֲלִישׁ תְּקוֹף גַּבְרִין וְתַקִּיף יְיָ בִּלְחוֹדוֹהִי בְּעִידָנָא הַהוּא: וְטַעֲוָתָא גְּמִירָא יְסוּפוּן: וְיֵעֲלוּן בִּמְעָרַת טִנָּרַיָּא וּבִמְחִלֵי עַפְרָא מִן קֳדָם דַּחַלְתָּא דַיְיָ וּמִזִּיו יְקָרֵיהּ בְּאִתְגְּלְיוּתֵיהּ לְמִתְבַּר רַשִׁיעֵי אַרְעָא: בְּעִידָנָא הַהִיא יְרַחֲקוּן בְּנֵי אֱנָשָׁא יַת טַעֲוַת כַּסְפְּהוֹן וְיַת טַעֲוַת דַּהֲבְהוֹן דַּעֲבָדוּ לְהוֹן לְמִיסְגַּד לְטַעֲוָתָא וּלְצִילְמָנַיָּא: לְמֵיעַל בִּמְעָרַת טִנָּרַיָּא וּבְשִׁקִּיפֵי כֵּיפַיָּא מִן קֳדָם דַּחַלְתָּא דַיְיָ וּמִזִּיו יְקָרֵיהּ בְּאִתְגְּלְיוּתֵיהּ לְמִתְבַּר רַשִׁיעֵי אַרְעָא: אִתְמְנָעוּ לְכוֹן מִלְּאִשְׁתַּעְבָּדָא לֶאֱנָשָׁא בְּמַעֲבְדֵיהּ דַּחֲלָא דְּנִשְׁמַת רוּחַ חַיִּין בְּאַפּוֹהִי אֲרֵי יוֹמָא דֵין הוּא קַיָּים וּמְחַר לֵיתוֹהִי וּכְלְמָא חֲשִׁיב הוּא: אֲרֵי הָא רִבּוֹן עָלְמָא יְיָ צְבָאוֹת מַעְדֵּי מִירוּשְׁלֶם וּמִיהוּדָה סָמִךְ וְסָעִיד כָּל סְמָךְ מֵיכָל וְכָל סָעִיד מִשְׁתֵּי: גִּבָּר וּגְבַר עָבֵיד קְרָב דַּיָּין וְסָפַר וּמִשְׁתָּאַל וְסָב: רַב חַמְשִׁין ונסב

יחלף ד' בקריא' וחס' וסמי' והאלילים כליל יחלף · ורוח עלי יחלף · בבקר כחציר יחלף · אם יחלף ויסגיר · לחפר ג' וחס' וסימ' ביהושע ריש סימ' ב' : האדון יי' צבאות ה' דסמיכי בקריאה וסימ' אביר ישראל · מסיר מירושלם ומיהודה · במשמניו רזון · מסעף פארה במערצה · והכרתי את מצרים :

רשי

תרשיש · שם ים ששמו תרשיש : שכיות החמדה · פלטרין רצופין במשכית רצפת שיש כמו ואבן משכית על שם שסוככין בו את הקרקע : ביום ההוא · הוא יום הדין : כליל יחלף · כולו יחלף כולן יאבדו : ובאו · יושבי הארץ · במערות צורי' מחלו' הם הם מערות : בקומו · ליום הדין : לערוץ הארץ · לשבור רשעי הארץ : להשתחוות לחפור פירות · לורש"א בלע"ז בדמות חפרפרות מיני שרצים שחופרין הארץ שקורין טלפ"ש בלע"ז : עטלפים · קלבא"ש סורי"ץ בלע"ז יש לפתור עוד את אליליו אשר עשה לו להשתחו' ישליך האדם בחריצים ובעריצין שימצ' לפניו כשהולך לברוח ולהטמן : חדלו לכם מן האד' אשר נשמה באפו · אשר כל חיותו וכחו תלויים בנשמת אפו שהוא רוח פורח שהיו' ישנה בו ומחר תצא ממנו · ד"א חדלו לכם מכל הדרכים הרעים ולמדו מן האדם אשר נשמה באפו הראיתם למה נחשב הוא : מסיר מירושלם וגו' · כולה מפורשת במסכת חגיגה שמונה עשר קללות קלל ישעיה את ישראל ולא נתקררה דעתו עד שאמר ירהבו הנער בזקן והנקלה בנכבד : וקוסם · זה מלך שנאמר קסם על שפתי מלך : יועץ · יודע לעבר שנים ולקבוע חדשים : וחכם

אבן עזרא

ועל · אם הטעם על דרך משל יהיו הסוחרים ואלה האניות הן לישראל ההולכת אל תרשיש : שכיות · כמו אבן משכית : ושח · פעם אחרת כי בעבור כל אלה הנזכרים יגבה לב בעליהן ובאבדם ישחו : והאלילים · יחלוף · יכרות וכן כל בני חלוף שיש עליהם מיתה וקרוב ממנו חלף והלך לו : כליל · מלה נופלת על יחיד זכר ונקבה ובל' רבים והטעם הכל כמו כליל תכלת כליל תהיה ויוד יחלוף שב אל השם הנכבד : ביום · אשר עשו לו · העושים כמו ויאמר ליוסף את אשר כבר עשוהו : לחפר פרות · לפי דעתי שהאחת חפרפרת והוא שם עוף יעוף בלילה כעטלף ומביא עצמו ביום במקום סתר · ויש אומרים שהוא עוף שיאכל הפירות בלילות והם שתי מלות : לבוא בנקרת · מקום מנוקר : ובסעיפי · כדמות בדים יוצאים מהסלע ויסתרו שם : לערוץ · לכלא מגזרת עריץ ויש אומרים להפחיד והנה יהיה פועל יוצא ויתכן היות אל תערוץ גם כן ויחסר מלת לבך ונקרא עריץ שם התואר יוצא כמו האיתנים : חדלו · אחר שהשם גזר עליכם וזהו מפני פחד יי' אין כח באדם לבטל גזירותיו על כן חדלו לכם מן האדם שלא יושיעו אתכם כי הבל המה : כי · יתכן היות זאת הפרשה פירוש הארזים וההרים וכלם או יתכן שתהיה דבקה עם חדלו לכם מן האדם והוא הנכון בעיני : משען ומשענה · דרך לחות והטעם כל משען ופי' כל משען לחם ומים : גבור · שיש לו כח : ואיש מלחמה · שהוא רגיל : שופט · שיאלנו שיורנו בדרך הישרה בדת וכן הנביא גם הקוסם בחכמת המזלות : זקן · שנסה דברי העולם : שר · וחכם חרשים · הוא האומן : ונבון

כלי פז

יעקב להיותו מורה עליו ע"כ : ולע"ד שאומרו ושפט על השם יתברך לפי שהזכיר ויורנו גו' ונלכה בארחותיו אמר ושפט בין הגוים אשר אין להם דת כלל אמנם העמים והם אשר קבלו דת אלא שנפלו קצתם בטעות ההתחלפו' בין דת האמת אל השקר עליהם הוא אומר והוכיח לעמים והתוכחת שיוכיחם הוא על היותם רבים כלומר מתחלפים בדעותיהם מן האמת אל השקר שהיה ראוי שיהיו כולם עם אחד ושפה אחת ודברים אחדים · ולזה בהיותם תוכחתם על היותם עמים רבים מתחלפים בדתות ומתחלפים בהנהגותיהם איש אל עבר פניו ילך לזה ישכימו ע"י התוכחת אשר יוכיחם להיות' גוי אחד ולעבדו שכם אחד · והכל השוה שבהם מהגוים ועמים יחדיו שיכתתו חרבותם לאתים וחניתותיהם וגו' · ולזה הגויים הנזכרים יקבלו המשפט ולא ישא עוד גוי אל גוי חרב אמנם העמים רבים עליהם הוא ומולא ילמדו עוד מלחמה וכול' יהיו מוסכמים לדעת אחד וזה שאמרו ולא ילמדו בלשון רבים שחוזר אל העמים שאילו מדבר על הגוי היה לו לומר גלא ילמד בלשון יחיד כמו שאמר לא ישא · ומדוקדק גם כן אומרו לשון למוד ולא אמר לא יעשו עוד מלחמ' תלה הענין בלימוד לרמוז שלא יהיו חלוקיה בלימוד הדתות הגורם המלחמות הנהוגו' במחקיי' בנ' מחילוק דהות והתחלפות בדעות · וי"ת ושפט וידין בין מלכותא :

ותחני יצ"ו הכו' פי' סמוכים לא ישא גוי אל גוי חרב וכיון שכן לא ילמדו עוד מלחמ' וכיון שכן בית יעקב לא ימנאו מהיכן ילמדו וכל עסקיהם לא יהיה כי אם באומרם איש אל רעהו לכו ונלכה באור ה' ע"כ : למגיה הצעיר לוי לאכיי"אדו יצ"ו ולע"דן לדקדק שהיה לו לו' ולא ישא גוי וגו' בו"או התוספת · ועוד קשה כי מ"ש לא ישא גוי וגו' הוא מיותר כי אחר שאמ' וכתתו חרבותם וגו' פשיטא כי לא ישא גוי אל גוי חרב כי אין חרב כמאה להרים ולפחת אותו ונראה שלא אמר ולא ישא בו"או שלא יובן וכתתו חרבותם וגו' כדי שלא ישא גוי גו' מחוסר היות כמאה חרב בידו אלא ובתתו חרבות' לאתי' וגו' ונותן טעם הכתוב למה נבקתו גו' להיות כי מפחד ה' ומהדר גאונו

אורים ותומים

כי הנה האדון ה' צבאות מסיר מירושלים ומיהודה משען ומשענה כל משען לחם · ידוע הוא כי הלחם הוא מזון לגוף והמי' להעבירו לכל לפה שהמשקה לא יזון אשר לפי כן אמר על הארץ תשפכנו כמים ירבה אף אם הדם ירא' כמזון כיותר משובח אחר שהוא כבר דם צריך שתשפכנו כמים אחר שמבר' כמזון תשפך על הארץ וכן באנשי העיר יש בו אנשים יעשו העיר והם כתוב' כנשמה בגוף עד שהם הם העיר בחכמתם ויש אנשים שהם המים לגורך הקיים כבעלי המלאכה ולכן אמר שיסיר משען לחם ומשען מים ואחר ופי' גבור ואיש מלחמה והם משען מים יועץ וחכם חרשים ונבון לחש הרי אלו משען לחם וכו' :

מנחה גדולה

כי הנה האדון וגו' המשיך עוד דברי' על הנ"ל ואמר שהנה האדון ה' צבאות אשר בידו להסיר צבאות מסיר מירושלי' ומיהודה שהוא העם הנבחר כל כוחם למלחמה אשר המה בוטחים להלחם כנגד אויביהם והם כל משען לחם ומים התחיל בזה המין כי הוא המצטרך עכ"פ לזמן המצור ומה גם כל אפין מוים בו זקן ונער טף ונשי' הכל צריכין לאחרי חיטי וכלל בלחם כל מיני מאכל ובמים כל מיני משקה ואם יחסר זה איך אפשר להלחם בעת המצור וכאשר היה שע"י שאמן הרעב בירושלי' כלכדה · ואח"כ מדבר מגבורי' אנשים הצריכי' בעת המצור שגם הם לא יועילו למו כי יתים ה' כוחם · ואח"כ גם עליהם אין סמיכה ואח"כ מדבר ממנהיגי העם ושריהם שע"י זכותם ינצל העם גם זה לא יהי' גם זכות נביא ומלך לא יהי' באופן שאין על מי להשען כי אם על אבינו שבשמים ונשגב ה' לבדו :

באומו שישפוט בין הגוים והוכיח לעמים רבים לכן לא ישא גוי אל גוי חרב וגו' וכיון שיראו שאין בם מועיל שאיכם יכולים לשאת אותם לזה וכתתו וגו' ובזה מתיישב קושית ייתור לא ישא וגו' אחר שאמר וכתתו וגו' שמ"ש לא ישא הוא כתיבת טעם למה וכתתו להיות כי לא ישא גוי וגו' אין איש מרים ידו ורגלו מפחד השופט בין הגוים וכו' ואין צורך בהם ולזה וכתתו ע"כ:

בית יעקוב וגו' עיין רש"י ז"ל וכן מהרי"א ז"ל שהמתרגם מסכים לדרש"י ז"ל שכם דברי המתרגם שפסוק בית יעקוב מקושר עם הכתוב שלמעלה ואמרו לכו ונלכה כאלו אמר שנית ואמרו בית יעקב וכו' כי היא מוסך עצמו ואחר עמו א"כ פסוק זה מהנבואה עתיד הוא ואעפ"י שהפסיק בפסוק ושפט · והביא כדהרא"בע בקירוב שאחר שלעתיד ילכו עמים רבי' אל בית אלהי יעקב ויבוטלו כל המלחמות שביניה' א"כ אתם ג"כ בית יעקב ראוי לכם לבטל המלחמו' שביניכם ובין אחיכם בית יהודה וללכת יחדיו באור ה' ועבודתו ובשביל מסקנא זו ותולדה כזאת הביא הנבואה אשר תהיה באחרית הימים והרא"בע ז"ל בית יעקב אלה דברי הנביא מוכיח את ישראל והטעם אחר שתדעו כי ציון תפדה עתה בעבור המשפט ועוד יבא זמן ישוע' גדול' לא חייבי' אנחנו שנאמין כולנו בדברי הנבואה' שהן אמת כאמור והנכים הנבי' עצמו עמהם דרך מוסר כאשר דבר משה וסלחת לעונינו · או בעבור שגדל ביניהם ולמד מדברי פיהם כאשר אפרש ע"ע · וכן הרד"ק ז"ל פי' שהם דברי הנביא לאנשי דורו ואומר להם לכו והוא ענין זרוז ובאור ה' על נר מצוה ותורה אור · ובס"ה סדר אחרי מות עלה ס"ט ובית יעקב כד"א ובית תפארתי אפאר: לכו ונלכה באור ה' מהו באור ה' דכתיב ונהר יוצא מעדן להשקות את הגן ונטע ההי גן לאשתעשעא ביה עם צדיקיא דביה שריין ע"כ פירשו אור ה' על נועם ה' הנמשך ביסוד הוא צדיק יסוד עולם הוא אור ה' הנשפע על בית יעקב הוא מלכות שמים גן ה' להשתעשע עם הצדיקים:

ולע"דן ע"פ המפרשים ושפט וגו' על המשיח עליו הוא הו' בית יעקב לכו ונלכ' באור ה' שיאמר המשיח להם לבית יעקב לכו נא בדרכי ה' ובואו לטהר ונלכה יחדיו עמכם באור ה' אשר אתי עמי · או יהיה שאחרי שינהרו אל בית ה' כל הגוים והלכו עמים רבים אל הר ה' הנה בית יעקב יקבלו בסבר פנים יפות ויאמרו אליהם לכו אתם ונלכה בחברתכם באור ה' ז"ש בית יעקב לכו ונלכה ר"ל בית יעקב יאמרו אל הגוים והעמים הנז' לכו נא באור ה' ואחר כך ונלכה עמכם יחדיו באור ה':

ואברהם בני יצ"ו פי' בית יעקב לכו ונלכה באור ה' בי כל העמים בעת בואם לחזות בנועם ה' קו לקו צו לצו יבינו לכתת חרבות' וכו' יתגיירו ויכירו כי ה' אלהים אמת ותורתו אמת והם העמים יענו ויאמרו אל בית יעקב לכו אתם בראש ונלכה אחריכם לראות באור ה' כי אנו בלתי ראוים לשתגלה אלינו שכינה וגם שתגלה אין כח בעינינו להביט באור בהיר וגדול ולזה זה חסדכם אתנו בית יעקב לכו אתם ובסיבתכם נזכה ללכת גם אל בית אלהי יעקב לא כבתחל' אל הר בית ה' הלא אל בית אלהי יעקב ושם נראה באור ה' עד כאן:

למגיה הצעיר לוי לאכיילדו י"צו ולע"דן על דרך מה שפירשתי גבי ראהו הזכו הנה כי כן יאמר להם השופט והמוכיח הנזכר כלחז"ל זה המשיח בית יעקב לכו מדרכיכם הרעי' הרחקת הנזק וגם הקרבת התועלת ונלכה באור ה' כלומר נלכה בארחותיו ונעשה חבילות חבילות של מצות ולא די לך בהיותך יושב ובטל בלתי עושה רע ולא טוב ואף לא פעלו עולה כבדרכיו הלכו כי ענין זה הוא לאשר לא חטא בימיו לא כן אתה יעקב כי נטשת וכו' ולזה נלכה באור ה' לעשות חבילות של מצות כנגד חבילות של עבירות כי נטשת עמך בית יעקב כי מלאו וכו' · עוד יאמר שהעמים הבאים ללכת לעלות אל הר ה' יאמרו אל בית יעקב הם הבלתי הולכים בדרכיו יתברך הנקראים בשם יעקב על שם עוקבה יאמרו להם לכו ונלכה באור ה' כי כמונו כמוכם ומכל שכן ממנו תקובלו אתם ולזה לכו ונלכה באור ה' · עוד יאמר מקושר אל הקודם לא ישא גוי אל גוי חרב ולא ילמדו עוד מלחמה וכיון שכן בית יעקב על דרך שפירשו חז"ל גבי כה תאמר לבית יעקב אלו הנשים כלומר אפי' הטף ונשים יאמרו אישה אל אחותה לכו ונלכה ירושלם ונעלה לציון לראות באור ה' כי אין פחד אויב לנגד עיניהם פן יקראם אסון בדרך כי לא ישא כו' ע"כ:

כי נטשה עמך וגו' עיין רש"י ז"ל והרא"בע ז"ל והרד"ק ז"ל ומהרי"א ז"ל כי נטשת עמך בית יעקב כפי דעת המתרגם כאמר על מלכות ישראל ולפי דרכו ראוי שיפורש הכתוב כן כי אתה בית יעקב שכנגדם הוא מדבר נטשת עמך שהם בני יהודה שנפרדת מהם בחילוק המלכיות ותלך אחרי העגלים אשר בדן ובית אל וזהו אומרו כי מלאו מקדם ר"ל כל כך עוזבת מעשה עמך יהודה עם ה' עד שמלאו בני ביתך מכשפים וקסמים ואלילים יותר מבני קדם אנשי המזרח ג"כ מעוננים הלא הם אחשבי השעות והעונות כפלשתים ובילדי נכרים ישפיקו כשני הפי' הנזכר לעיל ילדי נכרים ממש מנשים נכריות בדרש"י או ילדי נכרים חוקות הנכרים ונימוסיהם · והוא ז"ל פי' כי אתה בית יעקב נטשת עמך בית יהודה ותורתם והלכת אחרי הגוים וכמו שלמדת מקלקולם כך ראוי שתלמוד מתקנתם ותשובתם הנזכרת שאמרו והלכו עמים רבים ואיך ישראל נתדמו אל האומות אם בהצלחותיהם ואם ברשעתם ועונותיהם כדי להוליד מזה ולהוכיח שראוי שימשכו ג"כ בתשובתם אלה'·וז"ש כי מלאו מקדם ר"ל אותם העמים אשר זכר מלאו בזמן הקדמון והמילוי הוא מהעושר והכבוד בארצותם לגויהם מזמנים קדמונים ובזה נתדמו ישראל אליהם בימי שלמה ויתן את הכסף כאבנים וגו' ועוד נדמו אליהם ברשעתם כי הם מעוננים כפלשתים והייתה התולד' מזה ובילדי נכרים ישקיפו ר"ל והלואי שישראל בחוקות הגוים ומעשה העמי' ההם יספיקו ויעשו כמוה' ולכן ביאר איך ידמו ישרא' לעמים בכל הדברים וכנגד מ"ש בעמים כי מלאו מקדם שר"ל מהעושר והכבוד כנגד זה אמר בבית יעקב ותמלא ארצו אלילים למעשה ידיו ישתחוו וכנגד מה שאמרו ובילדי נכרים ישפיקו אמר וישח אדם וישפל איש על דרך אליכם אישים אקרא וגו' הנה כול' ישפילו עצמ' ויכרעו לפני ה' וזהו וישח אדם וישפל איש שהיא ההכנעה שאמרו ויורנו מדרכיו וגו' ולא ישא גוי אל גוי חרב ולא ילמדו וגו' ולזה הוציא התולדה ואמר לא תשא להם כאילו אמר אל בית יעקב הוא מלכות ישראל אשר זכר ולא תשא להם בתמיהה כלומר האם ראוי שלא תשא במשא התשובה ועול כבד מההכנעה זה לא יתכן ואין זה הראוי אבל כיון שדמית להם בעין ראוי שתדמה להם בתשובה ותשא כמו הם עול באורך והשפל עצמך והכניע אותו וזהו בא בצור והטמן בעפר והוא משל לרוב ההכנעה והסר ממך גאה וגאון עיני גבהות אדם כנגד ההמון כי הגובה יוחס לעינים כמו שנא' גבה עינים ורחב לבב וגו' ושח רום אנשים כנגד השרים ורוממותם וגאותם באופן שהגבהות והגאות השאר להשם יתברך כי לו לבדו יאתה וזה שאמרו ונשגב ה' לבדו ביום ההוא כי ביום אשר תעשה יהיה ה' צבאות נשגב לבדו ומהולל בפי כל בשר עד כאן:

ולע"דן לפי שאמר בית יעקב לכו ונלכה והכונה כמו שקדם שבית יעקב יאמרו אל הגוי' לכו ונלכה באור ה' או שיהיה מאמר העמים שאומרים לבית יעקב קומו לכו ונלכה אשר לכל הפירושים יקשה ואה צריכים ישראל ללכת לעתיד באור ה' והלא הולכים הם תמיד באור ה' ולזה נותן הכתוב טעם ואומר כי נטשת עמך ר"ל לפי שאתה ה' נטשת עמך לפי שהם עזבוך והיו בית יעקב לשון עוקבה יען כי מלאו מחוכמת בני קדם וכו' כנז"ל ולזה נטשת אותם ותמלא ארצו מאלילים כסף וזהב על דרך משגיא לגוים וכן ותמלא ארצו סוסים וגו' וזאת ההצלחה הטעה אות' עד שנתמלא ארצו אלילים כי אמרו שוא עבוד אלהים ולזה נאדקו כל כך בעבודת האלילים שכיון שהוא עושה אותו בידיו והוא מעותד לכך להשתחוות אליו לשתגמר תבנית ותמונת האליל ההוא ז"ש למעשה ידיו ישתחוו בלשון עתיד שהוא אחר שיגמר לגמרי ישתחו' הוא וחביריו ורעיו ומיודעיו ישתחוו לו ולזה מרוב החשק אליו כיון שהיה רואה כל כך הצלחה כי נתמלא ארצו כסף וזהב וסוסי' לא היה ממתין עד גמרו שנקרא מעש' ידיו שהוא מעשה שלם אלא במה שעשו אצבעותיו דהיינו למעשה כל דהו משתחו' וזה שאמרו למעשה ידיו ישתחוו לעתיד לכך הוא מקדים להשתחוות לאשר עשו אצבעותיו שממשיל חלק מה מהפעולה קודם גמרה אל האצבעות: ובזה מובן שאמר לשון למעשה בידיו אמנם באצבעות אמר לאשר עשו ולא אמר למעשה ידיו ואצבעותיו השתחוו · ואולי אמר כי נטשת כפי הפי' שהאומות יאמרו אל בית יעקב לכו ונלכה כאילו כוונו לומר לכו אתם בית יעקב ונלכה גם כן אנחנו שאם לא תלכו לא נלכה ויורה זה הכפל של לכו ונלכה שהיה אפשר לומר בית יעקב נלכה באור ה' והיה בית יעקב והם ככללי' אבל כוון לומר מה שזכר דהא בהא תליא לכו ונלכה ונותן טעם לזה ואומר שהדין עם האומות יען כי נטשת עמך בית יעקב יען כי מלאו מקדם וגו' א"כ היו העמים והגוים מחטיאים את ישראל עד שהיו שיב' שמא אדם אלו ישרא' אתם קרואים אדם וכן וישפל איש אלו האומות כי החוטא ומחטיא יחדיו שחו והושפלו כמו שחטאו והחטיא וכיון שכן מוכרח הוא שלא תשא להם לאומות שהחטיאום כי המחטיא את הרבי' אין מספיקין בידו לשוב ואין לו סליחה וכפרות עון וז"ש ולא תשא להם עד שלזה האומות מוכרחים לו' בית יעקב לכו ונלכה באור ה' שבזולת זה לא ישא להם למדנו שהמחטיא הרבים צריך לזכותם לרבים עצמם כדי שיכפר לו או לפחות מחטיא רבים יזכה רבים ואפי' יהיו הזוכים זולת החוטאים · ובסמוך בס"ד ארחיב עוד בזה:

ותמלא ארצו כסף וגו' עיין רש"י ז"ל והרא"בע ז"ל והרד"ק ז"ל וכן מהרי"א ז"ל כנז"ל והנלע"ד קדם בפסוק הקודם ע"ש:

וישח אדם וגו' פסיקתא וישח אדם אמר רבי יונתן וישח אדם אלו ישראל שנאמר ואתנ' צאני צאן מרעיתי אדם אתם וישפל איש זה משה שנאמר כי זה משה האיש אמר משה לפני הב"ה יודע אני שחטו ישראל לפני העגל והושפלתי ואל תשא להם כי אם למענך וזהו כי תשא את ראש בני ישראל עד כאן לשונו: בדבריהם אלה תקנו כפל הענין במילות שונות וישח אדם וישפל איש ואמרו כי מלך וישח אדם אלו ישראל שחו לפני העגל מזה נתשב' שפלות למשה כדכתיב לך רד כי שיחת עמך כלום נתתי לך גדולה אלא בשביל ישרא' עתה שחטאו לך רד ולז"א יודע אני שחטו ישראל לפני העגל ולא למעני אתה עושה ואל תשא כי אם למענך וזהו כי תשא רוצה לומר תשא למענך מתיבת תשא בכמו או דריש את ראש על הסי"ת שהוא ראש לכל כלומר כי תשא למענך אתה עושה שאתה ראש · ומתוך דחז"ל יובן כוונת הנביא להביא ראיה ממה שאירע לאבות מסיבת עון ע"א שממנו סימן לבנים אנשי דורו בא בצור והטמן בעפר ולזה דבר בתחיל' שלא לנוכח ובפסוק בא בצור מדבר לנוכח עם בית יעקב או עם כל אחד ואחד מאנשי דורו שישפלו וישחו על שעובדי' ע"א כי ונשגב ה' ביום ההוא לעתיד ושובו בא אל תהי עולה קודם בא יוסה': ועיין רש"י ז"ל: והרא"בע: והרד"ק ז"ל · ודעת מהרי"א ז"ל זכרתי בפסוק כי נטשת עמך וגו' והוסיף לומר דרך הלציי באומרו ואל תשא להם שינהגו עצמם בכשרות כבנעים ושפלים לשם יתברך נשמרים משמרתו כאילו דבור לא תשא את שם ה' אלהיך נאמר אליהם באזהרה שלא ינהגו עצמם בנשיאות וגאוה וזהו ואל תשא להם · וכן נפרש בא בצור לשון נור ילדך תשי בא הדבק בצור עולמים הוא השם יתברך ולענין הסרת הגאוה והטמן בעפר רוצה לומ' שיהיה בעיניך יום המות כי עפר אתה ואל עפר תשוב ואז לא תתגאה עד כאן · והנראה לעניות דעתי כתבתיו בפסוק כי נטשת עמך מקושר עם הפסוקים · ואפשר עוד שנדקדק אומרו ואל תשא בוי"ו דהיה לו לומר אל תשא להם והענין קשה למה לא ישלח והוא יתב' חנון המרבה לסלוח ונרא' כי אלו טובלים ושרץ בידם והעיקר הגדול שבתשובה עזיבת החטא יעזוב רשע דרכו וגו' לזה אמר כי נטשת עמך גומר והסיבה להיותם עובדים אלילים כי נתמלא ארצו אלילים ועובדי' אותם וגם בדעתם להשתחוות להם לעתיד וזה שאמר למעשה ידיו ישתחוו לעתיד ולזה אף על פי שישח אדם וישפל איש עם כל זו ההכנעה ואל תשא להם כיון שבדעתם עדיין שלמעשה ידיו ישתחוו ולאשר עשו אצבעותיו ואף על פי שנשח ושפל הוא העיקר הוא שבוא תבא בצור והטמן בעפר מפני שתי סיבות האחת מיראת העונש וזה שאמר מפני פחד ה' וגם כן מהדר גאונו שאין ראוי להרגיז לפני הדר גאון כמוהו יתברך ויתעלה כי כל גאות בני אדם הבל המה ונשגב ה' לבדו ביום ההוא ואם כן איך יציר חומר ירגיז יוצרו ההדור · או יאמר וישח אדם וישפל איש לפני האלילים הנזכרים ולמעשה ידיו וסברו וקבילו עבודת האלילים אפילו על מנת שאל תשא להם עם כל זה לא חשו מרוב דביקות ואדיקות בע"א או יהיה כפשוטו כיון שישח אדם וישפל איש לפני האלילים ומעשה ידיו אל תשא להם ואל תסלח כי בא בצור והטמן בעפר מפני פחד ה' ומהדר גאונו כי שם יאות השפלות וההכנעה לא לפני עלים ואבנים זה שאמרו עיני גבהות אדם יאות להיות שפל ושח רום אנשים מפני פחד ה' הנזכר ומהדר גאונו כי הוא יתברך לבדו נשגב ביום ההוא הבא בוער כתנור ולפניו יאות ההכנעה והשפלות לא מפני האלילים אלמים מעשה ידי אדם ואצבעותיו איך יהיה הנפעל גדול מהפועל עד שישח וישפל הפועל לפני הנפעל או יאמר וישח אדם וישפל איש לפנים משפיל קומתו לפני השי"ת וקרבו ישים ארבו וזה שאמר וישח אדם וישפל ואתה ה' בוחן לבות וכליות אל תשא להם כי ידעת עוקבת לבבם כי בא בצור והטמן בעפר מפני פחד ה' ומהדר גאונו שתהיה היראה ממגו בלב שלם עד שתבוא בצור והטמן בעפר מפני פחד ה' שזו הוראה על יראה ורטט שבלב לא הוראת רעדה לפנים וזה שאמר גבהות אדם שפל כלומר העיקר הוא שעיני גבהו' אדם רוצה לומר העינים המורים על גבהות אדם כמו שנאמ' גבה עינים וכו' הם השראני ומחייב שיהיה שפל וכן ושח רום אנשים הרום לב של אנשים צריך שיהיה שח ונכנע כדי שתשא להם לא וישח אדם וישפל איש המורים על הכנעת הקומה לבד ואז על ידי שחות רום אנשים שהוא העיקר ונשגב ה' לבדו ביום ההוא כי דע לך כי יום לה' על כל חגפים המורים הכנעה בגופם וקומתם ולבם לא נכון אבל גאה ורם ז"ש כי יום לה' צבאות על כל גאה ורם ועל כל נשא ושפל ר"ל ושפל על כל השלשה חלוקית הנזכרות גאה ושפל רם ושפל נשא ושפל כלומר שהוא גאה או רם או נשא בקרבו ומורה עצמו לשפל על דרך וישח אדם וישפל איש לפנים כנזכר · או יהיה פירוש הנה יום לה' על כל גאה ורם גאה בלכתו בקומה זקופה ורם בתוך לבו וקרבו ישים ארבו שפיו ולבו שוים בגאוה ובזו וגם כן יום לה' על כל נשא בקרבו ומורה עצמו כאילו הוא שפל לגנוב דעת הבריות · אחר שכתבתי זה מצאתי שכן פי' מהרי"א ז"ל · או תהיה ושפל העונש ופורענות שיפרע ה' צבאות שיפקוד ה' על כל גאה ורם ועל כל נשא שהוא ישפל זה שאמר ושפל שישפילהו ה' לכל אחד מהנזכר לנשא ולגאה ולרם כל גאה ישפילנו ועל כל דבר גבוה כמו ארזי הלבנון · ועל כל אלוני הבשן שהוא משל אל הזדים וגאים מהאומות הבלתי נכנעות לשם יתברך שכול' ישפלו וישחו וכמו שיבוא בשם המפרשי' ז"ל:

בא בצור עיין רש"י ז"ל והרא"בע וכן הר"דק:

עיני גבהות אדם · ונשגב ה' לבדו ביום ההוא אמר רבי קטינא שתא אלפי שנין הוי עלמא וחד חרוב שנאמר ונשגב ה' לבדו ביום ההוא ואומר מזמור שיר ליום השבת · ואו' כי אלף שנים בעיניך כיום אתמול וגומר עכ"ל: ולע"דן רב קטינא דייק לשון ההוא הידוע שהוא אלף הז' שהוא יום השבת האלף הז' דבעיני הב"ה אלף שנים בעיניך כיום אתמול כי יעבור היום השבת שלנו בששת ימים · וקרוב משמע שיהיה העולם קיים אבל כדבר חרב ושומם שצריך לחדשו אבל לא שיחזור לתוהו ובוהו · וכרוך הידוע האמת אם כדברי רב קטינא או אם כדברי החולקים עליו ומדוייק לרב קטינא לשון לבדו רוצה לומר שכל הנמצאים יהיו אפס ואין והוא לבדו מצוי ונשגב לבדו ביום ההוא · ועיין רש"י ז"ל והרא"בע ז"ל · והרד"ק ז"ל · ומהרי"א ז"ל אמר וישח אדם וישפל איש על כל אחת ואחת מן האומות ולזה בא בלשון יחיד כשתר · אמנם בא בצור גומר לנוכח בלשון יחיד על יעקב מוסר השכל שיקחו מה' ולזה אמר שנית עיני גבהות אדם גומר לפי שראשון ספור מן האומות והשני לשון צווי לבית יעקב שיעשו כן עד כאן · והנ"ל עוד כתבתי בפסוק וישח אדם וישפל איש ונתיישב שם הכפל עיין שם · וגם בשיטת חכמינו ז"ל ישבתי הכל עיין שם:

כי יום לה' צבאות גומר ילמדנו כי יום לה' צבאות על כל גאה ורם שלא כמדת הקדוש ברוך הוא מדת בשר ודם מדת בשר ודם רואה אדם יפה ועשיר הוא מעמידו ומסייעו וכשהוא רואה לאדם שנופל ושוב מפילו אבל הקדוש ברוך הוא אינו כן כי אם רואה אדם שהוא מתגא' הוא מפילו שנאמר כי יום לה' צבאות על כל גאה ורם ואומר גאות אדם תשפילנו ואם רואה אדם שנפל עד שאול הוא מעמידו שנאמר מקימי מעפר דל · וכה"א כי שחה לעפר נפשינו מה כתיב אחריו קומה עזרתה לנו ואומר אם אמרתי מטה רגלי וגו' עכ"ל · כוונו לדקדק בפסוק כפל גאה ורם ולמה אמר כל גאה ולא אמר וכל רם או גאה ורם ויתור על כל נשא ושפל והשפל מה פשעו לכך פירש שבשר ודם מרומם ומחזיק ליפה שמתגאה ביופיו וכן לעשיר והקדוש ברוך הוא כפרע מהמתגאה גם מהמסייעו וזהו על כל גאה על יפה ועשיר אמנ' ורם על המסייעו ומרוממו שיפרע משניהם וז"ש אם רואה אדם שהוא מתגאה על כל אחד מהנז' המסתייע או המסייע הא' גאה והשני ורם: או יהיה פסוק ואומר גאות אדם תשפילנו הביאו כנגד חלוקת וכשרואה אדם שנופל ושוב מפילו שעליו אפשר שמביא פסוק ואומר גאות אדם תשפילנו מדה כנגד מדה כמו שהוא בגאות ומשפיל לנופל ולרמוז אל החלוקה השנית שאמר וכשהוא רואה לאדם שנופל ושוב מפילו שעליו אפשר שאמר הפסוק ועל כל נשא ושפל על אותו נשא שמפיל עוד את חברו שנפל והושפל זה שאמר ועל כל נשא ושפל כלומר שמתנשא על אותו שפל שנפל ומשפילו עוד · או אפשר שמפרש בעל המאמר על כל נשא ושפל על מה שאמרו ואם רואה אדם שנפל עד שאול הוא מעמידו שנאמר מקים מעפר דל וזהו על כל נשא ושפל רוצה לומר לה' יום להגביה שפל לעשותו נשא ונכבד ואף על פי שאינו כדאי השפלתו גורמת שיעורר השם יתברך רחמים עליו וזה שאמר כי שחה לעפר נפשינו קומה עזרתה לנו ואל זה כיון בעל המאמר באומרו שנפל עד שאול הוא מעמידו רוצה לומר הוא למען שמו ורחמיו וחסדיו מעמידו ואף על פי שאינו כדאי ולא הגון: ועיין הרד"ק ז"ל: ומהרי"א ז"ל לפי שאמר למעלה ונשגב ה' לבדו ביום ההוא סמך אליו הפרש' הזאת להודיע שהב"ה יביא יום רוצה לומר זמן אשר בו ידין עמים להשפיל כל גאה רם וכל נשא ושפל ובאו גם כן שלש פרשיות זו אחר זו שהם והיה באחרית הימים יעוד מה שיהיה והשנית בית יעקב תוכחה ולמוד יוצא מן הראשונה · והשלשית כי יום לה' יעוד מה שיהיה מסכים למה שהוכיחם ומה שאמר על כל גאה ורם שתוכו כברו גאה מבפנים ורם מבחוץ: והצבועים גאים מבפנים בלבם ומבחוץ מראים עצמם שפלים ועליהם אמר ועל כל נשא ושפל נשא בלבו ושפל מבחוץ לפנים לגנוב דעת הבריות עד כאן: ולע"דן מה שלמדתי למעלה מתוך דחז"ל שכוונת יום ה' העתיד לבא היה כדי להשפיל הגבוה והגבהת השפל וזהו ועל כל נשא וכן על השפל וז"ש ושפל ר"ל להגביהו כי יום ה' בולל טובה לטובים ושפלי ברך לשום שפלים למרום והגאים ישפילם: עוד זכרתי ושפל קרוב

לדברי

ד' · ג' וּנְשׂוּא פָנִים וְיוֹעֵץ וַחֲכַם חֲרָשִׁים
ה וּנְבוֹן לָחַשׁ׃ וְנָתַתִּי נְעָרִים שָׂרֵיהֶם
ג' ומל' · ד' וְתַעֲלוּלִים יִמְשְׁלוּ־בָם׃ וְנִגַּשׂ הָעָם
ג' אִישׁ בְּאִישׁ וְאִישׁ בְּרֵעֵהוּ יִרְהֲבוּ
ג' · ג' הַנַּעַר בַּזָּקֵן וְהַנִּקְלֶה בַּנִּכְבָּד׃ כִּי־
יִתְפֹּשׂ אִישׁ בְּאָחִיו בֵּית אָבִיו שִׂמְלָה
לְכָה קָצִין תִּהְיֶה־לָּנוּ וְהַמַּכְשֵׁלָה
ד' ר"פ הַזֹּאת תַּחַת יָדֶךָ׃ יִשָּׂא בַיּוֹם הַהוּא
ג' · ל' וחד ובביתו לֵאמֹר לֹא־אֶהְיֶה חֹבֵשׁ וּבְבֵיתִי אֵין
ל' וחס' וי"ו לֶחֶם וְאֵין שִׂמְלָה לֹא תְשִׂימֻנִי קְצִין
ב' ברתוב אמת' עָם׃ כִּי כָשְׁלָה יְרוּשָׁלַםִ וִיהוּדָה נָפָל
כִּי־לְשׁוֹנָם וּמַעַלְלֵיהֶם אֶל־יְהוָה
ג' וחס' · ל' לַמְרוֹת עֵנֵי כְבוֹדוֹ׃ הַכָּרַת פְּנֵיהֶם
ד' וחס' עָנְתָה בָּם וְחַטָּאתָם כִּסְדֹם הִגִּידוּ לֹא
כִחֵדוּ אוֹי לְנַפְשָׁם כִּי־גָמְלוּ לָהֶם רָעָה׃
י אִמְרוּ צַדִּיק כִּי־טוֹב כִּי־פְרִי
ה' מַעַלְלֵיהֶם יֹאכֵלוּ׃ אוֹי לְרָשָׁע רָע
ל' כִּי־גְמוּל יָדָיו יֵעָשֶׂה לּוֹ׃
עמי

ונסב אפין ומליך מילך ואמר ומשתמע וחכים וסוכלתן בעצה: ואמני ינקיא פרנסיהון וחלשיא ישלטון בהון: ויתגרון עמא גבר בגבר וגבר בחבריה ישלטון עולימיא בסבא ודשיט ביקיר: ארי יחוד גבר באחוהי מזרעית בית אבוהי למימר כסו אית לך רב תהי עלנא ומגביתא הדא תהי תחות ידך: יתיב בעידנא ההיא למימר לית אנא כשר למהוי ריש ובביתי לית מה דאיכול ולית מה דאיתכסי לא תמנוני רב בריש כל עמא: ארי אתקילו יתבי ירושלם ואנש יהודה גלו ארי ממלל פומהון ואגר עובדיהון גלן קדם יי ומרגזין קדם יקריה: אשתמודעות אפיהון בדינא אסהיד בהון וחטאיהון כסדומאי קבלין ולא מנעין ווי לנפשהון ארי גרמו דתיתי להון: אמרו לצדיקיא טוביכון ארי פירי עובדיהון ישתלמון: ווי לרשיעיא דעובדיהון בישין ארי גמלא דידיהון יתתב להון:
עמי

ישא ה' ר"פ וסימ' ישא יי' פניו · עליך גוי מרחוק · לא אהיה חבש · ישא ברכה מאת יי' · לרשע ה' בקריאה וסימ' אוי לרשע · יסר לץ · אמר לרשע צדיק אתה · ואתה תשמע מן השמים קדמא דדברי הימים · ושבתם וראיתם בין צדיק לרשע :

רשי

וחכם חרשים · שכשפותח בדברי תורה נעשו הכל כחרשים : ונבון לחש · ראוי למסור לו סתרי תורה שנתנו בלחש כגון מעשה בראשית מעשה מרכבה : ונתתי נערים שריהם · אלו בני אדם שמנוערין מן המצות : ותעלולים ימשלו בם · שועלים בני אדם חלשים ואני אומר לפי פשוטו תעלולים ליצנים בני אדם המתעוללים בהן ומבזין אות' כמו ועוללתי בעפר קרני את אשר התעללתי : ונגש העם · יהיו דחוק' ונגושין זה על זה בתיגור ותירו' : ירהבו הנער בזקן · יתגדל הנער על הזקן : והנקלה בנכבד · כפשוטו ומדרשו יבא מי שחמורות דומות עליו כקלו' וירהב במי שהקלות דומות עליו ככבדות : כי יתפש איש באחיו · אשר יתפש איש באחיו בבית אחיו לאמר עשיר אתה בתורה ומסורת היא בידך בשמלה קצין תהי' לנו ותלמדנו · והמכשלה הזאת שאנו נכשלים בה באיסור או בהיתר בטומאה או בטהרה' תחת ידיך היא שאת' יודע להורות לנו · ד"א שמלה לך להלביש ערום · והמכשלה פי' ילנגא בלע"ז מחסרוני שאני מחוסר לא' תחת ידיך להספיקני ולכך קצין תהיה לנו והוא אמ' בביתי אין לחם ואין שמלה ומה טיבי לקצין : כי כשלה ירושלם · כולם חסירי' ונפולים אין עוזר זה לזה ולמ' כי מאנו לשמוע ועשה כולם מכעיסי' : ישא ביום ההוא · אין ישא אלא לשון שבועה הוא ישבע להם לא אהיה חובש לא אהי' מחובשי בית המדרש ובביתי אין לחם ושמל' אין בידי לא טעם משנה ולא טעם אגדה · ד"א לפי פשוטו לא אהיה חובש לא אהיה שופט שהוא חובש את הנדונים בבית הסוהר : כי לשונם ומעלליה' אל יי' · לנגדו להכעיסו : למרות עיני כבודו · להקניט לפני כבודו · ד"א עניי כבודו : הכרת פניה' · עון שהם מכירי פני' בדין היא ענתה בם לפני · ל"א הכרת פניהם ניכרים הם בעזות פניה' : כסדום הגידו לא כחדו · בפרהסיא עשו : אמרו · למי שהוא צדיק כי טוב עשה : אוי לרשע רע · שהוא רע לעצמו ורע לאחרים גורם רעה לו ולאחרים בתנחומא והמקרא מוסב על אמרו צדיק כי טוב לו ואוי לו לרשע : מוגהין

רדק

ונשוא פנים · זה שנושאי' פנים לדורו בעבורו למעלה · כגון רבי חנינא בן דוסא · למטה כגון רבי אבהו בקסרי : יועץ · זה שיודע לעבר שנים ולקבוע חדשים : חכם · זה תלמיד המחכים את רבותיו : חרשים · שבשעה שפותח פיו נעשו הכל כחרשי' : ונבון · זה המבין דבר מתוך דבר · לחש זה מי שראוי למסור לו דברי תורה בלחש · והמרו עוד אין מוסרין סתרי תורה אלא למי שיש לו חמשה דברים הללו : יועץ וחכם חרשים ונבון לחש : ונתתי נערים · כיון שהוא הסיר הזקנים הרי הוא כאלו נותן הנערי' להיו' שרים עליהם · ודרך הדרש אלו בני אדם שמנוערן מן המצו' : ותעלולי' · כמו נערים · וכן עוללים שאלו לחם · אלא שהוא משקל אחר · והוא תאר בשקל תחלואי רעב · ויונתן תרגם וחלשיא · והדרש תעלי בני תעלי · פי' שועלים : ונגש העם · עוד קללה אחרת שלא יכנעו מפני שריהם ומפני המושלים שישימו עליהם אלא כל אחד יהי' נגש נוגש ושוט' בחברו ואפילו הקטן בגדול · ופירוש ירהבו יחזקו עליו ויעיזו בו פניה' הנער בזקן והנקלה בנכבד : ירהבו · ענין חוזק מן ורהבם עמל ואון · ויונתן תרגם ונגש ויתגרון · ותרגם ירהבו ישלטו · וענין אחד הוא · כמו שפירשתי · והדרש הנער בזקן מי שמנוער מן המצות ירהב במי שמלא מצות כרמון : והנקלה בנכבד · מי שחמורות דומות עליו כקלות ירהב במי שקלות דומות עליו כחמורות : כי יתפש · כאשר יתפוש איש באחיו · כלומר שיתפשהו בבגדו לדבר עמו ולבקש ממנו זה ופירוש בית אביו משפחת בית אביו · כי אינו רוצה לומר אחיו בן אביו אלא איש ממשפחתו שיש לו קרוב דעת עמו : ויאמר לו : בבקשה כיון שמלה לך · כלומר שאתה מלובש בגדים נאים ותתראה גדול וישאו פניך תהיה קצין לנו ותוכיח מי שראוי להוכיח ותהיה תחת ידך ותחת ממשלתך המכשלה הזאת שאנחנו נכשלי' איש ברעהו ואין אנחנו יראים מפני רעהו : לכה כתוב בה"א נוספת · כמו ולכה איפוא מה אעשה בני · והדרש שמלה דברי' שמתכסה אדם בהם כשמלה · והמכשלה דברי' שאין בני אדם עומדין עליהם אלא אם כן נכשלים בהם ישנן תחת ידך · קצין תהיה לנו · וי"ת המכשלה ומגביתא · כלומר לגבות המס שהיו מלכי האמות מטילי' עליהם · כמו שכתוב בפרעה נכה ויתן עונש על הארץ מאה ככר כסף וככר זהב : ישא · פירוש ישא קול בפיו · כלומר ישבע · וכן לא תשא את שם יי' אלהיך לשוא : וחובש · מושל נקרא כן לפי שהוא חובש ואוסר העוברים על מצותו · וכמוהו האף שונא משפ' יחבש · וטעם לא אהיה כי איני ראוי לכך כי אין בביתי לחם ושמלה · ואע"פ שאני מתראה בחוץ בשמלה זו · וכ"ז אמר להודיע כי עניות ומסכנות רב יהיה בעיר כי אפי' המתראים ביתם ריק מכל טוב · והדרש לא אהיה חובש לא הייתי מחובשי עצמן בבית המדרש ובידי אין לחם ואין שמלה שאין בידי לא טעם מקר' ולא טעם משנה : כי כשלו · ומה טעם כשלו ונפלו · לפי שחטאו לה' בפה ובמעשה להכעיסו · וזהו למרות עיני כבודו · כלומר כי הוא רואה מעשיהם והם עוברים על מצותו כאילו הוא איננו רואה מעשיהם : למרות · כמו להמרות · עיני חסר היו"ד עי"ן הפעל · הכרת · מענין ואת אחיו לא הכיר · ר"ל כי בפניהם יוכל האדם להכיר שהם רעים וחטאים כסדום והם גם הם מגידים חטאתם בפיהם ואינם מכחידים כמו שהיו אנשי סדום עושים שהיו מתפארים ברשעם · ואדוני אבי ז"ל פירש הכרת הה"א שרש · ופירש עזות פניהם · וכן פירש לא תבושו תהכרו לי · תעיזו פניכם לי · ודמהו ללשון ערב שאומרים הכר לעזות מצח · ויונתן תרגם הכרת פניהם שהם מכירי' פניהם בדין · אשתמודעת אפיהון בדינא אסהיד בהון : אוי לנפשם · כלומר שתאבד נפשם במותם מפני מעשים הרעים לבד מן הפורענות שיבא להם בחייהם והנה הם גמלו רעה לנפשם · כלומר לעצמם ברעה שעושי' לאחרים : אמרו · אינו צווי לאנשים מיוחדים אלא לכל אדם · כמו ראה ריח בני · אמר למלך ולגבירה · והדומים להם · אומר לכל מי שיכיר האמת וידע כי משפט האל אמת · אמרו וקראו לכל כי אל צדיק ה' ישלם לכל צדיק כצדקתו ולרשע כרשעתו וסמך זה לפסוק אוי לנפשם · לפי שלפעמי' יהיה טוב לרשע בעולם הזה · אמר כי על כל פנים תאבד נפשו גמול מעשיו הרעים כי אל אמונה ואין עול : צדיק כי טוב · פירוש צדיק כאשר יהיה טוב שלא ישוב מצדקתו ועשה עול אמרו כי פרי מעלליהם יאכלו בזה ובבא וכן אמרו אוי לרשע רע · אוי לרשע שיעשה רע · ולא שב מרשעתו כי על כל פנים גמול ידיו יעשה לו בזה או בבא · אבל בזה העולם יהיה גמולם ברוב כמו שתראו בישראל כי כשלו ונפלו מפני מעשיהם הרעים ועליהם תצדיקו את הדין ורז"ל דרשו הפסוק אמרו צדיק כי טוב · וכי יש צדיק טוב ויש צדיק שאינו טוב · טוב לשמים וטוב לבריות · זהו צדיק טוב · ועליו נאמר כי פרי מעלליהם יאכלו שאוכל פירות בעולם הזה · והקרן קיימת לעולם הבא · טוב לשמים ואינו טוב לבריות זהו צדיק שאינו טוב : אוי לרשע רע · וכי יש רשע רע ורשע שאינו רע אלא רע לשמים ורע לבריות זהו רשע רע · רע לשמים ואינו רע לבריות זהו רשע שאינו רע · ורשע רע גמול ידיו יעשה לו בעולם הזה · ואמרו הזכות יש לה קרן ויש לה פירות · שנאמר כי פרי מעלליהם יאכלו · עבירה יש לה קרן ואין לה פירות · שנא' כי גמול ידיו יעשה לו · שהעבירה עקרה היא ואין לה פירות · אא"כ עשתה פירות כגון שבא על הערוה והוליד ממנה בן · ויונתן תרגם אמרו לצדיקיא טוביכון וגו' :
עמי

אבן עזרא

ונבון לחש · אפילו המבין ללחוש הנחשים ויש אומרים מגזרת מתלחשים : ונתתי · תי"ו תעלולים נוסף מגזרת עולל והנ' הוא שם התואר גם אני אבחר בתעלוליהם : ונגש · בנין נפעל כמו נגב לריב ויש אומרים כי הנו"ן שורש מהבניין הכבד הדגוש : ירהבו · כמו ישלטו ויגלחו כמו המתלבת רהב . כי · בית אביו · משפחתו : שמלה לכה · אף על פי שהוא בה"א הוא כמו חבירוו והטעם לא נבקש ממך שתתן לנו שמלה : והמכשלה · הטעם על ירושלם וכן כתב כי כשלה כדרך בן אדם שידבר כן בעת הכעס : ישא · ישבע כמו לא תשא את שם יי' : חובש · כמו חובש מכה והטע' עוצר וכתיב יורש עצר : ואין שמלה · אפילו לנפשי : לשונם ומעלליהם · כל דיבורם וכל מעשיהם לפאת השם : למרות · פתחות הלמ"ד בעבו' ה"א הבנין החסר וכמוהו לנחותם הדרך וטעם עיני בפרהסיא : הכרת · יש אומרים מגזרת כרת והישר מגזרת הכירוהו והדגש לחסרון הנ"ון והנה נראה במלת יככר שוכא והטעם מי שיכיר בפנים לדעת תולדת הגוף הם יענו ויודו דרך האמת אין צריך לעדי' על כן : וחטאתם כסדום הגידו · וטעם לא כחדו כי המכחד עוד יש לו מעט בושת : אמרו · יש אומרים שבחו כמו את יי' האמרת והישר בעיני שהוא מלשון אמירה בלב ובפה : יאכלו · כל הצדיקים והיא דרך קצרה והטעם שלא תחשוב כי צדיק אחד לבדו יאכל מעלליו וטעם זה הפסוק דבוק עם אוי לנפשם :
אוי יש אומרים כי רע הוא תואר גוי והנכון שהוא תואר רשע :
עמי

אורים ותומים

ישא ביום ההוא לאמר לא אהי' חובש יל' גם אפרש שאמר שמלה לו וכו' שמלבושו יורש שהוא נכבד או לפי שאינו צריך לשורת המלכ' לעצמו אפש' לו להביא מתנה בתועלת זולתו קצין יהיה והוא למי שחפש"י שמלבושו נאה אבל אין לו יותר ממנו כי יש לך אדם מרודף אחר הכבוד אף כשאין לו מה יאכל כמו דל גאה וז"ש ובביתי אין לחם ואין שמלה יחד ולא יש שמלה כאומרו אח' ויאמר אעפ"י שיש לי כסות אבל לאנשי ביתי אין להם לא לחם ולא שמלה ויצטרך מ"מ להוציא ומנו בכל רכי ביתו וכזה יותר בספק אין אמ' אין שמלה אחר שהם אמרו שמלה לך : הכרת פניהם וכו' ירוש' [illegible]

מנחה גדולה

ונתתי נערים וגו' אחרי הסיר את אשר אינו העדר כבוד [illegible]

לדברי הרד"ק ז"ל שחלוקת ושפל חוזר עם כל חלוקה מהנזכרות בפסוק גאה ושפל ורם ושפל נשא ושפל ור"ל שאותו הגאה ישפיל אותו ה' ות"ש ושפל ולא אמר וישפיל שאילו אמר וישפיל היה אפשר שעודנו מחזיק בסכלות גאותו ויהיה דל גאה לז"א ושפל כלומר שישפילנו השי"ת והוא גם כן יהיה שפל בעיניו ויקבל תוכחת השי"ת ויכנע וכיוצא בזה פירשתי ושפל עם כל אחת מהחלוקות הנזכר גאה ושפל ורם ושפל נשא ושפל שאומר ושפל באחרונה להיותו מוסב עם כל אחת ואחת קרוב לשיטת מהרי"א ז"ל גאה בקרבו ושפל לפנים וכן ורם וכן נשא בקרבו ושפל לפנים ושמחתי כשראיתי שכוונתי לדעת הנזכרים ז"ל:

ועל כל ארזי גו' ועל גו' עיין רש"י ז"ל: וכן הרא"בע ז"ל וכן הרד"ק ז"ל ובכלל הזכיר כל הפרטים שהאדם יתגאה בהם כמו ההרים הרמים שישגב בהם מאויביו וכן המגדל ועיר בצור' לומר שהשי"ת גבוה על כולם ושיפלו לפניו וזה דבר על האומות כדע' הרד"ק וכן מהרי"א ז"ל והביא סעד מן המתרגם שתרגם ועל כל ארזי הלבנון ועל כל מלכי עממיא תקיפיא ועל כל טורני מדנחא והרחיב כי לפי שהמלכים מהם יתעלמו בהרים הרמים ומגדלות ומהם יתגברו באניות שמביאים על הים · ומהם שישימו כבודם וגאות' בבניינים נאי' ושכיו' חמדה ולזה אמר שיפקוד ה' על הכל ויפיל כל מגדל וחומ' נשגבה באופן שלא יוכלו הבריו' להשגב לא בהרים רמים וחומה בצורה ולא באניות ולא בשום דבר זולתו ולזה אמר שכית ושח גבהו' אדם גומר להודיע שזאת הנקמה שיעשה השי"ת בהרים הרמים ובשאר כל הפרטים הנזכרי' בפסוקים לא מפאת עצמן יעשה כן כי מה פשעה והוא ברא הרמים אלא כדי להשפיל ולהכניע האנשים הנשגבים בהם ז"ש ושח גבהות אדם גומר ע"י השחתה הנזכר בפרטי' הנזכר והשי"ת יהיה נשגב לבדו ע"כ תורף דבריו ואפשר שכוון בזה שבזמן ההיא יביא ה' רעש גדול בארץ ולכן יפלו האומות וההרים הגבוהים וכל מגדל ומפני זו יבאו בני האדם במערות צורים להחבא מאותו הרעש כדי שלא יפלו עליהם הבתים וימותו כמו שיקרא ברעשים:

ושח גבהות האדם וגומר עיין הרא"בע ז"ל ומהרי"א ז"ל כבר זכרתיו בפסוק הקודם: ולע"ד לדקדק השינוי שאמר ושח גבהות האדם בה"א הידיעה ונראה שהכוונה לומר שכל דבר גבוה ישפיל השי"ת כדי שלא ישאר מדבר גאה ורם שורש ולא ענף לא בצומח כמו ארזי הלבנון ואלוני הבשן · וכן בדומם יפקוד ה' בהרי' הרמי' והגבעות הנשאות וגם במלאכותיי כמו המגדל והחומה בצורה · אח"כ אמר כי גם הגבהות אשר בגופו של האדם אם הוא גבוה קומה ישפילנו ה' וז"ש ושח גבהות האדם גבהו ממש ישח וכן ושפל רום אנשים הרמים ממש והפ' הראשון דבר בגבהות המידות שעיני גבהות אדם ישפל ובזה מובן ב' כתובים הבאים כאחד שהאחד בא להגיד שפלות הקומה ממש' והשני שפלות המדות:

והאלילים כליל יחלוף גומר עיין הרא"בע ז"ל: וכן הרד"ק ז"ל והוסיף ומהרי"א לפי שייעד ונשגב ה' לבדו ביום ההוא כי לא תהיה הנפילה הזאת הכוללת בכל הגאי' מפאת קרב ומלחמה אלא ונשגב ה' לבדו ביום ההוא בדרך פליא' בלי הצטרפות דבר טבעי או מדיניי אלא ה' לבדו לז"א והאלילים בכלל יחלוף ויכר' זכרם מלבב בני האדם כי יכירו וידעו שהבל המה מעשה תעתועים: ולע"ד שאמר יחלוף בלשון יחיד להודיע כמה ארך אפים לפניו ית' שלא יחליפו כולם בבת אחת אלא אחד לא' עד כלותם ויהיה זה כדי לתת ריוח בין חליפ' אליל לאליל זולתו וז"ש יחלוף בלשון יחיד א' לא' כדי שימשכו מזה ב' תועלות הא' הוא לכשרים קצת שיתנו לב להתחרט מעבודת האלילים בראותם שחלף הא' מהאלילים יאמר בלבו כאבדן זה אבדן הנשארים וישוב אל ה' וירחמהו כי חפץ בתיקון העולם ולא בקלקול מעשה ידיו והענין הב' ימשך אוי לרשע רע שמקשה לבו ואע"פי שראה שחלף אותו האליל הנה יפול ברעה וכמו שאירע למצריים בבעל צפון שנשאר כי און ותרפים כפר מסגיא לגוים ויאבדם וז"ש והאלילים כליל כולם יתמו אך אחד לאחד כאמור וזה שאמר יחלוף ובסמוך בהבנת הכתובים המשכים יתרחב הענין הזה יותר בפסוק ביום ההוא בסייעתא דשמיא:

ובאו במערות צורים גו' עיין רש"י ז"ל וכת"י למתבר רשעי ארעא · וכן הרד"ק ז"ל והוסיף:

ביום ההוא ישלך גו' לבוא גו' עיין רש"י ז"ל והרא"בע ז"ל והר"דק ז"ל ומהרי"א ז"ל הבי' בשיט' רש"י ז"ל בפי' למ"ד לחפו' או שישליך אלילי כספו גו' לחפור פירו' באותן החפירו' או שהוא דבק אל תיב' להשתחוו' לחפור פירו' שלה' ישתחוו וכמו שהביא הר"דק ז"ל כנז"ל והוסיף שאמ' מפני פחד ה' יראת העונש ומהדר גאונו יראת הרוממות שעל שתיה' אמר איוב כי פחד אלי איד בנגד יראת העונש ומשאתו לא אוכל יראת הרוממות וההתנשאות וזהו שאתו לשון התנשאות · ואמ' בקומו לערוץ הוקף הנקמה כי נקמ' מצרים נעשים דרך העברה כמו שנ' ועברתי בארץ מצרים דרך העברה ועכ"ז גדלה הנקמ' ובמבול נאמר ה' למבול ישב ואם בישיבה והעברה נעשו אותן הנקמו' מה יהיה כי יקום אל בקומה זקוף המורה על התעצמו' בנקמה וזהו בקומו לערוץ הארץ: ולע"ד לדקדק אומר אשר עשו לו ולא הזכיר מי הם העושים וכן אומרו ישלך האדם אם הוא כדי להחביאו כדרך המפ' ז"ל אין לשון ישליך מדוקד' שהוא כמו כספם וזהב' בחוצו' ישליכו כנבל"ז הנשלכת לכלבי' כדכתי' לכלב תשליכון אותו · ועוד ק' השנו' הפסוק לבא בנקרו' גו' שכבר קדם ובאו במערו' צורי' והשנוי אשר בין שני הכתובים במערו' בנקרות במחילו' עפר בסעיפי הסלעים ונר' במה שקד' שהאלילים לא יספו ויתמו יחדיו אלא אחד לאחד למען תשבון עד כלותם ושלזה אמר יחלוף בלשון יחיד בזה אבין או' ובאו במערו' צורים גו' ואז בראות האדם המשכיל על דבר יתן אל לבו לשוב ולהשליך על פני חוץ אלילי כספו ואלילי זהבו כפגר מובס ז"ש ביום ההוא אשר יחלף אליל א' בא' שעת' ישליך האדם השלם את אלילי כספו ואת אלילי זהבו ישליכם על פני חוצו' כטיט ירוק' יען שהאלילים הנזכרים עשו לו לאדם הנזכר והיו גרמא לבא להשתחוות לשרץ כעכבר הארץ אשר אין לו עינים ולעטלפים שכמוהם יהיו עושיהם עורים וכלומ'ס במעגלותם ולזה יתחייבו שחוב והשלך האלילים האלה ואף על פי שהם חשובים שהם של כסף וזהב עכ"ז ישליכם לפי שהם הם אשר עשו לו להשתחוות למין מתועב לחפור פירות ולעטלפים והם הם שגרמו לו לבא בנקרות הצורים ובסעיפי הסלעים כנזכר בפסוק ובאו במערות גו' שלעומת כל זה שהכסילים והביאו חיתת עליהם לבא בנקרת צורים ראוי להשליכם על פני חוצות כדומן · ואמר כאן לבא בנקרת צורים לפי שהאדם השלם יותר מוסיף דעת שלזה אמר האדם בה"א הידיעה כלומר האדם הידוע ומפורסם בשלימות מדותיו והשכלתו יוסיף מכאוב לבא בנקרת הצורים שנקרת הוא נקב או בקיעה קטנה ממערות צורי' וכן סעיפי הסלעים הוא מקום צר יותר ממחילות עפר מרוב פחדו מפחד ה' ומשאתו לא יוכל · או אפשר שאמר אשר עשו על הכסף וזהב כי ברבו' הכסף וזהב וישמן ישורון ויבעט להשתחוות לאלילים ז"ש ישליך האדם את אלילי כספו ואת אלילי זהבו אשר כספו וזהבו הנזכ' הם הם אשר עשו לו להשתחוות לחפר פירו' ולעטלפי' שתמותת' הם האלילים אשר הטעוהו הכסף והזהב שיעש' לו להשתחוות א"כ אשר עשו לו חוזר לאלילים או חוזר הוא אל הכסף וזהב הנזכרים ע"ד וכסף הרביתי לה וזהב עשו לבעל: ועוד אפשר בהבנת הפסוקים כי בפסוקים הראשונים באומרו והאלילים גו' הודיע כליון הנעבדי' ובשני הודיע צער העובדים ואמר ובאו במערות צורים גו' ואח"כ בשני הפסוקים של ביום ההוא ישליך האדם גו' לבא גו' יבאר האופן שיהיה זה כי ביום ההוא יום ה' הנזכר אשר לה' על כל גאה ורם: תעורר האדם המשכיל וישלך האדם את אלילי כספו הנחמדים מזהב ישליכם מרוב טרדתו לבא בנקרת הצורים גו' ובזה האופן הנזכר יתקיים כליית האלילים כליל יחליף שאם האלילים של כסף וזהב כך שאר אלילים על אחת כמה וכמה שירמסום ברגליהם ויהיו כקש לפני רוח כאש תבער יער:

חדלו לכם גו' במסכת ברכות פ' היה קורא אמר רב נחמן הנותן שלום לחבירו קודם שיתפלל כאילו עשאו במה שנא' חדלו לכם מן האדם אשר נשמה באפו כי במה נחשב הוא אל תקרי במה אלא במה ושמואל אמר במה חשבתו לזה לא לאלוה עכ"ל: ורש"י ז"ל פירש דמדקאמר חדלו על כרחין בשע' שיש להן לעסוק בכבוד המקום אל תתעסקו בכבוד אדם דאי לאו הכי למה לחדול עד כאן: ול"ע"ד שדקדקו חז"ל סימן זה של אשר נשמה באפו למה די שיאמר חדלו לכם מן האדם כי במה נחשב הוא ועוד דקדקו לשון במה בבי"ת שה"ל מה נחשב הוא · עוד דקדקו דבך הי"לל כי במה הוא נחשב אם כוונת הכתיב להבדיל מאותו · מזה למדו הנותן שלום לחבירו קודם שיתפלל כאילו עשאו במה שבזה מובן בי"ת במה נחשב הוא ואמ' תיבת הו' באחרונה שאילו אמר מה הוא נחשב לא היה מורה הכתוב אלא שהוא הבל ואפס עתה באומרו במה נחשב הוא הודיע שבמה ממש נחשב הוא שהוא מציאות במה רע ומר מאילו היה נעדר המציאות · ובאומרו אשר נשמה באפו הודיע הכתוב שזה הענין של חדלו לכם מן האדם איננו כללי בכל עת וזמן אלא בבקר השכם וכדמסיק בגמרא במשכים לפתחו וז"ש חדלו לכם מן האדם בבקר השכם בעת אשר חזרה נשמה לאפו שהיה ישן ונעור משינתו ונחזרה נשמתו אליו שאז אסור להשכי' לפתחו לתת לו שלום אבל אח"כ כשתפללו אדרבה מצוה להקדים בשלום כל אדם · ושמואל תקן הבי"ת של במה שהוא לשון שאלה במה נחשב הוא במה חשבתו לזה לא לאלוה כיון שהקדמתו לתפיל' האלוה: ובס"ה פ' תצוה עלה קפ"ב והביאו דחז"ל הנז"ל מהכרח הכו' לרש"י ז"ל שאמרו וכי אי' אסיר ליה לבר נש לאיתכנעא משאר בני נשא אוף איכון כמו מיני' שתכחון בני נשא דלא יתקרבון לגביו באילין לעלמין שלא אוקמוה במאן דאשכים לפתחא דחבריה למיהב ליה שלם: ושא אוקימנא ליה בקרא אחרא מברך רעהו בקול גדול בבקר השכם קללה תחשב לו והעג"ב דכל שפיר אבל תאי חדלו לכם מן האדם אשר נשמה באפו הכי פקיד קב"ה וכו' ואומרו שהכתוב מדבר על המתכעס וטורף נפשו בכעס שראוי ליחדל מן האדם אשר טורף נשמה המעולה ביותר מהג' שהם נפש רוח נשמה לפי שתכף בהסתלק הנשמה ע"י הכעס נכנס בו סטרא אחרא אל זר וכשם שאסור להסתכל באלילים כך אסור להסתכל בפניו כי במה נחשב הוא עע"ז נחשב ההוא בר נש אמנם כעס הת"ח בתלמוד תורה מעולה הוא מאד שהוא לתת יקרא לאוריתא ולש"ש לעבודתו ית' ע"כ: ועיין רש"י ז"ל והרא"בע ז"ל והרד"ק ז"ל וכן מהרי"א ז"ל והוסיף גם אמרו שיש בזה הפ' רמז לאמונת העמים שהיו עובדים את המלכים שעשאו עצמן אלוהות כמו שאחז"ל ולכן אמר נגדם חדלו לכם מן האד' מלעבדו ולייחס אין אלוהות כי האדם היה כאחד ממנו והענין כי באותו זמן יכחישו אות' האמונ' ויאמר כל אדם לחבירו חדלו לכם מן האדם אשר נשמה באפו כאחד משאר בני האדם וא"כ במה נחשב הוא כי תצא רוחו ישוב לאדמתו ע"כ וכן תרגם יונתן אתמנעו לכון מלאשתעבדא · לאנשא כמעבדיה דחלא גו' כבעתוד: ולע"ד לפי שאמר האדם בה"א הידיעה המורה על חשיבותו לכך הזהיר את כל העולם שיחדלו מן האדם השלם אשר זכה בלי ספק להיות נשמה באפו כי מי ומי הזוכה לנשמה וכי תימא מי יכיר מי האדם אשר לו נשמה או רוח ונפש לבד לזה אמר שיוכר זה באדם העניו המחזיק עצמו כאילו אינו תולה ארץ על בלימה ז"ש כי במה נחשב הוא ר"ל אותו האדם שמחשיב עצמו במה הכוס כמ"ש משה ע"ה הוא האדם אשר נשמ' באפו כי עקב ענוה יראת ה' ומקו' שהגיד שיום בא לה' על כל גאה ורם שם שבח את הצדיק העניו ואמר חדלו לכם מן האדם ר"ל חדלו מן האדם אל תגעו במשיחי וזה שהנבי מזהיר הוא לכם ולתועלתכם ז"ש לכם · ואפשר עוד באו' כי במה נחשב הוא שר"ל כי במה שמחזיק עצמו כאילו אינו ואו' מה אני מה חיי ובמה זה סיבה כי נחשב היא שנעשה חשוב לפני ולכן חדלו לכם ממנו · או אפשר לפרש כדס"ה בסגנון אחר חדלו לכם מן האדם אשר נשמה באפו ר"ל קרובה לצאת שהרי היא באפו כי האדם כזה במה נחשב הוא הלא לכלום הוא נחשב כי האדם השלם הוא אשר תקועה הנשמ' שלו במוח כי שם משכב' והרוח בלב והנפש בכבד: ומהרי"א ז"ל כתב האמנם מהו היום הזה אשר זכר כי יום לה' על כל גאה ורם אשר קראו אחרית הימים המפרשים לא אמרו כי אם שהוא לימות המשיח שהוא על דרך יהיה צמח ה' לצבי ולכבוד · אבל אין ספק שכבר מלאכו שאמר ביום ההוא על זמן חזקיהו כמו שאמר ביום ההוא ישרוק ה' לזבוב וגו' ביום ההוא יגלח ה' וגו' והיה ביום ההוא יחיה איש עגלת בקר וגו' והיה ביום ההוא כל מקום אשר יהיה שם אלף גפן שכל זה נתקיים בימי חזקיהו · וכן תמצא שאמרו הנביאים ביום ההוא פעם על חרבן בית ראשון ופעם על פקידת בית שני ופעם על קבוץ הגליות העתיד להיות כמו שאמר ביום ההוא יתקע בשופר גדול עד שמפני זה חשבו קצת המפרשים שהנבוא' הזאת מתחלת באחרית הימים ושאר הפרשיות נאמרו על בית שני שהז בעונ' ע"א · ואני אומר שטעם שיפורש ביום ההוא על כל אחד מהזמני' אשר זכרתי הנה יום לה' לא נאמר בדברי הנביאים כי אם על יום המיוחד אשר בו ידין אפסי ארץ ויחיו המתים ויקבל העולם כולו עול מלכותו ועליו אמר עמוס הוי המתאוים את יום ה' למה זה לכם יום ה' הוא חושך ולא אור וצפניה אמר עליו קרוב יום ה' יום עברה היו' ההוא גו' וכן אמר ליום קומי לעד כי משפטי לאסוף גוים גו' וזכריה אמר הנה יום בא לה' וחולק שללך בקרבך · והיה יום אחד יודע לה' גו' והנביא מלאכי הוסיף כי אור שהוא יום הדין לתת שכר לצדיקים ועונש לרשעים · ואמר על יראי ה' וחושבי שמו והיו לי אמר ה' צבאות ליום אשר אני עושה סגול' וחמלתי עליהם כאשר יחמול איש על בנו העובד אותו וזה לענין השכ' ולענין העונש אמר כי הנה היום בא בוער כתנור והיו כל זדים וכל עושי רשעה קש וליהט אותם היום הבא ועל היום האלהי ההוא אמר הנה אנכי שולח לכם את אליה הנביא לפני בא יום ה' הגדול והנורא שכל אלה הנביאים קראוהו יום ה' לפי שלא יהיה בו דבר לא מהמנהג הטבעי ולא מהסדור השמיימי כי אם מנפלאות ה' שיעשה בעצמו מבלי אמצעי וקבלו הנביאים והחכמים ז"ל שיהיה זה עם תחיית המתים ושיהיה קרוב לקבוץ הגליות אחריו ולפי שהם קבלו שהעולם הזה יפסד ויחרב אחר זה זמן מה לכן הנביא ישעיה קרא לזמן ההוא אחרית הימים לפי שיבא בסוף החלד וכן אמר רב קטינא בפ"ח שתא אלפי שנין הוי עלמא וחד חרוב שנא' ונשגב ה' לבדו ביום ההוא ובזה ביארו שיום ה' שזכר כאן הנביא יהיה בזמן התחיה ואחרית החלד וגלה אם כן הנביא בזה המקום שבאחרית הגלות וקץ הימין אומות העולם בארצות' לגוייהם יאמינו באלהות ה' ותורתו בהסכמ' נפלא' שיאמרו כולם לכו ונעלה אל הר ה' ואל בית אלהי יעקב ויורנו מדרכיו ושיסירו מלבם גאה וגאון ודרך רע שנא' וישח אדם וישפל איש ושיסירו מן הארץ ממשלת המלכים ושררת השרים ולא יעבדו עוד שום שר ושלטון כי אם לה' לבדו כמו שנא' ושח גבהות אדם ושפל גו' ושיעזבו כל מיני ע"א מפני פחד ה' ומהדר גאונו ואין ספק שלא יבואו לכלל אמונה זאת להעביר גלולים מן הארץ והאלילים כרות יכרתון מפאת סברתם כי איך יסכימו בני אדם בדבר זר כזה בחקם · וגם לא יבוא אליו מכובד מלחמה שיעשה מלך המשיח כי איך ילחם בהיותו במזרח או בא"י עם האנשים אשר במערב על דרך משל וגם לא יהיה זה באמצעות ישראל שילמדו את הגוים אשר בתוכם ושמרו דרך ה' כי הנה ברוב חלקי הישוב כבר היו' הזה לא ימצאו בני ישראל ואין לכו שנא' שהשי"ת יכריח בני אדם לעבדו כי הוא יתברך לא יבטל הבחירה ולא יחפוץ שילינו כל יושבי תבל בחסרון אמת ואמונה ובבוקר השכם יקומו בדעת ותבונה שלא היה להם: אבל אמתת זה הוא אשר דברתי בהקדמת זה הספר שהנה ה' יעשה זה הדבר הגדול הזה באמצעות המתים שיחיה אז כי כאשר יקומו גם בני אדם גם בני איש בכל מחוז ומחוז מדינה ומדינה עם ועם הרשומים שבהם בקדושתם וחכמתם ונבואתם ומהקרובים אליהם בזמן ויגידו אליהם כי שקר נחלו אבותם הבל ואין בם מועיל וה' הוא האלהים ותורתו אמת ויספרו להם השכר הרוחני אשר ליראי ה' ולחושבי שמו והעונש המופלג העתיד לע"א ויצוו אותם לעזוב אלילים מלכיהם ושריהם וללכת אחרי ה' כי הוא לבדו אמת וכל בני בשר כאין ותוהו נחשבו לו כי לה' המלוכה ומושל בגוי' · אין ספק שלבות בני אדם יתפעלו מאד ויכנעו לאמונ' השי"ת וימשכו אחריהם וידברו שפה ברור' לקרא כולם בשם ה' כי יקבלו קריא' ה' מפי הקמי' בתחי' גם חכמיה הפלוסופים המפורסמים שיקומו ויגידו לפני בני אדם אמתת האמונה אין ספק שכולם ימשכו אחרי' ויסורו מן הדרך הרע' ולא יתנו עוד דעת' אל דבר מדומה וגשמי כי אם אל האמת והאמונה האלהית ועל זה אמר הנבי' והשיב לב אבות על בנים ולב בנים על אבותם וזהו ענין הנבואה הזאת שכל העמים יאמרו לכו ונעלה אל הר ה' ויסירו מקרבם כל מין גאוה והאלילים כליל יחלוף כי ילכו בני האדם אחרי האמת ולא אחרי הדמיונות והכזבים ובזה יזכה המין האנושי לתכלית בריאתו שהוא התכלית האמיתי ע"י תחיית המתים ואולי שלזה רמז באומרו ובאו במערות צורים ובמחילות עפר שהם המקומות אשר שם המתים קבורי' שיבואו שם האנשים לראות איך יתדבקו עצמות המתים עצם אל עצמו ויחיו ויקומו כי היא העצומה מהנפלאות ולפי שבסיבת זה יחדלו בני האדם מן האלילים ומהמשך אחרי המלכים ושרי הארץ שהם ג"כ אלילים בכלל מה לכן חתם דבריו באומרו חדלו לכם מן האדם אשר נשמ' באפו ר"ל חדלו לכם מן עבודת האלילים והמלכים והגאו' בראותכם אם האדם אשר נשמה באפו שהם המתים הקמים מקבריה' וחזרה הנשמה באפם כי במה נחשב הוא אל הבורא בעולם הרוחני כלומר במה האדם נחשב אם באמונה האמיתי' והשכלתו במושכלו' ואם בדברי' המדומי' הכוזבים עכ"ל · ומהמשך הכתובים נראה שדבר ביום החרבן מצד עונותיהם ויוכיח כן אומר כי הנה האדון ה' צבאות וכל הקללות שקללם ישעיהו:

כי הנה האדון ה' צבאות גו' במסכת חגיגה פ' אין דורשין כי אתא רב דימי אמר י"ח קללות קלל ישעיהו את ישראל ולא נתקררה דעתו עד שאמר להם מקרא זה ונגש איש באחיו ואיש ברעהו ירהבו הנער בזקן גו': י"ח קללות מאן נינהו דכתיב כי הנה האדון ה' צבאות מסיר מירושלם משען זו בעלי מקרא משענה אלו בעלי משנה כגון רבי יהודה בן תימא ופליגי רב פפא ורבינא חד אמר שש מאות סדרי משנה וחד אמר שבע מאות סדרי משנ' כל משען לחם אלו בעלי תלמוד וכל משען מים אלו בעלי אגדה שמושכין לבו של אדם כמים גבור זה בעל שמועות ואיש מלחמה זה שיודע לישא וליתן במלחמתה של תורה: שופט זה דיין שדן דין אמת לאמיתו נביא כמשמעו קוסם זה מלך שנא' קוסם על שפתי מלך במשפט לא ימעל פיו · זקן שראוי לישב בישיב' שר חמשים זה שיודע לישא וליתן בחמשה חומשי תורה אל תקרי חמשי' אלא חומשי' ד"א שר חמשי' כדר' אבהו דא"ר אבהו מכאן שאין ממנין פרנס על הצבור פחות מחמשי' שנא' שר חמש' ונשוא פנים זה שנושאין פנים לדורו בעבורו למעלה כגון ר' חנינא בן דוסא: למטה כגון ר' אבהו בקסרין · יועץ זה שיודע לעבר שנים ולקבוע חדשים דכתיב בחזקיהו ויועץ המלך ועבר ניסן בניסן חכם זה המחכים את רבו · חרש זה שבשעה שהוא פותח בתורה נעשין הכל כחרשין · ונבון זה המבין דבר מתוך דבר · לחש זה שראוי למסור לו דברי תורה שנתנו בלחש · ונתתי נערים שריהם אלו בני אדם שמנוערין מן המצו' ותעלולים ימשלו בם אלו תעלי' בני תעלי ולא נתקררה דעתו עד שאמר להם ירהבו הנער בזקן אתי ירהבו יבואו בני אדם שמנוערים מן המצות וירהבו באופן שמלאים מצות כרימון · אתי והנקלה בנכבד יבוא מי שחמורו' דומות עליו כקלות

וירהבו

ויהיה במי שקלות דומות עליו כחמורות עכ"ל: וכן הביא רש"י ז"ל ועיין הרא"בע ז"ל והרד"ק ז"ל ומהרי"א ז"ל הכוונה הכוללת בנבואה הזאת להוכיח המנהיגי' ולהוכיח הנשי' בגאוותן והשי' בקשר הפרשה הזאת עם הקודמת לפי שהיו גאים והקטנים בוטחים בשריהם עד שאמר להם חדלו לכם מן האדם מבטוח בו כי קצר ימים ושבע רוגז וזהו אמרו כי הנה האדון הוא ה' צבאות לא המלפי' והשרים שלכם והנה הוא מסיר מירושלם גו' משען ומשענה כדי שלא תשימו בטחונכם בהם:

והביא כדהרא"בע ז"ל כנז"ל והוא ז"ל אמר והנכון אצלי שהקדים העונש כי הנה האדון ה' צבאות מסיר גו' ואח"כ יזכיר הסיבה והיא באומרו ה' במשפט יבא עם זקני עמו ושריו שהי' הסיבה שיסיר מהם כל המנהיגים והנה אמר משען ומשענה לו' שיסיר מהם כל מין משען אמתי חזק ולכן כינה אותו בלשון זכר משען וגם יסיר מהם המשענה שהו' המשען החלש ורפה ולכך המשילו בלשון נקבה וכן המשיל המשען החזק אל הלחם שהרצון בו מאכל כמו עבד לחם רב מפני שהמאכל כחו גדול בהזנ' האדם והמשיל המשענה הרפה למשען המים לפי שכחן חלוש ובטל ההזנה וכת"י כל סמך מיכל וכל שעיר משתי שקרא סמך למאכל להיותו מזון למים קרא סעד ועוזר לפי שאינה מזיני' ולפי שהאנשים אשר יבטחו בהם במדינה הם או מפני שלימותם בטבעם וזה אם בגבורה ואם בתורה והקדושה ואם בשלימות השכלי וטוב הסברא כי אלו מפני שלימותם הטבעי אעפ"י שלא יהיה להם מנוי ולא שררה הם נכבדים בעיני העם והמין השני מהם שכבוד' מפני המנוי שהו' שלימו' מלאכותיו ובלתי טבעי ולכן כינה הראשון במשען לחם לתקפו והשני במשען מים לחולשתו ועל המין הראשון אמר גבור ואיש מלחמה שגבור הוא הגבור בטבעו ואעפ"י שלא נסה במלחמה ואיש מלחמה נקרא המלומד בה בתחבול' עושה מלחמ' ואעפ"י שאינו גבו' כ"כ ובאומרו שופט ונביא רמז לשלימות אלהי שהוא ידיעת התורה ומשפטיה בין דם לדם בין דין לדין גו' ונביא הוא אשר רוח אלהים בקרבו והמכס קוסם וזקן הוא על השלימות הג' מיושר הסברא ושכל טוב כי זהו ענין הקוסם שיהיה שלם בכחו המשער ואפשר שיפורש קוסם על חכם בחכמת המזלות ואין זקן אלא שקנה חכמה ואחר שזכר אלה המעלות האמתיות שהם בעצם ומה שבטבע והם משען אמתי במדינה בלחם זכר אחריהם משענת המים שהם משענת האנשים שישענו עליהם מפני המנוי וההסכמה ועליהם אמר שר חמשים גו' ונשוא פנים הממונה לכבוד העיר כמו שאחז"ל שבע' טובי העיר ויועץ המדינה שהשלטון יקח עצה ממנו חכם חרשים ממונה על כל הבעלי אומניות להבחין הראוי להיות לו חנות בפני עצמו כמו שעוד היום המנהג כן בצרפת ובספרד ונבון לחש הו' המדבר מלין בעד כל בעל דין לפני השופט אשר קראוהו חז"ל עורכי הדיינים· והביא דמסכת חגיגה הכנז"ל והביא בשם חכמי הנוצריים שפירשו דברים כפשטן משען לחם ומשען מים הרעב שהיה בירושלם בימי נבוכד נצר· והביא פי' על נביאי השקר כי רבו ויועד הנביא שילכו בגולה וכן ייעד שילכו כל זקן בגולה ושר חמשים לפי שהכשדים לא יהדרו פני זקן ושאמר זה כולו על אותם שהלכו בגולה בימי יהויקים ועל הנשארים בירושלם אמר ונתתי נערים שריהם שבימי יהויכין ולדקיהו שמלכו אח"כ בירושלם היה רוע ההנהגה להפקד השרים והנכבדים שהלכו בגלות יהויקים וגם לדקיהו ויהויכין קרא נערים כפי מדותהי' עם היותם גדולים בשנותיהם וירהבו הנער בזקן מפני שלא תהיה להם יראה מהשופטים ופירשו אמרו לדיק כי טוב על ירמיהו ושאר לדיקים והטובים שבגלות בבל יקבלו חסד מהכשדים והרשע רע גמול ידיו יעשה לו: ושזכר כאן האנשים לפי שהם יסוד ע"א ומה שפירשתי הוא הנכון כפי הפשט ע"כ:

ולע"דן כי משען ומשענה הכוונה על שני מיני משען שיזכיר האחד משען המזונות אשר הם הכרחיים בכל עיר ועיר מדינה ומדינה והמשענה הם היועצים והשרים והגיבורי' וז"ש משען ומשענה ופי' הכתוב משען שהוא כל משען לחם וכל משען מים והמשענה פי' בכתובים שאחר זה שהוא גבור ואיש מלחמה גו' שר חמשים גו': עוד אפשר כמו שאחז"ל בפסוק חלל ממלכה ושריה שהיו מהם אומרים שיש יכולת בידו להוריד מצבא מרום מלאך שיעשה חומת אש סביב לירושלם או חומת מים כדי שלא יבוא צר ואויב בשערי ירושלם מה עשה הב"ה חלל השרים למעלה והפקיד על אש עשאו שר המים והפקיד על המים עשאו שר של אש וכשהיו באים להשביעו לשר האש בשמו היה אומר אין זו השליט' בידי וכן של מים וזהו חלל ממלכה ושריה שרים של מעלה ובזה נפרש מ"ש הנני מסיר מירושלם ומיהודה משען ומשענה שמשען הוא מה שהיו נשעני' להשגב משרי צבאות מעלה ומשענ' הוא כמו שפי' הכתוב כל משען לחם וכל משען מים גבור גו' כל אלו נכללים בכלל משענ' אמנם השרת משען הוא מצבאות מעלה ויורה על זה אומרו כי הנה האדון ה' צבאות שבהיותו אדון על הצבאות של מעלה יסיר המשען בהתחלפת המנוי להפקיד של אש על של מים ושל מים על של אש שבזה יבוטלו ההשבע' הראשונות אשר בטחו להשביע בהם לשרי מעלה ולהשען בהם וזהו כי הנה האדון ה' צבאות מסיר מירושלם ומיהודה משען· וע"פ הדרך הזה אין צר שיפורש שענה על הקדושה ואור שכינת עוזו ית' שהי' הייתה משענה שלהם באומר' שיעם' למען שכינת עוזו וייעד שיסיר המשענ' הזאת מירושלם שהרי עשר מסעות נסעה שכינה עד שישבה בהר הזתים שני שנים ומחצה ואח"כ נסעה למעלה· ולפי זה ניחא שאין כאן כלל ופרט שא משען ומשענה ענין בפני עצמו על שר צבאות מעלה ומשענה הסתלקות השכינה· וזה חלל ממלכה שכינה· ושריה שרי צבאות מעלה· עוד אפשר שלהיות ירושלם העיקר אמר עליה משען לשון זכר וחוזק ועל יהודה שהם שאר המדינות אשר ביהודה עליהן אמר ומשענה וזהו מסיר מירושלם ומיהודה משען ומשענה כנגד ירושלם ויהודה שאמר ואמר כל משען לחם לכלול בתיבת כל שלא ישאר ממשען לחם לא מכיה ולא מקלתי וכן כל משען מים כולו יוסר אבל במשחז"ל כנז"ל מיסוד דבריה' מובן משען ומשענה משען מעשי' טובים ומשענה זו תורה שהם סיבות כל משען לחם וגו':

גבור ואיש מלחמה גו' עיין הרא"בע ז"ל והרד"ק ז"ל וכדהרא"בע ודמהרי"א ז"ל כבר כז"ל בפ' כי הנה גו' ודחז"ל: ולע"דן ללמוד מדחז"ל לפרש גבור הכובש את יצרו ואיש מלחמה כפשוטו האחד גבור רוחני והשני גבור טבעי:

שר חמשים גו' כבר קדם לחז"ל שר חומשים שבקי ליטא וליתן בחמשה חומשי תורה או שר חמשים בן חמשים שנה· ונשוא פנים שנושאין לו פנים מלמעלה ובני אדם ג"כ נושאין לו פנים וחכם חרשים שעושה את הכל כחרשים לפניו שהחרש אינו שומע ואינו מדבר ונבון לחש שמוסרים לו דברי סוד של לחש ע"כ: ועיין הרא"בע ז"ל והרד"ק ז"ל ודמהרי"א ז"ל כבר קדם בפסוק כי הנה ה' צבאות גו': ולע"דן עפ"י שיטת חז"ל אומר שר חמשים שר משתרר בחמשים שערי בינה שמן דבר מה בכל אחד· ונבון לחש שידע להבין אפי' הדברים שידבר איש אל רעהו בלחש מבין מעקימ' שפתי' ותנועת' מה שהם מדברים ואנשים כאלה לפני מלכים יתייצבו שצריך להבין ברומזי' שמדברים בלחש:

ונתת נערים שריהם וגו' לחז"ל מנוערין מן המצות ותעלולים חלשים כמו שועלים תעלא ועיין רש"י ז"ל והרא"בע ז"ל וכן הרד"ק ז"ל· וכן מהרי"א ז"ל והרחיב כי הנער והחס' דעת ואעפ"י שהוא גדול בשני' שוים הם כמאמר הפילוסוף והוא מ"ש חז"ל כאן מנוערי' מן המצות שהרי הם בנערי' כיון שהם חסרי הדעת ע"כ: ולע"דן ונתתי נערים שריהם לרמוז אל מה שאחז"ל אפי' ריש גרגות' משמיה מוקמי ליה ז"ש ונתתי שהוא ית' הנותן והממנה ואמר כי במות האבות והפקד מושב' יתחייב שיהיו השרים בניהם אשר תחתם נערים יורשי מקום אביהם וכן המושלים יהיו עוללים וז"ש ותעלולים ימשלו בם ואפשר שכוון לו' שכיון שיהיו המנהיגים ושריהם נערי' אשר אין להם הנהגת כלל יתחייב מזה שהתעלולים מן האומות ימשלו בם כי תשועה ברוב יועץ ומנהיג וכיון שאלו שריהם נערים יתחייב שתעלולים ימשלו בם כי אזלת יד:

ונגש העם גו' עיין רש"י ז"ל והרד"ק ז"ל והרא"בע ז"ל ומהרי"א ז"ל מחסרון ההנהג' שידחקו איש באיש ואפי' ברעהו ידחוק ויגוש שכן הוא או' כי יתפוש גו' לא תשימוני קלין עם באופן שלחסרון הקלין עם יגוש איש את רעהו ע"כ: ולע"דן לדקדק שכיון שאמר איש ברעהו מה צ"ל ונגש איש באיש שאינו רעהו: ונראה שהכתוב מזכיר דברים כהוייתן וסדרן שבתחילה יגוש איש באיש שאינו רעהו ואח"כ בהמשך הזמן תתפשט הנגישה איש ברעהו אפי' שהוא רעהו עוד מעט ירהבו הנער בזקן· או אפשר שאיש ברעהו בא לפרש איש באיש שאמר בתחילה לומר שיהי' איש באיש נוגש בשוין לא נער בזקן או נקל' בנכבד אלא איש ברעהו ר"ל בשוין וזהו רעהו כיוצא בו בשני' או בכבוד ועוד מעט ירהבו נער בזקן: או אפשר שבתחיל' אמ' ונגש העם דלת העם כולו בכלל יגנשו איש באיש על דבר קל המכס איש ברעהו לא יגגשו על דבר קל אלא על דבר כבוד ושררה וז"ש ואיש ברעהו ואפי' שהם רעי' ירהבו בעצייני הרהוב' והממשל' ירהבו ואפי' הנער בזקן והנקלה גו' מלבד היות' רעי' כי שררה עולמ' עיני הרודף אחריהם ואפי' ברעהו ירהב ויוכיח כן אומרו ירהב בלי וי"ו התוספת הן אמת שהטעם אתנח ברעהו מנגד קלת· או יאמר זה בסגנון יותר הגלויי והוא שיתחברו ב' אנשי' איש ברעהו יעזרו זה את זה והא' יהיה נער והב' נקל' והתחברו' איש ברעהו יהיה לרע' שירהבו יחדיו האחד מהם נער בזקן והשני נקל בנכבד ובזה מובן אומר ירהבו בלשון רבים שהוא הלד השוה שבה' והוא בזה האופן הנער בזקן והנקל' בנכבד:

כי יתפוש איש באחיו גו' חז"ל אמר רב קטינא אפי' בשעת כשלונה של ירושלם לא פסקו ממנה אנשי אמונה שמלה לך דברים שבני אדם מתכסים בהם כשמלה· והמכשלה הזאת דברים שאין אדם עומד עליהם אלא א"כ נכשלים בהם ישא ביום ההוא לאמר לא אהיה חובש איקיצ את לשון שבוע' דכתיב לא תשא לא אהיה חובש לא אהיה מחובשי בית המדרש ובידי אין לחם ואין שמל' אין בידי לא טעם משנה ולא מקרא ולא תלמוד ודילמא שאני התם דאי הוה אמר להו גמירנ' אמרי ליה אימא לן מילתא הוה מצי אמר להו גמרנא ושכחנ' אינו והא אמר רבא לא חרב' ירושלם עד שפסקו ממנה אנשי אמונה לא קשיא הא בדברי תורה והא במשא ומתן ע"כ· ועיין רש"י ז"ל:

ולע"דן כדחז"ל במ"ש שבני אדם מתכסים כשמלה אפשר שכוונו לו' שמתעסק בתורה וחידושיה נעשית חלוק ולבוש יקר להתלבש בו הנשמ' כמ"ש בס"ה שכן נעשה מן העבירו' הבגדי' הצואים וזהו יסירו בגדים הצואים והלבש אותך מחלצות וזאת קראו חז"ל חלוקה דרבנן וזהו שמתכסים בהם כשמלה: ועיין הרא"בע ז"ל והרד"ק ז"ל ומהרי"א ז"ל פי' כשמלה לך כדהרד"ק שכיון שמלה לך ואתה לבוש חמודות קלין תהיה לנו והמכשל' פי' כדהרא"בע על ירושלם שהיא מכשל' ונכשלת כי כשלה יהודה גו' ויגיע חרפת ירושלם שירדה אל מדרגת זה השפלות שאפי' רש וכקלה לא יתרצה להשתרר עליה גם השתרר שישבע ביום ההוא לאמר לא אהיה חובש גו':

ולע"דן כי יתפש איש באחיו ולא בינו לבינו אלא בפני כל בית אביו כדי להרבות עליו רעים שיחלו פניו שיקבל להכנס בשרר' ועכ"ז לא יקבל כמ"ש ישא ביום ההוא לאמר גו' והנה או' לו פיוס בתחילה כימי עול' המשתרר יחלק מעות למשרתיו כדי שישמחו בו ובהמלכתו ויעזרוהו תמיד ועתה עולם הפוך שאנחנו נתן לו שמל' ז"ש שמלה לך ר"ל נתן לך כדי שקלין תהיה לנו והטעם לפי שהשררה הייתם בימי עולם שררה צבד מה ועבדו' כמ"ש אם תהיה עבד לעם הזה אבל עתה הטורח גדול אל המשתרר מצד האומות ומצד ישראל באופן שאינה שררה כלל אלא עבדות וכשלון כי מכשלת כחו של בעלי' ז"ש והמכשל' הזאת על הקצינות תחת ידיך ולזה שמלה נתן לך ויוכיח כן אומרו אחר כך ובביתי אין לחם ואין שמלה ואלו שמלה לך פי' שמלה יש לך איך או' ואין שמלה ואפשר לדחות דבביתו הוא דאין לחם ואין שמלה אבל לו לעצמו יש לחם ויש שמלה ובזה יתקיימו דהרד"ק ומהרי"א שפי' שמלה יש לך קלין ואפשר שגם זה של מכשלה פי' ה' יקבנו ע"י הנביא על השררה לפי שמכשלת את האדם ומוליאתו מן העולם כדחז"ל והכבוד מוליאין את האד' מן העולם ולפירושי אלה מדוקדק לשון מכשלה דלשאר המפרשים על ירושלם הי"לל והמכשל' הזאת והודיעו ששפל ברך כמוך לך יאתה השררה כי לא תנהוג שררה כדי שתהי' זאת לך לפוקה ולמכשול אלא זאת המכשלת את כל הרודפים אחריה הנה תהיה תחת ידיך כי אתה תמשול בה והיא לא תמשול בך אלא תחת ידיך באופן שלא תכשל בה:

ישא ביום ההוא גו' כבר זכרנו דחז"ל לשון שבוע' לא אהיה חובש ובביתי אין לחם לא מקרא גו' כנז"ל בפ' הקודם· וכן הביא רש"י ז"ל ולפי פשוטו לא אהיה חובש שופט על שם שנותן את הנדונים בבית הסוהר: ועיין הרא"בע ז"ל והרד"ק ז"ל וכן מהרי"א ז"ל במ"ש ובביתי אין לחם ואין שמלה ואף ע"פ שאני הולך בחוץ בשמלה· ומ"ש חובש פי' לא מבעיא קלין עם שאיני ראוי אלא אפי' חובש בבית הסוהר לא אהיה· ולע"דן ישא ביום ההוא לאמר לפי שהוא טוען שבביתו אין לחם ואין שמלה ואיך יתכן להיות חובש את החייב העני' כי מכיר הוא בצערו ממה שיש לו בתוך ביתי שהרי לסיבה זו בתעניות נצור על הגשמים מורידין לפני התיבה מי שביתו ריקן כדי שיהיה לבו שלם בתפלה כי ביתו ריקן מעבירות וכפשוטו ג"כ ריקן מכל טוב וזהו ישבע ביום ההוא שאין בביתו כלום וכיון שכן יטעון לאמר מה תועלת יש לכם ממני כי לא אהיה חובש בבית האסורין לשום אדם ולא דוחקו כי נשבעתי שבביתי אין לחם ואין שמלה א"כ לא תשימוני קלין עם ואלו השבועה היותה כפשוטו של מקרא ישא שבועה שלא להיות חובש לא יתכן לו' עוד לא תשימוני קלין עם כיון שהוא מושבע אפי' להיות חובש אלא ודאי ישא מוסב אל בביתי אין לחם וכו' ומאמר לאמר הוא תולדת השבועה ואומר לא תשימוני קלין עם שתולה בהם ואינו אומר לא אהיה קלין עם כמ"ש לא אהיה חובש נראה שהכוונה לומר כי מלידו גם מלידם נמנע הענין אם מלידו אפי' להיות חובש נמנע מכח הנמנעות כיון שהוא טרוד להפיק מזון ביתו ופרנסתם ז"ש לא אהיה חובש ובביתי אין לחם וכו' גם מלדכם לא נכון לשים קלין עם איש שביתו ריקן כי יהיה חמסן למלא חסרון ביתו ז"ש לא תשימוני קלין עם ואפי' שארלה אני להיות אתם לא יאות לכם לכך אל תשימוני קלין עם כי המלך יאות לו העושר מכל הצדדין כדי שיהיה לבו פנוי לשירות העם ולספק צרכיהם וכדי שיהי' מלך במשפט יעמיד ארץ ולא איש תרומות ככהן המחזר בגרנות כי יהרסנה:

כי כשלה ירושלם וגו' עיין רש"י ז"ל והרד"ק ז"ל ומהרי"א ז"ל בשם המפרשים כי כשלה ירושלם נותן טעם למה שקראה לירושלם והמכשל' לזה נותן טעם שקראה כן להיות כי כשל' ירושל' ויותר נכון לפרש שהוא ג"כ מתשובת הקלין שזכר ואמר והנה הסיבה שאיני רולה להיות קלין על יהודה וירושלם לפי שכשלה יהודה במעשיה ומלכות יהוד' כולו נפל מכבודו ובדין משפט כל כשלונ' לפי שיודעים רצונם ומכוונים למרוד בו זהו למרות עיני כבודו ע"כ:

ולע"דן עפ"י שיטת מהרי"א שהוא מדברי הקלין אבל באופן אחר והוא שאומר אל לא תשימוני קלין דעו כי הרי הוא כאילו כבר כשלה ירושלם ויהודה נפל כי הכל תלוי בהיות קלין ראוי והבלתי ראוי הרי הוא מוקש להפיל העם ממלוך אדם חנף ממוקשי עם: עוד אפשר שהפסו' נותן טעם למ"ש כי יתפוש איש באחיו גו' שמלה יתפשו בו ויחלו פניו כל כך לזה אומר כי כשלה ירושלם ונפלה ולזאת הסיבה תופסים באיש אולי יקים נפילתה וכשלונה כי כשלה גו' ואמר כי כשל' ירושלם במכשול החטא וזה גרם לנפילת יהודה כי החטא מפיל את האדם במהמורות בל יקום וזהו שפי' הכתוב כי לשונם גו' פי' הכשלון הנזכר ואמר עני כבודו חסר יו"ד עין הפועל לרמוז לשון עני ודל שהן גורמין לכבודו יתברך שהוא השכינ' כב יכול למנוע ממנה השפע עד שתהיה עניה ודלה על דרך צור ילדך תשי בזמן שאין עושין רצונו של מקום מתישין כח גבורה של מעלן שהיא המלכו' שמים על דרך ובפשעכם שולחה אמכם נקראת גבורה תתאה בס"ה:

הכרת פניהם וגומר ב"ר הכרת פניהם ענתה בם הדא הוא דכתיב ולא ענר כח ירבע' אמר רבי שמואל בר נחמני אתה סבור שירבעם נגף ולא נגף אלא אביה ולמה נגף אמר רבי אבא בר כהנא על ידי שהעביר הכרת פניהם של ישראל שנא' הכרת פניהם ענתה בם ע"כ: וחתני החכם השלם כה"ר מרדכי יצ"ו הקשה דמאן דכר שמיה דאביה כאן ותירץ דחז"ל דורשי' הכתוב הזה ושלפניו כי כשלה ירושלם ויהודה נפל וכו' והכוונה שאלו הם דברי האומר לא תשימוני קלין עם בסוף דבריו ונותן טעם למה אינו רוצ' ואמר כי הנה אני רואה שכשל' ירושלם ויהודה נפל שהוא אביה שנגפו ה' על שהוכיח לירבעם וישראל שאמר להם ועמכם עגלי זהב גו' ואחר כך העביר הכרת פניהם של ישראל שהיו אלהיהם בעוכריו אשר נגפו ה' ועם היות שכוונתו היתה לשם שמים וז"ש כי לשונם היינו מה שחטאם ברבים בלשונו ומעללי הם היינו מה שהעביר הכרת פניהם הכל היה אל ה' לשמו יתברך לפי שהיו רשעים ועכ"ז היה למרות עיני כבודו יתברך שאין כבודו שיתבזו ישראל אף על פי שיהיו רשעים ופירש עתה מה היה לשונם ומעללי' והתחיל במאי דסליק מיניה תיבת מעלליהם ופירש שהעביר הכרת פניהם וזהו הכרת פניהם ענתה בם ולשונם היינו שהוכיחם וחטאתם כסדום הגידו בפרסום ועם היות שאמת דיבר שהרי גם ישראל לא כיחדו מה שאמר להם וזה מורה כי אמת היה הדבר עכ"ז אוי לנפשם כי גמלו להם רעה באותו התוכחה ובמה שהעביר הכרת פניהם כי לא חפץ ה' בזה אף על פי שהיה לשם שמים ונגפו ה' הנה כהן טענה מספקת אל מה שאמר לא תשימוני קלין עם כי ירא אנכי פן יארע לי כאביה שאכשל בלשוני כשאבא להוכיח אתכם ואתחייב בנפשי לזה אין לי חפץ שתשימוני קלין עם ע"כ: ולעד"ן דקדקו דהי"לל הכרת פניהם תענה בם ועוד דתיבת הכרת מיותרת ולזה פירשו שאותו השינוי שגרם בפניהם שלא יכירום זה הייתה סיבה לשענתה בם העינוי דהיינו מה שנוגף אביה: ואפשר שהם ז"ל מפרשים הכרת לשון כרת שכרתו פניהם במה שעיכבום עד שעברה צורת פניהם שהיא כאילו הכריתוה וכמו שיבוא בדברי הרא"בע בסמוך: ועיין רש"י ז"ל והרא"בע ז"ל והרד"ק ז"ל וכן מהר"א ז"ל והוסיף אוי לנפשם שאין הרע הזה לגופם לבד כי אם לנפשם שהוא רע גדול בנלחיותם: ולע"דן לדקדק שאחר שהכרת פניהם ענתה והעידה בם וברשעותם א"כ למה אמר עוד וחטאתם כסדום הגידו ואם הכוונה להגיד עזות פניהם שאינם כסויי חטאה עכ"ז מ"ותר אומרת לא כחדו: ונראה לפרש הכרת לשון הכרתה וכרת כדחז"ל והכוונה שע"י העונות יכרת פרצוף הפנים וישתנה ע"ד מ"ש הפסוק משנה פניו ותשלחהו וזה יעוד ויענה בם רשעתם או אפשר לשון הכיר כפשוטו שכוונת הכתוב לומר שהעונותיהם ופשעיהם רבו עד שהכר' פניהם ענתה בם והעידה על מה שבקרבם מהרוע מהפשעים ומרדים והם אינם מגידים ומתודי' כן לומר פשענו מרדנו עוינו אבל מגידים ואומרי חטאנו שהחמורות בעיניה כקלות וכמו שפירש' והנקלה בנכבד וז"ש וחטאתם כאילו הוא חטא יחידי וקל בשוגג כסדו' הגידו שכן כיוצא בזה ממש אירע בסדום כמו שפירשתי בכלי חמדה בפסוק זעקת סדום ועמורה כי רבה בכמות ואיכו' והיות קלים בעיניהם זה עולה על גבי כל רשעותם זה שאער וחטאת' כי כבדה מאד זה שאמ' וחטאתם כסדום הגידו להקל המרדים הרבים והמורים מגידי' כאילו הוא חטא שוגג ונוסף עוד שלא כחדו לבני אדם כל הדברים בפרט כמלא שלפני המקום שהיה ראוי שלא יכחדו כלום אבל היו מודים ועוונים ירוחמו שם עשו בהפך ולא הודו אלא אחד מני אלף חטאתם כסדום הגידו ולפני הבריות

עמי נגשיו מעולל ונשים משלו בו ב'
עמי מאשריך מתעים ודרך ארחתיך ל'
בלעו : נצב לריב יהוה ג' · ה'
ועמד לדין עמים : יהוה במשפט ג'
יבוא עם זקני עמו ושריו ואתם
בערתם הכרם גזלת העני בבתיכם :
מלכם תדכאו עמי ופני עניים טו מה לכם · ח"ו קרי · ג'
תטחנו נאם אדני יהוה צבאות :
ויאמר יהוה יען כי
גבהו בנות ציון ותלכנה נטוות גרון נטויות ק'
ומשקרות עינים הלוך וטפוף תלכנה ל'וכחי' ס"ן ל'
וברגליהם תעכסנה : ושפח אדני קלד
קדקד בנות ציון ויהוה פתהן יערה : ל · מדנחאי פתהן ל'
ביום ההוא יסיר אדני
את תפארת העכסים והשביסים ל' · ל'
והשהרנים : הנטפות והשרות ל' · ל' · ב'
והרעלות : הפארים והצעדות ל' · ל' ב
והקשרים

עמי דסרכוהי בזוהי כמעללי כרמא
וכמרי חובא שליטו ביה עמי משבחך
אטעיוך ואורח שבילך קלקילו :
עתיד למדן יי ומתגלי למעבד
פורענות דין מן עממיא : יי בדינא
יעול ית סבי עמא וסרכוהי ואתון
אנסתון ית עמי חטוף מסכינא
בבתיכון : מה לכון דאתון ממסכנין
ית עמי ואפי חשכיא מבלין אתון
ומיתן בדיניהון אמר יי אלהים צבאות :
ואמר יי חלף דאתרברבאו בנת ציון
ואזלן מרימן צואר ומסרבקן עינין
אזלין ובפתיהון מקפן ובריגלהון מרגזן :
וישעביד יי יקירת בנת ציון ויי יקרהן
יעדי : ביומא ההיא יעדי יי ית
תושבחא מסניא ושביסיא וסיבכיא :
ענקיא ושירי ידיא וחניסיא כליליא
ושירי ריגליא וקול

עניים ג' וסימ' מלכם תדכאו עמי · ועניים מרודים תביא · לא יחיה רשע · וכל דסמיך לדלים ואביונים דכוו' במ"ב וסימן השאפים על עפר · ויספו ענוים ביי' שמחה :

רשי

כונשיו מעולל · לוצנים הם : ונשים משלו בו · נשים נואפו' משלו כמו שאמר למטה יען כי גבהו בנות ציון והטו לבם לרע לפיכך כל אנשים משלו בו ויונתן תירגם לשון נשים : מאשריך · מדריכיך שיש להם לאשרך בדרך טוב הם מתעי' אותך : בלעו · קלקלו : נצב לריב · של ישראל מעומד שלא לדקדק בדינם : ועומד לדין עמי' · מתעכב ומאריך בדינם של אומות עמיד' זו לשון עכבה : יי' במשפ' יבא · עם זקני עמו שהי' להם למחו' וכנגד הרודים בעם ה' יותר מדאי אומר אתם בערת' את כרמי אני קצפתי מעט ואתם עזרתם לרעה : גזלת העני · דור שהיו עניים במעשים טובים כל זה במדרש אגדה ולפי משמע פשוטו כל הענין על ישראל : ועומד לדין עמים · הם השבטים : ואתם בערתם את הכרם · הזקנים והשרים אכלו את שאר העם : מלכם · כמו מה לכם : תטחנו · תכתתו ותמעיטו לבזותם בדינם : ומשקרות עינים · לשון הבטה · ד"א צובעות עיניהם בסיקרא ובכחול : הלוך וטפוף תלכנה · לשון דבר צף על גבי חברו כמו אשר הציף ומתרגמינן דאטיף כך היתה ארוכה מהלכת בין שתי קצרות כדי שתהא נראית צפה למעלה מהם ויונתן תרגם ובפותיהן מקפן היו קושרות פיאות נכריות קליעת שערות תלושין כורכות עם קליעותיהן שיראו גסו' וטפופות : וברגליהם תעכסנה · כשהיו עוברות בשוק אצל בחורי ישראל דורסתו ברגלו ורומזתו לד חיבת נואפו' כדי להבעיר בו יצר הרע כעכס זה של נחש עכס הוא ארס של נחש : ושפח · לשון צרעת כמו מספחת היא ועל שנכתב בשי"ן דרשו בו רבותינו שתעשנה שפחות מכודנות ויש שדרשוהו שהרבה בהן משפחות משפחות שלכנים : פתהן יערה · צליהן יערה לשון ארמי הוא פתיא אוכמא הן היו אומרו' ימהר יחיש מעשהו דוכוס רואה אותי ונוטל אותי כשב' הפורענו' היו שרי נבוכד נצר נוטלין אותן להיות להם לנשי' מחמת יופיין רמז הקב"ה למעיני' שלה' והיו שופעות דם זיבה כאלו' המערה מכלי אל כלי והיו כמאסות עליהן ומשליכין אותן לארץ מעל קרונו' שלהן ויונתן תירג' יקרהן יעדי · פתהן לשון רוחב לשון גודל : ביום ההוא · לעתיד לבא כשיבא הקב"ה להשיב את ישראל אליו יסיר יי' מהם את תפארת העכסים שלא יהו תולין תפארת' בנוי תכשיטי נשים ודברי נבלה : העכסי' · המנעלים אשר ברגליהם אשר בהם תעכסנה : והשביסים · מיני שבכה לתכשיטי הראש והרבה יש בלשון משנה שבים של שבכה : והשהרוני' · יונתן תרג' סיבכיא : הנטיפות · עונקיא לשון ענקים לגרגרת ולשון נטיפות על שם שתלויות על הגוהר ונוטפות על החזה והם כמין מרגליות נקובות וחרוזות בחוט ובלע"ז [illegible] : והשרות · צמידי הזרוע דמתרגם שירייא : והרעלות · צניף שמכניפות כל פרצופיהן חוץ מגלגל העין כדי שיתאוה אדם ליזון במראית הלסתות · ל"א והרעלות מיני סרבלי' נאים להתעטף בהם ובלשון משנה יש מדיות רעולות במס' שבת · הפארי' · תרגו' כליליא כמו פארי המגבעו' : והצעדות · אצעדה של שוקיים : והקשורים

רדק

עמי נגשיו מעולל · כמו עולל כמו שאמר ונתתי נערים שריהם וגו' ויונתן תרגם עמי דסרכוהי בזוהי כמעליל לכרמא : ונשים משלו בו · אנשים כמו נשים · או פירוש מרוב רודפם תאותם במעגל משלו בהם הנשים · הפך והוא ימשל בך . ויונתן תרגם נשים מענין נושא בה"א : וכמרי חוביה שליטין ביה : עמי מאשריך מתעי' · מי שאומר לך אשריך כשתעשה מעשים רעים אותם הם מתעי' אותך והם נביאי השקר שמשבחי' אותך במעשיך הרעים והם בלעו ושחתו דרך אורחותיך שלא חזרת לדרך הטובה והלכ' בדרך רעה וכן תרגם יונתן משבחך אטעיוך ואורח שבילך קלקלו · ויש מפרשי' מאשרך כמו מישריך · כלומר אותם שהיו ראוי' ליישר אותך בדרך הטובה הם הטעו אותך : נצב לריב · כמו להרי' · וכן לדין כמו להדין ואילו היה שם היה הלמ"ד בשו"א . לדין עמי' · אמר אל תחשבו כי לא יעניסכם האל על הרעות שתעשו כי בכל זמן הוא נצב ועומד לדין כל העמים כל שכן עמו ישראל שהשגחתו יותר עליהם מפני שהם קרובים אליו יותר משאר העמים : יהוה במשפט יבא · כי גם זקני העם ושריו עליהם עון העם שלא יוכיחו אותם וגם הם אונסים וגוזלים דלת העם : ואתה בערתם · יאמר להם בשפטו אותם ישראל הנקרא כרם השם אתם בערתם וכלית' אותו · ובערתם מענין ובער בשדה אחר : גזלת העני · מי שיחפש אחריכם ימצא גזלת העני בבתיכ' שמלתו וכלי ביתו שאתם גוזלים אותם · וכדברי רז"ל עם זקני עמו ושריו · הם שרים חטאו זקנים מה חטאו אלא לפי שלא מיחו בשרים : מלכם פירוש מלה אחת · הה"א נבלעת בדגש · וקרי מה לכם · וכן מזה בידך · אומר להם לשרים מה לכם תדכאו עמי והם העניים · וכן אם כסף תלוה את עמי את העני עמך · וקורא אותם עמי לפי שהעניים אין להם עוזר וסמך אלא האל יתברך לא די לכם שתגזלו ממונם אלא שתדכאו אותם בגופ' ותמרטו פניהם · כלומר תכו אותם ותכתשו פניהם · ר"ל מכת לחי : נאם ה' · הוא אומר לכם זה כי הוא יודע במעשיכם הרעים ואתם תחשבו אין ה' רואנו והנה הוא מעיד בכם על גזלת העני שהיא בבתיכם ועל מה שתדכאו ותכו עניים והוא רואה הכל ושפוט אתכם על הכל כי הוא אדון לבאות מעלה ולבאות מטה : ויאמר ה' · גבהו · פירשו לפניו : נטויות גרון וגומר · אלה דברי גבהות וגאות ורבותינו פירוש מהלכות בקומה זקופה : בנות ציון · ציון היתה עיר מלוכה לפיכך זכר בנות ציון · ועוד כי רוב ארץ ישראל היתה חרבה בימי אחז והיו הנשים מתגאות ביופיין ומראות עצמן בשוקים וברחובות : נטויות גרון · שיסתכלו בהן הנואפי' ורבותינו פירשו נטויות גרון שהיו מהלכות ארוכה בצד קצרה : ומשקרות עינים · כלומר רומזות להם עיניהן שילכו אחריהן לבית ותרגו' עין שופתו עינא דסקרתים · ורז"ל פירשו שהיו הולכות עקב בצד גודל : תעכסנה · מקשקשות ברגליהם בעכסי' שתלויין בהם שהם הפעמונים ומשמיעין קול : ושפח ה' · כתוב בשי"ן והוא ענין ספחת · אמר במקום שהיו מתגאות בו תהייה נספחו' : והקדקד הוא מקום חלוק השער לכאן ולכאן והיו מחלקו' שער ראשן ומתיפו' בו והאל יביא על קדקדן מספחת הפך גאותן ביופין : פתהן יערה · פתחם יגלה · והוא כנוי לבית הערוה · כלומר שתלכנה ערומות לפני האויב המוליך אותן בשביה · וי"ת יקריהון יעדי · ובדברי רז"ל רב ושמואל חד אמר שנשפכה כקיתון וחד אמר שנעשו פתחיהן כיער : ביום ההוא · זה וביום ההוא הבא אחריו י"מ בימי אחז וחזקיהו כי הפורענות אשר בפרשה היה בימי אחז ולנשארים היה הטוב והכבוד בימי חזקיהו ועליו נאמר צמח ה' לצבי ולכבוד · ויש לפרש כל זה חשוב הגלות שיכלו רבי' מישראל שלא שבו לה' בכל לבם · כמו שנאמר עליהם וברותי מכם המורדי' והפושעי' בי וגומר · ונאמר עוד עליהם והבאתי את שלישיתם באש והנשארים יהיו ענוים וקדושים הפך מה שהיו בימי אחז שהיו גאים וטמאים ולא תהייה הנשים עוד מתפארות בתכשיטיהן · לפיכך אמר יסיר ה' את תפארת העכסים וגומר · ונאמר בנבואת צפניה אז אסיר מקרבך עליזי גאותך ולא תוסיפי לגבהה עוד בהר קדשי והשארתי בקרבך עם עני ודל וחסו בשם ה' ועתה זכר הדברים אשר היו מתגאות ומתפארו' בהם בימי אחז שכולם יהיו בטלי' לעתיד לבא שלא תהיה אז גאוה לא באנשים ולא בנשים והדברים ההם הם בעכסים והשבסים והשהרונים · ופירוש העכסים עדי שמשימה האשה ברגליה שמקשקש · ויונתן תרגם מסניא ואפשר שיהיה זה שמקשקש תלוי במנעל : והשביסי' · כמו בלע"ז · מן ושבצת את הכתנת שש : והוא כלי עשוי במלאכת תשבץ : והשהרונים · כלי עשוי כדמות ירח סהרא · ויונתן תרגם וסבכיא כולן מיני שבכה : הנטפות · מן נטף ושחלת · ופירוש כלי שמניחין בו הבשמים ותולין אותו הנשים בצואריהן · ויש מפרשים הענקים שעושין אותי מאבני הבדולח הקטנים וכן נקרא הבדלח הזך בערבי אלנטף וכן תרגם יונתן ענקיא : והשרות · תרגם יונתן ושירי ידא · והם הצמידי' כתרגומו : והרעלות · מן המשנה ערביות רעולות · ופירשו הגאונים צעיף שמשימות על ראשן ומתכסות בו כל הפנים שאין נראה להם אלא העינים וקושרות למטה : ויונתן תרגם חניסיא כמו שתרגם מתנים : וכן תרגם לנקלים חנסיקין : הפארי' · כמו מגבעות · מן את פארי המגבעות · פארי פשתי' יהיו על ראשם · ויונתן תרגם כליליא · והצעדות · והוא עדי שמשימות הנשים בשוקיהן · וכן תרגם יונתן ושירי רגליא : והקשורים

אבן עזרא

עמי · כל אחד מנוגשיו הוא עולל והמ"ם נוסף והוא תואר השם ואיננו פועל · אל"ף מאשריך תחת יו"ד כי אותיות יהו"א מתחלפין כמו אשרו חמוץ והטעם הראויים שייסרוך המה יתעוך : בלעו · שחתו עד לא יודע הדרך : נצב · על כן נצב השם לריב ואיננו שם כי אם שם הפועל מהבנין הכבד הנוסף וכמוהו לדין והטעם על גזירותיו : עמים · טעמו רבים כמו עמים הר יקראו : יי' · טעם ואתם איך תשפטו עמי ואתם בערתם הכרם כמו רעיתם כמו ובער בשדה אחר והכרם הם ישראל : מלכם · דגשות הלמ"ד בעבור חסרון ה"א מה והם שתי מלות כמו מזה בידך : תטחנו · כמו תשחקו דרך משל על הקלון והבזיון : ויאמר · ומשקרות · המסתכלות הרבה ובדברי רז"ל סקרנית : וטפוף · יש אומרים מלשון דבור כמו והטף אל דרום ואיננו נכון בדקדוק ואחרים אמרו כי הוא מגזרת תרגום בארמית אשר הציף כאדם שיצוף על פני המי' ויש אומ' כי הוא מגזרת טף והוא הישר בעיני והטעם הולכות מהלך טף : תעכסנה · תשימה עכסים ברגליהם כמשפט הגברים הרוכבים · ויש אומרי' כי העכסי' משמיעות קול : ושפח · כמו מספחת היא והם הוא בשי"ן והנה כן בשורי מהם : פתהן · יש אומ' חסר אל"ף פאתהן והטעם פאת ראשיהן והנכון בעיני שהוא מגזרת והפותו' רמז לאחוריה והנה הזכיר למעלה ומפה : יערה · יגלה : ביום · העכסים · הם ברגלים : השביסים · אין לו אח ויש אומ' כי הם בשוקי' : והשהרונים · כדמות ירח בתבורה מגזרת ארמית ועל דעת רבים כן אגן הסהר : הנטיפות · אין רע לו יש אומרים בשער : והשרות · באזנים והוא תרגם ארמית לדעת אחרים : והרעלות · מלה לבדה בלחיים . הפארים · מגזרת תפארת כידים : והצעדות · באזרוע והעד האצעדה שאול כי האל"ף נוסף כאל"ף אזרוע : והקשורים

אורים ותומים

יי' במשפט וגו' ור' אם האל יבא במשפט אתי' עם היותר צדיקים וידקדק עמהם אתי' כחוט השערה איך אתם בערתם הכרם כי יגבר עם התעלולים הנז' למעלה : ביום ההוא וכו' והיה תחת בשם וכו' ביום ההוא יהיה צמח וכו' תפארת האדם יתחלק אל ב' חלקי' אל תפארת השכל בשלמותיו והגוף אמנ' תפארת הגוף יש עמנו שנבי בתמונת הגוף הנאות ובמראה הנאות ויש תפארת יקנהו במלאכה במרקמי הנשים בתערוקיהן ששם חדשים כנשמים במרקמים החלודה והכתפים ששם אחרים בשמן המור בדברים טובים אתנם ישובח אדר לנפש כי דבר שלם וקנוי בבחירה כי השבע לא ישובח כענין אל יתהלל חכם בחכמתו אחר שבכריוז בשם' זומן השמים מה תבא עליה ונתנו לה המתנה ההיא מן השמים שנאמר כי אני ה' עושה חסד משפט וצדקה וגו' ואמר שלמה ע"ה שקר החן וכו' אבל אשה וכו' היא תתהלל לא מקנתה אותו בבחירה ובמעשה ידיה וזהו תנו לה מפרי ידיה וכן אמר דוד ע"ה יופיפית מבני אדם וגו' ע"כ ברכך אלהים לעולם אבל הודך והדרך באגור חרבך וכו' ובמעשה ידין וכו' שבזה כאן היופי בדברים הקנויי' כי יסיר את תפארת העכסים ולא יהיה תפארת אלא בנפש וזהו ביום ההוא יהיה צמח ה' לצבי ולכבוד ולא יהיה צמח נוי ותפארת אלא בנפש ה' וזהו תפארת השכל ופרי הארץ לגאון ולתפארת יר' הכת' אשר לנו כמו שתוליאהו הארץ יהיה לנו לגאון ולתפארת מבלי שיפעלו עליו עדי זהב ושתנו בשם ותרוק עליו אבל יהיה זה היופי שבעי בתואר לכל :

מנחה גדולה

עמי נוגשיו וגו' אמר סיבת החטאי' מהעם היה ע"י שהשרים היו הולכים בדרך לא טוב ואמנו ראו יתר העם ולמדו מעשיהם וע"כ בשביל ה' לריב וגו' במשפט יבא עם זקני עמו ושריו ויוכיחם על אשר לא מיחו ואדרבה הם דחו אותם בקנה גז ם ואתם בערתם הכרם ה' צבאות מידכם היתה זאת להם מה לכם תדכאו עמי וגו' : יען כי גבהו · ירצה עם היות שגבהו בנות ציון שהיו גבוהות בקומה ולא היו צריכות לנטות הגרון עם כל זה ותלכנה נטויות גרון והכ' היה מספיק שמחמת גובהן ונטית גרונם יביטו כל העולם בהן שלא שהיו משקרות בווני פניהם בלבן ואדום · והנה כדי שבעוברם בשוק תהיינה נראות היו הולכות במתון גדול ולא היה מספיק זה אלא שברגליהן תעכסנה כדי להשמיע קול עם שמעט שהם דברים הפכיים להשמיע קול עם ההליכה ב"כ במתון : או יאמר יען כי גבהו בנות ציון וגו' שא"ל עשרה קבין יופי ירדה לעולם תשעה נטלה ירושלים וכו' גם אחרי שלא היתה אשה צריכה להתקשט בירושלי' [illegible]

[illegible]

מראוי היה יהיו כשויי חטאה לא כחדו כלל או אפשר וחטאתם כסדום הגידו כפשוטו לבריות ונוסף עוד שלא כיחדו שאוי לנפשם כי גמלו להם רעה ועם כ"ז סברו וקבילו כל אותו הגמול רעה אשר לנפשם בתמורת קורת רוח כל דהוא העולם הזה היפה בעיניהם מכל חיי העולם הבא · ולפי זה המאמר לא כחדו מקושר עם אוי לנפשם גומר :

אמרו צדיק כי טוב גומר כי פרי גומר אוי לרשע גו' במסכת קדושין וכי יש צדיק טוב וצדיק שאינו טוב אלא טוב לשמים וטוב לבריות צדיק טוב · טוב לשמים ואינו טוב לבריות זהו צדיק שאינו טוב כיוצא בו אוי לרשע רע וכי יש רשע רע ורשע שאינו רע אלא רע לשמים ורע לבריות זהו רשע רע רע לשמים ואינו רע לבריות זהו רשע שאינו רע הזכות יש לה קרן ויש לה פירות שנאמר אמרו צדיק כי טוב כי פרי מעלליהם עבירה יש לה קרן ואין לה פירות שנאמר אוי לרשע רע אלא ומהו ויאכלו מפרי דרכם עבירה שעושה פירות יש לה פירות עבירה שאינה עושה פירות אין לה פירות עד כאן ועבירה העושה פירות כגון בא על הערוה והוליד ממנה בן שזהו עושה פירות יש לה פירות : ומלבד מה שהכריחם ז"ל לדרשתם זאת מיתור כי טוב כמו שהקשו וכי יש צדיק שאינו טוב גומר הנה מובן עוד בפ' אומרו בלשון רבים כי פרי מעלליה' יאכלו דהי"ל כי פרי מעלליו יאכל כיון שאמר צדיק כי טוב אבל כשאמר כי טוב לומר שהוא צדיק לשמי' ולבריו' שמזה ימשך התחבר הבריות אליו וללמוד מדרכיו הטובים לז"א בלשון רבים כי פרי מעלליהם יאכלו על הצדיק ועל הבריות המתקרבים אליו קרב לאידהנא ואידהן שיחדיו מפרי מעלליהם יאכלו שכול' יאכלו הפירות והקרן קיימת · והנכון שדקדקו אומרו בלשון רבים כי פרי מעלליהם יאכלו על כלל כל הצדיקים שכולם יש להם פרי בעולם הזה לזה אמר אמרו שהיות צדיק טוב הוא כיון שיחדיו יש להם סגולה כי פרי מעלליהם יאכלו אמנם הרשע גמול ידיו יעשה לו לבד לא פרי ולפי שיש גם כן עבירה שעשתה פירות שתאכיל גם כן פירות לרשע לזה לא יאות לומר דרך כלל בלשון רבים אוי לרשעים כי גמול ידיהם תעשה להם כי הרי יש רשע שבא על הערוה והוליד בן ממזר שיאכל גם כן מפרי דרכו · ואם לא כוונו חז"ל לזה מכל מקום הענין בעצמו נכון ואני אפרש אותו כן בפסוק : עוד לחז"ל אמרו צדיק בכל אמירה שאתם אומרים אותו הזכירוהו לברכה כמו שנאמר זכר צדיק לברכה זה שאמר כי טוב ולרשע שם רשעי' ירקב זהו אוי לרשע רע תזכירוהו אמרו לו רע וקללה : עוד להם ז"ל ד"א אמרו צדיק כי טוב אמרו לצדיקו של עולם כי טוב במה שעושה לכם שנאמר כי ביום הזה יכפר עליכם לפיכך נוטלין לולביהן בסוכות ואומרים הודו לה' כי טוב עד כאן :

ולע"דן לדקדק שאם כוונת כי טוב במה שעשה לכם · גו' שעונה עשה לכם במה שמכפר לכם גו' יקשה תרתי האחת פשיטא שטובה והשנית דבתחילה נראה שדורש כי טוב במה שעשה גו' ובסוף דבריו דורש כי טוב על הודו לה' כי טוב וקשיא דידיה אדידי' ועוד קשה אומרו לפיכך נוטלין גו' מה שייכות זה לזה : ונראה שאמר תואר זה על צדיקו של עולם מצד פעולותיו שחפץ למען צדקו לצדק בריותיו ולזה ביום הזה יכפר עליכם כדי שיצדיקו כל בית ישראל כולם צדיקים ולזה קראו צדיק לרמוז אל צדיקו של עולם ואומר אמרו לו כי טוב ר"ל שבח של הודו לה' כי טוב בלולב כי הא בהא תליא כי במה שעשה לכם שנאמ' כי ביו' הזה יכפר עליכם שנטהרת' ביום הכפורים לפיכך נמשך שנוטלין לולביהן בסוכות גו' כמו שאחז"ל ובש"ה ז"ל שנטילת לולב בסוכות היא הוראת נצחון ונאתם מתחת יד שון וידי עבירה ושמ"אל כיון שבני ישראל יוצאין ביד רמה וכלי זיין ביד' זה לאות שנצחו ביום ר"ה ונטהרו ביום הכפורים אם כן לפי זה אמרו לצדיקו של עולם כי טוב אינו נגזר למ"ש במה שעושה לכם אלא נמשך עד סוף השכין של לפיכך גו' וזה הענין מוסכ' עם הסוד מאד כי צדיקו של עולם הוא היסוד צדיק יסוד עולם והוא פרי התשובה שהיא הבי"נה ושלית' שבעשית ביום הכפורים בחמשה עגויים שבו הרומזים אל ה"א ראשונה שבשם הרומזת לעה"ב היא הבי"נה ועל כן ילדק לקיחת הלולב זה הב"ה המורה על התפאר"ת ויסוד עולם גוף וברית בחד חזלין ועליו נאמר צדיק כתמר יפרח ולזה ילדק בו שבח אמרו צדיק כי טוב כי הגאולה ביסוד הנקרא טוב אם יגאלך טוב יגאל לומר שנגאלו מן העונות שהיו מסורין בידם כמו שנאמר ותמוגגנו ביד עונכו והוא יפדה את ישראל מכל עונותיו אם כן יאות לאות נטילת הלולב על הנצחון ויציאת הנפש מן שעבוד סטרא אחרא ובמה שכתבנו בפי' המאמר אפשר שהבינו בפסוק דפתח בלשון יחיד ומסיים בלשון רבים כי פתח בלשון יחיד אמרו צדיק כי טוב על יחידו של עולם ה' הצדיק שיאמרו לו כי טוב בלולב וכי תימא מה שייכות יש ללולב עם זה לזה אמר כי פרי מעלליהם יאכלו אליו האומרים לצדיקו של עולם כי טוב על הלולב כי פרי מעלליהם הוא ויאכלו פרי דרכם כאמור : ועיין רש"י ז"ל ומתוך דבריו אלה נלמוד לפרש כן בתחילה הפ' אמרו צדיק כי טוב לאחרים גם כן וכיוצא בו אוי לרשע עצמו ורע לכל העולם · ועיין הרא"בע והרד"ק ז"ל ומהר"יז"ל הביא כדחז"ל והוא פירש הפסוק מקום' עם הקודם שאמר אוי לנפשם כי גמלו לה' רעה ולכן סמך אמרו צדיק כי טוב כי ידיעת ההפכים אחת היא כי בעבור שאמר אוי לנפשם כי גמלו להם רעה הוציא מזה כלל אחד והוא צדיק כי טוב אמרו והאמינו מה רב טוב צפון לצדיקים כיון שהרשעים כמו שזכרתי פרי מעלליהם יאכלו מכ"ש הצדיק כי מרובה מידה טובה · ולזה אמר כי פרי מעלליהם יאכלו בלשון רבים · ואפשר לפרש אמרו צדיק מלשון גדולה ורוממות כמו את ה' האמרת וקרא צדיק לאותו האיש שאמרו לו קצין תהיה לנו והוא ברצונו לא רצה לקחת הקצינות ועליו אמר הנביא האיש אשר אלה לו שיאמרו לו קצין תהיה לנו והוא ישיב דברים נכוחים כמו שוכר ויבעט בסררה ראוי שתגדילו ותאמרו צדיק כזה כי טוב הוא באמת כיון שאמר שאם תהיה ההנהג' על ידו פרי מעלליהם יאכלו רשעי הדור ויהיה אוי ואבוי לרשע רע כי גמול ידיו יעשה לו אם היה קצין כיון שאינו ראוי והגון ע"כ :

ולע"דן לפי שבנבואה הקודמת הגיד שאעפ"י שהם גאים דשנים ורעננים יהיו לעתיד כקש לפני רוח כי יום לה' על כל גאה ורם גו' וסיים דבריו אוי לנפשם כי גמלו להם רעה כי אף על פי שהם מולאים בגופם אוי ואוי לנפשם כי גמלו רעה להם ועתידים ליפול ואמרו לצדיק כי טוב זה אשר לרשעים הנזכר עד שהם גאים ורמים בדין הוא כי קב"ה לא עביד כיסא לשקרי אלא פרי איזה מעללים טובים שיש להם הוא הוא אשר יאכלו וכאשר יתמו מעלליהם או בהשלים תשלום שוכאיו אל פניהם בעולם הזה הוא כדי להאבידם ויבואו פקודותם אין ספק שאוי לרשע רע כי גמול ידיו יעשה לו מאיליו שהעושה עבירה אחת קנה לו קטיגור אחד כל שכן העובר עבירו' רבות שיהיו לו כמה קטיגורים שהם יפרעו ממנו ואין צורך שיגמלם השי"ת כמעשה ידיהם אלא גמול ידיו ממש הם הם שיגמלוהו ומה שעשה בידיו מאיליו יעשה לו שחופר גומץ בו יפול :

עוד אפשר לפי שהצדיק טוב לו וטוב לשכנו שבזמן שהצדיק בעיר הוא הודה וגו' והרשע רע גם לשכניו וידוע מה שאחז"ל שהיו לו להלל תלמידים שראוי שתשרה עליהם שכינה אלא שאין הדור ראוי לכך הרי שעון הדור היה מונע בר לאותם התלמידים לז"א אמרו צדיק כי טוב נמשך ממנו לזולתו והטוב הוא כי יזכו בעדו לשהכשרים וראוים לאיזו הצלחה מפאת מעלליהם יאכלו ולא תמנע מהם ז"ש אמרו צדיק כי טוב ומטיב לזולתו הוא כי פרי מעללי' יאכלו בעלי אות' המעללי' הטובים אמנם הרשע הוא רע לזולתו גם כן ז"ש אוי לרשע רע כי בבו' הפורענות אליו וגמול ידיו יעשה לו ימשך רע לזולתו גם כן ז"ש האי לרשע רע רוצה לומר אוי לרשע עצמו שכן מוכיח בלמ"ד וגם כן רע לזולתו כי גמול וכו' רוצה לומר כאשר גמול ידיו יעשה לו בהדי הוצא לקי כרבא · עוד אפשר שאמר אוי לרשע רע כמ"ש הראשונים בפסוק תמותת רשע רעה כמו שפי' בכלי חמדה שהצדיק מביא לו הב"ה רעות בפעמים רבות כדי שיוכל לסבול וז"ש רבות רעות לדיק כדי שמכול' יצילנו ה' אמנם הרשע גובה ממנו בבת אחת וז"ש תמותת רשע רעה וכן פי' כמהר"ר שלמה אקבץ הלוי ז"ל · זה אפשר שאמר אוי לרשע שלא יביא עליו הב"ה רעות רבות אלא רע אחת לבד ז"ש לרשע רע :

ותני החכם השלם כה"ר מרדכי נ"רו פי' במה שפי' לעיל בדברי חז"ל לפסוקים הקודמים שנתן טעמ' מספקת למ"ש לא תשימוני קצין עם כי ירא את נפשו פן יכשל בהוכיחו אות' לזה עתה הנביא מלמדם להועיל ואו' מוכיחים הזהרו בדבריכ' שמא תחובו חובת אביה ולזה אמרו צדיק כי טוב כלו' לא הוכיחו למכה כאביה שאמר ועמכם עגלי זהב אלא כשתרצו להוכיח דברו שלא לנוכח וכמי שאינו מתכוין להוכיח ולא כמזהיר אלא אמרו צדיק כי טוב כלומר כמה וכמ' טוב יהיה לצדיק וכמה וכמה רע יהיה לרשע והמטים עקלקלותם ישמעו וייראו ולמוכיחים ינעם ועליה' תבא ברכת טוב ובזה מקושרים גם יחד הפסוקים הנמשכים עמי נוגשיו וגו' ה' במשפט יבא עם זקני עמו וגו' שהאל יתברך מתרעם עליהם על שלא היו מוכיחים אותם באופן נאות שיקבלו את דבריהם ע"כ : למגיה הצעיר לוי לאכיי"אדו י"צו ולע"דן ליתור תיבת רע במ"ש חז"ל רשעי' תחלתן שלוה וסופן יסורין ולזה נראה שאמר כי אוי לו לרשע כשבא עליו רע כי הוא סי' כי גמול ידיו אשר פעל ועשה הרע בעיני ה' יעשה לו וכיון שמאינו שבא עליו רע אחד אוי לו שזהו לאות ולמופת כי ספו תמו ימי שלותו ונכנס בראשית סופו שהוא ביסורין : עוד נל"ע במה שאמרו חז"ל ושכר עבירה עבירה ז"ש אוי לרשע רע כלומר רע יחידי שעושה האדם מביאו להיות רשע הא כיצד כי גמול ידיו ממש שעשה רע כן יעשה לו דפתחין ליה לעשות עוד רעות ועבירות דבו' ששכר

עברה עבירה ולזה אוי ואבוי לו לאדם אפי' על רע א' להיות שהרע הבא גורר לו להיות לרשע כמדובר : עוד יאמר שאמר כי האוי הבא לרשע דווקא הוא רע למה כי גמול מעשיו הרעים ופועל ידיו ישלם לו לא כן האוי הבא על הצדיק שאדרב' טוב הוא כי את הצדיק אשר יאהב ה' יוכיח יסורין של אהבה עם היותו בלי עון אשר חטא כדי להרבות לו שכר על שכרו הטוב ולכן האוי הבא עליו הוא טוב ממש עד כאן :

עמי נוגשיו מעולל וגו' עיין רש"י ז"ל והרא"בע וכן הרד"ק ז"ל וכן מהרי"א ז"ל :

ולע"דן שלדברי המתרגם מלשון עוללות הי"לל מעוללים כי הנוגשים רבים · ולהרא"בע שפי' לשון עולל ויונק המ"ם יתירה ויקשה גם כן שהי"לל עוללים כי נוגשים רבים היו לכך אני או' כדהרא"בע ז"ל אלא שהמ"ם שמושית כאילו אמר שהנוגשים עמי הם תחת יד עולל ומאמנו משולחים לנגוש את עמי כי אי לך ארץ שמלכך נער ז"ש נוגשיו מעולל והלואי שזה העול' יתנהג בדעתו אלא שנוסף עוד שנשים משלו בו כאילו תאמר אמו של עולל ואשתו משלו בו בעולל זה והם מטות אותו לדרך רעה · עמי מאשריך מתעים ר"ל עמי תן דעתך וחזו' בך שהרי כתמלא' שאתך שבני אדם הבאים לייסר אותך או' לאשר אותך לשון אושר הנה בעיניך הם מתעים שהרי אתם רודפים את נביאי האמת ואוהבים נביאי השקר כמאז שמאשריך לפי האמת בעיניך הם כמתעים וכן ודרך אורחותיך ר"ל המורים לך דרך אורחותיך הנכונה בעיניך הם כאילו בלעו והשחיתו התעיבו כי בעיניך הטוב רע :

נצב לריב ה' וגו' בראשית רבה שאל גוי את תלמידי ר' יהושע כתוב אחד או' נצב לריב ה' וכתוב אחד או' כי שם אשב לשפוט את הגוים אמרו לו בשעה שהקב"ה דן את ישראל דן אותם מעומד מקצר הדין ופוסקו ובשעה שדן את אומות העולם דן אותם מיושב ומדקדק בהם אמר להם לא כך דרש ר' יהושע רבכם אלא אחד זה ואחד זה באומות העולם מדבר משהקב"ה דן את אומות העולם מיושב מדקדק ועושה דין ואחר כך עומד ונעשה לצטידיקי כנגדן ע"כ :

ולע"דן לדקדק דהיה לו לו' לא קשיא כאן בישראל כאן באומות ועוד צריך להבין דן אות' מעומד מקצר את הדין ופוסקו שאין לזה הבנה כלפי מעלה ועוד קשה במ"ש אחד זה ואחד זה באומות העולם מדבר דאי באומות העולם מדבר מה שייכות יש לפסוק זה כאן בישראל :

ונראה כי ידוע שישראל נכנסים לדין תחילה ואחר כך האומות מקמי דליפוש חרון אף כדאיתא במסכת ר"ה וזהו שאמרו בשעה שהקב"ה דן את ישראל דן אותם מעומד ר"ל כשבא לשבת בכסא הדין קודם שבתו בעודו נצב דן אותם מעומד ובזה ימשך לישראל שתי תועלו' האחת מקמי דליפוש חרון אף והשני לפסוק הדין במהירות והתועלת הראשון אפשר שרמזו באו' מקצר את הדין בדרך הללא מקצר את הדין וחרון אף והתועלת השני ופוסקו ר"ל פוסקו מיד במהירות ופסקו לזכות · ופשוטו מקצר את הדין שאינו מאריך בו אלא פוסקו מיד במהירות בלי דקדוק בדינ' ואם היה מאריך ידקדק יותר ויתחייבו · ולא שיוותר להם חלילה רק מרווחים הרווחות זמן כדי שיהיה להם זמן לשוב שכיון שנפסק הדין לזכות אין מחזירין אותו לחובה אלא יאריך אפיה וגביה דיליה בעונשים אחרים מעט מעט ולזה הזכיר את ישראל תחילה כסדר שנכנסים לדין שישראל תחילה · ומה שלא אמר כאן בישראל כאן באומות אפשר לו' שגם לתלמידי ר' יהושע פסוק של נצב לריב ה' אפשר לפרשו נצב לריב ה' בדין ישראל ועומד לדין עמים שתיבת עומד לשון עכב' הוא שמתעכב לדין עמים ומעין פסוק כי שם אשב לשפוט את הגוים · ופסוק כי שם אשב לשפוט את הגוי' בדין העתיד בעמק יהושפט במ"ש כי שם ופסוק זה האומ' לדין עמים בדין של כל שנה ושנה ולזה הצטריכו השני פסוקים · והפי' הזה מוכרח הוא מכח הכפל ומלשון לדין עמים שדוחק לו' שעמים יאמר על ישראל · ומצאתי סעד לדברי מדרש"י ז"ל שכתב כאן נצב לריב ה' מעומד שלא לדקדק בדינם ועומד לדין עמים מתעכב ומאריך בדינם של אומות עמידה זו לשון עכבה ע"כ שהנראה שדברי רש"י ז"ל הם ביאור דברי המאמר הנז"ל ולא מדעת עצמו של רש"י : אלא שיקשה קצת אומרו אחר כך אלא אחד זה ואחד זה באומות העולם דמשמע דלדבריהם האחד בישראל והאחד באומות אלא שאפשר לייסב דלדבריה' גם בפסוק זה יש חלוקת ישראל באומרו נצב לריב ה' בישרא' דסיפיה דקרא ועומד לדין עמים באומות העולם : אמנם לדברי הגוי שאמר רבכם לא כך דרש אלא אחד זה ואחד זה באומות העולם מדבר ר"ל שכל הפסוק כולו באומות העולם מדבר וכן מוכיח לשון מדבר כל הפסוק כולו של נצב לריב ה' ואם יקשה לך א"כ מה שייכות יש לפסוק הזה כאן בישראל אפשר דה"ק כיון שהב"ה בא בהכוריות לפקוד על העמים מה שדן אותם ולהוציאו לאור מוכרח הוא שה' במשפט יבא עם זקני עמו ושריו כדי שלא יאמרו שנושא פנים לישראל עמו ושריו בהעביר להם על מדותיו והנה זה הגוי כוון בדבריו אלה לזכות את האומות ואפשר שכן שמע מפי ר' יהושע · או אפשר כי תלמידי ר' יהושע צדקו יחדיו ומפיהם אנו חיים טובים השנים וזה שתלמידי ר' יהושע אמרו למעלה ובשעה שדן את אומות העולם דן אותם מיושב ומדקדק בהם אמר שהדקדוק הוא בהם לחפש ולפשפש במעשיהם עד גלות חרפתם אמנם הגוי אמר לא כך דרש רבכם ר' יהושע אלא אחד זה וכו' ואמר משהב"ה דן את אומות העולם מיושב מדקדק ועושה דין ואחר כך עומד וכו' אמר שהדקדוק הוא בדין לא בהם כמו שאמרתם · ועלה בידינו מהמאמר הזה שתי הבנות בפסוק הזה האחת הביאה רש"י ז"ל כנז"ל וקרוב הדבר שהיא שיטת תלמידי ר' יהושע וניתא כפל הכתוב שאליו מדבר בישראל נצב לריב ה' וידוקדק בזה אומרו לשון לריב כאילו הוא ית' בעל הריב והנידון וכדמסיק ה' במשפט יבוא כלומר שהוא עצמו נשפט ובא במשפט שרוצה לדון את זקני עמי' ושריו והוא נשפט עמם על דרך איש חכם נשפט את איש אויל שהחכ' נשפט ומצטער הוא בשפטו את האויל וכמו שדרשוהו חז"ל על הב"ה וישראל במדרש איכה · ועיין הרא"בע ז"ל וכן הרד"ק ז"ל וכן מהרי"א ז"ל · ולע"דן מה שפירשתי עיקר בדחז"ל ואפשר עוד ללמוד מדבריהם שהכתוב הזה או' הנה הב"ה מאריך אפו כל כך עד שכבר נצב לריב ה' ועומד לדין עמי' ליפרע מהם ואחר כך ה' במשפט יבוא לדון עם זקני עמו ושריו הפך מנהגו שדרכו להטיב עמכם לבא במשפט עמהם תחילה מקמי דליפוש חרון אף ואחר כך יושב בדין עמים וחטאוהכם גרמו זה להפך עליהם המנהג ההוא הטוב לכם : וחתני החכם השלם כה"ר מרדכי י"צו פי' שזה מדבר בישראל וכוונת הפסוק לומר הגם שהרבו כעת נצב לריב ה' עם ישראל שמוסרים ביד א"ה לעשו' בהם כרצונם הנה גם כן עומד ומוכן הוא לדון עמים על כל מה שעושים לישראל עתיד להפרע מהם שהרי ה' במשפט יבא אפי' עם זקני עמו ושריו על שלא מיחו בלבד כ"ש עם שרי א"ה המצירי' לישראל שיבא עמהם במשפט על שהני קצפתי מעט והמה עזרו לרעה ולזה בודאי כי עומד הני ומוכן לדין עמים עד כאן :

למגיה הצעיר לוי לאכייאדו י"צו ולע"דן שאמר נצב לריב וגו' הוא בכבודו ובעצמו להפרע מאויבי עמו וכיון שהוא הדיין היה מהרה וי לא יוכלו עמוד לפניו יתברך כי מי יעמוד לפני ה' ליטא וליתן בטענות ולהשפט לפניו לזה אמר ועומד לדין עמי' על דרך שאחז"ל שהקב"ה נותן כח ברשעים לשיוכלו שאת אש גיהנם לא ישרפו תכף ומיד אלא תלעתם לא תמות ואשם לא תכבה כדי לשלם להם על כל רוע מעלליהם ז"ש ועומד לדין עמים כלומר עם היות שהוא הדיין וזה מחייב שלא יוכלו שאת עמוד לפניו יתברך וגם שלא יוכלו לסבול עונש דינו הקשה עם כל זה ועומד לדין עמים כלומר הוא יתברך נותן בהם כח שיוכלו לעמוד בעונש הדין עם היותו קשה ועושה כן כדי שכל גמול ידיהם יעשה להם ע"כ :

ה' במשפט יבוא וגו' שבת א"ר חנינה מאי דכתיב ה' במשפט יבוא עם זקני עמו ושריו אם שרים חטאו זקנים מה חטאו אלא על זקנים שלא מיחו בשרים ע"כ : ולע"דן לדקדק מאי קשיא ליה דילמא זקנים ושרים יחדיו חטאו ולזה יבוא ה' במשפט עמהם · ונראה דקשיא ליה בפסוק למה בזקנים אמר עמו לא כן בשרים שאמר ושריו ולא אמר ושרי עמו הו היה לו לו' עם זקני ושרי עמו מתוך דקדוק זה מוכרח שהזקנים כשרים והשרים רעים וחטאים ולזה כינה בזקנים שהם זקני עמו מתייחסים לעם ה' לא כן השרים ולזה הקשה ואמר אם שרים חטאו כמו שמוכיח לשון הפסוק שאמר ושריו ולא שרי עמו קדושי' זקנים מה חטאו לשיבוא במשפט עמהם דכיון דלמר בהם זקני עמו משמע שהם חשובים שלא חטאו וא"כ למה יבוא עמהם במשפט ז"ש זקנים מה חטאו לזה אמרו כי אשמת הזקנים על שלא מיחו בשרים וכל שיש בידו למחות ואינו מוחה האשם בראשו : עוד לחז"ל בתנחומא פירשו הכתוב הזה מקושר עם הקודם לעתיד כשיהיה נצב לריב ה' ועומד בעת ההיא לדין עמים באותה שעה ה' במשפט יבוא לדון העמים הנז' ויביא עמו זקני עמו ושריו שיעמדו עמו יתברך וית' לשפוט העמים ומי הם אלו כסאות בית דוד וזקני ישרא' שנא' כי שמה ישבו כסאות למשפט כסאות לבית דוד וזהו ביערתם הכרם וגו' וכן מלכם תדכאו עמי וגו' ועיין רש"י ז"ל והרא"בע ז"ל והרד"ק ז"ל ומהרי"א ז"ל כדהר"אבע ז"ל בקירוב והרחיבו יותר השי"ת יבא במשפט עם זקני עמו ושריו להוכיח' איך תהיו השרים וזקני העם ושופטיו לבא שיכ' כל ריב וכל נגע כי לשרים וזקנים יאתה להציל עשוק מיד עושקו כי לכך מנו אתכ' ואתם ביערת' הכר' הם ישרא' ביערתם אות' מלשון ביערתי הקדש מן הבית או מלשון וביער בשד' אחר כדהרא"בע שהוא לשון אכילה כמאמר שאתם פושעים במנוי שלכם כי גזלת העני בבתיכם בפרסום עד כאן : ולע"דן על פי שיטת חז"ל שהמשפט שעם הזקנים הוא על שלא מיחו בשרים שהיו גזלנים אמר

נשים להוכיח ע"כ ושפח ה' שיפלא עליהם פרענות על חטאם · אי נמי ה' יק ה' במשפט יבא וגו' יען וביען כי כמה רעות גלמתם שלא לבד שהאנשים עשו איש הישר בעיניו על העדר תוכחה ואין יראת השופטים וזקנים נוכח פניהם היו · אף גם זאת שע"יכ גם הנשים הלכו בלי מרעה טוב לקשט עצמן לזנות כמש' חז"ל שאשת איש היו ולא היו מתירדאין שבעליהן מקפאות אותם ולבדקן כסוטות כי אם בעליהן עצמן עם הזונות יפרדו ולא היו המים בודקין בזמן שאין האיש מנוקה מעון · וא"כ עבירת העדר תוכחה לאנשים גרם שגם הנשים נפתדשו בחטא : והחזיקו וגו' אמרו ז"ל שהיו בנות ציון אומרים אין אנו מתירדאין מן הסוכה כי כלי זיינו עלינו ושר או מושל יראה אותנו ויקחנו לו לאשה ומה לנו בכך דהכא יש לנו גוברין ושבאין גוברין · ע"כ אמר הכתוב עונשם ותחת פתיגיל וגו' שהיה הדם זב מעליהן והצרעת פרחה בה · עוד אמר שיענשו במדה כנגד מדה במקום אשר מאסו בבעלם והתנאו בשבאי' שהם יקחו להם לנשים עתה והחזיקו שבע נשים וגו' שכ"כ יפול עליהן פחד האויב עד שיבקשו שבע נשים מאיש א' וגו' וכמש"ז"ל שכ"כ גזר על עמו שלא ישאו באשת איש ובראותם אלו שנפלו ביד האויבים לזנות מה עלתה עליהם חדש וכיוצ' ובלעת · הבשארים יאמרו ללכת אצלם ואדרב' אפי' פנויה מבקשת להקרא עליה שם איש ישראל לבעל למען ינצלו מתבוע לזנות מן הגוים הבאים לצבוא על ירושלים :

והקשרים ובתי הנפש והלחשים: הטבעות ונזמי האף: המחלצות והמעטפות והמטפחות והחריטים: הגלינים והסדינים והצניפות והרדידים: והיה תחת בשם מק יהיה ותחת חגורה נקפה ותחת מעשה מקשה קרחה ותחת פתיגיל מחגרת שק כי תחת יפי: מתיך בחרב יפלו וגבורתך במלחמה: ואנו ואבלו פתחיה ונקתה לארץ תשב:

ד
א והחזיקו שבע נשים באיש אחד ביום ההוא לאמר לחמנו נאכל ושמלתנו נלבש רק יקרא שמך עלינו אסף חרפתנו: ביום ההוא יהיה צמח יהוה לצבי ולכבוד ופרי הארץ לגאון ולתפארת לפליטת ישראל: והיה הנשאר בציון והנותר בירושלם קדוש יאמר לו כל הכתוב

וקול מזמסיא וקדישיא וחליטתא: עיזקתא וטילטוליא: כיתוניא ושושיפיא לבורנקיא ומחכיא: ומחזיתא וקרטסיא וכיתריא וכבינתא: ויהי אתר דהואה יהבן בוסמין יתמסי ואתר דהואה אסרן פסיקיא יהי רושמין דמחא וחלף אקפות פתא גיוזריש וחלף דהואה מהלכן בגיוה יסרן סקין דיא פורענותא תתעביד מנהון ארי טעאה בשופריהון: שפר גבריך בחרבא יתקטלון ועברי נצחניך בקרבא: ויצדון ויסופון תרעי קירוהא ותרוקין ארעא ותחרוב: ויתקפן שבע נשין בגברא חד בעידנא ההיא למימר מדילנא ניכול ומדילנא ניתכסי לחוד יתקרי שמך עלנא כנוש חיסודנא: בעידנא ההוא יהי משיחא דיי לחדוה וליקר ועבדי אוריתא לירבו ולתושבחא לשזבת ישראל: ויהי דאשתאר יתוב לציון ודעבד אוריתא יתקיים בירושלם קדיש יתאמר ליה כל דכתיב

מעשה י' פתחין בקריאה וסימ' ויקח משה ואלעזר הכהן את הזהב · והיה תחת בשם מק יהיה · ולא יהיה למצרים מעשה · הפככם אם כחמר היוצר · ויקברהו בקברות דאסא דד"ה · להסיר אדם מעשה · את כל זה ראיתי ונתון · כל אשר תמצא ידך לעשות בכחך עשה · ובכל מעשה אשר החל · כי את כל מעשה אלהים יבא במשפט על כל נעלם · ישיבה לארץ ד' כליש' בקריא' וסימ' ונקתה לארץ תשב · שבי לארץ אין כסא בת כשדים · וישבו אתו לארץ שבעת · ישבו לארץ ידמו זקני בת ציון :

רד"ק

והקשורים · יתרי משי שקושרות בהם ראשן · ויונתן תרגם קול מזמסי · ולא ידעתי מה הוא : ובתי הנפש · הוא עדי שתולות הנשים בין שדיהן על לבן · ויונתן תרגם קדישיא : והלחשי' · הוא עדי שתלין אותו הנשים באזניהם נקראו כן לפי שהאזני' בעלות הלחש · ויונתן תרגם וחליטתא · וכן תרגום ותעד נזמה וחליתה ואתקינת בקדשהא וכחליטת מרגלותהא : הטבעו' · ידוע · וכן נזמי האף · וכן ואשים הנזם על אפה : המחלצות · כמו והלבשתי אותך מחלצות · והם לבושים נאים · וכן תרגם יונתן כתוניא · והמעטפות · כסות שמתעטפות בו : והמטפחות · כמין צעיף · וכן הביא המטפחת אשר עליך : החריטים · כיסי' · וכן בשני חריטים · וכן נקרא בערבי הכיס כרט' והחי"ת בעברי בערבי כ"ף במקומות רבי' · ויונתן תרגם ומחכיא · ותרגם אנקלוס וכומז ומחוך : והגליוני' · המראות נקראו כן לפי שנגלי' בו הפנים לרואה בהם · וכן תרגם יונתן ומחזייתא · וכן תרגם אנקלוס במראו' הצובאו' במחזיי' נשיא : והסדיני' · ידוע : והצניפו' · ידוע · כמו מצנפת בד יצנף : והרדידים · הוא לבוש דק נקרא בערבי ארדי' · וכן נשאו את רדידי מעלי · וכן תרגם יונתן כבינתיא · ובדברי רז"ל תנהן ככנתי לבתי : והיה · זו הקללה עד סוף הפרשה בימי אחז · והיה הבשם · מחזיק הבשר ומעמידו · ויהיה מק בהפכו · והוא מסיבת הבשר · כמו ולשונו תמק בפיהו : נקפה · והיה הבשר נגוע ומוכה שלא יוכלו לחגור עליו · כמו ואחרי עורי נקפו זאת · ובדברי רז"ל אין אדם נוקף אצבעו מלמט' אלא אם כן מכריזי' עליו מלמעלה : מעשה מקשה · פי' מעשה שוה · וכן כתמר מקשה המה · ועניינו תחת אשר היו מתקנות השער ומשוות אותו תהיה עתה קרחה תחת אותה השוית השער ותקונו · ומעשה אינו סמוך כי הוא נקוד סגול ומקשה תאר לו : פתיגיל · חגורת משי רחבה : תחת יופי · כל זה הכעור בא להן תחת שהיו מתיפות בעריהן ובקישוטיהן · ויש מפרשים כי זה לשון כויה · וכן בדברי רבותינו ז"ל כי תחת יופי · אמר רבא היינו דאמרי אנשי חלופי סופר' כיבא : מתיך · תהיה זאת לנשי' הקללה הנזכר' · לאנשים בחרב יפלו · ושדבור כנגד ציון כמו שאמר למעלה בנות ציון : וגבורתך · פי' מתי גבורתך מתוך שזכר עומד במקום שנים פי' אנשי וגבורתך שהית בוטחת בגבורתם יפלו במלחמה · וכן תרגם יונתן ועבדי מלותיך בקרבא : ואנו · מענין תאני' ואניה : ואבלו · ענין אבל · והוא על דרך משל כמו כל שעריה שוממין : ונקתה · תהיה נקיה מאנשיה מאין יושב בה : לארץ תשב · שתהיה חרבה ויפלו חומותיה ובתיה ומגדליה לארץ · או פירוש לארץ תשב על דרך משל דרך אבלו' · כאילו תשב העיר לארץ על אנשיה שילאו ממנה · כמו ישבו לארץ ידמו זקני בת ציון · ויונתן תרגם ותדחקן ארעא ותחרוב : והחזיקו · כמו והחזיקי את ידך וזה היה בימי אחז שהרג פקח בן רמליהו ביהודה מאה ועשרים אלף ביום אחד ונשארו הנשים · ועל זה אמר עצמו לי אלמנותיו מחול ימים · ושבע · אינו לחשבון מכוון אלא כן דרך המקר' לזכור שבע ושבעה לחשבון רב לפי שכל ימי העולם שבועות · כמו שבע כחטאתיכם · שבע יפול צדיק וקם · על אבן אחת שבעה עינים · וכן שבע נשים רוצה לומר נשי' רבות : לחמנו נאכל · מה שחייב אדם לעשות משלו שאר כסו' · יאמרו לו אנחנו נעשה משלנו שאר כסות רק שתקחנו לנשים שיאמרו עלינו בעולות בעל הן : אסוף חרפתנו · כי חרפה היא לאשה שיושבת בלי בעל · ויש דרש כי נבוכד נצר גו' לחייליו שלא יבעלו אשת איש לפיכך היו מבקשות שיהיה להם שם בעל : ביום ההוא · כבר פירשנו למעלה כי ביום ההוא ביום התשועה בבא הגואל · פירוש צמח ה' משיח בן דוד · כמו שנאמר והקימותי לדוד צמח צדיק : לצבי פירוש חפץ או הדר ותפארת · כמו צבי הוא לכל הארצות · לעטר' צבי · ופרי הארץ הוא אומר גם כן על המשיח · מתחילה יהיה כמו הצמח היפה שישמח האדם בראייתו וכשיגיע להיות פרי יהנו עוד ממנו וישמחו בו יותר · כן מלך המשיח מתחילה ישמחו ואחר כן כשיעשה מעשה וינצח מלחמת גוג ומגוג וישים הארץ שלוה ושקטה שכל העולם ייראו ממנו · אחר כן יהיה לגאון ולתפארת שיתגאו ויתפארו בו על כל הגוים · ואמר לפליטת · כמו שכתוב והסירותי מקרבך עליזי גאותך והשארתי בקרבך עם עני ודל וחסו ביי' וגומר · וכן אמר הנה והיה הנשאר · ויונתן תרגם צמח ה' משיחא דיי' ותרגם פרי הארץ ועבדי אורעא : והיה · זכר ציון וירושלם כי הוא ראש מלכות ישראל · או לפי ששם תהיה מלחמות גוג ומגוג : יאמר לו · ואמר בעבורו : כי הוא קדוש · ולדיק הכתוב שיגזור עליו שיחיה לפי ישרו ומעשיו הטובי' · וכמוהו מחני נא מספרך אשר כתבת · ויונתן תרגם הפסוק כן ויהא דאשתאר ישוב לציון וגומר : אס

רשי

והקשורים · למשמעו קשורים קלרים שקושרין בהן שערן ויש שעושין אותן מזהבן כרסי"ינס בלע"ז : ובתי הנפש · שכנגד הלב נוס"קא בלע"ז : והלחשי' · נזמי האוזן מקום שלוחשין לה שם : המחלצות · כיתוניא כמו וקח לך את חליצתם שהגוף מלובש בהם וכשפושטין אותה חולצין אותה מן הגוף · והמעטפות · מלבוש המטה כתרגומו שושיפיא : והמטפחו' · מפות : והחריטים · תירגמו מחכייא דפום של בית הרחם כדמתרגמינן וכומז מחוך : והגליוני' · הן המראות כתרגומו מחזייתא ספ"יקיו בלע"ז ועל שם שמגלו' צורת הפנים קרויין גליוני' או שמא מראו' שלהם נגללות היו : והסדינים · של פשתן הם המתעטפי' בהם : והצניפות · מולט"נש בלע"ז : והרדידים · כבינת' פיר"מלץ בלע"ז והם של זהב שמכבני' בהם הסרבל שהאשה מתעטפ' בו : והיה תחת בשם מק יהיה · מקו' שהיו מתבשמות בו יהיה נימק : ותחת חגורה נקפה · מקום שחוגרת שם יהיה ניקף נחתך בחבורו ודומי מכו' כמו ואח' עורי נקפו ונקף סבכי היע' : ותחת מעשה מקשה · מקום שהיו עושי' בו המעשה האמור למעלה הלוך וטפוף תלכנה והוא בגובה הרחם שם תהיה מקשה קרחה מכה המקרחת את הרחם מקשה לשון דא לדא נקשן ואני הייתי מפרשו ותחת מעשה מקשה מקום שהיו שם חגורו' נותנות טסי הזהב העשויות מקשה בטל"ין בלע"ז אלא שהוא נקוד פתח והוא במסורת בעשר' נקודים פתח ואין אחד מהם דבוק לתיבה של אחריו וכל מעש' שהוא דבוק נקוד קמץ : ותחת פתיגיל · הרי כשתי תיבות פתי גיל כלי שהוא מביאן לידי גילה והוא בית הרח' האמור למעלה פתהן חילוף אותה גילה תהיה מחגורת שק בכל מתנים : כי תחת יופי · כי זאת הוגנת להיות להם תחת יופי שהיו משתחלות בו : מתיך · גיבוריך מתי מלחמותיך היוצאים בצבא במנין : ואנו · לשון אנינו' : פתחיה · שערי עיירות ובתים בכל שעריהם יהא הספד : ונקתה · ותתרוקן מכל כמו וגם אני נתתי להם נקיון שיני' ולשון משנה יצא פלוני נקי מנכסיו : לארץ תשב · מגובה לשפלות ישבו לארץ ידמו בתשעה באב : והחזיקו · ויאחזו : שבע נשים באיש אחד · מרוב אלמנות רבות באיש אחד מבקשות ממנו שישא אותם : אסוף · הטמן חרפתנו כמו ואספתו אל תוך ביתך שהאשה כשהיא נשואה אין נוהגין בה מנהג הפקר · ומדרש אגדה נבוכד נצר גזר שלא יבעלו אשת איש שלא יענסו לכך היו מבקשו' שישא עליהן שם אישות : ביום ההוא · לאחר שיכלו גויי תכשיטי הנואפות והנבלות לא תסלה עוד צבי תפארת עמי וצבי גוי כבודם בהלה : יהיה צמח יי' · לכם לגוי : לצבי ולכבוד · הם הצדיקי' הנשארי' בם והחכמים תלמידי התורה בהם יתלו את צבי כבוד : ופרי הארץ · הם בני הצדיקים פרי עץ חיים הם יהיו לגאון ולתפארת אשר בהם יתפארו ויתהללו פליטת ישרא' צבי הוא נוי דבר צביון שיש חפץ בו : והיה הנשאר · בהם בציון יתיישב · והנותר בכל מקום ישכנו בירו' : קדוש יאמר לו · כלום יהיו צדיקים ואם תאמר צדיקים המתים לפני אותו היום אבד כבודם תלמוד לומר כל הכתוב לחיי העולם הבא יהיו בירושלם כך תירגם יונתן : אס

אבן עזרא

והקשרים · ידועים בגרון : ובתי הנפש · על החזה שהוא בית הנפש כי בו הוא הלב : והלחשים · כתבים כתובים בזהב ובכסף על דרך לחישה : הטבעות · באצבעות : ונזמי האף · פירשתיו : והמחלצות · אלה בגדים כמו וקח לך את חליצתו : והמעטפות · יש אומרים בלבוש תתעטף בו האשה · ויש אומרים מחלצות חלוק ומעטפות מכנסי' : והמטפחו' · כמו הבי המטפחת אשר עלייך : והחריטים · יש אומרים כדמות טלית קרוב מלשון ישמעאל או הוא מגזרת בחרט אנוש כאשר אפרש עוד : והגליונים · כמו גליון גדול : והסדיני' · כמו סדין עשתה : והצניפות · בראש : והרדידים · כדמות טלית בלשון ישמעאל והכלל כי כל אלה הם מלבושים ישתנו כמנהג המקומות : והיה · בושם · יעמד הבשר ויחזקנו והנה מק קרוב מהפך והוא מפעלי הכפל ומגזרתו תמקנה בחוריהן : נקפה · שם והנ"ון שורש והוא קרוב מגזרת ונקף סבכי היער וטעמו כענין כריתות : מעשה מקשה · גלוח שער בשוה כמו ולא עשה רגליו : פתיגיל · חלוק דק מרוקם יושם על כל המלבושים : כי תחת יופי · אמר הגאון כי ההפך שהוא תחת יותר יפה להם ואחרי' אמרו שמלת כי מגזרת כויה וכמוהו אף כרי שהוא מגזרת רווי ואיננו נכון בדקדוק כי וי"ו כויה שורש ולפי דעתי שהוא כך כי תחת יופי יעשו המק והנקפה והקרחה : מתיך · הטעם תתאלמנה הנשי' בעבור מות אנשיהם בחרב ומלת מתיך מוסכת עצמה ואחרת עמה כמו והנבואה עודד הנביא וכן הוא ומתי גבורתך : ואנו · כמו לא אכלתי באוני והוא מהשניים הנראים ובאה המלה כמו וסרו הצפרדעים מלרע : פתחיה · שב אל ציון הנזכרת בראש הפרשה והטעם חסרון הזכרים : ונקתה · כמו נקיון שינים : לארץ תשב · שב אל ציון : והחזיקו שבע · הטעם רוב בעבור ימי השבוע כל זה בעבור שימותו הזכרים במלחמה : ביום · צמח יי' · יש אומרים על חזקיהו והנכון בעיני שהם צדיקי ירושלם שימלטו : לצבי · כמו צבי היא לכל הארצות כמו הדר · ויש אומרים שהוא מגזרת ארמית למאן די הוה צבי יתיכה ורבי משה הכהן פירש צמח כמשמעו שהשם יתן ברכה בצמח ובפרי : והיה · כל הכתוב לחיים בירושלם · אפרשנו בספר תרי עשר בפסוק אז נדברו : אס

מנחה גדולה

ביום ההוא וגו' כי יודע איך ה' ית' משפיל גאים ומגביה שפלים כי כשהיו גבהו בנות ציון השפילם ה' · ומאז אשר יוסר כל גאותם יהיו כצמיחה קדשה אשר יצמח ויעלה למעלה לגאון ולתפארת · אמנם אלו שלא התגאו כלל אלא שהיו כשרים ונותר שלא היו מחשיבים עצמן כלל הם יהיו עוד ביותר שאז עד שקדוש יאמר להם · ומי הם אלו שהיו חסידים מעיקרן ונכתבו לאלתר לחיים בירושלים בעוד היות ירושלים בשלוה הם הותירו תמיד בצדקתם ונכתבו לחיים בירושלים ע"כ יהיה להם יתרון על הנשאר · לא כן שאר אינשי לא יזכו לזה והטעם שהם היו צריך זיכוך וכביסה והדחה וז"א אם רחץ ה' וגו' · וע"כ לא יבצר שעדין כתמת חטא' או רושם מה מהם קיימת ואי אפשר להם להגיע למעלות אלו כמו הצדיקי' שנשארו בקדושתן · ואז יזכה כל אחד כפי מדרגתו לחופ' וכמ"ש ז"ל על פסוק זה שהקב"ה יעשה לכל צדיק חופה לפי כבודו · או ירצה והיה הנשאר וגו' קדוש יאמר לו ע"ד מה שא"ז"ל שלעתיד יהיו הצדיקי' לפנים ממלאכי השרת וישאלו לצדיקי' מה פעל אל שנ' כעת יאמר ליעקב ולישראל מה פעל אל · וז"ש כאן ממדרגת הצדיקי' שיהיו גדולה מהמלאכי' שיקומו בהם בעת יאמר ליעקב וזה קדוש · יאמר לו ירצה מהמלאכים הקדושים יאמר לו מה זה בתורה בעת יאמר ליעקב שיהיו לפנים ממחיצת מלאכי השרת · ועל פי דברי חז"ל שאמרו שלעתיד יאמר קדוש לפני הצדיקים כדרך שאומרי' לפני הקב"ה הכי פירושו קדוש יאמר להם · אתם ישראל קדושים כה יאמר להם מפי המלאכים ציון שאתם קדושים ויש לכם רשות ליכנס לפנים כבודו מה לכם לא מה פעל אל · היום בתורה : ומה"ס

היה במשפט יבא יחדיו במשפט יחדיו עם זקני עמו ושריו שלא יבדיל ביניהם כיון שהיה בידם למחות הרי הוא כאילו הם הגזלנים וז"ש ואתם עם הזקנים מדבר ובו"יו התוספת לו' לו לא השרי' לבדם בערו הכרם אלא הם ואתם הזקני' ביערת' הכרם הם ישראל כרם ה' צבאות וא"כ גזלת העני אף ע"פ שהגזלה בפועל תמצא בבתי השרים לפי האמת בבתיכם זוהי חלוקת המשפט שלהזקנים וחלוקת משפט השרים היא מה לכם השרים תדכאו ואפי' הבינונים למה תדכאו עמי עם קדוש לה' והעניי' לא די שתדכאו אבל תכניעום יותר בטחינה עם המדוכה שזו תעשה ריפות וזו תעש' קמח היה לכם ליתן לב שהם צבאות ה' צבאותי אשר הוצאתי מארץ מצרים ז"ש נאם אדני שהוא אדון כל הארץ ולא אתם אדוני' אלא כאשר חשבתם בדכאכם אותם ובטחינתכם אותם וה' צבאות כלומר שהם צבאותי ואני מתפאר בהם וא"כ מה לכם אשר תדכאו עמי · עוד אפשר לפי שישראל יתחלקו לג' כיתות הכת האחד מן המנהיגים והם השופטי' ושוטרים · והשנית כלל העם הבינוניים · והג' העניים האומללים והם מתייחסי' יותר אל עם ה' אלא לפי שהם נשברי לב וקרוב ה' אליהם ולדכאי רוח ז"ש ה' במשפט יבוא עם זקני עמו ושריו למה ירדו את כלל ישראל בחזק' ואלמות או שלא ימחו בהם לדעת חז"ל ואל כלל עדת בני ישראל מוכיח ואתם לא תזכרו לפני כי ביערת' הכר' העיקר שבו שהם העניי' הנגשי' אל ה' בכל לבב' בשברון רוחם כי גזילת העני בבתיכ' יאו בדחז"ל שאין נותנין להם שלום דהיא הגזילה כיון שאינו משיב לו שלום כאילו גזלו ועל שני מיני הגזילה הנכללים בתיבת גזלה כנזכר אמר מלכם תדכאו עמי בגזלת חפציה' וכנגד גזלת השלו' אמר ופני עניים תטחנו בהלבנת פניה' שאיככם משיבים להם שלו' אזיל סומקא ואתי סומקא מהבושה · ואפשר שאמר גזילת העני בבתיכם הוא מעין הנז"ל וחברי גנבים שגונבי' את הדלים והגנבים ההם ומביאי' חלק מגזילת העני לבתי הזקני' והשרי' לזקני' שוחד ולשרי' חברה עמהם כמו שאמרו שריך סוררים וחברי גנבי' וזהו או' גזילת העני בבתיכ' מצויה ולא כתיב גזלתם העני כי לא יתכן שהזקנים והשרי' יהיו גזלנים · או ידוקדק זה באופן אחר שאומרו גזילת העני בבתיכ' ר"ל שגוזלי' מתנות עניים כפוס במלא שיכחה ומעשר עני ז"ש גזילת העני בבתיכם שכבר ראה פני הבית ונתחייב במעשר : ואברהם בני י"לו פי' כי העני אין מאומה בביתו ועוד כי גזלה הוא בפרהסיא כמו ויגזול את החנית וא"כ הי"לל גנבת העני לזה לדרשו תיבת העני לשון עניית דברי' זו עניית שלום שנותן שלום בפרהסיא ואיכל' משיבין לו ולזה לא אמר גנבת העני שאין בביתו לחם ולא שמלה לגנבה ממנו אלא זו שאלת שלום שגוזלין ממנו בפרהסיא במה שאין עונין ומשיבין לו ע"כ : למגיה הצעיר לוי לאכי"אלו י"לו · ולע"דן שהיה לו לו' ה' ישפוט לזקני עמו ושריו אכן כראה שאמר ה' הרחמן במשפט יבוא כלומר תכף לביאתו לישב על כסא דין לדון את בריותיו מקמי דליפוש חרון אף דן את זקני עמו ושריו אמנם ואתם האומות מעכב אני דינכ' לבסוף להיות כי רבו פשעכם שביערת' הכרם וגו' : עוד יאמר במ"ש חז"ל או' להם לרשעי' שמהפכין מדת רחמים למדת הדין ז"ש ה' עם היות שהוא רחמן במשפט ובמדת הדין יבא עם זקני עמו ושריו · עוד יאמר ה' במשפט ובדין יבא עם זקני עמו ושריו אפי' שהם זקני עמו ושריו ובודאי שזכותם מכרעת לחובתם ואינו מוותר להם כלום ואתם האומות אשר בערתם הכרם וכו' וחובתכ' מכרעת עאכ"ו שתבא במשפט עמכם ע"כ :

מלכם תדכאו גו' עיין רש"י ז"ל : והראב"ע ז"ל וכן הרד"ק ז"ל : ומהרי"א ז"ל מה לכם תדכאו עמי עמי ולא עם שלכם הוא כי לי בני ישראל עבדי' עבדי הם ומדוע תתגשאו לדכא אותם : ופני עניים כנז"ל · או יהיה ופני עניים תטחנו כפשוטו ויהי טוחן בבית האסורי' ככה אתם משעבדים בגוף העניים שיעבדו אתכם · ולפי שאמר עמי נוגשיו מעולל פירש כל אלו הפסוקים בענייני הנוגשים שהי"ת יבוא במשפט עמהם : וכנגד הנשים משלו בו הזכיר העונש שהגיע להן והוא ויאמר ה' יען כי גבהו בנות ציון וגו' : ולע"דן מלבד הנזכר לעיל בפסוק הקודם אפשר עוד לפי שאמר ה' במשפט יבא לשפוט זקני עמו ושריו על רוע מעלליהם ואומר להם לא די שאתם רשעים גזלנים וחברי גנבים אלא שאתם מחזיקים טובה לעצמיכם בשררה שאתם נוהגים על הציבור כאילו אתם עומדים בפרץ מבערים קוצים מן הכר' זה שאמר ה' במשפט יבוא עם זקני עמו ושריו ליפרע מהם ואתם לא כן אלא כאילו ביערתם הכרם ביעור לכלות קוציו עם היות שגזלת העני בבתיכם · זאת ועוד על אחרת יבוא במשפט עמכם שעל אותו דבר מה שאתם נכשלים בו עליו אתם מוכיחים לזולתכם והיה מהראוי שתקשטו עצמיכ' ואחר כך תקשטו אחרים על דרך התקוששו וקושו זה שאמר מלכם רוצה לומר מה לכם שאת' עלולי' ונכשלי' בו עליו תדכאו עמי טול קסם מבין עיניך והנה קורה בין עיניכם והיה מערמת לבבכם לדכא עמי אלו ת"ח כדי שבהבות הכפתור ירעשו הסיפים אם בארזים כך מה יעשה אזוב בקיר זה שאמ' תדכאו עמי אלו תלמידי חכמים כמו שדרשו חז"ל והגל' לעמי פשעם אלו תלמידי חכמים ולבית ישראל חטאתם שאר ישראל כיוצא בו תדכאו עמי דכוי כל שהוא וממילא ימשך שפני העניים תטחנו דקה מן הדכא הנזכר ובזה מובן שאמרו ופני עניים תטחנו ולא אמר ותטחנו פני עניים אלא אמר ופני עניים תטחנו תולדת החלוקה הראשונה ונמשכת ממנה והאפשר שאמ' מה לכם ולא אמר למה תדכאו עמי לפי שסבות רבות יש ויש לדכא אותם על רוע מעלליהם אבל התרעומת הוא שאין אתם מכוונים לי לשמי אלא דבר מה לכם מהתועלת לקחת שוחד ומתן שעליו תדכאו עמי כדי שיביאו לכם וזהו מה לכם וככתב תיבה אחת מלכם לומר מלכם ותועלתכם הוא התכלית ולא משלי לשמי : למגיה הצעיר לוי לאכי"ידו יצ"ו · ולע"דן שאמר מה לכם כלומר כל מה שיש לכם וכל ממון הנמצא בידכם הוא ממה שתדכאו עמי וגוזלים וחומסים אותם גזלת העני בבתיכם · עוד יאמר מה בכם כלומר בדבר הנוגע לכם כשעוברים על דבריכם וכשנוגעים בכבודכם אז תדכאו עמי ופני עניים תטחנו על מה שנוגעים בכבודכם ומורים בזה היתר לעצמיכם ואומרים כי כן נאם ה' אלהים צבאות לדכא ולהוכיח למי שנוגע בכבוד הזקני' והשרים ודוקא במה שנוגע לכם תדכאו עמי ולא כשחוטאים ועוברים את נאם ה' עד כאן :

ויאמר ה' יען גומר חז"ל שבת פ' במה אשה מאי דכתיב יען כי גבהו בנות ציון שהיו מהלכו' בקומה זקופה ותלכנה נטויות גרון מהלכות עקב בצד גודל ומשקרות עינים דהוו מלאן כוחלא לעינייהו ומרמזן הלוך וטפוף שהיו מהלכות ארוכה בצד קצרה וברגליהם תעכסנה. א"ר יצחק דבי רבי אמי מלמד שמטילות מור ואפרסמון במנעליהם ומהלכות בשוקי ירושלים וכיון שמגיעות אצל בחורי ישראל בועטות בקרקע ומתיזות עליהם ומכניסות בהם יצר הרע כארס בכעוס ע"כ : וכן הביא רש"י ז"ל כאן · והראב"ע והרד"ק ז"ל הביא כלחז"ל · ואמר בנות ציון לפי שהיא עיר המלוכה · וגם שארץ ישראל ויהודה היתה רובה מדיבה בימי אחז · והרוב בכלל דהראב"ע ז"ל · ומהרי"א ז"ל לפי שאמר ונשים משלו בו מגיד יופין לזה אמר יען כי גבהו בנות ציון וגומר שהיו בעלות גאוה או מגביהות עצמן על ידי מנעלים גבוהין וכן היו נטויות גרון להגביה ראשן · ומשקרות עינים כנז"ל · וטפוף הולכות פסיעות קטנות כפסיעת הטף · תעכסנ' : ולע"דן נטוות כתיב מלשון מטווה כמו החוט הנטוה שהוא מוטה מהפלך וכוש של ברזל שבו טווין כך אלו מטות הגרון מעל הגוף כחוט נטוות מטוה ממש · ואמר משקרות עינים כנז"ל במפרשים ז"ל אלא ממה שהזכיר זה בלשון משקרות ולא אמר כוחלות עיניהם או מסקרות עינים אם הוא בגוון אדום בסקרא או אם הוא קרוצות ורומזות בעיניהם כמנהג הנואפים הי"לל ורומזות בעינים לכך אני אומר ומשקרות לשון שקר כי אמיתת העיני' הוא להסיר המוקש מהאדם ולהביט אל נוכח הע"הב כמו שפירשתי בפסוק עיניך לנכח יביטו כמו הולך נכוחות : והחכם השלם כמהר"ר משה אלשיך ז"ל פירש לא תחוס עינך עליהם ולא תעבוד אלהיהם כי עינך הנזכר מוקש הוא לך מה שהוא בהפך לזולתך להסיר מכשול לך אם התחום עינך עליהם מוקש הוא לך עד כאן · בזה אבין אומרו ומשקרות עינים סתם לכלול אל עיניהם המכוחלות שרומזות בהן וגם לרמוז אל עיני המביטים בהם שהן מחייבות שיהיו אותם העינים שקר כי מוטב לרשעים שיהיו סומים בעיניהם כמ"ש חז"ל בפסוק וירא עשו כי רעות בנות כנען · ואומר יען כי גבהו מקושר עם ושפח ה' וגומר ביום ההוא יסיר ה' וגומר כדי שלא יגבהו : ובסמוך בפסוק ושפח אבאר לך אומרו יען כי גבהו וגומר שרוצה לומר יען כי דברו תועבה כלפי הגבוה : למגיה הצעיר לוי לאכיידו יצ"ו ולע"דן ליסב תיבת יען כי להיות שדרכו יתברך למדוד לאדם במדה שהוא מודד ואם כן קשה איך צודק ומכוון עונש ושפח ה' את קדקד בנות ציון כי בספור עונש לא זכר שחטאו בקדקד וכן איך מכוון עונש וה' פתהן יערה עם עונש ועוד קשה למה לא ייחד עונש לגרונם ועיניהם ורגליהם שזכר שחטאו בהם לזה נר' שאמר יען כי גבהו כלומר לא הענישם על מה שגבהו והלכו נטויות גרון ומשקרות עינים וגומר אלא בשביל הכוונה והמחשבה שחשבו להמשיך אליהם מהגביה עצמם ומלכת נטויות גרון וגומר שהיה כדי שיראו אותם בחורי ישראל גבוהות ומשקרות עינים ויחמדו יפין בלבבם ועל כוונתה זו ושפח ה' וכו' ז"ש יען כי גבהו וכו' כלומר בשביל הסיבה והמחשבה שחשבו וכיוונו בדעתם שבעבורה גבהו ותלכנה נטויות גרון וכו' שהוא לזנות על עון זה ושפח ה' היודע תעלומות לב ושפח את קדקד בנות ציון זה המוח על אשר חשב לזנות שלזה וברגליה' העכסנה כמו שפירשו חז"ל ולזה גם כן על מחשבתם הרעה זה' פתהן יערה בדם זיבה או בשער כנזכר לעיל בדחז"ל ובכן יפה צדק העונש הזה עם חטאתם ולזה גם כן לא ייחד עונש לגרונם ורגליהם ועיניהם שלא היתה הכוונה לבדבר עצמו אלא כוונת המשך ממנו ולזה ושפח ה' את קדקד וכו' החושב להיות מבנות הזמה במקום היותם בנות ציון היקרות עד כאן :

ושפח ה' במסכת שבת פרק במה אשה יוצאה ושפח אמר רבי יוסי בר' חנינא מלמד שפרחה בהן צרעת כתיב הכא ושפח וכתיב התם לשאת ולספחת וה' פתהן יערה רב ושמואל חד אמר שנשפכות כקיתון וחד אמר שנעשו פתחיהן כיער עד כאן · ופרש"י ז"ל פתהן כמו פתחיהן שנשפכו כקיתון שופכות דם זיבה יערה כמו ותער כדה · כיער נתמלאו שער ומאסות להשמיש עד פאן ולהיות הסיבה עיקרית לצרעת הגאוה כמו שאחז"ל עץ ארז הגבי' עצמו כארז ישפיל עצמו כאזוב ויתרפא ולזה ענש אותן יען כי גבהו וגומר ושפח שהוא צרעת שבמכה גבוה על הבשר וזהו לשאת ולספחת ואין שאת אלא גבוה מדה לנגד מדה : ומ"ש שנעשו פתחיהן כיער ולא הזכיר פתחיהן גבי חלוקת שנשפכות פתחיהן כקיתון לפי שהיות הזיבה זב מהפתח אין צורך לאומרו דפשיטא דמשם מתערה ויוצא אכן בחלוקת שנעשו פתחיהן כיער לפי שהשערו' יהיו מבחוץ ואפשר לתקן בסמים המנשרים השער לעומת זה אמר שנעשו פתחיהן כיער לומר שהוא מעוות לא יוכל לתקן שפתחיהן הוא שנעשו כיער מבפנים ולא על גבי הערוה מבחוץ מלבד המיאום יש סכנה שיעשו כרות שפכה : והנה אמרו בגמרא שבנות ישראל לא היה להן לא שער בית השחי ולא שער בית הערוה אלא אחר הקללה הזאת של וה' פתהן יערה שנעשה כיער אבל קודם לזה לא היה כן · ועיין רש"י ז"ל : וכן הראב"ע : וכן הרד"ק וכן מהרי"א והרחיב כנגד שגבהו ונטו גרונם ושפח ה' קדקוד בנות ציון וכנגד הלוך וטפוף וגומר וברגליהם וגומר וה' פתהן יערה שהוא לקות בפאת ערותן והביא בשם הראב"ע ז"ל פתהן פאתהן פאת הראש ופאת ערותן ורחמם · ולע"דן יען כי גבהו בנות ציון מקושר עם הפסוק הזה ורוצה לומר יען כי בנות ציון גבהו רוצה לומר שדברו כלפי מעלה וגבהו לומר ימהר יחישה מעשהו וגומר כנז"ל בדרש"י ז"ל לז"א שהקב"ה הוא בעצמו יקנם מהם כיון שגבהו ודברו כלפי הגבוה ומילין לצד עילאה וזהו ושפח אדני קדקוד בנות ציון וה' הוא ובית דינו ולפי שהוא דין בנשים לכך אמר שם אדנות הרומז למלכות שמים שפס נשים אחוזות ולמלכות שמים יאתה ללקות אותן · וה' פתהן יערה בדם זיבה או בשער כנז"ל ועל ידי זה אף על פי שיהיו מקושטות בכמה מיני תכשיטין מפוארים ביום ההוא יסיר אדני את תפארת העכסים כי מה יועילו כל אלו התכשיטין ופתהן יערה וקדקדן בצרעת · ואם ידעת סוד אך אלהים ימחץ ראש אויביו קדקוד שער שאחז"ל על הנוהגים התר בשפחות שעתיד הקב"ה לתלות אותן בקדקדן לפי שאלהים ימחץ הוא במלכות קשר של תפילין שנאמר בו וראית את אחורי כי הפנים אור בהיר התפארת לא יראו בזה תבין ושפח אדני קדקוד בנות ציון כי בה פגמו הנשים האלה יתקלקלו בקדקדן לאחור וה' פתהן יערה מכה פנים בערותן : עוד לחז"ל שעשה הש"ת כן מקנאתו שיהיו בנות ישראל משפח' קדושה שלא יתערבו בזרים שימאסו אותם וזהו ושפח ה' בנות ציון שיהיו משפח' לבדן : גם זה יאות לשם אדנות כי היא חרב נוקמת נקם ברית ולא יאות לקדושות לידבק כי אם באות ברית קדש ולא לבעלי ברית קדש כי אם לקדושות ולשתי החלוקות רמוז כפל נוקמת נקם ברית :

ביום ההוא וגומר עיין רש"י ז"ל והראב"ע ז"ל · והרד"ק ומהרי"א ז"ל העכסים הם תכשיטי' הרגלים אם פעמונים שמקשקשים בהם אם דבר אחר דומה אליו ושביסים הם שבכה כדרש"י ז"ל תכשיט של ראש שבכה של משי או של זהב והם מלאכת תשבץ שהנשים חובשות בהם את ראשיהן · והשהרונים דמות ירח של כסף או של זהב ע"כ · וכבר קדם ביום ההוא יסיר ה' לפי שבנות ציון אמרו ימהר יחישה וגו' ונתקשטו ויצאו לקראת השונאין כשנכנסו לירוש' והושיבן בקרונין וכסבור חשבו שנתקיימו דבריהן אז רצה הקדוש ברוך הוא לקיים דבריו ונבעו המעיינות שלהן עד שנתלכלכו כל הכלים אשר בקרון והז השמיטום מהקרון ורמסום ברגליהם וזהו ביום ההוא שלקחום האויבים ע"י ושפח וה' פתהן יערה אז ביום ההוא יסיר ה' את תפארת העכסי' וגו' כי לא יהיה להם לבנות ציון לתפארת מאחר ששפח ה' קדקודן ופתהן יערה · ונזכר שם אדנות כי כן יאות כנז"ל בפסוק הקודם · ובזה מובן מסקנת הדברים והיה תחת בושם מק יהיה וגומר שהכל בזמן החרבן וביום ההוא דלמ"ד ביום ההוא לעתיד בקיבוץ גליות מתיישב והיה תחת הבושם מק וגומר אלא שי"א שהוא ענין בפני עצמו :

הנטפות וגומר · עיין רש"י ז"ל : והראב"ע ז"ל · והרד"ק ז"ל ומהרי"א ז"ל כהרד"ק ז"ל :

הפארים וגומר עיין רש"י ז"ל · והראב"ע ז"ל והרד"ק ז"ל ומהרי"א ז"ל הפארים והצעדות והקשורים כדרש"י ז"ל והרד"ק ובתי הנפש תכשיטי זהב שהנשים נותנות בין דדיהן שהוא מקום החשק כי נפש בכאן הוא לשון תאוה ויהיה בתי הנפש כמו מקומות התאוה · והלחשים כדרש"י ז"ל והרד"ק של האוזן שהוא מקום שמיעת הדיבור בלחש עד כאן :

הטבעות עיין הראב"ע ז"ל : **המחלצות** עיין רש"י ז"ל והראב"ע ז"ל ולהראב"ע ז"ל כיתא שכל הפרטים הנזכרי' בפסוקים הם תכשיטי נשי' אמנם לרש"י שפי' המעטפות מלבוש המטה קשה שהוא דבר השוה לנשי' ולאנשים · והרד"ק כהראב"ע ז"ל והשאר כדרש"י ז"ל בקירוב : ומהרי"א ז"ל המעטפות ת"י שושיפך ואנקלום תרגם ופתילך ושושיפך ומזה יראה שהוא בגד של פשתן דכשמביאים לקנח בו הפני' והמטפחות הם מעילים קטני' שהיו מתכסו' בהן כמו שאמר הכביא המטפחת אשר עליך וקראוהו חז"ל סודר והחריטים היא כומז כיסים נאים וכן בלשון ערבי כרי"טה והחי"ת בלשון ערבי כ"ף כדהרד"ק :

הגליונים עיין רש"י ז"ל והראב"ע וכן הרד"ק ז"ל · ומהרי"א ז"ל סדינין הם בגדי פשתן דק שנותנין סביב לצואר על הכתנות כדי שלא תקבל זוהמת הזיעה · והצניפות ת"י כתריא דמות עטרות וכתרי' שהיו שמי' על הראש והרדידי' הם רשתות של משי שהיו הנשי' משימות אותן אחורי ראשם ויורדין בעורף עד הכתפי' עד כאן :

והיה תחת בושם וגו' שבת · ומאי פורענותא כדדרש רבא בר רב הונא מאי דכתיב והיה תחת בושם מק יהיה מקו' שהיו מתבשמות בו נעשו נמקים נמקי' ותחת חגורה נקפה מקו' שהיו חוגרות בצלצול נקפים נקפי' ותחת מעשה מקשה קרחה מקו' שהיו מתקשטות בו נעשה קרחים קרחי' ותחת פתיגיל מחגורת שק פתחין המביאין לידי גילה היו למחגורת שק כי תחת יופי אמר רבא היינו דאמרי אנשי חלופי שופרא כיבא עד כאן · ופרש"י ז"ל מקשה דורש אותו נוטריקון מקשה מתקשט עד כאן : והנה חז"ל ביארו באומרו מאי דכתיב תחת בושם מק יהיה שאין לשון תחת כמו תחת חיטה וחלופו כי המק איננו מין סם כדי שיאמר תחת בושם מק לז"א מאי דכתיב תחת בושם מק וגו' לזה פי' שאו' תחת פי' מקום ור"ל מקום בושם באותו מקו' מק יהיה ע"כ : וכן רש"י ז"ל וכן ת"י כי תחת יופי דא פורענתא תתעביד מנהון אחרי טעאה בשופריהון עד כאן : ועיין הראב"ע ז"ל והוא פרש"י והמתרג' כנז"ל · ועיין הרד"ק ז"ל ובגמרא גרסי' חילופי שופרא כיב' ע"כ וכת"י מעשה מקשה וחלף אקפות פאתא שהוא הקפת הפיאות : ומהרי"א ז"ל הביא ככל הנז"ל והרחיב מעשה מקשה שהוא בשוה בשער שווין ותקנתו שם יהיה קרח' מהנתק פתי גיל שתי מלות פתי לשון רחב כתרגו' כי ירחיב ה' את גבולך כי יפתי לפי שה' חגורה רחב' כדהרד"ק ז"ל המביאה לידי גילה שחוגרין אותה בשמחו' לרקד בה וזהו פתי גיל ותחתיו מחגורת שק כי תחת יופי בשם רבינו סעדיה מקושר עם מתיך בחרב יפולו שהו' תכלית הגנאי בנפול הגבורי' והמפרשי' פירשו כי תחת יופי שהוא כתיבת טעם למה שאמר יסיר ה' את תפארת העכסים שלא אמר יסיר ה' את העכסי' רק תפארת' כל שאר התכשיטין תוסר כי המנהג הוא להיות במקו' היופי לא במקו' נגע ונקפי ונמוקי בשר א"כ ע"י זה יוסר תפארתם שלא יוכלו להתפאר בהם אלא יהיו מונחים בקרן זוית של הארגז עד כאן : ולע"דן לדקדק יתור היבת יהיה כי די שיאמר והיה תחת בושם מק ותחת חגורה גו' ועוד קשה בדחז"ל שפירשו כי כויה תחת יופי למה הפך הסדר של שאר החלוקות אם כן הי"לל ותחת יופי כי :

ונראה שאמר תחת בושם מק והמק הזה יתמיד ובהווייתו יהיה קבוע ולא עובר וז"ש מק יהיה או יאמר כי יגיע אליהם מהפורעניות אשר יזכיר וזולתם גם כל חולי וכל מכה אשר לא כתוב בספר שבלואי תחת בושם מק יהיה כי צריך ראמי שמים מרובים שתחת בושם מק יהיה ולא יהיה פורענות יותר גדולה ונפלאת וזה על דרך מה שפירשו המפרשי' גבי יהיו שבע שני רעב שהוא דרך תפלה הלואי הוראת השבלים יהיה רעב ולא הוראת הפרות שנאמר בהן ולא נודע כי באו אל קרבנה שהיא הוראת רעב של מהומה · ותיבת יהיה נמשכת גם אל כל שאר הפרטים הנזכרים בפסוק ותחת חגורה נקפה : או יאמר והיה תחת בושם מק וכיון שכן אם כן הבוש' איננו בושם אלא מק יהיה נחשב לפי האמת ולא בושם כיון שסופו להיות מק כל העומד ליגוז כגוז דמי' ושייכות הבושם אל המק אומר אני שמק זה כמו מקק ספרי' ומטפחותיהם שנעשה כמין עפרורי' ורקב ולזה הוא מכוון שבמקום עפרורית הבושם מכל אבקת רוכל יהיה מק ומקק הבשר יהיה כמו עפרורית חכיך השחין היבש שהוא מק בעפר ואמר כי תחת יופי כאילו אמר כמלא פסקן של דברי' הנזכרים שאיכן יופי ותפארת כיון שגורמין פורעניות כאלה וכויה הם תחת יופי אלא כי להורות שאין חלוקה זו פרטית מעין שאר החלוקות אלא חלוקה כוללת כולן לזה הפך הסדר ואמר כי תחת יופי ולא אמר תחת יופי כי :

הַכָּתוּב לַחַיִּים בִּירוּשָׁלָ͏ִם׃ אִם־רָחַץ
אֲדֹנָי אֵת צֹאַת בְּנוֹת־צִיּוֹן וְאֶת־דְּמֵי
יְרוּשָׁלַ͏ִם יָדִיחַ מִקִּרְבָּהּ בְּרוּחַ מִשְׁפָּט
וּבְרוּחַ בָּעֵר׃ וּבָרָא יְהוָה עַל־כָּל־ ה
מְכוֹן הַר־צִיּוֹן וְעַל־מִקְרָאֶהָ עָנָן
יוֹמָם וְעָשָׁן וְנֹגַהּ אֵשׁ לֶהָבָה לָיְלָה כִּי
עַל־כָּל־כָּבוֹד חֻפָּה׃ וְסֻכָּה תִהְיֶה
לְצֵל־יוֹמָם מֵחֹרֶב וּלְמַחְסֶה וּלְמִסְתּוֹר
מִזֶּרֶם וּמִמָּטָר׃
אָשִׁירָה נָּא לִידִידִי שִׁירַת דּוֹדִי א
לְכַרְמוֹ כֶּרֶם הָיָה לִידִידִי בְּקֶרֶן בֶּן־
שָׁמֶן׃ וַיְעַזְּקֵהוּ וַיְסַקְּלֵהוּ וַיִּטָּעֵהוּ
שֹׂרֵק וַיִּבֶן מִגְדָּל בְּתוֹכוֹ וְגַם־יֶקֶב
חָצֵב בּוֹ וַיְקַו לַעֲשׂוֹת עֲנָבִים וַיַּעַשׂ
בְּאֻשִׁים׃ וְעַתָּה יוֹשֵׁב יְרוּשָׁלַ͏ִם
וְאִישׁ יְהוּדָה שִׁפְטוּ־נָא בֵּינִי וּבֵין
כַּרְמִי׃ מַה־לַּעֲשׂוֹת עוֹד לְכַרְמִי
וְלֹא עָשִׂיתִי בּוֹ מַדּוּעַ קִוֵּיתִי לַעֲשׂוֹת
עֲנָבִים וַיַּעַשׂ בְּאֻשִׁים׃ וְעַתָּה אוֹדִיעָה־
נָּא אֶתְכֶם אֵת אֲשֶׁר־אֲנִי עֹשֶׂה ה
לְכַרְמִי

דִּכְתִיב לְחַיֵּי עָלְמָא יֶחֱזֵי בְּנֶחָמַת יְרוּשְׁלֵם׃ אִם יַעֲדֵי יְיָ יַת תְּגָאֲלַת בְּנַת צִיּוֹן וְיַת אַשְׁדֵי דַם זַכַּאי דְּבִירוּשְׁלֶם יִגְלֵי מִגַּוַּהּ בְּמֵימַר דִּין וּבְמֵימַר גְּמִירָא׃ וְיִבְרֵי יְיָ עַל כָּל מַקְדַּשׁ טוּרָא דְצִיּוֹן וְעַל אֲתַר בֵּית שְׁכִינְתֵּיהּ עֲנַן יְקָר יְהֵי מְטִיל עֲלוֹהִי בִּימָמָא וַאֲמִיטְתָא וְזֵיהוֹר כְּאֶשָּׁא שַׁלְהוֹבֵי בְּלֵילְיָא אֲרֵי יַתִּיר מִן יְקָרָא דַּאֲמִיר לְאַיְתָאָה עֲלוֹהִי שְׁכִינְתָּא תְּהֵי מְגַנָּא עֲלוֹהִי בִּגְנוּן׃ וְעַל יְרוּשְׁלֶם תְּהֵי מַטְלַת עֲנָנֵי לְאַטְלָלָא עֲלַהּ בִּימָם מִשְּׁרָב וּלְבֵית סֵתֶר וּלְאַגְנָא מִזַּרְמִית וּמִמִּטְרָא׃

אֲמַר נְבִיָּא אֲשַׁבְּחֵיהּ כְּעַן לְיִשְׂרָאֵל דִּמְתִיל לְכַרְמָא זַרְעֵיהּ דְּאַבְרָהָם רַחֲמִי תּוּשְׁבַּחַת רַחֲמִי לְכַרְמֵיהּ עַמִּי חֲבִיבִי יִשְׂרָאֵל יְהַבִית לְהוֹן אַחְסָנָא בְּטוּר רָם בְּאַרְעָא שְׁמֵינָא׃ וְקַדֵּישְׁתִּינוּן וְיַקַּרְתִּינוּן וְקַיֵּימְתִּינוּן כְּמַצַּב גֶּפֶן בְּחִירָא וּבְנֵיתָא מַקְדְּשִׁי בֵּינֵיהוֹן וְאַף מַדְבְּחִי יְהָבִית לְכַפָּרָא עַל חֲטָאֵיהוֹן וַאֲמָרִית דְּיַעְבְּדוּן עוֹבָדִין טָבִין קֳדָמַי וְאִינוּן אַבְאִישׁוּ עוֹבָדֵיהוֹן׃ נְבִיָּא אֲמַר לְהוֹן הָא בֵּית יִשְׂרָאֵל מְרָדוּ מִן אוֹרַיְתָא וְלָא צָבַן לְמִתַּב כְּעַן יָתְבֵי יְרוּשְׁלֶם וֶאֱנָשׁ יְהוּדָה דִּינוּ כְעַן דִּינָא קֳדָמַי מִן עַמִּי׃ מַה טָבָא אֲמָרִית לְמֶעְבַּד עוֹד לְעַמִּי וְלָא עֲבָדִית לְהוֹן מָה דֵין אֲמָרִית דְּיַעְבְּדוּן עוֹבָדִין טָבִין וְאִינוּן אַבְאִישׁוּ עוֹבָדֵיהוֹן׃ וּכְעַן אֲחַוֵּי כְעַן לְכוֹן יַת דַּאֲנָא עָתִיד לְמֶעְבַּד לְעַמִּי

ועתה ואתה י"ח בטעם תברין וסימן נמסר בסדר בהעלותך :

רשי

אם רחץ · כי רחץ יש אם משמש כן בלשון כי וכן אם יבלענו ממקומו כי יבלענו פר' אם כלו לשתות : צואת · תגאלת תרגומו כלומר העביר עונם על ידי יסורין וביעור מן העולם : ידיח · לשון רחיצה בלשון משנה ובמקרא ושם ידיחו את העולה: ברוח משפט · ע"י יסורין טלנ"ט בלע"ז שיעלה על רוחו לשפוט אותם : וברוח בער · לבערם מן העולם בער כמו לבער' דיסקומ"במגט בלע"ז לשון פעול הלוך : ועל מקראיה · הקרואי' בתוכ' : ענן יומם ועשן · להגי' מן האמו' : כי על כל כבוד · האמור להם תהא החופה שאחופף שכינתי עליהם ושבע חופות יש כאן ענן ועשן נוגה אש להבה חופה שכינה : וסוכה תהיה לצל וגו' מחורב · להגין מלהט יום הבא שנאמ' ברשעים וליהט אותם היום הבא שהקב"ה מוציא חמה מנרתקה ומקדר עליהם : ולמחסה · לשון כיסוי · ולמסתו' · להיסת'בה : מזרם · אם המקלח' מכה' דיגו"ר על הרשעים בגיהנם שנ' על ראש רשעי' יחול במסכת חגיגה : וממטר · מטר היורד על הרשעי' כענין שנאמר ימטר על רשעים פחים : אשירה נא לידידי · הנביא אומר אשירה נא לידידי תחת ידידי ובמקומו ובשליחותו כמו יי' ילחם לכם בשבילכם : שירת דודי · היא זו אשר שר בשבי' כרמו על עיסקי כרמו כמו וישאלו אנשי המקו' לאשתו : כרם היה לו בקרן בן שמן · בזוית העושה פירו' שמנים כשמן טוב : בן שמן · זוית ראוי לשמן לזתים לעשות שמן כמו בן מות ראוי למות ודוגמא זו היא ובסוף הענין' נפרש' : ויעזקהו · סייגו וגדרו סביב מוקף כמין טבעת דמתרגמינן עיזקא : ויסקלהו · הוציא אבנים מתוכו הרעים לגפני' כמו סקלו מאבן : ויטעהו שורק · הם זמורו' היפות לנטיעה משאר זמורות : ויבן מגדל בתוכו · גת לעצו' ענבי' : וגם יקב חצב בו · הבור שלפני הגת לקבל היין וכן כל יקב שבמקר' לשון בור הוא וכן ועד יקבי המלך תרגם יונתן עד שיחיא דמלכא הוא עומק אוקיינוס ולכן נופל בו כאן לשון חציבה כמו ובורות חצובים : ויקו לעשות ענבים · ויקו ידידי לעשות לו הכרם הזה ענבים ויעש לו באושים דומי' לענבים וקורין אותם לנבר"וייש בלע"ז : הסר

רדק

אם רחץ · אם זה ענינו כמו והיה אם בא אל אשת אחיו · אם יהיה היובל לבני ישראל · ואם תקריב מנחת בכורים · והדומים להם כמו שכתוב בספ' מכלל · פי' הפסוק לענין הנזכר למעלה קדוש יאמר לו וגו' · מתי יהיה זה כשירחץ ה' צואת בנות ציון כלומר הטנוף והגואה והוא דרך משל למעשים הרעים שהם בציון היום לא יהיו שם אז אסיר מקרבך עליזי גאותך : ורחץ · עבר במקום עתיד · וכמוהו רבים שדברי הנבואה כרוב : ורחץ · וידיח · כפל ענין במלות שונו' · וכן צואת ודמי' וכן משפט ובער · כלומר כי במשפט יעשה ולא יאריך עוד לרשעים ובזה יבער הרע כלו ולא ישאר ממנו דבר וסמך רוח אל לשון הדח' ורמיזה רוצה לומר לרוב הבעור שלא ישאר מלחלוחית החטא דבר כמו שהרוח מיבש הדבר · או יהיה פירוש רוח כמו וברוח שפתיו וברוח פיו · וכן תרגם יונת' · במימרי' : וברא ה' מתחילה היה ענן הכבוד חונה במשכן ובבית המקדש אבל בשוב הגלות יראה ענן הכבוד על בתי החכמים והגדולים והחסידי' · וזהו שאמר' על כל מכון הר ציון · ועל מקראיה · כלומר על כל נכון ונשא בכבוד יושביו · ונקרא גם כן המקום ההוא מקרא לפי שנקראים שם העדה לפני החכמים · וכנוי ה"א מקראיה לציון ויהיה שם ביות' ענן ועשן ובלילה נוג' אש להבה כמו שהיה במשכן עמוד הענן ביום ועמוד האש לילה : ועשן הוא הענן העב · ותרגם יונתן ועשן ואמטתא · ופירוש על דרך שאמר וערפל סביביו · והוא משל על השגת אמתת האל שלא תושג על האמת · כי לא יראנו האדם וחי · אפילו חיות הקדש אין רואין אותו · ואמר שבאותו הזמן תרבה השגת בני אדם · כי על כל כבוד חפה · פירוש על כל כבוד בתי ירושלם חפה · כלו' תהיה כבוד האל חופף עליהם הענן ביום והאש בלילה · ויונתן תרגם על כל מכון על כל מקדש טורא דציון : וסכה · ואות' החופה תהיה להם לצל יומם מחורב שלא יכם שמש ושר' ולא יזיקם · וכן המטר לא יזיקם כי החופה תהיה להם למחסה ולמסתור · ותרגם יונתן על ירושלם תהא וגו' : אשירה נא · דברי הנביא עושה משל בין האל יתברך ובין ישראל · וקורא ישרא' כרם והאל בעל הכרם · וקורא זה המשל שירה · ודבר זה המשל על אנשי דורו לפי שהוא שבח האוהב ואהבתו עם האהוב · וכן שיר השירים אשר לשלמה לפי שהוא מספר אהבת החושק על החושקה · והוא משל לאל עם כנסת ישר' · וקורא הנביא האל יתברך ידידי ודודי על דרך כי בי חשק : בקרן בן שמן · כתרגומו בטור רם ובארעא שמנה · וקרא ארץ ישרא' קרן לפי שהיא גבוהה מכל הארצות · והקרן גבוה מכל הגוף · וקורא ארץ ישראל בן שמן כמו שנאמר עליה ארץ זבת חלב ודבש · ותרגם יונתן וקדישתינון וגו' · ויעזקהו · פירוש אפרו · מדברי רבותינו ז"ל מלאוס יושב ועוזק תחת הזיתים · או פירוש גדרו סביב · מתרגום טבע' עזקא שהיא עגולה מסבבת · והרוצה לטעת כרם גודרו תחילה כדי שלא תכנס שם חיה ותשחית הנטעים וגם חופר מקום נטיעת הגפנים · וכן מסקל ממנו האבנים ואחר כך נוטעו ממבחר הנטעים שימצא · זהו שאמר ויסקלהו שהסיר משם האבנים ואחר כך ויטעהו שורק · ושורק היא הנטיעה החשובה · וכן נטעתיך שורק · ואמרו כי נקרא שורק הגפן שמוציא ענבים טובים שאין בהם חרצן · ופי' המשל כי שמר האל ישראל כשהכניסן לארץ · והגדר הם הענקים אשר סביבותם וסקל מן הכרם האבני' · זהו שבעה אמות מארץ ישראל · ונטע בו זה העם שהוא נטע נבחר זרע אמת שהוא זרע אברהם יצחק ויעקב והיו ראויים שיעשו פרי טוב · ויש דרש תר"ו מצות כמנין שור"ק הוספתי להם על שבע מצות שנצטוו בני נח : ויבן מגדל בתוכו · מי שיש לו כרם טוב ורצה לשמרו תמיד שמירה מעולה בונה מגדל בתוכו וגם עושה בו יקב ודורך שם הענבים ושומר שם היין כל זה עושה לאהבת הכרם · גם יש שבונים מגדל אחד בכרם לשמור כל הכרמים כן האל יתברך בנה מגדל בתוכו שהבטיחם בשמירתו כל זמן שישמעו לקולו יבטחו בשמו שלא יבואם רע · וזהו המגדל החזק · כמו שכתוב מגדל עז שם ה' בו ירוץ צדיק ונשגב · וגם יקב חצב בו · הם הנביאים · כמו שנאמר אנכי בנביאי' · והיקב דורכין בו הענבים להוציא פרי הענבים למעשה · כן הנביאים מורים לישר' התורה כדי שיהיו מעשיהם טובים עם אלהי' ואדם · ויונתן תרגם מגדל בית מקדשא : ותרגם יקב מדבחא : ויקו לעשות ענבים ויעש באושים · והנה הוא קוה שיעשה זה הכרם ענבים טובים כמו שהיה המטע טוב כי ממטע טוב היו מאברהם יצחק ויעקב · וכן הורם תורת אמת והיה ראוי שיהיו מעשיהם טובים : ויעש באושים · פירוש ענבים רעים · וכן פירש רבינו סעדיה מתרגום וירע באש · ורבינו האי"י ז"ל כתב · באושים הוא מין ידוע ממיני הענבים והוא הרע שבהם · וידוע הוא מלשון משנה הענבים האובשים במוקדם הא"לף על הב"ית כן ישראל · במקום שהיו ראוים לעשות מעשים טובים עשו מעשים רעים : ועתה · כלומר אתם בעצמכם תהיו שופטים ביני וביניכם · ואמר יושב ירושלם ואיש יהודה כי שאר עשרת השבטים גלו כשנאמרה נבואה זו · כי בשנת שש לחזקיהו גלו עשרת השבטים : מה לעשות · כל השמירות והמלאכות שאדם עושה לכרמו עשיתי לו לא נשאר לי דבר טוב לעשות שלא עשיתי אם כן מדוע היה שקויתי לעשות ענבים ויעש באושים : קויתי · בצרי הוי"ו : ועתה

אבן עזרא

אם · כטעם כי או טעמו קדוש יאמר לנותר אם רחץ השם כך מציון : ידיח · כמו ידיחו את העולה כמו ירחצו : וברוח בער · מגזרת ובערת הרע : אשירה נא · כל נא כמו עתה : לידידי · בעבור ידידי כמו אמר לי בעבורי : לכרמו · בעבור כרמו : ידידי · עקרו משלום ודודי מהשנים : בקרן בן שמן · מקום נכבד היה בכרמי ירושלם ויש אומרים בקרן שהוא במקום גבוה בן שמן מגזרת והיה דשן ושמן וכמו לצד השמן ואכינו רחוק · ויעזקהו · יש אומרים חיתמו מגזרת תרגום טבעת עזקתא ואין לו טעם והנכון שאין למלה הזאת אח רק תמצא בלשון קדר וטעמו כמו גדר ומשוכה : ויסקלהו · מהבנין הכבד וטעמו הסיר האבנים ואם היה מהבניין הקל אז יהיה לחבר האבני' וכן ושרשך מארץ חיים · ויטעהו שורק · מטע שורק כי שם הפועל הוא בכח כל פועל עבר או עתיד : ויבן מגדל בתוכו · מקום לשבת השומר · וגם יקב חצב בו · להוציא התירוש בכרם : באושים · כמו חוחים כמו ותחת שעורה באשה · וטעם ויעזקהו שהיתה ארץ ישראל בנוי בבתים נחמדים וחומות : ויסקלהו · שגרש הכנענים והמגדל הוא בית השם שהיה בהר המוריה והיקב משל למזבח העולה · ענבים כמו לצדיקים : ועתה יושב ירושלם ואיש יהודה · כל איש שהוא מיהודה שהם סביבות ירושל' : מה · מה נשאר מטוב לעשות לכרם שלא עשיתיו : מדוע שתי מלות כמו מזה בידך וכן מלבם תדכאו עמי : ועתה

אורים ותומים

אשירה נא לידידי שירת וגו' יש להקשות נגד מה שאמר עוד לכרמי שהרי מ"מ לכאן לא יזמר ולא יעדר ועל העבים אצוה לא יעשה ג"כ קודם לכן אחד מכן אבל אומ' טוב כענה' אשר ינס' דבר א' ואם הוא טוב קוד' שיעשה לו כל תקוני יכנסהו בדבר קטון ואם יצא דבר טוב יתעסק בו בכל כחו ואם לא לא די שלא יעשה יותר אבל מה שעשה לא יעשה כן האל ית' נטע כרם במקום טוב ושמר שנה א' ולא יצא טוב אמר שלא די שלא יעשה בה יותר אבל מה שעשה ראשון לא יעשה או שלא זכר ראשון אלא הדברים אשר עשה על צד היותר טוב כי היותו בקרן בן שמן הוא על צד היותר טוב וכן ויעזקהו ויסקלהו וגם היותו נטוע שורק אשר לא יקרא שורק אלא בנטע היותר נכבד מהנטעים וכן ויבן מגדל בתוכו וגם יקב חצב בו היא על צד היותר טוב ולא הקפיד להזכיר אשר ע"כ הכרם כי פשיטא שלא יחסר בו מקום והזכיר העונש אין לו צריך להזכיר שיסיר אשר ע"כ היות טוב אבל גם המוכרחי' ולכן הזכיר לשם אשר ע"כ הכרם :

מנחה גדולה

ומהר"ש אלגזי כתב אם רחץ ה' וגו' כי הנה היצר הרע יש לו שלשה ראשים [illegible] שפיכות דמים זה יהיה ברית בער לבערו לגמרי שלא יהרגו למשחית : אשירה נא לידידי וגו'

ירצה זו השירה היא אלך סיפור שבח הק"בה שהוא עשה את שלו בכחות · מיני חסדים אשר · קטיב ידידי עמנו משה"כ מה שנוגע אלך ישראל אשר לא כן עשו אין כאן שירה כי אם · קינה מיבעי ליה וז"ש מה שאני אומר אשירה לא מלהכם אני אומר כי אם לידידי לספר בו שבחי המקום ותבע כבוד האב ולא כבוד הבן · ואמר כי הלא כרם היה לידידי ית' בקרן זוית של בן שמן הוא ארץ גושן קרן של מצרים כד"א כגן ה' כארץ מצרים והכיכם שם ע"י שנזדככו בכור מצרים להיות מוכנים לקבלת התורה וארץ ישראל וזה ויעזקהו בגזרות מצרים ויסקלהו בסלקו כל אבן נגף ומכשול הם רשעי ישראל שמתו בג' ימי אפילה ויטעהו שורק בקבלת התורה מהר סיני שיש בו שורק מצות מלבד שבעה מצות בני נח והם יחד תרי"ג כאו"ל שהם כעשו כנטעי נאמנים מטע ה' ואמר שורק ולא כרם משליגת הכנה כי שם כתיב ויחן ישראל לשון יחיד כאיש אחד בלב א' וכן נטע אותם בא"י ושם קבלו הערבות מכל ישראל ע"כ הם כאיש אחד וזה כשורק יחידי אע"פ שנכללים הם כרם נטוע בשריגים הרבה מ"מ הכוונה מנטיעת הכרם היה שיהיו שורק אחד כלולים כאחד · ולתווך ולקשר בינו ית' ובין כרמו ישראל מה עשה ויבן מגדל בתוכו הוא בית המקדש ודקדק באמרו בתוכו של כרם ממש כד"א ושכנתי בתוכם שהוא בעם ולא באהל כי היכל ה' המה · ולפעמים יגרום החטא אשר לא יגלה מאיש שוגג ומפתי לחטוא או בהרהור או בשגגה ותקנום האהבה וגם יקב חצב בו הוא הקדוש לקרב עליו קרבנות לכפר · על המחשבה העולה ועל פעולת השוגג החטאת והזה היו בכרם מוכן מכל הצדדים לעשות ענבים טובים והאיך הפכו הטיבה לעשות באושים · או יאמר כרם היה לידידי

מתיך בחרב גומר עיין רש"י ז"ל: והרא"בע ז"ל: וכן הרד"ק ז"ל ומהרי"א ז"ל כוונת הכתוב הזה לבאר כוונת כל הנזכר בפסוקים הקודמים שהוא דרך משל ומליצה על החרבן והגלות ומכת חרב ואבדן ולזה אמר אם לא תדעי לך היפה בנשים מה טעם תלבשי שק על כל ראש קרחה והפרטים הנזכרים הסיבה כי מתיך בחרב יפולו גומר ולכך יחגרו האלמנות שק אפר: אבל אין הכוונה שיביא ה' על בנות ציון נגע צרעת והמק בשרן אבל הוא משל אל הגלות וחרבן העיר כאמור ע"כ: ולע"דן לדקדק אומרו לשון מתיך ולא אמר אנשיך או זולתו מהלשונות אישים גברים וכיוצא ועוד וגבורתך היל"ל וגבוריך במלחמה: ונראה שבחר בזה הלשון לדבר נחות והלצה והוא שראוי לקרות אותם בזה הלשון של מתיך שהוא אנשים כמו מתי מספר וגם יכלול בו לשון מיתה כי בחרב יפולו ולא יחיו ואמר שישתנו עליה סדרי עולם והוא שמתיך בחרב יפולו והוא על דרך מה שהיו בבית שני הגבורים מנצחים ועפ"ז מתים רצים בחרב עת מתים ועת מנצחים וזהו וגבורתך במלחמ' פי' שיפולו אפשר שאמר וגבורתך ולא אמר וגבוריך לומר שהגבורים כשימותו במלחמה תפארת היא להם כי מתו לוחמים מלחמת ה' והרצו אמנם אם יחלשו מלך המלחמה ומכות חרב יהיה חלשים ועיניהם רואות בידם והם בחיים ונבחר מות מחיי' אל אלה הגבורים וזהו וגבורתך במלחמה שגבורתך תחלש במלחמה והגבורים קיימים והוא יותר רע ומר מהמיתה לחלוטים: למגיה הצעיר לוי לאכיי"אדו יצ"ו ולעד"ן שאמר מתיך על הצדיקים שהם מגינים על הדור קמים בפרץ נגד האויבים ונוצחים בזכותם וצדקתם כעת אמר הצדיקים ההם בחרב יפולו מפני הרעה וכיון שכן וגבורתך במלחמה כלומר תהיה מוכרחת להלחם עם אויביך בגבורתך וידוע כי לא בחיל ולא בכח יגבר איש כי אם הזכות הוא המושיע וכיון שאת תבואי בגבורתך לבד במלחמה בלי זכות הצדיקים כי ספו תמו ונפלו בחרב בודאי ואנו ואבלו פתחיה ונקתה לארץ תשב שתתרוקן מאנשיה שכולם יפלו בנופלים כיון שבאים להלחם בלי יכולת הזכות שהוא המושיע ונוכל יעוד כלע"ד שאמר מתיך כלו' צדיקך או גבוריך בחרב יפולו וגבורתך כלו' גבורתך של כל האומה תפול יחד עם נפילת מתיך למה במלחמה כלו' לפי שנפילת מתיך תהיה במלחמה ועיני כל העם רואות ונשבר לבם בקרבם בראותם שהגבורים נפלו ויפאו ק"ו אם בארזים וכו' וכמו שנאמר ויראו פלשתים כי מת גבורם וינוסו ולכן כיון שמתיך יפלו בתוך המלחמה תפול גבורתך עמהם והנו גומר ע"כ:

ואנו ואבלו פתחיה איכה רבתי ואנו ואבלו פתחיה אנינה מבפנים ואבלות מבחוץ: פתחיה שני פתחים חרבן בית ראשון וחרבן בית שני ונקתה נקיים מדברי תורה מלבדי נבואה מדברי צדקות נקיה ממעשים טובים לארץ תשב ישבו לארץ ידמו עד כאן: ולע"דן שכוונת חז"ל לתקן למה תלה האנינות בפתחים ולא תלה כן בציון עצמה והיל"ל ואננה ואבלה כמו שאמר ונקתה לארץ תשב עוד הוקשה להם בתיבת ונקתה שאם היא נקיה למה לארץ תשב לזה דרשו שפתחיה בלשון רבים רומז לחרבן ראשון וחרבן ב' ולכך תלה הענין בפתחים שאין הכונ' בפתחים ממש אלא בית ראשון קורא פתח אחד ובית שני פתח ב'. קורא אותם פתחים ע"ד מ"ש הפ' והנשאו פתחי עולם לפי ששם במקום המקדש שם פתח העולם שבו נכנס אור מלך הכבוד ית' וית' ולזה א' שכיון שאנשיך וגבוריך ימותו הנה פתחיה שהוא מקדש ראשון ושני יאוננו על אלו המתים תחילה ואח"כ ואבלו כמשפט על מת לאונן עליו ולהתאבל ואח"כ אמר ונקתה בלשון יחיד על ירושלם שבמקדש ראשון נקיה מד"ת כמו שנאמר על עזבם את תורת ה' ועיין רש"י ז"ל והרא"בע ז"ל והרד"ק ז"ל וכן מהרי"א ז"ל לארץ תשב כאשה אבלה על בניה כי איננם ונקתה מאנשים שנכרתו: ולע"דן אמר דרך נחות ואנו ואבלו פתחיה מה האבל על שפס יעטה כך הפתחים האלו בנפול גבוריה בהכרח יסוגרו הפתחים מה שלא היו ננעלות מקדם ומאז בהיות הגבורי' חיים ולזה קראם פתחיה שהיו פתוחות ועתה יסוגרו ואנו ואבלו כאילו על שפם יעטה ואמר כי מה בלע בזה האנינות ואבלות שהוא משל באה אל סגירת הדלתות היותר סוגרת ומסוגר' ולז"א ונקת' מבני אדם גבורים ודלת העם אבל התועלת הוא לארץ גוף הארץ שתשב מיושבת לא תועלת אחר כי כבר היא מנוקה מכל טוב שלא תשארו בה כי אם נשים אלמנות וכדמסיק והחזיקו שבע נשים גו': או יאמר ונקתה לארץ תשב אפילו שמנהג העולם אנינות קודם קבורה אבלות אחר הקבורה שבעה ימים ואח"כ אומרים לו המנחמים מאבל ליום טוב לעומת זה אמר שאין הדבר כן בשבר ציון וירושלם אלא אחר שתקנ' מהאבילות לארץ תשב באבילות מחדש כי אבלות ירושלם אין לו גבול אלא לעולם זו יהיה הכוונה ונקתה מהאבלות שעל העתיד וגבורתך במלחמה תכף כאשר נקתה תהיה אבל עוד לארץ תשב מחדש אבילות אחר כי אבילותי' תכופים: והיה לו לומ' ואנו פתחיה ואבלו ואולי זה הכריע לחז"ל אנינות מבפנים אבלות מבחוץ אפשר שאמר שהפתחים אוננו ואבילו' יחליו כי מיתת הגבורים תכופות בעודם אבילה אוננה מחדש ולפי זה היל"ל ואבלו ואנו לא אמר ואנו ואבלו כי כן הסדר אנינות קודם קבורה ואבלות אחר הקבורה וכיון שלא אמר ואנו פתחיה ואבלו הודיע לנו השני ענייניס נוהגים בבת אחת כאמור:

והחזיקו שבע נשים עיין רש"י ז"ל והרא"בע והרד"ק ז"ל וכן מהר"יא ז"ל והרחיב שאוחלות לו השלש כלן שאר כסות ועונה רק קריאת שם כשואה יקרא שמך עלינו כי האשה הפנויה חרפה היא וכהפקר ולזה יתקבצו אליו נשים רבות: ולע"דן לדקדק לשון והחזיקו ואומרו באיש אחד תיבת אחד מיותרת ודי שיאמר באיש ביום ההוא וגומר ועוד לחמינו נאכל גו' הוא פרט פיטור שפוטרות אותו מחיובי האיש לאשתו והיה די בכלל שאומר אח"כ רק יקרא שמך עלינו דכיון שאומר רק יקרא שמך נראה שאינן תפלות לא שאר כסות ולא עונה רק קריאת שם בעלמא· ומהו אסיפת החרפה כי האשה האלמנה היושבת בכבוד בעלה אחרי מותו תפארת היא לה כמאמר שלמה ע"ה גמלתהו טוב ולא רע כל ימי חייה: ונראה במה שקדם מוסכם מהמפרשים שמוחלות הן לו שאר כסות ולקצתם גם עונה לז"א והחזיקו שבע נשים באיש אחד ר"ל על מנת שיהיה איש אחד מיוחד לבדו בלתי מתחבר אל אחת מהם לא בעונה ולא באכיל' כמשפט הנשות שאוכלות עמו מלילי שבת ללילי שבת אלא באיש אחד ואולי אמר באיש אחד להודי' שהנשי' האלה יחדיו הם מחזיקו' בו וזהו והחזיקו שבע נשים באיש אחד דסברי וקבילו שעם היותו איש אחד יקרא שמו על כולן· ולא שהם מחזיקות בו זו שלא בפני זו: ואולי אמר באיש א' ר"ל א' מיוחד שבע' שלכך יבחרו שיקר' שמך עליהן כי שם טוב לי בנכבד וזהו באיש אחד ע"ד אחד העם שאחז"ל מיוחד שבעם או אפשר איש אחד דעלמא איש אחד גברא כשומשמנא ואיש כל דהו ואמר והחזיקו לשון חזק ויד רמה כאילו הן מכריעות אותו ומכריחות על זה והנה יפתוהו בפיהן ובלשונם לאמר דע לך שאנו לא נאכל משלך אדרבה אתה תאכל משלנו ז"ש לחמנו נאכל יחדיו אנו והתה והוא ככלל במאמר נאכל ונלבש מיתור הפרטית האלה כאשר הוכחנו ובענין העונה מחול לך וז"ש רק יקרא שמך רק לשון מיעוט הוא ואמרו אסוף את חרפתינו במה שפי' הרב ב"ע ז"ל בפסוק לא נוכל לתת את אחותינו לאיש אשר לו ערלה כי חרפה היא לנו ר"ל כשהב"ה מחרף אותנו בערלה הוא מחרף באומרו כי כל הגוים ערלים וכל בית ישראל ערלי לב ז"ש כי חרפה היא לנו וא"כ היך נתן אחותינו לאיש אשר לו ערלה: בזה אבין או' רק יקרא שמך עלינו כדי שלא יקחו אותנו ערלים כי ב"כ נוה ככז"ל במדר' שלא יקחו נשים נשואות ז"ש אסוף את חרפתינו כי חרפה היא לנו הנבעל' או הנשא' לערלים לכן יקרא שמך עלינו ובזה אסוף תאסוף את חרפתינו מעין כי חרפת היא לנו· או יאמר אסוף את חרפתינו לפי שדרך העולם להתחייב האיש אל אשתו בשלש שאר כסות ועונה ועכשיו אנו פוטרות אותך מכלן רק יקרא שמך עלינו קריאת שם לבד וזה' שאלנו מאתך אסוף והטמן חרפתינו שלא ישמעו הדברים האלה ולא יתפרסמו שאין לנו עליך שאר כסות ועונה ז"ש אסוף סרפתינו והפירושים אשר מפרשים בפ' אסף אלהים את חרפתי יסבול אותה פ' זה באומרו אסוף חרפתינו ומה שפי' די מתייחס אל הענין הזה:

ביום ההוא גו' עיין רש"י ז"ל והרא"בע ז"ל והרד"ק ז"ל ומהרי"א ז"ל פירש צמח ה' כי"א הנז"ל בד' הרא"בע ז"ל שהוא על חזקיהו מלך יהודה והוסיף בקראו צמח ה' ולא צמח מאביו אחז שלא הי' צדיק זה שאמר צמח ה' לצבי ולכבוד על ידי נצוח סנחריב וחזרת צל המעלות נתכבד כבוד גדול ממלכים ויועצי ארץ· ופרי הארץ יושבי ירושלם שכולם היו צדיקים גמורים ולא נמצא בימיו מדן ועד באר שבע תינוק ותינוקת שלא ידעו הלכות טומאה וטהרה בשלימות ואמר לפליט' ישראל מפקח בן רמליהו ומלך ארם וגם פליטה ממלך אשור בשומרון וזהו שאמר אחר כך והיה כל הנשאר בציון קדוש יאמר לו כי בהיות חזקיהו מושל מקשיב על שפת אמת כל משרתיו צדיקים וקדוש יאמר לו ואמר כל הכתוב לחיים רוצה לומר אותם שתגזור החכמה האלהית שיגאלו ויהיו חיים וספר יאמר על הרצון האלהי כמו שאמ' משה ע"ה מספרך אשר כתבת· ומפי החכם השלם כמהר"ר משה אלשיך ז"לה שמעתי שדבר כאן על הזמן שעתידים ישראל במדבר שיברחו לשם כמו שאמר והולכתיה במדבר ויהיו בחיסר כל על שצמח ה' שמצמיח הוא יתברך ועולה מאליו בלי שום זורע יהיה לצבי ולכבוד גדול כי הלחם אז"ל מכלם ופרי הארץ הוא מאליו שהוא יותר חשוב מצמחים יהיה לגאון ולתפארת לאותה פליטת ישראל אשר יברחו מהצרות ומחרב היונה ויצרפו רבי' יתלבנו מזי רעב ולחומי רשף ואחר כל הצער הזה הנשאר בציון גו' קדוש יאמר לו כל הכילול מאותו הרעב והחרב· ולע"דן נראה מקושר עם והיה באחרית הימים שמפסיק בין פרענות לפרענות

בנבואה טובה וזהו ביום ההוא יהיה צמח גו' וביום ההוא פירושו באחרית הימים והכוונה שאז יתוקן העולם במלכות שדי ווהמת נחש הקדמוני כיתבה ולפי שבע"ת הצמיח מן האדמה כל עץ נחמד ועץ הדעת טוב ורע ולזה אמר שביום ההוא יהיה צמח ה' הנזכר בפסוק בראשית שהצמיח השי"ת יהיה לצבי ולכבוד שלא ימשך ממנו רע ומר המות אשר היא חרפת עמו אלא יהיה לצבי ולכבוד ולא לחרפה ופרי הארץ שהיא ארץ חטה וגפן ותאנה שאמרו חכמינו ז"ל חיטה היה וי"א גפן היה וי"א תאנה לז"א ופרי הארץ ארץ ישראל שנשתבחה בו יהיה הפרי לגאון ולתפארת לא שימשך מפרי הארץ שום קלקול לפליטת ישראל הנשארים באחרית הימים ויוכיח כדברי אלה שהפסוק מדב' בסוף העולם בסוף אף שפי הפסוק שאחר זה שאמר והיה הנשאר בציון גו' שפירשוהו בספר הזוהר עלה קס"ד פרש' ויצ' שמדבר על זמן שנשגב ה' לבדו בעליונים ותחתונים וגו' דאחד בארץ וכו' מה שאמר והיה גו':

וחתני הנזכר יצ"ו פי' במה שאמרו חז"ל גבי ובאו במערות צורים שאמ' יהיה צמח ה' הות' שהיו נטמני' מפני הבושה ויצמחו אחר כך לצאת לשם ה' אז יהיו לצבי ולכבוד לו יתבר' כי ידעו כולם דה' הא' ופרי הארץ הייני הות' שנשארו בארץ ולא נטמנו אותם היו לגאון כי לא יבושו כי בטחו בו יתברך והם כל הנשארים בכל הארץ אכן הנשאר בציון והנותר בירושלם אותו אין למעלה הימינו כי קדוש יאמר לו: עוד אפשר שצמח ה' היינו מה שיצמחו בתחיית המתים שיהיו לצבי ולכבוד לה' יתברך ופרי הארץ הם אותם שיהיו חיים והנשאר בירושלם שיהיו כתובים לחיים וישארו בה אותם קדוש יאמר להם כנזכר עד כאן:

והיה הנשאר בציון גו' בבא בתרא והיה הנשא' בציון והנותר בירושלים קדוש יאמר לו אמר ר' אליעזר עתידים צדיקים לומר לפניהם קדוש כדרך שאומרים לפני הקדוש ברוך הוא שנאמר והיה הנשאר וגו' קדוש יאמר לו עכ"ל· והקשה החכם השלם כמה"ר משה קורדוביר"ו זל"הה איך יתכן שיאמרו קדוש לפני הצדיקים כדרך שאומרים לפני הקדוש ברוך הוא זהו דבר שאין השכל סובלו והוא ז"ל תירץ זה כי ידוע הוא כי ציון הוא רומז לצדיק יסוד עולם וירושלם למלכות שמים העטרה ולהיות שעתידים הצדיקים לחזור אל יסוד צדק ואל העטרה שהם נקראים צדיקים בסוד צדיק וצדק כי משם חוצבו ולזה אמר כי בשוב הרוח אל האלהים אשר נתנה ולהדבק ביוצרם הנה יאמר לפניהם קדוש כדרך עצמו שאומרים לפני הקדוש ברוך הוא שהרי הם נכללים בסוד שרפי קדש שאומרים שמים לפני הקדוש ברוך הוא וזה פירש רבי אליעזר באומרו כדרך האומרים לפני הקדוש ברוך הוא כאותו הדרך ובאותו הדרך ממש שאומרים לפני הקדוש ברוך כך עתידים הצדיקים שיאמרו לפני שבכלל אותה קדושה הם נכללים כשמקדשים להקדוש ברוך הוא מקדשים ואומרים קדוש לצדיקים ומדקדק לשון הפסוק לר' אליעזר במ"ש יאמר לו ולא כתיב קדוש יהיה אלא יאמר לו שרוצה לומר הקדוש הנאמר לשם יתברך יאמר לו גם כן לו ממש ואמר קדוש ואין צריך לפרשו כמו בעבורו אלא לו ממש· כיון שחזר לציון ולירושלם: עוד במסכת סנהדרין תנא דבי אליהו צדיקים שעתיד הב"ה להחיות שוב אינן חוזרין לעפרן שנא' והיה הנשאר בציון גו' קדוש יאמר לו מה קדוש לעולם קיים אף הם לעול' קיימים וא"ת אות' אלף שני' שהקב"ה עתיד לחדש את עולמו שנא' ונשגב ה' לבדו ביום ההוא צדיקים מה הם עושים הקב"ה עושה להם כנפים כנשרי' ושטין ומעופפין על פני המים שנא' על כן לא נירא בהמיר ארץ ובמוט הרים בלב ימים ושמא תאמר יש להם צער ת"ל וקווי ה' יחליפו כח יעלו אבר כנשרים גו' עכ"ל· וזה התנא איננו חולק על מאמר ר' אליעזר אלא מר אמר חדא ומר אמר חדא ולא פליגי דר' אליעזר דבר בחלק הנפש בשובה לאיתנה אל האלהים אשר נתנה יאמרו לפני הנשמות קדוש כמו שנתבאר למעלה שפה קדוש ז"ל המגס התוספת' היא מדברת בתחייה בהיות הצדיקים בגוף ונפש זך בגוף ונקי בנפש אבל עכ"ז לא יתכן שיאמרו לפניהם קדוש כי הגוף מעכב מלומר להם קדוש והעפ"י שהוא זך לזה אמר קדוש יאמר לו ועליו מה קדוש לעולם קיים שהרי מובדל וקדוש ופרוש הוא מחומר המחייב כליון אף הם לעולם קיימים שהרי גופם נזדכך בתוך הקבר ופסקה זוהמתן וחזרו להיות מעין החומר זך אשר היה לו לאדם הראשון ע"ה קודם שחטא שעבירות החומר נעשה ע"י החטא שחטא בעבור את פי ה' והיא לא תכלא· ועיין רש"י ז"ל והרא"בע והרד"ק ז"ל ומהרי"א ז"ל כבר קדם בפ' הקודם שהוא ז"ל מפרש הפסוק הקודם על חזקיהו צמח ה' ועל כלל העם שיהיו צדיקים בימיו אמר ופרי הארץ לגאון ולתפארת ועל זה אומר והיה כל הנשאר בציון בזמן חזקיהו והנותר בירושלם קדוש יאמר לו: ולע"דן במ"ש חז"ל וישארו אנשים במחנה גו' שעשו עצמן שיורין דרך ענוה כי היו שנים יתרים לערך ששה לכל שבט והם בחרו לעשות עצמן מהנותרים ולכך זכו לנבואה ובתוך המחנה וז"ש ויתנבאו בתוך המחנה נמצא כי לפני כבוד ענו' ז"ש והיה הנשאר בציון כלומר שעושה עצמו שיורין ונותר וזהו והנותר בירושלם עקב ענוה זו יראת ה' ולכך קדוש יאמר לו והנה אלה הם כל הכתוב לחיים שבו בגופו נכתב אשר לחיים לחיים ואשר למות למות ע"ד והתוית תיו על מצחות האנשים גו' כמלא שהוא בעצמו כתוב לחיים באות תי"ו תחיה וכיוצא בו הוא מ"ש וישם ה' לקין אות לבלתי הכות אותו כל מוצאו כמלא שמיכיה הוא כתוב לחיים בירושלם יאמר לו הקדוש הנז' או יהיה פי' כל הכתוב לחיי' וכתיבתו היא בירושלם של מעלה בהתחברות היסוד כל זהו כל הכתוב לחיי' בירושלם· וי"ת כל דכתיב לחיי עולמ' יחזו בנחמ' ירושלם הנה גם המתרגם ז"ל הולך בשיטת חז"ל שהפ' הזה באחרית הימים הוא נבא:

אם רחץ' גו' עיין רש"י ז"ל וכן הרא"בע ז"ל וכן הרד"ק ומהרי"א ז"ל פי' לשון אם לשון מסופ' והוא מקושר עם פסוק וברא ה' וגו' וזה כי למעלה כתרעם מהנשים ותכשיטיהן בזימה והאנשים בהנהג' ולז"א עתה אם ירצה ה' ברחמיו וברוב חסדיו לרחוץ את צואת בנות ציון אלו הנשים אשר זכר אשמתן כי גבהו בנות ציון ותלכנה נטויות גרון ואת דמי ירושל' בענין ההנהגה ידיח מקרבה שהרוחץ ומדיח הכלי מסיר כל טנוף ממנו ותהיה השטיפה וההדחה במה שיפי' בלב המנהיגים רוח משפט ובלבות הנשים רוח בער שיבערו מקרבהן הגאות והזנות הנה אז כשיהיה זה יביא ה' על כל מכון הר ציון ועל מקראיה ענן יומ' והנה שם הדבר מסופק בלשון אם באו' אם רחץ ה' לפי שכפי רשעת הדור בימי אחז לא יהיה אפשר שישובו אל ה' האנשי' והנשי' אם לא יערה עליהם רוח ממרום ע"ד מ"ש הנביא השיבנו ה' אליך ונשובה· ואל תתמה במה שבא גזרת הפסוק בו"יו וברא ה' כי כן מנהג בלשון ע"כ: ולע"דן באלו הכפלי' שבפ' הזה שהכוונה שהרחיצה היא השטיפה מבחוץ רצוני לו' הדברים של טינוף שכבר יצאו מן הכח אל הפועל הן הן אשר קרא צואת בנות ציון כי ע"ש יציאת הצוא' מן הגוף נקראת צוא' וההדחה שאמר ידיח הוא מבפנים רצוני על הדברים שלא יצאו מן הכח אל הפועל ועליה' אמר ידיח מקרב' ממש קודם צאת' לחוץ כמא' שבתהל' ירחץ מבחוץ את צוא' בנות ציון ואח"כ את דמי ירושלם ידיח בהדח' מבפנים ומקרבה וצואת בנות ציון יהיה רחיצתה ברוח משפט ודין יסורין כיון שהדברים נעשו במעשה האמנם ההדחה שמקרבה שהם מחשבה רעה שלא יצאה לחוץ תהיה ברוח בער רוח קדוש מאת ה' שיבע' הגלל עד תומו: וכמ"ש אם רחץ ה' פי' אם רחץ ה' באלו הייסורין הנז' ושפח גו' שבזה יטהר את צואת בנות ציון ואת דמי ירושל' ג"כ רחץ הנה היינו בטוחי' שידיח מקרב' יסוד הרעוע ליצה"ר ידיחנו ברוח משפט בענין הדמים וברוח בער הטומאה כמלא התכלי' אם רחץ עד ואת דמי ירושל' ועד בכלל והגיזרה היא ידיח מקרבה ברוח משפט וברוח בער כל מין שורש פורה ראש ולענה ואין הגזרה לא לפניו ולא לאחריו אלא בפ' עצמו הגיזרה כאמור בתיבת ידיח: למגיה הצעיר לוי לאכיי"אדו יצ"ו ולע"דן מקושר אל הקודם והיה הנשאר בציון גו' אם רחץ ה' את צואת בנות ציון גו' אלו מעשיהם הרעים וכך אמר אילו היה נפרע מהם על כל רוע מעלליהם היה מהראוי להנקם מהם בגיזרה הזאת ברוח משפט וברוח בער ולא יהיה נותר בציון וגו' אבל לפי שהתנהג עמהם במדת הרחמי' ולא עשה להם ככל אשר עשו לכן היה נשאר בציון ונותר בירושלם ע"כ:

וברא ה' וגו' ב"ב אמר רבה ב"בח עתיד הב"ה לעשות לכל צדיק וצדיק ז' חופות דג"ע שנא' וברא ה' גו' ענן יומם גו' כי על כל כבוד חופה א"רי מלמד שכל צדיק וצדיק הב"ה עושה לו חופה לפי כבודו· ועשן בחופ' למה למי שעיניו צרות בת"ח בעה"ז חופתו מתמלאות עשן לע"הב והא בחיפ' למה א"רח מלמד שכל א' נכוה מחופתו של חבירו אוי לה לאות' בושה אוי לה לאותה כלימה ע"כ וכם פרש"י ענן יומם א' ועשן ב' ונוגה ג' אש ד' להבה ה' לילה ו' כי על כל כבוד חופה ז': ולי נר' כי על כל כבוד איננו מן המנין אבל וסוכ' תהיה לצל יומם דסמיך לסיפי' דהאי קרא הוא הז' והאי על כל כבוד לכדמפרשית בסמוך אהא מאי על כל כבוד חופה מלמד שכל א' וא' עושה לו הב"ה חופה בפני עצמו עד כאן: ולע"דן שהדין עם רש"י ז"ל כמו שהכריע כי על כל כבוד חופה איננו מן המנין כי על כל כבוד גו' אתא לדרש' שעל כל כבוד ר"ל כפי הכבוד וכשיעור הראוי אליו כך עושין לו החופה לפי כבודו ותיקון מעשיו ובכלל דבריו אלה כיון לו' דליפנא דקרא דייק האי דרש' דאלו היא חלוקה בפני עצמה הי"לל וכבוד וחופה או' כי על כל כבוד חופה משמע שהפ' בא לדרשה כי על כל הכבוד וכשיעורו נעשית החופה אם כן הכל חלוקה אחת ולא שתים ולהשלים המנין צריך פסוק וסוכה תהיה וגו' וז"ש רש"י והאי יעל כל כבוד ר"ל הלשון הזה מוכיח שהוא בא לכדמפרשינן בסמוך אתא וגו' ובהכי דייק לשון הגמ' מאי כי על כל כבוד חופה שהוא בא לגלו' שאינו מן המנין והוקשה לו לשון כי על כל כבוד דהי"לל וכביד וחופה

מנחה גדולה

לידידי כפי' מה שא' ז"ל במדרש על פסוק והמה כאדם עברו ברית מה אדם הראשון הכנסתי אותו לג"ע וצויתיו ועבר על צווי ודנתי אותו בגרושין ובשלוחין וכו' אף בניו הכנסתי לא"י וצויתים ועברו על ציווי ודנתי אותם בגרושין וגו'· וז"ש כאן הכניא משל לאה"ד אתם בית ישראל דימיתי במפשיכם תפושיכם' לאביכם הראשון דזרוק הוטרא' לאוירא אעיקרא' קאי כי לאדם הראשון דימיתי' מה אדם הראשון כרם היה לידידי הקב"ה אשר נטע בגן מקדם והכניס' בו אדה"ר וזה הכרם היה בקרן בן שמן כי מקום הגן הוא בקרן בן שמן כמ"ש ז"ל בעירובין גן עדן אם בא"י הוא בית שאן פתחו וכו' ופי' רש"י שפירותי' מתוקים מכל פירות א"י וז"ש בקרן בן שמן ויעזקהו וגו' שהיה המקום שלם בתכלית השלמות כידוע וגם מלד ברייתו שבצלם אלקים עשה אותו ועשה לו עזר כנגדו ונתן לו בינה יתירה לקרות שם לכל התולדות וגם נתן בו לא להעמיד תולדות וצוה עליו לעבדה ולשמרה ושלא לאכול מעץ הדעת אשר היה בתוך הגן וזה ויבן מגדל בתוכו באמצעו וגם יקב חצב בו עץ החיים ויקו לעשות ענבים מעשים טובי' דומי' לענבי הגפן ויעש באושי' ודימה הדבר לכרם כמ"ד אילן שאכל ממנו אדם הראשון גפן היה· עוד יתכן ויקו לעשות ענבים אלו היה ממתין אדם הראשון עד שהי' ענבי הגפן יין חמר והיה נסתלק ממנו חלק הרע לא היה חוטא אלא שאכלו בוסר וכמו שיש הרבה ענייני' במפרשי' מחטא אכילתו באופן שלא שמר והמתין על כיתך חלאת זוהמת העץ חלק הרע אשר בו וזה ויקו לעשות ענבי' טובי' והוא בחר ברע ויעש באושי' בוסר אשר אכל והמשיך בזה על עצמו חלק הרע וע"כ ויגרשהו וסר כל הכבוד ממנו והגדר ומשוכה אשר היה לו בגן בשמירה מעולה גורש ממנו ובפרץ הגדר גם ירצה הגדר אשר כנה לו שלא ישלוט בו הכחש פרץ גדרו ועלה שמיר ושית וקוץ ודרדר אשר צמחו לו בשבילו וגם גדל' החיות אשר כיתן לו היה למרמס ונאמר לו מעפר אתה ואל עפר תשוב ושארי הפרטי' הנזכרים בפסוקי' כולם סובבי' אל קוטב זה· ע"כ אתם בית ישראל לו דמיתי' שה"ש בנה אתכם בא"י מקום מוכן לתורה אוירא דארעא מחכים וכמה הכנות אשר הכין לכם לעבודת ה' הנרמזים בפסוקים

בפסוקים אלו למעיין בהם ויקו לעשות ענבים מעשים הגונים להשפיע עליכם ממעל ואתם לא כן עשיתם וגרמתם הריסת הכרם וגירושין באמור: טוב ראיתי שקרוב לדברי אלה במד"ר הובא בכלי פז ובהם י"ת"מ לא מנעתי מלהעתיד דברי אלה לפני המעיין אולי ימצא בו דבר חידוש ודמיוני' מה שלא הביאו הראשוני': ועל הענבים אמור וגו' כי אם היות מים בעבי' אמור שלא להמטיר יען לצדקה והנה צעקה שפוסקי' צדקה ברבי' ואינם נותני' וכמו שדרשו ז"ל על פסוק נשיאי' ורוח וגשם אין איש מתהלל במתת שקר שפוסקו צדקה ולא נתנו · ובדרך הלצה כתבתי בפירושי כפס יהודה על מכורת המאור ששמעתי מפי א"א ז"ל למשפט והנה משפח וגו' כי בעת כשלון ירושלי' היו שופטי ישראל נושאין פנים בדין וכי יבא אליהם למשפט אשר ממשפחתם הוא היו מזכין אותו בדין כי אמרו אחינו בשרינו הוא וע"פי שהיה מחויב בדין פוטרין אותו ודנין אותו לזכות · ונה הקרוב אם איש עני הוא שמח בזה שתי שמחות האחד שיצא זכאי בדינו והשנית שהשופט מודה בו שהוא קרובו ויהיה לו לעזר להחלץ עני מעניו והשופט לא כן דעתו אלא כשבא העני הקרוב לו אצלו להחזיקו ממתת ידו והעניקו מגרן ויקב ומכספו וזהבו כתם בו ודחה אותו בזיפה ונער' וצעקה גדולה ומרה מה לי ולך אין אתה קרוב כי אם רחוק וז"ש הנביא שתים רעות עשיתם אתם שופטי ישראל במקום שנאמר לא תכירו פנים בדין והכרתם אותו איש עני בהטית הדין לזכותו ובמקום שאמרתי להכיר פנים צריך קרובך קודמין דחיתם אותו בקנה לבלתי הכיר אותו · וז"ש למשפט והנה משפח מלשון משפחה בזה הדבר נהנתם בו כאחד ממשפחתם בהטיית הדין אמנם לצדקה והנה צעקה לבלתי הכיר אותו לקרוב באופן שהיה לדין קרוב ונתרחק מצדקה: או יאמר ועת אודיעה וגו' והז' ראשוב הסר משוכתו קוצי' הוא יהויקים שהיה בליעל כקוץ מוכד והיה משוכת חדק ונפל ביד נבוכד נצר עם מקצת כלי בית ה' ואז והיה לבער ואח"כ היה פרוץ גדרו בימי יהויכין כי גדר אבניו הם החרש והמסגר אלף נהרסה ואז היה למרמס כמ"ש לא נשאר זולת דלת עם הארץ שעליהם מלך צדקיהו ואח"כ בימי צדקיהו ושיתהו בתה שממה תאין

כלפרשית · ונימא כמי שהבר רש"י ז"ל הכרח חזק דאי משום דבסמוך דריש ליה לדרשא אחרת לבד אין זה הכרח מספיק דדילמא בסמוך פליג אהאי דרשא דהא על כרחך דרשת עשן ואש בחופ' למה דדריש ליה גו' ר' חנינא לכנו' מחופתו של חבירו אם כן אינו בא למנין חופות · הן אמת שדרשא זו דמאי כי על כל כבוד חופה סתמ' דתלמודא מפיק לה ודוחק הוא שיהא חולק על הדרשא של רבה בר בר חנה או רבה חולק על סתמא דתלמודא ומ"מ ההכרח שרמזתי לך בכלל דברי רש"י ז"ל מכריע והמפרשים על כל כבוד שהיא השכינה יאמרו שעל כל כבוד דקאמר מאי של כל כבוד פליג על דרב' בב"ח דע"כ עשן בחופה ואש בחופה גו' פמי מפלג פלוג דר' חנינא אם דריש ליה לפורענות שנכוה מחופתו ורבה בר בר חנה מני ליה בחופה אחת משבעת החופות · וכי תימ' האי קרא בציון מדבר ולא בחופות לצדיקים זו אינה קושיא כי ידוע דירושלם של מטה כנגד ירושלם של מעלה והחופות הם בירושלם של מעלה כבוד ה' וכסא ה' והכנסות משם אלובות ושם יקבלו עדוכן ולעתיד בהתחברם יחדיו ירושלם של מעלה עם של מטה אז נאמר וברא ה' על כל מכון הר ציון ועל מקראיה וגו' מקראיה הם הצדיקים קרואי ה' במעדניו: ועיין רש"י ז"ל והרד"ק ומהרי"א ז"ל הביא ככו' לעיל והביא גם כן כי על כל כבוד נוהגים לעשות חופה למעלה והוא ז"ל פי' שהדבר הזה כולו המשליי יאמר שבימי חזקיהו יהיה הסי"ת שומ' לירושלם וליושבים בהשגחה נפלא ובשמיר' מעולה כיום עלות' מארץ מצרים ולכן אמר בדרך משל וברא ה' גו' ענן יומם גו' משל לשמירה האלהית ולכן המשילה גם כן לסוכה שתהיה לצל יומם מחורב למחס' ולמסתור גו' והחורב והזר' ומטר משל אל האויבים ובפרט לסנחריב ולכל חילו ושומר נפשות חסידיו הגין עליהם למענו ולמען דוד עבדו ע"כ וזה נרמז בדרש"י ז"ל: ולע"דן כוונת לחז"ל שהפ' האלה הם נבואה לעתיד מה שיהיה שכר לצדיקים ומקושר עמ"ש כל הנשא' בציון אשר קדוש יאמר לו קדושה לו יקדשו ואין ספק שאין זה אלא לזמן העתיד לבא שתהיה ירושלם של מעלה יחדיו עם ירושלם של מטה כנשמה בתוך הגוף ובזה מובן שאמר וברא ה' שכבר ברא כן מאז ומקדם מעת הבריאה ואור הבריאה הקרוב אל האצילות כמ"ש בס"ה כהדין קומ' דלבושיה מיני' · ולז"א כי ברא ה' על כל המקום המכוון על הר ציון ע"ד מ"ש חז"ל מכון לשבתך פעלת מכוון לשבתך שירושל' של מטה מכוון כנגד ירושלם של מעלה כיוצא בזה אמר על כל מכון הר ציון שהענן של כבוד ה' יהיה מתפשט על כל המכון המכוון על הר ציון כי על כל כבוד שיהיה לה עולה על גביו החופה שיעש' עליה הסי"ת מאורו הנעלם תעשה החופה שהוא אור יותר בהיר ועליון ונסתר מאד עין לא ראתה · עוד אפשר שמכון הר ציון הם השלשה הרים סיני ותבור וכרמל שהן מכון להר ציון כמ"ש נכון יהיה הר בית ה' בראש ההרים לומר שלא על הר ציון לבד יהיה כל הכבוד הזה כי אם גם על כל מכון הר ציון: ועשן העשן הוא שיהיה מקוטרת ריח טוב ועצום מאד עאכ"ו על כל אבקת רוכל וכל מיני בשמים מקוטרת מר ואהלות רוחניים ואמר כי על כל כבוד חופה לתת טעם למ"ש ונוגה אש להבה שהוא מסכ[illegible] על כל כבוד וכבוד אשר עושים מאור לפי כבודו לכל צדיק וצדיק כמו שלמדו חז"ל מפ' כי הולך האדם אל בית עולמו גו' הנה על כל כבוד וכבוד יש לו חופה אם כן צריך הערה בתוך כלי חופה וחופה ולזה אם כן הוצרכו נוגה ואש להבה · או יאמר בהפך שהצדיקים אינם צריכי' לאורה כי נר מצוה ותורה אור אם כן נוגה ואש להבה למה לזה אמר כי על כל כבוד וכבוד יש חופה כפי ערך הכבוד ואם כן לזה באו נוגה ואש להבה כי על כל כבוד וכבוד יעשה חופה מהפרטים הנז' יש חופה נוגה ויש של אש ויש להבה וכבר זכרתי ששבעה הפרטים הנזכרים בפ' הם המסכת אותם שבעה הרומזים בשבע' קני מנורה אם כן לחופה על כל כבוד וצרכו ולא להאיר · ובספר צפנת פענח מצאתי כתוב כי על כל כבוד פי' כפי כבוד המצות שעושה נגדם בעולם הזה מתקני' לו שם חופה בג"ע ע"כ: וע"ד הסוד ידוע כי ציון רומז אל היסוד צדיק יסוד עולם הנקרא כל חנכי אלהים וכי יש לי כל וזכו וברא ה' על כל זה יסוד עולם הנקרא כל הוא מכון להר ציון ועל מקראי' ושבעה אלה הנזכרים כאן הם רומזים אל שבעה עמודים דכתיב חצב' עמודיה שבעה ענן יומם בח"סד ועשן בגבו"רה ונוגה בתפאר"ת אש בנ"צח להבה בה"וד · להבה בכ"לא כי על כל כבוד ביסו"ד חופה במלכו"ת באופן שהשבעה חופות שעתיד הב"ה לעשות לכל צדיק וצדיק נמשכות משבעה האורות העליונים עמודי האצילות ובהם רומזים שבעה קני מנורה · ובס"ה פ' ויחי עלה רי"ע תנא בתר ז' יומין גופא הוי כמה דהוה ונשמתא עלאה לדוכתא ועאל' למערתא דכפלת' חמאה מה דחמא' ועאל' לאתר דעאל' עד דמטאת לגן עדן וערעא לכרובים ושנן דחרבא דבגן דלתתא אי זכאת דליעול עאלת תאנא ד' סמכין זמינין וחד דיוקנא דגופא בידיהו מתלבשא ביה בחדוותא ויתיבא בההוא מדורא עד זמנא דליתגזר לבתר כרוזא קרי ועמודא דתלת גוונין אזדמן וההוא עמודא אתקרי מכון הר ציון דכתיב וברא ה' על מכון הר ציון ועל מקראיה ענן יומם גו' סלקא בההוא עמודא לפתחא דצדק דציון וירושלם ביה אי זכה לסלקא יתיר טב חלקיה ועדביה לאתדבקא בגופ' דמלכא ואי לא זכי לסלקא יתיר כתיב והיה הנשאר בציון והנותר בירושלם קדוש יאמר לו ואי זכי לסלקא יתיר זכאה הוא דזכי ליקרא דמלכא ולאתעדנ' בעידונא עלאה דלעילא מאתר דאקרי שמי' דכתיב אז תתענג על ה' על ה' דייק' זכאה חולקיה דמאן דזכי לחסדא דא דכתי כי גדול מעל שמי' חסדך והכתיב כי גדול עד שמים חסדך א"ר יוסי אית חסד ואית חסד חסד עילאה מעל שמים הוא חסד תתאה הוא דכתיב חסדי דוד הנאמנים והכי כתיב עד שמים חסדך ע"כ:

וסוכה תהיה גו' עיין רש"י ז"ל והרד"ק ז"ל ומהרי"א בפ' שכל זה משל אל האויבי' והצורי' שה' צבאות יגן עליהם כסוכה זו המגינה ומצלת מחורב: ולע"דן בה"ש חז"ל במסכת ע"א שהאומות שואלות מצות לעתיד לבא ונותן להם הסוכה והב"ה מוציא חמה והם בועטים בה ומחריבים אותה וא' בתוספות שאלו יצאו ממנה מפני החום לא היו נענשים אבל ענשם הוא מפני שבועטים בה · בזה יאמר שהסוכה ר"ל מצות הסוכה שישראל מחזיקים בה וכשאין השנה מעוברת יש בסוכה מהחורב והחום וכשהיא מעוברת מתאחר הזמן ויורד עליה מהמטר ומהזרם או החורב ביום וקרא בלילה מזה נמשך שהסוכה תהיה להם לעתיד לצל יומם מחורב וגם כן למחסה ולמסתור עונש ופרענות הבא על הרשעים שהוא נמשל לזרם ולמטר הנה הסוכה תגן מזה מזה מדה כנגד מדה החום וחורב שסבלו בה תגין על החורב והקור וזרם ומטר שסבלו בקיומה גם כן תגן עליהם וידוע שיש גיהנם אש וחם למחממים עצמם לעשות עבירות ועוברים על לא תעשה ויש גיהנם של שלג והוא למתקררים בענין קיום מצות עשה שצריך האדם להיות חם בהם וקר בעבירות ולזה אמר כי מצות סוכה שסבלו בה חורב בעה"ז תהיה לצל יומם מחורב גהינם של אש הנידון בו על לא תעשה וישיבת הסוכה לקרא בלילה ובשנה המעוברת כנז' תגן מזרם וממטר שמידת הסוכה הזו הגשמית יסוכך ה' בענני כבוד על עמו למחסה ולמסתור וכמו שרמזו בתיקונים סוכה ה"ס כ"ו שהם ב' שמות יחדיו אדנות ה"ס והוי"ה כ"ו:

אשירה נא לידידי גו' במסכת סוכה תניא ר"י או' שיתין משתת ימי בראשית נבראו ועליהם כרה דוד י"ו אלף אמה שנא' אשירה נא גו' מגדל זה ב"ה יקב זה המזבח וגם יקב אלו השיתין · ובספרי כרם היה לידידי בקרן מה שור אין בו גבוה מקרניו אף א"י גבוהה מכל הארצות אי מה שור אין בו פסולת אלא מקרניו אף א"י פסולת שאר ארצות ת"ל בן שמן שמנה היא א"י מכל הארצות וכה"א ארץ זית שמן ודבש שמנים כחלב ומתוקים כדבש ללמדך שא"י גבו' ומתוקים ומשובחת מכל הארצות עכ"ל: ולע"דן לדקד' שמנה היא א"י מכל הארצות מנא ליה די לך מתיבת שמן שנלמוד שהיא גם כן שמנה ועד שמנים כחלב ומתוקים כדבש מנא ליה שהפ' בזית שמן מדבר ובדבש תמרים · גם אומרו ללמדך שא"י גבוה גו' הכל מיותר ומשובח' מנא ליה: ונראה שלמד שארץ ישראל גבוה מקרן אמנם שמנה מכל למד משני ראיות הא' מהלשון בן שמן מהו בן מאומרו בן הוא מוכיח שהמקום ההוא מיוחד לשומן יותר מזולתו בן שמן ר"ל זוית ראוי לשמן כמו בן מות כמו שיבוא בדברי רש"י ז"ל: והכרח השני הוא מעניניה דקרא גבוה מכל שמנה ומכל ממה שמתרעם והו' מה לעשות עוד לכרמי ולא עשיתי או אפשר לו' שיהיה שמן לבד אלא יותר מכל הארצות כי עתה יצדק מה לעשו' עוד לכרמי כלומר כבר עשיתי לו עודיו' על כל שאר הארצות ואלו היה השמן שוה לשאר הארצות הנה היה לו לו' מה לעשות לכרמו ולא עשיתי אלא ודאי מדקאמר לשון עוד ר"ל יתרון ועודיות עשיתו לכרמי על כולם כי שמנה היא א"י מכל הארצות ולמד זה גם כן מפסו' ארץ זית שמן כי היבת ארץ מיותרת ועוד דהי"לל ארץ שמן ודבש זית למה לי ויסמוך על המבין כמו שסמך על דבש שהוא של תמרים ואעפ"י שאפשר לומר שומשמין לז"א שהכוונה לו' ארץ מיוחדת מרוב שמנה לגדל בה זית שמן מכל שאר הארצות שזו ביחוד היא ארץ זית שמן משמנה ומתוקין כדבש פירותי' מדהזכיר הדבש ולא הזכיר התמרים שאת הדבש היוצא מהם ומ"ש ללמדך גו' הכוונה לו' שאחר שלמדנו שא"י שמנה מכל הארצות ממנה נלמוד לענין גבוהה שהוא גם כן לשבח לו' שהיא גבוהה מכל ומשובחות מכל כי הסי"ת נותן מטר השפע על פני ארץ ושולח התמי' על פני חוצות אם כן אומרו בקרן שהוא היותר גבוה לשבח שהיא משובחת מכל הארצות דיגיד עליו רעו בן שמן שכמו שבשומן שמנה מכל שבחה של א"י הוא כך בקרן שהיא גובהה שבחה הוא לו' שגבהה ומתוקה ומשובחת מכל ודקד' בלשונו שאמר וכה"א ארץ זית שמן גו' לו' שפסוק זה של ישעיה שאומר בקרן בן שמן ר"ל שהושיבו בגבוה ובמקום שנ' בתור' בו שמן הוא על ארץ זית שמן שתיבת שמן ר"ל לשון שומן כמו בן שמן ואלו אמר ואו' ארץ זית שמן

היה מובן שמביא ראיות לשא"י שמנה אמנ' באומרו ובן הוא הו' כונתו להבי' לו חבר במקר' שאינה בן שמן היא כיוצא במ"ש ארץ זית שמן וכמוה ושיה רמז הנביא ועיין רש"י ז"ל וכן הרא"בע והרד"ק ז"ל והכל בכלל דחז"ל הנז"ל · ומהרי"א ז"ל אמר שהשיר יתחלק בשלשה מינים המין האחד מרוז שבקולות השיר יתדמו בג' אותיות או בשתים והמלאכה הזו מהשיר נעשית בלשוננו הקדוש דברים מתוקים מדבש ונופת צופים וכלמדה חכמה זו מהישמעאלים שהם עושים כן גם בחכמי אדום בלטי"ן · ויעשו משוררי ישראל גם המה בחכמה יתר שאת ויתר עז · והמין השני מה שינגנו וישוררו בפי אדם ואעפ"י שלא היו במספר במשקל התנועות לפי שהיו המדברים שינגנו ויזמרו אותם בני אדם נקראו שיר וכיוצא בזה המין שירת אז ישיר ושירת האזינו כמו שאמרו ויאמרו לאמר ר"ל שאמרו והסכימו לאמר כולם בקול גדול השירה לה' כי גאה גאה עד שהנכנסים למדו גם כן או' שירו לה' כי גאה גאה ולכן היו הורא על גבי לבנה להורות על סדר הזמר והניגון וכן שירת דבורה ושירת וידבר דוד · והמין הג' מהשיר הוא הדברים הנאמרים בדרך גוזמא והפלגה ודמוי וערך לשבח ענין או לגנותו אם לשמחה ואם לקינה בו כולם נקראו בזאת הבחינ' שיר ועל זה כדרך הוא שיר עלי באר ענו לה באר חפרוה שרים כרוה נדיבי' במחוקק במשענותם כי בידוע שלא חפרו הבאר בקולמוסי הסופרים כי כל אשר יפליג האדם בהמצאת השיר למשול משלים בנמצאו' יתחייב שימשך טבע האדם אחריהם שהדברים ההם התמוהים יורשמו בשכלו ולא ישכחם ואמר החכם מיטב השיר הוא כזבו · ומזה הענין היה שיר ישעיהו שאמר עיר עז לנו ישועה ישית חומות שהמשיל ההשגחה האלהית בעיר ומגדל עז וזה עצמו שירת השירה נא לידידי שהשיר הזה היא הוהו המשל שעשה מהכרם · ואמנם למה לא קרא שאר המשלים שירה הנה אבאר שבהו אחר זה ונובי הידיע' הראשונה · והנודעה השלית שהנבואה כמו שזכר הרב המורה תמלא בנביאי' במדריגות מתחלפו' כי יש ממנה נבואה גמורה כשירא' הנביא משלים או ישמע דברים ויראה איש מדבר עמו או מלאך או השם יתברך שכל זה בין שיהיה בחלום או במראה נבואה גמור' ויש מהנבואה שאינה גמורה רק רוח הקדש והפרש ביארו הרב באותו הפרק ועניינו שהנבוא' הוא שפע שופע מהשם ית' באמצעו' השכל הפועל על הכח הדברי והמדמה יחד והנביא ידבר מה שיראה בנבואתו מבלי שיהיה רצונו ובחירתו מבוא במה שיראה ויבא כי הוא בעת נבואתו נרדם וחושיו בטלים וכמו שאמר אשר שמעתי מאת ה' צבאות הגדתי לכם אמנם רוח הקדש אינו כן כי אין בו ראייתו צורות ומשלים ולא בהגיעהו תרדמה וביטלו החושים אבל הנביא רואה ובוחר לדבר מה שירצה ודרכו להפליג לדבר דברים בחכמות או בתושבחות או בדברי אזהרה וזה כולו בעת היקיצה והשתמש החושים על מנהגיהם ומפני שילוח אליו רוח ועזר אלהי לדבר דבריו נקראת מדרגתו רוח הקודש והוא הכנה לנבואה ומדרגה שפלה ממנה · וכבר כתב המורה באותו הפ' שפעמים רבות תבוא נבוא' הנביא במדרגה אחת ממדרגות הנבואה ופעם אחרת תבואהו במדרג' אחרת למטה ממנה כי כמו שהנביא לא ינבא כל ימיו בהתדבקות אבל ינבא עת הפרד ממנו עת כן ינבא עת בצורת מדרגת עליונה ויבא עת אחרת במדרגה למטה ממנה · או ברוח הקודש ואחרי הודיע אלהים את כל זאת דע נא וראה שכל שירה שתמצא בדברי הנביאים הוא לדבר שהם מעצמם היו מסדרים אותו ברה"ק כמצא שכל המראות הם נבואה גמורה והשירה אינה מרוח הקדש · ואל תתמה על זה שהרי שמואל הנביא כתב רות ברוח הקדש וירמיה הנביא כתב קינות ברוח הקדש ולזה הושמו בכלל הכתובים ולא בכלל הנביאים · ולהיות השירה הנזכרת בדברי הנביאים דבר מסודר מהם עצמ' ברוח הקדש ואינו דבר מושג אלא בנבואה ולזה יחסם הכתוב תמיד אליהם כי הנה אמר בשירת הים אז ישיר משה כי משה ובני ישראל עצמן סדרו אותה שירה והמשילו הקב"ה כגבור ואיש מלחמ' ולכן בסופה התפללו על עניניהם כמו שנא' תפול עליהם גו' תביאמו וגו' ושירת הבאר אז ישיר ישראל את השירה וגו' וכן שירת האזינו עם היות שהקב"ה כתבה למשה וליהושע הנה הוא יתברך רצה שמשה יאמר אותה כאילו הוא מעצמו סידרה וזהו או' ועתה כתבו לכם את השירה הזאת ואופן דבריהם מורים כן האזינו השמים ואדברה וגו' אמרי פי שמו לבבכם לכל הדברים אשר אנכי מעיד בכם היום וגו' שירה שמשה סדרם מעצמו · וכן נתשר דבורה והזאת הבחינה יקראו תהלות דוד לפי שהוא סדרם ברוח הקדש · ובזה האופן תבין מ"ש כאן ישעיהו אשירה נא לידידי שירת דודי לכרמי שהשיר והמשל אשר עשה מהכרם הוא מעצמו סדרו ברוח הקדש להמשיל חסדי ה' על ישראל לבעל הכרם שעובד אדמתו באופן משובח והיה לא תגלה ולכן לא נאמר בתחלת השירה הזאת הדבר אשר חזה ישעיהו או לשון מלשונות הנבואה רק השירה נא לידידי כי הוא המסדר ומשורר וכבר ידעת שעם היות הדברים האלה מרוח הקדש אינו מהבטל שיבואו בתוך הנבואות · אמנם שאר המשלים שבאו במדרגת הנבואה לא נקראו שירה לפי שהיה נבואה גמורה מגעת אליהם מהסי"ת ואינו כן ענין השירה שהיה הנביא מסדר ברוח הקדש והדרוש הזה אשר הודעתיך הנה קחנו ועינך שים עליו בלא ספק ולא קדמני בו אדם ע"כ תורף דבריו:

ולע"דן קשה מאד מאד שתהיה אם כן שירת אז ישיר משה ושירת הבאר והאזינו מדרגתם רוח הקדש לדברי מהרי"א דאם כן תהיה גרועה משאר קדושת התורה חלילה כי כולם נתנו מרועה אחד וכבר אמר משה ע"ה כי לא מלבי שלא נתן לבו לשום דבר לשורר או לעשות ואחר כך יגמור ה' בעדו אלא הכל בהתעוררות הבורא יתברך מראש ועד סוף כי לא יתכן שיתפאר משה כי לא מלבו שלא בדה דברים חלילה פועל כזה לרק שברקים כל שכן למשה איש האלהים שאין ודאי התפארותו כי לא מלבו התעורר לשום דבר קטן או גדול כאילו תאמר כתאוה משה בכהונה לאהרן והנשיאות לאליצפן בן עוזיאל והנה דבר ה' אליו מסבים אל העולה מלבו · ולו הוכח שנא' הענין השירה שהיא שבח הבורא יתברך ויתעלה שבחו של משה הוא שנא' שנתן אל לבו לשורר ואין זה בכלל כי לא מלבו שאותו המאמר בא על ענייני המנויי' אשר אפשרו שהיה עושה מדעתו עפ"ז הדבר רחוק מאד מאד לומר שכפל דבר מכל דברי התורה שלא יהיה בנבואת משה ע"ה נבואה שלימה יחדיו תורת ה' תמימה מתחילה ועד סופה חלילה אלא האמת הוא הערה ה' מרומם עליהם רוח נבואי עד אשר ישראל ומשה ע"ה יכלו לשורר יחדיו כי ראתה שפחה על הים מה שלא ראה יחזקאל בן בוזי וזה מכריע ומחייב ביטול דברי מהרי"א ז"ל במ"ש שהיה זה דרך רוח הקדש כי לא יתכן שהשפחות נתעלו עד שראו על הים והשיגו מה שלא ראה יחזקאל בן בוזי ואדון הנביאים משה ע"ה ירד ממדרגת נבואה אל מדרגת רוח הקדש · זאת ועוד יקשה לדבריו כי כמו שרות ואעפ"י שאמרה שמואל הנביא עכ"ז להיותה רוח הקדש נכתבה בין הכתובים ולא בתוך הנביאים כמו כן לדבריו השירה הזאת שהיא ברוח הקדש ולא בנבואה היה אם כן שתבוא בין הכתובים כמו שבאה מגלת רות ומגלת קינות של ירמיהו כי אין לערב דברי הנבואה עם דברי רוח הקדש אלא ודאי אף על פי שבא בלשון שירה כמדבר הנביא מעצמו הכל הוא בנבואה אלא שהכין עצמו אל התוכחת הזה לשים בפיהם שירה ערוכה כדי שתהיה בהם לזכרון ועד מחסדי ה' ורחמיו אשר גמלם והמה עכבו את רוחו ורעה גמלוהו אשר זה יחייב להסר משוכתו והיה לבער וגו' כדי שיתנו לבם לשוב אל הסי"ת נכתבה בלשון הזה של השירה נא לידידי וגומר אבל עכ"ז מגופי הנבוא' הם וכן הוי מגיעי בית וגומר הוי משכימי וגומר והמסבים עד בשבת מות שהם בלי ספק נבוא' ואף על פי שלא נזכרה בהם לא לשון מחזה וחזיון ולא לשון משאר לשונות אשר בנבוא' ובזה מובן אומרו אשירה נא לידידי וגו' שאל את פי ה' מי יתן לי לשון לאות ונבואה שתחול עלי מאתו יתברך על אשר השירה נא לידידי מה שהוא רגיל בינו לבין עצמו לשורר עליו ז"ש שירת דודי לכרמי מה שאירע לו עמו מהטורח ותם לריק כמו שעשה באושים מי יתן לי גלוי אוזן על שירת דודי לכרמי ואשירה נא אותה שירה עצמה לידידי והנה דבר ה' אל הנביא לאמר ולשורר שירת דודי והיא כרם היה לידידי וגומר שסרחה עליו נבואה אם כן אשירה נא לידידי בעבורו כדרש"י ז"ל לשורר אליו כי בראות ידידי שיש חולה עליו ועל כל יגיעתו אשר תם לריק כאו יכות דעתו וגם ימשך תועל' כי השומע ישמע והחדל יחדל אולי אחד מעיר ישוב וכיאס אל האלהים כי לא יחדל בקרב הארץ רבים ונכבדים המזכירים את ה' וחסדיו הרבים ובזה מובן אומרו השירה נא לידידי שירת דודי וגומר דהי"ל השירה נא לידידי ולכרמי ופתח ואמר כרם היה לידידי בימי עולם היה שלו והיה משהבא בפאר הענבים ותהלות היין המשמח אלהי' ולזה בחר ליטע אותו בקרן בן שמן כנז"ל לחז"ל במקו' גבוה ושמן נאות לכרם: ומתוך המדרש אפשר לומר דידידי על אברהם ודודי הסי"ת שאמרו בסימן פ"א בילקוט כמה קרנים עשר קרנות הן קרנו של אברהם כרם היה לידידי בקרן בן שמן וגומר גם מתוך המתרגם שהזכיר ורעיה דאברהם וגומר וזהו השירה נא לידידי אברהם כמו מה לידידי בביתי והשירה לו שירת הסי"ת דודי מה שאירע לו ולכרמו כרם היה לידידי אברהם בקרן בן שמן בארץ ישראל כי כשאמר לו הסי"ת לך לך מארצך וגו' אל הארץ אשר אראך נמצא שאברהם זכה בארץ ישראל וזכה לבניו בה וזהו כרם היה לידידי בקרן בן שמן · ואומרו ויעזקהו ואמר על ידידי שהוא אברהם כמה שנתן לבני הפילגשים מתנות וישלחם מעל יצחק בנו וזהו העזוק והסקול ויטעהו שורק זה יעקב כולו זרע אמת או מאמר ויעזקהו חוזר אל הסי"ת דודי הנזכר ובזה יבוא מאמר מה לעשות עוד לכרמי כפשוטו ומדוקדק בזה אומרו ידידי ודודי:

ויעזקהו ויסקלהו וגומר עיין רש"י ז"ל: והרא"בע ז"ל וקבלת מזה נזכר בדחז"ל לעיל וכת"י ועיין הרד"ק ז"ל ומהרי"א ז"ל הנה כל הנביאים המשילו האומה הישראלית אל הגפן וכרם

לְכַרְמִי הָסֵר מְשׂוּכָּתוֹ וְהָיָה לְבָעֵר פָּרֹץ גְּדֵרוֹ וְהָיָה לְמִרְמָס׃ וַאֲשִׁיתֵהוּ בָתָה לֹא יִזָּמֵר וְלֹא יֵעָדֵר וְעָלָה שָׁמִיר וָשָׁיִת וְעַל הֶעָבִים אֲצַוֶּה מֵהַמְטִיר עָלָיו מָטָר׃ כִּי כֶרֶם יְהוָה צְבָאוֹת בֵּית יִשְׂרָאֵל וְאִישׁ יְהוּדָה נְטַע שַׁעֲשׁוּעָיו וַיְקַו לְמִשְׁפָּט וְהִנֵּה מִשְׂפָּח לִצְדָקָה וְהִנֵּה צְעָקָה׃ הוֹי מַגִּיעֵי בַיִת בְּבַיִת שָׂדֶה בְשָׂדֶה יַקְרִיבוּ עַד אֶפֶס מָקוֹם וְהוּשַׁבְתֶּם לְבַדְּכֶם בְּקֶרֶב הָאָרֶץ׃ בְּאָזְנָי יְהוָה צְבָאוֹת אִם לֹא בָּתִּים רַבִּים לְשַׁמָּה יִהְיוּ גְּדֹלִים וְטוֹבִים מֵאֵין יוֹשֵׁב׃
י כִּי עֲשֶׂרֶת צִמְדֵּי כֶרֶם יַעֲשׂוּ בַּת אֶחָת וְזֶרַע חֹמֶר יַעֲשֶׂה אֵיפָה׃

הוי

לעמי אסלק שכינתי מנהון ויהון למיבז אתרע בית מקדשהון ויהון לדיש: ואשוינון רטישין לא אסתערון ולא יסתמכון ויהון מטלטלין ושביקין ועל נבייא אפקיד דלא יתנבון עליהון נבואה: ארי עמיה דיי צבאות בית ישראל ואנש יהודא ניצבא דחדותיה ואמרית דיעבדון דינא והא אינון אנוסין אמרית דיעבדון זכו והא אינון מסגן חובין: ווי דמקפין בבא על בבא חקל אונסא בחקלתהון מקרבין אמרין עד דנחסין כל אתר ומדמן דיתבין בלחודיהון בגוה דארעא: אמר נביא באודני הויתי שמע כד איתגזרית דא מן קדם יי צבאות אם לא בתין סגיאין לצדו יהון רברבין וטבין מבלי יתיב: ארי בחובא דלא יהבו מעשריא בית עשר אשברין דכרם יעבדון ביתא חדא ובית כור זרע יעביד תלת סאין:

ווי

בשדה ה' רפין בקריאה וסימן נעברה נא בארצך לא נעבר · וחברו אעברה בארצך · הוי מגיעי בית בבית · ותאמר נעמי אל רות כלתה · ויאמר בעז אל רות הלא שמעת בתי

רש"י

הסר משוכתו · להסיר גדר המסוכך ומגין עליו · משוכתו הוא סייג קוצי' גדר הוא גדר אבנים : והיה הכרם לבער · שירעו בו בהמה וחיה : ואשיתהו בתה · לשון שממה וריקני' הוא וכן בנחלי הבתות : ולא יעד' · לשון חפיר' כרם הוא : ועלה שמיר ושית · מיני קוצי' פתר בהם מנחם בן סרוק ואני אומר שמיר לשון תולעת חזק הוא המבקע אבנים שבו בנה שלמ' את בית המקד' כענין שנא' בשמיר חזק מצור : שית · לשון השאת והסבר לשון תשא' שממה בדו מאין דורש ליכנס בו ומתוך כך תעלה בו תולעת : כי כרם יי' צבאות בית ישראל · לכרם הזה אתם משולים בית ישראל כי כל מה שעש' לכרם הזה עשה לישראל והכרם הוא אד' הראשון כי מצינו במדרשי אגדה במקומו' הרבה בתנחומ' ובבראשית רבה שמקראות הללו נדרשין עליו לא נטרד אדם הראשון עד שחירף וגידף שנאמר ויקו לעשות ענבים וגומר ובמקום אחר מצינו הושיב עליו שומרי' שלא יאכ' מעץ החיי' שנאמר ועל העבים אצוה וכן נדרשנו עליו: כרם היה לידידי להקב"ה בגן עדן זהו קרן בן שמן : ויעזקהו · בעשר חופות האמורות ביחזקאל בפרשת חירם מלך צור : ויסקלהו · מיצר הרע עד שאכל מן העץ ונכנס בו יצר הרע : ויטעהו שורק · תחלת יצירתו ממקום המזבח : ויבן מגדל בתוכו · ויפח באפיו נשמ' חיים מן העליונים : וגם יקב חצב בו · מעיין טוב' מקור חכמ' : ויקו לעשות ענבים · שיודה וישבח לפניו : ויעש באושים · דברי' נבאשים חירף וגדף : שפטו נא · לפי שסוף המשל בא לומר שאף הם עשו כמותו שואל להם המשפט : אודיעה נא אתכם · מה נראה בעיני לעשות לו ועשיתי : הסר משוכתו · טרדתיו מתו' חופותיו : והיה לבער · סופו למו' ולמשול בו חיות רעו' : פרוץ גדרו · טרדתיו ממחיצת גן עדן : ואשיתהו בתה · לדו הושבתיו שלא נתתי תורה בימיו : לא יזמר ולא יעדר · לא ילמדו ממנו לא זכו' ולא מעשה טוב : ועלה שמיר ושית · שלט בו יצר הרע ובדורותיו אחריו לעשות מעשי' מקולקלים · ועל העבים אצוה · צויתי עליו שומרי' לשמור את דרך עץ החיים : כי כרם יי' צבאות בית ישרא' · כי באותו הכרם לי בית ישראל עשרת השבטים הם היו לי ככרם יין ככרם זית שמן בארץ שמנה שמן כהונ' שמן מלכות שמן מנורה שמן מנחות עזקתי' תחלה בהיקף ענני כבוד במדב' וסלקתי' ונקיתי' מפושעי הדור נטעתי' שורק שש מאו' ושש אלות כמניין שורק הוספתי עליהם על שבע מצות שנצטוו בני נח בניתי מגדל בתוכו משכני ומקדשי וגם יקב המזבח והשיתין : ויעש באושים · קלקלו מעשיהם ועתה יושב ירושלם ואיש יהודה אשר לא גליתים עדיין שפטו נא ביני וביניהם על הרעה שהבאתי עליהם מי סרח על מי מה היה לי לעשות עוד טובה לכרמי ולא עשיתי לו אודיעה נא אתכם גם אתם המכעיסי' אותי את אשר הגון בעיני לעשו' לכרמי ככל אשר עשיתי לאדם הראשון הסר משוכתו הסלק שכינתי מעליהם המסוככ' עליהם כמה שנ' ויגל את מסך יהודה פרוץ גדרו אתוץ חומותיו : ואשיתהו בתה · ואשוינון רטישין · לא יזמר ולא יעדר · לא אסתערו' ולא יסתמכון : ועלה שמיר ושי' · ויהון מטלטלין ושביקין דוגמ' שמיר ושית של כרם ואכל הכרם ממש במקו' אחר הוא מתורגם הובאי ובור : ועל העבי' אצוה · על נבייא אפקיד דלא יתנבון עליהון הנבואה הנמשלה למטר שהעבי' מקבלין אותה מן השמים כך הנביאי' מקבלי' הנבואה מפי הקדוש' : נטע שעשועיו · כמו נטע לפי שהוא דבוק נקוד פתח כמו בקר זבח שלמי' : ויקו · שיעשו משפט והנה משפח אסיפ' חטא על חטא כמו מהסתפח ספחני נא · ד"א לשון נגע ולפי שהוא לשון נופל על הלשון בקריאתו דומה משפט למשפח וכן צעקה לצדק' נפל בו רוח הקוד' בפי הנביא: הוי מגיעי בית בבית · עשרים ושני אשרי נאמרו בספר תילי' על מקיימי התורה ועשרים ושנים הוי אמר ישעיה על הרשעי' : הוי לשון צעקת אנחה על פורענות העתידה לבא : מגיעי בית בבית · מקרבי' בתיה' זה אצל זה ומתוך כך גוזלים קרקע העניי' האלפים שבין שני הבתי' וכן שדה בשדה יקריבו עד אפס מקום · שאין מקום לעני לישב : והושבת' לבדכם בקרב הארץ · כסבורים אתם שאי' חלק להקב"ה ולא לעניים בארץ חלקו במעשרו' אתם גוזלים לעניים את ארנם שתהיו אתם לבדכם יושבים בה : באזני יי' צבאו' · אמר הנביא שתי אזני שמעו כשנגזרה עליהם גזרה מאת יי' ובשבועה אם לא על דבר זה בתי' רבים לשמה יהיו בתים גדולים וטובי' יהיו מאין יושב : כי עשר' צמדי כרם ומפני הרע' יגלו שבו הבתי' מאין יושב בם וגם זאת תהיה לכם מדה במדה על הקרב' השדה בשדה שגזלתם חלקו של מקום במעשר הארץ : כי עשר' צמדי כרם · ארפ"ינטו בלע"ז או' אני כדי עבודת יום אחד בצמד בקר קרוי צמד : יעשו בת אחת · מדה אחת של יין בת שלש סאין וזרע חומר בת כור שהוא שלשים סאין של תבואה יעשה איפה שלש סאין :

מאחרי

רד"ק

ועתה הסר משוכתו · בד"גש עם הוי"ו · כמשוכת חדק ברפי' · והמשוכה היא שעושים לכרם מקוצים חוץ לגדר אבנים שעושים לו ועושין זה לרוב שמירה ואם אין משוכה יכנס בו אדם ע"י הדחק · וזהו והיה לבער כלומר למאכל · כמו ובער בשדה אחר · ואחר שיפרוץ גדר האבנים הוא למרמס שירמסוהו חיות ובהמו' · והמשל במשוכה ובגדר הוא שמירת האל שיסלק מעליהם ואומות העולם יהיו שולטות בהם · כמו שאמר הכתוב והסתרתי פני מה' והיה לאכול : ואשיתהו בתה · ועוד אעשה לו זה כי אף על פי שעשיתיו הפק' ואכלוהו ורמסוהו החיות אף על פי כן הגפנים הנשארי' בו לא אעשה בהם שום עבוד' שיוציאו פירות אלא אניחנו שיהיה שממה לא יזמר ולא יעדר · ופירוש יזמר כריתת הזמורה להרבו' בפירות · ופירוש יעדר שחופרי' סביב הזמורה ותולשי' הקוצים והעשבו' הרעי' וכיו' שלא יעבד יעלה שמי' ושית כמו הארץ שאינ' נעבד' שצומחין בה שמיר ושית · ושמיר ושית מיני קוצים הם · ובתה פירוש שממה · וכן בנחלי הבתות אף על פי שהוא דגוש וזה רפי · והמשל אע"פי שסלקהו שמירתי מהם והם למאכל לגוים והגלו אותם מארצם רובם כי עשרת השבטים גלו אף על פי כן הנשארי' לא אעשה עמהם טוב' ולא אשלח ברכתי להם שיפרו וירבו כמו שחותכין הזמורה כדי שתוציא פירות יותר : ועלה שמיר ושית · שיהו מעשיהם לקללה · כמו שאמר והמסתכר ישתכר אל צרור נקוב · ומשל ועל העבים אצוה יתפרש כמשמעו שאמנע ברכתי מארצ' · כמו שכתוב ועצר את השמים ולא יהיה מטר · ויונתן תרגם על נביאיא וגומר : כי כרם יי' · עתה פירש המשל בית ישראל עשרת השבטים : איש יהודה · שבט יהודה ובנימן : נטע שעשועיו · מתחילה כשנטעם נטע שעשועיו היו שהיה משעשע בהם ושמח עמהם כשהיו עושים מעשים טובים וקוה מהם שיעשו תמיד מעשים טובים ויעשו משפט העניים כמו שהיה עושה עמהם תמיד טובות : והנה משפח · פי' נגע כמו ספחת · ולנאות הלשון סמך משפח אל משפט · וכן צעקה לצדקה מפני שהם קרובים להם באותיות · וענין הפסוק רוצה לומר אני קויתי שיעשו משפט העניי' והעשוקים והנ' הם להם משפח ונגע כרע' וקויתי שיעשו להם צדקה והנה צעק' שצועקים העניים מהעושק שעושקים אותם : משפח · כתוב בשי"ן : הוי מגיעי בית · רוצה לומר שמשיגים גבול וגוזלים העניי' ואם יש לעני בית סמוך לבית העשיר או שדה סמוך לשדהו בא עליו בעקיפי' עד שלוקחו ממנו ומחברו עם שלו : עד אפס מקום · עד שלא נשאר מקום לעניים לשבת ואתם סבורים שאתם לבדכם תשבו בארץ שאתם גדולי' ועשירים : והשבת' · מבנין הופעל והמושיבי' הם הדיינים הרעים : באזני · מאמר הקדוש ברוך הוא · אמר מה שאתם מדברים ביניכם ומסכימים לגזול העניים באזני עלה כי אני אדון צבאות מעלה וצבאות מטה ובידי להשפיל ולהרים · ואני אומר בתים רבים לשמה יהיו · אתם הייתם חושבים שאתם תשבו לבדכם ואני אומר שאתם תגלו מהם ובתיכם שהיו רבים וגדולים יהיו שממה מאין יושב : אם לא · לשון שבועה · וכן אם לא כאשר דמיתי כן היתה · אם לא שויתי ודוממתי · והוא כאדם שאומר לא יהיה זה אם לא יהיה זה · רבים · כמו רבי המלך · כלומר הרבי' בבנין יפה · וכן גדולים וטובים והוא כפל ענין במלות שונות · ויונתן תרגם הפסוק כן אמר נביא באודני הויתי שמע וגומר : כי עשרת צמדי כרם · עתה נתן טעם למה יהיו הבתים שממה מאין יושב כי אשלח קללה בשדות ובכרמים תחת אשר היו גוזלים אותם מהעניים לפי' תהיה תבואתם לקללה וכיון שלא יהיו הפירו' לא יהיו היושבים. ופירוש עשרת צמד בקר מקום בכרם שיחרשו עשרת צמדי בקר ביום אחד לא יצא ממנו יין אלא בת אחת · ומדת בת היא כלא כשיעור איפה ביבש · ומקום עשרה בשדה כשחרשו בו כור לא יעשה אלא איפה : וחומר הוא הכור והוא עשר איפות :

הוי

אבן עזרא

ועתה · משוכתו · כמו לשכים בעיניכם : לבער · לרעות כמו ובער בשדה אחר · וטעם פרוץ גדרו שתפולנה החומות : ואשיתהו בתה · כמו שממה וכמוהו בנחלי הבתות : לא יזמר · מגזרת זמורה לתקנה לכרות ממנה הזמורה : יעדר · תקון כמו חפירה וכמוהו אשר במעדר יעדרון : שמיר ושית · מיני קוצים והטעם שיגברו הרשעים · וטעם על העבים על הנביאים וכן כתיב גם נביאיה לא מצאו חזון : כי · הנה פירש הנמשל בכרם : משפח · מגזרת שאת המספחת היא : הוי מגיעי · הוי כטעם קריא' או כמו אוי והטעם משיגי גבול הבתים והשדות : עד אפס מקום עד שאין מקום והטעם שלקחו הכל : והושבתם · מבנין שלא נקרא שם פועלו מהפועלים בעלי הי"וד וכן והורד המסכב : באזני · הטעם באזני אני יי' צבאות זה החמס נעשית וכמוהו יי' במראה אליו אתודע או הוא לדברי הנביא ותחסר מלת אמר או קול : כי עשרת · סך חשבון והטעם רבים · וטעם צמדי כרם בעבור שהשיגו הגבול והנה רובי הכרמים נצמדים : בת אחת · מדה אחת והחומר הוא עשרת כורים והבת והאיפה שוות :

הוי

אורים ותומים

הוי מגיעי בית בבית וגו' · אוי לאדם שבאמר יפות אין בעולמו · אלא ד' אמות קרקע ומבקש בכאן בתים רבי' וכן רב והושבת' לבדכ' בקרב הארץ ירצה כשתלכו בארץ אין עמכם בכלל מכם: [illegible]:

מנחה גדולה

מאין עובד לא יזמר בכל הארץ היא ולא יעדר ועלה שמיר ושית ועל העבים אצוה וגו' כמ"ש ז"ל משבע שנים יוצא מעשר א"י גפרית ומלח שרפה וגו' מרוב יבשת הארץ כי לא היה גשם : הוי מגיע בית בבית וגו' · שהיה מלוה לעני מעות על ביתו ברבית והיה הרבית עולה למעלה עד שלא היה מספיק לגבות הקרן עם הרבית מבית אחד אשר הלווה עליו כי אם שלקח כל הבתים שהיה לו · וז"ש מגיע בית בבית וכן שדה בשדה · עד אפס מקום שלא נשאר לעני מקום דירה או ידיעה · מה שלא עלה על דעת העני בעת הלואתו כי סבור היה אע"פי שיגבה ממנו שדהו או ביתו אשר הלווה עליו עדין ישאר לו בית או שדה · ולבב המלוה לא כן ידמה כי אם לגרש העני מתוכם ולישב לבד בקרב הארץ · וזה הדבר בא באזני ה' צבאות שהטה אוזן לשמוע צעקת העני על שסתי' רעו' עשיתם הלוה רבית ונגשות העני וזה באזני לשון רבים וכן כתי' בפרשת אם כסף תלוה וגו' והיה כי יצעק אלי ושמעתי כי חנון אני : בתים רבים וגו' כי המלוה ברבית נכסיו מתמוטטין ומיתתו מוטת עולם כאמרו ז"ל על פסוק עושה אלה לא ימוט לעולם אבל המלוה ברבית מיתתו מיתת עולם וכן עשרה צמדי בקר וגו' שיתמוטט באופן שיותר מזה שמרויחין מפסידין : הוי

כלי פז

כרם היה לידידי שבלע תוארי הכרם ועניניו העצמיים ובאי זה אופן תדמה האומה בהם והנה התכלי' הראשון הוא איכות האדמה [illegible]

התכלי' אמר כרם היה לידידי בקרן בן שמן קרא ידידי לשי"ת כי הוא האוהב האמיתי לישראל והמ' [illegible]

הנזכר ובנמשל ויעזקהו במצות עשה ויסקלהו במצות לא תעשה כי כמו שהאבנים רעים לגפנים כך העבירו׳ רעות לנשמות ויותר וכוון עוד באומר ויעזקהו ויסקלהו שהוא בעצמו עשה עבודותיו ולא ע״י אחר כמו ששר שלמה כרם היה לשלמה בבעל המון מקום משובח ונתן אותו לנוטרים ולא עשאו בעצמו והם היו נותנים לו בכל שנה בפריו אלף כסף ואמר בעל השיר שלא יעשה כן לכרמו אלא כרמי שלי לפני ׃ והתנאי השלישי בטבע הזמורה שתהיה ממין ענבים מושבחים ומוציאים יין טוב ויש מהזמורות מוציאות יין רך כמים ובלי טעם וכנגד זה אמר ויטעהו שורק הוא הנטע המשובח שמוציא ענבים טובים כמו נטעתיך שורק כולו זרע אמת ׃ ומלבד שלש אלה מצא עוד סגולה רביעית בגפן שאם יתלו אותה בארז גבוה אחד תעלה מעלה מעלה ואפילו עד מגדל שראשו בשמים אמנם אם ישליכו אותה בארץ תשב לה שם ולא תעלה במעלות ׃ והתנאי הזה הרביעי אמר ויבן מגדל בתוכו שמלבד מה שיש בו תועלת לשמור את הכרם ואת פריו ולכן היה המגדל באמצע הכרם ׃ כמו שעם הטבע הלב באמצע הגוף ׃ הנה יש בו עוד סגולה להיותו נסמך בו במגדל הגפנים ויעלו מעלה מעלה והמגדל הזה הוא מגדל עוז שם ה׳ בו ירוץ צדיק ונשגב ׃ וגם יקב חצב בו להקל טורח משא הענבים אל היקב שבמדינה וזאת הבחינה היא על צד היותר טוב להקל הטורח ממשא הענבים כאמור ומה מתקו לו דברי הרד״ק ז״ל שכתב שהיקב שחצב בו משל אל הנביאים כמו שאמר בלשון הזה עצמו חצבתי בנביאים כי כמו שהיקב הוא להוציא פרי הענבים למעשה כן הנביאים מורים לישראל כדי שיהיו מעשיהם נאים עם אלהים ועם אנשים ויקו שלפחות יעשה ענבים ויעש דברים סרוחים ובאושים לשון ויבאש ׃ והביא קצת לנז״ל מהמפרשים ׃ ולע״ד ביאור הנמשל ויעזקהו ויסקלהו בגלות מצרים כי על ידי הגלו׳ ושעבוד העבודה קשה במצרים אשר היתה ככור ברזל להתיך סיגי ישראל וזוהמתו של נחש וזהו ויעזקהו ויסקלהו שהסיר לב האבן מבשרם ובפרט בעמדם לפני הר סיני שישראל שעמדו לפני הר סיני פסקה זוהמתן ויטעהו שורק כולו זרע אמת שם בסיני ׃ ויבן מגדל בתוכו הוא המשכן מגדל הפורח באויר מטלטל עמהם ואחר כך בנה המקדש דרך קבע וזהו וגם יקב חצב ולז״א וגם יקב שהוא הנוסף על המשכן והיה חצוב בו כדבר האמור בסלעים שהוא קבוע ׃ והמשילו ליקב שיש בו מהדם של הקרבנות כיין הזה של יקב ׃ ונוסף על כל זה אמר שהיה לבעל הכרם הזה עינים תלויות למרום מקוה רחמים שיעשה ענבים במצא שהיה הכר׳ הזה נעזר בכל מיני העבודות הטבעיות ונוסף עוד הבטחון אשר לבעליו ותלית עיניו למרום ׃ והנה הסי״ת אחר שעשה כל ההצלחות האפשרות להעשות להם כמו שביארנו בנמשל המכוון באלו המשלים ויעזקהו ויסקלהו הנה עשה עוד ויקו לעשות ענבים כמו שאחז״ל שהקב״ה מתפלל ואומר יהי רצון שיכבשו רחמי את כעסי ויגולו רחמי על מדותי ואתנהג עם בריותי במדת החסד והרחמים ואכנס להם לפני׳ משור׳ הדין וז״ש ויקו לעשות ענבים באומרו תמיד יהי רצון שיכבשו רחמי את כעסי כדי שיעשו פרי תבואה וזה שאמרו בסמוך מדוע קויתי לעשות ענבים ויעש באושים רוצה לומר מדוע היה הרע הזה אחר אשר קויתי לעשות ענבים היה ראוי שהתקוה שלי תעשה פרי ולא עשתה לרוב רשעתם ויעש באושים ׃ וזהו ויקו לעשות ענבים דהל״ל ויקו ענבים אלא כוון לומר ויקו ואותה התקוה כדאית היתה להועיל לעשות ענבים ולא שוה לו אלא ויעש באושים ׃

ועתה יושב ירושלם וגומר מה לעשות וגומר עיין הרא״בע ז״ל ומהרי״א ז״ל פי׳ שנבואה זו היתה בתחלה בעוד היות ישראל על אדמתם ובעת ההיא היו יהודה ויושבי ירושלם צדיקים ולזה בחר בהם לשופטים ביני ובין ישראל כי כרם ה׳ צבאות בית ישראל ויהודה שופט ואף על פי שהשי״ת אלהים הוא סלה שופט כל הארץ זה שאמ׳ ועתה לפי שעה שפטו נא ביני ובין כרמי אף על פי שאני דן את כל העולם ׃ ושאל את השופטים שתי שאלות האחת היא מה לעשות עוד תיקונים ולא עשיתי כי בלי ספק לא חסרתי דבר ובכלל זה מה לעשות לעתיד נקט׳ ועונש שלא עשיתי ולא נעשה בו עד עתה והשאלה השנית מדוע קויתי לעשות ענבים ויעש באושים ותיבת מדוע דבק עם ויעש באושים כלומר אחרי שעשיתי לו כל התקוני׳ אשר זכרתי עד שמפני זה קויתי לעשות ענבים ויעש באושים ׃ ובשם המפרשים הביא שאומרו יושב ירושלם ואיש יהודה אומר על הקב״ה עצמו כאילו אמר אני התובע ומתרעם על כרמי שאני בעל דין והדיין גם כן יושב ירושלם הוא השי״ת ובזה מובן שאמר יושב בלשון יחיד ולא אמר יושבי ירושלם והוא המוכיח באומרו ועתה אודיעה נא אתכם את אשר אני עושה לכרמי וגו׳ ׃ ולע״ד שבכלל כרם ה׳ צבאות בית ישראל ואיש יהודה נטע שעשועיו הכל כללים בכלל הכרם הנזכר ועליהם יחדיו נתרעם ואמר כרם היה לידידי וגומר ובחר לדיין איש אחד היושב ומעמוד ירושל׳ הוא חזקיה המלך ואיש יהודה הנביא ישעיה שמיהודה הוא וזה שאמר ועתה יושב ירושל׳ בלשון יחיד ולא אמר יושבי ירושלם כי אחד מעיר בחר לו הוא העוסק בישוב ירושלם על דרך מה שפירשתי בכלי חמדה בפסוק ממכון שבתו השגיח אל כל יושבי הארץ על הצדיקים יושבי הארץ הגורמים בזכותם בארץ ישוב שאל מהם דבר המשפט שפטו ביני ובין כרמי כי מה לעשו׳ עוד עודיות ויתרון לכרמי ולתועלתו שאני לא עשיתי בו ממש וקרוב אל התועלת ולזה לא כתיב ולא עשיתי לו אלא בו בו ממש בתוכו ׃ ולהיות שהשי״ת לא שאל מהנכר׳ הזה בית ישראל כי אם שיכין עצמו לבא לטהר והוא יתברך יגמור בעדם וזה שאמר קויתי לעשות ענבים שאני בעצמי אהיה העושה ולזה כתב לעשות ולא אמר קויתי שיעשה ענבים כמו שאמר ויעש באושים בא ליטמא פותחין לו ובא ליטהר מסייעין אותו וכיוצא בזה הוא אומר ויקו לעשות ענבים כאילו אמר שקיוה השי״ת שיבואו לטהר והוא יתב׳ היה רוצה לעשות ענבים ולגמור בעדם ׃ או אפשר שאמר מדוע קויתי לעשות ענבים כי התקוה הזאת שקויתי לעשות ענבים היה עזר גדול ופתח טוב לעשות ענבים ואם כן איך עשה באושים וכבר פירשתי כיוצא בזה באומרו ויקו לעשות ענבים שלא אמר ויקו עשות להורות כי התקוה האלהית שישראל יעשו ענבים מסייעת היא ועוזרת אותם לעשו׳ ענבים וז״ש ויקו לעשות ענבים וכן קויתי לעשות ענבים ויעש באושים ׃ וכבר קדם בפסוק ויקו לעשות ענבים שהתקוה שהיה לשי״ת היא הכנה גדולה ועזר אלהי מסייעתם לעשות ענבים וזהו ויקו לעשות ענבים וז״ש כאן מדוע קויתי לעשות ר״ל מדוע היה כן שקויתי והקווי הזה מסייע היה לעשות ענבים ולא שוה לו אלא ויעש באושים ׃ ובזה מובן כי מה לו להזכיר מה שקיוה שאמר קויתי גו׳ וגם הי״לל קויתי עשות ענבים מהו לעשות ועוד שהסמיך שאלות מדוע אל קויתי אלא ודאי כדאמרן ׃

ועתה אודיעה נא גו׳ עיין רש״י ז״ל והרא״בע ז״ל והרד״ק ז״ל ומהרי״א אמר שברר את יושב ירושלם ואיש יהודה לדיינים לדון ביניהם בין ה׳ ובין כרמו בית ישראל והדיינים לא ענו דבר ולא פסקו לז״א ועתה שאין אתם מודיעים הדין אני אודיעה אתכם פסקן של דברים שהמשוכת מקוצים שעושי׳ על הגדר הסר משוכתו והיה לבער הקוצים ההם באש יבערום או לבער הכרם כי יכנסו בו בני אדם ואחר כך יפרוץ גדרו של אבנים כדי שיהיה למרמס חיה ובהמה ׃

ואתנ׳ החכם השלם כה״ר מרדכי הכהן י״צו פי׳ שאמר אני אעשה דבר שיהיה בו תועלת לכרמי שישאר לו שם כרמי׳ הלא זה הדבר הסר משוכתו וגו׳ שהוא יתברך שפך באש חמתו על העצים ועל האבנים שלא לכלות את ישראל וז״ש ואשיתהו בתה וגו׳ וכל זה למה כדי שיהיה כרם ה׳ בית ישראל בהוייתו תמיד עולם ועד כרם ה׳ ושמא תאמר שעשו תשובה ת״ל ויקו למשפט וכו׳ ׃ עוד פי׳ ועתה אודיעה נא אתכם כדי שתשמעו ותיראו אתם איש יהודה פן יקרה לכם כמקרה אחיכם בית ישראל והם לא עשו כן אלא כי כרם ה׳ צבאות בית ישראל ואיש יהודה היה נטע שעשועיו שהרי הוא ית׳ שעשע עמהם ועשאם דיינים שישפטו הם בינו יתברך ובין ישראל והם לא עשו כן אלא במקום כי ויקו השי״ת שישפטו בינו ובין ישראל וזהו למשפט כמ״ש שפטו נא ובמקום זה והיה משפח שנספחו גם כן איש יהודה על בית ישראל והרעו יותר מהם לצדקה שחשב הוא ית׳ שיעשו איש יהודה בראותם מה שאירע לישראל והנה צעקה באופן שנתדמו השני בתים בית יהודה לבית ישראל והיינו דקא סמיך הוי מגיעי בית בבית עד כאן ׃

ולע״ד שלפי שהזכיר החסדים אשר עשה עם הכרם הזה ועתה גם כן אעשה זאת שאודיעה אתכם את אשר אני עושה לכרמי כי חיבה יתירה היא זאת ההודעה כדי שיזהרו ויתנו לב לשוב וז״ש ועתה גם כן אני מחזיק בתומתי עמכם שאודיעה נא אתכם את אשר אני עושה לכרמי כדי שתזהירם ולא אעשה זאת בעצם ורהשוכה אלא בהסתירי פני מהם ימצאוהו צרות רבו׳ וז״ש הסר משוכתו משיה תיסר ולא אמר אסיר משוכתו וכן פרוץ גדרו מאיליו מהסתר׳ פני השגחתי מהם ולזה לא אמר אפרוץ אלא פרוץ גדרו מאיליו יהיה נפרץ ׃ וי״ת הסר משוכתו אסלק שכינתי פרוץ גדרו אתרע בית מקדשיהון וכו׳ שתרגם משוכתי כמו משוכתו לשון סוכה על הסכינ׳ המסוכנ׳ עליהם ׃ וגדר על המקדש שהוא גדר בפני החוטאים לבלתי יחטאו שהרי אם חטא יבא אשם ׃

ואשיתהו בתה גו׳ עיין רש״י ז״ל וכן הרא״בע ז״ל והרד״ק ז״ל ׃ ולע״ד לדקדק לשון ועל העבים דהי״לל ואל העבים צויתי ׃ גם תיבת מטר מיותרת ׃

ונראה דהכי קאמר שהקב״ה לא יצוה על העבים אלא על המקור שהם השמים ככתוב בתורה יפתח ה׳ לך את אוצרו הטוב לתת מטר ארצך בעתו ולזה כתיב ועצר את השמים וגו׳ וזה שאמר ועל העבים ר״ל המקום אשר על העבים שממנו שואבים העבים המטר הנה עליו צויתי מהמטיר מטר ר״ל מהמצוא מציאות המטר וזהו מהמטיר כלומר המציא המצאת מטר ׃ או אפשר שאלו אמר מהמטיר לבד היה מובן מהמטיר כדי הצורך אבל לא מגיעה לאלוטין לז״א מהמטיר מטר אפי׳ מטר כל דהו שימנעו אפי׳ רביבים ׃ או אפשר לפי שכל הברכה היא לתת מטר ארצכם בעתו יורה ומלקוש יורה בחשון ומלקוש בניסן לז״א כאן שהמניעה תהי׳ על העבים מהמטיר מטר הוא המטר הסוגליי בעתו שהכל תלוי במטר ההוא ובהמנעו אף על פי שירד מטר מקודם כלא היה יהיה נחשב שהכל הולך אחר מטר החיתום ׃ או אמר מהמטיר מטר דוקא הוא שצויתי על העבים אבל לא צויתים מהמטיר אבק ועפר כקללה הכתובה בתורה מטר ארצך אבק ועפר ׃

למגיה הצעיר לוי לאנייאדו י״צו ולע״ד״ן למה שדקדק מורי זקני הרב ז״ל שהי״לל ועל העבי׳ וכו׳ גם שתיבת מטר מיותרת ועוד לע״דן לדקד׳ שהי״לל ואל העבים אצוה לא ימטירו וכבר נתיישב דקדוק זה בפי׳ האחרון שפי׳ מז״ה ז״ל ולעניות דעתי נראה שכוונת הכתוב לו׳ כי אפילו אם נתמלאו העבים וכבר המים הם על העבים אצוה אותם שלא ימטירו ולא עוד אלא אפילו אם כבר התחילו להמטיר ז״ש ועל העבים אצוה מהמטיר כלומר בעוד היותם מורידים מטר וכבר המטיר על פני חוצות אצוה אותם שיפסיקו עוד יאמר שעולם יהיה כמנהגו הולך והעבים יורידו מטר אמנם לא עליו ז״ש ועל העבים כלומר להותו שהוא שר המטר כמו שאמרו חז״ל גבי אף ברי יטריא עב יפין ענן אורו שר של מטר ברי שמו ז״ש ועל העבים למי שממונה על העבים לו אצוה יטריא עב יפין ענן מהמטיר עליו על כרמי דווקא יפין אותם מעליו אמנם מטר יהיה על זולתו וחלקה זולת כרמי תמטר שלם תהיה מכה כוללת תהיה צרת רבים שהיא חצי נחמה ולכן אצוה מהמטיר עליו דווקא עד כאן ׃

כי כרם ה׳ צבאות וגו׳ עיין רש״י ז״ל וכן הרא״בע ז״ל פי׳ משפח מכרת שאת המספחת הוא ׃ ועיין הרד״ק ז״ל וכן מהרי״א ז״ל ׃

ולע״ד״ן לדקדק שבתחילת הפסוק מקדים תואר הכרם ואחר כך הנושא שהם בית ישראל ובסוף הפסוק מהפך הסדר שמזכיר תחילה איש יהודה ואחר כך נטע שעשועיו והי״לל ונטע שעשועיו איש יהודה ׃

ונראה כי בתחילה הזכיר הפסוק הצד השוה שבבית ישראל ואיש יהודה ששניהם יחדיו כרם ה׳ צבאות בית ישראל ואיש יהודה ויש עוד יתרון לאיש יהודה תוספת מרובה על בית ישרא׳ שאיש יהודה לבדו נטע שעשועיו שמשתעשע בהם לפי שהם ענותני׳ ובפרט איש יהודה שהוא המלך כי כל מלך ממלכי בית דוד דן ודנין אותו וזה שאמר ואיש יהודה נטע שעשועיו ולזה ויקו למשפט כי מירושלם ואיש יהודה יצא המשפט הישר והנה משפח ככז״ל מספחת כלומר שהיו מעבין את הדין כמספחת הזו האדוקה בו באדם וקשה להרפא כך היו מעכבין הדין ומעבין אותו ואף ע״פ שידונו אמת בכל שכן לצדקה ולדק המשפט והנה צעקה ואפשר ששתי חלוקות אלו האחת כנגד איש יהודה דסליק מיניה עליו אמר ויקו למשפט והנה משפח כי מציון ומבית יהודה יצא דבר המשפט ככתוב כי יפלא ממך דבר בין דם לדם בין דין לדין בין נגע לנגע דברי ריבות בשעריך וקמת ועלית וגו׳ וכנגד כי כרם ה׳ צבאות בית ישראל אמר לצדקה כי כולם היו מאבותיהם אנשי חסד וצדקה ולזה קיוה לצדקה והנה צעקת העניים שואלים צדקה ואין עושה עמהם צדקה וחסד או יאמר לצדקה והנה צעקה כי אגרא דתעניתא צדקתא שאין הדבר תלוי בצעקה והרבות תחנוני׳ ולז״א כי קוה לצדקה והנה צעקה שצועקים לשוא בצעקה בעלמא בלי הצטרפות שיהא צדקות מעשים או צדקה לעניים ופשוטו צעקה מהעשוקים ככז״ל מהמפרשים ז״ל ׃ או יאמר לצדקה לעניים שמלוה לו על ביתו והנה צעקה לפי האמת שכוונתו ליטול ממנו כמו שסמך הוי מגיעי בית בבית וגו׳ ׃

הוי מגיעי בית וגו׳ רבי שמעון דסכנין בשם רבי לוי מלוה על ביתו מלוהו על שדהו ליטלה אמר הקדוש ברוך הוא מה אתם סבורים שאתם יורשים את הארץ והושבתם לבדכם בקרב הארץ באזני ה׳ צבאות אם לא בתים לשמה יהיו אמר רבי שמעון בן לוי מי שהוא לווה באזני של חברו לא באזנו אחת הוא לויה שמא לוה הוא בשתי אזניו והכא באזני ה׳ צבאות עד כאן לשונו ׃ ואפשר שלמדו ענין ההלואה מסמיכו׳ הפסוק הקודם כדפרשית לצדקה והנה צעקה שלפנים נראה מעשה צדקה שמלוהו בשעת דחקו והנה לפי האמת צעקה היא שהרי כוונתו ליטלה ממנו לפי שביתו של עניים מוכח אל ביתו ושדה של עני אל שדהו של בעל הבית המלוהו וזהו שסמך הוי מגיעי בית בבית שרוצה להגיע ביתו של עני ולהרחיבו אם כן אינו צדקה שלפי האמת אלא צעקה שצועק העני מרה מי יתן והיה שלא הלוהו על ביתו או על שדהו כי היה לוה ממקום אחר ופורע לא יצא נקי לביתו ושדהו וזהו או׳ עד אפס מקום אל העני לא בבית ולא בשדה וזה שאמר מקום שמקום שם כללי לבית ולשדה ׃ ומלשון בקרב הארץ למד שסבורין הם שיורשין את הארץ ושיהיו בקרבה ממש ירושת נחלת עולמים וזהו והושבתם בקרב הארץ מה אתם סבורים שאתם יורשים את הארץ ׃ עוד לחז״ל אמר ריש לקיש הוי מגיעי בית בבית שדה בשדה הגעתם חרבן ראשון לחורבן שני מה חרבן ראשון ציון שדה תחרש אף חרבן שני ׃ עד אפס מקום מי גרם למקום שיחרב על שלא הנחתם מקום שלא עבדתם בו אלילים והנה ריש לקיש דייק דהי״לל ושדה בשדה בוי״ו התוספת לז״א הוי מגיעי בית בבית הגעתם חרבן ראשון לחרבן שני שנעשה שדה בשדה רוצה לומ׳ כמו שהבית הראשון נעשה שדה נחרש כן השני ובזה הפירוש נמשך היות עד אפס מקו׳ מיותר׳ שכבר הודיע חרבנו של בית שני באו׳ שדה בשדה לכך דרש עד אפס מקום שלא הניחו מקום שלא עבדו בו ע״א ותיבת עד פי׳ שהיו עובדים והולכים בכוונה מכוונת לטמא כל העולם עד שלא יהיה מקום פנוי מעבודת אלילים ׃ ולפי זה והושבתם לבדכם בקרב הארץ הכי קאמר סבורים אתם שאפי׳ יחרבו הבתים של המקדש עכ״ז והושבתם לבדכם כלומר אתם לבדכם תשבו עם היו׳ ביתי חרב דעו כי בהחרב ביתי בתים רבים יהיו לשמה מאין יושב באופן שאם המקדש שדה יחרש בתים רבים לשמה יהיו ׃ ועיין רש״י ז״ל וכן הרא״בע ז״ל וכן הרד״ק ז״ל ׃ וכן מהרי״א ז״ל ׃ והרחיב שמגיד בזה מה שכתבתי למעלה בקרן ׃ ולע״ד״ן כי אמר הוי מגיעי בית בבית על המשיגי גבול אלו מאלו והם סיבה לקרב החרבן העתיד שבתי׳ רבים לשמה יהיו ושדה תחרש כל אחת ואחת מהם ז״ש שדה בשדה יקריבו ר״ל מקריבים שיהיו שדה בשדה יחדיו ולא בית בבית עד אפס מקום ניכר ולא זכר בית אלא שדה נחרש כיון שאלו משיגים גבול אלו וגרמתם סלוק שכינת ה׳ מביניכם וז״ש והושבתם לבדכם בקרב הארץ שאין השי״ת בתוככם ולזה יבואו האויבים והחריבו הבתים ויעשום שדות ׃ ואולי בזה רמז עד אפס מקום על הקב״ה שהוא מקומו של עולם על דרך ברוך המקום שנתן תורה לישראל כלומר עשיתם כ״כ השגת גבול בהגעת בית בבית והקרבת שדה בשדה עד אפס מקום זה הקב״ה שאיננו בקרבכם באופן שישבתם לבדכם בקרב הארץ כי שב מאחריך השם יתברך כי אפס מקום כאמור זהו והושבתם לבדכם ׃

באזני ה׳ צבאות וגו׳ כי עשרת וגו׳ עיין רש״י ז״ל והוא לחז״ל ככז״ל בפסו׳ הקודם א״ר שמעון בן לוי וכו׳ ועיין הרא״בע ז״ל והרד״ק ז״ל ופי׳ המתרגם כדפי׳ הרא״בע ז״ל כפי׳ השני הנז״ל ׃ ומהרי״א ז״ל הביא דברי המתרגם ודברי הרד״ק ז״ל והוא פי׳ באזני ה׳ צבאות שהוא לשון שבועה על דרך נשבע ה׳ בימינו ובזרוע עוזו וכן נשבע ה׳ בנפשו והשבועה היא אם לא בתי׳ רבים גדולים וטובים מאין יושב זהו בענין הבתים ועל שדה בשדה יקריבו אמר שגורן ויקב לא ירעם והתירוש וזהו כי י׳ צמדי כרם יעשו בת אחת וזרע חומר איפה ר״ל כי הכרם שהוא גדול עד שיצטרך עשרה צמדי בקר כדי לחרוש אותו ביום אחד לא יתן עתה מהיין אלא מעט שתכילהו בת אחת והיא מידה קטנה ביין ׃ וכן בשדה שיזרעו חומר והוא כור של חיטים לא יעשה אלא א׳ פה אחת והאיפה ג׳ סאין והחומר שלשים סאין עד כאן ׃ ולע״ד״ן שכוונת הנביא לו׳ שלא יתייאשו מן הרחמים כי עוד השמש במרומים לשאול את פי ה׳ ירחם עליהם כי הדבר שקול אין ולאו וז״ש באזני בשתי אזני גילה ה׳ צבאות ישראל והשמיעני אם לא בתי׳ רבים כלומר הדבר אם לא כאמו׳ אין ולאו ורפיא בידיה שאם נשוב לא בתים רבים לשמה יהיו ואם לא נשוב אז תתקיים הגזרה ׃ באופן שלזה הוצרך להשמיעני בן בשתי אזני באוזן ימין השמיעני שאם נשוב לא יהיו בתים רבים לשמה ובשמאל הודיעני שאם לא ישובו בתים רבים לשמה יהיו ואמר כי אלו הבתים יותר טובים הם בחרבנן מבישובן ז״ש גדולים וטובים הם שנמשך להם טוביות מה מאין יושב שבשביה בהם יושב היו גדולים ורעים לא כן בחרבנן ׃ או יאמר גדולים וטובים מאין יושב אפי׳ יושבי אחד לא יהיה בכמה בתים רבים וגדולים ולזה לא אמר מאין יושבים ׃ ואפשר שהזכיר שתי חלוקו׳ האחת אם לא בתים עונש מגיעי בית בבית שעל כן בתים רבים לשמה יהיו והחלוקה השנית גדולים וטובים בשדות שאף על פי שהיו גדולים וטובים לא יהי׳ בהם יושב ויושבן זו היא זריעתן ולזה נותן טעם ואומר כי עשרת צמדי כרם יעשו בת אחת ׃ ותמצא כי בכרמי היין תרבה הקללה שהרי מעשרת צמדי כרם לא יצא אלא בת אחת יין שהוא דבר מועט כמעט אחת ממאה אמנם בזרע חומר חיטים אמר איפה שהיא ג׳ סאין שהוא מעשר כי החומר שלשים סאין והטעם לפי שהיין סרסור כל העבירות ע״כ העוונות שנעשו ע״י גורמים שעשרת צמדי כרם יעשו בת אחת ׃

למגיה הצעיר לוי לאנייאדו י״צו ולע״ד״ן שאו׳ הנביא באזני שמעתי את קול ה׳ או׳ מה אעשה כי זה שמי ה׳ צבאות מעלה ומטה ולכן צריך להכנס להם לפנים משורת הדין ולבלתי עשות להם ככל אשר עשו אם לא כלומר אילולי כן שאני נקרא ה׳ צבאות בודאי כי בתים רבים לשמה יהיו גדולים וטובים מאין יושב ואחד מהם לא יהיה נותר ביום אף ה׳ על רוע מעלליהם ופשעיהם

רש״י

מאחרי בנשף · לשתות בלילות : יין ידליקם · בוער בם : כנור ונבל · מיני זמר ... שמו נבל שמנבל כל מיני זמר במדר׳ תילי׳ : ... סל קנה בלע״ז : ואת פועל יי׳ לא יביטו · ... ומעשה ידיו לא ראו · עשו עצמן כאילו לא ראו את

רד״ק

הוי משכימי בבקר לשתות יין · אוי להם שכל עסקם הוא לשתות ולהתענג בבשר ואינם עוסקים בדברי תורה וחכמה ובבקר ישכמו ... ימלאו אותו טוב · וכן בנשף מאחרי׳ בבית המשתה עד שידליקם היין ... כל תאות נפשם : והיה כנור · עתה מספר איך היו משתיה׳

ישעיה ה

הוי משכימי בבקר שכר ירדפו מאחרי בנשף יין ידליקם: והיה כנור ונבל תף וחליל ויין משתיהם ואת פעל יהוה לא יביטו ומעשה ידיו לא ראו: לכן גלה עמי מבלי דעת וכבודו מתי רעב והמונו צחה צמא: לכן הרחיבה שאול נפשה ופערה פיה לבלי חק וירד הדרה והמונה
טו ושאונה ועלז בה: וישח אדם וישפל איש ועיני גבהים תשפלנה: ויגבה יהוה צבאות במשפט והאל הקדוש נקדש בצדקה: ורעו כבשים כדברם וחרבות מחים גרים יאכלו: הוי משכי העון בחבלי השוא וכעבות העגלה חטאה: האמרים ימהר יחישה מעשהו למען נראה ותקרב ותבואה עצת קדוש ישראל ונדעה:

הוי

תרגום

ווי דמקדמין בצפרא למשתי חמר עתיק רדפין מאחרין למיפטר מרמשין על שויהון חמר אונסין מדליק להון: והוי על ידי כנור ונבל קנתרוס אבובא וחמרא משתיהון ובאוריתא דיי׳ לא אסתכלו ועובד גבורתיה לא חזו: בכן גלו עמי מבלי דעתא ויקיריהון מיתו בכפנא וסגויהון בבוצירתא בצחותא: בכן אפתיאת שאול נפשה ופתחת פומה ולית סוף ונחתו יקריהון וסיגויהון ואתרגשתהון ודתקיף בהון: וימאך אנשא ויחליש תקוף גברין ועיני רמיא יתמאכן: ותקיף יי׳ צבאות בדינא ואלהא קדישא קדיש בזכותא: ויתפרנסון צדיקיא כמא דאמיר עליהון יסגון וניכסי רשיעיא צדיקיא יחסנון: ווי דמשרן למחטי צבחר נגדין חובין כחבלי למא אזלין וסגן עד דתקפין וכגדילת עגלתא חובין: דאמרין אימתי יוחי ויגלי פרישתיה בדיל דנחזי ויקריב וייתי מלכיה דקדישא דישראל ונדעיניה:

ווי

אבן עזרא

מנחה גדולה

יכרם הרע לכן גלה וגו' הוי מושכי העון וגו' או"ל כיון שעבר אדם עבירה ושנה בה נעשה לו כהיתר. וז"ש הוי מושכי העון שבתחלה הוא יודע שעבר עבירה ואין דבר קיים במעשיו כי אם כחבלי השוא שמוא מעשיו שעשה אלנו נקפו עדין להשיב משא"כ אחר כך ששנה בה נעשה לו בהתיר כדבר קיים בעבות העגלה חטאה ורבותא קמ"ל דתחלה כשעשה עון שוגג אע"פכ הוא מתחרט בה והוא בעיניו כחבלי שוא ואח"כ שנעשה בחטא אפי' היא חטאה שהיא מזיד אפ"ה אין בדעתו להשיב ממנו כי אם היא אצלו כדבר קיים עבות העגלה שלא ינתק והטעם שחוטאי' הוא מה שאמר שלמה המלך ע"ה אשר אין נעשה פתגם מעשה הרעה מהרה על כן מלא לב בני האדם לעשות רע. וז"ש מה בצע כי נעבוד את אלקי' כיון שאנו רואין צדיק ורע לו רשע וטוב לו משא"כ אם ימהר יחיש מעשהו וגו' ונדעה כי רע יהי' לרשע וטוב לצדיק לא כן עתה שנהפכה השיטה וע"כ הם אומרי' לרע טוב ולטוב רע כי כל כוונתם אינו כי אם שייטב להם ה' בעה"ז כאילו הוא העיקר ואינם משגיחין על עה"ב ושמים חושך עה"ז לאור כאילו הוא אור הגנוז לצדיקים לקבול שכר שמים מר למתוק זה המר אשר לאדם בעולם עה"כ כי מרה תהיה לו באחרונה הם שמים למתוק ואינם משגיחי' עליהם ומתוק אלו הם הייסורין אשר מגיע לצדיק בעה"ז הם מתוקי' וממרקי' אותו לעה"ב כמא"ז"ל נאמר ברית במלח ונאמ' ברית ביסורין מה מלח ממתיק את הבשר אף יסוריים ממרקים גופו של אדם שישאר מתוק ונקי לעה"ב. ואע"פ שיבא מי שידבר דברים אלה אל לבם לומר מקרא מלא דבר הכתוב היום לעשות' ולמחר לקבל שכרם בעקב. הם אינם משגיחים על זה כי אם חכמים בעיניהם מה שהם רואים בעיניהם עניני גשמי' וטובת עה"ז ונגד פניהם נבונים מה שהם רואין נגד פניהם בזה הם מבינים ולא בדבר הסמוי מן העין שכר עה"ב אשר עין לא ראתה. וע"כ אינם משגיחים אלא בעניני עה"ז וזה כחם וגבורתם לשתות יין ולמסך שכר כי שמים עיקר מקהלות עה"ז וגם ע"כ שרואין צדיק ורע לו ורשע וטוב לו הם מצדיקי' רשע עקב שוחד וצדקת צדיקי' יסירו ממנו שאין רוצין להיות כאיכן ככם הצדיקים כדי שלא יהיו חלול צדיק ורע

גן

ופשעיהם כי רבו אבל בהיותי ב' צבאות ארחם את בית ישראל וכוונת הנביא בזה להודיעם העונש שהם חייבים על רוב עוונותם עד כאן:

הוי משכימי בבוקר וגו' מסכת שבת א"ר אבהו לא חרב' ירושלם אלא בשביל שבטלו בה קרית שמע שחרית וערבית שנא' הוי משכימי בבוקר שכר ירדופו וכתיב לכן גלה עמי מבלי דעת ע"כ ולמדו כן שהיה די שיאמר הוי משכימים שכר ירדפו מאחרים יין ידליקם או הוי בבקר שכר ירדופו בנשף יין ידליקם. משכימי בבקר למה לזה אמרו שהיו מבטלין קרית שמע שחרית וערבית וזהו לכן גלה עמי מבלי דעת שהוא קבלת עול מלכות שמים הוא הדעת ה' וקבלת עול מלכותו ולכך גלו ביון שבטלו הדעת ה' בביטול ק"ש שחרית וערבית עוד אפשר דקדקו חז"ל שכיון שתיבת משכ מו שמיך שלא אמר משכימים שהוא מוכרת אם כן יקשה בית בבקר ובית בנשף מיותרת דהי"לל משכימו בוקר מאחרי כשף וכן הוקשו להרא"בע ז"ל שכתב משכימי סמוך אעפ"י שאחריו וכמוהו השוכני בהלוים ע"כ את זה דקדקו חז"ל ואמר שמלבד היות ההשכמ' בקר לרדוף יין רע מלבד עצמו הנה הוא רע ומר להיותו בשעת קבלת עול מלכות שמים לקרות ק"ש וזהו הוי משכימי ולהיותו בבקר ובנשף רע יותר ויותר. ומ"ש לא תרבה פירושו כי העדר יושביה היא החרבן האמיתי כי חרבן נפילת הבתים והיותם לשמה כבר קדם הוי מגיעי בית וגו' שעל השגת גבול בתים רבים לשמה יהיו: ורש"י ז"ל יין ידליקם בוער בם. ועיין הרא"בע ז"ל וכבר תקנתי תיב' משכימי היותה סמוכה עם בית בבוקר כדר' אבהו כנז' ועיין הרד"ק ז"ל ומהרי"א ז"ל משכימי כמו משכימים בבוקר וכן מאחרי כמו מאחרים מוכרתים ומקום משכימים בבוקר לבית המקדש להתפלל שחרית וכן בנשף שהוא תחילת הלילה להתפלל ערבית הם היו משכימים ושותים יין אלא שבבוקר שכר ירדופו שיעור מועט אמנם בלילה היו מאחרים ושותים שיעור מופלג כי לא יש עסק כלל ולזה מאחרי בנשף שיעור גדול עד שידליקם דליקה והבער עד כאן:

ולע"דן ע"פ שיטת מהרי"א ז"ל שהלו קובעים סעודתם בלילה יותר בקבע וברבוי לפי שהלילה אין בו עסק וז"ש הוי משכימי בבקר לשתות שכר כדי שתפוג שכרותן קודם שיפתחו שערי השוק ולזה הם משכימים שלא לבטל המשא ומתן ושותים שיעור שכר שיוכלו לרדוף אחרי עסקם ז"ש שכר ירדופו ר"ל שכר בשיעור שאח"כ ירדופו אחרי עסקם אמנם בנשף מאחרים גם כן שלא לבטל המשא ומתן לכך אחר שגמרו כל עסקם ונתאחרו אז שותים יין במזרקים כדי שידליקם שהרי אין להם בלילה עסקים ואולי לזה בוחרים בבקר לשתות שכר תמרים ושעורים שאינו משכר אלא לפי שעה והרי שתוהו בהשכמה באופן שקודם שכון היום כבר יפוג השכר לא כן אם היה יין אמנם בנשף ישתו יין חזק ושיעור שידליקם כי לילה הוא:

והיה כנור ונבל וגו' לכן גלה וגו' סוטה פ"ה א"ר יוחנן כל השותה יין בארבעה מיני זמר ומביא חמש פורעניות שנא' והיה כנור ונבל תוף וחליל ויין משתיהם מה כתיב אחריו לכן גלה עמי מבלי דעת שגורמין גלות לעולם וכבודו מתי רעב שמביאים רעב לעולם. והמונו צחה צמא שגורמין לתורה שתשכח מלומדיה וישח אדם וישפל איש שגורמין שפלו' לשונאו של הקב"ה שנ' ה' איש מלחמה ועיני גבוהים תשפלנה שגורמין שפלות לישראל ומה כתיב אחרי כן לכן הרחיב' שאול נפשה וגו' ע"כ: ולע"דן לדקדק דכיון שהם ארבעה מיני זמר איך יהיו הפורעניות חמש והיה ראוי יהיו ארבע כנגד ארבע ואם אפשר שיהיו יותר מהמספר המכוון א"כ למה יהיו חמש ולא יותר כיון שאין הדבר מכוון במספר. ובכלל זה נדע כוון המספר הזה של ארבעה מיני זמר לא פחות ולא יותר. ועוד והמונו צחה צמא מנא ליה למדרשיה על התורה. ולמה לא דרש וכבודו מתי רעב לא רעב ללחם כי אם לשמוע את דבר ה' כמו שדרש לא צמא למים אין מים אלא תורה. ועוד דמסיק ומה כתיב אחרי כן הרחיבה שאול נפשה דא"כ ששה פורעניות הם ועוד דפסוק זה קודם לפסוק וישח אדם וישפל איש ואם כן ראוי היה לבעל המאמר לפרשו בכלל שאר הפורעניות ולא הי"לל ומה כתיב אחריו דמשמע שהוא ענין בפני עצמו:

ונראה כי להיות הזמר בארבעה מינים במספר ובשתיית יין הם חמש ולזה ימשכו ה' פורעניות כנגד היין וארבעה מיני זמר וטעם הארבעה הוא כי מורה פריקת עול מלכות שמים מד' אותיות שבשם וז"ש והיה כנור וגו' שזו פריקת עול שאת פועל ה' לא יביטו שבשמחתם עם הארבעה מיני זמר פרקו עול הארבעה אותיות שבשם וזהו פועל ה' לא יביטו ולז"א והיה כנור וגו' היין והיה אלא שם ההויה ית' וית' ואל זה כוון הפסוק באו' והיה כנור ונבל תוף וחליל ויין משתיהם כלו' עם היין הם החמש ולכן גלה עמי וגו' חמש פורעניות דהל"כ ויין משתיהם למה שהרי כבר אמר ויין ידליקם אבל כוון לכוון החמש כלי זמר עם ויין משתיהם ולזה נקוד ויין בקמץ כמו והיין הנז' ואמר שאין הפורענות באה אל השותים כי אם לכלל העול' ואפי' למי שלא שתה ולא שמע ולמד כן מפסוק לכן גלה עמי מבלי דעת ר"ל גלה מבלי היות לו ידיעה מהענין הזה מהזמר ושתיי' היין וזהו מבלי דעת אם כן קרא הזמר שגורמין גלות לעולם בכללו בגרמא שהרי אפי' אותם שלא ידעו בנבל וכנור וגו' ויין עכ"ז גלו ודרש וכבודו מתי רעב שאפי' הנכבדים שלא היו קלי ראש לשתות יין במיני זמרה עכ"ז מתו ברעב א"כ מביאין רעב לעולם בכללו ובגלו' אמר גורמין שכדי שיכלו החוטאים צריך שיכבוש אותם האויב ויגלו ג"כ הכשרים וז"ש גורמין גלות לעולם אמנם ברעב אמר מביאים רעב לעולם שכיון ששמן ישורון ויבעט להביא זמר ויין ראוי שתבא רעב וחוסר כל לעולם כדי שיכניעו ויביטו אל פועל ה' ולא שייך גרמא כאן שהרי היו יכולין למות החוטאי' ברעב והכשרים ינצלו אלא שהעון הזה גורם להביא רעב על פי ב' שהוא מן הדברים שהקב"ה מבריז עליה' הוא בעצמו ככתוב ויקרא רעב על הארץ. וז"ש שמביאין רעב בעולם מביאים ממש ואפי' לכשרי' ונכבדים כמו שכ' וכבודו והנה דרש בצמא שגורמין לתורה שתשכח מלומדי' משני הכרחיו' האחד שה"לל וכבודי מהי רעב וצמא מדאפקיה קרא בחלוקה אחרת ואמר והמונו צחה צמא אלא לאו למא טבעי הוא וההכרח השני הוא מכפל צחה צמא דו והמונו צמא הו והמונו צחה כפל הצמאון מורה הוא על מים קרים על נפש הם מי התורה והמונו הם לומדי התורה שהם המון עם ישראל ולז"א מלומדיה: ואמר וישפל איש זה הקב"ה שנ' ה' איש מלחמה כי אדם לא הוצרך ללמוד שהרי כתוב בפי' ועליו דמות כמראה אדם אבל וישפל איש שונאו של הקב"ה שנא' ה' איש מלחמ' והכוונה ברמוז אגב אורחיה וישפל איש מברחיק נזק באויבים וישח אדם מקריב תועלת והורדת שפע וגורמין שפלות לישראל כלומר שיצריכו בגלות הרי חמש פורעניות גלות: רעב: צמא: השפלות שונאו של הב"ה: השפלות ישראל: שכל אלו גרמת חמש פורעניות לעולם כולו: אמנם לחטאי' בנפשותם השותים היין במיני זמר ז"ש ומה כתיב אחרי כן לכן הרחיבה שאול נפשה לפרע מהם: ואין לפרש למנות השפלת שונאו של הב"ה והשפלת ישראל באחת וא"ב יהיו החמש עם לכן הרחיבה: כי לסוף מה כתיב אחריו לכן הרחיבה שאול נפשה מורה שהוא ענין פורענות בפני עצמו מלבד החמש הנז' שהם כוללים לכל העולם וזה פרטיי אל החוטאים לבדם. וכן מצאתי לרש"י ז"ל לכן הרחיבה שאול נפש' לאחר שהביאו שלש פורעניות לעולם שיפן נופלין בגהינם ע"כ והכריח לחז"ל לפרש כן או' לכן הרחיב אם הוא מכלל העונשים הנז' הי"לל והרחיבה שאול נפשה מקושר עם לכן גלה עמי מבלי דעת מדקאמר שנית לכן הרחיבה שאול וגו' אלמא שהוא עונש לחוטא שיפול בגהינם על שגרם פורענות לעולם וברא"ם וישח אדם וישפל איש שכביכול גורם לשונאו של הב"ה להשפל וא"כ היה לו להקדים פסוק וישח וגו' לפסוק לכן הרחיבה אלא שאימר כדי להסמיכו אל פסוק ויגבה ה' צבאות וכמו שאפרש בס"ד: למדנו מהנז"ל טעם למספר ארבע מיני זמר והיות חמשה מיני עונשים כנגד חמשה פרטים עם היין ולמדנו טעם לאומרו ויין משתיהם כי נראה מיותר דהא בהא סלקינן ונחתינן הוי משכימי בבקר שכר ירדופו וגו' ועיין רש"י ז"ל והרא"בע ז"ל והרד"ק ז"ל ומהרי"א ז"ל ספר הכתוב בגנותם שאותו השכרות היו עושים אותו בשמחות וגיל שהכנור ונבל וגו' נסמכים יחדיו תמיד עם יין משתיהם וכבר התלונן הנביא ואמר כי רעתיכי אז תעלוזי: והיו מרלים בהבל ימיהם במשתה ובנגון ואת פועל ה' לא יביטו שהיא התורה האלהית אשר צוה בה לעזוק ולסקל הכרם ומעשה ידיו לא ראו ולא נתנו לב אל עשרת הדברות הכתובים באצבע אלהים וזהו ומעשה ידיו לא ראו והיה עונשם מדה כנגד מדה כיון שלא הלכו אחר הדעת ראוי שיגלו ובגלות תאבד חכמת חכמיו ובינת נבוניו תסתתר וזהו גלה עמי מבלי דעת ר"ל שבגלות תאבד חכמתם ויהיה גולה ובלי דעת: גם אמר גלה עמי מבלי דעת שנמשך להם הגלו' מפני חסרון דעת וההשכל בתורת ה' ואמר שהנכבדים יהיו מתים ברעב אמנם המון העם המשתכרים יותר אותו ההמון יהיה צחה צמא שתדבק לשונו לחכו ע"כ:

ולע"דן לדקדק כפל ואת פועל ה' לא יביטו ומעשה ידיו לא ראו והשנוי שאמר לא יביטו לשון עתיד ולא ראו לשון עבר: ונראה שהכתוב הזה מקושר עם מה שזכרתי בפסוק הקודם היות בלילה סעודת קבע לפי שאין בלילה שום עסק וכמ"ש מאחרי בנשף יין רב שידליקם כי אין עיכוב. ועל זה אמר והיה כנור ונבל וגו' בלילה כי אינדריבה זו אלא בלילה והוא או' ויין משתיהם כי בבקר שכר היה משתיהם וכאן אין הכתוב מדבר אלא בלילה שיין משתיהם ובזה מובן אומרו ויין מוכרת בה"מז תחת הו"או והי"לל ויין סמוך בש"בא אבל אמר ויין על ייז ידליקם שהוא בלילה ולהיות התורה עסקו של הב"ה כמו שדרשו חז"ל בפסוק והלוחות מעשה אלהים שפירושו כל עסקו ומעשהו הוא בתורה וכן דרשו ושמור משמרת מצותי גו' שהב"ה שומר

ומקיים התורה והמצות וזהו וישמור מה שאני שומר וזהו משמרתי וז"ש ואת פועל ה' ר"ל מה שהוא פועל ועושה ומקיים כעין והצווקות מעשה אלהים המה לא יביטו וכת"י ובאוריתא דה' לא אסתכלו ואמר לא יביטו כי אין ראיה של תורה אלא בלילה בהשמורת כמו שכתוב קומי רוני בלילה שהיא קימה אחר השביבה וכיון שטו בנשף בתחילת הלילה בכנור ונבל גו' ויין משתיהם כמנע הו' שיקומו לרינה של תורה וז"ש ואת פועל ה' לא יביטו באשמורת כי שתו יין רב ויסנו להם וכי תימ' בעודם שותים ומנגנים בנשף רואים הם ירח וככבים אשר כנן השי"ת ומשבחים אותו ומכירים מיעוט ערכם כי מה אנוש לז"א והלואי ירא מעשה ידיו ה' ואצבעותיו ע"ד מ"ש דוד ע"ה כי אראה שמך מעשה אצבעותיך ירח וכוכבים אשר כוננת מה אנוש גו' שהלא הנבלים בעסק' בנבל וכנור מעשה ידיו של הב"ה שהם ירח וכוכבים לא ראו שאם ראו היו אומרים מה אנוש גו' ובפרט אנוש השותה יין במזרקים ובכלי שיר ולכן גלה עמי פתאום בא אדו וזהו מבלי דעת שלא קדמה אליו הקדמה ידיעת אל הגלות ההוא שגלה ומ"ש חז"ל במסכת שבת ואת פועל ה' לא יביטו א"ר שמעון בן פזי א"ריב"ל כל היודע לחשב בתקופות ומזלות ואינו מחשב עליו הכתוב או' ואת פועל ה' לא יביטו ומעשה ידיו לא ראו ע"כ שאעפ' שהם פירשו כן בפ' בכללו ואנו פירשנוהו בן במ"ש ומעש' ידיו לא ראו מ"מ סיוע גדול הוא לדברינו דאל"כ מה שייכות יש לענין זה של כל היודע גו' עם והיה כנור ונבל גו' אלא ודאי כדפרשית שהיה להם לחשב בתקופות ומזלות ובעודם מאחרי בנשף על הכנור ונבל ותוף וחליל:

לכן הרחיב' גו' ירושלמי דקדושין פ"א דרש ר"ע לכן הרחיבה נפשה ופערה פיה לבלי חק לבלי חקים אין כתיב כאן אלא לבלי חק למי שאין בידו מצ' ה אחת שיכריעו לכף זכות הדין הו' לעולם הבא אבל בע"הז הפי' התקל"ע מלאכים לחובה גו' מה' טעם אם יש עליו מלאך מליץ אי' מני אלף ע"כ: ולע"דן לדקדק דמנא ליה דרשה זו שהפ' או' ופערה פיה לבלי חק וקצבה לפעירה פיה ואם כן לא היה יכול לו' לבלי חקים: ונראה שהוא ז"ל הכריע היות חק זה לשון מצוה וחק מדקאמר לבלי חק בלמ"ד דהי"לל בלי חק מורה הוא שמודיע למי פוער שאול פיה לאותו שהוא בלי חק והוקשה לו כי חק אחד אינו מציל אם כן הי"לל לבלי חקים כי חקים רבים צריך כדי להנצל מגהינם וכולי האי ואולי לז"א שחק הזה הוא המכריע כף הזכיות והא"ב לאיש אשר חוקים רבים יש לו אבל יחסר לו חק א' להכריעו לכף זכות. גהינם פוער פיה נגדו לפי שהוא שקול במעשיו בלי חק מכריעו לכף זכות: אמנם במסכת סנהדרין א"ר יוחנן לא ניחא ליה למריהו לו' הכי אלא למי שלא למד אפי' חק א' ע"כ ור' יוחנן פליג על דרש' ר"ע דעל כרחיך בע"הב מיירי דאי בעה"ז הא מקרא מלא כתיב אם יש עליו מלאך מליץ אחד מני אלף ולא הוה קאמר ריש לקיש למי שמשיירי אפי' חק א'. ומיני נשמע לר' יוחנן דאפי' חק א' שני ולא בחק א' להכריע קאמר: ובתנחומא לבלי חק המילה שמי שהוא מהול חק המילה מצל' אותו שלא יכנס לגהינם ועיין רש"י ז"ל והרא"בע ז"ל והרד"ק ומהרי"א ז"ל קרוב לדרש"י ז"ל מדה כנגד מדה והוסיף שכמו שפערו פיהם כדרך המשוררים כך שאול פערה פיה כאילו א' זה יהיה פרי נגוג'. ולז"א בסוף דבריו וירד הדרה גו' ועלז בה ר"ל זוהי תהיה שמחת' וניגונ' שירד הדר' והם השרים רבים ונכבדי' שזמר וג"כ המונ' שהוא כלל העם ואז כולם ישמחו ויעלזו באותו כנגון המתית שיכתן אליהם: והביא עוד בשם חז"ל שאסור בד' מיני זמר כנז"ל לחז"ל אלא בשעו' מצות כמתן יכהן פאר והסמכו' כה"תן ראשי תיבות כנור חליל תוף נבל והבי' הדרת והמונה הכנוי בית ישראל:

ולע"דן וירד הדרה גו' כדרש"י הדרה ושאונה של ירושלם ירדו שאול כיון שגרמו כ"כ פורעני' לעולם והנה בהמצאם בה בשאול יעלזו בה כי הנכנס לגהינם אעפ"י שמיצר הוא לפי שעה שמח לאחר זמן שמתכפרים עונותיו ע"י הגהינ' וז"ש ועלז בה מהיותו בה יהיה עלז ושמח: או יאמר לפי שיש מדרגות בגהינם לכל א' כפי חומר עונותיו יפתח לו פתח להכנס שם הראוי אל המקום ההוא ביחוד לז"א כי הרחיבה שאול נפשה ופערה פיה אותו הפה המיוחד לאיש שהוא בלי חק אחד אותו הפה הפתח לאלו השותים יין בכלי זמר הנז' כי רגי ג"כ של אוהו שאין לו אפי' חק א' הם שכוון ששותים יין הדבר ובכלי זמר שבר על שבר בלי ספק שאלה בשכר טעו ושגו ולא יקיימו אפי' חק א' ולכך יאות לפעור ולפתוח להם הפה שבשאול המיוחד לבלי חק א' שהוא איש רע מלד שאפי' חק א' לא קיים וירד לקראתם להקביל פני אלה השותים יין בזמר הדרה והמונה ושאונה של שאול הנז' כלו' אות' המהודרים שבשאול ומלכי קדם אשר היה להם שאון ככתיב גם אתה חולתה כמונו גו' ובהכנסו שם יהיה עלז בה שזכה ליכנס לכור המטהר מן העון כנז"ל:

וישח אדם וישפל איש גו' כבר קדם בדחז"ל כב יכול וישפל איש זה הב"ה הכק' איש מלחמה שעון הכלי זמר ויין גורם כן להשפיל שונאיי ועיני גבוהים אלו ישראל שישפלו. ועיין רש"י ז"ל והרא"בע ז"ל והרד"ק ז"ל וכן מהרי"א ז"ל בכפל וישח אדם וישפל איש והביא כנראה מהמהרגם: ולע"דן. וישח אדם אלו ישראל אדם אתם. אתם קרואים אדם וישפל איש על איש יהודה נטע שעשועיו כי יפלו יחדיו כאשר היה וסוף שעיני גבוהים המשפילים אותם שישפלו גם הם וגם עליהם תעבור כוס ישכרו ויתערו:

ויגבה ה' צבאות במשפט גו' תנחומא אימתי הב"ה נעשה גבוה בעולמו משיעשה משפט באומות לעתיד לבא שנא' נצב לריב ה' ועומד לדין עמים וכה"א וכרסוון רמיו ועתיק יומין יתיב והאל הקדוש נקדש בצדק' שהוא מלמד על ישראל שנ' אני מדבר בצדקה דרשו ז"ל מתיבת צבאות על צבאות מעלה ומטה שהב"ה כשעושה משפט באומות כביכול נעש' גבוה בעולמו בכללו' מעלה ומטה שמתכבד בעולמו שלא יאמרו ידינו רמה וכל דאלים גבר וזהו מה שנא' נצב לריב גו' כאילו על ידי הריב שיריב עמהם בדין שיעשה עמהם הרי הוא כאלו הוא נצב ועומד לשון מעלה ורוממות ועמידה כיוצא בו ויגבה ה' צבאות במשפט. וכה"א כרסוון דמיו לשון רוממות ולפי שישראל יכללו והיו האומות מרוננים בחילול שם שמים חלילה באומרם כמלבייה עביד ולית דימחי בידיה לזה אמר והאל הקדוש נקדש בצדקה ר"ל נקדש שמו בעולם שאומרי' יפה דן יפה זיכה את ישראל בצדקה שהוא מלמד על ישראל שזכר כל מעשיהם הטובים לפניו ועל ידי זה שהוא מלמד זכות על ישראל בזה נקדש ומתקדש שמו יתב' שאומרים כל העולם בדין עושה עמהם ואין משוא פנים בדבר ומקדשים שמו ועיין רש"י ז"ל וכן הרא"בע ז"ל: וכן הרד"ק וכן מהרי"א ז"ל והוסיף לפי שאמר וישח אדם וישפל איש על ישראל ולפי שלא יאמרו שגם כן ישפל הב"ה ממעלתו במפלת ישראל לפי שהרב עם הדרת מלך ובאפס לאום מחתת רזון לכן אמר שלא יהיה כן אבל ויגבה ה' צבאות במשפט שהשם הנכבד להיותו הדון הצבאות מעלה ומטה יגבה ויתגדל בעשותו משפט לפי שנודע ה' משפט עשה שאז יכירו כל יושבי תבל כי הוא הדון הצבאות ושליט עליהם וכן האל שהוא קדוש מפלת עצמו יהיה נקדש בפי כל הנכנסים בעבור הצדק והיושר אשר יעשה ברשעי' כמו שאמר בקרובי אקדש ואמ' ונקדשתי בם והתגדלתי והתקדשתי ועניינו שיאמרו כל הנכנסי' הצדיק ע"כ: ולע"דן לפי שאמר וישח אדם וישפל איש זה הב"ה דכתיב ה' איש מלחמה וכמו שאחז"ל כנז"ל לז"א כי מה שפוגם בכבודו שכביכול נשפל הוא מצד מה שעיני גבוהים ישפלו דלו ישראל שהיו ברום המעלות ככתוב ונתנך ה' אלהיך עליון גו' הנה משביח זה במה שמתקדש שמו בעשותו משפט בישראל עם קרובו וז"ש ויגבה ה' צבאות כנגד וישפל איש והגיבה והרוממות מצד שאינו נושא פנים לישראל ואפי' שהם צבאותיו ז"ש ויגבה ה' צבאות במשפט וכי כשיעשה צדקה עם ישראל לרוממם יהיה נקדש בעבור הצדקה וחסד שיעשה עמהם באופן שאתה ה' מרום לעולם כמו שאמרו חז"ל לעולם ידך על העליונה אם תעשה דין בישראל שמאל דוחה ויגבה ה' צבאות במשפט ואם אחר כך תהא ימינך מקרבת בעשותך עמהם צדקה וחסד תהיה גם כן האל הקדוש נקדש בצדקה:

ורעו כבשים גו' עיין רש"י ז"ל והרא"בע ז"ל והרד"ק ז"ל והוא כרבותינו שהביא רש"י ז"ל כנז"ל שגם הם פי' בדברים כמדובר בם עד כאן: ומהרי"א ז"ל שהוא מאמר הלצי ואמר שתשאר הארץ שממה מבלי עובר ואין פונה דרך כרמים עד שמפני זה ירעו כבשים בשדות ובכרמים כדברם ר"ל כרצונם כי לא יהיה שם איש ואדם אין להוציאם מהכרמים ומהשדות ומלת כדברם כמו דברתי אני בלבי שפירושו ראיתי וחשבתי: וכן חרבות והם הבתים החרבו' שנשארו בהם המתים שהוא משל לנכסי הרשעים ומטמוניהם כי הם בתוך הבית כמוח אשר בתוך העצם יאכלו אותם הגרים והם גרי האריות אשר באו בשמרון: וכפי דרך חז"ל והמתרגם פי' גרים יאכלו על הצדיקים כנז"ל וקראם גרים לפי שהצדיקים ימזיקו עצמן בעה"ז כגרים וכל ימיהם על הארץ: ומפרשי הכותיים פירשו ורעו כבשים שהאויבים יאכלו את כבשי ישראל או שישראל בשובם מגלות בבל יאכלו כבשים כדברם והם פי' בלתי מתיישבים בפסוק עד כאן:

ולע"דן שהפ' הזה נחמה הוא ולא פורענות והוא מקושר עם מ"ש והאל הקדוש נקדש בצדקה שהיה הצדקה שיעש' השי"ת עם ישראל כדפרשית לזה אמר ורעו הרועי' את הכבשים על ישראל צאן קדשים ירעו אותם: כדברם כפי דבורם שהוא דיבור נאה: נאה דורשין והכבדים יהיו נרעים על פי דבורם או יהיה כדבר. שאנהגם הכשר שהרועים מתנהגים בו על פי מדותם יכהיגו הצאן והכבשים כדברם של הרועים וחרבות הרשעי' שהם מתים על שם ימחו מספר חיים ולזה קרא בהי הרשעים חרבות ע"ש שעתידים ליחרב מהם כי גרים יאכלו רוצה לומר אותם צדיקים שלפי האמת

כ הוי האמרים לרע טוב ולטוב רע
שמים חשך לאור ואור לחשך שמים
מר למתוק ומתוק למר:
הוי חכמים בעיניהם ונגד
פניהם נבונים:
הוי גבורים לשתות יין ואנשי־חיל
למסך שכר: מצדיקי רשע עקב
שחד וצדקת צדיקים יסירו ממנו:
לכן כאכל קש
לשון אש וחשש להבה ירפה שרשם
כמק יהיה ופרחם כאבק יעלה כי
מאסו את תורת יהוה צבאות
ואת אמרת קדוש־ישראל נאצו:
כה על־כן חרה אף־יהוה בעמו ויט
ידו עליו ויכהו וירגזו ההרים ותהי
נבלתם כסוחה בקרב חוצות
בכל־זאת לא־שב אפו ועוד ידו
נטויה: ונשא־נס לגוים מרחוק
ושרק לו מקצה הארץ והנה מהרה
קל יבוא: אין־עיף ואין־כושל בו
לא ינום ולא יישן ולא נפתח אזור
חלציו ולא נתק שרוך נעליו:
אשר חציו שנונים וכל־קשתתיו
דרכות פרסות סוסיו כצר נחשבו
וגלגליו כסופה: שאגה לו כלביא
ושאג ככפירים וינהם ויאחז טרף
ל ויפליט ואין מציל: וינהם עליו
ביום ההוא כנהמת־ים ונבט לארץ
והנה

ווי דאמרין לרשיעיא דמצלחין בעלמא הדין אתון טביא ולעינותניא אמרין אתון רשיעיא הלא במיתי נהורא לצדיקיא יחשוך לרשיעיא ויבסמון פתגמי אוריתא לעבדיהון וייתי מרדא לרשיעיא וידעון דבסופא מריר חיטאה לעבדיה: ווי דחכימין בעיני נפשהון וקביל אפיהון סוכלתנין: ווי דגברין למשתי חמר וגברין מרי ניכסין לאיתרוואה מן עתיק: מזכן ליה לחייבא חלף דמקבלין מניה ממון דשקר וזכות זכיא ברשע מעדן מנהון: בכן יתאכלון כקשא באשתא וכעמירא בשלהוביתא מסגן תוקפיהון כשבב יהי וממון אונסיהון כאבקא דפרח ארי קצו באוריתא דיי צבאות וית מימר קדישא דישראל רחיקו: על כן תקיף רוגזא דיי צבאות בעמיה וארים מחת גבורתיה עליהון כד מתנון וזעו טוריא והואה נבלתהון משגרן כתיחתא בגו שוקיא בכל דא לא אתבו מחוביהון דיתוב רוגזיה מנהון ועד כען מתקפין מרדיהון ועוד מחתיה עתידא לאתפרע מנהון: ויזקוף את לעממיא מרחיק ויכלי ליה מסיפי ארעא והא בפריע מלך במשריתיה כעננין קלילין ייתי: לית דמשלהי ולית דמתקיל ביה לא ינום ולא ידמוך ולא ישתרי זריז חרציה ולא תתפסיק ערקת מסניה: די גרורהי מחרפין וכל קשתתיה מתיחן פרסת סוסותיה כטינרא תקיפין וגלגלוהי קלילין הא כעלעולא: ניהומי ליה כאריא וינהום כבר אריון ויכלי וייחוד ביזא וישיזיב ולית דמציל: ויכלי עלוהי בעידנא ההוא כאתרגושת ימא דאם יבעון רשיעיא סעיד מיתבי ארעא עקא ותבר

לרע ד' קמצין בקריאה וסימנים נמסר בסדר בחקותי · ט' פסוקים בקריאה לא ולא ולא וסימן במסרה רבתא:

רשי

האומרים לרע טוב · מקלסין לע"ז ורע בעיניהם לעבוד הקב"ה שהוא טוב: שמים חשך לאור · דבר שהוא עתיד להביא עליהם חשך אומרים שיאיר להם: שמים מר למתוק · עון שהוא עתיד להביא עליהם פורענות מר אומרי' שימתיק להם: ומתוק למר · עבודת הקב"ה המתוקה אומרי' מרה היא: למסוך שכר · למזוג שכר תיקון המשקה קרוי מסך: וצדקת צדיקים · שהן ראויין לזכות בבית דין יסירו ממנו ומחייבין אותו בדין וגוזלין ממונו: והיה הדבר הזה לכם כאכל קש לשון אש · כאכול את הקש לשון האש: וחשש · תירגם יונתן עמירא קשין של שובלין וחשש אשר הלהב תרפנו ותעשנו אפר: המק · כדבר הנימק: ופרחם · גדולתם כאבק העולה לפני רוח ומסתלקת כך תסתלק: על כן · על מעשיהם הללו: וירגזו ההרים · מלכיהם ושריהם: כסוחה · כרוק וקיא היוצא מתוך גופו של אדם שהוא מאוס ובלשון חכמים קרוי סחי וכן סחי ומאוס: בקרב חוצות · כן יהיו מאוסים בין האומות: בכל זאת · הבאה עליהם: לא שב אפו · לא נתקנו במעשיהם להשיב אפו מהם: נטויה · להרע להם: ונשא · הקב"ה נס לגוי' ירמוז להם רמזי' להתאסף ולבא עליהם נשיאות נס הוא כמו קלונס ארוך ונותנין בראשו בגד ועולין בראש הר גבוה ורואין אותו מרחוק והוא סימן לקיבוץ בני אדם וכן אל עמים ארים ניסי וכן ושים אותו על נס קלונס פיר"קא בלע"ז ועל שם שהוא לאות קרוי נס: ושרק · שיב"ליר בלע"ז אף הוא סימן לקיבוץ: מקצה הארץ · שיבאו מרחוק לצור על ישראל: קל יבא · האויב עליהם כמו שמפרש והולך: אין עיף ואין כושל בו · לא ייעף ולא יכשל במרוצתו לקיים ימהר יחישה שהם אומרי' לפניו: נפתח · לשון ניתר כמו ויפתח הגמלים: ולא ניתק · ולא יראו שום סימן כשלון ליראה ממנו מלבא: כצר · תירגם יונתן כטינרא כמו צר: וגלגליו · אופני מרכבותיו: שאגה · אימה תהיה זו עליכם כמו לביא: ויפליט · יגיננה לטרפו מיד כל הבאים להצילה יפליט אישקמו"ייר בלע"ז: וינהום · אותו האויב על עם יי' הנזכר למעלה: כנהמת ים · אשר יהמו גליו כן יבא בחיילות האומות: ונבט לארץ · לשון הבטה יביטו ישראל ויצפו פיעזורוס מלכי הארץ שהם סמוכין עליהם כענין שנאמר היורדים מצרים לעזרה: והנה

רדק

הוי האומרים · למעשיהם הרעים שהם עושי' הם אומרים כי טובים הם ולהתעסק בתורה ובחכמה הם אומרים רע ויגיעת בשר · והם כאילו שמים חשך לאור כיון שלא יבדילו בשכל מה הוא טוב ומה הוא רע הרי הם כמי שלא יבדילו בחושים ויכזב להם חוש הראות וחוש הטעם: הוי חכמים · הם חושבים עצמם חכמים ונבונים וכשאומרים להם הנביאים זו דרך טובה לכו בה וסורו מדרך הרעה הם אומרים להם לא כי אלא הדרך שאנחנו אוחזים היא הטוב' ואנחנו חכמי' מכם להכיר הטוב והרע · ואדוני אבי ז"ל פירש חכמי' המה לעשות היושר בעיניהם ונבונים המה לתקן מה שהוא נגד פניה' נכון · והוא על דרך שאמר חכמים המה להרע: הוי גבורים · כל גבורתם היא לשתות יין כלומר כחם וגבורת' איננה נראית להלחם עם אויביה' אלא כל עסקיהם לשתות יין · ושתיית היין והתענוגים מביאי' החולשה · והנה הם מפסידים חכמתם וגבורתם בשתיית היין והתענוגי' · וכן אמר ושריך בבקר יאכלו · ובהפכו אומר ושריך בעת יאכלו בגבורה ולא בשתי הנה כי שתיית היין מונע' הגבורה: ואנשי חיל · כמו גבורי' כי פי' חיל כח · כמו המאזרני חיל למלחמה · ותרגום כח חילא · ויונתן תרג' וגוברים מרי נכסי כמו עשה לי את החיל: למסוך · כמו למזוג: מצדיקי · השופטים מצדיקי' הרשע בדינו עקב שוחד · בשכר שוחד שלוקחי' ממנו · והצדיק בדינו יסירו במשפט צדקתו ממנו · ואמר ממנו אחר שאמר צדיקים רוצה לומר מכל אחד ואחד מהצדיקי' הבאים למשפט: לכן כאכול קש · מנהג הלשון להקדים הפועל לפעול אבל כשהדבר מבואר שאין לטעון בו יקדימו הפעול לפועל כמו זה כי ידוע כי האש אוכלת הקש ולא הקש האש · וכן מים תבעה אש · אבנים שחקו מים · לשון אש להבת שהיא כצורת הלשון: וחשש להבה · כפל ענין במלות שונות · חשש · הוא הקש הדק · ופירוש ולשון להבה ירפה החשש · כלומר יחלישנו ויבעירנו כלומר כמו שהמעשה הזה הוא קל מהרה שלשון האש יאכל הקש ולשון להבה ירפה החשש כן יבא להם הרע קל מהרה ויכל' עד ששרשם כמק יהיה · ומק הוא מקק הנזכר בדברי רז"ל מקק של ספרי' והוא הרקב · ומשל שרשם ר"ל החזק שלה' יהיה נמק ונמס · ופרחם הוא משל על החלשי' כמו האבק שמרוב קלותו יעלה באויר ויכלה · כן יכלו כולם החזקים והחלשי' שהם רעים: כי מאסו את תורת ה' צבאות ואת אמרת קדוש ישראל נאצו · כפל ענין במלות שונות כאבק כלו קמוץ וגם הכ"ף · וי"ת וחשש להבה וכעמיר בשלהוביתא · ובדרש לכן כאכול קש לשון אש · וכי יש לך קש שהוא אוכל את אלא קש זה עשו שכל זמן שמרפי' ישר' ידיהם מן המצות שולט בהם בישראל שהם אש עשו שהוא קש · שנאמר והיה בית יעקב אש ובית יוסף להבה ובית עשו לקש: על כן · וירגזו ההרים · דרך משל כאלו רגזו ההרים ורעשה הארץ להם מרוב צרתם: כסוחה · בשקל ושכולה אין בהם · ופירוש כרותה תרגום לא תזמר לא תכסח: לא שב אפו · לפי שהם אינם שבים בתשובה: ונשא נס · כאלו האל ישא להם נס וכאלו ישרוק להם שיבאו לא"י להחריבה · וענינו שיעיר את רוחם לבא מהרה קל הכפל לחזק המהירות והוא מלך אשור שיבא מהרה ובקלות · כמו הקל ברגליו שהולך מהרה · ויונתן תרגם קל כענין קלילין: אין עיף · הפסוק הזה הוא על דרך הפלגה מרוב חפצם ומהירותם לבא לא יעפו ולא יגעו מן הדרך ולא יכשל אחד מהם בדרך · כלומר שלא תגוף רגלו באבן בדרך מפני מהירותם ללכת לא ינום ולא יישן ביום וגם בלילה לא יישן אחד מהם דרך קבע שיצטרך להתיר אזורו ולהתיר שרוך נעליו אלא לבוש ונעליו ברגליו ישן מה שישן בלילה וכל זה דרך הפלגה: נתק · פירושו התרת קשר המנעול: אשר חציו · וכן כלי מלחמתו כולם ערוכים להלחם · חציו שנונים ומחודדים · וכן קשתותיו דרוכות · לא יצטרכו לדרוך אותה כשירצו להלחם שלא יתעכבו במלחמה · וכן פרסות סוסיו כמו הצור · והוא האבן החזק נחשבו שלא יכאבו מן הדרך ולא יצטרכו להטיל להם ברזלים · וכן גלגלי המרכבה יבאו מהר כמו הסופה · והוא הקש המתגלגל ברוח · וכל זה דרך הפלגה: ישאג לו · ושאג כתיב · ישאג קרי · והענין אחד: ויאחז טרף · כי לא תהיה שאגתו ונהמתו לחנם אלא שיאחז טרף · כמ' בבא' הישאג אריה ביער וטרף אין לו כן האויב הזה · והוא מלך אשור יאחז טרף ואין מציל מידו שהרי בבאו כבש כל ארץ ישראל וגם כל ערי יהודה הבצורות ופי' ויפליט יקח הפלטה והיא ארץ יהודה כי הכל כבש זולת ירושלם: וינהום · כנהמת ים כנהמת גלי הים: ונבט לארץ · מבנין פעל הדגוש בשקל אבד ושבר · אומר יביט ישראל להארץ בבא עליו האויב פתאם יביט אם יבא לו עוזר ואין ולא יראה כי אם חשך · ומהו באחד מהם כדי שלא יחזיר לאחור וע"כ אין עיף ואין כושל וגו':

אבן עזרא

הוי · הטעם בעבור שהיו מתאוי' שתבאנה הרעות והנה הם כמי שאין לו דעת: הוי · הטעם שלא יכירו בין טוב לרע והם חכמים בעיניהם: הוי גבורים · הטעם נבערה חכמתם בעבור היין: למסוך · כמו לנסוך והן שני שרשים וכמוהו מסכה יינה: מצדיקי · והיין יעור לבם גם השוחד יעור לבם: עקב · בעבור כטעם שכר באחרונה מגזרת ואת עקבו מים: וצדקת · כל אחד מהצדיקים יסירו ממנה כמו בנות צעדה עלי שור: לכן קש · פעול ולשון אש פועל · וחשש כמו קש וכמוהו תהרו חשש ויחסר אות בי"ת עם להבה כמו כי ששת ימים הנמצא בית יי' כי ירפה שב אל חשש והוא פועל ועומד: כמק · שימק השרש והנה לא יעמד: כאבק · סמוך ויחסר ארץ או הדומה לו והנה הטעם האבות והבנים: על כן · על שעזב תורתו: וירגזו ההרים · מכובד המכה: כסוחה · מושלכת והכ"ף שורש וכמוהו שרופה באש כסוחה והם שנים מפעלים: ונשא · כאילו ישא נס לכל גוי עד שיבא להלחם עם ישראל וכן ושרק לו: קל יבוא · בזמן קל יבא או הוא תואר הבא והוא הנכון: אין · ינום · קל מישן והטעם לא ינום אף כי יישן ולא נתק מבנין נפעל: אשר · כצר · כמו חרבות צורים כי משקלי השמות משתנים: וגלגליו · כמו אופן מרכבותיו והם ידועים · וטעם כסופה שיבא מהרה והפירוש כמוץ סופה: שאגה · וינהום · מלה זרה בעבור שאות הגרון ירחב ויבוא העתיד על משקל יפעל שהיה עי"ן הפועל אחד מהגרון רק אם היה לו לומר כן לא יתכן להיותו כלל על משקל יפעול: ויפליט · יראה שיפליט לראות אם יש מציל: וינהום עליו · על ישראל: כנהמת ים · כי אז יחשך אור העולם וכתוב חשכת מים · וטעם ונבט לארץ כי בארץ יהיו ולא בים ויבוא החשך דרך משל על מצוקת הלב · יש אומרים כי ונבט מבנין נפעל והקרוב אלי שהוא מבנין הכבד הדגוש והוא שב אל ישראל כאשר אמרתי במלת עליו:
צר

אורים ותומים

הוי האומרים לרע טוב ידוע שרוע המזג ימשך לרוע המדות ורוע המדות לרוע המזג כפי' גל"ינו וכן אמר שאלה חטאה בשכלם עד שמפטו שלא כראוי בין נאה ומגונה ובין אמת ושקר עד שנמשך להיות רוע המזג בין טוב ורע שהוא הנאה והמגונה אמר הוי האומרים לרע טוב בין אמת ושקר שמים חשך לאור עד שבאו לספוט שמתוק במר לרוע מזגם ולכן נמשך לו' הוי חכמים וגו' ור' כ"ב ירוע מזגם נקבע להם אז בחושיהם כנפסדים עד שיראו מה שאינו ולא ישיגו הדבר כמו שהוא וזה כי החכם אשר הוא נור ביד שאינו מאבד ספה אבל אינו ממני' מדעתו הדבר והנבון הוא מדעתו כמעיין המתגבר ואם כן הנבון נבדל מהחכם במעלה כמאמר ואלו נבונים לא תסכת אבל מי שיעמוד כנד פניו נכון אשר הוא הדבר כנראה ויחזה בעיני חכם כלי החוש נפסד שרואה מה שאינו וזהו הוי חכמים בעיניהם ונגד וגו' ונמשך ג"כ לרוע מזגם רוע השכל כמו שעד עכשו נמשך המזג למדות עד שאמר בו מצדיקי רשע עקב שוחד ירצ' אחרי שרוע מזגם יפסיד דעותם עד שרואי' הדבר לא כמו שהוא ימשך ג"כ ממנו שרואי' גם כן כשכלם ברשע ונהפך להם לצדקות ומצדיקים אותו: הוי גבורים וגו' הנה השתכרות כשיבא אדם לריב אחר בזולתו בזולת שיעמיק בשכלו לדעת אם ראוי לנאת אם לאו ואלה הם השכורים ושתויי יין שאמע"ה שינצחו רבים לא יקראו גבורים כי ודאי אם היו בדעתם יפחדו מלאכת א"כ אינם גבורים אלא משתכנים וזהו הוי גבורים לשתות וגו' ורמז עוד אל מה שאמר הרופא שהיין משכיל יותר כשהוא מזוג כי לדקותו יעבור מהם ויקלקל וזהו ואנשי חיל למסך שכר כראה שאמר שהוא מזוג קראו שכר רמז שהוא משכר יותר:

מנחה גדולה

לו ויותר נח להם להיות רשע וטוב לו · לכן באכל קש במדה שמדדו ימדדו להם ודורש רעה תבואנו מה שדרשו ובקשו שלא היו מקפידי' על עונש גהינם. זה יבא להם בעונש כפולה ומה גם גרמו רעה לעצמם שלא יאחר ה' לשנאיו אלשלם להם אלא על פניו ישלם להם כרשעתם ויחרה אפו בעמו אע"פ שאין זה מן המדה בעמו שינקם ה' מיד אלא מאריך רוחיה וכו' · משא"כ עתה על דברת בני האדם אשר תבעו בניהם יחיש ימהר מעשיהו להענישם ויט ידו וגו': ונשא נס לגוים וגו' אז"ל במס' סנהדרין שנבוכד נצר היה מתייר' לבוא על ירושלים דלא ליעבדן ליה כדעביד בקמאי כמו שנעשה בסנחריב על שע"י השתה מעמון ומואב שהודיע לו דברי הנביא שהתנבא על חורבן ירושלים ואע"פכ עשה כמה מיני נחוסי' וניסוף לראות אם יצליח · וז"ש ונשא נס לגוים מרחוק שנתן בלב עמון ומואב להסית לנ"כ לבוא ע"י ששמעו דברי הנביא שהתנבא על זה וזה היה נשיאת נס לגוים וגם בעשותו כל מיני ניחוש לא ארע לו שום תקלה

הם דרים וגרים בבתים לא כרשעים שלפי האמת לא יקראו דרים כי הרי הם כאילו אינם כי עוד מעט ואין רשע לא כן הכשרים שהם גרים ודרים יאכלו פריים כי יכינו רשעים וצדיקים ילבשו ויאכלו: ויש ראיה מדברי חז"ל שפסוק זה בשורה טובה הוא ולעתיד במס' פסחים פ"ו בדרב חנניה אמר רב דאמר עתידים צדיקי' שיחיו מתים כתיב הכא ורעו כבשים כדברם וכתיב התם ורעו בשן וגלעד כימי עולם בשן כאלישע דכתיב ואלישע בן שפט בבשן וגלעד כאליהו שנאמר ויאמר אליהו התשבי מתושבי גלעד עד כאן הרי שלמדו מגזירה שוה ורעו ורעו שעתידי' צדיקים להחיות מתי': למגיה הצעיר לוי לאכייאדו י"לו ולע"דן שלא אמר ורעו הרועים לכבשים אלא ורעו כבשים כלומר הכבשים שהם ישראל צאן מרעיתו יתברך הם ירעו את עצמן באופן נאות ובסדר נכון כדברם כלומר כאלו הם נהוגים על ידי דבר ומנהיג אותם בדרך ישרה ונכוחה כן הם ירעו את עצמם בדרך הנכונה וזה יהיה להיות שאז כי מלאה הארץ דעה את ה' ולא יהיה עוד יצה"ר כמו שנאמר והסירותי את לב האבן מבשרכם ולכן האל יתברך יאיר את עיניהם שהגם שהם רועים את עצמן מבלי רועה מורה להם את הדרך ילכו בה לרעות במרעה טוב אפילו הכי וחרבות מחים שמנים גם רעננים גרים יאכלו כאלו היו גרים כלומר גרים ותושבים יודעי' ומכירים את החרבות המחים ואיה מקום המרעה הטוב שמן ורענן כן הם יאכלו וירעו את עצמם מרעתם בחרבות מחים כדברם כאלו היה להם רועה מנהיגם אל החרבות השמנים ההם והוא משל שהם ישראל מעצמם יבחרו במעשים הטובים ונכוחים כאלו יש להם מורה צדק ונכוחה כי אז מלאה הארץ דעה את ה' ע"כ:

הוי מושכי העון אמר רבי יוסי יצר הרע בתחיל' דומה לחוט ולבסוף דומה כעבותות העגלה עד כאן: דקדקו ראשונה אומרו העון בה"א הידיעה דהיה לו לומ' מושכי עון ולמה בחטאה אמר חטאה ולא אמר החטאה ועוד דהיה לו לומר והחטאה כעבות העגלה כמו שהקדים ואמר העון בחבלי השוא ועוד למה אמר בחבלי השוא בבי"ת וכעבות העגלה בכ"ף: לזה אמר שיצר הרע מטעה הרשעים שבתחילה שואל מהם דבר מועט כחוט השוא והוא דק מאד ולזה אמר העון ולא אמר עון להורות שעל יצר הרע מדבר שהוא העון הידוע שהוא מקור העונות והוי לרשעים שמושכין אותו אליהם בחבלי השוא שבתחילה דומה לחוט שהרי אינו שואל מהם אלא דבר מועט כחוט וזהו בחבלי השוא שהם כלי ההמשכה ועל כן נקרא הוא חוט על שם המקרה ואלי המשכ' כמאמר בחבלי השוא ממש לשני עניינים למשל ליצר הרע ולכלים שבו מושכים ולזה אמר בחבלי השוא ובבי"ת שאילו אמר כחבלי היה מדבר על מציאות היצר הרע שהו' דומה לחבלי השוא והשני שממשיכין אותו בדברים קלי' בתחילה ואחר כך בחמורים שעבירה גוררת עבירה עד שלבסוף דומה כעבותות העגלה להחטיא האד' כי כבר בא לידי עבירה ונמסר ביד העון ככתוב ותמוגגנו ביד עוננו וזה גורם לו חטאה רוצה לומר לחטוא בלי מספר וזהו חטאה לשון נקבה שיולדת ילדי נכרים ולכך איחר תיבת חטאה ולא אמר והחטאה כעבות העגלה להורות שחטאה כפשוטו על חטאים הנמשכים מי"צהר הנקרא עון שלא יורידוהו משם עון לשם חטאה והכי קאמר קרא והעון הנזכר שהיה בחבלי שוא כעבות העגלה נעשה לבסוף ועל ידי זה מחטיא האדם ולפירוש זה דבר הכתוב בהווה מאופן י"צהר שברשעים ועניינייה דקרא כך הוא: ואפשר עוד שדבר הכתוב בשיעור הי"צהר של הצדיקים כי בתחילה דומה לחוט דק ולבסוף כשהצדיקים אין שומעין אליו אז מתחזק כנגדם כעבות העגלה וכולי האי ואולי ועשו חטאה קלה וזהו על דרך מה שאמרו חז"ל כל הגדול מחבירו יצרו גדול ממנו ופירשו הראשונים שצריך להתחזק כנגד' יותר מכנס הרשעים לעול' עומד במלב תוט כי בזה השיעור מנלחן: וכמו שאחז"ל שלרשעים נדמה להם כחוט ולצדיקים כהר גבוה וגדול מהטעם הנזכר שלצדיקים מתחזק נגדם ולזה נדמה להם לעתיד להר גדול אמנם לרשעים כחוט והיא המדרגה הראשונה שהיה בה כשבא אליהם שלא הוצרך להתחזק נגדם ולכך הללו בוכים איך לא נצחנו החוט הזה בהתחלה שאילו נצחנוהו בתחילה כיון שנדחה נדחה ולדיקים בוכים איך יכולנו לנצח הר גדול כזה שכן האמת שהרי כנגדן נתחזק מאד וזהו וכעבות העגלה חטאה וא"כ הקדוש ברוך הוא מוכיח לרשעים ואומר להם הוי מושכי העון אשר אצל הצדיקים בתחילה הוא כחבלי השוא ואח"כ מתחזק עליהם כעבות העגלה כן היה לכם להתחזק נגדו עד שיעשה כעבות העגלה ולא ישנה לו כלום כמעשה לדיקי' ע"כ ועיין רש"י ז"ל והראב"ע ז"ל והרד"ק ז"ל ומהרי"א ז"ל לפי שאמר למעלה ויטעהו שורק ולזה אמר עתה הוי מושכי העון: רוצה לומר שעם היותם שורק כולו זרע אמת בטבעם הנכון שמוכנים הם אל הטוב ולזה המשיל המשכת העון אליהם בחבלי השוא רוצה לומר בדרכי הכזב ואף על פי שיהיה כזב חמו' ובלתי ראוי להאמינו הם מושכים אותה על כל פני' ואף על פי שתהיה החטאה כעבותות העגלה מושכין אותה והמשיל כן להודיע שבחק' טבעם דבר זר ולכן לא יבוא אליהם אלא בטורח ובהמשכה גדולה כדבר המתנועע הפך טבעו כמו האבן המתנועע למעלה זיזיה תיבת מושכי מושך עצמו ואחר עמו ומושכי כעבות העגלה חטאה עד כאן:

ולע"דן לפרש ע"ד מהרי"א ז"ל בהקדמתו אבל באופן אחר והוא כי אלו מושכי העון ברוע בחירת' ותולים עצמם בחבלי שוא וכזב הוא מה שאומרים טבע יצירתנו מחייבת כן או מזל שנולדנו בו גורם כן וזה אפשר שאמר הוי מושכי העון אפילו העון החמור אומרים שנמשך אליהם בחבלי השוא הנזכר אבל האמת הוא כי כעבות העגלה שהם מלאכותיים וגסים ובכח ממשיכים כך החטאה ואפילו הקל חטא שוגג צריך המשכה חזקה מרוע בחירה כעובי העבות של העגלה כי אין שום דבר ממשיך האדם אל הרע של"א רוע הבחירה לא דבר זולתו חלילה שאם כן היה העונש עול: ובכלי חמדה פירשתי שכוונת הכתוב לומר שההתחלות קשות ולכך הצדיק באהתו מסורת היוסר אפילו לעשות דבר קל וחטא שוגג צריך עבות העגלה החזקים כדי להמשיך האדם אל החטאה הקל אמנם אח"כ עבירה קלה גוררת עבירה חמורה ומושכים הם העון אפילו המזיד וחמור שלכך אמר בו העון בה"א הידיעה עכ"ז בלתי נמנעים זה שאמר הוי מושכי העון בחבלי שוא כל דהו הם מושכין העון ובתחילה לא היה כן אלא כעבות כעגלה היה צריך להמשיך אותם אל החטאה ואפילו שהיא קלה והוסיף ה"א כלו' החטאה נקבה היא שילדה תכונה רעה להמשיכם אל העון: עוד כלע"ד שכוונת הפסוק לומר שכמו שעבות העגלה גורמת אל הפרות המושכות עמל גדול וטורח ממשא כבד של העגלה כן החוטא מושך הוא אליו כמה עמל ויגיעה והוא משל כאו' מתייחס אל עובי העבות ואל כובד המשא ועמל ויגיעת ההמשכה שכיוצא בזה הוי ואוי ואבוי למושכי העון בחבלי השוא:

וחתני הנזכר י"לו פי' הוי מושכי העון כי מתחלה בהמשיכם אפי' העון אינו רק בחבלי השוא דק בלבד אמנם וכעבות העגלה עושים אפילו החטאה שהוא קל אימתי כאשר אומרים ימהר מעשהו שאינם מאמינים בדבריו יתברך אז נחשב להם לכפלים והוא ע"ד כי חטאת קסם מרי ואון ותרפים הפצר וגו' עד כאן:

האומרים ימהר יחישה גו' חז"ל פירשו שהנשים בנות ציון כאשר גבהו ביופיין הוי אומרת ימהר יחישה מעשהו למען נראה כי דוכוס פלוני רואה אותי ונושא אותי וכן עשו שיאחו מקוסטו' ולקחום אלא הקדוש ברוך הוא פתחן יערה כנזכר לעיל בפסוק כי גבהו ורמסום ברגלי סוסיהם מלד הדם השופע מהם: וכפי המובן מתוך דבריהם שאמר ותקרב ותבואה עצת קדוש ישראל שהם דברי השי"ת שאומר כן שאמרו שם בפסיקתא אמר הקדוש ברוך הוא יתקרב ותבואה עצת קדוש ישראל ונדעה כחזי דמאן קיימא דידי או דידהון וכיון שגרמו גו' זה מורה שהן דברי השי"ת אמר הקדו' ברוך הוא הא קאמת דידהון ודידי לא קאמת מה עשה הקדוש ברוך הוא גו' כמו שבא בילקוט סימן ר"ס: ועוד שם כנז"ל בפסוק ושפח רבי ברכיה בשם רבי מייסא אמר ושפח שמר משפחותיהן שלא יתערב זרע קדש שגויי הארצות גו' אשר מתוך זה מובן שאומר הקב"ה ותקרב ובלי ספק שתבואה עצת הקב"ה כדי שלא יתערב זרע קדש עם גויי הארצו' אין עצה אלא שופעות דם שילכלכו הקרונין וישליכום וירמסום בארץ ובזה מובן אומרו עצת קדוש ישראל ר"ל של ישראל ויתחלל כבוד ה' חלילה שהרי הוא קדוש ישראל ובקדושתו יעמוד ע"י זאת העצה אשר יעץ לשיהיו המעיינות שופעים דם כנזכר כי הוא יעץ ומי יפר כי הוא גדול העצה ורב העליליה: ובזה אבין גם כן כפל ותקרב ותבואה יאמר ותבואה והוא החביב אבל הכוונה לפי שהיו הנשים לועגות על דבר ה' ואומרים למען נראה מה יעלה בידו חלילה לעומת זה או' הקב"ה ותקרב כלומר הנני משגיא אותן ועושה באופן שיחשבו שנלאחוכי בני נלאחוכי שיקחה דוכוס פלוני באופן שיחשבו שהא קמת דידהון כנזכר במאמר כנזכר לעיל אמר הקב"ה קמת דידהון ודידי לא מה עשה הקב"ה הלקה אותן בצרעת הה"ד ושפח וגו' באופן שאז בחשבם ותקרב כלומר שקרוב הדבר להתקיים מ"ש למען נראה אז ותבוא' עצת קדוש ישראל ונדעה יחדיו כי הוא מפר מחשבו' ערומים והוא אמר ויהי: ועיין רש"י ז"ל והראב"ע ז"ל וכן הרד"ק ז"ל והוסיף ומהרי"א ז"ל לפי שאמר הוי מושכי העון בחבלי השוא שהם מאמינים מה שאין ראוי להאמין שהם השוא והראוי להאמין בדבר השי"ת ע"י נביאיו בלתי מאמינים בו זה שאמר האומרים ימהר יחישה מעשה למען נראה אם הוא מסודר ממנו באופן שלנסות את ה' אומרים ימהר יחישה מעשהו ועל זה דרך אירע לפרעה בדבר הצפרדעים כשאמר לו משה למתי אעתיר לך ולא השיב לומר מיד אבל אמר למחר לחשבו שהיה סדור שמימיי מחייב סלוק הצפרדעים להיות שנגמר עפוס המחייב את הצפרדעים ולכן היה רוצה לסבול המכה עד מחרתו לנסות ולדעת האמת אם הוא דבר שמימיי מסודר ומוגבל או אם הוא השגחיי נמשך לרצונו הפשוט יתברך: ואפשר לפרש ותקרב ותבואה עצת קדוש ישראל שהוא מאמר הנביא יחלה פני ה' שימלא מבוקשם ושאלתם באופן שתקרב ותמהר לבא עצת ה' היעוצה להם בעונש קודם זמנם ע"כ:

ולע"דן נכון מה שהרחבתי בפסוק זה על פי שיטת חז"ל: ואפשר עוד שהם אומרים מי יתן והיה שיעשה שני מיני מהירות האחד בשלא יאחר זמן ועל זה אמר ימהר והענין השני שיביא כל מעשהו בבת אחת זה שאמר יחישה מעשהו למען נראה גבורותיו כי אנו בלתי מאמינים ביכולתו אמנם השי"ת לא כן ידמה כי הוא מאחר הפורענות ולא ממהר כדי שיהיה להם זמן לשוב וזה שאמר ותקרב גו' מדברי הנביא הם שאומר אל לא יהיה מהירות אבל יהי' התקרבות על מה שאמר יחישה מעשהו אל לא יהיה קושה אבל ותבואה עצת קדוש ישראל ר"ל הבואה בסדר נאות הקל קל תחילה כמו שאמרו חכמינו ז"ל אין בעל הרחמים נפרע מהנפשות תחיל' וכמו שכתו' יען קראתי בקריאה והתעוררות כל דהו ותמאנו על כן נטיתי ידי במדה עלומה ויד ה' הויה ועכ"ז ואין מקשיב ותפרעו כל עצתי אשר נתיעצתי להביא הפורענו' במיתון מיתון ולא ש ה לי ולזה אמר כאן ותקרב ותבואה עצת קדוש ישראל שעם ישראל ביחוד ראוי להתנהג כיון שאפי' על ידי פרעה נתנהג כן ועם איוב ונדעה שאין חפץ ואמרו למען נראה בראיה לבד כמו שבחרו הם אבל אבנו שנשיג ידיעה בדעת ברורה נקנית בהבאת הדברים על סדרן הנכון והנאות אם כן ותקרב ותבוא' גו' מדברי הנביא סותר דבריהם ובחירתם כי הם לרע והוא המהירות טוב ולטוב הוא המיתון בהבאת הפורענות כסדרן ואופנן בתת ריוח בין עדר לרות ובין עדר להתבונן בדרכי ה' ולשוב: ואם למען נראה כפשוטו של מקרא דרך זלזול למען נראה מה יעלה בידו לעומת דבריהם אלה פל קנטוריה דבר הנביא שלא יאבה ה' ולא ישמע אליהם אבל תקרב הענין לא מהירות כי די בהתקרבו' ולא יחישה אלא ותבואה על הסדר של עצת ה' לאט לאט כדפרשית ידיע' נכונה ולא נראה' ואפשר שהם אומרים ימהר יחישה למען נראה יד ה' עד היכן מגעת ולז לא נמתין עד שילא כל הפורענו' מן הכח אל הפועל אלא כשנראה שתקרב אז נעשה העיל' שיען השי"ת בתורה ושב' עד ה' אלהיך ז"ש ותבוא' עצת קדוש ישראל שהיא העצה הנכונה ונדעה להבלל ע"י ה' עצה הנכונה בתשובה:

הוי האומרים לרע טוב גו' סוטה א"ר אלעזר כל אדם שיש בו חנופה נופל בגהינם שנא' הוי האומרים לרע טוב ומה כתיב אחריו לכן כאכול קש לשון אש גו' ע"כ: ולע"דן לדקדק דמנא ליה דקאי קרא דלכן כאכול קש לשון אש אהוי האומרים לרע דילמא אמושכי העון גו' שהוא מוקדם או אקרא דהוי גבורים גו' דסליק מיניה או למלדיקי רשע שהוא סמוך אליו יותר והיותר קשה שהפסוק של לכן כאכל קש לשון מסיק כי מאסו את תורת ה' גו' אם כן אין זה עונש חנופה אלא עונש מאיסת התורה: והייתי יכולים לומר דקרא דלכן כאכול קש לשון אש לעולם היתה לך דחוזר הוא אל כל החלוקות הנז"ל הוי מושכי הוי האומרים לרע טוב גו' הוי חכמים בעיניהם גו' הוי גבורים וחז"ל למדו שכיון שכנ' קודם הוי האומרים לרע טוב בכלל שאר החלוקות וכללו גם כן האומרים לרע טוב בכלל עונש לכן כאכול קש לשון אש דאע"ג דהגופה לא חמירא להו לאינשי עכ"ז החמיר בה הכתוב ודן אותה בכלל כאכול קש לשון אש שהוא אש של גהינם וכי תימא דילמא לכן כאכול קש לשון אש עד דאיכא כולהו יחדיו דהיינו מושכי העון הוי האומרים הוי חכמים הוי גבורים גו' זה אי אפשר מהסברא דהא מושכי העון על כרחיך נופל בגהינם ואפי' שלא יצטרף אליה האומרים לרע גו' ושאר החלוקות דכוותה חלוקת האומרים לרע טוב בלי המצטרף אליה שום דבר אחר נופל בגהינם זאת ועוד מאומ' הוי הוי בכל חלוק' לחלק הוא: ועוד נראה שדקדקו חז"ל לשון הפסוק שאומר לכן כאכול קש לשון אש תיבת לשון מיותרת די שיאמר לכן כאכול קש אש מדקאמר לשון אש מורה שלהיות העון בלשון שאומרים לרע טוב ולטוב רע ומחניפים גורם להיות אש של גהינם כדמות לשון אש להפרע מבעל לשון חנף ומרע יאכלהו אש לא נופח כאכול קש: עוד אפשר שהכריח' כן לפי שבכלל מלדיקי רשע עקב שוחד הוא שאומרים לרשע לדיק אתה וזהו כמו לרע טוב ולדקת לדיקים היינו שאומרים לרע טוב ויסירו מכל א' מהם לדקתו וכתיב אחריו לכן כאכול קש לשון אש והכרחיות אלא דקד' המאמר בלשונו שאמר מה כתיב אחריו לכן כאכול קש לשון אש באומרו כתיב אחריו רמז אל האמור שהיו אומרי' לרע טוב בכלל באומר מלדיקי רשע הכתוב קודם לפ' לכן כאכול קש וההכרח של תיבת לשון הנה הוא בכלל אומרו מה כתיב אחריו שסס כאמר לשון אש: ועפ"י אחד מאלו השני הכרחיות או שניהם יחדיו הכריחו חז"ל לחלק פסוק לכן כאכול קש לשון אש לשתי חלוקות ושכינ' חריפה פסקיה לכן כאכול קש לשון אש וחשש להבה ירפה זהו עונש אל האמור למעלה אל הוי האומרים לרע טוב אמנם שרש' כמק יהי' ופרחם כאבק יעלה מוסב אל סוף הפסו' שאומר כי מאסו את תורת ה' צבאות ואת אמר' קדוש ישראל כי שני העונשים של שרשם כמק יהיה ופרחם כאבק יעלה כנגד חטאים האחד מיאוס תורת השי"ת והשני ניאוץ אמרת קדוש ישראל: ויכריע הפסק זה מהפסו' מניה וביה מדקאמר שרשם כמק יהיה בלי וי"ו התוספת דהי"לל ושרשם כמ"ש ופרחם גו' זאת ועוד הוכרחו כן מלד הענין שלא יתכן ארבעה עונשים אלא הם כאכול קש לשון אש והשני וחשש להבה והג' כמק יהיה והד' ופרחם כאבק יעלה ושיהיו ארבעתם עונש לשני חטאים האחד כי מאסו והב' את אמרת אלא ודאי לכן כאכול לשון אש עונש לאומרים לרע טוב גו' ומ"ש שרשם גו' עונש כי מאסו גו' ומ"ש שאומרים לטוב רע הוא מהחנפים הכוונה שכיון שמחניף את הרע ואומר לו טוב מכללי החנופה להחניף לרע הוא לומר שהטוב אינו כן אלא רע הוא כדי שלא לסתור דבריהם במ"ש לרע טוב ולפי דבריהם לרע איש רע קאמר וכן לטוב לאיש טוב קאמר: ואברהם בני י"לו הדם שהכרח המאמר הוא מתיבת לשון המיותרת כדפרשית וזה מכריע לו' שכוונת הכתוב לו' לכן כאכול קש אש יארע כן ללשון הנזכר מהחנופה שהוא לשון רע לבד שיאכלהו אש גהינם ולהכי לא מצי קאי למלדיקי רשע דהתם איכ' כמי דרדא דממונא: ובסמוך בפ' לכן כאכול קש גו' אכיף ידי עוד בס"ד בהבנת הפסוקים וגם יתבאר לך דעת חז"ל איך מוכרח שפסו' לכן חוזר אל הקודמין ואין בו מהקושי' מאומרו כי מאסו גו' ע"ש: וחתני הנז' י"לו פי' דחז"ל דקדקו אומרו כאכול קש לשון אש דהי"לל להפך כאכול אש לשון קש וכן דקדקו זה חז"ל במקום אחר וכי יש קש אוכל [illegible] ומזה הכריחו כאן שחוזר למ"ש הוי האומרים לרע טוב וגו' שכשם שהם מהפכים הרע לטוב בלשונם כן נהפכה לשון הגזירה בשיגנון אמירתה שנאמר' בסדר הנמנע כשם שהם היו אומרים דבר הנמנע ע"כ: ועיין רש"י ז"ל והרד"ק ז"ל קרוב לדרש"י ז"ל ומהרי"א ז"ל האומרים לרע טוב לע"א ועגלים שבדן ובבית אל טוב ולטוב עבודת ה' במקדש לטוב רע וכן חושך היא עבודת אלילים לאור ואור ה' ועבודתו לחושך כמו שנא' והיה אור ישראל לאש גו' ונלכה באור ה' וההולכים אחר ע"א בחשך כמ"ש הם ההולכים בחשך ראו אור גדול ועל עבודת ה' אמר שהיא מתוקה ועבודת אלילים מרה באחרונה וע"ד ודעי וראי כי רע ומר עזבך את ה' שמים למתוק ומתוק דבר ה' למר והביא ג' משלי' רע וטוב מהמפורסמו' חושך לאור ואור לחושך מחוש הראות מר למתוק ומתוק למר מחוש הטעם עד כאן:

ולע"דן לדקד' ה"א של האומרים שהיא מיותרת די שיאמר הוי אומרים לרע טוב גו' כמ"ש שמים חושך לאור שלא אמר השמים: ונראה שכוונת הכתוב לומר שהוי אשר על האומרים לרע טוב אינו מלד עצמו לבד עם היותם מאמרי' רעיה אבל הוא גם הנולדו' המתחייבו' מזה והם שמים חושך גו' שכיון שהם אומרי' לרע טוב בדיבור הנה במחשבתם החושך והו' המעשה הרע שמים אותו בשכל' ומחשבתם לאור ולאור מציירים אותו להפך והוא שחייב אותם להיותם אומרים לרע טוב א"כ מוכשלים הם בדיבור ומחשבה ויתחייב משתיהן המעשה הרע לעשות הרע ומים גנובים מי המרים המאררים ימתקו לו וזהו שמים מר למתוק ומתוק למר והלואי יתנו אל לב שמעשיהם רעים ומחשבתם ודיבורם כי היו נותנים לבם לשוב בתשובה כי ידיע' החטא מחייבת תשובה אמנם הוי על אלה שהם חכמים בעיניהם ונבונים כי ננעלו שערי תשובה בפניהם: וכבר זכרתי בפ' ימש חושך ספרו בספר שמואל גם בכלי חמדה בענין מכת החושך שאמר ולכל בני ישראל היה אור במושבותם שהחושך של מצרים היה אור נעלם שלרוב בהירותו יחשיך את עיני רואיו כמו העטלף שלחולשת עיניו בחום הראו' היו' שהוא אור יהיה לו לחושך והלילה שהוא חשך יהיה לו לאור שהרי פותח את עיניו ורואה והולך אנה ואנה בלילה וזה שאמר ולכל בני ישראל היה החושך הזה אור במושבותם ולרשעי ישראל הרג בימי אפיל' שלא יכלו לסבול אותו ומתו והמצריי' היו כעטלפים שהאור ההוא מחשיך עיניהם ולכל בני ישראל היה החושך הנזכר אור במושבותם של מצריים ובזה יקל הנס הזה כי האור כללי ותמדיי לישראל והוא היה חושך כללי ותמדיי למצרים הכל כפי הכנת המקבלים וכיוצא בזה הוא אומרו שמים העבירה שאחריתה מרה כלענה למתוק מלד התחלתה שהיא מתוקה קלת נופת תטופנה שפתי זרה והדברים האלהיים שתחילתן יסורין וסופן שלוה וזהו ומתוק מדבש ונופת למר לפי שמסתכלין בהתחלו' ולדקו בהסקפתן זו כי בהתחלו' העבירות מתוקות מדבש והמצוות מרות ולא נתנו לבם שהכל הולך אחר החיתום ולא יהיה אחרית לרע:

הוי חכמים בעיניהם גו' עיין הרד"ק ז"ל ומהרי"א ז"ל הוי חכמים שאינם רואים את הנולד אלא

אלא מה שהוא בעיניהם. וכן להורות הדרך הנכון להבין דבר מתוך דבר אלו אינם אלא נגד פניהם נבונים שאינם מבינים אלא מה שנגד פניהם עד כאן כך למדתי מתוך דמהר"יא ז"ל ואמר שזה הפסוק הוא כנגד מה שאמר וגם יקב חלב בו שהוא ענין הנביאים כמו שאמר חלבתי בנביאים לכך אמר כי עתה אבד כל חזון שהנביא מורה עתידות ואלו חכמים לאשר בעיניהם כאמור וכבר פירשתיו מקושר עם הוי האומרים גו':

ואברהם בני י"נו פי' בדרך הלצה כי אלו האומרים לרע טוב ולטוב רע כשרואי' את של חכמי' או כשמזכירים להם החכמים אומרים הוי נמשך מהתקרב אליהם וכל כך הם עזי פנים כי בעיניהם של החכמים אומרי' ההוי הנזכר ולא יבושו מפניהם אמנם לנבונים שהם גדולים מהחכמים כי מבינים דבר מתוך דבר נגד פניהם כלומר שלא בפניהם אומרים בעבורם ההוי הנזכר עד כאן: למגיה הצעיר לוי לאכי"יאדו י"נו ולע"דן כמה שאמרו במציעא רבי אלעזר בר שמעון אשכח להההוא פרהגונא דקא תפיס גנבי וכו' א"ל דילמא שקלת לדיקי ושבקת רשיעי א"ל והלא היכי אעביד א"ל תא אגמרך היכי תעביד עול בארבע שעי לחנותא כי חזית איניש דקא שתי חמרא וקא נקיט כסא בידיה וקא מנמנם שאיל עילויה אי צורבא מרבנן הוא אקדומי קדים לגירסיה וכו' ואי לא גנבא הוא וכו' זה שאמר הוי חכמים בעיניהם כלומר הוי שמתוך רישי עיניהם שמתנמנמים נראים שהם חכמים ואקדומי אקדימו לגירסייהו ועל דא קא מנמנמו וכן הוי כי נגד פניהם נבונים ירצה כמה שאמרו בשבת סימן לתורה הדרוקן וסימן לעבירה הדרוקן וכולי עלמא לא ידעי להבחין ולהבדיל בין הדרוקן דתורה להדרוקן דעבירה והוי ואבוי נמשך לעולם שנגד פניהם של אלו שיש בו הדרוקן נראים שהם נבונים מבינים דבר מתוך דבר אמנם האמת הוא דתרתי לריעותא איתנהו בהו דמאי דקא מנמנמו הוא להיות שהם מאחרי בנשף לשתות יין ושכר וחברי גנבים. וההדרוקן אשר בפניהם הוא סי' על עבירות שבידם וההוי שאו' הכתוב הוא על כי הם אומרים לרע טוב ולטוב רע וגו' ושומעיהם ישמעו לקולם ברואותם סימני טומאה בפניהם ועיניהם ויעלו על לבבם שהם סימני טהרה כי חכמים המה ונבונים ולזה קא מנמנמו ויש להם הדרוקן ויאמינו את דבריהם ולזה או' הכתוב הוי על כי הוי ואבוי נמשך לעולם על היות נמצאים בהם הסימנים הנזכרים עד כאן:

הוי גבורים לשתות יין גו': עיין רש"י ז"ל והרא"בע והרד"ק ז"ל ומהרי"א ז"ל לפי שמדבר על חלק הנביאים כנז"ל ביקב חלב בו והנביאים כלולים חכמה גבור ועושר שאין הנבואה שורה אלא בשלו לזה אמר הוי חכמים כנגד החכמה וכנגד הגבורה גבורי' לשתות יין וכנגד העושר אמר ואנשי חיל למסך שכר חיל כתרגומו מרי נכסין שאין עשרם לצדק' ולא כעושר המכין לנבואה אלא למסוך שכר: ולע"דן הוי שהם גבורים ומתגברים לשתות יין מרובה במזרקים ואחז"ל לא הרוי ולא תחטי שהיין גורם כל העבירות ואפי' הכשרים שבהם שהם אנשי חיל כדכתיב ואתה תחזה מכל העם אנשי חיל גו' הנה אפי' האנשי חיל שאינם חוטאים לשתות יין לפחות הם מחטיאי' למזוג שכר לזולתם השותים: או יאמר ואנשי חיל למסוך שכר לפי שידוע שהמזוגה צריכה היא איש חיל איש עצה והשערה כמו שאמרו בגמרא דמיין האי מזגא לדרבא לזה אמר ואנשי חיל הם לענין למזוג שכר הוא יין ישן כתרגומו:

מצדיקי רשע גו' ב"ר פרשה ס"ה ר' יצחק פתח מצדיקי רשע עקב שוחד כל מי שנוטל שוחד ומצדיק את הרשע בעקב וצדקת צדיקים יסירו ממנו צדקת צדיקים זה משה יסירו ממנו זה יצחק ע"י שהצדיק את הרשע כהו עיניו שנ' ויהי כי זקן יצחק ותכהינה עיניו מראו' ע"כ: ולע"דן לדקדק מאי דייק בפסוק מצדיקי רשע גו' ומהו כלל כל מי שנוטל שוחד ועוד קשה אומרו וצדקת צדיקים זה משה מנא ליה ולשון צדיקי' רבים על משה לבדו קשה דהי"לל צדק' צדיק: ונראה שהם דקדקו תיבת מראות המיותרת ומתרצים אותה מראות ר"ל מראו' זכות לעשו הרשע והצדיקו ועל זה כהו עיניו ולפי שיש שני מיני מצדיקי רשע האחד שמצדיקו והוא חייב והשני שמצדיקו והוא צדיק ועכ"ז שניהם אלה כשמצדיקים אותו על ידי שוחד נענשים הם וזה נרמז בתיבת מצדיקי רשע דלא קאמר מצדיק רשע לכלול השני מינים מהמצדיקים הנזכרי' ולז"א המאמר כל מי שנוטל שוחד ומצדיק את הרשע לרבות שאפי' שנוטל שוחד כדי להצדיק את הרשע הצדי' בדינו כיון שנוטל שוחד בעקב צדקת צדיקים יסירו ממנו תיבת בעקב פי' בסוף לעת זקנתו יכהו עיניו ויליף כן מתיבת עקב המיותרת די שיאמר מצדיקי רשע בשוחד עקב למה לי אלא לומר סוף ועקב השוחד ואחריתו לגרום שצדקת צדיקים יסירו ממנו זה משה ר"ל שמשה ע"ה הוא זיכה את הרבים והצדיק אותם ולזה זכה שכמו שהאיר עיני ישראל בתורה ובמצות כך הוא לא כהתה עינו אפי' במותו וז"ש צדקה צדיקים יסירו ממנו ר"ל הסגולה שהיתה למשה שגרם צדקת צדיקים דהיינו שלא כהתה עינו יסירו אותה ממנו ר"ל מהאיש הנזכר המצדיק רשע אפי' באמת יחייבו אותו בסוף ימיו לשתכהינה עיניו: והמוכיח בדברי אלה הוא מה שאו' המאמר צדקת צדיקים זה משה דמה לו להזכיר צדקת הי"לל צדיקים זה משה והיה קשה תיבת צדיקים כמו שהקשינו לז"א צדקת צדיקים זה משה שהוא סבב צדקת הצדיקים: שכיוצא בזה אירע ליצחק שהיה מצדיק את עשו ואף על פי שהצדקה היתה לפי שהיה בכור ושהיה טועה בו שהוא צדיק עכ"ז ויהי כי זקן יצח' דהיינו בעקב ובסוף שכהו עיניו ונמשך לו זה מראות זכות עשו בכל ענייניו שהרי בסוף הי' רוצה לברכו והיה זה מצד שוחד הציד בפיו ונענש בסמיות העינים והכריחם פירושם זה אומרו וצדקת צדיקי' יסירו ממנו מדלא קאמר מהם כמ"ש צדיקים על כן על כרחך אפי' אל המצדיק רשע בדין כיון שהוא על ידי שוחד סוף שיכבו עיניו: למדנו מהמאמר טעם אומרו מצדיקי לשון רבים לפי שיש שני מיני מצדיקי רשע כנזכר ולשון עקב שהו' כמו סוף עכשו של שוחד שיגרום שצדקת צדיקי' יסירו ממנו ר"ל מהנוטל שוחד: ועיין רש"י ז"ל והרא"בע ז"ל והרד"ק ז"ל וכן מהרי"א ז"ל והוסיף לו' ואפשר שכנוי ממנו חוזר לשוחד הנזכר ממנו ומסיבת השוחד יסירו צדקת הצדיקים ויחייבוהו שלא כדין: או אפשר שחוזר לרשע הנזכר שהמצדיקי רשע סיבה לשצדקת צדיקים יסירו ממנו מהרשע שלא יעשה הרשע עוד צדקת צדיקי' בראותו שהשופטי' הצדיקו רשעו ולרשעתו שמן חלקו: ולע"דן לדקדק למה לא אמר הוי מצדיקי ומהו ממנו בלשון יחיד כי צדיקים רבים הם: ונראה שהוא מקושר עם הוי גבורים לשתות יין כי ידוע כי השכרות נאסרה בעבודת הקרבן כדכתיב יין ושכר אל תשת וכן נאסר לעמוד בדין מדסמיך ליה ולהורות וגו' שבהוראה אסורה השכרות ולזה אמר הוי גבורים לשתות יין שזה מחייב להם להיותם מצדיקי רשע וגו' שאילו לא היו שתויי יין לא שגו להצדיק רשע לא בעבור שוחד ולא מסיבת בלבול דעת' בשכרות שלא ירד לעומקו הדין. ואמר מצדיקי רשע לפי שבתחילה הם מעוותים הדין ומצדיקים הרשע באומרם אנוסים אנו כי הוא רשע גמור ומי יכיל זעמו ואם כן לפחות נקח ממנו שוחד כדי שלא יהיה חוטא בשכר כל כך זה נהנה וזה אינו חסר כופין אותו על מדת סדום וכשאנו נהנים והצדיק בעל דינו של רשע אינו חסר בסיבת השוחד כי על כרחו ועל כרחינו יקח הרשע ביד רמה: וז"ש מצדיקי רשע עקב שוחד סוף שצדקת צדיקים אפילו התובע והנתבע יהיו צדיקים סוף שיטעו בדין וצדקת האחד משני הצדיקים יסירו שיטלו מן האחד שלא כדין ויתנו לאחר נמצאת צדקת שני הצדיקים יחדיו נטלת מפניהם כי אותו שנטל ממון שלא כדין לא יכון ברשע והשני חייבות ושלא כדין: זהו בצד השוה שבהם ובפרט מאותו שהיה צדי' ופטור ניטלה ממנו הצדקות יותר ויותר ולז"א ממנו שממנו ביחוד מהמתחייב יסירו צדקתו יותר מחברו שהרי חייבוהו שלא כדין ונטלו ממון ממנו ונתנוהו לחבירו: ואברהם בני י"נו פי' מצדיקי רשע עקב שוחד כלו' כשבא לפניהם דין רשע עם היותו חייב מצדיקים אותו ואפי' כי לפי שעה אינו נותן להם שוחד מצדיקי' אותו על סמך שוחד מאוחר וזהו עקב שוחד בשביל שוחד שיבא להם בעקב וכיון שהם מעוותים את הדין והרשיעו את הצדי' והצדיקו את הרשע עקב שוחד הוא השוחד יעור את עיניהם שאפילו צדקת צדיקים יסירו ממנו כלו' אפי' כשיבאו לפניהם לדון שני צדיקים הרוצים משפט צדק השוחד יעור עיניהם עד כי יסירו ממנו מהא' מהם שהי' מהראוי כפי הדין שיצא צדי' בדינו יסירו צדקתו ממנו ויחייבוהו ע"כ: למגיה הצעיר לוי לאכייאדו י"נו ולע"דן שידוע שהמחייב לאיש שלא כדין כביכול כאלו חייב להקב"ה הא כיצד שהוא יתברך קצב לו מראש השנה סך כמה ריוח בשנה ההיא ובא זה ופיחת לו שלא כדין על הקב"ה למלאת חסרונו ז"ש מצדיקי רשע בדינו בעבור שוחד שלוקחי' ממנו אינם מסירים צדקת שכנגדו לבד אלא וצדקת צדיקים שנים יסירו מהצדו' הזה שכנגדו שהיה צדי' בדינו ועקב שוחד הוציאו ממנו ממון שלא כדין וגם יסירו צדקת ה' הצדי' שכבר נתן לצדיק הזה בדינו קיצבתו אשר קצב לו וכעת צריך לחזור למלאת חסרונו ואם כן נמצא שצדקת צדיקים שנים יסירו והכל הוא ממנו יתברך כי עליו ליתן לצדיק הזה מה שהסירו ממנו שלא כדין:

לכן כאכול גו' בפתיח' דאיכה לכן כאכול קש לשון אש וכי יש קש אוכל אש והלא דרכה של אש אוכלת קש ואת או' לכן כאכול קש לשון אש: אלא קש זה ביתו של עשו שנ' והיה בית יעקב אש ובית יוסף להבה ובית עשו לקש לשון אש זה ביתו של יעקב וחשש להבה ירפה זה ביתו של יוסף שרשם כמק יהיה אלו האבות שהם שרשיהם של ישראל ופרחם כאבק יעלה אלו השבטים שהם פרחיהם של ישראל מפני מה כי מאסו את תורת ה' צבאות א"ר יודן כי מאסו את תורת ה' זו תורה שבכתב ואת אמרת קדוש ישראל נאצו זו תורה שבעל פה וכיון שהשליכו דברי תורה לארץ התחיל ירמיה מקונן עליה' איכה ע"כ המאמר ביארתיו בכלי חמדה והבנת הכתוב מתבאר מתוכו על נכון שייעד הנביא שיתהפכו סדרי בראשית והקש שהוא עשו יאכל את האש הוא יעקב הפך המנהג וחששו שהוא ג"כ מבית עשו מעין קש נבבא החשש ירפה הלהבה והטעם מתייהם אמר באומרו כי מאסו את תורת ה' שהלא כה דבר ה' כאש וסמכוני באשישות שני אישות תורה שבכת' ותורה שבעל פה ובהיות ישראל עוסקים בתורה שהוא אש יהיו גם הם אש ולהבה ובבטלם ממנה הבוטל סגולה זו ובזה אבין אומרו לשון אש תיבת לשון מיותרת כמו שדקדקתי למעלה בפסו' הוי האומרים לרע טוב עם המדרש הנז"ל ובמדרש הזה מובן שאו' הכתוב שקל פחו של יעקב הוא ע"י הקול שלו בתורה והעס' בה וז"ש לשון אש שע"י הלשון מדברת גדולות בתורה הוא אש ועכשיו כי מאסו תורת ה' הקש אוכלת הלשון אש שמימי קדם הייתה לשון אש וכן החשש תאכל הלהבה יען שורפה מד"ת ומהתלהב בה ע"ד התרפית ביום צרה צר כחך ההרפית מדברי תורה ביום צרה צר כחך. ובזה מובן או' ירפה בחיריק שהוא בודד פועל עומד דהי"לל ירפה שהוא פועל יוצא אלא ודאי חוזר אל הלהבה לפי שירפה ממנה ישראל בדברי תורה שלא יתלהב על כן החשש הוא מבית עשו כעין הקש הדק תאכל הלהב' וא"כ כאכול קש לשון מושך עצמו ואחר עמו כאילו אמר וכאכול חשש להבה וי"ת שרשם על החזקים שיהיו כמק ופרחם תרגם ממון אונסיהון שהממון נקרא פרחים על שם שפורחים כמו שאמר זוזים על שם שזזים ממקומם. נכסים שנכנסים מזה ונגלים לזה ע"כ: ועיין רש"י ז"ל וכן הרא"בע והוא כדחז"ל הנז"ל: וכן הרד"ק והביא דחז"ל הנז"ל: וכן מהרי"א ז"ל והוסיף ירפה לשון זכר חוזר אל החשש שירפה מהלהבה: או לשון אש מוסף תיבת להבה כאילו אמר ולשון להבה ומצאנו בלשון זכר כמו ולשוני מודבק ולפי זה ירפה חוזר אל לשון להבה ע"כ: ולע"דן שאמר לכן כאכול קש לשון אש מור' היות זה עונש העונות אשר קדמה זכרונ' הוי מושכי הוי האומרי' וגו' ועליהם או' לכן כאכול קש וגו' ובאו' כי מאסו מורה היו' שיב' הרעות האלה עונות זולת הנזכרים וכבר קודם בפסו' הוי האומרים לרע טוב היות הפסו' הזה שתי חלוקות כאכול קש לשון אש וחשש להבה ירפה עונש הפסוקים הקודמים והחלוקה השנית מתחלת שרשם כמק יהיה וגו' שלא אמר ושרשם כמו שדקדקתי והם עונש על כי מאסו את תורת ה' ע"ש: ולהבין זה גם קושי אחר שחוזר לו' על כן חרה אף ה' בעמו והא בהא סלקינן ובהא נחתינן א"כ מה צ"ל על כן חרה. ונר' להבין כל זה כמ"ש הראשונים ז"ל בפסו' ויאמר ה' על עזבם את תורתי שאמרו כי בלי ספק היו ע"ז וג"ע ש"ד גורמין כזה וכזה מאבדן הארץ אבל בעוד שעוסקי' בתורה היה מאריך ה' אפו עמהם מצד נחת רוח שהיה מקבל מעסק התורה וכשבטלו ועזבו התורה פקד עליהם בכל חטאתם משלו משל נאות למנגן של המלך ביד בנבל וכנור שהיה עושה כמה גזלניות וכיוצא והמלך שומע ושותק ומאריך אפו יום א' אירע לו שנחתכה ידו שהיה מנגן בה אל המלך הודיעו כן אל המלך אמר המלך תלוהו ויתלוהו המה ראו כן תמהו כי אמרו ראוי הי' שהמלך ירחם עליו ולא די אלא שגזר לתלותו ולפי האמת הדין עם המלך שלא גזר לתלותו לפי שנחתכ' ידו אבל גזר כן על כמה חטאים וחתיכת היד גרמה שלו' הנחת רוח שהיה מקבל המלך אשר על כן היה מאריך אפו ועתה חרה אפו בו דנפל. תורא בחתיכת ידו חדדו סכינא. כיוצא בזה אני או' שהיא כוונת הפסוקים האלה יחדיו וז"ש לכן כאכול קש לשון אש כפשוטו שכל החלוקות הללו חוזרין אל הוי הנז' לעיל וזה ענש כאכול קש לשון אש שרשם כמק וגו' ופרחם וגו' ורצה הכתוב לתת טעם לזה כי מה היום מימים אשר חלפו אשר האריך אפו ועתה מייעד לאכלם כאכול האש הקש קל מהרה ולזה אמרו כי מאסו את תורת ה' צבאות וגו' זה היה סיבה שעל כן חרה אף ה' בעמו וגו' כמלאת שמיאות החרון אף לבד נמשך מביטול התורה כמו שאירע לאותו מנגן המלך שחתיכות היד שעל ידה נמשכה ביטול הניגון גרם חרות אף המלך בו אמנם עונש התליה נמשך לו ממעשיו הראשוני' הרעי' כן ישראל עונש לכן כאכול קש לשון אש נמשך מהוי מושכי הוי האומרי' וחביריו לכן כאכול קש לשון והיה מסובב כל זה כי מאסו וגו' שעל כן חרה אף ה' בעמו וגו' ומצא בעל חוב מקום לגבות את חובו מכל החטאים הנז' בפסוקי' הקודמים אל לכן כאכול קש לשון אש וגו' ובזה מתוקן מאמר חז"ל אשר זכרתיו בפסו' הוי האומרים לרע טוב וגו' עיין עליו שם עכ"פ. ואמר כי מאסו את תורת ה' צבאות על התורה שצבאות מעל' ערערו ואמרו חמדה גנוזה אתה נותן לבני אדם מה אנוש וגו' אשר תנה הודך על השמים וצבאות מעלה ז"ש כי מאסו את תורת ה' צבאות ובצא תיבת' נביאים על מאיסת התורה הוסיפו סרה ואת אמרת קדוש ישראל אמרת ה' צרופה ע"י נביאיו לצרפ' כדי שיהיו ככסף צרוף ויתקדש שמו על ישראל ז"ש ואת אמרת קדוש ישראל הבאה להוכיחם על כי מאסו נאצו ואמר כאכול קש לשון אש מחיבתו שאפי' בשעת מפלתן של ישראל ביד עשו והי' כאכול הקש הוא עשו את לשון אש הוא יעקב המשילם בקש ואש לרמוז שסוף בית יעקב אש ובית יוסף להבה ובית עשו לקש ויכלה:

על כן חרה אף ה' וגו' עיין רש"י ז"ל והרא"בע והרד"ק ז"ל ומהרי"א ז"ל ההרים כדרש"י ז"ל מלכים ושרים ואמר זה על אחאב ובניו ועל זכריהו בן ירבעם ועל שלום בן יבש ועל פקח בן רמליהו וכדומה ממלכי ישראל שנפלו בחרב ותהי נבלתם כרותה בחוצות בכל זאת הצרה שבאה למלכים לא שב אפו ועוד ידו נטויה על השבטי' שיגלו ולזה ונשא נס לגוים שיבואו ממרחקי הארץ ותכמי הכותיים פי' על כן חרה אף ה' בעמו על חרבן שמרון ותהי נבלתם כסוחה על מפלת מחנ' סנחריב כשהכם מלאך ה' על ירושלם ושאחר זה בכל זאת לא שב אפו לרמוז על ביאת נבוכדנצר להחריב את ירושלם ושעליו אמר ונשא נס לגוים ומה שפירשתי הוא היותר נכון ע"כ. וקשה לפי' הכותיים במ"ש ותהי נבלתם כסוחה על מחנה סנחריב שלא יתכן שיזכיר בפסו' הזה ענין הצלחת ישראל אל הכל בפורענותם מדמסיק בכל זאת לא שב אפו ומפלת מחנה סנחריב איננה מחייבת שישוב חרון אף ה' אדרבה מחייבת לחרות עוד כיון שהם כפויי טובה: ולע"דן לפי שכהו' באנשי סדום המעתיק הרים בתחילה כדי שידעו וישובו והם לא נתנו לב לא ולא ידעו אשר על כן הפכם באפו ובאבדו כל יושביהם עמם לזה אמר כי להיות הפרעים הנזכרים חמורים מאד חייבו שיבא הפורענות תחילה בנכסית באכזריות ולעפ"י שאין בעל הרחמים נפרע מהנפשות תחילה וז"ש על כן חרה אף ה' בעמו ולא בהעתיק הרים אלא בעמו ממש אך ויט ידו עליו לחיים וכשנטה ידו ואין מקשיב אז ויכהו וא"כ וירגזו ההרים שהיה הנכון להקדים הרגזת ההרים כמו שעשה בסדום ולא שיגדל עון בת עמי מסדום לשתבא המכה בגופים בראש ובתחילה: ואולי אמר וירגזו ההרים בה"א הידיעה על האבות שהאבות מצטערי' בקבר ואין הרים אלא אבות שנ' שמעו הרים את ריב ה' ורגזו וחלו על כי נפלה נבלתם בקרב חוצות דהיינו בקרב הגוים כדפרש"י ז"ל: ונלמוד שחוצות על הגוים נאמר לפי שהם חוץ לירושלם ונאמר הנותן מטר על פני ארץ ושולח מים על פני חוצות ובכל זאת הפורענות לא שב אפו אבל ועוד ידו נטויה ועומדת כמי שמתרה שובו נא קודם שאכה עוד כמו שהתרה בתחיל' כמו שכתוב ויט ידו וא"כ ויכהו שא"כ למה לו להזכיר ויט ידו די בויכהו ואולי מאמר ועוד ידו נטויה על ירושלם קאמר כי מה שקדם חרה אף ה' בעמו ישראל בשמרון: למגיה הצעיר לוי לאכיי"אדו י"נו ולע"דן כי מ"ש ויט ידו עליו הוא על כוללות עמו ומ"ש ויכהו הוא פרט לכל א' הכהו המכה הראויה לו כפי רוב וכובד עונותיו וזה לפי שבודאי לא היו עונות כולם שוין לרעה ובכל זאת שהביא עליהם לא שב אפו ועוד כלומר ואפי' אלו היה מבי' עליה' עוד צרות רבות ורעות ממה שהביא לא שב אפו אלא עדיין יש בעונם שתהיה נטויה אפי' לו הכה אותם יותר ממה שהכה ומסייע לפי' זה הטעם של ועוד שמורה כי הוא דבק למעלה וכמו שכתב הרא"בע ז"ל גבי לולי ה' צבאות הותיר לנו שריד כמעט תיבת כמעט דבק למעלה כי כן ראוי לחוש אל טעמי הפסוקים. או בשיגנון זה ועוד ידו נטויה אפי' אלו הטה ידו עליהם עוד יותר ממה שהטה אע"ה לא היה שב אפו מהם להיות שהרבה בכעיסוהו. עוד ירצה בכל זאת שהביא עליהם לא שב אפו להיות כי ועוד מוסיפין על חטאתם פשע אפי' שידו נטויה עליהם ולא רגזו ולא חלו מפני יד ה' הויה ולא שבו מדרכם הרעה ולזה לא שב אפו בכל זאת ע"כ:

ונשא נס לגוים וגו' עיין רש"י ז"ל והרא"בע ז"ל והרד"ק ז"ל וכן מהרי"א ז"ל שכל זה על סנחריב מלך אשור שיבוא על שמרון וישראל. והכל משל אל עוררות רוחו והנה מלך אשור מהרה קל יבוא כי חפץ בדבר אין עיף וגו' עד כאן:

ולע"דן לדקדק אומרו ונשא נס לגוים רבים ואחר כך אומרו ושרק לו קל יבוא אין עיף הכל בלשון יחיד. ונראה כי להיות מלך אשור גדול ושליט על גוים רבים לז"א שהשי"ת נשא נס לגוים העומדים מרחוק שיכינו עצמם לבא עם מלך אשור ולפי שהם מרחוק לכך ונשא נס לגוים תחילה לפי שצריך יבואו מרחוק ואחר כך ושרק לו למלך אשור העומד מקצה הארץ והנ' פתאו' מהרה קל יבוא אין עיף וגו' ולפי שהוא הקדים ונשא נס לגוים כדי שיבואו מהר ויתחברו עם מלך אשור. לז"א והנה מהרה קל יבוא ר"ל והנה מהרה על הגוים אשר נשא להם נס וקל יבוא הוא אשר שרק לו הוא מלך אשור:

אין עיף וגו' עיין רש"י ז"ל והרא"בע ז"ל והרד"ק ז"ל וכן מהרי"א ז"ל:

ולע"דן לדקדק אם לא ינום כל שכן שלא יישן ונראה שלהיות האדם הממהר בדרך יעף כי עיפה בדרך כחו לז"א לא יעף ואין כושל כח אפילו שלא ינום ולא יישן ולהיות דרך בני אדם הולכי דרך להיותם נים ולא נים אפילו שישנו בלילה שינת קבע עכ"ז טורח הדרך

ב' ד' ל' וְהִנֵּה־חֹ֙שֶׁךְ֙ צַ֣ר וָא֔וֹר חָשַׁ֖ךְ בַּעֲרִיפֶֽיהָ׃

א כִּשְׁנַת־מוֹת֙ הַמֶּ֣לֶךְ עֻזִּיָּ֔הוּ וָאֶרְאֶ֧ה אֶת־אֲדֹנָ֛י יֹשֵׁ֥ב עַל־כִּסֵּ֖א רָ֣ם וְנִשָּׂ֑א וְשׁוּלָ֖יו מְלֵאִ֥ים אֶת־הַהֵיכָֽל׃ שְׂרָפִ֨ים עֹמְדִ֤ים מִמַּ֙עַל֙ ל֔וֹ שֵׁ֧שׁ כְּנָפַ֛יִם שֵׁ֥שׁ כְּנָפַ֖יִם לְאֶחָ֑ד בִּשְׁתַּ֣יִם ׀ יְכַסֶּ֣ה פָנָ֗יו וּבִשְׁתַּ֛יִם יְכַסֶּ֥ה רַגְלָ֖יו וּבִשְׁתַּ֥יִם יְעוֹפֵֽף׃ וְקָרָ֨א זֶ֤ה אֶל־זֶה֙ וְאָמַ֔ר קָד֧וֹשׁ ׀ קָד֛וֹשׁ קָד֖וֹשׁ יְהוָ֣ה צְבָא֑וֹת מְלֹ֥א כָל־הָאָ֖רֶץ כְּבוֹדֽוֹ׃ וַיָּנֻ֙עוּ֙ אַמּ֣וֹת הַסִּפִּ֔ים מִקּ֖וֹל הַקּוֹרֵ֑א וְהַבַּ֖יִת יִמָּלֵ֥א עָשָֽׁן׃ ואמר

(Masorah notes in the margin: ב' ד' ל' · קל"ד ח' חס' בכיפ' · י"ב · פסק · ב' · ד' פסוקים דמיין · ב' · ימל' ח')

עָקָא וְתַבַּר אַיְיתֵי עֲלֵיהוֹן בְּרַם צַדִּיקַיָּא דִיהוֹן בְּשַׁעְתָּא הַהִיא יִתְכַּסוּן מִן קֳדָם בִּישְׁתָּא׃ בְּשַׁתָּא דְאִתְנְגַע בַּהּ מַלְכָּא עֻזִּיָּה אֲמַר נְבִיָּיא חֲזֵיתִי יַת יְקָרָא דַיְיָ שָׁרֵי עַל כּוּרְסֵיהּ רָם וּמִתְנַטַּל בִּשְׁמֵי מְרוֹמָא וּמִזִּיו יְקָרֵיהּ אִתְמְלֵי הֵיכְלָא׃ שַׁמָּשִׁין קַדִּישִׁין בְּרוּמָא קֳדָמוֹהִי שִׁיתָּא גַפִּין לְחַד שִׁיתָּא גַפִּין לְחַד בִּתְרֵין מְכַסֵּי אַפּוֹהִי דְלָא חָזֵי וּבִתְרֵין מְכַסֵּי גְוִיתֵיהּ דְלָא מִתַּחְזֵי וּבִתְרֵין מְשַׁמֵּשׁ׃ וּמְקַבְּלִין דֵּין מִן דֵּין וְאָמְרִין קַדִּישׁ בִּשְׁמֵי מְרוֹמָא עִילָאָה בֵּית שְׁכִינְתֵּיהּ קַדִּישׁ עַל אַרְעָא עוֹבַד גְּבוּרְתֵּיהּ קַדִּישׁ לְעָלַם וּלְעָלְמֵי עָלְמַיָּא יְיָ צְבָאוֹת מַלְיָא כָּל אַרְעָא זִיו יְקָרֵיהּ׃ וְזָעוּ אֵילָוַת סִפֵּי הֵיכְלָא מִקַּל מְלוּלָא וּבֵית מַקְדְּשָׁא אִתְמְלֵי אֲמִיטְתָא׃ ואמרית

יושב ה' חס' בסיפרא וסמי' בשנת מות המלך · ובתוך עם טמא שפתים אנכי · אל תירא עמי ישב · לפקוד עון ישב הארץ · יי' צבאות דויתפלל :

רשי

והנה חושך · שלא יהא עוזר להם : ונבט · לשון נפעל כמו לא נפתח ולא נתק והי' גורמת לו להסב הדיבור להבא איי"רט אסג"רדי בלע"ז : צר ואור חשך · כמו וכפל עוזר וכפל עוזר מי שצר לו שבאת עליו הצרה וזה שבא להאיר לו שניהם חשכה ויש פותרים צר היא הלבנה שנתמעטה ואור היא החמה : בעריפיה · בבא מאפלין שלה לשון יערף כמט' וכן דרך בעריף מטר הוא מאפיל : בשנת מות · כשנצטרע : ושוליו · כמו שולי המעיל תחתיתו ראיתיו יושב על כסאו בשמים ורגליו בהיכל הדום מרגלותיו בבית המקדש לדון על עוזיהו שבא ליטול כתר כהונה : שרפים עומדים ממעל · בשמים : לו · לשמשו כן תירגם יונתן משמשין קדישין ברומא קדמוהי : בשתי' יכסה פניו · שלא יביט לצד השכינה : ובשתים · יכסה רגליו · לצניעות שלא יראה כל גופו לפני בוראו ובתנחומ' ראיתי כיסוי הרגלים לפי שהם לכף רגל עגל שלא להזכיר לישראל עון העגל : ובשתים יעופף · ובתרין משמש : וקרא זה אל זה · נוטלין רשות זה מזה שלא יקדים האחד ויתחיל ויתחייב שריפה אלא הם כן פותחו כולם כאחד וזהו שיסד ביוצר אור קדושה כולם כאחד עונים כו' · ומדרש אגדה מעשה מרכבה הוא וכן תירגם קק"ק ג' פעמים כתרגומו : וינועו אמות הסיפי' · אילות סיפי הם מזוזות הפתח שמדלין במדות אמות לגובה ולרוחב והן מזוזות היכל : מקול הקורא · מקול המלאכים הקוראים הוא היה יום הרעש שנאמר בו ונסתם כאשר נסתם מפני הרעש בימי עוזיה בו ביום עמד עוזיה להקטיר בהיכל רעשו שמים לשורפו לומר דינו בשריפה כמו שנאמר ותאכל את החמשים ומאתים איש וזה שקראם שרפים שבאו לשורפו רעשה הארץ לבולעו כסבורה דינו ליבלע כקרח שערער על הכהונה יצתה בת קול ואמרה זכרון לבני ישראל וגומר ולא יהיה עוד אדם המעורר על הכהונה כקרח בבליעה וכעדתו בשריפה אלא כאשר דבר יי' ביד משה בסנה הבא נא ידך בחיקך והוציאה מצורעת כשלג אף כאן נזרעת פרחה במצחו : והבית ימלא עשן · היה נמלא עשן : כי

רדק

והנה מושך חשך צר · כלומר חשך האויב הבא עליו · ואף על פי שבמלת חשך עמד הטעם הענין דבק עם צר : ואור חשך בעריפיה · ואור השמש חשך לו כשישראל משמים · כלומר קדרו לו השמים ממעל מרוב הצרה · והשמים נקראו עריפים מפני שמזילים המטר כמו אף שמיו יערפו טל · ופירוש יערפו יזלו · וכן יערוף כמטר לקחי יזל · ויש מפרשים בעריפי' · בתרבותי' · כמו יערוף מזבחות' · שהוא ענין הריסות · ויש מפרשים צר ואור שמש וירח : בשנת מות המלך עוזיהו · תרגם יונתן בשתא דאתנגע בה מלכא עזיהו · והוא בשנכנ' להקטי' קטרת בהיכל והצרע' זרחה במצחו · ויש לפרש מיתה ממש · ולפירוש הזה לא יהיה זה תחילת נבואתו ומה שספר השנה שראה זאת המראה לפי שבמותו הרעו העם כמו שנאמר בתחילת מלכות יותם אמר וארא' את ה' ראה במרא' הנבוא' כבוד ה' כי פי' ה' כבוד ה' · וכן תרג' יונתן יקר' דה' · וכן נאמ' על הכבוד וירד ה' על הר סיני · ותרגם ג"כ אנקלוס ואתגלי יקר' דה' · וכן אמר יחזקאל על דמות הכסא ועל דמות הכסא כמראה אדם עליו מלמעלה · וזהו שאמר ואראה את ה' יושב על כסא רם ונשא · ורם ונשא הוא על הכסא · והכל הוא דמות במראה הנבוא' · ורבותינו הקשו הפסוקים · ואמרו כתיב כי לא יראני האדם' וחי וכתיב ואראה את ה' · לא קשיא כאן באספקלריא המאירה כאן באספקלירא שאינה מאירה · ואמרו רבותינו ז"ל כל מה שראה יחזקאל ראה ישעיהו יחזקאל למה הוא דומה לבן כפר שראה את המלך ישעיהו לבן כרך שראה את המלך · כלומר שיחזקאל כפר פרטי הדברי לפי שהיה חדוש גדול אצלו או אצל בני דורו אבל ישעיה לא ספר אלא דרך כלל כי הוא היה שלם יותר מיחזקאל ולא היתה המראה כל כך חדוש אצלו או בני דורו היו שלמי' יותר מבני דורו של יחזקאל : וישעיהו זכר שרפים ולא זכר החיות : ושוליו · הכנוי כנגד הכבוד · וכן תרגם יונתן ומזיו יקריה אתמלי היכלא · או יהיה הכנוי כנגד הכסא והשולים הם תחתית הבגד או זולתו · והמשל הנה כי ההיכל מכוון כנגד כסא הכבוד : מלאים את ההיכל · כמו ממלאים וכן וכבוד ה' מלא את המשכן וההיכל הוא היכל בית המקדש · או פירוש ההיכל השמים כמו ה' בהיכל קדשו ה' בשמים כסאו : שרפים ממעל לו · סמוך לו וכן ועליו מטה מנשה ונבחת עליו · וי"ת ממעל במרומא · ותרגם לו כמו לפניו קדמוהי · ותרגם שרפים · עומדים שמשין קדישין · תרגם עומדים קדישין ר"ל עומדים קיימים והם המלאכים הקדושים שהם קיימים לעד : שש כנפים לאחד · ולא זכר מנין השרפים אבל זכר כי לכל אחד מן השרפים ראה שש כנפים ויחזקאל ראה לכל אחד מהחיות ארבעה כנפים וזה כי לכל תנועה מהם הם ארבע סבות כמו שיתבאר בספר החכם הגדול רבינו משה זכרונו לברכה · וכנפים הם סבת התנועה הממהרת מכל תנועות והוא העופפות · וישעיה זכר לשרף שש כנפים · והנה זכר הנגלה כי בשתים יכסה פניו ובשתים יכסה רגליו ובשתים יעופף · והנה מפרש בספרו טעם ההסתר וטעם שתים · ור"זל אמרו כאן בזמן שבית המקדש קיים כאן בזמן שאין בית המקדש קיים כביכול נתמעטו כנפי החיות · ואני תמה למה סמך הרב הארבעה לתנועה כי לא היו בחיות אלא שתים לעופף ושתים לכסות גויותיהן כמו שאמר ושתים מכסות את גויותיהנה ובשתים שהיו פרודות מלמעלה היתה העופפות · והוא שאמר פרודות מלמעלה · פירוש פרודות מהגוף ופרושות לעופף כי השתים האחרות היו מחוברות לגוף כדי לכסות את גויותיהן · והנראה לנו לפי מה שלמדנו מדברי הרב כי טעם ארבע · וטעם שש כי · ההסתר בשרפים בפנים וברגלים וזה דרך משל · וההסתר בחיות בגופן לא ברגליהם וגם לא בפניהם וזה סוד ידוע למשכילים · ויונתן תרגם בתרי מכסי אפוהי דלא חזו ובתרין מכסי גויתהון דלא מתחזין ובתרין משמש · ומה מאד הטיב פירושו למבינים · וכל המראה הזה במראה הנבואה ובהשגת השכל ולא בהשגת חוץ לשכל · כי אין למלאכים שקראן שרפים לא פנים ולא רגלים ולא כנפים לפי דעת החכמים הפלוסופים · וכן דעת החכם הגדול הנזכר : וגם בדברי רבותינו זכרונם לברכה דברים מסכימים מורים זו הדעת · וקראם שרפי' לפי שראם במראה הנבוא' בדמות אש שורף וזה לגלות עון הדור שהיו חייבים כלייה : וקרא זה אל זה ואמר · שמעתי שהיה קורא שרף אל שרף זה והיה אומר אחד לחבירו דרך זרוז והיה קורא אחד לחבירו קדוש קדוש כקורא לחבירו פלוני פלוני והיו אומרים נקדש האל ביחד ונאמר קדוש ה' צבאות כי הוא אדון צבאות מעלה וצבאות מטה: מלא כל הארץ כבודו · כי הוא ברא הכל ועל הכל יכבדוה בעלי השכל · ויש לפרש כי השלש תיבות הם על האל · וזכר שלש פעמים קדוש כנגד שלשה עולמות עולם העליון והוא עולם המלאכים והנשמות · ועולם התיכון והוא עולם הגלגלים והכוכבים · ועולם השפל והוא זה העולם · והנכבד בזה העולם הוא האדם · ואמר שהוא קדוש ומרומם ונעלה מג' העולמות ובשני העולמות יקדישוהו וירוממוהו בתהלתם והאדם גם כן בעולם השפל · וי"ת קדיש בשמי מרומא עלאה בית שכנתיה קדיש על ארעא עובד גבורתיה קדיש לעלם ולעלמי עלמיא · כלל כל העליונים כאחד · וזכר אחר כן הארץ שהיא עולם השפל · ומה שאמר קדיש לעלם ולעלמי עלמיא · רוצה לומר לאורך זמן כן היה וכן יהיה לעולם ועד · וכן תרגם אנקלוס ה' ימלוך לעולם ועד · ה' מלכותיה קאים לעלם ולעלמי עלמיא והחכם הכוזרי כתב כן וקדש הוא כנוי שהוא נקדש ומרומם משתהנה לו מדה ממדות הברואים ואם יקרא בהם הוא דרך העברה · ועל כן שמה ישעיה קק"ק עד אין תכלית · והטעם שהוא נקדש ומרומם משתשיגהו מאומה מטומאת העם אשר השכין כבודו ביניהם וכן ראה אותו על כסא רם ונשא : וינועו אמות הסיפים · כתוב בסדר עולם עמוס נתנבא לפני הרעש · שנאמר שנתים לפני הרעש ישעיה נתנבא בימי הרעש היינו הוא דאמר וינועו אמות הסיפי' מקול הקור' ובדרש כי אותו יום שנכנס עזיהו להיכל להקטיר היה הרעש · ואמת הוא כי הרעש היה בימי עזיהו כמו שבאו' בנבואת זכריה ונסתם כאשר נסתם מפני הרעש בימי עזיהו מלך יהודה אבל פסוק זה אינו מן הדומה אלא במראה הנבואה דבר הלמד מעניינו · ואמר כי הקול אשר שמע במראה הנבואה שהיה קורא זה אל זה ואומר קדוש קדוש הוא הקול היה גדול עד שנעו אמות הסיפים ממנו · ורא' גם כן שהבית נמלא עשן פירוש בית המקדש ראה במראה הנבואה כי מלא עשן כמו שראה אברהם אבינו עליו השלום במראה הנבואה תנור עשן ולפיד אש · ותרגם יונתן וזעו אילת ספי היכלא מקל מלולא ובית מקדשא אתמלי אמיטתא · וסיפים הם מזוזות השער ואמות הם האלים אשר על הסיפים מבית ומחוץ שהם עשוי' כמין כפה · ובסמכו אמות אל הסיפים רוצה · לומר כי האמות נעו עם הסיפים · ויש מפרשי' אמות כמו אמה ארכו כלו' הסיפים כעין מתקומת אמות · והבית ימלא עשן · זה היה משל על חרון אף ה' על ישראל כמו אז יעשן אף ה' : ואמר

אבן עזרא

צר · ואור · יש אומרים השמש והירח ואחרים אמרו הירח והשמש כי הירח צר כנגד השמש ור' אדוני אומר שיחסר אות ה"א כאילו אמר צהר כי אותיות יהו"א פעם הם יתרים גם ימצאו חסרי' והנה טעה כי ה"א איננה מאותיות המשך ולא יעלם רק באחרונה שהיא תמורת אל"ף במבטא והנכון בעיני להיות כמשמעו להיות צר כמו צר ומצוק מנהוגי או יהיה תואר השם והטע' כי תחשך ארץ ישראל מפאת הצר גם מפאת האור שיחשך בעת הריסותיה כי יעלה איד ויכסה אור השמש : בעריפיה · כמו יערף מזבחתם וקרוב מגזרת וערפתו : בשנת מות · הקדמונים אמרו שמלת מות נרע' כי בעת שנכנס אל ההיכל להקטיר היה הרעש גם הוא נכון ויתכן להיות כמשמעו כי בשנה שהתנבא מת עזיהו ואין טענה בימי עזיהו אחר שהיה חדשים וזאת היא תחלת נבואת ישעיהו : רם ונשא · תאר הכסא לא כאשר אמרו רבים והטעם שהוא למעלה מהחיות כאשר אפרש בספר יחזקאל : ושוליו · הם שולי הכסא כי מנהג המלכים להיות בגדים על כסאם : שרפים · קראם שרפים בעבור ששרפו פיו וטע' עומדים ממעל לו כמו עומדים עליו מימינו ומשמאלו ודברה תורה כלשון בני אדם להבין בני אדם כי כן דרך המלכים הגדולים · וטעם אלה הכנפים אפרש במראות יחזקאל · וכיסוי הפנים כמו ויסתר משה פניו וכן רגליו בעבור הכבוד : ובשתים יעופף · למלאות שליחות השם : וקרא · הנה לא הזכיר כמה מספרם יש אומרים שנים והנכון רבים : קדוש · שלש פעמים שכן יאמרו תמיד וכמוהו היכל יי היכל יי' היכל יי' ארץ ארץ ארץ · קדוש תאר השם והקדושה בעל' ולא תשתנה כנגד המקומות והשם הראה לו זאת הנבואה בעבור שיתקדש מטומאת השפה כי השם קדוש וכן משרתיו ושלוחיו · וטעם צבאות הם המלאכים שהן במעלה אף על פי שהוא קדוש קדוש כבודו מלא הארץ שהיא למטה והמפרש מלא כל הארץ הדרוש בה כמו ליי' הארץ ומלואה לא אמר כלום והעד וימלא כבוד יי' את כל הארץ : וינועו אמות הסיפים · כאילו סרו הסיפים ממקומם · אמות ידועות ויש אומרים כי אין למלה הזאת אחות : מקול · ההמון הקורא והנה אמר וינועו פועל עבר והנה ימלא עשן בעבור שאין בלשון הקודש סימן על זמן עומד והנ' משפט העברים לערב דבריהם. ואומר

אורים ותומים

בשנת מות המלך עזיהו וגו' ראה מרכבת יחזקאל וסולמו של יעקב והם הכורות העליונות כולם הש"ית ומלאכיו והשמי' והעולם הזה בשפל המורה על מניעותו ית' וראה את ה' על הגלגלים יושב על כסא רם ונשא אמר להיותו על ערבות שהוא רכבו והוא היותר רם ונשא את ה' להיותו היותר מעולה במה שהוא היותר מאיר ומוליך מזו השאר ושוליו מלאים את ההיכל שולי הכסא והם השמים מלאים זה העולם כי מהם יושפעו הם עולם שהויה גם בן שרפים עומדים ממעל ירצ' ממעל לזה שמאירם הרמה הכסא כי אין הש"ית מניע הכס' כסברת אנילי בני ישראל אבל ע"י מלאך ואם בן שרפים ממעל לכסא הנזכר הרי כל העולמות : שש כנפים הכנפים מהם להסתיר ומהם לגלות הד' להסתיר וזה כי ה' ית' לא יושכל אף מאת המלאכים אשר הם חיים לעד כאו' כי לא יראני האדם וחי ולכן הוסמו הב' כנפים להסתיר פניהם שלא יביטו למעלה בענין ויסתר משה פניו וגם אנו לא נוכל להשיג מהות המלאכים אע"י שנפיין בהם וזהו בשתים יכסה רגליו כי לא נבין מהנו העלולים כאומרו ועמדו רגליו סביבותיו אבל מכ"ז גם ויגם מהנה שלקם הש"ית לכו ונדע באמצעות הנבואה ולזה צריך ב' כנפים לתוסף יר' להתגלות בהם לנו אבל כדין הנבואה אין לכם אלא ד' ולכן אמר וד' כנפים לא' מהם והכתיב שש כאן שבית המקדש קיים כאן שאין בית המקדש קיים כביכול אמר מ' זה ב' : וקרא זה אל זה וגו' ירצ' שהם עליונים ועלולים זה מזה ויושפעו כל אחד מהזה' שלמעלה ממנו וזהו וקרא זה אל זה שהיותר שלם ומי שישיג יותר שלימותו ישיג בכלל יותר מן הכל ויר' דוגר ומי שלא ישיג כל כך לא ידע להבדילו מן השאר ולירמה מעולם גדולתו בענין בקרובי אקדש ירצ' הקרוב אחד יקדשהו ועל פני כל עמי העם יכבד לכד וזהו קק"ק ב' אבל על הארץ כבודו לבד כענין מלאכי השרת מזכירין את ה' אחר שלשה תיבות של קק"ק גם אשר ברמז לענין של תיפה שהם היותר נכלל מכל גם שלימות הוא ממלא את כלם אין דבר ריק וכאילו יאמר שהוא בכל מקום ואינו בשום מקום וזהו בנעים קדושה כולם כא' כי בשיעות הגדול הוא כענין בכודו מלא עולם ומשרתיו שואלים ועוד אמר אפילו בשפה שאני משפיע לכם גדולה אתם מעטים לפני : וינועו אמות הסיפי' זה יורה מזה העולם מתנועע מנגד הנרתים הסמיכי' או ירצה שהנרתים יתנו עמו מהכל רבו' מקשק הגלגל וגם אותה תנועה זה הבית גבוה עולם השפל מלא עשן :

מנחה גדולה

בשנת מות המלך עזיהו · ירצה אע"פי שראו שנענש עזיהו על שרצה להשתמש בקודש והוא היה חול בדבר זה שאינו מזרע אהרן המקודשים וע"כ נענש : קוה היה להם ללמוד ק"ו כמה עונש יגיע להם שהחליפו קדש בחול וקבלו עליהם נגד ולאדו לאלהות ואע"פ אינם סורים כל זה אל להם להסיר העון סביבים וע"כ מזה ה' לכנית מינכח עליהם טענס מיגא עליהם עד שעזו כרים ...

על כסא רם ונשא ...

תפיל תרדמה להתנמנם לז"א לא ינום ביום עם היות כי בלילה לא יישן ומ"ש ניתק שרוך נעליו כתרגומו ולא תתפסק ערקת מסאניה · והפשר לפי שבנעל יש לו שרוך ורצועות ועושים מכולם אגודה וקשר ומעבירים אותו בתוך נקב אזני הנעל כמו שנודע כן במנעלים של הישמעאלים הנקרא בערבי זר"בול שד"אדי שאין מתירין אותם הרצועות אבל נותקין אותו השרוך עם הקשר שבראשו להוציאו מתוך נקבי אזני הנעל ולז"א בו לשון נתק דנתק לחוד והתרה לחוד :

אשר חציו שנונים וגו' עיין רש"י ז"ל והרא"בע ז"ל והרד"ק ז"ל ומהרי"א כדהרד"ק והוסיף בשם המפרשים כצר מאויב ר"ל שפרסות סוסיו היו באים בזדון ובקשת מלחמה כצר ואויב הרוכב עליו עד כאן : ולע"ד לפי שהסוסים לוחמים במלחמה בפרסותיהם כנודע לז"א פרסות סוסיו כצר ואויב כאשר נחשבו שמכים בהם הנה והנה כמו הצר שמכה :

שאגה לו כלביא וגו' וינהום וגו' עיין רש"י ז"ל והרא"בע ז"ל והרד"ק ז"ל ומהרי"א ז"ל ישאג ככפירים וכל זה לאיים ישראל בשאגתו · ואמרו ויפליט שאעפ"כ יפליט פליטה והיא ארץ יהודה עד כאן : ולע"ד לדקדק שאגה כלביא ושאגה ככפירים אחד מהם מספי' ונראה כי הלביא שאגתו מטלת אימה יתירה וע"י השאגה טורף אמנם שאגת הכפירים היא אחר הטרפה שמניח הטרף כאילו נפלט וחוזרים וטורפים אותו כי הם רבים וכשנפלט מכפיר אחד חברו חוזר לטרוף וזה פי' לך הכתוב כמו שאמר וינהום ויאחז טרף כנגד שאגה לו כלביא וכנגד ישאג ככפירים אמר ויפליט עושה האויב עצמו כאילו מפליט ועושה עצמו כמפליט ולבסוף ואין מציל מידם כי הם רבים :

וינהום עליו גו' עיין רש"י ז"ל וכן הרא"בע והרד"ק ז"ל וכן מהרי"א ז"ל בקירוב וכמ"ש ונבט לארץ כדרש"י ז"ל שאילו תולה עיניו למרום שא ונבט אחר מלכי הארץ לעזר' כדכתיב הוי היורדים מצרים לעזרה · והנה חושך כי אין עוזר · ופי' עוד והנה חושך הצר אמנם האור של השי"ת חשך בעריפיו וז"ש ואור חשך בעריפיה הם השמי' שהם יערפו טל ולכך נקראו בעריפי' ע"כ: ולע"ד שפסוק זה מיותר שכבר הזכיר וינהום ויאחז וגו' אם כן למה אמר עוד וינהום כנהמת ים וגו' לכך נראה שאמר שהזכיר ישעיה הפורענות הזאת מהאויב סנחריב שבא על ישראל חתם וסיים בנחמה והוא לומרו וינהום עליו שהשי"ת ינהום עליו על האויב הנזכר אין עיף ואין כושל בו ביום ההוא המיוחד למפלתו של סנחריב ינהום עליו כנהמת ים וזה כי הש"י ונבט לארץ וראה והנה חושך על כן תעלה חמתו ויחרה אפו לנהום כנהמת ים כי יראה חושך כללי מכל הצדדים הן הצר הן שהאור חושך בעריפיה של הארץ ירושלם מהדוחק והצער ולזה יכמרו רחמיו והנ' ענין עוד היום בנוב לעמוד שבו' הוא נפרע הש"י מסנחריב וזה אפשר לפרש באופן אחר שאמר כאן והנה חושך שהביט לארץ וראה העולם חושך מהצער וזה שבא הצר בעוד היום ואור היו' מאיר אלא שהשי"ת נתן בלבו שיאחר הענין עוד למחר ובת דינה בטל דינא וז"ש צר ואור חשך בעריפי' שאור השמש ואור היום ההוא חשך בעריפיה שזה היה סיבת נפילת הצר והאויב שאילו נלחם בו ביום היה מנצח שעון נוב עיר הכהנים עדיין היה בו ביום ההוא שארית ממנו וכיון שנתעכבה המלחמה למחר בת דינה בטל דינא וינהום ה' עליהם כנהמת ים וזהו ואור חשך בעריפיה :

בשנת מות המלך עוזיהו וגו' חז"ל בשנת מות המלך עוזיהו זה תחלת הספר ולמה נכתב כאן שאין מוקדם ומאוחר בתורה ע"כ : לפי שהם סוברים שינועו אמות הספים היה מלך הרעש ואז שרתה הנבואה על ישעיהו ואז נאמר לו את מי אשלח ומי ילך לנו שמשמע שאז הי' תחילת השליחות שעדיין לא נשתלח במלאכות ה' אם כן לזה אמרו שהי' ראוי להכתב בתחילת הספר אלא שאין מוקדם ומאוחר בתורה : ילמדנו בשנת מות וכי היה מת אלא שנצטרע ומצורע חשוב כמת שנא' אל נא תהי כמת ושוליו מלאים את ההיכל אלו שמנים כהנים שהיו עם עוזיהו ואין שוליו אלא כהנים שנא' על שולי המעיל ע"כ · והרא"ה דבריו יבוא בכלל דהרא"בע בסמוך בס"ד ודחיתו שרפה בסמוך והנה הם סוברים שהרעש היה על שרצה עוזיהו ליכנס בגבול אהרן בכהונתו ולזה ארץ רעשה אף שמים ובזה מובן מ"ש שנגלה אליו הש"ית ושוליו אלו כהנים שנא' על שולי המעיל לגלות שאין הב"ה חפץ אלא בזרעו של אהרן לא בזולתו לפי שהיה אהרן שפל ברך אוהב שלום וכמו ששולי המעיל שם שם לו חק הפעמונים המכפרים על לשון הרע לכך הורה על הכהנים ושולי המעיל והמשילו אליהם יותר מזולתו מלבושי הכהונה : ומהרי"א ז"ל הביא בפסוק וינועו אמות הספים בשם ילמדנו שרפים עומדים ממעל לו שעמדה האש לשרוף את עוזיהו כשם שנשרפה את קרח ואת עדתו ממעל לו מן המעל שמעל אמר לו צא מן המקו' שמעלת והארץ פתח' את פיה לבלעו שנא' ונסתם גיא הרי וגיא כאשר נסתם ביום הרעש ומנין שהרא' לו הב"ה זה למשה שנ' זכרון לבני ישראל למען אשר לא יקרב איש זר אשר לא מזרע אהרן הוא · אמר לו משה כקרח וכעדתו אתה עושה לו אמר לו ולא יהיה כקרח וכעדתו ומה אתה עושה לו כאשר דבר ה' ביד משה לו דכתיב ויוציאה והנה ידו מצורעת כשלג ע"כ · אשר מתוך המאמר הזה יובן לשון שרפים שרצו לשורפו והו' ממעל לשון מעילה ולו חוזר לעוזיהו שמעל ליעשות כהן ונצטרע לפי שמשה אמר כן בתורה : ועיין רש"י ז"ל והרא"בע וכן הרד"ק ומהרי"א ז"ל הקשה על דברי הרד"ק אלא אמר כי יחזקאל לא קרא כבוד ה' את האור הנברא בדרך נס חוץ לעינים נראה לעינים כי איך יאמר עליו שהוא היה על הכסא אבל רצה בכבוד ענין השכלים הנבדלים מניעי השמים ולכן ראה אותו דמו' כבוד ה' על הכסא שהוא הגלגל העליון גם לדעת הרד"ק ואולי שיונתן אליהם כוון באומרו ית יקרא דה' כי יאמר על המניעים הנבדלים וכמו שאבאר אחר זה ע"כ : עוד הביא הרד"ק מה שאחז"ל ע"ש וסיוע לדחז"ל שהזכיר הרד"ק שכאן ראה ישעיהו אספקלריא שאינה מאירה ממה שאמר ואראה את אדני שם אדנות היא אספקלריא שאינה מאירה : ומהרי"א ז"ל אמר הנה הנבואה הזאת אין ספק שהי' נבואה עליונה והשגה נפלאה זכה אליה הנביא במקום הזה וכבר חשבו אנשים שהיא אחת שוה עם המראה אשר ראה יחזקאל בהרחבת הביאור והביאם לזה מ"ש חז"ל במסכת חגיגה כל מה שראה יחזקאל ראה ישעיהו והמשיל ביניהם שישעיה דומה לבן כרך יחזקאל לבן כפר ולכן הרבה לדקדק בתוארים והמשרתים אשר ראה למלך · וישעיה אמר דרך כלל ואראה את ה' ואמר כי ההקדמה של חז"ל היא שכל מה שראה יחזקאל ראה ישעי' ואפשר שראה ישעיה מה שלא ראה יחזקאל והנה הכתובים יעידו שיש ביניהם בענין השגתם ששה הבדלים :

הנבדל הראשון שיחזקאל קשר השגתו בשנה ובחדש וביום ובמקום שהשיג בו השגתו וישעיה לא זכר כי אם השגה · וכתב הרב המורה בפ"ז ח"ג וז"ל מכלל מה שצריך לחקור עליו קשר השגת המרכבה בשנה ובחדש וביום וקשרה במקו' הזה כולו מה שצריך לבקש לו ענין ולא יחשב שהוא דבר אין ענין לו עד כאן : ואמנם מה שנראה בזה אבל הרב ולמה לא פירשו אחרי שהעיר עליו אין זה גם כן יאות ממה שיאות במקום הזה ודי לנו שנדע שיחזקאל כדי לאמת הנבוא' שבא' עליו פרט הפרטים כולם אמנם ישעיהו להיותו מוחזק בנבואתו לא הוצרך לו' כי אם שהיה בשנת מות המלך עוזיהו שאמר לצורך כמו שיבוא עליו הביאור אחר זה עד כאן:

ולע"ד בזה שאין זה ממה שיורה חולשה בנבואת יחזקאל כי מה שהוצרך לכל אלה הסימני' לאמת נבואתו היה זה להיותו בתוך הגולה שאין הנבואה שורה בגולה וחוצה לארץ והעד יונה שברח מפני ה' לחוצה לארץ כדי שלא תחול עליו נבואה שנא"ל אינה חלה וכמו שהאריכו בס"ה ואסמכוה על פ' היה היה דבר ה' בכפל היה כאילו היה דבר שלא יוצא מההקש ולז"א על נהר כבר כי להיותו נהר שהיה כבר מהנהרות שנבראו בששת ימי בראשית נהר יוצא מעדן הוא פרת נמשך מאותה קדושה העליונה לכך היה מוכן שתחול שם הנבואה ובזולתו מהמקומות לא הייתה חלה עליו אם כן אין בה זכר' זמן בפרטיו לא בהזכר' המקום הוראת חולש' בנבואתו כמו שחשב מהרי"א ז"ל אבל אוכיח כדבריו מצד אחר שהאמת אתו במ"ש שמדרגת ישעיה גדולה מהשגת יחזקאל וזה כי ישעיה השיג אספקלריא שאינה מאיר' והיא מלכות שמים וכמו שהוכחתי ממה שאמר ואראה שם אדני שם אדנות היא אספקלריא שאינה מאירה אמנם יחזקאל ראה כיול' בזה כמי שרואה זה מתוס בשעה יוצא לג' וכמו שאבאר בס"ד במקומו בשם ס"ה במ"ש הוא מראה דמות כבוד ה' שלא אמר היא כבוד ה' אלא מראה דמות כבוד ה' ובזה אבין אומרו מראות אלהים שהי' דוגמתו שלא אמר ואראה אלהים כמו שאמר ישעיהו ואראה את אדני אבל שמעתי שאעפ"י ששם אדנות במלכות ושם אלהים מורה במלכות עם כל זה שם אדנות עולה למעלה על שם אלהים כי שם אלהים מורה על הדינין המתפשטים מהמלכות אמנם אדנות מורה על שהוא אדון כל הארץ ושם אלהים משתתף אפי' עם אלהים אחרים ועם דיינין אם כן ישעיהו שאמר ואראה את אדני מדרגה נעלמת יותר מאלהים כ"ש ממראות אלהים שהם למטה בבחינת היצירה · וזה כוון באומרו מראות לרמוז שהייתה השגתו יוצאה לג' כרמוז במראה דמות כבוד ה' והוא בעולם היצירה · אמנם ישעיה מדרגתו למעלה באצילות המלכות מתלבש בבריאה והבריאה על היצירה כנודע ליודעי חן · וכמו שאבאר לך בסמוך בסייעתא דשמיא בבואי אל הבנת הפסוק של יושב על כסא רם ונשא ועל זה נקרא ישעיה בן כרך ויחזקאל בן כפר לשתי בחינות האחת שבן כרך רואה את המלך עצמו ורגיל בו אמנם כפר אינו רואה אלא דמות חותמו ששולח אל הכפרים כי המלך אינו הולך לכל כפר וכפר ובכלל זה רמז ענין שני שהמקום גורם החולשה הזאת ליחזקאל להיותו בח"ל כפר אמנם ישעיה בן כרך בירושלם השיג הענין יותר נעלם אבל כל מה שראה יחזקאל ראה ישעי'

ולו הונח שיהיה מאמר מתהפך גם כן שכל מה שראה ישעיהו ראה יחזקאל אבל תהי' מדרגת ישעי' כמה שאמר באצילות המלכות מתלבש בבריאה ומדרגת יחזקאל ביצירה שעם היות שכל הפרטים שראה זה ראה זה אבל ישעיה ראה אותם באלו המסכים מבדילים אבל ראה העשיה מהעלה אל היצירה והיצירה בבריאה ושם בקירוב ראה המלכות מתלבשת בג' עולמות אבל אורה מאירה אל עבר פניו ביותר אמנם יחזקאל ראה את האור מתפשט למטה עד היצירה ותהיה ההשגה מתוך המסכים ורחוקה מהמקור וקבלתי שלזה אמר ישעיה בן כרך לפי שהוא העלה אלהי העולמות למעל' עד המקור אל ראש הבריאה אשר שם המלכות שהשגה בקירוב מקום. וזהו בן כרך אמנם הבן כפר הוא יחזקאל ראה את המלך חוץ למקומו ביציר' מהתפשטות האור אל התפארת וזהו נפתחו השמי' שנתפשט אורם למטה עד היצירה ושם השיג מה שהשיג לא שעלה ממדרג' אל מדרגה עד האצילו' ויחזקאל ראה באחרי מסכים שנים זכים וברים · ועל דבר הפרטים של ויהי בשלשי' שנה גו' ראיתי את המקובל האלהי כמה"רם קורדוב"ירו ז"ל שפי' כל אותם הפרטים ע"ד הסוד בחיבורו לפי' המרכבה של יחזקאל כתב עוד מהרי"א ז"ל : וההבדל השני הוא שיחזקאל אמר נפתחו השמים ואראה מראות אלהים וכבר כתב הרב המורה שענין זה המאמר הוא על דרך פתחו לי שערי צדק ודלתי שמים פתח יורה שלא היה זה כפי פשוטו כי אם שבהשגתו נפתחו לו שערים מאותה ידיעה אמיתית על דרך מה שכתב גלי"נוס בענין הדפק נפתחו אלי שערי הדפק וכל זה מורה על חולש' ההשגה ההיא אלו כיון שהיה מגזם במה שהשיג מענין העליונים שנפתחו אליו השמים בהשגת' אמנם ישעיה אמר ואראה את ה' הוא מאמר יורה על מדרגת הנבואה יותר עליונ' שבאה בנביאי' וגם ביעקב נאמר ויחלום והנה סולם להורו' שהייתה נבואתו חלום והשגת ישעיהו במראה עכ"ל : ולע"ד שראיית מהרי"א חלושה שאין ראיה ממ"ש נפתחו השמים להשגתו של יחזקאל חלושה אדרבה יאמר האו' שהשגתו עליונה עד שאמר נפתחו השמים שהיא מדרגה עליונה בשמים ממעל ואראה מראות אלהים · אבל מתוך הנזכר לעיל בהבדל הראשון הוא ההוכחה לבד למדרגת יחזקאל הייתה למטה ממדרגת ישעיהו · כי אומרו נפתחו השמים פירש שהשגתו בתפארת הנקרא שמים היא אספקלריא המאירה אבל לא ראו אותה אלא מתוך מראות אלהים היא אספקלריא שאינה מאירה והכל מתוך עולם היצירה למטה וזהו מראות אלהים שתי מראות הבריאה והיצירה למטה השיג כמו שרואה בחותם כנזכר לעיל · ולא שנתעלה העולמות האלה והשיג למעלה במדרגת השמים אלא ההשגה הייתה בהמשך אור השמים למטה עד היצירה ושם השיג שהיא השגה רחוקה מאד ממקורה ואינו דומה הרואה השמים בקרוב אליו ואפי' שיהיו מסכי' מבדילים למי שרואה השמש למטה בארץ והמסכים גם כן מבדילים ביניו ובינו וההשגה הראשונה לישעיה והשנית ליחזקאל : ויבוא ביאור זה בס"ד בפסוק זה בביאורו · עוד מהרי"א ז"ל :

וההבדל השלישי שיעקב התחיל מלמטה למעלה כמו שנאמר והנה סולם מוצב ארצה וראשו מגיע השמימה והנה מלאכי אלהים עולים ויורדים בו · ויחזקאל התחיל מהעולם האמצעי שהוא מהחיות שלדעת הרב המורה הם הגלגלים ואחריהם ראה האופנים שנאמרו על היסודות לדעתי ואחריהם זכר החשמל שהוא מדרגת השכלים הנבדלים ולא הייתה השגתו א"כ לא מלמעלה למטה ולא מלמטה למעלה כי אם מהאמצע אל הקצה התחתון ואח"כ אל הקצה העליון אשר כנגדו אמנם ישעיה התחיל מלמעלה למטה באומר ואראה את ה' וכבר נתבאר בזולת זה המקום שגם בדרך העיון והחקירה היה המופת המוחלט והידיעה המיוחסת לטבע מלמעל' למטה רוצה לומר מהסיבות אל המסובבים עכ"ל : ולע"ד שהוא מוסכם מהמקובלים שעקר ההשגה היא מלמטה למעלה מעלין בקדש ואין מורידין ולזה יעקב בחיר האבות ראה סולם מוצב ארצה וגו' כדמהרי"א וכן יחזקאל ראה כן מלמטה למעלה ודלא כדמהרי"א כי דע לך שבתחלה ראה יחזקאל הקליפות של טומאה והוא וארא והנה רוח סערה וגו' ענן גדול ואש וכו' ונוגה והיותר דקה הקרובה אל הקדושה היא נוגה לו סביב ומתוכה כעין החשמל שמעתי על החשמל שהוא אור אבל הוא מלבוש לספירות היצירה וכן עולה חש"מל מלבוש יען שהוא מסתירם מהחיצונים והקליפות שלא ישיגו בהן שום השגה ולא יהנו מזיו הקדושה ולא יביטו בהן לזה אמר · ומתוכה ארבע חיות שהן בתוך המלבוש הזה של חשמל והחשמל מכסה אותם וזהו ומתוכה דמות ארבע חיות כי הארבע חיות עצמן הן באצילות אבל אלו שביצירה דמות ארבע חיות והם ארבע מחנות שכינה מכוונה כנגד ארבע אותיות שבשם המאירות באצילות ולהיותן ארבע מחנות שכינה לזה אמר היא מתהלכת על השכינה שהיא מתהלכת בין החיות · ואמר שראה החיות שהם ביצירה אבל הם מתלבשות באופן זה שאמר והנה אופן אחד בארץ שהאופנים הם בעולם העשיה למטה מן היצירה כמו שאמר בארץ אלא שהקדים עולם היצירה מהטעם שמזכיר באומרו ובלכת החיות ילכו האופנים כלומר שהאופנים הוא עולם העשיה תלוי בחיות שהם עולם היצירה ובהנשא החיות מעל הארץ ינשאו האופנים וגו' כי רוח החיה באופנים · ואחר זה הזכיר עולם הבריאה הנקרא כסא אל האצילות וז"ש וממעל לרקיע אשר על ראשם כמראה אבן ספיר דמות כסא הוא עולם הבריאה שהוא לבוש אל עולם האצילות כהדין קומצא דלבושיה מניה והבריאה כסא ליצירה וז"ש ועל דמות כסא דמות כמראה אדם על עולם האצילות העומד עליו מלמעלה ואז כתיב וארא ואפול על פני ואשמע קול מדבר : זהו קוצר השגתי וה' ירחיב גבולי ב"ה בבואי אל ביאור המרכבה ויראני נפלאות וזה יספיק לבירור האמת שגם יחזקאל ראה מלמטה למעלה והוא הדרך הישרה והנכונה כאמור מעלין בקדש ובישעיה לא הזכיר אופן השגתו אם היה מלמטה למעלה או מלמעלה למטה אבל הזכיר מה שהשיג לבד וכמו שאזכיר בסמוך בס"ד : וההבדל הרביעי הוא שיחזקאל ראה ארבעה כנפים וישעיהו ראה שש כנפים לפי דעת הרב המורה אין הכונה בשתי המראו' אחד כי הכנפים שזכר יחזקאל היו ד' לפי שהם כנפי החיות שהם הגלגלים ויש להם ארבעה סבות התנועה כמו שזכרתי בשאלה הרביעית אמנם הכנפים שזכר ישעיהו הם לשרפי' ולא יורו על סבות התנועה כי אם על ההסתר וכמו שיתבאר אחר זה ולפי זה הדרך קצרה השגת יחזקאל בשלא ראה כנפי השרפים כמו שראה אותם ישעיה והאריך בגלגלים ובאופנים וקצר בהשגת הנבדלים לקוצר השגתו וישעיהו קצר בעולם ההויה ובעולם הגלגלים והאריך בענין הנבדלים שהיה בו יותר עומק ההשגה וזה יורה גם כן על שלמותו ע"כ : ולפ"ד גם זו אינה ראיה כי יחזקאל ראה ארבעה כנפים לפי שנתמעטו שני כנפים מחיות מלך נער הגלות כמ"ש חז"ל אימעוט כנפי החיות ולכן לא ראה אלא ארבעה כנפים לבד ובילקוט סימן של"ז וארבעה כנפים לאחד וכתיב שש כנפים לאחד רבי יעקב בר זבדי בשם רבי אבהו בשביל כפרתן של ישראל הוסיף להן עוד שתים לקיים לא יהיה עוד לבני ישראל למבטח מזכיר עון אמר הב"ה יתכסו רגליהם שהם דומות לעגל עד כאן · כי בשתים יכסה רגליו ובשתים יעופף שמכסה פניו בשתים שלא להביט בשכינה ובשתי' יכסה רגליו שהם ככף רגל עגל שלא להזכיר עון ישראל ובשתים יעופף : ובמה שכתבתי לך בהבדל השלישי בענין סותר כל מה שכתב מהרי"א ז"ל כאן להרב המורה ז"ל : כתב עוד מהרי"א ז"ל :

וההבדל החמישי שיחזקאל אמר לשון דמות ברוב ענייני השגתו אם בענין החיות אמר ודמות על ראשי החיה רקיע וכן דמות ארבע חיות וכן דמות כסא וכן דמות כמראה אדם עליו מלמעלה דמות מראה כבוד ה' כי בכולם אמר דמות והוא לשון נכופל על ההשגה המסופקת כאילו אמר כמדומה לי שהוא כך ולא תמצא שאמר באופנים לשון דמות לפי שהיו דברים חומרים שהם לדעת הרב היסודות ולכן השיגם הנביא בשלימות וכמו שהעיר הרב באותו פרק · אמנם ישעיה לא אמר לשון דמות לא העליונים ולא התחתונים לפי שהייתה נבואתו בכול' זכה וברה ולא מסופקת בדמיונות עד כאן : ולע"ד מה שדקדק מהרי"א ז"ל לשון דמות הדין עמו אבל לא מטעמו אלא מהטעם שזכרתי שהוא השיג אור המלכות מתפשט ביצירה והיצירה כמו חותם השמי' והבריאה שלמעלה מהיצירה היא חותם המלך והאצילות היא אור פני מלך חיים ולזה לדק דמות אמנם בעולם העשיה אשר למטה מהיצירה השיג אותו בעצם וראשונה ולזה לא אמר באופנים דמות כלל כמו שדקדק מהרי"א ז"ל : וההבדל הששי הוא שיחזקאל לא ראה את ה' מדבר עמו ולא אמר ששמע דבריו אבל אמר בסוף המראה ואשמע קול מדבר ר"ל ששמע קול מדבר מבלתי שידע אם היה קול נברא או איזה קול היה ולכן אמר ויאמר אלי בן אדם עמוד וגו' ואשמע את מדבר אלי שלא ידע יחזקאל מי הוא אמנם ישעיהו לא היה כן כי הוא אמר בפי' ואשמע את קול ה' אומר אלי ואמנם אם היה הדבר הזה הוא אפשרי ואם היה בחלום או במראה הנה אחקור עליו בפירוש הפסוק : הנה התבאר מששת ההבדלים האלה היות נבואת ישעיהו יותר עליונה ומושגת בסודות עליונות · ולכן אמר חז"ל כבן כרך שהוא מלומד בבתי מלכים ובטירותם והיה יודע עניניהם בשלימות ויחזקאל כבן כפר שאינו יודע מהמלך אלא הדברים החיצונים ומעט מזער מסודותיו ע"כ : ובזה אני מוסכם עמו שנבואת ישעיה זו יותר מעולה משל יחזקאל כפי הכנת המקום קדוש לא כן יחזקאל בגולה וח"ל ארץ טמאה : כתב עוד מהרי"א ז"ל בהבנת הכתוב הנה פשט הפסוקים מורה שלא הייתה זאת הנבואה הראשונה אשר ראה ישעיהו כיון שלא נכתב בתחיל' הספר ומ"ש בכאן את מי אשלח ומי ילך לנו והנני שלחני אינם ראיות הכרחיות שהיא נבואה הראשונה כמו שאמרו חכמים ז"ל כי לפי שהיו בזמן ההוא נביאים רבים זולת ישעיהו כגון עמוס שנבא בזמן עוזיהו יותם ואחז וחזקיהו והיה הב"ה רוצה להודיע אל ישראל שיתייאשו מההשועה

ולא

ולא תשאר להם עוד תקוה ותוחלת כי אין רפואה למכתם ולכן אמר כאדם המתייעץ בפמליא שלו את מי אשלח ומי ילך לנו לעשות השליחות הזה וישעיהו השיב הנני שלחני כי לי יאות השליחו' הזה לפי שאני התריתי בהם פעמים רבות ולא שמעו בקולי והסכים הש"י עמו ושלחו ולפי זה ראוי שנפרש בשנת מות כפשוטו בשנה שמת ונפטר מן העולם לא כשנצטרע כדברי המתרגם וייחס הכתוב נבואה זו למיתת עוזיהו או לצרעתו כדברי המתרגם הוא כי עוזיהו היה כל ימיו ישר ונאמן אלא שגבה לבו לעת זקנתו דכתיב ובחזקתו גבה לבו למעול עד להשחית והיה זה לסיבת הקטירו הקטורת ולא מפני היותו זר מקריב שא"כ היה לו לישרף כקרח וכעדתו או תיבש ידו כירבעם לכן בגובה לבו חשב שאין השם יתברך משגיח בתחתונים והוא חשב להתגדל בעיני העם והכחיש השגחת ה' שעזב את הארץ ולזה פרחה הצרעת במצחו כמשפט האיש שמיכות נזרקה בו ומשפט ה' אמת צדק יחדיו וישעיהו לא ידע את אשר בלבבו כי האדם יראה לעינים ולזה כשנצטרע עוזיהו חרה לו מאד לישעיהו כי היה צדיק בעיניו ולכך נראית לישעיהו נבואה זו כשנצטרע להודיע שה' יושב על כסא רם ונשא ושם כל רוממותו ושוליו מלאים את ההיכל ומלא כל הארץ כבודו וכמו שאמ' במקום אחר כה אמר ה' רם ונשא שוכן עד וקדוש שמו מרום וקדוש אשכון ואת דכא ושפל רוח ואם מת גם כן כשנצטער ישעיה על מיתתו ומעצבון מיתתו שלא היה כשר בעיניו נסתלק' הנבואה שאין הנבואה שורה מתוך עצבות כמו שנסתלק' הנבוא' מאדון הנביאים ע"ה על ענין המרגלי' והראהו הש"י גודל רוממותו ועכ"ז משגיח בשפלים ורבי חנוך אל קוסטנטיני פי' שבהיותו עוזיהו בתקפו ומעלתו לא חלה עליו הנבואה אבל כשמת או כשנצטרע שמחו לאידו כל העולם וישעיה עמה' ומתוך שמחת מפלת עוזיהו שרתה נבואה עליו וראה המראה' הגדול' הזאת ולזה תלה הנבואה הזאת במות עוזיהו ע"כ : והקשה עליו כי עוזיהו עשה הישר בעיני ה' וכל יגיעיו לא ימצאו לו עון אשר חטא כי אם בהעלותו להקטיר וקודם זה לא היה רשע ולמה בעבורו תסתלק הנבוא' ולא חששתי לעשו' צורה בכתובים כמו שעשה החכם הנז' שהיה המלך עוזיהו רמז ליצ"הר כי הם דברים בטלים ומ"ש וארא את ה' כבר אחז"ל בפרק החולץ שלזה הרגו מנשה שהרי משה אמר כי לא יראני האדם וחי ותירצו כאן באספקלריא מאירה כאן באספקלריא שאינה מאירה שבאספקלריא שאינ' מאיר' אפשר לראות אמנם במאירה כי לא יראני האדם וחי והענין הוא כי משה שאל הראני נא את כבודך שישיג בשכלו אמית' מהותו ית' כי השכל לא יקבל כי אם המושכל האמיתי העצמי וזהו מה שנמנע ממנו באומרו לא תוכל לראות פני וכמו שכתב הרב המורה בפ' כ"ד מחלק א' אמנם ישעיהו היה מנבא כשאר הנביאים בכח המדמה דכתיב וביד הנביאים אדמה שבזה אפשר שיראה את ה' כדמיונו בצורת מוגשמת מיוחדת כגבור מלחמה או כזקן מלא רחמים כמ"ש חז"ל שראו ישראל את הש"ית על הים ועל הר סיני ומזה הדרך אמר ג"כ מיכיהו בן ימלא ראיתי את ה' יושב על כסאו וכל צבא השמים וגו' שהיתה המראה ההיא על ידי הכח הדמיוני שהיה מדמה בו בש"ית צורת מה נקרא בלשונם ז"ל אספקלריא שאינה מאירה זהו הדרך שראיתי למעיינים בדבר הזה וכלם כתבו שזה היה דעת המורה אבל כפי דרכי הרב המורה בהמשכת פרקיו והוא לא יחשוב ולבבו לא כן ידמה · אבל התר ספק שהקשה מנשה הרשע לדעת הרב הוא באופן אחר ועניינו שיש הפרש גדול לדעתו בין מה שיראה הנביא בחלום של נבואה למה שיראה בנבואה שהם שני המינים שזכרה התורה שנ' במראה אליו אתודע בחלום אדבר בו וקבל הרב מפשט הפסוקים שלא הייתה נבואת משה בחלום כיון שכחו המדמה לא היה שהגבר עליו ולזה אחז"ל שלא היה מנבא כי אם ביום כמ"ש ביום דבר ה' אל משה ולפי שמשה הייתה נבואתו במראה לכך נאמר לא תוכל לראות פני מפני שבמדרגת המראה אי אפשר לדעת הרב שיראה הנביא כאילו השם מדבר עמו מצורף לזה שהשגת המהות האלהי היה דבר נמנע מצד עצמו וכמו שא' ופני לא יראו אבל ישעיה יחשוב הרב שהיית' נבואתו זאת בחלום לא במראה ובחלום אינו מהזרות שיראה הנביא את ה' מדבר עמו אך לא במראה והנני מודיעך מהיכן לקטתי זה מדברי הרב ראה בפ' מ"ה חלק ב' שסדר שם מדרגות הנבוא' ועשה חילוק מהחלום אל המראה ועשה בחלום הנבואה חמשה מדרגות אם שיראה צורות ומשלים בלי שישמע דברים כלל באותו חלום נבואיי ואם שישמע דברים בחלום הנבואה ויראה כאילו הש"ית מדבר אותם אליו וזאת המדרגה החמשית שהיא האחרונה ממדרגות החלו' הנבואיי הביא הרב פסוק בשנת מות המלך עוזיהו ואראה את ה' וכן מה שאמר מיכיהו בן ימלא ראיתי את ה' יושב הנה א"כ גלה דעתו הרב שהפסוקים האלה שהם בחלום של נבואה ואח"כ עשה הרב חלוקות בנבואה אם שיראה משלים וצורות במראה הנבואה · ואם שישמע דברים במראה הנבואה ולא יראה האומר אותם ואם שישמע דברים במראה הנבואה ויראה כאילו איש מדבר אותם אליו ואם שישמע דברים במראה הנבואה ויראה כאילו מלאך ידבר אותם אליו ולא עשה אלא הרב חלוקות אלה כנגד ד' חלוקות של מראה בחלום אמנ' המדרגה החמשית שזכר הרב בחלום לא זכר דוגמתה במראה הנבואה וכתב שמה אבל שיראה הנביא כאילו ה' מדבר עמו רחוק אצלי ולא יגיע פועל הכח המדמה לזה ולא מצאנו כן בשאר הנביאים ולזה נאמר בתורה במראה אליו אתודע בחלום אדבר בו ששם דבור ה' לנביא בחלום בלבד אמנם במראה לא תהיה כי אם ההודעות השכל וגומר וכמה מהעומק יש בדברי הרב אלה וכוונתו בהקיץ הוא מסודר ונכנע תחת הכח השכלי ולכן לא יכזב מאד בהרכבותיו וציוריו ולא יגשים כי אם הדבר שימצא צורת מה מהתייחסו' אליו כפי ענייננו כאילו תאמר שיצייר הכח המדמה צורת איש בדמותו וצלמו וצורת מלאך בכנפים כפי מה שתארוהו ה' להיים כן בבחינותיה אבל הסיבה הראשונה לא ימצא לא בכח הדמיוני בהיותו משועבד לשכל [illegible] ויחס יביאהו לצורה מן הצורות המוגשמות כמ"ש הנביא ואל מי תדמיון אל ומה דמות תערכו לו אמנם בחלום ימצא המדמה בלתי מסודר לפי שאינו נכנס ונכבש אל השכל ולכן הוא מבולבל ויחשב מחשבות בלתי מסודרות בנבואתו שמפני זה הייתה ומפני הייתה מראה הנבואה יותר זכה וברה מן החלום הנבואיי ומפני זה לא הרחיק הרב שיראה הנביא בחלום את ה' מדבר עמו בהיות המדמה מבולבל ויציירהו בצורה מן הצורות כפי פעולותיו אם בגבורה ואם ברחמים כנזכר לעיל מחז"ל ולזה יחס הרב את השגת ישעיהו ומיכיהו בן ימלא אל החלום ושלכן ראו את ה' לא כן משה עליו השלום שהיית' נבואתו במרא' ולא בחלו' ואחשוב אני שבזה הדרך עצמו יפרש הרב מה שאמרו חז"ל כאן באספקלריא המאירה כאן באספקלרי' שאינה מאירה קראו המרא' הנבואיות אספקלריא מאירה מפני זכותה והחלום הנבואיית אספקלרי' שאינה מאירה מפני ערבוב הדמיון ובלבולו · ועם כל זה שהלצתי בעד הרב הנה הוא עצמו הרגיש בחולשת דעתו ורפיון טענותיו כנעתק ממנו אל דרכי' אחרים ע"כ : ולע"דן רחוק מאד לומר שנבואתו זו של ישעיהו וכן של מיכיהו בן ימלא שהיו בחלום כי לא נזכר חלום בהם · ולפי דעתו הנזכר לעיל צ"ל גם כן שישראל שראו את השם יתברך בים כדמות גבור ואיש מלחמה אדום ללבושיו ובגדיו כדורך בגת · אם כן היו חולמי' כולם בים והוא רחוק מאד אבל נראה מדחז"ל שהייתה מראה שהרי אמרו ראתה שפחה על הים מה שלא ראה יחזקאל בן בוזי ראתה דייק שהיית' מראה ולא חלום גם מאומרו מה שלא ראה יחזקאל בן בוזי נראה שהייתה מראה נבואה שאם היה חלום אם כן מאי רבות' דשפחה שראתה על הים מה שלא ראה יחזקאל בן בוזי אדרבא מעלה ותהלה היא ליחזקאל בן בוזי שלא ראה דמות צורה בשם יתברך שזו הוראה היות דבריו במרא' ולא בחלום ולכן לא נראו אליו האלהים בדמות גוף וגוי' וצורה · כי הנז"ל לחז"ל שראו את ה' על הים כגבור יצא למלחמ' אי אפשר לומר שאנשי ישראל או נשיהם ראו כן ולא השפחות כי הדבר תמוה יליב' בארע' גיורא בשמי שמיא ולא יתכן · וגם הצלת מהרי"א ז"ל שהליץ ואמר ואחשוב אני שבדרך הזה עצמו יפרש הרב ז"ל מ"ש חז"ל כאן באספקלרי' שאינ' מאירי' וגו' שלא יתכן בדבריהם לפרש כדמהרי"א שאספקלריא שאינה מאירה היא חלום דאם כדבריו ה"ל כאן במראה כאן בחלום · אבל הכונת האספקלריא המאירה היא התפארת המתגלה בעטרת מלכות שמים ולזה פה אל פה אדבר בו במראה המאירה ולא בחידות ולזה באה נבואתו בלשון זה הדבר כלומר דבר ברור ולא מסופק אמנם בשאר הנביאים אמ' בהם שתי מדרגות האחת במראה אליו אתודע היא מראת האספקלריא שאינה מאירה ולזה באה נבואת קצתם בחידות ולזה כתיב כה אמר ה' כה היא המלכות כמ"ש בכמה מקומות דס"ה כה לחי כה תברכו וגו' ולשון כה לשון מסופק וכמדומה כה אמר ה' · ומדרגה שנית חלום ז"ש בחלום אדבר בו · וכלל בה שמלבד היותה חלום נוסף עוד לא לו עמו אדבר אבל אדבר כמדבר בינו לבין עצמו והדיבור מושב בו · וכיוצא בזה הוא פה אל פה אדבר בו שבאספקלריא המאירה אמר בו ולא לו כי היה שומע הקול כמדבר בינו לבין עצמו והשמיעה מגעת בו וכיוצ' בזה פי' הראשוני' ז"ל וישמע את הקול מדבר אליו בחי"רק המ"ם שמשמעו כאילו מדבר בינו לבין עצמו ומתדבר והוא מגיע אליו אל משה · ובמה שכתבתי למעלה בהבדל הראשון יתרחב לך ענין זה יותר עיין שם · ולפי זה וארא את ה' יושב וגו' במראה ולא בחלום היה זה ובסמוך ארחיב עוד בזה בפסוק בישוב אומרו ואראה את ה' בס"ד : ומהרי"א ז"ל כתב וכאשר הרגשתי בחולשת הדעות האלה כולם אמרתי אני אל לבי בהתר ספק זה דרך אחר והוא שהנבואה הזאת כלל ופרט יגיד ראשון שראה את ה' יושב על כסא שאותו כסא רם רומז לגלגל העליון המוקף בכל שהוא רם ונש' על כל השמים והקיף בהם והוא מתדמה החלקי' ותנועתו אחת פשוטה והוא הנקר' ערבות וכסא להיותו מורה על גדולת היושב עליו ולפי שאמר בו כסא על צד המשל אמר הנביא יחזקאל שראה דמות כסא ובאומרו יושב על כסא גלה הנביא שהוא יתברך

מניע אותו גלגל עליון ולכן אמר יושב עליו ולא אמר בו להודיע שהוא המניע בלתי מתנועע וכבר אמרה התורה האלהית הדעת הזה. רוצה לומ' היות הש"ית המניע הראשון ולכן נאמ' ביעקב והנה ה' נצב עליו ואמר משה רוכב שמים בעזרך ודוד אמר סולו לרוכב בערבו' ביה שמו וגו' שכל זה מורה שהסיבה הראשונה יתברך הוא המניע הראשון ולכן אמר הנביא ישעיה וארא את ה' יושב על כסא רם ונשא · ואפשר לפרש רם ונשא מתוארי יתבר' לא מתוארי הכסא והוא על דרך כי כה אמר רם ונשא שוכן עד וקדוש שמו יאמר שראה האל יתברך יושב על הכסא היה רם ונשא בתכלית הרוממות ונבדל ממדרגת הכסא תכלי' ההבדל ולפי שהכסא הוא גשמי לכן כדי להבדילו ממנו אמר שהוא יתברך רם ונשא בתכלית הרוממות ונבדל בתכלית ההבדל ממדרגת הכסא אשר זכר ואמר ישיבה לפי שהוא חזק שבכל מיני המלכ וגם הישיבה תורה על האדנות ולכן במושל יושב על כסאו והמשרתים עבדיו עושי רצונו עומדים לפניו ומזאת הבחינה אמר יושב וכבר זכרו הנביאים ישיבה בהש"ית בכל העולמות אם בנבדלים יושב הכרובים · ובגרמים השמיים יושב בשמים ובשפלים היושב על חוג הארץ ובאומה הישראלית בפרט אמר יושב תהילות ישראל וכל זה ממה שיורה בחינות הישיבה יאמר עליו מהבחינות שזכרתי וזכר הנביא עוד שראה השגחתו בשפלים בפרטות וזהו ושוליו מלאים את ההיכל ששולי מעילו שהם רמז לפעולותיו והשגחתו הם ממלאים את ההיכל שהוא עולם השפל או כוון של היכל המקדש בהשפעתו שמה ואחר שזכר המראה הזאת בכלל ביאר איך ראה אותם האם ראה והשיג הסבה הראשונה בעצמה או איך היה ואמר שרפים עומדים ממעל לו וגו' וינועו אמות הסיפי' וגו' והכוונה לפרש דבריו שמה שאמר וארא את ה' לא היה כי אם שהשיג מלאכיו השכלים הנבדלים היושבים ראשונה במלכות ושהיו לו רוצה לומ' עלולים ומושפעים מאתו יתברך ומשלשים לו קדושה כמו שאפרש ובזה ביאר וארא את ה' וכן ביאר מ"ש ושוליו מלאים את ההיכל ואמר שלא כיון בזה לומר שהיה הש"ית מניע העולם השפל מבלי אמצעי אלא שהנבדלי' שראה שהיו עלולים ממנו ית' הם היו מניעי הגרמי' השמימיים וז"ש וינועו אמות הסיפים מקול הקורא ומתנועות השמים יתחדש בעולם השפל מה שיתחדש · וזהו והבית ימלא עשן והנה אין להפלא ממה שזכר וארא את ה' אם היה שלא ראה כי אם הנבדלים העלולים ממנו כי הנה הנביאים היו נבואותיהן ע"י מלאך והיו מיחסין אותם אל הש"ית כאומרו ויהי דבר ה' אלי לאמר ויאמר ה' אלי וכדומ' לזה כתב הרב המורה בפ' מ"ב חלק שני שהיה מראת אברהם באלוני ממרא כלל ופרט שבאר בכלל שראה את ה' וביאר אופן ראייתו באומרו והנ' שלשה אנשים גו' הנה נתבאר מזה שאין סתירה ממאמר ישעיה למאמר משה כי לא יראני האדם וחי על השגת עצמו ית' וישעיהו אמר וארא את על השגת העלולים · ואין ספק שלזה כוון יונתן במה שתרגם וארא את ה' ית יקרא דה' כי היקרא בדבריו ובדברי אנקלוס ג"כ נאמר פעמי' רבות על השכלים הנבדלים המניעים וזאת עצמה הייתה השגת יחזקאל בכבוד אשר זכר שראה ע"כ : ולע"דן וארא את אדני זו מלכות שמי' אדון כל הארץ אספקלריא שאינה מאירה היא העטר' והשיג את אדני יושב על כסא שהכסא רם ונשא הבריא' והוא כסא אל האצילות נאמר שוליו מלאים את ההיכל שאור המתפשט מהמלכות דימה אותו אל השולים מלאים את ההיכל יהיה בבריאה היכל קדש הקדשים כפי דעת קצת המקובלים שסוברים שההיכלות בבריאה או יהיה בהיכלות היציר' כפי דעת קצת המקובלים שאמרו שהם ביצירה ושם יורדי' שוליו הם התפשטו' האורות דברה תורה כלשון בני אדם לשכך את האוזן · ויורה על זה דסמיך ליה שרפים עומדים גו' והשרפים בבריאה וחיות הקדש ביצירה ואופנים בעשיה וצריך לסדר בתפלת השבת שרפי' וחיות הקדש ואופנים · ולפי הפשט לא אמר וארא ה' אלא את דייקא שלא ראהו ממש אלא כאילו ראה בהירות והמשל הרואה בהירות השמש ויודה שהוא משמש אבל אינו רואה השמש כיוצא בו וארא את ה' כי בעשות ה' דין ברשעי' ניתן לו העוז והרוממות וזהו בשנ' מות המלך עוזיהו אז ראיתי את ה' המלך רם ומתנשא מאד כמאמר חז"ל בפרוח רשעים כמו עשב להשמדם עדי עד ע"י השמדם עדי עד יתרומם שמך ז"ש ואתה מרום לעולם ה' גו' שהכל ירוממוך סלה וז"ש כאן כשנצטרע עוזיהו או שמת אז ישב ה' על כסא שהכסא רם ונשא או שהש"ית רם ונשא הכל השוה שבשני הפי' שהש"ית מתרומם בעשותו דין ברשעים בעוזיהו שגבה לבו לעת זקנתו ורצה לעבור פי ה' בענין הכהונה שנתנה לאהרן והוא רצה ליטול עטרת הכהונה לעצמו שלא כדת :

שרפים עומדים ממעל לו גו' וקרא זה אל זה גו' · פרקי ר"א שרפים עומדים שנים שרפים עומדים א' מימינו ואחד משמאלו שש כנפים לכל אחד בשתים יכסה פניו שלא יביט בפני השכינה ובשתים יכסה רגליו דכתיב וכף רגליה' ככף רגל עגל שלא יביטו פני השכינה ובשתים מעופפים ומעריצים ומקדישים שמו הגדול זה עונה וזה קורא זה קורא וזה עונה קדוש קדוש קדוש ה' צבאות והחיות עומדות אצל כסא כבודו ואינם יודעים מקום כבודו ועומדות באימה וביראה ברתת ובזיע שלא יאכל אש אוכלת אש לאשן של מלאכים ומזיעת פניהם נהר של אש מושך לפניו שנאמר נהר דנור נגיד ונפיק מן קדמוהי וגומרים· ועונות ואומרות כל מקום שכבודו שם ברוך כבוד ה' ממקומו ע"כ : ומתוך מ"ש במסכת ברכות פ"א בפסוק ויעף אלי אחד מן השרפים מובן שהשרפים מיכא"ל וגבר"יאל עיין בפסוק ויעף אלי אחד מן השרפים בס"ד : ובאגדת שמואל וקרא זה אל זה מלמד שהמלאכים מכבדים זה את זה זה אומר לחבירו פתח אתה שאתה גדול ממני וי"א כתות הן א' אומרת לחברתה פתח את שאת גדולה ממנו שנ' וקרא זה אל זה ואמר עד כאן : והנה הוקשה להם דהו"לל וקרא זה לזה ואמר כי מאמר וקרא זה אל זה מיותר די שיאמר שרפים עומדים גו' ואמר קדוש לז"א מלמד שהמלאכי' מכבדים זה את זה אומ' לחבירו פתח אתה ולשון וקרא כמו מקראי קדש קונבי"דאר בלע"ז שקרא זה אל זה ר"ל שמכבדו ואומר זה אל זה ר"ל אל זה ואתה לפתוח פתח אתה שאתה גדול ממני · ומ"ש שנאמר וקרא זה אל זה הרישא כמי קאי ללשון שהמלאכי' מכבדים זה את זה ואינו מקושר עם הלשון של כתות ובסמוך בפסוק וקרא זה אל זה אניף ידי בזה עיין שם : ובמסכת חולין פ"ג קדוש קדוש א"ר חנינא שלש כתות של מלאכי השרת אומרים שירה בכל יום א' אומרת קדוש וא' אומר' ק"ק וא' אומרת קק"ק ה' צבאות עכ"ל : ולע"דן לדקדק למה הא' אומרת קדוש והשנית אומרת ק"ק שני פעמים והשלישית משלשת קק"ק : ונראה לפי שיש שלש עולמות מלבד האצילות הלא הם בריאה יצירה עשיה לכך העמיד הש"ית ג' כתות מלכים מקדשים אותו האחת אומרת קדוש כנגד עולם הבריאה והכת השנית אומרת קדוש קדוש שמצטרפת קדוש הכת של עולם הבריאה עם הכת שכנגד עולם היצירה והכת השלישית שבראש העשיה אשר שם סנדל"פון שהוא ראש העשיה אופן אחד בארץ הוא עושה שלש פעמים קדוש אחד כנגד הכת של הבריאה והשני כנגד כת היצירה והשלישית אומרת כת העשיה ובזה מובן אומרו שלש קדוש ודי באחת והוא הנכון להורות יחוד גמור אלא ודאי כתות הם שלש והכתוב הזכיר דברי הכת האומר' ומשלשת קדושה ותחילה מוכרח שיש עוד שתי כתות שלכך נעשית הקדושה משולשת ומאומרו וקרא זה אל זה למדו אומרות שירה בכל יום ויום שלשון וקרא היא על קריאת השירה ולשון ואמר קדוש על הקדושה כאמור דהו"לל לשון וקרא זה אל זה מיותר שמכח יתור זה למדו באגדת שמואל מלמד שהמלאכים מכבדים זה את זה שזהו וקרא זה אל זה הוא הכבוד שקורא לו אתה פתח שאתה גדול ממני · וכאן במסכת חולין דרשו יתור וקרא זה אל זה לאומרות שירה בכל יום ויום · ובסמוך בפסוק וקרא זה אל זה אביא לך בס"ד ביאור נכון ממהר"יא ז"ל עיין עליו : ובמסכת קידושין מלא כל הארץ כבודו אמר רבי יהושע בן לוי אסור לאדם שיהלך ארבע אמות בקומה זקופ' שנאמר מלא כל הארץ כבודו ע"כ : ועיין רש"י ז"ל והרא"בע ז"ל והר"דק ז"ל והרב"ע ז"ל כתב בשער ס"ו פסוקים אלו עיין שם · ומהר"יא ז"ל א"ל זה עצמות מה שהשיג והוא פי' מה שאמר וארא את ה' והוא שהשיג הנביא מציאות השכלים הנבדלים מחומר וקראם שרפים להורות על פשיטותם במשל היסודות כי כמו שיסוד האש הוא הפשוט והעליון שבכלן ככה המלאכים הנבדלים ענינם כן ולזה כמשלו בדברי הנביאים לאש כי הנה דוד אמר משרתיו אש לוהט ודניאל אמר עליהם נהר דינור גו' ומראה כבוד ה' כאש אוכלת בראש ההר וכן נראה המלאך אל משה בלבת אש וכן ראה אותו מנוח עולה בלבת אש ואמנם אומרו ממעל לו אפשר שחוזר לכסא או להיכל אשר זכר ר"ל שלא היו עומדים בו אלא ממעל לו והענין שאינם נפשות הגלגלים אבל הם מניעים אותם על צד החשק והציור והתכלית והם בעצמם נבדלים מהם ועליונים עליהם ואפשר שיהיה כנוי לו חוזר לשם הנכבד אשר זכר יזכיר שראה אותם ממעל הגרמים השמימיים עליונות ומדרגה מציאות ושלא היה להם קיום והעמדה כי אם מפאת שבתם יתברך שלכן אמר בו יושב על כסא להעיר שהוא מחויב המציאות אבל המה היו עומדים וקיימים מפאת השגחתו עליהם וזה ענין לו ר"ל שהיו מושפעים ממנו וכפי מה שכתב הכוזר נוכל לפרש שישעיהו ראה את ה' קבוע ויושב על כסא מלכותו בעיר המלוכה ולכן אמרו שדומה לבן כרך ויחזקאל ראה את המלך נוסע ממקום למקום ולזה קראוהו בן כפר והוא הסיבה בשינוי מראיהם כי לפי שתחילת נבואתו של ישעיהו הייתה להוכיח את ישראל שיחזרו בתשובה ושיקדשו את עצמם כדי שתעמוד קדושת השכינה ביניהם ראה כבוד ה' כאילו היה עומד בהיכל והוא או' וארא את ה' יושב על כסא שאעפ"י שהוא רם ונשא בממשלתו הנה היו שוליו מלאים את ההיכל כלומר שהיה כבוד השכינה על הכרובים בהיכל וראהו יושב לא רוכב כדמות נוסע על כן

פן לא ראה מרכבה ולא חיות ואופנים כראים אותם אבל אמר שראה מלאכי שמים עומדי' ממעל לו ר"ל מוכנים ללכת למה שיצוה אותם וראה שהיו בתכונת שרפים כי הם ישרפו לאויבי ה' ולהורות על הבות התנועתם ושליחותם ראה אותם שש כנפים בשתים יכסה פניו ובשתים יכסה רגליו גם זה הראת קביעות כי הנוסע לא יכסה פניו ולא רגליו והקבוע במקומו מכסה אותה ובשתי' מעופף ללכת בקלות שליחותם · ולכן לא ספר ישעיהו דמות פניהם ורגליהם כיחזקאל לפי שהיו אז בעת הנסיעה מגולים כהולכי דרכי' אבל ישעיהו לפי שראה אותו בקביעות היו פניהם ורגליהם מכוסי' וגם זה פי' נאה ומתקבל: והנה באומרו שש כנפים שש כנפים נמצא בין החכמים מחלוקת במס' חגיגה אמרו כתוב אחד או' שש כנפים שש כנפים לאחד וכתוב אחד או' וארבע פנים לאחת מהם לא קשיא כאן בזמן שבית המקדש קיים כאן בזמן שאין בית המקדש קיים כביכול נתמעטו כנפי החיות הי מינהו אימעיטו רב חננאל אמר אותן שאומרות שירה כתיב הכא ובשתים יעופף וכתיב התעיף עיניך בו ואיננו · ורבנין אמרין אותם שמכסות רגליהן שנ' ורגליהן רגל ישרה ומהסוגי' הזאת יראה שהיה הנושא לשתי אלו ההשגות אחת שאלו היו שנים ועניינים מתחלפים לא הי' מקש' כלום · ומאשר תירץ מהתחלפות הזמנים ולא מהתחלפות הנושאים נראה שהכל נושא אחד · אבל הרב המורה ז"ל מפרש שהם נושאים מתחלפים וראה זו מדבריו בפרק מ"ג בח"א בשתוף כנף ז"ל וכן כל כנף שיבוא במלאכים עניינו הסתר הלא

תתבונן אומרו בשתים יכסה פניו ובשתים יכסה רגליו ובשתים יעופף כלומר שסיבת מציאות המלאך נעלמה ונסתרת מאד והוא פניו וכן הדברים שהמלאך סבה אליהם שהם רגליו ר"ל עלוליו כמו שביארנו בשיתוף רגל הם גם כן נעלמים מאד כי פעולות השכלים הנבדלים לא יתבאר ענייכם אלא אחרי למוד וזה לשתי סיבות מצידם ומצידינו ר"ל חולשת השגתינו וקושי השגת הנפרד והמנם אומרו ובשתים יעופף הנני עתיד לבאר בפרק בפני עצמו למה יוחס התנוע העופפות למלאכים ע"כ והעפ' הנה אשר ייעד הוא פ' מ"ט מאותו חלק ושם כתב שיוחס העופפות והכנפים למלאכים לערב בצורתם אבר מצורת בעל חי כדי להקטין בזה מעלתם ממעלת הבורא הסבה הראשונה יתברך כמו שמעלת הבעל חי למטה ממעלת האדם · וגם לפי שכמו שהעוף כשיעוף פעם יראה ופע' יעלם ככה השכלים הנבדלי' אצל בני אדם כי פעם יבין ופעם יעלם מהם השגת' הנה בפרקים האלה גלה הרב שהכנפים השש שאלו בישעיהו הם על השכלים הנבדלים והמנם הכנפים הארבעה שראה יחזקאל בחיות מבואר נגלה הוא בדברי הרב בפר' העשירי בח"ב שגלמרו על ד' סבות שים לתנועת הגלגל שהם צורתו ר"ל כדוריותיו ונפשו ושכלו אשר בו יצייר והשכל הנבדל אשר הוא חשוקו וכן זכרו בפ' ע"ב מח"א וכל זה ממה שיורה שכפי דעתו שני הנושאים מתחלפים שישעיהו דבר מהשרפים שהם השכלים הנבדלים ויחזקאל מהחיות שהם הגלגלים והוא הפך דעת התלמוד מסודר שהוא נושא אחד ורבי חנוך השתדל להשכים דברי התלמוד עם דברי הרב המורה ולא העלה כי אם חרש בידו לפי שהחכמי' ז"ל קיימו וקבלו שהחיות והאופני' הם בשכלי' הנבדלים ולא עלה על לבם שהחיות הם הגלגלים ולא האופנים יסודות בדעת הרב המורה כי הם שהיו כולם שכלים נבדלים ולכן ראה אותם בארבע מחנות דקראם הנביא ד' חיות וד' אופנים · ואמרו בדרש על פסוק ובשתים יכסה רגליו שהיו השרפים מכסים רגליהם לאותם כפף רגל עגל כדי שלא יזכר עון העגל שעשה ישראל הנה אמרו בביאור שמה שנאמר בשרפים ובשתים יכסה רגליו הוא עצמו מה שראה יחזקאל רגליהם ככף רגל עגל והוא מה שיוכיח שהשרפים והחיו' שניהם דבר אחד לדעתם ולזה הקשו ממה שראה ישעיהו שש כנפים ויחזקאל ד': ועל זה היה המחלוקת הי מניהו אמעיטו ר"ל אם נתמעטו אותם השתים שבה' יכסה פניו או השתי' אשר היה בהם מכס' רגליו או השתים אשר בהם יעופף והי' דעת רב חננאל שנתמעטו אותי' שאומרים בהם שיר' והם מ"ש ובשתים יעופף · ורבנין אמרי שנתמעטו אותן שמכסות בהם רגליהם · ואפלא למה לא היה בזה דעת ג' והוא שנתמעטו שנים הראשונות שאמר ובשתים יכסה פניו: ויש ג"כ לעיין במה שהוכיח רב חננאל שנתמעטו אותם שאומרות שירה מפסוק התעיף עיניך בו ואיננו כי הפסו' ידבר בעשיר כמ"ש כי עשה יעשה לו כנפים כנשר ויעוף השמים ... [כלומר] שאיננו מדבר לא במלאכי' ולא בכנפי' וגם רבנן שאמרו שנתמעטו אותם שמכסו' בהן איך הוכיחו זה מפסוק שהביאו ורגליה' רגל ישרה כי עם היות שידבר בחיות אין שם מיעוט כנפים ומפני זה ראיתי אני לפרש הכתוב על בוריו כפי דעתי ומשם יצא לנו ביאור המאמר על פי אמיתתו:

ואומר שהשכלים הנבדלים ימצאו להם אצלינו ג' בחינות מהעיון: הבחינה הראשונה היא מצד עצמם ומהותם · והבחינה השנית כפי הדברים המסובבים והנמשכי' בהם בטבע ובסדור מוגבל בחכמת בוראם בהנעת הגרמים השמימיים · והבחינה הג' במה שיראו לנביאים בנבואתם בשליחות ה' וידברו עמהם ויודיעום מה שהיה וכנגד ג' הבחינות האלה אמר ישעיהו שראה לשרפים ההם שש כנפים וכבר ידעת מדברי הרב המורה שכנפים יאמר על הסתר דבר והמנע ההשגה ואמר שבשתים יכסה פניו ואין פי' סיבתו כמו שחשב הרב המורה אבל פניו יאמר על מציאותו ועצמותו כמו על פניך יברכך וכן פי' הרב עצמו ופניו לא יראו אמית' מציאותו כמות שהיא לא תושג ואם כן זכר שהיו שתי סיבות ההסתר והעלם לשלא יושג עצמות הנבדל ומהותו והמה עומק המושג וקוצר המשיג · ושבשתים יכסה רגליו גו' והם הדברים המסובבים מהנבדל בסדר התמיד וכמו שפי' הרב שהרגל יאמר על המסובב לפי שמשתי סיבות ההסתר אשר זכר יתחייב שלא נדע ולא נשיג איך יתחייב מהנבדל נבדל אחר עלולו ולא הגלגל המתנועע ממנו ובשתים יעופף רצו' שגם כן מאותם השתי סיבות ההסתר שהם עומק המושג וקוצר המשיג כמו שזכרתי לא יוכל האדם להשיג בשלימות איך יתיחד שפע הנבדל ובבורו עם הנביא ויודיעהו הדברים הכוללים והפרטים ולפי זה יהיה אומרו יכסה מושך עצמו ואחר עמו כאלו אמר בשתים יכסה פניו ובשתים יכסה רגליו ובשתים יכסה מה שיעופף או לא נצטרך להמשיך יכס' אבל יאמר ובשתים הסתרים והעלמות יעופף ויגיע השפע מהנבדל לנביא ואולי על זה כוון המתרג' ובתרין משמש כי השמוש הוא הורדת השפע על הנביא והמנם שיאמר עופפות על הנבואה ועל ירידת השפע הנבדל בנפש הנביא הוא מבואר בנבוא' הזאת מאומרו ויעף אלי אחד מהשרפים גו' ויאמר הנה נגע זה על שפתיך גו' הנה ההתעופפות הוא הול השפע מהנבדל אל נפש הנביא וכאשר תדע זה יתבאר לך המאמר שזכרתי שהיה דעתם ז"ל שישעיה ויחזקאל בזכרון הכנפים על השכלים הנבדלים כוונו ולכן מצאו הסתירה במניינם משש לארבעה והשיבו שמאת הזמן נתמעטו כנפי החיות והייתה השאלה הי מנייהו אמעיטו ולא היה אחד מהחכמים שיאמר שנתמעטו אות' השתים המכסות הפנים לפי שהשגת המהות נמנעת בין בזמן שבית המקדש קיים ובין בזמן שאין ב"ה קיים עד שמפני זה תרגם ופניו לא יראו ודקדמי' לא יתחזון להגיד שהשכלים הנבדלים שהם לפני השי"ת ובין ידיו לתוקף ההשגחה בהם תמיד אי אפשר שיושגו כפי מה שהם וכמו שהביאו הרב בפרק ל"ז בחלק ראשון בשיתוף פנים · והמנם היו הדעות בהמעטת הנשארות שרב חננאל אמר שנתמעטו אותן שאומרו' שירה והם אשר עליה' אמר ובשתי' יעופף שהשיר' הרמוז השפע המתחייב בפי הנביאי' והנה הבי' סמך לדבריו מאומרו התעיף עיניך בו ואיננו שהו' דרך גזר' שוה שהעופפו' הוא אשר איננו והוא אשר נתמעט והעפ"י שבשלמה מפאת העושר ידבר הנה מפאת הלשון עשה ההסכמה הזאת כאמר כאן עופפות וכאמר שם עופפות וסמך איננו שמורה שהם נתמעטו ורבנין אמרי שנתמעטו שתי הכנפים האחרי' שהיו מכסי' בהסדר, ליה' ומאמר הזה נמשך לדעתם שאמרו בדרש שהיו מכסין רגליהם להיותם ככף רגל עגל כדי שלא יזכר עון העגל אשר עשו ישראל כאילו אמרו שבזמן שבית המקדש קיים היו מסתירים ומכסים עון העגל המנם בזמן שאין ב"ה קיים נתמעט אותו ההסתר ונשארו ישראל מגולים בחטאתם כמטרה לחץ כמו שיעד על עון העגל ביו' פקדי ופקדתי הנך רואה שהראיה שהביאו חז"ל כפי הדרש הזה: ועוד או' לך שהם כוונו בזה ג"כ כוונה שנית והיא מה שפירשתי כי אמרו שבזמן שב"ה קיי' הי' נסתר הסדר המסובב מהשכל הנבדל לגלגלו ומהנהגת הגרמים השמימיים על עולם השפל וזה בענין ישראל בלבד לפי שהיו מושגחים כפי הרצון האלהי הפשט ולא כפי המסודר מהעליונים המנם אחר שנחרב המקדש בהו ישראל להסתרת פנים ונעזבו למקרה ולהנהגת המשרתים ובזה האופן נתמעטו אותם הכנפי' המסתירות הנהגת הגלגל לדעת רבנן והמנם רב חננאל ראה שעם היות' בגלות ובית המקדש חרב לא הוסר' מהם ההשגחה האלהית ולא נעזבו להנהגת המשרתים בהחלט וכמו שאמר עמו אנכי בצרה ואמר ואף גם זאת בהיותם בארץ אויביהם לא מאסתים ולא געלתים גו' ולכן לא הודה רב חננאל לדעת רבנן אבל אמר שנתמעטו כנפי העופפות האומרות שירה וכ"ל שבחרבן בית המקדש נסתלקה הנבואה מישראל וזהו התמעטות הכנפים ההם שהם כנפי העופפות והשפע המגיע לנביאים ואולי שלזה כוונו בפר"א ובשתים יכסה פניו שלא יביט פני שכינה ובשתים יכסה רגליו הא כתיב וכף רגליהם ככף רגל עגל ובשתים יעופף מעופפים ומעריצים ומקדישים את שמו הגדול הנה רמזו בהבטת פני שכינה הבחינה הראשונה שזכרתי וברגלים הנעת השמים ובהתעופפות השפע המגיע מהם לנביאים שבו מקדישים את השי"ת וזה הנ"ל במאמר מסכים עם הכתובים כפי הפרשה התוריי' עד כאן: ולע"דן מכל הנז"ל בדברי מהרי"א ודברי הרב המורה ז"ל אין לי פסק בנסתרות וברמזי' אשר רמזו אבל הנכון מה שכתב מהרי"ט ז"ל שנתמעטו כנפי רגליהם

המכסי' עון העגל שהרי רגליהם ככף רגל עגל ישרה ובעת החרבן נגלה כדי לפקוד עליה' לקיים וביום פקדי ופקדתי ואליו כוונתי בעיוני גם מה שכתב למ"ד כנפי השירה נתמעטו דבתי' יעופף שלומד כן מג"ש דהתעיף דמה התם התעיף עופפו' עם ואיננו אף כאן יעופף שאיננו כי נתמעטו אח"כ בעת החרבן נכון הוא אבל אין צורך כי אפשר לי לו' עוד מלבד שהסברה נותנת ומחייבת שלא יתכן שיתמעטו השתי כנפים שבה' מכסים פניו שלא להביט בשכינ. כי מה לי זמן בית המקדש או חרבנו לענין הבושה ויראתם מהביט אל האלהים כי יסתירו פניהם לעולם אם כן אין הספק אלא בין שתים שיכסה רגליו ובשתים יעופף דרב חננאל סבר שאותן שאומרת בהם שיר' נתמעטו כי כן גם כן מחייב השכל שבזמן החרבן תתמעט השירה דאבל לפניו ית' ולזה אמר רב חננאל שכנפי השירה נתמעטו מהכרח הסברה ונוסף עוד מהכרח הלשון פי' למה נקט קרא לשון יעופף בשירה לרמוז שעתידים להתמעט ולעוף ולהסתלק וזה למד מלשון יעופף דנקט שנכלל בו מה שנא' שם התעיף עיניך בו זה ממון שמעופף ונקרא [?]ים ממקומם. כנפים שנכנפים מזה ונגלים לזה ולזה הפקיה קרא לשיר בלשון יעופף דהא קאמר ובשתים יעופף וסמיך ליה וקרא זה וגו' לו' שעתיד הוא להתבטל ולעוף ואיננו: ורבנין סברי דהשתים שיכסה רגליו הוא מה שנתמעטו כי נגלה עון העגל ונפרע השי"ת מהם בחרבן המקדש וכמהרי"א בקירוב: ובמ"ש שרפים עומדים גו' קראם שרפים לפי שהם בעולם הבריאה הנקרא כסא וממעתי' שקראם שרפים מלשון שרפרף לכסא והיו להם שש כנפים שש כנפים שמעתי לפי שהם האוזים בשם מ"ב והם ז' שמות הרומזים באנא בכח גדולת ימינך תתיר צרורה כל שם משמה אותיות עולים מ"ב ומכל אות מהששה נעש' כנף והוא לעוף למעלה ועל כן אומרים כן בתפילה כדי להעלותה ובליל' כדי להעלו' הנפש ראוי לאומרו על מיטתו בק"ש: ובשעת יציאת נפש טוב מאד כי תעלה הנפש ע"י הכנפים האלה · המנם שם ביחזקאל ראה מרכבת היצירה ד' מחנות שכינה שלא יהיה להם כי אם ד' כנפים לעוף למעלה להשיג בסוד רצוא ושוב ולא יהיו כי אם ארבעה כנגד ד' אותיות שבשם · וגם מהטעם שבגמ' שנתמעטו שתי כנפים שזה מורה שהם שוים של יחזקאל ושל ישעיהו אלא שנתמעטו שני כנפים למר כדאית ליה ולמר כדאית ליה · והנה לרבנין דאמרי אותן שמכסות רגליהם נתמעטו בזה אדקדק דקדוק בפסוק למה אמר יכסה יכסה פעמים די שיאמר בשתים יכס' פניו ובשתים רגליו, ואיכסה הוה קאי אלא ודאי לפי שאותם של פניו לא יתבטלו לעולם לא כן אותם של רגליו שעתידין להתמעט לכך לא ערבינהו אבל אמר בשתי' יכסה פניו לעולם ובשתים יכס' רגליו כל זמן שבית הקדש קיים ולפי שאין דומה יכסה פניו ליכסה רגליו לכך כתב יכסה יכסה המנם לרב חננאל צ"ע למה לא אמר בשתים יכסה פניו ובשתים רגליו · והנה בשתים יעופף לקרוא קדוש קדוש כדפרשית:

וקרא זה אל זה גו' כבר קדם בפסוק הקודם דעות המפרשים גם בפסוק הזה והביא' מהרי"א ז"ל והוא כתב חשבתי שיונתן תרגם הקדושה כמו שכבר הודעתיך על ההלול והשבח אשר יתננו לאל יתברך כל בריותיו ומפני זה רשם בפעולותיו היותר עצומות שבעבורם תהי' השבח וההלול יותר ואמר שהקדושה הראשונה תאות אליו להיותו מניע הגלגל העליון ומקיף בכל ועל זה אמר בשמי מרומא וקרא אותו הגלגל הסובב בכל בית שכנתי' להיותו מתנועע ממנו בלי אמצעי שכן תרגם אונקלוס כי יד על כס יה אמירה מן קדם ה' דחילא ותקיפא דשכנתי' על כורסיה יקרא שהנה יחס השכינה על כסא הכבוד שהיא ההנעה לאותו גלגל עליון ומקיף וכן תרגם רוכב שמים בעזריך דשכנתיה בשמיא מלעילא כי היה דעתם בלי ספק שהסבה הראשונה הוא מניע הגלגל העליון וכמו שזכרתי · והמנם הקדושה השנית זכר יונתן בענין הארץ לא בלבד בסדור הדברים הטבעיים כי אם גם בנסים ובנפלאות שהב"ה עושה בתוכה שבעבורם ראוי שישובח בפי כל בשר ולזה אמר קדיש על ארעא עובד גבורתיה ר"ל שלהיותו עושה בארץ גבורותיו ראוי שיהיה מקודש בה · וכן תראה שאונקלוס בפסוק אשר מי אל בשמי' ובארץ אשר יעש' כמעשיך וכגבורותיך לא תרגם הדברים בשוה על השמי' ועל הארץ אבל אמר דאת הוא אלהא דשכינתך בשמי' מלעילא ושליט בארעא ראה גם הוא שלא ייחס השכינ' לארץ כי אם לשמי' העליוני' לפי שהשכינ' תאמר שמה על ההנעה העצומה העליונה כמו שזכרתי ולא תמצא כי אם בגלגל העליון המקיף והמנם בארץ אמר לשון שלטון או גבורה כפי הנסים שיעשה בה וכפי הסדור הטבעי אשר סדר בחכמתו וגבורתו העליונה ובאחרונ' אמר קדיש לעלם עלמי' וזוהי הנוסחא האמיתית לא לעלם ועלמא בו"יו והרצון בעלם עלמא העולם המובחר מהעול' או המנהיג והמניע אותם שהוא עולם הנבדלי' שהם מניעים לגלגלים ובהנהגתם תהיה הנהגת העולם השפל בענייניו והוא על דרך שיר השירי' ר"ל המובחר שבכל השירים והנה נזכרו בזה השמים ראשונה והארץ ואחריהם הנבדלים · וכמו שזכרם יחזקאל לפי דעת הרב המור' וגם לפי שהמקדישים יהיו השכלים שקרא זה אל זה והכ' מלדך המוסר בהיותם הם המדברים שיזכרו ענייכם באחרונה · וגם לפי שהדבר היותר נגלה וידוע לכל אדם היא התנועה הכוללת אשר לשמים וכמו שאמר דוד כי אראה שמיך מעשה אצבעותיך שעל זה עצמו אמרו ולכן דבר ראשונה הנביא מהיכולת האלהי הנראה בתנועת השמים ואחרי שזכר ענין המקיף זכר ענין המרכז שהי' הארץ ובאחרונה זכר הסיבה המניעה לתנועת השמים ולהנהגת הארץ שהיא הנבדלים ולהיותם סבה מניעה ותכליית זכרה באחרונה וגם להיות' קודמים בידיעה רוצה לומר לפי שמהניעות הגלגלים והנהגתם לעולם השפל הזה נעמוד על מציאות השכלים הנבדלים ועל כן אמר בה לעלם עלמיא ר"ל בעול' שהוא מניע ותכלית וכבר העיר הרב המורה על הטעם הזה בדברי יחזקאל בפ' חמישי בחלק ג' · המנם דוד סדרם מלמעלה למטה כפי הסדר הטבעי ואמר על עולם הנבדלים ברכו ה' מלאכיו גבורי כח עושי דברו והשכל שזכר בהם ג' הבחינות אשר זכרתי שיש לנבדלים אצלינו האחת מעצמותם ועל זה אמר גבורי כח והשני על ענין ההנע' ועל זה אמר עושי דברו · והג' במה שישפיעו על הנביאים ועל זה אמר בקול דברו ר"ל שהם משמיעים אותו לנביאי' · ועל עולם הגלגלים אמר ברכו ה' כל צבאיו כי הצבאות הם צבאות השמים והם משרתי ה' במה שישפיעו על עולם השפל והם עושי רצונו וכלי השגחתו: ועל העולם השפל אמר ברכו ה' כל מעשיו ותחת דבריו באו' בכל מקומות ממשלתו זהו מה שראוי שיאמר בפי' הקדושה המשולשת הזאת כפי פשט הפסוקים ות"י · אמנם חז"ל בפ' גיד הנשה אמרו א"ר חננאל ג' כתות של מלאכי השרת אומרות שירה בכל יום ויום אחת אומרת קדוש ואחת אומרת קדוש קדוש ואחת אומרת קק"ק ה' צבאות: ואין ספק שכוונו במאמר הזה לבאר ענין אמיתי והוא שההבדל והקדושה אשר יוחסה אליו יתברך מכחותיו איננה במדרגה שוה עם כל אחד מהם אבל ימצא בג' מדרגות כי הנה מעולם השכלים הנבדלים שהיא הכת הראשונ' תהיה קדושתו והבדלתו בדבר אחד והוא בשהיא ית' הבורא והם כולם נבראים ומזה הצד כת הנבדלים יאמרו פעם א' קדוש ונבדל בלבד לרמוז אל ההבדל הא' אשר יובחן ממנו ית' אליהם: המנם מעולם הגלגלים שהיא הכת השני' יתקדש בשני הבדלים בשהוא יתברך הבורא והם נבראים ובשהוא ית' נבדל מהגשמות והמה גשמיים ולכן אלה יאמרו שני פעמים ק"ק כנגד שני הנבדלי' המנם מהעול' השפל שהוא הכת הג' אין ספק שיובדל ויתקדש בג' ההבדלים והם בשהוא ית' הבורא והמה נבראים ובשהוא ית' נבדל והמה חומריים ובשהוא ית' נצחי והמה נפסדים באישיהם ולכן אלה השפלים יאמרו ג' פעמים קק"ק ה' צבאות כנגד ג' ההבדלים ההם · גם שכבר ידע' שהתחלת הדברים ג' הציר' והחומר והעדר הקודם בחומר להיות והנה בעולם הרוחני תמצא אחת מהם בלבד שהיא הצור' ולכן יאמרו פעם אחת קדוש כי אין בהם חומר ולא העדר והעול' השמימיי ימצא בהם הצור' והחומר כי לנצחיות' לא יפול ההעדר בעניינם ולכן יאמרו ב' פעמים ק"ק והעולם השפל יכלול הג' התחלות ולכן יתקדשו ג' קדושות · והמנם או' מלא כל הארץ כבודו פי' הרד"ק כל מה שהארץ מלאה ממנו ר"ל מהחי והצומח ודומם הכל הוא כבודו כי הוא בורא הכל ועל הכל יכבדוהו הבעלי שכל ע"ד מאמר הנביא כל הנק' בשמי ו'כבודי בראתיו גו' והראב"ע פי' כמו אם יתן לי בלק מלא ביתו שהוא כמו ביתו מלא כך מלא כל הארץ כבודו כל הארץ והוא כטעם לה' הארץ ומלואה כי המלוי איננו רק היהם שאין המקום והגוף המתג' הוהו ויהי' לפי זה פי' הכתוב שהארץ כולה מלאה מכבודו כי הוא ית' משגיח בה בכבודו לא כמאמ' הכופרים עזב ה' את הארץ והרב המורה פי' בפ' ס"ל בח"א כבודו הנא' בכתוב הזה על השבח וההלול שיהללו אותו בכל הארץ ושהוא ע"ד ותהלתו מלאה הארץ כי השבח יקרא כבוד כ"ש הבו לה' אלהיכם כבוד ובהו' ובהיכלו כולו או' כבוד וכפי דעתי יהיה פי' הכתוב שאחרי שהוא ית' קדוש בעליונים וקדוש בשמים וקדוש בארץ מן הראוי שכל הארץ היה מלאה מכבודו והלולו ושבחיו כפי עוצ' קדושתו ואמר וקרא זה אל זה כדי שיסכימו כלם פה אחד בהלול הקדוש שיאמרו וכמו שתקנו אנשי כנסת הגדולה ביוצר בשפה ברורה ובנעימה קדושה כולם כאחד עונים באימה גו':

ולע"דן במה שזכרתי בפ' הקודם לחז"ל דהמלאכים קוראים זה את זה ומכבדין זה לזה ואפשר שפירשו חז"ל וקרא זה אל זה מקושר עם תיבת קדוש כאילו זה או' לזה אתה פתח ואמור קדוש וכן או' לו חבירו אתה פתח קדוש וזוהי תיב' קדוש השני' ואחר שכבדו זה אל זה אז אומרים יחדיו קדוש ה' צבאות א"כ לא כא' מפיב' אלא פעם א' קדוש ה' צבאות להקדיש את רבים יעקב ואת אלהי צבאות בי השתי פעמים ק"ק הם שזה מכבד לזה שיפתח קדוש וזה לזה שיפתח קדוש

רשי

כי נדמיתי · הריני מת שלא הייתי כדי שאראה פני השכינ' ודוגמתו מלינו כי לא יראני האדם וחי מות נמות כי אלהים ראינו : נדמיתי · כמו כי נדמה כל עם כנען : טמא שפתים · דמגעל בחובין : רצפה · גחלת וכן עוגת רצפי' כמו עוגת רשפי' ואמרו רבותינו ז"ל ישעיהו ובאליהו בג"די רצפ' מפני שאמרו דילטוריא על ישראל זה קראם עם טמא שפתים זה אמר כי עזבו בריתך אמר הקב"ה למלאך רצוץ פה שאמר דלטוריא על בני : במלקחים · בצבת : לקח מעל המזבח · שבעזרה : ויגע על פי וגומר וסר עונך · זה ליסרך לכפר עונך שחירפת את ישראל וגדול כחו שהמלאך ירא לקחת' כי אם במלקחי' והגיעה על שפ' הנבי' ולא הוזק בתנחומא וזהו שנאמר כי רב מאד מחנהו אלו מלאכים ועצומי' מהם עושי דברו הם הנביאים ויונתן תירגם ובידו רצפה ובפומי' ממלל לשון רצפה דבר הרצוף בפה ובלשון : מעל המזבח · קבל הדיבור מפי הב"ה מכסאו בשמי' שהיה מכוון כנגד המזבח שבהיכל : את מי אשלח · להוכיח את ישראל שלחתי את עמוס והיו קורי' אותו פסילוס לפי שהיה כבד לשון והו' מתנבא שנתים לפי הרעש והיו ישראל אומרים הניח הקב"ה את העולם והשרה שכינתו על הדין קטיע לישנא כו' כדאיתא בפסיקתא : שמעו שמוע · אני אומר לכם שמעו שמוע ואתם אין אתם נותני' לב להבין וראו ניסי' שעשיתי לכם ואינכם נותנים לב לדעת אותי : השמן לב העם הזה · כמו והכבד את לבו לשון הלוך פעול לבם הולך הלוך והשמן אנגרי"שנט בלע"ז ואזניו הולכים הלוך והכבד משמוע : ועיניו השע · טחים כענין שנאמר כי טח מראות עיניהם הטוח ומתרגמינן

רדק

ואמר אוי לי כי נדמתי · כיון ששמע הקול הגדול וראה הבית שנתמלא עשן פחד שימות כי חשב שלא היה ראוי להסתכל בכבוד אלא להסתיר פניו כמו שנאמר במשה ויסתר משה פניו כי ירא מהביט אל האלהים וזהו שאמר כי את המלך ה' צבאות ראו עיני כיון שראיתי הכבוד אמות כמו שאמר מנוח מות נמות כי אלהים ראינו ופירוש המלך כבוד המלך · וכן תרגם יונתן ארי ית יקר שכינת מלך עלמא ה' צבאות חזאה עיני · ופירוש נדמתי נכרתי כמו נדמ' מלך ישראל · ויונתן תרגם ווי לי ארי חבי' ארי גברא חייב לאוכחא אנא ובגו עמא דמגעל בחובין אנא יתיב · ואדוני אבי זכרונו לברכ' פירש נדמתי נשתתקתי · ופירוש טמא שפתים הראשו' סגור שפתי' כמו נטמינו בעיניכ' ונטמתם בם ר"ל כי חשב בעצמו עון שלא הקדיש האל עם כתות השרפי' כי לא נתן לו רשו' לדבר עד שהגי' המלאך הרצפ' אל פיו · והכר' בעיני כי לפיכ' זכר טומאת שפתים ולא טומאת הגוף כי בששמע הנבי' דברי השרפים המקדישים האל אמר להם נאה לראו' הכבו' להקדיש האל כי הם טהורים ודבריה' טהורים ולהם נאה לראו' בשכליהם הכבוד ולהקדיש האל בדבריהם אבל אני ושאני טמא כי כל גוף בשר טמא ושפתי טמאים מלהזכיר בפי קדושת הא' כשאערוך עצמי כנגדם כל שכן שאני שוכן בתוך עם טמא שפתים כמו שנאמר עליהם וכל פה דובר נבלה ואיך אני ראוי לכל זה הכבוד לפיכך אני ירא שאמות מהמראה הזאת שראיתי והקול הזה בעבורי נהיה לכלותי ולאבדני מן העולם לפי שנסתכלתי בכבוד ואני בשר ודם טמא : ויעף · העי"ן נקרא בקמץ חטף · ויעף דוד העי"ן נקרא

ישעיה ו

ה וָאֹמַר אוֹי־לִי כִי־נִדְמֵיתִי כִּי אִישׁ טְמֵא־שְׂפָתַיִם אָנֹכִי וּבְתוֹךְ עַם־טְמֵא שְׂפָתַיִם אָנֹכִי יֹשֵׁב כִּי אֶת־הַמֶּלֶךְ יְהוָה צְבָאוֹת רָאוּ עֵינָי׃ וַיָּעָף אֵלַי אֶחָד מִן־הַשְּׂרָפִים וּבְיָדוֹ רִצְפָּה בְּמֶלְקַחַיִם לָקַח מֵעַל הַמִּזְבֵּחַ׃ וַיַּגַּע עַל־פִּי וַיֹּאמֶר הִנֵּה נָגַע זֶה עַל־שְׂפָתֶיךָ וְסָר עֲוֺנֶךָ וְחַטָּאתְךָ תְּכֻפָּר׃ וָאֶשְׁמַע אֶת־קוֹל אֲדֹנָי אֹמֵר אֶת־מִי אֶשְׁלַח וּמִי יֵלֶךְ־לָנוּ וָאֹמַר הִנְנִי שְׁלָחֵנִי׃ וַיֹּאמֶר לֵךְ וְאָמַרְתָּ לָעָם הַזֶּה שִׁמְעוּ שָׁמוֹעַ וְאַל־תָּבִינוּ וּרְאוּ רָאוֹ וְאַל־תֵּדָעוּ׃ הַשְׁמֵן לֵב־הָעָם הַזֶּה וְאָזְנָיו הַכְבֵּד וְעֵינָיו הָשַׁע פֶּן־יִרְאֶה בְעֵינָיו וּבְאָזְנָיו יִשְׁמָע וּלְבָבוֹ יָבִין וָשָׁב וְרָפָא לוֹ׃ וָאֹמַר עַד־מָתַי אֲדֹנָי וַיֹּאמֶר עַד אֲשֶׁר אִם־שָׁאוּ עָרִים מֵאֵין יוֹשֵׁב וּבָתִּים מֵאֵין אָדָם וְהָאֲדָמָה תִּשָּׁאֶה שְׁמָמָה׃ וְרִחַק יְהוָה אֶת־הָאָדָם וְרַבָּה הָעֲזוּבָה בְּקֶרֶב הָאָרֶץ׃

ועוד

תרגום

וַאֲמָרִית וַוי לִי אֲרֵי חֲבִירַת אֲרֵי גְבַר חַיָּיב לְאוֹכָחָא אֲנָא וּבְגוֹ עַמָּא דִמְגַעַל בְּחוֹבִין אֲנָא יָתֵיב אֲרֵי יַת יְקַר שְׁכִינַת מֶלֶךְ עָלְמַיָּא יְיָ צְבָאוֹת חֲזָאָה עֵינָי׃ וְאִשְׁתְּרִי לְוָתִי חַד מִן שַׁמָּשַׁיָּא וּבְפוּמֵיהּ מַמְלַל דְּקַבֵּיל מִן קֳדָם דִּשְׁכִינְתֵּיהּ עַל כּוּרְסֵי יְקָרָא בִּשְׁמֵי מְרוֹמָא עֵיל מִן מַדְבְּחָא׃ וְסַדַּר בְּפוּמִי וַאֲמַר הָא שַׁוֵּיתִי פִּתְגָּמֵי נְבוּאָתִי בְּפוּמָךְ וְיַעְדּוּן חוֹבָךְ וְחֶטְאָךְ יִתְכַּפְּרוּן׃ וּשְׁמָעִית יַת קַל מֵימְרָא דַיְיָ דַּאֲמַר יַת מַן אֶשְׁלַח לְאִתְנַבָּאָה וּמַן יֵיזִיל לְאַלָּפָא וַאֲמָרִית הָא אֲנָא שְׁלַחְיָתִי׃ וַאֲמַר אֵיזִיל וְתֵימַר לְעַמָּא הָדֵין דִּשְׁמְעִין מִשְׁמַע וְלָא מִסְתַּכְּלִין וַחֲזוּ מִחְזָא וְלָא יָדְעִין׃ טַפֵּישׁ לִבֵּיהּ דְּעַמָּא הָדֵין וְאוּדְנוֹהִי יַקֵּר וְעֵינוֹהִי עַמְעֵם דִּילְמָא יֶחֱזוּן בְּעֵינֵיהוֹן וּבְאוּדְנֵיהוֹן יִשְׁמְעוּן וּבְלִבְּהוֹן יִסְתַּכְּלוּ וִיתוּבוּן וְיִשְׁתְּבֵיק לְהוֹן׃ וַאֲמָרִית עַד אֵימָתַי יְיָ וַאֲמַר עַד דְּיִצְדוּן קִירְוַיָּא מִבְּלִי יָתֵיב וּבָתַּיָּא מִבְּלִי אֱנָשָׁא וְאַרְעָא תֶּחֱרוּב וְתִצְדֵּי׃ וִירַחֵיק יְיָ יַת בְּנֵי אֱנָשָׁא וְתִסְגֵּי צַדְיוּתָא בְּגוֹ הָאַרְעָא׃

וישתארון

אנכי ישב ה' וסימ' נמסר בסדר חיי ובשמואל חלק ב' סימן ו' : ראו ד' ב' בוי"ו ובה"א וסימ' נמסר בסדר תלדו' · והאדמה ג' בקריאה וסימ' בסדר עקב · ורבה ד' וסי' ורבה עליך חית · ורבה העזובה · ורבה משטמה · ורבה היא על הארם :

רשי (המשך)

דאיתטע : פן יראה בעיניו · נתנו לבם שלא ישמעו דברי נביאי שהם יראים שמא ייטבו בעיני ה' דבריו ויבינו בלבם וישובו אלי והיא רפואתם : עד מתי · יכבידו את לבם ולא ישמעו : ויאמר · ידעתי כי לא ישובו עד תבא פורענות עליהם וילכו בגולה · ושאו עריהם מאין יושב : שאו תשאה · לשון גלמוד מאין יושב : ורבה העזובה · שהארץ תעזב מהם וכך הלשון ירבו מקומות עזובים בקרב הארץ :

ועוד

רדק (המשך)

בפתח שהוא ענין אחר ענין עיפפית וזה ענין עופפות ושניהם שרש אחד אחר שנבהלתי מהמראה ומהקול וחשבתי שאמות עף אלי אחד מן השרפים ובידו רצפה והיא גחלת אש ואני ראיתי שהוא לקחה מעל המזבח במלקחים להגיעה אל פי · וכתב אדוני אבי זכרונו לברכה כיון שהוא שרף למה לקחה במלקחים אלא עשה כן כדי שלא ישרף הנביא אם יגע על פיו בידו · ויונתן תרגם הפסוק על דרך משל ואשתדי לותי חד מן שמשיא ובפומיה ממלל דקביל מן קדם דשכינתיה על כורסיה יקרא בשמי מרומא עיל מן מדבחא : ויגע על פי · הגיע הרצפה על פי להסיר העון במכות אש היא ומכאן ואילך יהיה לי רשות לדבר · ויונתן תרגם דרך משל וסדר בפומי ואמר הא שויתי פתגמי נבואתי בפומך ויעדון חובך וחטאך יתכפרון · ובדרש העון הוא שחרף ישראל ואמר ובתוך עם טמא שפתים : ואשמע את קול ה' · מזה הפסוק אמרו כי זה היה תחלת נבואת וכבר פירשנו הענין בפתיח' הספר · ופירוש לנו בעבורנו · ואמר לנו לשון רבים כאלו היה מדבר עם השרפים ונמלך עמהם בזה הדבר וכן הבה נרדה · ובדרש את מי אשלח שלחתי את מיכה והיו מכין אותו על הלחי היינו הוא דאמר בשבט יכו על הלחי את שופט ישראל שלחתי את עמוס והיו קורין אותו פסילוסא אמרו לא היה לו להקדוש ברוך הוא להשרות שכינתו אלא על הדין פסילוסא פירוש קטיע לישנא · אמר רבי פנחס למה נקרא שמו עמוס על שהיה עמוס בלשונו · ואומר הנני שלחני אמר לו הקדוש ברוך הוא ישעיה בני טרחנים הם סרבנים הם אם אתה מקבל להתבזות לך ואמר לו על מנת כן היינו הוא דאמר גוי נתתי למכים ; ויאמר · יש מפרשים שמעו וראו לשון צווי כמשמעו וכן השמן וזה דין ומשפט מאת האל יתברך כשירצה החוטא לחטוא הקדוש ב"ה מונע ממנו דרכי התשובה עד שיקבל עונשו וכן כאמר בפרעה ויחזק ה' את לב פרעה וכן בסיחון כי הקשה ה' אלהיך את רוחו ואמץ את לבבו וכן בבני עלי ולא ישמעו לקול אביהם כי חפץ ה' להמיתם ושם פירשנו · ויש לפרש שמעו וראו צווי במקום אי"תן כאלו אמר תשמיעו ותראו · כלומר אתם שומעים באזניכם דברי הנביאים המוכיחים אתכם ואין אתם מבינים ותראו נפלאות הבורא ואין אתם יודעים כלומר לא תשימו לבב ואין אתם מאזינים אלי ואתם משמינים בכנה לבבכם ומכבידים אזניכם ומשיעים עיניכם שלא תשמעו ולא תראו ולא תבינו ולא תדעו כי אינכם חפצים בתשובה ולא ברפואה שהיא הסליחה אחר התשובה · ועל דרך הזה תרגם יונתן דשמעין משמע ולא מסתכלין חזון מחזי ולא ידעין : השמן פירשנוהו על שני פנים : השע · כענין שנאמר כי טח מראות עיניהם · ותרגום וטח את הבית ויסיע ית ביתא כאילו טחו על העין כדי שלא יראו : ולבבו יבין · כמו ובלבבו : ורפא רפוא' הנפש והיא הסליחה וכן כתוב רפאה נפשי כי חטאתי לך ואמר עד מתי · לפירוש הראשון יהיה פירושו עד מתי תמנע מהם התשובה כבר לקו בעונם וקבלו עונש חטאת עתידיהם לקבל עוד עונש : ויאמר עד אשר אם שאו ערים מאין יושב · ולפירוש השני יהיה פי' עד מתי יהיה מקשים לבבם ואינם רוצי' לשמוע תוכחות ויאמר ידעתי כי לא ישובו עד אשר אם שאו ערים : אשר אם · זה פירושו כי כמו ואם תקריב מנחת בכורים שהוא כמו וכי תקריב וכן אם יהיה היובל לבני ישראל כי יהיה היובל והדומים להם שכתבנו בספר מכלל בחלק הדקדוק ממנו וזה גם כן כמותם כאלו אמר עד כי שאו ערים ואמר אשר ואמר אם שפירושו כי כפל הענין במלות שונות כמנהג הלשון לחזק הענין · ושאו עבר במקום עתיד ופשר שישאו הערים שיהיו מעטים היושבים בהם אבל ישארו קצת בתים בעיר שימצא בהם אדם אמר גם זה לא יהיה אלא כל הבתים גם כן יהיו שאיית מאין אדם והאדמה גם כן תשאה שממה כי אין עובר אותה על דרך והאדמה לא תשם : ורחק ה' · שמא תאמר יגלו למקום קרוב וישובו לארצם לא כן אלא ירחק אותם בקצות הארץ כמו עשרת השבטים שגלה לחלח וחבור ויהודה · ובנימן לבבל וכן אמר בנבואת עמוס והגליתי אתכם מהלאה לדמשק כלומר לא תחשבו כי תגלו למקום קרוב לארצכם כמו דמשק אלא רחוק מדמש' מאד · ומה שאמר את האדם אינו אומר על המין אולי כמו אמחה את האדם · אלא על ישראל וכן ונפלה נבלת האדם ; העזובה · שם בשקל מלוכה כלומר העזובה שתעז' הארץ מהם : רבה תהיה · כלומר זמן רב :

ועוד

אבן עזרא

ואומר · נדמיתי · נכרתי מהיותי עם חברת הקדושים כמו ודמיתי אמך ויש אומרים מלשון דמי גם הוא נכון · טעם איש טמא שפתים לפי דעתי שהנביא גדול עם ישראל שהיו טמאים במעשה ובדיבור והנה למד מדיבורם והעד ויסרני מלכת בדרך העם הזה על כן אמר ובתוך עם טמא שפתים אנכי יושב : וטעם כי את המלך יי' צבאות ראו עיני שהוא קדוש ופחדתי להקדישו בעבור טומאת שפתים ואף על פי שאמר ראו עיני במראות נבואה ראה כן : ויעף · כאשר הוא העי"ן קמוץ ויקרא בחסוף הוא מגזרת עוף וכאשר פתוח הוא מגזרת עיף : רצפה · גחלת כמו מעוגת רצפים · וטעם במלקחים כדרך בן אדם · וטעם המזבח בעבור שהאש היא טהורה לא זרה : ויגע · טעם זה ' על האש שימלא בלשון זכר : וסר עונך · הוא עון הדיבור שהוא מדבר התולים כדרך אנשי דורו : ואשמע · אומר לשרפי' על כן אמר לנו · וטעם הנני שלחני אחרי שטהרו שפתי אני ראוי להיות שליח ולא הייתי כן בימים הראשונים על כן אמרתי מזאת הפרשה תחלת נבואת ישעיה : ויאמר · שמעו שמוע · יש אומרים אח' שנגזרה הגזרה השם לא יקבל תשו' למנוע הרעה נגזרת בעולם הזה ויאמר רבי משה הכהן ז"ל כי הטעם על מה שיועיל להן מועלו' טובות שימלטו בעבור' וזה היה נכון לולי מלת ושב ורפא לו והראשון הוא הנכון : השמן · יש אומרים שמלת השמן שם הפועל כמו הקטר יקטירון כיום וכן השע כמו להשע וזה לא יתכן בעבור מלת פן רק הכל ציווי וידענו כי אין כח בנביא להשמן הלב רק הוא בדבו' וכמוהו רבים : השע · מגזרת לא תשעינה כטעם טח וכן תרגם ארמית והיה ראוי להיותו על משקל הרף והשתנה בעבור אות הגרון או יהיה מהפעלים השניים הנראים : ואומר · ביקש הנביא לדעת עד מתי תעמוד זאת הרעה שלא יבינו ולא ישובו והנה התשוב' עד שתהיה הארץ שממה : ורחק · וירחקם ויוליכם אל ארץ רחוקה : העזובה · תאר השם או פעולה ועוד יש אומרים כי עשרה מלכים יעמדו עוד על יהודה טרם הגלו' וזה טעם ושבה והיתה לבער כמו ובערת הרע ויש אומרים מגזרת לא תבערו אש ובאמ' שכן היה מספר המלכים עם עזיהו והאחרים אמרו כי עשירי' תאר בארץ ועל דרך דקדוק הלשון עשיריה תאר השם ואיננו כמו עשירי והעד יהיה ישראל שלשיה והנה התברר כי זה רמז למלכות :

כאלה

אורים ותומים

ויעף אלי וגו' אמר כי הנבואה שפעת לנביא בתמונות שמלאך איננו מידו לו אבל הוא שפע הש"ית ע"י המלאך באלו יקום המלאך מיד הש"ית רואה לנביא ואמר שלקח המלקחים להורות שפעתים בגיד המלאך לנביא דברים משם חוץ מהדברים המיוחדים לשכל הנפרד והוא כמגיד מן סרם והסוב בי לא יבחין במה שהוא מלאך וכאלו יקחהו במלקחים כי שינו מפלאתו : לך ואמר' וגו' שנה ישראל משאו ברגונם לשכיל מה שלא ישכילנו ולא ישיג בוהשכל באמונה כלל ואו יביאו לכלל פיקות כענין ובילדי נכרי' ישפיקו . ולכן אמר שישמעו ויקבלו דברי שנכיא ולא יבחו להבין מעניים כלל וירחו מה שירחו להם ולא ידעו מפתת ענגים כלל אבל אם ישפו לבבם וכו' : השמן לב העם וכו' ירחה לי כמו שא"ל על מה שמת שסיתה עושה הספד מפה שאומר לה בעלה לבן אמר שיאמר להם שישמעו לבבם משכין גם שלא ישמעו גם שלא יראו והם ישמו הספק והספק הוא כונת סבורה וז"ש פן יראה וגו' או יראה שכל אדם ישלו ב' לבבות א' לב בשר וא' השכל שהוא כו הש"ית גם העינים יש לו הראו' והשין גופני גם האוזן גופנית והשמע אם כן הם בפולות או' מתה שיסיר מה' הש"ית הראות גם השמע גם השכל וישארו הגופים לבד על שיפורו בתשובה אח"כ שב ורפא לו · פן יראה וגו' יר' שלא יראה בעיניו ובאזניו ישמע ולבבו יבין ולא ישוב ולכן אמר ורפא לו ואמר עוד עד מתי והשיב עד שיעזבו הג' הכנות כולם והם ערים מאין יושב ובתים מאין אדם ורחק ה' את האדם ורבה העזובה בקרב הארץ:

מנחה גדולה

ואומר אוי לי כי נדמתי וגו' שהגיע זמני למות משום דכתי' כי לא יראני האדם וחי אבל במיתתו רואה השכינה וכיון שאני ראיתי את המלך ה' וגו' ודאי שהגיע זמני למות · כי לא החזיק עצמו במדרגה זו שיש' זה מראה נבואה מצד שהוא אינו ראוי לכך וגם דורו אינו ראוי לכך וז"ש מצד עצמו אין זה הראיה כדי להיות נביא כי איש טמא שפתים אנכי ומצד דורי ובתוך עם טמא שפתים אנכי יושב ; ויעף אלי וגו' אמר כי מן המזבח העליון נטל אש וכ"כ היה האור ההוא חזק שהוצרך המלאך מלקחים לקחתו מן המזבח שהוא כח איש גדול מאיכות המלאך לסבול לקיחת האש ואח"כ נצטננה רתיחת האש עד שהיה ביד המלאך למען יוכל הנביא לסובלה וז"א ובידו רצפה שהוא בלי אמצעות אך מתחלה במלקחים לקח מעל המזבח אלא שכאשר ויעף אלי לנגוע כי שיתם בידו כי נצטננה הגחלת : הנה נגע זה על שפתיך וגו' כי לא יבצר שעל דברו שהוציא מפיו לשון טומאה זה פעמי' באמרו איש טמא שפתים וגו' ובתוך עם טמא שפתים וגו' ע"כ היה צריך זיכוך להסיר ממנו הפגם המגיע למוציא מפיו דבר שאינו מגונה ולסלק קלקלת הטומאה שיצא ממנו ע"כ וזה נתקן ממה שנגע בפיו רצפה במלקחיים וסר עונך וגו' אמנם לא יכופר לגמרי כי שלא ע"י מגשק לקח עליו אך הוסר מעליו לבל יהיה עיכוב אל הנבואה · והוא כאומר

ואחר שכוונו דעתם יחדיו אומרים קדוש ה' צבאות: והנה המקדישים או' שקדוש ה' צבאות מעלי שהם קדושים יקדישוהו כי הם יודעי מהו' הקדושה וערכם ולה' יאות לקדש אמנם בארץ למטה שיכבדוהו כפי הטובות שמשפיע בהם ברחמיו וחסדיו ראוי ומחוייב שמלא כל הארץ במילוי יהיה כבודו שיכבדוהו על כל הטובה אשר קבלו ממנו: נמצאו צבאות מעלה מקדישין וצבאות מטה מכבדין:

ובס"ה פרשה בשלח עלה כ"ב קדוש קדוש קדוש ה' צבאות קדוש לעילא קדוש באמצעיתא קדוש לתתא קדוש חס"ד קדוש גבור"ה קדוש תפאר"ת וכולהו בשבעין ותרין אתגליפו כמה דאתמר בריך הוא בריך שמיה לעלם ולעלמי עלמין אמן:

וינועו אמות הסיפים גו' עיין רש"י ז"ל והרא"בע ז"ל והר"דק ז"ל ומהר"יא הביא דחז"ל הבנ"ל בפ' שרפים עומדים בשם ילמדנו עיין שם ולפי דבריה ז"ל נוכל לפרש הכתוב כן וינועו אמות הסיפי' מקול הקור' זה עוזיהו מקולו שזעף על הכהני' וכמו שכ' בדברי הימים ויזעף עוזיהו ובידו קטורת להקטיר ושבזעפו עם הכהנים הבי' ימל' עשן אף ה' וקנאתו על עוזיהו שנצטרע אבל כפי ענין המרא' יהיה וינועו אמות הסיפי' משל לגלגלים שיתנועעו מקול הקורא שהוא המניע וכנ' הגלגלים באמות הסיפים לפי שעם עוצ' גודלם לא יתנועעו כי אם מהנע' הנבדלים כמו אמות הסיפים אשר בבית שעם כל כובד הבניין לא יתנועעו ממקומם אלא ע"י מניע מחוץ ולהיות הגלגלים עמודי עולם אשר הבית ר"ל העולם נכון עליהם והם זרועו' עולם לכך המשילם באמות הסיפים ואמר שהתנועעו מקול הקורא לפי שיתנועעו מהתחלת' ומחסק' להדמות אל עילת' והבי' ימל' עשן והוא רמז ליציר' ההווים משפע הגלגל אשר תקר' להם ההעדר בהכרח כי הוא קוד' להיות או או' על התהוות האידים כי מתנוע' הגלגלים ובפרט מתנוע' השמש יעלו אידי' מן הארץ שהם המזג' ההווי' והתחלת' גם בו הישו' הראשון המתהו' מתנוע' הגלגל הוא האש ומתנועתו ירדו חלקים בארץ ושם יתערבו ויחזקאל זכר האחד הבא שקר' ענן אך ישעיהו לא זכר כי עם האויר העשני המתילד בארץ בתנוע' הכיכון ופעולתו בארץ הנה א"כ או' והבית ימל' עשן משל על העולם השפל בהויתו והפסדו ומפא' תנוע' הגלגלים וכב' כתב הה"ר אבן עזר' שאין מלת ימל' עתיד כי הוא אמר זינועו שהוא פועל עבר אלא שנא' כן בעבור שאין מיל' בלשון הקדוש תור' על זמן עומד ומספע לעברים לערב הדברים וכמו שזכרתי הנה כלל המרא' לא הייתה אלא להודיע לנבי' רוממו' השי"ת ומעלתו ופרטי השגחתו בעניני בני אדם וזהו מה שבא בכלל וארא' את ה' יוש' על כסא רם ונש' גו' ומה שבא בפרט בענין השרפים וקריאת' ושלום קדושת' והיה סוף הדברים מלא כל הארץ כבודו ולכן כ"ל עוד לפרש וינועו אמות הסיפים והבית ימלא עשן שחוזר אל ענין עוזיהו שזכר כאילו אמ' בדרך כלל היוצ' מן המרא' אם היה שינועו אמות הסיפים מקול הקורא כלו' שהגלגלים יתנועעו מסיב' המניע שלה' ועושים מצותו באימ' וביראה האם היה א"כ שבי' ה' ימל' עשן מקטר' עוזיהו ולמה לא היה נכנע למצו' האל ית' כמו המשרתי' העליונים לקול הקור' והי' א"כ או' והבי' ימל' עשן עד שמפני זה הוצרך הכב' להתודות חטאתו במה שהטיח דברי' ולמד סניגורי' על צרע' עוזיהו וירע בעיניו והו או' אוי לי כי נדמיתי ומל' והו' מור' שנחרט מדבריו כאילו אמ' עתה או' אוי לי כי נדמיתי ר"ל שנתפשתי בענין עוזיהו אחר הדמיון והעולה על רוחי ולא כפי האמת כי לא הייתי יודע מחשבותיו ומצפוני לבבו ולכן הייתי בענין עונשו. איש טמא שפתים ולא אני בלבד כי אם גם כל כלל העם היו מגמגמי' על זה וזהו או' ובתוך עם טמא שפתי' אנכי יוש' ונתן סבה למה אמר אוי ולא אמר על שאר העם עם היותם טמא שפתים כמוהו ואמר שעליו ראוי לקינן להיותו טמא שפתי' ושראה את ה' צבאות ראו עיני ר"ל שהיה נביא וראה גדולת המלך ולכן האשמה והחט' היה בו יותר מגוב' מבכל שאר האנשים עד שמפני זה הוצר' המלאך הדוב' בו לצרף וללבן ולזכך דבריו והיה תכלית המאמר וסר עונך וגו' ע"כ כמו שיבוא בסמוך בס"ד:

ולע"דן לפי שתכלית המרא' הזא' היתה להראות שהשי"ת יושב על כסא דין ולכך את או כנצטרע עוזיהו לפי שרצ' ליטול עטר' כהונ' לשרת בקדש ולו' דן אותו בצרע' כדין התור' כנז"ל בכ' אשר דבר ביד משה לו ולז' הראהו שיש מקדישין ומעריצין לפניו באימה ויראה עושים רצונו לא כעוזיהו המתגא' בעטר' שאינ' שלו ואולי קול הקור' והנה קול קור' ומכריז שנענש עוזיהו בחטאו ומעלו ומקול הקור' הזה כמו קול קור' במדבר: וינועו אמות הסיפים וגזר' שהבית ימל' עשן וכאילו ה' מסתלק ממנו כיון שבא זר להקטיר קטורת תועב' באופן שהבית ימל' עשן ולא ימל' מכבוד ה' ואולי זה הראהו במראה הזאת של יושב על כסא רם ונשא כאילו נסתלק מבי' המקדש מצד עון עוזיהו ועלה וישב לו על כסא רם ונשא והשולי' לבד שוליו מלאים את ההיכל כי עיקר הכבוד למעל' כי כשהיה ה' בתוכו לא נע ולא זע ועת' מצד עון עוזיהו נעו אמות הסיפים מקול הקור' והבי' ימלא עשן כדפרשי' במקו' כבוד ה' הממל' אותו עכשיו הבית ימל' עשן ומסייע לזה מה שזכרתי להר"דק הבי' ימל' עשן אף ה' וחרון אפו ונבהיות אף ה' שם ודאי שקרוב הדבר להיות שם הסתלקות קדושתו ית' מסיב' חטאו של עוזיהו ובזה אדקדק או' והבית ימל' ולא אמר נמלא להודיע הרעש' הסיפים היה מקול הקור' גם מצד שהבית ימלא עשן שבהיות קול הקור' למעלה בכסא רם ונשא מור' הסתלקות הודו ית' למעלה ומור' שהבית ימל' עשן חרון אף ה' או ימל' עשן כדפרשית עשן בעלמא כי איך נסתלק כבוד ה' והבית איך ימלא עשן על זה נעו אמות הסיפים מפני הענינים האלה

ואומר אוי לי כי נדמיתי פסיקתא רבתי כיון שראה מלאכי השרת מקלסין להב"ה ולא שיתף קלוסו עמהם התחיל מצר על הדבר כי איש טמא שפתים אנכי שאילו שתפתי קלוסי לקלוס שלהם הייתי חי וקיים לעולם כמות' היאך היה לי שדוממתי ועם כשהוא עומד ומשתומם על הדבר הוציא דבר יתר מפיו ובתוך עם טמא שפתים אנכי יושב א"ל הב"ה על שאמרת כי איש טמא שפתים אנכי שרא לך שאתה שלטון בעצמך שמא בבני היי' שליט שאמר' ובתוך עם טמא שפתים אנכי יושב מיד נטל את שלו שנ' ויעף אלי א' מהשרפים ובידו גחל' אין כתיב כאן אלא רצפה מהו רצפה א"ר שמואל בר נחמני רצץ פה שאמר דילטורי' על בני עכ"ל:

ולע"דן לדקדק מאי קשי' ליה בפ' ואו' אוי לי כי נדמיתי שדרש כיון שראה מלאכי' גו' ועוד התחיל מצר על הדבר מהו לשון התחיל דקאמר כי הוא בלתי צודק דהי"לל הוא מצר על הדבר ועוד למה הזכיר כי איש טמא שפתים אנכי כאילו הוא ענין בפני עצמו הי"לל היה מצר על הדבר ואו' כי איש טמא שפתים גו' ועוד לשון היאך היה לי שדוממתי אין לו הבנה והוא לשון מיותר ועוד על שאמר' כי איש טמא שפתים אנכי שרא לך שאת' שליט בעצמך א"כ שהוא שליט בעצמו אינו צריך מתחילה ומהו מיד נטל את שלו שנ' ויעף אלי גו' מהו את שלו ומהו או' מהו דרצפה שהוא מיותר כי די שיאמר גחל' אין כתיב כאן אלא רצפה גם או' רצפה רצוץ פה שאמר' דלטורי' על בני מיותר כי כוונתו לפרש רצפה רצוץ פה א"כ מה צורך להזכיר כאן שאמר' דלטורי' גו' דהא בהא עסוק: ונראה כי הוקשה להם לשון נדמיתי דאם הוא לשון דמיון הי"לל אוי לי כי דמיתי מהו נדמיתי שהוא נפעל לכך אומרו שהוא מלשון דוממתי כמו וידום אהרן והכוונה שכיון שראה המלאכים מקלסין להב"ה ולא שתף קלוסו עמהם צר לו מאד ואמר אוי לי שנשתקתי ונדמיתי שלא שתפתי קלוסי עם קלוסן של מלאכים ולפי שיקש' על זה דהי"לל אוי לי כי דוממתי מהו נדמיתי לכך דורש אותו ג"כ בלשון כריתה והוא מאי דמסיק שאילולי שתפתי קלוסי לקילוס שלהן הייתי חי וקיים לעולם נמצא שע"י השתיקה נמשך שנדמיתי ונכרתתי כמו נדמה ער מואב באופן שמלה זו מתפרשת בשתי ההבנות יחדיו האחת השתיקה והיא הסיבה והשנית ההכרת והוא המסובב שאילו שתף קילוסו עם המלאכים היה עולה קילוסו כקילוסן והיה חי ולזה אמר כי עשה עיקר צרתו על שלא שתף קלוסו מצד עצמו של דבר ז"ש התחיל מצר על הדבר ההתחלה היה להיותו מצר על הדבר כלומר מצר עליו מצד עצמו ואחר כך סיים להיותו מצר מצד מה שאבד ממנו והוא כי איש טמא שפתים אנכי ולזה לא ישוה קלוסי בפני עצמי לא כן אילו קלסתי ושתפתי קילוסי לקילוס שלהם הייתי חי וקיים לעולם כמות' בהשתתף בקילוס כך בהכרח הייתי משתתף בשכר להיות קיים לעולם אם כן היאך היה לי זאת הטומאת שפתים שזו גרמה לי לאטם ולטמטם שפתי לשדוממתי ז"ש לשון היאך היה לי שדוממתי ר"ל היאך היה לי טומאת שפתים הנזכר' שהיא גרמה לי שדוממתי ובעוד שהוא עומד משתומם על הדבר הוציא דבר יתר מפיו ובתוך עם טמא שפתים אנכי יושב שהכוונה להבדיל בין הקדש אם היה משתתף בתוך מלאכים קדושים היה מתערב קילוסו עם היות שהוא טמא שפתים אבל הייתו טמא שפתים ובתוך עם טמא שפתים זה שבר על שבר ובהיות שאת ה' צבאות ראו עיני היה ראוי לשבחו עם שתוף מלאכיו הקדושים. ובלי ספק שגם במה שקרא עצמו איש טמא שפתים חטא כי כיון שהוא שליח ונביא ה' איני רשאי אפילו בשלו ולזה אמר שרו לך שאתה שליט בעצמך ולזה החטא קל ושרי לך מחיל לך שאתה שליט בעצמך אבל בבני היות שליט בתחילה גדול עונך מבשוא שאמרת ובתוך עם טמא שפתים אנכי יושב מיד נטל את שלו רוצה לומר מה שקרא עצמו טמא שפתים מיד נפרע ממנו שהוא קל המחיל' שנאמ' ויעף אלי רוצה לומר אלי דייקא כלומר על מה שנגעתי בכבודו כי איש טמא שפתים אנכי ועל ידי עופפית המלאך השרף השורף שנצטערתי נמחל או החט' הקל אמנם ממה שלא אמר ובידו גחלת אלא רצפה גם דקדוק שני כוון אליו באומרו מהו רצפה שמקשה קושיא שנית והיא דהי"לל רצפה בש"ין וכמו שיבוא בסמוך בתוך דברי רש"י ז"ל עיין שם וזהו אומרו מהו רצפה מהכרחיות אלו דרש רצוץ פה שאמרה דלטוריא על בני שעל זה העון הפרטי שאמר דלטוריא על בני על כן באלו הרצוץ פה לא על מה שאמר על עצמו כי איש טמא שפתים אנכי ובזה מובן אומרו ובידו רצפה שהרי אינה בידו אלא במלקחים אם כן הי"לל ובידו מלקחים ברצפה במלקחים לקח מעל המזבח אלא ודאי הכי קאמר ובידו שליחו' רצפה רצוץ פה: ובזה אבין אומרו בסמוך הנה נגע זה על שפתיך וסר עונך וחטאתיך תכופר שהרי שיש כאן עון וחטאת והעון מה שאמר ובתוך עם טמא שפתים אנכי שאינו רשאי בשל אחרים וחטאתך על מה שאמ' כי איש טמא שפתי' אנכי ובסמוך ארחיב בזה בס"ד: ועיין רש"י ז"ל והר"אבע ז"ל והר"דק ז"ל ומהר"יא ז"ל פי' זה מקושר עם הפסוקי' הקודמים כנ"ל בפ' וינועו גו' ע"ש והביא עוד אחרים פירשו אוי לי שנבואתי הייתה באמצעות הכח המדמה ואינה כנבואת משה רבינו עליו השלום והסיבה בזה חסרוני וחסרון הדור כי איש טמא שפתים אנכי ובתוך עם טמא שפתים אנכי יושב והראיה שנבואתי הייתה באמצעות הכח המדמה הוא שראו עיני השם צבאות וזה אי אפשר להיות שהרי כפי השכל אמר השם יתברך בתורה כי לא יראני האדם וחי ולהסיר זה הטעות ממני ויעף אלי אחד מן השרפים ואמר וסר עונך וחטאתך תכופר כי האמת הוא שאשמע את קול ה' אומר גו' וקול ה' הוא המלאך הדובר בי עד כאן:

ולע"דן שכאשר באה הנבואה הזאת לישעיהו אמר איך יתכן שאהיה מוכיח לאחרי' ואני נדעיתי להם דמיון לפחיתות בענין הדיבור כי איש טמא שפתים אנכי ובתוך עם טמא שפתים אנכי יושב והישיבה ביניהם גורמת לי כן ואם כן אוי לי כי את המלך ה' צבאות ראו עיני שראיתיו רוצה לרדותם המלך על ידי ולהוכיחם וזה שאמר כי את המלך ה' צבאות ראו עיני כי איך אוכל להוכיח בפה שלי והוא פגים והיא לא תגלא והנ' לא די שלא תקן בדבריו שום כלום אדרב' קלקל עוד שדבר על עם ה' תועה לקרותם עם טמא שפתים ולזה בא המלא' ברצפה לשרפו ולרצץ פיו ונגע על שפתיו ובאוהו הצער אמר לו הנה נגע זה על שפתיך ובזה סר עונך המחודש שקרית עם ה' טמא שפתי' וגם כן חטאתך אשר היה לך בטומאת שפתיך כמו שאמרת כי איש טמא שפתים אנכי מצד היותך בתוכם הנה חטאתך תכופר ובפ' הקודם ביארתי כוונה אחרת בזה הפסוק עיין שם. ואם כן היה זה על דרך מה שנתירא ירמיה פן ילמד ממעשיהם ואמר ישובו המה אליך ואת' לא תשוב אליהם. או יאמר אחר שהאיתי מראה כזו כפלא' היא מאד מורה על היות הדור ראוי ומכין אותו וא"כ אוי לי כי נדמתי מקודם הייתי מדמ' שאני טמא שפתי' ובתוך עם טמא שפתי' אנכי יושב וחשדתי את עצמי והיותר חמור הוא שחשדתי את עם ה' ועת' אני רואה שהם כשרים כי את המלך ה' צבאות ראו עיני ר"ל באופן הראיה אשר ראיתיו רם ונשא ושולי אורו מלאים את ההיכל למטה זו הוראה כי ה' מלך גאו' מעלה ומטה הוא לא כאש' נדמיתי ואילו שתקתי לא הייתי אשם במחשבה הזו הרעה אשר חשבתי דמיתי שאיש טמא שפתי' אנכי וגו' כי מחשבה רעה אין הקדוש ברוך הוא מצרפה למעשה אבל היה מרוע מזלי שאמרתי בפי הדברים והוצאתי אותם מן הכח אל הדיבור ז"ש והוא' אוי לי כי נדמיתי שאמרתי כן שאילו לא אמרתי בפי לא נכשלתי ולטהרת זאת האמירה בא המלאך ואמר וסר עונך גו':

למגיה הצעיר לוי לאכי"אדו י"צו ולע"דן לדקדק שהי"לל ואומר אוי כי נדמתי כי טמא וגו' ולמלך ה' צבאות ראו עיני גו' וכ' שאמ' כי וסביביו נשערה מאד ולכן ואו' אוי לי כי נדמתי והפסתי פלך שתיקה מלהודות להלל לה' והאוי על דב' זה הוא לי בייחוד להיות כי איש טמא שפתי' אנכי שאני איש שר וחשוב איש האלהים ולכי טמא שפתים שהיותי איש בא באנשים וטמא שפתים זה מוסיף על חטאתי הפוגג להיותו נחשב פשע כי וסביביו וגו' ועוד שלפי האמת היה מהראוי שיהיה לי שכר על שתיקתי כמו שהיה למשה רבינו ע"ה כי בשכר ויסתר משה פניו זכה כי וירא' מגשת אליו אמנם אני אוי לי כי נדמתי ושתקתי מהודות לה' להיות כי את המלך ה' צבאות ראו עיני ולא הסתרתי פני דהוו תרתי דסתרי אהדדי שאלו הסתרתי פני מהביט אל האלהים היה לי שכר גם על השתיקה אבל להיות כי את המלך ה' צבאות ראו עיני לזה אוי לי כי נדמתי כי הראיה אשר ראיתי והבטתי בה' היה גלוי כי לא מענוה שתקתי ולכן אוי לי כי נדמתי וגו' כי את המלך ה' צבאות ראו עיני ע"כ:

ויעף אלי אחד מן השרפים וגו' במסכת ברכות א"ר אלעזר בר חנינא גדול הנאמר במי"כאל יותר ממה שנא' בגבר"יאל דאילו במי"כאל כתיב ויעף אלי אחד מן השרפים ואילו בגבר"יאל והאיש גבר"יאל אשר ראיתי בחזון בתחילה מועף ביעף ומאי משמע דהאי אחד מי"כאל הוא אתיא אחד א' כתיב הכא ויעף אלי אחד מן השרפים וכתיב התם במי"כאל והנה א' מן השרים בא לעזרני ע"כ מובן שזה השרף היה מיכ"אל ולז"א א' מיוחד שבהם והגדול דגדול הנאמר במי"כאל יותר ממה שנא' בגבר"יאל והענין הוא לפי שגבר"יאל שמו מוכיח שהוא גבור אל מצד הגבורה והדין לא כן מי"כאל שהוא מלאך רחמים והחסד ולזה הוא מועף בא לקלות החסד ממהר השי"ת לעשות הטובה לא כן הדין שע"י גברי"אל מתוך בדין ולזה בשתי' ובזה מובן יותר לשון גדול הנאמר במי"כאל יותר ממה שנ' בגבר"יאל וגו' גדול ויותר למה די שיאמר גדול הנאמר במי"כאל ממה שנא' בגבר"יאל אבל רצה לגלות מהות הענין כנז' שהוא גדול מצד הגדולה שהיא החסד אמנם גב"ריאל מצד הגבורה. ולכן תמצא כשבא אל ישעיהו ובידו רצפה לרצץ פה לא עשה אלא מיד כאשר נגע אל פיהו מיד רפאו מעונו בנגיעה כל דהו כמ"ש ויגע על פי ולהיות הגחלת שורפת מאד לזה כתיב במלקחים לקח בשני מלקחים כי לקחה וזרק' וחזר ולקחה כדי שתצטנן מן הדין ולא תזיק כלל: עוד לחז"ל בסי' רע"ג בילקוט במלקחים מהו במלקחים להודיעך כחן של צדיקים הב"ה אמר למלאך ליטול גחלת מעל המזבח וליתן ע"פ הנביא ונטל המלאך את הגחלת במלקחי' מן המזבח של מעלה ונכוה ונטל עוד במלקות אחרת ונטל הגחלת בשתיהן ונתנו לגחלת בשפתיו של ישעיהו ולא נכוה וכן הוא או' כירב מאד מחנהו אלו המלאכים ומי קשה מהם הצדיקי' כי עצום עושה דברו אלו הצדיקים וכן משה גער בהם ושקעה שנ' ותשקע האש אמר הב"ה לישעיהו הנ' נגע זה על שפתיך וסר עונך וחטאתך תכופ' כיון שראה ישעי' כן התחיל מצדיק את ישראל ומלמד עליה' סניגורי' מהו או' בסוף נבואתו ה' אלהי"ם נתן לי לשון למודים למדנו ללמד עליהם סניגוריא ה' אלהי"ם פתח לי אוזן לשמוע קולו כשאמר את מי אשלח ואנכי לא מריתי לפיכך אחור לא נסוגותי לא נעשיתי אחור מן הנבואה אלא נתנבא נחמות יותר מכל הנביאים ולא עוד אלא נחמות כפולו' שוש אשיש התעוררי התעוררי עורי עורי אנכי אנכי נחמו נחמו עמי עכ"ל:

ולע"דן לדקדק או' להודיעך כחן של צדיקי' כי איך יתכן בכחם שיהיה גדול משל מלאכי' ואיך יובן מ"ש ונכוה והשליך כי אין במלאך חומר וגויה עד שהוצרך ליקו' במלקח' אחרת ומהו ונטל הגחל' בשתיהן ואיך נתקן ואיך לא נכוה ישעיהו ומאיזה טעם וכדיליף מקרא הכי עצום עושה דברו: ונראה כי להיות מי"כאל שר החסד לזה לא יאות לקחת הגחלת שהוא הדין הנשפע מהמלכות מד' הדין הרפה שאליה רמז במ"ש הב"ה אמר למלאך ליטול גחלת מעל המזבח המזבח כנוי ובזה מובן או' מעל המזבח ולא אמר מן המזבח אלא מעל כי הדין יורד מלמעלה מן הגבורה מדת הדין הקשה ולזה אמר מהו במלקחים דהי"לל במלקחת אלא ודאי לקח במלקחת אחת ונכוות ידו שכמו שהאדם ידו נשרפת באש מהגרבת כך המלאך מי"כאל להיות רחמים והגחלת דין המשיל ואמר שנכוה והשליך אותה עד שהוצרך לקחת מלקחת אחרת שבאותה המלקחת השנית לקח את המלקחת הראשונה שהגחלת אדוק בה נמצא כח חם הדין לא יגיע אל המלאך אלא הגחלת מחמם המלקחת הראשונה והראשונה מחממת לשנית ולזה יכול המלאך לקחת אל המלקחת השנית וז"ש המאמר ולקח הגחלת בשתיהם ונתנו לגחלת בשפתיו של ישעיהו ולא נכוה שזה פלא גדול: ושמעתי בזה כי בהיות הדין למעלה המלאך נכוה בו ולזה לקחו בשתי מלקחים שהוא משל אל עולם היצירה ועולם העשיה וע"י התלבשות הדין למטה הוא שעלה ביד המלאך לקחתו וזהו במלקחיים וכי תימא אם כן מאי רבותיה דישעיה דע כי אדרבה התלבשות הדין והתגשמותו שורף יותר לבן אדם גשמי והיא הכוונת שהמלאך לא יכוה בו ע"כ שמעתי והדבר עמוק מאד מאד ודי בזה לזה הדרוש ומה שנכלל ישעיה הוא כמ"ש כי עצום עושי דברו שהעושה דבר ה' אשר הוא כאש הלא כה דברי כאש נאם ה' יש אש אוכלת אש והותה האש של דבר ה' תאכלת את הצדיקים מדינ' של גהינם ולמד שלא הזיק ישעיהו מלשון הפסוק שאו' הנה נגע זה על שפתיך ר"ל נגיעה כל דהו מדלא קאמר הנה שרף שפתיך אלא נגע: ... למדנו מזה המאמר או' אחד שהוא מי"כאל מיוחד שבשרפים ואו' במלקחיים שהם לשון רבים כפי הפשט וסודו המזבח שהוא למעלה ואומרו מעל המזבח רומז לגבורה מד"ה הקשה: ועיין רש"י ז"ל והרא"בע ז"ל וכן הרד"ק ז"ל ומהרי"א ז"ל ענין הכתובים שראה במראה הנבואה כאילו אחד מן השרפים עף בכנפיו ובא אליו והיה מבי' בידו גחלת אש בוערת כי אותה שעה לקחה מעל המזבח הטהור במלקחים שהוא הנבח והגיע הרצפה על פיו והלקחו בה והיה זה במראה כאילו הלקהו על שהלין בעד עוזיהו בענין ענשו והשרף בא להודיעו שאין לנביא להרהר אחר מעשה ה' כי אל דמונה ואין עול הוא ואין לנביא רק להוכיח לחטאים בנפשות לא להתלונן על העונש הבא עליהם ולפי' השני הנ"ל שהיית' תלונהו על שהיית' נבואתו בכח המדמה ולא במדרגת נבואת משה ע"ה יפורש הכתוב אזה שנחשב לו עון מה שדמה עצמו

מנחה גדולה

כמאמר ספר הזוהר על פסוק נס ה' העביר חטאתך שהעבירו בלבל ולא נתכפר עדין מכל וכל: ומי ילך לנו וגו' לא אמר מי ילך לי או ילך אליהם שיורה שחס על שני דברים על כבודו יתברך ועל כבוד ישראל שיהיה השליח חס על כבוד המשלח וחדבר ומצוה על הדבר וגם חס על כבוד ישראל לבל ישלח רסן לפומו עליהם כי בפי אל חי האמת. ע"כ הכיב ואמר הנני מוכן לזה כי אין כמוני כי עתה לקיתי על כבוד ישראל ואין ספק שלא יקללי עוד כדבר הזה ומילה שאחר שעל כבודם אחוס ק"ו על כבוד קוני ז' ואמרת לעם הזה שכבר שלחתי אליהם קודם זה כמה נביאים וא"כ מה שתאמר להם אין זה דבר חדש כי כבר שמעו קרוב לזה ואעפ"כ לא שמעו אליך. ומה גם אע"פי שתלך אלנם פעם ושתי' ופעמים הרבה אעפ"כ לא ישמעו. וז"ש שמעו שמוע שמיעה אחר שמיעה מכמה נביאים ומכל נביא כמה וכמה פעמים ואעפ"כ אל תבינו ולא זו שאינם מתפעלים לשמוע אוזן אף זו שמחום הראות שהי' גדולה מחום השמע אפ"ה לא יפעלו ממנו. וזה וראו ראו שבעינים ראו כמה עונשים הגיעו לעוברים על מצות ה' ואפ"ה לא יפעלו ממנו. וזה בא להם שכך דרכו של יצה"ר שמתחילה אוטם לב האדם מלהבין כי עובר הוא על מצות ה' וכ"ש בעון ע"ז שהיא ככופר בכל התורה כולה וז"ש השמן לב העם וגו' ואח"כ אוטם גם אזנו מלשמוע לדברי המוכיח אע"פ שרואה שדברי המוכיח נכוחים למנוע לא ישמע. וזה ואזניו הכבד ולבסוף גם עיניו השע אפי' מה שרואה בעיניו אינו משים על לבו וא"ת א"כ מה יועיל הליכתי עליהם וכשם שמצוה לומ' דבר הנשמע כך מצוה לומר דבר שלא נשמע. לזה אמר פן יראה וגו' אע"פי שלפני גלוי הדברים מ"מ לפניך ולפניהם אי גלוי כי מ"מ הידיעה שלי אינה מכרחת שמ"מ נשארה הבחירה בידם וז"ש פן יראה שמ"מ הדבר תלוי בספק לבחור איזה דרך שרוצים וע"כ אל תמנע דבריך מהם. וזה הדרך שישובו שתחלה לא יפעלו כי אם למראה עיניהם ישפוטו איך שדרכתי לצ"עו כירבעם ובעשה ואחאב וכדומה מה שנענשו בימיהם ושראו בעיניהם וזה יביא להם שאח"כ גם מה שישמעו שישוכר לך"ם קודם לכן שגם בו יאמינו ויעשה בהם רושם להשיב

וְעוֹד בָּהּ עֲשִׂירִיָּה וְשָׁבָה וְהָיְתָה לְבָעֵר כָּאֵלָה וְכָאַלּוֹן אֲשֶׁר בְּשַׁלֶּכֶת מַצֶּבֶת בָּם זֶרַע קֹדֶשׁ מַצַּבְתָּהּ:

א וַיְהִי בִּימֵי אָחָז בֶּן־יוֹתָם בֶּן־עֻזִּיָּהוּ מֶלֶךְ יְהוּדָה עָלָה רְצִין מֶלֶךְ־אֲרָם וּפֶקַח בֶּן־רְמַלְיָהוּ מֶלֶךְ־יִשְׂרָאֵל יְרוּשָׁלַםִ לַמִּלְחָמָה עָלֶיהָ וְלֹא יָכֹל לְהִלָּחֵם עָלֶיהָ: וַיֻּגַּד לְבֵית דָּוִד לֵאמֹר נָחָה אֲרָם עַל־אֶפְרָיִם וַיָּנַע לְבָבוֹ וּלְבַב עַמּוֹ כְּנוֹעַ עֲצֵי־יַעַר מִפְּנֵי־רוּחַ:

וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־יְשַׁעְיָהוּ צֵא־נָא לִקְרַאת אָחָז אַתָּה וּשְׁאָר יָשׁוּב בְּנֶךָ אֶל־קְצֵה תְּעָלַת הַבְּרֵכָה הָעֶלְיוֹנָה אֶל־מְסִלַּת שְׂדֵה כוֹבֵס: וְאָמַרְתָּ אֵלָיו הִשָּׁמֵר וְהַשְׁקֵט אַל־תִּירָא וּלְבָבְךָ אַל־יֵרַךְ מִשְּׁנֵי זַנְבוֹת הָאוּדִים הָעֲשֵׁנִים הָאֵלֶּה בָּחֳרִי־אַף רְצִין וַאֲרָם וּבֶן־רְמַלְיָהוּ:
ה יַעַן כִּי־יָעַץ עָלֶיךָ אֲרָם רָעָה אֶפְרַיִם וּבֶן־רְמַלְיָהוּ לֵאמֹר: נַעֲלֶה בִיהוּדָה ונקיצנה

וְיִשְׁתַּאֲרוּן בָּהּ חַד מִן עַשְׂרָא צַדִּיקַיָּא וִיתוּבוּן וִיהוֹן לִצְדָּנָא כְּבוּטְמָא וְכִבְלוּטָא דְּבְמִתַּר טַרְפּוֹהִי דָּמְיָן לְיַבְשִׁין וְעַד כְּעַן אִינוּן רַטִיבִין לְקַיָּמָא מִנְּהוֹן זַרְעָא כֵּן גָּלְוָתָא דְּיִשְׂרָאֵל יִתְכַּנְשׁוּן וִיתוּבוּן לְאַרְעֲהוֹן אֲרֵי זַרְעָא דְּקוּדְשָׁא נִיצַבְתְּהוֹן: וַהֲוָה בְּיוֹמֵי אָחָז בַּר יוֹתָם בַּר עֻזִּיָּה מֶלֶךְ שִׁבְטָא דְּבֵית יְהוּדָה סְלִיק רְצִין מַלְכָּא דַּאֲרָם וּפֶקַח בַּר רְמַלְיָה מַלְכָּא דְּיִשְׂרָאֵל לִירוּשְׁלֶם לְאַגָּחָא קְרָבָא עֲלַהּ וְלָא יְכִיל לְאַגָּחָא עֲלַהּ: וְאִתְחַוָּא לְבֵית דָּוִד לְמֵימַר אִתְחַבַּר מַלְכָּא דַּאֲרָם עִם מַלְכָּא דְּיִשְׂרָאֵל לְמֵיתֵי עֲלוֹהִי וַזְעַלִיבֵיהּ וְלִבָּא דְּעַמֵּיהּ כְּאִשְׁתַּדְּיוּת אִילָנֵי חוּרְשָׁא מִן קֳדָם רוּחָא: וַאֲמַר יְיָ לִישַׁעְיָה פּוּק כְּעַן לְקַדָּמוּת אָחָז אַתְּ וּשְׁאָר דְּלָא חָטוּ וּדְתָבוּ מֵחִיטְאָה תַּלְמִידָךְ לְסִיפֵי מְזִיקַת בְּרִיכְתָא עִלִּיתָא דִּבְכְבֵישׁ חֲקַל מַשְׁטַח קַצְרַיָּא: וְתֵימַר לֵיהּ אִשְׁתַּמַּר וְנוּחַ לָא תִדְחַל וְלִבָּךְ לָא יְזוּעַ מִן קֳדָם תְּרֵין מַלְכַיָּא דְּאִינוּן כְּאוּדַיָּא מִתְנַנַּיָּא הָאִלֵּין בִּתְקוֹף רְגַז רְצִין וַאֲרָם וּבַר רְמַלְיָה: חֲלָף אֲרֵי מְלַךְ עֲלָךְ אֲרָם בִּישָׁא אֶפְרַיִם וּבַר רְמַלְיָהוּ לְמֵימַר: נִיסַּק בְּאַרְעָא דְּבֵית יְהוּדָה ונחברינון

ויגד כ״ר וסי׳ נמסר במס׳ רכת׳ דאסד׳ בריש האי חיבורא בשרש נגד: נחה ג׳ מלעיל וסי׳ נמסר במלכי׳ חלק ב׳ סימן ב׳: אל קצה ו׳ דסמיכי בקריא וסי׳ נמסר בסדר בשלח וביהושע סי׳ י״ח: בחרי אף ח׳ בקריאה וסי׳ ויצא מעם פרעה בחרי אף ויקם יהונתן מעם השלחן בחרי אף · בחרי אף רצין וארם ובן רמליהו ויברילם אמציהו להגדוד · גדע בחרי אף כל קרן ישראל:

רשי

ועוד בה עשיריה · גם אותם השארית השיב ידי עליה כצירוף אחר צירוף והיתה לבער עד שלא ישארו אלא צדיקים גמורים שישובו אלי בכל לבם: כאלה וכאלון · אשר בעת זמן שלכת שלהן שהן משליכין עלין שלהן בימי הסתיו שילוך אחר שילוך עד שאין נותר בה זולת המצבת אף הם זרע הקדש הנמאסין בה עומדין בקדושתן הם יהיו לה למצבת · ד״א מצבתה נטיעתה לכך אני מכלה אותם שהם נטעתים זרע קדש יש פותרים · שער שלכת היתה בירושלם כמו שאמור בעזר׳ והיו שם אלה ואלון נטועי׳: ויהי בימי אחז · מה ראה הכתוב ליחסו אלא מפני ששית הכתוב לומר לא יכול להלחם עליה ולימדך שזכות אבות עמדה לו אמרו מלאכי השרת לפני הקב״ה וי הוא זה שמלך רשע זה אמר להם בן יותם הוא בן עוזיהו אבותיו היו צדיקים לפיכך אי אפשי לפשוט ידי בו הדא היא ולא יכול להלחם עליה מפני זכות אבותיו בבראשית רבה: ויגד לבית דוד · לפי שרשע היה לא הזכיר שמו: נחה ארם על אפרים · נתחבר מלך ארם על מלך ישראל לבא עליו נחה לשון נקבה על שם שהמלכות נחה פוש״ר בל׳ לשון ויכח בכל גבול מצרי׳: וינע לבבו · לפי שכבר נלחם בם כל אחד ה מהם בפני עצמו ויפלו לו שנאמר ויתנהו יי׳ ביד מלך ארם וגומר ואומר ויהרג פקח בן רמליהו ק״כ אלף איש שניהם בדברי הימים: כנוע עצי היער · קול אילני סרק נשמע יותר מקול אילני פירי כדאיתא בבראשית רבה: ושאר ישוב בנך · שארית מועט שישובו אלי שלידך והם כבניך: אל קצה תעלת · פס תמצאהו: שדה כובס · שדה שהכובסים שוטחים שם בגדים לנגבם כך תירג׳ יונתן ורבותינו דרשו נכנע אחז לפני ישעיהו ושם על ראשו אוכלא דקצרי כפה עליו כלי: תעל׳ · פוש״ר בלע״ז: ברכה · כעין מקוה מים שעושין לדגים: העליונה · במורד ההר ויש בריכה אחרת למטה הימנה בתחתיתו: השמר · שב בשלום כיין על שמריו: זנבות האודים העשנים · יהיו בעיניך כזנבות אודים שכבת׳ שלהבת אודים טי״צנוש בל׳: ונקיצנה

רדק

ועוד בה עשיריה · שם בשקל תחתיה ועניננו כי עוד ימלכו בארץ עשרה מלכים מעת נבואה זו ונבואה זו היתה בשנה מות המלך עזיהו ועשרה מלכים הם יותם אחז חזקיהו מנשה אמון יאשיהו יואחז יהויקים יהויכין צדקיהו · ואחרי כן ושבה האדמ׳ והיתה לבער שיגלה הכל שיגלו כולם וחרבה ירושלם: לבער · ענין כליון כמו ובערת הרע כאשר יבער הגלל: כאלה וכאלון אשר בשלכת מצב׳ בם · ובערם יהיה כבעור האלה והאלון שישירו עליה׳ בזמן החורף ויראה שהם יבשים · וזהו פירוש בשלכת פי׳ בהשלי׳ עליהם ואע״פ כן מצבת בם · פירוש העמדה כי עמדה לחות׳ בהם אף על פי שנראין יבשי׳ כי בימי ניסן ישובו ויפרחו העלים כן זרע קדש מצבתה כי אף על פי שיגלו כולם לא תאשמו כי יכלו בגלות ולא ישובו לארצם כי עוד יפרחו ויצמחו וישובו לארצם · וכן תרגם יונתן הפסוק כבוטמא וכבלוטא וגומר · פירוש מצבת כמו מטע כתרגום ויטע ונציב · וכנוי ה״א מצבת׳ כנגד האדמה כמו שאמר ושבה והיתה לבער · ויונתן תרגם · ועוד בה עשירי׳ וישתארון בה חד מן עשרא · ויש מפרשים בשלכת שם שער שהיה בבית המקדש וזה זכר בדברי הימים עד שער שלכת ושם היו נטועי׳ אלה ואלון ואמר המשל בהם: ויהי בימי אחז · אמר בן יותם בן עוזיהו · כי שניהם היו צדיקים ואף על פי שהוא היה רשע והחטיא את יהודה עד שהעניש׳ האל ונתנן ביד מלך ארם וביד מלך ישראל · ומלך ארם שבה ממנו שביה רבה ומלך ישראל הרג ביהודה מאה ועשרים אלף ביום אחד ועתה עלו שניהם להלחם עליה: ולא יכול · רצין כי הוא היה עקר המלחמה והוא הביא עמו פקח · וכן אמר ע״ה רצין נראה כי הוא העקר · ואמר ולא יכול לא מפני חוזק יהודה וירושלם שהרי הם פחדו שלא יכבשו ירושלם שנאמר וינע לבבו ולבב עמו אלא ולא יכול כי לא רצה הא׳ לתת ירושלם ביד אויב כי זכות היתה עומדת להם עדין כמו שאמר גם בימי חזקיהו למעני ולמען דוד עבדי עד עת בא עתה וחרבה על ידי נבוכד נצר · ובדרש ויהי בימי אחז בן יותם בן עוזיהו מה ראה הכתוב ליחסו אלא אמרו מלאכי השרת לפני הקדוש ברו׳ הוא ווי הוא זה שמלך זה הרשע אמר להם הקדוש ברוך הוא בן יותם הוא בן עוזיהו אבותיו צדיקים היו לפיכך אי אפשר לפשוט יד בו הדא היא דכתי׳ ולא יכול להלחם עליה מפני זכות אבותיו: ויגד לבית דוד · אמר לבית דוד כי לולי דוד כבר פסקה המלכות מזרעו בעונם ובעון זה המלך שהיה רשע: נחה ארם על אפרים · כמו ויבאו האנשי׳ על הנשים · והגד למלך כי מחנה ארם עם מחנה אפרים נחה כלומר באו עד קרוב לירושלם ותקעו אליהם ונחו שם לצור על ירושלם ולהלחם עליה · ואמר נחה לשון נקבה על המחנה או על עדת ארם כמו ותהי ארם ותהי ישראל: וינע לבבו · פחדו מאד כי כבר נכשל לפניהם כי כן כתוב במלכים · וינע מן הקל ונפתחה הנון מפני העי״ן · ואמר עצי יער · שכולם נעים מפני הרוח ואחד מניע חברו שנוגע בו מפני התנועתה והנה התנועה רבה מתנועת עץ יחידי מפני רוח כן היו כל אחד מהם פוחדים והאחד מפחיד חברו · ויש דרש קול אילני סרק נשמע יותר מקול אילני פירות לפיכך אמר עצי יער: ויאמר · ושאר ישוב בנך · שני בנים היו לו לישעיהו האחד שמו שאר ישוב לאות ולסימן כי שאר יהודה ישובו עוד אחר הגלות ולא כן עשרת השבטים שלא שבו אחר שבעים ועדין לא שבו אף על פי שעתידין לשוב · ועוד כי לא מהרו לגלות יהודה כמו עשרת השבטים · והבן האחר קרא שמו מהר שלל חש בז לאות ולסימן עשרת השבטים שימהרו לגלות קודם שבט יהודה · ודעת יונתן כי שאר ישוב לא היה בן ישעיהו אלא פירוש שאר ישוב האנשי׳ טובי׳ שהיו תלמידי ישעיהו · ותרגם כן ושאר דלא חטו ודתבו מחטאה תלמידך: תעלת הברכה · תעלה היא אמת המי׳ הנמשכת מן הברכה והברכה היא עשויה בבנין אבני׳ שמי המטר מכונסין בה · ואמ׳ העליונה כי שתי ברכו׳ היו שם וזו היתה העליונה: שדה כובס · שהיו כובסי׳ שם הבגדי׳ לפיכך נקר׳ שדה כובס · ויונתן תרגם חקל משטח קצריא שהיו מכבסים הבגדי׳ לפיכך נקרא שדה בתעלה והיו שוטחין הבגדים לשמש בזה השדה: ואמרת · השמר · זה לבדו מלרע לפיכך פירשוהו ענין אחר ענין שמרים כלומר שב על שמריך בנחת כיין היושב על שמריו · ויונתן תרגם ענין שמירה כלומר השתמר · וכן פירש רבינו סעדיה השמר מעשות מלחמה והשקט לך אל תירא · והשקט פעל עומד או יוצא פירוש השקט לבך: משני זנבות האודים · האוד הוא עץ שמגלגלין בו האש · וכדברי רז״ל ליטול אוד מבין העצים והוא עשוי להדליק אלא שנשרף מאליו מעט מעט כשמגלגלין בו האש תמיד וכשנשרף עד שאוחז קטן שאין ראוי לאחוז ביד ולגדד בו האש משליכין אותו לצד אחד · והוא עשן ויקרא זנב האוד ואחרון האף כמשל לעשן כמו יעשן אף ה׳ עד מתי עשנת · וכמו שזנב האוד אין בו כח להבעיר דבר אלא שהוא עשן ומצער בני הבית מעט עד שיכלה העשן כן אלו המלכים באו בחרון אפם אבל אין כח בהם להבעיר ולכלות ובמעט זמן יכלה עשנם וישובו להם ויכלו: ובן רמליהו · פירוש עם אפרים כמו שאמר רצין וארם וקצר הכתוב דבריו וסמך על המבין כי בזכור המלך הוא הדין לעם · וכן אמר בפסוק הבא אחריו: יען · שזכר ארם ולא זכר המלך: נעלה · ביהודה במי שהוא ראש יהודה והיא ירושלם: ונקיצנה

אבן עזרא

כאלה וכאלון · שנים אילנים היו בשער שלכת והיו חזקים והאומרים כי שלכת הפוך מלשכה איננו אמת גם כן הגוזרים אותו ממלת השליך כי המדבר כאלה לא ידע דקדוק הלשון · וטעם מצבת בם שיעמדו עוד ויהיו נכבי׳ תמיד ואל תתמה על שהמשילם לאילן והנה כן כי כימי העץ · וטעם זרע קדש מצבתה שאלה שיעמדו בה אחר כן הם זרע קדש וזה רמז לעולות מגלות בבל: ויהי · ולא יכול · רמז לפקח בן רמליהו על כן כתוב אחריו נחה ארם על אפרים: ויגד · בעבור היות המלך על עשרת השבטים בתחלה מאפרים תקרא המלכות כן: על אפרים · כמו עם וכן ויבאו האנשים על הנשים: ויאמר · לא נא כמו עתה: שאר ישוב · שם בן הנביא כאשר אפרש והאומרים כי בנך מגזרת בינה אין לבן בינה בדקדוק: תעלת · כמו אשר בתעלה לחכה והמים רבים ואין הברכה ככה כי הברכה תקרא מקום איסוף מימי הגשמי׳ ורבי׳ אמרו שנקראת כן בעבור שמימיה ממקום מבורך: ואמרת · השמר · מלרע מגזרת שמרים כמו ושקט הוא על שמריו והטעם שב על שמריך כי לעולם השמר מלשון שמירה הוא מלעיל והעד אל תירא: והשקט · פועל יוצא והטעם נפשך או עמך ודמה אלה המלכים לזנבות אודים כמו אוד מוצל מאש והטע׳ שהם כמו הנשאר לאוד שיעלה עשן ואין כח לו לבער על כן בחרי אף כי בחרי אפם ידמו לזנבות: יען · כמו בעבור ויתכן היות הי״וד סימן העתיד: נעלה · ונקיצנה

אורים ותומים

ועוד בה עשיריה וגו׳ עוד ישאר א׳ מעשרה והוא הנוכ׳ בהם והיה הנשאר בציון והנותר בירושלם ובזה הנשאר יבערו ממנו עוד הרע מפה מחטא ויפקד חטא על בניו או על אשר לו ויעשר כוא כענין האלה הנזכר׳ למעלה כאלה נובלת עליה כי אעפ״י שהעלין נובלות היא עצמה קיימת וזהו כאלה וכאלון הנז׳ למעלה אשר בשלכת מצבת יר׳ אעפ״י שהעלין עליה ויבולו עכ״ז בשלכת מצבת בם ירצה עודם קיימים וישאר מנכתם עומד והנשלי׳ זרע קדש ירצה אשר יהיה קדש יהיה נכנ לעולם:

מנחה גדולה

להשיב ואח״כ גם לבבו יבין להבין דבר מתוך דבר להיות שלם ביראת ה׳ ובעבודתו: עד מתי אדני וגו׳ עד כמה יאהירם ולהגזים להם באיזה עונש שתביא להם ואמר ה׳ כה תאמר להם אם לא ישובו שיהי׳ הארץ שממה והערים מאין יושב וגו׳: ויהי בימי אחז · שאחז דרך רע לעצמו דרך לא סלולה ולא הלך בדרכי אבותיו · ואבות אבותיו: עלה רצין וגו׳ ולא אמר עלו כי עיקר התלונה היא על מלך ישראל יען מישראל הוא לא היו לו לילך על ירושלי׳ עיר הקודש אשר היכל ה׳ שמה וע״כ סמך המלחמ׳ למלך ישראל בחברו מלך ישראל ירושלים למלחמה לומר שמתים רעות יש כאן האחד מלך שהוא מלך ישראל לא היה לו להלחם עם אחיו יהודה ושנית ירושלים שלא חס על ירושלים ובה״מ שבו וע״כ חרה ה׳ בו ולא יכול להלחם עליה כי אע״פי שאחז רשע היה והיה כדאי למסור ביד אויב רצין מלך ארם אלא כדי שלא תהא התפארת מלך ישראל בזה שנשתתף עם מלך ארם ע״כ ולא יכול להלחם עליה · וביותר שגם פקח רשע היה וע״כ אין כאן מקום למסור ירושלים בידו · וינע לבבו כי יודע היה אחז שהוא רשע והיה מתירא שיפול ביד מבקשי נפשו ואלו מלך אחד היה בא עליו היה מתירא כ״ש עתה נחה ארם על אפרים ואיך יעמוד בשתיהם: כנוע עצי יער מפני שהם בלי הבנת חומה במקום יער ע״כ הרוח שם שולטת ביותר משא״כ בעצי פרי שהם מסוגים בגדרים וחומות לשמירה מעולה שאין הרוח שולטת שם כ״כ והכוונה שנפל פחד על לבם בתכלית הפחד עד שלא קם בם עוד רוח · עוד אמר כנוע עצי יער כי תלבד היות הרוח מניע אותם · אחד זה אחד באחד יתנועעו ויכיתו זה את זה · וכן היה שם שמפחד האחד היה מתפחד חבירו: לא נא לקראת אחז כלומר עתה הוא זמן נאה לילך אללו ולהוכיחו כיון שהוא בצרה ויגון ואפשה אולי ישמע לתוכחתך וישוב מודע מעלליו: השמר והשקט ירצה כי הנה מי שהוא ירא אפשר שיעשה תחלה בעבור פחדו שיבדל העם החזקים והגבורים ויפרידם מן החלשים כדי שהגבורים יתנם את פני המדינות והמלחמות והוא כמי שמבדל היין מן השמרים ולזה אמר לו שלא יעשה כן אלא השמר שיעמיד על שמריו · הענין השני הוא שיהוה לאפשר הכנה לצאת ממקומותיהם ללון ולסבוב המגדלים והמדינות ולהכין כל תכסיסי המלחמה · ולבלתי תת שינה לעיניהם רק שיטגיחו בעינה פקוחה על כל דבר ולזה אמר והשקט · הענין הג׳ הוא שיחזקו כל בדקי העיירות והחומות ולז״א אל תירא · ועכ״ז אפשר שימצא בלב מורך לבב ולז״א ולבבך אל ירך יען כי יעץ וגו׳ ירצה כמו שכתבתי לעיל שגדול אשמת בן רמליהו מאשמת רצין כי ארם יען בלבו רעה ועדין לא גלה עד שיכן מניע רוע לבבו לא כן אפרי׳ ובן רמליהו שגלו רוע לבבם ובפה מלא דברו נעלה ביהודה וגו׳ · או ירצה כי יען ארם כלומר אל תתמה על החפץ שנשא ארם לבו להלחם ביהודה יען היותו ארם שונא ישראל מימים רבים משא״כ אפרים ובן רמליהו גדול עונם [illegible] לא תקום לא תהיה [illegible] [illegible]

פלמו או חשב להדמות במדרגת הנביאים וזהו הנה נגע זה על שפתיך שחטאת בביטוי שפתי' וסר עונך וגו' ר"ל מכאן והלאה לא תחטא וסר עונך הדיבור המוטעה יסור מפיך ואם תעשה זה מתוך מאמר דברת תכופר כי עיקר התשובה היא עזיבת החטא ולפי הפי' שנדמיתי לשון הכרת בו שהביט בכבוד ה' ולא הסתיר פניו או שלא הלל את ה' בראותו כבוד שכינתו וזהו וסר עונך ולחז"ל על שאמר דלטוריא ע"כ:

ולע"דן לדקדק או' ובידו רצפה שמשמע שבידו ממש היא ואח"כ או' במלקחים וכבר זכרתי בפסוק והו' אוי לי כי נדמיתי תירוץ לזה מתוך דחז"ל ונראה כי כשעף אליו אחד מן השרפים היה בידו ממש רצפה כי כבר נלטננה קצת מתוקף הדין באמצעות אריכות אפים בביני וביני ואם כן הייתה בידו רצפה אמנם בתחילה בעת הלקיחה לא עלה בידו לקחת' כי אם במלקחי' לקח אותה מעל המזבח לא בידו:

ויגע ע"פ וגו' עיין רש"י ז"ל והרא"בע ז"ל והרד"ק ז"ל ומהרי"א ז"ל ביאר עפ"י דברי המתרג' וסר עונך שלא הוכחת את ישראל כי הנה שמתי דברי נבואתי בפיך לדבר אל ישרא' ובזה יסור עונך וחטאתך תכופר במה שלא הוכחת אותם עד כה ע"כ: ולע"דן לדקדק לשון זה גם קשה דפתח בפי וסיים בשפתים וכפל וסר עונך וחטאתך תכופר. ונראה כי הנה המלאך נגע בגחלת על פי רוצה לומר על מה שדברתי בפי חירוף לישראל ובתוך עם טמא שפתים וגו' ולזה ויאמר ה' הנזכר למעלה בא אלי מאמר נבואיי הנה נגע זה השרף שהיה נכוה בגחלת שהרי הוצרך לקחתו במלקחים כמו שקדם לחז"ל לזה אמר לו השי"ת הנה כמך גדול שנגע המלאך הזה בגחל' על שפתיך שלא שמשו להיות חומה דלתים ובריח לבלתי פלות פיך ז"ש נגע על שפתיך ולסבתם שלא שמשו כדרכם ועכ"ז לא הייתה אליך כויה אלא הנה נגע נגיעה כל דהו ועכ"ז וסר עונך שאמרת ובתוך עם טמא שפתים אנכי יושב ואגב אורחין חטאתך שאמרת כי איש טמא שפתים אנכי שהוא במדרגת חטא הקל בערך ובתוך עם טמא שפתים שהוא עון פלילי תכופר. ולפי' הרא"בע שפי' זה על האש ויאמר יהיה מאמר השרף הנה נגע זה האש על שפתיך וסר עונך וחטאתך תכופר: ואפשר לפרשו כמו ואל משה אמר על מלאך זולת השרף שא' הנה נגע זה על שפתיך זה השרף ויוכיח כן או' אח"כ ואשמע את קול ה' מורה על ויאמר אמירת ה': ואפשר עוד במ"ש הנה נגע זה על שפתיך וגו' כמ"ש חז"ל מנשה הרג ישעיה אמר רבא מידן דייניה וקטליה א"ל משה רבך אמר כי לא יראני האדם וחי ואתה אמרת ואראה את ה' משה רבך אמר כה' אלהינו בכל קראינו אליו ואתה אמרת דרשו ה' בהמצאו משה רבך אמר את מספר ימיך אמלא ואתה אמרת הנני יוסיף על ימיך ט"ו שנה. אמר ישעיה ידענא ביה דלא מקבל מיני אי אמינא ליה אשוייה מזיד אמר שם אבלע בארזא אתיוה לארזא ונסרוה כי מטא להדיה פומיה נח נפשיה משום דאמר ובתוך עם טמא שפתים אנכי יושב ע"כ: ולע"דן מתוך המאמר הזה הקדמה אחת נכונה והיא כי החוטא בדיבור פוגם פיו וג"כ נפשו כי ויהי האדם לנפש חיה ותרגם לרוח ממללא א"כ הנפש קשורה בדיבור וזהו שומר פיו ולשונו שומר מצרות נפשו משתי צרות צרה אחת מהפה ולשון שיקחו חלקם ועונשם והצרה השני' בנפש כמ"ש נפשו וכללו נפשו בשתי הצרות כי היא המרגש' כי הגוף לא חלי ולא מרגיש כלל: ולזה כ"ל שבא השרף הזה ובידו רצפה וגחלת רוחנית היא לקוח' מעל המזבח העליון שאילו לא הייתה כן לא היה נכוה המלאך בה כמאמ' שבנגיע' זאת ע"י המלאך שנגע על פיו סר העון מן הנפש והוא העיקר כי באש ה' נשפט אש רוחני כזה הוא השולט בנפש לא אש גשמי וז"ש הנה נגע זה על שפתיך כפי הפי' הנז"ל זה על האש או זה על המלאך ובזה סר עונך כי אש הדין הזה סגולתו היא להסיר העון מהנפש ולתקנה וז"ש וסר מלשון עבר ולא אמר ויסור עונך ולזה אמר עונך שעיקרו של דבר סר ונתקן עדין נשאר שארית חטא בפה הגופני הזה שצריך עונש גופני כמוהו לכפרו וזה יהיה כשיגיע נסירת הארז לפה כנז' במאמר אז נח נפשיה משום דאמר ובתוך עם טמא שפתי' וז"ש וחטאתך תכופר לעתיד בהגיע הנסירה על פיו נח נפשי' דאמר וחטאתך על יתר שארית חטא הנשאר כי רובו ככולו כבר נתקן מאז ע"י הרצפה שנגע בפיו:

ואשמע את קול ה' אומר גו' תאנא דבי אליהו פעם אחת הייתי יושב בבית המדרש הגדול שבירושלם ובא תלמיד ושאל לי כבן השואל את אביו אמר לי מה נשתנה ישעיהו מכל הנביאים שנתנבא כל הטובות והנחמות בישראל אמרתי לו בני מפני שקבל עול מלכות שמים בשמחה שנא' ואשמע את קול ה' גו' ואו' לך ואמרת לעם הזה גו' ואו' השמן לב העם הזה גו' וכי תעלה על דעתך שאין הקב"ה חפץ בתשובתן של ישרא' ח"ו אלא למצוא מהם קורת רוח משל למלך שהיה לו בן יחידי במדינה שגר לו שליח בני שחוט שורים הרבה וצאן גו' ואכול בשר ושתה יין הרב' והתעלל במלאכ' וכל כך למה כדי שיצא בן המלך ויבוא אביו וימצא הימנו קורת רוח אמר לו בכמה שנים נתנבא ישעיה כל אותם הטובות והנחמות שלא עשו תשובה מחרבן בית אחרון עד אותה שעה על אחת כמה וכמה שהיה מחבקן ומנשקן ומגפפן ומושיבן בחיקו לעולם ולעולמי עולמים עד כאן לשונו:

ולע"דן מנא ליה שקבל עול מלכות שמים בשמחה. ומאי ואומר ואומר. ועוד קשה שקושייתו וכי תעלה על דעתם קושי' עצמית אבל התירוץ דוחה בקש ואו' אלא למצוא מהם קורת רוח משל וגו' שאין לו הבנה שאיך יאמר השמן לב העם הזה פן יראה גו' למצוא קורת רוח והוא או' בפי' פן יראה בעיניו שמורה שח"ו אינו רוצה בתשובתן והמשל בלתי מפרש זה ועוד קשה אומרו מחרבן בית אחרון גו' שהם דברים שאין להם הבנה: ונראה דדייק לשון הנני שלחני תיבת הנני מורה על היותו מוכן ומזומן אל זה השליחו' כמו שנא' ביוסף ויאמר הנני כשרצה אביו יעקב לשלחו אל אחיו ולזה החזיק טובה השי"ת לישעיהו ונבא על ידו כל הישועות ונחמות וזה היה עם היות תחילת נבואתו קשה ופורענו' עכ"ז לא סרב כירמיהו וז"ש ואומר לך ואמרת לעם הזה שמעו שמוע ואל תבינו גו' ואומר השמן גו' כלומר שעם היות שנא' לו פורעניות אלו לא סרב מלכת ולזה בשר השי"ת כל הישועות ונחמות על ידו והוקשה לו וכי תעלה על דעתך שאין הב"ה חפץ בתשובתן של ישראל שהרי אומר שמעו שמוע ואל תבינו גו' ואו' השמן לב העם הזה ותירץ אלא למצוא בהם קורת רוח והכוונ' כמו שמפרש במשל שהאב שגר שליח לבנו ואמר לו שיאכל וישת' יין הרב' ויתעלל במלאכה שבלי ספק כל הדברים האלה תרבות רעה לבן ואין תכלית האב אלא כדי שיעלה זכרונו של אביו שהוא חוץ למדינ' ויצא להקביל פניו ויבוא האב אל היכלו ואז ידריך אותו בדרך ישרה וזה דקדק כדי שיצא בן המלך ויבא אביו וימצא הימנו קורת רוח שיצא להקביל פניו להביאו אל היכלו כך עניינים אלו שאמר שמעו שמוע ואל תבינו וכן השמן לב העם הזה כוונת השי"ת כדי שיעלה זכרונו י"ת לפני ישראל ויתעוררו לעשות תשובה ושב ורפא לו וז"ש הכתוב עצמו באומרו פן יראה בעיניו ובאזניו ישמע גו' שמתוך מה שאמרתי לו שמעו שמוע ואל תבינו גו' וכן השמן לב העם הזה גו' אפשר שיעלה זכרוני לפניו לשוב ופן יראה בעיניו ולבבו יבין ושב ורפא לו ע"י מה שאמרתי שמעו שמוע ואל תבינו אפשר שיתעורר לראות בעיניו כמשל האב שאמר לבנו שחוט שורים גו' גורם לו שימצא הימנו קורת רוח. ואפשר עוד מצורף לנז' שהוקשה לו ג"כ בכלל קושיא זו וכי תעלה על דעתך שאין הקב"ה חפץ בתשובתן כיון שהוא או' ע"י ישעיה כ"כ נחמות וטובות זה גורם מניעת התשובה כי ישרא' לא ישובו אלא ע"י יסורין כי וישמן ישורון ויבעט ותירץ למצו' מהם קורת רוח שבהתבשר על נחמות רבות החכם עיניו בראשו של דבר שאין נחמות אלא אם כן קדמה להם פורענות וע"י זה ג"כ יתנו לב לשוב ז"ש אלא למצוא מהם קורת רוח כמשל האב שאמ' לבנו גו' והמכוון כדי שיצא הבן ויבא אביו וימצא הימנו קורת רוח ולזה אמר לו התלמיד וכמחזיק קושייתו אמר לו בכמה שנים שנתנבא ישעיה כל אותן הטובות ונחמות ולא עשו תשובה הרי שלא הועילו זכרון הנחמות והטובות להבין מתוכם הפורעניות שיקדמו אליהן: וסוף המאמר נר' שחסר לשון ולכך הוא מגומגם. למדנו מתוך המאמר כי לפי שאמר ישעיה הנני בסבר פנים יפות הנני שלחני זכה שנאמרו כל הנחמות והטובות על ידו והוא טעם נכון מלבד הטעם הנז"ל שלפי שלמד סניגוריא על ישראל כמ"ש ה' אלהים נתן לי לשון למודים כלומר לשון ללמד סניגוריא על ישראל לזה אחור לא נסוגותי מהנבואה אלא נתנבא נחמות כפולות גו' ככתוב בסימן רע"ג בילקוט. ועיין רש"י ז"ל ובזה יובן את מי אשלח ומי ילכה לנו כי מי ירצה להכנס בתגר שליחות זה שיבזוהו ובראות ישעיה שהיה טורח בשליחות זה לכך אמר הנני שלחני כי אלך ואפי' שיבזוני כמו שאמר גוי נתתי למכים וגו'. והרא"בע וטעם הנני שלחני אחרי שטהרו שפתי אני ראוי להיות שליח ולא הייתי כן בימים הראשונים על כן אמרתי מזאת הפרשה תחלת נבואת ישעיהו ע"כ. ומסכים לחז"ל הנזכר לעיל שמכאן מתחיל הנבואה והספר אלא שאין מוקדם ומאוחר בתורה: וכן הרד"ק ופי' לנו בעבורינו ואמר לנו בלשון רבים כאילו היה מדבר עם השרפים ונמלך עמהם וכן הבה נרדה וגו' ואו' הנני שלחני אמר לו הב"ה בני טרחנין סרבנין הם אם אתה מקבל להתבזו' או אין אמר לו ע"מ כן הה"ד גוי נתתי למכים והו' מהמדרש ע"כ: ומהרי"א ז"ל וראיתי להעירך על כלל א' כתבו הרב המורה על כלל הנבואים שהייתה נבואתם מאת השי"ת ע"י מלאך יהיה השכל הפועל או מלאך אחר בין שיפרש הכתוב זה בנבואות או לא יפרשהו כמו שהביאו בפ' מ"ה ח"ב אמנם ראינו קצת הנביאים בין מייחסים נבואתם למלאך שהיא הסיבה הקרובה הפועלת נבואתו כמ"ש וישב המלאך הדובר בי ויקרא אליו מלאך ומהם ייחסו אותה לשי"ת שהוא הסיבה הראשונה ואין ספק שהתייחסות' אל השי"ת מורה מעלת הנבואה וזכותה ועל שלימות הנבי ומדרגת נבואתו ומפני זה באה הנבואה הראשונה למשה אדונינו ע"ה בזכרון המלאך מה שלא נמצא בענייננו אחר כך וזה הענין מה שנ' כאן שבהיות ישעיהו נזוף מלפני ה' יחס נבואתו לשרף ואחרי שנתכפר לו מיד אמר ואשמע את קול ה' שנזדככה נבואתו כ"כ שלא רצה ליחס אותה אל השרף כי אם אל השי"ת. ואמר את מי אשלח לפי שהיו עמוס והושע וישעיה ומיכה שכולם היו מנבאים באותו פרק ואו' מי ילך לנו שיהא נאמן לנו בשליחותו ולכן השיב ישעיה הנני שלחני ר"ל אני אעשה השליחות באמונה ואפשר את מי אשלח שיהיה הגון ומי ירצה לילך לנו ואמר זה לפי שישראל היו מכים לנביאיהם וכו' והמדרש הנז"ל הביאו הילקוט בסי' רע"ג:

ולע"דן את מי אשלח שיהיה ראוי לשליחות ומי ילך לנו ר"ל לי ולישראל כי צריך שיהיה ארך אפים עם ישראל ולזה לנו בלשון רבים ולא אמר ומי ילך לי ולזה ענה ואמר הנני מוכן להפך בזכותן של ישראל ולהאריך אפי עמהם שלחני:

ויאמר לך ואמרת וגו' השמן לב העם הזה וגו' במסכת ר"ה פ"א א"ר יוחנן גדולה תשובה שמקרעת גזר דינו של אדם שנ' השמן לב העם הזה וגו' א"ל רב פפא לאביי ודילמא קודם גזר דין א"ל ושב ורפא לו כתיב איזהו דבר שצריך רפואה הוי או' זה גזר דין עד כאן:

ולע"דן לדקדק מנא ליה ושב ורפא לו דהכי קאמר ואם ישוב ורפא לו ויתבטל הגזרה דפשטיה דקרא קאמר שישמן לבו ואזניו יכביד ועיניו השע כדי שלא ישוב:

ונראה דקשיא ליה ז"ל תרתי חדא היתכן שהב"ה ימנע הבחירה שאו' השמן לב העם הזה וגו': ועוד הוקשה לו לשון ושב ורפא לו דהי"לל וישוב ורפא לו עוד דקדק דהי"לל מתחלה גבי ועיניו השע ולא ישוב וירפא לו פן יראה בעיניו ובאזניו ישמע ולבבו יבין ושב ורפא לו כמו שהפך כל החלוקות שאמר פן יראה בעיניו ובאזניו ישמע ולבבו יבין לכך אמר רבי יוחנן גדולה תשובה שמקרעת גזר דינו של אדם ויהיה זה כמו שכתב הרמב"ם ז"ל שיש עונות גורמין מניעת התשובה מן האדם אם כן או' השמן לב העם וגו' גזר דין הוא והתשובה היא ושב ורפא לו שהכתוב הו' אף על פי שגזרתי השמן לב העם הזה וגו' עכ"ז גדולה תשובה שאם שב ורפא לו שיקרע גזר דין ובזה מובן כל הדקדוקים ורב פפא הקשה דילמא קודם גזר דין מיירי קרא דושב ורפא לו והאמ' לך דהשמן לב העם וגו' אינו גזרה גזורה וחתומה בדם לזה אמר ליה ושב ורפא לו כתיב איזהו דבר שצריך רפואה זה גזר דין אם כן גדול' תשובה שמקרעת גזר דינו של אדם שאם ישוב ורפא לו שיתרפא הגזר דין: ורש"י ז"ל שמעו שמוע אני אומר לכם שמעו שמוע ואתם אין אתם נותנים לב להבין וראו נסים שעשיתי לכם ואינכם נותנים לב לדעת אותי. השמן לב העם הזה כעין והכבד אל לבו לשון הלוך פעול לבם הולך הלוך והשמן הנגריב"שנט בלעז ואזניו הולכים והכבד משמוע ועיניו השע טחים כעין שנ' כי טח מראות עיניהם הטוח ומתרגמינן דאיסתע. פן יראה בעיניו נתנו לבם שלא ישמעו דברי נביאי שהם יראים שמא ייטבו בעיניהם דבריו ויבינו בלבם וישובו אלי והיא רפואתם ע"כ: ובזה ניחא שאין כוונת שמעו שמוע ואל תבינו וכן השמן לשון צווי שיצוה ה' שישמעו ולא יבינו וישמן לב העם וגו' פן יראה בעיניו וגו' כאילו אין רצון השי"ת שישמעו חלילה לאל כי חפץ חסד הוא והרא"בע ז"ל הביא דברי הרמב"ם ז"ל בשם י"א אחר הגזר' שנגזרה השם לא יקבל תשובה למנוע הרע הנגזרה בעה"ז ויאמר רבי משה הכהן ז"ל כי הטעם על שיועיל להם מועלות טובו' שימלטו בעבורם וזה היה נכון לולי מלת ושב ורפא לו והראשון הוא הנכון: וכן הרד"ק ז"ל י"מ שמעו וראו לשון צווי וכן השמן כשירבה החוטא לחטו' דין ומשפט הב"ה שימנע ממנו דרכי התשובה עד שיקבל ענשו וכן נאמר ויחזק ה' את לב פרעה וכן סיחון כי הקשה ה' אלהיך את רוחו וכן בבני עלי ולא ישמעו לקול אביה' כי חפץ ה' להמיתם ויש לפרש שמעו וראו צווי במקום עתיד כאילו אמר תשמעו תראו כלו' אתם שומעים דברי הנביאים ותראו נפלאות הבורא וגו' הכל כדרש"י וכן תרגם יונתן דשמעין משמע ולא מסתכלין חזן מחזי ולא ידעין ע"כ:

ומהרי"א ז"ל לך ואמרת וגו' זה עצם השליחות ודעתי הוא שהיה כנגד מלכות ישראל שהיה עתיד ליחרב וללכת בגלות מהרה וכמו שאוכיח אחר זה מהפסוקים וכוונת הדברים האל' שמכלל החושים שברא הב"ה באדם הם חוש הראות וחוש השמ' ובהם תשלם הידיעה כמ"ש משה ע"ה אתה הראית לדעת כי ה' הוא האלהים אין עוד מלבדו מן השמים השמיעך את קולו ליסרך ועל הארץ הראך את אשו הגדולה וגו' ר"ל ששני החושים הדקים שהם השמע והראות קבלו מה שקבלו להשלמת שכלם במציאות ה' והשגחתו ויכולתו וכתב הפילוסוף שלהיות שני החושים האלה היותר נכבדים שבגוף שם האל התשוקה בהם יותר משאר החושים ועליהם אמר שע"ה עין רואה ואוזן שומעת ה' עשה גם שניהם ולכן הוכיח' הנביא שמעו שמו' ואל תבינו וראו ראו ואל תדעו והוא כאמר בתמיהה ר"ל האם היה ראוי והגון שתהיו שלמים בחוש השמע ולא תבינו הדברים הנשמעים ותשתלמו בעניינים הנראים ולא תקבלו מהם ידיעה הנה אם כן נבראו שני החושים האלה הנכבדים לבטלה וזהו אומרו שמעו שמוע וראו ראה ר"ל שמיעה אחר שמיעה וראיה אחר ראיה ועם כל זה לא תבינו כאלו הכחות ההם נמצאו לריק וע"ז אמר שלמה למה זה מחיר ביד כסיל לקנות חכמה ולב אין ואמר שהסיבה בזה החסרון הוא עובי שכלם ולבם הערל שממנו תוצאות חיים והוא התחלת החושים כולם ולכן בהיותו אטום נמשכו חסרונות בידיעה ובהבנה וזהו אומרו השמן לב העם הזה ומלת השמן כאילו אמר לבם שמן ואטום וערל ובעבור זה נמשך שאזניו הכבד ועיניו השע בחוש השמע ימלא הכבדות והעדר ההבנה ובחוש הראות ימשך גם כן העורון כי כל זה נמשך אחר ערלת הלב ויהיה אומר הכבד והשע כלם לשון מקור או יחזור מלת הכבד והשע ללב אשר זכר כי הוא בערלתו יכביד האזנים וישע העינים. ואומר פן יראה בעיניו הוא כאומר האם נחשוב שיש עוד תקוה שישובו לראות בעיניהם ויבינו לבם באמצעות מושגיהם עד שישובו אליו ויתרפאו מזה החולי הרע הנה זה אי אפשר כי הם מוטבעים בחולי עד שאין להם עוד תקוה והרמב"ם ז"ל בספר המדע פי' הפסוקים באופן אחר וזה שכיון שמה שהם שומעים אינם רוצים להבין ומה שהם רואים אינם משתדלים לדעתו לכן אמר ה' לנביא וצוה לו השמן לב העם הזה שישוב את לבם אחורנית ויכבד אזנם וישע עיניהם באופן שלא ישובו בתשובה לפי שאין תשובתם שלימה ויראה בעיניו ולבבו יבין ורפא לו וזה דרך ה' לעור עיני הרשעים שלא ישובו בתשובה לפי שאין תשובתם שלימה וימנע מרשעים אורם וכן נאמר בפרעה ויחזק לב פרעה ובסיחון כי הקשה ה' אלהיך את רוחו ואמץ את לבבו וכן בבני עלי הכל כנז"ל בהרד"ק ז"ל: ויהיה פירש השמן והכבד לשון צווי לא מקור: ויש סמך לדעתם בפ' ארבעה ראשי שנים אבל הוא בכללו רחוק אלוי שינעל ה' דרכי התשובה משום אדם ובענין פרעה אבאר דרוש זה על פי שרשיו בע"ה. וי"מ שלהיות דרך הרשע המכעיס את ה' לעבור על מצות ה' למרות מאמרו אמר השי"ת לנביא אחר שזה דרכם כסל למו אמור אליהם שיעשו הפך הנראה אלי ואולי מה שתאמר הפך כפי דרכם ויקבלו בו תועלת רב וזהו אומרו לך ואמרת לעם שבהיותם שומעים את הדברים האלהיים לא יבינו אותם ובראותם נפלאות ה' ומעשיו לא ידעו ולא יבינו ענייניהם והשמן לבם רוצה לומר שיצוה אותם להיותם ערלי לב ואטומי שכל וזהו גם כן ואזניו הכבד ועיניו השע ואין זה מפני שאני חפץ בזה אלא מפני שאולי כפי דרכם יעשו בהפך ממה שתאמר ובזה האופן מהתחבולה יקבלו רפואה וזהו אומר פן יראה בעיניו רוצה לומר אולי כאשר תזהירם בזה האופן הם יעשו בהפך ויראו בעיניהם ובאזניהם ישמעו ולבבם יבין וימשך אליהם תועלת עצום וזהו אומר ושב ורפא לו אבל הפירוש הזה עם היותו מתיישב על הלשון הנה הוא כנגד האמת כי לא יקבל האדם רפואה בעשותו הדברים הרצויי' אם לא יעשה אותם לשם מצות השי"ת ומפני קיום דברו עד כאן: והר"בע ז"ל בשער ל"ו הביא כהרמ"בם ז"ל וזה שאמ' השמן וגומר לשון צווי ואמר לו עד מתי ה' ויאמר עד אשר אם שאו ערים מאין יושב וגומר שעד שיקבלו העונש תעוכב התשובה מהם וכשישאו ערים מאין יושב אז תשוב הבחירה אליהם לשישובו בתשובה: והמאמר של אמר רבי יוחנן גדולה תשובה שמקרעת וגו' מסייע להרמ"בם ז"ל גם כן כמו שזכר מהרי"א ז"ל. והוא דעת נכון אף על פי שלא נתאור בעיני מהרי"א ז"ל: ובכלי חמדה פירשתי לע"ד שהכוונה שלב העם הזה להבין רע וכן עיניו ואזניו לזה אמר השמן לב העם הזה כיון שהוא נטוי לרע השמן אותו וכן אזניו אשר לא ישמעו כי אם רע הכבד. וכן עיניו אשר התלמדו לראות רע השע פן אולי על ידי ההשמנה הזאת והכבדת אזנים אולי יתהפכו לטוב כי יסתתמו השבילים אשר להם לנטות לרע ואולי ימשך טובה והיא פן יראה בעיניו ובאזניו ישמע ולבבו יבין ושב ורפא לו אמנם אם תניח אותו על תכונתו אשר הוא בא לעולם לא יתיישב על דרך טוב ולא יראה בעיניו לטוב ולבבו לא יבין לשוב ורפא לו עד כאן: ועל פי דרך זה יאמר שמעו דבר שיקרא שמוע שהוא לשמוע דבר ה' ואל תבינו להרע. וכן וראו דבר שהוא ראו שיקרא ראיה ואל תדעו ידיעה כמנהגכם להרע ולזה אמר הנביא השמן לב וגו' כנז' לעיל. עוד אפשר לפי שכתיב שמעו ותחי נפשכם בכלל השמיע' נכללה ההבנה ג"כ כמ"ש וישמ' אברה' לעפרון שהו' לשון הבנ' לזה אמר לך ואמר' לעם הזה שמעו כפשוטו שהו' שמוע ואל

תבינו שהיא הכוונה השנית בשמעו כאמור וכן וראו כפשוטו ראו הנסים שעשה ה׳ כדרש״י ואין צורך לגרף בראו ראייה שכלית כמו שפירש״י גבי וירא וירץ לקראתם וכן וירא בלק שהיא ראיה שכלית ולא שראה כן בעיניו וזהו וראו ראו לבד לא שתדעו ידיעה מצורפת אל הראייה כדי שתהיה כוללת שתיהן כי די באמת והפשת מועט תפשת והשמן לב העם הזה כנזכר לעיל דפרשית בכלי חמדה · ובהקדמתי לכלי יקר פי׳ שם שמעו ומסתפק אני בשמוע לבד באשר הוא שם אתם שומעי׳ ואף על פי שלא תבינו וראו ראית מה שמראה לכם הנביא ואף על פי שלא תדעו מוסר השכל כי די בשמיעה באשר הוא שם וכן בראיה כל דהו ע״כ : ומתוך מה שכתבתי בפסוק ואשמע את קול ה׳ או׳ את מי אשלח וכו׳ בביאור התא׳ דבי אליהו כנז״ל נתבאר הבנת הכתובים האלה ע״ש · והיה אפשר לפרש עוד בהבנת חז״ל במ״ש אלא למצוא מהם קורות רוח שהם מפרשים הפסוקים כדעת יש מפרשים ז״ל אשר זכר מהרי״א ז״ל שכיון שהם בנים סוררים הפך דברי אביהם לכך או׳ להם שמעו שמוע וגו׳ השמן וגו׳ אולי יעשו הפך דבריו אלה וישמעו ויבינו ויראו וידעו ולא ישמן לבם ולא יכבדו אזנם ולא ישע עיניהם וז״ש למצוא מהם קורת רוח שלא בכוונה ודרך מציא׳ בהשת בדעת ימצא מהם קורת רוח ואף על פי שהם לא יכוונו אלא להכעיס ומה שכתבתי שם הוא עיקר · עיין עליו : עוד אפשר שהב״ה אמר לנביא השמן לב העם הזה ראשונה ואחר כך ואזניו הכבד וענין העינים יהיה באחרונה להשע אותם והטעם שאני מלוך על טיחת מראות עיניהם באחרונה הוא כי אם היות עם עיניהם מראות את נפלאות ה׳ לא הייתה תקומה למפלתן לזה אמר אמנם עתה ששעיית העינים באחרונה הנה יש תקות מה לו׳ פן יראה בעיניו אשר המה פתוחות ויתקן האזנים מכבדות שלהם ובאזניו ישמע ולבבו יבין ואעפ״י שהושמן ושב ורפא לו ובזה מובן מה שהפך הסדר דפתח בלב ועתה השלים בו והיה אפשר לו׳ דקאי אמאי דסליק מיניה ועיניו השע פן יראה וגו׳ ואחר כך אל מה שקדם לזה והוא ואזניו הכבד ואחר כך ובאזניו ישמע ואח״כ אל ענין הראשון והוא השמן וגו׳ ולבבו יבין אבל מה שכתבתי נכון שמלך איחור ואת עיניו השע אפשר פן ירא׳ בעיניו ומכו׳ גוררת מכו׳ ואזניו ישמע ולבבו יבין ושב ורפא לורפוא׳ הנפש בכל הפרטי׳ הנז׳ :

ואומר עד מתי וגו׳ עיין רש״י ז״ל עד מתי ה׳ יכביד לבם ולא ישמעו ויאמר ידעתי כי לא ישובו עד תבא פרענות עליהם וילכו בגולה ושאו עריהם מאין יושב · שאו תשאה לשון גלמוד מאין יושב עד כאן · וכן הרא״בע בקירוב וכן הרד״ק ז״ל לפי הפי׳ הראשון עד מתי תמנע מהם התשובה כבר לקו בעונם וקבלו עונש ויאמר עד אשר אם שאו ערים וגו׳ ולפי הפי׳ השני יהיה עד מתי יהיו הם מקשים לבבם ואינם רוצים לשמוע תוכחות ויאמר ה׳ ידעתי כי לא ישובו עד אם שאו ערים אשר אם זה פירושו כמו וכי תקריב מנחת בכורים וכן אם יהיה היובל כי יהיה היובל כאילו אמר עד כי שאו ערים ואמר אשר ואמר אם שפי׳ כי כפל הענין במלות שונות כמנהג הלשון שחזק הענין ושאו ערים עבר במקום עתיד ואפשר שישאו ערים שיהיו מעטים היושבי׳ בהם אבל ישארו קצת בתים בעוד שימצא בהם אדם אמר ג״ז לא יהיה אלא כל הבתים יהיו ג״כ שאיות מאין יושב והאדמ׳ ג״כ תשאה שממה כי אין עובר אותה כמו והאדמ׳ לא תשם ע״כ וכן מהרי״א ז״ל :

ולע״רן לדקדק מאין יושב דהי״לל מיושב וכן ובתים מאדם · אבל כוון לו׳ כי לפי האמת כיון שהערים ובתים ישאו בעון יושביהם אם כן לפי האמת לא יקרא יושב אלא מחריב ומשאה שאיה וזהו שאמר אשר אם שאו ערים מאין יושב הוא לפי האמת וכן ובתים מאין אדם שאינו אדם לפי האמת אלא נמשל כבהמו׳ נדמו ובזה מובן אומרו אם שאו לשון עבר במקום עתיד לו׳ כי ישאו לעתיד בפועל אבל מאז שאו ונשתוממו בכח מלך מעשיהם שהיו עושים והם יושבים על אדמתם · ובזה נוכל לפרש תיבת אם כפשוטו שאינו לשון כי כדהרד״ק ז״ל שלא לשון תנאי הוא להקל עד אשר יהיה שאם שאו הערי׳ לשבת בעודן בישובן שאו והיו שוממין מכח מעשיהם הרעים יתחייב מזה שהערים הנזכרים יהיו מאין יושב שיגלו מהם לארץ אחרת כדי לכפר על מה ששאו ערים בהיותם יושבים על אדמתן ויטמאו אותה :

ורחק ה׳ את האדם וגו׳ רש״י ז״ל ורבה העזובה שהארץ תעזב מהם וכך הלשון ורבו מקומות עזובים בקרב הארץ ע״כ : והרא״בע ז״ל ורחק ה׳ את האדם וירחקם ויוליכם אל ארץ רחוקה העזובה תואר השם או פעולה · וכן הרד״ק ז״ל והאדם על ישראל הקרויין אדם והודיעם שיגלו לרחוק בית יהודה כמו שגלו ישראל ללחלח וחבור עד כאן · וכן מהרי״א ז״ל אלא שפי׳ זה על ישראל ולא על יהודה וכמו שיבוא : ולע״רן ורחק ה׳ את האדם הזכרים ויוליכם לארץ רחוקה גולים ונשות הם יהיו עזובות וזהו ורבה העזובה בקרב הארץ :

ועוד בה עשיריה חז״ל בשלהי כתובות אמר רבי זירא רבה ברבי ירמיה דור שבן דוד בא קטיגוריא בת״ח כי אמריתה קמיה דשמואל אמר צרוף אחר צרוף שנאמ׳ ועוד בה עשיריה ושבה והיתה לבער עד כאן לשונו · ופי׳ רש״י ז״ל קטיגוריא בתלמידי חכמים הרבה משטינים ומלמדים חובה יעמדו עליהם צרוף אחר צרוף גזירות על גזירות · ועוד בה עשיריה · שתשעה חלקים היו אבודים ולא נותר כי אם העשירית אף היא תשוב והיתה לבער ע״כ וכן לרש״י ז״ל ועיין הרא״בע ז״ל וכן הר״דק ז״ל וכן מהרי״א ז״ל הביא דהר״דק הנזכ׳ ודה׳ רא״בע ז״ל והוא פירש ממ״ש עד אשר אם שאו ערים וגו׳ על ערי ישראל אבל ערי יהודה ויהודה שהי׳ כמו עשירית מי״ב שבטים תשא׳ בה בירושלם עד תמלא סאת׳ גם היא ושבה והייתה לבער כאלה וכאלון שה׳אילנות ענפיהם הרבים ובאמצעות אותה ההשלכה תשאר טובה המצבת ועמידת הענפים הנשארים וזהו אשר בשלכת מצבת בם רוצה לומר אשר בהשלכת הענפים רבים תשאר מצבת מהשמה וכן יהיה זרע קדש שהם בני יהודה מצבתה כי היה להם שארית בארץ אחר גלות עשרת השבטים וקרא לבני יהודה זרע קדש להיות מלכיהם מבית דוד שהם זרע קדש באמת עד כאן תורף דבריו :

ולע״רן שהודיע כאן שעוד בה באומה הישראלית תשלוט עשיריה הוא נבוכדנצר שהוא עשירי ויבא בחדש טבת העשירי ויצר לירושלם כמו שיסד הפייטן וקס י׳בי׳וכו׳ וזהו אומר ועוד בה עשיריה שהוא י׳ ובחדש הי׳ והיית׳ לבער אבל תהיה כאלה וכאלון אשר אפי׳ בשלכת שהוא בזמן שמשליכים עליהן אפי׳הכי מצבת בם שה׳חוקות וקיימות כך ישראל אפי׳ שיהיו לבער יהיו הבלתי׳ ראוים והערב רב אבל הזרע קדש שבה הם יהיו מצבתה קיימין לעד לעול׳ : עוד אפשר כי אף גם זאת בהיותה בארץ אויביהם לא מאסתים ולא געלתים לכלותם לכלותם כתיב היא כנסת ישראל ככלה תעדה כליה והיא עשיריה בסוד עשר ספירות בלי מה וזה שאמר ועוד בה עשיריה שגלו לבבל שכינה עמהם ובכל מקום ושבה והייתה לבער את המריעי׳ לישראל שלא כדין כי זרע קדש הם ישראל ככתוב קדש ישראל לה׳ ראשית תבואתו זרע קדש מצבתה ישראל הם הם מצבתה כשמתעסקים בתור׳ ובמצו׳ מוסיפין כח בגבורה של מעלן ועתה יגדל נא כח ה׳ וכש״חו הם חוטאים כתיב צור ילדך תשי כביכול מתישין כח גבורה של מעלן אם כן בהיות בה עשיריה נכון לבבם בתשוב ותהי׳ לבער והיה בית יעקב אש וידליקו בהם כאלה וכאלון אשר בוערים בשלכת ר״ל בעלין שלהם והם קיימים ומצבת בם כך זרע קדש ברוכי ה׳ הם הם מצבתה של עשיריה הנזכרת כמלא לפי׳ זה שישעיהו אפילו בשעת תוקף הרוגז כשאמר עד אם שאו ערים גו׳ ורחק ה׳ את האדם גו׳ סיים בנחמה ואמר ועוד בה עשיריה גו׳ :

ויהי בימי אחז גו׳ ב״ר אמרו מלאכי השרת לפני הב״ה ווי שמלך אחז אמר להם בן יותם הוא היכי יכול לפשוט ידיו בו גו׳ פרשתיו בכלי חמדה בסדר תולדות יצחק · וכן הביא רש״י ז״ל ועיין הרא״בע ז״ל וכן הביא הר״דק ז״ל בשם המדרש וכן מהרי״א ז״ל והוסיף לומר כי היה כפלאות ה׳ שבכל פעם כשהלך רצין לבדו נצח וכן פקח כי היו שלוחי ההשגחה אמנם עתה שחשבו בהקבץ יחדיו רצין ופקח ינצחו את ירושלם ולכ׳ עשה ה׳ ברחמיו שלא ינצחו כלל כי בטחו ברוב עם וגם לפי שחשבו לשלוח יד במקדש ה׳ אשר בירושלם ומה שאמ׳ ולא יכול רצין כדהר״דק או ולא יכול כל אחד מהם ולא מיבעיא לבדה אלא אפילו להלחם עליה לא עלה בידו ולא יכול מזה סתירה למה שאמ׳ בדברי הימים שהזכיר שנלחו והצליחו כי הנאמר שם הוא בפעמים אחרות ומ״ש כאן הוא כשבאו יחדיו ולא נצחו ובשם חכמי העכום הביא שפירשו ולא יכול להלחם עליה שחוזר לאחז שלא יכול להלחם עם רצין ופקח בעד ירושלם למלטה וזהו עליה בעד שלא היה יכולת בידו ונכון עד כאן וקשה תיבת עליה :

ולע״רן הגיד ויהי בימי אחז גו׳ שהיה שם ענין מתייחס לאחז במה שהו׳ אחז רע מעללים שאחז בתי מדרשות והיה שם גם כן ענין מתייחס במה שהוא בן יותם בן עוזיהו הצדיקי׳ ומה שהיה הוא כי מלך אחז עלה רצין ופקח ירושלם למלחמה ומה שהי׳ מלך בן יותם בן עוזיהו הוא ולא יכול להלחם עליה ואמר עלה רצין לא שהוא העיקר אבל לפי שפקח בן רמליהו היה בארץ שמרון וקרוב לירושלם קדם פקח בן רמליהו והכין עצמו ומחכהו אמנם רצין מלך ארם שהיה בדמשק לכך הזכיר בו עלה רצין בלשון יחיד שעלה שארצו ארם דמשק ופגע בפקח בן רמליהו מלך ישראל ועלו יחדיו ירושלם למלחמה ולא יכול על פקח כי הוא המעורר מדנים והוא הקים את רצין מלך ארם ובזה מובן שלא אמר עלו רצין ופקח אלא עלה · וזה שאמר נחה ארם על אפרים מורה שקד׳ מלך ישראל והכין למלחמה ואחר כך עלה רצין ונחה עליו כאמור ואמר עליה עליה פעמים והם מיותרים כי הי״לל ירושלם למלחמה ולא יכול להלחם · אבל לפי שהזכיר שעלה רצין ופקח והלך השוה שבהם למלחמ׳ אבל רצין להיותו מלך ארם כופר בעיקר כל מאויי נפשו היה לחלל שרי קדש

ולזה אמר למלחמה עליה · עליה ממש וזה יתייחס לרצין מלך היותו מלך אר׳ ולזה אמר עלה בלשון יחיד לפי שהיו חלוקים בתכליתיה׳ ולא אמר עלו ולזה אמר ולא יכול להלחם עליהם קנא ה׳ לכבודו ומי ילחם עליה עליה דייקא שזה גרם לו שלא יכול להלחם כלל ועיקר :

ויגד לבית דוד ב״ר אומרים לאילני מאכל למה אין קולכם הולך אומרים אין אנו צריכים פירותינו מעידין עלינו אומרים לאילני סרק למה קולכ׳ הולך אומרים הלואי גם שנשמיע קולנו נשמע ונראה אמר רב הונא לא מטעם הזה אלא אילני מאכל ע״י שהם כבדים בפירותיהם לפיכך אין קולם הולך אילני סרק ע״י שהם רקים וקלים לפיכך קולם הולך הדא הוא דכתיב כנוע עצי יער מפני רוח עד כאן שאו׳ מפני רוח מסייע לרב הונא שלהיות קלים ורקים הרוח מנידנד אותם לקלותם · ועל פי שיטת רב הונא אפשר שאמר הכתוב וינע לבבו ולבב עמו לפי שהי׳ לבם רק מפני הבטחון ועבודה ויראת ה׳ ולזה וינע לבבו ולבב עמו כנוע עצי יער מפני רוח ע״י שהם רקים וקלים אם כן דומה בדומה הם · ועיין רש״י ז״ל והרא״בע והרד״ק ז״ל ג״כ הביא דחז״ל הנז״ל : ומהרי״א ז״ל כנוע עצי יער שאין שם מחיצה שתגין בפני הרוח כאשר יש בגן ובפרדס מחיצות וסייגים · וכנוי ולבב עמו אל בית דוד שזכר עד כאן :

ולע״רן לבית דוד להודיע שכל הבית של דוד החיים עם המתים כנטערו בקבר אל הצער הזה : ואמר נחה ארם לשון נקבה כי תשם כנקב׳ כת ארם וה שאמר לאמר נחה ארם ר״ל ראוי לאמר שאחרי שגבה לבם כי נתחברו שני המלכים יחדיו זה סיבה לאמר שיתפשו כחם כי לא בחיל ולא בכח אלא ברוח ה׳ והנה אמר הכתוב על כל אלה השני המלכים שהם כקש לפני רוח וכהבל וזה שאמר וינע לבבו ולבב עמו של מלך ירושלם כנוע עצי יער מפני רוח כך אלו נע לבבם מפני רוח וכדמסיק משני זנבות האודים :

ויאמר ה׳ אל ישעיהו גו׳ סנהדרין פרק חלק מפני מה לא מנו את אחז א״ר ירמיה מפני שמוטל בין שני צדיקי׳ בין יותם לחזקיהו רב יוסף אמר מפני שהיה לו בושת פני׳ מישעיהו שנא׳ צא נא לקראת אחז גו׳ שדה כובס היכא דאמרי כבשינהו לאפיה ואיכא דאמרי אוכלא דקצרו ספף אריסיה ע״כ : וכן הביא רש״י ז״ל ועיין הרא״בע ז״ל והרד״ק ז״ל ומהרי״א ז״ל צא נא לקרא׳ אחז לפי ששאר המלכים היו באים לפני הנביא כדי להתנפל לפניהם ועתה א״ל ה׳ שילא הוא ושאר ישוב בנו שהיו לו בנים לאותות ולמופתים ולפי שהיה רוצה לבשרו בשורה טובה ותשועה לאחז לזהו יצא לקראתו גם להיות אחז גם רוח ולא יבוא אליו לכך לזהו יצא מירושלם לקראתו והענין הוא שאחז שמע השמועה הרעה הזאת בהיותו באחת מערי יהודה ולכן מהר לבא לירושלם כדי להשגב שם מפני האויבים ונצרך הנביא לצאת לקראתו בבואו לירושלם ולזהו שיוליך עמו שאר ישוב בנו לסי׳ טוב שאר ישוב שאר יעקב יחזרו ויתיישבו גו׳ וישובו בתשוב׳ ויתדבקו בה׳ ובשאר הפסו׳ כנז״ל ע״כ :

ולע״רן במה שכתב מהרי״א ז״ל אדקדק לשון צא נא לשון בקשה ר״ל אעפ״י שראוי הוא שהוא יבוא אליך צא נא אתה אליו או אמר צא עתה השיגהו אל קצה תעלת הברכה העליונה לסימן טוב יתהוה במעלה וידו על העליונה על רצין ופקח בן רמליהו ויהיה זה אל מסילת שדה כובס לסימן שיכבס אחז מרעה לבו ויאחז דרך אבותיו :

ואמרת אליו גו׳ עיין רש״י ז״ל וכן הרא״בע ז״ל וכן הרד״ק ז״ל וכן מהרי״א ז״ל בקירוב אלא שפי׳ השמר כתרגם לשון שמירה ואמר אל תשתדל לצאת למלחמה אבל השתדל להשמר כי עוד מעט יכלו לכך המשילם לזנבות האודים ההולכים וכלים שאין בהם כח להבעיר ועשנים שבאו בחרי אף ועלה עשן באפ׳ והבל המה ולא קראם מלכים לפי ששניהם לקחו המלכות בכח הזרוע ולא הייתה להם ירושה מאביהם מלך ע״כ :

ולע״רן השמר לשון שמירה מחטוא ובזה והשקט ובזה ימשך לך שאל תירא גו׳ כי פחדו בליון חטאים ובהיותך נשמר מחטאיך כמ״ש השמר אל תירא וזהו שלא אמר ואל תירא בוי״ו העטף : וקראם זנבות האודים לומר שכבר קרב קיצם ולא נשאר להם כי אם מעט כזנבו׳ האודים האלה שאין להם עשן אלא מעט למרות עיניו כעשן לעינים כן שלא יעערוהו בעיניו בראותו אותם בחרי אף אבל לפי האמת לא ירעו ולא ישחיתו בהר קדשי ואמר כי להיות רצין וארם יחדיו שונאים גמורים אשר לא מבני ישראל המה לכך הזכיר רצין וארם עמו של רצין · והזכיר בן רמליהו לבדו כי הוא ראש המחלוקת ויוכיח כן אומרו יען עליך ארם רעה ולא הזכיר המלך כי בענין השנאה והעצה רעה ארם עיקר ורצין מסכים עמהם גם כן אמנם אפרים ובן רמליהו אין כוונתם רעה בעיניהם אדרבה הם חושבים לטובה באמרם נעלה ביהודה גו׳ ונבקיענה אלינו לחברה עם שאר השבטי׳ ונמליך בתוכ׳ הטוב אלינו ובזה מובן שהסמיך תיבת רעה אל עצת ארם ולא אמר והפו יש בוי״ו אלא אפרים ובן רמליהו לאמר נעלה גו׳ כי בעיניהם של אפרים ורמליהו אינה רעה במה שיהיו כפופים יהודה אל ישראל : עוד אפשר שראה רצין וארם להועץ עצה נכונה להחזיק ידי אפרים ובן רמליהו לחרחר ריב ביניה׳ ואחרי שיכבוש בן רמליהו להתהפך עליו ולהכריתו ולהמליך את בן טבאל ארמי או ישראלי מלך חדש מתחת ידם ושעבודם וזה שאמר יען יען עליך ארם רעה שכוונתו אינה להמליך את בן רמליהו כי אף על פי שחוטא ישראל הוא אבל מחשבתו לעורר אפרים שהיה ראש המחלוקת על מלכות דוד ועל ירושל׳ ובן רמליהו לאמר בפה ולא בלב כי לבם לא לכון אבל הם אומרים נעלה ביהודה כאילו הם חברים יחדיו וזהו מורה אומרו נעלה ונקיצנ׳ ונבקיענה אלינו יחדיו ונמליך מלך בתוכה אבל תכליתם מבואר להכרית הכל ולזה אמר לא תקום המפורסם ולא תהיה העולה על רוחם ומחשבתם אשר בלבם :

יען כי יען עליך גו׳ נעלה גו׳ עיין רש״י ז״ל והרא״בע ז״ל וכן הרד״ק ז״ל והוסיף וכן מהרי״א ז״ל והוסיף ונקיצנה לשון קוץ עם שנהיה קוצים בתורה ולפי שהיה מחלוקת בין רצין ובין רמליהו מי ימלוך בה לזה אמר ונמליך בתוכה בן אשר יטב אלינו ויש מפרשי׳ טב אל שיטב בעיני האל יתברך עד כאן : ולע״רן נכון מה שכתבתי בביאור אלה הפסוקים מקושר עם פסוק ואמרת אליו השמר והשקט אל תירא וגו׳ עיין שם :

כה אמר ה׳ גו׳ כי ראש גו׳ וראש אפרים עיין רש״י ז״ל : והרא״בע ז״ל והרד״ק ז״ל ומהרי״א ז״ל אולי אמר לא תקו׳ עתה בימיך ולא תהיה כן לעתיד בימי בנך חזקיהו ומ״ש כי ראש ארם דמשק הוא לשון אלא והוא אחד מארבע לשונות שמשמש כי בהם והכוונה שהם חשבו ונועצו יחדיו למלוך ביהודה ולהבקיע אותה ונקיצנה לזה אמר שלא תקום ולא תהיה אלא נהפוך הוא שיחולו כל מחשבתם הרעה על ראש ארם דמשק ועל ראש דמשק רצין שעליהם יעלה מלך אשור ויעשה בהם מה שנתייעצו לעשות הם בירושלם שילכוד את דמשק וימית את רצין ואחר שזכר בקיצור מפלת דמשק ורצין זכר ג״כ מפלת שמרון ובן רמליהו באומרו ובעוד חמש וששים שנה יחת אפרים מעם וכבר ידעת שמלכות ישראל יכנה הכתוב בשם אפרים לפי שהתחילה מירבעם שהיה מאפרים ובאופן החשבון הנזכר של ס״ה שנה הביא כדהר״דק ז״ל : וכדרש״י והכל עולה לחשבון אחד · והביא עוד י״מ כי ראש ארם דמשק בלשון דלמא והוא אחד מארבע לשונות לשון דילמא כאילו אמר וכי ראש ארם תהיה דמשק וראש דמשק רצין לא יהיה כן וכי ראש אפרים שמרון הכל בתמיהה לא יקום ולא יהיה כן כי עוד מעט מהזמן יחתו ארם ואפרי׳ מעם באופן שנתייעצו וחשבו להוסיף מעלה על מה שיש להם ולא תקום ולא תהיה אלא אדרבה מה שבידם תנטל מהם מארם ומאפרים : ומ״ש אם לא תאמינו אתה ועמך בנבואתי הוא לפי שאתם מטבעכם כזבנים והכזבן זה דרכו שיחשוב שכולם כזבנים כמוהו או יהיה פי׳ כי לא תאמנו שאינכם קיימי׳ ונאמני׳ באמונתו יתברך ע״כ : ולע״רן בכפל לא תקום ולא תהיה הכוונה לא תקום עצתם ומחשבתם אשר חשבו להמליך את בן טבאל על ירושלם ולא זו אלא אף זו שלא תהיה לא ארם ולא בית ישראל ראויים להקים מלך על ירושלם ועל חלוקה זו השני׳ שאמר ולא תהיה נתן טעם ואמר כי ראש ארם דמשק וראש דמשק רצין ויפלו ביד מלך אשור ובעוד ס״ה שנה יחת אפרי׳ מעם אם כן כמצא שלא תהיה כמצאת במעלתה ובמצב הכבוד שהם עתה כי יחתו · או אמר לא תקום מה שחשבו למלוך רצין ובן רמליהו עליה ולא תהיה אפילו מקצת מזה באופן שלא תקום מינה ולא תהיה אפילו מקצתה · וכיוצא בזה אפשר לפרש על הפרטים שאמר נעלה ביהודה ונקיצנה ונבקיענה אלינו ונמליך גומר ולזה אמר לא תקום כל זאת העצה ולא תהיה אפילו מקצתה ואילו לא כפל לא שמענו כן אבל הכפל מורה שלא מינה ולא מקצתה יתקיים · ונתן טעם לדבריו כי ראש ארם דמשק וראש דמשק הוא רצין הנז״ל והנמשל כזנב האוד העשני׳ המתנונ׳ והולך ובעוד ששים וחמש שנה ר״ל שלא יעברו הס״ה אלא בעוד ובתוך הזמן הזה יחת אפרים מעם והנה ראש כל מלכות אפרים היא שמרון וראש שמרון בן רמליהו שאין ראוי להזכיר שמו כי שם רשעים ירקב אם כן מאחר שאלה הם הראשים מהם תקח מופת ואות לאחריתם כי לא תהיה אחרית לארצות הרשע וראשיה׳ רשעים שיתמו יחדיו ולא תקים ולא תהיה שישלטו המה בישראל ויהודה אם לא תאמינו ה״י אם לא תהימנון במילי נביאי הרי לא תתקיימין עד כאן : או יאמר לא תקים עצתם הנזכרת להמליך בתוכה את בן טבאל ולא תהיה כי ראש ארם דמשק כלומר חלילה מהיות ארם ראש לדמשק ומהיות ראש דמשק רצין כי יפלו בנופלים דמשק רצין יהרג וכן אפרים יחת מעם בעוד ס״ה שנה · ולפי זה סוף הפסוק שאמר לא תהיה מקושר עם תחילת פסוק כי ראש ארם ולפי זה אין לשון כי נתינת טעם :

והרב כמהר״ר משה אלשיך ז״ל פירש וזה לשונו · ואמרת אליו השמר וכו׳ אמר השמר מעשות

ונקיצנה · נעוררם במלחמה : ונבקיענה אלינו · נשוה אותה עמנו כבקעה זו שהיא שוה וכן ת״י ונשוינון עמנא שיהיו שוין עם עשרת השבטים במלך אחד : את בן טבאל · בן הטוב אלינו כן תירגם יונתן ויש לפרש טבאל אשר לא טוב בעיני המקום ובגימטריא של אותיות אלב״ם טבאל הוא רמלא ט״ר כ״ס · א״ל בן טבאל בן רמלה · ולא תקום עצתם זאת שתהא יהודה כבושה תחתיהם כי ראש ארם הוא דמשק ואין לירושלם עמה' כלום : וראש דמשק רצין · בדמשק יהיו ראש ולא בירושלם גם פקח ועשרת השבטים בעוד ששי' וחמש שנה לין' שנגזר בימי עמוס וישראל גלה יגלה מעל אדמתו : יחת אפרים · תרוצץ אפרים מעם שיגל' סנחריב עם מלכם הושע בן אלה לא ותשוב מנבואת עמוס עד שגלו עשרת השבטים ותמצאם ס״ה שנים נבואת עמוס היתה שתי שנים לפני שנתנגע עוזיהו שנאמר בעמוס שנתים לפני הרעש ועוזיה נתנגע עשרים וחמש שנים הרי כ״ז וי״ו של יותם וי״ו של אחז ושש של חזקיהו שנאמר וילכדה בשנת שש לחזקיהו היא שנת תשע להושע ויגל את ישראל אשור' הרי ששי' וחמ' ומציין שימי חלוטו של עוזיהו כ״ה שנים שנאמר בשנת עשרים ושבע לירבע' בן יואש מלך ישראל מלך עוזיהו בן אמציה על יהודה אפשר לומר והלא עוזיה וירבעם מלכו כאחת לפי חשבון שתמצא בספר מלכי' אלא שמלך מלכות מנוגעת בשנ' כ״ז למלכו נתנגע והוא מלך כ״ב שנה ואי אפשר לימנות ובעוד ששי' וחמש שנה מיום שאמר ישעיה נבואה זו שהרי בימי אחז אמרה והם גלו בשנת שש לחזקיהו וכך מפורש בסדר עולם שמנה הכתוב לנבואתו של עמוס : אם לא תאמינו · לנבואתי אתם ואחז ועמו אשר ידעתי כי רשעים אתם : לא תאמנו · לא אמון בכם : ויוסף יי׳ · ואוסיף נביא דיי׳ : שאל לך אות · לדבר הזה כי ידעתיך שאין אתה מאמין לדברי הקב״ה : העמק שאלה · העמק ושאל שאלה כמו שמעה סלחה שאל אות בעמקי תהום להחיות לך מת או הגבה למעלה לשאל אות בשמים : ולא אנסה · אין רצוני שיתקדש שמו על ידי : הלאות אנשי' · נביאי יי׳ : כי תלאו וגומר · לפי שהוא יודע שאתם אין מאמינים בו והוגעתם לפניו ברשעכ': יתן לכם אות · יתן הוא מאליו על כרחכם : הרה · לשון עתיד הו' כמו שמצינו באשת מנוח שאמר לה המלאך והרית וילדת בן וכתיב ויאמר לה הנך הרה וילדת בן הנה העלמה אשתי הרה השנה הזאת והיא היתה שנה ד' לאחז · וילדת בן וקראת שמו רוח הקדש תשרה עליו : וקראת שמו עמנו אל · לומר שיהא צורנו עמנו וזה האות שהרי נערה היא ולא נתנבאת מימיה ובזו תשרה בה רוח הקדש וזהו שנאמר לאמה ואקרב אל הנביאה וגומר ולא מצינו אשת נביא שנקראת נביאה אלא אם כן נתנבאה ויש פותרים שעל חזקיהו נאמר ואי אפשר שהרי כשאתה מונה שנותיו תמצא שנולד חזקי' לפני מלכות אביו תשע שנים ויש פותרים שזה האות שעלמה היתה ואינה ראויה לוולד : חמאה ודבש יאכל הוולד · שתהא ארצנו מלאה כל טוב : לדעתו

וְנָקִ֣יצֶנָּה וְנַבְקִעֶ֖נָּה אֵלֵ֑ינוּ וְנַמְלִ֥יךְ
מֶ֙לֶךְ֙ בְּתוֹכָ֔הּ אֵ֖ת בֶּן־טָֽבְאַל׃
כֹּ֥ה אָמַ֖ר אֲדֹנָ֣י יֱהוִ֑ה לֹ֥א
תָק֖וּם וְלֹ֥א תִֽהְיֶֽה׃ כִּ֣י רֹ֤אשׁ אֲרָם֙
דַּמֶּ֔שֶׂק וְרֹ֥אשׁ דַּמֶּ֖שֶׂק רְצִ֑ין וּבְע֗וֹד
שִׁשִּׁ֤ים וְחָמֵשׁ֙ שָׁנָ֔ה יֵחַ֥ת אֶפְרַ֖יִם מֵעָֽם׃
וְרֹ֤אשׁ אֶפְרַ֙יִם֙ שֹׁמְר֔וֹן וְרֹ֥אשׁ
שֹׁמְר֖וֹן בֶּן־רְמַלְיָ֑הוּ אִ֚ם לֹ֣א תַאֲמִ֔ינוּ
כִּ֖י לֹ֥א תֵאָמֵֽנוּ׃
וַיּ֣וֹסֶף יְהוָ֔ה דַּבֵּ֥ר אֶל־
אָחָ֖ז לֵאמֹֽר׃ שְׁאַל־לְךָ֣ א֔וֹת מֵעִ֖ם
יְהוָ֣ה אֱלֹהֶ֑יךָ הַעְמֵ֣ק שְׁאָ֔לָה א֖וֹ
הַגְבֵּ֥הַּ לְמָֽעְלָה׃ וַיֹּ֖אמֶר אָחָ֑ז לֹֽא־
אֶשְׁאַ֥ל וְלֹֽא־אֲנַסֶּ֖ה אֶת־יְהוָֽה׃
וַיֹּ֕אמֶר שִׁמְעוּ־נָ֖א בֵּ֣ית דָּוִ֑ד הַמְעַ֤ט
מִכֶּם֙ הַלְא֣וֹת אֲנָשִׁ֔ים כִּ֥י תַלְא֖וּ גַּ֥ם אֶת־
אֱלֹהָֽי׃ לָ֠כֵן יִתֵּ֨ן אֲדֹנָ֥י ה֛וּא לָכֶ֖ם א֑וֹת
הִנֵּ֣ה הָעַלְמָ֗ה הָרָה֙ וְיֹלֶ֣דֶת בֵּ֔ן וְקָרָ֥את
שְׁמ֖וֹ עִמָּ֥נוּ אֵֽל׃ חֶמְאָ֥ה וּדְבַ֖שׁ יֹאכֵ֑ל
לרעתו

וְנִתְחַבְּרִינוּן וּנְשַׁוֵינוּן עִימָנָא וְנַמְלֵיךְ
מַלְכָּא בְּגַוַהּ יַת מַן דְּכַשְׁרָא לָנָא׃ כִּדְנַן
אֲמַר יְיָ אֱלֹהִים לָא תְקוּם וְלָא תְהֵוֵי׃
אֲרֵי רֵישׁ אֲרָם דַּמֶּשֶׂק וְרֵישׁ דַּמֶּשֶׂק
רְצִין וּבְסוֹף שִׁתִּין וְחָמֵשׁ שְׁנִין יִבַּטְלוּן
בֵּית יִשְׂרָאֵל מִמַּלְכוּ׃ וְרֵישׁ אֶפְרַיִם
שָׁמְרוֹן וְרֵישׁ שָׁמְרוֹן בַּר רְמַלְיָה אִם
לָא תְהֵימְנוּן בְּמִילֵי נְבִיָּא אֲרֵי לָא
תִתְקַיְמוּן׃ וְאוֹסִיף נְבִיָּא דַיְיָ לְמַלָּלָא
עִם אָחָז לְמֵימַר׃ שְׁאַל לָךְ אָתָא מִן
קֳדָם יְיָ אֱלָהָךְ שְׁאַל דְּיִתְעֲבֵיד לָךְ נֵס
עַל אַרְעָא אוֹ תִּתְחֲזֵי לָךְ אָת בִּשְׁמַיָּא׃
וַאֲמַר אָחָז לָא אֶשְׁאַל וְלָא אֲנַסֵּי קֳדָם
יְיָ׃ וַאֲמַר שְׁמָעוּ כְעַן בֵּית דָּוִד הַזְעֵר
לְכוֹן דְּאַתּוּן מַהְלַן יַת נְבִיַּיָא אֲרֵי
תַהֲלוּן אַף יַת פִּתְגָמֵי אֱלָהִי׃ בְּכֵן
יִתֵּן יְיָ הוּא לְכוֹן אָתָא הָא עוּלֵימְתָא
מְעַדְיָא וּתְלִיד בַּר וְתִקְרֵי שְׁמֵיהּ
עִמָּנוּאֵל׃ שְׁמַן וּדְבַשׁ יֵיכוּל
עד

ולא תהיה ח' וסימ' נמסר בסדר קדשים : וראש י״א וסימ' במס' רבת' · וקראת ד' דפין בקריאה וסימ' וקראת שמו ישמעאל כי שמע · וקראת שמו עמנואל · וקראת אתכם הרעה באחרית הימים · וקראת ישועה חומותיך ושעריך :

ונקיצנה · נעשה לה מצור עד שיקוצו מפנינו ויפתחו לנו : ונבקיענה אלינו · אז נבקיענה כלומר נבקיע חומותיה ונכנס בה ותהיה ברשותינו ונמליך מלך בתוכ' על ידינו וממנו · ומי יהיה זה את בן טבאל והוא היה איש מבני אפרים שהיו חושבים להמליכו בירושלם זאת היתה עצתם : ולא תקום ולא תהיה · ויונתן תרגם ונקיצנה ונבקיענה אלינו ונחברינון ונשוינון עמנא · ותרגם את בן טבאל ית' מאן דכשר לנא עשה מלת טבאל נוטריקון הטוב אלינו · ויש מפרשים טבאל רמלא בשפת בי״את דה״ל ב״ס · ורמלא הוא על בן רמליהו : כה אמר · לא תקום · עצתם ולא תהיה : כי ראש · לא יהיו הם ראש ומלך בירושלם כמו שחשבו · כי למש' הוא ראש ממלכ' ארם וראש דמשק הוא רצין ולא יהיה ראש ירושלם · ועוד אני אומר להם כי בעוד ששי' וחמש שנה יחת אפרים מע' ופירושו יחת עם אפרים כלומר רצין וארם יחת עם אפרים מהיות עם זה · ויהיה חסר אפרים וי״ו השמוש · כמו שמש ירח · ורבים כמוהו · ופי' יחת רצין הנזכר כי עליו היה מדבר ועל ארם · ואמר כי הוא יחת ואפרים גם כן מהיות עם ולא יהיה ראש רצי' אפי' מארם וגם ארם לא יהיה עיר שיוכלו להנה' ולעשות דבר מעצמם · וכן שמרון שהוא ראש אפרים היום וראש שמרון הוא בן רמליהו לא יהיה זה לאורך זמן כי יחתו ארם ואפרים מעם · וכן אמר ישא את חיל דמשק ואת שלל שמרון לפני מלך אשור · ואמ' ושאר ארם בכבוד בני ישראל יהיו · וחשבון ס״ה שנה אינו מתחיל מנבואה זו שהרי בזה הפרק נולד הבן קרא שמו אל · ואמר בטרם ידע הנער קרוא אבי ואמי ישא את חיל דמשק ואת שלל שמרון לפני מלך אשור · וכן נאמר במלכים ויעל מלך אשור אל דמשק ויתפשה ויגלה קירה ואת רצין המית · אלא פירושו ובעוד ששים וחמש שנה בהשלמת ששי' וחמש שנה מנבואות עמוס שהתנבא על דמשק · ואמר ושברתי את בריח דמשק וגומר · וגלו את ארם קירה אמר ה' וכן התנבא על גלות ישראל והיתה נבואת עמוס לפי החשבון בשנת שבע עשרה לירבעם בן יואש מלך ישראל · כיצד ירבעם מלך אחד וארבעים ומנחם עשר הרי אחד וחמשים ופקחיהו בן מנחם שנתים הרי חמשים ושלש · ופקח עשרים הרי שבעים ושלש · והושע בן אלה תשע ואז גלו ישראל הרי שמנים ושנים · חסר מהם שבע עשרה הרי ששים וחמשה חשבון מכוון ולא חשבנו ששה חדשים לזכריה וירח ימים לשלום : וראש אפרים · פירשתיו : אם לא תאמינו כי לא תאמנו · אמר הנביא אם לא תאמינו לדברי אלה למה הוא זה לפי שאין אתם נאמנים וקיימים באמונת האל : תאמנו · ענין קיום כמו מימיו נאמנים : ויוסף ה' דבר אל אחז · פירוש על ידי ישעיהו : שאל לך אות · ידע שלא היה מאמין בדברי האל והוא עצמו הוכיח שלא היה מאמין ששלח מלאכים אל מלך אשור ואמר לו עלה והושיעני מכף מלך ארם ומכף מלך ישראל הקמי' עלי · ואם היה מאמין בדברי האל לא היה עושה כן ולא היה שולח לו שחד · אלא מתוך שלא בטח בדברי האל שהבטיחו מהם שלח שחד למלך אשור לעזור לו מהם : ה' אלהיך · אמר לו אלהיך אף על פי שהוא לא היה מאמין בו אמר הוא אלהיך ושופטך מיד אלה המלכים · והאמן בו כי הוא אלהים עניינו אדון ומשגיח ושופט : העמק שאלה · העמק לשאל איזה אות תרצה שיתן לך · שאלה מקור במשקל הלווי' ה' שמעה ה' סלחה · ופי' · העמק והגבה אם תרצה אות בשמים או בארץ · וכת״י שאל דיתעביד לך נסין על ארעא או יתחזי לך בשמיא · ואמר נסין על אשר בארץ כי על ידי נס היה האות שנתן לו בארץ להיות דעת והכרה לתנוק : ויאמר אחז לא אשאל ולא אנסה · כל זה היה מעט האמנה · ואף על פי שהוא אומר בלשון האמנה : כי לא ינסה האל אף על פי כן הנביא ידע את לבבו כי לא אמר אלא מתיעוט האמונה כאומר איני חושש לנסותו בזה לפיכך ענה לו הנביא כי תלאו גם את אלהי : ויאמר · בית דוד · לגנותו לא קראו בשמו · כמו שמע נא בן אחיטוב · וזכר דוד ולא זכר אביו כי בעבור דוד היתה לו המלוכה ובעבורו עושה עמו האל נסים · וכן ויאמר משה אל קרח שמעו נא בני לוי : אנשים · כתרגומו ית נביאיא · וכן את אלהי ית פתגמי אלהי · כלומר שאין אתם מאמינים בהם ותחשבו בלבבכם כי הוא נלאה וחלש מלהקים את דבריו · והלאות והיגיעה בדברים או בפעולות : לכן · הוא יתן לכם אות מעצמו אף על פי שאין אתם חפצים בו והוא · יתננו לכם כדי שתאמינו בו על כרחכם : הנה העלמה הרה · והעלמה הזאת היא אשת הנביא או אשת אחז · והוא הנכון · כי אם היתה אשת הנביא היה אומר הנביאה כמו שאמר ואקרב אל הנביאה · ועוד שאמר מלא רחב ארצך עמנואל · משמע כי בן מלך היה · אמר עתה היא הרה ועתה היא יולדת בן ותקרא אמו שמו עמנואל : וקראת · על אמו הוא אומר והיה מנהגם כי האמות היו קוראות שם לבניהן · ואמר וקראת דרך נווי כי הנביא היה מצוה שתקרא שמו בן · כי מיום שיולד יהיה לכם שלום ויהיה האל עמכם לכך תקרא שמו עמנואל · ומהו האות · חמאה ודבש יאכל · כלומר מיום שנולד יאכל דעתו חמאה ודבש וכל דבר מתוק שיקריבו לפניו הוא יפתח פיו לו ויקחנו ואם יקריבו לפניו מאכל רע ימאסנו ויסגור פיו לו ולא ירצה בו : וזהו

אבן עזרא

ונקיצנה · פועל יוצא עד שיקוצו מפנינו והטעם על ירשו' על כן ונבקיענה : את בן טבאל · יש אומרי' כי הוא בתמורה רמלא והוא בן רמליהו וזה הבל כי בעבור שהזכיר בתחילה בן רמליהו והנה אומר עם ארם ונמליך מלך יש אומר הטוב אלינו ואין מלת אל כי אם כלא כאילו אמרו את בן טוב לא והנכון שהוא שם שר גדול מישראל או מארם : כה · לא תקום · זאת העצה כי כן הזכיר למעלה יעץ וכבר הודעתיך כי כל פועל אם לא נזכר השם לעולם הו' בכח הדבור : כי · טעם כי כמו כי עם קשה עורף הוא אף על פי והטעם בעבור רצין ופקח הגרים על ירושלם : ובעוד · כאמור עוד נשארו שנים ויהיה כן ותוספ' הב״ית כבי״ת בטרם ותחלת זה החשבון משנת הרעש שהיה בימי עוזיה שהתנבא עמוס וישראל גלה יגלה וכמוהו ויהי מקץ ארבעים שנה ויאמר אבשלום : יחת · מגזרת החתות והוא מבנין נפעל כמו ימם והטעם שיהיה לו רע מעם שיבו' עליו ויתכן היות יחת מבעלי הכ״ון כמו יגש וכמוהו תחת גערה והנה נראה הכ״ון במלת הנחת יי׳ גיבוריך והטעם שירד מהיותו נחשב לעם : וראש · כאשר פרשתי : אם לא תאמינו · תחסר מלת דברו והטעם בקשו אות על כן כתיב אחריו ויוסף יי׳ שאל לך אות והנה ירא' כאשר אמר הנביא אם לא תאמינו שלא ענה · וטעם כי לא תאמנו בעבור שאין אמונה בכם כמו ויאמנו דבריכם : ויוסף דבר אל אחז · על ידי ישעיהו וכמוהו וידבר יי׳ אל מנשה ואל עמו : שאל · העמק שאלה · ליווי אחר ליווי בלא דבק וי״ו וכמוהו התאחדי הימיני ומלת שאלה על משקל יי׳ שמע' כאילו אמר שאל והעמק בשאלה שתהיה למט' או הגבה למעלה ורבי' אמ' שמלת העמק גם הגבה שם הפועל : ויאמר · מתשוב' הנביא ידענו כי מחשבת אחז היתה לרעה וטעמו לא ארצ' לשאול ולנסו' כי אדע שלא יוכל לעשות מה שאשאל ממנו : ויאמר · הלאות · דבר שלא יוכל לעשותו והנה טעמו בעבור שאתם מלכים ואין כח באדם כנגדכם תחשבו כי כן דרך השם : לכן · טעם הוא אע״פ שאתם לא תשאלו האות הוא יתננו לכם והתימה מהאומרי' שעל ישעיהו ידבר והנה האות נתן לאחז ואותו נולד אחרי שנים רבות ועוד שאמ' כי בטרם ידע הנער טוב ורע תעזב האדמה והנה היתה ארץ אפרים גם דמשק עזובה בשנת שש לחזקיהו והכתוב אמר מפני שני מלכיה ורבים השתבשו ואמרו כי עמנואל הוא חזקיה וזה לא יתכן שאם אמ' שזאת הנבואה היתה בתחילת מלכות אחז הנה כל מלכותו שש עשרה שנה וכאשר מת היה חזקיהו בן עשרים וחמש שנה ואחרי' אמרו שהוא בן אחז ואחרים אמרו שהוא משל למלכות ואם כן מה טעם לדעת הנער טוב ורע ומה טעם למהר שלל לקרא אב ואם · והישר בעיני שעמנואל הוא בן ישעיהו גם כן מהר שלל והעד ואקרב אל הנביאה גם כן שאר ישוב וכל אחד מאלה השלשה בנים נקראו לאות מה שעתיד להיות הנה עמנואל שהשם יעזרם ויהיה עמם בצרה שהם עומדים בעבור שני המלכי' ומהר שלל שבאה עת גלות שומרון ושאר ישוב שאחרית ישר' יעשו תשובה והנה הנאמן על זה הפי' הנה אנכי והילדים אשר נתן לי כמו הילדים אשר חנן אלהים והמפרשים אותם תלמידים ירחוקו כמוהו במקרא גם ישעיהו היה לאות ולמופת על מצרי' ויאמר הגאון כי האות הוא שיהיה זכר ולפי דעתי שהאות תמאה ודבש יאכל כי אין מנהג הילדים שיאכלו בעת לדעתם וידענו כי הקטן בשנים יקרא נער והנקב' נערה גם כן עלמה והזכר עלם והנה יתכן להיותה בעולה או בתולה כי אין הטעם רק כנגד השנים ועלם יוכיח והנה דרך גבר בעלמה ואימנה בתולה כלל בעבור שאמר ברחם לא ידעתם : וקראת · העלמה כמו וחטאת עמך : חמאה ; לדעתו

אורים ותומים

שאל לך וגומר הנה אם הוא רונה שישאל וינסה לא״ח נגד מאמר משה רבינו ע״ה לא תנסו וגו' ולכן השיב לא אשאל ולא אנסה אם כן מה טעמו מה שאלתו שאמר ששמעו וגו' ופיד שאין ירצ' שמעם בעיניהם שלאותי אנשים גם תוספת מלת יתן ה' מה מלת הוא בכאן אומר שאין כונת הנביא שינסה את הש״י אבל ינסה אותו אם דבריו נכונים כלומ' אם בדבר ה' הו' נא או הוא דבר עצמו והנכון כי אם ישאל ממנו דבר שלא יוכל לעשותו' אם שלא בכח הש״י וזהו שאל לך אות מעם ה' ומ' אם הם דברי ה' יתקיימו אם המנס' יאמין שדברי הש״י יתקיימו אבל אחז לא בלבד לא האמין הנבי' אבל השיב כנגד הש״י ואמר שאין צ״ל שלא ישאל אותו כ״ש כי גם את הש״י לא ינסה כאלו מאמין יד' כי אינו מאמין בנבי' וגם בש״י מורד וזהו התפש מכם הלאות ולכן אמר כי גם יתן ה' הוא לכם אות עד עתה הייתי אני הנותן האות ועתה גם כי אינכם מאמינים יתן ה' הוא :

מנחה גדולה

אתם לא תאמינו הוא לפי שלא תאמנו כי מסרבנות' ימשך גם לכם קושי לב : ויוסף ה' וגו' ירצה שהוסיף לעוררו ע״י הנביא לתשובה וז״ש ויוסף מלבד דבור ראשון שפלא ה' ישעי' לקראת אחז לעוררו לתשובה עוד הוסיף לדבר אליו לעוררו לתשובה ואמר שאל לך אות מעם ה' אלהיך ירצה שיבקש פני ה' וישאל ממנו בתפלתו אות על זה הנאמר לו שיוצל משתי המלכים · כי ע״י שישוב אל אל יהיה לו כח לשאול אות וה' ימלא בקשתו · והאות יהיה שיהיה מובטח שלא יגרום החטא שיפול ביד שונאיו וזה ג״כ כוונת החסידי' ששאלו אות כמו אברהם שאמר במה אדע שלא יגרום החטא וכן חזקיהו מה אות וגו' · וז״ש ג״כ מעם ה' אלהיך שישוב אליו ויקבל אלוהותו עליו גם אמר מעם ה' אלהיך אפי' שיהי' אות שלא כמש' ביד שליח אלא ביד ה' אלהיך וזה העמק שאלה להחיות מתים שאינו כי אם ע״י ה' כמ״ש אני ה' בפתחי את קברותיכם או הגביה למעלה שיתן מטר שלא ביום המעונן שגם מפתח של מטר אינו נמסר ביד שליח וזה יהיה לו יותר לאות וסימן מובהק ממה שיעשה האות ע״י הנביא שאפשר שיסתפק בו אם הוא ענין כישוף וכדומה וז״ש לו שאל לך אות אתה בעצמך שאל אות בינך ובינך מה שיעשה לך ה' כדי שתדע שאלהא אלקי' היא ואחז השיב לא אשאל לא אתפלל אל ה' לשוב אליו ואינו מבקש ממנו אות · כלומר לא אני ולא שכרן איני מבקש לעשות תשובה ואיני מבקש שעי״כ יקבל תשובתי ויתן לי אות · ולזה אמר ישעיה המעט מכם הלאות אנ״ש ש״א אתם מאמינים באותות הנעשה ע״י מלאכות אנש' כי

בענין שלוח שוחד או הסכיר עליהם מלך ורוב עם רק השקט בביתך ומאמרי בשם ה' תאמן אל תירא ובשכר האמנה זו ולבבך שכולל גם היצר הרע אל ירך מעבירות שבידך כי אלה הם שני זנבות האודים העשנים שלהבת אין בהם זולת עשן כן אין להם אור שפע עזר משדי רק גאות ותמרות עשן ולא עוד אלא שהרי בחרי אף מן השמים עליהם רצין וכו' וטעם החרי אף שעליה הוא יען כי הנה יעץ עליך אחז מלך ארם וזה דרך מלכיות מתגרות זו על זו אך החרי אף הוא על אפרים ובן רמליהו עם בני ישראל ומלכם בשביל אומרם נעלה ביהודה הם ערי יהודה ונשים בה קצין תחת ידינו ונבקיענה אלינו בין ישראל וארם ובתוכה הוא ירושלים הוכיות יהודה נמליך מלך ושלא יהיה מזרע קדש דוד רק את בן בלתי טוב שלא יהיה לו זכות אבות שיקפה להסירו אחרי כן רק שיהיה סר אל משמעתנו להסירו ולקיימו על רצוננו כפי האמנה שנמלא בו והנה בדבר הזה הם מפרים עלתו יתברך אשר יען לבלתי הכרית מלך יושב על כסא דוד עד יום גלות הארץ ובאחרית הימים יהיה קצף וחרי אף על אפרים ובן רמליהו לכן אל תירא מהם כי מה יעץ עליך ארם רעה לא תקום ואשר אמרו אפרים ובן רמליהו נעלה ביהודה וכו' לא תהיה כי הנה ראש ארם לא יהיה רק דמשק ולא יהודה כאשר אמרו ונבקיענה אלינו ועוד אני מבשר כי ראש דמשק לא יהיה רק רצין לבדו כאשר אין קיום לאד' כ"ה בעוד שראשו קיים כי אין חיות וקיום לדמשק רק בעוד שרצין קיים כי במותו גלו עם ארם קירה ונלקחה דמשק ולא היתה עוד ראש ממלכה ועל התמדת אפרים אמר בעוד כו' יחת כו' וכן ראש אפרים שומרון ולא ירושלם כאמור ונבקיענה וכו' ונמליך וכו' וגם ראש שומרון לא יהיה לה ראש רק בן רמליהו כי אחרי מותו כאלו סרה ראש שומרון וחייתה כי מלך הושע בן אלה ואז גלו בראש גולים בחלח וחבור כו' ומפני שפתח דבריו לוה על האמנה כמפורש על פסוק אל תירא כי אמר בסוף דבריו אם לא תאמינו תבא עליכם צרה וצוקה ולא יהיה מאמין לכם לרחמכם ע"כ:

ויוסף ה' שאל לך אות גו' תנחום העמק שאלה או הגבה למעלה העמק שאלה שיחיו המתים או שיעלו קורח ועדתו או הגבה למעלה אם אתה מבקש שירד לך אליהו ז"ל אמר יודע אני שיש בו לעשות אבל איני מבקש שיתכבד בשבילי שנאמר ויאמר אחז לא אשאל ולא אנסה את ה' עד כאן לשונו: ולע"ד לדקדק מנא ליה דרשא זו העמק במתים בעדת קרח והגבה על אליהו · ועוד תרתי מנא ליה בהעמק שאלה שיחיו המתים או שיעלו עדת קרח ועוד קשה מה טעם יהיו אלה האות ולא בזולתו מהדברים שאפשר להיות אות ומופת · ועוד מנא ליה שאמר אחז יודע אני שיש בו כח לעשות וגו': ונראה דהוקשה לחז"ל כי היה די שיאמ' שאל לך אות מעם ה' אלהיך גו' העמק למה לי · עוד הוקשה להם תיבת לך המיותרת עוד הוקשה להם לשון מעם ה' דהיה לו לומר שאל לך אות מה' אלהיך ועוד העמק או הגבה שהרי לא אמר הגבה למעל' שאלה מכורף לזה שה"א של שאלה מיותר' כמו שכתב רש"י ז"ל כי די שיאמר העמק שאל וכן תיבת למעלה מיותרת לזה אמר כי בהיות אחז חוטא בענין התורה שנקרא אחז על שאחז בתי כנסיות ובתי מדרשות צור תעודה חתום תורה בלימודי והתורה היא המחיה מתים כמו שאמרו חכמינו ז"ל כי טל אורות טליך העוסק בטל תורה טל תורה מחייהו לזה אמר שאל לך אות מעם ה' לך רוצה לומר אות המתייחסת לך במה שאחזת בתי מדרשות אשר בעסק התורה תלויה התחיה וזה שאמר מעם ה' אלהיך רוצה לומר שהתחיה עמו יתברך ממש ככתוב בפתחי את קברותיכם וזהו העמק שאלה ר"ל אות תחיית המתים אשר בעמק או שיעלו עדת קרח אשר קנטרו את נבואת משה ותורתו אשר ירדו חיים שאולה ואומרים משה ותורתו אמת ז"ש העמק בתיבת העמק רמוז תחיית המתים ובתיבת שאלה רמז אל שירדו חיים שאלה ואף על פי שתיבת שאלה לשון שאלה הוא עם כל זה אפשר מהכרח היתור דרשו בו לשון שאולה · ומיתור למעלה למדו על אליהו אשר עלה למעלה וזה שאמר הגבה השאלה ולא במופת ואות שמימי אלא למעלה רוצה לומר באליהו שעלה למעלה שעל ידו גם כן נתאמתה התורה כמו שאמרו חכמינו ז"ל ה' הוא האלהים ה' הוא האלהים שהוא מעין אנכי ה' אלהיך הנאמר בסיני ובכרמל היה כפול כי זאת נחמתו של הכרמל ביום יבא כדי שתנתן תורה עליו ולא קפח הקב"ה שכרו כמ"ש שנעשה על ידי אליהו היה ענין קיום התורה והריגת נביאי השקר אשר היו רודפים ישראל אחריהם אם כן לזה אמר ביחוד העמק שאלה מגד המתים היורדים למטה לארץ או מגד עדת קורח שרמז בתיבת שאלה · או מענין אליהו אשר עלה למעלה בסערה כי הם ענינים יחד כולם מתייחסים בענין התורה אשר אחז סוריה ודלתיה והנה בתשובת אחז דקדקו חז"ל בפסוק ויאמר אחז כי תיבת אחז מיותרת כי ידוע שאחז הוא האומר כי כבר קדם דבר אל אחז לאמר שאל לך גו' אם כן די שיאמר ויאמר לא אשאל גו' ודבר הלמד מענינו הוא שאחז האומר · ועוד קשה כפל לא אשאל ולא אנסה את ה' · ועוד יקשה אומרו ויאמר שמעו נא בית דוד גו' כי תלאו גם את אלהי ומה לאות אלוה יש כאן אדרב' קיים אחז דבר ה' שלא לנסות ה': לעומת כל אלו הדקדוקים הכריחו חכמינו ז"ל שלא הייתה אמירה זו על כשרו' כמי שאמר הריני מאמין ולא אשאל ולא אנסה את ה' אבל בהפך כי כן מחייב השכל לאחז לא ישיב כהוגן וזה אמר הכתוב ויאמר אחז רוצה לומר אמירה מתייחסת לאחז היא מתייחסת למעשיו הרעים וחטאים והיה אומרו לא אשאל ולא אנסה את ה' אמר יודע גו' שבזה מובן הכפל כי אמר יודע אני שיש בו כח לעשות וזה נרמז באומרו ולא אנסה את ה' כי יודע אני שיש בו כח ואין צריך נסיון אבל הטעם הוא שאיני מבקש שיתכבד בשבילי זה שאמר לא אשאל רוצה לומר איני שואל דבר שיבוא לו כבוד על ידי שיתגלגל דבר כזה על ידי אם כן היה מאמ' זה לאחז מאמ' מינות ואפקרות' ולזה בא מאמר הנביא שמעו נא בית דוד המעט מכם גו' כי תלאו גם את אלהי כי הוגעתם ה' בדבריכם אלה אשר אמרתם לא אשאל ולא אנסה את ה' כי אחז מבית דוד הוא: עוד אפשר שהוקשה להם כפל לא אשאל ולא אנסה ותירצו שלשון אנסה הוא מלשון הרמת נס לכבוד ולתפאר' כמו הרים נסי רוצה לומר לא אשאל כדי שלא אנסה וארומם אותו על ידי להרים לו נס כבוד ותפאר' ויש קצת סיוע לפירוש זה ממה שהבי' רש"י ז"ל בפסוק זה גבי ולא אנסה אין רצוני שיתקדש שם שמים על ידי ולא הביא כן בתחילת הפסוק לא אשאל כמו שהביא בסמוך בס' הזוה"ת בהעמק הזוהר בפרשה ויקרא עלה שני שאל לך אות אות ממש דכלהו הוו כטלין ברזא דלתיין · וכן ברחב מה כתיב ונתתם לי אות אמת דא את וי"ו דדא אקרי אות אמת ולי תימא שאר אתוון לאו איכון אות אמת אין אלא אות דא אות אמת אקרי העמק שאלה דא אות ה"א בתראה דבשמא קדיש' או הגבה למעלה דא את יו"ד רישא דבשמא קדישא ודא איהו רזא דכתיב שאל לך אות מעם ה' אלהיך אות משמא קדישא דכתיב מעם ה' דדא איהו שמא דקודשא בריך הוא אתחד ביה ומשכנא דאיהו על דא עד כאן: ועיין רש"י ז"ל והראב"ע ז"ל וכן הרד"ק ז"ל והוסיף ומהרי"א ז"ל הרחיב לבאר שאות כולל מה שיהיה דבר נסיי או דבר אחר אפי' שיהיה טבעי ובלתי יצא מההקש לא שיטעה הראש אות וראיה על דרך שאמר ישעיה עצמו הנה אנכי והילדים אשר נתן ה' לי לאותות גו' ואמנם ענין המופת יותר חזק מהאות אבל הנס הוא האות הנסיי יוצא מההקש הטבעי ולזה כשראה ה' שספק אחז והיה מלך כיותו בלתי מאמין בדברי ה' ולזה אמר לו שאל לך אות מעם ה' אלהיך שלא ילך לדרוש בבעל עקרון ולא בשאר אלוהות אבל שאל לך אות שאחז בעצמו ישאל מאת האלהים אות וסימן שיכיר בו אמיתת דבר הנביא ושיהיה האות הזה מיוחד לא ידע בו אדם זה שאמר שאל לך אות כלומר שיהיה האות אליו ביחוד ובאר לו עוד זה באומרו העמק שאלה שיעמק השאלה בלבו שלא ידע ממנה אדם או ישאל אותה בקול רם לפני הכל והוא אומרו או הגבה למעלה ואפשר לפרש על האות שיהיה בדברים התחתונים ואם בדברים העליונים וכדחז"ל בתנחומא כנז"ל והשיב לא אשאל ולא אנסה לא אשאל אות שהוא סימן נקל ולא אנסה בענין נס שהוא נסיון יותר וראיה ברורה נסיית ואף על פי שהמפורסם בו חסידות שלא לנסות את ה' אמנם תחתיה תעמוד בהרת הכפירה שאין מאמין בו ביכולת ובהשגחה בדברים האלה ואמרו הראשונים ז"ל חילוק במה שאמר לא תנסו את ה' שהוא אסור דוקא כשמנסה אם יש כח לשנות הטבע אבל כאשר מנסה אם יעשה הדבר או לא יעשהו וכותן או אות בו מותר ע"כ: ולע"ד שאמר שאל לך להנאתך ולטובתך שעל ידי האות תבא להאמין בהשגחת הש"ית ויכולתו וזה שאמר לך וזהו גם כן אומרו ה' אלהיך ר"ל שתכיר על ידי האות יכולתי והשגחתי ותקבל אלהותו ותשוב אליו שיהיה ה' אלהיך כי עד עתה אינו אלהיך שאיך מודה באלהותו ואמר ה' אלהיך לרמוז אל דעת מהרי"א שישאל האות הוא בינו ובין הש"ית זה שאמר מעם ה' רוצה לומר בהיותך עמו ואין זר ביניכם כא שאל לך אות מעמי · והשאר מתפרש למעלה: למגיה הצעיר לוי לאכי' יאדו יצ"ו ולע"ד לדקדק שכיל"ל העמק שאל מהו שאלה וכן תיבת למעלה מיותרת די שיאמר או הגביה ונראה במה שהביא מורי זקני הרב ז"ל בפסוק זה משם ס' הזוהר העמק שאלה דא אות ה"א בתראה דבשמ' קדיש' או הגביה למעלה דא את יו"ד רישא דשמא קדישא ודא וכו' ולזה נלע"ד שלא אמר שאל לא שאלה כלומר של ה"א וכן לזה אמר למעלה שאילו אמר או הגבי' לבד הוה אמינ' העמק שאל ה' דא אות ה"א בתראה שכן כתיב העמק כלומר לך לך אל סוף השם דא ה"א בתראה ומה שאמר או הגביה הוה סלקא אדעתין דא ה"א הגבוה מה"א הנזכר דא ה"א קדמאה לזה אמר למעל' כלומר או הגביה למעל' כלומר לרישא דשמ' דא את יו"ד ולזה גם כן הגביה מלא יו"ד והוא השיב התשובה בלתי נאות התמ"
הנביא אומר שאשאל לי אות אחד מעם ה' או הה"א או היו"ד אבל אני אומר לך כי לא אשאל ולא אנסה את ה' כלומר אפילו אם תאמר לי שאשאל את ה' כולו שלם כמות שהוא אפילו הכי לא אנסה: עוד יאמר שמה שאמר מעם ה' ולא אמר שאל אות לה' אלהיך להיות שאחז לא היה ראוי שתגלה עליו שכינה וישאל שאלתו מה' לז"א לו שאל אות מעם ה' כלומר ממי שהוא עם ה' זה הנבי' והוא הנביא יחלה את פני ה' אלהיו יקיים האות שתשאל להבטיחך כי דבר ה' בפי אמת כי לא תקום ולא תהיה עלת רצין ופקח בן רמליהו ולא אמר בפירוש שאל ממני אות הגם שהוא נביא שלא יראה כמי שמתגאה ואומר אני ראוי שתשרה עלי שכינה ולחלות את פני ה' יקיים האות והמופ' מה שאין אתה ראוי לכך לז"א מעם ה' אלהיך ברמז ממי שהוא עם ה' אלהיך זה הנביא והוא תירץ לא מיבעיא שלא אשאל אות מעם ה' על ידי הנביא שהוא עם ה' אלא לא אנסה אפילו את ה' עצמו אם תשרה עלי שכינה לא אנסה ולא אשאל ממנו אות ועל זה בא תשובת הנביא ויאמר שמעו נא בית דוד התשובה הזאת לא אשאל מהנביא ולא אנסה את ה' אפילו אם תשרה עלי שכינה המעט מכם הלאות אנשים כלומר מעט הוא בעיניכם הלאות אנשים אלו נביאי ה' שאמרתם לא אשאל מהנביא מעט וקטן בעיניכם שלא נתרציתם בזה לבד אלא גם כי הלאו את אלהי שאתה אומר שאפילו אם תשרה עליך שכינה לא תתפעל ולא תנסה אותו עד כאן:

ויאמר שמעו נא גו' הלאות אנשים נביאי ה' כי תלאו גו' עיין רש"י ז"ל: והראב"ע ז"ל: והרד"ק ז"ל: ומהרי"א ז"ל בית דוד כנגד אחז וקרוביו ואנשיו והם היו כולם בית דוד והוא על דרך מה שאמר משה עליו השלום שמעו נא בני לוי שישעיהו הנביא ברר דבריו ואמר המעט מכם שתוכו בני אדם בדברכם אליהם חונף ויסמכו על דבריכם וימלאו עצמם באונאה ושקר וכזב כי תלאו גם את אלהי הכהל באנום תהתלו בו שאמרו שיו מה שאינו בלבבכם ע"כ: ולע"ד לפי שמלכו בית דוד דנים ודנים אותם לפי שהם כפופים לדין התורה עונתיים לזה אמר לאחז שמעו נא בית דוד רוצה לומר הבית הנאמן לה' ומסכים אל משמעתו וכיון' בזה הוא מה שאמר משה עליו השלום המעט מכם כי הבדיל גו' אמר המעט בעיניכם הלאו אנשי' הלא הם נביאי ה' תנו דעתיכם כי תלאו גם את אלהי רוצה לומר מצטרף גם אל לאות האנשים שמאחר שהאנשים האלה שלוחיו יתברך בלאותם הרי הוא ללאות גם את אלהי ובזה מובן תיבת גם את ואם כן ק' נא ימעט מכם זה כי דבר גדול הוא הלאות אנשים השלמים כהלאות ה' כי התלמידי חכמים נהרבו באת ה' אלהיך תירא לרבות תלמידי חכמים כל שכן הנביאים שהם גם כן תלמידי חכמים שיש להם רבוי על רבוי זה שאמר כי תלאו גם את אלהי: ותחני החכם השלם כהר"ר מרדכי יצ"ו פי' שהמעט זה הוא כמו המעט מכם וכו' שפירשו חכמינו ז"ל ממעטים עצמיכם וכו' כאן מוכיחם שכשתנו עליהם סדרי בראשית והתועלת שהייתה לכם עד עתה שהייתם ממעיטים עצמיכם ומתביישים מהנביא כמו שזכר למעלה מחז"ל גבי אל מסלת שדה כובס שהיה כובש את פניו בפני הנבי' זה שאמר איך נהפכת מן הקלה אל הקלה שעד עתה היית ממעט עצמך מהלאות אנשים ועכשיו תלאו גם את אלהי שהעזת פניך לומר לא אשאל ולא אנסה את ה' שאיך רוצה שיתכבד בך יצאת מן השורה כדחז"ל לעיל ע"כ: למגיה הצעיר לוי לאכי' יאדו יצ"ו ולע"ד במה שאמר הרב כמה"רם אלשיך ז"ל לעיל גבי לא אשאל ולא אנסה את ה' ולא אמר את ה' אלהי כמו שאמר לו הנביא שאל לך אות מעם ה' אלהיך להיות כי לא שלם לבו עם ה' לקרותו אלהיו זה לעניות דעתי שמוכיחו הנביא ומפני כבוד המלכות מדבר כמי שמוכיח לעם ואמר המעט מכם הלאות אנשים כלומר כלום חסר מכם המדה הרעה הזו להלאות אנשים אלו נביאי ה' כמו שתרגם יונתן ית נביאייא דה' כלום אתם חסרים ממדה זו מלייגע אנשים ברוב דבריכם הרעים כי הלאו כלומר כדי שאהם כלאים כשאמרתם לא אשאל ולא אנסה את ה' הלאו לומר גם את תיבת אלהי שאלו היית כבד פה וכבד לשון ונמצא בכם מדת השתיקה החרשתי על מה שלא אמרת ה' אלהי בטענה היותכם בושי פנים בלתי מרבים דברים כבדי פה וכבדי לשון אבל אינו מעט ולא חסר מכם הדבר הזה אלא הלאיתם אנשים והוגעתם אותם ברוב דבריכם ולא תלאו וכעת כשאמרת את ה' כלאית לומר גם את תיבת אלהי והוא על דרך מה שאמר בגמרא כוליה יומא לעי ולא לאי וכד לעי באורייתא מיד לאי עד כאן:

לכן יתן ה' הוא גו' עיין רש"י ז"ל וכן הראב"ע וכן מהרי"א ז"ל שהוא יתן האות ואעפ"י שאחז לא ישאלהו ולא אמר מופת או נס אלא אות כי אינו הגון אחז שיעשו לו הגלה מהמלכים וגם יעשו לו נס אבל נעשה אות לאות וסימן שתזכר הגלה זאת שניצל מרצין ומפקח בן רמליהו והאות הוא שזאת העלמה אשתו של אחז או בתו אשר אהבה ובשרו שהיה הרה כי אולי לא ידע אחז מזה ושתלד בן ושהיא מעצמה תקרא שמו עמנואל וזה יהיה לו אות וסימן שיהיה הש"ית עמו ובעזרתו ויצילהו מיד המלכים ועיין רש"י ז"ל ולכן פירש מהרי"א על אשת אחז או בתו ואם הוא אשת אחז איזה חזקיהו ולא נולד מאמו שהיכ' עלמ' והכריח מהרי"א ז"ל שאין זה חזקיה מההכרח שהזכיר רש"י ז"ל כנזכר לעיל בדבריו באופן שהייתה עלמה קטנה ובתרו לאחז שהיא הרה ויולדת בן ושהיא תקרא שמו עמנואל בהתעוררות אלהי להיות אות וסמן למה שיהיה בקרב הארץ ואפשר שיהיה וקראת שמו שב אל אחז והתי"ו תי"ו הנוכח לא תי"ו הנקבה להגיד טעם כל רשעתו יקראהו כן ויודה בעזר האלהי והשגחותו וכבר נמצא אות כזה בנביא אם' בא מארץ יהודה שניבא על לידת יאשיהו באומרו הנה בן נולד לבית דוד יאשיהו שמו והוא משלמות הנבואה שניבא בפרטיות חזק וייעד בקריאת השם שהוא דבר בחירי ורצוני: והדרך השני הוא שהאות היא תשועת העם מיד צריהם ושירחיב ה' להם ויאכלו וישבעו ויתענגו על רוב שלום וכיוצא בזה מצינו לדוד שאמר פנה אלי וחנני וגו' עשה עמי אות לטובה וגו' הנה קרא התשועה והנחמה אות וכן בישעיהו עצמו אמר לחזקיהו על הגלתו מיד סנחריב וזה לך האות אכול השנה ספיח ובשנה השנית שחיס ובשנה השלישית זרעו וקצרו ונטעו כרמים ואכלו פרים שהתשועה יקרא אות ואחריה ירחיב להם בארץ כיוצא בזה הדרך עצמו ראוי לפרש כאן לכן יתן ה' לכ' אות ושאין האות ההוא הריון העלמה ולדהה כי אם שיתן להם אות לטובה בהגלתם מאויביהם לא לבד בפעם הזאת מידי רצין ובן רמליהו אבל גם כן מיד סנחריב שיבא אחר כך על ירושלם בימי חזקיהו ואחר כך טוב הארץ יאכלו והנה לבאר האות שזכר ומתי יהיה ואמר הנה העלמה הרה ויולדת בן כלומר ידוע תדע שהעלמה הרה ויולדת בן עם היותה עלמה קטנה בשנים והיא אשתו או בתו של אחז כמו שזכרתי וכן היא תקרא שמו עמנואל לפי שבימיו יהיה הש"ית עם ישראל ויצילם מצרותיהם ולכן אמר חמאה ודבש יאכל' לרמוז לשתי ההגלות וההגלות יהיו בימיו וכאילו היה שליח ה' בארץ מבשר טוב שהחמאה הוא מתיקו' אחד והדבש מתיקות וערבות אחר והם כנגד שני ההגלות האחת מבני המלכים האלה רצין ופקח בן רמליהו שימחו מספר חיים ויעקרו ממלכותם בעוד ימים מועטים והשנית בימי סנחריב ובמה שאמר לדעתו מאוס ברע גו' למד הזמן כמו לימים עוד שבעה למיום סור אפרים מעל יהוד' ואמר חמאה ודבש יאכל הנער עצמו בילדותו לסימן ובשורה שכן יאכלו בני יהודה ולזה הפירוש נטה רש"י ז"ל שכתב חמאה ודבש יאכל הנער שתהיה ארצינו מלאה כל טוב עד כאן והנה ביאר הנביא השתי הגלות מיד ועל הראשונה אמר בטרם ידע הנער מאוס ברע גו' רוצה לומר שתהיה הריגת רצין ופקח ותעזב האדמה הלא היא מלכותם ארץ ארם וארץ ישראל שהיה אחז קץ מפני שני המלכים המושלים עליה אשר ההגלה זו תבא מהרה בילדות הנער ואחר כך זכר ההגלה השנית שתהא אחר כך ועליה אמר יביא ה' עליך ועל עמך ועל בית אביך גו' כלומר שתבא עליהם צרה ומצוקה אחרת בימי חזקיהו בבא סנחריב ועליו אמר והיה ביום ההוא ישרוק ה' לזבוב גו' וזכר מפלתו ביום ההוא יגלח ה' בתער השכירה · וזכר אחר כך שמחת ישראל והיה ביום ההוא יחיה איש עגלת בקר גו' מרוב עשות חלב יאכל חמאה כי חמאה ודבש יאכל כל הנותר בקרב הארץ וזה היה האות לטובה שיתן להם הש"ית ואשר כוון באומרו חמאה ודבש יאכל כמו שזכרתי: ועוד האריך מהרי"א ז"ל בזה לבטל דעות ופירושי זרים ובלתי נכונים עיין עליו בספרו מדפוס אמשטרדם פי' לישעיהו:

והרב כמה"רר משה אלשיך זכרונו לברכה פירש הכתובים האלה מקושרים גם יחד וזה לשונו ·

ויוסף ה' וכו' אחר אומרו יתי' שיאמין בו ולא יר' לבבו ולא האמין אז ויוסף דבר בלשון קושי ולא באמירה כלמעלה שאל לך אות ולא הכעוס על שאלתך להיות הוראת הוסר אמנה כי אדרבא אתייחס לאלהיך וזה אמר מעם ה' אלהיך כי חפץ אני תראה השגחה וזה או העמק שאלה אות בדברים התחתונים או הגבה למעלה בעליונים השיב הוא ואמר אני לא אשאל וגם לא אנסה יאמר לי הוא אות מעצמו כי לא אנסה את ה' ולא אמר את ה' אלהי כמאמרו יתברך ה' אלהיך כי לא כן לבו עם אל אז הפר פניו ישעיה אל גדולי המלכות מבית דוד ואף על פי שדבריו אל המלך המה מפני כבוד המלך או מפחדו לא דבר לנוכח אחי כי אם כלל אותו עם שאר בית דוד אך עיקר מאמרו אליו הוא גם שמדבר בלשון רבים ואמר המעט מכם הלאות אנשים כי תלאו גם את אלהי זה פעמים באמור לכם ראשונה תאמינו בו באומרו השמר והשקט מלהעזר עם מלך אשור או בשוחדות רק השקט ובטח בה' ועל ידי כן ולבבך אל ירך כו' ועתה שב ואמר שאל לך אות ואינה רוצה ואמר שיפה כוון שלא אמר לא אנסה את ה' אלהי כי לא אלהיו הוא כי אם אלהי כי לא רצה שתגלה השגחתו יתברך על ידי האות והנה אומרו לכם הוא מיותר אך כוון הנה המלך אינו רוצה

אות

לְדַעְתּוֹ מָאוֹס בָּרָע וּבָחוֹר בַּטּוֹב׃ כִּי
בְּטֶרֶם יֵדַע הַנַּעַר מָאֹס בָּרָע וּבָחֹר
בַּטּוֹב תֵּעָזֵב הָאֲדָמָה אֲשֶׁר אַתָּה קָץ
מִפְּנֵי שְׁנֵי מְלָכֶיהָ׃ יָבִיא יְהוָה
עָלֶיךָ וְעַל־עַמְּךָ וְעַל־בֵּית אָבִיךָ
יָמִים אֲשֶׁר לֹא־בָאוּ לְמִיּוֹם סוּר־
אֶפְרַיִם מֵעַל יְהוּדָה אֵת מֶלֶךְ אַשּׁוּר׃
וְהָיָה בַּיּוֹם הַהוּא
יִשְׁרֹק יְהוָה לַזְּבוּב אֲשֶׁר בִּקְצֵה יְאֹרֵי
מִצְרָיִם וְלַדְּבוֹרָה אֲשֶׁר בְּאֶרֶץ אַשּׁוּר׃
וּבָאוּ וְנָחוּ כֻלָּם בְּנַחֲלֵי הַבַּתּוֹת
וּבִנְקִיקֵי הַסְּלָעִים וּבְכֹל הַנַּעֲצוּצִים
כ וּבְכֹל הַנַּהֲלֹלִים׃ בַּיּוֹם הַהוּא
יְגַלַּח אֲדֹנָי בְּתַעַר הַשְּׂכִירָה בְּעֶבְרֵי
נָהָר בְּמֶלֶךְ אַשּׁוּר אֶת־הָרֹאשׁ וְשַׂעַר
הָרַגְלָיִם וְגַם אֶת־הַזָּקָן תִּסְפֶּה׃
וְהָיָה בַּיּוֹם הַהוּא
יְחַיֶּה־אִישׁ עֶגְלַת בָּקָר וּשְׁתֵּי־צֹאן׃
והיה

עַד לָא יְדַע עוּלֵימָא לְרַחָקָא בִּישָׁא וּלְקָרָבָא טָבָא׃ אֲרֵי עַד לָא יְדַע עוּלֵימָא לְרַחָקָא בִּישָׁא וּלְקָרָבָא טָבָא תִּתְרְטִישׁ אַרְעָא דִּי אַתְּ מָעִיק מִן קֳדָם תְּרֵין מַלְכָהָא׃ יַיְתֵי יְיָ עֲלָךְ וְעַל בֵּית אֲבוּךְ יוֹמִין דְּלָא אֲתוֹ לְמִיוֹמָא דְּאִתְפְּלִיגוּ בֵּית יִשְׂרָאֵל עַל דְּבֵית יְהוּדָה יַת מַלְכָּא דְאָתוּר׃ וִיהֵי בְּעִידָנָא הַהוּא יְכַלֵּי יְיָ לְעַם קִטְרֵי מַשִּׁרְיַת גִּיבָּרַיָּא דְּסַגִּיאִין כְּדִיבְבַיָּא וְיַיְתִינוּן מִסְּיָפֵי אַרְעָא דְּמִצְרַיִם וְלַעֲזִיזֵי מַשִּׁרְיָתָא דְּאִינוּן תַּקִּיפִין כְּדַבַּרְיָתָא וְיַיְתִינוּן מִסְּיָפֵי אַרְעָא דְּאָתוּר׃ וְיֵיתוּן וְיִשְׁרוּן כּוּלְּהוֹן בִּרְחוֹבֵי קִרְוַיָּא וּבִשְׁקִיפֵי כֵּיפַיָּא וּבְכָל מַתְבְּרֵי נַעֲצוּצַיָּא וּבְכָל בָּתֵּי תּוּשְׁבַּחְתָּא׃ בְּעִידָנָא הַהוּא יִקְטוֹל יְיָ בְּהוֹן כְּמָא דְּמִתְקְטִיל בְּחַרְבָּא חֲרִיפָא בְּסִיבְבַיָּא וּבִמְגִירַיָּא בְּעִבְרֵי נַהֲרָא בְּמַלְכָּא דְאָתוּר יַת מַלְכָּא וְיַת מַשִּׁרְיָתֵיהּ וְאַף יַת שִׁלְטוֹנַיָּא כַּחֲדָא יְשֵׁיצֵי׃ וִיהֵי בְּעִידָנָא הַהוּא יְקַיֵּים גְּבַר עֶגְלַת תּוֹרִין וּתְרֵין עָן׃ ויהי

מאוס ג' בקריאה וסי' חמאה ודבש יאכל · כי בטרם ידע הנער · כי אם מאס מאסתנו קצפת · וחד סחי ומאוס תשימנו: בטוב ט' דגשין וסימ' הנה ארצי לפניך · עמך ישב בקרבך · כי בטרם ידע · חמאה ודבש יאכל · הנני פקד על שמעיה · יבלו בטוב · וחברו אם ישמעו ויעבדו יכלו · וחסידיך ישמחו · המשביע בטוב: יחיה ז' וסי' ואיש ואשה לא יחיה דוד · והכה דוד את הארץ · ויואב יחיה את שאר העיר · דד"ה יחיה איש עגלת בקר · כי לא יחיה רשע · בשימה נא שקים במתנינו · הוא את נפשו יחיה:

רשי

לדעתו מאוס ברע ובחו' בטוב · כשידע למאוס ברע ובחור בטוב ומאין לכו הטובה הזאת הלא עתה הארץ חרבה בגדולי מלכי ארם ופקח בן רמליהו: כי בטרם ידע הנער מאוס ברע ובחור' בטוב תעזב הארץ מיושביה אדמת רצין ואדמת פקח: אשר אתה קץ · ויגור מפני שני מלכיה רצין ופקח שבאות' שנה עלה מלך אשור על דמשק כי שכרו אחז כמה שנא' בספר מלכים ויתפשה ויגלה קיר' ואת רצין המית ואותה שנה ויקשר קשר הושע בן אלה אל פקח בן רמליהו ויכהו וימיתהו בשנת עשרים ליותם שהיא שנת ארבע לאחז: יביא יי' עליך ועל עמך · על חזקיהו בנך המולך אחריך ולפי שהוא צדיק לא קראו בנו: ימים אשר לא באו · מיום נחלקה מלכות בית דוד וסר אפרים מעל יהודה ומה הם הימים ימי חיל מלך אשור ואף בהם יעשה ליהודה נס וכן מצינו בדברי הימים שבא מתחילה על אחז דכתיב ויבא עליו תגלת פלאסר וצר לו ולא חזקו ובימי חזקיהו בנו נעשה הנס: ישרק יי' · ירמוז להם שיתקבצו: לזבוב · חילות רבות כזבובים מארץ מצרי' ויבאו עם סנחריב: יאורי מצרים · לפי שכל ארץ מצרים עשויה יאורים שאין הגשמים יורדי' שם אלא נילוס עולה ומשקה: לדבורה · חיל גיבורים עוקצים כדבורים: בנחלי הבתות · נחלי עמקים שדו' בורי': ובנקיקי הסלעי' · לארוב נקיק נקר' הצור: ובכל הנעצוצים מקום השירי' שקורין ברו"נש בלע"ז וכן תחת הנעצוץ יעלה ברוש: הנהלולי' · בית תושבחתא: יגלח יי' בתער השכיר' הגדולה וכן גם שכיריה בקרבה תרגם יונתן רברבהא יגלח בעברי נהר' ביושבי עבר הנהר ובמי מן היושבי' במלך אשור את הראש יגלח ואת שער הרגלי' לפי שהוא דבוק נשתנה לינקד פת': תספ' · תכלה והמגלח היא השריגה והתער היא החרב: את הראש · הוא המלך · הרגלים · משרייתם · הזקן שילטונייא · ורבותינו אמרו גילוח ממש וספת הזקן חריכתה באש · הזקן זקן סנחריב כדאיתא באגדת חלק: יחיה איש וגומר · לפי שתהא ארצם ריקנית שיבוזו החיילות את הבהמות ובמעט' הנותר אתן ברכ': והיה מרוב חלב · שיעשו ב' הצאן הללו יבוז בעיניהם החלב ויאכלו החמא' הוא שומן החלב: כל הנותר · הצדיקים הפליטי' מחרב סנחריב בשורה גדולה היא מבשר להם שתזדמן להם פרנסה אחר השממון ההוא: והיה ביום ההוא · אשר תהיה הארץ שממה יהיה מקום שיהיו שם לפני בא חילות אלף גפן שוות אלף כסף יהיו לשמיר ולשית כי יניחום בעליהם ובורחין והם מעלות קמשונים ותולעים ועקרבי': בחצים

רדק

לדעתו מאוס ברע ובחור בטוב · וזהו מאוס ברע ובחור בטוב · ויבחר במאכל הטוב · כמו שאמר חמאה ודבש יאכל לדעתו · ומלת לדעתו היא נקשרת למעלה ממנה ולמטה ממנה · ואם הבן לא נוכל לומר כי הוא חזקיהו · כי כשמלך אחז היה חזקיהו בנו בן תשע שנים ואת הנבואה נאמרה לאחז בימי מלכותו · והעלמה גם כן אינה אם חזקיהו כי לא היתה עלמה כשנאמר' נבואה זו · ויונתן תרגם פסוק חמאה ודבש כן סמן ודבש ייכול עד לא ידע לרחק' בישא ולקרבא טבא · ולהשיב לחולקים כי אחז היה מפחד בעבור שני המלכים האלה שלא ילכדו את ירושלם ונתן לו אות כדי להאמין שלא ילכדוה ואם האות דבר כאש' הם אומרים מה אות היה לאחז דבר שיהיה אחר כן ליותר מארבע מאות שנה ואיך יתחזק לבו בזה הדבר שלא היה בימיו: כי בטרם · פי' אדוני אבי ז"ל אמר לו כי בטרם שיגיע זה הנו' להם ילכו להם המלכים · זהו שאמר תעזב האדמה · כלומר תעזב מהם שילכו להם · אבל היה יכול שישובו אחרי כן וילכדו אותה לכך נתן לו האות שכיון שיראה האות בנער יבטח לבו באל כי כמו שהאות הזה שנתן לו נתקיים כן יתקיים דברו שלא ילכדו ירושלם ולא תקום עצתם ולא תהיה · ומה שאמר מפני מלכיה והם לא היו מלכי האדמה ההיא שהוא ירושלם אלא מלכי דמשק ושמרון כך פירושו מפני אלה השנים שהיו מחשבים שהיו מלכיה · ויש לפרש הפסוק בענין אחר ולא יהיה פירוש מאוס ברע השני כמו הראשון אלא פירוש זה השני מאוס ברע ובחור בטוב כשאר נערים שיגדלו ותכנס בהם דעת הבחירה מעת שיחלו לדבר · ואמר כי בטרם שיחל נער זה לדבר שיהיה בעת בחירת הטוב ומאסו ברע כשאר הנערים וזה עד שלש שנים או קודם תעזב אדמת שמרון ודמשק ותהיה שממה: אשר אתה קץ עתה מפני שני מלכיה · והם רצין ופקח · וכדי שתאמין זה נתן לך האל זה האות מעתה · כי מיד שיולד הנער יבחר במאכל טוב וימאס ברע לדעתו כמו שפירשנו: יביא ה' עליך · מאלה המלכים לא תפחד אבל עוד יביא ה' עליך ועל עמך ועל בית אביך ימים אשר לא באו וגומר · כלומר ימי רעה אשר לא באו מיום שנחלק המלכות · כי אז החלו הרעות לבא על ישראל ולא היו בכלל הימים שעברו ימי רעה כמו אלה הימים · ומי יהיה העושה הרעה הגדול הזאת שיביא ה' עליך את מלך אשור · ואמר עליך · כי עליו עלה תגלת פלאסר מלך אשור ויצר לו · כמו שכתוב בדברי הימים · ואמר ועל בית אביך · בעבור חזקיהו בנו שעליו עלה סנחריב מלך אשור על כל ערי יהודה הבצורות ויתפשם ולא נשאר עיר בכל ארץ יהודה שלא כבש אלא ירושלם · ואמר ועל בית אביך · ולא אמר על בנך לכבוד חזקיהו שהיה צדיק ואחז היה רשע: והיה ביום ההוא ישרוק · להם שיבאו · כלו' שיעיר את רוחם · וכן אמר למעלה ושרק לו מקצה הארץ · ואמר זבוב ודבורה לפי שמתאספי' לרוב כרגע לפי' המשיל חיל מצרים וחיל אשור לזבוב ולדבורה שיתאספו מהרה ויבאו מהרה כמו שאמר למעלה והנה מהרה קל יבא וכן נאמר במשל סבוני כדבורים · כאשר תעשנה הדבורים · וי"ת כן יכלי ה' לעם קטרי משרית גבריא וגומר · ואמר בקצה יאורי מצרים כי הקצינים שבמצרים יבאו עם מלך אשור כשיעלה על ארץ ישראל · וזכר יאורי לפי שעובדי האדמה מתקני יאורי' בכל מקום להשקות אדמתם · ואמר כי אפילו עובדי האדמה יניחו עבודת' ויבאו מרוב תאותם להשחית את ארץ ישראל: ובאו ונחו כולם · אמר ונחו כולם לפי שהדבורים נחות על הפרחים · ואמר בנחלי הבתות ובנקיקי הסלעים · כלומר בערים אשר בעמקים ובערים הבצורות אשר בסלעים · ופירוש הבתות חרבות כמו ואשיתהו בתה · ודגש התי"ו תמורת הנח · ופירוש נקיקי הסלעים שיני סלעים: ובכל הנעצוצים ובכל הנהלולים · הם עצי' פחותי' כמו תחת הנעצוץ יעלה ברוש ותחת הסרפד יעלה הדס · והם משל על ערי הפרזות · וי"ת ובכל הנהלולים בתי תושבחתא: ביו' ההוא · זה היה במגפה אשר היה במחנ' אשור כשבא לירושלם אחר שכבש כל ארץ ישראל: ויצא מלאך ה' ויך במחנה אשור · והמשיל המגפה לתער לפי שהתער משחית השער מכל וכל כך היתה המגפה רבה בהם ובגדוליה' · כמו שכתוב ויכחד כל גבור חיל ונגיד ושר במחנה מלך אשור · ופירוש שעברי נהר בחיל הבא בעברי הנהר · וזהו במלך אשור שבא עם צבאותיו לירושלם · ומה שאמר יגלח בהם הראש · פירוש את שער הראש · וכן וגלח את ראשו · והוא משל על ראשי צבאותיו · ושער · הרגלים הוא שער הערוה והוא כנוי להמון העם: וגם את הזקן תספ' · והזקן כנוי למלך · לפיכך אמר וגם כי אין דרך לגלח את הזקן ואפילו מי שיגלח את ראשו לא יגלח את זקנו · אבל שער הרגלים דרך העולם לגלח · ואמר על הזקן תספה ולא היתה בכלל יגלח לפי שמלך אשור לא מת במחנה כי בהרגו מת בשובו כי בניו הכוהו בחרב · ומלת תספה פעל עומד · ותי"ו תספה לזקן כי הוא לשון נקבה כמו וכל זקן גדועה אע"פ שנמצא גם כן בלשון זכר · וי"ת את הראש ית מלכא · ותרגם וגם את הזקן ואף ית שלטונהא · ושער הרגלי' · תרגם כמו שפירשנו · ופירוש השכירה כי התער שישכור אל' הוא טוב ומחודד · וי"ת שכירה גדולה · וכן גם שכיריה בקרבה גדולה · וי"ת חרבא חריפא · ושער הוא משקל אחד בסמוך ובמוכרת והוא בשקל נער שער ואינו ממשקל שער זהב: והיה ביום ההוא יחיה איש · גם זה בימי חזקיהו · ואמר שיהיה שלום וברכה בארץ ומרוב הברכה יגדל איש עגלת בקר ושתי צאן ודילו בהם · כמו אם יהיו לו עדרי' מהם בזמן אחר כי זמן ברכה יהיה בימים ההם: מרוב

אבן עזרא

לדעתו מאום · במאכל הרע כי הטוב הוא המתוק: כי · יש אומרי' בן עשרים שנה בעבור דברי משה מבן עשרים אם כן היתה זאת הנבואה אחר שתי שנים במלכות אחז. ויתכן היותו פחות מעשרים: יביא · הטעם כאשר תגלה שומרון ודמשק אז יבא סנחריב על יהודה: והיה · המשיל החיל לזבוב וטעם דרך מצרים כי עבר עליהם מלך אשור ובאו כולם לעזרו: ובאו · מלת ונחו מלרע כמו כי שמו אותי בבור ושמו את שמי: הבתות · מקום שממה מגזר' ואשיתהו בתה: ובנקיקי הסלעים · אין לו חבר ופירושו לפי מקומו · גם הנעצוצים אילנים אין להם פרי וכן ותחת הנעצוץ · גם אין אח למלת הנהלולים והנה יהיו רבים עד שיחנו במקום היישוב ואשר אין שם יישוב: ביום · בתער השכירה · משל על יציאת מלאך השם והרג מחנה אשור יש מפרשים השכירה הגדולה ואמרו כי כמוהו: גם שכיריה בקרבה ולפי דעתי שהשכיר' שם כמו בכח האכילה והוא מגזרת שכר שיקח פעל התער בעבור שהי' חדה מאד כי זאת היא אומנותו · וטעם את הראש והזקן ושער הרגלי' כל גבור ושר ונגיד כי כן כתוב: והיה · ושתי צאן · דרך קצרה והטעם שיות · וטעם וחיה איש מי שיהי' בירושלם: והיה

מנחה גדולה

כי תלאו גם את אלהי שלא תאמינו במופתי' אשר יעשה ה' לכם בלי אמצעות אנשים לכן יתן ה' לכם אות ירצה אות הנעשה ע"י השם בעצמו והוא מספקת של חיה שאינה נמס' ג"כ ביד שליח: הנה העלמה הרה וגו' כי מלד היותה עלמה רך בשנים לא היה ניכר בה הריון כמו שפי' רש"י גבי זלפה שלא נזכר בה הריון מפני היותה רך בשנים ולזה היה הנביא מבשר עליה שהיא הרה וז"ם הרה ויולדת שלא תהא ניכר הריון כל זמן הלידה: חמאה וחלב יאכל אחז או ישראל בימיו שתהא הארץ בשלותה זבת חלב ודבש וזה יהי' בזכות הנער היולד שלדעתו מיום עמדו על דעתו יהי' מאוס ברע ובחור בטוב שיקיים סור מרע ועשה טוב וע"י זכותו אתה ניצל ומזה תראה אתה אחז גודל מעלת העובד השם שאע"פ שאתה רשע זכות בנך הצדיק יגין עליך כ"ש אם אתה היית צדיק ועובד אלקי היה השם בעוזרך יותר ויותר ושמא תאמר אם כל כך גדול זכות בני שתגין עלי אע"פ שאני רשע ומה גם על ירושלים בכללה תגין זכותו אולי תגין גם זכותו על ישראל בכלל ועל פקח בן רמליהו מלך ישראל לזה אמר שטרם ידע הנער וגומר באופן שלא תגן זכותו על מלך ישראל · ואל תדאג שע"י שאתה ניצל בזכות בנך דרך גם יכוב' לו מזכיותיו וכן ואולי אם יפגנו מלחמה יפול ביד אויב וכדרך שאמר יעקב קטנתי מכל החסדי' וגו' לזה אמר אל תירא מזה כי זה הנס מילתא זוטרתא היא לגבי ניסא דבנך אשר יארע לו עם סנחריב מלך אשור · והיה ביום ההוא ישרוק ה' וגו' כמש"ל שלא גלה השם לחזקיה שיביא עליו מלך אשור ויפול בידו כי יאמר חזקיהו לא איהו בעיר' ולא בעתותיה אלא פתאום ישרוק ויקרא ה' לסנחריב וסייעתו לבוא' על ירושלים ויפלו ביד חזקיהו ולא יהיה זה בעריכת מלחמה מערכה מול מערכה אלא כהכאת זבוב ודבורה שבמכה אחת ופעם אחת ולא ישנה להם יכם ה': או יאמר ישרוק ה' וגו' על אבדון ישראל מעל אדמתם ע"י מלך אשור ותחילה אמר שה' יתברך אשר בעיניו מלך מצרים ומלך אשור הם כאנזבוב ודבור' אשר לקול שריקתו ית' והערתו אותם

אתכועתו · והיה ביום ההוא וגו' בעברי הנהר כלומר יגלה העברים שנקרא כן בעבור עבר הנהר · עם תער השכירה הוא מלך אשור כי הוא תער חד שהוא שכיר לשעתו שאחר שיעשה מעשהו יהיה כשלך את הראש וגו' · הנ יאמר תער השכירה על ימי חזקיהו בסנחריב וחילו ויתכן שלמה שאחז השכיר את מלך אשור לחתוך רצין וארם ובן רמליהו יאמר כי בתער השכירה עצמה הוא מלך אשור שהשכירו אחז בו בעצמו בתער עצמה יפעל עליה שיחתוך את ראשה ורגליה וזקנה בימי חזקיה לכל שמורים ולפי זה אומרו ישרק וגו' יהיה כאמרם ז"ל שכמה מלכים גדולי' שהביא עמו סנחרב מעבר הנהר פרת בקבוץ ארץ וגלדבורה הגדולה מזבוב הוא מלך אשור שכולם סרים אל משמעתו: יחיה איש וגו' אפשר שזאת היא בשורה שיהיה להם ביזה רבה מחיל סנחרב עד שלא יחושו לטרוח עצמם בזריעה ובעיית בהמות כי יקנה הכל בכסף וזהב אשר לא יחשבו מרוב העושר אשר יהיה להם יחיה איש עגלת בקר וגו' דבר הצריך לו מיום אל יום ואף גם בזה יהי' הברכה כ"כ גדולה שיהי' לו חלב וחמאה די והותר · וכן בגפן אע"פ שיהי' אלף גפן באלף כסף מ"מ לא יטריח עצמו ליטע כרמים רק שיקנה הגפן בדמים כי לא ירצה לטרוח עצמו בחרישה וזריעה ונטיעת גפנים כי אם במקום הקרים שאינו צריך כ"כ טרחה לזריעה ונטיעה רק במעדר יעדרון שהיא מלאכה קלה נגד טרחת הזריעה עם השוורים וסוסים שם יזרעו ויטעו כרמים וה' יצוה ברכתו בזה המעט שיהיה די להספיק אדם ובהמה: יוכפיב

אות לכל תגלה השגחתו יתברך כי על כן הוא לא חפץ באות לכן לא יתן ה' לו האות רק לכם בית דוד וזהו יתן ה' לכם אות והוא כי הנה העלמה גו' והאות הוא כי תלד בן וגם אמר שתקרא שמו עמנואל לרמוז כי עמכם יהיה להיטיב אתכ' ועוד אומרו לכ' כי הנה עודנו קטון על גדר שחמאה ודבש יאכל בזמן שלדעתו של נער אין מאום ברע ובחור בטוב יותר מאכול חמאה ודבש כדעת קטני קטנים כי עדיין הוא בטרס ידע הנער מה הוא בחור בטוב ומאום ברע לפי האמת כי קטון הוא בעוד שעודנו חשוב כי אכול מיתקא ולא דבר מר הוא מאום ברע ובחור בטוב כי קטון הוא וזהו חמאה ודבש יאכל לדעתו מאום ברע כו' כי לדעתו של הנער הזה היותו אכול חמאה ודבש הו' מאום ברע ובחור בטוב ובשיעור זה פי' עודנו קטון תעזב האדמה של רצין ופקח כי יפלו שניהם ונלקה ארצם כמפורש במלכים וד"ה כי קרוב יום אידם של אלו ובין כך ובין כך אתה אחז אשר לא האמנת בו יתברך יביא עליך ועל עמך וכו' והיא כל הרעה הכתובה על ספר דברי הימים אשר הרעו רצין וארם ובן רמליהו על יהודה ועכ"ז למה שאות אשר נתן הקב"ה לא ישוב ריקם גם ישעיה רוסם ברצין ופקח שגם הם יכלו טרם ידע הנער וכו' כאמור עד כאן ומהרי"א זכרונו לברכה כתב עוד בסוף דבריו וזה לשונו ומה שאמר בחזקיהו וזה לך האות אכול השנה ספיח יתבאר במקומו שלא היה אות כי אם אות לטובה ולסימן טוב וכמו שפירשתי למעלה לא שיהיה זה ראיה של הצלתם מכף מלך אשור והפסק השביעי מהמשך הפרשה שאמר אחר זה יביא ה' עליך ועל עמך ועל בית אביך ימים אשר וגו' כי זה מורה שכל זאת הנבואה מדבר בענין אחז עם היותם במלכים הבאים על ירושלם ולכן נזכר אחריו ביאת סנחריב עליה בימי חזקיהו בנו ואיך יסבול השכל האנושי שיכנס בין שני הייעודים האלו המתיחסי' בעיניהם וזמנם יעוד אחר שאינו מענייננו דומה אלא לעיתות רחוקות ע"כ :

חמאה ודבש יאכל וגו' עיין רש"י ז"ל והרא"בע ז"ל והרד"ק ז"ל ומהרי"א ז"ל כתבתיו בפסוק הקודם : ולע"ד שלפי שהחמאה מלד שמנה ודשנה אפשר ימשך היזק לנער והדבש תתיך אותה וזה שאמר חמאה ודבש יאכל לדעתו וגומר רצה לומר יאכל שניהם יחדיו לסיבת יודעו מאום ברע ובחור בטוב מדעתו כן הוא שיבחר אכול חמאה ודבש יחדיו ואמר מאום ברע וכו' ולא אמר מאום רע ובחור בטוב לומ' כי פקחות ודעתו של נער זה הוא כ"כ שאפי' דבר טוב אם יהיה בו לד מהם מהרע ימאום ברע באותו החלק ויבח' בחלק טוב שבו וז"ש ובחו' בטוב ע"ד מ"ש בגמ' רמון מצא תוכו אכל קליפתו זרק · וזה מתייחס אל מ"ש חמאה ודבש יאכל שהוא מלד מאום ברע אשר בחמאה ומתקן אותו באכול עמו הדבש כאמור :

כי בטרם וגו' עיין רש"י ז"ל והרד"ק ז"ל וכן מהרי"א תעזב האדמה דמשק ושמרון מפני שני מלכיה רצין ופקח · ועוד הרחיב נתבאר הכל בפסוק לכן עיין שם :

יביא ה' עליך וגו' עיין רש"י ז"ל והרא"בע וכן הרד"ק ז"ל ולע"ד עליך ועל עמ' כפשוטו ועל בית אביך על בית חזקיהו בנו הצדיק שהו' אוחז דרכי בית אביך ולכך לא אמר על בנך מהטע' הנזכר כי אחז רשע וחזקיה צדיק ולא יאחז דרכו ולכך אין לקרותו בנו לפי האמת ול"מד למיוס המיוחרת כי די שיאמר אשר לא באו מיום סור אפרים וגו' אבל כוון לומר כי כל הגלות והפרעניות נמשכו מאותו הפירוד כי חלק לבם ויאשמו וזה שאמר ימים אשר לא באו בכל הזמן העבר וזה הוכן למיום סור אפרים מעל יהודה גרמו להביא את מלך אשור ממוקשי עם ימליך אדם חנף וזה כיון הפסוק באמרו זכרון את מלך אשור בסוף הפסוק כדי להסמיכו אל מיום סור אפרים שהיה סיבה את מלך אשור שהיה ראוי לכתוב ימים את מלך אשור אשר לא באו למיו' סור אפרים מעל יהודה · והגב אורחיה הודיע זדון ישראל וענות יהודה שמלכי דוד דן ודכין אותן ומלכי ישראל לא דן ולא דכין אותן שהם אדוכים וזה שאמר למיום סור אפרים מעל יהודה לומר שאפרים היה על יהודה עליו ממש בא יהודה על אפרים עוד אפשר שאמר יביא ה' וגו' באופן מתחלף מהנזכר בכוונת למאן דאמר למיום והכוונה שבסגולת האחדו' כמ"ש הכתוב חבור עצבי' אפרים הנח לו כן בפירוד חלק לבם גו' כמאמ' שכמ' בזקי' ימשכו מן הפירו' לז"א יבי' עליך גו' הוא ית' יביא ויהיה ענין כללי עלי' ועל עמך ואבותי יצטערו בקב' ז"ש ועל בית אבי' ימים של צע' גדול אשר לא באו מאליהן לסיבת פירוד אפרים מעל יהודה ז"ש אשר לא באו למיום סור אפרים מעל יהודה כי אלו הם ימים אשר יביאם השי"ת את מלך אשור ולא יהיו ימים באים מאליהן בימים הרעים המתחייבים מהפירוד :

והיה ביום ההוא ישרוק וגו' עיין רש"י ז"ל והרא"בע ז"ל וכן הר"דק ז"ל וכן מהרי"א ז"ל כדרש"י ז"ל : ולע"ד אשר בקצה יאורי מצרים לומר שישרוק אפילו לאנשי כוש אשר בקצה אחרון של יאורי מצרים והמשילם לזבוב מהבחינות הנזכרו' והוסיף לומר שיהיו כזבובי' שלא יקבלו נזק שהם מוכרחים לבא עם אשור אמנם אשור המשילם לדבורה מה דבורה זו עוקצת היא ומתה אף אשור יעקצו את ישראל וימותו וכמו שאמר ביום ההוא יגלח ה' בתער השכירה כמו שדרשו חכמינו זכרונם לברכה כיוצא בזה בפסוק כאשר תעשנה הדבורי' שכל אותם שירדו להכות את ישראל ועקצום מתו כך אשור שהוא בעל המחלוקת ימות :

ובאו ונחו כולם גו' עיין רש"י ז"ל והרא"בע וכן הרד"ק ז"ל והוסיף וכן מהרי"א ז"ל וקראם הבתות לפי שהם חרבים ומשוממים מפחדם ע"כ :

ביום ההוא גו' אמר רב אבהו אלמלא מקרא כתיב אי אפשר לאומרו אתא קב"ה אידמי ליה כגברא סבא אמר ליה כי אזלת לפני מלכי מזרח ומערב דאייתית לבניהו וקטלתינהו מאי אמרת להו א"ל ההוא גברא נמי בהאי פחדא יתיב א"ל מאי אעביד א"ל זיל שני כפשך במאי איסני א"ל זיל אייתי מספרא ואגווך דכי אזלת ליכא מאן דידע לך א"ל מספרא לית לי מהיכא אייתי א"ל עייל להוא ביתא ויתנו לך מספרא נחיתו מלאכי השרת ועבדו בית' ואוקימו ריחיא אתא סנחריב אמר להו אית לכו מספרים אמרו ליה אי בעית דנתן לך טחין חד גריו' דקשייתא טחן חד גריו' דקשיית' ויהבו ליה מספרא אדאת' חשך אמר זיל אייתי נורא אזל בהדי דהא גריר ליה אזל נפח ליה אנורא איתלי נור' בדקניא יהבו ליה מספר' וגזזה לרישיה והיינו דכתיב וגם את הזקן תספה אמר רב פפא היינו דאמרי איגשי גרדתיה לארמאה וספר ליה איתלי ליה נורא בדקני' ולא שבעת חרפה מיניה ע"כ הנה פירשו בכתוב השכירה לשון שכירות והוא הטחינה שטחן גריוא דקשייתא ולמדו שהשכירות היה בטחינ' תמרים אפשר שרמזו כן מדקאמר השכירה דהי"לל בתער שכירות אמר השכירה לפי שהתמרים שורין אות' לעשות מהם שכר תמרים ומהם יוצאים הקשיתא שהם הגרעינין א"כ השכיר' לשון שכר תמרי' הוא ודקדקו עוד מ"ש וגם את הזקן תספה למה אמר לשון תספה בזקן זה מורה שנשרף הזקן רובו ולכך לא אמר בו לשון גלוח כמו בראש שהרי כבר נשרף שער הזקן והגילוח הי' ליתר הפליטה שיספה כולו (ורש"י ז"ל בסמוך מפרש תספ' השריפה) ולפי שיקשה לך מאחר שיהיה רוצה לגלח זקנו אם כן למה איתלי ביה נורא לזה אמר שהיה זה לצער וקלס וז"ש אמר רב פפא היינו דאמרי איגשי גרדתיה לארמאה וספר ליה איתלי נורא בדקניה ולא שבעת חרפא מיניה · ומיהו קשה לפי' של חז"ל ושער הרגלים למה יגלח וצ"ע אחר כך עיינתי שכתוב ושער הרגלים כנוי לשער בית הערוה וכן מצאתי בהרד"ק ז"ל ואפשר שדרך לצער גלח לו שער הרגלים אפי' אם הוא כפשוטו וכן גם כן אם הוא כנוי לבית הערוה יהיה הגלוח דרך שחוק ולעג ועיין רש"י ז"ל והרא"בע ז"ל וכת"י וכן הרד"ק וכן מהרי"א ז"ל אלא שהמשיל תער להריגה והרא"בע המשיל תער למלאך והכל עולה אחד : ולע"ד שאחר מאמר וגם את הזקן תספה שהוא משל אל סנחריב שיספה בשוב אל ארצו דאל"כ היה ראוי להסמיכו אל הראש ובמ' שזכרתי בדחז"ל ששער הרגלים כנוי אל זקן התחתון כיוצא בו' וגם את הזקן שתיבת וגם מגלה על ושער הרגלים שהוא זקן תחתון :

והיה ביום ההוא וגו' א"ר רבי יהושע דסכנין בשם ר' לוי אמר נטל הב"ה שיחתן של אבות ועשאן מפתח לגאולתן של בנים אמר לי הב"ה ליעקב אתה אמרת והיה ה' לי לאלהים חייך כל טובות וברכות שאני נותן לבניך איני נותן אלא בלשון הזה שנא' והיה ביום ההוא יצאו מיים חיים מירושלם והיה ביום ההוא יחיה איש עגלת בקר והיה ביום ההוא יוסיף ה' ידו שנית והיה ביום ההוא יטפו ההרים והיה ביום ההוא יהיה כל מקום וגו' : הכוונה לחז"ל לתת טעם למה שבא לשון והיה בכל נבואות טובות וברכות ואמרו שהם מדה כנגד מדה כמו שהאבו' אמרו בענין העבודה והיה ה' לי לאלהים שתיבת היה מורה על עבר אלא שהו"ו מהפכו לעתיד לומר שכבר היה לשעבר ה' לי לאלהים אלא שבשובי לשלום אל בית אבי טהור ידים יוסף אומץ בהכנת המקום חברה טובה והו"ו מהפכת אותו לעתיד כן בלשון הזה יבואו הבשורות טובות בלשון והיה לומר כאילו כבר היה ונתקיימה כבר הנבואה הטובה כי לא ישוב דברו הטוב לאחור אלא שהו"ו מהפכו לעתיד לפי שעדיין לא יצאו הדברים מהכח אל הפועל : או אפשר לפי שחז"ל אמרו והיה לשון שמחה ויהי לשון צער לזה אמר כי כמו שיעקב אמר והיה ה' לי לאלהים בשמחה וטוב לב על השגחי' כך הקב"ה שמח ושש על כל הטובה שמביא על ישראל מוכן לך שמה שאמרו חז"ל והיה לשון שמחה כלפי מעלה הוא ויהי לשון צער כי בכל צרתן לו צר : ועיין רש"י ז"ל וכן הרא"בע בקירוב וכן הרד"ק ז"ל והוסיף וכן מהרי"א ז"ל : ולע"ד על פי שיטת המפרשים שאמרו שאז בימי חזקיהו אחר המלחמות שעברו לא ישאר מקנה כי אם מעט מזער בזה אפשר שאמר יחיה איש עגלת בקר לבד ותהיה עגלת כי האמות ספו תמו מקדם ומאז ואמר והיה מרוב עשות חלב אין הכוונ' שמפני רבוי חלב שתרבה רבוי החלב לא יקייב הוצאת החמאה ממנו כי לא יהיה שמן אם לא שתאמ' מרוב עשות חלב ויהיה קן באכילתו יעשהו חמאה ויאכלנו ולא יאכל חלב וכדרש"י ז"ל הנזכר אבל אין צורך כי פי' מרוב עשות רוצה לומר שהעשיה היא עשויה כהוגן וכתקונה ושמנה וזהו שתרגם יונתן ז"ל ויהי מסגי טוב משח · ומדוקדק כן מיתור תיבת עשות כי די שיאמר והיה מרוב חלב יאכל חמאה גו' ואמר והיה מרוב עשות חלב אשר תיבת והיה נראית מיותרת שכבר אמר והיה ביו' ההוא יחיה איש עגלת בקר ושתי צאן ומרוב חלב יאכל חמאה אבל הזכיר שיהיו ביום הוא בימי חזקיהו שיחיה איש עגלת בקר ושתי צאן דבר מועט ולא אלפי צאן כדי שלא שיגבה לבו אז הענין האחד שיהיה והענין השני שיהיה הוא שמרוב עשות חלב יאכל חמאה :

וחתני הנזכר י"צו פי' שלפי שיש ג' מיני חמאה כמו שאמרו חז"ל גבי ויקח חמאה וחלב שהקיבר אחד מארבעים והבינונית אחד מששים והמעולה אחד ממאה לזה אמר שיוציא כל כך חלב שלא יאכלו מחמאה הבנונית אלא מהחמאה שיוציאו מהרוב והיותר הרבה שתוכל לומר שיעור חלב דהיינו אחד ממאה שאין למעלה הימינה כנזכר מאותו החמאה יאכל לא מזולתה הקיבר או הבינונית :

והיה ביום ההו' יהיה וגו' עיין רש"י ז"ל והרא"בע ז"ל והרד"ק ומהרי"א ז"ל הביא בדרש"י ז"ל וכדהרא"בע ז"ל בקירוב : ולע"ד שוביה ביום ההוא על ימי חזקיהו קאמר יגיד עליו רעו והיה ביום ההוא יחיה איש וגו' והכי פי' והיה ביום ההוא יהיה כל מקום ר"ל כרם של אלף גפן ימצא בכל מקום ובכל פנה כי מלאה הארץ ברכת ה' ז"ש יהיה כל מקום ומה יהיה פירש לך הכתוב ואמר אשר יהיה שם אלף גפן שוה אלף כסף היום זהו מה שיהיה ולהיות כן בכל מקו' יתחייב רבוי המצאם ובכל מקום עד שלא יוכלו לעבוד אותם עבודה אלא לשמיר ולשית יהיה כי מי יוכל לעבוד רבוי הכרמים כאלה או מרוב עסקם בתור' כדרש"י ולזה אמר כי בחצים ובקשת יבוא שמה בעת הבצורה כי שמיר ושית תהיה כל הארץ מרבוי הכרמים שהרי בכל מקום יש ויש כרם של אלף גפן בשווי אלף כסף היום ולא תחשוב שכיון שיהיו לשמיר ולשית אם כן הכרמים אשר בהרים יהיו בחשיבות ויוקר לז"א וכל ההרים אשר במעדר יעדרון לא תבא שמה וכו' ועכ"ז יהיו מזולזלו' שיהי' למשלח שור ולמרמס שה לרבויים או לרבוי עסק בתורה ולמיעוט כטייתם אחרי היין וכשיטתי זו מכוון או' יהיה יהיה בלשון עתיד וכפל יהיה יהיה :

ויאמר ה' אלי וגו' עיין רש"י וכן הרא"בע והרד"ק ז"ל וכן מהרי"א ז"ל : והוסיף טעם לגליון גדול כדי שיכתוב בו עדות שני עדים נאמנים שעתידין לבא את אורי' הכהן ואת זכריהו בן יברכיהו והייתה נבואת ישעיה על הנביאים האלה שנים בשמם ועל מה שעתידים להתנבאות מטוב ועד רע הניח להם גליון זה הגדול וכפל מהר שלל וגו' מהר שלל על חיל דמשק וחש בז על שמרון ע"כ : ולע"ד שצוה השי"ת לקחת גליון גדול ואעפ"י שהכתוב מועט הלא היא מהר שלל חש בז להודיע שענין מילות אלה כוללות הן כמה וכמה רעות רבות שלא יכילם כי אם גליון גדול : ואולי היו האותות גדולות בכמות כל הגליון ואעפ"י שהוא גדול וז"ש וכתוב עליו ולא אמר וכתוב בו לו שיהיה הכתב מתפשט עליו על כל הגליון הגדול כדי שיהיה הכתב מפורש כמו שת"י כתב מפרש וכדרש"י ז"ל הנז"ל : ועפ"י הרד"ק ז"ל הנז"ל שהיו שם דברים רבים כתובים והיה ענינם זה מהר שלל חש בז אבין בזה דקדוק למ"ד למהר שלל המיותרת והכי פי' וכתוב עליו דברים רבים ורעים שיהיה ענינם מורים למהר שלל חש בז א"כ לא היה הכתיב מהר שלל חש בז דא"כ הלמ"ד יתירה או תהיה כוונת הלמ"ד לומר שהכתיבה בזאת תסייע ותגזור למהר שלל חש בז כיון שנכתבו הדברים על ידי הנביא במלאכות ה' :

ואעידה לי עדים וגו' מכות פ"ג וכבר היו ר"ג ור' יהושע ור' אלעזר בן עזריה ור' עקיבא מהלכים בדרך ושמעו קול המונה של כרך גדול גו' ביארתי המאמר כולו בכלי חמדה וסוף המאמר אמרו ואעידה לי עדים את זכריה וגו' והלא אוריה במקדש ראשון וזכריה במקדש שני אלא תלה הכתו' נבואתו של זכריהו בנבואתו של אוריה באוריה כתיב לכן בגללכם ציון שדה תחרש ואחרי שנתקיימה נבואתו של אוריה שמח אני ומובטח שתתקיים גם נבואה של זכריה ובלשון הזה אמרו לו עקיבה נחמתנו ע"כ וכת"י כבעמוד · ועיין רש"י ז"ל והרא"בע והרד"ק ז"ל ומהרי"א ז"ל הקשה על רבותינו ז"ל כי אוריה נבא על מלך יהודה וכאן לא הייתה הנבואה על חרבן ירושלם כי אם על חרבן שמרון ומה לנו אם כן בעדותו שלא היה שנבא כי אם על יהודה ואיך אם כן יעיד על נבואת ישעיהו ועוד שנבואת זכריהו ואמתתה על בית שני לא על השבטים שהגלה מלך אשור שלא שבו עוד ואם כן אין לנבואתו יחס לנבואת ישעיהו כל שכן שהעדים כפי הדין צריך שמוצאו יחד בדבר ואלו כפי הסברה הישרה לא היו בימי ישעיהו · אם לא שנא' שחיה אוריה מאה וחמשים ושלש שנה וחיה זכריה מאתים שנה והוא זר מאד ע"כ : ולע"ד שאין אלו קושיות כלל על דחז"ל כי כבר קדם אלינו דעת המפרשים ז"ל במה שאמר מהר שלל חש בז טעם הכפל מהר שלל על שמרון חש בז על יהודה לעתיד · ועתה בזה החלק האחרון עליו תבא עדות אוריה וזכריה שהוא על יהודה דכיון שהפורענות של אוריה יתקיים ביהודה היעודים הטובים של זכריהו בן יברכיהו יתקיימו בודאי ומינה נלמוד שכיון שמדת פורענות של ישעיה נתקיים בודאי שיתקיים מידה טובה מרובה ממנ' להבנות הבית השני ולהתקיים הנבואו' נחמות של ישעיהו עצמו בהתקיים הפורענות שהתנב' עליהם מעין מה שנתקיי' נבואת זכריהו בן יברכיהו מלד קיום נבואת אוריה : והביא מהרי"א ז"ל דעת קצת אנשי' שחשבו שאוריה הנזכר כאן הינו אותו אשר מקרית יערים כי כאן אמר אוריה הכהן ושם לא נאמר שהיה כהן וסגם בן זכריהו הנזכר כאן אינו הנז' בתרי עשר ושהיו אנשים אחרים נמצאי' בירושלם בימי ישעיהו · ואסהיה כדבריהם לא ידענו מי אלה העדים ולא נמצ' תועלת בעדותם זה גם כי זכריהו נזכר כאן ובתרי עשר שמו ושם אביו ואיך נוכל להכחיש עניינו וכן אוריה · ולדעת המפרשים והעיד' לי דברי הנבי' והנאמר לי הוא שאמרו והעידה לי דברי האל יתברך שצוה לישעיהו שיכתוב עליו לבד למהר שלל חש בז ונתן טעם למה היה הגליון גדול ואמר שהי' זה מפני שהיה רוצ' שיעידו גם כן שמה שני נביאים אחרים שיבואו אחריו ימים רבים והם אוריה הכהן והוא אשר זכר שהיה מקרית יערים כי כהן היה והודיעו שהוא שהיה עתיד להיות ולא נבא על חרבן ירושלם וארץ ישראל גם כן ויצטרך עוד להיות הגליון גדול לפי שיכתוב שם עדותו של זכריהו בן יברכיהו שהיה עתיד בזמן בית שני שהוא זכר הגלות כולם ובנין הבית העתיד כמו שתראה כל זה מדבריו · לכל זה היה צריך גליון גדול לפי שכל נביא ונביא מהנזכר יכתוב עדותו ממה שירא' אם ישעיהו מחרבן שומרון ודמשק שיהיה בימיו על ידי מלך אשור ואם אוריה מחרבן ירושלם ויהודה על ידי נבוכד נצר מלך בבל ואם זכריה מבנין הבית השני בעד גלות יהודה והעתידה בעד גלות ישרא' כאילו יהיה באותו הגליון כתוב וחתום מה די להוי באחרית יומיא ואם כן לא היו אלה עדים לישעיהו ולא עדים כשנתקרב אל הנביאה כי לא היה בזמנו כמו שנתבאר ע"כ : ולע"ד מה שנתבאר מתוך דחז"ל שאומרו ואעידה לי דברי האל כמו שזכר רש"י ז"ל ומהרי"א ואומרו נאמני' פירוש שיאמנתו כל דבריהם אך בזאת שתתקים כל נבואת אוריהו הכהן נבואת פורענות שאז בהכרח יתאמתו כל דברי זכריהו בן יברכיהו כדי שתהיה מרובה מידה טובה של זכריהו מרובה ממדת פורענות של אוריהו ואז יתקיים אומרו איש משענתו בידו מרוב ימים שעתידים להחיות מתים כתיב הכא משענתו בידו וכתיב התם גבי גחזי קח משענתי אמנם אם לא יתקיימו כל הדברים של אוריהו הכהן לא יהיה בהכרח שיתבארו דברי נבואת זכריהו שאמר ואיש משענתו בידו לתחיו' מתים אבל די שיתקיימו כפשטן ישבו זקנים וזקנות ברחובו' ירושלם ואיש משענתו בידו מרוב ימים וזקנ' לבד וזה שאמר אח"כ נאמנים רוצה לומר שיתאמתו בתוכיותם ובהבנתם האמיתית תלוי זה בזה וכן כתבתי בכלי חמדה וזה שאמר לי כי לי הם עדים ולא לכם : וזה שאמר גם כן את אוריהו הכהן ואת זכריהו בן יברכיהו לרבות בתיבת את שסרבנות הפורענות תרבה הטובה שעל ידי זכריהו עא"כו כאמור :

ואקרב אל הנביאה גו' עיין רש"י ז"ל וכן הביא מהרי"א ז"ל : ואמר שאביו קרא אותו מהר שלל חש בז ואמו כשראתה שם רע זה מורה על הפורענות נתחלחלה ואמרה עמנואל ר"ל האל ילנו מכל צרה לפי שבבחינת הצלת ישראל קראו לו עמנואל ובבחינת שלל דמשק וחרבן שמרון נקרא אחר כך בשעת לידתו מהר שלל חש בז : אמנם דעת הרא"בע ז"ל שכולם היו בני ישעיהו ע"ש · וכן הרד"ק ז"ל ומתוך דברי הרד"ק ז"ל דבסמוך בפסוק כי בטרם גו' נראה שזה בן הנביא ועמנו אל בן אחז המלך : ולע"ד כל הארבע תיבות שמו מהר שלל חש בז והוא מהר שלל על חיל דמשק ואמר חש בז על השבטים ושמרון כדמהרי"א או מהר שלל על ישראל וחש בז על יהודה כדפרשית לעיל :

כי בטרם ידע הנער גו' עיין רש"י ז"ל והרא"בע ז"ל : ולע"ד שאמר ישא על הנער הנזכר כי בית ואשה ותינוק אע"פי שאין נחש יש סימן וזהו אומרו שטרם ידע הנער קרא אבי ואמי ישא הנע' הנז' את חיל דמשק כאילו הנער ולידתו היה סימן לזה וסיב' המסובב שהשי"ת עשאו לסימן ולהיות דמשק אנשי חיל לזה אמר את חיל דמשק אמנם שמרון החלשים שהרי הם כפוטי'

בחצים ובקשת יבא שמה · כל הרוצ' ליכנס לתוכו יהא צריך קשת וחצים בידו למלט עצמו מחיות רעות ונחשים ועקרבים : וכל ההרי' · אשר שם שדות לבן לתבוא' : אשר במעדר יעדרון · היא במין מרים שקורין פסו"יור בל' · לא תבא שמה יראת שמיר כי בהם יתעסקו לזרוע תבוא' למאכל שאי אפשר בלא התבואה אבל הגפנים יהיו לבז כי אותו הדור של חזקיה ישובו אלי לעסוק בתורה ולא לשתות יין וכן היתה בדאיתא בחלק בדקו מדן ועד באר שבע ולא מצאו איש שלא היה בקי בהילכות איסור והיתר וטומאה וטהרה ועל אותו הדור הוא אומר והיה כל מקום וגו' הוא שנאמר אשר העתיקו אנשי חזקיהו מלך יהודה : והיה למשלח שור · שם ירעו בהמותיה' מרעה שמן : גליון מגלה : בחרט אנוש · במכתב אשר ירוץ כל אנוש הקורא בו אפילו אנוש כל שהוא ואפילו אינו חכם וכן תרגם אונקלוס כתב מפרש : למהר שלל · לבא סנחריב ולשלול את כל הון עשר' השבטים ולהאיץ לבוז נבוכד נצר אחריו ואת צדקיהו ודורו : ואעידה לי · גם באותן הימים בימי יהויקי' על אותו פורענות שני עדי' נאמני' האחד לבשרם רעה העתיד' לבא עליהם אוריה הכהן שהרגו יהויקים שנ' וגם איש היה מתנבא בשם יי' אוריה בן שמעיה מקרית היערי' ויתנבא על העיר הזאת ועל המקו' הזה את כל דברי ירמיהו : ואת זכריהו בן יברכיהו · בשנת שתים לדריוש עוד ישבו זקנים וזקנות ברחובות ירושלם אוריה סימן לזכריה אם תראו שתתקיים נבואת אוריה תהיו מצפים שתתקיים נבואת זכריה בשם שהעידותי בשל סנחריב עמוס וישעיה עמוס לפורענותן של עשרת השבטי' וישע' גלה יגלה וישעיה להבטחתו של חזקיהו כשימלוך : ותלד בן · הוא הבן עצמו שקראת הנביאה עמנו אל על שם שיהא הקב"ה בעזרו של חזקיהו כשימלוך ואי אפשר לומר שבן שני הוא שהרי שנינו בשנת ד' לאחז נאמר' נבואה זו ובשנת ד' לאחז נהרג פקח ואי אפשר לשני בנים להיוולד בשנ' אחת בזה אחר זה וישעיהו אביו קרא שמו מהר שלל על שם פורענות העתידה לבא על רצין ובן רמליהו שהיו באין ליטול מלוכ' מבני דוד ותשבת מלכותו של חזקיהו : ישא את חיל דמשק · ויעל דמשק ויתפשה : ואת שלל שומרון · לאחר שנהרג פקח ומלך הושע עלה עליו שלמנאסר מלך אשור ויהי לו הושע עבד ויתן לו מנחה ושוחד הוא שלל שומרון כל אלה בשנת ארבע לאחז : את

מרוב חלב · מרוב שיעשו חלב יאכלו החמאה כי החלב יש בו הקום שהוא נסיובי דחלבא וכשישתה החלב ישתנו מעורב ובימים ההם מרוב שיהיה להם חלב יעשו ממנו חמאה ולא יחוש על הקום וישפכו אותו ולא יאכלו מן החלב אלא החמאה שיוציאו ממנו וגם דבש יהיה להם הרבה מאד · כמו שנאמר על האדמה זבת חלב ודבש : כל הנותר · כי בימי חזקיהו גלו רוב ישראל · ואמר כי הנותרים יהיה להם שבע גדול בימי חזקיהו : והיה · הפסוק כמו הפיך · וככה פירוש כל מקום אשר הוא עתה לשמי' ולשית שאין יכולין לעובדו מפני המלחמה יהיה בעומד בו כאלו אמר אשר הוא עתה לשמיר ולשית וכמוהו רבים · ואמר כי אותו המקום יהיה עבוד ביום ההוא עד שאלף גפן בו ישוו אלף כסף שיהיה הפרי מבורך ומופיע הרבה ופרי טוב : בחצים יבא שמה · עתה בא שמה מי שירצה לבא בחצים ובקשת מפני המלחמות לפיכך תהי' עתה כל הארץ שמיר ושית שאינה עבודה מפני המלחמה ותעלה שמיר ושי' : וכל ההרי' · והם ההרים שהם ביישוב שנעבדו · גם ההרים בימי חזקיהו לא תבא שמה יראת שמי' ושית כמו שהוא עתה · כי יעדרון במעדר ולא יהיו יראים שיעלה שמיר ושית בם אבל יהיו למשלח שור ולמרמס שה שירעו בהם הבהמו' ולא יחושו מרוב התבוא' על דרך משלחי רגל השור והחמו' · ומעדר הוא שם הכלי שחופרין בו : יעדרון · יחפרון : ויאמר ה' אלי · גליון · פירוש אגרת · וי"ת לוחי ובאמרו גדול והוא לא נוה לכתוב בו אלא ארבע תיבות אולי היו דברים רבים והיה ענינם זה למהר שלל חש בז או לא היו אלא ארבע תיבות אלה · והגליון היה גדול למשל על ארץ ישראל כמו שהיה הגליון גדול והכתוב בה מעט כן היתה ארץ ישראל רחבת ידים והיושבי' בה מעט שגלו י' השבטי' והיתה חרבה רובה ופירוש בחרט אנוש · לפי שהי' זה במרא' הנבואה אמר לו שיכתו' זה בחרט אנוש כלו' שלא יחשוב כי זה שצוה לו לכתוב במראה הנבואה לבד אלא שיעשה כן ממש בעבור הנבואה מעליו יכתוב זה בחרט אנוש כי אותו שהוא נכתב בחרט אנוש במראה הנבואה אינו בחרט אנוש כי אינו מעשה ממש כמו שהלך ישעיהו ערום ויחף ולקח הושע אשת זנונים והעביר יחזקאל תער על ראשו ועל זקנו על זה היה במראה הנבואה · לפיכך אמר לו וכתוב עליו בחרט אנוש למהר שלל חש בז · והמלות האלה כפל ענין במלות שונות · והכפל לחזק הענין ולמהרו · ויונתן תרגם בחרט אנוש כתב מפרש : ואעידה לי · אלה הם דברי הנביא ואע"פ שלא זכר כתיבת הגליון ידוע הוא כי כתבו כמה שצוה לו האל · ועוד עשה בו ואף על פי שלא ראינו שצוה בו האל העיד עליו עדו' כלומר החתים בו העדים שתהיה נבואה זו כתובה וחתומה כי כן עתידה להיות בקרוב · ואוריה נתנבא בימי יהויקים וזכריה בשנת שתים לדריוש · ואף על פי שמניהם היו בימי ישעיהו · ודעת רבותי' ז"ל שלא היו בזמן אחד שאמרו · וכי מה ענין אוריה אצל זכריה אלא אוריה נתנבא פורענות ציון שדה תחרש וזכריה נתנבא נחמות עוד ישבו זקנים וזקנות וגו' · נבואת אוריה עדות לנבואת זכריה כשם שנתקיימה נבואת אוריה כך תתקיים נבואת זכריה · ולדעתם יהיה ואעידה לי דברי האל יתברך · וכן תרגם יונתן ואסהיד קדמי סהדי וגו' : ואקרב אל הנביאה · היא אשתו וקראה נביאה לפי שהיתה אשת נביא · ושני דברי' העיד בענין זה כתיב' הגליון והבן הנולד לישעיהו הנביא : מהר שלל חש בז · לא נקרא שם הנער כל ד' תיבות האלה כאחד אלא אמר שיקראו שמו מהר שלל או חש בז · כי שני הזוגות ענין אחד פעם יקראו אותו מהר שלל ופעם יקראו אותו חש בז : כי בטרם · זמן אחד הוא זה עם מה שאמור למעלה בכן אחז בטרם ידע הנער מאוס ברע ובחור בטוב כי אז יחל לדבר הנער ותחלת דבורו הוא שיקר' אביו ואמו כי בזה הדבר ירגילוהו תחילה : ישא את חיל דמשק · ישא הנושא את נכסי דמשק ואת שלל שמרון לפני מלך אשור ישא חסר הפעל · כמו ויגד ליעקב רוצה לומר המגיד · וכן אמר ויאמר ליוסף · רוצה לומר האומר · וכמוהם רבים · ויוסף ה' · אמר ויוסף לפי שזכר בזה הענין עצמו · ולפיכך אמר גם כן עוד : יען

וְהָיָה מֵרֹב עֲשׂוֹת חָלָב יֹאכַל חֶמְאָה כִּי־חֶמְאָה וּדְבַשׁ יֹאכֵל כָּל־הַנּוֹתָר בְּקֶרֶב הָאָרֶץ׃ וְהָיָה בַּיּוֹם הַהוּא יִהְיֶה כָל־מָקוֹם אֲשֶׁר יִהְיֶה־שָּׁם אֶלֶף גֶּפֶן בְּאֶלֶף כָּסֶף לַשָּׁמִיר וְלַשַּׁיִת יִהְיֶה׃ בַּחִצִּים וּבַקֶּשֶׁת יָבֹא שָׁמָּה כִּי־שָׁמִיר וָשַׁיִת תִּהְיֶה כָל־הָאָרֶץ׃
כה וְכֹל הֶהָרִים אֲשֶׁר בַּמַּעְדֵּר יֵעָדֵרוּן לֹא־תָבוֹא שָׁמָּה יִרְאַת שָׁמִיר וָשָׁיִת וְהָיָה לְמִשְׁלַח שׁוֹר וּלְמִרְמַס
שֶׂה׃

ח

א וַיֹּאמֶר יְהוָה אֵלַי קַח־לְךָ גִּלָּיוֹן גָּדוֹל וּכְתֹב עָלָיו בְּחֶרֶט אֱנוֹשׁ לְמַהֵר שָׁלָל חָשׁ בַּז׃ וְאָעִידָה לִּי עֵדִים נֶאֱמָנִים אֵת אוּרִיָּה הַכֹּהֵן וְאֶת־זְכַרְיָהוּ בֶּן יְבֶרֶכְיָהוּ׃ וָאֶקְרַב אֶל־הַנְּבִיאָה וַתַּהַר וַתֵּלֶד בֵּן וַיֹּאמֶר יְהוָה אֵלַי קְרָא
ה שְׁמוֹ מַהֵר שָׁלָל חָשׁ בַּז׃ כִּי בְּטֶרֶם יֵדַע הַנַּעַר קְרֹא אָבִי וְאִמִּי יִשָּׂא ׀ אֶת־חֵיל דַּמֶּשֶׂק וְאֵת שְׁלַל שֹׁמְרוֹן לִפְנֵי מֶלֶךְ אַשּׁוּר׃ וַיֹּסֶף יְהוָה דַּבֵּר אֵלַי עוֹד לֵאמֹר׃

יען

י"ג · ב' חסר תידוק · ל' · ב' · ל' · ל' · ל' · ל' · ל' · ג' · כ"ד בסי' · ה' · ב' · י'בטע' בלא מקף · מן פתחין בא"ק בסי' · י"ט ד' ל"ז

ויהי מסגי טוב משח יכול שמן ארי שמן ודבש יתפרנסון כל צדיקיא דאשתארון בגו ארעא : ויהי בעידנא ההוא יהי כל אתר דיהון תמן אלף גופנין שוין באלף מנין כסף להובאי ובור יהי : בגירין ובקשתן יהכון לתמן ארי הובאי ובור תהי כל ארעא : וכל טוריא דבית יהודה די במעדר יתפלחון לא תיעול להמן דחלת הובאי ובור ויהי לבית ארבעה בקרן דתורין ולבית משרי עדרין דען : ואמר יי לי סב לך לוח רב וכתוב עלוהי כתב מפרש מוהי למיבז ביזא ולמעדי עדאה : ואסהיד קדמי סהידין מהימנין ית לוטיא דאמרית לאיתאה בנבואת אוריה כהנא והא אתו אף כן כל נחמתא דאמרית לאיתאה בנבואת זכריה בר יברכיא אנא עתיד לאיתאה : ועלית לות נביאתא ועדיאת וילידת בר ואמר יי לי קרי שמיה מוהי למבז ביזא ולמעדי עדאה : ארי עד לא ידע עולימא מיקרי אבא ואימא ישבי ית נכסיה דמשק וית עדאי שמרון קדם מלכא דאתור : ואוסיף מימרא דיי למללא עמי עוד למימר :

חלף

בחרט חד מן י"א זוגין חד מלרע וחד מלעיל נסב.ב' בריש תיבותא וסימ' בדמעות האכלתם לחם דמעה · ברמעות כלו בדמעות עיני · בחיין ומשך אבירים בכחו · בחיין ושאר חיותא העדיו · בחרט ויקח מידם ויצר אתו · במדינות ושאר היהודים אשר · במדינות · איכה ישבה בדד · במצולה המה ראו מעשה יי' · במצולה ראיתי הלילה והנה איש · בממלכה וסכסכתי מצרים במצרים · בממלכה הנה עיני יי' אלהים בממלכה · בסבך יודע כמביא למעלה בסבך · בסבך וישא אברהם את עיניו · בסירות נשבע אדני יי' בקדשו · בסירות ויבשלו את הפסח · בנגע השמר בנגע הצרעת · בנגע וראה הכהן את הנגע בעור · בשאת והובא את בדיו בטבעות · בשאת וראה הכהן והנה שאת · בתנור בשברי לכם מטה לחם · בתנור כל המנחה אשר תאפה :

אבן עזרא

והיה · הטעם שהשם יתן ברכה כי יבא רב ממעט על כן אות חמאה ודבש יאכל : והיה · אשר יהיה שם · כמו היה וכן אז ישיר משה יעשו עגל : לשמיר ולשית · מיני קוצים והטעם כי מתנה אשור השחיתו את הארץ שנה אחר שנה : בחיצים · לא יוכל אדם לבא מקום הכרמי' שהיו כי אם בחצי' כי יפחד שיש יער שנחבאו לסטים או חיות בחוחים : וכל אשר במעדר · שהיו הכרמים שם בתחילה מתקנים יתקנום עתה כי לא יהיו שם חוחים וכל כך יתן השם ברכה בכרמי ההר עד שישלחו השור שם כטעם אוסרי לגפן עירה והנה אמר כי מעגלה אחת ושתי צאן ירבה החלב וכרמי ההר שימלטו לבדם יתן השם ברכה עד בלי דיי : ויאמר · גליון גדול · יש אומרים ממגלה והנה יו"ד תחת דגש וכלה דליו שוקים : בחרט · כמו ויצר אותו בחרט צורה יצוקה כדמות אדם ואחרים אמרו כי גליון יחיד מגליונים והוא בגד והכתיבה במלאכת רקים והטעם כי יתנבא לעתיד על גלות שומרון : ואעידה · יש אומרי' כי הא'לף תחת ה"א ואחרי' אמרו כי בא עתיד תחת עבר ויתכן היות טעמו כשמעו שאעיד לי והנביא עשה מה שצוה השם ואם לא נזכר : את אוריה הכהן · היה כהן גדול בימים ההם גם זכריה היה אדם גדול ודרך הדרש ידוע' על נבואת זכריה הנביא ואוריה הכהן' : ואקרב · טעמו רמז לשכיבה כמו אל תגשו אל אשה והנביא' אשת הנביא ונקראת כן בעבור שבעלה נביא או גם היא היתה נביאה : כי · זה הנער נולד קודם שתי שנים שתגלה שומרון : ישא · הנושא כמו ויאמ' ליוסף : ויוסף · טעם ויוסף כי גם זאת הנבואה הית' על דבר מלך אשור : יען

אורים ותומים

ויאמר ה' קח לך וכו' יש לעיין למה נוה שיהיה גליון גדול ונוה לכתוב י"א אותיות ועוד מה ר"ל בחרט אנוש שאם יכתוב איש בחרט אנוש יכתוב בודאי אבל צריך לדעת שכן שתכתים ההם שעברו בהל הבית ודאו שועל יוצא מבית קדשי הקדשים וכו' עקיבא שחק אמר אם לא נתקיים כבר אותו הכתוב שאמר ציון שדה תחרש הייתי אומר שלא יתקיים גם כן דבר זכריה שנבנה לטוב גדול יהיה כבוד הבית הזה כי אם תאמר בזה תאמר גם בזה אבל עכשו כו' ותזה יד' מדעת' גנם ייסוד פרע אילו אומר וכו' יאמר מן הט כ ואם כן היה ראוי ששני אלו יעידו בזה וכא' רחוק מחבירו וזמן רב וצריך שיתמנו כעדים הכתב אם כן צריך שזה הכתב יהיה גם מחד עד שיתקיים כל אותו זמן שצריך לעבור בין שני העדים ולכן אמר בחרט אנוש כאלו אמר כאבנים על שיהיה גם בשביל שיתקיים ולהיות הכתיבה גסה צריך שיהיה הגליון גדול :

מנחה גדולה

וכתוב עליו בחרט אנוש כי בחרט אנוש הבלתי מתקיים זמן רב כן מלך אשור שישא את חיל דמשק מהרה ושלל שומרון בטרם ידע הנער קרא וגו' אך ההצלחה הזאת הנכתבת עליו לא להתמיד רק כדב' הנכתב בחרט אנוש בלתי מתמיד כי יתעתד ליפול גם הוא · או יאמר בחרט אנוש · כתוב עליו בחרט ובעטו וקולמוסו של אנוש שהמחהו ה' במבול כי הוא היהל בע"ז והציף הוא ית' שליטו של עולם ולא נתקן עד הביאו ית' עליו את מי המבול · כן בחרט ונזרה ההוא כתוב למי שימהר שלל חש בז הוא סנחריב כי אשר תראהו מוצלח בעיר יתעתד ליפול ברעה : או יאמר כתב עליו וגו' לפי שאחז לא האמין בהם שיעשה לו לפי שהיה מכיר את עצמו במעשיו הרעים שבו והיה סבור אע"פי שהבטיחו הקב"ה טובות רבות אפשר שיקטרג מדת הדין עליו וביותר ע"י התמדתו בעבירות ומידות שמזקקה בו באמרו לא אנסה ה' כמש"ז ע"כ אמר ה' אל ישעי' קח לך גליון וכתוב עליו וגו' כשטר הנכתב בחרט אנוש כתיבה וחתימה והעדת עדים כדי שיהי' דבר קיים באופן שיהא מובטח שלא אשוב דברי ריקם כי אם עשה אשר דברתי ולא אשוב ממנה בשום ענין · וזה ענין ואעידה לי וגו' שעשה · כל ההכנות כענין הכתוב בשטר ועדים לדוגמא שיקיים ה' הבטחתו לו כאמור : עוד יתכן כתוב עליו בחרט אנוש כי עם שלפני ה' היא מילתא זוטרתא עכ"ז צריך שיכתוב אותה בחרט אנוש לספר בין האנשים מעשה ה' כי נורא הוא · ואעידה לי וגו' שבעת שנאמר לו זאת הנבואה היה רואה במראה הנבואה כאלו היו שם לפניו אוריה הכהן וזכריהו בן יברכיהו שהיו שני נביאים או חכמים והעידם הנביא על זאת הנבואה כי היו אז לפניו במראה הנבואה ואמר שאחר זה קרב אל הנביאה אשר אולי היה נפרד מאשתו זה זמן רב ועתה בקריבה אחת נתעברה וילדה במהרה ואמר לו ה' קרא שמו וגו' כי אודות שמאבו לחזקיה בטרם ידע הנער וגו' ישא כלומר הנער בעצמו אם היה לו יכולת היה יכול לישא את חיל דמשק וגו' : ויוסף ה' וגו' בהיות שהנבואה למעלה נאמר על חזקיה וגם עתה דבר ה' בו ע"כ אמר ויוסף שהוסיף לדבר על ענייני חזקיה · והנה למעלה דבר מענייני אשור מה שרצה לעשות בירושלים ולא הזכיר בזה שום דבר ממעשה אנשי ירושלי' והיתה הנבואה לטובת הכלל אנשי ירושלים ע"כ אמר ויאמר ה' אלי קח לך אמירה רבה · משא"כ עתה דבר ממרידת אנשי ירושלים שבנא וסיעתו שגדול עונו מנשוא למרוד באדונו חזקיהו מלך יהודה אשר ראה כי ה' אתו והגדיל והצליח במלכתו והוא מרד בו עם תלת עשרה רבוותא שזה הדבר הוא דבר השנאוי לכל שמעיו תצלנה אזניו למרוד במלך אדוניהם ע"כ ויוסף ה' דבר דבר קשה וזה שאמר דבר אלי עוד כלומר עונם גדול וקשה יגיע לשבנא יותר מאנשי אשור שמתו ברגע אחד שבן לילה היו ובן לילה אבדו משא"כ שבנא שקשרו אותו בזנבי סוסיהם וגררו אותו תוך מחניהם עד שמת מיתה משונה וז"ש ויוסף ה' דבר אלי עוד נבואה קשה מהראשונה שיענש בו שבנא המורד בחזקיה וכיון שאמרו דבר אלי כלומר הטיב חרה לי על שבנא אחר ששמע נבואתי מה' על מפלת סנחריב וא"כ אין כאן מקום לדאוג שימסר ירושלים בידו באופן שאין כאן התנצלות לומר שמרדו עשה שהרי כבר שמע דבר ה' שיפול אשור ביד חזקיהו וז"ש ויוסף ה' דבר אלי אלי היה הדבור נוסף על הראשון כי ע"י דבור הראשון שהבטחתי בנבואתי מפי ה' מפלת סנחריב ע"כ מאסם שבנא במרדו כי בזה גלה רעת לבו על חזקיה : ומה גם שדבר השרים והעם למרוד בחלפם אם הוא מכביד עולו עליהם כענין

כפי' כ"ל אין מלך דמשק לזה אמר ואת שלל שמרון שכבר הם משוללים מארם וזה וזה ילכו לפני מלך אשור :

ויוסף ה' יען מאס גו' עיין רש"י ז"ל : וכן הרא"בע וכן הרד"ק ז"ל והוסיף וכן מהרי"א ז"ל והוסיף שכוונת הנביא להרץ קושיא אחת והיא מה טעם יבא סנחריב בימי חזקיהו שלא נעשה בכל הבער ההוא לזה אמר שהטעם שיזרוק ה' לזבוב גו' ולדבורה אשר בארץ אשור לבא של ירושלם הוא יען כי מאס העם הזה את מי השילוח ההולכים לאט הוא חזקיהו והם שבנא וסיעתו שהיו שונאים אותו לזה הביא הש"ית את סנחריב שהוא כנחל שוטף וחלף ביהודה גו' וכ"ב ילילם בזכות חזקיהו עד כאן : ולע"דן במשחז"ל שבנא היה אוכל ארבעים סאה גוזלות ולזה אמר ההולכים לא"ט שהוא בגמטריא ארבעים אלו ההולכים מדרכיו ועושין הפך ממנו משבנא שהיה זולל ואוכל ארבעים סאה גוזלות אבל אלו ליטרא ירק לדיק אוכל לשובע נפשו : וחתני הנזכר יצ"ו פירש במה שאמר במדרש משלי כי לא"ט הוא חזקיהו על שהיה מטהר את ישראל כמקוה של ארבעים סאה מניין לא"ט ובזה נמצא העניין הזה דבר והפכו מחזקיהו לשבנא עד כאן :

ולכן הנה ה' וגו' וחלף וגו' ילקוט סי' רע"ט וחלף ביהודה שטף ועבר א"ר יהוד' אמ' רב בא עליה' סנחריב במ"ה אלף כולם בני מלכים יושבים על קרונות של זהב ועמהם שגלונו' וזונות ובפ' אלף גבורים לבושי שריון ואלפים ושש' אלף אוחזי חרבות ומגן ולנה רצים לפניו והשאר פרשים וכן באו על אברהם אבינו וכן עתידים לבא עם גוג ומגוג במתניתא תנא אורך מחנהו ארבע מאות פרסה ורוחב מחנהו מ' פרסה סך מחנהו מאתים ואחד עשר ושישים רבוא אלפי' חסר א' בעי אביי חסר אלפא או חסר מאה או חסר חד תיקו תנו רבנן ראשונים עברו בשחי שנאמר וחלף ביהודה שטף עבר אמצעיים עברו בקומה שנ' עד צואר יגיע אחרונים העלו עפר על רגליה' ולא מצאו בנהר לשתות עד שהביאו מים ממקום אחר ושתו שנ' אני קרתי ושתיתי מים והא כתיב ויצא מלאך ה' ויך במחנה אשור מאה ושמונים אלף א"ר אבהו הללו ראשי גייסות היו דייקא נמי דכתיב וישלח מלאך ה' ויכחד כל גבורי חיל נגיד ושר במלך אשור ע"כ מתוך המאמר הזה נבין בפסוק אומרו העצומים והרבים את מלך אשור שהעצומים והרבים הם אותם מ"ה אלף בני מלכי' שהם באו את מלך אשור אתו עמו ואו' ואת כל כבודו רמז שהיו יושבים על קרונו' של זהב ושגלונו' שהם המלכות והזונות שעמהם שכל זה דרך כבוד להורות שכוון לבם בטוח ואין פחד מלחמ' לנגד עיניהם · ועיין רש"י ז"ל והרא"בע והרד"ק ז"ל וכן מהרי"א ז"ל והוסיף עד צואר יגיע שירושלם כצואר הסמוך לראש וכת"י ואמר והיה מוטות כנפיו ר"ל לגדי הנהר הנז' שהם כמו הכנפים הפרושות לצדדין כן מוטות כנפיו יתפשטו מלא רוחב ארצך ארץ יהודה ועכ"ז עמנו אל ית' וילכו שעל סימן ההלכה נקרא עמנואל שם הבן הנולד · עוד אפשר שהש"ית אמר לנביא והיה מוטות כנפיו מלא רוחב ארצך ואמר הנבי' לישועתך קויתי ה' וזהו עמנו אל ע"כ : ולע"דן לפי שהמשיל את מלכות בית דוד המולך בירושלם שהוא דומה אל מימי נהר ירושלם מי השילוח ההולכים לאט לכך המשיל ג"כ את אשור אל מימי ארצו הוא מי הנהר העצומים והרבים זה חדקל ההולך קדמת אשור ובזה מובן שא' בו העצומים והרבים לפי שחדקל מימיו חדים וקלים ומרים קולו ביותר לפי שאינו כ"כ גדול כפרת לא כן פרת הגדול שותק כמ"ש חז"ל כי פירותיו הם מעידים עליו וז"ש העצומים והרבים שעל ידי התעצמותו הם נעשים מרובים כקול פרת בהתעצמותו ובנמשל מבואר שעל ידי התעצמות מלך אשור גבר על הממלכות ובאו המלכים לעזרו ככז"ל בדחז"ל מ"ה אלף בני מלכים העצומים והרבים שבאו את מלך אשור ועמו ואמר שילך ליהוד' צרה גדול' מאד עד שיקרא בחזקה הושיעני אלהים כי באו מים עד נפש וזהו שאמר וחלף ביהודה שטף ועבר עד צואר יגיע כאילו בני אדם הולכים ליחנק במימיו המרים המאררים וכ"ב יעשה גם שהכנפים שלו והוא משל אל הנלחן כעוף הפורח בכנף והנה הש"ית יעשה שכנפיו יהיו מוטות ונוטות לארץ כעוף הזה שנשברו כנפיו או נמרטו שכל מוצאו יהרגהו וילכדהו זהו שאמר והיה לשון שמחה כי בהיות מוטות כנפיו שבכנפיו מוטות או יהיה מלא רוחב ארצך שתתמלא כל ארצך לרחבה מכל טוב ושלל ובזה יודע שעמנואל עוזר אמיתי לא בחיל ולא בכח כי אם ברוחי אמר ה' צבאות וכיון שכן הוא רועו עמים כולם וחותו כי אם בארזים נפלה שלהבת במלך אשור ואחוזת מרעיו מה יעשה אזוב בקיר משאר עמים ובזה מובן ו"ו ולכן שאינה יתירה שתכלית הפסוקים והגזרה היא רועו עמים וחותו כאילו אמר כיון שאתם רואים שכל המסובב הזה הוא יען כי מאס גומר ולכן הביא עליה' בענשם מלך אשור ושיפול בידם כמ"ש והיה מוטות כנפיו גומר כדפרשית מעתה רועו עמים וחתו כי עמנואל להצילנו ממלך אשור כאשר ראיתם שכן כיוצא בזה לעתיד בהקבץ עמים יחדיו וממלכות בהתאזרות ובעצה הכל יופר כי לא יקום דבר כי עמנואל והוא כמשחז"ל שבימי אברהם נתקבצו ובימי חזקיהו ולעתיד ככז"ל בייום בא גוג ומגוג · ואמר ועלה וגו' וחלף וגו' שבגאון נפשו וזדון לבו לא יחשיב את ישראל לבא עליהם בכוונה אלא מידי עברו אגב גררה וזה שאמר ועלה על כל אפיקיו וגו' שם יעלה בכוונה למשול אמנם ביהודה לא יהיה כן אלא וחלף ביהוד' שטף דרך העברה בעלמא כי כל כוונתו תהיה במקומות אחרים ובארצך לא יכנסו כי אם מוטות כנפיו לבד ואפילו הכי במוטות לבד תמלא רוחב ארצך מרוב עוזרים ועמנואל ית' לעוזרנו מיד העצומים והרבים האל :

רעו עמים גו' עיין רש"י ז"ל והרא"בע ז"ל וכן הרד"ק ז"ל וכן מהרי"א ז"ל ככל הנז"ל והוסיף לפרש והאזינו לשון כלי זיין כמו ויתד תהיה לך על אזנך והאזינו כל מרחקי ארץ לבשו כלי זיין והתאזרו חגוריכם להלחם וחותו ואמר עוצו עצה על יהודה ותופר דברו דבר על ירושלם ולא יקום כי עמנו אל והכל תלוי בעזרתו כי מה שיכבשו עשרת השבטים הוא יען כי צורם מכרם וה' הסגירם לא כן יהודה וירושלם : ילע"דן אחר שכבר הזכיר משברון מחנה אשור וכדפרשית כמ"ש והיו מוטות כנפיו שיטו כנפיו ויהיו כעוף הזה החלש שנשברו או נתמוטטו כנפיו · הנה אומרו רעו עמי' וחתו יהיה על כלל העול' שיקחו מוסר השכל כל מרחקי ארץ ממה שאירע לסנחריב שכן יארע לגוג ומגוג אשר במרחקי ארץ ודעו כי תתאזרו וחתו ועוד תשובו לכסלה פעם שנית ואחר כך וחתו וז"ש התאזרו וחתו ושוב התאזרו וחתו ואז תתייעצו דבר הגון שהוא עצה ר"ל עצה נכונה ז"ש עוצו עצה ותיפר וכשתופר העצה הנכונה אחר כך תשכל עלתכם ותדברו דבר בעלמא או דבר ר"ל דבור על אופניו קרוב לעצה נכונה הקודמת ולא יקום כי עמנואל האל יתברך מפר מחשבות ערומים :

כי כה אמר ה' גומר עיין רש"י ז"ל וכן מהרי"א ז"ל וכן הרא"בע ז"ל וכן הרד"ק ז"ל : וחתני הנזכר יצ"ו פירש כי גדול כוחן של רשעים שמהפכים מדת רחמים לדין וזה שאמר כי כה אמר ה' שהוא רחמים דבר כי כאלו היה בחזקת היד דין חזק כך דבר ה' בי במדת רחמיו מרוב כעסו עמהם ע"כ : ולע"דן במ"ש לאמר גילה שלא יסר אותו בפי' מלכת בדרך העם הזה אכן ממה שאמר ה' אלי בחזקת היד לאמר לא תאמרו קשר מכלל דברים אלו יסרני מלכת בדרך העם הזה ממה שצוני לאמר לא תאמרו וגו' :

לא תאמרון קשר וגומר שבנא הוא דריש בתליסר רבוותא וחזקיהו בחד סר רבוותא כי אתא סנחריב וצר על ירושלם כתב שבנא פתק' שדא אגירא שבנא וסיעתו השלימו חזקיהו וסיעתו לא השלימו שנ' כי הנה הרשעים ידרכון קשת לירות במו אופל לישרי לב הוה קא מסתפי חזקיהו דילמא ח"ו נטייה דעתיה דקודשא בריך הוא בתר רובא וכיון דרובא מימסרן איהו נמי מימסרן בא נביא ואמר ליה לא תאמרון קשר וגו' קשר רשעי' הוא וקשר רשעי' איכו מן המנין ע"כ : ולע"דן להבין מתוך דברי המאמר הזה יותר תיבת קשר שהוא כפולה באחד מג' פנים האחד לא תאמרון קשר לכל אשר יאמר העם הזה רוצה לומר ואף על פי שהם עם י"ג רבוא ושל חזקיהו י"א עם כל זה לא תאמרו שזה רוב למה לפי שהוא קשר רשעים ואינו מן המנין וזה כוין באו' קשר כלו' קשר רשעים שלא לפי שצווהו ה' לאמר כן ולהכריז כמ"ש כי כה אמר ה' גו' לאמר לכך הזכיר תיבת קשר לרמוז קשר רשעים הוא ומפני הכבוד ומפני היראה העלים תיבת רשעים שלא אמר קשר רשעים · או אפשר אל תאמרון קשר הוא כיון שהם י"ג רבוא ואם כן נגרור אחריהם ונתקשר עמהם וז"ש כיון דרובא מימסרן איהו נמי מימסרן וזה רמז בתיבת קשר השנית כלומר והרצו לעשות קשר גם אתה כהם לכך אני מודיע אתכם לא תאמרון קשר לכל אשר יאמר העם הזה כדי לעשות גם אתם קשר · או אפשר לא תאמרון לכל אשר יאמר העם הזה קשר ואף על פי שהם מרובים כי מה שעמכם י"א רבוא עם חזקיה הוא קשר של קיימא : והנה דקדקו חז"ל ששתי רעות עשה שבנא האחד שהשלים עם סנחריב בלי רשות ה' על ידי נביאו והשנית כי ריבך וריב סוד אחר אל תגל די לו שיכתוב שבנא וסיעתו השלימו מה לו לכתוב חזקיהו וסיעתו וזהו שנתרע' דוד ע"ה באו' כי הנה הרשעים ידרכון קשת במה שסדא גירא שבנא וסיעתו השלימו אמ' לירות במו אופל לישרי לב הלא הם חזקיהו וסיעהו מה לו לכתוב עליה' שטנה חזקיהו וסיעתו לא השלימו כדי שיהרגם סנחריב אם יכבוש העיר · ולזה אמר ואת מוראו שהוא ירא מסנחריב לא תראו ולא תעריצו : עיין רש"י ז"ל והרא"בע ז"ל והרד"ק ז"ל וכן מהרי"א ז"ל :

ולע"דן לא תאמרון קש' ר"ל לא תאמרון שם קשר לכל אשר יאמר העם הזה קשר כי לאין באמירת העם הזה קשר תליא כי עונים הם בשם זה שקשר רשעים אינו קשר א"כ לא תאמרו שם קשר בו · וכיון שלא תאמרון מבטיח אני אתכם שאותה המורא שיש לעם הזה פחד יראים ממלך אשור או מרצין ופקח מצד רשעותם הוא שפחדו חטאים רעדה אחזה חנפים וכשלא תאמרון קשר את מוראו של העם לא תיראו ולא תוסיפו כח באויבים ברצין ופקח או סנחריב ז"ש ולא תעריצו ר"ל לא תעשו אותם עריצים כי כקש לפני רוח הם וזה יגרום לכם שאת ה' צבאות אותו לבד תקדישו והוא יגמול לכם מוראכם ותתכם שתהיה מוראכם על כל העולם וכן הוא יגמול לכם שהוא יהיה מעריצכם ר"ל יעשה אתכם עריצים בעיני הכל והוא יחזיק בידכם : או יאמר לא תאמרון קשר כדהרד"ק הנז' לא תאמרון זה לזה לעשות קשר עמהם אלא אדרבא לכל אשר יאמר העם הזה צריך לעשות קשר אחר לבטל דברי העם וללכת מנגד אליהם ולסברתם ולא הראו ממנו כיון שאתם קושרים עליו וזהו ואת מוראו לא תראו ר"ל ואת מוראו הראוי לירא ולערוץ ממנו כפי מה שמחייב רוב עם עכ"ז את מוראו לא תראו ולא תעריצו :

את ה' צבאות גו' עיין רש"י ז"ל והרא"בע ז"ל והרד"ק ז"ל ומהרי"א ז"ל את ה' שהוא אדון צבאות המלחמה וי"ת מעריצכם הוא התוקף שלכם : ולע"דן מה שכבר כתבתיו מקושר עם הפסוק הקודם :

והיה למקדש גו' סנהדרין פ"ז והיה למקדש ולאבן נגף ולצור מכשול בני רבי חייא הוו יתבי בסעודתא לא הוו קאמרי ולא מידי א"ר חייא אגידו חמרא לדרדקי כי היכי דלימרו מלתא כיון דאיבוסום פתחי ואמרי אין בן דוד בא עד שיכלו שתי בתי אבות מישראל ראש גולה שבבבל ונשיא שבא"י שנא' והיה למקדש וגו' אמר רבי בני קוצים אתם מטילים בעיני אמר ליה ר' חייא אל ירע לך כי יין נתן בשבעים וסוד נתן בשבעים נכנס יין יצא סוד ע"כ דרשו והיה למקדש על ידי בן דוד שיתקדש ש"ש על ידו וזה יהיה בהמצעות לאבן נגף ולצור מכשול לשני בתי ישראל שהם ריש גלותא דבבל ונשיא שבא"י שהיו לפח ולמוקש ליושב ירושלם וכן' וכשלו בם רבים וגו' על כן בהכרתם יבוא בן דוד והיה למקדש : ועיין רש"י ז"ל והרא"בע ז"ל וכן הרד"ק ז"ל וכן הביא מהרי"א ז"ל והביא עוד מהמפרשים שפירשו לשני בתי ישראל שהם בית ה' ובית המלך והשרים ושעליהם אמר והיה למקדש כנגד בית הבחירה ושעל האחרים אמר לאבן נגף ולצור מכשול והוא אשר פי' אחר כך באומרו לפח ולמוקש ליושב ירושלם · והוא ז"ל פי' כלל הפסוקים שאמר כי כה אמר ה' חוזר למ"ש עוצו עצה ותופר כי כה אמר ה' אלי בחזקת היד כלומר ביד חזקה ובזרוע נטויה כגבור ואיש מלחמה ועוד אמר אלי ויסרני מלכת בדרך העם הזה ר"ל רעות יושבי ירושלם וכתותם כבא עליה' סנחריב כי הנה היו מהם ג' כתות הרעה שבכולן שבנא וסיעתו שחשבו למרוד בחזקיהו וכנגדם אמר לא תאמרון קשר לכל אשר יאמר העם הזה קשר ר"ל למרוד ולהתקשר על מלככם וכת שנית שלא הייתה בקושרים אבל על כל פנים היו יראים מאד מסנחריב ואילו וכנגדם אמר ואת מוראו לא תיראו · וכת ג' גבורי החיל שהיו אומרים נצא ונלחם כי לפעמים ינצחו המועטים את המרובים וכנגדם אמר ולא תעריצו לומר לא תעשו עצמיכם עריצים ותקיפי' להלחם בו כי הוא הסתכלו' ותמהון לבב לא גבורה ולכן אמר את ה' צבאות אותו תקדישו כנגד המורדים שתהיו קדושים לאלהיכם ומקדישים שמו לא במרד ולא במעל וכנגד פחד הכת השנייה אמר והוא מוראכם ר"ל ממנו תראו ולא מסנחריב בשגם הוא בשר תלך רוחו ישוב לאדמתו וכנגד הכת הג' אמר והוא מעריצכם ר"ל הוא בעל התוקף והעריצו' ובגבורתו תושעון כי ה' ילחם לכם לא בכוחכ' וזרועכם והוא ית' יהיה למקדש ולאבן נגף לשני בתי ישראל ר"ל שהשם יתברך יקום מהשבטים נקמת מקדשו כי בעבור שעזבו את ה' ולא באו אל מקדשו נזורו אחור וכאילו חטאת המקדש לוחם בם והוא אבן הראשה המגין על בית יהודה והוא אבן נגף לבית ישראל ולכן זכר למקדש ואבן נגף וצור מכשול כולם שמות רומזים לשם יתברך ולבית מקדשו ואמר לשני בתי ישראל כנגד השני חרבנות שעשה מלך אשור אחרי הנבואה הזאת בשבטים האחת בימי פקח בן רמליהו שבא תגלת פלאסר מלך אשור ויקח את עיון ואת אבל בית מעכה כל ארץ נפתלי ויגלהו אשורה והשני בימי הושע בן אלה שעלה שלמנאסר ולכד שמרון ויגל ישראל אשורה הרי לך ב' החרבנות שיעשה מלך אשור לשני בתי ישראל בחטא מקדש מלך אשור ועזבו אמונת אלהיהם מדה כנגד מדה הם לא רצו ללכת בית ה' הלכו אשורה ואחרי שזכר מה שיעשה בישראל זכר מה שעשה ביהודה וירושלם ולזה אמר לפח ולמוקש ליושב ירושלם כלומר שלא תחרב ירושלם כמו שנחרב שומרון אבל הש"ית יפרוש פח ומוקש וילכד בו שבנא אשר על הבית שנמשך אחרי סנחריב ולא בטח באלהיו ויצא אל מלך אשור ונכשל עוזר ונפל עזור כי הוא וסיעתו נפלו באותו פח ומוקש ונשברו ונלכדו אבל לא החרב בית יהודה ולז"א ליושב ירושלם בלשון יחיד רומז לשבנא וסיעתו שתהיה הרשת פרושה לפניה' ולא ילכדו בה כולם רק אותם המורדים ועליהם אמר וכשלו בם רבים ונפלו ונשברו גו' גם אפשר לפ' והיה למקדש על סנחריב שזכר כי הוא יהיה מזומן מלשון קדשו עליו מלחמה קדשו עצרה ואבן נגף גו' לשני בתי ישראל שהם פקח והושע בן אלה ויהיה ג"כ פח ומוקש ליושב ירושלם לא שתלכד העיר כי אם שיכשלו בה שבנא וסיעתו והפי' הראשון עיקר עד כאן :

ולע"דן במ"ש לשני בתי ישראל כפשוטו על בית ראשון ובית שני והגיד מראשית אחרית הימים ושהשי"ת הוא יהיה לנו למקדש בזמן החרבנות שעתיד להיות לאבן נגף ולצור מכשול שעתיד להיותו כן לשני בתי ישר' כי בב"ה הראשון יהיה כאבן נגף שלא יהיה חורבנו אלא זמן מועט כמי שנגף רגלו באבן שהולך לו ומתעכ' הוא זמן מועט מצד הנגיפה וחוזר להלוך אמנ' בבית שני יהי' לצור מכשול שמי שנכשל נופל הוא זמן מה וזהו בענין הבי' שני של ישר' שהאריך יות' בעונותינו זהו בחרבן הבתים ובאכית אשר לב בני האד' יהיה לפח ולמוקש ליושב ירושלי' בזמן הבי' ראשון לפח ובזמן הבית שני למוקש וכשלו גם בזמן חרבן שני הבתים כשלו בם רבים וכשלו ונפלו ונשברו גו' שהרי כמה וכמה רבבות נפלו מישר' בזמן החרבנות ומה די להוי אחרי דנא הודיע ה' ע"י ישעיהו והביאו לראיה למ"ש את ה' צבאות אותו תקדישו שכן עתיד להיות לכם למקדש בזמן החרבנות ככתוב ואהי להם למקדש מעט :

צור תעודה גו' ויקרא רבה פ' שמיני כך אמר אחז אם אין גדיים אין תיישים אם אין צאן אין רועה אין עולם כך אמר אחז אם אין קטנים אין תלמידים אם אין תלמידים אין חכמים אם אין חכמים אין תורה אם אין תורה אין בתי כנסיות ובתי מדרשות אם אין בתי כנסיות ובתי מדרשות אין הקב"ה משרה שכינתו בעולם מה עשה עמד נעל בתי כנסיות ובתי מדרשות הה"ד צור תעודה חתום תורה בלימודי גו' ר' נחוניא בשם ר' לעזר אמר למה נקרא שמו אחז שאחז בתי כנסיות ובתי מדרשות ע"כ : ולפי זה פי' צור תעודה שצרר בתי הועד הם בתי כנסיות ובתי מדרשות והם שקראם תעודה וצרר התעודה על חתימת התורה מהלומדים או צור תעודה היא התורה והתעודה שבטל הלומדים ואם אין תורה אין בתי כנסיות ומדרשות שלומדים בהם וז"ש חתום תורה בלימודי ר"ל במקום הלימוד שהם הכנסיו' והמדרשות : ועיין רש"י ז"ל והרא"בע ז"ל וכן הרד"ק ז"ל ומהרי"א ז"ל הביא דחז"ל הנז"ל והוא פי' אזהר' מהנבי' מלך ישר' צורר וכצור תעודה כדי שלא יארע לכם כאשר אירע לבית ישר' ושמרון וז"ש וחכיתי לה' המסתיר פניו מבית יעקב שהעפ"י שהוא מסתיר פניו מבית יעקב לא יסתיר פניו מבית יהוד' אם תשמרו התעודה והתורה וצור מקור או צווי כפי הפירושים הנז"ל :

ולע"דן שהוא תפילת מהנביא אל השי"ת כשראהו כל זה לאבן נגף גו' וכשלו בם רבים גו' פורעניות כאלה התפלל ואמר רבש"ע צור תעוד' שלא תאבד חכמת חכמיו ובינת נבוניו אל תסתתר אבל חתום תורה בלימודי שתהיה חתומה על לבם כחותם על שכלם כמו ודבק לבינו בתורתיך כעין שימני כחותם על לבך גו' וחכיתי לקיים תפילתי זאת לה' המסתיר פניו מבית יעקב כמו שייעד ואנכי הסתר אסתיר פניו ביום ההוא ואף בו ביום הבטיחם וענתה השיר' הזאת לפניו כי לא תשכח מפי זרעו וז"ש וקויתי לו על שמירת התעודה וחתימת התורה בלומדיה וכחות' על לבם ממה שייעד לא תשכח מפי זרעו :

וחכיתי לה' הנה וגו' עיין רש"י ז"ל והרד"ק ז"ל וכן מהרי"א ז"ל : שמעם ה' צבאות יצא דבר הנבואה על פליט' ציון ולא מלבו ולכן צור תעודה מקום שהשמיר' היה הנבוא' לקיום דבר ה' שחפץ חסד הוא להטיב עמהם להיותו שוכן בהר ציון ירחם שלא יחרב עליו וי"מ הילדים על התלמידים הנה אנכי והתלמידים על אשר נתן לי ה' כח בעניין הנבואה שהשפיע בי וממני בהם לעשו' אותות ומופתים ז"ש לאותות ולמופתי' בישראל כדי להציל' מיד המלך אשור ע"כ : ולע"דן שכבר זכרתי בפ' צור תעודה שבטח בה' שיצור התעודה בישראל ויחתום התור' כחותם בלב לומדיה שלא תשכח מפי זרעו וז"ש וחכיתי לה' יקיים כמו שהבטיח בתורה אפי' כשיסתיר פניו מהם שאמר וענתה השירה הזאת לפניו לעד כי לא תשכח מפי זרעו והמופת לזה הוא כי הנה אנכי הנקרא ישעיהו וגם הילדי' מהר שלל ושאר ישוב עמנואל לדעת רוב המפרשי' שהיה בנו של ישעיהו הנה כולנו לאותות ומופתים שאעפ"י שיסתיר פניו מבית יעקב כמו שמורה שם הבן מהר שלל חש בז עכ"ז ישעיהו מורה יושיע ה' ועמנואל ולו קויתי שיושיע ציון מצד היותו שוכן בהר ציון כבודו הוא להצילו וג"כ קויתי לו מסיבת היותם צבאותיו כמ"ש יצאו כל צבאות ה' וז"ש מעם ה' צבאות מעמו מהיותו ה' צבאות חכיתי וקויתי לו שהדבר הזה יעזור בהצלת' · או יאמר וחכיתי לה' מבחינ' היותו המסתיר פניו מבית יעקב שמצד היותו מסתיר פניו מחכה אני שמרוב'

רש"י

את מי השלח ההולכי' לאט · במלכות דבית דוד דמדב' להון בנייח כמי שילוחא דנגדין בנייח : שילוח · מעיין הוא ושמו גיחון ושילוח שרצו להשב את מלכות בית דוד בימי אחז לפקח בן רמליהו וכאן ניב' על שבנ' וסיעתו שרצו למרוד בחזקיהו שמאסו בו על שראוהו שלא היה בוטח בשולחן מלכי' אלא אוכל ליטרא ירק ועוסק בתורה עליו נאמר צדיק אוכל לשובע נפשו וראו את פקח בן רמליהו אוכל ארבעים סאה גוזלו' בקינוח סעודה והיו מליזין על חזקיהו ואומרין זה הגון להיות מלך אין מלך אלא רצין ובן רמליהו · היו ראויין למלוך במייהן וזהו ומשוש את רצין וגומר אמר להם הקב"ה אוכלין אתם מתאוים אני מביא עליכם אוכלים הרבה הנה יי' מעלה עליכ' וגומר את מי הנהר העצומי' תחת מי השילח החלשי' והנוחי' : ועל הנהר על כל אפיקיו · יתגברו מימיו לעלות על כל אפיקי מולא מימיו : והלך הנהר ממולא על כל גדותיו · על גידודיו הן שפתותיו הזקיפו' במקום שהנהר מושך בין גידודיו זקופין והוא כבתוך מרזב : וחלף ביהודה · בארץ יהודה ושטף בחזקה : עד צואר · עד עיק' חוזק צוארם ות"י עד ירושל' ימטי : מוטו' כנפיו · פרק קטן שבסוף הכנף קרוי מוט וראיתי בתנחומא כמה הם מוטות כנפי התרנגול אחד מן ששי' באכלוסי סנחריב מלא רוחב ארץ יהודה : עמנו אל · הוא שבט יהודה שהבטיחו הקב"ה להיות עמם בימי חזקיהו כדברי הנביאה שקראת שם בנה עמנו אל : רעו עמים · לשון רעהו רעך כתרגום יונתן איתחברו התחברו יחד אכלוסי סנחרי': וחתו · ותשברו : התאזרו וחתו · התאזרו בכל מיני גבור' וסופכם להיות חתי' : עוצו · לשון צווי : בחזקת היד · בהתגבר הנבואה עלי כשהוסיף לדבר אלי בדבר זה כמו שכתוב למעלה ויוסף יי' לדבר אלי ובלשון זה אמר יחזקאל ויד יי' עלי חזקה לשון נבואה : ויסרני מלכת וגו' · הזהירני שלא להיות בעצת שבנא הסופר וסיעתו שנקשרו למרוד על חזקיהו כמו שמפורש בסנהדרין ויש רמז בספר הזה לך בא אל הסוכן וגו' : ויסרני · כמו ולייסרני : לא תאמרון קשר · אתם סיעתו של חזקיה אף על פי שהם מועטין מסיעת שבנא לא תאמרו אחרי רבים להטות : לכל אשר יאמר העם הזה · שעם שבנא לפי שהוא קשר רשעים ואינו מן המנין וכן בקשר של עשרת השבטים שיתקשרו עם מלכי מצרים : ואת מורא · העם הזה שהם אומרים לכם לירא מסנחריב ולהשלים עמו : לא תיראו ולא תערצו · לא תאמרו חזק הוא כן תירגם יונתן לא תימרון תקיף : והוא מעריצכם · מחזיקכם : והיה למקדש · אותה עצה שיעץ שבנא ושיעץ פקח להשבית מלכות בית דוד יהיה לזימון פורענות לבא עליהם : למקדש · כמו התקדשו למחר : ולאבן נגף · שהרגלים נגפים בה לשון מכשול כמו בטרם יתנגפו רגליכם פן תגף באבן רגליך : ולצור מכשול · הוא לשון אבן נגף שהצור הוא אבן : לשני בתי ישראל · שבאו להיות לפח ולמוקש ליושבי ירושלם ומי הם שני הבתים פקח בן רמליהו וסיעתו ושבנא וסיעתו : וכשלו

ישעיה ח

יַעַן כִּי מָאַס הָעָם הַזֶּה אֵת מֵי הַשִּׁלֹחַ
הַהֹלְכִים לְאַט וּמְשׂוֹשׂ אֶת־רְצִין וּבֶן־
רְמַלְיָהוּ׃ וְלָכֵן הִנֵּה אֲדֹנָי מַעֲלֶה עֲלֵיהֶם
אֶת־מֵי הַנָּהָר הָעֲצוּמִים וְהָרַבִּים אֶת־
מֶלֶךְ אַשּׁוּר וְאֶת־כָּל־כְּבוֹדוֹ וְעָלָה עַל־
כָּל־אֲפִיקָיו וְהָלַךְ עַל־כָּל־גְּדוֹתָיו׃
וְחָלַף בִּיהוּדָה שָׁטַף וְעָבַר עַד־צַוָּאר
יַגִּיעַ וְהָיָה מֻטּוֹת כְּנָפָיו מְלֹא רֹחַב־
אַרְצְךָ עִמָּנוּ אֵל׃
רֹעוּ עַמִּים וָחֹתּוּ וְהַאֲזִינוּ כֹּל מֶרְחַקֵּי־
אָרֶץ הִתְאַזְּרוּ וָחֹתּוּ הִתְאַזְּרוּ וָחֹתּוּ׃
עֻצוּ עֵצָה וְתֻפָר דַּבְּרוּ דָבָר וְלֹא יָקוּם
כִּי עִמָּנוּ אֵל׃ כִּי כֹה
אָמַר יְהוָה אֵלַי בְּחֶזְקַת הַיָּד וְיִסְּרֵנִי
מִלֶּכֶת בְּדֶרֶךְ הָעָם־הַזֶּה לֵאמֹר׃
לֹא־תֹאמְרוּן קֶשֶׁר לְכֹל אֲשֶׁר־יֹאמַר
הָעָם הַזֶּה קָשֶׁר וְאֶת־מוֹרָאוֹ לֹא־
תִירְאוּ וְלֹא תַעֲרִיצוּ׃ אֶת־יְהוָה
צְבָאוֹת אֹתוֹ תַקְדִּישׁוּ וְהוּא מוֹרַאֲכֶם
וְהוּא מַעֲרִצְכֶם׃ וְהָיָה לְמִקְדָּשׁ וּלְאֶבֶן
נֶגֶף וּלְצוּר מִכְשׁוֹל לִשְׁנֵי בָתֵּי יִשְׂרָאֵל
לְפַח וּלְמוֹקֵשׁ לְיוֹשֵׁב יְרוּשָׁלָ͏ִם׃
וכשלו

תרגום

חֲלַף דְּקָץ עַמָּא הָדֵין בְּמַלְכוּתָא
דְּבֵית דָּוִד דְּמִדַּבַּר לְהוֹן בִּנְיָח כְּמֵי
שִׁילוֹחָא דְּנָגְדִין בִּנְיָח וְאִתְרְעִיאוּ
בִּרְצִין וּבַר רְמַלְיָה׃ בְּכֵן הָא יְיָ מַיְתֵי
וּמַסִּיק עֲלֵיהוֹן יָת מַשִּׁרְיַת עַמְמַיָּא
דְּסַגִּיאִין כְּמֵי נַהֲרָא תַּקִּיפַיָּא וַחֲסִינַיָּא
יָת מַלְכָּא דְּאַתּוּר וְיָת כָּל מַשִּׁרְיָתֵיהּ
וְיִסַּק עַל כָּל פַּצִּידוֹהִי וִיהַךְ עַל כָּל
כֵּיפוֹהִי׃ וְיֶעְדֵּי בְּאַרְעָא דְּבֵית יְהוּדָה
כְּנַחַל מְגַבַּר עַד יְרוּשְׁלֵם יִמְטֵי וִיהֵי
עַם מַשִּׁרְיָתֵיהּ מְלֵי פְּתָאֵי אַרְעָךְ
יִשְׂרָאֵל׃ אִתְחַבַּרוּ עַמְמַיָּא וְאִתְּבָרוּ
וְאַצִּיתוּ כֹּל דִּי בְּסִיפֵי אַרְעָא אִתְקְפוּ
וְאִתְּבָרוּ אִתְקְפוּ וְאִתְּבָרוּ׃ אִתְמְלִיכוּ
מְלַךְ וְיֶעְדֵּי מַלִּילוּ פִּתְגָּמָא וְלָא
יִתְקַיַּם אֲרֵי בְּסַעְדָּנָא אֱלָהָא׃ אֲרֵי
כִּדְנַן אֲמַר יְיָ לִי בְּמִיתְקַף נְבוּאֲתָא
וְאַלְפַנִי מִלְּמֵהַךְ בְּאוֹרַח עַמָּא הָדֵין
לְמֵימַר׃ לָא תֵימְרוּן מְרוֹד לְכֹל דְּיֵימַר
עַמָּא הָדֵין מְרוֹד וּלְדַחַלְתֵיהּ לָא
תִדְחֲלוּן וְעַל תּוּקְפֵיהּ לָא תֵימְרוּן
תְּקוֹף׃ יָת יְיָ צְבָאוֹת יָתֵיהּ תֵּימְרוּן
קַדִּישׁ וְהוּא דַּחַלְתְּכוֹן וְהוּא תּוּקְפְכוֹן׃
וְאִם לָא תְקַבְּלוּן וִיהֵי מֵימְרֵיהּ בְּכוֹן לְפוּרְעָן וּלְאֶבֶן מָחֵי וּלְכֵיף מַתְקֵל לִתְרֵין בָּתֵּי
רַבְרְבֵי יִשְׂרָאֵל לְהִתְבַּר וּלְתַקָּלָא עַל דְּאִתְפְּלִיגוּ עַל דְּבֵית יְהוּדָה דְּיַתְבִין בִּירוּשְׁלֵם׃
ויתקלון

תאמרון ט' וסימן נמסר בריש סדר וישלח ובמלכים ב' סימן י"ח:

רד"ק

יען · כי היו ביהודה וירושלם רבים שהיו רוצים במלכות פקח בן רמליהו והיו מואסים במלכות בית דוד לפי שהיתה יד מלכות אפרים תקפה ומלכות בית דוד חולשה בימי אחז · וזכר עם בן רמליהו רצין לפי ששניהם יחד היו נלחמים ביהודה · והמשיל מלכות בית דוד למי השלוח ההולכים לאט שהוא נחל קטן ומימיו הולכים בנחת כן מרכבית בית דוד לא היה להם כח להרע לאויביה' רצין ובן רמליהו : ומשוש את רצין · יהיו ששים ושמחים עמהם אם יהיו הם מולכים בירושלם · ומשוש שם סמוך למלת אל · וכן מקום לא ידע אל : ולכן · הוי"ו הינה לתוספת ענין · שהרי הוא בתחלת דברים · וטעם למה שאמר יען אשר עשו כך וכך יעשה להם כך וכך · כמו ויפח אברהם את עיניו · ורבים כמוהו · אמר הנביא דבר אלי ה' כי בעבור ששמח לכם עם הנלחמי' עם מלכות בית דוד יפלו ביד קשה מהם · והם מחנ' אשור · והמשיל אותם למי הנהר העצומים והרבים באשר הם מתגברי' בארץ וישטפו כל אשר יעבור עליה כן מלך אשור ומחנ' הרב שכבש כל ארץ יהודה זולתי ירושלם : ואת כל כבודו · הוא חילו הגדול שהתכבד בו על כל העמים וכבש אותם תחת ידו : ועלה על אפיקיו · אף על פי שהאפיקי' הם עמקי' · ואמר ועלה כנגד ארץ ישראל שהיא גבוהה מכל הארצות · ר"ל שכל הארץ תמלא מה' · כמו שהאפיקי' מלאי' מים · ועוד מרובם ילכו על כל גודות האפיקי' והם שפתי העמיקים למעלה שהם גבוהים מן העמק · וגדותיו הם משל על כל ערי יהודה הבצורות : וחלף · תרגום ועבר : עד צואר יגיע · המשיל ירושלם לראש הגוף · וכשהמים מגיעים לאדם עד צוארו הנה הוא קרוב לטבוע בהם · ואם יתגברו מעט יעברו ראשו ויטבע בהם כן מלך אשור בבאו עד ירושלם היה כמו המים המגיעי' עד הצואר והיתה ירושלם קרובה להכבש לולי רחמי האל · וכת"י עד צואר יגיע עד ירושלם ימטי : והיה מוטות כנפיו · הדגש הוא לחסרון נ"ון מוכנות מן נטה · ר"ל נטית מחנהו והתפשטותו יהיה מלא רחב של ארץ יהודה כלה · ואמר עמנו אל שהוא הבן הנולד לאחז · לאות כי לא תירא כלומר אתה עמנו אל שאת' בירושלם בך יכירו כי עמה' האל שתנצל מיד אשור כי כל שאר ארצך תהיה נלכדה מהם · ובדרש כמה הם מוטות התרנגול א' מס' באכלוסי סנחריב מלא רחב ארץ יהודה : רעו · ענין שבר · כמו תרועם בשבט ברזל · אמר כנגד העמים הנאספי' עם מלך אשור שברו ואחר כן תהיו נשברים : וחתו · פעל עמד · השברו והאזינו כל מרחקי ארץ כל העמים שבאו ממרחק ארץ לירושלם האזינו זאת הנבואה כי בתחילה תשברו ואחר כך תשברו : מרחקי המ"ם בסגולה : התאזרו · התאזרו תחלה · התחזקו למלחמה ואח"כ תשברו · והכפל לחזק הענין · וי"ת רעו מענין רעך ורע אביך אתחברו עממים ואתברו : עוצו · מה תועיל לכם עצתכם על ירושלם כי תופר · כן דברכם עליה לא יקום · ולמה כי עמנו האל · ומלת עוצו השו"רק במקום חולם · ויבא בחולם בנחי הפ"א כמו גשו הנה בחסרי הפ"א : כי כה אמר ה' · הטעם בכי למה שאמר כי לא תקו' עצתם על ירושלם · כי כן אמר אלי בחזקת היד כי הוא יהיה מעריצכם שיתן לכם חזק ותוקף למאמיני' בו ולמקדישי' שמו · גם יסר אותי בלא אלך בדרך העם הזה המואסים במלכות בית דוד מפני מורא המלכי' האלה · ופירוש בחוזק הנבואה · וכן ויד ה' היתה עלי חזקה · והחוזק בנבואה הוא שיראה במראה הנבואה מראה נוראה ונפלאה · או שיאמר דברי' והוא יסרני שלא אלך אלא בדרך ה' ולאמר גם כן לאחרים וליסרם ולהזהירם שלא ילכו בדרכי העם המורדי' ואומר להם · לא תאמרון · לא תחשבו ולא תרצו זה שתקשרו ותמרדו במלכות בית דוד וכמוהו הלהרגני אתה אומר · ויאמר להכות את דוד · פי' לא תאמרון איש לאחיו : ואת מוראו לא תראו · מה שהם יראים והם רצין ופקח לא תראו אותם ולא תערצון לא תתנו להם בלבבכם ובפיכם העריצות והכח כמו שהעם הזה עושים · כי אין להם כח עליכם אם לא ירצה האל · ויש מפרשים נבואה זו בימי חזקיהו שהיו יראים ממלך אשור · ואמר כי שבנא וסיעתו השלימו בסתר עם מלך אשור · וכן פירשו רז"ל : את יהוה צבאות · הוא אדון צבאות מעלה ומטה ובידו הכל ואם תיראו אותו ותקדישו הוא יציל אתכם מצבאות מטה הנלחמי' עליכם הוא מוראכם שתיראו אותו לבדו : והוא מעריצכם · והוא יתן לכם עריצות וכח ולא יוכלו אויביכם להרע לכם : והיה למקדש · מקדש הוא ארימון ומקום מסגב שישגב אדם בו · כמו כי מקדש מלך הוא : ובא אל מקדשו · אמר כי הקב"ה יהיה לשני בתי ישראל לאחד למקדש · והם הבוטחים בו ורוצים במלכות בית דוד · ולאחד לאבן נגף ולצור מכשול : לפח ולמוקש ליושב ירושלם · לאחד מן הבתים היושבי' בירושלם והם המואסי' במלכות בית דוד ובוחרים במלכות בן רמליהו וי"מ בימי חזקיהו שבנא וסיעתו · וי"ת דיתבין בירושלם :
וכשלו

אבן עזרא

יען · מי השלוח · יש אומרים שהם ירושלם והנכון מלכות בית דוד שרובי מלכי בית דוד היו צדיקים ומלכי ישראל היו כלם רעים וחטאים וטעם השילוח הם כמו גולות מים או שישלחם אדם או מים שיגדלו שלחים כמו שלחייך פרדס רימונים : ולכן · עליהם · על אנשי יהודה שהיו קושרים על אחז : אפיקיו · המקומות חזקי' מהמים כמו על אפיקי מים או כפי טעם המקום וכן גדותיו ויש אומרים כי הוא חסר הר"ש כמו שרשרות עם שרשות ולא אמר כלום כי הר"ש תכפל ואיננ' שורש כי שרש שרשות שרש אבל רי"ש חסרה לא תמלא כי איננה מאותיות השרות : וחלף · מטות כנפיו מלא רוחב ארצך עמנו אל · וטעם הזכירו כי הוא היה לאות שתמלט ירושלם מיד רצין ופקח גם מיד סנחריב גם כאשר הגלה דמשק ושמרון : רעו · כמו תרועם בשבט ברזל גם חותו לשון ציווי כמו סובו ציון · וטעם התאזרו פעמים שיעשו כן בכל רגע : עוצו · הטעם כל מה שתעוצו על ירושלם לא תקום העצה והנה עוצו מהשניי' הנראים · ור' משה הכהן ז"ל אמר שהוא חסר יו"ד והיה ראוי להיותו יועצו כמו זכורו: כי עמנו אל · זה טעם שם בן הנביאה : כי · בחזקת היד · כאשר התחזקה עלי הנבואה כמו היתה עלי יד יי' : ויסרני · דגשות הס"מך לבלוע היו"ד שהוא פ"א הפועל כמו בטרם אצרך בבטן והנה ויסרני שיורה על יוסר פירושי במלת טמא שפתים : לא · יוכיח המשכילים שלא יקשרו על אחז וישובו עם מלך אשור וזה טעם ואת מוראו והנה הוא דבק עם מלך אשור הנזכר למעלה : את · אחר שאמר את הוסף אתו וכמהו רבים או טעמו אתו לבדו תקדישו שמנהג האדם שיפחד מהקדוש כמו כי איש אלהים קדוש הוא : מעריצכם · שם התואר או פועל שהוא מפחידכם באמת : והיה · טעמו על מלך אשור וטעם מקדש מקום שילך אדם אליו להגדל בו ולהבצר בו והנה הוא דבק למקדש נגף ולאבן נגף שיעלה אדם עליו להשגב בו . לשני בתי ישראל · מלכות ישראל ויהודה והנה טעם לפח לאפרים ולמוקש ליהודה :
וכשלו

אורים ותומים

רועו עמים וכו' ירצה למלחמה צריך ג' דברים עצה וגבורה במאמר רב שקה ורוכבים ב"כ באמו' אם תוכל לתת לך רוכבי' עליהם אמר הנביא כנגד אחוורנין שהיו מרובים באוכלוסים' רבים וזהו הדבר הא' ועליו אמר רועו עמים וחתו · רועו כפוירת רעות שהיו מתחברים יחד אתו ודנין ומאזינים לנבריכם אפי' אשר הם במרחק הארץ ועל הגבורה אמר התאזרו כענין אזור כח כנגד אלנין וכו' ועל הג' אמר עוצו עצה ותופרו וכו' אמר רועו עמים ירצה כי החבור כשהוא טוב יתקיים יותר · כענין שנאמר והחוט המשולש וכו' אמנם כשהוא מחברים רבים יפסד · כענין ב' או ג' אבוקות מחוברו' יחד כו זה תכלה ותפסיד עצמם וחברותיה ולזה פיזור לרשעים טוב להם וטוב לעולם שלא יתחבר כל אחד לחבירו וזה אמר ארכמו בחברת הרעה שלא תתקיים ואם כן רעותם שבת רעתם ומפיתם חבור לרשעים רע להם ורע לעולם וכו' וכנגד מלת התאזרו לומר שהגבורה טובה כשתהיה כר הקדם שהתאזר מתקיים כשימור הראוי יתוקם והפורים יותר ויותר יתלפם ויסברם ויביא רע על עצמו ולכן כפל התלה ואמר וזורו כלומר יקרה להם התקרה שיקרה לאזור מתניו יותר שפרלאוי גם העצה שימוש כלי מחשבת הש"י תתנב כענין רבות מחשבות בלב איש וכו' וזהו כי עמנו אל ר"ל אחר שעמנו עמנו יש כל פחז' ממנו יאבד אחר עצתו לבד שיא תתקיים ופי' זה הענין אחר כן ואמר אל תאמרו קשר וכו' ירצה זה הקשר הנאמ' למעלה שכתקשר קשר גדול רצין והלם ובן רמליהו אל תקראוהו קשר אלא פירוד כי כל דבר יקרא על שם תכליתו וגם מן החוטן אשר להם אל תיראו ממחדם ולא תערצו מהם כי יתחברו במתניה' בשבת האזור הנז' למעלה וגם אמר שעצת ה' היא תקום אתה נבאות אותו תקדישו :

מנחה גדולה

ויתכעם · או אם הוא אינו נוהג כבוד בשריו · משא"כ אם המלך באמת ינהג עמיו וגם בכבוד ינהג עם שריו אין כאן מקו' למרידה ואם ימרדו אין קץ לפשעם וז"ש יען כי מאס העם הזה את מי השלוח ההולכים לאט זה חזקיהו שהלך לאט עם עמיו ונהג כבוד בשריו שהרי היה גדול שלו שבנא משולחנו כמש"ל על קטן סעודת חזקיהו ואפ"ה מרדו בו הלא ראוים המה להענש · נוסף על זה אלו הי' בוחרים אחר בחרקאו הטוב ממנו לא היה כ"כ רע כמו עתה שבחרו ברצין ובן רמליהו כי כסגנון ינהגו : יען כי מאס מאיסה עולמי' לא כן אלו היה קנף אית סבר דכל מאן דקניף סופי' לרצות לא כן מאיסה כמו שז"ל במ"ד חוית על פסוק כי אם מאוס וגו' · מאיסה בלי טעם כמ"ש למעלה שלא הי' להם טעם או התגללות סיבה למרוד בחזקיה רק דנך מיאוס וגיעול והם עושים בזה

... עמים רבים יחד וזה רעו ... אשור ואת עמו ויציל מידו כי העולה על רוחם לכבוש ירושלי' היה לא תהי' וכל עצתם לא תקום אע"פ שהתאספו עמים רבים יחד וזה רעו
... גבורה ועוז התאזרו וחתו וגו' · כי עמנו אל ובלכם כאפס ואין נגדו · והנה דרך אנשי המלחמה אם הם נופלים במלחמה יחזקו שנית בחיל
... שנית וחתו : עוד יתכן רעו עמים וחתו כלומר רעו עמים אשר תראו במלך אשור וחתו גם אתם מהתקומם על ישראל כל יקרה אתכם כמהו

מנחה גדולה

ואמר התאזרו אתם עמים הקרובים התאזרו ותגברו ואל תתהללו כמפתח רק וחתו ושובו לאחריכם ועל הרחוקים אמר שבית התאזרו וחתו ולהביא ראייה עוזו עלה ע"ד שא"ל שאל שר אחד כתוב בתורתכם המה יבכו וכו' והרי תמיד אנו בוכים ואינו הורס א"ל לא על הבכייים הוא אומר אלא על העצות שאתם תמיד מתייעצים עלינו והקב"ה מיפר עצתכם א"ל אמת הוא כי בכל יום שאנו מתקבצים להתייעץ עליכם מזדמן שם שר אחד זקן ומבטל עצתנו · ובלי ספק זה הדבר היה מפורסם אצלם וע"כ יאמ' הלא אמרתי אליכם רעו עמים שלא יתהלל חוגר כמפתח הנה אשר תראו תיעצו עצה ותופר תדעו שגם תדברו דבר בהתהלכם לעשות בזתגמרו ולא יקום · כי כה אמר ה' וגו' הנה אמרתי שעם שקצף ה' ית' עליכם קצף עד שוחלף ביהודה וכו' עכ"ז עד צואר הוא ירושלים יגיע ולא עד בכלל כי עמנו אל כי כה אמר ה' וגו' שמזה תראו עד היכן הגיע רוגז ה' עליכם על אשר מרדתם ואמסת' בחזקיהו שהנבואה באה אלי בחזקת היד בתוקף חוזקת רוגז הנבואה וזה מדה כנגד מדה אתם מרדתם במלך שהיה חזק בעבודת ה' בשמו חזקיה וע"כ באה עלי הנבואה בחוזקת היד ויסרני בל אלך וגו' ואמרתי בדעתי אין זאת האזהרה היא שלא אלך בדרכיהם כי בלא"ה אני מוזהר ועומד בבלתי היות נמנה בכלל קשר רשעים אך אין זה כי אם כמיסר אותי בכלל אותי עם הטועים ע"ד עד אנה מאנתם שכלל גם משה ואהרן והוא מפני שלא מחיתי בכל תוקף מעצמי מעלה עלי כאלו אני מהם ולי ולהם אמר לא תאמרון קשר וו"א לאמר לא תאמרון וגו': והיה למקדש למקדשים אותו באמרו את ה' וגו' תקדישו גם ה' יהי' למקדש לו ולקדשו · וגם יהי' לאבן נגף לנגוף ולצור מכשול לכשלים בדרך רע ופי' ואמר בא וארא דוגמתו בשני בתי ישראל הלא המה אחז וכנו חזקיהו שאחז אחז דרך רע היה לו הדרך הרע לצור מכשול וגו' וחזקיה שנזהר וקדש עצמו בדרכי ה' ויגל כן יהיה הדבר ביושבי ירושלי' המורדים וקושרי' עם שבנא יכשלו ואשר אינם מהם יעריצו ויקדשו בקדושת שמים שישפיע להם כל טוב :

ואע"פ

כלי פז

שמרובה מדת טובה עא"כו ממדת פורענות כי הוא יכאיב ויחבש ימחץ וידיו תרפינה וה"ב וקויתי לו שמו שיעשה בעבור לשמו מלבד מה שיעשה בעד הסתר' שמסתיר פניו מבית יעקב והנה אנכי הילדים לאותות ומופתים בישראל על כל היוצא מעם ה' צבאות השוכן בהר ציון לכך עליהו הם יהיו לאותות ולמופתים הן על מידת פורענות הן על מדה טובה :

וכי יאמרו אליכם גו' במסכת סוטה פ"ח אמר רבי אלעזר מאי דכתיב המצפצפים והמהגים צופים ואינם יודעים מה צופים מהגים ואינם יודעים מה מהגים ראו שמושיען של ישראל לוקה במים עמדו וגזרו כל הבן הילוד היאורה תשליכוהו כיון שהשליכו למשה אמרו תו לא חזינן כי ההוא סימנא בטל לגזירתיהו והם אינם יודעים שעל מי מריבה הוא לוקה ע"כ · ואפשר שדקדקו מ"ש של מצפצפי' די שיאמר הצפצפים וכן והמהגים מ"ם יתירה למ"ל ז"ש מ"ד ויאמרו גו' ודורש לה כמ"ש מאשר ולא כל אשר וזהו כיוצא בה המצפצפים מ"ם מקצתית צופים בשלימות מה צופים וכן מהגים מקצת הגה · או הוקשה להם כפל מצפצפים והמהגים די בצפצוף או בהגה לז"א מאי דכתיב וכי יאמרו וגו' המצפצפים והמהגים כפל המצפצפי' והמהגי' למה ומשני דהמצפצפים אינו לשון צפצוף אלא לשון צופים וטעם כפל מצפצפים ע"ד אין רבוי אחר רבוי אלא למעט לומר צופים ואינם צופים גו' והמהגים הוא לשון הגיון הוגים ואינם שאין דבורם צודק בכל חלקיו : המצפצפים אלו דמצייצין והמהגים אלו דמכהמין הלא עם אל אלהיו ידרוש כל אומה ואומה תסגוד לאלהיה · בעד החיים אל המתים אמר רבי לוי משל לאחד שאבד בנו והלך לבקשו בבית הקברות ופיקח היה שם א"ל בנך שאבדת חי היה או מת א"ל חי א"ל שוטה שבעולם דרכן של מתים לתובען בין החיים שמא צורך חיים בתוך מתים כך הב"ה קיים לעולמי עולמים הה"ד וה' אלהים אמת מהו אמת אמר אבין שהוא אלהים חיים ומלך עולם ואלהים של אומות עכו"ם מתים הם הה"ד פה להם ולא ידברו ומניחים חי העולמים ומשתחוים למתים ע"כ · מבוארת כוונתם ז"ל שהוקשה להם בפסוק דפתח באובות וידעונים ומסיים בהלא עם אל אלהיו ידרוש שזה מחייב שלא יתכן שהם דברי האומרים דרשו אל האובות · ומלבד זה לא יתכן שהרי הוא מאמר הפכי לכוונתם שהם עם אל אלהיו ידרוש אם כן איך יאמרו דרשו אל האובות ואל הידעונים לכך פירשו שמאמר הלא עם אל אלהיו ידרוש הוא תשובתכם אל האומרים אליכם דרשו אל האובות גו' ואתם תשובו להם הלא עם אל אלהיו ראוי לדרוש אל הראוי להיות אלהיו וזהו כל אומה תסגוד לאלהיה בלשון צווי כי היתכן שבעד החיים ילכו אל המתים זה טפשות הוא וזה מתייחס עם המשל ועם הנמשל מצד המשל שאו' שמא צורך חיים בתוך מתים ואם כן איך תדרשו את הב"ה שהוא חי מתוך האלילים מתים פה להם ולא ידברו א"כ בעד החיים אל המתי' בתמיהה ובתנחומא ד"א הלא עם אל אלהיו ידרוש כשם שאמר אליהו המבלי אין אלהים בישראל בעד החיי' אל המתים למה לכם להניח חי העולמים שנא' וה' אלהים אמת וכתיב ואתם הדבקים בה' אלהיכם חיים כולכם היום אכן חיים לפי' כדרוש באלהים חיים אבל א"ה מתים כמוהם יהיו עושיהם עכ"ל : דקדקו בכתוב ככל הנז' במאמר הקודם ולכך פי' הכתוב כשם שאמר אליהו המבלי אין אלהים וגו' כי לשיטת המאמר הקוד' יקשה אומרו בעד החיים דהי"ל בעד החי אל המתי' ולשיטה זו ניחא כמו שיבוא והוא שנראה מתוך דברי התנחומא שמפרש הלא עם אל אלהיו ידרוש תשוב' אל האומרים אליכם דרשו אל האובות וגו' ואתם תשיבו להם הלא עם אל אלהיו ידרוש פירושו הלא עם ישראל אל אלהיו ר"ל המתייחס אליו ראוי שידרוש וכדמסיק אכן חיים לפי' כדרוש באלהי' חיים ולפי זה הפי' הכתוב הלא עם ישראל אל אלהיו ידרוש בעד החיים ר"ל שהוא חי העולמים ר"ל שכל חיות העולמים כולו' נשפע ממנו וזה נכלל במאמר וה' אלהים אמת הוא אלהים חיים שאמר מורה על אמיתת קיומו לעולם והוא אלהים חיים פי' שהדבק בו יחיה כמאמר הכתו' ואתם הדבקים בה' אלהיכם חיים כולכם וזהו בעד החיים אל המתים ר"ל המחפש בעד החיים היתכן שילך אל המתי' אלילים אשר פה להם ולא ידברו אין ראוי לדרוש חיים אלא מאלהים חיים ולפי' זה ג"כ בעד החיים וגו' בתמיהה : ואפשר לפרשו הלא עם אל אלהיו ידרוש בעד החיים שעם ישראל אל אלהיו ית' ידרוש ממנו בעד החיים אבל א"ה מתים ראוי שידבקו אל המתים כמוהם יהיו עושיהם · והענין אחד אלא התחלפות הפירושים בישוב הכתוב הוא : ועיין רש"י ז"ל והרא"בע והרד"ק ז"ל ומהרי"א ז"ל לפי שהיו רשעי דורו משתדלים לדעת העתידות ע"י האובות וגו' לכן אמר וכי יאמרו אליכם דרשו אל האובות וכבר פירשתי במרכבת המשנה אשר לי שהאוב הוא העלו' המת ולשמוע דבריו כענין בבעלת אוב שבעלת' את שמואל במנו' שאול ועל זה נא' והיה כאוב מארץ קולך וכל זה כפי דרכי אותו האומנות ותחבולותיו והידעוני כמ"ש חז"ל עצם חיה ששמה ידוע ומכניס אותם בפיו ומדבר אותו העצם ע"י כשוף · ודורש אל המתים הוא ההולך אל בית הקברות לדרוש אל המתים שיבואו אליו בחלום ויודיעוהו מה שהיה : והרא"בע פי' שם באופן אחר ולא ישר בעיני כנז' שם : והמכם אומרו המצפצפים והמהגים אחשוב אני שלא אמר על האובות והידעוני כי הם באמת אינ' מצפצפים ולא מהגים ועם היות שאמר הכתוב כאוב מארץ קולך הנה הוא מפעל הדמיון ותחבולו' האומנים אבל הכתוב הזה מסורס הוא בפירושו וכי יאמרו אליכם אנשים הדברנים המצפצפים והמהגים הם ומה שיאמרו הוא דרשו אל האובות ואל הידעונים ואין בזה חטא של ע"א כי אף על פי שכל עם אל אלהיו ידרוש היה גם כן שיתפלל האדם בעד החיים אל המתים באמצעי' לא שיהי' במתים תורת אלהות אלא אמצעיים כי כל עם אל אלהיו ידרוש ועם היות שבעל הטעמים יאמינו ככון לדרוש ולפרש בפסוק הזה שתיבת ידרוש איננה קשורה עם תיבת אלהיו לא ידרוש בעד החיי' אל המתים כאמור · ואמר לתורה ולתעודה ר"ל לא דרשו שלא תחסר כל בה לא אל האובות כי אם תשמעו אל המצפצפים והמהגים המסיתים והמדיחים הם לא יאמרו לכם כדבר הזה אשר אין לו שחר ולא אור כי הוא דבר אפל וחשוך ולא אור ירמוז למה שהיו אומרי' דרשו אל האובו' ואל הידעוני ואפשר שהוא לפ"ש לתורה ולתעודה שלא יאמרו לכם האובות והידעונים שזכר כי אם דבר שאין לו שחר ולא אור כי כן דרך הקוסמים לא יאמרו דבר ברור כי אם בלמות ולא סדרים ומאמרים מסופקים ע"כ : ובכלי חמדה כתבתי מפי הרמ"ע וכי יאמרו אליכם רשעי הדור ונביאי השקר דרשו אל האובות כי לא יאמין סוס עם שהאוב הוא האלוה או האליל כי הפתי יאמין כך לו' לעץ אבי אתה ולאבן את ילדתנו אמנם עם כללי לא יטעה בזה כי הלא ברור הוא שעם אל אלהיו ידרוש הלא הוא אותו הכח העליון שציירו דוגמתו למטה בעץ ואבן או מתכת ועם היותו דורש אל אלהיו עכ"ז חולק כבוד בעד החיים שהם הכחות העליונים החיים חולק כבוד אל המתים שהם התמונו' אשר ציירו בעץ ואבן וכלי מתכת עד כאן : ועל פי דבריו אלה סיימתי אומרו לתורה ולתעודה לשון שבועה אם לא יאמרו ויום פו על חטאתם פשע עוד יוסיפו סרה זה שאמר אם לא יאמר כדבר הזה דומה לו מסכים לעבודת האלילים באופן יותר כעור שאין לו שחר כלל והיא דעת הטועים שהו' הוא האלוה והוא דעת נפסד שאין לו שחר אלא אופל כי הדעת הראשון יש לו שחר באדמה כיון שעם אל אלהיו ידרוש אעפ"י שחולק כבוד אל המתים :

ולע"ד לפרש בהמשך הפסוקים שכוונתם להוכיח על ע"א ואפי' בתורת אמצעיים : והוא מ"ש מתחילה לא תאמרון קשר לכל אשר יאמר העם הזה לכל דייקא בין למה שיאמרו לכם להשתעבד לע"ז ובין למה שיאמרו לכם להשתעבד לסנחריב דהא בהא תלי' שהמשתעבד אל ע"א יתחייב לכם להמסר אל סנחריב לכך אני מזהיר אתכם שאת ה' צבאות אותו תקדישו לו' שהוא קדוש ונבדל ועכ"ז והוא מוראכם ר"ל לא תעשון אתו אלהים אחרים ליראה מהם ולערוץ מפניהם לאמצעיים חלילה שלא והוא לבדו מוראכם והוא לבדו מעריצכ' הוא ולא שום אמצעי באופן שתעשו שני הפכים בעבודתו האחד להקדישו שהוא נבדל ועכ"ז אותו בירא בלא אמצעי וזה כוון באומרו צבאות מעלה ומטה כי מלא כל הארץ כבודו מצד השגחתו בארץ יכירו כל יושבי תבל כי לך תכרע כל ברך כי אתה מחיה את כולם ועיני כל אליך ישברו וז"ש כאן בזה התואר עצמו את ה' צבאות אותו תקדישו והוא מוראכם גו' ורמז זה יותר בתיבת אותו המיותרת לומר את ה' צבאות צבאות מעלה וצבאות מטה עכ"ז אותו תקדישו עם שהקדושה והפרישות תורה הוראת הסתלקות השגחה בשפלים חלילה עכ"ז והוא מוראכם גו' כדפרשי' והיה ה' למקדש ולאבן נגף גו' בהתקרבם אליו יהיה למקדש ובהתרחק ממנו לאבן נגף כי ממנו יתב' הכל בהשגחתו וזה דרוש ויתד תקועה שלא תמוש לנו וצרור תעודה זו שהוא תל שהכל צריכים להיות פונים בו תמיד כי הוא יסוד הכל ולזה חתום תורה זו בלימודי למודי ה' וחכה בשי"ת עם היותו מסתיר פניו מבית יעקב עכ"ז ישוב ירחמנו וקויתי לו כי הכל בהשגחתו ולא מפני שמסתיר פניו אלא החסרון בהשגחתו חלילה' אלא החסרון במקבלים הוא והסתרת פניו מבית יעקב כמסכת ז"ש מבית יעקב כי הנה אנכי והילדים אשר נתן לי ה' ובשמותם הנה הנם לאותות ולמופתים בישראל שהכל בהשגחת השי"ת והכל מתחייב מעם ה' צבאות עם היותו קדוש עכ"ז השוכן בהר ציון כלומר בזה ההר הגשמי הוא משגיח ושוכן שם ולזה אמר וכי יאמרו אליכם גו' אל תשמעו להם אבל לתורה ולתעודה שמעו יתחי' אליכם כדבר הזה אשר אין לו שחר על כן שמעו לתורה ולתעודה שאם לא יאמרו כדבר הזה שאין לו שחר · ובדמסיק ועבר בה ר"ל העובר בדרך הזה של ע"ז והאובות לא יצליח אבל יהיה נקשה ורעב

כלי פז

שלאה בצרות רבות והיה כי ירעב שהיא צרה קלה א"ה והתקצף וקלל במלכו הוא הצלם ודמות התמונ' אשר לנגד עיניו וגם כן ובאלהיו למעלה יקלל ז"ש ופנה למעלה כי למעל' שנושא פניו למעלה ולמטה הוא כולל יחדיו בקללותיו ואל הארץ יביט והנה גו' מרוב שאתו בעבודת האליל שהיה עובד ויהי' בעיניו כצרה וחשכה יען כי עבוד'ז גורמת וגוררת שתעוף הצוקה והאפלה תבא בבת אחת כאינו היא מנודח וכיון שצוקה ואפילה עתידה היא לבא ע"כ כהביט באליל העומד בארץ יביט בו כאינו הוא רואה צרה וחשכה אשר בו בכח כאילו היא בפועל באופן שלא תאמרון שצריך קשר לשום דבר מהם כי תלכו אחרי ההבל ואין בם מועיל והחכם עיניו בראשו של דבר לבלתי עבור בה כי יהיה קשה יום : זהו הנלע"ד המשך נכון בפסוקים אלה · ומתוך זה יתבאר לך מ"ש חז"ל שבארה אמר שני הכתובים האלה ונטפלו כאן בספר ישעיהו במקו' הזה דשייך אלו הפסוקים כפי מה שפירשתי והביאם ישעיהו שעד לדבריו שאפי' אל האובות שהם אבק עבוד' זרה אסור לדרוש כדברי בארה הנביא כל שכן אל ע"ז עצמה :

ועבר בה נקשה גו' ואל ארץ גו' עיין רש"י ז"ל וכן הרא"בע ז"ל והרד"ק ז"ל ומהרי"א ז"ל ועבר בה נקשה הוא כאומרו וכי תאמר בלבבך פעמים רבים ילכו בדרך הזה משאלת האובות וידעוני דע כי אין אלא זה מחסרונים מהנבואה והתורה האמיתית כמאמר אדונינו משה ע"ה כי הגוים האלה אשר אתה יורש אותם אל מעוננים ואל קוסמים ישמעו ואתה לא כן גו' נביא מקרבך ולז"א כאן ועבר בה נקשה ורעב ר"ל באותה המלאכה מהאוב וידעוני לא יעבור בה כי אם קשה יום ורעב מהשפע הנבואיי וכאשר לא ישיג בה מה שירצה ירעב והתקצף במלכו ובאלהיו ר"ל שיקלל במלך שלא ביער האוב מן הארץ ויקלל אלהיו כי לא אלהים המה ויעזוב המלאכות הכוזבות ההמה ופנה למעלה ר"ל שיחזור לבקש את דבר השי"ת וישא עיניו למרום שיושיעהו מצרתו ולא יהי' ופנה למעלה לקלל שיקלל במלכו ובאלהיו שהוא למעלה מהמלך ויפנה ויבקש מה יש למעלה מהאלוה גבוה מעל גבוה אחר כדי לקללו וזכר שבזה הדרך לא ימצא מנוח לכף רגלו להיות נגמע מצרתו ואז ישתדל בדרכים אנושיים ולא יצליח וז"ש ואל הארץ יביט ר"ל שיביט אל הארץ לבקש צד מה להנצל ולא ימצא כי אם צרה וחשכה מחשך המצוקה כי עיף מגזירת עיפתה ולכן בכל מקום שילך ימצא אפילה מנודח רוצה לומר חשך מוכן לפניו וזה כולו ספור מה שיקרה אל הדורשים אל האובות עד כאן :

ולע"ד נכון מה שביארתי בקשר הפסוקים והכנתם בפסוק וכי יאמרו אליכם גו' : ואפשר עוד שאמר ועבר בה לפי שהזהיר שישמעו לתורה ולתעודה שאם לא השמע לתורה ולתעודה דע שיאמרו לך דברי חשך וז"ש לתורה ולתעודה שמעו שאם לא כן דעו שיאמרו כדבר הזה אשר אין לו שחר לז"א ועבר בה רוצה לומר אם יעבור בה בתורה ותעודה הנזכרת ובדבריה בלי ספק שיהיה נקשה ורעב קשה יום ורעב ללא' והיה כי ירעב והתקצף כמו או כי שתקצף בשצף קצף וקלל במלכו ובאלהיו ופנה למעלה ואל ארץ יביט והצד השוה בפנותו למעלה או בהביטו להארץ והנה צרה וחשכה למעלה ומעוף צוקה ואפילה מנודח בארץ שהם' הצוקה והאפלה אשר בארץ מנודח ומודחה מלמעלה למטה באופן שאומרו ופנה למעלה מקושר אל מה שאמר ואל ארץ יביט והנה צרה חשכה גומר ובזה מתיישב כפל צרה חשכה מעוף צוקה ואפל' מנודח שחלק מהם סובל אל מה שפונה למעלה שהיה צרה וחשכה ועל מ"ש ואל ארץ יביט פירש מעוף צוקה ואפילה מנודח כדפרשית :

כי לא מעוף לאשר מוצק גו' סנהדרין פ"ת כי לא מועף לאשר מוצק לה אמר רבי יוחנן כל המציק לישראל אינו עייף וכן הוא אומר היו צריה לראש כל המצר לישראל נעשה ראש עד כאן וטע' אינו עיף הוא לפי שהצרה הבאה לישראל איננה מקרית אלא השגחיית שהקדוש ברוך הוא נותן רשות למשחיתי' שנעשו מהעוונות כמו שאמרו חז"ל כל העובר עבירה אחת קנה לו קטיגור אחד כמלאכי ישראל מתמוגגים ביד עונותיהם ולזה כל המציק לישראל אינו עיף ולפי זה צריך לומר כל המציר לישראל נעשה ראש רוצה לומר מתמיד עליהם בשררה כי העון אחריתו יהיה מגנן והדון על החוטא לא כן המצר לשאר האומות אפשר שהוא במקרה וכקל הוא שיהפך הענין וישפלוהו בו וירד מטה מטה וזה שאמר וכן הוא אומר היו צריה לראש : וחז"ל פירשו כל המציר לישראל נעשה ראש לכל כעין נבוכד נצאר מפני כבודן של ישראל שלא יאמרו שהם משועבדים תחת אומה שפלה ולפירוש זה אינו מתייחס יחס עצמי שיאמר בו וכן הוא אומר היו צריה לראש גו': ועיין רש"י ז"ל והם מיסוד דחז"ל ועיין הרא"בע ז"ל והרד"ק ז"ל ואני הצעיר מרדכי הכהן י"צו קשיא לי לפי זה הדרש איך ידרים תחלה הפסוק כי לא מועף וכו' ולזה נ"ל לקשר הפסוקים ועבר בה נקשה ורעב חוזר למ"ש צור תעודה וכו' הנה אנכי וכו' והכוונה הגם שאמר על כל וכו' אפ"ה בתלמידיו תתקיים כי לא תשכח וכו' אפי' כשיסתיר פניו וספר עתה שבחה של תורה ואמר ועבר וגו' כלו' אותו שיעבור בה בתורה בעת ההיא שיסתיר פניו ה' והו' יעביר עצמו בה נקשה ורעב שימית עצמו עליה והי' כי ירעב והתקצף וקלל במלכו ובאלהיו של מלכו הנז' שהם אשר גרמו לו כי ירעב באופן כי ופנה למעל' לה' ית' שיהיה בעזרו כי בתורתו הוא עוסק והוא יעזרהו שאפי' כי אל ארץ יביט והנה צרה וכו' עכ"ז כי לא מועף לאשר מוצק לה הוא ית' לא עזב ולא יעזוב מועף לאותו שהוא מוצק לה לתורה והוא בצער לא ירעיב ה' נפשו ויענהו בפנייתו למעלה ובזה באים דברי הדרש על נכון שהו' שגלות הראשון הקלו בעסק התורה אמנם האחרון הכביד בעסק התורה וראוי הוא ליעשות לו גם ע"כ : ומהרי"א ז"ל הביא הכתוב משל על זה ממלכות ישר' שהיו עובדי אלילים ולכן קרא להם מה שקר' וזהו או' כי לא מועף לאשר מוצק לה והוא לשון דילמא והוא א' מהלשונו' שכי משמש דילמא לא מועף ר"ל שלא היו בחשך ועיפתה לאשר מוצק לה כלומר לבני ישראל אשר הוצק לה בצרה וצוקה או יאמר מועף מלשון מועף ביעף ועפו בכתף פלשתים והענין רמז לגלות מארצ' יאמר וכי לא עפו ולא הלכו מארצם המלכו' ההוא אשר מוצק בצרה וצוק' באמ' יעופפו וישחו רשעים ממנ' כעת הראשון הקל ארצה זכר אותם שגלו בפעם הראשונה בימי פקח בן רמליהו הקל ארצה זבולון וארצה נפתלי הרי כך זכר הגלות שהיה בימי הושע בן אלה ועליו אמ' והאחרון הכביד דרך ים גו' ר"ל שמגלות שמרון שהוא היה האחרון למלכות ישראל מהם הלכו דרך ים למערבה של ארץ ישראל ומהם הלכו דרך הירדן אל גלילו' הגוי לנהרי גוזן ללחל' ולחבו' ושא' מקומות שבארץ אשור גליל הגוי' וחכמי העכו"ם פי' גליל הגוי' על כל עיר בגליל שנתן שלמ' לחיר' ואנשי חיר' ישבו בם נקראו גליל הגוים : ובאיכ' רבתי אמרו כיצד גלו ר' אליעזר אומר ראובן וגד גלו תחילה ר' שמואל בר נחמני אמר שבט זבולון ושבט נפתלי גלו תחיל' דכתיב כעת הראשון הקל ארצה זבולון וארצה נפתלי ומה מקיים ר' אליעזר קרא דר' שמואל בר נחמני בעת לא נאמר אלא כעת כעת שגלו ראובן וגד כך גלו זבולון ונפתלי · סוף דבר היה כוונת הנביא לומר שקרה כל הגלות והצרה לפי שנתרחקו מהתורה האלהית והלכו אחרי הבעלים ובשאלת האובות והידעונים ולא שבו עד ה' אלהים אמנם בני יהודה אף על פי שחטאו בימי אחז ובימי מלכים אחרים והלכו בחושך הנה בימי חזקיהו רדפו אחרי התורה והתעודה ואור נגה עליהם ע"כ ולע"ד לפי שאמר ועבר בה נקשה וגו' על העובר על ד"ת והתעודה הנזכר בפסוק לתורה ולתעודה מגיד שהעובר בה נקשה ורעב וכאשר יצוק לו רעב או זולתו מהקצף וקלל במלכו גו' ופנה למעלה ויהיה כנוך שאל ארץ יביט והנה צרה גו' באופן שזה הנקשה יהיה מנודח קרח מכאן ומכאן מעבודת ה' ומעבודת אלילים ואמר כי סיבת מבוכתו היא כי לו מועף לאשר מוצק לה רוצה שאין עייפות ותשות כח למי שהציק לישראל או אין חשך לאשר הוצק לה כלומר שאין לו למצק עונש שהרי גלו כמה פעמים שבעת הראשון הקל ארצה · והאחרון הכביד שהרי דרך הים של כנרת ים טבריה ועבר הירדן הכל נעשה גליל הגוי' כי גלו ראובן וגד ומעברותיהם נעשו גליל לשכון הגוים שם אמנם כאשר שברת עול סובלו כדמסיק כי את עול סובלו גו' אז העם ההולכים בחושך אור נגה עליהם גו' ראו כי אית דין ואית דיין · כי כל סאון סואן ברעש גו' והיה האור בימי חזקיהו כי ילד יולד לנו אז אור נגה עליהם זהו המשך וקשר הפסוקים :

העם ההולכים גו' סותר טוב העם ההולכים בחושך ראו אור גדול מדבר בדורו של מרדכי שאין לך שעת אפילה יותר משהייתה להם לישראל בשושן הבירה שנגזר עליה' להשמיד להרוג גו' ראו אור גדול שאמחה להם גאולה וגואל זה מרדכי מה כתיב ביה ליהודים הייתה אורה ושמחה ע"כ : ולע"ד לדקדק מה ענין מרדכי בענין ישעיהו הלא כאמר שניבא על העתיד צריך שיהיה שייכות בענין · ונראה שהם ז"ל דקדקו כפל הענין במילות דהיינו ההולכים בחושך ראו אור גדול היינו יושבי בארץ צלמות אור נגה עליהם · לז"א כי זאת הנבואה כוונתה על זמן חזקיהו שתתקיים הנבואה הזאת בשני חלקיה הלא הם האחד העם ההולכים בחושך היינו על האמונות שהיו מתנהגים בהם והולכי' בחושך כמו אשר לא הלך בעצת רשעים מצד ראות הצלחת הרשעים היו הולכים בחושך ועתה ראו אור גדול בימי חזקיהו כי שם נפל סדור סנחריב ואילו רבים מהאובים לרשע וחזקיהו הצדיק הבוטח בה' חסד יסובבנו אז ראו אור גדול מהצלח' הצדיקים באחריתם והחלק השני אמר שהיושבים בארץ צלמות כפשוטו מהשעבוד שכבשו מארצות יהוד' כמה וכמה ארצות ועתה בימי חזקיהו אור הקירות נגה עליהם וזה הענין היה בעצמו בשני חלקיו בימי מרדכי שבימיו היו ישראל בחושך שהרי בא המן להשמיד להרוג ולאבד את כל היהודים להשמיד לשון שמד להמיר דתם נמצא שהיו שתי צרות שם בימי מרדכי צרת הנפש וצרת הגוף וז"ש בדורו של מרדכי וכיוצא בו כענין שהיה בדורו של מרדכי שאין לך שעת אפילה יותר משהיית' להם לישרא'

בימי

וְכָשְׁלוּ בָם רַבִּים וְנָפְלוּ וְנִשְׁבָּרוּ וְנוֹקְשׁוּ וְנִלְכָּדוּ׃ צוֹר תְּעוּדָה חֲתוֹם תּוֹרָה בְּלִמֻּדָי׃ וְחִכִּיתִי לַיהוָה הַמַּסְתִּיר פָּנָיו מִבֵּית יַעֲקֹב וְקִוֵּיתִי לוֹ׃ הִנֵּה אָנֹכִי וְהַיְלָדִים אֲשֶׁר נָתַן־לִי יְהוָה לְאֹתוֹת וּלְמוֹפְתִים בְּיִשְׂרָאֵל מֵעִם יְהוָה צְבָאוֹת הַשֹּׁכֵן בְּהַר צִיּוֹן׃ וְכִי־יֹאמְרוּ אֲלֵיכֶם דִּרְשׁוּ אֶל־הָאֹבוֹת וְאֶל־הַיִּדְּעֹנִים הַמְצַפְצְפִים וְהַמַּהְגִּים הֲלוֹא־עַם אֶל־אֱלֹהָיו יִדְרֹשׁ בְּעַד הַחַיִּים אֶל־הַמֵּתִים׃ לְתוֹרָה וְלִתְעוּדָה אִם־לֹא יֹאמְרוּ כַּדָּבָר הַזֶּה אֲשֶׁר אֵין־לוֹ שָׁחַר׃ וְעָבַר בָּהּ נִקְשֶׁה וְרָעֵב וְהָיָה כִּי־יִרְעַב וְהִתְקַצַּף וְקִלֵּל בְּמַלְכּוֹ וּבֵאלֹהָיו וּפָנָה לְמָעְלָה׃ וְאֶל־ארץ

וְיִתְקְלוּן בְּהוֹן סַגִּיאִין וְיִפְּלוּן וְיִתַּבְּרוּן וְיִתְצַדְּוּן וְיִתְאַחֲדוּן׃ נְבִיָּא טַר סַהֲדוּתָא לָא תַסְהֵיד בְּהוֹן אֲרֵי לָא מְקַבְּלִין חֲתוֹם וְטַמַּר אוֹרַיְתָא לָא צָבַן דְּיִלְפוּן כָּהּ׃ אָמַר נְבִיָּא עַל דָּא צַלֵּיתִי קֳדָם יְיָ דַּאֲמַר לְסַלָּקָא שְׁכִינְתֵּיהּ מִדְּבֵית יַעֲקֹב וּבְעֵיתִי מִן קֳדָמוֹהִי׃ הָא עַד דַּאֲנָא קַיָּם וְעוּלֵימַיָּא דִּיהַב לִי יְיָ תִּתְקַיְּמוּן כְּנָנָא אָתִין וּמוֹפְתִין דַּאֲמִירָן לְמֵיתֵי עַל יִשְׂרָאֵל דְּאִם יֶחֱזוּן וִיתוּבוּן תִּבָּטֵל גְּזֵירָתָא דִּי גְזַרָא עֲלֵיהוֹן דְּיִגְלוּן מִלְּאַחֲזָאָה קֳדָם יְיָ צְבָאוֹת דִּי שְׁכִינְתֵּיהּ בְּטוּרָא דְצִיּוֹן׃ וַאֲרֵי יֵימְרוּן לְכוֹן עַמְמַיָּא דְּאַתּוּן בֵּינֵיהוֹן תִּבְעוּ מִבִּידִין וּמִן זְכוּרוּ דִּמְנַצְפִין וְדִמְנַהֲמִין הֲלָא כֵן אוֹרַח עַמְמַיָּא פָּלְחֵי טַעֲוָתָא עַמָּא מִן טַעֲוָתֵיהּ תִּבְעִין חַיַּיָּא מִן מֵיתַיָּא׃ כְּדֵין תֵּימְרוּן לְהוֹן לְאוֹרַיְתָא דְּאִתְיְהִיבַת לָנָא וּלְסַהֲדוּ אֲנַחְנָא שָׁמְעִין אֵילָא תִּיגְלוּן לְבֵינֵי עַמְמַיָּא וְיֵימְרוּן לְכוֹן כְּפִתְגָּמָא הָדֵין מִבְּעַן לֵית לֵיהּ מַן דִּישְׁחַר וִיבְעֵינֵיהּ׃ וְיֶעְדֵּי תַּקְלָא בְּאַרְעָא וִיהֵי עָקָא וְכַפְנָא וִיהֵי אֲרֵי יֶחֱזֵי כַפְנָא וְסִיגּוּף וְיֵילוּט וְיִבְזֵי שׁוּם פַּתְכְּרֵיהּ וְטַעֲוָתֵיהּ וְיִתְפְּנֵי לְעֵילָא לְמִבְעֵי פוּרְקָן בָּתַר דְּאִתְחַתַּם גְּזֵירְתָא וְלָא יָכֵיל׃ וְסָעִיד מיתבי

חתום ד' מלאים בליש' וסי' והער עדים · חתום תורה בלמודי · וביד כל אדם יחתום · ונחתום כטבעת המלך אין להשיב : שחר ח' בקריא' וסי' לתורה ולתעודה · הילל בן שחר · אעירה שחר · וחברו · אשא כנפי שחר · ואל יראה בעפעפי שחר · ועיניו כעפעפי שחר · מי זאת הנשקפה כמו שחר · וחד עורי שחר מעלי :

רש"י

וכשלו בם רבים · באותן האבנים יכשלו אלו וסיעתן שניהם יפלו ביד שונאיהם פקח נהרג שהרגו הושע ועשרת השבטים נפלו ביד סנחריב ושבנא יצא מירושלים בשעה שסנחריב מעליה לילך על תרהקה מלך כוש שסף שבנא וסיעתו והלך לו : צור תעודה · כל זה מן הנבואה שנאמרה למעלה כי כה אמר יי' אלי ועוד זאת אמר לי צור תעודה לשון העדותי בכם היום לשון התראה קשור התראותי וחתום התורה על לב לימודי תלמידך יראי שמים הנקראים לימודי יי' ואם תאמר אין לשון קשירה נופל בלימוד תורה נופל הוא בו שנאמר קשרם על לבך תמיד : וחכיתי ליי' · אמ' ישעיה אני המחכה ליי' המסתיר פניו מעשרת השבטים וקוויתי לו לאמ' דברי אלה ולהושיע את בית דוד : הנה אנכי והילדים וגומר לאותות · לשני אותות פורענות פקח כמו שנקרא הילד מהר שלל חש בז ותשועת בית דוד כמו שנקרא הילד עמנו אל זהו הישוב בענין לפי פשוטו · ומדרש אגד' בבראשית רבה על אחז שאחז בתי כנסיות ובתי מדרשות שלא ילמדו תינוקו' של בית רבן תורה אמר אם אין גדיים אין תיישים ואם אין כאן אין רועה אגרוס לו לסלק שכינתו אמר לו הנביא כל מה שאתה קושר התעודה וחותם התורה לסותמה שלא תמצא בישראל לא יועיל לך : וחכיתי ליי' המסתיר פניו וגו' · אין לך כנות' קשה כאותה שעה שאמר משה ואנכי הסתר אסתיר פני ביום ההוא ואף בו ביום הבטיחם ענתה השיר' הזאת לפני לעד כי לא תשכח מפי זרעו : הנה אנכי והילד' וגו' · הם תלמידי' שחביבין עליו כבנים יהיו לאותות ולמופתים שתתקיי' תור' בישראל על ידם : וכי יאמרו אליכם · אמר רבי סימון בארה אביו של הושע בן בארי נבא שני מקראות הללו ולא היה בהם כדי ספר ונטפלו בישעיה ונבא אותם לגלות עשרת השבטים כשהגלה סנחריב לראובני ולגדי כמה שנאמר בארה בנו נשיא לראובני הוא אשר הגלה תגלת פלאסר : וכי יאמרו אליכם · העמים דרשו אל האובות וגומר המצפצפים והמהגים · לשון נגאי הוא שאף הדבור אין בהם אלא כעופות הללו שמצפצפין בקולם לשון צפצוף והגא נופל בעופות כסוס עגור כן אצפצף אהגה כיונה וכן מצינו לשון ציפציף בקול נמוך שנאמר והיה כאוב מארץ קולך ומעפר אמרתך תצפצף : הלא עם אל אלהיו ידרש · זו תהא תשובתם הלא עם כמוכו אשר לו אלהים כאלהינו אל אלהיו ידרוש שמא תאמרו לנו להיות כמותכם לדרוש לורכי החיים מן המתים : לתורה ולתעודה · מחובר למעלה הימנו שמא נדרוש אל המתי' לתורה ולתעודה בעד החיים להורות לנו מה נעשה כל זה לפי המדרש ולפי פשוטו יש לפתור וכי יאמרו אליכם וגומר · גמר נבואתו הוא שאמר ויסרני מלכת בדרך העם הזה והוכיחו הק"בה לנביא ולסיעתו של חזקיהו כשיאמרו אליכ' שבנא וסיעתו שיראו את חזקיהו מבעט בע"א דרשו אל האובות ואל הידעונים ובררו בע"א כאשר עשו אבות הראשונים והסיבו את המלוכה אל סנחריב : הלא עם אל אלהיו ידרוש · ידרוש עובדים ע"א ודורשים בעד החיים אל המתים אף אתם יש לכם לעשות כן : לתורה ולתעודה · זו תהא תשובתכם שתשמרו את התורה כמה שנאמר למעלה צור תעודה חתום תורה ולא תאמינו לדבריהם אם לא יאמרו כדבר הזה אשר אין לו שחר שתשיבו לו תשובה זו תראו ותשמעו אם לא יהיו מודים כשרי' שבא לדבריכם ויאמרו כדבר הזה אמת אשר אין לו לאלוה אוב וידעוני שום שחר אינו ראוי לשחר פניו כן מ"י · ומדרש אגדה על עצמו אינו מזריח השחר שהרי עינים לו ואינו רואה ואיך יזריח על אחרים · ענין אחר אם לא יאמרו כדבר הזה · עתה תראו אם לא יאמרו אליכם כדבר הזה : דרשו אל האובות · אע"פ שאין לו שחר ולא ממש בדבר הזה לא יבושו מלומר אליכם כך : ועבר בה נקשה ורעב · מוסב למעלה מה אמור בתחל' הענין ויסרני מלכת בדרך העם הזה ופירש מה הוא הדרך לא תאמרון קשר לקשר עשרת השבטים שיתקשרו עם מלכי מצרים ופירוש את עונשן והיה למקדש וכשלו בם וכל הענין : ועבר בה · העובר באות' הדרך שעוזבים את הק"בה וסומכין על מלכי מצרים : נקשה · מאורע קשה : נקשה ורעב · גלאה בצרות קשות ורעב כי קוש' ומצור ומצוק ורעב יבא אליהם בימי מצור שלש שנים שצר מלך שומרון : והיה כי ירעב וקלל · בעגלים ובעלים שהיו עובדים להם : ופנה למעלה · לבקש מאת הקב"ה ולא ישמע כי יתחתם גזר דין וכן תירגם יונתן : ואל

רד"ק

וכשלו בם · כאבן נגף וכצור מכשול שזכר יכשלו בם רבים והם המורדים הם הושבי' להמלט במרד והם יפלו בתוך המוקש וילכדו : צור תעוד' · צור בשקל סוב באשלומו עניינו ענין קשירה · כמו ותהיינה צרורות · ומבוקעים ומצוררי' · וצור מקור וכן חתום · והוא דברי הנביא · אמר אין לי אלא לצרור ולחתום התורה בלמודי כלו' עם למודי שלא יראוה אחרי' אלא התלמידים כי האחרי' אינם רוצים לא לראות ולא לשמוע דברי תורה · ואחר שהוא כן טוב שיצרור אותה אדם ויחתמנה ולא תזכר אלא עם התלמידים כי האחרי' אם הזכור להם או תראה להם דברי תור' ולא יעשוה הנה ענשם כפול אחר האזהרה ולמודי שם תואר לתלמידים · וכן כל בניך למודי ה' למוד מדבר · ויש מפרשים כי הוא דברי האל ויהיה צור וחתום לוה וכן תרגם יונתן ופי' צור כמו נצור טור סהדותא וגו' : וחכיתי · לפירושינו יהיה זה הפסוק נקשר עם אשר לפניו ולפירוש האחר יהיה זה דברי הנביא ואשר לפניו דברי האל · וכן תרגם יונתן · ואמר וחכיתי לה' כל זמן אני מחכה לה' אפילו בעת שמסתיר פניו מבי' יעקב : וקויתי לו · כפל ענין כמ"ש : וחכיתי · בחי"רק עי"ן הפעל · וקויתי בצר"י : הנה אנכי מעשים שעשיתי לאות כמו כתיב' הגליון וקריאת שמות הילדי' שאר ישוב ומהר שלל חש בז מעם ה' צבאות לא עשיתי דבר מעצמי אלא הכל כאמר לי מעם השם צבאו' השוכן בהר ציון והוא יושיענה מיד מלך ארם ומיד מלך אשור · ואלה הדברי' היה אומ' הנבי' לתלמידי' היושבים לפניו · ואמר להם גם כן : וכי יאמרו אליכ' · כי יאמרו אליכ' העם הזה דרשו אל האובו' והידעונים כמו שאנו עושים הלא תראו כי הם מצפצפים ומהגים · אם כן ראוי לדרוש מהם ולהאמין בהם · אתם תאמרו להם הלא עם אל אלהיו ידרוש אפילו אותם שדורשים אלהים אחרים כל עם ועם דורשים אל אלהיו יש שיעשה אלוה החמה ויש שיעשה הלבנה ויש שאר הככבי' וכל אלה הם חיים ויש בהם כח אף על פי שאין ראוי לדרוש מאתם כי הכח בא להם מהאל יתברך והוא אדון הכל ואליו ראוי לדרוש · אבל זה שאתם אומרים לנו שנדרוש אל האובות ואל הידעונים זהו דבר שאין הדעת סובלו כי הם מתים · ואיך נדרוש בעד החיים אל המתים · כי המתים אינם יודעים מאומה · והצפצוף הוא דרך מרמה למתעסקים בהם · ויונתן תרגם וארי ימרון לכון עממיא וגו' : לתורה ולתעודה · שבועה כאדם האומר בתורה יהיה כך וכך · וכן אם לא שבועה · כמו אם לא שויתי ודוממתי · והדומים להם · יאמרו אלה שאמר · וכי יאמרו אליכם · תדעו באמת כי כן יאמרו אליכם כדבר הזה אשר אמרתי · וזהו דבר אשר אין לו שחר · פירוש אורה כלומר אין להם שום טעם ודבר חשוך ואפל הוא · ויונתן תרגם כדי תאמרון להון לאוריתא וגו' · כלומ' לאוב ולידעוני אין לו מי שישחר פניו ויבקשנו · כלומר אין ראוי לכך · ובדרש אין לו שחר על עצמו אינו מזריח את השח' שהרי עיני' לו ולא ידאה ואיך יזריח על אחרי' · ובדרש עוד אמר רבי סימון בארה אביו של הושע בן בארי נבא שני מקראות הללו וכי יאמרו לתורה ולתעודה · ולא היה להם כדי ספר ונטפלו בישעיה ונבא לגלות עשרת השבטים כשגלה מלך אשור לראובני ולגדי הגלוהו עמם שנאמר בארה בנו נשיא לראובני ולגדי הוא אשר הגלה תגלת פלאסר : ועבר בה · פירוש בארץ שהרי זכר למעלה בהר ציון · כלומר מי שיעבור בה נקשה ורעב יהיה כי לא ימצא בארץ מה יאכל · ופירוש יקשה קשה יומו · כמו אם לא בכיתי לקשי יום : והיה כי ירעב · כאשר לא ידע מה יעשה ולא ידע עצה לנפשו כי ירעב והתקצף וקלל במלכו שאין לו כח להושיעו כי הרעב מפני מלחמת האויבים : ובאלהיו · באלילים שהיה עובד · וכאשר יראה שאין לו עזר מזה ומזה ופנה למעלה ישוב לאל יתברך שיעזרוהו וגומר · וי"ת פתכריה וטעותיה ויתפני לעילא למבעי פורקן בתר דאתחתם גזירתא ולא יכיל · ופתכריה ענין עבודת אלילים · וכן תרגם סכות מלככם הכשבפים במלכם : ואל

אבן עזרא

וכשלו בם · שב אל פח ולמוקש : צור · יש אומרים שהוא חסר נו"ן כמו שמור והנכון שהוא כמו וצרת הכסף והנה כמו אחו' והטעם שתום זה לדברי הנבואה והם התעודה והתורה : בלמודי · שם התאר וכמהו לשמוע כלימודי והנה הוא מתלמידי : וחכיתי · אלה דברי הנביא שאמתין עד שהשם יתן לו רשות לגלות סודו : הנה · הטעם יוכלו להבין הסוד הנבואה ממעשי ומשמות בני : מעם יי' צבאות · הטעם כי אלה השמות היו מעם השם : השוכן בהר ציון · הטעם מרוב אהבתו : וכי יאמרו אליכם · עם התלמידים ידבר : המצפצפים · דומה לדבור וכמוהו כסוס עגור כן אצפצף מהבנין הכבד המוסף והטעם שיעשו לאחר שיהגה : הלא עם · זאת התשובה הטעם הלא זה עם שידרוש אל אלהיו כדרך לועג ומהתל באליהו איך יבקש אל הגלמים שהם מתים בעד החיים : לתורה ולתעודה · הלמ"ד כמו אמרי לי אחי הוא בעבור תורת הנבואה כי עוד יאמרו כדבר הזה לא כשמע כי הוא כלילה שאין לו שחר והטעם לא תצא תעלומה לאור · וי"א כי טעם לתורה שבועה וכדבר הזה לא ראינו במקרא · ועבר · יש אומרים כי הנה ימים באים שהעובר בארץ יהודה והוא מיהודה יהיה נקשה ורעב מפני חיל סנחריב וכאשר יראה כי לא יושיעו מלכו ולא ע"ז שלו אז יפנה למעלה להתפלל לאלהי השמים ולפי דעתי שהוא על חיל סנחריב שיעבר בארץ יהודה וידוע כי מחנה גדול ירעב : במלכו · הוא מלך אשור וכאשר יפנה למעלה ולמטה יראה הכל חשך : ואל

אורים ותומים

צור תעודה התעודה אשר יתעידו רצין ואדם וכן רמליהו יבא כרוך לצלתו עליו כנל וחתום התורה המגלת את בית דוד מאם כי גם אחז בזכות שיובא מאלצין אשר כרבין תורה בישראל ניצל מהם ואות כי ילד יולד לנו וכו' להלן והכאן רמז על הפורענות הבאה על אחז מלך ישראל ועל הגלת מלך יהודה ועליהם רמז למעלה בשמות הילדים הילודים אשר שם בא בן מלוכה היה המלכה אם חזקיהו והא' עמנו אל והוא חזקיהו ושמות מורים על דבר ה' ואמר נפרש ידע לנער אמנם שם בא' אשר שמותם בו יורה על פורענות ישר' ואליהם רמז בכאן אתום תור' בלמודי וחכיתי לה' וכו' ירבה אני מקוה לאדני שמתיד להסתיר פניו מבית ישראל וקויתי לו לאמ' שמתיד להציל את יהודה : הנה אנכי וכו' שבת התקום הזאת כי נבואתו והילדים שנו' אשר נתן ה' לאותות ומופת בישראל כי שמותם מפתח השי"ת : וכי יאמרו וכו' הרשעים יחשבו שכח ידם או הע"א שהם עובדים תוכל להמלטם ביום צרה מיד האל ומאמר למען ספות הרוה וכו' ירבה כשישמעו דברי האל יאמרו לא תבוא עלינו רעה מן הרעות האלה שהמלך במחשבה הגוברת והיא עבודת האלילים כי הם יצילונו מן האל כי מחשבותם כמו עדיף מכח גבורה של תפלה ה' והוא למען ספות הרו' את הצמאה יחשבו רוה לעבר ונפשה כח השי"ת ותוכל לבטל גזירותיו ומחשבותיו זו רעה ממעשים ע"ד הרמזי עבירה לכן לא יאבה ה' סלוח לו וכן אלו אשר הנבואה באה עליהם שמתידין ליאבד יאמרו דרשו אל האובו' כלומר שהם להבא ואם יקרא לכל אשר לא ירתו ולא ישמעו הלא עם אל אלהיו ידרוש אל המתים בעד החיים יר' לא כאשר ידומה שהם עובדים לאות' צור' המחוק' אבל העבודה מכל עם ה' אל אלהיו עם היותו דורש אל המתים יר' אל המתים כאופן הצורות המדומות הא למדת שאף כי נעבוד לאות' צורה אין העבודה אלא לדמות דיוקנה כנלם כנבוכדנאצר אשר יעבדוהו לדעתו אל אלהיהם אשר בשמים השמש סולם בזהב מו כדבר אחר ולכ"א לאלהך לית אנחנא פלחין ולצלם דהבא די הקמת וכו' באלו בכריעה לגלם היא העבודה לאלהיהם א"כ כוונת אשוקתם היא משמולין את הבורא הפתח על דברי החיים אין הכוונה אלא אל האלוה הדומה אמנם אמר שהתורה אמרה זה כמ"ש לא תעשון אתי אלהי כסף וכו' א"כ לתורה ולתעודה אין שחר לדבר הזה או יר' גם יחשבו סים כאשר אלהיהם להציל מ"ד האלהים האדירים מלך ישראל וגואלו באומרם שאין עבודתם אלא לירא שמיימיית אין זה טועם כנגדם אלא שיבואו עליהם הדברים שנגזרים עליהם לרעה מפחת התעודם הנזכר' למעלה והיא צור תעודה או אשר נגזרה רעה על מלך צור ואז יר' שאין בא צידים להצילם ביד אל אחר וכי אין בדבריהם ממש ואלו וכענין לא יאבה ה' סלוח לו כי אז יעשן אף ה' וגו' : ועבר בה נקשה ורעב וגו' יסיב טענת הטוען והרי ראינו מכתים גדולים אשר כן עשו והלכו אחר אלהי כסף וגומ' והשיב שמעולם לא עבר בה אלא קשה יום ורעב הסולכים אבל בני אדם לדעת עתידותיהם אשר לא כלך אלא עני :

מנחה גדולה

ואע"פ שהרוב עם שבנא מ"מ כל צדיק וצדיק הכמשך אחר קונו ית' הוא דבר חשוב יסוד עולם ואינו בטל ברוב והא לכם ראיה שצור תעודה וגו' שאתז גזר שלא לעסוק בתורה והרוב היו מסכימים עמו ואע"פ כל חכיתי לה' וגו' ועסקתי בתורה עם הילדים אלו הן תלמידי ואתז וגזרתו בטל ואני ותלמידי נתקיימו זה לאות ולמופת בישראל שעובדי ה' אע"פ שהם מועטים לא נתבטל כלל אפי' אחד באלף וכן אם יאמרו אליכם דרשו אל האבות וגו' כי ידוע טענת האומות שאומרי' לנו לע"ז מפני שהם רבים וכתיב אחרי רבים להטות · ואנו משיבין להם שכנגד כל אומה ואומה אנו רבים כי כל אומה נחשבת לעצמה כד' ובני יעקב נפש כמו שא"ז ול וא"כ אפי' לפי סברת שטותם אין כאן מקום למוכין לנו לעבוד ע"ז חלילה ח"ם הכתוב אחר שאמר שאין להסגיח על קשר שבנא אע"פ שהם רבים כמ"ש למעלה אמר עתה ו' לטענת שהם רבים אל תושו להם אפי' לפי שטותם יש להשיב שאתם רבים כי הלא עם אל אלהיו ידרוש כל אומה יש לו אלוה בפני עצמו וא"כ כנגד כל אומה לעצמה אתם רבים ועוד שנית אין כאן בטול

אורים ותומים

פי ילד אשר כי יש נאלו פנ' עדות הנזכר אבל רבין ואדם ושם רועי עמים והתחזרו ושונו ענה כנגדם שפלא יועץ אל גבור ויש לו עוד שהוא אבי העולם ופזה הכל יכול כנגדם וזהו אבי עד:

מנחה גדולה

שם במדרגת מתים וביותר דריסות אוב ואתם הדבקים בה' חיים ואין דבר חי נתבטל ברוב בין המתים וא"כ אפי' אם באים האומו' להביא ראיה מתורתנו הקדושה על ההבל אשר יהבילו אחריו אנו יכולין לדחותן' מלבד מה שהשכל מחייב שלא לדרוש בעד החיים אל המתים · וז"ש לתורה ולתעודה וגו' אפי' אם הם רוצי' להביא ראיו' מן התורה אומן השכל הנועד באדם אין שחר לדבריהם: ועבר בה נקשה וגו' ירצה אפי' אלו העובדים ע"ז כשיתחלו בעבודתם הם סבורים שיש בהם ממש ע"י פיתוי היצ"הר אחר כך הם מתחרטים מעצמם כשרואין שהכל הבל ואין בה ממש ולא יועילו ולא יצילו ואינו נותן לאם כשהוא רעב ונאח והתקצף וקלל במלכו וגו': כי לא מועף הביטו וראו מה בין עובד אלקי' לאשר לא עבדו כי הראשוני' שעבדו ע"ז גלו לא כן דורו של חזקי' שעובדי ה' קמה יגולו ולא יכול סנחריב להרע להם וזה כי לא מועף וגו' שלא ייגע אנשי חזקי' כמו שעשה בארץ זבולון ונפתלי כי אלו נפלו ואילו נצולו: העם ההולכי' בחשך וגו' ישבי בארץ צלמות אור וגו' ירצה שבין אותם שמשתדלים והולכים בחריצו' להכל משנחריב ללא הועיל כי כל מעשיהם תאך יראו בפתע אור גדול ובין אותם שאינם עושין שום השתדלות רק יושבים במקומם בארץ צלמות מרוב תוגה אור נגה עליהם פתאום · ואמר כנגד אשור אם הרבית הגוי ואנשי החיל להביא פחד לא בעבור זה הרוחת מאומה ולא הגדלת השמחה · או לו לחזקיה הגדלת השמחה ולא לך לפי ששמחו לפניך כשמחת בקציר כי נכרת הגוי כלו לפניהם כאשר יגילו בחלקם שלל · ודבר כנגד חזקיהו ואמר כי את עול סבלו של סנחריב דהיינו עול המס ואת מטה שכמו דהיינו היות חייב לצאת למלחמ' עם אויביו ולעזור לו כמו שהוא דרך המלכים המשועבדים · או ירצה קרוב לשל מעלה העם ההולכים כלפי שאמרו ז"ל כשרצה שבנא לצאת עם אנשיו אל סנחריב בא גבריאל וסגר דלתות ירושלים בפני החיילות ולא יצא כי אם הוא לבדו וכשנעשה אחר כך הנס נצולו גם אלו החיילות של ישראל שהיו בקשר עם שבנא · וז"ש העם ההולכים בחשך אלו תלישר רבותא שהיו בקשר עם שבנא אלא שגבריאל נעל בפניהם ראו אור גדול וניצולו כמו שאר יושבי ירושלי' אלא שמ"מ היה יתרון ליושבי ירושלי' אשר לא מרדו כי אלו המורדים אשר הלכו בחשך המה ראו אור גדול מ"מ לא היתה האור נגה עליהם בעצם מפני הבושה על שבקשו למרוד משא"כ ישבי בארץ צלמות המה היושבים עם מלכם ולא מרדו אור נגה עליהם בעצם ושמחתם היה בשלמות · וז"ש הרבית הגוי עי"כ שאלו תלישר רבותא לא באו

רדק

ואל ארץ: כתרגומו וסעיד מיתבי ארעא יבעי: והפסוק כפול בענין במלות שונות: צרה וחשכה: כמו צוקה ואפלה · ופי' מעוף חשך: כמו ארץ עיפתה כמו אופל: כי שניהם שרש אחד להם וי"ת לשון עייפות: ואפלה מנודח: כמו ולאפלה · כלומ' ירדה עצמו מנודח אל החשך וגו' האפלה · ויונתן תרגם מנודח שם כאלו אמר ואפלה ודחי:

כי לא מועף: לא חשב ישראל עצמו בחשך ובצרה וצוקה הבאה לארץ תחלה · כלומר עדין לא הרגיש בעצמו כשהגלו זבלון ונפתלי · ופירוש מועף פעול מן הפעיל מנחי העי"ן · והוא ענין חשכה · כמו ארץ עיפת' ומוצק גם כן פעול · וכמוהו ענין צוקה: לה: פירוש לארץ: הקל: המגלה אותם · והוא תגל' פלאסר אשר הגל' לראובני ולחצי שבט המנשה ולזבלון ולנפתלי · וגלות ראובני וגדי כתוב בספר דברי הימי' · וגלות נפתלי בספר מלכים · וכן זבולון היה סמוך לנפתלי: והאחרון הכבי': המגלה אותם והוא סנחריב הכביד עליהם והגלה אותם שאר השבטים · ואמר דרך הים עבר הירדן גליל הגוים · לפי שנשארה ירושלם שלא נכבשה והיא באמצע ארץ ישראל ספר המקומות שהם בגבול ארץ ישראל והים והירדן מגבולי' ארץ ישרא' · כי גם ארץ יהודה לא כבשה עד בימי חזקיהו ולא היה זה אלא לשעה כי שבו אליה' אחר שהוכה מחנהו כשבא לירושלם · ובדרש כעת הראשון לא כראשונים שהקלו מעליהם עול תורה אלא האחרונים הכבידו עליהם עול תורה וראויין לעשות להם נס כדורכי הים וכעוברי הירדן · מאי גליל הגוים אמר הקדוש ברוך הוא אם חוזר בו מוטב ואם לא אעשה אותו גלילה בגוים: העם ההולכים · אמר עתה כשיכביד מלך אשור לבא על ירושלם שבט יהודה ובנימין שהיו הולכים בחשך ראו אור גדול במפלת מחנה אשור · וחצי הפסוק האחרון כפל ענין במלות שונות: הרבית הגוי · גוי ישראל הרבית אותו · משל לאויביהם במפלת מחנה אשור: לא הגדלת השמחה · פירוש לו לגוי שזכר · וכתוב לא בא"לף · ופירוש לו לגוי הרבית השמחה אבל לאויביה' לא הגדלת אבל המעטת: שמחו לפניך · בבית המקדש שנתנו שבח והודאה ושמחו שמחה גדולה: כשמחת בקציר · כמו שדרך העולם לשמוח בעת הקציר · והתי"ו במקום ה"א כמו בשמחה · וכן אם אתן שנת לעיני · שפעת אני רואה · והדומים: כאשר יגילו בחלקם שלל · כמו ששמחו בעת שחלקו שלל מחנה אשור כן שמחו שמחה גדולה אחר כן כשבאו לבית ה' להודו' ולשבח על הנס הגדול שנעשה להם האל · ויש לפרש כאשר יגילו בני האדם בחלקם שלל כן שמחו הם לפניך · על דרך שש אנכי על אמרתך כמוצא שלל רב · אלא שגם הם חלקו מחנה אשור ואין צריך לומר משל אחר · ופירוש הראשון הוא הנכון: כי את · מלך אשור היה עול סבלו של ישראל ומטה שכמו · כלומר שהיה למשא עליו והיה שבט הנוגש בישראל · ואתה החתות אותו השבט: כיום מדין · כמו שהחתות מדין במלחמת גדעון · וכן אמר במזמור עשה להם כמדין · כי אותו היום היה בו נס גדול ותשועה גדולה כי גדעון בשלש מאות איש הכה את כל מחנה מדין שהיה כדי ארבה לרוב ולהם ולגמליהם אין מספר: כי כל סאון סואן ברעש · כי לא תהיה זאת המלחמה כשאר המלחמות כי כל שאר המלחמות ילחם הלוחם ברעש הסוסים · כמו שנאמר עליו ברעש ורגז יגמא ארץ · וכן רעש הכידונים · כמו שאמר עליו לרעש כידון · וכן בשאר המלחמות שמלה מגוללה בדמים · כי יכו אלה באלה במכת חרב ושמלה מגוללת בדמי' · אבל זה לא תהיה בה לא חרב לא רעש ולא דמים אלא נהית' לשרפה מאכלת אש שהכה בה המלאך בלילה ונשרפו · ויש מחלוקת זה בדברי רז"ל · י"א כי היתה נשמה נשרפת וגוף קיים · וי"א כי גם הגוף נשרף אבל לא בגדיהם: סאון סאן הנ"ון שרש ופי' לפי ענינו ענין מלחמה · ולא מצאנו לו חבר · ויהיה סאון תאר וסואן פעל · כאלו אמר כי כל עושה מלחמה לוחם ברעש · או יהיה סאון שם למלחמה · אמר כי כל מלחמות לוחם אדם ברעש: כי ילד ילד · זה אמר על חזקיהו לפי שבימי מלכותו היתה התשועה הזאת לישראל שנגף מחנה אשור · כאלו אמר זה יהיה בזכות הילד שילד לנו: בן נתן לנו · כפל ענין במלות שונות: ותהי

ישעיה ט

כב ארץ יביט והנה צרה וחשכה מעוף צוקה ואפלה מנדח: כי לא מועף לאשר מוצק לה כעת הראשון הקל ארצה זבולן וארצה נפתלי והאחרון הכביד דרך הים עבר הירדן גליל הגוים:

א העם ההלכים בחשך ראו אור גדול ישבי בארץ צלמות אור נגה עליהם: הרבית הגוי לא הגדלת השמחה שמחו לפניך כשמחת בקציר כאשר יגילו בחלקם שלל: כי את־על סבלו ואת מטה שכמו שבט הנגש בו החתת כיום מדין: כי כל־סאון סאן ברעש ושמלה מגוללה בדמים והיתה לשרפה מאכלת

ה אש: כי־ילד ילד־לנו בן נתן־לנו ותהי

תרגום

מיתבי ארעא יבעי ארי ייתי עלוהי עקא כפן ושילהוי עקא קבל ובדור: ארי לא ישתלהי כל דייתי לאעקא להון כעידן קדמאי גלו עם ארע זבולן ועם ארע נפתלי ושארהון מלך תקיף יגלי על דלא אדכרו גבורת ימא וניסי ירדנא קרב כרכי עממיא: עמא בית ישראל דהוו מהלכין במצרים כדבקבלא נפקו למחזי נהור סגי יתבין בארעא טולימותא נהורא אזהר עליהון: אסגיתא עמא בית ישראל להון אסגיתא חדוא חדיאו קדמך כחדות ניצחי קרב כמא דהוו חדן בפלגותהון ביזתא: ארי אעידתא ית ניר מרותיה וית שולטן עקתיה שלטון דהוה מפלח ביה אתבר כיום מדין: ארי כל מיסבהון ומתניהון ברשע אתגעלו בחובין הא כבסו דמלושא בדם דלא דכן רישמיה כיתמא מינה כן כמא דלית ביה צרוך אלהן לאיתוקדא בנורא כן יתן עליהון עממיא דתקיפין כאישתא ויקטלינון: אמר נביא לבית דוד ארי רבי אתיליד לנא בר אתיהב לנא וקביל

זבולן ט' כתובים כן וסימן נמסר בסדר ויגש: לא ט"ו דכתיב א' וקרינן ו' וסימן נמסר בסדר שמיני ותרין פלוגתא יוצרי מבטן לעבד לו · ואבשי אחי יואב דד"ה · ותרין חלוף כתיב ו' קרינן א' וסימן ויאמר לו כי אתה תתן · הנה לו יעשה אבי דבר גדול:

רשי

ואל ארץ יביט: אולי ימצא עוזר אשר שלח מלאכים הושע בן אלה אל סוא מלך מצרים והנה צרה כי לא יעזרהו וגם שבנא יצא סנחריב לרעה לו: מעוף צוקה: עיפות צוקה: ואפלה מנודח · ע"י אפלה הוא מנודח בכן לשון נידוח נופל באפלה כמו לכן יהי דרכם להם כחלקלקות באפלה ידחו ונפלו בה ולאפלה הם מנודחים: כי לא מועף לאשר מוצק לה · כי מלך אשור אשר ניתן למוצק ולהצר לה לארצכם אינו עיף ואינו עצל מלבא עליהם עד שלש פעמים אחת בימי פקח אש' לקח את עיון ואת אבל מעכה ואת הקדש ואת הגלילה כל הארץ נפתלי והגלות ההיא בשנת ד' לאחז ובשנת שתים עשרה ויער אלהי ישראל את רוח פול מלך אשור ויגלם לראובני ולגדי ולחצי שבט המנשה מקרא זה בדברי הימים וגלות זה בשנת שתים עשרה לאחז תחלת מרדו של הושע בן אלה כענין שנאמר וימצא מלך אשור בהושע קשר וגו' לאחר שנשתעבד לו שתנה שני' ואין החשבון מפורש במקרא בגלוי אבל יש ללמד מברייתא דסדר עולם והשלישית בשנת שש לחזקיהו שנת תשע למרדו של הושע אשר נלכדה שומרון היא עיר המלוכה וגלו כולם וזהו האמור כאן כי לא עיפות לאויב אשר הוא מוצק לה לארץ ישראל האמור' בענין ואל ארץ יביט: כעת הראשון הקל ארצה זבולון · הגלות הזו האמצעית קלה תהיה כאות' של עת ראשון אשר הקל להגלות את ארץ זבולון ונפתלי שאף בשנייה לא הגלה אלא שני המטו' וחצי המט' שבעבר הירדן אבל האחרון מסע השלישי הוא הכביד טיאט את כל כמכבד את הבית ויש לפרשו אף לשון כובד לפי עניין המקרא שפתח ראשונ' בלשון הקל ארצה זבולון והאחרון הכביד וכשאמ' ישעיה נבואה זו כבר גלו הראשוני': דרך הים · אותן היושבין על ימה של טברי' היא ארץ נפתלי שנ' ים ודרום ירשה: עבר הירדן · היא גלות שנייה של ראובן וגד: גליל הגוי' · היא כל ארץ ישראל שהיתה גוללת אליה כל הגוים שהכל מתאוין לה ובאין לה לסחורה כעניין שנאמר נחלת צבי צבאות גוים ויונתן תירגם לשון אחר: העם ההולכים בחשך · הם יושבי ירושלם שהיו חשוכי' מדאגת סנחריב כעניין שאמ' יחזקיה יום צרה ותוכחה ונאצה היו' הזה: ראו אור גדול · במפלתו של סנחריב: הרבית הגוי · כעשו גדולי' לכל שומעיה' כששמעו האומו' הניסי' שנעשו להם: לו הגדלתה השמח' · ולא לאויביו וכתוב לא בלמ"ד אל"ף לפי שלא היתה שמחת חזקיהו שלימה לפי שבאותו הפרק נאמר לו הנה ימים באים ונשא כל אשר בביתך: כשמחת בקציר · תירגם יונתן כחדוות נצחי קרב שהוא כעין הקציר הורגי אדם קוצצי צוארי' ושינה הכתוב בלשונו לדרוש שהיה אותו הנס בליל קציר העומר: כאשר יגילו בחלקם שלל · מצרים בימי משה שאף כאן חלקו שלל כוש ומצרים וחמדת כל הגוים שכשחזר מעל תרהקה מלך כוש בא לו לירושלם עם כל אוצרות כוש ומצרים כעניין שנ' יגיע מצרים וסחר כוש וסבאים וגומר והכל בזזו חזקיהו ועמו: כי את על סבלו · עול שהיה סבל לחזקיהו ושהיה מטה את שכמו לתשא כבד להעלות מס קשה ואת שבט יהודה שהיה נוגש בו בחזקיהו החיתות ושברת יחד בלילה אחד: כיום מדין · בימי גדעון כי שאף הם נפלו יחד בלילה אחת ובליל קציר העומר כמ"ש והנה צליל שעורי' מתהפך במחנ' מדין: כי כל סאון סואן ברעש · יש פותרין אותו לשון סאה ומדה כמו שדרשוהו רבותינו אך לפי פשט לשון המקרא לא יתכן לפרשו מגזרתו מאחר שאין הוי"ו והנו"ן מעיקר התיבה של כמו שאון מן שואה והמון מן הומה וחרון מן חרה לא יתפעל עם הנו"ן לומר סואן של סואה כמו מן המון הומה ומן שאון שואה ולא יאמר שואן הומן חורן · ואני אומר שפתרונו לפי העניין ואין לו דומה מן המקרא ופתרונו לשון צהלת נלחון במלחמה · כי כל שאון סואן ברעש · קול נלחון שוס נולח במלחמה: ברעש · שעטת סוסים והגפת תריסין הוא · ושמלת הרוגי המלחמה מגוללה בדמים · אבל נלחון זה אין בו רעש ואין בו דם: והיתה לשריפה · יקד יקוד מאכולת: כי ילד יולד לנו · אע"פ שאחז רשע הוא בנו הנולד לו זה כמה שנים להיות לנו תחתיו למלך צדיק יהיה: ותהיה

אבן עזרא

ואל · מעוף · כמו ארץ עיפתה כמו חשך: מנודח · מפוזר כמו והנדחים ויתכן שהוא כן ומעוף אפילה מנודח בעבור שהו' לשון זכר: כי · כמו אותה העיפה והחשיכה לא תהיה לירושלם שהציק עליה האויב ויש אומרים כי לא יוכל הצר לעוף אל ירושלם אשר הציק לה כעת הראשונה כי בפעם הראשונה שבא מלך אשור הקל ארץ זבולן ונפתלי ובפעם האחרונה הכביד לגלות הגליל ויתכן היות גוים על ישרא' כמו אחריך בנימן בעממיך: העם · אלה הם אנשי ירושלם שהולכים במסילותיה כעור שלא יראה מפני הצער: הרבית · הם יהודה שנקבצו אל ירושלם וטעם לו הרבית השמחה כאשר הוא קרי ואשר הוא בא"לף לא היתה שמחה כמוה כמו לא היה פחד: כי את עול סבלו · משקלו השמו' משתכית: מטה · מכה שכמו: החתות · נפתח הה"א בעבור אות הגרון כמו החלות ואינה מלה זרה ותי"ו החתות לנוכח השם כמו הרבית הגוי: כיום מדין · בימי גדעון: כי · יש אומרים סאון מגזרת סאה שהשם מדד לאשור כפי מעשיו ויש אומר שהוא הפוך מן אסון כמו כשב וכבש והנכון שאין למלה הזאת דומה והעד סואן שהוא פועל והנו"ן שורש וטעמו כמו נלחם ברעש גדול: ושמלה מגוללה בדמים · וכל אחד שוכב חלל בדמיו או טעמו שהשמלה שהיתה מגוללה בדמי חללים שהרגה והנה היתה לשרפה והטעם על מיתת חיל סנחריב ביד המלאך כשנשרפו': כי · כל זה בזכות הילד שיולד לנו וידענו כי כבא סנחריב היה חזקיהו בן שלשים ותשע לכן קראו ילד בעת נבואת הנביא · יש אומרים כי פלא יועץ אל גבור אבי עד הן שמות השם ושם הילד שר שלום והנכון בעיני כי כל אלה שמו' הילד פלא שהשם עשה פלא בימיו יועץ כן היה חזקיה ויועץ המלך אל גבור שהיה תקיף שנמשכה מלכות בית דוד בעבורו ועד כמו שוכן עד שר שלום שהיה שלום בימיו וכן כתוב: למרבה

בימי מרדכי והטעם שאמר בלשון שלילה לסיבת הנזכרת ורמז' במ"ש בדבריו להם לישראל להם בסיבת הצרות אשר להם לגופם ואמר לישראל על צרת הנפש להשמיד ז"ש לישראל ר"ל דבר הנוגע לדת הישראלים ולשתי החלוקות אמר שאין לך טעת אפיל' יותר מאותה הטעה שגזר עליה' להשמיד להרוג גו' והיה מרשעות המן שהייתה כוונתם להשמידם בדת ואח"כ להרוג ולאבד וכנגד באמר בין החלוק' האחת העיקרי' אמ' ראו אור גדול שלמחה להם גאולה וגואל זה מרדכי מה כתי' בה ליהודים הייתה אורה ושמחה שדרשו חז"ל אורה זו תורה כי זו הוכחה על החושך שהוא חושך כארת הנפש ועתה ליהודים הייתה אורה שנהפכה עלתו אשר חשב להשמיד היהודים שמד ממש ונתקיימת התורה בידם כאילו עתה קבלוה בעת ההיא וקיימו וקבלו היהודים כמו שדרשו חז"ל קיימו מה שקבלו והצלת הגוף מפורשת: ועיין רש"י ז"ל וכן הרא"בע ז"ל: וכן הרד"ק וחצי פסוק האחרון כפל הענין במילות שונות ע"כ: וכן מהרי"א ז"ל והוסיף העם ההולכים בחושך הע"א ראו אור גדול בימי חזקיהו ע"כ: ולע"דן העם ההולכים בחושך אלו אנשי יהודה שהיו כהולכים בחושך מצער ופחד סנחריב הנה ראו בעיניהם ממש אור גדול אמגם אנשי ישראל עשרת השבטים שהם יושבי בחלח וחבור והרי גוזן וערי מדי עליהם הוא או' יושבי בארץ צלמות והרי חושך שהרי עליהם נאמר לאסורים צאו ולאשר בחושך הגלו אור נגה עליהם לא ראו האור שהרי רחוקים הם מירושלם אבל נגה עליהם אור מפלת סנחריב ששמעו שמעה ושמחו והמתרגם שתרגם העם ההולכים וגו' עמא בית ישראל דהוו מהלכין במצרים וגו' אודא לטעמיה שתרגם בפסוק הקודם דרך הים וגו' דלא אדכרו גבורת ימא וכסי ירדנא וגו' ועל זאת הכוונה המשיך ואמר העם ההולכי' כשהיו במצרים לו' שלא זכרו כל מה שעשה עמהם במצרים:

הרבית הגוי גו' עיין רש"י ז"ל ולהר"בע ז"ל והרד"ק ז"ל וכן מהרי"א ז"ל הביא ד' חכמינו ז"ל הנזכר לעיל בדרש"י ז"ל: ולע"דן הרבית הגוי על ארץ יהודה לו לבדו הגדלת השמחה ולא לישראל וזה הכתיב לא הגדלת השמחה שאילו הגדלת השמחה יותר מעט היה דבר גדול להטיב עם יהודה וישראל יחדיו וזה כיוון הקרי וכתיב לא לו כלומר לא לו הגדלת השמחה שהוא יגאל אלא לך הגדלת שמחו לפניך שאתה הוא המגאל או יאמר אלו הרבית הגוי שהיו מחרבים ומנצחים המחנה של סנחריב במלחמה לא הגדלת השמחה כי היו אומר ידינו רמה בטב' העולם אמנם עתה גדלה השמחה ששמחו בהיותם לפניך לומדים ההגד' וההלל הגדול בליל פסח ואתה המנצח שאתה המגאל סנחריב אם כן שמחו לפניך כשמחת כל העול' בקציר ואעפ"י שאינו קצירה כן כיונא בזה שמחו ישראל לפניך ואעפ"י שאתה הקוצר חיל סנחריב כקציר הזה ואעפ"י שלא היה קצירם שהרי אתה הקוצר ושמחו אז בעומדם לפניך קורים ההלל וקודם הניצחון לבם נכון ובטוח ושמחו כאשר יגילו בעתיד בעת חלקם שלל של סנחריב כך שמחו לפניך קודם נפילתו כי סמוך לבם: או יאמר באופן אחר והוא הרבית הגוי במה שלא רצית להטריח אותם במלחמה שלא לצערם אפילו בביאתם למערכה ללחום ואף ע"פ שאתה איש מלחמה אבל לא הגדלת השמח' שהרי לא נטלו ישראל עטרת הניצוח כי ימינך ה' תרעץ אויב והיא באדרי נכח ולך תהילת הניצוח באופן ששמחו לפניך כשמחת הקציר שמחת המועיל לבד כאשר יגילו בחלקם שלל לא שמחת כבוד ועטרת תפארת נצוח: או יאמר הרבית הגוי על סנחריב כשהגדלת והרבית אותו בעם כבד לו לבדו הגדלת השמחה שהיה אומר מי יורדני ארץ ואני גדול באיכות ורב בכמו' עם רב זהו הרבית הגוי לו הגדלת השמחה ולפי האמת לא הגדלת השמחה כי מה שהגדלת אותו כדי להפילו מאיגר' רם לבירא עמיקתא כי שמחו ישראל לפניך וגו' ובזה מובן דפתח בגוי בלשון יחיד לו הגדל' וגו' והי"לל גם כן שמח לפניך כאשר יגיל בחלקו שלל אלא ודאי הרבית הגוי על סנחריב ושמחי וגו' על ישראל וים ייע לזה הפי' אומרו אחר כך כי את עול סבלו של הגוי הנז': ובס"ה פרשת וירא עלה קי"ו הרבית הגוי לו הגדלת השמחה אלין כהני' שמחו לפניך כשמחת בקציר וקב"ה בריך לון עזורא דחלקא ויהב מעשרא מכולא' כאשר יגילו בחלקם שלל אלין ליואי דנטלי מעשרא מגו אדרא: ד"א הרבית הגוי אלין ישראל דמהמנותא דקב"ה עליהו כדקא חזי' לו הגדלת השמחה דא איהו דרגא רישא עילאה דאברהם דאדבק בה דאיהו גדול וחדוה' שמחו לפניך בשעתא דסלקן לאתדבקא בך בשמחה בקציר דא כנס' ישראל דשמחת בקציר דילה היא כאשר יגילו בחלק' שלל כאשר יגילו אלין שאר חילין ורתיכין לתתא בזמנא דמחלקי שלל וטרפי טרפא בראשית' עכ"ל:

ואברהם בני יצ"ו פי' הרבית הגוי כלומר גוי קדוש זה עמך ישראל הגדלת ורוממת אותו במה שהפלאת לעשות עמו בליל התקדש חג הפסח ששלחת את המלאך גבריאל כי מידי עברו ללכת לבטל התבואה הכה את מחנה אשור וישכימו בבוקר והנה כולם פגרים מתים ואז כל העולם רגזו וחלו מפניהם וידעו כי אתה ה' בקרב ישראל' לו כלו' לסנחריב הגדלת השמח' שלא היתה נפילתו ע"י אויביו ממש אלא מן השמי' שלחת המלאך והכה אותם ובזה לו לסנחריב הגדלת השמחה אבל לעמך ישראל לא הגדלת השמחה אפי' שכל אויביהם פגרים מתים לפי שלא היו נפלו בידם ממש אלא ע"י המלאך ולזה לו קרי כגד סנחריב ולא כתיב כגד ישראל שלא שמחו לפניך כי אם כשמחת בקציר כלו' כששמחו שמחת בשול הקציר מצורף עמה שמחו אחרת שהמלאך גבריאל בשלו קציר בשלם ושרפם שלא נשארו כי אם מעט מה ונער יכתבם באופן שלא היית' שמחתם כי אם אלא בחלקם שלל כשיאהו בבקר ומצאו כולם פגרים מתים שללו שלל ובזזו בז וכיון שהם לא הרגו את אויביהם בידם לכן נשאר מורך בלבבם וזהו דסמיך ליה בחלקם שלל כי את עול וכו' כלומר שלהיות שלא שמחו כי אם בחלקם שלל לבד ולא הרוג בשונאיהם זה גרם להם כי את עול סובלו ואת מטה שכמו שבט הנוגש בו כלומר עדין בו בקרב לבו יראה ופחד שבט הנוגש או אמר לא הגדלת וכו' כמדובר שלא הייתה שמחת ישראל שלמה והכתוב השני נותן טעם כי עול סבלו גו' שבט הנוגש בו כלומר אלו שברת את עול סנחריב בו ע"י ישראל בעצמו אז ודאי שהחיות אותו ושברת את לבו כיום מדין שעשו מלחמה הם ישראל בעצמם את אוי ואת רקם וגו' חמשת מלכי מדין והרגו אותם על חלליה' ואז חיל אחז יושבי פלשת נמוגו כל יושבי כנען הנה כי כן שבט הנוגש שעצרת את סנחריב אלו היה בו בישראל כלומר על ידו אז החיתות היית סובר לבבו ולבב עמו כיום מדין שלא קמה עוד באיש רוח מפניהם אמנם עתה שהיה הניצוח ע"י המלאך לא חלו ולא רגזו האומות מישראל שאומרים לא כל שעתא ושעתא מתרחיש ניסא' או אמר בסגנון זה שבט הנוגש בו כלומר בקרב לבו של סנחריב היה נכנס פחד ומירך בלבבו אלו החיתות אותו כיום מדין שהיה ע"י ישראל כן אלו היתה נפילת סנחריב ע"י ישראל היה שבט הנוגש אימתה ופחד בלבו לא כן עתה כי לא חלו ולא מרגים ולכן לא הגדלת השמחה כתיב ע"כ:

כי את עול סבלו וגו' עיין רש"י ז"ל והרא"בע ז"ל וכן הרד"ק ז"ל ומהרי"א ז"ל עול סבלו של סנחריב שהיה מענה את ישראל אפי' בשעת שלום בעול המסים והארנוניות ומנחות שהיה לוקח מהם תמיד וכמו שאמר ויקח אחז את כל הכסף והזהב הנמצ' בית ה' וישלח למלך אשור וז"ש עול סובלו ומטה שכמו שהיה משתעבד באדון בעבדו על שכמו גם שריו ועבדיו כל אחד וא' מהם היה שבט הנוגש עליהם ויהיה גזרת הכתוב החתות כיום מדין ר"ל אותו העול סובלו ומטה ושבט הנוגש שלו כולו החיתות כיום מדין והתיחסותו למדין משתי בחינות האחד כנזכר מהרד"ק מהיות הנופלת מאת הש"ת במתי מספר אל מחנה מדין רב ועצום והשני מבחינת היות ענין מדין בלילה כיוצא בזה ע"כ: ולע"דן לדקדק ג' חלוקות אלו עול סובלו מטה שכמו שבט הנוגש למה והיה לו לו' ושבט בוי"ו התוספת כמו ואת מטה שכמו גו' ונראה כי ידוע שהעון הוא קטיגורו של אדם והוא המעורר עליו ומקטרגו להקים לו לשטן מלך או זולתו והראיה משלמה ע"ה שנכשל בג' עבירות לא ירבה לו נשים ולא ירבה לו סוסים וכסף וזהב לא ירבה לו ולזאת הסיבה קמו עליו ג' שטנים כנז' במלכים כי כל עבירה נעשית לו קטיגור בגבה המרום במרו' להקים לו במלכי האדמ' באדמה מקטרגו ולזה אמר כי את עול סובלו כשהיו בשלום היה עול המס עליו ובשעת קרב ומלחמה מטה שכמו הנה זה לא היה בלי עון מעורר כן אבל היה שם שבט אף ה' הנוגש בו הנה אתה ה' ברחמיך החיתות אותו והכאת העליון המקטרג החיתות כיו' מדין שהרי לא היה הנצחון ההוא אלא ע"י ב' מאות איש המלקקים שלא עבדו ע"ז לא ע"י הכורעים כי לא יצליחו במלחמת כיון שהע"ז וקטרוגה גרם המלחמה וז"ש כיו' מדין ומ"ש החיתות דהיינו לפי שיצה על דרך גם ה' העביר חטאתך העבירה לשעה ועון עצמו אינו נמחק עד ישוב תשובה שלימה ז"ש שבט הנוגש החיתות ואמר כיום מדין על זמן משה במלחמת מדין שלא נפקד מהם איש ככה עתה בעוד הם מסבחים קורין ההלל ויעבור מלכ' לפניהם הוא נלחם בם והם חלקו שלל ולא נפקד מהם איש אשר מלחמת מדין לא הייתה כמוה על כן הייתה למשל כיום מדין' וסיוע לזה מה שכתבתי בכלי חמדה בענין לתת נקמת ה' במדין שפירשתי שיתנקם הש"ת מהשר של מדין כי מדין שמו וזהו שאמר במדין לשון יחיד כי המלחמה הטבעית במדיינים שלמטה אמר נקום נקמת בני ישראל מאת המדיינים היא נקמת בני ישראל במדיינים התחתונים באופן שאומרו שבט הנוגש בו החתות כיום מדין לדקו יחדיו:

כי כל סאון סואן ברעש וגו' סוטה היה ר' מאיר או' מנין שבמדה שאדם מודד בה מודדין לו שנא' בסאסאה בשלחה תריבנה אין לי אלא סאה מנין לרבות תרקב וחצי תרקב רובע וחצי רובע תומן ועוכלא ת"ל כי כל סאון סואן ברעש עכ"ל: ולע"דן לדקדק דכיון דבמקרא דכל סאון יליף אפי' תומן ועוכל' אם כן קרא דבסאסאה למה לי ודוחק לומר דמידה קטנה הוה אמינא שמודדין לו באותה מידה שנקל לכוין הפורענו' ולהאריך אפים עד שיבוא הדבר מכוון אמנ' במידת סאה שהיא מדה גדולה הוה אמינא שאין להאריך זמן עד שתמוט רגלו באופן שיבוא הפורענות מכוון מדה כנגד מדה ולזה אצטריכו שני הפסוקים האחד למדה גדולה והשני למדת תומן ועוכלא: וכן דוחק לומר דאילו לא כתב אלא פסוק אחד הייתי דורשו לסאה אבל השתא דאיכא תרי קראי על כרחין מיתורא ילפינן נמי לעוכלא ותומן דכיון דמיתורא דקראי הוא דילפת קשה דילמא הרי קראי לסאה והפסוק השני לתרקב אבל חצי תרקב ותומן ועוכלא מנ"ל אלא ודאי מקרא דכל סאון סואן ברעש ילפינן אפי' תומן ועוכל' ממשמעותא וכיון דכן הדרא קושין לדוכת' פסוק בסאסאה למה לי: ונראה דמקרא דכל סאון יליף אפי' תומן ועוכלא והכי יליף ליה מדכתיב כי כל סאון כל לאתויי מאי וגם לשון סאון כל סאה הי"לל מזה למדו שאפי' תומן ועוכלא והפסוק הכי פירושו כי כל סאון ר"ל כל המידות הממלאי' לסאה הב"ה סואן ומודד במידה בהם' וכיון דכן בקרא דכל סאון סגי' והכי הוא האמת שלאחר שהביא ההכא פסוק כל סאון וגו' וקרא דבסאסאה לדרשא אחריתי קאתי לשאין הב"ה נפרע מן המלך עד שעה שלוחו דהיינו עד שתתמלא סאתו וזהו בסאסאה והכי מצאתי במסקנא דגמרא במסכת סוטה פרק ראשון ושמחתי כי לא היה כח בידי לו' דלסוף הבריתא מפיק קרא דבסאסאה לדרשא אחריתי: ועיין רש"י ז"ל וכן הרד"ק ז"ל והוסיף והרא"בע ז"ל ומהרי"א ז"ל לפי שהמשיל הנביא מלחמה זו כיום מדין אמר שאינו דומה בעצם ואמה לשום מלחמה לפי שכל סאון סואן ברעש ר"ל כל נצחון לא יעשה אלא ברעש גדול ובעמל רב מהמנצחים וכמו שאמר ברעש וברוגז יגמא ארץ: ושמלה מגוללה בדמים ר"ל וגם במלחמות שמלת המנצחים תמיד מגוללים בדמים אם בדמי הרוגיהם ואם בדמי אויביהם אבל במפלת סנחריב לא היה רעש ולא דמים: לפי שהייתה לשריפה אש כבדב והביאה פגרי' מתים: ולע"דן כוונת הכתוב לתת טעם למפלת סנחריב יען כי כל סאון וכלוא בהיה בעולם סנחריב היה סואן ומנצח גדול והוא היה הסואן ברעש בכל תושיה יתגלע והיה אכזרי הורג נפשות עד ששמלה שלו מגוללה בדמים ע"ד בחגורתו אשר במתניו ובנעלו אשר ברגליו ולזאת הסיבה הייתה השמלה הנזכרת סיבה לשריפה לא שנשרפה היא אלא לשריפה מאכולת אש שנאכלו כולם והמלבושים שאילו על השמלה עצמה קאמר היה לנו לו' והייתה שריפה או ונשרפה ואומרו לשריפה מורה כאמור שהייתה השמלה המגוללה בדמים סיבה לשריפה מאכולת אש כי דם עבדיו יקום ונקם ישיב לצריו' ונפל לשריפה מאכולת אש לפי שהאש של מעלה אש אוכלת אש של מטה היא לפי שהוא רוחנית ואש של מטה גשמית וזה שאמר לשריפה לאש רוחני שמאכולת שלו הוא אש גשמי' או יאמר לשריפה כמאכולת אש לא שריפה גשמית ממש כי לא היה האש גשמי אלא רוחני כאמור והכל עולה לכוונה אחת:

ואברהם בני י"צו פי' כי גירה הקב"ה לסנחריב על ישראל לנקום נקמת נוב עיר הכהנים ז"ש כי כל סאון סואן ברעש הם מהרו לשפוך הרבה דם הכהנים באותה מדה מדד להם הקב"ה ושלח עליהם סנחריב ברעש גדול ובחימה שפוכה ונסע שבע מסעות ביום אחד וכל כך למה ושמלה מגוללה בדמים של אותם שבעים הכהנים נושאים אפוד בד והיה דמם צועק לפני ה' ובלי ספק אלו היה לוחם עם ירושלם בו ביום שהגיע אל שערי ירושלם ודאי היה כובשה שעדין היה תלוי ועומד עון נוב עיר הכהנים כמו שאמר עוד היום בנוב לעמוד וכיון שהגיע לעת ערב ראה את ירושלם ויבז אותה בעיניו ויאמר הזאת העיר שיאמרו כלילת יופי למחר כל אחד וא' יטיל חותם אחד של טיט והכבשנה וזה שאמר ינופף ידו דרך לעג וקלס על ירושלם הר בת ציון וכתיב בית ציון כלום 'אמ' אויב מחר אנופפידי על העיר הזאת ואעשה הר והל"ל ביה ציון וכיון דבת דינא בטל דינה ונהפכה מחשבתו שבקש לשרוף את ירושל' והיה כל צבאו ופקודיו למאכולת אש שהמלאך גבריאל שרפם מבפנים והחת כבודם יקד כיקוד אש זו שרפת נשמה וגוף קיים וזה בזכות כי ילד יולד לנו וגו' זה חזקיהו ונוטל עולו של סנחריב מפני שמן זה חזקיהו שהיה לו שמונה שמות פלא יועץ וגו' ואלו היה חזקיהו אומר שירה לפני הקב"ה על אותו הנס היה עושה אותו משיחו והי' כמשך שלומו וטובתו לעולמי עד ז"ש למרבה המשר' אלו היה מרבה המשרה והשירה והיה שכרו כי ולשלום אין קץ והיה הוא על כסא דוד וגו' מעת' ועד עול' ולהיותו כפוי בטובתו של מקום ותפס פלך שתיק' לכן קנאת ה' צבאות תעשה זאת כי דבר שלח ה' ביעקב שלגודל לבבם שאת פועל ה' לא הביטו לזה גרמו העוונות כי העם לא שב עד המכהו שבאים ומכים אותנו מפני מה להיות כי ה' צבאות לא דרשו ולזה מ"ם למרבה סתומה על שנסתם לבו של חזקיה שלא אמר שירה וגרם הגלות הזה עד כאן:

כי ילד יולד לנו וגו' למרבה המשרה וגו' עיין רש"י ז"ל והרא"בע ז"ל וכן הרד"ק ומהרי"א כי ילד וגו' כי הילד שכבר יולד הוא חזקיהו לא נולד בצדקתו של אחז ולא לתועלתו אבל יולד לנו לתועלתינו והותו הילד נתנו השם ית' לעמו בני יהודה וחזקיהו לא יהיה כאחז בעול מלך אשו' על שכמו אבל ותהי המשרה על שכמו ממשלה בלי השתעבדו' כדהרד"ק ז"ל ואיפשר המשרה על התורה ועל התעודה כדרש"י ז"ל וכמו שתרגמו יונתן ובאר עוד השמות שיקראו לו פלא על שם תוספת ט"ו שנה בארכות ימיו' יועץ כפי חכמתו כמ"ש ויועץ המלך אל לפי שיהיה שופט ישראל כמו עד האלהים יבא דבר שניהם גבור בתורה ולעשות רצון אביו שבשמים' אבי שהיה מרחם על עמו כרחם אב על לפי שיזכה בשלל מחנה סנחריב ובשלל כוש ומצרים הבאים עמו שהוא מלשון בבוקר יאכל עד ונכון לפרשו בסמיכות אבי עד כלומר אב השלל והביזה כי באה לפניו מה שלא היה ולא יהיה כן שר לפי שהיה שר וגדול בישראל של"ם כי שלים ואמת היה בימיו בישראל ולפי זה היו כל ההוארים האלה על חזקיהו וכן אמרו בפר' חלק אמר הקב"ה יבא חזקיהו בעל שמונה שמות ויפרע מסנחריב בעל שמונה שמות ואלו הן פלא אחד יועץ ב' אל ג' גבור הרבעה אבי ה' עד ששה שר שבעה שלום ח' והא איכא חזקיהו שחזקו יה דבר אחר שחזק את ישראל לאביהם שבשמי' סנחריב דכתיב ביה הגלת פלאסר אחד פלנאסר ב' שלמנאסר ג' פול ד' סרגון חמשה אספור ששה רבה ז' ויקרא ח' והיכא סנחריב שסיחתו ריב' ד"א שסח ונחר דברים כלפי מעלה' ולדעת רש"י ושאר המפרשים כל אלה הם התוארים להקב"ה זולת שר שלום שהוא שם לחזקיהו כי שלו' ואמת יהיה בימיו וע"פ שיטתם שפלא יועץ על הקב"ה מוכיח כדבריהם לשון ויקרא בחי"רק הי"וד וקמי"ן הרי"ם וחכמי העכ"ום פי' וגו' ע"ע בספרו ונחזור לפרש הפרשה ואו' שראה הנביא להאר הש"ת בהוארים האלה בזה המקום לפי שהם מתייחסים גם כן הפועלות אשר עשה בזמן חזקיהו אם פלא על שם הפלאות שעשה במפלת סנחריב וברפואת חזקיהו ובהשבת הצל אחורנית' ואם יועץ לפי שעצתו נתקיימה ולא עצת סנחריב וכמו שאמר עוצו עצה והופר והמשורר אמר ועצת ה' היא תקום' ואל לפי שהוא האל האמיתי ולא כמאמר סנחריב שאמר מי בכל אלהי הארצות וגבור שהראה את גבורתו של הקב"ה במפלתו של סנחריב אבי עד אבי הזמן והנצחיות ולכן היה בידו יתב' להוסיף על ימי חזקיהו ט"ו שנה וכפי הדרך היה גם שר שלום נוכל לפרשו על הש"ת שהוא שר ואדון של השלום ויהיה ויקרא שמו לא קריאה שם ממש אלא לשון גדולה כמו ויקרא שם גבית להם' ועשית לך שם אף כאן ויקרא שמו וטבעו הוציא בעולם סוף דבר אם תרצה לפרש כל השמות האלה על חזקיהו כי מדרך הלשון לצרף שמות הש"ת עם יראיו כי שם חזקיהו בוחזק האל וישיעיהו ישע האל וכן מלאכו צורי שדי אליצור אבי עד ירמוז לחיים הנצחיים או שנמשך המלכות בעבורו או שהרבין תורה בישראל כ"ש אשר העתיקו אנשי חזקיה מלך יהודה או שיפורש אבי עד אב השלל ירמוז לשלל סנחריב שבא לידו ע"כ: ולע"דן כי ילד יולד לנו ר"ל לנו יולד ולא לאחז שהרי יאחז צדיק דרכו י"ת ולא אחז דרך אביו וזה משעת לידתו ומקטנותו רדף דרך ה' וכשנתגדל ונעש' בן אז טהור ידים יוסיף אומץ שכלו ניתן לנו לעבודת ה' זהו בן ניתן לנו והיה בורח מן השררה כמשפט יראי ה' שהשררה שעבוד ועול כמו שאמר אם תהיה היום עבד לעם הזה גו' ותהי המשרה על שכמו כמשא כבד על שכמו כי לא היה חפץ במשרה ושררה אלא בעול תורה ויקרא הש"ת שמו של הילד פלא ככו"ל במפרשים ובס"ה פרשת נו עלה ל"א והאי דכתיב אל גיבור לאו דאיהו גבור אלא רמז הוא דקרמיז לאבהן ולמהמנותא עלאה קדיש' דכתיב פלא דא חכמתא עילאה דאיהי פליאה ואתכסיא מכלא כד"א כי יפלא ממך דבר יועץ דא הוא נהר עילאה דנגיד ונפיק ולא פסקא לעלמין ודא יועץ לכלא ואשקי לכלא: אל דא אברהם כמא דאוקימנא האל הגדול גבור דא יצחק דכתיב הגבור אבי עד דא יעקב דאחיד להאי סטרא ולהאי סטרא וקיימא בקיומא שלום שר שלום דא צדיק דאיהו שלמא דעלמא שלמא דביתא שלמא דמטרוניתא ע"כ:

למרבה המשרה וכו' כבר זכרנו בפסוק הקודם מקוצר דעות המפרשים ומהרי"א ז"ל לפי שהמלכי' השררה גורמת להם קנטור ומלחמות רבות לזה אמר כי חזקיהו עם הייתו מרבה המשרה ומצליח במלכותו עכ"ז יהיה לו שלום לאין קץ וזה משלימ' הו שלא יתגאה בגאות המלכות והשררה שה'ה עניו ושפל ברך עד שלא היה מחזיק עצמו למלך אלא כמורש' ופקיד עומד על כסא דוד ועל ממלכתו להכין אותו ולסעדו במשפט ובצדק' אלא בעומד על כסא מלכיות מלאה עצמו ומ"ש מעתה ועד עולם מקושר עם כתיב קנאת ה' צבאות תעשה זאת ויכוונו שמנו שקרה למלכות ישראל מתחלה ועד סוף מהחרבן ומהגלות לסנחריב מהמפלת ומהקלון והכמרן

ולחזקיהו

מנחה גדולה

ביד אשו' כי אם שנשאר גם המה בירושלים עם יפר אחיהם ע"כ לא הגדלת השמחה לא היתה השמחה שלמה בשוה אצל כולם כי אינו דומה שמחת התמימים שהיה בתוס לבבם עם חזקיהו מלכם אפילו בעת צרה לא חשו ממנו להם הגדלת השמחה משא"כ לאלו המורדים לא היתה שמחתם שלמה וע"כ כתיב לא על המורדים אנשי שבנא וקרי לו חזקיה וסיעתו' ואולי שאנשי שבנא לא היה להם חלק בשלל כי די להפקיע את עצמם והיתה נפשם לשלל ולא יהא חוטא נשכר לחלק שלל רק לאנשי חזקיה להם לבדם היתה הביזה ז"ש שיש הפרש בין שמחה לשמחה כי אלו אנשי חזקיה שהגדלת לפניך שמחו לפניך וגו' שמחה כפולה הצלת נפשות והרווחת שלל וביזה וזה יגילו בחלקם שלל' משא"כ אנשי שבנא לא הרויחו כי את עול סבלו שגלו ממיתה ומכניעת האויב לבד ולא בביזה: כי כל סואן וגו' ראה השגחתו ית' כי הלא כל סאון סואן שהוא נלחם מאחרים הנוצחים עם ראותו שהוא נצוח ונופל לא ימים מהיותו גם הוא סואן ולוחם ברעש מכהו וצועק אל מכותיו עם ראותו שמלה מגוללה בדמים היוצאים י מבו אך או ע"י גבריאל אין קול ואין מתנועע ממחנה אשור בקול מחנה בנופלו והטעם שהיה כי לא היה שורף הגוף והנפש יוצאת אח"כ כדבר הנדלק מאש של הדיוט אלא שהיתה ע"י אש של מעלה שנשרפה נשמתן והגוף קיימת באופן שמיד שאחז אש יצאה נשמתן וע"כ נאלמו דומיה כי בוטל מהם כח המתעורר לגמרי או יאמר והיתה לשרפה מאכולת לפי שנקרא אש הוא גבריאל שר האש כידוע:

בן

ו' וַתְּהִי הַמִּשְׂרָה עַל־שִׁכְמוֹ וַיִּקְרָא שְׁמוֹ פֶּלֶא יוֹעֵץ אֵל גִּבּוֹר אֲבִי־עַד שַׂר־שָׁלוֹם׃
למרבה ק' לְםַרְבֵּה הַמִּשְׂרָה וּלְשָׁלוֹם אֵין־קֵץ עַל־כִּסֵּא דָוִד וְעַל־מַמְלַכְתּוֹ לְהָכִין אֹתָהּ וּלְסַעֲדָהּ בְּמִשְׁפָּט וּבִצְדָקָה מֵעַתָּה וְעַד־עוֹלָם קִנְאַת יְהוָה צְבָאוֹת תַּעֲשֶׂה־זֹּאת׃
דָּבָר שָׁלַח אֲדֹנָי בְּיַעֲקֹב וְנָפַל בְּיִשְׂרָאֵל׃ וְיָדְעוּ הָעָם כֻּלּוֹ אֶפְרַיִם וְיוֹשֵׁב שֹׁמְרוֹן בְּגַאֲוָה וּבְגֹדֶל לֵבָב לֵאמֹר׃ לְבֵנִים נָפָלוּ וְגָזִית נִבְנֶה שִׁקְמִים גֻּדָּעוּ וַאֲרָזִים נַחֲלִיף׃
טו וַיְשַׂגֵּב יְהוָה אֶת־צָרֵי רְצִין עָלָיו וְאֶת־אֹיְבָיו יְסַכְסֵךְ׃ אֲרָם מִקֶּדֶם וּפְלִשְׁתִּים מֵאָחוֹר וַיֹּאכְלוּ אֶת־יִשְׂרָאֵל בְּכָל־פֶּה בְּכָל־זֹאת לֹא־שָׁב אַפּוֹ וְעוֹד יָדוֹ נְטוּיָה׃ וְהָעָם לֹא־שָׁב עַד־הַמַּכֵּהוּ וְאֶת־יְהוָה צְבָאוֹת לֹא דָרָשׁוּ׃
וַיַּכְרֵת יְהוָה מִיִּשְׂרָאֵל רֹאשׁ וְזָנָב כִּפָּה וְאַגְמוֹן יוֹם אֶחָד׃ זָקֵן וּנְשׂוּא־פָנִים הוּא הָרֹאשׁ וְנָבִיא מוֹרֶה־שֶּׁקֶר הוּא הַזָּנָב׃ כ וַיִּהְיוּ מְאַשְּׁרֵי הָעָם

וְקַבִּיל אוֹרַיְתָא עֲלוֹהִי לְמִטְּרָהּ וְאִתְקְרֵי שְׁמֵיהּ מִן קֳדָם מַפְלֵיא עֵצָה אֱלָהָא גִּבָּרָא קַיָּים לְעָלְמַיָּא מְשִׁיחָא דִּשְׁלָמָא יִסְגֵּי עֲלָנָא בְּיוֹמוֹהִי׃ סַגִּי רְבוּ לְעָבְדֵי אוֹרַיְתָא וּלְנָטְרֵי שְׁלָמָא לֵית סוֹף עַל כּוּרְסֵיהּ דָּוִד וְעַל מַלְכוּתֵיהּ לְאַתְקָנָא יָתַהּ וּלְמִבְנָא בְּדִינָא וּבִזְכוּתָא מִכְּעַן וְעַד עָלְמָא בְּמֵימְרָא דַּיְיָ צְבָאוֹת תִּתְעֲבֵיד דָּא׃ פִּתְגָּמָא שְׁלַח יְיָ בְּדְבֵית יַעֲקֹב וְאִשְׁתְּמַע בְּיִשְׂרָאֵל׃ וְאִתְרַבְרְבוּ עַמָּא כּוּלְהוֹן אֶפְרַיִם וְיָתֵיב שֹׁמְרוֹן בִּרְבוּ וּבִתְקוֹף לִבָּב לְמֵימַר׃ רֵישַׁיָּא גְּלוֹ וּדְטָבִין מִנְּהוֹן נִמְנֵי נִכְסַיָּא אִתְבְּזָזוּ וּדְשַׁפִּירִין מִנְּהוֹן נִקְנֵי׃ וּתְקֵיף יְיָ יָת סַנְאָה רְצִין עֲלוֹהִי וְיָת בַּעֲלֵי דְבָבוֹהִי יְעָרֵר׃ אֲרָם מִמַּדִּינְחָא וּפְלִישְׁתָּאֵי מִמַּעַרְבָא וּבְזוֹ יַת נִכְסֵי יִשְׂרָאֵל בְּכָל אֲתַר בְּכָל דָּא לָא תָבוּ מֵחוֹבֵיהוֹן דִּיתוּב רוּגְזֵיהּ מִנְּהוֹן וְעוֹד כְּעַן מִתַּקְּפִין מַרְדֵיהוֹן וְעוֹד מַחֲתֵיהּ עֲתִידָא לְאִתְפְּרַע מִנְּהוֹן׃ וְעַמָּא לָא תָבוּ לְפוּלְחַן מִן דְּאַיְתִי עֲלֵיהוֹן מַחָא וְאוּלְפַן מִן קֳדָם יְיָ צְבָאוֹת לָא תְבָעוּ׃ וְשֵׁיצֵי יְיָ מִיִּשְׂרָאֵל רֵישׁ וְהֶגְמוֹן שִׁלְטוֹן וְאִיטְרוֹן יוֹמָא חָד׃ סָב וּנְסִיב אַפִּין הוּא רֵישָׁא וְסָפָר מַלֵּיף שְׁקַר הוּא חַלָּשָׁא׃ וַהֲווֹ מְשַׁבְּחֵי עַמָּא

למרבה חד מן מלין מיחדין קמצין וסימן במסרה רבתא׃

רשי

ותהיה משרה הקב"ה ועולו על שכמו שיהא עוסק בתורה ושומר מצות ויטה שכם למשאו של הקב"ה ויקרא שמו הקב"ה שהו' מפליא עצה ואל גבור ואבי עד קרא שמו של חזקיהו שר שלום כי שלום ואמת יהיה בימיו׃ למרבה המשרה· למי יקרא השם הזה למלך המרבה המשרה של הקדוש ברוך הוא על עצמו לירא מפניו משרה לשון שררה ויש לומר שאף שר שלום משמותיו של הקדוש ברוך הוא וקריאת שם זה חיבה לשם מ[…] אלא לשם גדולה ושרר' כמו ונקר' שם בבית לחם וכמו ועשיתי לך שם רף כאן ויקרא שמו ויתן לו שם וממשלה׃ ולשלום הניתן לו אין קץ שיהיה לו שלום מכל עבריו ואין קץ זה לשון הפסק עולמית אלא אין קץ לסביביו· על כסא מלכות דוד יהיה שלום זה המשפט ולדק' שעש' יחזקיהו ולשלום וי"ו זה תיקון המלה הוא הרבה משר' על שכמו ומה גמול ישלם לו הנה לשלומו אין קץ ואין קצבה׃ מעת' ועד עולם· עולמו של חזקיהו כל ימיו וכן מצינו שאמרה חנה על שמואל וישב שם עד עולם׃ קנאת יי' צבאות· שקנא לציון על אשר יעץ עליה ארם ופקח׃ תעשה זאת· ולא אחז ראוי לכך ואף זכות אבות תמה· תוספת ואמרו רבותינו בקש הקדוש ברוך הוא לעשות חזקיה משיח וסנחריב גוג ומגוג אמרו מלאכי השרת לפני הק"בה מי שקלס דלתות ההיכל ושיגרן למלך אשור יעשה משיח מיד סתמו הכתוב׃ דבר שלח יי' ביעקב· הנבואה שנתנבא לפורענות פקח בן רמליה׃ ונפל בישראל· מעתה תתקיים בהם׃ בגאוה ובגודל לבב לאמר· מה שהיו אומרים בגאוה ובגודל לבב׃ לבנים נפלו וגזית נבנה· המלכים שהיו לנו קודם שמלך פקח כגון יהואחז בן יהו' שבימיו נתמעטנו כענין שנאמר כי אבד' מלך ארם שפלים היו והם הלבנו להם כבניין לבנים רעוע הנופל אבל זה שהוא עכשיו חזק הוא כבניין אבני גזית וכן הרזים טובים הם בוטחים במה שנסמכו על רצין מלך ארם והקב"ה ישגב את מלך אשור עליו ויסכסכנו להשיאו לבא עליו כך שמעתי· ואני אומר את אויביו כלפי השכינה הוא אומר הקב"ה יסכסך את אויביו זה בזה גוי בגוי ארם ופלשתים בישרא' וישרא' זה בזה כמו שנאמר למטה בענין מנשה את אפרים וגו'׃ ארם מקדם· ארם הרעו להם מקדם בימי יהואחז ויואש ופלשתים הרעו להם מאחור שהפלשתים להם במערב׃ בכל זאת וגומר ועוד ידו נטויה· עד שיביא עליהם את סנחריב· דבר אחר ארם מקדם ופלשתים מאחור היו משחיתים ביהודה בימי אחז כמו שמפרש בדברי הימים ועל ישראל ועל יהודה היה ישעיה מתאונן על הצרות הללו׃ עד המכהו· עד הקב"ה שהוא מביא עליו המכות האלה׃ כפה ואגמון· לשון מלכים ושלטונים· כפה אר"קוולור בלע"ז כלומר אותם החופפים עליהם ככיפה זו· ואגמון· אף היא כיפה קטנה ועל שם שכפופה כאגמון קורא לה אגמון ובברייתא דשמואל מצינו שיש מזלות ברקיע ממונים ואלה שמותם וכן אמר הנביא שכל חכמיהם הנביאים להם רמוזים בכוכבים את הבאות עליהם יכרית יי' מהם׃ מאשרי· מדריכי· כמו באשורו אחזה רגלי׃ מאושריו· שלמדו דרכי מדרכי התועה׃ ומאושריו מבולעים· הנדרכים בדרך המתעים המאשרים אותם בדרכים הללו דרכים מסותרי' ונבוכים שאין פתח לצאת מהם ולשון בילוע נופל על הדרך כענין שנאמר במקום אחר עמי מאשריך מתעים ודרך אורחותיך בלעו׃ ומדע

רדק

ותהי המשרה על שכמו למה אמר שכמו לענין משרה· והלא לא נזכר שכמו אלא לענין עבוד' כמו ויט שכמו לסבול· ואת מטה שכמו יסור סבלו מעל שכמך· אלא לפי שאחז היה עובד למלך אשור והיה סובלו על שכמו אמר כי זה הילד לא תהיה עבוד' על שכמו אלא משרה׃ ויקרא שמו· פי' הב"ה שהוא פלא יועץ ואל גבור אבי עד· קרא שם הילד הזה שר שלום בעבור כי המשרה תהיה לו ולא יעבד מלך אחר· כמו שאמר וימרד במלך אשור ולא עבדו׃ שלום· כי שלום יהיה לישראל בימיו· ואמר אלו הכנויי' באל ית' לעניני' מורים על דבר חזקיהו׃ פלא על דבר הפלא שסב השמש אחורנית׃ יועץ· כי עצת ה' קמה לו ועצת סנחריב הופרה׃ אל גבור· יכול גבורי' שאף על פי שבא סנחריב בחיל גדול וגבורים היה יכול עליהם וגב' וברגע קטן הכ' את מחנהו׃ אבי עד· שהוא קיים לעולם והוא אבי הזמן והוא בראו ובידו הוא להוסי' ולגרוע ולהוסי' זמן חיי חזקיהו חמש עשרה שנה׃ למרבה המשר'· המ"ם סתומ' בכתוב· וקרי במ"ם פתוחה· ובהפך זה בעזר' המפרוצי'· מ"ם פתוחה בסוף התיבה בכת'· ויש בו דרש כאשר יסתמו חומות ירושלם שהם פרוצים כל זמן הגלות ולעת הישוע' יסתמו הפרוצי' ואז תפתח המשרה שהיה סתומ' עד מלך המשיח· למרבה· הוא שם· והוא סמוך לפיכך הוא נקוד בצרי'· אמר לרוב המשרה ולשלום אין קץ· שיהי' על כס' דוד ועל ממלכתו· והוא ענין כפל במלות שונות׃ ולסעדה· שלא תמוט מלכותו ומשרתו מעת' ועד עולם· ואע"פ שיהיה לה הפסק בימי הגלות עוד תשוב לקדמותה· ואמר במשפט ובצדקה· כי בהם יכון הכסא ותקום המלוכה׃ קנאת ה' צבאות תעשה זאת· זאת המשרה שתהיה עתה לבית דוד והתשוע' הגדול' כי יקנא ה' צבאות בדברי נערי מלך אשור אשר חרפו וגדפו ה' יתברך׃ דבר שלח· הרעה הזאת הבאה על יעקב שסלטו אויביהם בהם מאת הא' הוא שלא יאמרו מקרה הוא לא בעונם עונותם בא להם כי טרם ביאת הרעה שלח על ידי נביאיו כך וכך יבא להם אם לא ישובו· וכמו שאלה הדבר בהם כן נפל בהם· [כ]מו שאמרו להם הנביאי' מפיו׃ וידעו· ואז ידע העם [ש]הם היו אומרים בתחילת הפירענות הבאה עליהם כן [הי]ו נותנים אל לבם כי בעונם בא להם עתה הרע· אבל [...]ע עוד יבא הטוב כפלים· וכשיפול בהם דבר ה' יכלו [...]ברי' שהיו אומרים בגאוה ובגדל לבב כי הכל יתחמון כי [...]׃ לבני' נפלו· דרך משל כתרגומו רישיא גלו וגומר· [...] ומתנהו שתפש דמשק והמית רצין ואמר זה לפי שאפרי' [...]ו נלחמים על יהודה· אמר כי לא יועיל אח' לחבירו כי [...]ין עליו׃ ואת אויביו יסכסך· יבלבל עמו בהרגו שיבאו [...]פני מלוך פקח בן רמליהו היה נלחם ארם בישראל מאד· [...]דום· וארם היה להם ממזרח ארץ ישראל ופלשתים [...]ם בהם ואכלו אותם בכל פה׃ בכל זאת לא שב אפו· [...]האל מחרון אפו· ועוד יד הא' נטויה עליהם לכלות כיון [...] לא שב עד המכהו· לא התבוננו כי האל הוא המכהו [...]שו אותו׃ ויכרת· כפה ואגמון· החזקים והחלשים׃ [...]פתו לא רעננה· ואגמון הוא הגומא הגדל במים׃ יוס[...] השבטים׃ זקן· הוא הזנב· כי נביאי השקר מקטני [...]דולים היו מתנבאי' להם טובה ומבטיחים אותם על [...]ין· כמו שכתוב הטיף לך ליין ולשכר והיה מטיף העם [...]ים לישר אותם ולהדריכם בדרך טובה אותם היו מתעי[ם] [...]עיניהם מאשרים אותם׃ לפיכך

אבן עזרא

למרבה דרך דרש הסופרים כי המם סגור בתוך המלה והיה ראוי להיותו בסוף רמז להות השמש שסב הגלגל לאחור יתכן היות מרבה שם כמו מעשה או פועל מהבנין הכבד הנוסף כמשפט וכן כתוב׃ דבר· נבואה או גזירה׃ ונפל· הטעם בפול כמשפט׃ וידעו· אפרים· הם עשרת השבטים׃ לבנים· דרך משל הם אשור [...]׃ ויסגב· צרי רצין הם אשור׃ אויביו· שב אל השם והם ארם או ישראל והנה ארם שהן [...] מזרח לישראל ישיבו להרע לישראל עם מלכי אשור· מאחור שהם במערב ארץ ישראל׃ והעם· על ישראל׃ המכהו· הוא השם שהוא המכ' באמת ובאו סימנים שנים כמו בתוך האהלי׃ ויכרת· הטעם לא שב העם כי אין מורה להם הדרך הישרה׃ כפה· הוא השרש וכבה וכפתו לא רעננה׃ והאגמון· כמו הלכוף כאגמון ראשו והוא צמח נכ' וידוע· זקן· והנה פירש כי הראש משל לזקן וכן הכפה והזנב והאגמון משל לנביא השקר׃ ויהיו· אל"ף מאשרי תחת יו"ד והפך זה תתיימרו וכן אל"ף ומאשריו׃ על

אורים ותומים

[illegible]

מנחה גדולה

[illegible]

ולחזקיהו הגדלה והכבוד הכל היה מקנאת ה' צבאות כי מקנאתו על מעשיהם של ישראל הרעים החריבם והגלם וישליכם אל ארץ אחרת כיו' הזה כי אל קנוא ונוקם ה' וכן השפלת סנחריב מקנאת ה' צבאות על זדון לבו השאילו ומענוות חזקיה קנא ה' וכבדו והצליחו : גם הביא חז"ל טעם לסתימת המ"ם של למרבה המשרה כנז"ל בהרד"ק ז"ל בשם הדרש : גם הביא מאמר חז"ל א"ר תנחום מפני מה מ"ם של למרבה המשרה סתומה בקש הקב"ה לעשות חזקיהו משיח ואת סנחריב גוג ומגוג אמרה מידת הדין לפני הקב"ה ומה דוד מלך ישראל שאמר לפניך כמה שירו' ותושבחות לא עשיתו משיח חזקיהו שעשית לו כל הנסים הללו ולא אמר לפניך שירה עאכ"ו שלא תעשהו משיח וכו' והכוונה שרבו עם חזקיהו נפלאות ה' יוצאות מההקש והוא שקט במנוחה וה' נלחם לו והוא מחרים שוללת הסגולה היא למלך המשיח שברוח שפתיו ימית רשע ואמר אליו גוים ידרושו והיתה מנוחתו כבוד וזהו הרצון האלהי שיהיה מוצלח יגזר אומר ותכף יקיםוז"ש בקש לעשותו משיח שיכבוש הממלכות בנקלה וירד מים עד ים ולפי שענין זה היה קרוב להיות כן לחזקיהו עם סנחריב כי סנחריב הי' מולך בכיפה ונפל ונשבר לפני חזקיהו באפס יד כבר היה ביחזקיהו מההכנ' לכבוש כל המלכות כמלך המשיח ונמנע מזה מצד היותו כפוי טובה שלא אמר שירה וכמו שאמר בדברי הימי' ולא כגמול עליו השיב חזקיהו ויהי עליו קצף ועל יהודה ועל ירושלם ולזה כיונו באומר' אמרה מידת הדין לפני הקב"ה ר"ל שהיה דוד בכל מלחמותיו ותשועותיו מהכח האלהי ועכ"ז לא נעשה משיח שיהיה לוחם מלחמותיו בלי חרב וחנית וכלי מלחמה ושימלוך וגם לא התמידה מלכותו כי נקרעה מיד בנו וא"כ איך תעשה כל כך מהטובה עם חזקיהו הכפוי טובה לכך נסתמ' המ"ם של למרבה המשרה כלומר שפתח ה' את אוצרות השפעתו להשפיע על חזקיהו ואח"כ סתמו להיותו כפוי טובה והייתה הס:תימה מהיותו מרבה המשרה ושררה כמשיח ולהיות לשלום אין קץ על כסא דוד וכו' בלי הפסק מעתה ועד עולם כל זה נפסק ונסתם ממנו שהרי לא היה שלום והאמת אלא בימיו : וכן לא הייתה הצלחתו על כסא דוד ועל ממלכתו ממלכתו הם הי"ב שבטי' וסיבת כל הנז' שנסתם הוא מקנאת ה' צבאות על שלא זכר לשורר אבל היה כפוי הטובה ע"כ · וקצת קשה לדבריו קנאת ה' צבאות לפורענו' ואין זה פשוטו של מקרא שיחזור קנאת ה' צבאו' על סתימ' המ"ם של למרבה · ולע"ד דלחז"ל הכי קאמר קנאת ה' צבאות תעשה זאת הנזכר מרבוי המשרה ולשלום אין קץ וכו' לא מצד חזקיהו ומעשיו שהרי גלוי לפניו ית' שיתרומם מרהשי' אחרית שלא יאמר שירה ולא עשה אלא מקנאתו על גובה לבו של סנחריב וסיוע לזה מה שאמרו חז"ל תמה זכות אבות כיון שאו' שקנאת ה' צבאות תעשה זאת ולא בזכות אבות :

ולע"דן קשר למרבה המשרה עם מה שזכר בפסוק הקודם הששה שמות שקראו לו כי אבי עד אחד ושר שלום אחד שכן מורה הטעמ"ף והומרו · ויקרא שמו פלא יועץ וכו' והוראת שמות אלה למרבה המשרה ומתייחסים הם אליו כי יקרא פלא כי על צד הפלא הרבה השררה : יועץ על כי ולשלום אין קץ במועצותיו כדת כתוכות שלא להשלים עם סנחריב ושם אל נקרא אל על שהמשיך חסד אל כל היום על כסא דוד וגבור על ממלכתו ועל שתי החלוקות האלה אמר להכין אותה ולסעדה כי בחסד אל יכון כסא דוד כמו שנאמר והוכן בחסד כסא והגבורה צריכ' היא לסעדה אל הממלכה והכסא כי הא בהא תליא הכסא בממלכה ואבי עד במשפט כי במשפט יעמיד ארץ אם כן אבי עד אבי עולם הוא ושר שלום הוא בצדקה והיה · מעשה הצדקה שלום : ולפי שסוף אבי עד כתיב בשתי תיבות וכן שר שלום דרשום חז"ל ואמרו שמנה שמות נקראו לחזקיהו ואמר מעת' ועד עולם לפי שעשיית חסד ומשפט וצדקה זכותם עומדת היא עד סוף כל הדורות וזה שאמר מעתה ועד עולם כי נוצר חסד אחד לאלפים : ובפסוק הקודם ביארתי הפ' מקושר עם הקודם וביארתיו על נכון :

דבר שלח אדוני ביעקב גו' חולין גיד הנשה דג' שלח אדוני ביעקב זה גיד הנשה ונפל בישרא' שפשט איסורו בכל ישראל : ולע"דן לדקדק מה שייכות יש לכתוב זה אם מדבר על גיד הנש' לא לפניו ולא לאחריו : ונראה דשייך למה שאומר בסוף ארם מקדם וגו' ויאכלו את ישראל בכל פה שזה דומה למה שאירע ליעקב בהאבקו עם המלאך שנלחו במה שנגע בכף ירכו ויזוע שמאותו ההתאבקות שהתאבק עמו מסס נמשך כל זה הפורענות והשתעבדות לישראל מהאומות שעל כן הסמיכו חז"ל לא יאכלו בני ישראל את גיד הנשה שלא יאכל שלשה בתשרי ועשרה בטבת ושבעה עשר בתמוז כמנין גיד ואת לרבות תשעה באב להורות שדברי האומות האלה וצעקתם מפורענותם הכל היה מההתאבקות הזה שהתאבק המלאך סמאל עם יעקב ארם שישתעבדו בישראל ויתשכו התעניות הנזכרים שיהפכם הקדוש ברוך הוא לבית ישראל לששון ולשמחה ולזה הקדים כאן דבר שלח אדוני ביעקב על גיד הנשה ונתפשט בכל ישראל וענין גיד הנשה הנזכר ממנו נמשך באמצעות העונות שארם מקדם ופלשתים מאחור וגו' ועיין רש"י ז"ל והרא"בע והרד"ק ז"ל ובזה נתיישבה קושיית מהרי"א שהקשה על הרד"ק למה שינה מלשון שלח לנפל ומהרי"א ז"ל הביא דבר שלח ה' ביעקב לשון עוקבא שלא שלחו אלא לרשעים להפרע מהם ואחר כך נפל בישראל רוצה לומר אפילו בכשרים שכיון שניתן רשות למשחית לא הבחין בין צדיק לרשע · והוא פירש דבר שלח ה' ביעקב אשר בחר לו יה ששלח להם דבר התורה כמאמר משה רבינו עליו השלום תורה צוה לנו משה מורשה קהילת יעקב ונפלה התורה לא תוסיף קום בישרא' ומלכותו ויושבי שמרון וזה שאמר ונפל בישראל כי נפלה לארץ הדר התורה וכבוד הנבואה ביניהם :

ולע"דן דבר נבואה שלח ה' ביעקב כמו כה תאמ' לבית יעקב אלו הנשים וגדלת העם ונפל כטל בישראל כולו כי כולם היו מוטעים וטועים וכולם היו צריכים לתוכחת ההוא על דבר ה' אשר שלח וזה שאמר וידעו כל העם כולו יעקב וישראל יחדיו כבר ידעו מעת הגיע עדיהם דבר ה' ידעו כי אפרים ויושב שומרון שקועי' בגודל לבב ובגאוה מבזים דבר השליחו' של פורענות ואף על פי שראו שנתקיים חלק גדול ממנו לא שתו לבם כי הגאוה וגודל לבבם מחייבת להם לאמר לבנים נפלו וכו' ולכן הקדוש ברוך הוא ישגב את צרי רצין על רצין כי הם בוטחים בו ובשל עוזר ונפל עוזר ויהיו ארם מקדם וכו' ויאכלו את ישראל בכל פה · ומי יתן והיה שהעם הרואה כן באפרים ויושב שמרון היה שב עד המכהו לאפרים ויושב שמרון ודורשי ה' צבאות פן תדבקם הרעה ולא היה כן שלא והעם לא שב עד המכהו רוצה לומר מכה לאפרים או יהיה כפשוטו עד המכהו לשם ואמר המכהו בה"א לומר ששב אל אשר הכהו אבל לא שב אל מכהו האמיתי הידוע יתעלה ויתרומם שהוא המכ' ויאמת כי אסור שבע הפוהוא וזה שאמר עד המכהו בה"א הידיעה לרמוז את הסי"ת ועל דרך האמת ה"א אחרונה שבשם רצועת הדיינים היא וזהו המכהו ה"א מכהו :

וידעו העם כולו וכו' לבנים וגו' עיין רש"י ז"ל והרד"ק ז"ל ומהרי"א ז"ל הקשה מהו הדבר שידעו והקשה על הרד"ק הנז' שהעיקר חסר מן הספר ויש מפרשים וידעו מלשון שבר והכנעה על דרך וידוע חולי ויודע בהם את אנשי סוכות ויפרשו העם על עמו של סנחרי' שהכניעו ושברו את אנשי אפרים ויושב שמרון וכו' כתב הרד"ק בשרש ידע שאין השימוש הזה אמיתי שתמיד הוא לשון ידיעה וכפי זה הפירוש יחסר בפסוק המקשר שהיה ראוי שיאמר וידעו העם כולו את אפרים לכך פירשו וידעו לשון ידיעה שידעו העם כולו שנפלה התורה מביניהם ולא ידעו ולא יבינו דבר ממנה אבל היית' ידיעת כולם בגאוה ובגודל לבב כלומר בענין והכבידות והגאוות וזה שאמר וידעו העם כולו ר"ל עם ישראל והם הדרים בכל מקומות השבטים שנקראים בשם אפרים ואם בפרט יושב שמרון שכל ידיעת' ועוונם בגאוה ובגודל לבב עד שבאו לאמר לבנים נפלו וגזית נבנה שכל מחשבותם להתכבד בבתים יקרות ומצורף לגאוותם השכלות שלא יתנו לב שיבא צר ואויב ולכן היו מתעסקין תמיד בבנין בתיהם: והפשר לפרש לבנים נפלו על מלכות בית דוד שהי' בעיניה' כלבנים ושקמים ושמלכי ישראל חשובים מהם וחזקים כאבני גזית וכארזים וכל זה מהבטלם מן התורה שלא כמשכו אחריה שאילו נמשכו אחריה היו מפחדם אל ה' ואל טובו ועד כאן גלשונו ז"ל ק"ק שיאמר העם כולו על אפרים ויושב שמרון וגם יקשה אנא והדר מפרש למה · ומה שפירשתי ככתוב בפסוק דבר שלח ה' ביעקב וכו' הוא העיקר עיין עליו :

למגיה הצעיר לוי לאכי"אדוי"צו ולע"דן שאמר דבר של פורענות שלח ה' ביעקב ונתפשט הרע ההוא ונפל אפילו בישראל הכשרים כדמהרי"א ז"ל וא"ת שה הצדיקים מה חטאו מה עוו שגם בהם פגעה מדת הדין אשר לכאור' נראה על לא חמס בכפם ותירץ הכתוב השני וידעו העם כולו כלומר כל העם בכללו הכירו וידעו כי אפרים וכו' בגאוה וכו' לאמר לבנים נפלו וכו' ולא אחד מהם פוצע פה לנגדם להוכיחם ישובו מדרכם הרעה לכן פשטה נגע הפורענית אפילו בכשרים על שלא מיחו ביעקב הם אפרים ויושב שימרון המתכנים בשם יעקב המורה עוקבה על מעשיהם אשר לא טובים עד כאן :

וישגב ה' את צרי רצין וכו' ארם וכו' עיין רש"י ז"ל וכן הרא"בע וכן הרד"ק ז"ל ומהרי"א ז"ל הם חשבו בגאותם לבנים נפלו וגזית נבנ' אבל הק"בה כדי להעניש ישגב ה' את צרי רצין עליו על ישראל וצרי רצין הם הסגנים אשר במלכותו שישגב ה' על ישרא' באופן שהברית שעם רצין לא תועיל להם ויביא ארם ג"כ בעוכרי ישראל ארם מקדם ופלשתים מאחו' ואת אויביו של ישראל יסכסך ואין ראוי שיובן זה על הגלית הכללי אשר גלו שמרון ובנותיה כי אם שהיו בהם הפוי' ים בכל ה"י והיו אוכלים תבואות הארץ באופן שנשארה הארץ שוממה ורעבה והעם היושב

בה קשה ורעב ולהיות זאת התחלה הראשונה שהתרה הקב"ה בהם ולא שתו לבם לזאת כי עוד ידו נטויה להנקם עוד מהם כי המאמר הזה משל · כי האדם המכה את חבירו ככל אשר בדעתו להכותו יכה כעסו ויקוס חוס לבבו ולזה אמר שבכל זאת הנז' ארם מקדם ופלשתים מאחור לא שב אפו ועוד ידו נטויה לעשות עמהם וכיוצא בזה כתיב ויוציאנו ה' ממצרים ביד חזקה ובזרוע נטויה ביד חזקה על המשפטים ומכות שבמצרי' ועוד עדיין ידו והזרוע נטויה לעשות בהם על הים כהנה וכהנה וז"ש ועוד ידו נטויה ע"כ וכת"י ועוד ידו נטויה ועוד מחתיה עתידה להתפרע מנהון ע"כ :

ולע"דן לפי שדרך האוכל בדרך ארץ שלא יאכל בכל הפה בשני צדדיו אלא פעם יאכל בצד ימין ופעם בצד שמאל לעומת זה אמר כי ארם מקדם ופלשתים מאחור וביניהם אוכלים אותו פעם ארם מקדם ופעם פלשתים מאחור שהיה זה כמשל לנוהג שבעולם במאכל פעם האוכל בצד ימין ופעם האוכל בצד שמאלי אבל עתה ששניהם יחדיו על ישראל ארם מקדם ופלשתים מאחור זהו כאוכלים את ישראל בכל פה בכולו משני צדדיו יחדיו ולא במקצתו של הפה דהיינו צד אחד בכל זאת לא שב אפו עם היותו רואה אוכלים את ישראל בכל הפה כאמור משני הצדדי' ארם מקדם ופלשתים מאחור : למגיה הצעיר לוי לאכי"אדוי"צו ולע"דן וישגב ה' וגו' על דרך המחר' כנז"ל וע"ד מהרי"א והכוונה לע"ד כי עם רצין הצרי' לישראל אל בפועל גם הם צרין לרצין עצמו בכח כי עתיד הקב"ה ליפרע מרצין על מה שיעשה בישראל כי הסי"ה קצף מעט והמה עזרו לרעה ולזה אמר צרי רצין צרים לישראל גם צרים לרצין והכתוב בעצמו כ"ע ואת אויביו של ישראל יסכסך הקב"ה עם היותם שלוחיו יתברך להיות שאין כוונתם לעשות שליחותו ית' אלא להנקם מהם · עוד לע"ד שאמר וישגב ה' את שני הצרים לישראל את רצין אשר הוא למטה בארץ גם את השר שלו אשר הוא במרום וצורר אותם למעלה בקטירוגו וגם הוא בשם רצין מתכנה כשר מצרים מצרים שמו אמנם סוף כי אויביו של ישראל הב' הנזכר רצין של מטה ורצין של מעלה לשניהם יסכסך עד כאן :

והעם לא שב וכו' עיין רש"י ז"ל וכן הרא"בע והוסיף וכן הרד"ק ז"ל ומהרי"א ז"ל והעם לא שב בתשובה באחד משתי בחינות האלה מיראת העונ' והמכות ז"ש לא שב עד המכהו' והשנית יראת הרוממות וזהו ואת ה' צבאות לא דרשו שהוא אדון צבאות מעלה ומטה ועכ"ז לא דרשו ע"כ : ולע"דן והעם לא שב עד המכהו על העבר וזה גרם להם שאת ה' צבאות הכול' לפקוד על צבאי מרום של ארם ופלשתים לא דרשו שאילו דרשוהו על העתיד היה מכניע מלכי האדמה באדמה לארם ופלשתים וזה נתינת טעם למה לא שב אפו בכל זאת כי לא שב העם עד המכהו ועוד ידו נטויה לפי שאת ה' צבאות לא דרשו :

ויכרת ה' מישראל וכו' עיין רש"י ז"ל והרא"בע וכן הרד"ק ומהרי"א ז"ל השתדל לכוון ד' פעמים הנז' כאן בדברי ישעיה בכל זאת לא שב אל אפו אל דברי עמוס אשר קדמו ושכן אמר ד' פעמים ולא שבתם עדי נאם ה' ז'כוון הענייכים ואין צורך להזכירם :

זקן ונשוא פנים עיין הרא"בע ז"ל וכן מהרי"א ז"ל : ולע"דן לפי שאמר ויכרת ה' מישראל ראש וזנב המשילם לכיפה ואגמון שזקן ונשוא פנים היא הראש הנמשל בכיפה מהטעם הנזכר לעיל בפסוק הקודם ונביא מורה שקר הוא הזנב הנמשל כאגמון שהאגמון כפוף כזנב ועוד שכן כל נביא שקר כפוף כאגמון ראשו ומראה חסידות ונוהג עצמו בכבדות בכפיפת ראש בנמיכת רוח ובקרבו ישים ארבו ואמר זקן ונשוא פנים הוא הראש ר"ל הוא הראש מצד עצמו לא שיהי' ראש שמינוהו מן השמים חלילה וכן מורה שקר מעשיו ירחיקוהו והוא הזנב מעצמו בהתפרסם כזביו יהי' הנביא לרוח והבל וזהו הומרו ונביא מורה שקר הוא הזנב הוא דייקא :

ויהיו מאשרי העם גו' עיין רש"י ז"ל וכן הרא"בע ז"ל וכן הרד"ק ז"ל וכן מהרי"א ז"ל ויונתן תרגם והוו משבחי עמא וכו' לעניות דעתי נראה שפי' מאשריך לשון אשרי האיש מלשון אושר כמו באשרי כי אשרוני בנות ולזה אמר מאשריך האומרי' לך אשריך ישרא' הם מזיזים דעתך ומתעים אותך סיבה להתעותך כיון שבכל העבירות שעשית ועכ"ז הם מאשריך ומחניפים אותך ודרך אורחותיך בילעו וכ"ש כאן ויהיו מאשרי העם הזה האומר לו אשריך סיבה להיותם מתעים אותו ואותם שהעם הזה מאשר אותם ז"ש ומאושריו של העם מבולעים ורשעים כי התועה מדרך השכל בקהל רפאים ינוח ולא ישבת ויאשר כי אם האנשים אשר כנילו ומסוגו ולזה אמר על כן על בחוריו לא ישמח ה' על שגדלו מסוג קטנות אל סוג בחרות לא ישמח ה' בהם יען כי כולו חנף ומרע כי הנף כאמור שאומרים לרע טוב ומרע שאומרים לטוב רע ומריע אותו וז"ש ומרע ולא אמ' רע :

על כן על בחוריו וגו' שבת פרק במה מדליקין על כן על בחוריו לא ישמח ה' בעון נבלו' הפה צרות רבות וגזרות קשות מתחדשות בעולם ובחורי שונאי ישראל מתים ויתומים ואלמנות צועקים ואינם נענים שנ' על כן על בחוריו וגו' וכל פה דובר נבלה מאי ועוד ידו נטויה א"ר חנין הכל יודעים כלה למה נכנסה לחופה אלא כל המנבל פיו ומוציא דבר נבלה מפיו אפי' נחתם גזר דין של ע' שנה לטובה נהפך עליו לרעה עכ"ל : ולע"דן לדקדק במאי דקא' בעון נבלות וכו' דהא קרא קאמר כי כולו חנף ומרע כל פה גו' א"כ אין נבלות הפה לבדו הגורם כי אם החונף ג"כ ואיך תלה המאמר בנבלות הפה לבדו דילמא זה וזה גורם · והיה אפשר לומר דנבלות הפה כולל הוא כל דבר התלוי בדיבור שהפ' מתנבל בו בין שיהיה חונף ובין שיהיה דובר נבלה כפשוטו הכל בכלל נבלות פה הוא אלא שיקשה על זה שבעל המאמר תופס בראייתו סיפיה דקרא דכי כל פה דובר נבלה וגו' ואם באומרו בעון נבלות הפה בכלל הוא החונף א"כ היה לו להתחיל בראייתו ולו' כי כולו חנף ומרע וכל פה דובר נבלה וגו' ועוד מאי ק"ל מאי ועוד ידו נטויה ומהיכן יליף אפילו נחתם גזר דין של שבעים שנה והבנה של שבעים שנה מאי : ונראה שהדברים כפשטן בעון נבלות הפה לבדו ואין חונף בכלל אלא שבעל המאמר דקדק דאם החונף גורם היה לו לומר כי כלו חנף ומרע ודובר נבלה כל פה למה לי מדקאמר וכל פה דובר נבלה אלמא הכי קאמר כולו חנף ומרע והייתי מאריך אפי' לא שעון נבלו' הפה גדול הוא מכנסו' והוא הגור' לכך הזכיר וכל פה דובר נבל' לעשותו חלוקה בפני עצמה בלתי מצטרפת אל החונף שאמר כי כולו חנף ומרע כי אין זה לא עונש הנבלות פה לבדו והוקשה לו דמאמר שפירש לך הכתוב כמה פורעניות אמאי שהם לך ועוד ידו נטויה היה לו לפרש אותו הפורענות העתיד לבא מבטיית היד ז"ש מאי ועוד ידו נטויה לכך פי' לך לשון נטויה על שם שהיתה ידו נטויה אל הרחמים שנחתם בידו לטובה ועתה נתבטל וזה שאמר ועוד פורענות שידו תהיה נטויה ונוטה מרחמים לדין ומ"ש של שבעים שנה אמרו כי הורו בספר הזוהר שבעים שנה סוד חלבה עמודיה שבעה הם שבעה ספירות הבנין שכל אחת נקראת עליו שנה וכל אחת כלולה מעשר הרי שבעים שנה ולזה אמר אפילו נחתם גזר דין של שבעים שנה לטובה נהפך עליו לרעה שכולם מסכימים בפורענותו וכמ"ש חז"ל גדולים צדיקים שמהפכים מידת הדין לרחמים והרשעים להפך :

ואני הצעיר מרדכי הכהן י"צו קשה לעניות דעתי מה שאמר צרות רבות וגזרות היכן הוזכרו בפסוק גם קשה למה שהקש' מורי חמי הרב ז"ל שאין נבלות הפה לבדו גורם אלא גם החונף והיכי קאמר בעון נבלות הפה ונראה שהוקשה לחז"ל למה שינה בפסוק זה מסדר הכתובים שמזכיר בהם המעשים הרעים תחל' ואחר כך הגזרה וכאן הקדים הגזרה על כן וכו' למה כי כולו חנף וגו' לכן נראה כי יבא על נכון אומרו בכל זאת לא שב אפו שחוזר לדסמיך ליה ר"ל הגזרה לא כן עתה שהפסיק בטעם כי כולו ויצטרך לחזור למעלה לראש הפסוק לזה אמרו חז"ל הבנה מחודש' בפסוק והיא באומרו בכל זאת לא שב אפו שאינו חוזר למה שאמר על כן בחוריו וגו' אלא למאי דסליק מיניה וכל פה דובר נבלה וזה שאמר בכל זאת כלומר בעבור כל זאת שזכרתי דהיינו וכל פה בעבו' זאת לבד הוא שלא שב אפו יתבאעס כל מה שאמר על כן על בחוריו וגו' כי גם צרו' רבות וגזרות יתחדשו בעבור כל זאת הנזכר שהוא על נבלות הפה הנה מכאן דרשו חז"ל כי בעון נבלות הפה לבד בא כל הנזכר כי בפי' אמר הכתוב בכל זאת שהוא עון נבלות הפה אירע כל זה · גם מצאתי בגמרא דכל מייתי ראיה מפסוק על כן בחוריו מביא כל הפסוק ואם ראייתו ממ"ש וכל פה דובר היה לי שיביא זה לבד סוף הפסוק ובכל זאת לא שב אפו וכו' למה לי אלא במה שפירש' אתי שפיר שעיקר ראייתו משם ומה ששואל מאי עוד ידו נראה שתיבת ועוד המיותרת קא שאיל שהי"ל וידו נטויה מהו ועוד לז"א א"ר חנין הכל וכו' שדורש ועוד כמו שוכן עד שהו' כל שנותיו של אדם שהם ע' שנה ידו ית' במדת הדין נטוי' להפוך הגזירה עליו כמו שפרש"י שם בגמרא בפ' במה מדליקין עד כאן · ועיין רש"י ז"ל וכן הרד"ק :

ולע"דן לדקדק או' וכל פה כוון לו' שלמדו לשונם בנבלות עד שהפה מאיליו זורק הניבלות ממנו וז"ש כי כל פה דובר נבלה הוא דובר מאיליו ולזה תלה הדבר בפה · ואיפשר וכל פה דובר נבלה כמו ובכל פה דובר נבלה ממלא כל פה בדבור נבלה או כל פה כקטון כגדול :

כי בערה כאש רשעה וכו' עיין רש"י ז"ל וכן הרא"בע ז"ל והרד"ק וכן מהרי"א ז"ל ואלה בתיבת ויתאבכו גאות עשן פי' שיהיה הסתבכות האש מזה לזה כל כך חזק עד שהעשן עלה לגאות העץ וגבהו וזה שאמר ויתאבכו גאות עשן רוצה לומר ויתאבכו בגאות וגובה על האש והיינו :

ולע"דן אחר שהמשיל הרשעה שבוערת השמיר והשית שהם הרשעים כדרש"י והלא בסבכי היער דלת העם שכיוון שניתן רשות למשחית להשחית בשמיר ושית בוער הוא ג"כ בסבכי היער ויתאבכו

לפיכך ומאושריו מבולעים · שהיו מאושרים בעיניהם כשהיו מורים אותם הדרך הרעה היו מבולעים ונשחתים בעלותם הרעה : על כן · לא ישמח · בהכך וגלהי בירושלם ושמתי בעמי · כי כשאוחז אדם דרך הרעה ותבא לו בעבור זה הרעה הנה האל על דרך משל יעצב · כמו ויתעצב אל לבו · וכשאוחז אדם הדרך הטובה והבא לו בעבור זה הטובה הנה האל על דרך משל שמח · כמו שאמר ושמתי בעמי · ואמר ישמח ה׳ במעשיו · ואמר בחיריו כי הם ברוב חרים אהר עיניהם ולא תגילם גבורתם וכהם מהרעה הבאה עליהם · ע״כ לא ישמח ה׳ בהם כי אינם עושים רצונו : ואת יתומיו ואת אלמנותיו לא ירחם · אפילו היתומים והאלמנות שראוי להחמול ולרחם עליהם לא ירחם האל עליהם · כי כלו חנף ומרע · בין גדולים בין קטנים בין חזקים בין חלושים בכל זאת שתבא להם רעה גדולה שלא מלאו מרחמים לא שבו הם לפיכך לא שב אפו מהם · ועוד ידו נטויה עליהם להרע להם אפילו בגלותם : כי בערה כאש רשעה · הרשעה שעשו הם בערה בהם כאש · ודרך האש שתחל לבער בקוצים ובעצים דקים תחילה כמו שאמר ומצאה קוצים ואחר כך תבער בעצים הגדולי׳ כן רשעתם תאכל׳ תחל׳ בקטני׳ והם הקוצי׳ ואחר כן ותצ׳ בסבכי היער · והם הגדולים: ויתאבכו · לפי מקומו ויתגאו : גאות עשן · חסר כ״ף הדמיון כגאות עשן · וכן לב שמח ייטיב גהה כגהה · לפי שהמשיל רשעת׳ לאש בוערת אמר שתגאו · כלומר עשנם גאה כגאות עשן · כלו׳ שהתפרסמו במעשיהם הרעי׳ עד שכל האומו׳ ידעו בהם כי יש רוח׳ העשן ולא ירא׳ האש כן ידעו הרחוקים מהם מעשיהם הרעים: בעברה׳ נעתם ארץ · חסך מלשון ערבי · ויונתן תרגם חרוכת ארעא׳ ובא ארץ בלשון זכר · כמו שרץ ארצה לפרדעים · כמאכולת אש · כמו הדבר הנאכל באש שהעץ שאכל בו האש דולק העץ האחר כן העם הזה איש את אחיו לא יחמלו · לא די להם הרע שעושין להם אויביהם כי גם הם מריעים זה לזה : ויגזור · העם הזה חוזר על כל גדליו וחוטף מכאן כל אחד מחברו · ואף על פי כן הוא רעב כי לא יספקו לו · ופי׳ ויגזר ויחטוף · כי החוטף גוזר הדבר ממקומו · וכן אומר אחר כן : מנשה את אפרים · זכר אלה לפי שהמלכות היתה לאפרים ומנשה ומנשה ואפרים אחים ואע״פכ שה יבוזו את אלה ואחר כך יחדו המה על יהודה : בכל זאת · עם כל הרעה הזאת הבאה עליהם לא שבו ממעשיהם הרעים כדי שישוב ה׳ מחרון אפו : הוי החוקקים · עתה דבר על הדיינים ועל סופריהם הדיינים היו מטים את הדין ואומרים לסופריהם לכתוב דין שפסקו שיהא להם קיום · ואמר החקקים על הסופרים · ואמר ומכתבים על הדיינים כי הם מכתבים · וכתבו יוצא לשלישי הם מצוים לסופרים לכתוב והסופרים כותבים וחוקקים חקקי און והדיינים מכתבים להם אותו העמל והאון : להטות · כשבאים לפניהם לדין העשיר והגדול עם העני או האלמנה והיתום שהם חלושים אם הדין עם החלושים שהוא ברוב נפני חולשתם ותוקף שכנגדן והדיינים מטין את הדין וכותבי׳ לעשיר ומהדרין פניו בדין והנה הדיינים כאלו הם שוללים ובוזזים העניים היתומים והאלמנות : ומה תעשו ליום פקודה · ליום שיפקוד האל עונותיכם : ממרחק · זהו מלך אשור שבא מארץ רחוקה לארץ ישראל להשחיתה : על מי · כמו אל · כמו הרמתה על ביתו והדומים להם : ואנה תעזבו כבודכם · כי אתם תגלו מכבודכם : בלתי כרע · היוד לכנוי · כמו ומושיע אין בלתי · אמר לפי שהעם הזה בלתי איכם עמי ולא שומעים אלי לפיכך כרע תחת אסיר כלו׳ במקום האסירים כרע להיות עמהם ובמקום הרוגים גם כן יפלו הם הרוגי׳ · כלומר מהם שבוים ומהם הרוגי׳ לא ישאר אחד מהם בארצו כי כולם יהיו גולים או הרוגי׳ · והמפרשי׳ פירשו בלתי כי היוד איננה לכנוי · יש מפרשים כן לא ימלט אלא מי שיכרע ויחביא עצמו בין האסורים או במקום ההרוגים שלא יחשבוהו שהוא חי · ואדוני אבי ז״ל פירש בעבור שלא כרע לאל אסורי׳ והרוגים יהיו · ורבי אחי ה״ר משה ז״ל פירש זולתי הכריעה שיש להם בארצכם שהגוים מכניעי׳ אותם זולתי זאת תבא להם גדולה מזאת והיא הגלו׳ שהיו מהם אסורים או מהם הרוגי׳: הוי אשור · לשון קריאה · קור׳ לו שיבא על ארץ ישראל לשלול שלל · וקוראהו שבט אפו ומטה זעמו שבו מיסר ישראל · ופירוש בידם במקומם · כלומר בארץ ישראל אשלח זה השבט · ויש מפרשים בידם של מחנה אשור : כלומר מטה זעמי שמתי בידם ואחר כך פירש עוד ואמר · בגוי חנף · והפסוק כפול בענין במלות שונות · ולשומו מרמס · כי הכל יהיו דורכים ורומסים עליהם :

עמא הדין מטען ורברבנוי מסלעמין : על כן על עולימוהי לא יחדי יי ועל יתמוהי ועל ארמלתוהי לא ירחים ארי כולהון חניפין ובישין וכל פומהון ממללין שקר בכל דא לא תבו מחוביהון דיתוב רוגזיה מנהון ועד כען מתקפן מירדיהון ועוד מחתיה עתידא לאתפרעא מנהון : ארי הדליק כאשתא פורענית חוביהון חטיאיא וחייביה תשיצי ותשלוט בשאר עמא ותשיצי סגי משריתא : בתעבור מן קדם יי צבאות חרוכת ארעא והוה עמא כיקידת נור גבר על אחוהי לא חיסין : ובז מן דרומא וכפין ושיצי מן ציפונא ולא שבע גבר נכסי קריביה יבזון : דבית מנשה עם דבית אפרים ודבית אפרים עם דבית מנשה כחדא יתחברון למיתי על דבית יהודה בכל דא לא תבו מחוביהון דיתוב רוגזיה מנהון ועוד כען מתקפן מירדיהון ועוד מחתיה עתידא לאתפרע מנהון : ווי דרשמין רישמין דמינס וכתב דליאו כתבין : לאסטאה מדין מסכינין ולמינס מה דרען מחשיבי עמא בדינא למהוי ארמלן עדיהון וית נכסי יתמיא יבזון : ומה תעבדון ליומא דיסערון עליכון חוביכון ולריגוש עקא מרחיק ייתי לאן תערקון לסעיד והיכא תשבקון יקריכון : בכן כד מן ארעכון אסירין תתאסרון וכד מקריכון קטילין תתרמון בכל דא לא תבו מחוביהון דיתוב רוגזיה מנהון ועד כען מתקפן מירדיהון ועוד מחתיה עתידא לאתפרע מנהון : ווי אתוראה שולטן רוגזי ומלאך שליח מן קדמי עליהון בילוט : בכנשא חנפא אשלחיניה ועל עמא דעברו על אוריתא אפקדיניה למיבז ביזא ולמיעדי עדאה ולשויותיה לדייש כסיד שוקין : והוא

הָעָם־הַזֶּה מַתְעִים וּמְאֻשָּׁרָיו מְבֻלָּעִים׃
עַל־כֵּן עַל־בַּחוּרָיו לֹא־יִשְׂמַח ׀ אֲדֹנָי
וְאֶת־יְתֹמָיו וְאֶת־אַלְמְנֹתָיו לֹא יְרַחֵם
כִּי כֻלּוֹ חָנֵף וּמֵרַע וְכָל־פֶּה דֹּבֵר נְבָלָה
בְּכָל־זֹאת לֹא־שָׁב אַפּוֹ וְעוֹד יָדוֹ
נְטוּיָה׃ כִּי־בָעֲרָה כָאֵשׁ רִשְׁעָה שָׁמִיר
וָשַׁיִת תֹּאכֵל וַתִּצַּת בְּסִבְכֵי הַיַּעַר
וַיִּתְאַבְּכוּ גֵּאוּת עָשָׁן׃ בְּעֶבְרַת יְהוָה
צְבָאוֹת נֶעְתַּם אָרֶץ וַיְהִי הָעָם
כְּמַאֲכֹלֶת אֵשׁ אִישׁ אֶל־אָחִיו לֹא
יַחְמֹלוּ׃ וַיִּגְזֹר עַל־יָמִין וְרָעֵב וַיֹּאכַל
עַל־שְׂמֹאול וְלֹא שָׂבֵעוּ אִישׁ בְּשַׂר־
זְרֹעוֹ יֹאכֵלוּ׃ מְנַשֶּׁה אֶת־אֶפְרַיִם כ
וְאֶפְרַיִם אֶת־מְנַשֶּׁה יַחְדָּו הֵמָּה עַל־
יְהוּדָה בְּכָל־זֹאת לֹא־שָׁב אַפּוֹ וְעוֹד
יָדוֹ נְטוּיָה׃
הוֹי הַחֹקְקִים חִקְקֵי־אָוֶן וּמְכַתְּבִים א
עָמָל כִּתֵּבוּ׃ לְהַטּוֹת מִדִּין דַּלִּים
וְלִגְזֹל מִשְׁפַּט עֲנִיֵּי עַמִּי לִהְיוֹת
אַלְמָנוֹת שְׁלָלָם וְאֶת־יְתוֹמִים יָבֹזּוּ׃
וּמַה־תַּעֲשׂוּ לְיוֹם פְּקֻדָּה וּלְשׁוֹאָה
מִמֶּרְחָק תָּבוֹא עַל־מִי תָּנוּסוּ לְעֶזְרָה
וְאָנָה תַעַזְבוּ כְּבוֹדְכֶם׃ בִּלְתִּי
כָרַע תַּחַת אַסִּיר וְתַחַת הֲרוּגִים
יִפֹּלוּ בְּכָל־זֹאת לֹא־שָׁב אַפּוֹ וְעוֹד יָדוֹ
נְטוּיָה׃ הוֹי ה
אַשּׁוּר שֵׁבֶט אַפִּי וּמַטֶּה־הוּא בְיָדָם
זַעְמִי׃ בְּגוֹי חָנֵף אֲשַׁלְּחֶנּוּ וְעַל־
עַם עֶבְרָתִי אֲצַוֶּנּוּ לִשְׁלֹל שָׁלָל וְלָבֹז
בַּז וּלְשׂוּמוֹ מִרְמָס כְּחֹמֶר חוּצוֹת׃
והוא

מדין ג׳ בקריאה וסימן מדין וסבכה׳ רכבי אתונות צחורות ישבי על מדין · להטות מדין דלים · חד שם קרתא וחד לשון ארח וחד לשון דין :

רשי

ומרע · רשע כמו זרע מרעים : כי בערה כאש רשעה · רשעתם תבער בהם ותאכלם כאש : שמיר ושית · שלהם תאכל המורדים והפושעים שבהם : ותצת בסבכי היער · בדלת העם שנכי עלפים : ויתאבכו גאות עשן יהיו נבוכים ומסוגרי׳ בחוזק עשן התבער׳ ויתאבכו · כל לשון נבך אין יסוד תיבה אלא בך כמו מבכי נהרות עמק הבכא והנ״ון באה בו לפרקים וכחן באה בו אל״ף במקום נ״ון כמו אל״ף של אבחת חרב ואל״ף של אחוותי באזניכם : נעתם ארץ · יונתן תירגם חרוכת ארע׳ וקשה בעיני לפרש כן שהיה לו לומר נעתמה הארץ ואחרי שאין לו דמיון במקר׳ לא לשון התרגו׳ ולא לשון אחר אני מפרשו לפי ענייני בעברת הקב״ה נעתם העשן הזה לארץ והוא לשון נגזר על הארץ או לשון נחך והגיע לארץ : ויגזור על ימין · יבוזו וישללו זה את זה על ימין או על שמאל ולא ימלא להם : איש בשר זרועו · ת״י גבר נכסי קריביה יבזון : מנשה את אפרי׳ · מנשה יתחבר עם אפרים : ואפרי׳ את מנשה · עם מנשה ויחדיו המה יתחברו על יהודה : חקקי און · כותבי און שטרות מזוייפין : ומכתבי׳ · לשון ערבי הוא כמו מכתבים בלשון עברי : להטות · על ידי שטרות שקר את הדלים מדין זכות הראויה להם : שואה · לשון חורבן : ליום פקודה · שיפקד הקב״ה עליכם עונכם : על מי תנוסו לעזרה · הקב״ה איננו בעזרתכם : ואנה תעזבו · את כל הכבוד אשר אתם קובלי׳ מן הגזל כשתלכו בגולה : בלתי כרע תחת אסיר · במקום אשר לא כרע ולא יבין אחד מכם שלא היא שם כריע׳ המרבץ שם באותו המקום תהיו אסורים כלומר חוץ מארצכם תאסרו וכן תירגם יונתן בר מן ארעכון אסירין תתאסרון : תחת · מקום כמו שבו איש תחתיו : ותחת הרוגי׳ יפלו · ובאותו מקום יפלו הרוגים : הוי כי עשיתי את אשור שבט אפי לרדו׳ בו את עמי ומטה הוא זעמי בידם של בני אשור : בגוי חנף · ישראל : והוא

אבן עזרא

על כן · ישמח · השם כדרך לשון אדם כי בהיות הנעשים כטוב ישמחו עושיהם : חנף · הוא ברו טוב ותוכו רע : כי · דמה הרשע לאש שיאכל המבער והשמיר והשית הם הרשעים : ויתאבכו · מלה זרה כמו התרוממו : בעברת · נעתם · בלשון קדר כמו חשך גם זה דבק בעבור העשן הנזכר למעלה ור׳ משה הכהן ז״ל אמר שהוא כמו יועם זהב והתי״ו מבנין התפעל וזאת טעות גדולה : ויגזור · דרך משל בעבור מלחמות שיעשו ביניהם והן אחים כאילו הם גוף אחד : מנשה · זה פירוש הפסוק שהוא למעלה והנה מנשה ילחם עם אפרים ושניהם על יהודה : הוי חוקקים · הוי כמו קריאה לשופטים וסופריהם : ומכתבי׳ · פועל יוצא לשנים פעולים מהבנין הכבד הדגים ויהיה עמל דבוק עם כתבו : להטות · יכוו לסופרים שיכתבו ספרי שקר על היתומים והאלמנו׳ והדלי׳ שאין להן כח ואפילו לדברי ומה הטעם כל זה עשיתם והנה מה תעשו ביום שיפקוד השם עונותיכ׳ : כבודכם · הוא ההמון : בלתי · הטעם כל זה עשיתם לא ימלט רק מי שיכרע תחת אסיר ויפיל עצמו תחת הרוגים כאילו הוא הרוג כמוהם : הוי אשור · הוא דרך קריאה : שבט אפי שהוכחתי בו רבים והמטה שהוא ביד בני אשור הוא זעמי : בגוי · ועל עם עברתי · שיש לי עברה עליו : והוא

אורים ותומים

שנגזר על ימין וגזמ׳ יגזרו של אחרים ואם לא ימצאו של אחרים יגזרו גם של עצמם לרוב קניינם הקנוי בשל אחרים וככר יקרה לא יביאהו רמש קניינו לגזור עצמו בשלא ימצא של אחרים והוא משל אל היהודי הגוזל מעשו שהוא ימינו ושל ישמעאל שהוא שמאלו כמאמר והנה על ימין או על שמאל ובשלא ימצא שלהם יגזול גם של אחרים ישראלים כמוהו או עצמו : הוי אשור וכו׳ בגוי חנף וכו׳ והוא לא כן ידמה וכו׳ יר׳ שאשור אינו אלא כלי ביד היוצר יתברך שסיבת שהוא משנה פעולתו עבדו ופשטיל הענין למכה את האיש כמטה אשר ביד חבירו כי נרדין שיניע יד חבירו עם המטה אשר בה להכותו וזהו ומטה הוא בידם זעמי ירצה מטה זעמי הוא בידם ואינם מניע ידם עם המטה כנו׳ למעלה שיתפאר וגו׳ בגוי חנף ידוע שההבדל יבדיל הטוב מחלקו לחלקים ורמז אל החלק הא׳ לבד מאותו הסוג שלכן אמר בגוי וגו׳ בגוי הוא מקום סוג וחנף הוא מקום הבדל וכן עם הוא מקום סוג עברתי הוא מקום הבדל כדי שתבוא הש״ית לשלול שלל בכל הגוים אל גוי חנף ולא כל גוי חנף ולא כל עם אלא עם עברתי והוא לא כן וגו׳ להשמיד לבד ולהכרית גוים חנפים כדי אשר ההבדל הממעטים הסוג ומגבילו וזהו לא מעט כלומר אינו ממעטים הגוי הוא הסוג ההוא עם ההבדל הנו׳ אבל ישמיד הגוי כולו שהוא הסוג וזהו אכי קלפתי מעט :

מנחה גדולה

כי בערה כאש רשעה כי במקום שהיה להם לרחם זה על זה למען ירוחמו כד״א ונתן לך רחמים ורחמיך שא״ל שעל ידי מ׳ שהיה להם מדת רחמים איש את אחיו ירוחמו · אדרבה ויהיו העם כמאכולת אש חוסנים לתקן דלותם בגזל איש את אחיו למלא חסרונו ובזה ויהי העם כמאכולת אש והוא כי כאשר בהבעיר אש א׳ מהעצים יבא העץ ההוא וידלק את הסמוך ויחזור הסמוך לו ויחזור להבעיר את שהבעירו ואח״כ שניהם את הג׳ וכלם יספו ויתמו כן קרה להם כי בעברת ה׳ צבאות בעתם ארץ בלקות תבואה וחוסר כל מחסי העברה ובמקום שהיה להם לתקן את העברה אדרבה הכרו את שכנם לגזול איש את אחיו בחשבם כי מה שיגזלו את שכנם ימלא חסרונם וזהו איש את אחיו לא יחמלו כיצד ויגזור על ימין הוא לשון חטיפה וגזל כדעת המפרשים מאשר הוא על ימינו ולא ראה סימן ברכה כי אדרבא ורעב ואז״כ ויאכל העומד לימין הוא הנגזל ויאכל על שמאל אשר גזלו כי הוא לשמאלו ולא שבעו לא זה ולא זה יאכל את זה איך לא יהיה כאלו כל אחד עומד בשלו ולא יחסר למו כי הלא איש בשר זרועו יאכלו והוא כי חושב הגוזל שאוכל בשר רעהו ואוכל בשר זרועו של עצמו וכן הנגזל חושב כי משלו הוא כושל ולא יחשוב ה׳ לו עון עם היות דרך גזלה ולא כן הוא · כי עון הגזל עליהם · ופירש דבריו מה שאמרתי ויגזור על ימין הוא מנשה שבשמאל ישראל · את אפרים שבימין ישראל וגם בתאומין ומה שאמרתי כמאכולת אש הוא כי מלבד מה שאוכל זה את זה גם שניהם יחד שורפים את השלישי כן יחדו המה על יהודה ובשביל כל זאת לא ישב אפו : הוי החקקים וגו׳ אפשר שדבר מעה שעלו במחשבתם מחשבות תמיד לחשוב מחשבות להדיח דלים ואביונים וז״ש החוקקים על לבם חקקי און וכותבים על לוח לבם מכתבי עמל כדי להביא מחשבתם אל הפועל וכל כוונתם להרע לדלים ויתום ואלמנה באשר שהם תשי כח לא כן לעשירי׳ אשר ידם תקיפה ויש להם קרובים שופטים ודיינים ששפטו להם ברודף שלאוכים וז״ש שכל מחשבתם היה להרע ולזה צריך תחבולה ומחשבה בכרימות להטות משפט ולפריצות פנים בדין כאלו הדין כך ובצדק ישפטו כי היו יודעי׳ להסתיר העול ולזה אמר ומה תעשו ליום פקודה לפני האל ית׳ היודע מחשבות ותחבולות שלכם ולזה ידין אתכם במדה שאתם לא שפטתם כנגד פניכם אלהים תגנב

בעדת

ויתאבכו ונסתבכו בתוך התבערה וההפכה אותם הגאי' ובעלי הגאות שהוא כמו עשן או אמר ויתאבכו בעלי גאות ונעשן עשן בתוך התבערה הגדולה הזאת ז"ש ויתאבכו גאות עשן :

בעברת ה' צבאות וכו' עיין רש"י ז"ל והראב"ע ז"ל וכן הרד"ק : ולע"דן נעתם כמו איש עיתי מוכן לאותו שירות וזהו בעברת ה' נזדמן ונעתם העשן הנז' לארץ כי העברה וזעם ה' כמשל לעשן כמו יעשן אפך וכו' ויהי העם כמאכולת אש איש אל אחיו שאיש אל אחיו כעש' באש אוכלת ולא די זה אלא שלא יחמולו וחסרה וי"ו והתוספת בתיבת לא יחמולו כאילו אמר ולא יחמולו כמלא שהמשיל שיהיו איש אל אחיו כמאכולת אש ולא זו בלבד אלא לא יחמולו :

ויגזור על ימין וכו' בבא בתרא פ' לא יחפור אמר רב חסדא מיום שחרב בית המקדש לא הוגשמה רוח צפונית שנא' ויגזר על ימין ורעב ויאכל על שמאל ולא שבעו וכתיב צפון וימין אתה בראת' ע"כ פי' ימין דרום ושמאל ימין ושמאל צפון · ופי' ויגזור לשון גזרה משחרב בית המקדש גזר הקב"ה כן וכן תרגם יונתן וכז מן דרומא וכפיו וסגין מן צפונא ולא שבעו ועיין רש"י ז"ל והראב"ע וכן הרד"ק ומהרי"א ז"ל אמר כי מגד הרעב יגזור על האדם בדעתו לצאת על ימין ורעב או לפנות על שמאלו ולא שבעו כי המראה הגדולה נשתלחה בכל ובכל המקומות עד שאיש בשר זרועו יאכלו ע"כ וחז"ל דרשו אל תקרי זרועו אלא זרעו כמו שכתוב בתורה ואכלתם בשר בניכם וכו' : ולע"דן לדקדק או' ולא שבעו בלשון רבים ורעב בלשון יחיד ונראה שמדבר על איש את אחיו הנז' בפסוק הקודם ויגזור וחוטף על ימין מאחיו העומד שם ורעב כי לא יספיק לו מה שחטף ולמלא נפשו יפנה ג"כ על שמאל אשר שם אח אחר וכדמסיק מנשה את אפרים וכו' ולא שבעו אבל לא יהיה רעב כבראשונה שהרי אמר ג"כ לצד שמאלו ובעל מעט מהרעב אבל לא שבעו לגמרי ואמר ולא שבעו בלשון רבים כי אחיו העומד לצד שמאל היה לו מעט מאכל סעודה שמספקת לו לבדו ועוד זה שאכל על שמאל לא שבעו שליהם שנעשית סעודה שאינה מספקת לבעליה ועוד מעט איש בשר זרועו יאכלו · ועוד אפשר שסוף שאמר איש בשר זרועו יאכלו פי' לתחילתו שאמר ויגאר על ימין שהאדם גזר על ימין שלו לאכלו ורעב הוא ואחר כך ויאכל על שמאל ולא שבעו בבשר זרועו השמאלו ומהו הימין ושמאל הנז' ולזה אמר כי זה יהיה שאיש בשר זרועו ממש יאכל ויקדים הימין לפי שהשמאל סמוך ללב והבילתו מסוכנת ולזה יקדים הימין שאם היות' מיומנת ומזומנת לשירות :

מנשה את אפרים עיין רש"י ז"ל והראב"ע ז"ל וכן הרד"ק ז"ל וכן מהרי"א ז"ל :

ולע"דן כוונת הפסוק אעפ"י שמנשה יריב את אפרים ואפרי' יריב את מנשה והפירוד ביניה' עכ"ז יחדיו המה כשירצו לבא על יהודה להשחיתה או יאמר מנשה יעורר את אפרים ואפרים יעורר את מנשה שיהיו יחדיו המה על יהוד' למלחמה ובזה מובן שאמר גבי יהודה על לא כן גבי מנשה ואפרים אמר את את : למגיה הצעיר לוי לאכ"י אדוי"צו ולע"דן שכוונת הכתוב ללמדנו כי אפרים ומנשה כולם שוים לרעה על יהודה וכשהיה בא מנשה לו' לאפרים כעל' ביהודה וכקילנה וכבקיענה היה משיב אפרים ואומר למנשה אמירתך זו בעצמה עלתה על לבי ולדקנו יחד כאלו הכחנו שני גופים בלב אחד וכן כשהיה אפרים לו' למנשה שום עצה רעה על יהודה כי משיב לו כי גם הוא אתו עמו כמחשבתך מחשבתי וזהו את את דקאמ' ולא על על וזהו ג"כ מ"ש יחדיו המה על יהודה כלומר שפניהם חושבים רעה בלבבם על יהודה לא מנשה מפני עצת אפרים או איפכא אלא כוונו לב יחדיו כל אחד מהם לבדו חושב מחשבות און ובהצטרפם להועץ מכוונים יחד כאיש אחד בעצה כולם שוין לרעה לעלות למלחמה על יהודה ע"כ :

הוי החוקקים וכו' ויקרא רבה פ' לה' ר' לוי בשם ר' חמא בר חנינא אמר חוקים שהם חוקקים ליצה"ר הה"ד הוי החוקקי' חקקי און א"ר לוי משל למקום אדרימון שהוא משתבש בגייסות מה עשה המלך הושיב בו קוסטרינום בשביל לשמרו כך אמר הקב"ה תורה קרויה אבן וי"צהר קרוי אבן תורה קרויה את לוחות האבן והתור' והמצוה ויצ"הר קרוי אבן והסירותי את לב האבן מבשרכ' תורה אבן ויצ"הר אבן האבן תשמור את האבן עכ"ל : ויש לדקדק מהו שהם חקוקים ליצ"הר שבשביל שנקרא אבן ויצ"הר נקרא אבן אין זה מספיק והיכי יליף מקרא דהוי החוקקים חקקי און המשל למה : ונראה דקשיא להו ז"ל בפסוק הוי החוקקים חקקי און שהיה די שיאמר הוי החוקקים און לזה אמרו שהם חוקים מסוגלים לביטול יצ"הר כי יצ"הר נמשל לאבן כמו שאמרו הראשונים ז"ל אם מקלתו אם כולו כך יצ"הר אם מקלתו איזו עבירה קלה אם כולו לכמה עבירות כי עבירה גוררת עבירה וז"ש פי' ר' לוי חוקים שהם חקוקי' לבטל היצ"הר והתאוה ולא דבר בחוקי' לבד אלא על כלל כל המצות סובר שקראם חוקים על שהם חקוקים ליצ"הר כי התורה ג"כ קרוייה אבן ואם מקלתה אם כולה שכל התורה ומצותיה קשורים זה בזה כי לזאת הסיבה אמרו הראשונים ז"ל שכתיב כל המצוה אשר וכו' לומר שכולה כמצוה אחת היא אגודה זה בזה הה"ד הוי החוקקים ר"ל הוי אותם החוקקים שיש להם חוקים חקוקים בסגול שלא יוכל לחקק און ואלה עם היותם חוקקים בטלום והשליכו אחרי גוים ולזה יש להם חקקי און ומכתבי עמל העבירות בספר הזכרונו' לפני ה' בלא הועיל להם החוקקים שהם חוקקים שקבלו מהר סיני שהם מסוגלים לבטל היצ"הר והביא המשל לגלות תועלת התורה שאחז"ל אם פגע בך מנוול זה משכהו לבית המדרש וכו' שסיב' התועלת הוא להתרחק מן החטא קודם שיחטא אבל אחר שחטא אין תועלת למה שכבר חטא בו על הנפש אלא לשלא יחטא עוד לזה אמר משל למקום אדרימון שהוא היכל מלך מקום חשוב ומשובש בגייסות כי יש פחד פן יכנסו שם או יקבעו שם דירתם הגייסות מה עשה המלך הושיב בו דרך ישיבת קבע קוסטרינום בשביל לשמרו דייקא שלא יכנסו שם הגייסות ולא קאמר להדיח הגייסות מתוכו כי לאחר שיכנסו הדבר קשה להדיחם כך במשל אמר הקב"ה וכו' האבן תשמור את האבן תשמור דייקא דהיינו קודם שתכנס בו באדם רוח עועים ויצ"הר : ועיין רש"י ז"ל והראב"ע ז"ל והרד"ק ז"ל וכן מהרי"א והרחיב כי תרעומת הסופרים הוא שחוקקים חקקי און שטרות מזוייפים וגם בשקרים בטענות הבעלי דינים ומכתבים עמל כתבו שהסריבו בטענו' כדי להרבות בשכרן מהבעלי דינים וכנגד הדיינים אמר להטות מדין דלים וכו' :

ולע"דן לדקדק כי די שיאמר הוי החוקקים און ומכתבי עמל : ונראה שהכוונה כל הרוצים להיות חקקי און אלו מלמדים אותם באופן שלא די שהם חוטאים אלא שהם מחטיאים לזולתם וז"ש הוי החוקקים לאותם שהם חקקי און אלו חוקקים להם ומורים להם וכן ומכתבי עמל אלו כתבו להם הנוסח והאופן ההוא שיכתבו והעמל שהמנוסח ההוא יעתיקו וז"ש ומכתבי עמל כתבו לאותם שעמל כתבו היו אלה מכתבי' להם הנוסח · או אמר ומכתבים שבהיותם כותבים סדר הטענות הנה הסופרים מזייפים ועמל כתבו באופן שיהיה הסיבה להוסיף עוות בדייני ז"ש להטות מדין דלים וכו' :

להטות מדין דלים וכו' עיין רש"י ז"ל והראב"ע והרד"ק ז"ל וכן מהרי"א ז"ל והוסיף להיות אלמנות שללם מקרא מסורס להיות שללם מהאלמנות :

ולע"דן או' להיות וכו' שתיבת להיות מיותרת ובלתי צודק כי די שיאמ' ואלמנו' שלל' וכו' · ונראה שהכתוב הזה מדב' בשתי חלוקי' האח' כשיש דין לעני' עם העני ועליו אמר להטו' מדין דלי' בליע' מטה דינו ואומר שהדין עם העשיר כי בפרהסיא לא יוכלו לגזול הדל' בעד העשיר ואפשר שאמר הדין דלים ולא אמר דין דלים לומר שאין הטייה בפרהסייא אלא מטה מהדין עצמו ר"ל באומרם שהדין מחייב כן ז"ש מדין דלים : אמנם החלוקה השנית היא כשיהיה דין עניים עם אלמנה ויתומים עשירי' שמת אביה' ואז מצאו העניים שעת הכושר לתבוע מן האלמנה או מהיתומי' ואז כשיבאו לדון בין העניים והאלמנה והיתומות אפי' כשיהיה הדין ומשפט לעניי עמי שהם זוכים הדיינים הם גוזלים והגזל הוא בפרהסיא כמו ויגזול את החנית ז"ש ולגזול משפט עניי עמי ועושים זה להיות אלמנות שללם שהם בעלי הריב של העניים הנ"ז שגוזלים מהם המשפט בפרהסי' באמרם שהם מסייעים אלמנה ויתומים אבל תכלית' איננו להטיב עמהם שאינם מהפכי' בזכות אלמנה ויתומים אלא להיות אלמנות שללם מהשוחד שירצו לקחת על גזלת עניי עמי וכן היתומים יבוזו אותם בקחתם מהם שוחד על שגזלו משפט עניי עמי עושים אותם שללם ובזת' ובזה מובן כפל להטות מדין דלים ולגזול משפט עניי עמי במילות שונות :

ומה תעשו ליום פקוד' וכו' עיין רש"י ז"ל וכן הראב"ע בקיצור וכן הרד"ק ז"ל וכן מהרי"א ז"ל והוסיף שזה בא על תגל' פלאסר כשהגל עיון ואבל ובית מעכה וינוח וקדש וחצור והגלעד והגלילה וכל ארץ נפתלי לפי שנהרגו רבי' מהם והשאר נשבו לכך אמר ומה תעשו ליו' פקודה וכו' :

ולע"דן לדקדק אומר ליום פקודה דהי"לל ביום פקודה וכן ובשואה וכו' בב"א ומהו ואנ' תעזבו כבודכם : ונראה לפי שהכוונה על היות חקקי און וגם על הטיי' הדין וגזל משפט עניי' שהם צועקים ואינ' נענים בקול שוא' לז"א בכוון מ"כ ומה תעשו עתה מהדברים הטובים מצות שיועילו ויהיו כתובי' גם הזכרונו לפניו ית' ליום פקוד' להגן עליכם וזהו כנגד החוקקים חקקי און וגו' שמה תעשו מהאמת והישר והטוב מי יתן ואיפה ויכתבון מילכם ובספר יוחקו מוכני' ליום פקוד' וכנגד ולגזול משפט עניי עמי הצועקים מזה אמר ולשואה וקול שאון ברעש גדול עד שקול' ממרחק תבא באזניכם קול השואה לקול המול' גדולה על מי תנוסו לעזרה ר"ל על מי תסמכו כאשר תנוסו שיהיה לעזרה ולא יהיה בוגד בכם כמו שאירע להם ליש' בנוסם לערב ובגדו בהם והאכילום

מלוחים והמיתום בצמא ז"ש על מי תנוסו ולא אמר אל מי תנוסו כי רבים יש ויש לנוס אליהם אבל שאילתו היא על מי תנוסו שיהיה לבבם בטוח לעזרה ולא הוכח שתמצאו מקום בטוח לעזרה חרפ' היא לכם וכלימה הניסה וגרעון גדול בכבודכם ז"ש ואנה תעזבו כבודכם שכל העולם היו יראים מכם שמעו עמים ירגזון חיל אחז יושבי פלשת ועתה אנה נסים אנה תעזבו כבודכם שהניסה עזיבת הכבוד היא ואנה תוליכו חרפתכם ואנה תעזבו כבודכם שלא ימלט מכם בלתי האיש אשר כרע תחת אסיר ותחת הרוגים יפולו שיחשיבוהו כהרוג הם הם אשר ימלטו וינסו בלבד · ובזה איפשר שאמר באופן שני ועל מי תנוסו לעזרה ר"ל על מי אתם בוטחים שתנוסו ושתוכלו לנוס כי הניס' רחוקה היא מאד כאמור ולו הונח שתנוסו על מי הבטחו שתלכו למקום אהובים לשר יהיו לעזר' שלא יהרג אתכם כדפרש"י ולפי' רש"י ז"ל שפי' ותחת הרוגים ובאותו מקום הרוגים יפולו מסייע לכל מה שפירשתי :

בלתי כרע תחת אסיר עיין רש"י ז"ל והראב"ע ז"ל והרד"ק ז"ל ומהרי"א ז"ל פירש בלתי כרע וכו' ר"ל איה תעזבו כבודכם אם לא שתכרעו תחת אסיר כלו' שתהיו כעבדים שבוים לאשור ותכרעו במקום האסיר והעבד הנאסר יפון לפני אדוניו כי מילת תחת תאמר על מקום במו שבו איש תחתיו ואם לא יהיו ידכם בהברח תחת הרוגים יפולו ר"ל במקום ההרוגים יהיה שלא ימלט אדם מהיותו עבד או הרוג חרב ע"כ : ולע"דן מה שזכרתי בפסוק הקודם ואיפשר עוד שאו' בלתי כרע ר"ל שכרע העם הזה לבלתי וזולתי לבעל על כן יהי' תחת אסיר ותחת הרוגי' כמו ע"כ וזה הפי' מעין הפי' הנז"ל בהרד"ק ז"ל אלא שתיבת בלתי לפירושו זה הוא בכנוי הי"וד וניחא טפי כי לפי' שהביא הרד"ק ז"ל יחסר תיבת לאל · אמר הצעיר מרדכי הכהן י"צו ולע"דן באו' בלתי כרע שחוזר אל כבודכם הנזכר אשר לא רצה לכרוע לה' במקום היותר עתה האסיר ובמקום היותם עתה הרוגים אם יהיו כורעים ומשפילים עצמם מנאוותם לא היו עתה הרוגים עד כאן :

הוי אשור שבט אפי וגו' עיין רש"י ז"ל והראב"ע וכן מהרי"א ז"ל וכן הרד"ק :

ולע"דן הוי והבוי לאשור שעשיתי שבט אפי והוא לא כן ידמה אלא שהוא עושה בכחו ועוצם ידו ואוי לו בהגמר עונשן של ישראל או יפרע ממנו על פרי גודל לבו אם כן הוי לאשור או יאמר הוי כי אשור שבט אפי ומטה הוא אשור ובידם של ישראל זעמי כתון בידם שהרי אם ישובו בתשובה היה זעמי בטל מן העולם וכשאינם שבים מוסיפים לו כח · וזה איפשר שאמר באופן אחר הוי אשור שבט אפי ומטה הוא זעמי והכל נעשה בידם ומידם היתה זאת להם שבידם גם כן בעוונותיהם עשו לאשור שבט אפי ולזה עמי עשו בידם מטה להוכיח בו או יאמר הוי לאשור שלפי האמת הוא שבט אפי והוא חושב שמטה הוא והמטה הוא המכה יותר מהשבט וכאילו בידם של בני אשור זעמי מסור לכל אשר יחפוץ יטנו ולית דימחה בידם והוא טעות כי אשור איננו משמש אלא מעשה עץ בעלמא :

בגוי חנף אשלחנו · רש"י ז"ל בגוי חנף ישראל · ועיין הראב"ע ז"ל והרד"ק ז"ל וכן מהרי"א ז"ל על עם עברתי ישראל העם אשר בערה בו עברת ה' ויונתן תרגם עברתי מפני שהעבירו תורתו והיה שליחותו לשלול שלל ובו' והוא משל לחרבן ולגלות ישראל בשומרון ולהיות זה תכלית הפורענות מהגלות והטילטול לכך לא אמר עוד ועוד ידו נטויה : ולע"דן לדקדק כפל בגוי חנף וגו' ועל עם עברתי ושנוי הלשון מאשלחנו לאצונו · ונר' שכוונת הפ' לו' שחמור לפני המקום עבירות שבין אדם לחבירו מעבירות שבין אדם למקום ולזה בגוי חנף שהוא חנף ומרע בין אדם לחבירו עליו אשלחנו בשלוח ורשות חלוטה אשלחנו כמשלחת זאבים אמנם על עם עברתי מלד מה שהכעיסוני בהיותם עם מצוה ועומד כמו שקדם בפסוק הוי גוי חוטא עם כבד שגוי הוא על הבלתי מצוה ועם נאמר על המצווה ועומד וז"ש ועל עם עברתי וכו' ז' אצונו שלא יכביד עולו עליהם ולזה אמר בגוי חנף על הגוי כולו שכלל כל ישראל חנף זה על זה ובקראו ישים הרבו המכ' על עם עברתי מורה שמלד היותם עם ר"ל מצווים ועם ה' שזה גורם העבירה בעברם על איזו מצוה מכל מצות ה' עם כל זה אצוונו שיתנהג עמהם במדת הרחמים כפי האיפשר שהרשות בידו לשלול שלל אבל לא להשמיד והוא לא כן ידמה כדמסיק כי להשמיד בלבבו וגו' :

והוא לא כן ידמה וגו' עיין רש"י ז"ל והראב"ע ז"ל והרד"ק ז"ל ומהרי"א ז"ל היה אשור שלוח ושבט אף ה' והוא חושב שבכחו ועוצם ידו עשה לו את החיל הזה להשמיד להרוג גוים רבים ועצומים ז"ש לא מעט ר"ל לא גוים מעטים אלא גוים מרובים ע"כ : ולע"דן לדקדק כפל הענין של והוא לא כן ידמה ולבבו לא כן יחשוב : ונראה לפי שבפסוק הקודם הגיד שני ענינים האחד שהוא שלוח מהשם יתברך כמו שאמר בגוי חנף אשלחנו והשני לשלול שלל וכו' אבל לא להשמיד ולהכרית לעומת הענין הראשון אמר והוא לא כן ידמה שהוא מדמה שבכחו ועוצם ידו יעשה וכנגד הענין השני של לשלול שלל ולבוז בז אמר ולבבו לא כן יחשוב כי להשמיד בלבבו ולא לשלול שלל לבוז בז וכנגד לא כן ידמה הוא מ"ש כי יאמר הלא שרי יחדיו אפי' הקטנים מלכי' הם א"כ אני ואפסי עוד כמוני בכחי ועוצם ידי · ואמר לא מעט לפי שהקב"ה גזר לשלול שלל וגו' שהוא מעט בערך השמד והכרת לא השמד והכרת אשר הוא דבר מרובה לזה אמר לא מעט שאשור לא ירבה מעט · ונרחיב זה ע"ד מה שכתוב אני קלפתי מעט והמה עזרו לרעה וזהו לא מעט איננו מתרבה במעט אשר קלפתי אני אבל רוצה הוא במרוב' להשמיד ולהכרית כאמור או יאמר לא מעט לפי שהפסוק אמר לא מרובכם מכל העמים חשק ה' בכם כי אתם המעט וכו' ז"ש כי להשמיד בלבבו ולהכרי' גוים של כלל האומות וגם על ישראל שלא יזכר שם ישרא' עוד ז"ש לא מעט כלומר לא יזכרו עוד אותם שהם המעט מכל העמי' וזהו לא מעט או יאמר לא מעט לפי שהקב"ה לאהבתם של ישראל מכנה הוא השמד והכרת בגוים כאדם שיש לו בן חביב וכשמזכיר עליו השמד והכרת מכנה הוא בגוים הבלתי מאמינים בו בדרך הזה עצמו תפס כאן שאמר להשמיד ולהכרית גוים דרך כנוי שהשמד והכרת יהיה בגוים אשר אין להם דת לא מעט ושלא יד בישראל להכריתם אשר הם המעט מכל העמים אל יכריתם כי חילי אכלה בם חיצי כלים והם אינם כלים כי אני ה' לא שניתי ואתם בני ישראל לא כליתם · או יאמר לא מעט כאילו אמר לא מלתא זוטרתי ואינו דבר מועט שידמה ויחשוב בלבבו להשמיד ולהכרית עד כלה בכחו ועוצם ידו אין הדבר הזה מעט כדי להעביר עליו אבל דבר גדול הוא וראוי לפקוד עליו ככל חטאתיו ולהכריתו · והולי אמר לא על המעט מזער אשר יותיר וישאיר ה' מישראל הלא היא ירושלים אשר אמר עליה וגנותי על העיר הזאת למעני וכו' ז"ש לא מעט לא ישליח יד להכרית המעט יתר הפליטה הנשארת היא ירושלים ויהודה : ודרך הרד"ק הנז"ל דרך אחרת היא :

כי יאמר הלא שרי וכו' הלא ככרכמיש וכו' עיין רש"י ז"ל והראב"ע והרד"ק ז"ל ומהרי"א ז"ל הלא שרי מלכים ר"ל שעבדיו ושריו היו מלכי ארץ ואחריו שהמלכים היו משועבדים אליו כמו עבדים ויביא דוגמא ומשל מארצו' אחרות אשר כבש בתקפו וגבורתו והו' אומרו הלא ככרכמיש כלנו ר"ל הלא כמו שהיה ארץ ככרכמיש כן היה ארץ כלנו שכבש אותה אם לא כארפד חמת והוא כאמר בתמיה כלומר אם לא עשיתי לחמת כאשר עשיתי לארפד וכן אם לא עשיתי לדמשק כמו שעשיתי לשומרון ע"כ וקשה שכארפד חמת לדוק שהרי נקוד הוא פתח כנז"ל בדרש"י ז"ל וכמ"ש וכן אם לא עשיתי לדמשק מה שעשיתי לשומרון נראה שהדברים מחולפים וצריך להיות וכן אם לא עשיתי לשומרון כמו שעשיתי לדמשק : ולע"דן כי יאמר הלא שרי יחדיו ר"ל יש להם שתי מעלות מועילות מאד האחת האחדות שהם יחדיו באהבה ואחוה יתירה והשנית איכות שהם מלכים ויועצי ארץ :

כאשר מצאה ידי וכו' הלא וכו' עיין רש"י ז"ל והראב"ע ז"ל והרד"ק ז"ל וכן מהרי"א ז"ל שהיו מ"ש היתרון כאמור אלא שפי' שפסיליהם יותר מפסילים של ירושלים ויותר מפסילים של שמרון · ועוד פי' מהרי"א מ"ש מירושלם ומשמרון במקום למ"ד כאילו אמר כאשר מצאה ידי לממלכות האליל תמצא ידי לירושלים ולשמרון ע"כ וקצת קשה להיות מ"ם במקום למ"ד :

ולע"דן כאשר מצאה ידו לממלכות האליל שמציאתי אליהם הוא מלד שמרון וירושלים שאין פורענות בא לעולם אלא בשביל ישראל כדי שיקחו מוסר או מטעם אחר שאחז"ל כדי שלא יאמרו שישראל משועבדים לאומה שפלה לכך ישליטם לאשור וכיוצא הפולטים בישראל כמו שהשליט לפרעה על כל העולם לכבודם של ישראל ז"ש כאשר מצאה ידי לממלכות האליל ופסיליהם וסיבת מציאתי אליהם היתה לפי דברי ישראל ונביאיהם שאומרים שהסיבה מירושלם ומשמרון שהם חייבו למצוא ידי את ממלכות האליל ודרך לעג יאמר כן מלך אשור כמו שאמר כי יאמר וכו' שזה גם כן בכלל אמירתו או יהיו דברי ה' מירושלם ומשמרון אבל מלך אשור הוא לא יאמין אלא שבכחו ועוצם ידו כמו שאמר מצאה ידי ורבים כאלה והמן כזרע גד לבן שהם דברי ה' לא דברי המתרעמים · וזהו גם כן אומרו הלא כאשר עשיתי דמשמע שהוא העושה וכן אמר אעשה ולהיות שאין ירושלים חוטאת כערך שמרון כי לא זמן רב שעבדתו אלילים אמנם ירושל' אחר זמן רב למדה משמרון ועבדה עבודה זרה לזה אמר לשמרון ולאליליה · אמנם בירושלם אמר לעצביה לשון עצבים לפי שלא יעשו בסבר פנים יפות כאנשי שמרון השמחים בעגלים אמנם בירושלם אמר לעצביה מלשון בעיצבון תאכלנה שרודם כמעט המוסים הם בע"א :

בעוזר אל כי המספר לאלהי' הוא ואתם לא הסבתם בזה השם רחוק מגליונתכם ע"כ · גם השואה ממרחק תבא והב עונש בע"הז ואח"כ על מי תנוסו לעזרה כשתהיו בשאול כי אין לשאול כח מנוס · ואנה תעזבו כבודכם זה כלול עם ב' הוא כעזב מכם ובתנך לצדיקים · כמש"ל · וכל זה יבא לכם על שאינכם מקבלים · עליכם עול שמים עול תורה אשר קבלנו עליכו באיסור הברית וזה בלתי כרע להיות מוכנע תחת אסור הברית שקבלתם בסיני וע"כ תחת הרוגים יפלו כי ספר וסייף כרוכי' ירדו מן השמים : הוי אשור וגו' כי אני לא נתתי בידו אבל לעשות נקם בכם לכלות אתכם כי אם שבט אפי כמכה בשבט ברחמנות והב"ה כי כאשר ייסר איש את בנו וגו' והיינו בשבט ומטה הוא בידם ואמר לא אמר וחרב הוא וגו' כי אם ומטה כמכה במטה עץ ולא בחרב והרזה וכוונתי היה לשלול שלל וגו' ולבוז מהם וגו' להשפיל גאותם ואלו שתים הם כנגד שתי עבירות שבידם שהוא גזל וגאוה וע"כ כנגד גזל לשלול וגו' וכנגד גאוה לבוז מהם וגו' · והוא לא כן ידמה רק להשחית כוונתו כי יאמר הלא שרי וגו' שהאכזריות לא יקרא על שמו כי התגלל עליו לאמר ששריו הם מלכים כולם ומי יחוה שיש המלך לעשות דבר כי בני חורין כמלכים הם לעשות מה שלבם חפץ באופן שלא לו לגאול יחשב האכזריות כי אם לשריו אע"פי שהוא היה מלך עליהם והם תחת רשותו מ"מ חולקין כבוד למלכות · גם זה התגללות הוא בגאוה וגאון לומר תגדולת עבד ככל גדולת רבו שאם שריו המה מלכים אע"כ יגיע מעלתו שהוא מלך מלכים וע"כ והי' כי יבצע וגו' אפקוד על פרי גודל לבב מלך אשור וגו' כי אמר שהגיע לוס הכבוד להיות מלך מלכים ושריו המה מלכים זה בא לו בכח ידי וגו' : או יאמר כי הכה שרי הם מלכים וא"כ צריך לבקש ארצות רבות לתת להם שכל אחד יהיה מלך : או יאמר הוי אשור שבט אפי וגו' הנה אף וזעם הם שני מלאכי רעים שעל ידם פועל הוא ית' בעוברי רצונו ויתכן כי פעמים היה עתיד אשור להשחית בישראל א' בימי יחזקיה ושנית בימי צדקיה ועל האחד אמר שהיה אשור שבט האף ועל השנית מטה זעם · כי הנה בגוי חנף אפי עתיד לשלחו בראשונה ועל עם עברתי בשנית

והוא לא כן ידמה ולבבו לא כן יחשב כי להשמיד בלבבו ולהכרית גוים לא מעט׃ כי יאמר הלא שרי יחדו מלכים׃ הלא ככרכמיש כלנו אם לא כארפד חמת אם לא כדמשק שמרון׃ כאשר מצאה ידי לממלכת האליל ופסיליהם מירושלם ומשמרון׃ הלא כאשר עשיתי לשמרון ולאליליה כן אעשה לירושלם ולעצביה׃ והיה כי יבצע אדני את כל מעשהו בהר ציון ובירושלם אפקד על פרי גדל לבב מלך אשור ועל תפארת רום עיניו׃ כי אמר בכח ידי עשיתי ובחכמתי כי נבנותי ואסיר גבולת עמים ועתידתיהם שושתי ואוריד כאביר יושבים׃ ותמצא כקן ידי לחיל העמים וכאסף ביצים עזבות כל הארץ אני אספתי ולא היה נדד כנף ופצה פה ומצפצף׃ היתפאר הגרזן על החצב בו אם יתגדל המשור על מניפו כהניף שבט את מרימיו

והוא לא כן מדמי וליביה לא כן מחשיב ארי לשיצאה אמר בליביה ולאספא עממין לא בחים׃ ארי יימר הלא כל שלטוני כחדא כמלכין חשיבין קדמי׃ הלא כמא דכרכמיש בבישא קדמי כן כלנו אם לא כמא דארפד מסירא בידי כן חמת וכמא דעבדית לדמשק כן אעביד לשמרון׃ כמא דאשכחת ידי מלכון דפלחן לטעותא וצילמניהון מירושלם ומקמתא דשמרון׃ הלא כמא דעבדית לשמרון ולטעותהא כן אעביד לירושלם ולצלמניא די בה׃ ויהי ארי ישיצי יי למעבד ית כל דאמר בטורא דציון ובירושלם אסער על עובדי רם לבבא דמלכא דאתור ועל תושבחת רמות עינוהי׃ ארי אמר בתקוף ידי עבדית ובחוכמתי ארי סוכלתן אנא ואגליתי עממיא ממדינא למדינא וקרוי תושבחהון בזיתא ואחתירת בתקוף ית יתבי כרכין תקיפין׃ ואשכחית כקינה ידי ניכסי עממיא וכמכנש ביעין שביקין כל דיירי ארעא אנא כנשית ולא הוה נטיל מכא ושרי כא ופתח פומא וממליל מלא׃ האיפשר דישתבח חולילא על דחליל ביה למימר הא אנא חללית אם יתרברב מסרא על דנגיר בה למימר הלא אנא נגרית

כארמא

בלבבו ה' בקריאה וסימן והתברך בלבבו לאמר שלום יהיה לי · ובן במליצי שרי בבל דברי הימים · וישם דוד את הדברים האלה · והוא לא כן ידמה · ודבר אמת בלבבו וחד ובלבבו יגדיל : הלא ו' חס' בסיפר' וסימן כי יאמר הלא שרי יחדו · הלא ככרכמיש כלנו · הלא כאשר עשיתי לשמרון ולאליליה · הלא על האנשים הישבים · הלא אני מחשה · הלא מעט מזער : הגרזן ד' מיחדין בלישנ' וסימן לא תשחית את עצה לנדוח עליו גרזן · ונדחה ידו בגרזן · כרות היתפאר הגרזן על החוצב בו ומקבו' והגרזן כל כלי ברזל לא נשמע :

רש"י

והוא · סנחריב : לא כן ידמה · שהגזר' מאתי ואני שולחו : ידמה · קוייד"יר בלע"ז כי בלבבו להשמיד את הכל בגאוותו : כי יאמר וגומר · לכך גבה לבו : הלא ככרכמיש · פאשר בני כרכמיש שרים ושלטונים כן בני כלנו · על כן הם לא כארפד אשר הוא משלשנות חמת שלקחתי מארם ואם לא כדמשק שלקחתי מיד ארם כן עשיתי לשומרון אם לא כארפד חמת דבוק הוא כארפד של חמת לכך נקוד פתח : ופסיליהם · הן מירושלם ומשומרון מכאן שרשעי ישראל היו מספיקין אלילים לכל האומות ואהרי' בעובדים פסילי שומרון וירושלם כפלו בידי ולא הצילום פסליהם כך שומרון וירושלם לא תנצל : כאשר עשיתי לשומרון וגומר · זאת יאמר לאחר שיכבוש שומרון : והיה כי יבצע וגומר · אבל לא היה כמו שדימ' אלא מאחר שיגמור הקב"ה את כל מעשהו ונקמתו בישראל ובקלת ערי יהודה ומאותה ירא' יכנעו בני ציון וירושלם לשוב אלי אודיע למלך אשור כי לא בכחו גבר : אפקוד על פרי גודל לבב מלך אשור · על אשר השרה והרבה גודל לבב מלך להתהלל בכחו על שקר פרי גודל קלייס"מנט דגרנד"יא בלע"ז של לב סנחרי' : תפארת רום עיניו · על שנתפאר בגאותו · תפארת וכנט"כט בלע"ז : רום עיניו · גסות רוחו כענין שנאמר גבה עינים ורחב לב כי אמר בכח ידי עשיתי כל גבורותי ולא מאת הקב"ה : נבנותי · חכמתי : ועתידותיהם · מעמדם ומלבם : כביר יושבים · יושבים רבים · כביר פלוס"ורס בלע"ז : ואוריד · הורדתי מגדולתם : כקן · כקיני עופות הפקר : וכאסוף בצים עזובות · וכאשר יאסוף איש בצים עזובו' שעזבת' אמם ואין מוחה בידם לכסות עליהם : נודד כנף ופוצה פה ומצפצף · כל הלשון הזה נופל בעופות לפי שדימה אותם הגולי' לקן צפרי' ולבצים עזובות אמ' לשון זה לא כפכפו עליהם האב והאם : היתפאר הגרזן · הקב"ה אומר לא היה לך להתהלל שאת כי אינך אלא כגרזן שלי ואני החוצב בך נפרע על ידך מאויבי אתה המשור ואני המניפו · משור מניד"א בלע"ז ולי דרך המשור להתהלל על מניפו : כהניף שבט את מרימיו · כאילו היה השבט מניף את עצמו ואת יד המרימו והלא אין שבט מניפו אלא האדם : כהרים

רד"ק

והוא לא כן ידמה · כפול הענין במלות שונות · אמר כי מלך אשור לא יחשב כי הוא שלוחי ומטה זעמי · אבל חשב כי בכח ידו עושה מה שעושה מצליחת המו' והוא אינו יודע כי הוא שלוחו וכאשר הרבה אמפעטו מלהשחית והוא חושב להשחית הכל ואפילו ירושלם : לא מעט · אחר שהשחית כל הממלכות וגם רוב מלכות ישראל אמר שלא ישאר זה המעט והיא ירושל' שלא יכבוש אותה : כי יאמר · בלבבו · או לעמו · איך תעמד עיר או ממלכה לפני · הלא כל אחד משרי הוא חשוב כמלך ויש לכל אחד מה' עם גדול וחיל רב · או פירו' שרי מלכי' הם והם מלכי האומות שכבש : הלא ככרכמיש · אלה העיירו' על נהר פרת ממלכו' ארם וכבשם מלך אשור · לפיכך אמר הלא ככרכמיש כלומר זו כזו כי כולם היו שוו' לפני ונמסרו בידי · וכן שמרון כמוהם : וכלנו · הוא כלנה הוא הנזכר בספר עמוס : כאשר · לממלכות האליל ופסיליה' · כלו' אף על פי שיש בהם אלילים ופסילים לא היה בהם כח להציל אותם מידי מירושלם ומשמרון · פירוש שהיו חזקים מירושלם ומשמרו' · וכיון שלהם מצאה ידי כל שכן שמרון וירושלם · וזה אמר קודם שלכד שמרון ואחר שלכד שמרון אמר : הלא כאשר · אליליה ועצביה · ענין אחד במלו' שונות : והיה כי יבצע · כי ישלים · כמו ידיו תבצענה · בצע אמרתו · אמר כאשר ישלים ה' את כל מעשהו בגוי' ובישרא' על ידי מלך אשור בהר ציון ובירושלם אפקוד עליו עונות שחשב כי בכחו עשה מה שעשה בירושלם כי שם את מתנהו ושם נפקד עונו · ומה שאמר על פרי גודל לבב מלך אשור לפי שמחשבתו הרעה עשתה פירות שהיה מתפאר בה לבני אדם · והאמר בכח ידי עשיתי ובחכמתי כי נבונתי והיה מצליח בכל דרכיו לפיכ' היה חושב כי בחכמו' תלויה הצלחתו · זהו שאמר על פרי · וכפל הענין אמר ועל תפארת רום עיניו · כי גבהות הלב נראה בעינים · וכן אמר רום עינים ורחב לב : כי אמר · גבולות עמים · לפי שכבש כל הארצות כאילו הסיר כל הגבולות · כי לכל עם יש גבול לארצו לפי התפשט המלכות · כאמרך מלכות עם פלוני מכאן ועד כאן · וכיון שהוא כבוש הכל שב הכל מלכות אחת · וכאילו אין מלכיות הגוים נחלקות והנה הוא כאילו הסיר הגבולות : ועתידותיהם שושיתי · כהו'בי"וד וקרי ועתודותיהם בוי"ו · ואחד הוא בענין שוסיתי בשני שיני"ן · השני' קורין סי"ן והוא כמו סמ"ך · מן שוסים את הגרנות ושוסיתי פירוש עתודותיהם אוצרותיהם · לפי שממון האוצרות הוא [illegible] נערך לו · ויונתן תרגם וקרוי תושבחתהון בזיתי : ואוריד כאביר נוספת · או המלה נוספת מן כביר ואביר · ושניה' ענין [illegible] פי' אותם שיושבי' במקום כביר ואחזק אני אוריד אותם [illegible]יד לעתיד · כי הוי"ו בשוא · ושוסיתי עבר והנה עבר ועתיד [illegible]בש המדינות ועתיד לכבוש הארצות : ותמצא כקן ידי · כמו [illegible] עובר · וכן כתוב גם כן כעוף נודד קן משולח · אמר חיל [illegible]כמו שימצא האדם הקן ויקחנו ואין מוחה בידו כן אני לא [illegible] שיעמד כנגדי · וכמו שיאסוף אדם בצי' עזובות שאין האם [illegible]ליהם נודד כנפיו ומכה בקן למנוע מלקחתם אם יוכל · אבל [illegible] מניעה · כן אני לא מצאתי מונע לכל מה שלקחתי ואספתי · [illegible]כן במעשה · ולפי שהמשיל חיל עמים לקן ולבצי' עזובות [illegible] לפיכך אמר נודד כנף ופוצה פה ומצפצף ולמ"ד לחיל כלומר [illegible] הוא פעל יוצא · או יהיה פעל עומד כמבריו · והוא כמו [illegible]יה נובלי' תקראיה אלה נובלת · כלומר מנד עליה שהם [illegible] · מנד כנפיו שהוא נודד : היתפאר · אמר הנביא אלה [illegible]תימה איך יתפאר הגרזן על החוצב בו · והגרזן הוא מלך [illegible] וכפל הענין לחזק : ומשור הוא המגרה · ושרשו נסר : [illegible]

אבן עזרא

והוא ידמה · כמו כאשר דמיתי והוא מגזרת דמיון והטעם לא יחשב כי להוכיח שלחתיו רק אין לו מחשבה כי אם לעקור את הכל : כי אמר · בלבו הנה שבי שרי שהיו בתחלה שרים הנה מלכים על גוים : הלא ככרכמיש כלנו כמו ואכד וכלנה והם שמות מקומות נקראו על שם הבונים כמו מצרים : כאשר עשיתי לממלכות · עובדי ע"ז : מירושלם · הסביבות ירושלם והם ערי יהודה הבצורות שתפש : הלא · זאת הנבואה היא על סנחריב כאשר יבא להלחם על ירושלם : והיה כי יבצע · ישלים וכמוהו ידיו תבצענה : את כל מעשהו · להביא חיל סנחריב אל ציון : על פרי · כמו פרי מחשבתו : כי · עשיתי גבורה : נבונותי · מהשגוי' הנראי' מבנין נפעל · והסיר · עתיד והטעם על זמן עומד כמו יעשו עגל בחורב : ועתידותיהם שוסיתי · מגזרת ועתדה בשדה לך הממון שיזמן האד' שימליאכו לעתיד מימיו : ואוריד כאביר · ואם הוא באל"ף הוא נוסף והטעם אוריד היושבי' בארמון כביר · ויאמר ר' משה הכהן כי האל"ף עיקר כמו אביר הרועים והטעם כגבור : ותמצא · לחילי · ממון כמו את החיל הזה : נודד כנף · פועל יוצא והנה הכנף פעול בעבור שהמשילם לבצים והאפרוחים יולד מהם : היתפאר הגרזן · כלי הברזל שיחתך בו והוא מגזרת נגרזתי והנה הטעם כי השם המשילו ואין למשור רע כי אם יושר במגר' והוא מפעלי הכפל על משקל מעוז ומשל אח' כהניף שבט את מרימיו והטעם בהנפת השבט ותנופת נרימיו כי עיקר התנופה למרימיו כהרים מטה הרמה למרמים לא לעץ [illegible]

אורים ותומים

כי אמר בכח ידי עשיתי אמר אשר שאין לו יכולת וחכמה ולכון כנזכר בדומו עמים אין לו צורך שיעשה בגליתו' אשר כי מעלתו יעשה וזהו בכח ידי עשיתי זהו היכולת ובחכמתי כי נבונותי זהו החכמה ואסור גבולות עמים זהו הרצון וכאומ' אך דבר שפתים כי הוא שאמר בפיו שרוצה בו : היתפאר וגו' אמר שבעו שמניע המטה ומכה בלי תנועתו יקרא פועל אותה הכאה כמו כן המניע אותה המטה עם היד המרימו רצוני המניע יד אבירו ובמטה אשר בידו לא עץ ירצ' לא לבד יקרא פועל בהרים העץ אשר בו כפש בוטחת כי אולי אפש' לטעון שהוא רצון העץ פועל בנפשו ובוא להרים המטה שאין בו נפש בוטחת שלא נשארה טענה לטעון :

מנחה גדולה

בשני' על הא' לשלול שלל ולבוז בז והשלית בימי צדקיהו לשומו [illegible]

[illegible]

והיה כי יבלע ה' את כל מעשהו וכו' עיין רש"י ז"ל והרא"בע ז"ל וכן הרד"ק ז"ל והוסיף ומהרי"א ז"ל והוסיף אמר אפקוד כמדבר בעדו והיה ראוי לו' יפקוד ה' לפי שהנביא שליח ה' הוא מדבר השליח המדבר הנוסח של משלחו או אמר אפקוד על הנביא כאילו אמר בהר ציון ובירושלים אפקוד בו הפקידה מהנביא היא שיתפלל לה' על פרי גודל לבב מלך אשור ותפילתו מעשה פירות ופרי פירות ויהיה נחשב כאילו הוא הפוקד בהם שע"י תפילתו נעשה הכל עד כאן:

ולע"דן כי תחילת ה' נבואה הזאת היא כי כה אמר ה' אלי בחזקת היד וגו' שהיא בשם ההוי"ה שמו המיוחד לרחם ושאר היעודים היו בשם אדנות שמורה על אדנות ודין אך היא מיד' הדין הרפה והיא הרצועה המוכיחה את ישראל בשמאל דוחה וימין מקרבת ולז"א כאן: והיה כי יבלע ה' את כל מעשהו בהר ציון ובירושלם שהוא מתנהג ציון וירושלים בבילוע ופשרה כאמור בדין ורחמים וזהו לשון יבלע מלשון בילוע ופשרה וכאשר יבלע ע"י שם זה אז אפקוד על פרי וכו' אפקוד בשם ההוי"ה הנזכר בפסוק כה אמר ה' בחזקת היד כי הרשעים במעשיהם מהפכים מידת הרחמים למידת הדין וז"ש אפקוד שאילו אמר יפקוד היה חוזר אל שם אדני הנזכר · ואמר על פרי גודל לבב מלך אשור כי גודל הלב עשה פרי והפרי הוא הדיבור כי אמר בכח ידי וראוי לפקוד על האמירה הזאת שהיא פרי גודל לבבו של מלך אשור ועוד אפקוד על מה שהתפאר ברום עיניו שרוממות עיניו למעלה מורה שלא זו בלבד יוכל עם אנשים כי אם גם עם אלהים אשר בשמים ממעל יוכל ולא יבצר ממנו ומילין לצד עילאה ממליל ז"ש ועל תפארת ר"ל על התפארות אשר התפאר ברום עיניו שהרים למעלה שהורה שכביר מצאה ידו אפי' ברום שמים ז"ש ועל תפארת רום עיניו כי המצר לישראל כאילו מצר להקב"ה כי לו הגדולה והגבורה והתפארת ועל דרך הסוד ועל תפארת ישראל היה רום עיניו ולכן תבא אליו הפקידה מתפארת שהוא שם ההויה הנז' בכה אמר ה' בחזקת היד הנז' בתחילה הענייניס האלו ועליו אמר אפקוד כי הוא הפקיד על מלך אשור כיון שעד הוהו מקום על הפאר"ת רום עיניו · או יהיה פרי גודל לבו מה שהצר לישראל ואומרו כי אמר ראייה לגודל לבבו:

כי אמר וכו' ותמצא וכו' עיין רש"י ז"ל והרא"בע ז"ל והרד"ק ז"ל וכן מהרי"א ז"ל ככל הנז"ל והוסיף ועתידותיהם אפשר שאמר על הנבואות שהיו העמים בוטחים בהם וסנחריב ברוב כחו שסה הכל ותמצא כקן הפקר כל העולם ולפי שהמלחמה צריכה עצה וגבורה לזה אמר בכח ידי עשיתי זו גבורה ובחכמתי כי נבונותי זו עצה וחכמה ע"כ ודברי המתרגם שתרגם ואסיר גבולות עמים והגליתי עממיא ממדינה למדינה פי' כמו מסורם ואסיר עמים מגבולות כמו שעשה יוסף הצדיק כדי שלא ימרדו בו כך הסירם סנחריב מגבולותם שהושיב כל אחד ואחד בגבול חבירו:

ולע"דן שאמר בחכמתי כי נבונותי לפי שהוא מתגאה בכח שהוא שלו וכח ידו וגם על החכמה אמר שלא קבלה מזולתו כשמה שנקרא' חכמה אבל בחכמתו שאני הבנתי אותו' מהבנתי במלא שהיא חכמה מכלל בינה כמבין דבר מתוך דבר ולא מקובלת מזולתי וזהו ובחכמתי כי נבונותי וזהו כבונותי ולא אמר כי הבנתי שיהיה אפשר שהבנתי מתוך דברי זולתי אבל נבונותי הוא שהוא הלך כל כך חלוקות ובטלם עד שהסכים אל האמת וכיון שנבונותי על כן מובטח אני בכחי וחכמתי שאסיר לעתיד אותם שהם מכוונים לגבולות עמים אלו ישראל שנא' בהם בהנחל עליון גוים בהפרידו בני אדם יצב גבולות עמים למספר בני ישראל וכמו שפירשו בו הראשונים שהציב ה' גבולות עמים שבעים אומות מכוון למספר בני ישראל שבא שהיו יוצאי ירכו שבעים נפש לזה אמר כאן ואסיר לעתיד גבולות עמים כאמור ועתידותיהם כבר שוסתי חלק מה אבל דעתי להוריד ולהשפיל חלילה למי שהוא כביר היושבים למטה הוא י"ת וי"א המעמידם ובסמוך באמרו היתפאר הגרזן וכו' יוכיח שהיה סנחריב מתגדל על השם יתברך ובזה מובן שאמר ואסיר ואוריד בש"א תחת הו"ו שהוא עתיד ובישראל מדבר ויגיד עליו הכתוב שאחרי זה שאו' ותמצא כקן ידי לחול העמים שלחיל העמים מצאה ידי כקן וכאסוף בצים עזובות כל הארץ שכיון שכבשתו תחלה חיל העמים והם הראשיים במלכיות שאר כל הארץ היו כבצים עזובות שכמו שהבצי' בעמוד האם עליהם מחממת אותם ומוציאה אפרוחים כך בעמוד חיל העמי' על כל הארץ איש איש בדגלו מוציאים פירות האפרוחים אמנם אחר שמצאה כקן העומד כעופות המקוננים כך כבשתי בתחלה כבש המלכיות והמלכים החזקים חיל העמים וכחס ואחר כך וכאסוף בצים עזובות כל הארץ אני אספתי אפי' בלי עם מלחמה רק בכתב ידי אליהם מיד נכנעו אלי ולא היה נודד וכו' ובאחרונה שהיו כבצים עזובות לא כן כאשר היו כקן שאז היה מי שמצפצף כמשל הקן שיש שם האב והאם אם כן באו אלו השני משלים של הקן ושל בצים עזובות האחד בתחילת הכיבוש ובכבוש המלכי' החזקים היה כקן ואחר כך בכיבוש הממלכות השפלות כמשלו כבצים עזובות · עוד אפשר שאמר ואסיר גבולות עמים וגו' כפשוטו על הגוים ומ"ש ואוריד כביר יושבים אלו ישראל שהיו למעלה ככתוב והיית רק למעלה עליו הוא או' ואוריד כביר יושבים והכתיב כאביר ר"ל העם שהוא דומה כאביר הוא יתברך שהוא אביר יעקב ז"ש כאביר יושבים היושבים הדומים כאביר כביכול כמו שפירשתי בכלי חמדה בפסוק ידמה לה' בבני אלים שבני האלים אברהם יצחק ויעקב יש בהם מי שידמה לה' הוא גוזר והם מבטלים ולז"א ותמצא כקן ידי על גבולות עמים וז"ש לחיל עמים אמגם לישראל היושבים בארץ לא היו כקן שיש בו קן ליפור מצפצף אלא וכאסוף בצים עזובות כך כל הארץ אני אספתי ולא היה נודד כנף ופוצה פה וכו' כי ישראל כשאין להם השגחה אלהי"ת הרי הם גרועים יותר ויותר מן כל האומות ולזה המשילם אל הבצים וגם לעזובות לחולשתם להורות על הזמן שהם עזובים מהשגחתו יתברך שאז אין בהם נודד כנף ופוצה פה ומצפצף · ואמר נודד כנף שלא היה בהם בורח משעבודו נודד כנף לברוח ולא מתרעם וזה פוצה פה ומצפצף:

היתפאר הגרזן וגו' עיין רש"י ז"ל והרא"בע והרד"ק ז"ל ומהרי"א ז"ל היתפאר הגרזן כו' שהחוצב בו הוא השי"ת והוא העיקרי בפורענות ישר' כמעשה הגרזן עם החוצב שהחוצב בו עיקר וזהו לא עץ שהעץ אינו כלום אלא המרימו כמו שת"י כנז' · ומ"ש את מרימיו תיבת את כמו עם וי"מ אם יתגדל המישור על מניפו בקלות בהרים שבט ולא שיתגדל על מרימיו כהרים מטה קל לא עץ לא כהרים עץ כבד ועוד אפשר שבכלי ביד פועל בו ישבו על שני פנים או הוא כלי מה יניעהו הפועל כגרזן וזולתו מכלי האומנים או הוא כלי חי יניע עצמו ואת מניפו כשבט עבד המלך ששבט העבד ההוא ושררתו הוא כלי אבל הוא כלי חי וז"ש היתפאר האיש אשר הוא כגרזן ביד החוצב בו או כמשור ביד מניפו שהם כלים כשיאמר שהוא מניף עצמו כהניף שבט שהוא הכלי החי שלא לבד הוא מניף את עצמו כי אם גם את מרימו ולהשלים המשל אמר מטה לא עץ כי המטה מכל שהוא מטה הוא מרים את מרימיו לא מכל שהוא עץ והיה לו לסנחריב לדעת כי הוא בידי כעץ והיכולת אשר בידו הוא המטה ואין לו להתפאר על המטה הזה אבל המט' יתפאר עליו והוא מאמר קצר והכוונה בו ידועה ע"כ:

ולע"דן דכפל משל הגרזן והמישור שהם כנגד שתי פעולות אשר עשה סנחריב בישראל כאחת שהרג מהם כמה וכמה כעין הגרזן הכורת כך הכרית כמה נפשות מישראל ועל זה אמ' היתפאר הגרזן על החוצב בו · והשנית הנותרים אשר הגלה אותם ממקומות מושבותיהם כנוסר הזה במשור וז"ש אם יתגדל המשור על מניפו או יאמר זה בסגנון אחר היתפא' הגרזן על החוצב בו כנגד מה שעשה בישראל עשרת השבטים להכרית אמנם ממה שחושב לעשות כמו כן ביהודה אבל לא תקום ולא תהיה כמו שאמר והיה כי יבלע ה' את כל מעשהו שיהיה בלוע זה בהר ציון ובירושלים דרך פשרה יאמר די בגלות השבטים וינצל יהודה וירושלים ואז יפקוד על פרי גודל לבב מלך אשור וכו' כי בזה נושאים ונותנים אלו הפסוקים ועל זה אמר אם יתגדל המשור השותך ונוסר עץ א' לשנים היתגדל על מניפו ככה סנחריב על כרחו עשה מעשה המשו' שהרי לקח והגלה את עשרת השבטים ואת יהודה הניח ע"כ ואעפ"י שהיה בדעתו לקחתם יחדיו הנה נשארו כנוסר במשור ונשארו שבט יהודה וא"כ היתגדל המישור על מניפו ואמר על לפי שסנחריב היה מתפאר על הת[illegible]כ יכול עליו וכדפרשית בפסו' ואוריד כביר יושבים שאמר זה על השי"ת שהוא כביר ואביר [illegible] למטה או היושבים ראשונה במלכו' שמים' למעלה אוריד אותו ממעלתו והוא פועל הכח כמוהו שיתפאר על החוצב בו ולא זו בלבד להתפאר על החוצב בו אלא שזהו דעתך שהיה כהניף את מרימיו כאילו היה הדבר בהפך שהניף שבט את מרימיו וכהרי' מטה שלא היה עץ אלא ב"א שירים את מרימיו ככה זהו דעתך עליו ולא תחשב לך לחכמה אלא אוולת היא לך כי עץ הוא מיער כרתו ואמר מרימיו בלשון רבים לפי שהשבט יש לו שני מרימים האחד בפועל והאחד בכח בפועל האיש המכ'בו על פי המלך ובכח החוט' שהוא מסבב הרמתו והמלך ג"כ מרימו בכח שגם הוא גוזר הרמתו ולז"א מרימיו בלשון רבים:

ואני הצעיר מרדכי הכהן י"צו כלע"ד לפרש היתפא' וכו' אם יתגדל וכו' כלומר אם יכול להתפא' הגרזן על החוצב ואם יוכל להתגדל המשו' על מניפו אינו מתפאר ומתגדל רק כמו שמגיף שבט את מרימיו כלומר שבהיות השבט ביד מרימיו מתכופף עצמו בו ומטיל אימה עם אותו השבט לא כמרים שבט לבד אלא כהרים מטה שהוא חזק מטה עוז ולא במטה של עץ אלא כאלו הוא של ברזל הכה כי השבט הדק הוא מניף את בעליו שאילולי הוא לא יוכל בעליו להטיל אימה כ"כ בזמן אשר השבט בידו כן בזה האופן יכול הגרזן להתפאר על החוצב והמשור על מניפו בטענה זו שאלמלא הם לא יעשה כלום כמו מרים השבט הנזכר כך לא יתפאר הגרזן שהוא החוצב וכן המשור כמו סנחריב שאמר בכח ידי עשיתי וכו' ע"כ:

לכן ישלח האדון וגו' לחז"ל סנהדרין פ"ח מאי במשמניו רזון אמר הקב"ה יבא חזקיהו שיש לו שמונה שמות ויפרע מסנחריב שיש לו שמונה שמות דכתיב כי ילד יולד לנו וכו' בן ניתן לנו ויקרא שמו פלא יועץ אל גבור אבי עד שר שלום והא איכא חזקיהו שחזקו יה ד"א שחזק את ישראל לאביהם שבשמים סנחריב דכתיב ביה תגלת פלאסר שלמנאסר עלמנאסר פול סרגון פרגין אסנפרא רבא יקירא והא איכא סנחריב שסיחתו ריב ד"א שסח ונער דברים כלפי מעלה ע"פ א"כ דרשו במשמניו שהוא לשון שמנה ולפי זה הי"ל בשמניו רזון אמר במשמניו לרמוז שיהיה רזון לסנחריב במשמניו כמשך מזכות חזקיהו ומעשיו הטובים אשר שמותיו הורים על כושר מעשיו ומשמניו של חזקיה ימשך הרזון לשמניו של סנחריב: ובמסכת שבת ותחת כבודו יקד יקוד כיקוד אש אר"י תחת כבודו ול' כבודו ממש ר' יוחנן לטעמיה דרבי יוחנן קרי למאניה מכבדותי רבי אליעז' אומר תחת כבודו כבודו ממש רבי שמואל בר נחמני אומר תחת כשריפת בני אהרן מה להלן שריפ' נשמה וגוף קיים אף כאן שריפת נשמה וגוף קיים עד כאן לשונו · ופרש"י ז"ל בין לרבי יוחנן בין לר' אלעזר גופו נשרף אלא ר' יוחנן משמע ליה כמו התחת רגליו לשון תחתית וכבודו הייני בגדין וה"ק תחת בגדיהם של חיילותיו של סנחריב יקד יקוד ולא נשרפו בגדיהם: ור' אלעזר משמע ליה תחת חליפין כמו ישלם תחת השור משום דר' אליעזר לא קרי למאניה מכבדותי הילכך על כרחין כבודו היינו גופו וה"ק כבודו ממש ישרף ותחתיו יהא אפר ושריפה כיקוד אש · ור' שמואל משמע ליה תחת כר' יוחנן וכבודו כר' אלעזר הילכך קרא כרבי יוחנן מדרש ותחת כבודו נשרף ולא כבודו ממש והאי כבודו גופו הוא והילכך כשריפת בני אהרן שריפת נשמה וגוף קיים כדאמרינן בסנהדרין בארבע מיתות עד כאן: ולע"דן דר' אלעזר כיקוד אש אתא לו' שיהא תחת הגוף וחליפיו אפר כיקוד אש שמניח אפר בחליפי הדבר השרוף אבל כפל יקד יקוד לא דייק: ולר' שמואל פיקוד אש לרמוז אל האש הנזכר בפרשת שמיני גבי בני אהרן ותצא אש מלפני ה' וגו' וזהו כיקוד אותו האש של נדב ואביהוא כך יהיה יקד יקוד של מחנה סנחריב שריפ' נשמה וגוף קיים אבל יקד יקוד כמי לא דייק: אמנם לר' יוחנן תחת ה"ק כבודו יקד שתחת מלבושיו היה יקד שנשרף הגוף וגם הנשמה וז"ש יקד יקוד כפול והייתה שריפת הגוף שם כיקוד אש גשמי השורף ממש והוא פלא שכיולן המלבושים לשלל לישראל: ועיין רש"י ז"ל והרא"בע ז"ל והרד"ק ז"ל וכן מהרי"א ז"ל והרחיב תחת כבודו שהי' מתכבד ואו' בכח ידי עשיתי ובחכמתי כי נבונותי וגו' ע"כ נשרף וגו' ע"כ:

ולע"דן לכן אמר לכן לפי שנתגאה סנחריב ככתוב ביד מלאכיך חרפת וגו' שחירף על ידי שליח לכך אמר שישלח לו על ידי שליח כמו שאחז"ל שצוה לגבריאל אגב אורחיה בלאתו לבשל הפירות שרוף אותם וז"ש ישלח לשון שליחות ישלח האדון ה' צבאות שממה שהוא אדון צבאו' מעלה ישלח גבריאל שהוא ראש מחנה השמאל לפני ה' והנה יהיה במשמניו רזון שפתאום עם היותם שמנים והשנים יבא להם הרזון ולמ"ד שריפת נשמה וגוף קיים כיחא טפי שיהיו שמנים בגופם קיים וישלח רזון בנפשם וז"ש רזון או יאמר במשמניו רזון כנז' מחז"ל שבשלת גבריאל לבשל הפירו' ולהשמין אותם שיהיו שמנות ומשמינים אוכליהם זה אפשר שכיון הפסוק במשמניו באותו ההולך בשליחות משמניו על ידו ישלח גם כן ותחת מה שהלל כבודו יתברך שאמר ואוריד כביר יושבים יקד יקוד כיקוד אש ואמר יקר על גבריאל שהוא יקד כאמור והוא יקוד את מחנה סנחריב כיקוד אש · ואפשר ותחת כבודו של האדון אדני צבאות יש שם תחת הכבוד העליון מלאך גבריאל שהוא יקד כאמור והוא יקוד את מחנה סנחריב כיקוד אש ולחז"ל שאמרו מפני שמן של חזקיהו חובל עולו של סנחריב כפרש ג"כ דרך דרשה באו' במשמניו לשון שמן בזכות שמניו של חזקיהו ישלח רזון בחיל סנחריב עד וחובל עול מפני שמן וחובל עולו של סנחריב מפני שמנו של חזקיה:

והיה אור ישראל וגו' סותר טוב אור ישראל לאש זה חזקיהו וקדושו ללהבה זה ישעיה ובערה ואכלה שיתו ושמירו זה סנחריב יצאת האש מבין שניהם ואכלה אותו: ולע"דן לדקד' מאי קשיה להו לחז"ל בפסוק עד שהוציאו מפשוטו שהוא על הקב"ה ועוד מאי קאמר יצאת האש מבין שניהם וגו' שזה סותר דבריו הקודמים שאמר אור ישרא' לאש זה חזקיהו דא"כ האש לחזקיהו והלהבה לישעיהו ואם כן היך יצאת האש מבין שניהם · ונראה לפי שחזקיהו טרח לזכות את ישרא' באור תורה ונעץ חרב בפתח בית המדרש ויצא בידו שכולם ידעי אפי' דיני טומאה וטהרה ואפי' תינוק ותינוקות ועל זה אמרו והיה אור ישראל זה חזקיהו שהאיר פני ישראל בהלכה וישעיהו רבים השיב מעון בתוכחותיו והתראותיו ועל כן דרשו וקדושו זה ישעיהו ולהיות התורה משולה באש וימינו אש דת למו לכך כתיב יהיה אור ישראל לאש כי אור התורה יהיה לאש למחנה סנחריב וקדוש זה ישעיהו בזכותו תלה להבה ולפי שאין ספק שישעיה גם כן זכה את ישרא' בתורה גם כן ללמדם תורת אמת הייתה בפיהו אלא שהעיקר היה זוכה בתוכחות שעל כן נקראו וקדושו ללהבה ללהב מחנה סנחריב לכך אמר המאמר יצאת אש מבין שניהם כי גם לישעיהו חלק באש ויוצאה היא מבין שניהם אך העיקר באש לחזקיהו ולישעיהו חלק בה אך לא כישעיהו ועוד לו לישעיהו הלהבה מצד וקדושו ולזה לדק אומרו יצאת האש מבין שניהם כאילו שניהם היו בה בשותפות והוכיח כן הפסוק במ"ש ובערה ואכלה כאילו מדבר בלהבה בלשון נקיבה ואין בערה לודק אלא באש אם כן על כרחך בעל הלהבה הוא ישעיהו יש לו חלק מה באש באופן שהאש יצאת מבין שניהם ובזכותם יחדיו והכריח כן לחז"ל שלא רצו לפרש אור ישראל על הקב"ה שהרי כתיב לכן ישלח וגו' על ידי שליח ולא ע"י עצמו וא"כ אור ישר' לאש למה לי אלא ודאי על חזקיה וישעיהו קאמר · ועיין רש"י ז"ל והרא"בע וכן הרד"ק ז"ל וכן מהרי"א בקירוב: ולע"דן אור ישראל על כל צדיק המאיר פנים בהלכה ובתורה אור יהיה לאש בוער וכל מי שהוא קדוש ופרוש גאור בערוה ובלתי מתלהב לה יהיה ללהבה למחנה סנחריב · או יאמר אור ישראל על השם יתברך וקדושו על המלאך גבריאל שהוא דין והלהבה הזאת הכלה מחנה אשור וזהו ובערה ואכלה בלשון נקבה והמשילם לשמיר ולשית לקלות הבערה והכלוי שהאש בוער ומכלה אותם בנקל וז"ש ואכלה שיתו ושמירו ביום אחד שלהיותו כלה ביום א' מהר המשילו לשמיר ושית מלבד בחינת המפרשים שקראו בן למחנה אשור להיותם קוץ מכאיב לכל העולם:

וכבוד יערו וכרמילו וגו' עיין רש"י ז"ל וכן הרא"בע ז"ל והרד"ק ז"ל וכן הביא מהרי"א ז"ל בשם הרד"ק והקשה עליו ואמר ולא מצאתי אשר דבר בדעת כי כבר יתחייבו לו כל הספקות שיפלו בדעות עצמם · ולכך נראה שנשרפו איבריהם הפנימיים ורוחם עם הקהות השורפת שלטה בהם המתלהבת בלב ולפי שהאיברים החיצונים נשארו אמר והנה כלם פגרים מתים כי פגר הוא חיצוניות הגוף הנראה לעינים ולדק גם כן דעת האו' שנשרף הגוף והנפש דמה שנשרפו האיברים הפנימיים ועליהם אמר ותחת כבודו יקד יקוד כיקוד אש ועל אותם איברים הפנימיים אמר מנפש ועד בשר יכלה ע"כ: ולע"דן להקשות על דבריו דלר' יוחנן שקורא כבודו למלבושיו כמו שאמר ר"י ז"ל לטעמי' דקרי למאני מכבודתי וזהו ותחת כבודו על הלבוש ולא כבודו ולדברי מהרי"א שהשריפה לא הייתה באיברים החיצוניים כי אם בפנימיים יקשה דאם כן לא היה היקוד תחת כבודו שהוא הלבוש שהרי גוף קיים כי מה שנשרף מהגוף הוא פנימיותו: גם יקשה על דבריו שהקשה לדברי הרד"ק ז"ל ואמר לא מצאתי אשר דבר וגו' כי אשר דבר יש וז"ש הוא דוחק כי חלק מה מהאיברים החיצונים נשרפו וחלק מה נשארו ומ"ד תחת כבודו על המלבוש שתחתיו היה היקוד ניחא שהוא בבחינת החלק מה שנשרף מהאיברים החיצוניים שזהו ותחת כבודו ולמ"ד שנשרף הנפש ולא הגוף הוא בבחינת החלק רובו שנשאר מהגוף קיים הן אמת שרחוק קצת להרד"ק מ"ש כשריפת בני אהרן דמשמע דומה בדומה מה בני אהרן לא נשרף מגופם כלל כך מחנה אשור לא נשרף כלל מגופם · ובזה גם כן נתפרשו הפסוקים שהאו' מנפש ועד בשר יכלה ועד קצת בשר קאמר · והפסוק האו' פגרים מתים על רוב הפגר הנשאר קאמר · הן אמת דתיב' יכלה לא דייק דמשמע כלייה: עוד הייתי יכול לו' שחלק מן המחנה בערה בם אש ה' ובגופם ועליהם אמר מנפש ועד בשר יכלה לחלוטים ומהם הייתה שריפתם כבני אהרן שריפת נשמ' וגוף קיים ועליהם נא' והנה כולם פגרים מתים אבל האמוראים קשה לייישב דבריהם ודוחק לו' דמר אמר חדא ומר אמר חדא ולא פליגי וצ"ע: ויש קצת הוכחה לפי' זה ממה שהזכיר פרטי' מחנה אשור מהם דימה אותם הפחותים אל שיתו ושמירו ומה' הנכבדים אמר בהם וכבוד יערו וכרמילו מנפש ועד בשר יכלה שזה יוכיח כמו שפירשתי שיש מהם שמנפש ועד בשר יכלה גוף ונפש ומהם נפש בלא גוף ועליהם אמר והנה כולם פגרים מתים · וכיוצא בזה פי' מהרי"א ז"ל בהבנת הפסוק אלא שהשיב הדבר אל שריפת האיברים הפנימיים כשיטתו הנז"ל והוא שאמר וכבוד יערו וכרמילו על הנכבדים והשרים שבמחנה אשור מנפש ועד בשר יכלה כי למעלה' המשילם לעצי היער וכרמל והפחותים לשמיר ושית והנה אותם הנכבדי' והשרים שבמתנהו מנפש ועד בשר יכלה אותם האש השורף ההוא ובאר ואמר אופן השריפה באומרו והיה כמסוס נוסס ר"ל שמהנך השריפה ימס רוחם ונפשם ואיבריהם הפנימיים כי כולו יהיה נמס ומסוי מבפנים ע"כ: ולשיטתי שהנכבדים אשר דימה אותם אל כבוד יערו וכרמילו כאמור לפי שהם המייעצים אותו להרע לישראל לזה אמר שיכלה אותם כליה החלטית נשמה וגוף ומתחיל הכליון מהנפש אל הבשר וז"ש

מנפש

כְּהָרִים מַטֶּה לֹא־עֵץ׃ לָכֵן יְשַׁלַּח הָאָדוֹן אֲדֹנָי צְבָאוֹת בְּמִשְׁמַנָּיו רָזוֹן וְתַחַת כְּבֹדוֹ יֵקַד יְקֹד כִּיקוֹד אֵשׁ׃ וְהָיָה אוֹר־יִשְׂרָאֵל לְאֵשׁ וּקְדוֹשׁוֹ לְלֶהָבָה וּבָעֲרָה וְאָכְלָה שִׁיתוֹ וּשְׁמִירוֹ בְּיוֹם אֶחָד׃ וּכְבוֹד יַעְרוֹ וְכַרְמִלּוֹ מִנֶּפֶשׁ וְעַד־בָּשָׂר יְכַלֶּה וְהָיָה כִּמְסֹס נֹסֵס׃ וּשְׁאָר עֵץ יַעְרוֹ מִסְפָּר יִהְיוּ וְנַעַר יִכְתְּבֵם׃ וְהָיָה בַּיּוֹם הַהוּא לֹא־יוֹסִיף עוֹד שְׁאָר יִשְׂרָאֵל וּפְלֵיטַת בֵּית־יַעֲקֹב לְהִשָּׁעֵן עַל־מַכֵּהוּ וְנִשְׁעַן עַל־יְהוָה קְדוֹשׁ יִשְׂרָאֵל בֶּאֱמֶת׃ שְׁאָר יָשׁוּב שְׁאָר יַעֲקֹב אֶל־אֵל גִּבּוֹר׃ כִּי אִם־יִהְיֶה עַמְּךָ יִשְׂרָאֵל כְּחוֹל הַיָּם שְׁאָר יָשׁוּב בּוֹ כִּלָּיוֹן חָרוּץ שׁוֹטֵף צְדָקָה׃ כִּי כָלָה וְנֶחֱרָצָה אֲדֹנָי יְהוִה צְבָאוֹת עֹשֶׂה בְּקֶרֶב כָּל־הָאָרֶץ׃ לָכֵן כֹּה־אָמַר אֲדֹנָי יְהוִה צְבָאוֹת אַל־תִּירָא עַמִּי יֹשֵׁב צִיּוֹן מֵאַשּׁוּר בַּשֵּׁבֶט יַכֶּכָּה וּמַטֵּהוּ יִשָּׂא־עָלֶיךָ בְּדֶרֶךְ מִצְרָיִם׃ כִּי־עוֹד מְעַט מִזְעָר וְכָלָה
זעם

כְּאַרְמָא חוּטְרָא לְמִמְחֵי לָא חוּטְרָא מָחֵי אֱלָהֵין מָאן דְּמָחֵי בֵּיהּ׃ חֲלַף דְּאִתְרַבְרַב מַלְכָּא דְאָתוּר בְּכֵן יְשַׁלַּח רִבּוֹן עָלְמָא יְיָ צְבָאוֹת בְּרַבְרְבָנוֹהִי מַחָא וּתְחוֹת יְקָרְהוֹן מֵיקַד יוֹקְדוּן כִּיקִידַת אִישָׁא׃ וִיהֵי מָרֵיהּ נְהוֹרֵיהּ יִשְׂרָאֵל וְקַדִּישֵׁיהּ מֵימְרֵיהּ תַּקִּיף כְּאֶשָּׁתָא וּפִתְגָּמוֹהִי כְּשַׁלְהוֹבִיתָא וְיִקְטוֹל וִישֵׁיצֵי שִׁלְטוֹנוֹהִי וְטוּרְנוֹהִי בְּיוֹמָא חָד׃ וִיקַר סַגֵּי מַשִּׁירְיָתֵיהּ נַפְשְׁהוֹן עִם פִּגְרֵיהוֹן יְשֵׁיצֵי וִיהֵי תְּבִיר וַעֲרִיק׃ וּשְׁאַר עַבְדֵי קְרָבֵיהּ יְסוּפוּן לְמֶהֱוֵי עַם דְּמִנְיָין וּמַלְכוּ חַלָּשָׁא יִתְחַשְׁבוּן׃ וִיהֵי בְּעִידָּנָא הַהִיא לָא יוֹסְפוּן עוֹד שְׁאָרָא דְּיִשְׂרָאֵל וְשֵׁיזָבַת בֵּית יַעֲקֹב לְאִסְתַּמְכָא עַל עַמְמַיָּא דַּהֲווֹ מַפְלְחִין בְּהוֹן וְיִסְתַּמְכוּן עַל מֵימְרָא דַיְיָ קַדִּישָׁא דְּיִשְׂרָאֵל בִּקְשׁוֹט׃ שְׁאַר דְּלָא חָטוּ וּדְתָבוּ מֵחֶטְאָה שְׁאָרָא דְּבֵית יַעֲקֹב יְתוּבוּן לְמִפְלַח קֳדָם אֱלָהָא גִּבָּרָא׃ אֲרֵי אִם יְהֵי עַמָּךְ יִשְׂרָאֵל סַגִּי כְּחָלָא דְיַמָּא שְׁאַר דְּלָא חָטוּ וּדְתָבוּ מֵחַטָּאָה יִתְעַבְדוּן לְהוֹן גְּבוּרָן דְּמִתְגַּבְּרָן וּמַדְבְּרָן בִּזְכוּ׃ אֲרֵי גְמִירָא וְשֵׁיצָאָה יְיָ אֱלֹהִים צְבָאוֹת עָבֵד עִם כָּל רַשִׁיעֵי בְּגוֹ אַרְעָא׃ בְּכֵן כִּדְנַן אָמַר יְיָ אֱלֹהִים צְבָאוֹת לָא תִדְחַל עַמִּי יָתֵיב צִיּוֹן מֵאַתּוּרָאָה בְּשׁוּלְטָנֵיהּ יִמְחִינָךְ וּמַרְוָתֵיהּ יִרְמֵי עֲלָךְ כַּד בְּאוֹרַח מִצְרָיִם׃ אֲרֵי עוֹד צִבְחַר כִּזְעֵיר וִיסוּפוּן לְוָטַיָּא מִנְּכוֹן דְּבֵית יַעֲקֹב
ורוגזי

ונחרצה ג׳ בקריאה וסימ׳ כי כלה ונחרצה · ועתה אל תתלוצצו · והגביר ברית לרבים · וא׳ נחרצה כי נחרצה נעשתה : יככה ג׳ בקריאה וסימ׳ למה יככה נפש · מאשור בשבט יככה · יומם השמש לא יככה :

רד״ק

ואומר כהרים מטה לחזק הענין · ופירוש לא עץ זה המטה לא יבא שיהא עץ כשאר העצים · כלו׳ לא יגדל יותר ממה שהוא עתה ומעתה בהתפארו יסוף ויכלה : לכן ישלח האדון · בעבור זה שלא חשב הוא שיש עליון מכהו אותו אלא אמר כי בכחו ובחכמתו היה עושה מה שהיה עושה לפיכך יראה לו האל כי הוא האדון והוא האדון לצבאות מעלה ולצבאו׳ מטה והוא ישלח בצבאותיו מגפה · ואמר רזון והוא המות · כמו וישלח רזון בנפשם · ועוד לפי שאמר במשמניו אמר גם כן רזון · ופירוש במשמניו גדולים שבהם גבורים ובריאים · כמו ויכחד כל גבור חיל ונגיד וכו׳ וכן נקראו הבריאים והחזקים בלשון הזה · כאמרו כל שמן וכל איש חיל וכן אמר ויהרג במשמניהם ובחורי ישראל הכריע : ותחת כבודו · ובמקום כבודו כלומר במקום שהיה שם מתכבד מחנהו הגדול והעצום שם יקד יקוד כיקוד אש תבער בו מגפה שורפת שתשרפנו כשרפת אש : והיה אור ישראל · האל שהוא אור ישראל והאיר להם בחשכה שהיו בה · כמו שאמר למעלה העם ההולכים בחשך ראו אור גדול · והנה האל יתברך כמו האור המאיר והאוכל ויאיר לישראל ויאכל במחנה אשור · וכפל הענין במלו׳ שונות לחזק הענין ופירוש שיתו ושמירו כתרגומו וקרא השרים הגדולי׳ שבמחנהו קוצים לפי שבהם היה מכאיב העולם כקוץ מכאיב : וכבוד יערו וכרמלו · היער הוא מקום העצים הגדולים והארזים והכרמל הוא מקום העבוד שבו שדות וכרמי׳ · והמשיל מחנ׳ אשור ליער ולכרמל כי היו במחנהו מלכים ושרים גדולים והיה במחנהו די לכל צרכיהם וממון רב משלל מצרים וכוש והיה בהם עם רב עובדי אדמה וזולתם · וכבוד כל המחנה מתו כולם · ומה שאמר מנפש ועד בשר יכלה · מראה כי הגוף גם כן נשרף · ויש בזה מחלוקת בדברי רבותינו · וחלקו על פסוק ותחת כבודו ולא כבודו ממש כמו שהו׳ בפרק חלק והנה פסוק זה מסייע למי שאומר כי הנפש עם הגוף נשרפו · והפסוק שאמר וישכימו בבקר והנה כולם פגרים מתים מסייע למי שאמר נשמה נשרפה וגוף קיים · כי הפגרים היו אלה שהיו מתים · ואף על פי שהם לא הביאו אלא שני פסוקים הנה מראה טעם כל אחד ואחד · ויוכל לתרץ שני הפסוקים כי נשרף מקצת גופם · וכן אומר למטה בפרשת הן אראלם צעקו חוצה והיו עמים משרפות סיד : והיה כמסוס נוסס · והיה מחנהו כמו מחנה שימס נושא הנס כי יפול כל המחנה · ויונתן תרגם ויהא תביר ועריק יהיו נשברים ונסים · כלומר המעטים הנותרים ינוסו : ושאר עץ יערו · לפי שהמשיל המחנה לעצי היער אמר הנשארים מעץ יערו שלא ימותו מספר יהיו · כלומר מעטים · כמו ואני מתי מספר : ונער יכתבם · פירשו בו כי עשרה היו הנשארים והנער כשמתחיל לכתוב בלמדו הכתיבה תחילה יכתוב אות היו״ד כי היא ראשי׳ הא״לף · ויתכן לפרש כי הנער לא יגאה לכתבם כי מעטים יהיו והנער יוכל לספרם ולכתבם : והיה ביום ההוא · להשען על מכהו · כמו שהיה אחז נשען על מלך אשור והיה מכהו במס שהיה מכביד עליו או מכהו במלחמה כי אחר כן נלחם בו ועתה הכירו כי אין להשען באד׳ כי צריך לו שיעבדנו ויתן לו מס וכאשר לא יתן או הוא לא ירצה בו יכהו וילחם בו · אבל ראוי להשען על ה׳ צבאות כי לא יבקש מהאדם דבר אלא שישען בו באמת ויושיענו מכל צרותיו · ולפי שחזקיהו נשען על ה׳ הכה מלך אשור שהיה מכהו ונודע לכל כי ה׳ קדוש ישראל : שאר ישוב · לפי שבימי חזקיהו גלו רוב ישראל לפיכך אמר שאר כלו׳ מה שנשאר מישראל ישוב · ובאר עוד ואמר שאר יעקב למי ישוב אל אל גבור ישוב בתשובה שלמה אל ה׳ שהראה גבורתו בגבורי האדם : כי אם יהיה · כנוי עמך כנגד חזקיהו · אמר אפילו אם יהיו רבים כחול הים שאר יקראו מי שישוב בו · כי כשהלך הרוב המעט יקרא שאר · כן ישראל רובם יכלו ויעבור עליהם כליון חרוץ שישטפם בצדקה ויכלם לפי שהם פושעים והנשאר בו שהוא המעט ישוב לאל · וזה אומר על עשרת השבטים שגלו והשאר יהודה ובנימין שבו לאל בימי חזקיהו והושיעם האל מיד מלך אשור : וכליון חרוץ פי׳ כליון גמור : כי כלה ונחרצה · כמו שאמר כליון חרוץ · וכפל ונחרצה לחזק · כלו׳ כי הכלה תהיה גמורה · אמר כלה אני עושה והכלה תהיה נחרצה : לכן · אמר יושב ציון לפי שכבש מלך אשור כל ארץ יהודה · כמו שכתוב ויתן על כל ערי יהודה הבצורו׳ ויתפשם ולא נשאר׳ אלא ירושלם ואמר ציון שהיא ראש הממלכה · בשבט יככה לא יכלה אותך מכל וכל אלא כמו שמכה בשבט שמכאיב האדם המוכה ואינו ממיתו כן יעשה מלך אשור ביהודה : ומטהו ישא עליך · זה המס שהטיל על יושבי ירושלם שלש מאות ככר כסף ושלשים ככר זהב : בדרך מצרים · כאותו דרך ובאותו ענין שעשו המצריים בישראל · שנאמר וישימו עליו שרי מסים למען ענותו בסבלותם ענו אותם במסים ובעבודה קשה אבל לא כלו אותם כן עשה מלך אשור בישראל : כי עוד מעט מזער · הכפל להמעיט הזמן אמר עוד מעט זמן יהיה שיכלה זעמי על מלך אשור כי הוא היה עד כה שבט אפי ומטה זעמי להכות העמים ועתה יכלה זעמי ואפי עליו עד שיכלה ·
וזה

רש״י

כהרים מטה לא עץ · לא העץ הוא המרים אלא האדם הוא המרים : ותחת כבודו · תחת בגדיהם יהו נשרפין הבגדים הם מכבדים את האדם : יקד יקוד · ישרף שריפה כשריפת אש · ומדרש אגדה כאן פרע לבני שם הכבוד שעשה שם לאביו בשכסה ערות נח אביו שנאמר ויקח שם ויפת וגומר : אור ישראל · התורה שעוסק בה חזקיהו תהי׳ לאש לסנחריב : וקדושו · הקב״ה · ד״א וקדושו צדיקים שבדור : שיתו ושמירו · שריו וגבוריו : כרמל · יער גנו׳ : וכבוד יערו וכרמילו · הם רבוי חיילותיו : כמסוס נוסס · לפי שדימה אותם לפני יער דימה פורענותם לתולעת הנוסר בפין וטוחן העץ וקורהו שם כמו כלמר יאכלם סס · כמסוס נוסס כמגור המגורר · כמסוס נוסס כימסום של נוסס שהו׳ כמחון דק דק שהתולעת טוחן כך היה האפר שריפת גופן · דק מסוס הוא הנטחן ונופל על ידי תולעת נוסס הוא התולעת : ושאר עץ יערו · הנותרים בחיילותיו מספר יהיו · נוחים לספור כי מעטים הם ונער יוכל לכתובם ואמרו רבותנו עשר נשארו מהם שאין לך קטן שאינו כותב י׳ יוד קטנה : להשען על מכהו · לסמו׳ על מלכי מצרים שהם היו תחלת המציקים להם : שאר ישוב · השארית שבהן ישובו אל הקב״ה : אל גבור · שהראה להם גבורה בסנחריב : כי אם יהיה עמך · לחזקיהו אמר הנביא אם יהיה עמך כחול הים השאר שישוב בו למוטב תשטוף את כליון החרוץ לבא עליהם ויעכבנו מלבא הצדק׳ שיתנהג בה : כי כלה ונחרצה · תראו שהקב״ה עושה ברשעים ותכנעו ותשובו אליו : לכן · לפי שידעתי שתשובו אליו חזקיהו וסיעתו כה אמ׳ יי׳ אל תיר׳ מאשו׳ : בשבט יככה · בשבט פיו יחרף ויגדף אתכם על ידי רב שקה : ומטהו ישא עליך · לאיים כדרך שעשו מצרים : ועוד יש לפרש בשבט יככה אשר עד הנה הכ׳ בשבטו והורגל לשאת עלי׳ מטהו ואימתו בדרך המצריים נשו״ס ר׳ מנח״ם אמר ל״י ר׳ יוסף : כי עוד · ימים : מעט מזער וכלה · הזע׳ שלי שניתן למט׳ ביד אשור כמו שאמור למעלה והמט׳ הוא ביד׳ זעמי :
ואפי

אבן עזרא

לכן · טעם במשמניו מיתת גדולי אשור כי כן כת׳ : יקד כמו ויט שמים וירד · יקוד על משקל כפור : והיה אור ישראל · הוא השם והטע׳ על המלאך שהכחיד המחנה : שיתו ושמירו · הרשעי׳ : וכבוד יערו וכרמילו · משל שהיו רבים כחילכי היער והכרמל : מנפש ועד בשר יכלה · שהכחידם כדמות שרפה : כמסוס · שם כמו יקוד ואיננו סמוך : וטעם נוסס שיהיה זה הדבר נראה כנס : ושאר · שלא ימלטו כי אם מעטים עד שיוכל לכותבם נער שאין לו רגילו׳ בחשבון : והיה · על מכהו · הוא אשור וזה לאות כי רבים מיהודה קשרו : שאר ישוב · הוא שם בן הנביא והנה פירש כי טעם שאר ישוב על שאר יעקב והוא יהודה גם ישוב משרת עצמו ואחר עמו כמו מתן בסתר יכפה אף והנה הוא כן שאר ישוב שאר יעקב ישוב אל אל גבור וטעם גבור בעבור שהוא יוכל להושיעם : כי · הטעם אף על פי שיהיו ישראל רבים בימים ההם כחול הים לא ישאר מהם רק מי שישוב לשם כי כליון חרוץ גזור מהשם כמו אתה חרצת יבוא כנחל שוטף בצדק : כי · ונחרצה · גזרה נגזרת מאת השם כמו אתה חרצת : לכן · יושב ציון · בעבור שנתפשו כל ערי יהודה : יככה · במחשבתו : בדרך מצרים · כי מסם עבר : כי · מעט מזער · בימים ויכלה זעמי ואפי בהם על רוב שהשחיתו · ויש מפרש תבליתם מן אחרי בלותי על משקל תכליתם :
ועורר

מנחה גדולה

ולכן שלפי שה׳ א׳ חשב עצמו שולט ומושל ואין עליו אדון אמר שהאדון האמתי ישלח ע״י אחד מעבדיו ולכן קראהו ה׳ צבאות במשמניו ר״ל באוצרותיו וקניניו אשר בהם היה מתפאר ישלח רזון ועוני ויאכל רוב אוצרותיו ותחת כבודו שהם שריו וגבוריו שהם היו עיקר כבוד יקד היקוד · או יאמר ישלח ה׳ במשמניו ע״י השמן שהיה דולק חזקי׳ בבתי מדרשו׳ זה השמן יהיה רזון לסנחריב · וז״ש ג״כ והיה אור ישראל היינו האור שהיה חזקי׳ מאיר לישראל בלמוד התורה זה האור של תורה יהי׳ לאש לסנחרב וקדושו זה המלאך הקדוש הנברא מהבל פיו של תורה יהי׳ ללהבה לסנחריב כי כל זמן שקול יעקב מצפצף בבתי כנסיות ובתי מדרשות אין קול עשו שולט · באופן שאור תורה יפעל ב׳ פעולות הפכיות אור לישרא׳ ואש לסנחרב: מנפש ועד בשר יכלה כמ״ש למעלה לא כאש של הדיוט שבוער תחלה מבחוץ ואח״כ בפנים יצאת לא כן כאש של מעלה שהיתה מתחילה בנפש הפנימי ואח״כ עד בשר יכלה : מספר יהיו כלומר אותו השארית שיהי׳ לפלטה ושיבא מהם איזה שארית יהי׳ מספר מעט מזער במספר אבל רב בשאר׳ כי יהי׳ מהם נבוכד נאצר שהלך בכיפה או יאמר על דרך הרמז ושאר עץ יערו מספר יהיה אותו השאר יהיה למספר גדול זה נבוכד נאצר והוא יזכה לכבוד זה שע״י נער יכתבם שהסופר כתב כתב א׳ לחזקיה וכתב אלהא רבא לבסוף וכ״כ החזירו כמ״ש חז״ל וא״כ כתיבת הנער שלא ידע סדר הכתיבה גרם מלוכ׳ לנ״כ וז״ש ברמז ונער יכתבם : לא יוסיף עוד פעם אחר פעם כמו שהיו מורגלים לעשות שאר ישראל אם לפי שהם שארית העם הנבחר והשלם אשר ראו יד ה׳ כי גדולה היא בנסי׳ הנעשה להם ואם מפני שסוף סוף הם פליטת בית יעקב ויש בהם עדין לחלוחית ושרש האבות הקדושים וזהו בית יעקב להשען של מכהו ר״ל בראותם הם בעיניהם הכלי שהוא הגרזן המכה אותם שהוא גשמי ונשען על ה׳ שיש בידו להסיר הגרזן ואשר חוצב בו · ואף אם יכם ה׳ הוא לטובתם וברחמנו׳ כאשר ייסר איש את בנו ולא כאכזריות כשבט זעם אשור וגם כי אמרתי שישען על ה׳ בהיותו מכהו אל תתמה לומר אולי יזכו ויתושבה ה׳ בלתי הכאות לנ״א הן אמת כי אפשר שאר ישוב מהם מאליהם אך זה הוא אם יזכו אחישנה אלהם אם יהיו שאר יעקב בלתי צדיקים שבשם יעקב יכנס ישובו לאל בהיותו גבור כלומר כעשותו הודאת גבורה ורוגז בחבלי משיח ואשר אמרתי שיהיו שאר בלבד ישוב ולא הכל גם מזה אל תתמה כי הנה גם כי יהיו עמך ישראל כחול הים שאר בלבד ישוב ולא כלם כי הלא דע כי כליון חרוץ אין מעכב ושוטף הכליון שלא יהיה בהם רק צדקה כד״א ושביה בצדקה וא״כ לא מעט ישוב אם ישאר ישוב ומה שישאר ודאי ולא יכלו הוא כי אין הכליון העתיד ע״י שליח שכשיתן לו רשות אין מבחין · רק כי כלה כו׳ הש״ית כעצמו עושה בקרב כל הארץ · או יאמר פן תאמר מה זו בשורה ששאר ישוב מישראל ושיהיו מעט לזה אמר דע כי לאומות עכו״ם כלה וכחדש עושה גם שיעשה ע״י עצמו : אל תירא עמי וגו׳ כי לא יצר לך אע״פי שאמרי כתתי שבט אפי בידו לא ישלוט בך להכותך · ומטה ישא עליך וגו׳ הוא מטה לחם ישא עליך שתתן לו בדרך מצרים והוא מש״ל על פסוק מצרים נתנו יד אשור לשבוע לחם כי היו ישראל משלחים שמן למצרים כד״א ושמן למצרים יובל כדי שמצרים ישלחו מטה לחם לאשור וזה יאמ׳ ומטהו ישא עליך בדרך מצרים כי עוד מעט מזעל וכלה הזעם ממך · והיה ביום ההוא יסור סבלו מעל שכמך וגו׳ וחובל העול שהיה עליך מפני שמן שהוא הלחם שהיה הולך לאשור מפני שמן הניתן למצרים כי בהסיר עול אשור לא יצטרכו מהם שיצטרכו לתת שמן למצרים אשור לשבוע לחם :

נפש ועד בשר יכלה ולא בפתע פתאום אבל יהיה כמסוס נוסס נמס מעט מעט. כלי פז דגיש' בטעמו ויוכיח שהיער הם המעולים ומ"ש אח"כ ושאר יערו מספר יהיו שהנותרים יהיו מהמעולים מיערו כדי שיספרו תהלות ה':

ושאר עץ יערו וגו' פ' חלק כמה נשארו מהם אמר רב עשרה שנא' ושאר עץ יערו מספר יהיו ונער יכתבם כמה נער כותב עשר וגו' וכבר כתבתי המאמר הזה וביאורו במאי פליגי' אכרח כל אחד ואחד מהם מהפסוקים ע"ש במלכים: ועיין רש"י ז"ל והרד"ק אפשר שהמתרגם תרגם כן מלשון נער כמו אי לך ארץ שמלכך נער לכך תרגם מלכו חלשא יתחשבון עד כאן: וכן מהרי"א ז"ל כדהרד"ק הנז"ל: ולע"ד שאמר ושאר עץ יערו ולא אמר ושאר יערו כמו שאמר וכבוד יערו אפשר לפי שאמר למעלה לדעת המפרשי' ז"ל מטה לא עץ ר"ל יהירכן שהמטה' הזה לא יגדל יותר ולא יגיע להיות עץ כי הן בעודנו מטה לא עמדנו לפניו בהיותו עץ עאכ"ו על כן יאמר ושאר עץ יערו על הנשארים שיגיעו להיות עץ שהלא שם בכלל הנשארים כנזכר כמו שאמרו חז"ל וימלוך ויהי אילן גדול כמו שא' רבא אילנא וגו' ולז"א כי הנותרים היו חשובים ומתי מספר ז"ש מספר יהיו ר"ל אנשים חשובים ומתי מספר. או יאמר ושאר עץ יערו סיבת השארות עץ יערו לספר תהלות ה' וכחו וגבורתו המה ראו עין בעין בהכות המלאך המחנ' כמשאז"ל מפסו' ורויה דרביעאה דמי לבר אלהין שהוא גבריאל שראהו מקודם בזמן מחנה סנחריב והכירו ואמרו ונער יכתבם על מיעוט הנשארים שיהיו עשרה על הרוב ולשיטת חז"ל שעשרה נשארו אפשר שאמר מספר יהיו ר"ל ישארו שהם ראש כל מספר שהכל בכלל י' והו מספר יהיו ואם שבית ונער יכתבם דרך לעג וקלס כי נער קטן בתחילת כתיבתו יכתבם:

והיה ביום ההוא וגו' עיין רש"י ז"ל והרא"בע ז"ל והרד"ק ז"ל ומהרי"א ז"ל ביום ההוא בימי חזקיהו שלא יהיו כמלכים האלה הנשענים במלך אשור להצילם מרצין מלך ארם ולזה אמר שאר ישראל ופליטת בית יעקב על שארית יהודה עם חזקיהו לא יוסיפו להשען על סנחריב:

ולע"ד שאמר בית יעקב על יהודה ושאר ישראל על שארית ישראל מאלו השבטי' המתחברים אל חזקיהו אחד מעיר ושנים ממשפחה לא יוסיפו להשען על בוגד ומכהו אבל ישענו אל ה' ויצילם שיקדש שמו עליהם כמאז שישענו באמת אשר לא יכזב ולא יבגוד לא כמשענת בן אדם שנשען בו האדם כמשענת קנה הרצוץ אשר יהיה נשען בו ויהיה מכהו אם כן נשען בשקר הו' ולא באמת וכמ"ש סוף פרשת תולדת יצחק ר' יוחנן אמר מהכא שאר ישוב שאר יעקב אילין ברכאן אחרנין דאשתארו דכתיב והיה שארית יעקב בגוים כולהו ולא בעשו בלחודיה כטל מאת ה' ע"כ: והכוונה שיעקב אבינו נתברך ד' ברכות ולא נשתמש כי אם באחד מהם בזה העולם והשאיר הג' לעתיד וזהו שארית יעקב כלו' מה שהשאיר יעקב:

שאר ישוב שאר יעקב וגו' עיין רש"י ז"ל ועיין הרא"בע ז"ל ובסמוך אכתוב הנלע"ד בע"ה:

כי אם יהיה עמך וגו' כי כלה עיין רש"י ז"ל וכן מהרי"א ז"ל והוסיף פי' שני כי אם יהיה עמך בית ישראל כחול הים קודם הגליות על מלך אשור שאר ישוב ר"ל הנה יתמעטו כל כך שלא ישאר כי אם אותו אשר ישוב בתשובה כמו שאמרתי לפי שבו כליון חרוץ שוטף אותם בצדקה ומשפט על חטאיהם ואמנם אמרתי זה לפי שכלה ונחרצה ה' עושה בקרב כל הארץ והוא בגלות השבטים במלך אשור ולכן יתמעטו העם ולא ישוב בתשובה כי אם אותו השאר יהוד' וקרא א"י קרב הארץ לפי שהיא באמצע הישוב עד כאן. וכן הרא"בע ז"ל והוא הפי' הב' של מהרי"א ז"ל וכן הרד"ק ז"ל: ולע"ד שאר ישוב שאר יעקב ר"ל השאר שישוב בתשובה וישוב לאיתנו להיותו שאר יעקב ר"ל כמו יעקב אביהם שהיה שורק כולו זרע אמת והתשובה אל אל גבור וזאת החלוקה הראשונה הוא על השארית שישוב ויתר הפלטה. אמנם אם בעודם רבים דזכותא דרבי' עדיף יצטרף שהשאר ישוב בו בו דייקא ר"ל בו בעודו כחול הים אם ישוב בו והשאר שעתידי' לישאר שיהיו שני זכיות יחדיו האחד זכותא דרבים והשני שחלק מהם ישוב אז בלי ספק שכליון חרוץ יהיה שוטף אל אויביהם מצד צדקה וצדקות של השאר ישוב בו (אמר הצעיר מרדכי יצ"ו מדברי מורי אבי ז"ל איפשר לפרש סוף הפסוק באופן שאמר כי אם יהיה כן שבהיותם רבים ישובו הנה אז אפי' שיהיה כליון חרוץ ונגזר עליה כבר ישטפנו ויעבירנו בצדקותם) וזכות רבים כי יגרום בודאי כי כלה ונחרצה אדוני אלהים צבאות עושה בקרב כל הארץ על אשר עשו בבני ישראל וכן הי' במחנה סנחריב כלה ונחרצה והיו ראשי גייסות מכל הממלכות באופן שנעשה כלה ונחרצה בכל הארץ במיתת המחנה הזה וזהו בקרב כל הארץ. ואפ' לפ' זה הענין באופן אחר שהכונה ע"ד אם שנותי ברק חרבי אני משנן ונותן ברק בחרב כדי שתאיים את ישראל וישובו מפחד ברק החרב קודם שתגיע אליו ואני אוחז במשפט בידי להשיב אחור מהכות את ישראל וכיון שיצא החרב מתערה לא תשוב אחור ריקם ולזה אשיב נקם לצריו ולמשנאי אשלם כיוצא בזה הוא או' כאן כי אם יהיה עמך ישראל ר"ל שיהיו עמך ולא עמי ועכ"ז שאינם עמי בשביל שאר שישוב בתשובה ואף על פי שלא ישובו כולם עם כל זה עם היות גוזר עליהם כליון חרוץ ושוטף הנה הצדקה וצדקות של שאר ישוב יגרום שלא אעשה כליון חרוץ בעמך שהם ישראל אבל תעשה הצדקה כי כלה ונחרצה אדוני אלהים צבאות עושה בקרב כל הארץ לכלה והתם אותו הכליון חרוץ ושוטף שהי' מעותד לבא על ישראל יבא בא באומות הצדקה על כל הארץ משונאי ה' וישראל ינצלו ממנה. ולזה אמר כאן תואר ה' צבאות שהוא רחום בדין למען קיים צבאות ה' אלו ישראל כמו שכתוב יצאו כל צבאות ה' מארץ מצרים. ויהיה זה על דרך כתתי כפרך מצרים באופן שהכלה ונחרצה תהיה על כל הארץ שונאי ה' תמורת ישראל:

לכן כה אמר ה' וגו' כי עוד וגו' עיין רש"י ז"ל וכת"י עבדי תכלא: והרא"בע ז"ל וכן הרד"ק ז"ל והוסיף מהרי"א ז"ל יושב ציון שאתה ראש מלכות יהודה כיון שאתה תשוב אל ה' מעתה אל תירא מאשור שבשבט יככה כי נכון לבך שלא יככה בשבט כיון שאתה תשוב ואל תירא גם כן שמטהו ישא עליך בבואו עליך בדרך מצרים (כדהרא"בע) או יהיה פי' בדרך שעשו מצרים לאבותיך (כדהרד"ק) או בדרך מצרים בדרך שעשה סנחריב במצרים: וכתב עוד תכליתם בכ"ף ויש ספרים תכליתם בבי"ת עד כאן: ולע"ד שהבטיחם הנביא שאף על פי שאשור ירבה הצרו' תכופו' זו לזו שהרי בשבט יככה ובעודו מכה בשבט יעריך עוד מטהו ישא עליך להכותך עוד כי כן תפש אשור כל הערים הבצורות שביהודה זו אחר זו והצר ליושב ציון בדרך שעשה מצרים שאמר הכבד העבודה על האנשים ועל ידי זה יצאו לחירות ז"ש אל תירא מזה פן כלתה אליך הרעה כי דע לך כי עוד מעט מזער כלה הזעם מצד כובד היסורי' ותכיפותם ואז כאשר יבלע ה' להפרע מציון אז ינקום נקמת ציון מאשור אל תירא כי עוד מזער וכלה זעם מישראל ואפי חרל על תבליתם של מלך אשור ומלכותו:

ועורר עליו ה' עיין רש"י ז"ל וכן מהרי"א ז"ל וכן הרא"בע והוסיף ונשאו רמז לסנחריב בשובו בבושת פניו. ועיין הרד"ק ז"ל: ולע"ד לפי ששוט המכה מדין בצור עורב זה לו זמן רב שאותו השוט לא עשה פועל כיוצא במכת מדין לז"א ועורר לשון התעוררות בשוט ההוא לעשות בסנחריב כמכה מדין ואמר ועורר לשון הווה ולא אמר ויעורר לו' שכבר הסי"ת עומד ועורר עליו שוט כמכה מדין פתאום ובלילה ומטהו על הים שבמטה ה' הכה פרעה כמצא שכל מה שנשאו ה' לסנחריב על כל המלכים כמ"ש כי שרי מלכים לא היית' אותה הנשיאות לא כדי שתהא הנפיל' גדולה ומפורסמת כדרך שעשה לפרעה שנשאו למעלה בשביל כבודן של ישראל ושתהיה נפילתו גדולה ומפורסמת שהרי כתיב בפרעה מושל עמים ויפתחהו שעשאו ה' מושל על העמים כיוצא בו בסנחריב ונשאו לשון נשיאות או לשון רוממות כמו ויגדלם וינשאם והיה זה בדרך ואופן מצרים ונשיאותו כאמור:

והיה ביום ההוא וגו' עיין רש"י ז"ל והרא"בע והרד"ק ז"ל ומהרי"א ז"ל סובלו ועולו על שני מיני שעבודים האחד בגופם והשני בממונ' הכל יוסר ויחובל מפני חזקיהו משיח בשמן (כדברי המתרגם הנזכר ויטוב הרד"ק ז"ל הנז"ל) או יאמר מפני שמן מפני שומן העול וכבדו לא יסבלוהו העולם לסנחריב כמו שלא יסבלו השירים העול הכבד שלא יוכלו שאתו. ועוד פי' פסוקי כי אם יהיה עמך ישראל כחול הים וגו' והנמשכים על העתיד לבא כמ"ש שאר ישוב שאר יעקב אל אל גבור דבר בהווה בסנחריב וכי אם יהיה עמך וגו' מדבר בכיוצא בזה לעתיד בזמן המשיח ועליו אמר שאר ישוב בו כי ישובו שארית ישראל אל ה' באחרית הימים ככתוב בתורה וכליון חרוץ יהיה שוטף בצדקה ועל ידי כלה ונחרצה אדוני אלהים צבאות עושה בקרב כל הארץ לעתיד באחרית הימים שהנביא היה מייעד בהווה וכיוצא בו בעתיד לבא לכן כה אמר ה' וגו' אל תירא עמי יושב ציון דבר בהווה מאשור בשבט יככה וגו' עד כאן:

ולע"ד שאמר וחובל עול מפני שומן הצואר והטע' שבהיות העול קצר והצואר שמן מאד לא יוכל העול לכבוש הצואר השמן ההוא והוא משל הלציי מאד כי מצד היות סנחריב עולו קצר בערך שומן צואר חזקיהו מכשרותו ועול תורתו יחובל עולו של סנחריב מפני שמן:

בא על עית וגו' עברו מעברה וגו' צהלי קולך וגו' נדדה מדמנה וגו' עוד היום בנוב לעמוד וגו' סנהדרין פ"ח א"ר הונא עשרה מסעו' נסע אותו רשע באותו היום אלו הן בא על עית עבר במגרון עד עוד היום בנוב לעמוד הני טובא הוו צהלי קולך בת גלים להו ממניי' אלא נביאה הוא דקאמר לכנסת ישראל צהלי קולך בתו של אברהם יצחק ויעקב שעשו מצות כגלי הים. אשר לה מהאי לא תסתפי שלא תסתפו מנבוכד נצר שנ' עלה אריה מסובכו א"ל מי דמי התם אריה בא לישה מאי עניה ענתות עתיד ירמיהו בן חלקיהו מתנבי עלך מן ענתות דכתיב דברי ירמיהו וגו' א"ר יוחנן עשר שמות יש לו לארי אלו הן כפיר לביא ליש שחל שחץ איהכי בצרו להו עברו מעברה תרתי ניהו ע"כ: והכוונה שידע סנחריב שהיה עדין פקודת עון נוב עיר הכהנים קיימת להנקם ולכן מהר ונסע עשר מסעות באותו היום וכשראה ירושלם לעג עליה זבת דינה בטל דינה מאת ה' הייתה וכמו שאזכיר בסייעתא דשמיא בפסוק. עוד היום בנוב לעמוד ובזה ניחא הזכירו המסעות האלה לומר שנסעו אותם ביום אחד במהירות גדול וניחא כמי אומרו צהלי קולך לשון צהלה ושמחה יען שלא תראי מסנחריב ולזה צהלי קולך וזה הזכיר אבות כי את בת גלים בת אברהם יצחק ויעקב שהיו עושים מעשים טובים זה אחר זה כגלי הים שהפסקה לא יוכל ומפורסמים לעיני כל העולם מה גלים מסויימים בים כך מעשה האבות מסויימים בעולם להקהות שיני רשעים נמרוד ואבימלך והשייכות כי אשמת ישראל לפי שהיו חנפים כמ"ש בגוי חנף אשלחנו ומצד שהיו מכעיסים אותו על פניו תמיד כמ"ש ועל עם עברתי ר"ל העם המכעיסים אותי והמיוחדי' לעברתי תמיד שיו לשלחנו וכיון שהרשותיהותן לסנחריב הוא מסיבת החונף ומסיבת ההתמדה ברשע לכך הזכיר בזכות אבות אלו השני ענינים ביחוד כלולים כגלי הים מהשתי בחינות הנז' האחת בלי חנף שלא תוכם כברם וכרם כתוכו והשנית ההתמדה: ועיין רש"י ז"ל וכן הרא"בע ז"ל וכן הרד"ק ז"ל ומהרי"א ז"ל התחיל הנביא להלעיג על סנחריב שהיה בא במהירות כמרוץ לכבוש ירושלם עד שהלך מסעות רבות ביו' אחד כנז"ל עשר מסעות נסע אותו רשע וכו' כי לא יוכל לבדו לחנות יום אחר יום עד בואו שמה והוא אומ' בא על עית עבר במגרון במכמש יפקיד כליו ר"ל שעיית הייתה עיר בצורה לא רצתה ליתנן בידו עד שבא הצר עליה אמנם מגרון לא הוצרך לבא עליה דרקבע רק עבר במגרון דרך העברה מיד לקחה וזהו עבר במגרון ומכמש לפי שהייתה עיר יותר חזקה ולא יכול ללכדה מיד גם לא רצה להתעכב שמה מרוב חשקו ותאותו לשוב על ירושלם לכן הפקיד שמה כלי ירוצה לומר הסוללות ודומיה' לצור אותה ואפשר לפרש יפקיד כליו כי רוב כלי מלחמתו הפקיד שמה כי חשב יקל כבישת ירושלם (כדהרד"ק) ואמר שעברה מעברה מעב' הירדן ועיר גבע שהיא אחר הירדן היא מקום ליכתו שם אותה הליל' והיא עיר אחת לבנימין ולא חרדה הרמה ר"ל שיושביה פחד קרא' ורעדה וכן בני גבעת שאול נסו כי היו ערי הפרזות בלתי מוקפת חומה ולכן שלחו לבת גלים לומר' אליהם צהלי קולך בת גלים שילעקו ויתקעו שופר להבריח העם ושיקשיבו בני ליישה לקולם וכן ישמעו העדה העניה אשר בענתות והייתה כל הצווחה לבת גלי' לפי שהיא הייתה עיר גבוהה וכהרים קולה ישמע בכל שכניו כדי שלא יפלו ביד הכשדי' וכן נדדה מדמנ' שנדדו ממקומם כי הייתה עיר פרוצה אין חומה ויושבי הגבים עיר ששמה גבים להיותה בצורה לא ברחו אבל העיזו והכניסו מקניהם לתוך העיר כמו שלא העז את מקנך ע"כ: ולע"ד ללמוד מתוך דברי מהרי"א כנז"ל שמכמש עיר בצורה וצריכה כבישה בסוללים ולכך הפקיד כליו שם ע"כ: אומר אני שבדבריו אלה הדקדק למה אמר עבר במגרון לשון העברה וכבר קד' תירוץ מהרי"א שדר' העברה ובכל כבש אותה וג"כ או' למכמש דהי"לל במכמש וכבר קדם תירוץ המפרשים שלמ"ד במקום בי"ת. ויקשה ג"כ או' יפקיד והי"לל הפקיד כליו: ונראה שסנחריב לא היה לו צורך לעבור במגרון לא לכבשה ואולי שלא היה דרכו עובר דרך מגרון אבל עבר במגרון כדי להפקיד שם כליו למכמש ר"ל לכבוש מכמש זה שאמר עבר במגרון ואע"פ שלא היה על פי דרכו הטעם למכמש יפקיד כליו במגרון שלפי שהיה לו הצורך הזה לכך עבר במגרון כדי שלמכמש יפקיד כליו במגרון:

עברו מעברה במה שזכרתי לחז"ל שהיה עון נוב עיר הכהנים שהרגם שאול מצבבן להפקל והוא המעמיד לסנחריב וכמו שאזכיר בס"ד בפ' עוד היום בנוב לעמוד וגו' לז"א חרד' הרמה וגבעת שאול נסה לגמרי כי הוא הרגם ולזה נסה גבעתו כי שם ימצ' סנחריב לגבות חובו:

צהלי קולך בת גלים איכה רבתי בפתיחתא דחכימי ר' אבא בר כהנא פתח צהלי קולך בת גלים אמר ישעיה לישראל אתם אומרים שירים וזמירים לפני ע"א צהלי בקולך בדברי תורה צהלי קולך בבתי כנסיות בת גלים מה גלים הללו מסויימין בים כך אבותיהם מסויימין בעולם. ד"א בת גלים בת גולים ברתהון דגלוואי בתו של אברהם אותו שכתוב בו ויהי רעב בארץ וירד אברם מצרימה בתו של יצחק שכתוב בו וילך יצחק אל אבימלך בתו של יעקב שכתוב וילך פדנה ארם הקשיבי הקשיבי למדותי הקשיבי לד"ת הקשיבי לדברי נבואה הקשיבי למצות ומעשים טובים ליישה ואם לאו ליישה הא אריה סליק עלך זה נבוכד נצר הרשע דכתיב ביה עלה אריה מסובכו עניה מן הצדקות עניה מדברי נבואה עניה ממצות ומעשים טובים ואם לאו ענתות הא ענתות אתי ומתנבי עלך דכתיב דברי ירמיהו כיון שבא הפורענות קונן עליהם איכה' ביארתי המאמר הזה בכלי חמדה עיין שם. ואין ספק שרבי אבא אזיל בשיטת רב הונא הנז"ל בפסוק בא על עית שעשר מסעות נסע אותו רשע באותו היום ולכך הוצרכו לדרוש כל הפסוק הזה בזה האופן כדי שלא יהיו יותר מעשר מסעות על דרך הנז"ל ושאר ההברחות מהו' צהלי קולך כנז"ל מלשון צהלה ושמחה וכיוצא כנז"ל ולפי הפשט נוכל לומר בת גלים שהיו גלים סביבה ולזה אמר שתקרא על הגלים הגבוהים להשמיע לשאר הארצות וליישה אפשר שהיו גבורים ולכך אמר הקשיבי ליישה שנקראה כן על גבורת אנשיה אמנם אנשי ענתות היו חלשי המזג רפי ידים כתרי הקסרים ולכך אמר עניה היא ענתות צריך להזירה לשתברח. או אמר עניה ענתות לפי שאינה יכולה לשמוע קולך כמו ליישה. ובס"ה פרשת ויחי עלה רמ"ט צהלי קולך לכנסת ישראל איתמר דאיהי משבחת לקודשא בריך הוא בקלא משבחא ועל דא צהלי קולך מהכא אוליפנא כל מאן דבעי לשבחא לקודשא בריך הוא בעיא ליה קלא נעימות' דיערב לאחרנין דשמעין ליה וגו' והביאו שהלוי כשלא היה ערב קולו לחביריו היו מעבירין אותו ואמר גלים על האבות או בת גלים על אימ' עילא' דנפקין כלא מנה תו בת גלים גל נעול שכל המבועין יוצאין ממנה ואמר צהלי קולך ואח"כ אמר הקשיבי ותידלו או ישראל שראן לשבחא ולזמרא לקודשא בריך הוא כדין כתיב הקשיבי מ"ט בגין דישראל משבחן ומזמרן בגיניה ועל דא כתיב צהלי קולך בת גלים וכתיב הקשיבי ליישה בגין דאתיא מסטרא דגבורה כד"א ליש גבור בבהמה והאי ליישה גבורה לתברא חילין ותוקפין עניה ענתות דלית לה מגרמה כולם בענתות שהוא כפר אחד שהם מדולדלים ביותר וכולו כהנים עניים כך העטרה אין לה' אלא מה שמקבלת מהתפא"רת עד כאן תורף דבריהם ז"ל:

נדדה מדמנה גו' העיזו למהרי"א ז"ל לפי שהי' עיר בצורה חומה דלתים ובריח והספו כתחי' אליה ז"ש העיזו מלשון שלא העז את מקנך. ויונתן תרגם גלו. ולי אפשר מלשון עזות מצח כי חזקו פניה' מסלע והוא למהירות לציון לא שת לבו לזאת על דרך למכמש יפקיד כליו לפי מה שפי' למעלה שהפקיד כליו לכבוש בהם למכמש:

עוד היום בנוב לעמוד וגו' סנהדרין פרק ח' אמר רב הונא אותו היום נשתייר על עון נוב עיר הכהנים אמרו ליה כלדאי אי אזלת האידנא יכלת להו ואי לא לא יכלת להו מה עבד אורחא דבעי לסוגיי בעשרה יומין סגא בחד יומא. מאי ינופף ידו הר בת ציון כי מטא לירושלם שדו ליה בוסתירקי סליק ויתיב וחזי לעיילי שורא עד דחזא לירושלם כי חזייה זוטרא בעיניה אמר עד כאן יומא רב וסגי עדן ליה למיעל הא סנחריב מלכא דאתורא אתא קם בנוב קריית כהנייא לקבל שורא דירושלם ענא ואמר לחלוותיה הלא דא היא קרתא דירושל' דעלה ארגשית כל משרייתי ועלה כבשית כל מדינתי הלא דא זעירא וחלשא מכל כרכי עממיא דכבשית בתקוף ידי קם מניד ברישיה ומוביל ומייתי בידיה על טור בית מקדשא דבציון ועל עזרת' דבירושלם א"ל נשדי ביה ידא האידנא א"ל להם האידנ' ביה לכו תמיהתו דאתיתו מארעא רחיקא ביתו השתא למחר כל חד מביכו ליתי ליה עיכא לחתמא גולמו וגרעמוניה ונשדי ביה מיד ויהי בליל' ההוא ויצא מלאך ה' ויך במחנ' אשור וגו' אמר רב פפא היינו דאמרי אנשי בת דינא בטל דינא ע"כ: ודקדקו לשון עוד היום שעדין היה היו' הזה לעמו' בעון נוב שנהרגו כהני' והקב"ה שכל עלתו אחר כל יגיעתו לבא י' מסעו' ביום אחד שיאחר הדבר עד למחר כי בצער הזה שנצטערו כל ישראל על ביאת סנחריב כפר הצער הזה על יתר הפלטה מעון נוב עיר הכהנים ועל כן בת דינא בטל דינא אמת וכאן שכבר לקחו עונש תמורת חרבן העיר הצר ההוא וכפר על עון נוב עיר הכהנים. מובן מתוך הנז' אומרו ביחוד הר ציון בלשון הר על המקדש הר ה' יראה ומובן גם כן אומרו גבעת ירושלם על העזרה והיינו דלא כתיב ינופף ידו על ציון וירושלם. ועיין רש"י ז"ל והרא"בע ז"ל וכן הרד"ק ז"ל וכן מהרי"א ז"ל והרחיב כי להיותם בטוחים מהנביא היו מלעיגים ומניפים יד הר ציון על סנחריב כאילו אמר בא אלינו ותראה כחינו ועוצם ידינו על ידי העזר האלהי:

ולע"ד ינופף ידו כאילו בכחו יעשה את ציון הר חרב וכן ירושלם הבנויה כעיר נצורה וחריבה ז"ש גבעת ירושלם ר"ל הרי הוא בעיני כגבעה מגבעו' עולם שכל העומד ליחרב בנקל כחרב דמי ובזה מובן שלא אמר על הר בת ציון ועל גבעת ירושלם:

והנה האדון וגו' עיין רש"י ז"ל והרא"בע ז"ל וכן הרד"ק והוסיף וכן מהרי"א ז"ל:

ולע"ד ורמי הקומה גדועים אלו המלכים אשר בארץ המה והגבורי' אשר עליהם בשמי' ממעל ישפלו על דרך מה שכתבו בס"ה כי מעבירים אותם בנהר דינור ובזה ישפלו באופן

זַעַם וְאַפִּי עַל־תַּבְלִיתָם׃ וְעוֹרֵר עָלָיו יְהוָה צְבָאוֹת שׁוֹט כְּמַכַּת מִדְיָן בְּצוּר עוֹרֵב וּמַטֵּהוּ עַל־הַיָּם וּנְשָׂאוֹ בְּדֶרֶךְ מִצְרָיִם׃ וְהָיָה בַּיּוֹם הַהוּא יָסוּר סֻבֳּלוֹ מֵעַל שִׁכְמֶךָ וְעֻלּוֹ מֵעַל צַוָּארֶךָ וְחֻבַּל עֹל מִפְּנֵי־שָׁמֶן׃ בָּא עַל־עַיַּת עָבַר בְּמִגְרוֹן לְמִכְמָשׂ יַפְקִיד כֵּלָיו׃ עָבְרוּ מַעְבָּרָה גֶּבַע מָלוֹן לָנוּ חָרְדָה הָרָמָה גִּבְעַת שָׁאוּל נָסָה׃ צַהֲלִי קוֹלֵךְ בַּת־גַּלִּים הַקְשִׁיבִי לַיְשָׁה עֲנִיָּה עֲנָתוֹת׃ נָדְדָה מַדְמֵנָה יֹשְׁבֵי הַגֵּבִים הֵעִיזוּ׃ עוֹד הַיּוֹם בְּנֹב לַעֲמֹד יְנֹפֵף יָדוֹ הַר בֵּית־צִיּוֹן גִּבְעַת יְרוּשָׁלָםִ׃ הִנֵּה הָאָדוֹן יְהוָה צְבָאוֹת מְסָעֵף פֻּארָה בְּמַעֲרָצָה וְרָמֵי הַקּוֹמָה גְּדֻעִים

ורוגזי על עממיא עבדי חבלא לשיציותהון: וייתי עלוהי יי צבאות מחא כמחת מדין בשקיף עורב ומרותיה תעדי מנכון כמא דעדרת מרות פרעה על ימא ויתעבדן לכון גבורן כדבאורח מצרים: ויהי בעידנא ההיא תעדי מרותיה מינך ונירה מעל צורך ויתברון עממיא מן קדם משיחא: אתא על עית עבר במגרון ולמכמס ימני רבני משיריתיה: גזו עברו ירדנא בגבע בתו להון אתברו יתבי רמתא אנש גבעת שאול ערקו: ארימו קלכון אנש בת גלים אציתו דיתבין בליש דדיירין בעניה ענתות: אתברו אנש מדמנה יתבי גיבים גלו: עד כען יומא רב וסגי עדן ליה למיעל הא סנחריב מלכא דאתור נטל ועבר תלת אוונין ודבר עמיה ארבעין אלפין גוספנין דדהב דבני מלכין קטירי תגא יתבין בהון ודבר עימיה מאתן אלפין אחידי סייפין ורומחין ודבר עימיה מאתן ושיתין אלפין מחצצי גירין גוברין דרהטין קדמוהי מאה אלפין אורכא דמשיריתיה ארבע מאה פרסין צואר סוסותיה ארבעין פרסין מניין משיריתיה מאתן ושיתין אלפין ריבוא חסר חד וכן אתו על אברהם כד רמויתיה לגו נורא יקידתא וכן עתידין למיתי עם גוג ומגוג כד ישלם עלמא קיצי למתפרקא משיריתא קדמיתא כד עברו בירדנא שתו מיא דהוו בירדנא משיריתא תניתא כד עברו בירדנא דלו עיקבי סוסותא ושתו מיא משריתא תליתאה כד עברו בירדנא חפרו בירין ושתו מיא אתא וקם בנוב קרית כהניא לקביל שורא דירושלם ועני ואמר לחילותיה הלא דא היא קרתא ירושלם דעלה ארגישית כל משריתי ועלה כבישית כל מדינתי הא היא זעירא וחלשא מכל כרכי עממיא דכבישין בתקוף ידי עלה קם מניד ברישיה מוביל ומיתי בידיה על טור בית מקדשא די בציון ועל עזרתא דבירושלם: הא ריבון עלמא יי צבאות רמי קטול במשיריתיה כבעוט דמתבעיט במעצרתא ורמי קומא יתקטפון

עורב ד' מלאים וסי' ויכו את עורב ב' בו כמכת מדין בצור עורב · שחרות כעורב: פארה ג' מל' ב' כתיב פורה וחד כתיב פארה וסימן פארה במערצה כן כתיב · פורה דרכתי לבדי · לחשוף חמשים פורה · וב' חס' וסי' ואם ירא אתה לרדת · הוא ופרה נערו:

רשי

ואפי · שהיה לשבט ישוב: על תבליתם · לשון אבל עשו על חירופים וגידופים אשר גדפו נערי מלך אשור אותי: ועורר עליו · ולעורר עליו: שוט · מכת יסורין: כמכת מדין · שנהרגו בלילה אחת והמלכים שברחו מהם וכמלשו שהרג עורב בצור עורב כדמפורש בספר שופטים · אף זה לאחר שישוב לארצו ימות שם בחרב: ומטהו על הים · ועוד יעורר עליו את מטהו אשר היה על הים בפרעה ובחילו: ונשאו · ושילטלו מן העולם כדרך שנשא את מצרים: וחובל עול · סנחריב מפני חזקיהו שהיה נוח לדורו כשמן · ורבותינו פירשו מפני שמנו של חזקיהו שהיה דולק בבתי כנסיות ובבתי מדרשות שהפיאם לעסוק בתורה כענין שנאמר אשר העתיקו אנשי חזקיהו וגו': בא על עית · מונה והולך מסעות שנסע סנחריב ובא על ערי יהוד' לבא ירושלם ביום מפלתו: עית · מגרון ומכמש רמה גבעת שאול בת גלים לישה ענתות מדמנה גבים · כולן מקומות הן: לנו · לשון לינה: נסה · ברחה ברחו כולן מפני חיילותיו: צהלי קולך · להזהיר לעם: הקשיבי לישה · את קול השופר וברחו לכם וכן עניה ענתות: העיזו · נאספו לברוח · ורבותינו דרשו צהלי קולך וכל המקרא במדרש אחר אגדת חלק והעמידו המסעות על עשר אבל יונתן תירגם את כולן שמות מקומות: עוד היום בנוב לעמוד · כל הדרך הזה נתלבט כדי לעמוד בעוד היום בנוב לפי שאמרו לו איצטגניניו אם תלחם בה היום תכבשנה וכשעמד בנוב וראה את ירושלם קטנה לא חש לדברי איצטגניניו והתחיל להניף ידו בגאוה וכי על עיר כזו הרגשתי כל החיילות הללו לינו פה הלילה ולמחר ישליך בה איש אבנו: הר בת ציון · להר בת ציון: הנה האדון · בלילה ההוא: מסעף פארה במערצה · יפשח פארות עיקר ענפי חילותיו · במערצה במשור המקצץ הענפים אין פארה זו לשון נח שהרי לא נכתב בוי"ו כמו פורה דרכתי · וכמו לחשוף עשרים פורה אלא באל"ף כמו ותארכנה פארותיו · ומסעף הוא לשון מקצץ ענפים איסברנק"ייר בלע"ז כמו וכלה סעיפיה וכן בסעיפיה פוריה: במערצה · בכלי משחית הפורץ ושובר אותם: ורמי הקומה · המלכים והשרים: · גדועים

רדק

וזה הוא ואפי על תבליתם · תבלית בשקל תכלית: ועורר עליו · שוט הוא קשה משבט: ומטהו · אמר הוא הכך בשבט והקב"ה יכהו בשוט ותהיה המכה שיכהו כמכת מדין בצור עורב שהכה מחנה מדין ושרי מדין שברחו רדפו אחריהם והרגו את עורב בצור עורב ואת זאב ביקב זאב · וזכר צור עורב לבד כמי שמזכיר ראשי הדברים כי ידוע הוא הענין וכתוב בספר שפטים כן הכה מחנה מלך אשור והמלך שברח הכוהו בניו בחרב: ומטהו על הים · ומטהו שהיה נושא עליך יהיה סופו כמו שהיה סוף מטה פרעה על הים כי שם כלה זעם ה' עליו ונשא הקב"ה מטהו עליו: בדרך מצרים · כאותו דרך שעשה במצרים שטבעם בים כן כלה מחנה אשור בירושלם · וכ"ף כמכת במקום שנים · ופי' מטהו על הים · כלומר כמו שהיה על הים: והיה ביום ההוא · וחובל עול מפני שמן · עול סנחריב ישחת מפני שמן חזקיהו · והנה הוא בהפך כי שמן צואר השור ישחת מהעול אשר עליו תמיד כן הוא דרך העולם · וכן היה ראוי שישחת שמנו של ישראל מפני עול סנחריב כי הם היו מעטים וסנחרי' עם רב והקב"ה ברחמיו הפך את הדבר והיה השמן קשה מהעול וחובל עול סנחריב מפני שמן ישראל · וי"ת ויתברון עממיא מן קדם משיחא פירוש חזקיהו שנמשח בשמן המשחה · ואע"פ שלא נמשח כי אין מושחין מלך בן מלך ראוי היה להמשח אלא שלא היה צריך · ונדרש מפני שמנו של חזקיהו שהיה מדליק בבתי כנסיות ובבתי מדרשו': בא על עית · עתה מספר כשבא סנחריב עם מחנהו אל ירושלם וזוכר המסעות שעבר בארץ בנימן וביהודה והיה בהבטחה להשחית ירושלם כל אלה שמות הערים לא נזכרו רובם בספר יהושע כי לעיר אחת שני שמות: למכמש יפקיד כליו · הלמ"ד במקו' בי"ת · כמו הרגתי לפצעי: לפניכם לחרב · והדומים להם כמו שכתבנו בספר מכלל בשמוש האותיות · והפקיד במכמש רוב כלי מלחמתו כדי שילך לו במהר' לירושלם כי היה חושב בלבו כי לא היה צריך לרוב כלי מלחמה כי היה נקל בעיניו לכבשה: עברו מעברה · ת"י מעברא דירדנא: גבע מלון · אמר כשעברו הירדן באו ללון בגבע שהיא עיר לבנימן וכיון שראו כן יושבי הרמה חרדו: חרדה הרמה · פי' יושבי הרמה חרדו · וכן גבעת שאול נסה · פי' יושבי גבעת שאול נסו · כי כן דרך המקרא במקומות רבים · וגבע וגבעה שתי עיירות הן בארץ בנימן · כמו שכתוב בספר יהושע · ואפשר כי גבעת שאול היא גבעת בנימן שזכר בספר שמואל ונסמכה אל שאול לפי שהיה מלך והיה משבט בנימן · או בנה הוא שם ארמון לשבתו לפיכך נקראת על שמו · וכן בספר שמואל ושאול עלה אל ביתו גבעת שאול · ואפשר גם כן כי גבעת שאול היתה זולתי גבעת בנימן ושאול בנה אותה הגבעה ונקראת על שמו: צהלי קולך · הרימי קולך כשופר כדי שישמעו אנשי ליש ויברחו · ומחנה אשור היה בדרכו פוגע בעיר שמה בת גלים תחלה ואחר כך בליש: נדדה מדמנה · זאת העיר מצאנוה בערי מואב שמה מדמנה · אבל בערי ישראל לא מצאנו זה השם · והוא כמו שכתבנו שיש לעיר שני שמות · ואפשר שהיא העיר הנזכרת בערי יהודה וצקלג ומדמנה וסנסנה אף על פי שאין נקודם שוה אותיותיהם שוות · וכן הגבים שם העיר · והעיזו · לשון אסיפה כמו שלא העז את מקנך: עוד היום בנוב · דרך הדרש כי ביום אחד הלך כל המסעות הנזכרים ודחק עצמו שיהיה באותו היום בנוב כי משם יראה ירושלם · וכיון שראה אותה משם: ינופף ידו · על ירושלם כאדם המבזה הדבר אמר אין זו נחשבת בעיני כי כמה עיירות בצורות ממנה כבשתי · ואדוני אבי ז"ל פירש הפסוק כן עוד היום שישובו לנוב לעמוד שם אותם שברחו משם מפני סנחריב: ינופף ידו הר בת ציון · אמר על דרך משל כי עוד ינופף ידו הר בת ציון על מחנה אשור במפלתו · וכן גבעת ירושלם · והוא כפל הענין במלות שונות · שאמר בזה לך לעגה לך בתולת בת ציון אחריך ראש הניעה בת ירושלם: הנה האדון · סנחריב חשב כי אין עליו אדון כמו שאמר בכח ידי עשיתי ובחכמתי כי נבונותי · אמר הנביא הנה האדון ה' צבאות הוא אדון צבאות מעלה ומטה והוא יפיל צבא מלך אשור · והמשיל מחנהו ליער מלא עצים גבוהים · ואמר כי האדון מסעף · פירוש כורת הפארות: במערצה · פי' ביד חזקה יערצם וישברם: ורמי הקומה · כלומר העצים רמי הקומה יהיו גדועים והוא משל על השרים הגדולים שהיו עמו: ונקף

אבן עזרא

ועורר · וכמכת מטהו על הים בשוב המים על מצרים · ונשאו · רמז לסנחריב בשובו בבושת: והיה · יסור סבלו · של מלך אשור וכ"ף להוהרך ליהודה: וחבל · כמו השחתה וכן וחבל את מעשה ידיך וטעמו וישחת העול בהאבדת שמן באהר והטעם שיתגבר יהודה: בא · הזכיר מסעי מלך אשור בבואו אל ציון: יפקיד כליו · עם קצת מחנהו לבא אל ציון במהרה: עברו מעברה · הנהר או שם מקום: לנו · מגזרת ללון: צהלי · הרמת קול וכן צהלת הסוס: בת גלים · שם מדינה ויתכן היותו בת כמו בת ציון: נדדה · הגבים · שם מקום או בורים מתרגום ארמית: העיזו · הבריחו נפשם או אחרים מישראל כי הוא פועל יוצא שלא הזכיר הפעול: עוד · יבוא היום שיעמוד בנוב: הנה · מסעף · יכרית הסעיפים כמו לא תפאר אחריך ושרפך מארץ חיים: פארה · כמו סעיף וככה ותשלח פארות · במערצה · בגבורה מגזרת עריץ: ורמי הקומה · בעבור כי השרים נכבדו: ונקף

מנחה גדולה

בא על עית וגו' יאמר ראה כח תוקף מחנה סנחריב כי הנה בא על עית ללון ולא הכילו המקום ע"כ נחלק עבר קצתו במגרון וגם בזה לא הספיק כ"א שלמכמש יפקיד כליו עם היושבים על הכלים ואח"כ יוכאשר ראו שכל זה לא יספיק להם עברו יותר למקומו' אחרים עד שמקצתם לנו בגבע וע"כ חרדה הרמה וגבעת שאול נסה כי לא ידעו להיכן דעתו נוטה להלחם מפני שכ"כ מיהר להקריב עצמו שלא כדרך העולם · ולזה אמר הנבי' צהלי קולך וגו' כלומר הביטו וראו איך נתקיימה בכם יעודיי תורת משה דכתי' וכשתם קול עלה נדף ואין רודף וגו' כי כולכם נסתם מפני אשור אע"פי שלא רצה להלחם עמכם כי אם אל ירושלים פניו היה להלחם וע"כ מיהר בביאתו והנה כשם שנתקיימו יעודים הרעים יותר ויותר יתקיימו הטובים או אז יכנע לבבם הערל וגו' וזכרתי את בריתי יעקב וגו' וע"כ צהלי קולך בתורה ובתפלה ואז תקרא בת גלים בתו של אברהם יצחק ויעקב · גם יאמר צהלי קולך אין תיקון מאימת האויב להנצל כי אם צהלי קולך ע"ד הקול קול יעקב כל זמן שמצפצף בבתי מדרשו' וגו' · הקשיבה ליש יראה אתה יהודה שנקר' ליש של' כלביא וכלים וגו' וכתי' גור ארי' יהודה וככל אמרו ז"ל שבע שמות יש לארי ליש וכו' ע"כ אתה יהודה הקשיב' לדברי ושמע בקולי להשיב אל ה' אלהים עניה ענתות · כי עניה את שכמה עניות עניה מתורה עניה מצדקה ממעשים טובים וע"כ בא לך עניה מכבוד עניה ממאון · נדדה מדמנה את ישראל שאתם היום בדיוטא תחתונה כמדמן וכטיט חוצות נדד וכלך מדרך זו יושבי הגבים העיזו לשוב אל ה' כי עוד חזון למועד אם תשובו שיקבל תשובתכם כי ראו כי רעה נגד פניכם זה אשור אשר בא וקרוב הוא לירושלים עוד היו' וגו' וע"כ אם תשובו הנה ה' יכריתו ויפילו לפניך · כי בהצטרפות תשובתך וגם זדון לב אשור אשר הניף ואשר הרים ידו על הר בת ציון בחירופי' וגדופים וזה בגבעת ירושלים מקום השראת שכינה ואשר שם ביתו ומי הוא זה אשר בא לחרף המלך בביתו ולא יעשה המלך נקם ע"כ גם שניהם ינרמו לך הלך וכאשר היה כשהתפלל חזקיה לפני השם ופרש אגרת אשור [illegible]

[illegible]

דוק

שהגיד יפקוד ה' על צבא המרום הגבוהים ועל מלכי האדמה ורמי הקומה גדועים:

ונקף סבכי היער וגו' עיין רש"י ז"ל וכן הרא"בע וכן הרד"ק בקרוב · ומהרי"א ז"ל הביא בשם המפרשים ז"ל בפסוק הנה האדון פסוק ונקף וגו' שהם מקושרים בענין סנחריב בגו"ל ואף על פי שקבלו אמתת נבואת ויצא חוטר וגו' על המשיח אבל הוא ז"ל פי' שענין המשיח מתחיל מפסו' הנה האדון ה' צבאות מסעף פארה וגו' לפי שמפלת סנחריב כבר נזכרה בלכן ישלח האדון ה' צבאות במשמניו רזון ואם כן למה יזכור שנית הענין עצמו לו' הנה האדון ה' צבאות וגו' ופסוקים אלו תמצאם פרשה בפני עצמה ובפסוק ויצא חוטר אין בו לא פרשה סתומה ולא פתוחה על כן ביאר שלעתיד הם מדברים והשייכות לו' יותר ויותר מענין סנחריב ומפלתו תהיה לעתיד בקץ הימים באומות הכופרים שהנה האדון מסעף וכורת אותם בידו החזקה והמלכים הכופרים הם רמי הקומה יהיו גדועים ואשר המה עתה גבוהים בארצות' לגוייהם ישפלו ונקף סבכי היער וגו' ואז יצא חוטר מגזע ישי וגו' שהוא משיח בן דוד שיהיו בו כל השלמיות שיזכור וישובו השבטים כולם ונפוצות יהודה גם כן כמו שיזכור בפרשיות שאחרי זה · ולזה הפי' מסכים רש"י ז"ל ע"ש או אמר מסעף פארה וגו' על יהודה וירושלם שהיה אז בימי חזקיהו שלמים וכן רבים בתקפם ובגבורתם ועליהם אמר הנה האדון ה' צבאות מסעף פארה שהפארה במערכה היא ירושלם ורמי הקומה שהם בני יהודה יהיו גדועים וגולים בידי אויביהם ונבא הנביא בפרט על שני החורבנות כי על חורבן בית ראשון אמר ונקף סבכי היער בברזל שהיער הוא משל אל ירושלם והברזל רמז לנבוכד נצר שהחריבו ועל חרבן בית שני והלבנון זה בית המקדש כמו שאמר פתח לבנון דלתיך באדיר היא מלכות רומי המושל על כל מלכיות האדמ' וכן אמרו בפ' הנזקין א"ל רבן יוחנן בן זכאי לאספסיאנוס שלם עלך מלכא א"ל מתחייבת תרי קטלי חדא דקרית לי מלכא ולאו מלכא אנא ועוד אי מלכא אנא אמאי עד האידנא לא אתית לגבאי א"ל דקאמרת לאו מלכא את הא לא הוה מתמסרא ירושלם בידך שנא' והלבנון באדיר יפול ואין אדיר אלא מלך שנא' והיה אדירו ממנו הכ' התבאר שרבן יוחנן בן זכאי פי' הכתוב בזה הדרך על החרבן השני ואחר שנבא על החרבן נבא על הנחמה העתידה ואמר ויצא חוטר ע"כ: ולע"דן בשני הפסוקים כדעת המפרשים על ענין סנחריב או והלבנון זה בית המקדש כמ"ש בגמרא על שמלבין עונותיהם של ישרא' יאמר שהלבנון יגרום באדיר זה סנחריב שיפול שם נפילה גדולה:

ויצא חוטר מגזע ישי וגו' פ"א אמרו שהפסוק הזה במשיח מדבר ויהיו בו ששה מדות רוח חכמ' ובינה רוח עצה וגבורה רוח דעת ויראת ה' · שאליהם רמז בועז בשש השעורים שנתן לרות אל דוד משיח דגיאל מכניה מישאל ועזריה שיהיה בכל אחד ששה מדות והאם יליף כולהו · למדנו מדבריהם ז"ל שפסוק ויצא חוטר מגזע ישי על המשיח מדבר · ולדבריהם ז"ל שים שיכות לזה הענין עם הקודם כנז"ל בשם רש"י ז"ל וכמו שיבוא בכלל דבריו לפי שהבטיח לסנחריב הורך להבטיחו גם כן על השבטים שגלו ללחלח וחבור שיגאלם המשיח בע"ה:

ולע"דן לפי שבקש ה' לעשות לחזקיהו משיח ולסנחריב גוג ומגוג אלא לפי שלא אמר שירה נתבטלה לכך סמך ענין המשיח הנזכר בפסוקים אלה לו' שעתיד לבוא ואם יתמהמה חכה לו שלא אכלוהו בימי חזקיהו ולא נעשה משיח מפני שלא אמר שירה · עוד אפשר שעם היות בפסוקים האלה מדברים על מלך המשיח וכמו שנזכיר בסמוך הכרחיות מהרי"א ז"ל עכ"ז לא יקשה מה ענין המשיח לחזקיה ולמה נסמך אלו כי יהיו גם כן הורה אליו ואל הצלחת חזקיהו עם היות כוונתם העצמית במשיח בכלל הפסוקים הנה גם כן יהיה חלק מה מהם צודק בחזקיהו ולכך הסמיכם לעניינו להיותם מורים עליו · אם כן עכ"פ ויצא חוטר מגזע ישי זולת חזקיהו · ועיין רש"י ז"ל והרא"בע ז"ל וכן הרד"ק ז"ל וכן מהרי"א ז"ל הכריע שנבואה זו על המשיח שעל חזקיהו לא יצדק או' ויצא חוטר וגו' שהרי לו י' שנים שנולד כשנאמרה נבואה זו ויצא חוטר מורה שיולד לעתיד · גם לא מצאנו לו גבורות עד שיאמר עליו רוח עצה וגבורה · גם לא מצאנו בו שעשה נסים ונפלאות וא"כ איך אמר והכה ארץ בשבט פיו וברוח שפתיו [...]רשע ואין לפרשו על מפלת סנחריב כי לא נעשתה בשבט פיו אלא וגנותי על העיר הזאת להושיעה למעני ולמען דוד עבדי גם או' ושעשע יונק וגו' אם הכתובים כפשטן לא נתקיימו ואפי' אם הם משל להפלגת השלום גם זה לא היה ועוד קשה או' יוסיף ה' ידו שנית וגו' ובה התבאר חזרת השבטים וגאולת יהוד' וידוע שבימי חזקיהו לא שבו · ואם מלכות אפרים לא שבה בימיו איך יאמר וסרה קנאת אפרים וצוררי יהוד' יכרתו וגו' גם אומרו יחדיו יבוזו את בני קדם וגו' גם או' והחרים ה' לשון ים מצרים שבאר שבאותה גאולה יהיה נס קריעת ים כמו קריעת ים סוף ביציאת מצרים ואי אפשר לחלק בין שתי הפרשיות ולו' שהראשונה בימי חזקיהו והפרשה השנית לימות המשיח כי לשון והיה ביום ההוא מורה שבאותו הזמן שיהיה ענין הפי' הראשונה יהיה ענין הפרשה השנית וכללה ממה שיורה שלא נאמרה פרשה זו על חזקיהו ודורו כי אם על המלך המשיח וכן ההכרחיות הנז' יכריחו לשלא נאמר' פרשה זו על זרובבל · ובדור בית שני לא היה רוב שלום בעולם וגם לא ביניהם אבל היה בהפך כי נהרגו מלחמות הפריצים והכופרים ואויבי ה' וגם גלות יהודה ובנימין לא שבו כי רובם נשארו שמה בעמון ובמואב ובארץ יון כמו שתראה בספורי יוסף בן גוריון וגם בצרפת ובספרד ובארצו' אחרות נתפזרו ולא שבו ירושלם בזמן בית שני באופן שכל זה מורה שאין הפסוקים האלה מדברים אלא במשיח אמנם חכמת הכותים הביאו פירושים מתחלפים ע"ע בספרו וזה לשונו בסוף דבריו הנך רואה בעיניך דבריהם ופירושיהם כדי שתראה מה שכתבתי שהמשיח עתיד הוא לבא ועליו דברו בפסוקים שאחרי שנבא על החרבן נבא על הגאולה ואמר ויצא חוטר וגו' זכר תחלה ענין המשיח ואחר כך גאולת האומה ואמר ויצא חוטר כאילו הוא יוצא מתחת לארץ והוא הדבר הנשאר מהעץ אחר שנכרת ואחר זמן רב מאותו הנשאר בארץ יצא חוטר אחר כך ישראל אעפ"י שיהיו ימים רבים בגלות שיהיו נכרתים ונלקים בכמה פורעניות יש לעץ תקוה כי נשאר הגזע והשורש ומשם יצמח חוטר וענף ישובו יושבי בצלו שהוא מלך המשיח והנה יחס אותו לישי לפי שישי היה צדיק גמור ולא חטא מימיו עד שאחז"ל שמת בעטיו של נחש ולכן יחסו אליו כי יש במשיח דעת ויראת ה' · גם אפשר לו' שבעבור המלך המשיח יקרא דוד כמ"ש ודוד עבדי נשיא להם לעולם לכן לא אמר חוטר מגזע דוד אבל אמר מגזע ישי כאילו הוא דוד עצמו שיצא מתחני ישי ומשרשיו ואמר שרשיו בלשון רבים שרשיו של דוד ושלמה שימצאו בו שלמות המדות והחכמה אשר היו בדוד ושלמה · אמנם באיכה רבתי פירשו והלבנון על בית המקדש ובאדיר יפול על המשיח ולפי דעת זה אומרו הנה האדון ה' צבאות אדון כל הצבאות וצבאות ישראל מסעף פארה של כל העולם במערכה ורבים וגדולים רמי הקומה גדועים גו' בעת ההיא ונקף סבכי היער בברזל הייני חרב איש ברעהו מפני כובד המלחמה והלבנון זה ב"ה באדיר שהוא המשיח יפול בידו ולא יהיה עוד בה אויבים או באדיר בידו של הב"ה יפול בידו ועבדיו ואז מתוך כובד המלחמה יתגלה המשיח לכך סמך לזה ויצא חוטר מגזע ישי: ולע"דן נכון מה שכתבתי בכלי חמדה מדוקדק לשון ויצא חוטר שהוא לשון עבר אלא שהוי"ו מהפכו לעתיד לרמוז אל מה שאחז"ל והמקובלים בסוד שם א"דם אדם דוד משיח שהמשיח הוא דוד עצמו וזהו ויצא חוטר שכבר יצא לשעבר מימי קדם והו' חוטר לרדות בו החטאי' בכפשותם והוא מגזע ישי כי הוא דוד עצמו בן ישי וזהו מגזע ישי אמנם הכשרים ישמחו בו כי לא יהיה להם לחוטר אלא לנצר מטע נצה מטע להתפאר ז"ש ונצר משרשיו יפרה · עוד אפשר כי להיו' חוטר גאוה להכות ברשעים ופושעים יהיה מגזע ישי שמת בעטיו של נחש כי הקדושה ולדקות מכנעת תמיד זדים ושוברת אויבים אמנם צריך גם כן להיות מצטרף אלא קלת פא חילופי דהיינו דאמרי אינשי מיניה וביה אבא שדי ביה נרגא וז"ש ונצר משרשיו יפרה יהיה נצר פורה משני שרשיו שהו' יוצא משורש ישי שבו שורש קדוש מאד להכניע אותיים ויש בע"הב וזהו ישי יש יש פנים ואחור ומשורש רות המואביה וזהו משרשיו ולזה אין ממנין על הצבור אלא מי שקופה של שרצים בגוארו כי על דרך הפשט כדי שלא ירדה בפרך הצבור אלא בפה רך כי ישוב מקופת שרצים אשר לו בצוארו: ועל דרך הסוד כדי להעזר מאותם השרצים ללקות בהם ועל ידן הרשעים ולהורות מ"ש ויצא חוטר שהוא לשעבר אמר גם כן ונחה עליו לשעבר בהיותו באדם ובהיותו בדוד המלך כבר נחה עליו רוח ה' וגו' כמו שנא' רוח ה' דבר בי וגו' וכן שפט בצדק ויהי דוד עושה משפט וצדקה לכל עמו ואפי' הדלים אמנם גבי וברוח פיו אמר ימית רשע בלשון עתיד כי לא הי' לשעבר: ואפשר עוד רמז בכפל אל שני גאולות אל בית שני אמר ויצא חוטר מגזע ישי וקראו גזע לומר שהוא קרוב לצאת החוטר מהגזע כן גאולת בבל הייתה בזמן מועט שבעי' שנה אך היה חוטר יבש כי עתיד הוא להבטל ולהתייבש אמנם ביאת הגואל לבנין הבית אשר אנו מייחלים יהיה מתעכב ביותר כנצר הזה הפור' מהשרשים שצריכים זמן רב זהו ונצר משרשיו יפרה פורה ועולה בהתמד' כן תקוה הגאולה העתידה בהתמדה:

ונחה עליו וגו' עיין הרא"בע ז"ל וכן הרד"ק ז"ל ומהרי"א ז"ל ונחה עליו י' תנאים מזכירים הפסוקים האלה והם מוכרחים להמצאם במשיח לצדקנו האחד ביחוס משפחתו שיהיה מדוד מגזע ישי החסיד כי יעקב נתן ליהודה המלכות באומרו לא יסור שבט מיהוד' ובחר מיהודה משפחת דוד ולזה הפי' יתחייב שיהיה מדוד ובנו ומזה יתבאר שלא נתקיימה נבואה זו בבית שני שהמלכים לא היו מזרע דוד אלא כהנים ופעמים משאר שבטים ומן הגרים כהורדוס וזרעו שהית' אמו אדומית · וזה התנאי נזכר בפסוק ויצא חוטר התנאי השני במדרגת נבואתו שתהיה עליונה שבמדרגות הנבואה וכמו שדרשו חז"ל על הנה ישכיל עבדי ירום ונשא וגבה מאד ירום מאברהם ונשא ממשה וגבה ממלאכי השרת כמ"ש הנביא הזה עליו הן עבדי אתמך בו בחירי גו' עד שמפני נבואתו יהיה יודע סתרי בני אדם כמ"ש לא למראה עיניו ישפוט וגו' וכל זה מורה על מעלת נבואתו ועליה אמר כאן ונחה עליו רוח ה' ומזה התבאר שלא נתקיימה הנבואה הזאת לא בחזקיהו כי הוא לא היה נביא ולא בדור בית שני כי לא הייתה בהם נבוא' ולא ר"הק כמו שקבלו חז"ל ע"כ:

ולע"דן מחילה מכבודו לא אאמין בדבריו בזה החלק שקשה לו' שנבואתו למעל' מנבואת משה חלילה כי לא קם נביא עוד בישראל כמשה כתיב ודבר אלהינו יקום לעולם שאין נבוא' למעלה מנבואתו של משה · ומ"ש המאמר ירום מאברהם הכי פירושו לפי שאברהם נעשה לו נס שהוא ונערו חלק לילה על המלכים והיה נותן מעט עפר ונעשה ארבעת והקש שבו אגיותות ואלים ככתוב יתן כעפר חרבו כקש נדף קשתו ונצח כל המלכים ההם ולזה אמר ירום מאברהם שהרי אברהם הוצרך לעפר וקש אבל במשיח נאמר והכ' ארץ בשבט פיו וברוח שפתיו ימית רשע וזהו ירום מאברהם זאת ועוד כמ"ש המתרגם כאן בפסוק עוד היום בנוב לעמוד שהיה המחנה כבד מאד ושכיוצא בו נאסף על אברהם כשהשליכוהו לכבשן האש וכיוצא בזה בימי חזקיהו וכיוצא בזה עתידים להתקבץ בימי המשיח ולזה אמר ירום מאברהם בענין המלחמה ההיא שהיא אסיפת עם מעין אסיפתם על אברהם ונשא ממשה בשיאות דייקא כי משה ע"ה לא התמיד בהנהגתו לישרא' ובנשיאותו כי לעיניו נתנה ליהושע והמשיח נאמר בו ודוד עבדי נשיא להם לעולם אם כן ונשא ממשה בהתמדת הנשיאות והשררה קאמר או יהיה ונשא ממשה לפי שלעתיד תהיה יציאת מצרים טפלה ככתוב לא יאמר חי ה' אשר העלה את ישראל ממצרים וגו' דפירשו חז"ל לא שתעקר יציאת מצרים ממקומה אל' שתהא טפילה לה וע"ז אפשר שאמר ונשא ממשה ברבוי הנפלאות שיעשו על ידו עד שתהא יציאת מצרים טפילה לה ובענין הנבואה אמר וגבה ממלאכי השרת שלא תהי' השגתו ע"י מלאכי השרת כשאר הנביאים אולתו משה ע"ה והמשיח יגבה ממלאכי השרת השגתו אבל לא תגיע למדרגת משה ע"ה כאמור כי לא קם ולא יקום נביא עוד בישראל כמשה · ומה שנשען מהרי"א ז"ל במ"ש ומפני נבואתו יהיה יודע סתרי לבות בני אדם כמ"ש לא למראה עיניו ישפוט גו' אין זה ממה שיורה יתרון על משה רבן של נביאים כי גם במשה ע"ה כתיב כי יהיה להם דבר בא אלי גו' שהדבר עצמו היה בא אליו קודם הגיעם למשה והיה יודע מי הזכאי ומי החייב ולדעת סתרי לבות בני אדם בהשגה כל דהו תושג כי בעינינו ראינו כן בדורותינו שר' ועוד היום ת"ל יש ויש ואם כן אין זה ממה שיורה על מעלת נבואתו של המשיח עם היותה מעולה מאד אך לא כמשה כי הפנה הזאת מיכה לא תזוז כי היא האמת: כתב עוד מהרי"א ז"ל התואר והתנאי השלישי הוא בחכמתו כמ"ש רוח חכמה ובינה מקושר תיבת ונחה עליו שמוסף עצמו ואחר עמו כאילו אמר ונחה עליו רוח ה' ונחה עליו רוח חכמה ובינה ואמר ג' רוחות בשם מעלות ולא אמר רוח חכמה רוח בינה וגו' והוא שכאשר נתבונן היטב נמצא במעלות השכליות עם כל שלימותם ג' חסרונות הא' שהשלם בעיוניות יבין מעט במידות כי בהיותו טרוד בשכל העיוני ימעט התבונה במעשי והחסרון השני כי המשתלם בשכל המעשי בעצותיו ותחבולותיו לא יהיה בעל גבורה וחוזק האיברים כי על המעט השלים הטבע אדם אחד בכחות הגופניות והשכליות יחד · והחסרון הג' הוא שהמשתלם בחכמה ובעיון ומפליג בו ביותר יהיה נוטה מהפנה התוריית ועליה הזהיר שלמה ואל תתחכם יותר למה תשומם · אמנם המשיח הגיד כאן הגביה בשלימות החכמו' להיותם ע"ד נס לא המצא בם שום צד חסרון כי בהשתלמו בחכמ' העיונית ישתלם בתבונה המעשית וז"ש רוח חכמה העיון וגם כן ובינה במעשי גם לא ימצא בו החסרון השני כי יהיה רוחו רוח עצה וגבורה כלומר שבהיותו שלם בבחינת הנפשיית ישתלם גם כן בגבורה גופנית גם לא ימצא בו החסרון הג' והוא אומרו רוח דעת ויראת ה' ר"ל שעם רוב ידיעתו ועיונו עכ"ז לא יתערב בו דעת כוזבת אבל כל עיוניו יהיו ביראת ה' ולפי שהיה זה הדיבור בענין החכמה שלא ימצא בחכמתו דבר מגנל ולהיותם נכללים בג' שוגים אלו לכך זכר ג' מיני הרוח ולא זכר רוח משפט או זולתו לפי שהיה הדיבור כאן בחכמתו לא זולת זה עד כאן ומאר התנאים עד עשרה אבאר אותם בסמוך בס"ד כל אחד ואחד במקומו דשייך לו:

ולע"דן ונחה עליו רוח ה' רוח נבואיי ויהיה אותו הרוח כלול בכל מכל וז"ש רוח חכמה ובינה שיהיה אותו הרוח שישפיע בו ה' כלול מחכמה ובינה וידוע הוא כי חכמה ובינה לא יתפרדו כלל לא ע"ד הפשט ולא ע"ד הסוד ולז"א רוח חכמה ובינה הזכיר שניהם ברוח אחד · והמ' רוח עצה וגבורה שיהיה כלול ג"כ מעצה וגבורה כי מחכמה תמשך עצה ומהבינה גבורה כמו אני בינה לי גבורה וכן ע"ד הסוד אפשר יכלול כאן זרועות עולם החסד והגבורה החסד מהחכמה והגבורה מהבינ"ה ואמר שיהיה כלול גם כן מהתפא"רת ומלכו"ת ודע' ויראת ה' שכולל ג"כ ברוח הזה רוח דעת ויראת ה' וכוללי' ג"כ שער הקלות: ובס"ה בפ' וירא אמרו פתח האהל דא הוא פתחא דצדק כד"א פתחו לי שערי צדק דא פתחא קדמאה לאעלא ביה ובהאי פתחא אתחזון כל פתחין עילאין מאן דזכי להאי זכי למנדע ביה ובכלהו שאר פתחין בגין דכלהו שרין עליה והשתא דפתחא דא לא אתידע בגין דישראל בגלותא וכלהו פתחין אסתלקו מניה ולא יכלין למנדע ולאתדבקא · אבל בזמנא דיפקון ישראל מן גלותא זמינין כלהו דרגין עילאין למשרי' עליה כדקא יאות וכדין ינדעון בני עלמ' חכמת' עילאה יקירא מה דלא הוו ידעין מן קדמת דנא דכתיב ונח' עליו רוח ה' רוח חכמה ובינה רוח עצה וגבורה רוח דעת ויראת ה' וכלהו זמינין לאשרא' על האי פתחא תתאה דאיהו פתח האהל וכלהו זמינין לאשרא' על מלכא משיחא לאתא' בגין למידן עלמא דכתיב ושפט בצדק דלים עד כאן לשונו · וידוע כי צדק היא מלכות שמים הנקראת פתח האהל ובהתייחד עמה רוח חכמה ובינה וגו' יכונו הרוחות שם יחדיו על משיח בן דוד לדון העול' על ידי המלכות שמים הנקרא' צדק ושפט בצדק דלים והוא שאמר ונחה עליו רוח על פתח האהל הנזכר וממנו אל המשיח שהכל נכלל בתיבת עליו · ואפשר עוד רוח ה' שהם בכ"מר רוח חכמה ובינ' גו' כדלעיל:

והריחו ביראת ה' וגומר חז"ל דרשוהו בגמרא לשון ריחיים שיהיה סובל ייסורין הקשים כריחיים ופירשוהו לשון ריח שמריח מי זכאי ומי חייב · ועיין רש"י ז"ל והרא"בע ז"ל והרד"ק ז"ל ומהרי"א ז"ל לפי שחוש המישוש חרפה היה לנו והוא יותר גס ועב ועליו באו כל האזהרות של גדר העריות: והחוש השני חוש הטעם גם הוא עב וגם ועליו באו כל האזהרות במאכלות האסורות ויין נסך והחושים האלה לגסותם לא ייחסו אותם בספרי הקדש לאל יתברך חלילה כמו שזכר הרב המורה ז"ל · החוש הג' מהריח הוא בלתי ורוחני יותר מהשנים הנזכרים ולכן יוחס אליו יתברך וירח את ריח הניחוח ריח ניחוח לה': אמנם שאר החושים השמע והראות הם דקים. הא' שיראה לרחוק יותר ממה שיריח כן ישמע ברחוק מקום יותר ממה שיריח ולחשיבותם כל כמלא ישתוקק אל שני חושים האלה יותר מזולתם: וזכר הנביא שמלך המשיח שלא יטה כלל אל החושי' הגסים כלל כי אם אל החוש הבינוני חוש הריח ולא כיתר המלכי' להריח ריח טוב אלא והריחו ביראת ה' וזכר שגם מהשני חושים הדקים שהם הראות והשמע לא ישתמש בהם כל כך ואפי' להשגה השכלית כי לא למראה עיניו ישפוט ולא למשמע אזניו יוכיח: ואפשר לפרש והריחו כמו והרוחו בחילוף וי"ו ביו"ד כי אותיות אהו"י מתחלפות ויהי' מלשון ריוח והצלה יאמר שסדר המלכי' מרויחי' עצמם ומתעדנים בעניינים המירגשים במאכל ומשתה והמשגל לזה זכר שמלך המשיח לא כן שאת כל הרוחתו ועידונו הוא ביראת ה' ולפי שאין לדיין אלא מה שעיניו רואות וגם לפעמים ישמע דבר מה על אדם אחד ויהם לבב השומע ויוכיחנו על לא חמס עשה לזה אמר שמלך המשיח העומד לדין עמים כולם לא למראה עיניו ישפוט כי אם בידיעה נבואיית וכן לא למשמע אזניו יוכיח פן יוכיחני על לא חמס עשה אלא הכל באמת ובצדק עד כאן:

ולע"דן מה שכתבתי בכלי חמדה והריחו לשון רוח על הרוחות הנזכרים רוח ה' רוח חכמה וגו' אמר שישיג אלו הרוחות במעלות יראת ה' שבו ז"ש והריחו ביראת ה' ולפי שהדיין לפעמים יכיר פני הטוען שקר שהכרת פניו ענתה בו או מדבריו יזכר המזויף טענותיו ומייפה אותם לזה אמר כי לא יכיר פנים במשפט על פי הכרת פנים ולא לפי משמע אזניו הטענו' יוכיח הוכחה ראייה אמנם אבל ישפוט בצדק דלים הלין באמיתו וצדק שיגלה לו השם יתברך בנבואה ויחייב לזכאי בטענותיו שאין לו הוכחה כלל ממשמע אזניו ולא למראה עיניו כי השכינה הנקראת צדק עמו במשפט ושפט בצדק דלים והוכיח במישור לענוי ארץ והכה ארץ בשבט וגו':

ושפט בצדק דלים עיין רש"י ז"ל והרא"בע והרד"ק ומהרי"א ז"ל ושפט בצדק לפי שהדיין הדן כפי הטענות וכיוצא אפשר שהטוען רשע ערום בטענותיו ועל ידיהו דן הדיין שלא כדין שהרי הוא דין מרומה לז"א ושפט בצדק דלים כפי צדקות הדין לא כפי הטענות וכן יוכיח במישור בלי טעות כלל כי הכל בנבואה וזכר הדלים וכ"ש העשירי' וזהו התנאי החמשי במשיח מה שלא נמצא כן בבית שני והיו האמת נעדרת ורדו הפריצים ואין חסד ואין משפט בארץ וברוח שפתיו ימית רשע ת"י ובממלל ספוותיה יהא מאית ארמילוס רשיעא ע"כ: ולע"דן והוכיח במישור וגו' לפי שיש רשעים גנועים ברשעותם לז"א שהמשיח לא ישא פניהם אבל בתוכחתו תכיף אל הענוים הבלתי מתביישים בתוכחתו והצדיקים לתוכחת יקבלוהו בלי בושה וכלימה וזהו

גְּדֻעִים וְהַגְּבֹהִים יִשְׁפָּלוּ׃ וְנִקַּף
סִבְכֵי הַיַּעַר בַּבַּרְזֶל וְהַלְּבָנוֹן בְּאַדִּיר
יִפּוֹל׃ וְיָצָא חֹטֶר מִגֵּזַע א
יִשָׁי וְנֵצֶר מִשָּׁרָשָׁיו יִפְרֶה׃ וְנָחָה
עָלָיו רוּחַ יְהוָה רוּחַ חָכְמָה וּבִינָה
רוּחַ עֵצָה וּגְבוּרָה רוּחַ דַּעַת וְיִרְאַת
יְהוָה׃ וַהֲרִיחוֹ בְּיִרְאַת יְהוָה וְלֹא־
לְמַרְאֵה עֵינָיו יִשְׁפּוֹט וְלֹא־לְמִשְׁמַע
אָזְנָיו יוֹכִיחַ׃ וְשָׁפַט בְּצֶדֶק דַּלִּים
וְהוֹכִיחַ בְּמִישׁוֹר לְעַנְוֵי־אֶרֶץ וְהִכָּה־
אֶרֶץ בְּשֵׁבֶט פִּיו וּבְרוּחַ שְׂפָתָיו יָמִית
רָשָׁע׃ וְהָיָה צֶדֶק אֵזוֹר מָתְנָיו ה
וְהָאֱמוּנָה אֵזוֹר חֲלָצָיו׃ וְגָר זְאֵב עִם־
כֶּבֶשׂ וְנָמֵר עִם־גְּדִי יִרְבָּץ וְעֵגֶל וּכְפִיר
וּמְרִיא יַחְדָּו וְנַעַר קָטֹן נֹהֵג בָּם׃
וּפָרָה וָדֹב תִּרְעֶינָה יַחְדָּו יִרְבְּצוּ
יַלְדֵיהֶן וְאַרְיֵה כַּבָּקָר יֹאכַל־תֶּבֶן׃
וְשִׁעֲשַׁע יוֹנֵק עַל־חֻר פָּתֶן וְעַל
מְאוּרַת צִפְעוֹנִי גָּמוּל יָדוֹ הָדָה׃
לא

יִתְקַטְּפוּן וְתַקִּיפַיָּא יִמְאָכוּן׃ וְיִקְטֵיל
גִּיבָּרֵי מַשִּׁירְיָתֵיהּ דְּמִתְגַּבְּרִין כְּבַרְזְלָא
וְעָבְדֵי קְרָבֵיהּ עַל אַרְעָא דְיִשְׂרָאֵל
יִתְרְמוּן׃ וְיִפּוֹק מַלְכָּא מִבְּנוֹהִי דְיִשַׁי
וּמְשִׁיחָא מִבְּנֵי בְנוֹהִי יִתְרַבֵּי׃ וְתִשְׁרֵי
עֲלוֹהִי רוּחַ נְבוּאָה מִן קֳדָם יְיָ רוּחַ
חוּכְמָא וְסוּכְלְתָנוּ רוּחַ מֵלַךְ וּגְבוּרָא
רוּחַ מַדַּע וְדַחַלְתָּא דַיְיָ׃ וִיקָרְבִינֵיהּ
לְדַחַלְתֵּיהּ יְיָ לָא לְחֵיזוּ עֵינוֹהִי יְהֵי
דָאֵין וְלָא לְמִשְׁמַע אוּדְנוֹהִי יְהֵי
מוֹכַח׃ וִידִין בִּקְשׁוֹט מִסְכֵּינִין וְיוֹכַח
בְּהֵימְנוּתָא מַחְשִׁיכֵי עַמָּא דְאַרְעָא
וְיִמְחֵי חַיָּיבֵי אַרְעָא בְּמֵימַר פּוּמֵיהּ
וּבְמַמְלַל סִפְוָתֵיהּ יְהֵימַאִית אַרְמִילוֹס
רַשִׁיעָא׃ וִיהוֹן צַדִּיקַיָּא סְחוֹר סְחוֹר
לֵיהּ וְעָבְדֵי הֵימְנוּתָא מְקָרְבִין לֵיהּ׃
בְּיוֹמוֹהִי דִּמְשִׁיחָא דְיִשְׂרָאֵל יִסְגֵּי
שְׁלָמָא בְּאַרְעָא וְיִדוּר דֵּיבָא עִם
אִמְּרָא וְנִמְרָא עִם גַּדְיָא יִשְׁרֵי וְעֵיגְלָא
וְאַרְיָא וּפְטִים כַּחֲדָא וְיָנִיק זְעֵיר יְהֵי
מְדַבַּר לְהוֹן׃ וְתוֹרְתָא וְדִיבָא יִרְעֲיָן כַּחֲדָא יִשְׁרוּן בְּנֵיהוֹן וְאַרְיָא כְּתוֹרָא יֵיכוּל תִּבְנָא׃
וִיחַיֵּךְ יַנְקָא עַל חוֹר חִיוֵי פְּתַן וְעַל חֵיזוּ גִילְגְּלֵי עֵינֵי חִיוֵי חוּרְמַן חֲסִילָא יְדוֹהִי יוֹשִׁיט׃
לא

חטר ב' ויצא חטר מגזע ישי · חטר גאוה : כל מישור המישור חס' יו"ד במ"ימל' וסימן נמסר במלכים חלק א' סימן כ' : כשבט ו' דפין בקריאה וסימן ומזבלון משכים בשבט סופר · והכיתיו בשבט אנשים · והכה ארץ בשבט פיו · תרועם בשבט ברזל · ופקדתי בשבט פשעם · אני הגבר ראה עני : כבקר ג' בקריאה וסימן ואריה כבקר יאכל תבן · זאב וטלה ירעו כאחד · חציר כבקר יאכל :

רשי

גדועים · אין לשון גידוע נופל אלא באילנו' ודבר קשה : ונקף · לף זה לשון קצ"ץ כמו כנוקף זית ונקף לשון נפעל : סבכי היער · הענפים החשובים והגבורים : והלבנון · עובי יערו וכרמילו הן מרבית חילותיו : באדיר יפול · על ידי מלאך יפלו · ד"א באדיר בזכות חזקיהו שהוא אדירם ומושלם של ישראל כמה שנאמר והיה אדירו ממנו : ויצא חוטר מגזע ישי · ואם תאמרו הרי תגאותן למוקיהו ועמו שלא יפלו בידו, ומה תהא על הגולה אשר הגלה בחלח וחבור שמא אבד סברם : לא אבד סוף שיבא מלך המשיח ויגאלם : חוטר · שבט מלוכה : ונצר · לשון יונק אילן · ונצר משרשיו יפרה וכל העניין וכסופו והיה ביום ההוא יוסיף יי' שנית ידו הרי שנאמר' נבואה זו לנחמת הגולים מאשור : והריחו ביראת יי · ימלא רוח יראת יי' ובלע"ז אירא[illegible] : לא למראה עיניו ישפט · כי בחכמת הקב"ה בקרבו ידע ויבין מי זכאי ומי חייב : במישור · לשון נוח ורך : והכה ארץ בשבט פיו · כתרגו' וימחי חייבי ארעא : וברוח שפתיו · ובממלל ספוותיה : והיה צדק אזור מתניו · ויהון צדיקיא סחור סחור ליה דבקים בו כאזור : ומריא · שור פטם : ושעשע · ושיחק : על חור פתן · על חור עפר שהנחש מקנן בתוכו קר"ופ בלע"ז · פתן נחש משהזקין נעשה חרש ונקרא פתן ושוב אין לו לחש שנ' אשר לא ישמע לקול מלחשים : ועל מאורת צפעוני · יונתן תירגם חיזו גילגלי עינוהי חיוי חורמן ומנחם פתר בו לשון נקב · וחורי עפר וכן אור כשדים וכן באורים כבדו יי' : גמול · תינוק הנמול משדי אמו : ידו הדה · תרגם יונתן ידוהי משיט כמו הד הרי' וכמו הידד שהוא לשון הרמת קול אף זה לשון הרמה וה"א אחרונה בתוכו יסוד נופל כמו עשה בנה קנה :
דעה

רדק

ונקף · מבנין הדגוש והוא ענין כריתה כמו חגים ינקופו ותרגו' וערפתו ותנקפיה : וסבכי · משל על השרים הגדולים שבאו בעצה אחת עם סנחריב והסתבכו זה עם זה בעצה אחת ובלב אחד כמו ענפי העצים המסתבכים זה עם זה : בברזל · כמו העץ שהענפים נכרתים בברזל כן יהיו הם נכרתים בחזק מהם : והלבנון · כלל כל עצי היער ואמר לבנון שהוא שם יער בארץ ישראל · ודבר הכתוב על ההוה : באדיר · הוא המלאך המכ' אותם : ויצא חטר · סמך פרשה זו שהיא עתידה לימות המשיח להבטחה שהיתה בימי חזקיהו · אמר אל תתמהו על פלא גדול כזה שיעשה בימי חזקיהו במפלת מחנ' אשור ברגע אחד כי עוד יעשה לישראל פלא גדול מזה בימות המשיח שיהיה לישראל בקבוץ גליות · וזה יהיה ממשפחת המלך חזקיהו · וזכר ישי לפי שממנו יצא המלך הראשון ופירוש חטר מטה כתרגומו · ואמר מגזע משרשיו · לפי שהעץ הנכרת יחליף ויוציא יונקות מגזעו ומשרשיו · ופירוש גזע מה שנשא' מן העץ על הארץ ומלבד הגזע יעלו הנכרים · וכן מן השרשים שהם תחת הארץ יפרחו גם כן · ולפי שישראל גלו מארצם זה כמה שנים ונפסקה מלכותם כאלו נכרת העץ אבל הגזע והשרשים · נשארו אמר כי עוד יש תקוה שיחליף הגזע · ואמ' הנבי' כי משרשי ישי ומגזעו יצא עוד חטר נצר ויהיה עוד מלך על ישראל כבתחילה ויותר ממה שהיה ואמר · ונחה עליו רוח ה' · כי מה' יהיה כל זה אמר בתחילה רוח ה' ואחר כך פירש רוח חכמ' ובינה רוח עצה וגבורה רוח דעת ויראת ה' וחכמה הוא הדבר שילמדנו אדם וידענו ויהיה מזומן בכל עת · ובינה התבוננו' האד' במה שלא למד ממה שילמד : ועצה · היא הידיעה והרגילו' במוסרי' ודרכי בני העולם זה עם זה · ודעת ויראת ה' שניהם סמוכין על השם · ר"ל שידע ה' ויירא ממנו : והריחו ביראת ה' · לפי שהריח היא הרגשה קלה אומר לדבר קל שהרגשה ריח · וכן מרחוק יריח מלחמה · כאשר ינתק פתיל הנעורת בהריחו אש · וכן אמר והריחו ביראת ה' · כלומר במעט הבנה ירגיש בני אדם הטובי' והרעי' · ולא יצטרך לראיית עיני' ולמשמע אזן בשפטו בני אדם ולהוכיח אות' כי מדעתו ומתבונתו יבין מעשיהם במעט התבוננו' ואדני אבי זכרונו לברכה פירש והריחו ודבורו · ר"ל רוח פיו וכן לרוחתי לשועתי · ר"ל כי דבורו תמיד יהיה ביראת ה' : ושפט בצדק · אמר דלים וענוי ארץ · ואף על פי שהוא ישפוט כל האדם בצדק דלים ועשירים · לפי שדרך העולם להדר פני הגדולים והעשירים אומר כי הוא לא יעשה כן אלא בצדק יקח משפט הדלים מן העשירי' ויוכיח החזקים במישור בעבור ענוי ארץ שלא יגזלום ולא יעשקום בעבור שהם רפים וחלשים · ולמ"ד לענוי ארץ במקום בעבור כל"מד אמרי לי אחי הוא וזולתו : והכה ארץ בשבט פיו · ר"ל רשעי ארץ · ולפי שזכר ענוי ארץ שהן הפכם סמך על המבין · גם סוף הפסוק מוכיח שאמר ימית רשע · וגם בלא חסרון יובן הענין שיכה בני ארץ מי שראוי להכות שהרי אמר והוכיח במישור לענוי ארץ · ופירוש בשבט פיו וברוח שפתיו · כי יקללם וימותו כמו שכתוב בצדיקים ותגזר אומר ויקם לך · ואמר בשמואל הנביא כל אשר ידבר בא יבא · ונאמר באלישע הנביא ויקללם בשם ה' · ותצאנה שתים דובים מן היער · ותבקענה מהם ארבעים ושנים ילדים : והיה צדק · הצדק והאמונה שיחזיק בהם יהיו לו חוזק שלא ימעדו מתניו · והפסוק כפול במלות שונות : וגר זאב · יש מפרשים כי בימות המשיח יתחלפו טבעי החיות והבהמות וישוב למה שהיה בתחילת הברי' ובתיבת נח · כי בתחלת הבריאה אלו היה אוכל האריה השה הנה נשחתה הבריאה · ומה אכל האריה או זולתו מן הטורפים אוכלי בשר כי אם אכל בשר משאר החיות והבהמות הנה היה חסר העולם אותה בריה כי כולם נולדו זכר ונקבה לא יותר ולא המתינו מלאכול עד שפרו ורבו הנטרפים · אלא בודאי אכלו עשב השדה עד שפרו ורבו הנטרפים · והיה טבעם מאותו היום ואילך לאכול בשר · וכן בתיבת נח אלו אכלו הטורפים הנטרפים הנה חסרה אותה הנטרפת מן העולם · כי שנים שנים נכנסו ולא יותר אלא אם כן נאמר כי שבעה שבעה שהכנים מן הטהורה היו לצורך הטורפים · ויש מפרשים כי כל זה משל כי הזאב והנמר והדוב והאריה הם משל לרשעים העושקים והגוזלים שהם לחלשים כמו החיות הטורפים לנטרפי' · והכבש והפרה והעגל והגדי הם משל לענוי ארץ · ואמר כי בימות המשיח יהיה שלום בארץ ולא ירעו איש את חברו · ולא יתכן זה הפי' לפי שאמר לא ירעו ולא ישחיתו בכל הר קדשי · ובימות המשיח בכל העולם יהיה שלום כמו שכתוב וכתתו חרבותם לאתי' וחניתותיהם למזמרות ולא ישא גוי אל גוי חרב ולא ילמדו עוד מלחמה · ואמר ונכרתה קשת מלחמה · ואמר במשיח ודבר שלום לגוים · והנכון כי טבע החיות לא תתחלף ויטרפו ויאכלו בשר כמו שהם עושים עתה אלא הבטיח את ישראל שהחיות הרעות לא יזיקו בכל ארץ ישראל זהו שאמר לא ירעו ולא ישחיתו בכל הר קדשי · והטעם כי מלאה הארץ דיעה את ה' כיון שהם טובים ושמרו דרך ה' לא תשלוט בהם חיה רעה ולא בבהמת' ובכל אשר להם כמו שהבטיח על ידי משה רבינו עליו השלום · והשבתי חיה רעה מן הארץ · ואפילו אם יעברו בארץ לא יזיקו : ופרה ודוב תרענה וגו' · וכן אמר בהושע הנביא וכרתי להם ברית ביום ההוא עם חית השדה ועם עוף השמים וגו' · ומה שאמר ואריה כבקר יאכל תבן · כאלו יאכל תבן כמו הבקר שלא יטרוף בשר הבהמה בארץ ישראל אם לא ימצאה כבלה · ויש לפרש עוד הענין דרך משל · והארי והדוב והנחש הם משל לאומות הרעות · ופירוש ופרה ודוב תרענה · כי כל עסק הבהמה לא יהיה אלא לעסוק בעבודת האל לא להבלי העולם · וזהו שאמר כי מלאה הארץ דיעה את ה' : ומריא · יש אומרים שהוא מין ממיני הבקר הגדולים · ויש מפרשים המפוטמי' שבבהמות יקראו מראי' וכן ת"י ופטים : ופרה ודוב · ודוב היא הנקבה · וכן ותצאנה שתים דובים · וכן עז עזים רחלים · וכן ילדיהן ירבצו יחדו : ושעשע מאורת · כמו חור נקרא כן לפי שיכנס ממנו למקום שהנחש בו · וכן המנהרות אשר בהרים שפירשנו המערות ויש להם חור שתכנס ממנו האורה לפיכך נקראו כן . והפסוק כפול בענין במלות שונות · ופירוש גמול · כמו יונק אלא שגמול נקרא בעת השלמת יניקתו · ואמר יונק וגמול · לענין הנחש לפי שהנחשים כמנהגם פעמים בחורי הבית והקטנים מטפחים בקרקע הבית ובחורי הקירות · ופירוש הדה כמו ידה · ר"ל שלח ידו · והנה איבת הנחש הנגזר' בימי בראשית עם האדם מסתלק בימות המשיח בכל ארץ ישראל ולעם ישראל בכל מקום שילכו לא יזיקם נחש ולא חיות רעות · וי"ת מאורת לפעוני חיזו גלגלי עייני חיון חורמן · פירוש כי הנחש כשהו' בחורו והוא מקום חשך וגלגל עינו מאיר והיונק רואה את האורה מבחוץ וסבור אבן מאירה היא או זכוכית ומושיט ידו לקחת אותו הדבר שסבור נוגע בצפעוני ולא יזיקנו הצפעוני · וזכר פתן וצפעוני · לפי שהם רעים שבמיני הנחש ואע"פ כן לא יזיקו כל שכן שאר הנחשים :
לא

אבן עזרא

ונקף · לשון הכרתה : סבכי היער · האילנים המסובכי' : בברזל · משל למלאך והשרי' הדומים לאילני הלבנון יפלו בברזל אדיר והנה בברזל מוסך עלמו והאר עמו : ויצא · רובי המפרשים אמרו כי זה המשיח והטעם שימות מחנה אשור הכר על ירושלם ועוד יבא עת גאולת ירושל' השלימה ולפי דעת רבי משה הכהן שעל חזקיהו רמז כי הוא דבק עם הפרשה : חוטר · מגזרת תרגו' מטה : גזע · כמו זרע · ונצר כמו סעיף כנצר נתעב · וטעם ויצא כי קטן היה כאשר היה זאת הנבואה : ונחה · על משקל ושבה אל בית אביה מהשניי' הנראי' והנה פרש כי רוח יי' היא רוח חכמה ובינה וכן כתוב על יהושע בתורה : וגבור' · כי גבור היה חזקיה כי כן כתוב : והריחו · פעמים תטעה הרגשת האוזן שתשמע ואין קול גם העין תטעה שירא' לה הנח שהוא נע רק הרגשת הריח לא תטעה והריחו כאילו יריח הדבר ביראת השם שיש לו לא ישפוט כאשר יראה לעיניו ולא כאשר ישמע כי יתכן להיות עדות העדים שקר ואלה התוכחות והמשפטי' הם כמשפט המלוכ' : ושפט בצדק דלי' · כמשפטי התורה שלא יהדר פני דל : והוכיח במישו' · ביושר לטובים : והכה ארץ · בפיו כאילו הוא שבט לרשעים : והיה · והנה הצדק לא יסור ממנו כל ימיו בכל מעשיו : וגר זאב · דרך משל מהשלום שיהיה בימיו : ומריא · פירשתיו שהוא מין ממיני השור ואלבו אסור : ופרה · היא גדולה כי העגל קטן ויש אומרים כי הנקב' חזקה מהזכר : יאכל תבן · כאילו יסור מנהג תולדתו ולא יזיק לטרוף : ושעשע · לעולם תמצא בטעם הזה כפולה : חור · הפה או האף : מאורת · העין שהיא בעלת האור · יתכן היות ה"א הדה תחת יו"ד ידו שיה והטעם ישלח ידו או אין לה אחות :
לא

מנחה גדולה

רוח עצה' וגבורה ועל' הנפש אמר רוח דעת יראת ה' ועל התושים אמר והריחו ביראת ה' כמש"ל : והכה ארץ או"ל אחאב כשהלך לנחם חיאל בית האלי אמר דברי הרב לא נתקיימו של עצר את השמי' וגו' ודברי יהושע תלמידו נתקיימו והשיב אליהו חי ה' אם יהיה השנים האלה טל ומטר וגו' ע"כ אמר עתה כי באשוכה יכה ארץ לבלתי הקיימה בטל ומטר ואח"כ וברוח שפתיו ימית רשע באופן שהמית את הרשע לא יאמרו לו דברי התלמוד נתקיימו ודברי הרב לא נתקיימו כי אם תחלה יכה ארץ לקיים דברי הרב ואח"כ ימית רשע : והיה צדק אזור מתניו שע"י שישפוט בצדק דלים כ"ש לשארי אנשי' וקנייניה זה יהיה לו לאזור וכח שיוסף תת כח קדושה והשראת שכינה אלקי' כנגד בעדת אל וזה יגרום להם השלו' שיתן ה' שלו' בקרב הארץ ואין מחריד מחיה רעה · וגר זאב וגו' אחרי אמרו כי יכה ארץ וגו' שיפיל האומו' כולם אמר שלא תאמר הלא תהיה הארץ שממה ורבה עליך חית השדה כי בזכותו ירבה השלו' עד נגר וגר זאב עם כבש וגו' · לא ירעו וגו' כי מלאה הארץ אפי' הבעלי חיים דעה את ה' הבלתי מבן בהרעה והשחתה ואל תתמה מהשלמתם כי הוא כמים שהם דומם ולים מכסים אינן מטבעים ולא לארץ עם היות גבוהים ממנה ועכ"ז כסו על ים ולא יצאו מגדרים מגזירת ה' אלא כמו כן :
והיה

מביא במישור לענוי ארץ להם ממש יוכיח ויאמר להם זהו הדרך המישור וזולתו דרך רעה שיתרחק ממנה האדם וע"י זה יוכיח לרשעים בהסתר וזהו והכה ארץ בשבט פיו ע"י התוכחת שמוכיח במישור לענוי ארץ והוא ע"ד מ"ש שע"ה בשפתי נבון תמצא חכמה ושבט לגו חסר לב שהכוונה שהשני ענינים יחדיו ימצאו בשפתי הנבון דבר חכמה לענוי ארץ ואותו דבר חכמה הוא בשבט תוכחת לגו חסר לב שיבין מתוך אותו דבר החכמ' תוכחת לעצמו · או יאמר לענוי ארץ שבני אדם מחזיקים לענוים אבל לפי האמת בשמים אשר לפניו נגלו תעלומות אינם ענוים לז"א שהמשיח ידע הנסתרות ויוכיח לאותם הנראי' ענוים בעיני העולם ואינם ענוים לפי האמת שלזה אמר לענוי ארץ ולא אמר לענוים סתם והכה ארץ על ארץ הידועה לו שצריך להכותה או הארץ המורדת בו יכה אותם במכות גדולות אשר יגזור בפיו או' ויקום לו · אח"כ מצאתי כן במהרי"א שכתב והכה ארץ המורדת בשבט פיו כדחז"ל ואומרים למשיח מדינה פלונית מרדה בך והוא או' יבא גובאי וגו' והוא תנאי ששי במשיח שיעשה נסים ונפלאות וזה מכללם ע"כ :

והיה צדק אזור וגו' עיין רש"י ז"ל והרד"ק ז"ל ומהרי"א ז"ל והי' צדק וגו' הקדמה למה שיאמר וגר זאב עם כבש שהוא משל לאנשים המזיקים והטורפים והחומסים שבימות המשיח לא יעשו כן שלא יהיה חמס כי מלאה ארץ דעה את ה' וזהו והיה צדק אזור וגו' כי החמס קם בין האנשים לשני סבות או לביטול הצדק מביניהם ואם לחלוף האמונות לז"א והיה צדק אזור מתניו דבק עם מלך המשיח כאזור הזה והאמונה אמיתית כוללת לכל אזור חלציו ולזה ימשך שגר זאב עם כבש כי בבטל הסיבה יבטל המסובב :

וגר זאב עם כבש וגו' עיין רש"י ז"ל והרא"בע ז"ל וכן הביא הרד"ק ז"ל בשם י"מ וכן מהרי"א ז"ל כי כל זה משל הזאב והאריה והדוב משל לרשעי' העושקים לדלים וענוים שהם המשל לכבש ופרה ועגל וגדי ואו' כי בימות המשיח לא ירעו איש את חבירו ולא יתכן זה הפי' לפי שאמר לא ירעו ולא ישחיתו בכל הר קדשי ובימות המשיח יהיה שלום בכל העולם כמו שכתוב וכתתו חרבותם לאתים וגו' עוד הביא י"מ כי בימי המשיח יתחלף טבע החיות וישוב למה שהיה בעת הבריאה שאריה כבקר היה אוכל תבן שאילו היה טורף ואוכל היה מחסר מעשה בראשית שהרי זכר ונקבה לבד ברא וכן בתיבת נח לא היו אוכלים בשר כי שנים שנים באו אל נח אם לא שנא' שמבהמה הטהורה שבעה ז' אכלו (וגם לפי זה קשה מה שהקשה הרד"ק לפי' הקודם דלשון הפסוק האו' לא ירעו ולא ישחיתו בכל הר קדשי משמ' שם בפרטות ואלו היא חזרה לענייב' הראשון כדבריהם אם כן איך אמר בהר קדשי) והוא פי' והנכון כי טבע החיות לא יתהפך ויטרפו ויאכלו בשר כמנהגם אלא הבטיח לישראל שבזמן מלך המשיח לא ישחיתו ולא ירעו בכל הר קדשי בפרטו' כי ישבית ה' חיה רעה מן הארץ ושל מיני משחית כמו שהבטיחם בתור' והשבתי חיה רעה מן הארץ וכן אמר בהושע הנביא ע"ה וכרתי להם ברית ביום ההוא עם חית השדה ומ"ש ואריה כבקר יאכל תבן היינו שלא ישחית שא כאילו יאכל תבן שלא יטרוף כי אם נבל' יאכל וזה פרטי בהר קדשי ששם לא ירעו אבל בשאר מקומות ירעו וישחיתו ויש לפרש עוד הענין משל האריה והדוב הם משל לאמונות הרעות ופי' ופרה ודוב תרענה כי כל עסק הנשמ' לא יהיו שא עסק לעבודת ה' לא להבלי העולם וז"ש כי מלאה הארץ דעה את ה' · ומריא יש מפרשים שהוא מין ממיני הבקר הגדולים וי"מ שהמפוטמים שבבהמות יקראו מריאים וכת"י ופטים עד כאן : ועל מה שפי' ואריה כבקר יאכל תבן היינו שלא ישחית כאילו יאכל תבן גו' וקשה על דבריו מה יא' גבי ופרה ודוב תרענה וגו' רעייה ממש אלא ודאי יאכל תבן ממש וכמו שאזכיר בס"ד :

ולע"ד במה שאחז"ל בתורת כהנים הובא בילקוט סי' רע"ה וגר זאב עם כבש ז"ש מזמור שיר ליום השבת למשבית מזיקין מן העולם שלא יזיקו ז"ש הכתוב וגר זאב עם כבש וגו' ופרה ודוב תרענה ושעשע יונק על חור וגו' מלמד שהתינוק של ישראל עתיד להושיט אצבעו לתוך גלגל עינו של פתן ומוציא מרה מתוך פיו ועל מאורת צפעוני גמול ידו הדה וגמולי חלב עתיד ליתן ידו בעיניו של חברבר ומוציא מרה מתוך פיו הדה זאת היא ההורג' את בריו' וכה"א והשבתי חיה רעה מן הארץ א"ר שמעון משביתן שלא יזיקו אר"י אימתי הוא שבחו של הקב"ה בזמן שיש מזיקין או בזמן שאין מזיקין הוי או' בזמן שיש מזיקין ואינם מזיקין עכ"ל : וביאור המאמר פשוט שאין מקרא יוצא מידי פשוטו דקאמר ליום השבת ואם אינו מדבר על יום השבת אלא השבתת מזיקים הי"ל מזמור שיר לשבת מדקאמר ליום השבת ה"ק כי יום השבת קדוש מאד מעין העה"ב ומצד קדושתו כל המזיקין מכניסין אותן לנוקבא דתהומא רבא ואם נכנס בטל בו וז"ש ליום השבת למשבית מזיקין מן העולם שיהיה פועל זה כלל בכל הימים לעתיד מעין יום השבת שנקרא ג"כ על השבתת המזיקין מן העולם : ולדעתם ז"ל זהו וגר זאב עם כבש ממש כי יבוטל התכונ' הרעה שנקנית בהם מצד אכילת פרי עץ הדעת טוב ורע ישתנה הטבע הזה מהם ויחזור לטבעם הראשון שברא אותו בהם וז"ש ג"כ ופרה ודוב תרענה רעיה שלא יהיו טורפים כי אם אוכלי' תבן ומרעה ומ"ש ושעשע יונק על חור פתן פירושו על חור עיני שהוא גלגל עינו ומוציא מרה מתוך פיו דאם על חור פתן כמשמעו מאי רבותיה שישים אצבעו על חור שבו הפתן דהא אפשר שלא יגע בפתן אלא ודאי חור פתן עיניו של פתן הוא ומלשון ועל מאורת צפעוני יליף גלגל עינו של חברבר דריש מאורת מאור עין · שעל גלגל עינו של צפעוני שהוא החברבר נותן הגמול ידו ודרשו הדה בלשון זה כמו כדה הוא דכתיב ובלשון ערבי הדה זה : והכוונה שיתמיהו ויאמרו זאת היא ההורגת וגו' וזהו והשבתי חיה רעה שתהיה שבותה מרעות מדלא קאמר ולא יהיה חיה רעה בארץ מינ' דייק ר"ש דקאמר משביתן שלא יזיקו כי זהו שבחו של מקום ביותר כדמסיק ר' יוחנן ולפי דבריהם אפש' נוכל לו' אחד משני דרכים או שיהיה כולל בכל העולם או שיהיה פרטי בכל א"י והכי דייק לשון והשבתי חיה רעה מן הארץ זו א"י וכן כתיב לא ישחיתו ולא ירעו בכל הר קדשי שהוא כלל א"י ולשון המאמר דקאמר משבית· מזיקים מן העולם משמע מכלל העולם ואפשר לפרשו מן עיקר העולם שהוא הר קדשי · או נאמר שהשבת המזיקים יהיה כללי מהעולם כולו אמנם ושעשע יונק על חור פתן וגו' שיכעיסו את המזיקים ועכ"ז לא יזיקם ולא ירעו ולא ישחיתו בכל הר קדשי כי מלאה א"י דעה את ה' כמים לים מכסים ולזה לא ירעו ולא ישחיתו ואפי' שיכעיסו וזה הדרך נכון ולשון מן העולם כללי כשלא יכעיסום לא יזיקים כלל והכתוב לא ירעו ולא ישחיתו בכל הר קדשי דמשמע שהוא פרטי חוזר על ושעשע יונק גו' שאפי' שיכעיסום לא ירעו ולא ישחיתו בכל הר קדשי או אפשר שמה שאמר בתחילה למשבית מזיקים מן העולם שלא יזיקו היינו לישראל ולעובד ה' שבכל העולם לא יזיקוהו אמנם בהר הקדש שירושלם לא ירעו ולא ישחיתו כלל לשום נברא בעולם וכיוצא בזאת הסברה תמצא להרד"ק בפסוק לא ירעו : ולע"ד עפ"י שיטת חז"ל שהגיד הכתוב שישתנה טבע הטורפים לאיכות טוב עד שהכבש יהיה עיקר במקום מושבו והזאב יגור כגר עם הכבש וז"ש וגר זאב עם כבש שהכבש עיקר כבעל הבית והזאב גר עמו וכן הנמר עם היותו כעת עז כמאמר חז"ל עז כנמר עכ"ז יהיה טפילה אל הגדי ונמר עם גדי ירבץ והגידו יחדיו כי הכבש בר פלוגתיה הוא הזאב והנמר לגדי והכפיר לעגל ומריא והדוב לפרה לזה הזכיר כל אחד ואחד עם בר פלוגתיה היום שלעתיד יהיו באחוה ואין רחוק שירמוז גם כן אל האומות שכן נמשלו בדניאל קדמייתא כאריה וגו' ובזה מתיישב שהזכיר הפסוק כל אלה החלוקות זאב ונמר ודוב והרי' אך דברים ככתבן יהיו וזה וזה יתקיים המשל והנמשל : ובילמדנו פי' ואריה זה יהודה גור אריה יהודה כבקר זה יוסף שנא' בכור שורו הדר לו יאכל תבן זה עשו שנא' ובית עשו לקש ותבן וקש הכל דבר אחד הוא ובית יוסף הוא להבה גם יהודה שהוא מלך בין שניהם יאכלו שגם יהודה יאכלהו כיוסף שהוא שטנו של עשו :

ופרה ודוב תרענה וגו' עיין הרא"בע ז"ל : ולע"ד במ"ש שהנקבה חזקה לזה אפשר שהקדים פרה לדוב ולא אמר ודוב ופרה תרענה כמו וגר זאב עם כבש ונמר עם גדי כי ועגל שהקדים אפשר להמשיכו עם גדי וכפיר ומריא חלוקה אחרת אמנם ופרה ודוב מקדים פרה לו' שאפילו שקדם הדוב לרעות הפרה תבא בגבולו וזהו ופרה ודוב · לשון תרענה מורה שירעו בעשבים ממש ודלא כהרד"ק ז"ל שפי' ואריה כבקר כאילו יאכל נבלה ואין זה פשוטו של מקרא שא תרענה ולא יאכל טרף כי זאת תכונה רעה נקנית בהם ע"י פרי עץ הדעת טוב ורע שהאכילתה חוה כמו שלמדו חז"ל מרבוי גם לאשה ולעתיד בימי המשיח הוא אדם בסוד א"דם דו"ד משיח ישוב העולם לימי עלומיו כעת הבריאה נוטים כולם אל הטוב כי האלהים עשה את האדם ישר וגו' ובכלל דבריו אלה שאפי' הדוב המלומד מקדם לאכול טרף בזמן המשיח בשוב העולם לאיתנו הראשון של עת הבריאה אז ופרה ודוב תרענה ויחדיו יהיו בטוב לב שכמו שהפרה משיבה לבה בריעה כן הדוב ואעפ"י שלא נסת' באלה כי אם בבשר וכן אריה כבקר שאוכל בטוב לב התבן כן יטב לב האריה באכילתו וזה טעם הדמותו אל כבקר ודרך הללה ואריה כבקר ר"ל כאילו היה אוכל בקר כך יאכל התבן בשגה ושמחה כי לא נמשכו הדעות לטרוף כי אם מעץ הדעת טוב ורע ובהתקן זה הרע הכל מתוקן · ולמהרי"א האריה מצד היותו ארי' טורף ושואג מוליד בו תכונה האכזריות מה שלא ימצא בו כאוכלי לחם העשבים שהם רפויי המזג ולזה ייעד שהאריה כבקר יאכל תבן ולא בשר ומזה ימשך שלא ירעו ולא ישחיתו בכל הר קדשי :

ושעשע יונק על חור פתן גו' עיין רש"י ז"ל והרא"בע ז"ל והרד"ק ז"ל ומהרי"א ז"ל קרא תגר על הרב המורה שאמר שזה דרך משל שפי' למה לא נאמין הדברים כפשטן והעד דניאל בגובא דאריות' היתכן שהוא משל ור' חנינא בערוד ונאמר וחית השדה השלמה לך והשבתי חיה רעה מן הארץ וכן אחז"ל ככז"ל ע"כ והדין עם מהרי"א כי יד ה' לא תקצר והעונות סיבה ובהבטל הסיבה יבטל המסובב :

לא ירעו גו' עיין רש"י ז"ל והרא"בע ז"ל והרד"ק ז"ל : והתני' הרמ"ה הכו' פי' לא ירעו ולא ישחיתו שום צד רע בזמן הזה כי אז בימים ההם לא יהיו ב' דעות טוב ורע כי אם א' לבדו שהיא דעה את ה' מצד הטוב הנמצא בהם לבד ולזה לא ירעו ע"כ : למג'יה הצעיר לוי להכי"ידו יצ"ו ולע"דן במ"ש בגמ' אין הערוד ממית אלא חטא ממית ז"ש לא ירעו הפתן והצפעוני הנז' לשום אדם להיות כי מלאה הארץ וגו' ובזכות ידיעת התורה לא יזיקום כר"חב דוסא :

ולע"דן מאמר לא ירעו בפני עצמו שמייעד על כל שוכני א"י שיהיו ועמך כולם צדיקים לעולם ירשו ארץ ז"ש לא ירעו מעשים רעים ולא ישחיתו איש דרכו על הארץ כי מלאה הארץ דעה את ה' ואיך ישחיתו דרכם או ירעו · ואמר כמים לים מכסים פירש' בכלי חמדה שישיגו הדעה את ה' במופת ובהשגה שכלית כמו שהשיגו כן יוצאי מצרים בנס קריעת ים סוף לישראל וכסות המים לים על מצרים שאז ידעו את ה' והשגחתו כי בדבר אשר זדו מצרים על ישראל כן נידונו וזהו כמים לים מכסים : ואני שמעתי כי מלאה הארץ דעה את ה' אבל לא יתכן שיהיו כל העולם שוים כעם ככהן כי המוכן יותר יקבל יותר כפי הכנתו וז"ש כמים לים מכסים כי הים מקומות מקומות יש ים גבוה שתי קומות ויש גבוה י' ומאה ואלף ורבוא אבל הכל השוה שבו שהמים מכסים אותו כך תמלא הארץ דעה את ה' אשר האיש העמוק עמוק מי ימצאנו יהיה מכוסה בדע' מרובה והאיש הבלתי עמוק בשכלות והשגתו יהיה ג"כ מכוסה אבל מדבר מבואר שההבדל רב ביניהם עם היות הכל השוה שבהם חכמה ודעה את ה' כי הב"ה יהיב חכמתא לחכימין ומנדעא לידעי בינה כל אחד ואחד כפי שכלו והכנתו :

והיה ביום ההוא שורש ישי גו' עיין רש"י ז"ל והרא"בע והרד"ק ז"ל וכן מהרי"א ז"ל והמר שאין גוים ידרושו והוא לא ידרוש אליהם למלוך עליהם ויהיה הכל מושג בשלוה ומנוח' והיה' מנוחתו מהמלחמות כבוד אליו יותר ממה שמשיגים שאר המלכים על ידי המלחמות כיון שהם שאין ידרושו להשתעבד אליו · וקראו שורש ישי עם היות שקראו בתחילת הענין חוטר ונצר להודיע שיאריך ימים הרבה ויראה בנים לבניו ויהי' הוא זקן מאד כשרש הזה אשר ממנו יוצאין כמה וכמה נצינים כן יהיה המשיח שורש לענפים רבים היוצאים ממנו · ובתחילתו קראו חוטר ונצר משרשי ישי ואפשר שקראו נצר וחוטר בתחילתו ואחר כך ימשל ממשל רב ויהיה שורש גדול וחזק אשר אפי' כל הרוחות שבעולם באות ונושבות בו אינם מזיזות אותו ממקומו כי הוא כאילן ששרשיו מרובין · וגם זה התנאי הח' אשר למלך המשיח שאליו גוים ידרושו וגו' ולא היה דבר מזה בבית שני כי לא באו גוים לדרוש אליו כי אם להחריבם עד כאן : ואני שמעתי והייתה מנוחתו כבוד לפי שחזקיה לא רצה במלחמות אשר כבודם להלחם להתכבד בניצוח וכשאליו גוים ידרושו תהיה לו המנוחה שהשגת השתעבדות הגוים ודרישתם אליו במנוחה כבוד גדול הוא לו ע"כ : וממנו נלמוד לפרש כן במשיח שכיון שיכבוש המלכות בשבט ובכלי מלחמה מנוחתו כבוד שלא כדרך העולם בשאר המלכים שאדרבה המלחמה הכבוד והמנוחה קלון :

ולע"דן אם מדבר בחזקיהו ה"ק אשר עומד חזקיהו ומתקיים הוא בין עמים רבים בנס ופלא וז"ש אשר עומד לנס עמים כי כולם רוצים לכבשו אלא שהשי"ת לא יעזבנו בידו אבל הוא במנוחה על דרך הנס ופלא ומנוחתו זו כבוד היא לו כי ממנה ניכר כי ה' אלהיו עמו ותרועת מלך בו וכן כיוצא בזה נפרשהו על מלך המשיח אשר עומד הוא לנס ובנס עמידתו בין עמים רבי' ושבא ליטול מלכותם ואליו גוים ידרושו · והיתה מנוחתו אליו כבוד כיון שאליו גוים ידרושו בלי מלחמה לא כן למלכים הקודמים אליו שאין המנוחה להם לכבוד אלא חרפה והוראת רפיון ואפשר עוד שמדבר על המשיח ועליו הוא או' אשר עומד בלשון הוו' שכבר עומד הוא לנס עמי' ע"ד היום אם בקולו תשמעו שכבר עומד ומוכן הוא לעשות נס לעיני העמים אשר יש להם דמות וצריך נס לשיאמינו בנבואתו ואליו מצד עצמו בלי שום נס הגוים אשר אין להם דת ידרושו אליו ולא אל הנס שהנס לא יעשה אלא אל העמים כי הגוים אשר אין להם דת מיד אליו גוים ידרושו והגוים המנוחה שלו הוא כבוד שמים או שהיא אין לו מנוחה ונחת רוח אלא כבוד ה' לא כבודו והוא על דרך למען יזמרך כבוד שהוא כבוד ה' ממקומו :

והיה ביום ההוא וגו' עיין רש"י ז"ל וכן הרד"ק ז"ל והוסיף וכן מהרי"א ז"ל והרחיב לו' שאין גאולת בבל דומה לשל מצרים מהבחינות האלה שבמצרים נגאלו כולם ובבבל מקצת' והשנית ממצרים יצאו לחירות לחלוטין ובבבל תמיד משועבדין היו · הג' בצאתם ממצרים ארון ושכינה ונבואה ובצאתם מבבל חסרו כל אלה : הד' שבצאתם ממצרים נעשו להם נסים גדולים ונפלאות לא כן בפקידת בבל שלא נעשו הפלאות ההמה · הה' שבגאולת מצרים הייתה המלכות נמסרה לשבט יהודה קודם מלוך המלכים ולבית דוד אחרי שמלכו ולא סר שבט מיהודה אמנם בפקידת בבל לא היה שם מלך מבית דוד ולא משבט יהודה ומפני כל אלו הבחינות לא הייתה גאולת בבל גאולה שלימה והא' שנית צריך שיתדמה אל גאולת מצרים כדי שתהיה זאת שניה לה ומערכה והמ"מין האלה מאשור ממצרים וגו' אינם דבוקות עם תיבת ישאר שא"כ הי"ל ישאר באשור ובמצרים בבי"ת אמנם המ"ם דבוקה עם תיבת לקנות מאשור וממצרים ע"כ :

ולע"דן באומרו יוסיף ה' שנית ידו גו' כי הקניה הראשונה שעשה בידו הוא הנזכר' בפסוקים מיציאת המשיח לעולם שיצא חוטר מגזע ישי וגו' ומיד בצאתו לעולם בהר הקדש בירושלם ישפוט בצדק דלים וכל המזיקים לא יזיקו ולא ישחיתו בהר קדשי כי מלאה הארץ דעה את ה' ואליו גוים ידרושו גו' שזו קנית ידו י"ת וי"ת שממנו הכל ולז"א כי ביום ההוא בזמן המשיח הנז' יוסיף ה' שנית מלבד מה שעשה פלא בידו יוסיף ידו לעשות עוד נסים לקנות את שאר עמו גו' כי בתחיל' קנה עמו ע"י המשיח ונתקדש שמו בחלק עם ישר' אשר בא"י והמקומות הקרובים ואח"כ בתוספת זו יקנה שאר עמו אשר בשאר המקומות וזהו שאר עמו :

ונשא נס לגוים גו' עיין רש"י ז"ל והרא"בע ז"ל וכן הרד"ק ז"ל : ומהרי"א ז"ל בישראל זי' השבטים אמר נדחי ישראל כי נדחו לפאת אחת לחלח וחבור אמנם ביהודה אמר ונפוצו' יהודה יקבץ מד' וגו' כי נפוצו בד' כנפות העולם ולפי שישראל גלו תחילה לפיכך יאוספו תחילה ואח"כ ונפוצות יהודה יקבץ שהן גלו באחרונה והמשיח ישא להם נס לגוים ובענייננו של הנס הזה כתבו המפרשים שהוא יהיה עמוד הענן שיחדש הב"ה לישראל כיום עלות' מארץ מצרים והגוים הנז' כאן הם ישר' הנקראים גוי א' בארץ ואם לגוים נא' על האומות יהיה ענייננו שתראה הנס ההוא לעם ועם כלשונו כדי שירא' משם ישראל והדברים האלה כולם אין להם סמך לא מהפ' ולא מחז"ל (ולמה לא יסמך על פ' כימי צאתך מארץ מצרים אראנו נפלאות דומה בכל החלקים מה ביציאת מצרים וה' הולך לפניהם יומם) והנכון שהפל' מפורסם כנס הזה המנוח בהר גבו' ותלול שאליו גוים ידרושו בזמן קבוץ גליות · או יאמר כי בזמן העבר היו ד' דגלים יהודה קדמה מצד הפנים ואפרים ימה מצד האחורי' והיה בזה קנאה ביניהם לז"א כי לעתיד לא יהיה אלא נס א' לבד לא דגלים הרבה ונשא נס נס א' לבד ובזה תסיר קנאת אפרים אשר הייתה לו בזמן שהיו ד' דגלים ז"ש וסר' קנאת גו' : ולע"דן לדקדק למה בנדחי ישראל הזכיר האסיפה תחיל' אמנם ביהודה אמר הקבוץ לבסוף · ונראה כי לפי שאמר ונשא נס לגוים לאות כדי לקבץ נדחי ישראל ואם כן הי"ל לאסף נדחי ישראל אבל אמר ואסף בוי"ו מוסף על ענין ראשון והוא שמסיבת הגלו' נתערבו בין הגוים מישראל ונטמאו וכמו שכתוב וגם מהם אקח לכהנים וגו' מהם מהגוים וכ"ה אבין אומרו אשר ישאר מאשור וגו' שתיבת מאשור סמוכה לתיבת ישאר שלא כדמהרי"א ז"ל והר"ק אשר ישאר ואפי' מאשור עצמו מהמנטמעים בו באשור וכן ממצרים ומפתרוס וגו' וז"ש כאן ונשא נס ולאות לגוים עצמן שבראותם האות ההוא יתנו לבם לשוב להיכנס ר"ל לגוים לאות המטומעי' בגוים ואסף גם כן נדחי ישראל הם י' השבטים או יהיה ואסף נדחי ישראל ביאור מ"ש ונשא נס לגוים שהתכלית כדי לאסף נדחי ישראל הנדחים שיצאו מן הכלל בגלותם וכיוצא והם מהגוים שאי' ישא הנס לאספם שנדחי מהיותם ישראל וז"ש ואסף נדחי ישראל כמו שפירשתי בכלי חמדה בפסו' הנדחים בארץ מצרים שהם נדחים מן התורה והמצוה שנצטוינו שלא ללכת למצרים עוד · ולפי' זה נדחי ישראל ונפוצות יהודה הכל מדבר ביהודה אלא שנדחי ישראל הם אותם שנדחו ויצאו מכלל ישראל ונפוצות יהודה הנפוצים לבד אבל הם ביהדות ולפי זה תיבת ואסף הפך סדר הדברי' להורו' שענין נדחי ישראל לחוד ונפוצות יהודה לחוד אבל כולם מיהוד' או רצה להסמיך תיבת יקבץ לאמ' מד' כנפות הארץ לרמוז שכמו שבמידת פורענות נאמר לאחוז בכנפות הארץ וינערו רשעים ממנה כזה שמנער את הטלית ככה במידה טובה יאחוז בד' כנפות הארץ וינער' אל החורה והנפוצים יתקבצו אל אמצעיתה היא ירושלם טבור העולם וז"ש יקבץ מד' כנפות הארץ שמד' כנפות ימשך הקיבוץ ע"י השי"ת כאמור · ואלו אמר וקבץ נפוצות יהודה מד' כנפות הארץ לא היה משמע מד' כנפות הארץ כי אם לאורה מקום מהיכן יהיה הקבוץ אמנם עתה גילה לנו שהקבוץ יהי' מאמצעות כנפי הארץ ממש שיסייעו בקיבוץ : והסוד ישכים לזה כי הארץ היא המלכות ארץ החיים וארבע

לא ירעו · כל ארץ ישראל קרא הר קדשי · וטעם הר לפי שהיא גבוה מכל הארצות · והטעם למה לא ירעו כי מלאה הארץ דעה את ה׳ : הארץ · ר״ל ארץ ישראל כמו שאמר ירמיהו הנביא כי כלם ידעו אותי מקטנם ועד גדולם וגו׳ : כמים לים מכסים · מקום המים יקרא ים המים ממלאים אותו המקום עד שמכסים אותו שלא יראה קרקע הים : והיה שרש ישי · פירוש היוצא משורש ישי · כמו שאמר ונצר משרשיו יפרה · כי ישי הוא השרש · וכן תרגם יונתן בר בריה דישי : אשר עומד · פירוש אשר יהיה עומד ביום ההוא שהוא יום קבוץ גליות ויהיה הוא לנס העמים כמו הנס בחיל שילכו אחר נושא הנס כל החיל · כן ידרשו כל הגוים אל המשיח וילכו אחריו לעשות מה שיצוה כולם יהיו נשמעים אליו · לפיכך יהיה בכבוד שלא יהי׳ לו מלחמה ויהיה במנוחה ובכבוד כי כל הגוים יכבדוהו ויעבדוהו : והיה שנית · כי ראשונה קנה אותם מבית עבדים ממצרים וביום קבוץ גליות יוסיף ה׳ שנית ידו לקנותם מכל הגוים אשר נפוצו שם · ועל גלות בבל לא נאמר זה כי לא יצאו אלא יהוד׳ ובנימן שהיו בגלות בבל ולא נקבצו עשרת השבטים לפיכך לא נוכל לומר על אותו הקבוץ שנית כי ממצרים יצאו כל ישרא׳ לא נשאר אחד ולא יאמר שנית אא שתדמ׳ לראשונה וקבוץ זה הגלות תהיה שנית למצרים שיצאו כולם · וכן יצאו כולם בקבוץ זה הגלות · לפיכך אמר מאשור וממצרים ומפתרוס ומכוש ומעיל׳ ומשנער ומחמת ומאיי הים · ומה שאמר את שאר עמו אשר ישאר · לפי שרבים מהם כלו בגלות : ומאיי הים · גם אשר בארצות אדום וישמעאל אשר מארץ ישרא׳ והנה שהם איי הים : ונשא נס · כאלו הקב״ה ירים נס לגוים שיחרדו לבא אל מקום הנס כן ישלחו ביום ההוא כל הגוים את ישראל אשר בארצם שילכו להם בכבוד : וסרה · כשיקבצו בני ישראל בארצם תסור הקנאה שהיתה ביניהם בגלותם מארצם שהיתה בהם חלוק מלכיות מקנאתם במלכות בית דוד : וצוררי יהודה יכרתו · כי מקדם היו ביהודה צוררים לאפרים : ואפרים ר״ל כל ישראל לבד מיהודה · ומפני שהיו ישראל מקנאים במלכות בית דוד היו יהודה צוררים ואויבים להם · וכן ראינו שעכבו המלכות שבע שנים שלא מלך דוד אלא על יהודה · וכן בשוב דוד אל המלכות אחר שברח

לא יבאשון ולא יחבלון בכל טורא דקודשי ארי תתמלי ארעא למידע ית דחלתא דיי כמיא דלימא חפן : ויהי בעידנא ההיא בר בריה דישי עתיד דיקום את לעממיא ליה מלכוון ישתמעון ויהי אתר בית מישרוהי ביקר : ויהי בעידנא ההיא יוסיף ייתינינות גבורתיה למפרוק ית שארא דעמיה דאשתאר מאתור וממצרים ומפתרוס ומהודו ומעילם ומבבל ומחמת ומנגוות ימא : ויזקוף את לעממיא ויכניש מבדרי ישראל וגלוות יהודה יקרב מארבע רוחי ארעא : ותעדי קנאתא דבית אפרים ודמעיקין לדבית יהודה ישתיצון דבית אפרים לא יקנון בדבית יהודה ודבית יהודה לא יעיקון לדבית אפרים : ויתחברון כתף חד למימחי פלשתאי די במערבא כחדא יבוזון ית בני מדינחא באדום ומואב יושטון ידיהון ובני עמון ישתמעון להון : ויבש יי ית לישן ימא דמצרים וירים מחת גבורתיה על פרת במימר נביוהי וימחיניה לשבעא נחלין ויהכון ביה בסנדלין : ותהי אורח כבישא לשארא דעמיה דישתאר מאתוראה כמא דהות לישראל ביום מסקיהון מארעא דמצרים : ותימר בעידנא ההיא אודי קדמך יי ארי על דחבית קדמך הוה רוגזך עלי ופרו

לֹא־יָרֵעוּ וְלֹא־יַשְׁחִיתוּ בְּכָל־הַר קָדְשִׁי כִּי־מָלְאָה הָאָרֶץ דֵּעָה אֶת־יְהוָה כַּמַּיִם לַיָּם מְכַסִּים׃ וְהָיָה בַּיּוֹם הַהוּא שֹׁרֶשׁ יִשַׁי אֲשֶׁר עֹמֵד לְנֵס עַמִּים אֵלָיו גּוֹיִם יִדְרֹשׁוּ וְהָיְתָה מְנֻחָתוֹ כָּבוֹד׃ וְהָיָה בַּיּוֹם הַהוּא יוֹסִיף אֲדֹנָי שֵׁנִית יָדוֹ לִקְנוֹת אֶת־שְׁאָר עַמּוֹ אֲשֶׁר יִשָּׁאֵר מֵאַשּׁוּר וּמִמִּצְרַיִם וּמִפַּתְרוֹס וּמִכּוּשׁ וּמֵעֵילָם וּמִשִּׁנְעָר וּמֵחֲמָת וּמֵאִיֵּי הַיָּם׃ וְנָשָׂא נֵס לַגּוֹיִם וְאָסַף נִדְחֵי יִשְׂרָאֵל וּנְפֻצוֹת יְהוּדָה יְקַבֵּץ מֵאַרְבַּע כַּנְפוֹת הָאָרֶץ׃ וְסָרָה קִנְאַת אֶפְרַיִם וְצֹרְרֵי יְהוּדָה יִכָּרֵתוּ אֶפְרַיִם לֹא־יְקַנֵּא אֶת־יְהוּדָה וִיהוּדָה לֹא־יָצֹר אֶת־אֶפְרָיִם׃ וְעָפוּ בְכָתֵף פְּלִשְׁתִּים יָמָּה יַחְדָּו יָבֹזּוּ אֶת־בְּנֵי־קֶדֶם אֱדוֹם וּמוֹאָב מִשְׁלוֹחַ יָדָם וּבְנֵי עַמּוֹן מִשְׁמַעְתָּם׃

טו וְהֶחֱרִים יְהוָה אֵת לְשׁוֹן יָם־מִצְרַיִם וְהֵנִיף יָדוֹ עַל־הַנָּהָר בַּעְיָם רוּחוֹ וְהִכָּהוּ לְשִׁבְעָה נְחָלִים וְהִדְרִיךְ בַּנְּעָלִים׃ וְהָיְתָה מְסִלָּה לִשְׁאָר עַמּוֹ אֲשֶׁר יִשָּׁאֵר מֵאַשּׁוּר כַּאֲשֶׁר הָיְתָה לְיִשְׂרָאֵל בְּיוֹם עֲלֹתוֹ מֵאֶרֶץ מִצְרָיִם׃

א וְאָמַרְתָּ בַּיּוֹם הַהוּא אוֹדְךָ יְהוָה כִּי אָנַפְתָּ בִּי ישב

רש״י

דעה את יי׳ · לדעת את יי׳ : לנס עמים · להיות עמים מרימים נס להקבץ אליו : שנית · כמו שקנאם ממצרים שהיתה גאולתם ברורה מאין שיעבוד אבל גאולת בית שני איבה אן המניין שהרי משועבדים היו לכורש : ומאיי הים · הן איי כתיים רומיים בני עשו : ונשא נס · פור״קא בל״עז : והיה לאות לקבץ אליו ולהביא את גליות ישראל מנחה לו : אפרים לא יקנא את יהודה · משיח בן יוסף ומשיח בן יהודה לא יקנאו זה בזה : ועפו בכתף פלשתים ימה · יעופו וירוצו ישראל שכם אחד על הפלשתים אשר הם במערבה של ארץ ישראל ויכבשו את ארצם כמו דרך ירצחו שכמה שכם אחד וכן תרגם יונתן ויתחברון כתף חד למימחי פלישתאי די במערבא : ובני עמון משמעתם · כתרגום משתמעין להון מקבלין מצותם עליהם : והחרים · ליבשו כדי שיעברו בו גליות ישראל ממצרים : על הנהר · נהר פרת לעבור בו גליות אשור : בעים רוחו · אין לו דמיון במקרא ולפי הענין יפתר בחוזק רוחו : לשבעה נחלים · לשבעה גזרים לעביר בו שבע גליות האמורות למעלה מאשור וממצרים וגו׳ · ומאיי הים הינו מאותו לד : והדריך · בתוכו את הגליות : בנעלים · ביבשה : והיתה מסילה · בתוך המים לשאר עמו : ואמרת · בראותך את האומו׳ נדונין לחרפות ולדראון : אודך כי אנפת בי · והגליתני וכפר גלותי עלי ועתה נרצה עוני וישוב אפך ותנחמני · ויונתן

מנחתו ד׳ חס״ו׳ בליש׳ מנוחה וסי׳ וירא מנחה כי טוב נאת הארץ כי · דבר אדני המלך למנחה · והיתה מנחתו כבוד · ודמשק מנחתו · וכל המנחות דכוו׳ חס׳ ויאסף ג׳ בקריאה וסימן ואסף איש טהור את אפר הפרה · ואסף המצורע · ואסף נדחי ישראל ונפוצות יהודה : משלוח ג׳ מל׳ בליש׳ שלוח וסימ׳ אדום ומואב משלוח ידם · השכם ושלוח דד״ה · עשלוח ספרים ביד הרצים :

תרגם אודך יי׳ כי חטאתי לך ועל כן אנפת בי ולולי רחמיך לא הייתי כדאי לשוב אפך ולנחמני והנה שב אפך ממני : עזי

אבן עזרא

לא ירעו · הפתן והצפעוני כאילו כל ארץ ישראל מלאה דעת יי׳ כי ידוע הוא כי יודע השם לא ישחית לעולם רק יבנה ויתכן : כמים · תחסר מלת אשר וכן הוא כי הדעות תרבינה כמו אשר יכסו המים על ים שלא יפסיקו רק תוספנה : והיה · אם על המשיח שכל העולם כלו תחת רשותו ועל דעת רבי משה הכהן הכהן הנזכר על אות השמש כי כן כתב לדרוש המופת והיתה מנוחתו · בכבוד וכן הנמל׳ בית יי׳ : והיה · שנית כנגד גאולת מצרים והנה לאות כי על ימי המשיח ידבר כי גאולת בית שני לא היתה גאולתו שלימה כי כל השבטים גם כל יהוד׳ לא שבו אל ארצם וכן המפ׳ על חזקיהו שהתקבלו למלכותו · כאשר ראו כי נמלט׳ ירושלם ומת סנחריב אחרי מות רובי מחנהו : ונשא · כאילו השם ישא נס לכל הגוים שיראוהו ויביאו ישראל אל ארצם והנה ישראל עשרת השבטים גם הזכיר יהודה : וסרה · שלא יקנא אפרים בעבור שהמשיח הוא ממשפח׳ יהודה ואם חזקיהו בעבור עמוד מלכותו : וצוררי יהודה · סונאיהם ואם על חזקיהו על ארם והנה לא יצור את אפרים בעבור שהיה להם לעזרה פקח : ועפו · יש אומר כמו מגילה עפה פרושה ורבי משה הכהן אמר כי רע לו והטעם כמו יכותו ויחסר מקום ארץ : ימה · שהם מערב ארץ : בני קדם · הם ארמים : משלוח ידם · שישלחו ידם לבוזם : ובני עמון משמעתם · יסורו אל משמעתם או תחת משמעתם : והחרים · יכרית כמו כל חרם כרית ביבשה ולא יעבכם הים שישובו מהרה : בעים · אין לו את והמ״ם שורש וטעמו כמו בכח וכמפר׳ אותו מג זרת אם תבעיון בעיו לא ידעו הדקדוק : הנהר · הוא היאור : והדריך · פועל יוצא לב׳ פעולים : והיתה · והנה פירש הטעם החרם והמכה כאשר היתה רמז לבקיעת ים סוף : ואמרת · התי״ו לנוכח ישראל הם השבים אל ארצם : כי אנפת בי · אע״פ שאנפת בי כמו רפאה נפשי כי חטאתי לך : הנה

מפני אבשלום אמר תלוע נגבוך אחינו וגומר · ואומר ויקש דבר איש יהודה מדבר איש ישראל · ויתקע שבע בן בכרי בשופר וגומר · וכן עד שנחלקה המלכות במלוך רחבעם שאמר אני אוסיף על עלכם · ומה שאמר יכרתו · ר״ל שלא יהיו · וכן ונכרת׳ קשת מלחמה · והפסוק כפול בענין במלות שונות : ועפו · ינועון אל עבר פלשתים למערבה אל א״י · ובת״י · והנאו מפרשים ועפו ענין עיף · עופפת שהיא התנועה המהירה · ואמר בלשון עופפת למהירות תנועתם אל מקום פלשתים להכות׳ ולבוז אותם · ויש מפרשים ועפו ענין ויגע · כלו׳ יהיו עיפים מהכות בכתף פלשתים ומלת בכתף סמוך ובא על דרך במוכרת׳ כי על דרך הסמיכות משפטו בשם נקידו׳ וכתב בן אשר כי בא כן בהיותו מלרע לתקן קריאת הפ״ה מפני פ״א פלשתים : אדום ומואב · אף על פי שאין נכרים היום באומות לבד ישראל שהם נבדלים מן האומות בתורתם ושלא התערבו עם האומות · אבל שאר האומות התערבו רובם · כשזוכר אדום ומואב ובני עמון ר״ל ארצותם והיושבים בהם היום · וכן מה שאמר בנבואת דניאל העתידה ואלה ימלטו מידו אדום ומואב וראשית בני עמון כן פירושו : משלוח ידם · שישלחו בהם ישראל ידיהם לכל אשר ירצו : משמעתם · שיהיו נשמעים לכל אשר יצוו אותם · וזכר אלה במקומות לפי שהם קרובים לארץ ישראל אבל גם כך כל האומות יהיו תחת ידי ישראל : והחרים · ענין כריתה כי כל לשון חרם כריתה והשחתה · וכן והחרים ענין כריתה וגזרה · ובא בענין הזה בים שאמר לגוזר ים סוף לגזרים : את לשון ים מצרים · הוא נהר מצרים הנקרא שיחור · ויבא ברצון האל שיעור דרך שיעברו בו גאולים : והניף ידו על הנהר · הנהר הזה הוא נהר פרת · וכן תרגם יונתן · ופירוש והניף ידו שינהג רוח חזק שייבשהו כמו שעשה בים סוף ביציאת מצרי׳ כמו שאמר והיתה מסלה לשאר עמו וגו׳ : בעי׳ רוחו · בחוזק רוחו שיוליך על הנהר ויבשהו · ומלת בעים תתפרש לפי הענין ואין לה חבר במקרא ורבי אחי רבי משה פירש עיים מן לעי השדה שפירושו גל · ופירש בעים כמו בגלי׳ כלומר בגלי הים · והנהר יניף ידו ורוחו לאשקיטם וליבשם : והכהו לשבעה נחלי׳ · יכה הקדוש ברוך הוא נהר פרת ויכהו ברוח עזה עד שישוב לשבעה נחלי׳ ויהיה דרך בין נחל לנחל : והדריך · העוברים באותם הדרכים בנעלים שתהיה הדרך חרבה כאלו לא היה שם מים ויעברו בהם בנעליהם ברגליהם · והדריך פעל יוצא והאל הוא המדריך והעובר הוא הדורך · ומה שאמר לשבעה אפשר שיהיו שבעה דרכים ולא יותר · ואפשר גם כן שיהיה שבעה ענין רבוי כלו׳ לדרכים רבים כי כן הוא דרך הלשון · כמו שבע כחטאותיכם · שבע יפול צדיק וקם : והיתה · בזה הנהר תהיה מסלה לשאר עמו כלו׳ שתהיה דרך סלולה כאלו זמן רב היתה דרך · ומה שאמר לשאר פירשנוהו ומה שאמר מאשור · כי אותם שהם באשור הוא דרך ישרה לעבור בנהר פרת אל ארץ ישראל : כאשר היתה · פירוש כאשר היתה מסלה בים סוף כן תהיה מסלה בנהר פרת : ואמרת · כי אנפת בי · פירוש לפי שאנפת בי והגליתני ועתה שב אפך ונחמתני · לפיכך צריך אני להודות לך ששב אפך ממני ולא הנחתני בגלות כמו שהייתי חייב לפי עונותי : הנה

מנחה גדולה

והיה ביום ההוא וגו׳ אחרי אומרו השלום הנברות לעתיד ראה והנה לא תגבר קנאה משיח בן אפרי׳ על משיח בן דוד כאשר היתה בין רחבעם ובין ירבעם מלאכת ירבעם שן תשוב המלוכה מפני היותו עומד בעזרה ומלך ישראל יושב אמר כי גם זה יהי׳ שלו׳ כי הנה ביו׳ ההוא שורש ישי יהי׳ אשר עומד לנס עמים כלם הם י״ב שבטים כד״א והיית לקהל עמים ולא בלבד שבטי ישראל כי אם גם כל גוים אליו ידרושו עד בדר שהיתה מנוחתו מנוחת כבוד שדרך מלכי׳ לקנות כבוד מזולת עמים על תוקף מלחמותיו אמ״כ אם יהי׳ איש מנוחה אך זה מנוחתו תהי׳ לו לכבוד כי יאמרו גדול כבודו לפני ה׳ כי בלי עשות מלחמות כלם נשמעו׳ לו לדורשי׳ שלומו · והיה ביו׳ ההוא וגו׳ ושמא תאמר א״כ מה צורך במשיח בן אפרים הלא הוא כי והיה ביו׳ ההוא יוסף ה׳ לקנות וגו׳ ואז ונשא נס לגוים להטיל אימתו עליהם ו׳ אסוף נדחי ישראל והנס ההוא הוא משיח בן אפרים שיתשול בן דוד בכל השבטים וישמעו לו כל האומות וכן אפרים ילך ויקבץ את נדחי ישראל ויהודה ויביאם תחת בן דוד ואל תתמה על זה כי וסרה קנאת אפרים וגו׳ וגם צוררים מיהודה הבלתי צדיקים שהיה אפשר יצרו את אפרים יכרתו · או יאמר יוסיף שנית ידו וגו׳ שלא תאמר מה בצע כי יגאלנו ה׳ כפעם בפעם ואח״כ נגרשנו נגזרנו מארצנו ונתננו בחרב ובזה וכו׳ לזה אמר שאני הכא כי הגאולו׳ הראשונו׳ היו ע״י בני אדם וע״כ היה אחריה שעבוד לא כן עתה יוסיף אדני שנית ידו שהוא יהיה הגואל בעצמו · והוא בעצמו ונשא נס וגו׳ ואסף בעצמו באופן שישראל נושע בה׳ תשועת עולמי׳ ואז גם וסרה קנאת אפרים וגו׳ דידוע שנית שני חרב על הקנאה ושנאת חנם לזה אמר שאין כאן בית מיחוש כי וסרה וגו׳ : או יאמר יוסיף וגו׳ שכדי לקנות את שאר עמו כביכול יוסיף כפלים ותוכה על ידו ובזה כדי לקנות אותו בכח ויד כפול ממה שקנאו ראשונה כלומר כל הנסים אשר יעשה כשיחזור לקנות את שאר עמו עם היות שהנקנה הוא מעט מוער בערך הראשון כי הוא שאר עמו וזכר המקומו׳ אשר יבואו מהם לא״י דרך יבשה תוך הים והנס ית׳ יעשה זה הנס לישראל כדי להפיל אימה על האומו׳ כמ״ש במצרים אז נבהלו אלופי אדום וגו׳ · וגם כדי שיבושו האומו׳ כי יראו יד ה׳ כי גדולה היא ואהבתו ית׳ אל ישראל אשר הפליא עמהם לעשות : ובזוהר ופרשת בשלח משמע שיה כאמר על תחיית המתים ולשון לקנות הוא מלשון ה׳ קנני וגו׳ · ושאר עמו הם הצדיקים העושים עצמם שירים וטפל וידוקדק עם זה · אומרו יוסיף ה׳ שנית שהיא בריאה שנית · ואפשר שזה אמר שנית ידו דידוע שהעולם דברא ביד אחר על הקב״ה ולהיות שלא יהי׳ בריאה חדשה משמים וארץ כידוע ע״כ אמר יוסיף ה׳ שנות ידו שיברא בידו טוב ושנית שמים חדשים וארץ חדשה · גם יהי׳ חדשה בטבעה שלא יהי׳ קנאה או שארי מדות שאינם הגוים ·

בכנפים רומזים אל ד' מחנות שכינה דוגמת הארבעה דגלים שבמדבר והם כנופיא והתקבלות במלאכים בד' חלוקות איש על דגלו באות מד' אותיות השם וזהו יקבץ מד' כנפות הארץ כאיש אשר המו תנחמנו וכנשר יעיר קינו כן ואשא אתכם על כנפי נשרי' אלו מלאכי השרת ואביא אתכם אלי ביציאת מצרים כן כיוצא בו לעתיד :

וסרה קנאת אפרים עיין רש"י ז"ל והרא"בע והרד"ק ז"ל ובן מהרי"א ז"ל שאין וצוררי יהודה יכרתו שימותו אלא שיכרתו מהיות צוררים ומ"ש צוררי יהודה פירושו והצוררי ליהודה יבאתו וכדי שלא יובן הכרת ממש לכך פי' הכתוב עצמו ואמר אפרים לא יקנא את יהודה ויהודה לא יצור שהוא ביאור מ"ש וצוררי יהודה יכרתו עד כאן :

ולע"דן לדקדק כפל וסרה קנאת אפרים גו' אפרים לא יקנא את יהודה וגו' : ונראה שהוא מקושר עם מ"ש בפסוק הקודם ונשא נס לגוים ואסף נדחי ישראל תחילה יאסוף נדחי עשרת השבטים דזכותא דרבים עדיף ואחר כך ואת נפוצות יהודה יקבץ וע"י זה וסרה קנאת אפרים כי כל קנאת אפרים הבא מיוסף בכור של רחל היתה קנאתו מה זה אשר יהודה גבר באחיו הוא פשוט ולא בכור ושאר כל השבטים נכנעים אליו ואפרים בכללם ואפי' שבא מיוסף אשר אלה תולדות יעקב יוסף עיקר תולדות יעקב יוסף אבל כאשר יאסוף תחילה נדחי ישראל בה שעתא וסרה קנאת אפרים ובראות אפרים שצוררי יהודה מן האומות יכרתו אשר היו צוררים אותם מימי קדם ובגלות הייתה ירושלם לנידה ביניהם נעה גם נדה הלא אז אפרים לא יקנא את יהודה כי ידאה מה שאירע לצוררי יהודה שנכרתו ואיך אם כן ימלאכו לבו לקנאות ביהודה ומזה ימשך שיהודה לא יצור עוד את אפרי' כי קנאת אפרים הייתה מעוררת מדנים לשיצור יצור את אפרי' : או אפשר לו' וסרה קנאת אפרים שלא יקנאו בו באפרים ואפרים לא יקנא את יהודה וצוררי יהוד' הצוררים ליהודה ויהודה לא יצור את אפרים : באופן שכיון שסרה קנאת אפרים שלא יקנאו בו מזה ימשך שאפרים לא יקנא באחרים וביהודה וכיון שצוררי יהודה יכרתו מעליהם מעתה מי ימלאכו לבו להצר ליהודה ועל כן יהודה לא יצור את אפרים כי אפרים בודאי לא יצור את יהודה כיון שאפי' קנאה כל דהו לא יקנא אפרים את יהודה :

ועפו בכתף פלשתים וגו' עיין רש"י ז"ל והרא"בע ז"ל והרד"ק ז"ל וכן מהרי"א ז"ל ועפו לשון עופפות ומ"ש יחדיו על מנשה ואפרים ששניהם יבואו בני קדם ומ"ש בכתף פלשתי' הם אוניות גיבוריו"ם וניכים אלי שהם יביאו את ישראל ממערב למזרח באוניות דרך ים או שיעופפו ויבואו אל כתף פלשתים אשר ימה ר"ל יושבים במערבה של א"י וכן יבוזו בני קדם וממשלוח ידם שלא יהיה גם כן אדום ומואב ישלחו אפרים בהם ידם וכן בעמון ומואב ואף על פי שכתו' בתורה אל תצר את מואב ובני עמון כתיב אל תגורם ובני אדום כתיב כי ירושה לעשו וגו' מפני שהרעו לישראל הותרו להם ארצותם בימי מלך המשיח ועל ג' מלכיות אלו אמר משה ע"ה הקני והקניזי והקדמוני כי ירחיב ה' את גבולך וזו ראיה כי נבואה זו עתידה להתקיים שהרי לא נתקיימה לא בימי בית שני ולא בימי חזקיהו שלא נכבשו ג' עממים האלה הנזכרים עד כאן :

ולע"דן שאם נפרש ועפו לשון עופפות יאמר שבעודם בוזזים בכתף פלשתי' יחדיו יבוזו את בני קדם ר"ל יחדיו עם פלשתים ואף ע"פ שזה למערב ימה ובני קדם מזרח כאילו מעופפי' באופן שתיבת יחדיו על פלשתים ימה ובני קדם מזרחה קאמר : ואם נפרש ועפו לשון עייפות כלו' שיעשו עייפות בכתף פלשתים שכולם יהיו עייפים ר"ל אנשי פלשתים יעפו נפשם להורגים על שיוליכום בכתף מחולשת או שימותו ויחדיו יבוזו את בני קדם ע"י אדום ומואב משלוח ידם שישלחום מתחת ידו לבוז את בני קדם וכן עמון משמעת' שומעים אל כל אשר יאמר ישראל ובזה הדרך מתיישב שלא כתב ואדום ומואב בוי"ו התוספת ומובן שאין כוונת הכתוב לו' התר לבוז בז את עמון ומואב ואין צורך לידחק בטעם ההתר למהרי"א ז"ל ככז"ל : ואפי' נפרש משלוח ידם כפשוטו שליחות יד אפרים ויהודה לשלול את אדום ומואב מצד אדום אין צורך לתירוץ מהרי"א ז"ל כי בפי' התירה התורה ואמרה כי לא אתן לך מארצו מדרך כף רגל ופי' ז"ל עד שידרוך בו רגל המשיח וטעמו של מהרי"א אנו צריכים אליו בעמון ורתשובה לעמון ומואב וגם לאדום במירה כדי שלא יקשה עליך ולמה גזר ה' איסור כי לא אתן לך מארצו מדרך כף רגל ובבא המשיח מתיר אלא ודאי לפי שהרעו לישראל לכן רצה ויתר גוים :

והחרים ה' את לשון ים מצרים (בס"ה פי' פסוק והכהו לשבעה נחלים ס' בראשית עלה כ"ב) עיין רש"י ז"ל והרא"בע וכן הרד"ק ז"ל וכן מהרי"א ז"ל פי' לשון ים על שלום כהר מצרים ונקרא לשון ים לפי שמתדבק בים ונראה כאילו הוא לשון מהים ועל הנהר הוא עצמו אמר והניף ידו על הנהר שהוא המקום שמימיו מתוקים והכהו כנוי להשי"ת או למשיח שיטה ידו כמו שעשה משה והביא בשאר הכתוב כדרש"י הנז"ל וכדברי המתרגם ומ"ש אשור חשבו המפרשים ה"ה לשאר האומות והזכיר אשור לפי שהוא ראש לכל והוא ז"ל פי' דויקא אשור ועל י' השבטי' אשר הגלה מלך אשור מדבר ואו' שיכה הנהר פרת שעיקרו שמפסיק לשלא יעברו השבטי' וכבר אמרו אנשים שמלך ההודיים הנקרא פריסט"י גו"אן שלא להגיד לפפי"ור אשר ברומי ענין הנהר הזה המונע את היהודים מלעבור בארצו ואם כן זכר הנביא שבימות המשיח והגאולה יבש ויעברו עד כאן : ולע"דן והחרים ה' את לשון ים מצרים הוא ים סוף שהחרים אותו השי"ת ביציאת מצרים שהוא לשון ים הגדול שהרי הוא מחובר אליו וכוונת הכתוב לו' שמעין מה שהחרי' לשון ים מצרים בגאולת מצרים כיוצא בו יניף ידו שנית על הנהר של פרת ולשון והניף מורה שאלו השבטי עניינים הם נעשו יחדיו בגאולה העתידה כעין תניפה שהוא מוליך ומביא שבהולכה החרים לשון ים כדי שיבואו אשר במערב ובהובאה נהר יחרב ויבש של פרת כדי שישובו גאולה ממזרח ותיבת בעים מלשון אביע' לכם רוחי שהוא על הנבואה וזה דעת המהרג' שתרגם במימר נבייאוהי והמ"ס סי' לנביאים רבים שיביעם ה' ברוחו של נבואה ואפשר שעל סוד היסוד נהר יוצא מעדן ובו כמשכים השבעה נחלים של שבע הספירות מהבכין מתחילה מחסד וזהו בעים רוחו שמשם יביע והדריך בנעלים עד סוף סנדלפון :

והיתה מסילה וגו' עיין רש"י ז"ל והרא"בע והרד"ק ז"ל ומהרי"א זה הנס שעתיד המשיח לקרוע נהר מעין קריעת ים סוף וזו עדות שעדיין לא נתקיימה הנבואה הזאת :

ולע"דן לדקדק כפל לשאר עמו אשר ישאר מאשור להי"לל לעמו אשר ישאר מאשור והקש היה של כאשר היתה לישראל למה לי : ונראה לשאר עמו שכמו שבגאלת ישרא' ממצרי' היו כמה רשעים מורדים ביציאה לפי שהיתה להם יד ושם עם המצרים ולא היה להם חפץ ביציאה והם אשר מתו בימי אפילה כמו שכתוב וחמושים עלו ודרשו חז"ל אחד מה' וי"א אחד מחמשים וי"א אחד מחמש מאות והכשרים הישראלים יצאו וכיוצא בזה ממש רשעים לעתיד קושרים על המשיח ויתמו חטאים והנשארים יגאלו וז"ש לשאר עמו שרבים יצרפו ויתלבנו והיתה מסיל' לשאר עמו אשר ישאר שהם שיורי שיורים האחד שנשארו מהגלות האריך המר והנמהר והשיור השני לשעתו בעת היציאה שימותו ויפגעו רבים והנשארים הכשרים תהיה להם המסילה הנז' כאשר כיוצא בזה היתה המסילה של קריעת ים סוף לישראל הכשרים אשר בשם ישראל יכונה ובמעשה ישראל ז"ש כאשר היית' לישראל ולא לרשעים כי ספו תמו ורשעים בהושך ידמו וז"ש לישראל ולא לבני ישראל או יאמר לישראל סבא כמ"ש חז"ל בפ' וירא ישראל את היד הגדולה שישראל סבא הביאו הב"ה והראו הפלא הזאת של קריעת ים סוף ככתוב נגד אבות עשה פלא זה יעקב אבינו' וז"ש כאשר היתה לישראל סבא · או אמר לשאר עמו למי שעושה עצמו שירי' ושארית מהענוה (אחר שכתבתי זה מצאתי גלוי בס"ה פ"ב עלה כ"ב) ולעין זה דרשו חז"ל בפסוק והיה שארית יעקב כטל מאת ה' אלו הענוים עצמם שיריים לעין וישארו בני אנשים במחנה אלדד ומידד שעשו עצמן שיורים ונשארו במחנה וזכו לנבואה שם בתוך המחנה לאותו שאר עצמו ובזכות תהי' המסילה כאשר הייתה לישראל ביום עלותו ממצרים שראה ה' עניים ושפלותם והוציאם ממצרים ככתוב וירא את עניינו שכובד העבודה שהכבידו עליהם גרמה הישועה ועל זה ידקדק מאמר אודך ה' כי אנפת כי ע"ד תכבד העבוד' על האנשים שבזה ישוב אפך שיתכפרו העוונות אשר גרמו האף ואז ותנחמני : וקרוב לזה דברי רש"י ז"ל כמו שאזכור בס"ד :

ואמרת ביום ההוא אודך ה' וגו' נדה פרק המפלת דרש רב יוסף אודך ה' כי אנפת בי במה הכתוב מדבר בשני בני אדם שהלכו לסחורה ישב לו קוץ לאחד מהם ברגלו התחיל מחרף ומגדף לימים שמע שטבעה ספינת חבירו בים התחיל מודה ומשבח לכך נאמר ישוב אפך ותנחמני וכה"א לעושה נפלאות גדולות לבדו א"ר אלעזר אפי' בעל הנס אינו מכיר בנסו ע"כ :

ולע"דן לדקדק מאי קשיא לרב יוסף בפסו' שאמר במה הכתוב מדבר ולמה לא יפרש הכתוב כמו שפירשתיו מקושר בפ' הקודם ומנא ליה לפרשו בשני בני אדם וגו' : ונר' שהוקשה לו בפסוק האמונה או' אודך ה' שלא ידקדק באמירה הודאה אלא לדוק דיננו לו' הצור תמים פעלו לא לשון הודאה שלזה כדקדק הרא"בע ואומרו אנפת כמו אעפ"י כדבסמוך גם הוקשה לו תיבת בי די שיאמר אודך כי אנפת תיבת בי למה ועוד תיבת אפך מיותרת ועוד תשוב תנחמני מ"ל לז"א במה הכתוב מדבר כדי שידקדק בכל חלק מאשר דקדקתי לזאת בשני בני אדם וגו' שבישיבת הקוץ לא הלדיק הדין אדרבא חרף וגדף אמנם ההודאה הודה כשנטבעה הספינ' של חבירו וטבע סבירת אז

אודך לעתיד הודאה גמורה שאנפת לשעבר בי בפרעות בקוץ ברגלי ולא בחברי שזהו כמו פרט וצריך הודאה פרטית על מה שאנפת בי שהיה סבה לשלא אלך וכשישוב אפך פעם שנית דהיינו להטביע הספינה אז תנחמני על הקוץ שברגלי והפעם הראשונה היה אף בקוץ רגלי והשנית ישוב אפך להטביע הספינה כאמור ותנחמני על הקוץ שלטובתי לקיתי ברגלי ולפי שאין צריך שיהיה כן בפועל אלא בעת שישב לו קוץ כ"ל גם זו לטובה לזה אמר וכה"א לעושה נפלאות גדולות לבדו וגו' כדמפרש וחזיל שאין בעל הנס מכיר בנסו ומשב שהוא פורענות ואינו אלא טוב ועיין רש"י ז"ל והרא"בע ז"ל והרד"ק כדעת המתרגם : ומהרי"א ז"ל אודך ה' שכל מה שעשית עמי לא היה על צד מיאוס אלא כי אנפת בי על רוע מעשי והעד לזה כי ישוב אפך ותנחמני ואלו היה מיאוס לא שב אפך ע"כ והוא ע"ד כי אם מאס מאסתנו לית סבר קלפת עלינו אית סבר שישוב האף ויש תקוה לאחרית ואם היה ח"ו מיאוס לא יש תקוה :

ולע"דן לפי שמדה טובה מרובה ממדת פורענות ולזה ואמרת ביום ההוא כשתהיה בשלוה אודך ה' כי אנפת בי כי היא נדמה לי הטובה המרוב' הזאת וכשישוב אפו אף לא אקוץ בהוכחת' ולא אמאס מוסרך אבל אתנחם כשישוב אפך ע"ד מה שפי' בכלי חמדה בפ' ותהי עוד נחמתי שהב' שני פי' באו ותהי עוד נחמתי עוד ויותר על היסורין והיא הבחינה ההלצונה הנזכרת במה שאמר אודך ה' כי אנפת בי' והפירוש הב' הוא שאמר ותהי עוד נחמתי כשיבואו עוד יסורין יהיו לי כנחמה

[...]

יייסר איש את בנו ה' אלהיך מיסרך ובכתובים את אשר יאהב ה' יוכיח וכאב את בן ירצה או יאמר אודך ה' כי מאז שאנפת בי היה בדעתך שישוב אפך ותנחמני כי רגע באפך שאנפת חיים היה ברצונך ככתוב כי רגע באפו חיים ברצונו בערב ילין בכי ואח"ז שמלין בערב בכי מכין הוא לבקר רנה וכיוצא בזה קדמו הנחמות שלישעיה לפורענות ירמיה ולזה אודך על שמאז שאנפת עשית הכנה לשישוב אפך ותנחמני ובזה מובן לשון ישוב אפך ותנחמני בלשון עתיד · או יאמר זה הענין יותר רחב שהכוונה לומר בהיות לבי נכון ובטוח שישוב אפך על כל פנים ותנחמני על כן מאז שאנפת בי אודך על מה שעתי' הוא שישוב אפך ותנחמני כי ידעתי כי לא יבצר מזה וזהו אודך ה' כאשר אנפת בי ישוב אפך וגו' וקודם שישוב אפך בעודי באף אשר אנפת בי אודך והו על דרך מה שפי' בכלי חמדה בפסוק מהולל אקרא ה' קודם שנושעתי מאויבי זה שאמר מן אויבי הושע אני מהלל לשם יתברך כי נכון לבי שאושע ולכן אני מסדיר שבחו של מקום ואחר כך אושע מן אויבי : עוד אפשר ונבין בזה אומרו ואמרת וגו' הכל בלשון יחיד והכוונה כי בהיות חמה עזה בעולם הקדוש ברוך הוא מסתכל בצדיקים שהכל בו תוטל כפרה על הדור וזהו שאמר הכתוב לדעת חז"ל אשכול הכופר וגו' איש כל לכפר ועליו אפשר שאמר כאן על הצדי' ואמרת ביום ההוא שתבא הישוע' אתה הצדיק שסבלת יסורין בעד הדור תאמר אודך כי אנפת בי בכעסך כדי שישוב אפך מהכלל ותנחמני על שהגנתי על הדור ביסורין שלי וזה שאמר אודך ה' כי אנפת בי לבדי כדי שישוב אפך מזולתי ותנחמני בשכר היסורין האלה שסבלתי בעד כל קהל עדת ישראל :

ותנחמני ה"הם הנזכר י"לו פירוש ואמרת ביום ההוא אודך ה' הגם כי אנפת בי והפכת עלי מדת רחמיך של שמך ה' לרוגז ודין כי הנה גם עתה יהיו רחמי' אל הקצ' האחר שתהפוך לי מד' דינך לרחמים וישוב אפך ומדת רגזך ישוב ויתהפך שתנחמני בו באף עצמו :

למגיה הנעיר לוי לאבי"דר י"לו ולע"דן שאמר אודך ה' באותה שעה עצמה שאנפת בי וזהו כי אנפת כלומר כאשר אנפת ותקפתני הפיפה אני נותן הודאה ואיני מקוה עד שאראה תכלית האפיפה שלמפרע הייתה טובה ורחמים פשוטים אלא כי אנפ' אז אודך ובזה מתיישב תיבת בי כלו' כשאנפת בי אז אודך ואיני מאחר ההודאה עד שתהפך בחברי שטבע בים ואז אני רואה שאפך עלי היה רחמים ומודה לך כשאנפת בחברי אבל בשעת האף ח"ו אני כועס ומחרף ומגדף ככז"ל לחז"ל ח"ו אלא אודך כשאנפת בי בעוד היות האף בי עלי קודם שיבא על חברי ועוד ירצה בי כלומ' בעוד היותי חושב בי לבין עצמי שהוא אף כי עדין לא ראיתי התכלית אז אוד' עד כאן :

הנה אל ישועתי וגו' עיין רש"י ז"ל והרא"בע ז"ל והרד"ק ז"ל ומהרי"א ז"ל לפי שהעבד היוצא מיד אדוני קשים ירא פן ישוב אל שעבודם כמו שהיה ענין ישראל כשיצאו ממצרים וישאו את עיניהם וירא והנה מצרים נוסע אחריהם לכן אמ' שלא יהיה כן בזמן ההוא לעתיד כי כל אחד ואחד יודה לאלהיו ויבטח בישועתו שלא ישוב עוד לגלות והנה אומר אבטח ולא אפחד וגו' הענין כי להיות הגאולה הזאת שנית לגאולת מצרים ראוי שישוררו הנושעים כמו ששררו משה ובני ישרא' עליהם שאמרו עזי וזמרת יה ויהי לי לישועה ולכן מזה אותם שישוררו זה הנוסח עצמו עזי וזמרת יה ויהי לי לישועה : ולע"דן אבטח ולא אפחד כמעשה שהיה במלך שהיה שולח אהוב אחד למקום פלוני והבטיחו אמר האיש למלך ירא אני ללכת שם אמר לו הנני שולח עמך לויה הגונה שלא תירא כלל א"ל עם כל זה ירא אני המלך ענהו המלך היראה שבלבך אין בידי להעביר ממך כיון שיש לך לב רגז במשל הזה אבין שהבטחון בשם יתברך יסיר הפחד ורעדה מהלב וזה שאמר הנה אל ישועתי אבטח ולא אפחד בלב כלל או אמר אבטח שיגאלני ויהיה אל ישועתי ולא אפחד פן יניחוני כל ימי בגלות כי עזי וזמרת יה ה' רוצה לומר העז שלי הוא חסרון'בכב"יכול שהרי הוא יה עד שיפקס מעמלק ככתוב כי יד על כס יה שכב"יכול אין השם מלא ולא הכסה מלא כמאמ' עזי ומעוזי יה וכן הזמרת שאזמר לא על תועלתי ונחמתי אלא על דבר כבוד שמך שאל יה שיהיה ה' רוצה לומר שלם וכנזכר בדרש"י ז"ל וכן זמרת יה כאמור וזה הענין הוא שיהיה לי לישועה שאילו לא היה כבוד שמו להשלימו יה ה' לא היית נושע · או יאמר אני לא אזמר ולא אשמח אלא לכבוד שמו שהיה יה ונשלם ה' כב"יכול ועל זה אזמר לשם השם יתברך ולא על גאולתי והוא יתברך חס על גלותי ודלותי ועניי זה שאמר ויהי לי לישועה רוצה לומר היה תכליתו לי לישוע' ולא לו לישוע' עם היותו כב יכול נושע ככתוב צדיק ונושע וכתיב אשר פדית בגדלך גוי ואלהיו כמאמר הקדוש ברו' הוא שמח על ישועתם של ישראל וישראל שמחים על כבודו של הקדוש ברוך הוא וקדוש שמו ולזה המשיל הישועה לשני מעיינות האחד ריוח והצלה לישראל והשני כבוד ה' ולזה אמר ושאבתם מים בששון מזה ומזה משני מעיינות זה שאמר ממעייני הישועה מיעוט מעייני שנים אבל סוף סוף תעשו היקר מהעיקר שהוא כבוד שמים וזה שאמ' בסמוך ואמרת' ביום ההוא הודו לה' קראו בשמו הודיעו גו' ז"ש עיקר ההודאה הוא לה' ולכבוד שמו וזהו קראו בשמו שכביכול נעשה שלם והודיעו בעמים עלילותיו ממה שהפליא עשות עמכם אבל הזכירו שתכלית הודעת עלילותיו הוא לשידע מתוכן כי נשגב שמו אשר בעבור ישראל בגלות אינו נשגב אלא חסר כס יה ובזה נמצא שהתם שואבים משני מעייני הישועה כאמור :

למגיה הנעיר לוי לאבי"אדו י"לו ולע"דן לדקדק תיבת הנה ועוד שהי"לל באל ישועתי ועוד אקוה מ"ל מהו אבטח ונר' שאמר הנה כלומר מעתה אפילו שאני היום בצרה וצוקה אני בוטח בה' כי הלא הזה הוא לטובתי לקרב ישועתי ואם שומע לי יענה ויאמר הולי אני מדבר אחת בפה ואחת בלב שבפה אני אומר לי קוה קויתי ה' שיושיעני צרתי זו לטובתי אמנ' לבי שהוא חורש וחושב הולי אין תקוה לאחריתי לזה אני משיב ואומר הנה אל ישועתי כלומר הנה עד נאמן עלי אל ישועתי והוא בוחן לבות וכליות ויודע תעלומות לב שאני אבטח בו כי יושיעני מצרתי וגם לא אפחד בקרב לבי אין ולא ורפיה הלא פי ולבי שוין בבטחוני בו יתברך והנה בשמים עדי ושהדי על דברי אלה ולזה לא אמר באל אלא הנה אל כלומר הנה הוא מעיד עלי ככז'עד כאן :

ושאבתם מים בששון גו' עיין רש"י ז"ל וכן מהרי"א ז"ל ודורש מים על התורה כמו הוי כל צמא לכו למים · ועיין הרא"בע והר"דק ולע"ד נראה מה שזכרתי בפסוק הנה אל ישועתי אבטח וגו' ועל דרך רש"י ז"ל נראה שבזמן הישועה יפתחו המעיינות של החכמה כי מלאה הארץ דעה את ה' ויהיה מלך רוחב לבות בני האדם ומלך דבקות האלהי אשר ישפיע בה' מעיינות החכמה והשכיבה ממי החכמה יהיה באמצעות ששון ושמחה על דרך השגת הנבואה כי גן המנגן וזה שאמר ושאבתם מים בששון ממעייני הישועה ·

ואמרתם ביום ההוא וגו' עיין רש"י ז"ל והרא"בע והר"דק ומהרי"א ז"ל אחר שייעד הנביא שישוררו עזי וזמרת יה מעין שירת הים צוה אותם גם כן שיאמרו ביום ההוא מזמור הודו לה' קראו בשמו הודיעו בעמים עלילותיו שייסד דוד ללויים בעלותם הארון וזה שאמ' ואמרת' ביום ההוא הודו לה' קראו בשמו וגו' הזכירו אותו מזמור הנזכ' לפי שנשגב בו שמו של הקדוש ברוך הוא ע"כ :

והנל"עד כתבתי בפסוק הנה אל ישועתי אבטח עיין שם · ואוסיף עוד לומר שכוונת הכתוב לומר שאין מדת הקדוש ברוך הוא כמדת בשר ודם שהאדם כשנותן מתנות ושואלים ממנו ידו תקצר ומתכעס מהם אבל הקדוש ברוך הוא נותנין לו הודאה לשעבר וצעקה לעתיד לבא והוא שמח ומוסיף להטיב וזה שאמר ואמרת' ביום ההוא הודו לה' לשעבר וקראו בשמו צעקה לעתיד והודיעו בעמים עלילותיו שמעולל על האדם כדי להטיב לו שכן דרשו חז"ל בפסוק לבני ישראל עלילותיו רחום וחנון ה' ארך אפים שעלילותיו של הקדוש ברוך הוא הם כדי לרחם על הבריות ולחונן אותם לא כבשר ודם שמעליל על חבירו עלילות ברשע לא זיקו המבדיל בין קדש לחול ובהודעה אז בעמים

הנוכים בעולם ואז גבר סינער ה' היכ"הר אף העולם ועוד הרבה דבר שהמדרים טוב לגוים ולפי שהקנאה היא גורמת לכמה מדוות מגונות ומה גם שגלו ישראל בבית שני משנאת חנם אשר קנאת יהודה ע"כ אמר שלא יהיה קנאה או שנאה אף בעולם וגם אין עיכוב מעבודת ה' אשר היא מחמת הגולל ים והפושעים המורדין על העם מעבודת ה' כי גם המה יכרתו ואמר שאז יחרים ויעשו חלם ליבש את לשון ים מצרים ראה לומר ים של מצרים שהוא הנותן להם לשון והרמת קול כי עליו הם בוטחים ומשתבחים והוא לשונם ודבורם כי ממנו מושך להם כל טעמם ודורם אף יחרימוהו ויקדישהו לישראל והלים ילוהו ויגרום סיהר אודך בנעלים ויהיה הכהל עמו מסלה לשאר עמו וגו' : ואמרת ביום ההוא וגו' כי ידוע לשהקב"ה קוצף על ישראל האומות שמחים על הלכד ואומרי האח האח שהלב קוצף על בנו ותו"כ בא נוכח על ישראל לדכתי' כמשוש אויבך על משוש וגו' על והשיב מעליו אפו אודך כי אנפת בי שמר"כ ישמחו אויבנו וישוב אפך ממנו ותנחמני כנעפ והשיב מעליו אפו · או יאמר אודך כי אנפת בי בגלות כי ע"י מירוק עונותי ונצלתי מלינה של גהינם או יאמר אודך כי אנפת כי במקום שהייתי דואג מה כשחטאתי אכל אותם ולשון להיות גולה וסורה בין העמים ונצטערתי על זה עכשיו אני רואה שלטובתי נתכוונת כדי שעי"כ אודך מעוונתי ולתת לי שכרי משלם לימות המשיח וז"ש אודך כי אנפת בי ולא באומות זולתי כי רואה אני כי לנחמני עשית כל אלה ובהיות שמן ד' שצריכין להודות הוא ליוצא מבית האסורי' ואין לך בית אסורי' יותר מגלות וא"כ אודך וגו' כי הדין מחויבני להודות וכאלו לומר אלו לא לקיתי אלא כדי להודות לה' די :

הגה

הנה אל ישועתי · כי עזי · העין בקמץ חטף : וזמרת · כמו וזמרתי והראיה כי הרי"ם קמוצה ואלו היה סמוך היה פתח . וכן לדבר נרנך היום ביד כמו בידי: ושאבתם מים בששון · דרך משל כמו השואב מים מן המעין שלא יפסקו מימיו כי בכל עת ימצא בו לשאוב כי הוא מקור תמידי כן לא תפסוק מהם הברכה והישועה ויהיו בששון כל ימיהם ויונתן תרגם הפסוק במשל למוד החכמה כי החכמה נמשלת למים · והמלמדים הם כמו המעין והתלמידים הם השואבים · ובת"י ותקבלון אולפן חדת ואמר חדת לפי שאותו הלמוד יהיה חדש וכן ילמדו אז דעת את ה' מה שלא למד אדם עד אותו היום כמו שאמר כמים לים מכסים : ואמרת' · תאמרו זה אל זה דרך זרוז : קראו בשמו · קראו לעמי בשמו · כמו ויקרא שם אברם בשם ה' · וזהו טעם הודיעו הזכירו · או פירוש קראו בשמו כשתתפללו לו וכן ואני אקרא בשם אלהי · ובת"י צלו בשמיה : זמרו לה' כי גאות עשה · כמו שאמר עליו שיר כי גאה גאה · וזאת הגאות תהיה מודעת בכל הארץ שיוציא עם דל מבין עמים הרבים והאלומי' ומגפת גוג ומגוג גם כן תהיה מודעת בכל הארץ ועל כל זה ראוי לכם לומר לה' : צהלי · הרימי קולך בשירה ובשבח האל כי קדוש ישראל היה גדול בקרבך · כלומר גדול שמו בקרבך בנפלאו' שעשה כמו שאמ' בנבואת גוג ומגוג ביחזקאל והתגדלתי והתקדשתי וגומר :
משא בבל · אמר אשר חזה להודיע כי נתנבא גם על אומות העולם : ובראשון אמר אשר חזה ולא הוצרך לומ' על האחרי' :
על הר נשפה · נשא וגבוה · כמו וילך שפי אפתח על שפיים קינה · ויונתן תרגם על כרכא דיתיב שליו · ר"ל בבל שהיתה שלוה ושקטה · פירוש מלשון רבותי' והוא שאבלוס בעליה' שלש שנים בשופי · אמר שאו נס הניפו יד · על דרך משל כאלו קראו להם ונשאו להם נס על הר גבוה והניפו להם יד שיבאו מהרה אל בבל להשחיתה והבאים אליה הם מדי ופרס · ותנופת היד הוא כאדם הקורא והוא רחוק לו שאינו שומעו ומניף לו בידו שיב': ויבאו פתחי נדיבי' · כמו בפתחי חסר בי"ת השמוש · כמו לזנות בית אביה· ואחרים רבים · ושרי בבל קורא נדיבי' שהיו גדולים בעושר ובמעלה והם הנקראים נדיבים כי ברוב אנשים גדולים ואנשי שם רוח נדיבים בהם · ויש מפרשי' נדיבי' על מדי ופרס · ויפרשו פתחי כמו חרבו' · וכן ואת הארץ נמרד בפתחי' : אני צויתי למקודשי · והם מדי ופרס· ואמר צויתי ואמר למקודשים · ר"ל שהעיר את רוחם לבא אל בבל והרי הם כאלו צוה וקדש וזמן אותם לבא : לאפי · קראתי אותם לעשות בבבל אפי וחמתי ויהיו עליזי' ושמחי' : בגאותי · שאני מתגאה על בבל על ידם : קול המון · אמר הנביא כי שמע בנבואה קול המון בהרי' דמות עם רב כאלו היו עם רב בהרי מדברי' ונשמע קול המון ההרים בו ונשמע קול שאון ממלכו' גוים נאספים ורב הצבא הזה היה ה' צבאות והוא היה מפקדם · כלומר מונה אותם · כענין שנ' תפקדו אותם לצבאות' · כי כן דרך העולם בבא לצבא למלחמה מונה אותם האדון המושל עליהם לדעת מנינם בבאם למלחמה · ויש לפרשו ענין מנוי כלומר הוא היה מנוי פקידי' עליהם · וכן תרגם יונתן : באים · מקצה השמי' · ממזרח · אמר מקצה השמי' על דרך הפלגה לרחוק הקצה כאלו נוגע לשמים מן הצד ההוא : ה' וכלי זעמו · הוא המכניע הבב' ועם הבב' הם כלי זעמו ובהם יחבל ארץ בבל : הילילו · אמר כנגד אנשי בבל : כשוד משדי יבא · כשוד שיב' מחזק שאין דרך להנצל ממנו · וכן כקול שדי כקול חזק וכן ת"י : על כן · כי אין להם תחבולה להנצל כיון שבא להם זה להנצל מאת ה' : הידי' מלהלח' כנג' אויביה' והלב ימס שלא ימצא בעצמו שום גבורה ואומץ כי הגבורה היא בלב · כמו שאמר ואמיץ לבו בגבורי' : ונבהלו · בקמ"ץ מפני הסלסלה כי יש לה משפט הפסק ופירוש יושבי בבל יהיו נבהלי' ולא יוכלו להשיב יד : יאחזון · בנר"י מפני ההפסק · ופירוש הם יאחזום צירים · וזה הענין משמש בשני פנים כי הצירים יאחזו האדם הנבהל · כמו חיל אחז יושבי פלשת · הלא חבלים יאחזון · צירים אחזונו · ובהתחזק הצירים על האדם תמיד כאילו האדם יאחז הצירים שלא יפרדו ממנו · לפיכך אמר צירים וחבלים יאחזון ולדעת יונתן יהיה כ"ן יאחזון כ"ן הכנוי והוא כמו יאחזום · ויהיה פירושו לכן תרגם יחדוכון : יתמהו · לפי שבא להם אל רעהו איך היה זה : פני להבים פניהם · כאדם שיש בשת שישובו פניו אדומים :
הנה · כי זה השוד בא מהשם ומי יוכל לבטלו ויש אומרי' כי שדי כגבור שודד והראשון הוא הנכון : על כן כל ידי' · מאנשי בבל : ונבהלו · פני להבים פניהם · כמו שרופים מרוב הצער ויש אומרים כי להבים גוי כבושים :

תרגום

וּכְדוּ דְּתָבֵית לְאוֹרַיְתָא יְתוּב רוּגְזָךְ מִינִי וּתְרַחֵם עֲלַי׃ הָא עַל מֵימַר אֱלָהָא פּוּרְקָנִי אֲנָא רָחֵיץ וְלָא אֶזְדַּעְזַע אֲרֵי תּוּקְפִּי וְתוּשְׁבַּחְתִּי דְּחִילָא יְיָ אֲמַר בְּמֵימְרֵיהּ וַהֲוָה לִי לְפָרִיק׃ וּתְקַבְּלוּן אוּלְפַן חֲדַת בְּחֶדְוָא מִבְּחִירֵי צַדִּיקַיָּא׃ וְתֵימְרוּן בְּעִדָּנָא הַהִיא אוֹדוּ קֳדָם יְיָ צַלּוֹ בִּשְׁמֵיהּ חַוּוּ בְעַמְמַיָּא עוֹבָדוֹהִי אִדְכָּרוּ אֲרֵי תַּקִּיף שְׁמֵיהּ׃ שַׁבָּחוּ קֳדָם יְיָ אֲרֵי גְּבוּרָן עֲבַד גַּלְיָא דָא בְּכָל אַרְעָא׃ בּוֹעִי וְשַׁבְּחִי כְּנִישְׁתָּא דְּצִיּוֹן אֲרֵי רַבָּא אֲמַר לְאַשְׁרָאָה שְׁכִינְתֵיהּ בְּגַוִּיךְ קַדִּישָׁא דְּיִשְׂרָאֵל׃ מְטַל כַּס דִּילוּט לְאַשְׁקָאָה יַת בָּבֶל דְּאִתְנַבִּי יְשַׁעְיָה בַּר אָמוֹץ׃ עַל כְּרַכָּא דְּיָתְבָא שְׁלֵיוָא זְקוּפוּ אָתָא אֲרִימוּ קָלָא לְהוֹן אָנִיפוּ יַד וְיֵיעֲלוּן בִּתְרַעָהָא מְנַדְּבִין׃ אֲנָא פַקֵּידִית לִמְזַמְּנַי אַף עַרְעִית גִּבָּרַי וְיִתְפָּרְעוּן מִנְּהוֹן רוּגְזֵי תּוּקְפִּי וְתוּשְׁבַּחְתִּי׃ קָל הֲמוֹן בְּטוּרַיָּא דְּמוּת עַם כְּגִי קַל אִתְרְגוּשַׁת מַלְכְוָן עַמְמִין דְּמִתְכַּנְשִׁין יְיָ צְבָאוֹת מְמַנֵּי מַשִּׁרְיָן בִּקְרָבָא׃ אָתַן מֵאַרְעָא רְחִיקָא מִסְּיָפֵי אַרְעָא יְיָ וּמָנֵי כַּס דִּילוּט קֳדָמוֹהִי לְחַבָּלָא כָּל רַשִׁיעֵי אַרְעָא׃ אֵילִילוּ אֲרֵי קָרִיב יוֹמָא דַּעֲתִיד לְמֵיתֵי מִן קֳדָם יְיָ כְּבִיזָא מִן קֳדָם שַׁדַּיִיתִי׃ עַל כֵּן כָּל יְדַיָּא יִתְרַשְׁלוּן וְכָל לִבָּא דֶּאֱנָשָׁא יִתְמְסֵי׃ וְיִתְבַּהֲלוּן עָקָא וְחַבְלִין יְחִידוּנוּן זִיעַ כְּלֵידְתָא יְזוּעוּן גְּבַר לְחַבְרֵיהּ יִתְמְהוּן אַפֵּי שַׁלְהוֹבִין אַפֵּיהוֹן׃

ישעיה

גׄ יָשֹׁב אַפְּךָ וּתְנַחֲמֵנִי׃ הִנֵּה אֵל יְשׁוּעָתִי גׄ׳ · גׄ׳ אֶבְטַח וְלֹא אֶפְחָד כִּי־עָזִּי וְזִמְרָת יָהּ גׄ יְהוָה וַיְהִי־לִי לִישׁוּעָה׃ וּשְׁאַבְתֶּם־ גׄ׳ · גׄ׳ מַיִם בְּשָׂשׂוֹן מִמַּעַיְנֵי הַיְשׁוּעָה׃ וַאֲמַרְתֶּם בַּיּוֹם הַהוּא הוֹדוּ לַיהוָה גׄ׳ חס׳ ו׳ קִרְאוּ בִשְׁמוֹ הוֹדִיעוּ בָעַמִּים עֲלִילֹתָיו בׄ׳ הַזְכִּירוּ כִּי נִשְׂגָּב שְׁמוֹ׃ זַמְּרוּ יְהוָה ה כִּי גֵאוּת עָשָׂה מוּדַעַת זֹאת בְּכָל־ ויודעת קׄ׳ הָאָרֶץ׃ בׄ׳ צַהֲלִי וָרֹנִּי יוֹשֶׁבֶת צִיּוֹן כִּי־ זׄ׳ גָדוֹל בְּקִרְבֵּךְ קְדוֹשׁ יִשְׂרָאֵל׃

יג

מַשָּׂא א בָּבֶל אֲשֶׁר חָזָה יְשַׁעְיָהוּ בֶּן־אָמוֹץ׃ עַל הַר־נִשְׁפֶּה שְׂאוּ־נֵס הָרִימוּ קוֹל זׄ׳ רפין לָהֶם הָנִיפוּ יָד וְיָבֹאוּ פִּתְחֵי נְדִיבִים׃ הׄ׳ · גׄ׳ · גׄ׳ אֲנִי צִוֵּיתִי לִמְקֻדָּשָׁי גַּם קָרָאתִי גִבּוֹרַי לְאַפִּי עַלִּיזֵי גַּאֲוָתִי׃ קוֹל הָמוֹן לגׄ׳ בֶּהָרִים דְּמוּת עַם־רָב קוֹל שְׁאוֹן מַמְלְכוֹת גּוֹיִם נֶאֱסָפִים יְהוָה צְבָאוֹת גׄ׳ · גׄ׳ ר"פ מְפַקֵּד צְבָא מִלְחָמָה׃ בָּאִים מֵאֶרֶץ ה מֶרְחָק מִקְצֵה הַשָּׁמָיִם יְהוָה וּכְלֵי גׄ׳ זַעְמוֹ לְחַבֵּל כָּל־הָאָרֶץ׃ הֵילִילוּ כִּי תריסר וכסד קָרוֹב יוֹם יְהוָה כְּשֹׁד מִשַּׁדַּי יָבוֹא׃ גׄ׳ עַל־כֵּן כָּל־יָדַיִם תִּרְפֶּינָה וְכָל־לְבַב זׄ׳ בטעם מרעימין ומפסקים אֱנוֹשׁ יִמָּס׃ וְנִבְהָלוּ צִירִים וַחֲבָלִים גׄ׳ · גׄ׳ יֹאחֵזוּן כַּיּוֹלֵדָה יְחִילוּן אִישׁ אֶל־ גׄ׳ רֵעֵהוּ יִתְמָהוּ פְּנֵי לְהָבִים פְּנֵיהֶם׃ הנה

חא

עזי וזמרת יה ג׳ דסמיכי בקריא׳ וסי׳ ויהי לי לישועה דווישע · הנה אל ישועתי אבטח ולא · ודהלל: הישועה ג׳ בקריאה וסימן בשמואל חלק א׳ סימן י"ד : נשגב ג׳ קמצין בקריאה וסימן ואמרתם ביום ההוא הודו ליי׳ · נשגב יי׳ כי שכן מרום · יהללו את שם יי׳ · צויתי ה׳ בקריאה וסימן נמסר בסוף סדר צו : ויבאו ז׳ רפין וסימן ואתה הרם את מטך · ואני הנני מחזק את לב מצרים · קום לך למסע · הבו לכם שלשה אנשים · על הר נשפה · בימים ההמה ילכו · ויבאו אליך כמבוא עם · בתרא מלי׳ : לחבל ג׳ וסימן וכלי זעמו לחבל · וכלי כליו רעים · בראתי משחית לחבל : ונבהלו צירים חד מן ז׳ מלין בטעמא מרעימין ומפסיקין וסימן ויתמהמה ויחזיקו · ויאמר יי׳ אלהי אלהי אדני · וימאן ויאמר אל אשת אדניו · וישחט ויקח משה · ונבהלו צרים וחבלים · ויאמר יי׳ מציון · ואמר לה אלה מאניא שא אזל אחת המו :

רשי

עוזי וזמרת יה יי׳ · עוז ושבח של הקב"ה הוא היה לי לישועה · ... לפרש עוזי עוז שלי שלא ... במקרא עזי נקוד חטף קמץ אלא שורק עזי חוץ משלשה מקומות שהוא סמוך אצל וזמרת ולא וזמר׳ כמו וזמרתי אלא על ... וזמרת דבוק הוא לתיב׳ שלאחרי׳ לכך אני אומר שאין יו"ד של עזי אלא כמו יו"ד של שוכני סנה : יה יי׳ · עד הנה היה שמו חלוק ובמפלתו של עשו כעשה שלם וכן הוא אומר כי יד על כס יה אין הכסא שלם ואין השם שלם עד שתהא מלחמה ליי׳ בעמלק : ויהי לי לישועה · כמו היה לי לישועה ודרך מקראות לדבר כן כמו ואשר לא שם לבו וגו׳ ויעזב את עבדיו ואת מקנהו ועוד בדברי הימים ובני ישראל היושבי׳ בערי יהודה וימלוך עליהם רחבעם היה לו לומר מלך עליה׳ רחבעם : ושאבתם · ותקבלון אולפן חדת : ממעיני הישועה · כי ירחיב לבם על ידי ישועה הבאה להם ויתגלו להם רזי התורה שנשתכחו בגלות על ידי הצרות : עלילותיו · מעלליו : הזכירו · לשבח כי נשגב הוא : משא בבל · משאוי פורענות של בבל : על הר נשפ׳ שאו נס להקבץ על הר שקט ובוטח בשופי שאו נס לגוים ורימו קול לנקבצי׳ שיבאו עליו : הניפו להם יד · לרחוקי׳ שאין יכולים לשמוע ויראו אות הנפת היד ויבאו בפתחי נדיבים של שרי בבל : פתחי · כמו בפתחי כמו ותשב בית אביה הנפתר בבית אביה ומנחם בן סרוק פתר חרבו כמו והמ׳ פתיחו׳ : אני צויתי למקודשי · שיבאו ויתחילו להתגרו׳ בה והם פרס ומדי אנשי כורש ודריוש שזמנתים לכך : קראתי גבורי לאפי · לעשו׳ חרון אפי בה׳ שהם עליזי גאותי שאני מתפא׳ בהם : וכלי זעמו · הם גבורי מדי ופרס: לחבל כל הארץ · של בבל : כשוד · כיום ביזה מאת הק"בה יבא : כל ידים · של בבל: צירים וחבלים · הם לשון יסורי אשה הכורעת לילד שצירי דלתי בטנה מתפרקים להפתח : יחילון · חיל וחלחלה לשון אחת הם : איש אל רעהו יתמהו · בני בבל על הגובאים עליהם כי משונים הם ופני להבים פניהם: להבים · אומה שפניהם להובים ומשויימין מאד או י"ל שהם עם אושבים מחשבות ואת בני בבל דימה להם על שם התימהון : וקטאיה

אבן עזרא

הנה · אחר טעמי אל ישועתי · אבטח אשכון בטח : פירוש אלי השם בספר אהלו׳ וזמרת מפו׳ בתורה : ושאבת׳ מים · משל שיתענגו כמא בשואבי מים : ואמרתם · זה לזה : קראו · קול גדול בשמו : עלילותיו · מעשיו : זמרו · מזמרת הארץ הטעם תנו זמרה ודבר משובח לשם : מודעת · פעול מהבנין הכבד הנוסף : כי גאות · לשון נקבה והת"יו לעדה : צהלי · דין הוא שתגביהי קולך בת ציון בי השכינ׳ בקרבך : משא בבל · הזכי׳ מפולת בבל אחר מפולת אשור כי בבל השחית אשור : על הר נשפה · יש אומרים מגזרת נשף כמו שחרות והנכון שהוא מגזרת שפיים והנ"ון לבנין נפעל וטעמו גבוה או אין לה אח : להם · לבאים על בבל להלחם עליה : ויבאו · ומיד יבואו ויכנסו למדינה כי יתפשוה : אני · דברי השם : למקודשי · הם המזומני׳ : עליזי · שהם שמחים להראות גבורתי או שמחתים בגבורה שמתי בהם : קול · מנהג תולדת ההר כאש׳ ידבר איש להשיב הקול וזה הוא טעם קול המון מגזר׳ הומה והנה פירש למה זה קול שאון בממלכות גוים כי מלך פרס שהוא כורש ומלך מדי שהוא דריוש שניהם התחברו על בבל וזה מפורש בספ׳ דניאל : מפקד · ישים פקידי׳ או מפקדים והוא פועל יוצא לשני פעולים : באים · כי מפאת עילם באו כ״ילו הם מקצה השמי׳ רמז למרחוק : יי׳ · והנה באו גזירות השם וכלי זעמו שהם פרס ומדי : כי זה השוד בא מהשם ומי יוכל לבטלו ויש אומרי׳ כי שדי כגבור שודד והראשון הוא הנכון : על כן כל ידי׳ · מאנשי בבל : ונבהלו · פני להבים פניהם · כמו שרופים מרוב הצער ויש אומרים כי להבים גוי כבושים :

מנחה גדולה

[illegible]

[illegible]

בשמים יתגדל ויתקדש שמו בגוים ועמים והפי׳ביניכם לבין עצמיכם הזכירו נפלאותיו כי בהזכר׳ נפלאות ה׳ יהיה נשגב שמו בעיני הבריות :

זמרו ה׳ כי גאות וגו׳ עיין הרא״בע ז״ל והר״דק ז״ל ומהרי״א ז״ל זמרו ה׳ כי ע״י השבח וההודא׳ והזמר יתפרסם הדבר והגאולה תהיה מפורסמת ומודעת בכל הארץ ע״כ :

ולע״דן לדקדק לשון גאות דהי״לל זמרו ה׳ כי גאולה עשה או לשון זולתו : ונראה שהכוונה לומ׳ שהם חייבים בהודאה לשמו מפאת עלילותיו ומעשיו כמ״ש הודו לה׳ קראו בשמו הודיעו בעמים עלילותיו ומעשיו וככתוב הזה מחייבם בזמר על שלא נעשה גם הגאולה בסתר או בהצנע או בחפזון כיציאת מצרים אבל הגאולה העתידה תהיה בשובה ונחת כי לא בחפזון יצאו ובמנוסה לא ילכו כי אם גלוי לכל העמי׳ בלי שום פחד ואימה וז״ש זמרו ה׳ כי גאות עשה ר״ל שזאת הגאולה העתידה גאות עשה דרך גאות ושררה ולא דרך שפלות כמו יציאת מצרים שיצאו בחפזון ומנוסה : או יאמר לפי המפרשים הכתובים בחזקיהו וסנחריב לפי שחרף ה׳ ע״י מלאכיו ושלוחיו · לזה בזהו הש״י והפילו ע״י מלאך ולא בעצמו וזה שאמ׳ זמרו ה׳ כי גאו׳ עשה שלא רצה הוא בעצמו להטפל בו אלא על ידי מלא׳ ושליח וזהו גאות עשה שיתנהג עמו בגאוה ומודעת זאת בכל הארץ שלא נפל מחנה סנחריב אלא על ידי שליח ומלא׳ ולשיטה זו יבא על נכון צהלי ורני יושבת ציון ולפי שבענין סנחריב ניצולה ציון ונודעה יד ה׳ השוכן בקרב׳ כי גדול שהרי כל ערי יהודה הבצורות נכבשו ובציון נפל שדוד סנחריב ומחנהו :

צהלי ורני יושב׳ ציון וגו׳ עיין הרא״בע וכן הר״דק ז״ל ומהרי״א ז״ל צהלי מלשון צהלה ושמחה ואמר הנביא את בת ציון צהלי ורני יותר מכל ערי ישראל יען כי בקרבך ינגה המקד׳ ואמר גדול בקרבך קדוש ישראל לרמוז אל מה שאמר הכתוב גדול יהיה כבוד הבית הזה האחרון מן הראשון שהוא השראת שכינה ביותר שאת ולא יהיה כבית שני שחסרו בו הדברים היותר קדושי׳:

ולע״דן שאמר יושבת ציון על השכינה שהיא יושבת בציון תמיד ואפילו בזמן הגלו׳ וזהו שלא אמר צהלו ורנו יושבי ציון או צהלי ורני ציון יען כי גדול בקרבך קדוש ישרא׳ והו׳ ישרא׳ שבא סוד היחוד · ולפי הפשט ת״י יושבת ציון כנישת׳ דציון ואמר כי גדול בקרבך שיגדיל לעשות בקרבך גדולות אין חקר למען היותו קדוש ישראל כי בגלו׳ כביכול שמו מחולל בגוים כתוב ויבא אל הגוים וכו׳ ואמר צהלי ורני לא תשמחי על הצלחתך מה צלחתך מהגלות אלא לכבוד ה׳ כי גדול בקרבך קדוש ישראל ועל קדוש שמו היה׳ הצהלה ושמחה :

משא בבל גו׳ עיין רש״י ז״ל וכן ת״י ועיין הרא״בע ז״ל והר״דק ז״ל וכן מהרי״א ז״ל ישעיהו הנביא ע״ה התנבא בפורענו׳ האומות להיותם מרעים לישראל ולפי שנ״כ השחית מלכות אשור סמך משא בבל לענין סנחריב לו׳ כי גם נ״כ יקומו עליו מדי ופרס ויחריבו מלכות בבל כמו שהחריב נבוכדנצר לירושלם כי שהי׳ מספ׳ב׳ ובמדה שמדד בה מדדו לו והנה קרא הנבוא׳ הזאת משא לפי שהוא שם נאמר על החזון ומרא׳ הנבוא׳ כי הנבואה תקרא יד ה׳ או דבר ה׳ כשייחס אותו אל הפועל נותן השפע אשר הוא מאתו ומידו ופעמים תקרא משא בערך המקבל שהוא הנבי׳ שישא מלפני הש״ת אותה ההודעה או בערך האומה או האיש שישא ונפלה והנה משאת המלך ומתנת ידו ופעמים תקרא מראה או חזון שכולו דבר אחד בבחינת האופן אשר הגיעו לנביא כי כאשר תגיע אליו בהיותו בהקיץ תקרא כן ואם תגיע אליו והוא ישן תקרא חלום כמו שזכרתי ופעמים תקרא נבואה מפני שידבר אות׳ הנבי׳ ויפרסמנ׳ אל בני אדם כי היא מגזרת ניב שפתי׳ או שתקרא כן לפי שתבא אליו ותהיה מגזרת ונביא לבב חכמה שהוא לשון ביאה הנה השמות האלה כולם יותלטו על הנבואה ואמנם יוחסו השמו׳ האלה במקום זולת מקום כפי הנב׳ הנביאים וענין הנבואה ורבה אם לטו׳ או לשא׳ בני אדם והבן זה מאד כי הוא מדע נכבד ע״כ :

ולע״דן ללמוד מדחז״ל שתרגמו לשון משא כבד אלמוד לדרשו ג״כ מלשון חוב כמו משאת מאומה משא בבל חוב של בבל החייבת על מה שעשתה לישראל והגיע עתה ויומה להפרע ממנה ולזה שתנבא עליה ישעיה :

על הר נשפה וגו׳ עיין רש״י ז״ל והרא״בע ז״ל וכן הרד״ק ז״ל ומהרי״א ז״ל פי׳ הר נשפה גבוה כדהרא״בא והרד״ק ז״ל ושם במקום גבוה ירימו נס לאות שבאים על בבליים פרס ומדי כדי שלא יתנגלו הבבליים באו׳ שנפלו יען כי באו פתאם עליהם לכך אמר הש״ת שאו נס הרימו קול גדול ותנופת יד לרחוקים שידעו שיבואו עליהם פתחי נדיבים שפתחי נדיבים הם מדי ופרס אשר כסף לא יחשובו כנדיב שזו בשורה רעה אל הבבליים שלא יתרפסו אויביהם ברצי כסף · או פתחי כמו בפתחי וחסרה הבי״ת (כדר״שי) ע״כ : **ולע״דן** על הר נשפה אתם אנשי בבל שאו גם להתקבץ שם יחדיו נגד האויבים הבאים הרימו קול להם כדי להבל׳ לאנשי מדי ופרס הבאים להלח׳ על בבל ואחרי שתרימו קול להם תניפו יד מלחמ׳ ויבואו פתחי הנדיבי׳ אבל׳ אתם הקורא׳ ומניפי׳ יד בחרב ובחני׳ להושיעם או ראוי שיבואו פתחי נדיבים בנדיבות לשלם לכם שכר טוב ולהזיל זהב מכיסם כיון שאתם מוסרים עצמיכם ללחום בעדם א״כ לפי זה פתחו נדיבים הם מבבל שיבואו שם אל הר נשפה וגבוה אשר נתקבצו שם אנשי הצבא ליל׳ חם עם מדי ופרס כדי שלא יכנסו בגבולם של בבליים אבל כל זה לא שוה לכם כי אני צויתי למקודשי וגו׳ ואם ה׳ צבאות יעץ ומי יפר אמר שכנגד השלשה דברים שגילה אוזן הבבליים שיעשו כבר הוא י״ת הקדים ועשאם אם כנגד שאו גם כדי לקבצם שם ולאסוף אותם הנה אני צויתי למקודשי ואם כנגד הרימו קול והניפו יד אמר גם קראתי גבורי לאפי לעשות אפי בבבל ואם כנגד ויבואו פתחי נדיבים שיתנו להם מתנו׳ לשמחם כדי שיעשו המלחמ׳ בלב שלם וכנפש חפיצה הנה מדי ופרס עליזי גאותי הם שמחים ועליזי׳ בגאותי שנתגליתי בהם להיותם שלוחי ההשגחה יותר מכל מתנות הנדיבים שיתנו להם :

אני צויתי למקודשי וגו׳ ברכות פ״א יש מי שדרש תיבת למקודשי לגנאי שמקודשי׳ לגהינם אמנם רבן גמליאל דרשה לשבח כדאיתא התם אמר רבן גמליאל בשלשה דברים אני אוהב את הפרסיי׳ שהם צנועים באכילתם וצנועים בתשמיש המטה וצנועים בבית הכסא ע״כ : כי להיות בהם המידות הללו של צניעות לכך קראם הכתוב למקודשי לרמוז אל קדושה ופרישות דרך ארץ שיש בהם ועיין ורש״י ז״ל וכן הרד״ק ז״ל : **ולע״דן** מלבד הנז׳ בפסוק על הר נשפה אפשר עוד לפי שה״בה כשרוצה להרום קמיו הנה הוא על ידי שמתגאה עליהם מסתלקת השגחתו מהם ככתוב וברוב גאונך תהרוס קמיך כמו שפי׳ הראשוני׳ ז״ל והכוונה יען כי בהסתלק עצמך והסתרת פניך אתה גור׳ שלוח במשלח׳ מלאכי רעים ז״ש תשלח חרונך יאכלמו כקש וז״ש כאן צויתי למקודשי וגו׳ וגם קראתי גבורי לעשות אפי בעם בבל שהיו עליזים ושמחים בגאותו שהייתי מתגאה על ישראל שאנכי הסתר הסתרתי פני מהם ומצאוהו צרות רבות ורעות ז״ש עליזי על גאותי שבה הרסתי קמי והפושעים כי אלו ישראל שבאותו הדור וכיון שהבבליים היו שמחים לאיד ועליזי גאותי לא ינקו :

קול המון בהרים וגומר באים מארץ וגומר עיין רש״י ז״ל והרא״בע ז״ל ומהרי״א ז״ל קול המון בהרים והמייתו מורה שהוא עם רב ולא אנשים נבזים אלא כי אם קול שאון ממלכות גוים נאספים והודיע עוד שהיה שר הצבא עליהם כולם הש״ת וז״ש ה׳ צבאות מפקד צבא מלחמ׳ רוצה לומר שהש״ית צוה לספור אותם כמו שיעשה שר צבא המלחמה שמונה את עמו במספרם במשפט קודם הכנס ועוד הודיע שהגוים האלה באים מארץ מרחק ובדרך הפלגה אמר מקצה השמים ושאינם באים לחמדת ממון כי אם בגזירת עירין ובמימר קדישין ז״ש ה׳ וכלי זעמו לחבל כל הארץ בבל ע״כ : **ולע״דן** כי נלחון המלחמה בא׳ משני דברים בעם כבד או ביד חזקה ולזה אמר קול המון בהרים מעם רב וכנגד יד חזקה קול שאון ממלכות גוים נאספים והפשר שאמר דמות עם רב לשון דמות על הדמיון לומר שבשום השמע נשמע כאילו יש עם רב וכן בשום הראות מדמה עם רב ולא זה ולא אותו יש אלא שה׳ צבאות מפקד צבא מלחמה לעתיד ולזה מעתה נשמ׳ ונדמה להם בהרים כעם רב ואמר מפקד צבא מלחמה לפי שפקידות ה׳ איננס למטה במלכים אלא פוקד ה׳ על צבא המרום במרום ועל ידי פקידת הצבא הרוחני שר צבא מדי ושר צבא פרס מתעוררים למטה אנשי מדי ופרס למלחמה זה שאמר ה׳ צבאות אדון כל צבאות מעלה ומטה הנ׳ הוא מפקד צבא מלחמה במרום ומזה מתעוררים למטה המון האנשים והמלכים למטה באדמה וצבא מרום הרוחנים באים מארץ מרחק מקצה השמים לפי שיש שני קצוות בשמים דין ורחמים שמים אש ומים כאש דין והמים רחמים והארץ נאחזת בקצה הדין וברחמים ובחינת הדין כוא שאמר עליה מארץ מרחק מקצה השמים כשיונקת דין מהקצה האחד של השמים והכריעו לחובה מעשה הבבלים האלה עד שהפכו מדת הרחמים למידת הדין כדרך הרשעים שמהפכי׳ מדת הרחמים לדין כמו שנאמר בסדום וה׳ המטיר על סדום שה׳ המרסם נהפך להם לאכזר וזה שאמר כאן כיוצא בזה ה׳ וכלי זעמו לחבל כל הארץ · של בבל שאפילו ה׳ בעל הרחמים הסכים עם כלי זעמו לחבל כל הארץ והלילו כי קרוב יום ה׳ כיון שכבר הקול שאון בהרים כי ה׳ משמיע הוא קול המון בהרים ומדמה עם רב עם היות שרודף אין :

הילילו כי קרוב יום ה׳ וגו׳ עיין רש״י ז״ל והרא״בע והר״דק ז״ל מהרי״א ז״ל כשד משדי יבא מהש״ית שהוא די לעצמו והוא שודד המערכות ושבעבור זה לא תהיה להם תקנה כי מי יוכל להמלט עד כאן : **ולע״דן** לפי שעם שדי מורה על מה שאמר לעולמו די וכמו שאמ״זל בפסוק ואל שדי יתן לכם רחמים לפני האיש מי שאמר לעולמו די יאמר לצרותכם די וזהו יאמר הלילו בילבה גדולה שאף על פי שבאים מקצה הארץ ומקצה השמים ובואו כאשר ידאה הנשר ולא נתעכבו כי קרוב יום ה׳ שהדברים שבהשגח׳ קרובים ולכן הלילו משתי בחינות האחת כי קרוב יום ה׳ ואין אריכות בדבר דבת דינא בעל דינא והשנית כי הוא כשוד הזה הבא משדי שמי יאמר די כיון שהוא המביא השוד כי הבבליים האלה הפכו מ״ה לדין כנזכר ה׳ וכלי זעמו לחבל הארץ וגם כן הפכו מידת שדי האומרת די לצרות שהיא תביא כצרות עד בלי די ואמר לשון כשוד משדי לדבר נאות והלצה השוד שבא משדי כאילו שם שדי יתפרש מלשון שוד ולא מלשון די או איפשר שממש הוא ותברך עשה שהש״ד מתיבת שדי בא להלחם עמהם ולא היו״ד שהיא רחמים וכן תיבת כש״ד חסר וא״ו אשר בלי ספק על כן כל ידים תרפינה ואפילו ידי הגבורים כי מה יוכלו הידים לעשות בשוד משדי יבוא וזה שאמר כל ידים כל לרבות אפילו הגבורים וכל לבב אנוש ימס כי לא יוכל להתייעץ כי קרוב יום ה׳ ואין פנאי להתבונן במה יתנצלו מיום ה׳ ואמר כל לבב כל לרבות אפילו לב חכם לבב ואמיץ כח בעצות כדת נתונו׳ המס ימס :

על כן כל ידים וגו׳ עיין רש״י ז״ל וכן הרא״בע ז״ל וכן מהרי״א ז״ל : ועיין הרד״ק ז״ל : **ולע״דן** מה שזכרתי מקושר בפסוק הקודם · והפשר עוד לומרו על כן כל ידים לא של בבל בלבד אלא כל ידים של כל העולם תרפינה בראותם שבלרזים כבבליים נפלה שלהבת מה יעשה אזוב בקיר ולכך כל הידים של השומעים מפלת בבל הבאה תרפינה וכן כל לבב של כל העולם ימס וז״ש לבב אנוש על כלל לבב אנוש המין האנושי ונבהלו צירים וגו׳ על כלל העול׳ כולו כי על הבבליים פשטה שימם לבבם וידיהם תרפינה :

ונבהלו צירים וחבלים וגו׳ עיין רש״י ז״ל והרא״בע והרד״ק ז״ל ומהרי״א ז״ל אומרו ונבהלו צירים וחבלים אין ראוי שיפורש שהצירים יהיו נבהלים אבל מלת ונבהלו חוז׳ למעל׳ כאילו אמר על כן כל ידים תרפנה וכל לבב אנוש ימס ונבהלו ר״ל שכל לבבות האנשים הבבליים יהיו מבוהלים ומכל אחר צירים וחבלים יאחזון וכמו היולדה היושבת על האבנים כן יחילון וכל א׳ מהם איש אל רעהו יתמהו ויתלהבו פניהם מרוב האימה והתפעלות הנפשיי ע״כ :

ולע״דן לדקדק כפל ונבהלו צירים וחבלים יאחזון היינו כיולדה יחילון ויותר חמור הוא אומר כחבלי יולדה יחילון כי כן הנגזים הכתוב רעדה אחזתם שם חיל כיולדה ואם כן מה צ״ל צירים וחבלים יאחזון ומכל שכן ונבהלו שהוא גדר כל דהוא שאין לו ערך עם חבלי יולדה · ואפשר לו׳ שהכתוב מספר העתיד להיות שבתחילה ונבהלו אנשי בבל אל השמועה כי באה ונמס כל לב ועוד מעט צירים וחבלים יאחזון כי תכבד כובד הצרות ועוד מעט כיולדה יחילון : והנכון במה שקדם והוא על כן על ידים דעלמא תרפינה לשבר זה של בבל רפו כל ידים וכל ברכים תלכנ׳ מים וז״ש ונבהלו כל העולם וצירים וחבלים יאחזון פן תדבקם הרעה וז״ש צירים וחבלים יאחזון שהם יאחזון הצירים וחבלים ואף על פי שאינם באים עליהם צירים וחבלים הם אוחזין אותם ומביאים אותם עליהם בבחירתם להיותם מצרים בצרת בת בבל השדודה · אמנם אנשי בבל עצמן כיולדה יחילון כיולדה הא שחבליה טבעיים אלא חבלי׳ נפלו לה בנעימות ההריון אף כאלה וכתב עמוס ז״ש כיולדה יחילון מאליהם איש אל רעהו מאנשי בבל ויתמהו ומראות איש אל אחיו לפני להבי׳ פניהם כיולדת הזו משרוב מצוקות החבלים פניה מתלהבים עד עת הלידה שאז מתהפכין לירקון ככתוב ונהפכו לירקון כל פנים בפסוק אם יולדת זכר וגו׳ ז״ש פני להבים פניהם ואמר כי הנה יום ה׳ בא אכזרי להתיסבה למ״ש כל ידים תרפינה וגו׳ לומר שהטעם לשיגרו כל העולם הוא לפי שלא יהיה פרטי אל בבל כי תדבק הרעה אל זולתם ולכן כל העולם יתבהלו כאמור וכל ידים וגו׳ כי יום ה׳ בא בעלם לשום הארץ של בבל לשמה וחטאי ביחוד ישמיד ממנה והעפ״י שהם חטאים כל להו שכיון שניתן רשות למשחית להשחית בארץ ההיא של בבל ישמיד אפי׳ החטאי בשוגג וז״ש וחטאי׳ ישמיד ממנה אמנם אגב שטפ׳ ופקדתי על תבל שהוא כלל העול׳ רעה ועל רשעי׳ דוקא עונם וכן והשבתי גאון זדים וגאות עריצים אשפיל אבל אחטאי׳ שבתבל לא יפקוד על השוגגין וזה הענין נכון מאד מורה עליו לשון הכתובי׳ באומרו בתחילה לשום הארץ ואחר כך אומר על תבל ובזה מדוקדק ג״כ שבתחילה אמר יום ה׳ בא אכזרי כאילו נתן ה׳ רשות ליום עד שהוא בא מאיליו ועמו עברה וזעם וצרה משלחת מלאכי רעים וחרון אף לשום הארץ כי מזה נמשך שחטאיה ישמיד ממנה שהרי ניתן רשות למשחיתים אמנם על תבל כתיב ופקדתי על תבל שהשם יתברך פוקד על כלל העולם ולא ישלח בו מלאך אכזרי עברה וחרון כאשר יעשה לבבל אבל ופקדתי אני בעצמי הפוקד עון על תבל רעה ועל רשעים עונם והשבתי וגו׳ אשפיל הכל בעצמי וע״י לא ע״י שליח :

הנה יום ה׳ וגו׳ רש״י ז״ל וחטאיה חוטאיה · ועיין הרא״בע ז״ל והרד״ק ז״ל ומהרי״א ז״ל הנה יום ה׳ בא והוא המגיע ופועל בעלם וראשונה ויתחברו עברה וזעם על הארץ של בבל באופן שלא תכסה עוד על חטאיה אלא וחטאיה ישמיד ממנה ע״כ : **ולע״דן** מה שכתבתי מקושר בפסוק הקודם :

כי כוכבי וגו׳ עיין רש״י ז״ל וכן הרד״ק ז״ל והרא״בע ז״ל ומהרי״א ז״ל הביא דהרא״בע ז״ל הנז״ל והביא בשם הרב המורה שהמלכים דמו אותם הנביאים אל הכוכבים ועל כן אמר כי ככבי השמים וגו׳ לא יהלו לו׳ שהמלך והשרים יפולו ומהרי״א עצמו פי׳ לפי שמנבטי בבל היו מורים על הצלחתה לכך אמר כי ככבי השמים וכסיליהם וגו׳ המורים על הורדת שפע הצלחה והארה על בבל לא יהלו והשמש שהוא המור׳ בהצטרפו עליהם כי הוא הגדול שבהם יחד כול׳ יחשכו ואין מציל : **ולע״דן** לדקדק שאחר שהזכיר השמש מכל שכן הירח אבל הודיע כי הירח הוא גוף בהיר מוכן מקבל אור השמש ולזה אמר חשך השמש בצאתו וירח לא יגיה אורו של השמש הנז׳ בו בירח והיינו אורו בלשון זכר ולא אמר אור׳ ואם כן אומרו וירח פי׳ כמו ובירח לא יגיה אורו בבי״ת לו׳ שאורו של השמש הנז׳ לא יגיה בירח כטבעו : עוד אפשר שאמר לפי שידוע הוא כי אור השמש כי יהל מונע ביום הארת הכוכבים וכן הירח כמו שאמר׳ היא בעצמה שרגא בטיהרא מאי קא מהניא כי תוקף הארת השמש מונע אור הכוכבים והירח לזה אמר כי כוכבי השמים על הכוכבים היותר חשובים ומעויינים הלא המה שבעה ככבי לכת ואמר וכסיליהם עם היותו ה׳ ככתוב עושה עש כסיל וכימה איפשר משני פנים האחד דרך הלצה ולאות קראם כסילים מלשון כסילות ושטות ושגעון לומר שכיון שלא יהלו אורם נעשו כסילי׳ רבים ושוטים כמו שהאדם לא יהל אור שכלו הנה הוא כסיל כן אלו כוכבי השמים וכסיליהם · או יאמר וכסיליהם כי י״א שכסיל בסדן הדרומי וי״א בצפוני כמו שבא בדברי הרא״בע ז״ל ולכלול השתי דיעות אמר שהנקראי׳ כסילים בלשון בני אדם יחדיו לא יהלו אורם עם היות כי חשך השמש בצאתו והיה ראוי יאירו הככבים וזהו מדוקדק שלא אמר וחשך השמש בו״או התוספת אלא אמר חשך השמש לומר לא יהלו עם היות שחשך השמש גו׳ והוא תימה גדול שחשך השמש ועם כל זה וירח לא יגיה שהי׳ ראוי לירח שיהיה יאיר אורו כברגא כיון דליכא טיהרא · ובזה מדוקדק שינוי הכתוב שבתחילה אמר כי כוכבי השמים וגו׳ לא יהלו אורם הזכיר הככבים ואחר כך הזכיר המקרה שלהם אמנם בשמש הקדים המקר׳ ואמר חשך השמש ובירח הזכיר תחילה הנושא הוא הירח ואחר כך המקרה וזהו וירח לא יגיה אורו אבל במה שקדם מובן כי להיות תלוקת חשך השמש וגו׳ כמתמיה לא יהלו עם היות שחשך השמש וגו׳וכן כיון שחשך השמש וגו׳ איך ירח לא יגיה אורו שחלוקה זו לרישיה דקרא מדריש ולסיפיה דקרא מדריש ולא בא להגיד שעתיד השמש להחשיך בעיני אנשי בבל או בפועל · ואם הוא משל כמו שפי׳ חכמי הנוצרי׳ כמו שהביא מהרי״א ז״ל חשך הקמש בצאתו של בלשאצר שמת בשנה הראשונה למלכותו והירח המתלכה והככבים השרים ע״כ יאמר שבנפול המלך השרי׳ לא ינשאו ראש להנהיג למלאת מקומו אבל כולם יחדיו יספו יתמו וגו׳ :

ופקדתי על תבל רעה וגו׳ עיין רש״י ז״ל והרא״בע והרד״ק ומהרי״א ז״ל על תבל רעה ר״ל הסיבה שבעבורם אפקוד על צבא המרום במרו׳ על השכעותיהם כנז׳ כי ככבי וגו׳ לשיטת מהרי״א הנז״ל הוא לפי שבהשגחתי הפרטית אפקוד הרעה ההיא על תבל שהיא בבל ועל הרשעים שבה אפקוד עונם באופן שאשבית גאון זדים וגאון עריצים · וכן אחר זה איך נפלת משמים הלל וגו׳ כי רותה בשמים חרבי וגו׳ורמז בזה לבטול השפעת השרי׳ העליונים על אומותיה׳ בעת חרבנן ולכן ראוי לפרש כי ככבי השמים וגו׳ על שרי בבל שאמר זה להודיע שלא ירד השפע מהעליונים על נבוכדנאצר וזרעו שהחריבו בית המקדש בגאה וגאון וזדון · וכתב גירשו״מו חכם מגדולי חכמי הנוצרים שקרא הנביא בת בבל הבל מפני גדלה שהיא מרובעת והיה בבל רביע ממנה י״ו מילין שהם ח׳ פרסאות והנכון הוא שממלכות רבות כבש כורש ומפני שמלך בבפה לכך אמר ופקדתי על תבל רעה : **ולע״דן** נכון מה שכתבתי בפסוק ונבהלו וגו׳ שכיון שניתן רשו׳ למשחית להשחית בבל אגב גררה ופקדתי על תבל על כלל העולם ועל רשעים עונם וגו׳ ומ״ש ופקדתי על תבל רעה אפשר שר״ל אפקוד עליה כוכב רעה על דרך מ״ש במצרים ראו כי רעה נגד פניכם כך אפקוד על תבל רעה שהוא על הרשעים בבל בכלל ועל הרשעים בפרט אמגם ביד עונם שכל העובר עבירה קנה לו קטיגור ובידו נמסר האדם והעון עצמו נפרע ממנו ואני בעצמי אשבית גאון זדים וגאות עריצים אשפיל כי לא יאתה הגאולה אלא לי בלבד · ואפשר שאמר והפקדתי על הבל רעה על דרך מ״ש הכתוב תמותת רשע רעה כי אין הקב״ה מביא רעה

הד על״ש מרוץ ובאוחז׳ שהי׳ קשה לכבוש כהר גבוה והיו נשפה יושבי׳ שקטים בלי פחד מאל׳ ואויב שאו גם להלחם בה ונשיאת גם הוא מרחוק וא״כ תקרבו יותר על שע״י הרמת קול יכולין להתאסף ועוד יותר יתקרבו עד שבהנפת יד יבאו יחד ולא להלחם כי אם לבוא לפתחי נדיבי׳ לבוז בז ולשלול שלל כאשר היה בלילה שנהרג בלשאצר ונכבשה בבל ואל תתמה איך לא יהיו יראי׳ מלעשות מלחמה עם בבל שהי׳ מלכות בבל בכל העולם משלה כי אני צויתי · כשם שצויתי לבבל לכבוש כל העולם כך מיתי עתה למדי ופרס לכבוש בבל ולהטיל אימה יתירה על בבל כאלו קול המון בהרים דמות עם רב מגוים נאספים ולא היה כך בפועל רק למראה עיניהם וה׳ צבאות מפקד צבא מלחמה הוא השר של מעלה שיפולו תחלה ואז הם נופלי׳ מאליהם כ באים מארץ מרחק ואע״פ כן הלילו כי קרוב יום ה׳ באופן שאע״פ שהם באים מארץ מרחק יחשב יאהר ה׳ ביאתם שבזמן קרוב יבאו כאשר ידאה הנשר וזה יהיה לכם לאות כי ה׳ הנלחם לכם ואין לכם תקומה כי השד משדי יבא ומי יעמוד לפני זעמו ע״כ כל ידים וגו׳ :

ופקדתי

הִנֵּה יוֹם־יְהוָה בָּא אַכְזָרִי וְעֶבְרָה וְחָרוֹן אָף לָשׂוּם הָאָרֶץ לְשַׁמָּה וְחַטָּאֶיהָ יַשְׁמִיד מִמֶּנָּה׃ כִּי־כוֹכְבֵי הַשָּׁמַיִם וּכְסִילֵיהֶם לֹא יָהֵלּוּ אוֹרָם חָשַׁךְ הַשֶּׁמֶשׁ בְּצֵאתוֹ וְיָרֵחַ לֹא־יַגִּיהַּ אוֹרוֹ׃ וּפָקַדְתִּי עַל־תֵּבֵל רָעָה וְעַל־רְשָׁעִים עֲוֺנָם וְהִשְׁבַּתִּי גְּאוֹן זֵדִים וְגַאֲוַת עָרִיצִים אַשְׁפִּיל׃ אוֹקִיר אֱנוֹשׁ מִפָּז וְאָדָם מִכֶּתֶם אוֹפִיר׃ עַל־כֵּן שָׁמַיִם אַרְגִּיז וְתִרְעַשׁ הָאָרֶץ מִמְּקוֹמָהּ בְּעֶבְרַת יְהוָה צְבָאוֹת וּבְיוֹם חֲרוֹן אַפּוֹ׃ וְהָיָה כִּצְבִי מֻדָּח וּכְצֹאן וְאֵין מְקַבֵּץ אִישׁ אֶל־עַמּוֹ יִפְנוּ וְאִישׁ אֶל־אַרְצוֹ יָנוּסוּ׃
טו כָּל־הַנִּמְצָא יִדָּקֵר וְכָל־הַנִּסְפֶּה יִפּוֹל בֶּחָרֶב׃ וְעֹלְלֵיהֶם יְרֻטְּשׁוּ לְעֵינֵיהֶם יִשַּׁסּוּ בָּתֵּיהֶם וּנְשֵׁיהֶם תִּשָּׁגַלְנָה׃ הִנְנִי מֵעִיר עֲלֵיהֶם אֶת־מָדָי אֲשֶׁר־כֶּסֶף לֹא יַחְשֹׁבוּ וְזָהָב לֹא יַחְפְּצוּ־בוֹ׃ וּקְשָׁתוֹת נְעָרִים תְּרַטַּשְׁנָה וּפְרִי־בֶטֶן לֹא יְרַחֵמוּ עַל־בָּנִים לֹא־תָחוּס עֵינָם׃ וְהָיְתָה בָבֶל צְבִי מַמְלָכוֹת תִּפְאֶרֶת גְּאוֹן כַּשְׂדִּים כְּמַהְפֵּכַת אֱלֹהִים אֶת־סְדֹם וְאֶת־עֲמֹרָה׃
כ לֹא־תֵשֵׁב לָנֶצַח וְלֹא תִשְׁכֹּן עַד־דּוֹר וָדוֹר וְלֹא־יַהֵל שָׁם עֲרָבִי וְרֹעִים לֹא־יַרְבִּצוּ שָׁם׃ וְרָבְצוּ־שָׁם צִיִּים וּמָלְאוּ בָתֵּיהֶם אֹחִים

הָא יוֹמָא מִן קֳדָם יְיָ עָתִיד לְמֵיתֵי אַכְזָרִי וְתַעֲבוּר וּתְקוֹף רְגַז לְשַׁוָּאָה אַרְעָא לְצָדוּ וְחַיָּבַהָא יְשֵׁיצֵי מִינָהּ׃ אֲרֵי כוֹכְבֵי שְׁמַיָּא וּגְפִילֵיהוֹן לָא יְזַהֲרוּן נְהוֹרֵיהוֹן וְקָבַל שִׁמְשָׁא בְּמִפְּקֵיהּ וְסִיהֲרָא לָא מַזְהַר נְהוֹרֵיהּ׃ וְאַסְעַר עַל דַּיָּירִין כְּתֵבֵל בִּישְׁתָּא וְעַל רַשִׁיעַיָּא חוֹבֵיהוֹן וְאֶבַטֵּיל רְבוּת רַשִׁיעִין וּתְקוֹף תַּקִּיפִין אַמְאִיךְ׃ אֲחַבֵּיב דַּחֲלֵי מִדַּהֲבָא דְּמִתְיַקְרִין מִינֵיהּ בְּנֵי אֱנָשָׁא וְעַבְדֵי אוֹרַיְתָא מִמַּסְנְנָא דְּאוֹפִיר׃ עַל כֵּן שְׁמַיָּא אֲזִיעַ וְתִזּוּעַ אַרְעָא מֵאַתְרַהָא מִן קֳדָם יְיָ צְבָאוֹת וּבְיוֹם תְּקוֹף רוּגְזֵיהּ׃ וִיהִי כְּטַבְיָא מַפְרִיד וּכְעָאן וְלֵית דְּמַכְנֵישׁ גְּבַר לְעַמֵּיהּ יִתְפְּנוּן וּגְבַר לְאַרְעֵיהּ יְעַרְקוּן׃ כָּל דְּיִשְׁתְּכַח בַּהּ יִתְקְטַל וְכָל דְּיֵיעוּל לִכְרַכֵּי צַיְרָא יִתְקְטוּל בְּחַרְבָּא׃ וְעוּלֵימֵיהוֹן יִתְרַפּוּן לְעֵינֵיהוֹן יִתְבַּזְּזוּן בָּתֵּיהוֹן וּנְשֵׁיהוֹן יִשְׁתַּכְבָן׃ הָא אֲנָא מַיְתֵי עֲלֵיהוֹן יַת מָדַי דִּי בְּכַסְפָּא לָא מִתְקְסִין וְדַהֲבָא לָא מִתְרְעִין בֵּיהּ׃ וְקַשְׁתַּתְהוֹן עוּלֵימִין יְבַזְּעָן וְעַל וְלַד מְעִין לָא יְרַחֲמוּן עַל בְּנַיָּא לָא תְחוּס עֵינֵיהוֹן׃ וּתְהֵי בָבֶל דַּהֲוַת מִלְקַדְמִין חֶדְוַת מַלְכְוָן תּוּשְׁבַּחַת רְבוּת כַּשְׂדָּאֵי כַּהֲפֵיכְתָא דַּהֲפַךְ יְיָ יַת סְדוֹם וְיַת עֲמוֹרָה׃ לָא תִיתֵּב לְעָלַם וְלָא תִשְׁרֵי עַד דַּר וְדַר לָא יִפְרוֹס תַּמָּן עַרְבִי מַשְׁכְּנֵיהּ וְרָעַיִן לָא יַשְׁרוּן תַּמָּן׃ וְיַשְׁרוּן תַּמָּן תַּמְוָן וְיִתְמַלּוּן בָּתֵּיהוֹן אַחְיָין

זדים ד' וסימ' ועתה אנחנו מאשרים · ופקדתי על תבל רעה דמלאכי · ודבתריה כי הנה היום בא · אהי' זרים קמו עלי תניינא דסיפרא · וכל אלפא ביתא דכוו': ד' כתיבן לישן שגל וקרינן לישן שכיבה וסי' אשה תארש ואיש אחר ישגלנה · ועלליהם ירטשו לעיניהם · שאי עיניך על שפים וראי איפה לא שגלת · ואספתי את כל הגוים אל ירושלם:

רשי

וחטאיה · חוטאיה: וכסיליהם · מזלותיהם: יהלו · יאירו וכן בהילו נרו וכן אם אראה אור כי יהלו: חשך השמש · מחוך צרת' נראה להם כאילו חשך השמש: על תבל · על ארצם: אוקיר אנוש מפז · בו בלילה הכבד את דניאל מפז כשהביאוהו לקרות מכת' מנא מנא תקל ופרסין באדין אמר בלשאצ' והלבישו ית דניאל ארגוונא וגומר: כתם אופיר · קבוצת זהב אופיר: שמים ארגיז · כל נבאם ירגז כשאפיל שרה של בבל שאין הקב"ה נפרע מן האומות עד שנפרע משריהם תחלה שנאמר יפקוד יי' על צבא מרום במרום ואחר כך על מלכי האדמה · ואומר איך נפלת משמי' הילל בן שחר ואחר כך נגדעת לארץ חולש על גוים אף כאן תחלה שמים ארגיז ואחר כך ותרעש הארץ ירעשו יושבי' לקול מפלתם שיתמהו בדבר: והיה · יושב בבל: כצבי מודח · מתקומו: כל הנמצא · בחוץ ידקר: וכל הנספה · על בני העיר להיות נקלט עמה' במצור יפול בחרב כשתלכד העיר: נספה לשון ספו' הרוה ספו שנ' על שנה ספו על זבחיכם אקוי"ליידוי בלע"ז: ירוטשו · יתבקעו וכן נערים תרטשנה: הנני מעיר עליהם את מדי · דריוש המדי הרג את בלשאצר וכן הוא אומר ביה בליליה קטיל בלשאצר ודריוש מדאה קביל מלכותא: וזהב לא יחפצו בו · אין חופשים כי אם להרוג ולהנקם על כל הרעה אש' עשו מלכי בבל לכל האומו': וקשתות · של בני מדי נערים של בבל: תרטשנה תבקענה בחציה' אשר יורו בקשתותיה': ופרי בטן · עוללי' דקים: והיתה בבל · שתי פורעניות באו לה בשתי שני' דריוש הרג בלשאצר ומלך שנה ולשנה השניי' נהפכה כמהפכת סדום מן השמים וכן שניגו בסדר עולם ובא בשנה השמועה הזאת של דריוש ואחריה בשנה השמועה והיתה בבל צבי ממלכות וגומ' שהיתה מלבב ורחם הממלכות ושהיתה תפארת גאון כשדים עתה והיתה כמהפכת סדום: לא יהל שם ערבי · כמו לא יאהל לא יפרוס שם אהל אפי' ערבי שדרכ' לישב באהלי' ולהסיע מקניהם ממקום למקום לא תמצא חן בעיניהם לתקוע בה אהליהם כי אף למרעה צאן לא תהיה ראויה אל תתמה על לא יהל הכתוב כאילו היתה בו א"לף כי הרבה מקומות יש שהברת קול האות במקום אות וכן מלפנו מבהמות ארץ כמו מאלפנו וכן סקר מזין על לשון הוא כמו שקר מאזין: ציים · מרטר"ינם בלע"ז: תירגם יונתן תמון הם נמיות אוחים

רדק

רנג יום ה' בא אכזרי ועברה · יהיה אכזרי ועברה וחרון אף עמו: הארץ · פירוש ארץ בבל: וחטאיה · יושבי בבל שהם חטאי' ורשעי' ישמידם מבבל עד שתשאר שממה בעונותיה מאנשיה: כי כוכבי · הנביאי' מדברי' דרך משל · ואומרים על מי שתבא לו צרה כי הוא יושב בחשך ולא יזרח לו השמש ולא יאירו לו הככבים ולא שום אורה כמו שאמר ידעך נרו באישון חשך · וכן זה הפסוק ואחרים רבים בזה הענין · ופי' וכסיליה' · כתב רבי יונה כי כסיל הוא ככב גדול נקרא בערבי סוהל והככבי' המתחברי' אליו נקראי' על שמו כסילי': יהלו אור' · ענין נוגה שרשו הלל מבנין הפעיל · ויהלו כמו יגיהו · כמו שאמר וירח לא יגיה אורו · כאילו אמר לא יתנו אור' והפעלה על הככבים · אם אראה אור כי יהל · הפעולה על האו' באמתו שיקוו אורו: ופקדתי על תבל · ר"ל על ארץ בבל אפקוד עליהם רע' שעשו לישראל: ועל רשעים · הכשדי' שהם רשעים והרעו לישראל יותר מדאי · כמו שאמ' אני קצפתי מעט והם עזרו לרעה: גאון זדים · שהיו גאי' ואנשי זדון אשבית וזוכ': אוקיר · אשים בני תבל יקרי' יותר מפז · כלומר אם ירצה אדם לפדותם שלא יהרגום לא יקחו מדי ופרס בהם משקל זהב שלא יהרגו אות': מכתם אופיר · מזהב אופיר והפסוק כפול בענין במלות שונות · ויונתן תרגם הפסוק בענין אחר אמר אחבב דחלי וגו' · ר"ל על ישראל שהיו בבבל שלא יומתו בין האומות' אשר בבל כי יהיו יקרי' בעיני מדי ופר' יותר מפז וישמרו אות' שלא יהרגו: על כן שמים · דרך משל · כאילו ירגזו השמים ותרעש הארץ מרוב הרעה הבא' על בבל כי לא יוכל להנצל מן החרב בשום ממון לפיכך אמר על כן: והיה · העם הנכרי אשר בבבל יהיה בבא הרעה על בבל כצבי מודח שידיחוהו וירדפו אחריו ללכדו שהוא רץ בכל כחו כן כל אשר בבבל מעם אחר יצאו בחפזון מתוכו איש אל עמו יפנו ואיש אל ארצו ינוסו: כל הנמצא · כל הנמצא בתוכו מעם אחר ידקר · כמו אנשי העיר · וכפל הענין במלות שונות · ואמר כל הנספה יפול בחרב · ופירוש הנספה כמו נוסף שהוא מעם אחר ונוסף אל אנשי העיר · והוא משרש ספו שנה על שנה למען ספות הרוה · ויסף ונספה בענין אחד · ובענין הזה תרג' יונתן · וענין ידקר הוא מכת החרב · ויש מפרשים כל הנספה כמו ויש נספה בלא משפט · ואמר כל מי שיגיע זמנו למות לא ימות על מטתו אלא יפול בחרב: ועוליהם ירטשו · הבנים בעיני האבות · ישסו בתיהם ונשיהם תשכבנה לעיניהם · ואחר כן יהרגו אותם · וכל זה הוא דרך אכזריות · וענין ירוטשו הוא הפלת העוללים בקרקע או אל הקירות דרך אכזריות · וישסו ענין בזה והוא מפעלי הכפל מבנין נפעל: ותשכבנה כתיב ותשגלנה קרי: הנני מעיר · אעיר את רוחם לבא אל בבל להלחם עליה וזה מדי כי דריוש המדי הוא שכבש בבל ובמותו מלך עליהם כורש הפרסי · וזה העם לא יחשבו כלום כסף וזהב לפדיון אנשי בבל אלא יהרגו אותם ולא יהיה להם פדיון · כמו שאמר אוקיר אנוש מפז: וקשתות · פי' עם קשתותיה' ירוטשו הנערים כי הנה הקשתות תרטשנה הנערים · ופי' בו כי היו משימים הנערים בקשתות מקום חצי' ומורים אותם על הקרקע ואל הקירות: פרי בטן · ובנים · ר"ל בעודם קטני' · וכן ואכל פרי בטנך · אם בנים ואם בנות יגיל · או בן יגח או בת יגח: לא תחוס עינם · בשורק והוא לבדו בשורק כי כל השאר בחולם: והיתה בבל · פי' בבל שהיתה צבי ממלכות תפארת גאון כשדים תהיה עתה כמהפכת אלהים את סדום ואת עמורה ופירוש צבי חפץ שכל הממלכות היו חפצים בה והכשדים שהיתה להם היו מתפארים ומתגאים בה עתה תהיה כמהפכה שהפך אלהים את סדום ואת עמורה שתהיה חרבה ולא יהיה בה ייסוב לעד · והעיר בבל שמלכו עליה דריוש וכורש ושהיא היום איננה בבל הקדומה כי אותה החריב דריוש ובנה עיר אחרת באותה הבקעה היא שמה בבל עד היום · ובסדר עולם אומר כי כשכבש אותה דריוש והרג בלשצר ומלך עליה שנה ובשנה השניה הפכה אלהים כמהפכת סדום ועמרה · וזהו שאמר הכתוב ובא שנה בהשמועה שמועה זו של דריוש · ואחריו בשנה השנית השמועה זאת המהפכה אלהים כסדום ועמרה: לא תשב · פי' תשב ותשכון על העיר כנגד היושבים והשוכנים בה: כמו העיר היוצאת אלף · רוצה לומר על אנשיה היוצאים ממנה: לא יהל משפטו לא יאהל · רוצה לומר לא יטה אהלו · ואמר ערבי לפי שהערביים הם השוכנים באהלים: ורועים ואפילו רועי' לא ירביצו שם צאנם · כי אמר תחלה לא תשב · כלומר לא תהיה בנויה עד שישבו בה אנשי' ולא אפילו אהל לא יטה אדם שם דרך ערא' ואין צריך לומר אלא אפילו הצאן לא ירביצו שם שלא ירביצו אותם שם הרועים כי משכן החיות רעות תהיה כמו המדבר: ורבצו · הצאן לא ירביצו שם אלא מי ירבץ שם חיות המדבר ירבצו שם · ופירוש ציים חיות השוכנו' במקום ציה לפיכך נקראו ציים · וי"מ ששם נמיות הנזכר בדברי רבותי' כדי שלא תקפוץ הנמיה מרטר"ינה בלע"ז: בתיהם · החרבים: אוחים

אבן עזרא

הנה · יו"ד אכזרי נוסף כיו"ד פנימי: לשום · ארץ כשדים: כי · וכסליהם · יש אומרים כי כסיל הוא הכוכב שהו' קרוב מהסדן הדרומי שימותו הגמלים אם יראוהו ולפי דעתי שהוא לב עקרב ויתכן להיות הכסילים מגז' הכסלים שהם קרובי' אל הסדנים ויאמר רבי יונה כי כסיל הוא אחד וחבר כוכבים אחריו אליו וכמוהו בתי השן: יהלו · כמו יהלו מהפעלים של הכפל והנה הוא פוע' יוצא וככה בהלו נרו גם כן יגיה והעד יגיה חשכי: ופקדתי על תבל רעה · כי ממלכו' רבות תפש כורש וכן אמר כל ממלכות הארץ נתן לי י' אלהי השמים: אוקיר · פועל יוצא מהבנין הכבד הנוסף וכן הוקר רגלך וטעם אנוש הזכרים שימותו במלחמה: על שמים ארגיז · דרך משל שלא ימלא הבורח מנוחה: והיה · המון כשדים: כצבי · שידיחו אותו הרודפי' והוא פעול מהבנין הכבד הנוסף על משקל מוקטר מוגש מולד ארצה: כל ידקר · שלא יחמול עליו: וכל הנספה · שם התאר תבנין נפעל: ועולליה' · תשגלנה כנוי לשכיבה ויקרא תשכבנה דרך כבוד: הנני · הזכיר מדי כי הם יותר אכזרי'. לא יחשובו · למאומה רק יהרגו: וקשתות · תרטשנה · תבקענה: והיתה בבל · שהיתה צבי ממלכות וכמוהו הבית הזה יהיה עליון אשר היה: לא תשב · והטעם לא תהיה נושבת: יהל · חסר אלף כמו שקר מזין: ערבי · הם בני קדר וכן מלכי הערב משא בערב והטע' כי אפילו ערבי שמנהג להתנודד ממקום למקום לא יתקעו בה אהליה': ורבצו · ציים · הם חיות דרות בארץ ציה: אוחים

מנחה גדולה

ופקדתי על תבל על מלך בבל שהי' מושל בכל התבל רעה שימית המלך שיתה רעה שהרגוהו עבדיו כאשו והביאו למלך מדי באופן שלא נקבר בכבוד כדרך מלכים וזה היתה רעה: אוקיר אנוש מפז שבזמן ההוא יהיה יקר ובכבד למצוא. אנוש או אדם חשוב ממלכי בבל ימות' מפז כי ימותו כולם · והיה כצבי מודח מדה כנגד מדה על אשר שלא ידו בארץ ישראל הנקרא' ארץ צבי ע"כ יהי' כצבי מודח ועל אשר שלא ידו בישראל הנקראי' צאן מרעיתו של הקב"ה יהי' כצאן ואין מקבץ: גם ועלליהם ירטשו וגו' כמו שעשו לישראל וכ"כ יכה בחוזק בעולליהם כי ירטשום בקירות הבתים עד שישסו הבתים מכח הכאת עולליהם בקירותם ולא בלבד ירוטשו לעיני אביהם כי אם גם לעיני אמותם כי הלא יכיח את אמותן מלהורגם תחלה לשכב אותן אחרי כן וזהו ונשים תשגלנה · והנה דרך כובשי מדינות שעושים עיקר מהשלל ושבי · ובזה וישאירו עוללים למכרם לעבדים בכסף שלא וגם את הגדולים · וגם יתושו על הבתים למכרם גם הם · לזה אמר כאן שלא יתנהגו עמהם כך אלא הנני מעיר את מדי וגו' באופן שלא לאחדת ממון יזכו מעשות הנקמה: וקשתות נערים וגו' ויתכן כי היו מקפלים ראש הארז למטה בכח עד שיהיה כמין קשת וכותנים הנער בראש הארז ומניחים ראש הארז שישוב למקומו בבת אחת ובכח קימתו ליתכם הנער שהי' בראשו על הארץ ומתרטש ונבקע וזה יאמר וקשתות נערים תרטשנה כי יעשו מציאות קשתות שעל ידן נערים תרטשנה ופרי בטן שבמעי אמן לא ירחמו וזה מק"ו כי הלא על בנים נולדים שרואים אותם בעיניהם אינם חסים עליהם מה גם עתה בפרי בטן שאינם רואין בעיניהם לחוס עליהם וז"ש ופרי בטן לא ירחמו זה נלמד בק"ו מאל בנים לא תחוס עינם · והיתה בבל וגו' אמר הנה מהראוי היה שיהיה בבל וגו' כמהפכת אלקי' את סדום וגו' אך לא כן עתה כי אם שלא תשב לנצח אחר היות עתה לנצח כי אם שלא תלאת שנים שנה תחרב ואז שלא תשכון אחר תחרב הוא לדור ודור כן יהיה להשוב וכן היה כי שמה ישבו כשדים כ זה תלמים ואומרים אך במה יכוכה מה שהי' לאוי שתהיה לנכון עולם כמהפכת סדום אלא הוא כמה שיהיה החרבן שלום ורב שלא יהל שם וגו' ורבצו שם ציים וגו' וקרוב לבא עתה שהוא עד מלאת לבבל שבעים שנה ולא עוד כי אם שימיה לא ימשכו עד קץ השבעים שכך והוא כי שנה א' קודם קטיל בלשאצר מלכא כשדאה:

פ' כלו' הכל בבת אחת ולכך תמותת רשע רעה פעם אחת וזה ימות אמנם בצדיק אמר רבו' רעות בפעמים רבות ומזה יכלל כי יוכל לסבול מעט מעט מהרע מזה כלמוד שאף כאן אמר ופקדתי על תבל היא בבל רעה רעה אחת פעם אחת ולא תקנה לה ולא רבות רעות כצדיק :

אוקיר אנוש וגו' עיין רש"י ז"ל והרא"בע והרד"ק ומהרי"א ז"ל פי' מקושר עם שיטתו במ"ש כי ככבי השמים וגו' שיתבטלו כחו' הככבים כדי להעניש את הבבליים ואל תאמר בלבבך איך ישתעבד היקר שהוא גרם השמימי לזולל שהוא האדם עד שבעבורו יתבטל הטבע השמימיי תדע לך שכן ראוי לעשותו כי אני אוקיר אנוש מפז ואדם מכתם אופיר ומפני זה אינו מן התימה ששמים ארגיז ותרעש הארץ ממקומה' וגם לפי שאין זה בעבור האדם כי אם להיות הדבר הזה נוגע לכבודו יתברך הוא אומרו בעברת ה' צבאות וביום חרון אפו שהמלאכים כלם עליונים ותחתונים הם כלי רצונו עד כאן : ולע"דן לפי שייעד שיום ה' בא אכזרי לשום ארץ בבל לשמה וחטאיה ישמיד ממנה לזה אמר כי ינקום דם עבדיו השפיך אשר שפכו דמים כמים סביבו' ירושלם ואין קובר ואוקיר אנוש מפז שיהיה יקר הערך מפז ואדם השלם כר' עקיבה בדורו מכתם אופיר באופן שתגדל המהומה על בבל והוא ע"ד מאחז"ל בפ' תחת הנחשת אביא זהב גו' ותחת ר"ע חביריו מה יביאו תמורה באופן שיגדל ענשם מאד וזהו אוקיר אנוש מפז על אנוש כל דהו שהרגו מישראל פז תהיה תמורתו ואדם רשום יקר ערכו להפרע מהבבליים יותר מכתם אופיר כמאמר הנביא בני ציון היקרים המסולאים בפז :

על כן שמים ארגיז וגו' עיין רש"י ז"ל והרא"בע ז"ל וכן הרד"ק ז"ל : ולע"דן במה שקדם ביאור אוקיר אנוש וגו' כי דם עבדיו בני ישראל יקום ועליהם הוא אומר אוקיר אנוש מפז כי בני ציון היקרים המסולאים בפז · לעומת זה אמר על כן שמים ארגיז כי יקרא אל השמים מעל והם אל נשמות ההרוגים אשר בשמים ממעל ואל הארץ הם גופי ההרוגים כדי לדין עמו על דרך כי ידין ה' עמו ודם עבדיו יקום וזהו על כן שמים ארגיז ותרעש הארץ ממקומה המיוחד שהם קבור הנהרג בבא עברת ה' וביום חרון אפו בקומו ליקום דם עבדיו וז"ש בעברת ה' וגו' או יאמר על כן שמים ארגיז על דרך מה שפרשו בס"ה בפסוק יגלו שמים עונו וארץ מתקוממת לו כי שמי' הוא התפ"ארת ואתה תשמע השמים הם יגלו העון ע"י עוף השמים יוליך את הקול וגו' ואח"כ ארץ מתקוממה לו שמרככים למטה וע"י זה ארץ החיים למעלה מתקוממה לו להפרע ממנו כי היא מד"ה הרפה חרב נוקמת וז"ש יגלו שמים וגו' אף כאן על כן שמים ארגיז לגלות עונם ואחר כך תרעש הארץ להפרע ממנו ואמר שלא יהיה רעש טבעי שאמרו בו הטבעים שהוא מקבוץ אד ורוח בכנף הארץ בחלק ההוא והוא ירעיש שאין הדבר כן אלא תרעש ממקומה ושרשה למעלה וזה מלך הדין בעברת ה' צבאות וביום חרון אפו באופן שיהיה רוגז השגחיי ורעש השגחיי לא טבעי ואמר בעברת ה' צבאות שיתעבר בבבליים על ששלחו יד בצבאות ה' אלו ישראל וז"ש בעברת ה' צבאות ויביא חק וזכרון מאשר עשו הבבליים ביום חרון אפו ככתוב אשר הוגה ה' ביום חרון אפו ואל זה רמז בעבר' ה' צבאות שבא עליהם בחימה עזה ובא ביום חרון אפו וזהו וביום חרון אפו : ואפשר שאמר שמים ארגיז שלא אמר ארגיז שמים כמו שאמר ותרעש הארץ ולא אמר והארץ תרעש לו' כי חרבן בבל אין להם לשמים להרגיז בעדו כי שאני חרבן ירושלם ובית המקדש שכתוב בו שלבישׁ שמים קדרות וגו' אבל בבל וכיוצא בה יתמו חטאי' בהם מן הארץ וישמחו השמים ותגל הארץ אבל ממה שאמר כאן הוא על כן מעשה שמים ירגיזו על בבל שמים ארגיזו כאילו ממסילותם הככבים נלחמים עם בבל ובהרגיז השמים עליהם תרעש הארץ ממקומה ר"ל הארץ של בבל ממקומה בעברת ה' אותו הפרטי ולא אמר על כלל הארץ כיוצא במ"ש למעלה לשום הארץ לשמה שהוא על ארץ בבל :

והיה כצבי מודח וגו' עיין רש"י ז"ל והרא"בע והרד"ק ז"ל וכן מהרי"א ז"ל שאמר זה על הנכרים והוא פי' על כלל בבל שמפני זה יהיה כצבי מודח שיברחו אנשיה מפה אל פה כצבי הבורח מפני הארי והדוב שרודף אחריו וכצאן הנדחה מקבוץ הצאן שאין מי שיחזור עליה ואין מי שיקבצנה עד כאן : ולע"דן כי בבבל היה שני מיני בני אדם מין אחד מעם בבל משאר ארצות אלא שבחרו לשכון שם בבבל להיותה עיר מלוכה · והמין השני משאר העמים כי נבוכד נצר היה מולך על עמים רבים ובאו לעמוד בבבל ועל שניהם הוא אומר על המין האחד והיה כצבי מודח ועל המין השני אמר וכצאן מקבץ ולזה אמר בלשון יחיד והיה לדבר על כל מין ומין מהם בפרטות' ועליו הוא אומר והיה ופי' הכתוב ואמר מה שאמרתי כצבי מודח הוא משל אל הנכרים מעם אחר וז"ש איש אל עמו יפנו ומה שאמרתי כצאן ואין מקבץ הוא על הנמצאים בבבל מעם בבל אלא שהם מארץ אחרת וזה שאמר ואיש אל ארצו ינוסו וזה מובן טעם השני משלים מהצבי על הנכרים ומהצאן על אותם שהם מארץ אחרת :

כל הנמצא וכו' עיין רש"י ז"ל והרא"בע והרד"ק ז"ל וכן מהרי"א כהרד"ק :

ועולליהם ירוטשו גו' עיין רש"י ז"ל והרא"בע והרד"ק ז"ל וכן מהרי"א ז"ל שתיב' לעיניה' מוסך עצמו ואחר עמו כאילו אמר ולעיניה' ישסו בתיהם ונשיהם תשגלנ' ע"כ :

ולע"דן להכריע בדבריהם מדלא כתב וישסו בתיהם בוי"ו אבל אמר ישסו להמשיכו אל תיבת לעיניהם כאלו אמר לעיניהם ישסו בתיהם ונשיהם תשגלנה הכל נמשך אחרי תיבת לעיניהם :

הנני מעיר עליהם את מדי וגו' עיין רש"י ז"ל והרא"בע ז"ל והרד"ק וכן מהרי"א ז"ל והביא גם כן כהרא"בע שמדי אכזרים יותר עד כאן : ולע"דן אמר בכסף לא יחשובו מסיבות כלל אמנם הזהב שהוא חשוב מאד לא אמר בו לא יחשובו אבל אמר לא יחפצו בו לפדיון כי נבחר מות לבבלי אחד יותר מזהב פדיון נפשו :

וקשתות נערים גו' עיין רש"י ז"ל וכן הרד"ק · ולע"דן לא מיבעיא הגדולים שידו בקשתותם וחיליהם לא יקטילו השערה אלא אפי' הנערים של מדי שמביאים קשתות רבים כי לא כיסו באלה כי נערים הם עכ"ז תרטשנה את המורים ואעפ"י שהם נערי' לא יחוסו על פרי בטן גו' שהם אכזריים ומ"ש על בנים לא תחוס עינם כתב מהרי"א שעל בני' פירושו כמו על בניהם לא תחוס עינם שהמדיי' לא תחוס עינם על בניהם עצמם ואם כן גדול אכזריות' ומה יעשו בילדי נכרי' של בני בבל שתטרשנ' ופרי בטן לא ירחמו שהרי על בניהם לא תחוס עיני' ובדבריו ז"ל אכריע מדקא' על בנים בלא וי"ו ולא אמר ועל בנים לפי שאינו מוסיף על ענין הראשון כי נערים תרטשנ' ופרי בטן וגו' :

והייתה בבל צבי ממלכו' גו' עיין רש"י ז"ל וכן הרא"בע ז"ל וכן הרד"ק ז"ל וכן מהרי"א ז"ל :

ולע"דן שכל הפ' יעוד לעתיד הוא והיתה בבל צבי ממלכות תפארת גו' והכוונה לו' שלא תהיה נפילת' טבעית מידי יום ביום יורדת מדרג' אחר מדרגה אבל תהי' השגחייכי תהי' בבל צבי ממלכות תפארת גאון כשדים עול' במעלה ובה שעתא כמהפכת אלהים את סדום ואת עמורה ההפוכ' כמו רגע כי כן הדברים ההשגחיי' לא יצטרך זמן להוציא' מן הכח אל הפועל אלא כרגע קטן וז"ש כמהפכת אלהים ר"ל בהשגח' אלהית ברגע קטן :

לא תשב לנצח גו' עיין רש"י ז"ל וכן הרא"בע ז"ל והרד"ק ז"ל וכן מהרי"א ז"ל אלא שהוסיף ביאור במ"ש לא תשב לנצח לשון בשוב' ונחת שלא תשב כבראשונה וגם לא תשכון עד דור ודור בשכונת אנשים בה ובבל זו הבנוי' היא חדשה אבל הראשונה עדיין היא חרבה ושממה ככל הכתוב בה עד כאן : ולע"דן בכפל לא תשב לנצח ולא תשכון ועוד שהם זו ואין צ"ל זו שהם לא תשכון עד דור ודור אין צ"ל לא תשב לנצח : ונראה כי הם ב' ייעודים מתחלפים וזמני' מחולפים כי לא תשב לנצח ר"ל שלא יהיה בה ישוב לנצח נצחים אלא תהא שממה ולא תשכון דור ודור ייעד עלי' על ישוב שהי' עתה מיושבת צבי ממלכות שלא תשכון עד דור ודור כי קרוב עתה לבו' ולהחרב מהר' וז"ש ולא תשכון עד דור ודור שלא ימשך שכונתה לב' דורות ומ"ש בסמוך וקרוב לבא עתה וימים לא ימשכו לפי' זה מיותר שכבר כא' ענין זה כול' תשכון עד דור ודור שם בסמוך ב"ה הבאר כוונתו :

ורבצו שם ציים גו' עיין רש"י ז"ל והרא"בע ז"ל וכן הרד"ק ומהרי"א ז"ל ציים קוף מונו"ש בלע"ז אוחים פורוני"ש בלע"ז ושעירים שדים או דובים ואריות שהם בעלי שער ולכך נקראו שעירים לשון שערות :

וענה איים גו' עיין רש"י ז"ל והרא"בע והרד"ק וכן מהרי"א ז"ל וענה לשון צעקה איי' חתולים של הבר כתרגום באלמנותיו בארמנותיו כתרגומו או הוא לשון אולם כמו באולמיו וכן יצעקו תנים בהכלי עונג שהיו הכלי עונג לבבליים ואין להפלא ממה שאמר וענה בלשון יחיד ואיים ותני' לשון רבים כי וענה על קבוץ האיים וקבוץ תנים הוא אומר וענה · וקרוב עת חרבנה לבא וימי שלותה לא ימשכו עד כאן : ולע"דן וענה איים לשון עניה מתש ונדקדקו או' לשון באלמנותיו בלמ"ד דהיה לו לו' בארמנותיו אבל אמר כי האלמנות של בבל שמתו בעליה' צועקות עליהם והאיים ענה באלמנותיו עד שיתערבו צעקות האיים עם צעקות האלמנות וז"ש באלמנותיו דבר כאילו האלמנות מקוננות וצועקות והאיים עונים ותנים יעמדו בהיכלות בבל החרבים וקרא' הכלי עונג כי הב"ה וישראל יתענגו על חרבנן בנקמת ה' צבאות על שהחריבו היכלו וז"ש בהכלי עונג נמצא שבבבליים' היו הכלי עונג לאנשי בבל ועתה בחרבנן הם הכלי עונג לישראל השמחים בהידם מחרבנם ותנים שם ובנות יענה ואמר כי קרוב לבא עתה וימיה לא ימשכו והטעם כי זאת המעלה שנתנה לבבל מפני כבודם של ישראל היא והוא הטעם שכל המצר לישראל נעשה ראש מפני כבודן של ישראל שלא ישתעבדו לאומ' שפילה וכיון שפן הוא הטעם מעתה והנה ימי בבל קרוב לבא עתה וימיה לא ימשכו כי ירחם ה' את יעקב ובחר וגו' ומאחר שיצאו ישרא' מתוכם למה יאריכו ימים שהרי לא הייתה לה שלוה אלא בשביל ישראל העומדים בתוכם וכיון שישראל יצאו מגלותם תפול בבל וקרוב עתה וימיה לא ימשכו שהרי לא היו מתקיימים אלא בשביל ישראל כי כשדים זה העם לא היה :

כי ירחם ה' וגו' ברכות א"ר חלבו קשים גרים לישראל כספחת שנאמר ונלוה הגר עליהם ונספחו וכתיב התם ולשאת ולספחת עד כאן : והטעם לפי שהם מחזיקים בעבירות ואפי' אחר הגרות ולמדו קשים כספחת בגזרה שוה ובזה מובן יתור ונספחו שכבר אמר ונלוה עליהם אלמא ונספחו לספחת קא אתי ותהי' הגזרה שוה מופנה ובזה אבין · לע"ד כפל כי ירחם ה' את יעקב ובחר עוד בישראל ומהו עוד ומהו ונלוה עליהם בלשון יחיד ואח"כ או' ונספחו בלשון רבי' והי"לל ונספח כמ"ש ונלוה הגר ולמה הזכיר על בית יעקב ולא הזכיר בית ישראל · ונראה כי להיות שישראל יש בהם יחידי סגולה והם הנקראים ישראל ויש עוד בהם דלת העם שעליהם נאמר כה תאמר לבית יעקב אלו דלת העם כנפים וכמו שאחז"ל בית יעקב אלו הנשים ותגד לבני ישראל אלו יחידי סגולה מהאנשים ובזה מובן כאן או' כי ירחם ה' את יעקב ברחמים ואף על פי שאינם כדאים אמנם בישראל אמר ובחר עוד בעודיות של יעקב יבחר בישראל קדושים הם והניחם על אדמתם שילוחו בה ונלוה הגר עליהם לויה כל דהו ואחד מעיר מהגרים הוא היותר כשר שבהם וז"ש ונלוה עליהם הגר בלשון יחיד עליהם על ישראל הנזכר כי רובם של הגרים יספחו על בית יעקב לא על בית ישראל וז"ש ונספחו על בית יעקב : ועיין רש"י ז"ל :

נמצא כי ירחם בגלות בבל ובחר עוד בגלות האחרון ובזה מובן אומרו ובחר עוד שיהיה בחירה בעודיות ומעלה הגאולה העתידה עא"כ על גאולת בבל · ושאר הדקדוקים אפשר ליישבם על פי שיטת רש"י ז"ל · והרא"בע ונספחו ונתחברו : ועיין הרד"ק ז"ל וכן מהרי"א ז"ל כי ירחם ה' את עמו בחרבן בבל לא היה מניח לבנות המקדש והניחם על אדמתם לשון מנוחה והסתכל שלא נזכרה לשון גאולה בבית שני כי לא היה אלא פקידה כל דהו ואמר ונלוה הגר עליה' על זמן החשמונים עד כאן :

ולקחום עמים גו' עיין רש"י ז"ל והרא"בע ז"ל וכן הרד"ק וכן מהרי"א ז"ל וראוי שיפורש על הבבליי' שיקנו מהבבליים לעבדים ולשפחות וזהו והיו שובים לשוביהם ומידה כנגד מידה כמו שמכרו מישראל לעבדים ולשפחות לכך יקנו עתה מהם וכן פי' ולקחו עמים יקחו' הבבליים והביאום אל מקומם והתנחלום לבית ישראל כדי שיהיו ישראל שובים לשוביהם ורודים בנוגשיה' ולקח דברי הרד"ק הנז"ל שפי' שזה הפסוק עם ובחר עוד בישרא' מדברי' לימות המשיח : ולע"דן ולקחום עמים רבים היינו שיבואו עמם ללוותם לעלות לארץ ישראל בכבוד זאת ועוד והתנחלום בית ישראל גו' ר"ל שיקנו ישראל עבדים ושפחות והתנחלום בית ישראל לבניהם על אדמת ישראל לעבדים ולשפחות אשר יקנו ינחילום לבניהם ויהיו שובים לשוביהם וגו' ובזה נסתלקה קושיית המפרשים כי בבית ב' לא לקחום גו' כי הם הבינו שזהו ייעוד והביאו את אחיכם מנחה לה' וזה לא נתקיים בבית שני ולדעתי ולקחום עמים רבים כדי להביאם אל מקומ' מחולשה בני ישראל ומפחדם מהאומות יצטרכו לעמים רבים שיביאום וילוו אותם עד מקומם :

והיה ביום הניח ה' לך וגו' עיין רש"י ז"ל וכן הרא"בע וכן הרד"ק וכן מהרי"א ז"ל :

ולע"דן לדקדק יתור מעצבך ומרגזך כי די שיאמר והיה ביום הניח ה' לך ונשאת המשל גו' ונראה שאמר שהטובה יעשה ה' אותה ברחמיו ית' כי אתה איך כדאי וז"ש בהניח ה' לך כי הוא המניח לך אמנם העצב והרוגז בך היא ז"ש מעצבך ומרגזך בכנוי אליך : ואפשר עוד שהעצב והרוגז מכפרים והם גורמין המנוחה וז"ש ביום הניח ה' לך והמנו' נמשכת לך מעצבך ומרגזך ומן העבודה קשה אשר עובד בך מכל אלה הפרטים נמשכת התנוחה אליך · עוד אפשר שמרובה מדה טובה ממדת פורענות וז"ש בהניח לך תהיה המנוח' יותר מהעצב והרוגז ז"ש מעצבך ומרגזך כל המאמ"ס האלה מ"ס היתרון הם כי מרובה מדה טובה והמנוחה בכל יהיה מותר מנוחה מהעצב ומ"ש עובד לשון זכר והי"לל לשון נקבה כדהרד"ק נראה לפי שהב"ה בכל צרתם לו צר ומצטער הוא עמהם לז"א ומן העבודה הקשה אשר עובד בך כביכול בעבודה הקשה שעבד בך עובד הוא ית' וית' :

ונשאת המשל גו' עיין רש"י ז"ל והרא"בע ז"ל והרד"ק ז"ל ומהרי"א המשל על מלך בבל שפע' המשל אותו לארץ ופעם להלל בן שחר ועליו אמר איך שבת נוגש שהוא ב"כ וכנגד המלכות יאמר שבתה מדהבה ר"ל המזוהבת כנוי למדינת בבל מעולפת זהב ואבן יקרה והביא בשם מפרשיהעכו"ם מדהבה מס הזהב הוא והוא דהרא"בע ז"ל ע"כ : ולע"דן שבע נוגשים על כ"כ נוגש על המס ושבתה מדהבה הוא המקום שטובעים בה מטבע הזהב ועל כן נקראת מדהבה והיא הסי"כי כאלו בערב"י שכיון ששבת נוגש שבתה אותו הבי' מהטבע פי אין בה כ"כ צורך כי אין נוגש על המס :

שבר ה' מטה רשעים גו' עיין רש"י ז"ל והרא"בע ז"ל והרד"ק ז"ל ולדבריו מ"ש על מלך בבל פי' על כל מלך כמלך בבל שהרי אמר מטה רשעים שבט מושלים עליכם ומהרי"א ודבר הכתוב תחלה על כנגד השרים והסגנים באומרו מטה רשעים שבט מושלים · וכנגד המון העם אמר מכה עמים בעברה שהשי"ת הכה הבבליים בעברתו כמ"ש בעברת ה' מכה בלתי סרה ר"ל מכה מתמדת לא תסור מהם לעולם ותי"ו מכת איננה תי"ו הסמיכות כי אם תי"ו הנקב' כמו סכת לעיני ואמר שהיה כל זה ממנו ית' לפי שהיה בבל רודף באף גוים ולכן היה עתה מפרס וממדי ומהב"ה מורדף ר"ל שהב"ה לא חסך ולא מנע את בבל מהיותו מורדף עד כאן :

ולע"דן שכיון שאלה הפסוקים הם ספור מה שיהיה ביום הניח ה' לישראל מעצבו ומרגזו לכך מתחיל מלמטה למעלה בסדר מלכי בבל כי מזכיר תחלה איך שבת נוגש על דריוש ואחר כך שבתה מדהבה על בלשצר ואחר כך אמר מטה רשעים אויל מרודך ואחר כך אמר שבט מושלים על נ"נ שהיה שבט מושלים מכה עמים בעברה שהרי כבש כל האומות כמאמר מכה עמים סמוך אל מ"ש שבט מושלים · ויותר נכון שהכל על מלך בבל שהוא על נבוכד נצר הוא שאור שבעיסה הוא מקור משחת משחית לישראל וזהו איך שבת נוגש הוא לנבוכד נצר נוגש ישראל שבת מדה כנגד מדה שעל ידו שבתה מדהבה היא ירושלם דדהבה שהיו מציירין אותה בזהב ובכל אבני חפץ כמו שאמר רבי עקיבה עבידנא ליך ירושלם דדהבא וז"ש כאן שבתה מדהבה על ידו על כן שבת נוגש בעצם והאשונה מלך ישראל וממילא גם כן שבר ה' את נבוכד נצר שהיה מטה להכות בו לרשעים ע"ד הוי אשור שבט אפי גו' וגם כן היה שבט להכות בו המושלים שהרי כבש כמה וכמה מושלים ומלכים וכן היה מכה עמים שהם עמי הארצות · או יאמר כי סיבת נפילתו של נ"נ היה לפי שלא היה מבחין בהכאותיו בין צדיק לרשע ובין עובד אלהים לאשר לא עבדו וז"ש שבר ה' מטה רשעים שהיה מטה להכות רשעים כאמור ועכ"ז שברו ה' לשני סיבות האחת לפי שהיה ג"כ שבט מושלים אלו המושלים בילרם כמו שדרשו חז"ל בפסוק על כן יאמרו המושלים אלו המושלי' ביצרם ז"ש כאן שבט מושלים שהיה מכה אפי' המושלים ביצר' והיה כצדיק כרשע : והסיבה השני' שאפי' ברשעים אני קצפתי מעט והוא עזר' לרעה ז"ש מכה עמים בעברה ר"ל בעברת ה' שלא שעזר לרעה להכות מכה בלתי סרה ובהרדפה רודף באף גוים מורדף בלי חשך ידו מהמורדף שזו תכונה רעה והיא שגרמה לו הכליה וההפסד :

מכה עמים בעברה וגו' עיין רש"י ז"ל והרא"בע והרד"ק ז"ל ודמהרי"א כהבאתי בפ' שבר ה' מטה רשעים : ולע"דן שאמר על נ"נ שראוי ליענש לפי שהי' מכה עמים לא כדי לעשות רצון ה' אלא בעברה שהי' מתעבר עליהם ואמר מכת בת"יו הסמיכות לו' שמכת ה' היא זאת כי לב מלך ביד ה' אל כל אשר יחפוץ יטנו ועם היות' מה' עכ"ז נענש לפי שעשה בעבר' ואיך יאמר מכת בלתי סרה שמכתו לא היתה מתרפא' מעולם והו מכת בלתי סרה ובזה נבין באופן ב' הסמיכות של תי"ו מכת ר"ל מכת מין בלתי סרה מכת אכזרות : ועפ"י הדרך הראשון שאמר מכת בתי"ו הסמיכות כאילו היא מכת ה' בזה מובן שאמר רודף באף גוי' הבית קמוצ' כאילו הוא באף הידו' הוא אף ה' כי באף ה' רודף הגוים נמצא שהמורדף מהשי"ת ומאפו היה רודפו א"כ ולא היה חושך מאומה אדרבא מוסיף שבר על שבר שהשי"ת ק"ף מעט והוא עוזר לרעה נמצא כי גברא קטילא קטיל על דרך האירחים וטחני קמח :

נחה שקטה כל הארץ גו' חז"ל פ' השואל כל ימיו של אותו רשע לא נמצא שחוק בפי כל בריה שנ' נחה שקטה כל הארץ פצחו רנה מכלל דעד השתא לא הוה ע"כ : עיין רש"י ז"ל והרא"בע ז"ל והרד"ק ז"ל :

גם ברושים עיין רש"י ז"ל והרא"בע ז"ל והרד"ק ז"ל · ולע"דן לדקדק לשון מאז שכבת שהי"לל מעת שכב' גם לשון לא יעלה דהי"לל לא עלה הכורת עלינו וכת"י ...ליך מחבלא

עלנא

אוחים · חיה שקורין בלעז פור'ון : בנות יענה · הם הקטני' מן היעני' והאמו' מעופפי' בעולם ויניחו קטניה' ויתאבלו לאוסר מזונות · לפיכך אמר ואבל כבנו' יענה ודרך היעני' לשכן במדבר ובמקומות החרבי' : ושעירי' · הם השדי' · כמו לשעירי' אשר הם זוני' אחריה' · ונקראו כן לפי שהם נראי' כדמות שעירי' למאמין בהם · וכן ושידין יחייכון תמן : וענה · פי' ויצעק · כמו ענו לה · ותען להם ועַנת' שמה והדומי' להם ענין הגבה' קול · וכן דרך האיי' והתני' להגביה קולם והוא כקול אבל : איים · שם חיה מחיו' המדב' · וי"ת ויכפלין חסולין בבירנתהון כ"א ויגלפון לד"י קוד' לפ"א : באלמנותיו · כמו בארמנותיו · כתרגום : ותנין בהכלי ענג · וכן תנין יענו בהיכלי ענג שהיו ועתה יהיו חרבים מדור החיות : וקרוב לבא עתה · עת חרב' בבל קרוב לבא : וימיה · ימי שלותה לא ימשכו כי קצרי' יהיו : כי ירח' ה' · בעבור שירחם ה' את יעקב יבא בקרו' עת חרבן בבל כי בחרבנ' תהיה תשוע' ישראל : והניחם · כתרגומו וישרינון : ונלוה הגר עליהם · יתחברון גרים אליהם לראות' כי בחרב' בבל תהי' תשועת' יודו כי בסבת' היה החרבן ההוא לפי שהרעו לישראל יותר מדאי · כמו שאמר קצפתי על עמי וגומר : לא שמת להם רחמים · ומלך מדי ופרס שלקח בבל הודה כי מה' היתה לו כמו שאמר כל ממלכות הארץ נתן אלהי' בידי וגומר · ואמר מי בכם בכל עמו ויעל · וגרי' שנתגיירו או בעלות' מבבל לא ראינו זה בכתו' ולא לקחו' עמי' וגומר · אבל מצאנו שהיו להם שוטני' רבי' בבנין ירושלם · לפי' הנכון בעיני בזה כי זה הפסו' יתפר' לשני פנים כי ירחם ה' את יעקב · עתה בגלות בבל ירחם עליהם ויוציאם מגלותם ובחר עוד בישראל בימי המשי' ואז ונלוה הגר עמם · כמו שכתו' ונלוו גוים רבי' אל ה' ביו' ההוא · וכמה פסוקים מורי' על זה הענין ביאת המשיח בדברי הנביאי' · וכן ולקחום עמים כמו שכתוב והביאו את כל אחיכ' מנחה לה' וכמה פסוקי' מורי' זה : ונספחו · ויתחברו · כמו ספחני נא אל אחת הכהונות : ולקחום והתנחלום · יתנחלום נוהם להנחילם לבניהם אחריהם : להיות להם לעבדי' ולשפחות · כמו שכתוב ועמדו זרי' ורעו צאנכ' ובני נכר אכריכ' וכרמיכ' : והיה · אמר כנגד ישראל היושבי' בגלות בבל ביו' שהניח ה' מעצבך תשא המשל הזה · והוא יום חרבן בבל : מעצבך · מצער הגלות : ומרגזך המ"ם בחירק · וכן מאחרי דוד : מרדף אחרי ישראל : אשר עבד בך · אף על פי שמלת העבודה לשון נקבה אמר עבד לשון זכר · רוצה לומר על ענין העבודה · וכן יעשה מלאכה · והדומים להם : ונשאת המשל · משל הוא הדבר שאינו מובן כמשמעו · וכן בזה : מדהבה · מטה · שבט : גם ברושי' · ארזי לבנון · ופי' מדהבה מתרגום זהב דהבא · והוא תאר לבבל שהיתה בעלת הזהב שהיתה לוקחת מס מכל הארצו' · ויונתן תרגם סף תקוף חייבא : שבר · מטה ושבט משל על החוזק והממשלה רשעים מושלים · אמר על נבוכד נצר ועל אויל מרודך ועל בלשצר : מכה · אומר נבוכד נצר · ולפי שהוא היה תחלת הממשלה והוא כבש כל הארצו' אמר זה הענין עליו כי בניו אע"פ שעבדו אותם כל הגוים הם לא לקחו להם דבר אלא מה שהניח להם אביהם בעברה שלא היה לו חמלה עליהם : מכת בלתי סרה · הת"יו במקום ה"א כי איננו סמוך · וכן חכמת ודעת · שפעת אני רואה · והדומי' להם כמו שכתבנו בספר מכלל · אמר כי אני רואה מכל מכתו לא היתה סרה מכל העמי' אלא תמיד היה מכה אותם : רודה באף · והיה רודה בהם באף ובחימה · ובי"ת באף קמוצה מורה על ה"א הידיעה · רוצה לומר האף הידוע לו למלך בבל : מורדף בלי חשך · כל גוי וגוי מורדף מפניו בלי חשך ולא מנע מרדפו אלא תמיד הוא מורדף מפניו לא יתן לו מנוחה : נחה · ועתה במות בן בנו וסרה ממשלת הרשע נבוכד נצר נחה שקטה כל הארץ ופצחו רנה ואמר דברי' כנגד נבוכד נצר כאילו מת הוא ביום ההוא : גם ברושי' · לפי שאמר נחה שקטה כל הארץ והוא אומר על עם הארץ שהיו תחת עבודתו והיו בצרה לפיכך אמר גם ברושים · והוא משל על המלכי' · וכן ארזי הלבנון · אמר שגם המלכים שמחו באבוד מלכותו וממשלתו · כלומר אפילו המלכים והשרים שאין נותני עליהם עבוד' כמו על הארץ אפילו הם שמחו לו באבודו כי במות בן בנו אבדה ממשלתו : לא יעלה הכורת עלינו · לפי שהמשיל הגדולים לברושים ולארזי' אמר גם כן הכורת דרך משל · ואמר מאז שכבת · כלומר מעת שמת נבוכד נצר · כי אף על פי שעבדו העמי' את בנו ואת בן בנו לא היו מצירי' להם אלא שהיו נותנים להם מס · אבל נבוכד נצר היה הורגם ונותנם בבית האסורים ומעבידן עבודו' קשות : שאול מתחת · החיים שמחו והמתי' רגזו ופחדו · על דרך משל לפי שהיה מחריד כל העולם בחיו אמר כי המתי' יפחדו שלא יחרידם במותו · והוא על דרך משל מרוב החרידו כל העולם · אמר בדרך הפלגה כי המתי' חרדו ופחדות באו אליהם · ושאול בזה הפסוק זכר ונקבה · כמו שאמר רגזה · ואמר עורר · אמר עד"מ כי השאול העיר המתים הגדולים לבאת לקראתך במותך · וכאלו המלכים בקברם בכסאותם כמו בחייהם והשאול הקי' אותם לקראתך . רפאים מתים · וכן רפאים בל יקומו אם רפאים יקומו · וי"ת גברין · כלומר הגדולים והגבורים שמתים : עורר לך עתודי ארץ · המלכים נקראי' עתודים דרך משל · כמו שהעתודי' מנהיגים הצאן והולכים לפניהם · כמו שאמר כעתודי' לפני צאן כן המלכים מנהיגי' העם : כלם

כ אֹחִ֑ים וְשָׁ֤כְנוּ שָׁם֙ בְּנ֣וֹת יַֽעֲנָ֔ה וּשְׂעִירִ֖ים יְרַקְּדוּ־שָֽׁם׃ וְעָנָ֤ה אִיִּים֙ בְּאַלְמְנוֹתָ֔יו וְתַנִּ֖ים בְּהֵיכְלֵ֣י עֹ֑נֶג וְקָר֤וֹב לָבוֹא֙ עִתָּ֔הּ וְיָמֶ֖יהָ לֹ֥א יִמָּשֵֽׁכוּ׃

א כִּי֩ יְרַחֵ֨ם יְהוָ֜ה אֶֽת־יַעֲקֹ֗ב וּבָחַ֥ר עוֹד֙ בְּיִשְׂרָאֵ֔ל וְהִנִּיחָ֖ם עַל־אַדְמָתָ֑ם וְנִלְוָ֤ה הַגֵּר֙ עֲלֵיהֶ֔ם וְנִסְפְּח֖וּ עַל־בֵּ֥ית יַעֲקֹֽב׃ וּלְקָח֣וּם עַמִּים֮ וֶהֱבִיא֣וּם אֶל־מְקוֹמָם֒ וְהִֽתְנַחֲל֣וּם בֵּֽית־יִשְׂרָאֵ֗ל עַ֚ל אַדְמַ֣ת יְהוָ֔ה לַעֲבָדִ֖ים וְלִשְׁפָח֑וֹת וְהָי֤וּ שֹׁבִים֙ לְשֹׁ֣בֵיהֶ֔ם וְרָד֖וּ בְּנֹגְשֵׂיהֶֽם׃ וְהָיָ֗ה בְּיוֹם֙ הָנִ֤יחַ יְהוָה֙ לְךָ֔ מֵעָצְבְּךָ֖ וּמֵרָגְזֶ֑ךָ וּמִן־הָעֲבֹדָ֥ה הַקָּשָׁ֖ה אֲשֶׁ֥ר עֻבַּד־בָּֽךְ׃ וְנָשָׂ֜אתָ הַמָּשָׁ֥ל הַזֶּ֛ה עַל־מֶ֥לֶךְ בָּבֶ֖ל וְאָמָ֑רְתָּ אֵ֚יךְ שָׁבַ֣ת נֹגֵ֔שׂ שָׁבְתָ֖ה מַדְהֵבָֽה׃

ה שָׁבַ֧ר יְהוָ֛ה מַטֵּ֥ה רְשָׁעִ֖ים שֵׁ֥בֶט מֹשְׁלִֽים׃ מַכֶּ֤ה עַמִּים֙ בְּעֶבְרָ֔ה מַכַּ֖ת בִּלְתִּ֣י סָרָ֑ה רֹדֶ֤ה בָאַף֙ גּוֹיִ֔ם מֻרְדָּ֖ף בְּלִ֥י חָשָֽׂךְ׃ נָ֥חָה שָׁקְטָ֖ה כָּל־הָאָ֑רֶץ פָּצְח֖וּ רִנָּֽה׃ גַּם־בְּרוֹשִׁ֛ים שָׂמְח֥וּ לְךָ֖ אַרְזֵ֣י לְבָנ֑וֹן מֵאָ֣ז שָׁכַ֔בְתָּ לֹֽא־יַעֲלֶ֥ה הַכֹּרֵ֖ת עָלֵֽינוּ׃ שְׁא֗וֹל מִתַּ֛חַת רָ֥גְזָה לְךָ֖ לִקְרַ֣את בּוֹאֶ֑ךָ עוֹרֵ֨ר לְךָ֤ רְפָאִים֙ כָּל־עַתּ֣וּדֵי אָ֔רֶץ הֵקִים֙ מִכִּסְאוֹתָ֔ם כֹּ֖ל מַלְכֵ֥י גוֹיִֽם׃ כֻּלָּם

אוחיין וִישְׁרוּן תַּמָּן בְּנַת נַעֲמִין וְשֵׁידִין יְחַיְּכוּן תַּמָּן׃ וְיִנְצְפוּן חֲתוּלִין בְּבִרְנְיָתְהוֹן וִירוֹדִין בְּבֵית מִישְׁרֵי תַפְנוּקֵיהוֹן וְקָרִיב לְמֵיתֵי עִידַן תַּבְרַהּ דְּבָבֶל וְיוֹמָהָא לָא יִתְרַחֲקוּן׃ אֲרֵי יְרַחֵם יְיָ עַל דְּבֵית יַעֲקֹב וְיִתְרְעֵי עוֹד בְּיִשְׂרָאֵל וְיִשְׁרִינוּן עַל אַרְעֲהוֹן וְיִתּוֹסְפוּן גִּיוֹרִין עֲלֵיהוֹן וְיִסְתַּמְכוּן עַל בֵּית יַעֲקֹב׃ וִידַבְּרִנוּן עַמְמִין וְיוֹבִילוּנוּן לְאַרְעֲהוֹן וְיַחְסְנִינוּן בֵּית יִשְׂרָאֵל עַל אַרְעָא שְׁכִינְתָּא דַּיְיָ לְעַבְדִּין וּלְאַמְהָן וִיהוֹן שָׁבַן לְשׁוֹבֵיהוֹן וְיִפְלְחוּן בְּמִשַׁעְבְּדֵיהוֹן׃ וִיהֵי בְּיוֹמָא דְיָנִיחַ יְיָ לָךְ מִצַּעֲרָךְ וּמִמַּרְוָתָךְ וּמִן פּוּלְחָנָא קַשְׁיָא דְּאִתְפְּלַח בָּךְ׃ וְתִיפּוּל כַּתְלָא הָדֵין עַל מַלְכָּא דְּבָבֶל וְתֵימַר אֵיכְדִין בְּטֵילַת מַרְוַת מְשַׁעְבְּדָנָא סָף תְּקוֹף חַיָּבָא׃ תְּבַר יְיָ תְּקוֹף רַשִׁיעִין שׁוּלְטָן חַיָּבִין׃ דַּהֲוָה מָחֵי עַמְמִין בִּתְקוֹף מְחָא דִּילָא פְּסִיק מַפְלַח בִּתְקוֹף עַמְמִין מַפְלַח וְלָא מְנַע׃ נְחַת שְׁרוּכַת כָּל אַרְעָא יַבְעוּ תוּשְׁבַּחְתָּא׃ אַף שִׁלְטוֹנִין חֲדִיאוּ עֲלָךְ עַתִּירֵי נִכְסַיָּא אָמְרִין מֵעִידָן דִּשְׁכֵבְתָּא לָא סָלֵיק מְחַבְּלָא עֲלָנָא׃ שְׁאוֹל מִלְּרַע זָעַת לָךְ לְקַדָּמוּת מֵיתָךְ אַעִירַת לָךְ גִּיבָּרִין כָּל עַתִּירֵי נִכְסַיָּא אֲקִימוּ מִכּוּרְסְוָתְהוֹן כָּל מַלְכֵי עַמְמַיָּא׃ כּוּלְּהוֹן

וקרוב ד' בקריא' וסי' וענה איים באלמנותיו · כי קרוב יום וקרוב יום ליי' · הודינו לך אלהים הודינו · וקרוב לשמוע מתת הכסילי' זבח : והביאום ג' ב' מלאי' וא' חס' וסימ' למען אשר יביאו בני ישרא' · ולקחום עמים והביאום ובזזום ולקחום : מכה ה' פתחין וסי' בלשון ארמי עבראה בחוטרא לא תלקי עממין ברוגזא יי' מחי' · ארץ י"ד זקפין קמצין בקריא' וסימ' ירכיבהו על במותי ארץ · שאול מתחת רגזה לך · הכינו לבניו מטבח · אבל אמללה ארץ רנו שמים כי עשה יי' · רנו שמים וגילי ארץ · ואשים דברי בפיך ובצל ידי כסיתיך · ותשכח יי' עושך · חשף יי' את זרוע קדשו · כי קול נהי נשמע מציון · הנני מביא אתם מארץ צפון וקבצתים · יי' עזי ומעזי · משא דבר יי' על ישראל תניינא דזכריה כי לא בחרבם · וכל אתנחתא וס"פ דכוו' קמץ במ"ד בסגול וסימן כי לא שלום ידברו · בשמך אלהים · דור חרבות שניו · תחת שלש רגזה ארץ :

רשי

אוחים · לא ידעתי מה מין חיה הם : ושעירים · שדים : וענה איים באלמנותיו · ויגורו חתולי' בארמנותיו : וענה · כמו וענתה שמה ומעונותיו טרפ' ויש לפרש עוד וענ' לשון ענית קול : ותני' · יענו בהיכל תענוג שלהם : וימי' · ימי טובתה לא ימשכו כי כבר הובטחו ישראל לפי מלאת לבבל שבעים אפקד אתכם ואותה פקידה על ידי כורש מלך פרס שביטל המלוכה מבבל אחר דריוש המדי כי שניה' מדי ופרס נתחברו עליהם והתנו ביניהם אי מינן מלכי מנייהו הפרכי : כי ירחם יי' את יעקב · לשמור להם הבטחת גאלתם מיד בבל : ובחר עוד בישראל · לעתיד וגא' גאולה שלימה : ונספחו · ונוספו וכן ספחני נא וכן מהסתפח בנחלת יי' : והתנחלום · יהיו נוחלים מהם וכן והתנחלת' אותם : ורדו · לשון רידוי ונגישה כמו לא תרד בו : ביום הניח יי' לך · לישראל הכתו' מדבר : מעצבך ומרגזך · שעיצב' והרגיז' מלך בבל ובראותך מפלתו יניח לך כי תנא חפשי : מדהבה · לשון מרבית גאוה ומש' כבד · ורבותינו דרשו האומרים מדוד והב' : שבר יי' מטה רשעי' · שהיה מכה עמי' בעברה : מורדף בלי חשך · מורדף כל גוי וגוי על ידו בלי חש' עצמו מרדוף ומדלוק אחר כל אומה ואומה : פצחו רנה · זאת הרנה פצחו נחה שקט' כל הארץ : אף ברושים שמחו · אף שלטונין חדיאו שמחו על מפלתך : לקראת באך · כשתרד לגיהנם ומה היא הרגזה לעורר לקראתך · רפאים · ענקים הפוכבים שם : כל עתודי ארץ · כל מלכי האומות השרי' והשרות אכתוב מושלם לפרים ולפרות ולעתודים כמו כי שבבוני פרים וכמו פרו' הבשן אשר בשומרון וכאן מושל' לעתודי' : הקים · השליח : מכסאותם · שבגיהנם כל מלכי גוים : גם

אבן עזרא

אוחים · אין את לו והם חיות שמשתומם כל רואם : בנות יענה · ידועו' והם עופות : ושעירים · כדמות שדים והם שעירים ברים ויתכן היות אוחים עופות · והוא הנכון : וענה איים · לשון רבים מן אי' וענה טעמו נגון או דירה מגזרת מעון : באלמנותיו · יש אומרים כי פירושו כמו בארמנותיו כמו וידע אלמנותיו ולא יתכן שיתחלף את באות לבד מאותיות אה"וי וכן פירושו וענה שם כל אחד מהאיים עם אלמנותיו ותני' כמו אח הייתי לתנים : כי · כאשר נלכדה בבל אז שלא כורש הגולה : ונספחו · ונתחברו כמו ספחני נא : ולקחום · הטע' כאשר ראו העמי' שכורש יכבד ישראל יבקשו להיותם עבדים לישראל : והיה · כ"ף מעצבך עם יהודי ידב' מעצבך בגוף ומרגזך בלב : ונשאת · מדהבה · תרגום זהב וכן בלשון קדר והטעם זהב המ"ס : שבר · מטה רשעים · רמז למלכות וכן שבט כי המלך כרועה והעם כצאן : מכה · מכת · סמוך ויחסר יד וכמוהו השותי' במזרקי יין : מורדף · פעול מהבנין הכבד הנוסף וטעם מורדף רודה במורדף בלי חשך ויתכן היות מורדף פעול בטעם : נחה · במות מלך בבל : פצחו · בלשון קדר דבר נחות : גם · הטעם שהיה מצוה לכרות הברושים והארזים לבנות מגור וסוללה : שאול · לשון זכר ונקב' והנה רגזה גם עורר : רפאים · הם המתים ויתכן היות האל"ף תחת ה"א רפה : עתודי ארץ · הם המלכים כטעם או תיש : הקים מכסאותם · היו קמים כאילו היו חיים ויתכן היות מנהג הבבליים לשום כסאות בקברי המלכים : כלם

מנחה גדולה

כי ירחם סמך לזה שגאולה העתידה לבא לישראל בבית שני וקלע ורמז גם אל הגאולה העתידה לבא בזמן המשיח ואמר שאע"פ שיעקב הוא בלתי ראוי לכך ולזה כנהו בזה השם אחר שירחם עליו דרך רחמים ועם זה יכינהו ויחוכנהו עד שיזכה לשמו של ישראל ואז יבחר בו בשלימו' כשיהיו בשם זה מכונים ונלוה הגר עליהם אלא מפני שאין מקבלין גרים לימות המשיח ע"כ ונספחו שלא יהיו כי אם כדבר הטפל ונספח לא כן הגרים שנגיירו בעת הגלות עליך יפול ובכלל ישרא' יחשבו · ולקחום עמים וגו' העמי' יקחו לישר' מן הגלות ולא יהיה זה שישראל צריכן להם ללותם מפני האומו' או איזה פחד כי אדרבה יהיה פחד ישראל על כל האומו' אלא מפני הכבוד להביאום אל מקומם מנחה לה' ולהודות להם כי להם יאה ונאה הארץ לנחלה וזה והתנחלום וגו' · או יאמר כי ירחם וגו' אחר אומר נפלת בבל אמר אל תאמרו כי כן היה לישראל ג"כ וכמות זה כן מות זה כי הנה לא כאלה חלק יעקב כי אם יפלו עוד יקומו כי ירחם ה' וגו' בבית שני ובחר עוד בישראל בבית שלישי ואז והניחם על אדמתם לא יטלטלו עוד ונלוה מי שהוא כבר גר עליהם ונספחו וגו' אך הבאים מחדש להתגייר לא יקבלום כי הנה ולקחום אז עמים את ישראל והביאום אל מקומם לא"י ולא יקבלום לגרים כי אם והתנחלום וגו' לעבדים וגו' : ובזוהר פ' וירא ר' אליעזר מוקים להני קראי ביומא דיקום קב"ה לכ"י מעפרא וכו' וכד קב"ה יעביד נוקמין בשאר עמים כדין אוקיר אומ' חפו דא מלכא משיחא וכו' ת"ח אע"ג דנבואה דא איתמר על בבל בכלא איתמר דהא חזינן בהאי פרשתא דכתיב כי ירחם ה' את יעקב וכתיב ולקחום עמים והביאום אל מקומם : ונשאת המשל הזה לא די שיצליח לבך לשאת זה המשל והשיר על מלך בבל אלא שלא תירא מלהכריזו ולאומרו בפיך : שבתה מדהבה דרשו ז"ל שאומרת מדוד והבא ואכ"ע מאד מאד הבא הכונה שהיה רוצה שיהיו היושבות מדודים ושקולים ועוד שיהיו רבים במנין · או יאמר שבתה מדהבה כמד"א אבת הוא רישא דדהבא · מכה עמים בעברה לא היה ממתין שתתקרר עברתו אלא בעוד בו הבערה מכה אותם · מכה בלתי סרה כי אסיריו לא פתח ביתה · גם רודה באף גוים בעוד היות האף בו כדי שלא יהי' שליד לאכיו וגם אחר היות האדם מורדף לא היה חושך עצמו רק תמיד היתה עברתו שמורה · ואפשר שאמר ואולי אחר משך רשעים שבט מושלים לשון רבים על שוטריו ושפטיו שגם המה עזרו לרעה ע"ד מושל מקשיב על דבר שקר כל משרתיו רשעים : נחה שקטה וגו' כתב במנחתו נשיית שקטה מנוחה גופיית פצחו רנה בדבור שהוא אמצעי בין שניהם :

עלינו· ונראה שהכתוב מקושר עם הקודם לפי שאמר נחה שקטה כל הארץ פצחו רנה ותיבת כל הארץ מקושר עם נחה שקטה ומקושר לסוף הפסוק שאומר פצחו רנה כאילו אמר נחה שקטה כל הארץ כל הארץ פצחו רנה וזה מורה הפסק שבין שקטה לכל הארץ ובין כל הארץ לתיבת פצחו ר"ל שתיבת כל הארץ כאילו אין לה הכרעת ונדרשת היא לראש הפסוק ולסופו ובזה יתקשר עם פסוק גם ברושים ר"ל כל הארץ פצחו רנה גם ברושים פצחו רנה ויורה על פי' זה שתיבת גם ברושים בטעם תבי"ר המפסיק: ומ"ש שמחו לך נמשך אל ארזי לבנון שאל"כ הי"לל וארזי לבנון בו"ו אלא ודאי כדפרשית: איכה רבתי גם ברושים שמחו לך לא היו ארזים בבבל וכיון שעלה נבוכד נצר לא"י תלש ארזים ושתלן בבבל וכיון שמת שמחו עליו הה"ד נחה שקטה פצחו רנה וכתיב גם ברושים שמחו לך עכ"ל נראה שהם ז"ל מפרשים תיבת גם ברושים עם מ"ש נחה שקטה כל הארץ על א"י וגם ברושים שתלשן מא"י ושתלן בבבל שמחו מנקמתם ממנו ועל זה כוונו במ"ש הה"ד נחה שקטה כל הארץ וכתיב גם ברושים שלא היה להם להביא אלא פסוק גם ברושים לבדו שהוא השייך למ"ש תלש ארזים וגו' אלא רצה לקשרו עם מ"ש נחה שקטה ולהודיע כי בארזים נפל שלהב' אש על נאתם מארץ הקדש לינק מזיו כבודה וסוד תנחומיה ואם בארזים נפלה שלהבת מה יעשה בן אדם אשר נולד בארץ וגלה ממנה או נוכל לו' שארזי לבנון נמשך אל מ"ש מאז שכבת לא יעלה הכורת עליהם ואמר לשון מאז כאילו מדברים נחות ואומרים והלואי מאז כמה שנים שכבת שאילו שכבת מכמה שנים מאז ומקדם היינו בטוחים שלא יעלה הכורת עליהם לא כן מהתאחר שכיבתך עלה הכורת עליהם ולפי פשוטו של מקרא אמר מאז שכבת סמוך לגם שלא יעלה הכורת עליהם ולא הוצרכו להמשך זמן מה אחר שכיבתך לברר כן אלא מאז שכבת ידעו נאמנה כי לא יעל' הכורת עליהם ולזה לא אמר מעת שכבת לא עלה הכורת עליהם אלא מאז שכבת אמרו לא יעלה הכורת עלינו כמדברים בעדם כי זה נוסח השיר שפצחו רנה:

שאול מתחת וגו' עיין רש"י ז"ל והרא"בע ז"ל והרד"ק ז"ל ומהרי"א ז"ל לפי שאמר שהחיים במותו פצחו רנה הקטנים והגדולים אמר שהמתי' לא כן אלא רגזו חלו כאילו גם במותו פחדו ממנו עד שיתעוררו לו הרפאים אם לא לבד אנשי ההמון אבל גם כל עתודי ארץ משל למלכים ולשרים שבגהינם לפי שבהיותו בחיי' חייתו היו מפחדי' ממנו פן יסירם מגדולת' ועתה גם בשאול ירגזו לו ויתמהו מאד על מפלתו ולכן כקטן כגדול יענו ויאמרו גם אתה חוליתה כמונו אלינו נמשלת ע"כ: ולע"דן לדקדק למה אמר שאול רגזה ובסוף אמר עורר לך רפאים בלשון זכר: ונראה כי עשה הנביא המלאכה בשני הפכים כאחד לדבר נחות על נ"נ ולהלעיג עליו כי ללצים הוא יליץ כא' שהשאול כאשר שמעה שמת נ"נ רגזה וחלה מפחדו והשם כחה כנקבה מיראת נ"נ וז"ש שאול רגזה לך כי חשבה שהוא בחיים ובא למשול ולהשתרר עליה גם השרר כי להיותם מתחת לא ידעה בירור הענין ז"ש שאול מתחת אלא שאחרי ראותה שמת הוא אז נתחזקה להקביל פניו להכניעו ז"ש לקראת בואך עורר לך בלשון זכר לקראת בואך להקביל פניך עורר לך רפאים והם אות' שהרג מישראל שהם כישנים כי לצדיקי' במיתתם כישנים ככתי' הקיצו ורננו שוכני עפר וגו' וז"ש לשון עורר מהתעוררות עורר לך רפאי' כל עתודי ארץ א"י והם מלכיה אשר אפי' במיתתם שמה ישבו בכסאות כסא כבוד מרום מראשון כי גדולים צדיקים במיתתם יותר מבחייהם וז"ש כל עתודי ארץ הקים מכסאותם וע"כ דבר במלכי ישראל ואחר כך אמר כל מלכי גוים גם כן נצטרפו יחדיו כולם יענו ויאמרו אליך גו' אמר על חלוקה הראשונה שאול מתחת רגזה לך ז"ש כולם יענו ויצעקו מהרוג שרגזה שאול ועניה זו לשון צעקה כמו ויען איוב הראשון ובחלוקה השנית שאמר לקראת בואך עורר לך רפאים וגו' עליהם אמרו ויאמרו אליך גם אתה חולית כמונו וגו' ואמרו כן לפי שעשה עצמו אלוה וכמה שאחז"ל ככנז"ל בילקוט סי' רפ"ו שם א"ר יהודה אמר רב בשעה שירד אותו רשע לגהינם רעשו כל יורדי גהינם לקראתו ואמרו למשול עלינו או לחלות כמונו שנ' גם אתה חולית כמונו עד כאן הרי שאמרו שיורדי גהינם מסופקי' היו ולכך רעשו עוד אפשר לפרש במ"ש הקים מכסאות' על נ"נ קאמר ולא על שאול והכי קאמר שאול מתחת רגזה לך לקראת בואך עורר לך רפאים כל עתודי ארץ והם אות' שהקים נ"נ מכסאות' כי שתים רעות עשה עמם הרג כמ"ש רפאים ונטל מלכותם והקים אות' מכסאותם: או אמר עורר רפאי' על נ"נ הרשע שבעת מיתתו יצאו רשעים כמוהו להקדים פניו על דרך הצדיקים שיוצאים לצדיק לקראת צדיק וזהו אומרו עורר לך רפאים רשעים כמוהו כל עתודי ארץ ואמר לשון עתודי אותם שהיו מדברים בגאוה וגודל לבב עתידות שכל אחד מהם הקים מכסאות' כל מלכי גוים כולם כאחד יענו ויאמרו גם אתה חולית כמונו וגו' והקב"ה נפרע ממך מדה כנגד מדה שגאותך וגודל לבבך גרמו לך שתחתיך יוצע רמה ותחת אשר היית לבוש תולעת שני יכסך תולעת מכ"מ:

כולם יענו ויאמרו גו' עיין רש"י ז"ל והרא"בע והרד"ק ז"ל ומהרי"א ז"ל גם אתה נ"נ שהיית מולך בכיפ' ורודף עמים בעבר' חולי' כמונו במקרה החולי ושינו כמשלת בענין המות כדהרד"ק ע"כ: ולע"דן בטעם כפל יענו ויאמרו אליך ובלשון עניה מלבד הנז"ל בפסוק הקודם יאמר לפי שהזכיר נחה שקטה הארץ ופצחו רנה גם ברושים וגו' ודרך המשוררים שיהיו להם בני אדם מידי אומרים בית ובית מהשיר יחזרו בסוגר לשורר יחדיו ז"ש שאחרי שפצחו רנה הנה אחרי השיר כולם יענו לשון עניה ממש כמנהג העונים בשיר כולם יענו בשיר ויאמרו אליך גם אתה שהיית עושה עצמך אלוה חולית מזולתך שהחלית אותך וז"ש חולית ע"י פועל ולא אמר חלית' כמלא שגם אתה חולית כמונו שאנו בני אדם נחלים מהבורא יתברך והלינו כמשלת במות:

הורד שאול גאונך וגו' עיין רש"י ז"ל והרא"בע והרד"ק ז"ל ומהרי"א ז"ל הורד מהפך אל ההפך שהיית גאה וגאון עד לשמי' ועתה הורד שאול גאונך וכן היתכן שמקו' המצעי' של בהט ושש יוצע תחתיך רמה ובמקום המכסה שהי' עליך של זהב ורקמת יהיה מכסך תולעת:
ולע"דן לפי שתועבת ה' כל גבה לב כי הגאוה מקור משחת לכל מדה רעה לזה אמר שעון הגאוה מגאונך הורד לשאול לפקוד עליך ולהפרע ממך שם בשאול וגהינם· ואותה ההמייה של נבליך שהם היו גורמים רמות הורד גם כן שאול כדי שתחייב לך שתחתיך יוצע רמה ומכסך תולע' כי איך מעלה רמה יבקש האדם והוא תולעה ורמה:

איך נפלת משמים הלל גו' מכילתא איך נפלת משמים הלל בן שחר אתה מוצא שאין הקב"ה עתיד להפרע מן המלכיות עד שיפרע משריה' תחילה שנ' והיה ביום ההוא יפקוד ה' על צבא המרום ואח"כ על מלכי האדמה על האדמה וכה"א איך נפלת משמים הלל בן שחר ואחר כך נגדע' לארץ חולש על גוים ואו' כי רותה בשמים חרבי וגו' וכן אתה מוצא כתוב אחד או' ירה בים וכתוב אחד או' רמה בים אלא כיון שראו ישראל שר של מצרים נופל התחילו אומרים שבח לכך נאמר רמה בים עכ"ל: ולע"דן לדקדק מה טעם אמר את מוצא אין הקב"ה עתיד להפרע גו' וכן בסוף מאד כלשון הזה וכן אתה מוצא כתוב אחד או' ירה בים גו' ובשאר החלוקות לא אמר לשון אתה מוצא אלא וכה"א איך נפלת משמים גו' ואו' כי רות' בשמים ומה היא ענין פקידה זו שאמרו' ואיך יתישב או' כי רות' בשמים חרבי כי המלאכים וצבאי מרו' לא יקרה בהם לא מכת חרב ולא הרג ואבדן· ומהו או' לכך נאמר רמה בים מהו הדקדוק שמדקדק עד שאו' לכך נאמר רמה בים:
ונראה שבעל המאמר לא חדש בעניין שאין הקב"ה עתיד להפרע מן המלכיות גו' כי כן דרשוהו כל המדרשים בפ' יפקוד ה' על צבא המרו' במרום וכן בפ' סוס ורכבו רמה בים מליצתי' דקרא מוכיח שעל שר של מעלן קאמר מאו' סוס ורכבו בלשון יחיד מלבד הכרח הכפל של מרכבות פרעה וחילו וגו' ולשון מרכבות פרעה מורה היא שבפ' הראשון לא דבר בסוס פרעה כי אם בשר מעלן ולא אדם שם אלא דקדוק הלשון של רמה בים שהוא כמו ראה מה בים דבר נפלא אשר של מעלה שאפילו השם שהרי ראוהו נוסע כמו שכתוב והנה מצרים נוסע אחריהם ודרשוהו חז"ל על שרו של מצרים שמצרים שמו ולכך בתחיל' הישועה כשפקד ה' על צבא מרום והפילו בים התחילו לשבח וז"ש כיון שראו ישראל שר של מצרים נופל התחילו גו' ר"ל שלא המתינו עד שיפול ג"כ מחנ' פרעה ומרכבותיו ז"ש כיון שראו ישר' ר"ל תכף בעודו נופל שלא המתינו עד שנפל אלא בעודו ולזה קדם פ' סוס ורכבו רמה בים ודקדק לשון רמה כמשחז"ל אל תקרי רמה אלא ראה מה בים ר"ל ראה מה דבר גדול ונפל' בים על גילוי שכינה והמאמר זה מפ' שהוא שר של מצרים נופל בים ז"ש לכך נאה רמה בים ולא ירה אמנ' בסמוך אמר ירה כי שם דבר על האנשים ומרכבות פרע' ומבחר שלשיו טובעו בים סוף· גם בש"ה אמרו שאמר רמה בים על השר שלמעלה שרמ' אותו והפילו בים סתם וז"ש רמה בים ולא אמר בים סוף דבריהם מסכימים עם סברת המאמר הזה שהפ' הזה של סוס ורכבו רמה בים על שר של מעלן מדבר· והמכס פקידה זו שעל צבא מרום היא ע"ד מ"ש בש"ה שמעבירים אותו בנהר דינור ובזה מסתלקת השררה משר של מעלן וזהי הפקידה והנפילה שאמר רמה בים· ומ"ש רות' בשמים חרבי הוא שחרב לה' חרב נוקמת נקם ברית הוא מלכות שמים היא היא המכנע' השרים של מעלן שחרב הדין להעבירם בנהר דינור ומה שחדש המאמ' הוא ביאור פ' איך נפלת משמים הלל בן שחר שהוא כוכב מזל נ"נ שנפל תחילה הילל בן שחר משמים ואח"כ נגדע נ"נ עצמו ז"ש נגדעת לארץ חולש על גוים הוא נ"נ העומד למטה בארץ וז"ש נגדעת לארץ חולש על גוים ואו' כי רותה בשמים חרבי שהיא הפקידה בשמים בשרים של מעלן ואח"כ הב' על אדום תרד· למדנו מזה המאמר שאו' הלל בן שחר אמר על שר צבאות של מעלן של נ"נ שסמו הלל בן שחר או שהמשילו להלל והוא ככב נוגה לרוב בהירותו ואו' נגדעת של נ"נ אשר בארץ ז"ש לארץ ועיין רש"י ז"ל וכן הרא"בע וכן הרד"ק ז"ל וכן מהרי"א ז"ל:

ותחני ה"רמ"ה י"צו דקדק למה בדניאל קרא לשר של נ"נ קל כמ"ש קל מן שמיא נפל וכאן קרא הילל בן שחר ותירץ שקוד' שאירע לו אותו עניין היה שמו קל ואח"כ כשהאריך לו הקב"ה והחזירו למלכותו נקרא הילל בן שחר שכשם שבעלות השחר מחשיך תחלה ואח"כ מזריח כך אירע לשר שתחלה החשיכו הוא ית' והפילו מן שמיא ואח"כ הזריח לו והחזירו להיותו הראשון ולזה נקרא הילל בן שחר ושוב חזר ונפל וזהו איך נפלת עתה הילל בן שחר עם היות שאחר שנגדעת לארץ תחל' פעם אחד וחזרת להיות אחר כך חולש על גוים ואיך עתה נפלה ולא תוסיף קום כי הורד שאול וגו' וחז"ל פי' לפי שנ"נ היה עובד לחמה לפיכך נקרא הילל בן שחר עד כאן: ולע"דן שאמר שנ"נ כפילתו לא היתה טבעית כי אם השגחיית משמים ז"ש איך נפלת משמים ר"ל משמים נפילתך ולא היתה כהילל בן שחר הולך ואור עד נכון היום ואמר נגדעת לארץ לפי שנבוכד נצר נדמה אל אילן ונאמר בו גודו אילנא וקציצו גו' ברם עיקר שרשוהי בארעא שבוקו ז"ש נגדע' לארץ ר"ל לא נגדעו ענפיו וישאר גוף האילן אלא יגדע כולו עד לארץ באופן שלא ישארו רק השרשים המובלעים בארץ ז"ש נגדעת לארץ· ועפ"י שיטת חז"ל שזכרתי שאמר איך נפלת משמים הילל בן שחר הוא שר של נבוכד נצר אמר שנפילת השר מן השמים היא סיבה מחייבת לארץ שנגדעת כי הוראת השמים וכסיליהם מחייבים פעלים בשפלים:

ואתה אמרת בלבבך וגו' מכילתא ואתה אמרת השמים אעלה אמר נבוכד נצר אעשה לי עב קטנה ואדור בתוכה שנ' אעלה על במותי עב א"ל הב"ה אתה רצית לפרוש עצמך מן הבריות סוף שבני אדם נפרשים ממך שנ' לקצת ירחין תרי עשר וגו' ע"כ: ולע"דן לדקדק והלא נבוכד נצר חכם בכל חכמה כי הוא היה מנסה את כל הילדים וימצאם עשר ידות וגו' וא"כ איך עלה בדעתו השטות הזה לו' אעשה לי עב קטנה ואדור בתוכה וגו': ונראה לפי הפשט במה ששמעתי שיש כח על ידי שמות הקדש להביא עב ולרכוב עליה ומעשה היה בקשטי"לייא באיש אחד נואף שהוליך את חשוקתו על גבי העב על ידי השבעות והיה שם רב אחד והיה חכם גדול בהשבעות ורצה לבטל ההשבעות שהשביע אותו הרשע ולגלות חרפתו לעיני הכל וגער בו הרב על המעשה המכוער ובכה ויתחנן לו שלא ילבין פניו ואמר הרב שישליך גיזפ"ין א' שברגל הרשעה החשוקה וכן עשה לברר הענין· נמצא שיש ויש כח לעשות כזה על ידי שמות הקדש וגם זה לעומת זה עשה האלהים ויש כח בשמות הטומאה לכיוצא בזה וכן אחז"ל בפסוק ולבני הפלגשי' נתן אברה' מתנות וישלחם מעל יצחק בנו שמות טומא' מסר להם הרי שנתן ה' כח בשמות טומאה לפעול בהם וזאת היתה חכמת נבוכד נצר ויעשה עב קטנה ולהיות דר בתוכה בגאותו וגובה לבו ואדמה לעליון מה הוא מלכותו בכל משלה אף אני מולך בכיפה בכל העול' ודברים כפשטן: וע"ד הסוד אפשר לו' כידוע כי שם בן ע"ב בת"סד והוא ע"ב גדו"לה כי חס"ד עולה ע"ב ומדת החס"ד נקראת גדולה ככתוב לך ה' הגדולה והגבורה וידוע כי נמרוד וכל המורדים אחריו רצו להבדיל מדת המלכות ולהפרידה מהעשר ספירות הוא אומרו ונעשה לנו שם פן נפוץ שרצו לחבר עמהם מידת המלכו' הנקרא שם והיא עב קטנה שבה נגלים כחות ע"ב ככתוב ואיש כי יקח את אחותו בת אביו איש התפאר"ת אחותו המלכו"ת בת אביו מצד החכמ"ה או בת אמו בי"נה היחוד מצד החס"ד כמ"ש שאמר חסד הוא כמו שפי' בספר הזוהר ובזה נבוא אל הבנת המאמר שאמר אמר נבוכד נצר אעש' לי עב קטנה ר"ל מלכות שמים אפרידה מאלוף נעוריה שתהיה ראש פינה לקליפות חלילה ז"ש אעשה לי עב קטנה היא המלכות שהיא קטנה מצד הדין שבה כי למעל' בחסד היא ע"ב גדול' כאמור בשם ע"ב וז"ש אמר הב"ה אתה רצית לפרוש עצמך מן הבריות הפירוד הזה שרצית לעשות בעצמך ולרמוז הפירוד העליון הוא יגרום לך להפרידך מבני אדם ומן אנשא טריד מדה כנגד מדה ובזה יתבררו לך מה שפ' ואתה אמרת השמים אעלה ממעל לככבי אל וגו' כי רצה להתייחד במלכות שמים לבדה ממעל לככבי אל שהם הע"ב כחות הנגלים במלכות ככבי אל חסד אל ארים שם כסאי שתהיה כסא מלכותו של נבוכד נצר מושלת בזה ואשב בהר מועד ה' המלכות היא הע"ב קטנה שרצה לדור בה כנז"ל ז"ש ואשב בהר מועד בירכתי צפון המלכות שהי' הר ציון ירכתי צפון קרית מלך רב ירכתי צפון מצד הגבורה יונקת הדין וזהו אעלה על במתי עב שבמלכות ואדמה לעליון המאציל ע"ב גדולה על ע"ב קטנה: והמסייע לזה הוא ענין המגדל שעשה נמרוד ושם נאמר ונעשה לנו שם הוא שרצו להפריד שם כבוד מלכותו ולזה עשו מגדל המבדיל כמה הבדלות כמגדל דוד· וממה שיחסיהו חז"ל אל נמרוד כמו שאזכיר בפסוק אעלה על במתי עב נרא' היות ענייני נבוכד נצר מתייחסים אל ענייני נמרוד במרד ומעל כאמור: ועיין רש"י ז"ל והרא"בע והרד"ק ז"ל ומהרי"א ז"ל מוכיחו שחשב בדעתו להדמות לשי"ת חלילה וז"ש אמרת בלבבך השמים אעלה ממעל לככבי אל שהוא על גלגל הט' ע"י המקיף הכל וארים כסאי כמו השמים כסאי להדמות לשם יתברך וכמו שהשי"ת יושב בהר מועד בירכתי צפון לפי שציון לפוני לירושלם ככה חשב נבוכד נצר להדמות לשם יתברך שיעלה לירושל' וישב שם בדמיון האל יתברך ולמעלתו קרא הר מועד ע"ד שרפו כל מועדי אל בארץ עד כאן: ולע"דן שאמר ואתה אמרת וגו' מקושר עם הכתוב הקודם שאמר איך נפלת משמי' שהכוונה שהב"ה משפיל אף מרומם באף וחימ' מרומם כדי שתהיה הנפילה מאיגרא רם לבירא עמיקתא מאד מאד ז"ש איך נפלת משמים ר"ל איך נהיה הדבר הזה שהעלה ה' אותך כדי שתפול משמים הגבוהים ואתה אמרת בלבבך כשהיו מעלי' אותך השמים שהיה לטובתך בהעלותך השמים ומשם תעלה יותר ממעל לככבי אל להרים כסאך ואשב בהר מועד הוא הר ה' של מעלן אשר נאמר עליו מי יעלה בהר ה' וכו' ואשב בהר מועד בירכתי צפון אשר משם תפתח הרעה לכל יושבי הארץ ככתוב מצפון תפתח הרעה וגו' ז"ש בירכתי צפון שם נחבה בירכתים אורב כדוב ואחרי במסתרים כל זה עלה בדעתך אעלה וגו' אך לא היית הכוונ' האלהית אלא להעלותך כדי להפילך ממקום גבוה ז"ש אך לשון מ עוט אך הכוונה היתה כדי שאל שאול תורד בתמורת השמים אעלה ואל ירכתי בור במקום בירכתי צפון והר מועד· ועל פי שיטת המתרגם ועיין רש"י ז"ל שפירשו ככבי אל על ישראל מדוקדק לדעתם לשון הכתוב שאומר לשון ככבי אל דהי"לל ממעל לככבים סתם אבל אמר ככבי אל אלו ישראל שהם מצדיקי הרבים ככוכבים לעולם ועוד והם ככבי אל יותר ביחוד להיותם דבקים בה' אלהיהם ולא כשאר הככבים שהם ככבי השמים:

אעלה על במתי עב במסכת חגיגה אעלה על במתי עב א"ר יוחנן מה תשובה השיבותו בת קול לאותו רשע יצאת בת קול ואמרה לו רשע בן רשע בן בנו של נמרוד הרשע שהמריד כל העולם על בעליו כמה שנותיו של אדם שבעים שנה שנא' ימי שנותינו בהם שבעים שנה מן הארץ עד לרקיע מהלך ת"ק שנה וכן בין כל רקיע ורקיע וגו' הר' שיהשו מאמר אעלה על במתי עב שהוא לעלות להלחם על אדון הכל כמעשה נמרוד בעשיית המגדל לעלית הרקי' להלחם באדון הכל· וכבר קדם ביאור זה כפשוטו והודו בפסוק ואתה אמרת השמים אעלה עיין עליו: ועיין רש"י ז"ל והרא"בע והרד"ק ומהרי"א ז"ל אעלה על במתי עב כמו שהשי"ת היה נראה למשה בעב הענן ככה תעלה על במתי עב להדמות לו וכל זה מעוצם המליצה על גאות מלך בבל המכ' מה ענין נבוכד נצר אם היה כפשוטו שחשב לעלות מעל השמים וחשב להיות אלוה העול' ומנהיגו כמו שמורה פשט הפסוקי' והנה כבר פרשתי דעתי במעייני הישועה והוא שאחרי שחלם נבוכד נצר חלום הצלם רישיה דדהבא המורה על מלכות נבוכד נצר כנז' בדניאל אנת הוא רישא דדהבא ולזה כשעשה הצלם עשאו כולו מזהב כדי להיות הוראת משך מלכו' זרעו שהוא הזהב כאמור אנת רישיה דדהבא ורצה לבטל כל הוראות השמימיות ולזה לזה שישתחוו לצלם כל המלכיות כדי שישתעבדו ליו ואל יוצאי חלציו עד סוף כל הדורות הפך המסודר מהשי"ת ולזה נענש לטרדו מן אנשא ועשב' כתורין אכ"ל ועל זה ניבא ישעיה במ"ש השמים אעלה ממעל לככבי אל כלומר שיעלה על הככבי' ויבטל הוראתם שמורים שימלכו מלכים אחרים זולת יוצאי חלציו ולזבו לא כן ידמה אלא ממעל לככבי אל ארים כסאי ר"ל שיהיה מרומם תמיד ולדורי דורות בירכתי צפון כי שם מלכותו ובזאת הבחינה אמר אעלה על במתי עב וגו' ולפי שחשב לבטל הוראת שבעת ככבי לכת המסודרים מהשי"ת לכך הענישו שבעה עדנין יחלפון עלוהי שבעה עדנין כנגד שבעה ככבי לכת וז"ש אך אל שאול תורד בירכתי בור הפך ירכתי צפון והר מועד עד כאן: ולע"דן מה שביארתי מקושר עם פסוק ואתה אמרת בלבבך וגו' ואפשר עוד אעלה על במתי עב שהעבי' עולים מן הארץ ע"ד ואיד יעלה מן הארץ מעלה נשיאים מקצה הארץ ברקים למטר גו' כך אמר נבוכד נצר ע"ד ההשתדלות ההוא אשר עשה מהצלם זהב כולו חשב להדמות לעליון שהוא יתב' גוזר גזירה וכ"ב יבטלה וז"ש אעלה בהשתדלותי לשישתחוו לצלם העשוי בהכרחם של נ"נ וכולו מזהב שאעלה על במתי עב שכמו שבמותי העב והאד העולה מן הארץ גורם ירידת מטר על הארץ והולידה והצמיחה כך יהיה השתדלותי להצלחת התמדת מלכותי עד סוף כל הדורות ואדמה לעליון שהוא גוזר גזירות ונבוכד נצר מבטל אך זה לא יעלה בידך אלא אל שאול תורד וגו' כמלא אומרו אדמה לעליון דמיון כל דהו בנקיטת שיסבב סידור והנהגה חדשה כאשר חשב נבוכד נצר להמשיך מלכותו בצאצאי צאצאיו עד סוף כל הדורות:

רדק

כלם יענו · יענו התחלת הדבור · כמו ועניה ואמרת · ויען איוב הראשון · גם אתה ואף על פי שבחייך היית מושל על כלנו עתה נראה שגם אתה חלית כמונו ירדך מקרה המות כמו שקרה לנו · וחלית מבנין שלא נזכר שם פעלו כמו אשר חלה ה' בה: הורד שאול גאונך · שהיית מתגאה ומדמה בעצמך שאמר כמו אל לפי שהיית מושל על כל הכנעני' · ועתה נר' שהורד שאול אותו הגאון והנך מת כאחד העם: המית נבליך · שהיה נשמע בביתך קול המיית נבלי' וכנורות ועתה הורד שאול עמך: כי כבכו אומר השמיני' · תחתיך · ועתה הנה תחת המצעי' היקרים והמכסי' הנכבדי' שהיו לך בחייך עתה במותך הם רמה ותולע' ואמר יצע ומכסך שהוא לשון זכר ואף על פי שרמה ותולע' לשון נקבה לפי שרמה ותולע' הוא דרך כלל על רבי' מן התלועים וכשידבר דרך כלל ידבר פעמי' לשון זכר ופעמי' לשון נקבה · כמו ומכסך תולע' לשון זכר ורמ' תכסה עליהם לשון נקבה · וכן ותהי הכנ' ותעל הצפרדע: איך נפלת · כי היית בחייך כמו ככב השמי' ולא כל ככב אלא ככב המגיה אורו הרבה · והוא ככב השחר והוא הנקר' הילל · מענין בהלו נרו עלי ראשי ועתה איך נפלת משמי' לארץ ונגדעת והנה בחייך היית חולש על גוים ועת' נחלשת ונגדעת: חולש · כמו ויחלש יהושע · ועל במקום בי"ת השמוש · כאילו אמר חולש בגוים וכת"י · וכמו זה ועל חרבך תחיה · כמו בחרבך · ונתת אותם על סל אחד כמו בסל · ור"ל פי' כי חולש מפיל גורל · כמו שאמר מטילים חלשים על הקדשים בי"ט אבל לא על המנות ואמר מאי משמע דהאי חלשי' ליסנא דפוריא הוא דכתי' חולש על הגוים · והוא שאמר כי עמד מלך בבל על אם הדרך וגומר · ואמר קלקל בחצים שאל בתרפים ראה בכבד ואמר בימינו היה הקסם ירושלם הנה שהיה מפיל גורלות באיזה עם ילחם כי כולם היו לפניו לעשו' בהם כרצונו ובבאו ירושלם הטיל גורל אם ילך לרבת בני עמון או לירושלם: ואתה אמרת · בחייך היית חושב בלבבך מרוב הצלחה שהיה לך היית חושב השמים אעלה דרך משל · כלומר למעלה מכל בני אדם וכת"י לרומא אסק: ממעל לככבי אל · ועוד ארים יותר גבוה מכל הככבים על דרך משל · למה ישראל לכוכבי אל · ויפה פירש: ואשב בהר מועד בירכתי צפון · הר מועד הוא הר ציון לפי שהיו נועדות שם כל ישראל תמיד נקרא הר מועד · ואמר ירכתי צפון · כי ציון לצפון ירושלם · וכן אמר הר ציון ירכתי צפון · כלומר המפאר בעצמו שיכבוש ירושלם וישים כסאו בה · ואדוני אבי ז"ל פי' הר מועד וירכתי ציון בבל · אמר כשאשב הר מועד בירכתי צפון אני חושב בעצמי כי ממעל לכוכבי אל ארי' כסאי · וקורא בבל הר מועד לפי שכל העולם היו נועדים שם אל מלך בבל · וקראה הר לפי שהיתה עיר חזקה · וכן קראוה ירכתי צפון כי היא צפונית מזרחית לישוב העולם: אעלה · כפל הענין לחזק: ובמתי עב · ר"ל השמים שהם ממעל לעבים: אדמה · מבנין התפעל ומשפטו אתדמה: אך אל שאול · תחת ממעל לכוכבי אל שהיית חושב תורד אל שאול · ותחת ירכתי צפון תורד אל ירכתי בור ובור הוא הקבר: רואיך · במותך אליך ישגיחו וההשגחה הוא דקות הראות: שם תבל · גם זה מדברי המתבוננים בו · ויאמרו הזה הוא ששם תבל כמדבר · ותבל הוא שם לארץ המיושבת: לא פתח ביתה · לא פתח להם בית הסהר לעולם כיון שנתנם בבית האסורים לא הוציאם עוד משם: כל מלכי · איש בביתו · פי' איש בקברו · וכן ת"י: ואתה השלכת מקברך · אמרו בשעה שנטרד נבוכד נצר והיה עם החיות שבעה שנים ועם הארץ המליכו אויל מרודך בנו · וכאשר שב נבוכד נצר לדעתו ושב אל היכלו אל בבל ומצא בנו יושב על כסאו נתנו בבית האסורים ולא יצא משם עד שמת נבוכד נצר והוציאוהו העם להמליכו והוא לא רצה למלוך · אמר איני מאמין שמת ואם יבא כמו שבא בפעם אחרת וימצאני יהרגני הוציאו מקברו והראו לו שמת · ועל זה נאמר ואתה השלכת מקברך · כ"א בתרגום שתרגם שכבו בכבוד איש בביתו אתכנשו ביקר גבר בביתיה · ותרגם ואתה השלכת מקברך ואת אתרכינת מאתרך · וזה נוטה לדרך הפשט יותר ויתפרש איש בביתו כמשמעו · כלומר כל המלכי' נחו בביתם ובהיכליהם ואתה השלכת מקברך · מביתך שהיית חושב שתהיה בו לזמן רב כמו שאדם בקבר והשלכת מתוכן כלומר שרוח רעה שעברה עליך מאת האל השליכה אותך מביתך והלכת לדור בין החיות: כנצר נתעב · כשנוטע אדם נטיעים ויש ביניהם שאינו מצליח עוקר אותו משרשיו ומשליכו · וכן לבוש הרוגי' שהוא מלוכלך בדם משליך אדם אותו · כי כיון שהוא לבוש הרוג אין אדם חושש בו לרחצו וללבשו כי אין דרך בני אדם ללבשו כיון שהוא מהרוג · ועוד שהוא מנוקב מדקרות החרב: מטועני חרב · הוא הרוגים · וכפל הענין מתם לחזק הענין · ופי' מטועי מדוקרים וכן פי' אדוני אבי ז"ל טענו את בעירכם · ודמהו ללשון הערב: יורדי אל אבני בור · אמר על המלבושי' · ואף על פי שאמר לבוש בלשון יחיד הרבה כמוהו במקרא · אמר כי מלבושי ההרוגי' מושלכים ויורדים אל אבני בור כמו ההרוג · והוא פגר מובס ונרמס בין הרוגיו · וכן השלכת אתה כמו אותם המלבושים · ואמר אבני בור בעבור הקבר שבונין בתוכו באבנים סביב הנקבר והוא הנקרא בלשו' משנה דופק: לא תחד אתם · לא תתיחד עם מלכי גוי' בקבורה · כלומר לא תהיה שוה להם במותך ויקברוך כי לשאר מלכי' יעשו כבוד גדול בקבר' אותם ושורפים עליהם ומוכטי' אותם · אבל לך לא יעש' עמך כבוד אלא שתקבר כאחד העם · ולמה · כי ארצך שחת · פי' בכבד המס שהיה מטיל עליהם עד [illegible] עמך הרגת · מרוב המס שהיה מטיל עליהם [illegible] הנה חכמי ארצו הרג על שלא ידעו להגיד לו חלומו ופתרונו · וזה אכזריו' גדולה · לפי' שמחו כל עמו במותו ולא עשו לו כבו' בקבורתו כמו שעשו לשאר מלכים: לא יקרא זרע מרעי' · בניו שהם זרע מרעי' לא יקרא לזמן רב בן פלוני · כי במהרה יכרת זרעו · כי במות בלשצר בן בנו נכרת זרעו מכל וכל:

כֻּלָּם יַעֲנוּ וְיֹאמְרוּ אֵלֶיךָ גַּם־ י
אַתָּה חֻלֵּיתָ כָמוֹנוּ אֵלֵינוּ נִמְשָׁלְתָּ׃
הוּרַד שְׁאוֹל גְּאוֹנֶךָ הֶמְיַת נְבָלֶיךָ
תַּחְתֶּיךָ יֻצַּע רִמָּה וּמְכַסֶּיךָ תּוֹלֵעָה׃
אֵיךְ נָפַלְתָּ מִשָּׁמַיִם הֵילֵל בֶּן־שָׁחַר
נִגְדַּעְתָּ לָאָרֶץ חוֹלֵשׁ עַל־גּוֹיִם׃
וְאַתָּה אָמַרְתָּ בִלְבָבְךָ הַשָּׁמַיִם אֶעֱלֶה
מִמַּעַל לְכוֹכְבֵי־אֵל אָרִים כִּסְאִי
וְאֵשֵׁב בְּהַר־מוֹעֵד בְּיַרְכְּתֵי צָפוֹן׃
אֶעֱלֶה עַל־בָּמֳתֵי עָב אֶדַּמֶּה לְעֶלְיוֹן׃
אַךְ אֶל־שְׁאוֹל תּוּרָד אֶל־יַרְכְּתֵי־ טו
בוֹר׃ רֹאֶיךָ אֵלֶיךָ יַשְׁגִּיחוּ אֵלֶיךָ
יִתְבּוֹנָנוּ הֲזֶה הָאִישׁ מַרְגִּיז הָאָרֶץ
מַרְעִישׁ מַמְלָכוֹת׃ שָׂם תֵּבֵל
כַּמִּדְבָּר וְעָרָיו הָרָס אֲסִירָיו לֹא־פָתַח
בָּיְתָה׃ כָּל־מַלְכֵי גוֹיִם כֻּלָּם שָׁכְבוּ
בְכָבוֹד אִישׁ בְּבֵיתוֹ׃ וְאַתָּה הָשְׁלַכְתָּ
מִקִּבְרְךָ כְּנֵצֶר נִתְעָב לְבֻשׁ הֲרֻגִים
מְטֹעֲנֵי חָרֶב יוֹרְדֵי אֶל־אַבְנֵי־בוֹר
כְּפֶגֶר מוּבָס׃ לֹא־תֵחַד אִתָּם כ
בִּקְבוּרָה כִּי־אַרְצְךָ שִׁחַתָּ עַמְּךָ הָרָגְתָּ
לֹא־יִקָּרֵא לְעוֹלָם זֶרַע מְרֵעִים׃

כולהון יתיבון ויימרון לך אף את מרעיתא כותנא לנא דמיתא: אתחת לשאול יקרך אתרגושת תושבחת זמרך תחותך ישוון רמה ועיל מינך ריחשא: איכדין אתרכנתא מן רומא דהויתא זויתן כנו בני אנשא ככוכב נוגהא בין כוכביא אתרטישתא לארעא דהויתא קטול בעממיא: ואת אמרת בלבך לרומא אסק עיל מן עמיה דאלהא אשוי כורסי מלכותי ואתיב בטור זמן בסיפי צפונא: אסק עילוי כל עמא איהי עילאי מכולהון: ברם לשאול תתחת לסיפי גוב בית אבדנא: חזך עלך ידיקון בך יסתכלון ויימרון הדין גברא אזיע ארעא אצדי מלכוותא: שוי תבל כמדברא וקרוהי פגר לאסירוהי לא פתח תרעא: כל מלכי עממיא כולהון שכבין ביקר גבר בבית עלמיה: ואת אתרכינתא מקברך כי חט טמיר חפי קטילין מטעני חרב נחתין לגוב אבני בית אבדנא כפגר מדרש: לא תהי כחד מנהון בקבורה ארי ארעך חבלתא ועמך קטלתא לא יתקיים לעלם זרע מבאשין:

הכינו

אתקינו

ויאמר ט' רפים בקריאה וסי' זכיר ימות עולם בינו · יי' עזי ומעזי ביום צרה · בין האולם ולמזבח יבכו הכהנים · כלם יענו ויאמרו אליך דסיפרא · כל הגוים נקבצו לך דסיפרא · ישישו וישמחו בך · ירננו וישמחו חפצי צדקי · ישמחו השמים ותגל הארץ · התשלח ברקים וילכו :

רשי

גם אתה חולית כמונו תמיהה איך באת עליך רעה שגם אתה נחלית להיות כמונו למות: המיית נבליך · נבלים וכנורות שהיו מזמרים לפניך · ויש לפתור המיית נבליך הומה בני נבל עושי נבלה שבחיילותיך ומדומה אני שבמסורת הגדולה חיבר את זה ואת זמר' נבליך באל"ף בי"ת של שתי לשונות: הילל בן שחר · כוכב הנוגה המאיר אור ככוכב הבקר זו הקינ' על שרה של בבל כאמרה שיפול משמים: נגדעת לארץ · אתה נבוכד נצר שהיית חולש על גוים · מטיל גורל עליו על המלכים מי מהם ישרתך ביום פלוני ומי ביום פלוני · ורבותי' דרשוהו שהיה מטיל גורל על המלכים למשכב אסור: ממעל לכוכבי אל · ישראל: בהר מועד · הר שהכל מתועדים שם הוא הר ציון: בירכתי צפון · בעזרה מקום שנבחר בו ירך הצפוני כעניין שנאמר על ירך המזבח צפונה: אעלה על במותי עב · איני כדי לדור עם בני אדם אעש' לי עב קטנה באויר ואשב בה · ויונת' תירגם איסק עילוי כל עמא: ישגיחו · יביטו דרך חורין וחרכין אבוטי"ד בלע"ז: יתבוננו פורפ"נסיר בלע"ז: לא פתח ביתה · לא פתח להם בית אסיריה' להוציאם כל ימי חייהם לפוטרם ללכת לביתם כל תיבה שצריכה למ"ד בתחלת' הטל לה ה"א בסוף': איש בביתו · בקברו וכן תירגם יונתן בבית עלמיה: כנצר נתעב · כיונק אילן הנתעב בעיני בעליו שחופר ומשרש ומוציאו כך הושלכת בקברך · אמרו חכמי' כשנטרד בהמה וחיה ז' שנים המליכו עם הארץ את אויל מרודך וכשחזר למלכותו נטלו וחבשו בבית האסורין עד יום מותו כשמת הוציאו אויל מדור מבית הסוהר להמליכו ולא קבל עליו אמר אם ישוב למלכותו יהרגני אמרו לו מת ונקבר ולא האמין עד שהוציאוהו מקברו וגיררוהו: לבוש הרוגים מטועני חרב · בלבוש מלוכלך כמות לבוש הרוגים: מטועני חרב · מדוקרי רמחים מודקר בלשון ערבי מוטען: יורדי אל אבני בור · אל עמקי בור מקום שהאבנים נוללים שם ירדת: כפגר מובס · מדשדש ת"י כמו גבוס קמיכו ועל הרי אבוסנו מתבוססת בדמיך הנדוש כטיט חוצו': לא תחד אתם בקבורה · לא תשוה לשאר מלכים לנוח בקברך: כי ארצך שחת · ברוב עבודה ועמך הרגת אנס כמו שמפורש בדניאל ואמר להובדא לכל חכימי בבל לכך שנאוך והגנו בך כזיון להשליכ' מקברך: לא יקר' לעולם זרע מרעי' · ואף בניך ילכו בעוניך ולא יתקיימו אחריך ימים רבי' כי יתחברו עליהם שונאיך וישחיתום :

ויאמרו

אבן עזרא

כלם · אילו יכלו לדבר היו אומרים כן: חלית · מגזרת מחלה · הורד · יצע · יתכן היותו פועל עבר כמו אשר ילד לו ויתכן היותו עתיד תחת עבר ובא על דרך לשון זכ' כמו ולוקח מהם קללה והיא דרך נחות ונכה בלשון קדר וכן ומכסך והוא פועל: איך · הילל · הקרוב אל הדעת שהוא כוכב נוגה והעד בן שחר שהוא נראה קרוב מעלות השחר בימים ידועים ואין בכוכבי' ובצבא השמים כולו כוכב מאיר למראה העין כמוהו על כן נקרא הילל מגזרת לא יהלו אורם: חולש · כמו ויחלש יהושע ויש אומ' מפיל גורלות כטעם קלקל בחצים: ואתה השמים אעלה · רמז לגבהות הלב: ואשב בהר מועד · הוא הר ציון ונקרא כן שהוא מועד השם כמו שרפו כל מועדי אל והעד ירכתי צפון כי היתה ציון: אעלה · זה הפסוק דבק בבא אחריו אתה אמרת אעלה על במותי עב: אדמה · מבנין התפעל והתי"ו מבולע והעד דגשות המ"ם: ראיך · ישגיחו · כמו יביטו: יתבוננו · שילמדו בינה בעבורך: שם תבל · מקום הייסוב ולעולם זאת המלה בלשון נקבה רק במקום הזה ויש אומרים כי וי"ו ועריו שב אל מדב' או כי הרס ערי עצמו: לא פתח · בית מאסרם: כל · איש בביתו · שהכין לעצמו והוא הקבר וכן אל בית עולמו: ואתה · הקדמונים אמרו כי אחרי מות נבוכדנצר נסחב מקברו כי היו אומרי' אנשי ממלכתו שמא לא מת ועוד ישוב כאשר שב בראשונה גם זה נכון והאמת כי זה הפסוק על נבוכד נצר הוא כי הוא תחלת מלכות בבל על ישראל והעד הכינו לבניו מטבח: כנצר · סעיף: מטועני חרב · בלשון קדר כמו מדוקרים ויש אומר מגזרת טענו בדרך רחוקה כמו מלאים: מובס · פעול מהשניים הנראים: לא תחד · חסר אל"ף השורש כמו אוכבי אהב ורבי יהודה המדקדק אומ' שהוא חסר יו"ד מגזרת יחד: כי ארצך שחת · אפילו ארצך שחת ואף כי ארצות אחרו' והנה פירשו ועריו הרס:

הכינו

מנחה גדולה

הוריד שאול מה הועלת בגאונך והמית נבליך האם הוריד שאול אשר הלכת שמה גאונך וגו' אתמי' האם הולכתם עמך הלא אין לך שם רק תחתיך יצע רמה וגו' · הילל בן שחר שאור השחר הולך ואור עד נכון מוצאו כך היה ממשלת בבל שהי' הוסיף והולך כדכתי' ורבות' יתירה יהבית לי שהיה רוכב על ארי וכתף כפיו לרסן ובסוף מלכותו היה זה · אלא שלא שם על לבו שאחר כלות היום הלילה והחושך ממשמש ובא כך היה לו להשי' כן על לבו שבא יבא עת פקודתו שהוא הולך במקום חושך ולבבו לא כן ידמה אלא לעמוד באור מלכותו עד עולם ולא יבא השמש עליו · כאלו הוא ממעל לכוכבי אור אשר שם אין חושך אלא ונהורא עמיה שריה ושם ארים כסאי כאלו אתה אלוה · ואשב בהר מועד בירכתי צפון דידוע שהקב"ה הניח לד צפון פתוח שאם יש אלוה זולתו יבא ויגדר פרצת צפון · וזה שהיה מתפאר נ"כ שהוא אלוה ויש בכחו לגדור פרצת צפון וזה הר המועד ייעדו ה' למי שיאמר שהוא אלוה שיעשה שם ישוב ואמרת שאתה רוצה לבראות ולמועדו בצד צפון אך אל שאול תרד מקום החשך וצלמות הפך סברתך או ירצה ארים כסאי מכוכבי אל אלו ישראל שנמשלו לכוכבים · אך תחת אמרך השמים אעלה אל שאול תרד ותחת שבת ירכתי צפון יהיה אל ירכתי בור ולמה אל מקומות רבים שאול ובור ואל ירכתי ולא אל ירך אחד שהוא כי יוליכוהו ממקום למקום הלא הוא כי חפץ ה' שרואיך ישגיחו עליך ויתבוננו להכיר פעולת ה' ויאמרו וגו'

אך אל שאול וגו' עיין הרד"ק ז"ל ומהרי"א לפי שכ"כ הי' מפקח על יואי אלית שתמשך מלכותו עד סוף כל הדורות כנז' בפסוק הקודם לז"א אך אל שאול תורד והוא באבדן משפחתו ונאנאיו ובשאר הכתוב כדהרד"ק:

רואיך אליך ישגיחו וגו' שם תבל וגו' עיין רש"י ז"ל והרא"בע והרד"ק וכן מהרי"א ז"ל אלא שהרחיב לו' שלא יתמהו על המות כי כן מנהגו של עולם אבל אמר כן על מה שאירע לו שנטרד מן אנשא וי"ל לו בשדות וביערים שבעה עדנין ועל זה אמר רואיך בתוך בהמו' השדה וחייתו יער אליך יביטו אליך יתבוננו לו' הזה שהוא כמשל כבהמות נדמה היתכן שהוא האיש מרגיז הארץ מרעיש ממלכות וז"ש גם כן כל מלכי גוים בהיותם חולים שכבו על מיטתם בכבוד איש בביתו עד בא רפואתו אמנם נבוכד נצר בחליו בשגעון ינהג אחר המדבר ע"כ ולדבריו קשה קצת שהפסיק ביני בפסוק שם תבל וגו' הן אמת שהוא מקושר עם מרגיז הארץ וגו' ואפשר לקשרו בענין שבאלתו מהישוב אל המדבר לא היתה הנהגת אויל מרודך כאביו כ"כ כי אויל הוא בערך אביו כשמו וז"ש רואיך טרוד מן אנשא יתמהו ויתבוננו האיש הזה האיש מרגיז הארץ וגו' כי עתה בטרדתו זו שם תבל כמדבר ועריו של נבוכד נצר הרס ביציאתו זו ומנהג המלכים כאשר נוטים למות או הכביד חוליים להתיר אסורים וזה אסיריו לא פתח ביתה עתה כשנטרד בחוליו השחוריי כי נטרד בטירוף גדול כל מלכים כנז"ל: ולע"דן לדקדק כפל אליך ישגיחו אליך יתבוננו וכן כפל מרגיז הארץ מרעיש ממלכות: ונראה שדבר על שני זמנים האחד בחייו שרואיו היו מפחדים להביט בפניו ולהתבונן בו אבל היו משגיחים בו מרחוק השגחה כל דהו וז"ש רואיך אשר מאז ומקדם אליך ישגיחו עתה אליך יתבוננו בהתבוננות לראות הזה האיש מרגיז הארץ א"י ומרעיש ממלכות שאר האומות היתכן שזה הוא כי שם תבל הפקר כמדבר שהוא הפקר לכל כך היה כובש כל התבל ואין מוחה בידו: ולפי שאמר ועריו הרס אפי' עריס של נבוכד נצר עצמו הרס לאכזריותו הנמרץ כמו שאמרו המפרשים וכיוצא בזה אפרש מ"ש אסיריו לא פתח ביתה ר"ל אפי' אותם שהם אסיריו אך עצמו ובשרו אויל מרודך כשאסרו לא פתח לו עוד בית האסורי' ז"ש אסיריו ולא אמר אסורים לא פתח ביתה ומזה נמשך לו שכל מלכי גוים כול' ר"ל אפי' הנהרגים ע"י מלך זולתו הנה גם הם מתו בכבוד שאנשי ביתו כבדוהו ז"ש בכבוד איש בביתו שהרי לא נמשך לשום אחד מהם קלון מביתו אנשיו ז"ש שכבו איש בביתו זולתו נבוכד נצר כמו שאמר ואתה השלכת מקברך וגו' שבנך יוא' מחלצך השליכך כמאה שמביתך יצא קלונך מה שלא אירע כן לשאר המלכי' שכולם שכבו בכבוד לפחות כבוד איש בביתו כבדוהו והיה זה בצדק כי גם הוא אסיריו ובנו לא פתח ביתה כל שכן הרחוקים:

כל מלכי גוים כולם וגו' לחז"ל כל מלכי גוים שכבו בכבוד שנחו ממשכב זכור שהיה חולם על גוים היוה יומו למשכב זכור עד כאן: ובזה מובן שכבו בכבוד ולא בחרפה ובזה יובן איש בביתו כי עד עתה היה כאשה ולא איש. ורש"י ז"ל איש בביתו בקברו וכת"י בבית עולמים עד כאן וכן הרא"בע ז"ל הקבר שהכין לעצמו: וכן הרד"ק ז"ל: והפלע"ד זכרתי בפסוק הקודם:

ואתה השלכת וגו' סדר עולם כתוב אחד או' כ"ה לחדש וכתוב אחד או' כ"ו וכתוב אחד או' בכ"ז אלא בכ"ה לחדש מת נבוכד נצר ונקבר בכ"ו. ובכ"ז הוציאו אויל מרודך בנו מקברו ומררו בשביל לבטל גזירותיו לקיים מה שנא' ואתה השלכת מקברך כנצר נתעב ולקיים מה שנא' איום ונורא הוא ממנו משפטו ושאתו יצא עד כאן. ועיין רש"י ז"ל וכן הרא"בע ז"ל ומהרי"א ז"ל פי' כל מלכי הגוים שכבו איש בביתו שהיה המנהג שהמלכים קוברים אותם בבתיהם כמנהג אנשי כוש עוד היום וז"ש שכבו איש בביתו ואתה השלכת מקברך כפשוטו ולא דרך משל אולי בבא הפרסיים לכבוש את בבל וראו קבר נבוכדנאצר בנוי בבנין מפואר החריבוהו והשליכו אותו מקברו כפגר מובס וידקרו גופו ככברה בחרבותם לחרפו ולפי שאולי קברו הפרסיים את שאר ההרוגים כדי לטהר את הארץ אמר לא תחד אתם בקבורה שלא נתנוהו לקבורה אלא כפגר מובס ונרמס להנקם ממנו ע"כ וק"ק שהרי בזמן הפרסיים לא היו מנבוכדנאצר כי אם העצמות ואם כן מה ידקרו בחרב והנכון כדחז"ל הנז' לעיל בדרש"י ז"ל: ולע"דן לפי שאמר כל מלכי גוים כולם לו' כי יש מהמלכים ששכבו ומתו במלחמה ויש מהם ששכבו לזה אמר כל מלכי גוים כולם אמר כל וכולם לכלול השני מינים הנזכרים שהכל השוה שבכולם הוא ששכבו ומתו בכבוד שאפי' המתי' במלחמה תפארת היא להם שמתו והם לוחמים על ערי מלכותם ובעד עמם זה שאמר שכבו בכבוד ומהם זכה לשכב על מטתו איש בביתו ואתה אף על פי ששכבת על מיטתך השלכ' מקברך כנז"ל לחז"ל שעשה לו כן בנו אויל מרודך לבטל גזרותיו כנז"ל בסדר עולם וז"ש כנצר נתעב ר"ל דרך תיעוב ולבטל גזירותיו היה כי לטע' השני הנז"ל בדחז"ל שעשה כן מפחדו שלא ישוב למלכותו שני' וה"טעם שעכשך השם יתברך כן להשליך מקברך הוא מדה כנגד מדה לפי שאתה מלובש לבוש הרוגים שהרגת ודקרת בחרב על דרך מה שנא' בחגורתו אשר במתניו ובנעלו אשר ברגליו ועל דרך צדק לבשתי וילבשני וידיעת ההפכים אחת כי גם העונות יהיו מהם בגדים צואים ולבשם החוטא וכן גם"כ וז"ש לבוש הרוגים ובזה מדוקדק או' בלשון יחיד לבוש הרוגי' מטועני חרב שנדחק בו הרד"ק ז"ל ועל ההרוגים אמר שהם מדוקרי חרב ויורדי אל אבני בור שלא זכו להכנס ולרדת אל הבור כי אם אל אבני בור הם האבנים אשר בהר שהרי נהרגו ונפלו בהרים הרוגים כמשפט פגר מובס ונרמס וכיון שכן שהלבוש שלך עון ומלא הרוגים לכך השלכת מקברך להיות כהם פגר מובס ונרמס:

לא תחד אתם וגומר עיין רש"י ז"ל והרא"בע והר"דק ומהרי"א ז"ל לא תחד אתם עם ההרוגי' הנ"ז שההרוגי' קברו' לטהר הארץ והוא לא כן אלא כפגר מובס והודיעו מכליית זרעו שלא יקרא לעולם ולא יתמיד זרעו זרע מרעים: למגיה הצעיר לוי לאכייאדו יצ"ו ולע"דן שאמר כי עניין זה שקבורה לא תנתן לך אלא תושלך מקברך לא יהיה מהסכמת פרטים או רוב העם לבד אלא המון העם כאיש אחד יסכימו שתושלך מקברך ולא ימצא אחד מלמד עליך זכות להפר העצה בזו ויהיה שנגון הכתוב באופן זה לא כלומר באמירת לא כולם יסכימו כאיש אחד וזהו תחד אתם אמירת לא בקבורה בענין קבירתך כולם יענו ויאמרו לא ינתן לקבורה אלא שישליכו אותך מקברך למה להיות כי ארצך שחת עמך הרגת על אנס ולזה כולם יחד יסכימו שתושלך מקברך ותהיה כדומן על פני האדמה. ומה שלא אמר ארצך שחת ועמך הרגת בו"או התוספת לומר כי השחתת הארץ נמשכה מהרוגת העם ואד' אין לעבוד את האדמה ונשחתה על בלתי עבוד אותה שמתגדל' ומעל' עשבים. עוד נלע"ד שאמר לא תחד כלומר לא יקברוך כמנהג המלכים שקוברי' אותם להם לבדם בקבורת' בחצרותם ובטירותם וזהו לא תחד ולא עוד אלא אפי' אתם בקברות המון העם שגם זה שפלות בערכך אפי' הכי לא יתנו לך קבור' אתם עמם לא תחד ולא אתם בקבורה אלא ישליכו אותך מקברך כדומן על פני האדמה להיות כי ארצך שחת עמך הרגת והגם שיעשו לך הבזיון הגדול הזה אפילו הכי העם המשליכי' אותך מקברך לא יקרא לעולם כלו' לפני בני האנשי' העול' לא יקרא השם ההוא זרע מרעים על שהרעו עמך אתה הוא מלכם והשליכו אותך מקברך בהסכמת כולם ואדרבה כל שומעו רעתך והבזיון הזה שעשו לך גם הם יסכימו עמהם ויאמרו כי יפה עשו כדין וכשור' ועוד אפשר כי תחד הוא כמו ויחד יתרו פתר' וחדי והכוונה לא תשמח בקבור' אלא תושלך מקברך והוא הפך ישישו כי ימצאו קבר וכמו שאמרו בגמרא על זאת יתפלל כל חסיד אליך לעת מצוא זו קבורה ואתה נבוכד נצר הרשע לא תזכה לקבורה ולא תשמח בה אלא מקברך השלכת להיות כי ארצך שחת ולכן הארץ עצמה תרעש ממקומה שלא לקבלך בתוכה ולהשליכך על פני חוצות וגם עמך הרגת ולכן לא ירצו להניחך קבור ואמר לא יקרא לעולם זרע מרעים על בנו אויל מרודך שהשליכו מקברו וא"פה לא יקרא לעולם לבני העולם לא יקרא בנך לעיניהם זרע מרעים כלומר זרע שהם מרעים כמו שכתבו המפרשים גבי זרע מרעים בנים משחיתים זרע שהם מרעים לא יקרא כן בנך אלא יאמרו כי טוב ויפה עשה ע"כ:

הכינו לבניו מטבח וגומר עיין רש"י ז"ל ודקדק בזה לשון פני תבל שאפילו הפנים דהיינו הסמוך לספר שהמקום מסוכן מהאויבים שמכבד ימלאו פני תבל ערים כל שכן באמצע התבל שירבה בו הישוב כי הוא מקום שאכן ושלו עד כאן וכן הרא"בע ז"ל וכן הר"דק ז"ל:
ולע"דן לדקדק איך יומתו בנים בעון אבותם שאמר הכינו לבניו מטבח בעון אבותם ועוד הי"לל ובל יקומו בוי"ו התוספת והיינו יכולים לומר שהכתוב לא אמר שבחו בניו בעון אבותם אבל אמר הכינו לבניו מטבח שמציאות הטביחה לא תתחייב אלא בעוונות הבנים ובעון אבותם יתחייב הכנת המטבח והוא המקום שבו יטבחו והנכון שמטבח הוא מציאות הטבחים עצמה כתרגומו קטול מפני שאוחזים מעשה אבותיהם בידיהם וכמו שכתבתי בכלי חמדה בפסוק פוקד עון אבות שלא אמר עונות אבות אלא עון אבות והוא אותו העון שהאבות והבנים יחדיו נכשלים בו ז"ש כאן הכינו לבניו מטבח בעון אבותם בעון מיוחד לאבותם שהבנים אוחזים בו והוא שהיו משחיתים לכל העולם ותבל כי בזה גם כן בניה' כיוצא בהם ראוי לחוש בל יקומו וירשו ארץ ומלאו פני תבל ערים לתבל ויושביו כי הלא זה עון אבות' כנזכר לעיל שם תבל כמדבר ועריו הרס וגומ' ואמר בל יקומו וירשו ארץ על ארץ ישראל שמירושתם ארץ ישראל מוכח שיתפשטו רכיו בכל תבל מפני כבודם של ישראל ונמצא שימלאו פני תבל ערים ושוכחים למקום הלא הם בניו לכך הכינו לבניו מטבח בעון אבותם כדי שלא יקומו וירשו ארץ וגומר:

וקמתי עליהם וגומר מגילה פ"א והכרתי לבבל שם ושאר אמר רבי יוחנן שם זה הכתב שאר זה לשון נין זה מטבע נכד זו ושתי עד כאן. והכריחם לפרש שם ושאר על כתב ולשון לפי שהקדימם והיה לו לאחרים אחרי ונכד ושאר ושם אמנם מדהקדימם ועוד שהסמיך שם אל בבל משמע שהוא דבר כללי נוגע אל בבל המדינ' לא אל מלך בבל ולזה פירשו שהוא הכתב והלשון שזה מתייחס אל המדינה בכללה ונין ג"כ זה מטבע וצריך עיון למה לא יפרש בן כפשוטו הבן ונכד זו ושתי ואפשר דכיון דמזכיר הנכד מכל שכן הנין אם כן למה יזכיר הבן לזה אמרו נין זו מטבע זאת ועוד כיון שאמר לבבל ולא אמר למלך בבל לכך פירשו בדבר דשייך לבבל המדינה דהיינו הכתב והלשון שהוא מתיחס לבבל המדינה וכן המטבע ובגמ' מצאתי נין זה מלכות ופרש"י ז"ל נין שהוא כמו ינון שמו לשון ממשלה ומ"ש ושאר זה לשון הקשו התוס' והרי עוד היו' מספרים ארמית והירצו לשון זה שהיו המלכים משתמשים בו שאין שאר העולם יודעים בו עד כאן ומתוך דבריהם נוכל לפרש ושאר לשון שאר בני אדם ר"ל שיבוטל לשון המיוחד למלכים לדבר ויהיו כל שאר העולם בו וזהו ושאר ויש גורסין נין זה מטבע והיא גרסת מהרי"א והילקוט ועיין רש"י ז"ל והרא"בע והרד"ק ז"ל ובמדרש אסתר רבתי והכרתי לבבל שם זה נ"כ ושאר זה אויל ונין זה בלשאצר ונכד זו ושתי ד"א שם זה הכתב ושאר זה לשון ונין ונכד בר ובר בר ע"כ: והשיטה השנית היא כדעת המתרגם ומהרי"א ז"ל והכרתי לבבל על בבל עצמה שם שלא תקרא עוד בבל ושאר כנוי על המגרשי' ונין ונכד כנוי להרמוני' ולבתי המלכי' שהיו חוץ למדינה שכלם חרוב יחרבו וזה יהיה בהשגחה ע"י התעוררו' הפרסיי' לקיים והיתה וגומר כמהפכת אלהים את סדום ואת עמורה עד כאן:
ולע"דן לדקדק כפל נאם ה' צבאות ובסוף פסוק נאם ה' כל המוסיף גורע וגו' לפי שאמרו חז"ל כמה פעמים דוד תקי' להב"ה קומה ה' ואינו קם אבל כשראה עניים נשדדים אז יקום משוד עניים מאנקת אביונים עתה אקום יאמר ה' וז"ש וקמתי עליהם על בני נבוכד נצר ונאנאיו בקימה שהוא הוראת דין חזק לנקו' על מה שעשה אביהם המרצח לצבאות ישראל ולזה כמו שעשה לבני בכורי ישראל ובצבאותי כן העשה גם אני לבניו וקמתי עליהם נאם ה' צבאות ואגב אורחין הכרי' לבבל המדינ' שם כשדים זה העם לא יזכר כי אם למדי ופרס החשב ושאר מעלות שהיו לה ג"כ יבוטלו ויכרתו מבבל. ונין ונכד מהממלאכי' עתה בבבל יכרתו כי ישלטו בהם שונאיה' ויאבד כל זכר למו באופן שלא יאריכו שם עד ונכד לבד ומשם ואילך לא יזכרו הבבליי' עוד. והנכון וקמתי עליהם למעלה לפקוד צבא המרום במרום והפקידה השנית נאם ה' על האדמה באדמ':

ושמתיה למורש קיפוד וגומר חז"ל אמרו במס' ברכות נתקללה בבל נתקללו שכיניה אמ' נתקללה שמרון נתברכו שכיניה שנאמר ושמתי שמרון לעי השדה ולמטעי כרם. וכתב מהרי"א כוון לו' משיהיה השמד כללי לה ולשכיניה וטאטאתיה וגומר לשון טיט ורפש עד שלא יוכלו לזרעה וחז"ל פירשוהו לשון מכבדות שמכבדין בהם את הבית ע"כ: וכן רש"י ז"ל וכן הרא"בע וכן הר"דק:

נשבע ה' וגו' לשבור אשור וגומר סנהדרין פ"א אמר אי אמינא ליה לחזקיהו דמייתינא ליה לסנחריב ומסרנ' ליה בידך האומר לאו איהו בעינא ולא ביעתותי' בעינא מיד קפץ הב"ה ונשבע דמייתי ליה דכתיב נשבע ה' צבאות לאמר אם לא כאשר דמיתי כן היתה וכאשר יעצתי היא תקום לשבור אשור בארצי ועל הרי אבוסנו ע"כ למדנו מדחז"ל טעם השבועה שלא יפרש חזקיהו לומר לא מדנפיה ולא מעקליה ונער בעינא ומובן ג"כ תיבת לאמר שקודם שבולית הש"ית זה העניין של סנחריב מפיו לאמרו נשבע כן לשבור וגומר ז"ש נשבע תחילה כדי לאמ' את מה שאמר לשבור אשור וגומר כדי שלא יתפלל חזקיהו לבטל ביאת אשור משום הביעתותא עוד כוונו חז"ל לו' שתחילת זה הפסוק מדבר על סנחריב וכדמסיק לשבור אשור ועליו הוא נשבע והא' אם לא כאשר דמיתי כדי להביא ראיה לנדון זה של נבוכד נצר אשר בו עסוקי' הכתובים ועליו קאמר וכאשר יעצתי היא תקום בענין נבוכד נצר שבזה מובן הכפל של כאשר דמיתי כן היתה וכאש' יעצתי היא תקום ומובן השנוי שכאן אמר בלשון עבר כן היתה ואח"כ או' היא תקום בלשון עתיד שזה מורה שכן היתה הוא בסנחריב ולזה בא בלשון עבר ואח"כ אמר היא תקום בלשון עתיד על ענין נ"כ וכן כר' מדרש"י ז"ל ע"ש ועיין הרא"בע ז"ל וכן הר"דק וכן מהרי"א ז"ל נשבע ה' גזרתו היא שבועתו ונראה לו דוחק לומר שמדבר בסנחריב כיון שכל הכתובים הקודמים מדברים בנבוכד נצר ולזה אמר שב"ית בארצי אין זה מורה מקום השבירה שהרי נבוכד נצר לא נשבע בארץ ישראל שזה המכריע כדעת המפרשים שמדבר בסנחריב והוא ז"ל פי' בי"ת בארצי בי"ת בעבור ר"ל בעבור מה שעשה לארצי שהחריבה והכוונה נבוכד נצר שהוא מלך אשור ישבר בעבור ארצי או אמר הפיל זרע כ"כ בעבור תועלת ארצי לגאול אותה כי ימלוך דריוש וכורש ויבנו העיר ואת המקדש ומ"ש אשור ולא אמר בבל לפי שמלך בבל הוא מלך אשור ע"כ תורף דבריו והנכון כב"ז א"ח ז"ל. ורש"י ז"ל שמדברים בסנחריב ובנבוכדנצר שמביא ראיה ממה שאירע לסנחריב שכן יארע לנבוכד נצר: ולע"דן עפ"י שיטת חז"ל שאו' אם לא כאשר דמיתי על חזקיהו שאמר לאו איהו בעינ' ולא ביעתותיה בעינא כן היתה שהרי חזקיה אמר אני אין בו כח לא לרדוף ולא לנא' וכאשר יעצתי היא תקום בענין שבירת אשור בארצי א"כ צריך היה לישבע קודם כדי לאמר ענין הכא' סנחריב כדי שלא יתפלל חזקיהו לבטל ביא' סנחריב או יהיה כאש' דמיתי כן היתה לשעבר בסנחריב וכאשר יעצתי היא תקום לעתיד בנבוכד נצר ודקדק כן היות' שהדמיון שלי לבד פועל להביא הענין לידי הויה וגמר וז"ש כן היתה וכן כאשר יעצתי היא תקום מעצמה שהש"ית פועל ברצון הוא בזה הבין או' לשבר אשור בארצי על סנחריב שנשבר בארץ ישראל ותיבת בארצי כפשוט' ועל הרי וגומר גרמס וסר לשעבר מעליהם עולו לגמרי כן לעתיד בנבוכד נצר וסובלו מעל שכמו יסור בנפילת נבוכד נצר והבדל רב בין שתי המפולות כי בזמן נפילת אשור סר מעליהם עולו העול לגמרי סר אמנם בנפילת נבוכד נצר לא יוסר העול כי עדין יהיה עליהם קצת עול ושעבוד עליהם לכך לא יעד אלא על סובלו לבד שסבלותם מעל שכמו יסור לעתיד לא העול לגמרי מובן הכפל ומובן השנוי מעבר לעתיד שאמר וסר ואח"כ אמר יסור ויובן שנוי מלשון עולו ללשון סובלו:

זאת העצ' היעוצה וגומר עיין רש"י ז"ל והרא"בע ז"ל והרד"ק ז"ל ומהרי"א ז"ל פירש כי היו בזה שתי סבות האחת כי זאת העצה היעוצה בעבור ארץ ישראל כדי שתתישב ותפקד פקודת שלום בנפילת נבוכד נצר וקימת דריוש וכורש תבנה ותכונן בית המקדש והשנית להנקם מן הגוים וזהו וזאת היד הנטוי על כל הגוים ר"ל להעניש וכנגד שתי הסיבו' האלה אמר כי ה' צבאות יעץ ומי יפר כנגד הראשונה וידו הנטויה כנגד השנית ע"כ: ולע"דן לאמר שהביא מופת על נבוכד נצר מהעבר מסנחריב הביא עוד ראיה מסכימים יחדיו על העתיד לבא עד סוף כל דורות שכן בא בזה האופן יקרא באחרית הימים וזאת העצה היעוצ' על כל הארץ וזאת היד הנטויה על כל הגוים המרעים לישראל רבים שתו ורבים ישתו ובזה מובן שאמר העצה היעוצה כי דיהיה שיאמר וזאת העצה יעוצה על כל הארץ אבל אמר וזאת העצה הנזכרת למעלה וכאשר יעצתי היא תקו' היא היעוצ' על כל הארץ וזאת היד החזקה אשר עשתה הנז' בסנחריב ונבוכד נצר היא היא הנטויה על כל הגוים אשר הרעו לישראל. או יאמר זאת העצה היעוצה על הארץ לפי שכל הארץ והגוים החזיקו בידו של נבוכד נצר להרע לישראל ובפרט מואב כמו שנזכיר שהם שכנים רעים לישראל והם שלחו אחר נ"כ וכן דמשק ושאר כל הגוים שינב' עליהם ישעי' על רעתם ומפלתם וז"ש וזאת העצה על בבל בכללה היא היעוצה על כל הגוים כי בהבקר פנקס בבל וכ"ב יבוקר פנקסיהם של כל הארץ וכל הגוים המיעצים אותו ומחזיקים ידו על ישראל וזהו שסמך נבואת פלשת ומואב שכנים רעים לישראל:

כי ה' צבאות יעץ וגו' עיין הרא"בע ז"ל וכן הרד"ק ז"ל ודרך הצלה כי ה' צבאות יעץ ואם יבוא צדיק אחד שמחזיק עצמו לצלימה יפר ויאמ' מופר לך כביכול כבעל המפ' נדרי' אשתו שהרי כתיב ויחל משה את פני ה' אלהיו מלשון לא יחל דברו האמור בנדרים וזהו כי ה' צבאות יעץ ומי יפר ר"ל מי מאן דהו יפר וכן ידו הנטויה ומי שאינו כלום כמו ונחנו מה הוא ישיבנה. אהור וע"ד זה פי' כי ה' צבאות יעץ ות"י הרומז לחמשים שערי בינה כמספר מ"י יפר כי שם בבינה סוד הפרת נדרים וכן ידו הנטויה ומי הבינה ישיבנה ע"י התשובה כי שם בבינה תשוב ה' ראשונה שבשם:

בשנת מות המלך אחז וגו' עיין רש"י ז"ל והרא"בע ז"ל וכן הר"דק ז"ל:

אל תשמחי פלשת כולך וגו' חז"ל אמרו ופריו שרף מעופף הוא מין נחש הנקרא שרף מעופף לפי שסרף המעופף עליו מרוב ארסיותו והביאו שם על שכי' אדם א' בא"י מרוע' שמו לפי שראה נחש אחד והנחש ישן ולא ראהו ובמראה שערותיו ונשרו מפחדו ולא נמחו עוד ולכך נקרא מרועה אמר רבי יוסי גדול אלהינו שהצילנו מן המדבר ההוא ע"כ ועיין רש"י ז"ל וכן הרא"בע והר"דק ז"ל ומה שקר' ליש' נחש לפי שהיה צדיק ומת בעטיו של נחש הקדמוני שכן דרשו חז"ל גבי בת נחש וכן מהרי"א ז"ל אלא שהרחיב משורש נחש עוזיהו יצא צפע אחז ופריו של אחז שהוא חזקיה יהיה שרף מעופף דמהו לשרף לפי שהוא כמלאך האלהים וכאחד מהשרפי' העומדים ממעל לו וקרא מעופף לענין הכבוד ומעלה שיעופף ויעלה מעלה מעלה. וכמו שהצפעוני והשרף המעופף ימית באד' בנשיכה כך חזקיהו ימית בהכאתו אל פלשתים בלי עמל ויגיעה אלא בהשגחת הבורא ית'.
ולע"דן

הָכִינוּ לְבָנָיו מַטְבֵּחַ בַּעֲוֹן אֲבוֹתָם
בַּל־יָקֻמוּ וְיָרְשׁוּ אָרֶץ וּמָלְאוּ פְנֵי־
תֵבֵל עָרִים׃ וְקַמְתִּי עֲלֵיהֶם נְאֻם
יְהוָה צְבָאוֹת וְהִכְרַתִּי לְבָבֶל שֵׁם
וּשְׁאָר וְנִין וָנֶכֶד נְאֻם־יְהוָה׃
וְשַׂמְתִּיהָ לְמוֹרַשׁ קִפֹּד וְאַגְמֵי־מָיִם
וְטֵאטֵאתִיהָ בְּמַטְאֲטֵא הַשְׁמֵד נְאֻם
יְהוָה צְבָאוֹת׃ נִשְׁבַּע
יְהוָה צְבָאוֹת לֵאמֹר אִם־לֹא כַּאֲשֶׁר
דִּמִּיתִי כֵּן הָיָתָה וְכַאֲשֶׁר יָעַצְתִּי הִיא
תָקוּם׃ לִשְׁבֹּר אַשּׁוּר בְּאַרְצִי וְעַל־ כה
הָרַי אֲבוּסֶנּוּ וְסָר מֵעֲלֵיהֶם עֻלּוֹ
וְסֻבֳּלוֹ מֵעַל שִׁכְמוֹ יָסוּר׃ זֹאת
הָעֵצָה הַיְּעוּצָה עַל־כָּל־הָאָרֶץ וְזֹאת
הַיָּד הַנְּטוּיָה עַל־כָּל־הַגּוֹיִם׃ כִּי־יְהוָה
צְבָאוֹת יָעָץ וּמִי יָפֵר וְיָדוֹ הַנְּטוּיָה
וּמִי יְשִׁיבֶנָּה׃ בִּשְׁנַת־ א
מוֹת הַמֶּלֶךְ אָחָז הָיָה הַמַּשָּׂא הַזֶּה׃ אַל־
תִּשְׂמְחִי פְלֶשֶׁת כֻּלֵּךְ כִּי נִשְׁבַּר שֵׁבֶט
מַכֵּךְ כִּי־מִשֹּׁרֶשׁ נָחָשׁ יֵצֵא צֶפַע וּפִרְיוֹ
שָׂרָף מְעוֹפֵף׃ וְרָעוּ בְּכוֹרֵי דַלִּים
וְאֶבְיוֹנִים לָבֶטַח יִרְבָּצוּ וְהֵמַתִּי בָרָעָב
שָׁרְשֵׁךְ וּשְׁאֵרִיתֵךְ יַהֲרֹג׃ הֵילִילִי שַׁעַר
זַעֲקִי־עִיר נָמוֹג פְּלֶשֶׁת כֻּלֵּךְ כִּי מִצָּפוֹן
עָשָׁן בָּא וְאֵין בּוֹדֵד בְּמוֹעָדָיו׃
ומה

אתקינו לבניהון קטול כחובי אבהתהון דילמא יקומון ויחסנון ארעא ויתמלון אפי תבל בעלי דבב : ואתגלי לאתפרעא מנהון אמר יי צבאות ואשיצי לבבל שום ושאר ובר ובר בר אמר יי : ואשוינה לירותת קופדין בית צדו ביצין דמיין ואיהממינה כמא דמהממין במכינא ואתכבינא לשיצאה אמר יי צבאות : קיים יי צבאות למימר אם לא כמא דחשיבית כן תהי וכמא דיעצית היא תקום : למתבר אתוראה בארעי ועל טורי עמי אידושניה ותעדי מנהון מרותיה ונירא מעל צוריהון יתפסק : דא מלכא די מליך על כל יתבי ארעא ודא גבורתא די מרממא דשליט על כל מלכותא : ארי יי צבאות מלך ומן יעדי וגבורתיה מרממא ולית דיתיבינה : בשתא דמית מלכא אחז הוה מטל נבואתא הדא : לא תיחדון פלשתאי כולכון ארי אתבר שולטן דהוה מפלח בכון ארי מבני בנוהי דישי יפוק משיחא ויהון עובדוהי בכון כחיוי מפרית : ויתפרנסון חשיכי עמא ועינותניא ביומוהי לרוחצן ישרון וימות בכפנא בנך ושאר עמיך יקטול : אלילי על תרעך צווחי על קרוך אתכברתון פלשתאי כולכון ארי מציפונא פורענותא אתי ולית דמאחר בזמנוהי : ומה

רשי

ויאמרו זה לזה הכינו לבניו מטבח לבל יקמו וירשו ארץ והמלא הארץ שונאים ומלאכי וכן תירגם יונתן בעלי דבבין כמו ויהי ערך · ועוד יש לפתור וימלאו פני תבל ערים בלפי שאמרנו למעלה שם תבל כמדבר ועריו הרס הר"ר והמ' יבלה זרעו ויחזרו מושבי הערים למקומן ומלאו פני תבל עיירות : ושאר · שארית : נין · בן מושל במלכות אביו : ונכד בן הבן · נין זה בלשאצר · ונכד זו ושתי : קיפוד · הרי"צן בלע"ז : וטאטאתיה · לשון כיבוד הסקובי"ר בלע"ז כמו שאמרו רבותינו לא הוו ידעי רבנן מאי וטאטאתיה עד דשמעי כו' : כאשר דמיתי · באשור כן היתה אתה נבוכד נצר ראיתה שנתקיימו דברי נביאי ישראל בסנחריב לשבור אשור בהרי ובזאת תדע כי את אשר יעצתי עליך גם היא תקום : לשבור אשור וגומר · מוסב על כאשר דמיתי כן היתה : אבוסנו · אשר אמרתי לרומסו ולבוססו : על כל הגוים · על אשור בשעתו ועל בבל בשעתו : בשנת מות המלך אחז · ומלך חזקיהו בנו היה המשא הזה על פלשתים : אל תשמחי פלשת כולך · שהרי מות' ראש בימי אחז שהיה רשע שנרדם לו רשעו שנמסר בידכם כענין שכ' בד"ה ופלשתים פשטו בערי השפלה וגומר : כי נשבר שבט מכך · כי נחלשה ונשפלה מלכות בית דוד שהיו למודים להכות בהם כמו שמלכו בדוד וכן עוזיהו מלך יהודה שהכה אתכם כענין שנא' ויצא וילחם בפלשתי' ויפרוץ את חומת גת : כי משרש נחש · משורש אותו נחש יצא צפע שהוא קשה מנחש ומי היה זה זה חזקיהו שנאמר בו הוא הכה את פלשתים ואת עזה ואת גבוליה ממגדל נוצרים עד עיר מבצר : ופריו שרף מעופף · תירגם יונתן ועובדוהי יהון לכון כחיוי : ורעו בכורי דלי' · ורעו בימיו שרי ישראל שהן עכשיו דלים מפניכ' · בכורי · לשון שרים כמו גם אני בכור אתנהו : כי מצפון עשן בא · פורענו' קשה כעשן תבא עליהם מצפון עזה וגבוליה שהכה חזקיהו היו בדרומה של ארץ ישראל במקצוע דרומית מערבית נמצא ארץ ישראל לה מצפון וכן בספרי בהאזינו בקש' לברוח כלפי דרום היו מסבירין אותו שנאמר על שלשה פשעי עזה למדנו שעזה בדרום : ואין בודד במועדיו · תרגם יונתן ולית דמאחר בזמנוהי בגדודים שייעד לבא עליכם אין מאחר פעמיו להיות בודד ובא בדד לבדו אלא כלם כאחד יבאו בחזקה : ומה

רדק

הכינו לבניו · שיהרגו אותם וזה בעון אבותם · ויש לכם לירא שיהיו הבנים כמו האבות רעים · לפי' הרגו אותם שלא יקומו וירשו ארץ : ומלאו פני תבל ערים · אם הם יקומו ימלאו פני תבל שונאים ורעים לפי' השמרו שלא יקימו : ערים · שונאים · כמו ויהי ערך · וכן בלשון ארמי ופשריה לערך · וכן ת"י · ויש לפרש ערים כמשמעו · ויתפרש כך אם הם לא יקימו ויירשו ימלאו פני תבל ערים וירבה הישוב כי הם היו כובשים הערי' ומחריבים הישוב : וקמתי עליהם · כלומר אתעורר עליה' להכרית' : לבבל · פי' למלך בבל · ואמר לבבל כי בהכרת זרעו של מלך נכרתה ונחרבת בבל · או פי' לבבל ליושבי בבל כי כול' ימותו בחרב אבות ובנים יחדו : שם ושאר · הכרתת השם הוא שלא ישאר לו דבר שיזכר שמו עליו · או יהיה ושאר קרוב כמו איש איש אל כל שאר בשרו · ואם זה בקמץ וזה בצי"רי : נין · הוא הבן : ונכד · הוא בן הבן · וכן ת"י בר ובר בר : ושמתיה למורש קפוד · כמו שאמר בחרבן אדום וירשוה קאת וקפוד · וקפוד הוא הנקרא בערבי קנאפ"ד · ובלעז עאר"טיג · והיא נמצאת תמיד במקום המים : וטאטאתיה במטאטא השמד · ענין מכבדות שמכבדין את הבית בלשון משנ' · והוא הנקרא בלשון מקרא יעים ויעה בדרך אחר כמו שמכבדין הבית וישאר קרקע הבית נקי כן תהיה בבל נקיה מאנשי' ומכבוד' ומהרכוש ומכל דבר ואותו הכבוד יהיה כבוד השמד והשחתה · וכן בדברי רבותינו ז"ל לא הוו ידעי רבנן מאי וטאטאתי' עד דשמעוה לאמתיה דרבי דקאמרה להיא אתתא שקלי טאטיתך וטאטי ביתא · והנה נשלמת נבואת בבל · ופרש' ואת אחריה על מלך אשור : נשבע · דברו הוא שבועתו · כי דברו קיים כמו השבועה' לפיכך אמר אם לא שהוא כענין שבוע' כאדם שאומר אם יהיה כך לא יהיה כך · וכן אם לא בתים רבים לשמה יהיו · אם לא שויתי ודוממתי . כאשר דמיתי · כמו שחשבתי על מלך אשור : כן היתה · עבר במקום עתיד · וכן תרגם יונתן כן תהא : וכאשר יעצתי · היא הגזרה תקום כמו שיעצתי עליו · ועצה היא תקון הדבר וברורו : לשבור אשור · ומה היא העצה לשבור אשור בארצי · והיא ארץ ישראל · כי שם קרוב לירושלם נפל אשור · כי יצא מלאך ה' והכה מחנהו · כמו שכתוב ואמר ועל הרי כי ירושלם הרים סביב לה ושם היה מחנה אשור : וסר מעליהם עולו שהיה מטיל עליהם מס גם כבש כל הארץ לבד ירושלם כמו שכתוב : זאת העצה · אמר על כל הארץ · ואמר על הגוים כי מלך אשור כבש כל אלו הארצות והיה פחדו ואימתו על כל הגוים וכיון שהיתה יד ה' נטויה עליו והכהו חרדו כל הגוים ויראו מה' ואנשי כוש ומצרים שהיו במחנה וראו מפלת מלך אשור עבדו את ה' ויראו ממנו · כמו שכתוב יהיה מזבח לה' בארץ מצרים : כי ה' · כיון שהוא רוצה אין מי שיפר עצתו אם כן דברו קיים · כמו שאמר על יד נביאיו כן יהיה וכן יקום : בשנת מות המלך אחז · נבואה זו על פלשתי' נאמרה בשנת מות אחז ומלך חזקיהו · אמר הנביא כנגד פלשתים עוד : אל תשמחי פלשת כלך · כמו ששמחת עד עתה משמת עזיהו · והוא שבט מכך · כמו שהוא אומר בדברי הימים ויצא וילחם בפלשתים ויפרץ את חומת גת ואת חומת יבנה ואת חומת אשדוד ויבנה ערים באשדוד ובפלשתים · וכשמת עזיהו שמחו פלשתים ולחצו את ישראל בימי אחז כמו שכתוב שם ופלשתים פשטו בערי השפלה והנגב ליהוד' וילכדו בית שמש ואת אילון ואת הגדרות ואת שוכו ובנותיה ואת תמנת ובנותיה ואת גמזו ואת בנותיה וישבו שם · וכשמת אחז מלך חזקיהו אמר הנביא אל תשמחי פלשת כי הנה קם מי שיכך והוא מזרע מי שהכך בתחילה : נחש · משל על עזיהו שהכהו כמו שהנחש מכה וממית · ויונתן תרגם ארי מבני בנוהי דישי יפוק משיחא · אמר נחש על ישי כי כן נקרא כמו שכתוב אשר בא אל אביגיל בת נחש : צפע ושרף מעופף · נאמר על חזקיהו · כלומר זה יהיה קשה לך מעזיהו כמו שהצפע והשרף קשי' מהנחש ופירוש מעופף מדלג ממקום למקום · ויונתן תרגם ויהון עובדוהי בכון כחיוי מפרחי · ואמר כלך לרוב השמחה שהיו שמחים כולם במות עזיהו · וחזקיהו הכה בפלשתים כמו שכתוב בספר מלכים הוא הכה את פלשתי' עד עזה ואת גבוליה · ממגדל נוצרי' עד עיר מבצר : ורעו בכורי דלים · ישראל שהיה להם עד עתה בכורה וחלק גדול בדלות עתה ירעו הנה והנה שלא יהיה להם פחד מאויביהם ולבטח ירבצו דמה אותם לצאן שרועי' במדבר בלא פחד · כי בעוד שהיו אויביהם שולטים בהם לא היו יוצאים מעריהם הבצורות והיו רעבים ועתה יצאו לכל מקום בלי פחד וישבעו מטוב העמים: והמתי ברעב שרשך · הם ירעו ואתם תמותו ברעב · ואמר שרשך על הנאספים בערי המבצר : ושאריתך · והנשארים מן הרעב שלא ימותו ברעב : יהרוג · חזקיהו · ואמר והמתי שהוא מאמר ישראל · ואמר יהרוג כי מה שיעשה חזקיהו הוא מעש' האל כי בעזרתו עשה מה שעשה : הלילי שער · זעקי עיר הלילי על שער וזעקי על עיר על השבר הגדול הבא עליך · וכן תירגם יונתן הלילי על תרעך צווחי על קריך : נמוג פלשת כלך · ואמר נמוג לשון זכר · ואמר הלילי זעקי לשון נקבה · לשון זכר הוא כנגד העם ולשון נקבה כנגד העדה : כי מצפון עשן בא · הפורענות שהוא כעשן · ואמר מצפון ארץ ישראל שהיא צפונית לארץ פלשתים : ואין בודד במועדיו · במועדים שיתן חזקיהו ללכת להלחם על פלשתים אין בישראל שיהיה בדד בעצמו שלא ילך עם החיל כי כולם ילכו בשמחה · וכן תרגם יונתן ולית דמאחר בזמנוהי : ומה

מנחה גדולה

הכינו לבניו מטבח כאש' עשה כן יעשה לו כי הוא שחט בני צדקי' לעיניו ע"כ הכינו לבניו מטבח · עם שאין בנים גדולים מתים בעון אבותם · וע"כ והכרתי לבבל כשם שהוא המית בני צדקי' ושפך דמם ודם זרעם כך והכרתי שם ושאר נין ונכד : נשבע ה' וגו' ותכלית השבועה לא היתה על אשור בלבד רק לדמיון ואות כאשר נתקיימה הגזירה על אשור כן תהיה לעתיד על כל הגוים ועל כל הארץ : כי ה' יעץ וגו' שלא כדרך המלכים כשרוצים לעשות מלחמה אם איזה אומה הם מעלימים הדבר ובאים פתאום כדי שלא ירגיש האומה ויכינו עצמם למלחמה לא כן ה' כשהוא גוזר גזירה הלא מכריזו בגלוי כי אין מי שיעמוד כנגדו ויפר עצתו וז"ש הנני מודיע העצה היעוצה טרם בא עתה והטעם כי ה' צבאות אשר בידו צבאות מעלה ומטה יעץ ומי ישיבנה : בשנת מות המלך וגו' ידלה שרשעת המלך אחז עכב נקמת ישראל מפלשתים ושהיה ישראל משועבדים תחת ידם לא כן עתה שמת וימלך בנו ע"כ אמר שבמות אחז נאמרה נחמה זו :

היתה ד' בקריאה וסימ' אם לא כאשר דמיתי · ומלחמה לא היתה · ציון מדבר היתה · על כן לנידה היתה : וידו ג' בקריאה וסימ' בסדר תולדת : בודד ג' ומל' וסימ' ואין בודד במועדיו · פרא בודד לו · כצפור בודד על גג :

אבן עזרא

הכינו לבניו · בלשצר וכל ביתו : בעון אבותם · אויל מרודך אביו ונבוכד נצר אבי אביו : ערים · אויבים כמו ויהי עריך והטעם כי יעורר שנאה בכל העולם והנה הטעם ומלאו שלא ימלאו וי"א אמר שלא ירשו הם הארץ יתיישב העולם : וקמתי · שם · הוא עלם · ושאר כמו שאר בשרו והוא האב · ונין בן · ונכד בן הבן : ושמתיה · קפוד · ידוע יש אומרי' שהוא מגזרת קפדתי כאורג חיי בעבור הקפידו : וטאטאתיה · כל המפרשים אמרו כי אין למלה הזאת אחות והטעם העץ שיסירו בו הדומן : נשבע · שבועת השם היא הגזרה שנגזרה : דמיתי · חשבתי והטעם כל מה שחשבתי בכל מה שעבר כן היה וכן יהיה לעתיד : לשבור · כאשר חשבתי לשבור אשור בהרי שהיא ירושלם כי שם הכבוד : וסר מעליהם · מהרי והרי : זאת · כן תהיה זאת העצה שיעצתי על בבל : על כל הגוים · על אשור ועל בבל בעתם : כי · אחר שהשם גזר מי יוכל להפר : בשנת · המשא · נבואה או משל בדרך נבואה והעד כי משורש נחש אל · צפע · הוא צפעוני והוא קשה מהנחש והטעם כי חזקיהו יהיה גבור מאביו והוא יזיק פלשתים כי כן כתיב במלכים הוא הכה את פלשתים את עזה ואת גבולה ממגדל נוצרי' ועד עיר מבצר והפרי שיתן שרף מעופף והמעופף הוא קשה בשרפים : ורעו בכורי דלים · הם ישראל שהתדלדלו קודם כל אומה והטעם כי יהיה לישראל שובע וישכנו לבטח ואת פלשת להפך : שרשך · האבות · ואחריתך הם הבנים וכן לא לאחריתו : הלילי · הטעם שירימו קול בפרהסיא : כי מצפון עשן בא · הוא מלך אשור והנכון שהוא נבוכד נצר והעד כי יי' יסד ציון : ואין בודד · מגזר' בדד : במועדיו · בארמוניו בא העשן ולא יכול אחד לשבת אפילו לבדו בביתו : ומה

רש"י

ומה יענה מלאכי גוי · ומה יגידו בימי חזקיהו מלאכי ישראל ההולכים לבשר בשורות כן יגידו יי׳ יסד בציון הקים בה מלך הגון וחזק ויי׳ עמו : ובה יחסו עניי עמו · אף מעשרת השבטי׳ באים שם כמו שמפורש בד״ה ששלח חזקיהו מלאכים בכל גבול ישראל לשוב להב״ה : משא מואב · כתנב׳ ישעיה שיבא סנחריב על מואב ויגלם כמו שנאמ׳

ישעיה טו

ה ומה־יענה מלאכי־גוי כי יהוה יסד ד׳
ציון ובה יחסו עניי עמו : ג׳
משא מואב כי בליל ג׳ ובספ׳
שדד ער מואב נדמה כי בליל ג׳ · ג׳
שדד קיר־מואב נדמה : עלה
הבית ודיבן הבמות לבכי על־נבו בספ׳ מוגה
ועל מידבא מואב ייליל בכל־ ודיבן כתי ג׳
ראשיו קרחה כל־זקן גרועה : ל׳
בחוצתיו חגרו שק על גגותיה ל׳
וברחבתיה כלה ייליל ירד בבכי : ג׳ כת י׳ בא׳
ותזעק חשבון ואלעלה עד־יהץ
נשמע קולם על־כן חלצי מואב ל׳ וחס׳
יריעו נפשו ירעה לו : לבי למואב
יזעק בריחה עד־צער עגלת ל׳ · ל׳ ג״כ
שלשיה כי מעלה הלוחית בבכי ג׳ א׳ מל׳ יה׳
יעלה־בו כי דרך חרנים זעקת־ ג׳
שבר יעערו : כי־מי נמרים משמות ל׳ וחס׳
יהיו כי־יבש חציר כלה דשא ירק
לא היה : על־כן יתרה עשה ב׳ א׳ כתי׳ א׳
ופקדתם על־נחל הערבים ישאום : ג׳
כי

תרגום

ומה יבסרון אזגדי עממיא ארי יי
שכליל ציון ובה יתרחצון חשיבי
עמא : מטל כס דלוט לאשקאה ית
מואב ארי בליליא איתבזיזת לחית
מואב ואינון דמיכין ובליליא אתכביש
כרכא דמואב ואנון רדימין : סליקו
לבתיא דדיבון לבמתא למבכי על נבו
ועל מידבא מואבאי מיללין בכל
רישיהון מרטא ובכל דקן גילוח :
בשוקיהון יסרון סקין על אגריהון
וברחוביהון כולהון מיללין מצווחין
ובכן : וצווחו יתבי חשבון ואלעלה עד
יהץ אישתמע קלהון על כן מזרזי
מואב מיללין ועל נפשהון מצווחין :
כלביהון מואבאי ימרון למערק עד
צוער עגלת תלתום רבתא ארי
במסוקירת לוחית כירבבן יסקון ביה
ארי במחותית חורונים ציוחת תבירי
קרב יבסרון : ארי מי נמרים לצדו יהון
ארי יבש עשבא סף דיתאה ירוק לא
הוה : על כן שאר נכסיהון יתבזזון
ותחומיהון דעל ימא מערבא יתנסיב מנהון : ארי

ובה ג׳ בקריאה וסי׳ ובה ארע כי עשית חסד · ובה אבן יקרת · ובה יחסו עניי עמו : סי׳ ישעיהו בכל ראש קרחה · ירמיהו כי כל ראש קרחה · ישעיהו כל זקן גדועה · ירמיהו וכל זקן · ישעיהו עד יהץ נשמע קולם · ירמיהו נתנו קולם · ישעיה בריחה כתיב · ירמיה וקצות בריחיה · ישעיה יעלה בו · ירמיה יעלה בבכי · ישעיה כי דרך חרנים : ירמיה במורד חרנים : שלישיה ג׳ וסימ׳ עד צער עגלת שלשיה · עד חרנים עגלת שלישיה · ביום ההוא יהיה ישראל שלישיה · בתראה מל׳ :

רש"י (המשך)

בשלש שנים כשני שכיר ונקלה כבוד מואב : כי בליל שודד ער מואב נדמה · נדמה מואב כאילו ישן דומם ואין יכול להלח׳ ובליל אח׳ אש׳ שודד בו קיר מואב נדמה תרגם יונתן ואינון דמימין · ער וקיר שתי מדינות מואב הם : עלה הבית · עלה מואב הבית ואנשי דיבון עלו הבמות לבכי או בוכים בבית ואלו בוכים בראשי במותיהם : יורד בבכי · נוגה ונוה׳ בבכי וכן וירדתי על ההרים וכן זכור עניי ומרודי : על כן חלוצי מואב יריעו · על אש׳ מזוייני מואב יריעו לקראת המלחמה ונפשו של מוא׳ ירעה לו מתרועע׳ כאבל על עצמו : לבי למוא׳ יזעק · נביאי ישראל אינם כנביאי אומו׳ העולם בלעם היה מבקש לעקור את ישראל על לא דבר ונביאי ישראל מתאוננים על פורענות שבאה על האומות : בריחיה עד צוער · על כל חזקה של מואב יזעק לבי עד צוער שהיא עגלה שלישיה עיקר חוזק שלהם כעגל׳ שהיא שלישית לבטן · לשון אחר שלישיה גבהתנית ויונתן תירגם בריחיה כמו בורחיה הבורחים יברחו מהם להמלט עד צוע׳ כמו שעשה לוט אביהם שברח לצוער : מעלה הלוחית · מקום מעלות הר ששמו מעל׳ הלוחית וכן מורד חורני׳ יבכו הבורחי׳ דרך שם וכל המקומות האלה ממואב הם : יעוערו · יצעקו ולשו׳ ארמי הוא שתרג׳ יונת׳ לא ידרו׳ הדור׳ הידד לא יעוערון בקלהון : מי נמרי׳ כהר של אותו מקום : משמות יהיו · מדם חלל המתערב ונופל בהם : כי יבש חציר וגו׳ · כלומר גבוריהם ומלכיהם ושליטיהם ולפי שסבא׳ של ארץ מואב הוא מרעה הטוב שבה כמו ששניכו אלים ממואב לפי׳ משל את פורענות׳ בחורבן מרע׳ שלה : על כן יתרה עשה · על אשר יתרה עשה תבא עליו הפורענו׳ הזה שהיו כפויי טובה שהרי בכמ׳ מקומות עמד אברהם ללוט בלאתו מחרן ובלכתו למצרים ובזכותו שולח מתוך ההפכה וגלח׳ עליו עם אמרפל וחביריו והיה להם לגמול טובה לזרעו והם היו מוני׳ אותם כשהגלה סנחריב לראובני ולגדי והיו ישראל בוכים ומתאוננים והיו אומרים להם על מה אתם מתאוננים והלא לבית אביכ׳ אתם הולכים אברהם אביכ׳ לא תעבר הנהר הוא וזהו שנ׳ שמעתי חרפ׳ מואב וגדופי בני עמון ועוד שסייעו את סנחריב שלש שנים שצר על שמרון הוא שנ׳ בג׳ שנים כשני שכיר ונקלה כל כבוד מואב : ופקדתם · תירגם יונתן ותחומיהון דעל ימא מערבא יתנסיב והוא לשון תיכו׳ כמו ופקודת אלעזר בן אהרן הכהן כלומר ארגם שפקדתם עליה תלקח מהם : על נחל הערבים ישאום · יקחו האויבים אותם את הגבולין ועוד יש לפרש ופקודת׳ שאביא עליהם זו תהיה על נחל הערבי׳ ישאום האויבים יגלו אותם אל ארץ בבל שהיא נחל ערבים שנ׳ על ערבים בתוכה תלינו כנורותינו : אגלים

רד"ק

ומה יענה מלאכי גוי · כל אחד ממלאכי הגוים ההולכים בשליחות מארץ אל ארץ כשישאלו אותו חדשות מה יאמר · יאמר כי ה׳ יסד ציון במלוך חזקיהו כי היה לציון כמו יסוד לבנין · כי חשב מלך אשור להחריבה והתפלל חזקיהו וענהו האל על ידי ישעיה הנביא · ואמר לא יורה שם חץ ולא יקדמנה מגן ולא ישפך עליה סוללה · ואמ׳ וגנותי על העיר הזאת להושיעה :

ובה יחסו עניי עמו · כל ערי יהודה הבצורו׳ כתפשו והיא נשארה ובה חסו ישראל : משא מואב · נבואה זו על פורענו׳ מואב · ואמר הנביא כי בלילה יבא להם השודד בעודם ישני׳ שלא יהיו נשמרי׳ ממנו · ואמר בליל בדרך הסמיכות אולי חסר הנסמך · רוצה לומר בליל פלוני · או בא סמוך במקום מוכרת כמו אל חזקיהו בחיל כבד · ופירוש נדמה נכרת · ושדד ונדמה מלות שונות והענין אחד ואמר שדד ונדמה ועלה עבר במקום עתיד כדרך הנבואו׳ : ער מואב · הוא עיר מואב ששמה ער · ונסמכה אל מואב אולי היתה עיר אחרת ששמה כך · ותרגומה לחית · ואולי ער היא ערועד כי היא למואב · וכן תרגום ירושלמי מערוע׳ על שפת נחל ארנון מלחית די על כיף נחלא דארנונא · ויש מפרשי׳ ער כמו עיר · ותרגם יונתן ואנון דמיכין · פירושו בענין דממה כי כשהאד׳ ישן הוא דומה : וקיר הוא עיר למואב ששמה קיר וכן כתוב וארם מקיר יגלו עם ארם קירה · וזה היה למואב לפיכך אמר קיר מואב · ויונתן תרגם כרכא דמואב : עלה הבית ודיבון · עלה מואב אל הבית · והוא בית עבוד׳ אלילים · ודיבון והוא שם המשגב שהיה שם בית עבודת אלילים : הבמות · וכן היו שם במות לבד בית ע״א · וכאשר יבאו האויבים עליהם פתאום יעלו עליהם לבכי ולבכות שם לפני עבודת אלילים שלהם ולספוד ולקרוע בגדיה׳ כדי שירחם עליהם כמוש אלהיהם לפי דעתם : על נבו ועל מידבא יליל · שכבשו אותם האויבי׳ ויקרחו ראשיה׳ עליהם ויגדעו זקניה׳ · ואמר לשון גדעון על הזקן ולשון קרחה על הראש כי כן המנהג לתלוש שער הראש על צער הגדול ועל אבל לגדוע הזקן · כלומ׳ לגלח הזקן · כי הזקן המגודל הוא תפארת הפנים · ומפני האבל יסירו התפארת · וכן אמר מגלחי זקן וקרועי בגדים · ולא אמר הנה מגלחת ואמר גדועה לגנאי : בכל ראשיו קרחה · זה לבדו בא בחולם הרי״ש בלשון רבי׳ : בחוצותיו · בשוקי׳ וברחובות · ועל הגגות · כלומר בגלוי יחגרו שק ויילילו ויבכו · וכשמדבר בלשון יחיד הוא על הכלל ובלשון רבי׳ הוא על הפרט · ופי׳ יורד בבכי כאלו כל גופו יורד ונחך בבכי · והוא דרך הפלגה מרוב הבכי · ויונתן תרג׳ יורד מצווחין · מענין ארד בשיחי ואף על פי שאינו משרשו : ותזעק חשבון ואלעלה · ערי מואב · וכן יהץ והיא יהצה הנז׳ בתורה · והיא בגבול מואב לפיכך אמר עד : על כן חלוצי מואב · אותם חלוצי צבא שהיו במואב כשראו כל העם בוכים · גם הם הריעו תרועו׳ הבכי והיללה עמהם ולא שמו לבם להלחם כנג׳ אויביה׳ : נפשו ירעה לו · ירעה מענין תרוע׳ ואע״פ שאינו משרשו · ופי׳ נפש מואב ירעה בעבור עצמו כלומ׳ על הרעה שבאה לו : לבי למואב · מדבר הנביא על לשון העם שיאמר כל אחד מהם כך · ואמ׳ זעקה ללב על דרך משל מרוב המייתו ויונתן תרגם בלבהון מואבאי ימרון למערק עד צוער : בריחיה · אמר בכנוי הנקבה לפי שהמשיל מואב לעגלה שלישיה · ופירוש עגלה גדולה בת שלשה שנים כי היא הטובה · וכן היתה מואב מלאה כל טוב · כשבאה אליה הרעה · ואמר כי הנמלטים ממואב יברחו עד צוער · ואמר עגלות בתי״ו כמו בה״א · כמו ותועבת לאדם לץ · אף גילת ורנן · אל תתני פוגת לך · והדומים להם שכתבנו בספר מכלל · ויונתן תרגם עגלת תלתות רבתא : הלוחית · שם מקום גבוה · אמר כאשר יברחו ילכו הולך ובכה ויזעקו זעקת שבר הבא עליה׳ פתאום : חורוני׳ · שנים הם חורון העליון וחורון התחתון · פירוש יעוערו · כמו יעירו · וככפלה הפ״א · וי״מ שהוא הפוך כמו ירועעו מענין תרועה · ולפי דעתי׳ שהוא מענין שבר · מדברי רבותינו כמחקה המגלה ואמרה איני שותה מערערין אותה · פירוש משברין ומכין אותה עד ששותה אע״פ שביעוערו לא נכפלה בו כי אם הפ״א בלבד שניהם ענין אחד · ופירוש יעוערו ישברו עצמם בזעקם על שברם ויכו כף אל כף וכף אל ירך כמנהג הזועקי׳ הבוכי׳ : כי מי נמרים · נמרי׳ שם נהר או שם מקום בארץ מואב · ואמר משמות יהיו כיון שאין שם יושבים כאלו אין שם מים ואין שם רק ירק ועשב כי יושבי הארץ מהם נהרגו ומהם ברחו : על כן יתרה עשה · חסר מלת אשר ומשפטו אשר עשה · וכן לעם עליה אשר עליה · את הדרך ילכו בה אשר ילכו בה · בעבור זה עשה ה׳ לי · בעבור זה אשר עשה ה׳ לי · ופי׳ על כן יליל מואב ויבכה כי יתר ההמון שכבש ופקודתם הכל ישאו האויבים : על נחל הערבי׳ · ונחל הערבים · נחל סמוך לעיר מואב שהיו בו ערבים כמו ערבי נחל ומה שיוציאו מן העיר ישאו על שפת הנחל ההוא ושם יקבצו הכל ואח״כ יחלקו ביניהם השלל : ופי׳ פקודתם ממונם · נקרא הממון פקודה לפי שהאדם פקיד ונגיד עליו : ובפל הענין במלות שונות : כי

אבן עזרא

ומה יענה · כל מלאך ממלאכי גוי זה יענה כי יי׳ יסד ציון ולא יוכל מלך אשור להושע · ומה יענה שישאלו הגוים מה היה לירושלם וכן יענו המלכים לשולחיהם : משא בליל · סמוך והטעם בליל כך מהשבוע · שודד ער מואב · והנה הוא חסר בית במואב : נדמה · נכרת כמו ודמיתי אמך : קיר מואב · מדינה כמו וארם מקירי : עלה · הטעם עלה יושב · הבית שם מדינה · הבמות לע״ז : בכל ראשיו · של מואב : כל זקן גדועה · שם כמו וגבולתו חוב ובי״ת בראשיו ימשך אחר עמו כמ״ש מאל אביך : בחוצותיו · בחוצות מואב : על גגותיה · רמז למדינ׳ : ייליל · כמו ייטיב והנה העתיד בבנין הפעיל נע והם זרות : ותזעק · נפש של מואב : ברעה לו · והנכון שכל אחד יזעק ויאמר : לבי למואב · בעבור מואב : בריחיה בריחי המדינה זועקים כמו הילילי שער או בריחיה הובאו אל מצרי׳ כי משם בא מלך אשו׳ או צוער של סדום ויהי׳ עגלת שלישיה שיש לה ג׳ שנים תוא׳ צוער ויתכן היות בריחיה שם התואר כטעם בורחיה אך ברוחיה לא יתכן לאמרו כי איך יהיה פעול וי״ו לפעול עומד : יעוערו · העי״ן השני כפול והטעם כמו יעוררו והיא מלה זרה : כי · נמרי׳ · שם מקום : משמות · שם ואילו היה פועל מהכפולים תחת השי״ן חרק : על יתר׳ · שם ממון : עשה · קנה כמו עשה לי את החיל הזה : ופקדתם · מגזרת פקדון והנה הממון ישאום אל ערבי הנחל והנכון שממוכם ישאוהו על הנחל הידוע בארגם שהוא על ערבים והטעם שיוליכו ממונם למקום אחר אולי ישאר להם : כי

מנחה גדולה

ומה יענה מלאכי גוי וגו׳ · כאשר שמעו הנבואות אשר נאמרו על בואת משיח והן לא יאמינו הלא זה להם לאות ולמופת שגם הנבואות שנתנבאו על העתיד יתקיימו וביד ה׳ תקיפה לעשו׳ דין ומשפט באומות ושיסד ציון וע״כ נכתבו אלו הנבואות הנאמרו על האומות כדי שבה ייחסו עניי עמו בגלות שיהיה לבם נכון שגם הנבואות הנאמרו על ציון יתקיימו : משא מואב הנה כל ענין זה כאשר בשירי ואתו קבלתי נפש ישעיה כאומרם ז״ל בשלהי נבואה זו באומרו וזה הדבר אשר דבר מואב מאז שהוא משיבי ע״כ היתה מתחלה נבואה מואב שאחר קבלת שירי שהוא כינוס חשבון וכבו׳ ומדבא שלקח ממנו סיחון בגרות ראשונות שנשנו פסוקים אלו · או יאמר משא מואב כלומר ששמו גרם שע״ר שקראתו אמו מואב מאב דרך חוצפה וע״כ ניתן רשות לתגר בו ולשלול שלל · וזה כי בליל שדד מואב ע״י מעשה לילה שדד ער מואב וכן עתה נגזר עליו להיות נדמה כי ע״י עזותו יתרה עשה עם ישראל בלי חמלה ע״כ גם הוא ידמה בלי חמלה או יאמר כי בליל לפי שהם תחת ממשלת הע׳ שרים וידוע שליל עולה שבעים בעבור ממשלתם ולפי שהם שודדו פתאום כאלו בא עליהם לילה והכוס בשבטם בטח באין אומר השב לכן אמר ששודדו בליל : בחוצותיו חגרו שק וגו׳ זכר ג׳ מיני אנשים הא׳ הבחורי׳ המהודרים והיפים ההולכים בראש כל חוצות לובשי שם ורקמה עליהן אמר חגרו שק · הב׳ הנשים היפי׳ העומדות בבית עלו כלן לגגות הבתים להביט משם שמחת המדינה · הג׳ היושבים ברחובות קריה והם הזקנים או השופטי׳ כלם כאיש אחד כלו ייליל יורד בבכי מלשון עניי ומרודי או שבגודל הבכי כל אחד יורד לארץ : יריעו חלוצי מואב ולא לחנם לפי דאע״ג דאיהו לא חזי מזליה חזי ונפשו ירעה לו כאלו נפשו של מואב היה אומ׳ לו הרעה הגדולה אשר תבא עליו · או אולי נפשו הוא השר העליון שהוא נפשו של מואב ידעה לו כי הוא ג״כ ירד ושפל לארץ · לבי למואב בא כנותן להם עצה ואמר כי לבו אומר לו ויזעק אל מואב שיהיו בורחים אל צוער כי היא קריה חזקה ומזויינת ולכן קראה עגלה שלישיה לפי שאין

להם אלא ג׳ דרכים כדי לברוח עם מעל הלוחית והוא רואה שבבכי׳ יעלה בו מי שיעלה ולא ימלט ואם דרך חורנים שהם בב׳ דרכים גם דרך שם יזעקו זעקת שבר באופן שלא נשאר להם דרך אחד כדי לברוח שם אלא עד צוער : או יאמר ופקודתם הם כשותיהם כד״א פקודתו יקח אחר על נחל הערבים רחוק מגבול מואב ישאום להציל כי מי דימון שהיה ג״כ חוץ מגבול מואב למה לא כשאם שם הלא הוא כי מי דימון מלאו דם ואין שם בית מנוס כי שלא אשים על דימון נוספת על יתר התקופה הגבול והטעם כי שם היו הולכים לימלט וזהו כי לפליטת מואב יהי׳ שם אריה הוא חיל עז וגבור כאריה והם הנוספות להתם פלטיו וכן לשארית הנשארים באדמה ולא ימלטו לברוח כי גם להם יהיה הגור עז כמשל לאריה :

ולע"ד לדקדק לשון פלשת כולך הא מקצתם ישמחו והלא כיון שמשורש נחש וגומר אין ראוי לשמוח לא מיכה ולא מקצתה של פלש' ומהו כי משורש נחש יצא צפע שאם הוא על אחז לא הי"ל יצא בלשון עתיד אלא יצא בלשון עבר ונראה לפי שבמות עוזיהו שמלך אחז תשש כחן של ישראל וגברו פלשתים כנז' בד"ה פלשתים פשטו בערי השפלה וגו' ובעוד אחז חי אעפ"י שלא הכם היו יראים אולי ישוב ויכנס כאביו עוזיהו אמנם בשנת מות אחז שמחו פלשתים שחשבו שהי' רעותא גדולה כיון שנפטר מלך אחז ולא נכחם לא בבחרותו ולא בזקנותו ולזה' אל תשמחי פלשת כולך כי ר"ל אל תשמחי מיד ולדורות עד סוף כל הדורות וז"ש כולך כי נשבר שבט מכך ר"ל שתחשבי שנשבר שבט מכך מאחר שלא זכה אחז להכותך זו הוראה שפסקה ממשלת דוד מעל פלשתים כלם ר"ל כל הדורות ולזה ישמחו ולזה לזה ואמר אל תשמחי פלש' כולך כי נשבר שבט מכך דעו כאמנה כי משרש נחש זה חזקיה בעל הלשון שאין כחו אלא בלשונו שהוגה בו בתורה והוא ת"ח שנדמה הת"ח להיות נוקם ונוטר איבה כנחש שאם אינו נוקם ונוטר אינו ת"ח כי משרש חזקיהו שהוא נחש לפלשתים יצא צפע שהוא המשיח כמו שת"י ופריו בסוף הדורות כנז' כנחש מעופף א"כ אל תשמחו פלשת כולך ר"ל עד סוף כל הדורות כדפרשית שהרי בסוף הדורות ואחרית הימים משורש נחש יצא לעתיד צפע הוא משיח ופריו יאשיהו שהוא פריו של חזקיהו יהיה שרף מעופף כי שב אל הש"ית בכל לבבו ובימיו יהיה השקט לישראל וקראו מעופף על שם התעיף עיניך בו ואיננו כי נהרג בגזירת עירין:

ורעו בכורי דלים וגומר עיין רש"י ז"ל והרא"בע ז"ל והר"דק ז"ל ומהרי"א ז"ל בכורי דלים הצדיקים שבישראל שעתה הם הבכורים והגדולים שבדלים ירעו אז מרעה טוב והאביוני ישראל לבטח ירבצו מה שלא יהיו הם כן שהגדלים שבהם שהם כמו השרשים ברעב ימותו ושאר בני אדם מהם יהרגום בחרב וזהו והמתי ברעב שרשך רמז לגדולים או יהיה רמז לאבות (כדרש"י ז"ל) שהם שורשם ושאריתם לבנים שישארו אחריה' והנבואה הזאת מתייחסת היא לספורי חזקיהו והצלחותיו לכך באה בתוך ספוריו ולא קדמה אליהם ע"כ: **ולע"ד** ורעו בכורי דלים דברים כפשוטן שאפי' הדלים שבישראל בימי חזקיהו יהיה להם צאן מרובות עד שירעו הבכורות שלהם מרעה וכן האביונים ירבצו לבטח באופן שיהיה להם צאן ומרעה טוב לרעות ובטוח ופלשת בהפך בשני הענינים ברעב ובחרב או בכורי דלים על בני אדם בכורי שהוא דבר בלתי מצוי אמר כי ימצאו בנים בכורות רבים לדלים:

הילילי שער וגו' עיין רש"י ז"ל והרא"בע והר"דק ומהרי"א ז"ל שער על הזקנים אשר בשער מנהיגי העיר וגם המון העם זעקי עיר כי מצפון וגו' על חזקיהו שהוא בצפון לפלשת כדרש"י ז"ל והר"דק: בודד לשון שיקור כמו בדיך מתים יחרישו לו' שהמועדים שייעד חזקיהו להם לעלות להלחם עם פלשת לא יחל דברו ואין בודד כמו בודה שאינו משקר במועדיו ע"כ: **ולע"ד** במ"ש הילילי שער בלשון יחיד כוון לומר שהשער היחידי שיבוא בו האויב תחילה העיר המיוחדת הסמוכה לספר שעליה עלה להלחם תחילה ולכן אמר על תחילה השער ההוא שייליל כיון שפוגע בו תחילה וכן הצעיר הנלחם בה תחילה כי יכה הכפתור וירעשו הספים שאר כל ערי פלשת נמוגו לקול יללתה של העיר והשער ההוא ומ"ש ואין בודד וגומר יתבאר מקושר עם הפסוק הבא בס"ד עיין שם:

ומה יענה מלאכי גוי וגומר עיין רש"י ז"ל והרא"בע והר"דק ז"ל ומהרי"א ז"ל ומה יענה על מלאכי סנחריב כמו הבשקה והשאר ששלחו להפחיד את ירושלם בדבריהם מה יענו אל אדוניהם אלא שה' יסד ציון ובה יחסו עניי עמו והנכון שאמר זה על מלאכי מעלה כי יש לכל עם ועם מלאך ושר מליץ על אומתו כמו שאמר שר מלכות יון שר מלכות פרס והם מליצים טובה על ארצותם לגויהם ואמר הנביא שאעפ"י שיענו טוב על פלשת לא יועיל להם כי יפקוד ה' על צבא המרום ועל מלכי האדמה והוא או' ומה יענה מלאכי הגוי ר"ל המלאך ממש של הגוי הנז' ופלשת מה יענה מה ישפיע כמו אני אענה את השמי' והם יענו את הארץ פי' מה יענה או מה ישפיע באומתו פלשת כיון שה' יסד ציון וכאשר דבר מלך שלטון מי יאמר לו מה תעשה ע"כ: **ולע"ד** לפי שאמר בפסוק הקודם כי מצפון עשן בא ופי' הרא"בע ז"ל על סנחריב או נבוכד נצר שיבא לפלש' מצפון תפתח הרעה ולא יוכל לשלוט בירושלם כשישאלו אל מלאכי גוי אשר בא מצפון ויאמרו להם מה זה שאין אתם הולכים במלאכות אדוניכם אל ירושלם הנה הם יענו תשובה נכחה ויאמרו כי ה' יסד ציון ומי יוכל ללכת אליה שעשאה לעיר מקלט ומחסה לעניי עמו: ואפשר עוד מקושר עם פסוק הקודם שאמר כי מצפון עשן בא שאמר כן על מלך אשור כנ"זל וקראו עשן לשתי בחינות אחת בבחינת ישראל שכעשן נחשב להם והשנית לצורך פלשת כי אפי' שהוא כעשן נמלח ונהלא עכ"ז יכבוש אותם וזה העשן הנז' אין בודד במועדיו ר"ל איננו מתבודד ועדיו ומועדיו של השרף המעופף הנ"זל בתחילת הענין שפי' על חזקיהו שיכלה ויכניע פלשת באופן שהעשן הזה אין בודד ומתבדד במועדיו וכשישאלו למלאכי גוי הבא מצפון שהוא העשן הנז' כשישאלום למלאכים מה זה שהעשן הזה של אדוניכם איננו בודד שם במועדיו של חזקיהו מה יענה לשואלו דבר אמר כי ה' יסד ציון וגו' ולא יכנס שם עשן כי לא יגור רע אתו:

משא מואב וגו' ילמדנו כי בליל שודד מואב שתי לילות שזינו עם אביה' והלא נתכוונו לשם שמים אלא שסכרו את בלעם לקלל את ישראל וכתיב לינו פה הלילה ולפי שעשה מצוה אחת בעולם הזה שקבל למלאכים בלילה ומצות אפה ויאכלו כתוב אל תצר את מואב **ולע"ד** לדקדק מה ראו חז"ל לדרוש זה הענין לומר שתי לילות וגו' ועוד יקשה דאם היה בשביל שתי לילות שזינו עם אביה' כדקס"ד הלילה אחת לבד למואב והשנית לעמון דבשלמא למסקנא דקאמר משום שסכרו וגו' וכתיב לינו וגו' ניחא כי שתי לינות תלינן לילה אחת לשלוחים ראשונים ולינה שנית אל השלוחים השניים א"כ היה לו לסתור הקס"ד מהכרח קושיא זו ונבין ג"כ מעיקרא מאי סבר לומר שתי לילות שזינו ועוד מאי קאמר ולפי שעשה מצוה אחת וגו' מה שייכות יש בזה עם הקוד' ומה לנו בידיעת ענין זה: ונראה שהוקשה להם בפסוק או' שני פעמים בליל בליל כי היה לו לכלול אותם בליל אחת ולומר בליל שודד מואב וקיר מואב נדמה והיה מקצר גם הוקשה להם הענין מצד עצמו למה שודד בליל ולא ביו' לכך דרשו שבאו שני פעמי' בליל לרמוז אל שני הלילות שזינו שתי בנות לוט עם אביהם וכנגדם ושודד מואב ג"כ בשתי לילות האחת שודד עיר מואב והשנית קיר מואב ונענש מואב על שתיהן לזה הקס"ד לפי שהבכירה אמם של מואביים היא היא שנתנה עצה לצעירה על הזנות הזה ולכך נענשה הבכירה בשתי הלילות לזה הקס"ד ולכך לא הכרית ביטול סברא זו אלא מצד קושית והלא לשם שמים נתכוונו ואפי' שהיא עבירה הכוונה עיקר לכך אמר כי סיבה שתי לילות שו הנזכרות כאן בליל בליל הן הלילות שהלינו השלוחים אצל בלעם ויהיה העונש על שלנו ונתעכבו שתי לילות לכך שודד מואב בשתי לילות והוקשה לו לכל הפירושים דכיון שהלכים אורחים לנו לילה אחת היה ראוי להגון על לילה משתי לילות אלו ובפרט לזה הפי' שהפורענות בא על לינו פה וכו' תבא לינת המלאכים אצל לוט לילה אחת ותכפר על לינה אחת של לינו פה וא"כ איך שודד מואב בשני לילות כאמור בכפל בליל בליל לז"א ולפי שעשה מצוה אחת בעולם הזה שקבל מלאכים בלילה דכתיב ומצות אפה ויאכלו הנה שכרו אתו שכתוב בו אל תצר את מואב לעומת זה לא נשא' לו זכות זה להגן על מואב לבטל ממנו שדוד זה של לילה אחת אלא אחת שודד מואב בליל בליל כנגד שתי לילות של לינו: ובדבריהם ז"ל אבין עוד בכתוב דקדוק א' והוא אומרו בליל סמוך והי' ראוי להיו' מוכרת כמו שאז' בסמוך בדברי הרא"בע ז"ל שפירש כאילו אמר בליל כך וכך מהשבוע ע"כ ויקשה שהעיקר חסר: ויקשה ג"כ או' שודד דמ'עלה הכל בלשון עבר והיה לו להיותו בלשון עתי' ובדברי חז"ל יובן או' בליל בליל שודד מואב לרמוז אל השתי לילות של לינו פה הלילה שחייבו השדוד הזה בעונש' וז"ש בליל סמוך לרמוז אל ליל של לינו פה שעשו זקני מואב ולנו שתי לילות בלעם שהם חייבו אלו השדידו' של מואב בשתי לילות: ולכך בא בלשון עבר שודד נדמה כי מעת שהאדם חוטא מאז מתחייב הוא בפורענות עוד אפשר במ"ש ולפי שעשה מצוה אחת וגומר שהוקשה לו דכיון שאתה בא למדוד למואב מידה כנגד מידה בשתי לילות כנגד שתי לילות כך היה ראוי למדוד לו שהיה הפורענות הזה של מואב ע"י ישראל כמו שרצה הוא להרע לישראל כך ירעו לו ובשתי לילות והיה הכוון בעלם בזמן ובמקרים לז"א כי לפי שהם עשו מצוה אחת בעולם הזה לקבל המלאכים לזה הי' אל תצר את מואב לכך לא נעשה מידה כנגד מידה אלא בזמן לבד בשתי הלילות ומ"ש בעולם הזה רחוק הדבר לומר שלא עשה לוט בכל עולמו כי אם מצוה אחת לבד ולזה אמר ולפי שעשה מצוה אחת בעולם הזה שקבל וגו' שהרי מצינו שהיה מכניס אורחים כמ"ש חז"ל שאשתו נענשה לפי שהיא קבה בהם וכשמביא אורחין והיתה מחזרת בשכניה לשאול מלח כדי להודיע שבאו אליה אורחין ויתקוטטו עם בעלה לוט אלא או' שעשה מצוה אחת בעולם הזה שזאת המצוה עשה כתקנה למסור נפשו ונפש בנותיו על האורחין כנז' בפר' ולכך עמדה לו זאת המצוה · והנכון יותר כי לפי האמת אין זו מצוה כי המלאכי' לא היו אוכלים אלא נראים כאוכלים לבד לז"א ולפי שעשה מצוה אחת בעולם הזה ר"ל כיון שהמלאכים נתלבשו בלבוש אנשים בירידתן לעולם הזה אעפ"י שבעולם העליון רוחניי' הם ולא אוכלים עכ"ז מצוה עשה עמהם בעה"ז דכתיב ומצות אפה ויאכלו נראין כאוכלי' ואע"פ שלא הכלו ראוי להנצל בזכותה כיון שהיא בעה"ז הרי נראו כאוכלי' ולוט כוונתו לשמים היא ולהדם' ולפי שהם מלאכים לא יכסיד ולא יתם לריק כחו ועיין רש"י ז"ל והרא"בע ז"ל והר"דק ז"ל ומהרי"א ז"ל לפי שהיתה חרבן מואב בפתע פתאם לכן אמר בליל שודד קיר כמו בן לילה היה ובן לילה אבד ולפי שער וקיר שהיו שני ערים גדולות ובצורות שהיה מואב כולו נשען עליהן לכן אמר כי בו בליל שודד ער מואב באותו הלילה ובאותה שעה נדמה ונכרת מואב נכרת ויבזות לבו בקרבו לפי שהיה נשען על ער וכן בליל שודד קיר מואב באותה הליל' נכרת לבו ובזה מובן הסמיכו' של בליל ע"כ וכן עיופתי: עוד פי' מהרי"א נדמה לשון שתוק מאשים אותו על שלא התחזק עם גבוריו להלחם בעד עריו כי בליל שודד מואב נדמה נשתתק ולא יצאו להלחם עם אויביהם מעל חומותיהם אבל כל אחד מהם עלה הבית ר"ל שהיה עולה לביתו להטמן שם ולבכות וכן היו עולים לדיבון שהוא מקום הבמות לבכות שם על נבו ועל מידבא ולקרוח ראשם וזקנם לא להלחם והוא ע"ד מה שנ' במשא גיא חזיון כי עלית כולך לגגות כמו שאפרש שם בס"ד ע"כ ולפי' מדוקדק שאמר פעמים נדמה לו' שמעשיו המוהי' כי בליל שודד ער מואב נדמה ישב ואמה והוסיף עוד תימ' שגם בליל שודד קיר מואב נדמה שנית ולא נתעורר להתחזק להלחם בעד עריו לא בראשונה ולא בשנית:

ולע"ד לפי שכאשר תבא המלחמה על עיר אחת מעת באה נדמית העיר ולהבריית רוחה בקרבה מהפחד ואח"כ כשישדדוה יגמר הענין לכך אמר כי שבר מואב פתאם יבא אידם כי בליל שודד ער מואב אז בעת השדידה נדמה ולא קודם כשאר המלחמות שהרי פתאם בא אידם וכן בעת שודד קיר נדמה ולא קוד' כי פתא' יבא איד מואב ואמר בליל בליל שכל עיר מהנז' שודדה בלילה א' שלא כדע' המפרשי' שבלילה אחת שודדו שתיהן כנ' בשו ער וקיר יחדיו והמתרגם שתרגם נדמה הראשון דמיכין והשני רדימין עם היות הכל תיבת נדמה הטעם לפי שבפעם הראשונה שהיו בהשקט ובנחת כששודד ער מואב ונדמה תרגם דמיכין וכששנה הפורענות שנית ושודד קיר מואב נדמה עוד דוממות נוסף על הראשון א"כ יהיה דמיכה על דמיכה ויכנס בסוג תרדמה ולכך תרגם נדמה השני רדימין לשון תרדמה:

עלה הבית גו' עיין רש"י ז"ל והרא"בע ז"ל והרד"ק וכן מהרי"א ז"ל · וכל זקן גרוע' ר"ל חסירה מהשער ע"י מריט' כי זה היה להם גרעון גדול לפי שהיה גדול הזקן הפאר ע"כ: ולשון גרוע' ברי"ש ולא בדלי"ת ככתוב בספרים כי טעות הוא וכן בכתר ברי"ש:

ולע"ד אמר כי מואב ימל' יבואו בדודיו ותכפוהו אבליו שהרי עלה מואב הבי' ולדיבון הבמות לבכי על ער וקיר ששודדו ושם נתבשרו עוד מאבדן נבו ומדב' וז"ש על נבו ועל מדבא מואב ייליל מחדש וז"ש על נבו בלי וי"ו והתוספ' כי שם בבית ע"ז ודיבון נתחדש להם בשורה רעה זו של נבו ומדבא ואגב ער וקיר על נבו ועל מדבא ייליל באופן שמואב נתמלאו ראשיו כלם קרחה וכל זקן גרועה:

בחוצותיו חגרו שק גו' עיין רש"י ז"ל והרא"בע ז"ל והרד"ק ומהרי"א ז"ל בחוצותיו על מואב גגותיה וברחובותיה שהיא הנז' למעלה עלה הבית ירד בבכי כי לא עלה כא להלחם אלא לבכות לבד ע"כ · **ולע"ד** לפרש יורד בבכי לשון ירידה והכוונה שבתחילה היללה עולה היא בהרמת קול כשופר ואח"כ יורד מואב הנז' בבכי ייליל יורד וממיך קולו בבכי ופשוטו מן אריד בשיחי ואהימה כנז"ל במפרשים:

ותזעק חשבון גו' עיין רש"י ז"ל וכן הרא"בע ז"ל והרד"ק ז"ל וכן מהרי"א ז"ל ופי' נפשו ירעה לו כשני הפי' להרא"בע והוסיף במ"ש ותזעק חשבון ואלעלה כל אחת ואחת זעקה והגיעה זעקתה עד יהץ והיא עיר רחוקה ונשמע' לשם קול זעקתם ע"כ: **ולע"ד** ותזעק חשבון לבדה זעקה תחילה ואחר כך נצטרפה עמה אלעל' וז"ש ותזעק בלשון יחיד ואחר שנצטרפו יחדיו חשבון ואלעלה בזעקה אז עד יהץ נשמע קולם יחדיו ונמשך מזה שנדמו גבוריה וחלוצי מואב לא גבה לבם להרים יד למלחמה לקול זעקתם של חשבון ואלעלה רפו כל ידים וכל ברכים תלכנ' מים וז"ש על כן חלוצי מואב יריעו ולא נלחמו כאלו נפשו של מואב ירעה והרעה לו כי הוא גרם בזעקתו רפיון ידי הגבורים והביא הרעה עליו וירעה מלשון רעה או יהיה מאמר על כן חלוצי מואב יריעו נמשך לסוף הפ' שאמר נפשו ירעה לו ואין מי שינוד לו ויריעו להיות נחלה על שבר מואב ולעומת זה אמר הנביא לבי למואב יזעק כיון שאין לו אוהב ולא שכן קרוב שיריע עליו אלא הוא נפשו ירעה לו:

לבי למואב יזעק גו' עיין רש"י ז"ל וכן מהרי"א ז"ל ועיין הרא"בע ז"ל והרד"ק ז"ל:

כי מי נמרים וגו' עיין רש"י ז"ל והרא"בע וכן הרד"ק ז"ל ומהרי"א ז"ל מי נמרים נהר גדול יחרב ויבש וזהו משמות יהיו ונמשך מזה כי יבש חציר כלה דשא ירק לא היה וזהו היה עזר לרעתם כי גדלה עוד עד כאן: **ולע"ד** לדקדק לשון כי יבש חציר שאין זה מתיבת טעם למ"ש משמות יהיו ואבין אומרו יהיו בלשון עתיד וכי יבש חציר גו' הכל בלשון עבר:

ונראה שמקלל את מי נמרים ואו' אבא ה' מי נמרים משמות יהיו יבשו ויחרבו כיון שלא הועילו כי יבש חציר כלה דשא ירק לא היה כי יבש חציר גו' כ"ט למ"ש משמו' יהיו בלשון עתיד כיון שלא הועיל תקולל קללתו ואמר משמו' בלשון רבים על המים ומפני שהנהר הזה מתחלקים מימיו להשקות מקומות רבים לכך אמר משמות יהיו ולהיו' הנביא מליץ הלצתו ומשתף נבואתו אל השמות כי בדיק שמות לכך אמר כי מי נמרים כיון שנקראו נמרים מורה שימירו את כבוד ומשמו' יהיו או לשון מרי שיכזבו מימיו ויהיו משמו' וז"ש כי מי נמרי' מור' שמם שמשמו' יהיו:

על כן יתרה גו' עיין רש"י ז"ל והרא"בע ז"ל והרד"ק ז"ל ומהרי"א ז"ל פי' תיבת עשה כמו עשו דדי בתוליהן · אשר עושיתי בסתר שפירושו ענין שחיטה וכתישה יאמר על יתרה של מואב והוא כנוי לשרים ולשרידים שבהם עשה ר"ל רמס וכתש האויב ופקודתם שהם הפקידים והסגנים שבהם על נחל הערבים ישאום ר"ל שיהרגו אותם וישפכו דמם כנז"ל ובמ"ש מיד כי מי דימון מלאו דם וכאילו אמר שמפני מי נמרים שיבשו ונשמו היו באים המואבים על נחל הערבים לבקש מים ושם היו הורגים אותם ומשליכים אותם בנחל וזהו ופקודתם על נחל הערבים ישאום: **ולע"ד** לפי שהזכיר האבל הכבד ומספד תמרורים אשר עשה מואב יותר מדאי ויותר מכשיעור עלה הבית גו' בכל ראשיו קרחה גו' והמושב שק ואפר יוצע גו' כמ"ש בחוצותיו גו' והצעקה גדולה ותזעק גו' ונתן סיבה לכל זה הבכי ואבל כבד כי דרך חורונים זעקת שבר יעוררו כי מי נמרי' משמות יהיו מאין יושב ואין בל חציר וירק כי הכל יבש ולזאת השממה שיהיה בין שיהי' הדברים כפשטן או יהיה חציר וירק דשא משל אל הגבורים כנז"ל בדרש"י על זה הוא או' שעל כן יתרה עשה ר"ל על כן הספד יתרה וזעקה ואבל כבד ופקודת' היינו שבאים פקודת כל אדם לפקוד אותם כמנהג האבלים טעם פקודה הוא כי מזליהו קא חזי שעל נחל הערבים ישאום גילו' דהיינו נהרות בבל שהוא נחל הערבים ושם כלהו איתנהו ביה חרב ורעב והוכיח איך יתרה עשה ומביא ראיה דהא הקיפה הזעקה את גבול מואב אין זה אלא כי מי דימון מלאו דם גו' ולא די זה אלא אשית עוד על מי דימון נוספות ועל כן בוכה יותר מדאי ועל זה הגדיל הספדו וזה מסכי' למה שאחז"ל המתקשה על מתו יותר מדאי על מת אחר הוא מספיד ובוכה:

כי הקיפה הזעקה גו' עיין רש"י ז"ל והרא"בע ז"ל והרד"ק ז"ל ומהרי"א ז"ל עד אגלים יללת' שהיה סוף הגבול שמה מצד אחד וגם כן עד באר אלי' יללתה שמצד א' היה סוף הגבול באר אלים ע"כ · ולדבריו מדוקדק לשון כי הקיפה הזעק' גו' לשון הקף מורה סביב גמור משני הקצוות:

כי מי דימון וגו' עיין רש"י ז"ל והרא"בע ז"ל והרד"ק ז"ל ומהרי"א ז"ל הביא כדרש"י ז"ל כי מי דימון מלאו דם כי אשית על שם דימון המורה לשון דם אשית עליו נוספות דם שיסכימו עם השם של דימון וכן ישית אריה לפליטת מואב ולשארית אדמהו גם הביא אריה על נ"כ כדרש"י והמתרגם ע"כ: **ולע"ד** כי אשית עוד על הנז' מדימון שימלא' דם הנה אשית על דימון נוספות על צרת דימון הנז' והנוספות הן האחד לפליט' מואב אריה וחיות רעות יכלו לפלט' מואב הפלטי' שיברחו ממנו ואשר ילכו בגולה והם שארית מואב שלא הכום על מי דימון הנה אדמה תכל' בהם והם ארץ אויביה' משנוי האויר שלא כיסו בה ככתו' ואכלה אתכ' ארץ אויביכ' כמו שכתב החזקוני ז"ל כי שנוי טבע האויר תכל' בגרים כליון חרוץ נמצא שתים רעות אלה נוספות על הרוג דימון שלוח חיות ואריה והאדמה מכלה בהם ולפי זה אין כאן כפל ענין במילות שונות ובזה מדוקדק מ"ש לפליטת מואב מה שלא אמר כן לשארית מואב והטעם כי פליטת מואב הם אשר נפלטו מהאויבים וחזרו למואב ארצם כי תרבה עליהם חית השדה ולשארית עם מואב כ"א אבל לא נשארו במואב כי אם גלו עם סנחריב ולאותו שארי' אדמה תכל' בו ותהיה ארץ אוכל' יושביה מקרוב באו: **ואברהם** בני י"צו פי' כי מי דימון מלאו דם שפי' דימון הוא מלשון דם אמנ' כי אשית על דימון נוספת כלו' מלבד פי' דם כשאוסיף לפרש בו פירושים נוספים יהיה דימון מלשון אדמה ויהיה פי' דימון מלשון דם נגד פליטת מואב יכם אריה ביער וישפוך דמם כמים ומה שאמרתי כי אשית פי' נוסף מלשון אדמה נגד שארית מואב אשר ברחו ונמלטו מיד אריה האדמה כלו' האדמה עצמה תכלה אותם שתהיה ארץ אוכלת יושביה ואחד מהם לא יהיה נותר עד כאן:

שלחו

כִּי־הִקִּיפָה הַזְּעָקָה אֶת־גְּבוּל מוֹאָב
עַד־אֶגְלַיִם יִלְלָתָהּ וּבְאֵר אֵילִים
יִלְלָתָהּ׃ כִּי מֵי דִימוֹן מָלְאוּ דָם כִּי־
אָשִׁית עַל־דִּימוֹן נוֹסָפוֹת לִפְלֵיטַת
מוֹאָב אַרְיֵה וְלִשְׁאֵרִית אֲדָמָה׃
א שִׁלְחוּ־כַר מֹשֵׁל־אֶרֶץ מִסֶּלַע מִדְבָּרָה
אֶל־הַר בַּת־צִיּוֹן׃ וְהָיָה כְעוֹף־נוֹדֵד
קֵן מְשֻׁלָּח תִּהְיֶינָה בְּנוֹת מוֹאָב
מַעְבָּרֹת לְאַרְנוֹן׃ הָבִיאוּ עֵצָה עֲשׂוּ
פְלִילָה שִׁיתִי כַלַּיִל צִלֵּךְ בְּתוֹךְ צָהֳרָיִם
סַתְּרִי נִדָּחִים נֹדֵד אַל־תְּגַלִּי׃ יָגוּרוּ
בָךְ נִדָּחַי מוֹאָב הֱוִי־סֵתֶר לָמוֹ מִפְּנֵי
שׁוֹדֵד כִּי־אָפֵס הַמֵּץ כָּלָה שֹׁד תַּמּוּ
רֹמֵס מִן־הָאָרֶץ׃
ה וְהוּכַן בַּחֶסֶד כִּסֵּא וְיָשַׁב עָלָיו בֶּאֱמֶת
בְּאֹהֶל דָּוִד שֹׁפֵט וְדֹרֵשׁ מִשְׁפָּט וּמְהִר
צֶדֶק׃ שָׁמַעְנוּ גְאוֹן־מוֹאָב גֵּא מְאֹד
גַּאֲוָתוֹ וּגְאוֹנוֹ וְעֶבְרָתוֹ לֹא־כֵן בַּדָּיו׃
לָכֵן יְיֵלִיל מוֹאָב לְמוֹאָב כֻּלֹּה
יְיֵלִיל לַאֲשִׁישֵׁי קִיר־חֲרֶשֶׂת תֶּהְגּוּ
אַךְ־נְכָאִים׃ כִּי שַׁדְמוֹת חֶשְׁבּוֹן
אֻמְלַל גֶּפֶן שִׂבְמָה בַּעֲלֵי גוֹיִם הָלְמוּ
שרוקיה

אֲרֵי אַקִּיפַת צְוָחְתָא יַת תְּחוּם מוֹאָב עַד אֶגְלַיִם מְיַלְלִין וּבְאֵר אֵילִים מְצַוְחִין׃ אֲרֵי מֵי דִימוֹן אִתְמְלִיאוּ דַם קְטוֹלִין אֲרֵי אֲמַנֵּי עַל דִּימוֹן כְּנִישַׁת מַשְׁרְיָין לְשֵׁיזָבַת מוֹאָב מֶלֶךְ בְּמַשְׁרְיָתֵיהּ יִסַּק וּלְמֵיבַז שְׁאָרָא דְאַרְעֲהוֹן׃ יְהוֹן מַסְּקֵי מִסִּין לִמְשִׁיחָא דְיִשְׂרָאֵל דְּיִתְקוֹף עַל דַּהֲווֹ כְּמַדְבְּרָא טוּר כְּנִשְׁתָּא דְצִיּוֹן׃ וִיהֵי כְּעוֹפָא דְאַפְרְחוּהִי מִקִּנֵּיהּ וִיטַלְטֵל יְהִפְּכָן וִיהֶוְיָן בְּנַת מוֹאָב מְגִיזִין לְהוֹן לְאַרְנוֹן׃ אִתְמְלִיכוּ מְלָךְ עִבִידוּ עֵצָה שַׁוִּיאוּ כְּלֵילְיָא טוּלִיךְ בִּימָמָא כְּגוֹ טִיהֲרָא טַמְרִי מְטַלְטְלַיָּא וּמְבַדְּרַיָּא לָא תְקָרְבוּן׃ יִתִיתְבוּן בִּיךְ מְטַלְטְלֵי מוֹאָב הֱוִי סִתְרָא לְהוֹן מִן קֳדָם בָּזוֹזִין אֲרֵי סַף מְעִיקָא אִשְׁתְּצֵי בָזָזָא סָפוּ כָּל דַּהֲווֹ דָיְישִׁין מִן אַרְעָא׃ בְּכֵן מְשִׁיחָא דְיִשְׂרָאֵל יִתַּקַּן בְּטוּב כּוּרְסוֹהִי וְיָתִיב עֲלוֹהִי בִּקְשׁוֹט בְּקִרְתָּא דְדָוִד דָּאִין וְתָבַע דִּין וְעָבֵד קְשׁוֹט׃ שְׁמַעְנָא רַבְרְבֵי מוֹאָב דְּמִתְגָּאַן לַחֲדָא יְקָרֵיהוֹן וּמַפַּנְקֵיהוֹן וְגֵיוָתָנוּתְהוֹן לָקֳבֵיל פּוּרְעָנוּתְהוֹן לָא שָׁוֵי לְהוֹן׃ בְּכֵן מְיַלְלִין מוֹאֲבָאֵי עַל מוֹאֲבָאֵי כּוּלְּהוֹן מְצַוְחִין וּמְיַלְלִין עַל אֱנָשׁ כְּרַךְ תּוּקְפְהוֹן דְּהָוֹן יִמְרוּן כְּרַם כְּבִישִׁין׃ אֲרֵי אִתְבְּזִיזָא מַשְׁרְיַת חֶשְׁבּוֹן אִתְקַטְלָא סִיעַת שִׂבְמָה מַלְכֵי עַמְמַיָּא קְטִילוּ שִׁלְטוֹנֵיהוֹן

מרכורה ה' ג' קמץ וב' פתחין וסימן והיו תצאתיו מדברה · לך שוב לדרכך מדברה · שלחו כר מושל ארץ · ארץ ולמזרח ישב דר"ה · ומן הגדי נבדלו אל דויד · ג' בתראי קמצים : ודרש ג' חס' וסי' ודרש אל המתים · שפט ודרש משפט · שחר טוב יבקש רצון :

רש"י

אגלים ובאר אלים · מקומות הם בגבול מואב : יללתה · של מואב : ובאר אלים כמו ולבאר אלים : דימון מי שם הנהר · מלאו דם · כשם הנהר : כי אשית על דימון נוספו' · דם שמו ודם חללים אוסיף עליו למלאתו ויונתן תרגם נוספות כניפת משריין מחנות הנוספות יחד והוא לשון ספו שנה על שנה ספות הרוה · לפליטת מואב אריה · פליטה שישאיר סנחריב יבא נבוכד נצר בעתו וישחיתם והוא נקרא אריה כענין שנאמר עלה אריה מסובכו : ולשארית · ישראל : אדמה · אדמתכם : שלחו כר מושל ארץ · אל תתגאו בגאותכ' הלא ידעת שמושל ארץ שלכם מישע מלך מואב במלכים היה נוקד והשיב למלך ישראל מאה אלף כרים שלח אותו כר המושל שלכם מסלע מדברה אל הר בת ציון : כעוף נודד · מקינו : קן משולח · כאפרוחים משולחים מקינם שהולכים מטולטלי' כן תהיינ' בנות מואב למעברות ארנון : עשי פלילה · הוא לשון ויכוח משפט לבחר לך את הטוב כמו משפ' נבחר' לנו דשר"ייכמנ' בלע"ז : שיתי כליל צלך · שיתי לך צל בצהרים שיחשיך עליה בלילה להסתר בו מפני אויביך : סתרי נדחי' · אם יברחו עוד נדחי עמי דרך עליכם בימי נבוכד נצר אל תסגירום אלא תסתירום : יגורו בך נדחי · בני ישראל הבורחים : הוי סתר למו · כיגס את תדעי נפש הנודדי' מה היא צרת' : כי אפס המץ · המץ שלך עסרך וכבודך שהיה לך על ידי נאנך ובקרך שאת מוצלת מהם חלב ותמאה : כלה שד · לשון שדים המספיקין חלב כמו ושד מלכים תינקי : תמו רומס · הבהמות שלך הרומסות בארצך : והוכן בחסד כסא · כשיב' עליך השבר הזה אז יכון כסא דוד ויגדל שבאותו הפרק יפול סנחריב על ידי חזקיהו ויהיה נכון כסאו בחסד שיעש' כמו שמצינו שהיה גומל חסד שנאמר בדברי הימים כי חזקיהו מלך יהודה הרים לקהל אלף פרים ושבעת אלפי צאן : וישב עליו שופט ודורש משפט ומהיר צדק · תרגם יונתן ועביד קשוט : גא מאד · נתגאה מאד : גאותו וגאונו · שלא כדין הוא כי עיקר גידולי בדיו על ידי ממזרות וניאוף הבנות מאביהן : עברתו · עיבורו הריון שלו · דבר אחר עברתו חמתו ששמר לישראל : לא כן · גבריו עשו שהיו כפויי טובה : ייליל מואב למואב : על מואב לאשישי קיר חרשת : על חומות קיר חרשת : תהגו אך נכאים · שברים : תהגו תקוננו : אשישי · כמו נפלו אשיותיה : שדמות · שדות תבואה : גפן שבמה יש ללמד שחשבון היתה מקום שדות ושבמה מקום כרמים ואם תאמר כל אלה ערי עבר הירדן הם וישראל לקחום מיד סיחון ואימתי חזרו ליד מואב כשהגלה סנחריב לראובני ולגדי באו המואבים הסמוכים להם וישבו בהם : אומלל חרב : שרוקיה

אבן עזרא

כי · עד · מושך אחר וכן ועד באר אלים : כי · מלאו דם · חללי מואב : נוספות · הטעם רעות נוספת וכן עשיר יענה עזות והטעם מלות : כי אשית · מושך גם אחר וכן הוא כי אשית לפליטת מואב אריה והוא מלך אשור : שלחו כר · מין ממיני הגמל שירוץ מגזרת הכרי והרצים · יש אומרים כי מושל ארץ יתואר הכר בעבור שפסיעתו בארץ גדולה מכל פסע והנכון להיות כר סמוך כי לא ימצא רק אצל המושלים : והיה · מואב כעוף נודד : בנות מואב · הם הכפרים כמו וילכדו בנותיה : הביאי · דברי הנביא למואב קודם שתבא לך זאת הצרה הביאי לנפשך עצה : פלילה · שם על משקל אכילה מגזרת פלילים : צלך · שתסתירי ישר' בברחם אליך נדחי' ממקומם נודד אליך אל תגלי · יגורו · נדחי · דברי הנביא או השם בעבור כבוד ישראל : מפני שודד · שסדד שומרון והוא מלך אשור : כי · עוד יבוא עת שיאבוד זה הגונש ויכלה השוד : המץ · תאר השם והוא יוצא למען תמוצו כמותו : תמו · מחנות רומס · הוא מלך אשור : והוכן בעבור החסד כסא המלוכה : באהל דוד · היא ירושלם : שופט · זה חזקיהו : ומהיר צדק · תאר השם מגזרו' מהרה : שמענו · ידבר הנביא על לשון ישראל או הגוים : גא · חסר ה"א והיא מלה זרה : לא כן בדיו · לא יהיה כן בכיו כמו ותעש בדים ויש אומרים מחשבותיו ולא כן כמו כן בנות צלפחד ובדיו כמו בדיך מתים יחרישו : לכן · לאשישי · יש אומרים ליסודי והטעם שיהגו והם נכאים כאשר יספרו מעלת אשישי קיר חרשת וכן בתרגו' ארמית ואושיא יחיטו והנכון בעיני שהוא כמו אשישי ענבי' והעד גפן שבמה והטעם שתהגו ואתם נכאים כאשר תזכרו ימי השמחה הפך הילל׳ : כי שדמות · כמו ומשדמות עמורה כמו גפנים : אמלל · כל אחד : בעלי גוים · כמו אדני יוסף כסף ישיב לבעליו והם מלכי אשור : הלמו.

רד"ק

כי הקיפה בכל גבול מואב · סביב יזעקו וייליל · וכן עד אגלים ובאר אלים · וכן ערי מואב על הגבול או סמוכות לגבול : כי מי דימון · דימון שם נהר בערי מואב · ואמר כי מדם החללים מלאו מי הנהר דם : כי אשית · מאמר האל אמר אשית על דימון : נוספו' · שיהיה הדם נוסף עלי הנהר · ופירוש נוספו' כלשון נקבו' תעלות או גלות מדם נוספו' על המים שילכו מזה ומזה לכה פלגי' יבלי דם : לפלטת מואב אריה · הפלטים מן האויבים יבא להם אריה שימיתם : ולשארית אדמ"ה · כפל ענין במלת שונות : אדמה · אדמת מואב · ויש מפרשי' אריה נבוכד נצר שהי' נמשל לארי' כמו שאמר עלה אריה מסבכו · רוצה לומר כי זה החרב' הראשון הוא שיחריב' סנחריב מלך אשור ומה שישאר מהם יחריב' נבוכד נצר · וכן תרגם יונתן מלך במשרייתי' יסק : שלחו כר · כתוב במלכים ומישע מלך מוא' היה נוקד והשיב למלך ישראל מאה אלף כרים ומאה אלף אלים צמר · ויהי במות אחאב ויפשע מלך מואב במלך ישראל לפיכך אמר הנבי' שלחו כר כלומר אותן כרי' ואלי' שהיית שולחי' למלך ישרא' למס ומרדת' בו היה לכם לשלוח אותו מס ולא באה שיב' זאת הרע' אם תעשון כן · ואמר מסלע מדבר' שהי' עיר ראש מלכו' מואב · ואת' על הר בת ציון שהי' ראש ממלכו' ישראל · ואחר שלא היה מלך בשמרון היה להם לשלוח לציון אל מלך יהודה · ואפשר שהיה פי' שלחו לעתיד כלומר עתה שתשפל מלכותם שיחריב אתכם מלך אשור וסרה גאותכם תשלחו המס שהייתם שולחים מתחילה למלך ישראל תשלחו עתה אל הר בת ציון לחזקיהו מלך יהודה שיהיה מלך צדיק וחזק במלכותו ותכנעו לפניו ותעלו לו מס : והיה כעוף נודד · כן יהיה מואב כמו העוף הנודד מקנו · וכמו קן האפרוחים משלחים מקנם שאין להם מקום לנוח כן תהיינה בנות מואב · הם הכפרים כמו בחשבון ובכל בנותיה כולם יעבירו לארנון ויוליכום בגולה · וארנון היא גבול מואב : הביאו עצה · עשי פליליה · הביאו כתוב בוי"ו וקרי ביו"ד עשי כתוב ביו"ד וקרי בוי"ו · והענין אחד · כי כשמדבר בלשון נקבה ידבר כנגד הכנסה וכשידבר לשון רבים כנגד העם · ואמר היה לך להביא עצה לעשו' משפט בעצמך להצלת ישראל · כי אברהם עשה כמה ענינים להצלת לוט והיה לך לשמור החסד לבניו והיה לך לשית צלך כליל בתוך צהרי' · והו' דרך משל שהי' להם להסתיר אותם מישראל שהיו בורחים מפני האויב דרך ארצם · ודמה צרת האויב לחום הצהרים שמצר לאדם כשיעמד לחום השמש בצהרים שהחום בצהרים בתקפו והצלה ממנו הוא הצל · ואמר כליל לפי שכלו צל · כלומר צל גדול כצל הלילה היה לך לפרוש עליו · כלומר הסתר גדול שתכסי ותסתירי אותם מפני האויב שלא ימצא : סתרי נדחים אל תגלי · כפל הענין לחזק : יגורו בך נדחי · הכנוי כנגד האל כשהיו ישראל נדחים מארצם ועוברים דרך ארצך היה מן הדין שיגורו וישבו בך ושתהיה להם סתר מפני שודד והוא סנחריב · ומואב הוא לשון קריאה כמו משה תשה : כי אפס המץ · היה לך למסתירם כי הנה עתה אפס השדד שלהם והמוצץ כל טובם והרומס ארצם כולם תמו · וזהו אמרו על מפלת סנחריב בירושלם · ושוד תאר · והוא כמו שודד · וכן המבליג השוד על עז · אמר הם יכללו מן השודד : והוכן בחסד כסא · למלך חזקיהו ומואב יכלה ויבא עליו עוד שודד אחר שודד ויספלו מגאותם : וזהו שאמר אחריו שמענו גאון מואב וגומר : והוכן בחסד כסא · של חזקיהו יהיה נכון בחסד שיעשה · וכן וישב עליו באמת שיעשה · כמו שכתוב ויעש הטוב והישר והאמת לפני ה' אלהיו · או פירוש באותו חסד והאמת שהבטיח האל את דוד · כמו שאמר וחסדי לא אסיר ממנו · ואמר וחסדי לא אסיר מעמו ולא אשקר באמונתי : באהל דוד · רוצה לומר בית המלכות אשר לדוד · ויהיה זה המלך שופט ודורש משפט : ומהיר צדק · פירוש שופט שהיה שופט משפט צדק בביתו לכל הבא לפניו וגם היה דורש וחוקר על אשר לא יבא לפניו והיה דורש משפט העניים והעשוקים אף על פי שלא יזקו אליו : ומהיר צדק · זריז ומהיר לעשות מעשה היושר והצדק : שמענו · מאמר הנביא בלשון האומות שיאמרו כן על מואב · שמענו שהיה מתגאה מאד מואב בעודו בשלותו · וכפל לשון הגאוה כמה פעמים לרוב הגאוה : גא מאד · כמו גאה אלא שנפל ממנו למ"ד הפעל : ועברתו · שהיה מתקצף ומתעבר ללא דבר על הגוים שסביו מרוב גאותו : לא כן בדיו · לא אמת כזביו · כלומר דבריו שהיה מדבר בגאותו לא נתקיימו עתה שבאה אליו הרעה · כמו כן בנות צלפחד דברות : בדיו כמו חרב על הבדים ונואלו : לכן ייליל · המואבים הנשארים יבכו ויילילו על הנהרגים : לאשישי קיר חרשת אשישי הם היסודות · כמו נפלו אשיותיה · וכן בארמית ואושיא יחיטו : והוא משל על אצילי מואב וגדוליה : תהגו אך נכאים · אתם נכאים הנשארים תהגו · כמו אהגה כיונה : נכאים · כמו נכאי לבב · קיר חרשת · שם מערי מואב : כי שדמות · פירוש גפנים · וכן ומשדמות עמרה · כל הפסוק הוא על הגפן : בעלי גוים · מלכי גוים : שרוקיה

מנחה גדולה

שלחו כר באו לתת עצה למואב ואומ' להם שישלחו שליח שר וגדול ומושל ממשל רב כפי כבוד השולח ואשר אליו הוא כשלח כי כן ראוי שתהיה מדרגת השליח וז"ש מסלע מדברה אל הר בת ציון · כלומר אל חזקיהו מלך יהודה להתחנן אליו שיהיה בעזרו ובשלום עמו · ואם יעשו כן יהי' מואב כעוף נודד שיצא ממקום לשבת וזה על האנשים ועל הטף והנשים אם ירצו לברוח ממקום למקום אמר קן משולח · הביאו עצה וגו' והעצה היעוצה היא כדי שאתה מואב תמצא נחת רוח וזכות תנום בבא לך רעתך אתה מעתה תעשה כן עם אחרים כמו שימדדו לך מדה כנגד מדה ע"ד וכתן לך רחמי' ורחמך כל מי שירחם על אחרים מרחמי' עליו · ולזה אמר שיתי כליל צלך בתוך צהרים ירצה הבאים לחסות בצילך ימצאו בך מכותה ומרגוע בתוך צהרים שיהיה צלך כ"פ עב וגדול כאלו ידמה שהוא לילה לעומדים תחתיו ולא די המרגוע שימצאו שם אלא שאם יבואו לבקשם אתה תהיה מסתרת ומעלמת הנדחים שכן דרך מי שבא לחסות בצלו של אדם להסתירו מן אויביו וכמ"ש רק לאנשים האלה אל תעשו דבר כי על כן באו בצל קורתי ולא תגביא אותם שבאו לחסות תחת צלך אפילו הנודדים ממקום למקום שלא עמדו שם אל תגלי ואם יתעכבו זמן מה כדאי בגבולך יגורו בך נדחי הם נדחי ישראל ואתה מואב הוי סתר למו להסתירם מאויביהם והרוצה להיו' שודד אותם מהרה חיש הקב"ה יאפים ויכלה המוצץ הוא האויב האוכל ומוצץ אותם בעודם באדמתם ע"י שודד [illegible]
[illegible]

הגהות · ואמר דורש משפט ומהיר צדק [illegible]

שלחו כר מושל ארץ גו' במסכת סנהדרין אמר עולא עמון ומואב שבבי בישי דירושלם כיון דשמעו לנביא דאיתנבי לחורבנא דירושלם שלחו ליה תא ואייתי שלא להו מסתפינא דיעביד בי כדעבד בקדמאי שלחו ליה כי אין האיש בביתו ואין איש אלא הקב"ה שנא' ה' איש מלחמ' גו' שלח להו בקרוב הוא שלחו ליה בדרך מרחוק איכא צדיקי דיבעון רחמי ויהדר לגוותיה שלחו ליה צרור הכסף לקח בידו לצדיקיא דאית בהון קטלו שלח להו דילמא מעא סימנא דייתי שלחו ליה כבר קבע זמן שנ' ליום הכסא יבא ביתו ואין כסא אלא זמן שנא' בכסא ליום חגנו שלח להו סיתו' הוא ולא מניא דאתי ממעלא ומטרא שלחו להו תא ותוב אשיבא דטורא שנא' שלחו כר מושל ארץ מסלע מדברה אל הר בת ציון שלח להו אי אתינא לית לי דוכתא דיתיבנא שלחו ליה קברו' שלהם מעולים מפלטין שלך שנ' בעת יוציאו את עצמות וגו' ע"כ הרי פרשו שהכתוב הזה הו' סיבת כל פורענות של מואב כי הם עוררו את נ"נ להחריב ירושלם מואב ועמון נרמזו כמ"ש שלחו כר ר"ל מגדלי כרים ואלים שלחו שליחות לנ"נ שאמרו לו אתה נ"נ מושל ארץ ר"ל כבר הגביא טיבא שלת' מושל א"י עכ"פ ובתיבת מושל ארץ נכללו כל חלקי הסוגר שנז"ל במאמ' שלח להו מסתפינא וגו' עד שלחו ליה כבר קבע זמן וגו' וזהו מושל ארץ אתה ואין מעכב על ידך שכבר הוקבע זמן לגלו' מלאת לבבל שבעים שנה וטענת המטר נרמזה במסלע מדבר' גו' שלא יש נער טיט היון מסלע המדבר וטענת לית לי דוכתא דשלחו ליה קברות שלהם מעולים הם גו' נרמז זה בא"ו' אל הר בת ציון ר"ל שבהר של בת ציון אפי' ההר שמם הלא הוא בתי קברות אשר שם ציוני הקברות חשובים מאד כי הר בת ציון הוא : ועיין רש"י ז"ל והרא"בע ז"ל והרד"ק וכן מהרי"א ז"ל כדהרד"ק ז"ל :

ולע"דן שיטת חז"ל הנז"ל נכונה לפי שנותן טעם לפורענות מואב לפי ששלחו להלשין אל מלך אשור שהוא יהיה מושל א"י כי כן נבאו הנביאים והלכו רכילים מגלי סוד אשר מזה נתחייבת פורענות' ולזה נזכר' מפלת מואב ע"י הנביאים להיות ענייכם מתייחס לישרא' שהמשיח לאידם לא יבקה אמנם למתרגם שתרגם שלחו כר בלשון עתיד על מלך המשיח ועפ"י שיטתו מובן שלחו כר שהוא לשון מוי שלחו כרים אתם מואב והוא המס הנהוג בהם לתתו ולמי תשלחו למשיח שהוא מושל ארץ ויתחזק על אות' העומדים מסלע מדבר' הם מואב היושבי' בלד סלע מדברה להר ציון ובשלטו בהם יהיה מואב כעוף נודד מעת איעלך והביאו עצה גו' לסת' נדחי ישראל כי כל המדות בטלו ומכ"מ לא בטל' שכן אמדוד לכם מואב בימי המשיח שיגורו בך נדחי מואב שמואב הוא פי' למ"ש נדחי שהם ממואב כאילו אמר נדחי מואב בלר"י הוי את ציון סתר למו כי הם דלים אפס גו' והוכן בחסד כסא המשיח גו' ואו' למעט גאון מואב חוזר לענין א' של פורענות מואב זאת השיטה עפ"י התרגם ולעפ"י שהוא פי' הענין כבעמוד :

והיה כעוף נודד גו' עיין רש"י ז"ל והרא"בע ומהרי"א והיה כעוף נודד ר"ל שיהי' מואב כעוף נודד וכקן המשולח תהיינה בנות מואב והוא תואר להפרוחים המשולחים מקום שהאם יורדת לצד א' והבנים לצד א' כן תהיינה בנות מואב משולחות מפה לפה כי יעברו אותן השבאים לארנון שהוא גבול מואב לחלק שמה ביניה' וכמ"ש כי ארנון גבול מואב ומשם יעברו בגולה ע"כ : ואתבי' הר"מה י"לו דקדק יתור תיבת והיה אחר שאמר תהיינה ותירץ שזה ג"כ מדברי השליחו' והוא במשחז"ל שא"ל כי אין האיש בביתו ז"ש והיה כעוף נודד כלו' השכינה שהית' בהר ציון נדדה ממנו והקן שנשארו שהם ישראל משולח ונעזב מהשגחתו ית' עליהם ולכן קום מהרה בוא עליהם דרך גבולי ותהיינה בנות מואב מעברו' לארנון ע"כ דברי שליחות' אל נ"נ ומשיב אליהם הנביא מה לך מואב אל השליחות הזה אם היה בך דעת ותבונ' היה לך להביא עצה בלבבך ולא' לפום' לא גלי' מה ששמעת על ישר' שיהיו נדחים היה לך להסתירו כליל' ז"ש שיתי כליל צילך וסתרי מה ששמע' שיהיו נדחי' גם מה שאמרה והיה כעוף נודד שהוא ית' נדד הלך לו לא היה לך לגלותו וזהו נודד אל תגלי ולא זו אף זו כיון שיגורו בך דרים ושוכנים קרוב אליך היה מהראוי שתהיה סתר למו וטוב שכן קרוב ולעמוד לפני אויב ושודד אותם כי הנה דע באמ' כי כל זה הגלו' יכלה ויפס והאל ברחמיו נדחי ישראל יכנס ושבו בנים לגבולם לאיתנם הראשון והוכן בחסד כסא ואתה תבוש ופניך ישורו רושחרו שחורות כעורב והוכן בחסד כסא ע"כ :

ולע"דן לדקדק כפל כעוף נודד קן משולח בא' משני המשלים יספיק · ונרא' שהוא מקושר עם הפ' הקודם שנותן טעם על מפלת מואב שהוא מכ"מ לפי ששלחו לשעבר כר והוא משל אל שר צבא מלך אשור שיבוא ויהיה מושל בא"י מסלע מדבר' שהוא גבול מואב שדרך שם דרך גבולו יבואו אל הר בת ציון והיה ההר הזה של ציון כעוף נודד אשר לעומת זה מחוייב שקן משולח הם האפרוחים שהוא יותר רע שלא נישו עדיין לפרוח כן תהיינה בנות מואב מעברות לארנון לצאת דרך שם לגולה כיון שמואב גרם להר ציון להיותו כעוף נודד מכ"מ ויוכיח כן או' שלא לנוכח והיה כעוף נודד גו' : או יהיה כפשוטו הכל על מואב ואמר והיה כעוף נודד על מואב עצמו וז"ש והיה בלשון יחיד שיהיה כעוף הנודד מקינו אמנם בנותיו יהיו כמו הקן עצמו האפרוחי' שהם משולחי' כן תהיינה בנות מואב או יאמר לפי שיש עוף נודד שלא היה לו קן שאין לו צער כ"כ אמנם העוף שהיה לו קן האפרוחים או בצי' וקיימו בו מצו' שלוח האם והבנים נלקחו לצער האם גדול מאד לז"א והיה כצפור נודד והוא מהמין הב' קן משולח ר"ל מהצפור הנודד מקינו שהוא משלח מהקן ז"ש קן משולח כן תהיינה בנות מואב נודדות ועוזרות מגבול ארנון שהוא קן של מואב שילא חוץ לגבולו ומשולחת מקנו חוץ :

הביאו עצה גו' יגורו בך גו' עיין רש"י ז"ל והרא"בע ז"ל והרד"ק ז"ל וכן מהרי"א ז"ל והרחיב הביאו עצה ר"ל היה לך ראוי להקדים רפוא' למכה בעצה טובה ובפלילה ומשפט ישר והוא להיות צלך גדול לנשרפים מחום הדרך ההוא ושתהיה הצל שלך לנוע ונסתר בלילה בתוך הצהרים בחום השמש השורף בצהרים ולפי שאמר זה במשל ביאר הנמשל והוא סתרי נדחים נודד אל תגלי היה לך להיות סתר נדחי ישראל שבאו להרלך בורחים מפני מלך אשור ולא תסגיר עבד אל אדוניו אבל היה ראוי שיגורו בך נדחי ישראל שיגורו בתוך ארץ מואב וזהו או' מואב הוי סתר למו להסתירם מהשודד כי העושה טוב יתמיד ואנשי רשעה ובעלי זרוע עתידים ליפול וזהו כי אפס המץ כלה שוד תמו כל רומס כמו סנחריב אמנם חזקיהו הצדיק והוכן בחסד כסא וגו' :

ולע"דן לדקדק לשון הביאו עצה הי"לל התיעצי עצה · וכפל עצה ופלילה ולמה אמר לשון זה יותר מכל שאר כל הלשונות ולמה המשיל הצל כליל ולא זולתו לאילן גדול להסתופף בצילו · ונראה לפי שבימי עולם מואב לקח עצה מבלעם לפורענות ישראל להביא אותם אל אהליהם ולזבחי שלמיה' באהב' רבה עד שנכשלו בהם ויחל העם לזנות את בנות מואב והחל הנגף עד שעמד פנחס ויפלל שעשה פלילות עם קונו כמשחז"ל לז"א כמלעיג על מואב הביאו עצה מרחוק כמו שיעץ אותך בלעם בן בעור לך איעצך גו' ויעץ אותו שיקרבו אותם בפתוי לשונם לו' אנשים אחים אנחנו קרובים אתם בני אברהם ואנו בני לוט עד שהכשילו להכניסם לאהליהם ומשם נגרר הזנות וז"ש הביאו עצה כימי עולם עשי פלילה כפנחס שעמד ויפלל ז"ש עשי פליליה אמר למואב עוד שיתי כליל צלך ר"ל היה לך להצל עליהם מחום הצהרים הוא סנחריב הבוער כתנור כי אברהם כן עשה להציל לוט ויחלק עליהם לילה ז"ש שיתי כליל ר"ל כליל של אברה' שיתי צליל צלך באופן שתמקר מסירם כליל שיתי צלך בתוך צהרים כדי שתסתרי עליה' הורחים הנדחים נודד אל תגלי' מפאת אהבה קדמוני ישראל הלא הוא אברהם אביהם זאת ועוד אחרת לו הוכח שלא תעשי לאהבת' עשי כן לשנאה השודד אותם אשר הרע לך מואב הרב' ז"ש יגורו בך מואב הוי סתר למו לא מאהבת' אלא מפני שודד ר"ל מפני שנאתו כי אפס המץ כי זה שודד אפס המץ שהיו מוכלים מחלב הצאן כלה שד השדים של הצאן תמו רומס הצאן הנרמסים מן הארץ באופן שמפני השודד שעש' לך כל זה הפרענות היה ראוי שיגורו בך נדחי מואב גו' מפני שודד ר"ל מפני שנאתו באמור : ובזה מובן כפל העניינים שהם מבחינות שונות ועליהן הב' כתובים באי' כא' הכתוב הראשון של הביאו עצה הוא מפאת אהבת אברהם במה שחלק לילה על אויביך הוא שאמר שיתי כליל צלך גו' והבחינה הב' מפאת שנא' השודד אשר שדד את מואב והכלה והממה עליו בא הכתו' הב' שאמר יגורו בך נדחי מואב גו' מפני שודד כי אפס המץ גו' :

והוכן בחסד גו' עיין רש"י ז"ל וכן מהרי"א ז"ל · וכן הרא"בע וכן הרד"ק ז"ל :

ולע"דן סמיכות הכתוב לפי שמואב לא עשה גמילות חסדים עם ישראל לסתר נדחים לכך אמר והוכן בחסד כסא ה' ית' כמו ששמעתי או' מפי החכם השלם כמהר"ר שלמה שאגי"ש ז"לה בשם חז"ל שדוד הוא רגל רביעי של המרכב' והיה קשה אשאל הג' מה עשה הב"ה לגמול חסד והסמיכו עד שהוכן בחסד והושוה אל שאר הרגלים וז"ש והוכן בחסד כסא ובזה היה מבין החכם השלם הנז' כתוב אם אמרתי מטה רגלי חסדך ה' יסעדני ר"ל אם רגלי מטה ונמוך משאר הרגלים הנה חסדך יסעדני שעד להשלים ולהיות שוה אל שאר הרגלים ע"כ : ולפי הפשט לע"ר אמר והוכן בחסד כסא על כסא בית דוד שכול' יחדיו מלכי חסד ואמת כדת מלכי בית דוד דן ודכין אותו ומשא"כ במלכי ישראל ולז"א לפי שהמואבי' לא עשו חסד עם ישראל שלום תבא עליו פורענות לא כן כסא מלכות דוד הבא מרות המואבית כי כסאו הוכן בחסד וישב עליו דוד באמת ברדוף האמ' ואפי' שאמר יושב עליו באמ' ר"ל שהרשעים כמשחז"ל אין להם ישיב' כדכתיב כשב' המלך אחשורוש בשב' בב"ף הדמיון לפי שלפי האמת אין להם ישיבה שעתידים ליפול אמנם כאן אמר ויש' עליו באמת ישיבת אמיתית ולא כשב' בב"ף · ואמר יושבי כסא דוד הם בשאלה למשפט לשפוט העולם וגם כסאו לבית דוד עצמו שהם דנים את עצמ' ואינם חומסים ז"ש באהל דוד שופט את עצמו נאה מקיים ואח"כ נאה דורש משפט לזולתו להוה לשון דרישה וחקירה שאחר שקיים המשפט הוא בעצמו גוזר על אחרים שיעשו הדין שעשה לעצמו כנהיה דקן היגבה שהיה נוטה לרשות הרבים ומזיק לרבים שקיים בעצמו התקוששו וקושו קשט עצמך ואח"כ קשט אחרים חריז ומהיר אל הצדק לבלתי החמיץ אותו ז"ש ומהיר צדק :

שמענו גאון מואב גו' בב"ר פ' נ"א הה"ד אני ידעתי נאם ה' ועברתו לא כן בדיו ר' חיגא בר פפא ור' סימון ר' הונא אמר מתחילת עבורו של מואב לא היה לשם זנות אלא לש"ש שנ' לא כן בדיו עשו לש"ש אלא לשם זנות שנ' וישב ישראל בשטים ויחל העם לזנות אל בנו' מואב ר' סימון אמר מתחילת עיבורו של מואב לא היה לש"ש אלא לשם זנות שנ' ועברתו לא כן בדיו לא עשו כן בדיו לשם זנות אלא לש"ש שנא' ותרד הגורן ותעש ככל אשר צוה חמותה א"ר לוי אם תחילתו של מואב לשם זנות גם סופו היה לשם זנות בדיו לא כן עשו וישב ישראל בשטים ואם מתחילה עבורו לש"ש אף סופו לש"ש בדיו לא כן עשו ותרד הגורן עכ"לה : והחכם השלם כמה"ר א"בא ז"ל פירשו שם בספרו ורש"י ז"ל עיין שם · וזה הפי' בירמיה וממנו נלמוד לזה שבישעיהו · פירשו עברהו לשון עבור ולא כן בדיו בין לרב הונא ובין לר' סימון בביאתה שבדיו וענפיו דהיינו יוצאי חלציו כבדים הללו שיוצאין מן השרשים לא כן היו הראשונים למר כדאית ליה ולמר כדאית ליה אמנם ר' לוי מפרש לא כן בדיו בתמיהה כי הבדי' בדיו נדמו לשרשם שאם היה לש"ש ג"כ בדיו היו לש"ש רות ואם הראשוני' שלא לש"ש ג"כ בדיו שלא לשם שמים ויחל העם לזנות וגו' ועיין רש"י ז"ל והרא"בע וכן הרד"ק ז"ל וכן מהרי"א ז"ל · והוסיף ועברתו שהוא כנא לכעוס וקשה להתרלות ובדיו שכו' בודה מלבו כל דבריו אין בהם אמת וזהו לא כן בדיו לא אמת הם בדיו כמו כן בנות צלפחד דוברות ע"כ : ולע"דן לדקדק כפל הגאות · ונראה שאמר הנביא שמענו גאון מואב אשר בדורות הראשונים שהוא גא מאוד אבותינו ספרו לנו ועכ"ז כשתעריך גאותו וגאונו ועברתו שנמשכת מהגאוה תמצא שלא כן בדיו ובני היוצאים ממנו לא כן כמו הראשונים הם השרשים אלא עא"כ הוסיפו רשע הבדים והם הענפים ובדים וז"ש לא כן בדיו ואפשר שאמר זה הענין בלשון הלזיי לא כן בדיו ר"ל גברו האחרונים ובניו הפריזו ועל המידה עד שלא כן בדיו ר"ל שאינו אמת שהם בניו כלו' אינם נראים כבניו ובדיו שהרי הוסיפו עא"כו ולא נדמו אל צור ממנו חוצבו ואל מקבת בור ממנו נוקרו כי הוסיפו על חטאת הראשונים פשע לכן ייליל מואב זה דור האחרונים למואב כולו על כל הראשוני' גם כן הם גרמו לו המידות הרעות האלה וז"ש לאשישי קיר חרשת שאשישי הם היסודות משל אל האנשים הראשוני' שהאומה מיוסדת עליהם והם אשישי' ואישיה : ואפשר שאמר שמענו מפי העולם גאון מואב ולפי האמת הוסיפו על השמועה שגא מאד הוא על השיעור ששמענו הוסיפו עא"כו גאותו וגאונו כו' יהי רצון מלפני אלהי השמים שלא כן יהיו בדיו היוצאים ממנו כי יחריבו העולם אם יהיו כן בדיו כמוהו או יהיה לא כן בדיו כדפרש' לעיל בפירושים הקודמים :

לכן ייליל מואב גו' עיין רש"י ז"ל והרא"בע וכן הרד"ק ומהרי"א ז"ל לכן ייליל מואב למואב ר"ל אילו מואב היה מרחם על ישראל היו הם גם כן מרחמים על מואב כל המרח' מרחמי' עליו אבל עתה שהיו אכזריים על ישראל לכן ייליל מואב הוא בעצמו עליו למואב כי אין מי שיליל ויצטער עליו אלא הוא עצמו לבד ואשישי לשון אישים וככפלה הפי"ן לחזק כמו ירקרק אדמדם שהם אנשים נכבדים ולהיותם רשומים ראוי שתהגו עליהם הגה וקינים בהומרכם אך נכאים ר"ל איך היו אותה הגבורים מעונים ונכאים זה שאמר אך נכאים והביא אשישי כדהרא"בע ז"ל מלשון אשישי ענבים ותהגו על התענוגים שהיו לכם בימי קדם מאשישי ענבי' ו"ך נכאים שנשברו עתה והם ברעב וחוסר כל עד כאן : ולע"דן לכן ייליל מואב כי בהתחיל היללה והספד יתחילו הבקיאים בו והם יתממו הספד עד שכל העולם יילילו אחריהם וז"ש ייליל מואב קנתו ויכי' סיבה שמואב כולה ייליל ולא זה בלבד אלא שאפי' האבנים והיסודות או החומות לרש"י אשישי של קיר חרשת תרגומו כמאמר ההדיוט שהמקונן הללי' סיבה שאפי' אבן מקיר תזעק הה"ד יורא"ר שא"ש פי"דרא"ש בלע"ז ז"ש לאשישי קיר חרש תהגו ר"ל תעשו שיהגו האשישים בהגיון אך נכאים ר"ל לא שיהיה כן בפועל הגה מפיהם יצא נהי וקינים לאשישים אך יהיו נכאים כלומר שפלים ונכאים כאילו הם נכאה לבב מסיבת היללות הנז' · או תיבת אך נכאים חוזר לראש כאילו אמר שיללה כולה לא תהיה בחיל וכח רק אך נכאים ונשברי' כי לא עצרו כח שיה מרוב צערם רק שהם מוכרחי' לייליל כולם וז"ש אך נכאים בנמיכת קול והנמיכת רוח יילילו המיללים הנזכרים :

כי שדמות חשבון וגו' עיין רש"י ז"ל והרא"בע ז"ל וכן הרד"ק ז"ל והוסיף וכן מהרי"א ז"ל לפי שאמר אך נכאים שיהיו נשברים וביאר הסיבה כי שדמות חשבון נכרתו וכן גפן שבמה שהי' היין המשובח כי בעלי גוים והם שרי הצבא הלמו שרוקיה והם הזמורות המשובחו' כמ"ש נטעתיך שורק כי היו האויבים עד יעזר והיא עיר נקראת יעזר הגיעו עד שם להחריבה והסיב' שהגיעו עד יעזר היא שטעו במדבר רוצה לו' כי הגוים בבאתם משבמה ללכת במדבר תעו הדרך במדבר לז יאמר עד יעזר נגעו לשון נגע כמו ונגע ה' את פרעה נגעים גדולים ולפי שהזכיר חרבן הגפנים ההם הזכיר שכחן שהתפשטו עד המדבר ועד הים עד כאן :

על כן אבכה וגו' עיין רש"י ז"ל והרא"בע ז"ל והרד"ק ז"ל וכן הביא מהרי"א ז"ל :

ולע"דן לדקדק אומרו על כן אבכה בבכי יעזר גפן שבמה גו' דהי"לל בבכי יעזר ובבכי שבמה להרד"ק כנז"ל ולפי האמת תיבת בבכי מיותרת דהי"לל אבכה על יעזר וגפן שבמה ולמה דבר פנים בפנים עם חשבון ואלעלה שאמר אריוך קליך קלידך והי"לל קצרך וקצירך שהקציר קודם לקיץ הוא כנודע : ונראה כי אמר הנביא שהברות יהיו תכופות זו לזו כי לא נודע שבר גפן שבמה עד שבאו האויבים ונגעו עד יעזר כמ"ש עד יעזר נגעו והוא הפי' היותר נכון באומרו עד יעזר נגעו ובזה אבין אומרו על כן לעומת הנזכר אבכה בבכי יעזר גפן שבמה ר"ל שמתכיפו' צרת יעזר לצרת שבמה נמשך שעל כן אבכה בבכי יעזר ר"ל אגב בכי יעזר אבכה על גפן שבמה ולא נתייחד בכי בפני עצמו על גפן שבמה ועפ"י הפי' הנז"ל במ"ש עד יעזר נגעו פי' שרוקיה החשובות אשר עד יעזר נגעו ר"ל נתפשטו בזה · וכן או' על כן מתחייב שבבכי יעזר יבכו בכללו על גפן שבמה כיון שהיו מגיעים עד יעזר ובתחומה אם כן על יעזר גם כן יחשבו ואין לעשו' להם הספד בפני עצמן שהרי על שדה יעזר יחשבו אף הם : ואפשר עוד כי להיות אבדן גפן שבמה אין ראוי להספיד עליהם כיון שהיין יללה לעולם ואוי ואבוי ככתוב ויחל נח ליטע כרם וי שנטע כרם לזה אמר כי בבכי יעזר וטפלה אליו ראוי שיבכו על גפן שבמה לא שייחדו הספד מיוחד על גפן שבמה ואבדן שלה ז"ש על כן אבכה בבכי יעזר בכללו של בכי יעזר הבכ' על גפן שבמ' אמנם לחשבון ואלעלה אריוך דמעתי במלקוש יורה ארזיען שאין בכי חשבון ואלעלה אלא על הדברים ההכרחיים יותר מפני הגפן ז"ש אריוך דמעתי חשבון ואלעלה כי על קיצך ועל קצירך הדד נפל ששדדו הקיץ שלך ועל קצירך שהוא יותר הכרחי עליהם נפל קול השודד האומר הידד ואפשר שאמר שאעפ"י שעיקר ההספד והבכי נתיחד על יעזר אגב ארחיה יבכה בכלל הבכיה' על גפן שבמה וג"כ אחלק קצת דמעות לחשבון ואלעלה על השוללים שנפלו על קיצך וקצירך הידד נפל לא של מציאות חרבן חשבון ואלעלה שעליהם ביחוד ראוי לבכות בכי בפני עצמן :

ונאסף שמחה וגו' עיין רש"י ז"ל וכן מהרי"א ז"ל ועיין הרא"בע ז"ל וכן הרד"ק ז"ל ומהרי"א ז"ל כדרש"י ז"ל בקירוב והוסיף כי כל המקומות האלה שהזכיר למואב חשבון ואלעלה מעבר לירדן היו וישר' לקחו' מסיחון ועוג ואי' עתה חזרו למואב ביארו חז"ל שאחרי שגלו הראובני הגדי וחצי שבט המנשה חזר מואב הסמוכים אליהם ולקחום ע"כ : ולע"דן לדקדק מלבד הקושי' לשון ונאסף בלשון זכר יקשה דהי"לל ונאספו שמחה וגיל כי מיעוט רבים שנים ונראה כי הגיל יותר מן השמחה בדרך הפלגה אמר הכתוב גיל יגיל אבי צדיק אמנם ביולד חכם לשון שמחה לבד ויולד חכם ישמח בו שהוא פחות מגילה והשמחה היו עושים אותה בעת הבצירה ובקציר אמנ' הגיל' הוא יותר משמחה היה נעשה בעת אכילת קציר בבית ושתיי' היין ועליו שהוא העיקר אמר ונאסף שמחה וגיל שאו' נאסף בלשון זכר לפי שמדבר גם כן על השמחה שהיא במקום הקציר ואחר כך הגיל שבבית הנמשך מן הכרמל ר"ל ממה שיוצא וצומח בו נאסף ולכך לא אמר ונאספו להורות שאינם כמלאים במקום א' אלא כל א' במקום השמחה בו בכרמל והגיל בבית נמשך מהזריעים הצומחים בכרמל כאמור ואמר יין ביקבים לא ידרוך לו' שהיה כל כך רבוי התירוש היוצא מהענבי' שהדורך לא היה צריך לדרוך בכח חזק אלא בה שעתא בהשליך הענבים בגת היו זבים יין רב כמנהג היום במנהג הענבים הטובות וז"ש יין ביקבים לא ידרוך לרבוי היין תכף בתחיל' הדריכה דורך יין ולא ענבים הוא דורך ובזה אין צורך למה שזכרנו להרד"ק ז"ל שאמר יין ביקבי' לא ידרוך על שם סופו כי גם על שם תחילתו נודק הוא כאמור :

על כן עיין רש"י ז"ל והרא"בע וכת"י מעיהון דמואבאי ולבהון גו' וכן מהרי"א ז"ל אמעי וקרבי כפל ענין במילות שונות והביא דעת המתרגם וקרבי ולבהון כי הלב בכלל הקרב ע"כ ומהרי"א ז"ל ולגודל הרעה הזאת הבאה על מואב אמר הנביא בשם הממשל והמקונן על כן מעי למואב

שרוקיה עד יעזר נגעו תעו מדבר שלחותיה נטשו עברו ים: על כן אבכה בבכי יעזר גפן שבמה אריוך דמעתי חשבון ואלעלה כי על קיצך ועל קצירך הידד נפל: ונאסף שמחה וגיל מן הכרמל ובכרמים לא ירנן לא ירעע יין ביקבים לא ידרך הדרך הידד השבתי: על כן מעי למואב ככנור יהמו וקרבי לקיר חרש: והיה כי נראה כי נלאה מואב על הבמה ובא אל מקדשו להתפלל ולא יוכל: זה הדבר אשר דבר יהוה אל מואב מאז: ועתה דבר יהוה לאמר בשלש שנים כשני שכיר ונקלה כבוד מואב בכל ההמון הרב ושאר מעט מזער לוא כביר:

יז משא דמשק הנה דמשק מוסר מעיר והיתה מעי מפלה: עזבות ערי ערער לעדרים תהיינה ורבצו ואין מחריד: ונשבת מבצר מאפרים וממלכה מדמשק ושאר ארם ככבוד בני ישראל יהיו נאם יהוה צבאות: והיה

שלטוניהון עד יעזר מטו טעו למדברא מטלטליהון גזו עברו ימא: על כן כמא דאיתיתי משריין על יעזר כן אייתי קטולין על שבמה אירוינך דמעתא חשבון ואלעלה ארי על חצדיך ועל קטפיך בוזזין נפלו: ותתכניש כיע וחדוה מן כרמלא ובכרמיא לא ירוצון ולא יחייכון וחמר במעצריא לא יעצרון עיצורין עיצור אבטילית: על כן מעיהון דמואבאי ככינריא המן ולבהון על אנש כרך תוקפיהון דוון: ויהי ארי יחזה ארי ילאה מואב על במתא וייעול לבית טעותיה למבעי ולא יכול: דין פתגמא די מליל יי על מואבאי מבכן: וכען מליל יי למימר בתלת שנין כשני אגירא ויסוף יקריהון דמואבאי בכל המון סגיא וישאר ציבחר כזעיר יסוף כל יקריהון: מטל כס דילוט לאשקאה ית דמשק הא דמשק מתעדיא ממלכו ותהי לכרך מחמרא: שביקן קרויהון חרבו לבית מישרי עדרין דעאן יהון וישרון ולית דמניד: ויבטיל שולטן מאפרים ומלכו מדמשק ושאר יחידאין מארם ויקריהון כיקר בני ישראל יהון אמר יי צבאות: ויהי

בבכי ו׳ רפין וסימן נמסר בסדר ויגש : ולא יוכל ד׳ בקריא׳ וסימן וכסה את עין הארץ ולא יוכל · ובא אל מקדשו להתפלל · ולא יוכל לדין עם שתקיף ממנו · ולא יוכל יי׳ עוד לשאת · וכל ולא יכול דכוו׳ כמל׳ וסימן וירא כי לא יכול לו ויגע · אתה ידעת את דוד אבי · ואחיהו לא יכול לראות כי קמו : לא יכול להכיל את העלה דר״ה : ערער ה׳ חס׳ וסי׳ נמסר בשמואל חלק א׳ סוף סי׳ ל׳ ובמלכים חלק ב׳ סימן י׳ :

רש״י

שרוקיה · נטיעות שורק שלה : עד יעזר נגעו · שדמות הגפן ושורק הנזכרי׳ כאן אינם אלא משל והם מחנו׳ וסיעו׳ ושלטוני׳ וכת״י עד יעזר נגעו הלכו בגולה : תעו מדבר · למדבר : שלוחותיה · זמורותיה והם משל גליותיה : נטשו · נפוצו כמו ונטשתיך המדבר׳ והנה נטושי׳ וינטשו בעמק רפאי׳ : אבכה בבכי יעזר · ת״י כמא דאיתיתי משריין על יעזר כן אייתי קטולין על שבמה ולשון המקרא הנביא אומר כעי׳ קינות יעזר יש לי לקונן עליך אתה הגפן שבמה : אריוך דמעתי · ארוה עליך דמעה יש תיבה משונה׳ כשתי תיבו׳ כמו בני יצאוני ארץ הנג׳ כתבני דברו לשלום : קיצך · תאני׳ שמיבשין בקיץ : הידד · קול שודדי׳ ובוזזים : מן הכרמל · הוא מקום יער ושדות תבואה : לא ירועע · לשון תרועת שמחה · הידד השבתי · קול המתאספים להטיל הקורה לעצור הענבים : יהמו · בקינה : כי נלאה מואב · להלחם על במות המגדלים : ובא אל מקדשו · אל מקום אשר הם מתקדשים שם ומזדמנים שם להתפלל סוף כלייתו של מואב ביד נבוכד נצר : אשר דבר יי׳ אל מואב מאז מימי רבים לפני בא הרעה עליו ניבא לו ישעיה את זאת : מאז · מעת אשר שכר בלק את בלעם : ועת׳ דבר יי׳ · לקרב את הפורענות א להם : בשלש שני׳ כשני שכיר · בשביל שלש שני׳ שסייעו את סנחרי׳ כשצר על שומרון ועזרוהו בלא בצע כאילו היו לו שכירים לפיכך ונקלה כבוד מואב בין כל שאר המונו של סנחריב ששטף בשבי מתו׳ אותו החיל וילך לו וכן מפורש בסדר עול׳ שטף עמוני׳ ומואבים שהיו מסייעין אותם כשצר על שומרון שלש שני׳ לקיי׳ מה שנאמר שלש שנים כשני שכי׳ וגו׳ ועוד יש לפרש שלש שני׳ כשני שכיר שלש שנים נגזרו עליכם לאחר זמן אבל מצומצמין יהיו ולא תאחר עוד הפורענות כאשר ידקדק השכיר בשני שכירותו לצמצם : ונקלה כבוד מואב בעיני כל המון סנחריב הרב : ושאר · פליטה הנשארת למואב מעט מזער תהיה : ולא כביר · לשון רוב : מוסר מעיר · לשון הסרה מעיר · מהיות עיר : מעי · לשון ספלות ועומק כמו מעות ימים : עזובות ערי ערוער · יונתן תרגם לשון חורבן כמו ערער תתערער ופירשו על ערי אר׳ · ומדרש אגדה מתמיה לפי שערוער מארץ ישרא׳ היתה שנ׳ ואת ערוער עומד בדמשק ומכריז בערוער אלא שהיו בדמשק שווקים כמנין ימות החמה וכל אחת יש בה עבודה זרה ועובדי׳ לה יום אחד בשנה וישראל עשו את כלן קיבוץ אחד והיו עובדין את כלם בכל יום לכך הזכיר מפלת ערוער אצל דמשק׳ ואני מפרשו לפי פשט המקר׳ על שנתחברו רצין ופקח בן רמליהו יחד והנבי׳ היה מתנב׳ על מפלת דמשק ואומר הנה דמשק מוסר מעי׳ ערי ערוע׳ שהיו של פקח כבר היו עזובות שגלו הראובני והגדי כבר והרי תמיד לעדרי׳ כאן הם נתונות ורובצים שם כאן מואב ואין מחריד עוד תהי מלכות פקח הולכת וכלה ותלכד גם שומרון בימי הושע וזו ונשבת מבצר מאפרי׳ וממלכה מדמשק שיהרג רצין : ככבוד · עשרת השבטים יהיו גם אלו יגלו לחלח וחבור ואלו יגלו לקיר שנאמר ויגלה קירה ואת רצין המית : משמן

רד״ק

שרוקיה · כמו נטעתיך שורק והוא הטוב מן הגפנים · ומלת שרוקיה נכתב בוי״ו עם הדגש : שלוחותיה הם הפארות הגפן המתפשטות : נטשו · התפשטו עד שעברו ים · וכן והנה נטושים מתפשטים · והפסוק הזה הוא משל על בני מואב שיהרגו מקצתם וילכו בגולה מקצתם · ושדמות משל על המון העם · וכן גפן שרוקיה על השרים · וכן תרגם יונתן שדמות משריית גפן וגומר : על כן אבכה · מאמר הנביא בלשון מואב גפן שבמ׳ · ובבכי שזכר עומד במקו׳ שנים : אריוך דמעתי · כנגד חשבון ואלעלה הוא מדבר ואומר ארוה אותך דמעתי · והוא דרך הפלגה כאלו הדמע׳ כמט׳ במרו׳ הארץ · ומלת אריוך מן הדגוש הי״וד עי״ן הפעל והוי״ו למ״ד הפעל : כי על קיצך ועל קציר׳ הידד נפל · בזמ׳ הקצי׳ באו עליהם האויבים · והידד הוא לשון קריאה והוא שבוקקים השוללים כשיבאו על העיר פתאו׳ · וכן הוא לשון הדורכי׳ כמו שכתוב הידד כדורכים יענה : וקיצ׳ · הוא פירו׳ הקיץ לחים ויבשי׳ : ונאסף · כאלו יאסף מן המקום ההוא אל מקום אחר השמחה והגיל · ומה שאמר ונאסף ושמחה הסמוך אליו הוא לשון נקבה פירוש בחסרון מלת דבר כלומר כל דבר שמחה יהיה נאס׳ מן הכרמל ופירוש כרמל מקום שדות זריעה ועצי פרי · ויש לפר׳ ונאסף ענין כליון מן אסוף אסיפם · והדומי׳ לו : לא ירנ׳ ולא ירועע · כי מנהג הוא לשמוח ולרנן ולהריע בשמחה בבציר ובקצי׳ ובאסיפת הפירו׳ · וכן כתוב כשמח׳ בקציר · ובכרמי מואב לא יעשו בהם שמח׳ והלולי׳ כי יגלו מארצם ותהיה ארצם שממה : לא ידרך · אמר על שם סופו כמו ואפני קמח אפיתי על גחליו לחם · והידד הוא קריאת הדורכים בשמחה : על כן · מאמר הנביא בלשון מואב : מעי · וקרבי · הוא כפל ענין במלו׳ שונות · כי הקרב הוא המעים · ויונתן תרגם וקרבי ולבהון · וכן הוא הלב בכלל הקרב : וקיר חרש הוא קיר חרשת הנזכר למעלה : והיה כי נראה כי נלאה · כאשר יהיה נראה לעם כי נלאה מלבכות בבמה · כמו שאמר למעלה בבמות לבכי · וכאשר יהיה נראה שהוא נלאה מהבכי יבוש לעמוד שם בבמה : ובא אל מקדשו · ירצה לבוא אל בית מקדשו · והוא בית אלהיו ירצה לבא שם ולהתפלל אולי יועילנו ולא יוכל ללכת מתוך לאותו מן הבכי · וכן תרגם יונתן אל מקדשו לבית טעותיה : זה הדבר · נבואה זו נאמר׳ על מואב מאז זה שנים ולא קבע לה זמן ועתה הוסיף לאומרה וקבע לה זמן : כי בשלש שנים · כשני שכיר ונקלה כבוד מואב · כלומר עד שלש שנים מצומצמות כימי שכיר שהוא מדקדק בזמנו ולא יוסיף עליו כן תבא הרעה על מואב עד שלש שנים מצומצמות · וכבודו ישוב לקלון כבודו שהוא עתק וגאותו בכל ההמון הרב שיש לו עם רב וממון רב הכל יסוף · ושאר מעט מזער · ומה שישאר מהם יהיה מעט מזער והכפל למעט : ולא כביר · לא יהיה עוד כביר חזק כמו שהיה · ובדרש אשר דבר ה׳ אל מואב מאז כששכר בלק את בלעם נגזרה גזרה על מואב : ובסדר עולם בשנת בא תרתן אשדודה בשלוח אותו סרגון מלך אשור שטף עמונים ומואבי׳ שהיו מסייעים אותו כשצר על שמרון שלש שנים לקיים מה שנאמר בשלש שנים כשני שכיר ונקלה כבוד מואב · כלומר לפי שהם סייעו מלך אשור שלש שנים על שמרון כאילו היו שכירות : לפיכך יפלו בידו ונקלה כבוד מואב ביד מלך אשור : משא · נבואה זו על דמשק שתחרב כי מלך אשור החריבה כמו שכתוב וכן החריב שמרון אמר בן ווכר חרבן ישראל בזאת הנבוא׳ כי שני המלכי׳ רצין מלך ארם ופקח בן רמליהו מלך ישרא׳ נועדו על ירושלם להלחם · לפיכך זכר חרבן ישרא׳ שהיא מלכות אפרים בנבואה זו : מוסר מעיר · מוסר מהיו׳ עיר : והיתה מעי מפלה · שיפילו׳ ותהיה גל אבני׳ · וזכר דמשק לפי שהיתה ראש הממלכה כמו שאמר כי ראש ארם דמשק : עזובות ערי ערוער · אפשר שהיתה בארם עיר ששמה ערוער והיתה עיר גדולה · לפיכך סמך אליה הערים הקטני׳ · ואמר ערי ערוער ואף על פי שהיתה בערי מואב ערוער והיא שכבשוה בני ישראל היתה ג״כ בערי דמשק עיר ששמה ערוער כמו שכתוב עד ערוער אשר על פני רבה · ובמדרש עומד בדמשק ומכריז בערוער אלא שהיו בדמשק שוקי׳ כמנין ימו׳ החמה וכל אחד יש בו ע״א והיו עובדי׳ כל אחת ביומה וישראל היו עובדי׳ כולם ביום אחד לכך הזכיר מפל׳ ערוער שהיה בישראל אצל מפלת דמשק : לעדרי׳ תהיינ׳ · שיהיו חרבו׳ ויהי למדבר לצאן : ונשבת מבצר · היא שמרון שהיה מבצר אפרי׳ וראש מלכות׳ וממלכ׳ מדמשק · כי מלך אשור המי׳ רצי׳ מלך ארם והחריב דמשק : ושאר ארם · לפי שזכר דמשק אמר לא דמשק לבד׳ כי גם שאר ארם יגל׳ כמו כבוד בני ישראל כן יגלה כבוד׳ כי שניה׳ גלו בזמן אחד ע״י מלך אשור : והיה

אבן עזרא

כלמו שרוקיה · הכו והלמה סיסרא : עד יעזר נגעו · כל כך היו רחבי׳ : תעו מדב׳ · שרחבו עד מקום שאין שם ישוב : שלוחותיה · אילניה כמו שלחיך פרדס רימונים : נטשו · כמו והנה נטושי׳ פרושי׳ : על כן אבכה · יאמר כל א׳ וא׳ ממואב : גפן שבמ׳ שם מקום ויחסר על : אריוך · מלה זרה כי יו״ד תחת הוי״ו והוי״ו תחת ה״א והיא מלה זרה והכ״ף לנוכח חשבון והיא מדי׳ מואב הגדולה : על קיציך · פרי הקיץ : הידד · זאת המלה ידברו בה הרומסי׳ והדורכי׳ והוא ישחית הפרי והקציר בעודנו רטוב : ונאסף · יאסף הגיל אל אחרים מהם והטעם יסור מהם הכרמל כי גם למואב חלק בו : ירועע · מגזרת תרועה מהפעלים השניים כפולי האות האחרון : הידד · ביקב להוציא היין לשבת הפך הקיץ והקציר : על כן מעי · אינכו דברי הנביא רק ידבר על לשון איש מואב : והיה כי נראה כי נלאה מואב עלה על הבמה · לע״ז או נלאה על הבמה כטעם ולא יוכל והוא הנכו׳ : זה · אשר דבר יי׳ · דברו והיא גזרה שגזר כמלך שיאמר למשרתיו עשו כן על דרך משל להבין השומעי׳ : ועתה דבר · השם גלה זה הסוד כי שלש שנים נשארו והטעם כשני שכיר שכל יום יבשר נפשו מתי יגיע הקץ כן הנביא היה שמח בגעת קץ אידם : ונקלה · כבודו שהוא המון רב וישאר מעט מזער : לא כביר · לא עם גדול במספר ידוע כבירים או טעמו לא ישאר מה׳ אדם גדול כמו הן אל כביר : משא דמשק · מוסר · מגזרת הסיר מהיותה עיר ואם הוא לשו׳ זכר והנכון שהוא על עם דמשק והעד והיתה מעי כמו לעיים והמ״ם נוסף : עזובות · זה היה׳ על יד מלך אשור : ונשבת · כי בבוא סנחריב תפש דמשק גם שמרון ומבצריה : ושאר ארם · כי דמשק היא עיר ארם יהי להם כבוד ככבוד בני ישר׳ שכתב אחריו ידל כבוד יעקב · ויש אומרים ושאר ארם כל כך יהיו בחרפה עד שיהיה ככבוד לישראל כנגד מאור רעם : והיה

מנחה גדולה

קדמו בלאם וגו׳ · וש״ה א״כ איפא שכל כך השים ופטלים היה איך שאמר ד״ת מהם וגם מי שהוכן לכסא הנזכר ממנה כ״כ לא א׳ מה שמטמו גאון מואב וכו׳ שלא קדמו אם לא זכרו להסתיר בדברים ככלי הכתוב שהוא גאה מאוד הוא גאותו וגאונו של עצמו בלבד אך לא כן הן בדיו ופארותיו המסתעפי׳ ממנו כנעמה ורות והיוצאי׳ מהן כאופן כי רות שהוא בד וענף ממנו לא כן היה כי לא בו כי הן נשמות קדושות היו בקרב האמורים ההם : לכן יליל מואב · לכן מאשר אמרנו לא כן בדיו רק כאלו בדיו אינם מהם לכן היוצא מזה הוא כי לא יוליל רות וכל היוצאי׳ ממנה על מדת מואב כי אם יליל מואב למואב ולא רות והבאים ממנה כי לא מהם יחשבו ולא בלבד אשר לא ממשפחתה כי אם כלה ייליל כי גם עם בית אביה אין לה קורבה מצד הנפש : כי שדמות חשבון תבואת חשבון ואלעלה אומללו וע״כ יצטרכו להרעיב את הכרמל למלא נפשם מתבואתם וכן היין שבכרמל לרוות נאמנים של שבמה ויעזר שמיתתו כרמיהם ויבאו לקחת מן הכרמל ויחסר לבני המקום ונאסף בזה שמחה וגיל מן הכרמל וע״כ מה יעשו לבל הראות היות בציר רב בכרמים לא ירונן וגו׳ ולמען הראות שאין להם רוב תבואות ע״כ יעשו כגדעון שהיה חובט חטים בגת לנגות לב מדין שלא יראו כי בגרנות ע״כ היה חובט ביקבים וע״ד זה יאמר פה כי יין ביקבים לא ידרוך הדורך כלומר כי אם חטים כגדעון וזהו יין ביקבים לא ידרוך כלומר יין לא ידרוך כי אם דבר אחר כי הידד השבתי · והיה כי נראה וגו׳ ספר בפשטותו של מואב שאחרי שנלאה מואב מרב הצעקה והתגודדות על הבמה כמשפטם ויראה כי אין ממש בע״ז שלו ואעפ״כ ובא אל מקדשו להתפלל אלא מפני הבושה שלא נענה על הבמה לא יוכל להתפלל כי ירצה כי אזלת יד : זה הדבר אשר דבר ה׳ הנה על מאמר הכתוב הלזה יקשה כי הנה אמרו רז״ל כי כל הנביאים נבאו בכה ומשה בזה הדבר והלא ישעי׳ מתנבא בזה הדבר אך הנה אר״ל במות דבה כי כל מה שהתנבאו כל נביאי הדורות הכל קיבלו נפשותם בסיני שנ׳ וזה הדבר אשר דבר ה׳ אל מואב מאז שהוא מסיני הנה כי פסוק זה על זמן מתן תורה בסיני ידבר ובזה יתיישב לי הנה כך היתה השגת נפש ישעיה בסיני שהיתה מסוללת גוף כמשה בגוף ונפש וע״כ מה שהיה משה מתנבא בזה הדבר עם רוחו וגויתו באותה המדרגה קבל ישעיה בסיני שהיה נפש בלא גוף ושיעור הכתוב זה הדבר שהיא מדרגת מל״ע היתה לישעי׳ באשר דבר ה׳ אל מואב מאז בסיני וגם שבכלל נבואה היה לו ענין זה עכ״ז במקום שגלה שמה שבנביאי׳ מקבלים הוא מסיני שם גלה מדרגת נבואתו

מנחה גדולה

כבודתו: בשלש שנים בשני שכיר ע"ד דרש אפשר לומר הא דנקט שלש שנים דאי' במכילתא על פסוק או כבהלו וגו' אילי מואב יאחזמו רעד שאע"פי שלא היה להם לירא כלום שהרי לא עליהם הולכים שנ' אל תצר את מואב · אלא שהיו כבהלין מפני אכילות ופי"רשי בתומש שהיו מצטערין על כבודן של ישראל · שראו שנתעשרו עושר גדול מביזת מצרים וביזת הים · וזאת הקנאה לא כן בדיו היה כי היה מגיע להם זה הממון ע"י שעבדו במצרים שכר עבודה וכל זה לא הספיק כטענת גביהא בן פסיסא כדאי' באגדת חלק והיה זה כמו שכר שכר · ואי' בתוס' דקדושין דף י"ז ששני שכר הוא שלש שני' · וזה המקרא והיינו דכתי' כי משנה שכר שכר עבדך שש שנים · וע"כ יענש מדה כנגד מדה ע"י שהיה מבזה לישראל ומצטער על כבודן ועשרם שמגיע להם מעבודתם שכר שכר ע"כ בשלש שנים כשני שכר ונקלה כבוד מואב יהי' כבזה ונמאס ונקלה מכבודו: הנה דמשק מוסר מעיר ויהי' כדון ככפר קטן ואח"כ עוד מעט תרד עוד להיות מעי מפלה · עזובת ערי ערועער הנה צרת דמשק וצרת מלך ישראל בימי סנחרב שהגלה אות' היה יחד וע"כ היה פתחון פה איש לומר כי מקרה אחד לכל ישראל ולגוים ויגעו בהשגחה על בניו ועל פועל ידיו ית' · ע"כ בא ואמר צרת דמשק ראה והבחין ההפרש שבין שניהם ואמר אינו דומה צרת דמשק לשל אפרים כי הל' שם דמשק מוסר מעיר והיתה מעי מפלה אך עזובות ערי ערועער בלבד ולא הוסמו למפלה ולא עוד כי אם לעדרים תהיינה ורבצו ואין מחריד מחיות רעות כי אפי' לא היו כערי' הנחרבות שהן מרבץ לחיות רעות כי אם אפי' ברבוץ שם עדרים אין חיות השדה מחרידין אותם והטעם כי מאפרי' לא יהיה רק השבתת המבצר כי ונשבת מבצר מאפרים כי העם יגלו בלבד אך לא כן דמשק כי העם יכלו ותשבת גם מציאות הממלכה וזהו ממלכה מדמשק הנה בדברים אלו יש הפרש בין אפרים לדמשק אך לשאר ארם הנותרים בעיר שארית פלטה יחדיו יהיו תמים כי ישאר ארם ככבוד בני ישראל הנותרים יהיו שיל כבוד' בערך אחד:

כלי פז

למואב ככנור יהמו כי הכנור להמית תנועת המתרים יכנס הקול בקרבו ומשמיע קולו כך יקרה לי כי מלד תנועת מואב וטלטולו ממהומותיו יכנס בקרבי קול המייתו ויהמו מעי ובפרט יהמה לבי לקיר חרש היא עיר גדולה קיר חרשת: ולע"דן לדקדק כפל מעי וקרבי שהם הוא על הלב כנז"ל הי"לל ולבי והיה מקצר ועוד מאי שנא קיר חרש שהזכיר כאן בפרטות יותר משאר המדינות הנזכרו' ולמעלה ולמה שינה לומר קיר חרש ולא אמר קיר חרשת כשמה הנז"ל: ונראה שאמ' הנביא על עצמו שהיו מעיו הומים ככנור אשר קולו נשמע כך המיית מעיו נשמעים על מואב ולצערו הנז' וזה היה לפנים כמפורסם אמנם יותר היה מציר בקרבו על רוע מעשה מואב שכמו פתן חרש יאטם אזנו ולא ישמע לקול נביאים מלחשי' לבלתי רדוף את ישראל הנז' כפ' שלחו כר גו' בשם חז"ל וז"ש וקרבי ר"ל המיית בקרבי אהמה על קיר חרש המדינה לא שפנה לו' קיר חרש לידרש על היותו בקיר לבבו קיר חרש כפתן חרש אשר לא ישמע ואין מקרא יוצא מידי פשוטו והדרש' תדרש מהשנוי מלשון קיר חרש' לקי' חרש:

והיה כי נראה גו' עיין רש"י ז"ל והרד"ק ז"ל וכן מהרי"א ז"ל אלא שפי' ובא אל מקדשו להתפלל אולי יתקן אשר עוותו ולא יוכל מואב לתקן דבר כי לא תועיל לו תפילתו עד כאן:

ולע"דן ולא יוכל מקדשו הנזכר עבודתו ולא יוכל להושיע כי הבל הוא ואין בו מועיל ולא יכולת כלל:

זה הדבר גו' ועתה גו' חז"ל אמרו לפי שהיה מואב מחרף לישראל בעת גלותם ולמה אתם בוכים על שאתם גולים לבבל ואשור והלא הרלכם היא דרך בזוי כי אבותיכם מעבר הנהר היו לזה אמר בג' שנים כשני שכיר ונקלה כבוד מואב וגו' כמו שהוא הקל וזלזל בכבודן של ישראל עד כאן: ועיין רש"י ז"ל והרא"בע ז"ל וכן הרד"ק ז"ל כדרש"י ז"ל וכן הביא מהרי"א ז"ל והביא כדרש"י כשצר סנחריב על שמרון עמון ומואב ועזר להו וחשב להתכבד ואדרבה ונקלה כבודו ובעבור הג' שנים שסייע נגזר עליו מחדש בעוד ג' שני' ושיפול ע"י סנחריב שחשב להעזר ממנו ונתחדש' לו הגזרה שמאז נגזר שישאר ממנו מזער ועתה נגזר שלא ישאר אלא מזער מאותו המזער ע"כ: ולע"דן מתוך הנז"ל מחז"ל והמפרשים שאין הקב"ה דן את האדם אלא לפי מעשיו של אותה שעה כמו שלמדו חז"ל מפסוק כי שמע אלהים את קול הנער באשר הוא שם · ויוכיח זה כי כל הגזרה הנזכרת בכל הפסוקים הקודמין מגיד הכתוב שהם הדברים אשר דבר ה' מאז והיו כפי חיוב מעשיו של מואב באותה שעה שחייבו כן אמנם ועתה ר"ל בעת הזאת שהוסיף על חטאתו פשע להרע לישראל דבר ה' לאמר לו עוד גזרות מחודשת בג' שנים וגו' ולא יאריכו לו יותר ושישאר מעט מהמזער ותשוש כח לא כביר ולפי המפרש הנז"ל במה שאמר זה הדבר על הגזרה שגזר השם יתברך מאז יאמר כי עתה הגיע העת לאומרה ולפרסמה זה שאמר ועתה דבר ה' לאמר כלומר ולהוציאה מהכח אל האמירה לאמר ואמר כי בזמן מועט בג' שנים ונקלה כבוד מואב עם היותו בכל ההמון הרב הזה שיש לו למואב עם כל זה ישאר ממנו מעט ולא שיביאו עליו עם רב ועצום ממנו אלא הבא עליו מזער לא כביר מזער בכמות לא כביר באיכות יפילנו עם היו' מואב בכל ההמון הרב · או יאמר לא כביר לפי שנא' הן אל כביר לא ימאס שאמרו חז"ל שאין הקב"ה מואס בתפילתן של רבים הרי שהרבים חביבין לפניו' ונקלה כבוד מואב בכל ההמון הרב ושאר מעט מזער כי זה מואב כל ההמון הרב שיש לו לא כביר הוא מואב בעיני ה' עד שלא ימאסהו כי לא כביר הוא ומאס מאסהו כיון שהם פושעים היכן מן המכין וכמו שכתבתי בכלי חמד' בפסוק ופקודיו האמור בשמעון:

משא דמשק וגו' עיין רש"י ז"ל וכן הרא"בע ז"ל והרד"ק ז"ל ומהרי"א ז"ל שעלה רצין ופקח מהגרים עם יהודה ככתוב עלה רצין מלך ארם ופקח גו' שהוא עיקר לכך אמר מוסר מעיר רוצה לומר שההיה חרבה כ"כ שלא יקרא עוד עליה שם עיר והענין שלא תמנה בכלל הערי' הגדולות אשר תהיה מעי מפלה גל (כדהרד"ק) ע"כ וכן תרגם יונתן מוסר מעיר מתעדיי' ממלכו ותהי לכרך מחמדא ע"כ: ולע"דן אמר הנה דמשק תיבת הנה מורה על ההזדמן בפתאום יבא אידה ותהיה מוסר מעיר פתאום · ואמר מוסר מעיר מוסר בלשון זכר שהי"לל מוסרה בלשון נקבה שמתוך זה הכריע הרא"בע ז"ל שחוזר מוסר אל העם · גם הכריע כן מיתור תיבת והיתה דהי"לל מוסר מעיר מעי מפלה אלא משמע מוסר מעיר על העם והיתה על גוף העיר שתהיה גל מפלה · גם הדקדק מ"ם מעי שהיא מיותרת די שיאמר עי מפלה מלשון לעיים ולתקן כל זה אומר כי ישעיה הנביא בהלאתו הלין ואמר שבמקום מעיר יהיה מוסר מעיר ותחזור למעי בחסרון רי"ש אותיות דדין כאותיות וז"ש מוסר מעיר ונהפך והייתה מעי מפל' כמלא המורת מעיר מעי ולזה בא הם"ם יתירה במעי:

עזובות ערי ערוער עיין רש"י ז"ל וכן הרא"בע ז"ל והרד"ק ז"ל: ולע"דן שאמר עזובות ערי ערוער שלעולם אימא לך שערי ערוער הם ערוער אשר בגבול מואב כפשוטו של מקרא אלא שלפי שדבר בנבואה הקודמת על מפלת מואב וסמיך ליה נבואה זו על מפלת דמשק אמ' כי תהיה דמשק מעי מפלה באין מחריד מקום מוכן מאד למרע' על שערי ערוער אשר תהיינה לעדרים כאשר ייעד מחרבנה בנבואה הקודמת לזאת עכ"ז בהחרב דמשק יהיו אז ערי ערוער עזובות מהרועים אשר לעדרי' תהיינה כי יעזבו ערי ערוער לבא לדמשק מעי מפלה מבלי יושב ורבצו שם בדמשק עדריהם ואין מחריד כלל מרוב חרבנה שלא ישאר יושב שם מחריד וגוער ברועים ההם ולזה יבחרו בדמשק ויעזבו ערי ערוער והזכיר ערוער יותר מכל שאר ארצו' שבמואב אפשר שלהיותם סמוכות לדמשק יותר מכל שאר הארצות אשר במואב לכך הזכיר ה' והזכיר ונשבת מבצר מאפרים וגו' לא להזכיר פורענות ישראל כי אין כאן מקומו אבל כוון לו' מאחר שדמשק שממה ימשך מזה שנשבת מאליו כל מבצר מאפרים כי כל תועלת המבצר היה להשגב בה ממלכי ארם מעתה ונשבת מבצר מאפרים וממלכה מדמשק דכיון שאין ממלכה בדמשק מאליו נשבת המבצר מזה מדוקדק לשון השבתה שאמ' ולא אמר לשון חרבן או שממ' · ולזה אמ' ושאר אדם ככבוד בני ישראל יהיו ר"ל שלא התמיד ארם במעלה אלא כעין התמדת כבוד בני ישראל אמנם בנפול ישראל יפלו המה ובנפול המה יפילו ישראל כי יחדיו הם אחוזים זה בזה שהרי פקח ורצין מלך ארם היו בעלי ברית זאת ועוד מהטעם הנז' שבנפול ארם יושבת כל עוז מבצרי ישראל שלא יהיה בהם שום תועלת כי כשאין מנגד במלך ארם מה תועלת יש במבצרים:

ונשבת מבצר וגו' עיין רש"י ז"ל והרד"ק ז"ל וכן מהרי"א ז"ל שלא ספי' ונשבת מבצר מאפרי' על כל מבצר שבאפרי' שיהיה נשבת וכמו שיחרב כל כבוד ישראל כך יהיה שאר ארם וזהו ושאר ארם (קרוב להרד"ק ז"ל) עד כאן: ולע"דן ככון מה שפירשתי מקושר עם הפסוק הקודם כנז"ל עיין שם ואפשר לפרש ונשבת מבצר מאפרים על דמשק וארם שיהיה מבצר לאפרים שהרי על רצין היו נסמכים תמיד ומתחברים עמו להעזר ממנו כדי להלחם ביהודה וז"ש ונשבת מבצר מאפרים וממלכה מדמשק כי הממלכה הוא המבצר וכן ושאר ארם במפלתו ככבוד ישראל ממש יהיו כלומר דלות שאר ארם יחשב להם לישראל כאילו ידל כבודם כי היו עם א' ושפה אחת ודברים אחדים מלכות ארם עם מלכי בני ישרא' וז"ש ושאר ארם ככבוד בני ישראל יהיו וז"ש והיה ביום ההוא ידל כבוד יעקב וגו' כי מפלת ארם גורמת הוא גם כן דלות לישראל כי קשורים הם זה בזה כאמור:

והיה ביום ההוא וגו' עיין רש"י ז"ל והרא"בע ז"ל וכן הרד"ק ז"ל ומהרי"א ז"ל הפסוק כפשוטו שבהיותו ישראל בארצם יהיו שמנים ורעננים אמנם כאשר יגלו העם מעליה ידל כבוד אשר היה להם בארצם וכן השומן שלהם ירזה: ולע"דן לפי שישראל יש להם כבוד הלא הוא היותם מושגחים מהשי"ת וכנגד זאת אמר והיה ביום ההוא ידל כבוד יעקב וכנגד הכח הטבעי אמר ומשמן בשרו ירזה שיהיו קרחים מכל יכולת ואפשר שאמר ידל כבוד יעקב לפי שפני יעקב מעין שופריה דאדם הראשון ולזאת כי ידל כבוד יעקב והוא הדרת פניהם שהוא כבוד ירשוהו מיעקב וכן משמן בשרו ירזה:

והיה כאסוף קציר וגו' עיין רש"י ז"ל והרא"בע ז"ל והרד"ק ז"ל וכן מהרי"א ז"ל ובעמק רפאי' שהיה קצירה רע מועט ורזה כדהרא"בע:

ונשאר בו וגו' עיין רש"י ז"ל והרא"בע ז"ל ואהרד"ק ז"ל וכן מהרי"א ז"ל והביא בשם יהונתן שזה כאמר על החסידים שישארו · בסעיפיה כנוי בסעיפיה אל הזית הפוריה ואפשר שבאמצעות אלו הגרגרים שישארו לא תהיה אחר כך פוריה ר"ל בעלת פרי ע"כ: ולע"דן דלפי הפי' שאחז"ל שהפסוק הזה מדבר במחנה סנחריב שישארו בו שנים ג' גרגרים וגו' כדרש"י ז"ל מהגדת חלק צריך ליישב הפסוקים שבפסוק והיה ביום ההוא ידל גו' פשיט הוא שמדבר בישראל · ואעפ"י שאפשר לפרשו ידל סנחריב וזה יהיה כבוד ליעקב ומשמן בשרו של סנחריב ירזה ככתוב במשמניו רזון והיה סנחריב כאסוף גו' ונשאר בו גו' אלא קשה שאין זה פשוטו של מקרא כי ידל כבוד יעקב מורה שהכבוד ידל · על כן נאמ' כי כתוב והיה כאסוף גו' גם כן הוא על יעקב הנזכר שירד עד עפר ואז יאבד סנחריב ומחנהו ונשאר בו עוללות כנוקף זית וגו' או שנפרש שפסוק והיה כאסוף גם כן משם מתחיל לדבר על סנחריב ומחנהו שיהיו כמלקט שבולים לפי שלא ישארו כי אם מתי מספר כמלקט שבולים כי כולם יהרגו וז"ש בעמק רפאים לשון הרגו' שבאותו העמק

של רפאים והרוגים שם יתלקטו אחד לאחד כלקט ונשאר בו במחנה הנזכר מסנחריב דבר מועט ולכל הפי' יאמר נאם ה' אלהי ישראל רוצה לו' שמהיותו אלהי ישראל יפרע מסנחריב עד שלא ישרף מסנחריב כי אם עוללות וגו' ואם הכתוב כפשוטו על ישראל שישארו מהם עכ"פ כי אני ה' לא שניתי ואתם בני ישראל לא כליתם באופן שבהכרח הוא שישאר בו בישראל עוללות כנוקף זית שנים ג' גרגרים שכבר יהיו גרגרים ועוד ארבעה וחמשה בסעיפיה פוריה בזו כורחה שיתחילו ישראל אחר שירדו למדרגה התחתונה כמלקט שבולים בעמק רפאים או כשישארו שנים ג' גרגרים לבד יתחילו לפרות וז"ש ארבעה וחמשה בסעיפיה פוריה משנים ג' נעשו ד' חמשה בסעיפיה פורים פרים ורבים למעלה כי זה הנאם הוא מאלהי ישראל:

ביום ההוא ישעה וגו' עיין רש"י ז"ל והרא"בע ז"ל וכן הרד"ק ז"ל וכן מהרי"א ז"ל שבנבואות' הללו נאמרו על חזקיהו ויהודה כי ביום ההוא שירדו שישראל נאבדו על הע"ז לכך ישעה האדם יהודה וחזקיהו על עושהו יבטח ואליו יפנה: ולע"דן שישעה לשון יפנה ואמר לשון ישעה לפי שהוא לשון נופל על לשון עושהו ואמר שיהיו כל כך כשרים בימי חזקיהו שאפילו העבודה האלהית לא יעשנה אלא לש"ש ולא לשם שום תפלית או כעבדים המשמשים את הרב על מנת לקבל פרס כשכיר יקוה פעלו וז"ש ביום ההוא ישעה האדם על עושהו תהיה הפניה לשמו ולא אמר אל עושהו כי אפשר שיהיה פונה אליו כדי שיספק צרכיו ונמצא עבודתו שלא לשמו לכך אמר על עושהו להורות על התכלית הנכון שהוא על עושהו ועיניו אל קדוש ישראל תראינה וכל מבטם אליו מצד היותו קדוש ונורא מאד ומי יזכה להדבק בקדושתו וז"ש ועיניו רוצה לו' כל מגמתו אל קדוש ישראל תראינה ולא אל שכרו והוא מה שפי' ולא ישעה אל המזבחות ר"ל אפי' אל המזבחות שבנה לשם השם לא ישעה ולא יפנה אליהם ולא יבטח בזכות המזבחות כי כל פנייתו היה אל קדוש ישראל ולא אל זולתו ומ"ש מעשה ידיו נמשך עם ואשר עשו אצבעותיו ופירושו מעש' ידיו ואשר עשו אצבעותיו הלא הם הע"א לא יראה אפי' ראיה בעלמא וכן האשרים והחמנים כדי שלא לעבור על לא תפנו אל האלילים וגו' והוא מחמיר אפי' בראיה כל דהו כי בפניה אפי' אל המזבחות אשר לשם השי"ת ולא יפנה ולא ישעה ובזה מובן אומרו אל המזבחות בה"א ש"לו היה סמוך עם מעשה ידיו הי"לל אל המזבחות מעשה ידיו כמו שכתב הרד"ק ונדחק בו · ויקשה עוד מה לו להזכיר המזבחו' והיה לו להזכיר גוף העבודת אלילים אלא ודאי אל המזבחות בפני עצמו ואפי' המזבחות בהם שיקטירו בו לשי"ת הלא הם מזבח העולה ומזבח הקטרת · ומ"ש מעשה ידיו ואשר אצבעותיו לא יראה טעם הכפל כי מעשה הע"א כך הוא בתחילה מכה בקורנס בשתי ידיו לעשות מהזהב או מהכסף או מהנחושת גולם תבניתה וזה מעשה ידיו תחילה ואחר כך ויצר אותו בחרט פיתוחי חותם יפתח וז"ש מעשה אצבעותיו שלא יעשו הפיתוחים ההם כי אם באצבעותיו לדקות המלאכ' כנודע שיעשוה באצבעו' ולא בכל היד · ואפשר עוד שאמר ישעה אל עושהו שיבטח ויפנה בשי"ת מבחינ' היותו עושהו וראוי לרחם עליו מצד שהוא מעשה ידיו יכסוף להצליחו וז"ש ישעה על עושהו ולא יבטח בשום זכות שלו כי מה אדם ותדעהו ולא ישעה אל המזבחות כדפרשית:

ולא ישעה וגו' עיין רש"י ז"ל והרא"בע ז"ל והרד"ק ז"ל וכבר קדם בפסוק הקודם ביאור הכתוב הזה על נכון עיין עליו:

ביום ההוא וגו' עיין רש"י ז"ל וכן הרא"בע בקירוב והרד"ק ז"ל ומהרי"א ז"ל ביום ההוא יהיו ערי מעוזו של ישראל עזובה שלא יוכלו למלטם ויעזבום כעזובת החורש והאמיר אשר עזבו אותם אמנם מאמר מפני בני ישראל נמשך אל סוף הפסוק והיתה שממה כאילו הוא מסורס והיתה שממה מפני בני ישראל וחטאותם חייבו כן שתהיה שממה · ואם תרצה לפרש עכ"פ מפני בני ישראל שהוא כנגד הכנעני יהיה פירושו כן שעשה בדבר שני משלים האחד כעזיבת החורש שמניח פאה מלחרוש אותה · והמשל השני כעזובת האמיר מלשון וה' האמירך כאילו אמר שהאמיר אדון שר הארץ הכנעניים אשר עזבו הארץ מפני בני ישראל על כרחם כן תהיינה ערי מעוזו של ישראל עזובות לנכרים ויקחום מהם: ואחני הרמ"ה י"לו הקשה דאם כן הי"לל והיו שממה שחוזר אל הערים הנזכרים ותירץ שעזיבת החורש והאמיר היינו מ"ש חז"ל שכששמעו כנענים שישראל באים לארץ עמדו וקצצו כל האילנות ולא רצו לחרוש הארץ והניחוה שממה ז"ש יהיו ערי מעוזו שממה כמו שהיתה עזובת החורש והאמור הם האילנות שקצצו מפני בני ישראל עד שהיתה שממה ולא חזרו ליטע אלא אחר שחטאו ושמעו הפלשתים שנתעכבו במדבר ארבעים שנה אז עמדו ונטעו ז"ש כי שכחת דהיינו שחטאת על כן מה שאחר כך תטעי נטעי גו' שמצאת בארץ שהיו כבר נטיעות טובות ומצאת הכנה שכבר יצאת מה שנטעו הזרים ויצאת זמורה שתוכל לזרעה ההם וכל זה לא מצאת אלא לפי שנתעכבת במדבר שהרי כבר היתה הארץ שממה שעקרו הכל כנענים כמ"ש חז"ל עד כאן: ולע"דן מאחר שהפסוק הקודם דבר על יהודה ומלכם חזקיהו ועליו אמר ביום ההוא ישעה האדם וגו' ולא ישעה וגו' מעתה פסוק זה של ביום ההוא יהיו ערי מעוזו בהכרח הוא שעל האדם הנז"ל מדבר ועליו הוא או' שביום ההוא יהיו ערי מעוזו כעזובת החורש והאמיר שיעזבום דרך בזיון כן איש יהודה יהיו ערי מעוזו כעזובות כאמיר הזה ופי' הכתוב על איזה ערי מעוזו קאמר שלא אמר כן על כלל ערי מעוזו שסוכן בהם כי אם על ערי מעוזו אשר עזבו בני יהודה מפני בני ישראל ושומרון להיותם סמוכות לערי בני ישראל וסמוכות לספר ולכך עזבום ואיש יהודה לא ישובו לקחתם כי יסתפקו במה שבידם ולכך והיתה שממה אלו ערי מעוזו של יהודה כיון שישבו בהם ישראל לקווהיו שממה ואף על פי שהיו ארצות ערי מעוזו של יהודה והפי' הזה מוכרח ממה שבא הפסוק הזה עם הקודמים אליו מדברים שלא לנוכח ישעה האדם וגו' יהיו ערי מעוזו גו' לא כן הכתובים שלאחריהם כי שכחת וגו' ביום נטעך וגו' לנוכח מורה שהאשונים מדברים על בני יהודה וכי שכחת אלהי ישעך וגו' על בני ישראל בי עליהם מיוסדת כל הפ' הזו כמו שהתחיל והיה ביום ההוא ידל כבוד וגו' ועל בני יהודה אמר ונשאר בו עוללו' וגו':

כי שכחת גו' עיין רש"י ז"ל והרא"בע ז"ל והרד"ק ז"ל ומהרי"א ז"ל הביא דרש"י ז"ל והוא פי' הפ' בלשון תמיה כאילו אמר אחרי ששכחת שם אלהיך התחשוב שיהיו בניך לימודי ה' נטעי נעמנים באמ' לא יהיה כן כי זמורת זר תזרענו בענין הדתות והתורה והוא כענין ובילדי נכרים וגו' · ולע"דן שאמר כי שכחת אלהי ישעך אשר הושיעך כבר שכחת משבחו על העבר וצור מעוזך לעתיד לא זכרת לשים מבטחך בו על כן רעות רבנות יבואו עליך והוא שתטעי נטעי נעמני' ר"ל רבים וגם שכבר יהיו נוטה ר"ל גדלים כנטיעה זו וגם שיהיו נעמנים אמנ' לא יצליחו כי וזמורת זר וגו' ר"ל לא יהיו רבים אלא יתמעטו שלא ישאר מכל הנטעים אלא אחד ז"ש וזמרת וגו' תזרענו בלשון יחיד ולא יהיו נעמנים כי לא תהנה אפי' מאותה הזמורה אלא זר יאכלנה זהו וזמורת זר ולא תהיה נטיעה אלא תזרעני כזרע הזה שנזרעין אות' הגרעינים לא כנטיעה זו הנטע' והיא גדולה קצת או אמר זר תמורת הנעימות וההפך לזמורת סורי הגפן נכריה נזרה וכדרש"י והרא"בע ז"ל · אלא שיקשה לפירושם תיבת זר בלשון זכר שהי"לל וזמורה בלי הו"ו הסמיכות והי"לל זרה בלשון נקבה ואפשר לו' אתה הזורע תתהפך לזר שבמקום היותך נוטע נטעי נעמנים שמהפעולות האלה נודעו הכחות שבך היותך קרוב אל השם יתברך ודבק בו ולא זר ועתה לא כן אלא זמורת זר תזרענו כי מן זריעתך הזמורה הנכרי' אשר תזרע יודע ויוכר שזר אתה כיון שזרעי זמורה רעה מגפן סדום זמורתך ומשמדות עמורה כי הענבי' שתוציא ענבי ראש אשכלו' מרורות · עוד אפשר שאמר וצור מעוזך לא זכרת ר"ל כי בכל עסק בנין זריעה או נטיעה וכיוצא צריך להזכי' שם שמים כדי שתחול בו הקדושה ויתיסד עליו וכמ"ש בס"ה בפסוק הוי בונה ביתו בלא צדק ר"ל שאינו מזכיר שם צדק המורק על מלכות שם שמים שם אדנות יתברך וית' ולזה אמר וצור מעוזך לא זכרת להזכיר בעת הנטיע' כי כיון שהוא צור העולמי' שצייר הכל היה ראוי להזכיר בעת הנטיע' לפי שהוא מתייחס אל ענין הנטיעה שהרי הוא בהויה מחודשת לעשות מנטיעה קטנה כזו אילן גדול על כן ימשך מזה שתטעי נטעי נעמנים מצד תוארם ומהיותם נעמנים לא שכיון שלא הזכרת צור מעוזך בעת הנטיעה חל עליהם כח הטומאה וזה שאמר וזמורת זר תזרענו ר"ל על דרך לא יהיה בך אל זר וגו' כי בהזכיר שם שמים על כל פעולה מאז לא תחול עליה זר וכח טומאה כי לא יגורך רע כתיב לא כן כשלא זכרת שם צור מעוזך בעת הנטיעה כאמור כי זמורת זר תזרעני:

ביום נטעך וגו' מדרש תנחומא ביום נטעך וגו' נד קציר ביום נחלה בין שעברתי ליתן לכם נחלת אבותיכם נעשיתם כרוז בעולם וכתב אנוש זה הפורענות שנטעת' ירושה לדורות שבכו העדה בתשעה באב אמר הב"ה הם בכו בכיה של חנם ואני אקבע להם בכיה לדורות ע"כ: אולי מאמר נעשיתם כרוז בעולם הסמכוה על מ"ש הפסוק נד קציר שהנד הזה הכל רואים אותו כך אתם פרסמתם כאילו הכרזתם על ידי כרוז וביום נחלה דרשו ביום שהייתי רוצה ליתן להם נחלת אבותיכם: ובויקרא רבה ד"ה ביום נטעך ביום שנטעתי אתכם לי לאומה נעשיתם פסולת סיגים כסף שבשניתון ככסף מצופה על חרס כדכתיב ויפתוהו בפיהם וגו' ובבקר זרעך תפריחי ר' חמא בר חנינא לאחד שהיתה לו ערוגת ירק מלאה פשתן השכים בבקר ומצאה גבעולין · נד קציר נדית על קצירן של מלכיות קצירן של ייסורין קצירו של מלאך המות אמר ר' יוחנן בשם ר' אליעזר בנו של רבי יוסי הגלילי בשעה שעמדו ישראל על הר סיני באותה שעה קרא הב"ה למלאך המות וא"ל אף על פי שעשיתיך קוזמקטור על בריותי אין לך עסק באומה זו לפי שהם בני הב"ד

וְהָיָה בַּיּוֹם הַהוּא יִדַּל כְּבוֹד יַעֲקֹב
ה וּמִשְׁמַן בְּשָׂרוֹ יֵרָזֶה׃ וְהָיָה כֶּאֱסֹף
קָצִיר קָמָה וּזְרֹעוֹ שִׁבֳּלִים יִקְצוֹר
וְהָיָה כִּמְלַקֵּט שִׁבֳּלִים בְּעֵמֶק
רְפָאִים׃ וְנִשְׁאַר־בּוֹ עוֹלֵלֹת כְּנֹקֶף
זַיִת שְׁנַיִם שְׁלֹשָׁה גַרְגְּרִים בְּרֹאשׁ
אָמִיר אַרְבָּעָה חֲמִשָּׁה בִּסְעִפֶיהָ
פֹּרִיָּה נְאֻם־יְהוָה אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל׃
בַּיּוֹם הַהוּא יִשְׁעֶה הָאָדָם עַל־
עֹשֵׂהוּ וְעֵינָיו אֶל־קְדוֹשׁ יִשְׂרָאֵל
תִּרְאֶינָה׃ וְלֹא יִשְׁעֶה אֶל־הַמִּזְבְּחוֹת
מַעֲשֵׂה יָדָיו וַאֲשֶׁר עָשׂוּ אֶצְבְּעֹתָיו
לֹא יִרְאֶה וְהָאֲשֵׁרִים וְהָחַמָּנִים׃
בַּיּוֹם הַהוּא יִהְיוּ ׀ עָרֵי מָעֻזּוֹ כַּעֲזוּבַת
הַחֹרֶשׁ וְהָאָמִיר אֲשֶׁר עָזְבוּ מִפְּנֵי בְּנֵי
י יִשְׂרָאֵל וְהָיְתָה שְׁמָמָה׃ כִּי שָׁכַחַתְּ
אֱלֹהֵי יִשְׁעֵךְ וְצוּר מָעֻזֵּךְ לֹא זָכָרְתְּ
עַל־כֵּן תִּטְּעִי נִטְעֵי נַעֲמָנִים וּזְמֹרַת
זָר תִּזְרָעֶנּוּ׃ בְּיוֹם נִטְעֵךְ תְּשַׂגְשֵׂגִי
וּבַבֹּקֶר זַרְעֵךְ תַּפְרִיחִי נֵד קָצִיר בְּיוֹם
נַחֲלָה וּכְאֵב אָנוּשׁ׃
הוֹי הֲמוֹן עַמִּים רַבִּים כַּהֲמוֹת
יַמִּים יֶהֱמָיוּן וּשְׁאוֹן לְאֻמִּים
כִּשְׁאוֹן מַיִם כַּבִּירִים יִשָּׁאוּן׃
לאמים

וִיהֵי בְּעִדָּנָא הַהִיא יִמָּאךְ יְקַר יַעֲקֹב
וְעוֹתַר יְקָרֵיהּ יִגְלֵי׃ וִיהֵי כְּמִכְנַשׁ חֲצַד
קָמָה וְדַרְעֵיהּ שׁוּבְלִין יַחֲצוֹד וִיהֵי
כִּמְלַקֵּט שׁוּבְלִין בְּמֵישַׁר גִּבָּרַיָּא׃
וְיִשְׁתַּאֲרוּן בֵּיהּ עוֹלְלִין כְּבִיעוּר זֵיתָא
תְּרֵין תְּלָתָא גַרְגְּרִין בְּרֵישׁ עַנְפָּא
אַרְבְּעָה חַמְשָׁא בְּסוֹכָא מַרְרָא כֵּן
יִשְׁתַּאֲרוּן יְחִידָאִין צַדִּיקַיָּא בְּגוֹ עָלְמָא
בֵּינֵי מַלְכְוָתָא אֲמַר יְיָ אֱלָהָא דְיִשְׂרָאֵל׃
בְּעִדָּנָא הַהִיא יִסְתְּמִיךְ אֱנָשָׁא
לְפוּלְחַן עַבְדֵיהּ וְעֵינוֹהִי לְמֵימְרָא
קַדִּישָׁא דְיִשְׂרָאֵל יְסַבְּרוּן׃ וְלָא יִסְתְּמִיךְ
אֱנָשָׁא לְפוּלְחַן עַבְרֵיהּ וְעֵינוֹהִי לְמֵימַר
קַדִּישָׁא דְיִשְׂרָאֵל יְסַבְּרוּן׃ וְלָא יִסְתְּמִיךְ
עַל אֵיגוֹרַיָּא עוֹבַד יְדוֹהִי וּדְאַתְקֵינָא
אֶצְבְּעוֹתֵיהּ לָא יִתְקַיֵּים וַאֲשֵׁירַיָּא
וְחַנִיסְנְסַיָּא׃ בְּעִדָּנָא הַהִיא יְהוֹוְיָן קִרְוֵי
תוּקְפֵיהוֹן כְּכְרַךְ דְּחָרוּב וְאִתְחַמַּר דִּי
אִישְׁתְּבֵיק מִן קֳדָם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וּתְהֵי
לְצָדוּ׃ אֲרֵי שְׁבַקְתָּא אֱלָהָא פּוּרְקָנִיךְ
וְדַחֲלַת תַּקִּיפָא דִּי מֵימְרֵיהּ בְּסַעֲדִיךְ
לָא אִדְכַּרְתְּ בְּדִיל דַּאֲתְ נְצִיבָא
נִיצְבָא בְּחִירָא וְעוֹבָדִין מְקַלְקְלִין
אַסְגֵּיתָא׃ בַּאֲתַר דְּאִתְקַדֵּשְׁתּוּן לְמֶהֱוֵי
עַם תַּמָּן קַלְקֵלְתּוּן עוֹבָדֵיכוֹן וְאַף כַּד
עֲלְתוּן לְאַרְעָא בֵּית שְׁכִינְתִּי תַּמָּן הֲוָה חֲזֵי לְכוֹן לְמִפְלַח שְׁבַקְתּוּן פּוּלְחָנִי וּפְלַחְתּוּן
לְטַעֲוָתָא אַרְחֵיקְתּוּן תְּיוּבְתָּא עַד דִּימְטָא יוֹם תְּבַרְכוֹן בְּכֵן הֲוָה כְּאֵיבְכוֹן לְמִפְּחַת
נְפָשׁ׃ וַוי הֲמוֹן עַמְמִין סַגִּיאִין דִּי כְּמַהֲמֵי יַמָּא הָמָן וְאִתְרְגוֹשַׁת מַלְכְוָן דִּכְאִתְרְגוֹשַׁת
מַיִין תַּקִּיפִין מִתְרַגְּשִׁין׃ מלכוון

ידל י"ב פתחין וסי' נמסר בשפטים סימן ו' גבי פסו' וידל ישראל : ועיניו י"א בקריא' וסי' במסר' רבתא : ובבקר ו' בקריאה וסימ' נמסר בסדר בשלח : יהמיון ג' וסימ' כהמות ימים יהמיון · אך בצלם יתהלך איש · כי הנה אויביך יהמיון :

רשי

ומשמן בשרו ירזו' · ועותר יקריה יגלי : והיה כאסוף קציר קמה · כמו שבע' קציר קמה אוסף הקוצר לבית הקמה בידו אחת וזרועו השנית שבלי' יקצור במגל כן יעקור סנחריב ויגלה הכל ואף לקט הנושר בשעת קצירה ילקט וישאו כלו' אף הבורחים לא ימלטו מידו וילקטם : בעמק רפאים · הוא הגיא אשר על פני ירושלם כמו שמלקט שבלים בספר יהושע תמצא שעמק רפאים סמוכה לירושלם : ונשאר לו · חזקיה וסיעתו שהם תוך ירושלם אנשי' מעט כעוללות כרם וכנוקף זית המשאיר שנים שלשה גרגרים בראש אמיר בראש הענף : בסעיפה · בענפיה וכן וכלה סעיפה וכן מסעף פורה : כנוקף זית · קוצץ ותי' כלוקט מן האילן וכן ונקף בסבכי היער ורבותינו דרשו ונשאר בו בהמון סנחריב אנשים מעט כנוקף זית כדאית' באגדת חלק : ישעה · יפנה אל עושהו כמו וישע אל הבל: האדם · צדיקי' שנשארי' בם : לא יראה · לא יחשבו בעיניו: ערי מעוזו · של ישר' : כעזובת החורש והאמיר · עזובות כיער הזה חריבות מאין אדם: חורש · הוא יער כדמתרגם ביער חורשא : והאמיר · אף הוא יער מקום אילנות כעזובת ערי האמורי שהניחם חריבות בימי יהושע כחורש ואמיר וברחו להם מפני בני ישר' והיתה ארץ ישראל שממה: על כן תטעי וגו' · על כן כאשר נטעתיך מתחילה נטעת נטעי נעמני' שני' עשר בני יעקב ובהעלות נטעיך לזמורות נתנו זרע שאינו הגון כזמורות זרות שאינם ממין גפן אלא דומים לגפן : תזרענו · תתני זרעך באותו נטע' ועוד י"ל וזמורת זר תזרענו תתחתן בעמי' ונתערבו בכם : ביום נטעך תשגשגי · לשון סיכסוך נשתגשגו זמורותיך במיני דשאי' וערבובי' המקלקלי' ענבי הגפן כלו' במקו' שנטעתיך לי לכרם שם קילקלת במעשיך הוא שאמ' להם יחזקאל ביו' בחרי בישרא' ואשא ידי לזרע בית יעקב ואודע להם בארץ מצרים ואמר וימרו בי ולא אבו לשמוע וגו' ואף כאן תשגשגי נתערבת בתועבו' המצרים : ובבקר זרעך תפריחי · וליום המחרת כשהוצאתיך משם והכנסתיך לארץ גם שם זרעך הרע הפרחת : נד קציר ביום נחלה · גדיש של קציר רע אשר הוכיח ביום ובלילה נחלה אותו קציר הגיע ליום צרה : וכאב אנוש · שנשלמ' שכרך הוא לשון גובה וכן נצבו כמו נד נוזלים וכן כונס כנד ואין נד ונוד שווים : אנוש נעכר בחולי רע וכן ויאנש וכן כי אנושה מכותיה · ד"א ובבקר זרעך תפריחי עד שלא בא השרב הפרחת' ודרך הכרם לפרוח בבא השרב והמפריח בבקר אינו הגון זה במדרש רבי תנחומא : הוי המון עמים רבים · מדה מהלכת על פני כל הדורות שוט שישראל לוקים בו סופו ללקות לפיכך הנביאים הנבאים פורענות ישראל על ידי האומות סומכים אחריו פורענות האומה שלקה ישראל על ידה : המון עמים · אוכלוסי סנחריב : ישאון · לשון תשואה הומה : וגער

רדק

והיה ביום ההוא · בזמן ההוא שגלו עשרת השבטים שהיו כבוד יעקב : ידל · ענין דלות ועניות והוא הפך הכבוד · כי עם העושר הוא הכבוד : ומשמן בשרו ירזה · דרך משל על עשרם וכבודם שגלה והרזון הפך המשמן : והיה כאסוף קציר · כמו שהקציר יאסוף הקמה ויקצרנה יחד לא ישאר אלא שבלים מעטים אחת הנה ואחת הנה כן יעשה מלך אשור בישרא' שיגלה אותם לא נשארו בעשרת שבטים אלא מעטי' מפוזרים בארץ וגם מהם יקחו וילקטו אותם אשר ימצא : קציר · שם תאר בפלס שריד ופליט : וזרועו שבלים יקצר · כפל הענין במלות שונות : והיה כמלקט שבלים בעמק רפאים · יהיה זה האויב מלקט ישראל הבורחים כמו שמלקט שבלים אחת הנה ואחת הנה כן ילקטם האויב מה שנמצא מהם בורחים · ואנה ילקטם בעמק רפאים ובשאר המקומות · אבל זכר עמק רפאים כי הוא סמוך לירושלם ומלך אשור תפש הכל מה שלכד שהיה חוץ לירושלם · ועמק רפאים נזכר בספר יהושע אשר בקצה עמק רפאים צפונה נקרא כן העמק ההוא אולי היה לענקים: ונשאר · אמר זה על יושבי ירושלם שהיו כעוללות כנגד שאר ישראל שהיו רבים והם מעטים כשוללות להם : וכנוקף זית · כמו אחר נקיפת זית שנשארים בזית גרגרים מעטים שלא נשרו בעת הנקיפה והם אשר בראש אמיר שלא תשיג יד המנקף להסירם · ואמיר נקרא הסעיף העליון · כן היא ירושל' שהיא גבוהה ומעולה שבארץ ישרא' ואשר יהיו בתוכה לא תשיג יד מלך אשור : ביום ההוא ישעה · פירו' יפנה או יבטח · ועל כמו אל אם פי' יפנה · והוא כי חזקיהו החזיר למוטב ישראל ובער עבודת אלילים מבית המקדש ומן הארץ והבין והורה אותם כי ה' הוא אלהים ולו ראוי לעבוד ולבטוח בו · וזהו שאמר על עושהו שיבינו כי האלהים הוא עושה את האדם ויוצרו והוא קדוש ישראל שקדש ישראל והבדילם מן העמי' להיות לו ולעובדו לבדו : ולא ישעה אל המזבחות מעשה ידיו · לא אמר על המזבחות מעשה ידיו כי כל מזבחות מעשה ידי אדם אלא המזבחות סמך למעשה ידיו ומעשה ידיו הם האלילים והוא עושה המזבחות להם ועובד עליהם · לשמים · ואע"פ שבא הסמיכות בה"א הידיעה כן בא כמוהו המזבח בית אל · ואחרים כמוהו כמו שכתבנו בספר מכלל : ואשר עשו · כפל ענין במלות שונות : ביום ההוא · כעזובת החרש והאמיר · שם דבר · כמו ורבה העזובה בקרב הארץ · אמר כי ערי מעוזו יהיו עזובו' מפני האויב כעזובת החרש והאמיר שעזוב מלקט הפירות העזוב אותם לגבהם ולמעוטם כמו שאמר למעלה שנים שלשה גרגרים בראש אמיר : אשר עזבו מפני בני ישראל · פי' כעזובה שעזובות הכנעני מפני בני ישראל · וכעזובת שוכר עומד במקום שנים כי משבעה אומות רבים מהם ברחו ועזבו עריהם כשבאו ישרא' לארץ · ובדרש אומר כי הכנעני פנה לפניהם והלך לאפריקי · ויש אומרים כי הפריזי פנה · כן ישראל עזבו אפילו ערי המעוז מפני מלך אשור · ואפשר שעליהם נאמר ויעל על כל ערי יהודה הבצורו' ויתפשם ולא הוצרך להלחם עליהם כי מצאן עזובות ולא הניחו בהם אלא הנשים והטף · וזהו שאמר ויאמר לבקעם אליו כלו' חשב לבקעם בדיק ומחי קביל ולא הוצרך כי מצאם עזובות : והיתה שממה · והית' הארץ שממ' מאין יושב : כי שכחת · אמר כנגד כנסת ישראל למה קרה לך כל זה אפילו ערי מעוזך עזובות לפי שאת עזבת צור מעוזך ואלהי ישעך שהיה לך מגדל עוז ומושיעך מן האויב ואת שכחת אותו ולא זכרת אותו בעת צרתך לפי' הניחך ביד אויב: ע"כ תטעי נטעי נעמני' על כן בא לך זה לפי שהיית מתחילה נוטעת נטעי נעמנים ועתה זמורת זר תזרענו אותו הנעימות הפכת לזרות · והוא משל כי עבודת האל הגדול הפכת לעבודת אל זר : ביום נטעך · מתחילה בעוד שהיית הולכת אחרי האל הגדול היית מצלח במעשיך כמו על דרך משל אם יטע אדם נטע וישגא ביום הנטיעה ובבקר יוציא פרח ויגן ציץ כן היו כל מעשי ידיך באי' על הנכונה והיתה בהם ברכה מרובה ועתה בהשחיתך דרכך נד קציר ינוד הנטע והקציר : ביום נחלה וכאב אנוש · ביום שבאה לך המכה הגדולה והכאב האנוש : קציר · כמו ועשה קציר כמו נטע · ואמר תטעי ואמר תזרענו · ואמר נטעך · ואמר זרעך · כי הצומח צומח בשני דרכים בנטיע' ובזריע' · ואמר תטעי בלשון נקבה · ואמר תזרענו לשון זכר · כי כן דרך הפסוק כשידבר לעם פעם בלשון זכר ופעם בלשון נקבה כשידבר לשון נקבה הוא כנגד הכנסה וכשידבר לשון זכר הוא כנגד העם : הוי המון עמים · הוי כמו אוי או הוא לשון קריאה אמר על מחנה אשור הבא בירושל' בחיל כבד והמון ושאון ענין אחד ושנה הענין ושלש לחזק הענין · ודמה החיל הכבד למים רבים ששוטפים הארץ כן מחנה אשור שטף כל ישראל עד ירושלם וכשבא לירושלם גער בו האל : וגם · זאת היא המליצה · ג"כ המים כמו שתרגם ויגער בים סוף ויחרב · וכן אמר מה לך הים כי תנוס וכן גער האל במחנה אשור והמית רבים מהם בגערתו והנשארים נסו והמלך ג"כ נס לו · ובאמרו ממרחק והיה לו לומר למרחק אלא ר"ל כי הוא נס מירושלם ואפילו כשהיה רחוק מירושלם גם עדין תאותו מקום רחוק כי לא היה בוטח בעצמו · וכן אמר ופלטו ממגור יעבד : ירדף · ינוס כאלו רודפים אחריו ומלאך ה' היה רודפו · ובאמרו כמוץ הרים לפי שהרוח נושבת בהרים בחזקה יותר מאשר נושבת במישור · ר"ל כי רודפו היה חזק :
לאמים

אבן עזרא

והיה · ידל כבוד יעקב · על מות החללים והגולים מהשבטים : והיה · בתחלה : כאסוף · הקוצר קציר הקמה : והיה כמלקט שבלים · באחרונה כי פעמים בא מלך אשור על ארץ ישראל : בעמק רפאים · מקום היה וקצירו רע ומעט ורזה : ונשא' · כנוקף זית · מגזרת ונקף סבכי היער וכן חגים ינקופו : אמיר · הוא המעולה בזית מגזרת ויי' האמירך וכן בלשון קדר : ארבעה חמשה · גרגרי' : בסעיפיה · של אותו שהיתה פוריה : ביום ההוא ישעה · ירפה אדם עצמו על השם וזהו הבטחון וכמהו ישעו ואין מושיע · טעם תראנה שלא תראנה עוד עבודה זרה כי לא ילך כי אם אל מקום הכבוד : ולא · החמני' · הנו"ן נוסף כנו"ן רחמניות והם צלמים עשויות כדמות מרכבות לשמש ככתוב במעשה מנשה : ביום · ערי מעוזו · של ישראל : אשר עזבו · הכנענים : החורש · האילן כמו חורש מצל : והאמיר · שהוא למעלה והנה הוא השורש והסעיף בבורחם מפני ישראל בבואם אל ארץ כנען : והיתה · שומרון שממה · כי היא עיר המלוכה : כי · והנה שב הנביא להוכיח אנשי שומרון : נעמני' · כמשמעו בלשון קדר והוא צמח שיצמח מהרה וכן וזמורת זר והטעם סורק זר : ביום תשגשגי · מנו' שגיא תגדלי אותו מהרה וכמוהו ובבקר זרעך תפריחי והנה אומר לך כלל בדברי נביאי התוכחות כי מתאי הפסוק נלמוד על תאיו ברוב : נד קציר · והנה ינוד הקציר כמו ונד ילין בקצירי · ביום נחלה · תחסר מכה והנה נחלה תאר למכה וככה תאכלו בריא' והעד וכאב אנוש מגזרת ויאנש והנה הטע' כי הרבית בנים ויבא יום האיד ויספו : הוי המון עמים רבים · מלך אשור ומחנהו בבואו על ציון :
ישאון

מנחה גדולה

ידל כבוד יעקב אלו החכמי' ומשמן בשרו אלו הגבורים והעשירים : והיה כאסוף קציר וגו' שאחר שנקצר הקמה לא ישארו כי אם מעט מזער כך היה אחר הגלות עשרת השבטים לא נשארו בארץ כי אם איזה יחידים מהם שהיו בארץ יהודה : ביו' ההוא כאשר יראו שבט יהודה גלות השבטים ישעה האדם וגו' · וזה היה בימי חזקיהו שהיו עובדי' לה' ועוסקי' בתורתו שלא נמצא עם הארץ בארץ ישראל כמש"ז ולא ישעה אל המזבחות וגו' כמש"ז כל העוסק בתורה אין צריך לקרבן וכן אמרו כל העוסק בתורת עולה כאלו הקריב עולה : הוי המון עמים רבים כפרעה וסיחון ועוג שכמה פעמים יהמיון לכלות ישראל ולא עלתה בידם כי ה' לא עזבם כהמות ימים יהמיון כשם שהים רוצה לעבור גבולו זה חול הים כמו כן האומו' רוצי' לכלות לישראל שנמשלו לחול הים שכשם שאין הים יכול לעבור החול ולשטופו כך האומו' אין יכולין לישראל לכלותם ושאון לאומים אלו ארבע מלכיות כי אין לאום אלא מלכות שלא היו כהמיית הים כי אם כשאון מים כבירים שהוא כמימי נהר העצומים והרבים שישאו קולם עד למרחוק ולא ינוח ועפם מיד כמימי הגלים בחול שעל שפת הים כי אם יתמידו כל גבול זמן כל אחד מהם וגם אחרי שו יקומו לאומים כשאון מים רבים הם גוג ומגוג ומלכיהם כהונים שעליהם נאמר יתיצבו מלכי ארץ וגו' על ה' ועל משיחו :

בניס אתם לה' אלהיכם וגו' ויהי כשמעכם את הקול מתוך החושך וכי יש חושך למעלה והכתיב ונהורא עמיה שריה אלא מלאך המות קרוי חושך וכתיב והלוחות מעשה אלהים המה וגו' חרות על תקרי חרות אלא חירות ר' יהודה אומר חרות ממלאך המות ר' נחמיה אומר חירות מן המלכיות רבנין אמרין חירות מן הייסורין · ביום נחלה ביום שהנחלתי אתכם את התורה : וכאב אנוש ר' יוחנן ורבנין רבי יוחנן אמר עליכם מכה מתגברת ומתשת ורבנין אמרין הבאתם עליכם מכה גברתנית ומתשת ואיזה זה זיבות וצרעת לפיכך משה מזהיר את ישראל איש כי יהיה צרוע או זב עכ"ל : ולע"דן לדקדק במ"ש נעשתם פסולת סיגים וגו' שאין זה מתייחס אל הנטיעה כי אם בחוטים תחת ענבים · ועוד בשלמא למ"ד תפריחי לאחר שהיתה לו ערוגה מליאה ירק והשכי' בבקר ומצאה ריקה ניחא דלשון תפריחי כמו פורח באויר והיינו מצאה ריקה · והוא תרעומת אלא למ"ד ומצאה גבעולים שכח הוא ומהו כדית עלי וגו' ועוד במ"ש שלא מלאך המות קרוי חושך צריך להבין ומאי קאמר קרא ויהי כשמעכם את הקול מתוך החושך וגו' שאין לו הבנה וכבין ג"כ כפל שני הענינים מהו ביום נטעך ומהו ביום נחלה דלפום ריהטא הכל אחד :

ונראה כי בתחילה דבר על מה שדברו ישראל ואמרו כל אשר דבר ה' נעשה ונשמע שהטיבו אשר דברו וכדמפרש ואזיל בסמוך דאמר רבי יוחנן בשעה שעמדו ישראל על הר סיני ואמרו כל אשר דבר ה' נעשה ונשמע · ועל זה אמר ביום שנטעתי אתכם לאומה מלא טוביות דבריכם שהיו כמסמרות נטועי' או שהיו בנטיעה שעושה היא קציר כמו נטע תפלה קציריה על ים ואל נהר יונקותיה ובו ביום נעשית' סיגים ככסף סיגים מצופה על חרש כך היו דבריכ' טובי' לפנים ולבכם לא נכון שבו ביום נגלה זיופכם לפני המקום וזהו שמביא ראיה מפסוק ויפתוהו בפיהם שאמרו כל אשר דבר ה' נעשה ונשמע ובלשונם יכזבו לו וגלוי וידוע לפניו ית' שלבם לא נכון עמו ולזה הוצרכו לכפרה זה שאמר והוא רחום יכפר עון : [illegible] יהיה פי' ולבם לא נכון עמו רוצה לומר ולבם לא נכון גלוי לפניו ועמו הוא שלבם לא נכון עמו רוצה לומר לא נעלם ממנו חלילה וכן כתבתי בכלי חמדה ובזה לדק או' ובבקר זרעך תפריחי לשון פורח באויר למאן דאמר לאחר שהיתה לו ערוגה מלאה ירק והשכים בבקר ומצאה ריקה · אמנם מי שמפרש תפריחי לשון ויוצא פרח הוא מקושר עם שפיה דקרא נד קציר וגו' ורוצה לומר בבקר זרעך תפריחי ועל ידי כושר הפרח ההוא וחסדיכם אשר כענן בקר והפרח ההוא בזכותו לא היה יצה"ר ולא אומות העולם היו שולטים ביך כי היית חירות מכולם לא כן עד שכל ונע קציר של יצר הרע וקצירך של אומות שהגיע כבר זמנך להקצר ולהבטל בזכות פרחך שבבוקר זרעך תפריחי ועתה נע וכד קציר של מלכיות וגו' וקציר לאו דווקא שהרי עדין היה נשאר מה על כל האומות אלא קראו קציר בבחינ' ישראל שלפי שהם בנים לה' הרי הוא להם כאילו נקצר לגמרי וכאילו אינו והיינו דקא' ויהי כשמעכם הקול מתוך החושך שהו' היצה"ר מתוך כלומ' שלא היה מפסיק לכם משמוע דבר ה' וקולו ע"ד כי אם עונותיכם היו מבדלים גו' אלא שמעתם הקול מתוך החושך שלא עלה ביד החושך הוא שטן להפסיק אתכם מלשמוע כדכתיב חרות על הלוחות לשון חירות משטן הוא חושך אמנם ביום נחלה פירש על יום שהנחלתי אתכם את התורה והזכרתו ז"ל לפרש כן מכפל ביו' ביום שהוא הוראה שמדבר על ימים מתחלפי' הא' בתחל' המעמד של הר סיני והשני קרוב לירידת משה מן ההר שטעו בשש שעות כי בושש משה עליו הוא אומר ביום נחלה שהנחלתי אתכם את התורה שעשיתם העגל גרמתם לעצמכם כאב אנוש שהרי הייתם חירות מן הייסורין וכיון שביום נחלת התורה חטאתם בעגל ונתחייבתם בכאב אנוש בין לר"י ובין לרבנין דייק שפיר לשון אנוש דלר"י מפרש אנוש לשון אמשות וגבורה וז"ש מתגבר' ומתשת שהיו מכות חזקות ככח גבורת אנוש ותיבת אנוש למשל באיש ואנוש ואדם · אמנם רבנין דייקי טפי לשון אנוש לומר שנתחייבו במכת זיבה שהיא פרטית לאיש שיהיה זב מבשרו וז"ש גברתנית לשון גבר ואיש ואנוש כדכתיב איש כי יהיה וגו' ומתשת ואיזה זה זיבות וצרעת שהם ייסורין קשין הזיבות בענין האישות שלו וצרעת מתשת כחו כפשטיה דקרא אנוש מלשון ואנושה מכתי · ועלה מכלל המאמר ביאור כפל ביום נטעך ביום נחלה שהא' מדבר על יום שאמ' בתחל' מעמד הר סיני כל אשר דבר ה' נעשה ונשמע וביום נחלה על יום שהנחלתי אתכם את התורה לשון נחלה וירושה כי תורה צוה לנו משה מורשה וגו' והכריחם כן מאו' ביום נחלה שלא אמר ביום מכה נחלה ופשוטו לשון נחלה מכתי ואף על פי שחסרה תיבת מכה מקרא קצר הוא וכתרגו' יונ' תברכון · ופי' תפריחי לשון פרח לשון פורח ונד לשון נע ונד · ועיין רש"י ז"ל והרא"בע ז"ל וכן הרד"ק ז"ל וכן מהרי"א ז"ל · והביא בשם מפרשי' הנוצרים ביום נטעך על מעמד הר סיני שכאשר ניתנ' תורה לישראל היתה נטיעתם ואמר שמיד חטאו בעגל והוא או' תשגשגי שהוא כמו' ויעש באושים ובאותו בקר שהיה ראוי שזרעך תפריחי אז נד קציר כלו' הלך הפרי ולא בא לידי קצי' ולכן במקו' שהיה ראוי להיות להם נחלה וקיו' נהפך לכאב אנוש ע"כ · ופי' זה בכלל דברי חז"ל הוא כנז"ל שכן פי' בקירוב :

הוי המון וגו' לאומים וגו' לעת ערב וגו' ילמדנו הוי המון עמים רבי' כהמות ימים כמשלו ישראל כחול הים שנאמר והיה מספר בני ישראל כחול הים וכמשלו האומות לים שנאמר כהמו' ימי' יהמיון והם מתייעצים על ישראל והב"ה מתים גבורתן אמר ישעיהו והרשעים כים נגרש מה הים הגל הראשון או' עכשיו אני עולה ומציף את כל העולם וכיון שבא לחול הוא כורע ומשתבר ואין הגל השני למד מן הראשון כך פרעה נתגאה על ישראל והפילו הב"ה וכן עמלק וכן סיחון ועוג ובלעם ובלק ואין אחד מהם למד מחבירו עכ"לה : ולע"דן לדקדק למה מקדים לומר כמשלו ישראל לחול הים והיה ראוי להקדים ולומר נמשלו האומות לים כי הוא ענייניה דקרא דעסיק ביה והיא פסוק הוי עמים רבים וגומר ואחר כך היה לו להזכיר ונמשלו ישראל לחול הים שנאמר והיה מספר בני ישראל וגומר ועוד והם מתיעצין והב"ה מתים גבורתן מהיכן יליף כן מהפסוק הזה ומאי קמ"ל כי מודעת זאת זאת שלולי ה' שהיה לנו אזי חיים בלעונו · ועוד מאי קאמ' אמר ישעיה והרשעים כים נגרש ידוע הוא שישעיהו אמר כן ומה שייכות יש לו כאן כי ענין זה היה אפשר לדרשו שם בפסוק והרשעים כים נגרש כי הוא ענין בפני עצמו מתיחסת דרשתו שם · ונראה דקשיא לבעל המאמר בפסוק זה יתיר תיבת יהמיון כי די באו' הוי המון עמים רבים כהמות ימים שבכלל ההדמות של כהמות ימים נכללה ההמיה ומה גם שבתיבת המון עמים רבים נכללה ההמיה לעומת זה אמרו שבפסוק הזה נאמר קול ושוברו קול ההמיה שכהמות ימים הם העמים ושוברת עמו כי יהמיון המיה בעלמא שיעלו בידם חרס כי ישראל כחול הם בפני הים לשבור שאון גליהם ולזה הביא בעל המאמר תחילה ענין נמשלו ישראל לחול שנאמר והיה מספר וגומר לגלות שגם ענין זה שנמשלו ישראל לחול נרמז הוא בפסוק זה במ"ש יהמיון שהוא מיותר לומר שיהמיון בגלביהם ולא יעלה בידם אלא ההמיה לבד כי הקדוש ב"ה מתים גבורתן ממה שהם מתיעצי' על ישראל כמאלה שמ"ש והם מתיעצי' והב"ה מתים גבורתן זה נלמד הוא מפ' כהמות ימים יהמיון שמאומרו כהמות ימים בלשון ימי' רבים למד מתיעצים שהעצה היא ברבי' ככתוב ותשועה ברוב יועץ ומאו' יהמיון למד שהם כחול הזה שעומד בפני כל גלי הים ומהשם יתברך הוא שהוא מתיש גבורתן ומסייע לזה גם כן פסוק מספר בני ישראל כחול הים מה חול זה אין בו כח טבעי לעכב הים אלא כח אלהי כך הקדוש ברוך הוא שמתים גבורתן · ולפי שהיה אפשר להקשות על זה ולומר שכבר נאמר זה בפסוק והרשעים כים נגרש שאומר והרשעים אין להם קיום אלא כמו הים שנגרש תמיד ואינו עולה בידו להציף העולם ואם כן מה צורך לישעיהו לומר ענין זה בשני מקומות כאן בתיבת יהמיון ושם בפסוק והרשעים כים נגרש לז"א אמר ישעיה והרשעים כים נגרש וגו' כלומר כיון שהאומר הוא ישעיה בהכרח הוא דקרא לדרשא אחריתי הוא בא כי היכי דלא תקשי ליה הא אמר' חדא זמנא אם כן על כרחך למלתא אחריתי הוא למה הים הגל הראשון וגו' כך הרשעים שעם היות שפרעה נתגאה על ישראל והפילו הקדוש ברוך הוא ולא לקח מוסר ואין אחד מהם למד מחבירו לבלתי התגרות עם ישראל ובזה מדוקדק לשון נגרש שאף על פי שהים נגרש גרושין לאחוריו חוזר היה הגל האחר לבא להציף העולם כמאלא שכתוב והרשעים כים נגרש בא להודיע ענין זולת הענין הנזכר בפסוק זה של כהמות ימים יהמיון דהכא קא משמע לן שהם נצולין מהימים ושם הודיע שהם כים נגרש שאינו למד מגל ראשון כנזכר במאמר ומה שהמשיל הרשעים כים נגרש הוא לפי שהים עובר ומתעבר על הישוב להציפו מבלי שום חטא אלא בגאוה להתגאות על הישוב ולעלות עליו בגאותו כמו כן הן הרשעים האלה שמזכיר המאמר כי פרעה קבל טוב מישראל שיוסף היה סיבת קיום כל המצריים בפתרון החלומו' של פרעה וכן עמלק וכן סיחון ועוג ובלעם ובלק הם היו פוטרי' מים ראשי' מדון שסיחון ועוג לא נתנו את ישראל עבור ברשותו שאילו נתנום לא נתגרו ישראל עמהם כי היו עוברים דרך המלך ובלעם ובלק פשוט הוא א"כ אלו ביחוד הם מתייחסים אל גלי הים מהבחינות הנז' וז"ש כך פרעה נתגאה שלא עשה כן להפרע מישראל כי ישראל לא הרעו לו אבל עשה כן להתגאות · ובזה מדוקדק שאמר והרשעים בלשון רבים כי הרשע הראשון כגל ראשון ורשע אחר הבא אחריו כגל שני אינו למד מן הראשון ממה שאירע לו · למדנו מהמאמר הזה דקדוק תיבת יהמיון המיותרת : ואפשר עוד שמה שאמר אמר ישעיה והרשעים וגו' הוא מתייחס ג"כ לבאר סוף הפסוק שאו' ישאון לאומים וגו' שהוא דומה לוהרשעים כים נגרש שכן כתיב הוי עמים על ישראל כהמות ימים והפל יהמיון ועפ"ז בוא חוזרים הלוחמים לעשות שאון לאומים כשאון מים כבירים שלא לקחו מוסר ממה שאירע לעמי' וגם המה ישאון כלומר שלא יעלה בידם אלא השאון לבד כמו שאירע בגיוב' בזה לגלי הים שאין גל שני לומד ממה שאירע לגל ראשון · ועיין רש"י ז"ל וכן הרא"בע וכן הרד"ק ז"ל והוסיף וכן מהרי"א ז"ל כנז"ל : והוסיף הוי המון עמים רבים שמלבד רבוי העם הם דומים כהמות ימים יהמיון אמנם מלבד היותם לאומים מתחלפי' בלשונות · אמר ושאון לאומים כשאון מים כבירים ישאון שכן גורם התחלפות הלשונות שאון כביר : ואמר שנית לאומים כשאון וגו' לא לחזק הענין כדהרד"ק אבל להודיע תכיפות מפלתם שבעוד היות הלאומים מעלים המיית שאון לאומים להחריב ירושלם בה בשעתה וגער בו ונס וגו' ואמר ממרחק ולא אמר למרחק חוזר אל הגערה שתבא ממרחק שלא תהיה בדבר מורגש אז ע"י אדם אלא בגבורתו יתברך : וכגלגל לפני סופה גלגל הוא הפרח הנעשה סביב הגמא והסופה הוא רוח סערה החזק שיבוא מתגלגל וישא הכל ואמר לשוסינו לבוזזינו רוצה לו' לאותם שהיו בדעתם רוצי' להיות שוסינו ובוזזינו אלא שלא נתנם ה' לעשות כמ"ש בטרם בקר איננו :

ולע"דן כפי הפשט מלבד הנז"ל בדחז"ל יאמר הוי ואוי על עמים רבים אשר כהמות ימים יהמיון וזה ידבר על ההווה מסכהיב כדעת המפרשי' כולם וגם על העתיד כדרש"י ז"ל שמדבר' על גוג ומגוג וממנו נלמוד לפרש הפסוק על העתיד במה שבין סנחריב ועד גוג ומגוג ויאמר כי בבא המון עמים רבים כהמות ימים נקל בעיני ה' להקים עליהם שאון לאומים שיבואו לקנהר ולהלחם על העמים הנזכרים ושאון לאומים שהם כשאון מים כבירים וחזקים אשר מסיבת זה ישאון לעמים רבים הנזכרים על דרך תזרנו ורוח תשאם ותפיצנו רוח ז"ש ישאון והיינו מגזרת שאון כמו שחשבו המפרשים ז"ל ואחרי שאון לאומים יגברו על העמים הנה השי"ת יעשה חילוק לבבות בין הלאומים שיחלק לבם ואז יאשמו והוא אומרו לאומים כשאון מים רבים ישאון שזה או' בכה וזה או' בכה וזה שאמר מים רבים ולא אמר כבירים אלא רבים ישאון וגער בו בכל חלק מהם או אמר די לפורענות הלאומי' פירודם של אומים כשאון מים רבים ישאון ומאמר וגער בו חוזר אל המון עמים הנזכר תחילה ואמר שיגער בו ונס ולא יהיה הב"ה גוער בו בעצמו אלא ממרחק והוא משל אל המלאך אשר יצא והכה במחנה אשור שכיוצא בו גם כן לעתיד וז"ש זה חלק שוסינו בהווה שכבר לקחו חלקם בהווה וגורל נפל לבוזזינו מוכן להם לעתיד והלמ"ד של לבוזזינו מוכיח כן שמהכוי' חלק שוסינו כקח משפט והוראה על העתיד לבא לבוזזינו · ומ"ש שוסינו ובוזזינו אין צורך לפרשו על הנביא כמו שהוצרכו לידחק המפרשים ז"ל אבל מדברי השי"ת כי המצר לישראל כאילו מצר להשי"ת כביכול ככתוב בכל צרתם לו צר וגו' וכתיב כי קול נהי נשמע מציון ופי' ז"ל שהו' מהשי"ת השוכן בציון שאו' איך שודדנו אם כן כיוצא בו הוא אומרו שוסינו בוזזינו :

הוי ארץ צלצל וגו' השולח בים וגו' כל יושבי וגו' עיין רש"י ז"ל והרא"בע והרד"ק ז"ל : ומהרי"א ז"ל הביא בשם המפרשים ז"ל ככל הנז' לעיל בקירוב והוסיף בשם המפרשי' שקראה צלצל לפי שהיא מסותרת בצל ההרים שלא יוכל האדם לבא ולבא שם ושם כהונים גוג ומגוג ובבא גוג ומגוג יבואו מכוש עמו כמו שכא' כן ביחזקאל · ומה שאמר גוי קו קו ומבוסה לשון קוה אל ה' שאומרים היו האומות עליו קוה מעט מעט ונבוסינו והוא ז"ל פירש שלא יבואו השלוחים כי אם לבקש אהבת ישראל (וכדהרד"ק ז"ל) וקראה צלצל כנפי' להיותה מוקפת נהרו' רבות כמו שאמר נהרי כוש וגדלים שביבותם אלנות גבוהים המצללים על הארץ מרוב המים שכן מעידים עוד היום אנשי פורטו' גאל ההולכי' שמה שכל דרכם היא בנהרות ואמרו שיש משני עברי הנהרות אלנות גבוהים מאד וספינות הע"כום עוברים תחת אותם צללים שחופפים את הנהרות כמו כנפים ומפני זה נקרא אותו מחוז צלצל כנפים ונתיחסה לנהרות לפי שעל הנהרות חופפים הצללים ואמר הנביא עליהם וקורא מרחוק הוי ארץ צלצל כנפים שבזמן ההוא יהיה שולח ציר' בים ציר נאמן בכלי גומא שגם זה מפי השמועה למדנו שבשפת אותם הנהרות צומחות קנים ואנשי הארץ יקחו קנה אחד ויחקקוהו ויעשו ממנו ספינות קטנות שיכנסו ארבעה אנשים ויותר ויקראו אותם אל מחדי"אס ועל זה אמר כאן ובכלי גומא על פני מים כי הקנים הם ממין הגומא הגדלי' על שפת הנהר ושילחו הצירים ומלאכים קלים שילכו בקלות ובמרוצה אל ישראל לבקש אהבתם שהוא הגוי שהיה ממושך ומורט עד עתה ומכאן והלאה יהיה עם נורא מצד הנוראות שיעשה בם השם יתברך על דרך וראו כל עמי הארץ כי שם ה' נקרא עליך ויראו ממך ויגידו משבחי ישראל שהם גוי קו קו ומבוסה שהיו מקוים להשם יתברך תמיד כי על כן נקראו חסידי התקוה או ישלחו המלאכים קלים לקבץ את ישראל המפוזרים בארצם ואמר כל יושבי תבל כי לא לבד יהי' זה מעבר לנהרי כוש כי אם גם בכל שאר ארצות כל יושבי תבל וגו' כנשא השם יתברך נסו ויתקע בשופר הכל יראו וישמעו ולא יתכן שיהיה דבר כפשוטו שיראו נשיאת נס והשמעת קול שופר אבל ראוי שיפורש באחד משני פנים או שהוא רמז לקיבוץ גליות ותשועת ישראל שידמה בעיניהם לנשיאות נס ולשמיעת קול השופר או אמר על נס ופליאת תחיית המתים שבאמצעותו יכירו כל יושבי תבל ושוכני ארץ ע"י פליאת ה' כזו ידעו האמתו מפי מתיהם אשר יחיו אמנם אם יהיה זה כולל בכל המתים או לצדיקי ישראל לבד כבר נתבאר זה במאמר צדק עולמים בהקדמת הספר הזה בראשי פרקים · עד כאן תורף דבריו ז"ל : ולעיל בפסוק חזון ישעיה בן אמוץ בשרשים אשר הבאתי ממהרי"א ז"ל שם נתבאר גם כן מענין זה :

ולע"דן לפי שהכתובים האלה מדברים על גוג ומגוג כנזכר לעיל במפרשים ז"ל ושמעתי אני שאלה האנשים הם קטנים ביותר ושוכנים שם בעבר נהרי כוש ורוכבים על כבשים בלאתם למלחמה עם העופות ושם עופות רבים ומצרים לאנשי כוש ויוצאין מזמן לזמן כשמקננים בראשי ההרים לשבר ביצי העופות קודם הזמן שיולדו האפרוחים והאמהות מזיקין אות' בצפרניהם ואלו יש להם קשתות קטנים מברזל ועל ידי החצים מזיקים לאמהות וממיתין אותן ולזה ידקדק אומרו הוי ואבוי יבא אל ארץ צלצל כנפים כשמשיך גוי קו ומבוסה וגו' וקראה ארץ צלצל כנפים וגו' שרבוי העופות מצלים בכנפיהם שם מעבר לנהרי כוש מרבויים השולח בים צירים וגו' לשלחם אל ישראל שהוא עם ממושך ומורט כדי למשכו גם הוא ברשתו ולמרטו כשאר האומות וזה יהיה סבה כי יהיה משם והלאה ישראל עם נורא זה שאמר אל עם נורא מן הוא והלאה ר"ל מן הוא והלאה מן מה שאירע לו לעם אשר מעבר לנהרי כוש והלאה יהיה ישראל עם נורא שכולם יראו מגשת אליו בראותם מה שאירע לעם אשר מעבר לנהרי כוש כי הגוי הזה אשר מעבר לנהרי כוש יהיה גוי קו קו ומבוסה רוצה לומר שנוטה קו לבנות ותבוא המבוסה וההריסה אליו בכל קווקו שנוטה יעלה חרס בידו כי בזאו הנהרים שלו ארצו כי מאת ה' תהיה זאת אליו על ששולח צירים ומלאכים אל ישראל להתחר ריב עמהם באחרית הימים ויעשה הקדוש ברוך הוא שירבו מימי נהריו ויבוזו ארצו ולא תבנה עוד כי תהיה קו קו ומבוסה ולזה אמר עליו הוי ארץ צלצל כנפים ואלו לדעת המפרשים שהתכלית במלאכים קלים הוא לבקש אהבתם של ישראל למה אמר עליו הוי ונדחקו לפרשו לשון קריאה ולא לשון אוי : (ועיין בסמוך במה שכתוב בפסוק בעת ההיא יובל שי) ולזה נתן עצה טובה לכל יושבי תבל ושוכני ארץ שמאחר שאירע הפורענות הזאת לעם אשר בעבר לנהרי כוש מעתה היעצכם שלא תתגרו מלחמה עם ישראל כי כנשוא נס הרי' תראו ר"ל מעתה תראו בעיניכ' כאילו אתם רואים הנשיאות נס העתיד להיות בעת הקיבוץ גליות וכן יהי בעיניכם עתה כאילו אתם שומעים תקיעת שופר לגאולת ישראל כי כל העומד לעשות כעשוי דמי ולמה תתגרו בהם עתה ולעתיד תחת הנחושת תביאו זהב וקרוב לזה פירשתי בכלי חמד' כי היושבי תבל ושוכני ארץ הם השלמים העוסקים בישוב תבל וישכינו ארץ כנשוא נס הרים תראו ויתפעלו מהדברים שהם עדיין בכח כאילו כבר יצאו אל הפועל וכתקוע שופר תשמעו :

כי כה אמר ה' אלי אשקוטה וגו' כי לפני קציר כתם פרח ובסר וגו' במסכת סנהדרין וכרת הזלזלים א"ר חמא בר חנינא אין בין דוד בא עד שיכלה מלכות הזלה מישראל שנא' וכרת הזלזלים וכתיב יובל שי לה' צבאות : עיין רש"י ז"ל והרא"בע ז"ל והרד"ק ז"ל וכן מהרי"א ז"ל במ"ש כחם צח עלי אור והרחיב בכוון המשל עם הנמשל שכמו שהמטר סוחף שוטף יזיק הצמחים והזרעים ברבוי המטר ואחר כך בבא השמש ייטיב מאד ככה ההבטחה שיטיב השי"ת במכוני ירושל' ובית המקדש שנקרא מכון לשבתך פעלת ה' מקדש ה' כוננו ידיך אותה ההבטחה שאחר הייסורין והצרות שהם כגשם תהיה מועילה אלינו כתועלת החם צח עלי אור שהוא הגשם כנז"ל וכן דמה השגחתו כעב טל ביום קציר ר"ל שכאשר יעשה חום גדול שטורף העולם בזמן קציר וירד טל יפסוק החום ביום ההוא וינוחו בני אדם ככה תבא מנוחה גדולה לישראל בזמן הגאולה וינוחו ממה שהיו טרופים בהם כסוחים מצרות הגלות ואמר כי לפני קציר כתם פרח וגו' על האומות שקוד' שתגמר מחשבתם הרעה להחריב את ישראל ולכלותם מעל פני האדמה ילקו הם ויתרבו ודמה מחשבתם הרעה לזריעה באומרו כי לפני קציר ר"ל קודם שיקצרו המלילות שהם ישראל יכרת ה' את הזלזלים משל לגוג ומגוג והמלכים אשר אתו כנז"ל הקטנים והגדולים מהם הכל אתו ויכרית ה' : עוד אפשר מקושר עם מה שנרמז למעלה בפסוק כל יושבי תבל ושכני ארץ כנשא נס הרים וגו' שמדבר על תחיית המתים שאז יראו ראייה מפורסמת מאד מפי מגידי אמת המתים אשר יקיצו יהיו מספרים תהילות ה' אשר ראו שם בעולם הנשמות ועזוזו ונפלאותיו אשר הראם בהחיותו אותם ועל הראייה ההיא אמר כנשא נס הרים תראו וכתקוע שופר וגו' ועל כן אמר הנביא כאן כי כה

אמר

ישעיה יח

לְאֻמִּים כִּשְׁאוֹן מַיִם רַבִּים יִשָּׁאוּן
וְגָעַר בּוֹ וְנָס מִמֶּרְחָק וְרֻדַּף כְּמֹץ הָרִים
לִפְנֵי־רוּחַ וּכְגַלְגַּל לִפְנֵי סוּפָה׃ לְעֵת
עֶרֶב וְהִנֵּה בַלָּהָה בְּטֶרֶם בֹּקֶר אֵינֶנּוּ
זֶה חֵלֶק שׁוֹסֵינוּ וְגוֹרָל לְבֹזְזֵינוּ׃
א הוֹי אֶרֶץ צִלְצַל כְּנָפָיִם אֲשֶׁר מֵעֵבֶר
לְנַהֲרֵי־כוּשׁ׃ הַשֹּׁלֵחַ בַּיָּם צִירִים
וּבִכְלֵי־גֹמֶא עַל־פְּנֵי־מַיִם לְכוּ
מַלְאָכִים קַלִּים אֶל־גּוֹי מְמֻשָּׁךְ וּמוֹרָט
אֶל־עַם נוֹרָא מִן־הוּא וָהָלְאָה גּוֹי קַו־
קָו וּמְבוּסָה אֲשֶׁר־בָּזְאוּ נְהָרִים אַרְצוֹ׃
כָּל־יֹשְׁבֵי תֵבֵל וְשֹׁכְנֵי אָרֶץ כִּנְשֹׂא־נֵס
הָרִים תִּרְאוּ וְכִתְקֹעַ שׁוֹפָר תִּשְׁמָעוּ׃
כִּי כֹה אָמַר יְהוָה אֵלַי
אֶשְׁקוֹטָה וְאַבִּיטָה בִמְכוֹנִי כְּחֹם
צַח עֲלֵי־אוֹר כְּעָב טַל בְּחֹם קָצִיר׃
ה כִּי־לִפְנֵי קָצִיר כְּתָם־פֶּרַח וּבֹסֶר גֹּמֵל
יִהְיֶה נִצָּה וְכָרַת הַזַּלְזַלִּים בַּמַּזְמֵרוֹת
וְאֶת־הַנְּטִישׁוֹת הֵסִיר הֵתַז׃ יֵעָזְבוּ
יַחְדָּו לְעֵיט הָרִים וּלְבֶהֱמַת הָאָרֶץ וְקָץ
עָלָיו הָעַיִט וְכָל־בֶּהֱמַת הָאָרֶץ עָלָיו
תֶּחֱרָף

תרגום

מַלְכְוָן דְּכְאִתְרְגוּשַׁת מַיִין סַגִּיאִין מִתְרַגְּשִׁין וְיִזּוּף בֵּיהּ וְיֵעֲרוּק מֵרָחִיק וְיִתְיְרַדִּיף כְּמוֹץ טוּרַיָּא קֳדָם רוּחָא וּכְגַלְגְּלָא קֳדָם עַלְעוֹלָא׃ לְעִידַּן רַמְשָׁא וְהָא כִּדְלָא הֲוָה עַד דְּלָא צַפְרָא וְהָא כִּדְלֵיתוֹהִי דֵּין חוּלַק לְאַנְסָנָא וַעֲדַב לְבַזָּזָנָא׃ וַוי אַרְעָא דְּאָתַן לַהּ בִּסְפִינָן מֵאֲרַע רְחִיקָא וְקִילְעֵיהוֹן פְּרִיסָן כְּנִשְׁרָא דְּטָאִים בְּכַנְפוֹהִי דְּמֵעִיבַר לְנַהֲרֵי הוֹדוּ׃ דִּמְשַׁלַּח בְּיַמָּא אִיזְגַּדִּין וּבִירְגּוֹגִין עַל אַפֵּי מַיָּא אִיזִילוּ אִיזְגַּדִּין קַלִּילִין לְוַת עַמָּא אֲנִיסָא וּבְזִיזָא לְוַת עַמָּא דְּתַקִּיף מִבְּכֵן וּלְהָלָא עַמָּא אֲנִיסָא וּבְזִיזָא דְּבַזּוּ עַמְמַיָּא אַרְעֵיהּ׃ כָּל דְּיָתְבִין בְּתֵבֵל וְדִשְׁרַן בְּאַרְעָא כְּמִזְקַף אָתָא עַל טוּרַיָּא תֶּחֱזוּן אָתָא וּכְמִיתְקַע שׁוֹפָרָא תִּשְׁמְעוּן פּוּרְקָן׃ אֲרֵי כִדְנַן אֲמַר יְיָ לִי אֲנִיחַ לְעַמִּי יִשְׂרָאֵל וְאַשְׁקֵיט לְהוֹן וְאִיתְרְעֵי מִמְּדוֹר קוּדְשִׁי לְאוֹטָבָא לְהוֹן בִּרְכָן וְנַחֲמָן אַיְתֵי לְהוֹן כִּפְרִיעַ כְּשַׁחִין פְּצִיחַ עַל שֶׁמֶשׁ כַּעֲנַן טַל כְּשַׁחִין חֲצָד׃ אֲרֵי עַד לָא יִמְטֵי זְמַן חֲצָדָא אִילָנָא לְאַפְרָחָא וּבוּסְרָא מִינֵּיהּ סְמָדַר וְיִקְטוֹל שִׁלְטוֹנֵי עַמְמַיָּא בְּחַרְבָּא וְיַת תַּקִּיפֵיהוֹן יַעְדֵּי וְיַעְבַּר׃ יִשְׁתַּבְקוּן כַּחֲדָא לְעוֹפָא דְּטוּרַיָּא וְלִבְעִירָא דְּאַרְעָא בְּקַיְטָא יְהֵי שָׁרֵי עֲלוֹהִי כָּל עוֹפָא דִּשְׁמַיָּא וְכָל בְּעִירָא דְּאַרְעָא עֲלוֹהִי יֶעְבְּרוּן

גמא ג' וחס' וסימ' ותקח לו תבת גמא · ובכלי גמא על פני מים · היגאה גמא · וחד חציר לקנא וגמא · ומורט ב' וסימ' אל גוי ממשך ומורט · עם ממשך ומורט : ומבוסה ג' ומל' וסימ' השולח בים צירים · יובל שי ליי' · יום מהומה ומבוסה ומבוכה :

רשי

וגער בו · הקב"ה באותו שאון : כמוץ הרים · משל את הרשעים במקולקל שבמינין ובמקולקל שבאותו המין מוץ הרים יבש משל עמקים : וכגלגל · הוא מפרח של קוצים שקורין קרדו"נש בלע"ז הדומים לאותו שגוררין בהן בגדי צמר ואינן קשין כשמגיע סמוך לסוף הקיץ הם מתכפלים מאליהן והרוח מפזרתן ואותו הכיפוף עשוי כמין גלגל עגולה כמין העין באמצע וחמש זרועותיו סביב לה : והנה בלהה · שדים באים על האויב ומבהלין אותו : בטרם בקר איננו · והאויב אין בעולם : זה חלק שוסינו · חלק סנחריב וחלק גוג ומגוג כשיבאו לבוזזינו : הוי ארץ צלצל כנפים · ת"י דאתן לה בספינן מארע רחוקא וקילעיהון פריסן כנשר דטאים בכנפוהי ואני אומר לפי שהן שרויין במזרח והארץ חמה העופו' כהשפי' שם והיא מצולצלת בכנפי עופות ונבואה זו על אוכלוסי גוג ומגוג כענין שנא' ביחזקאל פרס כוש ופוט אתם : לכו מלאכים קלים · לראות אם אמת הוא שחזרו ישראל למקומ' אשר הוא גוי ממושך וממורט אל עם אשר הוא נורא בחזקתו : מן הוא והלאה · מן היום אשר נבחר לעם והלאה : גוי קו קו · שנפרע בו בעונו מדה במדה וניתן למבוסה · דבר אחר קו קו לשון קיא שחי ומאום : נהרי' מלכי' : כל יושבי תבל וגו' · אינכ' צריכי' לשלוח צירים על כך כי כנשוא נס הרים תראו בהקבץ הגליות וכתקוע שופר תשמעו : אשקטה · מתשלום שכרו של עשו אפנה מכל עסקי ואביטה במכוני להטיב לו : כחום צח עלי אור · יאיר ויבהילו כחם השמש צח על ירק כמו ללקט אורות : כעב טל · שהקוצרים מתאוים לו להשיב נפש בחם קציר : כי לפני · בישול קצירו של עשו ושל גוג טרם תמלא תאותו ושברו שהוא זומם לכלות את אחיו : כתם פרח · שלו ויתקרב להתבשל תבואה במלילותיה ולהיות פני נצה של גפנה בוסר וגומל להיות גסים כפול הלבן הוא בוסר הוא גירוע : וכרת · הכור' את זלזלי הגפן הם הזמורו' והשריגי' : במזמרו' · שר"פש בלע"ז : ואת הנטישו' · הם עיקרי הגפני' שקורין ני"פש בלע"ז : התז · כרת וקצץ כלומר יהרוג המלכים והשרים והשליטים של עשו ושל גוג וחיילותיו ועוזריו : יעזבו יחדיו · פגריהם : לעיט הרים · לעוף הרים : וקץ עליו · כל ימות הקיץ : תחרף

נצה לי' נלא מפיק ה"א וחד מפיק ה"א עלתה נצה

רדק

לאמים · מפורש הוא : לעת ערב · כמו שכתוב ויצא מלאך ה' ויכה במחנה אשור מאה ושמונים וחמשה אלף : בטרם בקר ואיננו · כמו שכתוב וישכימו בבקר והנה כולם פגרים מתים : זה חלק שוסינו · שאמר הנביא זה החלק והגורל ראוי לשוסינו ולבוזזינו והם מחנה אשור ששסו ובזזו את ישראל : הוי ארץ צלצל כנפים · אחר שזכר הישועה אשר היתה בימי חזקיהו סמך אליה הישועה הגדולה העתידה להיות בימות המשיח : ואמר הוי והוא לשון קריאה קרא כנגד הארץ ההיא אשר מעבר לנהרי כוש · וקרא צלצל כנפים לרוב הספינות אשר בה · כי בפרש הקלעים בהם ידמו לכנפים וילכו בהם כמו העוף שיעופף בכנפיו והקלעים יעשו צל · וכן תרגם יונתן ווי ארעא דאתן וגומר : השולח בים צירים · הוא המלך אשר מעבר לנהרי כוש ישלח מלאכי' דרך ים ובכלי גמא ישלחם · ופירושו ספינות עשויות מהגומא והם קלות ללכת על פני המים · ורבינו סעדיה ז"ל כתב כן בספר האמונות ומי שיהיה מהם בארץ כוש ישאו אותם בערבו' כל גומא עד שיגיעו למצרים כי במקום הגבוה מהנהר הר יוצא במים לא יוכלו הדוגיו' לעבור שלא ישברו אך עריבות הגומא העשויות כשטוה אם יגעו בהר יפלו ולא ישברו · וענין צלצל כנפים שארצותם מסוככים ונסתרים מהרבה בני אדם · ואלה המלאכי' ישלחם עם מנחה וגם בני ישרא' אשר בארצו ישלחם למנחה · כמו שכתוב בנבואת צפניה · מעבר לנהרי כוש עתרי בת פוצי יובילון מנחתי · ויאמר למלאכים לכו מלאכים קלים · כלומר שהם בספינות קלות · כמו שאמ' ובכלי גמא לכו אל ישראל שהיו עד עתה גוי ממושך וממורט שמשכו אותו אומות העולם אלה מזה ואלה מזה ומרטו אותו · כלומר משיכתם אותו היתה במריטת שערם ובשרם · כלומר שהשחיתו גופם וארצם : אל עם נורא · מן הוא והלאה · מהיום אשר היה לעם היה עם נורא · רוצה לומר שהיה אדם רואה בהם נפלאות ונוראות שהיה עושה עמהם האל בטובתם וברעתם · כי בטובתם היה מצליחם על כל גוי · וברעתם היה מכה אותם דרך מוסר לא לכלותם כי בכל אשר משכום העמים ומרטו אותם לא היה כח בידם להכריתם מגוי : גוי קו קו ומבוסה · מעט מעט בססוהו העמים · וענין קו קו דרך משל כמו שהבנאי נוטה הקו ועושה נדבך אחד ונוטה אותו למעלה מזה לעשות נדבך אחר · וכן מעט מעט עד כלותו הקיר · כן כל עושה דבר עתה עושה מעט ועוד מעט עד שיעשה הדבר · וכן מה שאמר קו לקו צו לצו זעיר שם זעיר שם : אשר בזאו נהרים ארצו · בזאו כמו בזזו הא"לף תמורת הכפל : נהרים · הוא משל על מלכי אומות העולם : כל יושבי תבל · כמו שיעשה זה אשר מעבר לנהרי כוש כן תעשו כולכם : כנשא נס הרים · כמו שאמר ונשא נס לגוים ואסף נדחי ישראל : וכתקוע שופר · כמו שאמר והיה ביום ההוא יתקע בשופר גדול · וזה דרך משל · כי כשירצה אדם לקבץ עם ישא נס בהרים כדי שיראו הנס למרחוק ויבאו · וכן יתקע בשופר וישמעו הקול למרחוק ויבאו כן יקבצו בני ישראל אל ארצם מפה ומפה בעת הישועה · וכן העמים יביאו אותם ויקבלו אותם כאלו נשאו להם נס ותקעו בשופר : כי כה אמר ה' · אשקטה כתוב בוי"ו וקרי בלא וי"ו בחטף קמץ הקו"ף ואחת היא · אמר הנביא אז בבא הגואל הנוח והשקוט מהמייתי עליהם · כמו שאמר למען ציון לא אחשה ולמען ירושלם לא אשקוט עד יצא כנוגה צדקה · ואז כשיצא כנוגה צדקה אשקוט ואביטה במכוני והוא בית המקדש אביט בו לטובה : כחום צח עלי אור · וכמו שיהיה לטובה חם צח ובהיר עלי אור · והוא המטר · כמו יפיץ ענן אורו · כי כשיהיה השמש בהיר על הארץ אחר המטר הוא יפה וטוב לצמחים · כמו שאמר מנוגה וממטר דשא מארץ · וכן עב טל בחום קציר הוא טוב · כי בעת הקציר יהיה החום הגדול וכשתעבור עב טל יהיה טוב לבני אדם לקרר האויר · ואמר טל ולא אמר מטר כי המטר יזיק לקציר אבל הטל ייטיב ולא יזיק : כי לפני קציר · המשיל גוג ומגוג והעמים הבאים עמו על ירושלם אחר הישוע' לגפן פורחת · וכשהשליך הפרח יהיה הנץ · והנץ יהיה בוסר והבוסר גומל מעט מעט עד שיהיו ענבים בשולות וזה משל על גוג ומגוג שיבא בעם רב סוסי' ופרשי' לבושי מכלול כולם קהל רב צנה ומגן תופשי חרבות וירבו בכל יום · כמו שאמר פרס כוש ופוט אתם כלם מגן וכובע · ופי' לפני קציר · לפני השלמת זמן קציר · כי חצי ניסן אייר וחצי סיון יקרא עת הקציר מארבע עתי השנה · ובחצי סיון יהיה פרי הגפנים בוסר בארץ ישראל ברוב · וזהו שאמר יהיה נצה שעבר הנץ להיות בוסר והבוסר גומל ומתבשל · והטעם כי כמו שהבוסר גומל יהיה קרוב לבשולו · כן גוג ומגוג כשיהיו קרובים לגמור הגלחמם עד שיכבשו ירושלם ויצא חצי העיר בגולה · אז יצא ה' ונלחם בגויים ההם · זהו וכרת הזלזלים במזמרות · והזלזלים הם יניקות הגפנים הרכים והם קרובים להשחת · והנטישות הם הענפים המתפשטים יקראו שליחות ויקראו כמו שאמר שלוחותיה נטשו עברו ים : התז · ענינו כרת · והוא מפעלי הכפל שרשו תזז · מדברי רבותינו ז"ל רוח תזזית : ונצה · רפה הא עלתה נצה מפיק הה"א · ואפשר כי נצה הרפה הה"א לנקבה לא לכנוי · וממנו ויבלך כזית נצתו : יעזבו זהו מחנה גוג ומגוג · וכן אמר בנבואת יחזקאל אמר לצפור כל כנף ולחית השדה הקבצו ובאו הרספו מסביב על זבחי אשר אני זובח לכם וגומר : ואמר כי הנה קיץ וחורף יהיו בפגרים מושלכים · ובאמרו העוף בקיץ והבהמה בחורף · כי העוף יעופף ברוב בימי הקיץ והחיות ילכו בימי החורף ברוב · והנה אמר בנבואת יחזקאל וקברום בית ישראל למען טהר את הארץ שבעה חדשים · ואיך אמר יעזבו יחדו לעיט ההרים ולבהמת הארץ · זה יהיה בעוד שיתעסקו בקבורתם · ואף על פי כן לא יוכלו לקברם כולם ויאכלו מהם החיות והעופות בקיץ ובחורף :

אבן עזרא

ישאון · מגזרת שאון והנה הנ"ון איננו שורש והנו כמו זדון : לאמים · וגער בו · השם במלך אשור : ממרחק · כנגד ארצו : ורודף · הנשאר מהמונו : לעת · בערב היו אנשי ירושלם יראים ממנו : בלהה · כמו בלהות אתנך וטעם בלהות בהלות הפוך כמו כשב וכבש : בטרם בקר ואיננו · בבאת המלאך והפחיד רוב המחנה. זה חלק שוסינו · דברי הנביא והוא שמח : הוי ארץ · הוי לשון קריאה כמו הוי הוי ונוסו מארץ צפון : צלצל כנפים · כפול מצל שהיא ארץ רחבה : מעבר לנהרי כוש · שם מלכו' אשור : השולח · מי שהוא מנהגו לשלוח בים שלוחים : לכו · אתם מלאכים קלים ובשרו ישראל שברחו וגלו והם מעבר לנהרי כוש ובעבו' נהרי אמר ובכלי גמא : ממושך · הם ישרא' שנמשכו ממקומם ככבשים עד שמורטו ממושך : אל עם נורא · הם הכושיים מן אותו העם או הוא רמז לנהרי : גוי · היתה דעתו כדעת הנער כאשר ילומד קו לקו על כן היתה מבוסה · ואל"ף בזאו לחסרון אות הכפל וכמוהו דליו שוקים על דעת ר' משה הכהן נ"ע · וטעם נהרים מלכים כמו את מי הנהר : כל · הטעם כאילו נס נושא על כל הארץ : וכתקוע שופר · לדעת מעשה השם במחנה סנחריב : כי · טעם אשקטה על השכינה שעמדה : ואביטה · ואראה : מכוני · היא ירושלם : כחם · אויר : צח עלי אור · אחר הגשם כמו יפיץ ענן אורו כי השמש הנקרא אור' גם כן הירח כי כן כתב לעושה אורים גדולים הם שבת הגשם במאמר השם : כי לפני קציר כתם פרח ובוסר גומל · כמו ויגמל שקדים עודנו יהיה בנצתו : וכרת · השם : הזלזלי' · הם הדבקים עם השרש ואין למלה הזאת אחות : ואת הנטישות · אותם הבדים הגדולים שנטשו : התז · כמו כרת ובלשון קדמונים ז"ל ימלא ובא פועל עבר אחרי עבר בלא וי"ו דבק כמו חמק עבר וטעם הפסוק קודם שימלא פרי מחשבותם יכחדו : יעזבו · זה מחנ' אשור הנכחד ביד המלאך : לעיט · כמו וירד העיט על משקל שם גם שים : וקץ · מגזרת קיץ : תחרף

אורים ותומים

אשקוטה וגו' יר' כל' שפעמיד כינו וכן אנך' כרית והוא שקשת כעתן כיפי כח וכן שפעמיד דוגמתו בעיני ובין כני ישר' כאו' כיפי כח ואת לי והנה שכנת כנעם יכים הכרית אשר בענן ויראה על הארץ כן יכים לכרית כב' וירפס על ישראל וזהו ...

[illegible]

מנחה גדולה

ולא ונגער בו הוא גוג הר' לא ומחיילותיו ובם ישראל שעליו ידבר כל המקראות עד כה וכ"כ יתפשט ונגערתו שלא יבוא בהיותו קרוב בלבד כי אם גם מרחוק ולא יאמר גוג ערוקיה ... והנה בלהה שיתבהלו ישראל ושובו אל ה' אז יעשה הוא יתברך לעומנס כי בטרם בקר איננו הרודף ... ה' ולאין כל חדש כי כן דרכו ית' לעשות עם כל שונאי ישראל בשוב ישראל עדיו ... לעת ערב והנה בלהה שטרם בקר איננו הוא חלק שוסינו כן עשה לסנחריב בימי חזקיהו כי לעת ערב היתה בלהה ובטרם בקר איננו ... בעת ... ברחוב העיר ולקרא לפניו ככה וגו' אלא שביום ההוא נגמר הדבר ואותו תלו על העץ : הוי ארץ צלצל כנפים וגו' הם האומות הרחוקו' אשר יבואו עם גוג ומגוג לעשות מלחמה עם ישראל אחר אשר כבר יהיו נאספים אל ארץ ישראל וירושלי' ע"י משיח בן יוסף ואז קודם ביאת משיח בן דוד יהיה מלחמת גוג ומגוג והוא יבא עם האומות אשר מעבר לנהרי כוש שישלח גוג שלוחים לשמוע אם אמת הדבר שנתאספו ישראל מארבע פינות העולם ושבו מגלותם ויתעצו ... אחת הדבר אם אמת הוא כי יהי' אלו הדבר

קטה

בעת ההיא יובל־שי ליהוה צבאות עם ממשך ומורט ומעם נורא מן־הוא והלאה גוי קו־קו ומבוסה אשר בזאו נהרים ארצו אל־מקום שם־יהוה צבאות הר־ציון:

משא מצרים הנה יהוה רכב על־עב קל ובא מצרים ונעו אלילי מצרים מפניו ולבב מצרים ימס בקרבו: וסכסכתי מצרים במצרים ונלחמו איש־באחיו ואיש ברעהו עיר בעיר ממלכה בממלכה: ונבקה רוח־מצרים בקרבו ועצתו אבלע ודרשו אל־האלילים ואל־האטים ואל־האבות ואל־הידענים: וסכרתי את־מצרים ביד אדנים קשה ומלך עז ימשל־בם נאם האדון יהוה צבאות: ונשתו־מים מהים ונהר יחרב ויבש: והאזניחו נהרות דללו וחרבו יארי מצור קנה וסוף קמלו: ערות על־יאור על־פי יאור וכל מזרע יאור ייבש נדף ואיננו: ואנו הדיגים ואבלו כל־משליכי ביאור חכה ופרשי מכמרת על־פני־מים אמללו: ובשו עבדי פשתים שריקות וארגים חורי: והיו שתתיה מדכאים כל־עשי שכר אגמי

יעבדון סיתוא: בעידנא ההוא ייתיניה בתוקרבתא לקדם יי צבאות לעמא אניסא ובזיזא ולות עמא דיתקף מבכן ולהלא עמא אניסא ובזיזא דבזו עממיא ארעיה לאתרא דאתקרי שמא דיי צבאות דשכינתיה בטורא דציון: מטל כוס דלווט לאשקאה ית מצראי הא יי מתגלי בענן יקריה לאתפרעא ממצרים ויתברו טעוות מצראי מן קדמוהי ולבא דמצראי יתמסי במעיהון: ואיגרי מצראי במצראי ויגיחון קרב גבר באחוהי וגבר בחבריה קרי בקרי ומלכו במלכו: ותיתמסי רוחא דמצראי במעיהון וחכימהון אסלעים ויתבעון מן טעוון ומן חרשין ומן בידין ומן זכורו: ואמסרית מצראי ביד רבון קשי ומלך תקיף ישלוט בהון אמר ריבון עלמא יי צבאות: ויצדון מיא מימא ונהרהון יחרוב ויבש: ויצדון נהרוותהון ויבשון ויחרבון נהריהון עמיקיא קני וגומא לא יסקון: ויבש רוביה דנהרא ויהי בכיפיה וכל בית מזרע נהרהון ייבש ויחרב ולא יצמח: ויצדון ציידי נוניא ויתאבלון כל דהוו רמן בנהרא חכתא ופרסי מצדן על אפי מיא יצרון: ויבהתון פלחי כיתנא דסריקין ומחן מיניה מצדן: ויהי אתר בית שתי מחא כבישין אתר דהוו עבדין סיכרא וכנשין

מפניו כ"ג וסימ' מצויין במסרה רבתא בערך פנה : קשה הקשה ה' פתחין בקריא' וסימ' נמסר בסוף סדר וילך : ונהר ד' בקריא' וסימ' ונהר יוצא מעדן להשקות · ונהר יחרב ויבש · אזלו מים מני ים · ונהר יסוב בני סוף חבוש : ואיננו י"ב בקריאה וסימ' במסר' רבתא :

רשי

תחרף · כל ימות החורף מכאן אמרו משפט גוג לעתיד לבא שנים עשר חדש · רוכב על עב קל · מהרה לשלוח קל מהרה גזרת דברו ליפרע ממצרים : ונעו אלילי מצרים מפניו · לא יהיה להם כח להציל את עמם מיד שלוחיו של אשור וזה שאמר הנביא פורענות מצרים בלשון הזה מה שלא אמר בלשון הזה לשאר אומה מפני שהם למודי' ללקות במדה הזאת ועברתי בארץ מצרים ובכל אלהי מצרים ודרך ארץ מיירא'ן את האדם במכה שכבר לקה בה : וסכסכתי מצרים במצרי' · סופי מכרש את תחלתו ונלחמו איש באחיו : ונבקה רוח · תתרוקן חכמתו כמו בוקק הארץ . האטי' א אח'מן השמו' של ע"א : וסכרתי · כמו וסגרתי ויש עוד לפר' לשון ויסכרו מעיינות תהום השתמנו והאחבשנו : ביד אדונים קשה · כל לשון אדנות קרוי בלשון רבים ואפילו יחיד כמו אדני יוסף עד בא אדניו : ומלך עז · מלך אשור : ונשתו מים מהים · ונחרבו מי' מן הים : ונשתו · לשון השתה והסבר לפי שכל שבח ארץ מצרי' על ידי נילוס הוא שאין גשמים יורדים שם אלא נילוס עולה ומשקה אות' דרך יאורי' העשויי' בידי אדם לפיכך הוא מדמה פורענות שלא ליובש יאורות : ונשתו מים מהים · ולא יחזיר הים את נילוס לאחוריו וירד נילוס לתוכו ולא יעלה וישקה את מצרים : ונהר · זה נילוס : והאזניחו · כשהמים מתמעטין הטיט ניכר בהם ונעשין רפש וסרוחין : דללו · במחברת אם דל הוא : יאורי מצרים · יאורים עמוקים בחריצי' מצוהי' עיירות : קנה וסוף · שהיו גדלי' שם מרוב מימיה' : קמלו · כשיבשו היאורי' עמדו הקנים מלגדל עוד והם מתיבשי' ונופלים ת"י קמלו לא יסקון ובמקו' אחר תרגם החפיר לבנון קמל כתר ואומר אני שהוא לשון קפיצה שנקנגים מאליהן מחמת יובשן וכופלין : ערות על יאור · עם יאור וגומר · ערות לשון דבר המעורה ונשרש יפה יפה ודומה לו רשע עריץ ומתערה כאזרח רענן וכן חברו מנח' במחברתו זרעים הנשרשי' על נילוס ואפילו על פי שפתו וכל הנזרעים עליו הכל יבש ונדף : ואנו · לשון אוני ואבל : הדייגים · הם מצריים שצדין דגים מנילוס שהוא מתפשט ועולה ביאורים רבים העשויים על שפתו על ארץ מצרים כולה מה שאין כן בכל הנהרות : חכה · אמו בלע"ז : עובדי פשתים · זורעי פשתים על הנהר : שריקות · פשתים שסורקין אותן ואורגין מהם מצודות דגים שהן עשויות חורין חורין : חורי · כמו בהמות שדי וקרע לו חלוני : והיו שתותיה מדוכאים כל עושי שכר · פוסקירא בלע"ז כמו ויסכרו מעיינות תהום שסוכרין המים היוצאין חוץ לשפת הנהר ומתפשטים ונעשים אגם מים הנקוים ועומדין במקומן ורבים שם דגים ואמר הנביא שיהו יסודות תפירותיהן מדוכאים ויפלו אגמי השכר שעשו :
אגמי

רדק

בעת ההיא יובל שי · אומות העולם יובילו שי עם ישראל לה' מנחה : כמו שאמר והביאו את כל אחיכם מכל הגוים מנחה לה' וגומר : אל מקום שם ה' צבאות · אל מקום אשר יקרא שם שם ה' צבאות והוא הר ציון : משא מצרים · אמר רוכב על עב קל · דרך משל לרוב מהירות הגזרה עליהם : ונעו אלילי מצרים · אליליהם שהיו בוטחים בהם ינועו מפניו לא יושיעו' בעת צרתם · ואמר ונעו אלילי מצרים ידמה כי אלילים רבי' היו להם · וכן אמר ובכל אלהי מצרי אעשה שפטי' · ותרגם יונתן ונעו ויתברון : וסכסכתי · ענין בלבול · וכן ואת אויביו יסכסך · אמר יבלבל אותם ביניהם לבד מהאויבים שיבאו עליהם תהיה ביניהם בלבלה ונלחמו איש באחיו ממלכ' בממלכה אף על פי שמצרים כולו מלכות אחת היו בהם שרי' תחת המלך הגדול זה מולך במדינ' אחת וזה מולך במדינה אחר' כמו מלכי כנען : ונבקה · מבנין נפעל · מענין' גפן בוקק : והוא ענין רקו' · כלומר לא נשאר ברוחם חכמה ובינה ולא ידעו לקחת עצה לעצמ' : ועצתו אבלע · כפל ענין במלו' שונות · אבלע ענין השחתה · ואמר זה הענין במצרים לפי שהיו בהם חרטומים וחכמים וכשיראו שאבדה עצת' ידרשו אל האלילי' ואל האטי' · ותרגם יונתן ומן חרשין · ותרגום מכשפה לא תחיה חרשא לא תחי : וסכרתי · כמו וסגרתי · מן יסגירך ה' בידי · וכן תרגם יונתן ואמסר : אדנים קשה · ומלך עז · כפל הענין במלות שונות · ואדונים לשון תפארת ליחיד · וכן אם אדניו יתן לו אשה וזולתו · ומלך עז הוא מלך אשור : ונשתו · מה שאמר בנבואה זו מיובש הנהר והפסק מחיתם ממנו הכל הוא דרך משל · לפי שנהר נילוס הוא משקה הארץ עד שלא יצטרכו לגשמים ומהנהר יבא להם רוב הדגים · כמו שאמר זכרנו את הדגה אשר נאכל במצרי' חנם · ולולי היאור לא היה ישוב במצרים והיתה חרבה מאין אדם כי לא ירדו שם גשמים לפיכך המשיל חרבנה על יד מלך אשור כאילו פסק מהם הנהר · וכן הים הסמוך לנהר שלא יוכל לבא להם דרך ים שום מחיה : ונשתו · הנוני' נפעל מענין נשת' גבורת' ענין הפסק הדבר ואבודו : והאזניחו נהרו' · נחלקו במלה הזאת · יש אומרים כי הה"א לבנין הפעיל כה"א הפקידו השמידו והאל"ף נוספת · ויש אומרים כי נהגו באל"ף על לשון ארמי אשתיו חמרא חמרא אתכריאת רוחי וכתבו הה"א על לשון עברית והאל"ף על לשון ארמית · ורבי אחי רבי משה פירש כי האל"ף במקום ה"א הבנין כאל"ף וכל מלבושי אגאלתי והה"א כה"א ההשב אשיב את בנך במקום אם · כאלו אמר ואם האזניחו · ופירושו כן ונהר יחרב ויבש ואם הנהרו' יחרבו ויבשו דללו וחרבו יאורי מצור כי היאורים יהיו מהנהרות כו' · כשילא הנהר ימלאו היאורים מים · וכן קנה וסוף שהם על שפת היאורים קמלו · אחר שאין שם מים · ופירו' האזניחו רחקו · כמו ותזנח משלום נפשי וכשיבשו הנהרות הנם רחקו · ופירוש דללו כמו חרבו · כמו דלו מאנוש נעו · ופירשו מצור מצרים · ופירוש קמלו נכרתו · כמו החפיר לבנון קמל ויונתן תרגם יאורי מצור נהריהון עמיקיא : ערות על יאור · ערות תאר לירקות ולדשאים הלחים · וכן ומתערה כאזרח רענן מתלחלח · ואמר הירקות שהיו סמוך ליאור ועל פי יאור · כלו' על שפת היאור ויבש נדף ואיננו : ואנו הדיגי' · הפסוק כפול בענין במלות שונות · הדיגים הם צדי הדגים והם צדים אותן בשני דרכים כשמשליכים חכה והוא כמין מחט שראשו כפוף ונכנס בפי הדגים ומושכין אותן בו ופורשין גם כן מכמורת והיא הרשת ונתפשים שם הדגי' : ואנו כמו ואבלו · וכן תאניה ואניה : ובשו עבדי פשתים · פירוש עושי · מתרגמין מעשה עובדא · וכן יכיר מעבדיהם כמו מעשיהם · ואמר כי יבושו עובדי פשתן · כלומר שסורקין הפשתן במסרק והטוב והיפה שבו עושים ממנו הרשתות · וזהו שאמר ואורגים חורי · כי הרשתות הן עשויות נקבים נקבים : חורי · כמו חורי · וכן וחשופי שת כמו חשופים וקרע לו חלוני כמו חלונים ואחר שבים הנהר יבשו עושי הרשתות לצוד הדגים · ויש מפרשים שריקות הטוב שבפשתן וכן נקרא בערבי שרק · וכן מפרשים חור לבנים : והיו שתותיה · כמו רשתותיה · וכן כי השתות יהרסון · וכן בדברי רבותינו ההוא שותא דהוו מכנו עלה בי תרי · פירוש רשת : מדוכאים · נשברים כאילו הם נכרתים שלא ימודו בהם כי אין נהר ואין יאור : כל עושי שכר · וכן כל עושי שכר היו :
אגמי

אבן עזרא

תחרף · מחורף לאכול נבלות המתים : בעת שי · דורון הטעם יובילו שי : עם ממושך ומורט · הם ישראל הגולים והנה יובאו לכבוד השם של מקומו שהוא בהר ציון ולפי דעת רבי משה זה פי' יוסיף יי' שנית ידו : משא מצרים · רוכב על עב קל · רמז לגזירו' הבאות מהרה : וסכסכתי · כטעם בלבול ואת אויביו יסכסך : ונקבה · מגזרת בוקק כטעם מריק : ונבקה · מבנין נפעל מפעלי הכפל כמו ונסבה ורחבה : האטים · מגזר' ויהלך אט המעשים שיעשו בסתר : וסכרתי · יש מחליפין הכ"ף בג"ימל ולא יתחלפו באמת כי אם אותיו' הנוח והנכו' שהוא מגזרת ויסכרו מעינות תהום : אדוני' קשה · דקדוקו מפור' בתורה : ומלך עז · הו' מלך אשור : ונשתו · מגזר' לשונם בלמה נשתה כטעם יבושת : והאזניחו · האל"ף נוסף והטעם יזנחום בני אדם : דללו · מגזרת דל : יאורי מצור · היאורים שלא יוכל האויב להכריתם בבוא במדינה במצור : קנה וסוף · צמח על שפת היאור : קמלו · נכרתו וחברו בספר בעצמו : ערות · יש אומרים כמו מתערה כאזרח וטעמו רטוב והטעם כי כל ערות שהוא על יאור ועל פיו וכל מזרע יאור הכל ייבש ויש אומרי' נחשף כל מה שהיה על היאור ועל פיו היא צמח הוא כמכסה : ואנו · כמו ואבלו : הדייגים · שם התאר כמו גנבים : חכה · כמו בחכה הועלה שבה ילקחו הדגים ורבי' גזרו המלה מחיך והם בדרך רחוקה : מכמורת · רשת : ובשו · שריקות · יש אומר מגזרת מסרק והנכון שהוא עין השורק וכן שרוקים : חורי · הלבנים והוא שם התאר או הי"וד סימן הרבים והיה ראוי להיותו חורים וכמוהו חורי יהודה : והיו שתותיה · כמו כי השתות יהרסון השתות שיבנו לקחת הדגים : כל עושי שכר · כמו ויסכרו מעינות תהום ואם הוא בשי"ן וכמוהו בשורי מהם :
אגמי

מנחה גדולה

קשה להאמין הדבר הזה אמר הנביא אינך צריך לשאלה או לספק בזה כי יהי' הדבר גלוי לכל העמים ע"י הריעת כמו אשר ירא' מסיף עולם ועד סופו וזה כשיראת הנס יהי' כמו שאמר זכרי' ועמדו רגליו ביום ההוא וגו' וזה גם כתקוע שופר תשמעו כי ביום ההוא יתקע בשופר גדול וגו' : כי כה אמר ה' אשקטה וגו' כלומר אל יעלה על רוחכם כי עזב ה' את עמו ואת ארצו כי הנה כה אמר ה' אשקטה כלו' לא עזבתי כי אם אשקט כעת ואח"כ ואביטה במכוני שהוא אביט במכוני הוא בה"מ אשר הוא חרב והוא מכון לשבתו ואל תתמהו מה שלא תכע מהם צרות גלות כי הלא אמשל לכם משל שהוא כשמש נא על המטר ביום שנריך האם תאמרו למה הבאת לנו זעף המטר ומי יתן והיה לנו גם מאו שמש וחום לא לא כן הוא כי כל אחד הוא צורך לעולם בזמנו השמש להשקו' את האדמה להוליד ולהצמיחה ואח"כ השמש להוציא על הפועל תבואות שמש אך אם מתחלה לא היה מטר מה כלע השמש האם יוציא מגד תבואות ומטר אין אי אפשר עד תהיה הארץ מוכנת כך אם לא היה מטר הגלות לא תועיל הגלוה כי לא הוכנו ישראל לקבל הטוב כי הצוות והטומאו' הדבקות בם מעכבות לכן האוסר והשפע העתיד הוא כחום נא עלי אור והוא על ימות המשיח ואח"כ בסוף גבול הזמן ההוא יהיה רעב על הוא עב טל שעתיד הקב"ה להחיות בו את ה' ותיב וזה יהיה בחום קציר שהו בבא תחיית אם טרפת אויב ישראל שהוא חום קצירתם והוא מאמר הכתוב כי יום לה' בוער כתנור וגו' כמש"ל שהוא גיהנם של עתיד לבוא וזה בחום קציר כי אז בזמן חום קציר יהי' לנו תחיית המתים : ונעו אלילי מצרים כי יהי' הנסים לעתיד כמו שהיו לשעבר וכמש"ה כימי צאתך מארץ מצרים אראנו נפלאות וכמו שלשעבר כתיב ובכל אלהי מצרים אעשה שפטים כן עתה ונעו אלילי מצרים · וע"פ דברי חז"ל שלעתיד יתן ה' כח בע"ז שיתפחו לפניו ית' כדי שיראו האומו' שאין ממש בע"ז אמר ונעו אלילי מצרים אע"פ שהוא דומם ה' יתן להם כח שיתנענעו וישתחו לפניו ובזה לבב מצרים ימס בקרבו : וסכסכתי מצרים במצרים

וגו' כי הם שני דברים אחד שיתסכסך ביניהם ושנית שיוכר שאיכה דבר טבעי כי הלא הלחם מלכה בממלכה הוא יותר מאוי בעיר ועיר במלכה אחת ועדין עיר בעיר אפשר יותר מאיש ברעהו שבעיר אחד ועדין זה ימנה בדרך רחוקה אך יותר רחוק מזה הוא איש באחיו מזה · אמר ראו עתה כי אני אני הוא העושה ולא שנלה בדרך טבע תהיה כי הלא ישתנה סדר העולם כי המלחמ' היותר רחוקה מארבעתן שהיא איש באחיו בה יתחילו ואחריה איש ברעהו ואחריה עיר בעיר ואח"כ ממלכה בממלכה שהוא ארבעתן הפך הסדר הורות השגחה אלהית כמדובר : ונבקה רוח וגו' אמר סיבי' עונשם מעין מה שעשו לישראל במצרים כי כנגד עבודתם הקשה עד שלא שמעו אל משה מקוצר רוח [illegible]

אמר ה׳ אלי אשקטה ואביטה במכוני ר״ל אמר אלי ובשרני פלעתיד אני ישעיה אשקטה על דרך מ״ש המלאך לדניאל ואתה לך לקץ ותנוח ותעמוד לקץ הימין ז״ש אשקטה כמו ותנוח וג״כ אעמוד בתחיה ואביטה בגופי שהוא משכן ומכון לנפש ואמר שהנפש לא תהיה בעת התחיה כנפש הקטן הילד אבל תהי׳ כאיש לא כשמש הבא בגבורתו ולפי שישעיהו דמה ענין התחיה לענין הטל באומרו כי טל אורות טליך וכן אמרו חז״ל טל שעתיד הקב״ה להחיות בו את המתים לכן אמר הנביא כעב טל ביום קציר והסתכל בהמשילו יום התחיה לחום צח ולחום השמש שכן אמר הנביא מלאכי כי הנ׳ יום בא בוער כתנור וגו׳ וזרחה לכם יראי שמי שמש צדקה ומרפא בכנפיה שיהיו שם החום והשמש האלהי ללהט את הרשעים ולהצמיח ישועה לצדיקים׳ ואפשר לפרש כחום צח וגו׳ שבאר הנביא צורת התחיה והופנה ויאמר שתהיה תולדת גופי הקמים שלימה כמו התולדה הטבעית כי כמו בתולדת האדם והוייתו הוא כחם השמימיי שיחול בלחות הזרעי כן יהיה שם החום הגשמי היורד על אותו טל במקום החום והלחות הטבעי שהם יסודות ההויה וזהו כחם צח שהוא השמימיי : עלי אור שהוא הגשם הנק׳ אור ובזה העיר על החום׳ עוד אמר כנגד הלחות וכעב טל ביום קציר שהוא ערב מאד ולכן אמר להגיד עונש הרשעים ביום ההוא ומתי תהיה הפליאה העצומה ההיא הוא מ״ש כי לפני קציר כתם פרח ר״ל קודם שתהיה תכלית העולם וחרבנו ובהיות ישראל בגלות שהוא הפרח קרוב אל הכליה המוחלטת ז״ש כתם פרח יראה השכר לצדיקים וז״ש ובוסר גומל יהיה נצה וגומל מלשון גמול יצא כן השכר והגמול כנגד הצדיקים וכנגד עונש הרשעים אמר וכרת הזלזלים וגו׳ יעזבו לעיט הרים ולבהמת הארץ וקץ עליו וגו׳ שהאומות המרשיעות הגדולים עם הקטנים יכרתו ממשלתם ותרוב יחרבו ומפני שתהיה תחיית המתים סמוכה לזמן קבוץ הגליות לכן אמר הנביא אחר זה בעת ההיא יובל שי לה׳ צבאות עם ממשך ומורט ומעם נורא מן הוא והלאה גוי קו וגו׳ ע״כ : ולע״ד שהקב״ה אומר אף על פי שאשקטה בשמים שאין מי שירגיז אותי כלל אבל אני שקט כי כולם ששים ושמחים לעשות רצון קוניהם עם כל זה שאשקטה ואביטה במכוני כי עיני ולבי שם כל הימים על ירושלם שהוא מכוני מכון לשבתו עולמים ואפי׳ אחר חרבן לא זזה שכינה מכותל מערבי : או יאמר אשקטה ואביטה במכוני על ישראל ככתוב ועשו לי מקדש ושכנתי בתוכם בתוכו לא נאמר אלא בתוכם כי ישראל הם הם המרכבה והמקום המכון לשכינה ז״ש אשקוטה בהשקט ובישוב גדול הוא שאביטה במכוני בקבע שהם מכון לשבתי כחם צח עלי אור שידוע הוא שקודם שירד המטר בעולם עולה אבק אמנם אחרי המטר העולם צח מאד וז״ש כחם צח הוא השמש שהוא צח אחרי המטר וזה פי׳ למ״ש ואביטה במכוני הבטה ברור׳ כחום צח עלי אור ולמ״ש אשקוטה פי׳ כעב טל כחם קציר שברדתו תבלענו חום העול׳ שבזמן הקציר ולא ישוב לפרוח כך השקוטה בישראל כמו שלא הטל בארץ כחם קציר׳ ואמר כי לפני קציר כתם פרח ר״ל כי הקציר של אלו האומות הנז״ל שבאים על ישראל ושולחים צירים אליהם הנשי גוג ומגוג כדעת המפרשים או מי שהם הנה ימלא קצירם לפני כל קציר ר״ל במהירות וז״ש כי לפני כל קציר כלומר ימלו׳ או יאמר כי לפני קציר כתם פרח ובוסר גומל ר״ל שדרך העול׳ שיוציא פרח האילן בעת הקציר ואח״כ יפלה כילו ככתוב והיא כפורחת עלתה נצה ובהמשך זמן יגמרו הפירות אמנם אלו הבאי׳ להצר לישראל בתחילתם יצליחו כי הפרח יתום לפני התחלת הקציר שהוא אחר ניסן יתום הפרח שלהם וזהו כי לפני קציר כתם פרח והי׳ ראוי שיאמר כי לפני קציר תם פרח אבל אמר כתם ב״כף הדמיון לפי שלא יתם כל הפרח קודם קציר במשל לכך אמר כתם ב״כף הדמיון כאילו תם כולו כי רובו ככולו׳ וההכנה שיעשה לא יהיה כן כל שהוא אלא בוסר גומל יהיה נצה והוא יוצא מההקש שלא כטבע העול׳ וזה משל אל רוב הצלחתם שילליחו ואמר שיהיה ע״ד משגיא לגוים ויאבדם שמרבה ומשגיא אות׳ כמו שגאה כא כדי לאבדם כיוצא בזה הם אלו האומות אשר מעבר לנהרי כוש שיצליחו הצלחה חוץ מההקש הטבעי והיא כי לפני קציר כתם פרח ובוסר גומל יהיה נצה ואז בחשבה שכביר מצאה ידם וכרת הקב״ה הזלזלים במזמרות קראם זלזלים על שם תחילת׳ שהיו מזלזלים את ישראל או קראם זלזלים ע״ש סופם שיהיו מזולזלים בעולם : ואת הנטישות ע״ש שהם היו סיבת נטשתי את עמי עזבתי את נחלתי וגו׳ ושם עיקרי הגפנים נטישות לפי שהן הנטישות בקרקע לעולם בכריתת הזמורות בעת זמירת הכרם :

יעזבו יחדיו לעיט הרים גו׳ עיין רש״י ז״ל וכן הרא״בע ז״ל והרד״ק ז״ל ומהרי״א ז״ל וקץ עליו העיט שמתוך רשעתם לא יכתנו לקבורה ותהיה קללתם כל כך עד שאפי׳ הבהמות והחיות לא ירצו לאכלם והחיות יהיו קצות בנבלת׳ זהו וקץ עליו העיט וגם הבהמות תחרף מהם כמו יחרף לבבי מימי׳ ולשון חרפה עד כאן : ולפי׳ זה ק״ק מ״ש יעזבו לעיט הרים ולבהמת הארץ שאם הם מקולקלים עד שאפי׳ העיט והבהמות לא יאכלום אם כן איך אמר יעזבו וגו׳ ואפשר שהכתוב או׳ יעזבו וגו׳ כמשפט שאר הנבלות שיעזבו יחדיו לעיט ולבהמות כמשפטן שלא שיסתנה עליהם סדר העולם שיקולו בם ולא ירצו לאכול כלל : ולע״ד באופן אחר ולא יקשה כלל והוא לפי שהזכיר זלזלים משל אל הבינוניים שבהם ונטישות אל החשובים שבהם לכך אמר כי קטן וגדול שם הוא זלזלים ונטישות יעזבו יחדיו לעיט הרים ולבהמות הארץ כי אין קובר ויאכל העיט מהם עד שיקוץ בהם מרבוי מה שיאכל מהם וגם שיהיו סרחון ודיראון וז״ש וקץ עליו העיט עליו כמו ממנו שמהיותו עליו תמיד יקוץ׳ ולרש״י ז״ל והמפרשים קץ תחרף לשון קיץ וחורף וכת״י ז״ל כיתת טפי לשון עליו שיהיה כל הקיץ העיט עליו וכן וכל בהמת הארץ עליו תעשה החורף :

בעת ההיא יובל שי לה׳ וגו׳ עיין הרא״בע ז״ל וכן הרד״ק ז״ל וכן מהרי״א ז״ל :

ולע״ד קרוב לנזכר וידוקדק לשון יובל שלא אמר יובילו שמדבר על עם ממושך ומורט שהעם הזה יובילו שי ומנחה לה׳ צבאות ר״ל שמתפאר בהם שהם לצבאותיו ואפי׳ שהם עם ממושך ומורט וגם כן יבילו מהעם הנורא אשר בקרבם וכולם נעשו עם נורא מן הוא והלאה כי ראו התקלות שאירעו על העם הזה אשר מעבר לנהרי כוש אשר נעשה גוי קו קו ומבוסה כדפרשי׳ שלא יתכן גם בנין כי הם יבנו קו ומיד יהיה מבוסה ומרמס מיניה וביה תכלה אשר נהריו ממש יבוזו ויהריסו ארצו וז״ש גוי קו קו ומבוסה אשר בזאו נהרי׳ ארצו באופן שיביאו מנחה מעם ממושך ומורט מארצות אחרות וגם מארצות עבר לנהרי כוש שנעשה עם נורא מן הוא והלאה כנזכר לעיל והמביא יהיה גוי קו קו ומבוסה אשר בזאו נהרים ממש ארצו של גוי קו קו ומבוסה לכך יביאם מנחה אל מקום שם ה׳ צבאות הוא כמו ברוך שם כבוד מלכותו על השכינה שכינת עוזו ית׳ אשר שם מתעלה ומתקלס בתוך צבאותיו ישראל צבאות ה׳ הוא בהר ציון :

משא מצרים הנה ה׳ וגו׳ עיין רש״י ז״ל : וכן הרא״בע ז״ל וכן הרד״ק ז״ל ומהרי״א ז״ל פי׳ כי נבואה זו עתידה שתתקיים ע״י העכו״ם לעתיד בעת הגאולה והוכיח כן בספר מעייני הישועה מדברי דניאל במלחמות מלך הנגב ומלך הצפון ששם נאמר וארץ מצרים לא תהי׳ לפליטה ואם מדברי יחזקאל מפרשת שא קינה על פרעה מלך מצרי׳ ששם נזכר חרבן היאור ויובשו ואיתת הלתא שנא׳ בחרבות גבורים אפי׳ המוליך עריצי גוים כולם ישדדו את גאון מצרים ונשמד כל המונה והאבדתי וגו׳ אז אשקיע מימיהם וגו׳ וגם ישעיהו על זה עצמו ניבא והחרים ה׳ את לשון ים מצרים שהענין כולו אחד וסגנון אחד עלה לכל הנביאים האלה ביעוד הזה והנה קשר הפרשה הזאת עם שלפניה מבואר כי אחר שזכר הוי ארץ צלצל כנפים וגו׳ שבכל ארץ האשורי׳ יכירו את ה׳ ויכולתו וישובו אליו סמך לזה משא מצרים להגיד שבאותו הזמן גם כן ישובו מצרים אל הש״ת בהגיע זמן הגאולה במהירות רב יתפשטו הגזרות האלהיות בכל הארץ ואל המהירות הזה המשיל על עב קל (ככז׳ לעיל מכל המפרשים) ולפי שהגאולה העתידה תדמה לגאולת מצרים בהרבה דברים ככתוב כימי צאתך מארץ מצרים אראנו נפלאות ולכן ספר כאן הנביא שכמו שביציאת מצרים עשה שפטים באלהיהם כן בעתיד ונעו אלילי מצרים מפניו ר״ל שיוסרו ויתבטלו אלילי מצרים מהשפיע על מצרים מפניו מפני השגחת הש״ת וגזרתו וכמו שבזמן משה פחדו המצריים ממכות השם כן בזמן ההוא לבב מצרים ימס בקרבו ר״ל שיפחדו ויראו מלפני אדון כל הארץ והכתוב הזה מסורס ולבב מצרים אשר בקרבו ימס ע״כ :

ולע״ד שהנבואה הזאת עתידה כפשוטה וכנזכר לעיל ממהרי״א ז״ל אמנ׳ ממה שמצאתי לחז״ל בפסוק וסכרתי את מצרי׳ ביד אדונים קשה אלו המכות ע״י משה ע״ה ומלך עז ימשול בם זה משה אין עז אלא תורה שנא׳ ה׳ עוז לעמו יתן׳ מתוך זה הו׳ שהנבואה הזאת כוללת עבר ועתיד שרוב דבריה באו בלשון עבר אלא שהו״יו מהפך אותם לעתיד ואמר הנה ה׳ רוכב על עב קל משל להודיע שלהיות מצרים מלאה גלולים ואלילי לא יתעכב הש״ת מדי עברו בתוך הטומא׳ הרצועה ההיא בוקעת ועולה אלא הנה ה׳ רוכב על עב קב ובא מצרים כדי שלא להתעכב קל מהר׳ יעבור והעב הזה הוא עב הענן הנז׳ הנה אנכי בא אליך בעב הענן בעבור ישמע העם בדברי עמך וכת״י בענן יקריה׳ ובא מצרים אפשר שהוא גלוי שכינה על השר של מעלן שרו של מצרים שמו אשר בהגלות נגלית עליו יקרא ובא מצרים וזוהי הפקידה שפקד ה׳ על צבא המרום במרום ומיד ונעו אלילי מצרי׳ מפני כי כחות הטומאה ההם של אלילי מצרים קדושת אורו תכניע׳ כמו שהיה בלעם נופל וגלוי עינים בהגלות עליו אור ממחזה שדי כי לא יוכל לסבול ולהתאפק וזהו ולבב מצרים על השר של מעלן שהוא לבב של מצרים ימס בקרבו או מצרים ג״כ יהי׳ על השר ושלבו ימס בקרבו ומדוקדק שדבר בלשון זכר שהם על הארץ של מצרים מדבר וכפשוטו של מקרא

הי״לל ולבב מצרים ימס בקרבה : והמקובלים ז״ל פירשו כי השם ית׳ וית׳ במילוי יוד״ין עולה ע״ב שהוא שם החסד חס״ד ע״ב וכו ע״ב גשרים ככו׳ במדרש משלי בבריתא דר׳ ישמעאל וכמדומ׳ לי ששמעתי עוד ששם הוי״ה ואדנו״ת עולים כ״א כמנין א״מן וי״הו במילואו באלפי״ן עולה ס״ל הכל עולה ק״ל וזהו רוכב על ע״ב ק״ל ובהגלות בשמות האלה ובא מצרים ונעו אלילי מצרים מפניו ולבב מצרים ימס בקרבו :

וסכסכתי מצרים גו׳ עיין רש״י ז״ל והרא״בע וכן הרד״ק ז״ל וכן מהרי״א ז״ל באופן שיהיו למצרים שתי מלחמות מבית ומבחוץ מבית ומחדרים אימה הם בהם ומחוץ תשכל חרב האויב הבא עליהם ע״כ : ולע״ד במה שזכרתי בפסוק הקוד׳ שמצרים הנז׳ הוא שרו של מצרים אפשר שיאמר וסכסכתי מצרים השר של מעלן באותה פקידה שהש״ית פקד בו במרום יפקוד הוא באדמה באדמת מצרים הוראות מכת חרב והרג ואבדן מהם ובהם כיון שהשר שלהם נלחם בם וז״ש וסכסכתי מצרים במצרים השר של מצרים שמצרים שמו הסכסך אותו במצרי׳ היא ארץ מצרים וימשך מזה שנלחמו איש באחיו ואיש ברעהו שהשר של מעלן שולט בשר אחר דרך משל שר מדי בשל פרס אז למטה נלחמים אומת מדי באומות פרס אמנם עתה שהסכסוך הוא שר מצרי׳ באומתו לכך ונלחמו איש באחיו עיר בעיר ויפרדו פירוד נמרץ בעת ההיא ויחנו עוד לשתי ממלכו׳ ותלחם זו בזו וזהו ממלכה בממלכה ובזה מובן שאמר וסכסכתי מצרים וחזר ואמר ונלחמו וגו׳ שאין צ״ל כדרש״י ז״ל שסופו מוכיח על תחילתו כי יהי׳ יתור לשון אבל הם שני ענינים האחד המלחמה הרוחנית אשר של מעלן וסכסכתי מצרים השר במצרים והתולדה הוא איש באחיו שכן מתחייב בהיות השר של מעלן הוא עצמו מסכסך במצריים התחתונים והוא ענין נכון׳ ואפשר עוד ממלכה בממלכה שהממלכה העליונה תסכסך בממלכה התחתונה׳ או אפשר שילמדו מהסכסוך הזה של מצרים שנלחמו איש באחיו ואיש ברעהו להתפשט אם מתלקחת מהמחלוקת אל עיר לעיר בתחום מצרים וממנו יתפשט עוד אל ממלכה בממלכה משאר הממלכות מק״ו ומה אם איש באחיו כך ממלכה בממלכה עא״כו :

ונבקה רוח מצרים בקרבו גו׳ עיין רש״י ז״ל וכן הרא״בע ז״ל והוסיף וכן הרד״ק ז״ל וכן מהרי״א ז״ל : ונבקה מלשון ריקות וביניהם ההיה קטטה כנזכר איש באחיו ולזה לא יסכימו בעצה אחת אלא ועצתו אבלע באופן שלא יהיה לו תקומה להמלט על נפשם להשגב מאויביהם מחוץ וכראותם שכלתה אליה הרעה ידרשו אל האלילי׳ והאיטים הם המכשפי׳ כת״י ע״כ : ולע״ד לדקדק למה אמר מצרים בקרבו בלשון יחיד ואחר כך אמר ודרשו בלשון רבים ואומר ומלך עז ימשל בם : ונראה לפי שאין לך שום שר הפקיד על האומה שלא יהיה לו שורש מה מקדושה אחיד בתוך אותו השר של מעלן ובזה הוא שולט כמו שאמר בספר הזהר לקיים ומלכותו בכל משלה ובזה אבין מ״ש בגמרא אפי׳ ריש גרגרותא משמיא מוקמי לה להורות שהכל מתחת ידו וממשלתו יתברך ויתעלה : ובזה אבין מ״ש ונבקה רוח מצרים בקרבו שיתרוקן אותו הרוח של מצרים והנה השר יתרוקן בקרבו כילון מהקדושה כל דהו אשר בקרבו הבוק יבוק וז״ש ונבקה רוח מצרים בקרבו ועצתו אבלע שלא ידריך את המצריים אשר תחת ממשלתו בעצה נכונה אלא עצתו נבערה ולזה אמר ודרשו אל האלילים בלשון רבים שמדבר על המצריים ובתחיל׳ הפסוק דבר בלשון יחיד על השר של מעלן וכן אמר וסכרתי מצרים ביד אדונים קשה ומלך עז ימשל בם אמר בלשון רבים גם על המצריים כאמור ואמר ועצתו אבלע מקושר עם ודרשו וגו׳ שהקב״ה משגיא לגוים שטוגגין בחטאם כדי שתתמלא סאתם ויאבדם וז״ש ועצתו אבלע ובילוע העצ׳ היא במה שישגו לדרוש אל האלילים ואל האיטים :

וסכרתי את מצרים וגו׳ תנחומא וסכרתי את מצרים ביד אדונים קשה אלו המכות שבא על מצרים ומלך עז ימשל בם זה משה שהוא מלכה של תורה שנקראת עוז שנא׳ ה׳ עוז לעמו יתן עד כאן : ולע״ד לדקדק אם נבואה זו עתידה כדפרשית והוא מוכרח כדמסיק והיתה אדמת יהודה למצרים גו׳ ביום ההוא גו׳ גם מענין ואנו הדייגים ואבלו וגו׳ ובושו כי זה לא היה במכת מצרים בשבעת ימי המכה ואם כן איך יתכן פי׳ זה שמדבר על משה׳ ועוד מי הכריח לפרש אדונים על המכות ולא כפשוטו׳ ומהו אומרו שבא על מצרים ידוע הוא׳ ועוד מהו התייחסות יש לענין הממשלה של משה מהיותו מלכה של תורה :

ונראה דקשיא להו ז״ל למה אמר ביד אדונים קשה דהיה לו לו׳ ביד אדון וכיון שאמר אדונים בלשון רבים היה לו לו׳ קשים׳ ועוד הוקשה להו אדונים קשה ומלך עז ימשול בם תרתי למה לי יאמר החביב ועוד מאחר שאמר וסכרתי שנמסרו כבר ביד אדוני׳ קשה אם כן ומלך עז ימשל בם ממשלה כל דהו למה לי׳ לעומת זה פי׳ שאומרו ביד אדונים קשה על המכות ולזה דק לשון אדונים בלשון רבים שכל מכה ומכה אדון היא ואמר קשה בלשון יחיד על המכה כי יחיד׳ היתה באה ולזה לא אמר קשים כדי שלא נטעה שיבואו יחדיו׳ ואמר שבאו על מצרים לו׳ שהי׳ כאילו יש בהם בחירה ודעת כמ״ש חז״ל אשר הותיר הברד כאילו הברד המותיר בבחיר׳ ודעת ז״ש שבאו על מצרים כאילו הם באו מדעתם ובחירתם והוכרח לו׳ זה כדי ליישב לשון אדנות המורה על מי שהוא בעל בחירה ודעת להסתרר גם הסתרר לזה אמר שבאו על מצרים וכדי שלא נטעה לו׳ שבאו מאליהם כיון שקראם אדונים לזה אמר ומלך עז ימשול בם חוזר אל המכות שהם אדוני׳ הנז׳ שמלך עז זה משה מלכ׳ של תורה ימשול בם להביאם ולהתפלל אל הש״ת שיוליאם מהם והנה להיות התורה כמו שנא׳ פלאות עדותיך שהם דברים יוצאין מן ההקש צריך לעשות נגד ישראל נפלאות במצרים כדי שילמדו לקיים את התורה שהיא למעלה מהשכל ח״ש ומלך עז ימשל בם זה משה שהוא מלכה של תורה׳ ואפשר עוד לפרש לפי שהעוסק בתורה הוא בן חורין ומלך שנא׳ בי מלכים ימלוכו ולזה עשה הב״ה שיבוא משה שהוא מלכה של תורה ר״ל שהתורה עשתהו מלך כנז׳ בי מלכים ימלוכו וזה יהיה כשימש״ל בם ר״ל במצרים שהיו שולטים בישראל ומשה שהוא מלכה של תורה שהמליכתו שנקראת עוז וכיון שנקראת עוז ראוי שיהיה עוז ותעצומות למלכה למשול בם׳ במצרים ולפי שהזכיר אדונים ומלך עז לזה סיים הפסוק ואמר נאם האדון ה׳ צבאות שהוא האדון האמיתי והוא אדון הכל והוא דקדוק נכון מדוקדק במ״ש חכמינו ז״ל ועלת׳ הבנת הכתוב על נכון שאף על פי שפשטיה דקר׳ על העתיד נכלל בו גם כן העבר כמו שרמזתי בפסוקים הקודמי׳ ממה שבאו רוב דברי הפסוקים בלשון עבר אלא שהוו״ין מהפכים אותו לעתיד אם כן הדרשה תדרש דבר דבור על אופניו מכח הדקדוקים הנזכרים ואין מקרא יוצא מידי פשוטו : ועיין רש״י ז״ל והרא״בע והרד״ק ומהרי״א ז״ל וסכרתי כמו והסגרתי מענין ויסכרו מעיינו תהום סגיר וסתימ׳ ואדונים לתפארת כדהרד״ק ז״ל או אפשר שהמקרא מסורס בתיבת קשה כאילו כתיב ומלך קשה עז ימשול בם ואדונים הוא על השלטונים של העכ״ום שהם ומלך קשה ועז שהוא המלך הגדול שעליהם הוא ימשול בם והש״ת יעשה זאת ההשפלה על מצרים על מה שהרעו לישראל בגלותו וכדי שיבואו כל המלכים ויקבלו במה שיעשו האדונים קשה ומלך עז במצרים שיעשו בהם לקמות ונלחמו אלו באלו ויתקיים הוי הכסם מצרי והבקמה מאויבי מאלו ומאלו :

ולע״ד וסכרתי את מצרים ביד אדונים קשה בהמכרה ממכר׳ עבד ימסרו ביד אדונים רבים שיקנו אותם לעבדים רבים וכל אדון יהיה קשה אתם הכובש אותם להביאם אל המדרגה הזאת הנה הוא מלך עז ימשול בם לכבוש אותם ולהשביתם מלאום ואח״כ ימכרו ביד אדונים קשים שיקנו אותם לעבדים ולשפחות והכל מאדון האדונים וז״ש נאם האדון ה׳ צבאות ודרך דרש אדונים קשה הם התחתונים ומלך עז הזה על שר צבא של מעלן המושל בשאר האדונים באופן שבכפול אומה מהאומות ביד אומה זולתה יהי׳ כמסר השר שלה ונכנע אל השר הצורר וכובש אותו ועל ידי זה ימסרו התחתונים הלו ביד אלו ומצאתי סיוע לענין זה בהגהות ספר הזה׳ דפוס שלוניק״י שבשהב״ה מעלה שר של מעלן הוא כשיקרב אותו לפני ולפנים במדרגתם וערכם והיא בהושיב אותו לעמוד בקליפה רביעית והיא נוגה לו סביב שבכח אותה הארה ישלוט על שר האומ׳ האחרת הנכנעת אליו העומד בשאר הג׳ קליפות החשוכות עד כאן ובזה מובן אומרו נאם האדון ית׳ וית׳ שהוא אדון הצבאות של מעלה זה ישפיל וזה ירים בצבאות מעלה ז״ש האדון ה׳ צבאות שבזה ימשך בתחתונים השליטה אלו באלו ואמר נאם האדון ה׳ צבאות לפי שאמר וסכרתי לפרש שאין צריך להסגירם מיד ליד כאשר ימסור איש ביד רעהו אבל בנאם ה׳ ומאמר בדבר ה׳ לבל נעשה הכל ובזה יובן אומרו ונשתו מים מהים ונהר וגו׳ מהים העליון שבהפסק ההשפעה האלהית אשר היא כנהר הנמשכת והוא שיד היסוד נהר יוצא מעדן להשקות את הגן כל הנחלים הולכי׳ אל הים העליון מלכות שמים אשר מלכותו בכל משלה בהפסק השפע אשר צריכה אותה האומ׳ תבגע מיד וזה יותר פרט למצרי׳ בהיות בה חלק מהנהר הגשמי היוצא מעדן העובר דרך גבולו והוא נילוס אשר בהפסק הגשמי יורה על המשכת שפע הרוחני שיפסק למעלה גם כן משר צבא שלהם וזה סיבת גלותם ביד אדונים קשה ומלך עז ימשול בם שהכל מאדון הכל יתברך ויתעלה :

למגיה המעיר לוי לאכי״ אלדו י״לו ולע״ד שאמר ביד אדונים רבים שענין זה שיהיו משועבדים ביד אדונים רבים הוא ענין קשה עד מאד שאוי לו לדור שיש לו ראשים הרבה כי דבר אחד לדור הוא שטוב ויסר ובמשפט יעמיד ארץ ולזה אמר שיבוא על מצרים הקללה נמרצת הלזו שימסרם ביד אדונים רבים שהוא דבר רע ומר קשה לסבול וכיון שיהיו להם אדונים רבים תהא המלוכה

שיצטרכו לדרוש אל האלילים שאין בהם מועיל ותחת השרי משים ממתו על ישראל וסכרתי את מצרים ביד אדונים קשה וגו׳ ולעומות ויקם מלך חדש וגו׳ ומלך עז ימשול בם : ונשתו מים מהים כאשר נשתו מפני ישראל בעברם בחרבה בתוך הים וכמו שהחריב נהר ירדן כן ונהר יחרב ויבש :

אך

בְּרֵם אַגְמֵי־נָפֶשׁ׃ אַךְ־אֱוִלִים שָׂרֵי צֹעַן חַכְמֵי יֹעֲצֵי פַרְעֹה עֵצָה נִבְעָרָה אֵיךְ תֹּאמְרוּ אֶל־פַּרְעֹה בֶּן־חֲכָמִים אֲנִי בֶּן־מַלְכֵי־קֶדֶם׃ אַיָּם אֵפוֹא חֲכָמֶיךָ וְיַגִּידוּ נָא לָךְ וְיֵדְעוּ מַה־יָּעַץ יְהוָה צְבָאוֹת עַל־מִצְרָיִם׃ נוֹאֲלוּ שָׂרֵי צֹעַן נִשְּׁאוּ שָׂרֵי נֹף הִתְעוּ אֶת־מִצְרַיִם פִּנַּת שְׁבָטֶיהָ׃ יְהוָה מָסַךְ בְּקִרְבָּהּ רוּחַ עִוְעִים וְהִתְעוּ אֶת־מִצְרַיִם בְּכָל־מַעֲשֵׂהוּ כְּהִתָּעוֹת שִׁכּוֹר בְּקִיאוֹ׃ וְלֹא־יִהְיֶה לְמִצְרַיִם מַעֲשֶׂה אֲשֶׁר יַעֲשֶׂה רֹאשׁ וְזָנָב כִּפָּה וְאַגְמוֹן׃

טו בַּיּוֹם הַהוּא יִהְיֶה מִצְרַיִם כַּנָּשִׁים וְחָרַד וּפָחַד מִפְּנֵי תְּנוּפַת יַד־יְהוָה צְבָאוֹת אֲשֶׁר־הוּא מֵנִיף עָלָיו׃ וְהָיְתָה אַדְמַת יְהוּדָה לְמִצְרַיִם לְחָגָּא כֹּל אֲשֶׁר יַזְכִּיר אֹתָהּ אֵלָיו יִפְחָד מִפְּנֵי עֲצַת יְהוָה צְבָאוֹת אֲשֶׁר־הוּא יוֹעֵץ עָלָיו׃ בַּיּוֹם הַהוּא יִהְיוּ חָמֵשׁ עָרִים בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם מְדַבְּרוֹת שְׂפַת כְּנַעַן וְנִשְׁבָּעוֹת לַיהוָה צְבָאוֹת עִיר הַהֶרֶס יֵאָמֵר לְאֶחָת׃ בַּיּוֹם הַהוּא יִהְיֶה מִזְבֵּחַ לַיהוָה בְּתוֹךְ אֶרֶץ מִצְרָיִם וּמַצֵּבָה אֵצֶל־גְּבוּלָהּ לַיהוָה׃ והיה

וְכַנְשִׁין מַיָּא גְּבַר לְנַפְשֵׁיהּ׃ אִטַּפָּשׁוּ רַבְרְבֵי טָאנִים חַכִּימַיָּא דְּמַלְכוּהִי לְפַרְעֹה מַלַּךְ דְּטָעוּ אֵיכְדֵין תֵּימְרוּן לְפַרְעֹה בְּנֵי חַכִּימִין אֲנַחְנָא וְאַתְּ בַּר מַלְכִין דְּמִלְּקַדְמִין׃ אָן אִינוּן חַכִּימָךְ וִיחַוּוֹן כְּעַן לָךְ וְיֵדְעוּן מָה מְלַךְ יְיָ צְבָאוֹת עַל מִצְרָיִם׃ אִטַּפָּשׁוּ רַבְרְבֵי טָאנִים טָעוּ אֱנַשׁ מְפִים אַטְעִיוּ יָת מִצְרָאֵי רַבָּנֵי פִלְכָהָא׃ יְיָ רְמָא בֵינֵיהוֹן רוּחַ דְּטָעוּ וְאַטְעִיאוּ יָת מִצְרַיִם בְּכָל עוֹבָדֵיהוֹן כְּמָא דְּטָעֵי רַוְיָא וּמְדַשְׁדַּשׁ בְּתוּכֵיהּ׃ וְלָא יְהֵי לְמִצְרַיִם מַלְכָּא דְּמַלַּךְ רֵישׁ וְהֶגְמוֹן שִׁלְטוֹן וְאִיטְרוֹן׃ בְּעִידָּנָא הַהִיא יְהוֹן מִצְרָאֵי חַלָּשִׁין וִיזוּעוּן וְיִתְבָּרוּן מִן קֳדָם אֲרָמוּת גְּבוּרְתָּא דַּיְיָ צְבָאוֹת דְּהוּא מָרִים עֲלֵיהוֹן׃ וּתְהֵי אַרְעָא דְּבֵית יְהוּדָה לְמִצְרַיִם לְדַחֲלָא כָּל דְּיִדְכַּר יָתַהּ לֵיהּ יְזוּעַ מִן קֳדָם מַלְכָּא דַּיְיָ צְבָאוֹת דְּהוּא מָלִיךְ עֲלֵיהוֹן׃ בְּעִידָּנָא הַהִיא יֶהֶוְיָין חֲמֵשׁ קִירְוִין בְּאַרְעָא דְמִצְרַיִם מְמַלְּלַן מַמְלַל כְּנַעֲנָאֵי וְקַיְּמָן בִּשְׁמָא דַּיְיָ צְבָאוֹת קַרְתָּא בֵּית שֶׁמֶשׁ דַּעֲתִידָא לְמֶיחֱרַב יִתְאֲמַר הִיא חֲדָא מִנְּהוֹן׃ בְּעִידָּנָא הַהִיא יְהֵי מַדְבְּחָא מְתַקַּן קֳדָם יְיָ בְּגוֹ אַרְעָא דְמִצְרַיִם וְקָמְתָא בִּסְטַר תְּחוּמַהּ קֳדָם יְיָ׃ ויהי

רשי

אגמי נפש · אגמי שלא לשון שבת ויכפש שמי האגמים נוחים ועומדים במקום א׳ וי״ת דהוו עבדין סיגרא וכנשין מיא גבר לנפשיה: איך תאמרו · מעתה לפרעה כל איש מכם על עצמו בן חכמים אני ומאחר שיכשל בעצתכם איך תהללו לפניו לאמר בני חכמים אנחנו אתה בן מלכי קדם: נואלו · לשון אוילים: נשאו · הטעו כמו הנחש השיאני: עועים · שם חולי של טירוף הדעת: מסך בקרבה · מקשה מזג להם בחוכם שטיותו את רוחם לשון מכ״ב ימסך עירו משקה בחבי׳ עד שמעמידן בטעמו קרוי מסך: אשר יעשה ראש וזנב כפה ואגמון · הם החרטומים והאיצטגנינים החוזים בכוכבים שיש ברקיע מזלות וככבים המכוני׳ כנועסוין דוגמ׳ ראש וזנב והם נתיבי׳ בהלי׳ ויש לפרש כתרגומו ראש ורגמון שלטון ואיטרון: והיתה אדמת יהודה למצרים לחגא · כשישמעו הנותרים במצרי׳ משבי סנחריב את מפלתו שיפיל בארץ יהודה בלא שום מלחמת זרוע בשר ידעו כי יש שכינה בישר׳ ומושיעם חזק וירא[ו] ויפחדו מפני אדמת יהוד׳: חגא · לשון שבר ואימה ופחד לשון יחגו וינועו כשכו׳ וכן תגוי הסלע: מפני עצת יי׳ צבאות אשר הוא יועץ עליו · להפילו ביד סנחריב ויהודה ימלט מידו: ביום ההוא יהיו חמש ערים וגו׳ · שכינו בסדר עולם אחר מפלתו של סנחריב עמד חזקיהו ופטר את האוכלוסין שהבי׳ עמו ממצרי׳ ומכוש בקולרין לפני ירושלם וקבלו עליה מלכו׳ שמי׳ וחזרו למקומן שנאמר ביום ההוא יהיו חמש ערים וגו׳ הלכו ובנו מזבח ליי׳ בארץ מצרים ומקריבין עליו קרבן לשמי לקיי׳ מה שנאמר ביו׳ ההוא יהיה מזבח ליי׳ בארץ מצרים ויש מרבותינו שדרשוהו במס׳ מנחות על מזבח בית חוניו בנו של שמעון הצדיק שברח לו למצרי׳ ועשה שם מזבח: עיר ההרס יאמר לאחת · תרגם יונתן קרתא דבית שמש דעתיד׳ למיחרב יתאמ׳ דהיא חדא מנהון: ההרס · ת״י לשני פנים לשון האומ׳ לחרס ולא יזרח ולשון הרים׳ וחורבן ומהיכן למדה יונתן מנבואתו של ירמי׳ שנבא בתחפנח׳ושיבר את מצבו׳ בית שמש אשר בארץ מצרי׳ למדנו שבית שמש שבארץ מצרים עתידה ליחרב ומלכות האמורו׳ שם היא ומצבה אצל גבול׳ ליי׳ האמורה כאן ויש לומר שהיתה בית שמש יושבת בגבול מצרים על הספר לכך נאמ׳ אצל גבולה: והיה

רדק

אגמי נפש והוא כמו עגמי׳ · מן עגמה נפשי׳ ושכר כמו וישכרו מעיכות · רוצה לומר שסוגרים בפני המים כדי שנקוו המים ויגודו בהם דגים · כמו שאמרו בתלמוד הסוכר את המים מערב יום טוב ולמחר השכים ומצא בה דגים · אמר אותם שהיו עושים שכר עתה יהיו מדוכאים ואגמי נפש יש מפרשים אגמי נפש האגמים שיש בהם דגים וקרא הדגים נפש · וי״ת ויהא אתר בית שתי מחא כבישין אתר דהוו עבדין סכרא וכבשין תיא גבר לנפשי׳: אך אוילים · חכמי יועצי פרעה · בא סמוך על סמוך · כמו נהרי נחלי דבש וחמאה · את מספר מפקד העם: אל פרעה · בעבו׳ פרעה · איך תאמרו בעבור פרעה שהוא אומר בן חכמים אני בן מלכי קדם ואיה חכמתו ומלכותו ואיה חכמתכם גם כן שלא תוכלו לתת לו עצה להנצל מרעתו · ויש מפרשים שכל אחד מחכמיו היה אומר בן חכמים אני · כלומר אני חכם ובן חכם ויודע לתת עצה טובה לכל דבר ואיך נואלתם בפעם הזאת · ועל דרך הזה תרגם יונתן איכדין תימרו׳ לפרעה בני חכימין אנחנ׳ ואת בר מלכי׳ דמקדמין: איה איפה חכמיך · כפל הענין במלות שונות · אמר בכל חכמתכם לא תוכלו להגיד מה יעץ ה׳ צבאות על מצרים הפורענות שעתיד׳ לבא עליה׳ · ואמר יעץ כאילו יעץ האויב לבא עליהם: נואלו · נשאו · מבנין נפעל מענין השא השאת · כאלו הטעו אותם ואבדה חכמתם: התעו את מצרים · הם השרים והחכמים התעו את מצרים שהוא פנת שבטיה · כלומר ראש הממלכה · והם התעו אותם שהיו מבטיחים אותה בחכמתם שלא יוכל לבא לה רעה שלא ידעו הם בחכמתם · והנה זאת הרעה לא ידעו אותה: יהוה מסך בקרבה · כלומר מאת האל יתברך בא לה׳ זה שבלבל עצת׳ והשחית חכמתם: מסך · ענין ערוב ובלבול · כמו ביי׳ מסכתי · שהוא ענין ערוב המים ביין · ועועים · שרשו עוה · והוא כפל הפ״א · מענין ונעוה לב: והתעו פירוש השרים והגדולים · פירוש השרים שזכר כלומר השרים הגדולים שדרכם ליעץ אותה הם התעו אותה · שהאל בלבל עצתה · וכנה מצרים בלשון נקבה שאמר פנת שבטיה · ובלשון זכר באמרו אל כל מעשהו · כן מנהג הלשון במקומות רבים · כי כשמדבר בלשון נקבה ידבר כנגד הכנעה · וכשידבר בלשון זכר דבר כנגד העם: כהתעות שכור בקיאו · תרגם יונתן כמא דטעי רויא ומדשדש בתוכיה · פירוש כמו שהשכור נתעה ולא ידע מה יעשה ויקיא ויתגלגל אחר כן בקיאו: ולא יהיה · למעשה אשר יעשה · פירוש לא ישאר למצרים שום מעשה שיעשה ולא יועילנו · ראש וזנב · כלומר כל חכמ׳ חכמיו וחרטומיו הכל יכס׳ להנצל מרעתו ולא יועילנו: ראש וזנב כפ׳ ואגמון · הן משל על חכמי מצרים החכמים והגדולים הם ראש · והפחותים זנב · וכן כפה ואגמון · כי כפה הם החזקים בחכמה · ואגמון הם החלשים · והוא כפל הענין במלות שונות רוצה לומר לכם יעשה חכמתם ולא תועילם · ויונתן תרגם מעשה כנוי עצה · אמר מלכא דימלוך ריש והגמון שלטון ואטרון · וי״מ ראש וזנב ראש התלי וזנבו המתעסקי׳ בחכמת הכוכבי׳ · ולא ידעו הרעה הבאה עליהם: ביום ההוא · אמר ביום ההוא לפי שבזמן אחד היה שהחריב מלך אשור מצרים וכוש ואחר כך בא לירושלם ונגף שם · לפיכך אמר ביום ההוא כי בזמן אחד היה זה הכל: כנשים · חלשים כנשים: מפני תנופת יד ה׳ צבאות · כלומר מאת ה׳ צבאות באה להם זאת הרעה · לפיכך לא יהיה להם כח להלחם כנגד אויביהם והיו כנשים: והיתה · כשישמעו מצרים הנותרי׳ בארצם מפלה סנחריב בירושלם תהיה להם אדמת יהודה לפחד ורגזו וחלו ממנה: לחגא · פירוש תנועת הפחד ורעדה · וכן יחוגו וינועו כשכור: מפני עצת ה׳ צבאות · מפני שראו תחלת מפלתן ביד מלך אשור ואחר כך מפלת מלך אשור בארץ יהודה ידעו כי עצת ה׳ צבאות היתה מפלתם כמו שהיתה מפלת אשור ביד ה׳ שהרי היו כלם פגרים מתים בלא חרב ידעו כי הכל מאת ה׳ הוא: ביום ההוא · כשראו מפלת אשור שבי מצרים וכוש שהיו שם במחנה אשור בשלשלאות של ברזל כמו שאומר יגיע מצרים וסחר כוש וגו׳ · ואומ׳ בזיקים יעברו וגומר · ואמרו אך בך אל וגומר · יכירו וידעו כי אין אלהים כי אם אלהי ישראל וישובו לאמונת ישראל · כי חזקיהו התיר כל השבוים שהיו במחנה מצרים ומכוש ולקח כל הבזה והתיר השבוים ושבו לארצם והגידו נפלאות הבורא · והיו חמש ערים במצרים ששבו לאמונת האל ובנו מזבח והעלו עולות לה׳ · ועל זה נאמר יהיו חמש ערים בארץ מצרים מדברות שפת כנען רוצה לומר שפת ארץ ישראל שהוא לשון עברי לפי שהיו הולכים ושבים לארץ ישראל ולומדים מעשיהם ולשונם · ואמר כנען לפי שמצרים וכנען היו אחים בני חם ונפלה ארץ כנען לישראל לנחלה ושבה ארץ כנען כנכרים למצרים ועתה ישובו אליה כאלו היא לכנען אחיהם כי חשבו ישראל אחים: ונשבעו׳ לה׳ צבאות · כי בו יאמינו ובו ישבעו לא באלילים שהיו מאמינים מתחילה: עיר ההרס יאמר לאחת · כל כך יהיו דבקים באמונת האל עד שיסכימו ביניהם שאם תשוב מעבודת האל אחת מחמש ערים יאמר לה עיר ההרס · כלומר שיעמידו עליה ויהרסוה · ויונתן תרגם כמו החרס בחי״ת מן האומר לחרס · ותרגם קרתא בית שמש דעתיד ליחרב יתאמר היא חדת מנהון: ביום ההוא · פירשנוהו: והיה

אבן עזרא

אגמי נפש · האגמים ששם נפשות הדגים: אך · חכמי יועצי · הדקדוק כן הוא חכמי פרעה יועצי פרעה והוא דרך קצרה וכמוהו נהרי נחלי דבש: נבערה · מגזרת ואני בער: בן חכמים אני · כמו בן חורים כל אחד יהלל עצמו כי אבי חכם היה גם היו אבותי מלכים בימים הקדמונים: איה · אם הוא בן חכם היה גם מלך שידע דברי העולם למה לא ידעו מה יעץ השם עליהם: נואלו · כמו אשר נואלנו כטע׳ אוילת: נשאו · מגזרת הנחש השיאני מבנין נפעל: פנת שבטיה · הם הגדולים כמו פנות כל העם וטעם שבטיה המשפחות: יי׳ מסך · גם נתך שניה שרשים והטע׳ אחד כמו ערב: עועים · מלה זרה והוא מגזרת עוה: ולא · אפילו לבשיעם לו ראש וזנב לא יהי׳ לו ויש אומרים שהוא דרך משל כי הוא תועה ולא ידע מה יעשה לא יעשה מעש׳ ראש שהוא זקן ונשוא פנים: וזנב · הוא שאמר הנביא ונביא מורה שקר · וכפה ואגמון · ביום · אחר שישמע בתחלה אלה הגזרות שגזר השם עליו והנה יחרד ויפחד: והיתה · לחגא · כמו יחוגו וינועו כשכור מגזרת ובמחוגה יתארהו וטעם אדמת יהודה בעבור השכינ׳ השוכנת בה: ביום · שפת כנען · מזה נלמוד כי הכנענים בלשון הקדש היו מדברים: עיר ההרס · שם עיר והתמה מהמחליף ה״א בח״ית: ביום · דרך הדרש ידוע כי המזבח רמז להריגת מצרים ועל דרך הפשט שהוא כן והעד ועבדו זבח ומנחה: והיה

ויגידו ד׳ רפין וסי׳ שאול את נעריך · אם איפוא חכמיך · יגישו ויגידו לנו · יבאו ויגידו צדקתו לעם: מעשה י׳ פתחין וסי׳ נמסר בריש סיפרא דא סימן ג׳: כנשים ג׳ דגשים וסי׳ חדל להיות לשרה · כי לא כנשים המצריות · ביום ההוא יהיה מצרים כנשים:

מנחה גדולה

אך אוילים שרי צוען אמר משרי צוען אין לתמוה כי אך אוילים המה מאז ולא חכמים אך תמיהתי היא מגדולי החכמים שביועצי׳ הם חכמי פרעה המייעצי׳ אותו שלא נכנעים להשליך כל אלוה היאורה לפטור אלהי ישראל אשר בשבע לבלתי הביא מבול לעולם והוא אינו פורע רק מדה כנגד מדה · ומה שאני מקשה לכם הוא כי איך תאמרו אל פרעה באומרו מי ה׳ אשר אשמע בקולו כי בן חכמי׳ אני וגו׳ כי אם כן הוא שאני בן חכמים באופן שכשר ודם אני ולא תאמרו אותי בתואר חכם כי אם בבן חכמים וא״כ איפה חכמיך שהם לדעתם ממש חכמים אם איפה ויגידו וכו׳ · וידעו מה יעץ ה׳ כי לא יבצר מהחכמים מהשיג מעשה בן חכמים ולמה לא ידעתם עצת ה׳ שלא יביא עליהם מבול כי אם שהם ילכו אל המבול אם מי ים סוף ומה שאמרתי שאך אוילים שרי צוען כי הלא התעו את מצרים לבלתי שלוח את ישראל בפנת שבטיה הוא בקנה אשבטיה המלכים בהם הן עשר מכותיה שבפנה אחת מהעש׳ מכות שהוא בזוית וקצה מהן שהוא עד תשע מכות שהוא ית׳ לא החזיק את לבו עד הששית כמנא אשמת החמשה שהן פנת וקצת שבטיה הם התעו את מצרים ואפי׳ כאשר ה׳ מסך בקרבה רוח עועים ויחזק את לבו הוא מהמכה חמשית ואילך עכ״ז עליהם אני אומר והתעו את מצרים כי הם התעו אותו · והוא בכל מעשהו פרעה הנ״ל שהיה כהתעות שכור בקיאו כי גם שה׳ מסך בקרבה רוח עועים לא לשרי פרעה היה כי אם לפרעה עצמו אך שריו התעו את מצרים בכל מעשהו כי הלא היו רואים בכל מכה ומכה איך באה עליהם ולא היו מקבלים מוסר לבלתי שנות ושלש זה עשר פעמים כי כמקרה השכור קראם כי מקיא בשכרותו וחוזר אח״כ להיות בסובאי יין כך היו רואים קיא צואת צרתם עליהם בכל מכה ומכה ולא היו שבים מתעותם ומדברים באזני מלכם: או שיעור הכתוב ה׳ מסך וגו׳ כלומר אם יתנצלו לומר כי ה׳ היה המחזיק לב פרעה שהשגיא לגוים ויאבדם עכ״ז אשמים הם כי הלא אם ה׳ מסך בקרבם רוח עועים להתעותם עכ״ז אני אומר כי והתעו את מצרים בכל מעשהו בכל מכה ומכה והיא כהתעו׳ שכור בקיאו והוא כי הרוח עועים הוא כיין המשכר וכאשר האיש אשר ישקוהו יין וישתכר ויקיא אם אחרי כן יותן לו יין בפעם שנית וישוב להשתכר הלא יאשם כי לא יסכון לו לומר נתנו לו מן היין ואשכר כי תשובתו בצדו לאמר לו הלא ראית כי כל שולחנך מלאה קיא ולמה שתית על קיאך כן הדבר הזה כי גם שהרוח עועים משכרת אותך אחרי ראותך רעת צרת המכה אשר באה עליך למה חזרת לשתות מיין שכרות רוח עועים המשכרת אותך אך אין זה כי אם אשר נואלו שרי צוען והם התעו אותך כאמור: ולא יהיה למצרים וגו׳ לא כמו שהיה התעצמו׳ עושי׳ עליהם כן באיזה מכות וע״כ לא הודו כי יד ה׳ עשתה זאת לא כן עתה שיסבות ה׳ כח הטומאה והוויות בכוכבים

המלוכה מהם וילכדנה נכרי מהם שמלך עז והוא ימשל בם: עוד נלע"ד במשחז"ל שהקב"ה נותן כח ברשעים לסבול את גיהנם כדי ליפרע מהם על כל מעשיהם שאם לא כן תכף ומיד כלא היו. היו נעשים עפר ואפר ז"ש וסכרתי את מצרים ביד אדונים רבים ועכ"ז תולעתם וכחם של מצרים לא תמות אלא יהיה מצרים קשה ככחו אז כדי שיוכל לסבול היסורין של האדונים רבים להפרע ממנו על כל מעשיו וכנז"ל לחז"ל ביד אדונים אלו המכות יאמר שלא יתפעל מהמכות לשלח את בני ישראל אלא יהיה קשה לבב קשה עורף כמ"ש ואני אקשה את לב פרעה עד כי ומלך עז זה הקב"ה וה' הכה כל בכור הוא ימשל בם והצילם ע"כ:

ונשתו מים מהים ונהר וגו' עיין רש"י ז"ל והרא"בע ז"ל והרד"ק ומהרי"א ז"ל דברי' כפשטן כמו שביליאת מצרים לקה היאור כן לעתיד יחרב ויבש: ואפשר ונשתו לשון שתיה שישתו בני האדם מים מהים שמחוסר המים המתוקים ישתו מלוחים כי נהר נילוס יחרב ויבש ולא יהיו להם מים לשתות עד כאן: ולע"דן לפי שנילוס נכנס לים לזה אמר כי בהחרב נילוס ולא יתפשט אל הים יעשה רושם בים שיהיה שמם וחרב אותו חלק שבשפת הים הסמוך לנילוס וז"ש ונשתו מים לשון שממה וכת"י ויצדון מיא מימא גו' וזה ימשך ממה שהנהר יחרב ויבש חלק הים הנז' וזה טעם כפל יחרב ויבש · או אפשר שהנהר יחרב שישפכו מימיו לארצות אחרות ובהשפך הנהר אל ארצות אחרות יהיה הנהר חרב לשון חורבה נאותו המקום של מצרים שהיה נמשך בו יבש והדעת מכריע כן שהנהר קשה מאד שתפסק המשכתו ויבש ממקורו אם לא על דרך ההשגחה הנפלאה כי הכל אפשר בהשגחה האלהית ולא יפלא מה' דבר וזה יתבאר עוד בפ' ערות על יאור בס"ד עיין שם:

והאזניחו נהרו' גו' עיין רש"י ז"ל והרא"בע ז"ל והרד"ק ז"ל ומהרי"א ז"ל והאזניחו לשון סרחה כדהרא"בע ז"ל ולפי שמצרים עשו יאורים יאורים לזה אמר והאזניחו נהרו' דללו רוצה לומר ישתכחו הנהרות הקטנים ויגרמו להם שיהיו נזנחים ונפסדים מפני שדללו המים מן הנהר כי דללו הוא מלשון יובש כמו מדוע אתה ככה דל בן המלך ומפני שבערי המצ' ובמגדלי' הגלודות יעשו בורות עמוקים לשמור שם מים לעת צרה ומלחמה לכן אמר שגם הם יהיו חרבים ויבשים והוא אומרו וחרבו יאורי מצור היובש קנה וסוף קמלו נכרתו ע"כ:

ערות על יאור וגומר עיין רש"י ז"ל וכן הביא הרא"בע ז"ל וכן הר"דק ז"ל כדרש"י לשון מתערה כאזרח רענן: וכן מהרי"א ז"ל שערות על יאור על פי יאור הם העשבים היוצאין מאליהן ומזרע יאור הוא הנזרע ביד וזה וזה יחדיו יבשו ע"כ: ולע"דן לדקדק דפסוק זה זו ואין צריך לומר זו דכיון שהזכיר בפסוק הקודם קנה וסוף קמלו ואהיובש מה יעשו העשבים הרטובים והם ערות על יאור על פי יאור ואם כן היה לו להקדים ערות על יאור וגומר ואחר כך קנה וסוף קמלו · ונראה במה שזכרתי כבר שנהרות הם המושכים מהיאור הגדול עליהם אמר והאזניחו נהרות ואמר וחרבו יאורי מצור על היאור אשר סביב למצורות שהם הם יאורי מצו' כנזכר לעיל ועליהם אמר קנה וסוף קמלו מאותן הנהרות ומאותן יאורי המצור קנה וסוף קמלו אחר כך הודיע גדולה מזאת שהירקות הרטובות על יאור ולא מיאורי מצור אלא העומדת על פי היאור הגדול עם היותו היאור הגדול שממנו נמשך לנהרות ואפילו במקום המשובח שבו דהיינו על פי יאור על פיו ממש שמשם נובעים המים ועם כל זה הכל ייבש · ואפשר עוד ערות על יאור לשון מלוי וערוי מקורה הערה הזכיר אופן ההשחתה הנזכר' שתהיה בזה האופן ערות על יאור שיתערה הנזפד על יאור זה שאמ' על פי יאור סמוך על פי יאור כמו ועליו מטה מנשה משם סמוך על פי יאור יתערו מימיו אל יאור אחר ומזה ימשך שכל מזרע הזרוע ביאור הזה אשר הולך בתחום מצרים יבש יען כי נכדף היאור הזה אל התחום אחר נדף לעבור לו דרך שם והיינו דרך תחום מצרים ובזה מובן יתור נדף והיינו אחר שאמר יבש והלשון בלתי לודק בזרע לשון נדף ואיך אמר איננו והוא מצוי רק יבש: ושמעתי שנילוס יכולים להפסיקו מארצות אשר עובר דרך שם אלא שיש להם שמירה שכל זמן שיעמידו הקמת"א בירושלם היא בית עבודת האלילים יניחו מי נילוס יורדות למצרים ובהחריב הבית הנזכר יפסיקוהו וישפכו את מימיו דרך גבול הזולת ותחרב מצרים ולזה הישמעאלים מקיימים הבית הנזכר בירושלם על כרחם מפני פחד הפסק הנהר נילוס כאמור:

ואנו הדייגים ואבלו כל משליכי וגו' ובשו עבדי פשתים וגו' עיין רש"י ז"ל · וכן הרא"בע וכן הביא הר"דק ז"ל וכן מהרי"א ז"ל · והיינו יכולין לפרש עובדי פשתים כמו עובד אדמה והם העוסקים בזריעתו ומלאכותיו אלא מפני שאמר שריקות מורה שמדבר על עושי הפשתים שריקות במשרק ובמלאכתו שבתלוש דבר כדעת המפרשים ז"ל:

והיו שתותיה מדוכאים כל עשי וגומר עיין רש"י ז"ל וכן הרא"בע והר"דק ז"ל וכן הביא מהרי"א ז"ל ואמר עוד שתותיה מקומות למים ששותים מהם · ויש מפרשים לשון יסודות כמו כי השתות יהרסון · והטעם על סוחריה של מצרים וכבדיה שהם יסודותיה והראשון עיקר שאיך בענין המים שמדבר בו הפסוק עד כאן: ולע"דן שקראן אגמי נפש לפי שע"י אותם האגמים היו עושים בהם כדי חיי נפש להתפרנס ולזון מהם לזה קראם אגמי נפש:

אך אוילים שמות רבה אמר באותה שעה קבץ פרעה כל חכמי מצרים אמר להם שמעת' שמו של אלהיהם של אלו אמרו לו שמענו שבן חכמים הוא ובן מלכי קדם אמר להם הקדוש ברוך הוא לעצמכם קראתם חכמים ולי בן חכמים שנאמר חכמי יועצי פרעה עצה נבערה איך תאמרו אל פרעה בן חכמים אני בן מלכי קדם · ראה מה כתיב בהן אך אוילים שרי צוען חכמי יועצי פרעה ואבדה חכמת חכמיו וגומ' · ותתני הר"מה י"בו הכמ' מה חדשו חז"ל בלשון זה האחרון שאמרו ראה מה כתיב עד לבסוף הכל מיותר ותירץ שכוונת חז"ל ליישב תיבת אך אין לה הבנה לז"א שהוא יתברך ענשם בעבור אותה עצה נבערה שהסיר חכמתם משם והלאה וז"ש אך אוילים כלומר הוא יתברך מיעטם וענשם אוילי' לאות' שרי צוען אשר מקודם היו חכמים בודאי ועתה יועצו לפרעה עצה נבערה כזו כתמעטו ואבדה חכמת חכמיו וזה שאמר אחר כך איש איפא חכמיך שכבר אבדה חכמתם ע"כ: ולע"דן שאמר אך אוילים כלומר באמת ובתמים הם אוילים כיון שלעצמם קראו חכמי יועצי ולי בן חכמים לפחות היה להם להשוות אותי עמהם ולומר שגם אני חכם כמוהם ועיין רש"י ז"ל והרא"בע ז"ל וכן הר"דק ז"ל ומהרי"א ז"ל לפי שהשרים מושבן בצוען ככתוב כי היו בצוען שריו אמר כי בעת היא בראותם הדברים הנפלאים ההם יוצאים מההקש השכל האנושי יהיו נואלים שרי צוען וכן החכמים המייעצים לפרעה לא ימצאו עצה הגונה כי אם עצה נבערה כי מי יוכל להמלט מהגזרה האלהית והוכיח את החכמים דמסיק מנייהו ואמר איך תאמרו בן חכמים אני שכל אחד ואחד מתפאר לומר שהחכמה הזאת שלו טובה חכמה עם נחלה שנחלוה מאביהם ועל שרי צוען הוכיח ואמר אתם שרי צוען איך יאמר כל אחד ואחד מכם בן מלכי קדם אני מזרע המלוכה והפרתמים כי איה איפה חכמתכם ובינתכם ע"כ:

ולע"דן לפי שדרך העולם לעשות מעמד מהשרים עם המלך להועץ על כל צרה שלא תבא על הצבור והחכמים הם הרואים את הנולד בכח בינתם וחכמתם או בחכמתם במזלות צבא מרום ויגידו אל היועצים והם יועצו העצה ההגונה לתקן מה שראו והשיגו החכמים וזה שאמ' אך כלומר הענין הנזכר לא יחרה לו אם היה מעוות יוכל לתקון אך גודל הרע הוא ושבר על שבר כי אוילים שרי צוען וכן חכמי יועצי פרעה רוצה לומר אותם החכמי' המטפלים אל יועצי פרעה להגיד להם הנולד גם הם כולו יחדיו ולזה היועצים יעצו עצה נבערה ונתרעם עליהם איך תאמרו תמיד אל פרעה שיתגאה ויאמר בן חכמים אני בן מלכי קדם מה שאין כן בשאר המלכים שאין להם יחס החכמה ואין להם יחס המלכות משלשלת מלכי קדם כי מה תועלת בכל היחס הזה כיון שאין לו אחרית ותקוה שיבש נהרו וחרב' ארצו וזה גילה הכתוב שאחרי זה שאמר אים איפא חכמיך ויגידו נא לך את הנולד מה יעץ ה' וידעו היועצים כדת מה לעשות לתקן המעוו' ההוא הנגזר עליכם כי לא יוכלו כי ה' יעץ ומי יפר ומכלל גזרותיו יתברך הוא ואת עצתו תבלע כנז"ל אם כן אין תקוה לכם ובזה אפשר שיובן אומרו אך אוילים שרי צוען וגומר רוצה לומר הם חושבים לתקן בעצתם קלקול מצרים וככל דברים בטלים וזהו אך אוילים למעט ההצלחה מהם שלא יעלה אלא חרס בידו וזהו לשון אך כי אכים ורקים מיעוטים למעט ולומר שלא יעלה מעצתם אלא שיהיו אוילים וכסילים לא זולתו:

אים איפא חכמיך וגו' עיין הרא"בע ז"ל והר"דק ז"ל: ולע"דן בכפל אים איפא מקושר עם מה שזכרתי כבר בפסוק הקודם גבי חכמי יועצי פרעה שהם ב' כתות כת החכמים הרואים הנולד בשכל הזך או מצד השגת בטבע המזלות וכוראתם והם מגידי' הנולד ליועצי' והם נותני העצה הנכונ' וז"ש חכמי יועצי פרעה וכנגד ב' כתות אלה אמר אים איפא אים כנגד היועצי' ואיפא אמר על החכמים כאומרו איפא חכמיך שיגידו נא לך מה יעץ וכפל וידעו הוא על כת יועצי פרעה שעליהם אמר אים שידעו מה יעץ ה' צבאות על מצרים מפי החכמים ויועצי יחדיו עצה נכונה כדת מה לעשות:

נואלו שרי צוען וגומ' עיין רש"י ז"ל וכן הרא"בע ז"ל והר"דק ז"ל ומהרי"א ז"ל בפסוק הקדו' דבר על החכמים איפא חכמיך וגו' כי כל חכמתם בכישוף ולא ידעו בסוד ה' מה יעצו ועתה דבר על השרים כי נואלו מלשון אולת והכלל שלא היה בחכמים עצה ולא בשרים גבורה

אלא כולם יחדיו התעו את מצרים שהיתה פנת שבטיה כדה"רדק ראש הממלכה ע"כ:

ולע"דן אשר שאמר נואלו שרי צוען נשאו שרי נוף אמר עוד התעו את מצרים ופירש הכתוב מי הם המתעים שהם הם פינת שבטיה אותם שהם ראש פנת שבטיה עצמם התעו את מצרים וכת"י רבני פלכה:

ואחתני הר"מה י"בו הכמ' פירש בנזכר לעיל לחכמינו ז"ל שממש אבדה חכמת שרי צוען בעונם ואמר עתה כי כאשר נואלו שרי צוען שאבדה חכמתם אז נשאו שרי נוף שנשאו להככם במקו' שרי צוען והם התעו את מצרי' ובזה יובן שאיך אמר אים איפא חכמיך והלא הם הם שהתעו את מצרים ואיך יגיד לו זה אלא הכוונה שאותם הראשוני' אם היתה חכמה' במקומה היו מגידי' לו כי יודעי' היו בכישופיהם אכן אותם נואלו שרי צוען ואלו שנשאו ראש במקומם לא ידעו הבין ועל כן התעו את מצרים עכ"ל:

ה' מסך וגו' עיין רש"י ז"ל וכן הרא"בע ז"ל וכן הר"דק ז"ל ומהר"יא ז"ל שהשרי' והחכמי' יהיו מבולבלי' בעצתם כ"כ כהתעות שכור וכ"ש בעת קיאו שהוא מבולבל בדעתו יותר ויותר עד כאן: ולע"דן מסך בקרבה רוח עועים והם הם אשר התעו את מצרי' בכל מעשהו על השר של מצרים שמצרים שמו ולזה דבר בו בלשון זכר כי הוא המשפיע במצרים ארץ מצרים וזה שאמר והתעו את מצרי' בכל מעשהו וכשדבר בלשון נקבה מסך בקרבה על ארץ מצרים דבר · אמר כפי הפשט והתעו את מצרי' בכל מעשהו שעושה מצרים ואינו רואה את הנולד ממעשהו כמו שטועה השיכור בקיאו שנעלם ממנו קיאו בעת שכרותו ותועה בקיאו כאילו לא יקיא ואפי' ישתה הרבה כפה העועים האלה התעו את מצרים בכל מעשהו כאילו לא ימשך לו שום נזק והוא טעות כי ה' יעץ על מצרים היאך יפרע ממנה:

ולא יהיה למצרים וגו' עיין רש"י ז"ל והרא"בע ז"ל וכן הר"דק והוסיף וכן מהר"יא ז"ל והוסיף ולא יהיה למצרים מעשה רוצה לומר לא יהיה לו שום תועלת בשום מעשה אשר יעשה לא יצליח לא ראש ולא זנב רוצה לומר התחלה וסוף כמו השכור המבולבל בדעתו שלא ימצא במעשה אשר יעשה לא ראש ולא סוף ולא חוזק ולא חולשה וזה לא כפה ולא אגמון · עוד פיר' ראש הצבא מהלוחמים · וזנב הלוחמים כפה והגמון כנזכר החזק והחלש ע"כ:

ולע"דן לפי שדימה למצרים אל השיכור בקיאו שדעתו מבולבלת מכל הצדדים לז"א ולא יהיה למצרים מעשה רוצה לומר מעשה הגון שיקרא מעשה והטעם יען אשר יעשה ראש וזנב יחבר שני הפכים בכושא אחד ראש וזנב וכן כפה ואגמון כפי הפירוש הנ"זל ואין זה מעשה הגון כי אם מעשה שכורים ושוטים · או יאמר ולא יהיה למצרים מעשה רוצה לומר מעשה קיום אבל יהיה נע ונד בעניניו הפכפך אשר יעשה ראש רוצה לומר יעשה שר אחד ראש ואחר כך יאחר בו ויעשנו זנב בקצה האחרון וכן יעשנו ככפה חזק בשררתו ואחר כך יכוף כאגמון ראשו דהיינו שיורידנו מגדולתו זה הכלל שלא יהיה למצרים מעשה נכון בדעת רק בשגעון ינהג:

ביום ההוא וגו' עיין הר"דק ז"ל: ולע"דן לדקדק יתור אשר הוא מניף עליו · ונראה דהכי קאמר הנה ידע מצרים כי אשור שבט אפו יתברך וזולתו גם כן מהאויבים הקמים על מצרים מטה הוא בידו לזעום בהם ולזה יפחד ורעד וחרד מפני תנופת יד ה' צבאות כי הוא המעורר והוא המניף עליו האויבים ומעוררם זה שאמר אשר הוא מניף עליו רוצה לומר הוא יתברך מניף המטה ושבט הנוגש ואין ביד הגרזן כלום אלא הכל ביד החוצב בו · או יאמר ופחד מפני תנופת יד ה' צבאות ולא די התנופה שעברה אלא שבכל זאת לא שב אפו ועוד ידו נטויה זה שאמר אשר הוא מניף בלשון הווה וזה טעם כפל וחרד ופחד החרדה מפני תנופת יד ה' צבאות והפחד מפני שהוא מניף עליו בהווה ולזה לא אמר אשר יניף עליו:

והיתה אדמת יהודה וגו': עיין רש"י ז"ל וכן הר"אבע ז"ל וכן הר"דק ז"ל ומהר"יא ז"ל פירש ענין זה לעתיד כמ"ש זכריה ועלו מידי שנה בשנה להשתחוות למלך ה' צבאות ולחוג את חג הסוכות זה שאמר והיתה אדמת יהודה למצרים לחגא לשון חג כל אשר יזכור אותה אליו יפחד מפני עצת ה' צבאות כי יפחדו מעונש הגזר' ההיא הנז' בזכריה ולא עליה' תהיה המגפה אשר יגוף ה' את כל הגוי' אשר לא יעלו לחוג את חג הסוכו' שפי' כפי הפשט בתמיהה האם יחשבו שלא עליהם תהיה המגפה וגו' ודאי שאם לא יעלו ינגפו והגזירה ההיא קרא עצת ה' צבאות ע"כ: ולע"דן שאמר שאדמת יהודה תהיה למצרי' לחגא לשברון ולפחד בשיעור גדול שאפי' כל מאן דהו שיזכי' אותה לו ופחד והעג"ב דאיהו לא חזי מזליה קא חזי לעצה שיעץ ה' עליו לרעתו בעבור שהיו לישראל מזכיר עון לבטוח על מצרים ולעבור על דבר הש"ית זה שאמר מפני עצת ה' צבאות אשר הוא יועץ עליו:

ביום ההוא יהיו חמש ערים וגו' עיין רש"י ז"ל והר"אבע ז"ל והר"דק וכן מהרי"א ז"ל והרחיב במ"ש ה' ערי' שהוא דווקא ה' ערי' שהם יתחילו להאמין בש"ית ועיר ההרס תקרא שם א' מהחמש הנזכרות וישארו שאר הערים בעבודה נכרית ולכן ונגף ה' את מצרי' וישובו ואז ורפא להם להצילם מאויביה' הצרים עליהם: או אפשר שאמר חמש ערים שכל חמש וחמש ערים שבמצרי' יהיו אגודה אחת לעבוד את ה' שכם אחד כיד הזו שיש בו חמש אצבעות ועיר ההרס יאמר לאחת מהם כדה"רדק שאם תצא מן השורה יהרסוה ונגף ה' את מצרים אולי תהיה המגפה לאותם שלא יעלו לחוג את חג הסוכות ובשובם בתשובה ורפא · ולזה ביום ההוא יהיה מזבח וגומר דברים כפשטן להורות שהם מאמינים בהש"י יתברך ובעבודתו והם אפלים ע"כ:

ולע"דן אמר שיהיו חמש ערים בארץ מצרים ר"ל לפי שמצרים כולה תתחלק לה' ערים גדולות ובנותיה' סביב לכל ה' לכך אמר והיו חמש ערים בארץ מצרים כלו' ה' ערים שבארץ מצרים והם הראשיו' ראש פנת שבטיה הם יהיו מדברו' שפת כנען בדיבור שקדוש בלשון הקודש ובמחשבה ונשבעות לה' צבאות שלא אמר בה' צבאות אבל כשנשבעות שתם באמרם באלהי הצבאות וכיוצא מחשבתם וכוונתם פונה לה' צבאות וז"ש לה' צבאות והמעשה ביום ההוא יהיה מזבח וגו' באופן שכל מצרים פונה להש"ית ועבודתו ואילו היה כוונת הכתוב לומר על חמש ערים לבד היה או' ביום ההוא יהיו בארץ מצרים חמש ערים מדברות גו' ואמר עיר ההרס יאמר לאח' ר"ל כי אולי היתה בנויה בצורת אלילים בבנייתה וכיוצא ויהרסוה לשרש האלילים שבה וזה טעם הזכי' שם האח' מהם ולא שם החמש הערים יחדיו · וזה הכריע למפרשים ולמתרגם שת"י דעתידה למחרב שאם לא כתן שמה להדרש למה נזכר שם העיר הזא' לבד · והמוכיח עוד מה שפירשתי שכל ארץ מצרים נחלקת לעתיד לחמש ערים גדולות ותחת ממשלתן וכולן עובדות את ה' שכם אחד הנ' מה שאמר ביום ההוא יהיה מזבח לה' בתוך ארץ מצרים סתם ולא יחד לומר שיהיו בתוך החמש ערים ומצבה אצל גבולה עד המזבח ועד המצבה אשר אצל גבול של מצרים להודיע שכולה יחדיו וגבולה עובדים את ה' וכיוצא בדרש הכ"זל שדרשו בתיבת מזבח על ההריגה כנ"זל בדה"רהבע ז"ל היינו יכולים לפרש ולומר יהיה מזבח בתוך מצרים על דרך ושכנתי בתוכם בתוכו לא נאמר אלא בתוכם לא שאומר ומצבה אצל גבולה לה' מורה על היות דברי' כפשטן מזבח ממש ומצבה ממש ולא משל ומליצה וכן אומר והיה לאות ולעד וגו':

והיה לאות ולעד וגומר עיין רש"י ז"ל וכן הרא"בע והר"דק ז"ל ומהרי"א ז"ל והיה המזבח לאות ולעד שהם עובדי הש"ית וכי יצעקו מצרים אל ה' מצרת הע"כום שיצרו להם ושלח להם מושיע ורב הוא המושיע משיח ה' והצילם מידם: ולע"דן או' והיה לאות ולעד לה' צבאות ר"ל המזבח הזה יהיה לעד מעיד איך הם עובדים אותו וגם כן לאות לכל מבקש ה' יבא שמה לפני המזבח הזה וזהו שפי' הכתוב ענין האות שיהיה לה' צבאות מצרי' להורות להם כי יצעקו אל ה' מפני לוחצים וגו' ולא אל זולתו זהו אות המזבח שיצעקו אל ה' ולא אל זולתו שהוא יתברך גם כן ישלח להם מושיע ורב ריבם זה שאמר ורב לשון ריבה ה' את יריבי:

ונודע ה' למצרים וגו' עיין רש"י ז"ל והרא"בע ז"ל והר"דק ז"ל ומהרי"א ז"ל ונדרו נדר לה' ושלמו בירושלם או במזבח שלהם במצרי': ולע"דן לדקדק כפל ונודע ה' למצרי' היינו וידעו מצרים את ה' · ונראה ונודע ה' למצרי' מזמן קודם לזה מעת שראו מה שנעשה במחנ' אשור לעיניהם והם ניצולו וזהו ונודע ה' למצרים ועתה מחדש ביום ההוא בעת צרתם שיצעקו אל ה' וישלח להם מושיע ורב והצילם אז מחדש וידעו מצרים את ה' ביום ההוא או יאמר כי שני ענינים יחדיו יהיו בו ביום ההוא אשר יצעקו מצרים אל ה' ויושיעם הא' שהקב"ה יכיר את עוצם פעולותיו אל מצרים זה שאמר ונודע ה' למצרים הוא יהיה נודע אליהם בהצלה והם גם כן יכירו וידעו כי מה' יצא דבר ההצלה וידעו מצרים את ה' והוא הענין השני ויהיה תאותם ודבקותם כ"כ בעבודה האלהית עד שבעודם עובדים זבח ומנחה זבח תודת שלמיהם על הצלתם לא יסתפקו בזה אלא ונדרו נדר לה' מחדש ושלמו: ואפשר ונודע ה' למצרים השר של מעלן שיהיה הש"ית נודע אליו רוצה לו' ידיעת רחמים כמו והם לא אדעה תוזה ימשך בתחתונים וידעו מצרים את ה' ביום ההוא כיון שפקד ה' על צבא המרום במרום ברחמים ממילא אנשי האדמה באדמה ידעו את ה' ביום ההוא ידיעה שלימה:

ונגף ה' את מצרים וגו' עיין רש"י ז"ל והרא"בע ז"ל והר"דק ז"ל ומהרי"א ז"ל ונגף ה' את מצרים נגוף ורפא יתכן שהוא לאותם שלא יעלו לחוג את חג הסוכות וישובו אל ה' ויעתר

בכוכבים ומזלות בל ידעו מה לעשו' ראש וזנב וגו' · והיתה אדמת יהודה וגו' כי בראות מצרים את אדמת יהודה שנעשו בה שפטים גדולים יחוגו וינוע מפחד שנם להם יקרה כה בק"ו אם על בניו לא חס ולא נשא להם פני' כ"ש לאומות אחרים אשר הרע לבניו · וזו יהיה עונש נוספת להם מישראל שע"י שספך ה' חמתו על עצים ואבנים כתקרר חמתו מעמו לא כן במצרים שגם המה יאספו וזה אשר הוא יועץ עליו בעצמו נוסף על חרבן אדום · ביום ההוא שישמעו מפחדם ישובו אליו ית' באחדות כי יהיו חמש ערים וגו' והוא כי יאחדו למה בדור הפלגה לא שלח ה' גם יד להמיתם עם שפשעם רב מפל דור המבול היה על אחדותם לכן גם הם ישוו עצמם עם אחד ושפה אחת שיהיו מדברות שפת ארץ כנען הוא לשון הקודש כאשר היתה שפת בני דור הפלגה · גם ישבעו לה' צבאות ויהיו חמש ערים הפך חמשה ערי סדום שחטאו לה' ופרקו מעליהם עולו ית' והם יקבלו עליהם עולו ית' וישבעו בשמו באמת שמי שירצה לאמת דבריו ישבע בשמו ית' והשומעי' יקבלו שבועתו כי יודעי' שלא ישקר בשבועתו שכ"כ יהי' עליהם כבוד אחדותו ית' · ואח"ל שאם יחטאו קנתם לה' יפרעו כי אם אתו' אם שור אחת מהן תשאו ותפשו בה' יהרסוה הד' האחרו' כעיר הנדחת עד שיקרא שמה עיר ההרס על שם שישאר בהריסותה או על שם חרס כי יהיה כחרס מחרשי האדמה תל עולם לא תבנה עוד:

והיה לאות ולעד · זה יהיה למצרים לאות ולעד · כי כל זמן שיחזיקו באמונת האל יקראו אל ה' והוא יושיעם מיד כל נוגשיהם · וזה יהיה להם לאות כי האל ישמרם כשיחזיקו באמונתו: מושיע ורב · גדול · כמו על כל רב ביתו · כלומר גדול יהיה המושיע שישלח להם והוא מלאך ה' שיכה בשונאיהם והם נצולים · ויונתן תרגם ורב ודיין · וזה רוצה לומר שישפוט בשונאיהם: ונודע ה' · בזה ידעוהו עוד ויכירוהו מלבד מה שידעוהו מתחילה במגפ' מלך אשור גם בעצמם ידעוהו ויכירוהו שיצילם בכל אשר יקראוהו: ועבדו זבח ומנח' · ועבדו כמו ועשו · מתרגמי' מעשה עובדא · וכן ועבדת הצדקה · והדומי' לו · או פירוש כמשמעו · ופי' ועבדו לה' בזבח ומנחה · וכן תרגם יונתן ויפלחון בנכס' קודשין ובקרבנין: ונדרו נדר לה' · בעת צרת' ידרו נדרים וישלמו לא שידרו ולא ישלמו אח' שינצלו אלא שישלמו מה שידרו כי יכירו כי ה' הוא המושיעם : ונגף ה' · יכם וירפאם כדי שיכירו כי הוא המוחץ והרופא כי בשובם אל ה' ובצעקם אליו יעת' להם וירפאם מיד : ביום ההוא · לפי שמתחילה היו מתגרי' זה בזה מצרים ואשור · ועתה הנותרי' ממגפת מחנה אשור וראו יד ה' שהיתה בהם ידעו כי ה' הוא האלהים ותהיה להם חברה ואחוה ואהבה עם מצרים שידעו גם כן את ה' ותהיה מסל' ממצרים לאשור ומאשור למצרי': ועבדו מצרים את אשור · פירוש עם אשור שניהם יעבדו את ה' וישראל תהיה להם שלישיה : ביום ההוא · שלישיה · שלישית תהיה להם באמונת האל ויהיו ברכה בקרב הארץ שתהיה להם ברכה על שאר האומות כל זמן שיחזיקו באמונת האל : אשר ברכו ה' · כל אחת משלשתם ברכו ה' צבאות ויאמר ברוך עמי מצרים ששבו להיות עמי : ומעשה ידי אשור · שהכירו שהם מעשה ידי ואני האל ואין עוד : ונחלתי ישראל · ישראל הם נחלתי מקדם · ויונתן תרגם הפסוק כלו על ישרא' בריך עמי וגומר : בשנת בא תרתן · זה הענין היה בשנת ארבע עשרה שנה לחזקיהו מלך יהודה שבא על ירושלם ושמע על תרהקה מלך כוש שיצא להלחם עמו ונסע משם ונלחם עם מצרים ועם כוש וכבשם ובא עם השבי וחזר לירושלם וקוד' לכן באותה שנה שלח תרתן לאשדוד ולכדה · ואז נאמר' נבואה זו לישעיה כי כמו שלכד מלך אשור אשדוד כן ילכד מצרי' וכוש ויש מפרשים כי שלש שני' קודם שבא לירושלם מלך אשור היה זה שבא תרתן לאשדוד ולכדה ואז נאמרה נבואה זו לישעיה · כי לסוף שלש שנים ינהג מלך אשור את שבו' מצרים ואת גלות כוש כמו שאמר שלש שנים אות ומופת על מצרי' ועל כוש · ולפירשנו שלש שנים ידבק עם הלך עבדי ישעיהו ערום ויחף · אמר כי שלש שנים הלך וזה אות ומופת על מצרים ועל כוש כי כן ילכו הם : וסרגון · הו' סנחריב · ורבותינו ז"ל אמרו שמונה שמו' יש לו : בעת ההיא · ביד ישעיהו הנביא פורענות מצרים וכוש דבר בידו · ואמר לו שיעשה האו' בעצמו שיהיה סימן להם וילך ערום ויחף · ומה שאמר לו ופתחת השק לפי שהיה לובש שק על גלות השבטי' ומתאבל עליה' · ואמ' לו שיפתח אותו השק שהיה חגור על בשרו ועל מתניו ויחלוץ נעליו וילך ערום ויחף: ויעש כן הלוך ערום ויחף · הדבר הזה אין לפרשו כמשמעו שצוה האל את הנביא שילך ערום ויחף חלילה · וכן מה שאמר האל להושע קח לך אשת זנונים · וכן מה שאמר ליחזקאל והעברת על ראשך ועל זקנך תער · וכן מה שאמר לו שיאכל עוגת שעורי' אפויה בצפיעי הבקר · וכל אלו והדומים להם אינ' דברי' שיצוה האל לנביאיו לעשות' · אלא הכל היה במראה הנבואה שהיה רואה הנביא במראה הנבואה שהיה מצוה אותו האל שיעשה כך והיה עושה כך במראה הנבואה ההוא · ואף על פי שיצריך הזמן כמו בזאת הנבואה שלש שנים ובנבואת הושע וילך ויקח ותהר ותלד בן אחר כך ותהר ותלד בת כל זה במראה הנבואה · ואף על פי שהיה זמן רב הכל היה במראה הנבואה בפעם אחת · ונעלך · אמר לשון יחיד דרך כלל · ויונתן תרג' ופתחת השק בהפך הענין ותסר סקא בחרצך : ויאמר · כן שמע במראה הנבואה אחר שהלך ערו' ויחף שהיה ה' קורא אותו ואומ' כאש' הלך עבדי ישעיהו אות ומופ' מה שעשה עבדי ישעיהו זה כאשר צויתיו לאו' ולמופת על מצרי' ועל כוש עשה כן להודיע כי כן ילכו הם לפני שוביה': כן ינהג · אמר וחשופי שת אחר שאמר ערום ויחף כי הנבו' בלכת ערומי' הו' שילכו חשופי ערוה כמו שעש' מלך עמון בעבדי דוד לגלות ולכרות את מדויה' בחצי עד שתותיה': וחשופי · כמו וחשופי · וכן חלוני' והדומי' להם : ושת · הוא כנוי לעגבו' ולערו' · ערות מצרי' והוא הדין לכוש כי כבוד זכר שניה' · ומה שנכ' ערות מצרים לבד כמו שאמר עליה' גדלי בשר אשר בשר חמורים בשרם :

וחתו

כ וְהָיָה לְאוֹת וּלְעֵד לַיהוָה צְבָאוֹת בְּאֶרֶץ מִצְרָיִם כִּי־יִצְעֲקוּ אֶל־יְהוָה מִפְּנֵי לֹחֲצִים וְיִשְׁלַח לָהֶם מוֹשִׁיעַ וָרָב וְהִצִּילָם׃ וְנוֹדַע יְהוָה לְמִצְרַיִם וְיָדְעוּ מִצְרַיִם אֶת־יְהוָה בַּיּוֹם הַהוּא וְעָבְדוּ זֶבַח וּמִנְחָה וְנָדְרוּ־נֵדֶר לַיהוָה וְשִׁלֵּמוּ׃ וְנָגַף יְהוָה אֶת־מִצְרַיִם נָגֹף וְרָפוֹא וְשָׁבוּ עַד־יְהוָה וְנֶעְתַּר לָהֶם וּרְפָאָם׃ בַּיּוֹם הַהוּא תִּהְיֶה מְסִלָּה מִמִּצְרַיִם אַשּׁוּרָה וּבָא־אַשּׁוּר בְּמִצְרַיִם וּמִצְרַיִם בְּאַשּׁוּר וְעָבְדוּ מִצְרַיִם אֶת־אַשּׁוּר׃ בַּיּוֹם הַהוּא יִהְיֶה יִשְׂרָאֵל שְׁלִישִׁיָּה לְמִצְרַיִם וּלְאַשּׁוּר בְּרָכָה בְּקֶרֶב הָאָרֶץ׃ כה אֲשֶׁר בֵּרְכוֹ יְהוָה צְבָאוֹת לֵאמֹר בָּרוּךְ עַמִּי מִצְרַיִם וּמַעֲשֵׂה יָדַי אַשּׁוּר וְנַחֲלָתִי יִשְׂרָאֵל׃

א בִּשְׁנַת בֹּא תַרְתָּן אַשְׁדּוֹדָה בִּשְׁלֹחַ אֹתוֹ סַרְגוֹן מֶלֶךְ אַשּׁוּר וַיִּלָּחֶם בְּאַשְׁדּוֹד וַיִּלְכְּדָהּ׃ בָּעֵת הַהִיא דִּבֶּר יְהוָה בְּיַד יְשַׁעְיָהוּ בֶן־אָמוֹץ לֵאמֹר לֵךְ וּפִתַּחְתָּ הַשַּׂק מֵעַל מָתְנֶיךָ וְנַעַלְךָ תַחֲלֹץ מֵעַל רַגְלֶךָ וַיַּעַשׂ כֵּן הָלֹךְ עָרוֹם וְיָחֵף׃ וַיֹּאמֶר יְהוָה כַּאֲשֶׁר הָלַךְ עַבְדִּי יְשַׁעְיָהוּ עָרוֹם וְיָחֵף שָׁלֹשׁ שָׁנִים אוֹת וּמוֹפֵת עַל־מִצְרַיִם וְעַל־כּוּשׁ׃ כֵּן יִנְהַג מֶלֶךְ־אַשּׁוּר אֶת־שְׁבִי מִצְרַיִם וְאֶת־גָּלוּת כּוּשׁ נְעָרִים וּזְקֵנִים עָרוֹם וְיָחֵף וַחֲשׂוּפַי שֵׁת עֶרְוַת מִצְרָיִם׃

וחתו

וִיהֵי לְאָת וּלְסָהִיד קֳדָם יְיָ צְבָאוֹת בְּאַרְעָא דְמִצְרַיִם אֲרֵי יְצַלּוֹן קֳדָם יְיָ מִן קֳדָם דּוֹחֲקֵיהוֹן וְיִשְׁלַח לְהוֹן פָּרִיק וְדַיָּין וִישֵׁזְבִינוּן׃ וְתִתְגְּלֵי גְּבוּרְתָא דַּייָ לְאוֹטָבָא לְמִצְרָאֵי וְיִדְעוּן מִצְרָאֵי לְמִדְחַל מִן קֳדָם יְיָ בְּעִדָּנָא הַהִיא וְיִפְלְחוּן בְּנִכְסַת קוּדְשִׁין וּבְקוּרְבָּנִין וְיִנְדְּרוּן נִדְרִין קֳדָם יְיָ וִישַׁלְּמוּן׃ וְיִמְחֵי יְיָ יַת מִצְרַיִם מַחָא וְיַסֵּינוּן וִיתוּבוּן לְפוּלְחָנָא דַּייָ וִיקַבֵּל צְלוֹתְהוֹן וְיַסֵּי יָתְהוֹן׃ בְּעִדָּנָא הַהִיא תְּהֵי אוֹרַח כְּבִישָׁא מִמִּצְרַיִם לְאַתּוּר וִיגִיחוּן אַתּוּרָאֵי לְמִצְרָאֵי וּמִצְרָאֵי בְּאַתּוּרָאֵי וְיִפְלְחוּן מִצְרָאֵי יַת אַתּוּרָאֵי׃ בְּעִדָּנָא הַהִיא יְהֵי יִשְׂרָאֵל תְּלִיתָאָה לְמִצְרָאֵי וּלְאַתּוּרָאֵי בִּרְכָא בְּגוֹ אַרְעָא׃ דְּבָרְכֵיהּ יְיָ צְבָאוֹת לְמֵימַר בְּרִיךְ עַמִּי דְּאַפֵּיקִית מִמִּצְרַיִם דְּעַל דְּחָבוּ קֳדָמַי אַגְלֵיתִי יָתְהוֹן לְאַתּוּר וּכְדוּ דְּתָבוּ מִתְקְרַן עַמִּי וְאַחְסַנְתִּי יִשְׂרָאֵל׃ בְּשַׁתָּא דַּאֲתָא תַּרְתָּן לְאַשְׁדּוֹד כַּד שַׁלְּחֵיתֵיהּ סַרְגוֹן מַלְכָּא דְאַתּוּר וְאַגִּיחַ קְרָבָא בְּאַשְׁדּוֹד וּכְבָשַׁהּ׃ בְּעִדָּנָא הַהִיא גְּזַר יְיָ בְּיַד יְשַׁעְיָה בַּר אָמוֹץ לְמֵימַר אִיזִיל וְתֵיסַר סַקָּא בְּחַרְצָךְ וּמְסָנָךְ תִּשְׁלוֹף מֵעַל רִיגְלָךְ וַעֲבַד כֵּן אֲזַל פְּחָחֵי וִיחֵיף׃ וַאֲמַר יְיָ כְּמָא דַהֲלִיךְ עַבְדִּי יְשַׁעְיָה פְּחַח וִיחֵף תְּלַת שְׁנִין אָת וּמוֹפֵת עַל מִצְרָאֵי וְעַל כּוּשָׁאֵי׃ כֵּן יְדַבַּר מַלְכָּא דְאַתּוּר יַת שְׁבִי מִצְרַיִם וְיַת גָּלוּת כּוּשׁ עוּלֵימִין וְסָבִין פְּחָחִין וִיחֵיפִין וּגְלַן עֶרְיָה קְלָן מִצְרָיִם׃

ויתברון

יצעקו ג' וסימ' שם יצעקו ולא יענה מפני גאון · והיה לאות ולעד ליי' · ובעת צרתם יצעקו דעזרא · נדר ה' קמצין בליש' בקריאה וסימ' במסרה רבתא : ברכו ד' בקריאה וסימ' ראה ריח בני כריח · וישטם עשו את יעקב על הברכה · אשר ברכו יי' צבאות לאמר ברוך · עמיא' הששי יששכר השביעי : רגלך ה' חס' בליש' בקריא' וסימ' ויאמר אל תקרב הלום של נעליך · והם תכו לרגליך · של נעליך דיהושע · ונעליך תחלץ מעל רגליך · אם תשיב משב' רגלך · הטבעו בבוץ רגלך · וכל כתובי' רכוו' חס' בם"א מל' עד אשי' אויביך הדו' :

רש"י

והיה · המזבח לאות ולעד בינם ובין המקו' : מושיע ורב · מושיע ושר : מדברות שפת כנען : כישראל שבארץ כנען : ונודע יי' יהי' כח גבורתו ניכ' להם : ונגף · לשון מכה הוא : נגוף ורפוא · ואחר המכה יברא להם רפואה : ונעתר להם · ירצה להם : תהיה מסלה · ותהיה דרך כבושה שילכו בה תמיד ממצרים לאשור : ובא אשור במצרים · תירגם יונתן ויגיחון אתוראי במצראי : יהיה ישראל שלישיה למצרים ולאשור · לשלו' ולברכה לפי שלא היתה חשובה בעולם באותו הזמן כמצרים וכאשור וישראל היו שפלים בימי אחז ובימי הושע בן אלה ואמר הנביא על ידי הנס שיעשה לחזקיהו יגדל שם של ישראל למעלה ויהיו חשובי' כאחת מאלו התמלכות לברכ' ולגדולה : אשר ברכו · לישרא' : ברוך עמי · ישראל אש' בחרתי לי לעם בהיו' במצרים : ומעשה ידי · הראיתי להם בגבורו' שהפלאתי באשור ועל ידי אותם ניסים ישובו אלי ויהיו כאילו עתה עשיתים מחד' והם יהיו נחלתי ישרא' ודוגמא זו ת"י : ופתחת השק מעל מתניך · ת"י ותיסר סקא בחרצך והדברי' מוכיחי' שהרי עד עכשיו לא ציוהו לחגור שק שהוא אומר לו להתירה ועוד שהוא אומר ונעלך תחלוץ זהו סימן לאבלי' ופירוש ופתחת כמו מפותחות פתוחי חותם לחגו' שק בדוחק על בשרו כדי שתהא חקוקה בבשרו: מעל מתניך · למעלה ממתניך: ערו' · ת"י פחח בבגדים קרועים ובלואים ולא ערום ממש : שלש שנים · ילך כן לאו' ולמופ' למצרים ולכוש שלסוף שלש שנים ינהג מלך אשו' את שבי מצרים וגומר · למדנו שכבש תרתן את אשדוד שלש שנים לפני מפלתו של סנחריב שהרי מפלתו היתה כשהכה את שבי מצרים ותרהקה מלך כוש לפני ירושלם בקולרין כשבא לצור על חזקיהו : חשופי שת · כמו חשוף שת והוא' חלוני וחורי ושרי · שתבית מולא הרעי · וכן ויכרות את מדויהם עד שתותיהם ונמול זה היה להם תחת חם אביהם אשר ראה ערות אביו ולא כסה לכך נאמר לו מדה כנגד מדה :

וחתו

אבן עזרא

והיה · מי שהוא בצער יבא לזבוח שם : ורב · גדול כמו על כל רוב ביתו : ונודע · ועבדו · בזבח ומנחה : ונגף · ורפוא · הטעם וירפאם רפואה : ונעתר · יתרצה להם : ביום · אשורה · אל אשור ויהיו בשלום אחרי שבות קנאתם ויהיו עבדי מלך אשור : ביום · רובי המפרשים אמרו כי שלישיה מגזרת ושלישים על כלו קודם השלים ועל הפשט מגזרת שלש' כי יהיו באשור אנשים רבים ובמצרים יותר והנה ישראל יהיו ברכה כי יתברכו בם מצרים והאשורים בעבור שיכירו השם : אשר · כי השם ברך ישראל על כן יהיה ברכה אז יברך כל אחד מהם : ברוך עמי · בעבור שיעשו מזבח לשם בפרהסיא קראם עמי : ומעשה ידי · שיכירו מעשה השם : ונחלתי · שהם לעולם נחלתו כי אשור ומצרים כמו מקרה הם כנגדם והמתרגם אמר ברוך עמי אשר במצרים : בשנת · סרגון · יתכן היותו סנחריב או אחר ואשדוד היתה לפלשתים : בעת · ופתחת השק · לאות כי הנביא היה לובש שק וזאת שאלה קשה איך ילך הנביא ערום לעיני העם והנכון מה שפירשתי בתחלת תרי עשר בעזרת השם : אות · ומופת · כמו להיות לאות : ויאמר · וטעם שלש שנים לשלש שנים מהיום או שהשם יחייהו שלש שנים : כן · גלות כוש · שבאו לעזרם : וחשופי · בעבור שהלך ערום או בעבור אספם : שת · הוא האחור מגזרת עד שתותיהם : ערות מצרים · זאת פרעת מצרים או תלת וחשופי שת מוספת עצמה ואחרת עמה :

וחתו

מנחה גדולה

ושיתה לאות ולעד וגו' ע"ד אותו מזבח שבנו בני גד ובני ראובן על גבולם לאות ולמופת שיש להם חלק בה' ובמשכנו · כמו כן יהי' המזבח במצרים שיבנו אותו לאות ולמופת שהם לה' צבאות וכשיבואו עליהם לוחצים שלא יצעקו אלא לה' · ועוד שהם מאמיני' ובוטחים בו שכשיצעקו אליו ישלח להם מושיע ורב והצילם וקראו מושיע ורב שאחר שיושיעם ישאר רבם ומלכם : ונגף ה' את מצרים וגו' הנה ידמנו שיגרום ה' הם לפורענות כי בהם מכה כמון זה ונגף ה' נגוף ורפוא והכניסה שיא לפורעת הנפש וע"י היסורי' ושבו עד ה' ונעתר להם ואז ורפאם את גזרותם וייסוריהם : ביום ההוא תהיה הנה מצרים ואשור שעולם לא היה שלום ביניהם אלא ע"י מה שבנו מצרים עד ה' יתקיים בהם ברכות ה' לדרכי איש גם אויביו ישלים אתו כי ישלימו אשור אתם עד היות מסילה ממצרים אשורה כי מצרים יעשו לדך כבושה לאשור ובאה לשאת ולתת אלו עם אלו מרוב שלום והיות מסילה ממצרים אשורה אך לא יעבדו אל לבם ממצרים להיות סוחרי אשור כי אשורה לבא אשורה כן ישלחו אשר יד כהם אך תחילה יתקיימו אשור להודות בשתון של שלום ובא אשור במצרים כי יתחילו אשור לבא להודו' כי לבם נכון ובוטחים במצרי' בל ירגו את הבאים וע"כ יבאו גם מצרים באשור ולהיות כי אשור הוא יותר דלישת' אלו ע"כ כי כרכיע הוא ע"ת את מצרים תחת אשור והנה עדיין לא יהיה שפע ברכה בעולם כל עוד שעדין ישראל בלתי שלמים עושי רצונו ית' אך ביום ההוא תהי' ישראל שלישיה לתשובה עד ה' כי תשוב אחר שוב מצרים ואשור ואז תהיה שלישית למצרים ולאשור ואז ע"י כשרון ישראל תהיה ברכה בקרב הארץ כי ימלא הארץ שפע לעולם הם ישראל בעשותם רצונו ית' יתמלאו שפע כל האומות וזהו גם מצרים ואשור שהיה בין שניהם ושיא ישראל אחר ששבו מצרים ואשור אשר אין ספק שיהיו ראויים לברכה לפי לא קיימים הברכה כי אם לישראל לבד אך אשר ברכו ה' וגו' כלומר כן את שלא יכלו חסירות ברכה לכל אחד אך אינו דומה כי הלא אשר ברכו ה' כך הוא ברוך עמי מצרים כלומר ראוי לו ברכה כי עמו יקראו אחר שיבוא עד ה' וכן ומעשה ידי אשור ראוים להתייחס אחר מעשה ידיו כי יהי' צדיקי' וכא"ז שמעשה צדיקי' נקראו מעשה ידיו אך עדין אין במצרים ואשור התחלה בכל עמל כן אין ברכתם שלמה אך לא באלה חלק עם בני ישראל כי אם הם נחלת ה' עולם ועד וזהו ונחלתי ישראל כלומר ועל כן הטבתי אשר דברתי כי בהיות ישראל שלישיה אז תהיה ברכה בעולם בקרב הארץ · אות ומופת אספר שהיה זה לאות ולמופת על ישראל ע"י שמיו בטחונם על מצרים ועל רכבו ופרשיו ומה' ישיבו בטחונם וע"י תפלת ישעי' ונעשה הפך השם בגדולה שלא יהי' הדבר כיוו

יפעיה

להם וירפאם עד כאן: ולע"ד לדקדק אומרו נגוף ורפוא בלתי מתיישב והיה אפש' לפ'עפ"י שיטת הנזכרת להמפרשים ז"ל שתכלית הייסורין להודיע שהכל מאתו יתברך ימחץ וידיו תרפנה לזה התכלית ונגף ה' את מצרים כדי שידעו הכל שנגוף ורפוא בידו ככתוב מחצתי ואני ארפא · אמנ' קשה על זה אמרו ושבו עד ה' ונעתר להם וירפאם משמע שהיה להם עון וצריך שישובו ממנו ונראה כי אמר שהשם יתברך יעשה עם אותם שלא יבואו לחוג את חג הסוכות לא יכם מכה על מכם כי יעשה בהם ההרגל טבע שני ולא ירגישו עוד בכאב לזה אמר ונגף ה' את מצרים נגוף ורפוא תמיד יעשה כן יכגף וירפא כדי שירגישו בכאב מחדש אחר שנתרפא זה שאמר נוגף ורפוא עד שישובו עד ה' ולא תהיה עוד הרפואה כדי להכאיבם במכה שיכה אחרי הרפואה כמו שהי' עוש' להם עד הנה כמו שאמר נגוף ורפוא שנמצאת הרפואה בכעס אבל עתה שישובו יעתר להם וירפאם רפואה החלטית בלב שלם בעתרת רצון זה שאמר ונעתר להם וירפאם רוצה לומר לגמרי בלב שלם וכמ"ש חז"ל מגלה פ"א נוגף ורפוא אמר ריש לקיש אין הקב"ה מכה את ישראל אלא אם כן בורא להם רפואה תחילה שנאמר כרפאי לישראל ונגלה עון אפרים אבל אומות העולם אינו כן מכה אות' ואחר כך בורא להם רפואה שנאמר נגוף ורפוא עד כאן: ולע"ד שאין משוא פנים בדבר שלא ישראל רכי לבב הם לשוב מיד אל ה' ושבו ורפא להם ולזה מקדים להם רפואה למכה כי בודאי ישובו והתשובה לנגד עיניהם מאז ומקדם מעת שחטאו וזה גורם להם קדימת הרפואה למכה אמנם האומות לא יתנו לב לשוב אלא אחר המכה וכולי האי ואולי ואם כן מהיכן תקדם הרפואה למכה כיון שאין בלבם שום התעוררות לתשובה מהיכן יהיה התעוררות לרפואה ואם כן הכל בצדק ומשפט ובזה אבין אומרו ושבו אל ה' ונעתר להם ורפאם דהי"ל וירפאם רוצה לומר כיון שיהיו שנים לעתיד ושבו אל ה' ויתלמדו בדרכי התשובה כישראל הנה גם הם יזכו שתקדם להם הרפוא' זה שאמר ונעתר להם וכבר קדמה רפואתם זה שאמר ורפאם ולא אמר וירפאם והכלל שאמר ריש לקיש הוא בזמן הזה שמכה את האומות ואחר כך בורא להם רפואה לא כמצרים בזמן העתיד אחר שישובו אל הש"ית ואם לא כדקדק בזה האופן לשון ורפא יבוא יותר בפשיטות. מוסכם לענין שאמר ריש לקיש שיעתר להם תחילה ואחר כך ורפאם רוצה לומר בורא ומכין להם רפואה ולזה לא אמר וירפאם שהיה מורה על שנעשית הרפואה בפועל ועתה אין הכתוב מדבר אלא על הרפואה בכח ולא בפועל להודיע שלא יברא אות' לאומות ואפילו למצרים עד שיעתר להם אחרי התשובה ומאמר ריש לקיש כללי בכל כלל האומות ואפילו במצרים · במלא מובן מתוך המאמר אומרו נגוף ורפוא ומובן אומרו ונעתר להם ורפאם כפי הפירושים הנזכרים לעיל:

ביום ההוא תהי' מסילה וגו' עיין רש"י ז"ל והרא"בע ז"ל וכן הרד"ק ז"ל וק"ק דהי"לל ועבדו אשור את מצרים כי מצרים עיקר בעבודה שהרי המזבח בארצם הוא בנוי והם קדמו בעבודה ואפשר לו' שכוון להודיע שאף על פי שהמזבח במצרים והם קדמו לעבוד את ה' עכ"ז האשורים יוסיפו אומץ בעבודה דכמה הרפתקי' עדו עלייהו וראו כמה וכמה נסים ויהי' לבם נכון יותר עם הש"ית ועל כן יהיו האשורים עיקר ולזה אמר ועבדו מצרים את אשור עם אשור שאשור עיקר בעבודה ואלוק בה ואף על פי שמצרים קדמו:

ביום ההוא יהיה וגו' עיין רש"י ז"ל והרא"בע ז"ל וכן הרד"ק ז"ל וכן מהרי"א ז"ל שלא שסנחריב לפרש הכתובים לעתיד לפי שעתידים מלכות אדום להחריב מצרי' ואשור יקבאו ויבואו לנקום נקמתם ומצרים אשר העבידו את ישראל בפרך ואשור שהגלו אותם מעל אדמתם ועתה אחרי נקמת ה' באומות ישובו ויכנעו לאמונת השם יתברך ויהיה ישראל מורה להם בתורה הדרך הישרה ומלמדה להועיל לכן אמר הנביא ביום ההוא יהיה ישראל שלישיה למצרים ולאשור ברכה בארץ כי יתחברו מצרים ואשור לישראל מזה אחד ומזה אחד עד שלהשתתפם עמו באמתת אמונתו יברכם ה' ברוך עמי מצרים לפי שכבר הם עם ה' באמונתם ומעשה ידי אשור לפי שהם מעשה ידי יוצר אבל לא יקרא נחלה אלא ישראל בלבד כי חלק ה' עמו יעקב חבל נחלתו ויונתן תרגם ברוך עמי אשר במצרים ומעשה ידי אשר באשור ונחלתי ישראל ר"ל ישראל אשר בנחלתי ובארצי ואם כן כל הברכה לישראל הייתה · ומזה תדע דבר אמיתי יורו עליו הפסוקים האלה והוא שמצרי' ואשור וכל ארץ המזרח באחרית הימים אחרי נקמת ה' מהם ישובו אל השם יתברך ויכירו באמתת אמונתו ויהיה להם שם ושארית בארץ · אמנם ראש האויבים לישראל והמתפקר באמונתו ית' לא יזכה לדבר מזה במצרים ואשור וכבר ראה דניאל זה במראה הראשונה בדברו על החיה הרביעית והיא שנ' חזה הוית מן קל מליא רברבתא די קרנא ממללא חזה הוית עד די קטילת חיותא וגו' ושאר חיותא העדיאו שולטנהון וארכא בחיין יהיבת להון עד זמן ועידן הנה כתב הר' כנואה זו כולי' על העתיד ועדיין לא נתקיים זה בימי חזקיהו ולא בימי נבוכדנצר אבל עתידה להתקיים בימי מלך המשיח ואז יעלו מידי שנה בשנה לחוג את חג הסוכות וביום ההוא יהיו חמש ערים מדברות שפת כנען וכן ענין המזבח והמצבות לא נתקיימו בימי חזקיהו ולא בימי בית שני אבל יתקיימו לעתיד לבא כאשר יהפוך ה' את העמים כולם בשפה ברורה לקרוא כולם בשם ה' ולעבדו שכם אחד וכן ביום ההוא תהיה מסילה לא היה זה בימי חזקיהו בעבור מפלת סנחריב אבל יהיה לעתיד לבא במה שסייע אשור למצרים בהלחמם עם העכו"ם ואז ישתתפו עם ישראל אשור ומצרים באמונת האמת ולז"א ביום ההוא יהיה ישראל שלישיה למצרים ולאשור ברכה ע"כ תורף דבריו ז"ל · ודבריו ז"ל כראוין כפי מהות הענייכים שעתידים הם להתקיים כמ"ש:

ולע"ד במ"ש ביום ההוא יהיה ישראל שלישיה ברכה ר"ל שלהיות מצרים ואשור גרי צדק והבאת הגרים נצטוינו בה לזה אמר ביום ההוא יהיה ישראל שלישיה למצרים ולאשור רוצה לו' שיזכירום שלישיה ויקדימו מצרים ואשור ואח"כ יזכירו את ישראל שלישיה אליהם בהזכיר ברכתם בקרב הארץ בבואם לספר ברכת ישראל אשר ברכו ה' צבאות הנה יאמרו לאמר תחילה ברוך עמי המצריים שיהיו עם ה' המצריים באחרית הימים וכן ומעשה ידי אשור ובאחרונה יזכירו לאמר ונחלתי ישראל לא מפני גריעותם של ישראל אלא איידי דחביבא ליה שמצרים שבו אל ה' ונעשו עמו וכן אשור כי ישראל נחלת עולמים לי ז"ש ונחלתי ישראל · עוד אפשר לפרש שלישיה כמו יתנו ביד שלים וכגון יעשה שלים · מה שהושלם והכוונה שבהיות ישראל במצרים יתן הש"ית הברכות ביד ישראל ר"ל על ידם בשליטות שכמצאת שתהיה ישראל שליטה בין הש"ית ובין אשור כמצאת גם כן שליטה לאשור והשליטות הכנ' הוא בהשפיע הש"ית ברכה בקרב הארץ ישראל היא היא השליטה בין השם ית' ובין אשור שליטה למצרים ושליטה לאשור ופי' הכתוב הענין הזה ואמר שכל הענין מההשגחה והברכות שמברך למצרים ולאשור אינו בשביל מצרים ואשור מצד עצמם שלא בשביל אהבת ישראל הדרים בארצותם שברבות הטובה הרבה לישראל ז"ש אשר ברכו לישראל ה' צבאות באופן שכיון שישראל שליטה ועל ידם מתגלגלין הברכות אם כן ראוי לו' ברוך עמי מצרים ר"ל ברוך בשביל עמי ישראל בעבורם יהיה ברוך מצרים לא שמצרים עם ה' וכן ברוך מעשה ידי ר"ל בעבור מעשה ידי שהם ישראל בעבורם אשור הוא ברוך ותיבת ברוך מוסף עצמו ואחר עמו ונחלתי ישראל אין צריך לו' שיהיו הם ברוכים כיון שמצרים ברוך בעבור עמי ואשור גם כן ברוך עמי ומעשה ידי הם עצמם לא כ"ש ז"ש ונחלתי ישראל:

בשנת בא תרתן וגו' עיין הרא"בע ז"ל וכן הרד"ק ז"ל ופשט הכתוב כדהרד"ק ז"ל בא'אות ומופת משמע שישעיהו הלך ג' שנים יחף לאות ולמופת על מצרים ועל כוש כי כן ילכו הם ולפי' היש מפרשים תיבת כן ינהג בלתי מתיישבת דהי"לל אשר ינהג הו כי ינהג וגו' · ומהרי"א ז"ל נטה אל הי"מ מהטעם שכז' בסמוך בס"ד בפסוק ויאמר ה':

בעת ההיא דבר ה' וגו' עיין רש"י ז"ל והרא"בע ז"ל והרד"ק ז"ל וכן מהרי"א ז"ל בשם הרב המורה והקשה עליו ועל האחרונים הנוטים על סברתו מלשון הפסוק האו' ויעש כן הלוך ערום ויחף דמשמע היה מעשה בפועל וכן מחייב הענין שהדברים שיהיו בכח ובעסי' בדמיון לא יצדק בהם היותם אות ומופת כיון שלא יבאו אל הפועל והוא ז"ל הסכים שהיה כן בפועל וצוהו לעשות כן על כוש ומצרים לפי שהיה להם לישראל שייכות בזה ותועלת לפי שישראל היו בוטחים בהם לכך צוה לעשות האות הזה לעיני הכל להודיע שיכשל עוזר כוש ומצרים ואין להם לישראל על מי להשען אלא על אביהם שבשמים ולא על בני אדם · והנה שאר הנביאות הנזכרו' לעיל בדברי הרד"ק וזולתם שהביא הרב המורה ז"ל להכריע מהם שיהיו במראה הנבואה לא יתחייב היות הדבר השוה שבהם כי אם אותם שגילה הפסוק בהם שהיו בנבואה יפורשו כן כמו דבר ה' אשר היה אל אברהם במחזה וגו' מורה שכל הענ' שם כמו ויוצא אותו החוצה ויאמר לו הבט נא השמימה וגו' שהיה במחזה הנבוא' וכו וכיוצא בו כשיגלה הכתוב כלעת הרב המורה ז"ל הדין עמו אבל כשהדבר סתום לא נבין אלא דברים כהוייתן וכפרט כאן שנא' ופתחת השק מעל מתניך הדברים כן ממש שהרי כתיב ויעש כן הלך ערום ויחף עד כאן תורף דבריו ז"ל: והדין עם מהרי"א ז"ל שהדברים שימשך מהם כבוד שמים מה לנו מזלזול כבוד הנביא וזהו כבודו להרבות בכבוד ה' שלא יבטחו במצרי' וכוש לעבור את פי ה' אלא ידעו כי אין עוד מלבדו וכמו שהוכיח מהרי"א ז"ל מסוף הענין כמו שאמר וחתו ובושו מכוש מבטם ומן מצרים תפארתם · וזו לאו מילתא זוטרתי לזכות רבים ולהחזירם אל האמת כדאי הוא שילך ישעיהו הנביא ימים ושנים ערום ויחף וזכו לו לכבוד ולתפאר' ובזה יתעלם הנס שיעשה ה' עם ישראל בהצילם מסנחריב שקשת גבורים חתים ונכשלים כישראל

אזרו חיל בימין ה' רוממה עם היות סנחריב כובש אשדוד ולא"כ מצרים תפארתם וכוש מבט' עם כל זה יפול בנופלים ובזה אבין לענייות דעתי אומרו בעת ההיא דבר ה' וגו' ר"ל בעת ההיא שכבש סנחריב את אשדוד ראה לגלות אוזן ישראל על ידי הנביא שיכבוש גם כן את כוש ומצרים ועל כן יאמרו יושבי ירושלם בלבם איך נמלט אנחנו והש"ית יצילם בנפלאותיו · ואמר ונעלך יחיד להורו' שאין זה דרך אבילות ללכת יחף אבל לסי' הוא שילך גלות מצרים ערום ויחף ודי בזה בנעלו יחידי והוא סי' הגולה שהולך במהירות השובה אותו כאשר הוא שם נמצא בנעל אחד או בשתים או בלי שום נעל · ולזה כוהו בדיבור מצורף אל המעשה שילך ערום ויחף ואמר לכל טעם הענין הזה המשובה והוראתו וז"ש לאמר לך וגו' ומאומ' הלוך ערום ויחף בלשון מקור הלוך מורה על שלא עשה כן הליכה מקרית ביום א' אבל הלוך ערום ויחף בהתמדה · ויוכיח כן הפסוק שאו' כאשר הלך עבדי ישעיהו ערום ויחף ג' שנים גו' מורה שהיה כן בפועל והחשך ג' שנים והנה אמרו הז"ל במסכת שבת פט"ו ערום ויחף א"ר חייא א"ר יוחנן ערום בבגדים המטולאי' ויחף בטלאי על גבי טלאי ע"כ · הנה אף על פי שפירשו שלא היה ערום ממש אלא בבגדים המטולאים אבל מכל מקום שמע מינה שדברים כהוייתן היו שהלך ערום ויחף ממש דהיינו לדעתם בגדים המטולאים וטלאי על גבי טלאי:

ויאמר ה' כאשר הלך וגו' עיין רש"י ז"ל והרא"בע והרד"ק ז"ל וכן מהרי"א ז"ל שהלך ישעיהו זמן מה הלוך ערום ויחף בפועל אך לא ג' שנים כי מאמר ג' שנים נמשך הוא לסוף הפ' שלש שנים אות ומופת על מצרים ועל כוש כמלא הליכתו פעם אחת או שתים או יום או יומים הלוך ערום ויחף יהיה אות ומופת על מצרים על ג' שנים על מצרים וכוש ויחסר למ"ד כאילו אמר לג' שנים על מצרים ועל כוש שכן ינהג מלך אשור את שבי מצרים וגו' וחשופי שת הם העגבות והערוה שהם יסוד הגוף העגבות ויסוד ההולדה הערוה ויהי' שת לשון יסוד כמו כי השתות יהרסון ואם כן לא הלך ישעיהו ג' שנים ערום ויחף: ולע"ד מלבד מה שזכרתי בפסוקים הקודמים והסכמתי עם דמהרי"א ז"ל שהלך ישעיהו ערום ויחף לעין כל בלי ספק כמו שמורים הפסוקי' לאמ' לך ופתחת וגו' המורה שהיה חגור שק על מתניו על חטאי ישראל ועל העתיד ליארע להם על קושי ערפם לבלתי שוב בתשובה אם כן מי שהולך לבוש שק גם כן יתכן שילך ערום והיכו מן התימה ויורה כן לשון ויעש כן כמו שדקדק מהרי"א ז"ל ולשון הלוך ערום ויחף בלשון מקור שנר' שבהתמד' היה כן · או' אני שהלך ישעיהו ג' שנים כן ערום ויחף כמו שמורה לשון הפסוק כן בפי' היתאמר כאשר הלך עבדי ישעיהו ערום ויחף ג' שנים כי בזה יהיה חזקה שנכון הדבר וגם שכל העם יראו כן ויראו מלהשי' בטחונם על כוש ומצרים העתידים לגלות בראש גולים כי כל מכשול ישראל היו מצרים תפארתם ומן מבטם ולא יביטו אל יוצר הכל וכדמסיק ואמר יושב האי וגו' שינחמו על בטחונם בהם והנה לא הגיד הכתוב בישעיהו שהלך ערום ויחף וחשוף שת כמו שפרט כן בכוש ומצרים כי הנביא יכסה ערותו מפני כבוד שמים אמנם גופו ערום ויחף אבל עכ"ז יהיה אות על מצרים ועל כוש כי כן ינהג מלך אשור את שבי מצרים אמר בו לשון שבי לפי שהם היתה עיקר המלחמה ושם לקח סנחריב השבי והמלקוח רב ועצום אמנ' בתרהקה מלך כוש שבא לעזרת מצרי' אמר בו ואת גלות כוש גלות על בני האדם לבד ואמר נערים וזקנים ערום ויחף וחשופי שת שתיב' וחשופי שת מיותרת שכבר נכלל בכלל ערום וגם יו"ד חשופי מיותרת כנז' לעיל בדרש"י ז"ל או' אני שזה מובן במאמר חכמינו ז"ל שאמרו שנתחייבו בחשופי שת מזמן נח שלא כסה ערות חם אביהם וכמו שהביא רש"י ז"ל כנז' לעיל בזה אבין שאמר וחשופי שת רמז לסיבת לכתם ערו' ויחף לפי שהיו חשופי שת מגולי ערוה היינו שלא כסו ערות אביהם ז"ש וחשופי שת ולפי הפשט הוצרך לו' וחשופי שת שהרי אין בכלל ערום ויחף שילכו חשופי שת שהרי ישעיה כתיב בו הלוך ערום ויחף לבד שלא הלך חשוף שת לא כן מצרים וכוש שהלכו ערומים ויחפים וחשופי שת · ואמר ערות מצרי' כמ"ש הראשונים ז"ל בפסוק ערות הארץ באתם לראות שהעולם כולו מצוייר בפרצוף אדם ראש וידים וירכתים ומצרים ציור' בערוה והיא ערות כל העולם כולו וז"ש ערות הארץ באתם לראות ערות כל העולם ובזה אבין או' ערות מצרים שמצרים ביחוד היא ערות כל העול' כאמור וילכו כול' חשופי שת הלא היא ערות מצרים ולזה לא הזכיר ערוה בכוש כי אם במצרים:

וחתו ובושו וגו' עיין רש"י ז"ל וכן הרא"בע ז"ל וכן הרד"ק ז"ל וכן מהרי"א ז"ל שכל תכלית זכרון מפלת כוש ומצרים והליכת הנביא ערום ויחף היה כדי להודיע איך יחתו ויבושו ישראל הבוטחים בם למרות עיני כבוד השם: ולע"ד בכפל וחתו ובושו תחת מכוש מבטם והבושה ממצרים תפארתם שהמתפאר בדבר ולא יעלה בידו יבוש · לו יהיה וחתו ובושו יחדיו מכוש ומצרים שחתו ולפי שהיו בוטחים בם לעזרה וכבר נפלו ובושו לפיכך אמר שילעגו מהם לאמר איה כוש ומצרים אשר בטחתם בהם:

ואמר יושב האי הזה וגו' עיין רש"י ז"ל והרא"בע ז"ל והרד"ק ז"ל ומהרי"א ז"ל וקרא יושב יהודה יושב האי דרך משל מה האי הזה מסובב מהים והים הולך וסוער עליו סביב כך האי זו ארץ יהודה כל האומות סביבה סוגאים אותו ובנפול כוש ומצרים יתיאשו מהצלל בטבע מיד מלך אשור והקב"ה יצילם דרך השגחה ופלא כמו שעשה וזהו תכלית כל זה הסיפור לו' שאין לבטוח בנדיבים בבן אדם שאין לו לעצמו תשועה כ"ש לאחרים וכוש ומצרים יוכיחו ואז הב"ה בפלאיו הצילם כי אשרי שאל יעקב בעזרו שברו על ה' אלהיו עד כאן תורף דבריו ז"ל:

ולע"ד שקראם יושב האי הזה לירושלם וערי יהודה למשל מה האי הזה אין או' השב לגלי הים ממנו כך יהיו ישראל באותו היום שיפלו מצרים וכוש שהיו בוטחים בהם אם כן ביום ההוא יהיה כיושב אי ולזה סמך יושב האי הזה אל תיבת ביו' ההוא ולא כתיב ואמר ביום ההוא יושב האי להודיע שיהיה בעיניו כיושב האי ביום ההוא ולא מקודם · ואמר הנה כה מבטינו ולא הזכיר תפארתינו לפי שהתכלית הק"ו לדון ולו' השתא ומה אם כה מבטנו שלפי שהיינו מביטי' בהם הייבו חטאינו להיותם כה מסיבתינו אנחנו החטאים בנפשותינו עא"כו שאיך נמלט אנחנו ולזה דן הק"ו מענין קל שהוא מבטינו דהבט' כל דהו גרמה להם דאין פורענות זה בא להם אלא בשבילינו לפי שהיו מבטינו שהיינו מביעים בהם אירע להם כך ואנו עא"כו שיגרמו עונותינו ואשר נסנו שם לעזר' במחשבה ונסנו אינו בפועל כתרגומו כנז"ל דהוינא סבירין וגו':

משא מדבר ים גו' עיין רש"י ז"ל ת"י והרא"בע ז"ל והרד"ק ז"ל ומהרי"א ז"ל וזאת הנבואה מדברת על חורבן ירושלם וקרא לבבל מדבר ים לפי שעובר פרת אלא שהוא כים ויבא מלך בבל במהירות דרך המדבר כסופות בנגב לחלוף וללכת בדרכי' כמו הגשם חלף הלך לו ולפי שיעבור דרך המדבר שמם לבא ירושלם לז"א ממדבר בא שדרך המדבר ביאתו לירוש' מארץ בבל שהם ארץ נוראה אם כן בחרבן ירושלם מדברת הפרשה הזאת וז"ש חזות קשה הוגד לי וגו' ע"כ:

ולע"ד כי מאחר שהמתרגם ורש"י והרא"בע והרד"ק יחדיו פירשו נבואה זו על בבל כן ראוי שנפרש' ולשון הכתובים מוכיחים כן שכן כתוב בסופן נפלה נפלה בבל גו' יוכיחו על תחילתן שכל הפרשה בבבל עסוקה · ונראה שאמר משא מדבר ים על הבאים על בבל והטעם שבאים עליה כגלי הים מפרס ומדי וקראה מדבר על שם שהמדבר סופה וסערה ז"ש כסופות לפי שיבואו כסופות על כן קראתי הבאים על בבל מדבר ים לא שים ים ומים ממש כי בנגב הם מצויין לשון נגוב ויובש אבל קראתיו ים לפי גליו ההומים כים ושהם כסופות והכל בנגב ובאים לחלוף ולהחליף המלכות מבבל למדי ופרס וגם נקרא מדבר לסיבה שנית על שם שמדבר בא האויב ג"כ נקרא ים לפי שהיא ארץ נוראה כים הזה שיראים ממנו אם כן קרא ארץ נוראה לארץ פרס ומדי אם כן נקרא פרס ומדי משא מדבר ים מהסיבות שתים הנזכרות או אפשר שאמר משא מדבר על בבל שתשוב כמדבר שמם וגדול כים שברה וזהו משא מדבר ים כסופות בנגב לחלוף ולהחליף אותה מגדולתה למדבר שמם · והודיע שממדבר בא שדרך המדבר יעלה השודד לבבל כי מדבר ים בין פרס ומדי לבבל ובא ממדבר מארץ נוראה הרצות פרס ומדי ע"ש סופה שתהיה נורא' מבבל שנקרא ג"כ לבבל מדבר ים על שם סופה: ועפ"י שיטת מהרי"א ז"ל אפשר לפרש משא מדבר ים על בבל בבואו לירושלם שקראו מדבר ים להיותו כסופות לא שהוא כים ממש אלא בניגוב ויובש נדמה לים שהומים גליו כן קול המונו של כ"כ על ירושלם ויבוא דרך הנגב לחלוף לירושלם ז"ש בנגב ואפשר לפרשו דרום כת"י לחלוף ממדבר ממדבר בא דרך חמ"ה וחמ"ס שים שם מדבר והם דרך דרומה של א"י ומי המעורר ביאתו מארץ נוראה זו ירושלם שלשמיעתה נתעורר לבא ודרך חדש מעוונות ארץ נוראה. נתעורר לבא על כרחו שלא בטובתו על ידי בת קול שהיתה מכרזת בהיכלו של נבוכד נצר עבדא בישא קום חריב ביתא ז"ש מארץ נוראה מעוונותיה נתעורר ע"י בת קול לבא:

חזות קשה הוגד לי גו' עיין רש"י ז"ל וכן הרד"ק ז"ל אלא שכתב צורי טעמו מצרע: ועיין הרא"בע ז"ל ומהרי"א ז"ל הזיל בשיטתו כ"ל שהמש' הזה על ישראל ולז"א חזות קשה הוגד לי על ישראל והיא כי הבוגד הידוע הוא כ"כ שכן קראו חבקוק ואמר ואף כי היין בוגד גבר יהיר ולא ינוה · ואמר עלי עילם צורי מדי שעילם ומדי באו עם כ"כ לעזרו על ירושלם כי הוא היה מושל עליהם וכמו שאמר ישעיהו על זה ועילם נשא אשפה וגו' כל אנחתה השבתי חוזר אל חזות קשה שאמר יאמר שכל האנחה של חזות חזות קשה השבתי אותם ועבין זה שהאדם אשר תהי' צרתו

ישעיה

ישעיה ונתן האות והמופת על מפלת מצרים ביד אשור וז"ש בעת ההיא וגו' והיתה הכוונה בזה הליכת יחף על ישראל לאות ולמופת שאם לא ישובו אל ה' שיגלו בימי ישעי' ואח"כ הפך ה' השיטה ואמר זה יהי' אות ומופת על מצרים וכוש ועי"כ שכפל עוז ישימו מבטח בה' ולא יבא הרעה בימי ישעי':

ה ב' יל' א' וְחַתּוּ וָבֹשׁוּ מִכּוּשׁ מַבָּטָם וּמִן־מִצְרַיִם
תִּפְאַרְתָּם׃ וְאָמַר יֹשֵׁב הָאִי הַזֶּה
ג' · ב' בַּיּוֹם הַהוּא הִנֵּה־כֹה מַבָּטֵנוּ אֲשֶׁר־
נַסְנוּ שָׁם לְעֶזְרָה לְהִנָּצֵל מִפְּנֵי מֶלֶךְ
אַשּׁוּר וְאֵיךְ נִמָּלֵט אֲנָחְנוּ׃

כא

א ל' וחס' מַשָּׂא מִדְבַּר־יָם כְּסוּפוֹת בַּנֶּגֶב
ל' וחס' לַחֲלֹף מִמִּדְבָּר בָּא מֵאֶרֶץ נוֹרָאָה׃
חָזוּת קָשָׁה הֻגַּד־לִי הַבּוֹגֵד ׀ בּוֹגֵד
ו' חס' בליש' וְהַשּׁוֹדֵד ׀ שׁוֹדֵד עֲלִי עֵילָם צוּרִי מָדַי
ב' לא מפיק ה"א · ב' כָּל־אַנְחָתָה הִשְׁבַּתִּי׃ עַל־כֵּן מָלְאוּ
מָתְנַי חַלְחָלָה צִירִים אֲחָזוּנִי כְּצִירֵי
ד' חס' יוֹלֵדָה נַעֲוֵיתִי מִשְּׁמֹעַ נִבְהַלְתִּי
מֵרְאוֹת׃ תָּעָה לְבָבִי פַּלָּצוּת
ג' · ב' בִּעֲתָתְנִי אֵת נֶשֶׁף חִשְׁקִי שָׂם לִי
ב' לַחֲרָדָה׃ עָרֹךְ הַשֻּׁלְחָן צָפֹה
ה ב' י' ומל' · ל' הַצָּפִית אָכוֹל שָׁתֹה קוּמוּ הַשָּׂרִים
וּמִשְׁחוּ מָגֵן׃
ק"לד · ב' ח' מל' כִּי כֹה אָמַר אֵלַי אֲדֹנָי לֵךְ הַעֲמֵד
הַמְצַפֶּה אֲשֶׁר יִרְאֶה יַגִּיד׃ וְרָאָה
רֶכֶב צֶמֶד פָּרָשִׁים רֶכֶב חֲמוֹר רֶכֶב
גָּמָל וְהִקְשִׁיב קֶשֶׁב רַב־קָשֶׁב׃
ב' : ק"לד וַיִּקְרָא אַרְיֵה עַל־מִצְפֶּה ׀ אֲדֹנָי אָנֹכִי
עֹמֵד

ויתברון ויבהתון מכוש בית
רוחצניהון ומן מצרים תושבחתהון׃
ויימר יתיב ניסא הדין בעידנא ההיא
הכדין הוה בית רוחצנא דהוינא
סבירין למיערוק לתמן לסעיד
לאשתזבא מן קדם מלכא דאתור
עד כען נפשהון לא שיזיבו ואיכדין
נשתיזיב אנחנא׃ מטל משירין דאתין
ממדברא כמי ימא דנגדין כעלעולין
ואתן באורח דרומא מדברן ואתין
ממדברא מארעא דאתעבידא בה
חסינין׃ אמר נביא נבואה קשיא
אתחואה לי אניסיא מתאנסין ובוזזיא
מתבזזין סקו עילמאי תקפי מדאי כל
דהוו מתאנחין מן קדם מלכא דבבל
אנחירת להון׃ על כן אתמליאו
חרציהון זיעייא דחלא אחדתינון הא
כחבלין דילדתא אטפשו מלמשמע
טעו מלמחזי׃ טעה לבהון עקא
וביעותין אחדינון אתר בית
רוחצניהון הוה להון ליתבר׃ סדרו
פתורין אקימו סכואין אכול ושתו
קומו רברביא מריקו וצחצחו זינא׃
ארי כדנן אמר לי יי איזיל אקים סכוארה דיחזי יחוי׃ ויחזי רתך אנש ועמיה זוג
פרשים רכיב על חמור רכיב על גמלא אמר נביא אצתית אצתא וחזית והא
משירין לחדא׃ אמר נביא קל משירין דאתין בסיטוניהון מאריא ועל סכותא
קדם יי אנא קאים

שודד ז' מלאים בקריאה וסימן כי בא עליה על בבל שודד · יגורו בך נדחי · חזות קשה הגד לי ב' בפסוק · הוי שורד ואתה לא שרור ב' בפסו' · קול פחדים באזניו : פלצות ד' בקריאה וסימן תעה לבבי פלצות בעתתני · וכסתה אתם פלצות · יראה ורעד יבא בי · ואם זכרתי ונבהלתי :

רשי

וחתו ובושו · כל המביטים ומצפים אל עזרת כוש והמתפארים במשען מצרים : תפארתם · ווגטש בלע"ז : יושב האי הזה · ארץ ישראל שהיו נשענים על פרעה לעזרה : האי · לשון איי הים : משא מדבר ים · הנבואה הזאת על בבל כמו שמפורש בה ואם תאמר הרי כבר ניבא עליה על הר נשפה שאו נס וכל הפרשה כולה פעמים שהנבואה באה בפיו היום בסיגנון אחד ולאחר זמן בסיגנון אחר : משא מדבר ים · תירגם יונתן מטול משריין דאתיין ממדברא במי ימא : כסופות בנגב לחלוף · כרוח סופה המתהפך בארץ יבשה שהיא מעלה אבק רב · לחלוף כך יחליפו לבא מחנות רבות על בבל : ממדבר · יבאו לה : מארץ נוראה · תירגם יונתן מארעא דאית עבידא בה חסינין ויש לפרש שהוא מקים נחש ועקרב כמו שנאמר המדבר הגדול והנורא : חזות קשה · הנביא אומר נבואה זו קשה על בבל הוגד לי : הבוגד בוגד · תירגם אניסיא מתאנסין ובוזזיא מתבוזין ולשון העברית לפי התרגום כך פירושו אתה הבוגד בא אחר ובוגד אותך ואת השודד בא אחר ושודד אותך אלה פרס ומדי שבוזזין ושודדין את בבל ששדדה ובוזה עד עתה את כל המדינות : עלי עילם · ובואי עליה : צורי מדי · על בבל במנו' אלהי' צירי הטע' למטה ברי"ש וזה טעמו למעלה בגדי' כמו קומי שובי : כל אנחתה השבתי · לא מפיק ה"א לפי שהוא כמו כל אנחו' שבעול' והוא לשון אנחה מרובה של אנשי' רבים שוספי"רש בלע"ז כל אנחות השבתי שהיה העולם נאנח מפני עולה של מלכות בבל עתה השבתי אותם : מלאו מתני חלחלה · הנביא היה רחמני ומתאנח על פורענות האומות זו מדרש אגדה ולפי פשוטו הנביא אומר הקינה והאנינו' כאילו זו בבל מתאוננ' : צירים לשו' חיל וחבלי' ורבותינו אמרו יש דלתות וצירים לאשה כמו שיש צירים לדלתי הבית : נעויתי · אולי הוא הקרוי עוית בלשון חכמים : פלצות · בהלה : את נשף חשקי · לילה שהיתי חושק בה לשמחה ולמשתה ובספר יוסיפון מצינו שהיה שמח על שנלחו גדודיו את חיל פרס אותו לילה שם לי לחרדה שנ' בלשאצר מלכא עבד לחם רב וגו' אישתיו חמרא וגו' ביה בליליא קטיל וגו' ודריוש מדאה קביל מלכותא : צפה הצפית · זקוף המנורה שבראשית רבה נווחין למנרתא צפיתא : אכול שתה · ומתוך האכילה והשתייה צעקו קומו השרים : משחו מגן · מגיני עור שלוק הן ומושחין אותן בשמן כדי שיחליק את הזיין וכך נאמר בשאול כי שם נגעל מגן גבורים שלט את משיחתו ולא קיבלה ונעשה מגן שאול כאילו לא נמשח בשמן : לך העמד המצפה · עתיד אחד מתלמידך לקרא תגר על מדותי על ארך שלוותה של בבל והוא חבקוק שעג עוגה ועמד בתוכה אמר על משמרתי אעמד ואצפה לראות מה ידבר בי אמר הק"בה לישעיה העמידהו לאותו מצפה והבטיחהו מאתי שיעמד על מצפהו ואשר יראה במפלתה של בבל יגיד : וראה רכב · והכי אראנו שם כמין רכב צמד פרשים אחד רוכב חמור ואחד רוכב גמל וסימן הוא לפרס ומדי : והקשב קשב · ושם ישמע בנבואתו כמין רוב המיות תשואות חיילות : ויקרא אריה · הוא חבקוק אריה בגימטריא כמניין חבקוק ישעיה נתנבא שעתיד חבקוק להתפלל על זאת ולומר כן : על מצפה יי' · וי' אלהי על מצפה אנכי עומד תמיד יומם להודיעני על זאת : והנה

רדק

וחתו ובשו · על ישראל אמר שהיה בטחונ' בכוש ובמצרים לפי שהיו בעלי מלחמה למלך אשור כמו שאמר על תרהקה מלך כוש יצא להלחם אתך · ועל יהודה ובנימן אמר ועל השרידים שנשארו מעטים בארץ כי עשרת השבטים בכלל כבר גלו בשנת שש לחזקיהו · וכאשר נהג מלך אשור את שבות מצרים וגלות כוש היה בשנת ארבע עשר לחזקיהו והיו מביטי' לכוש שילחמו למלך אשור ומתוך כך ימלטו מידו · וכן היו מתפאר' להנצל על ידם ממלך אשור וכאשר יראו מפלת כוש ומצרים ביד מלך אשור יחתו ויבשו : ואמר · האי ארץ ישראל כי הוא על גבול הים : אשר נסנו שם לעזרה · כתרגומו דהוינא סבירי' למערק לתמן לסעיד לאשתזבא מן קדם מלכא דאתו' עד כען נפשיהון לא שזיבו ואיכד' נשתזיב אנחנ' : משא מדבר ים · נבואה זו נאמרה על בבל ועא"פי שכבר נתנבא עליה באמרו משא בבל שנה ושלש עליה לפי שהרעו לישראל יותר מדאי · וכן נתנבא על מפלת מלך אשור כמה פעמי' וקרא בבל מדבר ים לפי שמדי ופרס היו במזרחית צפונית של בבל כמו שאמר העירותי מצפון ויאת ממזרח שמש · והנה בבל מערב למדי ופרס והמערב יקרא ים · ואמר מדבר כי מדבר יש בין בבל למדי ופרס · וי"ת מטלן משרי' דאתו ממדבר במי ימא : כסופות בנגב · כמו רוח סערה בנגב : במדבר · במקום יבש שהוא שם תדיר הרוח כן יבאו מדי ופרס להלוך אל בבל וי"ת בנגב דרום · ואתן בארח דרומא מדברן ואתין ממדברא : והוא מה שפיר' שארץ מדי ופרס מזרחית צפונית לבבל · אם כן בבל לה מערבית דרומית ים ונגב : מארץ נוראה · מארץ רחוקה · והוא מדי ופרס שהם רחוקים מבבל · והרחוק יקרא נורא לפי שהאדם ירא הרחוק שלא ידע גבורתו ומנהגו יותר מןהקרוב שידעו גבורתו ומנהגו' ויונתן תרגם מארע דאת עבידו בה חסינן : חזות קשה · אמר הנביא נבואה קשה לבבל נאמר לי מאת השם · ומה היא הנבואה הבוגד בוגד מי שהיה בוגד יבא בוגד שיבגוד בו ומי שהיה שודד יבא שודד שישדדנו · ומי הוא הבוגד והשודד זה מלך בבל שהיה בוגד באומות שהיו בשלום עמו ושודדן כי היא הבגיד' שהיה שודד אותם ולא היה שומ' להם ברית כן יבא לו בוגד שיבגוד בו ושודד שישדדנו והוא כורש : עלי עילם · צורי מדי ופרם · ואמר כל הנבואה כנגד עילם ומדי שיעלו לבבל ויצורו עליה : צורי · טעמו מלרע : כל אנחתה השבתי · פירוש אנחת בבל · רוצה לומר מה שהיו נאנחים מפחד' · כי הכנוי' בשמות יפלו על הפעול ועל הפועל · כמו מנגד נגעי יעמודו · הסר מעלי נגעך · בבית תפלתי · שמעתי את תפלתך · נסכתי מלכי · ואלהי מלכי מקדם · וה"א אנחתה רפה ומשפט' במפיק · וכמהו רבים · כמו וסערה לא הפך לבן ורחמה הרת עולם · ראמ' בתה עוגה בה · ויאמר לה בעז והדומי' להם : על כן · הנביא מדבר בלשון כל אחד מבני בבל · או בלשון בלשצר המלך : נעויתי משמוע · משמוע הפורענו' הבא לבבל כל שכן שאבהל כשאראנ' : תעה · חשקי בחירק החי"ת · הנביא מדבר בלשון בלשצר שעשה משתה רב בלילה והיה אותו הלילה נשף חפצו וחשקו ותאותו שהוקם מלך והיה שמח עם עבדיו ושם לו הקב"ה אותו הנשף בחרדה בכתב שכת' המלאך בכותל ההיכל חרד מאד על הכתב ההוא כמו שכתוב אדין מלכא זיוהי שנוהי ורעיונהי יבהלוניה וקטרי חרציה משתריין וארכובתיה דא לדא נקשן : פלצות · ענין רעדה · כמו שכתוב דא לדא נקשן : ערוך השלחן · בעת שהיו עורכים השלחנות היו אומרין צפה הצפית שיצפה הצופה · כי היו מפחדים מעם מדי ופרס ובעת שהיו אוכלים היו אומרים קומו השרים משחו מגן כלומר אתם המגינים למלחמה · וכן תרגם יונתן צפה הצפית אקימו סכואין · ותרגם משחו מגן מריקו ואחאו זיינא · תירגם יונתן מגן זיינא · ר"ל כלי זיין כגון השריונות והכובעי' כי נם הם מגן על האדם במלחמה · ויש מפרשים משחו מגן משחו המלך כי המלך מגן העם לפי שבאותו הלילה מת בלשצר כמו שכתוב ביה בליליא אתקטיל בלשצר מלכ' · אמר הנה מת מלככ' משחו אחר תחתיו · ובב"ר צפה הצפית סדר מנרתא אית אתרא דקריין מנרתא צפיתא : כי כה אמר · כאילו הנביא בבבל · ואמר על לשון שרי בבל שיאמרו זה לזה שיעמדו המצפה לראו' אם בא חיל מדי ופרס ויגיד אשר יראה : וראה רכב · וראה המצפה רכב צמד פרשים רכב שרוכבים עליו זוג פרשים · וראה גם כן רכב חמור רכב גמל : והקשיב קשב רב קשב · יקשיב אם קרובים הם ישמע קול פרסותם · ויונתן תרגם ויחזי רתך אינש ועמי' זוג פרשים וגומר : ויקרא · וקרא המצפה אריה על המצפה המשיל מדי ופרס לאריה העומד על המצפה ומביט אילך ואילך אנה יטרוף : אמר הנביא בלשון קריאה בראותו זה : אדני אנכי עומד

אבן עזרא

וחתו · ישראל הבורחים אל מצרים : מכוש מבטם · שעיניהם תלויות אליהם : תפארת' שהיו מתפארין בם : ואמר · היושב באיי הים סביבות מצרים מישראל : הנה · כן ארע לאלה שנסנו אליהם : משא מדבר ים · הוא בבל כי זה המשא עליה והוא מערב כנגד פרס ומדי או פירושו ים כמשמעו : לחלוף · כמו לעבור : ממדבר בא · האויב ולא מהים ומארץ נוראה ארץ מדי ופרס : חזות · נבואה : קשה · על בבל : הוגד לי · דברי הנביא מי שירצה למרוד ולבגוד יוכל והרוצ' להיות שודד יוכל לשוד : עלי עיל' היא מדינת פרס : צורי · כמו וצרת עליה ובאה המלה מלרע כמו שובי נפשי : כל אנחתה השבתי · יש אומר אנחת ישראל ויש אומר אין מי שיאנח על בבל ויש אומר נשבתה כל אנחתה שעשתה ולפי דעתי כי מתחלת כל אנחתה עד סוף הפרשה הם דברי הנביא על לשון בלשצר המלך כי הכל ידע שהנביא ישמח במפלת בבל ואיך יאמ' על כן מלאו והנה ככה ידבק הטעם את המלך כאשר שמעתי קול עלי עילם כמנהג אנשי המלחמה להזכיר שם ארצם כל אנחתה של בבל השבתיה במיני השיר שהובאו כלי בית יי' ושתה בהם ובבל במגור ובמצוק : על · שב אל עלי עילם כאשר שמעת' כן לא אשמע ולא אראה מרוב הפחד : תעה · פלצות · מן ויברות האשה את מפלצת' כלמות תפארת זה שהיו הפרסיים מתפארים על כן נבעתי או רעדה כמו יתפלצון · את נשף חשקי · הלילה ששתה בכלים ופחד כאשר קרה לו כדניאל הכתוב : ערוך · צפה והצפית · לפי דעתי אין ריע לו וטעמו כגוכים וטעם קומו השרים שנהרג בלשצ' באותו הלילה ומשחו דריוש הזקן למלך וקרא המלך מגן כי הוא יגן על העם וכן מגיננו ראה אלהים : כי · אלה דברי הנביא : העמד המצפה · כדרך נבוא': וראה · הטעם אם ראה רכב צמד פרשי' או רכב גמל יקשיב וירבה להקשיב מה שמועה בפיה': ויקרא · בדרש כי אריה הוא חבקוק בגימטריא והנכון בעיני שהוא חסר כ"ף כמו אך אוכלה הוא והטעם ויקרא המצפה כאריה בקול גדול · על מצפה אדני אנכי עומד תמיד והטעם לבקש חזון : והנה

מנחת גדולה

משא מדבר ים · הנה נבואה זו נאמר' על בבל וקראה מדבר ים יען היות עתידה להעשות מדבר שמם וים כמו שמפורש בנבואת ירמיה על בבל ועוד נאמר שם עלה על בבל · הים בהמון גליו נכסתה ולפי זה אמר הנביא ישעיהו כי כמו שהסופות והסערות הקורות בארץ הנגב שהוא רוח גדול שם גורם להחליף החול אשר באותם מדברות שבנגב ולהעביר ממקום למקום ואחול ההוא מכסה המקומות ומכסה שיירות בני האדם ההולכים שם ונשארי' קבורים ומכוסי' בבא הסופה והסערה בא מן המדבר כמ"ש רוח סערה באה מן המדבר ומארץ נוראה כן יבא על בבל הלא סופה וסערה ויחריב אותם וישים אותה למדבר שמם וים כאמור ואמר הבוגד בוגד · כי שני כתות יתקוממו עליה כת אחת מן אותם שהיו ככנעים תחתיה כי יבגדו בה ויקשרו עליה וז"א הבוגד בוגד · וכת ב' מן אומות שלא היו ככנעים תחתיה כי יעלו עליה לשדוד אותה וז"א השודד שודד ואולי אלה הב' כתות הן מעילם וממדי ועליהם אמר עלי עילם שאנשי עילם שהיו בתוכה יעלו ויתקוממו ויבגדו בה · ומדי היושבים למרחוק יצורו עליה וע"כ ישבית הקב"ה כל אנחתה שהיתה גורמת לכמה אומות שיאנחו מרוב עבודתם לבבל וכמ"ש אני קצפתי מעט והמה עזרו לרעה שאנחה קטנה וגו' : או יאמר משא מדבר ים וגו' על שהרע לעשות בישראל נקם באחת קרי ולקצר ולכחן הדבר והדרך מבבל לירושלים הלך דרך מדבר ים כדי שכסופות הממהרות כיון לעבור עד ירושלים וזהו בנגב לחלוף כי נגב הוא ירושלים כד"א הלך ונסוע הנגבה שהוא מקום ירושלים ואמר שהיה מקצר והולך דרך מדבר ים כדי שכסופות בנגב לחלוף מיד ואח"כ שהחריב בית המקדש יצא בשלו' וממדבר בא וחזר לארצו מארץ נוראה הוא ירושלים הנקראת נוראה כד"א מה נורא המקום הזה שהיה מקום הר המוריה שנעתק ממקומו ובא לשם תעה לבבי כלומ' מה שאמרתי ע"כ מלאה מתני חלחלה וגו' הוא כי תעה לבבי כי לא ידעתי קושי החזות על מי היא כי תעיתי פן היה על ישראל וע"כ פלצות בעתתני · או יאמר מה שתעה לבבי עם היות ששמעתי אומר שבא מארץ נוראה שהיא ירושלים והיה לי להבין כי נבוכד נאצר הוא ועל בבל ידבר הלא הוא כי מה שתעיתי היה מחמת פלצות

[פ]רתו תכופ' מאד מאד לא יאנח אבל יצעק בקול מר ולכן אמר שהיה החזו' קשה כ"כ עד שכל אנחת' [ש]בת לפי שמתניו וגו' : ולע"ד חזות קשה הוגד לי על בבל שמבטיח אל הבוגד בה שיהיה [מ]כוון לבו בטוח שתעלה בידו הבגידה ויהיה בוגד ז"ש הבוגד בוגד והשודד גם כן שודד או יאמר [ה]בוגד בוגד ר"ל חזות קשה הוגד לי על הבוגד שבוגד תמיד וכן השודד שהי' שודד תמיד עלי על [ע]ילם וכואי אליה וצורי מדי עליה במצור (כדרש"י ז"ל) כי יהיו כ"כ תשושי כח שאפי' אנח' לא [י]וכל בבל להאנח כדי שתחזור אתה הבוגד לאחו' מקול האנח' שלה כי ירע לבבך ויכנע כי דע לך [ש]כל אנחתה השבתי וזה מכלל הגדת החמה הקשה שתהיה חולשת' בשיעור שכל אנחתה השבתי [ו]אמר הנביא על כן מלאו מתני גו' לשבר' הגדול שאפי' אנחה אינה נאנחת או יהיה כל אנחתה [ה]שבתי מדברי הנביא שאו' כל אנחה הראויה להמצא על שבר כיוצא בזה השבתי וגר' לי שבית' [ה]אנחה שעל כן מלאו מתני חלחל' גו' כי אעפ"י שאנחה שובר' חצי גופו של אדם ככתוב ואתה בן [א]דם האנח בשברון מתני' גו' עכ"ז מקל הוא קצת דאגה מן הלב דאגה בלב איש ישחנה ישיחנה [ל]אחרים בפי' או ברמז הדאגה : לעומת זה באשר כל אנחתה הראוי לי להאנח עלי' השבתי על [כ]ן מלאו מתני חלחלה צירים גו' שאילו נאנחתי היה לי קצת שברון במתני אבל לא חלחלה וצירים [כ]צירי יולדה וגו' ועפ"י שיטת מהרי"א ז"ל אם נפרש חזות קשה על ישראל הנביא יאמר הבוגד [ש]הם בית ישראל שבגדו בהשי"ת בוגד אחר יבא עליו והשודד עניים כמו שדרשו חז"ל בפ' גלתה [י]הודה מעוני ומרוב עבודה באיכה רבתי יבוא עליו שודד מידה פנגד מידה (כת"י ז"ל) ומרוע [ה]חזות והיות' קשה כל אנחתה שהיה ראוי להאנח עליה השבתי שיבש מקור דמעות עיני והרגשתי אנחותי להאנח ועל כן מלאו מתני חלחלה כדפרשית או על כן על חזות קשה גו' :

על כן מלאו מתני חלחלה וגו' עיין רש"י ז"ל וכבר זכרתי בפ' הקודם דהרא"בע ז"ל ונעויתי משמוע ר"ל לא אשמע עוד ולא אראה מן הנער מפחד שאחזני וכן הרד"ק וכדרש"י ז"ל ומהרי"א ז"ל הביא בשם המפרשים ז"ל נעויתי משמוע על בלשצר כששמע פתרון דניאל נעוה נתבהלתי מראות פס ידא דכתב' קודם בא דניאל לפתור הענין ככתוב אדון בלשצר זיוהי שנו ורעיונוהי יבהלוניה ע"כ וק"ק שהי' ראוי להקדים לו' נבהלתי מראות נעויתי משמוע : ומהרי"א ז"ל אזיל גם בזה לשיטתו שפי' שהנביא או' על כן מלאו מתני חלחלה על חורבן ירושלם נעויתי משמוע פורענותה בנבואה וכן נבהלתי מראות במראה הנבואה כן : ולע"ד על כן לעומת השפלות בבל מלאו מתני חלחלה צירים אחזוני כצירי יולדה עד שמסיבת הצירים והחלחל' נעויתי והיה כל זה הצער נולד כי משמוע השפל' בבל נכנ' ונבהלתי מראות שלותה והצלחתה באשר הוא פס דבר מבהיל הוא איך העומד בשלוה כזו עתיד ליפול משמים הילל בן שחר זו בבל החולשת על גוים ותגדע לארץ אהו נעויתי משמוע חזות קשה נבהלתי מראות מעלת' ושלותה אשר היה בה כי הם דברי הפכיים מן הקצה אל הקצה ועל פי שיטת מהרי"א ז"ל נפרש קרוב לזה על ירושלם על כן שחזות קשה הוגד לי על ירושלם על כן מלאו מתני חלחלה גו' צירים אחזוני גו' עד שנעויתי משמוע נבואה קשה כזו על ירושלם ונתבהלתי מראות קושי ערפם לבלתי שובם בתשובה :

תעה לבבי גו' ערך השלחן גו' ב"ר פ' תולדות יצחק ויאכל וישת הכנים עמו כת של פריצים אמר ניבול דידיה וכיחוך עלוי' ורוח הקדש או' ערך השלחן סדר פתורא צפה הצפי' סדר מנרת' א"ר אבא בר כהנא אית אתרא דקרי למנרתא צפית' קומו השרים זה מיכ"אל וגברי"אל משחו מגן כתבו שהבכורה ליעקב ע"כ · ועיין רש"י ז"ל והרא"בע ז"ל נתבאר בפ' חזות קשה עיין עליו והרד"ק ז"ל כדרש"י ז"ל ומהרי"א ז"ל פי' תעה לבבי פלצות שהם דברי הנביא על התנבאותו על חורבן ירושלם ועלי' אמר תעה לבבי ולפי שנבוא' זו באה אליו בחלו' נבואיי לכן אמר את נשף חשקי שם לי לחרדה ר"ל הנשף שחשבתי יהי לי נשף חשקי כמאמר איוב כי אמרתי תנחמני ערשי וגו' פהפכה לי לחרדה מצרת הנבואה הזאת שראיתי בה וספר הנביא שהיו שומעין ישראל השמועה הרעה הזאת מביאת נבוכד נצר עליהם והיו אוכלים ושותים וכמו שאמר אחרי זה אכל ושתה כי מחר נמות וזהו או' ערך השולחן ר"ל מלך אחד היו אומרים ערוך השולחן כאילו הם [ב]שובה ונחת בהיות הצופה צופה בביאת נבוכד נצר וחילו ומלך אחר היו אומרים קומו השרים וגו' הלחם עם האויבים ע"כ : ולע"ד תעה לבבי בהביאו כלי בית ה' למעול בקדשים ועל מרי [ש]מיא התרומם זה הטעות של לבבי גרם לי פורענות והוא פלצות אחזתני וביעתתני ולבי זה [ה]טעותו את נשף חשקי היא ליל הסעודה והשמחה שם לי לחרדה לבי הנז' בראותי הפס יד' דכתבא [ו]נא מנא וגו' כי בעת ערוך השולחן צפה לפיתי אותו הנבי' שכתבו הפס ידא ולעומת זה עם היות [א]ת אכול ושתו ועיקר המשתה עכ"ז נתבלבלה הסעודה ואמרו קומו השרים למלחמה ומשחו המגן [ו]מגנו כי צפה הצפית ר"ל שהנופ' דניאל הגיד שביה בליליא יתקטל בלשצר וצריך שתתחזקו אולי [ת]תבטל הגזרה כי חשבו שההריגה שלו תהיה מהאויבים העומדים מחוץ לעיר ואין הדבר כן אלא [ב]בני היכלו וכמו שספרו חז"ל שלוס שלא יניחו ליכנס אליו שום נברא ואפי' יאמר שהוא המלך [ו]הרגוהו והב"ה ית' ויתעלה נתן לו חולי מעים ובני היכלו לא ידעו בצאתו ובשרלה להכנס הרגישו [ב]ו ואמר אני המלך ולא קבלו ממנו כי כן יצוה להם המלך והרגוהו נמצא הוא עצמו גרם הריגתו [ב]בני היכלו הרגוהו · ועפ"י שיטת מהרי"א ז"ל שמדבר על ירושלם אמר תעה לבבי פלצות אחזתני [ו]את נשף חשקי שהיא ליל פסח הליל' שהוא כיוצא בזה של תשעה באב שם לי לחרדה וכמו שאמרו [ח]ז"ל בפתיחתא דאיכה רבתי השביעני ממרורים בליל פסח בו הרוני לענה בליל תשעה באב כי [מ]כוון לליל פסח יהיה תמיד תשעה באב וע"ד הקינה מקוננת מה נשתנה וגו' מדוע לליל פסח [ו]גו' וזהו ערוך השולחן צפה הצפית בליל פסח אכל שתה הכל היה בנשף חשקי דהיינו ליל פסח ועתה בתשעה באב קומו השרים ומשחו מגן ליל חשקו נהפך לחרדה :

כי כה אמר ה' וגו' עיין רש"י ז"ל והרא"בע ז"ל והרד"ק ז"ל ומהרי"א ז"ל לפי שאמר צפה הצפי' אמר שהשם יתברך צוה לו שיעמוד המצפה כי כה אמר אלי אדני לך העמד המצפה אשר [י]ראה יגיד : ויעדו השם יתברך שיראה מתנה נבוכד נצר ופרשיו כי רבו מהרבה והוא אומרו [ו]ראה רכב צמד פרשים ר"ל פרשים וצמדים הרבה לא בלבד בסוסים אלא כי אם בחמורי' ובגמלים [כ]אילו באים לבתיהם וזכר הנביא כאילו הקשיב המצפה לקול המיית האויבים ואז קרא בקול גדול [א]ריה על מצפה ה' אריה הוא נבוכד נצר עלה אריה מסובכו על מצפת ה' זו ירושלם שהב"ה צופה [ב]ה תמיד עיני ה' בה וכתיב והיו עיני ולבי שם כל הימים וזהו אריה על מצפה ה' והרא"בע פירש [ש]חסר כ"ף כאילו אמר ויקרא הצופה כאריה בקול גדול על מצפה ה' אנכי עומד היום וגם כן זה [מ]כון לדרכו שמדבר על ירושלם · ויגיד הצופה איך ידע זה באומרו אנכי עומד תמיד כל היום וגם [כ]ן אנכי נצב על משמרתי תמיד כל הלילה כמו הצופה הטוב הכוסף ראות אמתת הדבר וירא' רכב [א]יש צמד פרשים ושאמר נפלה נפלה בבל ואין הנפילה שתפול בבל מכבודה אלא שנפלה בבל על [י]רושלם ללכדה ושהיה זה בסיבת ע"ז שהיה בירושלם וזהו אומרו וכל פסיליה שבר לארץ ירמוז [ל]נבוכד נצר הנזכר ויהיה נפלה לשון מלחמה כמו ומדין ועמלק וכל בני קדם נופלים בעמק וכן [ו]תפול שבא ותקחם · גם אפשר לפרש כאשר פירשתי אמר הנביא על זה אנכי עומד תמיד ועל [מ]שמרתי אנכי נצב כל הלילות כמו שאמר חבקוק על משמרתי אעמודה שהנביא המתלונן על [נ]בוכד נצר המחריב את ירושלם והראהו השם יתברך בנבואתו את נבוכד נצר המחריב שגם הוא [ב]גדי אובד וז"ש אנכי נצב וגו' והנה זה בא רכב וגו' כאילו בא ובשר על נפילת בבל וכל פסיליה [נ]שבר לארץ ומי' ושאותו רכב איש צמד פרשים המגיד חרבן בבל היה או' מדושתי ובן גרני כלומר [ב]ני דשתי בבל והיא לפני כבן גורן ואמר פעמים נפלה כנגד שתי נפילות אחת על ידי פרס ואחת [ע]ל ידי שמים (כנזכר לעיל בדהרא"בע ז"ל) שאחרי חרבנה שנה אחת נהפכה כמהפכת סדום [ו]עמורה וכן הביא בשם הרא"בע ז"ל והוא פי' כאילו אמר על ישראל שהם תבואת קודש וזולתם [ה]ם נתבן לכן אמר הנביא מדושתי ובן גרני אתם ישראל דעו וראו כי אשר ראיתי מאת ה' צבאות [ה]גדתי לכם והוא יען ומי יפר עד כאן : ובמדרש איכה בפסוק זנח ה' מזבחו קול נתנו בבית ה' [כ]יום מועד בשם רבי שמואל בר נחמני אמר את מוצא בשעה שנכנסו גוים לבית המקדש נתנו [יד]יהם תחת ערפיהם והפכו פניהם כלפי מעלה וחרפו וגדפו ועשו מסגר של גלאסין שלהם וראשן [ב]ארץ הה"ד הסגיר ביד אויב חומות ארמנותיה קול נתנו בית ה' כיום מועד ר' חנינא ורבי אסא [ב]' מיאשיה בשם רבי ינאי אמר מריח אותו הקול נפל' בבל וכל פסילי אלהיה שבר לארץ ע"כ ובזה [מ]בין בפסוק כפל נפלה נפלה בבל באחד משני פנים האחד להודיע שמזמן שנתנו אותו הקול נפלה [ב]בל בכח מריח אותו הקול ואח"כ נפל' בבל בפועל האופן השני הוא שאמר נפלה נפלה בבל שנפל' [ב]ראשון על ישראל לו' בשעה שנפלה בתולת ישראל אז נפלה בבל מריח אותה הצעקה וקול שנתנו [ב]בית ה' · ודקדקו ג"כ אומרו כאן שיבר לארץ לרמוז שהסיבה היא לכל פורענות בבל הוא הנזכר [ל]עיל שעשו מסגר של גלאסין שלהם וראשם בארץ וגו' וזהו שבר לארץ כנגד וראשן בארץ מדה [כ]נגד מדה : ולע"ד כי כה אמר ה' להגיד את השפלת בבל וביאור חזות קשה כנזכר שהיא [ע]ל בבל ואמר שראה בנבואה כאילו אמר אליו אדני לך העמד המצפה אשר יראה יגיד וראה המצפ' [ה]נזכר רכב צמד פרשים צריך שיראה פרשים ואפי' החמרים והגמלים שהם באים צריך שיראה ואם [ר]חוקים צריך שישית אזנו בקרקע כמנהג המקשיבים למרחוק והקשיב המצפה פעם ושתים לדעת [ב]ירור הענין על אמיתתו וז"ש והקשיב קשב כפול והמצפה צריך שיהיה רב קשב ולא כבד אזנים

ז"ש רב קשב ויקרא המצפה הנזכר אריה על מצפה אדוני ר"ל הראייה בנבואתי כאילו המצפה קרא ואמר שראה אריה על מצפה ה' כלומר אריה נפל הוא נבוכד נצר שנקרא אריה על מצפה ה' ר"ל בעבור ולסיבתו של מצפה ה' שהוא ירושלם המקום אשר השם יתברך צופה בו או ישראל אשר צפייתו והשגחתו בהם וקרא המצפה הנזכר ואמר אנכי עומד תמיד יומם ועכ"ז בלילה לא אישן שאעפ"י שאנכי עומד תמיד יומם מובטח אני בעצמי שעל משמרתי אנכי נצב כל הלילות ולזה אמר בתחילה בלשון ואנכי עומד ואחר כך כדי שלא אישן ג"כ אנכי נצב נצב דייקא כדי שלא אישן ובעודי שוקד ראיתי והנה זה בא רכב איש צמד פרשים ולא הזכיר רכב חמור רכב גמל' ככתוב הקודם כי לא הראוהו המבשר אלא רכב איש אמונים וצמד פרשים לא חמר גמל אשר אין בהם תבונה כמו רכב איש צמד פרשים אשר מפי זה אנו חיין במה שמבשר ואו' נפלה בבל וזהו שהוסיף כאן תיבת איש ולא הזכיר רכב חמור רכב גמל כי רצה שיהיה איש נכבד · ואפשר שאמר שהמצפה קראו מגיד אופן צפייתו שהיא כאריה עומד על מצפה אדני מתגבר לצפות ולדעת מה יהי' באחרי' ומצפה ה' היא הנבואה לו' שהיה מכין עצמו על השגת מצפה ה' תמיד יומם ולילה וצפה ברוח הקדש וראה והנה זה רכב איש וגו' ויען ויאמר נפלה בבל בשמים שפקד ה' על צבא המרו' במרום להפיל שר של בבל וזוהי הנפילה הראשונה ע"ד מה שפי' באיך נפלת משמים הילל בן שחר על שר של מעלן ואח"כ נגדעת לארץ על התחתונים וזהו נפלה בשמים ואח"כ נפלה בבל הארץ כדקאמר נפלה בבל וכל פסילי אלהיה שיבר לארץ לארץ דייקא · ולז"א הנביא לישראל אתם אחי שאני דש אתכם תמיד בנבואות בלתי נאותות לכם כזה שדש התבואה כן אתם ישראל מדושתי אבל אין התכלית שלי לרע לרמוס ולדוש אתכם חלילה לי אבל כוונתי להיותכם אצלי כגורן הזה שלא יהיה גורן ותבואה נקיה אלא ע"י הדישה ז"ש מדושתי ובן גורני כמו שהגורן והבר הכל מנפקין אותו כמ"ש נשקו בר כי בו כל חיי רוחם ככה אתם לי ואשר שמעתי מאת ה' צבאות הוא' על כבודכם מלך היותו אלהי ישראל אשר עתיד הוא לתבוע עלבונ' הוא' אשר שמעתי הגדתי לכם בלי מגרע' לכן יהי לבבכם בטוח בה' כי דם עבדיו יקום וזה כוון באומר ה' צבאות על צבאות מעלה ואלהי ישראל על צבאות מטה :

משא דומה וגו' במסכת סנהדרין פרק חלק משא דומה אלי קורא משעיר א"ר יוחנן אותו המלאך הממונה על הרוחות דומה שמו נתקבצו כל הרוחות אצל דומה אמרו לו שומר מה מלילה שומר מה מליל א"ל אתא בוקר אמר שומר אתא בוקר וגם לילה אם תבעיון בעיו שבו אתיו · ועיין רש"י ז"ל והרא"בע ז"ל וכן הרד"ק ז"ל ומהרי"א ז"ל הנה נבואה הזאת אפשר לפרשה כפי דרך חז"ל על זה הגלות שאנחנו בו וקראו דומה לפי שאנחנו דוממים בו ושותקים פי לא נדע מתיקן הפלאות כשאר הגליות שנגלה קצם ועבדום וענו אותם ארבע מאות שנה ובגלות בבל כאמר מלאת לבבל שבעים שנה או קראו דומה לשון תקוה ותוחלת כמו דום לה' לו' שאפי' יתמהמ' הגלות חכה לשי"ת ולפי זה ראוי שיפורש הכתוב אלי קורא משעיר ומהגלות שומר ישראל מה מליל' כמה וכמה זמן עבר מהגלות הנמשל ללילה והיה או' מה מלילה כמו מה רב טובך להפלג' הרבוי והיותה בקשתם ושאלתם שומר מה מליל ר"ל הגידה לנו שומר ישראל כמה זמן יעבור עוד מזה הגלות וזהו שומר מה מליל ומשיב השי"ת אין אני מודיע לכם הקץ אבל אודיע אתכ' כי אתא בקר עכ"פ תבא הגאולה הנמשלת לבקר אבל וגם לילה ר"ל עדיין יש זמן מהגלות לעבור ואם תבקשו לצאת מהגלות קודם זמנו המוגבל בעיו שובו אתיו ר"ל חפשו דרכיכם ושובו אל ה' · ובפ"ק דתעניות א"ר יהושע בן לוי אם יאמר אדם היכן אלהיך אמור לו בכרך הגדול של רומי ומה טעם אלי קורא משעיר שומר מה מליל' אמרו לו ישראל לישעיהו רבינו מה יוצא לנו מן כלילה הז' אמר להם המתינו לי עד שאשאל כיון ששאל חזר אצלם שומר מה מלילה שומר מה מליל שומר העולמים אמר להם אמר שומר אתא בקר אמרו לו וגם לילה אמר להם לא כמו שאתם סוברים אלא בקר לצדיקים וגם לילה לרשעים בקר לישרא' וגם לילה לעכ"ום אמרו לו ואימתי אמר להם מתי דאתון בעון הוא בעי דכתיב אם תבעיון בעיו אמרו לו ומי מעכב אמר להם תשובה שנא' שובו אתיו · שומר מה מליל' מי שהוא שומר הנה לא ינום ולא ישן שומר ישראל וגו' כוי משמר שלא תכנס הומ' באומה ומלכות במלכות כחוט השערה אלא הגיעה זמנה ליפול ביום ביום נופלת בלילה בלילה נופלת בלילה וכן הוא או' ובתחפנחס חשך היום · וכתיב ביה בליליא קטיל בלשצר מלכא כשדאה ע"כ : הנה העידו בזה לשני גבולי זמני ביאת המשיח האחד גבול האפשרות אם ישובו בתשובה · והשני גבול החיוב כשיתום ממשלת המלכות · ואפשר לפרש גם כן שומר מה מלילה על גלות בבל מה מליל על הגלות הזה · ושאמר שומר אתא בוקר מגלות בבל אבל וגם לילה שעדין יתמיה מגלות הזה מאדום · ולפי שהגלות ארוך אם תבעיון בעיו אם תחפצו שום דבר בקשו פני ושובו אלי בכל לב כי זו היא העצה הנכונה להנצל מצרות הגלות ולמהר הגאולה ואם תתפרש הנבוא' על זה האופן או' אני שנסמכה אל הנבואה הקודמת של משא מדבר לפי שמדברת גם כן על חורבנ' של ירושלם על ידי נבוכד נצר והנבואה הזאת מדבר' על הגלות הארוך הזה : ואם נפרש הנבואה הזאת על דומה שהוא מישמעאל כמו שאמרו המפרשים תמצא ודומה ומשא אפשר ליסבה על דרך אחר בזולת דרך הרד"ק ואביו והוא שהמשא והנבואה שבאה אלי על דומה הוא אלי קורא משעיר שומר מה מלילה כלומר שומר הגידה לי כמה זמן עבר מן הלילה וכמה זמן יש עדיין לעבור ממנה אם יש פנאי ללכת לדומה בלילה לשלול שלל ולבוז בז ולשוב ואז משיב השומר ואו' אתא בוקר ר"ל מעותדת הבקר לבא מהרה אבל וגם לילה ר"ל עדיין יש שהות מהלילה ויש לכם זמן ללכת וצריכי' אתם ללכת בזריזות ולשוב מיד והוא אומרו אם תבעיון בעיו ר"ל אם תבקשון דבר לשלול בקשו אותו מיד ולא תאחרו ושובו למקומכם מהרה ואתיו לשון ביאה כמו אתיו אקחה יין ותבעיון בעיו לשון בקשה וחפוש כמו איך נחפשו עשו נבעו מצפוניו ואם יהיה זה פי' הנבואה לא ידענו ענינה וצרכה בזה המקום כי מה לנו לדעת מה שישאלו אנשי שעיר לשומר שלהם ומה שישיב אליהם : ואפשר שרצה הנביא לספר בשבח גדודי שעיר וטוב שכלם וזריזותם כדרך הגבורים ולא כדרך המסתכנים והוא הקדמה למה שיקונן על ישראל מה לך כי עלית כולך לגגות שהפליג לדבר בחולשת' ומורך לבבם כמ"ש מתיך לא חללי חרב ולא מתי מלחמה לפי שלא היו אנשי מלחמ' כאנשי שעיר · והפי' הראשון של מהרי"א ז"ל הביאו בספר הזוהר פרשת ויקרא עלה ר"ד זה לשון ר' יוסי פתח ואמר משא דומא האי קרא אוקמוה חברייא בכמה אתר אבל משא דומה כל זמנין דישראל אשתכחי בגלותא אתיידע זמנא וקצא דלהון וזמנא וקצא בההוא גלותא והאי גלותא דאדום הוא משא דומה דלא איתדע באינון אחרנין עד כאן הרי סיוע לכל דמהרי"א ז"ל :

ולע"ד משא דומה לפי שישראל בהיותם בגלות שעיר קוראים אל ה' אבל לא ישמיעו קולם מפני פחדם מהאויבים שלא ישמעו אותם צועקים על הקץ ויהרגום ולזה אמר משא דומה אלי קורא משעיר שהקריאה משעיר בקול דממה דקה מן הדקה · או המשיל לישרא' כאילו הם כמתים ועל שם כמעט שכנה דומה נפשי שביד דומה נמסרים המתים לכך אמר דומה אלי קורא משעיר על ישראל · ואו' לשי"ת שהוא שומר ישראל שומר מה מלילה ואפשר עוד שקרא להשם יתברך שומר לפי שהוא ית' גאלן בניסן ובניסן נגאלו ובניסן עתידין ליגאל וכמו שפירשתי בכלי חמדה בפסוק כימי צאתך מארץ מצרים אראנו נפלאות שר"ל בדוגמת הימי' ההם ממש אראנו נפלאות להיותם מוציא אסירים בכושרות זמן הכשר לצאת ולבא בו וכתיב ליל שמורים הוא לה' להוציאם מארץ מצרים לשעבר הוא הלילה הזה לה' שמורים לכל בני ישראל לדורותם שהכוונה ליל משומר ומוכן להוציאם מארץ מצרים וגם הוא הלילה שמורים לכל בני ישראל לדורותם לדורות העתידים ליגאל בעזרת האל · וז"ש שומר מה מלילה מה נעשה מהלילה שומר מה נעשה מליל שמורים משיב הקב"ה הוא השומר ואו' אמר שומר אתא בקר של גאולה וגם לילה המשומר אם תבעיון בעיו שובו בתשובה ובזה תחישו הגאולה וכמו שכתבתי בכלי חמדה שיהיה בעתה דהיינו ניסן והתשובה והתפילה תקרב הניסן ואם לאו יתאחר לניסן אחר וז"ש אתא בקר וגם ליל' בתנאי אם תבעיון בעיו כי ע"י התפלה והתשובה שתשובו אתיו · ובספר הזוהר שם בפ' ויקרא הסכימו על שזאת הנבואה על אדום ושעיר כאמור בדמהרי"א כנז"ל וכמו שפי' · ועוד שם אלי קורא משעיר ז"ל אלי קורא משעיר קלא שמענא מאינון דדחקי בנייהו אינון דשכני לעפר' ומאי קאמר שומר מה מלילה אינון קבעין לי על מטרוניתא מה עבדית מן מטרוניתא דילי כדין קב"ה כניש לפמליא דיליה ואמר חמו בנו רחימי דאינון דחיקין בגלותא שבקין צערא דילהון ותבעין לי על מטרוניתא ואמרי אנת דאתקריאת שומר אן הוא שמירה דילך אנהוא שמירה דביתך מה מלילה מה עבדת מלילה מה מליל דהא לזמנין אתקריאת לילה ולזמנין אתקריאת ליל הה"ד ליל שמורים הוא הלילה הזה כדין קודשא בריך הוא אתיב לון הא שמירה דידי אשתכח דהא אבא זמנין לקבלא ולהשתבחא בהדא הדא הוא דכתיב אתא בקר וגם לילה דהא בקדמיתא אסתלקת לעילא להדא אתר (ס"א בקר) דאזדמן ביה תדירא השתא אתא בקר הא זמין לאתחברה בלילה וגם לילה הא זמינא היא אבל בגינכון אתעכב' ואי אתון בעון דא על מה אתון מתעכבי שובו שובו בתשובה כדין אתיו אתו לגבאי ע"כ · ובפרשת תרומה עלה קל"א פירשו בספר הזוהר משא דומה כד מטא ההוא נהורא עילאה בטורת סגי ואטרת מלה עלוי דלא יכיל לאתגלייא ליה כד"א לשום את כל משא העם הזה עלי והכא משא דומה לי קורא משעיר הכא לא אתגליא תמן קאמ' לי קור' משעיר

שפלות בעתתני באופן' כי את נשף חשקי שהיה לפי האמת מפלת בבל שהוא חשקי שם לי לבבי הטועה לחרדה · ומה שאמרתי שאח"כ נבהלתי מראות הוא כי להשיר חרדתי הדאני ה' ערוך השלחן וגו' ומזה ראיתי מעשה שהיה אח"כ מיד כאתנת בסעודת בלשצר הרמזת על מפלת בבל : רכב צמד פרשים הם צמד שתי מרכבות של שני שרי שתי אומת עילם ומדי הא' נקרא רכב חמור שהוא עילם שהם מבחינת הנקראים בשר חמורים האושפעים מבחינת השר המתייחס אל חמור ורכב גמל הוא מדי כאמרם ז"ל בב"ר על פסוק ואת הגמל כי מעלה גרה הוא כי הגמל רמז אל מדי ע"ש : ויקרא אריה הוא המלאך מיכאל שהוא פני אריה או זולתו מהכת שלו כנוד' שהוא מלך החסד והוא העומד לישראל ויקרא אדני הנה אנכי עומד תמיד יומם ולא בלילה כי דרכי היא יומם כמד"א יומם יצוה ה' חסדו והנה עתה שנצטויתי לעמוד על מצפה על משמרתי אנכי נצב כל הלילות שהוא זמן דין לראות ולשמוע גזרת הדין ואראה והנה זה בא רכב איש הוא רכב גבריאל הנקרא איש כד"א והאיש גבריאל מועף ביעף :

רען

עֹמֵד תָּמִיד יוֹמָם וְעַל־מִשְׁמַרְתִּי אָנֹכִי נִצָּב כָּל־הַלֵּילוֹת׃ וְהִנֵּה־זֶה בָא רֶכֶב אִישׁ צֶמֶד פָּרָשִׁים וַיַּעַן וַיֹּאמֶר נָפְלָה נָפְלָה בָּבֶל וְכָל־פְּסִילֵי אֱלֹהֶיהָ שִׁבַּר לָאָרֶץ׃ מְדֻשָׁתִי וּבֶן־גָּרְנִי אֲשֶׁר שָׁמַעְתִּי מֵאֵת יְהוָה צְבָאוֹת אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל הִגַּדְתִּי לָכֶם׃

מַשָּׂא דּוּמָה אֵלַי קֹרֵא מִשֵּׂעִיר שֹׁמֵר מַה־מִּלַּיְלָה שֹׁמֵר מַה־מִּלֵּיל׃ אָמַר שֹׁמֵר אָתָא בֹקֶר וְגַם־לָיְלָה אִם־תִּבְעָיוּן בְּעָיוּ שֻׁבוּ אֵתָיוּ׃

מַשָּׂא בַּעְרָב בַּיַּעַר בַּעְרַב תָּלִינוּ אֹרְחוֹת דְּדָנִים׃ לִקְרַאת צָמֵא הֵתָיוּ מָיִם יֹשְׁבֵי אֶרֶץ תֵּימָא בְּלַחְמוֹ קִדְּמוּ נֹדֵד׃
טו כִּי־מִפְּנֵי חֲרָבוֹת נָדָדוּ מִפְּנֵי ׀ חֶרֶב נְטוּשָׁה וּמִפְּנֵי קֶשֶׁת דְּרוּכָה וּמִפְּנֵי כֹּבֶד מִלְחָמָה׃ כִּי־כֹה אָמַר אֲדֹנָי אֵלָי בְּעוֹד שָׁנָה כִּשְׁנֵי שָׂכִיר וְכָלָה כָּל־כְּבוֹד קֵדָר׃ וּשְׁאָר מִסְפַּר־קֶשֶׁת גִּבּוֹרֵי בְנֵי־קֵדָר יִמְעָטוּ כִּי יְהוָה אֱלֹהֵי־יִשְׂרָאֵל דִּבֵּר׃

א מַשָּׂא גֵּיא חִזָּיוֹן מַה־לָּךְ אֵפוֹא כִּי־עָלִית כֻּלָּךְ לַגַּגּוֹת׃

תשאות

קָאִים תְּרִירָא בִּימָמָא וְעַל מַטַּרְתִּי אֲנָא מְעַתַּד כָּל לֵילְיָא׃ וְהָא דֵין אָתָא רְתַךְ אֱנָשׁ וְעִמֵּיהּ זוּג פָּרָשִׁין וְאָתֵיב וַאֲמַר נְפַלַת וְאַף עֲתִידָא לְמִיפַּל בָּבֶל וְכָל צוּרַת טַעֲוָתְהָא יְדַקְדְּקוּן לְאַרְעָא׃ מַלְכִין דְּאוּמָנִין לַאֲגָחָא קְרָבָא יֵיתוּן עֲלָהּ לְמִבְזְהָא כְּאִכָּרָא דְּאוּמָן לְמִידַשׁ יַת אִידְרָא אֲמַר נְבִיָּא דִּשְׁמָעִית יַת קָל מֵימְרָא דַּיְיָ צְבָאוֹת אֱלָהָא דְּיִשְׂרָאֵל חֲוֵיתִי לְכוֹן׃ מְטַל כָּס דִּילוּט לְאַשְׁקָאָה יַת דּוּמָה עֲלַאי אָכְלֵי מִן שְׁמַיָּא נְבִיָּא פְּרֵישׁ לְהוֹן יַת נְבוּאָתָא נְבִיָּא פְּרֵישׁ לְהוֹן מַה דַּעֲתִיד לְמֵיתֵי׃ אֲמַר נְבִיָּא אִית אֲגַר לְצַדִּיקַיָּא וְאִית פּוּרְעָנוּת לְרַשִׁיעַיָּא אִם תְּתִיבוּן אַתּוּן תּוּבוּ עַד דְּאַתּוּן יָכְלִין לְמֵיתַב׃ מְטַל כָּס דִּילוּט לְאַשְׁקָאָה יַת עַרְבָאֵי בְּחוּרְשָׁא בְּרַמְשָׁא יְבִיתוּן שְׁיָירַת בְּנֵי דְדָן׃ לְאַפֵּי צַחְיָא פּוּקוּ גִּירוּנִין לְמַיָּא דְּיָתְבֵי בְּאַרְעָא דָרוֹמָא מִימָא דְּאַתּוּן אָכְלִין זַמִּינוּ לְמַעַרְקַיָּא׃ אֲרֵי מִן קֳדָם קְטוֹל עֲרַקוּ מִן קֳדָם חַרְבָּא שְׁלִיפָא וּמִן קֳדָם קַשְׁתָּא מְתִיחָא וּמִן קֳדָם תְּקוֹף קְרָבָא׃ אֲרֵי כִדְנַן אֲמַר יְיָ לִי בְּסוֹף שְׁנַיָּא כִּשְׁנֵי אֲגִירָא וִיסוּף כָּל יְקָרְהוֹן דַּעֲרָבָאֵי׃ וּתְקוֹף עָבְדֵי קְרָב גִּיבָּרֵי בְּנֵי עַרְבָאֵי יִזְעֲרוּן אֲרֵי בְּמֵימְרָא דַּיְיָ אֱלָהָא דְּיִשְׂרָאֵל גְּזִיר כֵּן׃ מְטַל נְבוּאֲתָא עַל קַרְתָּא דְּיָתְבָא בְּחֵילְתָא דְּאִתְנַבִּיאוּ עֲלַהּ נְבִיַּיָא מַה לְכוֹן כְּדוּן אֲרֵי סְלֵיקְתּוּן כּוּלְכוֹן לְאִיגָּרַיָּא׃

מן

שכנו ה' חס' בנביאים וכתובי' וסי' נמסר בסדר ואתחנן: תימא ה' ד' מל' וא' חס' וסימ' חדד ותימא · וחברו דד"ה · ואת דדן ואת תימא · הביטו ארחות תמא · בתרא חס יו"ד · ישבי ארץ תימא חס יו"ד : כלך ג' וסימ' כי עלית כלך לגגות · אסוף אאסוף יעקב · כלך יפה רעיתי:

רדק

עומד תמיד · יומם ולילה על משמרתי אנכי נצב כל הלילות · כלומר ביום ובלילה אני עומד ומצפה מתי יהיה זה שיבא חיל מדי ופרס ויחריבו בבל לפי שהרעו לישראל · ובדרש כי אריה אמר על חבקוק הנביא · אמר ישעיהו כי חבקוק עתיד לומר זה אנכי עומד תמיד יומם ולילה שעג עוגה ועמד בתוכ' כמו שמפר' בתרגום תפלה לחבקוק · וקרא חבקוק אריה כי כן הוא בגימטרי' חשבון חבקיק כחשבון אריה · וי"ת הפסוק כן אמר ישעיה נביאה קל משריי' וגומר : והנה זה · בעוד שהיה המצפה מקשיב הנה בא החיל כמו שהיה רואה קרבו אל העיר : ויען · המצפ' ויאמר נפלה נפלה בבל · הכפל לחוק : שבר · פירוש המשבר · ויונתן תרגם נפלה נפלה נפלת אף עתיד' למיפל בבל · רוצה לומר שתי נפילות ראשונה ע"י מדי ופרס ושניה ע"י שמים · שנאמר והיתה בבל צבי ממלכות תפאר' גאון כשדים כמהפכת אלהי' את סדום ואת עמורה · וזהו היתה לעולם כי אות' בבל לא נתישבו עוד לעולם כמו שפירשנו למעל' במשא בבל : מדשתי · ובן גרני · יאמר הנביא בלשון האל בבל היא מדשתי שאדוש אותם בחיל מדי ופרס כמו שדשי' התבואה : וכן גרני' כפל ענו' במלות שונות כי הבר והתבן יקרא בן גרן לפי שיודש בגורן : אשר שמעתי · אמר הנביא זאת הנבוא' אשר שמעתי על בבל הגדתי לכם כמו ששמעתיה · ואמר אלהי ישראל לפי שבעבור ישראל יביא האל הפורענות לבבל : משא דומה · דומ' היא מבני ישמעאל · כמו שכתוב ומשמע ודומ' ומשא · אמר הנביא אלי קורא קול הנבואה כי משעיר יבא להם המחריב ארצם ובקרוב תבא אליה' הרע' וישומו שומרי' בחומות העיר · אומר שיקומו בני אדם מרוב פחדם ויסובבו בעיר וישאלו לשומרי' מה מלילה · וכפל הדבר כדרך השואלים : מה מליל · בא על דרך הסמיכות · וכמוהו בא אל חזקיהו בחיל כבד : אמר · ענה להם השומר אתא בקר כלו' הבקר יבא · אבל מה תועילו כי גם הלילה יבא אחריו שתצטרכו לשמור עוד בפחד האויב : אם תבעיון בעיו · אם תשאלו שאלו: שובו אתיו · לשאל · כלומר עוד הלילות תשאלו בזה כי אין לכם מן בטח האויב · וא"ח ז"ל פיר' כי עתידין בני שעיר להחריב דומה וקורא הנביא שומר וצופה · והנביא מדבר כאלו בני שעיר קוראי' אליו ושואלים לו מה מלילה כלומר מה מלילותם ויומם של דומה · כלומר אם הגיע זמן קצם עדין ונלך עליהם · והנביא משיב להם כבר נשלמו הימי' והלילות ובא בקר מפלתם סובו עתה עליה ותצליחו · ותרגם יונתן כן מטל כס דלוט וגומר · ובדברי רבותינו ז"ל בספרו של ר"מ מצאו כתוב משא דומא משא כותי : אלי קורא משעיר · אמר רבי יוחנן אלי קורא מפני שעיר : שומר מה מלילה : אמרו לישעיה רבינו ישעיה וכי מה יוצא לנו מתוך הלילה הזה אמר להם המתינו לי עד שאשאל כיון ששאל חזר אצלם אמרו לו שומר מה מליל · שומר העולמי' · אמר להם לא כשאתם סבורין אלא בקר לצדיקי' ולילה לרשעים בקר לישראל ולילה לרשעים · אמרו לו אימתי אימת דאתון בען הוא בעי אם תבעיון בעיו · אומרי' להם ומי מעכב אמר' להם תשובה שובו אתיו : משא בערב · נבואה זו נאמרה על ערב והם בני קדר · וכי"ת בערב במקום על · כמו כן ינתן בו · כי אם הבהמ' אשר אני רוכב בה כמו עליה : ביער בערב תלינו ארחות דדני' · אומר כנגד שיירות בני דדן שהיו עוברי' ושבים בערב · אמר עתה בחרבן ערב תלינו ביער כי לא תמצאו אהלי' ללון שם כי חרבו אהלי קדר · ויונתן תרגם בחורשא ברמשא תביתון · תרגם בערב כמו בערב : לקראת צמא התיו מים · התיו כמו אתיו · אומר דרך משל למים שיבאו לקראת הצמא כי בני קדר יהיו גולי' ונודדים במדבר ולא ימצאו מים לשתות ויושבי ארץ תימא כשימצאום גלוי' ונודדים צריך שיקדמום בלחמם : כי מפני חרבות · ואם תשאלום מפני מה הם נודדים מפני חרבות שפשטו בארצם מפני חרב נטושה שפשטה בארצם · וכן ויטשו בלחי כמו ויפשטו · ויש מפרשים כמו לטושה · ויונתן תרגם שליפא : כיכה אמר ה' · בעוד שנה · שנא' אלי נבואה זו : וכלה כל כבוד קדר · כשני שכיר שהם מצומצמים · ומדקדק בזמנו לצאת כמו שאומר כעבד ישאף צל וכשכיר יקוה פעלו · וכן זאת השנה תהיה מצומצמת : ושאר מספר קשת · ומה שישארו מהם רובי קשת שיברחו יהיו מתי מספר : ימעטו · יהיו הולכי' ומתמעטי' : כי ה' אלהי ישראל דבר · לפי שהרעו לישראל כשהגלם מלך אשור · אולי יבאו בני קדר עם מלך אשור והרעו לישראל בעת שהיו מוליכי' אותם בשביה · או שעברו ישראל דרך ארצם בגלותם והרעו להם : משא גיא חזיון · נבואה זו נאמרה על ירושלם · וקראה גיא חזיון לפי שהוא מקום הנבואה · ומה שקראה גיא והיא הר לכנותה לרעה לפי שהפלוה יושביה לרעתם והשיבוה מהר אל בקעה ואינה ראויה שתקרא עתה הר אלא גיא : מה לך איפה כי עלית כלך לגגות · דרך בני העיר לעלות לגגות ולמגדלי' בעת שיבאו להם האויבי' ויכנסו בעיר בחזקה יעלו לגגיותהם להשגב בהם · או להלחם מהם אל נפשות' אם יוכלו · אמר הנביא כנגד ירושל' מה לך והלא היית אתמול משואות מלאה עיר הומיה מה לך עתה שנאספת אל הבתי' ועלית אל הגגות מפני מה היה זה מפני עונך :

תשואות

רשי

והנה זה בא · כשיתפלל על כך יראה במין רכב אדם וגומר : נפלה נפלה בבל · תירגם יונתן נפלה ואף עתיד' למיפל שתי נפילו' שנה אחר שנה תחלה על ידי מדי ופרס ושנה השנייה ע"י שמים והיתה בבל צבי ממלכו' כמהפכת סדום וכן מצינו בסדר עולם ובא בשנה השמועה זו של דריוש ואחריו בשנה השמועה והיתה בבל צבי ממלכות כמהפכת וגו' : מדושתי ובן גרני · תבואה קדש שלי עריתת חטיי אשר כפטויאי מפי רוח הקדש לאקן אתכם בדרך הישרה כאדם הדש וזורה תבואתו בגרן : אשר שמעתי · מאתו הגדתי לכם : דומה · היא אדום וכן הוא אומר מי כצור כדומה בתוך הים : אלי קורא משעיר · אמר הקב"ה אלי קורא הנביא או המלאך מעול מלכות שעיר : שומר מה מלילה · שומר ישראל מה תהא מן הלילה והחשכה הזאת : אמר שומר · הקב"ה : אתא בקר · יש לפני להזריח לעשות בקר לכם : וגם לילה · מתוקן לעשו לעת קץ : אם תבעיון בעיו · אם תבקשו בקשתכם למהר הקץ : שובו אתיו · בתשובה : משא בערב · על ערביים : ביער בערב תלינו · ראיתי מה עשיתם בהגלות אשור את עמי והיו מבקשים לשבאים שלהם להוליכם דרך עליכם לפי שאתם בני דודיהם אולי תרחמו עליהם ואתם הייתם יוצאי' ולנים ביער דרך העברת שיירות : ארחות דדנים · בני דודכן : לקראת צמא · דרך להביא מים ואתם יושבי ארץ תימא לא עשיתם כן אלא בלחמו קדמו נודד הביאו להם מיני מאכלים מלוחים ונודות נפוחים מליאי' רוח והיה אוכל ומבקש לשתות ונותן פי הנוד לתוך פיו והרוח נכנס בתיעיו והוא מת · ד"א לקראת צמא התיו מים לא כן עשיתי לאביכם כשהיה צמא גליתי לו באר מים : כי מפני חרבות נדדו · עמי : חרב נטושה · פשוטה על פני הארץ כמו והנם נטושים על פני כל הארץ ויגטשו בעמק רפאים · ד"א נטושה כמו לטושה כל אותיות אשר מוצאיהם קרובים להיות ממקום אחד מתחלפות זו בזו כ"ן בלמ"ד כענין שנאמר בעזרא לעשות לו נשכה כמו לשכה : כשני שכיר · אדקדק בה לזמנם המועד כשכיר השכיר שמדקדק במועד תשלום שכתו : ושאר · שארית : קשת גיבורי בני קדר · בעלי רובי קשת שהם כאביהם שנאמר בו ויהי רובה קשת : גיא חזיון · היא ירושלם גיא שנתנבאו עליה רוב נבואות : כי עלית כולך לגגות · כשבא עליהם חיל עולים על גגותיהם לראות את החיל ולהלחם ורבותינו פיר' על כהני' שעלו על גגו של היכל ומפתחות העזרה בידם כדאיתא במס' תענית · ומדרש אגדה אומר שהיו גסי הרוח באיכה רבתי :

תשואות

אבן עזרא

והנה זה בא · והנה רכב איש עם צמד פרשים : ויען · כל אחד : ויאמר נפלה נפלה · פעמים שלא נשארה לה פליטה : שבר · המשבר לארץ כמו אשר ילדה הנתה ללוי : מדושתי · והנה בבל מדושה והיו"ד סימן השם או הנביא או דבר רכב איש כי גם אני דשתיה והיתה כבן גורן ויתכן היות בן הגורן הבר שישאר וזה רמז לישרא' : משא דומה · כמו ומשמע ודומה ומשא : אלי קורא משעיר · ידבר על לשון דומה כאילו הוא בא מרגל משעיר לחקור ארץ דומה והוא שואל לשומרים אמור לי אתה שומ' מה מליל מה מלילה והטעם כאילו השואל הוא מאנשי דומה ויש לו צורך לקום בלילה ללכת לדרך או להתעסק בשדה כמנהג רוב המקומות וטעם פעמים שישאל לרבים והנכון בעיני שזאת המלה לראות אם השומרים ישנים : מה מליל · ראוי להיות סמוך וכמוהו ביין חלבון כיין הטוב שיחסר שם מקו' ויאמר הגאון שומר מה עב' מהליל' שומר מה נשאר ולפי דעתי שהו' כמו בליל שודד ער מואב והטעם בליל כך מהשבוע : אמר שומר · כמה בקר ולילה עברו ואתם בן שעיר שאתם מהם לא באתם למלחמה עלינו : אם תבעיון · מתרגום ארמית ובא למ"ד הפועל שלם כי הי"וד תמורת ה"א גם בעיו כמו ויאמר שלחו אם תבקשו לבא בקשו : שובו · לשולחים אתכם ובאו כולכ' ובאה מלת אתיו זרה ויתכן שנקמץ האל"ף בעבור שהוא מהגרון ויתכן להיות השומר השליט על הארץ כי כמה שליטים לא יוכלו לסבול רעות וימסרו מקו' שלטונם : משא בערב · כמו מלכי הערב ממשפחות קדר וכן ביער בערב : דדנים · כמו שבא ודדן והטעם שארצם תמה ויבשה והיא נחסרת מים והנה הנביא יוכיחם שיעשו חסד עם הארחות להשקותם מים כאשר הוכיח מואב : לקראת צמא · ה"א התיו תחת אל"ף : תימא · כמו חדד ותימא : בלחמו · שב אל צמא והטעם עשו חסד עמו כי מנהגו היה להאכיל כל נודד אליו וטעם קדמו הוא ואנשיו או חבריו : כי · אלה הנודדים והם שברחו מפני מלך אשור : נטושה · יש אומרים כי הנ"ון תחת הלמ"ד ואיננו נכון רק הוא כמו והנם נטושים : כי · בעבור זה העון שלא עשו חסד כטעם על דבר אשר לא קדמו אתכם : בעוד שנה · וכלה כל כבוד קדר · וזאת השנה חשובה היא שהיא ארוכה כשני שכיר : ושאר · טעם ושאר לאות כי הרוב יאבד : משא גיא חזיון · ירושלם שהיא מקום הנבואה · יש אומרים כי טעם עלית לגגות לקטר למלאכת השמי' ולפי דעתי שהטעם עלות לראות המחנות הבאות על ירושלם כי כן מנהג המדינות :

תשואות

מנחה גדולה

ויען האיש גבריאל המכנר שמכה הדין נפלה נפלה בבל וגו' : משא דומה אחר שדבר ממפלת בבל שנגלה לו עת קץ מפלתו אח"כ דבר מגלות אדום שהיא משא דומה מבואה דומיה כי לא נתן לה קיצו כי לבא לפומא לא גלי וע"כ הוא קץ הדמיה או אפשר משא דומה ע"ד מה שאז"ל מיום שחרב בית המקדש ננעלו שערי תפלה שנ' גם כי אזעק וגו' · ולזה אמר הנביא כנגד כל ישראל משא דומה על גלות אדום שה' יושב ודומם מלשמוע תפלת ישראל להגאלם כמו שמצינו בכל הגאולת במצרי' וישמע אלקי' את נאקתם בבבל תפלת דניאל עמדה להם במבואר שם בגלות מדי תפלת מרדכי ואסתר וכן בימות השופטים ושארי גליות לא כן עתה השבעתי אתכם בנות ירושלים אם תעירו בתפלה את הקץ כחז"ל וע"כ אמר משא דומה שה' יושב ודומם מלשמוע תפלת ישראל עד עת קץ הזמן המוגבל בעתה · או ע"י תשובה ומעשים טובים נוסף על התפלה אז אחישנה · והנה מצינו בדניאל כשראה בחלום ארבע מלכיות אלם משלשה גליות בלילה אחת ומלכות רביעי' חלם בלילה בפני עצמו להורות ששקול גלות רביעי כנגד כל הגליות · ולזה אמר הנביא שומר מה מלילה על השלשה גליות שהיו עדין לבוא על ישראל בימי ישעי' ואח"כ ככה לגלות רביעי בפני עצמה כאילו הוא לילה אחרת בענין מראה דניאל ואמר שומר מה מליל · וכיון באלת שומר על השכינה אשר היא עם ישראל בגלות לשמרם מיד האומו' שלא יכלו את ישראל מלילה וזה שאמר שומר מה מלילה כי גם אתה בגלות ע"ד ושב ה' אלהי' את שבותך כאמרם ז"ל שאף השכינה בגלות עמהם לעתיד ואח"כ לך השומר נ"כ הדבר מוגע נאה ויאה לך לגאול אותנו · ואפשר שבגלות כולם אמר לילה לשון נקיבה לפי שאלו שבגלותו היתה אחריה שעבוד כמש"ז ו"ש שומר מה מלילה מה יהיה מגלות שלש מלכיות אשר ישראל בהיה בהדרגת לילה לשון נקבה כי שעש"י שבגלותיהם אחריה שעבוד ואח"כ אמר שומר מה מליל מה יהיה מגלות האחרו' אשר בזה"ס בהכינה לל' לשון זכר לפי שבגלו שלא יהי' אחריה שעבוד ולזה אמר שומר אתא בוקר כבר זכיתם שהייתם בגלות ונגלתו אתכם אח"כ וגם לילה

לי קודשא בריך הוא אי נביאה מהימנא · אבל נבואה דא ודאי קיימא בלחישו מגו רזא דמהימנותא עילאה ומגו רזא סתימאה נביא מהימנא אמר דליה הוה קרי קלא דרזא דמהימנותא ואמר אלי קורא משעיר כד"א וזרח משעיר למו כתיב וזרח לשעיר בגין דרזא דמהימנותא הכי איהו דרגין מגו דרגין אלין פנימאין מאילין קליפא גו קליפא ומוחא גו מוחא והא אוקימנא דכתיב והנה רוח סערה באה מן הצפון וגו' ולבתר ומתוכה כעין החשמל ולבתר ומתוכה דמות ארבע חיות הא דרגין גו דרגין אוף הכא כד אתגליא קודשא בריך הוא לא אתגליא אלא דרגין אלין מסיכי בא דרגא דהוה עמידא ולבתר אצטריך לאתגליא ואמר וזרח משעיר הא דרגא דאיהו דאיתגליא יתיר קליפא דשריא על גבי מוחא ולבתר הופיע מהר פארן הא דרגא אחרא ולבתר ואתא מרבבות קדש דא שבתא דכלא דאיתגליא מכל אלין דרגין אתר דאיהו עיקרא דכלא דשרי לאתגליא מניה מאן אתר איהו מרבבות קדש איהו איכון דרגין עילאין לעיל' לעילא אוף הכא אלי קורא משעיר מההוא דרגא דאמרן דאדבק לעילא שומר מה מלילה שומר מה מליל שומר דא מט"טרון שומר ישראל דכתיב ושומר אדניו יכובד ודא דשלטא בליליא לילה לליל מה בין האי להאי אלא כלא חד אבל אחולקא דא שלטא סטר' אחרא ובאחולקא דא לא שלטא כלל ליל אצטריך לנטורא דכתיב ליל שמורי' וע"ב חסד ה' ודא איהו כדעאל ליליא עד דאתפלג מפלגו ליליא ולהלא שלטא לילה בה"א דכתי' ויהי בחצי הלילה הוא הלילה הזה ולילה כיום יאיר ובגין כך שומר מה מלילה שומר מה מליל אמר שומר אשכחנא בספרא דאדם מה כין ויאמר ואמר ויאמר לעילא ואמר לתתא ואל משה אמר מאן אמר שום' דא מט"טרון אתא בקר דא צלותא דשחרית דאיהו שולטנו דיממא ההוא דשליט על לליא ואי תימא דהוא בלחודוי ואתפרש דכר מנוקבא הא כתיב וגם ליל' תרויהו כחד ולא מתפרשין דא מן דא לעלמין וקלא דא קרין במילין אלין הא בקר וגם לילה תרויהו כחדא ולא מתפרשין דא מן דא לעלמין וקלא דא קרי הא זמינין תרויהו לגביכו מכאן ולהלאה אם תבעיון בעיו אם תבעון בעותכון בכלו קמי מלכא קדישא בעו צלו ובעו בעותכון ותובו לגבי מאריכון שובו אתיו ע"כ · ובסדר בא עלה ל"א הרחיבו שם בזה דליל ולילה בשבי"נה ולילה יחוד דכר ונוקבא וליל נוקבא בלא דכורא וז"ש הוא הלילה הזה סוד המל"כות הזה סוד התפא"רת הזה זה אלי ואנוהו וזהו אתא בקר החס"ד לאברהם וגם לילה המל"כות יחוד התפא"רת · ואתני הר"מה י"נו פי' שקרא דומה לגלות זה במשחז"ל בפ' ואני אתנהלה לאטי שהכוונה כיאת כמו מי השילוח ההולכים לאט בקול דממה דקה וע"כ קראו דומה · גם במשחז"ל בפני מרוכות כאבל זה שיושב בדד וידום ככה אנו בגלות ולזה נקר' דומה וז"ש אלי קורא משעיר שאקיים מ"ש יעקב עד אשר אבוא אל אדוני שעירה שיתקיים לעתיד ועלו מושיעים גו' ולז"א אמר שומר אם תבעיון בעיו שובו בתשובה ותכף אתיו גו' כי היום אם בקולו תשמעו בע"ה:

משא בערב וגו' · במדרש איכה רבתי באל"פא בי"תא קדמאה בקשו לברוח למזרח ולא הניחום הב"ה על שלשה פשעי צר על הסגיר' גלות שלימה לאדום ולא זכרו ברית אחים בקשו לברוח ולא הניחום דכתיב משא בערב וגו' עד כאן דרשו בערב לשון מערב · באיכה רבתי בפסוק בלע ה' ולא חמל מתוך המדרש עולה פי' הכתוב כך ששם אמר שמנים אלף כהני' בקעו במחנה נבוכד נצר וביריהם שמונים אלף מגינים זהב וברחו לערב והאכילום מלוחים ואח"כ נפחו נודות ריקנים בפיהם בחשבם שהיו מלאים מים והרוח נכנס בקרבם והם מפרפרים ומתים וזהו משא בערב על הערביים הבאים מישמעאל מהו ביער בערב ר"ל המלומד לשכון ביער הלבנון שבא"י ילך ללון בערב ז"ש בערב תלינו והכתוב מתמיה עליהם ואו' אורחות דדנים האם אלו הם אורחות דודים שהלא ישמעאל דוד לישראל הם לא כך עשה הקב"ה עם אביכם אלא לקראת צמא התיו מים שהרי פקח עיניה ותרא באר המים והשקתה לישמעאל ואתם לא קיימתם לקראת צמא התיו מים אבל קדמתם לו במאכל מלוחים שהם היו צמאים למים ואמרו בשתה קדמי ואמרתם להם אכלו קדמי ולבתר כן אתון שתיין וז"ש יושבי ארץ תימא בלחמו על הצמא ונודד הנזכר קדמו לנודד ואחריו המים והיה ראוי להשקותם תחילה והם בלחמו קדמו נודד ועל כיוצא בזה אמ' שע"ה אכל ושתה יאמר לך ולבו בל עמך שהיה לו לו' לך שתה ואכל כיון שאתה צמא למים אלא לבו בל עמך כוונתו לרע להאכיל אותך מלוחים ואחר כך לא ישקך כלל אלא הרוח הנודות נפוחים כדי שתבקע כריסך ומה שהיו באים אצלכם הוא כי מפני חרבות נדדו מפני חרב נוקמת נקם השמיטה שכתוב בה והשביעית תשמטנה ונטשתה ז"ש מפני חרב נטושה ומפני קשת הנוקמת כבוד השבת שהיו דורכים גתות ביום השבת ז"ש דרוכה ומפני שהיתה מלחמתה של תורה כבדה בעיניהם ולכך לא היו רוצים להתעסק בה ז"ש מפני כובד מלחמה שלא היו נושאין ונותנין במלחמתה של תורה דכתיב בה על כן יאמר בספר מלחמות ה' ע"כ · ובילקוט יש טעות וכן במדרש איכה · ורש"י ז"ל משא בערב על ערביים ביער בערב תלינו ראיתי מה עשית' בהגלות אשור לעמי והיו מבקשי' לשבאים שלהם להוליכם דרך עליכם לפי שאתם בני דודיהם אולי תרחמו עליהם ואתם יוצאים ולנים ביער דרך העברת שיירות אורחים דדנים בני דודיכם · לקראת צמא דרך להביא מים ואתם יושבי תימא לא עשיתם כן שלא בלחמו קדמו נודד הביאו להם מיני מאכלים מלוחים ונודות נפוחים והיה אוכל ומבקש לשתות ונותן פי הנוד לתוך פיו והרוח נכנס במיעיו והוא מת: דבר אחר לקראת צמא התיו מים לא כן עשיתי לאביכם כשהיה צמא גליתי לו באר מים כי מפני חרבות נדדו עמי חרב נטושה על פני הארץ כמו והנם נטושים על פני כל הארץ וינטשו בעמק רפאים: דבר אחר נטושה כמו לטושה כל אותיות אשר מוצאיהם קרובים להיות ממוצא אחת מתחלפות זו בזו כ"ון בלמ"ד כמו שבא' בעזרא לעשות לו נשכה כמו לשכה ע"כ וכל זה למד מיסוד המדרש הנז' לעיל · והרא"בע ז"ל בערב מלכי הערב ממשפחות קדר וכן ביער בערב · דדנים כמו שבא ודדן והטעם שארצם חמה ויבשה והיא נחסרת מים והנה הנביא יוכיחם שיעשו חסד עם האורחות להשקותם מים כאשר הוכיח מואב · לקראת צמא התיו תחת ה"א התיו מים ה"א תימה כמו חדד ותימא בלחמו שב אל צמא והטעם עשו חסד עמו כי מנהגו היה להאכיל כל נודד אליו וטעם קדמו הוא והכניסו או שבירו כי אלה הנודדים והם שברחו מפני מלך אשור · נטושה יש אומרים כי הנ"ון תחת למ"ד ואינו נכון רק הוא כמו והנם נטושים ע"כ · וכן הרד"ק ז"ל שנבואה זו כאמר' על הערביים ובי"ת בערב במקום על כמו כן יגתן בו כי אם הבהמה אשר אני רוכב בה כמו עליה ביער בערב תלינו ארחות דדנים או' כנגד שיירות בני דדן שהיו עוברים ושבים בערב אמ' עתה בחרבן ערב תלינו ביער כי לא תמצאו אהלים ללון שם כי חרבו אהלי קדר ויונתן תרגם בחורשא ברמשא תביתון תרגם בערב כמו בערב · לקראת צמא התיו או' דרך משל למי שיבואו לקראת הצמא כי בני קדר יהיו נודדי' וגולים במדבר ולא ימצאו מים לשתות ויושבי תימ' כשימצאו' אלים ונודדים צריך שיקדמום בלחמם ואם תשאלו מפני מה הם נודדים מפני חרבות נדדו מפני חרבות שפשטו בארצם וכן וינטשו על הלחי כמו ויפשטו ויש מפרשים כמו לטושה (כרש"י) ותרגם יונתן שליפא ע"כ: ומהרי"א ז"ל הביא כל הנז' לעיל מהגמרא ומהמדרש ושהם מתחלפי' שבגמר' או' שהיו שמנים אלף פרחי כהונ' בזמן נבוכד נצר שבקעו חיילותיו · והמדרש מזכיר שהיו מהגולי' מעשרת השבטים בזמן סנחריב שחילו פני שוביהם · יוליכום דרך הערביים שירחמו עליהם ולכל הפירושים לחז"ל כיאה שנזכרה פורענותם של ערביים בתוך כתבי הנביאים לפי שהרעו לישראל ולדברי המפרשים מה לנו בזכרון המשא הזה של בערב והוא ז"ל פי' כי הכתוב מספר בשבח בערב שהיו שלמים במדות לקדם בלחם ומים והתכלית להוכיח ישראל שלא נשלמו בשלימות כהם וז"ש משא בערב שהיו זריזים והולכי דרכים אם לסחורה או לזולתו להרויח פועלתם וזהו אומרו ביער בערב תלינו כי אומת ערב אשר לפעמים יקרא אותה בערב הנה בערב ביער תלינו בהיותם הולכים לסחורה או בדרך מלחמה לדלג על אויביהם בלילה כיוצא מהנז' באנשי דומה · וזכר עוד מנדיבותם ולדקותם לקדם לקראת צמא התיו מים ואין התיו ציווי אלא הפועל שהיו עושים ולכן נכתב בה"א ולא בא"לף וכן אמר שליושבי תימא או בערב הנז' בלחמו קדמו נודד שלכל איש נודד העובר בארצם היו מקדמים בלחם ומים והיה זה כי מפני חרבות נדדו אלה אנשי בערב וניסו בלער הנודד לכך הם חסים על כל נודד לקדם לו לחם ומים כי גם הם מפני חרבו' נדדו מפני חרב נטושה וקשת דרוכה גם כשלא היו האויבים נלחמים עמהם אלא עם הזולת הייתה נמשכת להם צער ודוחק מהמזונות וכיוצא וזה קרא כובד מלחמה מפני כובד הנמשך מהמלחמה מפניו היו ג"כ נודדים והרגישו לצער הנודד ולכן קנו בקנין לרחם על הנודד בלחם ומים · ואמנם אומרו כי כה אמר ה' וגו' וכלה כל כבוד קדר נוכל לו' שבני קדר אינם ערב כי עם היותם כולם מבני ישמעאל בתחילת התולדות עתה היו מלכיות חלוקות ואולי לוחמים זה עם זה ולכן ייעד הנביא שבעוד שנה תכלה כל כבוד קדר אויבי בערב ע"כ: וכ"ז רחוק מהפשט דמה לו לנביא להזכיר מעלת ערב להוכיח את ישראל והעיקר חסר מהספר כ"ש שישראל אין צורך להוכיחם בנדיבות אלא בזולתו מהעוונות ואם כן מה ילמדו מהערביים ומ"ש שליושבי תימא קדם ערב בלחמו לא יתכן שיביא ראיה ממה שקדמו לחם אל יושבי תימא שאין ראיה מפרעי' אחד וא"כ הי"לל שתם בלחמו קדם נודד ולא יזכיר יושבי תימא כלל · ואם הקדימה ליושבי תימה היא יקשה יותר תיבת נודד · ואם כוונת נודד לו' שזה דרכם לכל נודד הדרא קושיא לדוכתא שיאמר בלחמו קדמו נודד ולא יזכיר יושבי תימא: ולע"ד משא בערב שהערביים קרא בערב והבי"ת מהשם דרך לעג ואמר

כי מפני שהרעו לישראל כנז"ל יפקוד השי"ת עליהם שיהיו נודדים מבלי אוהלים כמנהגם אלא ביער אתם בערב תלינו ביער ולא באהלים כמנהגכם הטוב באופן שיקרא לכם כאורחות דדנים וכמנהג שלהם שלנים ביער מדי עברם במדברות ובדרכי' ז"ש ביער בערב תלינו כאורחו' דדנים · ואילו דבר על האורחו' של דדנים שלינו ביער של בערב היה ראוי ליקקד הבי"ת של ביער בפ"תח ביער להיותו סמוך אמנם עתה שהוא נקוד בפ"תח ביער הוא מוכרת וחוזר אל בערב שלינו ביער ולא באהלים ויוכורעבים גם צמאים נודדים ללחם איה וצוה שיקדמו להם במים ולחם ואמ' לקרא' צמא התיו אתם יושבי תימא מידי עבור הערביים נודדים אצליכם קדמו יושבי תימא לקראתם במים בהיות בהם צמא כי מנהגו של בערב היה שבלחמו קדמו נודד ואין הקב"ה מקפח שכר שום בריה ואפי' בשעת כשלונם ופורענותם של בערב צוה שימצא להם מים ולחם מדה כנגד מדה וז"ש קדמו נודד · ואפשר שלבערב מצוה קדמו נודד והוא ציווי ליושבי תימא כמו שצוה התיו מים כן ציוה קדמו נודד ואמר בלחמו קדמו נודד כלו' בלחמו של זה הנודד בלחם שלו הוא הלחם שהיה מאכיל בו לעוברים ושבים בו בלחמו קדמו אליו בהיותו נודד תנו לו משלו ממה שנתחסר בו תנו לו מפרי ידיו בזה הפרטי עם היותו מריע לישראל שעל כן נתחייב גלות והיותו נודד:

כי מפני חרבות נדדו וגו' פרקי ר' אליעזר כי מפני חרבות נדדו היה ר' ישמעאל אומר שלשה מלחמות של מהומה עתידין בני ישמעאל לעשות באחרית הימים א' בים מפני חרב נטוש' וא' ביבשה מפני קשת דרוכה ואחת בכרך גדול שהוא כבד משכיהם שנא' מפני כובד מלחמ' ומשם בן דוד יצמח ויראנו באבדן אלו ואלו ומשם יבא לא"י שנא' מי זה בא מאדום מדוע אדו' ללבושיך וגו' כי יום נקם בלבי וגו' ע"כ: למדנו שהנבואה זו מדברת על ישמעאל כנז"ל · ולמדנו טעם ג' חלוקות שבפסוק כנגד ג' מלחמות · וכתב הנביא זה דשייך לישראל שמשם יצמח בן דוד ויבא לא"י ובזה מובן בפסוק אומרו מפני חרבות בלשון רבים ואח"כ או' מפני חרב נטושה בלשון יחיד והיא חרב אחת ומתוך מה שפי' כובד מלחמה על מלחמה שלישית מובן החרב השנית שהי' מלחמה השלישית הכבדה משתיהן: ומדוקדק גם כן לשון כובד מלחמה שהי"לל מלחמה כבדה אבל אמר כובד מלחמה לו' שהיא כבדה משתיהן ואמר כובד מלחמה ולא אמר המלחמה שלא יובן שעל המלחמה הנזכרת מדבר לכך אמר כובד מלחמה להודיע שהיא בפני עצמה מלחמה ג' וכבדה משתיהן · ולפי זה מובן אומרו בסוף כי ה' אלהי ישראל דבר רמז לשיעלה משם לא"י ולשיראם אבדן אלו ואלו ודם עבדיו יקום כמ"ש כי יום נקם בלבי וזהו כי ה' אלהי ישראל דבר ולפי הפשט יאמר כי בערב הנודדים חושבים שחרב האויב גורמת להם הנודד וטועים הוא בזה כי חרב האויב כגרזן הוא ביד החוצב הוא יתברך וית' המניפו והמעוררו והפוקד בחרבו הקשה והוא שנדדם וז"ש מפני חרב נטושה בלשון יחיד על חרב סנחריב שנטשו הב"ה ועזב לאותו החרב להרגם ולנדדם כמלאו הדין וחרב ה' מלטרפות אל חרב סנחריב:

כי אמר אדני אלי וגומר רש"י ז"ל מדקדק בה למנים המועד כשכיר הנשכר לשנים שמדקדק במועד תשלום שנתו ושאר שארי' קשת גבור בני קדר בעלי רובי קשת שהם כאביה' שנאמ' בו ויהיה רובה קשת ע"כ והרא"בע ז"ל בעוד שנה וכלה כל כבוד קדר וזאת השנה השובה היא שהיא ארוכה כשני שכיר · ושאר טעם ושאר לאות כי הרוב יאבד ע"כ והרד"ק ז"ל בעוד שנה משנאמרה לי נבואה זו וכלה כל כבוד קדר כשני שכיר שהם מצומצמין ומדקדק בזמנו לצאת כמ"ש כעבד ישאף צל וכשכיר יקוה פעלו כן זאת השנה תהיה מצומצמת · ושאר ומה שישארו רובי קשת גבורתו ויהיו מתי מספר ימעטו יהיו הולכי' ומתמעטים כי ה' אלהי ישראל דבר לפי שהרעו לישרא' כשהגלם מלך אשור אולי באו בני קדר עמו והרעו לישראל או שעברו ישראל דרך ארצ' בגלותם והרעו להם ע"כ: ומהרי"א ז"ל שהפורענות זו של בני קדר היא ולא של בערב כי בערב חסידים לפי דעתו ובם מוכיח את ישראל ואע"פי שקדר מישמעאל קאתי עכ"ז כיון שנחלקו למשפחות נפל' המריבה ביניהם בין קדר ובערב וייעד הנביא שבעוד שנה יכלה כבוד קדר ואמר כי ה' אלהי ישרא' דבר שיעבור עליהם כוס תרעלה כמו שעבר על ישראל כן ג"כ עליהם ע"כ ורחוק הוא מהענין ומפשט הכתוב המורה עונשן של בערב: ולע"דן מדוקדק לשון כי ה' אלהי ישרא' דבר שר"ל שלהיותו אלהי ישרא' ומהפך בזכותן ונפרע להם מצריהם כן יפרע מבערב והם קדר על מה שהרעו לישרא' בהיותם גולים שלא השקום מים כנ"ל מדח"זל ושהאכילום מלוחים · ואמר בעוד שנה כשני שכיר לומר שאפילו בשנה זו לא יהיה בערב הוא קדר שקט ושאנן אבל יהיה בעוד שנה זו כשני שכיר שהוא משועבד למלאכה ושירות כן יהיה קדר בעוד שנה זו בצער וכובד מלחמה וסוף השנה וכלה כל כבוד קדר כליון חרוץ · ואם ישארו בסוף מספר קשת גבורי בני קדר ימעטו כי ה' אלהי ישראל דבר שהוא הנאמן להפרע מהמצרין לישראל:

משא גיא חזיון וגו' מסכת תעניות שנו רבותינו כשנחרב הבית הראשון מה עשו פרחי כהונה שבאותו הדור נתקבצו כתות כתות ומפתחות עזרות המקדש בידם ועלו לגגו של היכל ואמרו לפני הב"ה רש"בע הואיל ולא זכינו להיות גזברים לפניך הרי מפתחות שלך מסורות לך וזרקום כלפי מעלה מיד יצאת כמין פסת יד וקבלת' מהם ואף הם קפצו ונפלו לתוך האור ועליהם מקונן ישעיה משא גיא חזיון מה לך איפה כי עלית כולך לגגות · ואף הב"ה מקרקר עליהם כתרגגולים שנאמר מקרקר קיר ושוע אל ההר ע"כ · ומתוך דבריהם מובן אומרו חלליך לא חללי חרב ולא מתי מלחמה שאמר על פרחי הכהונה שהפילו עצמן לאש ולא נהרגו בחרב ובמלחמה וזהו כל קציניך על כל פרחי כהונה נדדו יחד ומפחד הקשת אוסרו ומסרו עצמן להם לישרף שלא ליפול ביד האויבים ובזה אמר בסוף הנבואה ואומר כי יום מהומה ומבוכה לאדני ה' צבאות ר"ל כב יכול לו בעצמו שהוא מיגר על זאת בגיא חזיון ומקרקר קיר' גו' כתרנגולים כאמור: ואולי כוונו במ"ש מה לך אפוא לשון אפיה ושריפ' אם שנשרפו בו הפרחי כהונ' כי עלית כולך לגגות כל הפרחי כהונה יחדיו וזה כוונו חז"ל באומרם פרחי כהונה שבאותו הדור כלומר כל הכמצאים באותו הדור ויהיה אפוא זה מענין מי אפוא הוא הצד ציד שדרשו חז"ל שנכנס גהינם ונעק יצחק ואמר מי אפוא הצד מי עתיד ליאפות כאן ענתה רוח הקדש הוא עשו הצד ציד · עוד מתוך דחז"ל במדרש איכה גיא חזיון שהשליכה דברי כל החוזים לארץ ע"כ דרשו גיא חזיון כאלו הפוך כמו חזיון גיא שהשליכה החזיון לגו' ולארץ לשון בזוי: ורש"י ז"ל הביא המדרש הנ"זל על כי עלית כולך לגגות · והביא עוד אלו גסי הרוח שמוכי' מה לך אפוא שנתגאו' ועלית כגג הזה שהוא גבוה ולפי פשוטו גיא חזיון היא ירושלם גיא שנתנבאו עליה רוב הנבואות כי עלית כולך לגגו' כשבאו עליהם חיל היו עולים על גגותיה' לראות את החיל ולהלחם ע"כ: והרא"בע גיא חזיון ירושלם שהוא מקום הנבואה (לח"זל במדרש איכה שכל מי שלא נתפרש שמו ושם עירו מירושלם היה) יש אומרים כי טעם עלית כלך לגגות לקטר למלאכת השמים ולפי דעתי לעלות לראות המונות הצרו' על ירושלם (כדרש"י ז"ל) כי כן מנהג המדינות עד כאן: וכן הר"דק ז"ל והוסיף קרא לירושלם גיא חזיון והיא הר לכנותה לרעה ולומר שהשפילוה אויביה בחטאתם ומהר גבוה נעשית גיא ובקעה · מה לך אפוא מורה על הזמן מה לך עתה שנאספת ש הבתים ואל הגגות ואתמול הייתה תשואות מלאה עד כאן ומהרי"א ז"ל גיא חזיון ירושלם שכל החוזים עומדים משם כדח"זל · ומה לך אפוא מורה על המקום בכל מקום לא הזמן כדהר"דק: והכוונה לפי שהזכיר למעלה גבורת האומות משא מדבר וגומר ומשא דומה וגו' וכן משא בערב גבור' הערביי' ותריצותם ולדקתם לז"א עתה מה לך כלומר מה לך מהגבורה · איפה איך נזכיר אותך במקום הזה בתוך האומות הנז' ואת מתנהגת בחולשה גדולה שמה לך אפוא ובמקום הזה מהגבורים מאחר שעלית כולך לגגות בגגות כנשים האלה עד כאן: וכבר זכרתי שכל הנבואות הנזכרות לעיל הם על שהרעו לישראל ולא יתכן שהנביא יוכיחם על החולשה ומורך לבב כי מה' יצא הדבר לסיבת חטאם ואין לאל ידם להריס יד כי נורם מכרם וה' הסגירם: ולע"דן שאמר הנביא שראה את ישרא' בחזון נבואה שהיו עומדים בשפלות וגיא ז"ש גיא חזיון ר"ל בחזיון ראיתי אתכם בעמק הבכא וגיא ושאלתי אתכם מה לך איפה בגיא ואני השיבתי תשובה נכחת שהסיבה הוא יען כי עלית כולך לגגו' בהיותך בשלום לקטר למלאכת השמים ולעשות לה כוונים זה גרם ליך היותך איפה בגיא השפלות:

תשואות מלאה וגו' במדרש איכה תשואות אמר רבי אלעזר ברבי יעקב הלשון הזה משמש שלש לשונות צרות מתרגשות אפלה צרות שנ' תשואות כוגם מתרגשות שנ' תשואות מלאה · אפלה שנאמר אמש שואה ומשואה עיר הומיה קרתא מערבבתא · קריה עליזה קרתא חדיתא · חלליך לא חללי חרב ומה בן מזי רעב ולאומי רשף כל קציניך נדדו יחד מקשת אוסרו שהיו מתירים יתרי קשתותיהם ואוסרים אותם בהם · מרחוק ברחו מרחיקים עצמם מדברי תורה כד"א מרחוק ה' נראה לי עד כאן: רש"י ז"ל עיר שהיתה מלאה תשואות קול רוב אדם הומיה ועליזה עכשיו מה לך מתאבלת חלליך לא חללי חרב עזובים היו חללי חרב מעכשיו שהיו חללי רעב עד כאן: והרא"בע ז"ל התשואות תגזרת שאון עליזה שמחה והטע' כי היתה מלאה אנשי' ונלכדו בשביה וברעב ולא יכלו להלחם עד כאן · וכן הר"דק ז"ל תשואות קול המון העיר מרוב עם אשר בתוכה מלשון תשוא' חן חן לה · חלליך לא חללי חרב שלא יצאו מן העיר להלחם זמתו ברעב וזהו חלליך לא חללי חרב ולא מתי מלחמה עד כאן: ומהרי"א ז"ל הודה לטעמיה שבכתוב מוכיח את ישרא' על חולשתם בענייני המלחמ' ודרך ארץ הצריכים חזוק זהם בענין השמחות וגילות ודיקודים וריוים

היה אחריה שעבוד וגלות וע"כ לא היה צריך כ"כ תיקון כמו עתה הגלות האחרון צריך מירוק הרבה ולזכות רב להיות נגאל מיד האומו' אשר אתם נפוצים בהם בארבע פינות העולם ע"כ אם תבעיון בעיו ישאתם רוצים שיקובל תפלתכם ושיפתחו לכם שערי רחמים ושערי תפלה שבו אתיו עשו תשובה ומעשים טובים ועי"כ תפלתכם נשמעת וכא"זל עתה שכלו כל הקיצי' אין הדבר תלוי אלא בתשובה ומעשים טובים: משא בערב וגו' אמר הנביא לאומו' שלא יעשו כמעשה הערביים שהיו כפוי טובה לאלהי' ישראל שנתן מים לישמעאל בהיותו נודד ובניו הקיתו בצמא את ישראל ואמר כמרבר אל המון גוים דעו איפא כי אביא את הרעה בערב שיהיו נודדים מפני חרב רעבים גם צמאים · ואמר לקראת צמא וגו' שעתים רעות עשו עם ישראל · כי האומו' היו טעונין על ישראל משאות כבדות ואול על כתפיהם כמש"זל ועי"כ נשאם לאכם דבקה מעיפות הדרך והאשא וביותר בימי החום והקיץ שאדם צמא למים קרים על נפש עיפה ולא לבד שלא היו מקדימי' להם מים לרוות צמאם אף זו שהוסיפו להאכיל' מלוחים להוסיף צמא על צמאיהם על שמתו וז"ש בלחמו קדמו נודד במקום שדרך להקדים למדד ועיף במים הם קדמו בלחם ע"כ גם עליהם יעבור הכוס שנדדו מפני חרב נטושה וגו' ובהיות שהם שכו ושלוו להרע לישראל ממואב אשר לא קדמו בלחם ובמים הא' שלא היו ישראל צריכין להם כי היה להם המן והבאר אלא שדרך העולם להקדים לחם ומים לעובר ושב אע"פ שישרא' היו אז בשלותן וגדולתם ואין מדרך העולם לרחם על עשיר כשהוא בשלותו כמו על עני בעת צרתו וכשלוכו · ושנית שישראל לא היה בארץ מואב אלא סמוך לגבולם משא"כ ישראל היו בתוך ארצם וא"כ היה מהראוי ביותר ליתן להם מים ומזון · ושלישי' שהם היו בני דודנים ממש בני יצחק אחי אביהם לא כן מואבי' שהיו בני לוט שהי' אברהם דוד לו ואינו כ"כ קרוב לו וז"ש בערב תלינו שהיו מליכים בתוך ארץ ערב והיה מהראוי לספק להם מים ומזון · ומה גם אורחות דדנים שהיו בני דדנים ועוד קדמו נודד שהיו ישראל אז בפחזותם נודדים ומגורשים מארצ' באופן שעל חד תרעא מואב היה תלת בערב:

ע"ב

רדק

תשאות מלאה הארץ · תשאות פירוש קול המון העיר מרוב העם אשר בתוכה · וכן תשאות חן חן לה : חלליך לא חללי חרב · כי לא יצאו חוץ לעיר להלחם עם אויביהם אלא נאספו אל העיר ומתו בתוכה ברעב והנה אינם חללי חרב אלא חללי רעב : כל קציניך נדדו · קציניך וראשיך שנדדו וברחו : מקשת אסרו · כלומר רובי קשת שרדפו אחריהם השיגים ואסרו אותם והם צדקיהו ושריו שברחו ויצאו מירושלם לילה ורדפו אחריהם הכשדים ותפשום : כל נמצאיך · פירוש כל הנמצאים בתוך העיר אסרו כן אשר מרחוק ברחו שחשבו להמלט אסרו גם כן ע"כ אמרתי דברי הנביא אמר כנגד המנחמי' · שעו מני כלומר הרפו ממני אל תנחמוני כי אמרר נפשי בבכי שאבכ' : אל תאיצו לנחמני · כפל ענין במלו' שונות · אמר אל תדחקו לנחמני על שד בת עמי כי רב הוא מלהנח' עליו : כי יום מהומה · ענין שבר · כמו והמם מהומה גדולה : מבוסה · ענין הרמיסה והגיאול · כמו כפגר מובס · בוסס כטיט חוצות : מבוכה · ענין בלבול · כמו נבוכי' הם בארץ : מקרקר קיר · הורס קיר כמו משרש עוקר השורש ומה שאמר קיר תוספ' ביאור · כי די לו במקרקר וכן לנבא נבא · ותשרש שרשיה ויקסמו קסמי' · וענין מקרקר קיר שהרסו הכשדים חומת ירושלם · כמו שכתוב ותבקע העיר · ואמר ויתצו את חומת ירושלם : ושוע אל ההר · היוצאי' מן העי' הולכי' וצועקים מהר אל הר ומגבעה אל גבעה · ויונתן תרגם מכלשין בתיא מקפין מגדליא ברישי טורי' : ועילם · פירוש בני עילם : נשא אשפה · בחצי' וקשת להלחם על ירושלם · וכן קיר והי' עיר למלך אשור · כמו שאמר ויגלהו קיר' · וכן בני קיר גלו המגיני' לבא למלחמה על ירושלם : ערה · ענין גלוי · כמו את מקורה הערה · ויש לפרש קיר כמשמעו כותל וער' ענין דבוק · וכן בדברי רבו' ז"ל מעור' בטרפשי' · פירוש דבוקה · ופירוש הפסוק עילם נשא אשפה לירות החצים אל ירושלם · וכן דבק אל החומה המגינים לחתור החומה תחתיה להפילה · וכן תרגם יונתן ועל שוריא דבקו תריסין : ברכב אדם פרשים · תרגם יונתן ברתך אנש ועמיה זוג פרשין : ויהי מבחר עמקיך · אומר כנגד ירושלם מבחר ארצך ימלא ברכבי האויבי' · ואמר עמקיך כי הרכב לא ילך בהרים אלא בעמקים : שות שתו · שמו פניהם לשערי ירושלם להלחם · ויש מפרשים נלחמו · וכן יפה ישית בגאון גליך ילחם · ויונתן תרגם עמקיך משרייך · ושת שתו ממנן על תרעין · וכן וישימו על העיר · רוצה לומר הפרשים שמו עסקם וכלי חפצם לכבוש העיר : שות שתו · כלי המצור אל השער : ויגל את מסך יהודה · גלה האויב את מסך יהודה שהיו מסוככין שלא תבא עליהם רעת האויב מפני בית המקדש שהיה בנחלתם והנה בא האויב בעונותם וגלה המסך שלהם : ותבט · אומר כנגד עם ירושלם או כנגד המלך · אמר כשראית האויר שבא עליך הבטת אל נשק בית יער הלבנון שנתן שם שלמה מגינים ונתת עיניך בהם להביאם אל ירושלם · כלומר הכינות עצמך למלחמה ולא לתשוב' ומעשים טובים · כלומר הבטחך היתה אל הנשק ולא אל האל · כמו שאמר ולא הבטתם אל עושהו · ויונתן תרגם אל נשק בית יער על זין בית גנזי מקדשא : ואת בקיעי עיר דוד ראיתם · פרצות שהיו בחומות עיר דוד היא ציון ועשיתם הכנה לבנות אותם פרצות : ותקבצו את מי הברכה התחתונה · מי הברכה שהיו מתפזרים ממנה נלחוץ קבצתם אותם לתוכה להיות המים מזומנים לעשות בהם חמר לבנין הפרצות · וברכה היא חרוץ בנוי באבנים מתקבצים בה מי גשמים : ואת בתי · הנה הכינות המים · וכן הכינותם האבנים שספרתם הבתי' ומי שהיה לו בית יותר נתצתם אותו לבנות פרצו' החומה מאותם האבנים : ותתצו · תי"ו השרש רפה ומשפטה להדגש כי שרשו נתץ : לבצר · עניני' לחזק מן ערים בצורות : ומקוה · בקמץ בשקל מצוה · עוד עשיתם הכנה למים בין שתי החומות סמוך למי הברכה הישנה עשיתם שם חריץ שיקוו בו מי גשמים כל אלה ההכנות עשיתם מפני האויב כדי להציל ירושלם מידו : ולא הבטתם אל עושיה · ולא הבטתם אל הבורא אשר עשה אותה ותקנה עד הנה ושמרה מיד האויב לא הבטתם לשוב אליו וללכת בדרכיו כי הוא היה מציל אתכם אם שבתם אליו יותר מכל ההכנות שעשיתם : ויוצרה מרחוק לא ראיתם · מי שיצר לירושלם זה זמן רב ורחוק להשרות שכינתו בה ובחר אותם מכל ארצות לא ראיתם אותו לשוב אליו · ובדרש ויוצרה מרחוק לא ראיתם מי שברא אותה קודם שנברא העולם · כמו שאמרו רבותינו ז"ל ז' דברים נבראו קודם שנברא העולם ואלו הן גן עדן ותורה וצדיקים וישראל וכסא הכבוד וירושלם ומשיח בן דוד · ואין משמעו' הדרש הזה כמו שמבינים אותו המון התלמידי' אלא פירוש שעמדו בכח להבראות קודם שנברא העולם לפי שהדברים האלה הם תכלית בריאת העולם : ויקרא · קרא ה' על ידי הנביאי' בנואה זו טרם היות הפורענו' כדי שיבכו ויספדו ויקרחו ויחגרו שק וישוב בתשובה שלמה לפני האל יתברך וינחם על הרעה ואם לא עשו כן אלא והנה ששון ושמחה :

והנה

ישעיה כב

2 תְּשֻׁאוֹת מְלֵאָה עִיר הוֹמִיָּה קִרְיָה עַלִּיזָה חֲלָלַיִךְ לֹא חַלְלֵי־חֶרֶב וְלֹא מֵתֵי מִלְחָמָה׃
3 כָּל־קְצִינַיִךְ נָדְדוּ־יַחַד מִקֶּשֶׁת אֻסָּרוּ כָּל־נִמְצָאַיִךְ אֻסְּרוּ יַחְדָּו מֵרָחוֹק בָּרָחוּ׃
4 עַל־כֵּן אָמַרְתִּי שְׁעוּ מִנִּי אֲמָרֵר בַּבֶּכִי אַל־תָּאִיצוּ לְנַחֲמֵנִי עַל־שֹׁד בַּת־עַמִּי׃
5 כִּי יוֹם מְהוּמָה וּמְבוּסָה וּמְבוּכָה לַאדֹנָי יֱהוִה צְבָאוֹת בְּגֵיא חִזָּיוֹן מְקַרְקַר קִר וְשׁוֹעַ אֶל־הָהָר׃
6 וְעֵילָם נָשָׂא אַשְׁפָּה בְּרֶכֶב אָדָם פָּרָשִׁים וְקִיר עֵרָה מָגֵן׃
7 וַיְהִי מִבְחַר־עֲמָקַיִךְ מָלְאוּ רָכֶב וְהַפָּרָשִׁים שֹׁת שָׁתוּ הַשָּׁעְרָה׃
8 וַיְגַל אֵת מָסַךְ יְהוּדָה וַתַּבֵּט בַּיּוֹם הַהוּא אֶל־נֶשֶׁק בֵּית הַיָּעַר׃
9 וְאֵת בְּקִיעֵי עִיר־דָּוִד רְאִיתֶם כִּי־רָבּוּ וַתְּקַבְּצוּ אֶת־מֵי הַבְּרֵכָה הַתַּחְתּוֹנָה׃
10 וְאֶת־בָּתֵּי יְרוּשָׁלִַם סְפַרְתֶּם וַתִּתְצוּ הַבָּתִּים לְבַצֵּר הַחוֹמָה׃
11 וּמִקְוָה עֲשִׂיתֶם בֵּין הַחֹמֹתַיִם לְמֵי הַבְּרֵכָה הַיְשָׁנָה וְלֹא הִבַּטְתֶּם אֶל־עֹשֶׂיהָ וְיֹצְרָהּ מֵרָחוֹק לֹא רְאִיתֶם׃
12 וַיִּקְרָא אֲדֹנָי יֱהוִה צְבָאוֹת בַּיּוֹם הַהוּא לִבְכִי וּלְמִסְפֵּד וּלְקָרְחָה וְלַחֲגֹר שָׂק׃

והנה

תרגום

מִן קֳדָם אִתְרְגוּשָׁא דְאִתְמְלִיאַת קַרְתָּא מְשַׁבַּחְתָּא כְּרַכָּא חֲדָאָה קְטִילַיִךְ לָא אִתְקְטִילוּ בְּחַרְבָּא וְאַף בִּקְרָבָא לָא מִיתוּ׃ כָּל שִׁלְטוֹנַיִךְ אִטַּלְטְלוּ כַּחֲדָא מִן קֳדָם מְתַח קַשְׁתָּא גְלוֹ כָּל דְאִשְׁתְּכַח בִּיךְ אִתְקְטָלוּ כַּחֲדָא מֵרָחִיק עֲרָקוּ׃ עַל כֵּן אֲמָרִית שְׁבוּקוּ מִנִּי אִיבְכֵּי בִּמְרָר לָא תִתְבְּעִיתוּ לְנַחֲמוּתִי עַל תְּבַר כְּנִשְׁתָּא דְעַמִּי׃ אֲרֵי יוֹם רִיגוּשׁ וְאִתְדְּשָׁא וְקִיטוּל קֳדָם יְיָ אֱלֹהִים צְבָאוֹת עַל קַרְתָּא דְיָתְבָא בְּחִלְתָּא דְאִתְנַבִּיאוּ עֲלַהּ נְבִיַּיָא מְכַלְשִׁין בָּתַּיָא מַקְפִּין מִגְדְּלַיָא בְּרֵישֵׁי טוּרַיָא׃ וְעֵילָמָאֵי נְטָלוּ זַיִן בִּרְתַךְ אֱנָשׁ וְעִמֵּיהּ זוּג פָּרָשִׁין וְעַל שׁוּר דְבָקוּ תְּרִיסִין׃ וַהֲוָה שְׁפַר מֵשְׁרַךְ אִתְמְלִיאוּ רְתִיכִין וּפָרָשִׁין מְמַנַּן עַל תַּרְעִין׃ וּגְלִיאַת מַטְמוֹרִית בֵּית יְהוּדָה וְאִסְתְּכֵי בְּעִידָנָא הַהִיא עַל זַיִן בֵּית גִּנְזֵי מַקְדְּשָׁא׃ וְיַת פְּלוּנַת קַרְתָּא דְדָוִד חֲזֵיתוּן אֲרֵי סַגִּיאַת וְכַנְשְׁתּוּן יַת עַמָּא לְמֵי בְרֵיכְתָא אַרְעִיתָא׃ וְיַת בָּתֵּי יְרוּשְׁלֶם מְנֵיתוּן וְתַרְעִיתוּן בָּתַּיָא לְתַקָּפָא שׁוּרָא׃ וּמִקְוְיָא עֲבַדְתּוּן בֵּין שׁוּרַיָא לְמֵי בְרֵיכְתָא עַתִּיקְתָא וְלָא אִסְתַּכַּלְתּוּן בְּרָעֲבְדָהּ וְדִיבְרָהּ מִלְּקַדְמִין לָא חֲזֵיתוּן׃ וְאַכְלֵי נְבִיָּא דַייָ אֱלֹהִים צְבָאוֹת בְּיוֹמָא הַהוּא לְמִבְכֵּי וּלְמִסְפַּד וּלְגְזוֹז רֵישׁ וּלְמֵיסַר סַקִּין׃

והא

רשי

תשואות מלאה · עיר שהיתה מליאה תשואות קול רוב אדם הומייה ועליזה עכשיו מהלך מתאבלת : חלליך לא חללי חרב · טובים היו אילו חללי חרב הין מעכשיו שהם חללי רעב : כל קציני נדדו יחד · צדקיהו ושרין שיצאו לברוח ליל' : מקשת אוסרו · אשר מאימת המורים חצים בקש' היו נאסרי' להסגר בתוך העיר וכל הנמצאים בו אוסרו יחד בזיקים ורובן מרחוק ברחו קודם לכן : שעו מני · חדלו ממני כך הקב"ה אומר למלאכי השרת : מבוסה · מרמס כמו בוססו את נחלתי וכמו כגיבורי' בוסי' בטיט חוצות : מקרקר קיר · יום קירקור קיר החומה : ושוע אל ההר · וקול שוועה לנוס אל ההרי' להמלט : נשא אשפה · אשפות חצים קוייב"רן בלע"ז : וקיר ערה מגן · תירגם יונתן ועל שור' דבקו תריסין והוא כמו ערות על יאור ומתערה כאזרח רענן ויש לפרש וקיר ערה מגן קיר שם העיר כמו ויגלה קירה בני אותה מדינה גילו מגניהם על ירושל' : שות שתו השערה · שמו מצור על השערים ודוגמתו יש במלכי' במלחמת בן הדד שימו על העי' : ויגל · לשון גילוי : מסך יהודה · הוא בית המקדש שהיה מגין ומיסך ומסכך עליהם : ותבט ביום ההוא · תחבולות להלחם בם : אל נשק בית היער · הם המגינים שלש מאות ומאתים שעשה שלמה ויתנם המלך בית יער הלבנון : בקיעי עיר דוד · בקיעי החומה ראיתם כי רבו : ותקבצו את מי הברכה · יונתן תירגם וכנשתון ית עמא למי בריכתא ארעיתא שהיא אצל בקיעי עיר דוד להלח' שם לפי שראית' שיש שם תורפה לירושלם ונוחה ליכבש משם : ואת בתי ירושלם ספרת' כמה בתים יש לכל אחד שיתצו מהם לפי חשבון כדי לקחת האבנים והעצים לבצ' את החומה : לבצר · לחזק לשון ערים בצורות : ומקוה עשיתם · אגם מים להיו' חוזק העיר : בין החומותים · החומות כפולות חיל וחומה ובין מי הברכה הישנה : ולא הבטתם אל עושיה · ואם תאמרו אף חזקיהו עשה כן שנ' ויתחזק ויבן את כל החומ' הפרוצה ויעל על המגדלי' ולחוצה החומה האחרת ויחזק את המלא עיר דוד חזקיהו ביי' אלהי ישראל בטח וגו' אבל עתה בימי יהויקים וצדקיהו לא הבטתם אל עושיה : ויוצרה מרחוק · מאז שברא את העולם עלתה ירושלם ובית המקדש במחשבה : לא ראיתם · לא חשבתם :

והנה

תשואות ד' בקריאה וסימן תשואות מלאה עיר הומיה · תשואות חן חן לה · תשואות נוגש לא ישמע · תשואות סכתו : הומיה ג' ב' מל' וא' חס' וסימן תשואות מלאה: המיה היא וסוררת · אשת כסילות הומיה · הומיה דסוררת חס': שתו ד' מלעיל וסימן נמסר בסדר כי תשא : ותבט ג' בקריאה וסימן ותבט אשתו מאחריו ותהי נציב · ותבט ביום ההוא אל נשק · ותבט עיני בשורי אנ"ך :

אבן עזרא

תשואות · מגזרת שאון : עליזה · שמחה והטעם כי היתה מליאה אנשים ונלכדה בשביה וברעב ולא יכלו להלחם : כל · מקשת · שראו מרוב הפחד מסרו עצמם ואוסרו : מרחוק ברחו · אשר מרחוק ברחו כמו עם לבבם שלם : על · אלה דברי הנביא : שעו ממני · הרפו ממני כמו לא תשעה ממני : אמרר · השומעים בבכי : כי · ומבוכ' מגזרת נבוכים הם : מקרקר · מהפך או הורס והנה הוא הפך הקיר כמו ושרשך מארץ חיים : ושוע אל ההר · יש אומרי' כמו ישעו ואין מושיע ויש אומרי' כי השועה תגיע אל ההר : ועילם · זאת הנבואה על ביאת נבוכד נצר וטעם עילם אפילו עילם שהתגבר עליה' נבוכד נצר הוא ישא אשפה ויבוא על ירושלם : וקיר · שאפילו שהם בעלי מדינו' קיר כמו והרס מקיר יגלה מגנין על ישראל סביבות ירושל' : ויהי · כ"ף עמקיך לנכח ירושלם : שות שתו · הדייק והסוללה וכל המלחמה : ויגל · וכבר נגלה מסך יהודה והטעם כי ראו בבוא האויב כי אין להן כח לסבול ויתכן היות ויגל השם : ותבט · שב אל יהוד' שהסתכלו בכלי הנשק וראו בקיעי עיר דוד כי רבו והוצרכו לקבץ את מי הבריכה להיות כמו חומה סביב למקום : ואת · והוצרכו לספ' הבתים לדעת מספר אנשי המלחמה : ותתצו הבתים · הסמוכי' לחומה מחוץ : ומקו' · כמו מקוה מים : ולא הבטתם אל עושיה · שהוא השם כי הוא עושה זאת הגזר' להביא נבוכדנצר : ויוצרה · הטעם על הגזרה ויתכן היות מרחוק דבק עם מלת ויוצרה ויתכן היותו דבק עם לא ראיתם : ויקרא · כנוי לגזרה והנכון שהקריאה היא נבואת הנביאים :

והנה

מנחה גדולה

ע"כ במקום שנאמר שואג שלש פעמים כשני שכר נתרחב הזמן ופה לא יהי' כי אם שנה אחת כי הרעו על אחת שלשה כאמור : משא גיא חזיון אמרו ז"ל שמשא הוא לשון קושי והנה התלונה הגדולה אשר לו ית' כלפי עמו הלא היא מה' נביאים התנבאו קושי על ישראל ולא שוה לזו לתקן מעשיהם · וזה המילו ית' בתלונותיו עליכו על חורבן הבית העתיד והיה אומרו מאז טרם יהיה למען יתנו אל לבם לתקן מעשיהם ומדבר כאלו החרבן הווה ומתלונן על שלא שבו מקודם ויפימו כאלהים בשלפ' · ואמר כמדבר עם נקיבה תשת הנה והשכלה מה לך אפוא וגו' · תשואות מלאות שהיתה מליאה תשואות הנביאי' מלשון משא ונבואה שהיו בה נביאי' הרבה שהיו מדברים ואומים בנביאתם אל העם ואפשר שהוא מלשון תשואות אבוקות הדולקי' במקומות ידועים לסימן לשמור מן האויב כמו כן היה ירושלי' מלא נביאי' וצופים להזהיר העם שישובו שלא יפלו ביד האויב' וכמ"ש צופה בתיך וגו' · קריה עליזה ואתם עליזים ושמחי' ואינכם מצטערים על דברי הנביאים הנבאים לכם קשות ואפשר כי תשואות מלאה הורה על היותה גדולה בעושר אלה תשואות ומשאות הון עתק ולזה אמר חלליך וגו' שמתו ברעב ולא הועיל הון ביום עברה כענין מה שאמרו במרתא בת בייתות שמתה ברעב ואותה להשליכה כספה החוצה לחוץ כיון שלא היה בו תועלת להחיות נפשה · ולא היו יכולין לילך לחוץ להביא מחיה כי כל קציניך נדדו וגו' לראות אם אפשר לילך ולהביא טרף אמנם בשראו מחוץ תשכל חרב יחד מאימת הקשת אסרו לבל יצא חוצה עד שמתו ברעב · עלכן אמרתי וגו' או"ל שבקשו מלאכי השרת לומר דברי נחומי' לפניו ית' אמר הקב"ה אל תאיצו נחומים הללו שאתם אומרים לפני נאוצים הם · והכוונה שאת הבכיה היתה לטובת ישראל שעי"כ השקיט רוגזו ית' מישראל והשליכו בבנין וירושלים ובה"מ וז"ש שעו מני ואל תאמרו שלא אבכה כ"א אדרבה אמרר בבכי שהוא עי"כ אשקיט ברוגז והפורענות מעל בני ויהי' יום מבוסה וגו' על גיא חזיון היא ירושלי' ולא על ישראל בק מקלקר קיר ושוע אל ההר היא ירושלי' ובה"מ שנקראו הר · וזהו אומר ועילם הבאים להלחם נשא אשפה וגו' לירות אל עם בני ישראל וכן קיר עיר ערה מגן לשמות מישראל וכן ויהי מבחר עמקיך מלאו רכב וגו"ז אלו ואלו הכינו את העם ושמו כל חנותם לפרום את העיר שות שתו השערה להרום את השער ליכנס בו ולא הטפלו בתאים וחרבות להכות את האנשים כי מה יצא הדבר להטיל הכעס על העצים ועל האבנים כמדובר : ויגל את מסך יהודה זה השכינה שנגלת והלכה משם שהיה היתה מסוככת ומגינת עליהם : ויקרא ה' צבאות וגו' כלומר שאע"פי שטרם בוא היום קרא ה' על ידי נביאו קל כרוזו בקול שיבא יום שיחרב הבית שהיא יום בכי ומספד וכל זה לא הועיל לשוב רק אדרבה ואתם שמחי' ושוחקי' בדברי הנביא לאמר שלום ואתם אוכלי' ושותי' וגו' · ואין חילול השם גדול מזה שהוא ית' מיצר כביכול על צרת ישראל ומגלה אוזנם שיקטנו וישובו אל ה' ואדרבה ישימו לאל מלתו ויהפכו שיון ששון תחת אבל ע"כ קצף ה' עליהם ואמר ונגלה באזני וגו' :

ריזים מאד כי תשואות מלאה המוכיות לאכול ולשתות ולשמוח ולא היה כן לענין המלחמו' והוא אומרו חלליך לא חללי חרב ולא מתי מלחמה והביא עוד דח"ז לא חללי חרב אבל מזי רעב עד כאן: ולע"ד במ"ש חז"ל בביתר שהיו האויבים הורגים בה שלשה ימים ובזוית אחרת שמחים מרוב גדולה לא שמעו אלו מאלו או' אני שקרוב לזה היה בירושלם וזה שאמר תשואות מלאה רוצה לומר היא מלאה משתי תשואות מתחלפות שואה ומשואה לאבל ולשמחה וזה פירש באומרו עיר הומיה כיוצ' תהמה לאבל ולמספד ועוד בה קריה עליזה שני הפכים בנושא אחד והם התשואות מלאה שאמר תשואות שנים מתחלפים זה מזה והיה זה שחלליך לא חללי חרב ולא מתי מלחמה ולכך לא נתפרסם הענין מהיותה חלק ממנה עיר הומיה לבטל החלק הקריה העליזה מעליזותה ושמחתה:

כל קציניך וגומר כבר זכרתי לא"ז בפסוק הקודם באומרו מקשת אוסרו שאסרו אותם בחבל ויתר הקשת וזהו מקשת אוסרו והכוונה בזה להודיע גודל שפלות ישראל וגודל לבב האויבי' שלא היו מחשיבים אותם לכלו' שהרי היו מתירי' יתר הקשת כדי לקשור אותם ואילו היו מחשיבי' אותם היו מניחים הקשת דרוכה ביותר שלא להלחם בה אם יקומו עליהם איש אבל היה לבם נכון ובטוח מאד: ומ"ש מרחוק ברחו את"ז מהב"ה שנ' בו מרחוק ה' נראה לי עד כאן: ועיין רש"י ז"ל והרא"בע ז"ל וכן הר"דק ז"ל ומהרי"א ז"ל כל קציניך וגומ' מקשת אוסרו מפחד הקשת אוסרו ידיהם ולא הוצרכו לבעלי קשתות הרבה אלא מקשת אחד לבד מיד אסרו יחדיו ידיהם או מקשת שם המין: וכן כל נמצאיך בעיר אוסרו יחדיו זולתי אותם שמרחוק ברחו שלא נאסרו:

ולע"ד שאמר איך נורס מכרם וה' הסגירם עד שכל קציניך נדדו יחד ולא מצאו כל אנשי חיל ידיהם כאילו ידיהם אסורות מדרוך קשת הפך ממה שנאמר ידיך לא אסורות זה שאמר כל קציניך נדדו יחד מקשת אוסרו שאוסר ידיהם מהריס קשת וכן כל נמצאיך והם אותם שמרחוק ברחו עם כל זה מצאו אותם האויבים והשיגום זה שאמר כל נמצאיך שהיו אבודים מהם והא"ב נמצאו ז"ש כל נמצאיך אוסרו יחדיו ואף על פי שמרחוק ומקדם ברחו לא שוה להם:

על כן אמרתי שעו מני אמרר בבכי וגומר ארש"בא בג' מקומו' בקשו מלאכי השרת לומר לפני הקדוש ברוך הוא שירה ולא הניחם ואלו הן בדור המבול כתיב לא ידון רוחי באדם בים כתיב ולא קרב זה אל זה כל הלילה ובחרבן בית המקדש כתיב על כן אמרתי שעו מני אמרר בבכי אל תאספו לנחמני אין כתיב כאן אלא אל תאיצו אמר הקדוש ברוך הוא למלאכי השרת ניחומים הללו שאתם אומרים לפני ניאוצים הם למה כי יום מהומה ומבוסה ומבוכה יום מעורבב הוא יום הביזה לפני ה' אלהים צבאות בגיא חזיון בגיא שכל החוזים מתנבאים עליה מקרקר קיר שהיו מקרקרין בתיהם ועושים אותם מגינים ומעמידין אותם על שוריהם עד כאן. והנה הם דקדקו בפסוק אריכות וכפל לשון כי די שיאמר אל תאיצו לנחמני על שבר בת עמי וגו' על כן אמרתי הכל מיותר. גם יאמר על שבר בת עמי מיותר די שיאמר אל תאיצו לנחמני כי יום מהומה וגומר דפשיטא דבבת עמי עסקינן ואין צורך לאומרו. לזה פירש כי תחילת הפסוק מדבר לשעבר בזמן המבול ובים אמרתי שעו מני אמרר בבכי ועתה מכל שכן אל תאיצו לנחמני על שד בת עמי שהוא שמור ביותר על אחת כמה וכמה והנחמה ניאוצין היא ולא ניחומין כי איך אתנחם על שד בת עמי כמו שדקדק רש"בא מלשון תאיצו ותאו' בסוף הפסוק על שד בת עמי מוכיח שתחילתו מדבר בזולת שד בת עמי בדור המבול ובים: ומה שדרש בגיא חזיון בגיא שכל החוזים מתנבאי' עליה דיקשה שכל המדרשי' דרשוהו כן במשא גיא חזיון וא"כ מה הודיע רש"בא ולמה דרשה כאן. במה שאמר בגיא חזיון וקושיא זו של הפסוק עצמו מה צורך לומר בגיא חזיון אבל הכוונה לומר שיום מהומה ומבוסה ומבוכה לה' אלהים צבאות שכן באו ונתנבאו בגיא חזיון בגיא שכל החוזים מתנבאים עליה כן כולם יחדיו חזו שיום מהומה ומבוסה ומבוכה לה' אלהים צבאות הוא. ועיין רש"י ז"ל והרא"בע ז"ל וכן הר"דק ז"ל וכן מהרי"א ז"ל ופי' ושוע לשון שועה מישראל שיגיע האויב ויקרקר קיר החומה יצעקו זה לזה אל ההר ר"ל עלו ההר ציון להמלט ולהשגב שם או תהיה זעקת האויב ושוע אל ההר ר"ל עלו אל ההר ציון לכבשו ע"כ:

ולע"ד דברי השם יתברך על ידי הנביא וכנזכר לעיל בדח"ז שהם דברי השם יתברך והכונה לפי שאין ראוי להתקשות יותר מדאי אפילו על מת אם כן אתה השם למה אתה מתקשה יותר מדאי על שד בת עמך ובפרט שהם גרמו לעצמם לזה בא הכתוב ונותן סבה ותשובה נכחת ואומר על כן אמרתי שעו מני והרפו ממני ואמרר את כל שומעי בבכי ואל תאיצו לנחמני על שד בת עמי והטעם הוא כי יום מהומה לאדוני אלהים צבאות רוצה לומר שאין היום הזה אבל על שד בת עמי כי אם יום מהומה ומבוסה כביכול לאדוני אלהים צבאות כי חולל כבודו בין הגוים ולכן אין למהר התנחומין בדב' כיוצא בזה. וזהו לאדוני אלהים צבאות שכיון שהוא היה מתפאר בצבאו' ישראל ועכשיו היו לשד ושבר לשבי כל שוביהם אין ראוי למהר התנחומין גם בהיות הקרקור והריסת החומה בעיר אלהינו הוא המקום שהיה נגלה בו לכל נביא והוא ז"ש בגיא חזיון מקרקר קיר בלי ספק הרמת יד היא לקרקר בגיא חזיון הוא היכל מלך ולזה שוע וצועק אל ההר שירחב ויחזור מישוב להיות הר על הר ציון ששמם שוע בשועה וצעקה ושוע אל ההר:

ועילם נשא אשפה וגו' חז"ל אמרו גבא דגוריא. נראה שפירשוהו לשון חבקו אשפתות שעשו כמו לבור והאשפה גבוהה לשלוט על העיר ועיין רש"י ז"ל והר"אבע ז"ל וכן הר"דק ז"ל וכן מהרי"א ז"ל שבאו רבים לעזרת נבוכד נצר עד שאפילו עילם נשא אשפה הוא תיק החצים ובא גם כן ברכב אדם ופרשים וכי"ת ברכב כמו עם רכב וקיר על אנשי קיר ויונתן שתרגם קיר לשון קיר וכותל ואמר על שוריא דבקו תריסין פי' שדבקו המגינים על החומה והגבורים עומדים תחת המגינים וסותרין החומה עד כאן כדהר"דק ז"ל: ולע"ד שאפשר שאנשי עילם היו בקיאים באשפות וחצים לעשותם כהוגן וזהו ועילם נשא אשפה ברבוי עד שהיו מביאי' אותם ברכב אדם לספק לפרשים דורכי קשת וזהו ברכב אדם פרשים ואנשי קיר היו בקיאים באומנות המגינים ומהירים במלאכתם עד שהערה מגן כאילו הם מים שיערו אותם מן הכד ברוב מהירותם בעשיית' זה שאמר וקיר ערה מגן כמו הערה מגן להספיק מגינים לכל אנשי המחנה שעם נבוכד נצר:

ויהי מבחר עמקיך וגו' רב אמר ויהי מבחר עמקיך מלאו רכב כמלא עמקה של גהינם עד כאן. פירשו ז"ל מבחר עמקיך על עמק גהינם לומר שמלאו כל השדות רכב כמו מבחר עמקיך הוא גהינם שהוא מלא רשעים ועיין רש"י ז"ל וכן הרא"בע ז"ל והר"דק ז"ל:

ויגל את מסך יהודה וגו' עיין רש"י ז"ל והר"אבע ז"ל והר"דק ז"ל וכן מהרי"א ז"ל ויגל הקדוש ברוך הוא את כל מסך יהודה שירושלם או המקדש שבתוכה הוא מסך כל יהודה לפי שירושלם היא הראש ליהודה ותבט אל נשק בית היער הם כלי זין ולא הבטתם אל השם יתברך והוא העיקר:

ואת בקיעי וגומר רש"י ז"ל והרא"בע ז"ל והר"דק ומהרי"א ז"ל ותקבצו מי הברכ' לחומ' שבי' העיר (כדהרא"בע) או לגבל טיט (כהר"דק) ומנין הבתים לקחת לפי הערך להרוס והאבני' לבצר החומ' מבקיעת הסוללות (כדר"שי והר"דק):

ומקוה עשיתם וגומר עיין רש"י ז"ל וכן הרא"בע ז"ל והר"דק ז"ל וכן מהרי"א ז"ל ומ"ש ולא הבטתם אל עושיה ויוצרה מרחוק רוצה לומר היה לכם להביט בש"ית מרחוק רוצה לו' קודם הצרה כי היערוך שועך לא בצר. שאין ערך לשועה כאשר היא קודמת לשועה וזה שאמר מרחוק לא ראיתם: ולע"ד שאמר שעשו מקוה בין החומותים להיות חומת מים מפסקת להצילה מן האויב והמקוה ההיא עשאוה להיות מקוה למי הברכה הישנה ולא הבטתם אל עושיה ויוצרה אפילו הבטה כל דהו כמביט ורואה דבר מרחוק שאין הבטתו שלימה כן גם אתם אפילו ראיה מרחוק שהיא כל דהו לא ראיתם באופן ששמתם בטחון שלכם בהשתדלות האנושי והיה לכם להביט ולראות ביוצרה למי הברכה הזאת כי ממנו ית' הכל ואז בהצטרף הראיה וההבטה אל יוצר הכל הייתם מצליחי' במעשיכ': ואפשר שאמר זה בענין יותר נא והוא כי אין הבטה אלא מלמעלה למטה כענין הבט נא השמימ' האמור באברהם שא"ז מלמד שהעלה אותו הב"ה למעלה ויוצא אותו החוצה ואמר לו הבט נא השמימה עד דסנדליך ברגלך דרוך ככביא: והכוונה כפי המקובל הוא כי יש שתי הנהגות האחת על ידי הככבי' ומזלו' בכח ברא"ש במה שהשפיע בהם בעת בריאת' שיהיו מחייבי פעלים בשפלים תחתיו וההנהגה השנית היא ההנהגה האלהית הדבקה בעמו ובפרט בשרידים אשר דבקו בו יתברך שהוא משדד כל המערכו' להפיק רצונם וזאת ההנהגה הבטאהו השם יתברך לאברהם אבינו עליו השלום במה שהוציא החוצה להורות שאינו משועבד למערכות אשר יחתו הגוים מהמה והוא וזרעו לא יחתו זה שאמר ולא הבטתם בהבט' מלמעלה למטה בהיותכם קרובים אל עושיה יתברך ויתעלה ודבקים בו שאז היתה הראייה בברכה הישנ' הזאת הבטה מלמעלה למטה ולא די זה שלא דבקתם בו יתברך עד שתהיו חוצה ומהנהגת הככבים ומזלות שלא אפילו לראות ראיה מלמעלה למטה ומרחוק הרחק מאד אפילו לזה לא זכיתם זה שאמר ויוצרה מרחוק לא ראיתם ואולי אמר עושיה ביו"ד הרבים מורה על העושים אותה אתה להמשיכה אל המקום העשוי בין החומותים מהראוי היה לכם להדבק בו יתברך ולהיותכם קרובי' אליו בתכלית הבטחון ואשר כך היה נכון להביטיתכם בעזר החריגות הזה ולהביט מלמעלה למטה בעושיה הרבי' המשתדלים בהמשכת המים ממנה אל המקוה שכן חזקיהו עליו השלום אחרי תגלית הבטחון בבורא יתברך ויתעלה היה נעזר גם כן בעזר החריגות אמנם אתם לא הבטתם מלמעלה למטה אל עושיה וזה גרם לכם שאפילו להביט ביוצרה יתברך ויתעלה ואפילו ראיה כל דהו כזו שרואה מרחוק לא ראיתם וזהו ויוצרה מרחוק לא ראיתם ומובן במה שאמר כפל הבטתם וראיתם:

ויקרא ה' אלהים צבאות וגו' מתוך דחז"ל הנז' לעיל בפסיקתא מובן דקדוק לשון בפסוק שלא אמר ויקרא וגו' בכי ומספד שלא אמר לבכי בלמ"ד וכן ולמספד ולחגור שק שהכוונ' שיקראו למקוננות ותבואינה לעורר בכי ע"י הקינה. ולשון ויקרא הוא שקרא למלאכי השרת לבכי ולמספד. עוד מתוך המדרש במ"ש ביום ההוא לו' שמיום שמת משה. אבל לפניו ית' וא"כ ביום ההוא הוא יום שמת משה ע"ה וכמו שפירשתי בכלי חמדה שאילו נכנס משה לארץ לא נחרב בית המקדש אבל היו לוקין ישראל בגופן ולכך לא רצה השי"ת שיכנס משה ע"ה לטובתן של ישראל וז"ש ויקרא ה' ביום ההוא שמת משה לבכי ולמספד ולחגור שק ולטובתן של ישראל שתהיה להם פליטה ואילו נכנס משה לארץ היתה כל הפורענות בגופן ולא במקדש ובירושלם. ועיין רש"י ז"ל והרא"בע ז"ל וכן הרד"ק ז"ל וכן מהרי"א ז"ל: ולע"ד כשראה הקב"ה איך היו סופרים את בתי ירושלם כדי ליתוץ מהם בתים לחזק החומה באבני הבית שנתקיים בהם ואולת בידיה תהרסנו ושמו בטחונם במקוה שעשו בין החומותים ואת השי"ת השליכו אחרי גיום בו ביום ההוא קרא ה' עליהם לבכי ולמספד גו' כי גוי אובד עצות המה כיון שהגיעו למדרגה כזו להחריב בתי ירושלם בידם או יאמר ויקרא וגו' ביום ההוא לפי שישראל כשעשו זה החזוק לבקיעי העיר באבני הבתים שהרסו החזיקו בדק החומה ועוד הוסיפו חומת מים בין החומותים אשר לעומת זה היו אוכלים ושותים וחוגגים משתי בחינות האחת כי חשבו שכביר מצאה ידם ולא יבא עוד צר ואויב בירושלם שהרי חזקו בדקה זאת ועוד שהיו אומרים אכול ושתו כי מחר נמות ולמה נצר בצרת מחר לזה אמר ויקרא אדוני אלהים צבאות ביום ההוא שהיו שם שמחים כמו שיזכיר בפסוק שאחר זה באו' והנה ששון ושמחה אין שמחה אלא בבשר שהרי היו הורגים בקר ושחוט צאן וכן אכול בשר ושתות יין כנגד שני הארבעה מינים קרא השי"ת בו ביום ההוא לבכי ולמספד ולקרחה ולחגור שק הארבעה כנגד ד' ופי' לך הכתוב היום ההוא הנז' ואמר שהוא כשהיו בששון ושמחה מחנוכת בדק החומה ובניינם והנה ששון ושמחה הרוג בקר ושחוט צאן אכול בשר ושתות יין ועוד טענה שנית אוליה בה שלא תועילו לי כל ההשתדלות הזה עכ"ז אכול ושתו כי מחר נמות לעומת זה קרא אדוני ביום ההוא לבכי ולמספד ואמר אדוני כחם על שכינת עוז הנרמזת בשם אדנות ארון הברית אדון כל הארץ ולהיות גם כן רחום בדין כמו שאמרו חכמינו ז"ל בשם ההוי"ה בניקוד אלהים שמורה שהוא רחום בדין ובפרט על ישראל שהם צבאותיו ולזה באו אלו הג' תוארים האלה יחדיו לו' כי ג' בחינות של חברו כאן לקרוא קריאה זו ביום ההוא אולי יתנו לב לשוב וריחמו אל השי"ת וירחמם מהבחינות ג' הנזכרות ונרמזות בג' שמות אלה:

והנה ששון ושמחה וגו' במסכת תעניות פ"א שנו רבותינו בזמן שהציבור בצער אל יאמ' אדם אני אוכל ושותה ושלום עליך נפשי ואם עושה כן עליו הכתוב או' והנה ששון ושמח' הרג בקר ושחוט צאן אכל ושתו כי מחר נמות ומה כתיב אחריו ונגלה באזני ה' צבאות אם יכופר העון הזה לכם עד תמותון אמר אדוני אלהים צבאות זו מידת בינונית ומדת רשעים מהו או' אתיו אקחה יין ונסבאה שכר והיה כיום זה יום מחר ומה כתיב אחריו הצדיק אבד ואין שם על לב וגו' וכל המצטער עם הצבור זוכה ורואה בנחמת צבור שכן מצינו משה רבינו ע"ה שנצער עמו עם ישראל שנא' ויקחו אבן וישימו תחתיו וכי לא היה למשה כר או כסת שישב עליו אלא כך אמר משה הואיל וישראל במלחמה ובצער אף אני אהיה בצער עמהם ושמא יאמר אדם מי מעיד בי אבני ביתו וקורות ביתו של אדם והיעי' ביתו הם מעידים בו שנא' כי אבן מקיר תזעק וכפים מעץ יעננה וגו' ר' שילא אמר שני מלאכים המלוין לו לאדם הם מעידים בו שנא' כי מלאכיו יצוה לך וגו' רבי חדקא או' נשמתו של אדם מעידה בו שנ' משוכבת חיקך שמור פתחי פיך וחכ"א איבריו של אדם הם מעידים בו שנ' ואתם עדי נאם ה' ע"כ: ולע"ד לדקדק לכת ראשונה בנוניים ולשניי' רשעים כי לפום ריהטא נראה ששתיהם שוים. ועוד מאי מייתי ראיה ממשה רבינו ע"ה דשאני משה ומי ישוה לו. ועוד קאמר ושמא יאמר אדם וגו' כי יוצר הכל הוא יודע הכל ומה צורך בעדי' האלה וכו' שקראו מדה בינונית לראשונה משתי בחינות האחת לפי שהם מודים ובהשגחתו יתברך ובפורענות העתידה לבא עליהם מצד מעשיהם הרעים גם מצד אכילה גסה זו שהם בפיה' אומרים כי מחר נמות אלא שהם אנוסים מיצרם ותאותם הבהמית לא זרו מתאותם למלא בטנם והבחינה השנית שאינם חפצים להמשיך בהתמדה ביין ובשר את בשרם יום אחר יום ולא שתית שכרות כי אם היום הזה לבדו אכל ושתו על מנת שלמחר ימותו אם כן זו מידה בינונית היא ולזה לא יכופר להם העון הזה עד ימותון אבל במיתה כופר להם כי בינוניים הם. אמנם הרשעים גמורים לא כן ידברו אלא אקחה יין ונסבאה שכר דרך סובאי יין ולא דרך אכילה ושתיה כמ"ש בבינוניי' אכול ושתו שנראה הכוונה ביותר לשובע לשלול שכרות ושביעת שכר ואלה הרשעים הוסיפו עוד רשע שאומרים והיה כיום הזה יום מחר שכוונתם להמשיך יום אחר יום וההתמדה ברשע הוא מרד גדול זאת ועוד כי הבינוניים לא ראו כאן דבר בפועל רק קריאת הנביא לבכי ולמספד וגו' אמנם שם שהצדיק אבד ממש ועכ"ז ואין איש שם על לב בלי ספק שהם רשעים גמורים כיון שלא קבלו בעצמות התפעלות ממיתת הצדיק ומכל הבחינות הנזכרות. עוד אפשר שקרא לראשוני' בינוניי' לפי שהם חוטאים אבל לא מחטיאים זולתם דלשון הפסוק הכי דייק אמנם ברשעים כתיב אתיו אקחה יין ונסבאה שכר לשון אתיו משמע שקורא את אחרים יבואו לשתות וזהו ונסבאה אני ואתם יחדיו והמחטיא גדול עוונו מנשוא: ומביא ראיה ממשה ע"ה לכל המצטער עם הציבור שזוכה ורואה בנחמת ציבור ואף על פי שאין מביאין ראיה ממשה רבן של נביאים דשאני משה החסיד ועניו מכל האדם לזה אמר הא אמר שכן מצינו במשה ר"ל שמצינו בו שנצטער וראה בנחמת ישרא' והצלתן מעמלק אדרבה מהיות משה גדול מאד בכמה מצות ומעשים טובים ועכ"ז כיון שמצינו בו שבחר בהצטער בשימת אבן תחתיו זו הוראה על סגולת ההצטער בצרת הצבור שמחייב לראות בנחמתן ביחוד ובסגולה יותר משאר כל המצות אשר היו אתו עמו והתורה דמגנו עלן וזה דקדק בעל המאמר בלשונו שאמר וכל המצטער עם הציבור כל לרבות אפי' אין דהו זוכה ורואה בנחמת צבור שזכות הצער יספק לו לזכותו לראות בנחמת צבור שכן מצינו במשה רבינו ע"ה שעם היותו רבינו שזכה וזיכה רבים עכ"ז השתדל לאחוז במצוה זו הקטנה להצטער עם ישראל זו הוראה כי המצוה הזו רבה היא ומסוגלת לזכות לראות בנחמת צבור ולזה לא הזכיר המאמר שראה בנחמת צבור כי מלבד שאין צורך לו' כן שמודעת זו ממה שאמר ויחלוש יהושע אבל לא הזכיר לסבה שנית שאין ראייתו ממשה ממה שזכה לראות בנחמת צבור והצלת ישראל דדילמא זכיותיו הרבים שיש לו גרמו אבל הביא ראיה ממה שמצינו למשה משתדל להצטער בצרת הצבור וראיה שדבר גדול הוא ההצטער בצער צבור לזכות בסבתו לראות בנחמת צבור. ועיין רש"י ז"ל והרא"בע ז"ל וכן מהרי"א והוסיף במ"ש הרוג בקר כמחרף אותם שאינם גבורים להרוג שונאים כי אם להרוג בקר זו גבורתם ואחר כך אוכלים בשר ושותים יין ומתלוצצים על דברי ה' מחר נמות ע"י נבוכד נצר: ולע"ד לדקדק לשון אכול ושתו גו' שהוא מיותר שכבר אמר אכל בשר ושתות יין. ועוד איך נותן טעם לאכול ושתו כי מחר נמות והיא הכותנת לצום ולהצטער. ואפי' שהכוונה כאילו אומרים אחר שאכלו בשר ושתו יין אומרים נוסיף עוד לאכול ושתה אכילה גסה ויתירה כיון שמחר נמות אכלוהו היום. או אפשר שמתלוצצים על דבר ה' ואומרי' העפ"י שאכלנו בשר ואכילת הבשר היא המעולה כמו שאמרו חז"ל אין שמחה אלא בבשר וכן ושתות יין והוא המעול' שבמשתאות עכ"ז לא ערבה אלינו כאילו היא אכילת בשר ושתות יין אלא כשיעור אכילה כל דהו ז"ש אכל ושתו ר"ל אכילה סתם ושתיה סתם בלי ערבו' לפי שאמר הנביא כי מחר נמות ובזה תוצא נתינת טעם כי מחר נמות שהוא נתינת טעם למ"ש אכל ושתה סתם כאמור:

ונגלה באזני וגו' במסכת יומא אבל מי שיש בידו חלול השם כולן תולים ומיתה מכפרת שנ' ונגלה באזני ה' אם יכופר וגו' ע"כ. ועיין רש"י ז"ל והנה הרא"בע ז"ל מפ' ונגלה באזני שהם דברי השי"ת ע"ש והרד"ק ז"ל וכן מהרי"א ז"ל כפי' הראשון של הרא"בע והרד"ק ז"ל. והוסיף שכמו שאתם התלוצצתם לו' כי מחר נמות הנה משפטיכם כאשר חרצתם כן הוא שלא יכופר עונכם זה עד תמותון כי פיכם ענה בכם: ולע"ד פשוטו של מקרא' שהם דברי הנביא שהוא להגזים כעס ה' על הדברים הנזכרים ואו' שהרי גרם לנביא שלא נגלה ה' צבאות אליו למראה עיניו אלא נגלה באזני לבד גלוי באזנים ומה דבר כי אם יכופר העון הזה לכם קודם שתמותון או אני מתיר לכם לו' אמר ה' אלהים צבאות ר"ל אמר דברים בעלמא שלא נתקיימו וכיוצא בזה פירשתי בכלי חמדה בפסוק אני ה' דברתי אם לא זאת אעשה לכם וגו' כלומר אני דברתי דברי' בעלמא חלילה חלילה אם לא זאת אעשה לכם באופן שאני צריך להראות שדברי קיימים ונצחיים והזכיר בפסוק הזה ה' צבאות פעמים לו' שהדבר הזה נעשה בגזיר' עירין פתגמא ובמימר קדישין שכל צבאות מעלה הסכימו בגזרה זו שלא יכופר העון הזה להם עד ימותון ואין מליץ אחד מליץ עליהם והנו ה' צבאות לו' שכל צבא השמים עמדו לפני הללו מימינים והללו משמאלים ועלתה

רדק

והנה ששון ושמחה: לא דאגו ולא פחדו לדברי הנביא אלא לעגו ושמחו ואמרו הואיל וסופנו למות מעתה נעשה ששון ושמחה ונהרג בקר ונשחט צאן ונאכל בשר ונשתה יין כי מחר נמות ונשמח בעודנו בחיים וכל זה ללעג ולשחוק לדברי הנביא וזהו חלול ה': ונגלה מה שהם אומרים נגלה באזני וידוע לפני אני הצבאות' לפיכך אני נשבע: אם יכופר העון הזה לכם עד תמותון · כי קשה עון זה הדבר מהעונות שקדמו לכם ולא יכופר העון הזה בגלות אלא עד תמותון אבל המיתה שתמותו בחרב אותה תכפר עליהם · ויונתן תרגם עד תמותון מותא תנינא רוצה לומר מיתת הנפש בעה"ב · ותרגם באזני אמר נביא באודני הויתי שמע כד אתגזרת גזרת' דא מן קדם ה' צבאות · ואמרו רז"ל כל מי שיש בידו חלול השם אין כח בתשובה לתלות ויה"כ לכפר ולא ביסורין למרק אלא כולן תולין ומיתה ממרקת · שנאמר אם יכופ' העון הזה לכם עד תמותון: כה אמר ה' · הסוכן פי' אוצר מן ערי מסכנו' לפרע' · וכן תרגם יונתן פרנסא · ושבנא היה פקיד ואוצר בבית המלך חזקיהו ונטה דעתו על מלך אשור להסגיר לו העיר וקש' קשר עם קצת אנשי העיר · ועליו נאמר ולא תאמרון קשר לכל אשר יאמר העם הזה קשר כמו שפירשנו במקומו: על שבנא · כמו אל שבנא · וכן ותתפלל על ה' כמו אל ה': ואשר על הבית · ר"ל שממונה על בית המלך: מה לך פה · כאלו אמר ואמרת אליו מה לך פה שהרי אמר לו לך בא אל הסוכן הזה · וכן תרגם יונתן ותימר ליה מה לך פה · נראה כי שבנא לא היה מבני ירושלם אלא שבא לגור שם ונעשה פקיד בבי' המלך · ובדרש כי מעיר ששמה סכני היה לפיכך קראו סוכן ובא לו לירושל' ולפי שלא היה מתושבי העיר ובאו לבו לקשור קשר להסגיר העיר למלך אשור אמר מה לך פה מה עסק יש לך בעיר הזאת ואינה ארץ מולדתך · ומי לך פה אי זה אח או קרוב יש לך בעיר שאתה עושה דברי' כאלה בעיר: כי חצבת לך פה קבר · אתה מדמ' בעצמך כאילו חצבת לך פה קבר שאתה בוטח שתמות כאן לא יהיה זה אלא הנה ה' מטלטלך: חצבי מרום קברו · ואתה כמי שחצב במקום גבוה קברו שלא יפחד שיורידוהו משם · וכמי שחקק משכנו בסלע שאתה בוטח שתהיה לעולם בעיר הזאת בשררה שאתה בה היום שלא יהיה אדם שיורידך ממנה · לפיכך קשרת עם מלך אשור לא יהיה זה כי אחר יבא תחתך שיורידך מן שררתך · כמו שאמ' וקראתי לעבדי לאליקים בן חלקיהו · וי"ת קרב קברו אחר אתרוהי ורז"ל פירשו חצבי מרום קברו שחצב לו קבר בקברי בית דוד לפיכך אמר מה לך פה ומי לך פה קבור כאן ממשפחות אבותיך · וי"וד חצבי חקקי נוספת על הפעל כי"וד היושבי בשמים והוא דרך צחות: הנה ה' מטלטלך טלטלה גבר · פי' אדוני אבי ז"ל טלטול גדול וכבד · וגבר שם תאר לטלטול וה"א טלטלה נוספת ואינה לנקבה · ור"ל פירשו טלטלת איש ואמרו טלטולא דגברא קשה מדאתתא · וזה לפי שהאשה תמצא יותר מרחמים בגלותה מן האיש · כלומר תגלה למקום שלא תמצא מרחמים · וכן ת"י טלטול דגבר · ולפי דעתי כי מלת גבר הוא לשון קריאה · כלומר אתה הגבר הנה ה' מטלטל טלטלה · וקראו גבר לפי שהיה מתגאה ותתגבר · ובדרש טלטלה גבר כהדין תרנגולא דמטלטל מאתר לאתר: ועטך עטה · כמו שאומר צנף יצנפך צנפה כדור · כמו שאדם עוטה הבגד וכופו וכורכו כמו כדור ומשליכו למקום רחוק · ויש שמפרשו ענין עיט · כלומר מפריחך אבל אינו משרשו · ובדברי רז"ל עטך מלמד שפרחה בו צרעת כמו על שפם יעטה · וי"ת ותחפינך בהתתא · פירוש תכסך בושה כמו האדם המתבייש שמכס' פניו: צנוף · צנוף מקור צנפה שם · ופירושו כמה שפירשנו: ועטך עטה · כמו שכורך אדם המצנפת ומשליכה למקום רחוק · ואמר עוד כדור אל ארץ רחבת ידים · כמו שמשליך אדם הכדור בארץ רחבת ידים שאין שם גדר או דבר מעכבו שהוא מתגלגל והולך עד שימצא דבר שיעכבנו · וכדור הוא הנקרא פלוט"א והכ"ף שרש · וכן במשנה הכדור והאמוס ותחס' ממנו במקום הזה כ"ף הדמיון יצנפך ככדור · וכן לב שמח ייטיב גהה כגהה וגו' שמה תמות · ולא כמו שחשבת שחצבת לך פה קבר: ושמה מרכבו' כבודך קלון בית אדנך · פי' אדוני אבי ז"ל שמה באותו מקום שתהיה שם מטולטל תרכב מרכבה שתחשב אותה לנפשך לכבוד גדול ובכאן היה לך בה קולן אם תרכב אותה אך שם תהיה מכובד בה · כלומר הכבוד שיש לך בעיר הזאת יהפך שם לקלון לך · ורבותי' פירשו בקש קלון בית אדוניו נהפך כבודו לקלון · כי כשילא למלך אשור שאלו אותו איה העם שקשרת עמהם · אמר להם חזרו בהם נקבוהו בעקביו וקשרוהו בזנבות סוסיהם והיו מגררין אותו על הקוצים ועל הברקנים · וזהו מרכבות כבודך המרכבות שהיית חושב שיתנו לך מרכבות לכבוד נתנו אותם לך לקלון שקשרו אותך בזנבי סוסיהן · ויונתן תרגם תמן תמות וגומר: והדפתיך · אמר והדפתיך כאילו האל מדבר: ואמר יהרסך דבר הנביא על האל · וכן מנהג לשון הקדש במקומות רבים · כמו שמעו עמים כלם · כלם תשובו ובאו נא · לכלם ולסרניכם · והדומים להם · והמצב והמעמד הוא הפקידות שהיה בה: והיה ביום ההוא · ביום שתגלה ממקומך זה אתן במקומך אליקי' בן חלקיהו ופי' ביום בזמן ההוא · כמו והיה ביום ההוא שרש ישי אשר עומד לנס · והדומים לו פירושם בזמן ההוא · ופי' וקראתי שיתן בלב חזקיהו למנות פקיד אליקים במקום שבנא וכאילו האל יקראהו שיבא ויקח הפקידו' · ויונתן תרגם וקראתי וארבי · כלומר אגדילהו ואמנהו על בית דוד · וכן תרגם אנקלוס ראה קראתי בשם חזי דרביתי בשום · וטוב הוא פרושי וכן שלישים וקרואים רוצה לומר גדולים וכן קרואי עדה גדולי העדה שהם נקראים לכל עצה · והנה מצאנו בספר מלכים ובספר זה כי אליקים היה על הבית ושבנא היה סופר כמו שאמר ויצא אליו אליקים אשר על הבית ושבנא הסופר וזה היה כשבא סנחריב לירושלם · ואפשר כי קודם לכן מרד והיו דבריו עם מלך אשור והיה מכסה עצמו והאל גלהו על ידי הנביא ואמר לו לך בא אל הסוכן הזה · והנביא אמר לחזקיה והורידהו מגדולתו ושם תחתיו אליקים וכשבא סנחריב לירושלם היה אליקים על הבית ושבנא נשאר סופר ואף על פי כן היה שבנא מכסה עצמו וקרע בגדיו על דברי רבשקה כמו האחרים כאילו היה הדבר קשה בעיניו: והלבשתיו כתנתך ואבנטך · דרך משל כי הכתנת מלבוש הוד ותפארת לגדולה והאבנט היא מגורה על המתנים · והוא משל לחוזק' שלא ימעד מגדולתו: והיה לאב · ליועץ נאמן ולמנהיג טוב כמו וישימני לאב לפרעה יועץ ומנהיג מדינתו: ונתתי

וְהִנֵּה ׀ שָׂשׂוֹן וְשִׂמְחָה הָרֹג ׀ בָּקָר וְשָׁחֹט צֹאן אָכֹל בָּשָׂר וְשָׁתוֹת יָיִן אָכוֹל וְשָׁתוֹ כִּי מָחָר נָמוּת׃ וְנִגְלָה בְאָזְנָי יְהוָה צְבָאוֹת אִם־יְכֻפַּר הֶעָוֺן הַזֶּה לָכֶם עַד־תְּמֻתוּן אָמַר אֲדֹנָי יְהוִה צְבָאוֹת׃
טו כֹּה אָמַר אֲדֹנָי יְהוִה צְבָאוֹת לֶךְ־בֹּא אֶל־הַסֹּכֵן הַזֶּה עַל־שֶׁבְנָא אֲשֶׁר עַל־הַבָּיִת׃ מַה־לְּךָ פֹה וּמִי לְךָ פֹה כִּי־חָצַבְתָּ לְּךָ פֹּה קָבֶר חֹצְבִי מָרוֹם קִבְרוֹ חֹקְקִי בַסֶּלַע מִשְׁכָּן לוֹ׃ הִנֵּה יְהוָה מְטַלְטֶלְךָ טַלְטֵלָה גָּבֶר וְעֹטְךָ עָטֹה׃ צָנוֹף יִצְנָפְךָ צְנֵפָה כַּדּוּר אֶל־אֶרֶץ רַחֲבַת יָדָיִם שָׁמָּה תָמוּת וְשָׁמָּה מַרְכְּבוֹת כְּבוֹדֶךָ קְלוֹן בֵּית אֲדֹנֶיךָ׃ וַהֲדַפְתִּיךָ מִמַּצָּבֶךָ וּמִמַּעֲמָדְךָ יֶהֶרְסֶךָ׃
כ וְהָיָה בַּיּוֹם הַהוּא וְקָרָאתִי לְעַבְדִּי לְאֶלְיָקִים בֶּן־חִלְקִיָּהוּ׃ וְהִלְבַּשְׁתִּיו כֻּתָּנְתֶּךָ וְאַבְנֵטְךָ אֲחַזְּקֶנּוּ וּמֶמְשַׁלְתְּךָ אֶתֵּן בְּיָדוֹ וְהָיָה לְאָב לְיוֹשֵׁב יְרוּשָׁלַםִ וּלְבֵית יְהוּדָה׃ ונתתי

וְהָא בְּיעוּ וְחֶדְוָה אָמְרִין נְקַטֵּיל תּוֹרִין וְנִנְכּוֹס עָאן נֵיכוֹל בְּשַׂר וְנִשְׁתֵּי חֲמַר נֵיכוֹל וְנִשְׁתֵּי מְדֵינְמוּת לָא נֵיחֵי׃ אֲמַר נְבִיָּא בְּאוּדְנַי הֲוֵיתִי שְׁמַע כַּד אִתְגְּזֵירַת דָּא מִן קֳדָם יְיָ צְבָאוֹת אִם יִשְׁתְּבֵיק חוֹבָא הָדֵין לְכוֹן עַד דִּי תְמוּתוּן מוֹתָא תִנְיָנָא אֲמַר יְיָ אֱלֹהִים צְבָאוֹת׃ כִּדְנַן אֲמַר יְיָ אֱלֹהִים צְבָאוֹת אִיתָא אִיזִיל לְוָת פַּרְנָסָא הָדֵין לְוָת שֶׁבְנָא דִּי מְמַנָּא עַל בֵּיתָא׃ וְתֵימַר לֵיהּ מַה לָּךְ כָּא וּמָה לָךְ כְּדֵין אֲרֵי אַתְקֵינִית לָךְ כָּא אֲתַר אַתְקֵין קְבוּרָא אַתְרֵיהּ שַׁוִּי בְּכֵיפָא בֵּית מְדוֹרֵיהּ׃ הָא יְיָ מְטַלְטֵל לָךְ טִילְטוּל דְּגַבְרָא וְתַחְפִּינָךְ בַּהֲתָא׃ יַעְדֵּי מִינָךְ יַת מִצְנֶפְתָּא וִיקִיפוּנָךְ בַּעֲלֵי דְבָב כְּשׁוּר מַקַּף וִיגְלוּנָךְ לְאַרְעָא פְּתָיוּת יְדַיִן תַּמָּן תְּמוּת וּלְתַמָּן רְתִיכֵי יְקָרָךְ יְתוּבוּן בִּקְלָן עַל דְּלָא נְטַרְתָּא יְקַר בֵּית רִבּוֹנָךְ׃ וְאֵירְחֵינָךְ מִמְּקוֹמָךְ וּמִשִּׁמּוּשָׁךְ יְמַגְּרִינָךְ׃ וִיהֵי בְּעִדָּנָא הַהִיא וַאֲרַבֵּי לְעַבְדִּי לְאֶלְיָקִים בַּר חִלְקִיָּה׃ וְאַלְבְּשִׁינֵיהּ כִּיתוּנָךְ וְהֶמְיָנָךְ אֲזָרְזִינֵיהּ וְשׁוּלְטָנָךְ אֶתֵּן בִּידֵיהּ וִיהֵי לְאַב לְיָתְבֵי יְרוּשְׁלֶם וּלְבֵית יְהוּדָה׃ ואיתן

הרג ג' וחס' וסי' נמסר בסדר בהעלתך: אכול י' מל' וסי' נמס' בסדר שמיני: תמתון ד' ג' חסרי' וא' מל' בקריאה · וסי' ולא תגעו בו פן תמתון · הנחש אל האשה לא מות תמותו' · אם יכפר העון הזה · אכן כאד' תמותו · בתראה מל': מורכבו' ד' ג' מל' וא' חס' וסי' נמסר בסדר בשלח ובמלכים ב' סימ' כ"ג: ולבית י' וסימ' נמסר בסדר נשא:

רשי

והנה ששון ושמח' · הקב"ה כביכול אבל לפניו ואתם אוכלי' ושמחי': כי מחר נמות · בעולם הבא הנביאי' אומרים לנו מאת הקב"ה שלא יהיה לנו חלק לעולם הבא נעשה לנו הנאה בחיינו: עד תמותון · תירגם יונתן מותא תניינא לעולם הבא: הסוכן · בעל הנאות היה וכן ותהי לו סוכנת ומדרש אגדה אומר מן סכני היה ובא לו לירושל' בויקרא רבה: אשר על הבית · ממונה היה על בית המקדש יש אומרי' כהן גדול ויש אומרים אמרכל: מה לך פה · הכתוב מגנהו לפי שרצה להסגיר את חזקיהו למלך אשור כדאמר בסנהדרין כתב פיתקא ושדא בגיר' שבנ' וסיעתו השלימו חזקיה וסיעתו לא השלימו: חצבי מקום קברו · שחצב לו קבר בקברי בית דוד ליקבר בין המלכים לכך הוא אומר לו מה ירושה לך בקברות הללו: ומי לך פה · מי ממשפחתך קבור כאן: חצבי · חקקי יו"ד יתירה כמו שכני סנה מקימי מעפר דל: טלטלה גבר · כהדין תרנגולא דמטלטל מאתר לאתר ורבותינו אמרו טלטולא דגברא קשה מדאיתתא: ועוטך עטה · כמו ויעט בהם לשון עיט יפריחך כעוף בגלות ורבותינו אמרו צרעת פרחה בו כד"א על שפם יעטה: צנף יצנפך · כמצנפת המקפת את הראש יקיפוך אויבים ומציקים: כדור · כשור מקף ורבותינו פירשו לשון כדור שקורין פלוט"א בלע"ז שזורקין אותו ומקבלין מיד ליד: אל ארץ רחבת ידים · בכפיפא שם המקום: שמה תמות · ולא תקבר בקברי בית דוד ושמה יהיו מרכבות כבודך נהפכים לקלון בית אדוניך שבקשת: וממעמדך · ומשימושך במקדש יהרסך: לאליקים · הוא היה על הבית כשנפל סנחריב כמו שמצינו כשילאו אל רב שקה וגלה לו שבנא וסיעתו וגררוהו בזנבות סוסיהם כדאיתא בסנהדרין שכשהלך סנחריב אל תרהקה מלך כוש שטף שבנא וסיעתו והלך לו כך שנינו בסדר עולם: מפתח

אבן עזרא

והנה · הריגה יציאת הרוח והפך זה וישחטם במדבר: אכול ושתה · ידבר הנביא מה שיהיו אומרים: ונגלה · זה הדבר ותחסר מלת אני כמו יי' במראה אליו אתודע ויש אומרים כי הם דברי הנביא והראשון הוא הנכון: עד תמותון · ביד האויב הבא עליכם: כה · וטעם יי' צבאות בעבור הסוכן שהוא ממונה על בית המלכות וכאילו הוא פקיד על ההמון שהוא אוצר הסוכן כמו ערי מסכנות כמו אוצרות · וטע' על שיתנבא עליו ויאמר לו מה לך לשבת פה ומי לך פה ממשפחה שיוכלו לעזור לך: כי חצבת לך פה קבר · כמו כרית ובורות חצובים והטעם שתחשוב בלבך כי לעולם תהיה סוכן ובירושלם תמות וכבר תקנת לך שם קבר והאומר שפי' קבר כמו ארמון איננו נכון והעד שמה תמות: הנה יי' מטלטלך · כפל מן ויטילו הכלים: טלטל' אתה שתחשו' כי אתה גבור כטעם והיית לאיש והנה הוא כדמות קריאה או טלטלה כטלטול גבר והראשו' קרוב אלי: צנוף · מגזרת מצנפת שיקחנו עם כל ממונו וכל כבודו · כ"ף כדור לדמות וזאת הלשון ידוע' מדברי קדמונינו ז"ל גם מטעם המקו': ארץ רחבת ידים · היא בבל: מרכבות כבודך · הטעם שם ימות הוא וכל מרכבותיך כי אתה קלון לבית אדוניך או אז תהיה והקרוב שזה היה בגלות יהויקים או יהויכין בעבור וקראתי לעבדי והלבשתיו כתנתך: והיה · טעם לעבדי שהיה עבד השם ולא כן שבנא: והלבשתיו כתנתך · יש לכל ממונה כתונת ידועה ואבנט כאשר היו חוגרי' אבנט ידוע חכמי הטוגס: והיה לאב · מלמד טוב ואוהב כאב: ונתתי

מנחה גדולה

לך בא אל הסוכן וגו' כלומר אל תירא מלבנית אע"פי שהוא סוכן וממונה על אוצרו' המלך מ"מ אל תחלוק לו כבוד לומר לו הדברים דרך רמז רק אמור לו כנואה מפורשת ואע"פ שהוא שבנא הממונה על בית המלך ניא ונאון מאוד אל תחוס על זה מלדבר לו דברים קשים כנידים בביתו בפני אנשי ביתו כי כבודו לכלימה יהיה · וזה שתאמר לו מה לך פה איזה אחוזה ונחלה יש לך פה או מי ממשפחתך קבור פה להיות לך איזה שייכות להיות נקבר פה · ועוד היעלה על רוחך שנקבר במקום מכובד ונכבד במרום ומה הוא מועיל לך הקבר המכובד שחצבת לך בין קברות המלכים אם אל שאול תורד וזהו חוצבי מרום וגו' כלומר האם חוצב במרום קברו שהוא בשמים מי שחוקק בסלע משכן לו כמו שחשבת שע"י היות קברך חצוב וחקוק בסלע המלכים יהיה קברך כנתון במרום לא כן הוא ומה גם כי בחיים ובמות נעקרת משה כי הנה ה' מטלטלך וגו' והשלשה דברים שהדרך ממעטת שהם ממון ובנים והשם יהיו לך כי יהיה עוטך עטה והוא כי שנים נקראים מעוטפים העני כמד"א תפלה לעני כי יעטוף והאבל כד"א ועל שפם יעטה ומתרגמי' כאבילא יתעטף וזהו כפל ועוטך עטה על ב' דברים הנזכרים ועל השלישית שממעטת את השם אמר כי לא בלבד קיעות השררה והשם כי אם אדרבה יגררוהו על הארץ ולא כדרך הנגררים שתמיד יהיו אצל א' על הארץ והצד השני כלפי מעלה כי אם שצנוף יצנוף צנפה שיהיה מתגולל בארץ מכל עבריו ככדור הזה שכל חלקי עגולים סובבים ונוגעים על הארץ פעמים אין מספר: ושמה מרכבות וגו' שאם היית מת בא"י בזמן בשרותך היו במותך מרכבות כבוד הם מרכבו' שכינה המקבילי' פני הצדיק במותו אז יהיה מרכבות טומאה מעין של בית סנחריב אדוניך הם כוחות הטומאה המזולזלים ביותר בהם תדבק נפשך וזהו קלון בית אדוניך ומ"ת איה כל צדקותיך אשר עשית בזמן בשרותיך שלא יעמדו לך דע לך כי שנה יהפך וגו' שחלק גן עדנך יותן למי שזוכה בו זה אליקים בן חלקיהו זה יירש חלק הטוב בע"הז ובע"הב כמו שא"ז שהצדיק נוטל חלקו של הרשע שהיה לו בג"ע: והיה ביום ההוא גם זה מדברי השם שידבר אל שבנא וזה הוא ית' להודיע לו את כל הכבוד אשר יתן לאליקים למען יכוה מחופת חבירו ומודיעו את אשר הפסיד כל הטוב וכל הכבוד · וגם שלא יחשוב שבנא כי הושלמה שררתו והגיע שרש אליקים ואין אצלות או שררה מגעת בחברתה כחלא נימא ושע"כ הוכיח הדבר ע"כ הודיעו כי לא כן הוא כי אם שעולמו שבנא בהכל רוממותו למעלה ומעידו למטה אלא שנהרס ממנה וניתן לאליקים בן חלקיהו · וזה והדפתי

השסכמה שלא יכופר לכם העון עד תמותון אמר אדני אלהים צבאות :

ואתני הרמ"ה י"נו פי' אלו הפסוקים במ"ש התנא האו' אחטא ואשוב אחטא ואשוב אין מספיקין בידו לעשות תשובה ופי' רבינו עובדיה ז"ל דמשום דאמר תרי זמני דכיון שעבר עביר' ושנה בה נעשית לו כהתר ושוב אינו פורש ממנה ז"ש ויקרא ה' אלהי' צבאות וגו' על דרך שפי' המפרשים ז"ל דהכוונה שקרא הש"ת שישובו ויבכו ויספדו והו' ביום ההוא כלומר שתכף ישובו באותו יום עצמו ולא יאמר אחטא היום ואשוב למחר והו מה שקר' הש"ת והם לא עשו כן אלא והנה ששון ושמחה שהיו אומרים היום נגיל ונשמח נאכל בשר ונשתה יין ומחר נמות כלומר נשוב בתשוב' גמורה עצמינו ביראת ה' כל היום ואם הדבר הזה היו עושים אותו פעם אחד היה אפשר שתהיה להם תקומה שישובו אבל הם שונים בא' ולתם פעם ושניה אומרים לו' אכול ושתה כי מחר נמות שנשוב בתשובה גמורה ואמר עתה בשם הש"ת שהוא או' דברים אלו ונגלה באזני כלומר אתם אומרים כי למחר תשובו אתכם גלוי לפני שמחר תדחו התשובה למחרתו אם יכופר לכם כלומר היכופר לכם העון הזה פשיטא שלא יכופר כיון שאתם שונים בו וכל יום ויום מתהלך ונדחה עד תמותון וזה מדוקדק ביתור תיבת לכם כלומר לכם בעבורכם ובסיבתכם לא יכופר כי לא תשובו עוד אלי שנעשית לכם כהיתר וגלוי וידוע לפני כי לא תשובו עוד לפני אלו דברי הש"ת וז"ש אמ' ה' אלהים צבאות שכל אלו הם דבריו יתברך שמו' ונגלה באזני וגו' ולזה אמרו חז"ל שזו מדה בינונית שהרי לפחות אומרים אחטא ואשוב יש להם כוונה לשוב אלא שאין מספיקין בידם אבל הרשעי' אומרי' להכעים והיה כזה יום מחר שאפי' במחשב' אינו עולה בלבם לשוב בתשובה ע"כ :

למגיה הצעיר לוי לאני"יהדו י"נו ולע"דן לדקדק תיבת והנה דמשמע שמהקריאה הנזכרת לבכי וגו' נתחדש להם שיהיו ששים ושמחים הרוג בקר ושחט צאן והוא הפך מהסבר' כי אדרבה מקריאה זו יתחדש שכל ידים תרפינה וכל לבב אנוש ימס וכן קשה מה שחזר ואמר אמר ה' וגו' שפיו ה' יתברך הוא המדבר והו' ונגלה באזני וגו' וכמו שבא לעיל במפרשים ונראה במ"ש חז"ל גבי וינחם ה' על הרעה להיות אשר דבר והוציא מן הכח אל הפועל כדת מה לעשות לעמו לזה ניחם על הרעה וחמת המלך מלכו של עולם שככה בדיבור ז"ש כאן והנה כלומר עכשו כי ויקרא ה' אלהים וגו' והוציא מן הכח אל הפועל וקרא לבכי ולמספד וגו' כבר ששך חמתו בקריאה ולכן מעתה ששון ושמחה וגו' כי בודאי רעה לא תבא עוד אליכו ומשיב הקב"ה ונגלה באזני שיב' שמחתכם על שקראתי לבכי ולמספד ושככתי חמתי בקריאה אם יכופר העון הזה לכם עון זה שאתם אומרים אמר ה' הרחמן אלהים צבאות המדת הדין שיהיה רוצה להביא עלינו הנחנו עמו וצבאותיו כבר אל אלהים ה' דבר ויקרא לבכי ולמספד אם יש כפרה לעון זה עד תמותון כלומר כי אם אלא להמית אתכם ולהביא רעה אליכם הגם שדברתי וקראתי אותה כיון שלא שבתם עדי שאלו שבתם הייתי ניחם על הרעה יען קראתי ע"כ :

כה אמר אדני אלהים צבאות לך בא אל הסוכן וגו' ר' אליעזר או' כהן גדול היה ר"י אומר אמרכל היה ועל דעתיה דר"א דאמר כ"ג היה דכתיב והלבשתיו כתנתך ועל דעתיה דר"י דאמר אמרכל היה דכתיב וממשלתך אתן בידו · ר' ברכיה אמר מהדא סכני היה ועלה ונתמנה קומוס ואיפרכוס בירושלם הוא שהנביא מקנטרו מה לך פה ומי לך פה כי חצבת לך פה קבר גלוי בר גלוי איזה בית בנית כאן איזה עמוד העמדת כאן איזה מסמר קבעת כאן א"ר אליעזר צריך שיהיה לו מסמר קבוע בבית הקברות כדי שיזכה ליקבר באותו מקום כי חצבת לך פה קבר עשאו כמו סובך ונתן קברו עליו חצבי מרום קברו · חצבי מרו' קברו רבי ישמעאל בשם מר עוקבא אמר ממרום נתגזרה עליו גזירה שלא תהא לו קבורה בא"י חקקי בסלע משכן לו עכ"ל : ככלל העולה מהמאמר הזה הוא דלר' אליעזר הסוכן פי' כהן גדול שעומד על גנזי המקדש · ולר' יהושע אמר כל העומד על גזי המלך ולר' ברכי' הסוכן על שם עירו סכנין · ומלבד מה שהזכיר המאמר הכרח לדר' אליעזר מלשון כתנתך וגו' דייק טפי כמי' לשון אשר על הבית זה ב"ה שמשמע שהוא הכהן הגדול הממונ' על הבית דלמ"ד אמרכל אף על פי שהאמרכל יש לו שררה עכ"ז כיון דקראו סוכן אשר על הבית סתם משמע דכ"ג הוה וכדקאמר והלבשתיו כתנתך וגו' ומ"ש וממשלתך אתן בידו לא קשיא לרבי אליעזר דכ"ג הוה והיה מושל ממשל רב גם כן אמנם לר' יהושע דקאמר אמרכל הוה ודייק ליה לשון וממשלתך אתן בידו ודייק ליה נמי לשון מפתח בית דוד על שכמו וגו' כי זה שררה שהאמרכל הוא והממשלה והשררה בידו · וצ"ל דלרבי יהושע מ"ש אשר על הבית היינו בית דוד שהיה לשבנא שררה בה וייעד הכתוב שתלקח ממנו ותנתן לאליקים בן חלקיהו ומ"ש גם כן והלבשתיו כתנתך וגו' אינו מהמכריע רק לסייע לר' אליעזר אבל לא שיסתור דר' יהושע כי ידמה לפרש כדהרא"בע שאזכור בסמוך שאמר יש לכל ממונה כתונת ידועה ואבנט כאשר היו חוגרים אבנט ידוע חכמי אטונס ע"כ : ומתוך המאמר גם כן מובן כפל הענין מה לך פה ומי לך פה שבאו' מה לך פה הוא קטור על שאינו מירושלם אלא יגולה ממקומו גלוי בר גלוי מה לך פה ר"ל איזה בית בנית כאן במדינה זו באופן שאתה בעצמך מה לך פה שאין זה מקומך ועוד מה לך מה בית שהוא מיוחד לך לדירה יש לך פה במדינה זו · אמנם אומרו מי לך פה ענין זולתו והוא איזה עמוד העמדת כאן כלומר בבית הקברות איזה מסמר קבעת באותו מקום דהיינו בבית הקברות וזה לשון מי לך ר"ל מי הוא זה ואיזהו דבר שלך שיהיה קבוע לך פה ולא אמר מה לך פה כבתחיל' : ומה שאמר כי חצבת לך פה קבר למד ר"א צריך שיהיה לו מסמר קבוע בבית הקברות כדי שיזכ' ליקבר באותו מקום וזה מי לך פה מסמר קבוע כי חצבת לך פה קבר כאילו ברור לך שתקבר כאן ומ"ש חצבי מרום קברו למדו שעשאו כמין סובך מרום וגבוה וחקק לו בסלע כאילו אינו קבר אלא משכן לו בחיים חייתו : ור' ישמעאל בשם מר עוקבא דריש חצבי מרום ממרום נתגזרה עליו גזירה זו שלא תהא לו קבורה בא"י כי הוא יתברך חקקי בסלע הזה של א"י והר זה קנתה ימינו להיות לו יתברך למשכן ומקדש מלך ז"ש חוקקי בסלע משכן לו : ועיין רש"י ז"ל והרא"בע ז"ל והרד"ק ז"ל ומהרי"א ז"ל קרא שבנא הסוכן שהיה ממונה על האוצרות (כדהרא"בע ז"ל ודהר"דק ז"ל) וקראו גם כן אשר על הבית שהיה ממונה על בית המלך (כדהרד"ק ז"ל) והנה בספר מלכים גם בספר הזה קראו לשבנא סופר לפי שהיה סוכן אוצר של המלך וגם כן ממונה על בית המלך והיה סופר וכותב כל מעשה איש ופקודתו על עבודתו ועל משאו · ומ"ש כאן ששבנא על הבית ובספר מלכים קרא לאליקים אשר על הבית הנה נקרא כן אליקים אם בעבור שלקח המנו' שבנא ונכנס תחתיו ולכן תוארו כן ואם שאליקים אשר על הבית הוא על בית המלך ושבנא היה ממונה על בית ה' ואין כאן סתירה · ומ"ש על שבנא שיעור הכתוב כן כה אמר ה' אלהים על שבנא אשר על הבית לך בא אל הסוכן הזה (כדהרא"בע ז"ל) שהייתה הנבואה הזאת לנביא על דבר שבנא הממונה על בית המלך ועוד אפשר לו' ששבנא לא היה סוכן ולא אשר על הבית אבל היו שני נכבדים גדולים בירושלם האחד הסוכן אוצר המלך והשני אשר על הבית הוא אליקים ואמר הש"ת לנביא שלא ידבר לו בינו לבין עצמו רק בינו לבין ב' נכבדים אלה על פי ב' עדים יתרה בו ויוכיחנו ושעור הכתוב בא אל הסוכן הזה כדי לו' בפני תוכחתך על שבנא וכן בפני עד שני אשר על הבית ע"כ · ויקשה על זה לשון הסוכן הזה שלשון הזה כאילו מבזהו והדין והתרעומ' עליו והם הוא עד מה לו לו' הזה · ויקשה עוד באומרו אשר על הבית מלבד חסרון הוי"ו שהיה לו לו' ואשר על הבית כמו שהרגיש מהרי"א עצמו והביא לו חברים ראובן שמעון לוי ויהודה · הנה קשה עוד למה הפסיק בין שני העדים אם כן היה לו לו' בא אל הסוכן הזה ואל אשר על הבית על שבנא · כתב עוד מהרי"א ז"ל שבמלכים כתיב שכאשר בא רבשקה לירושלם וחרף אלהים חיים שלח המלך את אליקים ושבנא הסופר וזקני הכהנים מתכסים בשקים אל ישעיהו הנביא ויורה שבימים ההם היה שבנא מתחסר והענין היא ששמעת בא מלך אשור קשר שבנא בסתר להסגיר העיר ביד מלך אשור ולא היה תוכו כברו לבו עם סנחריב ולפני' עם המלך חזקיהו ולכך הלך עם שאר החסידים אל הנביא לדבר אליו על דברי רבשקה ונראה מהנבואה הזאת שהנביא גילה דעתו קשרו ובגידתו וירא' שאז הסירו המלך מהיותו ממונה על הבית ונתן המנוי לאליקים ונשאר הוא סופר המלך בלבד ואחר זה בראות שבנא שהרגישו בקשרו יצא מירושלם וברח אל מלך אשור וזה יישוב הכתובים איש על מקומו ואפשר לפרש שהיו שני אנשים קרואים שבנא הא' מהם היה שבנא אשר על הבית והוא היה אשר נתקשר עם סנחריב והשני היה שבנא הסופר והוא היה סופר המלך ועבד נאמן לו והוא כיה אשר הלך עם אליקים קרועי בגדים אל הנביא על ענין רבשקה וגם נכון הוא ולפי שהי' גר בארץ ירושלם הוכיחו מה לך פה מנכסים וקרקעות ומי לך פה אחי' וקרובי' שבעבור זה חצבת לך פה קבר ר"ל חקקת בדמיונך שתעיד תשב בארץ הזאת עד יום מותך ושם תקבר כאילו אתה האדם שחצב מרום קברו במקום מגבר שאינו מתיירא משום שבא שיורידוהו ארץ והוא אומרו ג"כ חקקי בסלע משכן מקו' כשגב כיון שלא פחדת למרוד במלכך ולבגוד בארצך בלי ספק שאין זה אלא זדון לבך השיאך כאילו אהלך בסלע גבו' ונשגב ולא תפחד משום נברא וקדבר אינו כן כי הנה ה' מטלטלך טלטל' גבר דטלטלא דגברא קשה מאד כמ"ש חז"ל ע"כ :

ולע"דן לדקדק כפל אל הסוכן הזה על שבנא כי די שיא' בא אל שבנא גו' ודחז"ל שהיה בעל הנאות מלשון ותהי לו סוכנת ניחא שמחרפו באומרו הסוכן ומגדפו דהואיל ויזכירו על שבנא אשר בגנותו הסוכן בעל הנאה · וכן ניחא לאו' שהיה מסכנין הלשר או עיר קטנה מזכיר

הסוכן הזה בלשון זלזול · גם אדקדק לשון על שבנא שהי"לו אל שבנא גם זה נתיישב במה שכת' למפרשים ז"ל : גם כפל מה לך ומי לך גם יתור חצבי מרום קברו חקקי בסלע משכן לו קרי ליה קבר וקרי ליה משכן : ונראה שאמר אל הסוכן על שם אוצר לא פור פירות ולא אוצר מעות המלך אבל קראו כן לגנאי על שהיה אוצר סודות בקרבו ישים ארבו לקשור על המלך מרמה חופש וקרבו סוכן סודותיו ועורמותיו ותרמותיו כמנא שלא היה שבנא מנוי אלא על הבי' וקרא סוכן לסיבה הנז' עוד אפשר במה שראינו במלכות התוגרמים י"רה יש סוכן המלך הממונה על מעות המלך ונקרא כ"זנדאר בלס"יויש וקי"לא לכ"ג ההוא הממונה על הבית על כל פיזוריו והכיל' ומלבושים וזה השני מתחת יד הסוכן ולזה צוה הש"ת שיבוא על שבנא אשר על הבית ולא יוכיחנו בינו לבינו כי תהיה תוכחת מסותרת מאהבה והוא שוכאו אבל תהיה תוכחת מגולה בבזוי וחרפה לפני הסוכן הוא הראש הוא הפקיד על אוצרות המלך ובפניו יוכיחנו דאכרך חבר' אית ליה ויסמעו הדברים ז"ש לך בא אל בסוכן הזה לא שיש לי ולך שום עסק עם הסוכן הזה אבל תכלית ביאתך שמה הוא על שבנא אשר על הבי' לא על הסוכן הממונה על אוצר וגנזי המלך ושם בפני הסוכן תאמר לו מה לך פה במקום ומצב כזה כי אתה בלתי ראוי אליו א"כ מה לך פה בחיים איתך ומי לך פה במות כי חצב' לך פה קבר האם ישילך בני משפחת רמה כי חצב' לך פה קבר כדי שבפקוד' כל האדם יפקד עליך מהם הנה אין לך מזה כלל ודבר הש"ת עם הנביא ואמר לו חצבי מרו' קברו על מי לך פה כי חצב' לך פה קבר והגיד הש"ת לנביא שחצב לו קבר מרום וגבוה ליקבר בו במות ובחיים חקקי בסלע משכן לו לשכון בו בחייו שעל שני העניינים האלה כוונתי במאמרי אליך מה לך פה על המשכן שחקק בסלע · ומי לך פה על הקבר אשר חצב מרו' קברו כי לא בחיים יזכה להיות לו כאן מנוחה ותם לריק כחו במשכן אשר חקק ולא במות יקבר בקבר אשר חצב כי ה' מטלטלך טלטל' גברא יחידי תהיה מטולט' וזהו טלטלה גבר שלא יצאו כשיך ובניך עמך ושמה תמות ומ"ש חצבי מרו' קברו בי"וד יובן בדחז"ל הנז"ל שממרום נגזרה עליו שלא יקבר שם וז"ש חצבי בכנויי"וד לו' אני חצבתי לו קבר זולת זה אשר חצב הוא לעצמו וכן חקקי בסלע משכן לו חקקתי לו זולת זה לשכון ת"ל הזאת ויבער רשע ממנה :

הנה ה' מטלטלך גו' חז"ל אמרו מטלטלך טלטלך טלטול אחר טלטול א"ר שמואל בר נחמני כהדין תרנגולא דגלי מאתר לאתר ועטך עטה שלק' בצרעת שנא' ועל שפם יעטה צנוף יצנפך בדור מה בדור הזה מתלקט מיד אל יד ואינו נופל אל הארץ כך הוא אל ארץ רחבת ידים שמה תמות ושמה מרכבות כבודך על דעתיה דר' אליעזר דאמר כהן גדול היה שהיה נהנה מן הקרבנות ועל דעתיה דר"י דאמר אמרכל היה שנהנה מן ההקדשות קלון בית אדוניך על דעתיה דר"א דאמר כ"ג היה שהיה מבזה את הקרבנות ועל דעתיה דר"י דאמר אמרכל היה שהיה מבזה את שני אדוניו חזקיהו וישעיהו ע"כ : הנה פי' ר' שמואל בר נחמני לשון גבר כמו קרא הגבר שהוא התרנגול שיטלטל ממקום למקום כתרנגול הזה וזהו טלטלה גבר וכזה תיקן ר' שמואל בר נחמני כפל מטלטלך בטלטלה בזולת מ"ש ת"ק טלטול אחר טלטול ועטך עטה כפול לרמוז שלא יהיה מעטה תהילה או מעטה אבל וחפוי ראש לא ועטך אותו עטה שבתורה על שפם יעט' האמור במצורע שילק' בצרעת לסיבת הגאוה שבו עם היותו גר בארץ וגא' על אדוני למרוד בו ומ"ש מה כדור זה מתלקט מיד אל יד ואינו נופל אל הארץ כך הוא אין זה לטובה בשום צד כי אם לפירענות גמור' כי אילו נפל הכדור הנה היה קצת מנוחה בנפלו לארץ אבל כשאינו נופל לארץ הוא מתגלגל מיד ליד כך הוא לא יהיה לו שום מנוחה ברגע אל' ככדור הזה וממה שהזכיר רחבת ידים אפשר שהוכיחו חז"ל שלא ידיו למר כדאית ליה בקרבנות ולמר כדאית ליה בהקדשות והארץ רחבת יש שנקראת כך בתחום בבל רחבת ואולי היא מרחובות הנהר וידים לדרשה שלא ידים בקרבנות או בהקדשות וזה שמה מרכבות כבודך שהיית מתכבד במה שהיית מופל בקרבנות למר כדאית ליה ובהקדשות למר כדאית ליה : וממה שבאה תיבת אדוניך בי"וד דרש שני אדוניך על ישעיהו וחזקיהו · ת"ק דרש שהיה מבזה הקרבנות שהם בבית ה' המקדש והוא מכונה לחזקיה שבאלוהו' אבותיו א"כ אדוניך אדון שמים ואדון הארץ חזקיהו היית נוהג קלון במה שנקרב שם : ועיין רש"י ז"ל והרד"ק ז"ל והרא"בע ז"ל ומהרי"א ז"ל לפי שחקק בסלע משכן לו קבוע אמר שלא יועיל לו אבל הנה ה' מטלטלך טלטלה גבר ההולך מסוף העולם ועד סופו ואמר צנוף יצנפך במצנפת הזה לא לכבוד ולתפארת אלא כמצנפת הזה שהוא כרוך זה בזה ככה אתה וכל הברוכים אצלך בקשר הבגידה תהיו יחדיו כמצנפת הזו ילכו בגלגול טלטול ככדור הזה המתגלגל ואמר שמה מרכבות כבודך יהיו באותו קלון שמו שיהיה בבית אדוניך החדש הלא הוא סנחריב שאותו קלון עצמו שיארע לו ע"י מלאך ה' במחנה אשור יארע לך · ורבותינו אמרו כנז"ל לדברי הרד"ק ז"ל ע"כ : ולע"דן לדקדק או' טלטלה בה"א של נקבה אפשר שאמר שילקה בשתי' טלטלה גבר דקשה מדאיתתא וטלטל איתתא בבחינת החולשה שיש לאשה לב אשה מגירה ותלגשה ז"ש טלטלה לשון נקבה חומרת האיש וחומרת האשה ז"ש טלטלה גבר בה"א רמז לטלטול אשה וגבר לטלטול גבר : עוד אפש' שאמר הנה מטלטלך ולא שילכו עמך רבים ונכבדי' הקשורי' עמך בקשר הבגידה אבל תלך יחידי ז"ש טלטלה גבר אחד לבד וכנז"ל בדחז"ל שיצא שבנא לבדו ובא המלאך וסגר הדלת ויצא הוא לבדו אל סנחריב אמרו לו היכן הוא סיעתך שכתבת שבנא וסיעתו השלימו אז גררוהו בעקבי סוסיהן כנז"ל וזה נ"ל שרמז לו הכב' באומרו טלטלה גבר אח' שלא ילכו הגבורים עמו אלא הוא לבדו יחידי וזה יגרום שיהיה כאבל יחיד וזהו ועטך עטה והם צנוף יצנפך בתחלה לתת לך איזה כבוד כמצנפת הזו לא יהיה אלא להטעות אותך כדרכו ית' משגיא לגוי' כמו שפירש' למעלה שמרבה להם איזו פרחה ואחר כך מאבדם כמו גדל המלך אחשורוש את המן בדי שאח"כ יאבדם ותהיה הנפיל' מאיגור רם לבירא עמיקתא וז"ש יצנפך והתכלי' צנפה ככדור הזה המתגלגל כך יגלגל אותך אל ארץ רחבת ידים שטמון בארץ חבלך וחיה יש לה ידים כידי אדם לה לכלך ברשתה אשר טמנה לך בשוחה תפול בה כי שמה תמות ולא כאן או אפשר והוא יותר נכון שמה בחיים חייתך תמות מאה מיתות בראותך שנהפכו עליך מרכבו' כבודך שהיית אתה רוכב כי אתה הסוכן והסופר ואשר על הבית ולעתיד תהיה קלון לבית אדוניך כיון שיצאת אתה מבית ההוא משרת מקשיב על שפת שקר קלון הוא לבית אדוניו כלו' שיוכיח היות הבית שגדל בו בבית אדוניו כמוהו וכעין מדותיו חלילה באופן ששמה תמות כדרך הרשעים קבורים בחייהם ובאו ממקו' קדוש יהלכו ככה אתה שמה תמות בחיים ומרכבות כבודך יהפך לך לשתהיה קלון וחרפה לבית אדוניך או יאמר שמה מרכבות כבודיך הם כ"כ פחותות שהיה לך קלון בבית אדוניך חזקיה לרכוב בהם עם היות שאין לו מרכבות ולא ירבה לו סוסי' וא"כ על מה ועל מה בגדת ואתה היית במעל' וכבוד שלא תשיג כמהו בכל בגידותך א"כ לריק תם כחך ואמר בית אדוניך בי"וד לרמוז אל ב' אדוניך האדון הא' אביו שיהיה קלון למי שזה ילד והאדון השני המלך שגדלו שיהיה קלון למי שזה גדול בתוך ביתו הרבות רעה ז"ש קלון בית אדוניך :

והדפתיך ממצבך וגו' והיה וגו' והלבשתיו גו' עיין רש"י ז"ל והרא"בע ז"ל וכבר זכרתי למעלה בפסוק כה אמר ה' אלהים צבאות לך בא אל הסוכן כמ"ד אמרכל היה · יפרש הפסו' הזה של והלבשתיו כתנתך כדהרא"בע ומ"ד כה"ג היה כפשוטו על בגדי כהונה · ועיין הרד"ק ז"ל וכבר זכרתי דעת מהרי"א ז"ל לשם בפסו' בא אל הסוכן כתב קרוב לזה והרחיב בעניינים אחרים ע"ש : והרחיב והדפתיך ממצבך משל אל המנויי' שהוא נצב בהם ואמר שאיקים לא יהיה רודף אחר השררה כמו שבנא אלא וקראתי לעבדי לאליקים ע"ד בשמך יקראוך ובמקומך יושיבוך : והלבשתיו דרך משל כי הכתונת מלבוש הדר ותפארת לגדול' והאבנט היא הגורה על המתנים והוא לחזק שלא ימעד מגדולתו ולהורות שתהיה גדולתו מתמדת שלא יקרה לו כאשר קרה לשבנא וכן לא יבקש רעתם כשבנא אבל יהיה לאב להם : ולע"דן אמר שאין אדם נוקף אצבעו מלמטה אלא א"כ מכריזין עליו למעלה וז"ש והדפתיך הב"ה או' כן אני אהדפך החילה ממצבך ירושלם ותבא אל סנחריב נהדף ממני וע"י זה יהיה שסנחריב יהרסך ממעמדך שאילו לא קדמה הדיפתי מאין היתה ההריסה כי מה פשעך ומה חטאתך שלא יצאו אחריך אלא ודאי ממני יצא הדבר והיה ביום ההוא וקראתי לעבדי לאליקים אמר לשון קריאה כי הוא ית' קור' הפרנס בפיו כמשחז"ל ראו קרא ה' בשם בצלאל שהוא מהדברים שהב"ה קורא אות' עפ"י עצמו ז"ש וקראתי לעבדי לאליקים למנותו פקיד :

ונתתי מפתח בית דוד גו' עיין רש"י ז"ל והרא"בע ז"ל והרד"ק ז"ל וכן מהרי"א ז"ל והרחיב שהיתד רמז לאליקים והמקום נאמן רמז לחזקיהו לו' שיהיה אליקים נאמן בעבודת וחזקיהו נאמן בעבודתו ע"כ : ולע"דן שאמר ענות אליקים שאעפ"י שמפתח בית דוד בידו על פיו יצאו ועל פיו יבואו ופתח ואין סוגר וסגר ואין פותח עכ"ז לא יתגאה בזה כלל אבל תהיה השררה עליו כעבודת ועול וכמשא כבד על שכמו וז"ש ונתתי מפתח בית דוד על שכמו ולא אמר בידו · ואמר כי יהיה יתד תקוע במקום נאמן היא ירושלם שלא יצא ממנה כשבנא שיפול אל הכשדים והיה לכסא כבוד לבית אביו הפך קלון בית אדוניך האמור בשבנא בשני יודי"ן לרמוז אל אביו האדון האחד שיאמרו קלון לשזה ילד והאדון השני המלך אשר גדלו אבל אליקים יהיה לכסא כבוד לבית אביו ברוך שזה ילד וגדל · והרך דרש הכפר או' לפי שברא מזכה אבא הוא והפי' האמ'

וְנָתַתִּי מַפְתֵּחַ בֵּית־דָּוִד עַל־שִׁכְמוֹ
וּפָתַח וְאֵין סֹגֵר וְסָגַר וְאֵין פֹּתֵחַ:
וּתְקַעְתִּיו יָתֵד בְּמָקוֹם נֶאֱמָן וְהָיָה
לְכִסֵּא כָבוֹד לְבֵית אָבִיו:
וְתָלוּ עָלָיו כֹּל ׀ כְּבוֹד בֵּית־אָבִיו
הַצֶּאֱצָאִים וְהַצְּפִעוֹת כֹּל כְּלֵי הַקָּטָן
מִכְּלֵי הָאַגָּנוֹת וְעַד כָּל־כְּלֵי הַנְּבָלִים:
כה בַּיּוֹם הַהוּא נְאֻם יְהוָה צְבָאוֹת
תָּמוּשׁ הַיָּתֵד הַתְּקוּעָה בְּמָקוֹם נֶאֱמָן
וְנִגְדְּעָה וְנָפְלָה וְנִכְרַת הַמַּשָּׂא אֲשֶׁר־
עָלֶיהָ כִּי יְהוָה דִּבֵּר:
א מַשָּׂא
צֹר הֵילִילוּ ׀ אֳנִיּוֹת תַּרְשִׁישׁ כִּי־שֻׁדַּד
מִבַּיִת מִבּוֹא מֵאֶרֶץ כִּתִּים נִגְלָה־לָמוֹ:
דֹּמּוּ יֹשְׁבֵי אִי סֹחֵר צִידוֹן עֹבֵר יָם
מִלְאוּךְ: וּבְמַיִם רַבִּים זֶרַע שִׁחֹר קְצִיר
יְאוֹר תְּבוּאָתָהּ וַתְּהִי סְחַר גּוֹיִם: בּוֹשִׁי
צִידוֹן כִּי־אָמַר יָם מָעוֹז הַיָּם לֵאמֹר
לֹא־חַלְתִּי וְלֹא־יָלַדְתִּי וְלֹא גִדַּלְתִּי
בַחוּרִים רוֹמַמְתִּי בְתוּלוֹת:
ה כַּאֲשֶׁר
שֵׁמַע לְמִצְרָיִם יָחִילוּ כְּשֵׁמַע צֹר:
עברו

וְאֶתֵּן מַפְתֵּחַ בֵּית מַקְדְּשָׁא וְשׁוּלְטָן
בֵּית דָּוִד בִּידֵיהּ וְיִפְתַּח וְלֵית דְּאָחִיד
וְיֵיחוֹד וְלֵית דְּפָתַח: וְאֵימַנֵּינֵיהּ
אֲמַרְכָּל מְהֵימָן מְשַׁמֵּשׁ בַּאֲתַר קַיָּים
וִיהֵי לְכוּרְסֵי יְקָר לְבֵית אֲבוּהִי:
וְיִסְתַּמְכוּן עֲלוֹהִי כָּל יַקִּירֵי בֵּית אֲבוּהִי
בְּנַיָּא וּבְנֵי בְנַיָּא מֵרַבְרְבַיָּא וְעַד
דְּעַדְקַיָּא מִכַּהֲנַיָּא לְבִישֵׁי אֵפוֹדָא וְעַד
בְּנֵי לֵוָאֵי אַחֲדֵי נִבְלַיָּא: בְּעִדָּנָא הַהִיא
אָמַר יְיָ צְבָאוֹת יַעֲדֵי אֲמַרְכָּל מְהֵימַן
דִּי מְשַׁמֵּשׁ בַּאֲתַר קַיָּים וְיִתְקְטֵיף
וְיִפּוֹל וְתִבְטַל מְטַל נְבוּאָתָא דִּי עֲלוֹהִי
אֲרֵי בְּמֵימְרָא דַּייָ גְּזַר כֵּן: מְטַל כַּס
דְּלוּט לְאַשְׁקָאָה יַת צוֹר אֵילִילוּ נַחְתֵי
סְפִינֵי יַמָּא אֲרֵי אִתְבְּזִיזוּ מֵחוֹזֵיהוֹן
מִלְּמֵיתֵי מֵאַרְעָא כִּתָּאֵי אָתֵי עֲלֵיהוֹן:
אִתְּבַּרוּ יָתְבֵי נִיסָא תַּגָּרֵי צִידוֹן דַּהֲווֹ
עָבְרִין בְּיַמָּא מְלוֹךְ: דַּהֲוַת מְסַפְּקָא
סְחוֹרָא לְעַמְמִין סַגִּיאִין דְּכִי חֲצַד
כְּנִישַׁת נַהֲרָא עֲלַלְתָּהּ וַהֲוַת סְחוֹרָא
לְעַמְמַיָּא: בְּהִיתוּ צִידוֹנָאֵי אֲרֵי אָמַר
מַעַרְבָא דְּיָתֵיב בְּתָקוֹף יַמָּא לְמֵימַר לְוַי לָא מְרַעִית אַעְדִּיתִי וְלָא רְבֵיתִי עוּלֵמִין
פַּנֵּיקִית בְּתוּלָן: כְּמָא דִּי שְׁמַעוּ לְמַחְתָא דִּלְקוֹ מִצְרָאֵי יָזְעוּן כַּד שָׁמְעוּ צוֹרָאֵי: גלו

לכסא ו׳ רפין וסימ׳ ותקעתיו יתד במקום נאמן · כי עשית משפטי ודיני · ועל ידם החזיק מלטיה הגבעני · וידבר אתו טובות · נשבע יי׳ לדוד · אם ישמרו בניך : ובמים ג׳ בקריאה וסי׳ ובמים רבים זרע שיחור · כמים עזים נתיבה · ובמים לא רחץ למשעי :

רשי

מפתח בית דוד · תירגם יונתן מפתח בית מקדשא ושולטן בית דוד : ותקעתיו יתד במקום נאמן · ואמניניה אמרכל מהימן משמש באתר קיים תירגם יונתן נאמן לשון קיים מקום שהוא נאמן לנשענים עליו כי לא ימוט סרס את המקרא ותקעתיו יתד נאמן במקום : הצאצאים והצפעות · תירגם יונתן בנייא ובני בנייא ומנחם חברו עם צאצאי הבקר ליחד שהוא לשון עוללים דקים העוללין מנעני אמן ויהי׳ צפיע לשון יציאה דבר היוצא : כל כלי הקטן · הקטנים שבמשפחותם יהיו מתפארין בו ונסמכין עליו : מכלי האגנות ועד כל כלי הנבלים · תירגם יונתן מכהניא לבשי אפודא עד בני לוי אחזי נבלין ויהיה האגנות לשון כלי שרת שמשרתין בהם הכהנים בבית המקדש הנבלים שאומרים בני לוי בהן השיר : תמוש היתד · גדולתו של שבנא : ונכרת המשא אשר עליה · בני משפחתו וסיעתו הנסמכין עליו והתולים בו כלי תפארתם ולפי שדימהו ליתד דימה המתפארים ונשענים עליו למשא שמטעינים על היתד ויש פותרים אותו ותתקיים הנבואה שנתנבאת עליו : הילילו אניות תרשיש · שהיו מתעשרים על ידי סוחרי צור שהיו מביאים אניות תרשיש סחור׳ לצור תרשיש שם הים : כי שודד מבית מבוא · כי שודד מבפנים מקום שהייתם רגילים לפונדק · מלבוא עוד לתוכו ולא יהיה עוד לכם מקום בצור ללון שם : מארץ כתים · הם הרומיים : נגלה למו · השודד לאנשי צור · ד״א מארץ כתים נגלה לאנשי תרשיש שוד של צור שברחו בני צור אצל כתים ומשם נשמעה השמועה : דומו יושבי אי · התאבלו ושבו דומם יושבי אי הים למה סוחרי צידון עוברי ימי׳ היו רגילי׳ למלאותך כל סחור׳ עכשיו כשתפל צור תפל צידון עמה שסמוכו׳ היו זו לזו בתוך מהלך יום : ובמים רבים היה בא זרע ממצרי׳ היושבת על ארץ שיחור אל צור : קציר יאור · מצרים היה תבואה של צור שיחור היא נילוס שנאמר מן השיחור אשר על פני מצרים והיה מביאים התבואה לצור באניות מצרים : ותהי צור סחר גוים · מעם רב שהיה בה כל הגוים מביאין לה סחורה : בושי צידון · שתפילה לצור : כי אמר ים · כי אמרה צור היושבת במעון הים שהיא עיקר ראש המלכות הריני כמי שלא חלתי ולא ילדתי בחורים כי כולם נהרגו והרי כמי שלא רוממתי בתולות וכן תירגם יונתן ורבותינו אמרו באגדת בושי צידון כי אמר ים מה אני שאין לי בנים ובנות לדאג עליהם שלא יתפשו בעוני איני משנה מצות קוני לעבור גבול חול אשר שם לי על אחת כמה וכמה בושי צידון שיש לך לדאג בכל אלה : כאשר שמע למצרים · אשר שמעו על מצרים שהבאתי עליהם עשר מכות וסוף טבעו בים : יחילו · יבהלו : כשמע · השומעים כשילא שמע צור כי גם מכותיה של צור יהיו דוגמת אותן מכות דם ואת קול שאון מעיר בקרקור הצפרדעי׳ ונהפכו נחליה לזפת וכנים ועפרה לגפרי׳ וירשוה קאת וקפוד ונשפטתי אתו בדבר המק בשרו וכרת הזלזלים דוגמת הברד והארבה וטבח גדול בארץ אדום כנגד מכות בכורות הסיקה הזאת אם צור זו היא אדום רומי ואם צור ממש לפי שכסה אותה הים הוא אומר עליה באשר שמע למצרים ואני אומר שכל הענין מדבר בצור העיר שהרי סמך לה צידון :
עברו

רדק

ונתתי מפתח · דרך משל כי הוא יהיה יועץ של מלך יהודה ועל פיו יעשה לסגור ולפתוח · ואמר על שכמו והמפתח לא ישא אדם אותו על שכמו אמר הענין בשני משלים אמר מפתח כי בידו יהיה ענין בית המלכות לפתוח ולנעול · ואמר על שכמו שהוא כמו משא שישא אדם על שכמו · ר״ל כי הוא ישא ויסבול ויכלכל דברי המלכו׳ · ואפשר שהיה אליקים בן חלקיהו כהן ומצאנו חלקיהו בימי דברי הימים ושלום הוליד את חלקיה וחלקי׳ הוליד את עזריהו ועזריה זה אפשר שהוא אליקים ושני שמות היו לו : ומצאנו עזריה שהיה נגיד בית האלהים בימי חזקיהו : ותקעתיו יתד במקום נאמן · הוסיף עוד למשול משל על הגדולה ועל השררה שתהיה לו עד שיהיה לכבוד לכל בני משפחתו וכלם יהיו נתלים בו כמו הקטן שהוא נתלה בגדול ונסמך עליו · והמשילו ליתד שהיא תקועה במקום נאמן חזק וקיים שהיא ראויה לתלות בה כל דבר ולא יראו שתשבר ותזוז ממקומה : ותלו עליו · לפי שהיתד תולין עליה אמר דרך משל כי כל בני משפחתו יהיו מתכבדים בו ונתלים עליו · ופיר׳ הצאצאים והצפיעות הבנים והבנות · ותרג׳ יונתן בניא ובני בניא : כל כלי הקטן · אמר אפילו הקטנים יהיו מתכבדים ומתפארים בו כי כל כך תהיה גדולתו מפורסמת · ואמ׳ כלי דרך משל לפי שהמשילו ליתד יהיו תולין עליה גדולים וקטנים לפי חזקה של יתד · ופי׳ כלי קטן כלי התשמיש הקטן כי מכל התשמישי׳ תולין על היתד לפיכך אמר מכלי האגנו׳ עד כל כלי הנבלים וסמיכו׳ כלי האגנו׳ וכלי הנבלים לפי שהאגנות יש בהם גדולות וקטנות ומוכנות לתשמישי׳ משונים זה מזה · וכן הנבלים יש בהם זה משונה מזה בית דותיו או במיתריו וכלם יקראו נבלים · ות״י כלי הקטן מרברבי ועד דעדקיא · ותרגם מכלי האגנות עד כל כלי הנבלים מכהניא לבושי אפודא ועד בני לוי אחדי נבליא : ביום ההוא · היתד התקועה במקו׳ נאמן · וזה משל על שבנא שהיה סבור שיהיה בכבודו קיים עד יום מותו · כמו שאמ׳ חוצבי מרום קברו ונכרת המשא אשר עליה כמו היתד כשתשבר ותפול ישתברו ויפלו וימרחו הכלים התלויים והנשואי׳ עליה שיפלו עמה כן כשישבר שבנא תשבר משפחתו וכל סיעתו : משא צור · נתנבא על צור שתחרב והיתה עיר סחורה · כמו שאומר · לפיכך קרא כנגד תרשיש שהיא על הים והיא היתה עיר סחורה גם כן היו באות הספינות תמיד מתרשיש לצור · לפיכך אמר הילילו אניות תרשיש · כלומר ספדו כי אין לכם מקום שתלכו שם שצור תחרב · וזהו שאמר שדד מבית מבא שדד בתיכם ומקומכם שהיה באכם שם עתה שדד מבא שם כל סוחר · ופירוש מבית בהיות בית ומקום וכן והשבתיך מזונה מהיות זונה · וימאסך ממלך · מהיות מלך · ויסירה מגבירה · מהיות גבירה : מארץ כתים נגלה למו · ת״י מארע כתאי אתו עלוהי ואנו רואים כי נבוכד נצר החריבה כמו שמפורש ביחזקאל · וכתים הם מבני יון · אם כן איך אמר מארץ כתים נגלה · ופי׳ א״א ז״ל כי כתים היו סוחרים הולכים לבבל ואמרו להם שיבאו לצור ויוכלו לתפוש אותה והם יעזרום ויבאו להם דרך הים : דמו יושבי אי · הנושבים באיים אשר על הים שהם סוחרים והולכים באניות עתה דמו · כלומר שתקו והעצבו כי עיר סחורתכם נחרבה · ויונתן תרגם דמו אתברו · וצידון היא על הים ג״כ : סוחר צידון עובר ים מלאוך · לשון יחיד דרך כלל · כמו ויהי לי שור וחמור · כי אם הסוס אסור והחמור אסור · כה תאמרון לאיש יבש גלעד והדומים להם : מלאוך כנגד צור · ופירושו מלאו אותך בסחורה · ומלאוך קל הלמ״ד וראוי להדגש כי הוא מהדגוש : ובמים רבים · הפסוק כמו הפוך · אמר וזרע שיחור שהוא במים וקציר יאור הוא תבואת צר כלומר כי ממצרים היה בא לה צרכה מתבואה לפי שמצרים רבת תבואות כי לא תצטרך לגשמים כי הנהר שנקרא שיחור משקה את הארץ ההיא · וזהו שאמר במים רבים : ותהי סחר גוים · צר היתה סחורת גוים כי כלם היו סוחרים בה : בושי צידון · כיון שנחרב מקום סחורתך בושי והכלמי · כי הנה אמר ים והיא צר לפי שהיתה סחורתך דרך ים והיא היתה מעוז הים · כלומר מעוז כל הערים שהם לחוף הים · אמרה כשראתה בחורבנה הנני היום כאילו לא חליתי ולא ילדתי ולא גדלתי בחורים ולא רוממתי בתולות כי הני היום חרב׳ ושכולה והוא דרך משל להמשיל העיר באשה חלה ויולדת בנים ומגדלת אותה ומרוממת אותה · וכן אמר כי חלה גם ילדה ציון את בניה · ויונתן תרגם כי אמר ים ארי אמר מערבא דיתיב בתקוף ימא ותרגם לא חליתי ולא ילדתי לוי לא מרעית ולא אעדיתי ולא רבתי עולמיא פניקית בתולן · כלו הלואי שלא היה לי כל הכבוד כי מה יועיל אחר שסופי להיות חרבה : כאשר שמע למצרים · כאשר ישמעו מצרים חרבן צר יפחדו ויחילו בעבור עצמ׳ · כמו שחלו יושבי צר כששמעו כי נבוכד נצר בא עליהם להלחם : כי קודם החריב נבוכד נצר ואח״כ החריב מצרים כמו שמפורש בספר יחזקאל :
עברו

אבן עזרא

ונתתי · מזה הפסוק נלמוד כי על הבית הוא בית המלכות : ותקעתיו יתד · כיתד וכמוהו ועיר פרא אדם יולד : ותלו · אחר שהמשילו ליתד אמר ותלו עליו : הצאצאים הם הבנים שהם יצאו מעים : והצפיעות · אולי הם הבנות מגזרת יצא צפע ואחר שאמר שהוא לאב הנה איש יהודה כבניו והנשי׳ כבנותיו שהם כמשלים על כלים קטני׳ והטעם מכלי האגנות כמו וישם באגנו׳ אולי שם הזהב : ועד כל כלי הנבלי׳ · כלי הנגונים והטעם שלא ישא דבר בבית המלכות שלא יהיה תחת רשותו : ביום תמוש היתד · רמז לשבנא שהיה חשוב שהוא כיתד תקועה במקום נאמן : ונכרת המשא אשר עליה · הם אנשי ממשלתו : משא צור · צור היא על הים ונבוכד נצר תפש : כי שדד כל בית · בצור שלא יבא שום סוחר : מארץ כתים · אפילו מארץ כתים שהי׳ רחוקה נגלה להם זה השוד והזכיר כתים בעבו׳ האניות והעד וצים מיד כתים : דמו · רמז לצור אף על פי שהיתה מלאה מסוחרי צידון גם היא על הים והעד וירכתו על צידון : ובמים רבים · הסוחרים היו מביאים לצור זרע מי שיחור ותבואתה היה קציר יאור מצרים : ותהי סחר גוים · שם ויחסר מלת בעלת כמו וחסרון לא יוכל להמנות : בושי · כי אמר ים · זה הוא התקיף בכל הים והטעם על צור כאילו לא היה באי עם צור וזה טעם לא חלתי : כאשר · כשמע שוד מצרים ויחלחל השומע כן יחילו בשמע צור :
עברו

גדולה מנחה

והדפתיך וגו׳ והיה ביום ההוא וקראתי לעבדי כי לא הגיע לו השררה כי אם שאז אקראנו מחדש ושלך אתן לו כי והלבשתיו כתנתך וגו׳ הם בגדי כהן הדיוט ועוד יעלה להיות כ״ג כמו שהיית וזה וממשלתך אתן בידו יאז כל שפע מזון המיתן ע״י הקרבנות על ישראל יהיה על ידו וזהו והיה לאב ליושב ירושלים הוא המלך היושב על כסאו ולבית יהודה הוא העם כי כאשר מזון הבנים מעל שולחן אביהם מושפע מאת ה׳ אל האב לבנים כצינור המריק כך יהיה הוא למלך ולעם וזהו והיה לאב · ועוד אעלה אותו מעלה שניה והיא כי ונתתי מפתח בית דוד על שכמו והוא כי מות וחיים ביד המלך אלא שלפעמים פותח מי שהם בני תמותה מן הדין או סוגר על איש והוא זכאי כי די הוא בבא הוא מאה ודי הוא בבא הוא קט״ל כי ידמה למי שהמפתח בידו לסגו׳ או לפתוח או על שכמו ישא מה שיעשה שלא כדין אמר כי מפתח של בית דוד של המלכות לסגור על איש או לפתוח יותן על שכמו כי על פיו יעשה המלך אמנם כ״כ יהיה יושר כי ופתח ואין סוגר שלא יצדיק רשע כי מי שהוא פותח ממות לא יהיה עליו סוגר על פי הדין וכן מה שיהיה סוגר אין פותח כי לא ירשיע צדיק כי לא תצא תקלה מתחת ידו ובזה יצדק אומרו על שכמו ולא אמר ביד ועי״כ אעלנו עוד והוא כי לא בלבד תהיה לו מדרה בימיו ולא לזרעו אחריו כי אם ותקעתיו יתד בעולם העליון במקום נאמן שהוא שלא תמוט כי הדבר הבלתי מתמיד לקרא כוזב כד״א כמו אכזב מים לא נאמנו שהוא המעיין הפוסק והפכו הוא מימיו נאמני׳ וע״ד זה אמר במקום נאמן שהוא מתמיד ולא בלבד הוא זה כי אם ותלו עליו שיהיה בזכותו די לזכות כל בית אביו בזה ובבא כי גדולים צדיקים במיתתם יות׳ מבחייהם : משא צור וגו׳ הנה ידוע כי עיקר מפלת צור היה מן הים ששקע והציף כל ארמנותיה ועושרם וכל שבעה רקיעים שעשה אירם כי הים הסוער במעוז גליו להציף העולם במקום גזרת חכמתו ית׳ לעשותו יעשהו ואר״ז״ל על פסוק והאלהי׳ עשה שיראו מלפניו כי עשה הקב״ה את הים גבוה מן הארץ וסוער בגליו למען ירא בני האדם פן יגופו וישובו עד ה׳ והנה צידון הסמוכה לה אמר לה הנביא בשמו ית׳ בושי צידון ממעשיך ותקנ׳ בטרם יבא חבל לך גם את מצר הים : ונשכחה צור שבעים שנה לפי שנבוכד נאצר יהיה המחריב אותה ויתייחד מרבנה כל זמן מלכותו שהיה שבעים שנה ר״ל הוא ובנו ובן בנו כי הכל נקרא מלך אחד ר״ל מלכות אחת כי אח״כ נעתק המלכות למדי · ומהר״יא הקשה שנבואת ישעיה מנגדת לנבואת יחזקאל שישעיה אמר שתשכח צור שבעים שנה ואח״כ תשוב לאתננה אמנם יחזקאל דבר שתם שתחרב לחלוטין ולא תשוב עוד וכן הוא שעוד היום היא חריבה ואפשר לומר שנבואת ישעי׳ שתשוב צור אחר שבעים שנה זה לא היה על אותו צור ממש כי היא נשקעה בים ולא שבה לקדמותה לשבת בה איש רק שבנו סמוך לה עיר אחרת וקראו אותה צור ע״ש צור הישנה והיא נקראת צור החדשה ובין זה לזה היה שבעים שנה וע״כ מכנה אותה העיר בשם זונה כמו הזונה תקח את זרים תחת בעלה כ״כ צור החדשה נבנית במקו׳ אחר לחוף קצת מראשון אבל יחזקאל לא דיבר אלא מחרבנה של צור הישנה ולא הזכיר דבר מצור החדשה כי אין שני נביאים מתנבאים בסגנון אחד ואפשר ששבעים שנה הוא כנגד שבעה רקיעי׳ אשר בנה בכשופו על הים שבעה כנגד שבעה ואולי היה בין כל רקיע ורקיע אשר עשה מהלך עשר שנים וישב בעליונה כמש״ז״ל וע״כ ונשכחת צור שבעים שנה וע״י שבנה אותם על הים כלומר שהוא מושל גם על הים ע״כ עלה עליו הים והציף העיר וכל אשר בה :

מות האב תתעלה נפשו תחת כסא הכבוד מקום מחלב ומושב הנפשות ואין צ"ל באביו אלא אפי' למשפחתו מזכה דמרובה מדה טובה ממדת פורענות ובמידת פורענות כתיב ונתתי פני באיש ההוא ובמשפחתו כ"ש במידה טובה שהשי"ת ישים פניו לטובה באביו של הצדיק יסוד עולם ובמשפחתו ז"ש ותקעתיו יתד במקום נאמן הוא מקום הדבקות אל הצדיק עם האל הנאמן שם יהיה תקוע אליקים ודבק מאד ויהיה לכסא כבוד לבית אביו ר"ל שיזכה לכל בית אביו לחזו' בנוע' ה' ולבקר בהיכלו ובכסא כבוד ז"ש והיה לכסא כבוד לבית אביו :

ותלו עליו כל כבוד וגו' עיין רש"י ז"ל והרא"בע ז"ל וכן הרד"ק ז"ל :

ביום ההוא וגו' עיין רש"י ז"ל וכת"י לשון נבואה וכן הרא"בע ז"ל וכן הרד"ק ז"ל ומהרי"א ז"ל:

ולע"דן עפ"י המתרגם שתרגם משא לשון נבואה תהיה כוונת הכתוב לו' שלא יותן לו הריכו' אפים שתתקיים חלק ממשא דבר ה' ועוד מעט חלק מהרק הכל בבת אחת ע"ד מ"ש הראשונים ז"ל בפ' תמותת רשע רעה הפך רבות רעות לדיק כי בו ביום ההוא שתמוש היתד התקועה שבנא התקוע במקום נאמן ירושל' תכף ומיד ונגדע' ונפלה שהרי כן נהרג כדחז"ל בצאתו יחידי שגררוהו בעקבי סוסיהם כנז"ל וכל המשא יתקיים בו וזהו ונכרת כל המשא שיפסק בבת אחת בדבר שעבר שאין צורך לקיימו עוד שכבר עבר ונתקיים והנה כל זה הפורענות לשבנא על שלא בטח בה' :

משא צור הלילו וגו' עיין רש"י ז"ל והרא"בע ז"ל והרד"ק ז"ל ומהרי"א ז"ל הקשה שנבואת ישעיה מנגדת לנבואת יחזקאל שישעיה אמר שתשכח צור שבעים שנה ואחר כך תשוב לאתננה אמנ' יחזקאל דבר סתם שתחרב לחלוטין ולא תשוב עוד וכן הוא שעוד היום היא חרבה ושוממה והנה יש מי שחשבו שעל עיר ויניציאה נאמרו נבואות אלו מצד מה שראו היותם בנוי' על הים וזה טעות שנבואות אלו כמו שפים וכך שנים ויניציאה בנו אותה הדייגים כמו אף וכך שני' אבל הנכון שנבואת ישעיה נתקיימה בזמן סנחריב שבלבל העולם שבעים שנה ואחר כך חזרה לאתננה אחרי השבעים שנה כי לא היה חרבן החלטי אמנם יחזקאל ניבא עליה על זמן נבוכד נצר לפי ששמחו לאידם של ישראל וירושלם ואמרו האח לכך נענש' והוא החורבן שהיא חרבה בו עדיין אם כן נבואת ישעיה ויחזקאל מתחלפות בזמן וביעודים · וחכמי העכו"ם פירשו שפתי חורבנות נחרבה צור האחד ע"י נבוכד נצר ולא היה חרבן החלטי וחרבן שני ע"י אלכסנדרוס מוקדון והוא היה חרבן החלטי ועליה ניבאו ישעיה ויחזקאל כי שני פעמים נחרבה צור אחת ע"י כ"כ ואחת ע"י אלכסנדרוס מוקדון חרבן החלטי · והביא מ"ש בב"ר פ' ס"ב ובילמדנו שלויהי חושך אפלה ופסיקתא של ויהי בחצי הלילה אמרו חז"ל א"ר אלעזר כל צור שכתוב בתורה שלם בצור המדינה הכתוב מדבר צר חסר בכרך גדול הכתוב מדבר ואין דעתי נוחה בזה לפי שבנבואת יחזקאל עצמה בהיותה אחת ומתדבקת פעמים יאמר בה צור מלא ופעמים צר חסר ואם קבלה נקבל ומ"ש מארץ כתים נגלה למו פי' הלילו אניות תרשיש וכן הלילו אניות כתים אשר מארץ כתים היה נגלה ג"כ למו ציים והאניות כתים בסחורה כמו אניות תרשיש ע"כ : ולע"דן כדבריהם כן הוא קבל' מקובלת והוא הטעם שבא במקראות פעם צור מלא ופעם צר חסר כי החסר לשון צר ואויב וכוונת דבריהם שלהיות צור המעטירה מציר' לישראל היא וצידון שכנים אליה והמיד צרי' עליה ואחרים על אותו המשקל קמה כרך גדול בקול המוני' מתדמה אליה בכל חלקיה ואולי נסעו מצור אליה אנשי שם ושכנו שם לכן בבא נבואה על צור אשר קרובה לישראל גילה ורמז ג"כ על כרך גדול באומרו צר חסר וא"כ אין מהקושי כלל היותה נבואה אחת ומתדבק' ופעם יאמר צור מלאה ופעם צר חסר : ואמר הלילו אניות תרשיש על שוד צור כי שודד מבית ולא שודד מחוץ דרך ים אבל מבי' מנבוכד נצר והאניות תרשיש אשר היו מלומדות לבא מארץ כתים ומשם היה נגלה למו הכמל או צור עצמה מבוא ר"ל מדרך בוא מארץ כתים נגלה למו צור ליפיה וגבהה ועתה שודדה ז"ש מבוא מארץ כתים נגלה למו אם כן הלילו אוניות תרשיש :

ואברהם בני י"צו פי' הלילו אניות תרשיש שראוי לאניו' תרשים לייליל ולקונן על חרבן צור להיו' כי שודד בית מבו' כלומר אותם הבתים הבנויים על תלם גבוהות השמי' כיון ששודדו ונחרבו אותם הבתים מבוא לתוכם אנשי' יילילו האניות שעד עתה בלכתם בתוך הים היו רואים את צור מרחוק והיו שמחים להיותם קרובים לנמל זהו אומרו מארץ כיתים נגלה למו צור הנז' לא כן עתה שאותם הבתים והמגדלות שהיו בה נפלו לארץ מעתה אוניות והאנשים אשר בתוכם לא ידעו ולא יבינו את הדרך ילכו בה ולזה ראוי להם להספיד ולקונן כנז' ולז"א דומו יושבי אי סוחר צידון שידמו ויתאבלו על חרבן צור והטעם הוא שסוחר צידן עובר ים מלאוך כלומר שאפי' צידן שהיא קרובה לצור דרך יום בצאתו הסוחר מצידן ללכת לצור עובר ים מלאוך כלומר היו תועים בדרך ונלוזים במעגלות' ונכנסים דרך רמה בים ומתעכבים כמה ימים וזה נמשך להם מחרבנ' של צור שהיתה להם לסי' מראה להם את הדרך ולכן עתה יילילו ע"כ :

דומו יושבי צידון וגו' עיין רש"י ז"ל והרא"בע ז"ל והרד"ק ז"ל וכן מהרי"א ז"ל יושבי אי על כל יושבי אי אשר בים סביבות צור ידומו ויתאבלו וכן סוחרי צידון כי קוד' לזה מה כול' היו מוליכים סחורותיהם לצור והיו מרויחים בזה הרבה ולכן יילילו והעפ"י שאינם מצור ע"כ :

ולע"דן שאמר יושבי אי על האיים הקרובים לצור בכלל ובפרט אמר על צידון סוחר צידון עובר ים לו' על צידון בפרט יאות האבל והדממה כאבל יען שהיו מרויחים הרבה עם צור כי היו מביאים סחורה מרובה עד שסוחר א' לבד היה מביא ספינה אחת מצידון לצור ועובר ים הוא יחידי עם היותו יחידי ולזה לא כתיב סוחרי צידון עברו ים אלא סוחר צידון עובר ים אמנ' מלאוך על סוחר צידון עם יושבי האי או אמר מלאוך בלשון רבים על הסוחרים רבים של צידון כי רבו שם שלמעלת כל אחד מהם אמר בלשון יחיד סוחר עובר ים בלשון יחיד ואח"כ אמר על כולם מלאוך כי היו דרך משל עשרה סוחרים וכל סוחר וסוחר היה לו סחורה מלא ספינה ובאו מצידון לצור וכולם ממלאים אותם :

ובמים רבים זרע שיחור וגו' עיין רש"י ז"ל וכן הרא"בע ז"ל והוסיף והרד"ק ז"ל וכן מהרי"א ז"ל ובמים רבים כשני הפירושי' כדרש"י ז"ל והרד"ק ז"ל : ולע"דן שאמר שזרע שיחור הוא נילוס הבא לצור כי קציר יאור מצרים תבואתה של צור ומיד יביאוה שמה ומשם הפרד לכל הממלכות הרחוקות ותהי סחר גוים בזה הזרע וקציר יאור הנז' דברים שיש בהם חיי נפש הכל מתחת ידה וז"ש ובמים רבים דרך אניה במים רבים למקומו' רחוקים היתה צור מוכרת זרע שיחור וקציר יאור מצרים אשר היו תבואתה ותהי התבואה הנזכרת סחר גוים או ותהי צור סחר גוים שכולם באים שם להסתחר בה ומוליכים סחורה גם זרע ש חור : ואברהם בני י"צו פי' ובמים רבים זרע שיחור קציר יאור תבואתה לו' גדולתה ומעלתה של צור שאפי' היא על הים עכ"ז מים רבים יסובבוה לצור עד שהיא שוה למצרים שכל תבואתה היא מיאור נילוס הנקרא שיחור באופן שצור קציר יאור תבואתה ולזה כל הגוים מרחוק יבואו מאפסי ארץ לקנות סחורתה ז"ש ותהי סחר גוים שגדלה מעלתה יותר ממצרים שאין בה רק יאור נילוס וצור הנז' מלבד שהיא על הים יאורים רבים יסובבוה כל כך עד שקציר יאור תבואתה בלי מטר ע"כ :

בושי צידון כי אמר ים וגו' במדרש בושי צידון כי אמר ים אמר הים ומה אני שאיני מתירא שמא אוחיל ושמא אוליד בנים ובנות שמא אקבור אותם חתנים וכלות ונאמר בי האותי לא תיראו וגו' אשר שמתי חול גבול לים וגו' אמר ומה אני שאין בי אחת מכל אלו המדות הללו הריני עושה רצון קוני עאכ"ו בושי צידון עכ"ל : ותתני הרמ"ה י"צו הקשה בדחז"ל היכן הוזכר ונרמז כל זה בפסוק ותירץ שחז"ל הוקשה להם בפסו' אומרו מעוז הים לאמר שהוא מיותר שהי"לל אמר הים לא חלתי וכו' לז"א שאמר הים ראו מה שנא' במעוז הים ותקפו בפסו' אשר שמתי חול והמון גליו בחוק ועוז ועכ"ז לא יעברנהו לחול וזהו מעוז לים לאמר כי אמר זה הים ראו מה שנא' במעוז הים עם היות שלא חלתי ולא ילדתי וכו' או אמר מעוז הים לאמר כלו' מעוז הים ותפארת' והוא שאומרת לא חלתי וכו' שהכוונה לו' שעכ"ז עושה רצון קונהו ע"כ : ומתוך דבריהם בושי צידון מהשי"ת כי אמר הים לא חלתי ולא ילדתי גו' ועכ"ז איני עובר גבול אשר שם השי"ת ואתה למה אינכם יראים ממנו לכך יכקס מכם בושי צידון וכן הבי' רש"י ז"ל ועיין הרא"בע ז"ל ומהרי"א ז"ל אמר ים ר"ל הים שצור בנויה בו כאילו הים אמר ומקוננת בעד צור ומעוז הים שהיא צור הרי הבי כאילו לא חלתי וגו' ואמר חלתי ילדתי וגדלתי ג' תוארים שהקשה מתעסקת בבנים ההריון ולידה וגידול (וכדרש"י ז"ל) ע"כ : ולע"דן בושי צידון יען כי אמר ים היא צור שהיא מעוז הים אמר עליה לאמר לא חלתי עם צידון ולא ילדתי ולא גדלתי בחורים שלה ולא רוממתי בתולות שלה שהיו נישאות מצידון לאנשי צור והייתי מרוממה ועתה לא בכתה צידון עלי בושי צידון על שהיית כפויות טובה בשמעך שברי ולא בכית עלי לא כן כאשר יגיע שמע צור למצרים יחילו בחלחלה תכף בשמעם ז"ש כשמע צור שלא יהיו בפויי טובה אלא תכף ומיד כשמע צור שעדיין לא נתברר השמע שכן מירה כ"ף כשמע על התכיפות לא כן את צידון שלא התפעל' עלי לכך בושי צידון מדחז"ל הנז"ל י"ל אמר ים לא חלתי ולא ילדתי וגו' ועכ"ז איני עוברת פיה' כ"ש אתם שחלתם והריתם וילדתם שראוי ליראה מהשי"ה הנכבד והנורא ולפי שהי' אין לו השכלה לדבר לזה פי' הכתוב אמר ים שאינו על הים אלא על השר שלו שהוא מעוז הים שאמר לא חלתי שהשר של

מעלן שהוא מעוז הים הוא שיש בו כח לאמר שהוא יכול לו' לא חלתי ז"ש כי אמר הים לא הים תחתון אלא מעוז הים לאמר :

כאשר שמעו למצרים גו' עיין רש"י ז"ל והרא"בע ז"ל והר"דק ז"ל וכן מהרי"א ז"ל :

ולע"דן נכון מה שכתבתי בהבנת זה הפ' מקושר בפ' הקודם עיין עליו כי אינו מהזרות שתהי' צידון הנכנעת אל צור שמחה בנפל צור ולא תחיל צידון עליה ועל כן מוכיח אותה ואו' בושי צידון ודברי הנביא כי אמר ים צור שהיא מעוז הים ועל כן נקראת ים בושי ממה שאת כפוית טובתי כאילו לא חלתי עמך ולא ילדתי ולא גדלתי בחורי' שליך ולא רוממתי בתולותיך הנשואות לאנשי צור לא כן מצרים מצד היותם מרויחי' עם צור בזרע שיחור וקציר היאור אלו וזעו לאיד צור וזה שאמר כאשר שמע למצרים כלומר כמו כאשר ישמע למצרים שבר צור יחילו בעד צור כשיעור שמע צור עצמה כששמעה הביאת נבוכד נצר עליה או יהיה כשמע צור מורה על תכיפות השמע שקוד' המאמת אבל מצרי שמע צור מיד כשמע בתוך הדמיון שעדיין לא נתאמת יחילו וז"ש כשמע צור כדפרשית :

ואברהם בני י"צו פי' כאם' שמע למצרי' יחילו כלו' כאותו ההתפעלו' שנתפעלו ונצטערו לשמע מצרים כשנחרבה כמו כן שוה בשוה יחילו ויצטערו כשישמעו מה שאירע לצור זהו יחילו כמו חיל כיולדה חיל אחז ותיבת יחילו כדרשת למעלה ולמטה כאשר שמע למצרים יחילו בכמות אותו החיל יחילו לשמע צור כי שניהם מצרים וצור נחשבים בעיניהם כאחת עד כאן :

עברו תרשישה וגו' עיין רש"י ז"ל והרא"בע ז"ל והר"דק ז"ל ומהרי"א כדרש"י עברו תרשישה אתם אנשי צור כי שם בתרשיש תנצלו מסנחריב כי תרשישה עיר חזקה ואז הלילו יושבי אי על אנשי צור הגרושי' מבית תענוגיה' הלילו כמספד הגרושי' וקראם יושבי אי לפי שהים היה מקיף אותה מרוב עבריה : ולע"דן עברו תרשישה למשמיעים למצרים הנז' בפ' הקודם שאמר כאשר שמע למצרים אמר להם עברו נא תרשישה ואמרו ובשרו רעתה של צור להם הלילו כל יושבי אי תרשישה כי כולם היו נהנים מצור המעטירה · עוד אפשר לקשר הפסוקים האלה כמ"ש רש"י ז"ל עברו תרשישה לברוח שם והכוונה כדמהרי"א כי שם בתרשיש עיר חזקה ותוכלו להשגב מסנחריב · ועוד שאנשי תרשיש כולם חייבים בכבוד צור שנהגו מזיו כבודה וסוד תנחומיה ורחמיו עליה ויכחומה מצרתה ולז"א עברו תרשישה כי יושבי אי תרשיש' הלילו יחדיו על שבר צור ואח"כ בודאי ירחמו עליכ' כיון שנחלו על שבריה' דימה לכם לדרך אשור עיר האויבי' ולז"א על צור ואמ' בתמי' הזה לכם עליזה היתכן שזאת צור היתה משמחת אתכ' בטוב מימי קדם ואת' היית העומדי' ראשונה במלכות שלא ליהנות ממנה ז"ש קדמתה ר"ל קודם כל אדם אי אפשר כן שאילו היה כן היאך לא באה אלי כ' בעת צרתה כיון שאתה אהוביה והלכה לה מעצמה ויובילו' רגלי' מרחוק למרחקי ארץ ובמקום שתהיה גרה ז"ש לגור ואיך לא נתנה לבה לעבור תרשישה והיא היתה העצה הנכונ' מי יעץ זאת העצה הנבערה על צור המעטיר' כי יש לה אנשי שם ושכל טוב אשר סוחריה שרים רבים ונכבדי' וכנעניה אשר הם הם היה ראוי שייעצוה עצה נכונה כזאת לזה משיב שה' הפיר עצה זו והוא יעצה כן על אשר הרעה לישראל וז"ש ה' צבאות שלפקוד לה על מה שהרעה לצבאות ה' אלו ישראל הוא יעצה בזאת העצה הרעה לחלל גאון כל צבי צביונ' וכל נכבדי ארץ צור שתלך ברגלי מרחוק לגו' בארץ נכרי' או יאמר ה' צבאות יעצה כן לפי שהיא היתה מוכנת לפורענות ישראל לחלל גאון כל צבי גאוה של ארץ צבי היא א"י ארץ צבי צבאות גוים ולהקל תמיד כל נכבדי ארץ א"י לכך יעצ' השי"ת בזאת העצ' הנבער' לתת לה כפעל' וכרוע מעלליה' וכמו שייע' וחזק' על צור וצידון ואמר בסוף ולא יהי' עוד לבי' ישראל סלון ממאיר וקוץ מכאיב מכל סביבותי' גו' מורה שמקוד' הית' צור סילון ממאי' וצידון קוץ מכאיב סביבות' כי שכני' רעי' היו לישראל :

הזאת לכם גו' עיין רש"י ז"ל והרא"בע ז"ל והר"דק ז"ל ובדברי המתרג' ז"ל מובן הבנת הכתוב מימי קדם קדמת' היו מביאין לה קרבן האנשי' הרגליים הבאי' ורגילי' לבא אלי' והמנח' היתה בלה מרחו' ועתה במקום לגור הלכה שבי ולפי זה לשון יובילוה מלשון יובילו שי למורא ורגליה לשון שם מאות אלף רגלי או לשון רגילו' ומרחוק שמארץ רחוקה באים ומנחתם בידם ולגור תרגם להיתותבא ומהרי"א ז"ל כדרש"י יבילוה רגליה על צור ההולכת ברגליה לגור בארץ אחרת מפני חרבנה של צור ועוד פירש דרך קינה הנה היתה צור מימי קדם קריה עליזה ומשוש לכל הארץ מלא' כל טוב עד שמימי קדם קדמתה כל אומה ולשון ממרחקי ארץ מבילו' לגור רגליה בצור המעטירה עד כאן · והנראה לע"ד כתבתיו בפסוק עברו תרשישה עיין שם :

מי יעץ וגומר ה' צבאות וגו' עיין רש"י ז"ל והרא"בע ז"ל והר"דק ז"ל ומהרי"א ז"ל הנביא תמה בא' מי יעץ זאת על צור המעטירה ר"ל אל תחשבו שזאת עצת אדם וסנחריב בכחו ועוצם ידו קשה זאת לצור בולא עצת ה' צבאו' יעצה לחלל גאון כל צבי שהיתה צור צבי לכל הארץ ולחלל כבודה ולהקל כל נכבדי ארץ שבה מרוב גאותם עשה להם כן השם יתברך וזה יורה שהחרבן הזה היה לסיבת גאותן לא על שהרעו לישראל עד כאן ויקשה דאם כן מה לו להזכיר ענין צור אבל ישראל ועניינם אלא ודאי הנכון כדפרשית היות ישראל סיבת הגלות הזה למה שהיתה צור סלון ממאיר לישראל וצידון קוץ מכאיב לישראל וזה שאמר מי יעץ זאת על צור שהיה לה מעלה שהיו לה מלכים מעוטרים מתחת ידה ז"ש המעטירה לזולתה ומשיב ה' צבאות יעצה לעצה זאת יען שתמיד לנגד עיניה של צור לחלל גאון כל צבי היא א"י ארץ צבי צבאות גוים להקל בכבוד כל נכבדי ארץ על כן לקתה צור ממה שהרעו לישראל וכדפרשית בפסוק עברו תרשישה או יאמר מי יעץ זאת על צור ומשיב מי שיעצ' לצור לחלל גאון ישרא' כדי ליפרע מהם המייעצ' כן מאז יעץ כן עתה להפרע ממנ' :

עברי ארצך כיאור וגו' עיין רש"י ז"ל והר"דק ז"ל ומהר"יא לסוחרי תרשיש הנמצאים בצור אמ' עברי ארצך בת תרשיש ומדוקדק בת תרשי' ולא אמר לבת תרשי' ואמר שתברא תרשיש לארצה פן תספה בעון עיר צור ואין מזח עוד לצור להמלט אם כן ברחי פן תדבקך הרעה של צור שנכנסם אליהי ואין לצור פליט הוא מ"ש ידו על הים גו' : ולע"דן שדבר עם צור ואמר עברי ארצך על מנת שלא לחזור עוד אליה כיאור הזה שנמשך ואינו חוזר אל מקורו כמשל המי' ארצ' שלא ישובו עוד כך את צור עברי ארצך כיאור ועם בת תרשי' א"ל בת תרשי' אין מזח עוד שהיו סוחרי תרשיש מביאין אזור ומזח מזהב ממולאים בתרשיש ומוכרין אותו בצור אמר בת תרשיש אין מזח עוד מעתה לכו גם את לגבולך :

ידו נטה גו' עיין רש"י ז"ל והרא"בע ז"ל וכן הר"דק ז"ל ומהרי"א ז"ל אחר שאמר עברי לארצך בת תרשיש ולא תעמודי בצור פן תספי כי רעת צור השגחיית ואין בה פליטה מיד ה' כי הרי לשעבר ידו נטה על הים במצרים כדה"רדק ז"ל אך מסה' צוה אל כנען על צור וקרא' כנען מלשון סוחר (כדהר"אבע) ע"כ ולשיטתו זאת ניחא או' ה' צוה אל כנען שמדבר על צור ולהורות התחלפות הנושאים שתחילת הפ' על ים סוף ופרעה ומצרים וסוף הפסוק על צור לכך אמר ה' צוה דלפי' הר"דק הנז' שכל הפ' על מצרים ופרעה וכנען אם כן מיותר או' ה' צוה כי גם תחילת הפסו' בשי"ת מדבר ואם כן די שיאמר הרגיז ממלכות צוה אל כנען וגומר : ולע"דן שאמר ידו נט' על מלך צור שנטה ידו על הים ולשלוט בכל איי הים והרגיז כל ממלכות ועתה ה' צוה אל כנען על סנחריב או נבוכדנצר שהוא כנעני הוא שהוא עבד ולא רצה לתוארו עבד לה' מפני כבוד ה' דהת' שקראו נבוכדנצר עבדי היה על הכרח כי הוא יתבר' מגיד מראשית אחרית כדי שלא יפטרו עצמה באומרם שנמכרו לנבוכדנצר לזה הקדים לומר עבדי דמה שקנה עבד קנה רבו אבל בכאן אמר צוה אל כנען לשון עבד כנעני לשמיד מעוזני' של צור שהרגיז ממלכות ובזה מדוקדק לשון אל שלא אמר על שנדחק רש"י כמו על כנען :

ויאמר לא תוסיפו וגומר הן ארץ וגו' עיין רש"י ז"ל והר"דק ז"ל והרא"בע ז"ל ומהרי"א ז"ל אמר על צידון לא תוסיפי לעלוז המעושקה לפי שסחורותיה של צידון היו בצור ונעשקו שם בבא השודד לצור ואמר בתולת בת צידון לפי שלא ראתה עדיין דעה והיא יושבת בצידון ביפי' ושלימותה ולפי שלא תוכל צידון ללכת לצור להסתחר יען אותה הנביא כתיים קומי עבורי ולא לומר שתלך לסחורה לכתים שהם הרומיים אבל אמר גם שם לא ינוח לך גם לשם בארץ הכתים לא תמצא מנוח כמו בצור ולפי שעד כאן לא זכר הנביא ביד מי תהיה המפלת צור ביאר עתה שתהיה על ידי סנחריב וזה שאמר הן ארץ כשדים זה העם לא היה מייתך שלא היה ולא נבראת (כדא"זל הכ"זל בדרש"י ז"ל) או לא היה עם חשוב כלל ס(כדה"רדק בקירוב) כי הנה אשור שהו' שהוא האב הראשון לא יסדה לארץ כשדים ליסוב אנשים נכבדים כי אם לציים והם אניות שיט לשלול שלל ולבוז בז וכן היתה ארץ כשדים מתחילה נבנית מערת פריצים וחברי גנבים ואחר כך באורך הזמן הקימו בחוניו אנשים בהם בחוניו שהם מגדלי' (ככ"זל מכל המפרשים) מלשון עופל ובוחן וכן עוררו אליו ארמנותיה של ארץ כשדים שעשו בתוכה מגדלות וארמנות ועתה שמה ר"ל שם הבל למפלה כי משם יוצאין להחריב העולם : או יהיה פי' שמה למפלה חוזר לה"בה אשר זכר שהוא שם את ארץ כשדים למפלת העולם ולחרבן האומות כמו שאמר הוי אשור שבט אפי (ובזה מדוקדק לת"ד למפלה) וכאילו אמר אלת תמהו בני צור על מה שעשו הכשדים לכם · כי מתחילת הוייתם שודדים וחברו גנבים : ולע"דן לדקדק היך אמר לא תוסיפו עוד לעלוז והרי אחר שבעים שנה תשוב צור לאתננה עד שנדחק הר"דק ככ"זל והיה אפשר לומר שלא תוסיף עוד לעלוז

עברו תרשישה · אמר כנגד הסוחרי' אשר בצור עברו לכם תרשישה כי צור תחרב ותרשיש גם כן על הים והיו סוחרים באים אליה אבל לא כמו אל צור · ועתה אין לכם עוד מסחר אל צור ועברו לכם תרשישה: הלילו יושבי אי · יושבי איי הים הלילו כי חרב' עיר סחורתכם · ולדעת יונתן אומר כנגד אנשי העיר שברגש עברו גלו למדינת ימא: הזאת לכם · אמר כנגד אנשי העיר הזאת חשבתם שתהיה לכם צור שהיתה עליזה מרוב כבודה והיתה מימי קדם ועתה יובילוה רגליה לגור מרחוק · כלומר לגלות מארצה ולגור בארץ שהיא מרחוק: ואמר רגליה · כלומר כי על כרחה יוליכוה רגליה ללכת לגלות · וזהו על דרך שאמר רגלותי דבר אינם אינון ערקין ביה לאתר דמתבעי תמן מובילי' יתיה: וקדמת' · שם כמו שקדמת שלף יבש · והה"א לנקבה והיא במפיק · כלומר קדמת העיר היא מימי קדם ויונתן תרגם מיומי קדם מלקדמין וגומר: מי יעץ · מי היה יועץ להחריב צור שתקום עצתו לולי כי האל יתברך יעץ ועצתו תקום · כי צור היתה עיר גדולה ומעטירה · כלומר נותנת עטר' למלכים ולעמה מרוב עשרה וכבודה · ולמי היה עולה בלב להחריבה כי סוחריה היו שרי' · היו נחשבי' כמו שרי' · וכנעני' כמו נכבדי ארץ · והענין כפול במלו' שונות: כנעניה · פירוש סוחריה · וכן כנען בידו מאזני מרמה · אלא שהוא משקל אחר · ויונתן תרגם שלטונהא: ה' צבאות יעצה לחלל גאון כל צבי · להקל' כל נכבדי ארץ · כפל ענין במלו' שונות · ופירו' הפסוק השם צבאו' יעץ זאת לפי שהיתה מתגאה ברוב עשרה והיתה נותנת העטרה לעצמה ולא לאל לפיכך צוה להחריב': לחלל גאון כל צבי · כלומר כל ארץ צבי וחפץ ישפל גאונ' ויקלל כשיראו חרבן צור יעשו קל וחומ' בעצמם ויהיו בעיניהם נקלים ומחוללים: עברי ארצך · מהרה וגלי משם: כיאור יש מפרשים כיאור מצרים שיוצא ממקומו ומתפשט כן תצאי ממקומך אנא ואנה או יהיה פירושו כמו היאור שעובר במהר' · ועל הדרך הזה המשיל במקום אחר כי יבא כנהר צר ואנה תעברי לבת תרשיש · כלומר לעדת תרשיש · כמו בת ציון · ותרשיש גם כן על הים סמוך לצור · ואמר שתעבור אל תרשיש כי אין מזח עוד · כלומר אין לך עוד חוזק בארצך · ובת תרשיש חסר למ"ד השמוש · כמו ויבא ירושלם · וכמוהו רבים: ידו נטה · הקב"ה נטה ידו על הים · רוצה לומר על צור שהיה על הים וכל עושרה מהים · וכאלו הקב"ה נטה ידו על הים שלא יבא לצור עוד דרך ים כל עובר ים כי הרגיז הממלכות אל צור שהיא כנען · כלומר שהיא עיר סחורה כמו שפירש כנעניה: צוה · לנבוכד נצר שיבא עליה לשמיד מעוזיה · או יהיה פירוש הפסוק כן · והוא שב למה שאמר למעלה השם צבאות יעצה · אמר לא יהיה זה פלא בעיניכם אם ה' צוה להחריב צור כי כן צוה ונטה ידו על הים בטביעת פרעה ומצרים · וכן הרגיז ממלכות רבות כסיחון ועוג · וזולתם · והוא שצוה על ארץ כנען לשמיד מעוזיה אע"פ שהיתה ארצם ערים גדולות ובצורות בשמים הוא צוה להשמיד כל המעוזים ההם וישראל במצותו וברצונו כבשו הכל לא היתה קריה אשר שגבה מהם: לשמיד · כמו להשמיד · וכן בחסרון ההא · ולנפיל ירך · ולשבית עניי ארץ · והדומים להם: מעזניה · הנו"ן במקום אות הכפל שהיה משפטו מעוזזיה ולהקל הקריאה החליפו אות הכפל בנו"ן · וכן כי לא תמנו כמו תממו: ויאמר הא' אמר כנגד צור · ומה שאמר לא תוסיפו עוד לעלוז · לא אמר עוד לעולם שהרי לשבעים שנה חזרה לאיתנה אלא פירוש עוד לזמן רב · וכן ולא יספו עוד גדודי ארם · ועמלו לא יזכר עוד: המעושקה · אמר ואת בת צידון גם כן קומי עברי לך לארץ כתיים כי חרבה צור שהיה בהם אליך בסחורה שהיתה שכנה לך ואין לך עוד מעמד ואת נעושקה מצד צור · גם אפשר כי צידון גם כן החריב נבוכד נצר כשהחריב צור כי סמוכות היו · ואמר המעושקה שעשקוה עם צור · וכן נבא על שתיהן יואל · ואמר וגם מה את לי צור וצידון וגומר · קל מהרה אשיב גמולכם בראשיכם · אבל צור היא העיקר · לפי' נאמרה הנבואה על צור · ואמר בתולת לפי שלא נכבשה עד היום · וכן בתולת בת ציון · בתולת בת יהודה · קורא העיר בתולה קודם שיכבשוה ותהיה ברשות אחר כי היא כבתולה קודם בואה לרשות בעל: כתיים · בשני יודי"ן כתיב ולא קרי · כי הח"ירק בתי"ו ולא ביו"ד ואחד הוא · כמו עבריים ועברים: הן ארץ · הנה בבל ונינוה וכל שאר הארץ שהיא ארץ כשדים היום זה העם לא היה שם מקדם כי אשור יסדה לציים · כמו שאומר בתורה מן הארץ ההיא יצא אשור ויבן את נינוה ואת רחובות עיר ואת כלח · וכשדים היו בני כשד בן נחור וכבשו הארץ הזאת והיא נקראת היום ארץ כשדים ואשור יסדה מקדם על כן נקרא הארץ ההיא בכלל אשור · והמולכים עליה נקראים מלכי אשור · אבל היא היום לבבל ולכשדים כי הם כבשוה והם הקימו בחוניו שהם היום · ועוררו ארמנותיה שהיו בה מתחלה ושמוה למעלה · ובאמרו שמה לשון יחיד הוא אומר על מלכם · ובכלל על הגוים · ופירוש לציים · כמו לפניו יכרעו ציים · לעם לציים · והם השוכנים במדבר בארץ ציה · ואמר כי אשור יסד זאת הארץ שיהיו שוכנים בה אותם שהיו יושבי אהלים בציה קודם זה · ואמר עניין הפסוק על צור · כלומר אל יהי הדבר הזה פלא בעיניכם אם תחרב צור כי הנה חיל כשדים שבאים להחריבה ארצם גם כן היתה לאחר מתחילה ואחר כן לקחוה הם מהראשונים והם עוד יקחוה אחרי' מהם · כי כן מנהג העולם זה עולה וזה יורד להודיע כי האל הוא אדון כל הארץ · ופי' בחוניו מגדליו · כמו עפל ובחן · ופירוש עוררו שברו · כמו ערער תתערער · ויש מפרשים הן ארץ כשדים על צור · כלומר זאת העיר ארץ כשדים היא כי זה העם לא בנה אותה אלא אשור יסדה לספינותיו: ציים · ספינות כמו וצי אדיר · והם ערי אשור הקימו מגדליו ועתה באו כשדים עם נבוכד נצר ועררו ארמנותיה ושמה למפלה · ויש מפרשים הן ארץ כשדים גדולים הם ממך והגבורה עתיד להחריבה על ידי פרס ומדי והוא עתיד להחריבה ולשמה עד שיאמרו רואיה זה העם לא היה · וכן אשור יחריב האל ארצו ותהיה מיוסדת לציים ולחיות והם הקימו מגדלים והוא שמה למפלה: הילילו · שהייתם באים בספינות לסחורה לצור או לצידון וכיון שנחרבה הילילו כי אבד מבצרכם כי צור היא מעוז לכם שהייתם באים שם עם הסוחרים: והיה

עִבְרוּ תַּרְשִׁישָׁה הֵילִילוּ יֹשְׁבֵי אִי׃ הֲזֹאת לָכֶם עַלִּיזָה מִימֵי־קֶדֶם קַדְמָתָהּ יֹבִלוּהָ רַגְלֶיהָ מֵרָחוֹק לָגוּר׃ מִי יָעַץ זֹאת עַל־צֹר הַמַּעֲטִירָה אֲשֶׁר סֹחֲרֶיהָ שָׂרִים כִּנְעָנֶיהָ נִכְבַּדֵּי־אָרֶץ׃ יְהוָה צְבָאוֹת יְעָצָהּ לְחַלֵּל גְּאוֹן כָּל־צְבִי לְהָקֵל כָּל־נִכְבַּדֵּי אָרֶץ׃ עִבְרִי אַרְצֵךְ כַּיְאֹר בַּת־תַּרְשִׁישׁ אֵין מֵזַח עוֹד׃ יָדוֹ נָטָה עַל־הַיָּם הִרְגִּיז מַמְלָכוֹת יְהוָה צִוָּה אֶל־כְּנַעַן לַשְׁמִד מָעֻזְנֶיהָ׃ וַיֹּאמֶר לֹא־תוֹסִיפִי עוֹד לַעְלוֹז הַמְעֻשָּׁקָה בְּתוּלַת בַּת־צִידוֹן כִּתִּיים קוּמִי עֲבֹרִי גַּם־שָׁם לֹא־יָנוּחַ לָךְ׃ הֵן אֶרֶץ כַּשְׂדִּים זֶה הָעָם לֹא הָיָה אַשּׁוּר יְסָדָהּ לְצִיִּים הֵקִימוּ בַחוּנָיו עֹרְרוּ אַרְמְנוֹתֶיהָ שָׂמָהּ לְמַפֵּלָה׃ הֵילִילוּ אֳנִיּוֹת תַּרְשִׁישׁ כִּי שֻׁדַּד מָעֻזְּכֶן׃ והיה ויהי

גלו למדינת ימא אילילו יתבי נסא: ההדא לכון תקיפתא צור מיומי קדם מלקדמין הוו מייתין לה תקרובתא מארע רחיקא כדו לאתותבא הא גליא: מן מליך דא על צור דהות ממלכא מלכין די תגרהא רברבין שלטונהא יקירי ארעא: יי צבאות מלכא לאפסא יקר כל חדוותא לאקלא כל יקירי ארעא: גלא מארעיך כמי נהרא ערוקי למדינת ימא לית תקוף עוד: גבורתיה מרממא על ימא לאזעא מלכותא יי פקיד על כנענאה לשיצאה תוקפהא: ואמר לא תוספון עוד למתקף דהויתון אנסין לעמא די בצידון לכתים קומו גלו אף לתמן לא יהי לכון נייח: הא ארעא כסדאי דין עמא כד לא הוה אתוראה שכללה לנגוון אקימו חזותהא פגרו בירניתהא שויוהא לדמחמרא: אילילו נחתי ספיני ימא ארי אתבזיזו מחוז תוקפיכון:

תרשישה ה' בקריאה וסי' עברו תרשישה הלילו · ויקם יונה לברוח תרשישה ב' בפסוק קדמאה ובתראה · על כן קדמתי לברוח תרשישה · ובני יון אלישה ותרשישה דד"ה: נכבדי ג' בקריאה וסימן כנעניה נכבדי ארץ · לחלל גאון כל צבי · נכבדי מים: יסדה ד' בקריאה וסימן אשור יסדה לציים · כי הוא על ימים יסדה · בארץ יסדה לעולם · ואגדתו על ארץ יסדה: שמה ג' בקריאה וסימן שמה למפלה · שמה לשממה · ושמה לצלמות ישיב לערפל:

רש"י

עברו · אנשי צור לברוח לתרשיש: הזאת לכם עליזה · הרי נפלה לפניכ' ויאמרו לכם הזאת העיר שהיתה עליזה בעיניכם אשר מימי קדם קדמתה היתה עליזה עכשיו יובילוה רגליה מרחוק לבקש לה מנוח: כנעניה · תגריה כמו כנען בידו מאזני מרמ' ולא יהיה כנעני עוד: כל צבי · מצב חזק: עברי ארצך · לגולה: כיאור · כיאור הזה שעולה ומתפשט: בת תרשיש · צור היושב' בים תרשיש: אין מזח · אין לך עוד חוזק ואזור לשנס מתני' מזח לשון אזור כמו ולמזח תמיד יתגרה וכל אזור לשון חוזק: ידו נטה · המוטה: יי' צוה אל כנען · צוה את קורא על כנען: לשמיד · כמו להשמיד וכן ללכת לגיד ביזרעאל כמו להגי' וכן לשמיע קול תודה כמו להשמיע: מעוזניה · צור וצידון משל כנען היו כמו שנאמ' את צידון בכורו: כתים · אל ארץ כתים קומי עבורי גם שם לא ינוח לך למה אני אומר קומי עבורי הן ארץ כשדים זה העם לא היה אשר לא כדי הוא להיות עם שהם נקראו הגוי המר והנמהר עם שוטה הוא מן הבריו' שהקב"ה מתחרט עליהם על שבראם כמו ששנינו שלשה הקב"ה מתחרט עליהם בראשית שכה: אשור יסדה · להשכין בה ציים שלו ספינותיו בירניות גדולות כמו צי אדיר: הקימו בחוניו · הם יקימו מצודותיהם על צור · בחוניו לשון עופל ובוחן בירפר"יין בלע"ז שעושין למצור על הכרכים: עוררו ארמנותיה · יחריבו לשון ערו ערו לשון נתיצה עד היסוד: ונשכחת

אבן עזרא

עברו תרשישה · בה"א כמו אל תרשיש: יושבי · כל אי: הזאת · היא צור שהית' עליזה לכם כטעם משוש לכל הארץ והנה היא קדומ' ואיך עתה הלכה בשביה לרחוק: מי · המעטירה · שהייתה עטרת לאיים: כנעניה · כמו סוחריה כמו כנען בידו: יי' · השם שהוא מלך צבאות יעץ זאת: עברי · אל ארצך בת תרשיש והטעם ברחי אל מקומך מהרה כרוץ היאור או עברי ארצך כמעבר היאור: אין מזח · כמו ולמזח תמיד יתגרה דמות אזור מחזק החלצים: ידו · השם והטעם מכה: מעוזניה · רמז לצור והנ"ון תחת בלוע הדגש גם כנען סוחר ויש אומרים כי תחסר מלת ארחת כנען בעבור מעוזניה שהוא לשון נקבה: ויאמר · השם: המעשקה · הטעם כי הון סוחריה ילקח בצור · וטעם כתים לכי אל כתים לסחור: הן · הנה ארץ כשדים והטעם על יושביה זה העם שהוא עם כשדים לא היה כמוהו וכמוהו לא היה פחד ויש אומרים מי יתן ולא היה כי הנה ממלכת אשור יסדה הטע' שהושימה והיתה נוה לציי' הם האיו' קטנו' שהם בארץ אף על פי שאשור הקימו המקימי' בחוניו להלחם כמו עופל ובוחן והוא בנין גבוה והנכון שוי"ו בחוניו שב אל עם כשדים כאשר הקים בחוניו: עוררו · פועל יוצא כאילו הבחונים עוררו הארמונים עד שהאעוררו שמה למפלה: הלילו אניות תרשיש · ההולכת בסחורה אל צור: והיה

מנחה גדולה

הנה ה' בוקק לומר אתם האומו' תדעו כאמנה שיקויים בכם ככל אשר התנבאתי לכם ע"פ ה' ולא יחוס עליכם ולא ישא פניכם לשלם לכם כמדתכם כי הנה ה' בוקק הארץ זה ארץ ישראל שהיא צבי ואם כל הארץ והדרים עליה הם בניו ועמו ואעפ"כ לא ישא פניהם רק כפעלם ישלם וכמדתם ימדד להם כ"ש אתם האומו' די לכם להיות כעם ככהן וגו' ועכ"פ לא טובים אתם מהם רק כי כה כאשר יהי' תוכחת מגולה לישראל ופרענותם יהיה בקרב הארץ בתוך העמים וגו' או יאמר הנה ה' וגו' כי ידוע כי הגליות הן ארבעה אך הראשון והאחרון כבדו מאוד כי בא' נחרב בית ראשון ובאחרון נחרב בית שני וגלו ישראל מעל אדמתם משא"כ בשנים שבנתים כי אם היצר להם המן נהפך אבלם לששון ואם יון היצר לישראל השי"ת הפילם לפני כהני ה' החשמונאים ועל זה השתי הגליות ידבר ואמר הנה ה' בוקק הארץ מהעם שהוא ענין איכה ישבה בדד וגם אתן הארץ עליה בולקה ומבקיעה ומשחיתה ג"כ כי כלה ה' חמתו ויצת אש בציון · ובחרבן שני עוה פניה והפיץ יושביה ע"י אדום האומרים ערו ערו עד היסוד בה כי גלו את היסודות ושמו את ירושלים לעיים מעפר היסודות כמלאו פני הארץ למטה ותחתיהם למעלה וזהו ועוה פניה וגם והפיץ יושביה בכל הארצות והמלכיו' משא"כ בחרבן ראשון שכולם הלכו לבבל יומי יתן והיו החרבנות האלו ע"י גדולי איכות כי אם כ"כ היה עבד כי ימלוך שהיה עבד לסנחריב ועליו אמר שלמה שרגזה ארץ באומרו תחת עבד כי ימלוך · גם חרבן שני היה ע"י שפחה שירשה גבירתה כנודע מטומאת שרו של עשו את ירושלים ועליו אמר שלמה שרגזה ארץ ושפחה כי תירש גבירתה ועל זה בא ישעי' הנביא לתת טעם לדבר ואמר והיה כעם וגו' · והוא מאמרם ז"ל אמר ר' יצחק לא חרבה ירושלים אלא בשביל שהשוו בה קטן וגדול שנ' והיה כעם ככהן וז"ם הוא ית' כי בעון מה שהיה כעם ככהן שלא יכלימו אלא יקומו ויפוו הכהלה ככהגד ע"כ מודה כנגד יהודה יצא ג"כ עבד כשדים סנחריב מלך ויחזוק החריב ירושלים כתלות

סנחריב וגם בחרבן שני תהיה שפחה גוברת בגבירתה ולענין מגלות הגלות והכונה אחר כי אז יהיה השוות אחרת יהודה כנגד יהודה וזהו הן א' נקודה כמוכר כי היו משולים ומיתרים כמדמה להקטיל איכה והגדיל שקל עתה ישוה קונה למוכר כי זה [illegible] [illegible] [illegible] ואמר היה מלוה לבל מלוה כי [illegible]
[illegible] לא תהיה בו כנושה עתה היה הכונה כאשר נושה בו:

מחה ועלז בה כימי קדם כי אפי' בשובה לאתנה לא תהיה בשובה ונחת ושמחה כימי קדם כי הפחד תמיד בלב רגז פן יקרוה שנית כאשר קרה לה מאז ומקד' כי הבתול' שלא ראתה שבר מעולם לבה נכון אמנם האלמנה אע"פי שתנשא נישואין הגונים יותר מהראשונים תדאג תמיד פן התאלמן וז"ש לא תוסיפי עוד לעלוז דלא כתיב לא תעלזי עוד אבל אמר לא תוסיפי שתהיה זאת העלייה נוספת על הראשונה וכיוצא בה בלב נכון אבל תעלוז בלב רגז פן יעשקוה עוד כעושק הראשון שעשקוה בהיותה בתולה ז"ש בתולת בת צידון מקושר עם המעושקה או יהיה מקושר לא תוסיפי לעלוז את המעושקה לא תוסיפי עוד לעלוז ששון ועליזת בתולת בת צידון כיון שנעשקה לא תוסיפי לעלוז אלא שמחה ועליזת אלמנה לא שמחת בתולה כנ"ל או יאמר כי המכולא מגיבור אינו דומה ל המכולא מחלש שאפי' בשובו אל גדולה לא יוסיף לעלוז בזכרו תמיד איך נכאו החלש איך יאמר עוד גבו' אני וחרפתו לא תמחה כך את בתולת בת צידון לא תוסיפי עוד לעלוז מהיותך המעושקה חרפתך לא תמח' לכך לכי עוברי כתיים במקום שאין מכירי' אותך גם שם לא ינוח לך זה הצער והעיצבון והוא כי הן כשדים זה העם לא היה מימי עולם אבל חדשים מקרוב באו לא שערום אבותיך זהו זה העם לא היה אשור יסדה יסוד כל דהו לציים ואחריו הקימו מגדליו ואמ' כך עוררו ותעוררו לעשו' ארמנותיה של ארץ כשדים באופן שארץ כשדים זה העם ר"ל על האופן הזה שהוא היום לא היה כן בבת אחת בהמשך זמן רב כל אחד ואחד יסד בה ובנה מעט מזער אשור יסדה ואחריו הקימו בחוניו ואחר כך נתעוררו לבנות לה ארמנותיה וזאת הארץ הבזויה איך שמה לבתולת בת צידון להכנס ולא תוסיפי לעלוז ולא אמר שמה מפלה אבל אמר שמה למפלה כי בהפיל צור המעטירה והגברת שמה לצידון קרוב למפלה כי בהפיל עוזר וכשל עזור כמאמר פסוק הן כשדים וגו' טענה מספקת למ"ש לא תוסיפי עוד לעלוז והטעם הן ארץ כשדים וגו' ואפש' לומר עוד שלהיו' צור הגברת המעטירה בלי ספק צידון טפלה ונכנעת אליה אל כל מיני העמל אשר בנפול ציר ביד צר אפשר לעלות בדעת תתעלז צידון באמרה בלבבה שבת נוגש שבתה מדהבה לז"א לא תוסיפי עוד לעלוז בתולת גו' על מפלת צור הנזכרת מצד היותך המעושקה ממנה בקצת דברי' ולכן איעצך קומי עבורי ארץ כתיי' גם שם לא ינוח לך והטעם שלא תוסיפי את צידון לעלוז הוא כי הם כשדים וגומר שמה למפלה לבתולת בת צידון ואילו היתה צור בתקפה ומעלתה לא קרב אליך שוד כשדים ומפלתה וכל אותו העושק וההשתעבדות שהיה ליך לצור אחד מני אלף מאשר לכשדים ומזה האופן יתחייב שלא תוסיפי לעלוז עוד מצד היותך רואה נקמה בצור על היותך המעושקה על ידה כי דעי כי רע ומר היא לך נפילתה כי גם עליך תעבור כוס: עוד אפשר לפרש במה שהביא הר"דק בשם יש מפרשים וגם מהרי"א ז"ל כתב על צור שאשור יסדה לציים ושפילותיו מימי עולם ע"כ יאמר הכתוב ויאמ' הש"ית הנז' בפסוק הקודם לא תוסיפי עוד לעלוז המעושקה בתולת בת צידון כי מה' יצא הדבר וגזירה זו על צור ועליך מאתו יתברך ולכן אע"פי שתקומי כתיים קומי עבורי גם שם לא ינוח לך כי אנה תלכי מרוח ה' ואנה מפניו תברחי כי בלי ספק אין זה אלא דברי השגחיי כי הן כשדי' עם זה העם של צור וצידון לא היה נכון שיתגרה בו ובארצו שהרי אשור יסדה לציים ובירניות כמו ולי אדיר והם בשנים קדמוניות הקימו בחוניו ועוררו לעשות ארמנותיה של צור המעטירה ואם כן איך עתה שמה למפלה והו' ואבותיו היה המייסד אותה ואיך יהיה הוא המחריב וזה אמר שמה למפלה עם היות אשור יסדה וגומר זה פלא אם כן כשדים עם זה העם לא היה נכון להיות להם דין ודברים ועסק אלא ודאי מהשם יתברך יצא הדבר על כרחן שלא בטובתם שאף על פי שהם היו הבונים מזמן קדמון עתה נעשו מהרסים עוד אפשר במה שאמר לא תוסיפו עוד לעלוז לפי שאמרו חז"ל מרובה מדה טובה ממידת פורענות ופירשתי בכלי חמדה בפסוק ויואל אלוה וידכאני וגו' ותהי עוד נחמתי שהנחמה ומדה טובה שהיא מרובה על מידת פורענות שדכאני ומזאת הבחינה אמר ויואל אלוה וידכאני כי בזה חפלתי אמנם כאן בצידון וצור אויבי ה' אמר להם אל תעל' על דעתכ' שהיה הנחמה עוד נוספת בהוספת טובה על העושק שנעשקתם זה שאמר ויאמר לא תוסיפי עוד לעלוז המעושקה רוצה לומר שלא יהיה נוסף עוד העליזה על המעושקה וזה טעם כפל לא תוסיפי עוד די שיאמר לא תוסיפי לעלוז המעושקה אבל בתיבת עוד רמז אל האומר · ובזה נסתלקה קושית הר"דק ז"ל ודוחקו הנ"ל:

הלילו אוניות תרשיש וגומר עיין הרא"בע וכן הר"דק ז"ל ואחרי הר"מהי"ט דקדק שכבר ילילה זו נאמר לעיל פעמים שלש ותירץ כי יושבי אוניות היה עולה בלבם כי רעה לא תבא עליהם ויוכלו לבא לצור לשאת ולתת עם הכשדי' לז"א הן ארץ כשדים זה העם לא היה שאינו כשאר עם שמבקש בתיקונו של עולם לא מתחלה כשבנה העי' הזאת אשור יסדה לציים כדמהרי"א ז"ל גם עתה שמה למפלה ולחרבן ולא למשא ומתן ולכן הלילו אניות תרשיש ולא תקבלו תנחומין לומר שלא ימשך לכם נזק מחרבן צור ע"כ:

והיה ביום ההוא ונשכחה וגו' עיין רש"י ז"ל והרא"בע ז"ל והר"דק ז"ל וכן הבי' בשמו מהרי"א ז"ל והביא עוד טעם ליש מפרשים כימי מלך אחד על דוד לפי שדוד החריב אדום על ידי יואב כאומרו בשמואל כי ששת חדשים ישב יואב באדום עד אשר הכרית כל זכר באדו' ולכך אמר שיעמוד חרבנה בימי סנחריב כימי דוד המלך א' מיוחד שהתחיל להחריבה והוא ז"ל פירש שכימי מלך אחד פירושו המלך רע המזל אשר יהיה מולך בעת ההיא של מפלתה אשר תמשך השפלתה כימי מלך אחד כי יהיה כל ימיו מכאובים ולא אכל בטובה ולרוע מזלו תהיה מדינתו חרבה מבלי סוחר יוצא ובא אמנם אחרי מותו מקץ אותם השבעי' שנה רוצה לומר בסופם יהיה לצור כשירת הזונה שבאים אליה רבים ולפעמים תשכח ימים אחדים שלא יבוא עליה אדם וכשהוא רואה שהזונים אינם באים אליה תרים קולה בשיר ערב לרומם לעורר הלבבו' כן יקרה לצור שהיו רבים באים אליה ונשכחה במפלתה ואחר כך תצטרך לעורר הסוחרים ולהכריז ולשלוח ספרים אנה ואנה כדי שתשוב אל מתכונתה ועל זה הדמיון אמר קחי כנור סובי עיר זונה נשכחה היטיבי נגן וגו' למען תזכרי עד כאן · וכ"ף הדמיון של כימי מלך אחד קשה לפירוש זה : ולע"דן במ"ש כימי מלך אחד רוצה לומר שתהיה צור חרבה שבעים שנה וטעם הקצבה הזאת לפי שהיא קצבת חיי שעה של אדם אחד כמאמר המלך אחד המיוחד שדבר בזה הוא דוד שאמר ימי שנותינו בהם שבעים שנה אם כן אומרו כימי מלך לא אמר כימי חיי אלא כימי הקצבה שנתן לכל חי שבעים שנה כן תהיה זאת חריבה ואחר כך תשוב אמנם לתת טעם להמפרשים שאמרו כימי מלך אחד על דוד שחי שבעים שנה הו' אני שזה יובן עם מ"ש חז"ל בסנהדרין פ"א אמר רבי אלעזר בן עזריה ימות המשיח לישרא' שבעים שנה שנאמר והיה ביום ההוא ונשכחת צור כימי מלך אחד ואיזהו מלך מיוחד הוי אומר זה משיח עד כאן כי גם על דבריהם ז"ל יקשה מאד מה טעם לסימן צור בחרבנה לימי המשיח שהם שבעים שנה: ונראה טעם מספיק לדח"זל ולומר והוא מיוסד על דברי חז"ל שאמר כל צר חסר על כרך גדול הוא אומ' וצר זה על ונשכחת צר והיה לצר יפקד את צר כול' חסרים לכך אמרו חז"ל שתלה הכתוב הענין במלך המשיח כי הוא בימיו תהיה צר בחסרה הרומז אל כרך גדול חרבה ונשכחת צר שבעים שנה שהם קצבת ימי המשיח לרבי אלעזר בן עזריה · והוא הטעם ליש מפרשים שתולה הקצבה הזאת בדוד לפי שדוד הוא המשיח בסוד אד"ם א"דם דו"ד מש"יח והוא שאל מי יובילני עיר מצור מי נחני שהוא היה רוצה להחריבה וממחשבתו הטובה נרצה הב"ה למעשה במה שתהיה זמן קצבת חרבנה שבעים שנה כימיו אשר חי שבעים שנה להורות שעלתה לרצון לפניו יתברך שאלתו ובקשתו מי יובילני עיר מצור ומצורף לזה שהוא הכרית מאדום כל זכר כמו שאמרו המפרשים והוא המלך הראשון והאחד מיוחד שנתגרה באדום וצר זה המסר באדום מדבר באמור ויהיה מתייקם זמן חרבנה שבעים שנה עם קצבת שבעה חדשים שישב יואב באדום ומכרית כל זכר שבעה כנגד שבעה ואף על פי שאלו חדשים ואלו שנים הכל יכוון אל ענין [illegible]

לך הגדולה והגבורה והתפארת והנצח וההוד כי כל בשמים ובארץ לך ה' הממלכה :

קחי כנור סבי עיר עיין רש"י ז"ל והרא"בע ז"ל וכן הרד"ק ז"ל דרך משל וכן מהרי"א ז"ל ולמדנו [illegible]

הטוב אשר הטבת נגן בשבחו של מקום ואז יהיה מקץ שבעים שנה יפקוד ה' את צור וגו' אחר כך מצאתי ביונתן ע"ה שתרגם הפוכי תגזריך לאבלה וזמריך לאלייא מאיס יעול דוכרניך ע"כ שזה מסייע קצת למה שפי' אבל הוא ענין זולתו שהוא ז"ל מפרש הנגן שהוא הכנור הפוכי אותו לאבל ובזה יתוקן הקלקול שנעש' בו וזה והטיבי נגן תקני אותו בהפכו לאבל וכן והשיר הרבי אותו בהפכו לאלייא ונעקה ובזה יעול דוכרניך היינו לפני המקום יכנס ויקובל ותעלי לרצון לפניו ית' שישוב ורחמך ויפקוד אותך לטובה ע"י הכנע לבבך הערל ראיתי כן ושמח לבי:

והיה מקץ וגו' עיין רש"י ז"ל והרא"בע ז"ל והרד"ק ז"ל וכן מהרי"א ז"ל זכר כאן הנביא שלא תועיל ההשתדלות שלה מלקיחת כנור וכיוצא אלא הכל תלוי בפקידת הבורא יתברך שיפקידה לשוב לאתננה הראשון ע"כ: ולע"דן מקושר עם התשובה הנזכרת כמו שאמרו הטיבי נגן כדפרשית או כפי' המתרגם אז יפקוד ה' את צור והפקידה הזאת תהיה על צבא המרום של צור וז"ש יפקוד ה' את צור את לרבות השר של מעלן כי בהפקד צבא המרום של צר במרו' תפקד צור האדמה ושבה לאתננה וגו' ואמר על פני האדמה ולא אמר אשר על פני האדמה לרמוז אל צור עצמה שתהיה מזנה עם כל ממלכות הארץ אך לא בגאוה וגאון כימי קדם שגם הגאוה גרמה לה השפלה ולזה תזנה עתה עם כל ממלכות הארץ אך בשפלות על פני האדמה תהיה זונתה והוא משל אל סחורתיה שתסחר עם כל ממלכות הארץ שיבואו אליה והסוחרים קורא ממלכות כי הסוחר הוא מלך בגדוד ובענוה תתנהג עמהם וזהו על פני האדמה ואין מקרא יוצא מידי פשוטו והדרשה תדרש מהכרח חסרון תיבת אשר שהי"לל אשר על פני האדמה:

והיה סחרה ואתננה וגו' פסחים פ"י והיה סחרה ואתננה אמר רב כהנא כשחלה ר' ישמעאל בר' יוסי שלחו לו ר' אמור לנו שנים או ג' דברים שאמר' לנו בשם אביך שלח להו שס"ה שוקים יש בכרך גדול וכל אחד וא' יש בו שס"ה בירניות וכל בירה ובירה יש בה שס"ה מעלות וכל מעלה ומעלה יש בה כדי לזון את כל העולם כולו א"ל ר' שמעון בר' לר' ואמרי לה ר' ישמעא' בר' יוסי לר' הללו למאן אמר לו לך ולחברך ולחברותך שנ' והיה סחרה ואתננה קודש לה' לא יאצר תני רב יוסף לא יאצר זה בית אוצרותיהן ולא יחסן זה בית גנזיהן מאי כי ליושבים לפני ה' זה המכיר פני חבירו בישיבה א"ד אר"א המקבל פני חבירו בישיבה מאי ולמכסה עתיק זה המכסה דברים שכסה עתיק יומין מאי ניהו הלו סתרי תורה איכא דאמרי זה שמגלה דברים שגילה עתיק יומין מאי טעמי דברי תורה ע"כ: ועיין רש"י ז"ל והרא"בע ז"ל והרד"ק ז"ל ומהרי"א ז"ל אמר שכאשר תשוב צר תהיה באהבה עם ישראל וזהו והיה סחרה שיוליכו מגם הסחורות לירושלם וגם הי' תשלח מתנות לב"ה והומרו לא יאצר ולא יחסן כל זה כאמ' בימי חזקיהו אחרי מפלת סנחריב שאז תדבק צור באהבה רבה עם ירושלם להיותן שתיהן אויבי סנחריב ותשלח מתנות לירושלם אבל לא יושמו מתנותיה לא באוצר בית ה' ולא יחסן בבית החוסן הוא בית המקדש אבל ליושבים לפני ה' הם הכהנים יהיה סחרה לאכול לשבעה וגו' כנז"ל: ולע"דן לדקד' בענין זה שמגנה לצור בכינוי זנות אם הוא כדעת המפרשים ז"ל יקשה דניחא שיגנה אותה בכל הפסוקים הקודמים אבל כאן מקץ שבעים שנה אשר יפקד ה' עליה והיא גם היא תייסר ורוחותיה להביא סחרה ואתננה קודש לה' למה יכנה סחורותיה אל הזנות בשם אתננה מלשון אתנן זונה וכבין כפל לא יאצר ולא יחסן ובלשון יחיד דהיה לו לו' לא יאצרו כי סחרה ואתננה רבים הם · ולמה פתח בסחרה והאתננה ושני' באחת יהיה סחרה ולא הזכיר אתננה · ונראה כי להיות צור עיר גדולה ורבו הסוחרים בה גרים בארץ ולהך הסוחרים המפונקים לשמן ולבעט בענין זנות במקום שמסחרים בו וזונים בעיר ולזה אמר בלשון גנאי ואמר כשירת הזונה קחי כנור סובי עיר משל הוא כנזכר לעיל מהמפרשים לשתשלח כתביה אל האיים הרחוקים ואל מדינות הסוחרים שישובו בסחורותם ושם יזנו אבל מה שקרא' זונה נשכח' הוא משל אבל גם הוא כפשוטו שהיה הזנות מצוי בה יותר משאר המקומות לסיבת רבוי סוחריה וגודל הצלחתם ונדיבותם והיא מוכנת לקבל אתנן ממש לזה קראה זונה נשכחה ואמר ג"כ ושבה לאתננה וזנתה את כל ממלכות הארץ שעם היותו משל לא דבר הכתוב בה בגאי אבל היה הפריצות והזנות מצוי בה ולזה אמר כי אפי' בפקידתה מה' תשוב לכסלה אך תהי' גייפא בחוזן ומחלקא לביסיא כן דרך אשה מנאפת מרא"ה חסידות לעולם · וזהו והיה סחר' ואתננ' קודש לה' שתביא או תשלח ממכס סחורותיה קדש וגם מאתננה קדש לה' אבל הוא ית' להיותו שונא גזל בעולה ואין פורעין מתיבת המוכסים כ"ש להביא ממנו אל אוצר בית ה' לזה אמר לא יאצר על סחרה הנז' שהוא מכס סחורתה ולא יחסן אמר על אתננה כי לא תביא אתנן זונה וגו' בית ה' אלהיך ולזה לא יחסן כי ליושבים לפני ה' אלו תלמידי חכמים שאין לו להקב"ה בעולמו אלא ד"א העוסקים בד' אמות של הלכה אם כן שם הוא יתברך וית' מצויים והם יושבים לפניו א"כ להם יהיה אבל הם יזהרו בשני הפרטים של סחרה ואתננה היותר טוב מהם אע"פי שזו נבלה וזו טרפה סחרה עדיף ולזה יבחרו בה בסחרה למאכל ולמכסה עתיק וז"ש כי ליושבים לפני ה' יהיה סחרה למאכל לשבעה וגו' ואתננה לא יקבלוה היושבים לפני ה' כי אם דלת העם העניים האביונים ול התמה מי יברר זה דאם הוא לעתיד תמלא הארץ דעה את ה' ויבוררו ויתלבנו הדברים ואם הוא בזולתו מהזמנים ידוע כי ממון המכס מהסחורה לבדו ויש מכס וקנס על כל זונה וזונה מידי חדש בחדשו סך ידוע כפי איכות האנה שפורעת כן מאתננה ואותם המעות הבאים מאתננה לא יקחו' בחלקם היושבים לפני ה' כי אם דלת העם · אי אפשר לו הונח שנא' כי סחרה ואתננה גם כן יהיה ליושבים לפני ה' אבל היושבים לפני ה' ידקדקו שמסחרה יהיה לאכול לשבעה ולמכס' עתיק אמנם אתננה לא יהיה להם לאכול ולכסות אבל יפורו' בפיזורים אחרים מאתנן זונה קבצו ושמה ישובו ז"ש יהיה סחר' לאכול לשבע' ולמכסה עתיק סחרה לאכול ולא אתננה לאכול ולמכס' עתיק' ואולי אמר שאף על פי שבתוך דמי הקדש שמקדשת דמי סחרה ואתננה מעורבים זה בזה עכ"ז להיות דמי סחרה יותר ודמי אתננה מעט מזער לזה אמר שיבוטלו דמי אתננ' חד בתרי בטיל יבש ביבש כ"ש ברבוי דמי סחרה שנתבטלו דמי אתננה וחזרו להיות התר בדמי סחרה ולכן היושבים לפני ה' יהנו מהכל יחדיו יחשבוהו לסחרה וז"ש ליושבים לפני ה' העוסקים בתורה יהי' סחרה שכבר נתבטלו דמי האתנן אבל הבלתי יושבים יטעו לחשוב שדמי אתננה ודמי סחרה מעורבין זה בזה ולזה הם הם שיסתפקו מדמים האלה לאכול לשבעה ולמכסה עתיק כי הם יורו משפט דבר זה על מתכונתו ואמתו:

הנה ה' בוקק הארץ וגו' עיין רש"י ז"ל וכן הרא"בע והרד"ק ז"ל ומהרי"א ז"ל הקשה על המפרשים אותה על עשרת השבטים שלא יתכן כן מלשון אבלה נבלה הארץ אומללה נבלה תבל שלשון זה לא יתכן על שמרון ובנותיה וקשה מ"ש בסוף כי כה יהיה בקרב הארץ בתוך העמים והנה ישראל הוא עם א' ואיך יאמר עליו עמים (עיין בסמוך בפסוק נשאר בעיר) גם כן מפרש על האדים כבדו ה' באיי הים אי אפשר לכן לפרשו על השבטים ומשבח הכי את מפרשי הנוצרים שפירשו זאת הפרשה לעתיד לבא עד כאן והני משברו את מפרשי היהודים ז"ל שקדמו ופי' כן הרד"ק ז"ל כנז"ל וגם רש"י פי' תחילתה בהווה וסופה בעתיד והיא פשרה נכונה ומפרשי הנוצרים מהם ז"ל העתיקו הפי' ההוא · ומהרי"א ז"ל פי' קשר הפרשה הזאת עם הקודמת כי לפי שהזכיר השפלת צור ושתשכח שבעים שנה ואחר כך תשוב לאתננה ולזה באה אחריה זאת הנבואה המודיע בה קלקול כל העולם בכללו ובכלל זה תשובה ללקות צור הנזכר ומה שנתקלקלה בשבעי' שנה הוא דבר מועט בערך העתיד והוא אומרו הנה ה' בוקק הארץ והוא מאמר כללי מצרה וחרבן על כלל הארץ ואמר זה על א"י ויהודה ועמון ומואב וצור וצידון ומצרים ושאר האומות אשר ניבא עליהם ירמיהו שנחרבו ע"י נבוכד נצר והוא הנה ה' בוקק לשון רקות כנז"ל ובולקה לשון פתיחה (כדהרד"ק ז"ל בשם אביו ז"ל) שילאו ויכשיה ממנה ועוה פניה יבהל פני הארץ שהם העשירים כדרש"י ז"ל: ולע"דן שזאת הנבואה על א"י היא ועל ישראל ולהודיע שהקב"ה תובע עלבונן [illegible]

טו והיה ביום ההוא ונשכחת צר שבעים שנה כימי מלך אחד מקץ שבעים שנה יהיה לצר כשירת הזונה: קחי כנור סבי עיר זונה נשכחה היטיבי נגן הרבי שיר למען תזכרי: והיה מקץ שבעים שנה יפקד יהוה את צר ושבה לאתננה וזנתה את כל ממלכות הארץ על פני האדמה: והיה סחרה ואתננה קדש ליהוה לא יאצר ולא יחסן כי לישבים לפני יהוה יהיה סחרה לאכל לשבעה ולמכסה עתיק:

א הנה יהוה בוקק הארץ ובולקה ועוה פניה והפיץ ישביה: והיה כעם ככהן כעבד כאדניו כשפחה כגברתה כקונה כמוכר כמלוה כלוה כנשה כאשר נשא בו: הבוק תבוק הארץ והבוז תבוז כי יהוה דבר את הדבר הזה: אבלה נבלה הארץ אמללה נבלה תבל אמללו מרום עם הארץ:

ה והארץ חנפה תחת ישביה כי עברו תורת חלפו חק

הפרו

ויהי בעידנא ההיא ותתרחיק צור שבעין שנין כיומי מלכא חד מסוף שבעין שנין יהי לצור כתושבחת נפקת ברא: אתחלף יקריך אטלטיל למדינא קרתא די הות כנפקת ברא אתרחקית הפוכי כינריך לאבלא וזמריך לאליא מאים יעול דכרניך: ויהי מסוף שבעין שנין יעול דכרנה דצור קדם יי ותתוב לאתרה ותהי מספקא סחורה לכל מלכוות עממיא די על אפי ארעא: ויהי סחורתה ואגרה קודשא קדם יי לא יתאצר ולא יתגניז ארי לדמשמשין קדם יי יהי אגרה למיכל למשבע ולכסו דיקר: הא יי מביז ארעא ומסר לה לסנאה ותחפי בהתא אפי רברבהא על דעברו על אוריתא ויבדר ית דיתבין בה: ויהי חילונאה ככהנא עבדא כרבוניה אמתא כמרתה זבנא כמזבננא יזפא כמו זפא רשא כמאן דרשיביה: אתבזזא תתבזיז ארעא ואתרשא תתרש ארי יי מליל ית פתגמא הדין: אתאבלת חרובת ארעא צדיאת חרובת תבל ספו תקוף עמא דארעא: וארעא חבת תחות יתבהא ארי עברו על אורייתא אבטילו מועדיא

אשניאו

סחרה ד' בקריאה וסי' והיה סחרה ואתננה קדש לייי לא יאצר ב' בפסוק · כי טוב סחרה מסחר בכסף · טעמה כי טוב סחרה לא יכבה בלילה: והארץ ח' ר"פ וסי' נמסר בסדר בהר סיני וביהושע סימ' י"ג: אבל ג' וסימן אבל תירש אמללה הגפן אמללה ארץ החפיר · לעגלות בין און יגורו · וא' ואבל העל זאת לא תרגז:

רש"י

ונשכחת צור · לפי שמזכירה בלשון גנאי לשון זונה אמר ונשכחת כזונה שנשכחת אוהביה אף היא תשכח מאין סוחרים ותגרים פונים אליה לפי שהיא חריבה: כימי מלך אחד · ימי דוד שבעי' שנים היו ואיני יודע מהו הסימן הזה הנית' כאן: יהיה לצור · זכרון מעט שתתגע' מטפלותה ותחזור לאות' שהיו רגילי' אצלה לחזור אליה לשוב לקדמותה: כשירת הזונה שרואה שאין פונה אליה ונושאת קול ערב ונעים בשיר אולי תער' על מאהביה: הרבי שיר · כלומ' אף הרבי חנוני' והשפילי באונק': לאתננה · לקדמתה ולעושרה על ידי סחורתה ומכנה אותם בלשון גנאי: וזנתה · ותספק סחורה אף בלשון גנאי כינה אות': קודש ליי' · עתידים לדיקים לבוז אותה כשיבא מלך המשיח: לא יאצר · להיות אוצר למלכיה: ולא יחסן לא ינחילוה לבניהם: למכסה עתיק · למלבושי כוי עתיק משובח כמו דבר עתק: הנה יי' בוקק הארץ ובולקה · הרי נבואה זו פורענות לישראל לפי שניבא לה' חמה זו והם עתידים לראות לפניה צרה רבה לכך אמר להם לא לכם אני אומר שתירשוה כי הנה הקב"ה בוקק ובולק אתכם והכותרים מכם ליום הגאול' כמ' ישאו קולם ירונו זהו סוף הענין ולהם נבאתי הנבואה הטובה · בוקק מרוקן · ובולקה מחריבה: ועוה פניה · והבהיל חשוביה שוה לשון כעויתי מראו' תוספ' והיה כעם ככהן לא כשא' הולכי דרכי' שהאדון מוליך עבדו והגבירה מוליכ' שפחת' האדון נכבד והעב' נקלה הגבירה נכבדת והשפחה נקלית אבל כשהשבאי מוליך השבוי הכל שוין לפניו כקונה כמוכר בזמן שהע' יושב על נחלתו לבטח הקונ' שמח והמוכר עלב של' ישוב לממכרו אבל כשהשבאי מוליכם הקונה אל ישמח והמוכ' אל יתאבל וכן כמלוה כלוה שניהם שוים שהלווה אין לו מה לפרוע והמלוה אם לא הלוה לזה היה השבאי נוטלו כמו כן הנושה כאשר נושה בו לווה נופל בכסף ונושה נופל בכל שאר דברים כגון יין ושמן ותבואה ודבש כדכתיב כי תשה ברעך משאת מאומה עד כאן: הבוק תבוק · תתרוקן: הבוז תבוז · לשון בזה ושלל: נבלה · כמו והעלה נבל לשון כמש ותשות כח: אומללה · לשון שפלות כמו היהודים האמללי': תבל · היא ארץ ישראל שהיא מתובלת במצות הרבה: מרום עם הארץ · גאון עם הארץ: והארץ חנפה · כמין חניפות עושה עשב ואינה עושה קמה מראה קמה ואין מטין בקשיה: תחת יושביה · בשביל יושביה:

ברית

רד"ק

והיה ביום ההוא · ביום שתחרב צור יהיה נגזר עליהם שתהיה נשכח' שבעי' שנה שלא תבנ': כימי מלך אחד · פירשו המפרשים כימי מלך דוד · ולא פירשו למה נתן הסימן הזה · והנר' בעיני כי אמר כימי מלך אחד לפי שימי האדם הם שבעים שנה ברוב · כמו שאמר ימי שנותינו בהם שבעים שנה · ואמר כי זמן זה תשבת ממלכה · ולפי שהיתה לה מלוכ' גדולה וכבוד גדול · כלומר כמו שיוכל לחיות מלכה ומלכותה כן תהיה מאין מלוכה · ולדברי המפרשים שפירשו כימי מלך דוד נראה לי הטעם לפי שמלך דוד היה לו ברית עם חירו' מלך צור ואחר' מות דוד ושלמה לא שמרו הבר' והרעו לישראל כפי יכולתם · ואמר כי זמן זה תשבת מלכותם כדי שיזכרו ברי' דוד שהיה לו עם מלכם והם לא שמרו הברי' וידעו כי בחטאו עון בא להם הגזרה הזאת: מקץ שבעים שנה יהיה לצו' כשירת הזונה · לפי שהיתה צור רבת הסחורה ומכל הגוי' והממלכות יוצא לה ובאים לה בסחורה דמה אותה לזונה שיבאו אליה בני אדם רבים · ופעמים תשכח ולא יבא אליה אחד · כן תהיה צור שתשכח מן הזונים אחריה והם הסוחרי' · ובסוף שבעים שנה יהיה לה פקידה כמו שירת הזונה · כי הזונה אחרי שתהיה נשכח' זמן רב ורואה הזונים עוברים ולא יפנו אליה היא מרימה קולה בשי' · כדי שיבאו אליה · כן צ'ר לסוף שבעי' שנה תבנ' וישובו הסוחרי' אליה כאילו היא הרימה קולה בשיר כדי שיפנו אלי' וישובו אליה: קחי כנור · אמר לה דרך משל שתעשה כמו שעושה הזונה הנשכחת שתקח הכנור בידה ותסובב העיר אחרי שנגנזה בביתה וראתה שאין פונה אליה תקח הכנור ותסובב העיר אולי ירא' אותם וישמע אותה אדם ויערב לו קולה ויבא אליה · לפיכך אמר סבי עיר זונה נשכחה וגומר: והיה מקץ · יפקד ה': הוא החריבה והוא יפקדנה למען תדע כי מה' היתה לה · כי הנביא נבא עליה בשם ה' טרם שתחרב נבא על חרבנה ועל פקודתה: וזנתה · תסחר · כמו שפירשנו · וכן תרגם יונתן ותהא מספקא סחורה לכל מלכות עממיא די על אפי ארעא: והיה סחרה · זה הפסוק היא נבואה העתידה בימי המשיח · או אולי היתה בבית שני אך הקרוב כי היא עתידה · וכן הפרשה הבאה אחריה: הנה ה' בוקק · המפרשים פירשו פרשה זו על גלות עשרת השבטים · וכן נראה מדברי רז"ל · וכן דעת יונתן · והנכון בעיני כי היא עתידה · וכן מבואר בסוף הפרשה: בוקק · מריק · כלומר אני אריק אותה שתהיה רקה מאנשיה · אבל גפן בוקק הוא פועל עומד וזה יוצא: ובולקה · גוזר אותה מן הישוב · וכן ומבוקה ומבולקה · וכזה הענין בדברי רבותינו ז"ל לא חילק ידענא ולא בילק ידענא · פירוש שתבלק הטבעת וכורתה · ואדוני אבי ז"ל פירש ענין פתיחה מן הערבי בלקת אלבאב · רוצה לומר פתיחת השער · ופירוש בולקה פותח אותה שיצאו אנשיה ממנה · ולזה נטע דעת המתרגם שתרגם ובלקה ומסר יתה לסנאה: ועוה פניה על דרך משל יעוה פני הארץ שלא ימצא בה כל חי · ויונתן תרגם ויתחפון בהתא אפי רברבהא על דעברו אוריתא · וכל אלו המלות אשר זכר בזה הפסוק בם כפל ענין בהשחתת הארץ · וכפל ענין במלות שונות כמו שהוא דרך המקרא כדי לחזק הענין: והיה כעם · אלה הם כפי הדמיון וכל אחד נושא וכנוא לפיכך תבא הכ"ף עם שניהם · רוצה לומר זה כזה וזה כזה · וכן כמוך כמוהם · כמוך כפרעה · ובאמרו כעם ככהן כעבד כאדוניו · וכן כולם · רוצה לומר כי בהשחתת הארץ לא יכירו בה המשחיתים הנכבד ולא ירחו פני גדול · אלא כולם יהיו שוים בגזרה ויהיה הגדול כקטן והקטן כגדול · וכל אלה שזכר הם זה למעלה מזה · כי הכהן אדון לעם · כמו יתרו כהן מדין · והקונה למעלה מן המוכר נחלתו מפני עוניו מוכר והקונה עשיר והעשיר כאדון לעני · וכן אמר הכתוב עשיר ברשים ימשול · וכן המלוה כאדון ללוה · וכן אמר הכתוב עבד לוה לאיש מלוה · ומה שאמר כנושה כאשר נושה בו אחר שאמר כמלוה כלוה לפי שהאחד משאת כסף והאחד משאת אוכל · ופירוש כנושה הוא הלוה · ונושה בו הוא המלוה · וקשר הבי"ת מפריד ביניהם: הבוק · כי ה' נבאות דבר · וכיון שהוא דבר לא יוכל האדם לגזור עליו כי באמת יהיה שתבוק הארץ ותבוז: אבלה · ענין השחתה · וכן אבל תירוש: נבלה · כמו נפלה · וכן כנבול עלה מגפן · וכפל הענין לחזק: מרום עם הארץ · גדולי כל עם ועם ישופו: והארץ חנפה · כאלו הרחת' רשעה שהיתה שממה ולא נתנה פירותיה · ולמה היה זה לה בעון יושבי' · וזהו פי' תחת בעונם · כמו תחת אשר לא עבדת: כי עברו תורות · אם על השבטים אמר כמו שפירשו המפרשים הוא כפשוטו כי לרוב רשעתם גלו · ולפי שהיא עתידה על המרשיעים יהיה פירוש כי עברו תורות על השעבוד ששעבדו בישראל יותר מדאי · כמו שאמר הקדוש ברוך הוא אני קצפתי מעט והמה עזרו לרעה · הנה כי עברו תורו' וחלפו חק בשעבוד ישראל:

אבן עזרא

והיה · ונשכחת צור · כמו ונשכחה וכמוהו ושבת לנשיא: מלך אחד · הטעם מלכות נבוכד נצר ובנו ובן בנו כי כאחד יחשבו: כשירת הזונה · יהיה לה דיבור ומעשה: קחי · כי הזונה הנשכחה תסובב העיר והיא מנגנת אולי תזכר וכן צור תשלח ספרי' אל כל סביבותיה אולי יבאו הסוחרים אליה כאשר בראשונה: והיה · הטעם בגלות זה הזמן: ושבה לאתננה · כמו אתנן זונה דמים על הזנות: וזנתה את כל ממלכו' הטעם שיבואו אליה לסחורה: והיה · מאשר תרויח תקדיש ממנו לשם: לא יוסם באוצר ולא במקום חוסן: כי ליושבים לפני יי' · הם גלות ירושלם בשובם בימי כורש: לאכל שבעה · הגדולה תשבע: ולמכסה · מלבשה: עתיק · תקיף כמו יצא עתק מפיכם ויש שואלים והלא התורה אסרה אתנן זונה ואיך אמר הנביא כי אתנן צור הזונה יהיה קודש התשוב' הכתוב בתורה הוא האמת וזה שאמר הנביא הוא על דרך משל ואיננה זונה כלל: הנה · בוקק · כמו מריק וכמוהו גפן בוקק: ובולק' כטעם מחריב' ואחות זאת המלה בספר הזה: ועוה · יהפך פניה: והיה · כל האדם יהיו שוי' ברעה הזאת וכאשר יתחברו שנים כפי"ן היא דרך קצרה וכן הוא האדון כעבד והעבד כאדוניו: כמלוה · הוא הנותן משלו חנם: כנושה · הוא בעל הממון ואשר הנושה בו הוא הלוקח ממון על משכונו: הבוק · מגזרת בוקק והוא שם הפועל מהפעלים הכפולים: תבוק · כמו יסוב וככה הבוז תבוז ואמר שהשם גזר זאת לא תשאר תפארת לאחד על חביריו: אבלה · הטעם על מלך אשור שהשחית ממלכות רבות: נבלה · מבנין נפעל כמו ונבקה רוח ונסבה ויתכן היות נבלה השני כמו נבול תבול מהבנין הקל: אומללו · יושבי מרום הארץ: והארץ חנפה · תורות · שקול הדעת שכל בני אדם משתוי' בו: חלפו חוק · ברתו כמו כליל יחלוף והנוק הם חוקי השם כפי התולדת וזה הוא טעם ברית עולם:

על

אורים ותומים

הנה ה' בוקק וגו' והיה כעם וגו' ככר ידעת כי בפשע ארץ רבים שריה ותעלולים ימשלו בם · ולכן כשהש"י רוצה בהפלת עם תחלה יסיר ראשיהם מעליה' על דרך הנדיק אבד ואין איש וגו' וזהו שהי"ת בוקק הארץ והסיר תחלה הגדולים וזהו ועוה פניה והם אשר בתרג' פנים ואח"כ והפיץ יושביה ופי' ענין שוות הפלים ואמר והיה כעם ככהן פני האדם והכהן במדרגתו ויורה משפטים וכו' וגם כי שפתי כהן ישמרו דעת וכו' ואמר שהתלמיד לא ילמוד מהרב גם העדינה ומנהיגיה ופני הבית ואמר כעבד כאדוניו נגד הבית וכן בשפחת כקונה כמוכר נגד פני העדינה כי המוכר עני והקונ' עשיר וא"ת למה יתחייב המוכר לכבד לקונה הלא אין הקונה אלא לקבל מהמוכר ושניהם נותנים ומקבלי' לכן אמר כמלוה וכו' ירצ' גם הלוה שהמלוה במדרגת הנותן כל זמן שמעותיו ביד הלוה ועכ"ז לא יכבדהו וא"ת שמתנתו מעיסה כי מה למעשיר שישיב מעותיו בקרן וזיותיו על משכון אבירו אבל היה ראוי שהמלוה אף על פי שיכבלוהו בלווה אעפ"יכ לא יכובד וזהו שאמר ואמר כנושה וכו' ר"ל כנושה בו בעבטו על גופו או על המשכון הרי"ב' שנהגות נפשלו' וזהו והארץ חנפ' תחת יושבי' וכו עברו תורות כנגד הכהן עם הארץ שאין התורה ביניהם כראוי' חלפו חק הוא העבד עם אדוניו הפרו ברית הוא השעבג' המדיני כי האדם מדיני בטבע:

מנחה גדולה

אומללה נבלה תבל וגו' היא ארץ ישראל שהיא ראש עפרות תבל והטעם כי עברו תורות וגו' שעליה עולם עומד ובגינה נברא העולם והיא ברית עולם שאם לא בריתי יומם ולילה וגו' · וכמ"דא על מה אבדה ארץ על אשר עזבו את תורתי · נאנחו כל שמחי לב על אשר עזבו תורת ה' משמחי לב נאנחו כל שמחי לב ועל אשר לא עבדו ה' בבה"מ בחצוצרות וקול תרועה שבת משוש תפים וגו' ועל שלא שרו שיר ה' בבה"מ בשיר לא ישתו יין כי הסירה בבה"מ על יין נסכים היה · כי כה יהיה בקרב הארץ בתוך העמים הזמן שיעבור הגוים אשר עבר עליך על העמים בקרב הארץ

וזיו כבודו כל הארץ האירה מכבודו ולזה אמר כי ה' בוקק הארץ ר"ל ממש בוקק ומריק שמסתלק מן הארץ כמו שאמר אלכה ואשובה אל מקומי הראשון ועשר מסעות נסעה שכינה כנז' במסכ' ר"ה פ' יום טוב של ראש השנה מן הכפורת אל הכרוב וגו' ועל אלו המסעות אמר בוקק ועל המסע מהמדבר אל מקומה בשמים אמר ובולקה ועוה פניה הם מיכאל וגבריאל שעליהם כאמר אגלה ממלכה ושריה ממלכה אלו ישראל ושריה מיכאל וגבריאל · או אל ממלכה זו מלכות שמים · ושרי' מיכאל וגבריאל כאמור וכיון שה' בוקק הארץ כאמור מינה נמשך והפיץ יושביה וממה שאמ' באחרונה והפיץ יושביה ובהתלת דבריו הנה ה' בוקק גו' מכריע מה שפי' שבוקק הארץ ובולקה הוא ברוחניות אורו והפיץ יושביה כפשוטו ואלו היה בוקק הארץ כפשוטו היה מקדים הפיץ יושביה ועוה פניה ובוקק הארץ ובולקה ויכריע עוד הפי' הכנז' מ"ש אחר כך הבוק תבוק וגו' שזה מורה על בוקק הכנז' ראשונה שהוא ריקנות מאור ה' כאמור הנה ה' בוקק הארץ:

והיה כעם ככהן אמר ר' יצחק לא חרבה ירושלם אלא בשביל שהשוו בה קטן וגדול שנא' והיה כעם ככהן וכתיב בתריה הבוק תבוק הארץ עכ"ל: ולע"דן לדקד' מנא ליה הדא דקרא לא איירי אלא במה שיארע וימשך מהגלות ומפיץ יושביה שיהיה כעם ככהן וגו' ולא דבר בחטאתם ועונם שהושוו בה קטן וגדול · ומאי קאמר וכתיב בתריה הבוק תבוק · ונראה שהם ז"ל דקדקו יתור אומר הבוק תבוק הארץ גו' שכבר קדם הנה ה' בוקק הארץ גו' עוד דקדקו דמאי קמ"ל והיה כעם ככהן גו' וכי פשי' שקטן וגדול הוא גולה ועבד ואין ביניהם הפרש כלל אלא כעם ככהן כעבד כאדוניו וגו' עוד הוקשה להם כפל הדמיונות הנאמרים בכפל הכפי"ן של כעם ככהן די היה די שיאמר כעם כהן או כהן כעם והוא הגוד' וכן כעבד אדוניו כשפחה גברתה וגו' ומלבד היתור של כ"ף ככהן הנה הוא בלתי צודק כי לא יתכן שהעם ככהן לחשיבו' או עבד כאדוניו ושפח' כגברתה עוד הוקשה להם כקונ' כמוכר בגלות מה הפרש היה ראוי להיות ביניהם שמודיע שבגלו' יהיו שוים לזה אמר ר' יצח' שבהכרח הוא שמדבר גם כן הפסו' הזה בעון שהשוו קטן לגדול שזה גרם להם שהגדול ישוו אותו האויבים לקטן וזה שאמר והיה ר"ל ממה שהיה לשעבר בזמן שלותם היה העם והקטן ככהן ועבד כאדוניו גו' שזה רמז בהשואת ה"כף של ככהן זה גרם להם שיהי' כהן כעם והיא ה"כף השנית באופן שה"כף כאחת והיא של ככהן היא הסיבה ו"כף כעם היא המסובב · ובזה מדוקד' על נכון תיבת והיה בשתי הבחינות לשעבר והיה עם ככהן ולעתיד יהיה כעם כהן וכן כל שאר החלוקות והוא דקדו' נכון ואל ההכרח והוא מיתור הבוק תבוק שכתיב בתריה שזה מכריע היות והיה לעם ככהן עון ופשע וסיבה והבוק תבוק מסובב אליו רמז המאמר באו' וכתיב בתריה הבוק תבוק הארץ וגו' אל ילוז מעיניך הנזכר שנתקנו כפל הכפי"ן של כעם ככהן ודקדו' לשון והיה שלא אמר ויהיה כעם ואף על פי שכן מנהג הכתוב לו' והיה בלשון עבר והוי"ו מהפכת לעתיד מ"מ הדרשה נכונה שתדרש תיבת והיה לעבר ולעתיד כנז': ועיין רש"י ז"ל והרא"בע ז"ל והרד"ק ז"ל ולע"דן נכון כדחז"ל שלמדתי מיסוד דברי חז"ל:

הבוק תבוק וגו' עיין רש"י ז"ל וכן הרא"בע ז"ל ולפי זה הבוק תבוק ושנה לתת טעם למה שאמר והיה כעם ככהן וכן מהרי"א ז"ל ועיין הרד"ק ז"ל: ולע"דן שהפסו' הזה מיותר שכבר אמר הנה ה' בוקק וגו' והיה העם גו' שהזכיר שבתו והמסובב וא"כ מה צורך בהזכיר שנית הבוק תבו' · ונר' במה שקדם שבהיות כבוד ה' ממלא כל הארץ של א"י הנה יהיו ישראל דבקים בו ויתברך כל אחד ואחד כפי ערכו · ויהיה ה' שומר ישראל אמנם כאשר יעד שהשי"ת בוקק הארץ ומרוקן אותם מקדושתו מזה ימשך והיה העם ככהן וגו' כי המבדיל בין קדש הכהן לעם היה בהיות השי"ת שוכן בתוך בני ישראל וכשיהיה בוקק הארץ אז והיה העם ככהן ומהריקנות של הקדושה הנזכר למעלה הנה ה' בוקק הארץ ימשך ריקנות שני והוא או' הבוק תבו' הארץ מאנשיה מאליה וז"ש הבוק תבו' והבוז תבוז כי ה' דבר הדבר הזה דהא בהא תליא כי אם ה' לא ישמור עיר שוא שקד שומר כי על כל פנים ילכו שבי לפני צר: למניה הצעיר לוי לאבי"אדו י"צו ולע"דן לייתור פסו' זה במ"ש חז"ל גבי וינחם ה' על הרעה למה אשר דבר ולבא לפומיה גלי כדת מה לעשות לעמו ושפך חמתו בדברים כמנהג האוהב · וזה היה להיות כי שבו אל ה' אמנם כאן אמר הבוק תבו' הארץ בפועל כי ה' דבר את הדבר הזה כלומר אעפ"י שה' דבר את הדבר הזה ואמר הנ' ה' בוקק הארץ וגו' והדבור היה מחייב שיהיה ניחם על הרעה כמ"ש וינחם ה' וגו' אפי' הכי הבוק תבו' בפועל להיות כי אין אומר השב אלא והארץ חנפה וגו' עברו תורות חלפו חוק הפרו ברית עולם לכן הבוק תבו' בפועל גם כי ה' דבר ע"כ:

אבלה נבלה הארץ וגו' עיין רש"י ז"ל והרא"בע ז"ל והרד"ק ז"ל וכן מהרי"א ז"ל במ"ש מרו' עם הארץ שיספו גדולי עם הארץ· ומ"ש נבלה תבל הוא על כלל העולם כולו כי ארצות רבות ומחוזות גדולות לשמה יהיו: ולע"דן מה שכבר זכרתי בפסו' הנה ה' בוקק הארץ שכל הנבואה על הארץ הידועה היא א"י ולז"א כי הארץ היא א"י קדם אליה האבילו' והיגון והאנחה כיון שקדמו אליה הנבואות המודיעות לה ענין נפילה כעלה נבלה וז"ש אבלה תחלה ואח"כ נבלה הארץ ומזה נמשך בהיות א"י גבירה לוקה והיא טבור העולם נמשך שאומללה נבלה תבל והוא כלל העולם כי מתמציתה של א"י היו חיים ואמר שנמשך לתבל כן יען אומללו מרום עם הארץ אותם שהם מרום לאמר עם הארץ והם הראשים והחסידים אומללו נכרתו לזה אבלה הארץ תחיל' עליהם ואחר כך נבלה הארץ ומזה נמשך שאומללה תבל יחדיו כאמור:

למניה הצעיר לוי לאבי"אדו י"צו ולע"דן כי ידוע שיותר רע ומר יגע אל לב עני שהיה חשוב מתחלתו והומללו ירד מנכסיו גדול מערו מאיש עני ואביון אשר לא ראה טובה כל ימיו ז"ש אומללו מרום כלומר הושפלו מאמצעות היותם ברום המעלות עם הארץ הידועה אלו ישראל ולכן גדול כים שברם כיון שהיתה נפילתם מאיגרא רם בהיותם רמים ונשאים אומללו והושפלו לבירא עמיקתא עד כאן:

והארץ חנפה וגו' עיין רש"י ז"ל והרא"בע וכן הרד"ק ומהרי"א ז"ל אירע כל הקלקול הזה בכלל העולם לג' סיבות האחת כי עברו תורות שלא היתה אחת מהם שומרת את תורתה ונמוסיה בענין המשפט והיושר כראוי וז"ש עברו תורות והשנית חלפו חק של שבע' מצות בני נח הכוללים לכל אדם והשלישית הפרו ברית עולם והוא שהעולם כולו נברא כדי שהמין האנושי יכיר את בוראו ויעבדהו כמ"ש כל הנברא בשמי ולכבודי בראתיו והנביא אמר אם לא בריתי יומם ולילה חוקות שמים וארץ לא שמתי ולפי שרוב האומות נפסדו באמונותיהם ודתיהם מדומות כוזבות ואת דתי המלך ה' צבאות אינם עושים · ורמז גם כן ברית עולם שרוב האומות היו אחים לישראל כגון עמון ומואב ישמעאל ואדום ולא שמרו ברית אחים ובעון זה יכשלו (וכדהרד"ק ז"ל) עד כאן: ויונתן תרגם עברו תורות עברו על אוריתא חלפו חק אבטילו מועדיא אשניאו קימא דמן עלמא ע"כ: ולע"דן כמו שקדם שבאו' והארץ על כלל א"י חנפה תחת יושביה שיושביה עליה עושים כמה עבירות והיא תחתם ג"כ מודדת להם כן שחנפה ז"ש והארץ חנפה תחת יושביה כי עברו וגו' או יאמר והארץ חנפ' תחת יושביה ר"ל הנה הי' ראוי שתבק' הארץ ולא תהיה תחת יושביה אלא שהחניפה אות' במה שהיא תחת יושביה כי חלפו חק וגו' וראויים לירד חיים שאולה כי עברו תורות שתים תורה שבכתב ותורה שבעל פה כי כן נאמר עקב אשר שמע אברהם בקולי וגו' ותורותי שתים · חלפו חוק כפשוטו הפרו ברית על המילה גדולה מילה שאלמלא היא לא ברא הב"ה את עולמו שנא' אם לא בריתי יומם ולילה חוקות שמים וארץ לא שמתי לזה אמר הפרו ברית עולם הפרו הברית מילה שהוא סיבת בריאת העולם: אחר שכתבתי זה מצאתי בתנחומא סיוע למה שפי' עברו תורות זה לשונו והארץ חנפה תחת יושביה מראה לך קמה ואינה מראה לך גדיש ואינה מראה לך גורן למה כי עברו תורות שעברו על שתי תורות תורה שבכתב ותורה שבעל פה חלפו חק מעשרות הפרו ברית עולם אבו' לפיכך משה מזהיר את ישראל עשר תעשר עכ"ל: דקדקו ז"ל לשון חנפה שהאכשת הוא המראה לפנים דבר מה שאינו כן ולכן אין גדיש ואין גורן כי אם אין תורה אין קמח גם מצד ביטול המעשרות · ודקדקו בפסוק כפל עשר תעשר שמהכפל הזה דרשו המדרשי' עשר בשביל שתתעשר אמנ' המדרש במ"ש לפיכך משה מזהיר את ישראל עשר תעשר אפשר שכוון לענין כאמד והוא עשר מעשרות כדי שתזכה שתעשר עוד מעשר כלומר שתצא לך תבואה ותעשר כי אם תחליף חק המעשר הארץ תחנף תחת יושביה תראה לך גדיש ולא יהי' גורן ומה העשר ז"ש לפיכך משה מזהיר כלומר מזהיר בלשון כפול עשר תעשר:

של כן אלה אכלה ארץ וגו' עיין רש"י ז"ל והרא"בע ז"ל וכן הרד"ק ז"ל וכן מהרי"א ז"ל: ולע"דן לדקדק או' על כן אלה אכלה שהי"לל האלה אכלה ארץ ולא הי"לל על כן ונר' כי הזכיר בפסוק הקודם כמה חלוקות מהעונות שאמר כי עברו תורות חלפו חק הפרו ברית לזה אמר על שעברו תורות וחלפו חק וגו' על כן אלה זהוא קטיגור הנעשה מהאלה מלא בעל חוב מקים לגבות חובו ואין או' השב כי יאשמו יושבי בה בלשון אשמה הנפש ולא לשון שממה · ולפי זה לא חסרה בתיבת אלה בי"ת כדעת המפרשים כי לא אכלה הארץ אלה לבדה אלא בהצטרפות אליה העבירות הנזכרות בפסוק הקודם ואולי באומרו פעמים על כן בפסוק הזה שהאחד על כן בשביל אלה אכלה ארץ ויאשמו יושבי בה ועל כן ר"ל על הנז' בפסוק הקודם כי עברו תורות חלפו חק וגו' על כן תרו יושבי ארץ כי מהאם יצאו ופירושו מהתורה שנקראת אש דת למו והאש תאכלם חרו ונשרפו יושבי הארץ ונשאר אנוש מזער:

אבל תירוש וגו' שבת וגו' בשיר וגו' במסכת סוטה בשיר לא ישתו יין משבטלה סנהדרין בטל שיר מבית המשתאות שנ' בשיר לא ישתו יין מ"ט אמר הונא בריה דר' יהושע דאת' קרא זקנים משער שבתו בחורים מנגינתם · ובמס' גיטין פ"ה שלחו ליה למר עוקבא זמרא מנא לן דאסיר פרעיט וכתב ליה אל תשמח ישראל אל גיל בעמים ולימא ליה מהכא בשיר לא ישתו יין אי מהכא הוה אמינא ה"מ זמרא דמנא אבל בפומא שרי קמ"ל עכ"ל · אין להקשות שהוא רצה לאסור זמרא אפי' בלי יין והוא מה ששאל זמרא מנא לן דאסיר כלומר ואפי' בלא יין ולזה הביא פסוק אל תשמח ישראל אל גיל וגו' ולא הביא פסוק בשיר לא ישתו יין וא"כ הגמר' למה לא תרצא כן ותרצה אי מהכא וגו' כי פשוט הוא שלא יתכן ששאל זמרא מנא לן דאסור אף בבית המשתאו' דהא מתני' תנן משבטלה סנהדרין בטלה שיר בבית המשתאות שנא' בשיר לא ישתו יין · וכן הכריחו שם התוס' מדפריך ולימא ליה בשיר לא ישתו יין כמו שכתבתי גם מהפסוק של בשיר לא ישתו יש להכריח מכ"ל דאסור דוקא בשיר משמע שגם פסוק אל תשמח ישראל אל גיל וגו' היינו במשתאות ומתוך דחז"ל הכנז' מובן או' אבל תירוש וגו' שבת משוש תופים אימתי יהיה זה כאשר חדל שאון עליזים הם הסנהדרין שהיה להם שאון גדול והיו עליזים ושמחים בעבודת השי"ת ודינו וכיון שחדל שאון עליזים שבת משוש כנור ומשוש תופים · וכיוצא בזה אבל תירוש וגו' כאשר נאנחו כל שמחי לב הם הכשרים שהיו ששים ושמחים בלבם לעשות רצון קוניהם ואו' בשיר לא ישתו יין לשיטת חז"ל הוא לשון לווי שמלוה ואו' שבשיר לא ישתו יין וימר שכר לשותיו לשון קללה אם יעברו על הלווי הזה ימר להם שכר לשותיו על האופן האסור דאם לא כן לשותיו למה לי · ועיין רש"י ז"ל והרא"בע ז"ל וכן הרד"ק ז"ל וכן מהרי"א ז"ל: ולע"דן אחר שאמר אומללה גפן מעיקרא לא היה צ"ל אבל תירוש כי בפסוקים לא שייך לו' זו אף זו כמו במשניות כנודע שהכתו' יגיד מראשית אחרית והיותר מחודש לא כן במשנה ששנו חכמים בתחילה דבר אחד והיה חידוש לפי שעה ושגרו אותו בפיהם ואח"כ הוסיפו עוד חידוש גדול מן הראשון וסדרו אותו אחריו ומשנה ראשונה לא זזה ממקומה ונראה כי אבל תירוש אומללה גפן לשון אבל הוא מאבילות וכן כפרש האבל הארץ כאילו היא מתאבלת על יושביה ולזה אמר אבל תירוש כאילו התירוש שהי' לשמחה וטוב נהפך לאבל תנו שכר לאובד ויין למרי נפש שלא נברא היין אלא לנחם בו אבלים ז"ש אבל תירוש ולזה אומלל' הגפן כיון שלא הועיל פריה אלא לנחם בו אבלים וכת"י אבל לשון אבילות אבל בשיטה אחרת שתרגם אתאבלו כל שתי חמר ארי אתפריכו גופניא · ולזה אמר נאנחו כל אותם שהיו שמחי לב עתה נאנחו כולם מרוב הצרות רבות ורעות כולם נאנחים באופן שהיין אשר היו שותים אותו בשמחות עתה שותים אותו באבלות ואנחות שבת משוש תופים על דרך נהפך לאבל מחולינו שהיו מחוללי' בשמחות עתה נהפך לאבל כדתנן לא יפחות לה משני חלילין ומקוננת וזהו לשון נהפך שהוא בהתהפכות ממש משמחה לאבל וז"ש שבת משוש תופים כי התופים לא שבתו כי גם בזמן ההוא יתופפו בהם על האבל ע"ד נהפך לאבל מחולינו וז"ש שבת משוש תופים המשוש לבד שבת ונכנס היגון והאנחה במקומו חדל שאון עליזים כי נהפך להיות שאון מתאבלים ואוננים וכן שבת משוש כנו' כיעוד היום נוהגים בקוסטנדינ' הרומני"י וטי"ם באבל כבד להביא תוף וחלילין וכיוצא להכביד האבל גם מחלקים מיני מתיקה לבוכים בגוון שחור לעורר האנחה והאקה והאבל כבד כמלא שהיין לא ישתו אותו בשיר ובבית משתאות כי יבוטלו אבל יתנו שכר לאובד ולמרי נפש ולזה ימר שכר לשותיו מר כלענה שהרי לא ישתוהו כי אם באבלות כמו שאמר בשיר לא ישתו יין וגו' ועל כן אמר בראש ובתחילה אבל תירוש וגו' לשון אבילות כדפרשית:

נשברה קרית תוהו וגו' עיין רש"י ז"ל והרא"בע ז"ל והרד"ק ז"ל וכן מהרי"א ז"ל: ולע"דן נשברה ירושלם וא"י נשברה בנקל כאילו היתי' קרית תוהו כי החוזק נמשך מעבוד' השי"ת והאומלה מהחטאים ולז"א נשברה קרית תוהו והנה סוגר כל בית מבוא ר"ל מבוא בו בבית כמה אויבים וחיילים אח"כ סוגר כי כן המשל הדיוט שיהודי אינו סוגר הבית כי אם אחרי שארעה התקלה וזהו סוגר כל בית מבוא שאחר שבאו סוגר:

צוחה על היין וגו' עיין רש"י ז"ל והרא"בע ז"ל והרד"ק ז"ל: ולע"דן במה שקדם בפ' אבל תירוש לשון אבילות לפי שמקיימים בו ניחום אבלים לקיים תנו שכר לאובד ויין למרי נפש לז"א אף כאן שבמקום שהיו אומרים שירים וזמירות על היין עתה כיון שנקבע לנחם אבלים יש צוחה על היין בחוצות על המתים וקבעוס על היין לצווחות ההם · ואמר גלה משוש הארץ על ירושלם שהיא משוש לכל העול' כמ"ש בקינות הזאת העיר שיאמרו משוש לכל הארץ לפי שהיה טיבור העולם וכל הגרים שיבואו אליהם ימצאו בה משוש תחת רוח לא כן המזרחי כשילך למערב ולא המערביי כשילך למזרח אלא יצר לו מהתחלפות המזגים והאוירים:

נשאר בעיר שמה וגו' כי וגו' ב"ק פ' כיצד הרגל הדר בחצר חבירו שלא מדעתו אין צריך להעלות לו שכר ובחצר דלא קיימא לאגרא וגברא דלא עביד למיגר מ"ט דכתי' ושאיה יוכת שער אמר אביי לדידי חזי לי ומנגח כתורא · ופרש"י ז"ל שער מלשון ושעירים ירקדו שם והוא שד שיושב בבית שאין יושבים בו ומכתת אותו ומחריבו ע"כ ובזה אבין אומר לשון זכר נשאר של השער קאמר שנשאר בכל העיר להיותה בוקה ומבולקה ריקנית מכל יושביה וישומם העיר ויסים אותה שאיה או יהיה שער כפשוטו לשון שערים כפרש"י ז"ל כאן ע"ש והרא"בע ז"ל והרד"ק ז"ל וכן מהרי"א ז"ל: במקום במשוש נשאר בעיר שמה ושאיה ר"ל שישאר בעיר אחד מעיר ושנים ממשפחה ולכן יהיה בעיר שמה ושאיה לפי ששער העיר יוכת בכשיל וכלפות שהוא המביא לידי חרבנה ויהיה נשאר בלשון זכר במקום נשארה שהדברים האלה פעמים יאמרו בלשון זכר ופעמים בלשון נקבה ע"כ: ולע"דן בדקדוק לשון נשאר כבר קדם למעלה בסמוך שניף לדחז"ל שחוזר לשער והוא מלשון ושעירים ירקדו שם שנשאר שם שער שיוכת העיר ויעשיה שמה ושאיה · או אפשר קרוב לזה לפי שהעובר עבירה קנה לו קטיגור כ"ש מכמה עבירות שעברו כנז"ל חלפו חק עברו תורות הפרו ברית באופן שבלכת ישראל מירושלם נשאר בעיר שורש פורה ראש ולענה ז"ש נשאר בעיר קטיגור הגורם שמה ושאיה שיוכת על ידו שער העיר להסגיר העיר אל האויב ובזה מובן אומרו בעיר ולא אמר בכל עיר ועיר כי לא דברו הכתובים האלה אלא על ירושלם לא על ערי האומות ואף על פי שהנבואה הזאת כוללת היא גם עליה' כאשר תראה ממה שכתבתי אומללה נבלה תבל · עכ"ז הפסוק על ירושלם ועמיה מדבר ועל ישראל יושבי ירושלם ויהודה אמר כי כה יהיה בקרב הארץ וגו' אמר כי יהיה יתר הפליטה מישראל בין מתי מספר הנשארים בא"י עצמה ובין הנשארים מפוזרים ומפורדים בין העמים ז"ש בתוך העמים הנה יהיה אחד מעיר ושנים ממשפחה כנוקף זית בעוללות ולא כעוללות שבתוך הבציר שהיה גדולה קצת דומה לאשכול קטן אבל יהיו כעוללות אחר שכלה בציר ז"ש כעוללות אם כלה בציר שיהיו קטנים ביותר והמה הנשארים מישראל ירונו וגו' באופן שהפסוקים האלה מוכיחים שמדברים לעתיד בימות המשיח כדהרד"ק ז"ל אבל לא כדבריו במ"ש שמדברים הפסוקים האלה גם על כלל האומות וכנז"ל במ"ש נשאר בעיר שמפרש הרד"ק ז"ל בכל עיר ועיר מערי האומות ע"כ · גם במה שפי' עתה בפסוק כי כה יהיה בקרב הארץ בתוך העמים בעל הכרח מהרי"א ז"ל הכנז"ל בפסוק הנה ה' בוקק הארץ זה לשונו וקשה מ"ש בסוף כי כה יהיה בקרב הארץ בתוך העמים והנה ישראל עם אחד ואיך יאמר עליו עמים ובמה שפי' עתה בפ' הזה נתיישב הפ' שמדבר על יהודה ויושבי ירושלם שמהם ישאר בקרב הארץ ומה' ישאר בתוך העמים כדפרשית:

המה ישאו קולם גו' עיין רש"י ז"ל ועיין הרא"בע ז"ל והרד"ק ז"ל ומהרי"א ז"ל המה ישאו וגו' אמר שאותם המעטים שישארו מהאומות יקבלו עליהם אמונת ה' ואלהותו וקרא גאון ה' הגאולה העתידה ע"ד ה' מלך גאות לבש ומ"ש צהלו מים אפשר לפרש מ"ש מים מ"ש היתרון שיצהלו וישמחו יותר מהמית הים ויותר כנון שאמר שלא בלבד יצהלו אנשי המזרח כנ"ל הוי ארץ צלצל כנפים אשר מעבר לנהרי כוש כי אם גם מים צהלו והם אנשי המערב וזהו מים (כדהרד"ק ז"ל) מים ממערב · או אפשר שהוא לפאוים ממש המה ישאו קולם ותהי רינת בהמיית קול עד שישמיע בים ויצהלו משם וירונו גם כן ולפי שאין הקול נשמע כל כך מרחוק עד הים לכן ראוי שבאורים שהם מטאות של אם יכבדו ה' באופן שמתוך אותו רש יתראה למרחוק גם באיי הים יכבדו שם ה' אלהי ישראל ע"כ · ולע"דן ירונו כמו ירננו והכוונה שלעתיד בבוא' לרנן על פליטתם ועל הניסים והפורקן שיעשה להם לא יצטרכו לסדר השירה תחילה ואחר כך לאמר אבל המה מעלהם לבד תהי ההרמת קול פשוט בעלמ' שישאו קולם אבל סידור השיר' יהיה מאת ה' על דרך ויתן בפי שיר חדש וז"ש ירונו בגאון בסיוע גאון ה' יתן בפיהם רינה כמו שאלו כיוצא בזה מים מנס קריעת ים סוף שכל ישראל בכוון שורדו יאמרו השירה לה' כי גאה גאה בכי ע אלהי שנתן בפיהם סידור הדברים כן לעתיד ירונו רינה מסודרת בשבחו של מקום על כי יגדיל לעשות ויהיה בסיוע אלהי ז"ש בגאון ה' או יאמר שנגון השירה שיזכר בה גאון ה' כי גאה גאה בנוסח עצמו שצהלו מים מים סוף שאמרו כיוצא בזה הנוסח בכתוב שם השירה לה' כי גאה גאה סוס ורכבו רמה בים וז"ש ירונו רינה נוסחת וכותבת בגאון ה' כי גאה גאה כך יהיה נוסח שלה

רדק

הפרו ברית עולם · כמו שאמר באדום ולא זכר ברית אחים · וכן עמון ומואב וישמעאל אחים היו לישראל וכולם הרעו להם והרעות שבאו לאומות העולם בעונם ישראל באו להם · וכן לעתיד לגוג ומגוג ולשאר האומות בעונם ישראל יבא להם מה שיבא מהרעה : על כן · אף על פי שיש שאר עברות שבעבורם נענשו ישראל ושאר האומות האלה היא על כולם שנשבעים בשם האל לשקר ועליה היא חרבן הארץ ברוב · וכן אמרו ז"ל כל עברות שבתורה נפרעין ממנו וכאן ממנו ומכל העולם כלו שנאמר אלה וכחש וגומר · ונאמר ומפני אלה נבלה ארץ: אכלה ארץ · בכ"ף: ויאשמו · בשו"א האל"ף והשי"ן והוא לשון שממה : חרו ענין יובש ושרפה · רוצה לומר ענין כליון : אבל · חרבן הארץ היה בכלות פירותיה שלא תתן הדגן והתירוש והיצהר ואם אין עובדי האדמה אין פירות : אבל · ענין שממה וכן על כן תאבל הארץ : נאנחו כל שמחי לב · טעם הדגן והתירוש כי ברבותם ישמח האדם ובכלותם יאנח : שבת משוש תפים · כי בתפים ובכנורות היו שמחים בבית המשתה שהיו עליזים ושמחים ועתה שבת וחדל : בשיר · כמו שהוא דרך השמחים ששותים על השיר והזמירות והם יהיו נאנחים ואין בפיהם שיר · וגם אותו המעט שכר שישתו ימר להם יהיה כמו מר בפיהם מרוב הצרות : נשברה קרית תהו · אחר שנשברה היא קרית תהו · וכן אפיתי על גחליו לחם · והדומים להם : כי סגר כל בית מבא · באמרו כל ר"ל רוב · כמו וכל הארץ באו מצרימה · כי חרבו יהיו רוב הבתים ואין בהם ענין להכנס בהם : צוחה על היין · בשוקים צועקים על היין מי שיש לו יין למכור יבא וימכור · והצועקים הם עוברי דרך או המעט שישארו בעיר · או פירוש צווחה ויללה תהיה על היין בחוצות כי חסר מהם : ערבה כל שמחה · חשכה כל שמחה כי השמחה ביין · כמו שאמר ויין ישמח לבב אנוש · וערבה מן ערב שהוא חשך · והשמחה אורה והפכה חשך : גלה משוש הארץ · גלה והלך המשוש מארצם : נשאר · הנשאר גלה מן העיר ולא נשאר בה אלא שמה ושאיה · ופירוש בעיר בכל עיר ועיר מערי אומות העולם · ופירוש שאיה ובשאיה יוכה שער העיר · כי אין יוצא ואין בא · ושאיה אחות שמה כמו

אם שאו ערים מאין יושב וכל הפורענות הגדול הזה שזכר יהיה בימי המשיח בגוג ומגוג ובשאר האמות · ואלה משלשה פסוקי' אשר זכר בסוף פרשה זו מעידים על פירושינו כי עתידה היא זו הנבואה בימי גוג ומגוג ובשאר האומות שיסופו רוב העמים וישאר המעט · כמו שאמר ונשאר אנוש מזער · ובפסוק אחר זה גם כן אמר כנוקף זית : כי כה יהיה · כל הנזכר יהיה בקרב הארץ : בתוך עמים · עד שיהיו הנשארים כנוקף זית כעוללות אם כלה בציר · ופי' כנוקף זית כחביטת עץ זתים כשאדם חובט ונוקף אותו ישארו מעט זתים שלא יפלו בחביטתו אחת הנה ואחת הנה · וכן אחר שיבצר אדם כרמו ישארו בו עוללות מעט · כן יהיו העמים · כי רובם יסופו והמעט ישארו והנשארים יודו באל וביכלות כי הוא אדון הכל ובידו הכל כשיראו מפלת גוג ומגוג · ועליהם נאמר לקרא כולם בשם ה' ולעבדו שכם אחד · וכן הנשארים ממחנה אשור כשראו מפלתו שובו לעבוד את ה' · כמו שכתוב ובמו שפירשנו למעלה בפרש' נבואת מצרים : אם כלה · כאשר כלה · וכן אם יהיה היובל לבני ישראל · ואם מזבח אבנים תעשה לי · והדומים להם : המה ישאו קולם · בשבח האל וירונו בגאון ה' שראו שגאה על כל העמים בהפילו אותם בבאם על ירושלם : צהלו מים · כמו יצהלו עבר במקו' עתיד וכמהו רבים · ובנבואות ברוב · ופי' מים ממערב · כלומר אותם שהם רחוקים מירושלם בארץ מערב ירונו יצהלו בגאון ה' : על כן באורים · בעמקים · כמו מאור כשדים · ומה שאמר באורים כי רוב הערים הם בעמקים לא בהרים · ואמר על כן רוצה לומר כשתראו ותשמעו ביכולת האל ונאונו על העמים כבדוהו בדברי שבח · וכן באיי הים הרחוקי' כבדו לה' אלהי ישראל · כי בעבורם עשה מה שעשה בעמים : מכנף הארץ · גם זו הפרשה עתידה כמו אשר לפני' · אמר הנביא מכנף הארץ זמירות שמענו צבי לצדיק : מכנף הארץ · פי' קצה הארץ · וכן לאחוז בכנפות הארץ בקצות הארץ · כלומר מרחוק באה לנו השמועה והבשורה הזאת · ואמר שמענו כי גם הנביאים שהיו בימינו נבאו על עתידה זו כמו שכתוב בנבואתם : צבי לצדיק · פי' צבי חפץ ופאר · וכן צבי היא לכל הארצות · והדומים להם · כלומר אלו הזמירות ששמענו למי הם לצדיק כי הצדיק ראוי לשמוח בהם והם לו לזמירות · כמו שאמר הוא בתחלת הספר ביום ההוא יהיה צמח ה' לצבי ולכבוד · ולמי יהיה לפליטת ישראל והם הצדיקים כמו שאמר הנה לצדיק · ואמר והיה הנשאר בציון והנותר בירושלם : ואמר רזי לי רזי לי · כאילו אמר הנביא כשראיתי זה הפורענות העתידה לבא בישראל בימי הגאולה שיצרפו ולא ישארו אלא הצדיקים : רזי לי · כלומר רזון לי · כאלו אמר תשמן בשר ירזה על זה ואוי לי על זה כי כמה בוגדים יש בהם וכולם יכלו · או פירוש כמה בוגדים יבגדו בהם · או פירוש שהוא רמז על ארבע מלכיות · בבל בוגדים מדי ופרס בגדו בהם : ובגד בוגדים · על מדי ופרס יבגדו יון · ועל יון כותא · וכולם נשתעבדו בישראל ובגדו בהם בגלותם ביניהם · ורז"ל דרשו ואמרו יצתה בת קול ואמרה רזי לי · אמר הנביא עד מתי יצתה בת קול ואמרה בוגדים בגדו וגומר · עד דאתו בזוזי ובזוזי דבזוזי · וי"וד רזי לת"ד הפעל כי"וד נקי ורזי מלעיל מפני מלת לי שהוא בצלם שהיא מלה זירה · ויונתן תרגם רזי ענין סוד · כמו וכל רז לא אניס לך · וכן תרגם הפסוק מבית מקדשא דמתמן וגומר : פחד זה אמר כנגד אומות העולם בבל וישמעאל וזולתם שהיו יושבי הארץ ואדונים עליה וישראל בגלות ביניהם · אמר אל תחשבו כי לישראל לבד תהיה הצרה כי גם לכולכם שתחשבו שתהיו אדונים ויושבי הארץ תנועו מתוכה וכל אומה ואומה תנוע ממקומה וישראל ינצלו מהצרה והצדיקים הם יכתבו לחיים אבל אתם לא תמלטו :

והיה

<table>
<tr>
<td>

הֵפֵרוּ בְּרִית עוֹלָם׃ עַל־כֵּן אָלָה אָכְלָה אֶרֶץ וַיֶּאְשְׁמוּ יֹשְׁבֵי בָהּ עַל־כֵּן חָרוּ יֹשְׁבֵי אֶרֶץ וְנִשְׁאַר אֱנוֹשׁ מִזְעָר׃ אָבַל תִּירוֹשׁ אֻמְלְלָה־גָפֶן נֶאֶנְחוּ כָּל־שִׂמְחֵי־לֵב׃ שָׁבַת מְשׂוֹשׂ תֻּפִּים חָדַל שְׁאוֹן עַלִּיזִים שָׁבַת מְשׂוֹשׂ כִּנּוֹר׃ בַּשִּׁיר לֹא יִשְׁתּוּ־יָיִן יֵמַר שֵׁכָר לְשֹׁתָיו׃ נִשְׁבְּרָה קִרְיַת־תֹּהוּ סֻגַּר כָּל־בַּיִת מִבּוֹא׃ צְוָחָה עַל־הַיַּיִן בַּחוּצוֹת עָרְבָה כָּל־שִׂמְחָה גָּלָה מְשׂוֹשׂ הָאָרֶץ׃ נִשְׁאַר בָּעִיר שַׁמָּה וּשְׁאִיָּה יֻכַּת־שָׁעַר׃ כִּי כֹה יִהְיֶה בְּקֶרֶב הָאָרֶץ בְּתוֹךְ הָעַמִּים כְּנֹקֶף זַיִת כְּעוֹלֵלֹת אִם־כָּלָה בָצִיר׃ הֵמָּה יִשְׂאוּ קוֹלָם יָרֹנּוּ בִּגְאוֹן יְהוָה צָהֲלוּ מִיָּם׃ עַל־כֵּן בָּאֻרִים כַּבְּדוּ יְהוָה בְּאִיֵּי הַיָּם שֵׁם יְהוָה אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל׃ מִכְּנַף הָאָרֶץ זְמִרֹת שָׁמַעְנוּ צְבִי לַצַּדִּיק וָאֹמַר רָזִי־לִי רָזִי־לִי אוֹי לִי בֹּגְדִים בָּגָדוּ וּבֶגֶד בּוֹגְדִים בָּגָדוּ׃ פַּחַד וָפַחַת וָפָח עָלֶיךָ יוֹשֵׁב הָאָרֶץ׃

והיה

</td>
<td>

אַשְׁנִיאוּ קְיָמָא דִי מִן עָלְמָא׃ עַל כֵּן מִן קֳדָם מוֹמֵי דִשְׁקַר חֲרוּבַת אַרְעָא וְצָדִיאוּ דְיָתְבִין בַּהּ עַל כֵּן סָפוּ יָתְבֵי אַרְעָא וְאִשְׁתְּאַר אֱנָשָׁא כִּזְעֵיר׃ אִתְאַבְּלוּ כָּל שָׁתֵי חֲמַר אֲרֵי אִתְפְּרִיכוּ גּוּפְנַיָּא אִתְאֲנַחוּ כָּל חֲדֵי לִבָּא׃ בְּטֵלַת חֶדְוַת תּוּפִין אִתְמְנַעַת אִתְרְגוּשַׁת תַּקִּיפִין פְּסַקַת חֶדְוַת כִּנּוֹרָא׃ עַל יְדֵי זְמַר לָא יִשְׁתּוּן חֲמַר יֵימַר עַתִּיקָא לְשָׁתוֹהִי׃ אִיתְבְּרַת קַרְתְּהוֹן צָדְיָאַת אֲחִידוּ כָּל בָּתַיָּא מִלְמֵיעַל׃ מְצַוְחִין עַל חַמְרָא בְּשׁוּקַיָּא שְׁלִימַת כָּל חֶדְוָתָא גְּלָא בְּיַע מִן אַרְעָא׃ אִשְׁתְּאַר בְּקַרְתָּא צְדוּ וְאִתְרְגוּשְׁתָּא בְּפִיגוּר תַּרְעִין׃ אֲרֵי כְדֵין יִשְׁתַּאֲרוּן יְחִידָאִין צַדִּיקַיָּא בְּגוֹ אַרְעָא בֵּינֵי מַלְכְוָתָא כְּבִיעוּר זֵיתָא כְּעוֹלְלַן בָּתַר קְטָף׃ אִינוּן יְרִמוּן קָלֵיהוֹן יְשַׁבְּחוּן בְּמֵימְרָא דַיְיָ יְבִעוּן כְּמָא דְבָעוּ עַל גְּבוּרָן דְאִתְעֲבִידָא לְהוֹן עַל יַמָּא׃ עַל כֵּן בְּמֵיתֵי נְהוֹרָא לְצַדִּיקַיָּא יְקָרוּן קֳדָם יְיָ בְּנִיסֵי יַמָּא יְהוֹן מוֹדָן וּמְבָרְכִין שְׁמָא דַיְיָ אֱלָהָא דְיִשְׂרָאֵל׃ מִבֵּית מַקְדְּשָׁא דְמִתַּמָּן עָתִיד לְמִיפַּק חֶדְוָא לְכָל יָתְבֵי אַרְעָא תּוּשְׁבְּחָא שְׁמַעְנָא לְצַדִּיקַיָּא אֲמַר נְבִיָּא רָז אֲגַר לְצַדִּיקַיָּא אִתַּחֲזֵי לִי רָז פּוּרְעָנוּת לְרַשִׁיעַיָּא אִתְגְּלֵי לִי וַוי לַאֲנוּסַיָּא דְמִתְאַנְסִין וְלִבְזָזֵי בְזוּזִין דְהָא מִתְבָּזִיז׃ דַחֲלָא וְכוּמְצָא וּמְצָדָא עֲלָךְ יָתִיב אַרְעָא׃

ויהי

</td>
</tr>
</table>

בשיר ג' דגשי' וסימ' ימר שכר לשתיו · כל אלה על ידי אביהם · ויהיו משרתים לפני משכן דו"ה : באורים ב' בתרי לישני וסי' גם בחלומו' גם באורי' · על כן בארי' כבדו יי' · בתראה חסר : בוגדי' ה' מל' בקריא' וסי' ובגד בוגדים בגדו · למה תביט בוגדים · יבושו הבוגדים ריקם · ורשעים מארץ יכרתו · אף היא כחתף :

רשי

בריח עולם · היא התורה שקיבלו בברית : על כן אלה · בעון שבוע' שוא : חרו · לשו' יבש ולמה בא' חורב כמו נחר מפוח : משוש תפים · שהייתם אומרים הנה ששון ושמחה : קרית תהו · בשחשבר נקראת קרית תהו : מבוא · מלבא לתוכו איש : ערבה · החשיכה : משוש הארץ · היא ירושלם : ושאיה יוכת שער · על ידי שאיי' כלמוד שיהו הבתי' שואין מאין יושב יוכתו השערים על ידי שדים ומזיקין : כי כה · ישארו ישראל בקרב העמים אחד בעיר ושנים במשפחה : כנוקף זית · המשאיר גרגרים בראש אמיר : המה ישאו קולם · לאותו המעט הנשאר חבא הטוב' שנבאתי למעלה :

טו נהלומים · יותר ממ' שהלו על הים בגאול' מצרים : על כן באורים · תירגם יונתן כמיתי נהורא לצדיקיא על שתי הורו' של גאולת בבל ושל יוני' ומנחם אמר אורו' לשון בקעים וסעיפי' שהיו בורחים שם וכן אור כשדים בקעת כשדים וכן מאור' פתוני נקע חור מעונתו : מכנף הארץ · תירגם יונתן מבית מקדשא שהוא בסוף ארץ ישרא' במזרחה כמו ששנינו לוז מן המערב וירדן מן המזרח נמצא מירושלם לירדן מהלך יום ואני אומר לפי פשוטו שמענו מאחורי הפרגוד שעתידין להעלו' זמירו' מכנף הארץ ומה הן הזמירות צבי לצדיק עתיד להיות מלב ותקומ' לצדיקים : ואמר רזי לי וגומר · אוי לי שנגלו לי שני רזי' רז פורענות ורז ישועה והרי תרחק הישועה עד שיבאו אויבים בוזזים אחר בוזזים ואחרי' ושדדים אחר שודדים · ממש בגידות אמורו' כאן כנגד בבל ומדי ופרס ויון וכוש שישעבדו בישראל לפני גאולתם ואחרי השביות האלה פחד ופחת ופח עליך איש הר שעיר יושב הארץ :

פחת

אבן עזרא

על כן אלה · חסר בי"ת כמו כי ששת ימים ויש אומרים כי חסר מלת תחת כמו ונשלמ' פרים שפתינו : חרו · כמו וחרה נחשתה כמו נשרפו : אבל תירוש אמללה גפן · כי אין זומר ועודר : שמחי לב · כי היין ישמח לב : שבת משוש תופים · מבית המשתה : שאון עליזים · כאשר ישתכרו : בשיר לא ישתו יין · בניגון כי אם לצורך כי ימר השכר ולפי דעתי שמלת ימר מפעלי הכפל כמו יקל והוא מבנין נפעל : נשברה · הטעם כל קריה שהולכים יושביה אחרי התוהו : סוגר כל בית מבוא · כי יצא כל אדם למסלות מרוב הצער : צוחה · כמו צעקה : על · מקום היין : בחוצו' בפרהסיא : ערבה · מגזרת ערב כמו חשכה : נשאר · ושאייה · שם מגזרת שוא' והנביא אמר כשאר על דרך בן אדם להבין השומעים וכן טוב משגיהם : כי · כנוקף זית · כנוער וקרוב מטעם ונקף סבכי היער : כעוללו' · והטעם מעט כי אם כלא בציר ישארו עוללו' : המה · כל המפרשים הסכימה דעתם כי מפרשת הנה יי' בוקק הארץ הוא לעתיד על מלחמת גוג ומגוג ולדעת ר' משה הכהן שידבר על מלך אשור ולמשתה שמני' על מות מחנה סנחריב ועדיו הוי עטרת גאות : המה · הנמלטי' ורונו · הרמת קול ומגזרת ותעבר הרנה : מים · ההולכים בים וכן מלת נהלו והעד נהלת הסוס : על · באורים · יש אומר גבולות וכמוהו מאור כשדים ויש אומר ובקעים והראשון הוא הנכון : באיי הים · כבדו את יי' כי כבדו מושך אחר עמו : מכנף · יתכן היות טעם המה הצדיקים ובעבור שהארץ היא עגולה אמרה מכנף הארץ והטעם ממקום רחוק : צבי · פאר או מתרגום ארמית ומלת והומ' דבר כל גוי וכן שמענו : רזי · מגזרת וישלח רזון בנפשם וטעם פעמים בכל רגע : בוגדים בגדו · כי כל האדם בוגדים בגד אחר בגד : פחד · ובעבור זה בא הרע לכל עם והנה כאשר תפחד הנפש והפחת שהיא כמו בור קרובה ונלכדה רגלו בפח מיד יפול :

והיה

אורים ותומים

אבל כי השמחה ששבתה נשס שכרם שתאבד כי אין השכה קיימת כמו שאמר נאנחו כל שמחי לב אבל מי ששמחתו דבר שבלי שמחתו קיימת ומשמחם דבר שבלי לא יקראו שמחי לב כי אין מושב שבלב בלב אלא כמוח : בשיר לא ישתו וכו' הנה אין ראוי לנהנה שיהנה בלא ברכה אבל אם לא נהנה בשותה הרפואות שורבין שאין מברכין עליהם והוא שנאמר יו"ש שלא ישתו יין בשיר ר"ל בברכה לפי שימר לשותיו כדי שלא יהנו בו : כי כה וכו' המה ישאו וכו' אמר שמחי לב ונאנחו השותים בתורקי יין אבל שמחי שבלבם ישאו ולא ביין אלא בגאוה שמתגאה בה הקב"ה שמשמחתו קיימת ויצהלו מים לא מן היין אבל השמים יצהלו אם כן ראוי לכל אחד שהשכל ביניהם שיסתכלו בדברי אור וישכב על הארץ לשתות מים במאור' וזהו על כן באורים כבדו ה' שו' הוד השכל באיי הים לא בחנות של יין : מכנף הארץ וכו' מדרך שמייסר שלא ימשוך האדם לעצמו לתכם ולהפסיד אבל ימשך בעיניו לרשע אוכבוני כשכין שאלת חכם מה העדות וכו' ולכן לפי מזאת הנבואה אשר ספר היא עמו' שמשם לרשעים אמר שהיא צבי לצדיק כי שמחה לצדיק עשות משפט אמנם לי שיא רחוק ובמדומה לי שהוציא עצמו שכלל צדיק להכנס בכלל השאר ולכן אמר אוי לי וכו' ופי' שרש ובגד בוגדים הזכיר ד' בגידות והם פחד ופחת וכו' הם הגליות שעתידו' בבל ומדי ופרס ויון ואדום הרי הם על שלשה שבטי ישראל ועל ארבע' לא אשיבנו וכי גלות מצרים אינו גלות כי הגולה יוצא מארצו לארץ אחרת אבל עדיין לא היה להם ארץ כנען לנחלה :

מנחה גדולה

הארץ וזה בזמן הגאולה אז המה ישאו קולם בשיר וקול תודה להריע לפני ה' כי בא לשפוט הארץ · ע"כ באורים כבדו ה' וגו' אם תבעיו בעיו למהר עת קץ ולראות בשמחתכם נקם באורים בכ' אורים כבדו ה' כל מצוה ותורה אור ואז באיי הים יהי' נודע שם ה' אלקי ישראל והיה ה' למלך על כל הארץ כי אם לא תטיבו דרכיכם וליתן כבוד לה' אלהיכם למהר הקץ הלא תמתינו זמן אחר זמן כי מכנף הארץ שהוא סוף הארץ כלומר תאיל עד זמן עת קץ והייתו בעתה והוא לזמן רחוק כמ"ש ומרוב ימים יפקדו כנף הארץ אשר אז נשמע זמירות שאז ירננו ויזמרו כל רואי תשועת ה' אשר יעשה צבי לצדיק צביונו של צדיקו של עולם שיהי' אז בקרב הארץ אשר תוך המשך הזמן כמה הרפתקאות אשר יעברו עליכם ובגידות הרבה אשר ראיתי ברוח דרזין ומ"מ כאשר יגיע הזמן והעת לא ימשך עוד כי והיה ביום ההוא אשר בשלש עת קץ יפקד ה' וגו' ולא יאחר עוד :

ואפלת

ומאחר שהשי"ת יעזור אתכם לעתיד כימי צאתכם מארץ מצרים יראה אתכם נפלאות על כן ראוי ומחוייב שבאורים ובנקעים כמו שאמ' מנחם ז"ל ראוי שמעו במסתרים כבדו ה' כי שם הוא האם על כבוד קונו ואפי' שאין רואה יען כי באיי הים הרחוקים יצא שם ה' שהוא אלהי ישראל וכיון שיצא לו יתברך שם זה אפי' באיי הים ראוי לכם שתכבדוהו כדי שיתקיים השם שיצא לו ולפי זה שסוף הפסוק חיוב לתחילתו והוא אומרו על כן · או אמר על כן על כל הפרטי' הנז"ל מהייסורין בתחיל' וסופן שלוה המה ישאו קולם על כן לעומת כל הנז' באורים כבדו ה' ובאיי הים ג"כ כבדו שם ה' אלהי ישראל שיתקדש שמו יתברך על ישראל עמו :

ואחתני הרמ"ה יצ"ו פי' המה ישאו קולם על ישראל הנותרים ירונו בגאון ה' כי גאה גאה לעשו' עמהם חסד וכשמוע זה הגאון אשר הפליא הוא יתב' עם ישראל יצהלו ויצהלו העומדים באיי הים · או מים כלומר ממערב שירצו ויצהלו ויאמרו על כן באורים ר"ל באותם שהייתם עובדים להם הלא הם שני האורים שהם שמש וירח בהם בעצמם ה' כבדו ובכל איי הים גם כן כל העובדים לאלהים אחרים אז לא ישמע על פיהם כי אם שם ה' אלהי ישראל ולא שם אל אחר באופן שאלוהם דברי אנשי הים אשר צהלו ואומרים בראותם גאות ה' על כן באורים וגו' או אפשר ג"כ שמים הוא מערב ולהיות שא"י במזרח לזה אמר שעד מערב ישמע גאון ה' ועל כן יצהלו משם ויאמרו ע"כ באורים שהוא כמו שירה וזימרה וז"ש אחר כך מכנף הארץ שהוא מצד המערב זמירות שמענו צבי ותפארת לצדיקו של עולם שהרי אומרים על כן באורים גו' ואו' רזי לי רזי לי כלו' זה הדבר הוגד לי אבל בסוד ורז הוא לי אימתי יגיע זה בלבא לפומא לא גלי אוי לי שקודם יבואו צרות הרבה בוגדים בגדו וגו' עד כאן :

על כן באורים וגו' פסיקתא על כן באורים כבדו ה' באלין פנסייא ר' אבהו אמר בשני המאורות הא כיצד חמה זורחת מברכין עליה לבנה זורחת מברכין עליה אמר הקב"ה הואיל ואורכם הוא אורי אני ואתם נלך ונאיר לציון הה"ד קומי אורי כי בא אורך עכ"ל : ולע"דן לדקדק מאי קאמר אמר הקב"ה הואיל ואורכ' הוא אורי כיצד אורם אורו וכי הוא יתברך לאורם הוא צריך והלא נהורא עמיה שרא ומהו הה"ד קומי אורי כי בא אורך מה נתחדש לו מהנזכר להבנת הפסו' של קומי אורי · ונראה דהוקשה לו בפסוק קומי אורי כי בא אורך שאין לו הבנה כלל שאם בא אורה אם כן כבר האירה וא"ם מ"ק לה קומי אורי הרי כבר האירה ובא אורה · לזה אמר המאמר שום מובן במ"ש הפסוק על כן באורי' כבדו ה' שהכוונ' שבהאיר החמה אנו מברכין יוצר המאורות וכן בלילה ברכת הלבנה ועל ידי הכבוד הזה שאנו מכבדים את השם יתברך בשני האורים האלה הרי הוא כאילו כביכול מאיר לפניו יתברך כי כל מצוה ותורה או עבודה שהאדם עושה הרי הוא כאילו כב יכול מאיר לפניו יתב' כי נר מצוה ותורה אור לפניו ית' וית' וכיוצא בזה אחז"ל בברה' אבינו ע"ה עד שאתה מאיר לי מאספמיא וחבירותי' בא והאיר לי גו' ז"ש כאן הואיל ואורכם שהם החמה ולבנה הוא אורי שאתם עשיתם אותו אורי ע"י הכבוד והשבח שאתם מכבדים אותו בשבחים שאתם נותנים לי בזריחתכם וכיון שים לכם השערה כזו שלא להיות כפויי טובתי שהרי אתם משבחים ומפארים אותי ועושים ע"י זה שאורכם יהיה אורי כב יכול מעתה אני ואתם נלך ונאיר לציון כי בהארתי לציון תשבח ותפאר ותרומ' אותי ואותו השבח יהיה כאור לנגד עיני ז"ש קומי אורי ר"ל האירי אלי ואל עבר פני כי בא אורך וזה דרכך שבא אורך את קמה ומאיר' לי כי אורך הוא אורי ז"ש הה"ד קומי אורי כי בא אורך או יאמר הה"ד קומי אורי כי בא אורך בהקדמה זאת בסגנון אחר והוא קומי אורי לעצמך יען כי בא אורך והוא שבחך וכבודך שכבדתני כשהארת לי במאור השמש ומאו' הלבנה כמ"ש אורכם הוא אורי · או יאמר אמר הב"ה הואיל ואורכם הוא אורי וגו' וידוקדק תיבת הוא וה"ק הואיל ואורכם אינו השמש והלבנה בעצם כי אם במקרה כי אורכם בעצם אורי אשר אני משפיע בשמש קודם צאתו בהשתחוייתו לפני מקבל שפע רצון שבו מתחזק להאיר והוא כחתן יוצא מחופתו ישיש בגיבור לרוץ אורח וכמו שכתוב לאור אליך יהלכון באופן שכשישראל מברכין על החמה בבוקר ועל הלבנ' בליל' מורים בזה שכל הנאתם מהאור אינו מהאור הגשמי הטבעי שבמאורות כי אם מהאור הקדוש המושפע בהם מאורו ית' וית' ממנו נהנים בכפשם ועל זה כוונו חז"ל במ"ש בברכת הלבנה שהוא כאילו מקבל פני שכינה שהוא על ההארה שנותן בהם מהשכינה ית' וית' וא"כ הקבל' פני שכינה ממש כן הוא · ואין צורך לנו למה שכתב תלמידי רבינו יונה שהקבלת פני שכינה הוא מבחינה אחרת והיא ביחוד אל הלבנה מצד שאנו רואים אותה שנתמעטה ועתה מתרבת היא והולכת ומאירה זו הוראה שיש אדון עליה מוסיף וגורע אותה והוא אשר ברא וזאת הבחינה הרי הוא כאילו מקבלים פני שכינה אעפ"י שלא יראה האדם וחי אבל מצד פעולותיו ית' מושג הוא מדרכיו מודע מחסדיו · ובמ"ש הדברים כפשטן וכן הוא הקבלת פני שכינה ממש והוא דבר כללי בין בחמה ובין בלבנה והוא מ"ש כאן הואיל ואורכם הוא אורי ר"ל שאורי הוא אורכם המאיר לכם לא החמה ולבנה מעתה אני ואתם נלך ונאיר את ציון מדה כנגד מדה כיון שהם אינם מתהדרים באור חמה ולבנה אלא באורי וז"ש אורכם הוא אורי הוא דייקא והה"ד קומי ציון אורי כי בא אורך המיוחד להאיר אותך שהוא אור ה' : למדנו מהמאמר פי' באורים שהוא בהדלקת הנרות שהב"ה מתכבד בהדלקתן לשמו בבתי כנסיות ובתי מדרשות ובאורים על חמה ולבנה שיכבדוה' בזריחתן ע"ד ייראוך עם שמש ולפני ירח דור דורים ואומרו באורים הבי"ת כמו עם האורים יכבדוך · או באורים בעבור האורי' שיצרת להם מאורות וזה הפי' נזכר במאמר בפי' : ועיין רש"י ז"ל והרא"בע וכן הרד"ק ז"ל ומהרי"א ז"ל על כן באורים כבדו ה' כי עוד היום מנהג כשיתחדש איזה חידוש גדול ישיאו משואות של אש על ראשי ההרים כדי להודיע הדבר למרחוק מעין הנז' במשנה בר"ה שכ' היו משיאין משואות ועל זה אמר שבהתחדש הגאולה בה' יעשו אורים גדולי' בגוים ובמקומו' הגבוהי' ובהם יכבדו ה' כי יפרסמו גדולתו ונפלאתיו אשר עשה וגם באיי הים יכבדו שם אלהי ישראל בכלל העולם וז"ש באיי הים : ולע"דן מה שכבר כתבתי בפסוק זה מקושר עם פסוק ישאו קולם כי הוא צווי לישראל על כן והוא מה שיזכיר ראוי שבאורים ובנקעים כלומר במסתרים כבדו ה' שם והטעם לפי שאפי' באיי הים הרחוקים יצא שם טוב לה' שאומרים שהוא אלהי ישראל ואם אלהי ישראל הוא כאשר יצא לו שם על פני חוצות מחוייב הוא שתכבדוהו באורים · או אמר על כן על הנז"ל מתחילתן יסורין וסופן שלוה שישאו ויחנו יחדיו בגאון ה' ראוי שע"כ באורים כבדו ה' וכן באיי הים כבדו ה' כיון שלעתיד יהיה שם ה' שהוא אלהי ישראל שהרי גאלם מיד צר ומארצו' קבצ' אם כן צריך שתכבדו ה' באורים כדי לקרב הענין שיצא מן הכח אל הפועל ואפשר עוד באורים באור תורה ונר מצוה שהם הם המאורות המאירים לפניו ית' על כן בהם באורים כבדו ה' :

מכנף הארץ זמירות שמענו וגו' לחז"ל שכל הפרשה הקודמת מהגאולה שהיה בזמן חזקיהו עם סנחריב וכשלא אמר שירה או קטרגה מדת הדין עליו והארץ הלילה בעדו ואמרה אני אשיר תחתיו ז"ש מכנף הארץ זמירות שמענו כדי לעשות צבי ופאר לצדיק זה חזקיהו ז"ש צבי לצדיק : במסכת סנהדרין א"ר ירמיה בריה דר' חייא מיום שפתחה הארץ את פיה וקבלתו לדמו של הבל שוב לא פתחה שנא' מכנף הארץ ולא מפי הארץ איתיביה חזקיהו אחיו ופתח הארץ את פיה א"ל לרעה פתחה אבל לא לטובה ע"כ והמאמר הזה מקשה הוא : ונראה לפי שאין לך דבר קטן וגדול בעולם ואפי' עשב קטן אחז"ל שיש לו מלאך מכהו ואו' לו גדל בפסוק משטרו בארץ וכלל העולם יש לו מלאך אחד קראוהו חכמים ז"ל שר העולם בפסוק נער הייתי גם זקנתי שרו של עולם אמרו לפסוק הזה : מזה נלמוד שהארץ יש לה מלאך כי גבוה מעל גבוה שומר וגבוהים עליהם · באופן שהארץ אשר היא עשויה בכללה בצלם ודמות פרצוף אדם בראש ועין הארץ וידים רחבת ידים וירכים ירכתי ארץ וערוה ערות הארץ באתם לראות ופה הארץ ותפתח הארץ את פיה זהו הגשמי והמלאך הרוחני שהוא כנשמה לעולם מעתה כשפתחה הארץ פיה לדמו של הבל ותחנף הארץ בדמים נאלם אותו המלאך בפיו מלומר שירה כי הפה שאסר ונאסרו בדם שפיכות דמים איך יהיה לו פתחון פה לשבח בו לפניו ית' ולז"א שמיום שקבלה דמו של הבל שוב לא פתחה פיה כי בעבירות כתיב ונטמתם בם לשון טמטום וסתום ולזה הוכרח השיר הזה ליאמר על ידי הכנף שיש לו לאותו מלאך הארץ יכנף הוא לשון כנופיא כמו שפי' החסיד כמה"רר משה קורדובירו ז"לבה במשחז"ל נתמעטו כנפי החיות משחרב בית המקדש שהכוונה שנתמעטה הכנופיא של מלאכים או אורות מהחיות וכיוצא בזה או' הכי שאמר כאן מכנף הארץ מכנופ' של הארץ זמירות שמענו : והולי יהיה זה בשר העשויה שכדלפין שיש לו בראשו של עולם העשיה כנופיא של מלאכי' כבוד אל בראש עולם העשיה · ועוד לאלוה מילין למעלה למעלה שאפי' בארץ החיים שאמרו עליה חז"ל וגואל את הארץ אפשר שאפי' שם הגיע הפגם הזה לסתום את פיה לפי שנכנס זה העון של שפיכו' דמים דרך פיה לקטרג ונסתם פיה בקטרוג הזה ולזה הזמר מכנף הארץ זמירו' שמענו צבי לצדיקו של עולם בסוד צדיק וצדיק כי צדיק ה' צדקות אהב : ולזה כשהקשה מפסוק ותפתח הארץ את פיה ותירץ לרעה פתחה לפי שבהיות המקוששהוא של המלאך הנז' הנקרא פיה סגור באותו הקטרוג של שפיכות דמו של הבל אין קטיגור נעשה סניגו' ליפתח לטובה אלא לרעה יפתח לקטרג וליפרע ומזה נלמוד כמה גדול כחו של עון אשר הוא תלוי בפיו של אדם שקשה מאד להיות הפה ההוא מלין עליו טובה אלא בקושי ובתשובה וכיוצא בזה אמרו בס"ה גבי בפסוק עד עת בא דברו דבר' של יוסף אמרת ה' צרפתהו וכשר אהובשר אפי' בדברו שלא מלך ויתירהו ופירשו הראשונים ז"ל לפי שמעלתו של יוסף היתה מעותדת לבא ע"י דבור מפתרון החלומות על כן האדרך בא דברו של יוסף לפניו ית' ואמרת ה' צרפתהו ואז אמר הצריף שלח מלך ויתירהו וגו' : והנני מוסיף עוד ביאור במ"ש לרעה פתחה אבל לא לטובה · והוא כי להיות ידוע בסוד הגלגול שמשה הוא הבל ויתרו קין כמ"ש המקובלי' ז"ל שלזה נתן לו בתו לכפור לתקן מה שהרגו על התאומה יתירה של הבל ולזה נתקן חלק מה מקין והוא יתרו שנפרד מקין וקרח חלק מה מקין שירד חיים שאולה ולזה משה שהוא הבל שפיכות דמו שהיה גורם סתימת פי הארץ כנז' בא הוא ונתן רשות ומחילה שתפתח וגם רצה שתפתח כדי שתבלע את קרח בר פלוגתי' כי חלק קין הוא קרח ולזה גזר משה ע"ה שהפה הסתום בשפיכות דמו של הבל הוא משה שהוא הבל עצמו יפתח הארץ ע"י משה כדי להפרע מדמו ממש מקין ההורגו והוא קרח ולזה פתחה הארץ את פיה לרעה כדי להפרע מדמו הסותם פי הארץ · והבן זה כי הוא ענין נכון : ולמדנו מן המאמר טעם היות הזמירות נשמעים מכנף הארץ ולא מפי הארץ : ועיין רש"י ז"ל והרא"בע ז"ל וכן הרד"ק ז"ל ומהרי"א ז"ל מכנף הארץ ראוי לפרשה על הגאולה העתיד' וקבוץ גליות כאילו אמר הנביא ארצכו ולא עתה אלא מכנף הארץ ותכלית' באחרית הימים זמירות שמענו שיהיה צבי לצדיק אלו ישראל או למשיח ואמכם מתי יהיה זה אמר רזי לי רזי סוד מיוחד לי לעצמי · עוד אפשר שהיא על תחית המתים כי מפני שאמר למעלה על האומות המה ישאו קולם ירונו וגו' כי יאמינו בתורת משה ובאלהותו ית' שלכך אמר על כן באורים כבדו ה' באיי הים וגו' ואמר כי יכירו כן ע"י תחית המתים היוצאים מכנף הארץ ר"ל מסתר הארץ כמו ולא יגלה כנף אביו כמו שפי' הרב המורה וזהו מכנף הארץ אותם המתים שמפינו מפיהם יעידון יגידון כי צבי לצדיק ותפארת לו ומפיהם יחיו חיים ומאמיני' האמת ויאמרו אך שקר נחלו אבותינו הבל ואין בם מועיל ושעל זה נענשים עונשים חמורים בעול' ההוא כדברי המתים א"כ רזי לי רזי לי אוי לי מלשון כחישות שיהיה להם האוי ונמפך להם כל זה לפי שבוגדים בגדוהם נביאי השקר שהטעו אותם ואשמם בראש הבוגדים ההם ובראש הנביאים החכמים הבאים אחריהם שהחזיקו אתו עליהם אמר עוד ובגד בוגדים בגדו ומפני זה יהיה להם פחד ופחת ופח והיה הנס מקול הפחד של העה"ז יפול אל הפחת של גהינם והעולם מתוך הפחת אחר התחיה יפול אל הפח כמאמ' הנביא ורבים מישני אדמת עפר יקיצו וגו' לחרפות ולדראון עולם וזכר לשון עליה בפחת שהוא הקבר ולפי שבעת התחי' הרוח מלמעל' על הגוף אשר בקבר לכך אמר כי ארובות ממרום נפתחו להוריד מהסידור העליון להוריד הנשמות וירעשו מוסדי ארץ שהם ד' יסודות לפי שתהוה מהם הגוף ולכן יהיו אותם האומות תמהים בעצמם וכמו שאמר רעה התרעורה גו' כמו שיבא ע"כ ולפי זה על התחיה יקשה לשון ואומר רזי לי רזי דהי"לל ויאמרו רזי לי וגו' על האומות לא והומר המורה על הנביא · ורזי לי רזי לי אין עונש הספרים כחישות לבד · ולשון הנס מקול הפחד שמדבר על העול' הזה מי הוא הנס ולאן ינוס לעזרה ומהו הקול · ועל העולה מתוך הפחת שהלשון על עול' מדוקדק קשה הענין שאם על העתיד ליפול בפח אחר התחיה מדבר א"כ למה יכניסוהו בגהינם כי הנכנס לגהינם לתיקון הוא נכנס לשם וכיון שסופו ליפול אל הפח למה יפול אל הפחת שהוא גהינ' לדברי מהרי"א מה תועלה כי הגהינם לתיקון הוא זולת שאול או אבדון לדחז"ל ומה שפי' חתני יצ"ו לעיל מקושר עם מ"ש על כן באורים כבדו ה' שהם הם הזמירות שבאים מכנף הארץ מצד המערב הוא נכון בפסוק :

ולע"דן על דרך המתרגם שתרגם כנף הארץ על בית מקדשא יהיה הטעם שקראו כנף הארץ זולת הטעם של רש"י ז"ל הנזכ' לעיל והוא שכמו שכל צפור כנף הוא מועף ביעף בכנפו' למעל' כך הארץ ארץ ישראל הכנף שלה להדבק היוצר בראשית הוא על ידי בית המקדש שהוא כנף של הארץ כי הוא בית אלהים ושער השמים ושם הסולם מוצב ארצה וראשו מגיע השמימה ומלאכי אלהים עולים ויורדים בו · ולזה אמר כי מכנף הארץ שהוא בית המקדש רוצה לומר מהשוכן שם שמענו זמירות על שצבי לצדיק שהקדוש ברוך הוא יפאר לצדיק וכששמעתי כן עמדתי מרעיד אמרתי רזי לי רזי לי רוצה לומר דברתי עם הנותן הזמירות האלה שלא ירים קולו אך רזי לי רזי לי בסוד כמום עמדי למה כי אוי לי כי מי ומי לדיק אחד מעיר ושאר כל העם בוגדים בגדו ובשלה הבוגדים אשר בגדו באחיהם יקומו גם כן אחיהם ינקמו בהם ובגד בבוגדים ההם בגדו גם הם עד שנמלאו כולם עד עטרת בוגדים לא השלה לעומ' זה רזי לי רזי לי ברז וסוד או יהי' רזי לי רזי לי שאין הזמירו' האלה שמחה אלי לשמועה טובה תדשן עלם אבל רזי לי רזי לי כחש בשרי משמן יען כי אוי לי על שברי כי הם בוגדים בגדו בה' ועבודתו ומזה נתחייב גם כן שבגד בוגדים בגדו בהם כל רעי' בגדו בה היו לה לאויבים מדה כנגד מדה ולא כשיעור כל בגידות שבגדו הם בשם יתברך כי הוא רחמן אלא ובגד יחידו לבד כנגדו הוא שבוגדים בגדו בהם ונשארו עדיין שאר הבגידות להפרע כי מאריך אפיה וגבי דיליה מהם ולזה פחד ופחת ופח עליך יושב הארץ יושב ארץ ישראל שחוט המשולש מהצרות האלה לא במהרה ינתק והנם מהם והיה הנס וגומר שהנס מהאחת יפול בשנית והנמלט מהשני' יפול בשלישית :

פחד ופחת ופח וגומר והיה הנס וגומר עיין רש"י ז"ל והרא"בע ז"ל והרד"ק ז"ל וכן מהרי"א ז"ל : ולע"דן יושב הארץ על ישראל שבהיותו זמן שהוא נקרא יושב הארץ האמיתי ואפשר שהוא על הכובשים ארץ ישראל ויושבים בה או שעליו הוא אומר פחד ופחת וגומר ולא אמר אליך אלא עליך יושב הארץ בשלוה על דרך וישב יעקב בקש לישב בשלוה בטובה ונחת וזהו יושב הארץ והנה הפחד ופחת ופח עליך רוצה לומר ממרום גוזר' עליה וכדמסיק כי ארובות ממרום ובזה צודק לשון עליך יושב וגומר ואמר והיה הנס מקול הפחד פשוט שהוא נס מקול הפחד כדי להמלט או יהיה מקול הפחד מקושר עם יפול אל הפחת וסיבת הנפיל' והיה הנס יארע לו שמקול הפחד קול לו קול אליו פחדים באזניו ויתבלבל דעתו מקול הפחד ויפול בפחת כדי לעלות מתוך הפחת ימצא סביב אותם גומא רשת ופח מוקש פירוש שם קרוב לפחת וכדי לעלות מן הפחד יאחז בפח מוקש וזה יתחייב לו שילכד בפח זה שאמר והעולה מתוך מתוך דייקא שבעודו בתוך הפחד ממש מוכרח להלכד בפח מוקש כדי לעלות משוחה עמוקה כי לא יעלה אחד מאלה מהכופלי' בפח כי לזה אמר והעלוה מתוך הפחת כאילו אמר ואם עולה וכן לשון והיה הנס כי מי ומי אשר יוכל לנוס וכן מי ומי אשר יוכל לעלות מתוך הפח ואם יארע שיהיה עולה מתוך הפחת מאז מתוך הפחד ילכד בפח שמרעה אל רעה יצאו וכי תימא וכמה פחתי' יהיו ליפול בהם כל נס ונס לז"א כי ארובות ממרום נפתחו כב"ל למפרשי' שגיזרות להיות הם שנפתחו להפיל עליהם הצרות הנזכר' הנמשלות לפחד ופחת ופח לא ארובה אחת כי אם כמה וכמה ארובות ואמר נפתחו שלא לבנות על הפורענות שם השי"ת לומר שפתחם הלא נפתחו מאליהן בהסתרת הרצון האלהי כמו שרמז באומרו ממרום אבל אמר נפתחו וכיוצא בזה אמר במבול וארובות השמים נפתחו לא כן בענין המן שאמר ודלתי שמים פתח פתח השי"ת וימטר עליהם וגו' וריבוי שפע ברכה כמו שאמר ודלתי שמים פתח שהדלת שיעורו גדול מאד מהארובה ולזה בהפתח ארובות רבות ממרום וירעשו מוסדי ארץ :

רעה התרועעה גו' עיין רש"י ז"ל וכן הרא"בע ז"ל : והרד"ק ז"ל ומהרי"א ז"ל אמר רעה התרועעה הארץ בימי בבל שבהתחדש מלכות אחרי' תחרב היא וכן זו אמר זו מהמלכיו' ועל בבל אמר רעה התרועע' הארץ זה כנגד בבל ורעה (כדרש"י) מענין שבר הרועים בשבט ברזל ואמר פור התפוררה על פרס ומדי כשלכדו את יוני' ולפי שאלכסנדרוס נחלקה מלכותו לכמה חלקי' אחרי מותו לכן אמר פור התפורר' ארץ אשר כבש בעשית פירורין ואמ' מוט התמוטט' ארץ על היונים כשלכדום כרך גדול והשפילים מטה מטה אמנם על העתיד אמר נוע התנועעה ארץ כשכור עד כאן : ולע"דן שאמר רעה וגומר פור וגומר מוט וגומר נוע שלש כנגד שלש שאמר פחד ופחד פח שע"י הפחד רעה התרועעה הארץ וע"י הפחת בנפלם בו פור התפררה פירורים וע"י הפח מוט התמוטטה וכפל רעה התרועעה שיבה ומסובב שלהיות רעה הא זולת' התרועעה גם היא ציון שהיה כדמהרי"א או זולתה מהאומות מסיבת היותה רעה את זולתה כן באותה מדה התרועעה היא · והאומה האחרת כמו שהיא פור את זולתה כן גם היא התפוררה וכן כמו שהייתה סיבה למוט את זולתה כן גם היא התמוטטה · אמנם מה שאמר הארץ בה"א ואחר כך לומר ארץ ארץ בכל שאר הפסוקים אומר אני שמ"ש בתחילה פחד ופחת ופח עליך יושב הארץ אמר על הארץ הידועה בשם ארץ ישראל ועליהם אמר תחילה שלשה אלה והיה הנס וגומר ואמר וירעשו מוסדי ארץ על כלל העולם שיחדיו ירעשו כל מוסדי ארץ כי ידעו נאמנה שעל אחת שלקו ישראל ילקה העולם עאכו"כ וזה שאמר מוסדי ארץ ולא אמר מוסדי הארץ ואחר כך מפרש הענין והוא אומרו רעה התרועעה הארץ ישראל על ידי פחד והפחת והפח הנזכרי' ומזה ימשך שאם ארץ ישראל רעה התרועעה ונכנעה הנה האומות המרעים פור התפוררה ארץ בכלל וזהו שלא אמר הארץ אלא ארץ וכן התפוררה פירורים דקים לא הכנענה לבד וכן מוט התמוטטה ארץ לא כן הארץ כי צדיק לעולם בל ימוט ורשעים בל ישכנו ארץ אלא מוט התמוטטה כמלא רעה התרועעה הארץ סיבה לפור התפוררה בכל ארץ ומוט התמוטטה ארץ · וכן נוע התנועעה ארץ דייקא ולא הארץ חלילה ועל ארץ אמר וכבד עליה פשעה ונפלה ולא תוסיף קום וסמיך ליה והיה ביום ההוא יפקוד ה' גו' שהכל הוא ארץ פרטית וכלל בעולם המרעים וחומסים ויאכלו את ישראל בכל פה · עוד אפש' במה שלא אמר רעה התרועעה הארץ וגומר בלשון עבר לא כן אחר כך שאמר נוע תנוע שלא אמר נוע התנועעה

זבוא

ר והיה הנס מקול הפחד יפל אל־הפחת והעולה מתוך הפחת ילכד בפח כי־ארבות ממרום נפתחו וירעשו מוסדי ארץ: רעה התרעעה הארץ פור התפוררה ארץ מוט התמוטטה ארץ:

כ נוע תנוע ארץ כשכור והתנודדה כמלונה וכבד עליה פשעה ונפלה ולא־תסיף קום: והיה ביום ההוא יפקד יהוה על־צבא המרום במרום ועל־מלכי האדמה על־האדמה: ואספו אספה אסיר על־בור וסגרו על־מסגר ומרב ימים יפקדו: וחפרה הלבנה ובושה החמה כי־מלך יהוה צבאות בהר ציון ובירושלם ונגד זקניו כבוד:

א יהוה אלהי אתה ארוממך אודה שמך כי עשית פלא עצות מרחק אמונה אמן: כי שמת מעיר לגל קריה בצורה למפלה ארמון זרים מעיר לעולם לא יבנה: על־כן יכבדוך עם־עז קרית גוים עריצים ייראוך: כי־היית מעוז לדל מעוז לאביון בצר־לו מחסה מזרם צל מחרב כי רוח עריצים כזרם קיר:

ה כחרב בציון שאון

ויהי דיעירוק מן קדם דחלא יפול לגו כומצא ודייסק מגו כומצא יתאחד בסריגתא ארי גבורן בשמיא אתעבידא וזעו יסודי ארעא: מזוע תזוע ארעא מנוד תנוד ארעא פירוק תתפריק ארעא: אשתדאה תשתדי ארעא כרויא ותהי אזלא ואתיא כארזלא ויתקפון עלה חובה ותפול ולא תוסיף למקם: ויהי בעידנא ההיא יסער יי על חילוותא תוקפא דיתבין בתוקפא ועל מלכי בני אנשא דדיירין על ארעא: ויכנשינונון מיכנש לבית אסירי ויגינונון לבית עגנה ומסגי יומין ייעול דכרניהון: ויבהתון דפלחין לסיהרא ויתכנעון דסגדין לשמשא ארי תתגלי גבורתא דיי צבאות בטורא דציון ובירושלם וקדם סבי עמיה ביקר: יי אלהי את ארוממינך אודי שמך ארי עבדתא פרישן מלכין דאמרתא לאיתאה מלקדמין בכן איתיתא וקיימתא: ארי שויתא קרוי פצחין לגלין כרך תקיף לדמחמרא בית דחלת עממיא בקרתא ירושלם לעלם לא יתבני: על כן יקרון קדמך עם תקיף קרית עממין חסינין ידחלון מן קדמך: ארי הויתא תקוף למסכן סעיד לחשיך בעידן עקא כמא דמיטמרן מן קדם זרמית מטרא כטלל משרב כן מילי רשיעיא לצדיקיא כזרמית דשקפא בכותל: כשרב בארעא ציחיא אתרגושת

נפתחו ג' בקריא' וסי' וארבות השמים נפתחו · כי ארבות ממרום נפתחו · שערי הנהרות נפתחו: רעה ג' מנ' לייש' בקריאה וסי' כי רעה היא · שן רעה ורגל מועדת · רעה התרועעה הארץ · בתראה מלעיל: ולא תוסיף ד' בקריא' וסי' נוע תנוע ארץ כשכור · ולא תוסיף עוד לשכלם: עין שזפתו ולא תוסיף · ואמר עד פה תבא: יראוך ד' ג' מל' וא' חס' וסי' למען יראוך כל הימים דמלכים · וחברו למען יראוך ללכת בדר"ה · קרית גוים עריצים ייראוך · ייראוך עם שמש · קדמאה חס':

רדק

והיה · זה הפסוק פי' לאשר לפניו: והפחת · היא החפירה הגדולה: כי ארבות ממרום נפתחו · לפי שהגזרות יורדות מן השמים אמר כאילו הוא מטר גובר · כמו שלא במבול וארובות השמי' נפתחו · וכן תהייכה הגזרות יורדות מן השמי' לרוב מאד כמו המבול · ומפני זה וירעשו מוסדי ארץ שלא תהא עמיד' ליושבים: רעה התרועעה · ענין שבר · וכן פור התפוררה · כמו אתה פוררת בעזך ים: וכל הכפל לחזק הצרות הגדולו' שתהיינה בעת ההיא על כל הארץ: נוע תנוע ארץ · כמלונה · סכה שומר הכרמים שעושה סכתו בהר ושומר משם כל הכרמי' ואותה הסוכ' היא עשויה מעצים קלים כי אין לה קבע כי אין יושב בה השומר אלא כל זמן שהענבי' בכרמי' לשומרם ואותה הסכ' נקראת מלונ' לפי שגם בלילה לן שם השומ' וכשהרוח נוכה באותה מלונ' היא מתנודד' אילך ואילך ומפני קלותה היא עומד' בהתנודד' שלא תפול לארץ ואם יש בראש' דבר שיכבד עליה תפול · כן תהי' הארץ ינודו יושביה אילך ואילך ולא תהי' להם עמיד' כי פשעיה יכבדו עליהם ויפלו לארץ ולא יוסיפו לקום עליה עוד: והיה ביום ההוא יפקד ה' על צבא המרום במרום · יש מפרשי' זה על קדרות המאורות כי הוא סימן ואות לרעת העמים לפיכך אמר ועל מלכי האדמה · והחכ' רבי אברהם בן עזרא ז"ל פירוש כי צבא המרום הם המלאכים שהם עומדי' לעזו' לגוי אחד ולהסטין לגוי אחר כאשר הוא מפורש בספר דניאל · ועל כן אמר ועל מלכי האדמה כי מלכות הגוים דבק עם מלכו' המלאכי': ואספו אספה אסיר · חסר כ"ף הדמיון · ופירוש כאסיר · כמו שמאספים האסירים בלילה אל הבו' וסוגרי' אותם במסגר עד הבקר שיוצאים לעבודתם כן יאספו העמי' ר"ל שיהיו כאסירי' מפני ישראל שלא יהיה להם רשות להרי' יד ורגל עד שיספלו לפניה' בתכלי' השפלות: ומרוב ימי' · ר"ל לימי' רבי' יפקדו ויהיו כל גוי בממלכתו כי אח' שהורגלו ימים רבים בשפלות לא ירעו עוד וישובו גוי וגוי בממלכתו · ואדוני אבי ז"ל פירש הפסוק על ישראל שיהיו בגלות ימים רבים וסגרו על מסגר בין עמים שוני' ומרוב ימים יפקדו כל גוי וגוי · ואחר שיהיו ימים רבים בגלות ירחם עליהם האל ויפקדו: וחפרה הלבנה · פי' וחפרה להם לעמים הלבנ' ובושה להם החמ' · כלומר יחשיך העולם עליהם מרוב הצרות וזה יהיה במלחמת גוג ומגוג ואז תראה מלכות ה' צבאות בהר ציון ובירושלם כי שם יאתו על ירושלם גם יכבשו חצי העיר ויצא השם ונלחם בגוים ההם · ואז יכירו כל הנשארים מכל הגוים כי לה' המלוכה ויהי' נגד זקני עמו לכבוד ולתפארת · כמו שאמר בראש הספר יהיה צמח לה' לצבי ולכבוד וגומר · ואמר והיה הנשאר בציון וגומר והם זקניו הנזכרים הנה: יהוה אלהי · ואז יאמר בימים ההם כל אחד מהזקנים שזכר ונגד זקניו כבוד לאמר ה' אלהי אתה · כלומר אתה שופט כי לקחת משפטי מאומות העולם עתה אני מכיר שאתה אלהי באמת על כן ארוממך אודה שמך · כלומר אתן לך בתהלתי רוממות לפי שהתרוממת ונשאת על כל הגוים · ואמר ארוממך ואמר שמך · כי הוא שמו ושמו הוא כי עשית עמנו פלא דבר נפלא בעינינו כי קחתנו מבין העתים שהיינו נפזרים ביניהם ועובדים להם · ועוד אחרי קבוץ גליות שיתקבלו עלינו גוג ומגוג ועמים רבים אשר אתו יפילם · על הרי ישראל כולם · כמו שכתוב בנבואת יחזקאל ובנבואת זכריה שלא גדול יהיה זה: עצות מרחוק אמונה אומן · העצות שאמרת מזמן רחוק על ידי נביאיך נתקיימו קיום חזק · וזהו אמונת אומן' כמו רעים ונאמנים שפירושו חזקים וקיימים · וכן במקום נאמן חזק וקיים: כי שמת מעיר · מאותו מקום שהיה עיר עשית גל · כלומר שמתו גל אבנים כי רבים מערי העמים יהרסו באותן הימים · וכפל הדבר במלות שונות לחזק הענין ואמר קריה בצורה למפלה בכ"י הפ"א : ארמון זרים מעיר · יהיה נשבת מעיר כי לעולם לא יבנה · וארמון זרים אמר על פרס שהיא כמו ארמון לכל ערי העמים יקראו זרים ונכרים: על כן · אפילו העזי' והעריצי' שבאומות העול' יראוך ויכבדוך כשיראו מה שעשית בגוג ומגוג ומחנהו: כי היית מעוז לדל · מחסה לדל ואביון הם ישראל · ודמה הצרות והגלות לזרם מים ולחורב השמש והאל היה מחסה וצל להם שלא כלו בגלות · ופירש המשל ואמר כי רוח עריצי' כזרם קיר · רוצה לומר כעם עריצי הגוים של ישראל היה להם כזרם מים המפיל הקיר · ולולי רחמי האל לא היה לנו תקומה · ורוח כעס · כמו אל תבהל ברוחך לכעוס כל רוחו יוציא כסיל · הניחו את רוחי: כחורב בציון · כי החורב והשרב במקום ציה אין לאדם בעבורו מחסה ומפלט כן הכנעת אתה אותם שאון זרים והמוכם שלא יהיה להם מפלט ומקלט: חורב בצל עב · ואותו החורב יהיה לעמים כחורב בציון ויהיה לישראל כחורב בצל עב · כלומר כי צרות גדולות יהיו בהם בימים לאומות העולם וישראל · כמו שכתבנו למעלה בפסוק וחפרה הלבנה וישראל ימלטו מאותה הצרה כמו שכתוב כל הנמצא כתוב בספר · ויהיה להם אותו החורב כמו החורב שיבא עליו צל ויקדר אותו אבל לעמים יהיה בריתה שיכניע אותם:

רשי

פחת · גומא ליפול בה כמו שמפורש ואומר הנס מפני הפחד יפול אל הפחת וגו' הנמלט מחר' משיח בן יוסף יפול ש' חרב משיח בן דוד והנמלט משם ילכד בפח מלחמת גוג: רועה התרועעה · לשון שבר כמו תרועם בשבט ברזל: פור התפוררה · לשון פרורין: כמלונה · סוכת נוטרי' שברחם האילן: צבא המרו' · שרי האומות תחלה: ואוספו · האומות אסיפה שהיא לרעתם ולהכנים אסיר אל בור המוגן למחוייבי גהינם לגיהנם: וסגרו על מסגר · הם שבעה מדורי גהינם: ומרוב ימים יפקדו · עונות ימים רבים יפקדו עליה' וזהו שיסד הקליר' לרוב ימים והמוכות לחשוב להם חשבונות: וחפרה הלבנה וגו' · תירגם יונתן ויבהתון דפלחין לסיהרא ויתכנעון דסגדין לשמשא: עצות מרחוק אמונה אומן · עצות שיעצת מרחוק לאברהם בברית בין הבתרים: אמונה אומן · אמונה באמנת אומן כמו אוהל אוכל ואינו לשון פועל אלא לשון מפעל אבוייר"מינט בלע"ז: כי שמת · הר עשו מעיר לגל: ארמון זרים מעיר · מעון שעשו בעירך שהחריבוה תתן ארמנות' חורבן אשר לעולם לא יבנה: מחסה מזרם · כיסוי אוהל להגיל מזרם וצל להגין מחורב ותהו אותו זרם הוא רוח עריצים כי רוחם דומה לזרם השוטף מקיר ומפילו: כחורב בציון · בעת יובש שמיבש הזרעים להתמולל כן תכניע שאון זרים:

אבן עזרא

והיה · כי ארובות · כמו חלונות והטעם גזרות שמים: רעה · מגזרת תרוע' וזאת הלשון ידועה בארמית: פור התפוררה · כטעם שבר כמו שלו הייתי ויפרפרני וככה אתה פוררת בעזך ים: נוע · הטעם על יושבי הארץ שינוסו ממקו' למקום ויתנודדו כמלונה כי השומר יחליף מקום מלונו · וטע' וכבד כי יבקשו להתנועע ולברוח ויכבד פשעם עליהם ויפלו: קום · שם הפעל וככה ומלך אלקום עמו: והיה · יש רבים שפירשו זה על קדרות המאורות והנכון שהן המלאכי' שהן עומדים לעזור לגוי ולהאר לגוי אחד לשטנם וזה מבואר בספר דניאל על כן אמר ועל מלכי אדמה באדמה כי מלכות המלכים דבקה עם מלכות המלאכים: ואספו אספה · כאסיר כאשר יבוא המון האסירים אל הבור לסגור עליהם ויעזבום ימים רבים וכן יפקדו לתת להם מחיה והטעם כי תמשך זאת הרעה ויתכן היותו כמו ומימים רבים תפקד וזאת הפקיד לרעה: וחפרה · טעם הלבנה והשמש כי הם מושלים והנה מלכי אדם יבושו גם תקדר השמש והלבנה אז תראה מלכות השם בהר ציון אז יהיה כבוד לדבקים בשם ויש אומרים כי הטעם על עובדי המאורות והיכנו דבק בטעמי הפרשה: יי' אלהי · דברי הנביא או כל אחד מהזקנים: עצות מרחוק · מימים קדמונים והטעם דבק עם עשית והנה כבא באמונה ובאה מלת אמונה אומן כמו יי' עזי ומעוזי כי הטעם כמה ערים ישחתו בבוא גוג ומגוג ובדברי ר' משה הכהן על ימי סנחריב: לגל · כמו עד הגל הזה · ארמון זרים הם הגוים: מעיר · מכל עיר: על · עם עז · הכלמטים או הרחוקים כאשר ישמעו: כי · התמה כי כל קריה בצורה נלכדה ומקום הדלים נמלט וזאת ירושלם מחסה מזרים כי החויב נמשל למים: כי רוח עריצים · פי' מזרם: כחורב בציון · כמו בארץ ציה:

אורים ותומים

והיה ביום ההוא יפקוד וכו' הפקידה על צבא המרום היא בפקוד על הנעבדים ועל העובדי' לא יוכלו להציל כי או יורה כי שהם הבל וריק ואז היא הפקידה היותר גדולה להם כמו שאמר וזהו יפקוד ה' · או יאמר שאחר שמלכי האדמ' הם תחת ממשלת הככבי' ושומרי' אותם צריך שישיר ממשלת השומר שלא ישמור לעמו' משפט על השומר כענין אין הב"ה נפרע מן האומה וכו' ואספו וכו' ירצה שכאשר ה"י לעמו' משפט גדול וממתין לשעתו בהיות הוא אסור בבית האסורים בלי שיר' שיצילנו מידו באותו הזמן הרב שר ושופט כענין פסח · מגרים מקתו כי' לחדש ושחיטתו בי"ד · וז"ש שיאסוף את האומות ואת גוג אסיפת אסיר על מי לא אל בור אלא על בור שהוא יותר רחב כאלו כותני' להם שעיר כלה לאסור ושו' השוהר וזהו על בור ואח"כ יושמו בבית השוהר עמתו ושם יעמדו ימים רבים ואחר ימים רבים יפקדו תבא פקודתם על ראשם לעות הנה ישפוט משפט הרשעים בשעתה בלי יראת מציל ואז נפרעים יותר מהם כענין אל תהרגם וגו' ובפיתתם זו וחפרה הלבנה וגו' שהם היו השומרי' אותם ונגד זקניו הכוכ' למעלה לבי לצדיק ככוד כי לא כרעו לבעל כמותם: ה' אלהי אתה ארוממך וגו' אמר שהאל יתב' יוכר מפעולותיו לבד כענין לישירו בדרכי ה' וגו' כי כבודו גדול משנשיגהו וזהו ה' אלהי שהם הראשון יורה עצמותו והב' בהבנתו ופעולותיו מן הראשון ארוממך מרומם הוא שלא תשיגהו ופלד הב' אודה שמך כי מגד פעולתיו אודה לו ממנה הכרתו מגד עצמו שכות נתן לנו משה רבינו ע"ה מרחוק והוא שנקחתו באמונה אומן ולא כחקור תעלליו כמופלא ממך אל תדרוש וזהו הכרעו כמאמ' ביתרים אולא ביתריה חקור בפירוש המאמרים: כי שמת מעיר ונומ' כפי הטבע היות' חוק ינגל יותר שהמלוכ לא כן מנהג האל כי אין ידו מגעת אלא שיותר חוק כענין מסתף פורה בפערנה וגו' וזהו שוכר כאן ג' מקומות זה גדול מזה דין משפט יותר רש על המלוכ מעלה יותר גדולה כי שם עיר לגל אבנם קרים בנורה אין בה גל נבוה אבל למעלה יותר גדולה וארמון זרים שהוא אם שאומה וכללה לא די שיפול אלא שלעולם לא יבנה ומתך מזה שיכבדוך עם עז: כי היית מעוז לדל אמר שהוא מציל עני מן הקיר ונתן החום מן סקול מחסה שורם מן החום גל מחולב ולפי שדברי רז"ל כי שמש בשבת גדקה לעניים יר' כי נחול תנועתם ומלאכת' מחממת כי גדולה מלאכה שמחממת את בעליה אבל בשבת שממנוחה מביאה קור השמש טוב לעניים א"כ אין צריך צל מחורב כי החורב שוא לבוא לעניים ולכן אמר ומדבר רוח עריצי' וזה הוא כזרם קיר שאמר וצריך שמירה כמותו כחורב בציון שאון זרים תכניע זמור זר ועריכמו תוגנור:

מנחה גדולה

וחפרה הלבנה וגו' אז"ל שהאור שנברא בששת ימי בראשית אדם צופה בה מסוף העולם ועד סופו · וגנזו הקב"ה לצדיקי' לע"ל · גם אמרו שעתידין צדיקי' שיזהירו כזוהר הרקיע ולחמה ולבנה · ושיהיו במדרגת אדם הראשון קודם החטא שהי' עקביו מכהים גלגל חמה וא"כ לא יהיה מעלה לאור החמה ולבנה כי יהי' מעלת אור הצדיקי' למעלה מהם וז"ש וחפרה הלבנה שלא יהי' מאורה נחשבת לכלום ואפי' אור החמה שהוא גדולה הימנה אף הוא תקבל בושה מפני שמלך ה' צבאות ואז יהי' נגד זקניו כבוד שיתן ה' לזקניו יהי' ביתר שאת ומעלה יתירה מאור המאורות: ה' אלהי אתה וגו' אע"פ שיהי' אז מלכותו נודעת בכל העולם והיה ה' למלך על כל הארץ באופן שאלהי כל הארץ יקרא מ"מ לי ייחוד שמו ביותר להיות יקרא אל אלהי ישראל מלך אע"פ שמלכותו בכל משלה וכענין שאמר הללוהו כל גוי' בחוהו כל האומי' וביותר אנחנו כי גבר עלינו חסדו · וז"ש ה' אלהי אתה להיות נקרא שמך על עמך ואמי חייב לרומם ולהודות שמך באופן שכל הנבראים מחויבים כך אלא לי ביותר כי עשית פלא עמי כפלאת לעשות ואפשר בנקל אלו פלא על שם שהיו כפלא מכל חי עת קץ כי לבא לפומא לא גלי עצות מרחוק אע"פ שהיה עצה לזמן רחוק ולעתים רחוקים מ"מ אמונה אומן היה לבי נכון בטוח שיקיים אמונתו ואע"פ שהתמהמה אחכה לו בכל יום שיבא · ואלו גאלתנו מבין העמים לשבת בארצנו כמאז הי' די אע"פ שלא עשית נקם באויבינו והיינו חייבי' להודות שמך על הגאולה כ"ש עתה כי שמת מעיר לגל וגו' שהחרבת ארץ אויבנו והראתנו נקם באויבנו וחרבן ארצם: או יאמר ה' אלהי וגו' אתה הוא בעצמך אחד עם היות בך שתי בחינות אחד כוללת אמר שאתה ה' מחויב המציאות ואחד פרטית אלהי אמר שאתה אלוה שלי או אחד מגיד היותך פועל ומהוה וא' מגיד היותך משגיח · ואולי רמז כו':

גוף כי סוף אמר בספוק הקודם פחד ופחת ופח וכתן סיבה לאלו התולדות שנמשכו לעולם משלש גופי עבירות חמורות ע"ז וג"ע וש"ד וזה שאמר רעה התרועעה הארץ ומזה נמשך להם הפחד כיון שלא פחדו אל השם יתברך שעבדו ע"ז וכינה ע"ז ברועה התרועעה לפי שע"ז היא הרבות רעים בלפי מעלה · אמנם ג"ע כינה אותה פור התפוררה ארץ לשון פירורים והוא כנוי אל השכבת זרע שכן כנו אותם חכמים זכרונם לברכה לטיפין של שכבת זרע שצריך להזהר בהם וכיון שלא נזהרו בהם פור התפוררה ארץ ומזה נתחייבו להם הפחת כמו שפחתו הם ומעטו הדמות וכנגד שפיכות דמים אמר מוט התמוטטה הארץ וכנגדו בא הפח על שם נפשינו כציפור נמלטה מפח יוקשים וכיון שהם עשו לארץ מוט התמוטטה על ידי שפיכות דמים נתחייבו בפח אמנם בפסוק נוע תנוע דבר לעתיד בסוף הפורענות שלא יביא אותו הקדוש ברוך הוא ברגע אלא באחרית הימים יקרה בהם נוע תנוע ארץ כשיכור הזה שנופל בשכרותו וקם ונופל וקם כך העולם נוע תנוע ארץ כשכו' שתפול ותקום ותפול ותקום מההרות ואחר כך כשלא יתנו לב לשוב יגבהי' במלוכה שאם נופלת היא נפילתה גדול' שאינו כנפילת השכור שנופל שבע יפול וקם וכשל' ישובו מסיבת שתי ההתראו' הן מהנפילות כשיכור וקמו הן מהגדלות במלוכה אז וכבד עליה פשעה כיון שהתרו בה הפשע שלא יכבד מלך שלא קבלה את ההתראות האלה ויגרום לו הכובד הזה על פשעה שתפול ושלא תקום עוד וז"ש ונפלה ולא תוסיף קום :

נוע תנוע וגומר עיין רש"י ז"ל והרא"בע ז"ל והר"דק ז"ל וכן מהרי"א ז"ל נוע התנועעה ארץ אמר זה על גבול רשעה שעם היות מרכז הארץ נחה ויסוד לא והוא משל לגבול רשעה וחזקה וקיימה תתנועע כשיכור וכבד עליה פשעה וגומר שלא כן נשאר · ועל פי שיטתו שהכתובים האלה של מכנף הארץ גו' מדברים על תחיית המתים עליהם אמר רעה התרועעה ארץ בעת התחיה תשבר ותפתח פיה להוציא המתים ופור התפוררה חלקיה לפירורי' קטנים כדי שידבק כל פירור ופירור מהחלק הגוף ההוא שהיה בו בראשונ' ומוט התמוטטה ארץ שאם דרך משל היה הזרוע האח' במקום אחד וזרועו השני במקום אחד צריך שמוט התמוטטה כדי להדבק חלק בחלקו של גופו ויתחברו שני הזרועות במקומם ובכלל אמר תנוע ארץ כשכור כי יהיו התנועות ההם לארץ כדי להדבק חלקי הגופות המתייחסים זה לזה ולפי שבשעת התחיה יקומו גם כן פושעים לראות התחיה שהפרו והשכר והעונש וההשגחה שכפרו וכדי להיות דראון לכל בשר לזה אמר וכבד עליה פשעה על חלק פושעים וחטאים בנפשותם אשר קמו לרעתם כי וכבד עליה פשעה ונפלה ולא תוסיף קום בתחיה לפי שהם כולם חומר עכור ירדו מטה מטה ואין להם חלק בנפשיי לעלות מעלה מעלה וזה שאמר ולא יוסיפו לקום : והוסיף לומר כי אולי כוון הנביא אל שני העניינים כי הלא כה דבר ה' כאש וכפטיש חזק יפוצץ סלע לרמוז אל כמה עניינים יחדיו עד כאן : ולע"ד נראה נכון מה שפירשתי מקושר עם פסוק רעה התרועעה ארץ שכוונת הכתוב הזה להגיד את אשר יהי' באחרי' הימים באחרית הזעם הכללי בכל הארץ שבתחילה נוע תנוע ארץ כשכור בצרו' הרבות ורעו' תהיה נופלת וקמה כעה כשיכור הזה שקם ונופל · ואחר כך תוסיף לנוד והתנודדה כמלונה אשר אם תפול לא תוסיף לקום וכשלא תשוב אחר ההתראות האלה אז יכבד פשעה יען אשר לא שתה לבה לכל זאת ולאז וכבד פשעה יותר ממה שהיה שיעור כבדו ועל ידו ונפלה ולא תוסיף קום :

והיה ביום ההוא יפקד ה' וגומר חז"ל אמרו שאין הב"ה נפרע מאומה עד שיפקוד תחילה על שר צבא להפילו תחילה וזהו יפקד ה' על צבא המרום במרום תחילה ואחר כך על מלכי האדמה על האדמ' ואופן הפקידה הזאת תהיה כמו שאמ' בש"ה שמעבירים אותו בנהר דינור נגיד ונפיק מן קדמוהי ותוסר ממנו מעלתו : ובהגהות ס"ה דפוס שלוניקי הוסיפו לומר כי מעלת שר צבא מרום בעלותו מעלה על זולתו ע"י איזה זכות שזכה בו לגדולה או ע"י עון שעשה הזולת וגרם לו לירד הנה המעלה והירידה תלוי בהיותו קרוב לאור ה' כי הקרוב הקרוב הוא הנעלה וידוע כי יש ארבעה קליפות כמו שסדרם יחזקאל רוח סערה ענן ואש מתלקחת · ונוגה לו סביב וזאת הקליפ' של נוגה היא דקה כנגד הנאכל באגוז ויש בה קדושה בשמה נוגה ובעלות השר במעלה על זולתו יעלה להדבק בנוג' ליגק מאותו האור שהרי היא דבקה באור ה' וע"י משהרר גם השתרר וכשירד ממעלתו הוא שיורידו אל שאר הקליפות וכפי הירידה למעלה כך תרד אומתו למטה שאם ירד לאש מתלקחת לא תהיה ירידתו כל כך וכשתהיה לענן תהיה השפלתו יותר · וכשירד לרוח סערה יותר ית' שמו ומלכותו בכל משלה ע"כ ועיין רש"י ז"ל וכן הביא הר"דק ז"ל ותקן קצת סברת האומר על קרדות המאורות לפי שהם מורי' על השפלת מלכי האדמה וזה טעם ועל מלכי האדמה על האדמ' ומהרי"א ז"ל כיבא כאן הנביא שיהי' ה' מלך על כל הארץ והאלילים כליל יחלוף ולא יעבדו עוד לא למזל ולא לשר צבא השמים ומלכי האדמה ירדו ממלכותם כי לה' המלוכה כמו שניבא הנביא עצמו ושח גבהות אדם וגו' והאלילים וגומר ונשגב ה' לבדו ביום ההוא ע"כ : ולע"דן על פי שיטת חז"ל כנזכר וכמו שנתבאר בס"ה והוא הנכון יאמר יפקיד ה' על צבא המרום ואופן הפקידה הוא במרום כשיתרומם האור ההוא המושפע בו בעודו שולט בהסתלקו ממנו ובהתרומם ממנו שע"י יסודתו על שר צבא כנז' בהגהו' ס"ה אז יתרחק האור ממנו ויספל וז"ש דרך רמז על צבא המרום במרום ואמר על מלכי האדמה על האדמה כדפרשית בכלי חמדה שלא אמר באדמה שלא יצטרך קלילה לרדת למטה לארץ באדמה לפקוד עליהם באדמה אבל בפקדו על צבא המרו' במרו' בזה ממילא תמשך פקידתו על מלכי האדמה על האדמה כי כשיסיר צילם מעליהם יפלו המלכים אשר בארץ · וי"ת יסער ה' על חילותא תוקפא דיתבין בתוקפא ועל מלכי בני אנשא דדיירין על ארעא ע"כ :

ואוספו אספה אסיר וגומר עיין רש"י ז"ל והרא"בע ז"ל וכן הר"דק ז"ל וכן מהרי"א ז"ל כשיטת אביו של הר"דק ז"ל : ולע"דן שאחר שאמר שיפקוד ה' על צבא המרום להשפילם וכן על מלכי האדמה על האדמה אחר השפלתם של האומות המרשיעות לא יוכלו לסבול ההשפלה ומעלת זולתם והוספו אספה להיותם אסיפה אחת ואגודה א' ותכלית אסיפתם הוא להחזיר אותו אסיר הגלות להחזירו על בור ר"ל לשעבודו וסוגרו על מסגר כדי שלא יהיה עוד תקו' לאסיר ע"ד למה רגשו גוים גו' על ה' ועל משיחו אז ידבר אלימו באפו ובחרונו יבהלמו וזהו ומרוב ימים יפקדו ישראל כאביו של הר"דק ז"ל · או כרש"י ז"ל שיבקר פנקסיהם שמרוב ימים לפקוד עליהם מעשיהם והאסיר יאמר לאסורים צאו וזהו ומרוב ימים יפקדו כפי הפירושים הנזכר ואמר וסוגרו דרך כנוי הרעה אל אותם הסוגרים האסיר ולכך לא אמר וסוגר בלשון יחיד כמ"ש אסיר יחיד או יאמר את אשר יקרא את ישראל באחרית הימים בפקוד ה' על צבא המרום ועל מלכי האדמה אז יחרדו ישראל בעוד היותם אסירי' בגלות בראותם שהחריב גוים כשמו פנותם יראו את ה' ואוספו אסיפה וקבוץ ואחדות אספה בעוד היות אסיר על בור ר"ל שכבר התחילה הגאול' למשמש ולבוא והו' משל כאילו יצא האסי' מתוך הבור והו' עומד אסיר על בור אבל עדיין השלשלאו' של ברזל עליו וזהו אות' אסיר על בור וסוגרו על מסגר ר"ל שעל המסגר שהי' להם אוספו מסגר על מסגר וזהו וסוגרו על מסגר על מסגר מסגר מפחד' מהם בראות' שכב' התחיל האסו' לצאת מהבו' שהרי הוא על בור כאמור וזה אפשר שיהי' כשיתחילו אותם אסורי' אשר מעבר לנהר סמבטיון לצאת או העומדים בחושך ככתוב לאמר לאסורים צאו ולאשר בחושך הגלו כי אז יכבידו סגירה על סגירה על ישראל הנפוצי' בארצותם והשי"ת יזכור להם אהבת הקדמונים ויפקדם בדבר ישועה שנאמר מאז ומקדם לכן כתוב פקד יפקוד אלהים אתכם פקודה פקידה בגלות מצרים ופקידה יפקד בגלו' הזה כי לא יתכן על בבל כי לא היתה פקידה כיוצא בה להראות' נפלאות כמו יציאת מצרים אבל יפקוד הוא בגלות הזה שכתוב בו כימי צאתך מארץ מצרים אראנו נפלאות וז"ש כאן ומרוב ימים זה ימים רבים שנאמר עליהם בשורת פקידה זו בדבר ישועה ורחמים מאז מזמן גאולת מצרים כאמר עליהם שיפקדו בכפל פקוד יפקוד אלהים פקוד לפי שעה ויפקוד לעתיד וזהו ומרוב ימים יפקדו וכן דרשו חז"ל אהיה אשר אהיה אהיה בצרה זו אשר אהיה לעתיד ומרע"ה ענה וא' דיה לצרה בשעתה והסכים הק"בה ע"י ואמר אהיה שלחני אליכם :

וחפרה הלבנה וגומר מסכת פסחים וחפרה הלבנה רב חסד' רמי כתיב וחפרה הלבנה ובוש' החמה וכתיב והיה אור הלבנה כאור החמה לא קשיא כאן לעולם הבא כאן לימות המשיח ולשמואל דאמר אין בין העולם הזה לימות המשיח אלא שעבוד מלכיו' אידי ואידי לעולם הבא כאן במחנה צדיקים כאן במחנה שכינה עכ"ל ופרש"י ז"ל וחפרה הלבנה לעולם הבא שלא יהיה העולם אלא זיו זוהר ומראה' שכינה · לימות המשיח יהיה אור הלבנה כאור החמה ע"כ וכשמתרץ אא"כ כאן במחנה שכינה וחפרה הלבנה גו' מהטעם הנז' לעיל שבמחנה שכינה אין זו הלבנה וחמה כולם לכך וחפרה וגו' וכאן במחנה לצדיקים יהיה אור הלבנה כאור החמה ובספר הזוהר אמרו בפסוק וחפרה הלבנה ובושה החמה על סטרא אחרא שמ"אל חמה ובת זוגו לבנה ואור הלבנה כאור החמה בסטר' דקדושה עוד לא"זל ספרי ונגד זקיניו כבוד לא במקום א' ולא בשני מקומו' אתה מוצא שהב"ה חילק כבוד לצדיקים אלא בכל מקום בסנהדרין אספה לי וגו' פרשתיו בכלי חמדה פרשת ויהי ביום השמיני : עוד לא"זל בויקרא רבה רבי ראובן בשם רבי חנינא אמר עתיד הב"ה למנות לו ישיבה של זקנים שנאמר כי מלך ה' צבאות בהר ציון ונגד זקיניו כבוד אמר שע"ה אנא שמיתיה מלומלם ביניהם הה"ד נודע בשערים בעלה בשבתו עם זקני ארץ עכ"לה :

ולע"דן להבין מהיכן למד מנוי ישיבה ועוד מה שייכות יש למה שאמר שע"ה מ'מיתיה מלומלם ביניהם עם הפסוק הזה של כי מלך ה' צבאות בהר ציון ונראה שחז"ל דרש בהר ציון זה כמו אוהב ה' שערי ציון שדרשו שערים המצוינים בהלכה דרשו כאן כן מהכרח יתור בהר ציון כיהיה די באו' בירושל' וציון בכלל מדאפקי' ואמר בהר ציון משמע לשון מצויינים בהלכה ומכאן למדו עתיד הב"ה למנות לו ישיבה של זקנים שקנו חכמה וזהו זקניו בכנוי זקני תורה ואמר שהוא ישב עמהם מלומלם ולמד כן מדקאמר ונגד זקניו כבוד משמע שהש"ית עומד ביניהם ומאורו מאיר כנגדם והאור שכנגדם קרא כבוד כמ"ש ונגד זקיניו כבוד הוא השכינה אספקלרי' שאינ' מאירה אבל הוא יתברך בעצמו עומד ביניהם ויושב בישיבה עמהם ודקדק מדברי שע"ה שהב"ה מלומלם ביניהם מדקאמ' נודע בשערים בעלה בשבתו עם זקני ארץ שאילו לא היה מלומלם אלא שנתרחקו ממנו מפני לדדין מאי רבות' שיהא נודע שההרחקה ממנו היא היא המודיעה שהוא יתברך בעלה של תורה שבעל פה אלא ודאי יושב מלומלם הוא ביניהם ואינו נודע אלא מצד היכרת מהותו ואור זוהרו וזה שא' הכ"ד נודע בשערים בעלה בשבתו עם זקני הארץ שר"ל בשבתו מלומלם עם זקני ארץ עכ"ז שהוא מלומלם ביניהם נודע הוא בשערים בעלה מצד מהותו ואף על פי שאין הוכחה מישיבתו שהרי יושב ביניהם מלומלם והשת חיל היא כנסת ישראל והוא הכבוד הנזכר : ועיין רש"י ז"ל והר"אבע ז"ל והר"דק ז"ל ומהרי"א ז"ל היות שתי אומות ישמעאל ואדום ישמאל מושלת הלבנה עליהם ואדום מושלת החמה עליה' לכן אמר וחפרה הלבנה ובושה החמה לפי שיתבטלו הורהותיה' והשפעת' על אותן האומו' או הוא על דרך יחפרו ככבי כשפו משל על מפלת' לפי שהב"ה בהשגחתו הפרטית ימלוך בהר ציון ובירושלם ונגד זקיניו כבוד דוקא נגד זקני תורה עכ"ל : ואני שמעתי וחפרה הלבנה מפני שנעבדה וכן מזה הטעם בושה החמה שעבדוה וכשם שנפרעים מן העובדים כך נפרעים מהנעבדים ולזה יחפרו ויבושו כי מלך ה' צבאות בהר ציון ובירושלם ונגד זקיניו כבוד אף על פי שהלבנה והחמה זקנים הם שהרי משתת ימי בראשית נבראו ועכ"ז יחפרו ויבושו לא שהותרה הרצועה להקל בכבוד הזקנים כי אדרבה בעת ההיא נגד זקיניו כבוד והלא לא זלזלו בעצמם אלא מהטעם הנזכר מפני שנעבדו וה' צבאות מלך בהר ציון ובירושלם וכל העולם יודו במלכותו ויבוטלו כל העבודות אשר לזולתו : ובדבריהם ז"ל נכון או' וחפרה ובושה שהוא לשון עבר אלא שהו"ו מהפכו לעתיד והכוונה כי לעתיד יחפרו ויבושו וכן לשעבר בשמש ירח עמד זבולה שאמרו אם אין אתה עושה דין לבן עמרם אין אנו יוצאים להאיר ואמר להם הב"ה לכבודי לא מחיתם ולכבוד ב"ו מחיתם והאידנא לא נפקי עד דמחו להו הרי שחפרה ובושה על שלא מיחו על כבוד ה' במה שהם נעבדים ולזה לא נפקי האידנא עד דמחו להו ובעל כרחן נפקי מפני שהם כעבדים וז"ש וחפרה הלבנה ובושה החמה לשעבר ולעתיד : ולע"דן שהוא על דרך לא יבוא עוד שמשך וירחך לא יאסף כי ה' יהיה לך לאור עולם וזה שאמר כאן וחפרה הלבנה ובושה החמה לפי שלא יצטרכו ישראל עוד לאורם כי מלך ה' צבאות בהר ציון ובירושלם והוא יאור ונגד זקיניו כבוד ה' זורח להם כמו שאמר קומי אורי כי בא אורך וכבוד ה' עליך זרח וזהו ונגד זקיניו כבוד :

ה' אלהי אתה וגומר עיין רש"י ז"ל והר"אבע ז"ל וכן הרד"ק ז"ל ומהרי"א ז"ל הם לדברי הנבי' נותן שבח ותהילה לשי"ת על הגאולה העתידה או על התחייה כפי השיטות הנ"זל למהר"יא ז"ל : ואמר שהנפלאות יסוד אמונת החידוש הם כי בזה יהיה מקום לנסים ונפלאות ולזה אמר ה' אלהי אתה מימי עולם היית לי לאלוהים והייתי חייב להודות שמך אבל עתה בפרט ארוממך אודה שמך כי עשית המסות הגדולות והנפלאות ההם כי בהם יודעו ויתאמתו שהעצות שהיו מרחוק שהו' חדוש העולם ובריאתו שנזכרו בתחילת התורה אמונת האומן רוצה לומר האמונה אמיתות קיימת עד כאן : ולע"דן ה' אלהי אתה ארוממך קודם עשותך הפלא ובעשותך פלא ועצות מרחוק אל השכל האנושי שירחיקם אודה שמך על כי עשית פלא לא שנתחדשה לי אמונה על ידי הפלא אלא אמונת אומן רוצה לומר האומן הזה שעל ידי הפלא איננו חידוש אלי כי אמונה היה לי כן מקדם ועתה ראיתי האומן כמו שהיה לי באמונה שלימה · ואודה שמך לפי שיצא שמך וטבעך בעולם ונתקדש שמך :

כי שמת מעיר לגל וגומר עיין רש"י ז"ל והרא"בע ז"ל והר"דק ז"ל ומהרי"א ז"ל לפי שיסוד ההרצות נחלקים לשלשה מינים מהם עיירות בלי מבצר לכך אמר כי שמת מעיר לגל חרוב יחרבו ומהם קריה בצור' עליה אמר למפלה ומהם מין שלישי ארמון בלי עיר ובלי קריה וזהו ארמון זרים מעיר כלומר הרמונים זרים מעיר שהם זרים ונפרדים מעיר לעולם לא יבנה באופן שכל שלשה מינים אלה יהיו שוממים וחרבים · וראיתי נסחא בתרגום יונתן כי שמת מעיר לגל על קוסטנדינא קריה בצורה למפלה על רודים וארמון זרים על ארמון שכל העומדים בתוכו הם זרים מספרד ומאשכנז וזולתו מהמקומות ועל המיעוט ימצא בו מאנשי העיר עצמה אחד מעיר ואפילו השר הגדול שבהם זר הוא בארמון ההוא הידוע ועליו יעד לעולם לא יבנה : ואמר בלשון עבר שכן דרך הנביאים להזכיר הדברים העתידים בלשון עבר כיון שעתידים להתקיים הרי הוא כבר מקויים ע"כ : ולע"דן לדקדק דהי"לל כי שמת עיר לגל כי ה"מם בלתי צודק ומיותרת וכן למ"ד למפלה מיותרת : ונראה שאמר כי הדברים ההשגחיי' יהיו נעשים ברגע קטון ולזה בהיות חרבן ההרצות ההם שבאחרי' הימים בהשגחה שלא תחרב מעט מעט דרך משל מעיר לכפר ומכפ' גדול לקטן ומכפר קטן לשכונה ומשכונה תחרב לגמרי אלא מן הקצה אל הקצה זהו שאמר כי שמת מעיר לגל רוצה לומ' מעיר לגל הוא הקצה האחרון ולא מעיר לכפר בהדרגה כאמור ובזה מדוקדק מ"ם מעיר ולזה אמר קריה בצורה למפלה רוצה לומר שהוא יתברך יש לו קריה בצורה ועיר מצור שמעת שנעשית בצורה נתעתדה לגלים ולמפלה והייתה מעון תנים ז"ש קריה בצורה למפלה וכן הרמון זרים מעיר פלונית לא תבנה עוד אלא שהכתוב סתם וחתם הדברים לעת קץ שיתבררו הדברים מי העיר הזאת והארמון על משפטו וראו כל בשר יחדיו העיר והארמון חרב ושומם כי הם זרים אל השי"ת והיכם עובדים : עוד אפשר אומרו כי שמת מעיר לגל כי שמת בלבך מעיר כלומ' מעת הוסדה לעיר שמת וגזרת לגל נתעתדה להיותה גל כיוצא במה שפירשתי במ"ש קריה בצור' למפלה כנזכר · או יאמר עיר בצורה למפלה כי העיר פרזות יושבת בלי חומה ישוללוהו השוללים וילכו להם אמנם אתה שמתה קריה בצורה למפלה כדי שיתגברו עליה בדייק ויפילוה כמאחת בצורתה לרעתה למפלה · ואילו לא הייתה בצורה לא הייתה למפלה · והאפשר שאמר ארמון זרים מעיר מקושר עם הקריה הנזכר שכן יארע ג"כ לארמון כולם כאחד מתנודדים לגל או למפל' באילו אמר וארמון וכל הנזכר הן קריה הן הארמון יהיו יחדיו זרים מעיר אשר יהיו סביבם והזרות יבחן בשלא יבנה לעולם אם כן זרים נחשבים אל העיר שאילו היו קרובים אליהם היו בונים אות' ואמר זרים בלשון רבים ואחר כך אמר לא יבנה בלשון יחיד לו' שאפי' אחד מהם קריה בצירה או ארמון לא יבנה לעולם ואילו אמר לעולם לא יבנו היה אפשר לטעות לא יבנו שניהם אבל א' מהם יבנה לז"א לעולם לא יבנה אפי' אחד מהם :

על כן יכבדוך וגו' עיין הרא"בע ז"ל והרד"ק ז"ל וכן מהרי"א ז"ל שהנמלטים והנשארי' מהאומו' יבאו בארוכה להאמין בשי"ת כמ"ש למעלה המה ישאו קולם וגו' לכן אמר על כן יכבדוך עם עז העם שהיה עד עתה עז פנים יכבדוך ויודו שמך בזמן ההוא וכן כל קרית גוים עריצים ייראוך עד כאן : ולע"דן במ"ש חז"ל ג' עזים הם עז באומות ישראל יהודי או צלוב ולזה אמר כי כן ישראל בין כל האומות ואפי' העריצים כולם יאמינו בה' אלא שישראל ישמחו על פורענות ונקמת האומות הבלתי מאמינות בהשי"ת אמנם האומות אשר ייראוך לא ירצוך וישבחוך על פורענות אבל על הטובה שעשית כי היית מעוז לדל על דרך מה שפירשתי בכלי חמדה בפסו' ויחד יתרו על כל הטובה וגו' ולא על הרעה שבאה לפרעה כי גיורא עד י' דרי לא תבזי ארמאה באפיה כיוצא בזה יארע לגרים העתידים וז"ש על כן הכז"ל כי שמת מעיר לגל יכבדוך עם עז אל ישראל עז באומות הא' או יהודי או צלוב אמנם קרית גוים עריצים הידועה לעתיד ייראוך · יען כי היית מעוז לדל וגו' על הטובה כאמור ולפי שהיעם עז יראי ה' היו שזהו עזותם כנז' יהודי או צליב לכך לא אמר בהם תוהר יראה אלא יכבדוך לא כן בקרית גוים עריצים שאמר בהם ייראוך ובאומרו גוים עריצים מורה שראש הפסוק מדבר בישראל ולא בגוים :

כי היית מעוז וגו' עיין רש"י ז"ל וכן הרא"בע ז"ל וכן הרד"ק ז"ל וכן מהרי"א ז"ל · והרחיב כאילו אמר הכתו' דבר מהפל' כל עיר וקריה בצור' תפול והדל והאביון ינצל בעזר השי"ת ע"כ : ולע"דן לדקדק כפל מעוז מעוז דהי"לל כי היית מעוז לדל ולאביון ומהו בצר לו כי נודע הוא שהמעוז הוא בצר לזולת בהרוחה ושמחה וטוב לבב · ונראה כי יש שני זמנים שהיה השי"ת מעוז לישראל בהם האחד כשהיו ישראל בגלות שהיה ישראל אביון תאב לכל דבר והצרה פרטית לו לבדו כי כל העולם בנחת והם בצער והזמן השני הוא בבא הצרה אל הפושעי' והמורדים בהשי"ת באחרית הימים צריך שיהיה להם השי"ת למעוז פן תדבק' הרעה והענין הזה הזכי' תחיל' לפי שהזכיר בפסוקים הקודמים נוע תנוע ארץ כשכור גו' והצרות הכוללות בארץ מתחת ובשמים ממעל שיפקוד ה' על צבא המרום במרום וגו' לזה אמר על כן יכבדוך עם עז כי היית מעוז לדל אלו ישראל כי ידל ישראל מאד והשי"ת מעוז להם בהיותו הצרות הכוללות וזהו כי היית מעוז לדל שאין לו צרה כלל אדרבה שמתוק אבל צריך הוא מעוז שלא תדבקנו הרעה ומת ועל הזמן הראשון

עיקרי הדת הא' מציאות ה' ועמ"א ה' אלהי ארוממך ואודה שמך אמר על האחדות והפשיטות ופי עשית פלא על חדוש העולם שגם הוא תלוי בקדמותו ובנצחיותו ית' ואמר עצות מרחוק על ההשגחה והידיעה מגיד מראשי' אחרית ומקדם אשר לא נעשו ובזה בכלל המשיח ותח"המ ועל תורה מן השמים אמר אמונת אומן כי במלת אומן הורה על נצחיות התורה וקיומה · וזה לא יתכן רק בהאמנת יחוד נבואת משה מנין שאר הנביאים : כי היית מעוז לדל הכוונה בעיר שמת לגל ובקריה בצורה שמת למפלה והצלתו מתוך המומתים אז הכירו כי אתה ה' בחה שתכה בבכאה עצמה תרפא כי תחליף עני בזכות עניו תרחמהו וזה הוא בצרה הבאה לעיר תציל את הדל הנמצא בתוכם :

כח:רב בצל עב · כשהמים מתקשרים בענן עב ביותר · יענה שיר הצדיקים על זמיר עריצים ומפלתן זמיר לשון לא תזמור · ועשה ה׳ לכל העמים · כשיבואו לצבא על ירושלם : משתה שמנים · שמנים יהפך להם למשתה שמרים : שמנים ממוחים ·

זמיר · ענין כריתה · כמו וכרמך לא תזמור : יענה · ענין כניעה · כמו לענות מפני והעריצי׳ הם העמים : ועשה ה׳ · בהר זה בהר ציון כי שם יהיו נקבצים כל הגוי׳ על ירושלם ; משתה שמני׳ · מענין שומן · והוא דרך משל על הכוס שישתו שם · כמו שאמר כי כאשר שתיתם על הר קדשי ישתו כל הגוים וכל זה דרך משל כמו שאמר גם כן את התירוש סף רעל לכל העמים · ואחר שהמשת׳ ההוא שיעשה יהיה משתה שמני׳ · ממחי׳ · כלומר שמני׳ הרבה מענין מוח ואם אינו מפרשו · והמשתה השמן ביות׳ כשישת׳ אדם ממנו הרבה מכבי׳ הלב ויטרדו וכ״ש משתה שמרים

שְׁאוֹן זָרִים תַּכְנִיעַ חֹרֶב בְּצֵל עָב זְמִיר עָרִיצִים יַעֲנֶה׃ וְעָשָׂה יְהוָה צְבָאוֹת לְכָל־הָעַמִּים בָּהָר הַזֶּה מִשְׁתֵּה שְׁמָנִים מִשְׁתֵּה שְׁמָרִים שְׁמָנִים מְמֻחָיִם שְׁמָרִים מְזֻקָּקִים׃ וּבִלַּע בָּהָר הַזֶּה פְּנֵי־הַלּוֹט הַלּוֹט עַל־כָּל־הָעַמִּים וְהַמַּסֵּכָה הַנְּסוּכָה עַל־כָּל־הַגּוֹיִם׃ בִּלַּע הַמָּוֶת לָנֶצַח וּמָחָה אֲדֹנָי יְהוִה דִּמְעָה מֵעַל כָּל־פָּנִים וְחֶרְפַּת עַמּוֹ יָסִיר מֵעַל כָּל־הָאָרֶץ כִּי יְהוָה דִּבֵּר׃ וְאָמַר בַּיּוֹם הַהוּא הִנֵּה אֱלֹהֵינוּ זֶה קִוִּינוּ לוֹ וְיוֹשִׁיעֵנוּ זֶה יְהוָה קִוִּינוּ לוֹ נָגִילָה וְנִשְׂמְחָה בִּישׁוּעָתוֹ׃ כִּי־תָנוּחַ יַד־יְהוָה בָּהָר הַזֶּה וְנָדוֹשׁ מוֹאָב תַּחְתָּיו כְּהִדּוֹשׁ מַתְבֵּן בְּמֵי מַדְמֵנָה׃ וּפֵרַשׂ יָדָיו בְּקִרְבּוֹ כַּאֲשֶׁר יְפָרֵשׂ הַשֹּׂחֶה לִשְׂחוֹת וְהִשְׁפִּיל גַּאֲוָתוֹ עִם אָרְבּוֹת יָדָיו׃ וּמִבְצַר מִשְׂגַּב חוֹמֹתֶיךָ הֵשַׁח הִשְׁפִּיל הִגִּיעַ לָאָרֶץ עַד־עָפָר׃

א בַּיּוֹם הַהוּא יוּשַׁר הַשִּׁיר־הַזֶּה בְּאֶרֶץ יְהוּדָה עִיר עָז־לָנוּ יְשׁוּעָה יָשִׁית חוֹמוֹת וָחֵל׃ פִּתְחוּ שְׁעָרִים וְיָבֹא גוֹי־צַדִּיק שֹׁמֵר אֱמֻנִים׃ יֵצֶר סָמוּךְ תִּצֹּר שָׁלוֹם שָׁלוֹם כִּי בְךָ בָּטוּחַ

אִתְרְגוֹשַׁת תַּקִּיפִין תְּמָאֵיךְ כְּטַלַּל כֵּיף מֵקַר בְּאַרְעָא מְשַׁלְהֲיָא כֵּן נְיַח רוּחָא לְצַדִּיקַיָּא כַּד יִמְאֲכוּן רַשִׁיעַיָּא׃ וְיַעֲבֵיד יְיָ צְבָאוֹת לְכָל עַמְמַיָּא בְּטוּרָא הָדֵין שֵׁירוּ וּזְמַן מְרָמַן דְּהִיא דִיקָר וּתְהֵי לְהוֹן לְקָלָן מְחָן חֵילָא מְחָן דְּלָא יִשְׁתֵּיזְבוּן מִנְּהוֹן מְחָן דִּיסוֹפוּן כְּהוֹן׃ וְיִסְתַּלְעֲמוּן בְּטוּרָא הָדֵין אַפֵּי רַבָּא דְּרַב עַל כָּל עַמְמַיָּא וְאַפֵּי מַלְכָּא דְּשַׁלִּיט עַל כָּל מַלְכְּוָתָא׃ יִתְנַשׁוּן מוֹתָא לְעַלְמִין וְיִמְחֵי יְיָ אֱלֹהִים דִּמְעֲתָא מֵעַל כָּל אַפַּיָּא וְחִסּוּדֵי עַמֵּיהּ יַעְדֵּי מֵעַל כָּל אַרְעָא אֲרֵי בְּמֵימְרָא דַּיְיָ גְּזִיר כֵּן׃ וְיֵימַר בְּעִידָּנָא הַהִיא הָא אֱלָהָנָא דֵּין דִּי סְבַרְנָא לֵיהּ וְיִפְרְקִינָּנָא דֵּין יְיָ דַּהֲוֵינָא מְסַבְּרִין לְמֵימְרֵיהּ נְבוּעַ וְנֶחְדֵּי בְּפוּרְקָנֵיהּ׃ אֲרֵי תִתְגְּלֵי גְבוּרְתָּא דַּיְיָ בְּטוּרָא הָדֵין וְיִתְדָּרְשׁוּן מוֹאֲבָאֵי בְּאַתְרְהוֹן כְּמָא דְּמִידַּשׁ תִּיבְנָא בְּטִינָא׃ וְיִפְרֵיס מַחַת גְּבוּרְתֵּיהּ בֵּינֵיהוֹן כְּמָא דִּמְפָרֵיס שַׁיָּטָא לְמִישְׁט וְיִמְאֵיךְ יְקָרֵיהּ עִם אֲשָׁוַת יְדוֹהִי׃ וּכְרַךְ תְּקוֹף כְּרַכֵּי עַמְמַיָּא יְמַגַּר יְרְמֵי יְמְטֵי לְאַרְעָא עַד עַפְרָא׃ בְּעִידָּנָא הַהִיא יְשַׁבְּחוּן תּוּשְׁבַּחְתָּא חֲדַתָּא בְּאַרְעָא דְּבֵית יְהוּדָה קִרְיַת תּוּקְפָּא לָנָא פּוּרְקַן יִתְשַׁם עַל שׁוּרָהָא וְרַחֲמִין׃ פְּתַחוּ תַרְעַיָּא וְיֵיעוּל עַמָּא זַכָּאָה דִּי נְטָרוּ אוֹרַיְיתָא בְּלֵבָב שְׁלֵם׃ בְּלֵבָב שְׁלֵם נְטָרוּ שְׁלָמָא יִתְעֲבֵיד לְהוֹן אֲרֵי בְּמֵימְרָךְ אִתְרְחִיצוּ

כצל י״ב בקריא׳ וסי׳ במסרה רבתא : ונשמחה ד׳ בקריא׳ וסי׳ זה יי׳ קוינו לו ויושיענו · נרננה ונשמחה בכל ימינו · זה היום עשה יי׳ · משכני אחריך נרוצה : במו ט׳ בקריא׳ וסי׳ כהדוש מתבן במו מדמנה · חציו שרפתי במו אש · חציו שרף במו אש · במו פי אתחנן לו · כי תלך במו אש לא תכוה · לירות במו אפל · ואניעה עליכם במו ראשי : אאמיצכם במו פי · ותבוא חיה במו ארב דאיוב · קדמ׳ במי כתיב וקרינן במו :

אבן עזרא

שאון זרים תכניע · והנה חורב בצל עב כפול בטעם והנה ואיננו כראה והנה זמיר עריצים כמו שאון זרים מגזרת

אמר ומעוז לאביון בצר לו בפרעות וכל העולם בנחת רוח ושמחים ולהורות שהם בזמנים מתחלפים לכך אמר בשתי חלוקות מעוז לדל מעוז לאביון ולא ערבינהו ואפי' וי"ו העטף לא אמר בהם ומעוז לאביון ומדוקדק או' בצר לו · ודרך הלצה מעוז לאביון בצר לו ר"ל בתת לו צרה על ידך כי אותה הצרה שעל ידך הייתה סיבה להיותך מעוז לאביון ע"י הצר לו כי בזה תצילהו מהנתן ביד זרים אכזרי' ובצר לו פדית אותו והיית לו מחסה מזרם צל מחורב כי רוח עריצי' כמשל כזרם קיר המחריבו כנז"ל ועל ידי הצרה הזאת המועטת לא נמסר ביד עריצים כי אשר יאהב ה' יוכיח הוא בעצמו ועל ידו לא על ידי זולתו אכזרים · וגם בזה מובן או' מעוז לדל מעוז לאביון בצר לו כי מעוז לדל לבלתי הביא עליו צרה ומעוז לאביון בצר לו ר"ל בתת לו צרה קטנה להוכיחו הוא יתברך ברחמיו להצילו מכמה צרות חמורות שע"י עריצים וזהו מעוז לאביון · ולפי שאמר והמשיל צרות הגוים אל זרם ואל החורב שהזרם כנגד שפיכות דמים כמים וכזרם הזה השוטף העולם כולו לזה אמ' מחסה מזרם כי רוח עריצים כזרם קיר ר"ל רוח עריצי' ורצונם הוא לעשות בהם הריגה כזרם ונמצא דמם על קיר בתיהם או כזרם קיר המזבח שהוא מלוכלך בזרם דם מהקרבנות · ואמנם כנגד החמס שחומסים אותם וגוזלין דמיהם המשילם אל החורב המייבש כל לחות כך אלו היו רוצים לייבש כל לחות מישראל לבלתי השאיר להם אפי' מחיית נפשם לולי ה' שהיה להם וזהו צל מחורב ופי' שתי חלוקות האלה האחת והיא מחסה מזרם פי' אותו באומרו כי רוח עריצים כזרם קיר כמו שכז"ל מהמפרשים ז"ל והחלוקה השנית צל מחורב כ"ל שמפרש אותה בפסוק השני שאו' אופן החורב ההוא שהיה כחורב בציון כך היה שאון זרים אשר חשבו לייבש אותי ולעתיד תכניע אותו כי בהיות החורב ההוא בא בתוקף והב"ה ברחמיו מגין על ישראל בצל עב עליו בהכרת שזמר העריצים שהיו רוצים לזמר מטוב לבבם ע"י החורב ההוא וענה ויכניע ע"י הצל האלהי המאציל עליהם על ישראל:

כחורב בציון וגו' עיין רש"י ז"ל והרא"בע ז"ל וכן הרד"ק ז"ל ומהרי"א ז"ל המשיל שאון הזרים אל החורב בציון וכיה כך היו על ישראל ואתה תכניע בצל החמיך ועב חסדיך תכניע אותו החורב ואז זמיר ושיר העריצים יענה כמו וענית ואמרת כי העריצים ישובו אל הש"י ויודו ויזמרו לשמו הגדול כנז"ל ירונו בגאונה' עד כאן: ולע"ד מה שפי' מקושר עם הפסוק הקודם ואפשר לפרש זמיר לשון שיר וזמר כדמהרי"א והוא שישראל יענה וישורר זמר ושיר על העריצים המורדים בשי"ת ועל מפלתם וזהו יענה בלשון יחיד שחוזר אל האביון הנז"ל בענין שיענ' זמיר על העריצים הנכנעים כנז' שאון זרים תכניע:

ועשה ה' צבאות וגו' ספרי משתה שמנים משתה שמרים יכול שמנים שאין בהם צורך ושמרי' שאין בהם צורך ת"ל שמרים ממוחים שמרים מזוקקים ע"כ: המאמר הזה הובא בילקוט באריכות בסי' תתי"ג בפסוק כי כוס ביד ה' וגו' וכוונתו במ"ש יכול שאין בהם צורך ר"ל שכיון הכתוב משתה שמנים וכן משתה שמרים ודרך השותה במשתה לשתות יותר מדאי ויותר מכשיעור אם כן יכול שאין בהם צורך כיון שמוותר בהם שהרי אמר משתה שמנים משתה שמרים לזה אמר ת"ל שמנים ממוחים שמרים מזוקקים דמהו לשון ממוחים שמרים מזוקקים כי מה זקוק יש בשמרים אלא ודאי ה"ק שלא ישקום השמנים ברבוי אלא ממוחים כמי שממחה את הדונג כדי להטיף ממנה טפה טיפה כי כל טיפה וטיפה מהם יש בה צורך גדול כדי להשקות את היוצאים מן השורה וכן השמרים מזוקקים כלומר יש בהם צורך גדול כאילו היו מזוקקים כי כל טיפה מהם צורך גדול כמו שאמרו שם בפסוק כי כוס ביד ה' ממנו שתו דור המבול ממנו שתו כל העולם וממנו עתידים לשתות עד כאן אם כן צורך גדול יש בכל טיפה וטיפ' וזה רצה להודיע הפסוק במ"ש שניה שמנים ממוחים שמרים מזוקקים לפרש שלא יהיה משתה שמנים כדרך השותים במזרקי יין אלא טיפה טיפה לבד וזהו שמנים ממוחים וכן השמרים מזוקקים כי צורך גדול בהם · עיין רש"י ז"ל והרא"בע ז"ל וכן הרד"ק ז"ל ומהרי"א ז"ל אמר שיעשה בהר הזה משת' והוא סעוד' כנז' באחשורוש משתה לכל שריו ועבדיו שהמשתה הזה יחלק לשני חלוקות האחד משתה שמנים מדברים טובים ושמנים מאד ומתוקים וערבים כמוחים האלה וזה לצדיקים אמנם ולרשעי' משתה שמרים מזוקקי' מכל טובה שלא ימצא בהם אך שמרים לבד וזה יהיה לרשעים וזה דבר בענין התחיה כי רבי' יקיצו לחי עולם ומשתה שמנים ואלה לחרפות ולדראון עולם והוא משתה שמרים מזוקקי' מכל טוב ע"כ:

ולע"ד לפי שכבר הוא עשוי המשתה הזה וכתוב ביד ה' כנז"ל בדברי חז"ל בפסוק כי כוס ביד ה' לז"א ועשה ה' שכבר עשה ה' צבאות הדורש בעד צבאותיו ישראל צבאות ה' כבר עשה דבר ושיעור מספיק לכל העמים בעבור מה שיעשו בהר הזה כנז' שם כאשר שתיתם על הר קדשי מ"ש בהר הזה ר"ל בעבור ההר הזה ובעבור מה שחרפו בו משתה שמנים לבנוניים ומשת' שמרים לרשעים גמורים כמו שפי' דוד המלך ע"ה אך שמרים ימצו ישתו כל רשעי ארץ · ולפי הפשט תחל' יאכילו' דברים שמנים ואחר כך ישקו' שמרי היין ובאכילתו ושתייתו יהיה מתוק כאילו הוא משתה שמנים וכן משתה שמרים משתה ושמחה ואחריתו מר כלענה:

ובלע בהר הזה גו' עיין רש"י ז"ל והרא"בע ז"ל והרד"ק ז"ל ומהרי"א ז"ל אחר שדבר בפסוקי' הקודמים בקבוץ גליות דבר עתה בענין תחיית המתים ואמר ובלע ה' פני הלוט שאותם הפנים המכוסים בארץ בקבריהם ובלע ה' אותם ויגלה אותם מלשון לבלע את הקדש ואם תרצה לפרש כבלע לשון השחתה כפשוטו פי' ובלע שישחית הכסוי שלוטה ומכסה הפנים ויהיה זה בהר הזה של ירושלם כי שם בעמק יהושפט תקום התחיה לעתיד וזה יהיה על כל העמים כלו' בעבור על העמים כדי שיאמינו בשי"ת וילמדו האמת מפי המתים שיחיו והאמונה האלהות שהיתה מכוסה מכל העמים שזה תהיה מעלה והוא או' והמסכה הנסוכה על האמונה הבלתי נכונה המשותפת בפסל ומסכה ע"כ: והתני הרמ"ה י"לו פי' במ"ש חז"ל גבי ואנכי אתהלכה לאטי וגו' בפנים כרוכות כד"א הנה היא לוטה וזה יהיה עד אשר אבא אל אדוני שעירה שהוא כשיבא היום כי ועלו מושיעים בהר ציון וגו' ז"ש כאן ובלע בהר הזה שהוא הר ציון אותם פני הלוט מישראל שהיו להם פניו כרוכות עד עתה ואז יבלע ויושחת מהם והלוט שהיה להם לישראל יהיה אז על כל העמים ואפשר שזהו וחרפת עמו יסיר החרפה שהיה להם שיהיו פניהם כרוכות עד כאן:

ולע"ד ובלע לשון השחתה (כדהרא"בע והרד"ק) שישחית אותם שהיו לוטים פניה' ומכסים אותם מרחם על אחיהם כמ"ש לו אחים אנחנו · או יאמר דרך משל אותם הפני' שהיו לוטים מהביט על כל העמים שהרי האריכו להם פני' עתה יבלע אותה הלוטה כדי שישקיפו בהם ובמעשיהם וכן המסכה הנסוכה על כל העמים תבולע ותשחת ותתגלה כדי שישקיפו עליהם השקפה בעלם ורשונה לפשפש במעשיהם ולהפרע מהם · והמסכה מלשון סכות בענין לך · או אפשר שהוא המסך אשר נזכר באבות מלאכות והיא מלאכה קוד' האריגה אורדי"ר בלע"ז שהמסכ' הזאת היא הנסוכה כבר על כל הגוים כמו השתי הנסוך מסכ' ואינו חסר אלא אריגה ככה פורענו' זה נסוך ואינו חסר כי אם אריגה והוא משל אל הוצאתו מהכח אל הפועל:

בלע המות לנצח וגו' פסחים עולא רמי כתיב בלע המות לנצח וכתיב והנער בן מאה שנה ימות לא קשיא הא בישראל הא באומות העולם ואומות העולם מאי בעו התם להיכרי' ולכורמים וליוגבים דכתיב ועמדו זרים ורעו צאנכם ובני נכר אכריכם וכורמכם כי ה' דבר והיכן דבר אני אמית ואחיה: ולע"ד דקדוק לעולא מ"ק מעל כל פנים דרך כלל משמע ואפי' באומות והגמ' כשם שהקשה על דבריו וא"ה מאי בעי התם אמאי לא הקשית מלשון מעכ"פ והיה קושיא חזקה ביותר מהקושיא שהקשית דזיל קרי בי רב הוא דכתיב ועמדו זרים ורעו צאנכם וגו' · ונראה לו' דכיון שהפסוק או' כי הנער בן מאה שנה ימות והחוטא בן מאה שנה יקולל וכולא חדא מילתא כי יגיד עליו רעו דעל כרחין כי הנער לאה ימות בן מאה שנה אם לא על עון פשע שאילו היה חטא קל שוגג יקולל וכיון שכן הוא יהיה כשרות הכשרי' שלא יבכו עליו ולא יורידו עליו דמעו' לשתי סיבות האחת כי בחטאו מת והשנית שנקל תיקונו שזקני ישראל יחיו אותם כמו שאחז"ל בפסוק ואיש משענתו בידו להחיות במשענתו מתים של אומות העולם שימותו וכשיליף בג"ש כתי' הכא משענתו בידו והתם באלישע קח נא משענתי בידי מה התם להחיות מתים הכא נמי להחיות מתים ולפי זה אין הכרת מאו' ומחה ה' אלהים דמעה מעכ"פ לשלא ימותו מהאומות אלא שלא תהיה דמעה כלל מהשתי סיבות הנז' יחדיו והוא ענין נכון יוכיח עליו הפסוק שאח"כ אמר וחרפת עמו יסיר וגו' מכלל שמאמר מעל כל פנים הוא מאמר כללי ואפי' באומות · אמנם בב"ר איתא התם ומחה ה' אלהים דמעה מעל כל פנים א"ר חנינא אין מיתה לעתיד לבא אלא בבני נח לבד ר' יהושע בן לוי אמר לא בישראל ולא באומות העולם שנא' מעכ"פ ומאי עביד ליה ר' חנינא מעל כל פנים מעכ"פ של ישראל והכתיב כי הנער בן מאה שנה ימות והא מסייע לר' חנינא ומה עביד ליה ר' יהושע בן לוי ראוי לכלל עובדי' והכתיב כאן לשאול שתו מות ירעם והיא מסייע לר' חנינא ומה עביד ליה ריב"ל לפי שבע"הז פרעה בשעתו סיסר' בשעתו סנחריב בשעתו אבל לעתיד לבא הקב"ה עושה מלאך המות אסטעיונר שלהם הה"ד וירדו בם ישרים לבוקר וצורם לבלות שאול מזבול לו מלמד ששאול כלה וגופם אינה כלה למה ע"י שפשטו ידיהם בזבול ע"כ:

ולע"ד לדקדק דאם הקשה לו מקרא דמעל כל פנים משום דתיבת כל משמע אפי' באומות א"כ מאי קא משני מעל כל פנים של ישראל ולדקדק עוד למה כפל ואמר מעל כל פני' ישראל קאמר ונראה דה"ק ליה דכיון שהפסוק אמר כל משמע אפי' באומות והמתרץ תירץ לו דכיון דקאמר לשון פנים לא שייך אלא בישראל וזה דקדק המתרץ שא' מעל כל פנים של ישראל כי האומות העובדים אלילים אין להם צלם ודמות בפנים שלהם אלא כמשלו כבהמות נדמו ככתוב ואדם ביקר בל ילין נמשל כבהמות נדמו נמצא שמתוך לשון מעל כל פנים הכריח המתרץ שבישראל קמיירי קרא · ועיין רש"י ז"ל והרא"בע ז"ל וכן פי' הרד"ק ומהרי"א ז"ל לפי שיש דעה נפסדת סוברת שהמות לנצח ר"ל שהמות לא יכירנו עוד מקו' ולא יקנס עוד ואז בעת התחיה תוסר הדמע' מעל כל פנים שלא יבכו על המתים כיון שראו סופם חיים וכן כיון שישמעו מפי המתים אמונת האל שהוא אמת ומשה ותורתו אמת מאז תוסר חרפת עמו מעל כל הארץ שהיו מחרפים ומגדפים אותם באין להם אלוה ולא דת ואז יכירו שהאמת את עמו ותוסר החרפה חרפת עמו מעל כל הארץ ע"כ: ואני שמעתי שאמר וחרפת עמו וגו' לפי שאין לך חרפה גדולה מזו והיא שאין הבדל בין עמו למי שאינו עמו כי כמות זה כן מות זה א"כ מה בין עמו לבלתי עמו אמנם אז שבעמו לא תהיה כלל מיתה וזולת עמו יש מיתה אז ישובו וראו הבדל רב אשר בין העם העובד אלהים לאשר לא עבדו ותוסר חרפת עמו: ולע"ד לפרש כנז"ל בסברת חז"ל דאין מיתה לעתיד לבא אלא בבני נח ואותה המיתה לא תהיה החלטית כי זקני תורה אשר איש משענתו בידו יחיו אותם כנז"ל מעתה בלע ונשחת המות מהיותו נצחי וממית לנצח שלא יהיה אלא לפי שעה ולכך ומחה ה' אלהים דמעה מעל כל פנים כי אותה המיתה ה' היא דין ורחמים דין להמיתו לשעתו לחוטא ההוא ועתיד הוא להחיותו ע"י זקני תורה ובנער המיתה יכופר עון ולזה אלהים באותיות הוי"ה ובניקוד אלהים שהוא רחום בדין ולזה תמחה הדמעה מעל כל פנים בהיות המיתה לשעתה לבד להוכיח החוטא לא יבכו עליה ולא יתגודדו כמשפטם היום להתגודד ולשים קרחה בין עיניהם למת או יאמר כי בבוא התשועה והגאול' עתיד להיות הדמעה עומדת על הפנים נישועת ה' כהרף עין ומחה ה' אותה מעל כל פנים ר"ל שכבר היא עכ"פ ומשם ימחה ה' אותה וחרפת עמו אשר יש להם היום באומרם שאין עם בעולם חוטא כעמו כיון שאין עם כעמו בזוי ושפוי יאמרו שהעונות גרמו כל זה הפורענות ואין הדבר כן אלא כי ה' דבר וגזר כן בכל שיעור חרפה כחרפת' זו שהם בה להטיב אותם באחרית' שהרי אברה' בחר בה כמ"ש חז"ל כי צורם מכרם זה אברהם וה' הסגיר' וזהו וחרפת עמו יסיר מעל כל הארץ כאשר יתברר להם כי ה' דבר להיות להם החרפ' הזאת בשיעו' הגדול הזה ולא היה כל השיעור הזה מהעונות ופשעיהם לכל חטאותם:

ואמר ביום ההוא תנחומא בעולם הזה מי שרואה פני השכינה מתמעט והולך שנא' כי לא יראני האדם וחי וכן אתה מוצא בשבטו של לוי לפי שהיו רואים את השכינה היו מועטי' ואפי' כשעלו ישראל מן הגולה בקשו מהם ולא מצאו שנא' ואבינה בעם ומבני לוי לא מצאתי שם אבל לעולם הבא אני נגלה בכבודי על כל ישראל והם רואים אותי וחיים לעולם שנא' כי עין בעין יראו בשוב ה' ציון ולא עוד אלא שהם מראים כבודי זה לזה באצבע שנא' ואמר ביום ההוא הנה אלהינו זה וכן הוא או' כי זה אלהים אלהינו עולם ועד הוא ינהגנו על מות ע"כ: נראה שדקדקו ז"ל לשון ביום ההוא לומר ביום ההוא והוא עה"ב יראו עין בעין בשוב ה' ציון יאמרו הנה אלהינו זה מורה באצבע ולא יקבלו נזק כמו ביום הזה ובע"הז שנא' כי לא יראני האדם וחי אלא הנה אלהינו זה קוינו לו והראיה הזאת ויושיענו בה ונחיה לפניו ולא נמות והו' דקדוק נכון בלשון ויושיענו שלא אמר קוינו לו שיושיענו: וכן הוא או' כי זה אלהים ר"ל שאנו מראים אותו באצבע אלהינו עולם ועד שנחיה לפניו ולא נמות כי הוא ינהגנו על מות לשלא נמות כלל כמו בע"הז שלא יראנו האדם וחי אבל ינהגנו על מות: ועיין רש"י ז"ל: ולע"ד נכון מה שפי' בכלי חמדה שדקדקתי שם אלהינו זה קוינו לו זה ה' קוינו לו נגילה וגו' ונראה שכוונת הכתוב לו' כי תוחלת הישועה האמורה אפשר שתהיה באחד משני תכליות או לשניהם יחד האחד לתועלתינו להנצל מהצרות ומצרות ומצוקות המציקי' והשני לכבוד הש"י שיתקדש שמו כי יד על כס יה שכב יכול אין הכסא שלם ואין השם מלא עד שימחה זרעו של עמלק לז"א שביום ההוא יאמרו הנה מצאנו רצינו השתי תכליות האחת הנה אלהינו זה קוינו לו ויושיענו גם התכלית השני ג"כ מצאנו רצינו והוא שזה ה' קוינו לו לדייקא שיהיה שמו שלם ה' כמו שאמר ה' קוינו לו מעתה על איזה תכלית משנים אנו נשמח יותר האם יתכן שיהיו שקולים ושוים ולז"א נגילה ונשמחה בישועתו יתב' שכב יכול צדיק וכו' וטעם הוא יתברך ככתוב והוא אסור בזיקים ואמרו ואני בתוך הגולה הוא ית' שנ' בו אני אמית ואחיה א"כ עיקר השמחה שנגילה ונשמח' בישועתו ולא בישועתינו · או יאמר זה ה' קוינו להודיע מעלת הבטחון שהיא כדאית לשהבוטח בה' בזכות הבטחון לבד מספיק לשחסד יסובבנו וז"ש הנה אלהינו זה קוינו לו ויושיענו הנה כן עשה שהושיענו שזה מורה אומרו הנה אלהינו זה קוינו לו ויושיענו וה"זי פי' לך הכתוב וא' זה ה' קוינו לו גרם לנו מה שקוינו לו שנגילה ונשמחה בישועתו ר"ל בישועה שעשאה בחסדיו ולא מצד זכיותינו שאילו הייתה מפאת זכיותינו הייתה נקראת ישועתינו ועל שמינו לא כן עתה שלא נמצא בנו רק זכות מה שקוינו לו נקראת ישועתו כיון שעשאה מפאת רחמיו בהצטרפות זכות קל אשר קוינו לו וז"ש זה ה' קוינו לו נגילה ונשמחה גו':

כי תנוח יד ה' וגו' ועיין רש"י ז"ל והרא"בע ז"ל והרד"ק ז"ל וכן מהרי"א ז"ל שמדמנה שם מקו' גדול בארץ מואב: ולע"ד לפי שכל הנבואה הזאת מדברת בגאולה העתיד' ובמלחמת גוג ומגוג אמר שמואב הבאים לעזור אותם הוא והם יחדיו יספו ויתמו והמואבים יהיו כמו התבן הנדוש בטיט גוג ומגוג הטיט ויהיו כדושים יחדיו וז"ש כי תנוח יד ה' תהיה לה מנוחה ונחת רוח בהר הזה הר ציון אוה למושב לו ולהנקם ג"כ מאויבי אגב חדא תרתי ונדוש מואב תחתיו של היד הנזכרת שנחה בהר כנז' ויהיה כהדוש מתבן כמו מדמנה שהמדמנה הוא הטיט או האשפה כפי' הכז"ל מהמדמנה משל אל גוג ומגוג ומואב כדוש במתבן במו מדמנה: ואם פי' מדמנה עיר מערי מואב ששמה מדמן או מדמנה ככז"ל הזכירה בפרטות לפי ששמה מתייחס אל הדומן שעל פני האדמ' הטיט או הזבל ולזה אמר ונדוש מואב תחתיו במקומו מדמנה שיזכיר ויהי' מתייחס כדוש מואב כהתייחסות מתבן במו מדמנה היא האשפה או הטיט כך יתיחס מואב כשיהיה כדוש תחתיו במקומו כי מדמנה שמו ודומן יהיה והנשיה מתבן:

ופרש ידיו וגו' ומבצר וגו' ועיין רש"י ז"ל והרא"בע ז"ל וכן הרד"ק ז"ל ומהרי"א ז"ל ואם תרצ' לפרש כל הפסוקים האלה ועשה ה' צבאות בהר הזה לכל העמים שאינו על התחיה כדפרשית אלא על חרבן האומות שיהיה בא"י באחרית הימים בבא העכו"ם על ירושלם לצבוא את ישראל ולכובשה ולהחריב את יושבי הארץ יעלו עליהם הישמעאלים בני ערב ומפאת המזרח והצפון כמו שיתבאר אמר זה היתה עת צרה גדולה לאלה ולאלה ולכן הנביא בתתו ההודאה על גאול' עמו בהו' שאון זרים תכניע ואז יהיה זה החרבן והוא או' ועשה ה' צבאות לכל העמים בהר הזה משת' שמנים משתה שמרים שיעיר ה' את רוח האומות כולם לבא שמה להקדים קרואיו לזבח באותו ההר הקדוש ולפי שיצאתו הע"כום בתחילתם ומכה תהיה באחרונה לז"א ועשה משתה שמנים בראשונה שינאתו ובאחרונה יהיה משתה שמרים מזוקקים כי ינצחום הישמעאלים וקרוב לזה פרש"י ז"ל ככז"ל: ואמר הנביא שיבלע הב"ה גם כן בהר ההוא פני הלוט והוא משל על הע"כום מפאת המזרח שהיו מכוסים שמה ועשו עצתם שמה ויועדו יחדיו לבא גם כן לרשת משכנות לא להם ועל זה אמר והמסכה הנסוכה על כל הגוים וכראות ישראל נקמתם בכל צריהם אשר ירדפום לא יזכרו עוד הרוגיהם בגלות ולא יכודו עוד על צרותיהם אשר סבלו שמה וזהו בלע המות לנצח המות וההריגה שקבלו בגלותם תשכח מפיהם לנצח ומחה ה' אלהים דמעה מעל כל פנים שלא יבכו עוד על צרותיהם (כדהרד"ק ז"ל): ואפשר לומר שהפסוק מקושר ומדובק עם שלמעלה כי לפי שאמר והמסכה הנסוכה על כל הגוים אמר עליה בלע המות לנצח ר"ל שאותה המסכה הנסוכה על כל הגוים והיא הסברא שנועצו לב יחדיו לבא לכבוש ירושלם אותה החברה והמסכה הנסוכה שהיתה על כל הגוים יבלענה המות לנצח ר"ל המות שיבא להם במלחמה ההיא יבלע וישחית חברתם ועצתם שלא ישובו עוד אליה לנצח והיה כ"כ צרתם וחרבנם שלא ישאר מי שיבכה עליה וזהו ומחה ה' אלהים דמעה מעל כל פנים כי לא ימצא מי שיבכה עליהם ומאותה נקמה ואילך חרפת עמו יסיר מעל כל הארץ ואמר ישראל ביום ההוא הנה אלהינו זה קוינו לו ויושיענו כי לגודל תשועתם ונקמתם מאויביהם ישמחו ויגילו כי תנוח יד ה' ומכותיו על ההר הזה ונדוש מואב כתבן באשפה וזכר מואב להיות עוזר לבאים לצור על ירושלם ולרוב גאותו ככתוב גאה מאד גאותו (וכנז"ל במפרשי"ם ז"ל) ומדמנה אפשר שהיה שם עיר במואב (כא"ל של הרד"ק) ופרש ידיו על מואב מרוב הצרה ונוקה ע"ד פרשה ציון בידיה (כדרש"י ז"ל) אמר עוד הנביא ככנגד האויב או כנגד מואב ומבצר משגב חומותיך השח ר"ל המבצר וחומותיך שהיו משגב אליך השם הב"ה והנה אמר מבצר משגב חומותיך שהוא סמוך על סמוך ויתכן שעל החומ' היה המשגב שהוא המגדל ועל המגדל מבצר חזק אחר ולהיות שלשה ר"ל מבצר משגב חומותיך לזה אמר כנגד ג' מיני השפלה השח השפיל הגיע לארץ עד עפר ע"כ: ולע"ד ופרש הש"י ת (כדהרא"בע) ידיו בקרבו של ההר הנז' לעשות משפטים ביושבים שם בקרבו כאשר יפרש השוחה לשחות והשפיל גאותו עם ארבות ידיו כך בדמותו יפרש הש"י ת ידיו בקרבו בהתעצמות נמרץ להפרע מהם ואמר שיפקוד ה' תחלה על צבאם שבמרום כמ"ש ז"ל וז"ש ומבצר שהוא הצבא מרום שהוא מבצר למלך

שבאדמה

על ישראל לז"א אל תירא כי עתה לא תבוש לך המות כי אם בלע המות לנצח וג"כ מיתות משעבוד מלכיות שעל השעבוד היתה דמעתה על לחייה ועתה ומחה ה' דמעה ועי"כ וחרפת עמו שהיה שפלים ונבזים מן כל העמים יסיר עתה כי יהי' עליון מכל העמי' · או יאמר בלע המות כי אז"ל על פסוק והנה טוב מאוד טוב מות ע"י המיתה מסתלקת מן האדם הגשמית ונעשית מעור אור כמדרגת אדם הראשון שהיה קודם החטא כולו רוחניות וזה היתה כוונתו ית' שימית האדם כדי להגיע למעלה זו וכמו כן יהיה האדם אף בחיים חיותו במדרגה שהיתה אדם בו וא"כ מיתה זו למה כי גם בחיים יהי' במעלה זו וע"כ בלע המות לנצח כי לא יצטרכו זיכוך ע"י המיתה כי יהיו מזוככים ועומדים ובזה יהיה יתרון לאדם שלא יוריד דמעה על המת וגם בכלל הזה הוא שאחרי מאורעות קשות כמות שכולם יהיו כמיתת מן האדם וז"ש ומחה ה' דמעה מעל כל פני' וגו': הנה אלקי' זה קוינו לו בבית ראשון לא שמשה שכינה כ"י מגלות לגמרי כי אין זה רק ליחות המשיח אך בבית שני לא היה רק ויושיענו שיבא אלינו הקב"ה ויושיענו ע"כ לא שמחנו לגמרי כי עדין לא היה ה' שם והכסא שלם אך עתה באחרון זה ה' קוינו לו שיושלם ולא לכוונה שיושיענו רק על הכונה אליו ית' בצאת השכינה מהגלות כ"י וע"י כ נגילה ונשמחה בישועתו של עצמו כי ישועתן של הקב"ה ישועתן של ישראל וז"ש בא וראה אהבתן של ישראל להקב"ה שאע"פי שיתקיימו כל היעודי' הנאמרי' למעלה מפרענו' שונאי ישראל ותשועה לישראל עד בלע המות וגו' אשר הם דברים גדולים בכמות ואיכות עכ"ז ואמר ביו' ההוא וגו' שעשו עיקר מהגילה והשמחה בישועתו ישועת עצמו ולא על ישועתם שיהי' אצלם כטפל נגד ישועת עצמו · ומאחר שכל עיקר שמחתנו הוא על כבודך שתקים בעצם ואשבה ממואב כי נגעו בכבודך כי הם שלקחו ספרי תורתך ושרפום כמ"ש ז"ל על פסוק ידו פרש צר על כל מחמדיה וגו' · ולא תשוף בהם אל קדשך רק כי תנוח יד ה' בהר הזה ולא תנשא נקמתם פה בגבולינו כי אם ונדוש מואב תחתיו במקומו ושיפרסם מעט מעט כדי שיצטערו הרבה כהדוש מתבן וגו' שדשין עליו זמן רב כעל דבר דומם הרך שנדש מרגל

על

בִּטְחוּ בַיהוָה עֲדֵי־עַד כִּי בְּיָהּ יְהוָה צוּר עוֹלָמִים׃ כִּי הֵשַׁח ה יֹשְׁבֵי מָרוֹם קִרְיָה נִשְׂגָּבָה יַשְׁפִּילֶנָּה יַשְׁפִּילָהּ עַד־אֶרֶץ יַגִּיעֶנָּה עַד־עָפָר׃ תִּרְמְסֶנָּה רָגֶל רַגְלֵי עָנִי פַּעֲמֵי דַלִּים׃ אֹרַח לַצַּדִּיק מֵישָׁרִים יָשָׁר מַעְגַּל צַדִּיק תְּפַלֵּס׃ אַף אֹרַח מִשְׁפָּטֶיךָ יְהוָה קִוִּינוּךָ לְשִׁמְךָ וּלְזִכְרְךָ תַּאֲוַת־נָפֶשׁ׃ נַפְשִׁי אִוִּיתִךָ בַּלַּיְלָה אַף־רוּחִי בְקִרְבִּי אֲשַׁחֲרֶךָּ כִּי כַּאֲשֶׁר מִשְׁפָּטֶיךָ לָאָרֶץ צֶדֶק לָמְדוּ יֹשְׁבֵי תֵבֵל׃ יֻחַן רָשָׁע בַּל־לָמַד צֶדֶק בְּאֶרֶץ נְכֹחוֹת י יְעַוֵּל וּבַל־יִרְאֶה גֵּאוּת יְהוָה׃ יְהוָה רָמָה יָדְךָ בַּל־יֶחֱזָיוּן יֶחֱזוּ וְיֵבֹשׁוּ קִנְאַת־עָם אַף־אֵשׁ צָרֶיךָ תֹאכְלֵם׃ יְהוָה תִּשְׁפֹּת שָׁלוֹם לָנוּ כִּי גַּם כָּל־מַעֲשֵׂינוּ פָּעַלְתָּ לָּנוּ׃ יְהוָה אֱלֹהֵינוּ בְּעָלוּנוּ אֲדֹנִים זוּלָתֶךָ לְבַד־בְּךָ נַזְכִּיר שְׁמֶךָ׃ מֵתִים בַּל־יִחְיוּ רְפָאִים בַּל־יָקֻמוּ לָכֵן פָּקַדְתָּ וַתַּשְׁמִידֵם וַתְּאַבֵּד כָּל־זֵכֶר לָמוֹ׃

יספת

אִתְרְחִיצוּ׃ אִתְרְחִיצוּ עַל מֵימְרָא דַיְיָ לַעֲלַם וּלְעָלְמֵי עָלְמַיָא בְּכֵן תִּתְפָּרְקוּן בְּמֵימַר דְּחִילָא דַיְיָ תַּקִּיף עָלְמַיָא׃ אֲרֵי אַמְאֵיךְ יָתְבֵי רוּמָא קִרְיָא תַקִּיפָא יְמַאכִינַהּ וְיִרְמִינָהּ עַד אַרְעָא יְמַטִּינַהּ עַד עַפְרָא׃ יְדוּשִׁינַהּ רִיגְלִין רִגְלֵי צַדִּיקַיָא פַּרְסַת עִנְוְתָנַיָא חֲשִׁיכֵי עַמָּא׃ אוֹרְחוֹת צַדִּיקַיָא כֵּיוְנָן אַף עוֹבָדֵי אוֹרְחַת צַדִּיקַיָא תְּתַקֵּן׃ אַף לְאוֹרַח דִּינָךְ יְיָ סַבַּרְנָא לִשְׁמָךְ וּלְדָכְרָנָךְ חֶמְדַּת נַפְשָׁנָא׃ נַפְשִׁי מַחְמְדָא לְצַלָּאָה קֳדָמָךְ בְּלֵילְיָא אַף רוּחִי בִּמְעֵי מְבָרְכָא לָךְ אֲרֵי כְּמָא דְּדִינָךְ תַּקִּין לְאַרְעָא קוּשְׁטָא יִתְאַלְּפוּן לְמֶעְבַּד דְּדַיְירִין בְּתֵבֵל׃ יְהַבְתָּא לְהוֹן אַרְכָּא לְרַשִׁיעַיָא אִם יְתוּבוּן לְאוֹרַיְתָךְ וְלָא תָבוּ כָּל יוֹמִין דַּהֲווֹ קַיָּימִין יַעְבְּדוּן קְשׁוֹט עַל אַרְעָא הֲווֹ שַׁקְרִין אַף אִינוּן לָא יֶחֱזוּן בְּתוּשְׁבַּחַת יְקָרָךְ יְיָ׃ יְיָ כַּד תִּתְגְּלֵי בִּגְבוּרְתָךְ לְאוֹטָבָא לְדַחֲלָךְ לָא יְנְהַר לְשַׂנְאֵי עַמָּךְ יֶחֱזוּן רַשִׁיעַיָא וְיִבָּהֲתוּן פּוּרְעֲנוּת עַמָּא תַּחְפִּינוּן אַף אֶשָּׁתָא לְבַעֲלֵי דְבָבָךְ תְּשֵׁיצֵי׃ יְיָ תְּתַקֵּין שְׁלָמָא לָנָא אֲרֵי בְּכָל עִידָּן חֲסִיכְנָא מֵחוֹבָנָא אַתְּ עֲבֵיד עִמָּנָא׃ יְיָ אֱלָהָנָא שַׁלִּיטוּ בָנָא עַמְמַיָא לְמֶהֱוֵי עֲלָנָא רִבּוֹנִין בַּר מִינָךְ בְּרַם בְּמֵימְרָךְ אֲנַחְנָא רְחִיצִין בִּשְׁמָךְ אֲנַחְנָא מוֹדָן׃ אִינוּן פַּלְחִין לְמֵיתִין דְּלָא יֵיחוּן לְגִבָּרֵיהוֹן דְּלָא יְקוּמוּן בְּכֵן כַּד תִּסְעַר עֲלֵיהוֹן חוֹבֵיהוֹן וּתְשֵׁיצִינוּן וְתוֹבֵיד כָּל דָּכְרָנֵיהוֹן׃

אתגליתא

בקרבי י״א וסי׳ נמסר ביהושע סי׳ ט׳: רמה ג׳ לעיל בקריאה וסי׳ פן יאמרו ידינו רמה · רמה קרני ביי׳ רמה ידך בל יחזיון: יחיו ז׳ וסימן ויאמרו אליהם הנשיאים יחיו · מתים בל יחיו · יחיו מתיך נבלתי· יי׳ עליהם יחיו · וגם אני נתתי להם · אבותיכם איה הם · מדוע רשעים יחיו · ונמסר גם ביהושע סימן ט׳:

רשי

כי ביה יי׳ · ויש לסמוך עליו שהוא דמילא יי׳ סלע וצור מחסה עולמי׳: יושבי מרום · צור ויון: רגלי עני · מלך המשיח שנאמר בו עני ורוכב על חמור: פעמי דלים · ישראל שהיו דלים עד הנה: אורח לצדיק מישרים · אורח שתהא מישור לקיבול שכרו של צדיק אתה יי׳ שאתה אל ישר תפלס מעגל צדיק להוליכו באותו אורח שיקבל שכרו והצדיק הוא יעקב וזרעו וכה פתרונו אורח צדיק ליטול שכר מישרים שניתג בהן: ישר · אתה הקב״ה מעגל רגלי הצדיקי׳ תפלס לו להותו הורח פילוס זה לשון קונטרפי״ים בלע״ז כמלך היושב ומחשב ומשקל בלבו איזה יכשר הזה או זה כך תיש׳ בלבו להוליכו בדרך קבול שכר על כל אם הכהינ מעשיו לפניך בכשרון: אף אורח משפטיך יי׳ קוינוך · כאשר צפינו לקיבול הטוב׳ אמרך אף כך קוינו להראותנו אורח משפטי נקמתך בעשו הרשע: לשמך ולזכרך תאות נפש · אות׳ נפשנו לראות שם שילא לך מאז לעשות נקמה בצריך: נפשי אויתך · בגלותי שדומה ללילה לעשות את אלה: אף רוח בקרבי אשחרך · אתחנן לך לכל זה למה כי כאשר משפטיך באים לארץ שאתה עוש׳ משפט ברשעי׳ צדק למדו יושבי תבל · למידי׳ להצדיק את דיניך ולהודו׳ על מדותיך שרואים החוטא לוקה והצדיק מקבל שכר טוב: יוחן רשע בל למד צדק · וכי יש לך לחון את הרשע אשר דר בין שני צדיקים ולא למד צדק ובארץ נכוחו׳ ירושלם ובי׳ המקדש יעול לשלול ולבוז ולהשחית· ובל יראה גאות יי׳ · לא חשב בעינין גדלך וגאות׳ ובל יראה · לשון רגילותו תמיד לא ראה לא חשב כמו ככה יעשה איוב: יי׳ רמה ידך וגו׳ · ראיתי מדרש אגדה רבים למקראות של פרשה זו עליונ׳ ותחתונה ואינם מיושבים לא על דיקדוק הלשון או על סדר המקראות והוצרכתי לבאר אות׳ על אופני סדרה ומדרש אגדה יש שמבקש הנביא שלא יראו הא׳ האומו׳ בטובו של הקב״ה בהיטיבו לישראל אמר לו מוטב שיחזו ויבושו ואין זה אחר הלשון שאין כתוב כאן הרימה ידך ועוד שאף התיבה חלוקה מתיבה כיוצא בה כל יד רמה שבמקרא טעמו למטה וזה טעמו למעלה כמו הנה קמה אלומתי וכמו הנה שבה יבמתך שכולו לשון עבר אף זה יי׳ נסתלקה יד גבורתך מעל צריך בל יראו גבורתך כי ראו דרכם נלחה בבקשה ממך יחזו ויבושו קנאת עם בטובה שתיטב לעמך אך בעלמן יראו משפט נקמתך שתאכלם האש: תשפת · תכין וכן שפות הסיר וכן לעפר מות תשפתני ויש לפתור את כולן לשון שימה השית שלום לנו: כי גם מעשינו · הרעים פעלת לנו כנגדם לקחנו מידך בכל חטאותנו: בעלונו · נעשו לנו אדונים ונגשונו: זולתיך · בדבר שלא כרצונך דרוש לאלהים אחרים לעבור על תורתך והנחנו לבד בך אזכרנו ולא נזכיר שם אלהותו באל אחר אלא בו לבדו · שמך שם אלהותך נזכיר לאמר כי אלהינו לבד הוא אלהים: מתים בל יחיו · יהי רצון מלפניך שלא יחיו הרשעים הללו לעולם הבא והרפאים האלה שריפו ידיהם מתורתך בל תהי להם תקומה: לכן פקדת ותשמידם · הלא פקדת עליהם כבר ותשמידם באמרי פיך כענין שנ׳ כי מחה אמחה את זכר עמלק:

יספת

רדק

בטוח׳ שם תאר בשקל פעול: בטחו בה׳ עדי עד · על עולם · או יהיה עדי גם כן עולם · ויהיה כפול · כלומר בכל העולמי׳ בטחו בו · וכן תרגם יונתן לעלם ולעלמי עלמיא: כי ביה ה׳ צור עולמי׳ · כי בו ראוי לבטוח כי הוא צור העולמים · פירוש חזק הזמני׳ כולם · וצור תאר · וכן הצור תמים פעלו · ויש לפרש צור שם ופירושו כי הוא חזק העולמים · ועל דרך זה חי העולמי׳ · ופירוש כיה ה׳ הראשון שם תאר מורה על היות העולם מאתו · והשני יו״ד ה״א וי״ו ה״א שם העצם: כי השח · בזה תראו כי טוב לחסו׳ ולבטוח בו לפי שאתם בית ישראל בטחתם בו כי השח והשפיל שונאיכ׳ שהיו יושבי מרום קרי׳ נשגב׳ וכל קיריה נשגב׳ מהם השפיל · או אמר על קריה מיוחד׳ מהם והיא ישפילנה וגו׳ · הכפל לחזק הענין: תרמסנ׳ · אחר שתפול לארץ תרמסנ׳ רגל · ואיזה רגל רגלי עני והם ישראל: פעמי דלים · כפל הענין במלו׳ שונות כמנהג · ר״ל שירמסו ישראל גאותם וגאונם ויהיו אדונים עליהם תחת אשר היו עבדים תחתיהם: ארח לצדיק · כמו ארח מישרי׳ לצדיק · ופירושו אתה תתן לצדיק ותכונן לפניו ארח מישרים ותפלס מעגלו: ויש׳ · הוא לשון קריאה כנגד האל יתברך · אמר אתה האל ישר ותישר מעגל צדיק · והוא על דרך שאמרו בא לטמ׳ פותחין לו בא ליטהר מסייעין אותו: ותפלס · ענין יושר · וכן פלס מעגל רגליך · ולזה נקרא מטה המאזנים פלס לפי שהוא מישר אל המשקל · וכן ושקל בפלס הרים: אף ארח · אף בדרך משפטיך ה׳ קוינוך · כלומר אפילו בעת שהגיעו משפטיך עלינו שהיית מיסר אותנו בגלו׳ בחטאתינו אף על פי כן קוינו לך ולא היינו מתיאשים מן הגאולה ולשמך ולזכרך היתה תאות נפשנו · ופי׳ ולשמך ולזכרך שהיינו מתאוי׳ לגבוה שיזכור לנו שמך · ואמר לנו בגלות דבר מאתך: כשמדבר על לשון ישראל פעמים מדבר בלשון רבים על דרך פרט ופעמים בלשון יחיד · אמר בנפשי אויתך · כלומר בכל כחי ורצוני אויתיך: רוחי בקרבי · כל עוד שהיה רוחי בקרבי אשחרך ואקדמך בתפלתי: כי כאשר משפטך לארץ · אף על פי שמשפטך תבא עלינו לא אמנע בעבור זה מרדף אחריך ומהתאוות אליך כי אני רואה כי משפטיך טובים · כי כאשר משפטיך יבאו לארץ הם נוסרו ולמדו לעשות צדק יושבי תבל והם אשר נגע אלהים בלבם שבעבור׳ מתקיימת תבל · אבל הרשעים לא יוחנו · וזהו שאמר · יוחן רשע · ופירושו בתמיה · אמר יוחן רשע והוא לא למד צדק בעבור משפטיך · כי אמר אינם למוסר אלא מקרה הוא בעולם לית דין ולית דיין: בארץ נכוחו׳ יעול · בארץ ששבו לעשות נכוחות יוסרו בעבור משפטיך שנגעו בהם הוא לא כן יעשה אלא יעול יעשה עול במשפטו: בל יראה גאות ה׳ · יש מפרשים אותו דרך תפלה לאל שלא יראה הרשע גאות ה׳ · כלומר שלא יראה בטובה · והנכון שהוא על דרך הוה · כמו שאמר יעול · ולמה שאינו רואה בגאות ה׳ ולא יחשוב שהאל משגיח בעניני בני אדם ויגאה עליהם לגמלם כרשעים: יי׳ רמה ידך בל יחזיון · הם הרשעים אינם רואים כשרמה ידך · כלומר אינם חושבים כבא הפורענות על הרשעים כי מידך הוא: יחזו ויבושו קנאת עם · יראו בעת הישועה כשתקנא לעמך ותושיעם יראו הם ויבשו · כמו שאמר קנאתי לירושלם קנאה גדולה · כי אז לא יוכלו לומר מקר׳ הוא כי יראו מעט עם נושעים מעמי׳ רבים ואז יבשו ויכלמו: אף אש צריך תאכלם · אותה האש תאכל צריך כי כשיבוש האדם יהפכו פניו לאש · כמו שאמר פני להבים פניהם: יהוה תשפת · תערוך מן שפות הסיר · אמר תערוך שלום לנו כי בידך לעשות כמו שפעלת ועשית לנו כל מעשינו מה שקרה לנו ממעשה העולם הן טוב הן רע אתה פעלת הכל ולא היה בדרך מקרה · והואיל ובידך הכל ערוך לנו השלום כי כמה ימים היינו בצער בגלות ומכאן ואילך תן לנו שלום · ואדוני אבי ז״ל פי׳ תערוך לנו השלום כי כשתתן לנו השלום כל מעשינו פעלת לנו הכל תלוי בשלום: יהוה אלהינו · זכור לנו מה שתחזקנו עמך בגלות כי אף על פי שהיו הז׳ אמות בעלים ואדונים לנו והיו עובדים בנו בפרך אף על פי כן לבד בך נזכיר שמך ואילו היינו זוכרים שם אלהים אחרים אשר היינו תחתיהם היינו נצולי׳ מידם והיינו במעלה ובגדולה כמוה׳ ולא רצינו וסבלנו העינוי וזכרנו את שמך ואמרנו כי בך בטחונכו: מתים בל יחיו · ואלה העמים ההם שלא פנינו אליהם בגלות כי הם מתים ואין בהם ממש · ופירוש לא יחיו אין בהם חיות והם כמו המתים שלא יקומו · כמו אמר ממקומו לא ימיש: לכן פקדת אתה עליהם · ועל עובדיהם והשמדת אותם מן העולם עד שלא נשאר זכר להם: כל זכר · פירוש זכר כמו כל מלאכה לא תעשו:

יספת

אבן עזרא

בטחו · על כן יאמרו אבות לבנים בטחו בשם · בי״ת ביה משרת כמשפט: צור · חזוק לעולם כי יש בספרים שמרכיבים אל״ף בי״ת עם השם שהוא חצי השם במספר האותיו׳ ובספר תהלות אפרש זה בפסוק סולו לרוכב בערבות: כי השח · מפעלי הכפל כמו הקל ארצה זבולון והטעם על מדינו׳ הגוים: ישפילנה ישפילה · כמו עזי ומעזי והטעם תמיד: תרמסנה · כל כך ישפילנה עד שתרמסנה רגל ולא רגל שר כי אם רגלי עני: פעמי · כמו רגלי כי שלש פעמים כמו רגלים: ארח · ולמה זה בעבור שאין ארח לצדיק רק אורח מישרים: ישר · ואתה השם ישר ומעגל צדיק תפלס כמו תשקול: אף · אלה דברי צדיקים שיקוו השם להראות משפטו בעולם כי הנפש מתאוה לשמך ויחסר אות למ״ד כאילו אמר לאורח משפטיך: נפשי · רעיון נפשי שאויתיך בלילה: אף רוחי בקרב אשחרך · והנה יש לאדם נפש ורוח כאשר פירשתי בקהלת: כי כאשר · יראו משפטיך לארץ ילמדו צדק: יושבי תבל · שם מקום היישוב: יחן · מפעלי הכפל כמו על כמון יושב והנה הטעם כי השם יחן על הרשע והוא לא למד צדק והטעם שיצריך לו אולי ילמוד: בארץ נכוחות · במקום שיש שם יושר יעשו עולה נכוחות מגזרת נכח כמו טובים ונכוחים ולא ישים לב לראות גאות השם: יי׳ · הטעם אחר שידך רמה והם לא יחזיון יחזו שיקנאו לעמך ויבושו ותאכל האש צריך ויש אומר יחזו קנאתך בכלם והוא דבק בטעם אף אש צריך: יי׳ תשפות · תערוך כמו שפו הסיר שפות: כי · תמיד אתה עשית לנו מה שלא נדע אנחנו לעשותו: יי׳ · כי גם אנחנו עבדנוך כאשר בעלונו היו אדונינו כמו כסף ישיב לבעליו ואעפ״כ היינו מזכירים שמך · וטעם לבד בך כי אתה עזרתנו כאילו אמר אין עזר כי אם בך על כן יכולנו להזכירך. מתים · ואלה האדונים שבעלונו הנם מתים:

יספת

אורים ותומים

אורח לצדיק וגו׳ יש לדעת כי יש דרך ישר יצטרך לבחור בו תחלה למה שאין עדברת בו כלל ויש דרך אחר שאין לו בו מבוא כלל רצוני לשכל למה שדבר בו בנת׳ אמת ואין לנטות ימין ושמאל מהכתוב עם אשר לפניהם רמז ר׳ אומרו מיושר דרך ישרה וכו׳ כמו זהיר וכו׳ יר׳ בדברי׳ שיש מבוא לשכל לבקר בהם מיושר הדרך הישר כל שהיא נגו׳ אמנם בדברי הדת הוו זהירין בם לעשו׳ מגזה קלם כתורה אין לך לבחור אחד מזולתה כמו שביארנו במקומו וז״ש אורח לצדיק מישרים המעלם שיא קנין עומד במצע אשר היא אצלנו וכאשר יבאר החכם כי החכם בעל התבונה אשר הוא שדי למעלות והזופש על ישר המעלות ולכן אורח לצדיק דרך היושר כענין מיושרי דרך ישר׳ ואותו דרך צריך שיבארהו האדם החכם ונבונים ומפארת לו מן האדם ולכן אמר ישר מעגל צדיק תפלס והמבאר במעלה פה סיא זהו הנאות כפי עניני המעלו׳ שבלתי כתובות אבל שהכתוב אין לזוז ממנו וזהו אורח משפטיך ה׳ קוינוך: נפשי אויתיך בלילה וגו׳ יר׳ אין לנו עסק בענת השכל אלא במה שאינם בכתובים כי מה שתמצא בדרך הנבואה כאשר בא כן קבלנוהו אבל אנחנו מאוים לענת השכל רצוני השכל בלילה ר״ל בדברי׳ המכוסים כלילה ואין בדת מגויה בהם כלל ונסתרות בקרב הגוף ... [illegible]

מנחה גדולה

כל ואילו נשבר מיד כדבר קשה ולא בבת אחת כי אם אחר זמן רב לאט לאט · וכאשר יפרש ...

הסוהה לשחות שפולם ידיו ומפריד אצבעותיו ועושה ריוח בין אצבע לאצבע כן יהיה להם ריוח בין צרה לצרה · ועי״ל והשפיל גאותו כי ביבי וביבו יסיה והולך וחסר וכבבע · ומה שאמרתי ובלום מוצב ולא אומה אחרת הלא הוא כי לא באוש רק על כבוד ה׳ כי הבה ותכלם משגב חומותיך כו׳ וזהו מז״ל על פסוק ידו פרש צר וגו׳ כי עמון ומואב כבכסו לירושלי׳ בחרבן ולא שלחו יד אלא בספרי התורה ויסחבום על הארץ על שכתוב בהם לא יבא עמוני ומואבי

באדמה שהוא משגב חומותיך השח יושבי מרום תחילה כמו שיזכור בשיר בסמוך כי השח יושבי מרום וגו' וקריה נשגבה במלכה המולך עליה ישפילנה בהשיר מלכה והמיתו ואמר כך ישפילה לארץ עצמה יפיל חומותיה הבצורות וז"ש כאן השח כנגד השר של מעלה הנזכר בתיבת מבצר כמו שפי' בכלי חמדה בפסוק בצורות בשמים שלא דבר הכא' אלא בצורות בשרים של מעלן וזהו מבצר־השפיל כנגד המלך כנזכר במשגב הגיע לארץ חומות הנז' בחומותיך הגיע לארץ החומות ואמר עד עפר שיחריב את החומות והעיר עד שישובו האבנים והבנין לעפר דק דק מאד שלא ימלא בה צרור לא מאבן ולא מעפר וכן בסמוך יגיענה עד עפר ואמר זה על כלל הגוים שכל אחד וא' מהם יארע לו כך או על מואב הנז' בפרטות וכידוש מואב תחתיו:

ביום ההוא יושר השיר הזה וגו' עיין רש"י ז"ל והרד"ק ז"ל ומהרי"א ז"ל לפי שאמר ומבצר משגב וגו' השח השפיל וגו' אמר שלא כן בארץ יהודה אלא אדרבא ביום ההוא יושר השיר הזה בארץ יהודה עיר עז לנו וגו' ולפי שעיר לשון נקבה ועז לשון זכר נראה לפרשו שעיר סמוך לעוז שהוא שם להקב"ה שהוא עזוז וגבור ויאמר עיר הכח והיכולת הוא שלנו וישועות ישית הוא בחילה ובחומותיה ואם בזמן גלותה גוים באו מקדשה עתה בגאול' לא יוסיף לבא בה ערל וטמא אלא פתחו שערים ויבא גוי צדיק שומר אמונים · ואני שמעתי בשם מה"רר מאיר ערמה ז"ל שפי' עד עתה היינו בוטחים בעיר בצורה חומה דלתים ובריח אבל עתה לא נבטח לא על חיל ולא על חומה אבל ישועת השי"ת ע"י כן ישית השי"ת בטחון בקרבינו כחומות וחיל ז"ש עיר עז לנו בתמיה אין העיר עז לנו אלא הישועה שישית השי"ת שהיא היא כחומות וחיל עד כאן:

ולע"ד אמר הפ' שהשיר הזה יושר ביום ההוא בכל כלל העולם או לפחות בכל כלל א"י יושר ונוסח השיר הוא שיאמרו בארץ יהודה יש לנו שם עיר תהילה היא ירושלם אשר בתוכה שוכן מי שהוא עוז לנו וישועה ישית הקב"ה אשר שוכן בתוך העיר הנזכר' בחומות מרובות זו לפני' מזו וחיל וחומה ולפי זה מאמר בארץ יהודה אינו מורה מקום שישוררו בו השיר אבל הוא נמשך לסוף הפסוק אל עיר עז לנו וגו' ואף על פי שהטעם מנגד לזה קצת · או יהיה השיר הזה משוררי' אותו בארץ יהודה ביחוד שאנו שבנים אל העיר ירושלם והישועה והגאולה שעשה השי"ת שהפיל והשפיל זרים ישית חומות וחיל כי לא ירים איש ידו ורגלו · ולאילו הפירושים היינו דקאמר וקראת ישועה חומותיך שהישועה תקרא חומות לישראל כי פרזות תשב מרוב אדם וחומותיה היא הישוע':

פתחו שערים אמר ריש לקיש כל העונה אמן בכל כחו פותחין לו שערי ג"ע שנ' פתחו שערי' ויבא גוי צדיק וגו' אל תקרי שומר אמונים אלא שאומרים אמנים מאי אמן א"ר חנינא אל מלך נאמן · ואמרי לה אתה מלך נאמן ע"כ · ופי' תלמידי רבינו יונה ז"ל בכל כחו בכוונתו ולפי שע"י העניה בכח מעורר הכוונה אמרו בכל כחו והמקובלים ז"ל פירשו העונה אמן של קדיש בכל כחו שהם כ"ח תיבות מאמן יהא שמיה רבא עד דאמירן בעלמא שצריך לאומרם כולם ע"כ · והכריח ריש לקיש לדרוש שומר לשון שאומר אמנים לפי שבכלל גוי צדיק היה אם כן למה הוציא מן הכלל שומר אמונים ועוד הוקשה לו בפסוק אם הוא גוי צדיק ודאי שיפתחו לו שערים כי צדיק הוא מימרא בעי לז"א שאו' אמן על זה בלבד נקרא צדיק וז"ש כל העונה אמן בכל כחו כל לרבות אפי' הבלתי ראוי ואולי דקדק תיבת גוי לו' שאפי' הוא כגוי לכל דבריו ואין לו זכות אלא שהוא צדי' בדבר הזה לבד שאו' אמן בכל כחו די לשיפתחו לו שערי גן עדן ולמדו בכל כחו מדקאמר שומר דלמה שומר מלוה הוא לענות אמן בכל כחו דהיינו כוונתו · ואם בכל כחו כפשוטו יליף לה מלשון אמנים דהיינו אמן אחד בכל כחו שהוא כשני' ולזה שאלו ואמרו מאי אמן אל מלך נאמן לפי שבזה נכלל כל העיקרים אל תקיף בעל היכולת והחסדים · מלך משגיח בעמו כמלך בצבאיו נאמן ליפרע ונאמן לשלם שכר טוב למתהלכים לפניו אם כן נכללו כאן ג' עיקרים מציאות השם ויכולת אל והשגחה מלך ושכר ועונש נאמן אם כן כדאי הוא דבר זה לפתחו שערים: עוד לחז"ל סנהדרין פ"ח קטן אימתי הוא בא לעולם הבא תנא משום ר' מאיר משעה שיאמר אמן שנא' פתחו שערים ויבא גוי צדיק שומר אמונים אל תקרי שומר אלא שאו' אמנים עד כאן: והכרחיות הנז"ל הם הכריחו גם כן להם לדרשה זו אלא שדרשו גוי על הקטן שכן הקטנים נאמר בהם שני גוים בבטנך או לפי שלא בא לכלל מצות והוא צדיק כיון שזכה שאו' אמן פותחין לו שערי ג"ע · עוד לחז"ל אל תקרי שומר אמונים אלא שאומר אמנים שבשביל אמן א' שעונים רשעים מתוך גהינם ניצולין מתוכו כיצד עתיד הב"ה להיות יושב בג"ע ודורש וכל הצדיקי' יושבים לפניו וכל פמליא של מעל' עומדים על רגליהם וחמה ומזלות מימינו של הב"ה ולבנה וככבים משמאלו והב"ה יושב ודורש חידושי תורה שעתיד ליתן ע"י משיח וכיון שמסיים ההגדה עומד זרובבל בן שאלתיאל על רגליו ואו' יתגדל ויתקדש וקולו הולך מסוף העולם ועד סופו וכל באי עולם כולם עונין אמן · ואף רשעי ישראל וצדיקי א"ה שנשארו בגהינם עונים ואומרים אמן מתוך גהינם ותרעש העול' עד שנשמע קול נעקתם לפני הב"ה והוא שואל מה קול הרעש הזה אשר שמעתי ומשיבי' מלאכי השרת ואומרים לפניו רבש"ע אלו רשעי ישראל וצדיקי א"ה שנשתיירו בגהינם שעונים אמן ומצדיקים עליהם את הדין מיד מתגלגלין רחמיו של הב"ה עליהם ביותר ואו' מה אעשה להם יותר על דין זה כבר יצה"ר גרם להם באותה שעה נוטל הב"ה מפתח של גהינם בידו ונותן להם למיכ"אל ולגברי"אל בפני כל הצדיקים ואו' להם לכו ופתחו שערי גהינם והעלו אותם מיד הולכים עם המפתחות ופותחים ח' אלף שערי גהינם וכל גהינם ש' ארכו וש' רחבו ועביו אלף פרסה ועמקו מאה פרסה וכל רשע ורשע שנופל בו שוב אינו יכול לעלות מה עושין מיכ"אל וגברי"אל באותה שעה תופסין ביד כל אחד ואחד מהם ומעלים אותם כאדם שמקים את חבירו ומעלהו בחבל מתוך הבור שנא' ויעלני מבור שאון ועומדים עליהם באותה שעה ורוחצים אותם ממכות של גהינם ומלבשים אותם בגדים נאים ומביאים אותם לפני הב"ה ולפני כל הצדיקים כשהם מכוהנים ומכובדים שנא' כהניך ילבשו צדק וחסידיך ירננו כהניך אלו צדיקי אומות העולם שהם כהנים להב"ה בעולם הזה כגון אנטונינוס וחביריו וחסידיך ירננו אלו רשעי ישראל שנקראו חסידי' שנ' אספו לי חסידי וכשנכנסים לפתח גן עדן נכנסים מי"כאל וגבר"יאל תחילה ונמלכים בהב"ה משיב הב"ה ואו' להם הניחו להם ויכנסו שיראו את כבודי וכיון שנכנסים נופלים על פניהם ומשתחוים לפניו ומברכים ומשבחים שמו של הב"ה מיד צדיקים גמורים וישרים שהם יושבים לפני הב"ה נותנים הודאות ורוממות להב"ה שנא' אך צדיקים יודו לשמך ישבו ישרים את פניך ואומר וירוממוהו בקהל עם ובמושב זקנים יהללוהו עד כאן: ונראה שדקדקו ז"ל דקדוקים הנז"ל במאמר הראשון גבי אמר ריש לקיש כל העונה אמן וגו' אך פה יישבו הדקדוקים באופן אחר ששם פי' פתחו שערים על גן עדן וכאן פתחו שערים על גהינם להוציא הנשארי' בגהינם וזה מדוקדק לשון גוי צדיק גוי כפשוטו על חסידי אומות העול' וצדיק על רשעי ישראל ואף על פי שהמאמר הזה או' שומר אמנים שעל אמן א' שעונים ניצולין וכאן כתיב אמנים שנים מדוקדק כי אינו דומ' האמן שמפי גוי דהיינו חסידי אומות העולם לאמן הנאמר מפי רשעי ישראל כי כל אחד יש לו ערך בפני עצמו וזהו גוי צדיק שומר אמנים שנים והוא דקדוק נכון: או יאמר אמנים לפי שאותו הקדיש שאו' שאלתיאל כל הצדיקים עונים ואם כן הבדל יש בין האמן של הצדיקי' לאמן שעונים גוי צדיק שהם רשעי ישראל וחסידי אומות העולם ולז"א אמנים רבים · והגם אורחיה קמ"ל שמעלת הצדיקים יותר מן המלאכים שהרי אמר בצדיקי' ישיבה והוא משל אל הנחת רוח שלהם שהם בטוב' ונחת וז"ש עתיד הב"ה להיות יושב בג"ע ודורש וכל הצדיקים יושבים לפניו אמנם בפמליא אמר עומדים על רגליהם גו' ואמר יושב ודורש תורה חדשה היינו חידושי תורה וכן משמע קצת מלשון כיון שגומר ההגדה משמע שהדרש הגדה הוא ודוחק לו' שיאמר הגדה על אותה התורה החדשה · ומ"ש כבר יצה"ר גרם להם"ל כבר אמרתי אשר הרעותי זה יצה"ר או כי יצר לב האד' רע מנעוריו זהו כבר יצה"ר גרם להם · ומ"ש באותה שעה נוטל הב"ה מפתח של גהינם לשון מפתח א' ואח"כ או' מפתחות לשון רבים מיד הולכים והמפתחות בידיהם אפשר לומר כי יש מפתח על כל שאר המפתחות ואותו המפתח בידו ית' וע"י הקדיש שעונים נפתח אותו המפתח שבידו ית' וית' וז"ש באותה שעה נוטל הב"ה מפתח של גהינם בידו ונותן להם למי"כאל ולגברי"אל גו' ואו' להם לכו ופתחו גו' שצריך נתינת המפתח וגם כן אמיר' לכו ופתחו שערי גהינם לפי שהמפתח שביד ה' תחת אותו המפתח עומדים שאר המפתחות ולזה לא יספיק נתינת המפתח ההוא אלא לפתוח השער הראשון והאמירה של ואו' להם לכו ופתחו שערי גהינם וגו' הוא נתינת רשות לשאר המפתחות לפתוח בהן ולזה אמר מיד הולכים עם המפתחו' ופותחין ח' אלף שערי גהינם ומ"ש ורוחצין וסכין אותם ומרפאים אותם ומלבישים אותם בגדים נאים וגו' כבר ידוע מתוך דברי ס"ה שהבגדים הנאים שבע"הב הוא מהמצות ומעשים טובים נעשה מלבוש רוחני לג"ע של מטה ומהמחשבה טובה מכוונת המצוות לג"ע של מעלה ואלו חסידי אומות עשו מצות מז' מצוות בני נח וצדקות ומעשים טובים ורשעי ישראל אפי' ריקנין שבהם מלאים תור' ומצות כרמון שנ' כפלח הרמון רקתך אשר מהמצות שעשו רשעי ישראל וממה שעשו חסידי אומות העולם מהם מלבישים אותם ומאיזו הרהור תשובה שחשבו אומות העולם לשוב ולא שבו שאין הב"ה מקפח להם למעשה עכ"ז אפשר שיועילו להם שמהם סכין אותם המכות שבהם מהגהינם · ולרשעי ישראל שאם חשבו לעשות תשובה ולא עשאוה מרפין לא שנאנסו ולא עשאוה שאם היה כן היה נמחק העון עצמו אבל כיון שלא נאנסו לא נמחק העון ועכ"ז ע"י הקדיש ועניית אמן תועיל אותה המחשבה לסוך אותם ולרפאות אותם ממכות גהינם למדנו מאלו המאמרים שתי הבנות בפ' האחת פתחו שערי' של ג"ע למי שעונה אמן בכל כחו או לקטן מעת שעונה אמן לבד ומת כשהוא קטן · או פתחו שערי' של גהינם כדי שיצאו הרשעים הנשארים שם כנז"ל · ופתחו נמי למי"כאל וגבר"יאל שיביאום מגהינ' לג"ע ·

ועיין רש"י ז"ל והרא"בע והרד"ק ז"ל ומהרי"א ז"ל ואם בזמן גלותה גוים באו מקדשה בגאולתה לא כן כי לא יוסיף יבא בה ערל וטמא אבל פתחו שערים ויבא גוי צדיק במעשיו וצדיק באמונתו שומר אמונים עם כל אורך הגלות (כדהרד"ק) גם היה שומר אמונים מקוה נחמת הנביאים (כדרש"י ז"ל) ואולי רמז באו' גוי צדיק שומר אמונים שבני הגולה יקומו ויתקבצו לעלו' ירושלם ובאותו טלטול וקבוץ גליות וצרות הזמן שיקראו חבלי משיח ימותו הרשעים הפושעים שבהם לא יזכו לעלות אל ה' כי אם גוי צדיק שומר אמנים ע"כ: ולע"ד לפי שבזמן הפחד היו דלתותיה של ירושלם ננעלות לשמירה עתה בזמן הגאולה פתחו שערים ולא ינעלו כי אין פחד שיבואו אויבי' שלא יבא כי אם גוי צדיק יען כי יש להם שומר אמונים שומר כאמנית' וית' שמו הנה לא ינום ולא ישן שומר ישראל וכיון שיש שומר אמונים למה ינעלו השערים כי העיקר הוא שמירתו שהיא שמיר' אמיתית כי אם ה' לא ישמור עיר שוא שקד שומר מכלל שכשהוא ישמור עיר אין צורך עוד לשמיר' שערים שהיא שמירה פחותה אם כן פתחו שערים להראות הבטחון על שומר אמונים ויונתן תרגם שומר אמונים עמא דנטרו אוריתא בלבב שלם עד כאן:

יצר סמוך גו' ב"ר ר' חנינא בר פפא ור' סי' ר' חנינא בר פפא אמר אם בא יצרך להסיתך שמחהו בדברי תורה ואם עשית כן מעלה אני עליך כאילו בראת את השלום תצור שלום אין כתיב כאן אלא שלום שלום וא"ת שאינו ברשותך ת"ל כי בך בטוח וכבר הכתבתי עליך בתור' ואליך תשוקתו ואתה תמשול בו ר' סימון אמר אם יצרך בא להסיתך שמחהו בדברי תורה ואם עשית כן מעלה אני עליך כאילו בראת שני עולמות שנא' שלום שלום עכ"ל:

ולע"ד לדקדק ראשונה לשו' להסיתך אם הוא לשון שחוק או שמחה הי"לל לשון ברור יותר לשמח וכיוצא מהו להסיתך · ועוד או' ואם עשית כן שהוא מיותר כי די שיאמר שמחהו בד"ת ומעלה אני עליך כאילו בראת השלום · ועוד כיון דיליף לה מלשון תצור שלא שתצור דריש לשון יצירה א"כ מאי קאמר תצור שלום אין כתיב כאן אלא שלום שלום וא"ת שאינו ברשותך ת"ל כי בך בטוח ואיך יעלה בדעת כן לו' שאינו ברשותי ואם היה האדם מוכרח מיצרו בטל עונש מן האדם כי אונס רחמנא פטריה וא"כ למה צריך ראיות מן התורה · ופ' ואתה תמשול בו לא מיירי בי"צהר ועוד ר' סימון דדריש שמחהו בד"ת מנא ליה דבשלמא ר' חנינא מקרא מלא כתיב יצר סמוך שמחהו אבל לר' סי' שמחהו לא נזכר בפ' שמחה כלל ומנא יליף מכפל שלום שלו' ליצירת שני עולמות · ונראה דר' חנינא בר פפא אמר אם בא יצרך להסיתך שהי"צהר מראה לך פני אהבה שרצונו לשמח אותך ותכליתו להאבידך ולכך אמר מלה זו של להסיתך שהיא מורכבת מן שחוק וקלות ראש וגם היא מורכבת מן שחיק טמיא ישחקו עצמותיו כי זה אמת שהוא מראה לך אהבה שבא להסיתך בתחילה שחוק ובסוף ישחק עצמותיך בגהינם וזהו להסיתך או"ל שבא לשחק בך מראה פנים שרוצה לשמחך ותכלית לשחק בך להפילך במהמורות בל תקום ולהכי אמר לשון להסיתך ולזה כיון שכבר בא ושם פניו אליך כמ"ש ה' אל השטן השמת לבך אל עבדי איוב וגו' צריך אתה להתחזק ושמחהו בדברי תורה כדי שלא ימוט לא אמר שמחה בד"ת דלר' חנינא דבר הכתוב בשכבר יצא י"צהר ממחילתו להכשילך ולזה הלואי שתשמחהו בדברי תור' אבל לשמחו בדברי תורה לא יעלה בידך כיון שנתת לו רשות והתרת לו הרצועה כאמור אם בא יצרך למשמע שכבר בא לא כן גבי ר' סימון שאו' אם יצרך בא שהפך הלשון והבדל גדול וכמו שאבאר בסמוך בס"ד והוא הטעם שאמר כאן גבי ר' חנינא בר פפא תצור שלום כאילו בראת את השלו' לבד שכיון שהכתו' מדבר בשכבר יצא י"צהר לערוך מלחמ' להסיתך והכשילך ועכ"ז אתה כובש אותו ומסמיך אותו שלא יפול עוד בשח' יפעל מעלה אני עליך כאילו בראת השלום כיון שאתה מתווך השלום בעולם הקטן הוא נוסף להשים שלום בין שני יצריך י"צהט וי"צהר תצור שלום ולפי שלשון תצור הוא לשון שמירה ונצירה לא לשון יצירה לכך הכריח פי' זה מכפל שלום שלום דתצור שלום אין כתיב כאן אלא שלום שלום כי מכפל לשון שלום שלום מכריע שבשלום שעושה בין יצריו עושה ויוצר שלום בעולם מידה כנגד מידה ותצור לשון יצירה ולפי שר' חנינא מדבר בשכבר התיר' האדם הרצועה ליצרו הרע ומפנק מנוע' עבדו לז"א וא"ת שאינו ברשותך ר"ל שכיון שנתת לו רשות שהרי כבר בא להסיתך כמו שדקדקתי מלשון אם בא יצרך להסיתך לז"א וא"ת שאינו ברשותך ת"ל כי בך בטוח כבר הבטחתי עליך בתורה ואליך תשוקתו ואתה תמשול בו שאעפ"י שאליך תשוקתו עכ"ז ואתה תמשול בו ומתיבת ב"ך יליף בתורה שהיא כ"ב אותיות ובטוח ר"ל כבר אתה בטוח שהבחיר' ורצון ביד האדם להנצל מיצרו כקין שהיה יצרו מתגבר עליו שאליך תשוקתו ואתה תמשול בו וכמ"ש הלא אם תטיב מעשיך תגביה אותו מעליך ז"ש שאת ואם לא לפתח חטאת רובץ אמנם ר' סימון דבר במעלה השל' שאינו מתיר רצועה ליצרו כלל וז"ש ר' סי' אמ' אם יצרך בא להסיתך שהפך הלשון מר' חנינא שלשון ר' חנינא הוא אם בא יצרך שמורה שכבר בא אמנם ר' סי' אמר אם יצרך בא ר"ל אם אתה מקדים קודם שיצרך בא להסיתך וקוד' שיטעום טעם הרהורי עבירה אז יעלה בידך לשמחהו בדברי תורה שאפי' י"צהר ישמח שפקודי ה' ישרים משמחי לב ואפי' י"צהר בהתחל' וכ"ש סמיכות שסמכהו הנאמר בר' חנינא היינו לפי שכבר בא יצרך להסיתך ולכך הלואי יעלה בידך לסמכהו וכמ"ש וא"ת שאינו ברשותך לפי שהיית מפנקו מנוער ואחריתו יהיה מנון והדון לא כן בר' סי' ולכך יעלה בידך לשמחו בד"ת שמחה וטוב לבב ולז"א כאן ואם עשית כן מעל' אני עליך כאילו בראת שני עולמות שאיש אשר אלה לו להיו' יצרו הרע נכנע לעבודת קונו ומשמח יצרו הרע בדברי תורה שכרו גדול מאד ותצור שלום בעולם תחתון ושלום בעולם עליון שאין קיומו אלא ג"כ בשלום ככתוב עושה שלום במרומיו · ולכך לא אמר גבי ר' סי' וא"ת שאינו ברשותך גו' דכיון שאיש שלם הוא שלא התיר רצוע' כלל ליצרו מהיכא תיסק אדעתין שלא עלה בידו כיון שהו' ברשותו שלא פנק מנוער עבדו ולר' סימון או' כי בטוח בך כפשוטו כי ה' בך בטוח שלא תמוט שהרי זריז אתה בירך ולר' סי' יצר סמוך דייק טפי מלר' חנינא דלר' חנינא כבר התחיל להתמוטט אלא שאתה מסמיכו בד"ת אם כן יצר מוסמך מ"ל מדקאמר יצר סמוך נרא' שמדבר בצדיק גמור ביותר שיצרו סמוך מעצמו ומודרך בדרך ישרה שיצור לו האדם הן אמת שסמחהו לא נרמז בפ' לר' סי' אבל אין צורך דממילא משתמע שכיון שהיצר רע סמוך הוא איננו מן התימה שיעלה ביד האדם לשמחהו בד"ת · ועיין רש"י ז"ל והרא"בע והרד"ק ז"ל ומהרי"א ז"ל יצר סמוך דברי ישרא' בבואם מן הגלות שיתפללו בירושלם תפילה שיכרת הרע ימול ערלתו לעבודתו ית' וז"ש יצר סמוך ונכנע תמיד לעבודתו ית' והענין השני שיטע השלום ביניהם וישמרהו וזהו תצור שלום וגם כן שלום בארץ בינם לאומות וזהו תצור שלום שלום: ולע"ד שאו' הנביא אם ביצר סמוך כלו' בלבב שלם תצור אתה כן תשמור השלום שבינך ובין קונך השכר יהיה ג"כ שלום ז"ש פעם שני' שלום ובא פסק ביניהם להורות שהראשון מצוה והב' שכר פעולתך כי בך בטוח הב"ה שלא תמוט ע"ד מה שפי' בספ"ה ע"ה בפ' הבוטח אליך בך לא כתי' אלא אליך שמבטיחך עבדך שלא ימוט מדרך פיקודיך ומקומו בחצי הלילה והבוטח כמו המבטיח מהכרח תיבת אליך וקרוב לזה מתוך דברי המתרגם ז"ל אלא שתרגם כי בך בטוח על ישראל אמר במימרך אתרחיצו · או אפשר שיאמרו ישראל בשירה יצר סמוך אליך שנפל כותל העונות שהיו מבדילים בינו לבין אלוהו ועתה בקיבוץ הגליות יצר סמוך אליך והוא בלי הפסק אנא תצור שלום וג"כ ראוי לשלום מצד אחר כי בך בטוח וגדול הבטחון שבשבילו ראוי לתת להם שלום אפי' לא היו כשרים כ"ש בהצטרף היותו יצר סמוך ודבק בשי"ת שראוי הוא לשלום שלום · או יאמרו בשירם ליצרם הרע שהוא סמוך לאדם יותר מי"צהט כי י"צהר לפתח חטאת רובץ אנא יצר סמוך אשאלה מהשי"ת ואחלה פניך שתיצור אותו יצר סמוך שלא יחטא וזה רע ממלחמה אבל תיצור אותו שלא יעשה כי אם שלום ע"ד יחד לבבי ליראה את שמך כי כאשר יצר סמוך תצור שיעשה שלום אז שלום יהיה לי כי בך אני בוטח כיון שיצרי שמור מהחטא:

בטחו בה' עדי עד גו' ברכות בעא מיניה ר' יהודה נשיאה מר' אמי מאי דכתיב כי ביה ה' צור עולמים א"ל כל התולה בטחונו בהב"ה מחסה לו בעה"ז ובעולם הבא א"ל הכא הכי קשיא לי מאי שנא דכתיב בי"ה ולא כתיב יה אלא כדדריש ר' יהודה בר אלעאי אלו שני עולמות שברא הב"ה אחד בה"א ואחד בי"וד ואיני יודע אם העה"ז בה"א ועוה' הבא בי"וד או אם העה"ב בה"א ועה"ז בי"וד כשהוא או' אלה תולדות השמים והארץ בהבראם אל תקרי בהבראם אלא בה' בראם הוי או' העה"ז נברא בה"א ומפני מה נברא העה"ז בה"א מפני שה"א דומה לאכסדרה שכל הרוצה לצאת יצא רבנן אמרי מ"ט תליא כרעא דה"א דאי הדר בתשובה מעיילין ליה וליעיילו ליה בהך דלרע לא מסתייעא מילתא כדדרש ריש לקיש מאי דכתי' אם ללצים הוא יליץ וגו' ומ"ט אית ליה תגא אמר הב"ה אם חוזר בו אני קושר לו כתר · ומפני מה נברא העה"ב בי"וד מפני שהצדיקי' שבו מועטים ומפני מה כפוף ראש היו"ד מפני שהצדיקי' האמיתי' כפוף מפני מעשיהם שאין דומים זה לזה עכ"ל:

ומואבי · וזה יאמר מה שאמרתי תצר את מואב הוא על שמבצר משגב חומותיך שהיא התורה שהוא מבצר ומשגב של החומות שכל זמן שהיו עוסקים בה לא שלטו גוים בהם אותה השח השפיל עד הגיע לארץ עד עפר כי שחבוש על עפר הארץ וע"כ על אלה תשלח ידך מכל השאר להשפילו עם ארבות ידיו על שידו פרש על מקדשנו: ביום ההוא וגו' כי הנה ירושלם ה' יהיה בתוכה כד"א ולכבוד אהיה בתוכה וכד"א אנכי אהי' לה חומת אש והנה היושבים בארץ יהודה חוץ לירושלי' ויצטוקקו ליכנס לתוכה תוך חומת האש יאמרו ביום ההוא הנה לא מפחד אויב ישוברו שערי החומות כי הנה עיר עצמה היא עז לנו כי ה' בקרבם ולא היינו צריכי' חומה כי הנה הענ ההוא ישועה ישית בלעד' לכם אתם חומות וחל של אש כדכתי' אהי' לה חומ' אש וא"כ פתחו לנו לבא אל תוכה שערים בחומות אש כי אין פחד שיבואו אויבים כי ויבא גוי צדיק שהיה שומר ומקוה אמונ' שבטחו בה' · יצר סמוך הנה היצר הוא מושרש מהלידה באדם כי הוא סמוך למציאות באתו לעולם כי לפתח חטאת רובץ וע"כ מי יוכל להכריע אם לא אתה ה' כאמרם ז"ל על פסוק צופה רשע לצדיק וגו' ואלמלא הקב"ה עוזרו לא יכול לו שנ' ה' לא יעזבנו בידו ולכן אתה תצור שלו' ביוצרי ושלו' עם יצרי: בטחו בה' כלומר בהשם שלם בכל ארבע אותיותיו אף אם יאמר הטוב כי הנה ביה שהם שתי אותיות של ה' צור עולמים מה גם עתה השם שלם שהבוטח בו יאושר ואל תתייאשו מן הרחמים כראות גדולת צור חייבת וידוע כי אין ישועתה לנו עד מפלתה כי כשזה נופל זה קם כי יד יעקב אוחזת בעקב עשו · כי הלא כאשר השח הוא ית' את ישראל שהיו יושבי מרום בחרבן גם את קריה נשגבה היא כרך גדול של צור ישפילנה כו' כי תרמסנה רגל וגו' פעמי דלים הם ישראל שבגלות כי כאשר נתקיימה נבואת לעתכו תתקיים נבואת רעהם כמש"ז ל שע"כ שחק ר"ע בראות על הר ציון ששמם שועלים הלכו בו: זה אך באיזה זכו' נזכה לגאולה הלא היא אורח לצדיק משרים ע"י מעשים טובים וא"ת שלא ינצל שגם הצדיק יחטא כי אין צדיק שלא יחטא ואולי יגרום החטא לעכב גאולתנו לז"א אית משגיח על זה כי אם ישר מעגל צדיק תפלס שידון

הצדיק

טו יְסַפְתָּ לַגּוֹי יְהוָה יָסַפְתָּ לַגּוֹי נִכְבָּדְתָּ רִחַקְתָּ כָּל־קַצְוֵי־אָרֶץ: יְהוָה בַּצַּר פְּקָדוּךָ צָקוּן לַחַשׁ מוּסָרְךָ לָמוֹ: כְּמוֹ הָרָה תַּקְרִיב לָלֶדֶת תָּחִיל תִּזְעַק בַּחֲבָלֶיהָ כֵּן הָיִינוּ מִפָּנֶיךָ יְהוָה: הָרִינוּ חַלְנוּ כְּמוֹ יָלַדְנוּ רוּחַ יְשׁוּעֹת בַּל־נַעֲשֶׂה אֶרֶץ וּבַל־יִפְּלוּ יֹשְׁבֵי תֵבֵל: יִחְיוּ מֵתֶיךָ נְבֵלָתִי יְקוּמוּן הָקִיצוּ וְרַנְּנוּ שֹׁכְנֵי עָפָר כִּי טַל אוֹרֹת טַלֶּךָ וָאָרֶץ רְפָאִים תַּפִּיל:

כ לֵךְ עַמִּי בֹּא בַחֲדָרֶיךָ וּסְגֹר דְּלָתְךָ בַּעֲדֶךָ חֲבִי כִמְעַט־רֶגַע עַד־יַעֲבָור־זָעַם: כִּי־הִנֵּה יְהוָה יֹצֵא מִמְּקוֹמוֹ לִפְקֹד עֲוֹן יֹשֵׁב־הָאָרֶץ עָלָיו וְגִלְּתָה הָאָרֶץ אֶת־דָּמֶיהָ וְלֹא־תְכַסֶּה עוֹד עַל־הֲרוּגֶיהָ:

א בַּיּוֹם הַהוּא יִפְקֹד יְהוָה בְּחַרְבּוֹ הַקָּשָׁה וְהַגְּדוֹלָה וְהַחֲזָקָה עַל לִוְיָתָן נָחָשׁ בָּרִחַ וְעַל לִוְיָתָן

וְעַל

אִתְגְּלֵיתָא לְכַנָּשָׁא מְבַדְּרֵי עַמָּךְ יְיָ אַף עֲתִיד אַתְּ לְקָרָבָא גָּלְוָתְהוֹן לְאִתְגְּלָאָה בִּגְבוּרְתָּךְ לְרַחָקָא כָּל רַשִׁיעַיָּא לְגֵיהִנָּם: יְיָ בְּעָקָא הֲווֹ דְּכִירִין לְדַחְלְתָךְ בְּעָקַתְהוֹן הֲווֹ מַלְפִין אוּלְפַן אוֹרַיְתָךְ בַּחֲשַׁי: כִּמְעַדְיָא דְּמָטָא דִּבְעִידָן מֵילְדָהּ זָיְעָא וּמְצַוְחָא בְּחֵיבְלָהָא כֵּן הֲוֵינָא מִן קֳדָם דְּחַלְתָּנָא קֳדָמָךְ יְיָ: אוֹחַתְנָא עָקָא כִּמְעַדְיָא דְּמָטָא דְעִידָן מֵילְדָהּ קַלִּיל בְּרוּחָהּ פּוּרְקָן לָא אִיתְיָאוּ אַרְעָא לָא עֲבָדוּ אַף פְּרִישָׁן לָא יָכְלִין לְמֶעְבַּד דְּדַיְירִין בְּתֵבֵל: אַתְּ הוּא מֵיחֵי מֵיתִין גַּרְמֵי נִבְלָתְהוֹן אַתְּ מְקִים יֵיחוֹן וִישַׁבְּחוּן קֳדָמָךְ כָּל דַּהֲווֹ רְמַן בְּעַפְרָא אֲרֵי טַל נְהוֹר טַלָּךְ לְעַבְדֵי אוֹרַיְתָךְ וְרַשִׁיעַיָּא דִּי יְהַבְתָּא לְהוֹן גְּבוּרָא וְאִינוּן עֲבָרוּ עַל מֵימְרָךְ לְגֵהִנָּם תִּמְסַר: אֲזִילִי עַמִּי עֲבִיד לָךְ עוֹבָדִין טָבִין דְּיַגְנוּן עֲלָךְ בְּעִידָן עָקָא אִטַּמַּר כִּזְעֵיר זְמַן עַד דְּיַעְדֵּי לוּט: אֲרֵי הָא יְיָ מִתְגְּלֵי מֵאֲתַר שְׁכִינְתֵּיהּ לְאַסְעָרָא חוֹב יָתִיב אַרְעָא עֲלוֹהִי וְתִגְלֵי אַרְעָא עַל דַּם זַכַּאי דְּאִתְּשִׁיד בָּהּ וְלָא תְכַסֵּי עוֹד עַל קְטִילָהָא: בְּעִידָנָא הַהִיא יַסְעַר יְיָ בְּחַרְבֵּיהּ רַבְּתָא תַּקִּיפְתָּא וַחֲסִינְתָּא עַל מַלְכָּא דְּאִיתְרַבְרַב כְּפַרְעֹה מַלְכָּא קַדְמָאָה

קצבי ארץ ג' וסימ' יספת לגוי יי' יספת · נוראות בצדק תעננו · כשמך אלהים כן תהלתך · קרמא ארץ מלעיל: ארץ ג' בקריאה וסימן ארץ רפאים תפיל · כי הנני בורא שמים חדשים · שמים לרום וארץ לעמק · וכל שמים וארץ דכוו': יעבור ז' מ"ל וסימן חבי כמעט רגע עד יעבור · וסלעו ממגור יעביר · ומאלהי משפטי יעבור · ירדפם יעבור שלום · חק נתן ולא יעבור · בדתי פרס ומדי ולא יעבור · קימו וקבלו היהודי':

רש"י

יספת לגוי · ישראל יספת להם תורה וגדולה וכבוד וכל כמה שיספת להם נכבדת שהם מודין ומשבחין לפניך על כל הטובה · מה שאין כן מנהג עשו ועל כן ריחקת מלפניך כל שאר קצוי ארץ הרי בטובת' כך עושים ישראל לפניך קילוס וכבוד: ובצר להם יי' · בצר פקדוך אינם מהרהרים אחר מדותיך · צקון לחש · שפך שיח ותפלה : מוסרך למו · בהיות מוסר' יסוריך באין עליהם וכך היא תפלת' כמו הרה תקריב ללדת וגו' כך היינו מפניך רואין אנו צרות מתחדשו' וסבורים אנו שהם מיני סימני ישועה וגאולה לפי שאנו מובטחי' ליגאל מאיתך · צוקה וצרה כיולדת זו : מפניך · מפני גזירותי' : הרינו חלנו · חיל כיולדה כאילו ילדנו כאילו קרובים אנו ליגאל והוא רוח ואין ישועה : ישועות בל נעשה בארץ · בכל שבלינו וצרותינו אין אנו מבינים לנו ישועה : ובל יפלו · ואין נופלין בני עשו שהם יושבי תבל שכבשו ומלאו את הארץ ויונתן תירג' בל יפלו לשון נפילה · אבי ועמך אין יושבי תבל יכולין לעשות כלה : יחיו מתיך · למעלה התפלל שלא יחיו הרשעים וכאן התפלל שיחיו הצדיקים בבקשה ממך יחיו אות' שמומתי' עליך יצא דבר מלכו' מלפניך לומ' נבלתי יקומון כנבלו' עמי שנבבלו עצמ' עלי' להם תהי תקומ' זו חילוף למה שכתוב למעלה רפאי' בל יקומו אבל אלו יקומון : הקיצו ורננו · כל זה יאמר להם הקב"ה הקיצו ורננו לשון ציווי הוא זה : כי טל אורות טלך · כי נאה לך לעשו' כן שיהא טל תורתך ומצותיך להם טל של אור : וארץ רפאים תפיל · ולארץ ולעפר תפיל את ארץ רפאים שריפו ידיהם מתורתך רפאים תפיל לפי שאמר ובל יפלו יושבי תבל חזר ואמ' אתה תפיל' כי אין בצדקותנו כדי להפילם: לך עמי בא בחדריך · תשובה זו השיבונו הנביא לך עמי בוא בחדריך בבתי כנסיות ובבתי מדרשות · ד"א התבונן על מעשיך בחדרי לבך כך דרש ר' תנחומא: וסגור דלתיך בעדך · תרגם יונתן עביד לך עובדין טבין דיגנון עלך · ור' תנחומא דרש סגור דלתי פיך שלא תהרהר אחר מדת הדין : חבי · התחבאי מעט עד יעבור זעם כי אמת אפקד על הרשעים : כי הנה יי' יוצא וגומר · ממדת רחמים למדת הדין : יושב הארץ · הוא יון והר שעיר: על הרוגיה · שהרגו בישראל : על לויתן נחש בריח וגומר · תירגם יונתן על מלכא דאיתרברב כפרעה מלכא קדמאה ועל מלכא דאיתרברב כסנחריב מלכא תניינא · בריח לשון פשוט כבריח הזה לפי שהיה ראשון · עקלתון לשון כפול לפי שהוא שני · ואומר אני לפי שאלו שלש אומות חשובות מצרים ואשור וכוש לכך אמר על אלו כמו שאמור בסוף הענין ובאו האובדים מארץ אשור והנדחים מארץ מצרים · ועל שם שנמשלו הז' אומות כנחשים תנינים לויתן נחש בריח הוא מצרים :

לויתן

רד"ק

יספת לגוי ה' · אותם השמות השמדת ואבדת אבל הגוי שהוא לך יספת והגדלת להם כל טובה יספת להם לפי שנכבדת עמהם ולא עם הגוים האחרי' · לפיכך רחקת אותם עד קצוי ארץ · כלומר טלטלת' הנה והנה והגלית' מארצם עד קצוי ארץ : יהוה בצר פקדוך · כשהיו ישראל בגלות בצרה פקדוך כלו' אותך לבדך פקדו בעת צרת' לא אחר : צקון לחש מוסרך למו · בעת שהיה מוסר' להם היו שופכי' לפניך תפל' כי יודעי' היו כי הצרה הבאה להם בגלו' מוסרה היה ולא בדרך מקר' אלא שהיית מוס' אותם על עונ' והם היו מתודי' ומתפללי' לפניך כן היה דרכם וחקם כל זמן שהיו בגלות : צקון · הנ"ון נוספת כנ"ון אשר לא ידעון אבותיהוא חסר פ"א הפעל ושרשו יצק ולחש פי' תפלה · נקראת כן לפי שהיא נאמרה בלחש · וי"ת ה' בעקה וגו' · ר"ל בעתות הצרה בגלות בשעה שהיו גוזרי' עליהם שלא ללמוד תורה ושלא לעשות מצות והם היו לומדים ועושים בחשאי : כמו הרה · פירשו אדוני אבי ז"ל דבק עם הפסוק שלמעלה צקון לחש מוסרה למו · אמר כל כמה שתב' ותיסרה הם בכל עת שבי' אליך ויאהבוך · כמו הרה תקריב ללדת כי בעת שהיא קרובה ללדת חבליה יותר חזקים ואף על פי שהיא יודעת כי בעלה גרם לה זה איננה שונא' אותו ובאותה שעה שחבלי' חזקים היא תאהבנו וכן היינו תמיד כי בעת שתכנו ותיסרנו אנו אוהבי' אותך יותר ושבי' אליך בכל לב: הרינו חלנו · כמו ילדנו רוח · פירש אדוני אבי ז"ל היולדת כאשר ילד' ידעה כי כבר נמלט' אך ענינו כמו האשה שתקריב ללדת בלא עתה ולא ילדה זהו כמו רוח · ואינה שמחה בהפסק החבלי' כי יודעת היא כי בקרוב תעמד עוד במשבר בנים כן היינו אנחנו בגלות כי בעת שהיינו נמלטים מצרה לא היינו שמחים כי ידענו כי אחרת תבופה ועתידה לבא אחריה · כי בענין זה היינו בכל ימי הגלות כי דבר הישועות אשר הבטחתנו לא היה נעשה בארץ : ובל יפלו יושבי תבל · כי אותו דבר הוא סימן לישועתינו ובכל עת שהיינו נצולים מצרה לא היינו שמחים בזה כי היינו יודעי' כי לא הגיע עת הישועה ולא היינו רואים שהיו נופלים יושבי תבל: נעשה · נפעל עומד : יחיו מתיך · אמר אז בעת הישועה יחיו מתיך כי עתיד הקדוש ברוך הוא להחיות מתים בעת הישוע' וכן אמר בנבואת דניאל ורבים מישיני אדמת עפר יקיצו · וכבר כתבנו בתחילת פרשה זו שהיא ביום ההוא יושר השיר הזה · והשיר הוא ענין הפרשה הזאת עד זה הפסוק · ואמר הנביא אז יחיו מתיך והכנוי הוא כנגד האל · רוצה לומר הצדיקים שהם לאל כמו שאמרו רבותינו ז"ל כי תחית המתים לצדיקים ולא לרשעים · וכן נראה בזה הפסוק שאמר מתיך · וכן בנבואת דניאל שאמר ורבים · ואמר נבלתי יקומון · וחסר עם או כ"ף כנבלתי או עם נבלתי · אומר כשתקום נבלתי מן העפר יקומו גם כן שאר הצדיקים והוא היה בוטח באמת שיקום שהיה יודע בעצמו שהוא צדיק : הקיצו ורננו · ויאמר כל אחד לחבירו הקיצו ורננו שוכני עפר · או יצא קול מן השמים ויאמר להם זה : כי טל אורות טלך · אורות הם ירקות · כמו ללקט אורות · אמר על דרך משל טל הראוי לירקות הוא טלך כמו שהטל מחיה הירקות ומצמיחם כן טלך אמר כנגד השם שיחיה המתים : וארץ רפאים תפיל · הארץ תשליך המתים ממנה לחוץ · לשון אשה המפלת · וארץ כמו והארץ נעדרה ממנו ה"א הידיע' או יהיו תי"ו תפיל כנגד האל : אמר תחיה מתיך אבל הרשעים והם רפאים תפיל אותם לארץ עד שלא תחיה אותם : לך עמי · זה הפסוק אמר במלחמות גוג ומגוג שתהיה צרה לישרא' מעט זמן אמר דרך משל לך עמי בא בחדריך וסגור דלתך בעדך וזה משל להסתר במעשים טובים ובתשובה שלמה · כי כמעט רגע יהיה הזעם ויעבור והטובים ימלטו · כמו שאמר כל הנמצא כתוב בספר : חבי · אמר לשון נקבה כנגד עמי שוכר כי עם מצאנו בלשון נקבה · כמו מדוע שובבה העם הזה · וחטאת עמך · אבל ברוב הוא לשון זכר · ויש מפרשים אותו שם בפלס שני לבי · ודלתיך כתוב ביו"ד לשון רבים וקרי דלתך לשון יחיד על דרך כלל · ואינו ממשקל דלת בסגולה כי היחיד אומר דלתיך · כמו ויקוב חור בדלתו : יעבור · כתוב בוי"ו וקרי בלא וי"ו בקמץ חטף מפני המקף : כי הנה ה' יוצא ממקומו · על דרך משל כמו שאמר ג"כ ויצא ה' ונלחם בגוים ההם וכל עונם שקדם יפקד עליהם בעת ההיא וכל דם נקי ששפכו יפקד עליהם וכאשר לא ינקם הדם יראה כאלו הוא מכוסה תחת הארץ וכשינקם כאילו הוא מגולה · וכן אמר איוב ארץ אל תכסי דמי · לפיכך אמר ולא תכסה עוד על הרוגיה · וזכר הדם ולא זכר החמסים האחרים שעשו כי הדם הוא החמס הגדול · וכן אמר בנבואת יואל ונקיתי דמם לא נקיתי : ביום ההוא · הקשה הגדולה והחזקה · הכפל לחזק כריתת החרב בעמים שלא היתה כמוה · וכל זה במלחמת גוג ומגוג כמו שפירשנו · ולויתן שזכר הוא משל על מלכי הז' אומות החזקי' :

ולויתן

אבן עזרא

יספת · כל מה שיספת ליסר עמך פעם אחר פעם הודו בבודך ואם הרחקת' ממקומ' : יי' · בצרתם פקדוך צקון לחש הנ"ון נוסף כנ"ון אשר לא ידעון והוא מלה זרה והיתה ראויה להיותה יצקו לכן באה חסרת פ"א הפעל כמו והיום רד מאד והטעם כמו ולפני יי' ישפך שיחו והטעם מוסרך שהיו אומרים בלחש המוסר שהיית מייסר אותם : כמו הרה · פי' מוסרך : תקריב · עצמה ללדת : הרינו חלנו · רוח וכן ילדנו והטעם כי לא היה בנו כח להנצל וזה הוא ישועו' לא נוכל לעשות : בארץ · חסר בית כמו כי ששת ימים : ובל יפלו · יש אומר שהוא חסר אל"ף ואמרו ויפלו מאד בעיניהם ואין ויפלו שם כי אם כמשמעו כאשר אפרש ולפי דעתי שלא נוכל שלא יפלו : יחיו · רק מתיך הכ"ף לנוכח השם' הם ידיו ולפי דעת הכל שזה רמז לתחית המתים ויש אומרים שהוא הפך מתים בל יחיו כי הנה אדונינו מתו ואנחנו שהיינו חשובים כמתים היינו חיים : נבלתי · הי"וד סימן הנביא כי הוא מישראל וכן הוא יחיו מתיך ומתי נבלתי יקומון כאילו קול ישמעו לאמר הקיצו כי טל אורות טל עם אורה הוא טלך הכ"ף לנוכח השם ויש אומרים כי אורות צמחים כמו ללקט אורות והם צמחים ישבו כנגד השמש והירח : וארץ · נפתח הוי"ו להורות על ה"א הדעת הנעדר והארץ תפיל הרפאים ממנה כנפל אשת ויש אומרי' אתה לבדך החיית מתיך כי תולדת הארץ להפיל המתים בתוכה : לך עמי בוא בחדריך · על דעת רבי משה הכהן שיסגרו בירושלם מפני סנחריב : חבי · יש אומרים כי בא כדרך שעלי הה"א באחרונה כי ימצא עם לשון נקבה כמו וחטאת עמך ורבי יהודה המדקדק נ"ע אמר כי חבי שם על משקל שני והראשון הוא האמת : כי · יוצא ממקומו · הגזרות היוצאות מלפני השם : את דמיה · הם החללים הנקברים בקרבה : ביום · באותם הימים זאת הפקידה כמו הכתובה למעלה : לויתן · הוא התלי ונקרא בריח בעבור שהוא מבריח מן הקצה אל הקצה :

ועל

מנחה גדולה

הצדיק אחר רובו אם הכף מכריע לזכות ואף אם הפלס שוה הוא ואינו מכריע לשום צד מ"מ הוא מכריע לזכות מטה כלפי חסד · גם מחשב הקב"ה מחשבה טובה למעשה למכריע לזכות באופן שנותן שכר על המחשבה עם המעשה אף גם על ההליכה למצוה בפני עצמו ועל המעשה בפני עצמו כמ"ש ז"ל על פסוק ולכו ועשו ליתן שכר על ההליכה ועל המעשה כי שכר פסיעות יש וז"ש מעגל צדיק תפלס · גם אמרו כל השם אורחותיו ומחשב הפסד מצוה כנגד שכרה וכו' זוכה ורואה בישועתו של הקב"ה וז"ש מעגל צדיק תפלס מה ששם ארחותיו להלך במעגל צדק וכו' אתה מזכהו לראות בישועתך וראוי לעשות כך לעניך כי אף אורח משפטיך אע"פי שאתה עשית בנו משפט קויניך כי היינו מודים לך על הרעה כמו על הטובה וז"ש הן שעשית בנו משפטיך או שעשיתנו בנו מדה ר' וזה ה' מדת הרחמי' קויניך והודינו לשמך משא"כ האומו' שכשבאה עליהם יסורי' וקלל במלכו וגו' · לשמך ולזכרך · אמרו ז"ל בעולם הזה השם נקרא באלף למ"ד ונכתב ביוד ה"א שנ' זה שמי לעולם וזה זכרי לדר דר משא"כ לעתיד יהי' קריאתו ככתיבתו וז"ש לשמך ולזכרך תאות נפש באופן שנפשי אויתיך בלילה בגלותי כל חשקי ושעשועי היה ליתן כבוד לשמך ולזכרך שתהי' מלכותך נודעת בכל העולם ולא להנאותי וכבודי כי אז כאשר משפטך לארץ שתעשה נקם בכל העמים אזי יכירו וידעו כל העמים כי אתה ה' לבדך צדק למדו יושבי תבל שידעו הצדק והאמת כי אין עוד זולתך ויקבלו כולם אלהותך והיה ה' למלך על כל הארץ וא"ת א"כ שיקבלו כולם אלהותו ית' הרי הם כישראל ולמה יענשו בכל היעודים שכתבו כל האומו' לזה אמר יוחן רשע בתמי' כי אלו היו באים לקבל עליהם אלהותך בזמן גלותי היה הדין כך משא"כ עתה שלא למדו צדק המשך זמן גלותי וכפרו ומרדו בך אלא שלעתיד כי יראה כי אזלת ידם ואזי יבואו אין הדין נותן לקבלם ע"ד מי גר אתך עליך יפול · בארץ נכחות יעול כשהיו בכון בארצו יעול ולא רצה ללמוד צדק ולקבל אלהותך א"כ גם עתה אינו כדאי שיראה גאות ה' כשה' מלך גאות לבש : ה' אלקי' וגו' כי הנה ע"י שראו שאתה מתואר בתוארי' טובים פעם ה' פעם אלקי' ופעם אדני הם אומרי' שכל אחד אלהי לעצמו ובוחרי' ברבוי' וע"כ הם רודפי' אחרנו ורוצים לכופי' לנו לכפור ביחודך חלילה ולהודו' לטעותם לקבל עלינו אלהי זולתך ולעבוד בשיתוף ואנחנו לבד בך נזכיר שמך שלא לכתוב מיחודיך ואנחנו מומתי' ע"כ על קידוש שמך · וע"כ גם אתה תמדוד להם במדה כשם שהמיתו אותנו כמה ובמה קוד' הגיע זמנם טבעית למות גם המה כשיגיע זמן התחיה של מתים בל יחיו ולא יקומו · וכשם שהם היו רוצי' לאבד זכרונכו כי אמרו לכו ונכחיד' מגוי ולא יזכר שם ישראל עוד · ע"כ גם אתה תפקידם ותאבד כל זכר למו : בצר פקדוך ראוי ליתן כבוד לישראל ולהרים דגלם כי הודו וברכו על הרעה כמו על הטובה · ה' בצר פקדוך ולא בעטנו ברעה אשר מצא אותנו רק צקון לחש שמנו פנינו לתלות פניך כי ידענו שע"כ מוסרך למו שהבאת יסורי' עלינו כדי שנתפלל כאמרם ז"ל מפני מה היו אמותינו עקרות כדי שיתפללו שנ' השמיעני את קולך בתפלה כי קולך נאה לפני וכן אמרו ז"ל שלפעמים מביא הקב"ה יסורים על הצדיק כדי שיתפלל כי הקב"ה מתאוה לתפלתן של צדיקים

ואני הצעיר מרדכי הכהן יצ"ו כ"ל לקשר כל הפסוקים המשכים בכל חלוקות המאמר הזה שאמר למה נבראו באלו האותיות של יה ונתן טעם למה נברא העה"ב ביו"ד ולפי שטעמו מועטים וראש כפוף כיו"ד ז"ש כי השח יושבי מרום אלו הצדיקי' אשר מרומים ישכונו לעתיד ועת' הם כפופים בעיני בני אדם גם בני איש גם קריה אשר הוא נשגבה לפי שבוטחת בה' הוא יתברך משפילה עד עפר יגיענה וגו' תרמסנה וגו' הכל לטובתה לקיים בה ושפלת מארץ תדברי ואמר הנה זו הוא הארח אשר ראוי לצדיק שיהיה ראשו כפוף כנז' וע"י כן יתהלך במשרים ולא יצטרך להכנס דרך חלונה של ה"א כמו הבעל תשובה ואמר עתה הגם שזה ארח לצדיק לא על הצדיקים שוים דלא ראי זה כראי זה אכן אתה ה' שאתה ישר מעגל צדיק תפלס לכל אחד כפי ערכו ואמר על כוללת האומ' אף ארח משפטיך ה' קוינוך כלומר בזה הארח של הצדיק מי ומי ההולכי' מעלת' אבל אנחנו קוינוך על ידי ארח משפטיך שבהבי' אך משפט לארץ כולנו נשוב ונעבוד אותך והגם שעל ידי כן לא נוכל ללכת למישרים כמו הצדיק הנזכר הנה אנו מקוים לשמך שנכנס דרך אותו חלון של הה"א שבשמך הגדול שתלית אותו כדי שיכנסו משם בעלי תשובה שלזה נברא העול' הזה בה"א · עוד אפשר שארח משפטיך הם ממש הרשעים שנקראו משפטיך כמו שאמרו חז"ל גבי משפטיך תהום רבה ואמר שבאותו ארח שהכנת לרשעים משם נכנס אנחנו ופי' עתה ואמר נפשי אויתיך בלילה על ידי גלותי זה שדומה ללילה נפשי תאוה אותך ותחזור בתשובה אף רוחי בקרבי אשחריך אימתי כאשר יגיעו משפטיך לארץ שאז צדק למדו כל יושבי תבל והנה אז יוחן הרשע כאשר ילמוד צדק וישוב אל ה' וירחמיהו ממקום תליית הה"א אם כן זהו ארח משפטיך אשר קוינוך · הנה נרמזו טעמי חז"ל למה נברא העולם הבא ביו"ד שהוא רמז לארח הצדיק והעה"ז בה"א לתת ארח לרשע שיכנס דרך שם כשיחזור בתשובה ואעפ"י שתהיה תשובתו מפחד משפטי ה' ומהדר גאונו עכ"ז האל ברחמיו יקבלהו ויוחן רשע ואם זה הרשע אין פחד אלהים לנגד עיניו ולא שת לבו גם לזאת ובל למד צדק עם ראות רעות רבות משפטיו ית' לארץ והארץ כולה היא ארץ נכוחות שקבלה עליה את הדין ותוכחתו ית' במשפטיו הנז' ועכ"ז לא נשבר לבו בקרבו לשוב אל ה' לא זו אף זו שמוסיף על חטאתו פשע האיש הזה אחת דתו כי בל יראה גאו' ה' אפשר שגאות ה' היינו אותו הכתר שאמר בעל המאמר שקושר האל ית' לבעלי תשובה אותו הגאוה בל ירא' הרשע הזה אשר לא חזר בתשובה ואמר אח"כ ה' רמה ידך כאשר תרוממנו ידך בל יחזיון הרשעי' אשר לא שבו אליך אלא יחזו ויבושו קנאת עם ישראל אף הרשע שתאכל לצריך תאכלם גם לרשעים הנזכר אמנם לנו ה' תשפו' שלום לנו שאם חטאנו לפניך והרע בעיניך עשינו כבר נמחל לנו במה שפעל' לנו בעה"ז ע"י הגלות המר אשר בעלונו אדוני' זולתיך ועכ"ז לא הכחנוך אלא לבד בך נזכיר שמך בלבד ושם אלהים אחרים לא נזכיר לא ישמע על פינו רק שמך ה' לבדיך זה כלע"ד בהילוך אלה הפסוקים עם דחז"ל עד כאן :

ולע"דן מ"ש התולה בטחונו היינו שלא יהא פוסע על ב' הסעיפי' לבטוח בה' ובבן אדם תליצ' שכל התולה בטחונו בהב"ה לבדו בו תולה ולא בזולת כלל ולזה זוכה שיהיה ה' מבטחו בעה"ז: וזכות הבטחון שכולל כמה עיקרים גדולים עומדת לו לעה"ב וזהו צור עולמים שיהיה הב"ה צור ובטחון לבוטחים בו בב' עולמים העה"ז והבא · וא"ל הנא הכי קשיא לי אתאי לא כתי' יה ה' צור עולמים אלא כדדריש ר' יהודה בר אלעאי שפי' ע"ה צור לשון ציור עולמי' בב' אותיות' כל עולם באות אחת וזה כוונה באו' בי"ה שאילו אמר יה ה' צור עולמים הייתי מסופק אם שניהם נבראו בשתי אותיות יחדיו והייתי צריך לפסוק בהבראם לברר שהעול' הזה בה"א וממילא שהעול' הבא ביו"ד אבל עתה שאמר בי"ה מורה שבשתי האותיות צייר שני עולמים כל אחד באות אחת שאילו בשתיהם יחדיו צייר עולמים הי"לל כי יה ה' צור עולמים אלא ודאי בכל אות ברא עולם א' ולז"א ואיני יודע אם העה"ב ר"ל נקוט מהא חדא דכל עול' נברא באות וזה לבד דמה שאיני יודע הוא אם העה"ז בה"א גו' והאריך בצלדין של הספק כאילו מזכיר פני השוראות לכל צד וצד מהם כיהעה"ז בה"א ועה"ב ביו"ד מהטעמים דמסיק או דוך לאידך גיסא העולם הבא בה"א לחשיבותו ולהרחבתו כאכסדרא זו ועולם הזה ביו"ד לשחרוריתו ולקטנות איכותו של עולם הזה כשהוא אומ' אלה תולדות השמים והארץ בהבראם בה"א בראם נתברר שהעה"ז בה"א ומפני מה וגו' ושאר המאמר צריך סוד ה' ולא ידעתיו אבל כפי הפשט יאמר לא מסתייעא מילתא לפי שעיקר התשוב' היא באותו פרק באותו מקום באותה אשה לזה הקשה ואמר ולעייליה בההיא דלרע מאותו מקום שילא ממנו בו יחזור שזה סי' להיות התשובה בתכליה של אותו פרק אותו מקום אותה אשה לז"א לא מסתייעא מילתא להיותה תשובה מעולה כ"כ · ובתנחומא אמר שעליונים ותחתונים בחצי השם נבראו כנזכר כי ביה ה' צור עולמים ולא נברא בכולו שאין כדאי להברא בכל השם אלא ומזה יקח האדם לקחת מוסר השכל לבלתי הזכיר שם שמים לבטלה ועא"כ לישבע בו לשוא ולשקר כמו שבא בילקוט · ועיין רש"י ז"ל והרא"בע והרד"ק ז"ל ומהרי"א ז"ל בטחו בה' ולא בחומת ירושלם ולא באהבת האומות כמו שהייתם עושים בעוד היות אבותיכם שזהו מה שהביאם לכלל גלות לכן אל תבטחו אלא בה' שהוא צור העולמים וחוזק שלהם ע"כ :

ולע"דן שאמר שמאחר שהשי"ת צייר העולמים ביה והם העולם הזה והעה"ב כב"זל מח"זל מעתה כשתבטחו בשם שלם כולו הנה תוכלו להיות לבבכם נכון עדי עד ר"ל לעולמי עד ולעולמי' כב"זל מהמתרגם דמאח'דבשתי האותיות יצר עולמי' בארבעתם עא"כו ק"ו ממרגלי' שמשקלה דר"הם א' תשוה אלף דינר כשתהי' משקלה ב' דרהמים שוה י' אלפים דינר וכשמשקלה ג' דרהמים שוה כ' אף דינר וכשמשקלה ד' שוה ק"כ אלף עא"כו בעניני הקדושה שאינו דומ' מועטי' העושים את המצוה למרובים העושים את המצוה בלי ערך ודמיון אולה על אחת כמה וכמה מעלה כפולה ומכופלת וכיוצא בהתאחד הארבעה האותיות של שמו ית' עא"כו וזהו בטחו בה' עדי עד כי ביה ה' צור וצייר עולמים וכל זה מכלל השיר שיושר ביום ההוא שימו בטחונכם בה' ולעדי עד לא תמוטו:

כי השח יושבי מרום וגומר תרמסנה רגל וגומר במס' ר"אש השנה נחלקו רבי יוחנן ורבי אלעזר ר' יוחנן אמ' עשר גליות גלתה סנהדרין מלשכת הגזית לחנות · ומחנות לירושלם ומירושל' ליבנה ומיבנה לאושא · ומאושא לשפרעם ומשפרעם לבית שערים · ומבית שערים לצפורי ומצפורי לטבריה וטבריה עמוקה מכולם כדכתיב ושפלת מארץ תדברי רבי אלעזר אמר גלו שש שנאמר כי השח יושבי מרום ישפילנה ישפילה עד ארץ יגיענה עד עפר אמר רבי יוחנן ומשם עתידים ליגאל שנאמר התנערי מעפר קומי שבי ירושלם: ופרש"י כי השח יושבי מרום על האומות והשפלות ככנגד ו' גליות שגלת' סנהדרין כי השח יושבי מרום א' ישפילנה ב' ישפילה ג' עד ארץ ד' יגיענה ה' עד עפר ו' ומתוך העונש שלהם למדנו הפורענות שהיו ו' · וא' בהגיעו המרעי' עד עפר אז תקום ירושל' כמ"ש התנערי מעפר ע"כ : ולע"דן שהיה אפשר שהכתוב הזה מפ' אותו ר"ה על ירושלם שהיו יושבי מרום והב"ה השח אותם מישיבתם מרום וקריה נשגבה ישפילנ' גו' והכי דייק מ"ש ר"י ומשם עתידים ליגאל אלא דרש"י עיקר ולשיטת רבי יוחנן דקאמר עשר גליות גלתה נוסיף לו ארבעה כי השח יושבי מרום א' קריה נשגבה ב' ישפילנה ג' ישפילה ד' עד ארץ ה' יגיענה ו' עד עפר ז' הוסיף אחת בפסוק זה ושלשה בפסוק תרמסנה רגל א' רגלי' עני ב' פעמי דלים ג' ומעת שיגיעו עד עפר תקום ירושלם ותתנער מעפר וירמסו את שונאיהם · ולהיות הדבר ברור לא אם התלמוד לפרש כן לרבי יוחנן ועיין רש"י ז"ל והרא"בע ז"ל והר"דק ז"ל וכן מהרי"א כדה"רדק ורגלי עני כדרש"י על המשיח והוסיף שבאו נבואות אלו בלשון עבר עם היות' עתידות להתקיי' לאימות הנבואה' לו'יהי בעיניך כאילו כבר נתקיימה כי לא יפול דבר השי"ת ארצה ע"כ: ולע"דן מה שפי' בכלי חמדה כי השח יושבי מרום על שרים של מעלן של כל עם ועם מהמרעי' יפקוד ה' על צבאי מרום במרום תחילה וזהו כי השח יושבי מרום ואח"כ קריה נשגבה ישפילנה מהיות לה המלכות ואח"כ ישפילה שיהרסנה עד ארץ ואח"כ יגיענה עד שתהי' עפר דק דק שלא ימנ' שם צרור שלא כול' עפר דק והרמסנה רגל יחידו של עול' ית' וית' ולז"א רגל ואח"כ תרמסנ' רגלי עני ורוכ' על חמור כדרש"י ואח"כ פעמי דלי' אלו ישראל · וקרו' לזה אפשר עוד כי השח יושבי מרום שבהם שיתה הקריה הידוע למטה נשגבה בהם ביושבי מרום הנז' ובהשח יושבי מרום אמר לבד לשון עבר כי מאז שהרימו יד בירושלם וישראל מאז השח יושבי מרום שהם כנזופי' ואע"פי שלא נטרדו לגמרי אמנם כשדבר בתחתונים אמר בהם בלשון עתיד ישפילנ' ישפילה יגיענה תרמסנ' הכל בלשון עתיד זולת השח יושבי מרו' ובזה אין אנו צריכי' למהר"יא שאמר שדברו הנביאי' בלשון עבר גו' כב"זל בסמוך :

ארח לצדיק משרים וגומר עיין רש"י ז"ל והר"אבע ז"ל והר"דק ומהרי"א ז"ל הפ' הזו כול' הרעות על מתי ישרא' ועל ההרוגי' על כבוד שמו בגלות ופתח ואמר ארח לצדיק מישרים ר"ל הדרך הראוי לצדיק הוא שיעשה הדבר ביושר ואתה אלהינו תפלס את ישר מעגל הצדיק אם לא וכמו שאתה תפלס את הזול' הוא הצדיק אף כן קוינוך לראות ארח משפטיך ויוסרם לפי ששמך וזכרך כן הוא בצדיק וישר ולעומת זה תאו' נפשנו וקוינו לארח משפטיך שיהיו כן משפטי' ישרי' כי באלה חפצת ע"כ : ולע"דן שהפסוקי' האלה מקושרים עם הקודמי' כאשר תשפיל ותכניע יושבי מרום ותפקוד על צבא המרום במרום ועל יושבי האדמה תשפילם אז בקל והארח לצדיק מישרים שיסתלקו מן העולם המעותתים בפועל וגם בכח כי בראות הצדיק שהשי"ת משפיל לבית רשע להטיב לו ולכוונו ותכבד העבודה האלהית על העובדים לשי"ת בראות הרשעים בשלוה וצדיק יבחן והמנס כאשר השח יושבי מרום גו' או ארח לצדיק מישרים כלומר ישר ומכוון אליו שהרי אתה כמפלס מעגל הצדיק בשלותו ובפורענות לשלא יטה ימין ושמאל מהדרך הישר' כלל כמלא תכלי' מה שאני מקיים השח יושבי מרום כדי שתרבה הצדק בעולם זאת ועוד תכלית אחר נכון ובמה שקוינו ארח משפטיך של השח יושבי מרום וכיוצא לא לכבודינו אנו מבקשים וחסים אלא לשמך ולזכרך לשמך שיהי' השם מלא כי יד על כס יה בגלות רב שאין השם מלא ולא הכס' ולזכרך הוא שם אדנות שאתה נזכר בו או פי' ולזכרך שעל טוב יזכר שמך שאתה צדיק וישר לזה התכלית תאות נפשינו לדיכך ומשפטיך במרעי' שאפי' שגופינו מקוה כן לתכלית גופני להנצל משעבוד מרעים אבל תאות הנפש אינו אלא לתכלית נפשיי לשמך ולזכרך וזהו אף ארח משפטיך ה' ה'דייק' קוינוך ר"ל לשם ה' הוא שקוינוך כדמפרש לשמך ולזכרך גו' ואפשר שאמר ארח לצדיק מישרים אע"פי שההרגל לצדיק במישרים נעשו לו טבע שני עד שנעשה לו ושת וארח כמו לאו ארח הרעה וכיוצ' או ארח כנשים כן ארח לצדיק מישרים עכ"ז אתה הישר ראוי להחזיק לו טובה ולפלס מעגל צדיק כמו המעגל הזה שמסבב כמה סבובי' וכמה גלגולים כן תחשיב ותפלסהו כשיעור מעגל ולא כעין ארח כי כל הגדול מחבירו והיותר מורגל בעבודה יצרו גדול ממנו להחטיאו או אמר אף ארח משפטיך כמו שקוינו השח יושבי מרו' לתכלי' טוב שיהי' ארח לצדיק מישרים ישר כדפרשי' ולאף ארח משפטיך ג"כ ה' קוינוך לא קוינו לתועלתנו אלא קוינוך ה' לכבוד שמך ז"ש לשמך גו' כדפ':

אף ארח משפטיך עיין רש"י ז"ל והרא"בע ז"ל והר"דק ז"ל ודמהרי"א ז"ל כתבתי בפ' הקודם מקושר עם ארח לצדיק וגו' : וגם הכל"עד שם נתבאר הפ' על בוריו והפס' עוד שאומר ישראל הנה בגלו' היינו תאבי' ומתאוים לשמך ולזכרך כל כך עד שהיינו מקוים לארח משפטיך שתעשה בנו ארח ומנהג משפטיך קוינוך ואף עפ"י שהוא פורענות אלינו עכ"ז קוינו כן לשמך ולזכרך תאו' נפש למה"ד לבן המתאוה לראות פני אביו שמתאוה שיבוא ואפי' שיכהו כדי לראות פניו : וכן פי' בכלי חמדה אודך בכל לבי ואפי' במ"ה אזמרך כיון שאני כנגד אבי' ומביט בו ואפי' שהוא לעשות בי דין ואין אלהים בכל מקום אלא דיין עכ"ז אזמרך כי לאו מלת' זוטרתי היותי כנגד אלהי' בין לטו' או למיטב : כיוצא בזה אף ארח משפטיך ה' קוינוך לא היה המקוו' בעצ' ורהטוב' אל ארח משפטיך אלא לך קוינוך ומתוך כך נצרכינו לארח משפטיך כדי לזכות לשמך ולזכרך כדפרשית :

נפשי אויתיך וגומר עיין רש"י ז"ל והרא"בע ז"ל והר"דק ז"ל ומהרי"א ז"ל נפשי אויתיך בלילה אמר שהיה מתבודד בתלונה הנז' באף ארח משפטיך ה' קוינוך כב"זל ובלילה היה מתבודד על זה גם בבקר והשחר שהשכל זך כי כלו אידי המות אשחרך על זה כי כאש' משפטיך לארץ צדק למדו לעשות יושבי תבל : ובמ"ה נפשי על הב"ה לא נפש דוד אויתיך :

ולע"דן להיות כי כשהאדם ישן בלילה תתעלה נשמתו למעלה גם הרוח תשוב אל האלהים אם' נתנה ולא ישאר כי אם חלק הנפש מעין המיתה שהשינה אחד מששים במית' שלזה נקראו הקברות נפשו בלשון הגמר' לפי שנשא' שם חלק מהנפש ובלכ' להשתטח עליה' הנפש תודיע לרוח והרוח לנשמה והנשמה להב"ה כמ"ש בס"ה ז"ל ולז"א נפשי שנשארה ונותרה בי בלילה כי הנשמה ורוח שבו אל האלהים עכ"ז נפשי אויתיך בלילה אמנם בשחר שכבר חוזר הרוח בקרבי אף רוחי כשחזר ובא בקרבי בשחר אשחרך שתשגיח בברואיך ואפי' במשפטים ויסורין כי כאשר יבואו משפטיך לארץ מהאופן ביאתם שהם בסדר ביאתם הקל הקל תחילה לעשות צדק עם בריותיך מהם למדו צדק יושבי תבל לעשות כן גם הם וקראם יושבי תבל לפי שהם הכשרים (כדהר"דק ז"ל) שהם עוסקים בישובו של תבל והעמדתו וזהו הנשי תבל ואפשר שידוקדק בזה האומרו כי כאשר משפטיך לארץ בגוף הארץ ממש ולא בבני האדם כאב הזה שמכה את בנו יחידו אשר אהב שהמכו לא יכה בגופו אלא בשוליו או בארץ קרקע עולם כן הב"ה יביא משפטיו לארץ בגוף הארץ להכות התבואות וכיוצ' שאין בעל הרחמי' כפרע מהנפשות תחילה כמו שעשה במצרי' ויך גפנם ותאינתם תחילה ואחר כך ויך כל בכור כמ"ש חז"ל וכן בנגעים בבתים תחילה ואח"כ במלבושים ואחר כך בגוף ומזה הסדר צדק למדו כל יושבי תבל ואחז"ל בשמות רבה כי כאש' משפטיך לארץ בארץ מצרי' ביחוד בגבולם למדו צדק יושבי תבל אשר היה ביניהם כוש ופוט שכינס זה אומ' גבול זה שלי ומצרי' אומר שלי וכאשר באו משפטיך המכות למדו הצדק למי הוא הגבול שהגבול שבאו בו הצפרדעים ושאר המכות הוא למצרי' ולא להם הוא ואשר לא באו בו מכות שלו להם הוא ולא למצרים זה מסייע למה שאמרנו או יאמר בלילה על הגלות כדרש"י ז"ל או על הצרות הדומות ללילה ואומר אויתיך תבא אלי בלילה בצרה או כשאני בצרות תעזרני לסבול הייסורין וכן אף רוחי בקרבי ר"ל כשרוחי בקרבי באף וחימ' וקצף עכ"ז אשחרך כי צרה ויגון אמצ' ועכ"ז בשם ה' אקרא כי כאשר משפטיך לארץ מאימ' הייסורין כל העולם רודפים לדק ולדק למדו כל יושבי תבל לא כן בהיו' העולם בשלוה גבה לבם וישמן ישורון ויבעט ולזה אויתיך נפשי שתבא אליה בצרו' ובאף לרוחי בקרבי כי טוב כעס משחוק טוב כעס שמרא' השי"ת לצדיקים שע"י כן מתעוררים להחזיק בו ית' משחוק שמרא' לרשעים שהוא סיבת כשלונם ולהחזיק ברשעתם ול"זא יוחן רשע והשפיע עליו טוב' וחניכ' כי כיון שהוא בשלוה בועט ובל למד צדק ובארץ נכוחו' שכולם צדיקים והולכי דרך נכוחה הוא לבדו יעול וע"י זה בל יראה גאות ה' שלא יזכה לראות גאו' ה' כשעתיד להתגאות עם הצדיקים כב"זל בפ' פתחו שערים ויבא גוי צדיק שומר אמונים שמניחים את רשעי ישראל וחסידי א"ה שיכנסו ויראו בכבודו יתברך אבל על זה הרשע שלא למד צדק כלל אמר עליו ובל יראה גאות ה' או יאמר יוחן רשע שלא למד צדק שע"י כן בארץ נכוחו' יעול כיון שהצליח ברשעו יוסיף על חטאתו פשע ובל יראה גאות ה' כדפרשית :

יוחן רשע וגו' חז"ל בב"ר פירשוהו על עשו רבי שמלאי ואמרי לה . בשם רבי אבהו בשע' שאמר יצחק לעשו ולך אפה מה אעשה בני אמ' יצחק לפני הב"ה רב"שע יוחן עשו אמר רשע הוא א"ל בל למד צדק לא כבד הוריו (בתמיהה) א"ל בארץ נכוחות יעול עתיד לפשוט ידיו בבי' המקדש א"ל א"כ השפע עליו טובה בעולם הזה ובל יראה גאות ה' לעולם הבא הוי ומשמני הארץ יהיה מושבך עכ"ל: ולע"דן שהוקש' להם ז"ל איך יוחן והו' רשע גמור בל למד צדק ובארץ נכוחו' יעול גו' עוד הוקש' להם ז"ל דהי"לל ובארץ נכוחו' בו"יו מוסיף על ענין ראשון ומה היא ארץ נכוחות זו ומהו יעול בלשון עתי' הי"לל מעול בהוו' לזה תרצו שתיב' יוחן הם דברי יצחק כשבא לברכו ולא הסכים עמו רוח הקדש אמר יוחן משיב הב"ה רשע הוא שאפי' כמה שנראה לך שהוא ראוי שיוחן מצידו רשע הוא וגונב דעת הבריו' כי לא יתכן שנעל' מיצחק רשעו' עשו כמו שכתבתי בכלי חמדה אלא ודאי כדפרשית שיצחק למד זכות מצד איזו מצוה שעשה וראוי שיוחן והב"ה השיב רשע הוא אפילו באותו פועל והשיב עוד יצחק בל למד צדק דהיינו לא כבד הוריו שאות השמוש שככבד הוריו שמושה יותר מלימודה וז"ש בל למד צדק אפשר שע"י הכבוד הורים שמש' לא למד צדק לא יתכן ולזה משיב לו הב"ה אם יש לו זכות כבוד הורו' יש כנגדו מכוון חילול כבוד ה' ית' וית' שבארץ נכוחות יעול ולפי שזה ענין בפני עצמו טענת הב"ה ומאמ' בל למד צדק טענת יצחק כנזכ' לכך לא נאמר ובארץ נכוחות יעול בו"יו ואמר ובל יראה גאות ה' שהו"יו יתירה להורות על השפעת הטובה שישפיע לרשע ועל ידה בל יראה גאות ה' וזהו טעם הו"יו ועיין רש"י ז"ל והרא"בע ז"ל והר"דק ז"ל ומהרי"א ז"ל וכי יוחן רשע שלא למד צדק מימיו ובארץ נכוחות יעול שהיא ארץ ישראל ויעש' חמס ולא יהלל גבורתך ולא יודה גאותך אבל יאמר בכחי ובעוצ' ידי עשיתי וכיון שהדבר כן ראוי שה'רמה ידך ר"ל הרימה ידך וגו' כמו שיבא ע"כ : ולע"דן מה שפירשתי למעלה נכון בפסוק הקודם וי"ת יוחן יהבת להון ארכא לרשיעיא אם יתובון לאוריתך ולא תבו כל יומין דהוו קיימין יעבדין קשוט על ארע הזו שקרין אף איכון לא יחזון בתושבחי' יקרך ה' ע"כ כיון לפרש יוחן רשע אולי ישוב ואם הוא לא למד צדק ואע"פי שהאריכו לו כדי שישוב אל השי"ת וילמוד צדק והוא לא למד ובארץ ר"ל בעודו בארץ שהיה ראוי שיעשה נכוחות והוא מעול וכיון שכן ראוי שבל יראה גאות ה' עוד אפשר לע"ד בארץ נכוחו' יעול ר"ל שראוי שבעודו בעולם הזה יביט לנוכח שהוא בעולם הבא · ועל זה אמר שע"ה עיניך לנוכח יביטו וגו' ועל הרשע אמר כי הוא בארץ שראוי ללכת בה תמיד הולך נכוחות מביט לנוכח העולם הבא הוא יעול שאינו מביט לא בעניני העה"ז הרעים ואינו חס על כבוד קונו וז"ש ובל ירא' גאות אשר עיניו על דרכי איש וכל אורחותיו מפלס : ומי' גרם לרשעים כן שרמה ידך מלהוכיח אותם ולזה בל יחזיון כי טח מראות עיניהם מהשכיל לבותם וראוי הוא שיחזו גבורתך וקנאת עם ויבושו :

ה' רמה ידך בל יחזיון גו' תנחומא ה' רמה ידך בל יחזיון היה הנביא מבקש שלא יראו האומו' בטובתו של הב"ה בהטיבו לישראל אמר לו מוטב שיחזו ויבושו ע"כ והקשה רש"י ז"ל עליו ע"ש והרא"בע ז"ל והרד"ק ז"ל וכן מהרי"א כדהרד"ק ז"ל אלא שפי' רמה ידך כמו הרימה ידך כיון שהם בלתי רואים ומביטים ביכלתך : ואמר בל יחזיון שלא יחזון אותו עוד כל ימי הארץ לכך צריך להכביד עליהם כדי שיחזו ויבושו קנאת עם ר"ל שיכירו ויראו הקנא' שאתה מקנא על עמך ויענשו צוררי ישראל באש צרותך והוא או' אף אש צריך תאכלם ע"כ :

ולע"דן

צדיקים ח"ש נקון לחם מוסרך למו : וא"ת הן אמת שהתפללתם בעת צרה אלא שלא היתה תפלתכם שלימה שסבי טעמי' הא' שלא הקדמתם תפלה לצרה כראוי לעשות לצריך שועה לא בצר קודם בוא הצרה · ועוד שנית שלא התפללת' בכוונה רצויה והוגנת בלב שלם כי אם בשפתיו יכבדוהו וגו' · לז"א יש לנו התנצלות שהיינו תמיד כמו הרה תקריב ללדת · כי אשה הרה בתחלת הריונה אם היא מקדמת להתפלל קודם בא עת לדתה היא נקרא הקדמת תפלה לצרה משא"כ אם היא אינה מתפללת עד עת לדתה הלא תענש על שלא קדמה להתפלל על זמן לידתה שתהי' בשלום · מש"אכ אנחנו תמיד בצרה בגלות ואין לנו עת פנוי להקדים תפלה לצרה כי כל זמן הצרה במקומה עומדת כמו הרה תקריב ללדת כמו כן אנו בכל זמן המשך הגלו' ידי להתפלל על דבר יום ביומו והלואי נתפלל כל היום ותספיק להגין עלינו בגלותנו וא"כ מתי נקדים תפלה לצרה · ועל שלא היינו מתפללי' בכוונה כראוי בזה אנו דומים לאשה תחיל תזעק בחבליה וע"י החבלים הגדולי' אין לה פנוי . לכוין על' מה שנשבעת שלא תזדקק לבעלה עוד אע"פי שהיא מתחרטת אח"כ ואע"פי כן כשהיא מוספת להתעבר ולילד היא חוזרת ונשבע' ואינה זוכרת על העבר שנתחרטה כי מכח היסורין אין דעתה מיושבת עליה כ"כ אנחנו מפני רוב הצרות אי אפשר לנו לכוין בתפלתנו כמש"זל אמר ר' ששת יכולני לפטור כל העולם כולו מדין תפלה שנ' שכורות ולא מיין ופי' רש"י מדין תפלה אם דנים אותם על שלא היו מתפללין בכונה יכול אני לפוטר' · ופירש מהר"שא היא שכורה מטרדת הגלות שלא נוכל להתפלל בכוונה ולכוין בתפלה וע"כ אנו מבקשים שתקבל תפלתנו ברחמים וברצון ולא נהיה עוד בגלות שנכנעלו שערי תפלה שאנו הרינו חלנו וגו' ומתפללי' ואין עונה ער"כ שסגרו דלתות שערי התפלה ·

רד"ק

ולויתן׳ הוא הדג הגדול אשר בים · ויקרא גם כן תנין · כן כתוב ויברא אלהים את התנינים הגדולים · לפיכך המשיל המלכי׳ הגדולים בלויתן ותנין · והתנין הוא הנחש · ומה שאמר בריח ואמר עקלתון כאלו היה מבריח הים מן הקצה אל הקצה מרוב גדלו ובמקומות מעקל עצמו מרוב ארכו לפיכך נקרא עקלתון · ומה שאמר לויתן לויתן תנין שלשה רמז למלכות פרס ומדי ומלכות היווני׳ שלישי · ויש מפרשים נחש בריח התלי שהוא מבריח מן הקצה אל הקצ׳ גם הוא עקלתון · ועליו נאמר חוללה ידו נחש בריח · ולפירוש הזה גם כן הוא משל על מלכי העמים · וכן הוא בפרקי דרבי אליעזר התלי מגוד המארות וכנוי מן הקצה אל הקצה בבריח נחש עקלתון : ביום ההוא כרם חמר ענו לה · פירוש לכנסת ישראל שירו לה וענו לה כרם חמר כרם שעושה יין טוב · ולפי שהנביא בתחילת נבואתו קרא לה כרם שעושה באושים ולא ענבי׳ לפיכך אמר כי בעת ההיא שהיא עת הישועה אז יקראו לה כרם חמר שעושה ענבים טובים שיצא מהם יין חשוב אדום טוב · כי חמר ענין אדמימות · וכן אמר יין חמר רוצה לומר שאודם היין בו כי כן חשיבות היין אדמימותו · כמו שאמר אל תרא יין כי יתאדם · ותרגום יין חמרא · והאדום יקרא בערבי אל עמר : אני ה׳ נוצרה · הפך מה שאמר הסר משוכתו והיה לבער : לרגעי׳ אשקנה · הפך מה שאמר ועל העבי׳ אצוה מהמטיר עליו מטר : פן יפקד עליה · פירש אדוני אבי ז״ל עליה מן עלה זית אמר לרגעי׳ אשקנה פן יחסר אפילו העלים שלה כל שכן הפרי · או פירוש פן אפקד האויב עליה לילה ויום אצרנה · ופירוש המשל · אני ה׳ נוצרה שתהיה השגחתי תמידה עליה · כמו שאמר ושמתי פני עמהם לטובה · לרגעי׳ אשקנה · שאשפיע עליהם רוח דעת ורוח נבואה כמים לרוב : כמו שאומר כי מלאה הארץ דעה את ה׳ כמים לים מכסי׳ · ונאמר אשפוך רוחי על כל בשר ואינו אומר כל בשר אלא על ישראל · כמו שאומר אחר כן · ונבאו בניכם ובנותיכם · אומר : אצרנה · בקמץ חטף הנלדי׳ במקצת ספרי׳ : חמה אין לי · כי אינה ממדותי אלא ארך אפי׳ ואף על פי שכתוב נוקם ה׳ ובעל חמה הרי פירש אחריו נוקם הוא לצריו והם שבע׳ אומות להם הוא נוקם ונוטר לעת יבא אידם · ואף על פי שמאריך להם זמן רב עושה זה כדי להאביד׳ מכל · כמו שאמר ומשלם לשונאיו אל פניו להאבידו · ואומר להשמדם עדי עד · אבל לישראל אינו עושה כן אלא כשחטאו מעט מעט הוא פוקד עונם ואינו שומר להם עד שיכלם כמו שאמר רק אתכם ידעתי מכל משפחות האדמה על כן אפקוד עליכם את כל עונותיכם · לפיכך אמר חמה אין לי · כלומר על ישראל שאם היה לי חמה מי הוא שיתן לי שמיר ושית · כלומר הכרם שנותן לי שמיר ושית במקום ענבי׳ אם היה לי חמה הייתי פוסע בה פסיעה אחת והייתי שורפה כלה כאחד במלחמה כשאני נלחם עמה על כל עונותיה · כן פירש אדוני אבי ז״ל הפסוק · והוא הטוב שבפירוש׳ : שמיר שית · חסר וי״ו השמוש כאלו אמר שמיר ושית · כמו שמש ירח ראובן שמעון · והדומים להם · שמיר שית הם מיני קוצי׳ : או יחזק במעזי · או יחזק בתורתי · כלומר הייתי מכלה אותם או היה מחזיק במעזי · כלומר תורתי שהיא מעוז להם : יעשה שלום לי · כלומר יבא זמן עוד שיעשה שלום לי · שלום יעשה לי · הכפל לחזק השלום שלא תהיה עוד מלחמה בין האל ובין ישראל והוא זמן הישועה · זהו שאמר אחריו : הבאים · כלומר הימים הבאי׳ והוא זמן הישועה כמו הנה ימים באים נאם ה׳ והקמותי לדוד צמח צדיק וגומר · ואז בימים ההם ישרש יעקב · ופירוש ישרש יתן שרש כמו שאמר ויך שרשיו כלבנון כי עתה בגלות הוא כמי שאין לו שרש אבל בימים ההם ישרש מלמטה ויציץ פרח מלמעלה : ומלאו פני תבל תנובה · כלומר בתנובה כמו שאמר ויציצו מעיר כעשב הארץ · ותנובה חסר כ״ף הדמיון כמו לב שמח ייטיב גהה שפירושו כגהה : המכת מכהו הכהו · כי עתה בזמן הזה תוכלו להכיר ולדעת כי אין חמה לאל על ישראל כמו שאמר חמה אין לי כי אם כמכת מכהו הכהו · ומכהו הוא מכה ישראל כמו פרעה וסנחריב וזולתם ועתה אם בכל אשר חטאו ישראל הכהו האל כמו שהכה מכה ישראל שהכה בעשר מכות : אם כהרג הרוגיו הורג · כפל הדבר אמר אם הורג ישראל כמו שנהרגו הרוגיו והם אויבי ישראל׳ והכנוי כנגד ישראל כי הם הרוגי האל שהרגם בשביל ישראל · יהיה הכנוי לישראל ואמר הרוגיו כי בעבור ישראל הם הרוגי׳ והרי הם כאילו הרגם : בסאסאה · ענינו סאה והוא כפול הפ״א והעי״ן · אמר לא עשה האל עם ישראל כמו שעשה עם אויביו ששפך חמתו להם ואבדם מן העולם לא עשה כן לישראל אלא כשהיו חוטאים לפניו במדה נפרע מהם לא יותר מן המדה שהיא שפוכת חמה אלא במדה קו לקו הוא נפרע מהם · והמדה שהוא שולח להם תריבנה · כלומר תריב כנסת ישראל בשלחה והוא כלל לשדות התבואה ולעצי הפרי כלומר ששולח להם השדפון והירקון ארבה וחסיל וכיוצא בה : הגה ברוחו הקשה · הפרי ברוחו הקשה שמשיב בהם : ביום קדים · יום שנושבת רוח קדים עזה רוחו הוא שולח בהם להנקם מהם לאכול תבואתם ופירותיהם אלא שיספך חמתו עליהם בלא מדה עד שיכלם זה לא יעשה האל עם ישראל · וזהו שקדם חמה אין לי אלא הכמכת מכהו · ושלחה הוא שם על הגנות ושדות התבואה כמו ברכת השלח לגן המלך שלחיך פרדס רמונים · ואדוני אבי ז״ל פירש הפסוק כן במדה שמדדה רצית לריב אתה ולספטה ובשלחה ואדבה רצית להורגה לדון אותם באמ כמדת שלום כי מעשיהם היו כמעשיהם לולי שחמל האל והגה האש אמירה ברוח קדים עזה לאמר שנזרקה על העיר כמו שמפורש ביחזקאל · הגה · ענין הסרה כמו הגה סיגים מכסף הגה רשע לפני מלך : לכן בזאת יכופר עון יעקב · אף על פי שיש בם עולות אחרי׳ זהו עיקר עונם האשרים והמני׳ שהם עובדי׳ אותם ואם יתן המזבחות אשר עשו לבעלי׳ יתנם ויפלם קישב כמו אבני גיר מנופצות ובתנאי שלא יקומו עוד אשרים וחמנים כי אם ינתצום עתה ויחזרו ויבנו אותם אחר זמן אין תשובתם שלמה אלא שיעקרו אמונתם מלבם וינתצום שלא ישובו לבנותם עוד בזה יכופר עונם :

ישעיה כז

וְעַל מַלְכָּא דְאִתְגָּאֵי כְּסַנְחֵרִיב מַלְכָּא תִּנְיָנָא וְיִקְטוֹל יָת מַלְכָּא דְתַקִּיף כְּתַנִּינָא דִי בְיַמָּא׃ בְּעִידָנָא הַהִיא כְּנִשְׁתָּא דְיִשְׂרָאֵל דְהִיא כִּכְרַם נְצִיב בַּאֲרַע טָבָא שַׁבַּחוּ לַהּ׃ אֲנָא יְיָ נָטַר לְהוֹן קְיָים אֲבָהַתְהוֹן וְלָא אֲשֵׁיצֵינוּן אֱלָא בִּזְמַן דְאִינוּן מַרְגְזִין קֳדָמַי אֲנָא מַשְׁקֵי לְהוֹן כּוֹס פּוּרְעֲנוּתְהוֹן אֱלָא חוֹבֵיהוֹן גָרְמִין לְאִתְפְּרַע מִנְהוֹן כְּבַר לֵילֵי וִימָם מֵימְרִי מְגִין עֲלֵיהוֹן׃ הָא גְבוּרַן סַגִּי קֳדָמַי הֲלָא אִם יְשַׁוּוֹן בֵּית יִשְׂרָאֵל אַפֵּיהוֹן לְמֶעְבַּד אוֹרַיְתָא אֶשְׁלַח רוּגְזִי וַחֲמָתִי בְּעַמְמַיָא דְמִתְגָרָן בְּהוֹן וַאֲשֵׁיצֵינוּן כְּמָא דְמְשֵׁיצֵי אֶשָּׁתָא הוּבָאֵי וְבוּר כַּחֲדָא׃ אִם יִתְקְפוּן בְּפִתְגָמֵי אוֹרַיְתִי אִתְעֲבֵיד שְׁלָמָא לְהוֹן מִכְּעַן שְׁלָמָא יִתְעֲבֵיד לְהוֹן׃ יִתְכַּנְשׁוּן מִבֵּינֵי גַלְוָתֵיהוֹן וִיתוּבוּן לְאַרְעֲהוֹן תַּמָּן יִתִילְדוּן דְבֵית יַעֲקֹב יִפְשׁוּן וְיִסְגוּן דְבֵית יִשְׂרָאֵל וְיִמְלוּן אַפֵּי תֵבֵל בְּנֵי בְנִין׃ הַכִּמְחָתָא דַהֲוָה מָחֵי מְחוֹהִי אִם כְּקָטוֹל קָטִילוֹהִי יִתְקְטִיל׃ בִּסְאתָא דַהֲוֵיתָא כָאֵיל בַּהּ יְכִילוּן לָךְ דַהֲוֵיתָא שָׁלַח וּמָעִיק לְהוֹן מָנֵי עֲלֵיהוֹן בְּמִילָא מַתְקֵיף עֲלֵיהוֹן כְּיוֹם לוּט׃ בְּכֵן בְּדָא יִשְׁתַּבְקוּן חוֹבֵי בֵית יַעֲקֹב

לִוְיָתָן נָחָשׁ עֲקַלָּתוֹן וְהָרַג אֶת־הַתַּנִּין אֲשֶׁר בַּיָּם׃ בַּיּוֹם הַהוּא כֶּרֶם חֶמֶר עַנּוּ־לָהּ׃ אֲנִי יְהוָה נֹצְרָהּ לִרְגָעִים אַשְׁקֶנָּה פֶּן יִפְקֹד עָלֶיהָ לַיְלָה וָיוֹם אֶצֳּרֶנָּה׃ חֵמָה אֵין לִי מִי־יִתְּנֵנִי שָׁמִיר שַׁיִת בַּמִּלְחָמָה אֶפְשְׂעָה בָהּ אֲצִיתֶנָּה יָּחַד׃ אוֹ יַחֲזֵק בְּמָעֻזִּי יַעֲשֶׂה שָׁלוֹם לִי שָׁלוֹם יַעֲשֶׂה־לִּי׃ הַבָּאִים יַשְׁרֵשׁ יַעֲקֹב יָצִיץ וּפָרַח יִשְׂרָאֵל וּמָלְאוּ פְנֵי־תֵבֵל תְּנוּבָה׃ הַכְּמַכַּת מַכֵּהוּ הִכָּהוּ אִם־כְּהֶרֶג הֲרֻגָיו הֹרָג׃ בְּסַאסְּאָה בְּשַׁלְחָהּ תְּרִיבֶנָּה הָגָה בְּרוּחוֹ הַקָּשָׁה בְּיוֹם קָדִים׃ לָכֵן בְּזֹאת יְכֻפַּר עֲוֹן־יַעֲקֹב וזה ודין

לרגעים ד׳ בקריא׳ וסימ׳ אני יי׳ נצרה · חרדות ילבשו על הארץ ישבו · וחרדו לרגעים איש לנפשו · לרגעים תבחננו · יכפר ד׳ וסימ׳ ולארץ לא יכפר · אם יכפר העון הזה · יכפר עון יעקב · בחסד ואמת יכפר עון · ונמסר גם בסדר מסעי :

רש"י

לויתן נחש עקלתון׳ הוא אשור : והרג את התנין אשר בים · הוא צור שהוא ראש לבני יון והיא יושבת בלב ימים וכן כתיים קרואים איי הים : ביום ההוא · בעת הגאולה ישירו לישראל זו היא כרם חמר הוציאה ייכה הטוב · חמר ווי״נוש בלע״ז : אני ה׳ נוצרה · בעת הגלות : לרגעים אשקנה · מעט מעט אני משקה אותה כוס פורענות הבאה עליה פן אפקוד עליה בבת אחת ואכלנה לכך לילה ויום אני מתבונן בה ויונתן תירגם אם לא שאני פוקד עליה׳ עוונות שהם מרגילים לפני לילי׳ ויום הייתי מגין עליהם : חימה אין לי · אין לי פה להגביר חמתי על העמים לפי שאף ישרא׳ חוטאי׳ ומדת הדין מקטרגת : מי יתנני שמיר שית במלחמה · בבני מלחמתו והוא יון מי יתנני ואוכל לפקוד עליהם ולא תוכל מדת הדין למחו׳ שישובו ישראל בתשובה והיא נותנת אותו שמיר ושית בבני מלחמה אפסע פסיע׳ על מדת הדין ואפקוד עליהם אף יתרון לנוספי׳ על עונם ואציתם יחד כן תירגם יונתן על העמים ורבותנו ז״ל פירשו על ישראל המושב על הכרם חמה אין לי בכל הכעסים שהכעסתני הכרם הזאת לא אוכל לשפוך חמתי לבערם מפני השבועה שנשבעתי לאבותיהם מי יתנני כימים שעברו לולי השבועה הייתי שמיר ושית ופושע בכרם ואציתנה יחד : או יחזק במעוזי · או לשון אם כמו או נודע כי שור נגח הוא · אז יחזק עמי במעוזי שלא יבקש מעוז אלא מעוזי אז יעשה שלו׳ לי להניח דעתי ואפי׳ שמקשקשת בי על שאני נוקם בצרי ואנקם בהם : שלום יעשה לי · ממדת הדין שלא תוכל לקטרג ולומר מה נשתנו אלו מאלו : הבאים ישרש יעקב · הלא ידעתם מה עשיתי בראשונה הבאים למצרים אשר השרים יעקב לצו ופרחו שם עד מלאו פני תבל תנובה : הכמכת מכהו הכהו · הראיתם בגבורתי שכמכת המכה יעקב הכתיו הם טבעום במי׳ ואני טבעתים במים יש תמיהות שהם מתקיימו׳ כגון זו וכגון הגגלה נגליתי אל בית אביך הרואה אתה מה המה עושי׳ : אם כהרג · ישראל שהיו הרוגין של פרעה הורג פרעה ועמו : בסאסאה · באותה מדה : בשלחה תריבנה · כששלחה מצרים את ישראל תריבנה המדה בסאה שלה : הגה ברוחו הקשה · הגה דיבר בדיבורו הקשה : ביום קדי׳ · כיום ויולך יי׳ את הים ברוח קדי׳ עזה : לכן · גם עתה בזאת היה מתכפ׳ עון יעקב לזכות להגאל כמאז : וזה

אבן עזרא

ועל לויתן · גם הוא בים והוא צורת נחש כי גם צורת נחש בים ועקלתון שם התאר והתנין הוא הגדול אשר בים ויש אומרים כי לויתן נחש בריח גם עקלתון הם ביבשה והטעם על מלכי הארץ והתנין הוא מלך מצרים כאשר הוא כתוב בספר יחזקאל ויש אומרים מלך צור והישר בעיני ר׳ משה הכהן שהוא רמז מבחר כל גיבורי חיל ונגיד ושר : כרם חמר · תירוש כמו תשתה חמר והטעם שתתן פרי הרבה : ענו · נגון קול ענות : לה · לציון ומלת ענו למנגנים וכבר הזכיר הנביא שיהודה כטע שעשועי׳ השם : אני · נוצרה · על השכינה שהיא בציון : לרגעים אשקנ׳ · משל לנבואה שלא תפסוק : פן יפקד עליה · אמר ר׳ יונה המדקדק כי פן כמו לא וי״ו יפקוד תחת ש״ף סימ׳ המדבר וכמו הרא חיים פן תפלס והטעם על כל העמים אפקד בלתי עליה ויאמר ר׳ יצחק בן שאול כ״ע כי יפקד כמו לא נפקד ממנו איש והוא דבק עם לרגעים אשקנה פן יבול עליה כל אחד מעליה כמו נובלת עליה ויאמר ר׳ משה הכהן פן יפקד עליה האויב אצרנה לילה ויום והוא הישר בעיני : חמה · יש אומר כי גם אלה דברי השם והטעם אין לי חמה רבה : מי יתנני · כדרך בן אדם דבר הכתוב ויחסר בי״ת כמו כי ששת ימים וכן הוא מי יתנני בשמיר ובשית שיש בכרם והטעם על הרשעים וביום מלחמתי בכרם : אפשעה בה · כמו כי כפשע : אציתנה · אבעירנה כמו למה הציתו עבדיך : או יחזק · ישרא׳ במעוזי אז לא אלא עם יש׳ כטעם היה השם כאויב׳ וטעם שלום פעמים ולא עם אומות העולם בשבילם ויאמר ר׳ משה הכהן כי פירושו כן זה שאומר לא אומר אותו בחמה שיש לי : מי יתנני · כמו מי יתן לי וכמוהו כי ארץ הנגב נתתני מי יתן לי השמיר והשית בכרם והטעם אם לא יסורו ישראל הרשעים ההם אהרג הכל : או יחזק במעזי · אז ישרש יעקב · ולפי דעתי כי חמה אין לי אינני דברי השם ואל תתמה כי בספר הזה רבים כאלה והנה עד קרוב הריני אליכו יחיו מתיך ואלה דברי איש יהודה אחר שהשם אמר אני יי׳ נוצרה לרגעים פן יפקד עלינו אמרו אין אנחנו מדברים בחמה שאם יבוא האויב לשום הכר׳ שמיר ושית הייתי הורג את עצמי כמו והיה יחזקאל לכם ואת שמוא׳ כאשר עשה ביום הזה והנה במלחמה דבק עם מי יתנני או יחזק השם שיתן לי עוז ברית שיהיה השם בשלום עמי גם האויב או ישרש יעקב והוצרכתי לפירוש הזה בעבור מלת יעשה שלום לי כי השם עושה שלום לבדו : הבאים · בימים הבאים ויחסר בי״ת כאילו אמר בהבאים ויש אומרים כי טעמו הבני׳ : ישרש · ותשאר שרשיה : תנובה · פרי : הכמכת · זאת הפרשה על גלות שמרון והעד האשרים : מכהו · הוא אשור : הרוגיו · הם הכנענים הנהרגי׳ בקחת ישראל את ארצם והטעם כי השם לא הכה ישראל כמכות אלה הנזכרים : בסאסאה · רובי המפרשים אמרו שהוא מגזרת סאה והטעם מדה והיא מלה כפולה כמו ·

מנחה גדולה

ביום ההוא וגו׳ · הנה במקום שירת דודי לכרמו האמורה למעלה שסופה זיקו לעשות ענבים ויעש באושים בלתי עושים יין עתה כרם חמר עושה יין טוב ענו לה זה יהיה מה שתשוררו לה: אני ה׳ נוצרה את הכרם המכר היא ישראל כי אתם הכרם ואני השומר ויהי׳ עליכם שמירה מופלגת שלרגעים אשקנה להיות הגפן נטועה על פלגי מים ולראות בכל רגע ורגע מה היא צריכה מהשקאה או להעדר תחתיו ולזבל ולתקן הגדר וכדומה כמו כן יהיה השגחתי עליכם בלי מניעה אפי׳ רגע שלא ימנע שפעי מעליכם על כל פרט ופרט לא כמי שנוצר הכרם דרך כלל ואינו חושש לראותה ולהשגיח עליה תדיר לא כן אעשה אלא על כל פרט ופרט אשגיח עליכם למען לא יפקד ולא יעדר דבר וזה פן יפקד עליה אם לא אשמר אותה כאמור אולי פקד יפקד דבר מה ואהי׳ בתוככם בשכנה בכרם שהשומר יושב בה ומשמרה יום ולילה כמ״ש למעלה שזה קהפרס בין סוכה למלונה כדאי׳ בסימן א׳ כך לילה ויום אצרנה · כשומר זה ששומר בלילה מפני הגנבי׳ וביום מפני השועלים כך אהי׳ לכם אומר ישראל להיות השגחה פרטית עליכם בכל מילי דשמירה : או יחזיק וגו׳ ידוע שהמקדש נקרא לשון מעוז בעון ביטול תורה ומקדש שני על שנאת חנם שלא היה שלו׳ ביניהם ח״ם תקונים שתים אתם צריכי׳ האחת או יחזיק במעוזי אם יחזיק במעוזי אין עוז אלא תורה · והשנית יעשה שלו׳ לי כי כשיש שלו׳ למטה יש ג״כ שלו׳ למעלה שאין מדה״ד מקטרגת וע״כ כפל שלו׳ · או יאמר במעזי כי חרבה ירושלי׳ על שלא דנו דין אמת וז״ם יחזק במעזי ועוז מלך משפט אהב וציון במשפט תפדה ושביה בצדקה והיה מעשה הצדקה שלו׳ שעושה שלו׳ בין הקב״ה והעני כמ״ש ז״ל במדרש: הבאי׳ ישרש יעקב וגו׳ · אחרי אומר גדול חפץ ה׳ להטיב ולגאל את ישראל אמר הנה לכם ראיה כי הנה הבאים מצרימה לא היתה כוונת׳ רק שישרש יעקב שיאמר גורש ליעקב שלא יכלו ברעב והוא ית׳ הכין ופרח ישראל שפרו וישרצו במאוד מאד ולא עוד אלא שמלאו פני תבל תנובה כי באו בסוף שנתים הרעב ועוד היה בשאר חמש שנים וכבא יעקב מצרימה פסק הרעב ומלאו פני תבל תנובה :

ולע"ד מה שפירשתי מקושר בפסוק הקודם רמה ידך מעליהם מלהוכיח ולייסר אותם על דרך מרום משפטיך מנגדו שמשפטיך מרום מעליו ולא יקרב אליו ולזה בועט בכל צורריו יפיח בהם דרך בזוי כמנהג המבזים שמפיחים בפיהם למבזה וזהו רמה ידך ולזה בל יחזיון כי טח מראות עיניהם מהשכיל לבותם ולזה יחזו ויבושו קנאת עם עמך שיתעלה ויקנאו בה לא זו אף זו שאלו הרשעים מלבד הצער שיקבלו מקנאת עם אף גם זו שאם צריך תאכלם האש הנענשים ממעשיהם במה שהם צריך הוא תאכל' כמלא שיהיה להם שכר על שכר הקנאה שמוציא' את האדם מן העולם ושכר מעשים הרעים במה שהם צריך מהם משפט ושאתה ילא : או יאמר אף אש צריך תאכלם דהי"לל אף צריך אש תאכלם לפי שיותן רשע דבר בעשו הרשע כנז"ל בדחז"ל ועליו אמר יחזו ויבושו קנא' עם גם ילקו שנית בבא אש לצריך זולתם ושא' האומות ילקו ג"כ עמהם וזהו אף אש צריך תאכלם לרשע ולסיעתו הנז"ל בפסוק יוחן רשע אם הבא על צריך זולת הרשע אגב שיטפא תאכלם לרשע וסיעתו :

ה' תשפות שלום לנו עיין רש"י ז"ל והרא"בע ז"ל וכן הרד"ק ז"ל ומהרי"א ה' תשפות שלום לנו אינו לשון תפיל' אלא לשון ויכוח ר"ל ידעתי ה' ידעתי שתשפות שלו' והוא עם מ"ה והגאול' כי כל מעשינו מהגלות לא היו מקרה אלא אתה פעלת לנו כל מעשינו וכמו שנתקיימו הרעות בהבטחתך כן נאמן שיתקיימו הטובות : ולע"ד במ"ש חז"ל שאין כלי מחזיק טובה כמו השלום כדכתיב ה' עוז לעמו יתן ה' יברך את עמו בשלום שכוונת הפסוק לפי זה שהשם יתב' כשעוז ותעצומות לעמו יתן צריך שיברך את עמו בשלום תחילה שהוא כלי המחזיק העוז והטובה כיוצא בזה אמר כאן ידעתי מה רב טובך אשר פעלנו לנו על מעשינו ובתוספת ברכה שאל זה רמז באומרו כי גם כל מעשינו גם רבוי וכל רבוי להורות על שפעל לנו רב טוב כמ"ש מה רב טובך אשר צפנת ליראיך פעלת לחוסים בך וגו' ומאחר שפעלת רב טוב צריך שתעשה הכלי המחזיק כל הטובה הזאת וז"ש ה' תשפות ותערוך לנו השלום כי גם כל מעשינו פעלת לנו כידך השם הטובה עלית ובתוך השלום יותנו · וכן הוא ע"ד הסוד בהתייחד השלים עם כ"י וישראל מיד נגאלים כי גם בל שהוא השלום והיסוד עולם בסוד כי כל בשמי' ובארץ וזהו כי גם כל ע"י כל מעשינו פעלת לנו שמליון מכלל יופי אלהים יופיע · או יאמר ה' תשפות ותערוך השלום באופן שיהיה השלום לנו ביחוד ואין לזרים אתנו כי גם על זה האופן היה כשנפרעת ממנו מכל מעשינו פעלת לנו ולא להם כמו כן השלום לנו ביחוד כמו שלקינו אנו ביחוד וזהו לשון כי גם וגו' או אמר גם לפי שהזכיר אף אש צריך תאכלם אמנם לנו ה' תשפות שלום שלא תדבקנו הרעה והאש של צריך אלא תאכלם להם לבדם כי גם אנחנו לקינו כמוהם מאז וזהו כי גם כל מעשינו פעלת לנו :

ה' אלהינו גו' עיין רש"י ז"ל והרא"בע וכן הרד"ק והוסיף וכן מהרי"א ז"ל במ"ש ה' בעלונו אדונים זולתך וגו' אכן במ"ש מתים וגו' פי' בסגנון אחר והוא כי אמר לבד בך נזכיר את שמך ומה תעשה לאותם הצדיקים שמתו על קדושת שמך בגלות הם ואלהיהם ומה יועילו להם קבוץ הגליות שהם מתו ולא אכלו בטובה וז"ש מתים בל יחיו ורפאים בל יקומו בקיבוץ הגלי' ולא יראו בתשועת ה' כיון שאתה פקדת ובהשגחתך השמדת אותם וכל זרעם וזהו או' פקדת ותשמידם ותאבד כל זכר למו לאלו הצדיקים על קדושת שמך אמנם לגוי עובד אלילים עשית בהפך יספת לגוי ה' ר"ל לבני ישראל פקדת ותשמידם ולגוי יספת והרחבת את גבולם והרחק' עד קצוי ארץ ואמר נכבדת שהוא מהנפעל כנגד השי"ת האם נכבדת וקבל' כבוד ורוממות לפי שיספת לגוי רחקת כל קצוי ארצותם באמת לא קבלת כבוד בזה כמו שקבלת בתשועת ישראל וכמו שאמר הנביא אחר זה עתה ארומם עתה אנשא · וכן דרשו הפסוק הזה בפסיקתא יספת לגוי נכבדת א"ל הנביא רבון העולם נתת לגוי שלוה שמא קלסוך עליה תתן לו בן אינו מוהל וגו' אם כן זאת תלונת הנביא על שלות האומות ע"א וצרת ישראל ע"כ· וקשה לפי זה במה שפי' מתים בל יחיו על ישראל דהי"לל מתים בל נחיה כיון שמדברים בעדם לנוכח במ"ש בעלונו אדונים וגו' ועוד על ישראל לא יתכן שיאמר לכן פקדת ותשמידם שאינו מהענין גם לשון לכן בלתי מתיישב · והנוסחא שהביא מפסיקת' סיוע לדבריו לא הביא' כן הילקוט דוק ותשכח בסמוך אביאנ' בפסו' יספת לגוי :

ולע"ד אמר בעלונו אדונים ולא היה זה ברצונך אלא זולתך נעשה זה כי ותמוגגנו ביד עוננו והם קנו לנו אדונים בשעבוד גדול עד שלא נשאר לשם יתברך אדנות עלינו רק שם בעלמא וז"ש לבד בך נזכיר שמך שאינם מניחים אותנו לעובדך ואפי' בשותפות כעבד שיש לו שני אדונים אלא לבד בך נזכיר שמך · או יאמר לבד בך נזכיר שמך שנתרעם על ששעבדו אותנו האדונים לעבודת אלילים וז"ש ה' אלהינו אתה והם בעלונו לשון בעלים ואלילים שעשו שנעבוד אלילים ובעלים ומי הם אלה אדונים קשים זולתך וגברה ידם עלינו בזה עד שלא נוכל לזכור שמך בפני שום נברא אלא לבד בך ר"ל בינינו ובינך נזכיר שמך בסתר והם מתים בחייהם כי רשעים בחייהם קרואים מתים ואינם מתים אלא רפאים שהם במעשיהם הרעים הורגים את עצמ' באופן שלכן פקדת ותשמידם ולא הם בלבד אלא כל דבר שיבוא על ידי זכרם וזהו ותאבד כל דבר שעל ידו יהיה זכר למו שלא יאמרו חמור או שור זה של אומה פלונית ולפי זה תיבת כל כפשוטה ואין צריך לפרשה כמו כל מלאכה לא תעשו · או יאמר במה שאמרו חכמינו ז"ל בפסוק זובח לאלהים יחרם לפי שהוא שם משותף לאלהים אחרים ולמלאכים ולדיינים וכמו שאמרו בס"ה איש איש כי יקלל אלהיו ונשא חטאו כי דינו מסור לשמים ולא לבריות כי אפשר להשתמט ולומר לא נתכוונתי לקלל בשם אלהים לשי"ת חלילה אלא קללתי לדיינים היתה או לאלהי' אחרים לזה אמר ונשא חטאו אמנם ונקב שם ה' יומת שאין שם זה משתתף כלל · וז"ש ה' אלהינו ר"ל כשאנו או' לה' אלהינו אף על פי שבעלונו אדונים זולתך עכ"ז כשאנו מזכירים שם אלהינו כוונתינו ר' ד"ו בלע"ז אין כוונתינו לשתף בשם אלהינו אל נכר וכיוצא חלילה אלא לבד בך נזכיר שמך שאין אנו כוללי' בשם אלהינו זולתך חלילה אלא לבד בך נזכיר שמך אלא שהשומעים חושבים שאנחנו קוראים בשם האלילים והוא גניבת דעתם מפני היראה כמ"ש דע"ה אם שכחנו שם אלהינו ונפרוש כפינו לאל זר ר"ל אף על פי שנפרוש כפינו לאל זר לגנוב דעת המכחישים אמת עם כל זה שלא שכחנו שם אלהינו שהוא אלהינו יתברך ואליו לבנו ודעתינו ואף על פי שנפרוש כפינו לאל זר לפניהם ולא בלב שלם וזהו מ"ש לבד בך נזכיר שמך וגו' ולפי שהאדונים האלה היו או' עלינו שאנו בגלות כמתים בל יחיו עוד וכרפאים בל יקומו כן היינו בעיניהם כמתים בל יחיו לצאת מהגלות ורפאים בל יקומו מעפר אשר לכן ולעומת זה פקדת ותשמידם וגו' כדפרשית :

מתים בל יחיו וגו' פרקי ר"א מתים בל יחיו רפאים בל יקומו א"ר יוחנן כל המתים עולים לעתיד לבא חוץ מדור המבול שנא' רפאים בל יקומו מתים בל יחיו אלו העובדי אלילים שהם כנבלת בהמה יקומו ליום הדין אבל לא יחיו אנשי דור המבול אינם עומדים שנא' רפאים בל יקומו וכל נפשותם נעשות רוחות ומזיקים לבני אדם ולעתיד לבא הב"ה מאבד אותם מעול' הזה כדי שלא יהא אחד מהם מזיק לישראל שנאמר לכן פקדת ותשמידם ותאבד כל זכר למו עכ"ל : דקדקו חז"ל בפסוק שאמר מתים בל יחיו חיים הוא שלא יחיו אבל יקומו כל המתים זולת רפאים שהם דור המבול שאפי' קימה לא יקומו כ"ש חיים לחיות אחר כן ולפי שהם המזיקים ונגעי בני אדם לזה אמר לשון לכן פקדת ותשמידם ותאבד כל זכר למו לעתיד יהיה כן ולפי זה מתים בל יחיו וגו' לשון הודעה : ועיין רש"י ז"ל ודברי המפרשים כתבתי בפסוק ה' אלהינו ע"ש גם הנרא' לעניות דעתי מקושר בפסוק הקודם עיין שם :

יספת לגוי ה' הביא הילקוט בשם פסיקתא יספת לגוי נכבדת אמר הנביא רבש"ע ישראל יספת לו נכבדת אתה נותן לו בן והוא מוהלו לח' ימים ואם הוא בכור פודהו לשלשים יום גדל עוד מוליכו לב"כ ובתי מדרשות אתה נותן לו בית הוא קובע לו מזוזה גג עושה לו מעקה הוי יספת לגוי נכבדת · ד"א יספת לגוי רבנין אמרין אומות העולם אם אתה מרבה להם ימים טובים הם אוכלים ושותים ופוחזין ונכנסים לבתי טרטריאות ולבתי קרקסיאות ומכעסין אותך בדרכיהם ובמעשיהן אבל ישראל אוכלים ושותים ושמחים ונכנסים לבתי כנסיות ולבתי מדרשות ומרבים בתפילות ומרבין במוספין ובקורבנות : ד"א נתת שלוה לפרעה שמא קראך ה' לא בחירופין ובגידופין מי ה' אשר אשמע בקולו נתת שלוה לסנחריב שמא קראך ה' לא בחירופין ובגדופין מי בכל אלהי הארצות · נתת שלוה לנבוכדנצר שמא קראך ה' לא בחירופין ובגידופין מאן הוא אלהא דישיזיבכון מן ידי אבל יספת לגוי נכבדת נתת שלוה לדוד ובירך אותך שנאמר ויברך דוד את ה' לעיני כל הקהל נתת שלוה לשלמה וברכך ברוך ה' אשר נתן מנוחה לעמו ישראל נתת שלוה לדניאל וברכך ענה דניאל ואמר ליהוי שמא דאלהא מברך מן עלמא וגו' עכ"ל :

ולע"ד לדקדק מאי ביניהו בין הג' שיטות הנזכרות כאן · ונראה דהשיטה הראשונה פירשה יספת לגוי על ישראל גוי אחד בארץ ולפי' זה ניחא שהפסוק כפשוטו בניחותא יספת לגוי דהיינו ישראל נכבדת ודרש זה בנושא של אם אתה נותן לו בן והוא מוהלו שדקדק בזה לשון יספת לגוי שמדבר בתוספת הגוי עצמו שנוסף עליו הבן הנולד והוא דקדוק נכון ביספת לגוי הן אמת דק"ק לשון לגוי על ישראל לז"א ד"א יספת לגוי רבנין אמרי א"ה אם אתה מרבה להם ימים טובים וגו' רבנין מפרשים יספת לגוי על האומות ולזה פתח בהם ותיבת יספת על שם שמוסיף ומרבה להם ימים טובים שמא נכבדת אדרבה מכעיסים אותך בדרכיה' הרעים · ולפי זה נכבדת בתמיה ומה שאמר יספת הוא לשון תוספת על הימים טובי' שהיה להם כמו שאמר אם אתה מרב' להם ימים טובים וגו' · אמנם בשיטה השלישית פירשו באופן שלישי מורכב משתי שיטות שהפי' הפסוק מדבר באומות ואגב בישראל הראשון באומרו יספת לגוי לאומות העולם שלוה שמא קראך ה' שזהו ביאור למ"ש הפסוק יספת לגוי ה' שר"ל יספת והוספת שלוה על שלותן שמא קראך ה' לא בחירופין וגו' שהזכיר מי ה' ולפי' זה יספת לגוי ה' בתמיה ובא"ה מדבר אמנם מ"ש יספת לגוי נכבדת וגו' כוון ב"ה במה שהביא ג' מהאומות ושלשה מישראל לפי שהם מכוונים בכוון גמור כנגד פרעה שאמר מי ה' אשר אשמע בקולו כנגדו בא דוד שאמר לך ה' הגדולה והגבורה שהוא הפך מי ה' שהוא חירוף וגידוף להגביל האלוה חלילה וסנחריב לפי שהיה מולך בכיפה שהרי אמר מי בכל אלהי הארצות וגו' לזה בא שלמה שהוא מולך בכיפה גם כן ואמר בכוון אל הדברים האלה ברוך ה' אשר נתן מנוחה וגו' לו' שהב"ה בעל היכולת ואעפ"י שאחר האלוהות לא הצילו וגו' השי"ת יכול להציל ולהניח לעמו ישראל וזהו ברוך ה' אשר נתן מנוחה לעמו ישראל וכנגד נ"ב שאמר מאן הוא אלה די ישיזיבכון מן ידי שאו' מאן הוא אלה כמבזה והו' מאן הוא אלה שלא אמר מאן אלה די ישזבכון וגו' שהיה כשואל להם מאן אלה די ישזבכון אבל או' מאן הוא אלה הוא כמבזה שלא יוכל להציל מידיו כמו שאמרו המפרשים להיותו בעל בחירה ורצון אשר לעומת זה אמר דניאל להוי שמיה וגו' חכמתא וגבורתא די ליה היא ר"ל מהשנא עידניא וזמניא מהעדא מלכין שנתגאות מאן הוא אלה די ישזבכון מן ידי הנה הוא מלך מלכי המלכים ושליט ומהעדא מלכין שישפיל את נבוכד נצר ויסירהו ממלכותו כמו שנעשה אחר כך וסוף שתוסר המלכות מזרעו ותנתן למדי ופרס · למדנו מהמאמר ג' פירושים בפסוק או שמדבר על ישראל או שמדבר על האומות או שחציו הראשון על האומות וחציו השני על ישראל : ועיין רש"י ז"ל וכן הרד"ק ז"ל בקירוב וכן הרא"בע ומהרי"א ז"ל פי' הפסוק על האומות מקושר עם הפסוק הקודם לכן פקדת וגו' על ישראל שתשמידם ועל זה הוא או' לישראל השמדת כאמור לכן פקדת ותשמיד' ותאבד כל זכר למו ביסורין והשמד והבזון ויספת לגוי הארצות כבוד ומעלה ה' יספת לגוי שמא נכבדת בעולם באמת שלא קבלת כבוד בזה שהיטבת ויספת לגוי והרחקת והרחבת קצוי ארצותם באמת שלא קבלת כבוד בזה והוא קרוב לשיטה שנית דחז"ל הנזכרת לעיל : ולע"ד לפרש הפ' שמדבר על ישראל והכי קאמר בתחילה יספת לעשות עמהם טובה על כל הטובות הראשונות של יציאת מצרים וכיוצא יספת לגוי אלו ישרא' למען שמך ה' עשית ז"ש יספת לגוי גו' כלו' בעבור שמך ולא בצדקת' וכשראו הם כך שיספת לגוי ה' כבדוך משם ואילך ואתה הוספת עוד להטיב עמהם ז"ש יספת לגוי נכבדת ר"ל בפעם השנית מהתוספת לא היה למען שמך אלא בצדקת מה שנכבדת ולזה רחקת א"ה הבלתי מאמינים שהם קצוות הארץ כי ישראל שהם ראשי הארץ ראשוני' לכל דבר שבקדושה ולא"ה ריחקת לפי שהם קצוי ארץ ר"ל קצוות לא ראשים ולזה רחקתם : ואם נפרש יספת לגוי עפ"י שיטת האומרים לגוי גוים ממש יספת לגוי ה' יספת לגוי נכבדת בתמיה ח"ו לא בא לך שם כבוד מזה אדרבה אותם העומדי' בקצוי ארץ אשר לא ידעוך נתרחקו יותר מעבודתך דמשגיא לגוים ותאבדם במה שיספת לגוי וטעו מדרך השכל באמרם מקרה אחד לצדיק ולרשע · וי"ת יספת לשון אסיפה שתרגם אתגלית' לכנשא מבדרי עמך גו' :

ה' בצר פקדוך גו' כמו הרה וגו' עיין רש"י ז"ל וכן הרא"בע והרד"ק ז"ל וכן מהרי"א ז"ל :

ולע"ד שאמר ה' בצר פקדוך לפי שכתוב בכל צרתם לו צר שהב"ה כביכול מצר עם ישראל בצרתם כמ"ש חז"ל והוא אסור בזיקים זה שאמר כאן ה' בצר פקדוך כביכול ה' בצר הוא וישראל באים ופקדוך לבקר המצטער צקון לחש ותפילה למו הוא מוסרך למו כלומר שכל עיקר צערם אינו מצד יסוריהם אלא מצד צערך שאתה בכל צרתם לך צר : ולזה הביא המשל של ההרה שתקריב ללדת שבעת הקרבה ללדת עושה שני ענייני' יחד האחד תחיל והשני תזעק זעק' בחבלי' אל השי"ת ובעודה חלה תזעק ר"ל זועקת אל השי"ת בחבליה שיצא הולד לאור' ולא יחנק כן גם אנו אין אנו מצטערים על צערינו אלא מפניך ה' שאתה כביכול בצער ולא מפנינו : או יאמר כמ"ש בגמרא גבי ר' אלעזר בר' שמעון בן יוחי ז"ל שהיה או' בואו אחי בואו רעי וכששמעה אשתו כן טרדה אותו והלכה לה ובאו אותם כותי ימא והקדישו לשם ר' אלעזר והביאו סך גדול מהמעות בזה יאמר ה' בצר פקדוך כפשוטו שאינם בועטים בייסורין ולא זו בלבד אלא שצופכין תפילה בלחש שתביא מוסרך למו ומפני השומעים שלא ילעיגו עליהם אינם צועקים אלא בלחש אומרי' בואו אחי בואו רעי אל היסורין כי טוב מאד זו מדת היסורין ולהוכיח כן הביא משל ההרה כשתקריב ללדת שאז צריכה החבלים הקשי' כדי לילד וזה שאמר תקריב ללדת תחיל ותזעק לשי"ת בחבליה כלומר בעבור חבליה שאלמלא הם היה הולד נחנק בבטן מרח' אמו כנודע מפי המיילדו' נמצא שצועקת היא שיבואו לה חבלים לתועלת הלידה כן היינו מפניך ה' צועקים אליך בעד המוסר כדי לקבל התועלת הבא אחר הייסורין מסליחת העון ומתוך צרה רוחה וישועה כצאת ישראל ממצרים שכבדה העבודה על האנשים גם תבן לא ניתן להם ועל ידי כן יצאו מהגלות וע"כ נמשלו ישראל לשחר שמשחיר ומתוך כך האור בא ועם זה יבא מקושר על נכון פסוק הרינו חלנו כמו ילדנו רוח שההרה אם היא חלה וחבלים יאחזוה אבל תלד ובלדתה בפרע אם הוא זכר ונשכח כל צערה אמנם אנחנו הרינו וחלנו שהיא הוראת לידת הישועה יגענו ולא הוצא לנו כלל כמו ילדנו רוח ואמר ילדנו רוח לפי שידוע לקצת נשים מעשים בכל יום שתעמוד לה הרה וכורעת ללדת בבטנה נבה כמשפט המעוברת ובשבתה על האובנים יולדת רוח ממש שהיה נופח בטנה · או יאמר רוח שדין ולילין ורוחין בישין שנתעברה מהם · וזה שאמר הרינו חלנו כמו ילדנו רוח כמו היולדת רוח על אחד משני פנים הנזכרים או רוח בים ממש או רוח בים משדין ולילין כי בכל אותה הצרה לא ראינו מתוך צרה רוחה וישועה זה שאמר ישועות בל נעשה ארץ לארץ נבי לא עשינו לה ישועות כמו שהיו מתייבים רבוי הצרות כחבלי יולדה אשר חלנו ובל יפלו יושבי תבל לפחות אלו יפלו שאר יושבי תבל מחטאתם עמנו · בכל הצירים וחבלים שיאחזוני מהרעות שהרעו אותנו ויענונו הרשנו אבל ובל יפלו יושבי תבל נמצא שלא עשינו הקרבת התועלת ישועו' לארץ נבי ולא הרחבת הנזק כי ובל יפלו יושבי תבל מסיבת מה שרדפונו · ובסמוך ארחיב בזה בס"ד : ואחרי הר"מה י"לו פי' הפך לזה וגו' ה' בצר כי הוא יתברך כב יכול בצר עם ישרא' ואילו ישראל היו צועקים לכבודך בלי ספק שהיית שולח להם מושיע ורב אבל הם לא כן עשו אלא פקדוך וצקון לחש להיו' כי מוסרך למו תיבת למו דייקא בשביל צערם דווקא יוצקים לחש וצועקים ולזה אינם נענים על שאינם חסים לכבוד יוצרם אלא על מוסרך למו לבד כמו הרה תקריב ללדת שנסתמין ממנה כל צרות שבעולם ולא תזעק כי אם בחבליה בעבור חבלי יולדה המציקים לא כן היינו מפניך וגו' ולזה הרינו חלנו וגו' · עוד פי' כמ"ש חז"ל לעולם יקדים אדם תפלה לצרה שנא' היערוך שועך לא בצר שאלמלא לא הקדי' אברהם אבינו ע"ה ובנה מזבח בין בית אל ובין העי לא נשאר מבניו שריד ופליט ח"ו כשנלחמו עם מלך העי ז"ש ה' בצר דווקא בעת צרה פקדוך ואז צקון לחש מרבים תפלה ולחישות ואפי' הכי אינם נענים אלא מוסרך למו מתמיד לבא עליהם צרה וצוקה להיות שפקדוך בצר להם ועיקר התפלה היא לא בצר ע"כ :

ואברהם בני י"לו פי' בצר כלומר כשאתה בא להנקם מהם ע"י צר ואויב פקדוך ויוצקים לחש בתפילה ובתחינה כי מוסרך למו כלו' שלא תביא עליהם צרה וצוקה ע"י אמצעי צר ואויב אלא מוסרך מידך למו שאתה ה' אל רחום וחנון ותרחם עליהם ותהיה ניחם על הרעה לא כן הצר כי אתה תקצוף מעט והוא עוזר לרעה יותר מרצונך לכן צקון לחש מרבים בתפלה כי מוסרך מידך יהיה למו ולא יעבור צר ביניהם כמו הרה תקריב ללדת תחיל תזעק אליך בחבליה ואתה מרחם עליה ומושיע' מצרתה כי מפתח הלידה בידך וכך היינו מפניך ה' אלו מיסרך לנו היינו צועקים והיית מתמלא עלינו רחמים ומושיענו אמנם כשאתה פוקד עלינו עון ופשע ע"י צר ואויב אז הרינו חלנו צועקים ועם כ"ז אינו מרחם עלינו הצר כי הוא עוזר לרעה ונמצא כי ילדנו רוח בחבלינו ובצעקתינו אליו כי בלתי להם חנינה לכן פקדוך כי מוסרך מידך יהיה למו שימסך מזה כי יזעקו אליך ואתה ה' אל רחום וחנון תרחם עליהם ע"כ : למגיה הצעיר לוי לאבי"אדו יצ"ו ולעד"ן שאמר ה' בצר בעת הצרה פקדוך פקידה כ"ש אמנם צקון לחש הם יוצקים לחש ושופכי' לפניך שיחה ומרבים בתפלה ובתחינה כשמוסרך למו ונכנסו בכובד עול הצרה וזה משל כמו הרה שעת שתקריב ללדת אינה צועקת הרבה אבל כשמכבידים עליה צירים אז תזעק בחבליה כלומר על רוב חבליה כי צירים וחבלים יאחזוה כן עמך בית ישראל בצר פקדוך פקידה לבד אבל כשמוסרך למו אז צקון לחש · עוד ואמר ה' בצר כלומר כשצר להם צרה לבד אז פקדוך וצועקים אליך שעדיין כחם בהם ויכולים לצעוק אבל כשאחר הצרה בא להם צקון כלומ' צוקה כנז"ל במפרשי' ז"ל מלשון צוקה אז לחש הם יוצקים תפלתם בלחש בקול חלש ונמוך שכבר הם חלשים מעול הצרה ולעת שמקום מרפא מהצרה והנה צקון שוהה ומצוקה שהיא גדולה מהצרה באיכות ומה גם שהיא באה על חולשה מהצר לכן הם קוראים אליך בלחש כי מוסרך למו ולא נשאר בהם כח לפקדך ולקרוב בקול גדול והוא משל כמו הרה שעת כי תקריב ללדת דוקא כשקריבם לילד כי יבוא חבל לה אז תזעק על כאב חבליה אבל בהכביד עליה צירים קולה לא ישמע כי לא נשאר בה כח כן היינו מפניך ומזעמיך ה' שבתחלת צרתינו צעקנו בפינו בקול גדול אמנם כשנוסף גם עוד על

ברתינו צוקה הז לחש כלומר תפלה בלחש מחמת כובד מוסרך למו עד כאן:

הרינו חלנו גומר עיין רש"י ז"ל והרא"בע ז"ל והרד"ק ז"ל ומהרי"א ז"ל הרינו חלנו שאין אנו כמו היולדת שמתנחמת מעמלה עם הבן הנולד לה ואנחנו לא כן אלא הרינו חלנו כמו ילדנו רוח והסבה בכל הצער ההוא לפי שבידינו לעשות ישועות לארץ הנבחרת לעמך וישועות בל נעשה ולהיות בידינו מצד עונותינו אמר ישועות בל נעשה ארץ ובל יפלו יושבי תבל כהרד"ק כנז' ע"כ: ולע"דן מלבד הנז"ל יאמר הרינו חלנו כמו ילדנו רוח בתיבת כמו שהיא מיותרת אמ' על דרך הרה עמל וילד שקר אמר כי מתוך הלידה יודע מה שהיה בעיבור שאם העיבור היה הגון בלידה כמו כן אבל הרינו חלנו מעין וכמו מה שילדנו שהוא רוח ועכ"ז ישועו' בל נעש' לארץ אדום ברך גדול כי סופו ליפול ביד משיח ובל יפלו יושבי תבל כי סופם ליפול בנופלים או יאמר בתיבת כמו ילדנו רוח לפי שבלי ספק אינו דומה כאב הצירים וחבלים של היולדת ולד לכאב צירים וחבלים של היולדת רוח שחבלים קלים ביותר ולזה אמר הרינו חלנו והחילי היה כמו ילדנו רוצה לומר כאב לידה עם היות רוח עכ"ז נצטערנו כמו ילדנו לידה ממש וזה מכריע תיבת כמו:

יחיו מתיך וגו' במס' סנהדרין שאלו צדוקין את רבן גמליאל מנין שהב"ה עתיד להחיות את המתים אמר להם מן התורה ומן הנביאים ומן הכתובי' מן התורה דכתיב הנך שוכב עם אבותיך וקם א"ל דילמא וקם העם הזה וזנה · מן הנביאים דכתיב יחיו מתיך א"ל ודילמא מתים שהחיה יחזקאל מן הכתובים דכתיב וחכך כיין הטוב הולך לדודי למישרים דובב שפתי ישנים א"ל ודילמא רחושי מרחשן שפתותיהו וכר' יוחנן דאר"י כל מי שאומרים דבר הלכה משמו שפתותיו דובבות בקבר עד שאמר להם המקרא הזה למען ירבו ימיכם וימי בניכם על האדמה אשר נשבע ה' לאבותיכם לתת להם לתת לכם לא נאמר אלא לתת להם מכאן לתחיית המתים מן התורה עכ"ל: ולע"דן לדקדק ודקארי לה מאי קארי לה שהרי וקם בלתי מוכרע אם הוא סמוך אל שוכב וקם או אל וקם העם הזה וזנה · וכן כל שאר הדחיות ומהו לשון עד שאמר להם המקרא הזה דהיל"ל אמר להם למען ירבו ימיכם · ונראה שידוע היה אל רבן גמליאל הפסוק של למען ירבו וגומר אלא שהיה מונע בר מהם להיותם צדוקים ובלתי מאמינים לא רצה לגלות להם תוכן הענין עד שהוכרח מצד דחיותיהם וז"ש עד שאמר להם המקרא הזה רוצה לומר עד שהוכרח ואמר להם המקרא הזה שהיה כמוס עמו בסוד · או יהיה פי' עד שאמר להם המקרא הזה היו הדחיו' הנזכרות אבל אחר שהביא ואמר להם המקרא הזה בטלו הדחיות וחזר הדין שיוכיח הכתוב הזה על כל שאר המקראות המורים על תחית המתים והנה רבן גמליאל חשב שהיה מוכרח לפרש תיבת וקם מקושר עם תיבת שוכב עם אבותיך וקם כי לא יתכן שיאמר לשון וקם מקושר עם הזה וזנה כי נפילה היא זו ולא קימה וכיוצא בזה תמהו חז"ל בפסוק החמס קם אתמהא אינו קם ואם קם הוא למטה רשע מאלא שמלשון וקם הכריח שהוא רמז לתחיית המתים וכן הכריח מכתוב הנביאים שאו' יחיו מתיך וגו' כי כתיב מתיך וכתיב נבלתי יקומון שזה מוכרח כמו שאחז"ל מתיך אלו מתים שבארץ ישראל נבלתי יקומון אלו מתים שבח"ל וא"כ הוא מאמר כללי אל כל המתים שבא"י ואל כל המתי' שבח"ל לא אל המתים שהחיה יחזקאל שהם בח"ל שבהם יוכל לקיים נבלתי יקומון ומן הכתובים הכריח מאו' דובב שפתי ישנים שכל ישן עתיד הוא להתעורר כי הוא מהמצטרך אלא שרבן גמליאל כוון שהיה לו ראיה ברורה מפסוק למען ירבו ימיכם וימי בניכם לתת להם לכך לא הוצרך להעמיד ראיות של וקם יחיו מתיך דובב שפתי ישנים עם היותם מוכרחות מצד הדקדוקים הנזכרים: למגיה הצעיר לוי להבי"יאהבו יצ"ו ולעד"ן דנקט לשון זה עד שאמר להם המקרא הזה וגו' כלומר עוד ראיות אחרות זולת הנזכרות כאן הביא להם ודחו אותם עד שאמר להם המקרא הזה ושוה להם ולאהבת הקיצור לא נתפרשו אלא נקט לשון זה דמשמע מיניה שהביא להם ראיות אחרות · וכפי זה תו ליכא לאקשויי למה לא אמר להם הראיות שהביא הגמרא לעיל מפסוק ונתתם ממנו את תרומת ה' לאהרן הכהן וגו' דלע"אל שאמר אותם ולא שוה להם עד שאמר להם המקרא הזה וגו' והכאם הדבר לא ענו עוד ע"כ: עוד לחז"ל תנחומא נבלתי יקומון אותם שהיו מתנבלים בשבילי זה נצלב למה על שמל בנו זה נשרף למה על ששמר את השבת זה נהרג למה על שקרא בתורה עד כאן: דקדקו לשון מתיך ובכנוי לישראל ולשון נבלה גם דקדקו הכנוי נבלתי שלא כנה אותם לישראל כמו שאמר מתיך תיבת מתיך הוא לרמוז אל אותם המתים בטבע המות אמנם נבלה מורה אל אותם שמנבלים עצמם בשבילי קודם שהגיע זמנם ולפי שהם במיתתם קרוים חיים על קיום המצות ושהם צדיקים מובן או' לשון יקומון שאינם צריכין אלא קימה לבד לא חיות כי חיים הם ואפילו במיתתן כיון שנתנבלו על עבודת הש"ית ואהבתו · ובסמוך אכתוב תיקון או' יחיו מתיך נבלתי יקומון בשיטה אחרת עיין שם · עוד במסכת סוטה פ"א יחיו מתיך אלו המתים שבארץ ישראל נבלתי יקומון אלו המתים שבח"ל ועל ידי גלגול מחילות שהב"ה עושה להם מחילות בקרקע עד כאן: נראה שדקדקו לשון מתיך בכנוי לישראל ונבלתי בכנוי של הש"ית וכמו שדקדקתי במאמר הקודם · גם דקדוק לשון יקומון בנבלתי שלא אמר לשון תחיה לזה תירץ שמ"ש מתיך ביחוד על המתים שבארץ ישראל וזהו כנוי מתיך וקראם מתים לפי שהם מתים בנשיקה כמו שנתבאר בס"ה בפסוק וימת שם משה על פי ה' שבהיות פטירתו בח"ל נחשב למעלה גדולה היותה על פי ה' כי בארץ כל צדיק וצדיק זוכה לה שלזה קרא' מתים לא כן אשר בח"ל אשר קראם נבלתי לפי שנהרגין בסכין פגום דהיינו מלאך אכזרי שולח בו קליפה ולא מוחא אבל סוף סוף חלק ה' עמו וזה שאמר נבלתי כלומר לי הם ואמר יקומון לגירעון שאינם חיים בח"ל עד שיבאו דרך המחילות מתגלגלי' אל ארץ ישראל ושם יחיו שעל כן נקראת ארץ החיים כמו שנתבאר בס"ה וזהו נבלתי יקומון אבל לא יחיו עד בואם אל ארץ ישראל למדנו מהמאמרי' ביאור הכתובים האלה בדקדוקיהם על נכון בשני אופנים כאמור: עוד לחז"ל הקיצו ורננו שוכני עפר א"ר אלעזר כל אדם שיש בו גסות הרוח אין עפרו ננער שנאמר הקיצו ורננו שוכני עפר שוכני בעפר לא נאמר אלא שכני עפר מי שנעשה שכן לעפר בחייו עד כאן · כי הכרח הב"ית שלא אמר בעפר הוא הכרח גדול אמנם אגב אורחיה שמפרש הפסוק בחיים חיותו של האדם מדוקדק' גם כן תיבת שכני שמדבר בהיות האדם שוכן בחייו שיהיה עפר ושפל ועניו: עוד אחז"ל שם פ' שני דייני גזרות כי טל אורות טליך א"ר עמי הארץ אינם חיים שנאמר מתים בל יחיו וגו' דתניא מתים בל יחיו יכול לכל ת"ל רפאים בל יקומו זה המתרפה עצמו מדברי תורה הכתוב מדבר א"ל רבי יוחנן לא ניחא ליה למרייהו דאמרת הכי דההוא במרפא עצמו לאלילים הוא דכתיב א"ל ר' מקרא אחר אני דורש כי טל אורות טלך כל המשתמש בטל תורה אין תורה מחייהו וכל שאינו משתמש בטל תורה אין טל תורה מחייהו וכיון דחזיי' דקא מצטער א"ל ר' מצאתי להם רפואה מן התורה ממקום אחר ואתם הדבקים בה' וכי אפשר לאדם לידבק בשכינה והלא נאמר אש אוכלה הוא אל קנא אלא כל המשיא בתו לת"ח והמהנה ת"ח מנכסיו מעלה עליו הכתוב כאילו נדבק בשכינה עכ"ל:

ולע"דן לדקדק דהשוה בלשון הבריתא שאומר מתים בל יחיו יכול לכל ואיך תיסק אדעתין כך והלא תחיית המתים מן התורה כנ"ל שלמדו מפסוק למען ירבו ימיכם וימי בניכם על האדמה אשר נשבע ה' לאבותיכ' לתת להם · ונדקדק אומ' במתרפה עצמו מדברי תורה הכתו' מדבר · וא"כ בדברי רבי יוחנן אמר לשון זולת זה ההוא במתרפה עצמו לעבודת אלילים הוא דכתיב ועוד כיון דרבי אלעזר הביא מקרא אחר שאומר כי טל אורות טליך וגומר אם כן איך כשראהו מצטער א"ל רבי מצאתי להם רפואה מן התורה ואתם הדבקים וגומר שהרי פסוק כי טל אורות מגנד ואז כל המשתמש בטל תורה וגומ' ואם יש הכרעה בשני הפסוקי' ביישוב שני הכתובי' שלא יכחישו זה את זה אם כן למה אמר כיון דחזייה דקא מצטער א"ל רבי מצאתי להם רפואה מן התורה ואתם וגומר כאילו לא היה הדבר נכון בעצמו אלא להפים דעתו אמר כן משום דחזייה מצטער וזה דבר זר מאד שיאמר ר"א זולת האמת להפים דעתו ועו"ק אומר כיוצא בדבר אתה אומ' לאהבה את ה' אלהיך וגומר כי די בראיה ראשונה של ואתם הדבקים בה: **ונראה** שבפסוק מתים בל יחיו יש לו שני הבנות האחד על ישראל והשנית על אומות העולם דוק למעלה כי שם כתבתי שני שיטות הנזכר וז"ש הבריתא מתים בל יחיו יכול לכל ר"ל דרך כלל לכלל העם שהם מתים בל יחיו ולפי זה לא ידבר הכתוב כי אם בא"ה שהכל הם מתים בל יחיו ת"ל רפאים בל יקומו במרפה עצמו מדברי תורה ולעולם בישראל הכתוב מדבר וז"ש בעל הברייתא המרפא עצמו מדברי תורה הכתוב מדבר שכיון שאמר הנאי זה של רפאים אלמא משמע שבישראל המתרפה עצמו מדברי תורה הכתוב מדבר דאם תרצה לפרש שהפסוק מדבר באומות העולם וכדחיית רבי יוחנן בסמוך ק"ק דילמא סתם מתים בל יחיו כיכולם יחדיו כן מה צורך לומר רפאים בל יקומו ובזה נדחק ר"י בסמוך ואמר לא ניח' ליה למריהו שאפי' ע"ה המרפה עצמו יזכה לתחייה וההוא במרפ' עצמו לע"א הוא דכתיב כלו' אע"ג דק"ק לפי זה דלא היה צריך הכתוב לדבר ולומר רפאים בל יקומו אלא די שיא' סתמא מתים בל יחיו ודי בזה ונומר רפאים למה לי מ"מ אימא לך דההוא במרפא עצמו לע"א הוא דכתיב ר"ל דעיינייה דקרא בהם הוא דכתיב שהפסוק הקודם כתיב בעלונו אדונים זולתך וגומ' ובהם הוא לכתיב מתים בל יחיו ולקולא אמר רפאים בל יקומו למרפ' עצמו לע"א אבל האומות המאמינות בהש"ית יחיו כי אין הקב"ה מקפח שכר שום בריה מאלא

שבעל הברית' הביא הכרח לדבריו מיתור רפאי' בל יקומו אמנם ר' יוחנן המוקים הפסוק באומות המרפי' עצמן לאלילים הכריח כן מענייניה דקרא דבמרפה עצמו לעבודת אלילים וזהו כיון בהוס' לשון הוא דכתיב · והוא ענין נכון בשינוי לשון הבריתא דקאמרה לשון הכתוב מדבר ובדברי רבי יוחנן אמר לשון הוא דכתיב והנה מ"ש כיון דחזיה דקא מצטער א"ל רבי כבר מצאתי להם רפואה מן התורה וגומר שהכוונה שמסיבת צערו גרם הצער שבזכותו כדי שלא יצטער הצדיק הש"ית האיר עיניו של רבי אלעזר ומצא להם רפואה מפסוק ואתם הדבקים בה' אלהיכם וגומר וז"ש כיון דחזייה דקא מצטער א"ל רבי מצאתי להם רפואה מצאתי בכסח הדעת בזכות צערך האיר עיני הש"ית ומצאתי להם רפואה והנה הרפואה נכונה היא שהרי כתיב כי טל אורות טליך ר"ל כשטל אורות טליך יחשב וע"י זה וארץ רפאים תפיל ותוציא אותם בעת התחי' הרפואה רמוזה בו בפסוק עצמו של טל אורות טליך · שסובל שני הפירושים יחדיו כי טל אורות אור תורה הוא טלך שאתה עתיד להחיות בו והפי' השני כי טל אורות טלך כאשר טל אורות טליך בסיבתך או הארץ רפאים שנאמר בהם רפאים בל יקומו עם כל זה תפיל אותם ויחיו ואמר שהרפואה היא ע"י שישיא בתו לת"ח או אחת מספיק דכיון שהבת היא מהזכר כנודע אשה כי תזריע וילדה זכר מכלל דהבת מהזכר כנאמר' אשר ילדה ליעקב לזה הסגולה בהשיא בתו לת"ח ולא בהשיא בנו לבת ת"ח כי אינה דומה כי זה דבקות יותר עצמו · אמנם בפרקמטי' לא יספיק בת"ת אחד אולי מקרה הוא או כי מל: אך בעינין לזה צריך שיהיה בת"ח שהדבר הכללי מורה היותו נעשה בכוונת עבודת הש"ית וכיוצא בזה הוא הטעם במ"ש ומהנה תלמידי חכמים בלשון רבים · ולפי שבפסוק ואתם הדבקים וגומר דבר בו בלשון רבים ויוכל הדוחה לדחות ולו' שלא דבר הכתוב בדבקות פרטי מצד הפרטים האלה ממשיא בתו לת"ח או מעושה פרקמטיא או מהנה אלא בדבקות כללי שהם דבקים בהש"ית ובאלהותו ולזה הם חיים ויגיד עליו רעו הפסוק הקודם שאמר כי כל האיש אשר הלך אחרי בעל פעור השמידו ה' אלהיך מקרבך ואתם הדבקים בה' אלהיכם ולא בפעור חיים כולכם היום לכך הוצרך בעל המאמ' להביא פסוק אחר והוא מה שאמר כיוצא בדבר אתה אומר לאהב' את ה' אלהיך ולדבקה בו וגו' לפי שהפסוק הזה דבר ביחיד מורה שמלבד הדבקו' האלהי והכללי יש דבקות זולתי פרטי שצריך להדבק בו והו' בהשי' בתו לת"ח או לעשות פרקמטיא לת"ח או מהנה: עוד אפשר שגם נאמר ואתם הדבקים שכבר הם דבקים בה' אמנם בפסוק זה שאו' לאהבה את ה' אלהיך ולדבקה בו שמורה שזו מדרגה משובחת שאפילו שבוא ירא ה' צריך להוסיף אומץ ולאהבה את ה' אלהיך ולדבקה בו דבוק נוסף שעד עתה לא היה דבר ואין זה אלא בהשיא בתו לת"ח או פרקמטיא או מהנה: ואפשר עוד דעדיפא ראיה זו משום דכתיב הכא לאהבה את ה' אלהיך והוא לרבות ת"ח כמו שדרשו חז"ל את ה' אלהיך תירא דרש ר"ע לרבות ת"ח אם כן כיוצא בו לאהבה את ה' אלהיך ולדבקה בו בת"ח מדבר ובהכרח כל הדקדוקים האלה אמר לשון זה כיוצא בדבר אתה אומר לאהב' את ה' אלהיך ולדבקה בו וכי אפשר לאדם וגומר לומר שבראיה הזאת השנית מכרעת יותר וכל אחד יוכל להכריע ממנה וזה שאמר כיוצא בדבר אתה אומר ואיכך צריך אלי שהודיעך ואומר לך כן כי אתה אומר ולהיות הפסוק הזה מדבר בלשון יחיד המורה על דבור פרטי כדפרשית לכך אמר כאן וכי אפשר לאדם יחיד דייקא שלא יתכן אם לא בשישיא בתו לת"ח וכיוצא והוא דקדוק נכון מה שלא אמר כן בפסוק ואתם הדבקי' שהקשה וכי אפשר לדבוקי בשכינה ולא הזכיר לומ' וכי אפשר לדבוקי בשכינה לפי ששם בפסוק ההוא שמדבר בלשון רבים נוכל לדחוק שאתם הדבקי' מצד האלהות שקבלתם עול אלהותו וכשאר הדחיות הנ"ל: אבל זאת הראיה השנית מכרעת היא יותר מכל הצדדין הנ"ל: ועיין רש"י ז"ל והרא"בע ז"ל וכן הר"דק ז"ל ומהרי"א ז"ל לפי שבפסוקים הקודמים נתרעם הנביא על ישראל שמתו בגלות שהם מתים בל יחיו ורפאים בל יקומו כנ"ל לא השיבו הש"ית בכוון ואמר יחיו מתיך רוצה לומר מתי עמך זה"כ כנוי לנביא והצדיקים שנהרגו על קדושת שמי נבלתי יקומון וכנוי נבלתי אל השם המדבר לנביא (כדח"זל במדרש תנחומא הנ"ל) לומר שאלו ואלו יקומו בזמן הגאולה ויחיו ולכן אמר כנגדן הקיצו כנגד התחיה ורננו על התשועה שיראו בעיניה' ולפי שענין התחיה דבר נפלא אמר כי כן הוא שירד טל מאת הש"ית במקום טיפת הזכר והארץ יהיה באותו רקב עצמות כטיפת הנקבה ויחיו בדרך נס והדבר מוסכם בנוצרים וגם מהאומות יקומו לחזות בנועם עם הש"ית בתחייתם והביא ראיה מפרקי רבי אליעזר אשר כהבחין בפסוק מתים בל יחיו עיין שם עד כאן: ולע"דן כי ישראל יתחלקו לצדיקי' ורשעי' ובינוניים על הבינוניים אמר יחיו מתיך והכ"ף כנוי לישראל ונבלתי הם הרשעים שהם נבלה מחיים ואמר מתיך ולא מתים לומר כי לפנין השם יתברך אינם מתים אמנם הרשעים גמורים נבלתי שלפני שם יתברך הם נבלה אמנם הצדיקים הם כישנים ועליהם אמר הקיצו ורננו שכני עפר שאינם מתים ולא תשוב בשרם לעפר כי לא תשלוט בהם רימה ופסוק וישוב העפר אל הארץ כשהיה היינו שעה אחת קודם תחיית המתים ואמר שכני עפר ולא אמר שכני בעפר לרמוז שבחיי' חיית' היו הם שכונה לעפר שהעולם' שוכן בהם כלומר בתוך וכותם ע"ד מה שפירשתי בכלי חמדה בפסוק שכון ארץ ורעה אמונה ר"ל היה אתה משכן לארץ ע"ד מה שפי' ז"ל ישכנו הארץ וזהו גם כן שכני עפר ולא שכני בעפר שאדרבה העפר היה שוכן בהם בחייהם וכ"ש במיתתם והם אינם שוכנים בו וזהו שכני עפר בלשון הווה שאפי' אחר מיתת' מעמידי' העולם שגדולים צדיקי' במיתת' יותר מבחייה' וכולל ג"כ שהם שכני בעפר והפשט לא יזוז והדרשה תדרש · ובזה מובן שאמר הקיצו ורננו שלא אמר יקיצו וירננו בלשון עתיד אלא אמר הקיצו ורננו כמדבר עמהם וכאילו הם שומעי' ומבינים כנים ולא נים תיר ולא תיר ואומר להם הקיצו ורננו כי צדיקים אפי' במיתתם קרויים חיים אפי' מפאת הגוף אין רימה שולטת בהם ככתוב במשה שבמותו לא כהתה עינו וגומר כדפרשו בס"ה שאפילו אחר המות לא כהתה עינו וגו':

לך עמי בא וגומר מכילתא מגיד משנתנה רשות למשחית לחבל אינו מבחין בין צדיק לרשע שנאמר ואתם לא תצאו איש מפתח ביתו עד בקר ואו' הנני אליך והוצאתי את חרבי מתערה והכרתי ממך צדיק ורשע ואו' והיה בעבור כבודי וגומר ללמדך שתהא נכנס בכי טוב ויוצא בכי טוב וכן אתה מוצא שהאבות והנביאים היו נוהגים בדרך ארץ שנאמר וישכם אברהם בבקר וישכם יעקב בבקר וישכם שמואל בבקר והרי דברים ק"ו ומה אם האבות והנביאים שהלכו לעשות רצונו של מי שאמר והיה העולם נהגו בדרך ארץ שאר כל אדם עאכ"ו וכה"א תשת חשך וגומר תזרח השמש יאספון וגו' יצא אדם לפעלו ואומר מה רבו מעשך וגומר: ולע"דן לדקדק כ"ב ראיות למה דמספיק אחת מהן ועוד מהו ללמדך שתהא נכנס בכי טוב שאין לו שייכות עם הקודם ומי הוא המלמד כן למפסוק והיה בעבור כבודי דסליק מיניה אין לו שייכות כלל לענין זה של נכנס בכי טוב וגומר וכן מפסוק והכרתי ממך צדיק ורשע אין ללמד כן לענין בכי טוב ומפסו' לא תצאו מפתח ביתו עד בקר איכא צד ילפותא אבל עדיין יקשה איך יפסיק בשני פסוקים ויאמר סתם ללמדך שתהא נכנס בכי טוב וגומר ועוד יקשה דתנא בכי טוב ילפינן מיניה לא נכנס בכי טוב וא"כ היה לו להקדים לומר ללמדך שתצא בכי טוב ותהא נכנס בכי טוב גם מצד הענינים עצמם היה ראוי לומר כן שקודמת בסדר היציאה מהבית ואחר כך הכניסה ועוד מ"ש וכה"א תשת חושך וגו' מיותר שכבר למד כן מכמה פסוקי' מהאבות ומהנביאים אם כן מה צורך יש עוד בפסו' תשת חושך ויהי לילה: ונראה כי פסוק לך עמי בא בחדריך וגומר אינו מדבר בענין המשחית רוחני כשנותן לו רשות שאינו מבחין בין צדיק לרשע ולזה או' לך עמי בא בחדריך דקרא לא עסיק אלא בענין מלחמה סנחריב לדברי רבי משה הכהן ע"ה כפי מה שהביא הרא"בע ז"ל וזולתו ולהר"דק ז"ל מדבר בעת מלחמת גוג ומגוג עת צרה היא לישראל וממנה יושע לכך אמר לך עמי בא בחדרך והוא משל להסתר בחדרי המעשים טובים וכמו שיבא בדרש"י ז"ל אם כן אין לכתוב שייכות בזה בענין כיון שניתן רשות למשחית אינו מבחין ושיבו' האדם חדר בחדר להסתר שם לכך אמר בעל המאמר לך עמי בא בחדריך וגומר מגיד משנתנה רשות למשחית כלומר אף על פי שהבנת הפסוק הוא ענין זולת מה שנאמר בו עתה עכ"ז לשון הפסוק ופשוטו של מקרא מגיד כך דמשנתנה רשות וגומר שלשון הפסוק נוטה לכך אפי' תאמר ותפרש בו כוונה אחר והוא דקדוק נכון מת"ש מגיד ולא אמר ללמדך וגומר ולזה הביא ראיה אחרת מפסוק ואתם לא תצאו איש מפתח ביתו עד בקר ולפי שיש לדחות מפסוק זה דלעולם אימא לך דמשחית מבחין הוא בין צדיק לרשע ומה שא' להם שלא יצאו איש מפתח ביתו הטעם לפי שהית' להם מצות דם פסח בהזיה בפתח בית' על המשקוף ועל שתי המזוזות כנזכר בפרשה וזכות המצוה ההיא תגין בעדם לזה צוה הש"ית ואמ' ואתם לא תצאו איש מפתח ביתו שלא לצאת מהשתופף בצל קדושת המצוה ההיא המגינה עליהם והכי דייק לשון מפתח ביתו שלא אמר מביתו אלא מפתח ביתו מורה באצבע על המצוה הם' בפתח כלומר והוא דקדוק נכון בפסוק בלשון מפתח לומר שהקפדתו ביציאה היא מפתח ביתו כאשר שם לוחות דם הפסח כאמור לכך הוצרך להביא פסוק והוצאתי את חרבי מתערה והחרב הזו הוא המשחית הנתון בתערה כמו שהוא אסור בזיקים והנתינת רשות למשחית היא היא ההוצאה מתער' והכרתי ממך צדיק ורשע ולפי שיש לדחות דההוא קרא בצדיק כל דהו וכן בכלהו קראי אבל צדיק גמור אינו בולע ובע"כ יבחין בו לצ"א ואומר והיה בעבור כבודי וגו' שכלא דברים ק"ו אם משה

בינינו ע"ה הולרך ושכותי כפי עליך עד עברי להגן עליו מה יעשה אזוב בקיר לדיק. זולתו עוד אפשר לדחות בפסוק והכרתי ממך לדיק ורשע שאין זה מלד שאינו מבחין בלדיק אדרבה מבחין בו אלא שכדי שלא יגן על הדור בזכותו מפני הרע נאסף הלדיק והבנה זו מוכרחת היא בפסוק במ' שהקדים ואמר והכרתי ממך לדיק ורשע לדיק תחילה כדי שלא יגן על הדור ועל הרשע ואז כריתת הלדיק היתה מהעדר ההבחנה הי"לל רשע ולדיק דבהדי הולא לקי כרבא · אלא ודאי כדפרשית והיא הבנה הנכונה שבפסוק לכך הולרך לפסוק והיה בעבור כבודי ותפסוק והיה בעבור כבודי לחודיה ליכא למילף ענין זה שאינו מבחין בין לדיק דהתם לאו משום הבחנה הוא אלא משום שלא יחזה את האלהים וכבודו שלכך אמר ושכותי כפי עליך עד עברי כדמסיק קרא וראית את אחורי ופני לא יראו לכך הולרך גם כן לפסוק והכרתי ממך דלא ראי זה כראי זה דיש לדחות בכל הנזכר ומתוך שניהם נלמוד ענין זה שכיון שניתן רשות למשחית להשחית אינו מבחין בין לדיק לרשע מכיות השני פסוקים שניפין זה לזה ואחר שגמר ללמוד ענין זה חזר לענין ראשון לפסוק לך עמי בא בחדריך מגיד משניתנה רשות וגומר שדקדקנו מאו' מגיד שאין זו תוכן כוונת הפסוק אלא דליסניה דקרא מגיד כן אבל זה הלימוד בעלמי שבא ללמדנו דאיכא למדחי ככל הנ"ל לכך אמר בסוף דבריו ללמדך שתהא נכנס וגומר כאילו אמר גופיה דקרא למאי אתא ובמאי קמיירי לז"א ללמדך וגומר עיקר תלמודו בא ללמדך שתהא נכנס בכי טוב ויולא בכי טוב הודיע באו' וסגור דלתך בעדך שלא תלא לדרך בהשכמה אלא תלא בכי טוב כי סגור דלתך בעדך עוד מעט חבי כמעט רגע עד יעבור זעם וזה המעט שאתה רולה להקדי' וללאת יפילך בזעם ההוא שכל אחד ואחד עובר לבא אל תהכותו מקום פלוני אלמוני ומידי עברו יקחך בפגעו בך מוטב הוא שתהיה נחבא כמעט רגע עד יעבור זעם אם כן לפי זה או' ללמדך הוא חוזר אל פסוק לך עמי בא בחדריך והביא ראיה מהאבות הקדושים והנביאים עם היותם הם קדושים בכלל מעשיה' וגם בפרטי ההוא שהיו משכימי' בו היה דבר מלוה ששלוחי מלוה אינם נזוקים ועכ"ז נהגו בדרך ארץ ר"ל בדבר דשכיח הזיקא לא סמכו לא על מעשיה' הטובים בכלל ולא על מעשה הפרטי ההוא שהיו משכימים לעשותו שאר כל אדם שאינלו זכות כללי כאבות ובניאי' בכלל מעשיו והפרטי ההוא שיולא לדבר הרשות עאכ"ו משתי בחינות הנז' וזה פשוט ואפשר שהרחיב עוד לעשות הק"ו גם מבחינה שלישית והיא רמוזה במ"ש לעשות רלונו של מי שאמר והיה העולם כאו' תואר זה גילה היות שליחות אברהם בהליכתו להקריב את ילחק בנו ע"ג המזבח קיום העולם ותכלית בריאתו בעבור אותה המלוה שהיה הולך לקריב בנו יחידו כדאי הוא לכל העול' וכדכתי' אלה תולדות השמים והארץ בהבראם באברהם זה שאמר לעשות רלונו של מי שאמר והיה העולם רולה לומר שבעבור אותה הפעולה היה ראוי שיאמר והיה העולם ועכ"ז נזהר לנהוג בדרך ארץ שלא השכים בלילה אלא השכמתו בבקר סמוך להנץ החמה ללאת בכי טוב את האור כי טוב הוא · למדנו מהמאמר הזה שתי הבנות האחת במ"ש מגיד משנתנה רשות למשחית אינו מבחין בין לדיק לרשע והשנית שיכנס בכי טוב ויולא בכי טוב אפי' בלאתו למלוה רבה · ואמר וכן הוא אומר תשת חושך ויהי לילה וגו' לומר כי בה ירמוס כל חייתו יער גו' דברי' כפשטן וגם כן רומזים הם אל דברי' רוחניים קליפו' קן שם למושך ונתן להם גבול הלילה ואם ילא האדם בלילה אפשר שינזק מהמזיקי' הגשמיים גם מהרוחניים ול"זא דפסוק תזרח השמש יאספון יחדיו הגשמיים והרוחניים ועלה מסיק מה רבו מעשיך ה' כולם בחכמה עשית גו' וכיון שנעשו בחכמה ונתן הלילה לגבול המשחיתים רוחניים אין ללאת אלא בכי טוב מלבד פחד הגנבי' ומשחיתים גשמיים כמו הכפירים וגו' ודברי' בפשטן כמ"ש חז"ל פ' הכונס שנו רבותינו דבר בעיר כנס רגליך שנאמר ואתם לא תלאו איש מפתח ביתו עד בקר ואומר לך עמי בא בחדריך וגו' מחוץ תשכל חרב ומחדרים אימה מאי ואומר וכי תימא הני מילי בליליא אבל ביממא לא ת"ש לך עמי בא בחדריך וכי תימא הני מילי היכא דליכא אימת' מגואי אבל היכא דאיכא אימת' מגואי כי נפיק ביני אנשי לוותא דאינשי טפי מעלי ת"ש מחוץ תשכל חרב ומחדרים אימה אף על גב דמחדרים אימה מחוץ תשכל חרב רבא בעידן ריתחא סכר כוי דכתיב עלה מות בחלונינו ע"כ : ומתוך המאמר הזה נלמוד לריכות אל פסוק הנני אליך והכרתי ממך לדיק ורשע דמפסוק ואתם לא תלאו מפתח ביתו עד בקר יש לדחות הני מילי בליליא כמו שדוח' כאן בגמ' לכך הולרך להביא פסוק והכרתי ממך לדיק ורשע עוד בתנחומא לך עמי בא בחדריך אל תעמוד כנגד השעה אלא תן לה מקום שהרי אני נתתי לה מקום שנאמר השיב אחור ימינו מפני אויב נבות עמד כנגד השעה ונפל אברהם ברח מפני נמרוד ילחק ברח מפני פלשתים יעקב מפני עשו משה מפני פרעה דוד מפני שאול ומפני אבשלום בנו דבר אחר בא בחדריך הסתכל בחדרי לבך על מה ולמה הבאתי עליך ייסורין כד"א חופש כל חדרי בטן ולא תהא קורא תגר אחר מדת הדין אלא סגור דלתך בעדך עכ"ל הנה פירש בחדריך לשון רבים שאמר על חדרי הלב לפשפש במעשיהם המחייבים בך מידה כנגד מידה וזה כוון בכפל לשון על מה ולמה ר"ל אעפ"י שתמלא בך עונות רבים שאז בטלה שאלת למה עכ"ז לריך אתה לפשפש על מה בכיוון מדה כנגד מדה וזהו על מה ולמה הבאתי עליך יסורין ולא תהא קורא תגר אחר מדת הדין אלא סגור דלתך בעדך ר"ל דלת פיך של זה בא דלתך בלשון יחיד בקרו · ועיין רש"י ז"ל והרא"בע ז"ל והר"דק ז"ל ומהרי"א פירש לך עמי בזמן מלחמות האומות אל תלא לריב מהר וסגו' דלתך כתנחומא וכדמתרג' הנזכר וחבי כמעט רגע כי כמעט מהזמן תעבור המלחמה ויעבור זעם ה' הנשפך באומות ומיד תהיה תחית המתים כמו שיבאר בפסוק הנה ה' יולא וגו' עד כאן :

ולע"דן לדקדק לשון לך עמו כי די שיאמר עמי בא בחדריך כפל כמעט רגע כי די שיאמר חבי רגע עד יעבור זעם ונראה במ"ש שהכל תלוי במעשים טובים וזהו לך עמי ר"ל לך נאה בדרך ישרה שבו תהי' ניכר שאתה עמי ביחוד נבדל מכל עם ולשון במעשיך הטובים ובז' מתייחס בא בחדריך בתי כנסיות ומדרשות ללמוד ולהתפלל ותזהר מהתפלל בעדך ובעד לרותיך וז"ש וסגור דלתך דהיינו דלת שפתיך מהתפלל בעדך אלא בעד כבוד השי"ת המחולל כי בזה תקובל תפילתך על דרך כל הלועק על חבירו והוא לריך לאותו דבר הוא נענה תחילה ואחר שסידר המקום של התפלה בחדריך ואופן התפלה הודיע הזמן הנכון והוא שלא יתפלל בתלת שעי קמייתא כמ"ש במס' ר"אש השנה שלא יאות ליחיד לבדו להתפלל בהם לפי שבהם רגע הזעם של השי"ת כמ"ש במסכת ברכות פ"א כתיב חבי כמעט רגע וכתיב ואל זועם בכל יום אלא אין זעמו אלא רגע שנ' כמעט רגע עד יעבור זעם ואי בעית אימא כי רגע באפו חיים ברלונו וכמה רגע א"ר חנן ואיתימא רבי אבינא רגע כמימריה ואימת רתח אמר אביי בתלת שעי קמייתא כי חוורא כרבלתא (העטרה שבראשו) דתרנגולא וקיימא אחד כרעא כל שעתא ושעתא נמי הכי הוא כל שעתא הוו ביה שוריקי סומקי ובההיא שעתא לא הוו ביה שוריקי סומקי ע"כ נראה דמתחילה קס"ד דזועם בכל היום כי כן מורה לשון בכל יום וכן דרשוהו בס"ה שאל הוא חסד אל כל היום כולו וזועם למדת הדין ומכניע אותה שלא תחריב העולם והיא הזעימה לטובה אמנם במסקנא הודיע דלשון בכל יום מורה על ההתמדה שבכל יום ויום זועם אבל אין זעמו אלא רגע שנאמר חבי כמעט רגע ולפי שלא נתברר בפסוק זה אם הזעם הוא זעם השי"ת או זעם האומות לכך אמר ואיבעית אימא ראיה יותר ברורה דכתיב כי רגע באפו חיים ברלונו וגומר שבשי"ת מדבר ובזה אבין מ"ש הפסוק חבי כמעט רגע שהוא כפול אבל הכוונה לפי שבירור זה הרגע קשה להתברר ואיך יתחבא בו ברגע כמימריה והוא דבר מועט מאד לז"א חבי בכל השלש שעות ראשונות שבהם רגע הזעם וזהו כמעט ותעשה שיעור זה בשלש שעות שהם כמעט ותהיה נחבא בהם וזה כדי שלא לפגוע ברגע הזעם ואולי מהאי טעמא קבעו בבתי מדרשות בבקר בתלתי שעי קמייתא לקיים לך עמי בא בחדריך בבתי כנסיות ובבתי מדרשות חבי כמעט רגע עד יעבור זעם · או אמר כמעט רגע שאילו אמר כרגע לא היה נודע מדבריו השיעור של רגע שהרי שאלו בגמרא ואמר וכמה רגע והולרכו לא"ר אבא ואיתימא רבי אבינא רגע כמימרי וזה השיעור נראה לי שגילה אותו הפסוק במ"ש כמעט רגע רולה לומר כשיעור היותר ממועט שאתה יכול לומר ברגע דהיינו כשיעור אמירתו שהרי אין לך שיעור יותר מעט מזה כן הוא שיעורו וזהו כמעט רגע והוא דקדוק דק ואפש' עוד לפי שפשט הפסוק בעד יעבור זעם האומות קאמר (כדמהרי"א) לכך אפשר שאמר הזהרו להחבא עד יעבור זעם האומות כשיעור אותה החבויה של רגע השי"ת ז"ש חבי כמעט רגע שאתה זריז בו להחבא ממנו כן תחבי עד יעבור זעם והכל יתוקן בחסד ה' ותנללי מכל לרה :

כי הנה ה' יולא וגומר עיין רש"י ז"ל והרא"בע ז"ל והר"דק ז"ל ומהרי"א ז"ל מלחמת גוג ומגוג תקדם אל תחית המתים ועל הזעם ההוא אמר חבי כמעט רגע עד יעבור זעם ה' הנשפך על האומות כי הנה ה' יולא ממקומו לפקוד עון הארץ וזה באות' המלחמה שלא תאריך זמן כי אם מעט כמ"ש כמעט רגע ומיד אחרי' תקו' המתי' בכל המתים וזהו וגלתה הארץ את דמיה אלו המתים מיד השי"ת ולא תכסה עוד על הרוגיה אלו הנהרגין בידי אדם שאלו ואלו יחיו בתחיה והם ההרוגים על קדושת ה' ותגלה אותם האדמה ולא יכסה עוד עליהם עפר · ומזה יתבאר לך מה שכבר הודעתיך שיש שני תכליות בתחיה הראשון פרטי באומה שיקומו הלדיקים שמתו ונהרגו בגלות לראות בישועת ה' ובנועם ה' כמו שאמר ישעיהו ע"ה שישו אתה משוש כל המתאבלים עליה ועוד יתבאר בזה בדבריו וכמו שאזכיר והתכלית השני כללי בכל האומות כדי שיכירו וידעו כל יושבי תבל כי לה' המלוכה ומושל ולמה יקשה זה על דעת חכמי האחרונים מבני עמינו והוא דעת פרקי רבי אליעזר כנ"זל הפסוק מתים בל יחיו ע"כ :

ולע"דן כי ה' יולא ממקומו יולא ממדת הרחמים אל כסא הדין כהפך מהנז"ל ברש"י ז"ל וזה יהיה לפקוד עון יעקב שהוא יושב ומיישב הארץ עון יושב הארץ העון שעשו עם יושב הארץ העוסק תמיד ביישוב הארץ היא ארץ ישראל למטה ומכוונת כנגד הארץ הנזכרה במשנה ונוחל את הארץ היא ארץ החיים למעלה (היא מדת מלכות שמים) ואין ספק שעליה אמר איוב ארץ אל תכסי דמי שכשם זכות בחוטא מכסה היא פשעיו · ועל כן אמר ארץ אל תכסי דמי וזהו וגלתה הארץ את דמיה כדי שינקמו נקמה גדולה ומשם והלאה תפול אימתה ופחד על כל יושבי תבל ולא יהרגו עוד הרוגים כייעוד הנביא ע"ה ולא ישא גוי אל גוי חרב וז"ש ולא תכסה עוד על הרוגי' שלא ימלאו הרוגים כלל וקראם הרוגיה לפי שהארץ הלזו מתחנפת היא בדמים ולכך כונה אותם אליה שבה נתלה הפגם · או יאמר ממקומו על מקום קדש ומקדש שלא זזה שכינה מכותל מערבי ולעיניהיורו למראות עיני כבודו והספיקו התעיבו ואז הנה ה' יולא מתוך מה שעשו במקומו יולא לפקוד עון יושב הארץ הולעשו היושב בשלוה בארץ שעיר וגלתה הארץ את דמיה אשר תמיה היא בעת הנקמה ההיא גלוי לכל העמים שהארץ עלמה תכלה בהם ותגלה דמיה בנקמתה ע"ד ותרב היער לאכל בעם ולא תכסה עוד על הרוגיה כאשר כסתה עד הנה אבל תגלה דם ההרוגים כדי להנקם : או יאמר וגלתה הארץ את דמיה מההרוגים שנהרגו לשעבר להנקם ומעתה לא תוסיף הארץ לכסות ולהחניף וז"ש ולא תכסה עוד על הרוגיה עוד כל ימי עולם : למגיה הלעיר לוי לאניי"אדו יל"ו ולעד"ן ובמשחז"ל אין בעל הרחמים נפרע מן הנפשות תחלה אלא בתחלה היו באים הנגעים בבתים וכו' לא חזר בו באים בגופו כהן אמר שלזה הזהיר יושב הארץ שהפריז על מדותיו הרעים לכן הנה ה' יולא ממקומו ממחילתו של הרחמים וממנהגו שלא לפגוע בנפשות תחלה יולא ממחילה זו ובא לפקוד את עון יושב הארץ עם היותו יושב ואדון הארץ יהיה לו לפקוד בארצו תחלה כמנהגו הטוב עכ"ז יולא ממקומו לפקוד עון יושב הארץ עליו ממש בגופו ולא בארצו ובבגדיו הלא עליו בגופו וכפל תורא חדידו לי סכינא שכיון שתראה הארץ שנתבקרה פנקסו אז גם היא תגלה את דמיה שהפיל בתוכה יושב הארץ ולא תכסה עוד וגו' עוד יאמר מקושר אל הקודם לך עמי בא בחדריך וגו' חבי וגו' ולהיות כי הנה ה' גו' לפקוד עון יושב הארץ והגב פקידתו מדת הדין תקטרג לומר הללו והללו וגם וגלתה הארץ כל דמיה אשר בתוכה ובכלל יש דם אשר שפכת גם אתה עמי לזה בא בחדריך חבי כמעט רגע עד יעבר זעם וזמן הפקידה ע"כ :

ביום ההוא יפקוד וגו' בבא בתרא פ"ה והרג את התנין אשר בים אמר רב יהודה אמר רב כל מה שברא הב"ה בעולמו זכר ונקבה בראם אף לויתן נחש בריח ולויתן נחש עקלתון זכר ונקבה בראם ואלמלא נזקקין זה לזה היו מחריבין את כל העולם כולו מה עשה הב"ה סרס את הזכר והרג את הנקבה ומלחה לצדיקים לעתיד לבא שנאמר והרג את התנין אשר בים · ולמלחיה לזכר מליחה דנקבה עדיף · ואיבעית אימא כיון דכתיב לויתן זה ילרת לשחק בו לאו אורח ארעא דיחדי בהדי נקבה ואף בהמות בהררי אלף זכר ונקבה בראם ואלמלא נזקקין זה לזה מחריבין את העולם כולו מה עשה סרס את הזכר ולנן את הנקבה שנאמ' הנה כחו במתניו זה זכר ואונו בשרירי בטנו זה הנקבה ונעביד הכי כהני · כוורי דמליחא עדיף וניעבד הכך כהני פרילות' דכוורי כפישא טפי ע"כ : והדברים האלה כפשטן גם בסודם כי זה וזה אמת כמו שיש ג"ע גשמי ושם פירות ואילנות אשר שם תהיה הסעודה לעתיד לבא בקום הלדיקים בגופם הזך כמין גוף אדם הראשון ע"ה קודם שאכל עץ הדעת טוב ורע וגם שם יאכלו מבשר ודגים הנזכרים כי השי"ת יתן מעדני מלך לגוף ולנפש יתן שם וב"גע של מעלה לרוח ובע"הב שאין בו לא אכילה ולא שתיה שם יהיה העידון לנשמה בסוד הלוייתן ובהמות ברוחני והוא בסוד היסוד והמלכות שמים כפי מה שרמזו הראשונים ז"ל שהוא התנין בים המלכות מעין היין המשומר בענביו מששת ימי בראשית כפשוטו בג"ע של מטה ובסודו סוד היין הם ששת ימי בראשית בסודם כמ"ש בס"ה וזהו יין המשומר בענביו מששת ימי בראשית עלמם בסוד לך ה' הגדולה והגבורה ודי ועוד לה' אלהינו הנסתרות וכפר הפשט מדוקדק בפסוק זה במאמ' זה תיבת את התנין שהתנין היא הנקבה ואת לרבו' הזכר שסרסו הרי הוא כאילו הרגו : ומדוקדק ג"כ אומרו והרג בלשון עבר אלא שהוי"ו מהפכו לעתיד והיל"ל ויהרוג את התנין אבל לפי שזה נעשה מאז ומקדם תכף לבריאתם שאלמלא נזקקין זה לזה מחריבין העולם לז"א והרג כבר את התנין אשר בים : ומזה נלמוד שלויתן נחש בריח ולויתן נחש עקלתון הם בקליפות שיפקוד בחרבו הקשה חרב נוקמת נקם ברית היא מלכות שמים והיא חרבו הקשה מלד הגבורה והגדולה החסד החזקה מלד התפא"רת ואע"פי שחזקה בכל מקום בגבור' או בחרבו הקשה מלד התפארת והגדולה מלד החסד והחזקה מלד הגבורה שב"ד של שלשה יסכימו בהכנעת הקליפות האלה למעלה שזה לעומת זה עשה האלהים ואפילו מדת החסד והרחמי' נהפך להם לדין · וע"י זה תעבור רוח הטומאה לתקן עולם במלכו' שדי וע"א יכרתון למטה מלכי הארץ שהם נמשלים לנחש עקלתון ונחש בריח והתנין ועיין רש"י ז"ל והרא"בע והרד"ק ז"ל וכן מהרי"א ז"ל נחש בריח על ישמעאל שהוא מבריח ברוב היסוב · ונחש עקלתון על עשו והתנין על שאר מלכי היסוב שבאחרית הימים יפקוד עליהם אע"פי שבעת הזאת מסביר להם פנים כי חטא"נו גורמי' כן :

ולע"דן מה שזכרתי כבר סמוך לדחז"ל והוא מסכים לנז' במפרשי' ז"ל דהא בהא תליא כי לפקוד במלכי האדמה הנמשלים בלויתן נחש בריח ולויתן נחש עקלתון ותנין יפקוד בחרבו הרוחנית על לבא המרום במרום למעלה בשרשם ומזה ימשך אל התלי הנז"ל בפרקי ר"א ומזה ימשך אל מלכי האדמה כדעת המפרשים כולם שהכל יתקיים ואלו ואלו דברי אלהים חיים ודרך דרשה אפשר שקרא חרבו הקשה ע"ש שקשה לכעוס והגדולה שמאריך אפו זה חזקה שאין מי שיאמר לו מה תעשה כי אם היה להם איזה זכות או מלאך מלין מאיזה כשרות אכלו עולמם בחייהם וזהו והחזקה ומאומ' על לויתן וגו' ועל וגו' מורה שהם מוחלקים שאינם אחד כמו שכתב הר"דק וכמה שכתבתי שהב"ה יפקוד בשרשים וממילא יפלו הענפים כולם התלויים בהם לזה אמר על לויתן וגו' ועל נחש עקלתון וג' לפי שהב"ה אינו פוקד בהם ממש ולזה לא כתיב בלויתן נחש בריח ובלויתן נחש אלא על לויתן עליו ברוחני ותמיל' יפול הגשמי באים כי הרוח תשוב אל האלהים אשר נתנה שממילא ישוב העפר על הארץ כשהיה :

ביום ההוא וגו' ש"ר ס' משפטים אמרו ישראל לפני הק"בה רבון העולמים עד מתי אי אתה עושה דין בא"ה א"ל עד שתגיע עונתן ליבלר שנאמר ביום ההוא כרם חמר ענו לה כלום קוטף אדם את כרמו קודם שיתבשל אלא אחר שהוא מבושל הוא קוטפו ונותנו בגת ודורכו ומזמר והם עונין אחריו כך א"ל הק"בה לישראל המתינו לי עד שתגיע עונתה של אדום ואני דורך אותה שנאמר על אדום אשליך נעלי אני פותח לכם ואתם עונים אחרי לכך נאמר כרם חמר ענו לה אני ה' נולרה לרגעים אשקנה אני הוא שאני משמר אותה להשקותה כוסות הרבה שנאמר לרגעים אשקנה אם בא אדם להביט בהם מכלה אני אותם מן העולם שלא חמה אין לי כשם שאתם מתמלאים חמה על בני אלא מה אני עושה להם אפשעה בם ראיתנה יחד אמר הק"בה לא"יה ישרא' שלי הם שנאמר כי לי בני ישראל עבדים והחימה שלי שנא' נוקם ה' ובעל חמה ואתם מתמלאין משלי על שלי מי יתנני שמיר שית במלחמה ורבנין אמרי א"ל הק"בה אם משנה אני מ"ה בברק א' אני מכלה אותם שנאמר אם שנותי ברק חרבי ומה אני עושה ותאחז במשפט ידי וכה"א או יחזק במעוזי ואין מעוזי אלא דין שנא' ועוז מלך משפט אהב ע"כ פירשתיו בכלי חמדה ס' משפטים · עיין רש"י ז"ל וכן הרא"בע והר"דק ז"ל וכן מהרי"א ז"ל שלא יעשו באושים כי אם חמר יין טוב וכן לא יהיה הפר מסוכתו והיה לבער אבל אני ה' נולרה וגו' עד כאן :

ולע"דן שיהיה רבוי היין היולא ממנה והוא משל אל השלימות שלה כי טובים דודיך מיין הרקח עד שלא תקרא כרם מוליאה ענבים אלא יקראנה כרם חמר כרם יין המשובח משל אל תיקון ושלימות מעשיה והיכוחם כרם חמר ענו לה אני ה' שומר הכרם מכל אומה ולשון לא כבראשונה כרמי שלי לא נטרתי ובסמוך יתבאר בס"ד :

למגיה הלעיר לוי לאניי"אדו יל"ו ולעדן שהוא מקושר אל הקודם ביום ההוא יפקוד וגומר בחרבו הקשה גו' על לויתן גו' והרג את התנין אשר בים ופי' המפרשים ז"ל שהוא משל אל מלכי האדמה שיפקוד ה' עליהם וינקום מהם דם עבדיו עמו ישראל זה לע"ד שאמר שפקידה זו לא תהיה בהדרגה מעט מעט אלא ישועת ישראל כהרף עין בהסיח הדעת ברגע אחד יפקוד ה' על הגוים זה שאמר ביום ההוא כלומר ביום ההוא שיפקוד ה' עליהם בחרבו וכו' והרג וכו' יקראו האומות לישראל והכי שרו להו כרם חמר כלומר לא קרה לך כמקרה הכרם שגומל בוסר והדר ענבי' והדר יין אלא את היית כרם שתכף ומיד הוליא חמר זה יין כי לא ראינו כשעלה בילה ולא כשהבשילו אשכלותיה ענבים לא ראינו בה אלא יין חמר וזאת השירה תהיה שישירו לה שבו ביום ההוא שראינו שניטע הכרם בו ביום ראינו בו יין והוא משל שיראו דם אויביהם של ישרא' נשפך פתע פתאום בקרב הארץ ולא תהיה השפלתם בהדרגה אלא בבת אחת ירדו מטה וישפך דמם עד שתהיה כרם ישראל כאלו היא מלאה יין חמר ואינו אלא דם אויביהם השפוך ע"כ :

וזה יהיה כל פרי הסיר חטאתו · כי אם יסיר מה יהיה פרי ההסרה הסרת כל חטאתו כי מאחר שיעקרו עבודת אלילים כל שכן שישובו משאר העונות כי מעט שימחו עבודת אלילים ממעשה וממחשבה ישובו לאל בתשובה שלמה ויעשו מצותיו כי העבודת אלילי' היא עיקר כל העונות · וגיר הוא סיד ובארמית על גירא די על כותל היכלא : כי עיר בצורה · כי עתה שיעבדו עבודת אלילים העיר שהיתה בצורה היתה בעונותם בדד מאין יושב בה ואותו שהיה נוה ומשכן האדם הוא עתה חרב : משלח ונעזב · כמדבר והיא מקום מרעה הבהמות · או פי' עיר בצורה בדד · עתידה כלומר בעונותיכ' עיר שהיא בצורה עתה תהיה בדד · ויאמר זה ירושלם. או על שמרון כי כשנאמרה נבואה זו לא גלו עדיין השבטים כמו שאמר הוי עטרת גאות שכורי אפרים · וכזה אמר על בית המלכות או על בית המקד' אמר שיחרב בעונות' ויהיה משלח ונעזב כמדבר ושם ירע' עגל ושם בהמות והוא כמשמעו או על דר' משל: וכלה סעפיה · אמ' סעפי' לפי שהמשיל כנסת ישראל לכרם אמר כי העגל ירעה אותה וכלה סעפיה כמו שאמר בנבוא' הראשונ' הסר משוכתו והי' לבע' ואדוני אבי זכרונו לברכ' פיר' עגל משל על מלך מצרים כמו שקרא עגלה יפיפיה מצרי' וזה כשלקח יהואחז · ופירש החכם רבי אברה' בן עזרא סעפיה משל על ערי הפרזות · ואם עגל משל על פרעה יהיה סעפי' משל על הכסף והזה' שענ' פרעה את הארץ : ביבש קציר' · קציר הוא ענף העץ כמו וטל ילין בקצירי תשלח קצירה עד ים · וקציר' הוא לשון יחיד דרך כלל ואמר על הפרט דרך רבוי תשברנה רוצה לומר הסעפי' והפארות · ואמר דרך משל כמו העץ כשיבש בו ענף ישבר מאליו כן ישראל בהגיע עת פורענותם ישברו מאליהם ואפילו נשים באות מאירו' אות' · פירוש מבעירות ומדליקו' אותה כי כיון שיבש הענף אינו ראוי כי אם לשרפה · פי' אותה כנסת ישראל · ורוצה לומר כי כל אומה אפי' יהיו חלשי' כנשים ידעו לה וישחיתו אותה : כי לא עם בינות · הוא ישראל עתה אינו עם בינות שאילו היה עם בינות היה מתבונן בעצמו ורואה כי כל זה הרע בא לו על שעזב ה' : על כן לא ירחמנו · לפי שאינו מתבונן על מעשיו ואינו שב לאל בבא עליו הרעה לא ירחמנו מי שעשה אותו וגדלו על כל עם : ויוצרו · להיות לעבד לו והוא לא כן עשה על כן לא ירח' עליו ולא יחננו והסתיר פניו מהם והיה להכול ומצאוהו צרות רבות ורעו' אולי אז ישוב · ויונתן תרגם אלה שני הפסוקים על אומת העולם כלומר אם יעשה שיסיר האשרי' והחמני' תהיה עיר בצורה של אמות העולם בדד · וכן תרגם יונתן ארי קרתא וגומר : והיה ביום ההוא · בזמן הישועה : יחבט · כמו שהוא חובט חיטי' מן הקש וכמו שהוא חובט זתי' מהאילן כן יחבט האל ית' את ישראל מהאמות כי הם בתוך העמים כחטי' בתוך הקש וכזתי' בתוך אילן הזית שילקט אדם ממנו הטוב שהם הפרי ויניח הקש והעצי' : משבולת הנהר · שבולת הוא חוזק מרוצ' הנהר כמו ושבלת שטפתני · ופירוש הנהר הוא נהר סבטיון כמו שאמר על השבטים וזרם מעבר הנהר · ואמר עד נחל מצרים כי עד מצרים יבאו שם יתקבצו עם אחיהם בני הגלות הזה ויעלו לירושלם · ואמר ואתם כנגד בני הגלות שהם יהודה ובנימן שהם מפוזרי' בכל פאה לפיכך אמר ואתם תלקטו כאלו אמר ואתם בני ישראל אשר מעבר הלז תלוקטו לאחד אחד כמו שאמר בנבואת ירמיהו ולקחתי אתכם אחד מעיר ושנים ממשפחה והבאתי אתכם ציון · ופירוש לאחד אחד אחד לחבירו כלומר אחד מזה ואחד מזה יתקבצו יחד · ומה שאמר עד נחל מצרים סוף מלכות העמים בהלחם מלך הצפון עם מלך הנגב ויבא מלך הצפון עד מצרים ומשל במכמני הזהב והכסף ובכל חמודות מצרים וכו' כמו שכתוב בחזיון דניאל · ואמר בעת ההיא יעמד מיכאל השר הגדול העומ' על בני עמך וגומר : והיה ביום ההוא · כפל עוד הענין לחזק : יתקע בשופר גדול · כך יתקבצו כאלו היה נתקע בשופר גדול להשמיע הקול בכל העולם כמו שאמר גם כן והאלהי' בשופר יתקע כך יבאו מכל פאה כאלו תקע להם בשופר שיבאו האובדים הם השבטים שהגלו מעבר הנהר שהגלם שם מלך אשור והוא בארץ אשור שהיו שם כאלו אבודים שלא יצאו עוד משם כי גלות בבל שהיו יהודה ובנימן שבו אחר כן לסוף שבעים שנה ואחר כן גלו פעם שניה והם נדחים בכל פאה ומפוזרים · ומה שאמר בארץ מצרים כי שם יבאו כמו שפירשנו ומשם יעלו והשתחוו לה' בהר הקדש ובירושלם · פירוש בהר הקדש שהוא בירושלם : בהר הקדש · הוא הר המוריה והוא מקום בית המקדש : הוי עטרת גאות · עתה דבר על אנשי דורו במלכות אפרים על השבטים שלא גלו והיו מתענגים בטובה שהיתה להם והיה כל עסקם במאכל ומשתה ובתענוג בשמן המבושם עד שבאים לידי שכרות ומקיאים ויוצאים כדרך השכורים והיו נמשכים אחר הנאות העולם ושכחו האל ומצותיו כמו שאמר שמנת עבית כשית ויטוש אלוה עשהו וגומר · ואמרו רבותינו ז"ל חמרא דפרוגיתא ומיא דדרמסקית הם קפחו עשרת השבטים מישראל · ואמר הנביא עליהם הוי ואוי עטרת גאות על דרך משל כי מן הגאוה היו עושין עטרות להם והיו מתפארים בעשרם ובתענוג ודמה חמדתם והתפארותם כציץ העשב או האילן שהוא יפה בגאותו וכשהרוח נושבת בו הוא נובל ונופל לארץ והנה נשחת יפיו ושב עפר כן יהיה צבי תפארת אפרים ועטרת גאותם ואמר אפרים כי היא ראש מלכות ישראל · וצבי פירושו חפץ וחמדה ופאר כמו צבי היא לכל הארצו' · ואמר אשר על ראש גיא שמנים פירוש עטרת הגאות וציץ התפארת שהוא על ראש גיא השכורים האלה שהם הלומי יין כלומר מוכי היין שהיין מכה אותם לארץ שנופלים שכורים מתגוללי' בקיאם ובצואתם : וקרא ראש גיא שמנים · על דרך הפלגה מרוב השמן המבושם שיוצקים על ראשם כאלו היא גיא מליאה מים ועתה אומר להם מה סוף תענוגם ואמר : הנה

ט וְדֵין כָּל עוֹבְדֵי אַסְטָיוּת חוֹבוֹהִי בְּשַׁוְיוּתֵיהּ כָּל אַבְנֵי אֵיגוּרָא כְּאַבְנֵי גִיר מְנַפְּצָן לָא יִתְקַיְימוּן אֲשֵׁירַיָא וְחָנִיסְנְסַיָא: אֲרֵי קַרְתָּא דַהֲוָת כְּרִיכָא בִּלְחוֹדָהּ תְּתֵיב תְּהֵי מְטַלְטְלָא וּשְׁבִיקָא כְּמַדְבְּרָא בָהּ יְגִיחוּן צַדִּיקַיָא וְיִבְזוֹן יַת נִכְסָהָא וִיסוֹפוּן מַשִׁרְיָתָהָא מִלְמִיפַּק: יִתְקַצַּר חֵילֵיהוֹן וְיִבָהֲתוּן בְּעוֹבָדֵיהוֹן יִתְבְּרוּן נְשַׁיָא עָלַן לְבֵית דַחֲלַתְהוֹן וּמַלְפַן יַתְהוֹן אֲרֵי לָא עַם סוּכְלְתָן אִינוּן עַל כֵּן לָא יְרַחֵם עֲלֵיהוֹן דְעָבְדוֹנוּן וְדִבְרִינוּן לָא יְחוּס עֲלֵיהוֹן: וִיהֵי בְּעִידָנָא הַהִיא יִתְרְמוֹן קְטִילִין קֳדָם יְיָ מִכֵּיף נַהֲרָא פְרָת עַד נַחֲלָא דְמִצְרָיִם וְאַתּוּן תִּתְקָרְבוּן חַד לִסְטַר חַד בְּנֵי יִשְׂרָאֵל: וִיהֵי בְּעִידָנָא הַהִיא יִתְקַע בְּשׁוֹפָרָא רַבָּא וְיֵיתוּן דִּי גְלוֹ לְאַרְעָא דְאָתוּר וּדְאִטַּלְטָלוּ לְאַרְעָא דְמִצְרָיִם וְיִסְגְּדוּן קֳדָם יְיָ בְּטוּרָא דְקוּדְשָׁא בִּירוּשְׁלֶם: וַוי דְיָהִיב כִּתְרָא לְגֵיוְתָנָא טַפְשָׁא רַבָּא דְיִשְׂרָאֵל וְיָהִיב מִצְנֶפְתָּא לְרַשִׁיעָא דְבֵית מַקְדְּשָׁא תּוּשְׁבַּחְתֵּיהּ דִי עַל רֵישׁ חֵילָא שְׁמֵינָא כְּתָשֵׁי חֲמַר:	וְזֶה כָּל־פְּרִי הָסִר חַטָּאתוֹ בְּשׂוּמוֹ ׀ כָּל־אַבְנֵי מִזְבֵּחַ כְּאַבְנֵי־גִר מְנֻפָּצוֹת לֹא־יָקֻמוּ אֲשֵׁרִים וְחַמָּנִים: כִּי עִיר בְּצוּרָה בָּדָד נָוֶה מְשֻׁלָּח וְנֶעֱזָב כַּמִּדְבָּר שָׁם יִרְעֶה עֵגֶל וְשָׁם יִרְבָּץ וְכִלָּה סְעִפֶיהָ: יא בִּיבֹשׁ קְצִירָהּ תִּשָּׁבַרְנָה נָשִׁים בָּאוֹת מְאִירוֹת אוֹתָהּ כִּי לֹא עַם־בִּינוֹת הוּא עַל־כֵּן לֹא־יְרַחֲמֶנּוּ עֹשֵׂהוּ וְיֹצְרוֹ לֹא יְחֻנֶּנּוּ: וְהָיָה בַּיּוֹם הַהוּא יַחְבֹּט יְהוָה מִשִּׁבֹּלֶת הַנָּהָר עַד־נַחַל מִצְרָיִם וְאַתֶּם תְּלֻקְּטוּ לְאַחַד אֶחָד בְּנֵי יִשְׂרָאֵל: וְהָיָה ׀ בַּיּוֹם הַהוּא יִתָּקַע בְּשׁוֹפָר גָּדוֹל וּבָאוּ הָאֹבְדִים בְּאֶרֶץ אַשּׁוּר וְהַנִּדָּחִים בְּאֶרֶץ מִצְרָיִם וְהִשְׁתַּחֲווּ לַיהוָה בְּהַר הַקֹּדֶשׁ בִּירוּשָׁלָםִ: כח א הוֹי עֲטֶרֶת גֵּאוּת שִׁכֹּרֵי אֶפְרַיִם וְצִיץ נֹבֵל צְבִי תִפְאַרְתּוֹ אֲשֶׁר עַל־רֹאשׁ גֵּיא־שְׁמָנִים הֲלוּמֵי יָיִן:

הנה הא

משלח ג' בקריא' וסימן נוה משלח ונעזב · והיה כעוף נודד · ונער משלח מביש אמו · לאחד ולאחד ז' פתחין וסימן נמסר במלכים חלק ב' סי' ט':

רשי

וזה כל פרי הכיוב לו להסיר חטאתו אם ישים כל אבני מזבחות במותיו כאבני גיר מנופצות מדוקדקו' וכן ונפץ את עוללי' וכן ונפצתי' איש באחיו · גיר מין צבע הוא : לא יקומו אשרים וחמנים · למען לא יקיימו להם ע"א : כי עיר בצורה בדד · כי בעשותם זאת עיר בצורה של עשו תהיה בדד והנוה יהיה משולח מיושביו ונעזב כמדבר : שם ירעה עגל · אפרי' יירשנו שקרוי עגל שנאמר כעגל לא לומד : וכלה סעיפיה · ענפיה : ביבש קצירה · קצירי שרשיה כמו תשלח קצירי' ועשה קציר כלומר כשתכלה זכות מעט שביד' של מואב שכיבד את אביו אז תשברנה סעיפיה : נשים באות מאירות אותה · עם חלש כנשי' ידליקום כך תרגם יונתן מאירות כמו לא תאירו מזבחי חנם וכן פתר דונ"ש מאחר שהענפים יהיו יבשים יהיו נוחים להדליק אבל מנח' פתר מלקטו' כמו אריתי מורי וארו' כל עוברי דרך הסיב לו דונ' והלא כתב ביבש קצירה ובענפים יבשי' אין מלקטין פרי וכן רבותינו שאסרו לקבל מהן צדקה מפני הטעם הזה שאמרו בבבא בתרא פ"ק לית ליה ביבש קצירה תשברנה: יחבט יי' · תרגם יונתן יתרמון קטילין ואני אומר ב' לשונות הללו חיבוט ולקיטה נפלין זה על זה כחובט זיתיו וחוזר ומלקטין ואחרים מלקטין אותן מן הארץ כך הקב"ה יתחיל האסיפה כמו שנאמר יתקע בשופר גדול : משבולת הנהר · הם האובדים בארץ אשור : ועד נחל מצרים · הם הנדחים בארץ מצרים : הנהר פרת · הם בני אשור היושבים על פרת : עד נחל מצרים · הם יושבי מצרים יחבט אותם כחובט זתי' : ואתם תלוקטו · מן הגליות : לאחד אחד · המוצא אחד מכם יביאהו מנחה : האובדים בארץ אשור · לפי שנפוצו מארץ רחוקה לפני' מן הנהר שבטיון קראם אובדים : שכורי אפרים · שהיו משתכרין ביין טוב של מדינת פרוגיתא כדאמ' מייא דדימסית וחמרא דפרוגיתא קפחו עשרת השבטים : תפארתו · מגב מטע תפארתו יהי לין הפרח שלו נובל · ולין נובל נבי שסכינו בברכו' על הנובלות ופירשו רבותינו נושלי כומר לין ואנין כן אשר נטועי' על ראש גיא שמנים היא כנר' שפירותיה מתוקים ושם הם הולמי' עצמ' ביין : הלומי יין · כתישי חמר ויש עוד לפתור לבי תפארתו אשר על וגומר נבי התפארת שעל ראש עשרת השבטים המשוחין בגאותו ראשי שמנים כמו שנאמר ראשי שמנים ימשחו גיא לשון גאוה כמו מואב גיא מאד ואותו הלין הוא לפני כלית נובל תהיה בבכורה וגומר הלומי יין כך קורין על שם שכרותן שנאמר בהם השותים במזרקי יין :

הנה

אבן עזרא

כמו ירקרק מטלטך · ה"א תריבנה על שמרון והנה אחר כן כי עיר בצורה : בשלחה · יש אומר כי היא השחיתה עצמה בכלי מלחמתה כמו ובעד השלח יפלו והנכון שהוא מגזרת שלחיך והעד ביום קדים והנה הוא כן במדה שמדדה לנפשה כי מריבה עשת' אפילו עם אנשי כפריה והם שלחה על כן הגה השם אותה כמו אשר הוגה מן המסילה והנה הה"א תחת י"וד השורש כמו ידו הדה : ביום קדים · רוח מזרחית : לכן בזאת יכופר עון יעקב · והטעם שלא יבוא לו רע כי עון יעקב רע והנה הטעם שהיה הגזרה בטלה אילו היו מבטלין ע"ז : הסירי · שם הפעל : מזבח · של הבעלים : גיר · כמו סיד : מנופצות · ככלי יוצר תנפצם משוברות ולא יקומו יעמדו : כי בדד · היא והיא שמרון : סעיפיה · כמו על שתי הסעיפים והטעם על ערי הפרזו': ביבש קצירה · כמו וטל ילין בקצירי : תשברנה · הפארות שהם קטנים מהקציר : מאירות · יש אומרים מגזרת אריתי מורי והטעם לוקטות והטעם אפילו הנשים שאין להם כח ויש אומרים שמאירות כמו מבעירות והטעם כי יהיו לעצים ווה הנכון וכמוהו ולא תאירו מזבחי חנם : והיה · באותם הימים : יחבט · כמו כי תחבט חובט חטים על כן תלוקטו והטעם כי ישאר מעט מרוב : והיה · הטעם אז יבקשו כל בני אפרי' הנדודים לשוב אל ירושלם כי ראו כי מלכותם אבדה: הוי שכורי אפרי' · שהיו השרים מתעסקי' ביין : צבי · כמו לצבי ולכבוד · וטעם עטרת על המלוכה : ראש גיא שמנים · ראש שמנים כמו ראשי בשמים וכל כך היו רבי' עד שסב גיא כמו ונסב בגיא ויש אומ' כמו גיא מאד שהוא חסר ה"א : הלומי יין · כמו הלמוני בל ידעתי :

הנה

אורים ותומים

הוי עטרת גאות אמר שהגאות היה להם לעטרה עד שהיו מתפארים בהם כאלו שמגיע עד תכליתם יאושר כענין שנוטאים על אילם ינום' וזהו הוי כי השכרות היה להם לעטרה ואין נובל אין הכרמים שאינו פרס שהוא נובל הוא צבי תפארתם ומתפארים בו אמר שהכם שאין האושר אלא בדברי' שהם בידינו ובבחירתנו ולא העושר ולא הכבוד אשר על ראש גיא שמני' הלומי יין שמתרופפת השכרות עושה' כפות ידים ורגלים וזה תמצאנו בגמרא על שואלים אם מותר לוסף ולפסות השכורים בשבת ואלו היו שכורים כל כך שהיו על ראש גיא שמנים ושכלו בשמן ולא עלתה להם תרופה לפי שהם הלומי יין:

מנחה גדולה

כי עיר בצורה של מחריב בית ראשון היא בבל בדד תהיה · וכן נוה של מחריב בית שני ע"י רומים שלא היתה עיר מתחלתה עד נעץ קנה גבריאל ונבנה כרך גדול אותו נוה יהי' משולח ונעזב כמדבר כי שם ירעה עגל הוא משיח צדקנו שעל פתחה של רומי שם נגלה לרי"בל · וזה שאמרתי מבבל שתהיה בדד הוא ביבוש קצירה הידוע הוא הענף הראשון הוא שרה בסוף השבעים שנה או תשברנה אותה נשים מאירות אותה הן שתים נשים המוליכות את האפה ותשברנה ע"י אנשי כנסת הגדולה שהשליכו העופרת אל פיה וביטלו יצה"ר של ע"א ומה שאמרתי שנוה יהיה משולח ונעזב במדבר והלא לא הכשילו כ"כ את ישראל בע"ז כי בטל יצה"ר של ע"א הלא הוא כי לא עם בינות הוא להבין מה שיקרה לו בפרעה ונבוכד נאצר ולכן לא ירחמהו עושהו על הכבידו הגלות : הוי על עטרת גאות וגו' אמר הוי כי ידוע שהיין מביא הוי ויללה לעולם והם לא השגיחו על העבר על אנשי שכורים מיין אלא מוסיפי' לשתות במזרקי יין ובאשר היין גובר עליה' והם משתכרים הם מדברי' בגאות כדרך השכורים שמתגאי' עצמם בהוציאם כל רוחם בגאותם ולא בגאותו של מקום כי פועל ידי ה' לא יביטו וכל תפארתם הוא בשתית היין עד שהם הלומים ומוכים במכות מסוגי' ע"י שכרותם כי למי פצעי' חנם למאחרי' על היין · או יאמר ציץ נובל צבי תפארתם הוא עשרם וממונם שהם מתפארים בו הם מבוזבזין על היין כי יתן בכוס עינו הוא נותן עינו בכוס ואחוכי בכים כמאמ"ז ל וקרא למחון ציץ נובל כי אין הממון מתמיד שע"כ נקראו זוזים שזזים מזה לזה · כמו ציץ שאינו אלא לפי שעה ואח"כ הוא נובל · אשר על ראש גיא שמנים שיש לו מושב לעשות גיא משתה שמני' בשר שמן עד היותם הלומי יין כאמור : ואפשר שהיו אומר זה על פקח בן רמליהו שהיה אוכל ארבעי' סאה גוזלת בקנוח סעודה ופ"י רבויי האכילה היה מרבה בשתיית היין כדי לעכל המזון : וא"ש עטרת על המלך ודימה מלכותו וציץ נובל שפתאום היא נובלת ואיננה כך היה פקח שנהרג שבין לילה היה ובין לילה אבד :

אני ה' נוצרה גו' עיין רש"י ז"ל והראב"ע והרד"ק ז"ל וכן מהרי"א ז"ל אני ה' נוצרה הפך הסר מסוכתו · לרגעים אשקנה הפך ועל היצבים אלוה והטעם שאשקנה לרגעים כדי שלא אחר ההשקאה תהיה צמאה ויבולו עליה או אם אשקנה מדבוי ישטפו רוב הגשמים עליה עלים שלא וו"ם כן יפקוד עליה (כדר' יצחק שאול) עליה שלא לכך אשקנה לרגעים ויהיה זה בזמן הגאולה או אני ה' נוצר' בזמן הגלות (כדרש"י ז"ל) ע"כ : ולע"דן לדקדק כפל אני נוצר' בלשון הווה ובסוף פ' אצרנ' ובלשון עתיד וי"ת אנא ה' נטר להום קיים אבהתהין ולא איסיצנון אלא בזמן דאינון מרגיזין קדמי אני משקי להון כוס פורענתהון (כדרש"י) אלא חוביהון גרמין לאתפרע מנהון כבר לילי ויומם ממרי מגין עליהון ע"כ ובדבריו ז"ל כתיישבו הכפל והשנוי הנז' ולי אפש' שאמ' אני ה' נוצר בגלו' ולז"א בלשון הווה נוצר' ואמר אני ה' כי בגלו' אני היא השכינ' בכח הור ה' ע"ד כי שמי בקרבו נוצר' אמנ' בעת הישוע' לרגעים אשקנ' אמר בלשון עתיד אשקנ' וכן אצרנה לפי שאז תהי' שמיר' מעולה מה' ית' הנז' בתחיל' מענין יפקד ה' ופי' המדב' אצרנ' אשקנ' כי תאיר אור' הגדול ושום תשים בה' ככתוב ועליך יזרח ה' וכבודו עליך ירא' : עוד אעם' בכפל נוצר' ואצרנ' לפי שהכר' הזה צריך הוא לשתי שמירות האחד מגנבי' ושודדי' כמ"ש אם גנבי' וגו' אם שודדי' ליל' הלא ישאירו עוללות והשמיר' השני' מהמקרי' הטבעיי' חורב ביו' וקרח בליל' פן ישלוט עליה חום היו' השמש יכה אות' וכנגד שתי שמירו' האלו בא בשיר למעלות ה' שומרך ה' צלך על יד ימינך כדי שיומ' השמש לא יכב' וירח בליל' כי הוא צלך מחרב וקרח כור' אמנ' כנגד השוללי' ושודדי' אמ' שני' ה' ישמרך מכל רע וכנגד שמיר' הכפ' שמיר' שליש' ה' ישמור את נפשך גו' שכנגד השתי' הראשונו' בא כפל נוצר' ואצרנ' בא הכפל כנג' השוללי' ושודדי' אמ' אני ה' נוצר' מכל אויב ואור' ובפרט אחרי אשר יפקוד ה' בחרבו הקש' גו' אני ה' נוצר' וכנגד שמירת' מהשמש לא יכיכ' ויר' בליל' אמ' בכוונו פן יפקוד עלי' איז' פקיד' ליל' בקרח ויו' בחו' גם מזה אצרנ' ואו' פן יפקוד חוז' ללילי ויום פן יהי' פוקד בכר' איזו פקיד' לפורענו' לכך אצרנה מהליל' ויום ולכך לא אמר ביום ובלילה אם אצרנ' היה בא להורות על הזמן של השמירה ולפי שיום וליל' יום אחד הוא לכך אמר בלשון יחיד פן יפקד ולא אמ' פן יפקדו יום ולילה · באופן שבהיות השגחתי בכם אצרנה מיום ולילה שלא יהיה להם עליה פקוד' כלל או יאמר אני ה' נוצר' והשמיר' היא להשקותה ברגעים הנאותים ע"ד ונתתי מטר ארצכם בעתו בעת ההיא יהיה לרגעים : ואפשר עוד שהי' מדב' בזמן הגלו' כדרש"י ז"ל אמר לפי שאל זועם בכל יום וכמה זעמו רגע כמימריה וכמ"ש חבי כמעט רגע עד יעבור זעם הרגע ההוא וזהו אני ה' נוצרה לרגעים אשקנה הכל דבר אחד שאני ה' נוצר אותם ושמרה מהזעם ולז' לרגעי' לתקן זעמה הקדים ואשקנה מי ישע כמי שירא מהשרב ושמש ומשקה שדהו שמקדי' רפואה למכה כך לרגעים אשקנה לתקן הרגעי' של זעם הקדים ואשקנה וז"ש בל"מד לרגעים ולא אמר ברגעים אשקנה בבי"ת גו' וכדמסיק חימה אין לי ע"ד מ"ש חז"ל שבימים ההם של בלעם לא זעם בהם השי"ת וכמ"ש הפ' מה אקב לא קבה אל ומה אזעום לא זעם ה' וזהו ממש אני ה' נוצרה לרגעים וגו' ולא אמ' בעתה אשקנה כמו גשמיכם בעותם והוא הטוב כי רוב ההשקאה ובהתמדה תקלקל הירקות ופירות אלא ודאי לרגעים כדפרשית על כי רגע באפו חיים ברצונו · ומה נחמד מאמר לרגעים אשקנה לשיטת המתרגם הנז"ל שתרגם משקה להון כוס פורענותהון · ורש"י ז"ל ג"כ הסכים עמו כנז"ל שבזה מדוקדק לשון לרגעים ר"ל באותם הרגעי' שאני כועס של זעם בכל יום וכמה זעמו רגע באותם הרגעים אשקם כוס פורענות ולא יהיה בבת אחת אלא מעט בכל רגע ורגע שבכל יום ויום : משל ללוה מאוהבו מאה בבת אחת ופורע לו פרוטה פרוטה · פן יפקוד עליה הפורענות יום ולילה בהתמדה אצרנה שלא יהיה אלא לרגעים או פן יפקוד האויב (כד"ר משה הכהן ז"ל כנז"ל) מוטב שאשקנה אני בעצמי ולרגעים מעט מעט ולא האויב פן יפקוד עליה יומם ולילה מתמיד אפו ואכזריות :

חמה אין לי וגו' או וגו' נדרים פ"ד דרש רבי יהודה בר אביגא בשעה שנתרשל משה מן המילה באו אף וחימה ובלעוהו ולא שיירו ממנו אלא רגליו מיד ותקח צפורה צר ומיד וירף ממנ' באותה שעה בקש משה להרגן שנאמר הרף מאף ועזוב חימה וי"א הרגו לחימה שנאמר חימה אין לי והא כתיב כי יגורתי מפני אף והחימה תרי חימה הוו ואיבעית איתא גונדא דחימה עכ"ל : ולע"דן לדקדק איך משה יתרשל במצוה ובפרט במילה שגדולה מילה שנכרתו עליה י"ג בריתות ושאר בחינות הנזכרות במסכה · וידוקדק לשון מן המילה דהי"לל שנתרשל במילה · ולמה לא שיירו ממנו אלא רגליו ואפשר כדי שתבין צפורה שזה בעבור המילה ותתקן העניין ותמול בנה וכן פרש"י בפרשה בפסוק ויבקש ה' המיתו : וק"ק שהאף וחמה יגלה אוזן צפורה להצלת משה · אלא שנאמר שהשם יתברך שלחם בכך בלי ספק כדי שתרגיש צפורה כי הוא יתברך יכהוב על ידי אף וחימה ויתכש : ועוד לת"ק שסובר שלא הרג לחימה היאך יקיים פסוק חימה אין לי שמוכיח כדברי היש אומרים והיש אומרים מה יעשה מפסוק הרף מאף ועזוב חימה שאמר לו ה' שלא יהרגם ומשה לא יעבור את פי ה' חלילה ולמסקנא דמסיק תרי חימה הוו ניחא אבל למקשה ליש אומרי' והכתיב כי יגורתי מפני האף והחימה תיקשי ליה וליטעמיה קרא דחימה אין לי : ונראה במ"ש שם והביאו רש"י בפרשה אמר רבי יוסי ח"ו לא נתרשל משה אלא אמר איך אמול ואצא לדרך וגו' עיין שם · והנה לת"ק סובר שנתרשל מאותה הסיבה שלא היה יכול למול ולצאת לדרך ואפי' הכי נענש כי וסביביו נשערה מאד שהיה לו למול או לשאול את פי ה' אליו ויגידה אבל לפי שלא שת לבו ונתרשל אף על פי שהתרשלותו היה מן המילה ר"ל מן סיבת המילה שלא יאות למול ולצאת לדרך עכ"ז להיותו משה אעפ"י שהיה מן המילה ומסיבתה עכ"ז נענש ובאו אף וחימה ובלעוהו ולא שיירו ממנו אלא רגליו מכאן למדנו שעושה מצוה בדבר אחד ובו שומר המצוה לא ידע בו בדבר ההוא דבר רע כי הוא מקום קדוש לשכינה ולא יגור בו רע וזה שאמר ולא שיירו ממנו ממשה אלא רגליו שהיה הולך בהם למצוה והגב' אורחיה היו מורים לו המילה כדי שתתעורר צפורה למול · ולת"ק אפשר שהב"ה אמר לו הרף מאף אמנם החימה עזיב איתו במקום ההריגה ובזה מדוקדק ששינה שבאף אמר לשון הרף ובחימה אמר לשון עזוב וג"כ אמר הרף מאף ב"מם כלומר הרף ממנו לגמרי אמנם בחימה נתן לו רשות שיעזוב אותו באותו מצב שהחימה עומדת בו בצר ומצוק ולזה לא כתיב ועזוב מחמה או העזב מחמה כמ"ש הרף מאף והיינו הנזכר בפסוק חימה אין לי אמנם ליש אומרים הקשה לו מפסוק דכי יגורתי מפני האף והחימה ולא הקשה לו מפסוק הרף מאף ועזוב חימה · מלבד דקרא דתורה עדיף מפני שהייתי יכול לומר ועזוב חמה תפוס כדפרשית מהכרח דקדוק הלשון דלא קאמר והעזב מחימה כמ"ש הרף מאף ועזוב חימה משמע עזוב אותו במה שהו' עומד בו בצר ומצוק : והכרח המקשה היה מפסוק הזה לשלול השני תירוצים מלשניה דקרא אם הראשון תרי חמה הוו ממה שאמר האף והחימה בה"א הידיעה משמע החימה הידועה כי יגיד עליו רעו האף הידוע : והתירץ השני גונדא דחימה שולל אותו שלא אמר תיבת מפני אלא באף שמורה שהאף הוא גונדא דאף אמנם גבי חימה לא כתי' ומפני החימה אלא והחימה ומשני גונדא דחימה ותיבת מפני קאי אל האף והחימה מוסך עצמו ואחר עמו · ועדיין צ"ע דק"ק אל האיבעית אימא גונדא דחימה שהרגו ונשארו המחנה שלו העומדים לפניו וזה שאמ' מפני כלומר מהעומדים לפניו לא ממני שהרי נהרג דק"ק דגבי אף למה יזכיר מפני ולא יזכיר האף עצמו כיון שלא נהרג האף צ"ע ואפשר לומר דכיון שמשה באותה שעה בקש להרגם והקדוש ברוך הוא אמר לו הרף מהם הועילה אות' התפיסה שלא יעזו פניו האף להתגרות במשה ע"ה אמנ' מהעומדים מפני בהצטרפ' אל העומדים בפני החימה כרובם כן ירעו למשה : גם הועילה אותם התפיסה שהוגתשה כח דינם שלא יראה משה מהם שהרי הוכחש במה שדחקם עד שהוצרך שיאמר להם הב"ה הרף מאף ועזוב חמה שהריגתם לא היתה אלא על ידי קדושת משה ע"ה ובשם המיוחד היה הורגם ומכחיש חיל גבורתם ודינם ואמתם אמנם העומדים בפניו שלא הוכחשו נתיירא מהם יותר וזה שאמר כי יגורתי מפני האף והחימה · ומתוך מה שאמר באותה שעה בקש משה להרגם וגו' למדנו שבכח המצוה יגבר איש שבעודו מתרשל בקשו להרגו וכשנעשית המצוה נתחזק וקווי ה' יחליפו כח על ידי המצוה ולזה באותה שעה אחרי שנימול הבן ונעשית המצוה בקש להרגם : עוד לחז"ל בב"ר כתיב חמה אין לי וכתיב נוקם ה' ובעל חימה אלא בשר ודם חימה כובשתו אבל הב"ה כובש את החימה רביחמא בר חנינא אמר כאן בישראל כאן בא"ה ע"א רבי חייא אמר חימה אין לי שכבר נשבעתי ומי יתנני שלא נשבעתי אהיה שמיר ושית במלחמה עד כאן · ולפי התירוץ הראשון דייק אומרו חימה אין לי שלא אמר אין לי חימה כי חימה יש אבל אין לי פירוש שאינה כובש' אותי שאני בעל החימה ושולט עליה והיא אינה שולטת בי ולתירוץ כאן בישרא' ניחא ודייק גם כן אומרו חימה אין לי שאינה לי דהיינו לישראל כי לי בני ישראל יחשבו ובנים אתם לה' אלהיכם וזהו אומרו אין לי אבל לזולתי יש ויש חימה נוקם ה' ובעל חימה : ולתירוץ רבי חייא דייק גם אין לי רוצה לומר יש חימה אבל אין לי רשות להעלות חימה שכבר נשבעתי ומי יתן שלא נשבעתי אהיה שמיר ושית במלחמה · עוד בתנחומא דבר אחר חימה אין לי אמר ישעיה אלו הייתי רואה פשיעה אחת הייתי פושע בעולמי ומעביר על הדין אציתנה יחד מיד היה העולם נשרף או יחזק במעוזי אלא שידי אחוזה בדין שנאמר ותאחז במשפט ידי יעשה שלום לי שלום יעשה לי ביני ובין המשפט :

ולע"דן מאי קאמר אלו הייתי רואה וגו' ומי לא ידע בכל אלה ומהו פשיעה אחת ואפילו בלא פשיעה לא קצרה יד ה' מהחריב עולמו כרגע בחלק השגחתו ממנו והיה לאין · ומאי זאת האחוזה בדין : ונראה שרחמי ה' עם ישראל הוא שנפרע מהם על עונותיהם מעט מעט ולא בבת אחת לא כן בע"א מאריך אפו וגובה הכל בבת אחת בסאסאה בהתמלאות סאתם : וזה שאמר אלו הייתי רואה פשיעה אחת הייתי פושע בעולמי לפקוד עליהם בבת אחת ובפשיעה אחת אציתנה יחד וגו' והעברה על הדין שאמר ומעביר על הדין היינו בהפרע מהם בבת אחת ומיד שאין זה מנהגו ודינו ומיד אציתנה בהיות אם הדין בא עליהם בבת אחת שלא יוכל לסבול ומיד היה נשרף העולם · אלא שחימה אין לי ליפרע מהם בבת אחת אלא ע"ד לרגעים אשקנה הנז"ל מעט מעט ואהו או יחזק במעוזי שאותו המעוז והוקף הדין ידי אחוזה בדין כדי שיבוא הדין מעט מעט באופן שיוכלו לסבול אותו ונמצא השי"ת גבי דיליה והעולם קיים שאינו פושע פשיע' אחת בעולמו להפרע ממנו דהיינו בבת אחת אלא כמה וכמה פשיעות מהנהגל להיטו בכל זמן וזמן גובה מעט ולפי פשט דברי המאמר המשפט הוא הדין ויד היא האוחזת בדין שיהיה בה בארוכות אפים : ולפי הסוד יקשה כי אין יד בכל מקום אלא דין והמשפט הוא התפארת המעמיד העולם כמו שאמרו בש"ס ויש נספה בלא משפט ולייסב זה דקדק לשון שידי אחוזה בדין ה"לל אחות בדין ומתוך דקדוק זה אפשר לומר שידי הוא הדין והגבורה והיא אחוזה בדין שבה שלא תחריב העולם אחוזה מהתפאר' והו מה שנאמר ותאחז במשפט ידי שהמשפט והוא תפא"רת תאחז ידי הגבורה והמלכות שלא תחריב כמצא ידי אחוזה מהזולת והוא המשפט כי המשפט מכריע בין החסד והגבורה ומזה נמשך שחימה אין לי להפרע מהעולם בבת אחת אלא יחזק במעוזי יעשה שלום לי שלום יעשה לי הוא היסוד שהוא שלום ביני ובין המשפט כי הוא הבריח המבריח מן קצת המלכות אל התפארה והוא סוד סמיכות גאולה לתפילה ולפי זה אומר או יחזק במעוזי וגו' דברי מלכות שמים אם או יהיה ידי המלכות אחוזה בדין היינו במדת הגבורה וזה שאמר אחוזה בדין ולהיות ידי המלכו' קשור' בתפאר' על ידי היסוד הייגו ותאחז במשפט ידי שממתק דינה בת יעקב ונעשית דין רפה ומתקיים העולם וזהו או יחזק במעוזי הוא הדין הקשה הנמשך למלכות מן הגבורה וזה יהיה ע"י השלום הוא היסוד זה שאמר יעשה שלום לי יעשה שלום ביני ובין המשפט כי ע"י השלום נעשה שלום בין המלכות והתפארת והדין מתמתק בהארת התפארת וזה נכון יותר והבן זה · ועיין רש"י ז"ל והראב"ע ז"ל והרד"ק ז"ל ומהרי"א ז"ל חימה אין לי לא הייתי מעניסם בגלו' בחמה כי אם הייתי מעניסם בחימ' היו מהרבים הצרות עד שיבאו לידי כליה וזהו אומרו מי יתנני שמיר שית במלחמה והוא משל אל חוזק הצרות אם אלחם עמהם אין ספק שבפשיעה אחת אציתנה ואשרפנה באש עד כלה כי מלה אפשעה כמו כי כפשע ביני ובין המות · או יחזק במעוזי כלומר אציתנה ואשרפנה באש יחד או יחזק כל אחד מהם במעוזי שהיא התורה (כדהר"דק) ואז יעשה שלום לי שלום יעשה לי אמנם הבאים מהגלות ישרש יעקב יציץ ופרח וגו' ע"כ : ולע"דן חימה אין לי מקושר עם מה שאמר לרגעים אשקנה שכיון שאני משקה אותה כוס תרעלה מעט מעט אין לי עוד חימה רבה ועזה כי ראשון ראשון מסתלק כי אני עושה משפט עמי ישראל דבר יום ביומו והראיה שחמה גו' כי מי יתנני ומי מחייבני להיות כשמיר ושית לבד במלחמה שאני לוחם עם ישראל מכה אותם כמכת שמיר לבד ופעם אחרת כמכת שית להפסיק בין צרת שמיר ובין שית וז"ש שמיר שית בלא וי"ו השמוש להודיע שאפילו אלו ההכאות שאני מכה אותם במלחמה קלות הם כי במלחמה אין הכאה אלא הכאת חרב וחנית וכידון וחצים ואני במלחמתי עמהם פעם שמיר ופעם שית הכאות קלות ואילו היה לי חימה אפשעה עם בכרם חמר בהעלמת עין מהשמירה הנזכר אני ה' נוצרה אילו הייתי עושה פשיעה בשמירתה ז"ש אפשעה לשון פשיעה האמורה בשומרים אם אפשעה בה אציתנה יחד השרשים וענפים לא כן עתה שאני כשמיר ושית שמכה בעלים מעט ופעם בפרי אבל הכרם לעולם קיים :

וע"ד הסוד אמר מי יתנני בבינה שהיא נקראת מי כמספר חמשים שערי בינה מי יתנני ומחייב אותי כן להתנהג עמהם פעם כשמיר ופעם שית ולא אפשעה בא להציתה יחד שהוא צריך הכפין על דרך מה שאמר בפסוק ה' צבאות יעץ ומי יפר והאמר או יחזק במעוזי ר"ל כשאינ' עוסקי' בתורה יסורין באים עליהם אך מעט מעט כנז' אבל אם לא יתנהגו ברפיון בעסק התורה אלא יחזק במעזי בחוזק ולש"ם להיותו מעוזי ביחוד בלי ספק שאז מעלת השלום שהוא אהוב למעלה ונחמד למטה הנה יעשה שלום לי כלו' מדת השלום מחייב אותי והכריעני לשלום יעשה לי עם ישראל רק התעוררות השלום ע"י ההתחזקות במעוזי הוא אין עוז אלא תורה וע"י עסק בתורה שע"י הת"ח מרבים שלום כמ"ש וכל בניך למודי ה' ורב שלום בניך גו' ומ"ש בסנהדרין פ"ח א"ר אלכסנדרי כל העוסק בתורה לשמה משים שלום בפמליא של מעלה ובפמליא של מטה שנא' או יחזק במעוזי יעשה שלום לי שלום יעשה לי · רב אמר כאילו בנה פלטין של מעלה ושל מטה שנאמר ואשים דברי בפיך ובצל ידי כסיתיך לנטוע שמים וליסוד ארץ רבי יוחנן אמר אף מגין את כל העולם כולו שנא' ובצל ידי כסיתיך רבי יהושע בן לוי אמר כאילו מקרב את הגאולה שנא' ולאמר לציון עמי אתה · פירשתיו בכלי חמדה עיין שם :

הבאים ישרש יעקב באיכה ס'תת"כג אמר רב יוסף אלו ת"ח שבבבל שעושין ציצין ופרחים לתורה עד כאן למדנו מכאן שמדבר על הבאים מהגלות שיעשה שרש למעלה שרש קדוש ויציץ ופרח בתורה מחידושין ודקדוקי סופרים · ועיין רש"י ז"ל והראב"ע ז"ל וכן הרד"ק ז"ל ומהרי"א ז"ל הבאי' מהגלות כדחז"ל הנז"ל ישמחו בשלימות ולא יחטאו עוד באופן שלא יבואו לידי עונש והוא אומרו יציץ ופרח ישראל יתן שורש למטה ופרח למעלה ומלאו פני תבל התנובה והוא שירבו ויעצמו במאד מאד עד כאן : ולע"דן הבאים מהגלות וכת"י יתכנשון מביני גלותהון ויתובון לארעהון ותרגם ישרש שיתיילדו על משפחותם וכל אחד יתברר שרשו ומשפחתו ויחוסו וזהו ישרש יעקב בראותם יד ה' רמה ישרישו באמת ויחזיקו בה יציץ ופרח ישראל בכל מיני שלימות כפרח הזה ויזכו ומזכים גם את האומות שנמלאו פני תבל יחדיו ומ' או תנובה ופרי חדש הוא משל אל השלימות הנזכר שכל יושבי תבל יצליחו בו : ואפשר שאמר ומלאו פני תבל תנובה פירות ממש מן המשלו והמשל :

הכמכת מכהו וגו' שבת פ' חבית רבי יהודה ור' נחמיה ר' יהודה אמר במקל שהכו המצריים את ישראל בו לקו רבי נחמיה אומר באספקטי שהכו המצריים את ישראל בו לקו : ולע"דן לדקדק מאי ביניהו · ונראה שר' יהודה דבר שהמצריים לקו דוגמת מה שהכו בו את ישראל הם הכוס במים כל הבן הילוד היאורה תשליכוהו לכך טובעו בים סוף וזה שאמר במקל שהכו המצריים את ישראל שהמקל היה מים ובו לקו במים בים וזהו הכמכת מ' הכהו בו במקל עצמו אמנם ר' נחמיה הוסיף לדבר בכמות ואיכות המכה שבשיעור עצמו ואספקטי שהכו המצריי' את ישראל בו לקו וזהו הכמכת מכהו הכהו אם כהרג וגו' בכמות ובאיכות בו לקו שבהרג הרוגיו של ישראל כן הורג פרעה ועמו · ועיין רש"י ז"ל והראב"ע ז"ל וכן הרד"ק ז"ל וכן מהרי"א ז"ל במה שאמר אם כהרג הרוגיו הורג שחוזר אל השם יתברך שלא הורג ישרא' בענשו כשאר הרוגיו של הב"ה שהרג מן האומות שנמחו · אבל במה שאמר הכמכת היסיף שב"ה כהכותו את עם יש' לא הכהו הכאה מתייחסת אל מכהו יתברך ויתעלה שהוא בלתי בעל תכלית לא הייה המכ' כיוצא בזה בלתי בעלת תכלית שאם כן היו כלים יכיון שכולו ממנה בידאי שלא הכהו הכאה נערכת אל מכהו עד כאן · וק"ק דהיה לו לומר המכת כמכהו הכהו : ולע"דן מקושר גם כן עם הנז"ל שעם ישרא' עושה להם משפט יום ביומו ולרגעים כנז"ל אמנם באומות מאריך להם במה שמרעים לישרא' עד שתתמלא סאתם כדמסיק בסאסאה וגו' וזהו אומרו הכמכת מכהו כלומר האם תכף כמכת מכהו לישראל הכהו ה' לאותו הגוי הכהו וכן אם תכף כהרג הרוגיו של ישראל הורג ההורג אותם זה לא היה בעולם שמעולם לא נעשה פתגם מעשה הרעה מהרה אלא בארוכות נתנהג עמהם והטעם בסאסאה שמאריך להם עד שתתמלא סאתה של אותה האומה המריעה לישראל וכשישלחו את ישרא' מתוכם אז תריבנה על הכל כמו שהיה בענין מצרים שנתמלאה סאתם וקרבה פקידתם ואז בעת שילוחם נתפרע מהם : או יאמר הכמכת מכהו מכהו כשיבואו ישראל בעת הגאולה שיציץ ויפרחו ישראל וכל העולם ותבל ימלא תנובה לפי שיראו עין בעין שלא הכה ה' באויביה מכה בעין ושיעור מה שהכו לישראל אלא על אחת כמה וכמה וזה שאמ' הכמכת בשיעור מכת מכהו לישרא' כך הכהו השם יתברך למכה הזה ח"ו אלא על אחת כמה וכמה וכן האם כהרג הרוגיו כשיעור הרג הרוגיו של ישרא' כך הורג זה ההורג' לא הכה כן אלא על אחת כמה וכמה וזהו בסאס' בשלח' תריבנ' על מה שיש בסא' ואח"כ הגה ברוחו ביו' קדי' שהו' רוח עזה יותר מכל הרוחו' באופן שהגה ברוחו הקשה ביום קדים שהזמן רע יום קדים ורוח קשה מאד ובראות' אהב' העם יתברך לעמו ידבקו בו כל העול' הנשארים :

בסאסאה בשלחה וגו' חז"ל אמרו היה רבי מאיר אומר במדה שאדם מודד בה מודדין לו עד כאן · נראה שדקדקו לשון בסאסאה דהי"ל בסאה בסאסאה רומז לסאה שמודדו לסאה שימדדו לו בה וזהו בסאסאה מלה כפולה · ועיין רש"י ז"ל והראב"ע ז"ל וכן הרד"ק ז"ל דרש בשלחה לשון חרב כמו בשלח יעבורו גם דרשו בשלחה לשון אש כמו ושלח את בעירו וביער בשלחה אחר שהוא לשון הבער וכמו ממרום שלח אש וכאמר כאן בשלחה תריבנה באש תריבנה בשדי' אלא שהגה ברוחו וגו' כנז' : ומהרי"א ז"ל שהב"ה כהנהג עם ישראל בחמל' וחנינ' הוא שכאש' נתמלא' סאתם רב את כנסת ישראל ודן אותה בשילוחיו ביר"ש וגלות לא בעונש כליה כמאמר מלאכי ע"ה כי שנא שלח וזה שאמר בסאס' בשלח' תריבנה · ואומרו הגה ברוחו הקשה הוא דבק למעלה יהו"

לשון דבור והגיתי בכל פעליך עד כאן: ועפ"י דרכי אפשר לפרש הגה ברוחו הקשה ביום קדים שזה השילוח והגירוש וטרוד הנזכר במאמר בשלחה היא שהסיר׳ מעל פניו כאילו הגה והסיר ברוחו הקשה ביום קדים שזה שהיה השלוח לארץ אחרת ביום הזה: והגלנ"ד בתבתיו מקושר בפסוק הכמכת מכהו הכהו שמדבר בפסקא על האומות:

לכן בזאת יכופר וגו׳ עיין רש"י ז"ל והרא"בע והרד"ק ז"ל ומהרי"א ז"ל וגכן מקושר עם מ"ש בשלחה תריבנה פירש לך הכתוב שאף אותו השילוח וגלות׳ לא היה אלא להכלית טוב שלכן עתה בזאת הגלות יכופר עון יעקב וזה כל פרי הסירה מהגער וצרות הגלות הלא הוא הסר חטאתו כדי שיהיו מזבחות האלילים מנופצות ונעזבות מהם וזהו בשומו כל אבני וגו׳ שלא יקומו עוד ביניהם בארץ המה ועבודתם עד כאן: ולע"דן לכן בזאת שהזכיר לך בסוף הפסוק יכופר עון יעקב וזה כל פרי והעיקר שתלוי הכל בו הסר כל חטאתו והעון והחטא הוא בשומו כל אבני מזבח השי"ת מנופצות כאבני גיר והיה זה מרוב אדיקותם בע"א · והתיקון לכל זה הוא לא יקומו אשרים וחמנים עוד ובזאת יכופר העון והחטא של יעקב מאשר חטא על מזבח ה׳ ההרוס ויוכיח כן אומרו לא יקומו בלי וי"ו מוסיף על ענין ראשון · ואמר בזאת ואמר בזה כי זה הוא על לא יקומו אשרים וחמני׳ ובזאת יכופר עון יעקב כמה שאומ׳ כי עיר בצורה ובו׳ על שמרון כמו שיבא: וחז"ל אמרו שביטול המזבח צריך כיתות כאבני גיר שאז לא יקומו אשרים וחמנים אבל בפגימ׳ לבד אינו מתבטל לפי שהעובדי אלילים אינם מקפידים בכך לכך אין די בפגימה לבד אלא צריך נפוץ:

כי עיר בצורה וגו׳ ביבוש קצירה וגו׳ אמרו חז"ל על החסד והצדקה שאומות העולם עושים שבשתיבש קצירה כמו קצרו לפי חסד אז תשברנה ולכך אסרו לקבל צדקה מהם שלא להזיק ידי עובדי אלילים ועיין רש"י ז"ל והרא"בע ז"ל וכן הרד"ק ומהרי"א ז"ל פירשו על כרך גדול של עשו כענין מה שישבה ירושלם בדד כן גם היא כי עיר בצור׳ בדד תשב ועל הארמון אמר נוה משולח גו׳ וכלה סעיפי׳ כמו בסעיפי׳ מחזיונות שיכלו כל מחשבותיה וחזיונותיה וכל עולה קפצה פיה והרשעה כעשן תכלה · ואמר שבהגיע הזמן שלא שהוא כמשל הקציר תשברנה ותאבדנה האומות עד שלא ישאר איש הולך אחריהן כי אם הנשים הלושות השכל או העם הסכלים כנשים שבאות מאירות אותה כברות ולפי שהעובדי אלילים דבר חוץ מהשכל לכך אמר עליו כי לא עם בינו׳ הוא ואע"פ שדרך הפועל לרחם על פעולתו עכ"ז הב"ה לא ירחמהו ואע"פ שהו׳ עושהו בבחינת החומר ויוצרו על השפעת הצורה עליו ע"כ: ולע"דן כי עיר בצור׳ על ירושלם (כדהרא"בע) תהיה בדד איכה ישב׳ בדד וכל נוה ממנה משולח הוא וכליו נעזב כמדבר הזה שהוא הפקר כך הנוה נעזב הוא וכלי תשמיש שבתוכו ולפי שנאמ׳ וביום פקדי ופקדתי שבכל פקידה ופקידה יש בה מעון העגל כמו שאמרו חז"ל ובפרט בהיות הפקידה על ע"א מצא מין את מינו ונעור ובזה אדקדק לשון אומרו במדבר לרמוז אל עון העגל שנעשה במדבר כמו שנרמז בתורה וישת אל המדבר פניו ולז"א שם ירעה עגל לרמוז אל עון העגל באופן שאותו העון גרם היות העיר בצורה בדד ובמדבר ששם ירעה עגל ומדוקדק בזה מה שהזכיר עגל יותר מזולתו מהבהמו׳ וחיות שהוא משל וכמשל כאמור ואמר כי בהתייבש קצירה שהוא דרך משל לעת התקרב פקודתה אז תשברנה הנשים המאירות אותה רוצה לומר שנשים היו המנהיגות את ירושלם ע"ד מה שכתוב עמי נוגשיו מעולל ונשים משלו בו כי בהיות שנות המלכים הרשעים תקצורנה ישאירו בנים קטנים ועוללי׳ והם נוגשי עמי׳ ואמותיהם הם הנשים שמשלו בו בסיבת בניהם ולזה אמר כאן ביבוש קצירה תשברנה ומי הם אמר נשים באות ומאירות אותה הם המאירות לארץ ולדרים כי לא עם בינות הוא לכך הוצרכו לנשים מאירות ואמר לשון מאירות שסובל בו הבערה שאינה אורה כי אם הבער · ואמר ויוצרו לא יחוננו כמ"ש מהרי"א ז"ל עושהו מצד החומר ויוצרו מצד הצורה בכך אבין אומרו בצורה לא יחננו לפי שהחן נמשך מהצורה האלהית הנשפע׳ על עבדיו והיא מנוצצת חיתת על כל המבט בפניו וחן כבוד יתן ה׳:

והיה ביום ההוא יחבט וגומר עיין רש"י ז"ל והרא"בע ז"ל והרד"ק ז"ל וכן מהרי"א ז"ל והנהר שמבטיון וי"א נהר פרת שבארץ ואמ׳ תלוקטו אחד שישארו מעט מהרבה (כדהרא"בע ז"ל) וזה ממה שיוכיח שעדין לא נתקיימה נבואה זו בבית שני ע"כ: ולע"דן לדקדק אומרו לאחד אחד דהי"לל אחד לאחד כמ"ש אחת לאחת למצוא חשבון ועוד קשה כי זו בשורה רעה לפי דעת המפרשים הנ"זל שאמר שישארו מעט מהרבה · ועוד בני ישראל לא היה צריך לאו דודאי׳ בבני ישרא׳ מדבר ולא בזולתם והי"לל ואתם בני ישרא׳ תלוקטו אחד לאחד ונראה שכוונת הנבואה להודיע שאפי׳ א׳ שבקצה ארץ ילוקט בלקט הזה וזה יובן אחר קבוץ כל הגליות על הנשאר יחיד מפוזר ומפורד בין העמים כי כל רואיהם אשר יכירוהו יביאוהו מנח׳ ועל כתף ינשאו׳ וז"ש ואת׳ תלוקטו בלקט הזה בכמ׳ ופאה מאפסי ארץ לאחד כלום לצרף אתכם אל אחדות קבוץ הגליות עם ישראל כי אחד יהיו ישראל בימים ההם ולא ישאר אחד מפוזר וז"ש אחד בני ישראל שיהיו אחדים בלי פיזור בלי פירוד או יאמר יחבוט ה׳ משבולת הנהר עד נחל מצרי׳ כי אולי שם יתקבצו הפושעי׳ והמורדים והמרעים לבני ישראל והקב"ה יחבוט אותם חבטה גדולה משבולת הנהר ועד נחל מצרים כי זה גבול ארץ ישראל מנהר הגדול נהר פרת ועד נחל מצרים כי שם בין אלו המצרים תהיה חבטה גדולה במורדים ובעובדו ובעובדי אלילים מהאומות לא כן בני ישראל ז"ש ואתם תלוקטו וגומר כולם ואתם לא בן בחבטה אלא תלוקטו לאחד א׳ בני ישראל ר"ל תלוקטו לחבר אתכם לאחד אל האחד הוא קיבוץ ישראל כי כן אחד בני ישראל ישראל סבא יעקב אבינו כל השבטים יוצאי ירכו אחד היו בני ישראל שנאמר כל יוצאי ירך יעקב שבעים נפש נפש ולא נפשות או אמר לאחד לעבודת אחד יחיד ומיוחד יתברך ויתעלה שמו שיהיה ביום ההוא ה׳ אחד ושמו אחד וכן אחד בני ישראל יהיה גוי אחד מיוחד בארץ בכל:

והיה ביום ההוא יתקע וגו׳ במסכת ראש השנה ר׳ אליעזר או׳ בניסן נגאלו ובתשרי עתידין ליגאל מנ"ל אתיא שופר שופר כתיב הכא תקעו בחדש שופר וכתיב התם והיה ביום ההוא יתקע בשופר גדול ע"כ: ובפרקי ר"א א"ר חנינא בן דוסא אותו איל שהקריב אברה׳ אבינו תחת יצחק בנו לא יצא ממנו דבר לבטלה גידיו עשרה לנבלים וכנור שהיה דוד מנגן בהם · ועורו אזור עור אזור במתניו של אליהו קרנו של שמאל שופר של סיני ושל ימין לעתיד לבא וגו׳ כוונת חז"ל שזכות ההוא גורם מסייע לכל הפרטים ההם שיזכיר וזה מורה לשון אותו איל שהקריב אברהם תחת יצחק בנו שי׳ זה בא להורות שזכותו וצדקתו עומדת לעד בפרטים האלה שיזכיר שאיל של יצחק מזכותו גרם מהקרן האחד של שמאל והוא היותר קטן משל ימין תקעו בו במתן תורה אמנם הגדול של ימין יתקע בו בגאולה העתידה וזהו בשופר גדול גדול בכמות ובאיכות שהוא מהיד הגדולה מהחסד וכבר רמזתי בכלי חמדה זה שכיון שאילו של יצחק נשרף כולו כליל להשי"ת ולא נשאר לא קרן ימין ולא של שמאל ולא מעיו לתוף אבל הכוונה כאמור שזכות האיל שהוא הקב"ה יעלהו לרצון תמיד כמ"ש הפסוק ועולתך ידשנה סלה על אילו של יצחק ע"ה שיעשה לה דישון ותרומת הדשן סלה וז"ש עולתך בלשון יחיד ולא אמר ועולתיך כמ"ש יזכור כל מנחותיך ובזכות קרן של שמאל תקעו השי"ת במתן תורתינו בסיני · ובזכות של ימין יתקבצו נדחי ישראל לעתיד בעזרת האל וכיוצא בזה כל שאר הפרטים הנזכר שם במסכה מעיו לתוף בזכות מעיו וכמו שהוכחתי כאן מלשון פרקי ר"א כאמור: ועיין רש"י ז"ל והרא"בע ז"ל והרד"ק ז"ל ומהרי"א ז"ל יתקע בשופר דרך משל (כדהרד"ק) אל הקיבוץ הגדול שיהיה מקיבוץ גליות והזכיר מצרים ואשור לפי שלא הוצרך להזכיר הנמצאים בארץ אדום שתחלת הפרשה כולה מדברת באדום כי הנה ה׳ יוצא ממקומו וגו׳ וסמיך ליה ביום ההוא כרם חמור ענו לה וגו׳ הבאים ישרש יעקב וגו׳ על הבאים מארץ אדום ועתה דבר על שארית מהגולה האובדים בארץ אשור והנדחים בארץ מצרים שגם הם יבואו ע"כ: ולע"דן יתקע בשופר גדול ממש וכדמוכח במס׳ ר"ה שהשטן מתערבב הוא בשמעו קול שופר והטעם כ"ש הראשונים ז"ל שזוכר שכן יהיה לעתיד וכן מוכיח לשון הכתוב הזה וכתוב וה׳ אלהים בשופר יתקע והלך בסערות תימן · אבל התקיעה הזו אפשר שתהיה ע"י המשיח כמו שמרגלא בפומיהו דעלמא · וג"כ תהיה תקיעה רוחנית גלוי אור הבי"נה והוא או׳ וה׳ אלהים בשופר יתקע אשר בהתגלות הקול הנורא ההוא שאליו רומזות תקיעותינו לעורר הקול הגדול שהוא ברחמים שאז יכנעו כל הקליפות למעלה ומיד יגאלו ישראל ואמר האובדים בארץ אשור האובדים כמה מצות וכמה חידושי תורה שנתחדשו מעת גלות׳ לשם ועד עתה אבל לא אבודים חלילה כי סופם לבא כמ"ש ובאו האובדים בארץ אשור וגו׳ אמנם אשר בארץ מצרים קראם נדחים כמו עיר הנדחת לפי שהפרו המצוה שכתוב בתורה לא תוסיפו לראותם עוד ולא ישיב את העם מצרימה גו׳ ז"ש והנדחים בארץ מצרים והשתחוו לה׳ תכף ומיד בבואם ויכנסו בהר הקדש גבול א"י ישתחוו השתחויה אחת בבואם מגבול מצרים ולפנים שהוא גבול א"י והר קדש ואח"כ השתחויה שנית בירושלים או (כדרש"י ז"ל) והשתחוו לה׳ בהר הקדש שבו הקדש של המקדש הוא הקודש העומד בירושלם:

הוי עטרת גאות וגו׳ עיין רש"י ז"ל והרא"בע ז"ל והרד"ק ז"ל ומהרי"א ז"ל כוונת הכתובים להוכיח את אפרים מלכות ישראל שהיו רודפים אחרי הגאוה והוא מקור כל העונות והשני השכרות ותענוגי בשר וז"ש הוי עטרת גאות שמתעטר הוא בגאו׳ והעון השני שכורי אפרי׳ והנביא שקונן הוי כי עוד מעט יגלו בגלות וציץ נובל תהיה צבי תפארתו ואמר אשר על ראש גיא שמנים הלומי יין שלרוב השפעת הטובה וישמן ישורון בהיותו עומד על ראש גיא שמני׳ מזה נמשך ויבעט והיותו הלומי יין מכים זה את זה (כדהרא"בע) ע"ד לפי פלעים הינם ע"כ:

ולע"דן שכל תוכחת הפסוק הוא על הגאוה ועטרת גאות של אפרים והוא שכור לא מיין אלא מהגאוה בראותו את עצמו מלך כיהודה וגדול ממנו שמושל על עשרת השבטים והוא כל מעלתו ועטרת גאונו הוא כציץ נובל כמו הציץ שהוא עטרה לפרי וסופו נופל כך כציץ נובל צבי תפארתו ומ"ש אשר על גיא שמנים הלומי יין ראיתי כתוב במ"ש בגמרא רפואה להסיר השכרות במשיחת כפות הידים והרגלים בשמן לזה אמר השותים במזרקי יין עד שאפי׳ שהם עומדים על ראש גיא שמנים עם כל זה הם הלומי יין שלא תוסר השכרות ע"י השמן ובמה שזכרתי היה השכרות הזה שגדולת היצר הרע נוסף על שכרות היין לכך אמר שאפי׳ על ראש גיא שמנים הם הלומי היין שלא תוסר השכרות של המעשים המגונים ע"י השמן וי"ת וי דיהב כתרא לגיותנא טפשא רבא דישראל ויהב מצנפתא להשיעיא דבית מקדשא תושבחתיה ע"כ תרגם תחילה הפסוק על אפרים ומ"ש וציץ נובל כמו ציץ הזהב ונובל הוא ודבר על יהודה העומדים בגבי שביה ירושלם ובית המקדש תפארתו תושבחתיה:

הנה חזק ואמיץ לאדני וגו׳ עיין רש"י ז"ל והרא"בע ז"ל והרד"ק ז"ל ומהרי"א ז"ל הביא כדהרד"ק הנז׳ והקשה שחסר במקרא תיבת יום לכך אמר הנה חזק ואמיץ על מלך אשור שהיה מפונק רך וענוג בשכרות כאפרים הנזכר אלא חזק ואמיץ לאדני הוא אשור שבט אפו שקור הוא והכזרי שיהיה כזרם ברד שער קטב כסערה שבחזקו יקטוב וישברות האילנות הגבוהים ולהיות שני הרמזים האלה כזרם ברד שער קטב ענינם אחד לא אמר וכשער קטב ושער הוא סערה וקטב חוזר אל הזרם ואל השער ואחר שאמר איכות דבר על רבויו והוא כזרם מים כבירים והיה גורם המאמר הניח לארץ ביד שבשם יתברך בידו יניח האויב החזק על ארץ השבטים ע"כ:

ולע"דן לדקדק כפל המשלים האלה כזרם ברד שער קטב כזרם מים וגו׳ ואחד מספיק · ועוד קשה למה לא אמר כשער קטב בכ"ף הדמיון שאם סמך על הכ"ף של כזרם לתיבת שער קטב היה לו לסמוך גם כן לתיבת כזרם מים כבירים ולכתוב זרם מים כבירים · ונראה שאמר על אפרים שהיו חזקים ואמיצי לבב אמר כי הנה לפני השי"ת החזק והאמיץ הוא כזרם ברד מה הברד הזה קשה כאבן מהקרירות ומיד ברדתו ניתך והיה למים כך החזק והאמיץ לה׳ כזרם ברד זהו מצב אפרים הנרדף ומפחת מלך אשור הרודף הנה הוא שער קטב שער הוא מלשון ושעירים ירקדו שם שדים כמו ושליה יוכת שער שדרשוהו חז"ל על השד המכחת הבית כשהוא שליה מבלי יושב שם · ז"ש כאן שער ושד של קטב מרירי שהוא חזק וכביר כזרם מים כבירים שוטפים כן הניח ה׳ לארץ שומרון או ירושלם הניח לארץ ביד השי"ת ממש לא בהסתרת פניו לבד אלא הניח ביד ממש · וק"ק לזה היות אתנח בתיבת קטב · והנכון שהשי"ת פוקד תחילה מלאך רוחני מלך העונות כי רבו כמ"ש והפקוד עונה עליה הוא הקטיגור הנעשה מהעון ע"ד ותמוגגנו ביד עוננו ואח"כ מלכי׳ האדמה יתעוררו במלחמותיהם וז"ש כאן לע"ד הנה חזק ואמיץ לאדני שיש לו להשי"ת חזק ואמץ כזרם ברד ופי׳ הכתוב מי הוא זה ואי זהו ואמר שהוא שער קטב שיעדה התור׳ בו להנקם ע"י מחטאי ישרא׳ ומעונותיהם כמ"ש מזי רעב ולחומי רשף וקטב מרירי ושן בהמות אשלח בם וזהו הנה חזק וגו׳ הנה לשון הזמנה והכנה מוכן ומזומן הוא לה׳ כזרם ברד שער קטב וזהו מדוקדק שלא אמר כשער קטב שאינו למשל אבל הוא הנמשל בכזרם ברד וזהו המלאך האכזרי ישולח בם רוחני המקטרג בשמים ממעל ומקטרג אמנ׳ אח"כ במשל השני דבר בסנחריב וחילו שהם כזרם מים כבירים שוטפים כך הניח השי"ת לארץ ביד כי המשל הקודם משער קטב הוא למעלה ואח"כ מדבר בתחתונים בחיל סנחריב וזה הודיע הכתוב באומרו הניח לארץ ביד:

ברגלים תרמסנה וגו׳ עיין הרא"בע ז"ל וכן הרד"ק ז"ל ומהרי"א ז"ל שאשור ימאס בשתי המדות הרעות הנזכרות שבאפרים אם הגאוה ואם מדת השכרות והתענוגים וז"ש ברגלים תרמסנה מדת עטרת גאות ומדת שכורי אפרים ע"כ · ובזה מתוקן או׳ תרמסנה בלשון רבים על שתי המידות הנזכרות הא׳ עטרת גאות והשנית שכורי אפרים: ולע"דן כפשוטו באיכות היין שהגפן דרכו להיות על הארץ מטבעו אם לא שיסמכוהו אל אילנות גבוהים להודיע כי השותה אותו נופל לארץ וכדרך ברגל כענבים ומה הענבים אלא החרצן וע"י הדריכה יוצא הכל מתוכו סימן הוא לשותה היין הרבה שיקיא כל מה שבתוך מעיו לזה אפשר שאמר ברגלי׳ תרמסנה כמו שהיין נרמס ברגליו כך ברגלים תרמסנה עטרת גאות שכורי אפרים כיון שזה בא לו מהשכרות כן ראוי שימלא בהם איכות היין בדריכה ובהיותו נרמס כיין שהורגלו בו כי המתגל המתמיד יהנה באוכלו איכות כמוהו כמו שהרחבתי בכלי חמדה באיסור המאכלים הטמאי׳ בפרש׳ שמיני לפי שיתייבו באדם האוכלם להיות אכזרי דורס וטורף והוכל אחר שכתבתי זה שמעתי להר"מע ברגלים תרמסנה היין שהוא עטרת גאות שיכורי אפרים הם ענבי היין כמלא במה שאפרים מתעטר הנה הוא מרמס הרגלים ע"כ: ולשון תרמסנה עתיד דחוק לפי זה:

והיתה ציצת נבל וגו׳ עיין רש"י ז"ל והרא"בע ז"ל וכן הרד"ק ז"ל ומהרי"א ז"ל לפי שאמר שמלך אשור ימאס בעטרת גאות גם בשכרות שיכורי אפרים כי הם מדות מגונות אבל יבחר הוא בצבי תפארתו של ישרא׳ שהיא תפארת על כל ראש העמקים השמנים שיהי׳ במהרה ציצת נובל כביכורה בטרם קיץ שיבלע תחילה קוד׳ בא שאר פירות הקיץ שיבלענה האדם כך יבלע האויב בכפו צבי תפארתו של אפרים ולפי׳ זה הפסו׳ מסורס וכך הוא שיעורו והית׳ צבי תפארתו אשר על ראש גיא שמנים ציצת נובל כבכורה בטרם קיץ · ואמר ציצת לשון נקבה ונובל בלשון זכר לפי שהתי"ו היא תי"ו הסמיכות ר"ל ציצת של נובל שהוא אפרים ע"כ (דלא כדהרד"ק שפי׳ התי"ו של ציצת לנקבה): ולע"דן לדקד׳ יתור ציצת נובל צבי תפארתו שכבר אמר וציץ נובל צבי תפארתו שלמה שינה לו׳ ציצת לשון נקבה ואמר נובל לשון זכר · וכפל אשר יראה הרואה די שיאמר אשר הרואה אותה בעודה וגו׳ · ונראה שלפי שאמר וציץ נובל צבי תפארתו אשר על ראש גיא שמנים שמא תאמר אחר שיהיה נובל והוא סי׳ שיפלו ביד סנחריב ינוחו וישקוטו בהיות׳ משועבדי׳ אליו לז"א כי בגוים הם לא תרגיע כמו שאמר היא ישבה בגוים לא מצאה מנוח ולז"א כי מאותו הציץ הנובל יתהפך עוד לציצת נקבה והוא משל אל חולשה וצרה אחר צרה וז"ש והיתה בלשון נקבה ציצת נובל אותו הנובל הנז"ל וציץ נובל צבי תפארתו יהיה ציצת שיתדמה כביכורה בטרם קיץ אשר הרואה אותה בעיניו יראה בעין שכלו שבעודה בכפו יבלענה בזה ולא ימהרנה ואפי׳ בדמי׳ יקרים כך ישראל אעפ"י שיושפלו ויפלו כציץ נובל צבי תפארתו לא די להם בזה מהפרה אלא והיתה ציצת מאותו הנובל מתוקה כבכורה וגו׳ בעיני צריהם כדי שיבלעוה ולא תהיה אכילה במיתון אלא בבליעה כמו שאמר במשל הבכור׳ יבלענה בבת אחת ותכף שהרי לא אמר יאכלנה כך ישרא׳ אפי׳ אחר נפילתם כציץ נובל עוד יד האויב נטויה לבלעם כבכורה עם היותה ציצת גרוע מציץ נובל וחלוש ממנו לא שבעו בחרפה כזו אלא יבלעוה עוד · ולפי זה כפל הראיות · הראשונה שכלי׳ והשנית ראיה בעין · או אפשר שאמר אשר יראה הרואה אותה לפי שהביכורה בטרם קיץ חביבה מאד כדמסיק בעודו בכפו יבלענה אשר זה מחייב שהרואה אילן תאנה בימים ההם יפקח עיני׳ וישוטט באילן התאנה לראות אם ישיבו ביכורה ובודאי אשר יראה עכ"פ וכשרואה אותה בעודה בכפו יבלענה כך הוא במשל שהאויב יראה כל מסתורי ישראל ובעודו בכפו יבלע אשר יראה מיתר הפליטה הנשארת להם מברד מהומתם וציצת נובל צבי וגו׳ וזהו אשר יראה כלו׳ מוכרח הוא אשר יראה הרואה אותה וגו׳:

ביום ההוא וגו׳ ולרוח וגו׳ מגילה פ"א א"ר חנינא א"ר אלעזר עתיד הב"ה להיו׳ עטרה בראש כל צדיק וצדיק שנא׳ יהיה ה׳ צבאות לעטרת צבי מאי לעטר׳ צבי לעושי׳ צביונו ולמצפים תפארתו יכול לכל ת"ל לשאר עמו למשים עצמו כשירים · ולרוח משפט זה הרודה את יצרו וליושב על המשפט זה דיין שדן דין אמת לאמיתו ולגבורה זה שמתגבר על יצרו משיבי מלחמה שערה זה הנושא והנותן במלחמתה של תורה שערה אלו שמשכימין ומעריבין לבתי כנסיות ולבתי מדרשות אמרה מדת הדין מה נשתנו אלו מאלו שנא׳ גם אלה בשכר שגו ואין פקו אלא גהינם שנא׳ ולא תהיה זאת לך לפוקה ואין פליליה אלא דיינין שנאמר ונתן בפלילים ע"כ:

ולע"דן לדקדק מאחר שהקדים ואמר לעושים צביונו ולמצפים גו׳ איך תסק אדעתין לו׳ יכול לכל והדבר מעצמו נמנע שכל אדם יזכה באושר כזה שיהיה ה׳ עטרה בראשו · ועוד יקשה או׳ ואין פקו אלא גהינם וגו׳ ואין פליליה וגו׳: וכדרש"י ז"ל שנגמר דינם לגהינם הדבר זר מאד וקשה · ונראה דמתוך דרש"י ז"ל נראה דהבנת מה נשתנו אלו מאלו הוא על הרשעים שבחיים ועל הרשעים שבגהינם מה נשתנו אלו מאלו כי גם אלה הרשעים אשר בגהינם אז היה אשמתם שבשכר וביין שגו וזהו שכתב רש"י ז"ל וגם אלה אלו הרשעים הנידונים בגהינם ביין שגו כלומר אף הם עשו כהם לפיכך דנם פקו פליליה לגהינם נשפטו דהיינו אותם שבחיים כדי שלא ישתנו אלו הרשעים שבחיים מהרשעים שבגהינם אלא יהיו אלו ואלו שוים כיון שגם אלה שבגהינם חטאם ועונם הוא כעון אשר ביד הרשעים החיים השוגים ביין ובשכר · והב"ה יפכים עם מ"ה וזהו פקו פליליה לגהינם נשפטו · אבל ק"ק שבפסו׳ ובמאמר לא נזכרו שני מיני רשעי׳ אבל

סתמא

רדק

הנה חזק ואמיץ לה'. הנה יום חזק לה' שיבא עליה' כזרם ברד שמפיל האילנות ומשברם: שער קטב. וכשער. וכף כזרם עומדת במקום שניס. ושער הוא אומר על רוח שער סקוט: וכורת הכל. עוד המשילו לזרם מים כבירי' שיבאו וישטפו כל אשר יעבור עליהם ויפילו האילנות הגבוהים לארץ כן זה היום החזקה והאמיץ הניח לארץ כמו יניח עבר במקום עתיד וכמוהו רבים אמר שזה היום החזק יניח עטרת גאותם לארץ ביד כלו' בחזקה: ברגלים תרמסנה. ולא די שיניח עטרת גאונם לארץ הלא שירמסנה ברגלים לאחר שתפול לארץ וזה כלו משל לרוב שפלותם. ואמר תרמסנה לשון רבות ואמר עטרת יחידה ואמר עטרת דרך כלל ואמר תרמסנה דרך פרט על כל עטרותיהם רוצה לומר כל הדברים שהם מתגאים בהם וכן כי תקראנה מלחמה: והיתה ציצת. כזכר בלשון זכר ציץ ובלשון נקבה ציצה וכן נץ ונצה וציצת תימו סמוך אלא התי"ו תבא במקומו' רבים במקום ה"א כמו עגלת שלישיה: אל תתני פוגת לך והדומי' להם כמו שכתבנו בספר מכלל. ולפי שזכר הציץ בלשון זכר ובלשון נקבה אמר והיתה ואמ' נובל עוד דמה ציץ תפארת לבכורה בטרם קיץ ואמ' כבכור בטרם קיץ כלומר התאנ' הבכור בטרם שיבאו פירות הקיץ כלומ' הבכורה שתבא בתחילה בני אדם קופצים עליה לקחתה והרואה אותה בתחילה לוקח אותה: בעודה בכפו יבלענה. כלו' בזמן שתהיה בכפו תכף יבלענה מרוב חמדתו אותה כן יהיה עושר אפרים וטובם יבלע' האויב במהרה: כבכורה. מפיק ה"א ואינה לכנוי רק היא לתפאר' הקריא' וכמוהו וחעלום' יוציא אור וגולה על רא"ש' ואדוני אבי ז"ל פירש בכפו ענף כמו וכפתו לא רעננה כלו' כשיראה אותה בענף יבלענ' מרוב תאותו לה: ביום ההוא. שיגלו עשר' השבטים כמו שאומר באותו עת יהיה ה' צבאות לעטרת צבי ולצפירת תפארה לשאר עמו והם יהוד' ובנימין שנשארו ומלך עליה' חזקיהו שעש' הישר בעיני ה' וכשנת שש לחזקי' גלו השבטי' ואמר לעטרת צבי הפך לעטרת גאות שאמר על השבטים וכפל הענין ואמר לצפירת תפארה לחזק הענין כי עטרה וצפירה אחד וצבי ותפארה אחד ומנהג המקרא הוא לכפול הענין במלות שונות לחזק הענין. וצפירה הוא ענין סבוב לפיכך נקראה העטרה או תלכפת הראש צפירה לפי שהיא סביב הראש. ובמשנה הקופה מטיעשה בה שתי צפירות והם מה שעושין מן הגומא סביב הקופה ואמר שהאל יהיה להם לכבוד ולתפארת בימי חזקיהו: ולרוח משפט. ויהיה האל לרוח משפט למי שיהיה יושב על המשפט והוא חזקיהו שיהיה מלך ויושב על כסא מלכות לעשות משפט ואמר כי האל יהיה לו לרוח משפט כלומר שהאל יתן לו דעת ובינה לעשות משפט אמת. ואמר רוח כמו שאמר ונחה עליו רוח ה' רוח חכמה ובינה כי החכמה והבינה מחלקו הרוח שהיא הנשמה: לגבורה. שיהיה להם האל לגבורה וכן יהיה להם לשלום במחנה אשור בעבורם ולא הוצרכו לגבורת אדם כי האל יהיה להם לגבורה. וכן כשנלחמו באויביהם והשיבו מלחמה להם עד שער עריהם הגבורות האל יהיה להם לגבורה ובגבורתו נלחו אויביהם כמה שכתוב הוא הכה את פלשתים עד עזה ואת גבוליה ממגדל נוצרים עד עיר מבצר. ויונתן תרגם שני הפסוקים כן בעדנא ההיא יהא וגומר. וכן רבותינו ז"ל פירשו הענין הזה בימי המשיח לעתיד ואמרו לעושי רצונו של הקב"ה ולצפירות תפארה למצפין תפארתו: וגם אלה. אלה הומר על יהודה ובנימן אמר כמו שאמר על השבטים שכורי אפרים הלומי יין כן אמר על יהודה ובנימן כי אפילו הם ביין שגו ובשכר תעו וזה היה בימי אחז וכן היו אלה ראויים לגלות כמו אלה אלא שעתיד למלוך מלך עליהם שישיבם אל הדרך הטובה והוא חזקיהו: כהן ונביא. הכהן והנביא שהיה להם להורות התורה הם שגו כמוהם במשתה ובתענוג העולם. ונביא אינו אמר על נביאי האמת כי אם על נביא השקר שהיו ביניהם והם היו מתעים אותם ומתירים להם התענוג ואומרים להם שלום יהיה לכם אל תיראו עשו מה שתרצו. וי"ת כהן וספר ר"ל תלמיד: נבלעו מן היין. נשחתו מרוב שתיית היין ותעו מן הדרך הנכונה מרב שתיית השכר: שגו ברואה פקו. רואה שם בפלם יורה ומלקוש ופי' שגו בנבואה בנבואת נביא אמת שגו ולא הלכו בה. ואדוני אבי ז"ל פירש אפילו בדבר הנראה לעין הם שגו בו: פקו פליליה. כשלו מן ופיק ברכים שפירושו מכשול אמר כשלו במשפט ולא שפטו דין אמת הכהן והנביא שהיה להם להורותם התורה ולשפטם המשפט משפט אמת: פליליה. מן ונתן בפלילים: כי כל שלחנות. אפילו שלחן הכהנים מלאו קיא צואה פי' קיא וצואה חסר וי"ו השמוש כמו שמש ירח ראובן שמעון אמר שהם שותים עד שמשתכרים ומקיאים כי כן דרך השכור כמו שאמר כהתעות שכור בקיאו והנה מקיאים דרך פיהם ויוצאים דרך נקביהם ממעל ומתחת: בלי מקום. עד שאין שאין מקום נקי במקום משתיהם אלא הכל מלא קיא וצואה: את מי. אמר שהם משתכרים וכל עסקם במאכל ובמשתה ומשתכרים המורה. שיבא להורותם למי יורה דעה ולמי יבין שמועה מה שמשמע הנביא מאת האל לבותם ולהורותם ולמי יורה דעה ולמי יבין שמועה והנה הם אינם בני דעה והשכל והרי הם כנערי' שמתגלגלי' בעצמן ואין להם דעת ללכת למקום מוקצה להפנות: גמולי מחלב עתיקי משדים. הם הנערים הקטנים אחר שנשלמה יניקתם כמו ויגדל הילד ויגמל. עד יגמל הנער והנערים בשתשלם יניקת' מתחילין לדבר ואין להם עדין מחשבות האדם והבדל מן הבהמה אלא הדבור כי אין להם עדין דעת כן הם אלה הגדולים כקטנים ופי' עתיקים משדים. מוסרים מן השדים כמו שאומר ויעתק משם. והמר גמולי עתיקי בדרך הסמיכות על אות השמוש כמו לנביאי מלבם האלהי מקרוב השבוי באהלים:

כי

ישעיה כח

ב הנה חזק ואמץ לאדני כזרם ברד שער קטב כזרם מים כבירים שטפים הניח לארץ ביד:
ג ברגלים תרמסנה עטרת גאות שכורי אפרים:
ד והיתה ציצת נבל צבי תפארתו אשר על ראש גיא שמנים כבכורה בטרם קיץ אשר יראה הראה אותה בעודה בכפו יבלענה:
ה ביום ההוא יהיה יהוה צבאות לעטרת צבי ולצפירת תפארה לשאר עמו:
ו ולרוח משפט ליושב על המשפט ולגבורה משיבי מלחמה שערה:
ז וגם אלה ביין שגו ובשכר תעו כהן ונביא שגו בשכר נבלעו מן היין תעו מן השכר שגו בראה פקו פליליה:
ח כי כל שלחנות מלאו קיא צאה בלי מקום:
ט את מי יורה דעה ואת מי יבין שמועה גמולי מחלב עתיקי משדים:

כי

תרגום

הא מחן תקיפן וחסינן אתיין מן קדם יי כזרמית ברד בעלעול רוח כזרמית מיין תקיפן שטפין כן יתון עליהון עממיא ויגלונון מארעהון לארעא אוחרי בחוביא דיבידיהון: ברגלין יתדש כיתרא דגיותנא טפשא רבא דישראל: ויהי דיהיב מצנפתא לרשיעיא דבית מקדשא תושבחתיה די על ריש חילא שמינא כביכורא עד לא קיטא דאם יחזי דחזי יתה כאילו היא בידיה יבלעינה: בעידנא ההיא יהי משיחא דיי צבאות לכלילא דחדוה ולכתר דתושבחא לשארא דעמיה: למימר קשוט דדין לדיתבין בבית דינא למידן דין דקשוט ולמתן נצחנא לדנפקין בקרבא לאתבותהון בשלם לבתיהון: ואף אילין בחמרא רוו ובעתיקא אסתלעמו כהנא וספר רוו מן עתיק אסתלעמו מן חמר טעו מן עתיק אתפניאו כתר מיכל בסים טעו דיינהא: ארי כל פתוריהון מלן מיכל מגעל ומשקץ לית להון אתר דינקי מן אונס: למאן אתיהיבת אוריתא ומן אתפקד למסבר חוכמא הלא לבית ישראל דרחימין מכל עממיא וחביבין מכל מלכותא:

ארי

מסורה

ד"ג מל' וא' חס' · ז' כ"ל · ל' · ל' ומל' · ל' · ל' מפיק ה' ותד רפי · ג' ומל' בכפ' · ל' · ל' · ל' · ל' ומל' · ל' · ל' · ל' · ג' ר"פ · ל' · ז' · ל' · ל' וחס' · ל' · ל' ומל' · ל' וחס' · ד' · ל' ומל' · ל'

לאדני ז' כתובים כן וסימן ויאמר אל נא יחר לאדני דשלשים · ויאמר אל נא יחר לאדני דעשרה · הנה חזק ואמיץ לאדני · וארור נוכל ויש בעדרו · לאדני אלהינו הרחמים והסליחות · זרע יעבדנו יספר לאדני · נפשי לאדני משמרים לבקר: וגם ג' ר"פ בספרא וסימן וגם הוא חכם יביא רע · וגם אלה ביין שגו · וגם מהם אקח לכהנים · ואת מי ד' בקריא וסימן ואת מי עשקתי · ואת מי יבין שמועה · ואת מי דאגת ותיראי · ואת מי אין כמו אלה: מחלב ג' וסימן ולבן שנים מחלב · גמולי מחלב עתיקי משדים · זכו נזריה משלג:

רשי

הנה. יש רוח חזק ואמיץ ליי' שהו' כזר' ברד ושער קטב מרירי: הניח לארץ ביד. יניחהו על ארצ' בידו החזקה ויפיל הנובלות מן התאנים: כביכורה בטרם קיץ. כבישולה של תאנת ציץ נובל: בטרם קיץ. עת בישול שאר התאני' אשר מתוך שהיא בכורה קופץ עליה ובולע' בעודה בכפו כך וישקד על הרעה ויביא' עלינו: ביום ההוא. כהתם הפושעים: יהיה יי' צבאות לעטרת צבי. לצדיקים הנשארים בה: ולרוח משפט. והיה הקב"ה להורות משפט: ליושב על המשפט: ולגבורה. יהיה לאותן שהם משיבי מלחמה מלחמתה של תורה: וגם אלה. יושבי משפט ומשיבי מלחמה שבדור הזה כלו' טובי' וחשובים שבהן ביין שגו כי עתה אין טוב בה: שגו ברואה. הלעיבו בדברי הנביאים וי"ת במאכ' מעדני' שראוהו עונג לה': פקו פליליה. הכשילו המשפט: פקו. לשון פיק ברכי' פוקה: כי כל שולחנות. שלהם של זבחי מתי' הם שהם כקיא צואה: בלי מקום. אין הדעת סובלתן: את מי יורה דעה. שמא לתינוקות שאין יודעי' להבין כי הגדולי' פנו לדרך רעה: גמולי מחלב. גדולי מחלב: עתיקי משדים. לשון ויעתק משם. ד"א גדולי מן התורה שנקראת חלב ועתיקי משדים מוסרים לפני תלמידי חכמים:

כי

אבן עזרא

הנה חזק. תואר ליום או לחיל: שער קטב. והכ"ף הראשון מושך אחר וכן הוא כשער קטב כמו אהי קוטבך שאול: הניח לארץ. הטעם כי השם הוריד אלה הזרמי' והניחם לארץ בידו החזקה: ברגלים. עטרת. באה מלת יחיד והטעם רבות וכמהו רבי': והיתה ציצת נובל. כאילו אמר זה הציץ שיהיה נובל כמו בת בבל השדודה או ציצ' עלה נובל והוא הנכון: כביכורה. היא התאנ' הבכורה בטרם בא פרי הקיץ: ביו' והנה זה הפך צבי עטרת אפרים כי תראה מלכות השם בציון: ולרוח. ליושב על המשפט. הם הסנהדרין והטעם שיחזיקם: משיבי מלחמה. אל השער יש אומרים משיביה מהשער ורבי משה הכהן אמר כי השם יחזק הבורחים והוא הנכון: וגם. יש מאנשי יהודה: כהן. שהוא המורה וכן הנביא שהוא מוכיח: שגו ברואה. בדברי הרואה מוכיחי העם: פקו פליליה. השופטים והנה פקו פועל יוצא או תחסר מלת דברי והוא הנכון והנו פועל עומד מגזרת ופיק ברכים כטעם הנתק הברכים: כי. כן מנהג המשתכרים: בלי מקום. שאיננו מלא כמו עד אפס מקום וכן מלאו קיא ומלאו צואה והנה ממעל ומתחת: את. אם בא הנביא להוכיחם אין מבין כי בעבור היין אינם בדעתם כנערים: שמועה. שם: גמולי מחלב. הוא סמוך ומוכרת כמו השבוי באהלים: עתיקי. שהסירו אותם כמו ויעתק משם והמלה תאר השם:

כי

שכבר שאנסומבא בעלייה על האוה והלב והליאה ותבטל הכשיה ויצטרך הטבע לדחותו אל מקום אחר לכן השלחנות מלאו קיא צואה יחד להעדר מקום שצריך לאבד בלי עכוב:

מנחה גדולה

ברגלים תרמסנה וגו' כלומר איך ע"י היין יהיה לכם עטרה לראשיכם והיין כעשה ע"י דריכת הענבים ברגלים ואוי להם כי מה שברגלים תרמסנה יהיה בראשם עטרת גאות שכורי אפרים · ואשר לו מזון שהוא ציץ נובל ואל תתמה שקראתיו ציץ נובל כי אל יעלה על רוחו שיוכל איש לעכב הזמון שבידו שלא יפרח ממנו גם כי יוליאהו בבשר ויין רב · כי הלא והיתה ציצת נובל כבכורה וכו' שיראה הרואה אותה בעודה בכפו יבלענה כענין התענית עליך בו ואיניכו וגו' · ביום ההוא כאשר יראו שלא היה מעמד ותקומה לעושרם ולתענוגם ביין כי יבלה כציץ נובל וגו' או יעזבו אלילי כספם וזהבם ותענוגי גאות שכורם ולא יהיה להם זה לעטרה להתפאר בהם כמאז · אך יהיה ה' צבאות לעטרת וגו' · וגם אלה ביין שגו וגו' כי היו מורים במחיר וביין ובפתיתי לחם התכבאו על שגו וטעו מן הדרך לאהבת המועיל שנותן להם בשכרם לחזות להם שוא ולהודות להם כפי רצונם: ואין להם התנצלות לומר שהיו יין כדי שתהא לילה דעתם כי זה לא נאמר כי אם בשיעור מועט כמו רביעי' לא כן אלו שקרבנו לשתות עד שנשתו ולאו וקיאו עד שמלאו שלחנם קיא צואה וגו':

אורים ותומים

הנה חזק. כאן פירש מה שאמרו שאין ראוי להתהלל אלא במה שבידינו כמנין שקר הסן וכו' תגו לה וגו' אבל היין יוכל הבורא יתברך להשיר בין כשפכו בין בגאות וזהו כי הברד הכלקי שבעירנו הפכי מעה שצריך הפרי והפים באות לו והם"ית חזק לגבות בשם ופי' שאמר כזרם שער קטב וזהו האמור כזרם מים כבירים כי הפים באותות לו אבל יכה בה כל כך כי יניחו ציץ הפירות בארץ כאלו ביד יקששם: ברגלים יר' כדי בזיון כאשר הוא עטרה לראש שכורי אפרים שהוא היין יצא עמאר ידרון הדורך בענבים ברגליו כמאמר יין ניקכים · ביום ההוא יהיב וגו' לצבי ולכבוד עתה תהפך הקדרה על פיה עד שכנין היו כל מעביהם מכוונים אל היופי ועתה יהיה היופי מהם אליהם כי הש"ית ירבה היופי אבל עבדו מזה יעבדהו בטלת הגאה לשנית וזה בכאה עפומר לשפים שני ארץ וזה בכלי המלחמה כאו' ויפים להרוג באויביו וזה ביום ההוא וגו כי הגבי יתן אליו יתבר' וכן לכא משפט ליושב על המשפט וכן לגבורה משיבי מלחמה וזכור מה שכתבתי למעלה בפ' אמה אין לי וגו' כי התכלית הגבור השולל וללחום כנגד המלחמה וז"א כאן משיבי מלחמה שערה משיבי מלחמה לאחור ולוחמים כנגדו: וגם אלה ביין שגו המפרשים אמרו וגם אלה חוזר ליהודה ובנימן כתוי' השבטים ועלת אלה כהניהם ונביאיהם פקו פליליה ולא אמרו אבל הנראה כי לפי שאמר כאן ולרוח משפט ליושב על המשפט כי יתוקן שנין יושב על המשפט כאלו מפאו גם כם ולמעלה לא פירש משאם ולכן אמר כי גם שלא רבוני השופט והנבור ביי' שגו ג"כ הא' במה שנעדרו לשתות ולהשתכר קודם שתותו וכו' שנשברות יעשה שלא מדעתו דברים אשר לא כן בדבר נבלות וסקל באבנים עד שפוך דם וזהו לבדו ניתן לסליחה כי הוא לא ידע מאם ראוי ליזהר בעת שכרותו וזהו כיין שגו ירצ' ראשונם שגו בשתיית היין יותר מהראוי ואח"כ בשכר תעו ירצ' מחמת שכרותו ועתה פיר' מה אלה הנוב' אשר המשפט עליהם ואמר כהן ונביא וגו' כי הכהן המשוח מלחמה הוא מעושבי המלחמה וגדולים שבכולם כמאמר בזמנו והנביא הוא השופט שיושב על המשפט כשמואל בדורו כי המלך לא דן ולא דנין אותו אלא להפך יהיה כי הכהן הוא השופט כענין שאמר יורו משפטיך והמנהיג הוא המנהיג והמזהיר על המלחמה המתידה באליעם אל מלך ארם ולכן אמר כאן עליהם כהן ונביא שגו בשכר יר' שגו בשתיית היין על להשתכר ואח"כ נבלעו מן היין כמו זכה כמשה רש"א לא זכה נעשה רש כמו שפי' ואמר שנבלעו ממנו תעו בשכרות וז"ש תעו מן השכר והתעות הוא שנובראה ד"א זה הנביא שטה ברואה כי הוא רואה וצופה ותנו האל ולא הוזירו דבים בשכרות ונפלו במלחמה דמם בראשם והכהני' פקו פליליה ירצה חטאו בדבר המשפט כענין ונתן בפלילים: כי כל שלחנות ונומר ידוע הוא כי המבטוטבה יבי' אולי קלקולי' ובוא הנקרא אל היובא קיא צואה ושלשול יחד ומה יעשה להעביר מקום הטבע לדחותו אל מקום אחר פנוי אל הגזימה לכבנסת האויר לי

שתמא קאמר מה שאחנו אלו מאלו ופשט הדברים של מה שנתנו אלו מאלו על הרשעים והצדיקים קאמר · לכך נראה שאמר שאור ה' יהיה על ראש הצדיק והדבקות הזה היא עטרה יקר מכל כלי חמדה וזה הדבקות יהיה לעושים רצונו ולצביונו ולמצפים תפארתו שהיא' מצפים תפארת שא לכבוד שמו יתברך ולתפארתו הם מקוים ולזה יזכו לנועם כזה שיהיה עטרת בראש כל צדיק ואמר יכול לכל ר"ל לכל צדיק המצפה יזכה לזאת העטרה לזה אמר כי לא כל צדיק זוכה לזה אלא מי שיש בו עקב ענוה וז"ש לשאר עמו שעושה עצמו כשיירים ומי ששופט רוחו וי"צהר שלו ז"ש לרוח משפט וליושב על המשפט מדלא קאמר ולשופט ואמר ליושב על המשפט למד מתיבת על שתכלית דינו הוא על אמיתת המשפט וזאת היא הבנת פירוש דין אמת שיהיה לש"ש לאמיתו והבנה אחרת שכתבו התוספות שדן דין אמת לאמתו של אותו דין הפרטי אשר יש בו רמאות שיבדוק וידינהו כפי הנראה לו וז"ש ליושב ר"ל ליושב ומתיישב לחקור המשפט להוציאו לאורו · ובזה מובן או' מה שנתנו אלו מאלו על שאר הצדיקים שאינם מסוג לשאר עמו וגו' עליהם הוא או' דבשלמא אלו הנזכרים שיש בהם כל התנאים האלה ניחא שיזכו לעטרת כי יש להם כמה זכיות ובכללם ליושב על המשפט שדן דין אמת לאמתו מוסים הם באותו שהיה טוען שקר כדי לגזול את חבירו וג"כ ולרוח משפט רודה ביצרו אמנם שאר הצדיקים למה יזכו לג"ע כי הרי הם כמו הרשעים דהיה להם למחות בידם ולא מיחו והרי הוא כאילו גם אלה הצדיקים בשכר שגו וגו' והז מתחייבים בדין גהינם כרשעים כמ"ש פקו פליליה כמאמר או' מה נשתנו אלו מאלו על שאר הצדיקי' עם הרשעים השוגים ביין שהם בגהינם דדוחק לו' שמה שאמרה מדת הדין מה נשתנו וגו' הוא אפי' על הצדיקים הנרמזי' בלשאר עמו ולרוח משפט וגו' כי לא יתכן שאלו ידונו אותם בגהינם על שלא מיחו והמעיין יבחר שיוכל לסייע זה מההיא וממקדשי תחלו שאפי' המקודשים נגזרו למיתה : עיין רש"י ז"ל והרא"בע ז"ל והרד"ק ז"ל וכן מהרי"א ז"ל והוסיף כי אולי אמר עטרת צבי כנגד מלכות חזקיהו · וכנגד הכהונ' אמר ולצפירת תפארה לפי שהעטרה למלך ומצנפת לכהן גדול כמ"ש על שניהם הסר המצנפת והרם העטרה ומ"ש ולגבורה משיבי מלחמה שערה ר"ל שיהיה הש"ית לגבורה לבני יהוד' שבבא סנחריב על ירושלם שבו מהמלחמה ונכנסו בעיר ועכין משיבי מלחמה שערה שלא הלכו להלחם על מרומי שדה אבל שבו מן המלחמה עד שער ירושלים עד כאן :

ולע"דן כפי שיטת המפרשים הפסוקים האלה על יהודה ובנימין אמר בו ביום ההוא ובאותו הזמן של תקלת עטרת השבטים יהיה ה' צבאות ר"ל ע"י מלאך אחד מצבאותיו הוא גבריא"ל כמ"ש חז"ל שעל ידו נעשית נקמת מחנה אשור · או אמר צבאות לפי שצבאותה שעה נראה לכל העולם שישראל הם צבאות ה' שהרי שאר עמו מתי מעט שנשארו בירושלם ניצולו מסנחריב בהשגחת הש"ית ומשני ענייניס אלו ההפכיים הלא הם הא' גלות י' השבטים יהיה ה' לעטרת צבי בעיני כל העולם כודע ה' משפט עשה ולא נשא פנים לישראל אבל הגלם בחטאם ומענין הצלת יהודה ובנימין שארית עמו יהיה לצפיר' תפארה לשאר עמו שעם היות' שארית עמו וסנחריב חיל גדול עכ"ז לא נלחום כי לא בכח יגבר איש אם לא כי נורא תכרם לעטרת השבטים וה' הסגירם לא היה סנחריב מנלחם ויהודה ובנימין יוכיחו · וכן יהיה לרוח דעת ובינה לאותו שיושב בדין בעיתה יתישנה אליו אותו הרוח משפט להורות יושר ואמת ז"ש ליושב על המשפט שר"ל שכבר הוא יושב ודן אותו המשפט ויהו לשון על המשפט עליו ממש ואז תשרה עליו אותו הרוח להוצי' המשפט לאורו ואמיתו וכיוצא בזה יהיה לגבורה בעת ועוכת הדחק בהיות מלחמה מגעת לשער הם ישיבוה לאחור כי הש"ית יתן להם הנצחון :

וגם אלה ביין שגו וגו' כי כל שולחנות וגו' עיין רש"י ז"ל והרא"בע ז"ל והרד"ק ז"ל וכן מהרי"א ז"ל ובמ"ש ברואה פי' שכל כך היו מושחתים מהיין עד ששגו ברואה באופן הראות כי היו רואים גזרות מסובבות מסיבת האדים העולם מהיין במוח וגם כן היו טועים במשפטי השכל וז"ש פקו פליליה · ואולי כנגד הנביאים שגו ברואה ר"ל במראת נבואתם והכהנים פקו פליליה לפי ששפתי כהן ישמרו דעת ודינים ואמר כי כל שולחנות מלאו קיא צואה לפי שאין מקום בלא טומאה שלהם שיכיל כל כך יין ומאכל ולדעת חז"ל כי כל שולחנות מלאו קיא וצואה לפי שלא היה בהם זכר הש"ית הנקרא מקום לפי שהוא מקומו של עולם ז"ש בלי מקום · ואפשר שהקיא והצואה הנזכרים הם משל אל עונותיהם שאין מקום פנוי מהם ע"כ :

ולע"דן לדקדק למה בתחילה אמר ביין שגו ובשכר תעו וגבי כהן ונביא שגו בשכר נבלעו מן היין תעו מן השכר שינה שתלה השגגה בשכר לא ביין ואמר כך אמר תעו מן השכר : ונראה במ"ש שהשלם ניכר בכוסו ולזה אמר וגם אלה ביין שגו על בני יהודה שגם הם כבני ישראל ביין שגו (כדהרא"בע והר"דק ומהרי"א) אמנם אמר שהיין לא הספיק להתעותם שהוא יותר משגגה אלא ביין שגו אמנם בשכר המשכר תעו וזהו לכלל העם אמנם כהן ונביא שהם בעלי שכל יותר לא הספיק היין ובכחי לעשו' רושם אפילו שלא שגו כדלת העם אבל שגו בשכר ולא ביין ובהכי דייק שהפך הסדר להקדי' תיבת שגו לתיבת בשכר שלא אמר בשכר שגו שכוונתו לומר שגו בשכר ולא ביין כי מן היין בבריאותם בלוע לבד שלא הי' בו כח להשגיא אותם אבל עוד מעט כיון ששתו הרבה שנוי ושת קלקל אותם עד שתעו מן השכר תעו ממש ולא שגו לבד ואמר מן השכר ולא אמר בשכר שהיה מובן תעו בשכר ההוא שישתו בעת תעותם ואין הדבר כן אלא גם מכח השכר ששתו מאז ומקדם גם הוא מצטרף הוא אל זה השכר האחרון המטעה אותם וז"ש תעו מן השכר שגו ברואה וגו' כדהמפרשים ז"ל ובמ"ש כי כל שולחנות מלאו קיא צואה וגו'. שמעתי מהחכם השלם המקובל האלהי כמהר"ר שלמה ן' אלקבץ הלוי ז"ל מלאו קיא צואה כיון שלא היו מדברים בהם דברי תורה להיות השולחן לפני ה' מיד שלטו בהם הקליפות וכחות הטומאה הנמשלות בקיא וצואה שאינם מחזיקים מקום כי רוחניים הם וז"ש קיא צואה בלי מקום בלי מחזיק מקום ע"כ : ובדבריו ז"ל מובן אומר כי כל לרבות אפי' בשולחן הנקי משולחנם עכ"ז הוא מלא קיא וצואה רוחנית היא הקליפה הנמשלת להם · ואני שמעתי מלאו קיא שמקיאים משכרותם כמנהג ומכח הקיא הצואה המעותדת לצאת מלמטה מתהפכת היא מחוזק הקיא לצאת גם היא דרך הפה עם הקיא בזולת מקומה ז"ש בלי מקום שאין זה דרך יציאה מאותו מקום שדרך יציאתה מלמטה ויצאה מהפה :

את מי יורה דעה וגו' עיין רש"י ז"ל והרא"בע ז"ל וכן הרד"ק ז"ל וכן מהרי"א ז"ל שא שהרחיב לפי שהזכיר למעלה כהן ונביא וכהן הוא החכם המורה דעה ונביא המבין להם שמועה ששמע מפי הש"ית ז"ש את מי יורה דעה הכהן חכם הנז' ואת מי יבין הנביא הנז' שמועה ששמע מפי ה' בנבואה שהרי כולם רודפי יין ושכר ואינם נוטים אוזן לשמוע דעה או שמוע' וגמולי מחלב וגו' בתמיהה (כדרש"י) או שהם כגמולי מחלב לקלות דעתם (כדהרא"בע) עד כאן :

ולע"דן שהפסוק שואל ומשיב · שואל את מי יורה דעה ואת מי יבין שמועה המורה והמשמיע ומשיב גמולי מחלב ר"ל לגמולי מחלב שעדיין היה להם לינק שא שקדמו יגמלום שלא נשרשה בהם התכונה הרעה שבאמם כיון שלא ינקו כל צרכם · וז"ש מחלב במ"ש יתירה והן עתיקי משדים שעקרו אותם אחר ההגמל משבת אל השדים שבבל אמם כמנהג הקטנים אחרי הגמל אותם ישנים בלד הדדים ומתנחמים בזה ואף על פי שאינם יונקים אמנם אלו כדי שיקבלו הוראת הדעה והבנת השמועה ששמע הנביא מפי ה' צריך שיהיו גמולי מחלב קודם זמנם וכן עתיקי משדים כי אז בחינוך לנערים כאלה על פי דרכם ישמעו ולמדו צו לצו ר"ל ישמעו ויעשו מצוה קלה ז"ש צו וזה יהיה הכנה לעלות אל מדרגה אחרת לקיים מצוה חמורה הימינה וז"ש לצו לקיים צו ומצוה חמורה מהראשונים וזהו בענין עשה טוב אמנם בסור מרע צריך לשים לו קו מידה לתחום להם תחום שלא יצאו חוץ מהשורה ההיא ומהקו ההוא וז"ש קו לקו שבתחילה תשימו לו קו בתחום רחב ואחר כך בזה יהיה מוכן לקו יותר קצר ודחוק מאד מהראשון וכן בענין הלימוד זעיר שם זעיר שם מעט מעט ילמודו אמנם עם הגדולים המושרשי' במידות מגונות מה תועל' בהוראת דעה והבנת שמועה מוטב להם בזולתם כי הנח להם לישראל שיהיו שוגגים ואל יהיו מזידים כדמסיק כי בלעגי שפה וגו' כדפרש"י ז"ל :

כי צו לצו וגו' עיין רש"י ז"ל והרא"בע ז"ל וכן הרד"ק ז"ל וכן מהרי"א ז"ל כתב והביא ככל הנז' והוסיף ואמר הנכון בעיני שהנביא ישעיה מדבר בגנותן של כהן ונביא הנז"ל ואמר את מי יורה דעה ואת מי יבין שמוע' שאינם ראויים ללמד לקטנים גמולי מחלב עתיקי משדים כי הנבי' שקר והכהן כיוצא בהם הוא כי צו לצו צו לצו ר"ל כמו שצריך ללמד לקטני' גמולי חלב צו לצו כן צריך גם כן לתלמידים האלה כהן ונביא צו לצו כי גם הם כקטנים וכן כמו שצריך לקטנים עתיקי משדי' קו לקו גם כן לכהן ונביא המלמדים קו לקו כי אם זעיר שם בקטנים דבר מועט נמצא בהם כן גם כן זעיר שם נמצא בכהן ונביא הנז"ל ומלבד חסרון הידיעה הנה אין בכהן ונביא שלימו' מדות כי גם הם שגו ותעו בשכר ויין ברבוי עד שיהיו מהשכרות בלעגי שפה ובלשון אחר ידבר הנביא כנואו לדבר אל העם הזה כמשפט השכורים שיהיו מהשכרו' כבדי פה וכבדי לשון כאשר יבוא אחד מהם לדבר אל העם הזה :

ואני הצעיר מרדכי הכהן יצ"ו נ"ל ע"ד מהרי"א ז"ל באופן אחר הנלי' את מי יורה דעה זה הכהן והנביא שע"י היין הם כילדים קטנים גמולי מחלב אשר לא יבושו למלאת השולחן מצואתם וקיין שכן את מי יוכל להורות דעה ואת מי יוכל להבין שמועה איש אשר הוא כגמולי מחלב והדרבה מה שהיה מהראוי לו שיוכיח ויצוה לאחרים מעת' צריך שזולתו יצוה ויוכיח אותו ז"ש כי צו כלומר צריך לצוות ולהוכיח אותו לצו לצו כלומר במקום שהיה מהראוי שהיה יצוה ויוכיח לאחרים קו לקו כנז' ולזה כשיוכיחו לאחרים לא אבוא שמוע ולקבל מהם שאם יאמר עול קיים יאמרו לו טול קורה וזאת תשובתם אל דבר ה' צו לצו בלו' זאת המצוה שאתה מצוה אותנו ומוכיחנו קשט עצמך תחל' ואח"כ קשט אותנו וכן הקו שאת' מדריכנו בו לך אתה בו ואח"כ הדריכנו לנוע"כ:

ולע"דן נכון הדרך שכבר התחלתי בפסוק הקודם בביאורו כי הודיע שהנביא אמת לא יואת לדבר אל העם הזה דברי הוכחות שכבר הזקינו בסכלותם ואין תקוה מהם אבל יורה דעה ויבין שמועה לקטנים גמולי מחלב שלא טעמו טעם חטא תכונותיהם אבל הם גמולי מחלב שעדיין היו צריכים לינק מחלב אמותיהם ונגמלו קודם זמנם וזה רמז במ"ש יתירה מחלב שהיה די שיאמר גמולי חלב וכן עתיקי משדים שדי אמם וכם הקטני' אחרי' גמילהם מחלב אמם והנחמו בהשים פניהם בשדי אמם ואפי' שכבר נמקו דדיהם ועליהם אמר עתיקי משדים קודם זמנם וזה הורה במ"ש יתירה של משדים דהי"לל עתיקי שדים כנז' לעיל ולזה אמר כי בקטנים גמולי מחלב יש תקוה כי צו לצו ר"ל יאמר להם צו קטן ומצוה קטנה יתחנכו בה כדי שיהיה מחונך לצו ר"ל מוכן לעשות צו יותר חמור וכן צו לצו כנגד עתיקי משדים זהו בעשה טוב ובסור מרע אמר גם כן קו לקו כנגד גמולי מחלב ועתיקי משדי' והכוונה שיאמר לקטן קו זהו קו יוסר לא תצא ה ז מהשורי' אלא לפנים מהקו הזה והקו הראשון יעמידנו רחב קצת ועוד מעט יקצר אותו וידחיקנו כי כן דרך החינוך מעט מעט וז"ש קו לקו ר"ל קו הרחב הזה הכנה לקו יותר קצר ואף על פי שצלא' ע"כ אמר סור מרע תחילה ואחר כך עשה טוב והוא הדבר הנכון זהו בגדולים אבל בקטנים הסדר מהופך עשה טוב תחיל' ואחר כך סור מרע כי הקטן בקטנותו הוא מלא רע פי לפתח חטאת רובץ ואין בו יצ"הט עד י"ג שנה ולא יתכן סור מרע תחילה אלא צו לצו בעשה טוב כאמור ואחר כך סור מרע כאמור בקו לקו וזה צריך זעיר שם זעיר שם · או יאמר מודיע האופן ודרך ישר שיקח הנבי' המוכיח את העם על דרך לץ תכה ופתי יערים כמאמר הטבעיים שכשירצו להוכית הארי יביאו כלב קטן ויכוהו לפניו והארי יקבל התוכחת כי לא יתכן להכות האריה כי אריה שאג מי לא יירא כיוצא בזה אמר את מי יורה דעה המורה ואת מי יבין שמועה משיב הכתוב והו' שיעשה עצמו כאילו מדבר עם גמולי מחלב ועתיקי משדים על דרך לץ תכה והגדולים יבינו מכלל דבריו והשומע ישמע והחדל יחדל ולא יקפידו מהתוכחות כי עם הקטנים ידבר וזהו שביאר יותר ואמר כי צו לצו ר"ל הנו והצווי שמצוה זה המורה דעה שעושה צו וצווי לצו ר"ל על המצוה זרוז בקיומה שמחנך את הקטנים אין התכלית אלא בגדולי' כמ"ש ופתי יערים וכן הקו שנותן בדבריו שידבר במיד במשקל כאילו חוט משקול' בדבריו שמייסר לגמולי חלב ועתיקי שדי' באומרו לקו ר"ל שייסרו פעולותיה' בקו משקולת השכל הדיבור הזה אל הקטנים הנזכר תכליתו אל קו לקו אחר שהוא להייסיר הגדולי' וזהו טעם הכפל ולזה בעת תוכחתו והוראתו אליהם זעיר שם זעיר שם. ר"ל זעיר שם עם הקטנים וזעיר שם ישה כלפי הגדולים שאם לא יעשה כן אלא שיוכיח לגדולים בפניהם ירגמוהו באבני' מי צריך בדברו אל העם הזה לדבר בלעגי שפה ובלשון אחרת אשר לא יבינו כל תוכן הענין כי יבעטו במוכיחים אשר לעומת זה יבחר המוכיח לשון ערומים בערמה באופן שיהי' הדבר דבור על אופניו אופנים רבים כמו שהיה מדבר יהודה עם יוסף אחיו כי כמוך כפרעה שהמפורש' חשוב אתה בעיני כמלך ובקרבו ישים ארבו מה פרעה גוזר ואינו מקיים וגו' וזהו ידבר נא עבדך באופן שהדבר הרע יהיה באזני אדוני המבין והשומעים לא יעלה בדעתם אלא המפורסם כדפרשית בכלי חמד' כיוצא בזה אמר כאן כי בלעגי שפה וגו' אמר שהלעג בשפת' ואף על פי שהוא חסרון אליו הנה הוא קצת שלימות שיו בהיותו מוכיח משתי בחינות האחת כי לא יבינו כל דבריו הקשים כגידי' והשנית כי כשירצה להוציא דבר מגונה מפיו בעלגותו יתעכב קצת זמן ואחר כך יהפכנו לדבר זולתו כמצא עלגותו עמדה לו שעקם דבריו ולא הוציא דבר מגונה מפיו ולא שקלוהו וז"ש כי בלעגי שפה צריך המוכיח שאף על פי שאינו עלג שיתנהג במנהג בלעגי שפה ואע"פי שאינו עלג יכביד פיו ולשונו וג"כ בלשון אחרת ידבר אל העם הזה פן יבעטו בתוכחתו כמצא מודיעו שידבר עם הקטני' גמולי מחלב ועתיקי משדים כי עם הגדולים יותר אפי' שהם קטנים לא יוכל להורות וכ"ש עם הגדולים' וג"כ יתנהג בכובד פה בדבריו כמו שפי' בלעגי שפה וגו' או יאמר את מי יורה דעה הכהן ונביא הנז' את מי יבין שמועה (כדמהרי"א ז"ל) כי גם הם בלתי ראויים להוכיח והלואי יספיקו להוכיח לעתיקי משדים גמולי מחלב כי הראוי להוכיח כאמר בו התקוששו וקושו קשט עצמך ואח"כ קשט אחרים נאה מקיים נאה דורש כי חכמת המסכן במעשיו בזויה ז"ש כי צו לצו צו לצו ר"ל כי כאשר יהיה צו ומצוה לזה הצו ר"ל המצוה אז יאות היותו מצווה לצו הזה א"כ הצו הראשון שם המצו' והצו השני תואר המצוה · וכיוצא בזה כשהוא משים לעצמו קו לקו בכל מעשיו אז יאות לו לייסר זולתו קו לקו וזהו טעם כפל צו לצו צו לצו קו לקו קו לקו וכיוצ' בזה הוא מאמר זעיר שם כי בהיות מעט מהשלימות במוכיח ומייסר כן יאות בכוון להמצא בתוכחתו לזולתו זעיר שם באופן שלא יהי' מקיים זעיר שם ונאה דורש הרבה והטע' כי בלעגי שפה ג' כי אם יהיה בלתי מקיים ודורש לזולתו לקיים הנה יהיו דבריו כדברי הבעלי עלגות והמדבר בלשון אחרת הבלתי מובנת כך יהיה התורה הזה הבלתי מקיים כאשר ידבר אל העם הזה כי הוא או' להם שיתענו ויגעו בתור' ובמצות וזאת המנוחה והמרגע' והתענוג אשר להם יניחו אותו אל המור' הזה אשר הוא עיף ויגע בתור' ובתוכחת' ולזה הוא שלא אבו שמוע וקבל תוכחתו כי הוא בוחר לעצמו במנוחת' ומרגיע' ומסדר להם מיני סגופים וענויים שישמעו דבריו ונמשך להם מזה שדבר ה' אשר בפיהם להורות דעה ולהבין שמוע אשר יאות המצא בו פרטי התנאי' הנז"ל צו לצו גו' התקוששו וקשט עצמ' ואח"כ וקושו לקשט אחרי' והם לא עשו כן א"כ היה להם דבר ה' למען ילכו וכשלו אחור כמי שהולך לאחוריו ונכשלו וזהו ילכו וכשלו אחור כאילו אמר ילכו אחור וכשלו והוא משל כאות מתייחם אל המשל שבמייסר לזולתו וגו' בלתי מתייסר בדבריו היא כמי שהולך לאחור ולא לפני' כי הוא נכשל ונשבר כי הנה הוא נוקש ונלכד באמרי פיו שאו' פועל זה כעור והוא עושהו וזהו ונוקשו ונלכדו באמרי פיו זה אמר בלשון רבי' על המוכיח ועל שומעי התוכחת כי כול' יחדיו ילכו וכשלו אחור כי לא ישמעו דברי המוכיח הטובים אבל יראו מעשיו הרעים ולמדו גם הם לעשות יותר מכוערים מהם :

כי בלעגי שפה וגו' אשר אמר וגו' והיה לכם וגו' עיין רש"י ז"ל ועיין הרא"בע ז"ל והרד"ק ז"ל ומהרי"א ז"ל כי בלעגי שפה כמו הפיך בלעגי שפה והטע' כי הנביא והכהן לא יבינו דבריו כאילו הוא עלג כי הם בשכר שגו ויהי' דעתם מעט ביין חכמת' תתבלע גם לשונם עלגת ובמדבר בלשון אחרת כך באוזניהם מה לי דבר אליהם שהנביא או' להם זאת המנוחה וגו' אחרי שגלו י' השבטים הזהרו והניחו זאת המנוחה על ארץ יהודה והמרגעה על ארץ בנימין הניחו לעיף ולא תהיו סיבה שתחרב גם זאת המנוחה והמרגע' ע"י סנחריב ולא אבוא שמוע לרעתם · ועל המאמר הזה אמר להם הנביא זאת המנוחה הניחו לעייף עליו אמר כי בלעגי שפה היו דברי הנביא אליהם כאילו עלג כך לא היו שומעים דברי והיה להם דבר ה' ר"ל היו רוצים שיהיה דבר ה' להם מעט מזער וז"ש צו לצו קו לקו כי מאסו את דבר ה' והיא היתה הסיבה שהלכו וכשלו אחור כמו שהלכו אחורנית מדברי ה' ותורתו כן נשברו ונלכדו כי הפירק ממני עול תורה נותנים עליו עול מלכות ועול דרך ארץ והביא דחז"ל את מי יורה דעה על משה ע"ה שלהיותו עתיד להיות מורה דעה ומבין שמועה לישראל על כן כשהוליכוהו אצל המצריות לא ינק חלב טמא וז"ש גמולי מחלב עתיקי משדי' של המצריות שנעתק ולא ינק משדיהן הטמאות כיון שהיה עתיד להיות מורה דעה עד כאן תורף דבריו :

ולע"דן נכון מה שכבר כתבתי בפסוק הזה מקושר עם פסוק כי צו לצו עיין עליהם · ואפשר עוד שמה שהנביא מדבר אליהם דברי תוכחות והייסרה על דרך ה' והמה לא יקבלו דבריו אלא כאילו מדבר אליהם בעלגות שפה ובלשון אחרת כך הוא כל אשר ידבר הנביא אל העם הזה כי הוא אמר אליהם זאת המנוחה אשר יש בו לכם כל היום לא תאות לכם אלא אחר שתהיו עייפים בתור' ובמצות חמרא לפום רבנן וז"ש זאת המנוחה הניחו לאחר שתהיה עיף בתורה או אמר זאת המנוחה הניחו אותה לזולתכם לעיף בתור' וזאת המרגעה תהיה לכם ובזה מדוקדק שלא אמר זאת המנוחה והמרגע' הניחו לעיף כי המנוחה לבדה לעיף והמרגעה להם שהנביא לא מנע מהם המנוחה והמרגעה הכל יחד ועכ"ז ולא אבוא שמוע ורמז האחת שבחיבת אבוא היתיר' רמז שלא אבו שמוע למנוע אפילו אחת מהנזכר מנוחה או מרגעה והגיד כי כאלו דבר הש"ית כל כך כשיעור שעולה בדעתם שלא די שלא יוטב להם בשמוע המצות אבל יבוא להם כמה מיני נזקים כמאמר ומאז מדלגו וגו' חסרנו כל וז"ש והיה להם דבר ה' שהיה אומ' להם הנביא צו לצו וגו' ככל הפירוש הנזכרי' היה להם ובעיניה' דבר ה' צו לצו גו' לא לתועלי' אלא אדרבא למען ילכו וכשלו אחור שהיה בעיניהם שדבר ה' יכשילם ויחזירם לאחור הנה גדלה פתיותם וסמיות עיניהם כי טחו מראות מהשכיל לבותם עם היות שבלכתם בדרכם ובעלילותם לשעבר כבר נשברו כמה שברים וכן כמה שנוקשו לשעבר בפשעיהם לכל חטאותם ז"ש ונוקשו בפשעים ועל כן ונלכדו בצרו' אשר מהעבר היה להם לקחת מוסר השכל על העתיד ולא שוה להם אדרבא חשבו שאם קבלו התראת הנביא שמוסירים והייסרתו במה שאמ' להם צו לצו וגומר שזה ח"ו יהיה להם לפוקה ומכשול

כי צו לצו צו לצו · נביא מצוה להם מאת הקב"ה והם יש להם צו של עובדי ע"א כנגד צו זה וחוזר הנביא מוכיחם והם תמיד אומרים יש לנו צו לצו שלנו חשוב מכלך: קו לקו · יש להם קו משקולות משפטי רשע כנגד קו הצדק: זעיר שם · הנביא אומר להם עוד מעט תבא עליכם רעה והם אומרים זעיר שם ימהר יחיש מעשהו

כי צו לצו · צו הוא שם כמו מצוה ולא נאמרה המלה בזה הלשון במקום אחר · ורובה בו באמרו צו מצוה קטנה · אמר כי הם כמו הנערים ולנערים יצוה האדם אותם מעט מעט וילמדם כדי שיקבלו כי אין לעם לב לקבל אלא דברים מעטים · וכן פי' קו לקו והקו הוא קו הבנין והבנאי נוטה אותו עד שיעשה אותו טור אחד ואחר כך יסלקהו ויטהו לעשות טור אחר ·

י כִּי צַו לָצָו צַו לָצָו קַו לָקָו קַו לָקָו זְעֵיר
שָׁם זְעֵיר שָׁם׃ כִּי בְּלַעֲגֵי שָׂפָה
וּבְלָשׁוֹן אַחֶרֶת יְדַבֵּר אֶל־הָעָם הַזֶּה׃
אֲשֶׁר׀ אָמַר אֲלֵיהֶם זֹאת הַמְּנוּחָה
הָנִיחוּ לֶעָיֵף וְזֹאת הַמַּרְגֵּעָה וְלֹא
אָבוּא שְׁמוֹעַ׃ וְהָיָה לָהֶם דְּבַר־
יְהוָה צַו לָצָו צַו לָצָו קַו לָקָו קַו לָקָו
זְעֵיר שָׁם זְעֵיר שָׁם לְמַעַן יֵלְכוּ וְכָשְׁלוּ
אָחוֹר וְנִשְׁבָּרוּ וְנוֹקְשׁוּ וְנִלְכָּדוּ׃
לָכֵן שִׁמְעוּ
דְבַר־יְהוָה אַנְשֵׁי לָצוֹן מֹשְׁלֵי הָעָם
טו הַזֶּה אֲשֶׁר בִּירוּשָׁלִָם׃ כִּי אֲמַרְתֶּם
כָּרַתְנוּ בְרִית אֶת־מָוֶת וְעִם־שְׁאוֹל
עָשִׂינוּ חֹזֶה שׁיט שׁוֹטֵף כִּי־עבר לֹא
יְבוֹאֵנוּ כִּי שַׂמְנוּ כָזָב מַחְסֵנוּ וּבַשֶּׁקֶר
נִסְתָּרְנוּ׃ לָכֵן כֹּה אָמַר
אֲדֹנָי יְהוִה הִנְנִי יִסַּד בְּצִיּוֹן אָבֶן אֶבֶן
בֹּחַן פִּנַּת יִקְרַת מוּסָד מוּסָּד
הַמַּאֲמִין לֹא יָחִישׁ׃ וְשַׂמְתִּי
מִשְׁפָּט לְקָו וּצְדָקָה לְמִשְׁקָלֶת
ויעה

אֲרֵי אִתְפְּקִדוּ לְמֶעְבַּד אוֹרַיְתָא וּמָא דְאִתְפְּקִדוּ לָא צְבִיאוּ לְמֶעְבַּד וְאִתְנַבִּיאוּ עֲלֵיהוֹן נְבִיַּיא דְאִם יְתוּבוּן יִשְׁתְּבֵיק לְהוֹן וּלְמִילֵי נְבִיַּיא לָא קַבִּילוּ הֲלִיכוּ בִּרְעוּת נַפְשְׁהוֹן וְלָא חֲמִידוּ לְמֶעְבַּד אוֹרַיְתִי סְבָרוּ דְיִתְקַיַּים לְהוֹן פּוּלְחַן טַעֲוָתָא וְלָא סְבָרוּ לְפוּלְחַן בֵּית מַקְדְּשִׁי כִּזְעֵיר הֲוָה בְּעֵינֵיהוֹן בֵּית מַקְדְּשִׁי לְמִפְלַח תַּמָּן כִּזְעֵיר בְּעֵינֵיהוֹן שְׁכִינְתִּי תַּמָּן׃ אֲרֵי בְּשִׁנּוּי מַמְלַל וּבְלִישָׁן תּוֹלְעֲבָא הֲווֹ מְלַעֲגִין לְקַבִּיל נְבִיַּיא דְמִתְנַבַּן לְהוֹן עַמָּא הָדֵין׃ דַּאֲמָרִין לְהוֹן נְבִיַּיא דֵין בֵּית מַקְדְּשָׁא פְּלַחוּ בֵיהּ וְדָא אַחְסָנַת בֵּית נְיָחָא וְלָא אֲבוֹ לְקַבָּלָא אוּלְפָן׃ דֵין יְהֵי כּוֹס פּוּרְעָנוּתֵיהוֹן עַל דַעֲבָרוּ עַל פִּתְגָּמָא דַיְיָ וְעַל דְאִתְפְּקִדוּ לְמֶעְבַּד אוֹרַיְתָא וּמָה דְאִתְפְּקִדוּ לָא צְבִיאוּ לְמֶעְבַּד בְּכֵן יִתְמַסְרוּן לְעַמְמַיָּא דְלָא יָדְעוּ אוֹרַיְתָא עַל דַהֲלִיכוּ בִּרְעוּת נַפְשְׁהוֹן וְלָא חֲמִידוּ לְמֶעְבַּד רְעוּתִי בְּכֵן יִסָּבְרוּן לְסָעִיד בְּעִדָּן דְאֵיתֵי עֲלֵיהוֹן עָקָא וְלָא יְהֵי לְהוֹן סָעִיד וּסְמִיךְ עַל דַהֲוָה זְעֵיר בְּעֵינֵיהוֹן בֵּית מַקְדְּשִׁי לְמִפְלַח תַּמָּן בְּכֵן יִשְׁתַּאֲרוּן כִּזְעֵיר בֵּינֵי עַמְמַיָּא דִיגְלוּן לְתַמָּן בְּדִיל דִיְהַכוּן וְיִתְקְלוּן לְאוֹחֲרָא וְיִתְּבְרוּן וְיִתְצְרוּן וְיִתְאַחֲדוּן׃ בְּכֵן קַבִּילוּ פִּתְגָּמָא דַיְיָ גַּבְרִין רַשִׁיעִין שִׁלְטוֹנֵי עַמָּא הָדֵין דִי בִירוּשְׁלֵם׃ אֲרֵי אֲמַרְתּוּן גְּזַרְנָא קְיָם עִם קְטוֹלָא וְעִם מְחַבְּלָא עֲבַדְנָא שְׁלָמָא מְחַת שַׁנְאָה אֲרֵי תֵיתֵי עֲלֵיכוֹן כְּנַחַל מִגְבַּר דְאַתּוּן אָמְרִין לָא תֵיתֵי עֲלָנָא אֲרֵי שַׁוֵּינָא בְּכַדִּיב רוֹחֲצָנָנָא וּבְגִין שִׁקְרִין אִיטַמַּרְתָּא׃ בְּכֵן כִּדְנַן אֲמַר יְיָ אֱלֹהִים הָא אֲנָא מְמַנֵּי בְּצִיּוֹן מֶלֶךְ מֶלֶךְ תַּקִּיף גִּבַּר וְאֵימְתָן אִתְקְפִינֵיהּ וְאַחֲסִינֵיהּ אֲמַר נְבִיַּיא וְצַדִּיקַיָּא דְהֵימִנוּ בְּאִילֵין כְּמֵיתֵי עָקָא לָא יִזְדַעְזְעוּן׃ וְאֲשַׁוֵּי דִינָא תַּקִּין דְאִתְּמַרְתּוּן כְּחוּט בְּנְיָנָא וּזְכוּתָא כְּאֶבֶן מַשְׁקוּלְתָּא
וידליק

ביאתי מעשי': לעגי שפה · וכן של לשון לעגים וכן עלגים שניה' לשון דבור הפוך שאינו מיושב להשמע: ידבר אל העם הזה · כל המדבר אליהם דבר נבואה ותוכחה דומה להם ללשון נלעג שאין יכולים להבין בו: אשר אמר · הנביא להם זאת המנוחה להיותכם בשלוה הניחו לעיף שלא תגזלוהו וזאת תהיה לכם המרגעה: והיה לכם דבר יי' ונומר · כמדתם ימדוד להם יחזור בדברו עליהם צו של אומו המשתעבדים בם על צו פקודה על פקודה עבודה על עבודה קו של פורענות כנגד קו של עבירו' שביד'קו לקו תקוה חילוף תקוה יקוו לאור והנה חשך: זעיר שם זעיר שם · לימים מועטין תבא עליהם והם יתמעטו שם בארץ אויביהם: משלי העם הזה · האומרים לצון בלשון משל כגון כרתנו ברית את מות שלא יבא עלינו: עשינו חוזה · גבול שלא יעברנהו וכן מחוז חפצם וכן מחוזה אל מחזה כולם לשון גבול הם וקיצונו של דבר אשומי"ר בלע"ז: שוט שוטף · מכה המתהלכת בארץ: לא יבואנו · לא יבא עלינו: שמנו כזב · שמנו ע"א: מחסנו · מחסה שלנו: ובשקר נסתרנו · בע"א בטחנו להסתירנו: הנני יסד · לשון עבר הוא הוא יסד המלך וכן צריך לפותרו הנני הוא אשר יסד כבר בציון אבן כבר גזרה גזר' לפני והעמדתי מלך המשיח שיהא בציון לאבן בוחן לשון מבצר ובוחן וכמו וחוזק כמו הקימו בחוניו: מוסד מוסד · הראשון פתח לפי שהוא דבוק מוסד של מוסד מוסד שהו' מוסד גמר: המאמין לא יחיש · המאמי' דבר זה לא ימהרנו לא יאמר אם אמת הוא ימהר לבא: ושמתי משפט לקו · ולפני בא אותו מלך אביא עליכם גזרות להתם הפושעים שבכם ושמתי משפט יסורין להיותם לקו כלומר אשים קו מדתי יסורים להביא עליכם ואת צדקה אשים שתהא משקולת המיישר' בניין הבונים בחומת כלו' שתהא צדקה מהלכת לפניהם ומישרת דרכיהם שיכלו הפושעים ונותרו הצדיקים : ויעה

וכן יעשה מעט מעט עד שישלים הקיר · וכן הוא הלמוד והרגל לנערים · וכן צריך שילמד הנבי' לעם הזה כי הם מעטי הבינה ועוד כי הם כלהי' לשמוע דבר ה' בעבור שאינם חפצי' בו · ואחר שאמר צו לצו קו לקו וכפל לחוק הענין ואמר זעיר שם זעיר שם כלומר יאמר להם מעט בלב' זה ומעט בדבר זה ואף על פי כן אינ' מקבלי': כי בלעגי שפה · אמר הנביא שידבר אל העם הזה ידמה שידבר להם בלעגי שפה כמו ילוע: בשפתותיו שלא יוכל להבין את בני אדם דבריו היטב או כמי שידבר בלשון אחר' כן עושין עצמן שלא יבינו דברי הנבי': אשר אמר אליהם · והנביא לא יאמר להם אלא דברי' טובי' שיפותו בהם אם ישמעו לו ויאמר להם זאת המנוחה אם תשמעו אל דברי ה' ותעשו מצותיו תהיה לכם מנוחה בארצכם ולא תגלו ממנה · והיה אומר לכהני' ונביאי' הניחו לעיף ישראל שהוא עיף ויגע בצרות רבות שיבאוהו הניחו לו והורוהו דבר ה' כי ינו' ולא תחטיאוהו בשקרותיכ' ובפחזותכ' : ולא אבוא לשמוע · נכתב באל"ף · וכן ההלכו אתו וכן מלת הוא : והיה להם דבר ה' · שלא רצו לשמעו מכם מעט היה לה' למכשול טון מעט מעט מדה כנגד מדה : למען ילכו וכשלו אחור · כלומר כשיחשבו ללכת לפני יכשלו לאחור ותהיה בהם יד אויביהם ונשברו ונוקשו ונלכדו : לכן שמעו · אנשי לצון · שאתם מתלוצצים על דבר ה' ולא תחשבוהו לכלום : מושלי העם הזה · אמר כנגד שרי יהודה שהם כמושלים על העם הזה כי אחז המלך היה עושה התועבות ההם אם השרים היו מוחים בידו

לצון ג' ומל' וסימן שמעו דבר יי' אנשי לצון · עד מתי פתים תאהבו פתי · אנשי לצון יפיחו :

אבל כשהנביא היה מוכיחם ומודע' הפורענות העתידה לבא עליהם היו מתלוצצים ואומרים כרתנו ברית את מות : כי אמרתם · שאתם מתיאשים מן הפורענות ואומרים דרך ליצנות כרתנו ברית את מות שלא יבא לנו · וכן שוט האויב כשיעבור בעולם לא יבא אלינו : חוזה · שם כמו רואה שפירושנו · כלומר מחזה עשינו עמו שאדם המתרחה פני' עם בעל דינו לעשות שלום ביניהם : כי שמנו כזב · והם נביאי השקר : כזב מחסנו · הם לא היו אומרים כזב ושקר אלא הנביא קורא אותו מחסה כזב והם דבר נביאי השקר שהיו מבטיחים אותם על שקר : שיט · כתוב בי"וד וקרי שוט בו"יו ואותיות הה'וי מתחלפות : עבור · כתוב בלא יוד והוא מקור וקרי יעבור בי"וד האיתן והענין אחד : לכן כה אמר ה' · יסד שם תאר · ואף על פי שהוא פתח · אמר הנני מיסד בציון אבן והוא המלך המשילו באבן גדולה שנותנין אותה ליסוד הבנין · וכן פנות הבית עושים מאבנים גדולה לקיים הבנין · ואמר שימלוך מלך טוב בציון שתנצל ציון על ידו מן האוי' והוא חזקיהו שיחזיר העם בתשובה ויבער הפשעים · ופי' בחן מבצר מן הקימו בחוניו נופל ובחן : יקרת · שם כמו יקר · והתי"ו במקום ה"א ואיננו סמוך כמו שפי' במלת צלת : מוסד מוסד · הראשון שם והשני פעול והוא דגוש עם הוי"ו · ופי' יסוד חזק שביסודות יהיה זה היסוד והוא חזקיהו והוא המאמין לא יחיש לפי שרוב' לא היו מאמינין בדברי הנביא בימי אחז לפי' אמר המאמין לא יחיש המאמין שיש בכם לא יחיש וימהר לראות זאת הנבואה אבל על כל פני' יראה אותם ואם לא תהיה כל כך בקרוב לא תרחק : ושמתי על יד · זה המלך שיקום אשים משפט לקו לא כמו שהוא עתה שאין משפט ואין יראת אלהים בארץ אבל בימי המלך הזה יהיה המשפט במישור כמו הקו שנוטין אותו ליושר הבנין וכמו המשקל והיא אבן הבדיל או העופרת שמעבירים אותו על הבנין גם כן לראות אם הוא ישר ועל פי המשקלת היה מישרי' הבנין כן תהיה הצדקה במישור · למשקלת שם בפלס משמרת ומפני האתנח נקמצה הקוף : ויעה

אבן עזרא

כי צו לצו · ראויים הם לדבר עמם כאשר ידבר האב אל בנו הקטן שלא ידע עוד : צו לצו · מלזה אחר מצוה או מצוה דב... למצוה : קו לקו · למוד הכתיבה : זעיר שם · מעט מעט פעם אחרי פעם : כי בלעגי · מגזרת לעג כי כן המנהג שידבר המלמד לתינוק : ובלשון אחרת · שיבקש המלמד אותות שאינם קשות על הלשון תחת אחרות כן ראוי שידב' המוכיח אל העם הזה : אשר אמר להם · הנביא : זאת · ירושל' היא מנוחתכ' עשו מנוחה לעיף שלא יברח אל מצרים ואשור : המרגעה · מגזרת מרגוע ושניהם שמות ועל דעת המדקדק הירושלמי שהמלה פועלת · האל"ף בסוף אבוא נוסף כאל"ף ההלכוא : והיה · והנה חשבו כי דבר השם איננו עקר רק להרגילם למען לא ילכו אל מצרים כאשר כתב הוי היורדי' מצרים לעזרה כי אמת היא : לכן · אנשי לצון · המתלוצצים לאמר כי דברי השם כמו צו לצו : מושלי · יש אומרי' מגזר' משלה והטעם השרים והנכון שהו' כמו על כן יאמרו המושלים : כי כרתנו ברית · עם מות שלא נמות עתה : ועם שאול עשינו חוזה · כמו ברית ויאמר רבי משה הכהן כי חוז' דרך נבואה ומה יעשה במלת עשינו חוזה ולפי דעתי שחוזה הוא הנביא וכן הוא ברית את מות ועם שאול עשינו ברית חוזה כברית שתעשה על ידי נבואה : שוט שוטף · על רעב והקרוב שהוא כן שוט כנחל שוטף : כי שמנו · הטעם אף על פי ששמנו כזב וכן רפאה נפשי כי חטאתי לך : לכן · הנני יסד · שם התאר מהבנין הכבד על משקל אבד והנה כמוהו יולא ושבא אני את המתים : אבן בחן · כמו עופל ובוחן והטעם שתהיה כשגבה ציון ממלך אשור : פנת יקרת מוסד · הראשון שם כמו יסוד ויקרת סמו' אליו והשני פעול מבנין הכבד הנוסף על משקל מוסב על כן הסמ"ך דגוש לבלוע הכפל : המאמין לא יחיש · כי עוד לימים רבים תהיה זאת הנבואה : ושמתי · דרך משל על קו ומשקלת הבונים בעבור שאמר הנני יסד בציון אבן ויש אומרים כי האבן על דרך משל על חזקיהו : ויעה

ויסורין הבאים על ...ולתכם לא יבאו בכם ומאין זה רק כי אשתם תחת התלונים כי שמת' כזב היא ובשקר הוא כא הטומאה של מעלה שהיא דוגמתה בה נסתרתם והנה אין זה כי אם סתרא' כי
...ני הרעה נאסף אמין ולתה קיימים וכן הוא סובל היסורין ושוט שוטף כי יעבור שהם היסורין ... הנני יסד בציון אבן הוא צדיק יהיה חזק כאבן שיהיה יסוד מוסד וג"כ יהיה פנת יקרת שלא ...
...מקומה ליכלד כענין הדור :
לב (*) (*) בג

אורים ותומים

כי אמרתם וגו' ידוע שכל יש שיו יורדים מצרי' לעזרה ולכן לשחר הטעים גם לשוכחיסה עלאם ישבירו כנגד המזיקי' אותם אם כיתנים עליהם לאם לא נאירם וזהו הברית שכורתים עם הפיתה עליהם והיא רמז אל האויבים עליהם ושמו שמו חוזה והו כטחון בם של כששוללים ירדו לכב הארץ לבלא באחר עכ"ז ישבור דרך ארצכו ע"ד וי לא תעבור בארצכם י חרב של שלום כי שמנו כזב וגו' יר השקר והכזב והוא הסוגה הוא שתה מחסנו וכן נסתרנו ויש מפרשים אחרי' : לכן וגומ' כה אמר וגומ' אחר ששמו להם מחסה כזב אני אעשה משקל ומעשהו יהיה' צדקה וקו המשקולת מעשה מהתשפטו ואבן שמקלים בו אבן בוחן כה בוחנים השקליות גדוליה והסכם וכאן שוזה משפט לצדקה בו הנסתרים בשקר וכזב ואבן בו מן והמשפט בנוי תנדק זמשפט ויעה ביד וגומ' כי אותו אבן בוחן ישוב כזב נגד המחסה השקול בו אחר שהוא של כזב וכפר בריתכם :

מנחה גדולה

כי צו לצו ע"י שהם מתנבאי' ומורים במקיל יין הם משנים הצו לצו מהתיר לאיסור או מצוה של מקום לצוו' של ע"ז וקו לקו במקום שהי' להם להוכיח הרשעים שיביא עליה' קו הפלגנו' הם אומרי' להם קו השלו' יביא עליכם ולא תענשו ובמקום שהיה להם להוכיח ולומר זעיר שם שזמן זעיר תהיה בירושלים כי יגלו להם מהפכים השיטה ואומרי' זעיר שם אלו שגלו ככר ישובו במעט זמן לירושלים · ואמר הנביא ישעי' שע"כ כשאני בא להתנבאות להם בשם ה' אינם אבו לשמוע לי כי בלעגי שפה וגו' כך הם דברי אצלם בלתי נשמעים שאני מדבר בלשון אחרת מיזה שסקל כביאיה' אומרי' שהם אומרי' שלו' ואני אומר אין שלו' ואני אומר אליהם זאת המנוחה היפוך דברי נביאם והם לא אבו שמוע לי כי אם לדברי נביאי' החוזי' להם שוא ושקר : כרתנו ברית וגו' שע"כ המלאך המות מאריך לנו עם היותנו עובדי ע"ז יתו' וש"ת כי יבית אותנו כדי לידון בשאול הכה גם עם שאול עשינו חוזה שלא לידון שם · וגם בעה"ז שוט שוטף וגו' לא יבואנו כי שמנו וגו' אע"פ ששמנו כזב מחסנו לא יגיענו רעה : לכן כה אמר וגו' שלא אמרתם כרתנו ברית את מות כי תיראו צדיקים מתים ואתם חיים וכן בשאול לא תפקדו כי גם פורענות

למען ילכו וכשלו אחור דחתנא ליצלן מאי דעתא המני שהיה להם העקוב למישור והישרה יעקשו וי"ת הרי בשוי וגומר בעמוד :

לכן שמעו דבר ה' וגומר עיין רש"י ז"ל וכן הרא"בע ז"ל וכן הרד"ק ז"ל ומהרי"א ז"ל מושלי לשון שלעון (כתרגומו) לכן שליבכם רוצים לשמוע דברי המורה אתכם הדרך הישרה שמעו נא היעוד הרע וקראם אנשי לצון שהיו מתלוצצים על דבר ה' ע"כ : ולע"דן לדקדק אומר אנשי לצון מושלי העם הזה שהיו כלל העם חפצים ושמחים בליצנות עד שהיו בוחרים בליצן יותר למושל עליהם ז"ש אנשי לצון מושלי העם שמהיות אנשי לצון בחרו בהם ועשו מושלי העם ואילו אמר מושלי העם אנשי לצון לא היה מודיע זה :

כי אמרתם וגומר עיין רש"י ז"ל והרא"בע ז"ל והרד"ק ז"ל וכן מהרי"א ז"ל והרחיב לפי שהנביאים מוכיחים ואומר כי עלה מות בחלונכם הם היו אומרים לו כרתנו ברית את מות שלא יבוא ועם שאול עשינו חוזה כאדם המתראה פנים בפנים עם אהובו וזהו לשון חוזה ראיית פנים בפנים וכזב ושקר על ע"א (כדר"שי) או על הבטחות נביאי השקר שהיו מבטיחים אותם (כדהר"דק) : ולע"דן ליישב לשון כי אמרתם איך הוא מקושר עם הקודם גם אומרו כי שמנו כזב ושקר שהיה כפשוטו מפיהם וזהו יהיה תוקף ליצנותם אשר קראם אנשי לצון מושלי העם הזה ולשון כי ראיה והוא אחד מלהשוכות שלשון כי משמש בלשון דהא שמביא ראיה למה שקראם אנשי לצון שהרי אמרתם בליצנות כרתנו ברית את מות שהוא שטן הוא יצה"ר יורד ומשטין עולה ומקטרג אבל הם חשבו שאחרי שהם עושין רצון יצה"ר לעבוד אלילים ולעשות כוונים לעורר ולהחזיק סטרא דמסאבותא הנה כרתנו ברית עם בעל המות הוא שטן ועם שאול עשינו חוזה כי שקר שמשפיע בו סטרא דמסאבותא ברוח נבואיי מודיע מאשר ולא כל אשר וזה לשון חוזה ממש ולזה השטן אשר דרכו לשוט בארץ ולהתהלך בה כמ"ש באיוב משוט בארץ ומתהלך בה הכי אהובנו הוא ולא יבואנו ז"ש שוט שוטף כי יעבור וכתיב כי עבר על העבר שעבר להשטין והחטיא את האדם וקרי כי יעבור על העתיד כשיעבור להפרע מן החוטאים לא יבואנו כיון שעשינו אותו חוזה וכרתנו לו ברית אפי' לבא עדינו לא יבוא כ"ש להרע אלינו והלצון הוא שאתם בפיכם אומרי' כי שמנו כזב מחסנו על ע"א ובשקר נסתרנו על נביאי השקר אשר מבטיחים אתכם ואתם בפיכם תקראו כזב ושקר אע"פי שהם אמתיים אצלכם אבל אתם אומרי' כן דרך ליצנות כמתלוצצים על הפרושים ועל נביאי האמת והצדק האומרי' כן וא"כ זו היא ראיה למ"ש וקראם אנשי לצון שהרי אתם מתלוצצים על המות והשאול כי אמרת' ואתם מתלוצצים שאתם אומרים על עצמיכם כי שמנו כזב מחסינו וגומר עוד אפשר במ"ש כי שמנו כזב מחסינו ובשקר נסתרנו במה שקדם בכלי חמדה שמעולם לא כתנו ישראל ממש בעבודת אלילים אלא עם היותם שהבל המה מעשה תעתועים נטו אחריה כדי לפרוק עול מלכות שמים ולנטות אחרי הזימה ולזה באו כל התוכחות שעל ע"א בלשון תוכחת זנות וזימה כי היו עובדי אלילים במקרא וזכאים בעצם לכן זוכה את רועה זונה גו' והוא ענין נכון · ואפשר שזה רמז כאן באומרו כי אמרתם גו' ולא גירא כלל שמא תאמר והרי אתם עובדי' ע"א בלב שלם ונפש חפצה כפתאים האומ' לעץ אבי אתה ולאבן את ילדתנו לז"א כי יעבור לא יבואנו יען כי שמנו כזב מחסינו כלו' כשאנו נחסים בו אינו אלא לפנים לבד בשביל העריות אבל כבר ברור אצלינו הוא שהוא כזב ושקר ועכ"ז שמנו אותו למחסה ולמסתור מורם בתי דיני הצדק שבישראל לפרוק עול והאדם יראה לעינים וה' יראה ללבב אם שכחנו שם אלהינו ונפרוש כפינו לאל זר הלא אלהים יחקור כי הוא יודע תעלומות לב וע"כ לא נירא ממות ולא משאול ולא משוט שוטף כי יעבור' ואפשר להרחיב זה באופן זולתו שאמרו כרתנו ברית עם מות וגומר יען כי כל תכלית ע"א לא היה אלא מפחד שוט הבתי דינים שלא ילוקונו מכות או הרג וחנק בד' מיתו' ב"ד וז"ש שוט שוטף שהוא השוט של ב"ד הרודי' בעם ברצועות הדייני' כי יעבור לא יבואנו שלא יבא השוט הזה עדינו יען כי פרקנו עול ב"ד הצדק במה ששמנו כזב מחסנו בע"א ובנביאי השקר עם היותם ברורים אצלינו בכזב ושקר בחרנו בהם להרחיק נזק שוט שוטף הוא שוט רצועת הדייני' והדייתם בפרך לעוברים וכיון שהי"ת יודע שלא מלבנו אנו עובדים אלילים חלילה אם כן מה לנו למות או לשאול אלינו · ודרך הלצה אפשר לומר עוד מקושר עם מ"ש אנשי לצון מושלי העם ר"ל אנשי לצון המתלוצצים עם מושלי העם הזה אשר בירושלם שאין פחד המושלים לנגד עיניהם אבל מתלוצצים עליהם כי אמרתם כרתנו ברית את מות שלא נירא פן ימיתו אותנו מושלי העם הזה הכשרים וגם לא ילקו אותנו וזהו שוט שוטף ברצועת הדיינים כי יעבור לא יבואנו יען כי שמנו כזב מחסינו ובשקר נסתרנו רוצה לומר כשיאמרו אלינו עשיתם דבר פלוני נאמר לא היו דברים מעולם כזב הוא מה שאמרו עלינו כמלא שמנו מחסיהם ומסתורם בהכחשה באומר שקר וכזב הנאמר עלינו כי הם היו משתדלים לעשות במחשך מעשיהם שלא יכירו בהם ואם מאומד ישרערו עליהם יכחישום ועל משענת ההכחשה חסו ונסתרו ומשטיה דקרא שוט שוטף על אשור :

לכן כה אמר ה' הנני וגומר עיין רש"י ז"ל והרא"בע ז"ל וכן הרד"ק ז"ל וכן מהרי"א ז"ל אלא שהרחיב ותקן שהפרש הזאת גזרת הקודמות היא לפי שאמר למעלה שבזמן גלות עשרת השבטים והיה ה' לעטרת צבי ולצפירת תפארה לשאר עמו הם יהודה ובנימין והגיד שסוף דבר שגם הם יטעו באחיהם בית ישראל והו' מאמר וגם אלה ביין שגו ובשכר תעו גו' אמר שלכן היה מהמשפט האלהי שבעבור צדקתם ברחמנות יקום להם מלך נאמן חזקיהו (כדהר"דק) ועליו אמר הנני יסד בציון שהיה אבן חזק ואמר מוסד מוסד כפול שהיה יסוד האומה והמלכות מוסד ליהודה ומוסד לבנימין וזה רמז בכפל והמאמין לא יחיש לשון שתיק' כמו למען ציון לא אחשה ויחשו גליו שהמאמין בנבוא' זו שעתיד חזקיהו לעמוד ליסוד האומה לא יחיש לא יחשה ולא ישתוק מלספר בו ואז בימיו ישים המשפ' לקו ולצדק למשקלות גו' שכל הדברי' יהיו על קו היושר ע"כ · ועל דעת רש"י ז"ל שדב' הכתוב במשיח נוכל לפרש המאמין לא יחיש לשון לא יחשה כדמהרי"א ז"ל שהמאמין בנבוא' זו לא יחוש' מלספ' ביאתו כי בא יבא : ולע"דן שאמר הנני יסד לשון עבר כדר"שי ז"ל וכוונת הכתוב לומר שהקב"ה יתברך אומר על עצמו הני בעצמי הנני יסד בציון כי לא זזה שכינה מכותל מערבי ואליה רמז באומרו לכוכבה אמר אדוני בשם אדנות ולומר שהוא אדון כל הארץ והיא מיוסדת מאז ומה וזה שאמר יסד לשון עבר והיא אבן דמחת לצלמא ולעובדיו אבן נגף לפושעים ותעאים וזהו אומרו לכן כה אמר אדוני לפי שאמרו כרתנו ברית את מות וגומר שלא יראו אלהים ואולי אל מדת המלכות מלכות אליה רמזו במ"ש שוט שוטף כי יעבור לא יבואנו כי היא רצועת הדין חרב נוקמת לעוותת זה השיב לכן כה אמר אדוני הנני אני בעצמי יסד בציון אבן נגף לאנשי לצון הנזכר : ולצדיקי' אבן בוחן וחוזק וזה טעם כפל אבן אבן בוחן והיא אבן מאסו הבונים היתה לראש פנה היא פנת יקרת מכל יקר החכמה כי היא גם כן נקראת חכמה תתאה מוסד מוסד מהש"ית שיסד אור וזה בציון מיו' הוסדה וג"כ מוסד מהאו' העליון (ביסוד וז"ש מוסד שני) המאמין בזה שתהיה אבן דמחת לצלמא תדק לכל מלכוותא והיא תקום לה לעלמא המאמין בזה לא יחיש כי בנבואה לסוף הימים היא וצריך מתון ואפשר להרחיב זה יותר לפי שאמר אבן אבן בוחן ופירשנו אבן נגף לרשעים ואבן בוחן לצדיקי' ופנת יקרת ע"ד מה יקר חסדך אלהי' לז"א מוסד מוסד שזאת האבן מיוסדות בשני הפכים דין ורחמים וזה כפל מוסד מסוד דין לרשעי' ורחמים וחסד לצדיקים באופן שהסוד והפשט מכוונים יחדיו :

ושמתי משפט לקו וגו' עיין רש"י ז"ל והרא"בע ז"ל וכן הרד"ק וכן מהרי"א · ובמ"ש ויעה ברד על המלך חזקיהו שירבה במכבלת הזו ויבקש הארץ מסנחריב ז"ש ויעה ברד מחסה כזב הוא סנחריב שהיו נחסים בו וקושרים עמו ונעשה בימי חזקיהו כזב ובן הסתר זה מחנהו הרב שהיו מכסים כל פני האדמה ושוטפים הכל שטפם חזקיהו בצדקתו ובזה יעד הנביא שכר טוב להולכי תום בימי חזקיהו אמנם כנגד הזמן שאחר זה גם הם ביין שגו ובשכר תעו ואמר כרתנו ברית את מות עליהם אמר אחר כך וכפר בריתכם ע"כ · וי"ת ויעה ברד וידליק רוגז ברוחכן כדיבכון ועל דאיתמרטון מן קדם תעוקא יתכון עממיא יגלון ע"כ :

וכפר בריתכם וגו' עיין רש"י ז"ל וכן הרא"בע ז"ל וכן הרד"ק ז"ל וכן מהרי"א ז"ל ומ"ש שוט שוטף אמר שהוא על נבוכדנצר שעתיד לבוא ירושלם ע"כ : ולע"דן במ"ש והייתם לו שהי"לל תהיו לו למרמס · ונר' לפי שאמר כרתנו ברית את מות ומזה נמשך שעם שאול עשינו חוזה לראותו בעין טוב או כפי הפי' הנז"ל כי כיון שלא נמות שהרי כרתנו ברית עם המות מאי איכפ' לנו מן השאול לכך אמר עתה כיון שתופר וכופר בריתכם אשר את מות ימשך מזה שחזותכם את שאול לא תקום שאחר שיש מות אתם מוכרחים ליפול בשחת ובשאול וז"ש לשון לא תקום בהכרח ולהכי לא ערבינהו למות ולשאול בלשון אחד של וכופר ולפי שאנשי יהודה אמרו שוט שוטף כי יעבור על סנחריב שהוא שוט ומקל לישראל עשרת השבטים ולשאר האומו' לא יבואינו שלא יבא עדינו כי עובר הוא שאל זה כוונו באו' שוט שוטף כי יעבור לשון יעבור לו' כי עובר הוא ולכך לא יבואינו ולעומת זה השיב להם כענין הזה והוא אומרו שוט שוטף כי יעבור אפי' כאמר כדבריכ' בנבואת שיהיה עובר ז"ש כי יעבור הנה כאשר יעבור הנה הייתם לו למרמס כבר באופן שכי יעבור אחר העברה תהיו לפחות נרמסים כי על כן הבטיחה התורה ואמרה וחרב לא תעבור אפי' העברה בעלמא וחרב של שלום לא תעבור בארצכם כדי שלא תארע תקלה ובזה מובן שאמר והייתם לו למרמס בלשון עבר להורות שיהיו למרמס כבר כאשר יעבור כ"ש כי מידי עברו יקח אתכם וגו' :

מידי עברו וגו' עיין רש"י ז"ל וכן הרא"בע ז"ל והוסיף והרד"ק ז"ל ומהרי"א ז"ל מידי עברו אמר כן על נבוכדנצר שסופו יקח אתכם ולכבוד ירושלם שלא ינצלו ממנו כמו שניצלו מסנחריב ועל זה אמר מידי עברו יקח אתכם ר"ל כל עת ועת שיעבור השוט השוטף יקח אתכם ויתמידו הצרות כ"כ עד שבכל בקר ובקר יעבור וכן ביום ובלילה והיה רק זועה עליכם ואז תבינו השמועה הנבואיית שהייתי אני משמיע אתכם וז"ש הבין שמועה ע"כ וי"ת כן הבין שמועה רק בכוונה אמרת שתרבם והי עד לא ימטי זמן לוטא תסתכלון במילי נבייא ע"כ : ובדברי המתרגם ז"ל מדוקדק תיבת רק ר"ל בלשון מיעוט כי רקין מיעוטים שקודם שתבא הזועה שהוא הלוטא אז תסתכלון במילי נביאיה : ולע"דן שאמר בבקר בבקר יעבור להודיע זמן עברו שיהיה עובר בבקר בבקר ר"ל קודם שיאור היום שזה הור' בכפל בבקר בבקר על קדימה הבוקר שבבקר בבקר יעבור וא"כ כשיקח אותם לא יתן להם מנוחה אלא ביום ובלילה ינהגם כעדר במדבר עד שיביאו אותם לבבל כמשחז"ל על נהרות בבל שם ישבנו גם בכינו שלא נתן פוגה להם כדי שלא יצעקו אל השם ית' ויושיעם ויושיבם על אדמתם וכשבאו על נהרות בבל שם הניח' לינב ולבכות כי אמר בלבו כבר אבדה תקותם והשליכם מעל פניו ז"ש בבקר בבקר יעבור וא"כ ילך ביום ובלילה הלוך ונסוע לארצו והלקיחה הזאת שיקח אתכם לא בהילולא בכא אלא והיה רק זוע' הבין שמועה ר"ל לא יהיה שם רק זוע' ורעדה שימוג לבבכם מהבין שמוע' מרוב הילו וימס לבבכ' והיה למים כי אימת אלהים היא זו · או יאמר והיה רק זועה שהב"ה בזועה היא הללו ואמר הבין שמועה כזו לנביא כי אפנו היה לבשר טוב · ובפסו' כי קצר המצע הבאר איך נותן טעם לזה טעם נכון ומוכיח שהפירו' הזה כנהוא : או יהיה פי' והיה רק אימה לנביא הבין שמועה לא רפה :

כי קצר המצע וגו' עיין רש"י ז"ל והרא"בע ז"ל וכן הרד"ק ומהרי"א ז"ל פי' כי קצר המצע וגו' הוא משל אל מחסה כזב וסתר שקר שאמרו כי שמנו כזב מחסינו על ע"א ועליהם אמר כי קצר המצע הזה מהשתרע עליו והמסכה שהוא לשון מכסה צר הוא מהתכנס תחתיו שלא יושיע אתכם לא מחסה כזב הנז"ל ולא מסתור השקר הנז"ל ע"כ : ולע"דן שהוא נתינת טעם למ"ש שיעבור צר ואויב דרך העבר' בלי עכוב כמ"ש מידי עברו ואמר בבקר בבקר יעבור והטע' כי קצר המצע הזה מהשתרע עליו והמסכה הזה קצר וצר הוא כהתכנס עליו עם רב אשר עם סנחריב או עם נבוכד נצר ולזה ימהר יחיש העברתו כי המקום קצר ודחוק ולא יוכלו להתעכב וזה מוכיח מ"ש רק זועה שרוב עם אשר עמו יגרום הזועה רתת וחלחלה לישראל שהרי קצר המצע של א"י מהשתרע שם המחנה הכבד ההוא :

כי כהר פרצים וגו' עיין רש"י ז"ל והרא"בע ז"ל וכן הרד"ק ז"ל וכן מהרי"א ז"ל כשיטת רבינו של הרד"ק הנז"ל : ולע"דן שכוונת הכתוב באומרו כי כהר פרצים נותן טעם למ"ש והיה רק זועה וגו' שהזועה לפני ה' להבין לנביא שמועה הרעה והטעם שמשמיע כן הוא כי קצר המצע מהשתרע בו מרוב פשעיהם וכמו שרמזו עליו חז"ל מהשתרע מהכיל שתי רעים והמסכה של אגל צרה אל השי"ת כב יכול עם היותו כונס ככד מי הים · ועתה נותן טעם למ"ש והיה זועה יען כי כהר פרצים יקום ה' ר"ל כשהוא משפיע טובה לישראל כמו שעשה בבעל פרצים עם דוד או יקום ה' כב יכול קימה היא לו ובשה"ו מכניע אותם כב יכול נפילה היא לו וזועה · וכן בעמק בגבעון ירגז הארץ ברגזו אותם ששמע ה' בקול איש כמ"ש שמעו עמים ירגזון · ולולי האתנח שבתיבת ירגז הייתי מקשר כעמק בגבעון עם תיבת יקום הנז' כאילו אמר קימה היא לשי"ת בב' המקומו' בהר פרצים ובעמק גבעון שבשניהם יחד קש ה' ונתקדש שמו ית' אמנם עתה ירגז לעשות מעשהו זר מעשהו שיעש' ולזה ירגז כי דרכו לעשות חסד ית' וית' שמו והפי' הזה נכון בענין אם שהאתנח אפשר בתיבת ירגז מנגד לזה : והנכון בעיני שאמר שבענין הזה שהשי"ת רוצה להכניס מישראל על ע"א ימצאו שני ענינים יחדיו האחת קדוש שמו שיאמרו שאינו נושא פנים אפי' ליהודה עם היותו אכסניא שלו ע"ד מ"ש חז"ל בפ' נודע ביהודה אלהים בישראל גדול שמו ע"י האלהים שלא שנודע ועשה ביהודה נקדש שמו בישראל עשרת השבטים שאמרו צדיק וישר הוא ית' שהרי לא נשא פנים אפי' ליהודה שב"ה בחלקו ומזאת השכינה יתקדש שמו וקימה תהיה לו כהר פרצים כמו שקם שם ולזה רמז באו' כהר פרצים שנראה שהוא הר גבוה כך בעת הזאת בפורענות ישראל יקום ונגו' ההר וזהו או' כהר פרצים יקום ה' מלך קדוש שמו ובו בענין הזה ג"כ השפל' תגילה כעמק אשר בגבעון כך ירגז השי"ת מלערו להרע לישראל בפורענות זאת והעפ"י שיש ויש כמה עמקים שאמר בעמק זה לפי שאירע בו הנס יהושע והגב אדא הרתי יעלה זכרו הנס ההוא ובזה מדוקדק לשון בעמק בגבעון שלא אמר כעמק גבעון לרמוז אל השני ענייני' הנס בתיבת בגבעון והרוגז בתיב' ירגז והטעם כי בבואו לעשות מעשהו הפורענות והעפ"י שהוא בצדק ומשפט ואין בו זרות מאחר היותו מעשהו זרות הוא כי הטוב ראוי שיעשה תמיד טובות ז"ש זר מעשהו וכיוצא בזה ולעבוד עבודתו בצדק ואמת אלא שמפאת היותה עבודתו נכריה בעיני הרואה ואעפ"י שישראל ראויים היו לפורענות ההוא ועא"כ עכ"ז נכריה היא מפאת היות עבודתו נמשך הנכריות בה ובזה מובן שאמר לעשות מעשהו זר מעשהו דהי"לל לעשות זר מעשהו או לעשות מעשהו זר · וכן ולעבוד עבודתו נכריה ודי · ואפשר עוד שאמר זר מעשהו חוזר אל האותה והכי קאמר כעמק בגבעון ירגז לעשות מעשהו מהפורענות הנז' וירגז לעשות מעשהו למי שזר מעשהו הוא כאומר שמעשיו זרים ועכ"ז ירגז להרע לו וכן ולעבוד עבודתו למי שנכריה עבודתו וטע' כפל השני ענייני' לפי הפי' הזה כנגד שני גופי עבירות חמורות ג"ע וע"א כנגד ג"ע זר מעשהו וכנגד ע"א אמר נכריה עבודתו ומדוקדק לשון נכריה : ואחרי הרמ"ה י"א פי' שבא להורות שכב יכול הוא ית' מציר עם ישראל ז"ש כי קצר המצע מהשתרע שהוא ית' עמנו בצרה המסכה שהוא הנסוך כזותי' ז"ל צרה שצרתו מגעת לשי"ת שהו' כונס ככד והביא ראיה ממ"ש כי כהר פרצים שהוא עמק רפאי' שהוא עמק בגבעון ושם נאמר והיה כשמעך קול צעדה בראשי הבכאים ואחז"ל שהכוונה להורות שהוא ית' עמנו בצרה וז"ש כי כלומר כמו שתמצא שם בהר פרצים שהיה השי"ת עמנו בצרה כך יקום ה' וכינה הכתוב קימה במקום נפילה ח"ו וכאלו עמק רפאים כך ירגז הוא ית' לעשות זר מעשהו ולעבוד וגו' לפי שהוא ירגז ומיצר עמנו ע"כ :

ועתה אל תתלוצצו וגו' עיין רש"י ז"ל והרא"בע והרד"ק ז"ל ומהרי"א ז"ל הביא דחז"ל מפ"ק דע"א א"ר אושעיא כל המתלוצץ יסורין באין עליו שנא' פן יחזקו מוסריכם א"ר תנחום בר חנילאי כל המתלוצץ גורם כליה לעולם שנא' כי כלה ונחרצה שמעתי א"ל ר' אלעזר קשה היא הליצנות שתחילתה יסורין וסופה כליה עד כאן · והוא ז"ל פי' שאם התלוצצו כלה ונחרצה שמעתי ואם לא תתלוצצו יהיו יסורי גלות בלא כליה עד כאן : ולע"דן לדקדק במאמר חז"ל דאמר ר' אושעיא מאי קמ"ל קרי בי רב הוא ועוד לר' אושעיא קשה מסיפי' דקרא דאיהו אמר יסורין באים עליו מרישא דקרא ובסוף הפ' או' כי כלה ונחרצה גו' ולר' תנחום בר חנילאי דקאמר כל המתלוצץ גורם כליה דק סיפיה דקרא אבל קשיא ליה רישיה דקרא דקאמר יחזקו מוסריכם ואי דרשי לקרא תחילתם יסורין וסופן כליה זה לא יתכן דהיינו הויא דר' אלעזר :

ונראה דכולהו דייקי לשון ועתה די שיאמר אל תתלוצצו גו' ור' אושעיא דסובר שכל המתלוצץ יסורין באים עליו ר"ל לפי שדרך בעל הרחמים שלא ליפרע מן הנפשות תחילה כמו שלמדו חז"ל מן הנגעים שהיו באים תחילה על הבתים ואח"כ על המלבושים ואחר כך על הגוף וכן במצרים וכן באיוב כמו שהאריכו · אמנם במתלוצץ הודיע ר' אושעיא שעתה בעת הוויה יבואו הייסורין עליו ממש ולא בחילוקי ממנו כמדת בעל הרחמים כנז' וזהו אומרו כל המתלוצץ יסורין באים עליו ממש שנא' פן יחזקו מוסריכם שהיסורין כשיבואו כמדת בעל הרחמים בחילוקי' תחילה ואחר כך בגופו הם יסורין קלין ורפויים אמנם יחזקו מוסריכם הם הבאים עליו מיד והכי דייק לשון ועתה אל תתלוצצו כי עתה יחזקו מוסריכם דהחוזק הוא בבואם עליכם ממש · עוד הודיענו ר' אושעיא בתיבת מוסריכם שהוא לשון יסורין ואינו לשון מוסרות כמו ננתקה את מוסרותימו ונשליכה ממנו עבותימו אבל הוא לשון יסורין · ומ"ש סוף הפסו' כי כלה ונחרצה וגו' אינו מסובב מסיבת היסורין אבל הכוונה לפי שהם היו מתלוצצי' על יעוד הפורענות שיעד הנביא במ"ש כרתנו ברית את מות וגו' והנביא אמר וכופר בריתכ' וגו' באופן שמעתה והילך אל תתלוצצו פן יחזקו מוסריכם וגו' כי אין ספק ביעודי הפורענות שעל עונותיכם כי בא תבא כלה ונחרצה כי כן שמעתי מאת אדוני אלהים וגו' ובזה מדוקדקת תיבת ועתה יותר בפשיטות אל הפשט נראה דלר' אושעיא אין עונש במתלוצץ אלא חוזק הייסורין לא כלה ונחרצה ואם כן קמ"ל בהבנה הפסוק כנז' ושאילת כלה ונחרצה בעונש היסורין : אמנם רבי תנחום בר חנילאי סובר שהמתלוצץ יסורין באים עליו כדר' אושעיא אמנם השומעים רבים ושמחים לקול הליצנות ומוסיפין על חטאת' פשע והם המתחייבים כלה ונחרצה וזהו מה שדקדק בלשונו באומרו גורם כליה לעולם גורם בגרמא כמלא שהמתלוצץ יסורין באים עליו דסוף הפ' מדבר בכלל העולם שגורם להם כלה ונחרצה על כל הארץ ולפי זה קרא ה"ק אל תתלוצצו פן יחזקו מוסריכם ביסורין קשים וחזקים מאד שאתם ראוים ליסורין חזקים כיון שאתם בליצנותכם סיבת כלה ונחרצה על כל הארץ ובזה דקדק לשון שמעתי דהא קמ"ל ששמע מאת ה' שהם גורמים כלה ונחרצה לכל הארץ אי לאו הכי שמעתי למה לי

שידוע

וְיָעָה בָרָד מַחְסֵה כָזָב וְסֵתֶר מַיִם
יִשְׁטֹפוּ׃ וְכֻפַּר בְּרִיתְכֶם אֶת־מָוֶת
וְחָזוּתְכֶם אֶת־שְׁאוֹל לֹא תָקוּם שׁוֹט
שׁוֹטֵף כִּי יַעֲבֹר וִהְיִיתֶם לוֹ לְמִרְמָס׃
מִדֵּי עָבְרוֹ יִקַּח אֶתְכֶם כִּי־בַבֹּקֶר
בַּבֹּקֶר יַעֲבֹר בַּיּוֹם וּבַלָּיְלָה וְהָיָה רַק־
כ זְוָעָה הָבִין שְׁמוּעָה׃ כִּי־קָצַר
הַמַּצָּע מֵהִשְׂתָּרֵעַ וְהַמַּסֵּכָה צָרָה
כְּהִתְכַּנֵּס׃ כִּי כְהַר־פְּרָצִים יָקוּם
יְהוָה כְּעֵמֶק בְּגִבְעוֹן יִרְגָּז לַעֲשׂוֹת
מַעֲשֵׂהוּ זָר מַעֲשֵׂהוּ וְלַעֲבֹד עֲבֹדָתוֹ
נָכְרִיָּה עֲבֹדָתוֹ׃ וְעַתָּה אַל־תִּתְלוֹצָצוּ
פֶּן־יֶחְזְקוּ מוֹסְרֵיכֶם כִּי־כָלָה וְנֶחֱרָצָה
שָׁמַעְתִּי מֵאֵת אֲדֹנָי יְהוִה צְבָאוֹת
עַל־כָּל־הָאָרֶץ׃
הַאֲזִינוּ וְשִׁמְעוּ קוֹלִי הַקְשִׁיבוּ
וְשִׁמְעוּ אִמְרָתִי׃ הֲכֹל הַיּוֹם יַחֲרֹשׁ
הַחֹרֵשׁ לִזְרֹעַ יְפַתַּח וִישַׂדֵּד אַדְמָתוֹ׃
כה הֲלוֹא אִם־שִׁוָּה פָנֶיהָ וְהֵפִיץ
קֶצַח וְכַמֹּן יִזְרֹק וְשָׂם חִטָּה שׂוֹרָה
ושערה

וִידְלִיק רוּגְזִי כְּרוּחֲצַן כַּרְבֵיכוֹן וְעַל
דְאִשְׁתַּמַּרְתּוּן מִן קֳדָם מְעִיקָא יַתְכוֹן
עַמְמַיָּא יִגְלוּן׃ וִיבַטֵּיל קְיָמֵיכוֹן דְעִם
קְטוֹלָא וּשְׁלָמֵיכוֹן דְעִם מְחַבְּלָא לָא
יִתְקַיַּים מְחַת שַׂנְאָה אֲרֵי תֵיתֵי עֲלֵיכוֹן
כְּנַחַל מִגְבַּר וּתְהוֹן לְהוֹן לְדָרִישׁ׃ בִּזְמַן
מֵעִידוֹהִי יִגְלֵי יַתְכוֹן אֲרֵי בִּצְפַר בִּצְפַר
יַעְדֵּי בִּימָם וּבְלֵילֵי וִיהֵי עַד לָא יִמְטֵי
זְמַן לְוָטָא תִסְתַּכְּלוּן בְּמִילֵי נְבִיָּא׃
אֲרֵי יִתְקְצַר חֵילֵיהוֹן מִשְׁעֲבוּד תַּקִּיף
וְשָׁלְטוֹן מָעִיק יִסְגֵי מַרְווֹא׃ אֲרֵי כְּמָא
דְזָעוּ טוּרַיָּא כַּד אִתְגְּלֵי יְקָרָא דַייָ
בְּיוֹמֵי עוּזִיָּה מַלְכָּא וּכְנִסִּין דַעֲבַד
לִיהוֹשֻׁעַ בְּמֵישַׁר גִּבְעוֹן לְאִתְפְּרַע
מֵרַשִׁיעַיָּא דְעָבְרוּ עַל מֵימְרֵיהּ כֵּן
יִתְגְּלֵי לְאִתְפְּרָעָא מִדְעָבְדִין עוֹבָדִין
נוּכְרָאִין עוֹבָדֵיהוֹן וּמִדְפָלְחִין פּוּלְחַן
טַעֲוָתָא פּוּלְחָנֵיהוֹן׃ וּכְעַן לָא
תִתְרַשְׁיעוּן דִילְמָא יִתְקְפוּן יְסוּרֵיכוֹן
אֲרֵי גְמִירָא וְשֵׁיצָאָה שְׁמָעִית מִן קֳדָם
יְיָ אֱלֹהִים צְבָאוֹת עַל כָּל יָתְבֵי אַרְעָא׃

אֲמַר נְבִיָּא אָצִיתוּ וּשְׁמַעוּ קָלִי אִתְפְּנוּ וְקַבִּילוּ לְמֵימְרִי׃ בְּכָל עִידָן מִתְנַבֵּן נְבִיָּא
לְאַלָּפָא מָאִים יִתְפַּתְּחָן אוּדְנֵי חַיָּבַיָּא וִיקַבְּלוּן אוּלְפַן׃ הֲלָא אִם יְשַׁוּוֹן בֵּית יִשְׂרָאֵל
אַפֵּיהוֹן לְמֶעְבַּד אוֹרַיְתָא וִיתוּבוּן וִיכְנִישׁ יַתְהוֹן מִבֵּינֵי עַמְמַיָּא דְאִינוּן מְבַדְּרִין בֵּינֵיהוֹן
הָא כְּקִיצְחָא וּכְכַמּוֹנָא דְמִזְדְּרִיק וְיִקְרֵיב יַתְהוֹן זַרְעִין זַרְעִין לְשִׁבְטֵיהוֹן הָא כְּזַרְעֵי
חִיטִּין עַל בֵּיר ושעורין

הבין ה' בקריא' וסימן ושאלת לך הבין · והיה רק זועה הבין שמועה · והכלבים עזי נפש : אל תהיו כסוס כפרד · חכמת ערום הבין דרכו · וסי' בלשון תרגום הוון כלביא שאלין חכמתא לסוסיא : האזינו ח' ומל' וסימן השמים וארברה · שמעו מלכים האזינו רוזנים · שמעו דבר יי' קציני סדם האזינו : האזינו ושמעו קולי · ולאמי האזינו · האזינו כל ישבי חלד · שמעו חכמים מלי :

רשי

ויעה ברד מחסה כזב · אותו כיסוי שאמרתם כי שמנו כזב מחסנו אביא ברד ויאטאטנו ויעה לשון טיאוט כמו את היעי' שגורפין בהם אפר הכירו' וסתר שאמרת' עליו ובשקר נסתרנו המי' ישטפוהו כלומר אביא המון אומות שישברו מלכותיהם ופסיליה' ולשון השפט האמור כאן יוסטי"ליא בלע"ז : וכפר בריתכם את מות · ויתבטל הברית אשר אמרתם כרתנו ברית את מות כל כפרה לשון קנוח וסילוק דבר וכן אכפרה פניו : וחזותכם · אשר אמרתם עם שאול עשינו חוזה : שוט שוטף · אשר אמרת' לא יבואנו והייתם לו למרמס : בבקר בבקר · כלומר תדיר תדיר אביא עליהם גזרות : והיה רק זועה הבין שמועה · זועה לכל השומעי' להבין שמועו' פורעניות הקשות שאביא עליכ' כל שומעים יזועו : כי קצר המצע מהשתרע · כי אביא עליכם שוכא דוחק אתכם אשר לא תוכלו להספיק עבודתו כשיגיע מצעו עליכם יקצר לו והשתרע השוכב עליו' מהשתרע מהשתטח להאריך איבריו אישטנדלי"ר בלע"ז : והמסכה צרה · הנסיך שימשול עליכם יהיה מקומכ' דחוק לו בהתכנסו לתוכו ורבותינו דרשוהו על ע"א שהכניס מנשה להיכל קצר המצע הזה מהשתרר עליו שני רעים ואני פירשתיו לפי פשוטו ובדרך זה תירגם יונתן ואף מדרש רבות' יש ליישבו על אופן הדבור כלומר למה אני מביא עליכם פורענות זו לפי שקצר המצע מהשתרע אני לבדו עליו שנאמר הנה השמים ושמי השמים לא יכלכלוך וכל שכן בהכניסכם מסכה עמי כביכול צר לנו המקום : כי כהר פרצי' · תירגם יונתן ארי כמא דזעו טוריא כד אתגלי יקר' דיי' ביומי עוזיה · מלכא ובניסין דעבד ליהושע במישר גבעון כן יתגלי לאיתפרעא מנהון : זר מעשהו · ידמה לכם לזר כי יביא עליכם פורענו' קשה : לעבוד עבודתו · לעשות מלאכתו כמו עבודת האדמה לבורי"ר בלע"ז : ועתה אל תתלוצצו · לאמר כרתנו ברית את מות : מוסריכם · יסורין : הכל היום · לשון תמיהה הוא לכך נקוד חטף פתח · יחרוש · מי שחורש לזרוע וכי החורש כדי לזרוע לעולמי' חורש אם כן מה יועיל אף הנביאים מוכיחים אתכם להחזירכם למוטב הלעולמים יוכיחו ולא יועילו : יפתח וישדד אדמתו · וכי לעולם לא יזרע אלא תמיד יפתח את האדמה באת' ובכלי מחרשה וישדד לשון עבודת שדה יפתח וישדד בתחלה הוא עושה תלמים רחבים וסוף הוא עושה תלמים קטנים במדרש ר' תנחומא : הלא · כן דרך החורש כיון שחרש משוה פני האדמה ואחר כך זורע : והפיץ קצח · אם קצח בא לזרוע זורעה בתפוצה ואם כמון בא לזרוע זורעו בזריקה קצח מין אוכל הוא : ושם

רדק

ויעה ברד · המשיל האויב לברד ולמי' שוטפי' כמו שאמר למעלה כזרם מים כבירים שוטפים ויעה מגזרת יעי' שהם המנקות שמנק' האדם בהם הבית · ואותו הכזב שהיו אומרים כי שמנו כזב מחסנו הברד יסיר אותו המחסה ואותו · שקר שאמרתם ובסתר נסתרנו אותו הסתר ישטפו אותו מים והוא רמז למחנה אשור שיבא כמי' כבירי' שוטפים · כמו שאמר למעלה את מי הנהר העצומי' והרבי' ואמר וחלף ביהודה שטף ועבר וגומר כמו שאמר ויעל על כל ערי יהודה הבצורות ויתפש' ואז נשטפו הרשעים אשר ביהוד' שהיו משימים פתרם ומחסה השקר והכזב : וכפר · יתבטל ויסר · כמו ואיש חכם יכפרנה : וחזותכם · שאמרתם עשינו חוזה לא תקום כמו שחשבתם · וכן שוט שוטף שאמרת' לא יבאנו לא כמו שאמרתם אלא שתהיו לו למרמס : מדי עברו · מעת שיעבור אותו שוט יקח אתכם : כי בבקר בבקר יעבור · כלומר בכל יום ויום כי מעת נסעו לבא לארץ ישראל לא ינוח ביום ובלילה · כמו שאמר למעלה לא ינום ולא ישן · ומה שאמר בבקר בבקר והמחנה היה הולך ביום ובלילה כי בלילה לא היו נראים אלא בכל בקר ובקר היו נראים בארץ שהיו באים אל ירושלם : והיה רק זועה הבין שמועה · כשיבינו שמועתי יזועו וירעדו ויפחדו ממנה כי עתה אינם מאמיני' : זועה · תנועה כמו ולא קם ולא זע ממנו כי המפחד ירעד ויזוע ויניע גופו : כי קצר המצע · פעל עבר כי אליו קמץ ואליו פתח · וכן צרה פעל עבר כי הוא מלעיל אמר דרך משל כאדם שסוכב על מצע והוא קצר ואינו יכול לפשוט רגליו ולהשתרע בו · וכן כאדם שיתכסה בשכבו במסכה שהו' צרה לא יכול להתכנ' ולהתאסף תחתיה כן יהיה ישראל כי מחנ' אשור יתפשט בארצם והנ' רחב ארצם תשוב צר וקצר · כמו שאמר מלא רחב ארצך עמנו אל · ולא נשא' להם מכל ארצם אלא ירושלים והיתה צר וקצרה מהתכנס כולם בתוכ' : מהשתרע · מענין סרוע וקלוט שהוא ענין יתרון : כהתכנס · כשידלה להתכנס תחתיה לא יוכל : התכנס · ענין אסיפה · כמו נדחי ישראל יכנס : כי כהר פרצים · כמלחמה שנלחם דוד בפלשתי' בבעל פרצים והיה שם הר · כמו שכתוב ויעלו בבעל פרצים · ואותו הדבר היה פלא גדול שהכה אותם דוד בעם אשר היו אתו אז ועליהם נאספו כל פלשתי' · ואמר דוד פרץ ה' את אויבי לפני כפרץ מים כלומר מאת ה' היתה זאת וכמו אותו המעשה שהיה גדול שקם ה' ונלחם בהם כן יקום עתה וילחם בישראל · וכמו מלחמת יהושע בגבעון שהיה פלא גדול ואמר ויהומם ה' כן יהום עתה ה' ישראל ולא יהיה בהם כח לעמוד כנגד אויביהם · ומה שאמר בעמק בגבעון ר"ל כמו שעשה בעמק אילון ובגבעון : לעשות מעשהו זר מעשהו · כשיקום לעשות מעשהו זר בישראל ואמרו זר מעשהו כי לא עשה כזה מתמול שלשם · וכפל ענין במלות שונות כי זר ונכריה אחד ומעשהו ועבודתו אחד כתרגום מעשה עובדא · ואחז"ל פי' זר מעשהו כי בהר פרצים ובגבעון קם בעזרת ישראל להנקם מאויביהם אך עתה זה יהיה בהפך כי מישראל ינקם עתה · ויונתן תרגם הפסוק כן ארי וגומר : ועתה אל תתלוצצו · כמו שאמר עליהם אנשי לצון ולרוב הפעלה בפעל יבא בלשון התפעל · כמו מתנקש בנפשי · מתדפקים על הדלת · והדומים להם : יחזקו · בשו"א היו"ד והזי"ן : מוסריכם · יסוריכם · אמר השמרו לכם שלא תתלוצצו עוד על דברי ה' פן יהיו יסוריכם חזקים הכל · כפי מעשיכם כי הפורענות עתידה לבא · כי שמעתי מאת ה' כי כלה ונחרצה · הכלה שתהיה נחרצה תהיה · כלומר גמורה · וכן כליון חרוץ כליון גמור : האזינו · אמר להם דרך משל · ואמר להם שיאזינוהו וישמעוהו · וכפל הענין במלות שונות לחזק הענין : הכל היום יחרש החרש · דמה משפטי האל ומכותו על ידי הנביאים למשפטי החרישה והזריעה · ונפרש תחילה המליצה ואחר כך נפרש המשל · אמר החורש שהוא חורש אדמתו כדי לזרעה יחרוש כל היום לא יעשה אלא מה יעשה אחר שחרש קצת היום יפתח ויתיר שוריו וישדד אדמתו · כלומר יכתוש הרגבים · וזהו וישדד שהולך בשדה וכותת הרגבים במקום שימצאם : הלא אם שוה פניה · אם כמו כאשר וכן אם יהיה היובל · אמר כאשר ישוה פני האדמה שכתת הרגבים ישוה פני הכיר כדי שיפול הזרע בשוה : והפיץ קצח וכמון · כי לכל אחד מן הזרעים יש משפט היאך יזרע והקצח והכמון צריך לזרען במקום שהעפר כתות הרבה ודק מאד : שורה · מדה · כמו במשקל ובמשורה שפירושו מדה · ושורת אמר לדב' הנתן במדה והוא בלשון נקבה לפי שהיא אמר לחטה שהיא לשון נקבה · ואמר וכן יפים החטה בזריעתו במקום שהוא יודע מן האדמה שהוא מקום טוב לזריעת החטה יזרענה שם במדה לא יוסיף על המקום ולא יגרע מן האדמה שהיא לסופה : וכן

אבן עזרא

ויעה ברד · מגזרת היעים והנה ברד פועל כי יעה פועל יוצא וטעם ברד משל למלך אשור · ומחסה · מוסף אחר וכן הוא וסתר מחסה מים ישטופו או תחסר מלת אשר : וכפר · כמו ואיש חכם יכפרנה כטעם השחתה והסרה וברית חזותכם עם שאול · וי"ו והייתם כפ"א רפה בלשון ישמעאל וכמוהו ביום השלישי וישא אברהם את עיניו : מדי · עבור הכל השוטף יקחכם : זועה · איננו כמו זעוה הפוך כאשר יפרשו רבי' רק הוא מגזרת ולא זע ממנו ובא הוי"ו באמצע כוי"ו מות והטעם כי יפחד שיבין שמועתכם מה שיודע לכם : כי · המצע · שהוא למטה ביציע : מהשתרע · המסך והמסכה · כמו מכסה : כהתכנס · שם הפועל מגזרת לך כנוס וטעם כהתכנס כאשר יתחברו תחתיה רבים וזה דרך משל על העם והמושלים בם : כי כהר פרצים · הוא הנודע במלחמות דוד שנקרא בעל פרצים כי בפתע פתאום רוממו הפלשתים במעשה פלא או כעמק שהוא בגבעון שרגז רמז בעת עמוד השמש והירח כן יעשה השם מלחמה זרה על ישר' שלא נשמע כמוה : נכריה עבודתו · כפול כטעם כמשפט · ועתה · מוסריכם · מוסרות : ונחרצה · גזרה גזורה כמו אתה חרצת : האזינו ושמעו קולי · ושמעו אמרתי · והטעם הקול : הכל · הטע' כי החורש יתקן האדמה פעם אחרי פעם או שתים ויזרע והארץ מתולדתה תעשה התבואה : יפתח וישדד · יתכן השדה כמו ישדד לו יעקב והטעם כפול : פלא סוה · מגזרת שוה ואשת מדיני' נשתוה : קצח · הוא כמין כמון ודק ממנו והוא שחור : שורה · יש אומרים הטובה ויש אומרים במדה כמו במשורה והוא הישר ושעורה

אורים ותומים

כי קצר המצע · יר' המתעלה ...

מנחה גדולה

האזינו ושמעו וגו' אמר אם אני אומר לכם האזינו מיד שמעו קולי ואם אשוב ואומר הקשיבו הטו אזניכם מיד ושמעו אמרתי ...

שהוא גבול המוכיח שהוא מקום גבול הקבוץ · ופשוט הכתוב כי מת"ת יש שורה א' ומעטי הארץ מעט שהוא סימן בעלמא כאומ' ...
שהם הכוכביים מלא גבולתו של מוכיח כי זה כל האדם ועל הג' סוגים ישוה דבורו בהפיץ קצח וכמון יזרוק כל תהיה קצח באיזה מן הסוגים :

שידוע הוא שדברי הנביא נשמעים הם לו מאת ה' : אמנם ר' אלעזר לייק לשון ועתה באופן באות הכי קאמר ועתה אל תתלוצצו כי הליצנו עתה לפי שעה בהתחלה הם יסורין והיינו הו' פן יחזקו מוסריכם לפי שעה המנ' בסוף סופן כליה כי כלה ונחרצה שמעתי מאת ה' שיהיה כן בעתיד עונש הליצנות אם תתלוצצו : עלה בידינו ג' הבנות נכונות בפ' ודקדוק לשון ועתה ודקדוק לשון יחזקו ודקדוק תיבת שמעתי : ולע"ד בהבנתו כמ"ש תתלוצצו שהמתלוצץ על דברי הש"ית ונביאיו הוא יהיה ללצון שיתלוצצו עליו וזהו כי ללצים הוא יליץ ללצי' על דבריו הוא ית' יעשה אותם ללצות ולעג וקלס לכל רואיהם וזהו הוא יליץ לזולת מדלא כתיב הוא ילוץ וכיוצא בזה דקדקו חז"ל במסכת ר"ה פ"ק בפסוק כן ישים מדלא קאמר כן ישום : וסיפיה דקרא ולענוים יתן חן בעיני רואיהם הפך הוא יליץ וזהו שרמז באומרו תתלוצצו מבנין התפעל לרמוז שאם ילילו על דברי ה' הם עצמם יתלוצצו מזולתם שיהיו ללעג וקלס כדפרשית שהוא יליץ : ואמר ועתה אל תתלוצצו שתיבת ועתה מקושרת עם פן יחזקו מוסריכם כי כלה וגו' ר"ל לעתיד שמעתי מסוף שתהיה כלה ונחרצה על כל הארץ א"י ויהודה על עונותיכם ואם תתלוצצו עתה מיד בעת ובעונה זו תלקו ביסורין חזקים מלבד הכלה ונחרצה העתידה : ואמר ג' תוארים אדנו"ת והוי"ה בניקוד אלהים וצבאות לו' כי הדברים של פורענות ישראל ופורענות בזה של כלה ונחרצה לא מלאו לבו ית' להגיד לי כן פה אל פה אלא שמעתי מאחורי הפרגוד וז"ש שמעתי מאת אדוני מאת דייקא שלא אמר שמעתי מאדוני כי הוא ה' בנקוד אלהי' רחום בדין כמו שאמר בפסוק צבאות ולזה לא יבוא לעתי בכיליון חרץ מצבאותיו הם בני ישראל · או יאמר ועתה אל תתלוצצו מדברי ה' פן יחזקו מוסריכם אם כן צריך לשוב בתשובה אולי תסתרו מחרון אף ה' ואם תהיו בוזים לדבריו ותלילו עלי' דעו כי היסורין חזקים הם עליכם וידעתי זה מתוך מה ששמעתי מאת הש"ית שהוא עתיד לעשות כלה ונחרצה בכל הארץ שהוא כלל העולם כולו בשביל עונש הפורענות שירעו לכם ומעונש הסרסורים יודע מוסריכם שחזקים יהיו מעתה אל תתלוצצו פן יחזקו מוסריכם שעל עונותיכם כי כלה וגו' לשון דהא כלה ונחרצה שמעתי מאת אדוני אלהים צבאות שלחום על צבאותיו ולפקוד על כל מה שעשו להם גזר כלה ונחרצ' על כל הארץ ומה לכם ולצרה זו לקבל יסורין קשים ע"י האומו' ושיענשו לסיבתכם ותתגלגל חובה על ידיכם :

האזינו ושמעו קולי וגו' עיין הרא"בע ז"ל והרד"ק ז"ל ומהרי"א ז"ל פי' בכפל שהכוונ' כנגד שני הענינים שיזכיר במשל האחד בענין הזריעה והשני בקצירה שבכול' יעש' האדם השתדלותו בכל פעולותיו אבל מצטרף אל ההשגחה האלהית וכנגד שני זמנים הללו אמר האזינו ושמעו קולי כנגד מה שיזכיר בזמן הזריעה הקשיבו ושמעו אמרתי כנגד זמן הקצירה :

ולע"ד שאמר שהמוכיח לא יאות להוכיח תמיד כי תכבד העבודה על האנשים השומעי' הפלר תוכחותיו וגם מלך המוכיח יצאה להוכיח תמיד בכל יום ויום אבל הדרך הישר הוא שיוכיח וישמעו קולו במה שפה אל פה ידבר בם והיו עיניהם רואות מוריהם ואח"כ ביגם לבין עצמם ישבו ויתנו באמירתו ודברי תוכחתו שהוכיחם וז"ש האזינו ושמעו קולי קולי דייקא מפי סופרים ולא מפי ספרים ואחר ששמעתם קולי בתוכחתי אמרות טהורות הקשיבו ושמעו לקול מילי ואמרתי ואעפ"י שאינו קולי ז"ש הקשיבו ושמעו אמרתי וזה טעם המשל הכל היום יחרוש החורש וגו' שאינו חורש אלא זמן מה בן כיוצא בו זריעת הצדקה במעשים ע"י התוכחות לא יאות כל היום כי אם לעתי' עת רצון ועת לכל חפץ דבר בעתו מה טוב ישמעו קול המוכיח ואח"כ יקשיבו אמרתו או יאמר לפי שהוא עתה ממשל משל ואו' הכל היום וגו' והמכוון בו אל הנמשל כמו שיבא בס"ד לזה אמר האזינו ושמעו קולי במשל במה שאני מרים קולי בו וכנגד כוונתי שבו אל הנמשל אמר הקשיבו ושמעו אמרתי שהיא הנמשל · או אפשר שדבר כנגד הבינוניים ואמר האזינו ושמעו קולי שהם אינם שומעים אלא קול המייתי וזהו שמעו קולי וכנגד המעולים והחשובים אמר הקשיבו לשון הקשבה שהוא יותר מקרוב ואמר בהם שמעו אמרתי שהם אינם שומעים קול דברים בעלמא אלא האמירה ותוכן הדברים :

הכל היום יחרוש החורש וגו' עיין רש"י ז"ל וכן מהרי"א ז"ל : ועיין הרא"בע ז"ל והרד"ק ז"ל :

ולע"ד שאמר יחרוש החורש שהוא כפול לו' שיש שני מיני חורשים האחד החורש שלא לזרוע אלא תכינה כך חרושה בור בשנה הזאת כדי שיבלעו בה הגשמים ובשנה אחרת יחרשנ' פעם שנית כמנהג ויזרענה החורש הזה חורש כל היו' והחורש הב' לא דקדק לשדד השדה מהרגבי' כי אין כוונתו רק חרישה לבד אמנם החורש לזרוע עתה מדקדק הוא להסיר כל הרגבים ופוקה ומכשול אשר בשדה ואינו חורש כל היום אלא זמן מה ובשארית היום יפתח וישדד אדמתו לנקותה וז"ש הכל היום יחרוש החורש לזרוע מלבד שיש חורש אחר ע"מ שלא לזרוע שחורש הוא כל היום ולא דבר בו הפסוק :

הלא אם שוה וגו' עיין רש"י ז"ל והרא"בע ז"ל והרד"ק ז"ל וכן מהרי"א שלכל מין ומין יש לו אופן בכלל בזריעתו שהקצח בהפילה וכמון בזריק' אבל החיטה ישימנה לסימנין ושורו' בשיעור מכוון והוא אומרו ושעורה נסמן והכוסמת שהוא מתאחר בתולדתו לא יערבנו בתוך החיטה ובתוך השעורה אבל ישימנו בגבול ידוע והוא אומרו וכוסמת גבולתו וכל זה להורות שכפי טבע הדברים הנזרעים תהיינה המלאכות ושלא בלבד תפסיק מלאכה אחת כי אם מלאכות רבות ראשונה לחרוש ואח"כ לפתח ואח"כ לשדד האדמה ואח"כ לשוות פניה ואח"כ לזריעה ובאופנים מתחלפים ובגבולים מסויימים כאמור :

ויסרו למשפט וגו' עיין רש"י ז"ל והרא"בע ז"ל וכן מהרי"א ז"ל וכן הרד"ק ז"ל :

ולע"ד שכאן ביאר הנביא תכלית משל ומליצתו בענין הזרע והוא שהוא אמר הכל היו' יחרוש החורש לזרוע מיד זה תימה כי לא יתכן לזרוע על קוצים ועל אבנים אבל הדרך הנכון במנהג הזורעי' יפתח השורים או יפתח התלם אם יש בו אבן שותמהו וישדד אדמתו מלשון שודדי לילה שודד ושדוד והוא משל שישדוד כל הקוצים או האבנים ורגבים אשר באדמתו כדי שתהיה שדודה אדמתו מכל אלו המכשולים או יהיה ישדד מלשון שדה (כנז"ל) כי בזולת הסרת האבני' ורגבים וקוצים כנז' אינו שדה ואף גם בכל זאת לא יזרע בה וז"ש הלא אם שוה פניה אז דווקא יזרע והפיץ קצח וגו' כל אחד ואחד כמנהגו הנז"ל אבל בזולת השוא' פני הקרקע לא יזרע כי יהיו גומות ויתקלקלו הזרעים בהם מרוב מים והנזרע בגבשושים יתקלקל מרוב מים לז"א הלא אם שוה פניה אח"כ והפיץ קצח וגו' ואם זה בזריעת הדברים הטבעיים עאכ"ו בזריעת הצדק והיושר שנמשל הוא אל הזריעה כמ"ש זרעו לכם לצדקה וגו' וכתיב ואל תזרעו אל קוצים אלא הרימו תחילה מכשול בסור מרע ואחר כך עשה טוב כן אתם בני ישראל בזריעתכם וזה גילה באומרו ויסרו למשפט ר"ל עי"ד מ"ש הכתוב ויסרתיך למשפט ופי' בס"ד שקודם בא המשפט והדין ביום ר"ה או ביום הדין העתיד הב"ה מקדים לאדם יסורין ליסרו מעט מעט וזו ההכנה למשפט היא שכבואו ימצא את האדם שכבר לקה ונתכפרו לו כל עונותיו ע"י הייסורין בהם שקבל וז"ש למשפט בלמ"ד ולא אמר במשפט בבי"ת · כיוצא בזה או' אני שזאת הכוונה בעצמה היא הבנת הכתוב בזה ויסרו הש"ית לבן אדם בייסורין לתועלתו הוא שיהיה מנוקה אליו בהיות מעון למשפט לעת בא המשפט כמו ויסרתיך למשפט דומה בדומה א"כ אין היסורין האלה פורענות ומכשול לבן אדם אדרב' אלהיו יורנו הדרך ישפוך אור שילך בה לעתיד מלבד תיקון העבר כמ"ש ויסרו למשפט הנה אלהיו יורנו ללכת בדרכיו ולעשות פרי הצדק והיושר למיוסר הנז' כענין ודוגמא הזורע הנזכר בכל מלאכותיו להסיר כל המכשולות והדברים המזיקים לזרעים ובאותם ההכאות שמכה בקרקע להשוות פניו יצליח הזרע אחר כך כשיזרענו כך הבן אדם ע"י היסורין יהי' סור מרע כמ"ש ויסרו למשפט ואחר כך אלהיו יורנו עשה טוב · וזאת היתה כונת הנביא ע"ה באחת מכוונותיו במ"ש האזינו ושמעו קולי במשלי ומליצתי מהזורע והמכוון בהם הוא שהקשיבו אמרתי לזריעתכ' הצדק והיושר שתתנהגו באופנים ההם של הזורע ויותר עאכ"ו וז"ש הקשיבו ושמעו אמרתי כדפרשית · ועתה ידבר האופן בדישה והזריעה שבזרעים הנזכר לכל אחד ואחד כפי תכונתו ומשל ומליצה זו צודק מאד גם כן בנמשל ישראל שידוש לכל אחד ואחד כפי כחו ואיכות חטאיו למי אוי הכאות קלות כבשבט · ולמי אבוי ככובד האבן וכנטל החול כעס לאויל כעין ודוגמא דישת החטים שלא תוסר קליפתו בשבט כי אם בדישה כך יש בני אדם מעורים בקליפת עונותיהם ופשעיהם לכל חטאתם צריכין דיש' בייסורין קשים וכבדים בדישת החטין ואז תוסר קליפות וחלאת וכתמי עון וכמו שארחיב עוד בפסוק גם זאת גו' בס"ד · או אפשר שאמר ויסרו בייסורין זו הוראה שירנו אלהיו למשפט שיכין עצמו וישוב ונקה האיש מעון למשפט שלא ימצ' בו מילא כדבא ושחיתה ואח"כ הכתוב מסורס ויסרו טובים הם היסורין כי אלהיו למשפט יורנו ע"י היסורין ההם ואת אשר יאהב ה' יוכיח וכל א' כפי כחו כמו שהוא בענין הזרעים שיש מי שיאלדו אותו במקל כל דהו כקצח וכמון ויש בחרוץ בעל פיפיות כחיטה ושעורה וכיוצא וזה ביאור למ"ש האזינו ושמעו קולי אל הבינוניים הקשיבו ושמעו אמרתי היותר חשובים כל אחד ואחד כפי כח היותו כדפרשית :

כי לא בחרוץ גו' עיין רש"י ז"ל וכן הרא"בע ז"ל וכן הרד"ק וכן מהרי"א ז"ל כדרש"י ז"ל שכוונת הכתוב לומר שלא ישוו בדישה הדברים הקלים קצח וכמון בשבט יחביטו אותם והלחם הוא מיני החטין והשעורים וגבולת שועל ושיפון שנעשה מהם פת שמברכין עליו המוציא ידושו אותם בחרוץ ואופן עגלה אבל לא יותר מדאי וז"ש כי לא לנצח אדוש ידושנו כי ישכימו לעפר ועל ענין הקצירה אמר שלים אף גם זאת מעם ה' צבאות יצאה הפליא עצה גו' ר"ל כמו שענייני הזריעה והמלאכות הנכללות בה נשלמה מיד האלהים והשגחתו גם זאת מעם ה' צבאות יצאה הפליא עצה בענין הזריע' הנה תוסיף בענין הקציר' והדישה ובענין המשל הזה לא הוכשר בעיני דברי המפרשי' לפי שהעיקר חסר מהספר והנכון בעיני לפי שהנביא הזכיר למעלה מפלת עשרת השבטים וגלות יהודה ובנימין כמ"ש והיה ה' לעטרת וגו' לשאר עמו ואחר כך אמר שסופם גם לטעות ביין כלאמי' בית ישראל כמ"ש וגם אלה ביין שגו ובשכר תעו וגו' ולכן נתן גזרה כוללת בעניינם בפרשת לכן יסד בציון אבן אבן בוחן וגו' לומר שבזכות צדקתם באותו הזמן שיש בהם צדיקים יתן ה' עליהם מלך צדיק כחזקיהו פנת יקרת ובזמן שאחרי זה אשר ישובו מאחרי ה' יעד להם ענש וכופר בריתם וגו' כמו שנתבאר ולפי שהם היו אומרים שהיה הק"בה משתנה במעשה מרעה אל טובה וממטובה אל רעה פעם מטיב לישראל ופעם ליהודה וכן ברעה ופעמים לשניהם יחדיו או יהיה זה מפועל מקרה לזה אמר והודיע הנביא ע"ה שאין השינוי הזה אלא מפאת המקבלים והכנתם וענין זה כעובד את האדמה שיעשה פעולות מתחלפות כפי חילוף הזמנים והכנת המקבלים וכמו שהוא בזריעה יפיץ הקצח והכמון יזרוק וישים החיטה שורה ושעורה בסימן וכוסמת גבולתו ככה בחרבן שומרון הפיץ את השבטים וזרק אותם אל ארץ אשור ואת יהודה ובנימין שהיו אז חביבין לפניו לא הפיץ ולא זרק אבל הניח אותם בארצותם ובגבולם הדומה לחטה שורה ושעורה נסמן וכוסמת גבולתו ולא היה זה במקרה ולא ממשוא פנים חלילה כי אם במשפט הוא מ"ש ויסרו למשפט אלהיו יורנו וכן כיוצא בזה בחרבן ירושלם אם קבלו עונש מופלג בחרבן בית קדשינו ותפארתינו שמה הלך לקחו כפלים בכל חטאתם משאר השבטים כפי מה שהבדו · הנה זה ג"כ לא היה בשנוי רצון ולא במקרה כי אם מפאת רשעת בני יהודה וקושי ערפם ולזה המשיל ענין הקצירה והמשיל עונש השבטים לדישת הקצח והכמון שיחבוט בשבט וכן הם נענשו ביד אשור שכתוב בו הוי אשור שבט אפי ואמנם הדבר שהוא יותר עצמי שהוא הלחם הנמשל בארץ יהודה זה הודק בחרוץ ובאופן העגל' ר"ל בצרה רבה מאת ה' מן השמים ועליו אמר כי לא לנצח אדוש ידושנו ר"ל שלא יהיה חרבנם לנצח וכל זה היה בהשגחה נפלאה כמ"ש מעם ה' צבאות יצאה הפליא עצה הגדיל תושיה ולפי שכל אשר זכר מענין החורש היה כולו משל למה שזכר ביאר הנמשל והמכוון בו בפרשיות הנשארות מזאת הנבואה כי הוא ביאר למה הטיב הקדוש ברוך הוא בימי חזקיהו כמו שיזכיר בפסוק הוי אריאל וגו' ובשאר הפרשיות יזכיר חרבנה בכל חטאתיה עד כאן ונכון הוא : ולע"ד נכון מה שזכרתי בזה בפסוק הכל היום יחרוש וגו' שבא חלק המשל אשר משל בחרישה וזריעה להודיע על סור מרע התלה כחורש הזה שמסיר הקוצים והרגבי' והמכשולות ואחר כך זורע זרעו וכבר זכרנו שביאר הנמשל בחלק הזה בפ' ויסרו למשפט כנז"ל ואמר כך בחלק השני מהקציר' אמר שכל מין ומין תוסר קליפתו כפי איכותו כי לא בחרוץ יודש קצח כי לדקות גרעיניו קטנים מאד לא יודש בחרוץ ר"ל לא יתפעל מהדישה ובזה מובן שתלה בו ואמר לא בחרוץ יודש ולא אמר כי לא בחרוץ ידושו קצח ואופן עגלה על כמון יוסב כלו' אם יעברו אופן עגלה על כמון כדי להסיר קליפתו הנה אופן העגלה על כמון יוסב ויתגלגל ולא יקלוף קליפתו ולפי זה המאמר הוא והאופן העגלה על כמון והגזרה היא תיבת יוסב שאם יביאו אופן עגלה על כמון יוסב ויתגלגל עליו לדקותו ולא יתפעל כלל ולפי זה לא חסר המקרא תיבת לא ואין צ"ל שנמשך אחר תיבת כי לא בחרוץ כדעת המפרשים ז"ל אשר לעומת זה במטה יחבט קצח וכמון בשבט אמנם הלחם יודק כי לא לנצח וגו' כנז"ל מהמפרשים ז"ל ואמר שהזכיר כענין הקציר ודישתו שהוא מתחלף באיכות כל דבר ודבר לפי מה שהוא טבעו ואיכותו או מקלותו כדעת המפ' ז"ל יכוהו בשבט ומטה או מהבחינה שזכרתי לכל הפירושים אמר עתה גם זאת מעם ה' יצאה ר"ל דבר הפורענות הבא על כלל ישראל ויהודה אשר אין ראוי לכנות הרעה והפורענות אל הש"ית שאין מבנה שמו על הרעה כמו שאמרו חז"ל ולחושך קרא לילה לזה אמר גם זאת מעם ה' יצאה על הפורענות שאע"פ שלא יאות לומר שהוא מוציאה לפי שהוא פורענות ואין יאות לכנות שמו עליה אבל עכ"ז מעצמו הכל ובהסתר פניו מהם תבוא להם הפורענות ז"ש גם זאת מעם ה' צבאות יצאה ורמז באומרו צבאו' שלהיות' צבאותיו לא יתכן שיזיק ק"ו מהלם הארצו' שמספקת לדוש כל אחד ואחד מן המינין כפי איכותו לזה במטה ולזה בשבט ולזה בדישה ברעוע שאמר גם זאת מעם ה' צבאות יצאה רוצה לומר גם זאת אשר מעם ה' צבאו' יצאה והוא הפורענות גם זאת ממין הדש הנזכר שאין ספק שהפליא עצה להביאם ביותר קלות שאפשר כמו שהנמין לדוש כל מין ומין כפי איכותו וכמו שאותם ההכאות הם לתועלת הזרעים ההם ותיקונם להסיר קליפתן כן הש"ית הגדיל תושיה הדברים המתישין כחו של אדם ביסורין גדולה מעלתן כמו שאמז"ל והנה טוב זו מדת הטוב מאד זו מדת הפורענות מן הטעם שאמרו שעל ידיהם אדם זוכה לע"הב הנה שני חלקי המשל ביארום הפסוקים החלק הראשון שבזריע' ביארו הפסוק ויסרו למשפט והחלק השני שבקצירה והדישה הודיע בפסוק זה באור גם זאת מעם ה' צבאות יצאה : ואפשר עוד שאמר מעם ה' צבאות יצאה שהב"ה נמלך בצבאותיו על כל גזרה וגזרה כדי שאסים עליו מלאך מלין ילין ככתוב וכל צבא השמים עומדים עליו מימינו ומשמאלו ואחז"ל אלו מימינים ואלו משמאילים אלו מימינים לזכות ואלו משמאילי' לחובה וכתיב בגזירת עירין פתגמא וזהו שאמר מעם ה' צבאות רוצה לומר מהיושבים לפניו ועמו וזה רמז באור צבאות אל כל צבא השמים העומדים לפניו מימינו ומשמאלו כי בדיני נפשות מתחילין מן הצד · וזהו הפליא עצה עם כל צבאותיו איך להביאה ולא יביאה כדי לראות אם יש עליהם מלין אחת מני אלף : ואפשר עוד כי במה שאמר כי לא לנצח וגו' משם התחיל לבאר הנמשל אחר שהשלים המשל באו' לחם יודק אמר הש"ית כי לא לנצח אריב והוא הו' אדוש כלומר לא לנצח אדוש אותו בדישת יסורין קשים דהיינו מה שידושנו האויב שהרי הוא כאילו אני אדוש אותו דשלוחו של אדם כמותו ובזה מובן האל"ף אדוש שאינה נוספת כמו שנדחקו בה הרא"בע והרד"ק ז"ל אבל הא"לף מורה שמדבר הש"ית בעדו שאדוש הוא נחשב מה שידושנו כיון שאני הנותן רשות כי צורס מדרס וה' הסגירם ולזה הש"ית צבא עגלתו של האויב הנזכר בתיבת ידושנו בבואו לגלגלה עליו על ישראל במלאת ימי השילום והפורענות אז ברחמיו יהמם אותה מהומה גדולה וזהו והמם גלגל עגלתו ופרשיו ורכבו על האויב שלא ידוקנו לישראל כי גם זאת אשר נתן רשות לו לאויב מעם ה' צבאות יצאה אחר עיון ופקידה ככתוב וישקוד ה' על הרעה בשקידה ועיון כדפרשי' בכלי חמדה וזהו שאמר כאן גם זאת הפורענות אשר מעם ה' צבאות יצאה בלי ספק שהפליא עצה הגדיל תושיה להביאה כי לא מלבו וא"כ איך יתכן שלנצח אדוש אדושנו לישראל שהוא הנמשל בחיטה והרשעים כמוץ אשר תדפנו רוח :

הוי אריאל אריאל וגו' עיין רש"י ז"ל והרא"בע ז"ל והרד"ק ז"ל ומהרי"א ז"ל קרא את ישראל אריאל על שם המזבח שבירושלם לפי שהיתה ירושלם בקדושתה במזבח השם שנה והיה ישראל אריאל שארי בתוקפי וגבורתו בהיותו דבק עם אלהיו ולכן אמר כנגדה קרית חנה דוד כי הוא עבד ה' בכל לבבו ובכל נפשו · ובאיכה רבתי דרשו קרית חנה דוד שעשה דוד לקיסר ואמר ספו שנה הוסיפו שנה על שנה תוסיפו שנים רבות ונעימות וכן החגי' שלכם יקיפו תמיד בלי הפסק זה שאמר חגים ינקופו אם תשמעו תשכנו ארץ ולא תגלו ממנה : ולע"ד שאמר הוי אריאל אריאל לפי שהיו חוטאים וסומכים להם על המזבח שיכפר והיה זה מרגלא בפומיהו להזכיר אריאל אריאל פעמים רבות ולז"א הוי להם על שאומרים פעמים רבות אריאל אריאל וסומכים עליו לחטוא ובכל הדברים של עבודת הש"ית אתם גורעים ואיככם מוסיפים אלא בחגים של חולין לאכול ולשתות ולראות טובה ז"ש ספו שנה על שנה חגים ינקופו אתכם לשון הכרת (כדרש"י) וכמ"ש בירושלמי שקבא דשתא מועדיה שכל קלקול השנה במסכת מהמועדים עאכ"ו במועדים שלחולין בדויים כאלה שאתם מוסיפין מלבכם :

והציקותי לאריאל וגו' עיין רש"י ז"ל והרא"בע וכן הרד"ק ז"ל ומהרי"א ז"ל והציקותי לאריאל ירושלם מצוקה מסנחריב ותהיה תאניה כוללת בכל המדינה ז"ש והיתה לי כאריאל כל שתהיה תאניה כוללת כאריאל כולו עד כאן : ולע"ד אמר בעודה בשלוה וישמן ישורון ויבעט אמנם כאשר תהיה תאניה ואניה אז תשוב בתשובה והיתה לי כאריאל אמנם עתה בשלוה אינה כאריאל או יאמר והיתה תאניה ואניה צועקת כנהמת אריה וקול שחל ז"ש והיתה לי כאריאל צועקת בתאנת כאריה שואג זה שאמר והיתה לי כאריאל : או יאמר והיתה תאניה ואניה ואז אקבל נחת רוח בתאנתה וצעקתה כאילו היתה אריאל כלו' בתשובה וזה שאמר והיתה לי כאריאל כמו שיתפעל האד' מפגע בדוב שכול או באריי' ביער כך תהיה לי נחלתי כאריה וזהו והיתה לי כאריאל שאשנא גדולה וכמאמר ירמיהו ע"ה היתה לי נחלתי כאריה ביער נתנה עלי בקולה על כן שנאתיה שבירוב השנא' איני רוצה לשמוע בקולה כמו שלא ירצה האדם לשמוע קול האריה ביער פן יטרפני כך היתה לי נחלתי כאריה :

וחניתי כדור עליך וגו' עיין רש"י ז"ל והרא"בע ז"ל והרד"ק ז"ל וכן מהרי"א ז"ל כדהרד"ק

ולע"ד דוחק גדול לומר שהכין ולא השליך הסוללה ויאמ' הכתוב על הכנה בעלמ' וצרתי עליך מצב והקימותי עליך מצורות · גם לשון וצרתי והקימותי אינה מורה כן ודוחק לומר מטעם כי שלוחו מלך אשור כמותו כמו שיטב הרד"ק : ונראה כמה שרמזתי בכלי חמדה כי

כל

כט

ושם חטה שורה ושעורה נסמן וכוסמת גבולתו · ואם תבואה בא לזרוע כך הוא מנהגו זורע החטי' באמצע החרישה והשעורה זורע סביב לסימן והכוסמין זורע על גבולי השדה ותלדיו שורה לשון שורה זורעה באמצע וכמלא' שורה על השעורין והכוסמין: ויסרו למשפט וגומר · ואף מי שאלהיו יורנו לא לנצח ישלח נביאי' להוכיח אחרי שאינו שומע לתוכחה הוא ייסרנו כמשפטי יסורין כדי שתועיל עמל תוכחתו שהוכיח כזה שמשוה פני הארץ לזרוע כדי שתגלה עמל חרישתו שחרש: בחרוץ · הוא עץ עשוי חרצים חרצים ושמו מורג ומחתך בו הקשין להיות תבל · כי לא בחרוץ דשין את הקצח לפי שזרעו כוח לצאת מתוך קשי' שלו וכן על כמון לא יסבו אופן עגלה לדושו לפי כי קל הקצח לחובטו במטה והכמון בשבט · לחם יודק · ואת מי דקים בדברים קשין את הלחם של תבואה לפי שאינ' כוחה ליחבט: כי לא לנצח אדוש ידושנו · הרי כי זה משמש בלשון אלא לא לנצח כותשין עליו לפי שלעול' לא יכחשו גרעני הזרע להיות נידשין ליכתת על ידי החרוץ ואופן העגלה: והמם גלגל עגלתו ופרשיו · וכשמסבבי' עליו אופני עגלה לדוקו ולדושו אפילו הגלגל הומם ומשתבר וכן שאר כלי העגלי' עמו המפרישי' את התבואה מקשיה ולא ידוקנו והחטי' אינן נידוקי' להיו' נטחנין: אדוש ידושנו · כמו עשה יעשה לנף ינכפך ואל"ף זו באה במקום ה"א כמו ואחרי כן התחבר יהושפט כמו התחבר אף כאן הדוש ידושנו וכן חברו מנחם: גם זאת מעם וגומר · גם זאת כדרך דשי תבואה וחובטי קצח כמון מעם הקב"ה יצאה: הפליא עצה · להראותכם רמזים בדרך חידות ומשל נפלא ומכוסה כי כאשר הכמון והקצח אינם מכבידין עליהם במדושה רבה לפי שהם נחבטין בקל כך אילו הייתם ממהרין לקבל מוסר לא היה מכביד עליכם גזרות ואתם קשים לקבל תוכחות כתבואה הקשה לדוש לכך יכביד עליכם הרבה ולא לנצח לכלייה יריב וילקה כאשר לא לנצח אדוש ידושנו ויכלו חציו ומכותיו ואתם לא תכלו דוגמת המיתת הגלגל והעגל' והחטין לא ידוקו ואילו הייתם נוחים לכלות לא היה בודק אתכם ביסורין קשין כפשתני הזה כשהוא יודע שפשתנו יפה הוא מקיש עליה: הוי אריאל · תירגם יונתן מדבחא דיי' ואף יחזקאל קראו כן שנאמר והאריאל שתים עשרה על שם אש שלמעל' שהיתה רובצת כארי על גבי המזבח כמו ששנינו בסדר יומא ורבותי' פירשוהו על ההיכל שהיה צר מאחריו ורחב מלפניו:
קרית

וְשְׂעֹרָה נִסְמָן וְכֻסֶּמֶת גְּבֻלָתוֹ: וְיִסְּרוֹ לַמִּשְׁפָּט אֱלֹהָיו יוֹרֶנּוּ: כִּי לֹא בֶחָרוּץ יוּדַשׁ קֶצַח וְאוֹפַן עֲגָלָה עַל־כַּמֹּן יוּסָּב כִּי בַמַּטֶּה יֵחָבֶט קֶצַח וְכַמֹּן בַּשָּׁבֶט: לֶחֶם יוּדָק כִּי לֹא לָנֶצַח אָדוֹשׁ יְדוּשֶׁנּוּ וְהָמַם גִּלְגַּל עֶגְלָתוֹ וּפָרָשָׁיו לֹא יְדֻקֶּנּוּ: גַּם־זֹאת מֵעִם יְהוָה צְבָאוֹת יָצָאָה הִפְלִא עֵצָה הִגְדִּיל תּוּשִׁיָּה:

א הוֹי אֲרִיאֵל אֲרִיאֵל קִרְיַת חָנָה

ושעורין על סומנין וכונתין על תחומין: הא כל אילין אולפן דדין דידעון די אלהא מחוילהון אורחא דתקנא די יהכון בה: ארי לא במורגי ברזלא מדירכין קיצחא וגלגלי עגלא על כמונא מחזרין ארי בחוטרא חבטין קצחא וכמונא במחבוטא: ית עבורא מדירכין אף יתיה ארי לא לעלמא אדרכא ידרכוניה ומבלבל בגלגלי עגלתיה ומפריש ית עיבורא ומפרח ית דוקא: אף דא מן קדם יי' צבאות נפקא דאתקין עלמא במחשבת דעתיה רבתא אסגי עובדי בראשית בסגי חוכמתיה: ווי מדבחא מדבחא דבני בקרתא די

תושיה ז' מל' בליש' וסימ' הפליא עצה הגדיל · עמי עז ותושיה יראה שמך דמיכה · כי כפלים לתושיה · לי עצה ולי תושיה · לתאוה יבקש נפרד · יצפן לישרים תושיה ·

אבן עזרא

השעורה: השעורה ידוע: נסמן · כמו סימן: וכסמת גבולתו · מגזרת מגבלות מעשה אותה: ויסרו · והשם כבד יסר הזורע והמפיץ ולמדו איך יעשה · וטעם למשפט כמו במספרים כמשפט לעשות כמנהג וכן אלהיו יורנו: כי בחרוץ · כמו מורג חדש: על כמון · לא יסב כי טעם לא ימשוך אחר עמו: לחם · ומנהג הלח' שיודק · ואל"ף אדוש נוסף כאל"ף אזרועך ועת שיהמם גלגל עגלתו או פרשיו לא ידוקנו והטעם כאשר יחרוש לא ידוקנו כי כל דבר בעתו ברא השם להיותו כן על כן אחריו גם זאת הטעם כי לא ידושנו לנצח: הפליא עצה · פליאה: תושיה · חכמה ויאמר ר' משה הכהן שהוא מגזרת יש והנה הטע' כי תולדת האדמה והזרעונים טובה מתולדת' שישמעו לדברי הנביא ולא יועיל והפך זה יערף כמטר לקחי כאשר פרשתיו: הוי אריא' · יש אומ' כי נקראת ירושלם כן על שם המזבח כמו והראל והאריאל כי אותיות יהו"א מתחלפו' ויש אומר שנקראת כן בעבור שמזלה אריה וזה רחוק: קרית · סמוך ויחס' תלת אמת או הדומה לה שחנה שם דוד או כך דרך הלשון לסמוך אל פועל עבר כמו בראשית תחלת דבר יי': ספו

וכן שעורה גם כן נסמן שיש לו סימן במקום זריעת השעורים · וכוסמת גם כן ישימנה בגבולה הידוע לו וכן לכל זרע וזרע כמשפטו ובמקום הראוי לו · אבל זכר אלו שהן עיקר מאכל האדם והבהמה · וכן הקצח והכמון הם מיני תבלי' למאכל האדם · כן הוא משפט הזריעה · ושורה ונסמן וגבולתו ענין אחד · ואמר הענין במלות שונות כמנהג · וקצח הו' זרע שחור והוא ממיני התבלי' וכמון ידוע והוא הנקרא קומ"ין בלעז: ויסרו למשפט · האל יתר הזור' משפט הזריע' והורהו · כאלו אמר והאלהיו יסרו למשפט ויורנו · כלומר שנתן חכמה זו לבדו בלבו וא"מ ז"ל פירש הפסוק כן ואמר ויסרו למשפט על דרך משל כמו שמיסר המכה אמר שיכה הזורע הרגבי' הקשים כדי לשוות פני הקרקע כמשפטו · כמו שאמר אחר כך אלהיו יורנו · פירוש ימטירנו מטנין יורה ומלקוש · כלומר הזורע יזרע כמשפט ואחר כך יקוה לאל שיתן מטר וינמחו הזרעים: כי לא בחרוץ · פי' הוא לוח עץ ואבנים דקות תקועות תחתיו לדוש · אמר כמו שיש חלוק בין הזרעי' בעת הזריעה ומשפט זה אינו כמשפט זה כן בעת האסיפ': כי לא בחרוץ יודש קצח · ואופן עגלה על כמון יוסב · יוסב בוי"ו עם הדגש · ופירוש ולא אופן עגלה · ולא שזכר עומד במקום שני' פירוש כי הקצח והכמון הם מיני זרעים דקי' ולא ידושו אותם לא בחרוץ · ולא בעגלה אלא במטה וחבטו · ומטה ושבט אחד: לחם יודק · אבל הלחם רוצה לומר מה שעושין ממנו הלחם והם החטי' והשעורים והכוסמין יודק עליהם על ידי החרוץ והעגלה · ומה שאמר יודק כמו יודש אלא אמר יודק על התבן שעל הזרע שיודק כדישה עד שיתגלה הזרע שבתוכו: כי לא לנצח · אף על פי כן לא יודשו לעולם אלא זמן קצוב יש להם שיבין האדם הדש בחרוץ או בעגלה מה שהוא מודש · ואדוש האל"ף בו נוספת והשור' בחי"רק ושניה בפתח הוא מקור: והמם גלגל עגלתו · כמו אופן עגלה שזכר כי אופן ועגלה אחד הוא כי אם יעשה זה זמן רב אופן העגלה יהום ויכתת הזרע · וכן בחרוץ גם כן ישמר שלא יעבירנו על התבואה זמן רב כדי שלא ידיקו פרשי החרוץ הזרע · ופרשיו הם השנים מהחריץ שבהם נכתת התבן מעל הזרע ואם יעשה זה זמן רב אפילו הזרע יהיה שבור ומכות' · וכנוי ידושנו וידוקנו על הלחם שזכר · ופעל ידושנו שהוא לשון יחיד על האופן · וכן פעל ידוקנו על החרוץ: גם זאת · לפי שאמר בתחילת הפרשה קול · ואמרתי אמר אל תחשבו כי זה אמרתי לכם מלבי כי גם זאת החידה כמו הדברים האחרים שאני אומר לכם מעם ה' צבאות יצאה שהפליא בזה עצה והגדיל בו תושיה · כי המשל הזה הוא נפלא וגדול ותושיה היא החכמה והתורה כי החכמה יש במשל הזה · ועתה נפרש המשל החורש הוא האל יתברך והאדמה הוא ישראל · וכמו שהחורש יתקן האדמה כדי שתהיה נכונה לקבל הזרע כן האל ית' תקן ענין ישראל כדי שיהיו נכונים לקבל דבריו תחילה הוציאם ממצרים שהיו בה כשדה שאינו עבוד ומעלה קוצים כן היו הם במצרים במעשים רעים שדומים לקוצים והוא שלח להם משה נביאו אחר שלח להם אהרן ונביאים אחרים · כמו שאמר בנבואת יחזקאל ואמר להם איש שקוצי עיניו השליכו ובגלולי מצרים אל תטמאו וגומר · ואחר ששלח להם משה ועשה להם אותות ומופתים עד שהאמינו · כמו שאמר ויאמן העם והוציאם בכסף וזהב והכה אויביהם במכות הידועות והראה להם עמוד הענן ביום ועמוד האש לילה והעבירם בים ביבשה ונער פרעה וחילו · וכל זה הוא תקון האדמה לקבל הזרע שיקבלו מצותיו וחקותיו · וכן אמרו כל אשר דבר ה' נעשה ונשמע · ותקון האדמה ושווי פניה לא יעשה אותו החורש כל היום כן האל לא יראה הנפלאות ההם בכל עת · ואמר תקון האדמה מתחיל לזרוע בה והוריד שכינתו לעיניהם בהר סיני בקולות וברקים ולפידים והשמיע להם דבריו עד שכולם היו במדרגת נביאים אבל לא היו כולם שוי' · כמו שאמרו רבותינו ז"ל משה מחיצה בפני עצמו ואהרן מחיצה בפני עצמו · וכן כולם איש איש לפי שכלו · והטובים בשכלם והם דקי העיון הם הנמשלים למקום שהוא מיטב האדמה דקת העפר שראוי לזרוע בה הקצח והכמון שהם זרעים דקים ואינם מאכל בפני עצמם אלא לטעם · כל זה הוא הענין ומעוט ההגשמה · וכן קבלו דקי העיון שבהם והשכילו הדברים הדקים הרוחניים והחט' והשעורה והכסמת · גם בדברים גשים יש בהם זה דק מזה: וכן המקבלין יש בהם שעיונו טוב זה מזה כמו שהחטה טובה דקת המאכל מהשעורה והכוסמת וצריך לה מקום טוב מן האדמה לזורעה בו · וכן השעור' והכוסמת כל אחת לפי מה שהיא כן כל אחד מהדברים הדקים העיוניים יש לו משפט בפני עצמו וכן במקבליהם ומשכיליהם כל אחד יש לו משפט · וכמו שהזורע מקוה בזרעו שתוציא לו האדמה מגרגיר אחד כמה גרגירים כן קוה האל מישראל שיוסיפו על מה שהורם וישכילו ויבינו דבר מתוך דבר · כי כמו שטבע האדמה להוציא יותר על מה שנזרע בה כן טבע האדם להוציא יותר בכח הנפש המשכלת שנתנה בו להוסיף על מה שילמדוהו · וכן אמר שלמה תן לחכם ויחכם עוד וגומר · ויסרו למשפט הוכיחם תמיד · והמטר לאדם הוא המעורר לאדם והם הנביאים · והנה האל שלח להם נביאים תמיד לעוררם ולהשכילם · והם כמו המטר באדמה כמו שאמר אלהיו יורנו · ועוד כי הזרע יעמד באדמה זמן קצוב עד זמן צמיחתו וגמר בשולם ואחר כך יקצור אדם אותו וידושנו להוציא המאכל וליהנות בו כן ישראל אחר שנתן הזרע בהם · והם החכמה והתורה והמצות ונתקיימו בהם והורגלו בהם · וזה כנגד זמן עמידת הזרע באדמה היה ראוי שימלא הזורע תוספת ויראה הטוב שבו לעיני כל · כמו שאמר כי היא חכמתכם ובינתכם לעיני העמים · והיה להם להשכיל ולהטיב מעשיהם עד שיאמרו העמים עליהם רק עם חכם ונבון הגוי הגדול הזה · והדישה הוא מאמר הנביא ואזהרתו להוציא הפרי הטוב · והם המעשי' הטובים והמשכילים ראויים שיספיק להם מעט האזהרה כמו הקצח והכמון שיחבטו אותו בשבט · והעם ראוים לאזהרה גדולה וחזקה כמו הזרעים הגסים החטה והשעורה והכוסמת שצריך לדושם בחרוץ ואופן עגלה · ואף על פי כן לא יהיה זה לנצח כן הנביאים לא יעשו אזהרתם לנצח כי כמו שהזרע יהיה נשבר ונפסד ברוב הדישה כן דברי הנביא הם נפסדים ברוב האזהרה אחר שאינם מקובלים · והנה נשארו באדמה ללא תועלת · כי ישראל כל מה שיזהירם הנביא יוסיפו לחטוא · והנה הדברים שנתתים אחר שלא יהנו מהם ולא ישובו בעבורם מדרך הרעה והנה הם הפך המבוקש מהם והתקוה בהם ויאמרו העמים עליהם עם סכל ואין לב הפך מה שנאמר עליהם כשהיו שומרים דרך ה' רק עם חכם ונבון · ויונתן תרגם כן כל היום בכל עדן מתנבין וגומר: הוי אריאל אריאל · המזבח נקרא אריאל · וכן בספר יחזקאל ומהאריאל ולמעלה קרנות ארבע · וכן תרגם יונתן ווי מדבחא מדבחא דבני בקרתא דשרא בה דוד · ורבותינו ז"ל אמרו שההיכל צר מאחריו ורחב מלפניו ודומה לארי · שנ' הוי אריאל מה הארי הזה צר מאחריו ורחב מלפניו וכו' · וכפל אריאל כדרך הנואים שכופלים דבריהם כי הנביא היה נוהה עליו · ואמר עליו הוי: ופירוש

אורים ותומים

הוי אריאל קרא למזבח אריאל בשם יחזקאל בנבואה ונקרא ב"ב ירושלם בשם המזבח ולכן כפל השם כאומרו להיותו רומז אל המזבח ואל השם הב' פי' קרית חנה דוד אביו היה בין ואתר כפו חנה על שנה ירבה אני המשנה שבנין יהיה כאריאל רבוני כמזבח מה מזבח שעליו דם פגרים כ"ש אם תוסיף עולות עליהם בשנה א' או ירבו מספר וזהו ספו שנה על שנה כן השבת לאריאל הב' והיתה תאניה ואניה והיתה לי כאריאל רבו' כמזבח שנו':

מנחה גדולה

הוי אריאל אריאל מזבח של בית ראשון ומזבח של בית שני קרית חנה דוד שלא שקט ולא נח עד מצא אותו מקום לה' ע"פ הנביא שאמר לו והקים המזבח שעד שלא ידע אמר אם אתן שנת לעיני וגו' · או יאמר אריאל שא"ז ל שבבית ראשון הי' האש בצורת ארי ובבית שני בצורת כלב ופי' מהר"שא רמז שבית ראשון נבנה ע"י דוד שבא מיהודה שנמשל לארי' ובית שני נבנה ע"פ רשיון כורש שנמשל לכלב כדכתי' והשגל יושבת אצלו א"ז ל כלבתא ולעתיד שיבנה ע"י מלך המשיח שהוא מיהודה יחזור לצורת ארי וע"כ יחזקאל שניבא על בנינו קראו אריאל · וז"ש הוי אריאל ווי יש לצעוק על מעלת המזבח שהי' אש דומה לארי והטעם אריאל לפי שהוא קרית חנה דוד וע"כ היה דומה לארי לא כן בבית שני שיחסר זה המעלה ממנו · או יאמר אריאל על ירושלים שהיה השכינ' השם עליה שדימה אותו הכתוב לארי שנ' אריה שאג מי לא ירא וגו' · ולפי שהי' שם ירושל' מורכב משני שמות ירא שלם אברהם קראו ירא ומלכי צדק קראו שלם ע"כ כפל אריאל אריאל כאלו זכות שני צדיקים רביעא עליהו והא שם הצדיק שקראו שלם כנגד שמו של הקב"ה שנקרא שלו' וקריא' אל כחד"א ומלכי צדק מלך שלם וגו' ויאמר ברך אברם לאל עליון ואח"כ אברהם שבא מזרעו של שם קראו ירא שהוא אותיות ארי' וזה אריאל אריאל כנגד אלו שני שמות · ספו שנה על שנה או"ל כל מי שלא נבנה המקדש בימיו כאלו נחרב בימיו וא"כ כל שנה שלא נבנה הרי הוא כאלו נחרב אותו שנה וז"ש ספו שנה על שנה לא לבד שיחרב פעם אחת בימיכם אלא שנה שנה על שנה יחנים יתקפו שיהי' שמחת חגיכם נכרת מכם כא"זל איך

אך כל רגל שלא באו בולשת לגבולי · והצקותי לאריאל והיתה תאניה בחרבן ראשון ואני בשבי לכלות תחתי בבית לבל תכלו לגמרי ומי יתן ולא הייתי בשבילכם גולה ממקומי וזהו והיתה לי וגו' כלומר מי יתן והיתה לי כאריאל שהוא נשאר במקומו כי אך אני גליתי עמכם שכל מקום שגלו שכינה עמהם וזהו וחניתי כדור עליך ככדור שמתגלגל ממקום למקום כן חניתי עליך מירושלים לבבל ולמה עשיתי כן למען תהי' כי עתה ע"י חנייתי עליך וצרתי עליך מצב הוא כגובד כאלו והקמותי עליך מצודות נרים גוים אחרים בשאון גליות שאלו לא הייתי עליך לא יכלת לסבול וזה עד תכנע כי תחלה בגלות ראשון ושפלת מארץ תדברי היא בכל העמוקה אך עדיין יהיה תואר דבור' שהוא קושי בכל מה ואח"כ בשבי ומעפר תשח אמרתך שהוא לשון תבה ופיוס בתשובה שהוא במדי שהיו באבל וגוס ואח"כ יהיו שאפי' לא תשמיע מתוך הנער רק הברת קול וזהו והיה כאוב מארץ קולך ומלחץ הגדול של יון אך ברביעי שאחרון הכביד בו ומעפר אמרתך תצפצף שהוא צפצוף דוקא בחבלי משיח ועל הא' אמר והיה כעפר דק המון זריך הם בבל שנאבדו עד כלה ועל המון במדי אחר וכמוץ עובר גאון עריצים האן ופישעו ועל יון אמר זכים לפתע פתאום פורענות ע"י תשבוכאי' ועל פשו אמר מעם ה' צבאות תפקד ברעם וגו' ובלהב אש אוכלה כד"א הוא היום בוער כתנור באמר במלאכי:

כל מלחמה ומלחמה ימצאו בה שני מחנות המחנה האחד רוחני אלא הוא שר צבא העם ההוא אם אשור ואם כשדים ואם יון והמחנה השני גשמי מחנה מלך אשור או מחנה כשדים או מחנה יון וכיוצא ולזה יעדה התורה כי תצא למלחמה על אויביך בלשון רבים ונתנו ה' אלהיך בידך על שר צבאם למעלה כי ה' איש מלחמה הרוחנית וישראל אנשי המלחמה הגשמית וזהו ויגרש מפניך אויב שר צבא השמים ויאמר לישראל השמד בתחתונים ולז"א וחניתי כדור עליך במחנה שר צבא הרוחני של מלך אשור וצרתי עליך מצב עליך למעלה מצב מהעוגות והקימותי עליך מצרות שכיון שנותן רשות למלאך למעלה רשות למשחית שהוא כמצב אז למטה והקימותי עליך מצרות רבות למטה · או יהיה וצרתי והקימותי הכל למעלה ויוכיח כן לשון עליך עליך וז"ש בסמוך והיה כאבק דק המון זריך וכמוץ עובר המון עריצים כי המון זריך הם הרוחניים אשר הם זריך בכח העוגות ובזה יהיו המון עריצים אשר למטה כמוץ כי יפקוד ה' על צבא המרום ברעש גבורותיו וזה שאמר מעם ה' צבאות תפקד ברעש וגומר כמו שארחיב עוד ביאורו בסמוך בס"ד וע"י זה מלכי האדמה וכל הגוי' הצובאים עליך יהיו כחלום חזיון כל הגוים הצובאי' למטה על אריאל · הפסוקי' האלה יחדיו מוכיחים על קנון שני המחנות האלה הרוחני למעלה והגשמי למטה:

ושפלת מארץ תדברי וגומר עיין רש"י ז"ל והרא"בע ז"ל וכן הר"דק ז"ל וכן מהרי"א ז"ל שלא שאמר וכנוי הנקבה היא כנגד קרית חנה דוד אשר זכר עד כאן: ולע"דן לדקדק כפל אלו החלוקות ואפשר שאמר שתגיע למדרגת שפלות ע"ד כי שחה לעפר נפשינו דבקה לארץ בטננו וז"ש ושפלת שפלות לארץ ומשם ממקו' מושבך שהוא הארץ משם מארץ תדברי הנה הארץ המקום תדברי אמנם אופן הדיבור לא יהיה בגודל לבב בדברי עזים כנועט ביסורי השי"ת אבל ומעפר שהכל דשין אותו ויותר ממנו תשח אמרתך וז"ש ומעפר שה"מש של ומעפר מ"ש היתרון הוא כאילו יותר מעפר תשח אמרתך שתאמר אמרים ככנעי' מאד ועל מציאות הקול אמר שלא יהי' קול רם אלא והיה כאוב מארץ קולך באופן שיהיה יחס והתיחסות הקול בהכנע והאמרים ישחו מעפר תאמר אותם. בצפצוף בצפצוף העיפות בנועם באופן שיתחברו ארבע' תנאי' בדרך המקום מארץ תדברי והאמרי' שיהיו בכנעי' מרבוי הכנעה והשוא' הקל והיה כאוב מארץ קולך והנועם באופן אמירתם בצפצוף אשר משידור זה שבדבריך תקובל תפילתך ברצון והיה כאבק דק המון זריך וגו':

והיה כאבק דק וגומר עיין רש"י ז"ל והרא"בע ז"ל והר"דק ז"ל וכן מהרי"א ז"ל זריך הזרי' הם מחנה אשור על כלל המחנה אמר כאבק דק אמנם על השרים שבתוך המחנ' אמר והמון עריצי' ותקיפי' ע"כ: ולע"דן מה שכבר קדם והוא כיים אויבי' רוחניי' השרים של מעלה והם הם המעוררים אל התחתונים לעורר מלחמות ועל התחתוני' אמר והי' כאבק דק המון זריך לשון זרי' ככו' מהר"דק ומהר"יא או כתרגומו מברריך · ועל השדים של מעלה אמר וכמוץ כמו המוץ שהוא בראש השבול' אמר וכמוץ עובר אשר תדפנו רוח כן יהי' המון עריצי' שהם שרים של מעלה והי' לפתע פתא' והי' שבר עריצי' לפתע כדי שיגרום בתחתוני' פתא' ופתע כמו פתא' (כדמהר"יא) וטעם הכפל כאמור הא' בתחוני' והא' בעליונים ואפשר להפך הסדר ולו' והיה כאבק דק המון זריך ר"ל השרי' שהם סיב' עצמות באמצעות העוונו' · והתחתונים המון זריך כמוץ עובר כיון שפקד ה' על צבא המרום וכשל עוזר וכפל עזור מלכי האדמה:

מעם ה' צבאות וגו' עיין רש"י ז"ל והרא"בע ז"ל והר"דק ז"ל וכן מהר"יא ז"ל ברעש ורעש ושאר הפרטי' משל על מפל' מחנ' סנחרי' אמנ' מ"ש מעם ה' צבאות תפקד על ירושלם אמר שיפקדיה ה' במה שיבוא על מחנה אשור ברעש ברעש וגו': ולע"דן לדקדק או' מעם ה' צבאות שרמז אל שילוח המלא' גבר"יאל במחנה אשור וז"ש מעם ה' צבאות ר"ל באח' משרי צבאותיו הוא גברי"אל שליח הגבור' והוא מלאך השמאל והאש ולז"א ברעש וברעש גו' ולהב' אש הוכל' לפי שהוא להב אש ה' וממ"ש סופה וסער' ולא אמ' ובסופ' ובסער' כמ"ש וברעש וברעש אפשר שסופה וסערה משל למחנ' סנחרי' לרבויו והוא שלוח מהקליפ' סופה וסער' לזה יאמ' שה' צבאות יפקד ברע' וברעש על סופ' וסער' זה מחנה אשור שבסופה וסערה הוא ולהב אש אוכלה לשרוף העול' והש"ית יפקדהו ברעש וברעש הם הפוקדי' ומסופ' ואילך הם הנפקדים ולכך לא א' ובסופה כוי"ו ובב"ית ויבואו ג' משלי' על מחנה אשור סופה וסערה על רבוי העם שעמו והאיכו' מהגיבורי' ולהב אש על היות' כולם מלכי' ושרים רבים ונכבדים כמ"ש חז"ל וזהו ולהב אש אוכלה ולפי זה בכוי תפקד על סופה וסערה וגו' שיזכיר או כדמהר"יא על ירושלם:

והיה כחלום בו' עיין רש"י ז"ל והר"אבע וכן מהר"יא ז"ל · ועיין הר"דק ז"ל:

ולע"דן בכפל כחלום חזון לילה הא' מספיק למשל לו' כחלו' לילה גו' אבל אמר חזון לילה על גבריאל שגבריאל הוא בעל החלומו' המגלה בלילה בכפול תרדמ' על אנשי' והוא מ"ש חז"ל אפי' בעל החלו' וגו' ולז"א והיה המון מחנה אשור ועניינו כחלו' שהוא הכל וע"י מי יהיה ע"י חזון לילה הוא גבריאל שהוא חזון לילה שהו' המלאך שילא במחנה אשור כנודע מהגמרא:

והיה כאשר יחלו' עיין רש"י ז"ל והר"אבע ז"ל והר"דק ז"ל ומרי"א ז"ל פי' כי הטבע בחכמת בוראו מכין מזון מה ואוצר אותו לעת תעני' כדי להתקיים בו ואפי' שלא יאכל ויתענה כמה ימים ובעת שהאדם אוכל הטבע מרגיש ודוח' כל מה שאצר וקבץ אל העורקי' ואל כל אבר ואב' דרך צנורותיו ומיד הוא שבע בהתחילו לאכול אחר העינוי וזה בדוק מן הטע' הנזכר ולז"א שיארע לו כאשר יחלום החולם הרעב בחלומו אשר יחלו' שהוא אוכל שהקיץ שאז וריקה נפשו כתרוקנ' ביותר ויותר שע"י היותו חול' שאוכל נתפעל הטבע בדמיון ההוא של אכיל' ודחה כל מה שהיה מקובץ לו מהאכילה לעת מצוא עינוי ושעת הדחק וז"ש והקיץ וריקה נפשו דייק' ריקו מחודש שלא היה לה כן קודם החלום מהטעם הנז' וכן כאשר יחלום הצמא השותה בחלום והקיץ נפשו שוקקה כן יהיה המון וגומר ע"כ: ולע"דן לדקדק שפסוק זה מיותר שכבר אמר והיה כחלו' גו' ועוד למה בפסוק הקודם אמר הצובאי' על אריאל וכאן הוא או' הצובאי' על הר ציון · ונרא' כי הפסוק הקוד' דבר שבזכו' המקדש והמזבח ראוי שיקב' ה' לכבוד מזבחו וז"ש כל המון הגוי' הצובאי' על אריאל שיהיו כלא היו כחלו' חזון ליל' אמנם בכתו' הזה הכביד עוד בענש' שלא יהי' זה בשיעש' ה' באופן שילכו' לדרכ' ושב לארצו אבל שיתרוקנו מנפשם כרעב הזה והקיץ ורקה נפשו ככה כל המחנ' הזה תתרוקן נפש מהם שריפ' הנפש וגוף קיים וז"ש וריקה נפשו ונפשו שוקקה לבוין בנמשל אל כלית נפשם ואמר שכל זה יהיה מפא' עסק התורה והיו' ההר הטוב שהוא מצוין בתורה ושעריו מצויינין בהלכ' ע"י חזקיהו שהרבין תורה מדן ועד באר שבע וזה רמז באו' על הר ציון ע"ד מ"ש חז"ל בפסוק אוהב ה' שערי ציון שערים המצויינים בהלכ' ובזה יבואו המשלים האלה צודקים לפי שהתורה נק' לחם כמ"ש לכו לחמו בלחמי ושתו ביין מסכתי גם נקראת מים הוי כל צמא לכו למי' ולז"א כי בזכות התור' הנקראת לחם ומים יארע תקלה במחנ' סנחריב כאשר יחלום הרעב והנה אוכל והנה שותה ואמר שלא יארע לו אפילו ברעב כחולם שחלם שאכל שכבר היה לו נחת רוח בעת ההו' שחלם שאכל וכן הצמא החולם ששתה כבר נחה דעתו מצמאו אבל היה יהיה כחולם והנה אוכל ר"ל והנה מוכן להיות אוכל אבל לא אכל וכן והנה שותה והקיץ וריקה נפשו מכל שהרי לא זכה לקורת רוח נפשו לאכול ולשתות אפי' בדמיון אלא והנה אוכל והקיץ תכף בעודו אוכל וכן והנה שותה והקיץ כן בכוון יהיה המון על הגוים הצובאים על הר ציון המצויין בהלכה ובתורה ובמצות:

התמהמהו ותמהו וגומר חז"ל בב"ר רבנין אמרי' אף תרדמה של שטות שנאמר כי נסך עליכם ה' תרדמה עד כאן ועיין רש"י ז"ל והרא"בע ז"ל והר"דק ז"ל וכן מהרי"א ז"ל התמהמהו (כדרש"י ז"ל) שיהיו מתונים להתבונן בדב' זה ואח' כך ותמהו עליו וכן השתעשעו ושעו רוצה לומר היו משתעשים כי כמו תורתך שעשועי שתהיו משתעשעי' בהתעסקכם בדבר זה ואחר כך דברו בו וזהו ושעו מגזרת ואל ישעו בדברי שקר ונתן הסיבה למה ילוה אותם על כל זה באומרו שכרו ולא יין נעו ולא שכר שהיו מבולבלים ומטורפים בדעתם כשכור ולכן היו נעים ונדים מפה אל פה בלתי מתישבים בדבר ואמר שהיה כל הרע הזה בא עליהם מפני ביטול תורה והנבוא' מביניהם וזהו כי נסך ה' עליכם רוח תרדמה שהוא הפך רוח דעת ושגם עיניהם היו עצומים וסתומים: ואמנם למה ייחס להשם יתברך זה באומרו כי נסך ה' עליכם וגומר חשבו המפרשים שהוא ע"ד השמן לב העם הזה כי לרוע מעללם יחשיך עיניהם למנוע מהם דרכי התשובה · ופירשו הנביאים ואת ראשיכם החוזים כסה על נביאי השקר והחוזים בחלומות חזיון לילה שגם הם עלם השם יתברך עיניהם ויפרשו או' אחריו ותהי לכם חזות הכל על דברי הנביאי' האמיתיים ואם כן כתנו דבריהם לשיעורים ולדעתי מילת כי האומר כי נסך וגומר תשמש בלשון דילמא והוא אחד מארבעה לשונות שמשמש כי או אלא דילמא דהא יאמר הנביא דילמא אולי תאמר שנסך עליכם ה' רוח תרדמה בעבורו אתם שכורי' ולא יין נעים מבלי שכר והוא עלם וסתם עיניכם שהם הנביאים שהיו לכם לעינים ואת ראשיכם החוזים כסה ובטל וסלק מהם הנבואה והחזון ועל הנביאים באמת וחוזים דבר הכתוב דילמא תאמרו זה אינו כן שהדבר מאתכם הוא ולא מהשם כי אתם השלכתם התורה והנבואה אחרי גווכם וזהו אומרו ותהי לכם חזות הכל כלומ' נבואת כל הנביאים כדברי הספר החתום שהיודע לקרות יאמר לא אוכל לקרות בו כי חתום הוא והבלתי יודע יאמר לא ידעתי ספר ונמצא שהחכמים נמנעו מלקרות בו מצד היותו חתום והבלתי יודעים מצד העדר' כן גם אתם מלבם יחדיו החכמים וההמון נמנעים מלשמוע דברי הנביאים ומידיכם היתה זאת לכה לא מאת ה' · ע"כ תורף דבריו: ולע"דן דוחק לפרש ה' בלשון דילמא כמו שפירש מהרי"א ז"ל וגם שענין הכתוב מורה באומרו ויעצם עיניכם כן שאינו בתמיה וכן שינה בדבר ואת ראשיכם החוזים כסה משמע שהדבר כן לכן דרך המפרשים ז"ל שכיון שהאדם חוטא בחטאי' חמורים נטמא בהם ומונעים ממנו דרכי ולזה צריך לשוב החוטא בשעתו כדי שלא יעשה החטא רושם בנפשו להמשיך עליו להחטיאו עוד כמה וכמה חטאים · ולזה אמר להם התמהמהו והעכבו שתהיו תמהים מלשוב שהעכוב והתמהמהות מלשוב תגרום לכם התמהון וכן השע עיניו השע (בדר"שי ז"ל) ור"ל לומ' אתם עוברים עבירות וסותמים עיניכם זה מרוע בחירתכם ואחר כך ושעו על ידי השם יתברך כי ללצים הוא יליץ ומסביב אותו בדרך רוצה לילך והם קדמו להם כמה וכמה עבירות זה שאמר שכרו ולא יין רוצה לומר היין שיוכלו להנצל כי הרבה יין עושה נעו מרוע בחירתם ושכרות יגרום הרע ולא גרם יהיה על דרך שאמור בבלעם הרשע שצוה את בנות מואב שלא ישקום יין כדי שלא יהיו מהיין ונתן טעם לכל הנזכר ואמר כי ה' נסך עליכם רוח תרדמה אמר כי דרך היין כפי שיעור היין ותוקפו על חד תלת או פחות מכשיעור הזה אם היין רפה המזג עליכם אחרי שאתם היה לכם יין ושכר מרוע בחירתכם מעבירותיכם ומפשעיכם לכל חטאתיכ' יתברך לא עשה אלא המזגה וזה שאמר נסך מלשון מסכה יינה (כדרש"י) זה שאמר נסך עליכם ה' רוח תרדמה שהייתם שכורים והוסיף עליכם רוח תרדמה ויעצם את עיניכם מהם את הנביאים נביאי האמת ואת ראשיכם החוזים באמת כסה והעלימ' מכם כאילו לא היו חוזים ונביאים ככה הייתם הולכים איש בשרירות לבו כאילו אין אומר השב לא נביא אמר שכל אחד ואחד התפעל מעונותיכם כפי הכנתו שכלל העם נעלמו עיניהם מראות ויעצם עיניכם אמנם את הנביאים ואת ראשיכם החוזים לא העלים עיניהם ככם אבל כל דהו וזה מורה שכאשר השם יתברך ללצים הוא יליץ יהיה במדה ובמשקל כל אחד ואחד כפי שיעור לצותו ורוע הכנתו ומה נעים שנפרש אומרו ויעצ' את עיניכ' הלא עיניכם הם הנביאים והראשים החוזים שהם עיני העדה וזה שאמר ויעצם את עיניכם הלא הם את הנביאים פירוש עיניכם (כדמהרי"א ז"ל) ולכל הפירושי' נותן טעם למה שאמר ויעצם עיניכ' וגומר ואומרו ותהי לכם חזות הכל וגומר לפי שהיתה לכם מקודם חזות הכל כדברי הספר שהייתם יודעים לקרות אלא שלא הייתם רוצים לקרות כי הייתם מסורים ביד עונותיכם לבבכם מהבין וטח מראות עיניכם כמשל הספר החתום שנותנין אותו לאיש יודע לקרות שנמנע מלקרות בו להיותו חתום ועוד מעט כדמיתם ונסתמו עוד עיני השכלתכם אשר לא יודע ספר כלל אשר בתת הספר החתום בידו לקרות לא יטעון שתי טענות לומר לקרות כי איני יודע לקרות ועוד כי חתום היא אבל יטעון טענה אחת בלבד ואמר לא ידעתי ספר שאין לו השכלה להשכלה ולדעת כי חותם הוא כי שתמראות עיניו כן אתם בתחילה כאיש היודע שהיה לכם חזות הכל כדברי האיש נתת לו ספר החתום לקרות ואחר כך כדברי האיש הבלתי יודע שאינכם משכילים אם הוא חתום כמה שאמר את הנביאים כיסה הוא יתברך מכם כיון שאתם הייתם שכורים מרוע בחירתכם ולא הייתם מסתכלים החזות אבל היה לכם חזות הכל כדברי הספר החתו' על כן הוסיף השם יתברך המזגת על השכרות שלכם וזהו כי נסך עליכם ה' רוח תרדמה ובזה מובן טעם השני משלים של היודע לקרות ואמר לא אוכל לקרות כי חתום הוא והשני אשר לא ידע לקרות ספ' כי הם מדרגות זו אחר זו שירדו ברוע בחירת' ומהם נמשך שהש"ית נסך עליכ' רוח תרדמ'

ותהי לכם חזות הכל וגו' עיין רש"י ז"ל והרא"בע ז"ל והרד"ק ז"ל נבואתכם לא כפי' הראשון מהרד"ק והוא הנכון שכבר אמר ותהי לכם והיה לו לו' ותהי לכלכם חזות כדברי הספר וגו': ולע"דן נכון מה שכתבתי בפסוק הקודם בטעם שני המשלים האלה ואוסיף לדקדק שבפסוק הראשון אמר אשר יתנו אותו ובשני או' לשון וכתן ולא כתיב ויתנו אותו ובראשון הוא או' אל יודע הספר בה"א כתיב ולא קרי אמנם השני קרי וכתיב אשר לא ידע ספר ומעיקרא מאי סברו שכיון שאפי' היודע לא קרא בו כי חתום הוא איך א"כ יתנוהו לבלתי יודע כלל: אמנם במה שקדם שכוונת הכתוב לתת טוב טעם למה שנסך ה' עליהם רוח תרדמה על רוע מעלליהם ורוע · בחירתם שמתחילה נתן להם הספר ודברי הנבואה להוכיחם ואם מלבד תוכחת הנביאים ובקשו עילה ואמרו לא אוכל לקרות כי חתום הוא עם היותו יודע איכות הספר ומהותו וז"ש אשר יתנו אותו אל יודע הספר יתנו אותו בכוונ' המתכוין אל יודע הספר כתיב בה"א לו' שיודע הספר ממש ואיכותו ולזה לא אמר אל יודע ספר שהי' מובן ספר זולתו אבל אומרו יודע הספר מורה היותו יודע הספר ההוא עצמו והנה אעפ"י שנתנוהו ליודע הספר ההוא והוא חתום הנה היה לו להתיר החותם ולקרותו שעל מנת כן מסרוהו בידו שיסיר החותם ויקרא כן גם אתם בני ישראל נתתי לכם חזון הנביאים כדי שתבינו בהם ותשובו וכשראיתם בהם קצת דברי' סתומי' וחתומים היה' לכם תואנה על כל הספר וז"ש חזות הכל שאגב חזון פרטי שלא הבנת' אותו השקפתכ' בו נעלתם דלת בפני כל חזות וזהו ותהי לכם חזות הכל כדברי הספר החתום שלא נחתם בשביל כל דבריו אלא בשביל קצת דברי סוד שבו וז"ש כדברי הספר החתום על הדברים אשר גורמין חתימת הספר כן כיוצא בהם עשיתם בכל חזות כאותם הדברים אשר כדברי אותו הספר החתום · ועוד מעט הייתם כמשל האיש ההוא אשר לא ידע ספר כלל וז"ש ונתן הספר על אשר לא ידע ספר וגו' אמר פי' לא יתכן שיתנו בכוונ' אל הבלתי יודע ספר דלאו בשופטני עסקינן שאם היודע לא קרא הבלתי עא"כ אלא כאשר הבין השומע שתואנה בקש האו' לא אוכל כי חתום הוא שהיה לו להתיר החותם ולקרות אלא שלא נפנה אליו לז"א שבהיותו מחזר על מי שיהיה פנוי לקרות ויודע לקרות נתן הספר מאליו אל הבלתי יודע בלי כוונה ז"ש וניתן הספר וז"ש ג"כ על אשר לא ידע ולא אמר אל אשר לא ידע כי לא יתכן שיתנן אליו אבל אומרו על אשר לא ידע מורה שמידי עוברו מיד ליד ומאיש לאיש קרה מקרה ועבר על אשר לא ידע ספר כלל ונתן מאליו על אשר לא ידע ספר ואמר לאמר קרא נא זה ואמר לא ידעתי ספר כן גם אתם בני ישראל יארע לכם בהמשך זמן שלא תדעו הבין ספר כלל כי העובר עבירה מטמטמת היא השכלתי ועוד מעט אשר לא ידע להזהר עוד כלל:

ויאמר ה' יען וגו' עיין רש"י ז"ל ובתוך דהרד"ק ז"ל בסמוך תמצא שמפרש בדברי המתרג' במה שתרגם אתרברב מתיבת נוגש שהוא כמו נוגש שהעם הזה עושה עצמו כנוגש ות' כמו והנוגשים אלים · והוא זולת מה שפי' רש"י ז"ל בדברי המתרגם: ועיין הרא"בע ז"ל והרד"ק ז"ל ומהרי"א ז"ל פי' נגש בשבולת מלשון קריבה ר"ל כיון שהעם הזה נגש אלי בדברי תנופה שבפיו ובשפתיו כבדוני ולבו רחק ממני ואמר זה כנגד דבריהם שאמרו לו לא אוכל כי חתו' הוא לא ידעתי ספר שהם דברי התנצלות מקריאת התורה ולבם היה רחוק ממנו יתברך ולא היו מתרחקים מקריאת הספר כי אם למאסם את תורתו לכן אחרי שהיה יראתם אותו מצות אנשים מלומדה ר"ל מצוה מפאת ההרגל (כדהרא"בע) לא מכוונת הלב לכן יהיה מענשם להביא עליה' רעה גדולה ומופלגת עד כאן: וחתני הרמ"ה י"צו דקדק שתיבת לכן מיותרת שכבר אמר יען וגו' ותירץ על דרך המתרגם נגש מלשון נוגש ואמר יען כי נגש כלומר בעבור אשר נגש העם הזה והיו לו נוגשים והם חכמיו ונבואיו הנזכרים לקמן בפסוק הנמשך שהם הם נגשיו ומלמדים אותה מזה נמשך כי בפיו ובשפתיו כבדוני ולבו ריחק ממני ותהי יראתם אותי אחד בפה ואחד בלב להיות שהיא מצות אנשים מלומדה וכן מלמדים אותם חכמיהם ונוגשיהם ליראה אותי אופן יראה אשר לא טובה כנז' ולזה אני אעשה זאת שאסיר הסיבה והבדה חכמה חכמיו המלמדי' אותם להרע ויבטל המכובב זו היראה הנז' ויראו ממני יראה שלימה בפיהם ולבם שוין עד כאן: ולע"דן אמר נגש כמו ויגש אליו יהודה כי האדם ע"י המצוה מתקרב הוא אל השי"ת וע"י העבירה מתרחק הוא וז"ש יען כי נגש אלי העם הזה ע"י מה שכבדוני יחדיו פיו ושפתיו שהרגלים בשבחים ואפי' שלא יתן לבו ע"ד מה שאמרו בגמרא מחזיקנא טיבותא לראשי דכד מטי למודים גחין מנפשייה וז"ש בפיו ובשפתיו כבדוני שתיבת כבדוני בלשון רבי' חוזר אל שפתיו כלומ' שהם כבדוני בשבח ששבחוני אמנם הלב ריחק ממני שהלב לא היה מצורף עם השפתים בשבח ששבחוני שכבדוני בו · ויכריח כן אומרו כבדוני בלשון רבים ואם חוזר אל העם הי"לל כבדני ויקשה עוד למה יאמר כבדוני בלשון רבים ואמר בפיו ובשפתיו בלשון יחיד ואו' ולבו ריחק בלשון יחיד כמצא מוכרח לו' בפיו ובשפתיו כבדוני שחוזר אל השפתים של העם ולבו הנז' רחק ממני ולא כתב רחק בפתח תחת הרי"ש אלא ריחק בחי"רק לו' שכוונת המתכוון הרחיק העם הזה אל לבו ממש ולא היתה יראתם אותי אלא מצות אנשים מלומדה ר"ל בלימוד ושגורה כך בפיה' לא מלבם שהרי ריחק לבו ממני: ואפשר עוד לפי שהיו בישראל מכחישים הידיעה האלהית בפרטי בני אדם לחקור לב ולבחון כליות: וכדמהרי"א ז"ל בסמוך בפסוק הוי המעמיקים מה' וגו' ולז"א ולבו רחק ממני ותהי יראתם אותי בקיום המצות מצות אנשים מלומדה שאנשים ח"ו למדוה ימדוה ולא היה מדע אלהי ותורה מן השמי' מצד הפלא כאשר ראינו בעינינו בדכתי' אתה הראית

לדעת

ופירוש קרית חנה דוד כתרגומו · או יהיה אריאל השני סמוך לקרית · וקרית אינו סמוך אלא התי"ו במקום ה"א במוכרת · כמו אלת מלה אחת חמת למו · צילת כובי' והדומי' להם · וטעם שזכר דוד בספור הזה לפי של דוד נראה מקום המזבח תחילה בהר המוריה והיה קרבנו שם ונעתר שם באש ונעצרה המגפה · אבל מה שמקריבי' עתה שם אינו לרצון כמו שאמר עולותיכם לא לרצון כיון שמעשיהם רעים גם זובחי' גם כן לאלהי' אחרי' והשוחט שם נחשב לו כאלו נוקף ועורף · וכן אמר זובח השה עורף כלב · לפיכך אמר חגים ינקופו הכבשי' שישחטו נחשב להם כאלו עורפים אותם · ותרגום וערפתו ותנקפיה · חגים כמו כבשים · וכן אסרו חג בעבותי' · ומה שאמר ספו שנה על שנה פי' מה שתוסיפו לבא שנה בשנה לזבוח זבחים אינם זבחי' : והצ קותי לאריאל · קרא שם העי' ירושלם אריאל על שם המזבח אשר בה ואמר שיציק לה · וכן היה כי כל סביבותי' תפש מלך אשור : והית' תאניה ואניה · שיבכו בעיר ירושלם על אחיהם הנהרגים בערים סביבותיה וגם יפחדו על עצמם : והיתה לי כאריאל · ירושלים תהיה לי כמו המזבח שמוקף זבחים כן תהיה הוא מוקפת הרוגי' בערים אשר סביבותיה · ומה שאמר לי כי כמו שזבחי המזבח הם לי שמקריבי' אותן כן דם ההרוגים הוא לי כי ברצוני נעשה כמו שקרא מלך אשור שבט אפי ומטה זעמי : וחניתי · כשיחנה מלך אשור על ירושלם אני הוא שאחנ' עליה כי במצותי וברצוני יעשה מה שיעשה · וכן וצרתי והקימותי · ופירוש כדור סביב · וכן במשנ' הכדור והאמום וקרא כן לפי שהוא עגול וחסר כ"ף או בית השמוש · וחניתי עליך סביביך · כמו הכדור · וכן כדור אל ארץ רחבת ידים · ובמשקל אחד כמלך עתיד לכדור : וצרתי · מענין כי תצור על עיר : מוצב · מגדל עץ שמעמידי' על העי' ללכדה : מצורות · מן ובנית מצור · ואף על פי שלא נכתב בפרשה ההיא שבנה מלך אשור על ירושלם מצור אבל אמר הנבי' לא יבא אל העיר הזאת ולא יורה שם חץ ולא יקדמנה מגן ולא ישפוך עליה סוללה · ומה שאמר לא יבא רוצ' לומר לא יכנס לתוך העיר שיכבשנ' · ומה שאמר לא יורה ולא יקדמנ' ולא ישפך לא עשה אבל הכינו אותם היו' לירות ולשפך מחר גם הקימו מגדל עץ ומצור להלחם מחר ובלילה הכם מלאך ה' והופרה עצתם · ויונתן תרגם וצרתי עליך מוצב ואבני עלך כרקום · כמו שתרגם אנקלום ובנית מצור ותבני כרכומין · ותרגם והקימותי עליך מצורות ואצבר עלך מליתא כמו שתרגם ולא ישפוך עליה סוללה לא יצבר עלה מליתא : ושפלת או תשפילי · אמר כנגד ירושלם רוצה לומר היושבים בה : מארץ תדברי · אמר תדברי בשפל קול כאלו יצא הקול מתחת הארץ · וכן אמר גם תשח וכאלו תצא מעפר · וכפל הענין במלות שונו' כמנהג · ועוד כפל ואמר והיה כאוב מארץ קולך וגומר · ופירוש כאוב כי בעלי האוב · ישמיעו קול כמוך מתחת הארץ · כמו שפירשנו בספר שמואל בפרשת בעלת אוב : תצפצף · על האמירה · כמו תי"ו תפח · אמר כל כך יהיה הקול נמוך עד שלא ידמה דבור אדם אלא לצפוף העופו' · הענין הזה אמר על אליקי' ושבנא ויואח שאמר אל רב שקה דבר נא אל עבדיך ארמית ואל תדבר אלינו יהודית באזני העם הזה · ואלה הדברים קול נמוך אמרו לו כדי שלא ישמעו העם · ואמר ויעמד רב שקה ויקר' בקול גדול יהודית כדי שלא ישמעו העם · והיה כאבק כמו האבק הדק שילך בנפיחת הפה כן יהיה המון זריך שיכלו במהרה ופי' זריך הזרים החונים עליך והוא מחנה אשור · וכפל הענין עוד ואמר וכמוץ עובר וגומר : לפתע פתאום · הלמ"ד לשמוש בי"ת · כמו בפתע פתאום · וכן הרגת לפנעי' · לפניכם לחרב · והדומים להם · כלומר יבא פתאם שברם כי בבקר מצאום כולם פגרים מתי' · ופתע כמו פתאם · וכפל הענין במלות שונות לחזק : מעם · אומר איך תהיה זאת הגזרה הגדולה פתאום לפי שתבא מעם ה' צבאות · המשיל המגפה לרעם ולרעש וכו' : והיה כחלום חזון לילה · מה שרואה אדם בחלומו יקרא חזון ואף על פי שאיננו נבואה ותרגם יונתן כמחלם הרהור ליל' · וזה מפר' בפסוק הבא לפניו : על אריאל · על העיר שהמזבח בתוכה כמו שפירשנו · צוביה · כמו צובאיה · ומצדתה · כלומר בונין מצודות עליה ללכדה : והיה כאשר יחלום · כמו שהאדם רעב שישן ובשנתו רואה שהוא אוכל והוא מה שהיה מהרהר בעוד שהיה ער והנה בהקיצו רקה נפשו כמו שהיתה קודם השינה · כי כל חולם לא ימצא דבר בהקיצו מכל מה שהיה חולם · וכן הצמא והנה עיף · כמו הצמא לפי שהעיף מן הדרך צמא · קראת העיף צמא · וכן הארץ הצמאה כצל סלע כבד בארץ עיפה : שוקקה · מתאוה · מן ואל אישך תשוקתך · והוא יותר מן המרובע על משקל כפרה סוררה : התמהמהו ותמהו · זאת הנבואה בימי אחז אמר התמהמה ותמהו כנגד אנשי יהודה ופירושו התעכבו כמו ויתמהמה · והעכוב הזה המחשבה · אמר האריכו במחשבותיכם ותחשבו בלבבכם בעכוב כדי שתתבוננו בדבר ואמר שתתבוננו בדבר תמהו בעצמכם איך נהיתה בכם הרעה הזאת שתניחו דברי אלהים חיים שאומרים לכם נביאי האמת ואתם מתפתים בדברי נביאי השקר אשר תשתעשעו ושועו · ופירש אדוני אבי ז"ל התעורו ועורו אחרים · מענין ועיניו השע · והם נביאי השקר · התערדו ועורו אתכם מלראות הנכונה · שכרו ולא יין · הם נביאי השקר · ואמר ולא יין ולמעלה אמר תעו בשכר אינו אומר בזה הפסוק שאינם משתכרים אלא אומר כי גם בעת שאינם שותים הם שכורים כי לא ישכילו ולא יבינו כמו השכור · וכפל הפסוק בענין במלות שונות · כי נעו כמו שכרו · כי השכור יניע ויניד גופו הנה והנה עד שנופל

כי

ג' · ג' חָנָה דָוִד סְפוּ שָׁנָה עַל־שָׁנָה חַגִּים

ג' · ג' יִנְקֹפוּ׃ וַהֲצִיקוֹתִי לַאֲרִיאֵל וְהָיְתָה

ג' · ג' תַאֲנִיָּה וַאֲנִיָּה וְהָיְתָה לִּי כַּאֲרִיאֵל׃

ג' · ג' · ג' ג' וחס' וְחָנִיתִי כַדּוּר עָלָיִךְ וְצַרְתִּי עָלַיִךְ מֻצָּב

ו' כ"כ · ג' וַהֲקִימֹתִי עָלַיִךְ מְצֻרֹת׃ וְשָׁפַלְתְּ

ג' · ג' מֵאֶרֶץ תְּדַבֵּרִי וּמֵעָפָר תִּשַּׁח אִמְרָתֵךְ

וְהָיָה כְּאוֹב מֵאֶרֶץ קוֹלֵךְ וּמֵעָפָר

ג' · ג' אִמְרָתֵךְ תְּצַפְצֵף׃ וְהָיָה כְּאָבָק דַּק

הֲמוֹן זָרָיִךְ וּכְמֹץ עֹבֵר הֲמוֹן עָרִיצִים

ס' וְהָיָה לְפֶתַע פִּתְאֹם׃ מֵעִם יְהוָה

ג' צְבָאוֹת תִּפָּקֵד בְּרַעַם וּבְרַעַשׁ וְקוֹל

ג' גָּדוֹל סוּפָה וּסְעָרָה וְלַהַב אֵשׁ אוֹכֵלָה׃

ג' וְהָיָה כַּחֲלוֹם חֲזוֹן לַיְלָה הֲמוֹן כָּל־

ג' וחס' הַגּוֹיִם הַצֹּבְאִים עַל־אֲרִיאֵל וְכָל־

ג' · ג' · ג' צֹבֶיהָ וּמְצֹדָתָהּ וְהַמְּצִיקִים לָהּ׃

ד' מל' וְהָיָה כַּאֲשֶׁר יַחֲלֹם הָרָעֵב וְהִנֵּה אוֹכֵל

ג' וְהֵקִיץ וְרֵיקָה נַפְשׁוֹ וְכַאֲשֶׁר יַחֲלֹם

הַצָּמֵא וְהִנֵּה שֹׁתֶה וְהֵקִיץ וְהִנֵּה עָיֵף

ה' יב' ח' חס' וְנַפְשׁוֹ שׁוֹקֵקָה כֵּן יִהְיֶה הֲמוֹן כָּל־

ג' הַגּוֹיִם הַצֹּבְאִים עַל־הַר צִיּוֹן׃

ג' · ג' · ג' הִתְמַהְמְהוּ וּתְמָהוּ הִשְׁתַּעַשְׁעוּ

ג' וָשֹׁעוּ שָׁכְרוּ וְלֹא־יַיִן נָעוּ וְלֹא שֵׁכָר׃

כי

ג' · ג' די שרא בה דוד מן קדם כנישת

ג' · ג' משיריין דמתכנשין עלה שנא בשנא

ג' · ג' בידחגין יבטלון׃ ואעיק לקרתא

ג' · ג' · ג' ג' וחס' דמדבחא בה ותהי צדיא וריקניא

ו' כ"כ · ג' ותהי מקפח קדמי דם קטילין

ג' · ג' באקפות מדבחא דם נכסת קודשיא

ביומא דחגא סחור סחור׃ ואשרי

ג' · ג' עלך משריין ואיבני עלך כרקום

ואצבור עלך מליתא׃ ותמאכין

ס' מארעא תמללין ומעפרא ינצפן מילך

ג' ויהי כאוב מארעא קליך ומעפרא

ג' מילך ינצפן׃ ויהי כאבק דקיק המון

ג' מבדריך וכמוץ דעדי אתרגושת

ג' וחס' תקיפין ויהי כתכיף אתרגושא׃ מן

ג' · ג' · ג' קדם יי צבאות תתפקיד ברעם ובזיע

ד' מל' וקל סגי בעלעול וברוח ושלהובי

ג' אשא דמשיציא׃ ויהי כמיחלם

הירהור לילי המון כל עממיא

ה' יב' ח' חס' דמתכנשין על קרתא דמדבחא בה

ג' וכל משיריתהון וחילידהון ודמעיקין

ג' · ג' · ג' להון׃ ויהי כמא דייחלום כפנא והא

ג' אכיל ומתער וחסירא נפשיה וכמא

דיחלום צחיא והא שתי ומתער והא

משלהי ונפשיה משלהיא כן יהי המון כל עממיא דמתכנשין על טורא דציון׃

אתרפושהו אישתגישו אתזמימו ואשתממו רוו ולא מן חמר טעו ולא מן עתיק׃

ארי

כחלום ג' · וסימ' בחלום חזיון לילה · כחלום בהקיץ · כחלום יעוף ולא ימצאהו : ונפשו ח' וסימ' קשורה בנפשו · נפשו לא חיה · ונפשו מאכל תאוה · ונפשו אותה ויעש · ונפשו משאול תציל · ונפשו עליו תאבל · ונפשו לא תשבע מן הטובה : ונפשו שוקקה · וגם נמסר בריש סדר ויגש הצובאים ג' וסימן נמסר בסדר מטות :

רשי

קרית חנה דוד · דאיתבני בקרת' דשרא בה דוד : ספו שנה על שנה · ותמיד פשעותיכם הולכים ומזקים על שחגי' שלכם ינקופו יכרתו לשון נוקף זית : והיתה לי כאריאל · תהא מוקפת חללי חרב כמזבח המוקף זבחי בהמה : כדור · כשור של גייסות מקיפו' : מוצב · לשון כרקום המוצב על העיירות : מצורות · לשון מצו' : מארץ תדברי · יהא נראה כאילו דבור היוצא מפיך יוצא מתחת הקרקע · ציפצוף הוא לשון קול לחש כקול עופות דקין : אמרתך תצפצף · להתחנן אלי ומתוך תחינתך יכמרו רחמי : והיה כאבק דק המון זריך · אכלוסי נכרי' שיהיו למאכולת אש ויעשו אבק : והיה הדבר הזה : פתע פתאו' · מקרה פתאום : מעם יי' צבאות תפקד · ואחרי שתשפלי ותצפצף אמרתך תפקד אריאל מאתי להושיעה ברעם וברעש וגו' : והיה כחלום · שדומה שרוא' ולא ראה כך יהיה המון כל הגוי' ידמו לכבוש ולא תעלה בידם : וכל צביה · המצבים עליה מצב ומשחית שקורין צנבי"ל בלע"ז כמו שנאמ' בשאול המצב והמשחי' ירדו : שוקקה · תאבה וכן אל אישך תשוקתך : כן יהיה וגו' · לא ישיגו תאותם אשר יזמו לעשות : התמהמהו · היו מתונים להתבונן לחשוב על מעלליכם : ותמהו · ותהיו תמהים על קילקולכם : השתעשעו · לשון עיניו השע היו עיורים מראות שכרו עצמיכ' ולא מיין למה

כי

אבן עזרא

ספו שנה · הוסיפו שנה כמו לספות עוד · וחגים הם העולות : ינקופו · פועל עומד והטעם שיפסקו העולות או יהיה פועל יוצא ותחסר מלת הנוקפים כמו ויאמר ליוסף : והציקותי לאריאל · לירושלם : והיתה תאניה · כמו ואנו הדייגים ויש אומר מגזרת אנה שלא ישאר רק מקומה : והיתה לי כאריא · שהמזבח שמם מהעולות או כאריאל שיזבחו כלם : וחניתי כדור · פתאם כמו כדור אל ארץ רחבת ידים : מוצב · מגדל מצב : ושפלת · הטעם על דברי שלוחי חזקיהו אל רב שקה : מארץ תדברי · כאילו תדברי מתחתית הארץ : כאוב · כמו וכאובות חדשים כי כן אומנות' והיה כאבק דק · הוא חסר מלה כי הוא סמוך : המון זריך · הם מחנה אשור וזה יהיה לפתע פתאם : מעם יי' · תהיה זאת הפקידה על הגרים ברעש בגלגל ברעש בארץ ובקול גדול בסופה וסערה עם להב אש הטעם על נאת המלאך על מחנה אשור להכחידו : והיה כחלום · שיראה אדם בלילה שיקיץ ואין כל כן היה מחנה אשור : וכל צוביה · חסר אל"ף וכל אנשי מצודתה או הטעם וכל המצדות כמו המגדלים : והיה · לעולם אחר חלום מלת והנה והטעם כאילו והוא שב אל הרעב : שוקקה · מבקשת משקה : התמהמהו · ידבר אל אנשי ציון שיתמהו לאפס איך יהיה זה ומה סוד זאת הנבואה והנה הנביא ידבר כאשר ידבר איש אל רעהו ולמה לא ידעו כי הם שכורים ולא מהיין :

כי

אורים ותומים

והציקותי לאריאל וגו' יר' אני אקצר גבולי אריאל רצו' ירושלם שלא תהיה כאריאל שלא יהיה ירושלם גדול מגודל המזבח שבונין בנרס' ספית תפנת שבנים רבשקה מד מתמלת שדה כונס ולא בין בנים אלא למזבח ולהיכל ה' : והיה כאשר יחלום וכו' ירנה כשם שהרעב לרוב' ברבורו בשנה שאכל לו יחלום שאוכל וכן הצמא ונפשו שוקקה ירצ' יחלום שאוכל ושותה לפי שהרעב בשנה שנפשו שוקקה בן יקרא להם · או ירנה שהחלום שאוכל לא די שבהקיץ אין מועיל לו כלום מה שחלם שאכל כי נפשו יזיק שיתאוה יותר למה שחלם וזהו כאשר יחלום שאוכל והקיץ וריקה נפשו ולא' מועיל לו כלל ונפשו שוקקה כן ירצ' גם יזיק בתוספת בתשוקה :

מנחה גדולה

והיה כחלום וגו' אמר שהמון כל הגוים הצובאי' על אריאל בחרבן ראשון יכלו ויאבדו וזכרם עד אשר לא יצירו מאותם אשר ראם כי אם כחלום כאלו לא היה רק חלום עובר והוא אשר התנבא על הכשדים ירמיהו וכן כל נוביה במדי אשר התעתדו בכל עיר ועיר ביום ההוא להשמיד וגו' וכן מצודתה שהיו צדים בכל יום ויום לע"ז והמציקים לה בחרבן שני שהיו מכל האומות שבאו עם טיטוס לעזרתו ועוד כי בסוף בחבלי משיח שיבאו לבא לבא על ישראל כי אז שמו בתלות ישראל עיניהם למרום בתשובה לא ישליטום האלהים בישראל כי אם כאשר יחלום החלום והנה אוכל כך יכונו להשחית ולא ישליטום האלהים למשול בישראל כי טרם יכלו רעה נגאלו מידם כענין אשר כונן להשחית והיה חמת המציק והוא כי הגוים ההם או מהם יבואו לשלול שלל בתשוקת ממון ודמה אותו לרעב והנה אוכל ומהם יבואו מתאות נפשם הטמאה להחטיא ע"י גיוום להמית ומדמה אותו לשותה ולא יכלו רעה שלא ישליטם ה' וע"כ נפשו נשארת שוקקה כי נפש רשע אותה רע כי טרם אלה תאותם יאכל האלהים לגאלנו מיד : או יאמר והיה כחלום וגו' · כמו שהיה במחנה מדין שהיה גדעון שומע איש מספר לחבירו חלום וחברו פותר לו שזה מרמז על חרב גדעון ובאותו לילה נהרגו במעט לא כי אם בג' מאות איש כן יהיה המון כל הגוים שלא יהי' מהם שריד ופליט ולא בכח אנשים כי אם יד ה' תעשה זאת · והיה כחלום

וגו' כשיעור אשר יחלום איש שאוכל עד שמקיץ והנה ריקה נפשו וגו' · כן יהי' וגו' שבזמן ושיעור מועט יאבדו כולם : התמהמהו ותמהו וגו' אמר התאחרו לשים לב ולהתבודד ותמהו על אשמותיכם ...

לדעת וגו' לכן הנני יוסיף להפליא:

לכן הנני יוסיף וגו' איכא רבתי כד דמך ר' יוסי ממלחיא סליק ר' יוחנן ור"ל לגמילו' חסדא וסליק עמהון ר' יצחק פסקאה והוה המן חד סב בעי למיעל ומיפתח עליו ולא שבקוניה א"ל ר' יצחק פסקאה קדם אלין אריותא דאוריתא את פתח פומך א"ל ר' יוחנן שבקוניה ההוא גבר סב יעול וישתבח באתריה עאל ופתח ואמר מצינו שסילוקן של צדיקים קשה לפני הב"ה יותר ממאה תוכחות חסר שתים שבמשנה תורה ומחרבן ב"ה בתוכחות כתיב והפלא ה' את מכותך ובחרבן בית המקדש כתיב ותרד פלאים אבל בסילוקן של צדיקים כתיב לכן הנני יוסיף להפליא את העם הזה הפלא ופלא וכל כך למה ואבדה חכמת חכמיו ובינת נבוניו תסתתר אמר רבי יצחק פסקאה יסי דין גברא בריך פומיה א"ל ר' יוחנן אילו לא שבקוניה מגן הוה שמעין דא מרגניתא עכ"ל: ולע"ד לדקדק מה שייכות יש לסילוקן של צדיקים עם התוכחות ועם חרבן בית המקדש ועוד מנא ליה דקשה דהא בשתיהם דהיינו התוכחות וחרבן בית המקדש נאמרו ג' פלאים גבי סילוקן של צדיקים ג"כ נאמרו ג' שנא' להפליא הפלא ופלא אם כן יהיו שוים אבל יותר מנא ליה · והיינו יכולים לו' לפי שגם בתוכחות נא' פלא א' אבל השנים של בית המקדש נאמרו בתיב' אחת פלאים ואינו דומה לענין סילוקן של צדיקים שלא אמר בהם להפליא פלאים אבל אמר הפלא ופלא מורה שיהיו מופלאים יותר מאותם של תוכחות ומבית המקדש. דאילו התם בתיבה אחת [illegible] הפלא ופלא: ונראה לפי שב"ה היה מקור הברכות והחיים והשלו' שהם כוללים כל מיני ההצלחות ומרחיק כל מיני הנזקים רוב הקללו' ישתלקו בהתפללם אל הבית ההוא כמו שנ' בתפילת שע"ה בשבנה הבית · ומשחרב בית המקדש שנתפרדה החבילה מקשר הדביקות האלהי ההוא שנסתלקה הברכה ונשתלחה המארה בכל כדתנן במסכת סוטה משחרב בית המקדש וגו' ולעומת זה אמר כאן מצינו שקשה סילוקן של צדיקים יותר ממאה תוכחות גו' ומחרבן בית המקדש שהרי מאה תוכחות שייכי בחרבן ב"ה שהמקדש היה מעכב את הפורענות ובחבור הצדיקים מסתלקת דבקות שהיה בו שהו' במקדש ע"ד מאחז"ל ושכנתי בתוכם בתוכו לא נאמר אלא בתוכם של ישראל ואם כן הצדיקים הם הם המרכבה לשכינה היכל ה' המה וכדחז"ל גבי שכן באדם · ולז"א שקשה סילוקן של צדיקים יותר מהתוכחות ומחרבן בית המקדש מפני שבסילוקן של צדיקים כל הפורענו' תלוים כמו שנא' כי מפני הרעה נאסף הצדיק ויליף לה שהוא קשה מהטעם הנז' שהרי התוכחות אפשר שנכללו בשני הפלאים הנזכרים בחרבן ב"ה הפלא האחד מהתוכחות לכך אמר דבסילוקן נא' להפליא הפלא ופלא שאלו הם פלאים נפרדים ג' וכיון שהכתוב כתבן בפרטות חשיבי כאשר זכרנו: עוד אפשר דיליף היתרון מתיבת יוסיף להפליא גו' משמע שנוסף על הג' פלאים יוכיחם באבד' חכמת חכמיו ובינת נבוניו תסתתר א"כ קש' סילוקן של צדיקים ויסייע לזה למ"ד להפליא דאלמא ה"ק יוסיף על להפליא הפלא ופלא ולפי שיש לדוחה שידחה ויאמר דאבדה חכמת חכמיו ובינת נבוניו תסתתר לז"א בעל המאמר וכ"כ למה ואבד' חכמת חכמיו לו' שזהו פי' להפלי' הפלא ופלא והמכריח כן הוא מלישניה דקרא דהי"ל הפלאי' יחדיו הנני יוסיף להפליא הפלא ופלא את העם הזה ואבדה גו' ואז היה ענין ואבדה חכמ' גו' בפני עצמו אבל עתה שהסמיך את העם הזה אל להפליא והסמיך הפלא ופלא ואבדה חכמת חכמיו משמע דקרא גופיה קאמר שהפלא ופלא הוא ואבדה וז"ש וכ"כ למה ואבדה חכמת גו' ואין לפרש הפ' אלא על סילוקן של צדיקי' ולא על חכמתן שתתבלע והם בחיים כפשוטו של מקרא דהכי הוא שהכריע כן מדקאמר ואבדה חכמת חכמיו דלא שייך אבידה בחכמה אלא בצדיק שייך בסילוקו אבד לדורו א"כ בהכרח הוא שבסילוקן של צדיקים דבר הכתוב ולא דבר בהסתלקו' ואבדה החכמה מהם והם בחיים :· ועיין רש"י ז"ל וצ"ע בדרש"י ז"ל שנראה שלמד כן מהמאמר הנז"ל וגם לא נאמר כפלים וכפי מה שפירשנוהו ליכא כפלים אלא יותר מהם מהפליאות הנז"ל · ואפשר דרש"י ז"ל סובר כן דבכלל קללות שבמשנה תורה נא' חרבן ב"ה וא"כ בכלל התוכחות והקללות ההם ב"ה שהכל נכלל בכלל והפלא ה' את מכותך שגם ב"ה נז' בו פלאים ולא נחית בעל המאמר למנייתא אם הם שתי פליאות במקדש וא' בתוכחות אבל הכוונ' למנות בו לשון פלאי' כדי שיוכלל ג"כ המקדש בלשון והפלא ה' את מכותך שכל דבר הנאמ' בו לשון פלא נכלל בתיבת זו של והפלא ולפי זה מ"ש יותר הוא בכפלים שהרי כאן כתיב יוסיף להפלי' שיהי' הפלא ופלא שהוא כפלים שהרי בכל התוכחות וחרבן ב"ה לא כתיב אלא והפלא ה' שבו נכללו הקללות וחרבן ב"ה ועיין הרא"בע ז"ל והרד"ק ז"ל ומהרי"א שיפליא להביא עליהם רעה גדולה מכל הרעות והיה אבידה חכמת חכמיו והוא מ"ש כשהיו קורין אות' לקרות ואמר לא אוכל כי חתום הוא עתה ואבדה חכמת חכמיו וכנגד הנבונים שאמרו לא ידעתי ספר אמר ובינת נבוניו תסתתר כי מלבד חסרון הידיעה יתוסף חסרון על חסרונם ועם היות אומתינו מקודם עם נכון וחכם מכל עתה יהיה עם סכל ואין לב ולז"א על העונש הזה הפלא ופלא:

ולע"ד נכון מה ששמעתי מהרד"ע ז"ל שלפי רחמי השי"ת ורחמיו על מעשיו זר מאד שיעשה פלא להרע שהפלאים לא יאותו אלא להטיב לא להרע לז"א הנני יוסיף להפליא את העם הזה במכותיו הפלא שיהיו מופלאות ויוצאו' מההקש וזה הדבר עצמו ופלא שאיך יפלי' השי"ת להרע וז"ש ותרד פלאים שני פלאים האחד מהיות הירידה מופלאת והפלא השני איך יפליא השי"ת להרע ע"כ : ומ"ש ואבדה חכמת חכמיו אפשר במ"ש חז"ל ואחלל שרי קדש ואתנה לחרם יעקב שחלל השי"ת שרי קדש הממונים על האש והמים כדי שלא ישביעום לעשות חומת אש סביב או לעשות חומת מים להנצל מן האויב וכנז"ל בדרש"י ז"ל בפסוק ותהי לכם חזות הכל וגו' שאהי הנני יוסיף להפליא את העם הזה הפלא ופלא בחלל שרי קדש ומזה נמשך שחכמ' חכמיו אשר היו חכמי' להשביע שרי מעלה תאבד ולא תועיל להם כלום בחילולם ממנוי האש למינוי המים והוא הפלא ופלא גדול שהמלאכים לא יקבלו מצד עצמם שנוי ממנוי אש למים וממינוי מים לאש · וע"ד הסוד במ"ש יוסיף בלשון נסתר ולא אמר הנני מוסיף כי פי המדבר הוא אדון כל הארץ כאומר ויאמר אדני שם אדנות עלמא דאתגליא בערך עלמא עלא' דאיתכסיא ולכך אמר הנני מוכן למה שיוסיף להפליא כי הייסורין טובי' מאד להשיג בהם ע"הב ועל כן משם מעלמא דאתי ממש יבואו היסורין ככתוב אשרי הגבר אשר תיסרנו יה דייקא וזהו כענין יוסיף על ימיך · וכמו שנרמז בס"ה והוא סוד מזלא דלא בזכותא תליא מלתא אלא במזלא:

הוי המעמיקים וגו' עיין רש"י ז"ל והרא"בע ז"ל וכן הרד"ק ז"ל וכן מהרי"א ז"ל שהיו באותו הדור אנשים בלתי מאמינים שהשי"ת יודע בענייני בני אדם ופרטיותם ומפני זה היו מתרחקים מהתורה ומהנבואה להיותם בלתי מאמינים ויאמרו מי רואנו ומי יודענו ר"ל שמעשיה' היו לפני השי"ת כחשך בלתי מושגים אליו בהפך מ"ש דוד גם חשך לא יחשיך ממך ולפי שהיו מעמיקים עיונם בסתירת דעת עליון וביטול הידיעה האלהית לכן אמר הוי המעמיקים מה' לסתיר עצה ואולי שאמר והיה במחשך מעשיהם ר"ל שאלה הסכלים מעשיהם של עצמם במחשך לפניהם ואיך ידעו אופן הידיעה האלהית והנה יעשה בזה טענה והיא שהפרטים לא יושגו כי אם בחוש הגשמי כי השכל לא ישיג אלא הדברים והחוש הוא אשר ישיג הפרטי ולכן היו אומרים אם היה שאין לשי"ת חוש גשמי לראות הפרטים יתחייב שלא יהיו לו ידיע' בהם כי הידיעה תהי' קנויה באמצעות החושים ומהקדמותיהם והוא אומר' מי רואנו ומי יודענו שכיון שאין רואינו אין יודעינו עד כאן · ומהחכם השלם כמהר"ר משה אלשיך ז"ל שמעתי שהיה הנביא או' להם הוי ואוי לרשעי' שמחשיבים יותר מורא בשר ודם ממורא שמים דאילו ממורא שמים אין להם פחד שמעמיקים מעשיהם מה' כשהו אומרים שהם עמוקים אצל השי"ת שאינו משיג אות' ולא עלהם כי נסתרת היא ממנו ובענין ב"ו עם היות שעושים מעשיהם במקום חושך עם כל זה הם אומרים אולי יש רואנו אולי יש יודענו שלבם נוקפם ז"ש והיה במחשך מעשיהם ועם כל זה ויאמרו מי רואנו כמו מי ומי ההולכים וכן לבם נוקפם לאמר מי מהעוברים יודענו באופן שאינם חסים על כבוד קונם אשר עיניו משוטטות בכל הארץ וחסים הם לעיני בשר אולי יש מי שרואנו או אולי מי יודענו שנכנסנו אל המחשך הזה ויבא אחרינו והעפ"י שהיה במחשך מעשיהם חסים הם וחוששים:

ולע"ד שאמר הוי המעמיקים מה' דוקא אותם שהם מעמיקים לסתור עצה שאומרים שרם ה' מאד והם במעמקים ולא ישגיח עליהם ובכל מה שיתיעצו להרע לא יבין לאלו דווקא הוי ואוי אמנם המעמיק מה' להבדיל ענייני הע"הז השפל בערך רוממות אל יאולו ברכות עליו אבל להסתיר עצה ולסלק השגחתו הוי ואוי להם שאמונה כזאת מסילוק ההשגחה גורמת להם שיהיה במחשך מעשיהם כלומר שיהיו מעשיהם בדברים רעים ומכוערים וחשוכים ואין נוגה להם כי אומרים שאין משגיח בדברים חשוכים במעשיהם כי יומרו להשם יתברך ויומרו אותו למזימה ולו' שאינו רואה ולא יודע וז"ש מי רואנו ומי יודענו:

הפככם אם כחומר וגו' עיין רש"י ז"ל והרא"בע והרד"ק ז"ל ומהרי"א ז"ל כוונת הנביא בזה הפסו' להשיב על טענת הבלתי מאמינים בידיעתו ית' מעשה התחתונים כנז"ל במי רואנו ומי יודענו דומה למה שכתב הרב המורה ז"ל בח' שלישי פ' י"ט ועשרי' באומרו שסבת כל מי שנכשלו בו הוא שומם בידיעתו ית' ובידיעתינו יחס ויחשבו מפני זה שהדברי' שהם נמנעים בידיעתינו יהיו נמנעים גם כן בידיעתו יתברך והטעה אותם שיתוף שם ידיעה והוא טעות מבואר לפי שאין ידיעתו כידיעתינו כי ידיעתינו נקנית ומסובבת מהמציאות ומהחושים המוחשיים ויכלתו ית' הוא בהפך כי היא מקנה לדברים המציאות ואינה נקנית מהם ולכן לא תתדמה ידיעתו לידיעתינו כי אם בקריאת השם וכמו שאמר הנביא כי לא מחשבותי מחשבותיכם ולא דרכיכם דרכי כי גבהו שמים וגו' וכלל הענין הוא כמו שלא תושג עצמו ועם כל זה ידענו שהוא שלם כן עם היותנו בלתי יודעים אמיתת ידיעתו מפני שהיא עצמו נדע עכ"פ שהוא ית' יודע וישיג הדברים הפרטיים בשלימותם ואחר הקדמה זו נבין דברי הנביא שאמר הפככם ר"ל ההם חשבתם שידיעתו יתברך היא כידיעתכם ובאמת שידיעתו היא בהפך מידיעתכם לפי שידיעתכ' היא מן המציאות המוחשי קנויה בדרך החושי' אל השכל והידיעה האלהית היא בהפך וזה שמידיעתו וציורו בעצמו יקנו הדברים המציאות ואינה נקנית מהם והוא אומרו אם כחומר היוצר יחשב ר"ל אם היוצר יתברך ויתע' יחשב כחומר והוא האדם החומרי שידע הדברים בכח גשמי אינו כן אבל הוא בהפך שידיעתו יתברך מקנה המציאות לדברי' ואינה נקנית ולא לקוחה מהם ולכן היוצר ית' לא יחשב כחומר וכבר יראה שרז"ל יפרשו הכתוב הזה כן במה שדרשו בבראשית רבה הפככם אם כחומר היוצר יחשב מדמים צורה ליוצרה ונטיעה לנוטעה כוונו באמת למה שפירשתי והנה עשה הנביא טענה כנגדם באומרו כי יאמר מעשה לעושהו לא עשני ר"ל האם תוכלו אתם להכחיש שהשי"ת פועל העולם הנה באמת לא תוכלו להכחישו כי איך יאמר מעשה לעושהו לא עשני הנה זה אי אפשר ואחר שהניח זאת הקדמה הוכיח ממנה תולדב' אומרו ויוצר אמר ליוצרו לא הבין ר"ל ואחר שזה כן שכל אדם מעשה ידי היוצר יתברך האם ראוי שיאמר שמי שיצר ופעל אותו לא הבין ולא ידע ענייני הנה זה אי אפשר בלי ספק כי יצירת האדם מורה על שלימות ידיעת השי"ת וכמו עשה דוד זאת הטענה עצמה כנגד אותם האומרים לא יראה יה ולא יבין אלהי יעקב בינו בוערי' בעם וגו' הנוטע אוזן הלא ישמע וגו' וכבר פי' הרב המורה ז"ל בפסוקים הנזכרים באופן נאה ומופלא באו' שהפועל כלי מהכלים לולי שהיה מצייר אלו פועל אותו הכלי לא היה יכול לעשותו כי אילו לא היה יודע הנפח לצייר ענין התפירה ומבין אותה לא היה עושה ענין המחט בהכונה שתיעשה בה התפירה וכן השי"ת אם היה ענין השגת הפרטים נעלם ממנו ולא ידע איך המציא זה הכלי שהוא העין המוכן להשגת הראות כי אין ספק שהתחדש ליחה זכה אחת ותתהוה ליחה אחרת ותתהיה מחילה ונקב בה כנגד המחילה ושאר הדברים המסודרי' בתכלית השלימות בענין לא נפלו במקרה ואין הטבע בעל שכל וההנהגה שיספיק לסדר כלי זה אם לא היה מאת האלהי' אשר הטביע וסדר הכחות האלו כולם ואם היה שהוא לא ידע ולא יבין איך יעשה החושים האלה לענין ההשג' ולכן קראם דע"ה בוערים וכסילים וגו' וביאר שזה כולו חסרון בידיעתנו והשגתנו באומרו המלמד אדם דעת ה' יודע מחשבות אדם כי המה הבל וזאת הטענה עצמה עשה הנביא כאן באומרו בדרך תימה ויוצר אמר ליוצרו לא הבין ע"כ ונכון:

ולע"ד לדקדק לשון הפככם גם לדקדק כפל הענין במילות שונות אם יאמר מעשה לעושהו לא עשני ויוצר אמר ליוצרו וגו' ושינה שבתחילה אמר כי יאמר ואח"כ ויצר אמר דהי"ל בכולם יאמר או אמר גו' ושינה באומרו לא הבין דהי"ל לא יצרני במ"ש מעשה לעושהו לא עשני · ונראה כי אלו המעמיקים מודים הם במציאות הש"ית אך מעמיקים מה' לומר שהוא גבוה ורם המעלה והדברים השפלים שפלי הערך לשישגיח הוא ית' בהם והוא אומרו מי רואנו מי יודענו ר"ל מי בנו ראוי עד שיהיה כדאי לשבשבילו יהיה הש"ית רואנו ומי בנו הגון שיהי' הש"ית יודענו שכולנו מחומר קורצנו לא יראה יה ולא יבין אלהי יעקב נמצא שהם מאמינים מציאות ה' לך מסלקים ההשגחה סילוק גמור כדי שיותר להם לעשות כל אשר יזומו ואין אומר השב לזה טען הנביא ע"ה על דבריהם ואמר שאילו היו מכחישים מציאות ה' חלילה היה עולה בידם לעשות כל מחשבותם לרע אמנם עתה שמודים מציאות ה' לא יוכלו להכחיש ההשגחה וזה שאמר הפככ' רוצה לומר האמת הוא הפככם והפך סברתכם במה שאמרתם מי רואינו ומי יודעינו וזה כי העולם יחשב בערך הבורא כחומר ביד היוצר יחשב ויותר גרוע על אחת כמה וכמה בלי ערך בלי דמיון כי בזה צדקתם אבל לא בתולדה שהוצאתם והולדתם מהקדמה זו שאמרתם מי רואינו שהם כחומר היוצר יחשב העולם או האדם כמו שהוא האמת העולה בדעת היה כי יאמר מעשה לעושהו לא עשאני כי הוא רוחני והוי עכור ואתם לא אמרתם כן כי לא הכחשתם מציאותו יתברך אבל מה שאמרה הוא שאינו רואה ולא יודע ומבין להשגיח זה שאמר ויוצר אמר ליוצרו לא הבין השגיח במעשינו שכן אמרתם מי רואינו וזה אין לו רגלים שאם הוא יוצר ונותן צורה איך לא יבין וכמו שאמרו חז"ל משל למלך הבונה המדינה חדריה ומצפוניה ואחר כך מרדו בו והיו נטמנים במטמוניות העיר אמר להם אי שוטים אני יודע כל המחבואות שאתם נחבאים בהם כי אני אני הבונה העיר כך הוא יתברך ברא חדרי לב האדם ואיך יסתיר עצה ממנו או שום דבר זה שאמר ויוצר אמר ליוצרו לא הבין היוצר מחשבותי ומצפוני לבבי וזה סכלות שאין הפה יכולה לומר סכלות כזה מאחר שאתה מודה שהוא יוצר שאם היה עולה בדעת היה להכחיש מציאות ה' ובריאתו העולם חלילה חלילה וכיוצ' בזה מ"ש דע"ה באומר ויאמרו לא יראה יה ולא יבין אלהי יעקב שהיו מודים במציאו' ה' ומכחישים ההשגחה המתחלקת היא בשני חלקים החלק האחד השגחה כוללת בכל הנמצאים והפרטית בשרידים בני יעקב והוא אומרו לא יראה יה להכחיש הכוללת ולא יבין אלהי יעקב באישי האומה הקדושה וזהו לשון לא יבין בינה פרטית אלהי יעקב ולזה אמר בינו בוערים בעם רוצה לומר לא תדכאו העם כאמור עמך ה' ידכאו גו' אבל בינו בוערים העם והתבוננו באיכותו כמה תלוית הכלים ה' מפי הריות שזו הוראה גדולה שהם מושגחים בפרידות השגחה גמורה מאתו יתברך ויתעלה וכסילים מתי תשכילו דבר ברור כזה הנוטע אוזן כמו שאתם מודים בהכרח הוא שיהיה בו שיכות השמיעה להשפיעו באוזן ולהביט בו וכן היוצר עין הלא יביט בהכרח ומהפעולות שבטבע האוזן ויצר עין יודע לנו הכחות שבו יתברך שומע ורואה גם מפעולותיו אשר ראינו אותו היותו היוצר ומייסר גוים אשר הרעו לנו מזה תדעו כי לעתיד גם כן הלא יוכיח בודאי את המריעים אותנו מעתה מוכרח הוא שה' יודע מחשבות אדם הראשון קודם הבראו כשהי' הבל ולא יצא אל היש ודרך רמז מחשבות אדם כי המה היה הבל הצדיק ולא קין כי קין היה משורש נחש · נמצא שדע"ה הכריע ענין ההשג' כיוצא כמו שהכריע כאן הנביא מהיוסר גוים הלא יוכיח גו' והוא אומרו הלא עוד מעט מזער ושב לבנון וגומר שהוא פורענות כמו שיבא בסמוך בס"ד ולז ביום ההוא שהראו התוכחית ויהיה בזמן מועט כמו שגליתי אזניכם אז החרשים ישמעו והעורים יביטו לראות מהיך האפל והחושך שתבא עליהם שהיו עורים מעיני השכל בראותם אור הגלוה בהם היו מעמיקים מה' לומר מי רואנו ומי יודענו היו בועטים ומכחישים ההשגחה והיו עורים בעיני השכל אמנם כאשר יבא אופל העונש עליכם והגלות אז העורים יביטו לראות דאית דין ואית דיין וזהו ומאופל ומחושך אשר תבא עליכם החושך אפלה יהיו סבה לשהעורית תראינה עיניהם ע"י השכל יראו ההשגח' והענוי' המאמינים יוסיפו בה' שמחה ואף על פי שיהיה פורענות ישמחו מצד התקדש שם שמים והפרסם השגחתו יתברך ויתעלה וזהו ויספו ענוים בה' שמחה שמחתם בה' ואף על פי שהם ביגון מצד הייסורין יגילו מצד קדוש שם שמים זה שאמר ובקדוש ישראל יגילו כי אפס עריץ וגו' שהיו מחטיאי אדם להכשילם באמונות זרות בדבר כל דהו וזהו מחטיאי אדם בדבר וגו' ויטו בתוהו צדיק שהיו מטים אותו מצדקותו בדברי תוהו להכחיש ההשגחה ואז התאמת מתוך הייסורין שנביא עליכם כאמור:

הלא עוד מעט וגו' ושמעו ביום וגו' ויספו ענוים וגו' כי אפס וגו' ומחטיאי אדם וגו' עיין רש"י ז"ל והרא"בע ז"ל והרד"ק ז"ל ומהרי"א לפי שמאסו בתורה כנז"ל לא ידעתי ספר אמר כי מהרה תחרב ירושלם והיא נקראת לבנון ובפרט המקדש שמלבין עונותיהם של ישראל ויעד שיהיה בשאר הארצות הבלתי נעבדות וכן זכר שהכרמל והם הערים שלא היו כל כך במעלה כמו ירושלם הנקראת לבנון גם הם יחשבו ליער ומדבר שמם והוא אומרו והכרמל ליער יחשב ומ"ש ושמעו החרשים דברי ספר וגו' כדהרד"ק הנז"ל ולפי שלא ימלט מהיות בירושלם קצת חסידים וצדיקים אפילו בשעת כשלונה של ירושלם לא פסקו ממנה אנשי אמונ' וז"ש ויספו ענוים בה' שמחה שאף על פי שיקבלו צרה וצער מהגלות הנה ישמחו מצד עונותכם בראותם משפטי ה' אמת ולכן יגילו בקדוש ישראל כי ישמח צדיק כי חזה נקם והוא אומרו כי אפס עריץ וגו' זכר כאן חמש מינים מהרשעים האחד עריץ והוא המתכוון להרע בכל מה שיוכל כמו שאמר ראיתי רשע עריץ והשני הלץ המתלוצץ על החכמים · והשלשי שוקדי און המפתים המסיתים ומדיחי האנשים לחטא והרביעי מחטיאי אדם בדבר רוצה לומר המחטיאים את הרבים בעבור דבר מה שיתנו אליה' שמראי' עצמם אוהבים אותם ונותנין להם שום מתנה להחטיאם מה שאין כן השוקדי און אשר זכר כי הם המפתי' האנשים בדברים (ויותר נכון להפך הענין בין שוקדי און שמפתים בשוחד ומחטיאי רבים בדברים ודייק לזה לשון בדבר) והחמישי ולמוכיח בשער יקושון לשון מוקש (כדרש"י והרא"בע והרד"ק) או יעשו גומא להשליך בה צדיק וזה שאמ' ויטו בתוהו צדיק או יהיה יקושון כדבר"דק הנז"ל ליבה כיונה בו ויטו בתוהו צדיק יטוהו לכף חובה ועונות ומעשה תוהו מה שלא היה ולא נברא הנה מפני זה ישמחו הצדיקים אף יגל כבודם בראותם עונש הרשעים ונתאמתו דברי הנביאים עם היות שיאר להם החרבן וכן היה בבית שני ככתוב בספר בן גוריון שהיו הצדיקים שמחים בחרבן לראות מפלת הפריצים · והכלל העולה מכל זה הוא שכמו שבזמן חזקיהו ניצולו בצדקתם כן אמר

כך

רש״י

כי נסך יי׳ וגומר · לשון מזג כמו מסכה יינה או לשון נסיכו׳ השליט בהם רוח תרדמה על פושעי ישראל היה ניבא שהיו חוזים בכוכבי׳ ובקיאים להשביע השרי׳ שלמעלה כל אח׳ בשם הראוי להשביעו בו לכך הם אומרים מי יתת עליו אם יבא האוי׳ עלינו יבולנו לעשות לה חומר אם סביב או להקיפה ים הגדול אמר הב״ה אני אחליף השרים של מעלה הממונ׳ על האם נתמל׳ על האמ׳ כשמשביע השר של אם להביא לו אם הוא משיבו אין זו שלי וכן שר של מי׳ ואף שם שאת׳ משביעני בו איני מכיר זו היא עיוס העיני׳ וכיסוי ראשי החוזי׳ בכוכבים: חזות הכל · כלמה שהייתם חוזים במזלות יהיה מכוסה מכ׳ כדברי אגרת החתומ׳ בשעוה אם יתנוה לקרותה ליודע לקרות אגרת ואמ׳ לא אוכל שהרי אין אני רואה בתוכם לפי שהיא חתומה. וניתן הספר על אשר לא ידע ספר · וכשנוטלין אותה ממנו ופותחין חותמה וכותנין אות׳ למי שאינו מכי׳ לשון אגרת ואומרין לו קרא נא זה ואמר לא ידעתי ספר כך כשתשביע שר האש יאמר לא אוכל כי חתום הדב׳ ממני וכשתשביע את חבירו יאמר איני מכיר את השם הזה שאתה משביעני בו שאין זה שמי וזהו שאמר ירמיה הנני מיסב את כלי המלחמה אשר בידכם זה השם המפורש במדרש תילי׳: יען כי נגש העם הזה · יונתן תירגם חלף דאיתרברב עמא הדין כלומר נגשו להגביה עצמן על לשמים הם מראין עצמן כמכבדין אותי בפה ושפה אבל את לבם הרחיקו ממני: ותהי יראתם אותי · לא בלב שלם כי אם כמצות האנשים המלמדים אותם התראו כנכנעים מלפניו כדי לפתותו בפיהם: לכן הנני · הוא אשר יוסיף להפליא פלא נוסף על פלא כיסוי על כיסוי אוטם על אוטם ומהו הפלא ופל׳ ואבד׳ חכמת חכמיו קשה סילוקן של חכמי ישראל כפלים כחורבן בית המקדש וכל קללות שבמשנ׳ תורה שכולן אינן לא הפלאה אחת והפלה יי׳ את מכותיך וכאן שתי הפלאות: לסתיר עצה · כמו להסתיר עצה: הפככם אם כחומר היוצר יחשב · תהפוכות שלכם הזאת אתם יודעי׳ שהוא כחומר היוצר כמו שאין החומר יכול לומר לעושהו לא עשאני כך היככם יכולי׳ לומר שאיני מבין מעשיכם: אם כחומר וגו׳ · לשון תמיה הוא ויש תמיהו׳ המתקיימות: ויצר אמר ליוצרו לא הבין · אמר על יוצרו לא הבין מה בידי והלא הוא בנה את המטמוניות והחדרים והמחשבות: לעושהו · כמו על עושהו ודוגמתו ואמ׳ פרעה לבני ישראל פן יאמרו לי אשה הרגתהו: הלא עוד מעט · בימים מועטין נקל בעיני אם תשובו אלי ושב לבנון שהוא יער עלים להיות כרמל ויסוב שדות וכרמים:

י כִּֽי־נָסַ֨ךְ עֲלֵיכֶ֤ם יְהוָה֙ ר֣וּחַ תַּרְדֵּמָ֔ה
וַיְעַצֵּ֖ם אֶת־עֵינֵיכֶ֑ם אֶת־הַנְּבִיאִ֛ים
וְאֶת־רָאשֵׁיכֶ֥ם הַחֹזִ֖ים כִּסָּֽה׃
וַתְּהִ֨י לָכֶ֜ם חָז֣וּת הַכֹּ֗ל כְּדִבְרֵי֮ הַסֵּ֣פֶר
הֶחָתוּם֒ אֲשֶֽׁר־יִתְּנ֣וּ אֹת֗וֹ אֶל־יוֹדֵ֛עַ
הסֵּ֛פֶר לֵאמֹ֖ר קְרָ֣א נָא־זֶ֑ה וְאָמַר֙ לֹ֣א
אוּכַ֔ל כִּ֥י חָת֖וּם הֽוּא׃ וְנִתַּן֙ הַסֵּ֔פֶר
עַ֣ל אֲשֶׁ֧ר לֹֽא־יָדַ֛ע סֵ֖פֶר לֵאמֹ֑ר קְרָ֣א
נָא־זֶ֔ה וְאָמַ֕ר לֹ֥א יָדַ֖עְתִּי סֵֽפֶר׃
וַיֹּ֣אמֶר אֲדֹנָ֗י יַ֚עַן כִּ֤י נִגַּשׁ֙
הָעָ֣ם הַזֶּ֔ה בְּפִ֤יו וּבִשְׂפָתָיו֙ כִּבְּד֔וּנִי
וְלִבּ֖וֹ רִחַ֣ק מִמֶּ֑נִּי וַתְּהִ֤י יִרְאָתָם֙ אֹתִ֔י
מִצְוַ֥ת אֲנָשִׁ֖ים מְלֻמָּדָֽה׃ לָכֵ֗ן הִנְנִ֥י
יוֹסִ֛ף לְהַפְלִ֥יא אֶת־הָעָם־הַזֶּ֖ה הַפְלֵ֣א
וָפֶ֑לֶא וְאָֽבְדָה֙ חָכְמַ֣ת חֲכָמָ֔יו וּבִינַ֥ת
טו נְבֹנָ֖יו תִּסְתַּתָּֽר׃ ה֛וֹי
הַמַּעֲמִיקִ֥ים מֵיהוָ֖ה לַסְתִּ֣ר עֵצָ֑ה וְהָיָ֤ה
בְמַחְשָׁךְ֙ מַֽעֲשֵׂיהֶ֔ם וַיֹּ֣אמְר֔וּ מִ֥י רֹאֵ֖נוּ וּמִ֥י
יֹדְעֵֽנוּ׃ הַפְכְּכֶ֔ם אִם־כְּחֹ֥מֶר הַיֹּצֵ֖ר יֵחָשֵׁ֑ב
כִּֽי־יֹאמַ֨ר מַעֲשֶׂ֤ה לְעֹשֵׂ֙הוּ֙ לֹ֣א עָשָׂ֔נִי
וְיֵ֛צֶר אָמַ֥ר לְיֹצְר֖וֹ לֹ֥א הֵבִֽין׃ הֲלוֹא־
ע֙וֹד מְעַ֣ט מִזְעָ֔ר וְשָׁ֥ב לְבָנ֖וֹן לַכַּרְמֶ֑ל
והכרמל

אֲרֵי רְמָא בֵּינֵיכוֹן יְיָ רוּחַ דְטָעוּ וְאִטְמַר
מִנְכוֹן יַת נְבִיַיָא וְיַת סָפְרַיָא וְיַת מַלְפַיָא
דַהֲווֹ מַלְפִין לְכוֹן אוּלְפַן אוֹרַיְתָא טַמָר:
וַהֲוַת לְכוֹן נְבוּאַת כּוֹלָא כְּפִתְגָמֵי
סִפְרָא דְחָתִים דְאִם יִתְּנוּן יָתֵיהּ
לְדְיָדַע סִפְרָא לְמֵימַר קְרֵי כְעַן דֵין
וְיֵימַר לֵית אֲנָא יָכִיל אֲרֵי חָתִים הוּא:
וְיִתְיְהֵב סִיפְרָא לִדְלָא יְדַע סִיפְרָא
לְמֵימַר קְרֵי כְעַן דֵין וְיֵימַר לֵית אֲנָא
יְדַע סִיפְרָא: וַאֲמַר יְיָ חֲלַף דְאִתְרַבְרַב
עַמָא הָדֵין בְּפוּמְהוֹן וּבְסִפְוָתְהוֹן
מְיַקְרִין קֳדָמַי וְלִבְהוֹן אִתְרָחֵק
מִדַחַלְתִּי וַהֲוַת דַחַלְתְּהוֹן קֳדָמַי
כְּתַפְקִידַת גֻבְרִין מַלְפִין: בְּכֵן הָא אֲנָא
מוֹסִיף לְמִמְחֵי יַת עַמָא הָדֵין מְחָן
מְפָרְשָׁן וְתֵיבַד חוּכְמְתָא מֵחַכִּימֵיהוֹן
וְסוּכְלְתָנוּתָא מִסוּכְלְתָנֵיהוֹן תִּטַמַר:
וַוי דִמְדַמָן לְאִטַמְרָא עֵיצָא מִן קֳדָם
יְיָ וַהֲוַן כִּידְבְקַבְלָא עוֹבָדֵיהוֹן וְאָמְרִין
לֵית דְחָזֵי לָנָא וְלֵית דְיָדַע בְּעוֹבָדָנָא:
הַלְמְהַפַּךְ עוֹבָדֵיכוֹן אַתּוּן כְּעַן הָא
כְּמָא דְטִינָא בְּיַד פַּחָרָא כֵּן אַתּוּן
חֲשִׁיבִין קֳדָמַי הַאֶפְשַׁר דְיֵימַר טִינָא
לְעָבְדֵיהּ לָא עֲבַדְתָּנִי וּבְרִיתָא דְתֵימַר לְבָרְהָא לָא חַכִּימַת לִי: הֲלָא עוֹר צִיבְחַר
וכרמלא כִּזְעֵיר וִיתוּב לִיבְנָן לְמֶהֱוֵי כְּכַרְמְלָא

ראשיכם ו׳ וסימ׳ אל תפרעו · אתם נצבים ריש סידרא · ואת ראשיכם דחוזיים · ופארכם על ראשיכם · שאו שערים · וחברו שאו שערים: יוסף ה׳ כתוב כן תם׳ י״וד וסימ׳ ויאמר שאול · הנני יוסף להפליא · הנני יוסף על ימיך · אם יעמד ראש אלישע · ולא יוסף עצב עמה: מעשה י׳ פתחין וסימ׳ נמסר בסדר מטות ולעיל בסיפרא סוף סימן ג׳:

רד״ק

כי נסך · כסה · כמו והמסכ׳ הנסוכה · ואת קשו׳ הנסך שהוא ענין כסוי · כלומר כסה אתכם בכח תרדמה שהפיל עליכ׳ עד שאת׳ חשובי׳ כנרדמי׳ שאין אתם שומעי׳ למי שיקרא לכם: ויעצם · ויסגור · וכן מן הקל עוצם עיניו כסה עליכם וסגר עיניכ׳ שלא תראו ולא אתכם לבדכם אלא הנביאים שהם נביאי שקר: ואת ראשיכם החוזי׳ כסה · והם הם המעלימי׳ את עיניכם עד שלא תראו · ומה שאמר כי נסך ה׳ עליכם כלומר כל כך הוא הכסוי חוק עד שידמ׳ כי מה׳ הוא · או פירושו על דרך השמלב העשהזה כמו שפירשנו: ותהי לכם חזות הכל · נבואת הכל · כלומר נבואת כל נביאיה׳ המתנבאים לכם הוא לכם כמו הספר החתום שאם יתנו האגרת ליודע לקרות יאמר לא אוכל כי חתום הוא · ימלא זאת העל׳ לפי שאין רצונו לקרות׳ כי אם היה רצונו לקרות׳ היה אומ׳ פתח אותו ואקראנו · כן החכמי׳ שבכם אומרים כי יש בדברי השם דברי׳ סתומי׳ לפיכך לא יתנו לב להם ואם היה רצונ׳ לשמוע ולהבינם יאמרו לנבי׳ פרש לנו זה הדבר הסתו׳: ונתן לאשר לא ידע ספ׳ · ואמר לא ידעתי לקרות ספר · ואפילו יהיה פתוח · כי הכסילי׳ שבכ׳ ימלאו עלה אין אנחנו מבינים דברי אלהים אמרו לחכמינו והנה חכמיה׳ ונביאיהם יטעום הנה כי בין זה ובין זה הספר לא יקרא: כן דברי ה׳ לא ישמעו ביניכם לא לחכמים ולא לכסילים · ויתכן לפרש חזות הכל שלא יהי׳ חזות סמיך · ויהיה הכל כמו לכל ופירוש הנבואה היה לכ׳ לב׳ בין לחכמיכ׳ בין לכסיליכ׳ כדברי הספר החתו׳: על אשר לא ידע · כלומר אל אשר לא ידע כמו וילך אלקנה הרמתה על ביתו · וכמו ותתפלל על ה׳ כמו אל · ויש מפרשים הספר החתום שדבריו סתומים וחתומי׳: ויאמר ה׳ · כי נגש · יש מחלוק׳ בקריאת המלה הזאת יש קוראי׳ אותה בשי״ן הנקוד׳ לצד ימין כמו נגש יוסף ודרל ענין קריבה · וכן הוא לפי המסרה אשר עליו שאמר לית כוותיה בספרא · ואם בשי״ן הנקודה בצד שמאל הנה אחר כמוהו נגש והוא נענה · אבל י״ת בשי״ן כמו והנוגשי׳ אנים שתרגם חלף דאתרברב · וכן נמצא במקצת ספרי׳ נגש בסי״ן · ופירוש הפסוק לקריאת נגש בשי״ן כן · ויהיה טעם יען כמשך אל לכן שאמר בפסוק אחר · אמר בעבור שעשו זה לכן הנני יוסף · אמר הנה הם קרובים אלי בנראה ומכבדים אותי בפיהם ומרחקים לבם ממנו · ולקריאת נגש בשי״ן יתפרש לפי דעת המתרגם בעביר שהם גדולים בעיניהם ומראים עצמ׳ כנוגשי׳ אל שאר העם לכבד את ה׳ בפיהם ולהתפלל לפניו · ואנחנו נפרש נגש כדחק כמו נגש והוא נענה · יאמר כי בעת שיש להם צרה יכבדוני בפיהם ומקרבים אלי פיהם ושפתותיהם ומרחקים ממני לבם ותהי יראתם אותי מצות אנשים מלומדה כי מי שאינו עושה אלא מה שמלוה לבד ואינו מוסיף מעצמו אינו עושה הדבר מחפצו ומרצונו: לכן יוסף · פעל והוא בחירק כמו בצרי · וכן הנני יוסיף על ימיך: תוגייך גורלי בחירק: ואמר יוסיף רוצה לומר עוד על מה שהבאתי עליכם עוד אביא רעה גדולה עליכם: להפליא · להביא רעה עליהם עד שיפלא בעיני הרואה על דרך ותרד פלאי׳ לפיכך כפל ואמר הפלא ופלא: ואבדה חכמת חכמיו ובינת נבוניו · בגלות ובטלטול תאבד חכמתם שהם חכמים. אבל חכמתם לרע להם ולא להטיב · כמו שאמר חכמים המה להרע ולהטיב לא ידע · או פי׳ ואבדה כי כשתבא להם הרעה תאבד חכמת׳ שלא יהיה להם עצה ותחבולה להנצל ממנה ולא תועיל להם אז חכמתם: הוי המעמיקים · מעמיקים במחשבתם להסתיר עצתם מהאל · כלומר כי הם חושבים כי ה׳ אינו משגיח בעניני הארץ לפיכך עושי׳ כל רצונם · כי אומרי׳ כי אין רואה ואין יודע · ופי׳ במחשך כאלו מעשיהם במקום חשך כנגד בני אדם שאין רואי׳ אותם כן חושבים כי כל מעשיהם בסתר ובגלוי לא יראם האל · וכן תרגם יונתן במחשך כדבקבלא: לסתיר · כמו להסתיר: הפככם · אם · כענין אמת · כמו ואם בריאה יברא ה׳ ואם ללצים הוא יליץ · והדומים להם · שפירשתי אותם כך בספר מכלל בחלק הדקדוק ממנו · אמר באמת הפככם נקל בעיני כחומר היוצר יחשב לפני · כמו היוצר שהחומר בידו שיעשה ממנו כלי אחד ואחר כך שב לעשות כלי אחר כאשר ישר בעיני היוצר כן נקל הפככם בידי כי אתם בידי כמו החומר ביד היוצר · והיאך אתם אומרים כי אינני רואה מעשיכם כי יאמר מעשה לעושהו · בתמיה · וכי יאמר מעשה לעושהו לא עשאני ומה לו להפוך אותי מכלי אל כלי · וכפל הדבר במלות שונות · ואמר ויצר אמר ליוצרו לא הבין: ויצר · הוא שם לכלי הנוצר ביד היוצר · ולמ״ד לעושהו ליוצרו במקום בעבור כלמ״ד אמרי לי: הלא עוד · הלא עוד במעט זמן תראו ההפך שאני עושה בכם · ואמר מעט מזער כפל ענין במלות שונות להמעיט הזמן · והנבואה נאמרה בימי אחז ואמר שזה יהיה בקרוב בימי חזקיהו: ושב לבנון לכרמל · לבנון הוא יער הלבנון שיש בו ארזים גבוהים ונשאים: וכרמל

אבן עזרא

כי נסך · מגזרת המסכה צרה בהתכנס וכ״ף עליכם לאנשי ציון: ויעצם · מגזרת עצם כאילו שם עצם על עיניכם והנה כסה לעד על מלת נסך: ותהי · כל הנבוא׳: כי חתום הוא · לא יוכלו להבין וכן טעם חתום תורה כאשר פירשתי: ונתן · הטע׳ לא יבינו זאת הנבואה החכמים המבינים ואשר אין בינה להם: ויאמר · כי נגש · מגזרת והנוגשים אנים מבנין נפעל והטעם שיצער נפשו חגם להתענות: בפיו · כל אחד: מצות אנשים מלומדה · כטעם רגילות כעגל לא לומד: לכן הנני יוסיף · כמו ונשאר אני כי אומלל אני שהוא בעבור פתוח הלמ״ד ויש אומרים שמלת יוסיף פועל על משקל תומיך גורלי: הפלא ופלא · שלא יבינו על כן אחריו ואבדה ויש אומר שהוא כמו עושה פלא ולפי דעתי שעושה פלא כזה: הוי המעמיקים · בעומק לבם · נפתח למ״ד לסתיר לחסרון ה״א הבנין כמו לשמיד: הפככם · והנה הכף האמת: אם כחומר היוצר יחשב · האדם: ויצר · מגזרת יוצר יאמר בעבור יוצרו לא יבין והנה הלמ״ד כלמ״ד אמרי לי: הלא מעט · בימים: ושב לבנון · שהוא נותן פרי יותר מהכרמל: ככרמל

אורים ותומים

כי נסך ה׳ וכו׳ ישראל היו גם נביאי השקר וגם החוזים בככבים אמנם אשר יתאמת יותר בם דברי החוזה להיותו שופט ע״פ המערכת אמנם יקרא לרואה שאם כסה הכנן פני השמש ולא יראה כלל יקרה להם כאלו הרואים כי כשיכסה אחד במה לא יראו הכן ג״כ לחוזים בככבי׳ ויודעי העתים יכיתו ולכ״א כי נסך ה׳ עליכם רוח תרדמה ויעצם כי כסה הכנן פני השמש והלבים שמים קדרות ובזה עצם עיני ישראל וגם הנו׳ וראשיהם החוזים כסה: ותהי לכם חזות וכו׳ לפי שהזכיר היות ראשיהם נביאי השקר והחוזים אמר כנגדם כי כבן ה׳ יואם לכם ידמה כנותן ספר חתום ליודע בספר כי לא יוכל כי חתום הוא ולם יתנהו לבלתי יודע לא יוכל אפי׳ בלתי חתום כן יקרה לכם השמים וככניה הם כספר כנגין ונגולו ככבל השמי׳ ובהיותם מכוסים כנגין יהיו כספר חתום ואם תתנהו לחוזים בככבי׳ שהם יודעים בחותו ספר לא יוכלו בהיותו חתום ואם תתנהו לנביאי שקר הכוזר שהוא בלתי יודע גם הוא לא יוכל ובזה תאבד חכמת חכמיו בכ״ז להלן: יען כי נגש וכו׳ נפי החכמים הפילוספים כלב הוא התחלת הפעולות וא״כ מוייב שהלב ימנה עם כל פועל כפי תגנת על ההכנעה אשר בלב כי כפה שלים כלב כמו שידעת והלב ידברו כפה ולא יכנע הלב א״כ פיהם אינו שלים כלב כמו שהיה רחוק אבל הוא שלים מהשלמד הכונה אות׳ עד שתלמוד אותה לעשות וזהו יען כי נגש וכו׳ ותהי יראתם אותי וכו׳: לכן הנני יוסיף ידוע כי החכם הוא פתחלת ההתחלה ותמנה יבינו ההנכונים דעת ונשם שהלם שהוא התחלה רחוק כן אני רחוק מהחכם שהוא התחלה אז ובינת נבונים תסתתר כי גם החכמים הלכו עמם בקרי באמור ו הפככם אם כחומר וכו׳ ירצה אם יהיו כחומר ביד היוצר הפועל הכלי מן החומר שימנא שוכן לו אפי׳ הכי יש לאל ידו לבנות ולהרוס כרצון נפשו וזהו היאמר מעשה לעושהו כי אין שם הלא המעש׳ וכ״ש באין רחוק שיאמר יצר ליוצרו ירצה הדבר הנכבד אפילו החומר שלו איך תאמר ליוצרו לא תבין:

מנחה גדולה

הוי המעמיקים וגו׳ כלומר שהיו בדור ההוא חושבים לדבר עמוק וכפר מרוממותו ית׳ חדש הבריות והחיותם מעפרם שהיא תחיית המתים וידוע כי עלת ה׳ זמן הבריאה היא תחיית המתים שאם לא כן היתה פעולתו לריק חלילה אחר שלא התמיד אדם במציאותו הרוחני שהי׳ קודם שיחטאו לא נעלם מאז ממנו ית׳ אך עלתו ית׳ היתה המוחה לשוב להקדותם כמפורש אצלנו על מאמר ר׳ מאיר והנה טוב מאוד טוב מות · וז״ם הוי המעמיקים מה׳ ומה היה אשר העמיקו שיחה הלא הוא לסתיר עצה שהוא לסתיר מחלו ית׳ עצה אשר נועץ להחיות מתים · ומזה באו גם להסתיר השגחתו ית׳ ממקום חשך כי הוא ית׳ תכלית האור וע״כ בהיות במחשך מעשיהם יאמרו מי יודענו ומי רואנו וע״כ השיב הוא ית׳ אליהם ואומר הלא ק״ו הדברים ומה אם הוא ית׳ יצר האדם מתים לא יעשנו מעפר וכלאו׳ בסנהדרין בתשובת ברתא דקיסר בענין תחה״מ וז״ש כי הלא הפככם הוא הדבר שממנו היה התהפכותם להיות גויות אנשים האם כחומר היוצר יחשב לא כן היה רק טיפה סרוחה שהיא מים כלומר וא״כ אשר יצר את האדם ממים לא יעשנו מהעפר ואם גם זה תכחישו לומר כי אביכם ואמכם עשו אתכם ולא אני דבריכם לא יתכנו כי לו יוכח שיאמר מעשה לעושהו לא עשאני אעפ״כ בגזרה תודו יתאמרו כי אב ואם לא ידעו לצייר הולד רק הזרעת הטפה כלבד ואז הוא ית׳ מציירו בודאי ולא האב ואם וא״כ מי שעשה את הצייר גם עשה את הגוף וזהו ויצר אמר ליוצרו לא הבין בתמי׳: הלא עוד מעט וגו׳ הלא הם היו מסופקים בהשגחת האל בעולם השפל לכן בקרוב אראה לכם שינוי רב בעולם כי הנה וישב לבנון השמם לכרמל וכרמל עושה פרי וישוב טוב ליער יחשב ועי״כ תקי׳ תודו ידיעתי והשגחתי:

אך גלו ונתרבו מפני רשעתם כי צדיק הוא ה' יתברך ויתעלה ע"כ: ולע"דן כפי הפי' הנז"ל במ"ש ושב לבנון וגו' שהוא לטובה לרש"י ז"ל אם ישובו או לפורענות כדהרא"בע או לפירוש הרד"ק כנז"ל לכל הפירושים הלא עוד מעט מהזמן מזער הוא לשאם תשיבו לעשות הלבנון כיער ולאידך פירושים עוד מעט מהזמן מזער הוא ופורענות קל אם הלבנון ירד למדרג' כרמל לבד ולא למדרג' שפילה יותר להיות הלבנון כיער כי מעשיכם הרעים מחייבי' יותר ומזער הוא היות הלבנון ככרמל או יאמר הלא עוד מעט ר"ל בעוד מעט רשע שתוסיפו למלאת סאתכם או מזער הוא שתבא לכם פורענות של ושב הלבנון ככרמל: ושמעו ביום ההוא אמר שלא תשוב אליהם רפואה חוש השמע בהם מעט מעט אלא הכף ובו ביום ההוא החרשים ישמעו דברי ספר ולפי שאור נגרר אחר העין בלטישת המראה ועל כן העומד בחושך וכנגדו אור יקלוט אמנם העומד באור לא יוכל לקלוט מהחושך כי בו יתברך דוקא כאמר כן ידע מה בחשוכא עם היות נהורא עמיה שריא מה שאין כן בבן אדם לזה אמר כאן ומאופל ומחושך עיני עורים תראינה מה שהוא נמנע להיות ממש לראות מאופל וחושך אפילו למי שיש לו עינים יפות כל שכן לעיני עורים אלא שהוא כמשל אל אופל הגרות כדפרשית שמאורות לראות את עיני העורים מראות השגחת הש"ית ועבודתו ויספו ענוים בה' ר"ל שמחתם היא בה' יתברך ויתעלה שיתקדש שמו יתברך בהיותו נודע שמשפט עשה ואפילו בישראל אינו נושא להם פנים ואמר ואביוני אדם על הפרושי' שהם אביונים תאבים להשתמש בחושים' במה שהם אדם שלא נשתמשו בחוש הראות כי אם לתורה וכן בשאר החושים למצות וז"ש ואביוני אדם שהם אביונים ותאבים להיותם אדם ובזה מובן יותר תיבת אדם דהיה לו לומר ואביונים בקדוש ישראל ואמר ויספו ענוים בו' לומר שלא תתחדש אליהם השמחה מצד הספעת הטובה כי אפילו בשהיו בצרה צרה ויגון ימצאו ובשם ה' יקראו שמחים על הרעה מעין הטובה אבל ויספו ענוי' שמח' נוספת על מה שהיו שמחים מתחילה עתה נתוספת שמחה על שמחתם · מחטיאי אדם פרשתיו למעלה ואפשר שנותן טעם למה שישמחו הענוים על כי אפס עריץ וגומר לפי שהיו מחטיאי אדם שאם לא כן לא יאות להם לשמוח:

לכן כה אמר ה' גו' כי בראתו גומר וידעו תעי גומר סנהדרין פכ"ג היכן מצינו שפדאו יעקב לאברהם אמר רב יהודה שפדאו מצער גדול בנים לפיכך לא עתה יבוש יעקב מאביו ולא עתה פניו יחורו מאבי אביו רב הונא ורבי ירמיה בשם רבי שמואל בר רב יצחק אברה' ניצול מכבשן האש בזכותו של יעקב משל לאחד שהיה לו דין לפני השלטון ויצא דינו לישרף וצפה אותו שלטון באיצטרולוגיא שלו שהיה אותו האיש להוליד בת והיא נשאת למלך אמר השלטון כדאי הוא להנצל בזכות בתו כך יצא דינו של אברהם מלפני נמרוד לישרף וצפה הב"ה שעתיד לצאת ממנו יעקב אמר הב"ה כדאי הוא אברהם להנצל בזכותו הה"ד לכן כה אמר ה' אל בית יעקב אשר פדה את אברהם עכ"ל: ולע"דן מאי קאמר לפיכך לא עתה יבוש יעקב וגו' איך נמשך מהנזכר עד שאומר לפיכך וגו' ועוד קשה לאידך דרשה וצפה הב"ה שעתיד יעקב וגו' ולמה לא ינצל בזכות אברהם עצמו או בזכות יצחק עד שהוצרך לזכות יעקב ונדקדק ג"כ אומרו הה"ד לכן כה אמר ה' אל בית יעקב אשר פדה את אברהם כי בפסוק הזה אנו עסוקים ולא היה צריך לומר הה"ד לכן וגו':

ונראה שח"זל הכריחו דרשתם דהיה ראוי הפסוק להיות מסורס כן ה' אשר פדה את אברהם אמר אל בית יעקב מהפך הסדר דרשו הדרשה שיעקב פדה את אברהם למר כדאית ליה ולמר כדאית ליה ואמ' שפדאו מצער גדול בני' שצער הגדול בנים אינו מצד המזונות והפרנס' כי לא ראיתי צדיק נעזב וזרעו מבקש לחם ואברהם ויצחק זנים ומפרנסים כמה עוברים ושבים אבל עיקר הצער הוא גידול בנים לעבודתו יתברך והוא צער גדול וטורח נפלא לאברהם בפרט בהיותו מדריך את העולם כולו להאמין בשם יתברך שכולם היו כופרי' והיה טרוד במצוה זו לקרוא בשם ה' אל עולם וזה שאמר שפדאו מצער גידול בנים מצער דייקא ולא אמר מטורח ולזה אמר לפיכך לא עתה יבוש יעקב שכיון שילדיו צדיקים מעשה ידי יקדישו שמי וגו' לפיכך לא יבוש עת' בזמן הנזכר של ויספו ענוים בה' שמחה וגו' אמנם בזמן שילדיו חוטאים בוש הוא מצד שהוא פדה את אברה' מצער גידול בני' לעבודתו יתברך והיה גדולו ותרבותו על העבודה והיראה · וזה שאמר לא יבוש מאביו שיאמר לו איה תרבותך הגונה וכן מזקנו ולפי שלדרשה זו לא דייק לשון הפסוק במ"ש אל בית יעקב והי"לל ליעקב אמנם לדרשת רב הונא ור' ירמיה שדורש שבזכות יעקב ניצול אברהם מכבשן האש דייק שפיר לשון הפסוק שאומר אל בית יעקב לכך מסיק ואומר הה"ד אל בית יעקב והענין הוא כי כשנגמר דינו של אברהם להשרף היה הדין נותן שישרף כיון שעתיד לצאת מיוצאי חלציו ישמעאל ועשו לכך אמר וצפה הקדוש ברוך הוא שעתיד לצאת ממנו יעקב שמיטתו שלימה כולם צדיקים ולכך נפדה מן השריפה שאם ח"ו היה איזה פיסול ביעקב או בזרעו הי' נשרף נמצא הצלת אברהם מן האש בזכות היות של יעקב ובניו להיותו שלם וזה שאמר המאמר הה"ד לכן כה אמר ה' אל בית יעקב אשר פדה את אברהם דהשתא דייק לשון אל בית יעקב אשר פדה שבי' יעקב היה לו יד ושם בפדיית אברהם כאמור · עוד אפשר לפי שהמאמר הזכיר אמר הקדוש ברוך הוא כדאי הוא אברהם להנצל בזכותו להוכיח שאמר הקדוש ברוך הוא הנוסח הזה כדאי הו' אברה' להנצל בזכותו מביא הפסוק וזה שאמר הה"ד לכן כה אמר ה' אל בית יעקב אשר פדה את אברה' שפי' אמר ה' מאז בעת היות אברהם בכבשן האש כדאי הוא יעקב לפדות את אברהם וזהו אשר פדה את אברה' שכן אמ' ה' מאז ומקדם כאמור ועיין רש"י ז"ל והרא"בע ז"ל והרד"ק ז"ל ומהרי"א ז"ל אחר שזכר הנבי' מה שיקרא אותם באחרית הימים מהחרבן על רוע מעלליהם אמר שלא ימשך זה עד אין סוף כי כבר יבוא זמן באחרית הימים שיגאלו וישובו לארצם בטובה ונחת ישענו ויהיו דבקים באלהיהם וחפצים בתורתו לכן אמר כה אמר ה' אל בית יעקב על האומה בכללה שהוא יתברך אשר פדה את אברהם מאור כשדים (כדרש"י) ככה יפדה אותם באחרית הימי' ושבזמן גאולתם לא יבוש יעקב ואין הכוונה שיהיו עזי פני' ובלתי מקבלי בוש ח"ו כי אם שלא יעשו מעשי' שיקבלו עליהם בושת וכבר כתב הפילוסוף בזה בענין הזקנים שאין הבושה מעלה בהם לפי שאין ראוי שיעשו דבר יקבלו עליו בושה ולכן אמר הנביא על ישראל לא עתה יבוש יעקב ולא עתה פניו יחורו ר"ל שלא יתלבנו פניו מתוך הבושה והכלימה כי בזמן הגאולה לא יעשו מעשים אשר יקבלו עליהם בושה וכלימה ולכן אמר הנביא ע"ה על ישראל לא עתה יבוש יעקב על דרך המליצה כי אברהם יבוש ויכלם לפי שיצא ממנו ישמעאל ויצחק גם הוא יבוש לפי שיצא ממנו עשו וזרעו האמנ' יעקב בזמן ההוא לא יבוש כי זרעו זרע ברך ה' לא ימצא בו והוא אומרו כי בראותו ילדיו וגו' לכך לא יבוש ולא יחורו פניו כי בניו מקדישים את הש"ית ואפי' התועים שהיו באומה המה יהיו בזמן הגאולה יודעי דעה ומביני מדע ולא ישליכו התורה אחרי גוום וז"ש וידעו תועי רוח בינה וגו' מקושר למה שאמר לא עתה יבוש יעקב וגו' כי אפי' התועי רוח שבהם ידעו בינה ויהיו מתתקנים מן הקצה אל הקצה מהיות תועי רוח ידעו רוח בינה ומהיות רוגנים ונרגנים בלשון הרע ורכילות ילמדו בלשונם לקח טוב עד כאן: ולע"דן לפי שהג' גליות שגלו ישראל הראשון נגאלו ממנו בזכות אברהם ומצד ישמעאל לא זכה שתהיה גאולה החלטית אבל חזרו וגלו גלות בבל ונגאלו בזכות יצחק ולפי שנולד ממנו עשו לכך חזרו וגלו אמנם הגאולה העתידה בזכות יעקב מיטתו שלימה היא תקום לעולם (מיסוד דחז"ל הראשונים ז"ל) ובזה אבין אומרו לכן כה אמר ה' אל בית יעקב להבטיחם לעתיד שלא יקרא אותם באחרית הימים כמו הגאולה שעברה אשר פדה ה' את אברהם ר"ל את עם אברה' וזכותו פדאם וקבל הבושה בגלותם אחר כך בבבל לא כן עתה שלא יהיו אחר הפדיון הזה עוד גלות כדי שלא יבוש יעקב כמו שנתבייש אברהם שלא התמידה גאולת זכותו וכן ולא עתה פניו יחורו כמו שנתחוורו פני יצחק עם השעבוד הזה האריך ולכך פרט הפרטות הפדיון של אברהם שהיה לו אחריה גלות כי תתמיד הגאל' בכשרות בניו בני ילדיו מעש' ידי מהכפלאות יהיו נרשמים בקרבו של כל אחד ואחד בפרטו ובכלל השוה שבהם הוא יקדישו שמי והקדישו את קדוש יעקב בזכותו שהיה הגאולה העתידה

כאן א"כ אל לא תעשו מעשים אשר יבוש יעקב בהם שלא נשה בזה שכל מיטתו שלימה היתה וידעו תועי רוח כדלעיל או קרוב לזה כעין ילמדו לקח:

הוי בנים סוררים וגו' עיין רש"י ז"ל והרד"ק ז"ל ומהרי"א ז"ל לפי שבזמן הושע בן אלה עלה מלך אשור על ערי ישראל ויהי לו הושע עבד ואחר שנים מועטות קשר בו ושלח מלאכים אל מלך מצרים כמסופר בספרי מלכים וזה כבר היה בימי חזקיהו כי הוא מלך בשנה ג' להושע לכן באה הנבואה הזאת לנביא ישעיהו על בני ישראל ששלחו מצרים לעזרה ואת ה' לא דרשו ועליהם אמר הוי בנים סוררים (כדהרד"ק) בנים אתם לה' ונעשיתם סוררים והוכיחם למה לא שאלו בעצתם זו את פי הש"ית וז"א לעשות עצה ולא מני כלומר ולא ממני ברשותא ואמר לעשות עצה ולא אמר להתייעץ עצה או לקחת עצה אבל אמר הנביא שלא יאשימם על היותם מתייעצים בעניני לבקש הדרכים היותר טובים להנצל אבל היה האשם שאותו הדר' אשר נתייעצו ואחרי כן הוציאוהו לפועל ועשאוהו בלי רשות הש"ית ז"ש לעשות עצה ולנסוך מסכה העצה שהיה מכוס' בסתר ונס' ועשאוה בלי רשות הש"ית ז"ש ולא רוחי כי זה היה חטאת על חטאת הא' להזיר בטחונם מהש"י והשני מצד שעוברים על מה שצוה לא תוסיפו לשוב בדרך הזה עוד וזהו חטא על חטא עד כאן: ולע"דן שקראם בנים סוררים על שהשרים ויועצי ארץ בשקר מטעים אותם לו' שהוא נאסר לעשות עצה ר"ל שהש"ית הסכים עמהם לעשות עצתם ולא מני באופן שהם חטא' ע' חטאת האחד שאינו ממני ולא מרוחי הקדוש שלא נטלו רשות ממני והשני שהם מכזבים לו' שאלו ה' הוא לעשות עצה זו ואינו כן ולפ"ז נאם ה' נמשך אל לעשות עצה ולא מני ולזה קרא' בנים סוררים לפי שהם סוררים שלא שאלו את ה' ומראים עצמם שהם כבנים לא' שאין עושים דבר אלא בנאם ה' אביהם וכפל לעשות עצה ולא מני ולנסוך מסכה ולא רוחי לשיטת מהרי"א על נכון לפי שהם מוסיפים חטאת על חטאת האחד לעשות עצה ולא נטלו רשות ממני וזהו ולא מני ונוסף עוד חטא אחר במה שהסכימו לשוב עוד דרך מצרים זהו ולנסוך מסכה ולא רוחי נחה ומסכמת עמהם שהוא לעבור על דבר תורה שאסר' לשוב מצרים עוד או יהיה טעם כפל ולא מני ולא רוחי כדמסיק ההולכים לרדת מצרים ופי ה' לא שאלו וזהו ולא מני · ומ"ש ל"ע ולנסוך מסכה ולא רוחי שלא נחה רוחי בעצתם לפי שיטעו טעות גדולה משתי בחינות האחת לו הוכח שהיה פרעה משען ומבצר אמין לא נכון לעוז בו כיון שהיו אויבים שטבעום בים סוף ומבחר שלישיו ובעלות עניו לזכרון היאך יעזרום ז"ש לעוז לו הוכח שיהיה במעוז פרעה כלומר שיהיה פרעה כדי לו עוז ומחסה וכן מצרים הגונים וצל לחסות בצלם לא היה לכם לחסות כי הוא בושת וכלימה לבא לחסות בצל כנפי מי שהרעותם לו ז"ש והיה לכם מעוז פרעה לבושת והחסות בצל מצרים לכלימה זאת ועוד שהבטחתם בעם אלם שלא יועילו אפי' להושיע את עצמן כל שכן את אחרים כל הוליש עלמם לא יועילו למו וגו':

ההולכים לרדת מצרים וגו' עיין רש"י ז"ל והרא"בע ז"ל והרד"ק ז"ל ומהרי"א ז"ל לעוז במעוז פרע' שהוא גבור מאד ולחסו' בצל מצרי' שהיו עם רב ברבוי חשבו לחסו':

ולע"דן מה שכתבתי מקושר עם הפסוק הקודם עיין שם:

והיה לכם וגו' כי היו בצוען וגו' עיין רש"י ז"ל והרא"בע ז"ל וכן הרד"ק ז"ל ומהרי"א ז"ל והיה לכם מעוז המלך אשר חשבתם להעזר ממנו לבושת ומחס' עמו לחרפה כי הלכו שמרון קודם בואם שיצאו ממצרי' ולא באו שמה וז"ש כי היו ונתעכבו בצוען שריו של פרע' ומלאכי שהיה שולח לעזור לישראל חנס יגיעו לבד ולא יעברו משם לעזור את שמרון וחנס ת"י החכמים והענין שלא יעברו משם ע"כ: ולע"דן מה שנתבאר בפסוק הוי בנים סוררים שהיה לכם מעוז פרעה לבושת כי בושה וכלימ' הוא לשים השונא והאויב מימי עולם למעוז ומחסה כי מטה ידו והפלר ברבוי השלוחים מרבה הבושת שהרי היו בצוען שריו של ישראל ומלאכיו עוד מלאכים נוספים על השרים ומלאכים ושלוחים מחדש עוד זה מדבר וזה בא חנס יגיעו וז"ש יגיעו בלשון עתיד להורות שהם שלוחים נוספים על שריו אשר היו כבר בצוען ילכו ויגיעו עוד שלוחים למהר ביאתם לעזור או יאמר והיה לכם מעוז פרעה לבושת כי ישראל אין להם לבטוח אלא באביהם שבשמים:

כל הובים וגו' עיין רש"י ז"ל והרא"בע ז"ל וכן הרד"ק ז"ל וכן מהרי"א ז"ל כל הובים כדרש"י ז"ל ויותר נכון לפרש הכל היו מבאישים את ישראל לפי שבטחו על עם לא יועילו למו · והיה להם לא לעזר ולא להועיל כי אם לבושת גם לחרפה ע"כ:

ולע"דן כל הובים אמר כי כשיקבל האדם בושת והכנעה אל מי שיקבל ממנו תועלת העזר יקל הבושת והכלימה ולזה אמר כל הובים כל מה שהובים ונתביי"ש עד שהבאישו ריחו בעיני העולם ואל זה רמזה הא"לף של הבאיש כמו להבאיש ריחנו הנה זה היה לפי שהם צריך כחם להשען על עם שלא יועילו אפילו למו לעצמם כ"ש להועיל לאחרים באופן שלא הועילה הבטחון הא' כי אם לבושת ההכנעה ולכלימה וחרפת הבגידה זה שאמר לא לעזר ולא להועיל כי לבושת וגם לחרפ' לזה לבד הועיל הבטחון והחסות לא לעזר הצרה כלל · או אמר לבושת ההכנעה אליהם ועוד וגם לחרפה כי חרפה היא לעבד בשובו אל בית אדוניו וזה שאמר וגם לחרפה ולרמוז גם כן אל מה שאמר תחילה היום גלותי חרפת מצרים מעליכם לומר שעתה שבו גם אל חרפה שהיו בה במצרים לזה לבד הועילה הבטחון בם אבל לא לעזר ולא להועיל:

משא בהמות נגב גו' עיין רש"י ז"ל וכן מהרי"א ז"ל · וכן הרא"בע ז"ל והרד"ק ז"ל:

ולע"דן כדרש"י ז"ל והתרגום משא לשון משא כבד על בהמות דרך הדרום המנ' להוריד מצרים לעבור בארץ צרה וגומר כדרש"י ואמר לביא וליש מהם ר"ל טורף מהם מהמוליכים המשאות וכן האפעה ושרף מעופף · וחזר ואמר ישאו על כתף עיירים משאות השוחד וכתיב עורים בוי"ו לרמוז שעורים הם בלא עינים כיון שמוליכים ממונם למי שלא יועילו · ואמר לא יועילו ושנה בזה ומצרים הבל וריק יעזורו אמר כי מלבד שהם חלשים בערך סנחריב הנה יש להם רוע לב שלא ירצו להציל ולעזור שהרי שונאים הם מזמן קדמון על המשפטים שהביא עליהם משה ע"ה וכמו שאחז"ל שהיו באים לעזור ורמז הקדוש ברוך הוא לים שירפה להם גופים רמז למצרי' שטובעו בים סוף ואז חזרו לאחוריהם וז"ה על עם לא יועילו כנגד החולשה שלא יועילו לו הוכח שיבואו לעזור כ"ש שמצרים הבל וריק יעזורו רוצה לומר נראים כעוזרים אבל לפי האמת הבל וריק יעזורו לפניכם והבל הבל וריק הוא מרוע בחירתם ולכן קראתי לזאת האומה רהב הם לשון גסות הרוח וגאוה שלא ירצו לעזור אתכם כנגד חלוקת ומצרים הבל וריק יעזורו גו' וכנגד חולשתם אמר הם שבת עם שובת ובטל שהם עם עצל ושובת חלוש המזג ביותר קשרים כנגד החלוקה השנית של לא יועילו והיה אפשר לפרש לא יועילו שלא ירצו להועיל משנאתם את ישראל ואפילו אם ירצו דבר מה יעלה בידם כי ומצרים תשי כח הם ובהבל וריק יעזורו לו הוכח שירצו לעזר וכנגד השני העניינים קראתי רהב הם שבת כדלעיל והראשון עיקר:

ומצרים הבל וריק וגו' עיין רש"י ז"ל והרא"בע ז"ל וכן הרד"ק ז"ל ומהרי"א ז"ל כדרש"י ז"ל והוסיף לכן קראתי לזאת לשמרון קראתי רהב לפי שהם גסי הרוח לרכול ולבהות בגאוה בביתם ולא יצאו למלחמה אבל ישלחו למצרים שיבואו וילחמו בעדם ע"כ: ולע"דן מה שכתבתי למעלה מקושר עם הפסוק הקודם על פי דרש"י ז"ל · ואפשר שאמר לכן חוזר לראש הענין שהולכים למצרים לעזרה ומשלחים להם דורונות אשר לעומת כל הנאמר ולכן קראתי לזאת שומרון או ירושלם קראתיה רהב על שם מצרים כיון שכל בטחונם ברהב היא מצרים ז"ש לזאת רהב כיון שהם המצריים סיבת שבת בישוב ירושלם ושמרון לפי דעתם השכל או קראתיה רהב לפי שכל טוב אשר לירושלם למצרים יובל לשוחד ז"ש לזאת רהב לפי שהם המצריים שבת יושבים בבתיהם וישראל מביאים להם הדורון אל רגליהם: ואני הצעיר מרדכי הכהן יצ"ו כמדומ' לי שראיתי בחז"ל ששרו של מצרים נקרא רהב ולזה כ"ל שאמר ומצרים הבל וריק יעזרו אלהים של מטה כי העיקר הוא השר ועל כן אני קראתי לזאת כלומר בעבור זאת שבטחתם במצרים לכן אני קראתי לרהב שר של מצרים ונעכבתי על ידו שלא יהיה בעזרכם וכיון שהשר לא יעזור אתכם לא נשאר כח בעם מצרים לעזרכם אלא הם שבת ישבו במקומם ולא יערכו מלחמה כיון שאני קראתי רהב ואפשר שאמר לזאת רהב בלשון נקבה ולא אמר לזה רהב לומר שהוא יתברך תשש כח רהב כנקבה שלא יוכל לעזור ולהועיל לכם באופן כי מצרים הבל וכו' עד כאן:

עתה בא כתבה וגו' עיין רש"י ז"ל והרא"בע והרד"ק ז"ל וכן מהרי"א ז"ל בקרוב כתבה על לוח אתם בפניהם בנים כחשים שעושים הרשע ומכחישים שאינם מודי' ופוזבים:

ולע"דן עתה בא כתבה על לוח כדי שתהיה מגויה אתם ולזה צוה שיכתבנה על לוח א' כמנהג מי שרואה חידושים כתובים בספר מלקט ליקוטים בלוח אחד למזכרת ושוכר אותם ומלבד זה שאמרתי לך תכתבנה בלוח גם כן בתוך הספר של תוכחותיך כתוב זאת זכרון על ספר חקוקה וזה הכתוב בספר תהי ליום אחרון לעד עד עולם כי הכתוב בלוח הוא לפי שעה אולי יהכו לב לשוב אמנם תכלית הכתיבה בספר כדי שתהא לעד עד עולם כדי שידונו שממנו יצא עונשם כיון שהגדתי להם דבר הפורענות קודם בואו כי עם מרי הוא לחטוא ולמרות בי וכשיבוא העונש לא לאמו בהב את בן ידעה הם מכחישים שאינו בהשגחה אלא מקרה ז"ש בנים כחשים ר"ל כי מביא עליהם

ברמל · הוא מקום שדות התבואה וכרמים ועליו משל · וזה המשל אמר על הגאים הרמים שהיו בימי אחז שישובו שפלים בימי חזקיהו עד שלא יהיה להם רשו' לדבר וישובו על כרח' לדרך הטובה · והכרמל והם השפלים והענוי' שהיו בימי אחז ולא היה כח בידם להוכיח' בימי חזקיהו יהיו נשאים כארזי יער הלבנון ויוסיפו בכבוד ובגדולה עד שידמו לארז הלבנון כמו שאמר ויספו ענוים בהם שמחה : ושמעו · אותם שהיו חרשי' יבואו עתה לשמוע דברי הספר והם היו עורים לראות · כמו שאמר למעלה ותהי לכם חזות · הכל כדברי הספר החתום : ומאפל ומחשך שהיה להם · רוצה לומר הגרה תראנה הנבואה שתתקיים שהיו עורים בה כשהיה מוכיחם הנביא : ויספו · הם יהיו בגרה והענוי' יוסיפו לשמוח

רשי

והכרמל ליער יחשב · תירגם יונתן קירוין סגיאין יתיב · ואגד' בבראשית רבה חורשין דב'איכס ישוב ערי'ובני אדם רצוף ומלא ביער הזה שהו'מלא עצי': ושמעו ביום ההוא וגו' · ותיבטל הקללה האמור'למעלה כי נסך יי'עליכס וגו' ותהי לכם חזות הכל ואבדה חכמת חכמיו : ענוים · שסבלנים שסבלו עולו של הקב"ה וגזרותיו: כל שוקדי און · השוקדים ומתבוננים היאך יפעלו און : מחטיאי אדם · בדבריהם הם נביאי השקר : ולמוכיח בשער יקושון · ולדמוכח להון בען תקל' לשון מוקש : ויטו בתהו צדיק · ואסטיאו בשקר דין זכאין : אשר פדה את אברהם · מאור כשדי': לא עתה יבוש יעקב · מאביו : ולא עתה פניו יחורו · מאבי אביו שאין נמצא פסול במטתו ומטתו שלימה: כי בראותו ילדיו · אם יהו מעשי ידי כלומר צדיקים בקרבו כי בראותו בקרבו אשר ילדיו מעשה ידי יקדישו שמי כגון חנניה מישאל ועזריה לכך לא יחוורו פניו: ורגנים ילמדו לקח · לשון ותרגנו באהליכם אות'שהיו מתאוננים ונרגנים על דברי הנביאים ילמדו לקח: סוררי' · סרים מן הדרך : לנסך מסכה · להמשיל עליהם מושל ולא רוחי ודעתי בדבר ומהו הנסוך הוא פרעה: ההולכים לרדת מצרי' · על הושע בן אלה אשר שלח מלאכים אל סוא מלך מצרים : לרדת מצרים · ארץ ישרא' גבוהה מכל הארצות · ד"א ירידה היא להם: ולחסות · להתכסות אברי"איר בלע"ז : כי

והכרמל ליער יחשב: ושמעו
ביום ההוא החרשים דברי ספר
ומאפל ומחשך עיני עורים
תראינה: ויספו ענוים ביהוה
שמחה ואביוני אדם בקדוש ישראל
יגילו: כי אפס עריץ וכלה לץ
כ ונכרתו כל שקדי און: מחטיאי
אדם בדבר ולמוכיח בשער יקשון
ויטו בתהו צדיק:
לכן כה אמר יהוה אל בית יעקב
אשר פדה את אברהם לא עתה
יבוש יעקב ולא עתה פניו יחורו:
כי בראותו ילדיו מעשה ידי
בקרבו יקדישו שמי והקדישו את
קדוש יעקב ואת אלהי ישראל
יעריצו: וידעו תעי רוח בינה
ורוגנים ילמדו לקח:
א הוי בנים סוררים נאם יהוה לעשות
עצה ולא מני ולנסך מסכה ולא רוחי
למען ספות חטאת על חטאת:
ההלכים לרדת מצרים ופי לא שאלו
לעוז במעוז פרעה ולחסות בצל
מצרים: והיה לכם מעוז פרעה לבשת
והחסות
על חובי נפשהון: דאזלין למיחת למצרים ובפתגמי נביי לא שאילו לאתקפא
בתקוף פרעה ולאיתרחצא בטלל מצרים: ויהי לכון תקוף פרעה לבהתא
ואתרחצא

וכרמלא קירוין סגיאין יתיב: וישמעון
בעידנא ההיא דכחרשין מלי ספר
ומקבילי ומחשיך עיני סומן יחזיין :
ויוספון מקבלי עולבן במימרא דיי
חדוא וחשיבי בני אנשא במימר
קדישא דישראל יבעון : ארי סף
מעיקא ואשתיצי בזזא וספו כל דהוו
משחרין למינס : מחייבין בני אנשא
במיליהון ולדמוכח להון בית דינא
בתרעא פתגמי אוריתא כען ליה
תקלא ואסטיאו בשקר דין זכאין :
בכן כדנן אמר יי על בית יעקב
דפריק ית אברהם לא מכען יבהתון
דבית יעקב ולא מכען אפיהון ישתנון:
ארי במחזוהי גבורן דאעביד לבנוהי
טבוות אברהם לזרעיה בתרוהי על
ארעהון ביניהון יקדשון שמי ויימרון
קדיש על קדישא דיעקב ועל אלהא
דישראל יימרון תקיף : וידעון דלא
אליפו רוח דסוכלתנו ודהוו אמרין
לית כל אילין יקבלון אולפן : ווי בניא
מרודיא אמר יי למעבר עיצה ולא
ממימרי ולאתמלכא מלך ולא
שאילין בנביי בדיל לאוספא חובין

יהיו בגרה והענוי' יוסיפו לשמוח בהשם שהיו מאמיני' בו קודם בא הגרה עת' יוסיפו לשמוח כשיראו שתתקיים להם הנבוא' ולרשעים הגרה ולהם הרוח' והכבוד · וכפל הענין במלות שונות · ואמר ואביוני אדם · כלומר האביונים שבאדם שהיו בירושלם והם הענוים : כי אפס · ישמחו ויגילו כשיראו אפיסת העריצים והלצי' ושקדי און שהם לא היה להם רשות לדבר לפניהם ולא להוכיחם כשיראו בפורענותם יגילו · כמו שאמר באבוד רשעים רנה · פירוש שקדי און מתעסקי' ומהירים אל האון ומתכווני' תמי' איך יפעל אותם : מחטיאי · כשאדם מוכיחם בדברים חושבי' הדבר עליו לחטא כאלו הכה אותם · וכן לתוכיח בשער יקושון · מי שמוכיחם בשער · כלומר ברבים כדי שיסרו ישימו לו מוש ויכשילוהו בדרכיו · כלו' יזמינו לו כל רע · וילשינו עליו למלך ומטי' הצדיק בתוהו והבל · ותרגם יונתן ואסטיאו בשקר דין זכאין : יקושון · מנחי העי"ן והוא מענין מוקש · ויהיה יקש וקוש בענין אח' · וכת"י בען ליה תקלא · ויש לפר' יקושון מענין קש ומדרשו שהוא שרש קשש · וכן התקוששו וקושו · מן לקושש קש · כי כמו שמקושש עצים או קשי' לוקט מכאן ומכאן ואוספן יחד כן מחרף האדם מלקט מומיו מזה ומזה ואומרן לו כן הם עושי' מי שמוכיחם אומרים לו חרפ'וג דופו' מלקטי' ואומרים לו הלא אתה עשית כך וכך במקו' פלוני או בזמן פלוני · ועוד עשית כך ואיך תעשה עצמך מוכיח · לכן · אל בית יעקב אשר פדה את אברהם פירוש הפסוק כן ה' אשר פדה את אברהם אמר אל בית יעקב. שלא יבוש יעקב · והענין כי כולם בני יעקב וכאשר יש בהם אנשים רשעים הרי יעקב אבי' כאלו בוש ממעשיהם אלו היה חי כאדם שהוא צדיק שיצא בנו לתרבו' רעה שהוא בוש ובכלם ממעשיו · וטעם אשר פדה את אברהם כי כמו שהיה אברהם אבינו דר בין רשעים ופדה ה' אותו מיד' והוציאו מארצם כן היו הענוי' שזכר למעלה בין הרשעי' ולא היה בידם יכולת להחזיק בדרכי ה' בפרהסיא · אמר עתה יבא זמן וזהו בימי חזקיהו שיחזיקו בגלוי בדרכי ה' · והקדישו קדוש יעקב והם יקראו בית יעקב באמת ולא יבוש יעקב ממעשיהם הלא ישמח ממעשה ילדיו בימי חזקיהו שישובו לדרך טובה ויכלו הרשעים במלחמות שקדמו ואותם שישארו מהם שלמדו ממעשיהם ולא היו רשעים כהם אותם שהיו תועי רוח ורעי' ישובו לדרך טובה ולא יבושו יעקב ממעשיהם אלו היה חי : פניו יחורו · יתלבנו · מתרגו' לבן חיור · והבוש יתלבנו פניו וכן בדברי רז"ל המלבין פני חברו ברבי' : כי בראותו · פירוש בראו' יעקב ילדיו שהם ילדיו ובניו באמת בלכתם בדרך הטובה ובראותו מעשה ידיו בקרבו והוא מה שמעשה במחנ' אשור הבא בארצו ובראותי כי יקדישו ילדיו שמי על הנס הגדול : והקדישו את קדוש יעקב · שיאמרו בהקדישם שמו קדוש יעקב ואלהי ישראל שהוא אביהם אז לא יבוש יעקב אבל ישמח · וכל זה דרך משל כמו שפירשנו · ופירוש יעריצו יתנו לו בתהלתם הכח והמערכה שהכה במחנה אשור בלילה מאה ושמני' וחמשה אלף ולא הועילה להם גבורתם וכחם ורוב חילם · ומה שסמך קדושת האל ליעקב בכל מקו' ולא עשה כן לשאר האבו' כמו שאמר קדוש יעקב · ואמר כי כה אמר ה' צבאות קדוש ישראל אביר יעקב · ואמר קדוש ישראל מושיעך · ואמר גואלכם קדוש ישראל ואמר קדוש ישראל ויצרו · ואמר גואל ישראל קדושו · ואף על פי שמקהלת יש לפרש על כלל ישראל מכל מקום יש בהם שאין להם דרך לפרש' אלא על יעקב עצמו · ואמר זה לפי שיעקב ראה קדושת האל במראה הנבואה במחזה סולם מוצב ארצה וראשו מגיע השמימה : וידעו · אותם שהיו תועי רוח מתחילה בראותם הנס הגדול · הזה ידעו בינה כלומר יתבוננו במעשה האל וידעו כי הוא משגיח במעשה האדם וידעו כי כל אשר היו אומרים להם הנביאי' נביאי השם היה אמת · וכפל הענין במלות שונות · ואמר ורוגנים הם תועי רוח · ולקח הוא התורה · כמו כי לקח טוב נתתי לכם תורתי אל תעזבו : הוי בנים סוררים · הנה אמר בתחילת הספר שישעיהו נבא בימי עוזיהו יותם אחז ולא ראינו במלכי' אלה שבקש עזר ממצרי' · כמו שאמר באלה הפרשיות והוכיחם בזה · ואם נאמר כי נתנבא על דור צדקיהו שהיה אחריו ואמר עליהם הוי שישלחו למצרים לעזרה וכן עשו · ולא יראה כן ענין הפרשיו' שהוא אומר אחרי כן בתשועה שנעשית בימי חזקיהו : לפיכך נאמר כי בימי אחז היה זה ואף על פי שלא נכתב זה בספר מלכי' ולא בדברי הימים · או בימי חזקיהו עצמו שלא היו ערי יהודה טובי' כי בהכרת גדול השיבם חזקיהו למוטב · והנה מלך אשור עלה על כל ערי יהודה הבצורות ויתפשם ואלו היו טובים לא באה להם כן וזהו הנכון לפי ענין אלו הפרשיות הסמוכו' · ומה שאמר בכל פרשה מהם קדוש ישראל לפי שנקדש בישראל בדבר מחנה אשור · ואמר הוי בנים סוררי' · אוי להם לאותם שנקראו בני' · כמו שכתוב בני' אתם לה' אלהיכם · אבל הם סוררים כפרה סוררה ונוטי' מדרך הטובה ועוזבי' אביהם שבשמי' ונשתבח אליהם ברה לא שובו אליו ולא יבקשו ממנו עזר אלא מבקשי' עזר מאויביה' ובכל אשר הם עושי' לא ישאלו פי נביא לשאל את פי ה' על מעשיה' אלא עושי' בעצת עצמם : ולא מני · והעצה איננה ממני · וכפל הענין במלות שונות ואמר ולנסוך מסכה : ולא רוחי · לא מרוחי ולא מדברי : ולנסוך מסכה · כמו לעשות עצה כי העצה בסוד ובסתר · וכן לנסוך מסכה ענין כסוי וסתר העצה · ובת"י ולאתמלכא מלך ולא שאלן בנביאי · או פירוש ולנסוך מסכה שחושבי' להתכסו' בצל מצרי': למען ספות חטאת על חטאת · לא די לכם בעונם ובחטאם אלא שמוסיפין עליה' חטאת זו שישאלו על פני עזר מאח' שלא ברשותי · וזהו מרד גדול בעבד באדוניו שנאלה באדון אחר על פניו : ההולכי' · ההולכים מארצם לרדת מצרי' לבקש להם עזרה ואמר לרדת כי ההולך מירושלם הוא יורד : והיה מעוז פרעה · שחשבתם שיהיה לכם מעוז יהיה לכם לבשת שלא תעזרו בו ותבלמו מעונתכם : והחסות

כל מלכים וישעיה ותריסר על בית ועל בית במי"א אל בית ואל בית וסימ'נמס'במלכים חלק א'סימן י"ד :
שאלו ג' בקריאה וסימ' ויקחו האנשים לרדת מצירם · ההלכים מצרים · גדרשתי ללא שאלו :

אבן עזרא

ברמל · והכרמל כיער וזה הטעם על רעבונם : ושמעו · אז יבינו דברי הנבואה ולא יראו אלה העורים כי אם אחר שהיו באופל : ויספו · הצדיקים ימלטו כי ערי יהודה הבצורות נתפשו כי נכרתו שופטי אחז כאשר פירשתי למעלה : כי אפס · תם כמו כי אפס כסף : כל שוקדי און · כמו לשקוד על דלתותי : מחטיאי · ישמרו דברי אדם ויחטיאוהו כדי להעניש או יחטאו אחרים בדבריהם : יקושון · מגזרת מוקש ור'משה הכהן אמר כי הם יוכיחו המוכיח מגזרת התקוששו וקושו ואמר כי היה הש"ין ראוי להדגש : לכן אשר פדה את אברה' · והוציאו מבין הרשעים : יחוורו · ילבינו וזאת הלשון ידועה בארמית : כי בראותו ילדיו · והטוב שאני עושה עם הטובים : יקדישו שמי · יעריצו · ייראו אחרים או הוא פועל עומד אחר שהזכיר יעקב אמר על דרך משל כי אילו היה חי ויראה הילדי'הטובים והפלא שאעשה עמם היה הוא עם בניו מקדשים שמי כי אני הייתי קדוש יעקב : וידעו · ורוגנים · כמו ותרגנו באהליכם והם הפך הלומדים : הוי · אוי לבנים הסוררים : ולא מני · ולא ממני וכן שעו מני : ולנסוך מסכה · כמו והמסכה והטעם משל על העצה : ולא מרוחי · הטעם מנבואתי : ההולכים · והנה פירש הכתוב למעלה · לא השתנה מ'ם מעוז בעבור שהוא מפעלי הכפל : והיה

אורים ותומים

[illegible]

מנחה גדולה

[illegible]

[illegible] ואמר פתרונו' ה"ם לעשות עצה לא מני ולנסוך עליכם מסכה וכיסוי ולא יהיה הכיסוי רוחי והוא כי בא"י מסכה אשר תכסה על ישראל היא רוח ה' כי הם תחת כנפי השכינה אך בח"ל הם תחת צל טומאה [illegible]
לנסוך מסכה ולא רוחי ההולכי' לרדת ופי לא שאלו אם אתיר להם גזרתי לבלתי ישוב מצרימה · וש"ת כי ישראל לא ילכו לתוך מצרים כי אם לגוזן היא לאלכסנדריא של מצרים או לחכם כדי שלא לעבור על [illegible]
לא כן הוא כי הלא היה בגוזן שהיו של פרעה שהיה עיקר גבול מצרים וכמש"ל שאלכסנדריא בכלל האיסור וכן חכם שהיא תחפנחס מלאכיו של פרעה לגזור גזרות המלכות הנם יגיעו כי בכלל [illegible]

מנחה גדולה

פי׳ היו בצוען וגו׳ ירדה ... ד״ס ירדו למצרים ... ישראל כנו בצוען ... כי לא יוכל מצרים להציל כי הנו בצוען ... מצרים ... לא יעילו אלא לחנם ... למלכות ... מצרים ... כל התולה עצמו באילן הקטן ... עם האמת באמונה: עתה בא כתבה וגו׳ ... גליון גדול ... כי הדבר הנשאר לאורך ימים צריך אל כתיבה מיוחדת וכאן אורך ימים ... דור ... לפי שזה הדור ... אבו שמוע ... לדור אחרון: אשר אמרו לרואים וגו׳ ... ויסמע ... נביאותו ... ישראל ... להיותם מלומדים ... וגו׳ ... לדעת הנביא ... אל תראו ... כנכוחות ... דברו לנו חלקות ... מהתלות ... לכן כה אמר קדוש ישראל ... להביא אל נגדי מלך מצרים ... ולכן לבצע ... ונלוז ... וסברה כשבר וגו׳ ... שסבר נבל יוצרים ... קפילא קסיל:

רש״י

כי היו בצוען שריו׃ של מלך ישראל בשליחות למלך מצרים׃ חנס׃ הוא תחפנחס׃ כל הובים׃ כולם ביישו את עצמן לקנות להם אדונים חנס ועם הארץ לא יועילו למו׃ על עם׃ בשביל עם לא יועילו למו׃ לחרפה׃ גידוף דישטר״יביר בלע״ז׃ משא בהמות נגב׃ מטולין על בעירהון באורח דרומא׃ לפי שארץ מצרים בדרומה של ארץ ישראל וזהו הגידוף והחרפה שמחרפין אותן רואין את אלו שטוענין משואות ממון על בהמתם להולי׳ שוחד למצרי׳ חנס ומסכנין עצמן במדברות ארץ צרה וצוקה וגו׳׃ אפעה׃ מין נחש רע הוא ואין בעולם כי אם שנים זכר ונקבה. והם יולדי׳ לשבעים שנה ואף שרף מעופף מין נחש הוא ולא שיהו לו כנפים לעוף אלא קופץ ומדלג רחוק מאד וזורק להב מפיו׃ חיליהם׃ ממונם׃ דבשת׃ חטרת אלד״ר ובא בלע״ז יש לו לגמל במקום טעינת המשא ועל שם שמתרקבת תמיד וסכין שם דבש לרפואה קרויה דבשת כדאמרי׳ בבבא מציעא דבש והדביש חוי לכתישה דגמלי׃ לזאת׃ למצרי׳׃ רהב׃ הם גסי הרוח׃ שבת׃ עם בטל ומתגאים חנם׃ ד״א שבת רהבם וגסותם שלהם ראוי הוא לשבות׃ חוקה׃ חקוק אותה הנבואה הזאת׃ עם מרי הוא׃ ישראל׃ חלקות׃ חנפיות׃ חזו׃ הנבאו׃ הטו׃ אותנו׃ חזו אורח׃ מפיבי׳ אנו בנבואת שקר׃ בדבר הזה׃ בנבואת אמת׃ ונלוז׃ מנוזה ולינן׃ כפרץ׃ של חומה שנפל׃ נבעה בחומה נשגבה׃ מגולה ליכנס בה בחומה משגבכם׃ נבעה׃ לשון גלוי כמו נבעו מצפוניו איגליין מטמורוהי ודומה פתר נבעה בליטה שהחומה נעשית כמין אבעבועו׳ מפני הגשמי׳ וקילקול טיט רעוע׃ כנבל יוצרים׃ נוד של חרש ולא ימצ׳ במכתת שברי׳ חרש גדול שיהא ראוי לחתות בו אש מיקוד לשאוב בו אש מן ההסק כל שאיבת אש נופל בה לשון חתייה׃ לחשוף

רד״ק

והחסות בצל מצרי׳׃ חסות שם בפלס גלות׃ כי היו שריו׃ שרי יהודה או הכנוי למלך יהודה׃ כל הבאיש׃ בשני נחין האל״ף והיו״ד׃ וכבר כתבנוהו עם חביריו בספר מכלל בחלק הדקדוק ממנו׃ והוא מענין בשת׃ ופי׳ הכל בושו ממנו ונכלמו כשהלכו על עם לא יועילו למו׃ על׃ במקו׳ אל׃ כמו ותתפלל על ה׳ וילך אלקנה הרמתה על ביתו והדומים להם׃ משא בהמות נגב׃ נבואה זו שנתנבא שיאמרו בהמות הנגב ר״ל חיות המדבר שיאכל ההולכי׳ לבקש עזר ממצרים ונגב׃ פי׳ ארץ יבשה וחרבה׃ כמו ארץ הנגב נתתני׃ והוא מדור חיות הרעות יקרא נגב מצרים לפי שהיה דרומית לא״י׃ בארץ צרה וצוקה׃ אותה הדרך שהם הולכים בה היא צרה וצוקה שישכנו בה חיות רעות׃ ואמר שיצא מהם לביא וליש אפעה ושרף מעופף אל אשר ישאו על כתף עירי׳ חיליה׳ שנושאים ממון על העירים ועל הגמלים לתת למלך מצרים שיעזור ממלך אשור׃ דבשת׃ היא חטטרת הגמל והיא סובל׳ המשא כמו הכתף בחמור׃ על׃ פירוש שהוא כמו אל עם׃ וי״ת משא כמו משא צמד פרדים אדמה׃ אמר נטלין על בעיריהון בארע דרומא׃ ומצרי׳׃ לכן קראתי לזאת׃ פי׳ קראתי לזאת ירושלם׃ רהב׃ הם שבת׃ החוזק שלהם הוא שבתם בעיר ירושלם ולא ילכו לבקש עזר ממצרים כי לא יועילו להם׃ ורהב פי׳ חוזק עמל ואון׃ וי״ת בכן ערעית מנהון קטולי׳׃ עתה׃ אמר האל לנביא בוא כתוב אותה הנבואה על לוח אתם׃ ר״ל אתם שתראה מה שתכתוב על לוח ואמר כך חקה אותה הנבואה על ספר כדי שתהיה עדות ליום אחרון׃ ופי׳ לעד עד עולם כדי שיראו הם והבאים אחריה׳ כי לא לחנם הבאתי עליהם פורענות אלא בעבור עונם כי עם מרי וכבר העידותי בהם יום יום ע״י נביאי ולא אבו שמוע׃ לפיכך כתוב התוכחה והרעה העתידה לבא עליהם כדי שתהיה לעד׃ חקה׃ הה״א במפק ועניננו חקוק אותה׃ ולדעת יונתן אין ה״א חקה במפיק ולא ה״א כתבה שתרג׳ עול לוח ביניהון ועל סטין דספר רשום׃ כי עם מרי׃ כחשים תאר האחד כחש והוא מן הדגושי׳ ולולי האחי״ת היה דגוש בשקל אכר אכריהם׃ ופי׳ עם מרי כתרגומו עם סרבן שמורים בא׳ ובמצותיו׃ בנים כחשים׃ שהם היו בני הא׳ וכחשו בו שאינכו אביה׳ כי אינם שומעי׳ אליו כי הבן שאינכו שומע לאביו הרי הוא כאלו מכחש בו שאינו אביו׃ אשר אמרו לרואים ולחוזי׳׃ הם נביאי ה׳׃ נכוחות׃ דברי ישרים׃ חלקות׃ כמו שאומרים נביאי השקר שמחליקים להם ואומרים שלום יהיה לכם עשו כתאותיכ׳׃ מהתלות׃ שהם מהתלי׳ הם אינם אומרים שהם מהתלות אבל הנביא קורא לדברי נביאי השקר מהתלי׳ בהם ואומרים להם אל תיראו׃ והם אומרים לנביאי ה׳ חזו לנו בדברי אלו הנביאים שרואי׳ לנו שלום וטוב והם אינם יודעי׳ כי הם התלו׳ ולא דברי ישרים׃ סורו מני דרך מני ארח׃ שניהם הנ״ון בנר״י׃ אומרים לנביאיהם סורו מן הדרך הזה ומן הארח הזה שאתם רוצי׳ שנלך בו ולא נעשה כתאות לבנו השביתו מפנינו מה שאתם אומרים לנו בכל יום ויום בשם קדוש ישראל׃ לכן׃ בדבר הזה׃ בדבר נביאים ה׳ שמוכיחים אתכם ללכת אל הדרך הטוב׳׃ בעשק ונלוז׃ ותבטחו בממונכ׳ שהוא מעושק וגזל׃ ונלוז׃ פי׳ מוטה׃ כלומר דין מוטה שהטו משפט דין העשוקי׳ בממון שתקחו מהעושק והנה ממונכם חמס ועשק ואתם בוטחים ונשענים עליו שתושעו בו שתשלחו שחד למלך מצרים לעזור לכם מיד מלך אשור כ״ש למעלה ישאו על כתף עירי׳ חיליהם׃ ואמר קדוש ישראל על הבוטחי׳ בו כי הבוטחים בו ומקדישי׳ שמו הוא יהיה בעוזרם ואתם שבוטחים בהם תפלו כפרץ נופל׃ לכן כפרץ נופל׃ אמר שנפל הבנין הוא פרץ כי הפרץ לא יפול אלא כאמר על שם סופו וכן וטחני קמח׃ והנה פירש אחריו מה הפרץ ואמר נבעה בחומה נשגבה׃ ונבעה׃ הוא מקום נפוח בקיר והוא מענין שאין אבעבועו׳ וכאשר בקיר מקום נפוח הוא קרוב ליפול׃ ואמר בחומה נשגבה לפי שתכבד החומה שהיא גבוהה על מקום הנפח שהיא באמצעיתה או למטה ממנה ותפול פתאם ותשאר לכובד גבהותה׃ וכמו שאותו מקום הנפוח הוא גורם לנפילת החומה הנשגבה כן יהיה לכם העון הזה שאתם מבקשי׳ עזר ממצרים יגרום לכם מפלתכ׳ נפילה גדולה בשבר גדול מאין מרפא כנפילת החומה הנשגב׳ שנשברו אפני׳ בנפילת׳ מפני שנחבט׳ חבטה רבה מפני גבהותה׃ וכן המשיל לענין אחר בחומה נשגבה מפני שהם חשבו להם פרעה מלך מצרים שיהיה להם כמו חומה נשגב׳ מפני האויב׃ ושבר׳׃ האל ישבור אותם החומה שאתה חושבים להשגב בה ישבור אות׳׃ כשבר נבל יוצרי׳׃ כמו שישבר נבל יוצרי׳ שהוא כלי חרש כי העוש׳ כלי חרש יקרא בשם׳ יוצר ויהיה זה השבר כמו שישובר כלי היוצר כלי חמלה שאין בדעתו להשאיר ממנו מכתת אחת לתתו׳ בה אש מיקוד׃ לא

ישעיה ל

וְהָיָ֥ה לָכֶ֛ם מָע֥וֹז פַּרְעֹ֖ה לְבֹ֑שֶׁת וְהֶחָס֥וּת בְּצֵל־מִצְרַ֖יִם לִכְלִמָּֽה׃ כִּֽי־הָי֥וּ בְצֹ֖עַן שָׂרָ֑יו וּמַלְאָכָ֖יו חָנֵ֥ס יַגִּֽיעוּ׃ כֹּ֚ל הִבְאִ֔ישׁ עַל־עַ֖ם לֹא־יוֹעִ֣ילוּ לָ֑מוֹ לֹ֤א לְעֵ֙זֶר֙ וְלֹ֣א לְהוֹעִ֔יל כִּ֥י לְבֹ֖שֶׁת וְגַם־לְחֶרְפָּֽה׃ מַשָּׂ֖א בַּהֲמ֣וֹת נֶ֑גֶב בְּאֶ֨רֶץ צָרָ֜ה וְצוּקָ֗ה לָבִ֤יא וָלַ֙יִשׁ֙ מֵהֶ֔ם אֶפְעֶה֙ וְשָׂרָ֣ף מְעוֹפֵ֔ף יִשְׂא֨וּ עַל־כֶּ֤תֶף עֲיָרִים֙ חֵֽילֵהֶ֔ם וְעַל־דַּבֶּ֤שֶׁת גְּמַלִּים֙ אֽוֹצְרֹתָ֔ם עַל־עַ֖ם לֹ֥א יוֹעִֽילוּ׃ וּמִצְרַ֕יִם הֶ֥בֶל וָרִ֖יק יַעְזֹ֑רוּ לָכֵן֙ קָרָ֣אתִי לָזֹ֔את רַ֥הַב הֵ֖ם שָֽׁבֶת׃ עַתָּ֗ה בּ֣וֹא כָתְבָ֥הּ עַל־ל֛וּחַ אִתָּ֖ם וְעַל־סֵ֣פֶר חֻקָּ֑הּ וּתְהִי֙ לְי֣וֹם אַחֲר֔וֹן לָעַ֖ד עַד־עוֹלָֽם׃ כִּ֣י עַ֤ם מְרִי֙ ה֔וּא בָּנִ֖ים כֶּחָשִׁ֑ים בָּנִ֕ים לֹא־אָב֥וּ שְׁמ֖וֹעַ תּוֹרַ֥ת יְהוָֽה׃ אֲשֶׁ֨ר אָמְר֤וּ לָֽרֹאִים֙ לֹ֣א תִרְא֔וּ וְלַ֣חֹזִ֔ים לֹ֥א תֶחֱזוּ־לָ֖נוּ נְכֹח֑וֹת דַּבְּרוּ־לָ֣נוּ חֲלָק֔וֹת חֲז֖וּ מַהֲתַלּֽוֹת׃ ס֚וּרוּ מִנֵּי־דֶ֔רֶךְ הַטּ֖וּ מִנֵּי־אֹ֑רַח הַשְׁבִּ֥יתוּ מִפָּנֵ֖ינוּ אֶת־קְד֥וֹשׁ יִשְׂרָאֵֽל׃ לָכֵ֗ן כֹּ֤ה אָמַר֙ קְד֣וֹשׁ יִשְׂרָאֵ֔ל יַ֚עַן מָֽאָסְכֶ֖ם בַּדָּבָ֣ר הַזֶּ֑ה וַתִּבְטְחוּ֙ בְּעֹ֣שֶׁק וְנָל֔וֹז וַתִּֽשָּׁעֲנ֖וּ עָלָֽיו׃ לָכֵ֗ן יִהְיֶ֤ה לָכֶם֙ הֶעָוֺ֣ן הַזֶּ֔ה כְּפֶ֣רֶץ נֹפֵ֔ל נִבְעֶ֖ה בְּחוֹמָ֣ה נִשְׂגָּבָ֑ה אֲשֶׁר־פִּתְאֹ֥ם לְפֶ֖תַע יָב֥וֹא שִׁבְרָֽהּ׃ וּשְׁבָרָ֗הּ כְּשֵׁ֛בֶר נֵ֥בֶל יוֹצְרִ֖ים כָּת֣וּת לא

תרגום

ואתרחצא בטלל מצרים לאתכנעו׃ ארי הוו בטאנים רברבוהי ואזגדוהי עד תחפנחס מטו׃ כולהון אזלין למבהרת לות עמא דלא יהנון להון לא לסעיד ולא להנאה ארי לבהתא ואף לחיסודין׃ מטולין על בעירהון באורח דרומא בארע עקא ועיוק אתר דאריא בר אריון וחוון חורמנין מפירחן נטלין על כתף עילין נכסיהון ועל חיטוריארת גמלין מה דבאוצרידהון מובלין לעם לא יהנין להון׃ ומצראי למא וריקנו סעדהון בכן ערעית מנהון קטילין זמנין איתי עליהון׃ כען עול כתב על לוח ביניהון ועל שטין דספר רשום ותהי ליום דין לסהדו קדמי עד עלמא׃ ארי עם סרבן אינון בניא כדיביא בניא לא אבו לקבלא אולפן אוריתא דיי׃ דאמרין לנבייא לא תתנבון ולמלפיא לא תלפון לנא אולפן אוריתא בסימן מלילו עמנא אשתעו לנא שנין׃ אסטיונא מאורחא דתקנא אבטלונא ממסרתא ארחיקו מן קדמנא ית מימר קדישא דישראל׃ בכן כדנן אמר קדישא דישראל חלף דקצתון בפתגמא הדין ואתרחצתון בשקרא ובאונסא ואסתמכתון עלוהי׃ בכן יהי לכון חובא הדין ככרך דחרוב ואתחמר בשור מתקף דבתכיף שלווייתי תבריה׃ ותברה כתבור מן דחסף דחפרא דמדקק לא

מסורה

אפעה ד׳ בקריא׳ וסימ׳ לביא וליש מהם׃ כיולדה אפעה אשום ואשאף יחד׃ תהרגהו לשון אפעה׃ והזורה תבקע אפעה׃ לזאת ג׳ וסימן ויפן פרעה ויבא אל ביתו׃ לכן קראתי לזאת רהב׃ כי לזאת אסלח לך׃ י״ב כחד לישן דכתיב ה׳ וסימ׳ אתה דכאת בחלל רהב׃ אזכיר רהב ובבל׃ תרהיבני בנפשי עז׃ ולא פנה אל רהבים׃ ורהבם עמל ואון׃ לך התרפס ורהב רעך׃ ובתבונתו מחץ רהב׃ תחתיו שחתו עוזרי רהב׃ שהם הרהיבוני שערך כעדר׃ ירהבו הנער בזקן והנקלה׃ לכן קראתי לזאת רהב׃ עורי עורי לבשי עז׃ וא׳ נ״ל ופחד ורהב לבבך׃ כפרץ ד׳ וסימ׳ פרץ יי׳ את איבי לפני דשמואל׃ וחבירו דד״ה פרץ האלהים את איבי׃ כפרץ נופל נבעה׃ פפרץ רחב יאתיו׃

אבן עזרא

והיה׃ והחסות׃ שם והיה ראוי להיות חסיות על משקל עבדות׃ כי׳ שריו׃ הוא שב אל העם שהיו משלחים אפי׳ שריהם למצרים אולי יושיעו ירוש׳ מכף מלך אשור׃ כל׃ אל״ף הובאיש נוסף כל אדם הובים אלה ההולכים פועל יוצא כי הלכו אל עם לא יכולו לעזרם׃ משא בהמות נגב׃ דבקה על היורדים מצרימה והנה הנביא אומר על בהמות נגב והיא מצרים כי היא בפאת דרום כנג׳ ארץ ישראל ואמר כי בדרך שילכו אלה היורדים יפגעו בהמות קשות כדובים ונמרים על כן לביא וליש מהם אפעה׃ בארץ צרה׃ שלא יוכל לברוח ואלה היורדים ישאו על כתף עירים ממונם שיבראו בו אל מצרים כמו את החיל הזה׃ דבשת׃ כמו גבנון ואין רע לו והנה הטע׳ שבהמות נגב ישחיתו מהם׃ ומצרים׃ קראתי לזאת׃ ירוש׳ שינצא מי שישב בה ולא ירד׃ עתה בא אליהם׃ כי הנביא היה משתומם משבת אתם׃ ועל ספר חקה׃ כתו׳ חקה ברפי ויש ספרי׳ שהה״א במפיק והנה הו׳ לשון ציווי והשלם חוקקה או חוקקה או חקקנה בנ״ון׃ כי כחשים׃ שם התואר על משקל אכרים ונקמץ הכ״ף בעבור אות הגרון׃ שמוע׃ שם הפועל׃ אשר לא תראו׃ לנו לא תתנבאו ונקראו רואי׳ בעבור שנבאות׳ במראות אלהים׃ נכוחות׃ כמו דברים ישרים והו׳ שם התאר׃ דברו חלקות׃ שם וכן חזו מהתלו׳׃ סורו׃ אלה דברי העם לנביאים׃ השביתו׃ ממנו זכר או שם השם׃ לכן׃ בדבר הזה׃ בנבואה ותבטחו בעושק ובממון׃ ונלוז׃ שם התואר וכן הוא ודב׳ נלוז כמו כי תועבו׳ יי׳ נלוז והוא הפך הישר לכן טעם ותבטחו בממון שתתנו למלך אשור ולא יכאו׃ העון הזה׃ ישחתכם׃ כפרץ׃ כמגדל נופל או דבר נבעה והוא מטעם נפוח מגזרת אבעבועות או יהיה נבעה תואר פרץ׃ פתע׃ גם פתאום קרובים כטעם אדמת עפר׃ ושברה׃ נבל׃ כלי יוצר׃ לא

מנחה גדולה

משא בהמות נגב אפשר שנבואה זו נבא ישעי׳ על הנשארי׳ בזמן החרבן בימי יוחנן בן קרח שהתפלל בהם ירמיה שלא ישובו שם ולא אבו שמוע בדברי׳ שם ועל זה אמר משא בהמות נגב על ישראל שהוליכו בהמתם לגור במצרים בארץ צרה וצוקה כי ירמי׳ התנבא או על מפלת מצרים ושינע׳ לאנשי מצרים והגרים בה צרה וצוקה ע״י לביא וליש זה כ״כ וע״כ היה מהראוי שלא ילך לשם ואע״פ כן הלכו לשם והביאו כל בהמתם לארץ מצרים עם כל הנפש אשר נשאר או׳ אבל לא להועיל ולא לעזור כי לא היו יכולין להציל לעצמם כ״ש לאחרים ע״כ עתה בא כתבה וגו׳ איך שאני מזהירם על כך כדי שיהי׳ ליום אחרון מושיבתם בארץ והוא כאשר יגלו משם לעד שתרה בהם ירמי׳ שלא ילכו לשם רק שישארו בארץ וישבו שם ואז ייטיב ה׳ להם ככתוב בספר ירמיה ויהי׳ זה הדבר לעד בימי ירמיה. עם אתה נגלה בירמיה על הדבר הזה כי עם מרי המה ולא יאמינו לדברי ירמיה וע״ר כנואתך ירמו שים עדות ודאייה לדברי ירמיה׃ אשר אמרו לרואים וגומר שהי׳ מקשיבי׳ לדברי נביאי השקר אשר מנבאי׳ להם שלום והיו מבעיתים אותם על שקר׃ וכזה באמרו ולא בדברי ירמי׳ וכמו שאמר ירמי׳ ומנביא ועד כהן כלו עושה שקר וירפאו את שבר עמי על נקלה לאמר שלו׳ שלו׳ ואין שלום׃ וכל כוונתם היה לשמוע דברי חלקלקות לסור מאחרי ה׳ ולעשות מה׳ אורח׃ כי

עליהם הפורענות כמביא על בנים וזה גורם שהם כחשים שלא באה אתי ע"ד מה שפירשתי בכלי חמדה ותוכחתי לא אביתם ר"ל לא אבית' להודות שהיא תוכחתי כלומר בהשגחה אלא מקרה הוא ואולי אמר כי עם מרי הוא עם ולא בנים כי כבר הכחישו עצמן מהיות בנים ולכך אין ראוי לקרות אותם אלא עם מרי ולא בנים וכי תימא והלא בנים נקראו בתורה דכתיב בנים אתם לה' אלהיכם זאת התמיהה רמז במ"ש בנים בזקף גדול ומשיב לא אבו שמוע תורת ה' ובעלה מהם סגולה זו באופן יהיו עם אלא כי עם מרי הוא הוא גרם לעצמו הוא ולא אני כי מי יתן והיה לבבם ליראה אותי והיו בנים לי כאשר יעדתי בתורה :

אשר אמרו לרואי' וגו' סורו וגו' עיין רש"י ז"ל והרא"בע ז"ל והרד"ק ז"ל וכן מהרי"א כנז"ל: **ולע"דן** קשה מאד איך יאמרו ישראל דברים כאלה ומה עולה בדעתם: ונראה במה שזכרתי בכלי חמדה בשם חז"ל שכל מה שנטו ישראל אחרי ע"א מפני הזימה היה להתיר להם העריו' ובזה הבנתי היות נזכרות כל התוכחות שעל ע"א בלשון תוכחת על זמה כי הוא התכלית שלהם בע"א לפרוץ גדר קדושתם מהעריות ולזה לבולמוס העריות היו אומרים לרואים הם נביאי האמת ולחוזים אל תראו ואל תחזו לנו נכוחות רק דברו לנו תמיד בכל יום חלקות ובהרהור הדבור שתדברו לנו כן אח"כ בחזיונות לילה בנפול תרדמה חזו לנו מהתלות והיו יודעים שדברו נביאי ה' אמת ונכוחות הם ונביאי השקר מהתלות והיו בוחרי' שנביאי האמת יחזו להם מהתלו' ולא יזהירום תמיד על גדר ערוה שהוא קדושה כמו שאחז"ל כל מקום שאתה מוצא גדר ערוה אתה מוצא בו לשון קדושה ז"ש סורו מני דרך או לפחות הטו הטייה כפי הזמן באופן שתשביתו מפנינו את התור' של קדוש ישראל המורה על גדר ערוה כי לא נוכל שאתו ז"ש השבית מפנינו את קדוש ישראל וז"ש לכן כה אמר קדוש ישראל לפי שהם אמרו השביתו מפנינו קדוש ישראל לכן כה אמר קדוש ישראל התואר שאתם הייתם רוצים להשבית ויען מאסכם בדבר הזה מורה על תואר קדוש ישר' ותבטחו בעושק וגו' :

לכן כה אמר וגו' עיין רש"י ז"ל וכן הרא"בע ז"ל וכן הרד"ק ז"ל ומהרי"א ז"ל בעבור שמאסת' בדבר השם והמרתם לנביאים שלא ינבאו בשם קדוש ישראל לכן אותו קדוש השם אשר מאסתם בו או' כי בגלל הדבר הזה שמאסתם בדבריו ותבטחו בעושק ונלוז ר"ל לעשוק העשירי' כדי לתת שוחד ומתן לנלוז שהוא מלך מצרים כי נלוז הוא תואר כמו כי תועבת ה' נלוז שפי' מעוקל ותשענו עליו ועל עמו לכן יהיה לכם העון הזה שהוא הבטחון במצרים הנלוז כפרץ נופל נבעה בחומה נשגבה אשר פתאום לפתע יבא שברה עכ"ל · ונתיישב בדבריו של' או' ותשענו עליו בלשון יחיד דהי"לל עליה כי ב' הם בעושק ונלוז לכך פי' נלוז על מצרי' שנשענו עליו ע"י השוחד בעושק הממון מהעשירים : **ולע"דן** לפי שהם רצו להשבית זכר שם קדוש ישראל בפרט לפי שהוא ענין נוגע בעריות כמ"ש השביתו מפנינו את קדוש ישר' ולכך בא הלשון הזה שמאסו בו ואמר לכן כה אמר קדוש ישראל יען מאסת' בדבר הזה של קדוש ישראל ותבטחו בעושק ונלוז לעשק באמרכ' אם יגרמו העונו' ונלוז פורענות גדול הש"ית יעש' שלא יתחלל שמו הנכבד' בתוך בני ישראל ז"ש ותשענו עליו ר"ל על הש"ית על קדוש ישראל הנז' בתחיל' הפסוק שהוא קדוש ישראל ולא תחו' ולא תבי' שיאמרו עם ה' אלה ואיך מארצו יצאו ובאו עליה' כמה תקלות באופן שאתם מואסי' בדבר הזה לדבר בו והם כי לא להזכיר קדוש ישראל ואתם נשענים עליו שהם שני הפכים בנושא א' ולכן גזר יהיה לכם העון הזה כפרץ וגו' ושוב הבטיח בשם התואר הזה של קדוש ישר' ואמר כי כה אמר אדוני אלהים קדוש ישראל בשובה ונחת תושעון :

לכן יהיה לכם גו' ושבר' גו' עיין רש"י ז"ל והרא"בע ז"ל והרד"ק ומהרי"א ז"ל נבעה לשון בקשה שתהיה מבוקש ונבעה מהאויב כמו אם תבעיון בעיו ותכלית המשל הזה על מה שבקשו את מצרים לעזרה ואמר שישברו שברים דקים מאד שלא ימצאו עוד כשבר כלי היוצר שישבר בלי חמלה ולא ישאר לחתות בו אש מיקוד או לחשוף מים מגבא והוא פי' שהוא משל לחרבן ישראל ושמרון שיבלו ויהיו נשברים שבר על פני שבר והוא היותר נכון ע"כ :

ולע"דן שכלין הנביא במשל הזה משל הלליי מאד בענין העושק והנלוז לבוטחי' בו ואם העושק והנלוז הנז' הוא על פרעה ועל מצרים גם הוא מתחיים אליהם מאד ואמר שהעון הזה של עושק ונלוז והנמשל בו למה הוא דומה בעיני העושק לחומה נשגבה שהרי נשען עליו כמ"ש ותשענו עליו לפי פשט הפסוק ואמ' שיהיה זה כפרץ הזה שהוא נופל והוא נבעה כאבעבוע כמו הרה תקריב ללדת שאילו היו מסירים זה הפרץ הנבעה ובוכים אותו הייתה מתקיימת כל שאר החומה אמנם בהניחו כן פרץ נבעה למראה עיניו דומה לו שהחומה נרחבה יותר ונעשית עבה ולזה לא יחושו לסתור המקום ההוא הנופל ויהיה שבה אשר פתאום יבא שברה כי הם הפתיים טעו לחשוב אותו הכפוא בכותל והנבעה עוביות בכותל החומה ולכך בשברה יהיה לפתיים פתאם לפתע כן כיוצא בזה יארע אל בעל העושק ונלוז הושב שסביר מלאה ידו בחומה נשגבה והוא כפרץ נופל וזהו לכן יהיה לכם העון הזה כפשוטו ורמז אל העון של ירידתם למצרים לעזרה שנראה בעיניהם כחומה נשגבה ולא ראו הבועה שבה כפרץ נופל נבעה מצד הגווי של לא תשובו בדרך הזה עוד ומלד כי שמו בשר זרועם · והמשיל שברה אל שבירת נבל יוצרים שנוהגים לכתת השברי' ולהחזיר לעפרם ומערבים אותו בטיד לסוד בהם הבתים והבורות מים זה שאמר כשבר נבל יוצרים כשהוא כתות בכוונה לערבו עם הסיד כאמור שאז לא יחמול ויהיה דק מאד ולא ימצא במכתתו וגו' :

כי כה אמר אדוני וגו' עיין רש"י ז"ל וכן הרא"בע ז"ל : וכן הרד"ק ז"ל והוסיף בשובה ונחת כפל הענין במילות שונות ע"כ : וכן מהרי"א ז"ל : **ולע"דן** בכפל הענין בשובה ונחת בהשקט ובבטחה ובמילות שונות תושעון תהיה גבורתכם · ונראה עפ"י שיטת המפרשים ז"ל שכל הפורענות הוא בשביל מה שטרחו ללכת למצרים וכבר זכרנו היות כאן שני חטאות חטא הליכתם למצרים בפרטות שאסרה התורה בהם ביחוד לא תשובו בדרך הזה עוד והשני בשום בשר זרועם ועל שני החטאים האלה אמר בשובה ונחת תושעון כלומר אתם יגעים לדרך מצרים ומדברות מסוכנים לבקש עזרה ואדרבה אם הייתם עצלים היית ונשכרים וזהו בשובה ונחת תושעון הב"ית של בשובה כמו בעבור השובה ונחת ומרגוע בעמדכם בארצכם היה די לכם לשתושעון בזכותו כמלא בשב ואל תעשה די לכם לתושעה לשלא תוזקו מסנחריב ולא תזיקוהו אמנם אם יהי' לבכם תמים בבטחון בהשקט ובבטחה בה' עדי עד הנה לא די לשתושעון אלא תהיה גבורתכם תהוה סיבה שתתגברו על האויב וכמו שהיה בימי חזקיהו ואליו רמז בשובה ונחת בהשקט ובבטח' תהיה בעבורכם גבורתכם על האויבים ולא אביתם לבחור בדרך הזה שעתיד הוא להתקיים בימי חזקיהו כאמור :

ותאמרו לא כי על סוס גו' עיין רש"י ז"ל והרא"בע ז"ל וכן הרד"ק ז"ל ומהרי"א ז"ל הביא ננוס מגזרת נס ודגל שעל סוס נתרומם כנס הזה בעזר' סוסים שיבואו ממצרים ומפני כן יהיה ענשכם שתנוסו מאויביכם ולא תהיו לכם ולדגל כי אם לנוס ולברוח ולפי שאמרת' על קל נרכב ר"ל סוס קל שיבוא ממצרים על כן יקלו אויביכם ע"כ : **ולע"דן** ע"ד המפרשים הנז' ננוס מענין דגל ונס או שיהיה פי' מגזרת נסיון ע"ד מ"ש במסכת ע"א מסום נסיון אמר אתם אמרתם על סוס ננוס להבנה טוב' כא' מהנז' ופיכם ענה בכם שאמרתם ננוס כי מה' יצא הדבר הזה להורות שעל כן תנוסון ותברחו וזהו הבנת ננוס שנזרקה בפיכם ואתם חשבתם ננוס לטובה באחת מההבנות הנזכרת לשון נס ודגל או נסיון או נס ופלא או יאמר ותאמרו לא כי על סוס ננוס וגו' שבא לדקדק מהוך דקדוק אחד שמתוך דבריהם שפיהם ענה בהם והוא במ"ש על סוס ננוס דהיה לכם לומר בסוס ננוס וכן בקל נרכב מהו על על שאמרתם ז"ש ותאמרו לא כי על סוס ננוס וגו' יפה כוונת' במ"ש על סוס ננוס שהכוונ' על מה שרדפנו אחר סוס ועל סוסי' נשעננו על כן ננוס וזהו על כן תנוסון כי זה נזרק בפיכ' במה שאמרת' על סוס ננוס פי' על סוס ובסבתו ננוס וכיוצא בזה הוא גם כן מה שאמרתם ועל קל נרכב פירושו על כן יקלו אויביכם ועל זה יכוון שאמרכם שאמרתם על קל נרכב על אויב קל שיקל אויבינו נרכב לברוח ולנוס והיא הלצת הנביא שמלין מתוך דבריהם לו' שפיהם הכשילם וענה בם ברית כרותה לשפתים כמאמ' שבמה שחשבתם להעזר הוא הסיבה עצמית בנפילה :

אלף א' מפני גו' עיין רש"י ז"ל והרא"בע ז"ל והרד"ק ז"ל וכן מהרי"א ז"ל : ולע"דן שאמ' אלף אחד שלא יצטרך גבורה ועוז אל הא' הרודף האלף כמי שרודף אף אבל נקל בעיניו כאילו רודף אחד ולא כרודף אלף וז"ש אלף אחד שהאלף יחשב כאחד לבד · ויהיה כח הרודף את' חזק שנמנע הוא שיותר מכם אבל אם באולי נותרתם יהיה א' מעיר כתורן בראש ההר וז"ש לשון עד אם נותרתם וגו' ר"ל עד שיעור אם באולי נותרתם יהיה כתורן על ראש ההר · ואפשר עוד שאמר אלף אחד שהוא סיפור העבר מהסגולה שהייתה בישראל שאחד ירדוף אלף ככתוב איכה ירדוף אחד אלף ושנים יניסו רבבה כפי הפי' שמדבר בישראל ואל זה רמז אלף אחד כמתאונן על העבר שהיה רודף אלף אויבים אחד מכם ועתה נהפך עליכם בלהות מפני גערת א' מפני גערת חמשה תנוסו כל נסה וניסה כפי השיעור ולזה לא הזכיר לומר תניסו כולכם כי הוא אומר שתמי לאחד כשיעורו ומפני חמשה כשיעורו ועל כן באו שני המשלים הא' כתורן על ראש ההר וכנס על הגבעה שהא' יותר רעוע והוא הנס שמתגלגל הנס ברוח ופורח ונופל · ולשיטת הרא"בע ז"ל מוכן כפל המשלים וכנס על הגבעה הוא על יתר הפליטה שתשאר בגבע' ירושלם · ואפשר שאמ' אלף אחד שהאלף יכנעו כאילו האלף איש אחד כן יכנעו ויחרדו מפני גערת אחד מהרודפי' ומפני גערת חמשה אז תנוסו לא הכנעה לבד כי אם ניסה :

ולכן יחכה ה' וגו' עיין רש"י ז"ל והרא"בע ז"ל והרד"ק ז"ל ומהרי"א ז"ל יחכה לכם שתשובו בתשובה כדי לחננכם כי אלה משפט ה' להענים הרשעים ולהטיב לטובים ואשרי כל חוכי לו ואוי למי שמתייאש מרחמיו ע"כ : ולע"דן קשר ולכן לפי שירא השם יתברך כי אזלת יד ישראל עד שמשה מהאויבים ינוסו את כולכם ולכן מתוך הצער שאתם בו יחכה ה' לחננכם ר"ל אינו מחכה לכבוד שמו שיתקדש בעולמו אבל מחכה הוא כמי שהוא בצער עמכם דכתי' עמו אנכי בצרה והוא מחכה מתי תהיה שעת הכושר ממעשיכ' לחננכם יותר ממה שהעגל רוצ' לינק פרה רוצה להניק · ולכן השם ית' כב יכול הוא בשפלות עמכם בשפלותכם וירים לרחמכם כשיבוא לרחמכם ירום ונשא · וכי תימא ולמה מכנים עצמו בצער זה ובידו לעשות ככל חפצו לזה אמר כי אלהי משפט ה' וכיון שכן הוא שבהיותכם בצער עמכם הוא גם כן בצרה וצוקה אשרי מי שמחכה לו ר"ל לכבוד שמו יתברך ולא לתועלה הנלתו אלא כבוד שמים עדיף בטעם המחכה · נמצא שהש"ית מחכה לתועלת ישראל וישראל המאושר מחכה לו לכבוד שמו יתברך וית' :

כי עם בציון ישב וגו' עיין רש"י ז"ל והרא"בע ז"ל והרד"ק ז"ל וכן מהרי"א ז"ל שהנביא מוכיח לישר' ושמרון שעתידין לגלות ואומר להם כי עם בציון ישב ולא יגלה לא ציון ולא כל אשר בירושלם לפי שמתפללים לאל ויושיע אותם וכנז"ל ע"כ : ולע"דן כי עם בציון ישב ר"ל לפי שהיושב בציון יהיה עם ר"ל עם השם ית' זכותם יגן על כל אשר בירושלם שיתגלגלו ובכו לא תבכו או כדרש"י ז"ל שלא תצטרך לבכיה ודמעה אלא חנון יחנך ר"ל כאשר תערוך חנון ותחנה לפניו מיד יחנך וזהו כפל חנון יחנך וכן יהיה הש"ית מקדים לבא ולהיות מוכן לקול זעקך ותכף כשמעתו בכ"ף הדמיון לא ימתין עד שמעתו אלא כשמעתו כבר ענך ולזה אמר יענך אלא ענך בלשון עבר והוא דקדוק נכון בלמ"ד לקול וכ"ף כשמעתו ומילת ענך שאינה זרה והוא מעין הכתוב תהיינה אזניך קשובות לקול תחנוני שתהיינה קשובות כבר וקודם בא קול תחנוני הם מוכנות וקשובות לקול תחנוני :

ונתן ה' לכם לחם צר וגו' ואזנך וגו' עיין רש"י ז"ל והרא"בע ז"ל והרד"ק ז"ל ומהרי"א ז"ל לפי שאמ' שהעם היושב בציון ובירושלם תנוחמו כאיש אשר אמו תנחמנו שאינ' מניחה אותו לבכות ומניקה אותו כן גם אתם בכו לא תבכה וגו' אלא תכף כשמעתו ענך כמינקת הזאת וכמו כן יתנהג כמנקת הזאת שאינה נותנת לבנה היונק אלא לחם צר ומים לחץ שהמועיל לולד הו' החלב לשובע לא לחם ומים כי כן ראוי להנהיג הילודים בהנהגה דקה וכל זה משל לירושלם כבא סנחריב עליהם נתן להם הש"ית לחם צר ומים לחץ במצור ובמצוק האויבים על ירושלם ושוב יאלם הש"ית ולא יניחם לבכות בכי הגלות כי יחון עליהם אבל יהיה זה כאשר ישמע זעקתם והוא או' כשמעתו ענך ויהיה הסבה בכל זה לפי שלא היה הקב"ה מסתיר עיניו אבל היו עיניו ולבו שם כל הימים להצילם והוא אומר ולא יכנף עוד מוריך ר"ל לא יסתיר ממך הב"ה שהוא מוריך (כדרש"י) פניו ואזניך תשמענה דבר וגו' מפי הנביאים המוכיחים ועל פי דרכם תימין תשמאיל ע"כ :

ולע"דן מדוקדק לשון ונתן לכם שהוא לשון עבר מורה כפי' הרא"בע וכמו שהביא הרד"ק ז"ל בשם המפרשי' שמדבר על הרעב שהיה להם יאמר אם השם ית' נתן לכם לשעבר לחם צר ומים לחץ ונמשך כל זה מהסתרתי פניו מכם כמאמר התכם צרות רבות ורעב אמנם לא יהיה זה עוד כי לא יכנף עוד מוריך שלא יסתיר פניו ממך ולא אתה תסתיר ממנו אבל יהיו עיניך רואות את מוריך ואזניך גם כן תשמענה הדברים של עבודה ויראת ה' יתב' שהם דברים שישארו אחריך קיימים לע"הב באופן שהדברים שהם מאחריך תשמעם אבל לשעתם ותעיף עיניך בם ואינם לא תשמעם וזהו לאמר זה הדרך לכו בה שהוא הדרך הישר המנהיג לאדם בע"הז ובע"הב זהו צריך האדם ללכת תמיד להימין ולהשמאיל בו ולא בזולתו · עוד אפשר שיהיה הפסוק הזה משל אל התורה שאין לחם אלא תורה לכו לחמו בלחמי ואין מים אלא תורה הוי כל צמא לכו למים וזהו ונתן לכם לרוע הכנתכם נתן לכם לשעבר השגה בתורה שנקראת לחם לחם צר ומים לחץ אמנם לעתיד ולא יכנף עוד מוריך וגו' · שתשיגו פנים בפנים ותבינו עומק הדברים ותשיגו מדרגה גדולה בשלימות העבודה והיא שלא תהיה צריך סעד לתמוך אלא כעין אברהם שהי' הולך לפני הש"ית והש"ית כב יכול אחריו ככתוב התהלך לפני והיה תמים · וזה שאמר ואזניך תשמענה דבר מאחריך מכלל שאתה הולך תמי' לפני השם יתברך והוא אחריך ואתה תשמע מאחריך תשמע ממי שבא אחריך יתברך וית' דברים הגונים להיישיר עצמך ולאמר לאחרים זה הדרך לכו בה כי תאמינו וגו' באופן שתהיה זוכה ומזכה אחרים · עוד אפשר ונתן לכם ה' על דרך מה שפי' ז"ל בפסוק לא ראיתי צדיק נעזב וזרעו מבקש לחם וגו' לא ראיתי צדיק נעזב מלדקותו ואפי' שזרעו יהיה מבקש לחם והטעם שאינו עובד ע"מ לקבל פרס וכיוצא בזה אמר כאן על העם אשר בציון ישב שיהיו צדיקים על שאפי' יתן ה' לכם לחם צר ומים לחץ עכ"ז לא יכנף עוד מוריך רוצה לו' לא הרחיקהו להיותך כעזב מעבודתו או לא יכוסה מעיניך מלשון כנף בגד המכסה האדם אלא והיו עיניך רואות את מוריך על דרך שויתי ה' לנגדי תמיד והוא תיקון כדי שמימיני בל אמוט מהיות כל פנייותי לצד ימין ה' רוממה ועבודתו ותהיה כ"כ כשר ונאהב לכל העולם אתה ומעשיך עד שבך יברך ישראל לאמר לבניו ישימך אלהים כפלוני וכמעשיו זה שאמר ואזניך תשמענה דבר מאחריך לפי שאין או' שבחו של אדם בפניו אלא שלא בפניו וזהו או' מאחריך לאמר לבניו זה הדרך שדורך בו זה הנכבד לכו בו גם אתם בכל עניינים כן כי תאמינו דהיינו מצוה לצד ימין לא יהיה עיניכם רואות את מוריך ובין כי תשמאילו לצד שמאל דהיינו לצאת מן השורה שימו נגד פניכם ויהיו עיניך רואות את מוריך שע"י זה אפי' בהשמאילך לדבר עביר' ראייתך את מוריך כאילו הוא נגדך תחוס על כבוד קונך ותשוב לאחור מן העבירה על דרך בכל דרכיך דעהו ואפי' לדבר עבירה והוא ייסר ארחותיך : וחז"ל פי' בפרק עגלה ערופה א"ר חייא כל ת"ח העוסק בתורה מתוך הדחק תפלתו נשמעת שנא' בכו לא תבכה חנן יחנך לקול זעקך כשמעתו ענך וכתיב בתריה ונתן לכם ה' לחם צר ומים לחץ ר' אבהו אמר אף משביעין אותו מזיו השכינה שנא' והיו עיניך ר'אות את מוריך ר' אחא א' אין הפרגוד ננעל בפניו שנא' ולא יכנף עוד מוריך עכ"ל : הנה ר' חייא פי' הפסוק שאו' כי עם בציון ישב על השערים המצויינים בהלכה כמו שדרשו חז"ל בפסוק אוהב ה' שערי ציון שערים המצויינין בהלכה וזהו כי עם כמו שדרשו והגד לעמי פשעם אלו ת"ח ששגגו' נעשות להם כזדונות וזהו כי עם ת"ח אשר ישב בציון ההלכה ומתוך הדוחק כמ"ש וכתיב בתריה ונתן לכם ה' לחם צר ומים לחץ תפלתו נשמעת ר"ל אפי' תפילה כל דהו מבלי דמעה ובכיה וזהו בכו לא תבכה ואפי' הכי חנון יחנך גו' ר' אבהו אמר אף משביעין אותו מזיו השכינה כיון שגופו רעב מכל טוב והצעיר נפשו ראוי הוא ליהנות ולהשבע מזיו השכינה שתאיר פניו · ור' אחא דריש לא יכנף לשון כנף והוא משל אל הפרגוד שהו' כמו כנף מכסה האור הנעלם ועליו אמר שלא יכנף עוד בפרגוד אלא והיו עיניך רואות את מוריך שהרי לא ננעל הפרגוד בפניהם : או אפשר שכוונת אומר אין הפרגוד ננעל לפניו הכוונה שהוא מאותם הנכנסים בלי רשות ורמז למה שאמרו בגמרא הא דעיילי בבר הא דעיילי בלא בר שהנכנסים בלי רשות הם בני עליה שאמר עליהם רשב"י ע"ה ראיתי בני עליה והנם מועטים וגו' ואסיקנא שעל אותם דעיילי בלא בר קאמר שהנם מועטים ואם שנים הם אני ובני לפי שסבלו עול תורה וצער המשרה כנודע ולזה אמר כאן גם כן על הלומד תורה מעוני וצער שאין הפרגוד ננעל בפניו דהיינו שאינו ננעל בפניו עד שיטלו עליו רשות אם יכנס אם לאו כי הוא מהנכנסים בלי רשות כאמור · ולחז"ל במה שאמר ואזניך תשמענה דבר מאחריך שהעיקר הוא מה שמספרים אחרי מטתך וז"ש מאחריך כי כשנפטר האדם מן העולם שואלים להקב"ה נכנס זה לגן עדן או לא והשם יתברך משיב צאו וראו ושמעו מה שמספרי' אחרי מטתו וכן תתנהגו אם אומ' זה הדרך של זה הנפטר טוב הכניסו לגן עדן ולזה הבטיח אל המאושר שאזניך תשמענה דבר מאחריך דהיינו מאחרי המטה שלך לאמר שיאמרו כל העולם על מעשיך שהם הגונים וזה הדרך שהיה בך ראוי שילכו בה כל העולם כי תאמינו וכי תשמאילו ועיקרא דהא מילתא במסכת שבת פרק השואל בעא מיניה ר' אלעזר מרבא איזהו בן העו"הב אמר ליה ואזניך תשמענה דבר מאחריך וגו' ר' חנינא אמר כל שדעת רבותיו נוחה הימנו ע"כ · ומ"ש ר' אלעזר פשוט הוא דהיינו מי שמספרים בשבחו אחר מטתו וזהו ואזניך תשמענה דבר מאחריך רוצה לומר תשמענה דבר בשורת ע"ה ממה שיאמרו אחריך אחרי מיתתך ומ"ש ר' חנינא יליף כל שרוח רבותיו נוחה הימנו שזה רמז במה שאמר והיו עיניך רואות את מוריך שלא תבוש מהסתכל בעיניך אל מוריך ורבותיך שזה הורא' אל היות דעתם נוחה ממך וסמיך ליה ואזניך תשמענ' דבר מאחריך כלומר הרי הוא' ענין הנז' שלהיות רוח מוריך נוחה ממך כאילו שמעה באזניך דבר טוב מענין אחריתך שהוא אשר תזכה אל טוב אחרית דבר העולם הבא זה שאמר דבר מאחריך וג"כ השמע לאמר זה הדרך לכו שיספרו העולם בשבחיך ושבח דבריך שיאמרו זה הדרך לכו בה וגו' :

וטמאתם את צפוי וגו' חז"ל במסכת שבת פרק רבי עקיבא מנין לע"א שמטמאה במשא כנדה שנאמר תזרם כמו דוה צא תאמר לו ובגמרא אמרו צא תאמר לו לבצק

לֹא יַחְמֹל וְלֹא־יִמָּצֵא בִמְכִתָּתוֹ
חֶרֶשׂ לַחְתּוֹת אֵשׁ מִיָּקוּד וְלַחְשֹׂף
מַיִם מִגֶּבֶא׃
כִּי כֹה־אָמַר אֲדֹנָי יֱהֹוִה קְדוֹשׁ טו
יִשְׂרָאֵל בְּשׁוּבָה וָנַחַת תִּוָּשֵׁעוּן
בְּהַשְׁקֵט וּבְבִטְחָה תִּהְיֶה גְּבוּרַתְכֶם
וְלֹא אֲבִיתֶם׃ וַתֹּאמְרוּ לֹא־כִי עַל־
סוּס נָנוּס עַל־כֵּן תְּנוּסוּן וְעַל־קַל
נִרְכָּב עַל־כֵּן יִקַּלּוּ רֹדְפֵיכֶם׃ אֶלֶף
אֶחָד מִפְּנֵי גַּעֲרַת אֶחָד מִפְּנֵי גַּעֲרַת
חֲמִשָּׁה תָּנֻסוּ עַד אִם־נוֹתַרְתֶּם כַּתֹּרֶן
עַל־רֹאשׁ הָהָר וְכַנֵּס עַל־הַגִּבְעָה׃
וְלָכֵן יְחַכֶּה יְהוָה לַחֲנַנְכֶם וְלָכֵן יָרוּם
לְרַחֶמְכֶם כִּי־אֱלֹהֵי מִשְׁפָּט יְהוָה
אַשְׁרֵי כָּל־חוֹכֵי לוֹ׃ כִּי־עַם בְּצִיּוֹן
יֵשֵׁב בִּירוּשָׁלִָם בָּכוֹ לֹא־תִבְכֶּה חָנוֹן
יָחְנְךָ לְקוֹל זַעֲקֶךָ כְּשָׁמְעָתוֹ עָנָךְ׃
וְנָתַן לָכֶם אֲדֹנָי לֶחֶם צָר וּמַיִם לָחַץ כ
וְלֹא־יִכָּנֵף עוֹד מוֹרֶיךָ וְהָיוּ עֵינֶיךָ
רֹאוֹת אֶת־מוֹרֶיךָ׃ וְאָזְנֶיךָ תִּשְׁמַעְנָה
דָבָר מֵאַחֲרֶיךָ לֵאמֹר זֶה הַדֶּרֶךְ לְכוּ
בוֹ כִּי תַאֲמִינוּ וְכִי תַשְׂמְאִילוּ׃
וְטִמֵּאתֶם אֶת־צִפּוּי פְּסִילֵי כַסְפֶּךָ
וְאֶת־אֲפֻדַּת מַסֵּכַת זְהָבֶךָ תִּזְרֵם כְּמוֹ
דָוָה

לָא נָיְחִים וְלָא מִשְׁתְּכַח בְּדִיקוּקֵיהּ
חֲסַף לְמֵיתֵי נוּר מִמַּבְעוּר וּלְמִזְלַח
מַיִן מִפְּצִיר׃ אֲרֵי כְדְנַן אֲמַר יְיָ אֱלֹהִים
קַדִּישָׁא דְיִשְׂרָאֵל אֲמָרִית דְּיִתְתּוּבוּן
לְאוֹרַיְתָא תְּנוּחוּן וְתִתְפָּרְקוּן תִּשְׁקְטוּן
וְתִשְׁרוּן לְרוּחְצָן תְּהוֹן גִּיבָּרִין וְלָא
אֲבִיתוּן׃ וַאֲמַרְתּוּן לָא אֱלָהֵין עַל
סוּסְוָתָן נְעִירוֹק עַל כֵּן תְּעִירְקוּן
וְעַל קַלִּילִין נִרְכּוּב עַל כֵּן יְהוֹן קַלִּילִין
רוֹדְפֵיכוֹן׃ אַלְפָא חַד מִן
קֳדָם מְזוֹפִירַת חַד מִן קֳדָם מְזוֹפִירַת
חַמְשָׁא תְּעַרְקוּן עַד דְּתִשְׁתַּאֲרוּן
כְּבוּעֲרָא עַל רֵישׁ טוּרָא וּכְאָתָא עַל
רָמְתָא׃ וּבְכֵן עָתִיד יְיָ לְמֵיחַס עֲלֵיכוֹן
וְתַקִּיף הוּא דִּירַחֵים עֲלֵיכוֹן אֲרֵי
אֱלָהָא עָבֵיד דִּינָא יְיָ טוּבֵי צַדִּיקַיָּא
דִּמְסַבְּרִין לְפוּרְקָנֵיהּ׃ אֲרֵי עַמָּא בְצִיּוֹן
יְתִיב בִּירוּשְׁלֶם מִבְכָּא לָא תִבְכֵּי
רַחֲמָא יְרַחֵם עֲלָךְ קָל צְלוֹתָךְ יְקַבֵּיל
וְיַעְבֵּיד בָּעוּתָךְ׃ וְיִתֵּן לְכוֹן יְיָ נִיכְסֵי
שַׂנְאָה וּבִיזַת מְעִיקָא וְלָא יְסַלֵּק עוֹד
שְׁכִינְתֵיהּ מִבֵּית מַקְדְּשָׁא וִיהֶוְיָן עֵינָךְ
חָזְיָין יָת שְׁכִינְתֵיהּ בְּבֵית מַקְדְּשָׁא׃
וְאוּדְנָךְ יִשְׁמְעוּן פִּתְגָּמָא מִבָּתְרָךְ
לְמֵימַר הָדָא אוֹרְחָא דְּתַקְנָא הֲלִיכוּ
בַהּ לָא תִסְטוּן מִינַּהּ לְיַמִּינָא וְלִשְׂמָאלָא׃
וְתִסְאֲבוּן יָת חִפּוּי צַלְמֵי כַּסְפֵּיכוֹן וְיָת
תִּקּוּן מַתְּכַת דְּהַבְכוֹן תְּרַחֲקִינּוּן כְּמָא
דִמְרַחֲקִין

תנוסו ה׳ חס׳ בליש׳ וסימ׳ גמסר בסדר אם בחקתי: בכו ה׳ כתיב וי״ו בסוף וסימ׳ כי עם בציון ישב · בכו בכו להולך · הולך ובכו ילכו · בגת אל תגידו דמיכה · בכו תבכה בלילה:

רשי

לחשוף מים · לדלות וכן לחשוף עשרים פורה וכן אספי שובל דלי מים מן ... אספוי"שכט בלע"ז: מגבא · גוב מלא מים: כי כה אמר · הקב"ה לכם זה ... אין אתם צריכים לבקש לכם מעוז מצרים ולאבד ממונכם כי בשובה ונחת ... לכם תשועה בלא שום טורח אם תשמעו לי: שובה · לשון ישוב ומרגוע וכן שובה ... רבבות אלפי ישראל: בהשקט ... הבא לכם מאתי ובבטחה תהיה גבורתכם: על סוס ננוס · נתקשר במלכי מצרי׳ ונביא משם סוסים קלים לנוס: אלף אחד ... מכם: מפני גערת אחד · ... האויבי׳ או כולכם מפני גערת חמשה תנוסו: אם נותרתם · כמו אשר נותרת׳: כתורן · עץ גבוה תקוע בארץ כמין תורן הספינ׳ שקורין מש"ט בלע"ז: וכנס · אף הוא קלונס גבוה שנותנין בראש הגבעה וכשרואה הצופה גייסות באין נותן עליו סודר והרוח מוליכו והוא סימן שינוסו או יתקבצו: ולכן · ... שלא אביתם לשמוע: יחכה ... לחננכם · אינם מדלג לכם על הגזרה הרעה שנגזרה עליכם כדי למהר ולהביא הטובה אלא יחכה וימתן עד בא קיצה: ולכן ירום לרחמכ׳ יתרחק לנחמכם כי אלהי משפט יי׳ · ויפרע תחלה מן המורדים בו: אשרי כל חוכי לו: לנחמות אשר הבטיח פי׳ לא יפל דבר: כי עוד ימי׳ באי׳ אשר ישאר להיות יושב בציון ובירושלם ... יהיה: בכו לא תבכי׳ לא תצטרך לבקש בקשה מאת הקב"ה ... כי בקול זעקך יחנך: לחם צר ומים לחץ · לא תהיו כרוצים אחר תענוגים כאשר אתם עתה כמה שנאמר השותים במזרקי יין הנה ששון ושמחה וגומר: ולא יכנף · לא יתכסה ממך בכנף בגדיו כלומר לא יסתיר ממך פניו: מוריך · יי׳ הקדוש ב"ה המלמדך להועיל: ואזניך תשמענה וגומר · לא כמו שאתם עושים עתה שאתם מואסי׳ בדברי והאומרים לא תחזו לנו נכוחות כי אם אזניך יהיו נטויות אף אחריך לשמוע דבר מאתי אולי יבא נביא ויורך דרך ללכת בין ימין בין שמאל: אפדת · כוי: כמו

רדק

או לחשוף בה מים מגבא · אלא ישברהו עד שיהיה כתות כתיתות דקות · והמקום שיוקדת בו האש נקרא יקוד · וכן בדרך העולם לקחת אש מיקוד במכתת חרש ולחתות כמו לקחת · וכן היחתה איש אש בחיקו · וגבא יקרא מקום שיקוו בו מעט מים · וכן בצאותיו וגבותיו ואין אדם יכול לקחת ממנו בכלי כי אם בשבר כלי שיכול לסמוך ספתי השבירה בקרקע הגבא יוקח מעט מים שבו וכאש׳ יקח המים מן הגבא הנה כאשר הגבא חשוף ומגולה · לפיכך אמר ולחשוף · וכן לחשוף חמשים פורה לקחת כל התירוש עד שלא ישאר ביקב כלום · ויונתן תרגם ולחשוף ולמדלא ענין דלו׳ מים: כי כה אמר ה׳ בשוב׳ ונחת · כפל ענין במלות שונות · וכן כפל עוד ואמר בהשקט ובבטחה · אמר אני אמרתי אם תשמעו לי כי בנחת תושעון ולא תצטרכו ללכת לטרוח לבקש עזר כי אם שתשבו בעירכם וזאת תהיה גבורתכם · ר"ל כי ה׳ נלחם לכם ולא אבית׳: ותאמרו לא כי על סוס ננוס · אם יבא האויב יש אתנו סוסים וננוס עליהם לפני האויב עד יעבור ואחר כן נשוב לארצינו: ועל קל נרכב · סוס או גמל קל · וכדבריכם כן יהיה שתנוסון אבל לא המנוסה שחשבת׳ שתנצלו מיד האויב כי אם תרכבו אתם על קל רודפיכ׳ יקלו מכם וישיגו אתכם: אלף אחד · אמר אחד ואף על פי שאין צריך אלא אמר כן לפי שהאלף הוא אחד במעלה הרביעי׳ ואחד הוא אחר במעלה הראשונה· ואמ׳ שהרב׳ ינוס מפני המעט: מפני גערת חמשה תנוסו · כולכם: עד אם נותרתם · אם במקום אשר · כי ימצא במקום אשר: כמו עד אם דברתי דברי · ובמק׳ כאשר כמו אם יהיה היובל לבני ישראל · ואם מזבח אבנים תעשה לי · והדומים להם · אמר כל כך תנוסו הנה והנה עד שהנשארים בכם יהיו מעטים בין רבי׳ · כמו כתורן על ראש ההר שירא׳ יחידי מרחוק · וכן כמו הנס על הגבעה · והענין כפול כי הנס יפרשו על התרן: ולכן יחכה ה׳ לחננכם · יחכה פעל יוצא · כלומר יבטיחכם שתחכו לו לחננכם שעוד יחון אתכם ויסער אתכם · ובענין הזה על אשר יחלתני · יש מפרשים הפסוק הזה עם הפרשה הבאה אחריו ועתידה · והנכון שהוא מענין הפרשה שמדבר על דורו של חזקיהו ועל הרעים שבהם שמבקשי׳ עזר ממצרים אמר עד הפסוק הזה · והפסוק הזה כנגד הטובי׳ חזקיהו וסיעתו: לחננכם · לחנן אתכם · לחנן בשקל אין גאלת לחמס: ירום לרחמכם · ירום וינשא על מחנה אשור לרחם אתכם · כי אלהי משפט ה׳ · ולא יספה הצדיקי׳ עם הרשעים: אשרי כל חוכי לו · כי הם ינצלו: כי עם בציון ישב · לא כאשר ערי יהודה שנתפשו ביד מלך אשור בעבור שלא היו חוסים באל: בירושלם בכו לא תבכה · אתה העם אשר בירושלם שלא יצאתם ממנו לבקש עזר ממצרים בכה לא תבכה כמו שבוכים האחרים שנתפשו כי האל יחנך לקול זעקך: כשמעתו ענך · כאשר שמע זעקך ענה אותך · וזה שקרע חזקיהו בגדיו והתכסה בשק ובא בית ה׳ והתפלל שם וענה אותם האל על ידי ישעיהו הנביא · ואמר אל תירא מפני הדברים אשר שמע׳ וגו׳ · ונתן לכם ה׳ המפרשי׳ פירשו כמו ואם נתן · כמו כי אינך יוצא · שפירושו כי אם אינך יוצא: ונמית והלכת · ואם נמית והלכת והדומי׳ להם ויהיה לזה הפי׳ וי"ו לא יכנף כפ"א רפא בלשון ישמעאל · אמר אם עד עתה נתן לכם לחם צר ומי׳ לחץ לא יהיה עוד זה כי לא יכנף עוד מוריך · ויהיה מוריך כמו מטרך מן יורה ומלקוש · ופי׳ לא יכנף לא יאסף ולא יעצר · והדומה לו בדברי רז"ל כנופיה לאסיפת העם ולעצירתם · ואז בימי חזקיהו היה להם בצורת ובשר להם אותם בשבע׳ כמו שאמר אכול השנה ספיח ובשנה השנית סחיש ובשנה השלישית זרעו וקצרו וגומר · או פירוש ולא יכנף לא ידחק בכנף הארץ · כלומר לא יהיה רחוק מכם המטר אלא קרוב שיהיו עיניכם רואות המיד · ויש לפרש מוריך מן ולא שמעתי לקול מורי · ואמר זה על חזקיהו · ואם יו"ד מוריך לרבים יהיה חזקיהו ושריו רוצה לומר שלא ישלח שלוחי׳ בכנף הארץ כמו שעשה אחז ששלח למלך אשור לעזור לו במלחמת רצין ופקח אבל חזקיהו יהיה בטוח במקומו ולא יצטרך אל עזר אדם ועיניך יראו אותו תמיד בירושלם שיורה אותך הדרך הטובה והישרה · ויונתן פירש הפסוק על מתנה אשור שתרגם הפסוק כן ויהב ה׳ לכון נכסי שנאה וגומר · ונכון הוא פירושו: ומים לחץ · בא בסמיכות עם המ"ם · כמו מ"ם ברכים: ואזניך · אפילו יקרא אותך המורה מאחריך · ויאמר לך זה הדרך לכו בה תשמענה אזניך · ותקשבנה כ"ש כשיורה אותך פני׳ בפני׳ · ר"ל שיהיו דורו של חזקיהו בימים ההם חפצי׳ לשמור התורה והמצות ושומעי׳ לקול מורים אפילו יקראו אתם מאחריה׳: כי תאמינו וכי תשמאילו · כשתרצו להטות אל הימין או אל השמאל לא תעשו אלא הדרך הישר נגד עיניכ׳ לכו בה לא תטו ימין ושמאל ממצות המורה · ותאמינו · כמו כי תימינו הא׳לף תמורת היו"ד: וטמאתם · כשידבר כנגד העם ידבר פעם לשון יחיד דרך כלל ופעם לשון רבים דרך פרט · ופירוש וטמאת׳ תתנו אותו כמו טמא · כי כן אמר חזקיהו על הפסילי׳ שעשה אחז אביו · אמר ללוים והוציאו את הנדה מן הקדש · ואמר ויוציאו את כל הטומאה אשר מצאו בהיכל ה׳ · ואמר ויקבלו הלוים להוציא לנחל קדרון מחוצה · והנדה והטומאה הם אפדת הפסילים והמסכות: כמו וחשב אפדתו · כתרגומו ענין תקון · תזרם · תזרם למקום רחוק:

אבן עזרא

לא יחמול · לכתותו: לחתות אש · כמו יחתה גחלים אתה חותה על ראשו והוא מפעלי הכפל: ולחשוף · מגזרת מחשוף הלבן חשף יי׳ את זרוע קדשו: גבא · מגזרת וגבאיו תרגם בור · וטעם לחשוף לגלות כי המים הם בסתר וזה הטעם על היורדים מצרים: כי בשובה · השקט כמו שובה יי׳ רבבות אלפי ישראל הטעם כי תשועה תהיה לכם במקומכם ולא תרדו מצרים: ותאמרו · אמר רבי יונה המדקדק כי ננוס מגזרת גם כטעם נרכב שיש אחריו ויש אומרים שהוא כמשמעו אתם נסים ורודפיכם יניסון אתכם: על קל · שם התאר לסוס או כר לגמל: אלף · סמוך אל אחד מהם והוא תאר לשר והטעם כי שר שיש לו אלף אנשים ינוס מפני גערת אדם אחד: תנוסו · כלכם: כתורן · רמז שישארו מעט מהרבה והנכון בעיני כי טעם ככם על הנותרי׳ בירושלם שלא ירדו אל מצרים: ולכן יחכה יי׳ על דיבור בני אדם: לחננכם · מפעלי הכפל על משקל אין גאלת לחמס מהבנין הכבד ממשקל לשכב את בת יעקב ואם הם זרות בדקדוק ולכן הו׳ ירום לרחמכ׳ כי הש׳ יעש׳ לכם משפט מאשור: כי עם · בכו לא תבכה · אלה דברי הנביא כי השם יחנך ונא׳ לקול הלמ"ד בעבור שזעקת אליו: ענך · מלה זרה בדקדוק וכן כי פארך: ונתן לחם צר ומים לחץ · שהיו ברעב כאשר פירשתי ושב לבנין לצרי׳ ומים איננו סמוך וכן הוא ומים מי לחץ כמי האהלה שרה אמו: ולא יכנף · ירחק שיהיה בכנף הארץ: מוריך · בדרך הישרה והם חזקיהו ושריו: והיו עיניך · כפול בטעם כמשפט: ואזניך · הטעם כי בעיניך תראה מוריך לפניך וכן מאחריך תשמע דברי הנביאים והמוכיחים ויש אומרים כי זה דרך משל על מראה הלב ומשמעו: כי תאמינו · האל"ף תחת יו"ד ימין וכמוהו רבים והטע׳ כי אם תאמינו או תשמאילו מהדרך ישרה תשמע באזניך מוריך בדרך הטובה: וטמאתם · לפוי · שם: אפודת · מכסה יקר על הצלם: תזרם · כי הם אסורים בהנאה: כמו

אורים ותומים

[illegible]

מנחה גדולה

כי כה אמר ה׳ וגו׳ בשובה ונחת וגו׳ שלא יזוזו מארץ ישראל רק תשבו בארץ ותטעו כרמים ותגליתו ותסי׳ לכם שלום בארץ כי בשובה ונחת תושעון לשבת בארצכם בהשקט ובבטחה ולא אביתם רק לנוס למצרים: אלף אחד וגו׳ הכה ביעוד לטובה אמר ורדפו מכם חמשה מאה וגו׳ והקשה רש"י ז"ל וכי כך הוא החשבון אלא אינו דומה למעוטי׳ העושי׳ את התורה למרובין ע"ש וא"כ גם בפורענות אמר אינו דומה לאסיפת רשעי׳ מעוטים לאסיפת מרובי׳ ע"כ כשים אלף מכם א׳ מאויבכם ירדף אותם וכשים אסיפת כולכם עולה הסיעור ביותר מהחטאים כי כל אחד יש עליו ערבות וכולם ע"כ מפני גערת חמשה כולכם תנוסו · ואין להקשות דלעולם מדה טובה מרובה ובמדה טובה חמשה ינוסו רבבה ובפרענות חמשה ינוסו כולם · דלא היו ישראל מגיעין לרבבה כי כשארו מעט מהרבה כתרן על ראש ההר וגו׳ באופן שכלם לא הגיעו למספר רבבה · אך קשה מאה שאמר בשירת האזינו ושנים יניסו רבבה שאני להם דיש לומר דק"ת מדה טובה מרובה בענין שכר ועונש דגבי שכר נאמר אם בחוקותי תלכו וגו׳ שמדבר בענין עשיית המצוה בפועל ובמצות ל"ת הוא בשב ואל תעשה וע"כ יזכו לשכר הגמול מפח"כ

לוחה׳ ועיין רש״י ז״ל והרא״בע ז״ל והרד״ק ז״ל:

ונתן מטר זרעך וגו׳ עיין רש״י ז״ל וכן מהרי״א ז״ל: ועיין הרד״ק ז״ל: ולע״דן כמ״ש הכתוב וסרתם ועבדתם אלהים אחרים וגו׳ וחרה אף ה׳ בכם ועצר את השמים ולא יהי׳ מטר והאדמה לא תתן את יבולה וגו׳ ודרשו חז״ל יבולה אפי׳ מה שאתה מוביל לה לא תתן · בזה בבין הסמיכות תזרם כמו דוה לא תאמר לו לאליל ומיד ונתן מטר זרעך תכף ומיד לאשר תזרע את האדמה כדי שלא יאכלו הצפורי׳ הזרע כי בבא המטר תכף לזריעה יגדל כנודע וזה טעם כפל זרעך אשר תזרע ולפי שבזמן העבר כשהיו עובדים אלילים האדמה לא נתנה יבולה מה שהובילו לה אמר כי עתה בתשובה הנזכרת תצמח אותה התבואה וממנה יצא לחם נוסף על הנודע בה שהיא מחדש וז״ש ולחם תבואת האדמה כל התבואה שזכתה בה האדמה מכמה שנים עתה תצמח תכף מהנז׳ שיבואו הגשמים תכף לזריעה תועלת גדול והוא והיה הלחם הנז׳ דשן ושמן שהעשבי׳ לא אשר גדלו והאריכו ביותר מצד תכיפות הגשמים לזריע׳ לא יניחום לגדל כי כל השומן והדשן יאך בעשבים לכך יעשו לו תיקון והוא שירעה מקניך בו ביום ההוא כר נרחב בעודו עשבים בגמורו לאכול אותם העשבים אז תחזור התבואה לצמוח ותהיה דשנה מאד וכן המנהג במקומותינו אלה ובארץ הצבי · במלא אומר ירעה מקניך הכונה למ״ש והיה דשן ושמן על הלחם אשר שאמר שתם ונתן מטר זרעך לפי שבפסוק הקודם אמר ועשיתם את לפני ישראל שכולם יהיו יחזיקו׳ בטמאים לאלילים אפי׳ אלילים של יחיד זה שאמר כספך ואת אפידת מסכת זהביך אמנם לענין תזרם אמר בלשון יחיד תזרם וכן לא תאמר לו על העושהו שהפה שאשר הוא שיתיר לא תאמר לו והוא יזרנו לרוח וזה העושה הביעור הזה הוא הנותן מטר ארצך כלומר הוא סיבת מטר כאמור שע״א סיבה עוקרית במניעת המטר ואם כן המבער אלילים מכין ונותן מטר וחשב זה אמר שתם ונתן מטר זרעך וגו׳ ואין מקרא יוצא מידי פשוטו שהקב״ה הוא הנותן והדרשה תדרש מדשתם:

והאלפים והעירי׳ וגו׳ עיין רש״י ז״ל וכן הרא״בע ז״ל וכן הרד״ק ז״ל ומהרי״א ז״ל העיירי׳ החמורים הגדולים (דלא כדהרד״ק שפי׳ עולי החמורים שהם הקטנים) ובליל הוא שם לכל התבואה הבלולה והמעורבת ממינים רבים חטה ושעורה וכוסמת וזולתם מלשון אם יגעה שור על בלילו וחמיץ פי׳ בור׳ יונה נקי כפי לשון הערב (כדהרד״ק) שאין לו חבר בלשון הקדש · ויותר נכון לפ׳ שמרוב התבואה יהיו מעורבים מינים רבים מהתבואה וירדיחו אותם שיהיו מחמיצים אותו מעט ומאכילים אותו לבהמות כי הוא מפטם ומשמין אותם מאד וחמיץ (כדהרא״בע לשון חמץ) ולזה נטה המתרגם שתרגם חמיץ מפטם ויהיה כ״כ שבע שאפי׳ מה שיתנו למאכל הבהמות יהיה נקי אשר זורה ברחת ובמזרה כאילו היה מאכל לאדם עם היותו נתן לבהמות ע״כ: ולע״דן או׳ והאלפים והעיירים מקושר לענין הנז״ל ירעה מקניך וגו׳ והאלפים והעיירים גם כן ירעו שם בעשבי התבואה ואחרי הרעיה יניחו השדות שיערו הבהמות שיגדלו ולא יהיה קנה השיבולת ארוך ביותר וע״י זה תגדל השיבולת והחיטה שבה וכן המנהג כמודע וכל זה אם כן טענה למ״ש והיה דשן יען כי ירבה מקנך ביום ההוא כר נרחב מקנך על מקנה הצאן ירעו תחילה בעשבים הרכים ואחר כך ירעו האלפים והעיירים ע״ד מ״ש חז״ל שהיה עושה דוד המלך ע״ה כמו שאחז״ל בפסוק ויקחהו ממכלאות צאן שהיה חובש ומאכיל-בדיר הצאן את הגדולים ומוציא תחילה את הגדיים וטלאים ועוד מעט מוציא הבינוניים כדי שיאכלו העשבים הבינוניים ועוד מעט מוציא הגדולים שיאכלו העשבים באופן שלא ישיג אחד מהם גבול רעהו וזה כוון כאן שהזכירו ברעיה מקנה הצאן תחילה ואח״כ האלפים ואחר כך העיירים ואחר שהזכיר דבר בעוזרי האדמה שבליל חמיץ יאכלו שהעפ״י שהמנהג להאכיל לעובדי האדמה עוגות מלות קשה העיכול בשביל שהאכילו המצריים את ישראל ומהקמח השחור העשוי מהחיטה שמעורב בה אבני׳ וכיוצא לז״א בליל חמיץ כמו מאכל לחם חמץ (כדהרא״בע) ולא מלות כי יש שבע וזול בעולם וג״כ יהיה מהחיטה הטובה אשר זורה ברחת ובמזרה והכריחני לפי׳ זה כי העיירים אינם עובדי אדמה וחרישה כי אם בזרות כי רוב תבואות בכח שור · וגם אין מנהג להאכילם אשר זורה ברחת ובמזור׳ אפי׳ יהיה שבע גדול בעולם אלא ודאי בבני אדם עובדי אדמה דבר הכתוב וחסרה וי״ו כאילו אמר ועובדי אדמה וגו׳:

והיה על כל הר וגו׳ עיין רש״י ז״ל וכן הרא״בע ז״ל וכן הרד״ק ז״ל והוסיף וכן מהרי״א ז״ל:

והיה אור הלבנה וגו׳ חז״ל אמרו בב״ר תני אורה שנבראת בששת ימי בראשית להאיר ביום אינה יכולה שהיא מכהה גלגל חמה ובלילה אינה יכולה מפני שלא נבראת להאיר אלא ביום והיכן היא אלא גנוזה ומתוקנת לעתיד לבא עכ״ל · תקנו בזה לומרו שבעת הימים שיהיה בשעתן יחדיו שהם על בהירות החמה שהיה לו בשבעת הימים יקשה והלא ברביעי נתלו אבל יש לומר שפי׳ אור שהוא אורה זולת החמה ביאה שמיום ראשון התחילה ולא נסתלקה עד מוצאי שבת שפ״י שחטא אדם הא׳: עוד לחז״ל שם בב״ר כאור שבעת הימים אתמהה והלא ברביעי נבראו המאורות אלא כאינים דאמר כן וכן אנא מפקד לשבעת יומיא דמשתותי׳ ר׳ נחמיה אמר שבע׳ ימי אבלו של מתושלח הצדיק שהשפיע להם הב״ה אורה עכ״ל · וכתב רש״י ז״ל כאינים דאמר כן וכן אנא מפקד וגו׳ כך כשברא הב״ה את עולמו וראה את האור כי טוב וגנזו לצדיקים לשבעת ימי המשתה שעתיד לעשות לצדיקים ור׳ נחמיה אמר כאור שבעת ימי אבלו של מתושלח שלהיותו צדיק ובשכר שנתאבלו עליו השפיע להם הב״ה אורה ע״כ תורף הענין · אמנם החכם השלם כמהר״ר אברהם ן׳ אשר ז״ל פי׳ כאינים דאמר כן וכן אנא מפקד וגו׳ פי׳ שאין הכוונה לכל שבע׳ ימי המשתה אלא למקצתם והכוונה שישתמש בהם בשבעת ימי המשתה שלו כך היא כאור שבעת הימים כאור ששמש תוך שבעת ימי בראשית ע״כ: וכדבריו אלה עיינתי: עוד לחז״ל ומחץ מכתו אפא מכתו של עולם ירפא והמכה שבנות שוח שביעית שלהם שניה שהם עושות לג׳ שני׳ ובשעת בריאת העולם עשו פירות ליומן וכן עתידים לעשות ע״כ תורף דבריהם: ומהם למדנו שהפסוקי׳ אלה מדברים לעתיד שלא כדעת המפרשים ז״ל שרובם פירשו הפסוקים שמדברים בזמן חזקיהו ובזמן סנחריב עוד בזה: ועיין רש״י ז״ל והוא מהגמרא ועיין הרא״בע ז״ל והרד״ק ז״ל (וזה כוון הרא״בע ז״ל במ״ש והטעם כאור שבעת הימים מחובר) · וכן מהרי״א ז״ל שהענין משל אל הישועה כי היא ליהודים היתה אורה ושמחה וששון ויקר והפסוקים בענין סנחריב ומ״ש שבעיות שתי שבעיות כמשקל ידים רגלים וכאר הענין שהוא כאור שבעת הימים ר״ל כ״כ כאילו הוא יותר שבעת פעמים ממה שהיא עתה (ויש בדבריו אלה כנגד למ״ש שתי שבעיות) והביא דחז״ל פי׳ שהם ז׳ ימי בראשית כי אז היה האור האלהי יותר בהיר מזה האור השמימיי ולדעת חז״ל הפסוקים לעתיד בימות המשיח ולפי הפשט בימי חזקיהו והפסוק המשיל הישועה והצלחה אל האורה וי״א כאור שבעת ימי חנוכת הבית בימי שלמה שהיה אז בעולם אור והצלחה:

ולע״דן עפ״י שיטת חז״ל שהפסוקים האלה לעתיד יאמר שיתוקן העולם במלכות שדי כמו שהיה בעת הבריאה אור הלבנה גדול כאור החמה כמו שנא׳ ויעש אלהים את שני המאורות הגדולים קודם המיעוט כן יהיה לעתיד כי אין זה חדש וזהו והיה אור הלבנה כאור החמה וזהו לשון והיה לרמוז שכבר היה בימי בריאת העולם היה אור הלבנה כאור החמה בסוף מה שהיה הוא שיהיה ופי׳ הפסוק שיעור אור החמה וממנו נבין שהוא גם כן שיעור ללבנה כי זה הוא שוין כאמור וזהו ואור החמה יהיה כלול שבעתי׳ כאור השבעת הימים עצמם של ימי בראשית הוא סוד הבנין ליודעי חן חצבה עמודיה שבעה וזהו כאור שבעת הימים שהם סוד לך ה׳ הגדול׳ והגבורה וגו׳ שבהאיר אלו באצילות ובבריאה וביצירה תגיע הארה גדולה אל השמש הזה וירדת אשר בעשיה ויאירו שבעת הנרות זה לעומת זה וזה יהיה ביום חבוש ה׳ השבר שעשה עמו ישראל עולמו ע״י העגל אז ומחץ מכתו של עולם ירפא כנז׳ למעלה שיחזיר כל דבר לסגולתו כבעת הבריאה ובנות שוח יהיו עושות פרי לשעתן כי תהי׳ ההנהגה בארץ אנפין כאשר היה בעת הבריא׳ כנודע מתוך דברי רשב״י ע״ה א״כ הדברים כפשטן הם ממש רבוי באור הלבנה והחמה מקושר לסוד כאמור כי כל העולמות מקושרי׳ זה בזה וקרוב לזה בענין הסוד היה בימי חזקיהו ע״י שעסק הגדול בתורה תקן העולמות שהרי ביקש הב״ה לעשותו משיח ולעשות סנחריב גוג ומגוג אף בענין הלבנה וחמה לא היה בו שינוי בימי חזקיהו ואין דבר זר שיהיה דבר ה׳ כאש וכפטיש יפוצץ סלע עולה לכאן ולכאן בימי חזקיהו בכל מה אוב דרך משל ולעתיד דברים כהוייתן ואמר שהכל תלוי בתשובה שישובו ישראל לרפוי׳ את אשר שברו במעשיהם המקולקלים אך בעזר אלהי לשוב ע״ד מ״ש הכתוב עזרנו אלהי ישענו על דבר כבוד שמך והצילנו וכפר על חטאתינו וגו׳ שזהו ביום חבוש ה׳ את שבר עמו ר״ל את השבר ששבר עמו בחטאיו ששבר כל העולמות כולם וזה יהיה ע״י התשובה׳ התשובה בסיוע אלהי ולזה תלה הדבר בשי״ת שאמר ביום חבוש ה׳ ואז ממילא ומחץ מכתו ירפא מאיליו כי בהבטל הסיבה והוא השב׳ יבטל המסובב והוא מחץ וכאב מכתו ובזה מובן כפל ענין שבר ומכה במלות שונות חבוש ה׳ ואח״כ או׳ ירפא בלשון מאיליו שהי״לל ירפא בפת׳ בריו״ש בארי תחת הפ״א ואמר עוד ומחץ מכתו שהיה די שיאמר ומכתו ירפא רמז כי השי״ת בדב׳ שמכה במרפא כיוצא בו אמר ומחץ הכאב של המכ׳ הוא הגורם שמכתו ירפ׳ שהמחץ ירפא מכתו ע״י המחץ וכאב מכנין לו העביר ועין ובהבטל הסיב׳ יבטל החולי ומכה המסובב וזהו וממכותיך

ארפאך ר״ל שע״י מכותיך ארפאך בהפך המוכן לך שאת חוסבת שהמכות מחליאות אותיך ואין הדבר כן אלא הדרבא הן מרפאין אותך:

ואני הצעיר מרדכו הכהן י״ו נלע״ד שנוכל לומר שעל השינוי שהיה בימי חזקיהו כי ביו׳ שמת אחז היה אור השמש שתי שעות בלבד ותכף כיבה השמש כדי שלא יספד אחז ואז נכנס׳ אור הלבנה במקום אור החמה והיכן נפרע השמש אחר י״ד שנה למלך חזקיהו חזר השמש ועמד כ״ב שעות וז״ש ואור החמה אמר יהיה לומר שיושלם חסרונו במיתת אחז אימתי יהיה זה שבעתי׳ דהיינו בי״ד שנה למלך חזקיהו ובאיזה יום ביו׳ חבוש ה׳ את שבר עמו שהוא יום מפלתו של סנחרי׳ ומחץ מכתו ירפא באותו יום שנתרפא חזקיהו נשלם השמש מה שחזר ביום שמת אחז זה נלע״ד לפרש כדי שתתקיים נבואה זו על חזקיהו ויתורץ גם כן שלא יקשה פסוק זה של והיה אור הלבנה וגו׳ על פסוק וחפרה הלבנה ובושה החמה וגו׳ ע״כ:

הנה שם ה׳ בא וגו׳ עיין רש״י ז״ל וכן הרא״בע ז״ל והרד״ק ז״ל ומהרי״א ז״ל לפי שזכר בפרשה הקודמת הצלת ישראל מסנחריב והצלחתם בימי חזקיהו אמר עתה כי יהיה זה במפלת סנחריב כאמר כי הנה שם ה׳ כבר בא ממרחק ר״ל מימי נתגדל והתקדש בישראל בצאתם מארץ מצרים ועל הים ככתוב ה׳ איש מלחמה ה׳ שמו וזהו שם ה׳ בא ממרחק מזמן רחוק שמו בוער אפו ר״ל כאש לשרוף מחנה אשור ואו׳ וכובד משאה ר״ל במשא ההנהגה כלומר שינהג מחנה אשור בכובד על דרך וינהגהו בכבדות בענין שיהיה ענשו אליו משא כבד ולא יוכל לסבלה שפתיו מלאו זעם שברוח שפתיו יהרגם ע״ד וברוח שפתיו ימית רשע ששפתיו אשר מהם יצא הדבור מלאו זעם והלשון המדבר יהי׳ כאש אוכלת שורפת הכל עוד פי׳ (כשיטת הרד״ק ז״ל הנז״ל) שחשב סנחריב שה׳ רחוק בלתי משגיח בתחתוני׳ ולכך חרף שמו ולכן עתה שם ה׳ בא פתאם ממרחק לרעתו לנקו׳ נקמת חילול כבוד שמי ובשאר כל הפרטים כדהרד״ק ורוחו כנחל שוטף על המלאך (כדהרא״בע) או ורוחו על הדיבור (כת״י וממריה) ע״כ תורף דבריו · ולע״דן שאמר הנה שם ה׳ בא ממרחק שאינו צריך להתקרב אל סנחריב כדי להפרע ממנו אלא הנה שם ה׳ ממרחק בא וכלאחר יד כי כאש אפו בוער מאד ושפתיו מלאו זעם ולשונו כאש אוכלת עד שמרחוק מכובד האש וחומה ישרפו והוא משל שלא יצטרך הסי״ת לבא אלא מלאך גברי״אל אשר בשמו שם ה׳ כלול גבריאל הוא בא ממרחק משל שלא יצא בעצם על זה השליחות אלא לבשל פירות ואגב הורחיה יעשה זאת הנקמה וזהו ממרחק בא לאותה הפעולה שהרי אינו בא בעצם ורתסופה עליה ויהי זאת הכנה שנית באומרו שם ה׳ בא ממרחק וגו׳ · ועוד הסוד בהסתתר חביון עוזו והסתר פניו מדת הדין עושה פעולותה · ושמעתי מפי החכם השלם כמהר״ר משה אלשיך ז׳ לה״ה סיוע להקדמה זו בפס׳ וברוב גאונך תהרוס קמיך כי מצד העונו׳ מתגאה הב״ה ואו׳ איך אביט אל העם המכעיסי׳ אותי על פניו וע״י התגאותו מסתלק ברחמיו ומסתיר פניו בזה תהרוס קמיך כי בזאת ההסתרה ע״י גאונך תשלח חרונך משלחת מלאכי חרון יאכלמו כקש וזה אמר כאן הנה שם ה׳ בא ממרחק ועל ידי ההתרחקות כעין וברוב גאונך גורם שאפו שהוא אחד מהמלאכים המשחיתים יהיה בוער אפו וגו׳ ושפתיו ולשונו וגו׳ הכל משל אל מלאכיו הממונים על הכעס כעין רגלי ה׳ עיני ה׳ שהוא משל ומליצה אל מלאכיו עושה רצונו כי כל המלאכים בהם כדמות פרצוף א׳ מהם ראש ומהם עיני׳ ואוזנים ושפתים ולשון וידים ורגלים · וכיוצא בזה המלאכים כולם ואמר כי אחר שכאש ביער אפו ושפתיו ולשונו מי ומי יבא לירושלם עם סנחריב ליפול באש חזק כזה לז״א כי הוא ית׳ הגה ברוחו הקשה כנחל שוטף וגו׳ להמשיך ברוחו להנפה גוים בנפת שוא ר״ל נתן בדעתם של הגוים שזאת תהיה להם כתנופה זו שהיא לארבע רוחות ומעלה ומורד כך בבואם לירושלם יתרוממו כתנופה זו שהיא רוממות כתרגומו לארמא עממיא ולפי האמת אינה הנפה לרוממות אלא להפילם באש בוער וז״ש להנפה גוים בנפת שוא כאילו נתן רסן בלחיי העמים להמשיכם שם במחנ׳ אשור והרסן ההוא היה רסן מתעה אותם שהיו חושבים להשיג כבוד ומעלה בכבשם את ירושלם ולא ידעו כי תהיה להם אולת וכלימה שיהלכו מדעתם אל תבערת האש וז״ש ורסן מתעה על לחיי עמים שע״כ שלא בטובתם נמשכו שם כמו ע״י הרסן: ואומרו בנפת שוא הוא מלשון נפה וכברה ולא תהיה הנפת אמת שבוררת האוכל מתוך הפסולת אלא בנפת שוא שלא תברור כלום או יהי׳ בנפת כמו בהנפת שוא מלשון להנפה וחסר הה״א ואולי אמר לשון להנפת גוים בנפת שוא כמשחז״ל שזכות תנופת העומר עמדה לחזקיהו וכמ״ש בסמוך ובמלחמה תנופה נלחם בה ע״ש:

השיר יהיה לכם גו׳ שנו רבותינו רבי יוסי אומר מה בין פסח ראשון לשני פסח ראשון טעון הלל באכילתו ואין השני טעון הלל באכילתו מ״הט א״ר יוחנן משום ר׳ שמעון בן יהוצדק השיר יהיה לכם כליל התקדש חג ליל׳ המקודש לחג טעון הלל שאינו מקודש לחג אינו טעון הלל וזה וזה טעונין הלל בעשייתן מ״ט א״א ליל׳ קא ממעט יום לא קא ממעט ואי בעי׳ אימ׳ אפשר ישראל שוחטי׳ ונוטלין לולביה׳ ואין אומרי׳ הלל ד״א ליל׳ המקוד׳ לחג טעון שיר׳ ושאינו מקודש לחג אינו טעון שיר׳ כגון ראש חודש שאין גומרין בו את ההלל ע״כ למדנו שהפי׳ הזה הוא הלל ועיין רש״י ז״ל והרא״בע והרד״ק ז״ל וכן מהרי״א ז״ל: ולע״דן לדקדק או׳ השיר בה״א הידיע׳ והי״לל שיר יהי׳ לכם גם כ״ף הדמיון לא״זל שהיה מפלת מחנה אשור בליל פסח והוא האמת הי״לל בליל בבי״ת וכ׳ שאין ספק שסנחריב ומחנהו חשב כבישת ירושלם לנקל וכן היה האמת כפי הטבע אלא שהשי״ת הפליא לעשות ולזה היו כל מחנהו ושריו משוררים ושמחי לב כאילו היה נכון לבו בטוח לבוא בהר ה׳ אל צור ישראל אלא שהקב״ה הפך שמחתו לאבל לו ולמחנהו וז״ש השיר שהיו משוררים לא יאות להם כי אם לנחות והי׳ והשיר יהיה לכם מתיחס כליל שבא בו עליכם שהוא ליל פסח כנ״זל ז״ש כליל התקדש חג וכן שמחת הלבב אשר היה למחנה אשור כאילו היה הולך בחליל לבא בהר ה׳ שנקל זאת בעיניו כמ״ש שההלל הכילו אלהי הגוים וגומר כי יציל ה׳ את ירושלם מידי באופן שהשיר והשמחה שמחת לבב שהיה לו לסנחריב שהיה שמח כהולך בחליל לבא בהר ה׳ זו ירושלם אל צור ישראל חזק ובעיניו קלילה היה כחלום כל אותה השמחה והשיר יהיה לכם ולא לו שאו יגון וכינה ולפי זה ושמחת לבב מקושר עם תיבת לכם כאילו אמר ושמחת לבב ג״כ לכם:

והשמיע ה׳ את הוד קולו וגו׳ כי מקול וגומר עיין רש״י ז״ל והרד״ק ז״ל וכן מהרי״א ז״ל. והביא בשם רש״י ז״ל ונחת לשון שברון כמו הנחת גבור שהוא לשון שברון ע״כ:

ולע״דן לפי שאמרו בגמרא פ״א שקול שירת החיות שמעו ויצאה נשמתן ויש אומרים שמלאך גבריאל הרגם אגב אורחיה בצאתו לבשל הפירות ואומר אבי כי אילו ואילו דברי אלהים חיים וז״ש והשמיע ה׳ את הוד קולו דהיינו קול נועם החיות ויצאה נשמתם כדפרש״י ז״ל בסמוך במה שאמר מקול ה׳ יחת׳ ודע והבן אומר הוד קולו הוד נהפך לו למשחית כי הוא מידת הדין ולזה לא אמר נועם קולו שהוא מצד הימין · ואמר ונחת זרועו יראה וגומר שהוריד הקדוש ברוך הוא זרועו השמאל שהוא גבריאל מצד הגבורה שיראה למחנה סנחריב בזעף אף ולהב אש אוכלה שכך היא מידתו של גבריאל שר האש לשמאל המרכבה · ואולי אמר ונחת זרועו לשון נחת רוח אמר כי בהיות זרועו של הקדוש ברוך הוא גבריאל כאמור בלכתו לעשות נחת רוח לעולם דהיינו לבשל הפירות שהם נחת רוח זה שאמר ונחת זרועו יראה לפנים למחנה אשור בזעף אף ולהב אש אוכלה וגומר לכלות מחנה אשור עם היות זרועו יוצא בשליחות נחת רוח לעולם זה שאמר ונחת זרועו וגו׳ ואמר כי מקול ה׳ יחת אשור שיעור כאילו קול ה׳ בשבט יכה כך יחלש מחנה אשור:

והיה כל מעבר וגומר עיין רש״י ז״ל וכן מהרי״א ז״ל ועיין הרא״בע ז״ל והר״דק ז״ל:

ולע״דן עפ״י המד׳ הנ״זל שהשמיע למחנ׳ אשור קול שיר החיו׳ ומתו וכדפי׳ השמיע ה׳ את הוד קולו וע״י המלאך גבריאל כי שני הענייני׳ כמאמר יחד כמ״ש ונחת זרועו יראה וגומר ומלאך הוא המטה הכנ׳ וז״ש והיה כל מעבר מטה מוסדה שמידי עוברו לבשל הפירות כאשר יעבו׳ המט׳ הזא׳ אשר הוא יסוד מוסדה לאשר יניח ה׳ עליו בתופים ובכינורו׳ משל לקול שיר החיו׳ והצטרף עוד ענין ג׳ והוא העון הגדול אשר ביד סנחריב אשר עשה מנופה בידו על הר בת ציון ככתוב עוד היו׳ בנוב לעמוד ינופף ידו על הר בת ציון כאילו אמ׳ בתנופה זו בזוי להר ציון כמשחז״ל העל זה ההר הרעשתי כל מחנותי גו׳ ככתוב בזה לך לעגה לך לז״א כאן שנצטרף בזה עוד העון הזה לסיבת כל פורענותו וז״ש ובמלחמות רבות שלמשכו מאותה תנופה שהניף על הר בת ציון שבזה לך היא במלחמה א׳ ולעגה לך ב׳ וכיוצא ז״ש ובמלחמות תנופ׳ באמצעות׳ ובסבת׳ נלחם ה׳ בם במחנה אשור וקרי׳ בה מוסב אל התנופ׳ שהיא הית׳ כלי מפלו של הקב״ה בה ובאמצעות׳ נלחם ואפשר עוד שהכתי׳ בם לשון רבי׳ מוסב אל המלחמות הנז׳ במלחמות תנופ׳ כי מלחמות רבות נמשכו מהתנופ׳ היא שהניף ידו על הר בת ציון כי כל חירוף וחירוף מלחמ׳ א׳ תחשב עם השי״ת והו׳ יתפקד על כולם ובמלחמות נלחם בם יחד לו יהיה בם על הכסי מחנה אשור כדפרש״י:

כי ערוך מאתמול גו׳ א״רפוי ר׳ מוני׳ לפי שהרשעי׳ או׳ כמה רבאי׳ גהינ׳ מחזקת ר׳ רבוא ב׳ מאות רבוא כמה רשעי׳ בכל דור ודור אמר ה״בה כל מה שאת׳ רבים בעולם אף היא מתפתה בכל יום ומרחב׳ ומעמקת שנ׳ כי ערוך מאתמול תפת׳ כי ערוך מאתמול יום שיש בו אתמול ואין בו שלשום בשני נבראה גהינם לפיכך לא נאמר בשני כי טוב עכ״ל: ולע״דן להבין שטענת הרשעים מספקת וא״כ צריך להבין התשובת ה״בה כל מה שאתם רבים בעולם אף היא מתפתה כו׳ ומה לשון אף היא כי די שיאמר כל מה שאתם רבים בעולם היא מתפתה:

מנחה

מטא״כ לעולם לא יגיעו׳ כי אם בביטול מלות לא׳ תעש׳ בפועל ולא בביטול׳ מלות עשה בשב ואל׳ תעשה ומה גם בביטול׳ המלות חמורות שכל גופי׳ תורה תלוין בה כע״ז וחלול שבת וא״כ ים כמה׳ מדרגות׳ בנדה׳ טומאה מרובה מיוחדת פורענות׳: ולכן יחכה ה׳ וגו׳ או׳ ל׳ על פסו׳ כי יד על כס יה׳ שנשבע ה׳ לבלתי יהי׳ שמו שלם וכסאו שלם עד׳ שימחה זכר עמלק ביום׳ נקם בלבו שהוא גאולה׳ ע״כ אחד אומרי׳ מפרענות ישראל לאה והנה יתייאשו ישראל׳ מהגאולה באומרם או מי׳ יחיה אם נערת אחד׳ בלבד מספיק לאלף מיסרא עד שעדר האומר׳ ע״כ אמר אל תתייאשו כי משכון גדול יש לכם׳ ממני כי הנה ולכן על׳ מה שנגאלתם לו גם וכ״ר שמו וכסאו בלתי׳ שלמים ולא יחזר להשלימם מיד מבלי׳ גאלה וזהו ולכן יחכה ה׳ כלומר השם הגדול הזה׳ יחכה מהיות ה׳ שלם ולא׳ יהיה מעתה כדי לחננכם׳ ושעור הכתוב ולכן הוא׳ שבועה שנשבע שיחכה מלהיות ה׳ שמו שלם כל׳ אותיותיו כדי לחננכם ולכן ג״כ נשבע שירום׳ מעל מושבו הוא שאוה׳ למושב כסאו מלישב בו׳ לרחמכם ולא קודם׳ באופן שזה כמשכון׳ אליכם שיגאלכו כי יחכה עד עת יחננו ויגאלנו וממה תאמרו א״כ חננו ורחמנו מעתה · זה אי׳ אפשר כי אלהי משפט ה׳ וימתין עד ימי מירוק עונותיכם · ואם יתמהמה חכו לו כי אשרי כל חוכי לו כי זכות התוחלת תועיל לו וש״ת הלא אשר אמרתי לחננכם ולרחמכ׳ שהוא ענין ומכותי את׳ אשר אחון וגו׳ האמור על י״ג מדות א״כ גם עתה נעשה לפניך כסדר הזה ולא ישובו ריקם ולא נחכה זמן · לזה אמר׳ כי עם בציון לומר העם אשר אני חפץ לזמן ההוא אינו עם יצטרך הזכרת י״ג מדות לשאלנה אותם כי הנה עם וגו׳ כי כל׳ איש ישראל נקרא עמו של ציון כמו שדרשו על פסוק ולציון יאמר איש ואיש יולד בה וגו׳ ועניין הכתוב הוא כי הנה יש הפרש למלא חפץ מאתו ית׳ כי יש שגם כי יענק ויתפלל סתם תפלתו ולא יענה עד יבכה כי שערי דמעות לא ננעלו ויש שיתפלל ותקובל תפלתו בהתפללו ויש שטרם יקרא הוא יענה וז״ש הנה עם בציון וגו׳ לא יהיה משוב הצריכו׳ דמעה כי הנה בכו לא תבכה וגם לא תצטרך אל תפלה כי אם חנון יחנך תחינה כפולה לקול זעקך בהתפללך ולא תהיה כפולה ולא אשר

תפלה

ישעיה ל

דָּוָה צֵא תֹּאמַר לוֹ : וְנָתַן מְטַר זַרְעֲךָ אֲשֶׁר תִּזְרַע אֶת הָאֲדָמָה וְלֶחֶם תְּבוּאַת הָאֲדָמָה וְהָיָה דָשֵׁן וְשָׁמֵן יִרְעֶה מִקְנֶיךָ בַּיּוֹם הַהוּא כַּר נִרְחָב : וְהָאֲלָפִים וְהָעֲיָרִים עֹבְדֵי הָאֲדָמָה בְּלִיל חָמִיץ יֹאכֵלוּ אֲשֶׁר זֹרֶה בָרַחַת וּבַמִּזְרֶה : וְהָיָה עַל כָּל הַר גָּבֹהַּ וְעַל כָּל גִּבְעָה נִשָּׂאָה פְּלָגִים יִבְלֵי מָיִם בְּיוֹם הֶרֶג רָב בִּנְפֹל מִגְדָּלִים :
כה וְהָיָה אוֹר הַלְּבָנָה כְּאוֹר הַחַמָּה וְאוֹר הַחַמָּה יִהְיֶה שִׁבְעָתַיִם כְּאוֹר שִׁבְעַת הַיָּמִים בְּיוֹם חֲבֹשׁ יְהוָה אֶת שֶׁבֶר עַמּוֹ וּמַחַץ מַכָּתוֹ יִרְפָּא : הִנֵּה שֵׁם יְהוָה בָּא מִמֶּרְחָק בֹּעֵר אַפּוֹ וְכֹבֶד מַשָּׂאָה שְׂפָתָיו מָלְאוּ זַעַם וּלְשׁוֹנוֹ כְּאֵשׁ אֹכָלֶת : וְרוּחוֹ כְּנַחַל שׁוֹטֵף עַד צַוָּאר יֶחֱצֶה לַהֲנָפָה גוֹיִם בְּנָפַת שָׁוְא וְרֶסֶן מַתְעֶה עַל לְחָיֵי עַמִּים : הַשִּׁיר יִהְיֶה לָכֶם כְּלֵיל הִתְקַדֶּשׁ חָג וְשִׂמְחַת לֵבָב כַּהוֹלֵךְ בֶּחָלִיל לָבוֹא בְהַר יְהוָה אֶל צוּר יִשְׂרָאֵל :
ל וְהִשְׁמִיעַ יְהוָה אֶת הוֹד קוֹלוֹ ונחת

כְּמָא דִמְרַחֲקִין יַת טוּמְאָתָא כֵּן תְּרַחֲקִינוּן : וְיִתֵּן מְטַר זַרְעָךְ דִּי תִזְרַע יַת אַרְעָא וְעִיבּוּרָא וַעֲלָלָא יִסְגֵּי בְּאַרְעָא וִיהֵי פַּרְנוּס וְטַב וְיִתְפַּרְנְסוּן צַדִּיקַיָּא מִגֵּיתֵיהוֹן בְּעִידָנָא הַהִיא שְׁמַן רְכִיכִין וּפְטִימָן : וְתוֹרַיָּא וַחֲמָרַיָּא דִּי מְפַלְחִין בְּהוֹן יַת אַרְעָא בְּלִיל מְפַטַּם יֵיכְלוּן דִּי דְרָא בְּרִיחַתָּא וּבְמַדְרָא : וִיהֵי עַל כָּל טוּר רָם וְעַל כָּל רָמָא מְנַטְּלָא פְּצִידִין נַגְדִין מַיִין תַּקְלָא לְמַלְכִין וּלְמַשִּׁרְיָתְהוֹן בְּיוֹם קְטוֹל רַב בְּמִפַּל רַבְרְבִין : וִיהֵי נְהוֹר סִיהֲרָא כִּנְהוֹר שִׁמְשָׁא וּנְהוֹר שִׁמְשָׁא יְהֵי עָתִיד לְאִתּוֹסָפָא עַל חַד תְּלַת מְאָה אַרְבְּעִין וּתְלָתָא כִּנְהוֹר שִׁבְעַת יוֹמַיָּא בְּיוֹמָא דְיָתִיב יְיָ יַת גָּלְוַות עַמֵּיהּ וּמָרַע מַחֲתֵיהּ יַסֵּי : הָא שְׁמָא דַייָ מִתְגְּלֵי כְּמָא דְאִתְנַבִּיאוּ עֲלוֹהִי נְבִיַּיא מִלְּקַדְמִין תַּקִּיף רוּגְזֵיהּ וְקָשֵׁי מִלְּסוֹבְרָא מִן קֳדָמוֹהִי עַל רַשִׁיעַיָּא נְפִיק לוּט וּמֵימְרֵיהּ כְּאֶשָּׁא אָכְלָא : וּמֵימְרֵיהּ כִּנְחַל מִגְבַּר עַד צַוָּאר תַּקִּיפִין יִקְטִיל לְאַרְמָא עַמְמַיָּא בְּרָמוּת רֵיקָנוּ וְזָמָם דְּטָעוּ בְּלִיסַת עַמְמַיָּא : תּוּשְׁבַּחְתָּא תְּהֵי לְכוֹן כְּלֵילְיָא דְּאִתְקַדַּשׁ בֵּיהּ חַגָּא וְחֶדְוַת לִבָּא כְּמָא דְּנַגְדִין בְּתוֹרְתָא בְּאַבּוּבָא לְמֵיעַל בְּטוּר קוּדְשָׁא דַייָ לְאִתְחֲזָאָה קֳדָם תַּקִּיפָא דְיִשְׂרָאֵל : וְיַשְׁמַע יְיָ יַת זִיו קָל מֵימְרֵיהּ ותקוף

דוה ג' וסימ' ואיש אשר ישכב את אשה · תזרם כמו דוה · נתנני שוממה כל היום · אנ"ך : שבעתי' ו' בקריא' וסימ' נמס' בסד' בראשי' : שבעת הימי' ח' ומקומם מציין במסר' רבת' דאסדרנא בריש האי חבורא בערך יום : חבוש ג' בקריא' וסימ' ביום חבוש יי' את שבר עמו · פארך חבוש עליך · פניהם חבוש בטמון : ירפא ג' בקריא' וסימ' נמסר במלכים ב' סימ' כ' · ולשונו ז' מל' בקריאה וסימ' נמסר בספר שפטים סימן ז' :

רש"י

כמו דוה · יהיו מאוסים בעיניך כנדה : ונתן · הקב"ה את מטר זרעך : ושמן · לשון דבר שמן והיא לשון שמן לפיכך טעמו למטה ונקוד קמץ : כר נרחב · עד שיהו הכרים שמינים ורחבים : כר · כבש · לשון אחר מישור נרחב כמו ככר הירדן וכמו כרמל כר שהוא מלא תבואה : והאלפים · שורים : בליל חמיץ · כמו על בלילו קשין ותבן מחומצין ומחוזקין בתבואה שבתוכם : יאכלו אשר זורה · התבואה פעמים אחת ברחת ואחת במזרה כדי לנקות התבואה לפיכך יהיה התבן בלול בתבואה שתזרה במזרה אצל הקשין : רחת · פי"לא בלע"ז · מזרה וין בלע"ז · ומדרש אגדה בליל לשון בלול שיהא האוכל בלול בתבן : יבלי מים · נהרי מים כמו ועל יובל ישלח שרשיו : ביום הרג רב · שיהא טבח גדול בארץ אדום וי"ת ביום קיטול רב במיפל רברבין : שבעתים כאור שבעת הימים · שבעתים שבע שבעיות כאור של שבעת הימים הרי ארבעים ותשע שבעיות העולים לשלש מאות וארבעים ושלשה : שם יי' · גבורתו שהוא לו לשם מה שיעשה בסנחריב : בא ממרחק · להאזין מה שהבטיח זה ימים רבים : משאה · ה"א יתירה והיכו אלא כמו משא לפיכך נקודה רפי : כנחל שוטף · אשר העובר יחלה בו עד צוארו שאין בו שום כח לעמוד בפני השטף המים : להנפה · להניף · אוונ"יר בלע"ז : בנפת שוא · לא להועיל להם והם סבורי' להועיל : רסן · פרומביא פר"ינק בלע"ז : השיר יהיה לכם · בליל הפסח תבא לכם שמחה זו : כליל התקדש חג · כמו שאמרתם שיר על הפסחים במצרים ונראה מקר' זה כאילו בא ללמד על סנחריב ולימד על פרע' שאמרו הלל בליל אכילת פסחים מדרש תילים : כהולך בחליל · ותשמחו במפלת סנחריב כשמחת מביאי בכורים שהיה החליל מכה לפניהם לבא בהר יי' כמו ששנינו במס' בכורים : ונחת

רד"ק

כמו דוה · כמו הנדה שתשב במקום רחוק מבעלה בימי נדת דותה : צא תאמר לו · תאמר לפסל צא חוצה · וי"מ צא כמו צואה ותשלכנה לחוץ · וכן הוא במסרת ל"ת לשון טנוף : ונתן · יתן לך האל מטר לצורך זרעך אשר תזרע · וכן יתן לך לחם תבואת האדמה כי לא יבא בו שדפון וירקון ולא יאכלנו הארבה · ועוד יהיה לחם ארצך דשן ושמן וגם מקנך ירעה כמו כן : כר נרחב · כי הכל יהיה מלא תבואה וירעה המקנה ברחב · כר הוא מקום מרעה : ומקניך · כתוב ביו"ד אפשר שהוא לרבים · או הוא תמורת למ"ד הפעל : והאלפים · השורים · כמו שגר אלפיך : והעירים · הם עולי החמורים : עובדי האדמה · שעובדים בהם האדמה : בליל חמיץ יאכלו · מרוב התבואה שיהיה להם יאכילו השורים והחמורים המספא הנקי שינקו אותה להם ויזרו ויבררו כמו החטים למאכל האדם : בליל · הוא המספוא · כמו אם יגעה שור על בלילו : חמיץ · נקי לפי ענינו · עם יש לו דומה בלשון ערבי · וי"ת בליל פטים : זורה · בינוני משלא נזכר פעלו מן הדגוש לפי' הוא בסגול : וברחת · רחת מן רוח לפי שמזרין בה ומנקים הקש מן התבואה : והיה · לענין שאמר שיתן מטר על פני האדמה אמר כל כך יהיה שפע המים עד שההרים והגבעות יבאו בהם מים ויהיה זה ביום הרג רב בנפול מגדלים : ביום · כמו בעת · כמו ביום הכותי כל בכו' · יום לעקתי בלילה נגדך · וכן כל ביום ההוא שאומר על עתידה : והרג רב · הוא מה שהכה האל במחנה אשור כי אחר כן ברכם האל ליושבי ירושלם ויהודה בכל טוב · ופי' בנפול מגדלים שרים גדולים · וכן תרג' יונתן רברבין · כמו שאומר ויכחד כל גבור חיל ונגיד במחנ' אשור : והיה אור הלבנה · רוב המפרשים פי' פסוק זה לעתיד · ויש שפירש כמשמעו · והיכנו נכון · ויש שפי' משל לרוב הטוב' שתהיה לעתיד בימי המשיח · וכן הוא · אבל יתכן לפרשו גם כן משל בימי חזקיהו שיהיה להם טובה רבה אחרי מות מחנה אשור והתשועה ממנו היתה גדולה · וכמו שקור' הצרה חשך ואפלה · כמו שאומר שמש וירח קדרו והכוכבים אספו נגהם והפסוקי' הדומים להם לזה · כן יקרא התשועה אורה · כמו שאומר ליהודים היתה אורה ושמחה לא שהוסיף להם אור השמש ואור הלבנה אלא הישועה היא האורה · וכן לא יבא עוד שמשך וירחך לא יאסף עוד · והדומים לזה · ושבעתים ר"ל אורות גדולו' רבות · כמו שבעתי' יוקם קין · ר"ל נקמות רבות לא שני פעמי' שבעה לבד כי חשבון שבע ושבעה יבא להגדיל החשבון · כמו שבע יפול צדיק וקם · שבע כחטאתיכם · והדומים להם : כאור שבעת הימים · דרך משל כאלו אור שבעת ימי השבוע יהיו כאחד בתוספות האחד על חברו : ביו' חבוש ה' את שבר עמו · אם לעתיד ביום קבוץ גליות או אחר מלחמת גוג ומגוג ועליו יתפרש לזה הפי' הפסוק שלפני זה ביום הרג רב שלא תהיה אחר המלחמה ההיא צרה בעולם · וכאלו יהיה כל העולם אורה · ואם בימי חזקיהו אחרי מות מחנה אשור · ולענין הפרשיות האלו' לפני הפסוקים הבאים האלה ולאחריהם יראה הענין הזה בימי חזקיהו כמו שפי' · וכן דעת הגדול רבי משה מימון ז"ל · ופירוש כאור שבעת הימים שבעת ימי חנכת שלמה : הנה שם ה' · שם ה' שחרפו מלאכי מלך אשור הנה הוא בא להנקם ממנו · ומה שאמר ממרחק לפי שהיה חושב מלך אשור כי האל הוא כאלו הוא במרחק ממנו ולא יוכל להרע לו · לפיכך אמר כי הנה הוא בא ממרחק : בוער אפו · שאפו בוער על מלך אשור ועל מחנהו : וכובד משאה · הה"א אינה כנוי לנקבה כי היא רפה · ואמר כובד משאה כלומר כבד יהיה עליהם לסבול המשאה הכבדה ההיא שישא האל עליהם : שפתיו מלאו זעם · ולשונו וגו' : כפל ענין במלות שונות ושפתיו ולשונו הם דברי הנבואה שהתנבא הנביא עליהם : ורוחו · ודבורו · וכן תרגם יונתן וממריה כמו שאמר שפתיו ולשונו כן אמר ורוחו · או יהיה פירוש ורוחו מלאכו והוא המלאך שהכה במחנה אשור יהיה להם כנחל שוטף שישטפנה : עד צואר יחצה · כמו מי הנהר שהגיעו לאדם עד צוארו שאין לו דרך לצאת מהם אך יטבע בתוכם או הוא קרוב להיות טובע · וכן מחנה אשור כמעט כלו כולם כי לא נשארו אלא מעט כשעיר הראש אצל הגוף : להנפה גוים בנפת שוא · מקור · כמו להניף · פירוש רוחו יבא להניף הגוים אשר במחנה אשור : בהנפת שוא · ונפה היא הכברה שמניפין בה התבואה והותה אינה לשוא אלא לברר הבר מן התבן · אבל זאת הנפה שיניף האל בה הגוי' אשור תהיה נפת שוא שלא ישאר בה דבר צורך אלא הכל ילך לשוא ולאבוד ויהיה גם כן רוחו לעמים האלה כמו רסן מתעה כי הרסן שמשימין בפי הבהמה הוא מישר הבהמה שתלך דרך ישרה למקום שרוצה הרוכב · אבל זה הרסן ישים האל על לחיי העמים להתעותם לא לישרם ויוליכם לאבדון : השיר · באותו היום שתהיה המגפה במחנה אשור יהיה לכם יושבי ירושלם שיר ושמחה כמו הלילה שמתקדש בו החג והוא הלילה של חג שמחים בו ואומרים בו שיר כן יהיה לכם זה ביום מפלת מחנה אשור שתשמחו ותשירו ותהללו לאל שעשה לכם נס גדול : והשיר הזה היא בפה והשמחה היא בלב · לפיכך אמר ושמחת לבב · ואמר כהולך בחליל · כי ההולך בחליל באמת יש לו שמחת לבב · ואמר הולך כי המחול הוא שהולכים רבים איש ביד חברו סביב סביב והחליל מכה בתוכם : לבא בהר ה' · שיבאו בהר ה' שהוא בית המקדש לשיר ולהלל שם אל צור ישראל שהיה צורם ומזקם עם מלך אשור · ורז"ל פירשו כי בליל פסח היתה מגפת מחנה אשור · שנאמר השיר יהיה לכם כליל התקדש חג שאומרים בו שירה והלל זהו ליל הפסח : והשמיע ה' · כשבא מלאך ה' בא בקול רעש שהבהילם ויצאה נשמתם : ונחת

אבן עזרא

כמו דוה · אשה טמאה שלא יגע בה טהור : ונתן · אשר תזרע · אחר מות מ"ך אשור : כר · כמו ככר הירדן וכן כי בת עין חסר בי"ת כל כך יהיה הזרע והלמחרב · והאלפים · השורים שיחרשו בהם וכן העיירים כמו שגר אלפיך : בליל · כמו אם יגעה שור על בלילו · חמיץ · גם חמץ שוים : אשר זרה · אותו : ברחת · מגזרת רוח והוא כלי ובמזרה : והיה על כל הר גבוה · פלגים יבלי מים · כמו ועל יובל ישלח שרשיו והטעם רב המטר עד שיעמוד על ההרים : ביום הרג רב שימותו האנשים : בנפול מגדלים · וזאת נחמה כי אם ימותו עשרה יחיו רבבות כי בעבר שיפול קיר על האלמנה לא יעבור השם הגשם שלא ישלחנו להחיות רבים כי אין לגש' דעת שירד על מקום אחד ולא על מקום אחר עמו ביחד : והיה · כל המפרשים אמרו כי זה הפסוק לעתיד וטעם הפרשה על מלחמת גוג ומגוג רק רבי משה הכהן אמר שהיא כולה דבקה והנה אחריה אומר הוי היורדים מצרים וככה לפניה וטע' אור לבנה שהשם יחזק אור הלבנה והחמה אחרי הגשם הרב וזה דבר פלא : שבעתים · פי' כאשר פירש הנביא כאור שבעת הימים והטעם כאור שבעת הימים מחובר : ביום יחבוש יי' · בזמן שירפא השם מכת ישר' בימי גוג או בימי אשור : הנה · טעם שם שישמע מעש' השם במחנה אשור וטעם ממרחק מהשמים בעבור רדת המלאך : וכבד משאה · כמו והמשאת תחלה כי שמות הם לעשן : ורוחו · הרוח היוצא מפיו דרך משל על דבר המלאך : להנפה · רובי המפרשי' אומר כי להנפה כמו להניף ורבי משה הכהן אמר שהוא כמו רסן והנה זה הרוח כרוח שקר שהתנבא עליו מיכיהו וזהו הנכון והטעם כי הרסן יושם על לחיי הסום להוליכו לדרך היושר' וזה הרוח ישים רסן מתעה וכמוהו בנפו' שוא והנה טעם להנפה כמו קשר : השיר · הכ"ף לנכח יהודה : כליל התקדש חג · ליל הפסח על כן אמרו הקדמונים ז"ל כי בליל הפסח נכחד מחנה אשור : לבא בהר יי' · דבק עם כהולך : והשמיע הוד קולו · כאשר יפחד השומע מקול רעם : ונחת · ירידת כמו ותנחת עלי ידך : ירא'ה

אורים ותומים

והיה על כל הר גבוה וגו' כבר ידעת כי מיתת סנחריב היה בשריפה כאומרו ותחת כבודו יקד יקוד כיקוד אש אם כן ר"ל שבשר המכונה על אותו אם לא יהא לו חלק במים שוכר למעלה אחר שאש והמים הפכים לכ"א כי כאותו גם עכמו שיפלו מגדולי סנחריב שכולם היו גדולים ושרים מתו בשריפה או יהיו פלגים יבלי מים ואפי' במקומות בלתי נכונים אם כדבר יבארנו להלן : והיה אור הלבנה וגו' ידוע ג"כ שמעלת הלבנה היא על יסוד המים וזה מפורסם וא"כ כשיתגברו המים יורה על תגבורת [illegible]

[illegible] שמחה שבלב תהיה גדולה יותר מהשיר והמשילו לקדוש החג כי מקדישים אותו בתחלת החדש ע"כ ראיית הלבנה בלילה ואז ישורו וישמחו בקדושתו אבל יותר ויותר תהיה השמחה בחג עצמו כשמחת ההולך בחליל לבא אל הר ה' והשמיע [illegible] את הוד קולו הנקמה ברשעים הוד לצדיקים כי שמחה לצדיק עשות משפט [illegible] הוד קולו ירנם בזמן אשר הרשעים נידונים בו כמו שפי' כי מקול ה' יחת אשור [illegible] ככתוב :

רש"י

ונחת זרועו · אין זה לשון כוח אלא לשון נחת פושלמ"נט בלע"ז כמו וינח בכל גבול מצרים הנחת גבורתו יראה כלהב אש שנשרפו אוכלוסי סנחריב : נפץ · לשון פיזור יתר : וזרם · קילוח מטר סוחף : מקול ה' יחת אשור · אזכים פתח להם ושמעו שירה מפי חיות ומתו כאגדת חלק : בשבט יכה · אשור אשר היה רגיל להכות בשבטו : והיה כל מעבר מטה מוסדה · כל מעברית תוקף יסודות אוכלוסיו כל המקומות אשר עברו שם והשחיתו וביום מפלתם ינוח ה' אליהם על שמוע' מפלתם והם יהיו בתפים ובכינורות · וכה פתרון המקרא בשירים והיה בתפים וכינורות כל מעבר מטה מוסדה אשר יניחם ה' עליו ובמלחמות תנופ' שוא מעל' ומוריד כלו' בם הב"ה ומדרש אגדה תנופ' קציר העומר עמדה לישראל באותה מלחמה כי ליל פסח עשר בניסן היה : כי ערוך מאתמול · יום שני לבריאת עולם יום שיש לו תמול ואין לו שלשם : תפתה · גיהנם שכל המתפת' בילרו נופל שם : למלך הוכן · לצורך סנחריב ואילו : מדורה · לשון אש נסקת מערכ' עצי' על האש קרויים מדורה : נשמת ה' · נפיחת רוחו : בוערה · בוערת : הוי · על הושע ועשרת השבטים : היורדים · מצרים לעזרה אשר שלחו מלאכים אל סוא מלך מצרים : ועל סוסים · הבאים משם שהם קלים לרוץ : ישענו · כמו ולא שעו אל קדוש יעקב כמו שעשה חזקיהו שנאמר ביי' אלהי ישראל בטח וימרוד במלך אשור ואת דבריו לא הסי' אשר אמר והשיבך ה' מצרים באניו' מדה כנגד מדה שאמרתי לך לא תוסף עוד לראותה ואת' הלכת מדעתך סופך לילך בגלו' על כרחך : וקם · על עשרת השבטים שהם בית מריעים ועל מצרים אשר הם להם לעזרה : יטה ידו · שהק'בה סומך הכל בידו וכשיט'את'יפלו כזה שאוחז דבר בכפו וכשהוא מרכין כפו הוא נופל כך מדרש אגדה' ויונתן תירגם יריס יד מחת גבורתיה : כאשר יהגה · המיית קול כמו וכיונים הגה נהגה : אשר יקרא עליו מלא רועים · יאספון עליו בקריאת קול המון : מלא רועי' · אסיפת רועים וכן קראו אחריך מלא וכן יחד עלי יתמלאון · כולם לשון קיבוץ : לא יענה · לא יכנע לא יעשה עצמו עני וכן לענות מפני וכן וענה גאון ישראל : כן ירד · ולא יפחד מהמון העמים : והמליט

הכתוב

ל
30 ונחת זרועו יראה בזעף אף ולהב
אש אוכלה נפץ וזרם ואבן ברד : 31 כי
מקול יהוה יחת אשור בשבט
יכה : 32 והיה כל מעבר מטה מוסדה
אשר יניח יהוה עליו בתפים ובכנרות
ובמלחמות תנופה נלחם בה : 33 כי
ערוך מאתמול תפתה גם הוא למלך
הוכן העמיק הרחב מדרתה אש
ועצים הרבה נשמת יהוה כנחל
גפרית בערה בה :

לא
1 הוי הירדים מצרים
לעזרה ועל סוסים ישענו ויבטחו
על רכב כי רב ועל פרשים כי
עצמו מאד ולא שעו על קדוש
ישראל ואת יהוה לא דרשו : 2 וגם
הוא חכם ויבא רע ואת דבריו לא
הסיר וקם על בית מרעים ועל
עזרת פעלי און : 3 ומצרים אדם ולא
אל וסוסיהם בשר ולא רוח
ויהוה יטה ידו וכשל עוזר ונפל עזר
ויחדו כלם יכליון : 4 כי כה
אמר יהוה אלי כאשר יהגה האריה
והכפיר על טרפו אשר יקרא עליו
מלא רעים מקולם לא יחת ומהמונם
לא יענה כן ירד יהוה צבאות
לצבא על הר ציון ועל גבעתה :
5 כצפרים

תרגום

ותקוף דרע גבורתיה יגלי בתקוף
רגז ושלהובי אשא דמשיצא פסילין
בידור וזרמית ואבנין דברד : ארי
מקל מימרא דיי מתבר אתוראה די
בשולטן מחי : ויהי כל מעבר
רברביהון ותקיפיהון די יניח יי
פורענות גבורתיה ביניהון בתופין
ובכנורין ישבחון בית ישראל ועל
קרבא תקיפא דיתעביד להון
בעממיא : ארי מסדרא מן עלמין
לקביל חוביהון גהנם אף היא מלך
עלמיא אתקנא לעמיקא ולאפתאה
מדורא אשתא דלקא בה כר כאעין
סגיאין מימרא דיי כנחל מגבר גפרית
דלקא בה : ווי דנחתין למצרים
לסעיד ועל סוסותא מסתמכין
ומתרחצין על רתיכיא ארי סגיאין
ועל פרשיא ארי תקיפין לחדא ולא
אסתמיכו על מימר קדישא דישראל
ואולפן מן קדם יי לא תבעו : ואף הוא
בחוכמתיה איתי בישתא על
דעבדיה וית פתגמוהי לא בטיל
ואקים על בית מבאשין ועל דסעדין
ליאות שקר : ומצרים אנש ולא רב
וסוסותהון בשר ולא רוח ויי ירים
מחת גבורתיה ויתקל לסעיד ויפול
לסעוד וכחדא כולהון ישתיצון : ארי
כדנן אמר יי לי כמא דמכלי אריא בר אריון על ציריה דמזדמנין עלוהי דיר רעיין
מקלהון לא אתבר ומאתרגושתהון לא מזדעזע כן תתגלי מלכותא דיי צבאות
למישרי על טורא דציון ועל רמתה :
כעופא

גלחם י"ב פתחין וסימ' נמסר בספר שפטים סימן ט' : ירידה מצרים ד' בליש' וסמי' ויקומו וירדו מצרים ויעמדו · ויעקב ובניו ירדו מצרים · ההלכים לרדת מצרים · הוי הירדים מצרים לעזרה : ויבא ג"א וסימ' נמסר בסדר ויקהל : עוזר ה' מל' וסימ' וכשל עוזר ונפל עזור · יתום אתה היית · אל תרחק ממני כי צרה קרובה · זכרה ירושלים · אהלי אפדנו :

רד"ק

ונחת · מתרגמינן וירד ונחת · ונחה הוא שם הירידה ר"ל שיוריד האל זרועו עליהם · ר"ל מכתו : ולהב אש אוכלה · פירשו רבותינו ז"ל שרפת נשמה וגוף קיים כמו שפירשנו בפסוק ותחת כבודו יקד יקוד : נפץ וזרם · כאלו ירדו עליהם ברקים מנפלים ומשברים וזרם מטר ואבן ברד כן יכלו במהרה : כי מקול ה' · בשבט יכה · האל יכה אותו בשבטו · או פירוש אשור שהיה מכה בשבט עתה יחת ויִשבר שהרי קראו שבט · כמו שאמר הוי אשור שבט אפי · וכן תרגם יונתן : והיה כל מעבר מטה מוסדה · בכל מקום שיעבור במחנה המטה שיסד האל לו שינחנו עת' על מלך אשור בתפי' ובכנורות ותהי המלחמה שילחם ה' עליו בתפים ובכנורו' לא בכלי מלחמה · ומה שאמר בתפים ובכנורו' כי באבוד רשעים רנה · וכאלו המלאך מנגן בשעה שמכ' אותם : ובמלחמות תנופה · כפל ענין כי המנגן מניף בידו : מוסדה · שם והה"א רפה : נלחם בה · בה כתוב רוצה לומר במחנה כי הוא בלשון נקבה כמו המחנה האחת · אם תחנה עלי מחנה · וקרי בם רוצה לומר באנשי המחנ' : כי ערוך מאתמול · בשו"רק כמו בחו"לם : תפתה · הוא גיהנם · אומר כי ערוך הוא להם מאתמול קודם מוהם שהנביא התנבא בטרם בא הגזר' על נפילתם ובמות גופם תמות גם כן נפשם ותהיה בגיהנם : ותפת' זכרו בפסוק בלשון זכר ובלשון נקבה : גם הוא למלך הוכן · גם למלך אשור הוכן התפת' אף על פי שהיה מתגאה ומתכמ' בעצמו ואומר בכח ידי עשיתי ובחכמתי כי נבונותי · לפיכך אמר גם כן העמיק הרחב האל העמיק והרחיב תפתה למחנה הגדול הזה שיכנסו כולם שם : מדורתה · מדורת התפתה תהיה גדולה לשרוף נפשות הרשעים האלה כי יש שם אש ועצים רבי' ונשמת ה' שהיא כנחל גפרית להם הם שם כמדורה שבוערה בה שלא תכבה בוערת דולקת · ופירוש נשמת ה' ההבל היוצא מהפה שיקרא נשימה · וכן אמר נפשו גחלים תלהט · וכל הענין הזה דרך משל על הגזרה שהביא האל עליהם קשה ורעה · וכן אמר על אבדון נפשות הרשעים מדורה אש ועצים הרבה והעמיק והרחיב הכל דרך משל : הוי · ועל סוסים ישענו · על סוסי מצרים : ולא שעו על קדוש ישראל · ולא בטחו · וכן ישעה האדם על עושהו : וגם הוא חכם · וגם האל חכם ויודע מחשבותם כי לא דרשו אל ה' וירדו אל מצרים לעזרה בעבור כי דעתם ומחשבותם כי לא יטיב ה' ולא ירע · ולכן לפי מחשבתם הביא עליהם רע להראותם כי ייטיב וירע ולא תועיל להם מה שחשבו לעזור במצרים ואת דבריו לא הסיר מה שנבאו הנביאים בשמו לא הסיר אותם הדברים אלא הקים אותם למען ידעו כי האל משגיח בעניני בני אדם ומדבר עם הנביאים ושולח אותם להוכיח בני אדם · ובראותה שיבא עליהם הרע שדברו להם הנביאים בשם ה' ידעו כי רואה אותם : וקם על בית מרעי' · אלו ישראל · ועל עדת פועלי און אלו מצרים : ומצרים אדם ולא אל · אין בידם לעזור אם לא ירצה כי אין בידו הטוב או הרע שיבא לו כי האדם אומר ולא יעשה ודבר ולא יקימנה : וסוסיהם · גם כן שהיו בוטחים בהם ישראל בשר ולא רוח · פירוש ולא מלאך ושקר הסוס לתשועה ואיך יעזרו מצרים והם לא יעזרו לעצמם כי ה' יטילהו עליהם : וכשל עוזר · מצרים : ונפל עזור · ישראל : ויחדו · הוא מלך אשור ושבט אפו ומטה זעמו כי גם בזו נשבה מלך אשור ובאותו השבי והבזה בא ירושלם כשחנה עליהם · ועל זה נאמר יגיע מצרים וסחר כוש וגומר · ויונתן תרגם ולא אל ולא רב : כי כה אמר ה' · הנה אשור ומצרים יכליון באשר לא ידעוני והנה תדעו כי יריע השם לאשר ירצ' וכן יטיב לאשר ירצה והם יושבי ירושלם · כי מלך אשור שהשחית את ישראל ויהודה ומצרים יבא להשחית ירושלם ולא יהיה כח בידו לפי שלא ירצה האל · כי כה אמר ה' אלי · אמר הנביא כי כן אמר לו האל כי יבא האל על המחנה ההוא כמו הארי על טרפו · ויהגה כמו ישאג · אשר יקרא · כתרגומו דמזדמן : מלא רעים · אסיפת רועים · כמו קראו אחריך מלא · והדומים לו · ענין אסיפה וקבוץ ולשאג האריה יבאו הרועים ומפה להציל הטרף מידו אם יוכלו · והוא האריה מקול הרועים לא יחת ולא יעזוב בעבורם טרפו : ומהמונם לא יענה · פי' לא יכנע כמו לענות מפני · והדומים לו · כן ירד ה' צבאות על המחנה שבא לצבא על הר ציון ועל גבעתה · וציון הוא לשון נקבה · כמו ציון היא דורש אין לה · או פירוש לצבא צבא כי האל ירד עליה לצבא צבא כנגד צבא מחנ' אשור :
כצפרים

אבן עזרא

יראה · לעולם · בי"ת בזעף מושך אח' · בנפץ מגזר' תנפצם : ואבן ברד · דרך משל : כי בשבט יכה · כאילו בשבט יוכה או כי בשבט יכנו השם : והיה · מוסדה · פעול מהבנין הכבד הנוסף כי הנה מטה על לשון נקבה שמעו מטה ומי יעדה והטע' כל מקום שיעבור עליו זה השבט וכן המטה : אשר יניח יי' עליו · לא יהיה לשם יגיעה רק יכה והמכה הוא המלאך שמח כמו בתופים ובכנורות : ובמלחמות תנופה · תנופת יד לנגן : כי · מאתמו' ואם הוא בשורק הוא כמו מולם וטעם אתמל מלפנים : תפתה · שם מקום מטונף סביב ירושלם ושם ישליכו כל דומן ויעלה ממנו עשן והטע' כי השם ערך למלך אשור : גם היא למלך הוכן · הטעם כי נכחד כל נגיד ושר ויש אומר כי הוא רמז למלך אשור : מדורתה · מגזרת מדורה מקום בעור האש : נשמת יי' היוצאה מהרה וזה דרך משל על הגזרות הבאות במהרה : הוי · כמו אוי ליורדים מצרים שלא ראו זאת התשוע' והלכו להנצל ושם ימותו : ולא שעו · שלא הרפו עצמ' לבטוח בשם מגזר' שעו מני והאומ' כי שעו סר נ"ון איננו נכון וגם גם השם ידע מחשבותם והביא רע עליהם : ואת דברו לא הסיר · לא בטל : ומצרים · ולא רוח · מלאך כמו יי' אלהים שלחני ורוחו : ידו · מכתו : ויחדו · מצרים והבורחים אליהם והטעם כי מלך אשור השחית מצרים בבואו אל ירושלם : יכליון · שלם כמו יחסיון : כי · יהגה כטעם ישאג : אשר יקרא · זה שב זה להתחבר להלחם עם האריה : מלא · כלם · שלא יחסר רועה שלא יבא : ומהמונם לא יענה · מגזרת עני גם לענות וכמוהו זמיר עריצים יענה : ירד · רמז למלאך :
כצפרים

אורים ותומים

והיה כל מעבר אמר שאשור הוא שבטו יתברך כסנחריב שיעבור עקו הדין לכנות יותר ממה שלוק כמו שמנה זה כמפורש למעלה בס"ד הוי אשור זה אשור יעבור בשבט עוסדה ישים בו והניחה ה' עליו לייסר עמים בה כמו' על הראוי בתופים ובכנורות ירנה כלב שמח ובכלי דאגה ולחם בה כי הם רשעים ונחייהם קרויים עתים א"כ לא עשה ולא כלים ואין לו על פי ירחם במפורש ונבר' כשבר וכו' וזהו הוא יהב' בתופים ילחם בם שהם בני אנותם ואוי לנפשכי האמ' שנפש הגוף לא יועיל ולכן זכר אבדון בגיהנם ואמר כי ערוך מאתמול ירצה למה לא ויאמר כי מקדם היו אבותם : נשמת ה' כנחל שוטף ירצה הנשמה שנתן הב"ה בהם שיתה כגפרית דולקת בתוך האש ואם כן למה ירחם על גבראה קשיא וחוזר נם כוא לעלך הוכן כי אפשר שלא יסרך בין השרופים יחרב בין ההרוגים ולא יכול : הוי היורדים מצרים והם השבטים אלו בוטחים בעזרת אדם אשר הוא גרוב אדם בהיותו שנום שחל ושל שניהם אמר ותבטחו על עול הכ' ועל פרשים והיה לכם לידע כי האל לבדו הוא המושיע ואם אין להם שכל להבין מעצמם היה ראוי שילמדו מחכם הבקי ושל שניהם אמר ולא שעו את קדוש ישראל ואת ה לא דרשו : וגם הוא חכם ויבא רע יד האל עשה נחכמה כי אעפ"י שהכניסו לחוקיה מן הפורענות אשר לפי זה היה צריך להשפיל את סנחריב ובהשפלתו יהיו השבטים בטוחים האל עשה בחכמה שהביא הרע לעשרת השבטים וגם הדבר' שהכניסו את חוקיהו לא הסיר וזוכי חכמתו · כי כה אמר ה' אלי וגו' צריך האל להנקם מהאויב ולכלותו וגם להציל את ישראל מיד אויב התמיד כימי צאתם ממצרים והמשיל הכליה לארי טרפו והמשיל ההצלה לצפור שעף כוונתו במהירות הגדול במהירות הצפור שעף להציל את בניו בעופפותו כן השי"ת יגן עלינו :

מנחה גדולה

תשאל בלבד הלא הוא כי הכה כשמעתו ענך שהיא כדר' שמיעתו המתיחדת אליו שהיא שטרם יקראו והוא יענה כנר ענך וא"כ אם קודם הקריאה יענה מה יעדיף אחר הקריאה לקול וזעקך שהוא תנינה כפולה והיה אור הלבנה הקדים הלבנה לחמה לומר שקודם תוספת החמה יתוסף אור הלבנה ולמה כך כי הלא הוא ביום חבוש ה' את שבר עמו אשר היה שברו בלבנה שמתמעט אורה ביום כ"ט כך בימי צדקי' שהיה דור כ"ט כשברכו מעין הלבנה וע"כ ביום חבוש ה' את שבר עמו שהיה כיוצא בה ידפאהו גם היא אגב עמו וש"ת והלא הקריאה במקומה כי אח"כ אור החמה יהי' שבעתים ולא יהיו תמים כיום הבראם לז"א ומחץ מכתו של ה' הוא אשר הכה ומיעט את היר' בעבור החמה ידבא

... שלא יחסר שום דבר ממלכותו ממה שהיה בראשונה כאשר היתה במעלה עליונה בימי שלמה אשר ישב על כסא ה' ... על כסא ה' שהיו אימתו מוטלת על כל העולם ואף על העליונים מכך כאמרם ז"ל כי אם שיתוסף אור כבוד מלכות משיח בכמה מעלות ועילות כידוע והעולה על כלנה הוא שיהי' שבעתי' לשון שבעים שתהי' מלכות ה' נודעת בתוך כל שבעי' אומות ומלכות אליליס כליל יחלוף והיה ה' למלך על כל הארץ וגו' מה שלא כך בימי שלמה שהיו כמה עע"א באופן שאין לדמות מה שהי' אפי' בימי שלמה כנגד מה שיהי' בימי משיח כשם שאין לדמות אור הלבנה לאור החמה ואור החמה כאשר היא עתה לאור שבעת הימי' שהיה אדם צופה בה מסוף עולם עד סופו : הוי היורדים מצרים וגו' לשום בשר זרועם ולא על האנשי' בלבד ישענו כי אם על הבהמות כי על סוסים ישענו וגו' ואת ה' המאבד את מצרים לא דרשו ולא שתו לב כי המה חשבו להתחכם למושיען של ישראל באמרם שנשבע שלא להביא מבול לעולם · ולא ראו כי גם הוא חכם לא כחכמי יועצי פרעה האומרי' כי בן חכמי' הוא · ויבא רע הוא הרע אשר פחדו ממנו ובקשו להתחכם כנגדו בו · ויבא עליהם את מי ים סוף מבלי בטל דברי שבועתו וזה ואת דבריו לא הסיר הוא שלא להביא מבול כי נתן אל לבם שהם יבאו אל המים כנודע מרז"ל · וקם על בית מרעי' הם פרעה ועבדיו ועל עזרת וגו' זאת שרו של מצרים :

ונראה שהם ז"ל כוונו להבין בפסוק זה לשון כי ערוך שלא אמר כי עשוי אלא כי ערוך והכוונה לרמוז אל תשובת הש"ית וכזה מדוקדק לשון המאמר. במ"ש אמר הב"ה כל מה וגומר שבפ' הזה באומרו כי ערוך אמר הב"ה כן שכל מה שאתם רבים וגו' והענין הוא במשל גאות והנ' למה הדבר דומה למי שערוך אש תמיד תוקד והם לא ישימו בו עצים וזפת וגפת וגפרית יעמוד במקומו ואם נכשישימו בו אש ועלי' יתרחב ויתרבה האש הוא כיוצא בו ענין הגהינ' כי ערוך הוא מאתמול ומעש' הרשעי' הם בעצים וזפת וגפרי' שהם גורמין להתרחב האש ההוא ברוחבו וז"ש אמר הב"ה כל מה שאתם רבים בעול' אף היא מתפתה בכל יום ומרחבת ר"ל אין הגהינם מתקוה אלא מסיב' מעשיכם הרעים שאתם מגדילים המדורה ההיא ע"י העצים הם העבירות שהם אש וגפרית ורוח זלעפות וז"ש לשון אף היא כלומ' אתם העיקר ואף היא מתפתה בכל יום ומרחבת ומעמקת כמלא שהרשע במעשיו מהוו' הוא במעשיו גהינם ר"ל מרחיב ומעמיק וכן אמרו בס"ה ע"ה שבהיות הגהינם כבה ביום שבת קדש מצד הרחמים גדולים לא ידליק ביום שבת ואפילו במוצאי שבת אינו חוזר ומדליק אלא באמצעות פתיל' עין שחוטאים ביום שבת הוא המבעיר את הבערה והגהינם כמו שאור מוכן לחמץ כמה עיסות וזהו כי ערוך מערכה כל דהו והשייכות שיש לו ענין זה של גהינם כאן אלל מתנה סנחריב היינו לומר כי מעשיו הרעים ואשר הרחיב פה ולשון על הש"ית הוא שגרם לו להרחיב אשו של גהינם וממנו יצא אש בוער ולהבת שלהבת להבעיר נשמת' והגוף קיים כדמסיק נשמת ה' כנחל גפרית בוערה בה: ועיין רש"י ז"ל והרד"ק ז"ל וכן מהר"יא ז"ל שכל הפרטים משל על הגזירה שתפל על מחנה אשור ואפשר לפרש על העונש שיענש סנחריב ועמו בגהינם כי שם נפשותם יקבלו העונש מופלג לרוב האנשים שיהרגו והארצות שהחריב וכן פי' חז"ל תפתה על גהינם והוא מלשון וכנו את במות התופת אשר בגיא בן הנום ואין להפלא בשיכנה הכתוב אותו פעם בלשון זכר ופעם בלשון נקבה (כהרד"ק שכן דרך הכתוב בדבר שאין בו רוח חיים ע"כ:) ולע"דן מה שנבר התחלתי להמוז כי מאש של גהינ' נופח ע"י שליח ה' הוא גבריא"ל וממנו יצאו הניצולות לשרוף מחנה אשור וזהו השייכות כאן מסיפור ענין אופן הגהינם מעמקו ורחבו כי משם יצאה הפורענות אל מחנה סנחריב · וז"ש כי ערוך מאתמול תפתה הגהינם הערוך מאתמול מששת ימי בראשית הוא מצטרף אל המלאך גבריא"ל למלך הוכן וז"ש גם ואמר היא קרי והוא כתיב היא לגהינם והוא למלאך גבריא"ל ואמר גם היא למלך הוכן כי מפלה זו והאש הזה גם למלך הוכן ר"ל למלך סנחריב עצמו שימות אלא שהב"ה הגילו להכלימו בעולם ולהשפילו ולמען יספר גבורת ה' בכל הארץ כי העמיק הרחיב הכנוי אל המלך הזה שהעמיק והרחי' מעשיו הרעי' והרבה המדורה בעצים הרבה אלא שהב"ה בחר להפרע ממנו בנשמת סנחריב ולא בגופו כדי להתעולל בו במעשה תער השכירה כמ"ש חז"ל ז"ש נשמת ה' אשר בגופו של סנחריב כי סוף מלך הוא ויש לו נשמת ה' מעולה בשרשו באיכולים יחול עליה כנחל גפרית בוער בה בנשמתו הכו' כמלא שהוכנה למלך לגופו והחליפה הש"ית בנשמתו ואמר כנחל גפרית בכ"ף דמיון לפי שאינו כנחל גפרית אלא שורש דבר רוחני דומה לנחל גפרית וז"ש כנחל גפרית לא יאמר דרך הלל' ולאות כי ערוך מאתמול תפת' לומר שאע"פי שעשוי הוא הגהינם מימי עולם עכ"ז עתה מאתמול ערכוהו לכבוד המלך הזה סנחריב כי ערוך מאתמול תפתה לכבוד המלך שהרי גם היא למלך הוכן בהכנ' גדולה שלא יהיה מקום צר כי לא יאות למלך גדול כמוהו המלומד ומורגל בעליות מרוחים ולזה העמיק הש"ית והרחיב התפתה לכבוד סנחריב ולפי שדרכו לשבת בבתים מלאים כל טוב לג"א ומלאת מדורתה אש ועצים הרבה ולפי שמקטירים בבתי המלכים מכל אבקת רוכל ממיני בשמים לז"א נשמת ה' תנפח שם בזעמו שיהיה כנחל גופרית תמורת הקטר' סמים באופן שתבער בו וזה ממש בפועל בגהי' כמו שדרשוהו חז"ל הפ' הזה על גהינם או יהי' משל למפלתו כעין שיט' המפרשי' הנז"ל:

הוי היורדים מצרים וגו' עיין רש"י ז"ל והרא"בע ז"ל וכן הרד"ק ז"ל ולא שעו ולא בטחו ע"כ: ומהר"יא ז"ל אמ' כנגד ישראל הוי היורדים מצרים לעזרה שאילו בטחתם בהש"ית כיושבי ירושלם שאילו בטחתם הייתם ניצולים כמו ירושלם. שעתידה להנצל ובטחו ישראל על מצרים שהיה להם סוסים רבים ופרשים עצומים ולא שעו לא התפללו ולא בקש אל הב"ה על צרת' ובתוכחה הזאת קשור עם שלמעלה על ירידתם למצרים ולא בא ענין ירושל' ויהוד' באמצע אלא לטעון טענ' על ישראל שלא הלכו בדרך ירושל' ע"כ ולשון על רחוק למהר"יא דהי"ל אל קדוש דלשון על נודק אם שעו לשון בטחון להיו' נשען על קדוש ישראל: ולע"דן הוי היורדים מצרים לעזרה לשון ירידה והשפל' ע"ד משח"ז ירד ירדנו לשבור אוכל ירידה היתה לנו ואע"פי שיש לדחו' ולו' שמצד כפל ירד ירדנו דכשוכן דאל"כ פשוטו של מקרא לפי שא"י גבוהה מכל הארצות הכל מהכפל מוכרח בין ירידה אחת מצד היות א"י גבוהה ממצרים וירידה שנית לירידה והשפלה הייתה לנו לשבור אוכל מ"מ: גם כאן ככה"ע כן שהוא לשון ירידה והשפלה מאו' היורדים מצרים ולא אמר היורדים למצרים כי לא דבר ביורדים למצרים לארץ מצרים אלא בעומדי' בארצ' דבר הכתוב ויורדים מגדולתה ומעלתה אשר עין בעין נראה ה' בקרב העם הזה לעזור וסומך ועתה יורדים ממדרגה זו לשים בשר זרועם והיות מצרים להם לעזרה ומצרים ר"ל המצריים ולזה לא א' למצרים שהיה מורה על ארץ מצרים ועל ההולכים שם בבר הזכיר למעלה לשון זולת זה והוא אומר ההולכים לרדת מצרים אמר לשון הליכה אמנם כאן אמר היורדים לכוון אל האומות כי היא ירידה גדולה להשען על מצרים ועל סוסים ופרשים ולא שעו על קדוש ישראל שמתקדש הוא בתוך ישראל אפילו דבן קל לא רצו לדבר כמ"ש יען מאסכ' בדבר הזה ככז"ל שהוא על קדוש ישראל הכז' וז"ש כאן ולא שעו אפילו על דבור קל בעלמא לא רצו ושעו במו ואל ישעו בדברי שקר · או יהיה מלשון שעה ועת ואפילו לפי שעה לא סמכו על קדוש ישראל ואת ה' לא דרשו אם ילכו בעצה זו הלם יש אסור ולא ישיב את העם מצרים גו' אם לאו כי לא חשבו כלל לדרוש ה' דאמירא להו סכנת' איסורא והשואל בזה בעיניהם מגונה ופשוטו של מקרא למעלה הוכיחם בתחילת הענין ההולכים לרדת מצרים שעדיין לא שמו לדרך פעמיהם אבל היו הולכים לרדת מצרים לעזרה אמנם כאן דבר אחר ששמו לדרך פעמיהם ולכך אמר היורדים מצרים שכבר היו יורדים ולכך לא הזכיר ההולכים לרדת ואמר מצרים לעזרה כי הוא טעות גדולה משתי בחינות האחת היות מצרים אשר לשיב' ישראל טובעו בים סוף כי השגחה תקועה בלב וזה ברור. בהו' מצרים השונא לעזור והשנים כי מצרים בקנה רצוץ להשען עליו אבל הם לא נשענו אלא על סוסים ישענו וגומר והוא טעות שהיה להם להשען על האהוב הנאמן המבדיל כמה הבדלות והוא אומר ולא שעו על קדוש ישרא' אהובם וכנגד ועל סוסים ישענו וגו' אמר ואת ה' ית' שמו לא דרשו שהיה לבעות בה' עדי עד בטחון גמור והם לא דרשו אפילו דרישה כל דהו:

וגם הוא חכם וגו' עיין רש"י ז"ל והרא"בע ז"ל והר"דק ז"ל וכן מהרי"א ז"ל לפי שבני ישראל היו חושבין שאין הב"ה פועל הרעות שאין רע יורד מלמעלה ומהם שאינו משגיח בתחתונים כלל לז"א הנביא וגם הוא חכם ויבא רע שהוא פועל הרעות מצד שהם משפט וזהו ויבא רע והנה בבית רשעים שהוא חכם ממה שייעד על הפורענות ומה' לא יעדר דבר וזהו ודבריו לא הסיר ואמ' מ"ש ויבא רע ביאר שאין זה עול בחוקו לפי שהוא כפי הכנת המקבל וזהו וקם על בית מרעי' שהיא ארץ השבטים ע"כ: ולע"דן לשון וגם הוא חכם וזה היא החכמה להביא רע · ונראה שלפי שישראל חשבו להתחכם על בורא לבטל גזירותיו ע"י עזרת מצרי' לג"א וגם הוא ית' חכם שנתחכ' עליהם להפיל העוזר והעזור וז"ש וגם הוא חכם על מה שהתחכמו הם ויבא רע על העוזרים מצרים ודבריו לא הסיר מה שדבר על ישראל ולזה וקם על בית מרעים ישראל כנז"ל ועל המצרים עזרת פועלי און וזו היא חכמתו וכמו שמבאר אח"כ הענין בפרטות באור וה' יטה ידו וכשל עוזר ונפל עזור גו' או יאמר וגם הוא חכם שהחכמה בהבאת הרע הוא להביאו בחכמה באופן שיוכלו ישראל לסבול הרע ההוא כמשל האבן שאחז"ל למלך שגזר שהעובר על דבר פ' ישליכו עליו אבן גדולה משקלה כמה ככרים וכשעבר בנו יחידו כשיעצו שרי יועצי מלכותו ועלתה הסכמתה שתודק האבן ההיא וישליכו עליו אבן דקה מן הדקה אחת לאחת עד תומה כמלא דבר המלך קיים' שהרי השליכו עליו כולה אך לאט לאט ובן המלך קיים ובמשל הזה פי' החכם השל' האלהי כמהר"ר שלמה אל"קבץ הלוי ז"לההה רבות רעות לדיק שאינו מביא הש"ית אלא רעות רבות על הלדיק ולא רעה אחת בבת אחת כי לא יוכל אבל ידיק כאבן ויביא מעט מעט ולזה ומכולם יצילנו ה' שומר כל עצמותיו גומר אמנם לרשע מביא לו הפורענות בבת אחת ותמיתהו וז"ש תמותת רשע רעה אחת וכיולא בזה אמ' כאן וגם הוא חכם ויבא רע בחכמה באופן שדבריו לא הסיר כמשל האבן הנז' שלא הוסר דבר המלך באבן ההוא ולא קבל בנו המיתה וזהו ויבא רע בחכמה ודבריו לא הסיר אלא נתקיימו גם השליך קלת חכמתו על ישראל וקלתו על מצרים ז"ש וקם על בית מרעים ועל עזרת פועלי און · ואני הצעיר מרדכי הכהן יל"ו מצאתי לחז"ל בפ' נשא באורן אחר א"ר חנינא א' לששים או ע'שנה הקב"ה מביא דבר בעולם ומכלה מהם את הממזרים וגוטל עמהם כשרים שלא לפרסם החוטאים וגם הוא חכם ויבא רע לא היל"ל אלא וגם הוא חכם ויבא טוב אלא ללמדך שאפילו רעה שמביא הקב"ה לעולם בחכמה הוא מביאה ואת דבריו לא הסיר ואת דברו לא הסיר וקם על בית מרעים ועל עזרת פועלי און ע"כ ולע"ד שחז"ל כוונו במה שהביאו סוף הפ' לו שהוא ית' את דברו לא

הסיר גם מהכשרים כדי להיות בעזרת מרעים ופועלי און שהם הממזרים שלא יתפרסמו ושמ' זה כאן להורות מ"ש אח"כ וכשל עוזר ונפל עזור כמו שעושה כדבר שמביא לעולם והורג כשרים וממזרים כנז"ל ע"כ:

ומצרים אדם גומר עיין רש"י ז"ל וכן הרא"בע ז"ל וכן הרד"ק ז"ל והוסיף וכן מהרי"א ז"ל והוסיף בשם הרא"בע ז"ל שאל האמו' כאן הוא על המלאך כי המלאך נקרא אל כמו מות כמות כי אלהים ראינו ורוח גם כן עד כאן: ולע"דן שכוונתו באו' ומצרים אדם ולא אל הכוונה שאילו נשענו על אומה זולתה לא היה רחוק שיבטחו בה' שתצטרף ההשגחה האלהית ע"י אותה האומה ויעזרו לישראל אבל מצרים שנואי ה' שהרי צוה שלא ישובו בדרך הזה פור' ובהשענכם על מצרים מלבד העון ששמו בשר זרועם נוסף עוד שבר על שבר שעוברים על המצוה שלא תצלא וז"ש אדם ולא יתכן שהאל יצטרף עמהם לעזור וז"ש ולא אל וסוסיהם בשר ולא יצטרף עמהם רוח המלאך לכום בעל כנפי רוח כמו שחשבו ישראל שהרי אמרו על סוס ננוס אבל ישע' ולא די שהש"ית לא יעזור אבל ה' יטה ידו מכתו או סנחריב מלאך על מצרים וכשל עוזר מצרים ונפל עזור ישראל כדהרד"ק ויחדיו כולם יכליון העוזר והעזור סנחריב המכוגה בידו:

כי כה אמר וגומר עיין רש"י ז"ל והרד"ק ז"ל וכן מהרי"א ז"ל שעם היות סנחריב ומחנהו על הש"ית בזדון ובחירופין כשבא ארון אפו לא עצרו כח וטרף כל מחנהו כמו האריה שאינו לצעקת קול הרועים ע"כ: ולע"דן לדקדק האריה והכפיר · יאמר האביב מהם וכי באמר או האריה או הכפיר · ומהו אשר יקרא עליו · ועוד מה צריך משלים לכחו יתברך ויתעלה מאין תכלית מהאריה והכפיר כי כל הגוים כאין נגדו מאפס ותוהו נחשבו לו כ"ש מחנה סנחריב עם היותו מחנה כבד מאד בכמה וכמה אוכלוסים: ונראה להבין כל זה במה שרמז הרא"בע ז"ל ירד רמז למלאך ואבין בזה אומרו תואר כן ירד ה' לבאות שהכוונה לגלות שהכתוב דבר על השם יתברך מבחינת המלאך גבריא"ל שירד לבשל הפירות ולהכות במחנה אשור והוא לבא מלאכי ה' וזה שאמר ה' צבאות ובזה יבא המשל כמין חומר מהאריה והכפיר והכוונה כי כפיר הוא קטן מאריה והנה בהיות הכפיר לבדו יפחד בטרפו מן הרועים ומהמונה אמנם כאשר יהיה עזר לכפיר מהאריה הידוע כמו אביו או אמו אז בעמדו על טרפו לא יחת הכפיר ולא יכנע כי האריה בעזרתו והוא יערה למות נפשו להצלת הכפיר הידוע שהוא בנו שאין האריה הריה דעלמא שקרה מקרה ונתחבר עם כפיר דעלמא וז"ש כאשר יהגה האריה הידוע והכפיר הידוע בנו של האריה הנזכר בהיות הכפיר על טרפו האריה יהגה וישאג להגן על הכפיר שיעלה בידו קטרף אשר יקרא עליו רוצה לומר על הכפיר כלומר שיקרא על שמו לשם ולתפארת הכפיר ולא על שמו של האריה כי האריה כבר הוא מלומד בזה אבל מחנך הוא את בנו הכפיר בזה ובהיות האריה שואג הנה יבשו הכפיר הנזכר אשר על טרפו אשר יקרא על שמו ומקול מלא רועים לא יחת הכפיר הנזכר ולא יענה והכל בהתחזקות לבו מצד האריה השואג נגדו בו בטח לבו ונעזר · כן כיולא בזה המשל מהאריה והכפיר יהיה שירד ה' הוא האריה שאג מי לא ירא ה' אלהים המנם הכפיר הוא גבריא"ל גבא מצבאות ה' שירד ה' לבאות לצבא רוצה לומר לשלוח צבא מצבאותיו על הר ציון ועל גבעתה רוצה לומר שה' ירד על הר ציון כי שם חביון עוזו על דייקא והוא ציון וירושלם של מעלה המכוונ' כנגד ירושלם וציון של מטה וזה שאמר לשון על על אמנם המלאך לבא מרום שרמז במאמר לצבאות לצבא המלאך יהיה על גבעתה להרוג לל המחנה של אשור אשר שם בגבעה חוץ לעיר ולזה אמר על הר ציון ועל גבעתה הראשון על ה' והשני על המלאך בהכרח מדלא ערבינהו לומר על הר ציון וגבעתה · כמלא זה דומה לנמשל כי לא רצה הש"ית שיקרא ענין זה שסנחריב חרף וגדף ביד מלאכיו לכך נפרע ממנו השם יתברך על ידי מלאך אמנם פרעה שחרף הוא בעצמו ואמר מי ה' אשר תשמע בקולו נפרע ממנו הש"ית בעצמו כמו שאחז"ל ובזה בא נכון כוון המשל עם הנמשל שהאריה לא נטפל בטרף כלל רק נטפל להחזיק ביד הכפיר כן ירד ה' מבחינת היותו לבאו להחזיק ביד שר לבא שלו הוא המלאך גבריא"ל כאמור כשבא לטרוף טרפו מחנה סנחריב אשר יקרא עליו ולא על ה' כאמור · ובא גם כן בכוון מלא רועים כי שם עם מחנה אשור היה מלא כמה וכמה רועים ומלכים בעזרו ואין לך מלך כל אומה ואומה שאין לה שר צבא במרום מלאך מליץ ועם כל זה שהיה מלא רועים לא יחת גבריא"ל מקולם וממה שילין כל אחד ואחד על אומתו כי הוא לגבי בגדי נקם להנקם מכולם בעזר אלהי הגוזר יתברך ויתע' או יאמר על הר ציון ועל גבעתה כמו למען ציון לא אחשה שזכות ההר והגבעה ההיא תגן ותועיל להגן בעד העיר הזאת · או רמז על הר ציון ג"כ אל חזקיהו הר ציון המצויין בכל מין שלימות ועל גבעת יהודה אשר בירושלם:

ואני הצעיר מרדכי הכהן יל"ו קשה לע"ד לשון יהגה והיה לו לו' ישאג כמו שאמר הישאג אריה וכיולא ועוד שאם המשל הוא על שמחת האריה מטרף אם כן גם בנמשל הי"לל כן ישמח ה' וגו' ירידה מאן דכר שמה ונראה שיהגה הוא לשון יללה כמו וכיונים הגה יהגה והכוונה כי כשעל' סנחרי' על ירושלם לא עלה אל לבו שילילכה הנצל מידו כמ"ש ינופף ידו הא למה זה דומה לארי שטרף טרף שאינו עולה בדעתו כי יש נמצא מי שיליכה מידו וכשיקרה מקרהו שיבואו עליו ויליצו הטרף מידו יחרוק שיניו ונמס וישאר בוכה ומועק בקול יללה על טרפו כן היה ענין סנחריב שאמר שהעלה על לבו כי גבעת ירושלם והר ציון כבר הם שלו שכל ה' עצתו והכה את מחנהו ולא הגיעו למבוקשו וז"ש כאשר יהגה כלומר יילל האריה על טרפו שכבר טרפו שאז או' שגם אם יקראו עליו מלא רועים מקולם לא יחת גו' ומלגלג עליהם וכשיוצאו בלעו מפיו אז יילל ויצעק כן יהיה כאשר ירד ה' לצבוא על אותו שכנ' בו ינופף ידו הר בת ציון וגבעת ירושלם והקב"ה יצילם מידם ויכה את מחנהו וישאר הוא לבדו בוכה וצועק על שריו ואילו כמשל האריה הכז' ובזה נתיישב למה כיוון כאן הר ציון וגבעה להיות שהן הן הכז' גבי סנחריב ינופף ידו וגו' ע"כ:

כצפורים עפות כן יגן ה' וגו' עיין רש"י ז"ל והרא"בע ז"ל וכן הרד"ק ומהרי"א ז"ל המשיל הצלת ירושלם מסנחריב ועמו כמו הצפורים עפות ונודדות מהפח שילכו בזמן מועט מהלך רב כן יגן ה' צבאות בעת אחת על ירושלם גנון והציל מסנחריב כי ירחם עליהם וזה פסוח והמליט עד כאן: ולע"דן חלק משל האריה והכפור בטריפת סנחריב ומחנהו שיטרף על ידי המלאך כנז"ל בפסוק הקודם עתה דבר בחלק הצלת ירושלם ויהודה שיתייחס זה אל הש"ית וז"ת שכצפורים עפות על בניהם להצילם מהטורף כן יגן ה' צבאות על ירושלם גנון והציל וגומר מקור אמנם והציל כפרשהו פועל עבר שכבר הציל את יהוד' וירושלם מעת שגזר על סנחריב כליה ע"י המלאך גבריאל וכן והמליט אמנם עם כל זה גנון ופסוח לפי שכיתן רשות למשחית להשחית פן לא יבחין בין רשעים מחנה סנחריב לצדיקים יהודה וירושלם לכך יהיה ה' צבאות מגן ופסוח עליהם כעין מה שפסח במצרים כדי שלא יבוא אליהם המשחית אל בתיהם לנגוף:

שובו לאשר העמיקו וגו' עיין רש"י ז"ל וכן הרא"בע ז"ל וכן הרד"ק ז"ל ומהרי"א ז"ל אמר הנביא ליהודה שובו אתם לאשר העמיקו סרה בני ישראל ר"ל לשם יתברך אשר העמיקו סרה למרוד בו בני ישראל אחיכם ואתם לא תעשו כן אבל ביום ההוא ימאסון איש וגו' עד כאן: ולע"דן לפי שבני ישראל הכשילו את בני יהודה שמהם למדו וכמאמר ירמיה ע"ה הראית אשר עשתה משובה ישראל ותרא בגודה אחותה יהודה וגו' לזה אמר שובו להקן אשר העמיקו סרה בני ישראל שעומק הסרה הוא מה שהחטיאו אתכ' כי החוטא אינו מעמיק כ"כ כמו המחטיא:

כי ביום ההוא וגו' עיין הרא"בע ז"ל והרד"ק ז"ל ומהרי"א ז"ל אשר עשו לכם ידיכם ר"ל שהידים נתנו באדם ונבראו בו לעוזרו ולהטיב לו · לא לעשות בהם הטא וידיכם עשו החטא עד כאן:

ולע"דן במ"ש חטא והוא פשע חמור אבל אמר ע"ד מ"ש הכתוב חטא חטאה ירושלם וגו' על החטא הראשון אשר עבירה גוררת עבירה עד שבאו לכלל טעות האלילים ולזה אמר כי ביום ההוא של מפלת סנחריב ומחנהו יכירו ההשגחה האלהים שהוא הרג את מחנה סנחריב ולכן ימאסו איש אלילי כספו וגו' אשר עשו לכם ידיכם על ידי חטא קל הראשון נגרר הענין לעבוד אלילי' ואז ובוטל הכל · או יאמר חטא קל בעיניכם חטא שמכלל אשמתכם היא שהשפיע והמרד ואפי' עון אינו ז"ם אשר עשו ידיכם חטא:

ונפל אשור בחרב וגו' ואכלנו וגו' עיין רש"י ז"ל והרא"בע ז"ל וכן הרד"ק ז"ל ומהרי"א ז"ל ואכלנו על סנחריב שהוא סלעו ותקפו של מחנה אשור יעבור ויבוש מפחד חרב המלאך ואחזו קלת שריו הנמלטים מנס (כדרש"י ז"ל) לשון נס ופלא והנה היא אל זה בלילה אחת בבוא' ה' ז"ש נאום ה' אשר אור לו בציון וגו' ר"ל הדר דירת קבע שם כאדם הדר דירת קבע במקום אחד אשר לו שם אורו ותנורו ולכן בבא סנחריב עקר אותו הש"ית וית' ממקום דירתו דירת קבע כאמור וי"ת ככז"ל · והביא כדרש"י ע"כ: ולע"דן לדקדק כפל בחרב לא איש וחרב לא אדם תאכלנו: ונראה שבענין המחנה הזה היו שני ענינים האחד שלא כפל המחנה של אשור כשאר הנפילות שיפול ביד ישראל ע"י מלחמה או היה אפשר חרב איש ברעהו וכנגד זאת החלוקה אמר בחרב לא איש חרב האומות מהם ובהם וגם לא תאכלנו חרב ישראל שנקראו אדם ככתוב אדם אתם אתם קרויים אדם לזה אמר וחרב לא אדם תאכלנו ר"ל חרב תאכלנו לא מאדם ישראל היא ואינה לא איש ולא אדם: עוד אפשר שכולל שני ענינים האחד שאין החרב הזה חרב איש גשמי אלא

כצפרים עפות · לשון נקבה · כמו כל צפור טהורה · ופתב' הז"ל המשיל מלאך ה' אשר הכה מחנה אשור לאריה בגבורתו ולצפרים עפות למהירותו: והציל · מקור בחירק הה"א · וכן והמליט · וכמו כן למען הרגיע את הארץ · והדומים לו כתבנו בספר מכלל: שובו · אומר כאשר העמיקו לעשות סרה שובו · והם בני ישראל שהרשיעו לעשות שובו מדרככם הרעים שובו טרם בא היום שתשובו על כל פנים כאשר תראו המעשה הגדול שיעשה האל במחנה אשור וזותר יהיה לכם גמול טוב אם תשובו קודם לכן ותאמינו לדברי הנביא: כי ביום ההוא · שיכה האל מחנה אשור ויראו כי לא בחרב איש יפול ידעו כי יד ה' עשתה זאת וימאסו כל איש אלילי כספו וידעו כי הבל המה · וה' הוא האלהים ואין עוד והאלילים שעשו לכם ידיכם תכירו שהוא חטא ושגיאה גדולה שעלתה בדעתיכם כי הם לא יועילו ולא יצילו כי תהו המה ולא הצילו המחזיקים בהם שהרי נתפשו כל ערי יהודה ונצלה ירושלם לפי שהחזיקו בי"י והתפללו לפניו שיושיעם מיד מלך אשור: ונפל · כי המלאך לא איש ולא אדם: ונס לו מפני חרב · פירוש ונס לו מלך אשור כמפני חרב כאלו שולפי חרב ירדפו אחריו כשיראה המגפה הגדול' במחנהו ינוס לו: ובחוריו · המעט הנותרים · למס יהיו · שימס לבבם מפני פחד: וסלעו · ואל סלעו ומגדלו החזק יעבור כי לא יבטח בעצמו עד היותו שם מרוב פחד · ויש מפרשים אפילו סלעו יעבור מרוב פחד ויברח לו יותר רחוק והראשון נכון · ויונתן תרגם ושלטנוהי מן קדם דחלא יעדון: וחתו מנס שריו · כמו מנס · שיפחד אדם ויחת כשיראה נס החיילות כן יחתו שריו השרידי' מהמגפה אשר יראו: אשר אור לו · זה האור וזה התנור יש לו בירושלם שישרפם · וי"מ אשר אור לו בציון ותנור על המזבח שהוא בבית המקדש · כלומר לכבוד מזבחו ומקדשו יהיה זה: הן לצדק · זה המלך הוא חזקיהו ימלוך לעשות לדק ומשפט לפיכך תהי' תשועה זו בימיו · וכן השרים ישורו למשפט ולדק · ולמ"ד לשרים להורות על העב' ויספיק זולתה · כמו הרגו לאבנר · והשליש' לאבשלום · לאמות חמש והדומי' להם שכתבנו בספר מכלל: והיה איש · איש זה חזקיהו יהיה לבני דורו מחסה: כמחבא רוח · כמקום שנחבא אדם שם מפני הרוח או שנסתר אדם שם מפני זרם מטר כן יסתרו בני דורו בו בלדקתו להנצל מרע' מלך אשור: כפלגי מים בציון · יהיה להם כפלגי מים שימצא אדם במקום ציה · או כצל סלע כבד בארץ עיפה · פי' בארץ צמאה · וכן בארץ ציה ועיף בלי מים · והוא המדבר שהוא מישור אין שם מים ואין שם צל ויצרו ההולכים בו שמכה אותם כל היום שרב ושמש ואם ימצאו מים וכן אם ימצאו סלע גדול שינוחו לצלו מפני השמש ישיבו נפש' אליהם בו · כן היה חזקיהו שהיו ישראל בצער בשבי ובבזה בימי אביו · וכבד גדול · כמו עמך הכבד הזה: ולא תשעינה · מענין ועיניו השע · שני פרשים · והענין אחד · אמר כי באותו זמן לא יהיו עורים וחרשי' לדברי ה' אלא יראו וישמעו ויקבלו דברי ה' · וכן אמר למעלה ושמעו ביום ההוא החרשים דברי ספר וגו' · כי עד הזמן הזה היו עורים וחרשים כמו שאומר ויעצם את עיניכם: ולבב נמהרים · שהיו עד עתה נמהרים עתה יבינו לדעת דבר ה' · ונמהרים הם הכסילים · כמו ועצת נפתלי' נמהרה · אמרו לנמהרי לב · אמר אותם שהיו עושין עצמם פתאים ועלגים להבין דבר ה' כמו שאמר כי בלעגי שפה ובלשון אחרת ידבר אל העם הזה ואחרי התשועה הגדולה הזאת ישובו להיות רואים ושומעי' ומבינים ומדברים צחות: לא יקרא עוד · אינו אומר עוד כל ימי עולם אלא עוד כל ימי חזקיהו · וכן הוא אומר ועמלו לא יזכור עוד · ר"ל כל זמן שהיין בו · ואמר זה בעבור כי היו מתחלה מחניפי' הרשעים ומיפים להם מעשיהם בפניהם וקוראים לנבל נדיב ולכילי שוע · ואמר כי עוד כל ימיו לא יראו מפני הרשעי' ולא יחניפום עוד אלא לכל אחד יאמרו מה שיש בו · והנדיב הוא האיש שהוא בעל נפש טובה ונותן מה שנותן בעין טובה · והנבל הפכו שהוא אדם פחות ולא יתן אלא בהכרח ובעין רעה: והכילי · שנותן במדה לא יותר דבר בשום פנים ועינו צרה אבל אינו פחות כמו הנבל: ושוע הוא ותרן בממונו מאד שמח במתנותיו והוא יותר במעלה מהנדיב: כי צריך להפריש בין הנבל והנדיב כי מעשיהם ועניינם בהפך · כי נבל ידבר בפיו נבלה ויחשב בלבו לעשות און כי הלב אינו עושה אלא חושב · ואמר יעשה כי הוא חושב תמיד עד שיבא לידי מעשה · וכן אמר ולעשות חונף ולדבר אל ה' תועה · יחשב לדבר בעבור דבר התועה שאומר שאינו משגיח בבני אדם לפיכך יגזול כשיוכל כי חושב כי אין משפט ואין ה' רואה את הארץ ואינו מפחד כי אם מבני אדם · להריק נפש רעב · כי העניים שהם רעבים וצמאים אין להם עוזרים ברוב והנבל יריק נפשם · כלומר יגזול מהם מאכלם והרי הוא כאילו יריק נפשם ויוציאה וכן יחסיר משקם: וכילי · בצר"י הכף · והוא כמו ולכילי שזכר בחי"רק הכף · ודבר על הנבל שהוא עושה מעשה נבלה ועתה מדבר על הכילי שמחשבתו רעה אבל אינו כמו הנבל · כי הנבל יעשה מעשה הרעה · אבל הכילי אינו רע כל כך שיעשה מעשה אבל חושב ומדבר רע על החלושים העניים ובאמרי שקר שמדבר יועץ לחבל העניים: וכן

ה כְּצִפֳּרִים עָפוֹת כֵּן יָגֵן יְהוָה צְבָאוֹת עַל־יְרוּשָׁלִָם גָּנוֹן וְהִצִּיל פָּסֹחַ וְהִמְלִיט: שׁוּבוּ לַאֲשֶׁר הֶעְמִיקוּ סָרָה בְּנֵי יִשְׂרָאֵל: כִּי בַּיּוֹם הַהוּא יִמְאָסוּן אִישׁ אֱלִילֵי כַסְפּוֹ וֶאֱלִילֵי זְהָבוֹ אֲשֶׁר עָשׂוּ לָכֶם יְדֵיכֶם חֵטְא: וְנָפַל אַשּׁוּר בְּחֶרֶב לֹא־אִישׁ וְחֶרֶב לֹא־אָדָם תֹּאכְלֶנּוּ וְנָס לוֹ מִפְּנֵי־חֶרֶב וּבַחוּרָיו לָמַס יִהְיוּ: וְסַלְעוֹ מִמָּגוֹר יַעֲבוֹר וְחַתּוּ מִנֵּס שָׂרָיו נְאֻם־יְהוָה אֲשֶׁר־אוּר לוֹ בְּצִיּוֹן וְתַנּוּר לוֹ בִּירוּשָׁלִָם:

א הֵן לְצֶדֶק יִמְלָךְ־מֶלֶךְ וּלְשָׂרִים לְמִשְׁפָּט יָשֹׂרוּ: וְהָיָה־אִישׁ כְּמַחֲבֵא־רוּחַ וְסֵתֶר זָרֶם כְּפַלְגֵי־מַיִם בְּצָיוֹן כְּצֵל סֶלַע־כָּבֵד בְּאֶרֶץ עֲיֵפָה: וְלֹא תִשְׁעֶינָה עֵינֵי רֹאִים וְאָזְנֵי שֹׁמְעִים תִּקְשַׁבְנָה: וּלְבַב נִמְהָרִים יָבִין לָדָעַת וּלְשׁוֹן עִלְּגִים תְּמַהֵר לְדַבֵּר צָחוֹת:
ה לֹא־יִקָּרֵא עוֹד לְנָבָל נָדִיב וּלְכִילַי לֹא יֵאָמֵר שׁוֹעַ: כִּי נָבָל נְבָלָה יְדַבֵּר וְלִבּוֹ יַעֲשֶׂה־אָוֶן לַעֲשׂוֹת חֹנֶף וּלְדַבֵּר אֶל־יְהוָה תּוֹעָה לְהָרִיק נֶפֶשׁ רָעֵב וּמַשְׁקֶה צָמֵא יַחְסִיר: וְכֵלַי כֵּלָיו רָעִים הוּא זִמּוֹת יָעָץ לחבל

כְּעוּפָא דְטָאִיס כֵּן תִּתְגְּלֵי גְבוּרְתֵיהּ דַּיְיָ צְבָאוֹת עַל יְרוּשְׁלֵם יָגֵין וִישֵׁזֵיב יַצִּיל וְיַעֲדֵי: תּוּבוּ לְאוֹרַיְתָא אֲרֵי אַסְגִּיתוּן לְמִיחֱטֵי בְּנֵי יִשְׂרָאֵל: אֲרֵי בְּעִידָּנָא הַהִיא יְרַחֲקוּן גְּבַר טַעֲוַת כַּסְפְּהוֹן וְטַעֲוַת דְּהַבְהוֹן דַּעֲבָדוּ לְכוֹן יְדֵיכוֹן חוֹבָא: וְיִפֵּיל אַתּוּרָאָה בְּחֶרֶב לָא אֱנָשׁ וְחֶרֶב לָא אֱנָשׁ תְּשֵׁיצֵינֵיהּ וְיֵעֵירוֹק לֵיהּ כְּמִן קֳדָם דְּקַטְלִין בְּחַרְבָּא וְגִבָּרוֹהִי לְתַבְרָא יְהוֹן: וְשִׁלְטוֹנוֹהִי מִן קֳדָם דַּחֲלָא יְעִידוּן וְיִתַבְּרוּן מִן קֳדָם נִיסָא רַבְרְבוֹהִי אֲמַר יְיָ דִּזְיָהוֹר לֵיהּ בְּצִיּוֹן לְעוֹבְדֵי אוֹרַיְתָא וְתַנּוּר בָּעִיר לֵיהּ דְּאִישָּׁא בִּירוּשְׁלֵם לְדַעֲבָרוּ עַל מֵימְרֵיהּ: הָא לְקוּשְׁטָא יִמְלוֹךְ מַלְכָּא וְצַדִּיקַיָּא לְמֶעְבַּד פּוּרְעֲנוּת דִּין מִן עַמְמַיָּא יִתְרַבּוּן: וִיהוֹן צַדִּיקַיָּא דְּמִיטַּמְרִין מִן קֳדָם רַשִׁיעַיָּא כְּמָא דְמִטַּמְרִין מִן קֳדָם זַרְמִית יְתוּבוּן וְיִתְרַבּוּן וְיִתְקַבֵּיל אוּלְפָּנֵיהוֹן בִּפְרִיעַ כְּפַצִּידֵי מַיָּא דְּנָגְדִין בְּאַרְעָא מְשַׁלְהַיָּא בִּטְלַל כֵּיף מֵקַר בְּאַרְעָא מְשַׁלְהַיָּא: וְלָא יִטַּמְטְמָן עֵינֵי צַדִּיקַיָּא וְאוּדְנֵי מְקַבְּלֵי אוּלְפַן יָצִיתָן: וְלִבָּא מְהַרְהֲרִין יִסְבַּר לְמִידַּע וְלִישָּׁנְהוֹן דַּהֲוָה בָלִים יוֹחִי לְמַלָּלָא בְּצַחְצָחָן: לָא יִתְאֲמַר עוֹד לְרַשִׁיעַיָּא צַדִּיקָא וְלִדְעָבְרוּ עַל מֵימְרֵיהּ לָא יִתְאֲמַר תַּקִּיפִין: אֲרֵי רַשִׁיעַיָּא רִישְׁעָא מְמַלְּלִין וּבְלִבְּהוֹן מִתְעַשְּׁתִין אוֹנֵס לְמֶעְבַּד שְׁקַר וּלְמַלָּלָא קֳדָם יְיָ סְטְיָא לְשַׁלְהָאָה נֶפֶשׁ צַדִּיקַיָּא דְּמַחַמְרִין לְאוּלְפָּנָא הָא כְּכַפְנָא לְלַחְמָא וּפִתְגָּמֵי אוֹרַיְתָא דְּאִינוּן בְּצַחְיָא לְמַיָּא מְדַמַּן לְבַטָּלָא: וְרַשִׁיעַיָּא דְּעוֹבָדֵיהוֹן בִּישִׁין וְאִינוּן עַל עֵיצַת חַטָּאִין מִתְמַלְּכִין לחבלא

והציל ג' וסימן פן מצא לו ערים · גנון והציל · זרעו את ארץ אשור: בחרב ח' רפין וסימ' נמס' בשמות' חלק א' סימן י"ז: כצל ד' כפין וסי' כפלגי מים בציון · כצל בנטותו נהלכתי · ימי כצל נטוי · ימינו כצל עובר:

רשי

והמליט · יוציא את ישראל מן הצרה · לשון המלטה אישקמ"פייר בלע"ז: פסוח · דילוג ויש עוד לפותרו לשון חיים: שובו · למי שהעמקת' מחשבות היאך לסור ממנו וסרתם מעליו עתה שובו אליו: וסלעו ממגור יעבור · וחזקו מרוב פחד יחלוף: וחתו מנס · מפני הניסים שיראו שהקב"ה עושה לישראל: אשר אור לו בציון · שם יהיה האש מוכן לשורפם: הן לצדק ימלוך מלך · הן אין משפט מלך למלוך כי אם לעשות משפט צדק: ולשרים משפט ישורו · ועל מי יש לו למלוך על שרים אשר למשפט ישורו · ואמר הנביא זאת על אחז שהיה רשע אבל חזקיהו בנו ימלוך וכדי הוא: והיה איש · הגבור ביראת הקב"ה הוא חזקיהו יהיה לישראל כמחבא רוח כמחסה סלע שנחבאים בו מפני הרוח ונסתרים שם מפני הורב כן יבטחו בו הנותרים מעשרת השבטים: בציון · לשון יובש ציה: כצל סלע כבד בארץ עייפה · במקום שמש שהארץ עייפה שם וחריבה ותאבה לצל: ולא תשעינה עיני רואים · לא כמות שהם עכשיו אזניו הכבד ועיניו השע לשון טוח: ולבב נמהרי' יבין לדעת · לא כמה שעכשיו השמן לב העם: ולשון עלגים וגומר · ולא כמה שעכשיו כי בלעגי שפה · עלגים כל מי שאינו יודע לכוין דיבורו להיות צח קרוי עלג ולעג: כילי · רמאי נוכל חורש רעים: שוע · לשון אדון שהכל שועין ופונין אליו: נבלה ידבר · מלב' לשון הוה הוא: יעשה און · יקבץ מחשבות און כמו עשה לי את החיל הזה: לעשות חונף · חושב מחשבות איך יוכל לעשות חנופה · חונף שם דבר לכך טעמו למעלה ונקוד פתח: ומשקה צמא יחסיר · לפי פשוטו שגוזלים העניים ותרגומו פתגמי אורייתא דאינון כמיא לצחייא מדמן לבטלא: ובדבר

אבן עזרא

כצפרים · מלת צפרי' נקבה ואם היא במ"ם כפילגשים לעול' לשון נקבה על כן עפות שם תואר בפועל כמו רצו' נשבות: יגן · יסתיר מגזר' מגן והטעם על בני הצפרי' שיגנו עליהם ויצילום: והציל · שם הפועל אף על פי שהוא בחירק: פסוח · מגזר' ופסח יי' על הפתח: שובו · אלה דברי הנביא שובו לשם אתם בני ישרא' שהעמקתם לו סרה מגזרת סורר: כי · ידיכם · רמז לעוסים וטעם חטא שאין חטא למעלה ממנו: ונפל · בחרב לא איש · רק ביד המלאך וחרבו השלופה ואם הו' כדרך משל להבין השומעים · ובחוריו · הנמלטים ילקחו בדרך: וסלעו · יעבור · סלעו הוא גבול מלכותו מרוב פחדו וזה הטעם ממגור והטעם כי יברח ולא ישען על סלעו ומכל נס שיראו שריו הנמלטים או הנשארים בארצו: אור ותנור · רמז למזבח או דרך משל כאשר הזכיר למעלה ולהב אש אוכלה: הן · הטעם על חזקיהו ושריו שתעמד מלכותו ולמ"ד ולשרים לא ידעתי לו טעם וכמוהו והשלישי לאבשלום למן היום: והיה איש · כל אחד משרי חזקיהו או הוא בעצמו: כמחבא רוח · מקום והוא פועל מהבנין הכבד הנוסף: בציון · מגזרת ציה כמו חורב: בארץ עיפה · צמאה כמו בארץ עיפה לך סלע והיה איש יהודה כיושב במקום מחבא רוח: ולא תשעינה · כמו ועיניו השע: ולבב נמהרים · מגזר' מהירות בכסילות: ולשון עלגים · אין חבר ובלשון קדר כמו עבדים והנכון שהוא הפך מדב' צחות · ומלת צחות חסירת מלות כי צחות תואר הש' וטעמו ומשקלו זכות: ולא · נבל · מגזרת נובלת עליה: כילי · הפך שוע ושוע כמו נדיב שידיו רפות לתת ולא סגורות מגזרת ושוע אל ההר ויש על דרך דרש שמלת כילי שתים מלות כי יאמר שלי שלי · כי נבל · הטעם על שרי אחז: תועה · שם כי משקל השמות משתנים: וכילי כליו · הטעם כלי המשפט כי ה' השרים דיינים והנה אומנותם לעות הדין: ונדיב

ישעיה לב

אורים ותומים

שובו לאשר העמיקו סרה וגו' יר' ראוי שתשובו עתה קודם בא הנס כדי שתקבלו שכר כי אח"כ אין לכם שכר כי כל העולם בראותם הנס ישליכו איש אלילי כספו ואיש אלילי זהבו כענין שנאמר בסעיף ביום ההוא יהיה ה' אחד כו' שמו אחד ועכשיו הנס הוא ואכנו מתאים ואכינו ... אור הנקר ... עין כי ... בזמן שהנביאים לא די שאין שכר אלא עונש וז"ש שובו: כי ביום ההוא ירבה שם הצלמים ריבם ... אדם לעשות ... ככלל לפני שעובדים זולתו כאותו נפרע מן הנעבדים וזהו ידיכם אתכם עשכם חטא: ונפל אשור וגו' הנה הפתגמים כבאים מעות הכת' האנושי והדברים המבעיים אפשר להנצל לבא בנקרת הכוהים או לארבעי' רחוקי' ודומיהם כענין בדבר אמנם אשר שם בהנהגה פרטית עליונה יתב' לא יועילו תחבולות אדם ומחשבותיו אם תגביה כנשר וזה הסכל חשב שמיתת חיילותיו בדבר או בחרב אדם שאפשר להנצל ממנו גם לארצו על רגליו ולא ידע כי שם ימיתוהו בניו כי מה' היתה לו וזהו ונפל אשור בחרב לא איש אלא מושגחת מאת האל ... מפני חרב להצלתו כדבר ובחוריו לעם יהיו ... הוא חושב שישים חרב כי לבו ... מפני חרב מיתת בחוריו ... שריו ועבדיו מיתה ... לא בחרב: הן לצדק ימלוך מלך מלכי אותו העולם ... לתשועתם בשני דברים ... מ"ד ... וכל כי הוא ינצח ... בעדם אשר לזה אמר פרעם אתה תהיה על ביתי ירבה ... המלחמות יהיו על פין אבל הכבא שהוא תכסים המשפט כאומ' כי שמה ישבו כסאות למשפט זה לבד יהיים לו למשפט את ... כי לא ... ואלה ... ושפטתי ... וינא ... מלחמות ... אף שיואל ... סם מפורש על ענין המלחמה והנצחון הוא ביד אדם כאומ' ותרחו כי ... בני עמון ... עליכם הרי שהמלך כל עניינו אינו אלא לשפוט ... כשאלת שלמה בתחלת מלכותו וז"ש אחר הנצחון ... בחרב לא אדם אם כן שהמלך לבטלה בישראל אמר הן לצדק ימלוך מלך ... ימלוך לנצח ... התשועה אבל לצדק ימלוך מלך ולעשות המשפט כי גם השרים ... משפט עם בני ארצם: והיה איש ירבה להיות בורח נזיק ... עצמו בזה יוכל ... מן העולם: והיה איש כמחבא רוח ... בהיותו מלך במשפט ... כמחבא רוח ... ד' אבות נזיקים ... בד' יסודותיה כמחבא רוח ... מנזקי ... זרם מנזקי המים כפלגי מים בציון ... כאש אשר הוא שרב ... הוא בעפעפ יסוד האש ... כצל סלע כבד בארץ עייפה הוא יסוד הארץ או ... כי הארץ לצמאה מקום ... וצריך פלגי מים להרטיבו בצל סלע וכו' ... המים אשר צריך לצל וזה יותר ... יפורש הכתוב באופן שיאמר ... בכל זמן ... ירבה להסתר מהרוח ... המים בזמן שיזיק והיה איש כמחבא רוח ... בזמן שיועילו כפלגי מים בציון כצל סלע כנזכר וכו': לא יקרא עוד לנבל נדיב ... ידעת כי פועל ... המעלה יתחלף ... אשר בכל ... במלאכות אין צריך להיות

[illegible]

הלא רוחני מהמלאך וז"ש לא איש ושלל עוד ענין שני שאין זה בזכות ישראל כי היה אם כן חרב אדם בכח אף על פי שאינו בפועל ולזה אמר וחרב לא אדם תאכלנו שאין לאדם חלק בזה אלא מעשיו וזכותו וכדמסיק נאם ה' וגו'. לכבוד מקדשו אור לו בציון ששם המנורה המאירה ותנור לו בירושלם כנגד המזבח (כדהרא"בע והרד"ק) ואמר וגם לו אמר זה על סנחריב כי הוא לבדו נס מפני חרב ובחוריו או נבחרו למס יהיו זה מורה שנרמז תכף בהגלות המלאך קודם אמר בחוריו וז"ש למס יהיו בלשון עתיד ולא אמר למס היו בלשון עבר והיה זה לשתי בחינות האחת לבזותו בזויה גדול מהבריחה לעיניהם וז"ש וסלעו ממגור יעבור גם זו הוראה שתכף קודם היות השריפה יעבור ממגור לבד והענין השני כדי שיחתו שריו מראותם המלך נס שזו תחת גדולה וז"ש וחתו מנס שריו ר"ל מהמלך הנז' וגם לו מפני חרב וחתו מנס שריו או יאמר וחתו מנס שריו שלא יהיה להם כח לנוס אבל תהיה מיתת אלהים שיהלם כל אחד ואחד מהיות גם כל אחד משריו כלומר שלא יחזרו לא אפי' לנוס · נאם ה' אשר אור לו בציון ע"י עסק התורה אור אשר לו בציון שערים המצויינים בהלכה וראוי הוא שאם התורה תחייב לאש רוחני מהמלאך גבריאל שהוא אש שתאכל מחנ' אשור וזכות הקרבנו' וחלותיו שיה' רמז ואמ' ותנור לו בירושלם שהם מבשלים לו בו ומקריבי' בבקר וערב באופן ששני עמודים אלה גרמו שריפת מחנה אשור בלה מאש תור' ומאש תנור הקרבנו' ולחז"ל פתח אחד של גהינם יש בציון וירושלם כמודע ויהיה בזה חוזר לראש למה שאמ' כי ערוך מאתמול תפתה על הגהינם גם היא למלך סנחריב הוכנה אלא שעמדה לו איזה זכות וניצול אבל מחנהו נשרף על ידי המלאך גבריאל ועל זה מסיק בסוף דבריו אלה ואו' נאם ה' אשר אור לו בציון ותנור לו בירושלם:

הן לצדק ימלוך מלך וגו' עיין רש"י ז"ל וכן הרא"בע ז"ל וכן הרד"ק ז"ל · ומהרי"א ז"ל יש מפ' הפרשה הזאת במלך המשיח מהרה יגלה ולמ"ד ולשרים נוספת ופיהי' המפיח מחם ומסתור לעמו כמחבא רוח במקום שמתחבאים בו מפני הרוח וכן יהי' כפלגי מים בציון שהוא דבר הנכסף לאדם מאד ולא תשעינה עיני רואים כמ"ש על דור הרשעי' ועיניו השע אבל אזני שומעי' תקשבנ' וגו' ולבב נמהרים יבין כי מלאה הארץ דעה את ה' · אמנם לפי קשר ענין הפרשיו' מדבר בחזקיהו (כדרש"י והרא"בע והרד"ק) כמו שחרבן שומרון היה ממלוך אדם חנף הושע בן אלה כן הצלת ירושלם תהיה ממלך ישר חזקיהו אשר ימלוך לצדק ולא לבד יעשה הצדק בהמון העם אבל גם לעשות בשרים שלהם זרוע עם גבורה ומפני זה לא רצו להתייסר במשפט עם שאר העם ויבוא המלך ההוא ויכריח אותם באופן שבענין המשפט יהיו ישרים שלא יעשו עול וחמס לשום אדם ולא תבא למ"ד ולשרים אם כן נוספת אבל היא למ"ד התכלית יאמר הן לצדק ימלוך מלך וימלוך גם כן לשהשרים בענין המשפט ישורו כלומר יהיו ישרים וכפי הפי' הזה יהיה ישורו כמו ישורו בשבול' ואם תרצה לפרשו ישורו לשון שררה להיותו בשבולת יאמר כן הן לצדק ימלוך מלך וכדי שהשרים במשפט ישורו ר"ל יהיו שרים ששררתם תהיה במשפט לא בעול ע"כ:

ולע"ד נכון שידבר על המשיח ברמז ויוכיח כן לשון לא יקרא עוד לנבל נדיב לשון עוד מאליו וזה יהיה בזמן המשיח · ועם כל זה אינו סותר פשטן של פסוקים המדברים בחזקיהו שהרי אחז"ל שבקש הקב"ה לעשות את חזקיהו משיח ואת סנחריב ומחנהו גוג ומגוג אם כן יש בו בחזקיהו איכות המשיח · ואמר הן לצדק ימלוך מלך לפי שהמלך אליה וקוץ בה אמר כי זה המלך חזקיהו הן לצדק ימלוך ולדבר זה לבדו יהיה מלך אבל לעולי המלך וחוקיו כנז' בפרשת מלך בספר שמואל יהיה כהדיוט וכן השרים בימיו למשפט בלבד ינהגו שררה וישורו אבל לשאר הדברי' מחוקי השרים יהיו כהדיוטו' ולמ"ד ולשרי' שבהיות המלך מולך בצדק מלבד הצדק הנמשך ממנו אל העם ימשך מהצדק הנז' ג"כ לשרים שלמשפט ישורו כי מושל מקשיב על שפת אמת כל משרתיו צדיקי': או יאמר עפ"י שיטת מהרי"א הנז' ובאופן זולתו כי כן עיינתי קודם חפשי בספרו ויאמר הן לצדק ימלוך מלך ולשרים יעשה הצדק ר"ל אפי' לשרים לא יחניף אבל ינהג שררה ומלכות צדק אפילו ברמים ושרים רבים ונכבדים ומזה שעשה המלך הצדק אפי' לשרים יראו השרים ולמדו שלמשפט ישורו ולא לחמס:

והיה איש כמחבא וגו' עיין רש"י ז"ל וכן הרד"ק ז"ל והרא"בע ז"ל ומהרי"א ז"ל כדרש"י והרד"ק כנז"ל והרחיב עוד בטעם ג' הדמיונים האלה שהדמיון הראשון הוא כמחבא רוח וסתר זרם שהוא משל לשיהיה חזקיה מחבא רוח סועה מסער סנחריב וסתר זרם חיילותיו · והדמיון השני כפלגי מים הוא מה שלמד תור' והשקה אותם כפלגי מים בציון וקימו וקבלו היהודים להיותם שותים בצמא את דבריו שהרי כל תינוק ותינוק' שמדן ועד באר שבע לא נעלם מהם דיני הטומאה והטהרה והדמיון הג' כצל סלע כבד בארץ עייפה על ענין המשפט כי לצדק ימלוך מלך ולמשפט שרים ישורו ואמר כי יהיה כצל הסלע הגדול שאין לו ערך עם האילן שיש בו צל וניכוצי שמש אבל צל הסלע אינו כן: ולע"ד שדבר בשבחי המלך הנז' מלך המשיח או חזקיהו ואמר והיה איש ר"ל כאיש אחד מאנשי העם כהדיוט לכל הפרטים זולת דבר המשפט שלצדק ימלוך ויהי' לו למלך כדפרשית לשאר דברים והיה איש ויהיו כל מעשיו לשם שמים בהצנע לכת ככתוב מה ה' וגו' והצנע לכת ז"ש והיה איש כמחבא רוח שיסתיר מעשיו כמו שהרוח מתחבא ונסתר בנקיקי הסלעים כן חזקיהו יתחבא בכל מעשיו שלא יתיהר וכן הסתר זרם ובפלגי מים שכולם נסתרים הם ונבלעים בציון ובחורב שהם נבלעים בקרקע כן כל מעשיו נבלעים ובלתי נראים ויהיה בזה זכותו גדול להגן ולהציל כצל סלע גדול וכבד · ומה נכון שאפרש והיה איש כמחבא רוח וסתר זרם כדפרשית על ההסתר ויגיד הכתוב כי אף על פי שהוא עושה בסתר התורה מכרזת עליו ויפוצו מעיינות חכמתו חוצה כפלגי מים בציון שכולם הולכים לשאוב מאותם הפלגים כן ילכו כל העולם לחסות בצלו שהוא הסלע הכבד והגדול:

ולא תשעינה וגו' ולבב וגו' עיין רש"י ז"ל וכן הרא"בע ז"ל · והוסיף וכן הרד"ק ז"ל וכן מהרי"א ז"ל: ולע"ד לדקדק אומר עיני רואים ואזני שומעי' תקשבנה שאם להפך עיניו השע די שיאמר ולא תשעינה עיניהם ואזניהם תקשבנה אבל אמר שהרשעים הרואים זרות ותהפוכות מוטב להם שהיו סומין מהם ולזה אמר כי לעתיד או בימי חזקיהו יראו הישר והטוב ואז ולא תשעינה עיני אותם שהם רואים לפי האמת והם הרואים בעיניהם הישר והטוב כן הרשעים שיש להם עין רואה במקרה אבל סומא בעצם וכן והאזני שומעים בעצם הלא הם השומעים חכמה ובינה אזני שומעים תקשבנה ר"ל יוסיפו עוד בחוש השמע להקשיב כי גדר ההקשב' גדול משמיע' כמו שיתבאר מתוך הפסוק ה' שמעה ה' סלחה ה' הקשיבה שקודם הסלי' תהיה שמיעה והוא כל דהו אמנם אחרי הסליחה אשר אתה ה' סלחה אז הקשיבה בעצם וראשונה כב יכול ז"ש כאן ואזני שומעים חכמה בא לטהר יוסיפו אומץ תקשבנ' וכן לבב נמהרים לא יבין לרשעות אבל כל מה שיבין יהיה נוטה לדעת ולא לזולתו וזה מורה למ"ד לדעת שלא אמר יבין דעת שלא הי' שולל בינת דבר זולתו אבל עתה באו' יבין לדעת הוא כמו לשון שולל ולשון עלגים ר"ל הלשון שהיה מדבר חלקות ופי' תהפוכות כל פה דובר נבלה אשר מוטב להם שיהיו אלמים ועלגים או לשון עלגים תדבר דברים טובים ותמהר תדבר צחות שאין מכשול בלשונם כלל כלל:

לא יקרא עוד וגו' כי וגו' וכלי וגו' ונדיב וגו' במסכת סוטה פ"ז דרש ר' יהודה בר מערבא ואיתימא ר' יהודה בן פזי מותר להחניף את הרשעים בעה"ז שנא' לא יקרא עוד לנבל נדיב מכלל דבעה"ז שרי ריש לקיש אמר מהכא כראות פני אלהים ותרצני ופליגא דר' לוי דא"ר לוי משל יעקב ועשו לאדם שזמן את חבירו והרגיש בו שבקש להרגו ואמר לו טעם תבשיל זה שאני טועם כתבשיל שטעמתי בבית המלך אמר ידע ליה מלכא ומסתפי ולא קטיל ליה עכ"ל: ונראה דקמפלגי דר' יהודה דייק לשון עוד לו' שהוא לעתיד שאז לא יקרא עוד לנבל נדיב ואילו בזמן חזקיהו כמו שפי' המפרשים ז"ל כמו שנזכיר בסמוך בס"ד לשון עוד כל בלתי מדוקדק אמנם ר"ל מפרש בזמן חזקיהו ותיבת עוד איננה מכרעת מדלא קאמר עוד ימי עולם וכמו שיבוא בסמוך בתוך דברי המפרשים ז"ל ולזה אמר מהכא כראות פני אלהי' ותרצני אמנם ר' יהודה סבר כההיא דר' לוי דפליגא אדריש לקיש ולכך אין משם ראיה אמנם ריש לקיש סובר דליתא דר' לוי דאדרבא או' טעם תבשיל זה כטעם תבשיל שאכלתי בבית המלך והרי הליסטים יודע מה לתבן את הבר ומאכל המלך חשוב אחד ומאכלו פחותה אלא ודאי כראות פני אלהים חונף הוא לומר חשוב עתה בעיני כך: למדנו מכאן דלר' יהודה מדברים הפסוקים לעתיד לבא ולריש לקיש על זמן חזקיהו: ועיין רש"י ז"ל והרא"בע ז"ל והרד"ק ז"ל וכן מהרי"א ז"ל כדהרד"ק במ"ש לא יאמר עוד בימי חזקיהו כמו ועמלו לא יזכר עוד שהוא בעוד היותו שכור אמנם חולק עליו שסובר מהרי"א ז"ל שהכילי יותר רע מעללים מהנבל והכונ' שלא יחניפו בימי חזקיהו לנבל לקרות נדיב כדי שיוסיף על זדונותיו וירגיל עצמו בתועבותיו אבל יפרסמו אותו באופן שיקבל תוכחת והוא אומרו כי נבל נבלה ידבר ופי' הכתוב הזה אלו איננו לבאר גנות הנבל והכילי אבל היא להגיד רוע המחניפים באו' לנבל נדיב ולכילי שוע שהיו מסבבים רעות רבו' אם דבר האדם בשפתיו בהפך ממה שהוא חושב בלבו ועל זה אמר כי נבל נבלה ידבר ולבו יעשה און לעשות חניף אמר כי המחניף הזה נבל ונבלה ידבר שאין תוכו כברו שהוא בפיו מדבר נבלה וכזב ולבו יעשה און שהוא מכוון לעשות חונף לא לדבר האמת · ורעה שנית יעשה המחניף והיא בהמרדותו את פי ה' שלוה מדבר שקר תרחק ועל זה אמר ולדבר אל ה' תועה ורעה שלישית יעש' שבזה יהיה סיבה שהכילי · לא יעשה צדקה לשום אדם וזה אומרו להריק נפש רעב ומשקה צמא יחסיר ר"ל שזה יהי' סיבה שנפש הרעב תשאר ריקה מבולקה והצמא יחסר משקהו ולא יתן לו אדם כלל לפי שכילי כליו רעים הוא מעצמו וכ"ש כשיחניפו אותו בני אדם ולא יוכיחוהו והוא בלי ספק הוא זמות יעץ ר"ל נבלות לחבל עניים ולהסיר מהם הצדקה אף על פי שהאביון ידבר ויבקש צדק והוא אומרו ובדבר אביון משפט ר"ל בזעקו אליכם שיעשו משפט וצדקה אמנם הנדיב · לא יהיה כן כי הוא לא יחוש לדברי המחניפים אבל הוא נדיבות יעץ ר"ל תמיד יחשוב בלבו ויועץ לעשות נדיבות והוא על נדיבות יקום שיוציאם בפועל:

ואני שמעתי כי היום הנבל מדבר בפיו נדיבות ובקרבו ישים ארבו כי יודע שבדברו נדיבות יתירות אל חביריו שיתנדבו לנצרכים לא יקובלו דבריו ואפי' דבר מעט לא יתנו כי אג' הרבה ואפי' מעט אינם עושים והשומע דבריו חושב שהם בלב שלם ונפש חפצה ואו' עליו שהוא נדיב גדול לנ"א לא יקרא עוד לנבל נדיב וכן הכילי לא יאמר עליו שהוא שוע כי נבל נבלה ידבר ר"ל כי לעתיד לא יהיה חונף אבל הנבל בקרבו ידבר נבלה בפיו אבל שאר הפסוק צריכים ישוב לשיטה זו: ולע"ד עפ"י שיטה זו ששמעתי והוא שדקדק בלשונו גבי נבל שהיינו ג"כ רע מעללים כמו הכילי שהכילי הוא רע ביותר מאד מהנבל ולנ"א בנבל לא יקרא עוד לנבל קריאה דווקא הוא שלא יקרא אבל יאמר עליו פעם ביובל שהוא נדיב אמנם הכילי אפי' אמירת פעם אחת לא יאמר עליו שהוא שוע כיון שהוא כילי וקמצן ביותר מהנבל כי נבל נבלה ידבר ר"ל הנבל במעשיו אעפ"י שמדבר נדיבות לא יטעו בדבריו של נדיבות לקרותו נדיב כיון שתכלית אותו הנדיבות יתירה שמדבר אינו אלא כדי שלא יקובלו דבריו כלל שאם היה מדבר שיתנו דבר מועט היה אפשר שישמעו ויקובלו דבריו לכך מעלים לדבר שפת יתר דתפשת מרובה לא תפשת ולנ"א כי נבל נבלה ידבר ר"ל אף על פי שמדבר נדיבות כאילו דבר נבלה יחשב ולבו יעשה און ר"ל דאעפ"י שבשאר כל העבירות קיימא לן דמחשבה רעה אין הקב"ה מצרפה למעשה ומי שהוא נבל עם העניי' נאמר עליו השמר לך פן יהיה דבר עם לבבך בליעל לאמר קרבה שנת השבע וגו' ורעה עינך באחיך האביון הרי שאים רע עין כעובד ע"ז כמו שאחז"ל מג"ש נאמר כאן בליעל ונאמר שם יצאו אנשים בני בליעל לזה אמר ולבו יעשה און ר"ל כיון שהוא צר עין וכן בליעל חושב און מעין ע"א אם כן לבו יעשה און ר"ל כאילו הוא מעשה יחשב לו ולא כחושב מחשבה בלתי מצטרפת למעשה כמאז בלבו עושה און והוא הקמצנות והנדיבות שמדבר בפיו הוא לעשות חונף אל העניי' השומעי' שיאמרו עליו כמה נדיבות יש לזה ולא ידעו שבקרבו ישים ארבו אמנם הש"י יודע הלבב שדבריו תועה הם אל החוקר כליות ולב ולא נדיבות הם וז"ש אל ה' ולא על ה' ואמר להריק נפש רעב לפי שהרעב תמיד מקור חיים הכין לו הטבע בחכמ' בוראו לאצור לו מהמזון דבר שיתקיי' בו ובשומעו הנדיבות הזה מהנבל שמרבה לדבר נדיבות מאוכל ומשק' נפשו חושבת שכן הדברים כמו שמדבר וככל היוצא מפיו יעשה וע"י זה נפשו מתרוקנת ותם לריק כחה מעין מה שזכרתי למעלה בשם הרא"בע ז"ל בפסוק כאשר יחלום החולם והנה אוכל והקיץ וריקה נפשו שהחלום ההוא גורם לו רקנות בנפשו ממה שקבץ בה הטבע מאיכות האכילה לעת מצוא רעבון וחסרון וכאשר יחלו' שהוא אוכל חושבת כי באה אליה איכות חדש ותמורת מה שתתיך ומתרוקנ' ונשארת קרחה מכאן ומכאן וזהו לעניות דעתי מ"ש כאן להריק נפש רעב דומה בדומה ומדוקדק לשון נפש כמו שנא' שם וריקה נפשו או יהיה קרוב אליו שאם דרך משל יש לו לרעב הסתפקות מועט יספיק לו להכרחי מדי שנת אחד וכאשר שמע דברי הנבל המדבר כמה נדיבות בערמה והרעב חושב שכדבריו כן הוא פיו ולבו שוים אוכל אותו המעט ביום או יומים כי חושב שיגיע אליו מאותו הנדיבות שאמר הנבל ונשאר קרח מכאן ומכאן וז"ש להריק נפש רעב שאכל בי"א' מה שהיה לו לשבוע בשני ימים ונשאר ריקן כי לא שלח לו הנבל מאומה וכיוצא בזה ומשקה צמא יחסיר · וכילי שהוא הרע מעללים וגם נבל הכלים שלו שהם כל אברי גופו שעליהם נאמר כשהם שלימים אשה נאה ודירת נאה וכלים נאים כמ"ש הראשונים אשה נאה נפש קדוש' ודירת נאה בא"י וכלים נאים איברי הגוף המשמשים את האשה נאה אינם אדמוניים או רודפי שאר תאו' ולדבר שקרים בפיו וכיוצא אבל הם נאים הם הם המאריכים ימיו של אדם לנ"א כאן לע"ד וכלי כליו רעים ולא כלי בצר"י לו' אותה הכלים אשר יצרתי לי תהלתי יספרו ומהראוי היה שהיו כלי לכבודי ולשרתני בקריא' תורת אמת בפיה ועולה לא תמצא בשפתיו והנה כל כליו רעים שבשכלו והוא עיקר מהות האדם הנה הוא זמות יעץ לחבל ענוי' כמו שהראתי בענין הנבל וע"א כי הכילי שכל תכליתו לחבל ענוים שמראה פנים כאילו הוא נדיב גדול ורצונו שיעשו כמה וכמה נדיבות להטיב עניים וענוים ותכליתו לחבל ענוים דתפשת מרובה לא תפשת וכן כשמדבר בענין דין אביון שיש לו זכות ומשפט עם בעל דינו העשיר ובעל זרוע ורוצים הכשרים לעשות לש"ש איזו פשרה ביניהם דתפשת מועט תפשת ויוכלו עם העשיר האלם שיקבל דבריהם בפשרה ולא דין גמור דתפשת מרובה לא תפשת לעשות הדין שיקוב הדין את ההר ז"ש ובדבר אביון משפט ר"ל ובדבר בדין האביון משפט כתוב ולא פשרה בזה הכליתו לרעה כדי שלא יגיע לאביון כלל לא מיכה ולא מקצתה מתביעתו ואפי' פרוטה אמנם הנדיב האמיתי בלב שלם ובנפש חפצה עליו אמר ונדיב נדיבות יעץ בלבו וכליותיו הי' יועצות שם נתינן הנדיבות לא כנכלי אשר זמות יעץ או כנבל שאין בלבו נדיבות אלא לבו יעשה און והפך ממה שמדבר בפיו שאין פיו ולבו שוים בנדיבות אמנם הנדיב נדיבות יעץ והו' ר"ל הוא בעצמו ובכבודו על הנדיבות ההם יקום לקיימם הוא בעצמו לזכות בקיומם ולא ע"י שליח: ואני שמעתי נדיבות יעץ לזולתו כאלה דורש ומייעץ והוא על נדיבות יקום נאה מקיים: ולי אפשר להוסיף עוד שכוונת הפסוק לו' שהוא נאה מקיים וביותר וז"ש על נדיבות יקום למעלה מהנדיבות אשר דרש לזולתו הוא על אותם הנדיבות יקום לקיים ולעשות שאו' מעט לזולתו ועושה הרבה הוא לעצמו:

נשים שאננות וגו' ברכות פ' היה קורא שנו רבותינו גדולה הבטחה שהבטיח הקב"ה את הנשים יותר מן האנשים שנא' נשים שאננות קומנה שמענה קולי בנות בוטחו' האזנה אמרתי א"ל רב לר' חייא נשים במאי זכיין לעלמא דאתי א"ל בדיל דמטיין לבנייהו לבי כנישתא ומנטרן לגברייהו עד דאתו מבי רבנן עד כאן · והבנת המאמר שמעתי כי גדול ההבטחה שבנשים היא מצד שבנבוא' אמר שהם יהיו שאננות ובוטחות אפי' שישובו במקום פחד ואימתני הן בעצמן שאננות ובוטחות אמנם באנשים לא כן אבל אמר ושכן עמי בנוה שלום ובמשכנות מבטחים אבל כשיהיו בנוה מלחמה ומקום מסוכן יפחדו ולפי זה גדולה הבטחה שהבטיח הב"ה לנשים וגו' עוד שמעתי דיליף גודל ההבטחה לנשים משום דמבטיח לאנשי' שיהיו שאננים ובוטחים במנוחות הנשים שאננות וזהו או' במנוחות שאננות הנשים הנזכרות נשים שאננות וגו' ומזה הגד גדולה הבטחה שהבטיח הב"ה לנשים וכו': ולע"ד שגודל ההבטחה היא היות שאין דרך הב"ה לדבר עם הנשי' וכמו שאחז"ל גבי ויאמר ה' לה ע"י שם ועבר ולא דבר פה אל פה עם רבקה אמנם כאן בנשים דבר עמהם לנוכח והוא יתברך בעצמו פנים בפנים מבטיחן ז"ש גדולה הבטח' שהבטיח הב"ה את הנשים ר"ל גודל ההבטחה הוא מצד שהבטיח הב"ה לנשים כשאמר להן נשים שאננות קומנה שמענה קולי האזנה אמרתי לא כן באנשים שהבטיחם הב"ה שלא לנוכח ושכן עמי בנוה שלום ובמשכנות מבטחי' ומאי דמסיק פורענות בהן תרגזנה בוטחות חרדו שאננות לפי שהן כשרות וראוי להן להחרד חרדה גדולה על הפורענות העתידה: ועיין רש"י ז"ל וכן הרא"בע וכן הרד"ק ז"ל ומהרי"א ז"ל הכוונה הכוללת בכל הפסוקים עד פסוק חזקו ידים רפות ועד בכלל לדבר על חרבן ירושלם ע"י נבוכד נצר ועל הגלות הארוך הזה ושבאחרית הימים יבא אלהינו ואל יחרש ויחזיר עטרה ליושנה והביא ראיה על פורענות המרעים ק"ו מישראל עאכ"ו ושיעשה זה לכבוד שמו וכבוד עמו ולצעקת המלכים המרעים לישראל ואז במפלת בצרה יגל יעקב ישמח ישראל וצוה למנהיגי כל דור ודור שיחזקו הידים הרפות שהם בני ישראל המתייאשים מאורך הגלות כי הנה אלהינו נקם יבא ואז יהיו כלל הטובות ופדויי ה' ישובון לירושלם ולארץ הקדושה ונסו יגון ואנחה ואמר שאננות וגו' אמר ראיתי מפרשים הפרשה הזאת על ערי יהודה (הרד"ק) בזמן סנחריב מלך אשור ומפלתו · ויש מפרשים על חרבן בית שני ואורך הגלות הזה והגאולה ממנו ויותר נכון אצלי שטוב משניהם שנפרשה על חרבן ירושלם והבית ראשון כי לפי שאמר למעלה חרבן שמרון ובכותי' ע"י סנחריב ושתמלט ירושל' בחמלת ה' זכר כאן שגם גלות יהודה לא תתמיד שני' רבות כי הנה יביא הש"י את בשטפותם את נבוכד נצר מלך בבל שיחריב אות' אבל אחרי חרבן ישראל וחרבן יהודה בהיות כולם בגלות נמשך והארוך שוב ישוב ה' לשוש עליהם לטוב ושבו בנים לגבולם ועל זה אמר נשים שאננות על המדינות (כת"י ורש"י והרד"ק והרא"בע) של יהודה היושבות לבטח אחרי מפלת סנחריב או אמר כן על הנשים עצמן דרך קינה והספד ע"כ:

ולע"ד בנשים שאננות אמר לשון קומנ' לפי שלהיות נשים יקרות תומכות כבוד ונוהגו' כבוד בעצמן לשבת על כרים וכסתות לכך אמר להם קומנה שמענה קולי ואמר שביון שהם נשים בשמיעת קול כל דהו די להן אמנם הבנות הבחורות שעדיין אין להם שאננות אבל הם בוטחות בהשם יתברך שישפיע להם ברכה ושאננות כאמן הגבירות ושאננות ז"ש בנות בוטחות האזינה אמרתי שלא יספי' להן שמיעת קול כל דהו כמו אמן המשכילו' משמיעת קול יבינו המכוון לחכימא ברמיזא אמנם הבנות שאינם משכילות כ"כ צריך שתשמענה אמרתי ממש: ואפשר

לְחַבֵּל עֲנָוִים בְּאִמְרֵי־שֶׁקֶר וּבְדַבֵּר
אֶבְיוֹן מִשְׁפָּט׃ וְנָדִיב נְדִיבוֹת יָעָץ
וְהוּא עַל־נְדִיבוֹת יָקוּם׃
נָשִׁים שַׁאֲנַנּוֹת קֹמְנָה שְׁמַעְנָה קוֹלִי
י בָּנוֹת בֹּטְחוֹת הַאְזֵנָּה אִמְרָתִי׃ יָמִים
עַל־שָׁנָה תִּרְגַּזְנָה בֹּטְחוֹת כִּי כָּלָה
בָצִיר אֹסֶף בְּלִי יָבוֹא׃ חִרְדוּ שַׁאֲנַנּוֹת
רְגָזָה בֹּטְחוֹת פְּשֹׁטָה וְעֹרָה וַחֲגוֹרָה
עַל־חֲלָצָיִם׃ עַל־שָׁדַיִם סֹפְדִים עַל־
שְׂדֵי־חֶמֶד עַל־גֶּפֶן פֹּרִיָּה׃ עַל
אַדְמַת עַמִּי קוֹץ שָׁמִיר תַּעֲלֶה כִּי עַל־
כָּל־בָּתֵּי מָשׂוֹשׂ קִרְיָה עַלִּיזָה׃
כִּי־אַרְמוֹן נֻטָּשׁ הֲמוֹן עִיר עֻזָּב עֹפֶל
וָבַחַן הָיָה בְעַד מְעָרוֹת עַד־עוֹלָם
מְשׂוֹשׂ פְּרָאִים מִרְעֵה עֲדָרִים׃ עַד־
טו יֵעָרֶה עָלֵינוּ רוּחַ מִמָּרוֹם וְהָיָה מִדְבָּר
לַכַּרְמֶל וְכַרְמֶל לַיַּעַר יֵחָשֵׁב׃ וְשָׁכַן
בַּמִּדְבָּר מִשְׁפָּט וּצְדָקָה בַּכַּרְמֶל תֵּשֵׁב׃
וְהָיָה מַעֲשֵׂה הַצְּדָקָה שָׁלוֹם וַעֲבֹדַת
הַצְּדָקָה הַשְׁקֵט וָבֶטַח עַד־עוֹלָם׃
וְיָשַׁב עַמִּי בִּנְוֵה שָׁלוֹם וּבְמִשְׁכְּנוֹת
מִבְטַחִים וּבִמְנוּחֹת שַׁאֲנַנּוֹת׃ וּבָרַד
בְּרֶדֶת הַיָּעַר וּבַשִּׁפְלָה תִּשְׁפַּל הָעִיר׃
כ אַשְׁרֵיכֶם זֹרְעֵי עַל־כָּל־מָיִם מְשַׁלְּחֵי
רֶגֶל־הַשּׁוֹר וְהַחֲמוֹר׃

הוי

לְחַבָּלָא עִנְוְתָנַיָּא בְּמִלֵּי שְׁקַר וּפִתְגָּמֵי חֲשִׁיכַיָּא בְּדִינָא׃ וְצַדִּיקַיָּא קוּשְׁטָא מִתְמַלְּכִין וְאִינוּן עַל קוּשְׁטֵיהוֹן יִתְקַיְּמוּן׃ מְדִינָן דַּהֲוָן שְׁלֵיָא קוּמָא שְׁמַעְנָא קָלִי כְּרַכִּין דְּיָתְבָן לְרוֹחֲצָן אֲצִיתָא לְמֵימְרִי׃ יוֹמִין עִם שְׁנִין יְזוּעוּן דְּיָתְבָן לְרוֹחֲצָן אֲרֵי סָף עִיבּוּרָא עֲלַלָא לֵית לְמִכְנַשׁ׃ אִתְבְּרוּ דְּיָתְבָן שְׁלֵיָא זָעוּ דְּיָתְבָן לְרוֹחֲצָן שְׁלַחוּ וְאִתְעַרְטִילוּ וְאָסְרוּ עַל חַרְצִין׃ עַל דַּדִּין סָפְדִין עַל חַקְלֵי חֲמִידְתָּא עַל גּוּפְנִין טְעִינִין׃ עַל אַרְעָא עַמִּי דְּהוּבָאִי וּבוּר תַּסִּיק אֲרֵי עַל כָּל בָּתֵּי דִּיץ קִרְיָא תַקִּיפָא׃ אֲרֵי בֵית מַקְדְּשָׁא חָרוּב הֲמוֹן קִרְוַיָּא דַּהֲוָאָה פַּלְחִין בֵּיהּ צַדְיָאָה בֵּירַת תֻּקְפָּנָא וּמַטְמוֹרָנָא אִתְבְּלַשׁ וּכְדוּ חָרוּב וְצַדֵי עַד זְמַן אֲתַר דַּהֲוָה בֵּית חֶדְוָא חֶדְוַת לְמַלְכַיָּא כְּדוּ הֲוָה מֵיבַז לְמַשִׁירְיָין׃ כָּל דְּנָה עַד דְּיֵיתֵי לָנָא רְוַח מִן קֳדָם דִּשְׁכִנְתֵּיהּ בִּשְׁמֵי מְרוֹמָא וִיהֵי מַדְבְּרָא לְכַרְמְלָא וְכַרְמְלָא קִרְוִין סַגִּיאִין יָתִיב׃ וְיִשְׁרוּן בְּמַדְבְּרָא עָבְדֵי דִינָא וְעָבְדֵי צִדְקְתָא יַת כַּרְמְלָא יֵיתְבוּן׃ וִיהוֹן עָבְדֵי צִדְקְתָא שְׁלָם וּמְפַלְחֵי צִדְקְתָא יִשְׁקְטוּן וְיִשְׁרוּן לְרוֹחֲצָן עַד עָלְמָא׃ וְיִתִּיבוּן עַמִּי בְּמָדוֹרֵיהוֹן שְׁלָם וְעַל אַרְעֲהוֹן לְרוֹחֲצָן וּבְקִרְוֵיהוֹן שְׁלֵיָא׃ וְיֵיחוֹת בַּרְדָּא וְיִקְטִיל מַשִׁרְיַית עַמְמַיָּא וְיִצְדְּרוּן וְיִסּוֹפוּן דְּיָרֵיהוֹן׃ טוּבֵיכוֹן צַדִּיקַיָּא עֲבַדְתּוּן לְכוֹן עוֹבָדִין טָבִין דְּאַתּוּן דָּמָן לְזָרְעִין עַל שִׁיקְיָא מְשַׁלְּחִין לְאַדְרְכָא בְּתוֹרַיָּא וּלְמִיכְנַשׁ בַּחֲמָרַיָּא׃

ווי

ג׳ פסוקי׳ בקריא׳ מן ז׳ מלין ג׳ מלין מיכא וג׳ מלין מיכא והוא באמצע וסי׳ מאשר שמנה לחמו והוא יתן׃ ונדיב נדיבות יעץ׃ אלהים הבין דרכה׃ אנ״ך׃ שדי ו׳ כתיב י׳ בקריאה וסי׳ במסר׳ רבת׳׃ שאננות ג׳ נשים שאננות קומנה׃ וישב עמי בנוה שלום ובמשכנות׃ חרדו שאננות רגזה׃

רש״י

ולדבר אביון משפט · לחבל אביון במשפטו משפט זה לשון תחלת דברים במשפט כשמדבר האביון טענותיו זה יועץ זימות להכשילו בכלליו משפט משמע שלשה לשונו׳ תחלת הטענות דרייסנמ״נט בלע״ז וגמר הדיין יוזיי״מנט בלע״ז ומשער שטוטרים אותו ביסורין יושטי״ציא בלע״ז׃ על נדיבות יקום · בשביל נדיבותיו תהי לו תקומה · נשים שאננות · מדינן דיתבן שליוא׃ בנות בוטחות · כריכן דיתבין לרוחצן׃ ימים על שנה · כמו ספו שנה על שנה ותמיד עונותיכ׳ מתגברין וסוף תרגזנה אלו שהן עכשיו לבטח כי יכלה מהן בציר הענבי׳ ואוסף התבואה לא יבוא אל הבית׃ אוסף שם דבר לכך טעמו למעלה ונקוד פתח׃ רגזה כמו לרגז׃ פשוטה · כמו לפשוט׃ ועורה · כמו לערות לשון ערי׳׃ וחגורה · כמו לחגור לכך טעמו למעלה וכן תירגם יונתן שלחו ואיערטלו ואסרו על חרצין מתוך שיפשיטו ויתערטמו מבגדיהם לא יחקרו על בגדיה׳ פי׳ על מתניה׳׃ על שדי׳ סופדי׳ · ישפחו על לבם על שדו׳ חמדתן ומדר׳ אגדה על חכמי סנהדראו׳ שהם כשדים המניקים יספדו · ועל עיר חמדתם שתחרט כשדה ועל גפן פוריה הם ישראל גפן ממצרים הסעתי׃ קוץ שמיר · קוצי׳ ובור כי כל חורבן זה יהיה על כל בתי משוש׃ ועל קריה עליזה · ירושלם שהיא משוש לכל הארץ׃ כי ארמון · המלך נוטש והמון העיר גלה׃ עופל ובוחן · בית מקדשי שהיה להם למבצר׃ היה בעד מערות · יהיה בתוך חורבות · מערות לשון ערי ערי׃ ובעד כמו הבעד ערפל ישפט׃ עד עולם · עד עת קץ · עופל ובחן שניהם לשון מבצר׃ משוש פראים · לתאות ישמעאל ולמרע׳ יון וחיילותיו׃ עד יערה עלינו · ישפוך עלינו כמו ותער כד׳ לשון שפיכ׳ נופל על הרוח כמו ושפכתי על בית דוד רוח חן וכן אשפך רוחי על כל בשר׃ ליער יחשב · קירוין סגיאן כיער הזה שהוא מלא עצים׃ ושכן במדבר משפט · בירושל׳ שהיא כמדבר׃ צדקה בכרמל · היא ארץ ישרא׳ שתהא באותן הימים ככרמל׃ וברד ברדת היער · על כרחי אין ברד זה שם דבר שהרי נקוד אליו קמץ ואליו פתח בלשון פעל וכן פתרונו לשון פעולה כמו ורחץ וישב ועמד וברד ויברוד את ברידת היער ויהיה הבי״ת של ברדת דן יסוד כמו עטרת עקרת כלומר וימטיר הקב״ה את מטר פחי הרשעים בני פרס שהם עכשיו בנויים ומלאים ערים כיער׃ ובשפלה · שנשפלו ישראל עד עכשיו תשפל עיר מטרופלין של פרס ודוגמת כן תירגם יונתן ויחות ברדא ויקטול משריית עממיא׃ אשריכם · ישראל שהצליחה זרעת לצדקתכם כזורעים על מים מעתה תקצרו ותאספו תבואה שברכ׳ הטוב תשלחו רגל השור לדוש התבואה והחמור להביא אל הבית כך תירגם יונתן כלומר תקבלו שכר פעולתכם הטובה׃

הוי

רד״ק

וכן במשפט האביון ידבר לחייב אותו בדין ולהטעינו׳ · וזהו שאמר ובדבר אביון משפט · כאלו אמר ובדבריו על אביון ומשפט לחבלו ולהשחיתו · ופירוש כליו רעים מדותיו · אומר כמו שהוא בר עין ודעת חסרה ורעה כן כליו רעים וחסרים וכשימכור ימכור במדה חסרה׃ זמות · דברי נבלות · כמו כי זמה עשו׃ ונדיב · וכלל בכללו השוע · והנה הוא הפך הכילי כי הוא זמות יעץ והנדיב נדיבות יעץ׃ והוא על נדיבות יקום · בעבור הנדיבות יקום ויעלה במעלה גדולה׃ נשים · כתרגומו מדינן · וכן בנות כריכן · אמר כנגד ערי יהודה שהיו חושבות להיות שאננות ובטחות אמר להן אף על פי שאתם בוטחו עתה עוד תרגזנ׳׃ ימים על שנה · כמו עם שנה · וכן ויבאו האנשי׳ על הנשים ר״ל שנה עם שנה · כלומר לא שנה אחת לבד אלא שנה אחר שנה תרגזנה כי האויב ישחית הקציר והבציר ואחר כן יגלה אותם ותהינה הערי׳ חרבות׃ אסף · אסיפת התבואה · ונבואה זו אפשר לפרש׳ עתידה על חרבן ארץ ישראל כלה וחרבן בית המקד׳ בימי צדקיהו או חרבן בי׳ שני · וכן תרגם יונתן כי ארמון נוטש בית מקדשא חריב · ויהיה נחמת עד יער׳ עלינו רוח ממרו׳ וגומר · וכל הפרש׳ עתידה בימי המשיח · או תהיה נבואה זו על חורבן ערי ישראל וגלות׳ בימי הושע בן אלה · ויהיה פירוש ארמון נוטש על שמרון שהיה ארמון מלך ישראל וגם על ערי יהודה שתפש׳ מלך אשור · ותהי׳ נחמת עד יערה עלינו וכו׳ בימי חזקיהו אחר מגפת מחנה אשור׃ חרדו שאננות · אמר חרדו שהוא לזון דברי׳ לפי שעניינו על העם אשר בתוך הערים׃ רגזה · לווי הנקבו׳ בא בנ״ון ה״א ופעמי׳ בנ״ון לבדה כמו קראן לו ופעמי׳ בה״א לבדה כמו רגזה · וכן פשוטה ועורה וחגורה · ויש אומרים כי ארבעתם מקור · ועורה מן ערום ועריה׃ וחגור׳ פירוש וחגור שק׃ על שדים סופדים · על שדים שהיו לומקי׳ מהרעב · וכן יהיו סופדים על שדי חמד על גפן פוריה · כלומר על לחם ויין שאין להם שדי חמד שדי חמדה שהיו מתחילה ועתה הם בורי׳ · וכן גפן פוריה שהיתה מתחילה ועתה בוקקה׃ על אדמת עמי · וכן יהיו סופדים על אדמת עמי שתעלה ותצמיח קוצים ושמירי׳ · ואף על פי שאמר על שדי חמד לא פיר׳ מה הם · ועתה פירש קוץ ושמיר תעלה׃ קוץ שמיר · חסר וי״ו השמוש כמו קוץ ושמיר · וכן שמש ירח · ראובן שמעון · מלך שרים והדומים להם׃ כי על כל בתי משוש · כי גם עליהם יהיה ההפסד שהיו בתי משוש מתחילה · וכן קריה שהיתה עליזה מתחילה׃ כי ארמון · פירשנוהו׃ עופל ובחן · מגדלי׳ גבוהי׳ וחזקים יהיו׃ בעד מערות · יהיו עוד למערות שידורו בם חית השדה׃ בעד · במקום למ״ד השמוש · כי תבא זאת המלה בענין אותיות השמוש · וכן בא במקום מ״ם בעד החלון׃ משוש כרמים שישמחו בם פראי׳ במדבר · פרא למוד מדבר · מרעה עדרים מחית השדה׃ עד יערה · עד ישפך עלינו רוח רצון ממרו׳ · כלומר יהיה זה חרבן עד ירצה האל וישפוך רצונו עלינו ואז יהיה המדבר לכרמל׃ רוח · רצון · כמו אל אשר יהיה שמה הרוח׃ והיה מדבר לכרמל · מה שהוא מדבר יהיה כרמל שהוא מקום זרע ושדות תבואה ועצי מאכל׃ והכרמל ליער יחשב · ברוב עצים · כלומר יעלו ישראל ממדרגה למדרג׳ · וכרמל כתיב והכרמל קרי · והענין אחד · ושכן · כתרגומו׃ והיה מעשה · בעבור מעשה הצדקה שיעשו יהיה להם שלום · ובעבור עבודת הצדקה יהיה להם השקט ובטח עד עולם · והפסיק כפול בענין במלות שונות · כי עבודת פי׳ מעשה · כתרגום מעשה עובדא · וכן עובדי פשתים שריקות · אבל יונתן תרגמו עבודה ממש ומפלחי לצדקתא׃ וישב · הפסוק כפול בענין במלות שונות ופשוט הוא׃ וברד · אליו קמץ ואליו פתח והוא פעל עבר ואם היה שם יהיה כולו קמוץ · אמר כשיברד יפול הברד ביער שלא יזיק לאנשי׳ ועצי מאכל ברדת שם כמו ברד׃ ובשפלה תשפל העיר · לא יזכר שום שפלות בעיר ירושלם אלא אם כן יזכרו השפלה שהיא העיר אבל לא שפלות מעלה כי לא תשפל׳ מעלת ישרא׳ · ויש מפרשים שתשב פרזות שיבנו בתים בבקעה כי לא יצטרכו לבנות שתזרעו ומגדלי׳ חזקים׃ אשריכם זורעי על כל מים · על כל מקום מים כי בכל מקום בהר תמצאו מים׃ משלחי רגל השור והחמור · כל כך יהי׳ השבע גדול עד שישלחו השורים והחמורי׳ לרעות בשדות׃

הוי

אבן עזרא

ונדיב · הטעם על שרי חזקיה על כן בתחלה ולשרים משפט ישורו׃ נשים · יש אומרים כי הטעם הקריות כי הם חשובות כבנות ושומרון היתה כאם׃ ימים · הטעם שנה על שנה׃ רגזה · בחסרון נ״ון והנגיד אומר שהוא לשון ליווי ואם הוא על לשון זכר ורבי משה הכהן אמר שהוא שם הפעל׃ אוסף · הטעם כפול אוסף התבואה׃ חרדו · על לשון זכר כמו אם תעירו אם תמצאו בדרך קלה׃ רגזה · זכרתיו ובכה משפט פשוט׳ ועורה שיפשטו הבגדי׳ ועורה מגזרת ערום ועריה תעור והנכון בעיני כי הנשים הם כמשמעם׃ על שדים סופדים · כל הנשים תחם׳ מלת כל כמו וכל הנשים יתנו יקר׃ על · עמי · שמרון׃ קוץ שמיר · חסר וי״ו כמו אדם שת אנוש׃ כי · שמיר יעלה על כל בתי משוש׃ כי ארמון · המלך · פזוב גם נטש מהבנין הקל שלא נקרא שם פועלו׃ עופל · מקום שהיה גבוה מגזרת ויעפילו׃ ובחן · כמו הקימו בחוניו והם מגדלים היו מערות׃ עד יערה · מבנין נפעל והטעם כי אינו תבים הרעה על ביאת מלך אשור אל ארץ יהודה והטעם גזירה׃ והיה · כל מדבר זרוע כמו הכרמל והכרמל ליער יחשב כחבירו הראשון׃ ושכן · הטעם שהשם יעשה משפט בעוזביו׃ והיה מעשה הצדקה שלום · כי כן היה בימי חזקיהו כאשר אמר אם שלום אין קץ ויש מפרשים כי יערה עלינו לשבח׃ וישב · איש יהודה׃ וברד · הרי״ש פתוח כי הו׳ פעל כמו עשן כולו והטעם כי אם ירד ברד אל היער ירד ולא אל מקום הזרע · וטעם תשפל העיר שתשב פרזות כבקעה׃ אשריכם זורעי על כל מים · שיבואו׃ משלחי רגל השור · כטעם והאלפים והעירים כי פרש׳ אחת היא כלה׃

הוי

אורים ותומים

ונדיב נדיבות יעץ׃ אמנם ראוי לשקרא נדיבות בגל׳ הקנין אשר לבו שלם במעלה ההיא וכן כשימשה בפועל וזהו ונדיב נדיבות יעץ כי בנפשו היה וכן על נדיבות יקום א״כ׳ אשר תמצא בכם התוארים׃ ההם הראשון ולא על השני אינו נדיב אבל ראוי לתת טעם למה קורא למתן כילי ונבל כי היה ראוי לקוראו מפזר ואם תאמר שהיה מדבר בנותן אם כן מה חדוש כי בשופטי עסקינן שקורין לפי שאינו נותן ועוד שהיה ראוי שיאמר ונבל אינו נותן למה פי׳ ואת׳ ונבל נבלה ידבר מה ענין הדיבור אצל המעל׳ ואשיב לבעל כי יש נותן ר״ל לקראו נבל והוא הנותן למי שיודע שישיב לו כפלים כעפרון לאברהם או הנותן למי שהראה לפקוד בידו מעותיו ולזה קרא לזה נבל כי אין לו קנין המעלה אחר׳ שנבלה ידבר ונגלה שם חסרונו ב׳ שנתן על מנת לקבל או לשאול במעות ד׳ נשים שאננות ידוע שהנשים השאננות תזונו׳ מועלות מבעליהן דכתיב שחרה כסותה ועונתה לא יגרע ורם׳ לא שיפטרו לאחנן נאכל ושמלתינו נלבש שמאותם דברים שחייבים להם שאר כסות ועונה פוטרות אותם מן הב׳ שהם דבר שבממונו׳ ובידו לפטור אותם והם שאר כסות ועונה לבד יקרא שמך עלינו אסוף חרפתינו אשר זה נורך או לגרונים כי מי יוכל לזון שבעה נשים מן התורה האיש חייב במזונותי׳ וכן הבת בהיותה פחות משש׳ מן התורה ג״כ חייב הוא במזונותם כדין האשה כנגודה והב׳ הם שאננות מפני שנוטלים בחיים למזונותיהם אמר כי הם תתבהלנה כמחזם כי יבא זמן שלא יספיקו לעצמ׳ כ״ש לזולת׳ ויצטרכו לעשות הן שכמם לסבול וזהו ימי׳ על שנה תרגזנה כי כלה קציר אוסף בלי יבא שעתידה התבואה להפסד וכן היין ונבר ידעת כי התבואה קודם היין ומנה כמשלש תדשים ואם היין לא יבא בשנה א׳ וגם התבואה תפסל תרגזנה בהכרח על התבואה לפחות עד יבא זמן התבואה הב׳ ואף כי תבא התבואה בשפע עכ״ז ישבו בהון הן באותו הזמן שיבא התבואה והם הב׳ אבל ימים מסיובל על יותר שנה תרגזנה בוטחת כי כלה בציר וגם אוסיף בלי יבא ולכן צריך לנכות שכמם ושיפשטו לבושים הנאים כי לא לכבודותם לא יוכלו עשות בהם המרבה יותר מהנשים כי הגלתי מורגל יותר יחסר׃ על שדים וכו׳ הנה על מקום ההסתפקות נק׳ שד כענין אמות לנו קטנה ושדים אין לה זה שילם זותה ללמו׳ ולא ללמד וכן שעשה לו דדים במקום כינה דדיה ירוון בכל עת ולפי שמק ההסתפקות׳ היו השדות והכרמים אשר כבר אמרנו שיספדו אז אם כן שדים יספדו ופי׳ ואמר על שדי חמד ועל גפן פוריה והוא כלל ופרט ולשון נופל על הלשון׃ על אדמת עמי קוץ שמיר וכו׳ אחרי שפי׳ כי אנשי הבית יחרדו כצפור על מיעוט מזונם אמר כי גם מצמו תאבד העיר כי אין העיר אלא אנור הבתים והעיר ההללה היא אשר בתיה שמחים וטובים כי אין בכלל אלא מה שבפרט וזהו על אדמת עמי קוץ שמיר׃ עד יערה עלינו רוח ממרום וכו׳ דע כי אין טוב באדם אם אין דעתו ונפשו שלמה כי אני כאן הכל כאן אם שכל האדם שלם בורא תמצא עמו שלום בכל דבריו שלמי והנפך בהפך וכן אמ׳ עד אם שחו ערים כמפורש קודם ולכ״ש כי זה ימשך עד שהשכל יהי׳ שלם ברוח ממרום יערה

[illegible] ... אשר הוא פתות מהלדקה כי לזה יתנו ראוי ולזה יותר מהראוי והכרמל הנית הלדקה אשר בכרמל שם ירעה שבט יהוד׳ כי הוא הר הבית והוא נכנס לפנים משור׳ ... [illegible] לא תגדה לבד אבל גם לעבוד אותו ... [illegible] ... והוא השקט ובטח עד עולם האמור לשה״ז לע״הב ... [illegible] ... וכן הלדיקים אינם צריכים לעמל כ״כ ... [illegible] ... מתם לא תחרוש בשור ובחמור יחדיו׃

עוד שהבנות לא היבן שיקומו כיון שצריכות הן ישוב הדע' להאזין אמרתי כי אינם משכילות כ"כ אלולי ישבו ויבינו וכמ"ש בגמרא מס' ר"ה פרק הקורא את המגילה רכות מעומד קשות מיושב' ואפשר לפרש להפך כי נשים שאננות הם על כלל הנשים שהם שאננות אמנם בנות בוטחות אמר על הכשרות ולכן קראן בנות לה' על דרך בנים אתם לה' אלהיכם על הכשרים ועם קדוש על כלל העם ולזה אמר כי הנשים בכלל צריך שיקומו בכוונה אלולי בכל ההפנה ישמעו קול דברי' בעלמא שמעני' קולי אמנם הבנות בנותי הכשרות האזנה אמרתי בכוון נמרץ ובסמוך בפסוק ימים על שנה הרחיב בזה עוד בס"ד ע"ש:

ימים על שנה וגו' חרדו וגו' על וגו' על וגו' כי וגו' עיין רש"י ז"ל והרא"בע ז"ל והרד"ק ז"ל ומהרי"א ז"ל אמר על הגלות שוזמן על זמן ישכלו הגלות ותרגזנה מאורך הגלות שיבוא עליהם בידי האויבים כי כלה בציר שהאויבים ישחיתו הכרמים ואין ענבים בגפן וכלה כל הטוב וכל מה שהיה ראוי לאסוף מן התבואה לא יבוא ולרוב ההספד אמר חרדו שאננות רגזה וגו' הוא פלהעניין במילות שוגות והחרדה ורוגז יהיה על שילכו בגלות ערום ויחף והוא אומרו פשוטה ועורה שהאויבים יפשיטום לבושיהם וילכו ישראל ערום ועריה עד שיחגרו על מתניהם חגורה לכסות ערותם ומפני זה ראוי שיהיה מספד על שדים סופדים ר"ל שיספדו על שדיהם ועל לבן שהיו בא"י והגפנים המשובחים שנחרבו ע"י האויב כמ"ש כי כלה בציר אסף בלי יבוא והביא דרך הנשים המקוננות ואמר שראוי לעשות כל זה ההספד על שדי חמד ר"ל על השדות החמודות דחז"ל על שדים סופדים שמדבר על הסנהדרין (כדרש"י) ע"כ:

ולע"ד לדקדק שנוי הסדר כי מתחילה פתח בשאננות ואח"כ בנות בוטחות ובכתוב הזה הפך הסדר ודבר בבנות שאמר תרגזנה בוטחות ואח"כ אמר חרדו שאננות ואח"כ חזרו ואמ' רגזה בוטחות· ועוד כי מאמר רגזה בוטחות מיותר שכבר נאמר בפסוק הקודם תרגזנ' בוטחות:

ונראה כי אף על פי שהנשי' דעתן גדול שהבנות שהם קטנו' מהם וראוי להן להתפעל משמוע' דבר ה' עכ"ז לעת מצא כי את הרע יקדימו הבנות להתפעל ממנו ולהרגיש אותו קוד' הנשים לפי שהנשים לרוב שאננותן שהרי הם שאננות לא ירגישו מהם ולזה מקדים ואו' ימים על שנה תרגזנה תחילה הבנות בוטחות בראותם לחוש העין כי כלה בציר ואוסף כלומר כלה הבציר והאוסף של תבואה שהו תמו יחדיו יהי רצון שלא יבא ולא יהיה פורענו' כזה לכלות הבציר והאוסף ולפי זה אוסף חסר וי"ו כמו בציר ואוסף ואילו היה מלרע הייתי מפרשו כמו הפוך אוסף בציר אבל טעמו באלף גם כן על אוסף התבואה כנז"ל (כדרש"י והרא"בע) ואומרו בלי יבוא לשון תפילה כ' ומרו לא תקום ולא תהיה כאמור הנה הבנות קדמו בהרגזה תרגזה קודם לנשים וכן אם משל כדברי המתרגם נכון מאד שהרי הבנות והם הכפרים ועירות שאינם מוקפות חומה תרגז' תחילה ואחר כך חרדו שאננות על הכרכין המוקפין חומה שתתאחר חרדתן להיותן בצורות ולז"א חרדו שאננות והבנות הנזכרות בין שיהיו כפשוטן ובין שיהיו דרך משל באחד מהפירושים הנז' אמר עליהן שהבנות ירגיזו לנשים שאננות בהודיע להן לערן הגדול שהם פרוצות בלי חומה שוללין אותם תחילה לכרכין כנודע וז"ש רגזה ולא אמר רגזנה כמ"ש תרגזנה שאם דבר על הבנות עצמן שתרגזנה ועתה מדבר על הנשים השאננות ואומר להן חרדו שאננות מעצמיכן וגם אתן הבנות בוטחות הרגיזו את אמכם הנשים השאננות וז"ש רגזה בוטחות כלומר רגזה אל השאננות הנזכר פשוטה וגו' כנז"ל במפרשים· ולשיטת המתרגם ז"ל בנשים ובנות שהוא משל אל כרכים ועיירות כיאה שבפסוק ימים ופסוק חרדו לא הזכיר בנות ולא נשים אבל אמר תרגזנה בוטחות חרדו שאננו' להורות שאינו מדבר על נשים ובנות ממש כי אם למשל על העיירות שהם בוטחות בבטחן והם פרזות בלי חומה וחרדו שאננות על הכרכין שהם מוקפות חומה דלתים ובריח ולפי הפי' שפי' בפסוק נשים שאננות שהבנות חשובות מהנשים כי לכשרותן קראן בנות ע"ד בנים אתם לה' אלהיכם וגו' לזה יאמר כי הכשרות והבנות בוטחות תרגזנה מאליהן תמיד וז"ש תרגזנה בראותם הגילד כי כלה בציר וגו' אמנם הנשים השאננות לא יחרדו מאליהן ועל כן אמר עליהן חרדו שאננו' וגו' בלווי וכולי האי ואולי ולא אמר החרדנה שאננות ואתן הבנות בוטחות רגזה אל השאננו' ז"ש רגזה בוטחות· ולכל הפירושים אמר ימים על שנה וגו' כי ימים כפשוטו כתרגומו יומין עם שנין· אבל בתיבת על לא כפרש אותה מלשון עם בדעת המתרגם והרד"ק ז"ל· אבל לשון על כפשוטו יאמר על דרך מה שפי' חז"ל בפסוק בבקר תאמר מי יתן ערב של היום שעבר שאין לך יום שאין קללתו מרובה מחבירו באופן שאחר עבור שנה בימי' ימי מספר ירגזו בהם רוגז נוסף על השיעור של רוגז אשר רגזו בשנה כולם וכן מידי יום ביו' קללתו מרובה מחבירו וז"ש ימים על שנה תרגזנ' ר"ל בימים מועטים נוסף על שנה תרגזנה בהם בימים· ואמר בדרך נחות כי כלה בציר אוסף בלי יבא ר"ל לפי שבתורה כאמ' והשיג לכם דיש את בציר מרוב התבואה ועתה כבר בלה בציר וזמן אוסף התבואה עדיין לא יבוא והטעם שלא יהיה בציר שכלה לגמרי ותבואה לא תזרע ואם תזרע לא תצמיח כלל באופן שכלה בציר כליון חרוץ ואוסף לא יבוא כלל אבל הקדים בציר לתבואה לדבר נחות הנז'· ואמר בלשון נחות לשון נופל על הלשון על שדים סופדים על שדי חמד שיהיו סופדי' ומכים על שדים (כדמהרי"א) על שדי חמד· או יאמר יבכו ויהיו סופדים על חסרון השדים הלא הם שדי חמד שהשדות של חמדה שבא"י היו להם כדדים ושדים כדכתיב ויניקהו דבש מסלע ושמן מחלמיש צור וכתיב למען תינקו מזיז כבודה ותמוצו משוד תנחומיה וזהו על שדים סופדים והשדים והדדין שסופדים עליהם הוא על שדי חמד שהיו כעין דדים ועל גפן פוריה· ואמר על אדמת עמי ראוי שקון ושמיר תעלה יען גרמו כי על כל בתי משוש שבעול' עולה על כל בתי משוש מה שקרית עליזה על מפלת בית המקדש וז"ש קריה עליזה כי ארמון נוטש זה בית המקדש· או שומרון כפי הפי' הנז"ל בדברי המפרשים ז"ל בהמשך הפסוקי' ואמר כי ארמון נוטש זה בית המלך או בית המקדש ומזה נמשך שהמון עיר עוזב וגו' על כן לעומת זה ראוי שעל אדמת עמי יעלה קוץ שמיר כי על כל בתי משוש מכריע עליזות ושמחת הקריה העליזה· ואמר סיבת הארמון אשר נוטש והמון העיר עוזב כבנים עוזבות להפקר יען שלא החזיקו כבוד לארמון ולעיר קודש שהיו עופל ובוחן למבצר עוז ומגד' מאור השוכן בתוך עופל ובוחן והם לא החזיקוהו לעופל ובוחן להיות' יראים ממנו כמ"ש את מקדשי תיראו אני ה' אבל עם היותו עופל ובוחן היה בעיניהם בעד מערו' פריצים ככתוב המערת פריצים היה הבית הזה ז"ש היה בלשון עבר בעד מערות דלדע' המפרשי' ז"ל הי' לך יהיה בעד מערות אבל אומרו היה בעד מערות פריצים עד עולם ר"ל תמיד ויין חמשי' ישתו אצל כל מזבח כמ"ש הנביא הושע ע"ה וז"ש משוש פראים מרעה עדרים כן היה תמיד שלא היו באים כי אם לשחוט זבחי שלמים לאכול ולשתות כאילו היה המקום ההוא משוש פראים מרעה עדרים שהרי היו באים שם לרעות את עצמם· ואם הוא כפי' המפרשים אעפ"י שתיבת היה בלתי מדוקדקת עכ"ז לשון עד עולם ק"ק לפירושי ולהם ניחא ולולי הטעמי' היית מפרש תיבו' עד עולם משכות אל סוף הפסוק כאילו אמר לפי שהיה בעיניהם בעד מערות כאילו הם מערת פריצים זה גרם שעד עולם וזמן וקצבה יהיה משוש פראים ומרעה עדרים בחרבנו מרעה לחיות שדה או יאמר ימים על שנה תרגזנה בוטחות ר"ל אילו הבנות אשר לא ישכילו בחסרון הטוב במה שהוא טוב רק בחסרון המועיל והערב לבד על כן לא ירגזו אלא ימים מועטי' על שנה תמימה וזהו ימי' על שנה תרגזנה בוטחות הם הבנות הנזכרות כי ירגזו על כי כלה בציר אוכל תבואה בלי יבוא כמאה ימים על שנה תרגזנה דהיינו בימי הבציר וקציר שחסר להן המועיל והערב ואין זה כהוגן לרגוז ימים לבד על נער שנה תמימה לכך נזה ואמר חרדו שאננות תמיד ובטלו השאננות וע"י חרד' השאננו' רגזה בוטחות תמיד בלי גבול ופשטו כל מין לבוש נאה פשוטה ועורה מגזרת ערום ועריה (כדהרא"בע) וכן פשוטה ועורה והגורה על חלצים אשר תלבשנה בעדינות ושאננות וספדו על שדים הסנהדרין כדחז"ל על שדי חמד משל לבחורי חמד או על שדי שנתמלאו חמד שנפלו שם מתים או שנקברו שם על גפן פוריה אלו ישראל או אשה כשרה כגפן פוריה בירכתי ביתה· ואח"כ יעלה בה בתוכה תמורת עמי האלהים כמו הכותים וכיוצא שבאו תמורת ישראל ועל כי יעלה קוץ שמיר על כל בתי משוש שבאדמת עמי ובפרט על ירושלם שהיתה קריה עליזה ובפרט על כי ארמון נוטש זה בית המקדש וגו' כמלא מדריכן שיחרדו וירגזו ממדרגה אל מדרגה עד שירגיזו וירגישו בכל חלקיו החסרון ולא ירגזו לבד על בציר ותבואה לבד:

עד יערה וגו' ושכן וגו' עיין רש"י ז"ל והרא"בע ז"ל וכן הרד"ק ז"ל ומהרי"א ז"ל כדהרד"ק ז"ל ורש"י ז"ל והוסיף לומר שהפסוק הזה מבאר שלא יטעו בהבנת עד עולם לנצח נצחים אבל הוא עד עת קץ עד יערה עלינו רוח ממרום ומ"ש והיה המדבר ככרמל הוא דבור המשליי כמו כל גיא ינשא וכל הר וגבעה ישפלו שהכוונה ישראל שהוא כמדבר שמם שהכל דשין אותו יהיו ככרמל דשנים ורעננים והמרעים שהם עתה ככרמל ליער יחשב· ושכן במדבר משפט שלא יהיה שם עול וחמס וגם בכרמל יעשו לדקות ומלות לקט שכח' ופ"ה ע"כ: **ולע"ד** לדקדק לשון לכרמל בלמ"ד וכן ליער· ונראה שהוזר לראש למ"ש חרדו שאננות רגזה בוטחות עד יערה וגו' שלפי שחייבן לנשים החרדה והרוגז אמר שיעשו כן עד שיערה עלינו רוח רצון ממרום באמצעות חרדת הנשים השאננות ורוגז הבנות בוטחות ואז כל הצער והחרבן מהיותינו כמדבר שם יהפך לכרמל שבאמצעות החרבן יבוא הישוב והבנין שסתירת זקנים בנין עא"כ שסתירתו יתכ' ות' שמ' ספירשתי בכלי חמדה בפסוק להאביד ולהרוס שתכלית הוא לבנות ולנטוע בוי"ו להודיע שהכוו' ההריסה בנין ונטיעה ז"ש לבנות ולנטוע וז"ש והיה מדבר לכרמל הוהו השוממות גדרם לכרמל וכן מה שהיה לנו להשקט שעל ידו בעטנו בהשי"ת הם כן הכרמל אין ראוי להחשיב אותו לכרמל כמו שהוא נראה לעינים עיני בשר אבל ראוי להחשיב הכרמל ליער כיון שנמשך ממנו חרבן הבעיטה וישמן ישורון ויבעט וזהו והכרמל ליער יחשב ולא תקראו תגר על מדותיו ית' ית' אלא ושכן במדבר ובשממה משפט שתאמרו לצדוק דין שמי' משפטי ה' אמת וכשייטיב לכם השי"ת בעצמ' גבולכם לכרמל מלא מכל טוב לא תאמרו בצדקתינו עשה לנו השי"ת כל זה אבל אמור תאמרו בתורת צדקה עשה עמנו ז"ש והצדקה בכרמל· ובזה מדוקדק שאמר לשון שכונה במשפט שכונה בעלמא כי סוף שישיב השי"ת את שבותה כימי קדם אמנ' בצדקה שבכרמל אמר תשב בישוב ובנין מתמדת הצדקה להטיב להם ואף על פי שלא יהיה כדאי· ועו"ד הסוד שמשפט הוא התפלה ממנו מתפשטים הרחמים לז"א ושכן במדבר ובחרבן הזה משפט כדי לרחם עליכם שתוכלון שלה החרבן והגלות וכמ"ש בספר הזוהר ויש נספה בלא משפט שאילו היה משפט בדינו לא היה נספה כי צדק ומשפט מכון כסאך כתיב שמאל דוחה וימין מקרבת והצדקה שהיא מלכות שמים הדין הרפה תהיה בכרמל כדי שבמקום גילה שם תהא רעדה מהצדקה הוא מלכות שמים העומדת שם רצועת הדיינים להלקות מי שילא מדרך הנכונה:

והיה מעשה הצדקה וגו' בהרא פרק א' א"ר אלעזר גדול המעשה יותר מן העושה שנא' והיה מעש' הצדקה שלום ועבודת הצדקה השקט ובטח עכ"ל· הנה תקנו כפל הפסוק מעשה הצדקה ועבודת הצדקה והשנוי ויתור תיבת מעש' ולזה הוכרחו לדרוש גדול המעשה יותר מן העוש' כי במעשה הו' שלום והוא יותר מן ההשקט ובטח שאמר גבי העושה שהיא עבודת הצדקה שהרי הגדילו חכמים איכות השלום שהרי ברכת כהנים חותמת בשלום כדכתיב ישא ה' פניו אליך וישם לך שלום· והתפילה כדכתי' ה' יברך את עמו בשלום וכן וישב עמי בנוה שלום וזה בכלל גדול השלום מהשקט ובטחה והיה הסבר מכוון אל העניין לפי שהמעשה אפשר לימשך מחלוקת מהמעשי ההוא לז"א שיהיה שלום ולא מחלוקת וטעם היות המעשה גדול לפי שזוכה במעש' העשוי והמוכה את חבירו לעשות וטובים השנים מן האחד בשהוא עושה בלי עשוי· והיה אפשר לפרש דגדול המעשה יותר מן העושה היינו מן העושה ע"י עשוי המעשה ולזה יהיה שכר המעשה גדול כיון שהעושה ההוא לא עשה אלא ע"י המכריח לא ישובח ההכרח ולזה גדול המעשה אבל בעוש' דעלמא בלי מעשה לעולם שכרו גדול כמעשה הזה או יותר ולפי זה כאמר דיליף כן מלשון ועבודת הצדקה דקרי לה עבודה כי הייתה קשה בעיניו כעבודת פרעה עבודה קשה בחומר ובלבנים שהרי לא עשאה אלא בהכרח המעשה והנכון הוא מה שפירשתי ראשונ' מדפסיק ותני גדול המעשה יותר מן העושה אלמא כללא הוא ומכל העושה קאמר ואפי' שלא ע"י מעשה אלא שעושה מדעתו ואפילו המעשה לזולתו גדול מטעם כי טובים השנים מן הא' כדפרשית והשתא קמ"ל טובא הא' והפסוק דלאידך פי' פשיטא דגדול המעשה כיון שהוא לא היה עושה אלמלא המעשה ועוד יקשה למה לא דבר הכתוב כי אם בנושא הזה של עושה ע"י מעשה והיה לו לדבר גם בעושה בלי מעש' מה שכתב והאמת יורה דרכו· ומזה לא תזוז: ועיין הרא"בע ז"ל והרד"ק ז"ל ומהרי"א ז"ל והיה מעשה י"מ שמעשה הצדקה שהי' המשפט וג"כ הצדקה לעניים יגרום שלום בקבון המדינה אבל עבודת הצדקה והיא שיעשה אותה האדם לשם מצוה ולפי שלוה בה הב"ה זה יקנה השקט ובטח עד עולם שהוא הבא הרוחני הקיים אחר המות והוא ע"ד גדול המצווה ועושה ממי שאינו מצווה ועושה:

ולע"ד שדבר בצדקה לעניים שהמעשה מצד עצמו משובח והגון לפי שע"י כן נעשה שלום בין העני ובין העשיר המעמידו ובין העני ובין הב"ה שלא יקרא העני תגר על מדותיו ית' וכמשאחז"ל או יחזיק במעוזי יעשה שלום לי שלום יעשה לי וז"ש מעשה הצדק' עושה שלום בעולם בין השי"ת והעני' ובשכרה ישפות השי"ת שלום לעושה צדקה מצד המעש' בעצמו אמנם האיכות שבו מצד תכליתו (כדמהרי"א) גורם השקט ובטח השקט בעה"ז ובטח שנכון לבו בטוח בהשי"ת עד עולם שהלך תלך צדקו לפניו וכבוד ה' יאספהו ככתוב והלך לפניך צדקך כבוד ה' יאספך כיון שהתכלית היה עבודה ולא יוהרא וז"ש ועבודת הצדק' השקט ובטח עד עולם או יאמר לפי שהצדק' יש בה ב' גדולים הא' מצילות המעשה והפי' שבשעת המעשה לא נהנה עדיין העני מהמנה זה יספיק לספות שלום אמנם אח"כ כשיהנה העני ממנה אם היא לחם או מאכל יאכלנה או אם הוא מעות יקנה מאכל ויהנה או היא עבודת הצדקה שכן נהנה או יאכל להשקט ובטח עד עולם ואם תרצה לפרש קרוב לזה כההיא גוודא דמר עוקבא ואשתו כשנכנסו לתנור שהוא היה מתחמם ולא היא ואמרה שהצדקה של האשה עדיפא משום דמקרבא הנאת' שנותנת לחם לא כן צדקת האיש שנותן מעות לא מיקרבא ולז"א מעשה הצדקה על של האיש ועבודת הצדקה על של האש' דמקרבא הנאתה שהיא עבוד' הצדקה יותר עבודת ה' משל האיש ולזה תחייב השקט ובטח עד עולם כמו שהיה באשת מר עוקבא והכי רגיל לו' דמדפקיה קרא למעשה על הצדקה כדחז"ל בלשון מעשה הצדק' אולי ידבר על מי שדעתו להתנדב יאחתיכות כפי אשר תשיג ידו ומתחזק הוא להתנדב כפלים כדי שיתחזקו השומעים ויוסיפו להתנדב כמצא מעשה עשוי שיעשו צדקה ע"י מעש' הצדקה שמתנדב יותר מיכלתו כמצא מעשה באופן שיהיה העשוי על האופן הזה שלום כיון שהוא נותן יותר מיכלתו וע"י המעשה הוא עשוי לא כן אם היה עשוי בדברים וכפיי' כדקיימא לן כופין ומעשין על הצדקה שאותו העשוי הוא ע"י מלחמה אבל בהיותו על האופן הנז' ע"י התחזקו הוא מעשה ע"י מעשה הצדקה והוא שלום כאמור: ושמעתי בשם החכם השלם המקובל כמהר"ר חיים ניטול נר"ו והיה מעשה הצדקה כי במעשה הצדקה נמצא השם שם הויה כי הי"וד היא הפרוט' או המטבע כתמונ' יו"ד וכף הנותן וכף העני הם תרין ההי"ן וזרוע הנותן וי"ו זהו השם מלא וזה והי"ה אותי' השם מלא ע"כ· והוקשה לי למה לא ימנה ג"כ זרוע העני המקבל ונראה פשוט כי העני מצד הבושת אינו פושט זרוע אלא הכף לבד אמנם העשיר הנותן צריך להקדים ולפשוט לו ידו וזרועו קודם שיפשוט העני זרועו ולפי זה בצדקה הנכונה לא נמצא כי אם זרוע הנותן ולא זרוע המקבל ולהיות שאמרו בספר הזוהר שכל זמן דדכורא על נוקבא רחמי ונוקבא על דכורא דינא לז"א והיה מעשה הצדקה שמעשה הצדקה ימשך ממנו שמחה בעולם דאין והיה אלא לשון שמחה כמו שאחז"ל דויהי לשון צער והוא כי בהיות וי"ו על ה"א רחמי יו"ד על ה"א רחמים לא ויהי נוקבא על דכורא והבן זה:

וישב עמי בנוה שלום וגו' הרא"בע ז"ל וישב איש יהודה ע"כ: והרד"ק ז"ל הפסוק כפול במילות שונות ע"כ· ומהרי"א ז"ל בנוה שלום ירושלם ובמשכנות מבטחים הם הערים המוקפים חומה ובמנוחות שאננות הם הבלתי מוקפות חומה שבכולם ישבו לבטח ע"כ:

ולע"ד בנוה שלום על עבר הירדן שהיה לנוה צאן לבני גד ובני ראובן· ובמשכנות הם שאר ערי ישראל ובמנוחות שאננות על ירושלם שהיא מנוחה ומכוונ' כנגד ירושל' של מעלה ולז"א במנוחות שאננות מנוחות בלשון רבות מנוחה למטה ומנוחה מכוונת למעלה עליה וכמ"ד זאת מנוחתי עדי עד פה אשב כי אויתיה:

וברד ברדת היער ובשפלה וגו' עיין רש"י ז"ל וכן הרא"בע ז"ל וחולק על רש"י ז"ל בתיבת ברדת שמפרש אות' רש"י הבי"ת ליסוד והרא"בע לשימוש· וכן הרד"ק ז"ל כדהרא"בע ומהרי"א ז"ל נראה לפרשו על ישראל כי לפי שזכר למעלה וישב עמי בנוה שלום אמר שישבו בנוה שלום במקום ותחת ותמורת אשר ירד ברדת היער ובשפלה שהשפל העיר ר"ל שקרה לעם תמיד מה שקרה לארצו שברדת היער שהוא א"י ממעלתה ירד ג"כ העם באותה הירידה והשפלה באותו השפלות שתשפל העיר ואמנם בזמן הגאולה לא יהיה כן כי תהיה ההצלחה כל כך מרובה שיהיו מאושרים הזרעים ולא יהיה להם שנת בצורת ולא זורעים ואינם לוקטים כי יהיו מאושרי' הזורעים בעבור המים וזהו אשריכם זורעי על כל מים ובזמן הקציר תהיה כ"כ רבוי התבואה עד שישלחו רגל השור והחמור כי לא יספיקו לדוש בשורים אבל יצטרכו גם כן אל החמורים לדוש בהם התבואה וכפי הפי' הזה יהיה וברד ברדת שניהם לשון ירידה והבי"ת שמושית בשניהם ומוסב על וישב עמי בנוה שלום והנה אמר שישב העם ברד כלומר בירידה ברדת היער ואל תתמה בחסרון יו"ד ירד במילת וברד כי הנה מלאכו ויהודה עוד רד העם עם אל והיום רד מאד· והעניין שיהיה העם בירידה ברדת היער כמו שיעלה במעלת שלום והשקט כאשר היער יחשב לכרמל וכנגד האויבים אמר העבידו אותם בפרך בגלות אמר הוי שודד וגו' אוי לך האויב שאת' תמיד שודד ואינך שודד אבל דע לך כי כאשר תכלה להיות שודד את האחרים והם בני ישראל אשר בגלות תושד גם אתה ויבגדו בך רמז אל העונש אשר ישיגם בזמן הגאולה ע"כ: ולע"ד וברד ברדת כדרש"י ז"ל לשון ברד ומטר וחוזר לענין ראשון אל יעוד הפירענות שאמר כי ארמון נוטש וגו' אלא שהכסיה במ"ש עד יערה עלינו וגו' ועתה חוזר לראש העניין ואומר וברד ברדת היער ובשפלה שהם מקומו' שביהודה כדתנן וביהודה ההר והשפלה והנגב אמר כי ברד ברדת היער ובשפלה אף על פי שהם חוץ לעיר ירושלם עם כל זה תשפל העיר ויגיעה מצער הברד ההוא והוא משל אל הגרו' שהתחילם בברד שאף על פי שהיו חוץ לירושלם כמו שאמר היער ובשפלה עם כל זה תשפל העיר העיר של ירושלם

לג

א הוי שודד ואתה לא שדוד ובוגד
ולא־בגדו בך כהתמך שודד תושד
כנלתך לבגד יבגדו־בך:
יהוה חננו לך קוינו היה
זרעם לבקרים אף־ישועתנו בעת
צרה: מקול המון נדדו עמים
מרממתך נפצו גוים: ואסף שללכם
אסף החסיל כמשק גבים שקק־בו:
ה נשגב יהוה כי שכן מרום מלא ציון
משפט וצדקה: והיה אמונת עתיך
חסן ישועת חכמת ודעת יראת יהוה
היא אוצרו:
הן אראלם צעקו חצה מלאכי
שלום מר יבכיון: נשמו מסלות
שבת עבר ארח הפר ברית מאס
ערים לא חשב אנוש: אבל
אמללה ארץ החפיר לבנון קמל היה
השרון כערבה ונער בשן וכרמל:

תרגום

ווי דאתי למיבז ויתך לא יבזון ודאתי למינס ויתך לא ינסונך כד תיתי למיבז יבזון וכד תלאי למינס ינסונך: יי רחים עלנא למימרך סברנא הוי תוקפנא בכל יום אף פורקננא בעידן עקא: מקל המון אתברו עממיא מסגי גבורן אתבדרו מלכותא: ויכנשון בית ישראל נכסי עממיא סנאיהון כמא דכנשין ירת זחלא ואזן במאני זינא כמא דאזן בזירקתא: תקיף יי דאשרי שכינתיה בשמי מרומא דאמר לממלי ציון עבדי דין דקשוט וזכו: ויהי מא דאמרתא לאוטבא לדחלתך איתיתא וקיימתא בעידניה תקוף ופורקן חוכמתא ומדע לדחלא דיי אוצר טוביה עתיד: הא כד תתגלי להון יצווחון במרר אזגדי עממיא דאזלו לבסרא שלם תבו למהוי בכן במריר נפש: צדיאו כבשיא פסקו עדי אורחא על דאשניאו קימא אתרחקו מקירויהון לא חשיבו בני אנשא דבישתא אתיא עליהון: אתאבלת חרובת ארעא יביש לבנן נתר הוה שרונא כמישרא צדי מתנן וכרמלא:

לבקרים ד' וסימ' יי' חננו לך קוינו · ותוכחתי לבקרים · לבקרים אמצית כל רשעי ארץ · חדשים לבקרים רבה : וא' לבקרים וסימ' ותפקדנו לבקרים · ודעת ד' ג' קמצין וא' פתח וסי' והיה אמונת עתיך חסן · טוב טעם ודעת למדני · הלא כתבתי לך שלישים · ולבי ראה הרבה חכמה :

רש״י

הוי האויב שאתה שודד תמיד ואת' לא שדוד ובוגד אתה תמיד ואין אדם בוגד בך: כהתימך · להיות שודד ככלותך שדידתך באותה שנגזרה גזרה עליהם להיות שדודים על ידך תושד : כנלותך לבגוד · מנחם חיבר כנלותך עם ולא יטה לארץ מנלם בחלק אח' ומנלם המ״ם הראשונה בו יסוד נופל כמו מ״ם של מאתר ושל מדע ויתכן להיותו לשון כליון לפי הענין · כנלותך לשון ככלותך ולא יטה לארץ ממלם כליון הנגז' עליהם לא יטה לארץ להיות כשל והולך אלא הולך וחזק: היה זרועם · של שודדי' ביד השודד לבקרי' · מדי יום יום כשהוא מיצר להם אף ישועתינו תהיה בעת צרה : מקול המון · הבא מלפניך נדדו עמים על הנה כשהפלאת לנו ניסיך : ואוסף שללכם · זה מוסב על כנלותך לבגוד יבגדו בך ואסף שללכם אתם הבוגדי' את עמי כבא פקודתכם יבזו אתכם שארית עמי ויאספו שללכם כאסיפת חסיל שאוסף לתבואה בקיץ כל אח' לעצמו אף כלן יבוזו איש לו : כמשק גיבי' שוקק · כקול נהם מים הנאספי' ונופלין בגיבים בנהם כן יכהמו הבאים לשלול ולבוז · משק לשון נהם כמו ארי נוהם ודוב שוקק · וכן ממשק חרול כשהרוח מנשבת בחרולים והם מכים זה על זה ונותנים קול וכן בעיר ישוק : גיבים · כמו לחשוף מים מגבא · ורבותינו דרשוהו באגדת חלק בביזות אוכלוסי סנחריב : כי שוכן מרום · הראה גבורתו שהו' רם על כל וידו על העליונ': והיה אמונות עתך וגומר · והיה לך לאוסן ישועות ולחכמ' ודעת את אשר תאמן לבוראך עתיד שקפע לך לתרומות ומעשרות בעת הפרשתן ללקט שכחה ופיא' בעתם לקיים שמיטין ויובלות בעתם : יראת יי' · שתירא מלפניו היא אוצר טוב להפתח לך מאתו על ידה · ד״א אמונ' עתך את שהאמנת בהב״ה בעתי' שעברו עליך ובפית ליסוע' תהיה לך לחוסן : הן אראלם צעקו חוצה · היה הנביא מתנב' נחמות ואומר שהפורענות כבר אכלוהו ועתה אקום ואנשא לגאלם · הן על אראל שלהם הוא המזבח כבר צעקו וספדו בחוצות' וברחובות' בככי ונהי : מלאכי שלום · ומלאכי שליחות' שהיו רגילין לבשר שלום מר יבכיון ואומרי' נשמו מסילות שבת עובר אורח : הפר · אויב ברית שכרת לישראל : מאס ערים · בזה בעיניו כל שונא אינו חושב אנוש : אבל · לשון אבלות · קמל · יבש נכרת : היה · לשון עבר הוא : השרון · שם מחוז מרעה בהמות כמו שמצינו אלים ממואב עגלים משרון : כערבה · חורבה : ונוער · לשן תשנוק כמו ויננער יי' : עתה

רד״ק

הוי שודד · אם נאמר זו כמו שכתבנו היא בימי חזקיהו אמר הוי שודד על סנחריב · ואם עתידה בימות המשיח יאמר הוי שודד על מלך העמים שהיה בימים ההם · והיא מלכות פרס במראה דניאל · ואמר אוי לך שודד שלא היית עד עתה שדוד והיית בוגד ולא בגדו בך עדין : כהתימך שודד תושד · כשתשלים להיות שודד כן תושד אתה שישדדו אותך · ר״ל שיבא זמן שתשבר שתשלם מלכותך : כנלותך · משפטו כהנלותך · כי הוא מקור מבני' הפעיל · ועניינו כמו כהשלימך וכן לא יטה לארץ מנלם שפירוש השלמתם ותכליתם : כהתימך · משפטו בדגש המ״ם · כי שרשו תמם והוא קל · כמו שהוקלו רבי' מפעלי הכפל: תושד · בו״ו עם הדגש : יהוה חננו · אם בימי חזקיהו פחדו יושבי ירושלם ממלך אשור על שהוצרכו להתפלל ולבקש רחמים · כמו שכתוב ואמרו ה' חננו לך קוינו · ואם בימי המשי' יפחדו מפני גוג ומגוג ויצטרכו להתפלל ולבקש רחמי' : היה זרועם לבקרי' · בכל בקר ובקר היה זרועינו מפני האויב : אף ישועתינו · כ״ש בעת צרה שצריך שתהי' ישועתינו והיה מוסעים בך · ומה שאמר זרועם בכנוי הנסתרי' ואמר חננו קוינו ישועתינו בכנוי המדברים בעדם כן דרך הלשון · כמו שמעו עמים כולם · ואולם כולם תשובו ובאו נא והדומים להם כמו שכתבנו בספר מכלל : מקול המון נדדו · אם במחנה אשור פי' מקול המון המלאך המכה במחנה אשור · ואם בגוג ומגוג גם כן כמו שכתוב ויצא ה' ונלחם בגוים ההם : נדדו עמי' נפצו גוים · הנשארים מן המגפה : מרממתך · מהרוממות שלך שידעו כי רמת ונשגבת עליהם ולא הועילה להם גבורתם ורב חילם : ואוסף שללכם · שלל הגוים שיהיה שללכם שתאספו ותשללו אותו : אוסף החסיל · כאסיפת החסיל והארבה שאוספי' אותם כשנחו על האדמה שיוצאי' בני העיר ואוספי' אותה בכליה שלא ישחיתו התבוא' כן יצאו בני ירושלם ויאספו שלל מחנה אשור · ודמה ג״כ הליכת המלאך במחנה אשור להלוך הארבה בתבואה שמשחיתה : ואמר כמשק גבים שוקק בו · ומשק ושוקק ענין הליכה · כמו ובן משק ביתי : גבים · ארבה · כתרגום ארבה גובא וי״ת הפסוק כן ויכנשון בית ישראל וגו' · ואם הענין בימות המשיח הנה כתוב גם כן ויצאו יושבי ערי ישראל ובערו והשיקו בנשק וגומר · ושלל את שולליהם ובזזו את בוזזיהם · אבל רבותינו ז״ל פירשוהו בימי חזקיהו וכך אמרו · אמר להם נביא לישראל אספו שללכ' · אמרו לו לבוז או לחלק · אמר להם כאוסף החסיל · מה אסיפת החסיל זה כל אחד ואחד לעצמו אף שללכם כל אחד ואחד לעצמו · אמרו לו והלא ממון עשרת השבטים מעורב בו · אמר להם כמשק גבים שוקק בו · מה גבים הללו מעלין את האדם מטומאה לטהרה אף ממונם של ישראל כיון שנפל ביד כותים מיד טהור : נשגב ה' · בזאת התשועה נשגב הוא שישגבוהו העמים על הנס הזה ויודו לו כי הוא שוכן מרום ובידו להשפיל הגבוהים ולהרים השפלים שהשפיל מחנה אשור שבא על ירושלם ביד רמה והרים יושבי ציון שהיו שפלים · ומלא ציון משפט וצדקה · נשגב · בינוני מבנין נפעל כי הוא קמוץ · ופירוש מלא ציון כי מהיום ההוא והלאה יהיו בציון עושין משפט וצדקה · וכן ת״י אמר לממלי ציון עבדי דין דקשוט וזכו · ויש לפרש מלא ציון משלל העמים במשפט ובצדקה : והיה אמונת עתך · אמר כנגד ישראל קיום זמנך וחוזק ישועתך יהיה חכמת ודעת יראת ה' שהוא אוצרו של אדם : כלומר הנה באה לכם ישועה זאת ואתם בשלום אם תרצו שיהיה קיים לכם השלום והישועה כל זמניכם התעסקו בחכמה ודעת ויראת ה' שהיא אוצרו של אדם · כי כמו שאוצר האדם הוא מבטחו של אדם ועומד לו בעת צרה כן יראת ה' · לפיכך תהיו יראי ה' והתעסקו בחכמה דעת אלהים · ותנצלו מכל צרה ותהיו בשלום כל עתכם : אמונת · קיום · כמו במקום נאמן · שפירושו קיים : חוסן · חוזק · כמו והיה החוסן לנעורת : חכמת · בתי״ו במקום ה״א · כמו נבלת נובל · חלת מלה מכה בלתי סרה · והדומים להם ואדוני אבי ז״ל פירש מי גרם לכם ישועה זאת חכמת אלהים ודעת שבחזקיהו ויראת ה' שהיא אוצרו · ויונתן תרגם הפסוק כן ויהא מה דאמרת וגומר : הן אראלם · פרשה זו על הפורענות הבאה לישראל קודם מפלת מחנה אשור : ואראלים · מלאכי' · כי אראל שם למלאך · וכן רבותינו ז״ל זכרו המלאך בזה השם · ואמרו נצחו אראלים את המצוקים ונשבה ארון הקדש · כי כמו שמלת מלאך יאמר על שליח גופני ועל שליח רוחני כן מלת אראל · והפסוק כפול בענין במלות שונות · אמר המלאך שלהם שהיו שולחי' מתחילה מעיר אל עיר והיו מתחילה מלאכי שלום עתה יצעקו חוצה כי האויב בא בארץ ויבכיון מר · ויונתן תרגם מלת אראלם כשתי מלות · כלומר אראה להם · וכן תרגמו הא כד אתגלי להון וגומר : נשמו מסלות · מפני האויב נשמו המסלות כי שבת עובר אורח : הפר ברית מאס ערים · פירש אדוני אבי ז״ל היו ישראל אומרים כבר הפר בריתו האל עמנו ומאס ערינו הפך מה שאמר עיני ה' אלהיך בה : לא חשב אנוש · לא חשב אותנו לכלום · ויונתן תרגם על דאשניאו וגו' : אבל · ענין השחתה · וכן על כן תאבל הארץ · וזכר ארץ בלשון זכר ובלשון נקבה · וכן נעתם ארץ · ארץ ארצה · בלשון זכר ובלשון נקבה ברוב : היה השרון בערבה · השרון יקרא מקום דשן ושמן · וכן על הבקר הרועים בשרון · ואמר שאותו המקום יהיה כמדבר : ונער בשן וכרמל · נוער פירותיו הבשן והכרמל · כלומר ישלו אילנותיהם פירותיהם : עתה

[illegible] עובר אורח ע״ר דרכי ציון אבלות מבלי באי מועד גם הברית שהיה [illegible] ישראל בעליתם ג' פעמים בשנה שנאמר ולא יחמוד איש את ארצך בעלותך כי עיני ה' משוטטות בה תמיד לשומרה עתה הפר הברית ההוא וגם מאס הערים [illegible] נעשה הקרבה כי גם לא עלו לרגל. והכהני' שבתו אבל לא חשב אנוש כי הקרבן היה כופר לנפש :

אבן עזרא

הוי · לשון קריאה והטעם על אשור : כהתימך שודד · להיותך שודד תושד : כנלותך · כמו כהכלותך וכמוהו ולא יטה לארץ מנלם : יי' · זאת היא תפילת הצדיקי' בבוא מלך אשור והיא בדרך נבואה : היה זרועם · על אנשי המלחמה : מקול המון · אשור : מרוממותיך · שנתת לו רוממות : ואסף שללכם · שלל הגוים כי סימן כב״ף בעבור ישראל שהגלה מלך אשור : גבים · תרגום ארבה בארמית : שוקק · כמו אוסף ויש אומרים כי כמוהו ובן משק ביתי ולפי דעתי שכמוהו בספר יואל ישתקשקון גם הוא בארבה : נשגב יי' · והטעם על השכינה שהיא בציון : והיה אמונת עתך · לאיש יהודה ידבר : חכמת · סמוך ותחסר חכמת כך יראת השם היא אוצר חוסן ישועות : הן אראלם · יש אומר מגזרת אריאל כאילו אמר על אראלם ואיננו נכון בטעם הפרשה ויש אומרים שהן שתי מלות אראה להם גם זה רחוק והנכון בעיני שמלת אראלם כמו מלאכיהם והעד מלאכי שלום וכמוהו את שני אריאל מואב והטעם כי מלאכי כל גוי שיבקשו שלו' בעולם יבכו בשלוט מלכות אשור נשמו מסלות · כי מלך אשור לא יעמוד בבריתו עם גוי : לא חשב אנוש · מאומה נגדו : אבל · ימצא ארץ לשון זכר כמו נעתם ארץ והנה זה הפסוק מכחיש דברי רבי משה הכהן שאמר כי תאכלהו אם לא נמצא כן דרך הלשון כל מלה שהיא לזכר ולנקבה לא יתכן לומר לשון נקבה אחרי לשון זכר : החפיר · לשון מלך אשור כי הו' פעל יוצא עד שקמל שנכרת · היה השרון · כמו תבללת השרון : ונוער · מגזרת ככה יהיה נעור ורק : עתה

מנחה גדולה ה' חננו כי לך קוינו שכל מגמתנו לשמוח בשמחתך שתהא אתה נגאל עמנו ועל כן אעפ״י שאין אנו כדאין לכך כיון שלך קוינו ראה שמגיע לך קוינו שלא יחולל שמך בגוים והתפלל [illegible]
צריך לאותו דבר הוא נעשה תחילה לכן אל תחיל עד עת קץ שהיא כהתם השודד וגו' היה זרועם לבקרים פ״ד מ״ם ז״ל על פסוק בבקר תאמר מי יתן ערב שכל בקר קללתו מרובה של [illegible]
הבקר בא ניכר שצרתנו הולכים ומתרבים וע״כ היה זרועם לבקרים לגאלנו אף ישועתנו תהי' כשפנה יום והערב ממשמש בא ואז מתרבה עוד הצרות כדכתי' ובערב תאמר מי יתן בוקר ואז היה ישועתנו [illegible]
צריך להלחם כדרך בשר ודם כי אם מקול המון נדדו עמים כשאתה מרעים בקולך עליהם מן השמים הם נדדו וגו' :

ירושלם ואמר בלאות לשון ובשפלה תשפל העיר להרכיב בשם המחוז בשפלה לשון השפלה אל העיר ירושלם קלת השפלה ואולי יהיה זה על זמן חזקיהו כדעת רוב המפרשים בנז"ל ולנ"א אשריכ' זורעי על כל מים הם יושבי ירושלם הם הזורעים לדקה עם עוסק התורה אין מים אלא תורה שע"י זה אתם משלחים גורמים שלות מהכנם בתוככם השור והחמור החמור מלרי' לעזרה אשר בשר חמורי' בשרם והשור הוא על אשור אותיות דדין כאותיות דדין בהתחלפות א"לף בה"א :

אשריכם זורעי וגו' א"ר יוחנן משום ר"ש בן יוחאי כל העוסק בתורה ובג"ח זוכה לנחלת שני שבטים שנא' אשריכם זורעי על כל מים אין זורעי אלא לדקה שנאמר זרעו לכם לצדקה ואין מים אלא תורה שנא' הוי כל למא לכו למים וכתיב משלחי רגל השור והחמור זוכה לנחלת יוסף דכתיב בכור שורו הדר לו וזוכה לנחלת יששכר דכתיב ביה חמור גרם ואיכא דאמרי אויביו נופלים לפניו כיוסף דכתיב ביה בהם עמים ינגח וזוכה לבינה כיששכר דכתיב ומבני יששכר יודעי בינה לעתים עכ"ל : כוונת המאמר ברורה לפי שיוסף עסק בגמילות חסדי' שזרע לצדקה עם אחיו להאכילם לחם לפי הטף ולא מילתא זוטרתי היא בשני רעבון ויששכר היה עוסק בתורה ובעול כחמור למשוי וכמו שאמר חמור גרם רובץ בין המשפתים בבתי מדרשות לזה אמר כי העוסק בתורה ובגמילות חסדים זוכה בנחלת שני שבטים כיון שגם בו נמלא איכות ומעלת מדות השני שבטים האלה שאין זורעי אלא לדקה ואין מים אלא תורה וכתיב משלחי רגל השור והחמור על יוסף ויששכר ומשלחי רגל פירושו שיתפשטו ברגל' בנחלת השור יוסף שהרי זרעו לדק' כיוסף וקראו בתורה כהחמור יששכר · אמנם באיכא דאמרי דייק לשון רגל שאמר בלשון יחיד והכוונה שבזכות הלדקה דוחים גזרת האויבי' ומשלחי רגל האויבים כמו השור יוסף שמנגח יחדיו אויביו ויזכה לבינה כיששכר שנא' בו ומבני יששכר יודעי בינה לעתים הקבועי' כן האיש הזה אשר עתים לו לגמול חסדי' וערוך בהם גם לו עתים להרויח בהם כדי לעשות לדקה ועכ"ז לא יטרידהו זה מהבין בעתות קביעותו בתורה ז"ש ומבני יששכר יודעי בינה אף על פי שהוא לעתי' שהרי אינו שקוד על הבינה שהרי הוא טרוד לאם עוסק בעול לבור להורות להם הוראות ופסקים ודיני לרכי לבור והנהגתם עכ"ז זכותא דרבים יסייע להם להבין ולידע בינה בעתי' אשר קובע כן האיש הזה העוסק בתורה ובגמילות חסדים זוכה להבין בינה לעתים כיששכר עוד לחז"ל א"ר יוחנן משום ר' בנאה אשריהם ישראל בזמן שעוסקין בתורה ובגמילות חסדים כי אז יצרם מסור בידם ולא הם מסורים ביד יצרם ע"כ : וזהו אשריכם שאין לכם יצר הרע בהיותכם זורעי על כל מים תורה מקררת את היצר הרע מעבירות לא תעשה והעסק בגמילות חסדים מחממת למצות עשה כמצא שהם בשני הענינים בסור מרע ע"י התור' ועשה טוב ע"י גמילות חסדים : שור וחמור משל ליצר הרע עוד לחז"ל הובא בילקוט משלחי רגל השור והחמור תנא דבי אליהו לעולם ישים אדם עצמו על דברי תורה כשור לעול וכחמור למשוי עכ"ל : והכוונה שאם כבר זכה לתורה ויש לו משוי ממה שלמד לא יסתפק בו אבל יחפש ויתור עוד חידושים ד"ת וז"ש על דברי תורה ולא אמר על התור' להורות שכבר זכה לתורה עסקינן אלא שיחפש יותר על דברי תור' וחידושים וזהו מה שכוון במשל השור לעול החרישה לחרוש כדי שיצמיח עוד זרע מחדש והוא משל אל החידושים על דברי תור' עם היות שהוא כבר כמלב החמור למשאוי לשאת אותו משא התורה שכבר למד שלא ישכחנה באופן שאומרו משלחי רגל השור לחרוש כדי להבין אמרי בינה מחדש והחמור למשוי מה שכבר הוא שגור אללו וא"כ זורעי על כל מים בזרע התורה קאמר שירצו לזרוע על כל מים כל דייקא שלא יסתפקו במה שידעו אלא ילכו אחר דבר מדברי תורה כמי שלא ידע מעולם אפי' דבר אחד · ועיין רש"י ז"ל והרא"בע ז"ל והרד"ק ז"ל : ולע"דן הפשט פשוט והוא כמשל על הזורעים לדקה עם העוסקים בתורה וזהו זורעי על כל מין מים של תורה מקרא נביאים כתובים משנ' תלמוד אגדה כל מים שבקבלם עול להספיק לעמלי תורה הם סיבה להיותם משלחי רגל השור והחמור כדפרשי' בפסוק הקודם על אשור השור ועל מצרים החמור :

הוי שודד ואתה לא שדוד וגו' עיין רש"י ז"ל והרא"בע והרד"ק ז"ל וכן מהרי"א ז"ל :

ה' חננו לך קוינו היה וגו' עיין רש"י ז"ל ובזה מובן אומרו היה זרועם מדבר על רבי' נסתרי' ואחר כך מדברים בעדם אף ישועתינו בעת צרה · ועיין הרא"בע ז"ל והרד"ק ז"ל :

ואני הלעיר מרדכי הכהן יל"ו נראה לע"ד שמדבר על סנחריב ומתפלל הנביא שהשי"ת ברחמיו יעשה לתת בלב סנחריב שלא ילחם לעת ערב תכף לביאתו לפי שעדיין היה עון נוב קיים אלא שיעכבו להראות כל זרועם כחם ועולם ידם לבקרים כדי שיתקיים בת דינא בטל דינא שע"י כן יעבור אותו יום שנשאר מעון נוב ואף ישועתנו שתושיענו ע"י כן בבואתו עת לרתינו ואמר כי כן היה שבבוא סנחריב אמר על זאת העיר הרגזתי כל חיילותי כי עיר קטנה היא יותר מכל מה שכבשתי ואין לריך להראות כ"כ גבור' כי בטיט שבחומותיכם תפילוה למחר וז"ש מקול המון נדדו גוים שלא רלו להשמיע כל המוג' אל ירושלם ומרוממותיך נפלו גוי' שלא שמו רוממותיך נגד פניהם שאמר מי בכל אלהי הארלות וגו' ומיד ה' הייתה זאת שעם בלבו כך כדי שימתין עד אור הבוקר ואז בת דינא וכו' ויהיה נשגב ה' ע"כ : ולע"דן לדקדק אומרו זרועם לבקרים ולמה לא שאל על כל היום ולעולם ולמה אמר היה זרועם בכנוי הנסתרים ושאר כל פרטי הפסוק בכנוי המדברים בעדם · ונראה שבאורך הגלות חננו ה' בדרך חן ואעפ"י שאין אנו כדאים והיה זרועם של העומדים במלור ובמלוק לפתות בבקר היה זרועם לבקרים ואינו שואל על אחרית הימי' כולם לפי שידענו שאף ישועתינו תלויה בעת לרה כמו שהיולדת אינה יולדת אלא ע"י החבלים כן אנו ג"כ אף ישועתינו בעת לרה תלויה על דרך מה שפירשתי בכלי חמדה בפ' כי עת לרה היא ליעקב וממנה יושע וממנה דייקא שמתוכה משם מתהווה הישועה בהקל שכו' העונות מעליהם וכמו שהיה במלרים שמתוך לרת תכבד העבודה על האנשים יצאו לחירות כמו שנתבאר במקומו וכמו השחר עולה ומאיר מתוך החושך כי על כן נמשלו ישראל לשחר וז"ש אף ישועתינו תלויה בעת לרה ועל כן לא נשאל מאת השי"ת אלא ה' חננו וגו' היה זרועם לבקרים ולא כל היום כי לריך שמאל דוחה וימין מקרבת : עוד אפשר לו' היה זרועם לבקרים ולא אמר בבקרים בבי"ת כמו שקדם שהבוקר אור ומאיר הוא מתוך החושך עולה השחר כך בוקר הגאולה לא יאיר אלא מתוך כובד הגלות כימי לאתינו מארץ מלרים וז"ש ה' חננו לך קוינו ולא נחוש במה שתהיה זרועם של השודדי' אותנו אם תכלית היותך זרוע' ומחזיקם ללער אותנו הוא הכנה לבקרים שתבוא הבוקר אור של הגאולה אף ישועתינו וגו' כמו שאתה זרועם של השודדים כן היה ג"כ אף ישועתינו בעת לרה באופן שתעשה שני הפכים בנושא אחד מחזיק ידי השודדים ואויבינו להכותינו ומחזיק אותנו שנוכל לסבול ואף ישועתינו בעת לרה · או יאמר אף ישועתינו וגו' כמו שפירשתי בפי' הראשון :

מקול המון נדדו וגומר עיין רש"י ז"ל והרא"בע ומהרי"א שמדבר לעתיד ואמר נדדו נפלו עבר במקום עתיד ע"כ : ולע"דן מקושר עם מה שזכר בפסוק הקודם שהיסורי' הכנה לגאולה שהם סיבה להקל העונות וז"ש מקול המון חטאתינו הוא שנדדו עמי' איש ממקומו להתקבץ על ירושלם אם בימי חזקיהו ואם בימי המשיח ומתוך הדוחק והלער שקבלנו בימי חזקיהו או שנקבל בימי המשיח יקל קול ההמון הנזכר ואז מרוממותיך נפלו גוים ר"ל שתכף ברוממותיך כבר נפלו גוים וי"ת מקול המון אתברו עממיה מסגי' גבורך אתברו מלכוותא כי בדבריו מובן דעמים לחוד שהם דלת העם ולזה יספיק קול המון שאתה בא לגואלם לשנדדו עמי' אמנם לגוים שהם מלכוותא לריך רוממותיך :

ואסף שללכם וגו' עיין רש"י ז"ל והרא"בע ז"ל וכן הרד"ק ז"ל : ולע"דן מ"ש ואוסף שללכם על השלל ששללו הגוים מימי עולם ושנים קדמוניות ועד העת ההיא של ימי חזקיהו אושל מלך המשיח כי כל העמי' כול' נאספו בשני הזמני' הנז' שהרי אז"ל בקש הב"ה לעשות את חזקיהו משיח ואת מחנה סנחריב גוג ומגוג כי היה מחנה גדול מאד ולנ"א כי יאוסף שללכם אשר שללו מכם בכל הזמנים שעברו וזה כנוי הכ"ף ודלא כדהר"אבע וזולתו ואמר כי יתאסף השלל ויחזור אל בעליו כאופן החסיל שאוכל תבואת השדה ופירותיה ויבואו הבעלים של התבוא' והפירו' וימודו את החסיל ויהיה נאסף מה שלקח החסיל מהשד' בכלל אסיפת החסיל כן כיוצא בזה כמשק גבי' שוקק בו שהוא כאסיפת הגבים הוא הארבה (כדהר"אבע) · שוקק כמו אוסף שמה שאוספים הגבי' הוא הגובאי וארבה הכל נאסף ושוקק בו בתוכו נאסף בכל אסיפת הגובאי כן כיוצא בשה בכלל אסיפת הגוים ההם יאוסף כל שללם ששללו מכם מכל ימי עולם סוף יפלו הם ויפלו בידכם כלל שללכם ששללו מכם וכן היה בימי חזקיהו כפי הנ"ל באגד' חלק שהביאו ממון משלל ישראל והולרך להר הנביאה כנ"ל וטע' כפל הענין במילו' שונו' כמנהג בכמה פסוקי' ואולי מהיתור דרשו חז"ל בפ"ח להתיר שלל י' השבטי' ולפי זה ואוסף שללכם לטוב' הוא ומקושר כאן עם מ"ש מקול המון כדפרשית ודלא כדעת המפרשים שמוסב על ככלותך לבגוד יבגדו בך :

נשגב ה' עיין רש"י ז"ל והרא"בע ז"ל והרד"ק ז"ל וכן מהרי"א ז"ל כפי' הא' דהרד"ק : ולע"דן נשגב ה' מפי כל העול' משגבי' ומעריצין אותו באו' עם היות שהשי"ת שוכן מרום שסילק שכינתו למעלה עכ"ז השגיח בהם ומלא ליון משפט ולדקה ויהיה זה על אחרית הימי' בימי המשיח ואמר משפט על מה שיעשה על העמי' אשר יבאו לעתיד על ירושלם ולדק' עם יושבי' ואם על זמן חזקיהו דבר יאמר כי הלדיק מוסיף כח בגבורה של מעלן כב יכול ע"ד מה שכ' לור ילדך תשי דמרוב' מדה טוב' וז"ש נשגב ה' כי הלדיק כמו חזקיהו שאינו שוכן בארץ אלא שוכן מרו' הוא כאילו נבדל מהחומר ונזדכך וכמו שהפרש בפ' הוא מרומי' ישכון כמו שכתבתי בכלי חמדה הנה זה השוכן מרום והוא חזקיהו מלא ליון משפט ולדקה פה לפה שזיכה הרבים ופה כב יכול כאילו נשגב ה' ית' ויתעלה פי' מה שעשה חזקיה כי שוכן מרום מלא ליון משפט ולדקה :

והיה אמונת עתך וגו' מסכת שבת אמר ר"ל מאי דכתיב והיה אמונת וגו' אמונת זה סדר זרעים עתך זה סדר מועד חוסן זה סדר נשים ישועות זה סדר נזיקין חכמת זה סדר קדשים ודעת זה סדר טהרות ואפילו הכי יראת ה' היא אוצרו · רבא אמר והיה אמונת עתך בשע' שמכניסים את האדם לדין אומרים לו כולם נשאת ונתת באמונה קבעת עתים לתורה עסקת בפרוה ורביה לפית לישועה פלפלת בחכמה הבנת דבר מתוך דבר ואפילו הכי אי איכא יראת ה' אין ואי לא לא משל לאדם שאמר לשלוחו לך והעלה כור חטין לעליה והלך והעלה לו א"ל כולם ערבת בהם קב חומטון (פי' עפר דק ·) א"ל לאו א"ל מוטב שלא העלי' דתני רבי ישמעאל מערב אדם קב חומטון בכור של תבואה ואינו חושש ואמר רבה בר בר חנא כל אדם שיש בו תורה ואין בו יראת שמים דומה לגזבר שנמסרו לו המפתחות הפנימיות והחיצוניות לא נמסרו לו כדעיל ר' ינאי מכריז חבל על דלית ליה דרתא ותרעא לדרתא עביד ע"כ :

ולע"דן מאי קשיא ליה בפסוק והיה אמונת עתך דאמר ריש לקיש מאי דכתיב והיה אמונת עתך וגו' ומאי איכא בין דרשת רבא לדריש שריש לקיש אמר ואפילו הכי יראת ה' היא אוצרו ורבא אמר ואפילו הכי אי איכא יראת ה' אין ואין לא לא · והמשל שהביא רבא מה צורך בו · ומהו מפתחות הפנימיות והחיצונות : **ונראה** דהוקשה להם בין לריש לקיש ובין לרבא שהפסוק אומר לנוכח אמונת עתך וא"כ אמר היא אוצרו מלבד שרלו לייסב ימוד הברכים האלה שמזכיר אמונת עתך חוסן ישועות חכמה ודעת וגו' ועל זה אמר מאי דכתיב והי' אמונת וגו' וכוונת אמרו וא"ה יראת ה' היא אוצרו חוזר אלה' הנזכר שיראת ה' היא אוצרו של ה' הנזכר ביראת ה' שאין לו לה"בה באוצרו אלא יראת ה' וכהיא דאמר רבי אלעזר אין לו להב"ה בעולמו אלא יראת ה' שנאמר יראת ה' היא אוצרו דתיבת היא תיבת שלילה היא ולא זולתו אף על פי שהחכמה והדעת חשובים מאד וכל הפרטים הנרמזים כמ"ש והיה אמונת עתך אפילו הכי יראת ה' היא אוצרו של השם יתברך ובזה מובן תיבת היא ומובן שלא אמר אולרך · אמנם רבא פירש אמונת עתך על נשאת ונתת באמונה ומלות פריה ורביה ולפית לישועה שהם ענייניים מורים על יראת ה' או אפש' שנושא ונותן באמונה לתיקון קבוץ המדיני כדי שישאו ויתנו עמו ומלפה לישועה כדי להיות בן חורין מהשעבוד לז"א לשון אי איכא יראת ה' אין אי לא לא ר"ל אי איכא בזה הענין של נשאת באמונה שיהיה תכליתו ליראת ה' וכן בלפית לישועה וזהו לשון אי איכא יראת ה' אין אי לא לא והוא מה שכוון במשל של חטין שהעפר דק לריך שיהיה מעורב עם החטין כיוצא בו יראת ה' מעורבת בכוונת הענינים הנזכרי' ולפי זה המשל כמו שהחומטון הוא אוצר של החטין כי לפי האמת החטין לא נכון לתתם בעליה שישלוט בהם חום ויקלקלם אבל החומטון מעמיד ואפילו בעליה א"כ החומטון בכא אוצר מעמיד החיטין והעליה בפועל כך יראת ה' היא אוצרו של כל פרט ופרט מהנזכרי' אמונת עתך וגו' היא אוצרו שאין לו תקומה להתקיים ולהאצר אלא ביראת ה' וזהו לשון היא : ומפתחות החיצוניות היא יראת ה' לדעת המקובלים במלכות שהיא בפתח עינים זה השער לה' לדיקים יבואו בו ה"א האחרונה והפנימיות החכ"מה והדע"ת הנסתרות לה' אלהינו וה' נגלות לנו בנ' ולמדנו שלשה פירושי' במ"ש היא אוצרו בלשון מיעוט · עוד לחז"ל תנא דבי אליהו יראת ה' היא אוצרו משל למה הדבר דומה למלך שהיו לו בנים ועבדים הרבה בקש להוכיחן ראה אותן שלא יהיו מקבלין תוכחה וכתב כל דבריו על הנייר ותלאן בחצר החיצונה כאגרת הפתוחה לכל אדם והכרוז יוצא מלפניו ומכריז ואומ' כל מי שיבוא ויקרא את האגרת הזאת יבא ויטול לחם ומזון מלפני המלך כך ת"ח רואים בעה"ז בדברי תורה כיון שבא אדם למקרא למשנה ולמד מהם יראת שמים ומעשים טובים הם זכין ומפרנסים ומכלכלים אותו עד שעה שנכנס לבית עולמו ועליו הוא אומר והיה אמונת עתך וגומר מפני מה דברי תורה חביבין לפני הב"ה מכל מה שברא בעולמו מפני שמכריעים את ישראל לכף זכות ומחנכין אותן למצוה ומביאין אותם לעה"ב משל לה"ד למלך שהיה לו בנים ועבדים הרבה והיה לו למלך עבד זקן בתוך ביתו שהוא מלמד את בנו דברים נאים ומעשים טובים ובכל יום ויום שהיו מכניסין לפני המלך היה מניח את הכל והיה מחבב את העבד הזקן אמ' המלך אלולי עבד זקן זה שבתוך ביתי שהוא מלמד את בני מה תהא עלי כך דברי תורה מפני שמכריעין את ישראל לכף זכות ומביאין אותם לחיי העולם הבא לפיכך חביבין על הב"ה עכ"ל :

ולע"דן איך יתכן שיראה המלך שלא יהיו מקבלין תוכחת מפיו ומפי כתבו יקבלו ומהו תלאם בחצר החיצונה ולמה לא יתלה אותה בפנימית ואעפ"י שהטעם ברור כדי שיראה כל העוברים דרך שם וכדמסיק כאגרת הפתוחה לכל אדם · ומה היא הכרזה זו שהכרוז יוצא מלפניו ומכריז גם אופן ההכרזה בלתי נכון שהיה לו להכריז ולומר כל המקיים הכתוב באגרת הזו לא אל מי שיבוא ויקרא באגרת הזאת וגו' והיכן רמוז מה שאו' כך ת"ח רואים בעה"ז בד"ת גו' ולמה המשיל לתורה בעבד זקן גם סוף המאמר שאו' כך דברי תורה מפני וגו' לפיכך חביבין וגו' הגל מיותר שכבר נו' בתחילת דבריו שאמר מפני מה דברי תורה חביבין לפני הב"ה וגו' וכאן הוא הו' חביבין על הב"ה ולמעלה אמר לפני הב"ה והוסיף עוד לומר חביבין לפני הב"ה מכל מה שברא בעולמו וכאן הוסיף לומר חביבין על הב"ה ולא הזכיר מכל מה שברא בעולמו :

ונראה שהמלך בהוכחתו יוכיחם שלא יחליפו דבר מלך פן יקראם אסון כי אז העבדים והבנים הקטנים לא יקבלו דברי המלך באשר הם קטנים ולא באו לכלל דעת ולריך לפתותם בפתויים והלואי יקבלו כמו שכתב הרמב"ם ז"ל שהשלימי' יעבדו שלא ע"מ לקבל פרס ומזה הפלג הנהיגה התורה ביעודים הגשמיים במ"ש בפסוק אם בחוקותי ובזה נבין מ"ש למלך שהיו לו בנים ועבדי' הרבה בקש להוכיחן ראה אותן שלא יהיו מקבלין תוכחה כי עדיין לא באו לכלל דעת הוכחה לעומת זה נתחכם המלך וכתב כל דבריו על הנייר ותלאן בחצר החיצונה כי בפנימיה לא יקראו שיכתבו לפי שאין לעבוד את המלך אלא עבודה שלימה לא ע"מ לקבל פרס כי היא עבודה פגומ' לכן הוציאה בחצר החיצונה והכרוז יוצא מלפניו ומכריז ואו' כל מי שיבא ויקרא את האגרת הזאת יבא ויטול לחם וגו' הרי שיעד המכריז שבקריאת האגרת לבד ואפי' שלא יקיים די להאכילו לחם ומזון מלפני המלך אשר לעומת זה נתנה האגרת הזאת בחצר החיצונה ולא בפנימית והבנים והעבדים יקרבו אל הקריאה כי נקל בעיניה' לזכות בלחם ומזון בקריאת האגרת לבד והוא המנהג' גדולה שכיון שיקראו האגרת בכל אותו הפיוס והכלה שאפשר בהכרת תעשה רושם בלבה ומתוך שלא לשמה בא לשמה המכ' מפי המלך אי אפשר כן כי לא לפניו חנף יבא ולא חונף ולזה ראה המלך בשכלו שלא יהיו מקבלים תוכחה כיון שהם תוכחה ולא פיוס אמנם מפי כתבו שיוכל לכתוב פיוס ורלוי כתב כל דבריו והמכריז יוצא מלפניו כי לפניו לא יתכן להכריז חונף ופיוס כאמור וז"ש כך ת"ח רואים בעה"ז בד"ת גו' דמי לא ידע דבעה"ז הוא אבל רמז למ"ש שרואים יעודים טובים בעה"ז והבטחותיו את זה רואים שכתוב בתורה כנז' בפ' אם בחוקותי וכיון שבא אדם מתוך כך בא הוא למקרא למשנה ולמד מהם ירא' שמים ומעשים טובים הם זכות ומפרנסים אותו ר"ל לא שיכוין הוא לכך בקריאתו לשיזכוהו אבל הם מעלמם זכין ומפרנסים וז"ש הם זכין ומפרנסים ומכלכלים אותו עד שעה שהוא נכנס לבית עולמו ועליו הוא או' והיה אמונת עתך גו' שהכוונה לפרש תיבת עתך על עת המיתה כמו למה תמות בלא עתך ור"ל והיה אמונתך ובטחונך עד בא עתך ויהיה לך חוסן וישועות שהוא זכין ומפרנסין ומכלכלין וסוף שיבא לכלל מקרא ומשנה להבין מהם חכמת ודעת יראת ה' כמ"ש שכיון שבא אדם למקרא למשנה ולמד מהם יראת שמי' ומעשים טובים גו' שבזה נתבאר על פ' והיה אמונת עתך גו' ואמר מפני מה חביבין ד"ת גו' כוון לומר שסגולתן של ד"ת שהיא תבלין לי"לר כמו שאחז"ל בראתי י"לר בראתי לו תבלין ואל זה כוון בעל המאמר שאמר שמכריעין ישראל לזכות ומחנכין אותם למלות וכ"ן אמר חביבין לפני הב"ה ר"ל על העומדים לפניו מימינים לזכות ומשמאילים לחובה אמנם בסוף המאמר דבר על הבחינה מהעסק בתורה לשמה שהוא החביב על השי"ת וז"ש כך דברי תורה מפני שמכריעין את ישראל לכף זכות ומביאין אותם לחיי העולם לפיכך חביבין על הב"ה ר"ל לפיכך שהוא מהבחינ' של עסק התורה לש"ש שהרי לא הזכיר כאן שמחניכין שהוא החינוך שמחנכין את הקטנים ואת עם הארץ מתוך שלא לשמה ועל מנת לקבל פרס כדי שיתחנכו במלו' ומתוך שלא לשמה יבואו לעשות לשמה ולז"א כאן כי כאשר יזכו לעשות הדברים לשמן באחרית ומזאת הבחינה חביבין ד"ת על הב"ה ר"ל שהב"ה בעצמו מחבבן וזו מעלה גדולה יותר מהראשונה שבחלוקה הראשונ' כשהזכיר ומחנכין וגו' אז אמר ומפני מה חביבין ד"ת לפני הקב"ה וגו' כי הפרש גדול יש בין מאמר לפני הב"ה ובין על הקב"ה כי על הב"ה הוא עליו ממש ולפני הב"ה הוא לפניו על לבא מרום העומדים לפניו וזהו לשכך את האוזן כי ע"ד הסוד על הב"ה הוא כטע' ותתפלל חנה על ה' דבני חיי ומזוני לאו בזכותא תליא מילתא אלא במזלא והוא עולם הבי"נה דאיתכסיא וזהו אז תתענג על ה' וכיוצ' הוא מ"ש כאן על הב"ה למבינים ולפני הקב"ה בזכותא עלמא דאתגליא והבן זה : כי במשל זו' גשנן

אילוני

עתה אקום · אקום על מלך אשור המחריב ארצכם והרומ' ואנשא עליו : תהרו חשש · אומר כנגד העמים אשר במחנה מלך אשור · וקורא המחשבה הריון והמעשה לידה וזהו חשש וקש · וחשש הוא הקש הדק : רוחכם אש תאכלכם · מחשבתכ' תהיה אש שתאכל אתכם : וכן למעלה בפרש' לכן ישלח · וכנה אותה המגפה בשרפת אש · והיו עמים משרפות שיד · אותם עמים אשר במחנה מלך אשור יהיו כמו האבני' שסורפים לסיד : או כמו קוצים כסוחים שילחו וידלקו באש ·

רשי

י עַתָּה אָקוּם יֹאמַר יְהוָה עַתָּה אֵרוֹמָם
עַתָּה אֶנָּשֵׂא׃ תַּהֲרוּ חֲשַׁשׁ תֵּלְדוּ קַשׁ
רוּחֲכֶם אֵשׁ תֹּאכַלְכֶם׃ וְהָיוּ עַמִּים
מִשְׂרְפוֹת שִׂיד קוֹצִים כְּסוּחִים בָּאֵשׁ
יִצַּתּוּ׃ שִׁמְעוּ רְחוֹקִים
אֲשֶׁר עָשִׂיתִי וּדְעוּ קְרוֹבִים גְּבֻרָתִי׃
פָּחֲדוּ בְצִיּוֹן חַטָּאִים אָחֲזָה רְעָדָה
חֲנֵפִים מִי יָגוּר לָנוּ אֵשׁ אוֹכֵלָה מִי
יָגוּר לָנוּ מוֹקְדֵי עוֹלָם׃ הֹלֵךְ צְדָקוֹת
טו וְדֹבֵר מֵישָׁרִים מֹאֵס בְּבֶצַע מַעֲשַׁקּוֹת
נֹעֵר כַּפָּיו מִתְּמֹךְ בַּשֹּׁחַד אֹטֵם אָזְנוֹ
מִשְּׁמֹעַ דָּמִים וְעֹצֵם עֵינָיו מֵרְאוֹת
בְּרָע׃ הוּא מְרוֹמִים יִשְׁכֹּן מְצָדוֹת
סְלָעִים מִשְׂגַּבּוֹ לַחְמוֹ נִתָּן מֵימָיו
נֶאֱמָנִים׃ מֶלֶךְ בְּיָפְיוֹ תֶּחֱזֶינָה
עֵינֶיךָ תִּרְאֶינָה אֶרֶץ מַרְחַקִּים׃
לִבְּךָ יֶהְגֶּה אֵימָה אַיֵּה סֹפֵר אַיֵּה שֹׁקֵל
איה

כְּעַן אִתְגְּלֵי אֲמַר יְיָ כְּעַן אֶתְרוֹמַם כְּעַן
אֶתְנַטַּל׃ אִתְעַשְׁתּוּן לְכוֹן עַמְמַיָּא
אִתְעַשְׁתִּינְתּוּן דִּירְשַׁע עֲבַדְתּוּן לְכוֹן
עוֹבָדִין בִּישִׁין בְּדִיל עוֹבָדֵיכוֹן בִּישַׁיָּא
מֵימְרִי כְּעַלְעוֹלָא לְקַשָּׁא יְשֵׁיצֵי יַתְכוֹן׃
וִיהוֹן עַמְמַיָּא יְקִידַת נוּר כּוּבִין מְפַסְּכִין
בְּנוּרָא יִתּוֹקְדוּן׃ שְׁמָעוּ צַדִּיקַיָּא
דִּנְטָרוּ אוֹרַיְתָא מִלְּקַדְמִין מָא
דַעֲבָדִית וּדְעוּ חַיָּבַיָּא דְּתָבוּ לְאוֹרַיְתִי
קָרִיב גְּבוּרְתִּי׃ אִתְּבַרוּ בְצִיּוֹן חַיָּבִין
דְּחַלָא אַחֲדַתִּינוּן לְרַשִׁיעַיָּא דְּהֲווֹ
מְנַנְבִין אוֹרְחַתְהוֹן אָמְרִין מַן יְדוּר לָנָא
בְּצִיּוֹן דְּבַהּ זֵיהוֹר שְׁכִנְתֵּיהּ כְּאֶשָּׁא
אָכְלָא מַן יִתּוֹתַב לָנָא בִּירוּשְׁלֵם
עֲתִידִין רַשִׁיעַיָּא לְאִתְדָּנָא
לְאִתְמַסְרָא לְגֵהִנָּם יְקִידוּת עָלַם׃
אָמַר נְבִיָּא יִתְבוּן בַּהּ צַדִּיקַיָּא כָּל
דִּמְהַלֵּךְ בִּזְכוּ וּמְמַלֵּל כֵּיוָן מְתָרְחִיק
מִמָּמוֹן דִּישְׁקַר מַרְחִיק נַפְשֵׁיהּ מִן אֲנוּסִין מְנַעֵיר יְדוֹהִי מִלְּקַבָּלָא שׁוֹחֲדָא מְטַמְטֵם
אוּדְנֵיהּ מִלְּמִשְׁמַע בְּאַשְׁדֵּי דַם זַכַּאי וְכָלֵי עֵינוֹהִי מִלְּמֵיחֲזֵי בְּעָבְדֵי בִישׁ׃ הוּא בְּאָתַר
רָם וּמְנַטַּל יְהֵי בֵּית מֵישְׁרוֹהִי בֵּית מַקְדְּשָׁא תִּסְבַּע נַפְשֵׁיהּ מְזוֹנֵיהּ מְסַפַּק מוֹהִי
קַיָּימִין כְּמַבּוּעַ דְּמַיִין דְּלָא פָּסְקִין מוֹהִי׃ יַת יְקַר שְׁכִינַת מֶלֶךְ עָלְמַיָּא בְּתוּשְׁבַּחְתֵּיהּ
יֶחֱזְיָין עֵינָךְ תִּסְתַּכֵּל וְתֶחֱזֵי בְּנַחֲתֵי אֲרַע גֵּהִנָּם׃ לִבָּךְ יַחְשׁוֹב רַבְרְבָן אֵיכָא סַפְרַיָּא
אֵיכָא רַבְרְבַיָּא
איכא

עתה כ"ה ר"פ וסימ' נמסר במסר' רבתא בשרש עת : קוצים ד' ב' חס' וב' מל' וסי' כי תצא אש ומצאה קצים · קוצים כסוחים באש יצתו · ואל תזרעו אל קצים · דעכו כאש קוצים · תניינא ובתרא מל' · וא' זרעו חטים וקוצי' : מצדו ט' בליש' וסי' את המנהרו' ואת המצדו' · וישב דוד במדב' המצדו' · ויעלו זיפי' · וישב במצדו' עין גדי · נלכדה הקריו' והמצדו' · חדלו גבורי בבל · ואשר במצדות ובמערות בדבר · והוא מרומים ישכון : ויתנהו במסגר בחחים · וסימן בלשון ארמי במערתא דגדיא בטורא מטמר מרום בכל אקש לה מותא :

אבן עזרא

מנחה גדולה

אילולי עבד זקן זה שבתוך ביתי שהוא מלמד בני מה תהא עלי עלי דייקא כמו על ה' עלמא דאיתכסיה · ואפשר עוד על דרך הפשט שבבחינה הראשונה אמר חביבין לפני הקב"ה מלד תועל' ישראל אמנם הבית המשל שהמלך או' מה תהא עלי שהוא מלד בחינת המלך שאילולי העבד הזקן שמלמד בני מה תהא עלי שלא היו לי בנים שגונים לירש המלכות כך ולפיכך חביבין ד"ת מפני שמכריעין את ישראל לכף זכות ומביאין אותם לחיי העולם הבא לפיכך חביבין על הקב"ה כב יכול עליו כמו שאמר מה תהא עלי ר"ל מפאת עצמו שבהיותם כשרים כב יכול מוסיפין כח בגבור' של מעלן וכשהם חוטאין צור ילדך תשי כב יכול · ועל דרך הסוד יובנו הדברים האלה בדרוש שאל אביך ויגדך זקניך ויאמרו לך · והמלך אהב את העבד הזקן שהוא משל להורה שהיא זקנה מכל מה שברא בעולם כמו שאמרו חז"ל אלפים שנה קדמה לעולם דכתיב ואהיה שעשועים יום יום · למדנו מתוך תנא דבי אליהו פי' מחודש בפסוק הזה של והיה אמונת עתך שר"ל האמונה שיהיה לך עד בא עתך היא המיתה האמנה הזו תהי' לך בשבתה חסן ישועו' דהיינו זנין ומפרנסין ובסוף שתבא לכלל מקרא חכמה ודעת בינה היא המשנה וע"י זה בא לכלל יראת ה' היא אוצרו ומעשים טובים ובזה מובן סמיכות תי"ו חכמת ודעת שהם סמוכים אל יראת ה' היא אוצרו שהכוונה חכמת על יראת ה' שהרי על ידה תזכה ליראת ה' ומעשים טובים : ועיין רש"י ז"ל והרא"בע והרד"ק ז"ל וקרוב לזה פי' מהרי"א ז"ל אלא שפי' הפסוק לעתיד בזמן הגאולה שיהיה אמונת עתו ר"ל קיום הצלחתך וחוסן ישועות לא בחרב ולא בחנית רק בחכמה ודעת ויראת ה' היא אוצרו כי בהיותך בגלות אין רגע בלי נגע ובזמן הגאולה תהיה אמונת עתך חוסן ישועות ובזמן בגאולה תרדוף אחרי חכמה ודעת לא כן בגלות רודף אחרי הבצע גם בגלות מלד עולו יבעטו באלוהיהם ובזמן הגאולה יראת ה' תהיה אוצרו של ישראל ואפשר לפרש כנוי עתך לשם יתב' לומר כי עת הגאולה לא תהיה כעת הגלות שהיה עת צרה ליעקב אבל יהיה להם בזמן הגאולה יראת השי"ת עם חוסן ישועות וחכמה ודעת ויראת ה' שיערה עליהם ממרום כי היא אוצרו של הקב"ה כמו שאמר ונחה עליו רוח ה' רוח חכמה וגו' ובדחז"ל א"ר יוחנן בשם ר' אלעזר בר שמעון אין לו להקב"ה בתוך גנזיו אלא יראת שמים בלבד שנא' יראת ה' היא אוצרו והענין כולו שאלו השלמיות באים מאתו יתברך ולכן אמר היא אוצרו ע"כ :

ולע"דן לפי שכתוב בעתה אחישנה לא זכו בעיתה זכו אחישנה אמר כי אמונת מה שתאמין בעתך עת דודים שעכ"פ תבא לך עתך עת לחננה כמו שאמר בעתה ואף על פי שלא יזכו והאמונה זו של עתך תהיה סיבה שיהיו הישועו' הנזכרות מורכבת מהקרבת הזמן ולהקדימו מלד זכות אמונת עתך יהיה חוסן ותוקף לישועות עתים הנזכרים בעיתה אחישנה ולזה בא עתיך בי"וד לרמוז על שני עתים של גאולה מאופן השני ישועות כנזכרות · או יאמר כי אפי' אמונה עוברת לשעתה שאינך מתמיד בה אלא אמונת עתיך עתים אלים ועתים שוטה עכ"ז תספיק לך אמונת עתיך להיות חוסן לכמה ישועות כי עת לעשות לה' הפרה כמה צרות ויושיעך מצרות המתרגשות ובאות לעולם אמנם כשהם בהתמדה שהם מיראת ה' טהורה עומדת ומתמדת לעד אז יכנסו לאוצרו של השי"ת למען יעמדו ויתמידו ימים רבים מדה כנגד מדה וזהו שאמרו חכמה ודעת של יראת ה' שכתוב בה יראת ה' טהורה עומדת לעד ר"ל נכנסות לאוצרו יעמדו ימי' רבים לחיי ע"הב שלא יתכנו בחוסן ישועות העה"ז להושיע מנזקי מקרה הזמן אבל יהיו בתוך אוצרו יתברך שאין יד שולטת בהם לחיי שעה אלא לחיי ע"הב : וכבר זכרתי בדחז"ל שיראת ה' היא אוצרו של חכמה ודעת כפי הפשט שאם אין יראה אין חכמה כי משיב חכמים אחור ודעתם יסכל וע"ד הסוד ראשית חכמה יראת ה' סוד חכמת שלמה חכמה תתאה אוצר לחכמה עילאה :

הן אראלם וגו' צעקו וגו' אבל וגו' ב"ר בשעה שפשט אברה' אבינו את ידו ליקח את המאכלת לשחוט את בנו בכו מלאכי השרת שנא' הן אראלם צעקו חוצה מהו חוצה ר' עזריה אמר חוצ' היא לך חוצה היא לאבא למיכסיא בריה ומה היו אומרים נשמו מסילות אין אברהם מקבל עוברי' ושבים שבת עובר אורח כד"א חדל להיות לשרה אורח כנשי' הפר ברית ואת בריתי אקים את יצחק מאס ערים שנים ויושב בין קדש לא חשב אנוש לא עמדה זכות לאברהם אתמהא ומי אמר לך שאין הפסוק מדבר אלא במלאכי השרת נאמר כאן ממעל ונא' שם שרפים עומדים ממעל לו ע"כ · ופרש"י ז"ל חוצה היא לשון מהירו' כמו דבר המלך נחוץ ד"א כרות' ומופסק כמו מספר חדשיו חוצצו ומה היו או' נשמו מסילות וכי אין אברהם מקבל את העוברים והשבים שבת עובר אורח בתמיה' כדמתרגמינן חדל להיות לשרה אורח כנשים הפר ברית ואת בריתי אקים את יצחק מאס ערי' לפי שנהפכה סדום וחבירותי' ובטלו עוברים ושבים מאם מליושב שם והלך לו לדור במקום עוברים ושבים לא חשב זכות לאברהם אתמה' ע"כ והחכם השלם הרא"בע ז"ל פי' חוצה היא לשון חוץ כלו' דבר חוץ מהשכל הוא ע"כ ולדבריו בריה הוא למיכסיא ית בריה ברייה מילתא ערבית היא ובגמרא אמרו בריתה לשון תיכונית ולרש"י ז"ל בריה היא לשון כריתה והפסק כמו מספר חדשיו חוצצו :

ולע"דן לדקדק מה שייך פסוקים אלו לכאן כפי דרשה זו של חז"ל כי מה ענין העקידה לכאן ועוד מהו אין אברהם מקבל עוברים ושבים כי אם הוא בתמיהה כדרש"י ז"ל הי"לל וכי אין אברהם מקבל עוברים ושבים : ונראה במה שקדם שם בסמוך בב"ר כל מה שהי' אברהם אבינו עוקד את יצחק בנו מלמטן היה הב"ה כופת שריהם של אומות העולם מלמעלן ולא עשה אלא כיון שהפליגו ישראל עצמם בימי ירמיהו אמר להם הקב"ה מה אתם סבורים דאילין כפתיא קיימין שנא' כי עד סירים סבוכים וכסבאם סבואים כי סירים סבוכי' אלא כסבאם סבואים אשתרון יתהון כתפיא דכתיב אוכלו כקש יבש ע"כ : למדנו מזה המאמר שע"י העקידה של יצחק כשנעקד נקשרו שרי כל האומות אלא שבימי ירמיהו הותרו מקשירתם ובזה נבין קשר הן אראלם ר"ל הנה זכות עקידת יצחק גדול מאד והוא יגין לחרבן הארץ והחפיר לבנון קמל וגו' שעתה אקום יאמר ה' עתה ארומם עתה אנשא בהצלת ישראל לעתיד או בזמן חזקיהו כי גם הוא היה עתיד בזמן נבואה זו והרוממות הזה ימשך מהעקידה שהרי לחז"ל בימי ירמיה הוא שהותר הקשר ההוא אבל בימי ישעיהו היו עדיין כפותין והוא לעתיד בימי המשיח אף ע"פ שכבר הותרו מכפיתתם בימי ירמיהו עכ"ז כיון שהיו כפותים אעפ"י שהותרו קל הוא להחזיר עטרה ליושנה ולכופתם שני' כשהיו והיינו דמסיק והיו עמים וגו' ומ"ש ומה היו אומרים נשמו מסילות אין אברה' מקבל את העוברי' ושבים בניחותא ר"ל אם יהרג יצחק יעוד כל ימי הארץ אין אברהם מקבל עוברים ושבים עוד כי יאמרו על בנו לא חמל איך יחמול על העוברים ושבים גרים · או יחשבו שלא ישמח בהם כיון שמת בנו ולזה ימנעו מלכת לאוהלו וזהו אין אברהם מקבל וגו' ובזה נשמו מסילות שלא יהיו עוד עוברים ושבים ויהיו אם כן המסילות שוממות · ואמר שבת עובר אורח היתכן שהנס שנעשה בהולדת יצחק אחר שעבר וחדל האורח של שרה חזרה לה והיה לה עדנה וילדה אותו היתכן שיהיה לריק וישבת ז"ש שבת אותו שהיתה לידתו בנס וקדושה אחר שעבר האורח · הפר ברית היתכן שתפר בריה שיעדת ואמרת ואת בריתי אקים יצחק והשאר כנז"ל : ועיין רש"י ז"ל והרא"בע ז"ל וכן הרד"ק ז"ל ומהרי"א ז"ל פי' שכוונת הנביא לו' שהיה ראוי שירחם השי"ת על ישראל בגלותם מפאת ג' דברים האחד מפאת מלאכי מרום שזעקו חוצה על היות ישראל חוצה מארץ אחוזתם ומלאכי השלום ואם השכלים הנבדלים היושבים ראשונה במלכות מר יבכיון על גלות ישראל ועל כן היה ראוי שירחם השי"ת הסיבה השנית והיא נשמו מסילות וגו' כמאמר ירמיהו דרכי ציון אבלות כך נשמו מסילות ושבת עובר אורח בארץ ישראל עד שנראה שמאס ערים והפר ברית עם ישראל (כדהרד"ק) או הפר ברית האויב (כדרש"י והרא"בע) מאס ערים על ישראל לא חשב אנוש מהם ומפני עלבון זה ראוי שירחם עליה' והסיבה הג' והיא מפאת הארץ אשר ה' דורש אות' תמיד ועתה אבל אומללה כמו דרכי ציון אבלות · החפיר לבנון כמו בושים והחפירו ולבש כלימה הלבנון שהיא ירושלם · קמל נכרת מגזרת קנה וסוף קמלו והיה השרון א"י שהיה שרון ומשיר דשן ושמן היה כערבה ויבשה כמו כערער בערבה ונוער בשן וכרמל על א"י וכמו וינער ה' את מצרים כנז"ל נוער פירותיו ואמר זה לפי שא"י אחר הגלות לא היתה נותנת פירותי' כימי קדם ולפי שערך שלש סיבות אמר כנגד הא' של הן אראלם וגו' עתה אקום וגו' מכסאי מפני צעקת אראלים המלאכים העליונים וכנגד השנית עתה ארומם מפני עמי ישראל לנקום נקמתם · עתה אנשא כנגד הג' שאמר אבל אומללה ארץ וגו' ואפשר שנשמו מסילות היא הצעקה שהיו או' אראלם ומלאכי שלום בבכיתם היו או' נשמו מסילות וגו' והתשובת השי"ת אל בכיתם היא עתה אקום גו' ע"כ :

ולע"דן על פי שיטת חז"ל שהם מלאכים רוחניים אמר הן אראלם צעקו כי צריכים לצאת חוצה בגלות כמו שהיה בגלות מצרים שנכנסו עם צבאות בני ישראל אשר צבאות ה' הרוחניים והעליונים מדכתיב ביציאתם יצאו כל צבאות ה' כל גשמיים ורוחניים יחדיו וכן אמרו חז"ל גלו לעילם שכינה עמהם ויצאו המלאכי' חוצה ומלאכי שלום מר יבכיון כי אין שלום בגלות אלא מלחמ' ומלאכי החבלה שמחים ומלאכי שלום מר יבכיון ומזכירים זכות עולי רגלים ואו' איך נשמו מסילו' ושבת אפי' עובר אורח א' אין עולה לירושלם והיה לך להסתכל בעולי רגלים כדי שלא יהיו יורדי בבל ויהי צעקת אראלם צעקו חוצה אמנם מלאכי שלום והם הממונים על הברית מילה מדחז"ל ששלום הבית בעל הנה בכייתם שאומרים הפר ברית חלילה לאל מזה שהיה לו להסתכל בברי' מילה שבבשרם או לחוס על ירושלם שנקראת עיר וירושלם של מעלה גם כן נקראת עיר כדכתיב ירושלם

הבנויה למטה היא כעיר הרוחנית שחוברה לה יחדיו וזהו מאס ערים כלו' ירושלם ועיר שחוברה לה יחדיו כנראה שמאס ערים שתיה' יחדיו חבל'וכ"ה והלא עע"ז בדור אנוש ה"ב מה ההם אראלים ומלאכים לז"ה לא חשב אנוש הנה התרעומ' שלכן הוא כי אז בדור אנוש לע"ז בשם ה' והתחלה יותר מאלי הכל ועכ"ז לא חשב אנוש לא עשה הקב"ה מהם וממעשיהם לעשות להם אחת מני אלף מאשר עשה לעמו ישראל כי אבל לשון אבילו' והמתרגם ו'היה כעין מה שפי' חז"ל בפ' דרכי ציון אבילות מה אבל זה מגדל שער ראשו יעטה כך הדרכים מגדלים בהם קוצים וברקונים כעין גדול שיער האבל וזהו אפשר שאמר אומללה ארץ ר"ל לפיכך שאומללה כלל הארץ על ישרא' מיושביה והחפיר לבנון מקל מיושביו ירושלם וג"כ בשן וכרמל נוער מיושביו כי לא יתכן שיבכו המלאכים על נעיר' פירות על כל זה אבל אבלה עליהם אבלות הארץ יען כי אומללה מישראל והחפיר לבנון זו ירושלם ההר הטוב הזה והלבנון על יהוד' שגלו ממנה והיה השרון כערב' מבלי עובר וכן ונוער בשן וכרמל מיושבים ע"ד לאחוז בכנפות הארץ וינערו רשעים ממנה והקב"ה משיב לקול המלאכים עתה אקום גו' וכדמהרי"א ז"ל :

עתה אקום וגו' תהרו וגו' עיין רש"י ז"ל והרא"בע ז"ל וכן הרד"ק ז"ל ומהרי"א ז"ל כבר קים שמלם אלה כנגד ג' שהזכירו המלאכים ע"ש ואמר תהרו חשש כנגד האויבים העובדים אלילים תהרו חשש באמונות ההם הכוזבים שנהברח תלדו קש והוא שיהיה הסוף והפסד כי בעולם הנשמות רוחכם אש תאכלכם ואפשר לפרש רוחכם על המחשבות (כדהרד"ק) והאמונות ע"כ : ולע"דן לדקדק או' ג' פעמים עתה עתה עתה והיה לו לכלול ולו' עתה אקום יאמר ה' וארומם ואנשא · ועוד למה אמר יאמר ה' באקום ולא בשתים ואנשא ולמה אמר יאמר ה' ולא אמר ה' : ונראה כי השי"ת משיב לקול בכית המלאכים עתה אקום יאמר ה' ר"ל בעת תפלו' להפרע מעונות ישראל אז יאמר ה' עתה אקום בזה שעמם השי"ת בצרה ונופל בנפילתם ואז יקום ולפי שהדבר לעתיד אמר בו יאמר ה' הודעת מה שעתיד ה' לומר לעתיד ועתה ארומם בפורענות ישראל שלא יאמרו שאני מחניף להם לפי שהם עמי ונושא פני' להם חלילה וזהו עתה ארומם בכל החרבן הזה שזכרתם וג"כ עתה במה שאפרע מהאויבים אשר הרעו גם עליהם תעבור כוס הפורענות והפסוק עצמו מפרש חלוקות שהם עתה ארומם עתה אנשא עתה ארומם עמכם בני ישראל שתהרו חשש תלדו קש וגו' ולזה מדבר עמהם לנוכח ואח"כ מפרש עתה אנשא במ"ש והיו עמים משרפות שיד וגו' כי של עתה אקום יאמר ה' היא יותר מאוחרת שלזה אמר כה יאמר ה' שאז יאמר עתה אקום כי שאני נפרע מישראל ידעתי את מכאוביו ועמו אנוכי בצרה וכן בעודי נפרע מהעמים כנופל מחילולי כבודי באומרם עם ה' אלה אלה היה נא אלהיהם ומתנכרים צריהם באומרם ידינו רמה ולא ה' פעל כל זאת כשיגמר כל זה אז עתה אקום יאמר ה' אלא שהשי"ת הודיע למלאכים סוף המעשה שהוא תחילת המחשבה ואמר תהרו חשש תלדו קש שהם מחשבות ומעשה הגוף כשמתכם ורוחכם אשר הוא חלק אלוה ממעל וכתיב ומראה כבוד ה' כאש אוכלת כיוצא בה ממנה רוחכם שהיא אש אוכלה בודאי היא היא שתאכלם את אשר תהרו חשש תלדו קש והיה לחות ע"ד ממנו משפטו ושאתו שאין צריך לאש חיצוני אלא מכם ובכם · אחר שכתבתי זה לאבא מהרי ז"ל שכתב בכפל עתה אקום עתה ארומם עתה אנשא עתה אקום כנגד יקום להפרע מהם וכנגד צרת הגוף אמר עתה ארומם וכנגד צרת הנפש אמר עתה אנשא פחות מרוממות די בה להפרע ממה שעשו בממון ישרא' ורוממות שהוא יותר על שתהרו ישראל אנשא שההתנשאות שהוא יותר כדאי להפרע מהשמדות שהכרו לנפשם של ישראל האומות אמר תהרו חשש תלדו קש רוחכם השכלי אדרבה יזיק אתכם כיון שהיה רוח נכון ולא השכלתם תגדל אשמתכם ויהיה רוחכם כעשה אש שתאכלכ' כי האדם הבלתי משכיל יותר לו אלו היה בהמה מהיותו אדם וחוטא :

והיו עמים משרפות וגו' חז"ל משרפות שיד מה שיד אין לו תקנה אלא שריפ' אף הם אין להם תקנה אלא שריפה · נראה שדקדקו משרפות שיד לשון רבים דהי"לל כשריפה שיד ועוד דמה לי שרפ' שיד ומה לי שריפה זולת שיד ועוד שהי"לל והיו עמים שריפה ועוד שהבהוב משרפות שיד באש יצתו והאחד מהם מספיק · לזה אמרו שבא הדמיון בשיד שאין לו תקנה אלא שריפה ובזה נתקן הכפל ובזה מובן גם כן אומרו משרפות שיד שטעם משרפות גם כן לו' שהשריפ' מוכרחת שאין להם תקנה זולתה ואלו אמר שריפת שיד לא היה מורה היו' השריפה מוכרחת בטעם רבוי בשריפות מורה על שני הענינים מהיותה מוכרחת ושאין תקנה זולתה · וכל אחת ראיות אלו מספקת להכריח כן שאין להם תקנה אלא שריפה : עוד לחז"ל בפרקי ר' אליעזר שבעה"ז הראה הב"ה למשה אש בסנה אש אלו ישראל שנא' והיה בית יעקב אש ובית יוסף להבה הסנה אלו אומות העולם שנמשלו לקוצים והנה הסנה בוער באש איננו אוכל אין האש של ישרא' אוכלת העמים ואין העמים מכבין שלהבת של ישראל אבל לעתיד לבא אש של ישראל אוכל את העמים שנא' והיו עמים משרפות שיד : ולע"דן לדקדק לשון לפי בתחילת הענין ועוד מהיכן יליף תרתי שאין אש של ישראל אוכלת העמים ואין אומות העולם מכבין שלהבת ישראל קרא לשאין אש של ישראל אוכלת העמים אתא כדקאמר והסנה איננו אוכל אבל העולם מכבין שלהבת של ישראל מנא ליה :

ונראה שהוקשה לחז"ל יתור הפסוק הזה דפשיטא שהעמים ע"א דינם בשריפה עושיהם וכתיב פסילי אלוהיהם תשרפון באש עוד הוקשה לו הכפל ואו' לפי שבעה"ז הראה לו הב"ה למשה וגו' שהסנה שהם האומות איננו כלה באש ישראל הוצרך הפסוק הזה לגלות שמראות משה דווקא בעולם הזה היתה ולא לע"הב כי בעולם הבא עמים משרפות שיד באש יצתו דהיינו באש של ישראל ולפי שהכתוב כפול דמאחר שאמר משרפות שיד באש יצתו למה לי אלא ודאי הא קמ"ל שבאש של ישראל יצתו והיינו דכתי' באש כמו בהאש הידוע בית יעקב אש גו' : נמצא שהוצרך הפסוק הזה של והיו עמים משרפות שיד לגלות דפסוק זה של הסנה איננו אוכל בעה"ז דווקא ולא בעולם הבא · ולמדו ממה שאמר בוער באש ולא אמר בעור באש או נבער באש ממש בוער באש מורה על שהסנה בוער באש מקרא שכתוב כאכול קש לשון אש שהקש אוכל האש בעולם הזה כמו שאחז"ל קש זה עשו לקש לשון אש זה יעקב דכתיב והיה בית יעקב אש וגו' וכיון שהפסוק או' שהסנה בוער באש והסנה איננו אוכל מכאן כלמוד ששניהם יתמידו יחדיו שהסנה יהיה בוער ומבער לאש שהם ישרא' והסנה איננו אוכל בעה"ז שהם האומות א"כ ממילא משמע שהאש עומד וקיים כיון שכתוב שהסנה בוער בו · למדנו מהמאמרים הנזכרים תירוץ לכפל משרפות שיד ובאש יצתו וטעם למ"ש יצתו בקמץ ולא אמר באש בשב"א תחת הב"ית · וטעם לדמיון שריפת השיד מזולתה מהשריפ' ועיין רש"י ז"ל והרא"בע ז"ל וכן הרד"ק ז"ל ומהרי"א לפי שדניאל אמר על החיה הד' ויהיבת ליקידת אשא והוא רמז לכלם ונתרלה עליה אמר כאן והיו עמים משרפות שיד באחרית הימים ע"כ :

ולע"דן בטעם כפל משרפות שיד וקוצים כסוחים באש יצתו יאמר הכתוב · ואומרו משרפות שיד ולא אמר משריפת שיד או כשריפת שיד · הכוונה במה שהודיע חז"ל שלעתיד יביא הב"ה כל אומה ואלוהיה ויעבירם יחדיו על גהינם ונופלים יחדיו ואלילה וכן כל אחת ואחת וישראל מפחדים ועל זה מבטיחם הב"ה ואו' כי תלך במו אש לא תכוה · ובזה נבין משרפות שיד בלשון רבים לפי שמנהג לעשות תנורים רבים ומשרפות רבות של שיד שמזוכה זו לזו כך יהיו העמים כמשרפת שיד רבות כך ילקה כל עם ועם בשריפה מיוחדת לו ולאלילו ולא בערבובי' יחדיו במשריפה אחת אלא משרפות שיד · עוד הודיע במשל השיד לפי שמדמה לישראל באש כדמסיק קוצים כסוחים באש יצתו לז"א שישרא' יתערבו בשריפתם כאש השורף העצים כי אם כן ילקו ישרא' עמהם בדי הוא לקי כרבה חלילה לז"א והמשיל שריפת העמים למשרפות שיד מה השיד ועורכים אותו בתוך התנור והאש תחתיו לבדו והוא נשרף בכח האש בלי שום תערובת ישרפו העמים כשיד בכח אש של ישראל וכמו שדקדקתי במאמר ממ"ש באש בק"מץ הבי"ת כמו בהאש הידוע הם ישראל בית יעקב אש וגו' ולפי שדמיון השיד יובן שאחר השריפה ישאר להם שורש וענף כשיד הזה לז"א שלא ישאר מהם כי אם כקוצים כסוחים ויבשים אשר באש יצתו שלא ישאר מהם שום שארית שאם המשילם במשרפות שיד לא בבחינת עצמם המשילם כן ולו' שישאר מהעמים עובדי אלילים מאומה אבל היה בבחינת האש השורף אותם שלא יהיה לו תערובה עמהם כלל אבל יהיה בעין ודוגמת האש השורף מבחוץ את השיד כנודע כי מפאת עצמם יהיו כקוצים כסוחים באש יצתו · ובדרשות הגה' מהרי ז"ל מצאתי ענין נחמד במ"ש משרפות שיד שהכוונה שהשיד אחר שנעשה אבן השיד קר אבל כשנותנין בו מים מפעפע הוא ומתחמם כאילו אש בוער בו וכאילו השריפה מתוכו יוצאה ועל כן דימה העמים למשרפת השיד כשם שמתוכו יוצאה השריפה כך תצא מתוך העמים שריפתם כמ"ש רוחכם אש תאכלכם כדפרש"ת לעיל ולפי שאין אות השריפ' חזקה כשריפת אש לכך אמר קוצים כסוחים באש באיכות האש והיותו חזק מאד כקוצים כסוחים ע"כ : ואמדקדק תיבת משרפות בלשון רבים שכל חתיכה וחתיכה שריפה אש בתוכה ... יוצאה

רשי

איה סופר את המגדלים · גם הוא דבר מלכות הממונה על בתי המלכות כמה הם ובמה מגדלים צריך לעיר פלוני וכן סבו ציון והקיפוה ספרו מגדליה כמה מגדלים היא צריכה: את עם נועז · כמו לועז אלו כל האומות שאין לשונם לשון הקדש: לא תראה · לא תחשוב בלבבך כי כולם יהיו חשיבים ושפלים: נלעג · לשון עלגים ועמקי שפה כל זה לשון נכרית שאין מכירין בלשון הקדש: עמקי שפה · כמו ויהי כל הארץ שפה אחת: חזה ציון · ואת מי תראה בלבבך להחשב מלוכה ושררה את ציון אם' היא קרית בית וועד לנו: בל יצען · בל ישח ודומה לו אילון בלעג"ז ומתרגם מישור אגניא והם נקעי' שבשדו' שקורין פוסי"ן בלע"ז כמו אגני הארעא מיקרו שהמים נאספים שם מן ההרי' והגבשושיות וכ"ת של בצענים אומר אני שאינה נגרש' בתיב' אלא משמש' היא: בל יסע יתדותיו · היתדות שקושרין בו מיתרי האהל בל יסע אותם מן הארץ ממקום תקיעת' כמו ויסיעו אבנים גדולות וכן ויסיע' עם הבריח לשון תליסה · כי אם שם · כי אם מוסב על בל יסע יתדותיו ועל בל ינתקו הרעה לא תהיה כי אם חשוב יי' יהיה שם אדיר לנו והעיר תהיה מקום נהרים יאורים · כענין במלת ביחזקאל וימד אלף ויעבירני נחל אשר לא אוכל לעבור וכן כיב' אחל ומעין מבית יי' יצא והוא הנחל שהיה מתגבר והולך: אני שיט · אניה השטה במים: וצי אדיר · ובורני רבתא: כי יי' שופטנו · שר ושופט שלנו: נטשו חבליך · המושכים את הספינה: כן · הכן היטב: תרנם · תורן הספינה: בל פרשו נס · לא יכלו לפרוש ווילון המנהיג את הספינה: אז חולק עד · שלל עדאה: מרבה · הרבה יחלקו שלל אשור: פסחים · שהיו עד עכשיו חלשים: ובל יאמר שכן של ישראל חליתי · בשביל האומ' הזאת באתנו הרעה · כי העם ישראל שנקראו עם היושב בירושל' יהיה בלא עון: ונמקו

ישעיה לד

איה ספר את־המגדלים׃
את־עם נועז לא תראה עם עמקי
שפה משמוע נלעג לשון אין בינה׃
כ חזה ציון קרית מועדנו עיניך
תראינה ירושלם נוה שאנן אהל בל־
יצען בל־יסע יתדתיו לנצח וכל־
חבליו בל־ינתקו׃ ○ כי אם־שם חצי הספר בפסוקים
אדיר יהוה לנו מקום־נהרים יארים
רחבי ידים בל־תלך בו אני־שיט וצי
אדיר לא יעברנו׃ כי יהוה שפטנו
יהוה מחקקנו יהוה מלכנו הוא
יושיענו׃ נטשו חבליך בל־יחזקו
כן־תרנם בל־פרשו נס אז חלק עד־
שלל מרבה פסחים בזזו בז׃ ובל־
יאמר שכן חליתי העם הישב בה
נשא עון׃ קרבו
א גוים לשמע ולאמים הקשיבו תשמע
הארץ ומלאה תבל וכל־צאצאיה׃
כי קצף ליהוה על־כל־הגוים וחמה
על־כל־צבאם החרימם נתנם לטבח׃
וחלליהם ישלכו ופגריהם יעלה
באשם ונמסו הרים מדמם׃ ונמקו

איכא חשבניא יתון אם יכלון לחשבא מינין קטילי רישי משירית גבריא׃ ית מרות עם תקיף לא תיכול למיחזי עמא דהוה עמיק ממללהון מלמשמע מלעגין בלישנהון מדלית בהון סוכלתנו׃ תחזי במפלתהון ציון קרית זמננא עינך יחזיין בנחמת ירושלם באצלחותא בשליותא כמשכנא דלא מתפרק ולא משתלפן סכוהי לעלם וכל אטונוהי לא יתפסקון׃ ארי אילהין מתמן תתגלי גבורתא דיי לאוטבא לנא מאתר נפקין נהרין שטפין פתיות ידין דלא תיזיל ביה ספינת צידין ובורני רבתא לא תגוזיניה׃ ארי יי דיננא דאפקנא בגבורתיה ממצרים יי מלפנא די הב לנא אולפן אוריתא מסיני יי מלכנא הוא יפרקיננא ויעביד לנא פורענות דין מן משרית גוג׃ בעידנא ההיא יתברון עממיא מתוקפיהון ויהון דמן לספינא דאתפסקו חבלהא ולית לה תקוף על תרגיהון דאתפסיק ולא אפשר למפרס עלוהי קלע בכן יפלגון בית ישראל נכסי עממיא סגיאות עדי ובוז ואפילו ישתארון בהון עוירין וחגירין אף אינון יפלגון סגיאות עדי ובוז׃ ולא יימרון מכען לעמא דשרן סחור סחור אתוב לשכינתא מלותכון אתת עלנא מחה מרע עמא בית ישראל יתכנשון ויתובון לארעהון שביק לחוביהון׃ אתקרבו עממיא למשמע ומלכותא אציתו תשמע ארעא ומלהא תבל וכל דדיירין בה׃ ארי רגז מן קדם יי על כל עממיא וקטולא על כל משריתיהון חייבינון מסרינון לקטלא׃ וקטיליהון יתרמון ופגריהון ייסק תננהון ויתימסון טוריא מדמהון׃ ויתימסון

צבאם ז' וסימ' ויכלו השמים והארץ · כי קצף ליי' על כל הגוים · ונמקו כל צבא השמים · המוציא במספר צבאם · ואדם עליה בראתי · וברוח פיו כל צבאם · אתה עשית את השמים׃

רדק

וסופר את המגדלים · פירוש שהיה סופר המגדלים אשר בעיר ועיר כי אותם הבתים הגבוהים היו חשובים ונותנים יותר במס וכל אותה המחשבה והפחד לא יהיה לך עוד: את עם נועז לא תראה · עוד לא תראה הסופרים והשוקלי' : את עם נועז · כמו עז והוא נפעל ושרשיו עז ויעוז ועזוז מענין אחד · ועם עז הם הכשדים: עם עמקי שפה · מעט' שהיו מדברי' ארמית שלא היו שומעים ומביני' אותו ישראל אלא יחידים · כמו שאמרו אליקים ושבנא ויואח אל רב שקה דבר נא אל עבדיך ארמי' כי שומעים אנחנו ואל תדבר אלינו יהודית באזני העם · נרא' כי העם לא היו מבינים ארמית · ולשון אחרת לאשר לא יבינו הוא לו עמוק ונלעג · כמו שאמר כי בלעגי שפה ובלשון אחרת: משמוע · פי' מהבין · כמו גוי אשר לא תשמע לשונו · וכן אמר אין בינה שלא היו מביני' אותו והענין כפול במלות שונות: חזה ציון · אותו עם נועז לא תראה אלא מה תרא' ציון קרית מועדינו שהיו באים שם במועדים שלש פעמי' בשנה כי עד עתה לא היתה קרי' מועדינו בימי מלכי ישראל שלא היו באים שם כל ישראל גם בימי אחז שהיו בטלים מועדי השם וקרבנותיו כי גם בתחילת מלכו' חזקיהו כתב על אפרים ומנשה אגרו' שיבאו בירושל' לעשות פסח והיו מלעיגי' ברצי' ומלעיגי' בם ועתה עיניך תראנה ירושלם נוה שאנן כי עד עתה לא היה נוה שאנן כי היתה יד מלכי האומות עליה: אהל בל יצען · פי' לפי ענינו כתרגומו במשכנא דלא מפרק כי לא מצאנו לו חבר במקרא · ואדוני אבי ז"ל פירוש משרש יצע ומענינו והנו"ן נוספ' בשקל בנין קנין אלמן רחמן · ופירוש אהל שלא יורד ולא יהיה מנע לעולם אלא לעולם יהיה פרוש ונטוי: בל יסע יתדותיו · אפילו אחת מיתדותיו לא יסע · ולפי שדמה אותו לאהל אמר יתדותיו וחבליו שינט' עם יתדו' וחבלי' ומה שאמר לנצח רוצה לומר זמן רב: כי אם שם · זה אם פירושו כמו אמת · וכן כי אם יש אחרית · כי אם כאשר היוצר יחשב · והדומים להם · אמר איך תהיה ירושלם נוה שאנן ואהל בל יצען כי באמת שם בירושלם אדיר ה' שהוא לנו ובעזרתינו והוא אדיר ויכול על מחנה אשור ואע"פ שהוא רב ועצום: מקום נהרים יאורים · והוא יהי' לנו מקום נהרים כאלו סביב לירושלם יהיו נהרי' ויאורים רחבי ידים שלא יוכל לעבור עליה האויבי' ואפילו אני שיט וצי אדיר לא יוכל ללכ' בנהר הגדול הזה ולא לעבור אותו · ולפי שהמשיל מחנה אשור לנהר גדול כמו שאמר את מי הנהר העצומים והרבים את מלך אשור וגו' · אמר כי ה' יהיה להם מקום נהר גדול ממנו שלא יוכל מלך אשור לעבור בו ולכבוש ירושלם : אני שיט · שמוליכים אותו במשוטים: וצי אדיר · ספינה גדולה: כי ה' שפטנו · והוא ישפטנו מיד מלך אשור · כלומר שיקח משפטנו ממנו שעשה לנו כמה רעות: ה' מחוקקנו · הוא מושל בנו · כי המושל יקרא מחוקק כמו ומחוקק מבין רגליו · לפי שהוא משי' חקי' בעם · כלומר האל שופטנו ומחוקקנו ומלכנו והוא יושיענו מידו: נטשו חבליך · אמר כנגד מחנה אשור שדמה אותו לאני שיט ולצי אדיר · והספינה ינהיגוה בחבלי' הקשורי' בוילון הפרוש על התרן שימשכו החבלי' כפי חכמת רב החובל ויפרשו הנס שהוא הוילון ותלך הספינה ברוח שקולט הוילון · ואמר נטשו חבליך בל יחזקו כן תרנם בל פרשו נס · כאלו נטשו החבלי' ואין חבל לתפוש והחובלי' לא יוכל לחזק הטב התורן שלהם ולפרוש הנס כיון שהחבלי' נפשו ונפסקו · או פי' נטשו נתפשטו ואינם נמוי' כמו והנם נטושי' על פני האדמה : אז חלק עד שלל מרב' · אז כיון שלא תוכל הספינ' ללכת יחלקו' שללה השוללי' · כן מחנה אשור כיון שמתו יצאו' שר' ושללו ובזזו המחנה ואפי' הפסחים אשר בירושלם הלכו לשלול ולבזוז כי קרוב מהעיר היה המחנה: עד כמו שלל מתרגמי' שלל עדאה · וכן בבקר יאכל עד · וחסר וי"ו השמוש כאלו אמר עד ושלל · וכן שמש ירח · ראובן שמעון · והדומים להם · ואמר עד ושלל כפל ענין במלות שונות לחזק הענין כמו שהוא דרך המקרא: מרבה · שם בפלס מראה משקה · ר"ל שלל רב שללו: ובל יאמר שכן · לא יאמר השוכן בירושלם חליתי כמו שהיו אומר מתחילה מרוב הצרות חלינו וכאבנו לא יאמרו עוד זה כי ה' נשא עונם בסבת חזקיהו שהוכיחם והחזירם למוטב והושיעם האל תשועה גדולה · ויש מפרשים הפרשה הזאת כולה עתידה לימות המשיח · והנכון כמו שפירשנו: קרבו גוים · פרשה זו עתידה ואחר כך זכר תשועת ישראל עד ויהי בארבע עשרה שנה · וקרא אותה בשם בצרה כמו שהיתה בצרה עיר גדולה וכן אמר ירמיה הנביא במגלת איכה תם עונך בת ציון לא יוסיף להגלותך פקד עונך בת אדום גלה על חטאתיך · ואמר בנבואה גוים ולאמים תבל וכל צאצאיה: כי קצף על כל צבאם · שיצבאו גוי על גוי ובזה יהיה ההרג והטבח בהם: וחלליהם ישלכו · שלא יהיה להם קובר · לפיכך יעלה באשם וסרחונם: ונמסו ההרים מדמם · זה על דרך הפלגה: ונמקו

אבן עזרא

איה שוקל איה סופר המגדלים · מגזרת מספר כי נתנו עונש על כל מגדל: את עם נועז · לא נדע אם הנו"ן שורש או לבניין נפעל והיא מלה זרה אין לה משפחה והטעם עם נכרי או משנה והאומר כי הנו"ן תחת למ"ד לא דבר נכונה: נלעג לשון · כי כל לשון שלא יבין אדם אותה הוא בעיניו ללעג: חזה · אין צורך להדם לחזות מלך אשור רק חזה ציון: קרית מועדינו · כמשמעו או כמו שרפו כל מועדי אל: אהל · חסר כ"ף: יצען · אין לו רע וטעמו לא יפל או בל יסע יתד מיתדותיו: וכל החבלים הם המיתרים: כי · הטעם לא יסע זה האהל רק יהיה השם אדיר לנו במדינ' שים סביבותיה נהרים: יאורים · חסר וי"ו כמו שמש ירח עמד: ידים · מקומות והטעם מכל פאה והם נהרים שלא ילך באחד מהם אני במשוט והטעם שלא יפחדו מאויב לא מהים ולא מהיבשה כי זה הפסוק כנגד לבך יהגה אימה ואין מי שישפוט עוד שיאמר פלוני תן מס זה והמחוקק הוא הסופר יכתוב מי ומי ילך אל המלך במס כי השם לבדו הוא שפטינו ומחוקקינו ומלכנו: נטשו · כ"ף חבליך לנכח מחנה אשור נטשו כמו ונטשתה דרך משל כי הספינה תטבע והים ישליך הממון שיש בה: בל יחזקו החובלים התורן שלהן ולא יפרשו נס אז יחלק עד שלל כמו אדמת עפר מגזרת בבקר יאכל עד: מרבה · כמו הרבה אפילו פסחים בזזו בז ואף כי אחרים: ובל יאמר · עוד השכן בציון חליתי כי העם כולו נושא עון: קרבו ומלואה · שהיא מליאה מהם: תבל · מקום הישוב: וכל צאצאיה · מגזרת יצא: כי · כל המפרשים אומרי' כי זה לעתיד רק רבי משה הכהן אומר כי אדום חרבה בימי אשור וכל הפרשה הי' דבקה: צבאם · הם צבא המלחמה: וחלליה' · יעלה באשם · שם והנה הוא בלי סמיכה באש על משקל קדש · ונמסו מפעלי הכפל מבנין נפעל: ונמקו

אורים ותומים

את עם נועז לא תראה ירצה אעפ"י שלא תראה זה העם בועז אף כי באת מלבם כאמור בכולם אתו שם והנשארים נהם נפר יכתבו: עם עמקי שפה משמוע נלעג לשון אין בינה ירצה הפי' יתכנו טעם לנבריים · לשון ברור ופתוס שיבירוהו הכל ווהו עם עמקי שפה משמוע ורעה אוחת שאין להם בינה ירצה טעם ובפי יודעת שאין בלשון זולת השכל כאמור ואם אין בינה א"כ אין הלשון בלשון עבור אפי' כשיתחנן בשפתי' מה שיתחנן האדם לא יקרא לשון כי אינו מבנים שם לנו' כי אין לו שכל והלשון שליח השכל נ"כ לשון האדם בלי דעת לא יקרא לשון ולכך הוציאו בלשון לעג כלומ' לשוך שהוא לעג לקורא כן אלא בשתוף השם אם אין בינה אינו לשון ענלות כי הכל לעג לשון: חזה ציון קרית מועדינו יר' לא תראה עם בועז אבל תראה ציון בנייה נג'שכות הא' לפי שהם עלנו שפטי' ונכבור כבוד הכתות: בגולות שם היתה נכבד וזהו חזה ציון קרית מועדינו כי היא עלמה כעיר שחוברה לה יחדיו עוד בלילת יומי גדולי' ובגורה בשמים וזהו אהל בל יצען בל יסע יתדותיו לנצח וגו' כי שפה כי הוא עקר גדול בשלומה וזהו כי אם שם אדיר ה' לנו יר' אם ה' שמה: אעפ"י שלא תהיה הבנינה כ"כ חזק אלא במקום נהרים עפ"י כל תלך בהו שיט אף יאמר חזה ציון וגו' ירצה אעפ"י שציון איננה חזקה בלא בנית ועד ואוכל בכ"ה בל יצען: כי ה' שופטנו ה' מחוקקנו ה' מלכנו וגו' רצה לדעת כי כשפרש אשר בין שופט למלך היא אשר בין יושב לפדעה כי מלכי ישראל לא דנין ולא נדונין ואין להם דבר המשפט אלא למלחמה בעד עמם ואם הם שאלה ושפטנו מלכנו ויצא לפננו ונלחם וד"ש פרעה ועל פיך ישק כל עמי והוא המלחמה רק הכסא אגדל ממך והוא המשפט שנאמר כי שמה ישבו כסאות למשפט אבל הם כסאות לבית דוד לבד ולכך שם הפרש בין מלכנו לשופטנו ואמר כי ינא סנחריב למשפט עמנו ה' שופטנו ונדולה מזו כי הוא המנים הנימים וידוע שלא ישפוט בינינו אלא בדת משה ויהודית ודבר גדול שישפוט בינינו בדתנו ובמוסיבו לא בנימוסיו וזהו ה' מחוקקנו כי שם חלקת מחוקק ספון הוא משם המנים הנימוס ואם הוא אמנעי ואם ינא לפלחם בקרבנו ה' מלכנו הוא יושיענו ע"ד כל כלי יוצר עליך: ובל יאמר אמר במשיב על טענת שוטן למה ישעם האל משפט עד שניה יתן יד לגזול כמ"ש למעלה אז חולק על שלל מרבה כי אף העורים והפסחי' יבוזו להם רגלים לגזול ולעשוק והשיבם בל שכן ירושלים לא יאמר חליתי חולי הנכם אף בשימו מה שנ' כי העם היושב בה נשוא עון כי אין לו עון עוד אחר שהכל בידי שמים קבלוהו אשר בידו הכל כפי' באל תראי כי לא תבושי:

מנחה גדולה

לבך יהגה וגו' אמר אם מעתה טרם צאת הגלות לבך יהגה אימה ופחד הגלות ותפלות מרעה ותאמם תמיד איה סופר את האותיות ודורשן איה שוקל גזרות שות וקלות וחמורים ואיה סופר את המגדלים הם מגדל הפורח באויר הם סודות

התורה אם ככה את עושה להיות כל עסקיך אחר יודעי התורה ללמוד מהם אין צריך לומר שלא תגלה ביד האומות כי אם אפי' את עם נועז לא תראה · אך מה תעשה ואם עם עמקי שפה וגו' בורחים מהלמוד ומדברים בלשון בעומק שפה בלתי מחויקי' בלמוד בשפה ברורה כי אם בלאט ובדפיון ואין זה רק שמוע שלא תשמע אל מלמדכם וע"כ תמיד אתם מסתפקים וכן נלעג לשון כו' והוא כי הבלתי מבין ההלכה כראוי מגמגם בדבורו וזהו אתם עם נלעג לשון ואין זה רק כי אין בינה: הלא טוב לך לראות ציון בבניינו ובקיומו כאשר ישכו פה עתה בעוד בית המקדש בבניינו ועוד יוסיף הוא ית' לעתיד אם לטיב יועשנו ולמה לעה כחסר וז"א חזה וראה קרית מועדנו וגו' ויהיה גם בשתית בית המוקבה שאתה רואה כל אותן האורות הגה אם תראה כזה עיניך תראינה ירושלים כלה מאירה כאשר עתה בציון שהוא מה שסמך לבה"מ ולא תירא שתמוט שתחרב אלדרבה יהי' כזה שאנן ואהל הוא בה"מ בל יצען וכל יסע יתדותיו הם זכות אבות לנכח כי בקיומתנו לצדיקים לא יפלה זכות אבות וכל חבליו הם זכות אמהות אשר חוללנו והולידנו בל ינתקו: כי אם שם אדיר ה' וע"כ לא תירא מרע כענין שאמר הלל אם אני כאן הכל כאן וכה"ת ה' לי לא אירא וגו':

ימלא חתיכות ושריפות רבים ע"כ:

שמעו רחוקים וגו' עיין רש"י ז"ל והרא"בע ז"ל והרד"ק ז"ל ומהרי"א ז"ל שמעו רחוקים וגו' לפי שדבר למעלה עם האומות תהרו חשש גו' אמר שמעו נא הדברים הרחוקים אשר עשיתי בזמנים הראשונים ואז תדעו גבורתי בדברים העתידים אשר אעשה בקרוב ע"כ: ולע"דן עפ"י הרא"בע רחוקים על האומות ע"א הרחוקים מהשי"ת עליהם אמר שמעו שמיעה כל דהו מה שכבר עשיתי ויצא מהכח אל הפועל אמנם הקרובים אלי ועבודתי בישראל ודעו בידיעה נכונה הקרובים אלי התקרבו ודעו גבורתי אשר אעשה לעתיד כי הקרוב אל השי"ת ראוי להאמין העתיד כאילו כבר יצא מן הכח אל הפועל כי לא יפול דבר ה' ארצה · ועפ"י הרד"ק ז"ל שמדבר על מחנה סנחריב ואמר ודעו קרובים גבורתי על העומדים שם שידעו גבורתו ית' כוכל להוסיף ודעו קרובים שגבריאל מלאכי עשה כל זאת ואליו רמז בלשון גבורתי ומדוקדק לשון דעו שידעוהו ויכירוהו כאשר יכיר איש את רעהו וכבר אמרו חז"ל על נבוכדנצר שנמצא שם שהכיר את המלאך גבריאל מדכתיב ורויה דרביעאה דמי לבר אלהין אמר זה דומה לבר אלהין שראיתי במחנה אשור הוא גבריאל שר האש: למגיה הצעיר לוי לאנ"יאדו יצ"ו · ולע"דן עפ"י שיט' הרד"ק ז"ל שפי' רחוקים על סנחריב וחילו אשר נסו וילכו ונתרחקו ולע"דן שאמר הנביא לישראל משמו יתברך שמעו רחוקי' אשר הרחקתי ברגע קטן סנחריב וחילו וכיון שכן לא יעלה על דעתכם לו' כבר האויב הרחיק נדוד לא ישוב עוד לבא אל המקום הזה אתיו אקחה יין ונסבאה שכר כי דעו וראו שקרובים גבורתי שכשם שהרחקתים ברגע קטן גם אני יכול להקריבם ולמהר ביאתם אפי' שיהיו בסוף העולם ולזה שובו לי ואשובה אליכם · או יהיה בסגנון זה במ"ש חז"ל שטרכינוס חשב למיתי בעשרה יומין ואייתיתיה רוחא בחמשה יומין א"כ שמעו ודעו כי אני אני הו' שהרחקתי לסנחריב וקרבתי לטרכינוס ולזה עתה שהרחיק נדוד סנחריב אל תטו מני הדרך הנכונה לעשות הרע בעיני שעם היותו רחוק יכול אני להביאו כטרכינוס שהבאתיו כאשר ידאה הנשר וכיון ששמעו כן פחדו בציון וגו' ע"כ:

פחדו בציון חטאים וגו' מתוך דברי חז"ל בב"ר מובן אומרו פחדו בציון חטאים על האומות כשיהיו בציון פחדו בציון חטאים ולא אמר על ישראל: עוד פירשו בגמרא פר' הרואה שכל המפחד ויש לו לב רגז מורה על היותו חוטא כי האיש הירא את ה' לבו נכון ובטוח בהשי"ת שלא יהיה לו לב רגוז וכההיא דהלל שאמר מובטח אני שאין זה בתוך ביתי והדברים כפשטן ואין בזה יוהרא להלל הענותן שהדבר הזה כסגולה הוא לעובד ה' להיות לבו נכון ומובטח בה' ר"ל לפי שלבו של אדם כשיהיה לו איזו פורענות שתבא לו או שבאה לו יהיה לבו רגז וחרד אמנ' כשלבו אינו רגז אלא מובטח אז ידע כאמנה שאין לו פורענות וז"ש שם מעשה בהלל הזקן שהיה בא בדרך ושמע קול צוחה בעיר אמר מובטחני שאין זה בביתי עליו הכתוב או' משמוע' רעה לא ירא נכון לבו בטוח בה' שלא כוון לו' מובטח אני במעשי חלילה אבל אמר מובטח אני ר"ל לבי מובטח שהרי אין לי לב רגז וזה מורה שאין זה בביתי שאילו היה בביתי היה לבי מגלה לי בהיותו מפחד ע"ד אע"ג דאיהו לא חזי מזליה קא חזי אבל בהיות אני מובטח ולבי נכון מור' הוא שאין זה בתוך ביתי תהיות לבי נכון ועליו הכתוב או' משמועה רעה לא יירא לפי שלבו נכון ובטוח בה': ויורה על זה מ"ש שם כי אשרי אדם מפחד תמיד בד"ת להיותו שלם יחוייב היותו מירא הוראה ופן יכשל בדבר מדברי תורה: ולפי זה פחדו בציון חטאים על החטאים של ישראל קאמר: ועיין רש"י ז"ל והרא"בע ז"ל והרד"ק ז"ל ומהרי"א ז"ל פחדו בציון חטאים מדברי האומות שדנין ק"ו בעצמם ומה אם בהיותם בציון ארצם ובשלותה פחדו בה החטאים והחנפים אנו האומות עא"כ מי יגור לנו לשון דירה מי ידור עמנו כי אש אוכלה לכלותינו ומי יגור לנו כי אש מוקדי עולם או מי יגור לשון קבוץ מי יתקבץ אלינו כי אם אש אוכלה הוא שיתקבץ אלינו מק"ו של פחדו בציון וגו' או לשון מורא כמו ויגר מואב מי וממה ראוי לגור כי אם מהאש אוכלה וממוקדי עולם שאם בציון בשלות' פחדו חטאים עא"כ שראוי לנו ליר' ולגו' מאש אוכלת וממוקדי עולם:

ולע"דן לדקדק אומרו פחד בחטאים ורעדה בחנפים גם אמר בהם לשון אחיזה וכפל מי יגור לנו אש אוכלה מי יגור לנו מוקדי עולם: ונראה שבין ידבר הכתוב על זמן סנחריב שפחדו בציון חטאים ובין שידבר לעתיד יאמר שהמקום קדוש בטבעו להטיל אימה ויראה על החוטא כנוהג שבעולם שהמורד במלך יפחד יותר בהיותו בהיכל המלך מכאשר יעמוד במקום זולתו וזה שאמר פחדו בציון החטאים שחטאים קל פחדו לבד אמנם החנפים שהיא מהכתות שאינם רואות פני שכינה רעדה אחזה חנפים רעדה אחזתם שם חיל כיולדה ואמר אחזה שהיא אחוזה בהם מעוות קשה ליתקן אמנם החטאים אף על פי שיש להם פחד מסובב מהחטא עם כל זה נקל הדבר ליתקן כי לא נאמר עד שמוחלין לו · וכל אחת מהשתי הכתות הנזכרות אומרת נוסחא בפני עצמה הלא היא החטאים המפחדים אומרים מי יגור לנו ובעבורינו ותמורתינו כי המקו' הזה ציון דר בה השם יתברך שהוא אש אוכלה ואף על פי שאין אנו כי אם חטאים חטא קל עכ"ז וסביביו נשערה מאד והדר בהיכלו של מלך ראוי לדקדק אפילו על כחוט השערה אמנם החנפים אומרים מי יגור לנו מוקדי' עולם מהאש של גהינ' העומד בציון וככתוב אשר אור לו בציון ותנור לו בירושל' זו פתחה של גהינם אם כן מי יגור לנו במקום זה אצל הגהינם ופתחיו שהם מוקדי רשעי העולם אם כן מי יגור לנו ובעבורינו ותהיה התשובה להם הולך צדקות שהצדיק כחזקיהו הולך צדקות גו' הוא יגור לכם ויהיה דירה ומעון לכם ויגן בעדכם ואם לעתיד דבר הכתוב יאמר לא יחדלו שלשי' צדיקים כאברהם בכל דור ודור כמו שאמרו חז"ל בפסוק כה יהיה זרעך יהיה בגימטריא שלשים וזהו הולך צדקות וגו' כאברה' הוא יגן בעדכם ויגור לכם ויהיה מעונלכם · ואפשר עוד כי הרשעי' בתחילה היו בוטחים באומר' היכל ה' היכל ה' בציון והוא יגן בעדינו שלא יגור לנו מהאומות בציון אשר הש"ית בתוכה לא יבא צר ואויב בשערי ירושלם שהוא אש אוכלה ולא הובא שיסתלק מסיבת עונכו לפחות ימלא שם מהמרכבה גבריאל שר האש וסיעתו הממונים על האש שאלו הם מוקדי עולם בכח השם יתברך אמנם כשב' סנחריב ושטף ביהודה ועבר עד ירושל' אז פחדו בציון חטאי' ורעדה אחזה החנפים שהיו בטוחים מקודם ואומר מי יגור מהאומות אלינו כי בתוכינו ה' אש אוכל' מי יגור אלינו כי לפחות אתנו מוקדי עולם וכשבא סנחריב אז ידעו שאין להם מגן אלא השי"ת אך באמצעות הצדיק ההולך צדקות וגו': למגיה הצעיר לוי לאנ"יאדו יצ"ו ולע"דן לדקדק שהי"לל פחדו החטאים אשר בציון ועוד הי"לל מי יגור עמנו ונראה כי החטאים בנפשותם פחד קראם ורעדה בנפשם קל ואומר אם בציון אשר לא חטאה געלה נפשו יתברך ואנחנו אשר כואלנו ואשר חטאנו על אחת כמה וכמה עתיד להביא עלינו יותר ממה שהביא על ציון וכיון שכן מי יגור לנו כלו' מי הוא זה שיתרצה לגור לנו כלומר לתת לנו דירה ושכונה עמו אנחנו שעתידה אש להיות אוכלה ובוערה בנו ולכן מי יגור לנו כנזכר מפחד לבבו פן יכוה גם הוא בגחלתינו או כפשוטו מי יגיר וידור לנו עמנו מפחד האש הגדולה הבאה עלינו וכן מי יגור לנו מפחד מוקדי עולם סנחריב וחילו · עוד אפשר פחדו כגו' לא"זל על האומות סנחריב וחילו והכוונה שפחדו בציון כלומר פחדו אולי בזכות ציון ובעבורה יציל הקדוש ברוך הוא את ישראל מידם שאם ישראל חטאו ציון היא אין לה עון אשר חטא ולכן פחד קראם בעבור ציון ועוד מי יגור לנו אש אוכלה כלומר מי הוא זה אשר בכוחו יוכל להת לנו דירה במקום אשר יש בו אש אוכלה זה ציון ואם כן משתי סיבות כמסכות מציון הא' שחטא אין לה ועוד כי הוא מלאה משכינתו יתברך אש אוכלה הוא לזה פחדו ועוד מסיבה ב' מי יגור לנו אל עם מוקדי עולם אלו ישראל שאפילו שהם חייבים עם כל זה אפילו הקטון שבהם יכול לשרוף העולם והדרי' ע"י השבעת המלאך כנ"זל ולזה גם כן פחדו ואפשר שאמ' שעד עתה היו אומרים כן כנזכר דרך לעג וקלס על ציון ועמה אבל כשבאו לשערי ירושלם זו ציון אז פחדו וזהו בציון שם דוקא פחדו ולכך קראם חנפים שעד עתה אומרים כן כדברי חונף אבל בציון שהיא בשערי ירושלם שם פחדו פחד ורעדה אחזתם · עוד ואמר כנ"זל לקצת מח"זל שעל ישראל מדבר והכוונה שישראל היו בטוחים באמרם אני אעשה חומת אש סביב לעיר וכיוצא ע"י השבעה שהשביע למלאך הממונה על האש והקדוש ברוך הוא החליפם למלאכים ונתן שררת זה לז' כמ"ש גביאל ממלכ' ושריה וכיון שבא איש ישראל להשביע שום מלאך אומר לו אין זו שררתי וכו' ולכן פחדו בציון חטאים וגו' באמרם מי הוא זה אשר ימלא אתו חכמה ותבונה ויוכל לגזר לנו אש אוכלה ממש להשביע מלאך הממונה על האש שיעשה חומת אש סביבות ירושלם מי יגור לנו מוקדי עולם אלו המלאכים מי זה שיש ספק בידו לעשות שידורו אתנו והם ילחמו עם אויבינו כי אנחנו ליעקים ואין אנו כעניים ולזה מי וכו' ע"כ:

הולך צדקו' וגו' בב"ר הולך צדקות זה אברהם ושמרו דרך ה' לעשות צדקה ומשפט דובר משרים משרים אהביך מואס בבצע מעשקו' שנ' אם מחוט ועד שרוך נעל נוער כפיו מתמוך בשוחד הרמותי ידי אל ה' אל עליון הוא מרומים ישכון רבי יהודה בר ר' סימון בשם רבי אבין בשם ר' יוחנן העלה אותו למעלה מכיפת הרקיע הוא דהו' אמר ליה הבט נא השמימה אינו שייך לומר הבט אלא מלמעלה למטה מצדות סלעים משגבו אלו ענני כבוד לחמו נתן מימיו נאמנים יקח נא מעט מים מלך ביופיו תחזינה עיניך וירא אליו ה' עד כאן: ולע"דן מה שייך כאן בנביא סיפור כל ענין אברהם · ועוד מה שייכות יש להולך צדקות עם פסוק לעשות צדקה דלא יספוק התיחסות שם צדקה עם צדקות · וכן בכל פרט ופרט ומה מודיענו בהבנת הפסוק בפרטיו אלו:

ונראה כי במ"ש הולך צדקות זה אברהם הכוונה זה אברהם וכיוצא בו מיוצאי חלציו כחזקיהו הולך צדקות וגו' שכמוהו יחשב וכוונתם ז"ל לדקדק לשון הולך צדקות דהי"לל עושה צדקות או נותן מהו הולך לז"א זה אברהם שמעלתו הייתה שמעשיו היו מתמידים עד שנעשו דרך ומנהג בהרגל טבע שני וזה שאמר הולך צדקות שהיה מונהג והולך בהם וזה אברהם שאמר ושמרו דרך ה' דרך דייקא שהוא מכוון למ"ש הולך שהיה רגיל בדרך ה' מלומד ומורגל לעשות צדקה ומשפט ואמר צדקות רבות לכלול גם המשפט עם הצדקה שיהיה בתורת צדקה גם כן: או יאמר צדקות מצטרף למ"ש הולך להיותו מורגל בצדקות זה אחר זה ולהיות התכלית מאהבה האמיתית ויושר לא לקבל פרס לזה אמר ודובר משרים כמו מישרים אהבוך שמצד היושר הוא שאהבוך לא מצד התועלת ואמר מואס בבצע מעשקות דקדקו דהי"לל בבצע עושק מהו מעשקות לזה אמר מואס בבצע מעשקות רוצה לומ' בבצע שלקחו ועשקו המלכים ממלך סדום והוא עשקו מהם שהיה ע"פ דין מעושק פטור על דרך הגונב מן הגנב עב"ז מואס אברהם בבצע שהוא בא משני מעשקות אם מחוט ועד שרוך נעל נוער כפיו דקדקו חז"ל שאין צריך לומ' שלא יקח שוחד אלא אפי' לפי שעה אינו תמכו בכפיו אלא נוער כפיו מתמוך בשוחד וזהו הרימותי ידי כדי שיוכל תומכים שוחד אל השם יתברך ושבחיו כדי שיתקדשו ולא יתחללו ויתטמאו בשוחד ותמיכה בלי ספק שאברהם או איש כיוצא בו הוא מרומים ישכון רוצה לומר שלא יהיה משועבד אל מערכות השמים אבל הוא מרומים ישכון שליט עליהם ודקדקו שאמר לשון רבים מרומים דהי"לל הוא מרום ישכון אלא ודאי קאמר שאפילו על כיפת הרקיע העלהו ורוממהו עד שיהיו שני מרומים האחד כיפת הרקיע והשני עוד למעלה וזה שאמר העלה אותו למעלה מכיפת הרקיע רוצה לומר יותר למעלה מכיפת הרקיע והיינו דלא קאמר המאמר שהעלה אותו בכיפת הרקיע אבל אמר שהעלה אותו למעלה מכיפת הרקיע והכריח כן במה שאמר הוא דהוא אמר הבט נא השמימה דמשמע שההבטה היא למעלה ביותר מכיפת הרקיע דאינו שייך הבט אלא מלמעלה למטה כמ"ש שאפילו על כיפת הרקיע היה מרומם מדקאמר לשון הבט נא השמימה ויהיה מצדות סלעים משגבו אלו ענני כבוד שיגינו עליו מהמלאכים העומדים למעלה מכיפת הרקיע · או אמר אלו ענני כבוד שניתנו ליוצאי חלציו דור המדבר לפי שלחמו נתן מימיו נאמנים זכה לכל זה ולהקביל פני שכינה מלך ביופיו תחזינה עיניך וירא אליו ה' שלא יתראה אליך בפנים זועפות אלא מלך ביופיו בפנים צוהבות כדכתיב וירא אליו ה' לבקרו: ושייכות המאמר כולו כאן הוא כמו שכתב החכם השלם כמהר"ר אברהם ן' אשר ז"ל לפי שהזכיר בפסוק הקודם מוקדי עולם על המלאכים אמר רבי יהודה ברבי סימון הוא קורא אותם מוקדי עולם שאילו נתן להם רשות היו מוקדים את העולם כולו על יושביו לשעה קלה ולפי שהיו קנים בחייהם ואומרים מי יגור לנו אש אוכלה מי יגור לנו מוקדי עולם לזה מביא הנביא על דבריהם תשובה ואומר הולך צדקות זה אברהם והעלהו השם יתברך למעלה מכיפת הרקיע והשליטו על כל העולם ואפילו על מוקדי עולם ולא שרפוהו והקיף אהלו בענני כבוד כמו שאחז"ל שהיה הענן קשור על פתח האוהל והיו לחמו ומימיו מזומנים לעולם או אפשר בשבילו אכלו המלאכים מלאכי השרת ולא די זה אלא מלך ביופיו תחזינה עיניך לא כמו שהם חושבים שהוא אש אוכלה ומתפחדי' שיגור ביניהם אלא אדרבה הוא מהנה לנפש שהרי וירא אליו לבקרו עכ"ל: ונכון הוא ומתוך כל הנזכר נלמוד כמה דקדוקים בפסוקים המדברים באברהם או בחזקיהו וכיוצא בו מהצדיקים: ועיין רש"י ז"ל וכן הרא"בע ז"ל וכן הרד"ק ומהרי"א ז"ל לפי שכלל השלימות בג' מעשה ודבור ומחשבה כמ"ש משה רבינו ע"ה בפיך ובלבבך לעשותו לזה אמר הולך צדקות כנגד המעשה דובר מישרים כדיבור מואס בבצע מחשבות כנגד המחשבות הטהורות וקרוב הוא שאמר כל זה על מלך המשיח שהוא יהיה כלול בכל אלה השלמיות וסיפר היותו מרוחק מכל שוחד ועושק אדם באו' נוער כפיו וגו' ועניין זה אצלי אפשר לפרשו כולל על מדות המלכים כי מהם שכל רשעתם הוא בעושק וכלוז לשלול שלל ולבוז בז ועליו אמר נוער כפיו מתמוך בשוחד ומהם שרשעתם בקבלת לשון הרע ועליו אמר אוטם אזנו משמוע דמים ומהם שרשעותם בעלי כעס משחיתים ועליו אמר ועוצם עיניו מראות ברע · ואפשר לפרש הפסוק כולו על השוחד בפרט ועניינו שהאדם כשיתן השוחד לשופט או לשר פעמים שיתחבר אליו ויגש ידו אל ידו וישים הממון בידו בהחבא בלי שידבר לו שום דברים וכנגד זה נוער כפיו מתמוך בשוחד ופעמים שידבר אליו וידור לו כדר השוחד לאמר אם תעש' לי זה אני אתן לך דמים כך וכך ועל זה אמר אוטם אזנו משמוע דמים · ופעמי' שלא יוכל להתקרב אל השופט לא לתת ולא לדבר מפני שכבעל דין שם אבל יעשה איזו רמיזה או הוראה ועל זה אמר עוצם עיניו מראות וזה במלך המשיח או בכל צדיק ושלם:

ובכלי חמדה פרשת ראה פירשתי הפסוקים האלה באריכה ע"ש · ועוד לע"דן הולך צדקות שאינו ממתין לשיבוא העני אליו לשאול ממנו צדק' אבל הולך אל ביתו להוליך הצדקה ובזה יהיה שכרו כפול שהצדקה האחת תחשב כפולה וז"ש הולך לשון הליכה ואמר צדקות בלשון רבות האחת מציאות הצדקה והשנית ההולכה אל ביתו ודובר מישרים מפייסו בדברים או אמר הולך צדקות מרובים ומוליכם לבית העני כדי שלא יתביים העני וכההי' עובדא דמר עוקבא שהיה מוליך להשליך אל פתח העני די פרנסתו שלא יכיר מי הנותן ויתביים וא"כ הולך צדקו' נתקיים ואחר כך נאה דורש לזולתו דובר מישרים שאעפ"י שהוא נותן צדקות מרובות אינו חוזר לזולתו שעשה צדקות יותר מדאי רק דובר מישרים שיעשה כפי היכולת והמבזבז אל יבזבז יותר מחומש דזהו דובר מישרים בענין הצדקות הנזכרות או יאמר הולך צדקות הולך ממקום למקום להיישיר את העולם בצדקות לדק המעשים כאברהם שהיה הולך ונוסע ממקום למקום לקרו' בשם ה' אל עולם ולדבר אמונות נכונות ודובר מישרים וכן שמואל והלך מידי שנה בשנה וסבב בית אל ושפט את ישראל ומדריכם במעגלי יושר ואמר מואס בבצע מעשקות כמ"ש הנביא יונה ע"ה ומן החמס אשר בכפיהם שאם ראובן חמס משמעון ואחר כך ידע בו שמעון וחמס ממנו כנגדו הרי צריך תשובה להחזיר זה לזה כיון שנכנס ביד שניהם בתורת חמס וז"ש ומן החמס אשר בכפיהם שהוא חמס בין שניהם ולזה דבר בתחלה בלשון יחיד איש מדרכו הרעה ואח"כ דבר בלשון רבים ואמר ומן החמס אשר בכפיהם · וז"ש כאן מואס בבצע ההו' מעשקו' שראובן עשק את שמעון י' זהובים וחזר שמעון ועשק כנגדן עשרה עם כל זה מואס בו כיון שבא הבצע הזה בתורת עושק מואס בבצע מעשקות · נוער כפיו מתמוך בשוחד ר"ל שאם נתנו בידו שוחד והוא לא היה יודע וכשנגלה לו שהיה לו בתורת שוחד אין צריך לו שיחזירנו לבעליו אלא שינער כפיו ממה שהמציא והחזיקו בו בשוחד ההוא וז"ש נוער כפיו מתמוך פעם א' בשוחד כרגע · וכן כששמע פעם אחת לשון הרע שהוא כשפיכות דמים של ג' כמו שאחז"ל האומרו והמקבלו ומי שנא' עליו הנה חוזר בו וגודר עצמו להיות אוטם אזנו מסיבת שמוע דמים וכן ועוצם עיניו מסיבת ראות ברע א' פעם אחת משם והלאה עוצם עיניו ויהיו המח"ים השלה מ"ש הסיבת ומוכיח כן אומרו מראו' ברע בי"ת דהי"לל מראות רע מאומ' ברע משמע שבא לידו הרע וראהו ופי' ועוצם עיניו שלא זן ממנו וכן כיוצא בזה מ"ש מתמוך בשוחד בבי"ת ולא אמר מתמוך שוחד · ובזה אבין מה שאמרו חז"ל בב"ב פרק חזקת הבתים עוצם עיניו מראות ברע א"ר מיאשא בר בריה דר' יהושע בן לוי כל מי שרואה דבר ערוה ואינו זן עיניו ממנה זוכה ומקבל פני שכינה מה טעם עוצם עיניו מראות ברע מה כתיב בתריה מלך ביופיו תחזינה עיניך ע"כ: ולע"דן לדקדק מהיכן יליף ואינו זן עיניו שלא' או' שאפי' ראיה כל דהו אסר הפסוק ועוד היכי קאמר מה כתיב בתריה מלך ביופיו גו' והלא הא' מרומים ישכון הוא כתיב בתריה: ונראה שדקדקו בי"ת ברע דהי"לל מראות רע ומהו ברע לזה אמר כי לא דבר הכתוב בראיה כל דהו אבל אמר עוצם מראות בהסתכלות ברע ולזון עיניו מהרע כי ראיה כל דהי שלא בכוונה מוכרחת ואין בזה אשמה וז"ש כל מי שרואה דבר ערו' שאפי' שרואה אותה אין בכך כלום אין לו זן מתנה דהיינו שלא יכוון כלל לזון עיניו או ליהנות ממנה: ואמר מה כתיב בתריה לפי שבפסוק הזה הזכיר ה' חלוקות האחת הולך צדקות ודובר משרים הכל חלוקה אחת שהרי אמר ודובר מישרים בוי"ו לו' הכל חלוקה אחת והשנית מואס וגו' והג' נוער וגו' והד' אוטם והה' עוצם וכנגד אלה החמשה הזכיר ה' חלוקו' מתן שכרן כנגד הראשו' הוא מרומי' ישכון ב' מצדות סלעים משגבו ג' לחמו נתן ד' מימיו נאמנים והה' היא מלך ביופיו וגו' שהיא חמשית כנגד החמישית שלו עוצם עיניו מראות ברע ולזה אם כן אמר המאמר מה כתיב בתריה מלך ביופיו כי זאת היא החלוקה המכוונת אל עוצם עיניו מראות ברע וזהו כתיב בתריה ומכוונת אליה ולמדנו מזה היות הולך צדקות ודובר מישרי' חלוקה אחת מהכרת הוי"ו של ודובר לא כן מואס נוער בלי וי"ו מורה שכל אחד חלוקה בפני עצמה והם ה' חלוקו' מכוונות כנגד ה' חלוקות של מתן שכרן הוא מרומים וגו':

הוא מרומים וגו' עיין רש"י ז"ל וכן הרא"בע ז"ל: והרד"ק ז"ל ומהרי"א ז"ל על האיש השלם הזה לא יירא מפני האויב כי לבו בטוח כאילו מרומים ישכון כאילו הוא במגדל עוז שם ה' בו ירוץ צדיק ונשגב וכמ"ש מצדות סלעי' משגבו לחמו נתן מימיו נאמנים שלא יפסקו המלאכתיי והנה דימה הענין הזה לשומרי המגדלים כי המלך לא יתן הארמון והמגדל הגבוה והחזק לשום אדם

רשי

ונמקו כל צבא השמים · יפקדו כשהשליך את שרי ז' אומות ונגולו לשון גולל ונגלו כספר השמים תירגם יונתן ויתמחון מתחו' שמיא כמא דאמיר עליהון בסיפרא והכי מפרשו לפי העניין מפני שעכשיו הטובה והאורה לז' אומות לכשימחו ויאדבו יהי דומה העולם חשך עליהם כאילו נגלל השמש והאור כגלילת ספר: יבול · יכמוש וכנובלת מתאנה כמושה באילן קרויה נובלת · וזהו שפירשו רבותינו מאי נובלות בושלי כומרא שנתבשלו בכומר לאחר לקיטתן נובלן ומתחממות ומתבשלות: כי רותה בשמים חרבי · להרוג שרים שלמעלה ואחר כך תרד על יון למטה שאין כל אומה לוקה עד שילק' שר שלה במרו': עם חרמי · עם מלחמתי לשון משנה בשע' חירום שנו וכן את איש חרמי לאחאב: כרים ועתודי' · שרים ושלטונים: בבצרה · מארץ מואב היא אבל לפי שהעמידה מלך לאדום שנא' וימת חושם וימלוך תחתיו יובב בן זרח מבצרה לפיכך תלקה עמהם בפסיקתא: ראמי' עמם · מלכים עם שלטוני' ראמים עם העתודים הכתובים למעלה: אבירי' · פרים בריאי' וגדולים כמה דאת אמר עם אבירי בשן סלה: שלומי' לריב ציון · שישלם גמול על עסקי ריב ציון שנועק' לפניו לשופטה מן המריעי' לה: ונהפכו נחליה · של יון: קפוד · עוף הפורח בלילה צוחי"שא בלע"ז: מדור לדור · מאותו דור עד דור אחרון · ד"א היא קללת משה מלחמה ליי' בעמלק מדור דור מדורו של משה לדורו של שאול ומשם לדורו של מרדכי ומשם לדורו של מלך המשיח: קו תהו · משפט של שממה: ואבני בהו · משקלות של דין חורבן כמו אבן שלמה: חוריה · ואין שם מלוכה יקראו · שרים שלה עומדים ואין אחד מהם קורא לעצמו שם שרר' ומלוכה: אפס · כלייה: ועלת' ארמנותיה סירים · כך דרך חורבו' לצמוח בהם קוצי' וסנאים והוא קימוש הוא חוח כולם מיני קוצים הם כגון אוטרי"אש וכיוצא בהן: נוה תנים · הזא מדבר שהוא דרך להיות בו תנים שהוא מין חיה רעה: ופגשו ציים את איים · ימרעון תמוון בחתולי' כך תירג' יונתן · תמוון כמיות מרטר"יגש בלע"ז · ושעיר · שד: הרגיעה · לשון מרגוע: לילית · שם שידה: קננה · לשון קן ציפור: קפת · היא קיפוד: ותמלט · ותלד ביציה: ובקע' · היא יוצאת האפרוחים מן הביצה וכן הוא אומר ביצי צפעוני בקעו: ודגרה · היא קריאה שהעוף קורא בגרונו להמשיך האפרוחים אחריו גלוצי"ור בלע"ז וכן קורא דגר:

רד"ק

ונמקו · זה על דרך משל כי למי שתבא לו צרה גדולה כאלו נהפכו השמים והארץ עליו והרי העולם לו נהפך וכאלו אין צבא השמים כי אין לו אור' והעולם חשך עליו · וזה המשל תראנו תמיד בדברי הנביאים: ונגלו כספר · כי השמים נטוי' כאהל ועתה ידמו להם שיהיו נגללי' כמו הספר הנגלל: ונבולת · פירוש ונעלה נובלת מתאנ' · והנכון שיהיה הנסתר תאנ' לא עלה כי עלה מן הדומ' הוא לשון זכר אלא ר"ל כתאנ' הפרי שנובלת מעץ התאנה · כי הפרי יקרא תאנה והעץ תאנ' · לפיכך היה נכון שיאמר בשם וכנובלת משיאמר וכתאנה מתאנה · ותאנה לשון נקבה לפי' אמר עליה נובלת: כי רותה חרבי · שהיא בשמים תרוה מדם האללי' האלה ועל מי תרד החרב הזאת מן השמים על יון ועל עם חרמי כי הוא עם שאני רוצה להחרים לעשות משפט בהם על מה שהרעו לישרא' וטעם בשמים וטעם חרב דרך משל כי הגזרות יורדות מן השמים · ורותה פעל עומד מן הדגוש · וכן רות' ארצי מדם: חרב לה' · החרב שתהיה בעמי' שיהרגו אלה את אלה לה' היא כי כוא צוה ורצה זה: מלאה דם · מרוב הריגה · ואמר מלאה דרך משל על דרך אשכיר חצי מדם: הודשנ' · מלשו' דשן ושמן · כלומר השמנה מחלב כרי': ועתודי' · ואלים ודאמי' ופרי' ואכרי' הוא משל על מלכי עממי' פחות וסגני' ודקדוק מלת הדשנה היא מורכבת מן הפעל והתפעל · כי הראוי התדשנה והשי"ן ראויה להדגש: וירדו עמם · ימותו מלכים רבים אחרים ממלכי היוני': כי יום נקם · כל זה הוא נקם ושלומים לה' שנוקם מהם ומשלם להם גמולם וריב ציון הוא רב עמהם: ונהפכו נחליה לזפת · תרגם יונתן ויהפכון נחלי וגומר · ומה שאמר לזפת ולגפרית משל על חרבנה · או תהיה כארץ סדום ועמורה: לילה · על שאמר תהיה גפרית וזפת בוערה אמר כי לעולם יעלה עשנה כמו שהי' עוד היום ארץ סדום ועמורה שעולה עשן תמכ' תמיד: מדור לדור · בקמץ הלמ"ד ולית כותי': וירשוה · שיהיו תמיד בה כאדם שעומד של ירושתו · ואלה שוכר דרכם לעמוד בחרבות: קאת הוא הנקר' במשנה קיק והוא עוף מדברי כמלא בכרכי הים · וקפוד הוא הנקרא קנאפד בערבי בל"עז טר' טוגא: וינשוף · בחולם והוא עוף שהוא עף בלילה · או אותו שהוא צועק בלילה · ולפי' נקרא ינשוף מן נשף: ונטה עליה · האל יטה עלי' קו תוהא ואבני בהו כי מי שבונה נוטה קו ואבן העופר' שהיא המשקלת · והקו והמשקלת יהיו של תהו ושל בהו · כלומר הפך הבנין יעשה בה שהוא החרבן: חוריה · שהי' קוראים מתחילה אין שם מלוכה כי אנחנו מלכים כי יהיו עתה אפס וכל פריה: ואין שם · בוי"ו · כמו וישא אברהם את עיניו והלוא"ס לו שאינם לתוספת: חוריה · סגניה · וכן ואת כל חורי יהודה · ואריבה את החורים: ועלתה · תעלה הארץ מקום ארמנותיה סירים כי במקום החרב יעלו ויצמחו הקוצי': סירים קמוש וחוח · מיני קוצים הם: חציר כמו חצר בצר"י וכן ישים וישם · ותרגם יונתן כמו מקום אתרא לבת נעמא: ופגשו · חיות עם חיות יפגשו שם כי מדור החיות מדבריו' תהיה העיר: ציים חיות · השוכנו' בציה במדב' · ותרגם יונתן קמוש טמיון · ואיים תרגם חתולין · ושעיר כתרגומו שד · וכן לשעירי' אשר הם זונים אחריה' מתרגמינן לשדים · ואפשר שהיא חיה מחיות המדבר' וכן לילית חיה שצועקת בלילה או עוף שעף בלילה · ובדברי רז"ל המפלת דמות לילית טמאה לידה ולד הוא אלא שיש לה כנפים: שמה קננה קפוז · כמו קפוד: ותמלט · כמו והמליטה זכר · ר"ל ותלד: ובקעה ודגרה · כמו קורא דגר · ענין אסיפה · כלומר אסיפת הביצים · וי"ו ודגרה כמו אחר · כלומר אחר שאספה הביצים וחממה אותם ואחר כך תבקע הבצים ויצאו הבנים · כמו וי"ו ויבקעו המים · הן אתה קצפת ונחטא:

ה ונמקו כל־צבא השמים ונגלו כספר
השמים וכל־צבאם יבול כנבל עלה
מגפן וכנבלת מתאנה: כי־רותה
בשמים חרבי הנה על־אדום תרד
ועל־עם חרמי למשפט: חרב ליהוה
מלאה דם הדשנה מחלב כדם
כרים ועתודים מחלב כליות
אילים כי זבח ליהוה בבצרה
וטבח גדול בארץ אדום:
וירדו ראמים עמם ופרים עם־
אבירים ורותה ארצם מדם ועפרם
מחלב ידשן: כי יום נקם ליהוה
שנת שלומים לריב ציון: ונהפכו
נחליה לזפת ועפרה לגפרית והיתה
י ארצה לזפת בערה: לילה ויומם
לא תכבה לעולם יעלה עשנה מדור
לדור תחרב לנצח נצחים אין עבר
בה: וירשוה קאת וקפד וינשוף
וערב ישכנו־בה ונטה עליה קו־
תהו ואבני־בהו: חריה ואין־שם
מלוכה יקראו וכל־שריה יהיו אפס:
ועלתה ארמנתיה סירים קמוש
וחוח במבצריה והיתה נוה תנים
חציר לבנות יענה: ופגשו ציים
את־איים ושעיר על־רעהו יקרא
אך־שם הרגיעה לילית ומצאה לה
טו מנוח: שמה קננה קפוז ותמלט
ובקעה ודגרה בצלה אך־שם נקבצו
דיות

ויתימסון משתביב כל חילי שמיא
ויתמחון מתחות שמיא כמא דאמיר
עליהון בסיפרא וכל משריתיהון
יסופון כמיתר טרף מגפן וכדבלא
מתאנה: ארי תתגלי בשמיא חרבי
הא על אדום תתגלי ועל עמא
דחייבית לדינא: חרבא קדם יי
אתמליאת דם אדהנת מתרב מדם
מלכין ושלטונין מתרב כלית רברבין
ארי קטלא קדם יי בבצרה ונכסא
סגיאה בארעא דאדום: ויתקטלון
גברין עמהון ושלטונין עם טורנין
ותרוי ארעהון מדמהון ועפריהון
מתרבהון ידהן: ארי יום פורענותא
קדם יי שנת תושלימא למעבד
פורענות דין עולבנא דציון:
ויתהפכון נחלהא דכות לזפא ועפרה
לנופריתא ותהי ארעא לזפא כוערה:
לילי ויםם לא תטפי לעלם יסק תננה
מדר לדר תחרוב לעלם עלמיא לית
דיעדי בה: ויחסנונה קתין וקפודין
וקיפופין ועורבין ישרן בה ויתנגיד
עלה חוט דחורבנא ומשקלתא
דצדיותא: דהוו אמרין בני חירין
אנחנא ולא צבן לקבלא עליהון מלכו
וכל רברבהא יהון ללמא: ויסקון
בירניתהא סירין קרסולין וחוחין
בתקוף כרכהא ותהי מדור ירודין
אתרא לבת נעמין: ויערען תמוון
בחתולין ושידין חד עם חבריה יחייכון ברם תמן ישרין לילין וישכחן להן ניח:
תמן תקנן קופרא ותשזיב וקוריהון ינצפון בטולא ברם לתמן יתכנשון דיתא

וכל צבאם ד' וסימ' גמסר בסדר בראשית: לא תכבה ו' בקריא' וסימ' אש תמיד תוקד על המזבח · והאש על המזבח תוקד בו לא תכבה · ואמרת ליער הנגב · ויצאו בפגרי האנשים הפשעים בי · לילה ויומם לא תכבה · כי אני יי' בערתיה: רעהו ה' בקריא' וסי' יזיד איש על · כי כאשר יקום איש על רעהו · ופגשו ציים את איים · כה תאמרו איש על רעהו · גבר מחליק על רעהו:

אבן עזרא

ונמקו · בבא לאדם יום אידו תחשך לו השמש כאשר הוא כתוב ביום המות והנכון בעיני שאלה הדברי' רמז לכל עזר שיש לו לכל גוי במשטר שמים כאשר מפורש בספר דניאל ונמקו מבנין נפעל וכן נגלו מגזרת מגלה: כי · זה החזוק לאשר ו מזתי מהגזירות: הנה על אדום תרד ועל עם חרמי · שיש לי חפץ להיותם חרם לעשות משפט בהם: חרב · הטעם גזרה · הודשנה · מלה מורכבת מבנין שלא נקרא שם פעלו ומבנין נפעל על דעת רבים ואיננו נכון רק היא מלה זרה והטעם מגזרת והיה דשן ושמן: כרים · כמו חלב כרים דרך משל לגדולים כמו אילי מואב: בבצרה · יש אומר שהיא קוסטנטינה וזה לא יתכן כי אין לה היום אלף שנים שנוסדה רק היא מדינה בארץ אדום: וירדו · עמם · עם הכרים והעתודים והראמים והפרים הם רמז למלכי אדום: כי · זה הכתוב יוכיח שהוא לעתיד ויש אומרים כי זאת הנבואה נתקיימה בימי נבוכד נצר אחר גלות ציון כטע' גם עליך תעבור כוס: שנת שלומים · כמו גמולך ישוב בראשך הכתוב גם בספר עובדיה על אדום: ונהפכו · כן היה או יהיה במעשה פלא ויש אומר כי הוא דרך משל שלא ישאר שם שות' מים כאלו נהפכו המים לזפת: בוערה · תוכיח כי תי"ו זפת לשון נקבה: לילה · לא תכבה · אשה: לנצח נצחים · זמנים אין קץ להם: וירשוה · קפוד · ידוע מגזרת קפדתי כאורג חיי · [illegible] לעין לבן כי הקטנים יקראו חשובי': מלוכ' · יקראו אותם הקרואים ותחם' אות למ"ד [illegible] וכם קוצים כמו כי כקול הסירים תח' הסיר וככה קמוש: תנים · כמו אח הייתי לתנים: [illegible] ליה: איים · רבים כמו ואת האיה ואם בא במ"ס: ושעיר · כדמות שעירים בריס: [illegible] כמו קפוד רק עוף אחר: ותמלט · ותוליד וכן והמליטה זכר:

מנחה גדולה

כי רותה בשמים חרבי הוא כשעל אדום תרד הוא מלחמה לה' בעמלק שנא' שם תמחה את זכר עמלק ומה גם מעה"ב כי אין מקבלין מהם גרים באופן שאף אם הגוים הנשארים בקרב הארץ יכירו וידעו כי ה' הוא אלקי' בשמי' ממעל ועל הארץ מתחת ועי"כ יהי' להם איזה קיום והעמדה בישראל משא"כ עמלק הוא אדום לא ישאר שורש וענף וכשימחה שמו אזי רותה בשמים חרבי שאמר' כות מרומזי אשר לי על כל העמי' ויהי' השם שלם וכסא שלם · לא קודם לכן כידוע וע"כ הוא קורא אותו עם חרמי לומר מה שאני אומר אל

אורים ותומים

[illegible]

[illegible] ... יסתלק הוא סעלך:

אדום תרד אין כוונתי על אדום כולו כי אם ביחוד על עם חרמי הוא עמלק [illegible] למיות שלם השם ושלם הכסא · [illegible] מתמידת לעולם כי היה וכהפכו [illegible] יסשום

אדם כי אם לצדיק תמים שימהם בבלע מעשקות והבע אל עמל לא יוכל והאיש אשר כזה הוא מרומים ישכון ר"ל שיתנו בידו המגדל המרומם ומצדות סלעים ולא יראה ממנו שלא יפשע במלכו ומפני זה יהיה לחמו נתן מימיו נאמנים כי יתנו לו הכוה העליון עם לחם רב אשר לא יכזבו בבטחון ובנאמנות גדולה מהפשע ומרד במלכו אבל שתמיד יהיה יראתו על פניו לבלתי יחטא והוא הו' מלך ביופיו וגו' ואפי' שיהיה המלך מרחקים יהיו בעיניו כאילו נגדו לעבוד עבודתו כעבד נאמן: וי"מ הוא מרומים ישכון על השכר הרוחני שהוא מרומים ישכון תחת כסא הכבוד ועליו אמר לחמו נתן מימיו נאמנים שהוא רמז אל השכר הרוחני והעונג הנפשיי לפי שהעיקר מהעונג הוא ליהנות מזיו השכינה לכך אמר מלך ביופיו תחזינה עיניך וגו' ואפשר לפרש עוד הוא מרומים ישכון על מלך המשיח הוא מרומים ישכון בירושלם שהיא העליונה שבכל הארצות ורוממות ובמעלה אמר מצדות סלעים משגבו על מצוד' ציון תהיה משגבו ולא יכול שום אדם להלחם בו ולפי שמקו עם היותו גבוה ומבצר עוז יכובש מחסרון לחם ומים לזה אמר לחמו נתן שמאכלו יהיה שם לשובע ומימיו נאמני' שלא יפסקו ולפי שהיה היעוד הזה לישרא' לפיכך אמר מלך ביופיו תחזינ' עיניך ע"כ: ולע"ד שגם פסוק זה מדבר בשלימיות השלם הנז' יהיה חזקיהו או זולתו שלם מהשלמים אמר עליו שהוא שלם בבטחון לא ברוב עם אשר אתו אלא הוא מרומים וגו' כלומר הו' לבדו יחידי לבו בטוח כאילו מרומים ישכון במקום שאין היד שולטת ובמקום מצדות וגו' או יאמר כי השלם כיוצא בפרטים הנזכרים הנה הוא בחיים חייתו כאילו אינו שוכן בתחתונים בע"הז אלא כאילו הוא כמות שהוא בגוף מרומים ישכון וגו' ולא יעסוק יומם ולילה כי אם בתורה שהיא עוז כנגד הי"צהר שהוא סלע כדכתיב הלא כה דברי כאש נאם ה' וכפטיש יפוצץ סלע ז"ש מצדות הם דברי תורה שהם המצדים להצלר בהם מהסלעים הם הם משגבו וגם הוא מחסה ואמר בלשון רבים מצדות וכן סלעים לפי שבכל עת ועת משטין הי"צהר לאדם בחטאים מינים ממינים שונים וגם הם שדימה לסלעים ולפי שצריך לכל אחד ואחד למשכהו לבית המדרש ולד"ת לכך אמר מצדו' בלשון רבי' להשגב בהם פעמי' רבות מהי"צהר שהוא נדמה לסלעים שהרי כמה פעמי' בא להסטין אל האדם ואמר שלהיות האיש מזה בלתי שוכן בארץ כי אם במרומים לזה אינו מחשיב עניני הע"הז להיותו כובש על יד אבל הורגל כ"כ בנדיבות עד שלחמו מאליו הוא ניתן ואין צריך הוא ליתנהו וכן מימיו תמיד נאמנים ובלתי מכזבים אלא נאמנים ולהיותו שוכן מרומים הרי הו' כאילו מסתכל בשי"ת ומלך ביופיו תחזינה עיניך ולהיותך שוכן במרומים הארץ תראינה כאילו היא מרחקים ורחוקה ממך שהרי אתה כאילו מרומים תשכון ולא בארץ כי ארץ מרחקי' אצלך: או אפשר מלך ביופיו תחזינה עיניך המלך בברכתו וביופיו שדרכו להטיב לשלמים כמוך ויעשה באופן שארץ מרחקים ממרחק תביא לחמך ופרנסתך ככתוב היתה כאוניות סוחר ממרחק תביא לחמה:

מלך ביופיו וגו' סנהדרין שנו רבותינו מלך מתפאר בכל יום שנא' מלך ביופיו תחזינ' עיניך ע"כ: ועיין רש"י ז"ל והרא"בע ז"ל והרד"ק ז"ל ומהרי"א ז"ל מלך ביופיו על מלך המשיח ביופיו תחזינה עיניך עם היות שעד עתה תראינה ארץ מרחקים ר"ל הגלות שהיית גולה בארץ רחוקה: ולע"ד מה שכבר זכרתי מלך ביופיו ע"ד המתרגם על שכינת עוזו ית' ולפי שכל יורדי עפר מוכרחים שיכרעו לפניו ויחזו את האלהים כי בזולת זה לא תפרד הנפש מהגוף אבל הרשעים יראו בפנים של זעם אמנם עתה השלם מלך ביופיו תחזינה עיניך ותדבק בו יען כי עיניך הנזכרים תראינה את הארץ וכל תענוגה רחוקי' מאד ממך כאילו אינך שוכן בקרבה רק כגר בארץ כמ"ש הוא מרומים ישכון שזה מחייב לראות מלך ביופיו שהרשעים הדבקים בארץ בענייני החומר וקרובים אליה לא יזכו אל נועם מלך ביופיו או אמר תראינה ארץ מרחקי' שישלחו לך מארץ מרחקים מתנות על דרך ממרחק תביא לחמה וכמו שהרחבתי בפסוק הוא מרומים ישכון:

לבך יהגה אימה וגו' במסכת סנהדרין שמואל אשכחיה לר' יהודה דקאי ותלי בעברא דדשא ובכי א"ל אמאי קא בכית א"ל ומי זוטרא מאי דכתיב בהו ברבנן איה סופר איה שוקל איה סופר שהיו סופרים כל אותיות שבתורה איה שוקל שהיו שוקלים כל קלים וחמורים שבתור' איה סופר את המגדלים שהיו שונים ג' מאות הלכות במגדל הפורח באויר כולי האי עבוד ותנן ג' מלכים וד' הדיוטות אין להם לעולם הבא ואנן מה תהא עלן א"ל שיננא טינא היה בלבם עכ"ל: אין לנו עסק בנסתרות של המגדל הזה הפורח באויר אבל מתוך המאמר הזה נתבארה לנו הכונה בפסוק בטעם כפל החלוקות האלה ובטעם הכנת לבך יהגה אימה שהכוונה לו' נכון יהיה לבך בטוח שמלך ביופיו תחזינה עיניך כיון שזכית לתנאים הנזכרים למעלה הולך צדקות ודובר מישרים שאין טינא בלבך אלא לבך שלם שהשם יתברך עם היות שלבך יהגה אימה ורתת בקרבך כמו שהיה ר' יהודה אמר בלבו הוגה אימה באומרו איה סופר דקדוקי תורה ואיה שוקל קלי' וחמורי' ואיה סופר את המגדלים שהרי גםעו מזה אין להם חלק לעולם הבא כההיא דארבעה הדיוטו' שאין להם חלק לעולם הבא ומזה הטעם לבך יהגה אימה באומרך אנן מה תהא עלינו לא תירא כי מלך ביופיו תחזינה וגו' כי אין בלבך טינא ואיגהו טינא הוא בלביהו וסמך מינות כזרק' בלבם ולכך כאבדו שבכל תלוי ביראת ה' בלב ולא בחכמה: ועיין רש"י ז"ל והרא"בע ז"ל וכן הרד"ק ז"ל וכן מהרי"א ז"ל והרחיב איה סופר הכתוב גולגלותם לענין המס איה שוקל הכסף מידינו איה סופר את המגדלים לפי שהממונים על זה הם בעלי המגדלים באומות לכן אמר איה סופר את המגדלים או שיקרא מגדלים העשירים להכריחם במס עתה לא יהיה כן כי את עם נועז לא תראה וי"מ שהיו ישראל מקוננים בגלות על חכמי וגדולי הדור שספו תמו חכמיהם ועליהם היו אומרים איה סופר וחכם בספר תורה איה שוקל את הדברי' בחכמה ובתבונה איה סופר ג"כ את המגדלים ר"ל סופר וכותב הדברים הגדולים והרשומים במגדלים בעזרא וגדולי ישראל וקרוב לזה פירשוהו חז"ל ע"כ: ולע"ד לפי שדבר למעלה בתיקון מעשה השלם ולדקותיו לאמו נתן מימיו נאמנים ורמז שאפי' מזונותיו מזומנים עושה מהם צדקה והוא אומרו לחמו דבניו ר"ל לחמו הצריך לו באכילתו כן מימיו מזומנות נאמנים וגו' שמא לבך יהגה אימה לאמר איה סופר שיכתוב אלו המעשים או איה שיקל איכות המעשים ואיכות הצדקה מתוך הדוחק שאין ספק שמי שמונע עצמו יפורם לרעב לחמו לא ישוה לעשיר העושה צדקה וז"ש איה שוקל לזה השיב לסופר ואמר איה סופר ששאלת הנה הוא את המגדלי' מגדל דוד ומגדל עוז שם ה' שם יספרו כל העניינ' וכמו שאמרו חז"ל שאליהו כותב ומשיח בן דוד חותם על כל צדקה וצדקה ועל דרך הסוד יש למשיח בן דוד שייכות במגדל דוד ובמגדל עוז שם ה' בו ירוץ צדיק ונשגב ואפשר שהו' מגדל הפורח באויר הקדש להיות אשת חיל עטרת בעלה: וי"ת איכא ספריה איכא רבהבא איכא חשבייה יתון אם יכלון לחשבא מנין קטירין רישי משריית גובריא ע"כ:

את עם נועז וגו' עיין רש"י ז"ל והרא"בע ז"ל והרד"ק ז"ל ומהרי"א ז"ל הביא כדרש"י בתיבת נועז לשון לועז כמו עמקי שפה יגיד עליו ריעו או לשון עז כדהרא"בע: ולע"ד שאמ' נועז לשון עז והנ"ון מהנפעל (כדהרא"בע) והכונה לו' שאין זה הקם על ישראל עם נועז מטבעו אלא חלם והעונות מחזיקים אותו והוא נפעל מהם בעזות וזהו נועז כענין כשדים זה העם לא היה וז"ש עם נועז לא תראה או יהיה מאמר עם עמקי שפה סבה להיותו עם נועז לפי שהוא עם עמקי שפה משמוע מה שהוא מדבר וגם כן הוא נלעג לשון אשר מדברים באוזני כמי ששומע דברי הלעג שאין בינה להבין דברי המדבר אליו מהפיוס וזה גורם להיותו עז שהוא שואל כענין ולהיותו עמקי שפה משמוע ישרא' לדבריו ומשיבים לו שלא כענין והוא כלעג לשון תשובתם שהגוים אין בינה שאינו מבין מה ממה שאמרו להם לישראל ויכריע פי' זה כפל הענין במילות שונות וכן כיוצא בזה פירשתי בכלי חמדה שאמר הפסוק ישא ה' מעליך גוי מרחוק מקצה הארץ שהכוונ' מקצ' הארץ מהיותר פחות שאם על הרחוק מיותר שכבר אמר גוי מרחוק ואמר אשר לא תשמע לשונו ותדבר לו דברים שלא כענין וזה מחייב היותו גוי עז פנים שהרי אינו מקבל פיוס שישרא' מפייסין אותו ועל כן נעשה עז וז"ש נועז לשון נפעל:

חזה ציון וגו' עיין רש"י ז"ל והרא"בע ז"ל וכן הרד"ק ז"ל וכן מהרי"א ז"ל בקירוב:

ולע"ד לדקדק למה אמר על ציון קרית מועדינו ולירושלם קרא' נוה שאנן ונראה לפי שכתוב מציון תצא תורה וכו ורמזו תמיד חז"ל בתיבת ציון על התורה וההלכה אוהב ה' שערי ציון שערים המצויינ' בהלכה לז"א כי חזה וראה ציון שהיא קרית מועדינו ששם הקב"ה נועד יחדיו עמנו וז"ש קרית מועדינו ואמר לשון קרית ולא אמר לשון עיר כההיא דאשר ילכוד את קרית ספר שדרשוהו חז"ל לשון קריה ולשון ספר כן אמר כאן ציון קרית מועדינו שפי' קרית התורה כעם הועד של מועדינו בציון וירושלם יהיה נוה שאנן כי עליו אוהל פרוש מקדוש ה' המאהיל עלי' כאוהל באוהל ההוא בל יצען בל יסע יתדותיו וגו' שהוא ההתקשרות מאור העליון אשר על ירושלם בל יסע ר"ל זה אוהל בל יסע כיתדותיו תקיעות לנצח ובזה מובן אומרו לשון יחיד בל יסע שחזר לאוהל כאמור ואין צורך למה שנדחקו המפרשים ז"ל בל יסע על כל יתד מיתדותיו ולכך לא אמר בל יסעו:

כי אם שם אדיר וגו' אמר רב ולי אדיר זו בירבי גדולה וגו' ועיין רש"י ז"ל גם והרא"בע ז"ל והרד"ק ז"ל ומהרי"א ז"ל שהפסוק דבר בנהרים יאורים אשר סביבות א"י שכיון שהשי"ת גם והוא אדיר לנו מעתה מקום הנהרים יאורים דהיינו סביבות א"י מובטחים אנו שבל תלך בו גבי שיט והיינו גלי"אש בלע"ז וצי אדיר ספינה גדולה ע"כ: ולע"ד שאמר כל השלום הנזכר לירושלם לא בחיל ולא בכח האנושי כי אם כח אלהי והוא שם ה' אדיר לנו וז"ש כי אם שם יש לנו עזר אינו האנושי אלא אדיר ה' אלהי שהוא התורה ובמקו' נהרים יאורים רחבי ידים כן יהיה לנו ה' למעוז תמורת נהרים יאורים: או יאמר כי אם שם ה' אדיר לנו ר"ל בעזרתינו לנו הנה היכולת בידו לעשות אל האויבים הבאים עלינו דרך מים נהרים יאורים עם היותם רחבי ידים הנה הוא יתברך ביכלתו יעשה בל תלך בו אני הזה שיט ומסור לבעלי בחירה השייטים עכ"ז יעשה שבל תלך בו הכני שיט עם הספינה עם היותה בהם ברוח אדיר ע"י הנס שלא נכון להגיעה אל הנמל הקוב ח"י יעברנו יען כי ה' שופטינו ובידו למנוע כל מין מעיק ומציק והוא קרוב לשיטת מהרי"א זולתו: וחתני ה"רמה יצ"ו פי' לפי שאמר את עם נועז לא תראה הלא חזה ציון וגו' אלו שם באותו עם תראה שהיא אביר לא תירא מהם כיונה עמהם זרוע בשר ועמנו ה' אשר הוא לנו במקום יאורים וגו' ע"כ:

כי ה' שופטינו ה' וגו' עיין רש"י ז"ל והרא"בע ז"ל והרד"ק ז"ל ומהרי"א ז"ל והנה הזכיר בג' תוארים אלה שופטינו ומחוקקינו מלכינו לו' שבדרך דין ומשפט ה' יהיה ובדרך החכמה הוא יהיה מחוקקינו וחוכן לאדם דעת בינה ומחוקק אותה בלבו והם בדרך יהיה מלכנו והוא יושיענו ובסיבתו נטשו חבליך אבל אהל ירושלם בל יסע יתדותיו ע"כ:

ולע"ד שאמר כי ה' שופטינו ר"ל כי ה' הוא שופטינו ועושה המשפט והעונש המחוייב בעצמו שופטינו ומוכיחנו כי את אשר יאהב ה' יוכיח הוא בעצמו ולא ע"י ה' מחוקקינו כל מה שישפוט אותנו מחוקק אותו לזכרון כדי לנכות מהעונות על המרעים לנו והקמים עלינו המלך אשור או מלכים זולתו לעתיד ה' מלכנו וחייליו ושריו ועבדיו כי הוא יושיענו בהיות מלכינו מי יעמוד למכיד מאז אפיך דעבדין משמיה לטב ואפי' המשפטים שעושה בנו מיסורין הכל להושיענו שאמר הוא יושיענו ר"ל התכלי' בה' שופטינו ה' מחוקקינו ה' מלכנו כדי שהוא יושיענו מכובד העונות: ויבוא מקושר עם זה מ"ש בסוף הענין ובל יאמר שכן חליתי בסובלי חלאים מתניכן לה עיין בסמוך בפסוק ובל יאמר שכן וגו':

נטשו חבליך וגו' עיין רש"י ז"ל והרא"בע ז"ל וכן הרד"ק ז"ל ומהרי"א ז"ל לפי שאמר על ירושל' אהל בל יצען בל יסע יתדותיו לנצח גו' אבל אני שיט וצי אדיר בה על לא יעברנו כי חבליהם של האויבים ינוטשו וזהו נטשו חבליך עד שלא יוכלו לפרוש נס והיא הגדולה אשר בסבת הרוח הנושב בה נוסע' הספינה ואז כשהספינה לא תוכל להתנועע ושלל השלל אשר באני שיט וצי אדיר יבאו אנשי הארץ ויבוזו השלל הרב אשר באני וצי אדיר והפסחים (כדהרד"ק) ע"כ: ולע"ד לדקדק שלפי שיטות המפרשים ז"ל שפי' חבליך כנגד כלפי האויבים יקשה למה דבר אח"כ בלשון נסתר שכן אמר תרנס בל פרשו נס הי"לל כן תרנסם בל פרשתם נס ולמה דבר בתחילה על יחידה לנוכח ואח"כ דבר על רבים נסתרים תרנס תרנך פירשת ומהו תיבת כן שהוצרך רש"י ז"ל לפרש כן הכן היטב: ונראה לנוכח על ירושלם ועליה דבר לנוכח ובלשון יחידה ואמר הנה נטשו חבליך לשון חבלים החובל כמו חובליך ר"ל כיון שהאויבים גרמו ליך שנטשו חבליך בל יחזקו בדקך בו להם לאויבים עליך כן תרנס בל פרשו נס שאעפ"י שיהיה להם כל הצורך הצריך לספינה גסה עכ"ז לא יהיה להם כח לפרוש הנס ז"ש כן תרנס בל פרשו נס ולזה אז יחולק עד הגוי' אשר היה עד עתה מרבה פסחים ר"ל שלא היה מביא להרים איש את ידו ורגלו ומאימתו תבעתם עתה הפסחים בזזו בז ולפי זה תיבת פסחים נמשכת למעלה ולמטה תיבה מרבה בז"קף קטן כדי להפסיק מתיבת פסחים כדי שיפורש פסחים בזזו בז וגם אפשר נקשר' עם תיבת מרבה פסחים כדפרשית שמאז היה מרבה פסחים ועתה בזזו הפסחי' וכ"ש זולתם ואמר זה מקושר למ"ש כי ה' שופטינו ה' מחוקקינו שלא ישכח כלל שהביא עלינו שהרי הוא מחוקקינו הכל בספר מחוקק לעת מצוא כי ה' מלכנו הוא יושיענו יבקר פנקסו ויפקוד על מה שגרמו שנטשו חבליך ובל יחזקו החובלים עליך כן יפקוד על הגורמים כן תרנס וגו' ואמר נטשו ולא אמר נטושו לפי שהאויבים כאמר בהם קמה והחז"ל גברא קטילא קטילת לזה אמר נטשו ואפשר שאמר בל יחזקו על הרוגים שנטשו חבליך בל יחזקו האויבים מצד הנטישה כי ג"כ תרנס בל פרשו נס גם עליה' יעבור כוס:

ובל יאמר שכן חליתי וגומר כתובות פרק י"ב א"ר אלעזר כל הדר בארץ ישראל שרוי בלא עון שנאמר ובל יאמר שכן חליתי העם היושב בה נשוא עון אמר ליה רבי אבא לרב אשי אנן בסובלי חלאין מתניכן לה עכ"ל פרש"י ז"ל בל יאמר שכן חליתי כלומר אל יתרעם כולם נשואי עון עכ"ל ולפי שלפי' זה ק"ק לשון חליתי אמר ליה רבא לרב אשי אנן בסובלי חלאים מתניכן לה ולפי שלשון שכן לא דייק בסובלי חולאים לכך דרשה רבי אלעזר בשכן ודר בארץ ישראל ואפשר לי לתקן נמי לשון חליתי לרבי אלעזר והוא כי השוכן בארץ ישראל בהכרח יש לו קצה יסורין מחולי וכיוצא כי היא אחת משלש מתנות שנתן הב"ה לישראל וכולן לא נתנן אלא ע"י יסורין וגא מדוייק או' ובל יאמר שכן חליתי דהיינו יסורי ארץ ישראל מאחר כי העם היושב בה נשוא עון ודרים בסובלי חלאים לפי זה היינו בסובלי חולאים ואפי' בח"ל שהוא נשוא עון ולכך אל יתרעם כי העם היושב בה ר"ל בחולי נשוא עון הוא· ותיבת שכן שהכוונה כשתמיד ביסורין עסקינן מ"ש שכן שלא היו החולאי' ערא' כי זה לא יספיק שלא יהיה לו עון כלל אלא צריך שיהיה שכן בחולי וזה רמז באומרו סובלי יסורין סובלי מורה על ההתמדה: ואפשר עוד דכשאמר רב אשי אנן בסובלי חולאים מתניכן לה אינו עוקר מ"ש רבי אלעזר כל הדר בארץ ישראל וגומר אלא לפי שרבי אלעזר אמר על הדר בארץ ישראל שרוי בלא עון וקשה לדבריו מה שהקשינו מתיבת חליתי לז"א רבא אנן בסובלי חלאי' מתניכן לה כלומר נוסף על היותו דר בארץ ישראל דהרתי בעינן דר בארץ ישראל וסובלי חולאים ובה כי ניחא לשון שכן שכן בארץ ישראל ודייק לשו' היושב בה ודייק לשון חליתי שהרי אינו עוקר דברי רבי אלעזר אבל מוסיף עליהם דקרא בארץ ישראל ובסובלי חולאים היה רבי מאיר אומר כל היושב בארץ ישראל ארץ ישראל מכפרת עליו שנאמר העם היושב בה נשוא עון ועדיין דבר תלי בדלא תלי כי מלאה הארץ השם מקדש ישראל ועדיין אין אנו יודעין אם פורקים עונותיהם עליה' או אם נושאים עונותיהם עליה כשהוא אומר וכפר אדמתו עמו הוי אומר פורקים עוונותיהם עליה· וכן היה רבי מאיר אומר כל הדר בארץ ישראל וקורא קריאת שמע שחרית וערבית ומדבר בלשון הקדש הרי הוא בן העולם הבא ועונותיו מתכפרים לו שנאמר וכפר אדמתו עמו עד כאן לשונו: וכפי הנראה דרבי מאיר מוסיף בשבחה של ארץ ישראל שאפילו בלי דירת קבע היושב בישיבה כל דהו בארץ ישראל די להיות נשוא עון ודייק לה מלשון היושב בה ולא אמר השוכן בה והנה פריקת העונות גדולה דנשיאת העון אפשר שנושאין אותו לשעתו וצריך לו לא פריקה לגמרי אבל בהכרח פסוק וכפר אדמתו עמו מכריח שהוא כפרה לגמרי· ואמנם היך דרבי מאיר יליף ממ"ש הרנינו גוים עמו מתיבת הרנינו למד קורא קרית שמע בזמנה שחרית וערבית שנקראת רנה לשמוע אל הרנה ואל התפלה ולמד מדבר בלשון הקדש ממ"ש גוים עמו ר"ל שמניחים לשון גוים ומדברים לשון עמו לשון קוד' ויליף שהוא בן העה"ב ועונותיו מתכפרים לפי שאמר וכפר אדמתו ועמו שמא אדמתו לבדה מכפרת וכהידך דר' מאיר דאמר כל היושב בארץ ישראל א"י מכפרת עליו דלהכי חלק אותה בפני עצמה בשתי חלוקות של הרנינו גוים עמו בפני עצמה דהכהו בעינן לזכות לעה"ב וזו של אדמתו מספק' לכפרה כדכתיב וכפר אדמתו עמו ובזה נתיישבו השתי מאמרות של רבי מאיר ועיין רש"י ז"ל והר"אבע ז"ל וכן הרד"ק ז"ל ומהרי"א ז"ל בהיות השלל רב כנ"זל בפסוק הקודם ובל יאמר שכן אחד מכל ארץ ישראל חליתי ואיכי יכול ללכת לשלול שלל אבל החלש יאמר גבור אני ולא יקרהם עון בשלום שלל מאחר שהם באו בגבולם להרע להם א"כ נשוא עון הם מהשלל והפסוקי' מדברים בעתיד ועל מלחמה גוג ומגוג יאמר אני שיט וצי אדיר גו' שכן מורה המשך הפסוקים ודלא כדעת המפרשים שפירשום בחזקיהו עד כאן: ולע"ד שמדבר גם לעתיד בימי המשיח ובל יאמר שלא יאמר עוד השוכן בירושלם חליתי קלני מראשי קלני מזרועותי כי השוכן יהיה חזק ואמיץ וברי' באופן שלא יאמר כן והטעם הוא שסיבת החלאים והיסורין הוא העון כמו שאח"זל ואין יסורין בלא עון והעם היושב בה לעתיד יהיה נשוא עון אם כן איך יחלו ביסורין כי בהבטל הסיבה ובטל המסובב ובל יאמר עוד השכן חליתי כי העם היושב בה יהיה נשוא עון ואת רוח הטומאה יעביר מן הארץ ארץ צבי:

קרבו גוים לשמוע ולאומים וגומר עיין הרא"בע ז"ל והרד"ק ז"ל וכן מהרי"א ז"ל שזו הפרשה עתידה וכוללת על כל האומות ולכן אמר הרבו גוים לשמוע וגומר ולאומים וגומר תשמע הארץ ומלואה וגומר שאינם מדברת על ישראל כלל כי באה את אשר יהיה באחרית הזמים ע"כ: ולע"ד לפי שזה בלי ספק בפחיתות של גוים ולאומי' המרעי' לישראל על לא חמס ולזה באו עליהם ביחוד הנבואה הזו בעצם והמשוכה קרבו גוים ולאומים וגומר ולגב הורחי' השמע הארץ ומלוא' תבל וכל צאצאיה הם האומות והמלכיות אשר היגם מריעות לישראל כי ישמעו מה

רש"י

דיות · וולטוי"רש בלע"ז : אשה רעותה · כמו אל רעותה : דרשו מעל ספר יי' · קראו מעל ספר בראשי' כשהביא המבול גזר שיתקבלו כל הבריו' להסגר בתיבה זכר ונקבה אחת מהנה לא נעדרה מלבא על אחת כמה וכמה כשיגזור עליה' זאת להקבץ לשתות דם ולאכול בשר וחלב : לא פקדו · לא חסרו כמו לא נפקד ממנו איש : כי פי הוא צוה · שיבואו ורוחו ושל פי הו' קב"ה רוחו מוסב על פי כמו וברוח פיו כל צבאם אף כאן רוחו של פי הוא קבצן : והוא הפיל להן · עכשיו הנביא אומר על הקב"ה והוא הפיל להם לאותם החיות והעופות גורל שיעלו הלו לחלקו : ישושום · כמו ישושו מהן : מדבר וציה · ירושלם הקרוי' ציה וציון הקרוי' מדבר הן ישושו על מפלת' של
א גיבורי כוש ופרס ותגל ערבתה של ירושלם: ישושום · ישישו עליה' כמו בני יצאוני שפתרונו יצאו ממני וכן בשלם הבשר בשל להם הבשר : ורנן · כמו ולרנן : הלבנון · בית המקדש : הדר · כבודו לציון : חזקו ידים רפות · כל הנביאים מבשרי ישועה נחמו את ישראל וחזקו את ידיהם הרפות : חזקו לשון משקל כבד ופתרונו חזקו את אחרים ואם היה בא לומר אתם שידכם רפות היה ניקוד חזקו ואמצו עכשיו
ה שאומר להם לחזק ולאמץ אחרים נקוד חזקו אמצו חזקו אל תיראו זה ניקוד חזקו לשוקל חזקו את מאליכם כמו שיאמר ליחיד חזק ואמץ ולא יאמ' חזק : לנמהרי לב · שממהרי' את הגאולה ומצירין על איחור' : נקם יבא · כמו בנקם יבא : גמול אלהים · על הרשעים הוא יבא ואתכ' יושיע : עיני עורי' · אותם שהיו עד הנ' עורי' מהכיר את מוראי עליהם : ואזני חרשים · שלא היו שומעים לקול נביאי עד הנה תפקחנ' ותפתחנ' כי אתן להם רוח נכון ליראה אותי ועל ישרא' הוא אומ' שקראו עורים וחרשים כענין שנאמר החרשים שמעו וגומר : אז ידלג כאיל פסח וגומר · ישרא' שהם עכשיו פסחים ואלמים מליכו שקורא פסחים אלמי' כמו שנאמר פסחים בזזו בז : ותרון · בישועתי : לשון אלם · לשונם של ישראל שהם בין אויביהם אלמי' שומעים חרפה ואינם משיבים : כי נבקעו במדבר מים · כי תשמח ישועתי ויפרחו כמדבר ציה הצמאה למים ומעיינות נבקעים בתוכה כלומר כי יצמח ישע לנדכאים : והיה השרב לאגם · התאב לתשועה יהא נושע והנביא דבר בלשון משל : בנוה תנים רבצה וגומר · מקום שהיה מדבר ציה שהוא נוה מרבץ תנין יהיה לא מקום חציר הנעשה לקנה וגומא ואין דרך קנא וגומא גדלי' אלא במקום מים כענין שנא' היגאה גומ' בלי בצה : רבצה · שם דבר הוא כמו מרבץ שהרי אינו מפיק ה"א : והיה שם מסלול · לעוברי' ושבי' : לא יעברנו · לאותו דרך שום טמא כלומר לא יהיה עוד לו' אומת : והוא למו · והוא הדרך של אותן עורי' וחרשי' ופסחים ואלמי' הנזכרים למעלה יהיה הילוך אותו דרך ואפילו הם אוילים לא יתעו כי איישירנו לפניהם :

ופרין

לה

דַּיּוֹת אִשָּׁה רְעוּתָהּ: דִּרְשׁוּ מֵעַל־
סֵפֶר יְהוָה וּקְרָאוּ אַחַת מֵהֵנָּה לֹא
נֶעְדָּרָה אִשָּׁה רְעוּתָהּ לֹא פָקָדוּ כִּי־
פִי הוּא צִוָּה וְרוּחוֹ הוּא קִבְּצָן:
וְהוּא־הִפִּיל לָהֶן גּוֹרָל וְיָדוֹ חִלְּקַתָּה
לָהֶם בַּקָּו עַד־עוֹלָם יִירָשׁוּהָ לְדוֹר
וָדוֹר יִשְׁכְּנוּ־בָהּ:
א יְשֻׂשׂוּם מִדְבָּר וְצִיָּה וְתָגֵל עֲרָבָה
וְתִפְרַח כַּחֲבַצָּלֶת: פָּרֹחַ תִּפְרַח
וְתָגֵל אַף גִּילַת וְרַנֵּן כְּבוֹד הַלְּבָנוֹן
נִתַּן־לָהּ הֲדַר הַכַּרְמֶל וְהַשָּׁרוֹן הֵמָּה
יִרְאוּ כְבוֹד־יְהוָה הֲדַר אֱלֹהֵינוּ:
חַזְּקוּ יָדַיִם רָפוֹת
וּבִרְכַּיִם כֹּשְׁלוֹת אַמֵּצוּ:
אִמְרוּ לְנִמְהֲרֵי־לֵב חִזְקוּ אַל־
תִּירָאוּ הִנֵּה אֱלֹהֵיכֶם
נָקָם יָבוֹא גְּמוּל אֱלֹהִים הוּא יָבוֹא
ה וְיֹשַׁעֲכֶם: אָז תִּפָּקַחְנָה עֵינֵי עִוְרִים
וְאָזְנֵי חֵרְשִׁים תִּפָּתַחְנָה: אָז יְדַלֵּג
כָּאַיָּל פִּסֵּחַ וְתָרֹן לְשׁוֹן אִלֵּם כִּי־
נִבְקְעוּ בַמִּדְבָּר מַיִם וּנְחָלִים בָּעֲרָבָה:
וְהָיָה הַשָּׁרָב לַאֲגַם וְצִמָּאוֹן
לְמַבּוּעֵי מָיִם בִּנְוֵה תַנִּים רִבְצָהּ חָצִיר
לְקָנֶה וָגֹמֶא: וְהָיָה־שָׁם מַסְלוּל
וָדֶרֶךְ וְדֶרֶךְ הַקֹּדֶשׁ יִקָּרֵא לָהּ לֹא־
יַעַבְרֶנּוּ טָמֵא וְהוּא־לָמוֹ הֹלֵךְ דֶּרֶךְ
ואוילים

תרגום

דִּיתָא אִתְּתָא לְוָת חַבְרְתַהּ: תִּבְעוּ
מֵעַל סִפְרָא דַּייָ וּבְעוּ חֲדָא מִנְּהוֹן לָא
שְׁגַת וְאִתְּתָא לְחַבְרְתַהּ לָא עֲכִיבַת
אֲרֵי בְּמֵימְרֵיהּ יִתְכַּנְשַׁן וּבִרְעוּתֵיהּ
יִתְקָרְבָן: וְהוּא בְּמֵימְרֵיהּ רְמָא לְהוֹן
עַדְבָא וּבִרְעוּתֵיהּ פְּלֵיג לְהוֹן בְּחוּטָא
עַד עָלְמָא יַחְסְנוּנַהּ לְדָר וְדָר יִשְׁרוֹן
בַּהּ: יֶחֱדוֹן דְּיָתְבִין בְּמַדְבְּרָא בְּאַרְעָא
צִיחֲיָא וְיָבְעוּן דְּיָתְבִין בְּמֵישְׁרָא וְיִזְהֲרוּן
כְּשׁוֹשַׁנַּיָּא: מִדַּץ יְדוּצוּן וְיֶחֱדוּן אַף
בְּיַעְוֵחֶדְוָא יְקַר לִבְנָן יִתְיְהֵיב לְהוֹן זִיו
כַּרְמְלָא וְשָׁרוֹנָא בֵּית יִשְׂרָאֵל דִּילְהוֹן
אָמְרִין אִלֵּין אִינוּן יֶחֱזוּן יְקָרָא דַּייָ זִיו
תּוּשְׁבַּחְתָּא דֶּאֱלָהָנָא: אֲמַר נְבִיָּא
תַּקִּיפוּ יְדִין דְּרַשְׁיָן וּרְכוּבִין דְּרַעֲלָן
חַסִּינוּ: אִמְרוּ לִדְמוֹחַן בְּלִבְּהוֹן
לְמֶעְבַּד אוֹרַיְתָא תַּקִּיפוּ וְלָא תִדַּחֲלוּן
הָא אֱלָהָכוֹן לְמֶעְבַּד פּוּרְעֲנוּת דִּין
אִתְגְּלֵי מָרֵי גְּמָלַיָּא יְיָ הוּא יִתְגְּלֵי
וְיִפְרְקִינְכוֹן: בְּכֵן יִתְפַּתְּחָן עֵינֵי בֵּית
יִשְׂרָאֵל דְּאִינוּן כְּסוּמִין מִן אוֹרַיְתָא
וְאוּדְנֵיהוֹן דִּכְחֵרְשִׁין לְקַבָּלָא לְמִלֵּי
נְבִיַּיָּא יְצִיתָן: בְּכֵן בְּמֶחֱזֵיהוֹן גָּלְוָתָא
דְּיִשְׂרָאֵל דְּמִתְכַּנְשִׁין וְסָלְקִין לְאַרְעֲהוֹן
הָא כְּאַיָּלִין קָלִילִין וְלָא לְאִתְעַכָּבָא
וְיִשְׁבַּח לִישַׁנְהוֹן דַּהֲוָה כָּלִים אֲרֵי בְּכֵן
אִתְבְּזָעוּ בְמַדְבְּרָא מַיָּא וְנַחֲלַיָּא

בְּמֵישְׁרָא: וִיהֵי שָׁרוּבָא לַאֲגַמִּין דְּמַיִּין וּבֵית צַחֲוָנָא לְמַבּוּעֵי מַיָּא אֲתַר דַּהֲוָה יְרוּרִין
שָׁרַיִן תַּמָּן יִסְקוּן קְנֵה וְגוֹמֶא: וִיהֵי תַמָּן כְּבִישׁ אוֹרַח וְתִיקוּן אוֹרְחָא דְּקוּדְשָׁא יִתְקְרֵי
לַהּ לָא יְעִדּוּן בַּהּ מְסָאֲבִין וְלָא יִפְסְקוּן עֲדֵי אוֹרְחָא
ודלא

רעותה ה' וסי' נמסר בסדר בא · מחנה ז' וסי' נמסר בסדר ויקרא : ואזני ג' וסימן ואזני חרשים תפתחנה · ואזני שמעים תקשבנה · ואזני כל העם אל ספר התורה : לאגם ג' פתחין וסימן והיה השרב לאגם · אשים מדבר לאגם · ישם מדבר לאגם :

רד"ק

דיות · כמו ואת הדיה · אוולט"ור בלע"ז : אשה רעותה · פי' עם רעותה : דרשו מעל ספר ה' וקראו · אומר כנגד מי שיראה דרשו מעל ספר ה' והוא הספר הזה וקראו החיות והעופות הנזכרות בזאת הפרשה כי כן תראו אותם כולם בחרבנה שתהיינה שוכנות בעיר הזאת לא תחסר אחת מהן : לא פקדו · לא חסרו אחת מהן את רעותה אלא כולם תהיינה שם · ואדוני אבי ז"ל פירש ספר ה' זה ספר תורת משה רבי' · דרשו כל חיות ועופות הכתובו' בפרשת ויהי ביום השמיני אחת מהן לא נעדרה והחכ' רבי אברה' פירש כי הוא דרך משל רמז לגזרו' שמים הכתובו' באצבע אלהים · והטעם שכל הגזרות תבאנה על : כי פי הוא צוה · מאמר האל יתברך · פירוש צוה שיהיה כך לפיכך יהיה על כל פני לא יעדר : ורוחו · פירוש רוח פי האל · על דרך וברוח פיו כל צבאם · ר"ל רצונו וחפצו : והוא · קבצן שיבאו כולם בארץ כות : והוא הפיל · כאלו הפיל גורל בארץ שתהיה להם ירושה : וידו חלקתה · ידו חלקה אותה הארץ להן לחיות ולעופות : בקו · על דרך משל כמו שמחלק אדם הארץ בחבל ובקו : ישושום מדבר וציה · ישושום מדבר וציה ע"ד משל · ומ"ם ישושום במקום נ"ון הנוספת בעתידי' רבים ישמעון יזכרון או מ"ם במקו' כם או עמם כמ"ם בשלם הבשר שהוא כמו בשל להם ר"ל המדבר והציה שהיו שכנות בהם החיות האלה ישושו בהם כשילכו לשכון בארץ כות · ויש לפרש מדבר וציה ארץ ישראל שהיתה כמדבר מיום שגלו ישראל ממנה עתה בחרבן אדום ותגיל · כי כשתחרב זאת תתישב זאת כמו שפירשנו · ויונתן תרגם יחדון דיתבין במדברא בארעא ציא : ותפרח כחבצלת · כמו הורד שתפרח ותתן ריחה : פרוח · אף גילת ורנן · תגל גילה אחר גילה · והתי"ו במקום ה"א · וכמוהו רבים · ורנן שם מקור : נתן לה · לארץ ישראל : המה · בני ישראל בשובם לארצם יראו כבוד ה' בשוב כבודו בירושלם : חזקו · פעמים יבא הצווי לא לאדם מיוחד אלא למי שיהיה · כמו ריח בני · אמור למלך ולגבירה · וכן זה חזקו ידים רפות · או אומר זה כנגד הנביאים או כנגד מי שיש לה' לב חזק בגלות ובוטחים באל ובוטחים יום יום להביא הישועה · אמר להם שיחזקו ידי הרפי' בגלות · וכן תרג' יונתן אמר ה' נביא תקיפו ידן דמרשלן : אמרו לנמהרי לב · אותם שהיו נבהלי' בלבם בצרות גדולות : נקם יבא · בנקם יבא או לעשות נקם : גמול אלהים · ועתה תראו גמול אלהים כי הוא יבא ויושיעכם מהגלות : אז תפקחנה · ישראל שהם בגלות כעורים וכחרשים וכפסחי' וכאלמי' : כי נבקעו במדבר מים · הנה אמר מיכה המורשתי כימי צאתך מארץ מצרים אראנו נפלאו' · והנה יהיה זה מהנפלאות שיבקעו במדבר מים : ונחלים בערבה · שימצאו מים רבים בדרך בשובם לארצם : והיה השרב · מקום השרב ומקום הצמאון יהיה לאגם ולמבועי מים שיהיו נובעים להם בדרכם בלכתם במקום ציה שהוא מקום השרב שאין שם מים מרוב החום · ותרגום אכלני חורב אכלני שרבא : בנוה תנים רבצה · מקום שהיה נוה תנים והיו רובצות התנות שם יהיה חציר לקנה וגומא שיצמחו שם קנה וגומא שאינם צומחים אלא במקום מים : חציר · כמו חצר כמו שפירשנו למעלה · ואמ' רבצה וכל אחת ואחת מהתני' ותנים אומר על הנקבו' כמו שאומר גם תנים חלצו שד : והיה שם · שם במדבר שלא היה שם דרך מעולם יהיה עתה מסלול ודרך ובדרש עכשיו אין דרך במדבר שכולו חול והשיירה אינה הולכ' בלילה אלא לאור המזלות · ואז יהיה מסלול ודרך · ומסלול כמו מסלה : ודרך הקודש יקר' לה · לאות' הדרך כי עם קדש ילכו בה : לא יעברנו טמא · ר"ל אחד מן הרשעי' : והוא למו · לישרא' לבד יהיה אותו הדרך : הולך דרך · בין הולך דרך שהוא רגיל ללכת דרכים בין אוילים לא יתאו באות' הדרך :

והוילים

אבן עזרא

דיות · לשון רבות כמו מן הדיה : דרשו מעל ספ' יי' · רמז לגזרו' שמים שהם כתובים באצבע אלהים והטעם שכל הגזרו' תבאנה אל ארץ אדום גם הם הנכתבות להיות ארץ אדום נוה לתן : כי פי · רמז לגזרות היוצאות מפי השם : ורוחו · רוח פיו והנה הטעם כפול כמשפט : והוא · חלקתה · פועלת ופעולה : בקו · שהוא קו אונת : ישושום · יש אומרים שהמלה חסרת בי"ת וכן הוא ישושו בם ואין זה נכון כי מה טעם בם והאמת כי המ"ם תחת נ"ון נוסף בפעלים כמו פדיום והטע' כי ארץ אדום תהיה לבדה חרבה רק ארץ ישראל להפך ולדעת רבי משה הכהן שהיא ירושלם הנמלטת : פרוח תפרח · ארץ ישראל או ירושלם : אף גילת ורנן · והנה התי"ו כמו גילת לב · ויש אומרים כי לה שב אל לבנון בעצמו : המה · יושבי ירושלם : חזקו ידים · לפי דעת כל המפרשים שהוא לעתיד ולדעת רבי משה על השבים בימי חזקיהו במות מלך אשור וטעם ברכים בעבור ההליכה : אמרו לנמהרי לב · שלא היו מאמינים להיות כפלא הזה : נקם יבא · לעשות נקם באדום או באשור : אז תפקחנה עיני עורים · בראותם זה הפלא גם כן השומעים : אז ידלג · לשוב אל ירושלם : ותרון · דרך משל כי ימצאו מים בכל מקום הפך דבק לשון יונק : והיה השרב · מקום חרב וכן לא יכם שרב ושמש וכן תרגום אכלני חורב בארמית : בנוה · אשר היתה רבצה בנוה תנים והוא מקום ציה : חציר · כמו חצר : לקנה וגומא · שימצאו סביבות הנהרים : והיה · אף על פי שיגדלו נחלי' בדרך יהיה שם מסלול דרך מסלה : ודרך הקדש · בעבור שובם אל ירושלם : לא יעברנו · כל גוי טמא אף על פי שהדרך להם היה יפחדו שיעברו עליו והלכו במסלול הגאולי' ועוד כי ההול' בדרך :

והוילים

אורים ותומים

[illegible]

מנחה גדולה

[illegible]

ונחלים וגו' שהיו המים כמשכי' בנחל לפני כל פתח של כל אחד מהם כמו שדרשו ז"ל על פסוק באר כרוה שרים מחוקק במשענותם וגו' · כמו כן יהיה לעתיד עד שיהי' השרב לאגם וגו' · והי' שם מסלול ו[illegible]
שהי' הארון נוסע לפניהם להורות להם הדרך וגם העמוד ענן כמו כן יהי' לעתיד ע"כ דרך הקדש יקרא לה כמו לעבר שהי' דרך הקודש ע"י הארון ועמוד הענן · או יאמר והיה שם מסלול ודרך ר"ל דרך [illegible]
[illegible] שהיה עד עתה שהיה שני דרכים דרך החיים והטוב ודרך המות והרע רק שיסלק היצר הרע מן העולם שהוא דרך המות והרע ולא יהי' כי אם דרך אחד החיים והטוב וזהו ודרך הקדש יקרא לה · [illegible]
זה הקליפה ויצ"הר שיבוער ואוילי' שהיו נואלים מדרך הטוב לא יתעו עוד :

שעתיד ליפרע לגוים ולאומים וגם עליהם יהיה הקצף חלק מה על כי שמחו לאיד ולא ינקה השמח לאיד או שיהי' להם למחות וז"ש כי קצף כללי לה' על כל הגוי' וחימה עזה על כל צבא' ר"ל הרשעי' שהם גוים ולאומים המלכיות הגדולה אשר הם שרי צבאות על שאר המלכיות הקטנות כי המלכו' ביותר גדולה היא בצער יות' על דרך מה שאמר בגמר' חביבי ריסך בקרירי ורישא דריסך בחמימי:

כי קצף וגו' וחלליהם ישלכו גו' עיין הרא"בע ז"ל והר"דק ז"ל וכן מהרי"א ז"ל אם לסיבת רוע קלקול אמונותיהם ואם מדם חלל ושביה על חללי בת עמי: ולע"דן כפי הפשט כי קצף לה' קצף כל דהו אמנם חימה עזה על כל צבאם כי אשמם בראשיהם שלהם והם עקרא ואמר על כל צבאם כנ"ל · ואפשר עוד שהזכיר פקידת הגוים למטה כי קצף לה' על כל הגוים ופקידה על צבאי המרום במרום והוא מה שאמר וחימה על כל צבאם אשר בשמים ממעל הוא שגרם שהחרימם לגוים הנזכרים ונתנם לטבח וחלליהם וגו' כנ"ל דרך הפלגה · או אמר ונמסו הרים על המלכים הגדולים כהרים אמם ימס לבבם מדמם הרב מהטבח הנזכר שנתנם לטבח ויוכיח שפירשתו בעל כל צבאם שהוא על צבאות מעלה צבא המרום במרו' מ"ש אח"כ ונמקו כל צבא השמים גו' בטעם כי רותה בשמי' חרבי גו':

ונמקו כל צבא השמים וגומר עיין רש"י ז"ל וכן הרא"בע ז"ל וכן הר"דק ז"ל וכן מהרי"א ז"ל ונמקו כל צבא השמי' היינו בטול הוראותיה' המורה סיוע לאיזו אומה ההשגח' האלהי' תבטל אותם ההוראות וז"ש ונמקו כל צבא השמי' כי הדברים הרוחניים לא יגיעם הפסד וכליון וכיוצא בזה הוא מ"ש הפ' ובאלהיהם עשה ה' שפטים ואחז"ל אין הב"ה נפרע מאומה עד שנפרע מאלוהיה דהיינו הביטול מהוראותיהם וכן הוא מה שאמר ג"כ וכל צבאם יבול על ביטול הוראותיהם · או אפשר שאומר וכל צבאם יבול כנבול עלה מגפן על צבאם של התחתוני' ויהיה יבול כפשוטו ע"כ ת"ד: ולע"דן כבר רמזתי לך במ"ש הפסוק וחימה על כל צבאם שהוא רמז לצבאות מעלה כוונתו לדעת גדולים ז"ל כנ"ל אכן במ"ש ונמקו כל צבא השמים ונגולו כספ' השמים וגו' מורה שהוא על עלם השמי' עלמם וצבאם לא על הוראותיה' כמו שחשב מהר"יא ז"ל והענין הוא במה שקבלנו כי כל צבאי מרו' כאשר יגיע עת פקודת התחתונים ופקדו בעליונים להעבירם בנהר דינור נגיד ונפיק מן קדמוהי ובזה הבוטל שררתם וממשלתם כמו שאמרו בס"ה ז"ל ואל תתמה על זה כי כן אנו מוכרחים להאמין בנפש הרוחנית יותר מהמלאך שיגיע אלי' עונש אש בהיכ' רוחני שישרף בנפש עם היותה רוחנית שלא יתכן שאש גשמי ישלוט בה חלילה ויוכיח כן שתין פולסין דנורא שהכו למלאך כנזכר בגמרא שהאש הוא הדין הנמשל לאש שורגים המלאך הצער בהסתלקות הרחמים ממנו כמו שורגים האדם הכויה והשריפה בגופו באש הגשמי' וידוע כי השמי' אש ומים דין ורחמים והוא בתפארת אשר ממנו נמשכים הדין לרשעים ורחמים לצדיקים וכמו שאחז"ל בפ' הנני ממטיר לכם לחם מן השמים משל לאופה שיש לו אש בתנור ובתוכו כל נעשה אופה בקש להוציא אש מוציא דכתיב גפרית ואש מאת ה' מן השמים ושבקש להוציא לחם מוציא הנני ממטיר לכם לחם מן השמים והכוונה כמו שאמרנו שמהדין הוא האש שבשמים יצא הפורענות לסדום ומבחינת הרחמים ירד הלח' והמן מן השמים · ובהצעה זו נבוא אל הפסוק ונמקו כל צבא השמים כי כמו שהכוכבים תלוים בשמי' האלה כן כיוצא בזה המלאכים תלויים בשמים שנמיקתם הוא העדר הרחמים מהם הוא המן היורד להם שנא' ואתה מחיה את כולם ואחז"ל מחיה לשון פרנסה גם על צבא השמים הנזכר בתחילת הענין וכתיב לחם אבירים אכל איש לחם אבירי' מלאכי השרת והנה כשיעבירום בנהר דינור הוא הדין הדק הוא נמיקתם וזה הודיע במ"ש ונגולו כספר השמים שהגלילה מורה על הסתו' מצד הדין והתפשטותם מורה על התפשטות הרחמים וזהו ונגולו כספר השמי' והשמים הוא התפארת הוא משח"זל הכל תלוי במזל ואפי' ס"ת בהיכל כמו שפי' הראשונים ז"ל ס"ת תפארת בהיכלו המלכות והכל תלוי במזל הוא הבינה ולזה נאמר כאן כספר השמים ומזה יתחייב שכל צבאם של השמים יבול כנבול עלה מגפן וכנובלת מתאינה שהיא כמושה כך אלו הצבא שמי' יהיו כמושים מתוקף הדין וממיעוט הרחמים ומ"ש וכנובל' מתאנה על תאנה נובלת כמו שהכריח הר"דק ז"ל ולשון הפסוק מוכיח כן שאמר כנבול עלה אמנם בתאנה לא הזכיר עלה אבל אמר וכנובל' מתאנה משמע שמדבר בתאנה הנובל' לא בעלה והוא הכל"עד ה' יראנו נפלאות ואמר שני משלים כנבול עלה מגפן על השרים של מעלן המסוככים ומכסים לפרי וכנובלת תאנה על התחתונים · או יהיה הכוונה לפי שישראל נאמר בהם אסף אסיפם נאם ה' אין ענבים בגפן ואין תאני' בתאנה והעלה נבל מצד הפורענות שעשו האויבים בהם עתה אמר בכוון וכל צבא יבול כשיעור מה שהרעו לישראל וזוהי כ"ף הדמיון של כנבול עלה מגפן וכנובלת מתאנ':

כי רותה וגומר ילמדנו אתה אמר' פן בחרב אצא לקראתך אף אני חרב לה' מלאה דם כי רותה בשמים חרבי הנה על אדום תרד ע"כ: ולע"דן שדקדקו חז"ל בפסוק אומרו הנה על אדום תרד ועל עם חרמי למשפט שהוא כפול לזה דרשו הנה על אדום תרד רוצה לומר הנה על מה שאמר אדום פן בחרב אצא לקראתך על זה תרד עליו חרב ועל עם חרמי למשפט וגו' וז"ש אתה אמרת וגומר אף אני אומר שאותו הדבר גורם לו כן מלבד שעל איש חרמי למשפט וגומ' מלבד מעשיו ממה שהרע לישר' כתרגומו ועל עמא דחייבת לדינא ועיין רש"י ז"ל והרא"בע ז"ל והר"דק ז"ל ומהרי"א ז"ל כבר הודעתי שבאחרית הגלו' יתעוררו בני אדום לכבוש את ירושל' להיות מקום קדושתם וכן יכבשו כל ארץ מצרים וגלילותיה ויבואו בני אשור וכל ארץ מזרח עליה' למלחמה אם לנקום נקמת ההרוגים ואם שגם הישמעאלים יודעים כי ירושלם וב"ה הוא מקום קדושה רבה והוא שער השמים ולכן כולם יתקבצו ללוקחו מיד העכום ואז תהיה מפל' גדולה בבני אדום וגם בלוחמים בהם כי מפני שהאשורים החריבו את ארץ ישראל ראשונה והע"כום בני אדום החריבוה בשניה היה מהגזרה האלהית שבאותה הארץ אשר באו פעמים להתעולל עלילות שמה וקבלו עונשם ותהיה שם נקמת ה' ולארץ לא יכופר לדם כי אם בדם שפכו מקום הרשע שמה המשפט ולכן זכר הנביא נקמת האויבים בכלל ואח"כ זכר בפרט עניין בני אדום אשר יהיה בעת ההיא ואתה תראה שיחזקאל זכר המלחמה הזאת ג"כ בכלל ובפרט הרג האשורים ונקמת ה' מהם כי כל אח' מהנביאים האלה ראה כללו' המלחמה הזאת וליחזקאל נתגלה יותר פרטיות נקמת אשור ולישעיהו נתגלה בכאן בפרט יותר עניין אדום והוא אומרו כי רותה בשמים חרבי גו' מקושר עם מ"ש ונמקו כל צבא השמים וגומר כי כאשר רותה בשמים חרבי לשדד את המערכה המלאכיות לאומות הנה אז על אדום תרד אותו החרב וקרא אדום עם חרמי ר"ל רשתי לפי שילכדהו ברשתו וחרמו לעשות בהם משפט ע"כ ולע"דן מ"ש ועל עם חרמי למשפט על ישראל וקראו עם חרמי ככתוב ואתנה לחרם יעקב וישראל לגידופים ואמר כי אחר שרותה בשמים חרבי ממה שהפילה ופקדה על צבא המרום אשר בשמים הנה על אדום למטה תרד לנקום נקם והכל במדה במשקל ובמשפט שיפקוד מה שעשו והוסיפו על מה שאני קצפתי מעט והמה עזרו לרעה ע"אכו ז"ש ועל עם חרמי ר"ל ועל מה שעשו של עם חרמי לפקוד ולהביא למשפט וליתן דין וחשבון או יאמר שהחרב הזו תרד על אדום ועל עם חרמי אלו ישראל למשפט ולדון דין שניהם מה שיהיה משפט אמת תעשה החרב חרבי כדמסיק:

חרב לה' מלאה וגו' כי זבח לה' בבצרה פ' אלו הן הגולין א"ר אבא משל לבן מלכים שהיה לו דין עם אחד וכלו מזונותיו ובא א' וספק לו מזונות אמר המלך אין לי עסק אלא עם זה הה"ד כי זבח לה' בבצרה שלש טעיות עתיד שר של כרך גדול לטעות כסבור בצר היינו בצרה וגומר כמלא' טעם זבח לה' בבצרה מסיבת שהחזיקו בידו ונעמו לספק צרכם ועוד בבריתתו שם שם נפל שדוד : וביאור המאמר הוא מה שכתב רש"י ז"ל והרא"בע ז"ל ואין זה הכרח כי הב"ה מגיד מראשית אחרית ומקדם אשר לא נעשו והרי ירמיהו ע"ה נבא עליה בפסוק שישי ושמחי בת אדום יושבת בארץ עוץ והרגם יונתן בת אדום קוסטנטינא רבתא: ועיין הר"דק ז"ל וכן מהרי"א ז"ל כרים ועתודים משל למלכים ושרים להיותם דשנים ורעננים שקטים ומכלי אל כלי לא הורקו וריחם לא נמר ואמר שלא יהיה זאת הנקמה במקום המלחמה כי אם גם בבצרה והוא כרך גדול שבמדינה שאחרי אותה המלחמה הנ"זל שתהיה בירושלם יתפשטו מאותם הישמעאלים שימלטו ואם מהתוגרמים שבארץ יון ויותר בני ערב שבאפריקא ויבואו על בצרה ויחריבוהו וזהו כי זבח לה' בבצרה ואמר וירדו ראמים עמם גו' להגיד שהרבה מלכים משאר האומות יתחברו עם אדום לעזרם וכשל עוזר ונפל עזור שג"כ תהי' ארצם רוה מדשן ועפרם מחלב ידושן ר"ל שעפר ארצם ידושן מזבח ודשן ושומן הביתך מגופי חלליה' כמו' השמש ונתן הסיבה לכל זה כי יום נקם לה' שנת שלומים לריב ציון ולע"דן במה שקדם כי רותה בשמים חרבי לפקוד בשרים של מעלה בחרב הדין חרב נוקמת נקם ברית היא מדת הדין הרפה שנקרא' חרב אמר חרב לה' הוא בעצמו בחרבו הקשה חרב לה' מלאה דם הודשנה מחלב והוא דרך משל של הדין שיפקוד בעליוני' כמו שהרחבתי בפסוק ונמקו כל צבא השמים : ואחרי שמלא' החרב לה' דם והודשנה מחלב דרך משל ומליצה בעליונים אמר שנמשך מזה ומזה מה שנעשה דם בתחתוני' וז"ש מדם כרים ועתודים שהוא ביאו' למ"ש מלאה דם ומחלב כליות אילים וגומר ביאור למ"ש הודשנה מחלב ומהכרח הנה והדר מפרש מגברא הוא ש"מה מלאה דם הודשנה מחלב הוא בעליונים ואח"כ מדבר בתחתונים ואומר מדם כרים וגומר כי זבח לה' בבצרה מליצה יש רמ"ק מתבל שמה בצרה והיא בין גבול אשור ופרס ובין גבול ארץ אדום הורמוז והיא היום תחת ממשלת הישמעאלים ובדוך הידוע למתהם של דריוש אולי יהיה דרך שם המלחמה באחרית הימים :

וירדו ראמים עמם וגומר עיין רש"י ז"ל וכן הרא"בע ז"ל וכן הר"דק ז"ל וכן מהרי"א ז"ל : ולע"דן לדקדק באומרו לשון וירדו לומר שאע"פי שיהיו גבוהים כגובה ראמים הנה בירדם ירדו ויפלו הראמים הבאים עמם ובעזרתם :

כי יום נקם לה' שנת וגומר עיין רש"י ז"ל וכן הר"דק ז"ל ועיין הרא"בע ז"ל ומהרי"א ז"ל ר"ל שנתחברו בזה יום נקם לה' על שמו שחלל בגוים · ושלומים על ריב ציון בהחריבו ירושלם והיכל ה' אשר בציון והסתכל באומרו יום נקם לה' וגומר כי בראותם המלות אמר משה רבינו ע"ה השלום לי נקם ושלם לעת תמוט רגלם כי קרוב יום אידם כי ידין ה' עמו וגומר : ולע"דן נכון מה שכתבתי בכלי חמדה שכוונת הכתוב לומר שהקדוש ברוך הוא יחוס על ריב ציון יותר מעל כבודו כי כן דרכו לחוס של כבוד יראיו יותר מכבודו · הדרך כמו שלמדו חז"ל מפסוק ותיבש ידו בירבעם וזה שאמר כי יום נקם לה' על כבוד שמו יום נקם די אמנם על ריב ציון שנת שלומים שנה תמימה לריב ציון על מה שעשו בציון במלה מחמיר יותר בדין ציון יותר מבדינו :

למניה הצעיר לוי לאגיי"אדו יצ"ו ולע"דן שאמר כי ביום אחד מהימים שינקם ה' מאויבי ציון ביום אחד ינקם וישלם להם מה שעשו ורבו בשנה אחת עם ציון והכוונה שיהיה נפרע מהם כמשפט הנפרע משוכאו שהודבעו כל חובו על רגל אחד או לפחו' חלק גדול ממנו בכל יום לא מעט מזער הנה כי כן יפרע הקב"ה מאויבי ציון הרעה שעשו לה בשנה אחד יפרע מהם ביו' אחד במה שיביא עליהם צרות רעות ורבות תכופות זו לזו · ע"כ :

ונהפכו נחליה וגו' ילמדנו אתה מוצא שדו' ואותו מלכות נגזר על שניהם שישרפו באש אמר הב"ה על סדום אני גוזר שיהא שריפתה מטמיון שלי שנא' וה' המטיר על סדו' ועל עמורה גפרית ואש מאת ה' מן השמים · ועל מלכות רביעית גזר שתביא עצים משלה ותשרף בהם לעולם יעלה עשנה עכ"ל : ולע"דן אחד משני דרכים בטעם אומרו שיהיו העצי' משלה להחמיר או להקל לפי שסדום הלא זה עונה שלא החזיקה יד עני ואביון מצרוה עין לג"א הש"ם שיתנהג בותרנות עמה שיהיו עצי שריפתה מטמיון שלו ר"ל מכיסו יתברך ובזה מדוקדק או' מאת ה' מן השמי' והוא כפול אבל מאת ה' ר"ל מכיסו ומטמיון שלו ומ"ש מן השמים למור' מקום ירידת' מן השמים ולזה חרה אף ה' בם לתת מכיסו לשרפם באש רוחני לא כן במלכות רביעי' שהקל עליה שתשרף מעצים שלה שהוא אש גשמי להקל עליה והנכון הוא שהוא להחמיר כי היום סדום נשרפה מטמיון מאת ה' אש וגפרית רוחני קולה הוא לפי שהדיין הרוחני יבוא ברחמים וספו תמו מן בלהו' כמו רגע וכן מצינו במקונן שאמר ויגדל עון עמי מחטאת סדום ההפוכה כמו רגע שאמרו' הדין רחמים הוא שנשרפה מהרה ובוטל הצער אמנם לעתיד מצד היות נקם לה' ושלומים לריב ציון צריך שישרפו בעצים שבזה תמשך זמן רב בשריפתה ויהיו מצטערים ונכוי בגחלתן מעט מעט ונבחר מות מחיים ולא ימותו וז"ש ועל מלכות רביעית גזר שתביא עצים משלה ותשרף בהם לעולם ר"ל שבהיות העצים שלא ימשך היות שהשרף לעולם שנא' ונהפכו נחליה וגו' יומם ולילה לא תכבה לעולם יעלה עשנה שפסוק לילה ויומם וגו' תולדת פ' ונהפכו נחליה לזפת וגו': עוד לחז"ל בתנחומא ונהפכו נחליה לזפת א"ר תנחומא זו תיברוס והוניכוס שהם כתובים על שפת העיר לילה ויומם לא תכבה למה שבטלו את ישראל מן התורה שהם יגיעים בה לילה ויומם אמר הב"ה הם שאני מביא בהם אינו כבה לעולם אלא לעולם יעלה עשנה לפי ששרפו את ביתי ועשה עשן עולה ממנו והם אומרים קול שאון מעיר למה אמר להם הב"ה קול מהיכל ה' זכרת מה שעשיתם בהיכל ה' עכ"ל : ולע"דן לדקדק דבתחילת דבריו נותן טעם לשריפה מפני שבטלו את ישראל מהתורה ואח"כ נותן טעם זולתו מצד מה שעשו בהיכל ה' : ונראה דקשיא ליה לר' תנחומא דכיון דקאמר לעולם יעלה עשנה לילה ויומם למה לי לזה פי' שלילה ויומם הוא הסיבה לשריפה מה שבטלו את ישראל מעסק התורה שנלטווינו בה והגי' בו יומם ולילה ובתורתו יהגה יומם ולילה באופן שביטול התורה שביטלו את ישראל יומם ולילה הוא גורם להם שלא תכבה אח"כ דרש יהור הא' לעול' יעלה עשנה עשן למה לי די שיאמר לא תכבה לעולם לזה דרשו סיבת עליית העשן הוא מה שהיה העשן עולה מבית ה' כששרפוהו כן מדה כנגד מדה לעולם יעלה עשנה · נמצא שביט' לעסק התורה יומם ולילה שנקרא' אש דת למו הוא גורם להם שריפת אש שלא תכבה · אמנם העשן לעולם יעלה עשנה כנגד מה שעשו כן בבית ה' ככתוב קול שאון מעיר קול מהיכל"ה': ועיין רש"י ז"ל והרא"בע ז"ל וכן הרד"ק ז"ל וכן מהרי"א ז"ל · שבצרה זו בארץ אדום היא ועליה אמר כל נבוא' זו והביא גמטריא מה שזכרו ז"ל מהמגילה שנמצא' בגנזי כרך גדול והיה כתוב בה שיהיה חרבנה בשנ' ה' אלפים ורנ"ב לבריאת עולם וכך עולה בצ"רה ה' רנ"ב ע"כ ת"ד :

ולע"דן לדקדק איך או' שעפרה לגפרית וחוזר שארצה תהיה לזפת בוערה ועוד שהרי נחל' לזפת א"כ מה צורך עוד להתהפך ארצה לזפת : ונראה שאפשר שאמר והיית' ארצה לזפת לפי שדבר בארץ שלוקחים ממנה להוליך למקום זולתו להתקדש בה ועליה אמר והייתה ארצ' לזפת בוערה · או נפרש כן על עפרה שהוא עפר תיחוח שמוליכים מתופה לכל מקום ומקום אמ' ארצה הקבועה תהיה לזפת בוערה כי בהתפשט נחליה אשר נהפכו לזפת על ארצה כמנהגם על גדותם מתפשטים כשהיו מים הנה תהיה ארצה לזפת בוערה שהרי הזפת של נחלי נבלעה בתוך ארצה כמו שהיתה נבלע' ממים וזהו והיתה ארצה לזפת בוערה : או יאמר והיתה ארצה לזפת בוערה נותן סיבה למה יהיו נחליה לזפת ועפרה לגפרית לפי שהיתה ארצה בימי שלותה לזפת בוערה לכך ענשה שתהיה נחליה לזפת וכנגד בוערה עפרה לגפרית וז"ש והיתה ולא אמר ותהיה ארצה לזפת בוערה :

לילה ויומם לא תכבה וגו' עיין רש"י ז"ל והרא"בע ז"ל והרד"ק ז"ל ודברי חז"ל במ"ש לילה ויומ' וביאורם כתבתי בפ' ונהפכו נחליה לזפת וגו' ע"ש : ולע"דן לדקדק כפל לילה ויומם לא תכבה לעולם יעלה עשנה וכבר נתיישב קושי זה בדחז"ל בפסוק ונהפכו וגו' ועוד קשיא מדידיה לדידיה שהוא או' מדור לדור תחרב הרי יש קצבה מדור לדור ואח"כ או' לנצח נצחים אין עובר א"כ אין בנין בה ולא ישוב ואין חרבן ואיך אמר מדור לדור תחרב ויותר קשה לזה אומרו בכתוב שאחר זה ויירשוה קאת וגו' ועלה ארמנותיה וגו' ואיך יתכן זה ממקו' אש לנבת שלהבת : ונראה שהיינו יכולים לו' כי הש"ית גזר בחכמתו שתחלק זאת הארץ הנז' ונהפכו נחליה לזפ' אלו ממנו לשריפ' כמ"ש לילה ויומם לא תכבה ויהיה מקו' שעבדו בו האלילים וחלק ממנה יעל' עשנה מקום שהיו דרים שם עובדי עכו"ם וחלק ממנה יהיה בו בנין כדי שתראינה עיניה' כידם ושריפת ארצם אשר עבדו שם האלילים ולזאת תהיה בנויה בדור אחד ותחרב לדור אחר חוזר חלילה כדי שיצטערו בשברם וכשיבנו את החלק ההוא ישמחו כי יחשבו שכביר מצאה ידם ואחר כך יצטערו בחרבנה כמשפט הרשעים בגהינם שאחז"ל שחוזרין כברייתן כדי שיצטערו בשריפה ואח"כ נשרפי' ושוב חוזרין לברייתן כדי שיקבלו צער ועונשו כן כיוצא בזה בעיר הזאת הנזכרת ועל החלק ההיא אמר מדור לדור תחרב וחלק ממנה יהיה חרב ושמם שלנצח נצחים אין עובר בה וזה החלק החרב לנצח נצחים ירשוה קאת וקפוד ועל החלק הזה אמר גם כן ועלתה וגו' ופגשו ציים וגו' שמה קננה וגו' ולפי שהדבר הזה בעיני האדם קשה להלום איך יקבצו אלה הדברים יחדיו שהרי הם מנגדים זה לזה והם כמה הפכים בנושא אחד לזה אמר דרשו מעל ספר ה' וקראו אחת מהנה לא נעדרה אשה רעותה לא פקדו טעם הכפל לו' אחת מהנה לא נעדרה שכול' יתקיימו ושמא תאמר והלא הם הפכיות זו לזו לזה אמר אשה רעותה לא פקדו לא הייתה סיבה להפקד מאיזתה הפכייה ונגדיית אליה כי איך יתקיימו השני הפכיים בנושא אחד כי פיהו לזה על כולן ונמנע שתחסר אחת מהן ורוחו קבצן ואף על פי שהם הפכיות זו לזו באופן שהוא מוכרח להתקיים ואעפ"י שהן הפכיות והא כיצד לז"א הפסוק והוא הפיל להן גורל וגו' כאן הודיע הכתוב בפירוש כמו שאמרתי כי נתחלקו לחלקים חלק לאש וחלק לעשן וחלק לחרבן וחלק שלא יעבור בה איש והוא אשר ירשוה קאת וקפוד וז"ש והוא הפיל להן גורל איזו לאש ואיזו לחרבן וידו חלקתה החלוקים הנזכרים הכל בחלק להם בקו המדה עד עולם ירשוה לדור ודור ישכנו בה : ואפשר לפרש כיוצא בחילוקים הנזכרים ויהיה החילוק בזמן זמן באש זמן בעשן זמן בחרבן ואחר כך לנצח נצחים אין עובר בה ואז וירשוה קאת וקפוד וינשוף ועורב גו' ועלתה סירים גו' ובזה יבוא והוא הפיל להן גורל איזו שתהיה קודמת לחברתה וידו חלקתה להם בקו עד עולם לענין השריפה והעשן ואחר כך ירשוה קאת וקפוד לדור ודור ישכנו בה ודרך הראשון מחילוק מקומות עיקר ויותר נכון ואפשר לחלק המקומו' כמו שפירשתי חילוקם בעיר הנזכר' עצמה המכונה בבצרה או יהיה החילוק שער המכונה בבצרה כולה לשריפת אש ישאר ארץ אדום יהיה חילוק חלק מה ממנה מדור לדור תחרב וחלק ממנה לנצח נצחים אין עובר בה והיא שירשוה קאת וקפוד ושם יתקיים ועלתה וגו' שמה וגו' וזהו והוא הפיל להן גורל וגו' איזו לשריפה ואיזו לחרבן ואיזו לשממה לנצח נצחים שלא יעבור בה איש : עוד אפשר קרוב לזה עפ"י הפסיקתא שאמרה כי זבח לה' בבצרה לפי שהיא גדלה מלך לעשו' וטבח גדול בארץ אדום ועל שני המקומות נותן גזרה ואו' על בצרה אמר ונהפכו נחליה לזפת וגו' ועל טבח גדול בארץ אדום אמר אח"כ מדור לדור תחרב לנצח נצחים אין עובר בה וירשוה וגו' ועל הכל הדרך הראשון נראה בעיני עיקר ונכון :

וירשוה קאת וקפוד גו' עיין רש"י ז"ל והרא"בע והרד"ק ז"ל וכן מהרי"א ז"ל והוסיף שבמקו' שהיו דרים ויושבי' עובדי אלילי' ראוי ומחויב שישכנו שם קאת וקפוד העופו' הטמאי' :

ולע"ד במה שקדם בפסוק הקודם מהחילוקים הנזכרים חלק לשריפה וחלק לחרבה ושממה לכך אמר ונטה עליה קו תהו וגו' לחלק בקו המדה השיעור המוגבל לכל אחד וא' חלק לשריפה וחלק לשממה וכדמסיק וידו חלקתה להם בקו עד עולם · ולפי שהבונה נוטה קו לנטות אבני הבנין אמר דרך לחות בחרבנה ונטה עליה קו והאבנים והיו אבני בהו הכל חרבן :

חוריה ואין שם מלוכה וגו' עיין רש"י ז"ל והרא"בע והרד"ק ז"ל ומהרי"א ז"ל חוריה על בצר' זו הנזכר' שבארץ אדום אשר יש בה חורים וסגנים ובאר הכתוב למה אמר חוריה ולא אמר מלכיה לפי שאין בבצרה קוראין שם מלוכה ז"ש ואין שם מלוכה יקראו כי אין מלך המושל עליהם אלא חורים ושרים ויהיו כולם אפס ע"כ : ויונתן תרגם חוריה לשון בני חורין דהוו אמרין בני חורין אנחנא ולא נבן לקבלא עליהו מלכו ולא רברבתא יהון ללמא ע"כ : ודבריו נכונים לפי' נפרש חוריה כפשוטו וארי יהודה שהיו אומרים לא שם מלוכה שלא תשלוט שם במקום' ועליה' מלוכה כי הם שררה בפני עצמם בלי השתעבדות : ולע"ד קשה שבא הפסוק הזה בין הדבקים שהיה לו להקדי' פורענות השרי' או לאחרו ולהזכיר יחדיו פורענות המדינה משריפתה וחרבנ' יחדיו :

ונראה שהוא מקושר עם מ"ש וירשוה קאת וקפוד ועליהם או' כי אלה העופות המצפצפי' והמהגי' תמיד הומים הנה שכונתם שם תמורת חוריה שמקדם והקריאה והצפצוף שקורים אלו העופות הנה קריאתם היא שאין שם מלוכה יקראו שעוד כל ימי עולם אין שם מלוכה אבל כפלה לא תוסיף קום וז"ש ואין שם בוי"ו התוספת על מ"ש חוריה שפי' הקאת וקפוד הנזכרי' הם חוריה יקראו אין שם מלוכה כי עוף השמים יוליך את הקול ובעל כנפים יגיד דבר וכל שריה יהיו אפס שאלו הקאת וקפוד וינשוף ועורב תמורת חוריה ושריה : **למגיה** הבעיר לוי לאני"אחדו יצ"ו ולע"ד שאמר חוריה ואין שם כלומר חוריה הבלתי נמצאים בתוכה אלא בעת הפיכת העיר היו חולה לה הם יבכו ויזעקו על אבוד הממלכה והכתוב נותן טעם למה אמרתי לך כי השרי' אשר יהיו חולה לה הם דווקא מלוכה יקראו להיות כי כל שריה הנמצאים בתוכה יהיו אפס בהפוך ה' את העיר וא' מהם לא נותר לזה אמרתי כי חוריה ואין שם שלא נמצאו שם וניצולו הם מלוכה יקראו כי שריה אשר בתוכה יהיו אפס ותוהו בכלל חרבן העיר · עוד יאמר שאמר כי היה בעיר הזאת שרי' שבעיר אחרת היה כל א' מהם ראוי להיות למלך ז"ש חוריה שבתוכה הם חורים ושרים לבד ואין שם כלומר ואלו לא היו שם בתוכה וימצאון במקום מהמקומות אז מלוכה יקראו להם בשם מלכות עם כל זה גדולתם לא פועיל להם אלא חוריה הנזכרי' עם היותם גדולי הערך כמדובר גם וכל שריה הגדולי' גם הקטנים את כלם כאחד יקח רוח ישא הבל ויהיו אפס ע"כ :

ועלתה ארמנותיה סירים וגו' עיין רש"י ז"ל וכן מהרי"א ז"ל במקום הסרים אשר ישבו בארמנות יהיה שמם ויעלו קוצים ושם יהיו תנים : וכן הרא"בע ז"ל והוסיף ועיין הרד"ק ז"ל והם שני הפי' שהזכיר הרא"בע חצר או כמו חצר : ולע"ד שאמר ועלתה בלשון יחיד ולא ועלו ארמנותיה לו' שיהיה כל ארמון וארמון יחידי בהעלת מיני קוצים שיעלו בה לא יהיה זו כרבי זו וז"ש ועלתה ארמנותיה כל אחד מין בפני עצמה סירים קמוש וזהו שלא אמר וקמוש בוי"ו מוסיף שהיה מובן שימצאו יחדיו בארמון אחד וזה איננו כן אלא כל ארמון בפני עצמו המכס בחוח אמר וחוח בוי"ו להורות שהוא חלוק כשימצא במבצריה והוא מדבר לחות ואו' שבמקו' המבצרי' המגינים שלא יכנסו האויבים יעלו חוחים תמורת המבצרים ז"ש וחוח במבצרים · והטעם שיהיו חלוקות הארמנות זו מזו והוא כי לפי הרשע שהיה בארמון ההוא בישובו ככה בדמותו יעלה מין מהסירי' מוכיח עליו למביטים להודיע כי כל מעשה הרשעים כקוצים הם :

ופגשו ציים וגו' עיין רש"י ז"ל והרא"בע וכן הרד"ק ז"ל · וכן מהרי"א ככלהנז' :

ולע"ד במ"ש אך שם הרגיעה לילית ומצאה לה מנוח הכוונה כי להיות לילית אמהון דשידין ושורש לטומאה הנה לא תרגיע ולא תמצא מנוח במקום קדושה אך שם במקו' טומאה הרגיעה לילית ומצאה לך דרך מציא' מנוח ממה שטמאו הראשונים המקום ההוא כי המבדיל כמה הבדלות הקדושה תנוח במקום הקדוש כמו שנא' זאת מנוחתי עדי עד וגו' כן המבדיל הטומאה הרגיעה ומצאה לה מנוח במקום ההוא הטמא החרב וז"ש אך שם אכים לשון מיעוט יאמר אך שם הרגיעה לילית בהיותה בישובה וז"ש הרגיעה בלשון עבר כי היו רודפי זימה וע"י כן הרגיעה שם לילית יותר מכל שאר המקומות בהיותה בישוב ועתה בחרבנה מצאה לה מנוח דרך מציא' כדפרשי' כי היא בת זוגו של סמא"ל הוא שטן יורד ומשטין להחטיא עולה ומקטרג · ושמה לאד או יאמר אך שם וגו' לפי שאמר ושעיר על רעהו יקרא · כמבשר ואו' מצאתי און לי אך לנו יש קצת דוחק וצר לנו המקום כי שם הרגיעה לילית לארכה ולרחבה ומצאה לה מנוח וזה ידחוק לנו בשבת אמהון דשדין שם אבל בהיות המקום שמם ושמה לנוח שם השדין ושעירים ירקדו שם יקרא שעיר על רעהו ואו' לו כל הדבר בפרטות מקום הגון הוא אלינו אלולי שאך שם הרגיעה לילית גו' ולא נוכל לנוח שם ולרקד כרצוננו :

שמה קננה וגו' עיין רש"י ז"ל והרא"בע ז"ל והרד"ק וכן מהרי"א ז"ל : ולע"ד שאין צורך לידחק בוי"ו ודגרה כמו שנדחק בה הרד"ק ז"ל אבל ודגרה שהוא לשון אסיפה כמו בנים ואסיפתם אבל הוא באפרוחים אחר שנבקעו הבנים ויצאו האפרוחים היא מקבלת אותם ביניה ותחת כנפיה לחממם עד שיעלו אבר ויגדלו וז"ש ודגרה בצילה של קפוז הנז' שקננה קפוז או יהיה בצילה של בצרה הנזכרת כי אין או' השב ואמר שיהיה כ"כ מיוחד חרבת בצרה הנזכר' לשו העופות שיהיה בית ועד להם ביחוד מכל שאר המקומות וז"ש אך שם נקבצו דיות אשה רעותה כרוצות להמצא אשה עם רעותה שם יקבצו ולא במקום זולתו ז"ש אך שם בלשון מיעוט אך שם נקבצו דיות אשה רעותה והוא מדבר דרך לחות :

דרשו מעל ספר ה' וגו' ויקרא רבה א"ר אבא בר כהנא חושך ואפילה שמשו בע"הז הב"ה ד ויהי חושך אפלה אבל תוהו ובוהו לא שמשו והיכן עתידים לשמש בכרך גדול הב"ד ונט' עליה קו תהו ואבני בהו רבנין א' אומו' העולם שלא קיימו את התורה שנתנה מתוך החושך ועליה' הוא או' כי הנה החושך יכסה ארץ אבל ישראל שקיימו את התורה שנתנה מתוך החושך כד"א ויהי בשמעכם את הקול מתוך החושך עליהם הוא או' ועליך יזרח ה' וכבודו עליך יראה דרשו מעל ספר ה' וקראו עכ"ל : ולע"ד לדקדק רבנין מאי קאמרי אומות העולם שלא קיימו את התורה שנתנה מתוך החושך כי מה סגולה היא זו מכתיבתה מתוך החושך עד שיאמר שלפי שלא קבלו התורה שנתנה מתוך החושך נענשו בחושך ועיקר העונש היה ראוי ליענש על שלא קבלו התורה מה לי כתנה מתוך החושך מה לי כתנה מתוך האור : **ונראה** לפי שהתורה צריכה הוא כמה וכמה יסורין ככתוב אשרי הגבר אשר תייסרנו יה ומתורתך תלמדנו וכמ"ש ג' מתנות טובות שנתנו ע"י יסורין ואחד מהן תורה ואם כן הרוצה לקבל עול תורה צריך להעלים עין מן היסורין שאם לא יעלים לא יעה שכמו לסבול לז"א אפשר שנתנה התורה מתוך החושך לרמוז אל שני ענייכים הא' שיחשיך עיניו ויעלים אותם מיסורי התורה והשני לרמוז שכך היא דרכה של תורה בצער וחוסר כל וכחושך קבל וקיים מקיים התורה ולזה אומות העולם לא קבלו התורה שנתנה מתוך החושך שהיה חורה על הייסורין המרורים אמנם ישראל קבלו התורה שנתנה מתוך החושך שבירו וקבילו עול היסורין הקשים כחושך ולזה החושך יכסה ארץ אמנם ישראל שקבלו עליהם החושך כדי לקיים תור תורה עליהם ראוי שיזרח כבוד ה' וכל זה בכלל דרשו מעל ספר ה' במה שכתוב בספר ה' ביאור הדברים בענין נתינת התורה שנתנה בחושך שזה יגרום לישראל לעתיד האורה ורשעים בחושך ידמו והוא נתינת טעם וסיבה למ"ש למעלה ונטה עליה קו תהו ואבני בוהו שהוא תכלית החושך יותר מחושך אפלה ועלה קאמר דרשו מעל ספר ה' ישראל קבלו התורה מתוך החושך ואין להם עוד חושך אבל אלו שלא רצו לקבל ראויים הם לחשך אפילה וקו תהו ואבני בהו : ועיין רש"י ז"ל והרא"בע ז"ל והרד"ק ז"ל ומהרי"א ז"ל דרשו מעל ספר ה' ספר הנבואות אל תתייאשו מהם לראותכם הצלחת האומות כי אם דרשו על ספר ה' בנביאים כי אחת מהנה מהנבואות שייעדו הנביאים לא נעדרה אחת מהנה אבל כולן יבואו וכן אשה רעותה מאותן הנבואות לא פקדו לפי שפיו של הב"ה צוה אותן הנבואות ורוחו האלהי הוא קבצן ע"כ :

ולע"ד מה שכבר פירשתי בפסוק לילה ויומם לא תכבה וגו' וירשוה וגו' שאעפ"י שהשריפה נגדיית למ"ש וירשוה קאת וקפוד וגו' ומחייבת היותה נעדרת עכ"ז דרשו מעל ספר ה' וקראוה כי אחת מהנה לא נעדרה והגזרה האחת לא תחייב פקיד' וחסרון רעותה שלא אשה רעות' לא פקדו כי פיהו צוה ויתקיימו בהכרח ורוחו קבצן יחדיו ואעפ"י שהם הפכיות זו לזו עכ"ז הוא ית' יתן חלקו להם ואלק שירשו הקאת וקפוד כנז"ל וזהו שאו' אח"כ והוא הפיל להן גורל לכל גזרה וגזרה חלק שיה והכל מחולק בקו מדה וזהו או' וידו חלקתה להן בקו וגו' ועפ"י שיטת רש"י ז"ל שפי' דרשו מעל ספר ה' ספר בראשית בענין התיבה שאחת מהנה מהעופות וחיות ובהמות לא נעדרה כנז"ל אפשר במ"ש אשה רעותה לא פקדו על ענין שני כפלא שהיה שם והוא שמלבד מ"ש אחת מהנה לא נעדרה מלבא הנה היה פלא שני שבתוך הבאי' לא בא א' מהנזוקקים לשאינם מינם אלא אשה רעותה לא פקדו ולא חסרו מהשלימות הזה מהיות אשה ורעות' שניהם נקיים מהזווג בקשתה

חלילה כי פיו צוה וגזר לשיבואו ולא יעדר מין אחד ורוחו הקדוש קבצן שיהיו נקיים איש ואשתו שלא השחית דרכו · או אמר אשה רעותה לא פקדו שהי' מהפלא היך מין הכן ועוף הגם הדורסים איך לא פקדו את מין היונה ולא חסרו אותה לטרוף ולאכול אבל אשה רעותה לא פקדו שלא הזיקו זה לזה כי פיו צוה שיבואו ורוחו ורצונו קבצן שלא יזיקו זה את זה בקיבוץ ההוא מזה תוכלו לקחת אות ומופת על העתיד שיתקיימו הדברים ואעפ"י שהם נראים נגדיים והפכיים זה לזה עכ"ז הכל יתקיים וכמו שאמר והוא הפיל להן גורל וגו' :

והוא הפיל וגו' עיין רש"י ז"ל וכן הרד"ק וכן מהרי"א ז"ל ועיין הרא"בע והנל"עד פתבתי בפ' הקודם · גם בפ' לילה ויומם הרחבתי הבנת החילוק הזה והיותו בקו המד' ע"ע · ומובן בפסוק הפיל להן גורל להן בכ"ון הנקבות ואחר כך או' חלקתה להם במ"ש שזה מכריע היות חלוקים שונים מהם לחיות ועליהן אמר להן ומהם לופגשו ציים את איים ושעיר על רעהו יקרא ועליהם הוא או' וידו חלקתה להם במ"ש שי' לזכרים · והירושה עד עולם ירשוה על האם ועשן כמ"ש יומם ולילה לא תכבה וגו' שיהיה בחלק אחד ובחלק אחר אמ' לדור ודור ישכנו בה על החלק שירשו קאת וקפוד וגו' כנז"ל :

ישושום מדבר וציה וגו' ופרוח תפרח וגו' תא"ל הוא בילקוט בשעה שהקב"ה מגלה שכינתו על ישראל אינו נגלה עליהם בפעם אחת מפני שלא יוכלו לעמוד באותה הטובה ובפהע פתאום ימותו בא לא ולמד ביוסף בשעה שהתוודע אל אחיו לאחר כמה שנים וא"ל אני יוסף לא יכלו אחיו לענות אותו כי נבהלו מפניו הקב"ה עאכ"ו אלא מה הב"ה עושה נגל' עליהם קמעה קמעה בתחלה משים את ההרים שנא' ישושום מדבר וציה ואחר כך ותגל ערבה ותפרח גו' ואח"כ פרוח תפרח ואח"כ כבוד הלבנון וגו' ואח"כ המה יראו כבוד ה' וגו' ע"כ ביארו חז"ל שיתגלה ה' אליהם כשחר נכון מוצאו כדי שיוכלו לסבול האור מעט מעט שבתחילה יבא אורו אל המדבר ויגיע אל ירושלם וא"י מעט כמו השחר עלה וז"ש ישושום תחילה מדבר ערבה וציה וגו' ואח"כ והגל ערבה ותפרח כבחבלת במקום קרוב לא"י יותר ואח"כ פרוח תפרח א"י עצמה ויכריע כן לומרו שנית פרוח תפרח שהוא במקום זולת הנז' ותפרח כבחבלת ואח"כ במקדש וירושל' כמ"ש כבוד הלבנון נתן לה ויחזור הדבר לאיתנו ואח"כ המה יראו כבוד ה' על בני אדם שישיגו כבוד ה' ואף גם זאת בהדרגה בתחילה יראו כבוד ה' ואח"כ ישיגו עוד הדר אלהינו ואעפ"י שלא הזכירו כך חז"ל בפי' בכלל דבריהם הוא · ועיין רש"י ז"ל והרא"בע ז"ל וכן הרד"ק ז"ל ומהרי"א ז"ל מדבר וציה על א"י שהיו עד עתה כמדבר וציה יפרחו וישישו ואמר כי השני דברים האלה הלא הם השישה והפרח יהיו מפני השלימו' הגשמי אשר ישיגו בזמן ההוא והוא אומרו כבוד הלבנון גו' יותר מבזמן שלמה ע"ה וכנגד הרוחני אמר המה יראו כבוד ה' הדר אלהי"נו ע"כ :

ולע"ד לפי שלעתיד יעד הנביא ואמר כימי צאתך מארץ מצרים אראנו נפלאות ואו' והולכתיה במדבר וגו' לזה אמר ישושום מדבר וציה ישישו בם ותגל ערבה ותפרח כבחבלת כי יברך ה' אותם לרגלם וא"י פרוח תפרח למשנה וכן ותגל אף גילת ורנן ר"ל מצד ההצלחה הגשמית פרוח תפרח ותגל בתוספ' רנה על גילה ואמר גילת בתי"ו הסמיכות לו' שגיל' זו גילת דבר קדוש ה' והצלחה רוחנית ורנן עליה וכנגד ההצלחה הרוחנית אמר אף גילת ורנן יען שכבוד הלבנון ניתן לה וכבוד הלבנון הוא הגלות השכינה עליו הדר הכרמל ששם נגלו האלהים ע"י אליהו באש מן השמים ההדר הזה של הכרמל נתן לה והלבנון והכרמל יעלו במעלה יתירה על כל מה שהיה להם והוא או' המה יראו כבוד ה' הדר אלהינו שבמקום הכבוד שהיה לכרמל וכטל ממנו אשר נתן לה לכלל הארץ יזכה לראות כבוד ה' שהוא כבוד השם המיוחד יתב' וית' ובמקום ההדר שנטל מהכרמל והשרון שנתן לה כנזכר הדר הכרמל והשרון המה יזכו להדר אלהינו א"כ או' המה חוזר אל הלבנון והכרמל והשרון שנטל מהם דבר מועט וכתן לכלל א"י והמה הלבנון והכרמל והשרון המה יראו כבוד ה' הדר אלהינו : **חזקו** ידים רפות וגו' עיין רש"י ז"ל והרא"בע ז"ל והרד"ק ז"ל וכן מהרי"א ז"ל שהצווי הוא אל חכמי כל דור ודור שיחזקו ידים הרפות מראות הגלות ויתייאשו מהישועה חזקו ידים רפות עד כאן :

אמרו לנמהרי לב וגו' עיין רש"י ז"ל והרא"בע והרד"ק ז"ל וכן מהרי"א ז"ל הנה אהיכ' בנקם גדול יבוא וגמול אלהים על שסבלתם הגלות הוא יבוא ויושיעכם : ולע"ד אמרו לנמהרי לב וגו' הודיעם שאותו הנמהרות לב ושכלות אשר בלבבכ' והמורך לבב גורם לכם הרחקת הגאולה והמצפה לישועה מקרב הגאולה בבטחונו וז"ש אמרו לנמהרי לב חזקו לבבכם אל תיראו אל ירך לבבכם וע"י זה הנה אלהיכם נקם יבוא ע"ד היום אם בקולו תשמעו וז"ש הנה שמור' תיבת הנה על דבר הנעשה בהזדמן ופתאום בלי זמן כמו שפי' בכלי חמדה בפסוק הנה עם בני ישראל ואמר נקם יבוא ולא אמר בנקם יבוא שלא ליחד שמו על הפורענות כמו שכתוב ולחושך קרא לילה וז"ש הנה אלהיכם נקם יבוא ולא אמר בנקם אמנם בגמול טוב הב"ה מייחד שמו עליו ז"ש גמול אלהים הוא יבוא ויושיעכם הוא בעצמו מתעסק ז"ש גמול אלהים הוא יבוא ויושיעכם :

אז תפקחנה גו' עיין רש"י ז"ל והרא"בע ז"ל והר"דק ז"ל וכן מהרי"א ז"ל כדהר"דק ז"ל :

אז ידלג וגומר עיין רש"י ז"ל והר"אבע ז"ל וכת"י באו ידלג כאיל פסח וכן הביאו הר"דק ז"ל ומהרי"א ז"ל אז ידלג כאיל פסח הברכים כושלות בגלות והאלם החשתי מטוב וגו' תרון לשון אלם והפך הרעב וחוסר כל ולמה שבגלות יבאו כל כך רבוי מהטובי' והם שהמשיל אל המים על נפש צמאה ואמר כי נבקעו במדבר מים גו' : ולע"ד נכון מה שפי' המפרשים ז"ל באו' תפקחנה עיני עורים גו' שהו' משל שיאורו עיני שכלם להצליח במושכלות כי טהור ידים יוסף אומץ בראותו כי ימין ה' רוממ' עושה חיל בהצלחות שיצליחו ישראל כי נבקעו במדבר מים וגו' רמז להצלחות · ואפשר להוסיף שרמז שיהיו מוצלחים בהשגחה שלא בדרך טבע כמו שהוא בקיעת מים ונחלים במדבר חוץ מהטבע · ואפשר עוד כי נבקעו מים אין מים אלא תורה שתרבה הדעת בימי' ההם והחכמה ונחלים כנהרים שמתגברי' והולכים כן יהיו התלמידי חכמים · ואפשר דברים כפשטן אז תפקחנה עיני עורים וגומר אז ידלג וגו' כי נבקעו מים במדבר ונחלים בערבה ותבקע מים במדבר אולי הם מאותו הנחל שיעד יחזקאל ע"ה ונחל יצא מבית ה' והשקה את נחל השיטים הרי שהוא הולך למדבר ומרפא את נחל השיטים שמימיו מזנים כמ"ש חז"ל והוא ירפאם בקדושתו ושם כאמר והיה עליהו לתרופה ופי' חז"ל לתרופה להתיר פה הרי שיעלו על אותם מים דברים תרופיי' כפשוטו של מקרא לתרופה וכן להתיר פה ובזה יאמר כאן שיתרפאו כל החולים רפוא' הנפש ורפואת הגוף אז תפקחנה עיני עורים וגומר אז ידלג כאיל פסח כי ברחוץ רגליו באותן המים או בעלין הגדלים בו והיה עליהו לתרופה ומרפא ותרון לשון אלם כי עליו לתרופה להתיר פה האלם וז"ש כי נבקעו במדבר מים ונחלים בערבה שכן ייעד יחזקאל ע"ה ואמר וירדו על הערבה וגומר כמ"ש כאן ונחלי' בערב' ושם כאמר והיה פריו למאכל ועלהו לתרופה והיה כי נבקעו מים במדב' ביקוע מים מחודשים אמנם ונחלים בערבה הוא מהמשכת הנחל הנז' שירדו על הערבה או שהכל ימשך מהנחל ההוא :

והיה השרב לאגם וגומר עיין רש"י ז"ל והרא"בע ז"ל וכן הר"דק ז"ל :

והיה שם מסלול ודרך גו' עיין רש"י ז"ל והרא"בע ז"ל והר"דק ז"ל ומהרי"א ז"ל שאעפ"י שמדבר לא עבר בה איש ואין שם דרך עתה יהיה דרך וטוב מאד עד שיקר' דרך הקדש למעלתו וגם כי לא יעבור בו כי אם קדש ישראל לה' ולא יעברנו זולתו טמא ור"פשר שלא יעברנו טמא אפילו מישראל כי יתמו חטאים בחבלי המשיח ולא יזכו לעלות לא"י כי אם הצדיקים כמ"ש ויבא גוי צדיק שומר אמונים וגומר והמאמר הזה כולו על יציאת ישראל מגלותם ושישמעו בקול ה' וידבקו בתורתו והוא דרך הקדש אשר לא יעבור בו טמא כמו שזכר אמנם והוא למו הולך דרך פי' המפר' על ישראל שדרך הקדש זה יהיה להם לבדם · ואפשר והו' למו הולך דרך והוא למו על הב"ה שהוא ונהגם בא"י וילך לפניהם יומם בדרך עד שמפני זה ישראל שהם אוילים שלא ידעו דרכיו לא יתעו כי הוא ייסר דרכם לפניהם על דרך ויעבור מלכם לפניהם וה' בראשם עד כאן : ולע"ד לדקדק כפל מסלול ודרך שמורה שהם שני ענייני' בהוספת וי"ו ודרך שאם בא להורות שהוא דרך סלול' הי"לל דרך מסלול או דרך סלולה · ועוד מהו והוא למו וכן מהו הולך דרך ומאי קאמר ואוילים לא יתעו פשיט' כיון שהדרך מסלול מי יטעה : ונראה שיהיו שם שני ענייכים הא' מסלול בנוי מבנין כמנהג ועוד דרך ישר והיה לכבוד ה' כב יכול שיבוא וישרא שילכו בדרך ישרה וכיוצא בזה פי' בכלי חמד' במ"ש הפ' פנו דרך ה' מסילה לאלהינו שהמסילה ביחוד לאלהינו ודרך ה' לגאולי' וזה אפשר שאמר כאן והיה שם מסלול ודרך ובזה יבו' על נכון דמהרי"א והוא למו על הסי"ת אבל בכוונה אחרת והיא שהוא למו במסלול הולך בצד הדרך לנחותם כימי צאתם מארץ מצרים : והנכון בעיני הוא כי יהיו שם דרכים כדפרשית הא' קטן והוא מסלול כבוש והשני ודרך ר"ל דרך רחבה ואמר ודרך הקדש יקרא לה לדרך זלא למסלול על שם שלא יעבו' בדרך ההוא כי אם קדושים תקרא דרך הקדש כי המסלול יעברהו כל דלת העם וכל עמא מעודדי אלילים ז"ש לא יעברנו טמא לא יעברנו בלשון זכר יעברנו ולא אמדה יעברנו כמו שאמר יקרא לה בלשון נקבה אבל על המסלול אמר לא יעברנו וכ"ש הדרך ואמר והוא למו הולך דרך ר"ל והוא במסלול למו לישראל הבלתי קדושים הולך אבל הדרך וקרוב אליו וז"ש הולך דרך והאוילים לא

יתעו

רד"ק

ואוילים · ר"ל אותם שהם אוילים לענין דרכים שלא הורגלו בהם בזה הדרך לא יתעו · אבל ילכו דרך ישר עד ירושלם: לא יהיה · לפי שמתחלה היה מדור חיות רעות שהיה מדבר עתה שילכו בה בני ישראל לא יהיה שם אריה ופריץ חיות לא יעלה באותה הדרך ולא תמצא שם חיה רעה · ופי' ופריץ חיות · אפילו הפריץ שבחיו' שפורץ מנהג החיות שהולך למקום שבני אדם מצוי' אפילו אותה לא תבא שם והלכו שם גאולים בלי פחד: ופדויי ה' ישובון · ושמחת עולם על ראשם · דרך משל כי ילכו קוממיות ראש נשוא בשמחה: ששון ושמחה ישיגו ונסו יגון ואנחה · וזהו ישיגו ונסו ושלמט' מזה בפרשה עורי עורי לבשי עוזך ישיגו בנ"ון: נסו · אין וי"ו בראש המלה · והסי' שלא תטעה בהם וי"ו נון · ופירוש הסימן כי הוי"ו קודם לנון · וזה שהוא ישיגו ונסו · בוי"ו בסוף ישיגו וי"ו בראש וגם הו' הראשון · והאחרון נ"ון בסוף ישיגון ונ"ון בתחלה נסו אין שם וי"ו : ויהי בארבע עשרה שנה · פרשה זו פירשנוהו בספר מלכים באר היטב · ויש ביניהם שנוי מעט אלא שהעני' אחד · במלכים : אמרת אך דבר שפתי' אמר רב שקה כנגד חזקיהו חשב' בלבך שדבר שפתי' יועילך · וזו היא התפלה · ואין זה כי עצ' וגבורה צריך למלחמ' · ובזה הספר אמרתי · אמ' רבשקה אמרתי כי אתה חושב להשע' על דבר שפתי' · רוצה לומר על תפלתך · והחכם רבי אברהם בן עזרא פי' אך דבר שפתי' העצה והגבור' שלך בדבר שפתי' היא לבד : ויקראהו

תרגום	**ישעיה**
ודלא אליפו לא יטעון: לא יהי תמן מלך מבאיש ושלטון מעיק לא יגוזיניה ולא ישתכחון תמן ויהכון פריקין: ופריקיא די יי יתובון ויתכנשון מביני גלוותהון ויעלון לציון בתושבחתא וחדות עלם תהי להון דילא פסקא ועננ יקר תהי מטל על רישיהון כיע וחדוא ישכחון ויסוף מנהון מבית ישראל דוונא ותנחתא: והוה בארבע עשרי שנין למלכא חזקיה סליק סנחריב מלכא דאתור על כל קירויא דבית יהודה כריכתא ואחדינון: ושלח מלכא דאתור ית רב שקה מלכיש לירושלם לות מלכא חזקיה במשירית סגיאן וקם במזיקת בריכתא עליתא דבכביש חקל משטח קצריא: ונפק לותיה אליקים בר חלקיה די ממנא על ביתא ושבנא ספרא ויואח בר אסף די ממנא על דכרניא: ואמר להון רב שקה אמרו כען לחזקיה כדנן אמר מלכא רבתא מלכא דאתור מה רוחצנא הדין דאתרחיצתא: אמרית ברם במלל סיפוון כמלך וגבורא אעביד קרבא כען על מן אתרחיצתא ארי מרדתא בי: הא אתרחצתא על סמך קניא רעיעא הדין על פרעה מלכא דמצרים דאם יסתמיך גברא עלוהי וייעול בידיה ויבזעיניה כן פרעה מלכא דמצרים לכל דמתרחצין עלוהי: וארי תימרון לי על מימרא דיי אלהנא אתרחצנא הלא הוא דאעדי חזקיה ית במתוהי וית איגרוהי ואמר לאנש יהודה וליתבי ירושלם קדם מדבחא הדין תסגדון: וכען אתערב כען עם רבוני מלכא דאתור ואתן לך תרין אלפין סוסון אם תיכול למנאה עלך רכבין עליהון: ואיכדין את מדמי לאתבא ית אפי חד משלטני עבדי ריבוני זעריא ואתרחצתא לך על מצרים לרתיכין ולפרשין: וכען הבר ממימרא דיי סלקית לארעא הדא לחבלותה יי אמר ליסק על ארעא הדא וחבלה: ואמר אליקים ושבנא ויואח לרב שקה מליל כען עם עבדך ארמית ארי שמעין אנחנא ואל תמליל עמנא יהודית קדם עמא די על שורא:	ואוילים לא יתעו: לא יהיה שם אריה ופריץ חיות בל יעלנה לא תמצא שם והלכו גאולים: ופדויי יהוה ישבון ובאו ציון ברנה ושמחת עולם על ראשם ששון ושמחה ישיגו ונסו יגון ואנחה: א ויהי בארבע עשרה שנה למלך חזקיהו עלה סנחריב מלך אשור על כל ערי יהודה הבצרות ויתפשם: וישלח מלך אשור את רבשקה מלכיש ירושלמה אל המלך חזקיהו בחיל כבד ויעמד בתעלת הברכה העליונה במסלת שדה כובס: ויצא אליו אליקים בן חלקיהו אשר על הבית ושבנא הספר ויואח בן אסף המזכיר: ויאמר אליהם רבשקה אמרו נא אל חזקיהו כה אמר המלך הגדול מלך אשור מה הבטחון הזה אשר בטחת: ה אמרתי אך דבר שפתים עצה וגבורה למלחמה עתה על מי בטחת כי מרדת בי: הנה בטחת על משענת הקנה הרצוץ הזה על מצרים אשר יסמך איש עליו ובא בכפו ונקבה כן פרעה מלך מצרים לכל הבטחים עליו: וכי תאמר אלי אל יהוה אלהינו בטחנו הלא הוא אשר הסיר חזקיהו את במתיו ואת מזבחתיו ויאמר ליהודה ולירושלם לפני המזבח הזה תשתחוו: ועתה התערב נא את אדני המלך אשור ואתנה לך אלפים סוסים אם תוכל לתת לך רכבים עליהם: ואיך תשיב את פני פחת אחד עבדי אדני הקטנים ותבטח לך על מצרים לרכב ולפרשים: י ועתה המבלעדי יהוה עליתי על הארץ הזאת להשחיתה יהוה אמר אלי עלה אל הארץ הזאת והשחיתה: ויאמר אליקים ושבנא ויואח אל רבשקה דבר נא אל עבדיך ארמית כי שמעים אנחנו ואל תדבר אלינו יהודית באזני העם אשר על החומה: ויאמר רבשקה האל אדניך ואליך שלחני ואמר רב שקה הלוות ריבונך ועלך שלחני

ונסו ד' בקרי' וסי' ונסו מנסת חרב ונפלו ואין · ונסו יגון ואנחה קדמא' דישעיה · ונסו הצללים סב · וחברו וגסו הצללים אלך לי אל : ירושלימה ה' ד' מנהון חס' בקריא' וסימ' ותבא ירושלימה בחיל כבד מאד דמלכת שבא · וירכיבו אתו עבדיו ירושלמה · וישלח מלך אשור דישעיה · וישלח תבנית יד · אחר זה שלח סנחריב : ול' ירושל' ח' בקריאה וסים' נמסר בירמי' סים' ד' : יהודית ז' וסימ' גמם' במלבי' חלק ב' סימ' י"ח :

רש"י

ופריץ חיות · אין לך פריץ בחיות כחזיר הבר וגם אריה מסובכו הוא כבוכב נבר לא ימצא שם : בל יעלנה · לאות' הדרך דרך משמש לשון זכר ולשון נקבה כדכתיב את הדרך אשר ילכו בה הרי נקבה בדרך אחד יצאו אליך הרי זכר : לא תמצא · חיה רעה שם : ושמחת עולם · שמחה אשר מעולם שהיתה להם כבר בדרך יציאתן ממצרים וה' הולך לפניהם יומם : ונסו · היגון והאנחה מהם : בתעל' · פוסי"ר בלע"ז בריכה מקום כינוס מים חפור בקרקע בידי אדם לתת בו דגים ארוך ורחב : במסילה · דרך כבושה פינס"ר בלע"ז : שדה כובס · ת"י חקל משטח קצריא שסוטחין שם הכובסים את הבגדים : המזכי' · כותב הזכרונו' בספר דברי הימים : אמרתי אך דבר שפתי' · הוא בפיו לאמר לא אעבוד למלך אשור ומשיראה שאעלה עליו לכבא יחזו' בו עכשיו הרי עליתי מעתה או יעבדנו או צריך הוא לבקש עצה וגבורה למלחמה : עתה · כבא העת אמור נא על מי בטח' למרוד בי : אשר יסמך איש · על הקנה הרצוץ הנשבר והקרומיות באים בכפו ונוקבין אותה כן פרעה לבוטחי' בו סופן להיות עוזרן לרעתן : אשר הסיר חזקיהו את במותיו · ביער את כל בתי ע"א ומזבחות ובמות והזקיק את כל יהודה להשתחו' לפני מזבח אחד : התערב נא · בדבר זה אם תוכל לקיימו · לשון ערבון שקורין גי"יר בלע"ז : ואיך תשיב · אפילו פני פחה אחד שהוא מעבדי אדני הקטני' שהקטן בראשי גיסו' שלו ממונה על אלפים איש : אחד עבדי · אחד מעבדי כמו אחד השיטים אחד הריקים : המבלעדי יי' · שלא מרשותו : יי' אמר אלי · כבר נבאו הנביאי' ישא את חיל דמשק ואת שלל שומרון לפני מלך אשור והוא טעה לומר כאשר עשיתי לשמרון כן אעש' לירושל' : כי שומעי' אנחנו · מכירי' אנחנו אותו · לשון שומעים אינטנדי' גם בלע"ז : ואל תדבר אלינו יהודי' · שכל העם מכירי' בלשון יהודית והם מתפחדים מדבריך : האל אדוניך · התמיהה הוא לכך נקוד חטף פתח וכי אל שכיל' לבדכם שלחני אדוני הלא על כול' שלחני ולכך באתי שכל העם ישמעו ויראו ואל ימית' חזקיהו למרוד : להכול

אבן עזרא

ואוילים · שלא ידעוהו : לא יתעו · כי יהי' מסלול : לא יהיה · בדרך אריה ולא פריץ חיות שיזיק עד שיפחדו הרוכים לשוב והנה ילכו השבי' גאולי' באויבי' ומאו' ות : ופדויי · אלה השבים יבואו אל ציון ברנה ושמחת כנא על ראשם כי כא הנשמה בראש וי"א כי הם כדמות מסך על ראשם גם הוא נכון : ששון ושמחה ישיגו · אותם ויש אומרים כי הם ירדפו אחרי הששון וישיגוהו ואם יש מלות נוספות הטעמים הם שוי' כי המלות כבלי' והטעמי' הם כפועלי' והנה הפרש שיש מלו' במלכים כתוב אמרת אך דבר שפתי' והטע' אמרת לאנשי' כי יש לך עצה וגבורה וזה הוא והטעם כי גבורתי בדבור היא לבדה וכישעיהו אמרתי בלבי דברי רב שקה כי עצתך וגבורתך בדבר שפתים ובמלכים ויקראם על הספרים ובישעיהו ויקראהו על הספר לבדו ששם החרפות ובשני ספרי' ויפרשהו ובישעיהו תוספת זרים עם מים והטעם כהרי זרים ובמלכ' להשוות והטעם שישחוו ערים בצורות עם גלים נצים ובישעיה להשאו' באל"ף מגזרת שואה כגלים נצי' או יתחלף הוי"ו באל"ף כמשפטם ובמלכי' שדפ' ובישעיה שדמה והם שתי מלות והטעם אחד ובמלכים שחים ובישעיה שחים כמו כבש כשב והטעם אחד : מכתב

כלי פז

יתעו בין המסלול לדרך ללכת בדרך כי לא יאות לאוילים ללכת בה שהוא דרך הקדש פי' האוילים מדרך פשעם ילכו במסלול לבדו והקדושי' ילכו בדרך הקדש ז"ש והאוילי' לא יתעו בין מסלול לדרך :

לא יהיה שם אריה וגומר עיין רש"י ז"ל והרא"בע ז"ל וכן הר"דק ז"ל ומהרי"א כדברי המתרג' שהוא משל אל אויבי ישראל מהאומות שלא יעכבום מעלותם מהגלות : ולע"ד ביתור לא כמצא שם שכיון שאמר ופריץ חיות בל יעלנה אם הפריץ לא יעלה מכ"ש מי שאינו פריץ : ונראה שהכוונה לומר האופן המחייב לשלא יהיה שם אריה ולא יעלנה פריץ חיות והוא שכאשר יבוא לעלות שם תאבד ממנו הדרך הקדש ולא תמצא שם לא אל האריה ולא אל הפריץ חיות ועליו אמר לא תמצא שם להם הדרך קדש כאילו אינם שם עם היותה נמצאת ברבוי עם שהרי הלכו גאולים ז"ש לא תמצא שם ת"יו סימן לדרך ואם הפסוק משל כנזכר יאמר שאותם המלכים והאומות שהם כפריץ חיות לא תמצ' הדרך הזו להם שהם יתעו במדברות והדרך הולכי' בה גאולי' ועכ"ז לא תמצא אל האויבים הנמשלים כאריה ופריץ חיות :

ופדויי ה' ישובון וגו' דרש רבי סימאי בשעה שהקדימו ישראל נעשה לנשמע באו ששים רבוא של מלאכי השרת ולכל אחד מישראל קשרו לו שני כתרים אחד כנגד נעשה ואחד כנגד נשמע וכשחטאו ירדו מאה ועשרים רבוא של מלאכי חבלה ופרקום שנאמר ויתנצלו בני ישראל את עדים מהר חורב וינצלו לא נאמר אלא ויתנצלו אמר ריש לקיש ועתיד הקדוש ברוך הוא להחזירם לישראל שנאמר ופדויי ה' ישובון ובאו ציון ברינה ושמחת עולם על ראשם שמחה שמעולם על ראשם עד כאן : והראשונים ז"ל כתבו טעם למה בעת הקשירה הספיקו ששים רבוא של מלאכים ובפריקה הוצרך ק"ך רבוא כי בענין הטובה כעשים הדברים בנקל והספיקו ששים רבוא אמנ' בפריקה שהוא פורענות הוצרכו ק"ך וכולי האי ואולי או שכח קדושת מלאכי השרת גדול אמנם מלאכי חבלה ק"ך רבוא עד כאן : והנה הכריחו חז"ל שהפריקה היתה על ידי הזולת מלאכי חבלה ממ"ש ויתנצלו הת"יו מורה על ההתפעלות על ידי זולתם שנתנצלו על ידם מדלא קאמר וינצלו מהר חורב מוכיח שאין הכוונה להיות מורה מקום הפריקה אבל מורה המקום שבסיבתו הוטעמו אותו העדי וז"ש את עדים שזכו בו מהר חורב · וכמו שאמר אמר ריש לקיש ועתיד על שנא' ופדויי ה' ישובון וגו' : ולע"ד שהעטרות האלה העתידים לחזור ליושנם לא יהיה ע"י מלאכים אבל יהיה על ידי הקב"ה בעצמו וז"ש ועתיד הב"ה להחזירם לישראל בעצמו יפדם ולא ע"י שליח וכן ושמחת עולם על ראשם יחזירן ע"י ה' הכנ' ואליו מסך הת"יו הסמיכות של ושמחת עולם ותי"ו של ושמחת מורה שהשמחה מעולם היא מסני' קדמוניות היא השמחה מתמדת כפי שפדיון שלהיותו ע"י השי"ת יתמיד ולא כפדיון מצה שחזרו לגלות כי היה בעל תכלית ופדיונו כיוצא בו אמנם ופדויי ה' לא יוסיפו לדאבה עוד וכן ושמחת עולם

אורים ותומים

פסוק בו"ל שנה ככר ידעת גדול מלחמת ישראל למלחמת שאר אומות עכ"ום כי זה ילחם בפיו ובשפתיו אבל כי הקול קול יעקב וזהו בתפלה או השכלי וזה כאמרנו בגדולה והקטנה כי הידים ידי עשו ולכן יצא דוד בשם ה' אלדי מערכות ישראל וגלית בחרב ובחנית ולכן תראה שמלכי ישראל לא היה בלב השי"ת שיושילו בנצחון המלחמה כי שמלחמה לה' ע"י שכן המשוח מלחמה אבל תופלתו לדבר א' וכוא לשפוט ובקשת שלמה יוכיח ולכן חטאו בשאלם מלך למלחמותם כתוכחת שמואל להם ותראו כי נחש מלך בני עמון בא וגו' וה' אלדיכם כמ"ש שם ולכן כשבא שליח סנחריב שהוא רב שקה ברוב אם יצאו שלוחי חזקיהו ברב' מכמתם זו כחם בשפם הגדול היוצא בספריו ויומשין לא באים מלחמה כמו שזכרנו כי זה תופלתו וזהו משלח מלך אשור בחיל כבד ויצא אליו אליקים והוא כבן לאל עליון כמ"ש למעלה בפסוק והיה ביום ההוא וקראתי לעבדי לאליקים בן חלקיהו ועמו שבנא הסופר ויואח בן אסף המזכיר וידוע שאין זה כי אם לענין המשפט ולכן ענה רב שקה ברמזם כי אינם בני מלחמה בחרב ובחנית ובכידון אבל חכמים לכך אמ' אך דבר שפתים אינם בעלי זרוע רק בעלי שפתי' כי אינכם אלא בפיהם ועתה ראוי למשפט בדבר שפתים אבל עצה וגבורה למלחמ' וכבר ידעת כי אב"ן ורק"ן מיעוטין ואחר כיאר שאין הגבורה והעצה מוזכר כי את ה' אלדינו בטחנו איזה מתנגד טובה לטענתו מוזכר לפי מינותו ונכרת לא התערב נא : ויאמר אליקים אחר שאמר כי הוא יתן לך אלפים רוכבים עליהם להיות בשים בם על הנכנסין יותר סים ראוי שישם כדבריו לכל יכיא לבטם אשר על החומה ואז ירא' אם תעמוד הבטחתם ונעשה אשר לענו עליה או לא והוא השיב שמעשה דבריהם אלא שכוונתו וכוונת אדוניו שלא ימותו בני ישראל בפתוי חזקיהו שעם וזהו האל אדוניך או היתה כוונתו לדעת אם אותם החרופים שחרף וגדף רב שקה אשר כדבריהם היה מועד כין מפאת עצמו או בשליחו' אדוניו בא וכ"ש לקריעת בגדים אם חייבי' השומעי' גדוף השי"ת מפי עומד ישראל או לא אחר שמספר כפירת אדוניו אינו כופר ולכן שאלו עמנו שאלה זו לדעת אם בלבו להרעיאו להטיב והו כרשע שחכים להרע והשיב כי גם תשובתו זאת באה מפאת עצמו כי המלך דבר לו שיגדף לכל ישראל בכלל ובפרט או מתגדר להם שהוא התחלת חירופו וקרעו על מה שלא היו חייבים אם המלך עצמו חרף וגדף אחר שאינו בן ישראל כמו זה רב שקה :

סימן מלכים ובארבע עשרה שנה · ישעיה ויהי בארבע עשרה שנה · מלכים וישלח מלך אשור תרתן · ישעיה וישלח את רב שקה · מלכים וישלח מלך אשור פסק · ישעיה וישלח מלך אשור פדה · מלכים מן לכיש אל המלך חזקיהו · ישעיה מלכיש ירושלם · מלכי' ויעלו ויבאו ירוש' ויעלו ויבאו ויעמדו אשר במסלת · ישעיה ויעמד בתעלת במסלת · מלכים ויקראו אל המלך ויצא אלהם · ישעיה ויצא אליו אליקים · מלכים אמר' אך דבר שפתי · ישעיה אמרתי אך דבר שפתים · וסימ' ואיך אמר' אתתי היא כו' כי אמרתי · מלכים עתה הנה בטחת · ישעיה הנה בטחת מלכים וכי תאמרון אלי · ישעיה וכי תאמר אלי · סימן מלכים רבים ישעיה לשון יחיד · מלכים ויאמר ליהודה ולירושלם לפני יתיב · ישעיה ויאמר ליהודה ולירושלם לפני תביר · מלכי' השתחוו בירושלם · ישעיה הזה תשתחוו · מלכים את ארני את מלך · ישעיה את ארני המלך · מלכים עתה המבלעדי · ישעיה ועתה המבלעדי · מלכים על המקום על עלה על הארץ · ישעי' עליתי על הארץ עלה אל הארץ · מלכים עליתי על המקום הזה להשחיתו על הארץ · ישעיה על הארץ הזאת להשחיתה אל הארץ · מלכים ויאמר אליקים בן חלקיהו ושבנא ויואח · ישעיה ויאמר אליקים ושבנא ויואח · מלכים ואל תדבר עמנו · ישעיה ואל תדבר אלינו · מלכים חריהם את שניה' כתי' · ישעיה הראיהם שיניה' כתיב · מלכים העל ארניך מלעיל · ישעיה האל אדניך ואליך · מלכים ויאמר אליהם רב שקה · ישעיה ויאמר רב שקה האל · מלכים יהודית וידבר ויאמר שמעו דבר המלך הגדול · ישעיה יהודית ויאמר שמעו את דברי המלך הגדול · מלכים כי לא יוכל להציל אתכם מידו · ישעיה כי לא יוכל להציל אתכ' · מלכי' עד באי ולקחתי אתכם תלישא ישעיה עד באי ולקחתי זקף : מלכים ושבנא הסופר · ישעיה ואת שבנא הסופר · מלכים אל ישעיהו הנביא בן אמוץ · ישעיה אל ישעיהו :

שְׁלָחַנִי אֲדֹנִי לְדַבֵּר אֶת־הַדְּבָרִים
הָאֵלֶּה הֲלֹא עַל־הָאֲנָשִׁים הַיֹּשְׁבִים
עַל־הַחוֹמָה לֶאֱכֹל אֶת־חֲרָאֵיהֶם
וְלִשְׁתּוֹת אֶת־שֵׁינֵיהֶם עִמָּכֶם׃
וַיַּעֲמֹד רַבְשָׁקֵה וַיִּקְרָא בְקוֹל־גָּדוֹל
יְהוּדִית וַיֹּאמֶר שִׁמְעוּ אֶת־דִּבְרֵי הַמֶּלֶךְ
הַגָּדוֹל מֶלֶךְ אַשּׁוּר׃ כֹּה אָמַר הַמֶּלֶךְ
אַל־יַשִּׁא לָכֶם חִזְקִיָּהוּ כִּי לֹא־יוּכַל
טו לְהַצִּיל אֶתְכֶם׃ וְאַל־יַבְטַח אֶתְכֶם
חִזְקִיָּהוּ אֶל־יְהוָה לֵאמֹר הַצֵּל
יַצִּילֵנוּ יְהוָה לֹא תִנָּתֵן הָעִיר הַזֹּאת
בְּיַד מֶלֶךְ אַשּׁוּר׃ אַל־תִּשְׁמְעוּ אֶל־
חִזְקִיָּהוּ כִּי כֹה אָמַר הַמֶּלֶךְ אַשּׁוּר
עֲשׂוּ־אִתִּי בְרָכָה וּצְאוּ אֵלַי וְאִכְלוּ
אִישׁ־גַּפְנוֹ וְאִישׁ תְּאֵנָתוֹ וּשְׁתוּ אִישׁ
מֵי־בוֹרוֹ׃ עַד־בֹּאִי וְלָקַחְתִּי אֶתְכֶם
אֶל־אֶרֶץ כְּאַרְצְכֶם אֶרֶץ דָּגָן וְתִירוֹשׁ
אֶרֶץ לֶחֶם וּכְרָמִים׃ פֶּן־יַסִּית אֶתְכֶם
חִזְקִיָּהוּ לֵאמֹר יְהוָה יַצִּילֵנוּ הַהִצִּילוּ
אֱלֹהֵי הַגּוֹיִם אִישׁ אֶת־אַרְצוֹ מִיַּד
מֶלֶךְ אַשּׁוּר׃ אַיֵּה אֱלֹהֵי חֲמָת
וְאַרְפָּד אַיֵּה אֱלֹהֵי סְפַרְוָיִם וְכִי־
כ הִצִּילוּ אֶת־שֹׁמְרוֹן מִיָּדִי׃ מִי בְּכָל־
אֱלֹהֵי הָאֲרָצוֹת הָאֵלֶּה אֲשֶׁר־הִצִּילוּ
אֶת־אַרְצָם מִיָּדִי כִּי־יַצִּיל יְהוָה אֶת־
יְרוּשָׁלִַם מִיָּדִי׃ וַיַּחֲרִישׁוּ וְלֹא־
עָנוּ אֹתוֹ דָּבָר כִּי־מִצְוַת הַמֶּלֶךְ הִיא
לֵאמֹר לֹא תַעֲנֻהוּ׃ וַיָּבֹא אֶלְיָקִים
בֶּן־חִלְקִיָּהוּ אֲשֶׁר־עַל־הַבַּיִת וְשֶׁבְנָא
הַסּוֹפֵר וְיוֹאָח בֶּן־אָסָף הַמַּזְכִּיר אֶל־
חִזְקִיָּהוּ קְרוּעֵי בְגָדִים וַיַּגִּידוּ לוֹ אֵת
א דִּבְרֵי רַבְשָׁקֵה׃ וַיְהִי כִּשְׁמֹעַ הַמֶּלֶךְ
חִזְקִיָּהוּ וַיִּקְרַע אֶת־בְּגָדָיו וַיִּתְכַּס
בַּשָּׂק וַיָּבֹא בֵּית יְהוָה׃
וַיִּשְׁלַח אֶת־אֶלְיָקִים אֲשֶׁר־עַל־הַבַּיִת
וְאֵת שֶׁבְנָא הַסּוֹפֵר וְאֵת זִקְנֵי הַכֹּהֲנִים
מִתְכַּסִּים בַּשַּׂקִּים אֶל־יְשַׁעְיָהוּ בֶן־
אָמוֹץ הַנָּבִיא׃ וַיֹּאמְרוּ אֵלָיו כֹּה אָמַר
חִזְקִיָּהוּ יוֹם־צָרָה וְתוֹכֵחָה וּנְאָצָה
הַיּוֹם הַזֶּה כִּי בָאוּ בָנִים עַד־מַשְׁבֵּר
וְכֹחַ אַיִן לְלֵדָה׃ אוּלַי יִשְׁמַע יְהוָה
אֱלֹהֶיךָ אֵת דִּבְרֵי רַבְשָׁקֵה אֲשֶׁר
שְׁלָחוֹ מֶלֶךְ־אַשּׁוּר אֲדֹנָיו לְחָרֵף
אֱלֹהִים חַי וְהוֹכִיחַ בַּדְּבָרִים אֲשֶׁר
שָׁמַע יְהוָה אֱלֹהֶיךָ וְנָשָׂאתָ תְפִלָּה
ה בְּעַד הַשְּׁאֵרִית הַנִּמְצָאָה׃ וַיָּבֹאוּ
עַבְדֵי הַמֶּלֶךְ חִזְקִיָּהוּ אֶל־יְשַׁעְיָהוּ׃
ויאמר

ותתחנן בצלו על שארא דאשתאר:

שלחני ריבוני למללא ית פתגמיא
האילין הלא על גבריא דיתבין על
שורא למיכל ית מפקתהון ולמשתי
ית מימי רגליהון בציירא עמכון: וקם
רב שקה ואכלי בקל רב יהודית
ואמר שמעו ית פתגמי מלכא
דרבחנא מלכא דאתור: כדנן אמר
מלכא לא יטעי לכון חזקיה ארי לא
ייכול לשיזבא יתכון: ולא ירחיץ
יתכון חזקיה על מימרא דיי למימר
שיזבא ישיזביננא יי לא תתמסר
קרתא הדא ביד מלכא דאתור: לא
תקבלון מן חזקיה ארי כדנן אמר
מלכא דאתור עיבידו עמי שלמא
ופוקו לותי ואיכולו גבר פירי גופניה
וגבר פירי תינוהי ושתו גבר מי
גוביה: עד מיתא ואדבר יתכון
לארעא טבא כארעכון ארעא עיבור
וחמר ארעא חקלין וכרמין: דילמא
יטעי יתכון חזקיה למימר יי ישיזביננא
השיזבא דחלת עממיא גבר ית
ארעיה מיד מלכא דאתור: אן דחלת
חמת וארפד אן דחלת ספרוים וארי
שיזבו ית שמרון מן ידי: מן בכל
דחלת מדינתא האילין דשיזבו ית
ארעהון מן ידי ארי ישיזיב יי ית
ירושלם מן ידי: ושתיקו ולא אתיבו
יתיה פתגמא ארי תפקידת מלכא
היא למימר לא תתיבוניה: ואתא
אליקים בר חלקיה די ממנא על
ביתא ושבנא ספרא ויואח בר אסף די
ממנא על דכרניא לות חזקיה כד
מבזעין לבושיהון וחויאו ליה ית
פתגמי רב שקה: והוה כד שמע
מלכא חזקיה ובזע ית לבושוהי
ואתכסי בסקא ועל לבית מקדשא
דיי: ושלח ית אליקים די ממנא על
ביתא וית שבנא ספרא וית סבי
כהניא כד מכסן בסקיא לות ישעיה
בר אמוץ נבייא: ואמרו ליה כדנן
אמר חזקיה יום עקא ותיסורין
וניאוצא יומא הדין ארי אקפתנא
עקא כאתתא דיתבא על מתברא וחיל
לית לה למילד: מאים שמיע קדם יי
אלהך ית פתגמי רב שקה דשלחיה
מלכא דאתור ריבוניה לחסדא עמא
דיי קיימא ויעביד פורענותא על כל
פתגמיא דשמעי קדם אלהך:
ואתו עבדי מלכא חזקיה לות ישעיה:
ואמר

רשי

לאכול את צאת' · אף הם ברעב המצור יאכלו : את חריהם · רעי היוצא דרך הנקב שלהם ולשון נאה תקנו סופרי' לקרותו צאתם כך שנו רבותינו מקראות הכתובי' לגנאי קורין אותן לשבח כמו בעפולים בטחורים ישגלנ' ישכבנה חוריהם צאתם שיניהם רגליהם מימי שיניהם · צואה למה שיני דכרכשתא היא החלחולת שקורין טבח"ית בלע"ז עומד' על ידי שלש שינים : ישיא· יתעה: עשו אתי ברכה · באו אלי לשלום וברכוני והביאו אלי תשורת שלום · ברכה ס"לוד בלע"ז כמו ויברך יעקב את פרעה : ואכלו איש גפנו · ואלך מעליכם ושבו בשלום עד שאבוא ארץ טובה כארצכ' ואגלה אתכם שם כי כן דרכי להעביר האומו' מארץ אל ארץ כמה שנאמר ואסיר גבולות עמים אל ארץ כארצכם אמר ר' שמעון בן יוחי שוט' היה זה משל למלך כו' בספרי פרשת והיה עקב היה לומר אל ארץ יפה מארצכם אלא שלא היה יכול לספר בגנותה : וכי הצילו את שומרון מידי · ובני שומרון היו עובדים לאלהי ארם שכיניה' ואמת היא מארם : קרועי בגדי' · על ששמעו גידופי השם והיא כמו ברכת השם : ותוכחה · אפרובא"נט בלע"ז האויבים מוכיחים להשתבח בהצלחתם לאמר ידינו רמה ואין אלהים כאלהינו · כי באו בנים בני ישרא' בניו של הקב"ה : עד משבר וכח אין ללידה · עת צרה הדומה לאשה היושבת על המשבר ואין כח לוולד לצאת : והוכיח בדברי' · הגיד כמו והראה הצלחתו : והוכיח איספר"וביר בלע"ז : ושמע

כלי פז

א עולם על ראשם כיון שחזרתם על ידי השי"ת : ולהיות השמחה בלב ולא בראש יכריע ג"כ כדחז"ל שבעטרות אשר על הראש מוסבים מדבר הכתוב ולא בשמחה כפשוטו גם לא בשמחה ה' וה' הולך וגו' כדרש"י ז"ל : ועיין רש"י ז"ל והרא"בע ז"ל והרד"ק ז"ל ומהרי"א ז"ל ופדויי ה' ישובון ישובון מהגלות שהלכו או יהיה פי' שישובו להיות פדויי ה' כי כמו שפדה אותם ממצרים כן ישוב לפדותם · וכוון עוד לו' שלא יהי' זה כעלות' מבבל ברשיון כורש מלך פרס אבל יהיו פדויי ה' ולא פדויי ב"ו והנה אמר ובאו ציון ברנה ושמחת עולם על ראשם ששון ושמחה ישיגו שהם ג' חלקי מאמרי' של שמחה להגיד שיתחברו בביאת הגואל הרנה שהיה בבית שלמה וכמ"ש לשמוע אל הרנה ואל התפלה ויתחבר לה גם כן השמח' שהיתה להם בבית שני שהיתה שמח' עולמים ר"ל גשמית מהכבוד והמעלה ואין עוד ועל שמחה זו אמר ושמח' עולם על ראשם · ועוד ימצא בה מה שלא כמצא בשה הבתי' לפפ"י שהיו להם שמח' היו ג"כ אליהם יגון ואנחה במלחמת' וצרתם אבל הגאולה העתיד' לא יהי' כן כי אם ששון ושמח' ישיגו ונסו יגון ואנח' ע"כ והכ' הרקיב מהרי"א ז"ל ביאור דעת מומר אחד ושתירתו ואין לנו צורך בו כי גדול השלום והאמת יורה דרכו והמפורסמות אין צריך ראיה שהכבוא' הזאת עתידה וכוללת על הגוים כמו שהזכיר בתחילתה קרבו גוים לשמוע וגו' ובזה די לנו : ולע"ד ופדויי ה' שהוא בעצמו יפדה אותם ולא ע"י שליח לכך אמר שיבואו ציון ברנה כי ידעו שאין אחר ביאה זו גלות ועכבון אלא ושמחת עולם על ראשם ולפי שאחריה כל שמחת משמחות העולם הזה להיות אחרית שמחה תוגה לז"א ששון ושמחה ישיגו כי נכון לבם שלא יבאו עוד לידי יגון ואנחה · או אמר כן כי בעת לאתם ממצרים היו שמחים ביציאתם ויוצאין בחפזון והוא יגון ואנחה מפחדו של פרעה לז"א ששון ושמחה ישיגו ונסו יגון ואנחה כיון שהם פדויי ה' כמ"ש הכתוב כי לא בחפזון תצאו ובמנוס' לא תלכון כי הולך לפניכם ה' ומאספיכם אלהי ישרא' : ואפשר שאמר ושמח' עולם לפי שכל העול' כהקלל מחרבן המקדש כדתנן וניטל טעם הפי' גו' לז"א ובאו ציון ברנה והעול' על גבי כל שמחתם הוא שמחת עולם על ראשם שיחזו' העולם לתיקונו שבעת הבריאה ויבוטלו כל הקללות וז"ש ושמחת עול' שמחת העול' עולם על ראשם ועל ראשם שמחת' והוא רמז על ראשם ולמה שהפלו תמיד אבל ירושלם על ראש שמחתם שבשכרו ישמחו לעתיד כמו שכתוב שישו אתה משוש כל המתאבלים עליה ז"ש ושמחת עולם שמחה מתמדת יזבו בה על ראש' של מה שהתאבלו על ראשם אפר כדאמרי' אתנים ז"ש על ראשם :

אורים ותומים

אל תשמעו ראוי לדקדק כי לא תמצא כאן הסעודה אשר יפד לעשות להם לחם ויין והכוונה שכמלך או שלוחו יושב או במצור של העיר ואין ספק שאין להם שם אלא מי הבריכה אשר היו שם והשדות והכרמים ולכ"ת שיצאו עמה אליו ותאכלו כל א' עמו על שולחן אחד ותברכו השולחן יחד וזהו עשו אתי ברכה והכוונה עשו אתי סעוד ואם לא תהיה הסעודה שלימה כ"כ כי יהיו שם ב' הסרונות הא' שלא אתן לכם אלא משלכם כי הארץ עדיין היא שלהם וזהו אכלו איש וכו' שאין לחם ואין יין להיותינו בעבור אבל לעתיד אקרא אתכם לסעודה יותר שלימה בביתי ובתעמותי וגם תאכלו לחם ויין יתם וזהו עד בואי ולקחתי אתכם וגם הבטיח להם נכאן הבטחה רפואיית והוא שיוליכם לארץ שהיא טובה בטוב ארצם בין אוירים בין במה שיאכל וישתה ובכר ידעת אף בהולכי דרכים כמה שפליגו בתיקון המאכל שידמה לנהוג · פן יסית אתכם הוא טעם למה בזה שיצאו עמה ויסריסו ולא ענו וכו' אמנם מזה המלך הוא שלמה שאמר אל תען כסיל באולתו כה אמר חזקיהו אעפ"י שידע חזקיהו בבטחת ישעיה את יהודה ואת שלהם כי לא יפלו ביד סנחריב כתיבה שלא יגרום החטא כמכין יעקב וכבר שביניהו שהבטחה טובה על תנאי היא לא באה למות על גבורת גביא וזה דומה ליולדת אשר העובר בתוקפו ובגבורתו ובפי עצמו יש לו התחלות לצאת ממעי אמו באופן טוב אבל ע"י חולשת אמו יפותו גם פניהם ג"כ ביו יהודה וחזקיהו כי הבטחת ישעיהו ראויים להנצל כשתנמת הישועה הכתובה שהיא בה' אבל אפי' שספר עצמ' שהם במקום היולדת לא תקים ולכן כי באו בני' עד משבר והוא שביאר התשועה כהבטחת לידה גמר והיולדה חלושה ולכן צריך שישמע קול כשבורו וזהו אולי ישמע ה' אלהיך את דברי רב שקה יד' כי בזכותך וזהו אלהיך אשר חרף אלהי' חי ונוכיח בדברים יד' בפר בעקר וחרף ונדף והביא ראיה שהדברים אשר שמענו וזהו שכתו שאמר מלכים לא נידולו לא יהיה ג"כ בם נידולי' ואת התנגנה שבוכים במקום ראיה היא סגדוף ולכן כשחוזר לגלות הכפירה יותר מפורסמת בספרים אשר שלא אליו מלכים ואת דבר ה' שילך אליך אשר על עתה היה אומר שבשליחותו הוא עושה אז ויפרשהו חזקיהו וגו' ויתפלל חזקיהו :

ישעיהו בן אמוץ הנביא · מלכים אולי ישמע יי' אלהיך את כל דברי רבשקה · ישעיה אולי ישמע יי' אלהיך את דברי רבשקה · מלכים
ויאמר להם ישעיהו · ישעיה ויאמר אליהם ישעיהו · מלכים ושב לארצו · ישעיה ושב אל ארצו · מלכים וישמע אל תרהקה מלך · ישעיה
וישמע על תרהקה מלך · מלכים הנה יצא להלחם · ישעיה לאמ' יצא להלחם חס' הנה · מלכים וישב וישלח מלאכים · ישעיה וישמע
וישלח מלאכים · מלכים את אשר עשו · ישעיה אשר עשו : מלכים אשר שחתו · ישעיה אשר השחיתו · מלכים איו מלך חמת · ישעיה איה
מלך חמת · מלכים מיד המלאכי' ויקראם · ישעיה מיד המלאכים ויקראהו · מלכים ויתפלל חזקיהו אולא לפני יי' ויאמר · ישעיה ויתפלל חזקיהו יתיב ﬞ יי' לאמר · מלכים יי' אלהי ישראל טרח' · ישעיה יי' צבאו' אלהי ישראל אולא : את השמים ואת הארץ י"ג נסימ' מקומם מצויין במסר' רבתא בערך שמים : מלכים הטה יי' אזניך ושמע את דברי סנחריב · ישעיה הטה יי' אזנך ושמע את כל דברי · מלכים אשר שלחו · ישעיה אשר שלח · מלכי' את הגוים ואת ארצם · ישעיה את כל הארצות · מלכים ונתנו את אלהיהם · ישעיה ונתון את אלהיהם · מלכי' הושיענו נא מידו : ישעיה הושיענו מידו · מלכים כי אתה יי' אלהים · ישעיה כי אתה יי' לבדך · מלכים אשר התפללת אלי תביר · ישעיה אשר התפללת אלי יתיב · מלכים מבחור · ישעיה מבחר וסימן דישי פפריהן · מלפים ואבואה

וַיֹּאמֶר אֲלֵיהֶם יְשַׁעְיָהוּ כֹּה תֹאמְרוּן
אֶל־אֲדֹנֵיכֶם כֹּה ׀ אָמַר יְהוָה אַל־
תִּירָא מִפְּנֵי הַדְּבָרִים אֲשֶׁר שָׁמַעְתָּ
אֲשֶׁר גִּדְּפוּ נַעֲרֵי מֶלֶךְ־אַשּׁוּר אוֹתִי׃
הִנְנִי נוֹתֵן בּוֹ רוּחַ וְשָׁמַע שְׁמוּעָה וְשָׁב
אֶל־אַרְצוֹ וְהִפַּלְתִּיו בַּחֶרֶב בְּאַרְצוֹ׃
וַיָּשָׁב רַבְשָׁקֵה וַיִּמְצָא אֶת־מֶלֶךְ אַשּׁוּר
נִלְחָם עַל־לִבְנָה כִּי שָׁמַע כִּי נָסַע
מִלָּכִישׁ׃ וַיִּשְׁמַע עַל־תִּרְהָקָה מֶלֶךְ־
כּוּשׁ לֵאמֹר יָצָא לְהִלָּחֵם אִתָּךְ וַיִּשְׁמַע
וַיִּשְׁלַח מַלְאָכִים אֶל־חִזְקִיָּהוּ לֵאמֹר׃
י כֹּה תֹאמְרוּן אֶל־חִזְקִיָּהוּ מֶלֶךְ־יְהוּדָה
לֵאמֹר אַל־יַשִּׁאֲךָ אֱלֹהֶיךָ אֲשֶׁר אַתָּה
בּוֹטֵחַ בּוֹ לֵאמֹר לֹא תִנָּתֵן יְרוּשָׁלַםִ
בְּיַד מֶלֶךְ אַשּׁוּר׃ הִנֵּה ׀ אַתָּה שָׁמַעְתָּ
אֲשֶׁר עָשׂוּ מַלְכֵי אַשּׁוּר לְכָל־
הָאֲרָצוֹת לְהַחֲרִימָם וְאַתָּה תִּנָּצֵל׃
הַהִצִּילוּ אוֹתָם אֱלֹהֵי הַגּוֹיִם אֲשֶׁר
הִשְׁחִיתוּ אֲבוֹתַי אֶת־גּוֹזָן וְאֶת־חָרָן
וְרֶצֶף וּבְנֵי־עֶדֶן אֲשֶׁר בִּתְלַשָּׂר׃
אַיֵּה מֶלֶךְ־חֲמָת וּמֶלֶךְ אַרְפָּד וּמֶלֶךְ
לָעִיר סְפַרְוָיִם הֵנַע וְעִוָּה׃ וַיִּקַּח
חִזְקִיָּהוּ אֶת־הַסְּפָרִים מִיַּד הַמַּלְאָכִים
וַיִּקְרָאֵהוּ וַיַּעַל בֵּית יְהוָה וַיִּפְרְשֵׂהוּ
טו חִזְקִיָּהוּ לִפְנֵי יְהוָה׃ וַיִּתְפַּלֵּל
חִזְקִיָּהוּ אֶל־יְהוָה לֵאמֹר׃ יְהוָה
צְבָאוֹת אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל יֹשֵׁב הַכְּרֻבִים
אַתָּה־הוּא הָאֱלֹהִים לְבַדְּךָ לְכֹל
מַמְלְכוֹת הָאָרֶץ אַתָּה עָשִׂיתָ אֶת־
הַשָּׁמַיִם וְאֶת־הָאָרֶץ׃ הַטֵּה יְהוָה ׀
אָזְנְךָ וּשְׁמָע פְּקַח יְהוָה עֵינְךָ וּרְאֵה
וּשְׁמַע אֵת כָּל־דִּבְרֵי סַנְחֵרִיב אֲשֶׁר
שָׁלַח לְחָרֵף אֱלֹהִים חָי׃ אָמְנָם
יְהוָה הֶחֱרִיבוּ מַלְכֵי אַשּׁוּר אֶת־כָּל־
הָאֲרָצוֹת וְאֶת־אַרְצָם׃
וְנָתֹן אֶת־אֱלֹהֵיהֶם בָּאֵשׁ כִּי לֹא
אֱלֹהִים הֵמָּה כִּי אִם־מַעֲשֵׂה יְדֵי־אָדָם
כ עֵץ וָאֶבֶן וַיְאַבְּדוּם׃ וְעַתָּה יְהוָה
אֱלֹהֵינוּ הוֹשִׁיעֵנוּ מִיָּדוֹ וְיֵדְעוּ כָּל־
מַמְלְכוֹת הָאָרֶץ כִּי־אַתָּה יְהוָה לְבַדֶּךָ׃
וַיִּשְׁלַח יְשַׁעְיָהוּ בֶן־אָמוֹץ אֶל־
חִזְקִיָּהוּ לֵאמֹר כֹּה־אָמַר יְהוָה אֱלֹהֵי
יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר הִתְפַּלַּלְתָּ אֵלַי אֶל־
סַנְחֵרִב מֶלֶךְ אַשּׁוּר׃ זֶה הַדָּבָר
אֲשֶׁר־דִּבֶּר יְהוָה עָלָיו בָּזָה לְךָ לָעֲגָה
לְךָ בְּתוּלַת בַּת־צִיּוֹן אַחֲרֶיךָ רֹאשׁ
הֵנִיעָה בַּת יְרוּשָׁלָםִ׃ אֶת־מִי
חֵרַפְתָּ וְגִדַּפְתָּ וְעַל־מִי הֲרִימוֹתָה קּוֹל
ותשא
לרומא

וַאֲמַר לְהוֹן יְשַׁעְיָה כְּדֵין תֵּימְרוּן
לְרִבּוֹנְכוֹן כִּידְנַן אֲמַר יְיָ לָא תִדְחַל מִן
קֳדָם פִּתְגָמַיָא דִּי שְׁמַעְתָּא דְּחַסְדוּ
עוּלֵימֵי מַלְכָּא דְּאָתוּר קֳדָמַי׃ הָא אֲנָא
יָהֵיב בֵּיהּ רוּחָא וְיִשְׁמַע בְּסוֹרָא וִיתוּב
לְאַרְעֵיהּ וְאַפֵּילְנֵיהּ בְּחַרְבָּא בְּאַרְעֵיהּ׃
וְתָב רַבְשָׁקֵה וְאַשְׁכַּח יַת מַלְכָּא
דְּאָתוּר מְגִיחַ קְרָבָא עַל לִבְנָה אֲרֵי
שְׁמַע אֲרֵי נְטַל מִלָּכִישׁ׃ וּשְׁמַע עַל
תִּרְהָקָה מַלְכָּא דְכוּשׁ לְמֵימַר נְפַק
לְאַגָּחָא קְרָבָא עִמָּךְ וּשְׁמַע וּשְׁלַח
אִיזְגַדִּין לְוָת חִזְקִיָּה לְמֵימַר׃ כְּדֵין
תֵּימְרוּן לְחִזְקִיָּהוּ מֶלֶךְ שִׁבְטָא דְבֵית
יְהוּדָה לְמֵימַר לָא יַטְעֵינָךְ אֱלָהָךְ דִּי
אַתְּ רָחִיץ בֵּיהּ לְמֵימַר לָא תִתְמְסַר
יְרוּשְׁלֶם בְּיַד מַלְכָּא דְאָתוּר׃ הָא אַתְּ
שְׁמַעְתָּא דַעֲבַדוּ מַלְכֵי אָתוּר לְכָל
מְדִינָתָא לְגַמָּרוּתְהוֹן וְאַתְּ מְדַמֵּי
לְאִשְׁתֵּיזָבָא׃ הֲשֵׁיזָבָא יַתְהוֹן דַּחֲלַת
עַמְמַיָא דְחַבִּילוּ אֲבָהָתַי יַת גּוֹזָן וְיַת
חָרָן וְרֶצֶף וּבְנֵי עֶדֶן דְּבִיתְלַסָּר׃ אָן
מַלְכָּא דַחֲמַת וּמַלְכָּא דְאַרְפָּד וּמַלְכָּא
דְּלַקַּרְתָּא סְפַרְוָיִם הֲלָא טַלְטֵילִינוּן
וְאַגְלִיאוּנוּן׃ וּנְסֵיב חִזְקִיָּה יַת אִגַּרְתָּא
מִיַּד אִזְגַדַּיָא וּקְרָא חֲדָא מִנְּהוֹן וּסְלֵיק
לְבֵית מַקְדְּשָׁא דַיְיָ וּפַרְסֵיהּ חִזְקִיָּה
קֳדָם יְיָ׃ וְצַלִּי חִזְקִיָּה קֳדָם יְיָ לְמֵימַר׃
יְיָ אֱלָהָא צְבָאוֹת אֱלָהָא דְיִשְׂרָאֵל
דִּשְׁכִינְתֵיהּ שַׁרְיָא עֵיל מִן כְּרוּבַיָא
אַתְּ הוּא יְיָ וְלֵית בַּר מִינָךְ לְכָל
מַלְכְוָת אַרְעָא אַתְּ עֲבַדְתָּ יַת שְׁמַיָא
וְיַת אַרְעָא׃ גְּלֵי קֳדָמָךְ יְיָ וְרוֹן וּשְׁמִיעַ
קֳדָמָךְ יְיָ וְאִתְפְּרַע וַעֲבֵיד פּוּרְעָן עַל
כָּל פִּתְגָמֵי סַנְחֵרִיב דִּשְׁלַח לְחַסָּדָא
עַמָּא דַיְיָ קַיָּמָא׃ בְּקוּשְׁטָא יְיָ אַחְרִיבוּ
מַלְכֵי אָתוּר יַת כָּל מְדִינָתָא וְיַת
אַרְעֲהוֹן׃ וּמוֹקְדִין יַת טַעֲוָתְהוֹן בְּנוּרָא
אֲרֵי לָא טַעֲוָן דְּאִית בְּהוֹן צְרוֹךְ אִינוּן
אֱלָהִין עוֹבַד יְדֵי אֱנָשָׁא אָעָא וְאַבְנָא
וְאַבְדוּנוּן׃ וּכְעַן יְיָ אֱלָהֲנָא פְּרוֹקְנָא
מִן יְדֵיהּ וְיִדְעוּן כָּל מַלְכְוָת אַרְעָא
אֲרֵי אַתְּ יְיָ לֵית בַּר מִינָךְ׃ וּשְׁלַח יְשַׁעְיָה
בַּר אָמוֹץ לְוָת חִזְקִיָּה לְמֵימַר כִּידְנַן
אֲמַר יְיָ אֱלָהָא דְיִשְׂרָאֵל דְּבָעִיתָא מִן
קֳדָמַי עַל סַנְחֵרִיב מַלְכָּא דְאָתוּר׃ דֵּין
פִּתְגָמָא דִּי מַלֵּיל יְיָ עֲלוֹהִי מְבַסְרָא
עֲלָךְ מְעִיקָא עֲלָךְ מַלְכוּת כְּנִשְׁתָּא
דְצִיּוֹן כַּתְרָךְ רֵישֵׁיהוֹן מְנִידִין עַמָּא
דִּבִירוּשְׁלֶם׃ יַת מַן חִיסַּדְתָּא וְיַת מַן
אִתְרַבְרַבְתָּא וְקָדֶם מַן אֲרֵימְתָּא קָלָא וּזְקַפְתָּא

ישעיה לח

גם זה מצאתי סוף ספר ישעיה לבעל אורים ותומים והצגתיו פה

פירוש מכתב לחזקיהו מלך יהודה בחלותו ויהי מחליו

יתכן שבענו' שחזקיהו היה צדיק וחסיד ומאמין אמונה שלימה בשם ית' ובהשגחתו ויכולתו ומציאותו ושכל הדברי' כמסכים ממנו ית' ושהוא ממית ומחיה מוריד שאול ויעל והוא מוחץ ורופא והאמין מה שאמר לו הנביא ישעיה בשליחות השי"ת שילוה אל ביתו בהיותו חולה שעתיד למות מאותו חולי והאמין שתפלתו ודמעתו הועילו לו שהשי"ת קבל אותם ונתן לו רפוא' ע"ד נס והפך הטבע כי אז באותו חולי היה קצו הקצוב לו וע"ד הטבע באותו חולי ימות בהכרת כשראה שהשי"ת נתגלו רפואה ויחי מחליו עשה זה המכתב לשלח אותו בכל ערי מלכותו לפרסם ולהודיע לכל הנס הגדול שהשי"ת עשה עמו שהחי' אותו מחוליו אחר התייאשו מחיים וזה בעבור תפלתו שקרא לשי"ת בתפלתו ובדמעתו וז"ש מכתב לחזקיהו מלך יהודה שכתב לסבת חוליו שעשה השי"ת עמו נס שחיה מחוליו ומלת חליו ר"ל שהיה החולי כ"כ מסוכן שמחייב שימות אם השי"ת לא היה עושה עמו נס וזה בעבור שמלת היא מיותרת :

אני אמרתי בדמי ימי נוכל לפרש מלת בדמי לשון דמי

אמש והיה רצונו לומר שבהיותו חולה וישעיה אמר לו צו לביתך שהוא אמר בלבו כמו שאומרי' הנהרגים ע"י ב"ד שמתיאשים מחייהם כי לסבת דמי ימיו כי האיש הנהרג יאבד דמו · או לסבת כריתת דמיו כמו אוי לי כי נדמתי אלכה בשערי שאול ר"ל שאינו מקוה שנפשו תלך לג"ע אלא לגיהנם וזה בעבור שהאנשים שמתים בקצרות שנים ובחצי ימיהם עדיין רצונם ולבם מוטבעים בעניני העולם והינם עושים תשובה כראוי ודמיהם רותחים ולא הכעס והגאוה והשנא' והאהבה והתאוה והניאוף בעבור זה אלכה בשערי שאול ר"ל לגיהנם פקדתי יתר שנותי נתן טעם למה שאמר אלכה בשערי שאול ר"ל לגיהנ' ולזומר פוקדתי יתר שנותי כמו לא נפקד ממנו איש שהואיל וחיי האדם הם שבעים שנה הוא היה חסר ונפקד מיתר שנותיו הצריכים לתשלום השבעי' · ונוכל לפרש מלת בדמי לשון דממה וכמו וידום אהרן כי כשהאדם מת ידמו שנותיו וימיו :

אמרתי לא אראה יה היה אומר ג"כ שלסבת מיתתו ימשכו לו ב' דברים א' שלא יראה לשי"ת והב' שלא יראה עוד פני אדם · וכנגד הא' אמר אמרתי לא אראה יה · וכנגד הב' אמר לא אביט אדם עוד עם יושבי חדל ובעבור שאמר לא אראה יה שאין ראוי שיאמר אותו אלא הנביא הרואה מראות אלהים והיך נתרעם שלא יראה את השי"ת הואיל ומעולם לא ראה אותו לז"א יה בארץ החיי' ר"ל מה שאמרתי לא אראה יה רצוני בארץ החיים שהוא הע"ה כאמרו לעולם ירשו ארץ וז"א בעבור שההולך לגיהנם אינו רואה פני שכינה כמ"ש אלכה בשערי שאול וכנגד הדבר הב' אמ' לא אביט אדם עוד עם יושבי חלד שבעה"ז לא אראה עוד אדם ולא אהיה בחברת אנשי סגולתי :

דורי נסע ונגלה מני בעבור שהשארות האדם הוא על ב' פנים האחד קיום המין והשארות האיש והב' קיום המין והשארותו בעבור זה אמר עתה לא די שבזאת המיתה הכרתית שבא אליו והיה כמו השארותו באיש כי נפשו תהיה נאבדת ולא תזכה לחיי העה"ב כי האדם יתקיים באיש אם נפשו תלך לג"ע והראה פני שכינה ותשאר קיימת לעולם שהוא במין והוא שהולדה ג"כ יתאבד כי האיש המוליד בנים יקיים מינו והאיש המת בלא בנים כמוהו לא יקיים מינו בעבור זה אמ' שבזאת המיתה יאבד מינו וימות בלא זרע וז"ש דורי נסע ונגלה ר"ל דורי בדור הולך ודו' בא שעמו מתקיים המין נסע ונגלה מני לשון גלות או לשון גילוי ואין לי זרע שאני מת בלא דור שהוא נסע ונגלה במיתתי כמו שנסע אוהל הרועה כי כשאין מרעה למקנה במקום אחד יסיר הרועה את אוהלו ויוליך אותה מאותו מקום שהיה ונשאר המקום שהיה בו האוהל כאלו לא היה שם שום דבר וגם כן המשיל עצמו בזה לדבר אחר והוא קפדתי כאורג חיי קפדתי לשון קפדה וכריתה רועה

רד"ק

ויקראהו · כל אחד ואחד מן הספרים · וכן הוא במלכים ויקראם · וכן אמר ויפרשהו · ויונתן תרגם ויקראהו וקרא חד מנהון · ואדוני אבי ז"ל פירש יקראהו ויפרשהו על הספר שהיה בו גדוף האל : את כל הארצות ואת ארצם · כתרגומו ית מדינת' וית ארעהון · רוצ' לומר המדינ' והכפרים : שתים · ובמלכים שתים והענין אחד · כמו כבש וכשב שלמה ושמלה :

מכלל

רשי

וישמע שמועה · מיד זו שמועה תרהקה מלך כוש ומתוך כך ילך מעליכם הפעם הזאת להלחם עם תרהקה ואין זו שיבה לארצו ואחר כך ישוב הלום ואני עתיד להשיבו לארצו ולהפילו שם בחרב : וישמע מלך אשור על תרהקה · לאמר יצא תרהקה להלחם אתך : וישמע וישלח מלאכים · אין וישמע השני כמו וישמע הראשון הראשון לשון שמועה והשני לשון קבלה קיבל דברי השלוחים וייטבו בעיניו לתת לב להסתלק מעל ירושלם להלחם תחלה עם כוש : וישלח מלאכים אל חזקיהו · להודיעו שאינו מסתלק לגמרי אלא על מנת לשוב : עדן · שם מלכות כמה דאת אמר חרן וכנה ועדן : הנע ועוה · הניעהו ועיוהו מלך אשור והחריבם וטילטלם ממקומם : אמנם יי' · אמת הוא כי החריבו מלכי אשור : את כל הארצות ואת ארצם · הארצות המדינות ואת ארץ הסמוכה להם עדי הממלכה אש' הכה ראש למדינה קורא ארצות ושאר המחוזות אשר סביבותיהם קורא ארצם ובספר מלכים כתוב את הגוים ואת ארצם ולשון אחד הוא : ונתון · כמו ונתון אותו על כל ארץ מצרים לשון פעול אמור זכור דוכנ"ט בלע"ז : עץ ואבן · הם לפיכך לא היה בהם כח ויאבדו' מלך אשור :

מרוס

אורים ותומים

ה' צבאות אלהי ישראל הקדים הקדמה ואמר שהאל אדוני השמים היושב הכרובים והם המלאכים הוא אדוני הארץ והראיה שהוא היוצר יחד אותם רצוני את השמים ואת הארץ והבורא אותם ראוי שנאמ' שהוא השומר וזהו אתה עשית את השמים ואת הארץ אם כן יוליד ההקדמה שאחר שעשאם שהוא המנהיג גם כן ואחר שכן הוא : הטה אלדי אזנך וגו' ירצה שמע דבריו אשר סותרות הכבוד ואחר אלהים חייב לאת כבוד למעלה שלא הזכיר שמו ית' על כמו זכו ואמר : אמנם ה' החריבו אמר שהשלים טענות סנחריב ושבתי כנגד הטופת הנ' התפלל לפניו ית' אמר שזה החריב כל האומות וכל הארצות וגם ארצו שנפשה כמכין כי ארצך שמה כיבעל הפלחמות שימת בני עמו ע"י חרב סונכיו ומאבד אותו ואמר שזה החריבה וכתן אלהיה באש ולהיותם בלתי אלדים עתה עת לעשות עתה ידעו שאתה האלדים לבל אח' שכולם כתנם סנחריב לטבח ואתה ה' השמעת אותו : וישלח ישעיה וגו' יר' עליו על סנחריב דבר ה' אלה הדברים ואמר בוה לך וגו' הלא שכל אשר יבואו אותו ליום אסירונו האנשים הנגרעים ורובה לעלות למעלה מהשרים הגדולי' וז"ש לסנחריב אמר שבזה לך ולעגה בתולת ישראל אין חרפת וגדפת וגו' וזה שלענו עליהם שלא יבואו אליו ברכב ובפרשים וזהו שעשו כמעשה דוד עם הפלשתי :

פרוס הרים · הר הבית: ירכתי לבנון · בית המקדש: ואכרות קומת ארזיו · לא אלך לארצי עד אשר אחריבנו: קיצו · סופו: יער כרמילו · טוב שבחו וכובד חוזקו: אני קרתי ושתיתי · כלומר התחלתי בכל מעשי וגמרתי והצלחתי כזה הכור' בור ומוציא מים ומצליח לשון מקור: ואחריב בכף פעמי · אם באתי לצור על עיר הבטוחת בחיזק נהרותיה הבאתי עליה גייסות רבות וכלו מימי נהרותם בשתיית' ובשתיית בהמתם ומדרך כף רגליהם: יאורי מצור · יאורי עיר הבאה במצור ע"י יאורות: ואחריב לשון הוה כלומר כן דרכי תמיד: הלא שמעת · ולמה תתפאר אין זה שלך כי גזרה היא מלפני זה שני' רבות שתהיה אתה פורע פורענותי מן שבע אומות כענין שנאמר הוי אשור שבט אפי: הלא שמעת למרחוק · יותר משבעים שנה שנתנבא' עמוס שנתי' לפני הרעש וישראל גלה יגלה מעל אדמתו מאז יש לך לשמוע שעשיתי והכנתי פורענות זו: מימי קדם · משעת ימי בראשית עלתה על לב אותה גזרה שנגזרה עליך שנאמר כי ערוך מאתמול תפתה גם היא למלך הוכן · עתה כשהגברתיך על אומות הביאותיה לאותה גזרה כדי שתהא להשתית · לגלים נצים הרי' בצורו' שתהרוג את יושביהן ותהיין שאיה תאדם ויתעתדו לגלים נוחמים ירק: ויושביהן קצרי יד · אני התשתי את כחן לפניך: ושדמה לפני קמה · שדמה הוא שקורין אשטוב"לא בלע"ז הנשאר בקרקע שרשי הקציר: לפני קמה · כשלא הגיע להתבשל ולהתקשות לבא לידי קמה והוא חלש ורך: לפני קמה · בטרם יהיה קמה: ושבתך וצאתך ובואך ידעתי · תירגם יונתן ומיתבך בעיצה ומיפקך לברא' לאגחא קרבא ומיעלך לארעא דישראל גלי קדמי כשעלתה מחשבה בלבך וכועסת להחריב את ביתי אני ידעתיה: התרגזך · התרעשך והתגברך עלי: ושאננך · כמו ושאונך: חחי · כמין טבעת הוא ותוחבין אותו בשפת בהמה שעסקיה רעים למושכה בו: ומתגי · תירגם יונתן זמם והוא של ברזל ותוחבין אותה בנחירי האנקה והוא מסיגו ונאקה בחטם במסכת שבת: וזה לך האות · הדיבור הזה אינו לסנחריב אלא הנביא אמר לחזקיה והתשועה הזאת תהיה לך לאות להבטחה אחרת הנה החריבו הלגיונות את כל הזרעים וגדעו את כל האילנות והקב"ה מבטיחך שתסתפקו השנה הזאת בספיחי הזרעים שילמחו מאליהם: ובשנה השנית שחים · הן ספיחי גידועי אילנות כך הוא בסדר עולם אבל יונתן תירג' כתכתין ספיחי ספיחים וזה לך האות כשתראה שיתקיים דברי שישוב סנחריב לארצו ויפול תאמין שיתקיים עוד הבטחה השנייה · אכול השנה ספיח: קנאת יי' צבאות · שיקנא לשמו ולא מחמת זכות שבידיכ' למדנו שתמה זכות אבו': ולא יקדמנה מגן · לא יערוך לפניה מגן כדמתרג' לפני קדם: ולא ישפך עליה סוללה · ולא יצבור עלה מלית' · אומר אני הוא ששופכים עפר וצוברין לפני החומה והמגדלו' לבנו' עליה כרכים · סוללה על שם שסוללין וכובשין אותם במקבות כדי שיתקשה · ותרגומו מליתא על שם שעושין לו מתחלה שני מחילות גדר קני' ושופכין העפר ביניהם וכובשין אותו שם לאחר שמלאו את המחילו' · ושמעתי שפותרין אותו זריקת אבנים גדולים שקורין פיר"ייר"א בלע"ז אבל אין באבנים לשון שפיכה ולא לשון סללה ואין לשון התרגו' נופל על פתרון זה:

ויצא

וַתִּשָּׂא מָרוֹם עֵינֶיךָ אֶל־קְדוֹשׁ
יִשְׂרָאֵל׃ בְּיַד עֲבָדֶיךָ חֵרַפְתָּ אֲדֹנָי
וַתֹּאמֶר בְּרֹב רִכְבִּי אֲנִי עָלִיתִי מְרוֹם
הָרִים יַרְכְּתֵי לְבָנוֹן וְאֶכְרֹת קוֹמַת
אֲרָזָיו מִבְחַר בְּרֹשָׁיו וְאָבוֹא מְרוֹם
כה קִצּוֹ יַעַר כַּרְמִלּוֹ׃ אֲנִי קַרְתִּי וְשָׁתִיתִי
מָיִם וְאַחְרִב בְּכַף־פְּעָמַי כֹּל יְאֹרֵי
מָצוֹר׃ הֲלוֹא־שָׁמַעְתָּ לְמֵרָחוֹק
אוֹתָהּ עָשִׂיתִי מִימֵי קֶדֶם וִיצַרְתִּיהָ
עַתָּה הֲבֵאתִיהָ וּתְהִי לְהַשְׁאוֹת גַּלִּים
נִצִּים עָרִים בְּצֻרוֹת׃ וְיֹשְׁבֵיהֶן קִצְרֵי־
יָד חַתּוּ וָבֹשׁוּ הָיוּ עֵשֶׂב שָׂדֶה וִירַק
דֶּשֶׁא חֲצִיר גַּגּוֹת וּשְׁדֵמָה לִפְנֵי קָמָה׃
וְשִׁבְתְּךָ וְצֵאתְךָ וּבוֹאֲךָ יָדָעְתִּי וְאֵת
הִתְרַגֶּזְךָ אֵלָי׃ יַעַן הִתְרַגֶּזְךָ אֵלַי
וְשַׁאֲנַנְךָ עָלָה בְאָזְנָי וְשַׂמְתִּי חַחִי
בְּאַפֶּךָ וּמִתְגִּי בִּשְׂפָתֶיךָ וַהֲשִׁבֹתִיךָ
ל בַּדֶּרֶךְ אֲשֶׁר־בָּאתָ בָּהּ׃ וְזֶה־לְּךָ
הָאוֹת אָכוֹל הַשָּׁנָה סָפִיחַ וּבַשָּׁנָה
הַשֵּׁנִית שָׁחִיס וּבַשָּׁנָה הַשְּׁלִישִׁית
זִרְעוּ וְקִצְרוּ וְנִטְעוּ כְרָמִים וְאִכוֹל
פִּרְיָם׃ וְיָסְפָה פְּלֵיטַת בֵּית־יְהוּדָה
הַנִּשְׁאָרָה שֹׁרֶשׁ לְמָטָּה וְעָשָׂה פְרִי
לְמָעְלָה׃ כִּי מִירוּשָׁלַ͏ִם תֵּצֵא
שְׁאֵרִית וּפְלֵיטָה מֵהַר צִיּוֹן קִנְאַת
יְהוָה צְבָאוֹת תַּעֲשֶׂה־זֹּאת׃
לָכֵן כֹּה־אָמַר יְהוָה אֶל־מֶלֶךְ
אַשּׁוּר לֹא יָבוֹא אֶל־הָעִיר הַזֹּאת וְלֹא־
יוֹרֶה שָׁם חֵץ וְלֹא־יְקַדְּמֶנָּה מָגֵן
וְלֹא־יִשְׁפֹּךְ עָלֶיהָ סֹלְלָה׃
בַּדֶּרֶךְ אֲשֶׁר־בָּא בָּהּ יָשׁוּב וְאֶל־הָעִיר
לה הַזֹּאת לֹא יָבוֹא נְאֻם־יְהוָה׃ וְגַנּוֹתִי
עַל־הָעִיר הַזֹּאת לְהוֹשִׁיעָהּ לְמַעֲנִי
וּלְמַעַן דָּוִד עַבְדִּי׃

ויצא

לְרוּמָא עֵינָךְ וַאֲמַרְתָּא מִלִּין דְּלָא כַשְׁרִין קֳדָם קַדִּישָׁא דְיִשְׂרָאֵל׃ בְּיַד עַבְדָּךְ חֲסִידְתָּא עַמָּא דַיְיָ וַאֲמַרְתָּא בִּסְגִיאוּת רְתִיכַי אֲנָא סַלְקִית לִתְקוֹף כְּרַכֵּיהוֹן וְאַף אֶחוּד בֵּית מַקְדְּשֵׁהוֹן וְאֶקְטוֹל שְׁפַר גִּבָּרֵיהוֹן מִבְחַר שִׁלְטוֹנֵיהוֹן וְאֶכְבּוֹשׁ קִרְיַת תּוֹקְפְּהוֹן וְאֵישֵׁיצֵי סַגִּי מַשִּׁירְיָתְהוֹן׃ אֲנָא הֲוֵיתִי חֲפִיר גּוֹבִין וְשָׁתֵי מַיִין וּטְפָחִית בְּפַרְסַת רִיגְלֵי עַמָּא דְעִמִּי כָּל מֵי נַהֲרִין עֲמִיקִין׃ הֲלָא שְׁמַעְתָּא מִלְּקַדְמִין מָא עֲבָדִית לְפַרְעֹה מַלְכָּא דְמִצְרַיִם וְאַף עֲלָךְ אִתְנַבִּיאוּ נְבִיֵי יִשְׂרָאֵל וְלָא תְבַתָּא וּדְרָא חֲזָיָא קֳדָמַי מִיּוֹמֵי קֶדֶם לְמֶעְבַּד לָךְ וְאַף אַתְקֵינְתָּא כְּעַן אַיְתֵיתָא וּדְרָא הֲוַת לָךְ לְתַקָּלָא עַל דַּהֲוָאָה קֳדָמָךְ בְּאִתְרְגוּשַׁת גַּלִּין דְּשָׁחוּ קִירְוִין כְּרִיכָן׃ וְיָתְבֵיהוֹן אִתְקַצַּר חֵילֵיהוֹן אִתְבְּרוּ וּבְהִיתוּ הֲווֹ כְּעֵשֶׂב חַקְלָא וִירוֹק דִּיתְאָה כְּעֵשֶׂב אִיגָּרַיָּא דְשָׁלוֹק עַד לָא מְטָא לְמֶהֱוֵי שׁוּבְלִין׃ וּמִיתְבָךְ בְּעֵיצָה וּמִיפְּקָךְ לְאַגָּחָא קְרָבָא וּמֵיהָךְ לְאַרְעָא דְיִשְׂרָאֵל גְּלֵי קֳדָמַי וְיָת דְּאַרְגֵּיזְתָּא קֳדָמַי גְּלֵי׃ חֲלַף דְּאַרְגֵּזְתָּא עַל מֵימְרִי וְאִתְרְגוּשָׁתָךְ סְלֵיקַת לְקֳדָמַי וְאֲשַׁוֵּי שֵׁירִין בְּלִיסָתָךְ וּזְמָם בְּסִפְוָתָךְ וַאֲתִיבִנָּךְ בְּאוֹרְחָא דַּאֲתֵיתָא בָהּ׃ וְדֵין לָךְ אָתָא אָכוֹל בְּשַׁתָּא הָדָא כָּתִין וּבְשַׁתָּא תִנְיֵיתָא כַּתְכָּתִין וּבְשַׁתָּא תְלִיתָאָה זְרְעוּ וַחֲצוּדוּ וְצוּבוּ כַּרְמִין וְאֵיכוּלוּ אִבְּהֶן׃ וְיִסְפּוּן מְשֵׁיזְבַיָּא דְּבֵית יְהוּדָה דְּאִשְׁתָּאֲרוּ כְּאִילָן דִּמְשַׁלַּח שׁוֹרְשׁוֹהִי מִלְּרַע וּמְרִים נוֹפֵיהּ לְעֵילָא׃ אֲרֵי מִירוּשְׁלֶם יִפְקוּן שְׁאָר צַדִּיקַיָּא וְשֵׁיזָבַת מְקַיְּימֵי אוֹרַיְתָא מִטּוּרָא דְצִיּוֹן בְּמֵימְרָא דַיְיָ צְבָאוֹת תִּתְעֲבִיד דָּא׃ בְּכֵן כִּדְנַן אֲמַר יְיָ עַל מַלְכָּא דְאַתּוּר לָא יֵיעוֹל לְקַרְתָּא הָדָא וְלָא יִקְשַׁת תַּמָּן גִּיר וְלָא יְקַדְּמִינַהּ בִּתְרִיסִין וְלָא יִצְבּוֹר עֲלַהּ מְלֵיתָא׃ בְּאוֹרְחָא דַאֲתָא בָהּ יְתוּב וּלְקַרְתָּא הָדָא לָא יֵיעוֹל אֲמַר יְיָ׃ וְאָגֵין עַל קַרְתָּא הָדָא לְמִפְרְקַהּ בְּדִיל מֵימְרִי וּבְדִיל דָּוִד עַבְדִּי׃

ונפק

אורים ותומים

אני קרתי יר' שעשה ב' כפכים כשרנש וכשינטרין אל המים כדא' ונתנה מים וכשרנה לשתים יאורים לעבור בתוכם ואחריב וגו': הלא שמעת וגו' יר' אינך מבין אלא כי אל השנות הקרובות אשר אתה חכם ואם תבים אל השנה לכל זה תדע שאני הוא הלוחש וגו' למרחוק אותה עשיתי כענין שיתפאר סנחריב והוא יה' הוא אשר ברא אותם שהים שם לאות ענין וכן הוא עשה שימרכו יאורים הכוכ' ואחר עליו ושכב אותם השנות הקרובות וזהו להשאות וגו': יען התרגזך וגו' רצונו לעיין כי לא גזר עליו השות אשר היה ראוי שגלהו ע"י נביאו אבל אומר שאין לורך כי כבר אמר לשמלה הנני נותן בו רוח וגו' כבר אמר שבשובו יעות וגזר עליו עתה שישוב לאחור ושעמו הוא שיהרג' שם: וזה לך האות וגו' אם יתעשה יפה זה האות על מות סנחריב יר' האות פרט"ה וזה לך האות כי אנכי שלחתיך וגו' שהאות יבא על קיום הדבר אחר קיומו אבל הוא' כי לא יבא זה האות על מות סנחריב אבל הוא ידוע שאחר שכבר כבש כל הארץ יהודה וירושלם וע"ז עלה אל תעלת שהכוכב כי הרעב היה גדול בעיר בשהיה בימי חליש וכמ"ש בפסוק שאו את ברכה וגו' ואילו לחם ויין לא קאמר רק אפי' בשובו לא ירגו' ימותו אנשי חזקיהו שם כתיב אשר עליו' אמר שם הלא על האנשים היושבים על החומה ולכן אמר בכתוב כזה האמור רבנ' שובו לארצו יהיה לך האות שהארץ תתן פריה ושהשדה תתן את יבולה ומספיק לכל העם אשר בירושלם בזולת זריעה ונטיעה כלל וזה יהיה בשלות וכי תאמרו מה נאכל בשנ' השביעי' וגו' כי תאכלו בשנה הזאת ספיח וקציר שמבר ויספיק ובשנה הב' יספיק זה הספיח הנקר' שחים ובשנה הג' זרעו וקצרו וגו' אבל זאת ההבטחה כבר אמר שתהיה לרעה בניקיון שנים בתרי עשר כי בהיות השם שעם תספיק לשם שעם מן התבואה לזה חזר ואמר כי זה יקרה בתוספת פליטת בית ישר' ויהודה אז יהיה זה האות על שוב סנחריב שעל הארץ אז מיתתו ויהיה אוכל השנה ספיח האות קשת על שהכול כי קשת כבר נברא במכון ע"י ניגון השמש מו' ימי בראשית אלא שהות נ"כ שעל לעל כענין עד הגל הזה וכן מתה ענין השמיטה וכ"ש ביובל כי כבר זכרתי לשעלה שהיה מספיק להם איך אשר שנה ששית תספיק להם לשנים ובשנת השמיטה ושנת היובל השמוכים לו וכב"ה הנסים על כן שנה' וצויתי את ברכתי לכם וגו' ואמ' עתה שאותו ענין יהיה לאות ביניהם שהוא יתברך יקיים מה שגזר על סנחריב ואולי שאותה שנה היה יובל או שמטה וזהו וצויתי את ברכתי וכו' וזה לך האות אכול בשנה ראשונה ספיח ובשנית שחים ובג' זרעו כי הוא עצמו שעל היובל הנזכר כי בנזור על הארץ לעשות תבואה לג' השנים מן הזרע הא' ינזור על סנחריב שישוב:

מסרה

ואבואה מלון קצה · ישעי' ואבוא מרום קצו · מלכי' אני קרתי זקף · ישעיה אני קרתי טפחא · מלכי' ושתיתי מים זרים · ישעי' ושתיתי מים · מלכי' למימי קדם ויצרתיה · ישעי' מימי קדם ויצרתיה · מלכי' להשו' ישעי' להשאו' גלי': והשיבתיך ג' וסימ' והנה אנכי עמך · יען התרגזך דמלכי' · וחברו דספר': השלישי' ט' מל' וסימ' נמסר בסד' שלח לך: ט' פסוקי' אית בהון לא ולא ולא ולא ולא וסימ' נמסר לעיל בסיפ' בסוף סימ' ה': ולמען ט' מיחדין וסימ' ולמען תספר באזני · ולמען ספר שמי · לא בצדקתך ויישר לבבך · ושמרת את חקיו · ולמען תאריכו ימים · ולמען יאריכו ימים דעקב · ולמען שמך תנחני · ולמען דוד עבדי דוגנתי על העיר · והברו ולמען ירושלם:

פירוש מכתב לחזקיהו לאורים ותומים

רוצה לומר נכרתו חיי בחצי ימי כמו האורג שכורת הבגד שארג בחצי ונשאר החצי כן אמר שנכרתו חייו וימיו מדלה יבלעני אמר שמלבד כל זה שאמר שנכרת יקבל צער גדול על מיתתו בעבור שמת בהיותו בגדולה כי האיש שמת בהיותו עני ושפל אין לו כל כך צער אבל הוא שיהיה נכרת בגדולה ובכבוד בהכרח יהיה לו המות דבר קשה מאד ומלת מדלה כמו כי דליתני וכמו וגם דלה דלה לנו ומלת יבלעני כמו ויבלע ממקום היפה שבפת רוצה לומר שהשם יתב' בלע וכרת אותו בהיותו בגדולה מיום עד לילה תשלימני ר"ל שקודם שיעבור היום והלילה יהיה תשלום וסוף חייו שהי' מקוה שבתוך אותו היום יהיה תשלומו ויסתלמו חייו: **שויתי** עד בקר כארי אמר כי כשהיה חולה מאותו חולי שהשי"ת רפא אותו שנשאר כמו איש נבהל ונבעת בשומעו דבר השי"ת שיצוה לביתו ולא התחזק כנגד החולי בכל מאמצי כחו לצוות את ביתו ולעשות מה שראוי לו לעשות והתחזק כארי ר"ל שויתי ושמתי את עצמי כל אותו הלילה כנגד החולי כארי ר"ל התחזקתי נגדו כארי ולא הועיל לי אותו ההתחזקות כי החולי התחזק יותר בנגדי וז"ש כן ישבר כל עצמותי ר"ל כמו שאני התחזקתי כנגדו כן התחזקו הוא לנגדי ושבר כל עצמותי ולא נשאר בי כח לחיות כי מיום עד לילה היה תשלום חייתי: **כסוס** עגור אמר שהחולי היה כל כך רע ומר שלא היה לו כח לדבר ולצוות לביתו אלא שהיה מצפצף כסוס עגור והוגה כיונה שגרונה שהיה כהכחת תמיד ולא היה לו כח לזעוק אל הש"י אלא שנשא עיניו למרום ובקרב לבו היה שואל מן השם יתברך שיעשוק אותו מיד המות הרוצה להמית אותו וזה שאמר ה' עשקה לי רוצה לומר עשוק אותי וקחני בחוזקה ובעושק מיד הממית אותי וערבני רוצה לומר היה ערב בעדי על זאת החובה שעלי ולא המות שאני בוטח בך שאם תעשוק אותי מידו שאהיה נפטר מן הערבות שאתה יוצא ערב בעדי: **מה** אדבר ואמר לי עתה מגיד מה שאמר אחר שנתרפא מן החולי ואמר שלא היה יודע במה יקדש ה' ויכף לאלהי מרום בעבור רפואתו שנתן לו וזה שאמר מה אדבר ומה אומר לשם יתברך על שאמר לי הנני מוסיף על ימיך והוא עשה רוצה לומר וקיים דברו בי כמו שאמר כן עשה שנתן לי רפואה אדדה כל שנותי רוצה לומר היאך יכול לעשות דבר אחר אלא שאדדה ואסיר ממני שנתי ולא אישן אלא שכל זמני אוציא בעשות תשובה על המרירות שיש לנפשי בחטאי כי בעונותי זכר השם יתברך שאמות ובחסדו הגדול נתן לי רפואה לא יהיה מלת שנותי כמו ימי שנותינו: **ה'** עליהם יחיו רוצה לומר שהיה מבקש מן השם יתברך שעל השנים שעברו יתן לו חיים יותר והכוונה על השנים שחייתי יחיו שנותי הבאים וזה לכלות בהם חיי רוחי בסגופים ועונשים שאקח ואסבול על השנים שעברו שחייתי חוטא בהם ויהי רצון מלפניך שתחלימני ותחייני שהכל לשון רפואה: **הנה** לשלום מר לי מר אמ' שלסבת השלום והשקט שהיה לו בשנים שעברו קודם זה החולי היה לו מרירות בנפשו כי אז לסבת השלום היה נשכח מן השי"ת ובעבור זה יש לי מר ואמר שהשם יתברך נהג עמו במדת חסד ולא שלם לו מדה כנגד מדה אבל חשק את נפשו להציל אותה מן המות וזהו שאמר אתה חשקת נפשי להודות לך והצלת אותה מבלות גופי בשחת ומלת בלי כמו כבגד יבלו וזה בעבור שהשלכת כל חטאי אחרי גוך רוצה לומר שעשית כמו שעושה האדם מן הדבר שאינו רוצה לזכור שמשליך אותה אחריו: **כי** לא שאול תודך רוצה לומר שימשך מזה שיודה את השם יתברך מה שלא יוכל לעשותו במותו כי מי שהוא בשאול לא יהלל אותו כי המתים בכפשם שנפשם מתות שזה רמז באומרו מות יהללך רוצה לומר לא במות יהללך לא ישברו יורדי בור אל אמיתך רוצה לומר שהיורדים לגיהנם לא יקוו

לבם

רשי

ויצא מלאך יי' וגומר׳ · לאחר שהלך ונלחם עם כוש חזר ובא לירושלם ובאותה שעה ויצא מלאך יי' וכך שנויה בסדר עולם הנני נותן בו רוח ושמע שמועה כמה שנאמר וישמע אל תרהקה וגומר · שטף שבנא הסופר וסיעתו והוליכם בזיקים והלך לו לכוש ולקח חמדת כל הארצות ובא לו לירושלם לקיים מה שנאמר יגיע מצרים וסחר כוש עליך יעבורו זו ירושלם · אחריך ילכו זה חזקיהו באותה שעה וישלח את תרתן ואת רב סריס הם הנזכר׳ בספר מלכים והם הם המלאכים שנאמר עליהם ששלח אחר השמועה שנאמר וישלח מלאכים אל חזקיהו ולא הם באו עם רב שקה בשליחות הראשון ועל אותן הספרים השיב ישעיהו בזה לך לעגה לך · אותה שעה ויצא מלאך יי' ויכה וגומר כולם מלכי' קשורי כתרי' בראשותיהם וקטן שבכולם היה שר על שני אלפים שנאמר ואתנה לך אלפים סוסים ואיך תשיב את פני פחת אחד וגומר למדכו על קטן שבפחותי' שהוא שר על אלפים איש ונפלו הם וגייסותם : וישב בנינוה · היא ראש המלכות כענין שנאמר מן הארץ ההיא יצא אשור ויבן את נינוה : בית נסרך · נסר מתיבתו של נח כדאמרי' בחלק : הכוהו בחרב · שאמר אם תציל אותי שלא יהרגוני בני מלכותי שהבאתי בניהם כאן אקריב שני בני לפניך עמדו והרגוהו : בימים ההם · שלשה ימים לפני מפלתו של סנחריב חלה חזקיהו ויום ג' כשעלה בית יי' הוא יום מפלתו של סנחריב והוא יום טוב ראשון של פסח : כי מת אתה ולא תחיה · מת אתה בעולם הזה · ולא תחיה לעולם הבא משום דלא נסבת איתתא כו' כדאיתא בברכות : הנני יוסיף · הנני הוא אשר יוסיף על ימיך : ומכף מלך אשור אצילך · למדנו שלפני מפלת סנחריב חל' וזה לך האות שתתרפא ויתוספו ימיך כמפורש למטה במלכים שאל לו מה אות כי אעלה : הנני משיב אחורנית עשר מעלות · את הצל אשר ירדה : צל המעלות · כמין מדרגות עשוין כנגד החמה לבחון בהם שעות היום אשר ירדה · מיהרה לירד ונתקצר היום עשר שעות ביום שמת אחז כדי שלא יהו מספידין אותו ועלו עכשיו להאריכם ביום שנתרפא חזקיהו ונתוספו על היום עשר שעות : מכתב · תירגם יונתן כתב הודאה על ניסא דאיתעביד לחזקיהו : אני אמרתי בדמי ימי · כשראיתי ימי בדמי · בשממון וחרישה כמו נדמה כל עם כנען כלומר כשחליתי אמרתי אלכה בשערי שאול עתה אמות · לפי שעד אותו היום לא נתרפא חולה : פקדתי יתר שנותי · כמו לא נפקד ממנו איש נחסרתי שאר שנותי ויונתן תירגם על דוכרני לטב איתוספו על שני נפקדתי לטובה ונתייתרו שנותי · תוס' אמרתי לא ארא' יה · לא אשתמש עוד בשם של יה : בארץ החיי' חיים משתמשין בו אבל המתים אינם רשאין שנאמר לא המתים יהללו יה חק למתי' שאין מזכירין שם בן שתי אותיות לעולם ע"כ : בארץ החיים · בבית המקדש : לא אביט אדם · חי עוד : עם יושבי חדל · כשאהיה עם המתים היושבים בארץ חדלה ומנועה מן החיים : דורי

ישעיה לח

לו ויצא מלאך יהוה ויכה במחנה אשור מאה ושמונים וחמשה אלף וישכימו בבקר והנה כלם פגרים מתים: ויסע וילך וישב סנחריב מלך אשור וישב בנינוה: ויהי הוא משתחוה בית נסרך אלהיו ואדרמלך ושראצר בניו הכהו בחרב והמה נמלטו ארץ אררט וימלך אסר חדן בנו תחתיו:

א בימים ההם חלה חזקיהו למות ויבוא אליו ישעיהו בן אמוץ הנביא ויאמר אליו כה אמר יהוה צו לביתך כי מת אתה ולא תחיה: ויסב חזקיהו פניו אל הקיר ויתפלל אל יהוה: ויאמר אנה יהוה זכר נא את אשר התהלכתי לפניך באמת ובלב שלם והטוב בעיניך עשיתי ויבך חזקיהו בכי גדול: ויהי דבר יהוה

ה אל ישעיהו לאמר: הלוך ואמרת אל חזקיהו כה אמר יהוה אלהי דוד אביך שמעתי את תפלתך ראיתי את דמעתך הנני יוסף על ימיך חמש עשרה שנה: ומכף מלך אשור אצילך ואת העיר הזאת וגנותי על העיר הזאת: וזה לך האות מאת יהוה אשר יעשה יהוה את הדבר הזה אשר דבר: הנני משיב את צל המעלות אשר ירדה במעלות אחז בשמש אחרנית עשר מעלות ותשב השמש עשר מעלות במעלות אשר ירדה: מכתב לחזקיהו מלך יהודה בחלתו ויחי מחליו:

י אני אמרתי בדמי ימי אלכה בשערי שאול פקדתי יתר שנותי: אמרתי לא אראה יה יה בארץ החיים לא אביט אדם עוד עם יושבי חדל:

דורי

מבני

תרגום

ונפק מלאכא דיי וקטל במשירית אתוראה מאה ותמנן וחמשא אלפין ואקדימו בצפרא והא כולהון פגרין מתין: ונטל ואזל ותב סנחריב מלכא דאתור ויתיב בנינוה: והוה הוא סגיד בית נסרוך טעותי ואדרמלך ושראצר בנוהי קטלוהי בחרבא ואינון אשתיזבו לארעא קרדו ומלך אסרחדון בריה תחותוהי: ביומיא האינון מרע חזקיה לממת ואתא לותיה ישעיה בר אמוץ נביא ואמר ליה כדנן אמר יי פקיד על אנש ביתך ארי מאית את ולא תיחי ממרעך: ואסחר חזקיהו אפוהי לכותל בית מקדשא וצלי קדם יי: ואמר קביל בעותי יי אדכר כען ית די פלחית קדמך בקשוט ובלב שלם ודתקין בעינך עבדית ובכא חזקיה בכיא סגיאה: והוה פתגמי נבואה מן קדם יי עם ישעיה למימר: איזיל ותימר לחזקיה כדנן אמר יי אלהיה דדויד אבוך שמיע קדמי צלותך גלייא קדמי דמעתך הא אנא מוסיף על יומך חמש עשרי שנין: ומיד מלכא דאתור אשיזבינך וית קרתא הדא ואגין על קרתא הדא: ודין לך אתא מן קדם יי דיעביד יי ית פתגמא הדין די מליל: הא אנא מתיב ית טול אבן שעיא דנחתת במסקנא דאחז שמשא לאחורוהי עשר שען ותב שמשא עשר שען בצורת אבן שעיא דנחתת: כתב אודאה על ניסא דאתעביד לחזקיה מלך שבטא דבית יהודה כד מרע ואתסי ממרעיה: אנא אמרית כדון יומי אהך בתרעי שאול על דכרני לטב אתוסף על שני: אמרית לא אתחזי עוד קדם דחילא דיי בארעא בית שכינתיה די בה אריכות חייא ולא אפלח קדמוהי עוד בבית מקדשא דמתמן עתיד למיפק חדוא לכל יתבי ארעא מלמידר בירושלם קרתא דקודשא מדורי פסק:

ארעט ד' ג' קמצין ואח' פתח וסימן במלכים ב'סוף סימן י"ט : אנה ו'כתיב ה' בסוף וסי' זכר נא את אשר התהלכתי דסיפר' · וחברו דמלכים · אנא יי' מלטה נפשי · אנא יי' כי אני עבדך · אנה יי' אל נא נאבדה : אנא יי' הלא זה דברי · יוסף ה'כתיב כן חסרי' יו"ד וסי' נמסר לעיל בסיפר' בסי' כ"ט : אחרנים ז'וסי' נמסר במלכים חלק ב'סי' ב' : בארץ החיים ג' וסי' לא אראה יה · אתה מחסי חלקי : תמצא בארץ החיים :

רדק

מכתב · כתב הודא' זו כשנתרפ' מחליו ועלה בית ה' · אמר הודאה להיות למזכרת על החסד שעשה עמו האל שהוסיף על ימיו · ובמלכי' ובשמואל פירש ענין תוספת הימים : ויחי · ענין רפואה · וכן עד חיותם : אני אמרתי בדמי ימי · בכריתת ימי · כי לא היה אלא בן שלשים ותשע שנה · וכן ודמיתי · אמר אוי לי כי נדמתי · והדומים להם · ענין כריתה · אמר אני חשבתי כשאמר לי הנביא כי מת אתה ולא תחיה איך אלך בכרית' ימי לקבר טרם זמני ואיך פקדתי יתר שנותי שחייב רוב בני אדם יותר מחמשי' שנה : ואמרו רז"ל כי מת עד חמשים שנה זו היא מיתת כרת : פקדתי · חסרתי · וכן אשה רעותה לא פקדו : ולא נפקד ממנו איש · והדומים להם ענין חסרון : אמרתי לא אראה יה · פירש רבינו סעדיה ענין הודאה · ונכון הוא כי ראו' האל הוא ההודאה והשבח לפניו והתבונן בדרכיו ואדוני אבי ז"ל פירש לא אראה מעון יה · כלומר בית המקדש · והנה הוא פירוש מה הוא לא אראה יה בארץ החיי' ר"ל בזה העולם שיש בו ראית הלב וראית העין · וראית הלב הוא בלב · והוסיף עוד ואמר לא אביט אד' עוד וזהו ראית העין : עם יושבי העולם הזה שנקרא חדל וחלד · כמו כשב וכבש : דורי

אבן עזרא

מכתב לחזקיהו · ויחי · כמו עד חיותם כמו עמידה וכן אתה מחי' את כולם גם כן גבול החי : אני בדמי · יש אומרים מגזר' דם כמו לחלוחי' והנכון כמו כריתו' כמו כדמה נדמ' מלך ישר' : שאול · הוא הקבר שהוא בתחתית הארץ הפך השמים שהם למעלה לעול' ועד והגיעה שאול הנך ואיככו גיהנם כלל : פקדתי · מגזרת לא נפקד ממנו איש והוא לשון נחות גם כן כלשון קדר · ויש אומר כי פקדתי פקד ממני כמו בני יאלוני ואחרים אמרו פקדתי כי פקד יותר והטעם יתר שנותי כמו את מספר ימיך אמלא וסם פרשתיו : אמרתי · השם איננו מקרה עד שתשלט העין בו רק הוא נר'במעשיו והטעם שלא יראה מעשי השם בעול' הזה והו' שיכיר מעשי השם בעולם הזה וזהו בארץ החיים כאילו הו' יפרש דבריו והנה הזכי' בתחלה תענוג האדם בעולם הזה והוא שיכיר מעשי השם ואחר כך שיתענג במראה העין להיו'עם חביריו וזהו לא אביט אדם עוד : חדל · כמו תבל ויתכן היות המלה הפוכה כמו כבש כשב מגזר' חלדי ויתכן היות כמוהו מה חדל אני ויתכן שנקר' העולם הזה חדל שחדל לעולם להיות אדם בו : דורי

אורים ותומים

פיוטים השם על דעת חזקיהו לא רצה להנשא להיותו יודע ברשעים הבאים אחריו אמנם ויקרה לו א"כ מיתות בע"ה כי הגוף הבלתי מוליד הוא כגוף השתיקה עד ינשא אחרי איתתו שפן יעקב אכינוע"ה אתה בעה"ז ובע"ה והוא הגוף שלא נשאר ממנו אותה כנז"ל : ויאמר אנה ה' וכו' · ירצה שמיתת הע"ה על פשעו אשר זה יקנה במעשים הטובים נתן טעם למה שנכר על מנותו וזהו כח מתה ממשיתי למעות דיונק עשיתי והראיה מה שעשה בענמות אכין ובאזרים ובמשנים ולכן ע"כ לא רצתי לקיי' מכשים לפניך אבל באמת ובלבב שלם ורפוי שתהיה הכוונה רצויה או ירצה אין ראוי שתבים אל המעשים המקולקלים לבד והמעשה הטוב לא תבים אבל זכור נ"כ מה מעשיתי מהטוב : הלוך ואמרת אל חזקיהו וכו' כבר ידעת דעות חכמי ישראל בזה הנה אם הוסיפו משלו או נוסף על הקצבה הטבעית כי משה רבינו ע"ה אמר את מספר ימיך אמלא לבד אתנם בדעת השלם שהאל יכול על הטבע להוסיף על הקצוב ואן אין לתמוה מה נורך אל אות אחר שכבר ניכול והאות הבוא אם השנים ההם כי משנות הקצבה או נוספו' עליה והאל יכול להוסיף ואמר הנני משיב וכו' ירצה כבר ידע כי השמש הוא אשר מניע היסודות על מתם וגם יפרד החום הטבעי אשר הוא למעלה מן החום היסודי ואם השמש עצמו אשר כבר ירד עשר מעלות ישיבהו השי"ת אחור אותם עשר מעלו' כ"ש שהקיים כנתשנים ממנו מה חום טבעי אשר כבר ירדו על התכלית יחזירם לאחור ט"ו שנה ובזה יתוספו אותם השנים בקצבה הטבעי' כי שב לימי עלומיו לאפריע ושוב השמש לאחוריו המעלות אשר ירדה ובלשון הזה : מכתב לחזקיהו וגו' · שנה גזירה גזירה שכבית עליו ועל נפשו ועל גופו כנ"ל והוא חשב אחיים אלה שהוסיפו לו היה משלו ועתה הודה לפניו יתברך שהיו יתרים עליהם ושכפר לו עון נפשו וזהו מכתב שאמר חזקיהו וכוונתו לומר שחיה מחליו לא שנתרפא לו לבד : אני אמרתי וגו' · גלה דעתו בראשונה ואמ' בדעתי היו שהיו ימי נכרתי' בלא כשלמו עדין ושפוקדתי יתר שנותי לשגגדים גזירה על כריתת הגוף קודם מותו וגם על שנפש וזהו אמרתי לא אראה יה ירצה לא אשיג אותו בע"ה וגזרה ענין הנפש וגם לא אביט אדם עוד :

מנחה גדולה

מכתב לחזקיהו וגו' · ויחי מחליו כלומר זה השבח וההודאה כתן לאל ית' קודם שנתרפא אלא בשסר חליו במקצת ונתבשר שיתרפא הקדים להודות וע"כ לא אמר בחליו ונתרפא כי לא נתרפא עדיין רק מחליו ממקצת חליו · וע"כ לא נאמר פה בזה נתרפא כי אם אחר ההודאה כתי' ויאמר ישעי' ישאו דבלת וגו' · ואפשר שמ"ר שנתן תודה נתרפא המכה מכל וכל ולולי כך היה נשאר רושם המכה או מקצת כאב ומ"ש מכתב לחזקי' וגו' וע"כ ויחי מחליו ע"כ לא כתיב כאן כמו שכ' במלכים ששם נאמר הנני רופא לך וגו' וכאן לא מזכיר רפואה רק ראיתי דמעתך כי שם לא הזכיר כל פרטי הענין כמו כאן שמזכיר תפלת חזקיהו והדאתו שהיא עמדה לו שנתרפא מכל וכל : אני אמרתי בדמי ימי שיהיה ימי בכריתות שלא כדרך ישאר חייבי כריתות שיש תיקון במלקות כדתנן כל חייבי כריתות שלקו נפטרו מידי כריתתן אלא אלכה בשערי שאול באופן שפקדתי יתר שנותי ואין תיקון אלא מיתה או ירצה לא כדרך שאר חייבי כריתות כיון שקבלו עונש יש להם חלק לעה"ב לא כן אני שנ' כי מת אתה בעה"ז ולא תחי' לעה"ב באופן שאלכה בשערי שאול אעפ"י שנענשתי שפקדתי יתר שנותי וא"ת שאני גרמתי לעצמתי שלא עסקתי בפריה ורביה זה שעיתי מטעם שאמרתי לא אראה יה כי ע"י שיצא ממני בנים שאינם מהוגנים לא תשרה השם יה בינו ובין אשתו כי הטעם ששם יה הוא בין איש לאשתו הוא מפני שביה נברא עולם ומרבה בנים ובני בנים הם הם מעמידי העולם הזה ועוסקים במצות הם מוסיפי' כח בפמליא של מעלה וע"כ השם יה ביניהם משא"כ אני דראיתי שיהי' לי בנים שאינם מהוגנים ורשעים מחריבי עולם הם וגם זור ילדו תא' ע"כ שאמרתי שלא אראה יה אין כאן תיקון בעה"ז וגם אין כאן תיקון זה יה בארץ החיים גם שם לא יש תיקון זה וע"כ מנוד הייתי שלא לעון יחשב לי שלא נשאתי אשה :

פירוש מכתב לחזקיהו לאורים ותומים

להם תקוה לראות הייעודים שהאל יתברך יעד לאוהביו שהם כלם המיתיים הן בעולם הזה הן בעולם הבא ולזה אינם יכולים להודות לו :

חי חי הוא יודך אמר ב' פעמים חי בעבור שכשהוא יתברך רפא אותו מחוליו היה חי מחיי העולם הזה ומחיי העולם הבא שבקומו מן החולי נעשה חסיד ושב בתשובה שלימה ואף על פי שגם כן קודם זה החולי היה חסיד עכ"ז היה חסידותו יותר ולז"א חי חי כמוני היום וגם כן אני חי בנפשי אוכל להודות לך ומי שהוא כמוני היום חי בעולם הזה וחי לעולם הבא יכול להודיע לבניו אמונתך :

ה' להושיעני אמר שפניהם רוצה לומר ה' והוא כל אחד יפעול הפעולה הנאותה לו והשם יתברך יעשה פעולתו שהיא פעולה שיאות לו לעשות לסבת יכולתו והוא יעשה הפעולה הנאותה לו שהיא ההודאה שיודה את השם יתברך וזה שאמר ונגינותי ננגן רוצה לומר אני אעשה ניגונים ומזמורים שננגן אותם אני ואוהבי כל ימי חיינו על בית ה' על הרפואה שרפא אותי ועל תוספת שנים שהוסיף לי :

מכתב לחזקיהו בחלותו וגו' חז"ל אמרו שעד חזקיהו לא חלה אדם ונתרפא אלא חזקיהו הראשון שחלה ונתרפא ולזה סדר מכתב לחזקיהו בחלותו ויחי מחליו ולחז"ל מדוקדק לשון ויחי חיים ממש · ועיין רש"י ז"ל והרא"בע ז"ל וכן הרד"ק ז"ל ומהרי"א ז"ל אחז"ל שקודם חזקיהו לא חלה אדם חולי שנתרפא ועל כן אמר כאן בחלותו ויחי מחליו ואין צורך כי חייב אדם לתת הודאה לשי"ת בקומו מחליו אף שיחלה פעמים והנה עשה חזקיהו ההודאה הזאת בכתב להראות העמים והשרים את יפיה ואם לשלוח אות' בכל ערי מלכותו להודיע צערו ושריפה אותו האלהים שכבר היה בגדר המת לפי כובד חליו ולז"א ויחי מחליו כי החיות יאמר גם כן על הרפואה כהרד"ק ז"ל ע"כ · וכבר זכרתי שחז"ל הכריחם לשון ויחי חיים ממש ובזה נסתלק' קושייתו של מהרי"א ז"ל · והראשונים ז"ל דקדקו לשון בחלותו המיותר דהי"לל בחיותו מחליו ודי ואמרו לפי שמדת היסורין טוב מאד כי את אשר יאהב ה' יוכיח כדי שיכופרו עונותיו ויזכה לעה"ב והם החיי' הנצחיים לזה אמר כי נתן הודאה בחלותו ר"ל בעבור חלותו וגם כן על ויחי מחליו :

ולע"ד שאמר בחלותו לפי שבעוד היותו חולה נתבשר ברפואה ע"י ישעיהו הנביא וא"כ הודיע הכתוב הזמן שסדר בו את המכתב שהיה בחלתו בעודו חולה שהרי נכון לבו בטוח ע"י הנביא ואות אמת ולזה סדר המכתב הזה בעודו חולה וז"ש מכתב לחזקיהו בחלותו · ואמר מלך יהודה לו' שזכות זה מהיותו מלך יהודה לגנות על עיר ירושלם סייע לרפואתו וחיותו מחליו · ואמר מחליו שהיה די באומרו בחלותו ויחי לומר שמסיבת החולי באו לו החיים שהצער שנצטער מחליו שטעם טעם מיתה כפרה לו וגרם לו החיים וזהו ויחי מחליו ומ"ש מחליו מ"ם הסיבה · ואפשר גם כן שרמז לפי שלא רצה חזקיהו לישא אשה ומי שאין לו בני' חשוב כמת ורחל לעד שאמר' הבה לי בנים ואם אין מתה אנכי ועתה כשבא ישעיהו לבקרו נעשה הזווג עם בתו של ישעי' וכיון שנעשה סדר זה בחליו לכך אמר ויחי מחליו שמסיבת החולי נמשכו לו החיים ולזה אפשר שהיו חמש עשרה שנה התוספת כנגד שם י"ה אשר הי"וד באי"ש והה"א באשה שכיון שהסכים לישא אשה זכה לחיים חמש עשרה שנה לקיים מה שנא' ראה חיים עם האשה אשר אהבת וזהו ויחי מחליו :

אני אמרתי בדמי וגו' עיין רש"י ז"ל והרא"בע וכן הרד"ק ז"ל וכן מהרי"א ז"ל בדמי ימי לשון כריתה פקדתי לשון חסרון והטע' לומר כי המית בקצרות שנים הוא בחטאיו ולז"א בכריתת ימי בשערי שאול ונכנס הלכה ושאר שנותי שחסרו מזה העולם יהיו בשערי שאול ונכנס והיותר נכון כדעת המתרגם והכוונה אמרתי בכריתת ימי אלכה מזה העולם וכשהגעתי בשערי שאול שהו' בעת היותר קרוב למות אז פקדתי יתר שנותי שהשי"ת ברחמיו הוסיף לי ויתר לי שני' ט"ו וז"ש יתר שנותי ופקדתי מלשון וה' פקד את שרה וכו' ז להגיד שהיה חוליו כבד שהגיע עד שערי מות ע"כ :

ולע"ד בדמי כמו דמו בראשו בדמי ימי ר"ל אני אמרתי שדמי ימי אשר הייתי סיבה לקצרם ודמם בראשי לכך אמרתי בדמי ימי אלכה בשערי שאול לידון לפחות בשערי שאול לא בתוכו והב"ה ברחמיו פקדני וזכרני ביתר שנים כת"י או יאמר פקדתי יתר שנותי כדעת מ"ר שאלו הוסיפו לו שנים שהיה ראוי לחיות הם הם שהוסיפו לו וז"ש פוקדתי יתר אותם שהיו שנותי דמשלי הוסיפו לי :

אמרתי לא אראה יה גו' עיין רש"י ז"ל והרא"בע ז"ל והרד"ק ז"ל ומהרי"א ז"ל לפי שהאבות הקדושים האריכו ימים שבעים שנה ויותר וגם אמרו בגמרא במסכת ברכות אמרו לר' יוחנן איכא סבי בבבל תמה אמר כתיב למען ירבו ימיכם וגו' אל האדמה גו' מורה שרוב הימים הנוספיים אות על שלימות הנפש והחיים הנפשיים לז"א שחשב שבלכתו בקצרות שני' אמרתי לא אראה יה יה בארץ החיים למעלה בעולם הנשמות והרא"י שזכר רמז להבא' זיו השכינה בצרור החיים בעולם הנשמות לא אביט אדם עוד בעולם הזה וזהו עם יושבי חדל ע"כ ובס"ה אמרו כי בשעת פטירתו של אדם רואה השכינה וע"י כן נעקרת הנפש מהגוף ומתדבקת ביוצרה וזהו לא אראה יה בע"הז כי כבר הגיעה פטירתי אבל אם אראה יה הוא בארץ החיים בעולם הבא אבל בע"הז לא אוסיף עוד שנית לראות יה וכן לא אביט אדם עוד זה אדם הראשון שנגלה הוא לכל נברא בשעת פטירתו להודיע שלא גרם לו אדם פטירתו בחטא ההוא שחטא אדם כי לו כמה וכמה חטאי' ועונות וזהו לא אביט אדם עוד · ואמר עם יושבי חדל ולא חלד לשון חדלו לכם לשון מניע' שלא יהיה מאותם שמונעים אותם מגהינם שהרי מסוף בנים הוא והנביא אמר לו מת אתה ולא תחיה מת בעולם הזה ולא תחיה לעולם הבא עד כאן תורף דבריהם ז"ל :

ולע"ד במה שקדם שמי שאין לו בנים מת הוא בע"הז ולא יחי' לע"הב ולז"א אמרתי לא אראה בע"הב לפי שיה נגלה ונראה הוא בארץ החיים הרוחנית וחשבתי שלא יהיה לי חלק בארצות החיים שכן אמר הנביא מת אתה בע"הז ולא תחיה לע"הב ולזה הוא שאמרתי לא אראה יה לפי שיה בארץ החיים למעלה הוא נגלה גם חשבתי לא אביט אדם עוד לפי שלימות האדם הוא זכר ונקבה ברא"ם ויקרא שמם אדם וכיון שחזקיהו לא נשא עד עת ההיא אשה חשב לא אביט אדם עוד לא אביט שלימות אדם דהיינו היותו זכר ונקבה ברא"ם או יאמר אדם על אדם הראשון לפי שאתחייב מהביט בו כיון שלא נתעסקתי לפרות ולרבו' ולתקן חלק מה מגופו של אדם הראשון שהרי כל הנשמות כולם תלויים בגופו בכל אבר ואבר שבו כמשאחז"ל בפ' היפה היית ביסודי הארץ נמצא שהמתעצל גורם פגם לאדם הראשון ולא יוכל להביט בו עוד מהבושה שמיעטתי תיקון גופו אלא אהיה עם אות' יושבי חדל הנחדלי' מעסוק בפריה ורביה אבל עתה גמלני השי"ת חיי' וקבלתי לעסוק בפריה ורביה ולא אחדל ממצוה זו · או אמר לא אביט אדם עוד לפי שהוא אדוק ודבוק עם כל יושבי חלד שכל העולם הם היו תלוים באיבריו מהם בעיניו מהם באזניו מהם בשפתיו באופן שכולם תלויים בצלם אדם הראשון ודמותו של אדם כדפ' וז"ש עם יושבי חלד · וחלד וחדל א' כהרא"בע : ולאבא מארי ז"לה מצאתי כתוב בדרשותיו זה לשונו מפני שהב"ה אמר לו הנני יוסיף על ימיך ט"ו שנה אמר חזקיה אמרתי לא אראה י"ה שהוא מכוון למספר ט"ו שנה לא אראה יה בע"הז כי הי"ה יהיה בארץ החיים יהיה התוספת הזה של יה בארץ החיים לעה"ב שם יהי' נוסף על שכרו כשיעור מה שהייתי יכול לעשות מהטובות ט"ו שנה אבל לא אביט אדם עוד עם יושבי חלד כלומר בע"הז והב"ה עשה כן לרפאני באופן שהט"ו שנה הם בע"הז ע"כ מצאתי וכן עיינתי והרחבתי כי אולי לזה שאל אות לא שהיה מספק בדברי הנביא אבל שאל כן כדי להוכיח אם הוא בע"הז הט"ו שנה או בע"הב וז"ש אמרתי גו' :

דורי נסע גו' עיין רש"י ז"ל והרא"בע ז"ל וכן הרד"ק ז"ל ומהרי"א ז"ל דורי נסע ונגלה וגו' שהיה מצטער על שאין לו בני' ודורי נסע ונגלה מני שלא נשאר בדורי רושם מה מהזרע כמו אוהל רועי שנסעת ולא נשאר רושם כלל כך נגלה דורי ממני שלא נשאר שום רושם והאס' היה ממני שלא רציתי לישא אשה וז"ש קפדתי כלומר אני גרמתי כאורג חיי ואמר כאורג שכור' האריגה כשנשלמה כך הייתי סיבה לכריתתי במה שלא נשאתי אשה · או יאמר קפדתי כאורג כי כמה פעמים בעוד היות הרץ של האורג מלא חוטי הערב יכרת החוט וע"ז הוא שאמר קפדתי כאורג חיי כי במיטב ימי ובעוד כחי ולחותי בי אני הייתי מת ע"כ : ומפי החכם השלם כמהר"ר משה אלשיך ז"ל שמעתי לפי שהצדיק מגין על הדור והוא כמחסה ומסתר מזרם הגזרות לז"א דורי הדור הזה אשר הם מכוסי' בי בחיי הנה היה נסע ומטלטל וגולה ונגלה לשון מגולה כי אני מכסהו ובפטירתי הוא נגלה שאין מסוכך ומכסה ואני הייתי דומה בדומה כאוהל רועי הוא השי"ת שהוא רועי שהאוהל שלו הם השמים וימתחם כאוהל לשבת מחייבים פעלים בשפלים כן אני הייתי מחייב באנשי דורי הגנה כמגן וצינה או להגין עליהם ע"כ שמעתי : ולע"ד שאמר חזקיהו איני מציר על מיתתי מצד עצמי אלא על מה שהיה נמשך לדורי שהיה דורי נסע וגולה כמו שגלו ישראל כך היו גולי' שבט יהודה מני בסיב' פטירתי כאוהל רעה שהוא נע ונד בארץ קפדתי כאורג חיי ונכרתי כרגע מי יתן והיה שמדלה יבצעני ר"ל מהחולי יעשה עמי פשרה שהחולי לא יתמיד תמיד יומם ולילה אבל החולי יבצעני זה בילוע ופשרה שעה יכבד ושעה יקל ואיני רוצה הבילוע לזמן ימים ימי מספר אבל מיום עד לילה תשלימני לשון תשלומין שמה שהרויח לי החולי ביום עד לילה מיד בליל' אשלים סוקי יסורי אך בהרוחת זמן ביני ביני כדי שאוכל לסבול החולי ולשוב בתשובה ושויתי לנגד עיני לסבול בלילה עד בקר יסורים קשים המשברים עצמותי כארי המשבר עצמות הטריפ' שטורף ועצמותיו יגרס אך בזאת הנזכר שישוב שבית להרויח לי מיום ועד לילה באופן שהימי' שים לי עסק עם העולם ובכי קילי הייתי רוצה להיותי ביום כבריא ובלילה אעפ"י שישבר החולי את עצמותי הייתי סבר וקביל בבילוע ופשרה זו :

שויתי עד בוקר וגו' עיין רש"י ז"ל והרא"בע ז"ל והרד"ק וכן מהרי"א כהרד"ק והרא"בע וישבר כנוי לדלה הוא החולי או לשי"ת : והנלע"ד כתבתיו מקושר בפסוק הקודם :

כסוס עגור וגו' עיין רש"י ז"ל והרא"בע ז"ל והרד"ק ז"ל ומהרי"א ז"ל כסוס עגור כעוף המצפצף כן אצפצף בחולי (כהרא"בע) ונשאתי עיני לשם יתברך במרום ואמרתי אתה ה' העושק אותי הנא תן אותי בבטחון ובערבון שאם אחיה אשוב בתשובה ואעסוק בפריה ורביה ערבני על זה והיה ערב שלי ע"כ : ולע"ד על פי שיטת רש"י ז"ל שאמר עשקה לי כמו עשוק אותי מידו וכן רפא נא לה רפא נא אותה · ולי נראה שהתפלל ושאל חזקיהו עליו ועל כל חולים שיעשה ה' זאת להציל לכל החולים מכאן ואילך וז"ש עשקה דרך כלל כדי שישובו אל

הפס יתברך אחרי בריאותם וכמ"ש חז"ל שעד שבא חזקיה לא נתרפא אדם· בעולם ובזה יאמר עשקה הבריות מיד מלאך המות והפי' אחרי שהחלו ונמסרו בידו וזה העושק יהיה לו לשמו בעולם· ויתגלגל זכות זה על ידי ולצדק' תחשב לו וז"ש לי ולא אמר אותי כי שאלתו כללית לכל העול' וערבני לשון ערבות שאני ערב שיחזרו בתשובה וכן דבר זה בערבותי וערבני זה כי השכל מחייב שבהגיע האדם עד שערי מות ויחיה ישוב וניחם אל האלהים הגומל לחייבים טובות :

מה אדבר ואמר לי וגו' עיין רש"י ז"ל והרא"בע ז"ל והרד"ק ז"ל : וחתני הר"מה יל"ו פי' לפי שישעיהו א"ל כי מת אתה וגו' משום דלא עסקת בפריה ורביה א"ל חזקיהו חזאי דהוו לי בנים דלא מעלו וא"ל בהדי כבשי דרחמנא למה לך וגו' לז"א מה אדבר ומה הטעון טענת בנים דלא מעלו וא"ל והוא ית' עשה ובהדי כבשי וגו' ע"כ לא תועיל טענתי ואין לי תקומה אלא שאלך מר בחמת רוחי ואדדה כל שנותי בעלבון על מר נפשי · עוד פי' לפי שאמר לי ישעיהו כבר נגזר' גזירה לזה אמר הנה כפי מ"ש לי ישעיהו לא אוכל לדבר ולהתפלל וזהו מה אדבר ואתפלל שהרי אמר לי ישעיהו שאין תקומה עוד שהרי הוא יתברך כבר עשהו ונגזרה גזירה שאדדה ואשיע כל שנותי על זה העון המר שעשיתי בנפשי אבל אני עם כל זה אתפלל ואו' אדוני עליהם יחיו וגו' כדהמפרשים ז"ל עד כאן : ולע"ד מה אדבר ואמר לי ר"ל מה שהיה ראוי שאדבר אני הלא היא שאלת חיים ממנו ומה שאדבר אני הוא אמר לי מעצמו יתברך וית' ובאמירתו זו והוא עשה שאמירתו עושה פועל ככתוב ההוא אמר ולא יעשה כדפרשית בכלי חמדה שאמירתו ית' המבדיל כמה הבדלות מאמירת ב"ו שהוא הבל וכשאומר דבר איננו עושה חיל לא כן הוא יתברך כי בדבר ה' שמים נעשו ברוך או' ועושה ז"ש ואמר לי והו' עשה ע"י האמירה הנז' עשה מעש' ופרי הרפוא' והנה השנים האלה שהוסיף לי לא אשתדל בעסקי העה"ז והצלחותיו אבל אדדה כל שנותי אלה שהוסיף לי השי"ת על מה שנפשי מרה הלא היא עבודת השי"ת שאין נפשי מרה אלא על שלימותה לא על ענייניים מדומים וז"ש אדדה כל שנותי מדדה ומתנהל לאטי על מר נפשי וזה יהיה תמורת מה שגמלני החיים אגמלהו שיהיו לעבודתו יתברך : או יאמר מה אדבר וגו' כאילו היה נבוך מראותו שני הפכים בנושא אחד הה' מצד גלות אזני כמ"ש לו לביתך וגו' הודעה זו כמעורר אותי להתפלל כעין הניחה לי ויחר אפי וגו' שהיה זה התעוררות למשה לחלות פניו והאופן שבא ההודעה כי מת אתה ולא תחיה מורה שכבר נגזרה גזרה ובדם היא חתומה ז"ש מה אדבר מה תועלת יבוא לי כי אני רואה השני הפכים באחד ואמר לי וגילה אזני כי מת אתה כאילו אמר שאל ממני והפך הוא והוא עשה שכבר עשה וגזר גזירה מת אתה ואין תקוה לבטלה וזהו כפל ולא תחיה לחזק הענין באופן שראיתי שלא היה לי תקוה ונדדה שנתי מעיני על מר נפשי שאתה מרה על הסתלקה מן העולם בקצרות שנים ובלי זמנה אדדה שנותי על מר נפשי והב"ה רחם והוסיף לי שנים ז"ש אדני עליהן יחיו וגו' :

אדני עליהם יחיו וגו' עיין רש"י ז"ל והרא"בע והרד"ק ז"ל ומהרי"א ז"ל לפי שבשרו הנביא בתוספת ט"ו שנים אמר דרך תפילה אדני עליהם יחיו הנא אדני שעליהם על הט"ו שנה יחיו שנותי שאחיה אותם ויותר עליהם והנא יהיו שנים של בריאות ולכל בהן חיי רוחי שלא יהיו חיי צער ושנים אשר תאמר אין לי בהם חפץ אלא ותחלימני הבריאות ותחייני : ולע"ד שחוזר לראש למה שאמר דורי נסע ונגלה על בני דורו כפי הפי' שזכרנו על שהצדיק מסוכך על בני דורו ובצאת הצדיק מביניהם עושה רושם אח"כ במותו לזה אמר אדני יהיה עליהם על בני דורי ואנשי מגמותי ויחיו ויזכו לשנים רבות ולכל שלימות בהן בשנים ט"ו על התוספת שאזכה בהן לתורה ולמצות שהן הן חיי רוחי שאין לרוחי חיים כי המצות השלימות גם עליהם כי יחיו מאמר ולכל בהן חיי רוחי מקושר למאמר אדני עליהם יחיו וגם כן יחיו ולכל בהן לסיבה כל מה שאעשה בהן בשנים הללו מחיי רוחי שאהיה זוכה וגם כן מזכה את ישראל ולזה אני שואל ממך הבריאות והחיים לעובדך ולזכות את ישראל להדריכם בעבודתך · ועל פי שיטת מהרי"א ז"ל ששאל ואמר הנא אדני עליהם על הט"ו שנה של תוספת יחיו נא שנותי יותר או כי איני שואל מבחינת חיי הגוף להתעדן במעדני מלך אבל ולכל בהן חיי רוחי שכל עסקי יהיה בהן בחיי רוחי והשגתם לא בענייני גופי ולכן ותחלימני ותחייני כיון שהתכלית טוב מאד :

הנה לשלום מר לי מר חכמים ז"ל אמר הפי' בשעה שבשרני לשלום שאמר וגנותי על העיר הזאת מר לי מר שהרי לא תלה להם בזכותי אלא למען דוד עבדי וכן רש"י ז"ל ע"ש ועיין הרא"בע ז"ל וכן הביא הרד"ק ז"ל בשם הרא"בע ומהרי"א אמר הנה לשלום מר לי מר שאעפ"י שהיה חולה צערו גם כן על השלום שלא היה אז כי אם מלחמת סנחריב מצר על העיר והב"ה ענהו לשתיהם כנגד הבריאות ואתה חשקת נפשי משחת בלי וגו' ולענין המלחמה אמר ה' להושיעני מהאויבים ונגינותי וגו' · ולע"ד על פי שיטת מהרי"א הנז' במ"ש הנה לשלום שהיה מצטער על העדר השלום שהרי היתה מלחמת סנחריב בעולם בזה אדקדק כפל מר לי מר גם שהפסיק בתיבת לי דהי"לל מר מר לי או לי מר מר אבל אמ'מר לי מר על החולי אשר לי וג"כ לי מר על השלום שאין בארץ כי אם מלחמה מסנחריב · או יאמר הנה לשלום הוא שמר לי מר לא על חליי כמצא חזקיהו צועק על חבירו והוא צריך לאותו דבר בקירוב לשלום בעצמיו ולזה השי"ת ענה אותו תחילה כדקיימא לן כל הצועק על חבירו והוא צריך לאותו דבר הוא נענה תחילה שכן ואתה חשקת נפשי משחת אני היה הצער שלי על השלום ואתה נערך עלי לחשוק נפשי משחת ואמר שהיה זה מבלי זכות רק על צד החשק שחשק נפשי משחת בלי ר"ל בלי זכות שהרי כמה חטאים היו לי אלא שאתה השלכת אותם אחרי גוך נמצא כי על צד החשק שאין טעם ברצון חשקת נפשי משחת בלי זכותי או בלי טעם :

כי לא שאול תודך וגו' חי חי וגומר עיין רש"י ז"ל והרד"ק ז"ל ולי נראה שאונקלוס שהמתרגם לא תרגם לשון אל אמיתך כמו אלה וכן הרא"בע אבל תרגם הענין והבנתו דכל אלין קשוט וכן אמר הרא"בע שאב לבני' הודיע אלה האמונות ולעולם לא כוונו כלל לשנו' תיב' אל שהיא בסגול לפרש כמו בצר"י ולא עלה בדעת' זה : ולע"ד במ"ש לא שאול וגו' שמורה הכחש בתחיית המתים חלילה ועוד קשה שהרי אח"ז בפ' עוברי בעמק הבכא מעין ישיתוהו מהיורדין לגהינם עמק הבכ' וע"י הבכ' והבכי' מעין ישיתוהו ועולה קילוסן וזהו גם ברכות יעטה מורה כשם שקילוסו של הב"ה עול' מג"ע כך עולה מגיהנ' וזהו הפך מ"ש כי לא שאול תודך ויש לדחות כי לא שאול תודך על השאול והמות לא על יורדי שאול והמתים כי בודאי יודו ויקלסו והנכון הוא שאותו השבח והלול שיקלסו המתים הוא מסודר מאתו ית' ואינו בבחירתם כי אחר המות בטלה הבחירה וכיון שמת נעש' אדם חפשי מן המצות ובהבטל בחירתו נמצא שאותו ההלול וקלוס הוא מוכרח מעין קילוסן של מלאכים שהם מוכרחים בו ולזה עולה על גביהן שבח החי חי כשיודה בבחירתו וז"ש כי לא שאול תודך כערך החי ואע"פ שמות יהללך עכ"ז לא שאול ולא מות אשר יהללך נחשב להם להלול כי הם מוכרחים במעשיהם וכן לא ישברו יורדי בור אל אמתך שאע"פי שהם משברים וממתינים שתחיה אות' אינו נחשב להם לשברון כיון שהם מוכרחים בכל מעשיהם אמנם החי חי שאינו מוכרח במעשיו של בבחירתו הודאתו עולה על הכל לפי שהו' יודך ר"ל הוא בבחירתו יודך ולא יש לו מכריח וכפל חי חי על מי שיש לו בני' שהוא חי חי כמוני הוא יודך במה שאב לבני' יודיע מטוב טעמו בלי מכריע אל תכלי' אמתך בלי שום פני' וז"ש אל ולא אמר את אמתך וזה הפך היורדי בור שהיורדי בור אע"פ שהם משברין את אמתך שהי' התחי' שהיא אמת אבל אין להם תכלי' ופני' אל אמתך שהרי אין להם בחיר' לשבר אל תכלי' אמתך אבל החי חי שבחו מעול' וזה אפשר שאמר הוא יודך הוא ר"ל שבחו מעולה יותר מכל השאר או יאמר חי חי ר"ל חי כשהי' נוט' למו' ונעשה חי ע"ד נס כמוני היום ראוי שאב לבניו יודיע הנסי' כדי שיטו הבני' אל אמתך ולשמה כאמור :

ה' להושיעני גו' ילמדנו אלהי' להושיעני ונגינותי ננגן כשהב"ה עושה נסים לישראל הם מנגנים ומשוררי' לו שנ' אז ישיר משה ובני ישראל ויאמרו לאמר לאמר לדורות וכה"א ותלך יד ישראל הלוך וקש' ואח"כ וידב' דוד וכה"א לה' הישוע' על עמך ברכתיך סלה ע"כ דקדק למ"ד להושיעני דהי"לל אלהים הושיעני גם אומר ונגינותי בלשון רבי' ובכנוי כידי שיאמר ונגינותי אנגן לז"א שאלהים להושיעני איננו לשון תפיל' כמו אלהי הושיעני והצילני אבל הכוונה לו' לשי"ת שישראל אינ' כפויי טוב אלא כשהב"ה עושה נסי' לישראל הם מנגנים גו' שנ' אז ישיר משה גו' לאמר לאמר לדורו' שנשיר ונזמר כשיעשה לנו נסים א"כ כבר אנו מובטחי' מהאלהי' להצילני שהרי חיי' אותנו בתיב' לאמר שעתיד הוא להושיעני והכחנו נגינותי ננגן ר"ל אות' הנגינו' שהם שלנו שכבר שררנו אות' כמו ותש' דבור' וכמו וידבר דוד כמנ' שבכלל תיב' לאמר הרא' על חיוב השיר' שנכלל בה שיעשו לנו נסי' ובז' מובן הו' אלהי להושיעני ר"ל כבר יעד האלהי' להושיעני וחייבני שגם אני נגינותי ננגן וחזקיהו מדב' בזה בעד כל כלל ישראל וגם על הפרטי הזה בא"ס' הוא שם בגע' והצילו השי"ת ועיין הרא"בע ז"ל והרד"ק ז"ל : ולע"ד לפי שכבר זכרתי בפסוק בחלותו ויחי מחליו שמאז בהיותו חול נתבשר מפי נביא השי"ת סדר וחבר המכתב הזה בעודו חולה ז"ש בחלותו ויחי מחליו לז"א ה' להושיענו ר"ל מוכן להושיעני שעדיין לא הושיעני וכב' סדרתי הנגינו' לנגן אותם כל ימי חיינו וכיוצא בזה פירשתי בכלי חמדה בפסוק מהולל אקרא ה' ועדיין מן אויבי

הושע

רש״י

דורי נסע ונגלה מני · כני דורי נסעו ממני נסעו כמו נסחו כמו בל יסע יתדותיו: כאהל רעי · כאהל רועי בהמה שמסיעו מכאן ותוקעו במקום אחר כשכלה מרעה זה: קפדתי · הכרתי מהר חיי כאורג הממהר להרוג כל זה היית סבור · ויונתן תירגם כנכל גידולין כנחל המושך בין גדות גבוהין שאינו מתפשט ומתוך כך מימיו קלים לרוץ: והאומר אני שהוא נחל חריף ששמו אורג והוא שאמ׳ איוב וימי קלו מני ארג חלפו עם אניות איבה: מדלה יבצעני · תירגם יונתן מיקר מלכותי אנא גלי סבור היית שעתה יבצעני מכל

רד״ק

דורי · פי׳ מגורי · וכן מדור באהלי רשע · אמרתי כי מגורי בעולם הזה נסע ממני: ונגלה מני · כמו ממני: כאהל רעי · כמו רועה הי״וד תמורת ה״א למ״ד הפעל · ופי׳ כמו הרועה שמסיע אהלו ממקום למקום · ונגלה ענין גלות שהוא הטלטול: קפדתי כארג חיי · אמרתי שקפדתי חיי כמו האורג שמקפד היריעה כשנשלמה אריגת׳ · וקפדתי ענין כריתה כמו קפד׳ בה שהוא ענין כרית׳ · ומה שאמר קפדתי ר״ל אני גרמתי בעונותי: מדלה יבצעני · אמרתי כי מחולי זה ימיתני הש׳ מדל׳ ממחלה · כמו מדוע אתה ככה

תרגום

מִבְּנֵי דָרִי אִתְנְטִילוּ יוֹמַי אִתְקַצִּיצוּ וְגָלוּ מִנִּי אִתְכְּפִילוּ כְּמַשְׁכְּנָא דְרוֹעֵי אִתְקַפָּלוּ כְּגוּל גַּרְדָּאִין חַיֵּי מִיקַר מַלְכוּתִי אֲנָא גְלֵי יְמָמַי וְלֵילְוָתַי שְׁלִימוּ: נַהֲמִית עַד צַפְרָא כְּאַרְיָא דְנָהִים וּתְבַר כָּל גַּרְמֵי חֵיוְתָא כֵּין מִתַּבְּרִין מִן קֳדָם דְּוָונָא כָּל גַּרְמַי יְמָמַי וְלֵילְוָתַי שְׁלִימוּ: כְּסוּסְיָא דְאָחִיד וּמְנַצִּיף כֵּן נְצִיפִית וְנַהֲמִית כְּיוֹנָה זְקָפִית עֵינַי דְּיֵיתֵי לִי רְוַח מִן קֳדָם דִּשְׁכִינְתֵּיהּ בִּשְׁמֵי מְרוֹמָא יְיָ קַבֵּיל צְלוֹתִי עֲבֵיד בָּעוּתִי: מָה אֲמַלֵּל תּוּשְׁבַּחְתָּא וְאֵימַר קֳדָמוֹהִי וְהוּא אַכְנֵי טַבְוָן לְמֶעְבַּד עִמִּי מָה אֶפְלַח וְאַשְׁלִים קֳדָמוֹהִי כָּל שְׁנַיָּא דְּאוֹסֵיף עַל חַיַּי וְשֵׁיזֵיב מִמְּרִיר נַפְשִׁי: יְיָ עַל כָּל מֵיתַיָּא אֲמַרְתָּא לְאַחֲוָאָה וְקֳדָם כּוּלְהוֹן אַחֲיֵיתָא רוּחִי וְאַחֲיֵיתַנִי וְקַיֵּימְתַּנִי: הָא לְעַבְדֵי אוֹרַיְתָא סַגֵּי שְׁלָמָא קֳדָמָךְ וְאַתְּ מַיְתֵי מְרָרָא לְרַשִׁיעַיָּא בְּכֵן כַּד יָדְעִים יוֹם מוֹתִי שְׁפָכִית דִּמְעָתִי בִּצְלוֹ קֳדָמָךְ מַר לִי סַגִּי וְאַתְּ אִתְרְעִיתָא בְּחַיַּי בְּדִיל דְּלָא לְחַבְּלָא נַפְשִׁי אֲרֵי אַרְחֵיקְתָּא מִן קֳדָמָךְ כָּל חֲטָאַי: אֲרֵי לָא דְּבִשְׁאוֹל מוֹדַן קֳדָמָךְ מֵיתַיָּא לָא מְשַׁבְּחִין לָךְ לָא מְסַבְּרִין נַחֲתֵי גוֹב בֵּית אֲבַדָּנָא לְפוּרְקָנָךְ: דְּחַיְּיָא חַיֵּי יוֹדֵי קֳדָמָךְ כְּוָתִי יוֹמָא הָדֵין אֲבָהָן

מקרא

דוֹרִי נִסַּע וְנִגְלָה מִנִּי כְּאֹהֶל רֹעִי קִפַּדְתִּי כָאֹרֵג חַיַּי מִדַּלָּה יְבַצְּעֵנִי מִיּוֹם עַד־לַיְלָה תַּשְׁלִימֵנִי: שִׁוִּיתִי עַד־בֹּקֶר כָּאֲרִי כֵּן יְשַׁבֵּר כָּל־עַצְמוֹתָי מִיּוֹם עַד־לַיְלָה תַּשְׁלִימֵנִי: כְּסוּס עָגוּר כֵּן אֲצַפְצֵף אֶהְגֶּה כַּיּוֹנָה דַּלּוּ עֵינַי לַמָּרוֹם יְהוָה עָשְׁקָה־לִּי עָרְבֵנִי:
טו מָה־אֲדַבֵּר וְאָמַר־לִי וְהוּא עָשָׂה אֶדַּדֶּה כָל־שְׁנוֹתַי עַל־מַר נַפְשִׁי: אֲדֹנָי עֲלֵיהֶם יִחְיוּ וּלְכָל־בָּהֶן חַיֵּי רוּחִי וְתַחֲלִימֵנִי וְהַחֲיֵנִי: הִנֵּה לְשָׁלוֹם מַר־לִי מָר וְאַתָּה חָשַׁקְתָּ נַפְשִׁי מִשַּׁחַת בְּלִי כִּי הִשְׁלַכְתָּ אַחֲרֵי גֵוְךָ כָּל־חֲטָאָי: כִּי לֹא שְׁאוֹל תּוֹדֶךָּ מָוֶת יְהַלְלֶךָּ לֹא־יְשַׂבְּרוּ יוֹרְדֵי־בוֹר אֶל־אֲמִתֶּךָ: חַי חַי הוּא יוֹדֶךָ כָּמוֹנִי הַיּוֹם אָב

אדני כ״ב ודי״א בספרא וסימ׳ ושפח אדני קדקד בנות ציון · אם רחץ אדני · יסיר אדני את תפארת · בשנת מות המלך · ואשמע את קול אדני אמר · ואמר עד מתי אדני · לכן יתן אדני הוא · ביום ההוא יגלח אדני בתער השכירה · ולכן הנה אדני מעלה · דבר שלח אדני ביעקב · על כן על בחוריו · והיה כי יבצע · והיה ביום ההוא יוסיף אדני · כי כה אמר אדני דהעמד המצפה · ויקרא אריה · בעוד שנה · יען כי נגש · לחם צר · ביד עבדיך חרפת · כסוס עגור כן אצפצף · אדני עליהם יחיו · ותאמר ציון עזבני אדני:

אבן עזרא

אושע לעתיד ואקר' ה' מהולל מעתה ותכלית שמחת הישועה דהיינו ההללה מסנחריב לא לכבודי ומעלתי אני שמח כי אם על בית ה' שלא יחרב ושל' ימס' בידו ז"ש על בית ה' על דייקא או יאמר ה' להושיעני כמ"ש דע"ה לה' הישועה להושיע תמיד וגם על עמך ברכתיך סלה לברך אותך סלה על התשועה אל דומי' להם ז"ש ה' יהיה לי לצור מעוז לסושיעני תמיד ולא בעת צרה זו בלבד אלא להושיעני תמיד כי לך הישועה יאתה ולי לזמר סלה ונגינתי ננגן לך לא אני בלבד אלא ננגן אני ועמי כי ישועתי איננה פרטית אלי לבד כי אם ג"כ כוללת לי ולכל עמי ולז"א ננגן בלשון רבי' ולא אמר אנגן וזה יהי' כל ימי חיינו שתמיד כל ימי חיינו תושיענו וכן תמיד ננגן בתוספת הילול על הילול שנעש' נבי' ה' בפרהסיא נהללך תמיד כל ימי חיינו בעומדינו בכל פינה נוסף על בית ה' ר"ל על ההילול ונגון שנעשה בבית ה' בעם קבוץ ועצרה ננגן לך כל ימי חיינו :

ויאמר ישעיהו ישאו וגומר ויאמר חזקיהו וגו' חז"ל אמרו שהתאנים קשין לשחין אלא שהקב"ה מרפא מר במר שלא בדרך טבע כלל וכן הביא רש"י ז"ל גם הרא"בע אמר והוא פלא כי התאנים מזיקין לשחין וז"ש ישאו כי במצות ה' דבל' תאנים נפתחים דבקים ויחתכו במאכל' וימרחו קרוב בלשון קדר וטעמו ידוע : ויאמר חזקיהו וכבר אמר מה אות וכבר הזכירו למעלה וזה לך האות מאת ה' עד כאן : ועיין רש"י ז"ל גם הרד"ק ז"ל ומהרי"א ז"ל כתב כדהרלב"ג שיש מבוא לרפוא' זו אבל הטבע וזה לשונו אחר שהקשה שהיה לו לכתוב אלה הפסוקים אצל וגנותי על העיר הזאת להושיעם למעני גו'אמר והנ"ל שכותב הספר בכאן ראה שלא זכר בזה הספור מה שזכר בספר מלכים ששאל חזקיהו האות ורצה להתכלל ולו' שלא הית' שאלת האות מחזקיהו לחסרון אמונה כי הנה ישעיהו היה נביא מוחזק ואיך שאל ממנו אות אבל שהיה סבת זה בעבור שישעיהו אמר לחזקיהו שישאו דבלת תאנים וימרחו בו על השחין ויחי ר"ל שיבריא ויסור השחין ולא היה זה בדרך נס כי אם להיות לדבלת תאנים קצת מבוא ברפואת המורסות כדברי הרלב"ג ז"ל וענין זה שדבלת התאנים היא עלה מהנביא לפי שראה שהיה חזקיהו קץ מפני השחין כי הנה עצם החולי ומכותו היה יותר גדול ומסוכן מהשחין וע"י נס נתרפא אבל הנביא אחר שייעד על רפואת חזקיהו מפי ה' כמו שאמר אליו הנביא מענין רפואתו הנני רופא לך ביום הג' תעלה בית ה' אמר מעצמו בדרך עצה אליו יקחו דבלת תאנים וימרחו על השחין אמנם חזקיהו חשב שמה שאמר אליו הנביא מענין רפואתו היה כדי לנחמו ושמפני זה נתן לו רפואת השחין בדרך טבע ומפני זה הוצרך לשאול ממנו אות כדי שיתאמת לו שירפא השם יתברך לו בדרך נס חליו העצמי וזהו אומרו שם ויאמר חזקיהו מה אות כי ירפא ה' לי ר"ל איני חפץ ברפואת השחין בלבד אשר נתת לי כי אם שירפא ה' לי החולי מעקרו בדרך נס כמו שיעדת בראשונ' ולא יסור מקרה השחין בהסרת הסבה והחולי ולכן השיבו הנביא וזה לך האות מאת ה' כי יעשה את הדבר הזה ר"ל זה לך האות שיעשה ה' הרפוא' אשר דברתי כאשר אתה שואל מלבד שאמרתי אני מדעתי לענין השחין ולפי ששאלת האות לחזקיהו לא היה לספקו בדברי הנביא כי אם מפני ששמע ממנו מדבלת תאנים לכן כותב ספר ישעיהו לא זכר זה בתוך הספור כי הוא דבר מקרי ולא מכוון בעצם אבל אחר השלמ' הספור כולו אמר כמתנצל ויאמר ישעיהו ישאו דבלת תאני' ר"ל שמפני שאמר כן ישעיהו הוא שאמר חזקיהו מה אות כי אעל' בית ה' ולהיות השאלה ההיא מקרית בלתי מכוונת בעצם לכן לא באה בתוך הסיפור : אמנם חז"ל אמרו במכילתא שכך דרכו של הקב"ה לרפאת המר במר והביאו פסוק זה ויאמר ישעיהו קחו דבלת תאנים והלא דבר חי כשאתה נותן עליו תאנים מיד הוא נסרח הא כיצד נתן דבר המחבל לתוך הנחבל לעשות בו נס ע"כ והנך רואה שכל דברי מהרי"א ז"ל בנויים על דברי הרלב"ג ז"ל שיש מבוא לדבלת תאנים ברפואת השחין והוא הפך מדחז"ל אשר יסדו היות הכל על דרך נס והוא האמת ואם כן חוזרה הקושיא אל מקומה בשייכות שני הפסוקים האלה כאן שלא במקומם הראוי אצל וגנותי על העיר וגו' ולשיטת רש"י ז"ל ניחא קצת שהוא ענין שבח שאמר חזקיהו מה טוב ומה נאה האות שנתן לי ה' על כי אעלה בית ה' ולא יקשה לו שנכתב שלא במקומו אכן יקשה שלא היה צריך לשבח את האות כי ידוע הוא ומפורסם שכל מעשה ה' טוב ויפה הוא :

ולע"ד שכפי חסידותו של חזקיהו דבר תמה הוא אליו שישאל אות מאת ה' והנביא ישעיהו מוחזק בנביא ה' והנה אפשר להליץ בעד' מה על חזקיהו כי כדי לגלות אל העמי' שמה' יצא הדבר של הרפואה הזו מה שלא נעשה כן מעת בריאת העול' כמשחז"ל כי כל חולה היה מת עד חזקיהו לכך שאל אות ה' לפרסם הדבר וכן היה שמתוך האות הזה נמשך בעת ההיא שלח מרודך בלאדן וגו' ואולי לזה נסמכו אלה השני הפסוקים אל בעת ההיא לו' שהם חייבו השלוח של מרודך שלוחים אל חזקיהו ועוד יש קצת התנצלות במה שכתבתי בפ' לא אראה יה יה בארץ חיים בשם אבא מארי ז"לה ע"ש במה שהוספתי שאולי על שאל אות כי חשב אולי תוספת הנני יוסיף על ימיך חמש עשרה שנה היה בעולם הבא כמו שרמז י"ה בארץ החיים ולכך שאל אות בירור הבנת הנבואה שהיא בעה"ז לא על אמיתת' כי ברור לו אמתתה אבל עכ"ז איננו שוה לי אל חסידו' חזקיהו ולזה נראה לי שנענש כי מתוך עשיית האות ששאל מהשי"ת נתגלגלו הדברים שבעת ההיא שלח מרודך וגו' ויראם להם כל פבודו ובא דבר ה' אליו ויאמר מה ראו בביתך וגו' ובא אליו דבר ה' הנה ימים באים ונשא וגו' ומבניך וגו' ונתגלגל גם כן השתעבדות ישראל אל כ"כ מלך שהחזיר הכתבים שהיו בטעות שהקדימו שלום חזקיהו לשלום השי"ת כנודע מדחז"ל . ולולי שלא הלך אלא ד' אמות לבד שזכה בהם לד' עוררי מלכות עד ושתי ואילו לא עכבו המלא' היה משעב' ישראל לדורי דורות וכל זה נמשך מתוך השאלה הזו על מה אות כי באים גבורתו וסביביו נשערה מאד שמדקדק השי"ת עם סביביו אפי' כחוט השערה כמשחז"ל : ואל הענין הזה נ"ל שמכוונים השני הפסוקים הללו באים כאחד כאילו תמהים אחר שאמר ישעיהו ישאו דבלת תאנים וגו' והיא רפואה נסיית כדחז"ל ורוב המפרשים הנה זר מאד שיאמר חזקיהו מה אות כי אעלה בית ה' אחר שייעד לו הנביא רפואה ע"ד נס לא היה מקום לטעות בדבריו לו' שהיו פטומי מילי כלל ולזה נמשך בעת ההיא שלח וגו' ובא דבר ה' אליו הנה ימים באים ונשא כל אשר בביתך ואשר אצרו אבותיך וגו' ומבניך וגו' הכל מעונש שאלת האות מאת השם שנתגלגלו כל אלו הפורעניות ולזה באו שני הכתובים האלה שלא במקומם כנז"ל להיותם הקדמה לסיבת סיפור בעת ההיא שלח מרודך וגו' והנמשך ממנו שהכל נמשך ממאמר חזקיהו מה אות כי אעלה בית ה' כי לא תנסו את ה' כתיב וכבר כתבתי ביאור כל הסיפור בספר מלכים כי משם יובן ביאורו בכלל ואף אם יש קצת דקדוקים דקים המשכיל יבין לאשורו במה שהתחלפו קצת התחלפות בלשון הכתובים שמכאן לשם :

ויאמר חזקיהו אל ישעיהו טוב גו' למגיה הצעיר לוי לאיי"אדו יצ"ו ולע"דן קשה מ"ש טוב דבר ה' אשר דברת והנביא לא דבר טוב כי אם הנה ימים וגו' ומבניך וגו'ועוד קשה מ"ש ויאמר כי יהיה שלום תיבת ויאמר אין לה שחר ויותר קשה איך חזקיהו הצדיק יאמר שלו' עליך נפשי כי יהיה שלום ואמת בימי והבאים אחרי ירעו בקר . ונראה שבכלל הנבואה הנז' אמר לו ומבניך אשר תוליד יקחו ולפי שעה נבואה זו בשורה טובה לחזקיהו שיהיו לו בנים ויציל משאול נפשו ויהיה חי בעה"ז ובעה"ב ולכן חייב לברך על נבואה זו ברכת הטוב כמי שמצא מציאה שעם היותו קרוב להפסד לכשתשמע למלכות עכ"ז עת המציאה חייב לברך הטוב והמטיב הנה כי כן העפ"י שאמר לו ומבניך אשר תוליד יקחו והיו סריסים באחרית הימים לפי' הכי בשורה טובה היא שיהיה לו בנים וז"ש טוב דבר ה' כי בנבוא' זו ויאמר ה' כי יהיה שלום וגו' שבהשקפת העיון בדבר ה' ראיתי כי טובה היא . עוד יאמר במשחז"ל גבי ולחשך קרא אלהים לילה אין כתיב כאן אלא קרא לילה מכאן שאין הקב"ה מייחד שמו על הרעה ועוד כי אלהים בכל מקום דין הוא אמנם ה' מתייחד על הרחמים ולזה אמר חזקיהו לנביא טוב דבר ה' אשר דברת כי מאמר אשר דברת הוא מיותר אלא הכי קאמר ליה טוב אשר דבר ה' אשר דברת והזכרת שם הרחמים במקום שלא היה לך להזכיר אפי' שם אלהים על הרעה כ"ש שם ה' שאין ראוי ליחסו כי אם בדבר ישועה ורחמים ממה שדברת ואמרת שמע דבר ה' אמר ה' וגו' ויחדת שמו בנבואה ולא שם אלהים אלא שם ה' זו ראיה כי ויאמר וגו' כי שלום ואמת יהיה בימי . עוד נלע"ד במה שנדקדק בפסוק הקודם שאמר לא יותר דבר אמר ה' וכבר אמר בתחלת דבריו שמע דבר ה' ואם כן אמר ה' מיותר ונרא' במ"ש חז"ל גבי ויבחם ה' על הרעה אשר דבר והוציא בשפתיו כב יכול כדת מה לעשו' לעמו ואמת המלך מלכו של עולם שככה ז"ש אתה עתה שאמרת לי אמר ה' והוציא מן הכח אל הפועל את הדבר הזה אם כן טוב דבר ה' אשר דברת כי אמר ה' להביא הרעה הנזכר' ויאמר כלו' האמירה שאמר ה' ודבר לעשות עמי רעה זו הוא בשורה כי שלום ואמת יהיה בימי שכבר שפך חמתו בדבור וינחם ה' על הרעה ע"כ :

נחמו נחמו עמי וגו' חז"ל מדרש שיר השירים נחמו נחמו עמי מה כתיב למעל' מן הענין רק שלום ואמת יהיה בימי א"ל הב"ה צריך בקשת נחמו נחמו עמי ואין אתם צריכים לתפילתו של חזקיהו כי אני מנחם אתכם מן הגלות עכ"ל : הודיעו שהיה ראוי לחזקיהו להתפלל בה בשעה ששמע דבר ה' מבשורה רעה מהגלות כמו שאמר הנה ימים באים וגו' לא יותר דבר אמר ה' וגו' ומבניך וגו' ויצא לא התפלל לזה אמר הב"ה אין לכם גואל ומושיע אין זולתי נחמו נחמו כלומר איני מבקש צרכי כמו חזקיהו כמ"ש אמר לו הב"ה צריך בקש' אני אני מבקש שתנחמו אותי אבל נחמו נחמו עמי כי צרכי עמי אני מבקש וזהו קשר נחמו נחמו עם הנז"ל לחז"ל : ובמה

שזכרתי שכל הגלות וההשתעבדות אל נבוכד נצר נמשך מזה הענין של הספרי' במה שבא נבוכד נצר וחש על כבוד ה' ורץ להשיב הספרים כדי להחזיר הטעות שטעו להקדי' כבוד העבד אל כבוד אדון האדונים וע"י זה זכה למלכות לו ולבנו ובן בנו ובת בן בנו ושתי המלכה שתחת ידיהם נשתעבדו ישראל לכך סמך נחמו נחמו אל הסיפור הקודם : עוד לחז"ל נחמו נחמו עמי נחמוה עליונים נחמוה תחתונים נחמוה חיים נחמוה מתים נחמוה בעה"ז נחמוה לעה"ב נחמוה על י' השבטים נחמוה על שבט יהודה ובנימין לפי שכתוב שתי בכיות בכה תבכה על בית ראשון ועל בית שני לכן נחמו נחמו עמי ע"כ : עוד לחז"ל חטאה כפלים חטא חטאה ירושלם ולקו בכפלים כי לקחה מיד ה' כפלים בכל חטאתיה ומתנחמים בכפלים נחמו נחמו עמי עכ"ל : ומתוך דבריה' אלה מובן הכתוב במ"ש כי לקחה מיד ה' כפלים בכל חטאתיה חלילה לאל מרשע ושדי מעול אבל הכוונה שהו' הכתוב נחמו נחמו בכפלים מה טעם כפלים כי כן לקו בכפלים ז"ש כי לקחה מיד ה' כפלים כמו שנא' בכה תבכה בלילה וכיוצא משנה שברון וגו' שמא תאמר הלקות כפלים שלא כדין חלילה אבל בכל חטאתיה תמצא גם כן מכוון כפל בכל חטאתיה שכן כתיב חטא חטאה ירושלם נמצא הכל מכוון ביושר ואמת וכן כתבתי בכלי חמדה : עוד מתוך דחז"ל בטעם הכפל נחמו נחמו ששאלו את ישעיה ואמרו לו ישעיה רבינו תאמר שאין אתה מנחם אלא לדור שחרב בית המקדש בימיו אמר להם לכל הדורות באתי לנחם ע"כ . וזהו כפל נחמו האחד ביחוד לדור שחרב בית המקדש בימיו והשני לכל הדורות ע"כ . עוד לחז"ל במ"ש יאמר אלהיכם אמר אלהיכ' אין כתיב כאן אלא יאמר א"ר חנינא בר אבא בח' מקומות כתיב יאמר אלהיכם כנגד ח' נביאים שנתנבאו אחר החרבן ב"ה ואלו הם עמוס יואל צפניה חגי זכריה מלאכי יחזקאל וירמיה ע"כ : הרי שאמר לשון עתיד שגילה הב"ה לישעיה שעתיד שיאמר אלהיכם נחמות ע"י ח' נביאים ולכן נכתבו ח' פעמים יאמר בלשון עתיד : ועיין רש"י ז"ל והרא"בע ז"ל והרד"ק ז"ל ומהרי"א ז"ל הביא דעת המדרש בסמיכות הנחמות אל הנזכר למעלה וגם הביא כדהרא"בע ז"ל כנז' לעיל :

ולע"דן בכפל נחמו שהנביא או' לישרא' נחמו את השם יתברך המתאבל על חרבנה של ירושלם ודרך כבוד כלפי מעלה אמר שתם נחמו והנחמה ע"י תשובה ומעשים טובים ועסק התורה כי בעת אין לו להקב"ה בעולמו אלא ארבע אמות של הלכה ואתם תלבו לנחמו ובשכר זה מדה כנגד מדה נחמו עמי יאמר אלהיכם ויש קצת הוכחה לפי' הזה מהמדרש שאמר דבר אחר נחמו נחמו עמי אמר הקב"ה למי צריך לנחם למי שמתה אשתו לא לבעלה כך משלה ציון למתה במחשכים הושיבני כמתי עולם לא אותי אתם צריכים לנחם ניחמוני ניחמוני עמי ע"כ : והעפ"י שהם ז"ל פי' הכפל לניחמוני ניחמוני עכ"ז למדנו מדבריהם שנחמו אותי קאמר ואם כן נכון הוא לפרש האחד לנחמתו יתברך והשני לשכר שיאמר ג"כ הסי"ת נחמו עמי יאמר אלהיכם מדה כנגד מדה כדפרשית . ובסמוך בפסוק ונגלה כבוד ה' אבאר המאמר הזה של אמר הקב"ה וגו' בשם מהרי"א ז"ל ע"ש : ואולי אמר נחמו את העיר ונחמו את עמי יאמר אלהיכם ומפרש הפ' הנחמה של ירושלם הרמוזה בתיבת נחמו הראשון היא דברו על לב ירושלם וקראו אליה גו' נחמת האנשים : למגיה הצעיר לוי לאיי"אדו יצ"ו ולע"דן ע"ד שאמרו חז"ל גבי ישושום מדבר וציה וגו' שלא נכון להשמיע הטובה בבת אחת פן יפוג לבם ותצא רוחם ולזה המבשר בתחלה משמיע שלום ואח"כ מבשר טוב ואח"כ משמיע ישועה ואחר כך מלך אלהיך מבשר' באופן שיוכלו לסבלה ובמעשה שרבותינו ספרו לנו באשתו של ר' חנינא שמרוב שמחתה שבא ר"ח יצאה נשמתה וזה קרה לה על שבאה לה השמחה בבת א' שנכנס פתע פתאום ולכן להיותינו עמוסי התלאות עבדי' משלו בנו על צוארינו נרדפנו וכאלה צרות רבות רעות שבבונו ליה בעת הנחמה בכלל רחמיו וחסדיו צוה למנחמים שלא ינחמו לישראל עמו בבת אחת אלא נחמו קצת נחמה ושובו עוד ונחמו קצת לא הכל בבת אחת פן תהיה אחרית השמחה תוגה ולכן כפל ואמר נחמו נחמו וגם לז"א יאמר בלשון עתיד כלומר קבלו עתה נחמה זו ועדיין עוד ישוב לנחמכם ויאמר נחמות אחרות כי מאהבתו ה' אתכם לא אמר לכם כל הנחמו' והכתוב השני נותן טעם דברו על לב ירושלם דברי' שיהיו מתיישבי' על לבה ותאמין לכם מה שתאמרו לה יאמר ה' עוד נחמות רבות זולת הנז' אמרו לה שהטע' שלא ניחמתים בבת אחת הוא להיות כי מלאה צבאה כלומר כשנתמלאה שאהה לקחה מיד ה' כפלים בכל חטאתיה ועתה היא בתוקף הצרות והיסורין לכן לא אמר כל הנחמות אלא עדין יאמר אלהיכם נחמות אחרות עד כאן :

דברו על לב ירושלם וגו' כי מלאה צבאה עיין רש"י ז"ל וכבר ישבתי לך זה בפסוק נחמו נחמו ע"ד המדרש והרחבתיו עיין שם . כי גם הוא ישוב לפסוק משנה עונם וחטאתם דהיינו לפי שגם כן הם חטאו בכפלים חטא חטאה ירושלם וכן כיוצא בזה בעיכות בכפלי' ולזה יבואו בעונם למשנה : ועיין הרא"בע והרד"ק ז"ל ומהרי"א ז"ל שני דרכים בכתובים האלה האחד שאמר הנביא בשם השם יתברך למנהיגי הדורות וחכמיהם ראשיהם שבטיהם שינחמו את העם המשתומם על גליותיהם והורכם ושידברו על לבם דברי פיוס דברים טובים ניחומים כדי שלא יתיאשו בגלות מתוקף הצרות והוא על דרך חזקו ידים רפות ודברו על לב וגו' הוא כנגד הפיוס הנזכר וקראו אליה לתשובה ומעשים טובים לקרב התשועה כמו שיזכור אחר כך ג"כ ואמר בפיוס ג' בשורות טובות האחד כי מלאה צבאה כמו שתרגם יונתן כנז' לעיל והשני כי נרצ' עונה כי יכפר ה' על עונותיה והג' כי לקחה מיד ה' ולא היו דבריה במקרה אלא בהשגחה לקחה מיד ה' ולפייסה יאמרו כפלים בכל חטאתיה ואף על פי שלפי האמת כגבוה שמי' על הארץ גבר חסדו לפי שהעומד בצער יתנחם כאשר יאמרו לו שלקה על לא חמס בכפיו ואיוב יוכיח שהיה מצטער על דברי חביריו שהיו אומרים לו שבאו לו היסורין עונש על עונותיו . ואולי אמר כפלים על השני גליות כדהרד"ק ז"ל) - והדרך השני הוא כי זמני הישועה כמו שביארתי במעייני הישועה הזמן הא' היום אם בקולו תשמעו וישובו מיד נגאלים והשני בהגיע עת הגזור מלפניו יתב' שאפי' שלא ישובו מחויבת כדכתיב כי יום נקם בלבי שנת גאולי באה ועל שני זמנים אלה אחז"ל בפסוק אני ה' בעתה אחישנה לא זכו בעתה זכו אחישנה . ועליהם אמר נחמו נחמו ר"ל בשתי נחמות האחד שתודיעם שיש גבול ותכלית לגלותם בהשלמתו יגאלו בהכרח ועל זה בביאור הנחמה הראשונה דברו על לב ירושלם שהם דברים המתיישבים על הלב ועל השניה אמר וקראו שתשוב בתשובה כדי שיהיו נגאלים וביאור עוד בנחמה הראשונה כי מלא' צבאה כי נרצה עונה ר"ל שלא היה גלותה לאין תכלית אבל ימלא זמנ' וזהו כי מלאה צבא' לשון זמנה כמו צבא לאנוש עלי ארץ ואמר כי נרצה עונה לבאר איך מלאה צבאה כי נרצה עונה שנשלם מרוק עונה כדהמפרשים . או שיהיה כי נרצה עון מלשון רצון יאמר שאם יגיעו בגלות לזמן הגזור ולעת הפקידה הנה יהיה לפי שכנסת ישראל רצתה בעונה והחזיקה בו שאם היו ישראל עוזבים העון ושבים אל השם יתברך היה ממהר גאולת' קודם מלאת צבאה אבל העכוב עד כי מלאה צבאה הוא לפי שנרצה עונה אללה והית' קשה לפרוש ממנו ועל זה עצמו אמר כי לקחה מיד ה' כפלים בכל חטאתי' שהכפלים הוא רמז אל הרבוי והפלגת הצרות אלו על אלו או כפלים ממה שהיה הרצון האלהי להעניש אבל היה כל זה בכל חטאתיה כי הם שבבו כל הכפל הרעות וכמוהו בתורה ויספתי ליסרה אתכם שבע על חטאתיכם שפירושו ויספתי ליסרה אתכם שבע פירושו רבוי יסורין ויהיה כל זה על חטאתיכם אחרי זה הזכיר הנחמ' השנית שעליה אמר בתחילת הנבואה וקראו אליה על הזמן האפשרי בגאולה התלוי בתשובה ומעשים טובים ועל זה אמר קול קורא במדבר וגו' כמו שנזכיר בסמוך בס"ד ע"כ :

ולע"דן נכון מה שפירשתי בכלי חמדה נוטה ע"ד השני הנזכר למהרי"א ז"ל אבל באופן זולתו והוא כי פסוק נחמו דבר על שני אופני הנחמות הנזכרות הא' לא זכו בעתה זהו היותר ודאי כי זכו רחוק יותר ולכך אמר נחמו לבד ולא אמר עמי בנחמו הראשון נחמו עמי כי הנחמו הראשון הוא כנגד הגיה' בעתה שאף על פי שלא זכו ואינם עמי עכ"ז בהגיע עתה יגאלו אמנם בנחמו השני שדבר על גאולת אחישנה התלויה בזכו'שיהיו עמי עליה אמר נחמו עמי יאמר אלהיכם שהרי כיון שזכיתם יאמר עמי לא כן בראשונה ובזה יובן גם כן אומרו יאמר בלשון עתיד ולא כתיב אמר אלהיכם והוא כי בנחמת בעיתה כבר נגזרה גזירה ולא יעבור רגע מהעת לחננה ז"ש נחמו סתם אמנם בנחמו השני נחמו התלוי בהיותם עמי בתשובה ומעשים טובים עליו כתיב יאמר אלהיכם שבהתחדש המעשים טובים אז תתחדש גם כן הגזרה ויאמר אלהיכם נחמו עמי מקודם הזמן הקצוב . ועל שני זמנים אלה אמר דברו וגו' וקראו כי כנגד בעיתה אמר דברו והוא לשון קושי כיון שלא זכו אמנם אם זכו אמר וקראו אליה דקריאה בכל מקום לשון חבה כמ"ש חז"ל בפסוק ויקרא אל משה לשון שמלאכי השרת משתמשים בו וקרא זה אל זה ואמר והוא מה שפי' על שני החלוקות ואמר כי מלאה צבאה כי נרצה עונה כי מלאה צבאה על חלוק' נחמו הראשון ועליה אמר דברו על לב וגו' וכי נרצה עונה כנגד נחמו עמי שהוא ע"י התשובה ורצוי וכפרת העון' אמ' מ"ש כי לקחה מיד ה' וגו' אמר ומה החרדה הזו כאילו היא בשורה גדולה והלא דחר שסבלנו עול גליות ושמדות ומכת הרג אבדן מה היא הבשורה הזאת הגדולה לז"א כי אם קטנה היא בעיניך גדולה היא לפניו יתברך כי כשתבואו לחשבון תמצא כי כל מה שלקחה מיד ה' כפלים במה שלקח' ימצא בכל חטאותיה באופן שלא פרע לה אלא המחלה ממה שהיו מחייבים החטאות שלה מלבד העונות והפשעים שהיו מחייבים לה עא"כו אלא שהקב"ה ריחם עליהם ולא נפרע מהם שלא המתנ'

אָב לְבָנִים יוֹדִיעַ אֶל־אֲמִתֶּךָ׃ יְהוָה כ
לְהוֹשִׁיעֵנִי וּנְגִנוֹתַי נְנַגֵּן כָּל־יְמֵי
חַיֵּינוּ עַל־בֵּית יְהוָה׃ וַיֹּאמֶר יְשַׁעְיָהוּ
יִשְׂאוּ דְּבֶלֶת תְּאֵנִים וְיִמְרְחוּ עַל־
הַשְּׁחִין וְיֶחִי׃ וַיֹּאמֶר חִזְקִיָּהוּ מָה אוֹת
כִּי אֶעֱלֶה בֵּית יְהוָה׃
א בָּעֵת הַהִיא
שָׁלַח מְרֹאדַךְ בַּלְאֲדָן בֶּן־בַּלְאֲדָן
מֶלֶךְ־בָּבֶל סְפָרִים וּמִנְחָה אֶל־
חִזְקִיָּהוּ וַיִּשְׁמַע כִּי חָלָה וַיֶּחֱזָק׃
וַיִּשְׂמַח עֲלֵיהֶם חִזְקִיָּהוּ וַיַּרְאֵם אֶת־
בֵּית נְכֹתֹה אֶת־הַכֶּסֶף וְאֶת־הַזָּהָב
וְאֶת־הַבְּשָׂמִים וְאֵת הַשֶּׁמֶן הַטּוֹב
וְאֵת כָּל־בֵּית כֵּלָיו וְאֵת כָּל־אֲשֶׁר
נִמְצָא בְּאוֹצְרֹתָיו לֹא־הָיָה דָבָר אֲשֶׁר
לֹא־הֶרְאָם חִזְקִיָּהוּ בְּבֵיתוֹ וּבְכָל־
מֶמְשַׁלְתּוֹ׃ וַיָּבֹא יְשַׁעְיָהוּ הַנָּבִיא
אֶל־הַמֶּלֶךְ חִזְקִיָּהוּ וַיֹּאמֶר אֵלָיו מָה
אָמְרוּ הָאֲנָשִׁים הָאֵלֶּה וּמֵאַיִן יָבֹאוּ
אֵלֶיךָ וַיֹּאמֶר חִזְקִיָּהוּ מֵאֶרֶץ רְחוֹקָה
בָּאוּ אֵלַי מִבָּבֶל׃ וַיֹּאמֶר מָה רָאוּ
בְּבֵיתֶךָ וַיֹּאמֶר חִזְקִיָּהוּ אֵת כָּל־אֲשֶׁר
בְּבֵיתִי רָאוּ לֹא־הָיָה דָבָר אֲשֶׁר לֹא־
הִרְאִיתִים בְּאוֹצְרֹתָי׃ וַיֹּאמֶר יְשַׁעְיָהוּ ה
אֶל־חִזְקִיָּהוּ שְׁמַע דְּבַר־יְהוָה צְבָאוֹת׃
הִנֵּה יָמִים בָּאִים וְנִשָּׂא כָּל־אֲשֶׁר
בְּבֵיתֶךָ וַאֲשֶׁר אָצְרוּ אֲבֹתֶיךָ עַד־
הַיּוֹם הַזֶּה בָּבֶל לֹא־יִוָּתֵר דָּבָר אָמַר
יְהוָה׃ וּמִבָּנֶיךָ אֲשֶׁר יֵצְאוּ מִמְּךָ
אֲשֶׁר תּוֹלִיד יִקָּחוּ וְהָיוּ סָרִיסִים
בְּהֵיכַל מֶלֶךְ בָּבֶל׃ וַיֹּאמֶר חִזְקִיָּהוּ
אֶל־יְשַׁעְיָהוּ טוֹב דְּבַר־יְהוָה אֲשֶׁר
דִּבַּרְתָּ וַיֹּאמֶר כִּי יִהְיֶה שָׁלוֹם וֶאֱמֶת
בְּיָמָי׃
א נַחֲמוּ נַחֲמוּ עַמִּי יֹאמַר
אֱלֹהֵיכֶם׃ דַּבְּרוּ עַל־לֵב יְרוּשָׁלַםִ
וְקִרְאוּ אֵלֶיהָ כִּי מָלְאָה צְבָאָהּ
כִּי

אֲבָהָן לִבְנֵיהוֹן יְחַוּוֹן גְבוּרְתָּךְ וְיוֹדוּן לְמֵימַר דְכָל אִלֵין קְשׁוֹט׃ יְיָ לְמִפְרְקָנָא אֲמַר וְנִיגּוּן תּוּשְׁבַּחְתֵּיהּ נְנַגֵּן כָּל יוֹמֵי חַיָּנָא עַל בֵּית מַקְדְשָׁא דַיְיָ׃ וַאֲמַר יְשַׁעְיָה יִסְבוּן דִבְלַת תְּאֵנִין וְיִשׁוֹרְטוּן עַל שִׁיחֲנָא וְאִיתָּסֵי׃ וַאֲמַר חִזְקִיָה מָה אָת אֲרֵי אֶסַק לְבֵית מַקְדְשָׁא דַיְיָ׃ בְּעִידָנָא הַהִיא שְׁלַח מְרוֹדַךְ בַּלְאֲדָן בַּר בַּלְאֲדָן מַלְכָּא דְבָבֶל אִיגְרִין וְקוּרְבָּנִין לְוַת חִזְקִיָה כַּד שְׁמַע אֲרֵי מְרַע וְאִתָּסֵי׃ וַחֲדִי עֲלֵיהוֹן חִזְקִיָה וְאַחֲזֵינוּן יָת בֵּית גִנְזוֹהִי יָת כַּסְפָּא וְיָת דַהֲבָא וְיָת בּוּסְמַנָא וְיָת מִשְׁחָא טָבָא וְיָת כָּל בֵּית מָנוֹהִי וְיָת כָּל דְאִשְׁתְּכַח בְּגִנְזוֹהִי לָא הֲוָה מִדַעַם דְלָא אַחֲזֵינוּן חִזְקִיָה בְּבֵיתֵיהּ וּבְכָל שׁוּלְטָנֵיהּ׃ וַאֲתָא יְשַׁעְיָה נְבִיָּא לְוַת מַלְכָּא חִזְקִיָה וַאֲמַר לֵיהּ מָה אֲמַרוּ גַבְרַיָא הָאִלֵין וּמְנָן אֲתוֹ לְוָתָךְ וַאֲמַר חִזְקִיָה מֵאַרְעָא רְחִיקָא אֲתוֹ לְוָתִי מִבָּבֶל׃ וַאֲמַר מָה חֲזוֹ בְּבֵיתָךְ וַאֲמַר חִזְקִיָה יָת כָּל דִי בְּבֵיתִי חֲזוֹ לָא הֲוָה מִדַעַם דְלָא אַחֲזֵיתִינוּן בְּגִנְזַי׃ וַאֲמַר יְשַׁעְיָה לְחִזְקִיָה קַבֵּל פִּתְגָמָא דַיְיָ צְבָאוֹת׃ הָא יוֹמַיָא אָתָן וְיִתְנְטִיל כָּל דִי בְּבֵיתָךְ וְדִי גְנַזוּ אֲבָהָתָךְ עַד יוֹמָא הָדֵין וְיִתּוֹבַל לְבָבֶל לָא יִשְׁתְּאַר מִדַעַם אֲמַר יְיָ׃ וּמִבְּנָךְ דְיִפְקוּן מִינָךְ בְּהֵיכְלָא מַלְכָּא דְבָבֶל׃ וַאֲמַר חִזְקִיָה לִישַׁעְיָה תַּקִּין פִּתְגָמָא דַיְיָ דְמַלֵּלְתָּא וַאֲמַר אֲרֵי יְהֵי שְׁלָם וּקְשׁוֹט בְּיוֹמָי׃ נְבִיַּיָא אִתְנַבּוּ תַּנְחוּמִין עַל עַמִּי אֲמַר אֱלָהֲכוֹן׃ מַלִּילוּ עַל לִבָּא דִירוּשְׁלֶם וְאִתְנַבּוּ עֲלַהּ אֲרֵי עֲתִידָא דְתִתְמְלֵי מֵעַם גָלְוָתָא אֲרֵי

רש"י

ידיע · את"י ספר בלע"ז : אל אמיתך · האב מודיע ומכוין דעת בנו אל אמיתך להאמין בך : דבלת תאנים · דבלת העשויה מתאנים · בעסן לחין קרוין דבלה וכסכדרסין בעיגול קרוין דבלה : וימרחו · ויחליקוה לדבקה על השחין וגם כתוב נס היה שהף בשר חי שנותנין עליו דבלה מסריח אלא הקב"ה נותן דבר המחבל בתוך דבר המחבל ומרפא : מה אות · מה טוב ומה פאר אות זה כנגד לי אשר אעלה בית ה' : וישמע כי חלה ויחזק · היה למוד לאכול בשלש שעות ויסן עד תשע כיון שחזר גלגל חמה לחזקיהו כשעתה משכתו בתשע שעות · אלא שהוא שחרי בקש להרוג את כל עבדיו אמ' הכתסם הותי ישן יומם ולילה עד הבקר אמרו לו גלגל חמה הוא שחזר אמר להם ומי החזירו אמרו לו אלוהו של חזקיהו כו' כדאיתא בתנחומא ובפסיקתא : בית נכתה · בית גנזיו של בשמי' כמו נכאת וצרי ולוט : ואת השמן הטוב · יש פותרי' שמן המשחה ויש אומרים הוא שמן אפרסמון שהיה מצוי בארץ ישרא' והוא פנג האמור ביחזקאל יהודה וישראל המה רוכליך בחטי מנית ופנג וראיתי בספר יוסיפון שהוא אפרסמון וגדל בירחו לכך נקר' ירחו על שם הריח: לא היה דבר אף ספר תורה : מארץ רחוקה באו אלי · זה אחד משלשה בני אדם שבדקן הקב"ה ומצאן עבים של מימי רגלים קין וחזקיהו ובלעם חזקיה היה לו להשיב אתה נביאו של מקום ולי אתה שואל התחיל מתגאה ואומר מארץ רחוקה באו אלי לפיכך נענש ועל שסמח עליהם והכילן על שולחנו וכן ה בלעם שאמר לו מי האנשי' האלה עמך והשיב ואמר בלק בן צפור מלך מואב שלח אלי וכן קין שאמ' לו אי הבל אחיך היה לו לומר רבונו של עולם הלא כל הנסתרו' גלויות לך כו' כדאית' בתנחומא : לא יותר דבר · מדה כנגד מדה כנגד לא היה דבר : ומבניך · הם חנניה מישאל ועזריה : טוב דבר ה' · מאחר שבימי יהיה שלום : נחמו נחמו · חוזר על נבואותיו העתידות לפי שמכאן ועד סוף הספר דברי נחמו' הפסיק פרשה זו בינם לבין א הפורענות נחמו את' נביאי נחמו את עמי : כי מלאה צבאה · תרג' יונתן עתיד דתתמלי מיגס גלוותא כמו כי מלאה מלבאה ויש פותרין צבאה כמו הלא צבא לאנוש עלי ארץ : נרצה

רד"ק

ועוד אב לבנים יודע אל אמתך אם לא היו לו בנים ותחיהו ויהיו לו בנים ויודיע אמתך כמו שתעשה אני · ואף אם יהיו לו בנים כל זמן שיחיה עמהם ילמדם ויודיע' · אם כן הוא טוב שתאריך לאדם · ואם אלה שתרפאהו מחליו · ויולד לך הטובה שעשית לו ויודיע לבניו אחריו · וכן אמרו רז"ל כי לא היו בנים לחזקיהו אלא על אחר חליו · ואף על פי שההודאה וההודע' לא תועיל לו ולא תסכן · כמו שאמר אם צדקת מה יסכן לו · אע"פ כן אמר שהוא רצה וברא בני אדם אם כן הוא רוצה בקיומ' ובלכת' בדרך טובה ושיהיה בהם דעת להבין בחסדי הבורא ולהודו' לפניו עליהם כי זה מהדרך הטובה וכאשר לנס נכון הוא מסייע אותה ועוזרם בזה : אל אמתך · כמו את אמתך · וכן יבא את במקום אל · כמו והראה את הכהן · והדומי' לו · וכן יבא אל במקום את · כמו אספרה אל חק · וירדפו אל מדין · או פי' יודיעם הדרך שיביאם אל האמת והחסד שעוש' האל עם בני אדם אמת הוא מגדל עצמו כי הוא רב חסד · וזהו מדרכיו א"כ הוא אמת · ונראה כי יונתן תרגם של זה כמו בנר"י · כמו האחרות האל שתרגם אבהן לבנן יחזון גבורתך ויודון למימ' דכל אילן קשוט · וכן פי' החכם רבי אברהם אבן עזרא · וזהו לשון פירשו אב לבנים יודע אלה האמונות · ואני תמה בזה כי לא ראיתי בשום ספר אלא אל בקיוד סגולה וסמוך במקום עם המחך כמו האחר · והמסרה אל אמתך שנים · והם אלה השני' אשר הם בפסוק כי לא שאול תודך ובפסוק אי חי : ה' להושיעני · ה' אמר להושיעני מן החלי · וכן עשה שהושיעני · וכמו למ"ד להרגו בערמ' · לשכב את בית יעקב · והדומים להם · ונגינותי נגנן · ועל התשועה שהושיעני אודה לפניו תמיד ונגנן אני וחברי בנגינותי על התשועה כל ימי חיינו נגנן אות': ועל בית ה' · כמו בבית ה' · כי יבא על בענין בי"ת השמוש · כמו ועל חרבך תחיה שהוא כמו בחרבך · ונתת אותם על סל אחד כמו בסל · המלט על נפשך כמו בנפשך : ויאמר ישעיהו · זה הפסוק והפסוק שאחריו אינם מהמכתב ולא מצאתי להם טעם למה נכתבו הנה אחר המכתב · כי משפטם למעלה אחר וגנותי על העיר הזאת · וכן הם בספר מלכים : דבלת תאנים · וזה היה נס בתוך נס כי התאנים מזיקים לשחין : וימרחו · ענין חביסה ומתול: ויחי · וירפא · כמו עד חיותם : ויאמר חזקיהו · מה שאמר למעל' שאמר ישעיהו וזה לך האות חזקיהו שאלו מישעיהו ואמר לו מה אות כי אעלה בית ה' · רוצה לומר שארפא ואעלה בית ה' כמו שאתה אומר : בעת ההיא · גם זו הפרשה פירשתיה בספר מלכים באר היטב: נחמו נחמו · כל אלה הנחמות עתידות לימות המשיח והכפל לחזק · תרגם יונתן נביאיא אתנביאו על עמי אמר אלהכון · נחמו · וכן דברו כמו שפירשנו בפסוק חזקו ידים רפות : דברו · צבאה · זמנה · וכן הלא צבא לאנוש עלי ארץ · ופירוש השלימה שם זמנה והנה רוצה לומר זמן שהיה לה להיות בגלות · ויונתן תרגם ארי עתידה דתתמלי מעם שבי גלותהא · תרגם צבאה כמשמעה מן לצבא צבא : כי

אורים ותומים

בעת ההיא שלח וגו' הנה עלה בידינו מהמכת' אשר שלא לחזקיהו הודא' על מעשה ה' בחלותו ויחי מחוליו כי נורא הוא והפך מן הטבע או למעלה ממנו אמנם מרודך כפי פשט הפסו' לא הבין הסוד הנז' וחשבו מענין טבעי באו' כאן וישמע כי חלה וגו' יר"ל לא ידע כי הוסיף לו האל אחרי מות שכמו אלא שחלה ויחזק ובזה שעה חזקיהו שלא ספר מעשה גדלו של הקב"ה אבל הראה לו קנייו אשר שקים האל לו מחיל סנחריב והוא הראה אותי להם כאלו היה שלו כנז' בכתבים וכן ג"כ טעה בשעות בלעם באומ' מארץ מרחק יבאו ולזה הסכימו ג"כ בעלי המדרש ולכן נענש בעונש שהוא שוכר : ויאמר חזקיהו וגומ' ידוע כי על ג' דברים העולם עומד על הדין ועל האמת ועל השלו' ועתה ירבה מדת הדין עליו ולכ"א טוב אם יקיימו ג"כ בו עמודים אחרים שהם האמת והשלום : נחמו נחמו כבר ידוע כ' קצות הגלות הנז' בעתה אחישנה וכנגדם אמר ב' נחמו ופי' אותה ואמר דברו על לב ירושלים וגו' וזהו בעתה כי נרצה עונה וזהו אחישנה אחר שכבר זכו ונרצה עונה ובזה נעשה שלקחה מיד ה' כפלים בכל חטאתיה וזהו מחרך הגלות עד ג' קצין שעברו כי כל מ' שהם היה ראוי שיבא או שכל א' יענש על חטאתו בייסורין ניסוב א"כ בגלות בסון אביו מה שלא יספיקו עונותיו בהגלותו אבל לקח כפלים :

אורים ותומים

ה' להושיעני כו' הנה נראה מדז"ל כי ענין חולי חזקיהו היה קודם להצלת ירושלם מסנחרב ושעל כן הוא ית' אחרי או' הנני יוסיף אמר לו וגנותי על העיר הזאת מ' הנה כי הוא ית' עשה עיקר מחיי חזקיהו ואח"כ אגנו אמר שיגן גם על ירושלים אמר עתה חזקיהו אני אהפך השיטה כי אעשה עיקר מבה"מ וז"א ה' להושיעני כו' לומר הנה ה' עושה עיקר להושיעני יותר מהצלת בה"מ ואני לא אעשה עיקר רק מבית ה' כי כל נגינותי לא יהיה רק על מה שנגנן כל איש ישראל כל ימי חיינו על בית ה' שהצילו ה' מיד סנחריב מלך אשור · נחמו נחמו עמי וגו' · כי בהושע נאמר ואמרתי ללא עמי עמי אתה והוא יאמר אלהי אמר עתה נחמו נחמו כי לא ייחל שיענו אחריו אחרי או' עמי שיענו ויאמרו אלהי כ"א הוא עצמו יאמר הכל שהוא יאמר עמי וגם יאמר אלהיכם מה שאין כן בתחלה ע"י הושע שלא ייעד רק שהו' ית' יקדים ויאמר עמי ונענה אחריו אלהי ולא ינרכנו להקדים אך פה הוסיף ואמר שהוא יאמר הכל : או יאמר נחמו מבית ראשון ונחמו מבית שני ובמה תנחמו יאמר אלהיכם שהוא ע"י שגי בתי מקדשי' כבנו ע"י בן אדם וע"כ לכש שהם בלים כך מעשה ידיהם בלו מש"א"כ הבנין השלישי יהי' ע"י הקב"ה עצמו ובשם שהוא קיים לעולם כך יהי' הב"הם קיים לעולם וא"כ נחמה גדולה יש על חרבן שני בתי מקדשי' שנחרבו יאמר אלהיכם כי הוא אלהינו יבנה הבית השלישי בעצמו ובזה תנחמו · דברו דברי נחמה על לב ירושל' כי הרבה למו אופני' לומר גאולה והם או כי מלאה צבאה כשנתמלאת העת המוגבל לזה והוא בעתה · או כי נרצה עונה ע"י תשובה ומעשים טובים ויתישבה להביא קודם זמנה · או כי לקחה מיד ה' כפלים שהקב"ה שולח להם יסורין קשים ויכבד עליהם עול הגלות כדי שאלו הייסורין והגלות שהי' ראוי עליהם ברוב השנים הוא ממהר להביאם כדי שיתקרב ע"כ קץ הגאולה וכענין שאמרו ז"ל [illegible]

ומאין ה' וסימ' נמסר בספר יהושע סימן ט' : באצרתי ג' חס' וסימ' נמסר כסדר האזינו ובמלכים חלק ב' סימן כ' : יקחו י' בקריא' וקמצין וסי' נמסר בריש סדר אמר אל הכהנים :

אבן עזרא

עיני כל אליך ישברו · ורבים יתמהו איך כתב הנביא בדברי' האלה שמכחישים באחיית המתי' ויש להשיב כי הגוף אין לו כח ולא דעת בלאת הנשמ' ממנו ולמה יתמהו והנה גם בהיות הנשמה דבקה עם הגוף איננו מבין ואף כי במותו : חי חי · פעמים והטע' מי שחי במותי או שיחיה אחרי אליו הוא חייב שיודה והטעם בפה שבו תראה חבור הנשמה עם הגוף בדרך ההודאות ויש אומר כי חי הראשון הוא השם ואין צורך : אב לבנים יודיע · אלה האמונות : יי · אמר או יאמר או ילוה : ונגינותי · שאחבר אנגנם אני והמשוררי' שהם בבית השם כל ימי חיינו : ויאמר · זה פלא כי התאנים הם מזיקים לשחין וזה שאמר יש אומרים כי הם במלות דבלת תאנים נפתחים דנקי' ויחתכו כמאכלת : וימרחו · קרוב בלשון קדר וטעמו ידוע : ויאמר · הטעם וכבר אמר חזקיהו מה אות וכבר הזכירו למעלה וזה לך האות מאת יי' : נחמו נחמו עמי · נדבקה זאת הפרשה בעבור שהזכיר למעלה כי כל אוצרות המלך גם בניו יגלו לבבל על בן אחרי זאת הנחמו' ואלה הנחמו' הראשונות מחצי הספר על דעת רבי משה הכהן ג"ע על בית שני ולפי דעתי הכל על גלותינו רק יש בתוך הספר דברי גלות בבל לזכר כי כורש שלח הגולה ואולם באחרית הספר דברים הם לעתיד כאשר אפרש ודע כי מעתיקי המלות ז"ל אמרו כי ספר שמואל כתבו שמואל והוא אמת עד וימת שמואל והנה דברי הימים יוכיח שהם דור אחר דור לפני זרובבל והעד מלכים יראו וקמו שרים וישתחוו ויש להשיב כאשר ישמעו שם הנביא ואם איננו והמשכיל יבין · ומלת נחמו נחמו דברי השם לנביאיו או לגדולי העם וטעם פעמים דרך מהירות או רגע אחרי הרגע : דברו · לעולם דבור על לב להסיר העצב והדאגה שעבר' וכן וידבר על לבם · וטעם ירוש' כנסת ישראל : כי מלאה צבאה · מלאו ימיה וכמוהו כל ימי צבאי איחל הלא צבא לאנוש והמפרשי' אמרו שהוא כמשמעו והראשון הוא הנכון : כי

מאלקהים לבד אם כן בשורה גדולה היא כי נרצה עונה כיון שלא קבלו עליהם עתה כשיעור מספיק וז"ש בכל חטאותיה בכי"ת שהכפלים חוזר אל העונות שיש בו כפלים בעונם לא אל העונש שיהיה כפלים על החטאת חלילה. והרחבתי כאן על הנזכר בכלי חמדה · ושמעתי במ"ש דברו על לב ירושלם ע"ד מ"ש חז"ל בפסוק ישושום מדבר וציה וגו' שלא יהות להראות הטובה בבת אחת פן יפוג לבם וזאת רוחם שלזה אמר מה נאוו על ההרים רגלי מבשר כי הוא משמיע שלום בתחילה ואחר כך משמיע ישועה ואח"כ או' מלך אלהיך מגלה הישועה באופן שיוכלו לסבלה · וז"ש כאן דברו על לב ירושלם תחלה דברים המחזיקים את הלב ואחר כך וקראו אליה כי מלאה צבאה וגו' ואמר כי נרצה עונה כי השב מאהבה זדונות נעשות לו כזכיות כמ"ש חז"ל שהשב מאהבה זדונות נעשות לו כזכיות והשב מיראה זדונות נעשות לו כשגגות ז"ש כאן כי נרצה עונה ר"ל שהעון שלה נעשה רצון וכזכיות כי תשוב מאהבה ע"כ · ואמר כי לקחה מיד ה' שבבחינת היות הלקיחה מידו יתברך ויתעלה שהוא רחמן וכתאכזר עליהם והיה ה' כאויב בילע ישראל דרך קשתו כאויב מזאת הבחינה הנז' כי לקחה מיד ה' בזה נצטערה מאד כאילו הוא כפלים בכל חטאתיה · הא' מאיכות הרע בעצמו והב' מצד הפועל היות יד ה' עשתה זאת היא נפלאת בעיניה ונצטערה מאד ע"כ :

קול קורא וגו' עיין רש"י ז"ל והרא"בע והרד"ק ומהרי"א ז"ל אחר שזכר הנחמה הש' התלוי בתשובה כמ"ש וקראו אליה שבוא זמן הגאולה האפשרי ועליו חוזר ואו' קול קורא במדבר כי הנה קרא והמשיל את האומה במדבר החרב והשמם ובערבה שיבשה אין קול יאמר העפ"י שאתם חרבים ושוממים כמדבר וכערבה קול ה' קורא אתכם שתטיבו דרכיכם כדי שימהר את הקץ גם אתם לא תטרידו דרכו ולא תעכבוהו ואמר פנו דרך ה' על האמונות ישרו בערבה על המעשים טובים ונותן להם בתיקון מעשיה' עצת שיען הפילוסוף שאמר שבהיות האדם נוטה לאח' מהקצוו' יטה עצמו אל הקצה האחר כדי שיחזור אל האמצע כמו שיקרא למיישרי המקלו' המעוותו' שיטו אותם הרבה אל הצד האפכיי כדי שישארו על השווי וביושר במיצוע ואל זה רמז כל גיא ינשא וגו' והיה העקוב למישור וגו' שהכל משל אל המעשים והמידות כולם בהיותם נוטים אל הקצה מהקצוות מהתוספת והחסרון שיעתקו עצמן מן הקצה אל הקצה כמו הנעתק מן קצה השפלות אל קצה הגובה או בהפך וכאשר תעשו זה אז יהיה העקוב למישור והרכסים לבקעה כי ישארו בשווים מבלי תוספת חסרון וכאשר יעשו כן אז ונגלה כבוד ה' ע"כ · ולפי' מובן למ"ד למישור כי די שיאמר העקב מישור אלא אמר שהעקוב בתכליתו להביאו למישור כענין המקלו' הנזכרות שיעתקו אל ההפכיי כדי שיביאו למישור אל קו היושר : ולע"דן שבוונת הכתוב לו' המקום שבו מכריז קול קורא שהוא במדבר והוא דרך אחת שכיון שאין קריאתו עושה רושם אל השומעי' הרי הוא אם בנבילו אינו קורא בישוב אלא כאילו הוא קורא שם במדבר שמם אשר אין שם שומע · ואמר עו"ד פנו דרך ה' על דרך מ"ש בתורה והורית להם הדרך ילכו בה שהכוונה שיעשו העבודה אלהית בדרך כבושה ר"ל שיתמידו בה ז"ש כאן פנו דרך ה' מכל פנייה נכרית והסרת מכשול מדרך עמי וזהו פנו דרך ה' משל אל סור מרע אמנם כנגד עשה טוב אמר ישרו בערבה מסילה לאלהינו ע"י עשה טוב ואמר דרך משל כמו שיאות שאנשי צבא המלך ילכו בדרך והמלך גבוה מכל העם במסילה ז"ש ישרו בערבה מסילה לאלהינו ואפשר לפי שבצאתם ממצרים הלכו במדבר ולעתיד כתיב והולכתיה במדבר גו' לזה אמר קול קורא וקריאתו היא שהו' במדבר פנו דרך ה' אשר עברו בו ישראל בצאתם ממצרים כדי שיעברו בו עתה גם כן וכן ישרו בערבה שנא' שם במסיל' בעלה· עתה ישרוה שהמסילה לאלהינו היא ואין מעכב כמאז שעכב מלך אדום· שהמסילה לאלהינו הוא וזכה בה ולא השאיר ממלכות הנזכר שריד ופליט אם כן המסילה לאלהינו הוא :

כל גיא ינשא וגו' עיין רש"י ז"ל והרא"בע ז"ל וכן הרד"ק ז"ל ומהרי"א ז"ל כבר כתבתיו בפסוק קול קורא : ולע"דן כפשוטו על דרך מה שאחז"ל בצאתם ממצרים שהיה הענן משוה ההרים הגבוהים · ויוצא בזה אפשר שאמר לעתיד כל גיא ינשא וכל הר וגבעה ישפלו וגו' או יהיה משל כל גיא ינשא על ישראל שהם בשפלות ינשא והעובדי אלילים שהם גבוהי' כהר וגבע' ישפלו · ולחז"ל כל גיא ינשא כפשוטו כמו שאזכור בסמוך בס"ד בפסוק ונגלה וגו' :

ונגלה כבוד ה' וגו' כל גיא ינשא עתידה כנסת ישראל לו' לפני הקב"ה רבש"ע הריני רואה מקומות שקלקלתי בהם ובושני מהם שנ' ראי דרכך בגיא או' לה הקב"ה הריני מעביר' שנא' כל גיא ינשא וגו' אומרת לפניו הרי עדי קיימין שנא' העידותי בכם היום את השמים ואת הארץ אמר לה הריני מעבירם שנא' כי הנני בורא שמים חדשים וארץ החדשה הרי שמו קיים אמר לה הריני מעבירו שנ' והסירותי את שמות הבעלים מפיה א"ל אעפ"כ בני ביתי מזכירים אותם ת"ל לא יזכרו עוד בשמם ונגלה כבוד ה' כי פי ה' דבר והיכן דבר ראו עתה כי אני אני הוא ע"כ: ולע"דן לדקדק מהו אומרו הריני רואה מקומות שקלקלתי בהם ובושני מהם לא היה לו לו' מצד הבושה אבל היה לה לו' מצד היראה מקטרוגם · ועוד קשה מהיכא יליף מפסוק ראו עתה כי אני אני הוא שיחדיו יגלה כבוד ה' בשוה לכל ושעליו נאמר כי פי ה' דבר ואפשר במ"ש חז"ל שהמתביישים מעבירה שבידו הקב"ה מוחל לו לז"א הריני רואה המקומו' שקלקלתי בהם ובושני מהם שנא' ראי דרכך בגיא וכיון שאני בושה מהם ראוי שימחו בעון ולזה משיב הקב"ה כל גיא ינשא כדי שלא ימשך ליך קטרוג וזה יהיה בסיבת הבושת שאת בושה מראות אותם ולזה חוזרת ואומרת הרי עדי קיימין שאף על פי שהמקום נתקן עכ"ז עדות העדים קיימת גו' ומתוך המאמר בזה מתבאר הבנת כי פי ה' דבר שאינו כאן שדבר ה' אל ישעי' דא"כ מיותר הוא דודאי ידוע הוא שהדברים האלה נבואה מאת השי"ת היא אלא על כרחך כי פי ה' דבר בתורה והיכן דבר ראו עתה כי אני אני הוא ומובן ג"כ לשון כי פי די שיאמר כי ה' דבר פי למה לי אלא גילה בזה היכן דבר שהוא בתורה פה אל פה אדבר בו וזהו כי פי ה' על הכתוב בתורה שנתנה על פי ה' פה אל פה · ובזה מובן אומרו כי אני אני הוא כפול שמכפל זה למדו רז"ל מהפסוק ההוא שיראו כל בשר יחדיו הקטנים עם הגדולים וזהו אני אני הוא בשוה ואל כל בשר יחדיו מבלי הפרש ביניהם נמצא שענין זה של ונגלה כבוד ה' וראו כל בשר יחדיו כי פי ה' דבר כן בתורה הענין כולו בשלימות : ועיין הרא"בע והרד"ק ז"ל וכן מהרי"א ז"ל וקרא הגאולה כבוד ה' לפי שבגלות שמו מחולל ואז יתקדש שמו · והנה באו כל הלשונות בלשון עבר בהיותם עתידים כי מלאה צבאה כי נרצה עונה כי לקחה וגו' להורות על אמתת הדברי' וכאלו עברו הדברים ויצאו מן הכח אל הפועל ע"כ :
ולע"דן כמ"ש חז"ל בפסוק וכל העם רואים את הקולו' רואים את הנשמע · מה שאין כן בקולו של ב"ו ובזה יאמר ונגלה כבוד ה' וראו כל בשר יחדיו ופי' הכתוב מה שיראו והוא כי פי ה' דבר כלומר מה שפי ה' ידבר יראוהו כדרך רואים את הקולות והוא השגה בנועם קולו · ואני שמעתי וראו כל בשר יחדיו ר"ל בשוה ואף על פי שהראוי הוא שכל אחד ישיג כפי הכנתו עכ"ז כן יהיה כי פי ה' דבר שיהיה כן שיראו כל בשר יחדיו ואף על פי שאין ההכנות שוות עכ"ז יהי כן כי פי ה' דבר וגזר כן :

ואני הצעיר מרדכי הכהן יצ"ו כלע"ד לקשרו עם מ"ש קול או' קרא והכוונה שאמר הנביא אני אמרתי בתחילת דברי ואשמע את קול ה' או' אלי את מי אשלח להנבא כל הנבואות הללו ועתה אמר כי כאשר יגלה כבוד ה' אז וראו כל בשר כי פי ה' דבר אותו קול או' ששמעתי ולא מלבי כי אם ה' שלחני לבשר ענוים ומ"ש ואמר מה אקרא הוא נגד מ"ש אז ישעיה ואו' עד מתי ה' וזהו פי' מה אקרא כלומר כיצד אקרא הדבר שהוא לעולמי עד או אפרש עד עת קץ ואז השיב לו השי"ת עד אם שאו ערים מאין יושב כלומר שלא יהיה שום צדיק שיישב אותם ובתים מאין שום אדם כשר אז וריחק ה' וגו' זה שהשיב לו לשאלת מה אקרא פי' שהקריאה היא שכאשר יהיה כל הבשר חציר וכל חסדו כציץ השדה שלא יהיה בהם גם אחד עושה חסד אז יהיה יבש חציר ונבל ציץ כי רוח ה' נשבה בו והשליכו מעל פניו וזהו פירושו למ"ש וריחק ה' וגו' ואמר גם שתרד כ"כ לא תירא כי עוד בה עשיריה ושבה וגו' וז"ש אכן חציר העם שגם שנעשה חציר ויבש חציר עכ"ז העם כלומר עדיין הוא העם אשר בחר בו ה' כי דבר אלהינו יקום לעולם שהעם הנז' עמו וצאן מרעיתו וכל זה יתאמת אליהם בהגלות נגלות אליהם כבוד ה' שאז יראו וידעו כי פי ה' דבר וכל מה שאמרתי היה מפי השמועה קול ה' או' אלי קרא ע"כ : למגיה הצעיר לוי לאבוי"אדו יצ"ו ולע"דן שאמר וראו כלומר שיראו גם הפלא ופלא הלא זה יחדיו כי פי ה' דבר כלומר כי בבת אחת מדבר כל דבריו על דרך אחת דבר אלהים שתים זו שמעתי כי עוז זה דווקא לאלהים מה שאין פה של ב"ו יכולה לדבר ולכן הגם שאמר כל בשר אמר יחדיו שאינו חוזר לראיית כל בשר שלא וראו כי פי ה' דבר יחדיו בבת אחת את כל הדברים באמירה אחת כמו שהיה בסיני ע"כ :

קול אומר קרא וגו' יבש חציר וגו' עיין רש"י ז"ל וכן הרד"ק ז"ל והרא"בע ז"ל ומהרי"א ז"ל פי' קול או' קרא שמודיע שמסיבת הגלות והסתלקות השכינה מתוך ישראל הפסק הנבואה' ועתיד לבא קול נבואיי בשוב ה' את שיבת ציון ויאמר שתחזור הנבואה אל נביאים כימי קדם בשוך אליה עלי האלם ויאמר הקול ההוא קרא נבואה ויאמר הנביא מה אקרא כי כל הבשר חציר כלומר ישראל כבר שוללו מכל כבוד ומכל מעלה והם כמו החציר וכל המצות והמעשים טובי' שהם עושים בגלות לא יועילו להם להביא גאולתם והם אומרו כל הבשר חציר וכל חסדו כציץ השדה והוא אופן הדמיון ההוא באו' יבש חציר נבל ציץ שהם ומעשיהם כולם יבשים ובלים מאליהם כי רוח ה' נשבה בו ר"ל לפי שרוח חרון אף ה' נשבה בעמו ולכן הם בלים כחציר השדה ומה להם אם כן לנבואה כי בהיותם בלים וכשדים לא יראו עוד הטובה והוא או' אכן חציר העם · והייתה תשובת השם ית' שאין יבש חציר נבל ציץ הנה ודבר אלהינו יקום לעולם ר"ל אעפ"י שיבש חציר נבל ציץ כמו שאמרת הנה דבר אלהינו יקום לעולם ולא יבואו לידי כלייה כי עתידים הם ליגאל עכ"פ :
ולע"דן שגם זה תלוי במה שהקדמנו הי' כפל נחמו נחמו וגו' גם דברו וגו' וקראו וגו' מיוסדי' על שני מיני הגאולה בעתה דהיינו לא זכו או זכו אחישנה כי לא יהיו הנחמו' שוות כי בהיותה מצד זכותם תתעלה הנחמה מאד מאד עמ"כ מכשלה זבו' · ולזה אמר קול או' קרא וגו' כי כוונת אלה הכתובי' להודיענו שאם יהיה זכו אחישנה אזי תהיה המבשר זכר כביכו' מכביכו' ה' ככתוב מה נאוו על ההרים רגלי מבשר משמיע שלום מבשר טוב משמיע ישועה או' לציון מלך אלהיך שכל הכתו' בלשון זכר מבשר משמיע או' וגו' ובסמוך כאן נא' על הר גבוה עלי לך מבשרת ציון הרימי בכח קולך וגו' הכל בלשון נקבה מורה שהמבשרת נקבה ולא זכר וכיצד יתקיימו שני כתובים אלו המכחישים זה את זה אלא ודאי כדפרשית אם יזכו ישראל יהיה המבשר כזכר קורא בכח ואם לא יהיה אלא בעיתה שח"ו לא יזכו שאין להם כח כך המבשרת תהיה כאשה ולא איש וזהו על הר גבוה עלי לך מבשרת ציון · ובזה מובן שהקב"ה פותח בזכות וקול או' קרא מדבר לאיש שיהיה מבשר והוא מה משיב ואו' מה אקרא כי אין להם לישראל כדי שתהיה הקריאה ע"י איש זכר וזהו מה אקרא כי כל הבשר חציר וכל חסדו מעשיהם אליו כציץ השדה שאינו מתמיד אלא כציץ יאות וימל כן חסדו כענן בקר וכטל משכים הולך שאינו מתמיד בו אפי' יום שלם וכיון שכן לא יש שום בשורה כלל לבשרם במ"ש מה אקרא משיב הקב"ה ואו' אין המשל שהמשלת את ישראל לחציר ולציץ דומה לנמשל כי יבש חציר נבל ציץ כי רוח קדים מאת ה' נשבה בו וייבשהו אכן החציר של העם חלילה להדמות אליו ז"ש אכן חציר העם כלומר אף על פי שבעיניך הוא כחציר אבל עכ"ז העפ"י שיבש חציר מלחות התורה ונבל ציץ נבלות מעשות חסד עכ"ז העפ"י שלא זכו יש להם להשען על אביהם שבשמים שגזר להם הגאולה ואם לא תהיה אחישנה הנה תהיה בעיתה הן חסר הן יתר ז"ש אכן חציר העם יש בו מהסגולה שאעפ"י שיבש חציר נבל ציץ עם כל זה דבר אלהינו יקום לעול' ואעפ"י שלא זכו לא תבטל הגאולה חלילה כי היא דבר ה' ולא תשוב אחור אכן יעשה פשרה שלא יהיה המבשר איש זכר שיקרא בקול רם אבל תהיה אשה מבשרת מדה כנגד מדה כיון שהתשו כחם מן מעשה המצות שלא אזרו כגבר חלצם לעשות מצות מרובות וז"ש על הר גבוה עלי לך מבשרת ציון שזהו כשלא זכו וכמו שאבאר בס"ד בפ' על הר גבוה וגו' ושם אבאר לך מי האשה הזאת המבשרת · וקצת מזה כתבתי בכלי חמדה אחר שכתבתי זה מצאתי סיוע לדברי מהרש"י ז"ל ממה שכתב בפסוק על הר גבוה עלי לך מבשרת ציון שהוא כשלא זכו ושמחתי כמוצא שלל רב וכעל כל הון · ועוד אפשר שפ' קול או' קרא מקושר עם פ' ונגלה כבוד ה' והכוונה שבהגלו' נגלות כבוד ה' לעתיד יבטיחם שלא יהא עוד גלו' אחר הגאולה והתשועה ההיא אלא תתמיד לעולם וז"ש ונגלה כבוד ה' וראו כל בשר יחדיו ר"ל יחדיו וסמוך אל ההגלות כבוד ה' הנז' וראו כל בשר כי פי ה' דבר ויצא כרוז מלפניו קול או' קרא ובשר ענוי' [illegible] קרא ואמר מה אקרא כי חוששני פן ישובו לגלות עוד ז"ש כל הבשר חציר כחציר גגות שקדמת שלף יבש וכיון שהוא כן חוששני שכל חסדו כלומר החסד שיעשו עמו לא יוכל להתמיד בו לחסרון הכנתו להיותו כחציר ז"ש וכל חסדו כציץ השדה שלא בהתמד' וישובו אל הגלות ואם כן למה כל הטרדה הזאת כיון שסופה בטלה לזה משיב ואו' כי אינו דומה חציר העם ר"ל העם הקדוש לה' העם בחר לנחלה לו אינו בכלל הבשר חציר כי אם יבש חציר נבל ציץ כי רוח ה' נשבה בו ומרוח אפו יכלו כל חציר של האומות אכן חציר העם לה' יש בו סגולה מכל שאר הבשר חציר כי אעפ"י שאתה רואה אותו יבש חציר נבל ציץ עכ"ז ודבר אלהינו יקום בלי שום ביטול עוד לעולם ז"ש ודבר אלהינו יקום לעולם באופן שלא תפחד ולא ירך לבבך פן יהיה חסדו שיעשו עמו כציץ השדה לפי שעה אבל יתמיד ויעמיד לעולם יקום · וחז"ל אמרו במדרש שוחר טוב יבש חציר נבל ציץ על הרשעי' שבעודם צומחים הצדיקים נסתרי' וכשיבוש חציר נבל ציץ הם הרשעים מיד הצדיקים שהם דבר אלהינו יקום לעולם על שם שקיימו דבר אלקים יהיו לעולם עוד לפז"ל בתנחומא ובב"ר יבש חציר נבל ציץ ר' אחא הגדו' פתח מל"הד למלך שהי' לו אוהב וא"ל בא לך עמי ואתן לך מתנה הלך עמו ומת אמר המלך וגו' עיין בכלי חמדה כי שם ביארתיו :

על הר גבוה גו' עיין רש"י ז"ל וכן הרא"בע ז"ל והרד"ק ז"ל ומהרי"א ז"ל באה מבשרת בלשון נקבה על שם הנבואה שהיא תבוא לבשר ציון וירושלם בגלותם ועליה אמר הרימי אל תיראי ר"ל אל תיראי שמא תכזב הבטחתך ע"כ : ולע"דן עפ"י שיטת רש"י ואליה כוונתי בעיוני ולפי שהיא אשה קולה דק ואם אמר לה שתעלה על הר גבוה ומלאתי שהיא אמו של מנשה חפצי בה ולזה צוה אותה שתעלה על הר גבוה ואמר הרימי בכח קולך ואל תיראי מאיזה קטרוג על גאולתם שלכך תהיה בוחרת לבשר בשתיקה אל תיראי אלא הרימי בכח קולך לפי שאת המבשרת העיר ירושלם ע"ד מה שפירשו הראשונים ז"ל בפסוק ציון במשפט תפדה כי ציון לא חטא' והמשפט מחייב שתפדה אמנם שביה בתורת צדק' כי עונותיהם חייבו הגלות וז"ש הרימי בכח קולך מבשרת ירושלם העיר בעצמה וכן אמרי לערי יהודה הנה אלהיכם ר"ל הקב"ה עושה למענכם ולקנאה את ארצו ז"ש הנה אלהיכם רוצה לו' הנה ביאתו הוא להיותו אלהיכם וכחם עליכם הוא בא וכיון שלמענכם הוא עושה אין כאן קטרוג ולכך הרימי בכח קולך ונתן עוד טעם למ"ש אל תיראי במ"ש הנה אלהיכם בחזק יבוא ר"ל בחוזק יד וכן וזרועו מושלה לו ע"ד מה שעשה במצרים דכתיב גאלת בזרוע עמך ודחז"ל בטרוניה ר"ל אף על פי שלא היו כדאים אלא בכח הזרוע גאלתם כן אמר כיוצ' בזה בחזק יבוא וזרועו מושלה לו · ומ"ש בכח קולך בפת"ח תחת הבי"ת הוא כמו בהבח הידוע כמו קול ה' בכח אשר אחז"ל בכחו של כל א' וא' כפי הכנתו והכריחו כן מהלשון שאמר בכח מלבד הכרח הענין שלא יתכן בכחו יתברך כי מי יסבול אותו הקול בכחו לזה דרשו בכח של המקבלים שתחול הקול של השי"ת בכלי המקבל כל א' וא' כפי הכנתו וז"ש בכח בפתח תחת הבי"ת וכיוצא בזה יאמר כאן הרימי בכח קולך ר"ל כפי כחם והכנתם של המקבלי' כך תרימי בכח קולך ר"ל בכח של המקבלים והכנתם ע"כ :

הנה ה' אלהים בחזק יבוא חז"ל אמרו הנה ה' אלהים בחזק יבוא על אומות העולם אבל לישראל הנה שכרו אתו ופעולתו לפניו וגו' וכן הביא רש"י ז"ל בחזק יבא על האומות ליפרע הנה שכרו אתו מזומן אתו לצדיקים ופעולתו שכר פעולה שעליו ליתן להם עד כאן :
ולע"דן מדוקדק כדבריהם אומרו הנה אלהים וגו' הנה שכרו אתו וגו' כפל הלשון והנה הנה מורה על חילוק הנושאים וחילוק העניינים · ועיין הרא"בע ז"ל והרד"ק ומהרי"א ז"ל בי"ת בחזק שהוא בית הכלי כאילו אמר ביד חזקה יבוא ולכך סמך אליו וזרועו מושלה לו או הבי' בית בחזק כמו ה"א כמו שהביא רבינו יונה ז"ל השימוש הזה והיא מהם בשמחה בקציר כי היום יקדש בכלי אם עוד רבות בשנים ויאמר הכתוב בזה הנה ה' אלהים בחזק יבוא והוא ע"ד הו' יבוא ויושיעכם ואמר טעם היות ישראל בגלות בלי כח להלחם באויביהם שהנה זרועו של הקב"ה מושלה לו והוא ילחם להם והוא ע"ד ואביט ואין עוזר ואשתומם וגו' וכנגד הנקמ' אמר הנה שכרו אתו ופעולתו לפניו כלומר שהוא ית' מבלי אמצעי יחרימם כמו שהיה ענין מכת בכורות אמנם לישראל כרועה עדרו וגו' עד כאן : ולע"דן מה שזכרתי בפסוק הקודם עיין עליו · ואפשר עוד שהוא בכתיבת טעם למה תהיה מבשרת ולא מבשר איש זכר ואו' כפי שהוא ה' אלהיכם בחזק יבוא בזרוע לגואלם ואף על פי שאינכם כדאים וזרועו מושלה לו לא זכיות ישראל אלא בזרוע גואל אותם לכך המבשרת אשה תשת כח : ומדחז"ל הבנתי הנה ה' אלהים בחזק יבוא הוא הצדיק שהוא חזק שמתחזק על התורה והעבודה שכשנשתברו הלוחות נגזר שלא יהיו לומדים אלא מתוך צער ודוחק ע"כ ולזה אמר הכתוב שיביאהו עמו וזרועו של הקב"ה מושלה לו לחזק הנזכר נותנת לו ממשל' הנה שכרו אתו ית' ופעולתו לפניו שהשכר האמתי הוא היותו אתו נהנה מזיו השכינה ז"ש הנה שכרו של החזק הוא בהיותו אתו עמו ית' ופעולתו עוד שכר ומתן כמ"ש מתן שכרן של צדיקים כנרא' שהם שני ענייניים וזהו ופעולתו לפניו : או יאמר הנה שכרו אתו של החזק הצדיק הנזכר אוכל שכרו בעה"ז ועכ"ז ופעולתו לפניו לעתיד כמ"ש והלך לפניך צדקך וגו' : והנכון בכוונת הכתו' בכללו בכפל הנה הנה · גם חילוק העניינים שכאן רמז על כלל מ"ש נחמו נחמו וכל הפסוקי' המיוסדים על שתי חלוקות של זכו או לא זכו ועל לא זכו אמר הנה ה' אלהים בחזק יבא כדפרשית בחוזק יד ובכח זרוע וזרועו מושלה לו ואף ע"פ שאינכם כדאים ואם יהיה אחישנה שיזכו הנה שכרו אתו וגו' :

כרועה עדרו וגו' עיין רש"י ז"ל והרא"בע ז"ל והרד"ק ז"ל ומהרי"א ז"ל הביא כדהרא"בע וכא"ה של הרד"ק והרחיב הענין יותר שכוונת זה הכתוב מקושר עם מ"ש בפסוק הקודם הנה ה' אלהים בחזק יבוא לקבץ נדחי ישראל ואינו כרועה שכיר המבקש שכרו כי הנה הוא יתברך שכרו אתו ופעולתו לפניו שאינו מבקש שכר מזולתו חלילה אבל הוא כרועה עדרו של עצמו שמרחם עליו בזרועו ולא כרועה שכיר בשכר שאינו מדקדק כ"כ בצאן שהרי אינם שלו · ומפני חלשתם מהגלות המשילם לטלאים ועלות ולא המשילם בשור או כשב או עז ע"כ :
ולע"דן לדקדק תיבת ירעה לומר כי הרועה שכיר פעם מתעסק ברעייה ופעם מבטל הרעייה

ומתעסק

ב כִּי נִרְצָה עֲוֹנָהּ כִּי לָקְחָה מִיַּד יְהוָה כִּפְלַיִם בְּכָל־חַטֹּאתֶיהָ׃
ג קוֹל קוֹרֵא בַּמִּדְבָּר פַּנּוּ דֶּרֶךְ יְהוָה יַשְּׁרוּ בָּעֲרָבָה מְסִלָּה לֵאלֹהֵינוּ׃
ד כָּל־גֶּיא יִנָּשֵׂא וְכָל־הַר וְגִבְעָה יִשְׁפָּלוּ וְהָיָה הֶעָקֹב לְמִישׁוֹר וְהָרְכָסִים לְבִקְעָה׃
ה וְנִגְלָה כְּבוֹד יְהוָה וְרָאוּ כָל־בָּשָׂר יַחְדָּו כִּי פִּי יְהוָה דִּבֵּר׃
ו קוֹל אֹמֵר קְרָא וְאָמַר מָה אֶקְרָא כָּל־הַבָּשָׂר חָצִיר וְכָל־חַסְדּוֹ כְּצִיץ הַשָּׂדֶה׃
ז יָבֵשׁ חָצִיר נָבֵל צִיץ כִּי רוּחַ יְהוָה נָשְׁבָה בּוֹ אָכֵן חָצִיר הָעָם׃
ח יָבֵשׁ חָצִיר נָבֵל צִיץ וּדְבַר־אֱלֹהֵינוּ יָקוּם לְעוֹלָם׃
ט עַל הַר־גָּבֹהַ עֲלִי־לָךְ מְבַשֶּׂרֶת צִיּוֹן הָרִימִי בַכֹּחַ קוֹלֵךְ מְבַשֶּׂרֶת יְרוּשָׁלִָם הָרִימִי אַל־תִּירָאִי אִמְרִי לְעָרֵי יְהוּדָה הִנֵּה אֱלֹהֵיכֶם׃
י הִנֵּה אֲדֹנָי יְהוִה בְּחָזָק יָבוֹא וּזְרֹעוֹ מֹשְׁלָה לוֹ הִנֵּה שְׂכָרוֹ אִתּוֹ וּפְעֻלָּתוֹ לְפָנָיו׃
יא כְּרֹעֶה עֶדְרוֹ יִרְעֶה בִּזְרֹעוֹ יְקַבֵּץ טְלָאִים וּבְחֵיקוֹ יִשָּׂא עָלוֹת יְנַהֵל׃
יב מִי־מָדַד בְּשָׁעֳלוֹ מַיִם וְשָׁמַיִם בַּזֶּרֶת תִּכֵּן וְכָל בַּשָּׁלִשׁ
עפר

ארי אשתביקו לה חובהא ארי קבילת כוס תנחומין מן קדם יי כאילו לקת על חד תרין בכל חטאהא: קל דמכלי במדברא פנו אורח מן קדם עמא דיי כבישו במישרא כיבשין קדם כנישתא דאלהנא: כל חיליא יראמון וכל טור ורמא ימאכון ויהי כפלא למישרא ובית גידודין לבקעה: ויתגלי יקרא דיי ויחזון כל בני בסרא כחדא ארי במימרא דיי גזר כן: קל דאמר אתנבי ומתיב ואמר מה אתנבי כל רשיעיא כעשבא וכל תוקפהון כמוצא דחקלא: יבש עסבא נתר נציה ארי רוחא מן קדם יי נשבת ביה בכן כעסבא חשיבין רשיעיא בעמא: מית רשיעא אבדו עשתונוהי ופתגמא דאלהנא קיים לעלמין: על טור רם סקו לכון נביייא די מבסרין לציון ארימו בחילא קלכון די מבסרין לירושלם ארימו לא תדחלון אמרו לקרויא דבית יהודה אתגליאת מלכותא דאלהכון: הא יי אלהים בתקוף מתגלי ותקוף דרע גבורתיה שלטא קדמוהי הא אגר עבדי מימריה עמיה דכל עובדיהון גלן קדמוהי: כרעיא דעדריה רעי בדרעיה מכניש אמרין ובחיניה מסובר רכיבין מינקתא בניח מדבר: מן אמר אילין קים אמר ועביד דכל מי עלמא חשיבין קדמוהי כטיפא בשעולא ומשחת שמיא כאילו בזרתא מתקנין
ועפרא

פנו ג' בקריא' וסי' קול קורא במדבר פנו דרך · ואמר סלו סלו פנו דרך · פנו דרך העם : כי פי יי' דבר ג' דסמיכי בקריא' וסימ' אם תאבו ושמעתם טוב · ונגלה כבוד יי' וראו · אז תתענג על יי' : כציץ ג' בקריא' וסי' וכל חסדו כציץ השדה · כציץ השדה כן יציץ · כציץ יצא וימל : ושמים ד' בקריא' וסי' ביום עשות יי' אלהים · ושמים בזרת תכן : הודו על ארץ ושמים : לא זכו בעיניו : תכן ג' בקריא' וסי' מי תכן את רוח יי' · ושמים בזרת תכן וכל בשליש · ושמות תכן במדה :

רש"י

נרצה · נתפייס : כי לקחה וגומר · ארי קבילת כוס תנחומין מן קדם יי' · כאילו לקת על חד תרין בכל חובהא ולפי פשוטו יתכן לפרש כי לקחה פורענות כפלים ואם תאמר היאך מדתו של הקב"ה לשלם לאדם כפלים בחטאו מצינו מקרא מלא ושלמתי ראשונה משנה עוונם וחטאתם : קול · רוח הקדש קורא במדבר דרך ירושלם פנו דרך יי' לשוב גליותיה לתוכ' : כל גיא ינשא · וההר ישפל הרי דרך חלק' ושוה ונוחה : והרכסים · הרים הסמוכים זה לזה ומתוך סמיכתן מורד שביניה' זקוף ואינו מעוק' שיהא נוח לירד ולעלות : הרכסי' · כמו וירכסו את החשן : לבקעה · קנפ"ליא בלע"ז ארץ חלק' ושוה : קול · אחד הקב"ה אומר אלי קרא : ואמר · רוחי אליו מה אקרא והקול משיבו ואם קרא כל הבשר חציר כל שרי הרשעים תהפך גדולתם ותהיה כחציר : וכל חסדו כציץ השדה · כי חסד לאומים חטאת · ד"א סוף אדם למות לפיכך אם אמר לעשות חסד הרי הוא כציץ השד' אשר ימולל ויבש ואין לסמוך עלי' שאין בידו לקיים שמא ימות שכשיבש חציר נבל ציץ כשמת האדם בטלה הבטחתו אבל דבר אלהינו יקום כי הוא חי וקיים ובידו לקיים לפיכך על הר גבוה עלי ובשרי מבשרת ציון כי מפי החי לעול' היא הבטח' הבשורה : נבל · כמוש : מבשרת ציון · נביאי דמבשרין לציון ובמקום אחר הוא אומר רגלי מבשר זה קול כוכב לא זכו יתם כנקבה ומאחר פעמיו עד הקץ : בחזק יבא · על הרשעים ליפרע : הנה שכרו אתו · מזומן אתו לצדיקי' : ופעולתו · שכר פעולה שעליו ליתן להם : כרועה · אשר עדרו ירעה בזרועו מקבץ טלאי' ובחיקו נושאם : עלות ינהל · מינקתא ביניח מדבר הצאן המיניקות · ינהל כמו מנהל : מי מדד וגומר · כל זה היה בו כח לעשות וכל שכן שיש בו כח לשמר הבטחות הללו : בשעלו · בהליכתו שנאמר דרכת בים סוסיך : בשעלו · כמו במשעול הכרמים שביל · שעל · שם כלי הוא וכן בשעלי שעורים : תיכן · אמולא"ר בלע"ז : וכל בשליש · ומדד בשלישיות שליש מדבר שליש ישוב שליש ימים ונהרות · לישנא אחרינא בשליש מגודל עד אמה שליש לאצבעו' ומנחם פי' שהוא שם כלי וכן ותשקמו בדמעות שליש :
ושקל

רד"ק

כי נרצה עונה · נשלם ענשה כמו אז תרצה הארץ את שבתותיה · וכן עונה ענשה כמו כי לא שלם עון האמרי וגומר · ויונתן תרגם אשתביקו לה חובהא : כי לקחה מיד ה' כפלים בכל חטאתיה · הכפל יוכל להיות פעמים שתים או יותר כמו ותכפל חרב שלישיתה רוצה לומר שלש פעמים תכפל : ובאמרו כפלים רוצה לומר שתים והוא אומר על שתי גליות שגלו ישראל גלות בבל וזה הגלות ולמה היה זה בעבור כל חטאתיה · והחכם רבי אברהם אבן עזרא פירש כפלים מכות שלקח כל גוי ואדוני אבי ז"ל פירש כפלים עונותיהם ועונות אבותיהם כמו שאמר ירמיהו הנביא אבותינו חטאו ואינם ואנחנו עונותיהם סבלנו · ויונתן תרגם ארי קבלת כס תנחומין מן קדם ה' כאלו לקתה על חד תרין בכל חטאתהא : קול קורא · כאלו קול קורא · וטעם פנו ישרו · כי ימצאו במדבר ובערבה דרך סלול כאלו פנו וישרו אותה להם בני אדם · וטעם לאלהינו כי הוא מנהיג זה העם היוצא מהגלות : כל גיא · כל זה דרך משל כי העליה בהרים והירידה תיגע הולכי דרכי' והם לא ייגעו ולא ייעפו · והעקוב היא הדרך המעוות : והרכסים · גבשושית הדרכים כי הוא ענין גבהות וכן מרוכסי איש : ונגלה · אז כשיצאו מהגלות ביד רמה וימצאו אפי' במדב' מים וכל צרכ' כמו שאמר לא ירעבו ולא יצמאו אז יגלה כבוד ה' לעיני כל העמים : וראו כל בשר · ידעו כל בני אדם כי פי ה' דבר כלומר ידעו אז כי הנחמות האלה שדברו הנביאים על פי ה' דברו מה שדברו כשיראו שיתקיימו הנבואו' : וראו · ענין ידיעה והבנה · רוצה לומר ראית הלב כמו ולבי ראה הרב' והדומי' לו : קול אומר קרא · כאלו קול קורא · או פירושו קול נבואה קורא לנביא קרא · ואמר הנביא מה אקרא ויאמר לו הקול קרא · ואמור כי כל הבשר חציר · רוצה לומר על העמים שיבאו עם גוג ומגוג שימותו רובם ומה שאמר כל הבשר הוא דרך הפלגה כמו וכל הארץ באו מצרימה והדומים לו · ומה שאמר וכל חסדו אפי' עשו חסדים הרבה לא יזכרו להם כי עונותיהם רבי' · ועוד שהרעו לישראל ויקבלו ענשם · והמשיל לחציר לציץ השדה שהם יבשי' במהרה והציץ נופל ג"כ ברוח הנושב : יבש · עבר במקום עתיד כמנהג ובדברי הנבואה ברוב : יבש · כפל עוד הענין לחזק הענין : ודבר אלהינו · שדבר על ידי נביאיו : על הר גבוה · דרך משל כי מי שרוצה להשמיע קולו עולה במקום גבוה ולפי שירושלם היא עיקר ארץ ישראל וכן ציון כי שתיהן עיר אחת לפי שם אומן בדברי הנבואה כאלו הן מבשרות שאר הערי' ופי' מבשרת ציון את ציון המבשרת · וכן מבשרת ירושלם : אל תיראי · אל תפחדי מלבשר ולאמר לערי יהודה הנה אלהיכם כי על כל פנים יבא רוצה לומר כבודו שישוב לירושלם · ומה שזכר יהודה בעבור ירושלם ועוד כי המלכות ליהודה : הנה ה' בחזק יבא · בוא חזק כי לא יצטרך ליד אחרת אלא ידו החזקה : וזרועו משלה לו · רוצה לומר לעצמו היא תעמד לו למשול בעמים · ותואר היד בחזק שהוא לשון זכר כי ימצא לשון זכר כמו והנה בו מגלת ספר : שכרו · שיתן לבוטחים בו בגלות : ופעלתו · שכר פעלה לפעלי אמת והנה הוא פעלתו ופעלתם · וכן נסכתי מלכי מלכי אקדם בבית תפלתי שמעתי את תפלתיך והדומים לה' · וחסרון שכר מפעלתו כמו לא תלין פעלת שכיר רוצה לומר שכר פעלת שכיר : כרעה עדרו · כמו רועה טוב שירעה עדרו שיקבץ הטלאים הקטנים שלא יוכל עדין ללכת כשאר הבהמות ויקבצם מזה אחד ומזה אחד וישאם בחיקו והעלות שהן אמותיהן ינהל לאטם ולא ידפקם כך הקדוש ברוך הוא יביא את ישראל מהגלות לאטם ויסמוך כל חולה וכל נשבר · וקראו האמות עלות על שם בניהם שהם קטני' כמו עול ימים שהם נסמכים לאמותיהם לינק · ואדוני אבי ז"ל דקדק במלת עדרו שהעדר שהוא שלו חומל עליו יותר מן העדר שישמור בשכירו' : מי מדד · אמר לא יתמהו העמים אם אוציא ישראל מעבדות' שעמדו ברשותם כמה שנים כי מי שברא העולם מאין יכול לעשות זה לפיכך אמר מי מדד בשעלו מים · ופירוש שעלו אגרופו · והוא ע"ד כי אין לו יד ואגרוף יתברך ויתעלה · ופירוש מדד לפי שהמים במקום מקוה כאדם שמודד מים ונותן תוך כלי שידע מדתן · כן שם האל המים במקומם וידע מדתן · והשמים לפי שהם שטוחים אמר בם מדת הזרת כי לדבר השטוח ימדדו אותו בזרת ובקנה ואמר תכן מפני השטח שצריך תקון כמו שכתוב וימתחם כאהל לשבת : וכל · פירוש ומדד · תרגום וימדו בעמר וכלו בעומרא : בשליש · מדה גדולה וכן בדמעו' שליש :
בפלס

אבן עזרא

כי נרצה · נשלם וחם כמו עד ירצה כשכיר יומו אז תרצ' הארץ כטעם תם עונך : כפלים · מכות שלקחה מכל גוי : בכל חטאתיה · בעבור כל חטאתיה : קול קורא · הם המבשרים : פנו · יאמר לכל גוי : דרך יי' · הטעם אלה שהיו בגלות שישובו להר הקודש וזהו דרך יי' : ישרו · הטעם כפול : כל גיא ינשא · שהוא שפל או ינשא והנה גיא איננו סמוך כמו גיא חזיון המון גוג ויתכן שתחסר מלת גיא כך וכך כמו מה מליל והטעם שיבאו השבים בלא יגיעה : העקוב · כמו עקוב הלב והוא הפך מישור : והרכסי' · מגזרת מרכסי איש כטעם מקום מעוות : ונגלה · כאשר יחדש השם זה הפלא אז יראה כבוד השם : קול · דבק בכבוד השם כי דברו יקום לבדו ולא כבן אדם · וטעם קול אומר קרא הוא המלאך שיאמר לנביא קרא : כל הבשר חציר · כחציר כמו כי שמש ומגן יי' : כציץ השדה · בבקר יציץ וחלף ולערב ימולל ויבש : יבש חציר · הוא הצמח הנלא וכן בלשון ישמעאל : נשבה בו · כמו מרחפת מגזרת ויסב אותם אברם ואם הם שני ענינים : אכן · כחציר כל העם : יבש · אחר היותו כחציר יבש ואחר היותו כציץ הנו כנבל רק דבר השם יקום כמו יעמד ואין מי ישיבנו : כי רוח יי' · והטעם הרוח שישלח נושב בחציר וייבש : על · מבשרת ציון · הטעם על עדה ולא נקבה ממש : הנה בחזק יבא · תואר היד כי ימצא על לשון זכר כמו והנה בו מגילת ספר : הנה שכרו · שיתן שכר לחוכי לו וככה פעלתו פעולת שכיר והטעם שכר הפועל ולפי דעתי שזה הטעם איננו דבק עם הפרשה רק הוא אומר שאיננו מבקש שכר והטעם איננו כרועה שכיר על כן אחריו עדרו כרועה : ובחיקו ישא · מי שלא יוכל ללכת : עלות · הם ההרות שיעלו עליהם הזכרים : ינהלם · בלט וזה הטעם שהשם יקבץ בני הגולה ויחבוש הנשברים : מי · והתמהו' איך יהיה זה הלא השם ברא הכל וידע כמה מים יש בים כאילו מדדם היד : בשעלו · כמו בשעלי שעורים : ושמים · שנטה כיריעה ידע מדתם כי הוא בראם בגבורתו כפי החכמה כאילו מדדם בזרת וכדרך בן אדם דבר הכתו' : וכל · כמו מדד ותרגום וימדו בעומר וכלו : בשלש · כמו משורה ויתכן להיותו מגזרת שלש לכן לא נדע היום איך יהיו המדות הקדמוני' וכן ותשקמו בדמעו' שליש :
ושקל

אורים ותומים

קול קורא אשר דרך זו באמצעי להשפיל הגבוה שנבראו ושרי' הנמוך שברא' וגבוה יבא אל שבאמצעי וזהו כל גיא ינשא ואז בזה הדרך יגיעו אל האושר וזהו ונגלה כבוד ה' וראו וגו' : קול אומר קר' כולן רמז לענין שם והוא שטבע הדבר להדמות אל מקום אשר ממנו הונב בשכל שורב יבוא על פסוק וזהו כל הבשר אשר שנעשה מאליו כשר הוא מזונו ויבש חציר ופי' ואמר אכן חציר העם ירצה זה בשמשם לא יאמר על אכפי שמם אבל על עם הארץ אמור ... דבר אלהינו יקום לעולם : על הר גבוה עלי לך ירצה עלי לך על הר גבוה לפי שמחזק גדול עד ירושלם ... ויריעו את המבשר לכ"א ... יבא בחזק אין הכונה שיצטרך ... זרועו מושלה לו ... מי מדד בשעלו מים כמו פי' בנין העולם על' יסודותיו ... והאדם ... נקיים העולם :

מנחה גדולה

קול קורא במדבר אמר השם הלא תראו שאני רוצה למהר גאולתכם ומצטער כ"י על גלות ישראל וזה תדעו מקול קורא במדבר שהיא הבת קול המכרזת בחרבנו' ירושלי' שהיא חריבה כמדבר ואומרת אוי שהחרבתי את ביתי ושרפתי את היכלי וכו' ובכל יו' ג' פעמי' אומרת כך עד ומה לאב שהגלה את בניו וכו' ומזה תראו איך אני מצפה על שתטיבו דרכיכם לגאל אתכם · ומה גם ידוע שגלות ישראל היה ע"י בטול תורה והתיקון תלוי ע"י למוד התורה כמש"ז"ל על פסוק עני ורוכב על חמור על זכות התורה יבא המשיח כד"א יששכר חמור וכן אחז"ל כי כאשר יתעסקו במשנה תבא הגאולה דכתי' גם כי יתנו בגוים עתה אקבצם · וע"כ הנביא מכריז זכרו תורת משה עבדי וגו' וכתי' הנה אנכי שלח לכם את אלי' וזה הדבר קול קורא במדבר שהיא בת קול היוצאת בכל יום תמיד מהר חורב שהוא במדבר ואומר אוי להם לבריות מעלבונה של תורה שע"כ יהי' לכם חירות מן המלכיות וע"י התורה אתם שבים ומפנים כל מכשול עון וזהו פנו דרך ה' שתפנו לו דרך לבא לגאול אתכם כי מכשולות אשמותיכם הם המעכבים ואשר אין לו עונות שידמה לערבה עכ"ז ע"י התורה ישרו מסילה לאלהי' למהר לגאלנו : כל גיא ינשא תו' ע"ד מה שאמר זכריה ונבקע הר הזתים וגו' באופן שימלא ההר את הגיא ויכשה קני והאור יאי' למישור כמאמר שם · ונגלה כבוד ה' כמ"ש ג"כ זכריה ועמדו רגליו ביום ההוא על הר הזתים :

ומתעסק בקיבוץ טלאים ובנהל עלות אבל השי"ת הוא כרועה עדרו של עצמו שיעש' כל הפעולות בבת אחת בלי הפסק ז"ש ירעה וגם כן בזרועו יקבץ טלאים וגו' באופן שתהיה הרעיה בימין ובזרועו השמאל יקבץ טלאים וכו' ולא יבטל הרעייה מפני הטלאים שלא ימותו מרדיפת הצאן ברעיה כי הוא יקבץ אותם בחיקו :

מי מדד בשעלו מים חז"ל אמרו מכאן אתה למד שאין לפניו ית' אבילה ושתיה שהרי כל מימי שבעולם מדתם בשעולו לכש והשותה לפחות ישתה בשתי כפיו פעמי' שלש אם כן לא שאל ניסוך המים אני יהין אלא לזכותך שטך ועשית רצונו ועיין רש"י ז"ל והרא"בע ז"ל והרד"ק ז"ל וכן מהרי"א ז"ל מי מדד וגו' כדרש"י והרד"ק לומר שקל בעיני ה' להושיע את ישראל שהרי ברא העולם מאפס המוחלט וזכר מים ושמים במקום אש לפי שיסוד האש קרוב שם אל השמים ועפר בארץ ותכן את רוח כ' יסוד הרוח כדעת הי"מ הנז"ל ואמר תכן ביסוד האש וברוח לפי שהם יסודו' קלים אמנם במים ובעפר שהם יסודות גסים אמר בהם מדידה ומשקל להורות שעשאם במדה ובמשקל שלא יגבר האחד על חבירו וישיבוהו לטבעו שעולו ושליש שמות מדות (כנז"ל) וגזרת המאמרים של מי מדד וכל בשלש וגו' ושקל וגו' מי תכן את רוח הכל עשה ה' יתברך וית' שמו והורה בזה שהכל נעשה בחכמה נפלאה שלא לעשות העולם כולו מישור ולא כולו הרים לא כפי מה שגזר' חכמתו עשה הרים ומה שגזרה עשה גבעות כאילו נעש' הכל במשקל ועל כל זה אמר בדרך התול ושחוק האם היה לו יתברך יועץ חלילה שנתייעץ עמו ז"ש ואיש עצתו יודיענו ע"כ :

ולע"דן שאומר מי מדד וגו' וכל שאר הפרטים הנזכרים מהמידה ומהמשקל הכל מכוון למ"ש בסוף דבריו הן גוים כמר מדלי כנגד המדידה של המים שהיא בשעלו מידה כנזכר מן בשעולי שעורים שהוא כמו דלי שכל הגוים לא יהיו בערך שיעור המים הרבים כי אם כמר מדלי כלומר טפה בים ואם באתה להעריכם במאזנים אשר שקל בפלס הרים ובגבעות במאזני' לא יבואו הגוים כשחיקת עפר היוצא מן המאזנים ואם כן איפה על הר גבוה עלי לך מבשרת ציון וגו' הרימי קולך אל תיראי מן הגוים כי הן גוים כמר מדלי וגו' : או יאמר מי מדד בשעלו וגו' לפי שהפסוקי' מתחילת הפרשה של נחמו נחמו עמי מיוסדים על שני העמודים של אני ה' בעתה אחישנה לא זכו בעתה זכו אחישנה וכמו שכתבתי מדמהרי"א ז"ל הרחבתי בכלי חמדה וכאן כיד ה' הטובה עלי ובזה יאמר להודיע איך ראוי שישתדלו לזכות כדי שיחישו הגאולה וז"ש מי מדד בשעלו מים שכמו שהעולם בכללו שהוא עשוי בצלם ודמות פרצוף בראש וידים ועינים ורגלים כמו שהרחבתי בכלי חמדה כמו ראש עפרות תבל רחבת ידים עין הארץ וכמו שאחז"ל בביאור כל זה ולזה אמר כאן כל פרטי העולם ביסודותיו שכולם במדה במשקל עשויים כדי שיתקיים העולם בכללו ולא יכריע בו אחד מהיסודות שהיה מתקלקל העולם כמו שיתקלקל האדם העול' קטן בהתגבר בו א' מיסודותיו על השאר והנה הביא כל זה כדי להביא ראיה אל הפרטי מן הכלל וכדמסיק ואיש עצתו יודיענו ר"ל מה שהוא מתייעץ ובוחר עצתו יודיענו ג"כ ה' ע"ד בדרך שאדם רוצה לילך בה מוליכי' אותו וז"ש את מי נועץ ר"ל כל מה שהוא נועץ ממנו יתברך ושואל עצה מהשי"ת כאומרו ותקננו בעצה טובה מלפניך ז"ש את מי נועץ ויבינהו שהב"ה יתן לו בינה וילמדהו בארח משפט וגו' וכיון שהכל תלוי בבא ליטהר מסייעין אותו א"כ בואו אתם בני ישראל לטהר והשי"ת יסייע אתכ' כדי שתחישו הגאולה קודם עתה · ותהיו זכו אחישנה · והנה הפסוקים האלה ברומז של עולם עסוקים בענין האצילות מ"י שהיא הבי"נה בחמשים שעריה במספר מ"י אחשים הרומז לשם אלהים אשר בפ' בראשית שהוא היה המודד בשעלו מים של החסד בשעלו כמו בשעליו בכח החכמה · או בשע"לו ע"ב ש"לו שהח"סד העולה ע"ב שלו היה מהבי"נה יצא כדכתיב מבטן מי יצא הקרח · ושמים סוד התפ"ארת חסד ורחמים המכריע בין חסד וגבורה שמים אש ומים בזרת תכן כי בזרת ימצאו ג' אצבעות כן שמים בזרת תכן בסוד הת"ת חב"מה בי"נה חס"ד גבור"ה הם החמשה אצבעות והם הודת בהם תקן ותכן שמים וכל בשליש עפר הארץ היא המלכות ארץ החיים שכל ומדד אותה ביסוד שהוא הג' בין נצח והוד ומכריע ביניהם שעפר הארץ שהוא ארץ החיים שעליה אמר שע"ה הכל היה מן העפר והכל שב אל העפר הוא כל ומדד עפר הארץ · והוא שקל בפלס התפ"ארת שהוא וי"ו כמו הפלס ארוך בו שקל ההרים אין הרים אלא אבות חס"ד גבור"ה ותפ"ארת אברהם בח"סד יצחק בגבור"ה יעקב בתפ"ארת מכריע ראשון בפלס וגבעו' בנ"ח ו"הוד במאזני' של היסוד שהוא מכריע שני מי תכן את רוח ה' מי הבי"נה היא תכן את רוח ה' בסוד תרין ה"ה ואיש עצתו התפ"ארת הבי"נה יודיענו כי התפארת את מי עם הבי"נה שנקראת מי נועץ ויבינהו האציל בו בינה ממנה וילמדהו באורח משפט התפ"ארת נקרא משפט והכל נמשך לו מהבי"נה אמנם קיום הגוים הוא ע"י תמצית האור נגה עליהם כטיפת הדלי שהיא מאחורי הדלי לא מתוכו וזהו הן גוי' כמר מדלי וגו' כי אין להם תוך אלא קליפה ומתוך טיפה ומר מדלי הם קיימים · ולעפ"י שאין לי מבוא בחכמה הזו עכ"ז כתבתי לך זה להודיע כי הכתובים האלה ברומז של עולם ה' יראנו נפלאות אמן :

מי תכן את רוח ה' וגו' עיין רש"י ז"ל והרא"בע ז"ל וכן הרד"ק ז"ל כדהר"אבע ורש"י ז"ל : ומהרי"א ז"ל את מי נועץ מקושר עם שיטתו הנז"ל שהזכיר ד' יסודות בפסוקים הקודמים כנז"ל וכנגד הד' יסודות שזכר אמר ד' לשונות מהלמוד הראשון את מי נועץ ויבינהו השני וילמדהו באורח משפט הג' וילמדהו דעת הרביעי ודרך תבונות יודיענו ואם הוא ית' ברא כל זה מבלי דבר אלא בכח הב"ת כל שכן שיעשה רצונו באומות והוא הו' מיד הן גוים כמר מדלי וגו' עד כאן :

ולע"דן מה שזכרתי כבר בפסוק מי מדד וגו' ואפשר עוד מי מהגבראים יתכן שתכן את רוח ה' שהרי אפי' איש עצתו ר"ל איש שהב"ה מתייעץ עמו כמו אברהם שהיה איש עצתו של הב"ה שנוטל עצה ממנו כאברהם שנתייעץ עמו על סדום וכמשה ע"ה שנטל עצה ממנו כמו שאמר הניחה לי ויחר אפי כנוטל עצה ורשות ממנו הנה זה מדרך ענוה הוא כי אדרבה לאיש עצתו יודיענו השי"ת דעה והשכל וממנו ית' מושפע לו לאיש עצתו הדעת ואם כן איך יתכן שיהיה נברא מתכן את רוח ה' בוראו חלילה האכוש מאלוה ילדק אם מעשהו יטהר גבר את מי שנועץ השם ית' ונטל ממנו עצה לא ללמוד הוא אלא ללמדו הוא בא ז"ש את מי נועץ השי"ת הנזכר ויבינהו נתן לו בינה וממנו הושפעה לו וילמדהו וגו' כהנהו דאמרי בגמר' רבה לחדודי לאביי תלמידו כן השי"ת כששאל עצה מאברהם משה הוא כדי לתת בהם תבונה שיאמרו אליו חלילה לך מעשות רוגז כזה כמו שאמ' אברה' חלילה וגו' וכן אמר משה למה ה' יחרה אפך בעמך וגו' וז"ש וילמדהו באורח משפט באות' השאלה של עצה ששאל מהם הודיעם שיאמרו לפניו סניגוריא ואל זה כוון בההודעה שיהם לא שהו' ית' יצטרך חלילה לא לעצה ולא לשום דבר ממעשה ידיו שהרי הכל מושפע מאתו ובהכרח מחויב הוא שימלא במשפיע עא"כו מהמושפעים ומעתה כל הגוים כאין נגדו וגו' :

הן גוי' כמר מדלי וגו' עיין רש"י ז"ל וכן הרא"בע והרד"ק ז"ל והנ"לעד כתבתיו מקומ' למעל' :

ולבנון אין די בער וגו' חז"ל מכילתא מאמר שנ' ולבנון אין די בער אם כן למה נאמר ובער עליה הכהן עצים בבקר בבקר אלא כדי שתקבל שכר כיוצא בו אתה או' את הכבש האחד תעשה בבקר למה נאמר והלא כבר נאמר וחייתו אין די עולה אלא כדי שתקבל שכר ע"כ : ויהיה זה מקושר עם מה שזכרנו בכוונת הפסוקים הקודמים את מי נועץ וגו' שמה שהב"ה נוטל עצה ורשות ממעשה ידיו כגון הניחה לי ויחר אפי הוא כדי ללמדם ולתת להם תבונ' והשכל לתפוש בו ית' ולעכב הפורענות כי כן כיוצא בזה היית' הכוונה במה ששאל ענין הקרבן עם היות שהלבנון אין די בו לבער וכן בכל החיות אין די בהן לעולה אם כן למה זה כבש אחד בבקר לא עשה אלא כדי שתקבל שכר לא משום לורך גבוה חלילה חלילה אלא שרלה לזכות את בריותיו : ועיין רש"י ז"ל וכן הרד"ק ז"ל והרא"בע ז"ל ומהרי"א ז"ל ולבנון אין די בער ר"ל התחשבו שבמ"ש שביערתי הלבנון באש בוער' והלבנון הוא משל לירושלם כאו' די בבער הלבנון וכן חיתו אשר בירושלם הוא משל לעם אשר בתוכה שעשיתי בהם הפסט וכיתוח כעולה היתכן שהו' די בזה ח"ו כי דעו נאמנה שהבער יהי' כללי שגם על האומות המרעים תעביר כוס הבער והשריפה כלה ונחרצה :

כל הגוים וגו' עיין רש"י ז"ל והרא"בע ז"ל והראשונים ז"ל קיימו בדרשותיהם דברי הגאון מפאת היות בני אדם בעלי בחירה ורצון עושים רצון קוניהם בלי מכריח אמנם המלאכים העושים בהכרח לא יאות להחזיק להם טובה על יושר פעולתם כי ההכרח לא ישובח · ועוד לשוה שלין שנכנס' הצדיק מחצבת מעולה מאד מהמלאך והכתובים האלה לא דברו ביושבים לפני השי"ת כי כעת יאמר ליעקב ולישראל מה פעל אל שישאלו המלאכים מהצדיקים מה פעל אל כמו שאחז"ל אם כן מחילתם לפנים ממחילת המלאכים ועל הבלתי עובדים את ה' ובלתי מאמינים בו אמרת הפסוקים כל הגוים וגו' וכדמסיק הפסל וגו' : וכן הרד"ק ז"ל ומהרי"א אם ירושלם שהיא כמו היש אירע לה כך ולבנון אין די בער וגו' הגוים שהם בערכה כערך האין אל היש עא"כו והם האומות העובדי אלילים שהם מגואלים בעבודתם כפלי כפלים והוא כמאמר השי"ת לירמיהו והי' כי ימאנו לקחת הכוס מידך ואמרת אליהם כה אמר ה' צבאות שתו תשתו כי הנה בעיר אשר נקרא שמי עליה אנכי מחל להרע ואתם הנקה תנקו לא תנקו כי חרב אני קורא וגו' ובזה מובן הנלאת פסוק ולבנון אין די בער וגו' בין פסוק הן גוים כמר וגו' ובין פסוק כל הגוים וגו' ע"כ :

ולע"דן לדקדק כפל כל הגוים וגו' מאפס ותוהו וגו' ונראה כי כל הגוים העובדים אלילים הם באין והעפ"י שהם נגדו מנגדים אמונת אלהותו ועבודתו וכיון שהם באין אין להם השיבות כלל ואם כן איך ישיב אותם להביאם במשפט וביסורים לז"א מאפס ותוהו ר"ל מצד האפיס' והתוהו וזוהי שברעו לעולם כולו במעשיהם ושנמשך מהם כל כך פורענות עד שמזאת הבחינה נחשבו לו להעלותם לזכרון לפניו לפקוד עליהם על האפיסה והתוהו נחשבו לו · או יאמר כל הגוים כאין הם נגדו אבן מאפס ותוהו שעשו ישראל גרמו שנחשבו לו ונעשו הגוים חשובים לפניו יתברך וית' זהו שאומר מאפס ותוהו נחשבו לו :

ואל מי תדמיון אל וגו' הפסל נסך חרש וגו' עיין רש"י ז"ל והרא"בע ז"ל והרד"ק ז"ל ומהרי"א ז"ל הביא ככל הנז' ודעתו אכתוב בסמוך בס"ד : ולע"דן בכפל ואל מי תדמיון וגו' כי העושה פסל וכל תמונה הוא באחד משני פנים באחד שיחשבו שאותה התמונה היא דמות האל חלילה ע"ד מ"ש הנביא על הסכלים האלה האומרים לעץ אבי אתה ולאבן את ילדתנו וגו' ועל זה אמר ואל מי תדמיון אל כי האל אין לו דמות חלילה ואם תעשו איזו צורה מכוונת להיות נגד מרום כדי שתהיה ערוכה ומסודרת לקבל השפע האלהי כמו תמונת השמש והירח או תמונת כל צבא השמים לעשותו אמצעי ביניכם על זה אמר ומה דמות תמונת כל צבא הערכו לו שיהי' צריך לו לקבל שפע ממנו שאין צריך לו' שאין ראוי לעשות דמיון לאל אלא אפי' לערוך לו דמות תמונת כל אין ראוי כי הכל הבל הפסל נסך וגו' מעשה ידי חרש וצורף · ואמר הפסל נסך חרש אמר כי הפסל יעשהו או נסך או חרש שאם הוא של מתכ' יעשנו נסך המתיך ואם הוא של אבן או עץ יעשנו חרש חכם בחרושת אבן או בעץ והצורף בזהב ירקענו וכדי ליפותו גוף הצלם והפסל יעשה מזהב אמנם השלשלאות כדי לנוטלו בהן יהיו של כסף צורף וזהו ורתוקות כסף צורף אבל מה תמשות יש בדבר הנסך ע"י נסך או עשוי ע"י חרש :

המסוכן תרומה עץ לא וגו' עיין רש"י ז"ל והרא"בע ז"ל והרד"ק ז"ל וכן מהרי"א ז"ל פירש המסוכן על המסכן וגו' שיעשהו מעץ כי ממה ידו ודעת מהרי"א ז"ל יתבאר הכל בסמוך בס"ד : ולע"דן שהעשיר ירים תרומה מהזהב או מהכסף ואותה התרומה יקדישה אל עשיית פסל ומסכה אמנם העני המסכן כבא לידו עלים רבים יפרים מהם תרומה העץ אשר לא ירקב יבחר להפרים תרומה מהמובחר כי כן ראוי להיות התרומה של קדש המבדיל מהמובחר ככתוב בהרימכם את חלבו ממנו · ואמר המסוכן ולא אמר המסכן לו' כי אמונותיו הכוזבות והנכריות הן הן הגורמות לו המסכנות והעניות ולזה אמר המסוכת שהוא פעול מהמסכנות שאמונותיו גרמו לו ומנעו הטוב ממנו ודלדלו אותו :

הלא תדעו וגו' היושב וגו' עיין רש"י ז"ל והרא"בע ז"ל וכן הרד"ק ז"ל ומהרי"א ז"ל הביא כן בשם המפרשים ז"ל והרחיב בשמם במ"ש היושב על חוג הארץ על שהוא יתברך אמניע הגלגל העליון וזהו היושב על חוג הארץ והוא מאמר המשליי על יושבי' עליו והנעהו שהמניעו הוא הבורא יתברך ויתעלה וזהו הנוט' כדוק שמים וגו' וכת"י היושב על חוג הארץ דאשרי בתקוף רומא שכינת יקריה בעבור שהוא מניע את הגלגל העליון ע"כ : והוא ז"ל הקשה על שיטתם זו כי אין יחס לויכוח זה עם דרוש הגאולה אשר הוא עסוק בו · ועוד כי העובדים אלילי' לא יכחישו שיש לעולם בורא ולא נפל במקרה אבל יאמרו כי יש לככבים כח ושליטה לחייבם פעלים בשפלים ולכך יעשו להם צורות ותמונות והנביא לא אמר על זה שום טענה לסתור הדעת הזה : גם קשה כי לפי פירושם יאמר היושב על חוג הארץ על הנעת הגלגל ויושביה כחגבים על המלאכים השפלי' וחזר לדבר בגלגלים באומרו הנוטה כדוק שמים ואחריו דבר מהשפלים הנותן רוזנים לאין וגו' והא"ל חזר לדבר בגלגלים שאו מרום עיניכם וראו מי ברא אלה כל זה ממה שיורה שלא כיוון הנביא אל מה שפירשו בו : אבל הנ"ל הוא שאחרי שזכר הנביא שהאומות לא יעצרו כח כי הם כולם כאפס בחוקו וכנגדו בא לבאר עוד שאלהיהם והם השרים של מעלה אשר לכל אומה ואומה כמו שנאמר בספר דניאל שר מלכות פרס שר מלכות יון שהם גם הם לא יוכלו להציל האומות מידו ולהושיעם כי עם היות בעליונים כחות להשפיע בתחתונים הנה הכח והאלהות ההוא אינו להם מעצמ' כי אם מהשם ית' ולכן כשירצה ישדד כחם ולא יוכלו להשפיע ברצותם לגוייהם ועל זה אמר ואל מי תדמיון אל ומה דמות תערכו לו ר"ל האם תוכלו לדמות האל המוחלט העליון לשום דבר ואם תוכלו לעשות צורה נערכת ומתייחסת אליו כמו שתעשו לאלהיכם באמת זה אי אפשר בו אמנם בשאות שלכם תוכלו לעשות דמויים נערכים לעניינם והוא שהפסל נסך חרש וצורף וגו' המסוכן תרומה וגו' ובחכמת המשל הזה באר דברים רבים ראשונה שאין כל השרים העליונים שוים במדרגותיהם אבל זה למעלה מזה בקבלת ההשפעה כמו שבפסילים יש יתרון מעלה לאחד על חבירו כי יש ממנו מעץ ויש ממנו מכסף ויש ממנו זהב · השנית שכולם בין שיהיה מכסף או מזהב או מעץ הם מעש' ידי אומן כמו כן שהשרים העליונים מהמדרגה העליונה ומהקטנה הם ברואים מעשה ידי יוצר הב"ה · והשלישית שבכל פסל מאלה תמצא הרכבה ורבוי ענייניים מעץ או מאבן מדפנים ומזהב או מכסף מבחוץ ואף בפסילי העץ תמצא בהם החומר והצורה המלאכותיית וכן השרים העליונים כולם תמצא בהם הרכבת מה כפי עצמם וכפי ציור עלתם ועצמם ואין בהם מי שיאמר בו האחד פשוט כי אם השם ית' · הנה מכל הבחינות האלה הפסילים דומים ונערכים לשרים העליונים המשפיעים ולא תמצא צורה נערכת ומדומה לאל העליון לפי שלא ימצא בו דבר מהחסרונות האלה ועל זה אמר הפסל נסך ר"ל ממנו שיהיה מנחושת או מברזל והוא מין פחות ממין הדוממיים והוא מפעל החרש שיתיך אותו ויעשהו כצורתו · וממנו שיעשהו מזהב לא כולו מזהב כי מעץ או מאבן וכפהו וזהו וצורף בזהב ירקענו שישים הזהב על הפנימי שהוא עץ או אבן או ברזל ופעמים שלא יצפנו זהב אלא הכסף וזהו ורתוקות כסף צורף שהם שרשרות שמצפים בהם הנה מאיזה מתכת שיהיה צריך לו פועל ואף שיהי' מעץ כאשר האיש הדל והרש ירים תרומתו שיבחר עץ לא ירקב עכ"פ יצטרך אל הפועל כי חרש חכם יבקש לו ובכל אלה בין מזהב או מכסף או עץ הגד השוה שבהם שכוונתם והשתדלותם להכין פסל לא ימוט כלומר שתהיה מלאכת הפסל קיימת ועומד' שלא תמוט וגם זה מורה שהשרים העליונים אשר הפסילים מורים עליהם אין הוראתם והשפעתם הכרחיית תמיד כי פעמים תמוט ותחדל אם לא ירצה החרש הפועל שהוא השם ית' שנתן בהם הכח ההוא ואחרי שבאר שצורות הפסילים נערכות ודומות לצורות העליונים ההם באר ההבדל הגדול שיש ביניהם לשם יתברך ועשה ביאורו כולל באזכרו ג' העולמות שהם העולם השפל והעולם האמצעי והעולם העליון שהם ג' מדרגות הנמצאות והרביעית היא המדרגה אב"ת מהסבה הראשונה ית' ולכן זכר כנגד ד' מדרגות האלה ועל עולם הגלגלים אמר הלא תדעו לפי שיש בהם ידיעה קיימת מהקדמות הנדסיות ועל עולם הרוחני העליון אמר הלא שמעת להיות ההשגה האמיתית בהם מדרך השמיעה והקבלה ועל ההשגה האלהית אמר הלא הוגד מראש לכם ר"ל הוגד ע"פ הנביאים בדרך הגדה מדרך ראש העולם וסיבתו שהוא השי"ת ועל עולם השפל אמר הלא הבינות' מוסדות הארץ וזכר העולם השפל באחרונה כדי להמשיך בו הדיבור והוא אומרו היושב על חוג הארץ ולא קרא חוג הארץ הגלגל (כדעת המפרשים) כי אם יסוד הארץ כי על כל דבר כדורי יאמר חוג כמו חוק חג על פני מים עד שהדבר מלאכותיי בדמותו בצלמו נקרא כן כמ"ש ובמחוגה יתארהו ואמר שהשי"ת הוא היושב על חוג הארץ ומעמידה כי הוא יושב וזן מקרני ראמים ועד ביצי כנים ועם היות הככבים ושרי מעלה משפיעים על הארץ הנה הם כלים ואמצעיים ממנו ית' אבל הוא אלהינו ואין עוד אחר יושב על חוג הארץ שאין הטבע נוהג מנהגו תמיד כי הוא יושב על טבע הארץ לשנותו כרצונו בממשלה עליונה בב"ת ולכן אמר ויושביה כחגבים ר"ל שהם בערכו כחגבים וגם רצה בזה שעם היות יושביה בחגבים לקוטן ערכם ושפלות עכ"ז הנה הוא ית' יושב על הארץ עיניו משוטטות בה וזכר ג"כ ממשלתו על השמים שהוא העולם האמצעי ואמר הנוטה כדוק שמי' וימתחם כאהל לשבת ר"ל שהם כלים למעשהו והוא יתברך יושב עליהם כי הוא נוטה אותם כאדם הנוטה אוהל לעבוד עבודתו וכמו שהאוהל אינו דבר קיים מתמיד כבית כן המערכה השמימיית המתוחה כאהל להסיעה מצד אל צד כרצונו כי על כן נקרא שדי להיותו משדד מערכות ומסיעם ומשנה אותם ועל העולם העליון אמר הנותן רוזנים לאין וגו' וכבר ידעת מה שכתב הרב המורה ז"ל שנקראו שופטים אלהים כמו שנא' והגישו אדוניו אל האלהים ואמנם השכלים הנבדלים נקראו אלהים להיותם שופטים ומשפיעים בשפלים ועל דרך זה אמר הנביא כאן עליהם רוזנים ושופטים כי רוזנים הוא שם לשרים כמו ורוזנים נוסדו יחד ושופטים יאמר על המלאכים המסודרי' במעשיה' ומנהיגים את אחרים בסדור מוגבל עד שמזה הצד נקרא השי"ת שופט ובשרי מעלה נאמר ובאלהיהם עשה ה' שפטים הנה אם כן על הרוחניים אמר הנותן רוזנים לאין שופטי ארץ כתוהו עשה ר"ל אותם השרים העליונים השי"ת מסיר ממשלתם כרצונו ונותן רוזנים לאין שהוא בענין הנהגתם וזה לפי שאותם השרים שהם שופטי ארץ ומנהיגי האומות ברא אותם מהאפס המוחלט ולכן מי שבראם יכול לשנות סדרם וזהו שופט ארץ כתוהו עשה כלומר בתחילת הבריאה ועליהם אמר אף בל נטעו אף בל זורעו וגו' ר"ל מחודשים כשאר הדברים כי קודם בריאת העול' לא נטעו במציאותם ובל זרעו ונפרדו להנעת הגרמים השמימיים אף בל שורש בארץ גזעם ר"ל וגם לא הייתה הנהגתם וממשלתם בארץ כמו שהוא היום וגם פעמים אחרות כבר שדד הב"ה מערכותיה' והשפעתם אם בימי המבול ואם ביציאת מצרים ועל זה אמר וגם נשף בהם ויבשו בזמן העתיד

רש"י

ושקל בפלס הרים · הכל לפי הארץ הר כבד תקע בארץ קשה והקלים בארץ רכה : מי תכן · את רוח הקדש בפי הנביאים יי' תכנו וכדי הוא להאמן : ואיש עצתו יודיענו · רוחו כן תירגם יונתן ולפי משמעו ואיש עצתו מוסב לראש המקרא מי תיכן את רוחו ומי איש עצתו אשר יודיענו להקב"ה עצה : את מי נועץ ויבינהו · האיש להקב"ה הן כל גוים לפניו כמר מדלי ואיך ילמדו לו את מי מן האומות נועץ כמו שנועץ עם הנביאים כמו שנ' באברהם ויי' אמר המכסה אני מאברהם וגו' : ויבינהו וילמדהו בהורא' משפט · את מי מן האומו' עשה כן שלימדו חכמה כמו שעשה לאברהם שנתן לו לב להכירו מאליו ולהבין בתורה שנאמר וישמר משמרתי ואומ' למען אשר יצוה וגו' וכליותיו היו נובעות חכמה שנאמר אף לילות יסרוני כליותי : הן גוים כמר מדלי · ואין חשובין לו להעמיד מהם לנביאים לגלות סודו : כמר מדלי · כטיפה מרה המטפטפת משולי הדלי ומשקע שנופת המים ורוקבין העץ ל"מוכידא בלע"ז : כשחק מאזני' · שהנחשת מעל' עיפוש ומשחק : כדק · אבק דק : יטול · כאבק הניטא ועולה על ידי רוח כדק אשר יכטל : אין די בער · על מזבחו : וחייתו · של לבנון אין די עולה · ד"א ולבנון אין די בער וגו' לכפר על עון האומות : כאין נגדו · כאין הם בעיניו ואינם חשובין לפניו : נסך · לשון מסכה : נסך חרש · חרש של ברזל נוסכו מברזל או מנחשת ואחר כך הצורף מרקעו' בטסי זהב ומצפהו מלמעל' : רתוקות · שלשלאות : המסכן תרומה · אם בא לעשותו של עץ המלומד להבחין להבדיל בין עץ המתקיים לשאר עצים עץ שלא ירקב מהר יבחר · המסכן המלומד כמו ההסכן הסכנתי : תרומה · הפרשה ברירת העצים : הלא תדעו · מוסדות הארץ מי יסדה ואותו היה לכם לעבוד : חוג ·

ישעיה מ

עֲפַ֣ר הָאָ֔רֶץ וְשָׁקַ֤ל בַּפֶּ֙לֶס֙ הָרִ֔ים
וּגְבָע֖וֹת בְּמֹאזְנָֽיִם׃ מִֽי־תִכֵּ֥ן אֶת־ר֖וּחַ
יְהוָ֑ה וְאִ֥ישׁ עֲצָת֖וֹ יוֹדִיעֶֽנּוּ׃ אֶת־מִ֤י
נוֹעָץ֙ וַיְבִינֵ֔הוּ וַיְלַמְּדֵ֖הוּ בְּאֹ֣רַח מִשְׁפָּ֑ט
וַיְלַמְּדֵ֣הוּ דַ֔עַת וְדֶ֥רֶךְ תְּבוּנ֖וֹת יוֹדִיעֶֽנּוּ׃
הֵ֤ן גּוֹיִם֙ כְּמַ֣ר מִדְּלִ֔י וּכְשַׁ֥חַק מֹאזְנַ֖יִם
נֶחְשָׁ֑בוּ הֵ֥ן אִיִּ֖ים כַּדַּ֥ק יִטּֽוֹל׃ וּלְבָנ֕וֹן טו
אֵ֥ין דֵּ֖י בָּ֑עֵר וְחַ֣יָּת֔וֹ אֵ֥ין דֵּ֖י עוֹלָֽה׃
כָּל־הַגּוֹיִ֖ם כְּאַ֣יִן
נֶגְדּ֑וֹ מֵאֶ֥פֶס וָתֹ֖הוּ נֶחְשְׁבוּ־לֽוֹ׃ וְאֶל־
מִ֖י תְּדַמְּי֣וּן אֵ֑ל וּמַה־דְּמ֖וּת תַּ֥עַרְכוּ־
לֽוֹ׃ הַפֶּ֙סֶל֙ נָסַ֣ךְ חָרָ֔שׁ וְצֹרֵ֖ף בַּזָּהָ֣ב
יְרַקְּעֶ֑נּוּ וּרְתֻק֥וֹת כֶּ֖סֶף צוֹרֵֽף׃
הַֽמְסֻכָּ֣ן תְּרוּמָ֔ה עֵ֥ץ לֹֽא־יִרְקַ֖ב יִבְחָ֑ר
חָרָ֤שׁ חָכָם֙ יְבַקֶּשׁ־ל֔וֹ לְהָכִ֥ין פֶּ֖סֶל לֹ֥א
יִמּֽוֹט׃ הֲל֤וֹא תֵֽדְעוּ֙ הֲל֣וֹא תִשְׁמָ֔עוּ כ
הֲל֛וֹא הֻגַּ֥ד מֵרֹ֖אשׁ לָכֶ֑ם הֲלוֹא֙
הֲבִ֣ינֹתֶ֔ם מוֹסְד֖וֹת הָאָֽרֶץ׃

הישב

תרגום

וְעַפְרָא דְאַרְעָא כְּאִילוּ בִּמְכִילָא אִתְכָּל וְטוּרַיָא כְּאִילוּ מַתְקַל תִּקְלִין וְרָמָתָא כַּד בְּמוֹזְנַיָא׃ מַן תַּקִין יַת רוּחַ קוּדְשָׁא בְּפוּם כָּל נְבִיַיָא הֲלָא יְיָ וְצַדִּיקַיָא עָבְדֵי מֵימְרֵיהּ פִּתְגָמֵי רְעוּתֵיהּ הוֹדְעִינוּן׃ לְהוֹן דְבָעוּמִן קֳדָמוֹהִי אִיסְבַּר חוּכְמָא וְאַלֵיפִינוּן אוֹרַח דְדִין וִיהַב לִבְנֵיהוֹן אוֹרַיְתָא וְאוֹרַח דְסוּכְלְתָנוּ לִבְנֵי בְנֵיהוֹן הוֹדְעִינוּן׃ הָא עַמְמַיָא כְּטִיפָּא מִדוּל וּכְעִיוּל מוֹזְנַיָא חֲשִׁיבִין הָא נַגְוָתָא כְּדוּקָא דִפְרַח׃ וְאִילָנָא לִיבְנַן לָא יִסְפְּקוּן לְאַדְלָקָא וְחֵיוָתָא דְבָהּ לֵית הִיא כְּמִיסַת לַעֲלָתָא׃ כָּל עַמְמַיָא כִּלְמָא עוֹבָדֵיהוֹן גְּמִירָא וְשֵׁיצָאָה אִינוּן חֲשִׁיבִין קֳדָמוֹהִי׃ וּלְמָאן אַתּוּן מְרַמַּן לְמָרַן קֳדָם אֵל וּמַה דְּמוּת אַתּוּן מְסַדְּרִין קֳדָמוֹהִי׃ הָא צִילְמָא נַגָרָא עָבִיד וְקַנָאָה בִּדְהַב מְחַפֵּי לֵיהּ וְשִׁילְשְׁלִין דִּכְסַף קֵינָאָה מְאָחִיד לֵיהּ׃ אוֹרָן בְּרִיאָעָא דְלָא אָחִיד בֵּיהּ רִיקְבָא בָּחַר נַגַּר אוּמָן בָּעֵי לֵיהּ לְאַתְקָנָא צְלַם דְלָא יִצְטְלֵי׃ הֲלָא יְדַעְתּוּן הֲלָא שְׁמַעְתּוּן הֲלָא אִתְחַוָּא מִן אַוְלָא עוֹבַד סִדְרֵי בְּרֵאשִׁית לְכוֹן הֲלָא תִסְתַּכְּלוּן לְמִדְחַל קֳדָם מַן דִּבְרָא יְסוֹדֵי אַרְעָא׃

דאשרי

די ז' וסימ' גמסר בסדר תזריע : י"ו פסוקים אין אין באמצעות פסוק' וסימ' ויקם פרעה לילה הוא · וכי יראה הכהן · ויאמר הכהן חרב · ולבנון אין די בער · וירא כי אין איש דישעיה · הנה קול שועת · לבני עמון כה אמר · וכי תגישון עור · אמר נבל בלבו · הבל סר · כלו סג · עשה גדלות עד אין חקר תניינא דאיוב · עיר פרוצה אין · ידעתי כי כל אשר · הצרי אין בגלעד :

רד"ק

בפלס · הוא מטה הברזל שהוא מסומן בנקודות לדעת בהם המשקל : מאזנים · ידוע · ואמר וכן עפר הארץ הוא כאלו הוא מדוד אצלו וכן ההרים והגבעות כאלו הן שקולי' אצלו וכולם ברא' בשיעור טוב ומדה נכונה · כמו שאמר וירא אלהים את כל אשר עשה והנה טוב מאד ומי שעשה כל זה בלי עוזר יוכל להוציא ישראל מיד חזקים מהם וזכר מארבע יסודו' השלש כי שמים זכר במקום יסוד האש כי הם לדע' רבים מיסוד האש ואפי' יהיו יסוד חמישי כדברי ארסטו זכרן במקום יסוד לפי שהיא סמוך לגלגל הלבנה ולא זכר יסוד הרוח לפי שאיננו נראה ואף על פי שהוא מורגש · ועניין הפסוק לא נאמר אלא כנגד הסכלי' · שהם לא יאמינו אלא מה שיראו : לפיכך זכר שלש היסודות הנראי' אבל החכמים לא יתמהו בזה אם יוציא האל ישרא' מהגלות כי ידעו בחכמת' כי לא קצרה יד השם מהושיע · ויש מפרשי' כי זכר גם כן הרוח הו' מי תכן את רוח ה' כי מפרשי' מלת ה' תשובה לשאלה ואינו נסמך רוח אל ה' · והחכם רבי אברהם אבן עזרא פירש על זה בענין סמוך כמו ורוח אלהים מרחפת · ולפי דעתי כי שמים שזכר הוא במקום שני היסודות העליוני' כי שמים במקום יסוד האש כמו שפירשנו וכן במקום יסוד האוי' כי נקרא שמים כמו שכתו' ויקרא אלהי' לרקיע שמים · וסמך השלש לעצמו שאמ' בשעלו ובזרת לפי שהם עליונים · ואף על פי שהמים תחתונים פעמים יעלו כמו העבים · אבל יסוד העפר שהוא התחתון שבהם והכבד סמך אותו לדבר חוץ מעצמו בשליש ובפלס ובמאזני' · ואף על פי שזה וזה דרך משל כמו שפירשנו : מי תכן את רוח ה' · כשעשה כל זה מי תכן את רוחו כמו ונפשו אותה ויעש אין מלאך וכל שכן אדם שיתקן את רוחו ושיודיעהו עצתו פשעשה העולם ואמר לו כן תעשה וכן אמר נוטה שמים לבדו · ומי שזכר עומד במקו' שני כאלו אמר ומי איש עצתו יודיענו · וכפל הענין עוד ואמר · את מי נועץ ויבינהו · בארח משפט · פירוש בדרך תכונת העולם מי למדהו · וכן וארמון על משפטו ישב פירוש על תכונתו · וכן כמשפט הראשון והדומים להם : הן גוים · ואחר שכל זה עשה מאין עוזר ומאין מלמד איך יוכלו העמים למונעו להוציא ישראל מתוכם · והלא כולם הן לפניו כמו הטיפה מדלי שהוא דבר מועט כנגד מי הדלי וזכר הדלי לפי שהטיפה נופלת מהדלי כששואבין : או כשחק מאזנים · שהוא דבר מועט מן המעט כי בנפיחה מעוטה יצא העפר הדק ההוא אשר במאזנים : הן איים כדק יטול · פירושה כל האיים ישאם ויטלם ויהפכם כמו הדבר הדק · ויונתן תרגם הא נגוותא כדוקא דפרח פירוש יטול פעל עומד אם כן הוא מבנין נפעל משרש טיל · וכן כתבו רבי יהודה חיו"ג : ולבנון · לרשעים שחושבים עלי ואומרי' שאין לי יכולת להוציא לישרא' מידם לא יכופר להם בשום עולה שיקריבו לפני אחר שיראו שאוציאם ויתחרטו במה שאמרו · כל עצי הלבנון להדליק אש וכל חית הלבנון לשרפ' לעולה לפני לא יספיקו להם · ומה שאמר לבנון דבר על ההוה לפי שהיה יער בארץ ישראל : כל הגוים מאפס · פחות מאפס על דרך התמה מהבל יחד : ואל מי · אתם חושבים כי כמו שהאלוהות שלכם אין בהם כח להציל כך הוא חלילה שתדמו או תערכו אותם לו כי הפסל שאתם עושים אלוה מעשה ידי אדם הוא : הפסל נסך · ענין כסוי כלומר שעושה הפסל מאבן או מעץ ואחר כך מכסהו בזהב · או בכסף · או פירוש נסך ענין התכה ועניני על הכסף ועל הזהב · ירקענו · כמו וירקעו פחי הזהב : ורתיקות כסף · שלשלאות כסף כמו עשה הרתוק ואם איננו ממשקלו : צורף · הצורף נותן בו שלשלאות של כסף · ויונתן תרגם שלשלן דכסף קינאה מאחיד ליה : המסכן תרומה · מסכן כמו ילד מסכן כי זכר למעלה זהב וכסף והם העשירים שעושים הפסילים בזהב ובכסף · אבל העני שלא יוכל לעשות בזהב ובכסף יבחר לו עץ טוב שלא ירקב וממנו יעשה פסלו כל כך הוא בשחונם בפסל : הלא תדעו · אמר כנגד עבדי הפסל איך תוכלו לטעות בזה ולעבוד הפסל וכי הוא אדון העולם הלא תדעו מדעתכם מי הוא אדון העולם ואם לא תדעוה מדעתכם הלא תשמעו מתה שקוראים בספרים ואם לא זה וזה הלא הגד מראש לכם והיא הקבלה לא שמעת' דרך קבלה שהיא מראש מימים קדמונים כי באלה השלש ידע האדם או יבין מעצמו או ילמד ממי שילמדהו או ישמע מן המגידים דרך קבלה · וחזר ואמר הלא הבינותם מוסדות הארץ · כלומ' אם יש לכם דעת להבין תוכלו להבין ממוסדות הארץ · והאריך מעט בזה הענין ונאמר כי עובדי הפסילים אינם חושבים שהאבן הה' או העץ ההוא או הזהב או הכסף ברא את העולם ושהוא אדון העולם לא יעלה על הדעת שיש שכל בעולם שיאמין זה אלא הפסילים נעשו מתחילה לשם כוכב מן הכוכבים או צורה מן הצורות העליונות · דמו העושים מתחילה שהם מורידים כח הכוכב ההוא על הצורה ההיא ושעובד הצורה כאלו את הכוכב · והכוכבים מנהיגי' העולם התחתון אם כן ראוי לעבדם עד שנשתקע דבר זה בלבות בני אדם לעבוד את הצורות ולא נתנו לב למה שעשו בתחילה אלא חושבים שהצורה הזאת הנעשה מאבן או מעץ או משום דבר כיון שנעשת בצורה הזאת מטיבה ומריעה ואחרים בצורה אחרת · והנה הראשונים טעו בדעתם והאחרונים טעו מבלי דעת · ועליה היו מוכיחים אותם הנביאים כמו שאמר ישיב אל לבו וגומר · אגיו שרפתי במו אש וגומר · וכן אומר ממקומו לא ימיש · וכן אמר אף להם ולא ירימון וגומר · נראה שהם היו חושבים כי הצורות ההם ייטיבו ויריעו והיו מקריבים להם ומנסכים ומקטרים להם ולא נתנו אל לבם שיש לעולם בורא והוא מנהיג העולם ומטיב לטובים ומריע לרעים אלא העולם הזה כמו שהוא הוה ויהיה מאין בורא ומאין מנהיג כמו הדבר שיפול במקרה · והדברים האלה שאנחנו עובדים ומכבדים כן עשו אבותינו ובעבודה זו היו מצליחים וכן אנחנו אחריהם · וכן חשבו בדברי רבים ובמעשים שיעשו אותם ואמר שהדבר ההוא יועיל או יזיק יחלה או יבריא ואין הדברים ההם לא מדרך חכמה ולא מדרך רפואה ולא מדרך כח מן הכחות הידועים אלא כמו שהורגלו דור אחר דור ואומרים כי הדברים ההם ...

אבן עזרא

ושקל בפלס · הוא הנקרא קריסטון הוא שיש לו זרוע ארוך והוא מגזרת פלס מעגל : וגבעות במאזנים · והטעם שיש בכף מאזנים גבעה ובכף האחר אחרת וזה דרך משל : מי · אמר הגאון כי לא הזכיר הרוח עם השלשה המוסדים ואמר כי השם תשובה כאילו אמר מי תכן הרוח והתשובה השם ולפי דעתי שזה איננו נכון בעבור שהכתוב הוא את רוח ומה טעם איש עצתו איש עצתו יודיענו וכן פירושו מי תכן רוח השם וסמך הרוח אליו כמו ורוח אלהים מרחפת ומי הראשון מושך אחר ומי איש שיודיענו השם עצתו למה ברא כן : את מי נועץ · מבנין נפעל פועל עבר על כן הוא פתוח עי"ן עם מי התיעץ : ויבינהו · ויתן בינה לשם ולימדו בארח משפט שהם לכל מוסד : וילמדהו דעת · העתידות : הן גוים כמר מדלי · כטיפת הנופלת מהדלי ואין רע לו : וכשחק · הוא האבק הדק מגזרת ושחקת ממנה הדק ואחר שכל בני אדם הבל נגדו את מי נועץ : יטול · ישליך כמו ויטילו את הכלים אך הוא משורש אחר ורבי יונה מדקדק אמר כי יטול מבנין נפעל בדרך רחוקה או פירו' יטול ישא כמו נוטל : ולבנון · ואין לשם צורך לעולם כי אין די בלבנון לבער וטעם לבנון שיבינו השומעי' כי הטעם כל עצי הארץ וכן טעם חיתו : כל · והנה הזכיר כל הגוים והם האדם ואחר כך הבהמות והחיות והטעם אחר שכל הגוי' הם כאין · ומ"ם מאפס כמ"ם המה מהבל יחד כאילו אמר פחותים מאפס הם נחשבי' והתמה מהגאון ז"ל שאמר שבני אדם נכבדים ממלאכי השם והלא קרא זאת הפרשה ; ואל אל · הם בלא ה"א הדעת כמו אלהים הוא יודע : הפסל · הוא הנכרת מאבן או מעץ : נסך · כמו עגל מסכה : ירקענו · כמו וירקעו את פחי הזהב ומגזרת רקיע : ורתקו' : כמו עשה הרתוק כדמות שלשלאות המסכן · יש אומרים כי המסכן כמו סוכן הוא המושם על האוצרות וכן הוא המסכן שהוא מסכן על תרומה ויש נכון שהוא תואר שהוא אכור באוצר שהוא תרומה לעשות ממנו פסל : יבחר · בעל התרומה : לא ימוט · לחזקו במסמרי' : הלא תדעו · בשיקול הדע' שהוא העיק': הלא תשמעו · שילמדוהו אותם אחרים : הלא הוגד מראש · וזה למטה מכל הדעות : מראש : מיום היותכם ואם אין לכם דעת הלא הבינותם מוסדות הארץ : היושב

אורים ותומים

מנחה גדולה

ולכן אינו מתבטל כי גם עתה הסערה תשאם כקש ויהי' נקל בעיני ה' לבטל כחותיה' והשפעותיה' ולהורות שהם דברים מחודשים המשילם בדבר זורע זרע שיבש מהיר בבל אין ודבר אלהינו יקום לעולם ולכן היתה התולדה היוצאה מכל זה ואל מי תדמיוני ואשוה יאמר קדוש ז"ל כמו שמלאכתם איננה נערכת לאלהותכם התמלאו לדמה אלי זה באמת בלתי אפשר כי הוא יתב' קדוש ונבדל מכל דבר ונברא ולפי שזכר ענין השכלים הנבדלים במשל הרוזנים ושופטי ארץ ובמשל הדבר הנזרע באר אותו הענין כפי הנמשל ועליו אמר שאו מרום עיניכם וראו מי ברא שאמר זה על השכלים הנבדלים ואמר שאו מרום עיניכם על עיני השכל שיביטו בעולם העליון המרומם ויראו שכלא הם כולם נבראים והם מורים על גודל בוראם כי הוא מוציא במספר צבאם לכולם בשם יקרא ר"ל בפרטיותם כמו שעושה האדון עם עבדיו שיקראם בשמותיו לעבדו ואם ראיתם שהם נצחיים אין זה מפאת עצמם כי אם מפאת סבת הבורא יתברך שמכחו הבב"ת בראם נצחיים וזהו מרוב אוני' ואמיץ כח השי"ת איש לא נעדר אבל היו יחדיו קיימים באישיהם: וכבר הביאו חז"ל בספרי ובתנחומא הפסוק הזה על השכלים הנבדלים: ואפשר לפרש הנותן רוזנים לאין וגו' על המלאכים השפלים כי אחרי שזכר שהוא ית' היושב על חוג הארץ ויושביה כחגבים והוא נוטה כדוק שמים וגו' נתן המשפט בכל א' מהם בשפלים התחתוני' אמר הנותן רוזנים לאין ולביאור זה צריך לעורר על מה שאחז"ל במס' חולין פרק גיד הנשה אמר רב חננאל אמר רב ג' כתות של מלאכי השרת אומרים שירה בכל יום אחת אומרת קדוש ואחד אומרת קדוש קדוש ואחת או' ק"קק ה' צבאות כי הנה העיר בזה שהמלאכים השפלים יובדלו מהבורא בג' הבדלים הראשון בשהוא נצחי והם נפסדי' והשני בשהם גשמיים והוא בלתי גשם והשלישי שהוא ית' בורא והם נבראים והעולם האמצעי נבדל בשתים והם בשהוא יתב' בלתי גשם והשמים גשמיים ושהוא בורא והם נבראים ולא ימצא ביניהם ההבדל השלישי בשהוא נצחי לפי שאין השמי' נפסדים והעולם הרוחני העליון נבדל ממנו יתברך בהבדל אחד בשהוא יתברך בורא והם נבראים כי בשאר ההבדלים לא יופלו כיון שהמלאכים אין להם גשמות ואינם נפסדים ולזה א"ר חננאל בשם רב שכת אחת אומרת קדוש והיא העולם הרוחני שהשי"ת נבדל מהם בהבדל אחת כמו שזכרתי וכת אחת או' ק"ק כנגד העולם האמצעי שיבדילו השמים מהסבה הראשונה בשני ההבדלים כנז' וכת אחת אומרת קק"ק והיא עולם השפל שנו יובדל בג' ההבדלים ולהיות השי"ת נבדל מכל המלאכים לז"א חנה אין קדוש כה' כי אין בלתיך ר"ל אין נבדל כמוהו יתב' שלא ישתתף עם שום נברא והנה ישעיהו זכר כאן הג' עולמות וזכר ראשונה העולם השפל והאמצעי כמו שזכרתי וזכר מיד ההבדלים המיוחדי' בכל אחת מהם וכנגד העולם השפל אמר הנותן רוזנים לאין והוא ההבדל הראשון שהם נפסדים והשי"ת הוא נצחי ועל ההבדל השני בשהוא ית' בורא והם נבראים אמר שופטי ארץ כתוהו עשה ר"ל שעשאם מתוהו ויחזירם לתוהו כרצונו והזכיר ההבדל הג' מהיותם גשמיים באומרו אף בל נטעו וגו' שהוא מאמר נאמר בתמיהא כאילו אמר עוד מלבד מ"ש שהם לא נטעו ולא נזרעו בדברים שפלים בהוייתם בל שורש בארץ גזעם באמת אינו כן כי הם נטעו ונזרעו ושורש בארץ גזעם והוא האות על גשמותם וממנו ימשך ההפסד וזהו וגם נשף בהם וייבשו וסערה כקש תשאם על דרך מ"ש למעלה יבש חציר נבל ציץ: ואמר שזכר הבדלי השפלים זכר הבדלי השמים והבדלי השכלים המניעים אותם ולפי שהם נצחיים חשב הנביא אולי יחשוב חושב שיש בהם אלהות ולהשיב על זה אמר ואל מי תדמיוני ר"ל שאם תדמיוני לאחד מן הגרמים השמימיים וגם כן כאשר אשוה לאותו כת האומרת קדוש פעם אחת בלבד שהם השכלים הנבדלים ולבאר שלא יתדמה השם יתברך לא לגלגלים ולא למניעיהם הרוחנים לזה אמר שאו מרום עיניכם וראו מי ברא אלה ר"ל אם השמים המתנועעים ואם הרוחניים המניעים אותם ראו נא בשכליכם שהם כולם נבראים ואני בורא וזה הבדל עצמי שאינו מחוייב המציאות והם אפשרי המציאות ועוד זכר ההבדל השני אשר בגרמים השמימיים בשהם גשמים ועליו אמר המוציא במספר צבאם וגו' והמספר לא ידבק אלא במה שהם גשמיים: הנה אם כן בשפלים יש ג' חסרונות ובשמים שנים ובשכלים אחד ואמנם לענין נצחיות' ראוי השיב שבזה לא יתהלל המתהלל כי הנצחיות אשר בהם מורה מרוב אונים ואמיץ כח הבורא יתברך ויתע' מזה כמשך שאיש לא נעדר והם נצחיים והיוצא מכל זה שהבורא ית' הוא היכול בב"ת ואין אחר משרי מעלה שיהיה לו יכולת מוחלט מבלעדיו ואין מי שיאמר לו מה תעשה ע"כ:

ולע"דן שכל תכלית כוונת הפסוקים האלה להודיע כח ויכולת אלהי לקיים כל הבטחותיו ואעפ"י שיפלא בעיני העם גדולתם אחרי היותם במדרגה שפלה לא יפלא מהשי"ת דבר ועל זה אמר על הר גבוה עלי לך וגו' כי הנה אלהים בחזק יבוא וגו' והיכולת שלו בב"ת כי כל העולם כולו כאין כי מי מדד וגו' ומעתה תוכלו להבין שהן גוים כמר מדלי וגו' וכל הגוים כאין נגדו וגו' והגב' אורחיה בדרוש הזה שהוא עסוק לדבר באולפת כל המלאכים שהם כאין נגדו ואפס ותוהו דבר ואמר ואל מי תדמיון אל וגו' שמלבד היותם מדמין צורות ותמונות עשויות מעשה ידי חרש אל הבורא הם מביאים לידי הפקפוק ביכולתו ולז"א והוכיחם בתוך הויכוח הזה ואל מי תדמיון אל גו' הפסל וגו' המסוכן וגו' עם היות שאין הדרוש שלו על ההביל הע"ת כי דרושו העיקרי הוא יכולת האלהי ועליו סובב כל דבריו וחוזר אליהם ואו' הלא תדעו מדעתכם הלא תשמעו מפי זולתכם ענין היכולת האלהי הלא בתחילת הדברות הוגד לכם יכולתו ז"ש הלא הוגד מראש לכם כלומר בדיבור הראשון או מראש בזמן מתן תורה ששם נאמר אנכי ה' אלהיך אשר הוצאתיך מארץ מצרים עם היות העבד הנכנס שם נמנע לצאת לחירות וזהו מבית עבדים מקום מוכן לעבדים לדורות: וזהו הלא הוגד מראש לכם מפי ה' כי אנכי ולא יהיה לך מפי הגבורה שמענום: הלא הבינותם מוסדות הארץ שהם בלי מה שאין להם על מה שיסמוכו שלא בכח האל ושמו הגדול אשר מעמיד העולם כמי שנושא דבר על זרועותיו ככתוב ומתחת זרועות עולם וזהו הלא הבינותם מתבונתכם מוסדות הארץ האם הוא זולת היכולת האלהי: ואפשר עוד שהכתוב מפרש זה באו' היושב על חוג הארץ שהוא ביאור למוסדות הארץ שמוסדותיה הוא היושב על חוג הארץ אי העולם והוא נושא אותו ומעמידו כבעל יסודות ויושביה כולם אפי' העוסקים בישובו של עולם הם כחגבים כי הבלתי כשרים כאין ואפס ותוהו נחשבו לו אבל יושביה הם הם כחגבים והוא ית' הנוטה כדוק השמים כמו שפי' כיריע' או כדק עפר כ"ז להורות היכולת האלהי כי בו עוסק וזהו הדורש שלו בפסוקים האלה וטעם כפל שאעפ"י שהוא נטה אותם כדוק וכיריעה הזאת של אורג שנמתחת והולך וכך היו השמים נמתחים ביכולת בורא' כמ"ש חז"ל עד שאמר להם די וזהו וימתחם כאהל לשבת כשיעור מספיק אוהל לשבת יצורי העולם כפי מה שגזרה חכמתו: ואמר ג"כ מסכים לדרושו הנותן רוזנים לאין לו' שהגוי' כאין נגדו שאפי' הרוזנים הם לאין גו' ולהוכיח הדרוש הזה אמר שאו מרום עיניכם וראו מי ברא אלה המור' על כחו וגבורתו במה שבראם וג"כ במה שמוציא במספר צבאם תמיד בכל יום ויום שזה בלי ספק מרוב אונים ואמיץ כח שלא יעדר א' מהם מלאת להאיר על הארץ וסבוב גלגל גדול כזה שתלויים בו כל צבאי מרום ומרוב אונים ואמיץ כח איש לא נעדר מהם מלאת להאיר: כמלא המשך הכתובים על הוכחת היכולת האלהי בב"ת: ואינם עסוקים בביטול עבודת אלילים כמו שהבינו המפרשים ז"ל:

הנותן רוזנים לאין וגו' דעת המפרשים כתבתיו בפסוק הלא תדעו וגו': ולע"דן לדקדק למ"ד לאין די שיאמר הנותן רוזני' אין ומה כתינה שייכא באין והעדר עד שאמר הנותן רוזנים לאין וכן קשה במ"ש כתוהו עשה שבתוהו והעדר לא שייך לשון עשה ומעש' בהם כמו שדקדק הרד"ק: ונראה שכוונת הכתוב לו' שמעת שנתן להם השי"ת מתנה זו מעשות הוא' רוזנים והתכלית הוא כדי להשפילם וז"ש הנותן רוזנים ותכלית הנתינה ועשותם רוזנים הוא לאין ר"ל לעשותם אין אח"כ כענין המן שנשאו כדי שתהא נפילתו גדולה מאיגר רם לבירא עמיקתא וכן שופטי ארץ מתחילת עשייתם שופטים כדי לעשותם תוהו ז"ש שופטי ארץ כתוהו לתכלית כתוהו עשה כוע"ד מה שפירשתי כי שמת מעיר לגל שמעת ששמת לעיר התכלית היה לגל לאבדה כיוצ' בזה הוא או' כאן הנותן רוזנים לאין וגו' ואמר אף בל נטעו לפי שבכתוב הקודם דבר על הרוזנים שהאריכו ברזנותם וכן השופטים ואח"כ מדבר במין רוזנים שלא יאריכו אלא בן לילה היו ובן לילה נאבדו ז"ש אף בל נטעו שלא נעשו כטיעה או שלא הגיעו ליזרע אף בל שורש בארץ גזעם שלא קלטה בארץ ולא די זה אלא וגם נשף בהם ברוח קדים וייבשו ואחר כך וסערה כקש תשאם כל זה הוכחה לשכל העולם כאין נגדו:

ואל מי תדמיוני וגו' עיין הרא"בע ז"ל:

ואני שמעתי מפי הדרשנים ז"ל שאמר אל מי תדמיוני ואשוה לפי דעתכם אבל תדעו באמנה כי אותו אשר הדמיוני אין הוא עצמו יאמר לפניו קדוש כי יכיר קוטן ערכו ואפי' יהיה מלאך מרום יאמר אלי קדוש ע"כ: ואני הצעיר מרדכי הכהן זלה"ה נלע"ד משחז"ל גבי כי מי בשחק יערוך לה' אין גם א' אבל אם ידמה לה' כלו' אם אפשר שימצא מי שדומה לה' הוא בבני אלים כי ל... שיסל יראת אלהים זה לע"ד שאמר ואל מי תדמיוני ויהיה דמיון לודק שאשו' לו יאמר קדוש כלו' כשתדמיוני לצדיק אשר קדוש יאמר לו או אשו' והוא דמיון אמתי אבל בשחק אין דומה לי:

שאו מרום וגומר חז"ל בתנחומא מי ברא אלה בזכות מה הם עומדים אלה תולדות שמים בזכות אלה שמות בני ישראל ואלה בזכות מי בזכות אלה העדות והחוקים ע"כ בספרי אמר משום רבי דוסתאי כתוב אחד אומר מונה מספר לככבים לכולם שמות יקרא וכתוב אחד אומר המוציא במספר צבאם לכל' בשם יקרא כיצד יתקיימו שני כתובים אלו מגיד שאין שם שנוי לא השם שנקרא עכשיו נקרא לאחר זמן וכה"א ויאמר אליו מלאך ה' למה זה תשאל לשמי והוא פלאי ואיני יודע לאיזה שם אני מתחלף ע"כ והכונת המאמר שלכולם יש לו שם מיוחד מעם יצירתו ועליו אמר לכולם בשם יקרא שם מיוחד ואח"כ כפי שליחותו יקרא לו ופעם אחרת ישתנה לשם אחר על שם שליחותו וכן מידי פעם בפעם וישוב אחרי גמרו השליחות אל שמו הראשון כי השם חדש פי ה' יקבנו על שם שליחותו ולפי שעה יקרא כן כמו שנקרא מלאך שמשון פליא ע"ש הנזירות שנאמר בו איש כי יפליא וגומר והוא בא בשליחות הנזירות לשמשון כי נזיר אלהים יהיה הנער מן הבטן עד יום מותו: עוד לחז"ל בתנחומא כתוב אחד אומר לכולם בשם יקרא וכתוב אחד אומר לכולם שמות יקרא אם שמות למה שם ואם שם למה שמות אלא כשה"בה מבקש הוא קורא לכלם כאחד וכשהוא מבקש קורא לכל אחד בשמו גבריאל מיכאל ע"כ: ולע"דן לדקדק יותר הלשון אם שמות למה שם ואם שם למה שמות כי די בקושית כתוב אחד אומר לכולם בשם וכתוב אחד אומר שמות יקרא ונבין ג"כ מאי קא משני לקושיא זו: ונראה שהקשו שתי קושיות הראשונה היא למה כתוב אחד אומר בשם בבי"ת וכתוב אחד אומר שמות יקרא ולא כתיב בשמות וזהי קושיתו במ"ש כתוב אחד אומר בשם וכתוב א' אומר שמות המכם אח"כ הקשה קושיה שנית והיא אם שם למה שמות וגומר שהיא שנוי שם לשמות מיחיד לרבים ותירץ השתי קושיות יחדיו והוא כשה"בה מבקש לכלם יש לו שם שבאותו השם יקרא את כולם כאחד וזהו כתוב לכולם בשם יקרא וכשהוא מבקש קורא לכל אחד בשמו וכנגד זה לא כתוב שמות יקרא בלשון רבים שכיון שיש להם לכל אחד שמו מיוחד וכשהו' מבקש קצתם יקרא ארבעה או חמשה שמות יקרא כפי הצריכים לאותו השליחות וזה שאמר לכולם שמות יקרא שאינו קורא את כולם בשמות כאמור אבל מקצתם והיה אפשר לפרש בהפך שפסוק שמות יקרא עליו אמר כשה"בה מבקש הוא קורא לכולם כאחד וזהו כח אלהי שיקרא שמות רבים כאחד מה שאין ב"ו יכול לדבר שני ענינים כאחד אבל האלהים אחת דבר אלהים שתים זו שמעתי וכשהוא מבקש אחד קורא לכל אחד בשמו מיכאל גבריאל וזהו כתוב לכולם בשם יקרא שלכל אחד ואחד בשמו מיכ"אל או גבריאל יקרא וכן הובא בילקוט בשם המדרש כשה"בה קורא והכל עונים מה שאי אפשר לו לב"ו לקרוא שני שמות כאחת וכן הוא אומר וידבר אלהים את כל הדברים והומר אחת דבר אלהים שתים זו שמעתי וגם זה נכון הוא: עוד אפשר לפרש שכוונת המאמר כפשוטן של דברים להקשות כתוב אחד או' לכולם בשם יקרא וכתוב אחד אומר לכולם שמות יקרא וגומר שהם מנגדים זה לזה ולפי שהייתי יכול להרץ ולו' שפסוק בשם יקרא כפשוטו שיש שם לכל אחד ואחד אמנם כתוב שמות יקרא מודיע לנו חדוש גדול ונפלא שאחת דבר אלהים ויקרא שני שמות כאחד מה שאי אפשר לו לבשר ודם לקרוא שני שמות כאח' וכה"א וידבר אלהים וגומר כנ"זל בסמוך לזה הוסיף כאן רבי דוסתאי ע"ה בלשונו והאריך לשלול הפי' הזה והוא אומר אם שם למה שמות ואם שמות למה שם ר"ל ולהקשות הקושיא רחבה יותר והוא או' אם שם עדיף שבשם א' יקרא את כ'לם יקשה א"כ למה שמות ואם שמות עדיף כנז' שאין בשר ודם יכול לקרוא שני שמות כאחד א"כ יאמר החביב לכלם שמות יקרא ולמה יזכור בשם יקרא ומשני אלא כשה"בה מבקש וגומר וכדפרשית לעיל בסמוך ובזה נתבארו השני מאמרי' האלה לקוצר דעתי אשר הביאם מהרי"א ז"ל ואמר שראוי שיעויין בהם והניחם בצ"ע ועיין רש"י ז"ל וכן הרא"בע ז"ל וכבר זכרתי דהר"דק ז"ל למעלה מקושר עם פסוק הלא תדעו ושם זכרתי שהוא שמספר הככבים העקריים אלף וכ"ח אבל אין מספר לכל שאר הככבים כי אם האל הבורא יתברך ויתעלה וכן כתבתי בפסוק הלא תדעו דמהר"יא ז"ל: ולע"דן מה שכבר כתבתי בכלי חמדה להזכיר חלק מה מגדולתו שאו מרום עיניכם וראו מי ברא כל אלה המלאכות העליוני' מהשמים ומהגלגלים והמוציא במספר צבאם ולכולם יחדיו בשם יקרא ר"ל בשם השי"ת בשמו יקראם ששמו הגדול כולל את כולם מרוב אונים שכל האוכנים והכחות בשמו הם נכללים כי בו כל הכחות והוא אמיץ כח וכתיב לכלם שמות יקרא היינו שיש להם שם ידוע לכל אחד ואחד מהם מור' השם שלו על איכותו וכפי המדרשים הנ"זל: ואם איש לא נעדר שאיש מהם לא יהיה נעדר מהשיג היכולת האלהי והשגחתו מתוך שישא מרום את עיניו ויראה מי ברא אלה כי יראה שיש בורא יתברך ויתעלה אשר בראם והוא המוציא אותם במספר ובסדר נכון מורה שלא נעלו במקרה חלילה חלילה: ובספר הזוהר פירש שאו מרום למעלה בעולם האצילות בעשר הספירות בלי מה דאית עלמא דאיתכסיא שלש הראשונות ועלמא דאיתגליא בערכם והם השבע אבל מצד עצמם נסתרות כי האחרונה נקראת מה לו' מה ראית מה הסגת ועל השלש ראשונות חשובות כאחת לשנכללות בבי"נה הנקראת מי על זה אמר שאו מרום עיניכם וראו מי הבינה בחמשים שעריה כענין מי ברא אלה: אלה על השבעה הנמשלות בשבעת הנרות ולז"א אלה בלשון נגלה ומהצטרפות והאחדות של עם מי נעשה יחדיו שם אלהים יתברך ויתעלה והוא המניע הכל והמוציא במספר צבאם התחתוני' שהכל מכוון זה לעומת זה משולבות אשה אל אחותה כל העולמות יחדיו האצילות והבריאה והיצירה והעשיה יתברך ויתעלה יוצר בראשית:

למה תאמר יעקב וגומר עיין רש"י ז"ל והרא"בע ז"ל והר"דק ז"ל ומהרי"א ז"ל ישראל מתוך צרותיהם יאמרו מה זאת עשה אלהים לנו בגלות הארוך הזה אין זה כי אם לאח' משני דברים אם להעדר ידיעתו בפרטים שהוא לבד יודע המינים לא הפרטי' ולכן לא יעשה משפט באומות המתגברו' עלינו ואם להעדר ההשגחה שאף על פי שנאמר שהוא יודע וישיג הדברים הוא עוזב אותם למאסו אותם ולכן אמר למה תאמר יעקב בן דעת וישראל אשר בך אתפאר למה תאמר נסתרה דרכי מה' רוצה לומר שאינו יודע שהו' בהפך כי יודע ה' דרך צדיקים ולעניין העדר ההשגחה שהיו או' ומאלהי משפטי יעבור ר"ל מהמנהיג והמשגיח משפטי יעבור ר"ל שלא יחוש להשגיח בו ושתי פנות אלו מהידיעה וההשגחה מפסוק הלא ידעת וגו' ע"כ: ועל פי שיטתו נוכל להרחיב שבחלוקה הראשונה של נסתרה דרכי מה' שהיא סברה מקולקלת לכך הלה סברה זו ביעקב אמנם בישראל לא תלה סברה רעועה כזו אבל אמר ותדבר ישראל ומאלהי משפטי יעבור שמורה הוא בהשי"ת יודע אבל מצד עונותיהם מעביר משפטם מלפניו למאסו בהם: ובכלי חמד' כתבתי מה שכתבתי שם דרך דרשה בלתי נוטה אל הפשט יעויין שם:

הלא ידעת וגו' עיין רש"י ז"ל והר"אבע והר"דק ז"ל ומ"ש בורא קצות הארץ להודיע שהארץ עגולה והב"ה מעמידה בכחו באמצע בלי שום סמיכה כמ"ש תולה ארץ על בלימה ואין א' מקצותיה נוטה לאחד משש הפאות לא כולה באמצע מכל צד ומכל קצה והוא אומ' בורא קצות הארץ ואם תאמרו כי הוא אלהי עולם וברא' ומשגיח בו אבל לא יוכל להשגיח בו בכל עת מפאת היגיעה והלאות לפיכך אמ' לא ייעף ולא ייגע שהרי אתה רואה שהו' מסבב הגלגלים והם סובבי' סבי' שאין לו הפסק וזה בכח מהסיב' שאין הפסק לכחו לפי' אין הפסק לסבוב הגלגלי' שהם סובבי' בכח שאין לו הפסק אם כן אינו מצד לאות מה שאינו עושה דין ברשעים המרעים לישראל כי מה שמאריך אפו להם הוא מצד שאין חקר לתבונתו ואין אנו יכולים לחקור בתבונתו ית' וית' שהוא יודע הטוב והנאות לנו: ולע"דן לדקדק דהו"ל הלא ידעת הלא שמעת למה שינה ואמר אם לא שמעת: אבל אמר שהנאות הוא בעניני השגת מציאות ה' שיהיה האמונה מהאמנת מציאותו יתבר' ומציאו' השגחתו מקובלת איש מפי איש כי אז לא יסור מלבו' והוא המקובל לא כן בהיות אמונ' זו עפ"י המופת אפש'שיבוא אחד ויסתור טענתו ויבטל מופתו ותבוטל אמונתו חלילה לז"א שהעיקר הוא לשמוע אבל אם לא שמעת היה לך לדעת אותו מצד החקירה זה שאמר הלא ידעת אם לא שמעת שאם לא שמעת לפחות יש לך לדעת מציאות השם והשגחתו ז"ש אלהי עולם שהוא אלוה על העולם רצה לומר משגיח בו ה' והראיה לזה בורא קצות הארץ שאמרו בפרקי רבי אליעזר כמו שהובא בילקוט ירמיה סימן רס"ג מצפון תפתח הרעה ארבעה רוחות נברא בעולם גו' רוח פנת צפון בראו ולא גמרו שאמר כל מי שיאמר שהוא אלוה יבוא ויגמור הפינה הזאת שהנחתי הה"ד נוטה צפון על תוהו ושם הוא מדורן של מזיקין ורוחות ושדין ומשם יורדים לעולם שנאמר מצפון תפתח הרעה עכ"ל ולזה דרשו דורשי רשומות אלילים אין להם יכולת לבנות ירך מצפון: וז"ש בורא קצות הארץ ר"ל בכוונה מכוונת ברא לה קצות לא מצד עייפות ולא מצד יגיעה עשה כן כי מי שברא העולם בדברו נקל היה לתקן אותו הקצה של צפון אבל עשה כן מרוב תבונתו שאין חקר לתבונתו וידע מראשית אחרית כי יבוא מי שירצה לעשות עצמו אלוה ולזה ברא קצות הארץ מצד שאין חקר לתבונתו ובתבונה עשה כן כדי להסיר מכשול הכפירה מדרך העולם וכן פי' בכלי חמדה: ואפשר עוד שמאמר בורא קצות הארץ הוא כאילו הקשה קושיא על דבריו שאמר אלהי עולם ה' וכי תימא היותו בורא קצות הארץ מנגד למאמר אלהי עולם ה' שאם היה אלהי עולם ה' והוא בראו היה ראוי שיהיה התיחסות לפעולה עם הפועל מה הוא בלתי בעל תכלית כך היה ראוי להיות פעולתו זה שאמר בורא קצות הארץ אין זה נגוד כי לא ייעף ולא ייגע אבל עשה כן בחכמה נפלאה לא ידעה אלא הוא שהרי כשבראם היה כח בהם להיות עוד היום נמדדים והולכים כמו שאחז"ל אלא שאמר הב"ה די בזה השיעור ולזה נקרא שדי ע"ש שאמר לעולמו די זה שאמר לא ייעף וגו' אבל היה מצד חכמה ותבונה שאין בנו יכולת להשיגה ולחקור בה ז"ש אין חקר לתבונתו:

מנחה גדולה

ידעוס · באופן שכפין האום יש ראייה שלטונת' נתכוון. בעצתו לתלכיות כי כל טובות העה"ז כאפס · וכאין כי הן גוים. וגו' כל טובתם ושלותם שיש להם בעה"ז אין לו' קיום כי כולם יאבדו ושם כמר מדלי וגו' שאין בו כייפא כי כבר קבלו חלקם בהאי עלמא לא כן ישראל שטובתם לעתיד לבוא: ולבנון אין די וגו' כלו' לא תקשה ותאמר א"כ אם אין הש"י מחשיב העמים למה צוה להקריב בשבילם ע' פרים בכל חג הסוכו' לקיים את הגוים בעולם וזהו' ולבנון אין די בער אמ' אשר הובער בשביל הפרים וכל חיתו אימ' כדי עולה שהיו מקריבי' בשביל הגוים לקיימם וא"כ איך אמרת כי כל הגוים כאין נגדו ית' המה ואשר תלה שהיה מצוה להקריב ע' פרים אינו מחמת חביבותם לפניו כ"א כדי שלא ילדם העולם מהם ויהיה העולם תהו וזהו מאפסותהו ע"י ביטולם על באונה זו הוא מה שנחשבו לו אך לא להיותם חביבים לפניו כי ישראל בלבד הם עיקר העולם:

ושו הם דרכי האחרי שזכרו רז״ל ומי שהוא משתדל בדעתו להבין העולם בכלל ובפרט יבין כי לעולם מנהיג ואליו ראוי לדרוש לפיכך אמר הנביא כנגד עובדי הפסל הלא תדעו הלא תשמעו הביטותם מוסדות הארץ · כלומר אם יש בכם דעת להבין תוכלו להבין ממוסדי הארץ ומהשמים כמו שאמר הנוטה כדוק שמים וכמו שאמר בס בן אחר זה מן הכוכבים אמר הנביא אכל זה תוכלו להבין כי בורא יש לעולם שמנהיגו וברא בסדר מסודר לא נפל כך במקרה · ומוסדות הארץ הם ארבע יסודות האש והרוח והמים והעפר כנגד הנבראים אשר בארץ הם מארבע יסודות אלה נמזגים ובין היסודות האלה מחלוקת וטבעם משונה זה מזה והנה האש חם ויבש והמים בהפך קר ולח׳ והיה ספר זה על זה והאויר שביניה׳ לא ימנע האש ולא המים מלעבור בתוכו אם כן שם גבול לאש שלא ירד ממקומו ולמי׳ שלא יעלו ממקומם עד שיפגשו זה בזה ונתב׳ מחלוקת ביניהם ויכלה הגובה כמו שאנו רואים באש ובמים אשר בבינו כשיפגשו זה בזה · אם כן מי יוכל לומר שזה היה במקרה בלא הנהגת מנהיג שסם טבע באש שלא ירד אלא יעלה ובעלותו גם כן שם לו גבוה ולא יוכל לעלות אלא עד גלגל הלבנה כי שם גלגל הלבנה חזק בטבעו מגלגל האש שלא יוכל האש לעוברו אף על פי שטבעו הוא לעלות וכן שם טבע במי׳ לרד׳ ולא לעלות ובירידתן גם כן שם גבול ולא ירדו אלא עד הארץ כי שם לארץ טבע חזק וקשה לעמוד כנגד המים שהם לחים ורכים והארץ יבשה ולא יעברוה המים · וכן שם האויר בין האש ובין המים להפריד ביניהם · לפיכך האויר חם ולא דומה בחומו לאש ובלחותו למים · ומי יאמר שהיה כל זה אלא במסדר חכם שם כל אחד מהם בסדר שיוכל לעמוד וכל אחד יעמוד בסדרו ולא ישתנה לעולם ודבר שהוא במקרה לא יהיה על סדר אחד קיים אלא פעם יהיה כך ופעם יהיה כך · ועוד שהארבע יסודות הם נמזגי׳ בגוף אחד חי וזה כנגד זה וטבעו בהפך חברו ואיך יעמוד הגוף שהם בו בשלום אלא שיש מסדר ומנהיג סדרם בדרך שלא יגבר האחד על חברו ויעמידו ארבעתם כאחד בגוף עד עת יבוא קצו · וגם בגופות המתים כגון האבנים והמתכות הם נמזגים ארבעתם בכל אחד ואחד כפי משפטו · והנה העולם בכללו כמו בית בנוי והשמים כמו התקרה על הבית והככבי׳ כנרות בבית · ומחי הארץ כשלחן ערוך בבית ובעל הבית שבנה הבית הוא האל יתברך בעולם והאדם בעולם כמו הפקיד בבית אשר נתן בידו כל עניני הבית והוא לא ראה בעל הבית בעיניו אלא שגדל בתוך הבית ואמרו לו שאביו היה פקיד בזה הבית והוא גם כן יהיה כן אחריו ואם הפקיד בעל שכל ידרוש לבעל הבי׳ מי הוא כדי שיבא לפניו תמיד וכדי שלא יחטא בפקודתו כי יודע הוא כי לזמן קרוב או רחוק יבא לחשבון עמו על פקידתו וחושב בלבו כאלו בעל הבית על ראשו תמיד ונותן עיניו בו ובמעשיו · ואם עשה מעשיו בשכל ימצא חן בעיני בעל הבית ואם ימצא בו רעה יעבירנו מפקידתו והפקיד הסכל לא יעשה זה אלא כיון שרואה עצמו פקיד יעשה בו כרצונו וכתאות לבו · לא ישגיח אל בעל הבית מי הוא ואומר בלבו כיון שאינני רואה בעיני כי יש לבית זה בעלים מי יביאני לחשוב זה שיש לו בעלים אלא אוכל ואשתה מה שאני מוצא בבית הזה ואעשה בו כלבבי בעוד שאני מוצא איני חושש אם יש בעל בית אם איננו · וכשיודע זה בעל הבית בא ומוציאו מן הבית בדחיפה ובקצף גדול כן האל יתברך הוא אדון העולם ושם האדם פקיד בעולם התחתון ואם נותן אל לבו שיש אדון בעולם והוא הוא שנתנו פקיד בעולם ויירא ממנו כעבד שירא מאדוניו כי ירצה בשכלו כי אי אפשר לזה העולם מבלי אדון המנהיג ומסדר ימצא חן בעיני האדון ואם הוא סכל ולא ישיב אל לבו לא דעת ולא תבונה ואמר בלבו איני חושש אם יש אדון אם אין אדון כי בשרירות לבי אלך ובכא לבי אעשה כתאות לבי האל טורדו ועוקרו מן העולם ומונע הכח והיכולת ממנו לפיכך אמר אחר זה הנותן רוזנים לאין וג׳ ומר׳ ירצה להם שהוא אדון בעולם מוריש ומעשיר משפיל אף מרומם : היושב · כאלו אמר על השונים כי הם חוג הארץ כמו שיעשה אדם במחוגה העגולה כי למחוגה יש שתי אלנעות האחת יעמוד ובשנית יקיף העגולה והנה הנקודה בתוך העגולה והארץ כמו הנקודה כי היא התחתון שבעגולה והשמים סביב הארץ כמו העגולה · ואמר היושב דרך משל כי אין לו מקום יתעלה מכל דמיון אלא כאדם היושב על מקום גבוה מאד ומביט במקום השפל ידמה לו הדבר הגדול קטן לפיכך אמר ויושביה כחגבים · כמו שאמר ונהי בעינינו כחגבים וכן היינו בעיניהם · ויונתן תרגם לאשרי בתקוף רומא שכינת יקריה תרגם היושב כמו המושיב · ואלה השמים שהם חוג הארץ הוא נוטה אותם וכפל הענין במלות שונות · כי וימתחם כמו הנוטה וכאהל כמו הדוק · כי פירוש דוק יריעה שיעשה אדם ממנה אהל · ופי׳ לשבת תחתיהם · כי לא ישב אדם בבית אם אין עליו תקרה · ויונתן תרגם הנוטה כדוק דמתח כזעיר · וענין וימתחם הנטיה והפרישה · וכן בדברי רבותינו ז״ל מקום שנמתח עמו וממנו נקרא השק אמתחת כמו שפירשנו בספר מכלל בחלק הדקדוק ממנו : הנותן רזנים ושופטי ארץ · שמתגאים בגדולתם ובוטחים בכחם ובחילם · ומה שאמר עשה כמו שאמר ונטה עליה קו תהו כי ההריסה איננה מעשה על דרך האמת : ורוזנים · ידוע כמו ורוזנים נוסדו יחד כענין שרים וגדולים · אף בל נטעו · כל כך יתנם לאין עד שיאמרו עליהם לא נטעו ולא זורעו ולא נשרש בארץ גזעם על דרך שאמר עליהם ולא נודע מקומו איה · ונאמר עוד עליהם על הדרך הזה אם יבלענו ממקומו וכחש · בו לא ראיתיך · ואף שלשה כל אחד לרבות את חבירו כמו גם אנחנו גם אתם גם טפנו : שרש · ענינו כמו כשרש והוא מהבנין אשר לא נזכר פעלו על דרך המרובע : גזעם · שרש האילן מה שנראה ממנו על הארץ יקרא גזע והטמון תחת הארץ יקרא שרש כמו שאמרו רבותינו ז״ל העולה מן הגזע שלו מן השרשים של בעל הבית : וגם נשף · וגם עקירתם היא במהרה כנשיבת הרוח נשף כמו נשפת ברוחך : וסערה · כמו ורוח סערה : ואל מי תדמיוני ואשוה · אל מי תוכלו לדמות אותי שאהיה אני נדמה לאותו הדבר ואשוה לו כי לא תוכלו לדמותי בדבריכ׳ אם לא בשכל ובעבור דמיונכם לא אשוה אני אם כן אני יחיד ובורא העולם כולו · ואמר קדוש כי הוא קדוש ובעל המחשבות : שאו מרום עיניכם · אמר הסתכלו בככבים לפי שהם גופים עלומי׳ וגדולי׳ בגוף ובמראה הנבראי׳ מטה וכבר אמר להם שיבינו בארבע יסודות והארץ ובשמים הנטוים עליה כאהל · עתה אמר להם שיסתכלו בככבים שהם נבראים עלומים וראו בדעתכם מי ברא אלה כי ברואים הם ואינם בוראים כי יש לאדם להבין בדרכי החכמה כי העולם מחודש וכיון שיתברר לו שהעולם מחודש ידוע שיש לו מחדש כי אין הדבר מחדש עצמו והמחדש לא יתכן להיות אלא אחד כמו שיתברר במופת בדרכי החכמה אם כן הככבים שהם רבים ברואים הם ולא בוראי׳ · וראו גם כן בדעתכ׳ המוציא במספר צבא׳ מה שאין כן יכולת באד׳ לספור אותם · ומה שאמרו חכמי התכונה והסכימו כי יש מספר לככבי׳ והם אלף וכ״ח זהו לככבי׳ הגדולי׳ המאירי׳ על הארץ אבל ידוע מדרך החכמה כי יש ככבי׳ רבים אין מספר להם אבל בני אדם אבל מי שברא׳ יודע מספר׳ · ופירוש לכול׳ בשם יקרא׳ · כמו שאמר דוד עליו השלו׳ מונה מספר לככבי׳ לכול׳ שמות יקרא׳ · רוצה לומר כי לכל אחד מהם קרא שם הנאות לו לפי הדבר הנברא בעבורו לסבת אותו הדבר אחר סבת עצמו כי כל כוכב וכוכב יש לו כח וממשלה על נבראי׳ מטה כל אחד על מין ידוע שנותן בו כח לעשות מלאכתו ותולדתו · וכן אמרו רז״ל אין לך כל עשב ועשב מלמטה שאין לו מזל מלמעלה מכה אותו ואומר לו גדל שנאמר הידעת חקות שמי׳ אם תשים משטרו בארץ · וזהו שאמר הנה גם כן מרוב אוני׳ השמות שקורא להם מרוב כחות שיש לכל אחד מהם על יצורי מטה · ולפי הכח שיש לכוכב נקרא שמו לפי אותו ענין ושכל אחד מהם הוא אמיץ כח כי לא יפסיד כחו ולא ישתנה כמו שהוא בנבראי מטה שהם נפסדי׳ באישיה׳ אף על פי שעומד מיניה׳ אבל נבראי׳ מעלה איש מהם לא נעדר לעול׳ בשו׳ העדר לא בכולו ולא במקצתו וכמו שהיה ביו׳ הבראו כן יהיה כל ימי עול׳ לא יוסיף ולא יגרע כי אין התוספות אלא לבעלי החסרון והם שלמי׳ בבריאת׳ ועל זה חייב אדם ללמוד מספרי החכמות ולהבין בדעתו בנבראי׳ בין בנבראי מעלה בין בנבראי מטה · ומהם יכיר הבורא והנה הנביא הזהיר בני אדם בזה ואמר הלא תדעו הלא תשמעו הלא הבינות׳ ואמר שאו מרו׳ עיניכ׳ וראו · פירוש וראו כמו שפירשנו ראית הלב · ואמרו רז״ל כל מי שאינו מחשב בתקופו׳ ומזלות עליו הכתוב אומר ואת פעל ה׳ לא הביטו ומעשה ידיו לא ראו · ואמרו מנין שמצוה לאד׳ לחשב בתקופות ומזלות שנאמר ושמרת׳ ועשית׳ כי היא חכמתכ׳ ובינתכ׳ לעיני העמי׳ איזו היא חכמה ובינה שהיא לעיני העמי׳ זהו חשוב תקופות ומזלות · ואמרו רז״ל כל היודע לחשב בתקופות ומזלות ואינו מחשב אסור לספר הימינו : למה

כב הַיֹּשֵׁב עַל־חוּג הָאָרֶץ וְיֹשְׁבֶיהָ כַּחֲגָבִים הַנּוֹטֶה כַדֹּק שָׁמַיִם וַיִּמְתָּחֵם כָּאֹהֶל לָשָׁבֶת׃
כג הַנּוֹתֵן רוֹזְנִים לְאָיִן שֹׁפְטֵי אֶרֶץ כַּתֹּהוּ עָשָׂה׃
כד אַף בַּל־נִטָּעוּ אַף בַּל־זֹרָעוּ אַף בַּל־שֹׁרֵשׁ בָּאֶרֶץ גִּזְעָם וְגַם־נָשַׁף בָּהֶם וַיִּבָשׁוּ וּסְעָרָה כַּקַּשׁ תִּשָּׂאֵם׃
כה וְאֶל־מִי תְדַמְּיוּנִי וְאֶשְׁוֶה יֹאמַר קָדוֹשׁ׃
כו שְׂאוּ־מָרוֹם עֵינֵיכֶם וּרְאוּ מִי־בָרָא אֵלֶּה הַמּוֹצִיא בְמִסְפָּר צְבָאָם לְכֻלָּם בְּשֵׁם יִקְרָא מֵרֹב אוֹנִים וְאַמִּיץ כֹּחַ אִישׁ לֹא נֶעְדָּר׃
למה

דְאַשְׁרֵי בִּתְקוֹף רוּמָא שְׁכִינַת יְקָרֵיהּ וְכָל יָתְבֵי אַרְעָא חֲשִׁיבִין קֳדָמוֹהִי כְּקַמְצִין דִמְתַח כִּזְעֵיר שְׁמַיָא וּפְרַסִינוּן כְּמַשְׁכַּן יְקָרָא לְבֵית שְׁכִינְתָא׃ דִמְסַר שִׁלְטוֹנִין לְחוּלְשָׁא דַיָנֵי אַרְעָא כִּלְמָא עֲבִיד׃ אֲפִילוּ יִפְשׁוּן אֲפִילוּ יִסְגוּן אֲפִילוּ יִתְרַבּוּן בְּאַרְעָא בְּנֵיהוֹן וְאַף רוּגְזֵיהּ יְשַׁלַח בְּהוֹן וְיִבַהֲתוּן וּמֵימְרֵיהּ כְּעַלְעוֹלָא לְקַשָׁא יְבַדְרִנְהוֹן׃ וּלְמַן תְּדַמּוּן קֳדָמַי וְתִשְׁווֹן יֵימַר קַדִישָׁא׃ זְקוּפוּ לְרוּמָא עֵינֵיכוֹן וַחֲזוֹ לִמְדְחַל קֳדָם מַן דִבְרָא אִלֵין דְאַפֵּיק בְּמִנְיַן חֵילֵי שְׁמַיָא לְכוּלְהוֹן בִּשְׁמָהָן קָרֵי מִסְגֵי גְבוּרָן וּתְקוֹף חֵיל חַד מִסִדְרֵיהּ לָא מִתְעַכַּב׃ למה

וישביה׳ ו׳ וסימ׳ היושב על חוג הארץ · כמו כן ימותון · העיר ההללה · היו לי כלם כסדם · וישתמר חקות עמרי · אשר עשיריה מלאו · צבאם ז׳ וסימ׳ נמסר לעיל בריש סימן לה׳ :

רשי

חוג · לשון מחוגה עוגל קומפ״ס בלע״ז · ויושביה · לפניו כחגבי׳ : כדוק · כיריעה טי״לא בלע״ז : אף בל נטעו · אף הרי הם כמי שלא נטעו : אף בל זורעו · ועוד יתיר מכאן שיעורשו ויעקרו כאילו לא זורעו וזריעה פחותה מנטיעה : בל שורש בארץ גזע׳ · לכשיעקרו לא ישריש הגזע בארץ שיהא מחליף כל שורש שבמקרא טעמו באות ראשונה ונקודה חרי״ק פתח וזה טעמו למטה ונקוד קמץ לפי שהוא לשון פועל אורדי״נץ בלע״ז : מי ברא אלה · כל הצבא אשר תראו במרום : מרוב אוני׳ שיש לו ושהוא אמיץ כח איש מן הצב׳ לא נעדר שלא יקרא בשם : למה

אבן עזרא

היושב · חוג · מגזרת ובמחוגה והטעם הכלי העושה החוג והוא הקו הסובב בעגול והנה לעד כי הארץ עגולה לא רבועה ואם אין צורך לפסוק כי הדבר ידוע בראיות גמורות וטעם היושב שהכל תלא כבודו : כדוק · כספריר והוא קרוב מתבנית האהל ואלה השמים אינם האופני׳ : וימתחם · כמו ויפרסם : לשבת · תחתיו והטעם כי השם הוא היושב על חוג הארץ : הנותן רוזני׳ · סגני כמו מחתת רזון כי שמו התואר ישתכו : אף · הטעם כעלים שאבדו כאלו לא נטעו מבנין נפעל וזרעו מבנין פעל נקרא שם פועלו : בל שרש · פעל מבנין פעל הקל : וגם נשף · כמו נשפת ברוחך וטעם וגם כמו עוד : ואל · הטעם יאמר לעובדי הפסל הים בבני אדם בעיניכם נכבדים מהרוזנים והשופטים הלא תראו שהשם ישמידם כרגע : ואשוה · אהיה שוה עמו וטעם קדוש כי השם קדוש מהשתוו עם אחד ממעשיו אף כי עם מעשה ממעשיו : שאו · מי ברא אלה · הבריאו׳ שהם שם ומי הוא המוציא בכל יום במספר נבאם וזה כנגד הרואי׳ גם יתכן להיותו רמז לכוכבי לכת שיש מספר לאת ידוע לכל אחד אבל השם רק בני קדם וכל חכמי המזלות עד היום לא יוכלו לעמוד על אמונת מספ׳ לאת כל אחד או ידבר על מספר הכוכבים שהם בגלגל העליון כי אין יכולת בחכם לדעת מספרם : מרוב אונים · שיש לשם ושהוא אמין כח : איש לא נעדר · והטעם על המספר או על עצם כל כוכב כי איננו מת לעולם והנה איש כמו עצם וכן והאיש גבריאל : למה

אורים ותומים

היושב על חוג הארץ וגו׳ פנה סבוב כל הארץ יקרא חוג הארץ וכאן כיאר ג׳ פסנות לאמת מעלתו של סכל ואין דומה לו בפרט כל דבר כא׳ נחלקת לשתים והיא מצד היותו בב״ת בגודל וזהו היושב על חוג הארץ יר׳ יושב על כל הארץ ושלא כל הארץ כבודו · בב׳ מקומן מנשאים וזהו ויושביה כחגבים ומצד זה יורה גדולתו יותר בערכם ולפי שהגודל הא׳ שיאם לו ית׳ נשא ג״כ לשמים אמר כי ג״כ יתעלם עמם כי נטה כדוק שמים וימתחם כאוהל לשבת : הנותן רוזנים לאין זאת ששנה לוקחה מן היכולת ומחלקת ג״כ לב׳ אם מצד יכולתו לשנות ודים להשפיל גאים ואם מצד יכולתו להקי׳ מעפר דלים ולהושיבם עם נדיבים ועל שתיהם אמר הנותן רוזנים לאין שופטי ארץ כתוהו עשה : אף בל נטעו וגו׳ בכה בנטה יצמח בנ׳ אופנים אם כשיקח נטע מן האילן וירכיבהו באילן אחר וזה יקר׳ נטע ואם בשיזרע זרע בארץ ויצמח ויקרא זרועים תצמיח ואם בשיקח זמורה או פורה וישימה תחת הארץ ותשרש שרשיה וזו תקרא השרשה וזה יותר קרוב אל הפועל ואל מניאות השלם טוב ואמ׳ כי לא בלבד הסעגות הטם יורו שאין לו דמיון אלינו כי גם זאת עוד והיא גדולה מכולם כי בני האדם וגם כל העולם כמשה שאין כנמור ולא היה בהם כנטעת שהייתם שלימות כלל לא שליתות ולא הזריע אלא השורש כי כל אלה יש להם מניאות מה ובמשו איש אבל אלו שאין הנמור וכן אתה אמר עמיתם גם נשף בהם ויבשו וסערה כקש תשאם מ״כ מה דמיון ידמה זה אל עקור מכוס המניאות עמהו כפי׳ כל הגוים כאין נגדו : ואל מי תדמיוני ירצה לי שאמרו השי״ת שהוא קדוש רמז למי תדמיוני ואהיה אני שהוא שוה בשוה לי שבשווי הוא יותר מהדמיון שדמיון הוא נד מה אבל ההשואה הוא דומה ודומה או יר׳ ראה לפי תדמיוני ואשוה אותו כנמו יאמר שאני קדוש ואין לי שום דמיון עמו · או ירצה למי תדמיוני אף הגבורים השמים שהוא למעלה מן הנמצאים הנאתרים למי מלאכי השמים תדמיוני כאומן שאקוה אליו כאחת יאמר קדוש יר׳ מי שהוא נבדל ונפרד מן העולם ונמצאי׳ כי הוא נבדל מהם כמו שיורה משמו קדוש יהיה ראיה שלא ידמה להם כלל והיא ראיה לוקחה מהשם · משנה שנית שאו מרום עיניכם וראו מי ברא אלה כי הבורא לא ידומה אל הנברא האומן מן האומנים וזהו מי ברא אלה ג׳ שנבא כשאין ספק שהא׳ בפני עצמו הם המלאכים כנודע לכל חכם כי הם נבדלים הבדל אחרי המספר כי עשרה המשי׳ כל א׳ מהם הוא ממין א׳ ונבדלים לבד באיש אבל עשרה אחרי המספר כנ״א שהם מין בפני עצמו והראיה שזה קודם לזה קריא׳ שבשית ופי׳ שזה דרכו אינו משינו וכן הם המלאכים כי זה עולה וקודם אליו כענין וקרא זה אל זה ואמר וזהו המוציא במספר צבאם ורואה על זה שהם במספר כלם שאינם שוים זה לזה אבל זה מ׳ וזה ב׳ מתאחד מתנו כי לכלם בשם יקרא כי אין שם זה כלקיה מפעולתו ושכמו בשם חבירו אבל זה מיכאל או רפאל מרפא או גבריאל שגבור יזה אמה וכמו מיוחד אל האש וזה לבנה שכחה על המים הספיים מפם ומכל זה יתבאר שהם נבדלים במין · מקדמה כי שכל ית׳ כולל לעולם וגזרות כולם נמצאים בו באופן יותר שלם מה שגזרתם הנמצאים בו אינם נבראים במותם כי פ׳ לשכיל יסב א״כ איך אפשר לומר שיתדמה א׳ מהם לו אם אין בכל א׳ מהם בורא א׳ וכא׳ וזהו יתברך כולל לכולם וז״ש מרוב אוני׳ ואמיץ כח והוא האל ית׳ א״ש מהם לא נעדר כי הכל נמצא בו :

מנחה גדולה

היושב על חוג הארץ ויושבי׳ כחגבי׳ אחרו ז״ל על פסוק כי האלהים בשמים וגו׳ ואפילו אלם מלמעלה וגבור מלמטה איתת אלם על הגבור כ״ש גבור למעלה ואלם למטה · וז״ש בספרו מעין גדולת וגבורת ה׳ היושב על חוג הארץ שהוא למעלה מעל הארץ שהוא גבור למעלה ויושבי׳ כחגבי׳ אלם למטה : הנותן רוזנים לאין וגו׳ כלומר אם אותם שנטעו לשרים ולשפטי ארץ אשר הם בדעתם יתפארו שהם חשובים לכלום ובאמת הן כאין ואפו כ״ש אלו שאינם מניעי׳ לכלל סדרה והם ההדיוטי׳ איך ירימו ראש לנגדו לאמר שהם חשובי׳ כמו שמצינו בחיל סנחריב ויכחד ה׳ כל גבורי חיל ונגיד ושר ולא בחרב ולא בסבית כי אם נשף בהם ויבשו כאש זל בפרק חלק ו״א בחושך נשף בהם וגו׳ ותביא ראייה מהמקרא זה : ואמר ואל מי תדמיוני וגו׳ כלומר בינו בופרים על דברי חרופו של סנחריב ושלוחו אשר אמר מי בכל אלהי הארצות האלו אשר הצילו וגו׳

נותן ליעף כח וגו' וייעפו וגו' וקוי' וגו' עיין רש"י ז"ל והרא"בע ז"ל והרד"ק ז"ל ומהרי"א ז"ל
הלא ידעת אם לא שמעת בזה הירידע' במ"ש הלא ידעת אם לא שמעת כדהרד"ק ז"ל הלא ידעת מדרך הלמוד שהשי"ת מלבד מה שהוא סיבה שומרת העולם על דרך הגורה הנה הוא לו עוד סבה פועלת והוא פועל העולם וברא אותו על דרך היותו מחודש בכוונ' ורצון וכמו שביארתי ברחבה במאמר שמי'חדשי' ועל זה אמר בורא קצות הארץ ואו' קצות (כדהרד"ק ז"ל) להורות כנקודה בתוך עגולת הגלגל המקיף והשי"ת ברא' להיותו מרכז העול' לא ידע עגייבה כמ"ש המסורר הנוטע אזן הלא ישמע וגו' ואין לך היה יודע ועתה אבד ידיעתו כי הוא יתברך לא יעף ולא ייגע וכחו שאין חקר לתבונתו · ואפשר לפרש הקב"ה ברא קצות הארץ ר"ל סוף' הארץ יותר גדולה ממה שהיא עתה לא היה להעדר היכולת חלילה כי לא חכמתו וזהו אין חקר לתבונתו · ולבאר הפינה השנית שהיא ההשגח' תרא' בכל יום ויום נותן ליעף כח ולאין אונים שהוא יותר מהיעף לא ירבה והיא החוזק העצום ירבה לו ועוד אתה תמצא בעול'ויעפו נערי' כמצא'בהם לחוזק חומס ושמירת לאות' הטבעי יתראה עם זה שאות' עד שירוצו ולא יגעו ילכו ולא ייעפו וזו ראיה גמורה על ההשגחה כיון לים לחסדו יעשה עמהם להפליא בתתו להם כח חוץ מהמנהג הטבעי ובבחרות' שהאומן להם טבעי ייעפו ויגעו וכבר דרשו חז"ל זה על ליע שלא אמר הנביא זה כמייעד אלא כמודיע מדותיו יתברך ויתעלה הגנחתו ית' אמנם מה שהמשיל לנשרי' כדרבינו סעדיה הגז"ל כדהרד"ק משילם לנשרים לפי שיעופו יותר מכל העופות ולא ייגעו ע"כ:

ולעד"ן ... שזכרתי בתכלית בריאת קצות לארץ זהו להורות שהוא יתב' הבורא שאם שום כמלא יעשה עצמו אלוה לא יתקן אותו הירד הלפוני מהתוהו מרו בורא בלשון הווה ולא אמר ברא קצו'הארץ לו' שקצו'הארץ ובריאת' ית' בורא העולם ולז"א כי בבריא'קצות הארץ כנז"ל הנה הוא ית'נותן יאות ה' והשגחתו הנה הוא נותן ליעף כח אמין בטענה חזקה מקצות דעתו להבין כן מהכמלאות העליונו'כמ"ש שאו מרום עיניכם גו' אשר אפן סבוב' במהירות עם היותם גדולים באופן נפלא וזה רמז בהמוציא אלא מרוב אונים ואמיץ כח אשר לבורא ית' וית' הוא שאיש לא נעדר בעתו בלי מגרעת ותוספת אלא בכיון עתו אשר נתן לו בוראו ולעומ' מי שלא יבין ולא ישיג הלימוד הנז"ל מרוב אונים וגו' הנה עלמה ירב' האדם יראה לעיניים עין בעין או יהיה דברים כפשטן נותן ליעף כח של לו ליעף הזה כח לסבול עול הזדים גדול הרועה וז"ש נותן בלשון ים כשיצטרך אונים וכח גדול עלמה ירבה כי לא תקצר יד ה'וז"ש ירבה ה' וייעפו נערים וייגעו ובחורי'כשול יכשלו כנערים הנז'שייעפו וייגעו נערים הנזכרי'שכשלו וייעפו וז"ש כשול על הנערים כך יכשלו הבחורי' להם סגולה נפלא' והיא שבהיות להם כח טבעי לא יכלחו אבל בהחליף גחיי הקנקנ' באמצעות תעניות צום ובכי ומספד יחליפו חליפין הכח מאד בזה אל מה שהמשילם שיעלו אבר כנשרים לעוף השמים כענין כו סעדיה ע"ה שעלייתו לשמים והתקרבו אל האש בתחילה גורם לו שך לו ההתחלפות לעלות אבר מעולה וחדש כן כיוצא בו וקוי ה' יחליפו הפרשי' בתענית וצום ויעופו להתקרב לשמים כדרך נשר יעוף השמים השגחיי עד שירוצו ולא ייגעו במרוצתם ואחר המרוצה ברצותם אם ירצו מקודם המרוצה עכ"ז אם ירצו אחר כך ילכו ולא ייעפו ובזה מתוקן ו ואין צ"ל זו כיון שהיא אחר הריצה ומצאתי בדחז"ל במסכת קדושין ר' נהוראי או' מניח אני כל אומנות שבעולם ואינו מלמד את בני של עומדות לאדם בשעת ילדותו ולעת זקנתו מת ומוטל ברעב אבל ילדותו ונותנת לו אחרית ותקוה לעת זקנתו בילדותו מהו או'וקויי ה' עוד ינובון בשיבה: עוד לחז"ל תנא דבי אליהו לדיקים שעתיד חוזרין לעפרן שנא' והיה כל וגו' קדוש יאמר לו מה קדוש לעולם קיים אותם אלף שנים שהקב"ה עתיד לחדש את עולמו שנא' ונשגב ה' לבדו הקב"ה עושה להם כנפים וטסין על פני המים והוא שנא' על כן לא יים בלב ימים ושמא תאמר יש להם לער תלמוד לומר וקוי ה' יחליפו כח עד כאן:

החרישו ... וגו' עיין רש"י ז"ל והרא"בע והרד"ק ז"ל וכן מהרי"א ז"ל:

ולעד"ן ... חיים להיות סרים אל משמעתיו ואל עבודתי ולאומי' יחליפו כח שיחליפו ... אשר להם בכח אלהי שיקפו בהתקרבם אלי ואל עבודתי ז"ש יגשו ... דבר עמי משפט וויכוח יחדיו כי המתקרב אל השי"ת זוכה להיותו כמוהו ... יבטח בה' וזוכה והיה ה' כב יכול יהיה שוה אל השי"ת ע"כ: והראיה ... מזרח לדק וגו' והקב"ה מסר ונתן לפניו גוים ומלכים ירד והעפר שלו ... והקש רמחים וקשתות זהו פועל הכח האלהי יתברך וית':

מי ... מס' שבת אמר רב מנין שאין מזל לישראל שנא' ויוצא אותו החוצ' אמר ... רבש"ע הנה בן ביתי יורש אותי א"ל לא כי אם אשר יצא ממעך הוא ... הסתכלתי באצטגנינות שלי ואיני ראוי לילד אמר לו צא מאצטגנינות ... אי דעתיך דקאי לדק במערב מהדר' ליה במזרח והיינו דכתי'מי העיר ... וכבר כתבתי בכלי חמדה שהדבר תלוי במזל ובזכות שאם המזל בנוני ... מזל רע והמעשים רעי' לא יצליח כלל ואם המזל טוב אעפ"י שהזכות קל ... וכלו לבטל המזל ואם המזל רע מאד צריך מעשים טובים ביותר כדי ... לאברה' שהמזל שלו היה מורה שיהיה עקר דקאי לדק מזלו של אברה' ... גדול לשדד מערכתו ומזלו וזה כי ידוע הוא שיש שתי הנהגות מסודרו' ... רכות בסדרו אשר סדר אותן מחייבים פעלים בשפלים בכח אשר נתן ... הנהגה האלהית ההשגחיית המתחייבת כפי הכנת המקבלי' ומעשיהם ... יה אמר כאן צא מאצטגנינו' שלך אל תחת ההנהגה השכלית וההשגחיית ... לה ועפ"י המאמר הזה מובן מי העיר ממזרח שהרי לדק היה במערב ... ר ממזרח ולפי זה א"כ לדק יקראהו לרגלו תחת רגלו ממש של אברהם ... מר הבט נא השמימה ואין הבטה אלא מלמעלה למטה ודרשו חז"ל עד ... א"כ לדק תחת רגלו של אברהם הוא עוד לחז"ל בב"ר דבר אחר מי ... ם של אורחיים שיבואו ויפלו ביד אברהם לדק יקראהו לרגלו לדיק חי ... כל מקום שהיה הולך א"ר ברכיה מזל לדק היה מאיר לו א"ר ראובן לדק' ... אין אברהם עושה אותי אין מי שיעשה אותי עכ"ל: והחכם השלם ... כתב שלמד מאיר לו מלשון יקראהו שהוא לשון הארה כמו אור יקרות ... אפשר שמזל לדק מאיר הוא בכוכב לדק שהוא מאיר קרוב להאר' כוכב ... קראהו לשון קריאה כפשוטו יאמר שקראו השי"ת שילך לכל מקו'שאברה' ... רגלו ככתוב נר לרגלי דבריך וכן כיוצא בזה עא"כו כשמפרש לדק על ... דרשו לרגלו לכל מקום שהיה הולך ברגלו לדק דהיינו לדיק חי העולם ... קום שרגלו הולך וכן לר' ברכיה מזל לדק מאיר לו לרגלו דהיינו מקום ... בהם שלא שתק פי' לדק על לדיק חי העולמים והיא ההשגח' העליונה ... הסוד שיחוד לדיק ולדק מהם תלא הארה לעולם) אמנם ר' ברכיה פי' ... אעפ"י שהיתה מנגלתו לאברהם בענין הבגים כנז"ל במאמר דמס' ... היה המזל לדק מאיר לו ומצליתו אמנם רבי ראובן פי' לדק יקראהו ... קה · ודקדק יקראהו על שם שהייתה צווחת אם אין אברהם עושה אותי ... מובו ב"כ פי' לרגלו שהיא לסיבתו כמו · ויברך ה' אותך לרגלי שהלדק ... כמלא הנה הוא לסבתו של אברהם שעושה לדקה בכל עת: עוד לחז"ל ... מיה ר' יהודה או' אברהם היה משליך עליהם עפר והוא נעשה חרבות ... או' יתן עפר לא נאמר אלא כעפר הם היו משליכים חרבות על אברה' ... קש ה"הד ירדפם יעבור שלום שב"ל וביאור המאמר ביאור נאמר

רדק

למה תאמר יעקב · אומר כנגד ישראל שהם בגלות למה תאמר זה כי בעבור אורך הגלות תאמר כי נסתרה דרכך מה' ולא ישגיח עליך ועל צרות הגלות שאתה סובל׃ דרכי · רוצה לומר עניני שאני בו · וכן מדוע דרך רשעים צלחה והדומים לו רבים׃ משפטי יעבור · משפטי ודיני שהיה לו לריב עם הרשעים העובדים בו יעבור ממנו ולא יהיה לפניו לזכרון כי אינו חושש בו ולמה תאמר זה׃ הלא ידעת · מדרך השכל מדעתך · אם לא שמעת · ממלמד ומורה׃ כי אלהי עולם ה' · אלהי שופט כמו עד האלהים יבא דבר שניהם · וכן כל אלהים שהוא על האל יתברך רוצה לומר שופט העולם ומשגיח בו ושופט כל אחד לפי מה שהוא אלא שאין אנחנו משיגים דעת משפטו בכל מקום לפיכך אמר איך תחשוב כי לא ישגיח עליך והוא משגיח על כל העולם כלו כי הוא בראו וכיון שמעש' ידיו הוא באמת משגיח עליו ואמר שהוא שופט העול' באמת יקח משפטך מן העובדים בך · ומה שאמר בורא קצות הארץ להודיע שברא הארץ עגולה באמצע הגלגלים המקיפים סביבותי' והיא כנקוד' בתוך העגולה והקדוש ברוך הוא מעמיד' בכחו באמצע בלי שום סמיכה כמו שאמר תולה ארץ על בלימה ואין אחת מקצותיה נוט' לאחד משש הפאות אלא כולה באמצע מכל צד ומכל קצה וזה שאמר בורא קצות הארץ · ואם תאמרו הנה כי הוא אלהי עולם ובורא אותי והשגיח עליו אבל לא יוכל בכל עת לשפוט כי ייגע לפעמי' וילאה לפיכך אמר לא ייעף ולא ייגע שהרי אתה רואה כי הוא מסבב הגלגלים והם סובבי' סבוב שאין לו הפסק וזה בכח מסבב שאין הפסק לכחו ולפיכך אין הפסק' לסבוב הגלגלים שהם סובבי' בכח שאין לו הפסק אם כן אתה רואה כי לא ייעף ולא ייגע אם כן אינו מגד לאות ויגיעה כאשר אינו עושה משפט ברשעים המעבידי' ישראל וא"ת מאחר שברא העול' ומעמידו בכחו הגדול ומשגיח בו ושופטו והכח בידו לשפוט בכל עת ואין לכחו הפסק למה ראה זה הזמן הארוך בצרת ישראל בגלות ולא יושיעם מצרתם ולא יעשה משפט ברשעים · התשובה אין חקר לתבונתו אין אנחנו יודעים יכולי' להשיג חכמתו ותבונתו ולא לחקור עליה ולדעת אותה אבל הוא יודע מה יעשה אלא שאין אנחנו מכירים ויודעים וזהו׃ נותן ליעף כח · והוא יתן כשירצה כח ועצמה לישראל שהם בגלות ויעפי' ויגעים ולאין אונים׃ ויעפו נערים ויגעו · רשעי העולם שמוסיפים כח בכל יום כמו הנערים יעפו כשיהיה רצון האל ייגעו ויפסקו כחם ולא יהיה להם אפילו כח נערים ובחורים ורשעי העולם שהם גם כן כבחורים שהם שלמים בכחם כימי הבחרות לא יועיל' כחם כשירצה האל אלא כשול יכשלו׃ וקוי ה' · וקוי כתיב בי"וד אחת לבד והיא עי"ן הפעל וי"וד הרבי נעלמת מהכתב ונשארה במבטא · אמר הכותי' כשל יכשלו אבל ישראל שהם קוי ה' בגלות ואפס כחם עוד יחליפו כמו העץ אם יכרת ועוד יחליף והוא ענין התחדשו' הדבר בתמור' הדבר שחלף ועבר׃ יעלו אבר כנשרי' · כתב רבי' סעדיה כי הנשר יעלה לי' שנים גבוה מאד על פני רקיע השמים ויקרב לאש האש ויפיל עצמו לים מרוב חומו וימרט ויתחדש אחר כן ויעלה אבר וישוב לימי עלומיו וכן כל י' שנים עד מאה בשנת המאה יעלה כמנהגו ויפול בים וימות׃ ירוצו · בשוב לארצם ולא יגעו ילכו בדרך ולא יעפו׃ החרישו אלי איים · החרישו שתקו והאזינו אלי כי המדבר לא יאזין · ופירוש איים שוכני איים׃ יחליפו כח · יתאמצו בטענות אם יוכלו להשיבני׃ יגשו אלי · לשמוע דברי׃ אז ידברו · אז אחר שישמעו דברי ידברו אם יש להם טענ'׃ יחדו · אני והם נקרב למשפט על טענותי וטענותי' כי הם מחסרי' כחי ויכולתי ואומרי' שאין בי כח להציל ישראל מידם ועובדים פסילי' שאין בהם ממש יאמרו לי׃ מי העיר ממזרח · והוא אברהם אבינו שהעיר אותו האל לצאת מארץ מזרח שהיתה ארץ מולדתו כמו שאמר ארצה בני קדם והעיר אותו האל מבין עובדי פסילים׃ צדק יקראהו לרגלו · בכל מקום שהיה הולך זהו לרגלו בכל מקום שהיה רגלו שם היה קורא צדק ואמת כמו שאמר ויקרא שם אברהם בשם ה' וכנוי יקראהו לצדק זהו הצדק והאמת שהיה אומר להם עזבו עבודת האלילים כי אין בהם ממש ועבדו מי שברא העולם והיה מלמד אותם דרכי האמונה · היש פלא כזה איש אחד בין כל בני הארץ שהיו כולם עובדי אלילים ומוכיחם על אמונתם ולא פחד מהם ומתלכיהם מי העיר לבבו לעשות זה הלא אנכי ה'׃ יתן לפניו גוים · ומי הוא שנתן לפניו גוים והרדה אותו במלכים והם ארבעה מלכים כדרלעמר והמלכים אשר אתו רדפם אברהם בשלש מאות ושמנה עשר איש והכם והציל מהם כל השבי וכל הרכוש אשר לקחו וזה היה ברוב בטחונו בו׃ ירד · ענין ממשלה והוא מבנין הפעיל ומעניינו כמו לא תרדה בו בפרך · ורדו בכם שנאיכם · ופי' ומלכים ירד · ומלכים רוצה לומר שהשליטו במלכים והוא במעט עם · יקראהו יתן ירד ירדפם יעבר יבא כולם עתיד במקום עבר וכמוהו רבי' · והטעם שאמר אלה כולם בלשון עתיד כי כמו שעשה האל עם אברהם אז כן יעשה בכל דור ודור עם כל צדיק שיהיה בו אהבת האל כמו אברהם׃ יתן כעפר חרבו · נתנם האל כעפר לדוש לפני חרב אברהם ונתנם כקש נדף לפני קשתו · וכן ת"י רמא כעפרא קטולין קדם חרבה כקשא רדופין קדם קשתיה · ויש מפרשי' נותן חרב של כל אחד מהמלכים וקשתו כעפר וכקש נדף׃ ירדפם יעבור שלום · רדף אותם ועבר בשלום כי לא מת במלחמה אחד מאנשיו · שלום בחסרון בית השמוש וכן הנמנ' בית ה' כמו בבית ה' וכמוהו רבי' · ויש לפרש שלום שם תאר כמו ויבא יעקב שלם ויהיה בשק' קרוב רחוק וכמוהו שלא ידו בשלומיו׃ אורח ברגליו לא יבא · וזהו תימה אורח שלא בא בו רגליו ולא עפה בו בלילה שבא עליהם והכם · וי"מ אורח רע ברגליו לא יבא שלא קרה לו שם רע בדרך ההיא · ויונתן תרגם חיילת ארח ברגלוהי לא עלת · ויש מפרשים הענין הזה ענין נבואה על כורש שיעירהו האל ממזרח לבא על בבל ויתפשה ולא יעמדו לפניו גוי' ומלכים · והנכון כמו שפירשנו · וכן פרשו אחז"ל · וכן פי' יונתן שתרגם מי העיר ממזרח מאן אייתי בגלאי ממדינחא אברהם בחיר צדיקיא׃ מי פעל ועשה · כפל הענין במלות שונות אמר מי פעל ועשה גבורות אלו קורא הדורו' מראש מי שקורא הדורות העתידות מקדם והחזיק באברהם וגדלו שידע שיצא ממנו זרע שיהיה נכון לפניו נבחר מכל העמים׃ אני ה' · אני הוא שאני ראשון ואני עם אחרונים שעתידי' להיות כלומר שאני יודע כל הדורות מראש ועד סוף · ופירוש קורא כאלו קורא כך וכך יהיה בעתיד · וכן קורא על ידי נביאיו עתידו' רבות׃ ראו

לָמָּה תֹאמַר יַעֲקֹב וּתְדַבֵּר יִשְׂרָאֵל נִסְתְּרָה דַרְכִּי מֵיְהוָה וּמֵאֱלֹהַי מִשְׁפָּטִי יַעֲבוֹר׃ הֲלוֹא יָדַעְתָּ אִם־לֹא שָׁמַעְתָּ אֱלֹהֵי עוֹלָם יְהוָה בּוֹרֵא קְצוֹת הָאָרֶץ לֹא יִיעַף וְלֹא יִיגָע אֵין חֵקֶר לִתְבוּנָתוֹ׃ נֹתֵן לַיָּעֵף כֹּחַ וּלְאֵין אוֹנִים עָצְמָה יַרְבֶּה׃ וְיִעֲפוּ נְעָרִים וְיִגָעוּ וּבַחוּרִים כָּשׁוֹל יִכָּשֵׁלוּ׃ וְקוֹיֵ יְהוָה יַחֲלִיפוּ כֹחַ יַעֲלוּ אֵבֶר כַּנְּשָׁרִים יָרוּצוּ וְלֹא יִיגָעוּ יֵלְכוּ וְלֹא יִיעָפוּ׃

א הַחֲרִישׁוּ אֵלַי אִיִּים וּלְאֻמִּים יַחֲלִיפוּ כֹחַ יִגְּשׁוּ אָז יְדַבֵּרוּ יַחְדָּו לַמִּשְׁפָּט נִקְרָבָה׃ מִי הֵעִיר מִמִּזְרָח צֶדֶק יִקְרָאֵהוּ לְרַגְלוֹ יִתֵּן לְפָנָיו גּוֹיִם וּמְלָכִים יַרְדְּ יִתֵּן כֶּעָפָר חַרְבּוֹ כְּקַשׁ נִדָּף קַשְׁתּוֹ׃ יִרְדְּפֵם יַעֲבוֹר שָׁלוֹם אֹרַח בְּרַגְלָיו לֹא יָבוֹא׃ מִי־פָעַל וְעָשָׂה קֹרֵא הַדֹּרוֹת מֵרֹאשׁ אֲנִי יְהוָה רִאשׁוֹן וְאֶת־אַחֲרֹנִים אֲנִי־הוּא׃

ראו

למה תימר יעקב ותמליל ישראל מטמרא אורחי מן קדם יי ומן קדם אלהי דיני יעדי׃ הלא ידעתא אם לא שמעת אלה עלמא יי די ברא יסודי ארעא לא בעמל ולא בליאו לית סוף לסוכלתנותיה׃ דיהב לצדיקיא דמשלהן לפתגמי אוריתא חוכמא ודלית להון תקוף נכסין מסגי׃ וישתלהון עולימין חייבין וילאון ורווקי רשיעיא אתקלא יתקלון׃ ודסברו לפורקנא דיי יתכנשון מביני גלותהון ויוספון חיל ויתחדתון לעולמתהון כצימוח דסליק על גדפי נישרין ירהטון ולא ילאון יהכון ולא ישתלהון׃ אציתו למימרי נגוון ומלכוון יספון חיל יתקרבון בכן ימללון כחדא לדינא נתקרב׃ מן אייתי בגלאי ממדינחא אברהם בחיר צדיקיא בקשוט קרביה לאתריה מסר קדמוהי עממין ומלכין תקיפין תבר רמא כעפרא קטילין קדם חרביה כקשא רדפינון קדם קשתיה׃ רדפינון עברא שלם חילת אורח בריגלוהי לא עלת׃ מן אמר אילין קיים אמר ועביד וסדר דריא מלקדמין אנא יי ברית עלמא מבראשית אף עלמי עלמיא דילי אינון בר מנילית אלהא׃

חזו

ותדבר ג' בקריאה וסימ' ותדבר נא אמתך · ותדבר ולא תאלם · למה תאמר יעקב ותדבר ישראל׃ יעבור ז' מל' וסימ' נמסר לעיל בסי' בסוף סימן כ"ו׃ העיר ה' בקריאה וסימ' מי העיר ממזרח צדק יקראהו · הברו החצים · ובשנת אחת לכורש דריש עזרא · וחברו דסוף ד"ה · ויקומו ראשי האבות׃ נרדף ה' קמצין בקריאה וסימ' נמסר בסדר בחקתי׃

רשי

למה תאמר · עם יעקב ותדבר בגלות׃ נסתר' דרכי מיי' · העלי' מנגד עיניו כל מה שעבדנוהו והמשיל עלינו אותם שלא ידעוהו׃ ומאלהי משפטי יעבור · העביר מלפניו משפט הגמול הטוב שהי' לו לשלם לאבותינו ולנו׃ בורא קצות הארץ ואין חקר לתבונתו · ומי שיש לו כח כזה וחכמה כזו הוא יודע את מחשבות למה הוא מאחר טובתכם אלא כדי לכלות את הפשע ולהתם את החטאת על ידי היסורין׃ נותן ליעף כח · וסופו להחליף כח לעייפותיכ'׃ ויעפו נערים · גבורות אויביכם המנוערים מן המצות תיעף׃ ובחורים כשול יכשלו · אותם שהם עכשיו גבורי' וחזקי' יכשלו ואתם קויי יי' תחליפו כח חדש וחזק׃ אבר · כנף׃ החרישו אלי · לשמוע דברי׃ איים · רשעים׃ יחליפו כח · יתקשטו ויתחזקו בכל גבורת' אולי יעמדו בדין בכח׃ יגשו הלום · ואז משיגשו ידברו׃ למשפט נקרב' · להוכיח' על פניהם׃ מי העיר ממזרח · אותו שצדק יקראהו לרגלו מי העיר את אברה' להביא' מארם שהוא במזרח וצדק שהיה עושה היא היתה לקראת רגליו בכל אשר הלך׃ יתן לפניו גוי' · מי שהעירו ממקומו להסיעו הוא נתן לפניו ארבע מלכי' וחיילותי'׃ ירד · ירדה׃ יתן כעפר חרבו · רמא כעפרא קטילין קדם חרבו · נתן את חרבו עושה חללים רבים כעפר ואת קשתו נתן מרבה הרוגים ונופלים כקש נדף׃ ירדפם יעבור שלום · הלך כל מעברותיו בשלום לא נכשל ברודפו אותם׃ אורח ברגליו לא יבא · דרך אשר לא בא קודם לכן ברגליו · לא יבא לא היה רגיל לבא׃ מי פעל ועשה · לו את זאת מי שהוא קורא הדורות מראש · לאדם הראשון הוא עשה לאברהם גם את זאת׃ אני יי' ראשו' · להפליא פלא ולעזור ואת אחרוני' אני הוא · אף עמכ' בנים אחרונים אהיה ואעזור אתכם׃ ראו

אבן עזרא

למה · נסתרה דרכי · אין השם רואה מה אני עושה וככה משפטי׃ יעבר · והטעם יעבור ממני משפטי ולא ישפטני על דרכי׃ הלא ידעת · בשקול הדעת כי בראיות גמורות ידע המשכיל את בוראו׃ אם לא שמעת · שיהיה מאמין בדברי המשכילים׃ אלהי עולם · אלהי נצח והטעם כאשר היה כן הוא ולא ישנה׃ בורא קצות הארץ · כבר פרשתי בסדר בראשית כי בורא קרוב מגזרת גוזר וטעם קצות הוא הקו הסובב ועל דעת אנשי תושיה כי הקו איננו גוף ואחר שהוא השם עומד לעולם והנה הארץ לעד שהוא מעמיד אותה תמיד בתוך הגלגלים על בלימה לא יעף ולא ייגע ואין חקר לתבונתו והנה לעולם לא תמום גבורתו וחכמתו · ויש אומרים כי נסתרה דרכי רמז על הצרות שישראל יחשבו כי השם לא ידעם או אם ידעם לא יוכל להושיעם׃ נותן · הוא איך ייגע והוא הנותן ליעף כח ולאשר אין אונים לו ירבה עצמה על משקל חכמה׃ וייעפו · והנערים שיש להם כח ייעפו והבחורים יכשלו׃ וקויי יי' יחליפו · קודם תום הכח הראשון יבא כח אחר מהשם להם וכמוהו אם יכרת ועוד יחליף וזאת הלשון קרובה בלשון קדר׃ יעלו אבר · כמו כנף מי יתן לי אבר ויתכן היות זה הטעם כי ישראל שקוו השם הוא יחזיקם וישיבם אל ירושלם והבבליים שהם גבורים יכשלו׃ החרישו · כאילו אמר החרישו ושמעו אלי׃ ולאומים יחליפו כח · אם יש בהם יכולת׃ יגשו · ואחרי שיחליפו כח אז ידברו ונקרב למשפט לדעת אי זה גבור׃ מי העיר · הקדמונים אמרו כי זה רמז על אברהם שהתגבר על המלכי' ושבר הצלמים והראיה שאמר אחר כן זרע אברהם אוהבי גם זה נכון ולפי דעתי שהוא רמז על כורש כי כל הפרשה היא דבקה וכן כתוב קורא ממזרח עיט והנה אחריו העירותי מצפון ויאת ממזרח שמש יקרא בשמי ובפרשה כולה מפורש שם כורש ממזרח כי עילם צפונית מזרחית בבל׃ צדק יקראהו לרגלו · יפגע או צדק יקראהו בכל מקום לכתו׃ ומלכים ירד · ישליט אחרים על מלכים כי זאת המלה מבנין הפעיל והטעם כמו וירד מיעקב׃ יתן כעפר חרבו · חרב כל מלך וי"א כי היו לו חרבו רבות וקשתותיו תעופינה כקש נדף׃ ירדפם · ירדף אחרי המלכים ויעבר בשלום ולא יועף כאילו לא בא ברגליו האורח׃ מי עשה · כדרך תקון כמו וימהר לעשות אותו והטעם מי פעל זה השם עשהו שהוא קורא הדורות מראש קודם שיהיו והטעם שידע כל הדורו' הבאים ויקרא כל דור לעמוד בעתו׃ אני יי' · הראשון לכל הדורות שעברו ועם אחרונים אני הוא׃ ראו

אורים ותומים

[illegible]

מהמעיינות אשר באיים ולקחת מפירותיהם כך בהיות כל העולם כים זוסף רב מגולה באמונות כוזבות והעות נפסדות שם עם אברהם ושם בן נח ועוזו יגיעי כח וז ש מסויימים בעולם שהי' כל מבקש ה' ישכון באהליהם ואברהם העברי · ויראו זה כתירא מזה וגו' שמאומרו שסם נתיירא מאברהם ואמר שיש בלבו עלי שהעמדתי רשעים · ומלאה קאמר וקצות בו"ו התוספת מור' שעל אלו האיים עצמם מדבר זה שרוי בקצו של עולם וזה שרוי בקצו ש"ע ונתקרב זה אצל זה וזה קרב אלא זה דמדקאמר ויאתיון מורה על הקריבה של קרבו שהיתה מהשני לדדין כי שניהם יחדיו רצו בקריבה זה קרב אצל זה וזה קרב אצל זה. איש את רעהו יעזורו שתכלית הקריבה זה אצל זה אינו לפיוס שזה בלבו על זה וזה בלבו על זה ככו' אבל התכלית הוא שכיון שזה מברך לזה עוזרו שמור' על אמונת דרושיו היותם דרושים לכל חפליהם האמת והצדק וזה עוזר לזה ג"כ במתנות שנותן לו מורה שאיש חיל הוא בכל פנותיו ובזה איש את רעהו יעזורו על האמונות שהם נושאים ונותנים שהם עיקר משאם ומתנם שעליהם נקראו איים מסויימין וזה טעם כפל הלשון ששתם התחלה זה עוזר לזה בברכות וזה עוזר לזה במתנות והדר מפרש ואו' זה עוזר לזה בברכות ויברכהו וגו' וזה עוזר לזה במתנות שנא' ויתן לו מעשר מכל שהכוונה להורות על שני מיני העזר אשר עזר זה לזה בברכות האחד מלד עצמם ותועלת הברכות והעזר השני עזרו במה שראו העולם מברכו ידעו כי האמת את אברהם כי יגיד עליו רעו שם בן נח וכן אברהם עזרו לשם בן נח במתנות שעזר האחד מתועלת המתנה ומהודאה מהתועלת והעזר השני מאימותה ומהיות אברהם מורה על מעלתו של שם וכי איש אלהי' הוא תמים בדרושיו · וא"כ זהו איש את רעהו יעזורו ולאחיו יאמר חזק בדרושיך ועבודת הש"ת: ולהיות שהעולם היה מקולקל מדור המבול כי השחית כל בשר את דרכו על הארץ באמונות כוונת כמו שאחז"ל הנה הש"ת ראה והתקין שיעשה נח התיבה כחרש הזה שע"י נטיעת הארזים ונסרו אותם היו שואלים הרואים ואומרים מה זה ועל מה זה והיה נח מודיעם שעתיד לבא מבול והם היו מקללים אותו ומזלזלים בו אבל כשבא המבול הנשארי' מבניו ויוצאיו אליו נשאר רושם בלבם לדעת כי מהש"ת יצא הדבר כיון שהגיד מראשית אחרי' ומקדם אשר לא נעשו במלא נח שהוא חרש חכם במעשה התיבה מחזיק פח בפועל מעשה התיבה וז"ש זה נח שעש' התיבה שבזה החזיק את צורף זה אברהם שצרף אותו הקב"ה בכבשן האש כי בזה החליק פטיש חוק וחלק והלם את כל בני העול' שילכו בדרך ישרה כיון שראו גם הצלתו מכבשן האש ופעם לשון פעמיך בנעלים והו פעם לשון דרך אחת למקום שאז כל העולם אמרו פה אחת מוטב להדבק בצלותו של אברהם המשיב ומציל ולא נדבק בע"ז של נמרוד · ואף על פי שנמרוד רודף אותנו ויחזקהו אברהם לשם במסמרים מצות ומעשי' טובים כאה דורש ובהכרת שיהיה כאה מקיי' אברהם שלא ימוט ככל אברהם כי זה מחזיק לזה וזה מחזיק לזה · והנה הפי' הזה שמפרשים חז"ל הפסוקי' על אברהם ושם כדוגמתם בקירוב יתפרשו על העתיד בצאת ישראל מן המצר ויצאו בני אדם את אויביהם כמו שעשה אברה' כי על כן באו בלשון עתיד יתן כעפר וגו' ככו"ל אז יכירו כל באי העולם מי פעל ועשה הוא קורא הדורות מראש שאת האחרונים אני הוא להושיעם ואף כי הצלת ידם ואפס עצור ועזוב ואז יראו איים וגו' ככל הנז' במדרש על אברה' איש את רעהו יעזורו לעבוד את ה' שכם אחד כיוצא בזה על בניו דמה שאירע לאבות סי' לבנים · ועיין רש"י ז"ל והרא"בע ז"ל והרד"ק ז"ל וכן מהרי"א ז"ל והוסיף במ"ש מחליק פטיש את הול' פעם הוא לדעתי כפל ענין במילו' שונות כי החרש הוא מחליק פטיש והצורף הוא הולם פעם שהולם פעמי' מועטות לא רבו' כי החרש ברוב מלאכתו מחליק פטיש והצורף שמלאכתו מועט' אמר עליו הול' פעם וכפי המפ' מחליק פטיש והולם פעם הכל נא' על הצורף ואפשר ראו איים וירא על זמן הגאול' שיקחו פחד ורעדה רבה ויתקבצו אלו עם אלו עליה' ולאמ' איש אל רעהו יעזורו וכן יצעקו אל אלהיה' ויעשו הפסילי' והם העלמשאו' להוריד ולהזיל רוחניו' הככבים עליה' להצליח במלחמותיה' ולדעם מזה ועל מה זה כי ימלא הדבר בעיניהם ולכן יאמר לדבק שהוא להדבק באלהיהם טוב הוא וכן יחזקהו במסמרי' כדי שלא ימוט ויהיה סי' להם שלא ימוטו ממלכותם ומעלתם הנה א"כ היה כלל טענת הנביא כמו שהיה ענין אברהם בהיותו יחידי כן יהיה ענין ישראל לעתיד עם מיעוט בערך עמים רבים ע"כ: והנ"לעד כתבתי לעיל והרחיב עוד עתה שאמר ראו גוים ויראו את הש"ת הנכבד והנורא יראו ממנוועם היותם עתה קצת מהם בקצות הארץ רחוקים מעבודתו הנה קרבו אל הש"ת ועבודתו להאמין בהש"ת ויאתיון אל עיר קדשו והר קנתה ימינו איש את רעהו · יעזורו לשוב אל הש"ת ולאחיו יאמר חזק ואמן בתורת ה' תמימה ויחזק אפי' החרש שראוי לו להביא רפיון בעבוד' הש"ת כי תבוטל מלאכתו ונכריה עבודתו עכ"ז לא יחוש אל ביטול פרנסתו ואדרבה יחזיק חרש והמחליק פטיש שהיה לו ריוח בזמן האלילים יחזיק את הולם פעם אעפ"י שמלד החיזוק הזה הנזכר שהוא בעבודתו הש"ת יפסק לאלו ואלו בטלו ממלאכתם כי האלילים כרות יכרתון עכ"ז לא ימנעו מאיש אחרעהו יעזורו בממון ובדברים ג"כ ולאחיו יאמר חזק וכן ויחזק חרש את צורף מחליק פטיש את הולם פעם אשר היה או' לדבק אליל טוב הוא ויחזקהו וגו' בעת ההיא יתנחמו ממה שעשו וישובו אל הש"ת ועבודתו ויחזק זה את זה בה:

ואתה ישראל עבדי וגומר עיין רש"י ז"ל והרא"בע ז"ל וכן הר"דק ז"ל ומהרי"א ז"ל (כדר"שי) ואתה ישראל עבדי דמה העם לענין אברהם אביהם ואתה ישראל עבדי אשר בחרתי בך כמו שבחרתי באברהם הנה להיותך זרע אברה' אוהבי עתה אעשה לך כאשר עשיתי לו כי כמו שקראתי אותו ממזרח והצלתיו מיד נמרוד והבאתיו אל אדמתי ככה החזקתיך מקצות הארץ בהיותך בגלות בקצות הארץ מפוזר ומפורד בין העמים ומאצילי הארץ ומלכיה קראתיך לצאת משם כמו שיצא אברהם מאור כשדים ע"כ: ולע"דן נכון מאד מה שכתבתי בכלי חמדה בהבנת הכתוב במה שאמרו חז"ל בפ' כה אמר ה' אל בית יעקב אשר פדה את אברה' שכשהפיל נמרוד את אברהם לכבשן האש לא ניצול אלא בזכות יעקב משל וגומר וזהו אשר פדה את אברהם שיעקב פדה אותו בזה אבין אומר ואתה ישראל עבדי יעקב אשר בחרתיך מימי עולם ושני' קדמוניות מעת היותך בכח בזרע אברהם אוהבי קודם לאתך בפועל בחרתיך שהרי הצלתי אברהם בשבילך ולא בשביל יצחק עם היותו שלם לפי שיצא ממנו עשו או יאמר במ"ש הכתוב כי ביצחק יקרא לך זרע ביצחק ולא כל יצחק דהיינו יעקב וז"ש אשר בחרתיך להיותך זרע לאברהם אוהבי כי ביצחק נקראת אתה יעקב זרע לאברהם אוהבי:

אשר החזקתיך וגומר עיין רש"י ז"ל והרא"בע ז"ל והר"דק ז"ל וכן מהרי"א ז"ל ותכלית הפסוקים לדמות אסיפת ישראל מהגלות יהיה מעין העזרה שעשה הב"ה עם אברהם במלחמת המלכים ע"כ: ולע"דן כאשר כתבתי בכלי חמדה שהכוונה על דרך מה שזכרתי בפסוק בורא קלות הארץ שעל ידי אותם הקלות שעשה ובפרט בירך הלפוני שבו תוהו בזה יתחזק המאמין בהש"ת שאם יעשה שוה יאמרו לו תקן הירך הלפוני וזה שאמר אשר החזקתיך שהחזקתיך בעבודתי מסיבת קצות הארץ ז"ש מקלות הארץ ואחר כך ומאציליה קראתיך ממיוחסיך ואצילי בני ישראל קראתיך בשם כבוד ותפארת וכי תימא אם כן איפה שאני מאצילי הארץ ומחשוביה אם כן למה זה תקראני בשם עבד כמ"ש ישראל עבדי כי יותר טוב הוא שתקראני בן ממה שתקרא אותי עבד שזה מורה שמאסת בי לז"א ואומ' לך עבדי אתה בחרתיך ולא מאסתיך בכנויי שם עבד אליך והראיה שאו' לך עבדי אתה ואילו היה גנאי לא הייתי אומרו לך ז"ש ואומר לך עבדי אתה מזה תבין שבחרתיך ולא מאסתיך רק הענין הוא שאני איני מחזיק אותך במדרגת העבד אלא במדרגת הבן יקיר לי אבל מה שאמרתי לך עבדי הוא מענותנותך שאיכך מחזיק עצמך כבן אלא כעבד ז"ש ואומר לך עבדי אתה ר"ל אתה הוא המחזיק עצמך כעבדי לשפלותך ועקב ענוה שבך וזהו שלא אמר ואומר לך עבדי אתה בחרתיך או' תיבת אתה מורה על מה שאמרתי שבחרתיך ולא מאסתיך כאומר:

אל תירא כי עמך אני וגומר ב"בר והובא בילקוט בנוסח זה אמר רבי אושעיא בשעה שאמר יצחק ליעקב גשה נא ואמושך נשפכו מים על שוקיו והיה לבו רפה כשעוה וזמן לו הקדוש

ברוך הוא שני מלאכים אחד מימינו ואחד משמאלו והיו אוחזין אותו במרפיקו והוא בעצמו א"ל אל תירא ואל תשתע אמנתיך במיכאל עזרתיך בגבריאל אף תמכתיך בימין צדקי עכ"ל: מובן מזה המאמר פי' אל תשתע שהוא לשון שעוה ומובן כפל אמנתיך אף עזרתיך על מיכ"אל וגבריא' ועיין רש"י ז"ל והר"אבע ז"ל והר"דק ז"ל וכן מהרי"א ז"ל האל תשתע מלשון רפיון ומלשון שועה אמנתיך בדברים טובים אף עזרתיך באומץ הלב אף תמכתיך וגו' בחוזק האיברים ולזה אמר בימין צדקי והמכם בהתלים האויב אמר הן יבושו ויכלמו כל הנחרים בך כי בהתלים האויב ואומץ לבב האדם בזה יגבר איש ע"כ: ולע"דן לדקדק כפל אל תירא תשתע וגומר ושלש לשונות אמנתיך אף עזרתיך אף תמכתיך וגו' למה: ונראה כי האדם הפי בעת הצלחתו שהשם יתברך עמו ראוי לו לירא שמא נתמעטו זכיותיו על דרך קטנתי מכל החסדים נתמעטו זכיותי וכן נאמר באברהם אל תירא אברם שאני מגן לך שמא מתמעטים זכיותיך כי שברך הרבה מאד מעתה אל תירא כיוצא בזה נאמר כאן אל תירא מכל שעמך אני פן יתמעטו זכיותיך זו במידת טובה ואם במידת פורענות השורפת כאש כמו השעוה באש מלד כי אני אלהיך ואין אלהיך אלא דיין זו מידת יסורין שמא תפחד פן אכלך לעומת זה אמר לו גם כן אל תשתע כי אני אלהיך והטעם כי כשאני עמך ונותן לך שלוה אמנתיך עוד בעבודתי כי שקט לצדיקים הנאה להם והנאה לעולם זה כנגד מידה טובה וכנגד מידת פורענות אף וחימה שעליה אמר אל תשתע לזה נותן טעם ואומר אף עזרתיך רוצה לומר באף שהבאתי עליך עזרתיך לעורר אותך לעשות מצות כי היסורין מורים חטאי' בדרך מצוות וגם כן יש בהם תועלת שני להקל מעליך עונות אשר כמשא כבד יכבדו ממך והיית נופל מפני כבדם ועתה על ידי היסורין והאף תמכתיך שלא תפול זה שאמר אף תמכתיך רוצה לומר על ידי האף תמכתיך וכל הפרטים הנזכרי' הן מידה טובה הן מידת פורענות הכל בימין צדקי ודרך צדקה הוא הכל מעתה אל תירא ממידה טובה אל תשתע במידת פורענות כי הכל דרך צדקה עמך בימין צדקו:

הן יבושו ויכלמו וגומר תבקשם וגו' וכי וגומר בילקוט כל הנחרים בך אלו שונאים יהיו כאין ויאבדו אנשי ריבך אלו שהם עושים מריבה עמך אנשי מצותיך אלו שעושי' מצות עמך עכ"ל ועיין הרא"בע ז"ל וכן הר"דק ומהרי"א ז"ל דבר הכתוב בהתלים האויב בהשגח השם יתברך עד שיבושו ויכלמו כל הנחרים בך שילבשו בושת וכלימה ולא אומץ לב כיון שאינם מצליחים במלחמת' ואתה אעפ"י שאתה עיף ויגע תבקשם כי תעצור כח נגדם ותבקש אותם והם יברחו מפניך ולא תמצאם כי יפנו אליך עורף אותם שקודם לכן היו אנשי מצותיך שהוא לשון ריב מצה והסיבה שלא תמצאם כי יפנו אליך עורף שלא יעצרו כח להלחם בך וזה שאמר יהיו כאין וכאפס אנשי מלחמתיך והתבונן יופי מליצת הנביא וספיק לשונו שאמר בענין אחד שלשה לשונות אנשי ריבך אנשי מצותך אנשי מלחמתך ואמר כי השם יתברך האומ' לך אל תירא ולא ינחם אלא אני עזרתיך ולע"דן לדקדק ד' חלוקות אלו הנחרים בך · אנשי ריבך אנשי מצותיך אנשי מלחמתיך ולשונו' מחולקים בענשם יבושו ויכלמו · כאין ויאבדו · תבקשם ולא תמצאם כאין וכאפס ויתור האומר לך אל תירא שכבר נאמר בתחילת הענין אל תירא כי עמך אני:

ונראה כי חלק אופן האויבים לארבעה חלוקות האחד הנחרים בך שמעלים חרון אף ופנים של זעם בנזיפה אבל לא ידברו אפי' דבור קל ושו יגיעם הבושה והכלימה מדה כנגד מידה הם חטאו בפנים וזעפות יבושו פניה דאזיל סומק' ואתי חוורא מעין פני הזועף אמנם המוזן אנשי ריבך המדברים בפיהם דברי ריב וחרפ' וגדופין וענשם יותר גדול מהקודמים ויהיו כאין ויאבדו אנשי ריבך אמנם אנשי מצותיך הם המכים באבן או באגרוף כמו כי ינצו אנשים ונגפו אשה הרה שני אנשים עברים נצים ויאמר לרשע למה תכה רעך וכן לריב ולמצה לריב בפה ולמצה בהכאות ואמר שאלו אפילו תבקשם ולא תמצאם כיון שהיו אנשי מצותיך אמנם אנשי מלחמתיך שהיו הפלי' להכותך נפש להשמיד ולהרוג ענשם יותר גדול שיהיו כאין וכאפס אנשי מלחמתך שהוא תכלית האפיסה והעדר כיון שרדפוך נפש ובמלחמה באו עליך: ואפשר כי הן יבושו ויכלמו כל הנחרים בך על גלות מצרים יהיו כאין ויאבדו אנשי ריבך כנגד בבל כי כשדים זה העם לא היה תבקשם ולא תמצאם אנשי מצותיך בגלות זה ואחרי הגאולה כשירגשו גוים ולאומים יהגו ריק יתייצבו מלכי ארץ ורוזני' נוסדו יחד על ה' ועל משיחו לאמר ננתקה את מוסרותימו כי לא יוכלו לקבל עול משיח על המלחמה הגדולה ההיא הוא אומ' יהיו כאין וכאפס שהו' תכלית האפיסה אנשי מלחמתך שיתקבצו עליך במלחמה באחרית הימים כי אני ה' אלהיך מחזיק ימינך וגומר אמר כי בנוהג שבעולם כשאדם אומר לחבירו אל תירא מזה הענין כי לא יראה לך נזק כלל השומע כן ידאג שמבין הוא מתוך דבריו שיש קצת מקום לירא מהענין ההוא ולא יסמוך לבו על בטוחי מילי של חבירו המבטיחו ואומר לו אל תירא לא כן בש"ית המבטיח ואומר לאדם אל תירא כי באומר לו אל תירא בוזר אומר הוא שיעזרהו ואיכו לשון הודע' כלשון בן אדם חלילה ז"ש כי אני ה' אלהיך מחזיק ימינך האומר לך אל תירא באמירה זו אני עזרתיך כי אני ה' אומר ועושה ע"י האמירה שלי שהרי בדבר ה' שמים נעשו וז"ש האומר לך אל תירא שאין הכוונה לומר פעם שנית אל תירא והוא שמאמירת אל תירא כגזר אומר שאני עזרתיך ז"ש האומר לך אל תירא אני עזרתיך ובזה מדוקדק לשון האומר עוד אפשר שאמר האומר לך אל תירא בלשון הוו' כי בעוד שאני או' לך אל תירא כבר הגיע אליך תועלת העזר שאני ה' עזרתיך כי הלא כה דבר ה' אשר יצא מפיו עושה ומצליח מיד וז"ש האומר לך תירא · ואפשר עוד מיסוד דח"זל כי ברא שונה הבטיחו הכתוב על כל האומר והוא או' אל תירא כי עמך אני אל תשתע גו' אמנתיך אף עזרתיך גו' עד שיהיו כאין וכאפס אמנם עתה הוצרך להבטיח שני' ולו' להם פעם שנית אל תירא כי אפשר שתירא מן בכל אלה האוכלוסים ילכדו אנשי חסד ולדיקים ותירא פן באת בדמי נקיים לדיקים שכן כיוצא בזה נתירא אברהם במלחמה המלכי' שהם כמשח"זל ש תירא מעונש אברהם כי אדרבא שברך הרבה מאד על הריגתם כי קוצים כסוחי' הם באש יצתו ויתמו ז"ש כאן ג"כ אל תירא מכל אלה הנזכרים שהיו לאפס ותוהו ואין פן ידרש דמם מידך כי פי האומר לך אל תירא בכלל זאת ועוד כי אני עזרתיך ואני ההורג ושופך דמם כמי' לא אתה וזה ג"כ הקדמת כי אני ה' אלהיך מחזיק ימינך וגומר מעתה אל תירא כי אני עזרתיך ולא יקרך עון אשר חטא' כי לא אני' תקלם על ידך כי הלדיק לא יבוא עליך למלחמה שלא ילך לו:

אל תירא תולעת יעקב מכילתא אל תירא תולעת יעקב מה תולעת זו אינה מכה את הארזים אלא בפיה כך ישראל אין להם אלא תפלה והבילו שם ראיות ע"כ: וכן רש"י וכן הר"דק ועיין הרא"בע ז"ל ומהרי"א ז"ל אל תיראי אעפ"י שאתה חשוב כתולעת הזו בחולשה ולבסוף כמתים חשובים ולז"א מתי ישראל לרמוז אל רמז מיתה ואעפ"י שתיבת מתי בשב"א שהוא לשון אנשים עכ"ז אמר תיבת מתי ולא אמר אנשי להורות על חולשת' שהם כמתים ועכ"ז יושיב הש"ית אני עזרתיך בעזר אלהי ע"כ: ולע"דן מה שכתבתי בכלי חמדה במשח"זל תולעה על שם שכחן בפיה' ול"זא אל תירא במה שאני קורא אותך בשם תולעת יעקב שמא תחשבי שהוא דרך חרפה וביזוי כי דעי נאמנם שאתם בעיני מתי ישראל ואנשים אתם בעיני שבבחינה הסגולה קראתיך תולעת והוא לפי שהנה שמתיך למורג חרוץ בעל פיפיות כך אתם כחכם בפיכם כפיפיות החרוץ תדוש הרים אם כן כבוד גדול הוא קריאתך בשם תולעה ודרך חשיבות ובזה מובן מ"ש דוד ואנכי תולעת ולא איש ר"ל אני מימין התולעת והאיש אשר כחו בפיו שידמו אותו לתולעת דרך חשיבות שכחו בפיו והודיע איך זכו לכחם בפיהם שהוא להיותם עוסקים בתורה ובתפילה בפיהם ז"ש אני עזרתיך נאם ה' כלומר שהעזר הוא בתת לך כאם ה' שאת קוראה בו בנאם השם יתברך בפיך וגואליך למען קדש שמי בך כי בך התפאר וז"ש וגואליך כדי שאהיה קדוש ישראל ולא יתחלל שמי בגוים באומרם עם ה' אלה ולמה אם כן מארצו יצאו בגלות:

הנה שמתיך למורג וגומר עיין רש"י ז"ל והר"אבע ז"ל והר"דק ז"ל וכן מהרי"א ז"ל והרחיב שכמו שהמורג עם היותו יחידי מככה החטין מקליפתן כן גם את שמתיך למורג חרוץ לא שאת תדוק הרי' וגבעות רק את תהי' הסבה והשם יתברך העושי כל והרים וגבעו' משל ככ"זל ע"כ: ולע"דן

לאמה תאמר יעקב ירלה שלא היה ראוי לך לומר כן מי שמך יעקב הם החוזי' עם אלהים תכמים מתוכמים ואיכם רוצים להאמין כי אם בדלך תקידה לא היה לך לומר נסתרה דרכי וזה כיון שאפי' ע"י תקידה אתה ידעת ועתה ש[illegible] שנפלאות תמים דעים אשר הפליא לעשות עירך בצוה כסים יוצאים מנגדים הטבע · ותדר ישראל אלו בעלי [illegible] תכמים לומדי התורה כ"ש אין ראוי לך לומר כך ואמר גבי יעקב אמירה רכה וגבי ישראל דבור קשה ע"ד מה' שדרשו ז"ל בקדושין על פסוק הגד לעמי פשעם ולבית יעקב חטאתם שלע"ה כחשבו זדונות כשגגות ולת"ח שגגות כזדונות ועי"כ מתרעם יותר על המכונים בשם ישראל מהאמור עם המכונים בשם יעקב · והתרעומות הוא למה תאמר נסתרה דרכי מה' לא לבד שלא עשה עמי לפנים משורת הדין ונסתרה דרכי מה להעשות עמי לפנים משורת הדין אלא אפי' ומאלהי משפטי יעבור שהפריז על המד' ללקותי יותר מהראוי ומה שהדין נותן ללקות וזה ע"י שהאריך לי זמן גלותי כל כך בכמה מיני עינויים וקושי עול הגלות לזה אמר הלא ידעת · וגו' אלהי עולם ה' אמר' כשהוא אלהי עולם שנוהג עולמו בדין אעפ"כ הוא ה' שמדת רחמיו בעולם באופן שויתר לכם הרבה ולא מדד לכם כמדתכם כי כך דרכו ומנהגו לעשות רחמים בדין כ"ש שלא יענים יותר על הראוי גם ירלה אלהי עולם ה' כלומר מאז שברא עולמו ביקש לברוא במה"ד כמו שאז"ל על פסוק בראשית ברא אלהי' ואח"כ שיתף מדה"ר בו כדכתי' ביום עשות ה' אלקים וגו' וכיון שכן אין מקום להרהר אחר מדותיו ית' וזה שאמ' אלהי עולם ה' בורא קצות הארץ כלומר כל מה שברא נתן לו קץ וגבול וכמו כן קץ שם לחושך זמן וגבול כתן לעולם כמה שנים יעשה באפל' וזה כדי שבה יוסף הזמן יוכלה לך הכוונה במתון מתון ותוכל להתקיים כמו הכפרע מאוהבו כפרע ממנו מעט מעט · לא ייעף ולא יגע אינו מאריך הגלות מלך שקרה ידו מהושיע חלילה כי ככחו אז בבריאת עולם שלא כבכר מכל אשר זמם לעשות כמו עתה לגאול אתכם ולהחיש הגאולה אם תטיבו דרככם ואם לאו עכ"פ קץ שם לחושך שבעתה יבא הגאולה ולא יאחר · וקוי ה' שחיים חיי צער בחקות טוב העתיד אל תצטערו עליהם שהם חלושים בעה"ז כי הלא הם יחליפו כח הכח אשר היה להם בגופם מחליפין אותם לנפשם כי מה יעשה אדם ויחיה ימות וע"כ בנאתם והעולם יעלו אבר כנשרים הפורחים למעלה מכל העופות כך יעלו למעלה מאשר לדיקים בעה"כ ובעה"ז יעוזרם ה' שאם ירוצו לעשות רצון קונם לא יגעו: החרישו אלי איים וגו' כלומר הרי יש לכם לדעת כי מאז אשר דברתי עם אברהם בין הבתרים אחרי מלחמות המלכים אשר הרעותיהו ממזרח ושם אמרתי לו כי גר יהיה זרעך וגו' וככלל בו כל הד' מלכיות כדי להתוך זוהמת חטאתכם בגלות ולהכלל ע"כ מגיהכם וא"כ כבר הגדתי מראש כל אשר היה ואשר יהי' עוד כמו כן אני מגיד לגאולכם וכשם שהעבר נתקיים אשר הגדתי לאברהם טרם היותו כמו כן יהי' אשר אני מבשר לכם היום טרם היותו:

אורים ותומים ענמם היטב ולכן ייעפו וייגעו אבל: וקויי ה' יחליפו כח והם שמכינים עצמם ומקוים אל השופע יחליפו וימירו כאם כפועל או ימירוהו בכת אמר כי לגעל לא בהיגיא זה הכתאל הפיעל או ימנא כי כח אחר אל דבר יותר מעני [illegible] ירוצו ולא ייגעו ירצ' הם התחלת תנועתם והשיכוי והוא ית' משפיע שלימותו המכיע אחר התנועה ובזה לא יפסדו ולא ייעפו מכאן למולם הנשמות ובזה האופן יאמר שהוא יתבר' מוצאם וישאר אפשר שלא הכל יהיו שלמים ונשלם הא פת שהוא הכירו הכללים והפרטים יודע מחשבות אדם ודרכיו ומשפטיהם יזפי: החרישו אלי איים וגו' ור' אם לא תאמינו כי אתי הכיתן כח והמליף כנז' למעלה א"כ גושו שלים למשפט נקרבה: מי העיר ממזרח וגו' שאני מביא מופת א' מן הנביאין והוא אהם על אשר שהכחיש עליו מעוררים מי ה"א אשר העיר וקרא את אברהם מעזרת לרגלו ומשכהו אחריו כאומ' לך לך מארצך וכתן לפניו גוים ומלכים ירד באמת מלכים ואין ספק כי אותה מלחמה לא בכח נעשתה וכל שכן לדעת חז"ל י"ח ושלש מאות זה אליעזר כי בודאי שם נעשתה וזהו יתן כעפר חרבו יר' כשם שהעפר והקש כידף לא יועיל למלחמה כן לא הועילו לו שום חרב וקשת וכל כל קרב ע"ד כי לא בקרבם ירשו ארץ עכ"ז ירדפם יעבור שלום יר' יעבור בשלום מה שלא ניסה בחירה כזה או יר' יעבור בשלו' א רחם [illegible] לאכים אותי ברגליו לולי ה' שיש בעזרו: מי פעל ועשה כליע' כזה אני הפ' לעשות כל זה אלא מי שברא העולם מתחלתי כמו שהתחיל זה בביאורי הלא ידעת אם לא שמעת וזהו קורא הדורות מראש וגם הענין הנ' שהשגחתי בעבודתי [illegible] בעקרה דרכי עם' וזהו ואחרונים אני הוא ואחר שהשלים זה העופת אמר:

ה ראו איים וייראו קצות הארץ יחרדו
קרבו ויאתיון: איש את-רעהו יעזרו
ולאחיו יאמר חזק: ויחזק חרש את-
צרף מחליק פטיש את-הולם פעם
אמר לדבק טוב הוא ויחזקהו
במסמרים לא ימוט:
ואתה ישראל עבדי יעקב
אשר בחרתיך זרע אברהם אהבי:
אשר החזקתיך מקצות הארץ
ומאציליה קראתיך ואמר לך עבדי-
י אתה בחרתיך ולא מאסתיך: אל-
תירא כי-עמך אני אל-תשתע כי-
אני אלהיך אמצתיך אף-עזרתיך
אף-תמכתיך בימין צדקי: הן יבשו
ויכלמו כל הנחרים בך יהיו כאין
ויאבדו אנשי ריבך: תבקשם ולא
תמצאם אנשי מצתך יהיו כאין
וכאפס אנשי מלחמתך: כי אני יהוה
אלהיך מחזיק ימינך האמר לך אל-
תירא אני עזרתיך:
אל-תיראי תולעת יעקב
מתי ישראל אני עזרתיך נאם-יהוה
טו וגאלך קדוש ישראל: הנה שמתיך
למורג חרוץ חדש בעל פיפיות
תדוש

חזו נגוותה וידחלון דבסיפי ארעא יזועון יתקרבון ויתון: גבר ית חבריה יסעדון ולאחוהי יימר תקיף: הלא יבהתון בעובדיהון דמתקיף נגרא עם קנאה מחי בפטישא עם דמטפח בקורנסא זימנא אמר על דבקא תקין הוא ומתקיף ליה במסמרין דלא יצטלי: ואת ישראל עבדי יעקב דאתרעיתי בך זרעיה דאברהם רחמי: דקריבתך מזרעית ארעא וממלכותא בחרתך ואמרית לך עבדי את אתרעיתי בך ולא ארחיקינך: לא תדחל ארי בסעדך מימרי לא תתבר ארי אנא אלהך אתקפינך אף אסעדינך אף אחדינך בימין קושטי: הא יבהתון ויתכנעון כל עממיא דהוו מתגרין בך יהון כלמא ויבדון אנשי דינך: תבעינון ולא תשכחינון לאנשי מצותך יהון כלמא וכלא מידעם גברין דהוו מתגרין למעבר עמך קרב: ארי אנא יי אלהך מתקיף ימינך דאמרית לך לא תדחל מימרי בסעדך: לא תדחלון שבטיא דבית יעקב זרעיתא דישראל מימרי בסעדכון אמר יי ופריקיכון קדישא דישראל: הא שויתיכון למורג תקיף חדת מלי ספורין תקטיל

וייראו ו' רפין בקריא' וסימ' וכל העם ישמעו וייראו ולא יזידון · והנשארים ישמעו וייראו · וכל ישראל ישמעו וייראו דבן סורר · ראו איים וייראו · יראו רבים וייראו · יראו צדיקים וייראו · וחר המה ואבותם וייראו · צרף ד' חס' וסימ' הפסל נסך חרש וצרף קדמא דפסו' · ויחזק חרש את צרף מפסל · ויוצא לצורף כלי · ויאבדו ג' וסימ' הן יבשו ויכלמו כל הנחרים בך · בשוב אויבי אחור · פיפיות ב' ומל' וסימ' הגה שמתיך למורג חרוץ חדש · וחרב פיפיות בידם :

רש"י

ראו איים · עובדי ע"א הגבור' שאעשה ויראו: קרבו ויאתיון · זה אצל זה כאספי' להנא' כשיראו הגאולה: איש את רעהו וגומר · יאמר חזק למלחמה אולי יעמדו להם אלהיהם: ויחזק חרש · נוסך הפסל: את צורף · המרקעו בזהב: מחליק פטיש · באחרונה כשהוא מכה בנחת להחליק את המלאכה: את הולם פעם · הוא המתחיל בה כשהיא עשת ומכה בכל כחו: אמר לדבק טוב הוא · על אותן שהיו מחזרי' אחר קרקע טובה לדבק בה עששיות ברזל · דבק · שולד"רא בלע"ז: ויחזקהו · לגזרה במסמרי': לא ימוט · כולם יחזקו זה את זה: ואתה ישראל עבדי · ועלי יש לעזור לך סוף המקרא אל תירא כי אתך אני כך נראה לי חיבור הענין לפי פשוטו ומדרש אגדה בבראשית רבה דורש כל הענין במלכי לבק ואברהם: ראו איים · אותה מלחמ' וייראו שם נתיירא מאבר' פן יאמר לו העמדת רשעים אלו בעולם ...

שבהם: קראתיך · בשם לחלקי בני בכורי ישראל · ... ואת עשו שנאתי: אל תשתע · אל ימס לבך להיות ... שתחלת יסוד' שי"ן כשבא לדבר בלשון מתפעל או תתפעל ... ונכנסת בין שתי אותיות שרשי התיבה כמו וישתומם ... תשתפך נפשי: תולעת יעקב · משפחת יעקב החלשה ... אלא בפיה · תולעת ווי"רמנא בלע"ז: מתי ישראל · ... כלי הוא של עץ וכבד ועשוי חריצים כעין ... לי"מא בלע"ז וגוררין על הקשין של שבלים וממתכן עד ... חדש עד שלא הוחלקו פיות חריציו הוא חותך הרבה ... חריציו: בעל פיפיות · הם חידודי החריצין :

רד"ק

ראו איים · יושבי האיים ההם כשראו ושמעו זה הדבר הגדול שעשה יראו יפחדו גם כן קצות הארץ ששמעו זה הדבר מפי המגידים חרדו לזה הדבר: קרבו ויאתיון · קרבו ובאו לפני אברהם כמו מלך סדום שיצא לקראתו ואף על פי כן איש את רעהו יעזרו לעשות הפסילים ולא נתנו אל לבם לא דעת ולא תבונה איך היה זה הדבר באברהם שלא היה אלא כשלש מאות וי"ח איש ונצח ארבעה מלכי' גדולים וזה דבר פלא שאם תאמרו המלכים היו חלשי' הרי הם שהיו הארבעה ונצחו מתחילה חמשה מלכים והכו כל הארץ אם כן היה להם לתת לב למה היה זה הפלא על ידי אברהם אלא שאמונתו נבדלת מאמונת כל העמים והאל אשר דבק בו ועב' אותו הוא עזרהו על המלכי' האלה ולא די שלא למדו זה אלא שהחזיקו יות' בפסילים ואמרו בפחד' וביראת' מהמעש' הגדול אשר ראו נתחזק ונתאמץ בעבוד' אלהינו כל אחד בפסלו והם יעזרונו. איש את רעהו · ולאחיו · כמו ואיש אל אחיו · והפסוק כפיל בענין במלות שונות : ויחזק חרש · חרש עצים עושה תחיל' הפסל מעץ ומחזק בדברו צורף הכסף והזהב לעשות צפוי הכסף מהרה וילפנו : מחליק פטיש · והצורף מה יעשה ממה' מלאכתו ומחלי' פטיש להכות בו טסי הכסף או הזהב · מחליק מענין ואנכי איש חלק חלקלקו' : את הולם · פעמי הולם שם דבר כי הוא מלעיל ופירוש הולם מכ' מן והלמ' סיסרא ופירוש פעם הסדן שמכין עליו ופירוש מחליק פטיש להכות בו הטסין על הסדן ואת במקום למ"ד השמוש כאלו אמר למכת הסדן · ויונתן תרג' מחא בפטישא עם דמטפח בקורנסא · ויהיה לדבריו פטיש המקבת הגדולה ופעם המקבת הקטנה תקרא בדברי רבותי' ז"ל קורנס כן לדרך הצורף מתחילה מכה במקבת גדולה ואחר כך בקטנה : אומר לדבק טוב הוא · כשמדבק הטסין על פסל העץ וכשמדבק יפה שמח ואומר טוב הוא ואחר כן ויחזקהו במסמרי' כדי שלא ימוט היום או מחר טס הכסף מעל פסל העץ : ואתה ישראל עבדי · אינך כגויי הארצות כי עבדי אתה ואני בחרתיך להיות לי עבד · ולמה שאתה זרע אברהם אוהבי שאהבני ודבק בי ויצא מתוך עובדי פסילי' ואלילים : אשר החזקתיך · עבר במקום עתיד כדרך הנבואות · רוצה לומר אחזיק בך להוציאך מהגלות : מקצות הארץ ומאציליה · ומגדולי הארץ וממלכיה קראתיך שתצא מרשותם ולא יהיה בהם כח לעצור אותך : ולא מאסתיך · אף על פי שארך הגלות : אל תירא · זהו כי עמך אני ואשר אחריו בפרשת החרשים שמעו אל תירא כי אתך אני · וזה פסוק סימן וירדתי ודברתי עמך שם וגומר : אל תשתע כי אני אלהיך · לפי ענינו אל תפחד · ויונתן תרגם לא תתבר · ובדברי רז"ל אל תשתע כי אני אלהיך אל תהיה כשעוה כלומר כדונג שנמס מפני האש כן אתה · ואדוני אבי ז"ל פי' מענין שעו ממני ספי' הרפו · ופירוש אל תשתע אל תתרפה כענין אל ירפו ידיך : הן יבשו · הנחרי' בך · כמו בני אמי נחרו בי מן חרה : יבשו ויכלמו · כיון שלא תעלה מחשבתם שהיו חושבי' שלא יצאו מרשותם לעולם : תבקש' · אפי' אם תבקשם לא תמצאם כל כך יאבדו ויהיו כאין וכאפס : מצותיך · כמו הן לריב ומצה : כי אני · ואחר שאני אומר לך אל תירא בטוח תהיה כי לא איש אל ויכזב: אל תיראי תולעת יעקב · לפי שהם חלשי' בגלות כתולע' ובילמדנו למה נמשלו ישראל לתולעת לומר לך מה תולעת זו אינה מכה את הארזים אלא בפה והיא רכה ומכה את הקשה כך ישראל כל כחם בתפלה ומכי' רשעי העולם שהם חזקים ונמשלים להם שנאמר ארז בלבנון : מתי · כמו אנשי : עזרתיך · לשון נקבה כנגד התולעת אף על פי שאמר מתי : הנה שמתיך למורג חרוץ · כמו למורג ומרוץ וכן שמש ירח ראובן שמעון והדומים להם : ואף על פי שהמורג הוא החרוץ הכלי ההוא עשוי בשתי תכונות לאחד קוראים מורג ולאחד חרוץ · או יהיה חרוץ תאר למורג רוצה לומר מורג מחתך היטב כי חרוץ ענין חתוך כמו ואם חרוצים ימיו · אמר כנגד תולעת יעקב הנה שמתי אותך לרשעים כאחד מהגלות למרוג וחרוץ חדש : בעל פיפיות · בעל פיות רבות לפיכך נכפל בו הפ"א והיו"ד כי כל מורג הוא בעל פיפיות והם המסירים הקליפה מעל הבר :

אבן עזרא

ראו איים · גבורת כורש : קרבו · אלה : ויאתיון · ... הנח שהוא למ"ד הפעל · איש · כל אי ואי וכל איש ואיש ... אולי ימלטו מיד כורש : ויחזק · מחליק · מגז' ואנכי איש חלק · וכפטיש יפוצץ סלע : הולם פעם · מגזרת והלמה סיסרא ... בו ופעם יתכן היותו כלי הברזל שיכו עליו ונקרא פעם ... פעם כלי אחד : אומר לדבק · עד שיהיה הדבק טוב ... עבודה זרה דברי הנביא ואתה ישראל עבדי וטע' זכר א... עבודה זרה ואוהבי איננו כמו אהובי כי אהובי פעול אוהב ... ואהוב והוא הפעול : אשר · מקצות הארץ · שיהיו בבבל ... ומאציליה · מגדוליה הם נאצלים מהכל כמו ואצלתי מן ... או פירושו מבין אציליה : אל תשתע · תי"ו לבנין התפעל ... כמשפט הלשון והטעם תרפה כמו שעו מני : הן הנחרים ... חרי אף וכמו נחרו בי והטע' על בני בבל כי בעת פקדת ... את בניו ושבו לגבולם במצות כורש : תבקשם · מ... כמו לא : כי · מחזיק ימינך · כי זה דבר פלא שנלכדה בבל ונהרגו בחוריה ב... והטעם אל תיראי שתהרגי עם הבבליים : כי אני עזרתיך · פועל עבר תחת ע... הגד הנבראים לבדם : הנה · למורג · ידוע וכמוהו המוריגי' : חרוץ · שהוא ג... נקבה גם לשון זכר בפסוק אחד כי טעם הנקבה העדה ואיננה נקבה ממש :

הכד"י על משקל מלקות וכן הוהב מלה כי ינצו אנשים : וכאפס · כמו לא ... תיראי תולעת · שהיה ישראל נחשב כתולעת בעיני הבבליים והטעם אל ... העתידו להיותם חשובות כאילו הם ועוד כי עבר ועתיד הם כנגד הנבראים ... אתה תראת אל תתמה בעבור שהכתוב ידבר עם ישראל בלשון נקבה גם ל...

אורים ותומים

ולע"ד המשילם למורג חרוץ חדש בעל פיפיות להיות שהמשילם בפסוק הקודם לתולעת שכחה בפיה וזה מתייחס במורג חרוץ חדש בעל פיפיות שכל כחו בחידוד הפיפיו' ולפי שהמורג חדש לא די שידוש להסיר קליפת הבר אלא לפעמים כמו גרעיני תבואה ידוק אותה לשנים ולשלשה לזה אמר שמתיך למורג חרוץ בעל פיפיות שבהיותך כמו המורג חדש שעושה דיש וגם כן ידוק התבואה כן תדוש הרים ותדוק לא דישה בלבד כי אם הדק היטב והגבעות כמוץ דק תשים · ודבר בתחילה בלשון נקבה בעוד זמן הגלות שאין כחנו אלא בפינו לבד אבל זולת זה אנו חלושים ותשי' כח כנקבה ולזה אמר אל תיראי וגו' הנה שמתיך למורג חרוץ חדש בעל פיפיות ואפילו בזמן הגלות כח בפיך לעשות חיל אבל לעתיד יצא כחך זה יותר חזק תדוש הרים כזכר ותדוק וגבעות כמוץ תשים ולזה לא אמ' תדושי תדוקי תשימי הרים גו' הכל בלשון זכר כי אחרי גאולה יחליף כחך ולאין אונים אלא כנקבה עצמה ירבה :

תזרם ורוח תשאם וסערה תפיץ אותם החיטי' והקש והתבן מדייכין שו עשו והחיטין אומרים בשבילנו נזרע השדה והתבן אומר בשבילי נזרע השדה אומרים החיטין תבוא השעה ואתם אומרי' בשביל מי נזרעה השדה כיון שהגיעו עונת הגורן התחיל בעל השדה נוטל את הקש ושורפו את התבן ומשליכו והחיטין מעמידן כרי והתחילו הכל מנשקין אותו כך ישראל וא"ה מדיינין אומות העולם או' בשבילנו נברא העולם אומרים ישראל תבא השעה ואתם או' בשביל מי נברא העולם שנא' תזרם ורוח תשאם וסערה תפיץ אותם ובקדוש ישרא' תתהלל עכ"ל הנה כוונתם מבוארת שרצו ליישב כפל חלוקות שו תזרם ורוח תשאם וסערה תפיץ אותם שהו' על אומות העובדי' אלילים שיהיו מהם כתבן ועליהם אמר תזרם ועל היותר רשעים שהם במדרגת קליפת החיטין אמר ורוח תשאם ועל הגאים ורעי' לשמים ולבריות כמוץ שאין בו תועלת הלא רוח סערה תפיץ אותם ועל יראי ה' וחושבי שמו אמר ואתה תגיל וגו' ומה נכון באו דבריהם ז"ל מהענין הזה של החיטין והקש והתבן שבפסוק הזה מתייחס עם הפסוק הקודם לפי שבו המשיל את ישרא' למורג חרוץ חדש המדיש ומדיק התבואה ומסיר הקליפה והתבן והקש לברר החיטין ולעשותם כרי לזה אמר וסמך תזר' ורוח תשאם וגו' שאירע להם במעש' מדייכות התבן והקש והחיטין · ועיין רש"י ז"ל והרא"בע ז"ל והרד"ק ז"ל ומהרי"א ז"ל תזרם ורוח תשאם משל להפלגת החרבן בסיבת ישראל לא שישראל יעשוהו וזהו ואת' תגיל בה' בקדוש ישרא' תתהלל ע"כ : ולע"ד לפי שהראוי לשלם שלא להיו' שמח לאיד כי שמח לאיד שוט נכר' לא ינקה וכן למדו מפ' ויחד יתרו על כל הטובה אשר עשה ה' לישראל אשר הצילו מיד מצרים לומר שלא שמח יתרו מסיפור פורענות המצריי' מבחינת הפורענו' בעצמה כי אם מצד התועלת והטובה שנמשכ' לישראל אשר הצילו הסי"ת מיד מצרים ושבת נוגש וכיוצא בזה נראה לי שאמר כאן ביתר שאת אמר תזרם ורוח תשאם וסערה תפיץ ואין צ"ל שלא תשמח ולא תגיל מבחינת פורענות אלא אפילו מצד הצלתך וגאולתך מהם לא תשמח לאידם מפורענותם מבחינה זו אבל תהיה שלם בפיוותיך הנכונות שאתה תגיל בה' ובשמו שיהיה השם שלם וכן בקדוש ישראל תתהלל מצד קדוש שמו תהיה כל הלולך שנתקדש שמו על ידך בזה תשמח ותגיל לא מבחינת הפורענות עצמה הבאה עליהם · או יאמר הם תזרם ורוח תשאם ואתה תהיה בדד הנה יראה שיהיו חיי צער בהיותך בדד כי האדם מדיני בטבע וצריך חברת אנשים כי לא מהו בראה לשבת יברה לז"א ואתה אעפ"י שהיה בדד לא תהיה עצב כי אתה תגיל בה' ובקדוש ישראל תתהלל וזהו מה שאמ' הן עם לבדד ישכון שאעפ"י שיהיו לבדד יהיו שמחים דשנים ורעננים השוכן בחברת רבים ונכבדים וזהו שאמר ישכון ואף על פי שיהיה לבדד :

העניים והאביונים וגו' עיין רש"י ז"ל והרא"בע והרד"ק ז"ל ומהרי"א ז"ל אחרי שדיבר על מיעוט כחם בגלות וחולשתם ושיהיו מתי מעט דבר על דלותם וחוסר כל ושהשם יתברך יענם גם הביא ידרש"י ז"ל עד כאן : ולע"ד לדקדק יתור אלהי ישראל לא אעזבם שהוא מיותר שכבר אמר אני ה' אענם ודי · ונראה שאמר שיענם למען שמו וכנ"ל ונאלך קדוש ישרא' ואומר ובקדוש ישראל תתהלל שלמען שמו וקדושתו יעשה עמהם נפלאות וזהו אני ה' אענם זאת ועוד אלהי ישראל רוצה לומר ישרא' סבא אשר הובטח עם השם יתברך ונאמר לו כי לא אעזבך עד אשר אם עשיתי את אשר דברתי לך ואח"זל שזה הבטחה על הפרנס' שנאמ' כאן אעזבך ונאמ' ולא ראיתי צדיק נעזב וזרעו מבקש לחם ובזה מובן אומרו אלהי ישראל שלהיות אלהי ישראל אביהם הזקן לא אעזבם לקיים דברי של כי לא אעזבך כי הם זרעו של אותו צדיק ואין ראוי להיותו נעזב לקיים נער הייתי גם זקנתי ולא ראיתי צדיק נעזב וזרעו מבקש לחם : ובמה שאמרו חז"ל בש"ה בפסוק ונתן לי לחם לאכול ובגד ללבוש שלא התפלל בן יעקב אלא על בניו בגלות שלא יחסר להם ההכרחי כלחם לאכול ושתיה בכלל אכילה היא ובזה יהיה אם כן אני ה' אענם במים אלהי ישראל לא אעזבם בפרנסה ולחם כאשר שאל ישראל אביהם ועפ"י שיטת רש"י ז"ל והמתרגם שתרגם מבקשים מים אין מים אלא תורה מובן היתור שהם מתענים עד שלשונם בצמא נשתה על בקשתם מים זו תורה : ואפשר שזו וזו יארע להם חוסר מים לשתו' בצמא נשתה מים לגוף ומבקשים מים זו תורה על נפש עיפה כי באחרית יהיו הגוף והנפש צמאים אני ה' אענם במים של נבואה וחכמה אלהי ישראל לא יעזבם ממים גופניים לצמאתם וכנגד מי התורה אמר אפתח על שפיים נהרות ובתוך בקעות מעיינות שבעים חכמה וכנגד הצמא טבעית שיארע להם בבואם דרך המדבר על זה אמר אשים מדבר לאגם מים וארץ ציה מידי עברם בבואם מהגלות יהיה למוצאי מים :

אפתח על שפיים וגומר עיין רש"י ז"ל והרא"בע ז"ל וכן הרד"ק ז"ל ומהרי"א ז"ל שעם היות המקום בלתי מוכן אתן שם נהרות ומעיינות וגם הוא משל כמו שהמים במקומות השוממים ההם תכליה התענוג כן יהיו מעונגים בהצלחה ותכלית התענוג בקיבוץ גליות :

ולע"ד אם הכתובים מדברים דרך משל כדרש"י והמתרגם יאמר כיה"בה יהב חכמתא לחכימין כי האיש המוכן יקבל כפי הכנתו ולזה אמר כי האנשים המוכנים שהם שפיים ובקעות שם יפתח הסי"ת על שפיים נהרות ובתוך בקעות מעיינות אמנם האנשים השוממים כמדבר שמם וכור קרקע אשים מדבר לאגם מים וארץ ציה למוצאי מים :

אתן במדבר ארז וגומר תנחומא אמר רבי שמואל בר נחמני כ"ד מיני ארזים הם ובכולם לא נבחרו אלא שבעה שנאמר אתן במדבר ארז וגומר ומכלם לא נבחר למשכן אלא שיטה בלבד ולמה קורא אותם שיטים כדי לסתום מה שעשה ישראל בשיטים וישב ישראל בשיטים ולקו בשיטים קח את כל ראשי העם והוקע אותם ומתרפאי' בשיטים שנאמר והשקה את נחל השיטים עד כאן : ולע"ד לדקדק כי הארז מוקדם בפסוק וג"כ היה ראוי לבחור אותו למשכן ואילו לא הייתה הקדמת חז"ל הייתי אומרי' ששם ארז כולל לכל כלל כולם ושיטה והדס גו' פרט והיה מסייע לפי' זה חסרון וי"ו של שיטה שהי"לל ושיטה ובזה ניחא הקושיא שהקשיתי אלא שהם ז"ל הקדימו ואמרו ומכולם לא נבחרו אלא שבעה א"כ ארז מן המנין של שבעה וכדי שישלימו למנין כ"ד מיני ארזים ועוד הכריחו כן שאם הוא כלל הי"לל ארזים שטה והדס וגו' אלא ודאי ארז מין שמו ארז ואם כן הדרא קושיין לדוכתא : ונראה להרץ כי המאמר עצמו נותן טעם לזה בכלל מה ששואל ולמה קורין אותו שיטים שהיו לו לומר שיטה אלא קראוהו כנכדי לסתום מה שעשה ישראל בשיטים שבזה מובן שבחרו בשיטה ולא באחרים להיות לשון נופל על הלשון שיטה משיטים על זה הביא השאלה של למה קורין אותו שיטים ותשובתה בצדה כדי לסתום וגו' שבזה מובן למה בחרו בשיטה למשכן ולא בארז : ואפשר עוד שתיבת ולמה נפרדת והיא שאלתינו כלומר ולמה בחר בשיטה עם היות שנית ומשיב קורין אותה שיטי' כמו שקורין אותה שוטים כדי לסתום מה שעשה ישראל בשיטי' והראשון עיקר · ואמר כי אופן הסתימה שסותמין על מה שחטאו ישרא' בשיטים הוא בשני דברים האחד בהעלות זכרון מה שלקו בשיטים שהוקעו אותם בעצים ואל זה יזכירו עצי השיטים של משכן והסניגוריא שנית הוא במה שיוכלו להתגלל במים הרעים ההם שהיו מים מרבים זמה וזנות כמו שאח"זל ולזה לעתיד יתרפאו בקדושת מים היוצאין מן המקדש מקום קדוש והשקה את נחל השיטים לתקנו שלא ירבה זימה א"כ העצי' הא' בשמם שיטים מחייבי' סתו' מה שעשה ישראל בשטות שיטים כמו שוטים שנשתטו מצד המים ההם ז"ש כדי לסתום מה שעשה ישראל בשיטים וזאת הסתימה היא יען כי בשיטים חטאו ובו באותו מקום לקו והוא דבר יאות לתיקון החטא באותו מקום · וג"כ יסתם המתרפאים בשיטים והשקה את נחל השיטים וגומר : ובמסכת ר"ה א"ר יוחנן כל שיטה ושיטה שנטלו גוים מירושלם עתיד הב"ה להחזיר' להם שנאמר אתן במדבר ארז וגומר ואין מדבר אלא ירושלם שנאמר ציון מדבר היתה ירושלם שממה וא"ר יוחנן כל הלמד תורה ואינו מלמדה דומה להדס העומד במדבר דליכא דמתהני מריחיה איכא דאמרי כל הלמד תורה ומלמדה במקום שאין ת"ח דומה להדס שבמדבר דחביב עכ"ל הנה רבי יוחנן דקדק מה תועלת בהיות הארזי' אלה במדבר ויותר טוב שיהיו בישוב לזה דרשו במדבר על ירושלם ובזה מובן ג"כ לשון אתן ולא אמר יצאו במדבר ארז לו' שהב"ה יתן כן דרך פיוס ורצוי להחזי' ולת' בירושלם מה שנטלו ממנה גוים ולהיכ' דאמרי דקאמר דחביב אפשר דתרתי למד מתיבת במדבר הא' במקום שאין ת"ח שהוא כמדבר חרב שם יש לו ריח כהדס וג"כ במדבר מורה על חביבות ההדס שחביב ביותר על המוצאו שם במדבר כן המלמד במקום שאין ת"ח דומ' להדס וזה המאמר מסייע לדרש"י ז"ל והמתרג' שפי' מבקשים מים זו תורה כי מלוין לזה תבו' אפתח על שפיו' גו' וכן אתן במדבר שמם בלי תורה ארז שיטה והדס גו' שהכל משל לת"ח מינים ממינים שונים ועיין רש"י ז"ל והרא"בע ז"ל והרד"ק ז"ל :

למען יראו וידעו גו עיין הרא"בע ז"ל והרד"ק ז"ל וכן מהרי"א ז"ל למען יראו (כדהרא"בע וכדהרד"ק) העניי' והאביונים והאומות יראו וידעו וישימו לב וישכילו כי יד ה' עשת' זאת וקדוש ישראל בראה ר"ל שהוא פועל נסיי שמי שברא העולם ברא הפליאה הזאת עד כאן : ולע"ד לדקדק כפל למען יראו וידעו וישימו וישכילו ותיבת יחדיו מיותרת וכבר קדם להרד"ק ביאור תיבת יחדיו וג"כ כפל כי יד ה' עשתה זאת וקדוש ישראל בראה · ונראה לפי שאמר ב' מדרגות הלא הם העניים והאביונים והעניים הם חסרי הדעת ומן התורה אמפ' האביוני' הם התאבי' אליה כמו האביון התאב לכל מאכל ועל ב' הכתוב הנז' אמר למען יראו וידעו העניי' החסרי' מכל יראו וידעו ידיע' מה שפועל כזה של ארז ושיטה והדס גו' במדבר שמם יד ה' עשתה זאת אמנם האביונים התאבי' אל כל דבר חכמה ואיננו תאב אליה אלא מי שטע' טעמ' כי טוב סחר' הנה באמצעות הפליאה הנזכר ישימו על לבם זאת אשר עשה ה' לכבוד ישראל ז"ש וישימו ר"ל וישימו על לבם זה ומתוך כך ישכילו יחדיו ר"ל תכף ומיד תבא ההשכלה כי בשום יראת ה' ויכולתו בלב ילך אוטם וטמטום הלב וישכילו יחדיו ופי' לכל א' החלוקה שלו לעניים ידעו כי יד ה' עשתה זאת והאביונים ישימו וישכילו שקדוש ישראל עשה כן ז"ש וקדוש ישראל בראה שלכבודן של ישראל בראה הסי"ת זה יתחדש לאביונים אבל כי יד ה' עשתה זאת כבר ידוע אצלם שאינם מסוג העניים :

קרבו ריבכם גו' עיין רש"י ז"ל והרא"בע ז"ל וכן הרד"ק ז"ל ומהרי"א ז"ל קרבו ריבכם ר"ל דעו שכבר קרבו ריבכם וצרותכם אשר נבאתי עליכם עתידים לבא בקרוב ואעפ"י שאמ' ריבכם בלשון יחיד דהי"לל ריבותכ' על הצרות רבות וכיון שקרבו כבר ריבכם ראוי שתפקחו ותגישו עצמותיכם בכל החוזק וההתעצמות האפשרי כדי להנצל מהם ואם נביאכם מבטיחים אתכם שלא יהיה ולא יקום כאשר נבאתי יגישו אלינו ויגידו לנו את אשר תקרינ' כי כמו שאני בשם ה' מלך יעקב נבאתי כל העתידות האלה ככה יגידו בשם אלוהיהם מה שיהיה ואם עכ"ז יהי' קרבו ריבכם בלשון נוי בעבור או' ריבכם בלשון יחיד יאמר אליה הקריבו מלחמתכ' והגישו חזקכ' והתעצמותכ' יאמר מלך ישראל ע"ד התיצב והכן לך ואם יש קוסמי' או מגידי העתידות שיאמרו בהפך זה יגישו ויגידו לנו את אשר תקרינה ולפי שידיעת הדברי' הנעלמים הוא אם מהדברים העוברים שממנו ישפטו על העתיד שידיעת העבר סיב' ומתוך הסיבה יוכל לדעת המסובב לעתיד והידיעה מן העתיד אל העבר היא ידיע' ראיה מהמאוחר אל הקוד' ז"ש הראשונות מה המה הגידו שהם הדברי' שכבר עברו ואז נשימה לבנו ונדעה אחריתן כי מפאת הסיבה יודע המסובב או הבאו' השמיעונו והם הדברים ואז יהי' כאילו תגידו האותיות לאחור כלו' שאם הם יגידו העתיד הנה באמת אותה הידיעה מהאותיות ר"ל מהדברים הבאים העתידים להיות תשמש לאחור לדעת סבתו שכבר היה ותהיה ה"א הגידו האותיות משמשת וכבר הביא רבינו יונה השמות ואותיות מלשון אתא בקר הדברים העתידים לבא ולאחור הוא מה שכבר עבר כי כמו שיקרא העתיד לפני' יקר' העבר לאחור באופן שכאשר יגידו פסילים הדברים העוברים או העתידים אז יודע שיש בהם תורת אלהות אבל באמ' כל זה שקר כי אין בהם ידיע' העבר ולא העתיד וז"ש הן אתם מאין ופעלכ' מאפע וגו' ע"כ : ולע"ד כי יש ב' מיני ריבות האחד כל ריב וכל נגע אשר יש בו דררא דממונא או איסור והתר אשר זה יהיה עפ"י השופטים ודייני' והריב השני להוראת שעה לא שהדין כך לא שהשע' צריכה לכך וזה הריב מיוחד למלך כי אליו יאות לעשות הוראת שעה · לז"א קרבו ריבכם יאמר ה' לעתיד שיקרבוהו לפניו על הדין והאמת ואם הוא דין שסובל הורא' שעה ג"כ הגישו עצמותיכם יאמר לעתיד מלך יעקב כי גם לו יאת שכבר מלך ומלכותו בכל משלה וז"ש מלך יעקב כי לעתיד והיה ה' למלך על כל הארץ ביום ההוא :

יגישו ויגידו וגו' הגידו וגו' עיין רש"י ז"ל והרא"בע ז"ל וכן הרד"ק ז"ל : ולע"ד לדקדק מה טעם להזכיר יגישו די באומרו יגידו לנו וגו' ועוד כפל החלוקות את אשר תקרינה' הראשונות מה הנה או הבאות השמיעונו כי אחת מהנ' מספקת · ועוד קשה לדעת המפרשים הראשונות על העבר איך יש' הודעה בעבר ומהראשונו' אחרי שש' על העתידות אשר תקרינה : ונראה כי הנביא מדבר עם העובדי אלילים בין שיהיה מישראל או מהאומות ואמר כמתלונן עליהם יגישו ויגידו לנו להורות שאפי' כח להגש' אין להם כ"ש להגיד עתידות פה להם ולא ידברו וגו' רגלים ולא יהלכו גו' ז"ש יגישו ויגידו לנו וגו' ושאל מהם שיגידו העתידות ולא אשר באחרית הימים כי אם העתידות לבא ראשונות ז"ש ויגידו לנו את אשר תקרינה הראשונות ר"ל את אשר תקרינה אותנו בראשית הימים ולא באחרית הימים יגידו לנו מה הנה ובהגדה זו אנחנו נשימה לב להשכיל ולדעת תכלית ואחרית אלו הראשונות ז"ש ונדעה אחריתן או הבאות השמיעונו ר"ל כלל הבאות לעתיד ראשונות ואחרונות הם ותכליתן הכל השמיעונו ולא נצטרך לשים לב להבין ולדעת אחריתן הלא הבאות כלם השמיעונו · ואחר שדבר עם העובדי' דבר עם האלילים עצמם ואמר להם פה אל פה הגידו האותיות לאחור ר"ל קודם בואם · ודרך הלצה אמר הגידו האותיות לאחור כשאדם לועג על חבירו או' אתן לך כך וכך ומראה בידו לאחור שמור' שלא תקום ולא תהי' וז"ש הגידו אותיות לאחור לגלות כי אינו או' הגידו כי אם מן השפ' ולחוץ ולז"א ונדעה כי אלהים אתם אף תטיבו ותרעו ואז כשתגידו כן נדבר יחדיו ונראה יחדיו אני ואתם אבל בעוד שאינכם מגידים אם נאמין בכם חלילה ותקיים בנו קללה דע"ה בר"ה כמוהם יהיו עושיהם מה הם אינם יודעים ולא מדברים כך עושיהם אבל אם תגידו העתידות נהי' מדברים וראוי' אנו ואתם יחדיו וז"ש ונשתע' ונראה יחדיו ונשתע' לשון ונספר' (כדרש"י) ותיבת יחדיו חוזר גם אל ונשתע' · ואחר שאמר דרך ליצנות מהאלילים הגידו האותיות אמר האמת הברור שהבל המה ועושיהם יחדיו והוא או' הן אתם מאין והעושה אתכם ופעלכ' מאפע ומי שיבחר בכם תועבה הוא כי אם לא היה נתעב לא היה בוחר בכם (כדרש"י) או יאמר הבחירה שראוי לבחור בכם אין ראוי לבחור בכם אלא התיעוב וז"ש תועבת להתעי' אתכם הוא הראוי לבחור בכם ולהרחיקכם כיון שאתם מאין ופעלכם מאפע :

הן אתם מאין וגו' חז"ל אמרו במדרש הן אתם לשון יוני הן אחד אמר אתם לי מכל האומות שקרויין אין שנא' כל הגוים כאין נגדו ופעלכם מאפע א"ר לוי כל פעולות טובות ונחמות שעתיד הב"ה לעשות לישראל אינם אלא בשביל פעי' אחת שפעו בסיני ואמרו כל אשר דבר ה' נעשה תועבה יבחר בכם אות' תועבה שעשיתם עגל מסכה מאותו מין הביאו לפני קרבן ואני אבחר בכם · שור או כשב או עז א"ר לוי משל למטרונא שיצא עלי' שם רע עם א' מגדולי המלכו' בדק המלך הדברים ולא מצא בהם ממש מה עשה המלך עשה סעודה והושיבו בראש המסובין להודיע שבדק הדברים ולא מצא בהם ממש כך לפי שהיו א"ה או' לישראל אתם עשית' העגל ובדק הב"ה את הדברים ולא מצא בהם ממש לפיכך נעשה ראש לכל הקרבנות שנ' שור או כשב או עז ר' הונא בשם ר' אידי בשם ר' שמואל בר נחמני או' מוללים היו ישראל מאותו מעשה שאילו עשו ישרא' את העגל היה להם לו' אלה אלהינו ישראל אלא הגוים שעלו עמהם ממצרים עשו אותו עכ"ל : ולע"ד לדקדק מאי קשיא ליה לר' לוי שדרש הפ' בזה האופן · ועוד דכיון דלר' לוי ולר' הונא בשם ר' שמואל ב"נ ישראל לא עשו העגל א"כ יקשה דהיכי קאמר כל פעולות טובות וגו' בשביל פעי' אחת והל' שלמים הם בסור מרע ועשה טוב ועוד יקשה אותם תועב' שעשי' עגל מסכה גו' והלא בכל הנזכר מוסכמים שלא עשו ישראל דבר כמו שמזכיר במשל וכד"ר שמואל בר נחמני א"כ היכי קאמר תועב' שעשיתם עגל מסכה גו': ונראה שהוקשה לר' לוי בפ' או' מאין ב"מ ו"מ מאפע דהי"לל הן אתם אין ופעלכם אפע ומהו ופעלכם הי"ל ופעולתכ' אפע ואו' תועבה יבחר בכם אין לו הבנ' לז"א שהפ' מדברי' קרבו ריבכם גו' עם ישר' יתווכח ואו' להשהן אתם גו' כלו' מה זה עתה אתם נכשלי' באלילים לא כן מימי קדם אעפ"י שיצא עליכם שם רע הן אתם לי או' יחיד' מכל העמי' א' בלשון יוני הן אתם מאין מהגוים שנ' כל הגוי' כאין וכל פעולות טובות ונחמות שעתיד הב"ה לעשות עמכם שבזה מובן או' ופעלכם ולא יצדק ופעולתכ' הנה הכל תזכו בהם מאפע מסיב' אותם פעי' שאמרת' כל אשר דבר ה' נעשה כי המעשה שלכם נתברר לפניו שלא עשית' אתם העגל נמצא שתזכו מאפע מסיב' אותם פעי' תזכו לכל פעולות טובות שיפעל לכם הסי"ת ככתוב מה רב טובך אשר צפנת ליראיך פעל' לחוסים גו' ובזה הבין מ"ש הפ' תועב' יבחר בכם אותה תועבה שעשיתם עגל מסכה מאותו המין הביאו לפני קרבן ואני אבחר בכם ר"ל לפי שגלוי לפני שתעבת' ומאסתם בעגל להיותו מסכה מעשה ידי אדם נתך ז"ש תועב' שעשיתם עגל מסכה כלומר לפי שעשית העגל תועב' על כן יבח' בכם ביחוד כי ידע שהערב רב הם עשאוהו ואת' לי סגולה שעל כן אמר הן אתם מאין בבחינת הערב רב ולזה הביא ר' לוי משל להודיע שישראל לא חטאו כלל בעגל ולפי' נעשה ראש לכל הקורבנות שהיה צדק יותר בכמש' לו' לפי' נעשה ראש לכל הקורבנות מלבד מה שנעשה כן ראש להראות העמים שאין לישראל מגיע יד מלבד זה מחוייב מצד הזכות שלה' שיתעבו בו שמדרגה ע"י זה יבחר בכם בחירה נוספת וז"ש לפי' נעשה ראש גו' : עוד לחז"ל הן אתם מאין מליחה סרוחה ופעולכם מאפע מא"ב פע ממאה פעיות

אָדָם לָשֶׁבֶת בָּיִת: לִכְרָת־לוֹ אֲרָזִים וַיִּקַּח תִּרְזָה וְאַלּוֹן וַיְאַמֶּץ־לוֹ בַּעֲצֵי־יָעַר נָטַע אֹרֶן וְגֶשֶׁם יְגַדֵּל:
טו וְהָיָה לְאָדָם לְבָעֵר וַיִּקַּח מֵהֶם וַיָּחָם אַף־יַשִּׂיק וְאָפָה לָחֶם אַף־יִפְעַל־אֵל וַיִּשְׁתָּחוּ עָשָׂהוּ פֶסֶל וַיִּסְגָּד־לָמוֹ:
חֶצְיוֹ שָׂרַף בְּמוֹ־אֵשׁ עַל־חֶצְיוֹ בָּשָׂר יֹאכֵל יִצְלֶה צָלִי וְיִשְׂבָּע אַף־יָחֹם וְיֹאמַר הֶאָח חַמּוֹתִי רָאִיתִי אוּר:
וּשְׁאֵרִיתוֹ לְאֵל עָשָׂה לְפִסְלוֹ יִסְגָּוד־לוֹ וְיִשְׁתַּחוּ וְיִתְפַּלֵּל אֵלָיו וְיֹאמַר הַצִּילֵנִי כִּי אֵלִי אָתָּה:
לֹא יָדְעוּ וְלֹא יָבִינוּ כִּי טַח מֵרְאוֹת עֵינֵיהֶם מֵהַשְׂכִּיל לִבֹּתָם: וְלֹא־יָשִׁיב אֶל־לִבּוֹ וְלֹא דַעַת וְלֹא־תְבוּנָה לֵאמֹר חֶצְיוֹ שָׂרַפְתִּי בְמוֹ־אֵשׁ וְאַף אָפִיתִי עַל־גֶּחָלָיו לֶחֶם אֶצְלֶה בָשָׂר וְאֹכֵל וְיִתְרוֹ לְתוֹעֵבָה אֶעֱשֶׂה לְבוּל עֵץ אֶסְגּוֹד:
כ רֹעֶה אֵפֶר לֵב הוּתַל הִטָּהוּ וְלֹא־יַצִּיל אֶת־נַפְשׁוֹ וְלֹא יֹאמַר הֲלוֹא שֶׁקֶר בִּימִינִי:
זְכָר־אֵלֶּה יַעֲקֹב וְיִשְׂרָאֵל כִּי עַבְדִּי־אָתָּה יְצַרְתִּיךָ עֶבֶד־לִי אַתָּה יִשְׂרָאֵל לֹא תִנָּשֵׁנִי: מָחִיתִי כָעָב פְּשָׁעֶיךָ וְכֶעָנָן חַטֹּאותֶיךָ שׁוּבָה אֵלַי כִּי גְאַלְתִּיךָ: רָנּוּ שָׁמַיִם כִּי־עָשָׂה יְהוָה הָרִיעוּ תַּחְתִּיּוֹת אָרֶץ פִּצְחוּ הָרִים רִנָּה יַעַר וְכָל־עֵץ בּוֹ כִּי־גָאַל יְהוָה יַעֲקֹב וּבְיִשְׂרָאֵל יִתְפָּאָר:

כה

איתא יתבת ביתא: למיקץ ליה ארזין ונסיב תרז ובלוט ומתקיף ליה באעי חורשא נצב אורנא ומטרא מרבי: והוי לאנשא לאדלקא ונסיב מנהון ושחין אף אזא ואפא לחם אף עבדיה דחלא וסגיד אתביה צלמא ובעא מיניה: פלגיה אוקיד בנורא על פלגיה בשרא אכיל טוה טוי ושבע אף שחין ואמר אח שחינית חזיתי נור: ושאריה לדחלא עבד לצלמא סגיד ואישתעבד ליה ובעא מיניה ואמר שזבני ארי דחלתי את: לא ידעין ולא מסתכלין ארי מטמטמן מלמחזי עיניהון מלאסתכלא בלבהון: ולא מתיב ללביה ולא מדע ולא סוכלתנו למימר פלגיה אוקידית בנורא ואף אפיתי על גומרוהי לחים טוית בשרא ואכלית ושאריה לתועבא אעביד לבלי אעא אסגוד: הא דחלתיה פלגיה קטמא לביה שטיא אטעיה ולא ישיזיב ית נפשיה ולא יימר הלא שיקרא עבדת ימיני: אידכר אילין יעקב וישראל ארי עבדי את אתקינתך למהוי עביד פלח קדמי את ישראל לא תתנשי דחלתי: מחיתי כעיבא חובך וכענן עדי כל חטאך תוב לפולחני ארי פרקתך: שבחו שמיא ארי עבד יי פורקן לעמיה יבעו יסודי ארעא כועו טוריא תושבחתא חורשא וכל אילניא דביה ארי פרק יי יעקב ובישראל ישתבח: כדנן

ארן נ״ון זעירא והיא חד מג׳ נונ״ין זעירין וסימ׳ נטע ארן · ונבושבן · ורגן מפריד אלוף · ואינון מן אלפא ביתא דאתוון זעירין ונמסרו בריש ספר ויקרא: ויתפלל ג׳ רפין בקריא׳ וסי׳ ועתה השב אשת האיש כי נביא הוא · יסגוד לו ויתפלל אליו · ויחי ויתן לו מזהב שבא · אנ״ך: שובה ה׳ מלרע בקריאה וסימ׳ ובנחה יאמר שובה יי׳ רבבות · מחיתי כעב פשעיך וכענן חטאתיך · שובה יי׳ חלצה נפשי · שובה יי׳ עד מתי · שובה יי׳ את שביתנו:

רש״י

תרזה ואלון · מיני אילני סרק: ויאמץ לו בעצי יער · עושה לו חיזוקים בין לחיזוק בין לבנוי במיני עצים המשונים זה מזה במראיהן: נטע אורן · לשמו׳ ייאור ונטע הראוי לכך נוטעו לכך והגשם מגדלו · אורן לשון נטע יונק פרכנ״ן בלע״ז: והיה לאדם לבער · והיה אותו עץ מקלא ולצרכי אד׳ לבער: ויקח · מן העצים ויחם גופו לנגדם: אף ישיק · אותם תנור ואופה לחם: אף יפעל אל · מן הנותר ולא ישיב אל לבו · חציו שרפתי במו אש: ולא דעת ולא תבונה · בו לאמר זאת: לבול עץ · לרקבון עץ: רועה אפר לב הותל הטהו · לבו אפר הותל הטהו לעשות לו רועה של אפר · הלורה הנשרפת חליה ונעשה אפר הביטה היה אומ׳ שהוא לו לרועה ולמפרנס · ד״א רואה אפר לשון ריעו׳ עובד ע״א ומחבר אליו את ע״א שהיא אפר: ולא יציל · הנתעה את נפשו לאמר הלא שקר בימיני ויפרד מעליו: לא תנשני · לא תהיה שכוח מיראתי: מחיתי כעב פשעיך · במצרים ובמדבר גם עתה שובה אלי: פצחו · לשון פתחון פה: ויצרך

אבן עזרא

לשבת בית · כאדם שיושב בביתו: לכרות · הטעם יש מי שיפסול אלהיו מארזים ויש מי שיקח תרזה מין ממיני אילנים: ויאמץ לו · יטעהו: אורן · שם אילן או פירושו שירש: וגשם ·

ונלמים במה יותר מאדם ר"ל מאדם הזה האומן הנבחר לזה למעשה מלך שעת מולדתו עם היותו בלתי אומן בהם ולזה יבושו הנה יתקבצו כולם ויעמודו יפחדו מלשון יד באותו הפסל בעת גמר צורתו ולזה יבושו יחד אבל האומן הידוע אם הוא עושה הפסל מברזל הוא בידו עושה המעצד והוא הפועל בפחם ובמקבות יצרהו שהוא הפטיש ויפעלהו בזרוע כחו ר"ל שאומרים שהוא בעל הכח והסגולי לעשותו ואין איש לעשותו כמעשהו אבל רואה אני ביטולים חזקים בדעת הזה האחד שהאומן הנבחר הזה אם ירעב אין כח בו אם לא ישתה מים ייעף ואם היה בו כח אלהות לעשותו אותו הפועל קדוש איך ירעב ואיך יצמא ולא יעצור כח בעצמו ולא יתן לו הכלם ההוא כח וכן אם הוא חרש ועושה פסל מעץ רואה אני שיתארהו בשרד והוא החוט הצבוע ואחר כך יעשהו באותה האדה במקלעות ובמחוג' שהם כלי אומנותו ואם היה כח עליון למה לא יעשה אותם הענינים מבלי אותם הכלי' אבל הוא יעשה במלאכות כלים ואומן אחר שאין בו כח כלל זולת הטבעי הנהוג' עוד אני רואה שיעשה הפסל כתבנית איש והוא תימה למה לא יעשה צורה אחת נפלאה מצורות בעליונים כי הוא אינו עושה כי אם כתבנית איש והוא המורה שענייני הדמיון המורגל לא קדושה וכח עליון כלל עוד אני רואה שתמיד עושה הפסל כתפארת אדם לשבת בית ולמה לא יעשהו מתנועע אם היה בו כח עליון לעשות בו דבר פלא הלא משה רבינו ע"ה המבדיל כמה הבדלות עשה המטה שהוא כח מתנועע כנחש בכח קדושתו וכן היה ראוי לאומן הזה אם היתה בו קדושה שיעשה פסלו מתנועע לא תמיד לשבת בית שלא ימיש ממקומו והמתרגם פי' כתפארת אדם על האשה שהיא תפארת בעלה ויושבת תמיד בבית ולא תלא ממנו והמכס כנגד הדעת השני שהוא בהורדת רוחניות העליונים אמר. לכרות לו ארזים ר"ל אינו אמת שהוא כורת הארזים להורדת השפע והשפעת המזל והכוכב והשר אשר למעלה כי הוא מכוון לעצמו לבד ז"ש לכרות לו ארזים ר"ל לכרות לו לעצמו מכוון ולא לזולתו ויקח תרזה ואלון שהם מיני עצים ויאמץ לו בעצי יער ר"ל אין הכוכב והשר נותן בו כח ומאמצו אבל האומן עצמו הוא המאמץ לו בעצי יער כי הוא נוטע אותם במקום המים כדי שיגדלו בחוזק ואומן רב וגשם יגדל שיעשה גוף וגשם גדול וכל זה מורה שאין בפסל דבר מכח העליונים כי אם ממלאכת מחשבה האומן ההוא והמכס כנגד הדעת הג' האומן שצריך שעה ידוע' לכרות עץ הפסל או הברזל ומפני השעה יתקדש השיב הנביא והיה לאדם לבער והיא טענה מספקת מאד כי אם היתה השעה מחייבת הקדושה באותו העץ איך היה שיחלק מאותו עץ שנכרת באותה שעה היה לפסל ויאסר הוו לו וחלק ממנו היי לבער בהם וזהו אומרו והיה לאדם לבער ויקח מהם ויחם אף ישיק שהיא כמו יבעיר ואפה לחם כי כמה יעשה כל זה מחתיכות העץ אשר יכרות וגם חלק מאותו העץ יעשה פסל ויסגד למו ולמה חלק אותו עץ יפרים לגבוה הקדושה רבה וחלק יכבה בו מנהג בזיון כ"ש וכל שכן שראינו שיותר תועלת נמשך מהחלק הנבזה מהתועלת הנמשך מהחלק הנעבד כי הנה מאותו חצי שסרף במו אש יאכל עליו צלי בשר ויאכל וישבע אף יחם ויאמר האח חמותי ראיתי אור והלא הם התועלות המגיעות מאותו חצי האמנ' שאריתו לאל עשה ר"ל שאמת שמיחד אותו לאלוהו אותו השר או הכוכב ולפסלו של אותו אלוה שר ומזל יסגוד וישתחוה ויתפלל אליו הצילני כי אלי אתה. ואתה רואה שפעמים קורא את הפסילים בשם יחיד ופעמי' בשם רבים כמו שאמר בל יראו ובל ידעו ואמר ויסגוד למו ועל זה הדרך אחשוב שאמר לא ידעו ולא יבינו כי טח מראות עיניהם על הפסילים עצמם כי הם מהפללים להם הצילני כי אלי אתה והיא תפלת שוא כי האלוהות והפסילים הבם לא ידעו ולא יבינו ולעפ"י שיש להם צורות עינים הנה טח מראות עיניהם ומהשכיל לבותם ולפי שהיה בזה ג' שבושים כמו שזכרנו לכך אמר כנגד שלשתם ולא ישיב אל לבו ולא דעת ולא תבונה ר"ל ולא ישיב אל לבו כי קדושת האומן שוא ודבר כזב ולא דעת בהם לדעת שהורדת הרוחניות על הפסל הוא שקר מבואר ולא תבונה בענין השעה שהוא לאמר חציו שרפתי במו אש וגו' והנה חזר וכפל הטענה הזאת חציו שרפתו במו אש פי' בעבור שהיא היותר נגלי' ומבוארת כי הנה היות באדם האומן כח וקדושה תפלת הנפש אשר בו אינו דבר נמנע בעצמו ואם הורדת הרוחניות מהעליוני' לתחתונים אינו דבר בזה נביות המקבל מוכן אליו אבל קדושת הפסל בעצמו זו היא מחשבה דיקה ושכלה אין לה על מה שתסמוך ולכן אמר עליה בפרט ולא תבונה לאמר חציו שרפתי במו אש והפסדתי צורתו וגם נשתמשתי בו שאפיתי על גחליו לחם ואוכלה בשר ואוכל והנותר ממנו אעשה לדבר תועבה בעיני אלהים ואדם בעל שכל ואסגוד ואשתחוה לבול עץ יבש זה בהמת אינו פועל הנפש המשכלת בי אם פועל הגוף החסר וזהו רועה אפר לב הותל הטהו ר"ל האדם הרועה עפר מן האדמה חסר מבלי כח והשכל לב הותל ומלא מהתלות ושקרי' הטהו ולא יציל נפשו השכלית ולא יאמר הלא שקר בימיני וי"ת הא דהלתיה פלגיה קטמא יפרש האפר על החצי מהפסל אשר שרף ויהיה פי' שכתוב ע"פ דרכו כך בהיותו רועה אפר ושורף חלקי הפסל וגם כולו בהיותו ישן נוסן לב הותל הטהו לעשותו אלו' לו לבו הלא העץ הוא באש ישרף וע"כ"ז שנותן לו לבו קצת התר הוא לא יעצור כח להציל את נפשו ולאמ' הלא שקר בימיני. או יהיה רועה הוא הפסל והטהו מוסב אל הרועה כדפרש"י ע"ש והר"בע ז"ל בשער כ"ג כתב חרש ברזל גו' ירלה כי החרש העושה צלמי' מהברזל החזק ושאר במתכו' הקיימים מבואר שהוא חזק מהם עד: כי בפחם יפעל בו להפסי' חזקו ובמקבו' יצרהו ויפעלהו בזרוע כחו הנה שהחרש הוא יתר בכח עליו בלי ספק ועוד מעט ישיג אל החרש הזה העלמות בפעולתו עד כי ירעב ואין כח גם כי יצמא שאם לא שתה מים יעף ואם אלהי' הוא מגד חזקו וקיומו ראוי היה שיחזיק ויקיים אל החרש ההוא הפועל אותו ולא עשה כן רק החלישו (וקרוב לזה בדמהרי"א ז"ל) אמנם בחרש העצים שלעפ"י שלא ישיגהו כ"כ עמל כי הוא נוטה קו המד' ומתאר בשרד ובמחוגה שהם מלאכות נעשות בלתי עמל ויגיעה אבל עכ"ז יגיעהו עמל בעת כריתת הארז ז"ש לכרות לו ארזים גו' באופן שישיגהו העמל של חרש ברזל. והשנית שהוא רואה שבעץ כוונת הנבחר ישיגהו ההפסד וכלוי מהר שהוא כבר יראה שעץ אחד שבורתו מהיער מקצתו היה לבער להתחמם בו ולאפות לחם ומקצתו יעשה ויפעל אל ואיך יתכן כמאה מקצתו נתן לאכלה ומקצתו אלהים ויתפלל הצילני כי אלי אתה והרי תמרון הבלבול והבלוי. בעץ מה שלא יהיה בן בבן אדם כי לא ימות חציו וחציו יחיה ולזה גמר הלעג לאמר לא ידעו ולא יבינו וגו':

ולע"ד · לפי שהחרשים יעמדו ג' או ד' חברים עם אדם א' חרש חכם מתלמידי' עמו ולזה אמר כי כשיצא א' מהתלמידים יומר אל מעקוהם הוא של מתכת ופסל נסך וגו' הנה בצאת תקלה זו מתחת ידו הנה כל חביריו אשר למדו יחדיו האומנות ההיא מהחרש חכם הן כל חביריו יבושו משמועתו כיון שלמדו כולם יחדיו מרב א' ז"ש וחרשים המה יחדיו הוא וחביריו מאדם ר"ל שכולם למדו מלאכת החרשות מאדם אחד שלמדם יחדיו ולזה יבושו יחד בהכשל חבר א' מהם ע"ד מ"ש חז"ל בפסוק אלופינו מסובלים אין פרץ ואין יוצאת וגו' וכיון שכן ראוי ומחויב להם שיתקבצו כולם יעמדו לבקש על כפשם וראוי הוא יפחדו פן יבושו יחד לפני הש"ת אלהים חיים כי אם את אחד מן החבורה תדאג כל החבורה ועא"כ אם יצא אחד מן החבורה לעשות שיגי' שראוי ומחויב שתדאג כל החבורה וחביריו אשר למדו יחדיו האומנות ההוא יתקבצו להפרע ממנו וליסרו אולי ישיב וניחם מרעתו ז"ש יתקבצו בלשון צווי יעמודו יפחדו פן יבושו יחד כאמור:

חרש ברזל וגו' עיין רש"י ז"ל וכן מהרי"א ז"ל: ועיין הרא"בע ז"ל וכן הרד"ק ז"ל:

ולע"דן לפי שהדברים של קדושה אלהים המבדיל כמה הבדלות ראוי הוא שיעשו מאליהן וכמו שהוכחנו בכלי חמדה במלאכת המשכן שסדר ויקהל שהוו נעשים מאליהן ששת ימים תעשה מלאכה מאליה בלי עמל ויגיעת האומנים ולפי שבחרש של עץ לא הוצרך לכח כמו החרש של ברזל וזהב ובסף נכינהו בו שבמלאכי' צריכה כח זרוע לכך לא האריך בו כל כך לקראו' הולשת הפסל שכיון שהוא של עץ חלוש הוא כי הרי הוא מעותד לשריפה ולרקבון אבל הפסל של ברזל הגדולה שהוא חזק מאד חומרו שהוא ברזל רצה להודיע חולשתו ופחיתותו מכל הצדדים והוא שאמר אח"כ ופעל בפחם הוא פחיתות שהאלוה יתפעל ע"י הפחם השחור. וגם ע"י הכאות שיכו שני האומנים יחד כנודע ממלאכת הברזל שמכין שניה' יחד זה קם וזה נופל וז"ש ובמקבות שתי' והאומן היותר בקי יצרהו שהכבעבור המאיות שהדי עשת ברזל היה ומתוך ההכאות יצרהו כבולר ולא יעשה מאליו כמשפט הדברים הקדושי' המבדיל כמה הבדלות שיעשו מאליהם שלא ויפעלהו בזרוע כחו מה שמרוב הטורח גם רעב ואין כח כי תשש כחו ובזה יובן מ"ש בזרוע כחו שלא אמר בכח זרועו אלא בזרוע כחו כלומר שהכח כחו חלף הלך לו מסיבת הרעבון שרעב ואין כח באופן שלא נשאר כי אם גוית זרועו בתנועותיה בלי שום כח וזהו בזרוע כחו ולא חסרה בי"ת בתיבת בכחו כמו שנדחק הרד"ק ז"ל כנז"ל · ועפ"י שיטת מהרי"א ז"ל אבין או' חרש ברזל מעצד שלא אמר חרש ברזל במעצד לו' שאין שום ממשות ביוצרי פסל אך הבל המה יחדיו כי חרש ברזל לפי האמת במעצד והוא הכלי ראוי שיקרא חרש ברזל לפי האמ' שהרי המעצד הוא הפועל לא האומן ולא מזלו כי הבל הוא:

חרש עצים נטה קו וגומר עיין רש"י ז"ל וכן הר"אבע ז"ל והרד"ק ז"ל ודמהרי"א ז"ל כתבתיו בפ' הן כל חביריו יבושו וגו': ולע"דן · לדקדק שהיה ראוי להקדים פסוק לכרות לו ארזים וגומר כי הוא קודם ואח"כ יטעה הקו יתארהו בשרד גו' והר"דק ז"ל פירש שהפ' הראשון בער מעשה הפסל מהעץ קצוב ואלון ופסוק לכרות וגו' מספר כשהולך העושה פסל אל היער

עצמו לכרות לו ארזים כמו שיבוא בס"ד בפסוק לכרות לו וגומר: ונראה כי הרוצה לעשות לו פסל תמונת אדם יבחר לו ארז חזק בטבעו הלא הוא תרזה ואלון שהוא חזק משאר מיני העצי' שלא ירקב מהר וזו פקידות גדולה לבקש העץ שלא ירקב שזה מורה על חולשת האלהות הנשפעת על אותה התמונה כיון שאינו בה כח להשפיע חוזק וקיום שיה ואפילו שהיה מאיזה מין שיהיה · והענין השני הוא שהאומן הזה צריך הוא למדוד בקו המיד' את עובי האילן ההוא שיהי' בו שיעור מספיק לכשיתלוש אותו שיתארהו בשרד וכן יעשהו במקלעות ובמחוגה יתארהו יהיה בו שיעור מספיק שלא תתמעט הגובה ההוא שתהיה כדמות נער קטן או כתבנית איש במלום אבל יבחר עץ עב ביותר שיהיה בו כשיעור שאחר שיעשה כל התקונים הצריכים לעשות לו יהיה שלם בתמונת פניו ובגודלו מהאורך זה שאמר חרש עצים נטה קו בעצים עצמם שיהיה בו שיעור לשיתארהו בשרד יעשהו גו' כל זה בכח ולא בפועל ואחר כך יעשהו בפועל כתבנית איש ולא תינוק ונער ולא תמונה מכומלמת אלא כתפארת אדם היותר מפואר בתכלית בעיגול פניו ובעוביו ושמנו ולועג הנביא על כל זה ואומר שכ"ז העמל פועל בטל ויגיעה יתירה שלא נצרך כיון שהוא לשבת בית שלא יצא הפסל לחוץ מה נורך יש בדקדוק תמונתו בפה' הזה שאילו יצא לחוץ הי' ראוי שידקדקו בו לכבוד ולתפאר' המכס לשבת בית כמלא שנטיית הקו הנזכר הוא בעוד היות העץ במחובר מה נורך יש בו שימדוד אותו החרש בקו אם יהיה בו שיעור כדי לקבל אותה הצורה המצוירת בדעתו וזה מורה יתארהו שלא אמר ויתארהו בשרד ויעשהו במקלעות כמ"ש ויעשהו כתבנית וגו' באופן שכל המידה הזאת שעל ידי נטיית הקו הנה היא כדי לכרות לו ארזים וקודם הכרתה מדוד כאמור:

לכרות לו ארזים וגומר עיין רש"י ז"ל והר"אבע ז"ל והר"דק ז"ל והוצרך לומר וגשם יגדל כי ידוע הוא כי כל צומח יגדל אותו הגשם אלא אמר אף על פי שהוא נוטע העץ לשם ע"א הגשם יגדל אותו והרי הגשם בשליחות האל בא והיה ראוי שלא ימטיר עליו עכ"ז עולם כמנהגו נוהג כמ"ש חז"ל כיוצא בזה הענין שגזל שאה חטים וזרעה דין הוא שלא תצמח אלא עולם כמנהגו נוהג ושוטין שקלקלו עתידין ליתן את הדין: ולע"דן מה שכבר זכרתי בפסוק הקוד' עיין שם ואפשר עוד מקושר עם מ"ש לשבת בית והוא שהכתוב מדבר בחרש עצים שאינו עושה הצלמים של עצים בשכירות אבל הוא עושה אותם ומוכרם בחנות משלו וספר הכתוב דרך לעג שאחר שיתארהו בתבנית איש כתפארת אדם לא יוליכוהו לחנות למכרו מיד אבל תתעכב מכירתו והולכתו לחנות ויתעכב הצלם ההוא לשבת בית החרש שלא יוליכוהו לחנות להיות החרש טרוד לכרות לו ארזים וגומר ומכל זה ישאר גנוז שם לשבת בית ימי מספר עד כרות הארזים ההם ולא ימצא תרזה ואלון כרותים יתעכב בלקיחתם וזהו ויקח תרזה ואלון כמאמ' שעבודה כל דהו תספיק לעכב הצלם ההוא ממכירתו בחנות לשבת בית ולשהיה בו צורך אלהות או השפעת כח רוחני לא היה ראוי לנהוג בו מנהג בזיון כזה לשבת בית שתתעכב עבודתו ולא די טרדות בשו לכרות ארזי' ויקח וגומר אלא אפילו שאר עצי יער הבלתי חשובים וגמלאים תמיד עכ"ז החרש הזה מניח הצלמי' אשר עשה בקרן זוית כאמור לשבת בית כדי לאמץ עצמו בעצי יער מרובים לעשות צלמי' רבים להרויח ולהשתכר שזהו אומן לבבו של חרש בהיות לו עצי' רבים לעשות מהם מלאכתו והוא ויאמץ לו לעצמו החרש בעצי יער או אם יזדמן זמן נטיעה יטע אורן כדי שיהיה נוטע לשם טומאת אלי' מעת נטיעתו שתחול עליו שפע רוחני שהיי שימכר יותר ביוקר לפי שהיה מעת נטיעתו לשם ע"א והנה לא ישימו לב שהגשם נדבות יגדל אותו ואילו לא יהיה גשם תיבש הנטיעה ההוא ואם חל עליה שפע אלהי כפי דעתם היה לה להתגדל מינה ובה ולא על ידי גשם:

והיה לאד' לבער וגו' חציו וגו' ושאריתו וגו' עיין רש"י ז"ל והרא"בע ז"ל והר"דק ז"ל ודמהר"י"א בז"ל בפסוק הן כל חביריו: ולע"דן לדקדק יתור והי' לאדם לבער שכבר מזכיר אחר כך ויקח מהם ויחם ואף ישיק וגו' ולשון ויקח מהם ייחם מורה על ענין זולת הנזכר ושאינו פי' אל והיה לאדם לבער ושלא בדהר"אבע ז"ל: ועוד קשה כי כאן מזכיר ואפה לחם ההכרחי לכך ולא הזכיר בשר כלי כלל ואחר כך מזכיר שנית חציו שרף במו אש ומזכיר על חציו בשר יאכל יצלה צלי וישבע ומהו השמחה הזאת על דבר קל של חמימות עד שיאמר האח חמותי ראיתי אור ולמה אמר יסגוד לו וישתחו ויתפלל אליו בלשון יחיד ובתחילה אמר אף יפעל אל וישתחו עשהו פסל ויסגד למו בלשון רבים: ונראה שאמר והיה לאדם לבער לפי שהזכיר בפסוק הקודם עצי יער וזולת עצים אשר לקח מהם לעשות שוה עליהם לומר שלא היה מגבן לזה הפועל של אלוהות אלא להפסק והבער זה שאמר והיה זה העץ שעשה ממנו פסל היה לאדם לכלל האדם לבער היה בשון עבר מתחילתו מיוחד להבער וגם באחריתו עדי אובד ויקח מהם ויחם וגומר כמו שהיה מעותד כן מתחילתו שהיה להבער הזמנה מילתא היא בסופו היה לשריפה ואפילו שנעשה חלק ממנו אלוה' עוד אפשר דרך הלצה והיה לאדם לבער רוצה לומר להבעיר את האדם הנכשל בו במשפט פסילי אלוהיהם תשרפון באש וכתיב כמוהם יהיו עושיהם וגומר וזהו והיה לאדם לבער האד' עצמו' וסימניך שלקח מהם ויחם אף ישיק וגומר וישמח ויאמר האח חמותי וגומר כן ראוי שישרף לעתיד ויבער בסיבת עובדו אליל ואמר ויחם אף ישוק ואפה לחם כי ענין האפית לחם קודמת בעוד היותו משיק דהיינו אחרי כלות הלהב מיד ידבקו הפת בתנור בעוד הגחלי' לוחשות וזהו אף ישיק ואפה לחם בעדיין האש בתקפו · וכן בסמוך אפיתי על גחליו ר"ל בעודם לוחשות או על גחליו עליהם ממש חררה על גבי גחלים · אמנם אחר כך כשנעשו הגחלים עוממות ובטל תקפן אז יצלה הבשר ולא קודם כי ישחת כל בשר מחום הגחלים הלוחשות וז"ש חציו שרף במו אש שאחרי שנשרף חציו במו אש כל שעממו הגחלים וכבר נשרף חציו אז על חציו בשר יאכל יצלה צלי וישבע ואעפ"י שעממו הגחלים עכ"ז יחום בו ז"ש אף יחום לשון אף מורה שאעפ"י שעממו הגחלים שהרי כולן שם בשר עכ"ז אף יחום ואעפ"י שאינו כחום הראשון בעודו משיק שאז הקדים ויחם להיותו חום חזק ואמר אף ישיק ואפה לחם כמלא עשיית הלחם בזמן וצליית הצלי בזמן מתאחר · ומרוב חסכו בע"א עד שלא ידע ולא יבין יאמר כי החמימות ההוא אלהי חלילה כאילו ראו מראות אלהי' וממכו כמשך החמימות כי לא יתן אל לבו להבין שהחמימות ההוא טבעי מהגחלים הם עורון כזה ז"ש אף יחום ויאמר האח חמותי ראיתי אור שישמח ויאמר הלא על החמימות בשמח' גדולה לפי טעו' בו שחושב שהוא חמימות מאת אלהי כי לא יתן אל לבו שהוא מחציו השרוף אלא ויאמר חמותי ראיתי אור רוחני וערב כראות פני אלהים וזה טעם ראיתי אור לשון מראה וזה העורון ותמהון לבב גורם לו ששאריתו לאל עשה גו' הכוונה כי בתחילה יבעל אל במחשבתו הלא היה התמונה הרוחני' אשר בשמים ממעל בבא מלפאי המרום במרום והפסל בתמונתו על הארץ מתחת וז"ש אף יפעל אל וישתחו עשהו פסל אמר עשהו אל על הרוחני שיו והשתחוייתו ועבודתו ועשהו פסל על הארץ מתחת וסגידתו כוללת לשניהם אל הפסל ואל האלוה ז"ש ויסגוד למו בלשון רבים לשניה' יחדיו כמו שפי' בפסוק בעה הקיים אל המתים בשם הר"מע ז"ל שבעבור החיים והם הרוחות העליונים הרוחניים חולקים כבוד אל המתים הפסילים אשר הם כמתים אבל עיקר הדרישה היה אל אלוהיו הרוחני העליון האמ' אחר כך עוד מעט כשחציו שרף במו אש ועל חציו יאכל בשר יטעהו נגרו הרגש שהבשר הצלי להיותו נצלה בעצים טמאים שהיו מחוברים אל האליל יש להם סגולה להשביע במעט מהצלי ז"ש יצלה צלי וישבע תיבת צלי מיותרת אלא ודאי ה"ק יצלה מעט צלי"לי כל דהו וישבע בדרך טבע אין זה אלא ברכת האליל שרתה במעיו עד שבצלי כל דהו שבע אף יחום וגו' כדפרש"ת שמכל זה יבוא לטעות בטעות יותר גדול לעשות הפסל אלוה ולסגוד לו לפסל ז"ש ושאריתו לאל ממש עשה לפסלו הוא השארית הנז' יסגוד לו ולא למו ובזה מובן שלא אמר ולפסלו בוי"ו ההוספת שאינו מוסיף על ענין ראשון שאמר ושאריתו לאל עשה אלא הוא הוא שלפסלו לו וישתחו ר"ה פסל אליו לא כתחילת פיהו שבלות כאמר בו אף יפעל אל וישתחהו לאל הרוחני עשהו לאיהו העץ פסל ויסגוד למו יחדיו כדפרשית אמנ' אחרית פיהו ומעשיו הוללות רעה אחר שאכל הבשר צלי ונשתבע שבע שלא בדרך טבע אז נשאריתו לאל עשה לכשאר מהעץ הוא הפסל עושהו אל ופסל ולו לפסל יסגוד וישתחו ויתפלל אליו ויאמר הצילני כי אלי אתה ואין לי אלוה מבלעדיך רוחני מלבד המרו' והיא סברת הטועים האומרים לעץ אבי אתה ולאבן את ילדתנו: עוד אפשר בהבנת הפסוקים והיה לאדם לבער וגו' פי' זה שאילו אשר לקח לעשות ממנו הפסל יש לו ענפי' גדולים והפסל אינו נעשה כי אם מגוף האילן באופן שימצאו שני מינים מהאילן הזה לשריפה אם האחד מהענפים הנותרים והשני מעלם גוף האילן בבוא החרש לתארו ולתקנו במקלועות ובמחוגה להביאו אל מצב תפארת אדם והוא הנסירות של חרשים והיוצא ע"י המקלועו' וזה המין השני יותר טמא אל החרש להיותו קרוב אל האליל ההוא ועל כן באו שני כתובי' כל כתוב מדבר על מין אחד מהמיני' הנזכרי' הכתוב הראשון והיה לאדם לבער וגו' מדבר על העצים הנותרים עליהם הוא או' ויקח מהם אף ישיק ואפה לחם ולא להזכיר בשר לשתי בחינות האחת להיות האש ההוא מוסק אש חזק מעצים של ענפי האילן לא כן בסמוך שמדבר בנסורת ומה שמקלפין המקלועות אשר בהם יצלו בשר שלא ישרפוהו ולא יהות בהם אפיית לחם כי לא יספיק לאפות לחם כי אם על גבי אש חזק מעצים גסים והבחינה השנית כי החרש עצים דרך פרישות וחסידות לא יאכל בשר כלי ועידון רק לחם עשוהו הפסל כי אם לחם לבדו ז"ש ואפה לחם כי הוא קודם עשיית האל והפסל ז"ש אח"כ אף יפעל אל וישתחו עשהו פסל ויסגד למו כדפרשית תיבת למו על העליון והתחתון רוחני וגשמי יחד אל ופסלו המצב

בפסוק

תדוש הרים · מלכים ושרים : תזרם · תזרה אותם כבמזרה לרוח · והרוח תשאם מאליהם לגיהנם : מבקשים מים · כתנבא הנביא על אחרית הימים לא רעב ללחם ולא צמא למים כי אם לשמוע את דברי יי' ישוטטו לבקש את דבר יי' ולא ימצאו וכשישוב אפו יכין להם לחם ומים ישכין שכינתו ורוחו בפי נביאיהם : נשתה · לשון ונשתו מים מהים לשון השאת והסבר וכן לשון חורבה ויובש ולכך התי"ו מודגשת שהרי באה במקום שתים שאין שאת בלא תי"ו והיה לו לומר לנקב' נשתתה שהרי לזכר יחיד יאמר נשת ולרבים ונשתו : נהרות · לב מבין לתורה ולנבואה : מדבר · מקום שלא היתה חכמת תורה : אתן במדבר ארז שטה · כל מיני יישוב אף כס אתן כל מיני חכמ' וטובה ושלום : תדהר ותאשור · שמו' אילני סרק העשויין לבניין : קרבו ריבכם · כל האומות בואו ורובו והתווכחו עם בני : עצומותיכם : טענות בריאות וחזקות שלכם ולשון ריב הוא זה בלשון משנ' שנים שהיו מתעצמין בדין במסכת סנהדרין : יגישו · העמים את נביאיהם וקוסמיה' : ויגידו לנו את אשר תקרינה · לעתיד : הראשונות · שהיו קודם בריא' עולם ועל מה נברא מה הנה : או הבאות · לעתיד ישמיענו ונרא' אם יש בהם ממש שיתקיימו דבריהם : הגידו · האותיות לאחור · המופתים הבאים באחרונה : ונשתעה · ונספר דבריכ' ויספר מתרגמינן ואישתעי : הן אתם מאין · ודבריכם איך יתקיימו : ופעלכ' מאפע · איכנ אלא פועי' ומרימי' קול להטעו' בדברי כזב : תועב' · הנתעבים הם יבחרו בכם ולא הקב"ה · ולא עבדיו ולא משרתיו : העירותי מצפון ויאת · אני מגיד העתידו' הנני מעיר לבנו' חרבו' ירושל' את כורש מצפון ויאת על בבל להחריב' : ממזרח שמש יקר' בשמי · כל ממלכו' הארץ נתן לי יי' אלהי השמי' ונראה שארץ פרס במזרחי' צפוני' היא לארץ ישראל : ד"א העירותי מצפון את נבוכד נצר להחרי' את עירי ויאת וכורש היערתי ממזרח שיקרא בשמי לבנות את עירי שמלכות פרס במזרח ארץ ישראל היא שנאמר ראיתי את האיל וגו' : ויבא

הרים וגבעות · משל למלכי ז' אמות ושריהם : תזרם · אתה תזרה אותם כאדם שזורה התבואה אחר הדישה והרוח תשא ותפיץ המוץ והם יהיו כמו המוץ : העניים והאביונים · בני הגלות כשאתם מהגלות לשוב לארצם וילכו דרך מדברות מקום שאין מים יבקשו מים במדבר ולא ימצאו ולשונם יבשה בצמא ויצעקו אלי ואני אענ' כי אני אלהי ישראל ואני הוצאתים מהגלות לא אעזבם למות בצמא במדבר אלא אני אעש' להם אפתח על שפי' נהרו' : נשתה · כמו נשתה גבורתם · ודגש התי"ו מפני הפתח : אפתח על שפים · המקומות הגבוהים כמו וילך שפי : נהרות · מים שילכו נהרות מהם : ובתוך בקעות · וכל שכן בתוך בקעות שיצאו מעינות רבות והכל יהיה דרך פלא כי לא יצאו מים במדב' לא בהר ולא בבקעה : אתן · לא יצאו מים במדבר לבד אלא אפילו עצים יגדלו בהם · ואם תאמר מה צורך להם בעצי' אלא בעלות מהגלות נוכל לומר שיבראו אלה העצים במדבר בקומתן כמו שנבראו בימי בראשי' ויהיה להם צל שלא יכם שרב ושמש · או להעמיד הפלא ההוא מהיום ההוא והלאה ויהיו באותן מדברות לעולם מים ועצים גדלים בהם ויאמרו בני העולם בעברם בהם זה עשה האל לכבוד ישראל ויודו לשם ה' לעולם על הפלא ההוא · וכן אמר למטה בפרשת דרשו ה' והיה לה' לשם לאות עולם לא יכרת : עץ שמן · הוא העץ שקורין בלע"ז פי"ן והוא עצי שמן והשמן שיוצא ממנו הוא הזפת · וכן תרגם יונתן אעין דמשחא · ולא נוכל לומר כי הוא עץ זית כי בעזרא זוכר אותם בפני' והביאו עלי זית ועלי עץ שמן : תדהר · תרגם יונתן מורניין · ובדברי רז"ל תדהר שאגא ופירושו ש"אף בלע"ז : ותאשור · תרגם יונתן ואשכרועין · ובדברי רז"ל תאשור שורבינא · וכתב רבי יונה כי כן נקרא בערבי שורבין · ובעל הערוך פירש אשכרוע בערבי בקס והוא שקורין לו בלע"ז בוס"ו אם כן לדבריו ברוש איכו בויי"ש : למען · אעשה הנפלאו' האלה למען יראו אותם אומות העולם · לפיכך אמר יחרדו כל העמים וידעו וישימו על לבם וישכילו כי יד ה' עשתה זאת שהוציא ישראל מהגלות ועשה להם הנפלאות האלה : בראה · זאת הפלאה כי הפלא הוא חדוש · לפיכך אמר בלשון בריאה : קרבו · לווי מפני הדגוש אלא שהרי"ש אינה מקבלת דגש · עתה שב לדבר כנגד עובדי הפסילים : ריבכם · הריב שיש לכם עם ה' ועם עמו · וכפל העניין במלות שונות : עצמותיכם · הטענות עצומות שיש לכם · פירוש אחר עצמותיכם הוא לשון ריב וזה בלשון משנה שנים שהיו מתעצמין בדין · וי"א עצמותיכ' הדברים העצומים שעשיתם בעולם : יגישו · הפסילים שאתם אומרים שהם אלהי' יגישו אלינו דבריהם · אומר הנביא בעדו ובעד ישראל שאינם עובדים הפסילי' כמו העמי' אלא האל יתברך לבדו : ויגידו לנו את אשר תקרנה · המקרי' העתידי' לבא' ואמר בלשון נקבות כאלו אמר הקורות המוצאות בני העולם : הראשונות מה הנה · יאמרו לנו הראשונות שעברו מה הנה · הגידו · אמר כנגד הפסילים כאלו מדבר עמהם : ונשימה לבנו · לזכור אם היו הראשונות כמו שתאמרו : ונדעה אחריתן · ונדעה שתדעו אחריתן אם ידעת' ראשית' או הבאות השמיעונו העתידות לבא : הגידו האותיות · פירוש הבאות · וכן אתא בקר · כתרגו' בא אתה : לאחור · לסוף וכן תרגומו לסופא · כי בתחילה אמר הבאות לעתיד שלא בזמן רחוק מאד ואחר כך אמר הגידו האתיות לאחור ר"ל באחרית הימי' אם תעשו זה : נדעה כי אלהי' אתם · אף תטיבו ותריעו כמו שחושבים עובדיכ' : ונשתעה ונרא · כן כתוב בלא ה"א וקרי ונראה בה"א והענין אחד · ונשתעה פירוש ונספר · כמו שהוא תרגו' והשתעי' כלומ' נספר עליכ' ונראה אתכ' יחדיו אנחנו כמו עובדיכ' אחר שתאמרו כל זה : הן אתם ופעלכ' · על מחשבת העובדי' כי אין לאללי' פעל : מאפע · כמו מאפס · כי הסמ"ך עי"ן באחת מאלפא ביתא אשר במאתי' ועשרי' ואחד שערי' · ורבי אחי רבי משה ז"ל פי' כמו אפעה כלומר פעליכ' כמעשה הנחשי' הממיתי' לדבקיה' : תועבה יבחר בכם · איש תועבה כלומר הנתעבי' יבחרו בכם לא הקב"ה כי האל ימאס בכם : העירותי מצפון ויאת · המפרשי' פירשו זה על כורש מלך פרס כי ארצו מזרחי' לפוני' לבבל · לפיכך אמר מצפון · ואמר ממזרח שמש כי הוא החריב בבל וצוה את ישראל לעלות לארצם לפיכך אמר ראשון לציון הנה הנם : ואדוני אבי ז"ל פירש הפרשה על המשיח ואמר העירותי ולא אמר מי עד שאמר הן עבדי אתמוך בו · וזה הנכון · ומה שאמר מצפון ואמר ממזרח כי שם עשרת שבטים בחלח וחבור נהר גוזן ועדי מדי ואותה הארץ היא צפונית מזרחית : ויבא

ל' וחס' · ג' תָּדוּשׁ הָרִים וְתָדֹק וּגְבָעוֹת כַּמֹּץ
תָּשִׂים: תִּזְרֵם וְרוּחַ תִּשָּׂאֵם וּסְעָרָה
ג' תָּפִיץ אוֹתָם וְאַתָּה תָּגִיל בַּיהוָה בִּקְדוֹשׁ
ג' יִשְׂרָאֵל תִּתְהַלָּל:
הָעֲנִיִּים וְהָאֶבְיוֹנִים מְבַקְשִׁים מַיִם
ל' וָאַיִן לְשׁוֹנָם בַּצָּמָא נָשָׁתָּה אֲנִי יְהוָה
ל' ומיחדין אֶעֱנֵם אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל לֹא אֶעֶזְבֵם:
ג' מל' אֶפְתַּח עַל־שְׁפָיִים נְהָרוֹת וּבְתוֹךְ
ב' בְּקָעוֹת מַעְיָנוֹת אָשִׂים מִדְבָּר לַאֲגַם־
מַיִם וְאֶרֶץ צִיָּה לְמוֹצָאֵי מָיִם: אֶתֵּן
בַּמִּדְבָּר אֶרֶז שִׁטָּה וַהֲדַס וְעֵץ שָׁמֶן
ו' כתי' וי"ו ג' אָשִׂים בָּעֲרָבָה בְּרוֹשׁ תִּדְהָר וּתְאַשּׁוּר
י"ח · ג' יַחְדָּו: לְמַעַן יִרְאוּ וְיֵדְעוּ וְיָשִׂימוּ כ
וְיַשְׂכִּילוּ יַחְדָּו כִּי יַד־יְהוָה עָשְׂתָה
ג' זֹּאת וּקְדוֹשׁ יִשְׂרָאֵל בְּרָאָהּ:
ו' קָרְבוּ רִיבְכֶם יֹאמַר
ל' יְהוָה הַגִּישׁוּ עֲצֻמוֹתֵיכֶם יֹאמַר מֶלֶךְ
ל' · ד' רפין יַעֲקֹב: יַגִּישׁוּ וְיַגִּידוּ לָנוּ אֵת אֲשֶׁר
ל' כתי' יו"ד תִּקְרֶינָה הָרִאשֹׁנוֹת מָה הֵנָּה הַגִּידוּ
ח' · ל' וְנָשִׂימָה לִבֵּנוּ וְנֵדְעָה אַחֲרִיתָן אוֹ
ל' · ל' הַבָּאוֹת הַשְׁמִיעֻנוּ: הַגִּידוּ הָאֹתִיּוֹת
ח' לְאָחוֹר וְנֵדְעָה כִּי אֱלֹהִים אַתֶּם אַף־
ל' · ונראה ק' תֵּיטִיבוּ וְתָרֵעוּ וְנִשְׁתָּעָה וְנִרְאֶה יַחְדָּו:
ל' · ל' הֵן־אַתֶּם מֵאַיִן וּפָעָלְכֶם מֵאָפַע
תּוֹעֵבָה יִבְחַר בָּכֶם:
ל' ומל' · ל' הַעִירוֹתִי מִצָּפוֹן וַיַּאת מִמִּזְרַח־שֶׁמֶשׁ כה
יקרא

תְּקַטֵּיל עַמְמַיָּא וּתְשֵׁיצֵי וּמַלְכְוָתָא
כְּמוֹצָא תְּשַׁוֵּי: תְּדָרֵינוּן וְרוּחָא
תִּיטוֹלִינוּן וּמֵימְרֵיהּ כְּעַלְעוֹלָא לְקַשָּׁא
יְבַדַּר יַתְהוֹן וְאַתְּ תְּבוּעַ בְּמֵימְרָא דַיְיָ
בְּקַדִּישָׁא דְיִשְׂרָאֵל תִּשְׁתְּבַח: עִנְוְתָנַיָּא
וַחֲשִׁיכַיָּא דִּמְחַמְּדִין לְאוּלְפָנָא הָא
כְּצַחְיָא לְמַיָּא וְלָא מַשְׁכְּחִין רוּחֵיהוֹן
בְּסִגּוּפָא מִשַּׁלְהַיָּא אֲנָא יְיָ אֲקַבֵּיל
צְלוֹתְהוֹן אֱלָהָא דְיִשְׂרָאֵל לָא
אֲרַחֵיקִינוּן: אֲקָרֵיב גָּלְוָתְהוֹן מִבֵּינֵי
עַמְמַיָּא וְאֵידַבְּרִנוּן בְּאוֹרַח תַּקְנָא
וְאֶפְתַּח לְהוֹן עַל נַגְדִין נַהֲרִין וּבְגוֹ
מִשְׁרְיָין מַבּוּעִין אֲשַׁוֵּי מַדְבְּרָא לְאַגְמִין
דְּמַיִן וַאֲרַע בֵּית צַחֲוָנָא לְמַבּוּעֵי מַיָּא:
אֶתֵּן בְּמַדְבְּרָא אַרְזִין שִׁטִּין וַהֲדַסִּין
וְאָעִין דִּמְשַׁח אֵירַבֵּי בְּמֵישְׁרָא בִּירָוָן
מוֹרְנִין וְאֶשְׁכְּרוֹעִין כַּחֲדָא: בְּדִיל
דְּיֶחֱזוּן וְיֵדְעוּן וִישַׁוּוּן דַּחַלְתִּי עַל לִבְּהוֹן
וְיִסְתַּכְּלוּן כַּחֲדָא אֲרֵי גְּבוּרְתָּא דַיְיָ
עֲבָדַת דָא וְקַדִּישָׁא דְיִשְׂרָאֵל בְּרָא
יָתַהּ: קְרִיבוּ דִינְכוֹן אֲמַר יְיָ אַעִילוּ
חֻוַתְכוֹן אֲמַר מַלְכֵּיהּ דְיַעֲקֹב:
יִתְקָרְבוּן וִיחַוּוּן לָנָא יַת דְּעַרְעִינָנָא
קַדְמֵיתָא מָה אִינוּן חֲווּ וּנְשַׁוֵּי לִבָּנָא
וְנֵדַע סוֹפְהוֹן אוֹ דַּעֲתִידִין לְמֵיתֵי
בְּסָרוּנָא: חֲווּ דְּאַתְיָין לְסוֹפָא וְנֵדַע
אִם לְטַעֲוָן דְּאִירַת בְּהוֹן צְרוֹךְ אַתּוּן
פַּלְחִין אִם יָכְלִין אִינוּן לְאֵיטָבָא וּלְאַבְאָשָׁא וְנִסְתַּכַּל וְנִידוֹן כַּחֲדָא: הָא אַתּוּן לְמָא
וְעוֹבָדֵיכוֹן לָא כִּמְדַּעַם תּוֹעֵיבָא דְּאַתְרְעִיתוּן בֵּיהּ לְכוֹן: אַיְתֵיתִי בִּגְלָאֵי מֶלֶךְ דְּתַקִּיף
מֵרוּחַ צִפּוּנָא וְיֵיתֵי כְּמִפַּק שִׁמְשָׁא בִּגְבוּרְתֵּיהּ מִמַּדִינְחָא אגבריניה

כמץ ב' וחס' וסימ' וגבעות כמץ תשים · כי אם כמץ אשר תדפנו רוח : תגיל ב' וסימ' ואתה תגיל ביי' בקדוש ישרא' תתהלל · ונפשי תגיל ביי' : תתהלל ב' וסי' בקדוש ישרא' תתהלל · אשה יראת יי' : לא ג' פתחי' וסי' לעיל בסימ' לה' : וישימו ג' רפי' בקריאה וסימ' ויתנו לנו שני' פרים ויבחרו להם · למען יראו וידעו · וישימו באלהים כסלם : ונדעה ה' בקריא' וסימ' הוציא' אלינו ונדעה אותם · יגישו ויגידו לנו · הגידו האותיו' לאחור : ונדעה בשלמי הרעה הזאת · ונדעה התצליח דרכינו דפסל מיכה · וחד פליגי וסימ' ונדעה נרדפה לדעת :

אבן עזרא

וטעם תדוש הרים משל לבבליים : תזרם · רמז שיאבדו רוב הבבליים גם ישראל שללו הבבליים : העניים · כאשר תשובו מבבל אל ירושלם : נשתה · חרבה כמו ונשתו מים מהים : אני יי' אענם · אני אלהי ישראל כי אני מוסף אחר עמו כמשפט : אפתח · שפיים · הם גבוהים הפך בקעות גם זה פלא להיות נהר על שפי' : אשים מדב' · שאין שם יישוב : אתן במדבר ארז שטה · חסר וי"ו ארז ושטה כמו שמש וירח עמד : תדהר ותאשור · אילנים וכל אלה סביבות הנהרים כי בכל מקום שהוא חסר מים לא יצמחו : למען יראו · האביונים יראו בעיניהם וישימו לב : וקדוש ישראל בראה · כפי דעתי כמו גזר זאת ולפי דעת רבים שהשם יביא מים ולא מים : קרבו · לווי מהבנין הכבד הדגוש על משקל ברכו יי' : עצומותיכם · כמו ריבכם וכן וכן עצומים יפריד ויתכן היותו מגזרת עצום והנה הוא תואר הרבים : יגישו · הצלמים והנה טעם קרבו עם ישראל שלא היו מאמינים והיו עובדים גם בבבל צלמים וטעם ריבכם עד שנראה אי זה טוב : הגידו · מדבר עם הצלמים : האותיות מגזרת אתה בקר וטעם העתידו' הבאות לאחור הוא הזמן הבא כי הזמן שעבר יקרא לפנים אז נדע כי יש בכם כח להטיב ולהרע : ונשתעה · ונספר ותרגום ויספר משה בארמי' ואישתעי ויש אומרים כמו ואל תשתע : הן אתם · סימן לצלמים : מאפע · כמו אין והכל ואין ריע לו בכל המקרא : תועבה · הטעם איש תועבה יבחר בכם או לתועבה יבחר בכם עובד אתכם : העירותי · כפתח הה"א בעבור העי"ן שהוא אחריו : מצפון · כי עילם צפונית מזרחית לבבל ותחסר מלת איש וכן הוא העירותי איש מצפון והוא כורש : ויאת · מלה זרה בעבור שהפ"א והלמ"ד מאותיות הנח והיה ראוי להיותו על משקל ויפן וכאשר נעלם האל"ף הרחיבו מה שיש לפניו כמשפט אותיות הגרון על כן נפתח הי"וד והנה הוא מבנין הקל : ויבא

מנחה גדולה

העניים והאביונים וגו' הנה כתבנו למעלה כי עיקר ביאת הגאולה היא ע"י זכות התורה ועיקר זכות התורה הוא בהיות העוסק בה מתוך הדוחק ויסורים כי לא ישית לב האדם אל דוחקו כי אם אל עסק התורה וע"כ אמר · ז"ש העניים והאביונים לא ישיתו לב אל רעב ללחם וצמא למים כי אם לשמוע אל דברי התורה לדעת ענייניה ולחפש בחידושיה שהוא מבקשים מים היא התור' שנמשלת למים ואני ה' אענם במים לרוות צמאונם בתורה וגם אהי' להם בעזם לאלוה שלא אעזבם בגלות כי אם אגאלם · או ירצה העניי' וגו' כלומר שהם עניים ואביונים שואלים לחם ובורש אין להם ולא לבד שאין להם מזונות הניקח בכסף לא אפי' מבקשים מים שהם הפקר בעולם אף מזה הם חסרים ואין ולא תאמר שהם מבקשי' מים לבשל מאכל ולתענוג נפשם בהם אלא אפי' הצריך על פי ההכרח לרוות צמאונו ולשתות מים במשורה אף גם מזה הם חסרים ולשונם בצמא נשתה אני ה' אענם ליתן להם מה שהם מבקשים והוא מים כמ"ש מבקשים מים ועוד אוסיף אפי' מה שלא שאלו והוא כל צרכיהם אספיק להם ולא אעזבם : ולא אתן להם כל זה בדרך טבע כי אז לא יהי' הדבר כל כך מפורסם לעיני כל העמים כי אם אפתח על שפיים וגו' ואתן במדבר וגו' דברים נגליים לטבע המפורסם למען יראו וידעו וגו' כי יד ה' עשתה זאת : קרבו ריבכ' וגו' להיות כי לא על זמן ישעי' ידבר כי אם על הדורות הבאים אחר החורבן · אמר הנביא כי עתיד לומר ה' בגלות האחרון קרבו ריבכם ירצה כמדבר ה' את עמנו ואומ' הלא ידעתי כי ריב וטענות יש לכם על רפיונכם מלשוב ותקן מעשיכם · לכן קרבו ריבכ' לפני והגישו טענו' העצומות שלכם וזהו הגישו עצומותיכם · ואל יעלה על רוחכם כי להיותכם בלתי כשרים גאלתי בכם ולא אחוש לטענותיכם כי הנה אני מלך יעקב שהוא מלככם גם בהיות תואר שלכם יעקב ולא ישראל שהוא בהיותכם בלתי צדיקים כי תמיד מלככם אני ועמי אתם והן אלה עצומותיהם ... ועיקר טענותיה' באומרם יגישו ויגידו · וכו' · והוא כי הנה אלה דברי המון עם בני ישראל לתת טעם לפנים הנזכר הוא העדר זכירות לשוב עד ה' והוא אומרם מי יתנני כירחי קדם בזמן שהיו נביאים בישראל מגידי העתידות שישמיעונו ויאמרו לנו את אשר תבאנה מקרות שלא יבאו ח"ו ואז נדלג רגלים כלבי וקלים כנשר לעשות רצון אבינו שבשמים אך מה נעשה ואין עוד נביא ולא אתנו יודע עד מה כי נגששה כעורים קיר ורפו ידינו כי לא נדע מה נעשה וממה נשמר ונפרש והן אלה עצומות טענת ישראל אשר יערך הנביא ואז בשמו ית' שהוא אחרות ישראל לאמר מי יתן יגישו מאתי את נביאים מגידי לנו את אשר תקרנה מקרות המתרגשות שנדע ונתקן טרם תבאנה או לפחות הראשונות אשר לא ידענו שהם מקרים אשר היו בימים הראשונים הראשונות ההן מה הנה הגידו לנו לומר שנזהר על יקרי כיוצא ונשימה לבנו לדבר ונדעה אחריתן · כי נדע כי הראשונות הנה היו כהתראות על קשות מהם כיוצא בהן וזהו ונדעה אחריתן באופן שע"י כן נשובה עד ה' או לפחות גם שלא ישיגו לומר המקרים הבאים מאליהן אין נראות טבעות לפי דרך העולם אשר לא נשים לב אליהן ישמיעונו אותן ונעשה תיקון בתשובה ראויה : ראשון

נ"ע למיתה ואמת לחיים שהאשה פועה כשיושבת על המשבר תועבה אעפ"י שהתינוק יוצא מלוכלך בדם ורירין הכל מנשקין אותו ע"כ: ועיין רש"י ז"ל והרא"בע ז"ל והרד"ק ז"ל ומהרי"א ז"ל פי' כי הן אתם מאין על העוסקים במלאכת התלמסיות להוריד השפע מהרוחנית העליונות אשר הכל אין ופעולתם אפע ואפס והבל במה שמתעסקים בהורדת שפע מהככבים על העובדים אות' איש תועבה יבחר בכם ולא איש ישר השכל והתבונה ע"כ: ולע"דן לדקדק מ"ש מאין ומאפע שהי"לל אין אפע · אבל אמר על ההשתעבדים אל האלילים בין שיהיה מישראל כמו שהוכיחו רז"ל שכל אלו הפסוקים בישראל ובין לדעת המפרשים שפירשו' על האומות עליהם יאמר ראה זו דעת וסכלות גדולה להיותכ' משועבדים ועבדים קנויים מאין לדבר שאין בו ממש ז"ש הן אתם מאין שאתם מניחים רב מחולל כל ואתם מאין וכן פעולכם מאפע שהרי אתם משתדלי' שהתועבה יבחר בכם עם היותו בלתי משכיל ובלתי מרגיש או הוא דרך חירוף וגידוף וקללה כיון שאתם משועבדים כאין ונקראים על שמו אלא שהוא יבחר בכם ולא הש"ית כי הם מאם ימאסכם:

העירותי מצפון ויאת וגו' עיין רש"י ז"ל והרא"בע ז"ל והרד"ק ומהרי"א ז"ל העירותי מצפון לפי שאמר שאין בעובדי אלילים יודע עד מה מהעתידות לא כן בישראל שהרי הודעתי העתידות על ידי עבדי הנביאים איך העירותי למלך אשור מצפון לבוא על שמרון ולכדה וז"ש העירותי מצפון ויאת בלשון עבר כי מצפון תפתח הרעה וגו' וכבר נחרבה שמרון כשנבא זאת הנבואה: וכן לעתיד במלך המשיח שיתחיל מפאת מזרח עליו הוא או' ממזרח שמש יקרא בשמי בלשון עתיד על המשיח: ויונתן תרגם איתיתי בגלאי מלך תקיף וגו' וכר' שהוא מפרש העירותי מצפון ויאת על מלכי בית דוד שגלו לבבל וממזרח שמש יקרא בשמי על המלוכה העתידה לחזור לבית דוד באחרית הימים וממזרח שמש משל על התוקף שיהיו מלכי בית דוד מתחזקים בגבורה ותוקף כמרץ כזאת השמש בגבורתו מן המזרח: ואפשר עוד לפרש ויבא סגנים כדי שלא תחסר תיבת על באומרו ויבא סגנים יאמר ממזרח שמש יקרא בשמי ר"ל שמלך המשיח מפאת המזרח יקרא בשם ה' ויבא משם סגנים כמו חומר ר"ל הסגנים ומלכי האומות יהיו בימי' ההם כמו חומר רפש וטיט והוא כמו היוצר שירמס טיט כך ירמסם הנה א"כ זכר הנביא בשם השם יעוד רע שייעד על ישראל ויעוד טוב מהעתידות לא כן באומות כי מי בהם שיגיד עתידות והוא מ"ש מי הגיד מראש כמו שיבוא עד כאן:

ואני הצעיר מרדכי הכהן יצ"ו כלע"ד במ"ש חז"ל קמחא טחינ' טחין גברא קטילא קטיל אפש' שז"א ויבא סגנים כמו חומר כי כאשר יבא כבר יהיו הסגנים אשר בירושל' כמו חומר וכל שכן שאר העם שיהיו כמו חומר וכמו יוצר ירמס טיט העשוי כבר כך ירמסם כטיט שכבר עשו דגברא קטילא קטיל ע"כ: ולע"דן על פי שיטת רש"י ז"ל ומהרי"א ז"ל שמדבר על נבוכד נצר שמצפון פתח הרעה על ירושל' אמר כי לא מלבו אלא הש"ית העירו וז"ש העירותי מצפון ויאת ממזרח שמש עד מבואו מיד יקרא זה שבא מצפון בשמי מפחדתו של ממה שראה שעשיתי בסנחריב כי הוא מן הנשארי' במחנהו יתר פליטה ויבוא הוא עם סגנים ולא מלבם אלא כמו חומר ביד היוצר אשר עושה בו כרצונו ככתוב כי כחומר ביד היוצר כן אתם לי בית ישראל ז"ש כמו חומר כלומר מוכרח במעשהו וכמו יוצר ירמס טיט כן ידע שסופו להיות מרמס מתחת ידיהם של ישראל או יאמר וכמו יוצר ירמס טיט כך ירמס את ישראל ויתנם למשיסה ובזאת השיטה שלי מובן הכפל של כמו חומר וכמו יוצר וגו' ומובן אומרו מצפון וממזרח ואין צורך לידחק בצפונית מזרחית כמו שנדחקו המפרשים ז"ל:

מי הגיד וגו' עיין רש"י ז"ל והרא"בע ז"ל וכן הרד"ק ז"ל ומהרי"א ז"ל מי הגיד מראש מי מאלהי האומות וכוכביהם הגיד מראש ר"ל מאותו הנזכר שיבא ממזרח שהוא הראש או מלפנים מהייעוד שאמר בראשונה לבא מלך בבל ירושלם מי מהאלוהות שהגיד בשני היעודי' טרם בואם וכשתבא הגזרה נאמר שנבואתו צדק לפי שהנבואה תורה על מעלה המנבא ית' וית' ועל שלימות הנביא המשמיע דבריו ועל שלימות האומה שנמצאת הנבואה בתוכה לכן אמר עליה' אף אין מגיד על שכוכב או האלוה שיעבדו אין בו כח להגיד אף אין משמיע על הנביא שאין משמיע וגם על העם אשר אין עם ראוי ומוכן לשמוע דברי נבואה בתוכו כמו ישראל והוא אומרו אף אין שומע ואמר אמריכם כמדבר עם האלוהות ואמר לו הוכח שהיה בידו להגיד אין שומע אמרי כ"ש שאין לו ידיעה כי כאבן דומם הוא עד כאן: ולע"דן שאמר אף אין שומע אמריכם ר"ל אין צ"ל שאין באלילים מגיד מראש הבריאה מה שיהיה בסוף כל הדורות כמו שהגיד הוא יתברך וית' קורא הדורות מראש דור ודורשיו ופרנסיו ומנהיגיו וכל אשר יקרא את הבריות באחרית הימי' ולאין צ"ל שלא יגיד מראש אפי' יום קודם בואם או שעה אחת לא יוכלו להגיד ז"ש ומלפני' וכאמר צדיק ולז"א אף אין משמיע וא"ת שיש בהם תבונה לשמוע אלא שאין בהם כח להשמיע ולהגיד לז"א אף אין שומע אמריכם עם גויי הארצות העובדים אלילים מדבר ואו' להם אף אין שומע אמריכם כי אזנים להם ולא ישמעו:

ראשון לציון וגו' עיין רש"י ז"ל והרא"בע ז"ל וכן הרד"ק ז"ל ומהרי"א ז"ל לפי שבפסוק העירותי מצפון הזכיר בו שני ייעודים הייעוד הא' מפורענות כמ"ש העירותי מצפון שנפתחה הרעה ויאת שבא סנחריב והחריב שמרון וכן נבוכד נצר לירושלם וייעוד שני על המלוכה שתחזור לבית דוד כנז"ל עתה או' כי מאחר שנתקיי' הייעוד הראשון על פורענות בידוע שיתקיים השני לטובה דמרובה מדה טובה ז"ש ראשון לציון הנה הנם שהייעוד הראשון של פורענו' לציון כבר הנה הנם מקויימים מזה תלמוד על הייעוד השני שגם כן יהיה סמוך לנכם שלירושלם מבשר אתן עכ"פ ע"כ: והוא ע"ד מחז"ל גבי ואעידה לי עדים וגו': ולע"דן לדקדק אומרו לציון ולירושלם בשתי חלוקות מה שאינו מדוקדק למהרי"א גם לשון הנם דקשה למהרי"א ונראה שכונ' הכתוב לו' שהמבשרים יהיו שנים ולא אחד שיבשר תחלה לציון ואחר כך לירושלם כי אם מבשרים שנים יבואו ואמר הפסוק שהראשון יבוא לציון כי כן ראוי לחלוק כבוד לציון על ירושלם ולזה יבוא הראשון לציון ויאמר לה הנה הנם באים בניך ולירושלם ג"כ מבשר אתן שילך לה לבשר' בפני עצמ' א"כ הראשון לציון והמבשר השני אחריו לירושלם · או יאמר כי בנוהג שבעולם אשה שבניה בארץ רחוקה ובאים המבשר או' לה ראשונה עיקר בשורתו באים שלמי' בגופם ואחר כך יאמר שניה שלמים בממונם ז"ש הנה הנם באים בניך לשלום ואחר זה עוד ולירושלם אתן מבשר בשורות מעושר וכבוד:

וארא ואין איש וגו' הן עבדי אתמוך וגו' עיין רש"י ז"ל וכן הרא"בע ז"ל וכן הרד"ק ז"ל ומהרי"א ז"ל לפי שהנביא דבר על הגאולה העתידה אמר וארא כי אין ר"ל ראיתי שבזמן ההוא אין איש באומות לא יהיה איש גבור שיוכל להלחם וג"כ מהם אין יועץ לשאלם וישיבו דבר וכיון שאין בהם לא גבורה ולא חכמה וידיעה הן כולם און בכלל אפס מעשיהם בגבורה רוח ותוהו בהורדת רוחניות הככבים אשר עבדו אותם עד כאן: ולע"דן לפי שייעד על גאולתן של ישראל ואמר ראשון לציון וגו' לכך אמר כי זה יהיה בחסד אל כי וארא בישראל ואין איש הגון לעשות כן בזכותו וכת"י ולית גבר דליה עובדין טבין ולפי זה כרחיב לו' אעפ"י שהאדם'ירא' לעינים תמונת איש לפי הראי' האלהית אשר יראה ללבב ואין איש ר"ל איננו איש לפי האמת כי האנשים מורה אשר הם נשיאי'ורוח וגשם אין בקרבם איכם אנשי' · וכנגד האוייבים אמר ומאלה שלשון זה שמדבר על עם זולת ומין זולת המין שאמר עליו וארא ואין איש ולז"א ומאלה ר"ל ומאלה המולכי' אשר הם לפני עומדים בשררה וכבוד ואין יועץ להם שלא ירעו ולא ישחיתו לעם קדשי כי שופם ללקות מתחת ידם עא"כ כפרעה במצרים וג"כ בכלל ואין יועץ להפריש אותם מהאלילים ורע'עוד מכל זה ראה ראיתי כי אם אשאלי' מה ראו על ככה להרע לעמי או לעבוד אלילים וישיבו דבר כאילו הדין עמם שזו אשמה גדולה להם להשיב לשאלותי כי פתיקותם יפה להם מדיבורם ותהי להם לחכמה ז"ש ואשאלם וישיבו דבר ר"ל ראיתי שאם אשאלם וישיבו דבר ולא יודו ויתודו את עוונם ומודה ועוזב ירוחם כי כולם און ר"ל כולם רודפי און במחשבותיהם ככתוב יעזוב רשע דרכו ואיש און מחשבותיו ובענין מעשיהם אפס מעשיהם רוח ותוהו נסכיהם כדהר"אבע ז"ל לשון נסכי' שכלל מעשיהם ואפי' הישרים הם אפס אמנם הנסכים שמקריבים לאליליהם הנה הם רוח וגורמין תוהו לעולם ותוהו נסכיהם · וי"ת נסכיהם עשתונהון:

הן עבדי אתמוך בו וגו' לא וגו' קנה וגו' לא וגו' עיין רש"י ז"ל והרא"בע ז"ל והרד"ק ז"ל וכן מהרי"א ז"ל שעל המשיח או' הן עבדי אתמוך בו ולפי שאמר תחילה העירותי מצפון ויאת ממזרח שמש וגו' אמר עתה מי הוא זה הן עבדי דוד יקרא גם עתה אתמוך בו ואבחר'לנגיד ואהו המשיח והוא יהיה אותו דוד בחירי שרצתה נפשי בו כשהמלכתיו על ישראל ונתתי רוחי עליו כמו שאמר רוח ה' דבר בי ולכן גם עתה דוד יושב על כסאו משפט לגוים יוציא · ואמר הן עבדי אתמוך בו לפי שהוא דבור המשליי כמלך הנשען על עבדו הנשען ביתו כלומר נאמן רוח ראוי לסמוך עליו וביאר בזה שלא יבחרהו השם מפאת דעתו וחכמתו כי אם מרצונו הפשוט וזהו בחירי רצתה נפשי שיבחר בו ברצון פשוט · עוד ביאר בו תואר שני והוא שיהיה נביא ה' ותכם חרשים כמ"ש עליו ונחה עליו רוח ה' רוח חכמה ובינה ועליו אמר נתתי רוחי עליו וכפי הרוח אשר בו לא לבד לישראל כי אם גם לכל האומות משפט לגוים יוציא וכמו שאמר ושפט בין הגוים והוכיח לעמי'

רבים לא יצעק וגו' קנה רצוץ הכל כדהרד"ק כנז"ל: ובמ"ש פשתה כהה לא יכבנה לאמת יוציא משפט הודיע קלות עיונו די רוח אלהין קדישין ביה שבשיעור קל והוא שיעור הפשתה כהה הנוטה ליכבות לא יכבנה שבעד שיעור קל כזה יוציא לאמת משפט בלי שום טעות ושיעור זה כרגע קטן הוא מהתחלת כבוי הפשתה הכהה שהו' מכבה אותה ולא יכבנה שלא שכבר הוציא המשפט לאמיתו · ואמר עוד לא יכהה ולא ירוץ שלא יצטרך לעמול וליגע מאד ולא ללכת מעיר לעיר על המשפט לפי שהאומות עצמן יקוו ללמוד תורתו ומבלי עמל ויגיעת דרכי' יכנסו לתורתו וז"ש לא יכהה ולא ירוץ עד ישים בארץ משפט ר"ל שישים בארץ משפט לפי שלתורתו איים ייחלו כלומר אפי' האיים הרחוקי' ייחלו ללמוד תורתו כמו שאמר בתחילת הספר והלכו עמים רבים וגו' ויורנו מדרכיו ונלכה בארחותיו כי מציון תצא תורה ודבר ה' מירושלם כ"ז מכריח שעל המשיח מדבר ומ"ש ולתורתו אין הכוונה שהמשיח יעשה תורה חדשה כי אם שאמר האומות ישובו אל התורה תורתו שמאמין בה שהיא תורת משה או אמר תורתו על הוראתו ולמודו (כדהרד"ק עד כאן) :

ולע"דן על פי שיטת מהרי"א ז"ל שעל מלך המשיח מדבר הן עבדי אתמוך בו ר"ל עבדי הוא ואתמוך בידו להכניע כל העולם לפניו אתמוך בו שלא יירא מרבבות עם אשר סביב ישיתו עליו ופי' מי הוא זה ואמר שהוא בחירי רצתה נפשי בו וכבר גזר הש"ית לתת עליו רוח קדשו אם כן הוא ענין אחד הרוח הניתן עליו מהשי"ת ויעשה משפט בגוים המרעים לישראל או של לשון שלא כראוי וז"ש משפט לגוים יוציא משפט נקמה לגוי' יוציא ואף על פ"כ לא יצעק בזדון אל העני ודל ולא ישא פני'לעשיר ולא ישמיע בחוץ קולו מדיכין איכו רוצה שיבא לו שום קול בחוץ כי כל מעשי' לשם שמים הם · או ולא ישא גם כן קולו כרש"י ז"ל כי הוא בין הצדקים בין לא יצעק ובין לא ישמיע בחוץ קולו ויקשה הכפלים ולהודיע איך לא ישא פנים אמר קנה רצוץ וגו' כתרגומו משל על השפלים שלא יכניעם כמתכיף את הגדול אבל ידין האמת ולאמיתו כמו שפירשתי בכלי חמדה בשם המפרשים ז"ל בההוא דהדן דין אמת לאמתו נעשה שותף להקב"ה שצריך אמת ולהכליל האמת וזהו לאמתו שאם יצא העשיר זכאי בדין ושמח להיותו עשיר או להיותו אהובו אעפ"י שדן אמת איכו לאמיתו: ז"ש לאמת יוציא משפט בדין ישר ולאמת כמו לאמתו: ולפי שאמר למעלה משפט לגוים יוציא לרצן אותם באותו המשפט אמר כי לא ילקה אותם עד שיתרה אות' תחילה על דרך אין מלקין אלא אם כן מתרין ז"ש לא יכהה ולא ירוץ לרצן עד שישים ויסדר· לפניהם המשפט כמו אשר תשים לפניהם ואחר שישים המשפט ויסדרהו העובר יכהה אותו וירצן אותו ז"ש עד ישים בארץ משפט וגם המלך המשיח יאמר חידושי תורה שלא נשמעו עד מפיו בעת ההיא ז"ש ולתורתו איים ייחלו והוא ע"ד תורת משה עבדי שנקראת על שמו על שנתן נפשו עליה כן המשיח הקרא' על שמו לפי שיחדש חידושי תורה וז"ש ולתורתו איים ייחלו והוא על דרך מה שפירשתי בכלי חמדה בפסוק כי אם בתורת ה' חפצו ובתורתו יהגה יומם ולילה בתור" של האיש המאושר שהיא תורתו החידושים שחדש בתור' ה' לא שח"ו יתן הוא תורה זולת תורת ה' תמימה:

כה אמר האל ה' בראשית רבה ר' יוחנן וריש לקיש מלך בשר ודם בונה פלטרין כשהוא בונה את התחתונים אחר כך בונה את העליונים' אבל הקב"ה הוא בונה את התחתוני' והעליונים בבת אחת ריש לקיש אמר מלך בשר ודם בונה ספינה בתחילה מביא קורות ואחר כך מביא ארזים ואחר כך מביא הוגנים ואחר כך מביא עליהם נווטים אבל הקב"ה בורא הם ומנהיגיהם דכתיב בורא השמים ונוטיהם ונווטיהם כתיב ע"כ: ולע"דן לדקדק מהיכן יליף בבת אחת ואם מפני שהקדים השמים לארץ אם כן ביליף מכאן שהקב"ה בורא העליונים תחילה ואח"כ התחתוני' והיא גבורה יותר גדולה: ונראה שדקדק אומרו לשון בורא בלשון הווה וכן רוקע הארץ ונאצאיה דהי"לל ברא שמים ונטה רקיע לז"א כי הכוונה לו' בעוד שהיה בורא שמים רוקע הארץ ובעודו רוקע הארץ היה בורא השמים אם כן יחדיו נבראו ובזה מובן גם כן שלא אמר ורוקע הארץ שהיה מורה או קדימה בשמים ואיחור בארץ אבל עתה שהשכל בבת אחת לכך לא אמר ורוקע לו' שבעודו רוקע הארץ היה נוטה שמים א"כ לא הלדקי"ו תוספת מאוחר על הקודם · אמנם מוסיף שבשמי' עצמם שהם כמשל הספינה שיש לה מנהיג אמר הכתוב בורא שמים ונוטיהם הכל יחדיו שהמנהיג נקרא בלשון ערבי נוו"טי וזהו ונוטיהם ונווטי"הם דהיינו מנהיגיהם · ועיין רש"י ז"ל והרא"בע ז"ל והרד"ק ז"ל ולפי' במ"ש שנשמת על האדם ורוח חיים על הבעלי חיים יקשה דלא הי"לל נשמת בתי"ו שהוא סמוך אלא נשמה בה"א שהוא נכרת · ומהרי"א ז"ל גם זאת הפרשה מדברת במלך המשיח לפי שאמר בו הן עבדי וגו' שיתן ה'רוחו עליו ושהוא ישפוט בין הגוים זכר עתה שלא יהי' דבר נקל כי אם פלא עצום כפי מצב העם והוא ממין הבריאה ולכן אמר כה אמר האל ה' ר"ל האל העליון מהווה העולם שברא השמים ונוטיהם שהם הגלגלים יוצאי המרכז וגלגלי ההקפה וכולם מתוחים כאוהל או ירמוז בנוטיהם השכלים הנבדלים המניעים אותם וכבר פירשו כן בב"ר לדעת ריש לקיש ואמר רוקע הארץ ששטחה אחרי כדוריתה לשבת עליה וכן שרקע והפשיט עליה צאצאיה והם המורכבים כולם למיניהם ואשר יסד הנשמ' השכלית באדם והוא אומרו נותן נשמה לעם עליה ואשר השכין הרוח כנואיי על בשר ודם שהוא התיחדות נפלא כמ"ש היום הזה ראינו כי ידבר אלהי' את האדם וחי ועליו אמר ורוח להולכים בה ואמר על הנשמה לעם עליה ועל הרוח להולכים בה כדפרש"י כי נשמת חיים נתנה לכל העם בשוה אבל רוח נבואתו לא נתנה רק להולכים בה כלומר למתהלכים לפניו והביא כדהרא"בע והרד"ק ז"ל נשמה לעם עליה על בני אדם ורוח להולכי' בה על הבעלי חיים והכלל שהוא יתברך עשה הכל ולכן אמר בסוף אני ה' עושה כל ע"כ:

ולע"דן לפי שבשעת בריאת העולם היו כל הדברים נתקנן ומצליחין בחסד אל שברא' ככתוב אמרתי עולם חסד יבנה ולעתיד בביאת מלך המשיח יחזור העולם לאיתנו ולברכה והקללות שנתקלל יתוקנו ככתוב וברחמים גדולים אקבצך רחמים גדולים כמו שפי' בס"ה עלמא דאריך לזה אמר עתה כדברו על ענין המשיח אמר האל ה' אשר ברא העולם בחסד אל שעתיד לחדשו כנשר ע"י המשיח ובזכותו וזהו שייכות בריאת העולם עם ענין המשיח ואמר בורא שמים רוקע בלשון הווה לו' שיהיה זה הענין שיזכיר כאילו הש"ית בורא עתה שמים ונוטיהם מעין מה שעשה בעת הבריאה וכן רוקע הארץ וצאצאיה וכן נותן נשמה חדשה קדוש' וטהורה לעם עליה ורוח להולכים בה וזה יהיה ע"י מה שמעשה שאני ה' קראתיך וגו' על המשיח ושיחזיק בידו להגבירו על כל ממלכות הארץ ואצרך ואתנך לברית עם שכולם ישתעבדו אליו ומרוב חכמתו שכתוב בו ירום ונשא וגבה מאד וכמו שדרשוהו חז"ל בחכמתו יהיה מאיר פני העולם שיראו האמת ויושבי' בחושך יראו אור גדול וז"ש לאור גוים לפקוח עינים וגו' שאף על פי שאין בין העולם הזה לימות המשיח גו' עכ"ז תרבה החכמה והדעת בימיו כי מלאה הארץ דעה את ה' כמים לים מכסים וכדי שלא יטעו בו הטועים אמר אני ה' הוא שמי ביחוד אלי וכבודי לאחר לא אתן וגו' להוציא מלבם נמצא שעל ידי אני קראתיך וגו' או יאמר לפי שע"י האיש השלם ישפיע הש"ית מאורו על כל הנמצאות כולם וחוט חסדו יהיה נמשך מאתו ית' עד התחתוני' ויהנו מזה העומדי' ביני ביני לז"א כה אמר האל ה' בורא השמים וגו' על כלל הבריאה מדבר במה שהיה בעת הבריאה אכן אמר בלשון הווה בורא לו' כי ע"י השלם המשלים נפשו במעשיו למשוך עליו נשמה שהיא המשובחת מהרוח והרוח משובח מהנפש ולזה אמר כל הנז' בורא שמים וגו' רוקע הארץ וגו' הוא ע"י היותו נותן נשמ' לעם עליה ר"ל העם הנבדל מתענוגי העולם והוא העומד עליה ולא בה בתוכה ובקרב ענייניה זוכה הוא לנשמה קדושה אמנם ההולכים בה בתוך עסקיה לא יזכו אלא לרוח שהיא מדרגה שנית לנשמה (אמר הצעיר מרדכי יצ"ו בס"ה מצאתי כדברי מורי הרב ז"ל בזה הפ' עלמו שהצדיקים הם עם עליה שאין להם דבקות עמה יזכו לנשמה והשאר שהם הולכי' בה ועמה לא יזכו כי אם לרוח ע"כ) נמצא שע"י היותו נותן נשמה לעם עליה ורוח להולכים בה הרי הוא כאילו הש"ית בזכותם בורא השמים בהווה כי השלם במעשיו מתקן העולמות כאילו מחדשם ככתוב ובצל ידי כסיתיך לנטוע שמים וליסוד ארץ וגו' ואחז"ל למדו מתיבת לעם שאפי' שפחה שבא"י מובטח לה שהיא בת העול' הבא אם כן פי' רוקע הארץ על א"י ביחוד וכאמר שבאוירה היא ח"ל ועפ"י דבריהם יבוא על נכון נותן נשמה דוקא לעם עליה ורוח להולכים בה דבא"ל בנפש די:

אני ה' קראתיך וגו' לפקוח וגו' עיין רש"י ז"ל וכן הרא"בע ז"ל והרד"ק ז"ל ומהרי"א ז"ל פי' קראתיך על המשיח שקראו בשם ע"י הנביאים ואחזק בידך להגביר אותך על כל האנשי' ואצרך ואתנך לברית עם אלו ישראל לאור גוים אלו האומות להוציאם מעוורות עיניהם שהמשיח יאירם ז"ש לפקוח עינים עורות למאי דסליק מיניה וכנגד לברית עם דפתח ביה אמר שהוציא ממסגר אסיר וגו' על היציאה מהגלות שיצאו ישראל מגלות ומביא כלא עד כאן:

ולע"דן עפ"י שיטת מהרי"א ז"ל שמדבר על המשיח כאשר הזכיר ואמר הן עבדי וגו' ועליו הוא או' אני ה' קראתיך בעבור הצדק שבך שאתה צדיק וז"ש בצדק והבי"ת בעבור וכיון שנמצא בך הצדקות ואחזק בידך כי בא לטהר מסייעין אותו ומחזיקין בידו · ואצרך לשון יצירה ותקון צורת שלימות וזהו ואצרך שתהיה שלם מאד בצורה וכלם דמות פיך וכן הרגם יונתן ואצרך ואתקנינך · ואתנך לברית עם שכל עם ועם יבא בברית עמך מרוב פאדו לאור גוים להאיר להם ברוב חכמתו כי תמלא הארץ בימיו דעה את ה' · ולפי שיש גוי' שכבר יש להם עיני' להכיר הסיבה ראשונה ית' וית' שלראיהם קלת ההארה להשיב על קלת אמונתם שיש להם עליה אמר לאור גוים

תמם

רד"ק

ויבא סגנים · יבא על סגנים והם מלכי' : כמו חומר · כמו היוצר על החומר שמגבל אותו ברגליו · וסגנה הענין והמ' וכמו יוצר ירמס טיט ויוצר הוא האומן העושה כלי החרס · ויאת בא בחסרון למ"ד הפעל והוא כמו ויהתה : מי הגיד מראש · מתחילה טרם בא העתידה מתחילה מי הגיד' מהאלילים ועובדיה' ואם הגידה אחד מהם נדעה כי הם אמת : ומלפנים · ומי הגידה מלפנים ונאמר עליו כי הוא צדיק ונאמן בדברו : אף אין מגיד · אבל ידענו כי אין מגיד : ואין משמיע · בכל האלילים ואין מעובדיהם שיאמר שמע את אמריכם · אמר לנכח האלילי' כי פה להם ולא ידברו · וענין כפול במלו' שונו' : ראשון לציון · ראשון שיבוא לציון מהגלו' יבשר ציון ויאמר לציון הנה הנם בניך וכפל המלה למהירו' הענין : וארא ואין איש · מעובדי האלילי' שידע דבר : ואין יועץ · מאלה · אמר על האליל' ואין בהם יועץ לעבדיו מה לעשו' ואשאלם וישיבו דבר אני אשאלם והם לא יענו ולא ישיבו דבר · ואין שזכר שהוא כמו לא עומד ענינו במקו' שני' כאלו אמר ולא ישיב : הן כולם · כל האלילים ונסכיה' כמו הפסל נסך חרש כלו לרוח ותהו עשו אות' ונסכו וחפו אותו כסף וזהב כי לא יועילו' ולא יגידו להם מן העתידות דבר : הן עבדי · זהו מלך המשיח כמו שפירשנו : אתמך בו · דרך משל כמו המלך הנשען בעבדו הנאמן לו : נתתי רוחי עליו · כמו שאמר גם כן עליו ונחה עליו רוח ה' : ומשפט לגוים יוציא · יוציא משפטים לאור וישלים בין גוי' לגוי שלא יהיה עוד מלחמה ביניהם · כמו שאמר גם כן עליו ושפט בין הגוים והוכיח לעמים רבי' וגו' · ואמר ודבר שלום לגוים ומשלו מים ועד ים · וזה יהיה אחר מלחמת גוג ומגוג : לא יצעק · כמו שהוא דרך השופט לזעוק על הנשפטים לפניו ולהכריחם לדבר משפטו הוא לא יהיה צריך לזה כי בנחת ידבר להם והם יקבלו דבריו : ולא ישא · פירוש ולא ישא קולו · וכפל הענין לחזק : קנה רצוץ · רצוץ ענינו קנה שהוא קרוב להשבר · וכן על משענת קנה הרצוץ שאם היה שבור מכל וכל לא היה אדם נשען עליו · אמר כל כך יהיו דבריו והנהגת מלכותו בנחת עד שאפילו החלושים לא ירגישו בו ודמה החלושי לקנה רצוץ ולפשתה כהה שענינה שהוא קרובה לכבות · ולא יעלה על דעתך לפי שיהיה נח ורפה לא יעשה משפט אלא אף על פי כן לאמת יוציא משפט כי לא יבצר ממנו מזימה : לא יכהה ולא ירוץ · לא יתרשל ולא יחלש ולא יתרפה עד שישים לארץ משפט · ופירוש בארץ ליושבי הארץ וכן איים שוכני איים : ולתורתו · שיורה להם ייחלו · כמו שאמר והלכו עמים רבים ואמרו לכו ונעלה אל הר ה' ואל בית אלהי יעקב ויורנו מדרכיו ונלכה בארחותיו : כה אמר האל ה' · האל שהוא בורא שמים · הענין הזה אמרו הנבי' כמה פעמים לפי שהיו בדורו בעלי אמונה רעה שהיו מאמינים כי העולם לא נברא אלא כך היה קדמון אבל הוא עלול ויש לו עלה · ויש שהיו מאמינים כי העולם מקרה אין לו בורא ולא עלה כמו שכתבנו · ומפני האמונות הרעות ההם היה שונה תמיד הענין הזה כי השם יתע' הוא בורא העולם ומחדשו והוא מוציאו מאין ליש · ואמר בורא השמים · אמר אל יחשוב אדם כי השמים בעבור שהם קיימים ולא יקרה אותם שום הפסד ושום שנוי שהם קדמונים אלא האל בראם וחדשם : ונוטיהם · שנטה אותם כאהל על הארץ · ומלת ונוטיהם נכתבה ביו"ד הרבוי בלשון רבים כמו איה אלהי עושי · ישמח ישראל בעושיו : רוקע הארץ · הרקוע היא הפרישה והרדוד כמו וירקעו את פחי הזהב ורקע ברגלך · והנה הארץ עגולה ככדור והנה האל כשהקוה המים אשר על פני הארץ אל מקום אחד להיות עליה נמחים וכולל אותם במלת וצאצאיה עשה הארץ שהיא היבשה כאלו היא שטוחה לשבת עליה כאדם הרוקע דבר ושוטח אותו כמו הצורף ששוטח הפחים · וצאצאיה · פירוש ברא צאצאיה עליה כי אחר שאמר ותראה היבשה אמר תדשא הארץ ואחר כן נתן נשמה לעם עליה ורוח להולכים בה · וזה היה ביום הששי שברא האדם ונפח בו נשמה כמו שאמר ויפח באפיו נשמת חיים והו' נותן נשמה לעם עליה ויצר שאר בעלי חיים כמו שאמר תוציא הארץ נפש חיה למינה · וזהו ורוח להולכים בה כי לא יאמר נשמה אלא על האדם · ופירוש כל אשר נשמת רוח חיים באפיו אמר נשמת בעבור האדם ואמר רוח בעבור שאר בעלי החיים · והקדים אדם אף על פי שהיה האחרון לפי שהו' עיקר היצירה · וכן אמר עשיתי ארץ ואדם עליה בראתי · זכר אדם לבדו לפי שהוא עיקר היצירה ;

אני

רש"י

ויבא סגנים · ויבא על מלך בבל ועל שריו כאשר בא לרמוס על חומר וכמו יוצר חרשים ירמוס טיט לכלי חרש כן ירמוס הוא סגנים: מי · מנביאי הבעל הגיד כמוני דבר העתיד לבא · ומי מלפני' הגידה ולכשתבא נאמ' שהוא צדיק שנבואתו צדק : אף אין מגיד · אבל אין בכם שיגיד עתידה ותתקיי' : אף אין שומע אמריכ' · שיעיד כבא העתיד' פלוני נביא הבעל ניבא אותה מלפני' : ראשון לציו' הנה הנם · מלך ראשון שיתן לב לציון הנה זה הוא שאמרתי ואע"פ שלא תגמר הגאולה על ידו הוא יהיה המתחיל מי בכם מכל עמו : הנם · זקני ישראל יהיו נכוני' על פי דברו לעלו' מן הגולה ולהתחיל : ולירוש' מבשר אתן · באותן הימים חגי זכריה אשר יזדרזו' לבנות בימי דריוש הפרסי לפרס : וארא ואין איש · תמיד אני מביט בנביאי הבעל ואין איש מגיד דבר עתיד : ומאלה · מכל אלה העתידות לבא ואין מהם יועץ שעמד בסוד יי' וידע אותם : ואשאלם וישיבו דבר · אשר ישיבו דבר אם אשאלם : הן כולם און · יש לכם לדעת שכל נביאי עבודת אליל' און ואפס כל מעשיהם : נסכיהם · צלמי מסכותם הפסל נסך חרש ויונתן תרג' בענין אחר ראשון לציון וגו' · פתגמי נחמת דאיתנביאו נבייא דמלקדמין לציון הא אתו ולפי התרגום כל הענין מדבר במלך המשיח ובגאולה אחרונה אבל אני רואה נבואה שנתנבא ישעיה על כורש כולה בלשון השיגנון של פרשה זו אני יי' העירותיהו בצדק קורא ממזרח ע"ש האותיות שאלוני מגיד מראשית אחרית כולה נוטה אחר עניין פרשה זו: הן עבדי אתמוך בו · הן עבדי יעקב אינו כמותכם כי אתמוך בו : בחירי · ישראל קרוי בחירי כי יעקב בחר לו יה ואומ' למען עבדי יעקב וישראל בחירי · אותו רצת' נפשי · עליו נתתי רוחי להודיע נביאיו את סודו וסופו משפט לגוים יוציא שנאמר והלכו גוים רבי' וגו' ויורנו מדרכיו וגו' : ולא ישא · לא יגביה קול לא יצטר' להוכיח ולהתנבאו' אל הגוים שהם מעצמ' יבואו ללמוד מהם כענין שנאמ' נלכה עמכם כי שמענו אלהים עמכם : קנה רצוץ לא ישבור · תרג' יונתן עינותניא דאינון כקניא רעיעא לא יתברון וחשיכיא דאינון כבוצין עמי נגר נבה לא יטפי פשתה כהה פתילת פשתה לחה שקרובה ליכבות מלך שלהם לא יגזל את הדלים ולא ירצץ את העניים ואת החלשים : לא ירוץ · כמו לא ירצץ כי מלאה הארץ דיעה וישמעו להם כענין שנאמר כי אז אהפוך אל עמים וגו' וזהו ולתורתו איים ייחלו כולם ישמעו : האל יי' · בעל הדין ובעל הרחמים ; בורא השמים · תחלה כמין פקיע של שתי ואחר כך נטה אותם כדאיתא במסכת חגיגה ; וצאצאיה · ובורא את היוצאים ממנה : נותן נשמה · נשמת חיים ; לעם עליה · לכולם בשוה : ורוח קדושה · להולכים בה · למתהלכים לפניו ;

קראתיך

42:1-5

יח ויבא סגנים כמו חמר וכמו יוצר ירמס טיט: מי הגיד מראש ונדעה ומלפנים ונאמר צדיק אף אין מגיד אף אין משמיע אף אין שמע אמריכם: ראשון לציון הנה הנם ולירושלם מבשר אתן: וארא ואין איש ומאלה ואין יועץ ואשאלם וישיבו דבר: הן כלם און אפס מעשיהם רוח ותהו נסכיהם:

א הן עבדי אתמך בו בחירי רצתה נפשי נתתי רוחי עליו משפט לגוים יוציא: לא יצעק ולא ישא ולא ישמיע בחוץ קולו: קנה רצוץ לא ישבור ופשתה כהה לא יכבנה לאמת יוציא משפט: לא יכהה ולא ירוץ עד ישים בארץ משפט ולתורתו איים ייחלו:

ה כה אמר האל יהוה בורא השמים ונוטיהם רקע הארץ וצאצאיה נתן נשמה לעם עליה ורוח להלכים בה:

אני

תרגום

ויתי וידוש שלטוני עממיא כמא דדישין ית עפרא וכפחרא דעריך ית טינא: מן חוי מן אולא ונדע ומלקדמין ונימר קשוט אף לית די מחוי אף לית דמבסר אף לית דשמע למיליכון: פתגמי נחמתא דאתנביאו נבייא מלקדמין על ציון הא אתו ולירושלם מבשר אתן: וגלי קדמי ולית גבר דליה עובדין טבין ומאיליןולית דמליך מילך ושאלתינון אם יתיבון פתגם: הא כולהון למא ולא מדעם עובדיהון ביזא ותברא עשתוניהון: הא עבדי משיחא אקרביניה בחירי דאתרעי ביה כימרי אתן רוחא דקודשי עלוהי דיני לעממין יגלי: לא יצוח ולא יכלי ולא ירים לברא קליה: ענותניא דמן אינון לקני רעיע לא יתבר וחשיכיא דכבוצין עמה לא יטפי לקושטא יפיק דינא: לא ילהי ולא ילאי עד דיתקן בארעא דינא ולאוריתיה נגון יכתרון: כדנן אמר אלהא עלמא יי די ברא שמיא ותלנון שכליל ארעא ודיירהא יהב נשמתא לעמא די עלה ורוח לדמהלכין בה:

אנא

ד' פסוקים מיחדין דכל חד וחד לית זוגה וסימ' אין קדוש כיי' אין אין ואין · מדוע באתי ואין ואין ואין · מי הגיד מראש ונדעה אין אין אין · יש אחד ואין אין אין ואין : וישיבו ג' רפין בקריא' וסימ' גבריא שאילו למיכל · ופירושן בסדר דברי' : ד' מל' בקריאה בליש' שבירה וסימ' אחרי שבור חנני' · קנה רצוץ לא ישבור ופשתה כהה · וקשת וחרב מלחמה אשבור מן הארץ · ואוכלי פת בגו ישברוהו :

אבן עזרא

ויבא · באדלות : סגנים · או במחנה סגנים וירמסם : מי · ונאמר צדיק · צדקו דבריו והפך הכזב והנה אין משמיע ואין מי שישמע אמרי הצלמים כי פה להם ולא ידברו : ראשון · ראשון אחר ראשון וזה תאר המבשר : הנה · הם שיאמר המבשר לציון והנה בניך והנם והכפל להורות על המהירות : וארא · והנה אין איש מאנשי הצלמים שיגידו זאת : הן כולם · על הצלמים יש אומרים כי וי"ו און תחת יו"ד כי אותיות יהו"א מתחלפות ויתכן היותו כמשמעו הם הבל ואף כי מעשיהם : נסכיהם · יש אומרי' מגזרת עגל ומסכה והנכון בעיני הנסכים שיסכו להן עובדיהם · הן רוני המפרשים אמרו כי עבדיהם צדיקי ישראל ויאמר הגאון כי הוא כורש והנכון בעיני שהוא הנביא והוא מדב' בעד נפשו כאשר הזכי' ונתתיך לאור גוים ואתנך לברית עם : נתתי רוחי · רוח נבואה : משפט · אלה העתידות כל אשר יקרה לכל גוי יוציאנו ולפי דעת הגאון כי כורש יהיה מלך צדק : לא יצעק · כאשר יעשה השופט במון שיתחברו אל השופט אנשים : קנה רצוץ · נקר' על שם סופו וכנה ובגדי ערומים תפשיט והטעם הוא לא ישבר קנה והטעם לא יבריח : ופשתה · לא יכבנ' שהוא דבר קל עד שתהיה כהה כמו והנה כהה הנגע ויש הפרש ביניהם בדקדוק כי כהה של תורה פועל עבר וזאת כהה תואר השם והטעם הוא לא יזיק גוי בעבור נבואתו רק יאמר מה שהיה באמת : לאמת יוציא משפט · כל גוי כאשר הוא עתיד להיותו בגזרת השם : לא יכהה · הנביא רמז על הצדק כרוח בגוף : ולא ירוץ · גופו מפעלי הכפל מגזרת רצוץ כמו ירון ושמח והטע' לא ימות או טעמו אדם לא יבריחנו כטעם הנזכר למעלה והוא הנכון : עד ישים בארץ משפט · שתתגלה נבואתו וזה טעם ולתורתו תורת נבואתו כמו לתורה ולתעודה כאשר פירשתי : כה בורא השמים · כי יש להם קו שהוא גבול להם : ונוטיהם · על הארץ רמז לרקיע : רוקע הארץ וצאצאיה · פעל ונפתח הקו"ף בעבור העי"ן הנוטע אזן הלא ישמע : וצאצאיה · הם הצמחים שעל פני האדמה : נותן נשמה · לאדם והם העם אשר עליה : ורוח · לחיות ההולכים ואמר עליה בעבור הליכתו בקומה זקופה ;

אני

אורים ותומים

הן עבדי אתמוך בו וכו' רצה בזה שהנביא צריך שיהיה הוא ראוי שיתדבק בו רצון בוראו כמו שאמר הרמב"ם ז"ל ובכאן אינו צריך לעשו' מופתי' בשמי בארץ וכן היה משה רבי' ע"ה וזהו הן עבדי משה ראוי לתמוך בו ולא עוד אלא שהוא בחירי ורצתה נפשי נתתי רוחי עליו ומשפטי לגוים יוציא ירמוז לב' מיני נבואה או לצורך עצמו או לזולתו ולפי שמשה רבינו ע"ה נקר' עבד ה' אמר הן עבדי ולפי שאינו צריך אחרי זה מופתים וגם לא היה איש דברי' אמר לא יצעק ולא ישא על לא איש דברים ועל מה שלא היה צריך אל מופת אמר קנה רצוץ ולפי שנאמ' עליו לא כהתה עינו אמר לא יכהה ולא ירוץ עד ישים בארץ משפט ולתורתו איים ייחלו וזאת היא ההקדמה לזה שרצה לומ' אחריו ושהוא שמנבואת משה נדבקה בו רוח הקודש כדרך שאר הנביאים לרז"ל וזהו שסמך אליו אני ה' קראתיך וגו' : כה אמר האל ה' בורא השמים ונוטיהם המדרשים יר' ע"ד אנחנו החומר וגו' ומעשה ידיך כולנו שר"ל שהחומר וגם כלי הגוף והוא נותן נשמה וגו' ר"ל של צדיקים השולטים ביצרם נותן להם נשמה וז"א לעם עליה שהם השולטים על חומרם אמנם לשאר העם שהולכי' אחר החומר ומדותיו הוא נותן רוח לבד :

מנחה גדולה

ראשון לציון וגו' · הוא תשובת ה' ית' הנה התרעמתם בני ישראל על כי אין ביניכם נביא להגיד לכם את אשר תקריבה להזהירכם לתקן מעשיכם ואמרתי כי אינכם צריכים לכך אבל הכינו עצמכם כי הנה מוכנים לכם למנהיגים גדולים וממתיקים אתכם והוא כי הנה מי שהוא ראשון לציון מאז הוא דוד המלך כי ציון עיר דוד תקרא הנה מוכן להנהיגכם כי דוד הוא המשיח כנודע ממה שאמרו אדם דוד משיח כמנא שהנה הנם ש"ו בעשו ב' וגם עמי המבשר הוא אליהו כי ולירושלי' מבשר אתן כלומר הרי לכם מנהיגים גדולים וטובים וגם מי שיפקדים לבשר ולחזק לבכם מקוד' ולמה תתרכו מהתשובה ותאמרו אותה ומה אעש' לכם כי וארא ואין איש בכם שיקרא איש באמת לתקן אתכם ושמא תאמרו שלא לכו את אלה יבואו וייעצו אותנו לשוב בתשובה ולהורות איך נתקן עצמנו הנה מה שתראו ומאלה ואין יועץ הנה ראיתי כ"א אשאלם ישיבו דבר לי לאמר כי למה ילכו לייעץ את ישראל כי הלא הן כלם און · במצות לא תעשה אפס מעשיהם במצות עשה במצא כי רובם עוברות ואפי' מי שמתזג לעשות מאלו ומאלו להיות קליים זכאים וחציים חייבים אינם לשם שמים כי אם רוח ותהו נסכיהם שהוא המזיגה וניסוך כמצא שבאופן שעל העדר הכנה וכשרון בכם אין באים אליכם ואם תאמרו א"כ למה בחרת בו אם לא שיבא לישר אורחותיכו לא כן הוא כי אם · הן עבדי אתמך בו הוא מלך המשיח שמרוב צדקו הוא מרכבה אלי וזהו אתמך בו כי בחרתיו מכל מלאכי מרכבתי והיה בחירי מאז רצתה נפשי כי עדיין לא היו לו רק נפש ואותה נפש שהוא שלי רצתה בו כי השלימה ואז נתתי רוחי עליו שהוא רוח הבא אחר שלמות שנפש והנה זה לא הביאותיו ללמוד משפט את ישראל ולהכשיר את מעשיהם כי אם משפט לגוים יוציא אך ישראל צריך ישתלמו בכשרון מטרם יבא הוא אחר שכל הנשאר בציון והנותר בירושלים קדוש יאמר לו ושמא תאמר השם כל השלמות הגדול הזה צריך להוציא משפט לגוים דע כי לא יצעק כי לא יצטרך לצעוק ולאיים את הבעל דין גם לא יצטרך להטיל אימה למי שיש בו טענה רעוע למען הנשארים ישמעו ויראו ; כי הנה קנה רצון הוא הרעוע בטענותיו לא ישבור למען העיל חורא על בעלי תרמית ; כי הנה קוא מאשר רוח אלקים בקרבו מעליו לאמת יוציא משפט ;

אתמסעל הבלתי מכירים כלא המשיל' לעורי' מהעינים ועליהם אמר לפקוח עיני' עורות להוציא ממסגר אסיר על היושבים בגלות כנז"ל · וכן מבית כלא יושבי חשך על החטאים היושבי' בחשך שהיה במחשך מעשיהם והוא שגרם להם מבית כלא יצאו :

אני ה' הוא שמי וגו' תכחותא הנה שמי שקרא לי אדם הראשון הוא שמי שהתניתי ביני לבין עצמי הוא שמי שהתניתי ביני לבין מלאכי השרת ע"כ · והכוונה שאדם הראשון קרא שמות לכל הנמצאי' ככתוב וכל אשר יקרא לו האדם הוא שמו ואחז"ל שאמר לו הב"ה ואני מה שמי אמר לו אדנ"י שאתה אדון הכל ולזה אמר כאן הוא שמי לדקדק תיבת הוא · הוא שמי שקרא לי אדם הראשון שכוון אדם הראשון אל האמת שהוא שמי שהתניתי ביני לבין עצמי באצילו' ובריאה כי שם הוויה נודע סדרו כמו שסדרו המקובלים ז"ל י"וד בחכ"מה וקוצה של י"וד בכתר ה"א בבי"נה ו"יו בתפ"ארת ה"א במלכות · ובמ"ש הוא שמי גו' לבין מלאכי השרת הוא על עולם היצירה ששם אותיות השם ד' על ארבע מחנות שכינה בכל מחנה אות אחת משם ההוי"ה · ובמ"ש אדם הראשון היה אפשר להעמיק ע"ד הסוד רק אין רשות לגלות ובמה שלא ידעתי מה אדבר ומה אודי בזה · אל יקשה בעיניך כי אדם הראשון שם אדנות היה לו לקראתו על שהוא אדון הכל וכאן נאמר שם ה' הויה זה יובן במ"ש הוא שמי בסוד ברוך שם כבוד מלכותו · גם במה שכתב רש"י כאן מתורץ זה ע"ש ועיין הרא"בע ז"ל והרד"ק ז"ל ומהרי"א ז"ל לפי שעד עתה האומות לא יכירו אלא בשם אלהים לזה אמר אני ה' הוא שמי המיוחד לי שיכירו כן לעתיד בשם ה' ואז ישלים המשיח תכלית בריאה שבראתי שמים וארץ להשלי' המין האנושי כמו שאמר נותן נשמה לעם עליה ורוח להולכי' בה על ידי מלך המשיח משלם כל זה עד כאן : ולע"דן שאמר אני ה' הוא שמי מקושר עם הפסוק שאחריו שאו' הראשונות וגו' והענין לפי שיציאת מצרים נאמר לכן אמור לבני ישראל אני ה' והוצאתי אתכם וגו' לזה אמר גם כן כאן אני ה' הוא בתקפו ותעצומו' לקדשו ולהראות שכבודי לאחר לא אתן שהוא הכח עליון רוחני מצבא השמים ועלינ אמר אחר או על סטרא אחרא אמר וכבודי לאחר לא אתן לאחר דייקא כדי שלא ימשך שיתנו תהילתי לפסילי' אשר יפסלו בדמות ותמונת האחר כמנהגם היום והטעם שהכניע האחר יבוטלו הפסילי' ותהילתי תדום מתחת לפסילים · ואני ה' אשר עשה הראשונות הנה באו מיציאת מצרים הוא שמי כמאז אז כתי עתה וחדשות אני מגיד וג"כ סמך לצמיחתן לעתיד אשמיע אתכ' קודם וסמוך לצמיחתן כדי שיהא לבבם סמוך בהם ובזה מובן שאמר אני מגיד בלשון הווה ואמר אשמיע בלשון עתיד מלבד הכפל ומובן אומרו בטרם תצמחנה שהוא סמוך לצמיחתן :

הראשונות הנה באו גו' פיין רש"י ז"ל וכן מהרי"א ז"ל : ועיין הרד"ק ז"ל והנלע"ד כתבתיו בפסוק הקודם עיין עליו ואפשר עוד הראשונות על גלות מצרים וחדשות אני מגיד על גלות בבל ועל גלות זה אמר בטרם תצמחנה אשמיע אתכם רמז שישמיע להם ע"י נביאים האחרונים על הגלות הזה :

שירו לה' שיר חדש תהלתו וגו' חז"ל אמרו השיר של עתיד לבא לשון זכר הו' לפי שאין אחריה עוד צרה אמנם במצרים היתה השירה נקבה לפי שבאו אחריה כמה צרות : ועיין רש"י ז"ל וכן הרא"בע ז"ל והרד"ק ומהרי"א ז"ל מאמר שעסוק בענין המשיח שיבוא להדריך כל העולם על דרך האמת לזה אמר שעל החסד הזה ישירו שיר חדש כמו שהדבר הזה יהיה חדש כן יאות לו שיר חדש ובפרטים שמזכיר הכוונה לו' שרוב העולם או כולו ישוררו בשיר חדש הנזכר עד כאן : ולע"דן שאמר שירו לה' שיר חדש לנוכח על ישראל מצוה אותם שירו לה' שיר חדש כי לכם הטובה בעצם וגם כן מהאומות מקצה הארץ יורדי הים וגו' יהללו להשם יתברך הלול כללי כי השיר לישראל ביחוד :

ישאו מדבר וגו' ספרי ירונו יושבי סלע מכין שעתידים שמים וארץ לקלס לפני ישראל שנא' רונו שמים כי עשה ה' הריעו תחתיות ארץ ומכין שא"ה עתידים לקלס לפני ישראל שנאמר הרנינו גוים עמו ומכין אף ההרים שנא' ההרים והגבעות יפצחו לפניכם רנה ומכין אף המלכיות שנא' וכל עצי השדה ימחאו כף ומכין אף אבות ואמהות שנא' ירונו יושבי סלע מראש הרים יצוחו עכ"ל : ולע"דן לדקדק ראשונה מאחר שהזכיר שמים וארץ הנה בכלל הארץ הרי' והגבעות א"כ מה צ"ל ומכין אף הרים וגבעות וגו' ועוד אחר שאמר אומות העולם עתידים וגו' א"כ מה צורך אף המלכיו' הרי בכלל א"ה הוא ועוד ומכין שאף אבות וגו' פשיטא שהאבות והאמהו' ירונו וישמחו : ונראה לפי שלעתיד ע"י האמונה האלהית והעבודה אליו יתברך תגרום הורדת שפע האלהי על כל הנמצאות כולם העליוני' והתחתונים לז"א שעתידי' שמים וארץ לקלס לפני ישראל לפי שהם קבלו תועלת ומ"ש ומכין שאומות העולם עתידי' וגו' ר"ל האומות הרחוקות שלא נשאו ונתנו עם ישראל ולא הרעו להם שהם עתידין ג"כ לרנן מטובתם של ישראל וגם יודו לה' שלא נכשלו עם ישראל בהרע להם שנא' הרנינו וגו' שזה הכתוב בפי' או' כן הרנינו גוים עמו ר"ל הרנינו גוים על הצלחת עמו ישראל וגם כן הרנינו על כי דם עבדיו יקום ולא יגיע לכם הנקמה כיון שלא שפכתם דם מעבדיו אין לו מה להנקי' מכם ובזה מובן מה שאמרו אחר כך מכין אף המלכיות שהם האומות אשר יש להם מלכות וממשל' ושלטו בישראל שאף הם יודו וישבחו לשם יתברך על האמת ואע"פ שיגיעם עונש על מה שהרעו ג"כ יקבלו שכר טוב על מה שהטיבו ג"כ מהם וכמה פעמים הצילום מיד עושקיהם ז"ש ומכין אף המלכיות וגו' שנא' וכל עצי השד' שהם המלכיות שהם מכים את ישראל על דרך הוי אשור שבט אפי ומטה הוא בידם זעמי · ובזה מובן אומרו בסוף הכל ומכין אף אבות וגו' שזה נמשך ממ"ש ומגין שאף המלכיות וגו' כי המלכיות הנמצאות היום הם ישמעאל שיצא מאברהם ושאר המלכיות הם כולם מעשו הוא אדום ואלו היו המלכיות נענשות כיון שהם יוצאי חלצי אברהם ויצחק לא היו מרננין כיון שבניהם נחבלים אמנם אחרי שלמד שג"כ האומות והמלכיות ירננו לזה אמר באחרונה ומכין שאף האבות ואמהות ירננו שנ' ירונו יושבי סלע על האמהות כי האבות עליהם הוא או' מראש הרים יצווחו ואין הרים אלא אבות שנא' שמעו הרים את ריב ה' ומ"ש ומכיון שאף ההרים והגבעות וגו' הוא לפי שייעד הכתו' לעתיד כל גיא ינשא וכל הר וגבעה ישפלו ואף על פי שהכתוב מתפרש דרך משל עכ"ז דברים כפשוטן ובמשמען לזה אמר התיבה הארץ שתרנן אבל מכין שאף ההרים והגבעות שירננו לעתיד ואעפ"י שיתפעלו מהשפלתם מגובהם עכ"ז ירננו לכבוד ה' שימשך מהכנעתם ולזה תמצא בג' חלוקות האחרונות שלא אמר בהן לפני ישראל כי בבחינת טובת ישראל כבר נכללו גם ההרים בכלל הארץ שתרננה לפני ישראל אבל עתה הוא או' על מה שתרנן על כבוד בוראם שיתכבד בהשפלת גובה ההרים והגבעות מעין מה שעשה כן כיוצא בזה ביציאת מצרים שהיה הענן משוה ההרים הגבוהים כדי שילכו בדרך ישרה וז"ש ומכין ההרים והגבעות ולא הזכיר לפני ישרא' וכן כיוצא בזה מ"ש ומכין אף המלכיות וגו' שלא ירונו לפני ישראל מצד ישראל אבל ירונו מצד שמחת' של כבוד שמי' שיתקדש בהכנעתם ולזה לא הזכיר גם בזאת החלוקה לפני ישראל · גם בחלוקה מכין שאף האבות וגו' לא הזכיר בה לפני ישראל כי פשיטא שירונו לפני ישראל בשמחה וטוב לבב אבל אמר שאף האבו' ירונו מצד קבלת המלכיות עול מלכות שמים ורננם על כבוד הש"ית שיתקדש בעולמו על ידי דיניו שדן אותם בצדק וסוף שירחם עליהם על מה שהטיבו לישראל כאמור למדנו מהמאמר הזה פירוש מ"ש מראש הרים יצווחו שההרים הם האבות יצווחו בקול רינה · ועיין רש"י ז"ל והרא"בע :

ולע"דן ישאו מדבר ועריו ציון מדבר הייתה מצרים השב אותה שהיתה קדר כאהלי קדר לובש' קדרות · ירונו הצדיקים שיושבים סלע כובשים את יצרם הנמשל כסלע · והקדושים שהם נקראים כעין האבות וכיוצא שאין הרים אלא אבות כנז"ל בחז"ל הנה הם ירננו מראש ר"ל בתחילה וקודם כל המרננים ז"ש מראש הרים יצווחו ואין מקרא יוצא מידי פשוטו ישאו מדבר וגו' וכן ירונו יושבי סלע הסלעים מחסה לשפנים והרים הגבוהים ליעלים עליהם הוא או' שאותם יושבי סלע ירונו ממושבם וכן היושבים בראש הרים חיות ועופות משם יצווחו בקול תודה ורנה ושבח להשם יתברך ויתעלה :

ישימו לה' כבוד וגו' ה' וגו' · עיין הרא"בע ז"ל והרד"ק ומהרי"א ז"ל ישאו מדבר וגו' ג"כ דרך משל על האנשים הנעדרים מכל ידיעה והכרה אלהית אם בים ואם ביבש' שכול' יכירו וידעו כל כך אלהותו יתברך שגם הם ישימו לה' כבוד ותהלתו באיים יגידו והתהלה אשר יגידו היא אומרם ה' כגיבור יצא וגו' לתשועת ישראל כאיש וגבור מלחמות יעיר קנאת ישראל מאויביהם וכמו הגבור המנצח המלחמה כן יריעו אף יצריח בקול רם על אויביו יתגבר עד כאן :
ולע"דן לדקדק שענין התהלה כבר הזכירה בפסוקי' הקודמים שאמר תהילתו מקצה הארץ א"כ מה צורך לו' עוד ותהלתו באיים יגידו · גם קשה אומרו ה' כגיבור כי אין לו ערך ולא דמיון כי רעם גבורותיו מי יכיל : ונראה שבתחילה הזכיר שישראל ישירו שיר חדש ותהילתו ישלחו באיים מקצה הארץ לירושלם אל בני ישראל וז"ש תהילתו מקצה הארץ ולא אמר בקצה הארץ אלא שמשם מקצה הארץ ישלחו לו כתב תהילתו לעיר הקדש · אבל בפ' הזה מגיד ששם באיים ובמדברות הנז' ישימו לה' כבוד נגד פניהם ושם באיי' עצמם תהלתו יגידו תמיד בינם לבין עצמם והוא שבח גדול תהילה וכבוד בינ' לבין עצמם · ומספר מה שיעשה הש"י לעתיד שאילו היה מרחם תתחילה רעם גבורותיו מי יעמוד לפניו ... אבל אמר שהש"י ... לגויים

ויאבדם והוא שבתחילת צאתו למערכת המלחמה יגנוב דעת האויבים להחזיק לבם כמו שעשה לפרעה במצרים והו או' ה' כגיבור יצא א' דעלמא כגיבור מאן דהו יצא כאיש בעלמא כב יכול כך יעיר בתחילת התעוררות המלחמה כך כאיש מלחמות יעיר קנאת ישראל הערה כל דהו ולזה יריעו אף יצריח שאף אלו מהשגיאות שישגיא אותם להטעות אותם שאין כחו אלא בפיו ולכך יריע אף יצריח בתחלה כדי שיתחזק לבם להכנס במלחמה ואחר שיכנסו בעובי הקורה אז על אויביו כולם יתגבר יתברך ויתעלה שמו ויראה להם רעם גבורותיו וכדמסיק אחריב הרים וגו' ומלבד זה אפשר עוד כי ההתחלות קשות כי אין לישראל זכות שיעיר ה' גבורותיו מיד ולכך בתחל' כגיבור יצא לפי שנו' ילדך תשי כב יכול ותשכח אל מחוללך ולזה כאיש מלחמו' יעיר קנאה התעוררו' כל דהו ואמר כאיש מלחמות כאיש שרא' מלחמות רבות שהוא מזורז כך במצרי' נלחם ובבבל ג"כ ולעתיד ולז"א כאן כאיש מלחמות אמנם במצרים אמר ה' איש מלחמה א' כי היה הראשונה אף יאמר לפי שלעתיד ייעד כי רותה בשמים חרבי הנה על אדום שהם שתי מלחמות האחד רוחנית בצבא מרום והשנית על אדום תרד למטה לז"א כאן כאיש מלחמות שתים אמנם במצרים לא היתה כי אם א' והיא השלכת השר של מצרי' בים העליון וממילא נפלו התחתונים בים התחתון כי לא נלחמו בחרב וחנית לכך אמר ה' איש מלחמה כדמפרש והז"ל מרכבות פרעה וחילו מרכבת כתיב על העליונה ולז"א בים שתם ואח"כ אמר ומבחר שלישיו טובעו בים סוף התחתונה וכן גילו בש"ה וכל זאת ההתחלה בחולשא לפי שאין זכות לישראל ולזה בתחלה כגיבור יצא כב יכול וכן כאיש מלחמו' יעיר קנאת שמו הגדול ועל אויביו יתגבר מצד היותם אויביו ומחרפין שמו בזה יתגבר כחו ית' לאין תכלית מבחינת היות' אויביו אעפ"י שמבחינת היותם אויבי ישראל לא יתגבר עליה' ז"ש על אויביו יתגבר · עוד אמר כגבור יצא בפ"תח ולא אמר כגיבור בש"בא לו' שה"בה כעין הגיבור היוצא ממחנה האויבים כך בדמותו כללמו ואופן כלי זיינו כך יצא לקראתו הסי"ת וכל זה להשגיאו להטעות אותו שיחשוב ויאמר כמוכו כמוהו וז"ש כגיבור יצא ר"ל כהגיבור הבא לקראתו כך בדמותו יצא הסי"ת וכללמו · ואפשר שאמר יריע אף יצריח על אויביו יתגבר כמו שאחז"ל במצרים שבאו מ"ה לו' שירה ואמר הב"ה מעשה ידי טובעים בים ואתם אומרים שירה באופן שהקב"ה מצר על דמן של רשעים ובזה יאמר שכשהקב"ה מתגבר על אויביו אעפ"י שהוא שמח מפלת בקמתו מהם ומקנאתו עכ"ז מציר הוא לפי שמעשה ידיו כלים ז"ש יעיר קנאה להנקם מהם וכשעל אויביו יתגבר יריע תרועה הכנעה אף יצריח במר צורח עליהם מפני שסוף סוף מעשה ידיו הם ולזה יריע אף יצריח כמצר כשעל אויביו יתגבר :

החשיתי מעולם וגומר אחריב וגומר מכילתא החשיתי מעולם אחרים אתאפק בה"ד מי כמוך באלים ה' רואה בעלבון בניך ושותק שנאמר החשיתי מעולם אחרים אתאפ' מכאן ואילך כיולדה אפעה אחריב הרים וגבעות עכ"ל : ולע"דן לדקדק דלבריהם ז"ל לא הי"ל אחרים אתאפק בלשון עתיד אלא בלשון עבר · ונראה דאדרבה זה הוקשה לח"ז ל שתחילת הפ' אומר החשיתי כיולדה אפעה אשום ואשאף אחריב הכל בלשון עתיד לזה אמר ה"הד מי כמוך באלים ה' רואה בעלבון בניך ושותק דורש באלים לשון אלימות כאילו אמר מי כמוך באלמים ה' נו"ש החשיתי מעולם לשעבר כך דרכי שמה תאמר שאוחז דרכי זה גם עתה ואחרים ואתאפק עוד לשמוע עלבון בני ואשתוק זה לא יאות שכבר כתמלאה סאתם ומכאן ואילך כיולדה אפעה אחריב הרים וגומר שהוא משל לשרים הגבוהי' כהרים כדרש"י ז"ל בסמוך ועשבם הם גלאכיהם הלוחמים בם אויבים וא"כ אחרים אתאפק בלשון שאלת תמיהה הם עוד לא"ז ל החשיתי מעולם שמעת שחרב בית המקדש אין שחוק לפני הק"בה וז"ש החשיתי ורביעית שהיה משחק עם לויתן מאי קא עביד יושב ומלמד תינוקות ומעיקרא מט"טרן היה מלמדם ולרביעית אימא הקדוש ברוך הוא דא ולא הוא עביד עד כאן : ועיין רש"י ז"ל וכן מהרי"א ז"ל וכן הרד"ק ז"ל והרא"בע ז"ל :
ולע"דן לפי שהיולד' כל ימי עבור' שותקת וגם בהקריב לידתה ובאו לה חבלים עכ"ז מתאפק' עד בא עת לדתה לא תוכל להתאפק אלא על כרחה תחיל תזעק בחבליה זה שאמר החשיתי מעולם בזמן העבר וגם כן אחרים עוד לעתיד ואתאפק ואסבול מהאומות מה שעושים לי הכעסות כיולדה אפעה בהתקרב הישועה שהלידה הוא משל להגאולה ואז אשום שממה ואשאף רוח כתנין וכיולדה הזו ששואפת רוח מהכאב של חבלי' כן אעשה גם אני ואחריב הרים וגומר ואפשר שהכמשל הוא החשיתי מעולם במצרים וגם כן בגלות זה של בבל אחרים ובגלות אדום אתאפק ואחר כך אפעה כיולדה ועל כל זה יבוא המאמר אלה הדברים עשיתים לשעבר וגם לעתיד לא עזבתים מעשות כיול' בהם כי כמו שהחשיתי מעולם במצרי' כן אחרים ואתאפק לעתיד ואמר אחריב הרים וגומר בנזכר שהוא משל שיביא פורענות על הגאים על השם יתברך וג"כ ושמתי נהרות לאיים ר"ל האיים שעד עתה לא היו להם מים כי אם ממימי אגמים אטיב להם לסיבת כבודם שיכבדוני כנ"ל ישימו לה' כבוד ותהילתו באיים יגידו בלשון עצמו של שימה אמר ושמתי נהרות לאיים שיהיו להם נהרות מושכים אל האיים הנז' והאגמים שלהם שהמים רעים אובים אותם כדי שיהיה להם למקום זרע לזרוע מעדנים ויכריע הפי' הזה למ"ד לאיים שנקודה קמץ והיה לה ליקוד שב"א או בלי למ"ד ושמתי נהרות איים וזהו היותר שכון עוד הכרת שני שאם איים נהרות שיעשו איים קא' כמו שפירשו המפרשים ז"ל א"כ מהו אומר שאגמים יוביש והלא האגמים קלים מנהרות וא"כ החלוקות או ואין צ"ל זו הן ובפסוקים זו אף זו דוחק גדול אלא ודאי ושמתי נהרות לאיים וגומר לטובה שיהיו להם נהרות וכן והולכתי וגומר :

והולכתי עורים וגומר פסיקתא והולכתי עורים בדרך לא ידעו זש"ה והיה ביום ההוא לא יהיה אור יקרות וקפאון דברים שהם מכוסים מכם בעולם הזה עתידים הם להיות צפים לכם כהדין כולוס (פי' מראה של זכוכית) הה"ד והולכתי עורים בדרך לא ידעו בנתיבות לא ידעו אדריכם אשים מחשך לפניהם לאור ומעקשים למישור אלה הדברים לעשה אין כתי' כאן אלא עשיתים כבר עשיתים לרבי עקיבא וחביריו דא"ר אחא דברי' שלא נגלו למשה מסיני נגלו לרבי עקיבא וחביריו וכל יקר ראתה עינו זה רבי עקיבא עד כאן לשונו : ולע"דן · לדקדק מאי קשיא ליה לבעל המאמר הזה בפסוק הזה שדרש כן · ונבין ג"כ או להיות צפים לכם כהדין כולוס מה שייכות המראה שהמשיל בה יותר מזולתה מהדברים המאירים ויובן ג"כ שמעתיה בעל המאמר של הפסוק של והולכתי עורים · והיותר קשה מה שאמר רבי אחא דברים שלא נגלו למשה מסיני נגלו לרבי עקיבא היתכן שמשה אדון הנביאים ושקול מש' כנגד כל ישראל הנמצאי' אז בדורו וגם בכל העתידי' לבא הדבר קשה שיעל' ממנו דבר והלא אמרו חז"ל כל מה שתלמיד ותיק עתיד לחדש נגלה למרע"ה : ונראה דהוקשה לא"ז ל כפל הענייני' שבפסוק הזה שאומר והולכתי עורים בדרך לא ידעו בנתיבות לא ידעו אדריכם די בזה וכופל ואומר אשים מחשך לפניהם לאור ומעקשים למישור מלבד קושית אלה הדברים עשיתים לעשה וגומר כנ"ל במאמר בפי' לעומת זה פי' שכל הפסוק משל על העורים בדרכי ה' עם עור ועיניים יש ואותם העונות שנכשלים גורמים להם אוטם השכל וטמטום הלב כענין ונטמתם בם אשר מבטוח שלעתי' והולכתי עורים בדרך לא ידעו היא דרך ישרה שיבור לו האדם שעלי' הזהיר והורית להם הדרך ילכו בה באמונות האלוקות וגם כן במעשה כדי שיהיו שלמים בעיון ומעשה להשלים הנפש השכלי' בעיון והגוף במעשה וזה שאמר והולכתי עורים בדרך לא ידעו בנתיבות לא ידעו אדריכם כנגד העיון והמעשה הנז' ומזה ימשך אשים מחשך לפניה' לאור אין אור אלא תורה שהדברי' המכוסי' לעומק המושג אשים מחשך לפניהם לאור ומעקשים לקוצר המשיג למישור ולזה מביאו' זה שאמ' הכתוב לא יהיה יקרות וקפאון שעל אור תורה מדבר שלא תהיה ההשגה וההשכלה באותן הדברי' מועטת אבל תהיה השגה גדולה שעד שלא יהיה אור שיהיה בו דברים יקרים ומכוסים וזה שאמר אור יקרות אבל יהיו צפים ונגלים וקפאון פי' צפים מתרגום ויצף הברזל וקפא זהו וקפאון ולזה המשיל למראה כמ"ש כהדין כולוס שהמתראה אליה בפנים נכוחות כן כיוצא בו יתראה בתוך המראה להודיע שכפי ההכנה שמכין האדם בעצמו כן ישפיעו עליו ולזה בהכין את העורים בדרך הישרה והנכונה ונתיבות לא ידעו ימשך שאשים הדרושים העמוקים שהם מחשך ויקרות יהיו לפניהם צפים ונגלים ומעקשים יהיו למישור · ויהיה זה כיוצא במה שעשיתי לשעבר שכל דבר יקר ועמוק עמוק מי ימצאנו ראתה עינו של רבי עקיבא כן כיוצא במה שעשיתים לא עזבתים מחדש חדושים והנא מפי יצא בישיבה של מעלה בכל יום ואותם חידושים אגלה להם בהיותם מוכנים בעבודה ויראת ה' ומ"ש דברים שלא נגלו למשה מסיני וגומר חלילה להבין שנעל' ממשה דבר קטן או גדול זולת שער החמשים של בינה שנאמר בו ותחסרהו מעט אל תקרי מעט אלא מ"ט אבל כוונת הענין שלמשה ע"ה נגלה הכל בסיני אבל אופן הגלוי היה בשני אופנים האחד שבהיכנת משה אשר הוכן בסיני להשיג מה שלא השיג כבר' זולתו וזהו משה קבל תור' מסיני מסיבת סיני הר קדוש מאד והוא מוכן בעצמו אל כל שלימות ומסיבת זה קבל תורה מסיני ולא בסיני אמנם השיג עוד דבריהם שהיו מחולקים לכל תלמיד ותיק מבחינת כפשו שזוכה אל אותו הסוד ביחוד שלא השיג אותו זולתו וכמ"ש חז"ל בס"ה זולת בית החלק של כל התורה ... לכל תלמיד ותיק הלכה הנות בית מלכות שמים ואותם הדברים גם כן נגלו למשה אבל בסוף אומרו כל דבר ודבר מהם · אבן אח"ל שמצאנו משה להק"בה שהיה אומר רבי אליעזר אומר ...

אני ה' · אומר לישראל אני ה' שעשיתי כל זה יכול להוציאך מהגלות ואני הוא שקראתיך בצדק כשהגיע זמנך לצאת שתצא ולא תירא באחזך כי אני אחזיק בידך: ואצרך · אשמרך מן הרשעים שלא ירעו לך : ואחזק · בצר"י והחי"ת בשוא לבדו : לברית עם · לקיום כל עם ועם כי בעבורה מתקיים כל העולם וכל ברית הוא ענין קיום וכן תהיה גם כן לאור גוים · כמו שאמר והלכו גוים לאורך · והאור היא התורה שתצא להם מציון · וישראל יהיו קיום העמים על שני פנים האחד שיהיה שלום בעבורם בכל הגוים כמו שאמר על המשיח ודבר שלום לגוים · ואמר והוכיח לעמים רבים · וכתתו חרבותם לאתים וגו' ואמר · והשנית כי בשבת ישראל יהיו הגוים שומרים שבע מצות וילכו בדרך טובה כמו ויורנו מדרכיו ונלכה באורחותיו וגו' וגו':

אֲנִי יְהוָה קְרָאתִיךָ בְצֶדֶק וְאַחְזֵק בְּיָדֶךָ וְאֶצָּרְךָ וְאֶתֶּנְךָ לִבְרִית עָם לְאוֹר גּוֹיִם׃ לִפְקֹחַ עֵינַיִם עִוְרוֹת לְהוֹצִיא מִמַּסְגֵּר אַסִּיר מִבֵּית כֶּלֶא יֹשְׁבֵי חֹשֶׁךְ׃ אֲנִי יְהוָה הוּא שְׁמִי וּכְבוֹדִי לְאַחֵר לֹא־אֶתֵּן וּתְהִלָּתִי לַפְּסִילִים׃ הָרִאשֹׁנוֹת הִנֵּה־בָאוּ וַחֲדָשׁוֹת אֲנִי מַגִּיד בְּטֶרֶם תִּצְמַחְנָה אַשְׁמִיעַ אֶתְכֶם׃
י שִׁירוּ לַיהוָה שִׁיר חָדָשׁ תְּהִלָּתוֹ מִקְצֵה הָאָרֶץ יוֹרְדֵי הַיָּם וּמְלֹאוֹ אִיִּים וְיֹשְׁבֵיהֶם׃ יִשְׂאוּ מִדְבָּר וְעָרָיו חֲצֵרִים תֵּשֵׁב קֵדָר יָרֹנּוּ יֹשְׁבֵי סֶלַע מֵרֹאשׁ הָרִים יִצְוָחוּ׃ יָשִׂימוּ לַיהוָה כָּבוֹד וּתְהִלָּתוֹ בָּאִיִּים יַגִּידוּ׃ יְהוָה כַּגִּבּוֹר יֵצֵא כְּאִישׁ מִלְחָמוֹת יָעִיר קִנְאָה יָרִיעַ אַף־יַצְרִיחַ עַל־אֹיְבָיו יִתְגַּבָּר׃ הֶחֱשֵׁיתִי מֵעוֹלָם אַחֲרִישׁ אֶתְאַפָּק כַּיּוֹלֵדָה אֶפְעֶה אֶשֹּׁם וְאֶשְׁאַף יָחַד׃
טו אַחֲרִיב הָרִים וּגְבָעוֹת וְכָל־עֶשְׂבָּם אוֹבִישׁ וְשַׂמְתִּי נְהָרוֹת לָאִיִּים וַאֲגַמִּים אוֹבִישׁ׃ וְהוֹלַכְתִּי עִוְרִים בְּדֶרֶךְ לֹא יָדָעוּ בִּנְתִיבוֹת לֹא־יָדְעוּ אַדְרִיכֵם אָשִׂים מַחְשָׁךְ לִפְנֵיהֶם לָאוֹר וּמַעֲקַשִּׁים לְמִישׁוֹר אֵלֶּה הַדְּבָרִים
עשיתים

אנא יי רביתך בקשוט ואתקיפית בידך ואתקנינך ואתנינך לקיים עם לנהור עממין: לפתחא עיני בית ישראל דאינון כסמן מן אוריתא לאפקא גלותהון מביני עממיא דאינון דמן לאסירין ולמפרקהון משיעבוד מלכותא דאינון עגינין כאסירי קבל: אנא יי הוא שמי ויקרי דאתגליתי עליכון לעם אוחרן לא אתן ותושבחתי לפלחי טעותא: קדמיתא הא אתאה וחדתן אנא מחוי עד לא אתיין אבשר יתכון: שבחו קדם יי תושבחתא חדתא אמרו תושבחתיה מסיפי ארעא נחתי ימא ומלה נגוון ויתביהון: ישבח מדברא וקירוין דיתבין ביה פציחין יתבין מדבר ערבאי ישבחון מיתיא כד יפקון מבתי עלמיהון מרישי טוריא ירימון קלהון: ישוון קדם יי יקרא ותושבחתיה בנגוון יחוון: יי למעבד גבורן אתגלי למעבד גבורא מתגלי ברגז במלול אתכזיע על בעלי דבבוהי מתגלי בגבורתיה: יהבית להון ארכא מעלמא דאם יתובון לאוריתא ולא תבו כחיבלין על ילדתא יתגלי דיני עליהון יצדון ויסופון כחדא: אחריב טורין ורמן וכל אסביהון אייביש ואשוי נהרין לנגוון ואגמין אייביש: ואדבר לבית ישראל דדמין כסמן באורח דלא ידעו בשבילין דלא אליפו אדריכינון אישוי קבל קדמיהון לנהור וכפלא למישרא אילין פתגמיא
אעבדינון

עינים כ"ח בקריא' וסי' הנה הוא לך כסות עינים · ותשב בפתח עינים אשר · חכלילי עינים מיין · מכלות עינים רבחקתי · נופל וגלוי עיני' וחברו · וכליון עינים דכי תבא · עם יפה עינים · שמענא נא זאת עם סכל · וגבותם מלאות עינים סביב · וכל בשרם וגביהם · בתוך בית המרי אתה יושב : ומשקרות עינים טהור עינים דתריסר · נגששה כעורים קיר · לפקוח עינים עורות · על אבן אחת שבעה עינים · ברה מאירת עינים · גבה עינים ורחב לב · עינים להם ולא יראו · וחברו · ושח עינים יושיע · עינים הייתי לעור · עינים רמות לשון שקר · מאור עינים ישמח לב · רום עינים ורחב לב · למי חכלילות עינים · טוב מראה עינים מהלך נפש : מחשך ב' וסימ' אשים מחשך לפניהם לעור · מיודעי מחשך : למישור ו' מלאים וסימ' נמסר במלכים חלק א' סימ' ב':

לפקח אני ה' קראתיך לפקוח עינים עורות כלומר עיניכם שהם עורות בגלות מרוב הצרו': וכן להוציא ממסגר אסיר · אתה שאתה אסיר בגלות ובבית כלא ויושב בחשך: אסיר · בדגש: אני ה' הוא שמי · הוא שמי המיוחד לי לא כשם הפסילי' אף על פי שעובדיה' ישתתפו אותם עמי בשם אלהים ולא יוכלו לשתפם עמי בזה השם כי אני הוא אדון על הכל ועוד לא אתן כבודי לאחר כמו שעשיתי עד הנה שלא עשיתי משפט הרשעי' על כן לא הכירוני ונטו אחרי האלילים ואחרי הוציאי ישראל מהגלות ואעשה עמהם נפלאות גדולות יכירוני כל העמים כי אין בלעדי אחרי עשותי משפט ברשעי' · כמו שאומר והיו כל זדים וכל עושי רשעה קש ולהט אותם היום הבא וגו': ותהלתי לפסילים · ולא תהלתי · ולא סוכר עומד במקו' שני' וכן תקות עניו' תאבד ורבים כמוהם : הראשונות הנה באו · אמר הנביא הנבואות הראשונות שנבאתי על סנחריב הנה באו כי בימי ישעיהו הנביא באו : וחדשות אני מגיד · ועתה אני מגיד לכם נבואות חדשות שלא שמעתם ואשמיע אותן אתכם בטרם תצמחנה ותדעו כי כמו שנתקיימו הראשונו' כן יתקיימו האחרונות · ואלה הם העתידות שאומר להוציא ישראל מגלות זה ואמר תצמחנה על דרך משל · וכן אצמיח קרן לדוד אצמיח קרן לבית ישרא' כי הדבר החדש הוא כמו הצמח שיתחדש ויתגלה על פני הארץ אחרי הסתרו כן תהיה תשועת ישראל: שירו לה' · בעת גאולת ישראל : מקצה הארץ · תהלתו יגידו העמים מקצ' הארץ כי ממזרח שמש ועד מבואו ידעו בגאולת ישראל כי הם מפוזרים בכל פאות והעמים בראותם הנפלאות הקפ ישירו תהלתו : וכן יורדי הים באניות כלומר בים וביבשה ישירו לה' · ואמר ומלואו · על דגי הים שהם מלא הים והוא על דרך משל כמו וכל עצי השדה ימחאו כף · וכן איים ויושביהם באלו המקומות ישאו : ישירו קול · מדבר ועריו על דרך משל כאלו ישאו קול בשירה המדבר והערים · כי יש מקומות במדבר שיש שם ערים : חצרים תשב קדר · וכן ישאו קול החצרים שתשב קדר בהם כי בני קדר שוכנים במדבר באהלים שהם כמו החצרים שהם הכפרים · כמו ובתי החצרים · כי בני קדר אינם יושבים כאחד אלא מפוזרים במדבר שהם בו הנה והנה כמו הפרזים · ופירוש תשב קדר · עדת קדר כמו ותהי ישראל ותהי ארם · וזכר מדבר ובני קדר כי דרך מדבר יצאו ישראל מהגלות : ירונו יושבי סלע · ר"ל המגדלים הבנויים על הסלעי' ועל ההרי' ירונו ויצוחו וענינם ענין צעקה · וזכר ישבי סלעים והרים שהם רואים הולכי מדבר והערבה מרחוק : ישימו · יתנו לו בפיה' הכבוד והתהלה : יהוה כגבור יצא · לתשועת ישראל כמו הגבור שיצא למלחמה בלא פחד : יעיר קנאה · קנאת ישראל שהעבידום בגלות כמה שנים : יריע אף יצריח · הכל דרך משל למנהגי' במלחמה שהם מריעי' ומצריחי' להתגבר על אשר כנגדם : ויצריח · כמו יריע · ובאמרו אף יצריח כי הצריחה יותר בהגבהת קול מהתרועה ויתגבר על אויביו: החשיתי · אמר האל יתברך מזמן רב החשיתי ושתקתי בצער ישרא' בגלות והתאפקתי בסבל לאכס כאד' המתאפק ולא יראה לאחרי' מה שבלבו ומתחזק להסתיר רצונו · כמו ויתאפק ויאמר שימו לחם ויתאפק המן : כיולדה אפעה · עתה אצעק כמו היולד' שצועקת בחבליה כן אזעק על רשעי ישראל שהם אויבי כמו שאמר בפסוק שלמעלה מזה כי יותר מדאי התאפקתי ולא אוכל עוד לסבול בצער : אשום ואשאף יחד · השימה והבלע' יחד כל אויבי · וכן כי שאפני אנוש שאפה רוח · שמות ושאוף ענינ' בליעה והשחתה : אחריב הרי' וגבעות · משל על מלכי ז' אומות וכן עשב' משל על ז' אומות · וכן נהרי' ואגמי' משל על ז' אמות שהם מלאי' כל טוב כמו הנהרו' והאגמי' עתה יחסרו כל הטוב ההוא ויהיה כמו הנהרו' והאגמי' שיבשו ושבו איים שהם מקומו' לשבת : אחריב · ענין חרבן : והולכתי · אבל ישראל שהם כעורים בגלות אוליך אותם בדרך לא ידעו שאוליכ' לארצ' דרך מדבר העמים : לאור · כי ההולך בחשך או בדרך לא ידע כאילו הולך בחשך או במעקשי' וישרא' ילכו כהולך באו' ובדרך מישור:
עשיתים

רשי

קראתיך · לישעיה הוא אומר : ואצרך · כשיצרתיך את היתה מחשבתי שתשב את עמי לבריתי ולהאיר להם : לאור גוים · כל שבט קרוי גוי לעצמו כענין שנאמר גוי וקהל גוים : לפקוח עינים עורות · שאינם רואין את גבורתי לתת לב לשוב אלי : להוציא ממסגר אסיר · ועל ידי שיתפקחו עיניה יצאו אסירי' ממסגר · דבר אחר לבשרם על גלות העתידה לבא עליהם שסופן לצאת ממנה : הוא שמי · הוא מפורש בלשון אדנות וכמו עלי להראות שאדון אני לפיכך כבודי לאחר לא אתן שיהו עובדי אליל מושלים בעמי עולמית ויאמר יד אלהיהם דמה : הראשונות · שהבטחתי לאברה' על גלות מצרים וגם את הגוי אשר וגו' : הנה באו · שמרתי הבטחתי ועתה חדשות אני מגיד לעמי להבטיח על גלות שנייה: תהלתו מקצה הארץ · על כורש כשיראו את גבורתי ונפלאותי לישראל יודו כל העמים כי אלהים אני : יורדי הים · פורשי בספינות : ומלואו · הקבועים בים. ולא באיים אלא בתוך המים שופכים עפר כל אחד ואחד כדי בית והולכים מבית לבית בספינה כגון עיר וניצ"יא : ישאו מדבר · קול בשיר : חצרים תשב קדר · מדבר קדר שהם דרים עתה באהלים יהיו ערים וחצרים קבועים : יושבי סלע · המתים שיחיו כן ת"י. מראש הרי' יצוחו · מריש טוריהון ירימון קלהון : החשיתי מעולם · זה ימים רבים החשתי על חורבן ביתי ותמיד אחרים ואתאפק לשון הוו' עד עתה הציקתני רוחי ומעתה כיולדה אפעה : אשום · אחבל : ואשאף · ואתאוה להשמיד הכל יחד כל אויבי : אחריב הרים וגבעות · אהרוג מלכים ושלטוני' : וכל עשבם · כל הגלויים עליהם : אוביש · לשון יובש הוא לענין דבר לא כגון עשב ונהרות : והולכתי · ישראל שהיו עורים עד הנה מהביט אלי בדרך הטוב אשר לא ידעו להלוך בה :
עשיתים

אבן עזרא

אני · אלה דברי הנביא שאמ' לו השם בעד נפשו: ואצרך שלא יגע בך רע: לברית עם להקים ברית עם וכן במקום אחר לברית עם להקים ארץ : לפקוח · שהו' מבש' ישראל שיצאו מגלות בבל וכן לאמר לאסורים צאו: אני הוא שמי · הנכבד כי אין במקרא שם עצם לבדו רק זה לבדו וזה הוא כבודי שאגלה העתידו' לנביא ויגלם על שמי לנביאי ולא משרת אחר עמו ולא תהלתי לפסילים : שירו · דברי הנביא שכל אנשי היבשה יתנו שבח לשם בשוב ישראל מבבל על כן הזכיר קדר עם יושבי האיים ויורדי הים בשומע' זה הפלא : ישאו · כל מדבר ועריו וכל חצרי' שיושבי' שם קדר והנה הקדריים לעולם בערבה: ירונו · הנוי' יושבי סלע ירימו קול כמו ותעבר הרנה: יצוחו · הרמת קול לשבח או לנגאי וכמוהו צוחה על היין: ישימו · יודו כי עשה גבורות השם וכן יאמרו : יי' כגבור יצא · רמז לגזרות היוצאת על פי השם שהיו בסתר : קנאה בעבור הבבליים עובדי בל : יריעו מן תרועה : יצריח כמו מר צורח יצעק ואם הם שנים בינונים : יתגבר · שנוצחה בבל : החשתי אלה דברי השם החשתי כמו החרשתי וכן גם אני ידעתי החשו: אתאפק · כמו להתאפק : כיולדה אפעה · אצעק ואין רע לו ויש אומרים שהוא בן כיולדה שהיא יולדת אפעה כן אשום ואשאף מגזרת אפעה שרף מעופף: אשם · מבנין כפעל מפעלי הכפל : אשאף יחד · כטעם שואף זורח והנה היא שממה בלב עם שאוף בפה וזה הכתוב הוא כנגד שיהיו אנשי העולם חושבים כי אין לו כח להושיע עמו : אחריב · ואיך חשבו זה והלא יראו שאחריב הרים וגבעות וכל העשב אוביש ואעשה מהנהרות איים שירדו שם בני אדם : והולכתי · ואני מוליך עורים בדרך לא ידעו כי העור אם היה רגיל בדרך ילך בה בלי אור ואני אשי' המחשך כאילו הוא אור להם ומעקשים למישור יש אומר כי זה רמז לשוב ישראל מבבל :
כשובו

אורים ותומים

ה' כגבור יצא וגו' יר' לי שדרך המלכים לשלוח גבורים בראשונ' והמלכים הולכים באחרונה וזה שכתוב שהיתה בכפן גם כי דרך המלכים שאינם עומדים המלחמה עד שיבאו עליהם אבל הש"י בכפן הוא יעיר הקנאה גם ירים וגו' גם דרך המלכי' שלא ינצחו עד שילחמו אבל בכ"פ מעפע שיתעורר יתגבר על אויביו שהש"י יצא כגבור להלחם עם ישראל אבל באחרונה ישפוך חמתו על האומות עכו"ם וי"ש על אויביו יתגבר וגו' :

מנחה גדולה

כה אמר האל ה' לומר כי הוא ית' האל הוא בעל החסד וגם הוא ה' בעל הרחמים שפיתף מדה זו לברוא העולם וע"י מדות אלה היה בורא השמים והוא כדי להיות רוקע הארץ וצאצאיה שיהיו פרושים על על הארץ שהם צריכי' חסד ורחמים משא"כ העליונו' אין בהם לא חטא ולא עונשים ואינם צריכי' לא לחסד ולא לרחמי' ועיקר הבריאה היה בשביל התחתונים והראי' נותן נשמה לעם עליה שהיא נשמה עליונ' ואותו ית' אשר לא נתנה בשום א' מצבא השמים כנודע ליודעי' חן וגם לא לכל אחד מהעם כי אם לאותם שהם עליה הם אשר בהיותם בארץ הם מסולקי' מעליה שכל ענייניהם בדברי' עליוני' וגם הם מתעסקי' ולא בדברי גשמיים · וזה אומר לעם עליה ולא אמר בה · ורוח שהיא מדרגה גדולה מהנפש אך איננה כנשמה נותן להולכים בה הם בני אדם אשר גם שלא יהיה כל ענייניהם דברים עליוני' לפחות אינם עושים עיקר מהעולם הזה כי אם בבחינת שיותם הולכים בשיותם בה כי דעתם ופנייתם היא כי ההולך שאדם אל בית עולמו וזוכרי' יום המיתה תמיד לבלתי חוטא על הנפש הנה אלה יזכו לרוח אך לא כנשמה כסוג הראשון וע"כ בראשון אמר עליה ובשני אמר בה וגם בחינות אלה למעלה מאיכות צבא השמים שהם חלק אלוה ממעל ואמר עתה כמדבר שוא יתברך עם משיח צדקנו ראה נא את אשר חיבבתיך ומקודם בראתי העולם וזכיתיך להביא התכלית אל הפועל כי הלא בראתי את העולם למען תת נשמה לעם עליה והנה חטאו ולא יצא תכליתי אל הפועל לכן אני מאז קראתיך שהיא לפני שמש ינון שמו שא' מהדברים שנבראו קודם בריאת עולם שהוא שמו של משיח וזהו אני ה' קראתיך בצדק שהוא עשות בתורת צדקה עם העולם ע"ד ושבים בצדקה · ואתנך לברית עם תה: ישראל כי כך יתקיים ברית שכרתי לגאלם · ולהאיר עיני כולם שכולם יתהפכו שפה אחת לקרוא כולם בשם ה': אני ה' הוא שמי כלומר הלא משכונות גדולים יש לכם א' כי אני ה' בארבע אותיות הוא שמי ולא יש בלבד ... ונשבעתי כי יד על כס יה לבלתי היות השם שלם עד יום נקם בלבי וא"כ לא יבצר מבא יום נקם שהיא גאולת ישראל שנית כי כבודי ... בית שואל עלבד שכביכול הוא בגלות ומשפיע להם הטובה ואם היה מאחר כך הייתי כמתן אותו לקח הקוא הנקרא אחר ועוד טעם שלישי והוא כי גם לא אתן תהלתי לפסילים והוא כי גם עתה עישראל בגלות כל שפע טוב
הבא

את שנתה וגו' ואמר משה יהי רצון שילא מחלצי אמר לו הקב"ה ושם האחד אליעזר גו' הרי שהודיע לו הקב"ה מה שתלמיד ותיק עתיד לחדש אבל בשמו והיינו דאמר רבי אחא דברים שלא נגלו למשה מסיני ולא בסיני כי הכל נגלה לו בסיני אבל שיהי' הגלוי למשה עצמו כשא' החדושי' שגילה לו הש"ית עמוקים עמוקי' שלא נגלו לזולתו ולא לו לבדו מהכנתו העצום' מסיני מאמצעו' מכנתו כנ"ל במ"ש משה קבל תורה מסיני עליה' הוא אומר עשיתם לרבי עקיבא וחבריו מבחינ' קדושת נפשם ויסוריהם שעל ידם השיגו סודות מה שעלה במחשבה עליונה כמו שפי' הראשונים ז"ל במ"ש חז"ל כך עלה במחשבה שע"י כך ביסורין קשין עלה ונתעלה במחשבה עילאה חכמה עילאה וע"י כך השיג דברים עמוקים וגילה אותם הב"ה למשה שיאמר אותם בשם רבי עקיבא אבל לא בשמו של משה עצמו כיון שלא נגלו למשה מסיני ומפאת עצמו ואעפ"י שידעם משה מפי השי"ת כך יאמר ר' עקיבא וחביריו צריך לאומרם בשם אומרו כיוצא בדברים עמוקים אחרים שנגלו לכל ת"ח ותיק שג"כ יאמר אותם בשם אומרם ז"ש וכל יקר ראתה עינו זה ר' עקיב' שהשיג דברים עמוקים ויקר מאד מפאת בחינת עצמו מה שמשה רבינו ע"ה לא השיג אותו היקר הנזכר שהשיגו מפאת הודאה שהודיעו אליו השי"ת אבל לא מפאת עצמו כאמור ומזה לא תזוז · ועיין רש"י ז"ל והרא"בע ז"ל והרד"ק ז"ל וכן מהרי"א ז"ל ומ"ש עשיתי' במצרי' ולא עזבתי' לעתיד לבא:

ולע"ד כי אין עור כי אם אותו אשר לו עינים ואל פועל ה' לא יביטו ולזה אמר והולכתי עורי' בדרך ישרה שלא ידעו להטיב ובנתיבות מצות לא ידעו אדריכם ומהארה במושכלו' יתחייב שהחושך אשר יכסה ארץ כמו שייעד הנביא לעתיד וערפל לאומים מעין יציאת מצרים שהוכו בחושך ולכל בני ישראל היה אור במושבותם של המצריים כך לעתיד השם מחשך שעל בפושעים לפניכם יהיה לאור בהיר והיא פלא להיות אור לישראל במושבותם ומעקשי' למישור כמו שהיה ביציאת מצרים שענן השי"ת מיישר לפניהם כל הר גבוה וכל גיא ינשא וכל הר וגבע' ישפלו אלה הדברי' עשיתים וגו' ומהרי"א ז"ל עשיתים כבר במצרי' ולא עזבתים כי אשוב לעשות' לעתיד:

נסוגו אחור וגו' עיין הרא"בע ז"ל והרד"ק ז"ל ומהרי"א ז"ל נסוגו ר"ל יסוגו אחור יבושו בושת הבוטחים בפסל שירד להם השפע באמצעות הפסילי' והטלמסאות ולא יראו שהכל הבל ואין בם מועיל ע"כ : **ולע"ד** אמר נסוגו אחור בלשון עבר על מצרים כמ"ש עשיתים ולא עזבתים ומבאר עשיתים במצרים נסוגו אחור ולא עזבתים לעתיד כי יבושו בושת בבוטחי' בפסל והיה די שיאמר יבושו הבוטחים בפסל אבל אמר יבושו בושת ר"ל שאפי' שהבושת הגדול הוא בושת הגנב כי ימצא כמו שהגזים הנביא ואמר כבושת גנב וגו' דמשמע שאין בושת זולתו ולז"א כאן כי זה יותר חמור כי לא יבוזו לגנב כי יגנוב למלא נפשו כי ירעב אבל יבוזו לבוטחים בפסל ללא עזר ולא להועיל לזה אמר יבושו בושת אמיתי וגדול אשר לא יצאו מאותו הבושת לעולם הבוטחים בפסל האומרים למסכה ואעפ"י שהיא יחידה אומרים לה אתם אלהינו בלשון רבים ואין אומרים את אלהינו לפי שהם מחברים אל תמונת המסכה הצבא מרום אשר נעשית המסכה כדמותו כצלמו השמש או הירח או זולתו מצבא מעלה ולזה על שניה' יחדיו דהיינו תמונת הצבא מרום ותמונת המסכה אשר בדמות' וצלמם אמר עליהם יחדיו האומרי' למסכה אתם אלהינו בלשון רבים ולא אמרו את אלהינו: ואני הצעיר מרדכי הכהן יצ"ו נלע"ד דרך הלצה מקושר עם מ"ש האומרים למסכה וכו' ואמר גם החרשים שהם אלהיהם אין להם הביטו לראות בעינים שלהם שלא יראו א"כ הביטו לראות ולנביא אומרי' שהוא העור והחרש ז"ש מי עור וכו' הכל מקושר לתיבת האומרים הנז' בתחלה ע"כ :

החרשים שמעו וגו' מי וגו' עיין רש"י ז"ל והרא"בע ז"ל והרד"ק ז"ל ומהרי"א ז"ל לפי שאמר למעלה החשיתי מעולם אחרים בגלות ישראל בא עתה לתת סבה למה היה מחריש שהוא בעבור עונש שהיו חרשים ועורים שלא היו שומעי' דברי הנביאים המתנבאי' להם תוכחות ולא די שלא היו שומעים אבל היו מחרפים לנביאי' ואומרים לנביא אתה העור כנז"ל במפרשים מי עור כי אם עבדי וחרש כמלאכי וגו' שהם דברי גידופי ישראל לנביאיהם ואפשר לפרש החרשים שמעו וגו' על הנביאים שבשעת נבואת' היו בטלי' בחושיהם החיצונים כחרשים וכעורים שלא היו שומעי' מה שהיו מדברים אליהם ולא רואים כי כן היו ישראל קוראים אותם חרשי' ועורים וכמו שכתוב אויל הנביא משוגע איש הרוח והשי"ת מוכיח כי היה זה בהם לשבח ולכן היה מוכיח את ישראל עתה שישמעו את החרשים ושיקבלו דבריהם ואת העורי' הביטו לראות במעשיהם וילמדו לעשות כמעשיהם וביאר מי הם החרשים והעורים הנזכר שצוה לישרא' שישמעו בקולם ואמר מי עור כי אם עבדי וגו' וביאר שלא היה העורון ההוא חסרון בהם אלא אדרבה שלימו' והו אומרו מי עור כמשולם ועור כעבד ה' כי להיותו שלם ועבד השי"ת הוא עור וכן חרש בעת בנבואה להתבודדותו כי ראות ראיות רבות הוא רואה ולא תשמור אות' הראיות מפאת התבודדותו וכן החרשות שבנביא אינו לחסרון כי פקוח אזנים הוא ועכ"ז ולא ישמע מהתבודדותו ובשם הרב המורה כביא דרך אחר והרחיב משלו והוא ראות רבות ר"ל ראות בחוש השכל רבות רואה הנביא בנבואתו בשכלו ובנפשו כאשר לא תשמור הדברי' המוחשים א"כ אין ראוי לקרותו עור כיון שרואה דברים נפלאי' וכן אין ראוי לקרותו חרש כיון שהוא פקוח עינים במושכלות ואעפ"י שלא ישמע בחושים הגשמיי' עכ"ז כיון שפקוח עינים הוא במושכלות אין לקרותו חרש ע"כ :

ולע"ד כפשוטו של מקרא כדרש"י ז"ל החרשים האוטמים אזנם משמוע תורה והעורי' מראות הדרך ישרה הביטו לראות ואמר הביטו לראות ר"ל לא תביטו בדברי' הגורמים עורון כמשחז"ל ועיני רשעים תכלינה מוטב לרשעים שהיו סומין בעיניה' ז"ש הביטו בדבר שיהי' לראות ומהו הדבר אשר תשמעו ותראו הוא שמי עור כי אם עבדי שעושה עצמו כעור מראות המתלוצצי' עליו וחרש כמלאכי אשלח שאיני שולח לכם לא נביא שגיוו נתן למכים ולחייו למורטי' כ"ש שישמע עלבונו ואינו משיב אלא כחרש לא ישמע וכאלם לא יפתח פיו וזהו וחרש כמלאכי אשלח כי זה דרכו של האדם השלם להיות עור להעביר עיניו מראות שוא וז"ש מי עור כמשולם לשון שלימות שהאדם השלם עושה עצמו כעור וכן ועור כעבד ה' שלהיות עבד לה' צריך ג"כ להיות כעור להעביר עיניו מראות שוא וז"ש ראות רבות שמתלוצצים ממנו ולא תשמור בלב שנאה ואחרות פקוח אזנים לשמוע חירופו כדי לידע אותם ליזהר מהם אבל לא יתפעל מדבריהם להקפיד ולהיות שונא בלבו וז"ש ולא ישמעו אף על פי שאזניו פוקח אותם תמיד ז"ש פקוח אזנים וא"ה הרי הוא כאילו לא ישמע ז"ש ולא ישמע שבלי ספק איש שלם כזה ה' חפץ כאילו הגידופין אשר מחרפין אותו לא מבחינת החירופין עצמן דאדרבא מיצר הוא כב יכול ומצטער בצערו של צדיק אבל שמח הוא מבחינות שלימות הצדיק שסובל ושומע חרפתו ואינו משיב עושה מאהבה עליו וכו' הכתוב או' ואוהביו כצאת השמש בגבורתו ז"ש ה' חפץ בכל הנזכר לעיל למען צדקו של הצדיק הנז' ושמח הוא וחפץ למען צדקותו שסובל ושומע חרפתו פקוח אזנים ועכ"ז עושה עצמו כלא ישמע כי בזה יגדיל תורה שבו ויאדיר אותם שכל הבריות אומרות איש פלוני שלמד תורה ראו כמה סבלן הוא כמה עניו אשריו למי שלמד תורה וכשהוא עז ומידות רעות מחלל תורתו ז"ש יגדיל תורה ויאדיר כמצא שהשלם המבוזה מתמר ועולה בצדקו יגדיל תורה תורתו ויאדיר אותה והעם המחרפים ומגדפים אותו אדרבה הוא הנבזה ז"ש והוא עם בזוי ושסוי וגו' מעונש הביזויים שביזו את השלם ואת עבד ה' ויונתן תרגם מי עור הלא אם יתובון וגו' שהכוונה מי עור והוא הרשע הנז' החרשים שמעו וגו' כי אם ישוב יקרא עבדי וכן הרשע החרש משמוע מוסר אם ישוב כמלאכי אשלח יחשב גם הוא מי שהוא עור שתמיד הוא לשלם פורענות חובותיו וז"ש כמשולם לשון תשלומין והעור הנז' בשובו בתשובה כעבד ה' יחשב · ראות רבות ועכ"ז לא נתתם לבכם לשמרם אתפתחא אודניכון ולא קבלתון אולפן והשי"ת עושה כל אלה הרבות שתראו ותקחו מוסר ולא שוה לו עמכם כי כל חפצו והשתדלותו הוא למען צדקו לזכות את ישראל יגדיל תור' ר"ל יגדיל לומדי התורה ויאדיר אות' ע"כ:

ראות רבות וגו' עיין רש"י ז"ל והרא"בע ז"ל והרד"ק ומהרי"א ז"ל כבר נזכר מקושר בפסו' הקודם ועניות דעתי ג"כ כתבתיו בפסוק הקודם :

ה' חפץ למען צדקו יגדיל וגו' ר' חנניא בן עקשיא או' רצה הקב"ה לזכות את ישראל לפיכך הרבה להם תורה ומצות שנא' ה' חפץ למען צדקו יגדיל תורה ויאדיר עכ"ל : ופירשו הראשונים ז"ל שאף על פי שהשכל אנושי גוזר שאילו היו המצות מעוטות היה נקל לשמרן אמנם עתה עול כבד וכשל האדם כרובם כן חטאו לי עכ"ז האמת הוא שרבוי המצות היו לזכות את ישראל שראובן יזכה באחת ושמעון בזולתה ולוי בזולתה כי יזדמן לראובן אחת יותר בנקל ולשמעון האחרת : ובכלי חמדה פירשתי שכל המצות יחדיו הוצרכו לתיקון הנפש שאם חסרה ח"ו אחת ממצות עשה הייתה הנפש חסרה מאותה השלימות כי כמו שהגוף רמ"ח איברי' המצוות רמ"ח להשלים הגוף ולהשלים הנפש המתפשטת בהם בר"מח בחינותיה כמו שאמרו המקובלים ז"ל : וכן בשס"ה מצות לא תעשה אם לא שס"ד לבד הנה הייתה נפגמת הנשמה באותה העבירה שהיה עובר האדם באופן שרמ"ח מצוות עשה ושס"ה לא תעשה הוצרכו כולם לשלימות הנפש וז"ש רצה הקב"ה לזכות את ישראל לפיכך הרבה להם תורה ומצוות וגו' הא למה זה דומה לחולה שצוהו הרופא על י' דברים שמזיקי' לו ממיתים אותו כל אחד מהם שאפי' ישמור התשעה ויאכל העשירי יזמות שפה תועיל לו שמירת התשעה כך להיותה כל השס"ה מוזהרים לשמירת בריאות הנפש ושלימותה לפיכך הרבה להם תורה ומצות במספר במשקל הכל מנוי שקול' היו הכרחי' לתיקון הנפש גם אפשר במ"ש הרבה להם תורה ומצות שכמה מצות יש בתורה אשר האדם היה מקיים אותם מסברה ועליהם הוא או' מה תועלת יש לצוות אותן הדברים שהיה האדם מקיים אותם מטוב טעמו והשכל מחייבן בכבוד אב ואם וגזל ושבועת שוא אשר עליהם אמר רצה הב"ה לזכות את ישראל לפיכך הרבה להם תורה ומצות עם היות שלא היה צריך לצוות אלה הדברים והמצות שאין לשכל האנושי מבוא בהם כמו החוקים וז"ש הרבה להם תורה ומצות כדי שיקיימו אות' למען צווי אלהי ויקבלו שכר הרבה : עוד אפשר הרבה להם ע"ד ה' אלהיכם הרבה אתכם שאמרו חז"ל הרבה אתכם על דייניכם ר"ל רצה הב"ה לזכות את ישראל לפיכך הרבה להם תורה ומצות ר"ל הגדים והגדיל להם ענייני התורה ואפי' הדברי' הקלים שבה כמו אכילת אדם שבנפשו של אדם קצה בו ומצינו שהרבה בה כמה צווים עם היותה דבר מאוס לא עשה כן אלא כדי להגדיל שכרה וז"ש הרבה להם תורה ומצות שנא' ה' חפץ למען צדקו של ישראל יגדיל תורה ויאדיר כמו שהאדיר בענין הדם כאמור · ומכל זה תלמוד הבבלי הפ' במ"ש יגדיל תורה ויאדיר · ועיין רש"י ז"ל והרא"בע ז"ל והרד"ק ז"ל ומהרי"א ז"ל ה' חפץ למען צדקו של ישראל שיגדיל תורה ויאדיר לזה היה משכים ושולח להם את כל עבדיו הנביאים השכם ושלוח ולא שמעו ולזה הוא עם בזוי ושסוי ועם היותו בחורים ומחבואות שהם המצרים עכ"ז לא שגבו שם אבל נשאבו כאב הנום וזהו הפח לשון כאב כמו מפח נפש וני"ת בחורים שמוש והוא מלשון חור פתן נקב שכולם בצער גדול היו לבז ואין מציל כדי שיתנו לב לשוב על ידי היסורין ועכ"ז ואין אומר השב לשוב בתשובה ע"כ :

והוא עם בזוי וגו' עיין רש"י ז"ל והרא"בע ז"ל והרד"ק ז"ל ולמהרי"א זכרתיו בפסוק הקודם ואין או' השב לשון תשובה שאין או' נשוב אל ה' כי הוא טרף וירפאנו · ופי' עוד בחורי' ממש (כדרש"י והמתרגם) ויאמר שהוא עם בזוי כ"כ עד שאפי' הבחורים שלהם אינם נחשבים אלא כפית הכבשן וזהו הפח בחורי' כולם שלא תמצאם לומדים בבית המדרש אבל תמיד בבתי כלאים החבאו והוא מלשון מכלאות צאן שהוא מקום הרועים והפחותים שם בבתי כלאים החבאו ולהיותם מרוחקים מהתורה והשלימות לכך היו לבז ואין מציל מסיבה ואין או' השב להטיב דרכיו לשי"ת ע"כ: **ולע"ד** והוא בפרעות הבדילו השי"ת לרעה מכל העמי' שהוא בזוי ושסוי מכל העמים היו לבז ממונם ועכ"ז ואין מציל את גופן משיסה בגופן ואין או' השב :

מי בכם וגו' עיין רש"י ז"ל וכן הרד"ק ז"ל והרא"בע ז"ל ומהרי"א ז"ל פי' מי בכם יאזין זאת התוכחה יקשיב נא וישמע מה שאירע לאחור לשעבר מגלות שמרון שאז יאמר שכל זאת הנבואה אמת ויציב : **ולע"ד** לאחור הוא דרך לעג כאדם שאו' פלוני ישמע הדבר הזה ומראה בידו לאחורי גבו לו' כי אותם דברים ישליך אחרי גוו ולא יאבה ולא ישמע ע"ד מה שפירשתי כיוצא בזה בפסוק הגידו האותיות לאחור · כי בודאי מי בכם יאזין זאת יקשיב וישמע שבודאי לאחור ולא לפנים יהיה כל אדם שבכם אין שומע ואין מאזין :

מי נתן למשיסה יעקב וגו' שנו רבותינו מעשה בר' יהושע בן חנניה שהלך לכרך גדול של רומי אמרו לו יש תינוק אחד בבית האסורין יפה עינים וטוב רואי וקווצותיו סדורות לו תלתלים הלך ועמד על הפתח ואמר מי נתן למשיסה יעקב ענה אותו תינוק ואמר הלא ה' זו חטאנו לו ולא אבו בדרכיו הלוך אמר מובטח אני בזה שמורה הוראות בישראל העבודה איני זז מכאן עד שאפדנו בכל ממון שיפסקו עלי אמרו לא זז משם עד שפדאו בממון הרבה ולא היו ימים מועטי' עד שהורה הוראות בישראל ומנו ר' ישמעאל בן אלישע ע"כ: **ולע"ד** מה חכמ' יתירה ראה בזה במה שהשיב ואמר הלא ה' זו חטאנו לו : ונראה כי ראה בו מהיותו תינוק ונתן לבו לדעת שהיה זה בהשגחת השי"ת בתוכחות על עון וזו הוראת חסידות והשער' גדולה · עוד אפשר שר' יהושע בן חנניה לא דבר עם הנער אבל בינו לבין עצמו דבר כן ר' יהושע שכן מורה הלשון דקא' ועמד על הפתח ואמר מי נתן גו' דלא קאמר ואמר לו אלא ואמר מי נתן שעם היות שלא דבר עמו היה השכל' יתירה בנער שישיב ויאמר הלא ה' זו חטאנו לו וז"ש נענ' אותו תינוק שלא אמר ענה אותו תינוק או ענהו אלא נענה אותו תינוק דלעצמו אמר כן מצדיק דין שמי' והיותר נכון הוא לפי שקש' בפ' דהאמר בלשון שאלה מי נתן למשיסה ומשיב הלא ה' זו חטאנו לו דהי"לל ה' נתן למשיס' יעקב זו חטאנו לו גם הוקשה לו או' לנוכח זו חטאנו ואח"כ או' שלא לנוכח ולא אבו בדרכיו הלוך וכל אלו הדקדוקים הבין ע"י זה התינוק כי הוא נקט לישנא דקרא מי נתן למשיסה יעקב וגו' וכשהתינוק השיב הלא ה' זו חטאנו לו ולא אבו הבין הכתוב כמין חומר שהכתוב או' אם יתמהו העול' וישאלו לאמ' מי נתן למשיסה יעקב וישראל לבוזזי' התשובה היא שהקטני' אין להם כ"כ אשמה כמ"ש התינוק מדבר בעדו הלא ה' זו חטאנו לו אני וחבירי אשר כגילי חטא קל אמנם הגדולים וראשי העם גדלה אשמת' וזהו ולא אבו בדרכיו הלוך ולא שמעו בתורתו שבסוף הפ' דבר על דברים נסתרים שגדלה אשמת' מעון ופשע ובזה הורו כל הדקדוקים הנז"ל ומז' הבין היותו מור' הוראו' ולכך פדאו יותר על כדי דמיו ואעפ"י שהדין הו' דתנן ואין פודין את השבויין יותר על כדי דמיה' מפני תיקון העולם זה התינוק יקר מפנינים וכל חפצי' לא ישוו בו וכיוצא בזה שמעתי בההו' עובדא דההוא רוכל שהיה מכריז מאן בעי סם חיים אודיקו עליה כולי עלמא אמר להם נצור לשונך וגו' שע"י אותה ההכרזה הובן הפ' של מי האיש החפץ חיים שהיתה הכרזה שלא לנוכח ואח"כ או' לנוכח נצור לשונך וגו' ולא אמר ינצור לשונו אבל הכתוב עצמו קורא בגרון כרוכל ואו' מי האיש החפץ חיי' וידוע שכל העולם יתקבצו ברגע לקנות סם חיים ולכך מדבר להם אז לנוכח קיבוצם ואו' להם נצור לשונך וגו' פה אל פה · ועיין רש"י ז"ל גם הוא ז"ל תירץ למה אמר לא אבו ולא אמר ולא אבינו לפי שמדבר על האבות · ועיין הרא"בע ז"ל וכן מהרי"א ז"ל · וכן הרד"ק ז"ל :

ולע"ד לפי שהוא עורך שאלה כאילו ישאלו על מה נעשה ככה ליעקב היותו למשיס' על כללי העם וישראל שהם היותר חשובים לבוזזים התשובה היתה על יעקב בחטאים וזהו הלא ה' זו חטאנו לו כי דלת העם חטאם קל אמנם ישראל היותר מיוחדים שבעם חטאה יותר גדול כי סביביו נשערה מאד והגד לעמי פשעם אלו ת"ח ששגגת תלמוד עולה זדון ועליהם הוא או' ולא אבו בדרכיו הלוך ולא שמעו בתורתו כי הגדול מחבירו יצרו גדול ממנו : וחטאו ויצרו גדול כמצא הודוי מודים ומתוודים חטאנו על עצמ' ועל הראשים והחשובים או' שלא לנוכח ולא אבו וגו' : ואפשר עוד והוא שהכתוב או' סיבת כל המשיסה והבז יהיה על שאינם מכירים ערך חטאם שהם פושעים והם בעיניהם כאילו חטא חטאו ז"ש מי נתן למשיסה יעקב וישראל וגו' הלא אומרים ה' זו חטאנו לו ר"ל מורים באצבע זו החטא הקל ואומרים בפיהם זה החטא הקל חטאנו לו והם פשעו בו שלא אבו בדרכיו הלוך ולא שמעו בתורתו והנה החוטא ובלתי מכיר ערך חטאו גדול עונו מנשוא · ואמר בתחילה חטאנו לו ואח"כ עבירה קלה גוררת חמורה שלא אבו בדרכיו הלוך ומזה' ולא שמעו בתורתו כי עבירה גוררת עבירה ולפי זה צריכים אנו לו' כדהרד"ק שהכתוב לפעמים מדבר בעדו ופעמים בלשון נסתר כמו ה' חננו וגו' היה זרועם לבקרים וגו' :

וישפוך עליו וגו' עיין רש"י ז"ל והרא"בע והרד"ק ז"ל ומהרי"א ז"ל בשם רש"י ותלהטהו אש מסביב שבא פורענות על האומות שסביב ישראל כדי שיראו ישראל ויקחו מוסר כענין שנ' הכרתי גוי' נשמו פנותם אמרתי אך תראי אותי תקחי מוסר ולא ידע לא חש להבין זאת לשוב מרשעו ותבער בו אחר פורענות האומות בוער' בעצמו ולא ישים על לב ע"כ ולפי זה ק"ק ותלהטהו בכנוי דהי"לל ותלהט אש מסביב : ולפי' הרד"ק שאמר ותלהטהו אש מסביב על ערי יהודה שתפש סנחריב ניחא שאמר בכנוי ותלהטהו אבל ק"ק להרד"ק לשון ותבער בו כאשר צר חילו על ירושל' שאין זו תבערה בו בישראל ולפי' רש"י ז"ל ניחא לשון ותבער בו בישראל :

ולע"ד לפי שהזכיר ג' גדרים חטאנו ולא אבו ולא שמעו לכך אמר כנגדם וישפוך עליו חמה אפו לא אמר חמת אפו סמוך אלא חמה אפו מוכרת לו' שלא חמה שפך עליו אבל אפו עדיין במקומו עומד ליספך רוגזו בכולו והו עיבא כי חטאנו לו שהוא קל אמנם כנגד ולא אבו אמר ועזוז מלחמה על שלא אבו בדרכיו הלוך גם הוא כן מדה כנגד מדה לא אבה להוכיחם באפו אבל הפילם ביד אויביהם ז"ש ועזוז מלחמה ותלהטהו המלחמה הנזכרת מסביב ולא ידע כי מה' היתה זאת להקים לו שטני' להלחם בו וכנגד ולא שמעו בתורתו שהיא אש הלא כה דברי כאש ותבער בו ולא ישים על לב וגם זו מדה כנגד מדה תהא יצאו זו תורה אש דת למו שלא שמעו בתורתו והאש תאכלם ותבער בו :

ועתה כה אמר ה' וגו' ב"ר ר' פנחס בשם ר' ראובן אמר · אמר הב"ה לעולמו עולמי עולמי מי בראך או' לך מי יצרך יעקב בראך יעקב יצרך דכתי' בוראך יעקב ויוצרך ישראל ר' יהושע דסכנין בשם ר' לוי אמר בהמות לא נבראו אלא בשביל יעקב דכתיב הנה נא בהמות אשר עשיתי עמך ר"י בר נחמן בשם ר' חנן בר יצחק אמר שמי' וארץ לא נבראו אלא בשביל יעקב מה טעם ויקם עדות ואין עדות אלא שמים וארץ שנ' העידותי בכם היום את השמים ואת הארץ · ר' ברכיה אמר לא נבראו שמים וארץ אלא בשביל יעקב ששמו ישראל שנא' בראשית ברא אלהים את השמים ואת הארץ ואין ראשית אלא ישראל שנא' קודש ישראל לה' ראשית תבואתו א"ר אבהו לא נברא הכל אלא בשביל ישראל שנא' לא כאלה חלק יעקב כי יוצר הכל הוא עכ"ל :

ולע"ד לדקדק תנין להם לחז"ל לדרוש ולו' שהקב"ה אמר לעולמו עולמי מי בראך מי יצרך

מנחה גדולה

הנה לעולם ממני הוא אלא שאת כואו לישראל ושיאכלו האומות אין התפלה עתה נהפך ליתן אל הפסלים להדיק לגוייהם בארצותם והתהלה שהיה ראוי יהללו אותי על כל הטוב' הבאה עליהם הם מהללים לפסילים דאולי ומודו להם שהנה גם זה לא תאמינו שאתן לעולם שתהי' תהלתי הראוי ליתן לי שתתנו לפסילי' : החשיתי מעולם הנה ארז"ל על מה שירמי' ודניאל אחד לא אמר רק הגדול והנורא ולא הגבו' וא' לא אמר והנורא כי אמרו גוים מקרקרי' בהיכלו איה גבורותיו ואיה נוראותיו עד שבאו אנשי כנסת הגדולה והחזירו העטרה ליושנה ואמרו הן הן גבורותיו והן הן נוראותיו כי אין גבור' גדולה מהתאפקות לסבול וז"ש החשיתי מעולם וגו' לומר מעולם היו אומרים אלו נקום מהם ולא קצרה ידי חלילה אלא מה שהחשתי מעולם הוא להראות גבורתי שאחרים ואתאפק שאני בעל הכעס ויכול לכבוש כעסי והן הן גבורותיו עד כה מיקרני כיולדה שלא תועק עד עת לידה כן כיולדה אפעה שהו' בעת הגאולה או אשם ואשאף יחד · וגם בזה אני אכבוש כעסי לבלתי כלותם בבת אחת אלא אחריב הרים וגבעות מיישוב אילנותיהם ואחרי כן וכל עשבם אוביש וע"ד זה ושמתי נהרות לאיים ואח"כ גם אגמים אוביש ובעת עשותי רוגזי אעשה רחמים כי והולכתי עורי' בדרך לא ידעו כאשר היה במדבר וכן אשים מחשך לפניהם לאור שהוא ענן ששבעו חשך יהיה לפניהם לאור כעמוד ענן שהיה ה' הולך לפניהם בעמוד ענן יומם וגו' כי אלה הדברי' אשר עשיתי כבר שהוא בצאת ישראל ממצרים לא עזבתים מלעשות להם שנית בעת הגאולה כי לא שניתי וכנתי או כמו עתה ואז נסוגו אחור וגו' כי יראו מה שנתנו התהלה לפסילי' זה היה דרכם כסל למו ויבוא צלימה להאומרי' למסכה אתם אלהינו שהיו מתייחסי' התהלה להם ועתה יראו כי הסכלו לעשות : החרשים

ישעיה מג

עֲשִׂיתִם וְלֹא עֲזַבְתִּים׃ נָסֹגוּ אָחוֹר יֵבֹשׁוּ בֹשֶׁת הַבֹּטְחִים בַּפָּסֶל הָאֹמְרִים לְמַסֵּכָה אַתֶּם אֱלֹהֵינוּ׃
הַחֵרְשִׁים שְׁמָעוּ וְהַעִוְרִים הַבִּיטוּ לִרְאוֹת׃ מִי עִוֵּר כִּי אִם־עַבְדִּי וְחֵרֵשׁ כְּמַלְאָכִי אֶשְׁלָח מִי עִוֵּר כִּמְשֻׁלָּם
וְעִוֵּר כְּעֶבֶד יְהוָה׃ רָאִית רַבּוֹת וְלֹא כ
תִשְׁמֹר פָּקוֹחַ אָזְנַיִם וְלֹא יִשְׁמָע׃ יְהוָה חָפֵץ לְמַעַן צִדְקוֹ יַגְדִּיל תּוֹרָה וְיַאְדִּיר׃
וְהוּא עַם־בָּזוּז וְשָׁסוּי הָפֵחַ בַּחוּרִים כֻּלָּם וּבְבָתֵּי כְלָאִים הָחְבָּאוּ הָיוּ לָבַז וְאֵין מַצִּיל מְשִׁסָּה וְאֵין־אֹמֵר הָשַׁב׃
מִי בָכֶם יַאֲזִין זֹאת יַקְשִׁב וְיִשְׁמַע לְאָחוֹר׃ מִי־נָתַן לִמְשׁוֹסָה יַעֲקֹב וְיִשְׂרָאֵל לְבֹזְזִים הֲלוֹא יְהוָה זוּ חָטָאנוּ לוֹ וְלֹא־אָבוּ בִדְרָכָיו הָלוֹךְ וְלֹא שָׁמְעוּ בְּתוֹרָתוֹ׃ וַיִּשְׁפֹּךְ עָלָיו חֵמָה אַפּוֹ וֶעֱזוּז מִלְחָמָה וַתְּלַהֲטֵהוּ מִסָּבִיב וְלֹא יָדָע וַתִּבְעַר־בּוֹ וְלֹא־יָשִׂים עַל־לֵב׃
וְעַתָּה כֹּה־אָמַר יְהוָה א
בֹּרַאֲךָ יַעֲקֹב וְיֹצֶרְךָ יִשְׂרָאֵל אַל־תִּירָא כִּי גְאַלְתִּיךָ קָרָאתִי בְשִׁמְךָ לִי־אָתָּה׃ כִּי־תַעֲבֹר בַּמַּיִם אִתְּךָ־אָנִי וּבַנְּהָרוֹת לֹא יִשְׁטְפוּךָ כִּי־תֵלֵךְ בְּמוֹ־אֵשׁ לֹא תִכָּוֶה וְלֶהָבָה לֹא תִבְעַר־בָּךְ׃ כי

תרגום

אַעְבְּדִינוּן וְלָא אַרְחֵיקִינוּן׃ יִסְתַּחֲרוּן לַאֲחוֹרָא יִבְהֲתוּן בַּהֲתָא פָּלְחֵי צִילְמַיָּא דְּאָמְרִין לְצַלַם מַתְּכָא אַתּוּן טַעֲוָתָנָא׃ רַשִׁיעַיָּא דְּאִינוּן כַּחֵרְשִׁין הֲלָא אוּדְנִין לְכוֹן שְׁמָעוּ וְחַיָּבַיָּא דְּאִינוּן כְּסַמָן הֲלָא עַיְנִין לְכוֹן אִסְתַּכְּלוּ וַחֲזוּ׃ הֲלָא אִם יְתוּבוּן רַשִׁיעַיָּא יִתְקְרוּן עַבְדִּי וְחַיָּבַיָּא דִּי נְבִיַּי שְׁלָחִית עֲלֵיהוֹן אֱלָא רַשִׁיעַיָּא עֲתִידִין לְאִישְׁתַּלָמָא פּוּרְעָנוּת חוֹבֵיהוֹן כְּרַם אִם יְתוּבוּן יִתְקְרוּן עַבְדַיָּא דַיְיָ׃ חֲזֵיתוּן סַגִּיאָן וְלָא נְטַרְתּוּן אִתְפְּתָחָא אוּדְנֵיכוֹן וְלָא קַבֵּילְתּוּן אוּלְפָן׃ יְיָ רְעֵי בְּדִיל לְזַכָּאוּתֵיהּ יִשְׂרָאֵל יְרַבֵּי לְעָבְדֵי אוֹרַיְתֵיהּ וְיִתְקֵיף יַתְהוֹן׃ וְהוּא עַם בָּזִיז וְאָנִיס אִתְחַפִּיאוּ בַּהֲתָא עוּלֵימִין כּוּלְהוֹן וּבְבָתֵּי יְסוּרִין עַגְנְהוֹן הֲווֹ לַעֲדִי וְלֵית דִּמְשֵׁיזִיב לְבִיזָא וְלֵית דְּאָמַר אָתֵיב׃ מַן בְּכוֹן יַצִּית דָּא יְקַבֵּיל וְיִסְבַּר לְסוֹפָא׃ מַן מְסַר לַעֲדֵי יַעֲקֹב וְיִשְׂרָאֵל לְבוֹזְזִין הֲלָא יְיָ מִן קֳדָם דְּחָבוּ קֳדָמוֹהִי וְלָא אָבוּ לִמְהָךְ בְּאוֹרְחָן דְּתַקְנַן קֳדָמוֹהִי וְלָא קַבִּילוּ אוּלְפַן אוֹרַיְיתֵיהּ׃ וּשְׁפַךְ עֲלֵיהוֹן חֵימַת רוּגְזֵיהּ וּתְקוֹף עָבְדֵי קְרָבֵיהּ אַיְתֵי עֲלֵיהוֹן וְקַטְלוּ בְהוֹן מִסְחוֹר סְחוֹר וְלָא יְדָעוּ וְשַׁלִּיטוּ בְהוֹן וְלָא שַׁוִּיאוּ דַּחַלְתֵיהּ עַל לִבָּא׃ וּכְעַן כִּדְנַן אֲמַר יְיָ דִּבְרָאָךְ יַעֲקֹב וּדְאַתְקְנָךְ יִשְׂרָאֵל לָא תִדְחַל אֲרֵי פְּרִיקְתָּךְ רַבִּיתָךְ בִּשְׁמָךְ דִּילִי אַתְּ׃ אֲרֵי בְּקַדְמֵיתָא כַּד עֲבַרְתּוּן בְּיַמָּא דְּסוּף מֵימְרִי הֲוָה בְּסַעְדְּכוֹן פַּרְעֹה וּמִצְרָאֵי דְּסַגִּיאִין כְּמֵי נַהֲרָא לָא יְכִילוּ לְכוֹן וְאַף בְּתִנְיֵנִיתָא כַּד תְּהַכוּן לְבֵינֵי עַמְמַיָּא דְּתַקִּיפִין כְּאֶשָּׁתָא לָא יִכְלוּן לְכוֹן וּמַלְכְוָן דְּחַסִּינָן כְּשַׁלְהוֹבִיתָא לָא יְשֵׁיצוּן יָתְכוֹן׃ ארי

רשי

עשיתים · הטעם כן לשון נבואה לדבר על העתיד כאילו עשוי : החרשים והעורים · על ישראל הוא אומר : מי עור · בכם אין אחד כי אם עבדי הוא העור שבכולכם וחרש שבכם הרי הוא כמלאכי אשר אני שולח להגבא נבואות : מי עור כמשולם · מי שהיה עור בכם כבר קבל יסוריו והרי הוא כמשולם כל תגמוליו ויצא נקי : ראות רבות · ראיות הרבה לפניהם ואזניכם פקוחים להבים ולשוב אלי : פקוח אזנים · אני עסוק לפקוח אזניכם על ידי נביאי ולא ישמע איש מכם את דברי ולשון הוה הוא : יי' חפץ · להראותכם ולפקוח אזניכם למען צדקו ולכך הוא מגדיל ומאריך לכם תור' . והוא · העם הזה בזוי ושסוי וסוף הענין ולא ישים על לב כל זה לומ' למה קראתנו זאת מי נתן למשיסה יעקב : הפח בחורים כולם · בחוריהם פחי נפש כולם · תוספות דבר אחר הפח בחורים כולם ישימו את עצמם בפחי האדמה ובחורים ובבתי כלאים החבאו יוכיח שכן הוא : ואין אומר השב · כמו השב לפיכך הוא רפי אבל השב באתנחתא הוא דגש : יאזין · לתת לב לזאת מי נתן למשיסה יעקב : לאחור · יקשיב וישמע דבר שיעמוד לו באחרונה וכן תרג' יונתן לאחור לסופא וכן כל לאחור שבמקרא עתיד להיות הוא : זו חטאנו לו · זו היא שגרמה את האשם והבז את אשר חטאנו לו : ולא אבו · אבותינו בדרכיו הלוך : ולא ידע · יודע הוא אלא שדם בעקב לא חש להבין זאת ולשוב מרשעו : ועתה · אף על כל זאת כה אמר יי' אל תירא : כי תעבר במי' · כשעברת בים סוף אתך הייתי : ובנהרות לא ישטפוך · גרמה בין המלכיים והאומות המרובין כמי נהר ולא יכלו לך לכלות : כי תלך במו אש · לעתיד לבא כי הנה היום בא בוער כתנור שאקדיר חמה על הרשעים וליהט אותם היום הבא גם שם לא תכוה : ולהבה · כמה שנאמר והיו עמי' משרפות סיד גם היא לא תבער בך : נתתי

רדק

עשיתים · עבר במקום עתיד ובמוהו רבים ובדברי הנבואות ברוב העתידות כאלו נעשו : נסוגו · ואז יבושו עובדי פסילי' וכן הבוטחים בהם ויסוגו אחור ממחשבת' : החרשים · אמר אל כנגד ישראל אשר בדור הנביא אתם ישראל שאתם חרשים לשמוע דבר ה' ועורים לראותו שמעו אלו הטובות שאני עתיד להטיב לישראל ומן הראשונות שבאו תדעו שהאחרונות העתידות יבואו ואיך תקשו לבבכם ולא תשמעו לי להטיב דרכיכם ולא עוד אלא שאתם אומרים לנביאי כשאקרא אתכם שאתם חרשים ועורים : מי עור · אתם תאמרו על נביא ה' שהוא עבדי שהוא עור : כמלאכי · נביאי שאשלח לכם תאמרו מי עור וחרש כמוהו · וכפל הענין במלות שונות : כמשלם · עבדי הנביא שהוא שלם בראות הלב תאמרו עליו מי עור כמוהו : ראות · ואתם תראו לרות רבות : ולא תשמור · בעין לבכם למה באו אליכו הצרות האלו והנה עיניכם רואות ועורות כי מה תועיל הראיה לרואה אם לא ישמור את דרכו · וכן אזניכם פקוחות ולא ישמע אחד מכם התוכחה והנה אתם כחרשים · ראות מקור וכן פקוח · ואמר תשמור ישמע לשון יחיד כי אפי' אחד מהם לא ישמור ולא ישמע לשוב אל הדרך הטובה · ובאמרו תשמור כתי"ו הנוכח ואחר כך אמר ישמע אין תימה בזה כי כמוהו רבים במקרא ידב' לנכח ושלא לנכח בפסוק אחד כמו שמעו עמים כולם וזולתו : יהוה חפץ למען צדקו · יעשה לא למענכם שיגדיל תורתו עלין בימי הגאולה ויאדיר אותה כמו שכתיב כי מלאה הארץ לעה את ה' ואז תפקחנה עיני עורים ואזני חרשים תפתחנה אבל עתה הם חרשי' ועורים ובזויין כי הוא עם בזוז ושסוי ולא יבינו ולא ישכילו כי בעונותיהם יהיה להם זה : והוא עם · ישראל הוא עם בזוז שבוזזים אותם אויביה' ושוסים אותם תמיד : הפח בחורי' כולם · כמו על חור פתן אומר כי בחורי' אשר התחבאו שם יפיחו אותם אויביהם כלומר ילכדו אותם בפח שלהם · ובאמרו מורי' ר"ל מערות · ואמר חורים על דרך גנאי כמו שאמרו פלשתים הנה עברים יוצאים מן החורים אשר התחבאו שם : ובבתי כלאים החבאו · אמר כשילכדום אויביהם יחביאום בבתי כלאים ובכל הרע הזה ובכל הבזיון הזה לא ישובו אל לבם בעיניכו הוא זה : השב · בפתח השי"ן מקום צרי בעבור ההפסק ורוצה לומר אין אומר לאויב השב הבזה : מי בכם יאזין זאת · זאת התוכחה מי בכם שיאזינה ויקשיבנה וישמע מה שעתיד להיות בסוף הימים זהו לאחור ויתוד' ויאמר מי נתן למשיסה : מי נתן · שלא יאמר מקרה הוא היה לנו אלא שהקדוש ב"ה עשה זה בחטאתינו : למשוסה · כתיב בוי"ו וקרי בלא וי"ו והענין אחד אלא שבכתוב הוי"ו במקום אות הכפל : זו חטאנו · זו אשר חטאנו לו · ויש מפרשים זו במקום אשר וכן ברשת זו טמנו : ולא אבו · כן דרך המקרא כמו שכתוב כמה פעמים שיאמר בפסוק אחד בכנוים משונים זה מזה והענין אחד ודומה לזה היה זרועם לבקרים אף ישועתינו בעת צרה : וישפוך · לפי שחטא ישראל לפניו שפך עליו חמת אפו כמו חמה באפו · או הוא מוכרת במקום סמוך כאלו אמר חמת אפו · וכן כאיפה שעורי' האיפה אסיר : ועזוז · שם שלם והוא כמו עז אלא שברוב יבא חסר הכפל וזה בא שלם וכן ועזוזו וגבורותיו : ותלהטהו · המלחמה : ולא ידע · ולא ישים על לב כי בעונותיו בא לו כל זה וישוב בתשובה ותסור מעליו הרעה ואמר ותלהטהו מסביב על ביאת סנחריב על ערי יהודה ויתפשם : ותבער בו · כאשר בא חילו לירושלם כן פירש אדוני אבי ז"ל : ועתה כה אמר ה' · יש מפרשים פרשה זו בענין כרש מלך פרס שגלה ישראל מגלות בבל · ואדוני אבי ז"ל פירש אותה בענין סנחריב והוא הנכון · והנה הענין הזה דבק במה שלמעלה מזה ותלהטהו מסביב כמו שפירשנו ועתה הבטיח יושבי ירושלם מסנחריב · ויש לפרש גם כן זאת הפרשה עתידה : בוראך יעקב · שתכיר כי אני בוראך ובורא העולם : אל תירא כי גאלתיך · מחרב סנחריב כי לא ילכוד ירושלם · ואם היא עתידה פי' גאלתיך מן הגלות : לי אתה · ועלי לגאלך : כי תעבור במים · לפי שהמשיל חיל סנחריב למי הנהר כמו שאמר את מי הנהר העצומים והרבים את מלך אשור וגומר · ואמר שטף ועבר עד צואר יגיע אמר ליושבי ירושלם כי לא ישטפום נהרות מלך אשור ולא תבער בהם אשו כי המשילם גם כן לאש כמו ותלהטהו מסביב · ואם היא עתידה ואמר כי גאלתיך מהגלות ותעבור בין העמים שהם כנהרות או כמו אש לא יזיקוך : כי

ולא ישמע ד' וסימ' אליכם פרעה · ויסרו אתו ולא ישמע · כל איש אשר ימרה · ראות רבות ולא תשמר :
ויצרך ג' וסימ' בראך יעקב ויצרך ישראל ויצרך מבטן יעזרך · גאלך ויצרך מבטן : ולהבה ג' וסימ' כי תעבר במים אתך אני · בצל חשבון עמדו · אליך יי' אקרא כי אש אכלה דיואל :

אבן עזרא

נסוגו · הטעם אני יש לי כח כאשר אראה ולא לפסילים מוסף אחר עמו וכן לפסילי המסכה בעבור מלת אתם : החרשים · השמיעה והמראה עקרה בלב והנה אלה חרשי לב ועורי לב : מי · זה הכתוב לעד על יושר פירושי : התשתי · והטע' אתם עורים כי תאמרו כי אין עור רק הנביא : כמלאכי אשלח · הוא שליח השם וכן כתיב ויאמר חגי מלאך יי' : מי עור כמשולם · כמו וירא מלוה הוא ישולם מגזרת שלם וכן המשולם הוא הצדיק : ועור כעבד יי' · שיעבד השם ואם איננו נביא : ראות · מלה זרה בעבור התחברות שני משקלי שם הפעל בא המוכרת והסמוך וכן הוא יראו דברי אל רבים ולא תשמרם הנפש או העין ואזניהם יפקחו ולא יסגרום ולא ישמעו וזה תמה : יי' חפץ · זה שלא יביט להראות לדק השם עד שיגדי' תורתו שיפחדו כל עוזביה אז יהיה זה הכתוב עם הבא אחריו כי השם הראה לדקתו ושם זה העם האומ' על הנביא שהוא עוד שסוי ובזוי : והוא · שסוי · מבעלי הה"א כמו שוסי' את הגרנות : הפח · שם הפעל כמו כפיחה ואם הם שנים שרשים : בחורים · מגזרת חור פתן והטעם שהם אסורים יושבים בתחתית יולאי השבי השב בעבור שהוא סוף פסוק והוא פועל יולא השב המשסה : מי בכם יגיד זאת · כמו זה הנביא שתאמרו שהוא עור וישמע העתיד וזה לאחור והוא מגזרת בל תאחרו אותי : לפניס מגזרת פנה : מי · אז יודה העם ויאמר מי נתננו למשיסה הלא יי' זו כטעם זה הוא שחטאנו לו ולא אבו אבותינו שמוע ללכת בדרכיו : וישפך עליו · כמו בנות צעדה עלי שור על כל אחד מאבותינו · חמה והוא חמת אפו כמו האהלה שרה אמו : ותלהטהו מסביב · מגזרת להט החרב והנה יודו כי אבותם היו עורי לב שלא ידעו : ועתה · אמר הנביא אחרי שאתם מודים עתה יגאלכם השם : קראתי בשמך · מעלה גדולה כמו ראה קראתי בשם והמעלה היא שאתם שלי כי הכתוב ידמה השרים לנהרים גם אש כמו אש יאכלה מחשבון והטעם כי תעבור במים על מדי ופרס כאשר ילכדו בבל : כי

אורים ותומים

החרשים שמעו וגו' את' דבר פיארו המוקר והוא שהמדר מוכר לא יבקש רק על מה שדרכו שימצא בו אותו שהמדר כי לא תאמר זה המור עור וז"ש החרשים שמעו והעורים הביטו לראו' אפשר הוא מאחר שאין עור כי אם עבדי מי עור כמשולם שהוא שלם באותו המום כמי שאין מדרכו לסיות שלם כי לא יקרא עור וא"כ שהוא שלם בו אפשר שישמע וגם עתה אחרים וזה נאמר לפי שדורם לישראל ולא לגמר האומות הנוכרי' לפי שאלה הם העורים והחרשים עם"כ השאר שאין מדרכם לראות ואמ' ה' חפץ : והוא עם בזוי ושסוי לא יבגר מעולם שליטות משאת הניתן כי ה' חפץ מנת נדיבותו לדקתו יגדיל תור' אך ימנע המשרן המקבל וזהו עם בזוי ושסוי : מי בכם יאזין זאת וגו' אמר זה לפי שיש טועני' שאינם יכולים ללמוד למה שאם אין קמח אין תורה והנביא אומ' בשם הב"ה שיהיו טוענים ההפך כי למה שאין תורה אין קמח וז"א מי בכם יאזין זאת התורה יקשיב וישמע לאחור ממה שהם טוענים באומ' אם אין תורה אין קמח זהו דעת מורי ז"ל ושני הטענות מצן התנא באומ' טענת האומ' אם אין קמח אין תורה תאלה והוא שבוש כיום שהיה לכם לראות כי אם אין תורה אין קמח וכבון לדעת מוה"רם אלשיך נר"ו : כי תעבור במים הנה הראה כמו בב' יסודות האלה מפני סיבול הארץ והאויר הם חיות העולם וחיי האדם אך אמר במים ובנהרות לרמות במים שהם אל כללתם והם הים ובנהרות אל הפרט וכן מצב בוה ורמז בזה כי כן עצה בים בעברים עם ישראל והוא בנהר ובאש עם אברהם בכבשן ובלהבה עם חבריו דניאל ונהו שפיר' עוד כנגד המים כתתי בפרך מגרים ובגד האש אמר ואתן אדם תחתך בגלהבת האור אלחוצי' הם המלכי' של אכרם בזהורות עוד אליהם אער :

מנחת גדולה

החרשים שמעו אמרו ז"ל כיון שבאו ישראל להר סיני כל בעלי מומין נתרפאו וא"כ בכלל הנסים אשר יעשה ה' לעתיד הנכללים בפסוק כימי צאתך מארץ מצרי' אראנו נפלות גם דמיון אלו הנסים יהיו נתרפאו ובומי' וכמו שכתבנו על פסוק או ידלג כאיל פסח ותרון לשון אלם · וז"ש לה עלה לבד שתהי' רפואה · גשמיות כי אם גם שכלית וזה רמז פה החרשים שמעו כלומר מי יתן שתהיו עתה מותרי' לב להתרפאו' והחרשי' שמעו וגו' ואל תאמרו מה בידכו לעשות ובי התחת אלהי' אנו להיות נרפא מאום לו"א אין כוונתי על רפואה גשמיות שאין בידך כי אם אני ה' רופאך אלא מה שאני מבקש ממך הוא מה שבידך מסורה שמיעיה וראי' שכלית וז"ש מי עור כי אם עבדי ש"גויים יש ואזניכם רואי' ראייה שכלית ואזני' יש אזניכם שומעי' שכליות וזה בידך הוא · ואמנם אתם לא כן עשיתם כי ראית רבות שתמועתכם בידכם להטיב דרככם ולקיים המצות ואע"פ כן ולא תשמור כן מצות לא תעשה כי השמור לא תעשה פקח אזנים ולא ישמע במצות עשה · וש"ת אי אפשר לקיים כל המצות כי יש שנוהגים בכהנים לבד ויש בלוים לבד ויש לישראל ומי שאין לו את שדה בלא בנים לא יוכל לקיים מצות יבום או חליצה ולדומה לו"א ה' חפץ וגו' שע"כ הרבה לכם תורה ומצות שכל אחד יקיים מה שבידו לקיים באופן שבין כולכם יתקיים התורה בכללה : מי בכם יאזין זאת וגו' כלומר שעתיד ילמוד מן העבר בזוכרו ימות עולם ומה הגיע על ככה לישראל בעולם מן התורה וכן להיפך בקיימם התורה אלקי ה' היה בכסלם ... למעלה ע"כ באופן שהעבר הוא ראייה על העתיד וז"ש מי בכם יאזין זאת ולהבין המולדות יקשיב וישמע לאחור מי נתן למשסה יעקב מתי היה זה שכר' יעקב ביכן למשסה ושהיו בידי' ... היה בזמן כי חטאנו לו ולא שמעו בתורתו שלא היה הקול קול יעקב ... ובתי ... ותבינו כי אם תשובו ... ה' יתן הטוב לשוב למהר לגאול אתכם :

ויעקב וישראל הוא הבורא והיוצר ואיך יתכן זה והיכן נזכר העולם עד שיאמרו הם ז"ל שבוראך חוזר אל העולם והפשט של הפ' הוא שחוזר אל ישראל ויעקב שברא ה' את יעקב וישראל שהם בראו העולם ויובן כפל הבריאה והיצירה ועוד מהי ביניהו בין מ"ד עולמי עולמי וגו' ובין מ"ד בשביל יעקב ובין מ"ד בשביל יעקב ששמו ישראל ובין מ"ד לא נברא הכל אלא בשביל ישראל: והמאמר הזה או' דורשני' על דרך הקבלה והסוד ועולמי עולמי שני עולמות הוא עולם הבריאה והיצירה באו' מי בראך מי יברך על עולם הבריאה והיצירה שגם הם בשביל ישראל הם ויוכיח כן היות על דרך הסוד אומרו בהמות לא נבראו בשביל יעקב והיא בהמות בהררי אלף שאחז"ל שאוכלת בכל יום אלף הרים והוא סוד בהמה ב"ה מ"ה מלכות שמים המתייחדת עם יעקב הוא ישראל · ורבי אבהו יל"ף ליצירת הכל לסיבת ישראל והוא אומרו לא נברא הכל על כל העולמות הנזכרי' ושמים וארץ שהוא גם כן גילוי האצילות מהג' ראשונות הכל בשביל ישראל או אמר הכל על יסוד עולם שנקרא כל שבו נכללו חמשים שערי בינה כמספר כ"ל כמ"ש המקובלים ז"ל ובייחודו תקרא כלה אתי מלבנון כלה: ואמנם לפי הפשט נאמר כי להיות השלם והצדיק יסוד עולם ומגיע כל העולמו' להשפיע עליהם מסיבת כל הסיבות ועילת כל העילות ית' וית' שמו לעולמי עד מזאת הבחינה יקרא השלם בורא עולם וכוטהו ככתוב ובצל ידי כסיתיך לנטוע שמים וליסוד ארץ · עוד יקרא כן מסיבת שהיה גלוי לפניו ית' שעתיד להיות בעולמו איש שלם כמוהו שלזאת הסיבה נתעורר הסי"ת לברו' עולמו וזה יהיה ביחיד כ"ש באומה שלימה כישראל המסכים משורש טהור כטוע שורק כולו זרע אמת מיטתו שלימה לא כאברהם שיצא ממנו ישמעאל ולא כיצחק שיצא ממנו עשו אבל יעקב כולו זרע אמת שלזה ראוי לתלות בו ענין בריאת העולם יותר מכל האבות עם היות שמצינו שגם בשביל אברהם נברא העולם ככתוב בהבראם באברהם בזכות אברהם וזהו שבזכות אברהם מפאת עצמו ראוי שיברא אבל להיות ביוצאי חלציו פגומי' לא נא' בו בהחלט שאברהם בראם ועוד אפשר שאו' באברהם הוא על יעקב הנכלל באברהם וז"ש בהבראם באברהם ולא אברהם הבורא להיות יוצאים ממנו ישמעאל ומיצחק עשו וז"ש עולמי עולמי מי בראך או' לך מי בראך מי יברך מלבד מה שרמזתי לך והוא הנכון ומובן בו כפל עולמי עולמי גם אומרו מי בראך מי יברך על עולם הבריאה ועולם היצירה עכ"ז נוכל לו' לפי הפשט שרמז אל השני ענייני' שעושה הצדיק בעולם הא' במה שהיה הוא סיבת בריאתו של עולם להיות גלוי וידוע לפני הבורא יתברך שעתיד זה להיות בעולם והשני מפאת השלימות שנותן בעולם ע"י מעשיו והוא מ"ש לשון בריאה על הבחינה הראשונה עולמי עולמי מי בראך מי יברך או' לך מי בראך דהיינו הבחינה הראשונה מהיותו סיבת הבריאה או' לך מי יברך כנגד הבחינה השנית של נתינת צורת השלימות בעולמות כולם עליה אמר מי יברך ואו' יעקב בראך יעקב יברך ביחוד מבחינת יוצאי חלציו היו' מטתו שלימה בלי שום פסולת לז"א בו זה יותר מבשאר האבות ע"ה ולמדו כן חז"ל מהפ' הזה מאומרו ועתה כה אמר ה' מהו לשון ועתה ועוד מה טעם בוראך יעקב ויוצרך ישראל שהרי כל העולם כולו ברא ויצר א"כ יגאל לא את כולם שהרי כולם ברואיו ויצוריו לזה דרשו מתיבת ועתה שזאת הנבואה מקושרת עם הקודמת שיב שאמר כה אמר האל ה' בורא השמי' ונוטיה' וגו' כמו שפירשנו שלהיותו בורא השמים בהכרח צריך לחדש מעשה בראשית ע"י גאולתן של ישראל וע"י קדוש שם שמי' במ"ש אני ה' קראתיך בצדק הנזה' הוא שמי וכבודי לאחר לא אתן ואז ישירו שיר חדש כי יעיר קנאה לנקום דם עבדיו כמ"ש שירו לה' וגו' החשיתי מעולם וגו' ולזה שיש ואמר החרשים שמעו למהר את הקץ לעשות תיקון העולם הנזכר ולעומת מ"ש כה אמר האל ה' בורא השמים ונוטיהם אמר ועתה כה אמר ה' וגו' ר"ל מה שאמרתי לך כה אמר האל ה' בורא השמי' ונוטיהם וגו' והוא דברי' כהוייתן בעת הבריאה לשעבר ומאי דהוה הוה אמנם ועתה אודיעך עולמי עולמי הנז"ל שהאמת הוא שיעקב בראך כיון שהוא היה סיבת הבריאה הריהוא כאילו הוא בראך וזהו בוראך יעקב וכיון שבידו תלוי תיקון העולם ע"י שלימות מעשיו יתן צורה שלימה בכל הנמצאות כאמור והוא הבחינ' השנית וז"ש ויוצרך ישראל וגו' כי הוא הנותן בך צורה וכיון שכל מציאות העולם תלוי בך מעתה אל תירא וגו' ואמנם ר' יהושע בשם ר' לוי אמר אף בהמות בזכותו של יעקב וגם כתו נבראו והוא מ"ש אשר עשיתי עמך ר"ל עמך שאתה שותף עמי בבריאת הבהמות הנזכרות כיון שבזכותך שאתה תודיע גבורתי וכחי ועולם ידי תקרא בעולם ישראל אשר בך אתפאר וגם ע"י בהמות בהררי אלף יודע גודל כחו ית' וית' וז"ש אשר עשיתי עמך שאתה היית סיבת בריאתה או כדי להאכילה ליוצאי חלצי יעקב כמ"ש שממנה יהיה בשר הסעודה העתידה והדגים מלויתן · ומ"ד שמים וארץ לא נבראו אלא בשביל יעקב שיהיו עדים עליו ויד העדים תהיה בו בראשונה להמיתו ברעב ובצמא ככתוב ועצר את השמים ולא יהיה מטר והאדמה לא תתן וגו' וז"ש ויקם עדות ביעקב דהיה לו לו' ויעד עדות ביעקב אומרו ויקם ר"ל לשון קיום והעמדה שהעמידה לשמים וארץ לפי שהם בעלי העדות של העידותי וגו' וזהו ויקם עדות ביעקב ר"ל בעבור יעקב שהי"ת ביעקב בי"ש בעבור היא · ואמנם ר' ברכיה חולק על הקודם שלא יתכן כי בשביל העדות שיעידו בישרא' כדי שיד העדים תהיה בו בראשונה כנז"ל שבעבור דבר קל כזה יבראו שמים וארץ אבל בריאתם היתה כדי שימצאו ישראל השלימים שמבטלים כל עוקבא ומיישרים אורחותם לעבודת האל יתב' וז"ש לא נבראו שמים וארץ אלא בשביל יעקב ששמו ישראל ר"ל שבטל יעקב המורה על עוקב' והיה שמו ישראל ישר אל שנא' בראשית בשביל ראשית ברא אלהים את השמים ואת הארץ ואין ראשית אלא ישראל המקדשים עצמם שנא' קדש ישראל לה' ראשית תבואתו · ואמנם ר' אבהו חלק על הקודם שגם יעקב המורה עוקבא לשבח הוא ולא לגנאי שעושהו עוקבה לעשו וכיוצא בו וז"ש לא כאלה חלק יעקב כי יעקב איש חלק כמשחז"ל הן עשו וגו' ואנכי איש חלק ר"ל איש חלק ה' עמו כי יוצר הכל הוא גם בזה הגדיל שבחו של יעקב לו' שהוא סיבת יצירת כל הנמצאות השמים ושמי השמים שלהתפאר בו ביעקב ברא הסי"ת כולם א"כ כיון שיעקב היה הסיבה כנז"ל מזאת הבחינה יאמר עליו שיעקב יצר הכל הוא: ית' וית' היוצר האמיתי · ועיין רש"י ז"ל והרא"בע ז"ל והרד"ק ז"ל וכן מהרי"א ז"ל כדרש"י והרד"ק · שהפרשה מדברת בגאולה עתידה וז"ש אל תירא לעתיד כי גאלתיך לשעבר וכימי צאתך מארץ מצרים אראך נפלאות ואז קראתי על שמי שאתם תהיו לי ממלכת כהנים וז"ש קראתי בשמך שלי אתה אם כן אגאלך לעתיד כאשר גאלתיך לשעבר ויותר עא"כ דמאי דלא הוה היה מאי דהוה לא כ"ש: ולע"דן ועתה כה אמר ה' לדקדק לשון ועתה גם אומרו בוראך ויוצרך מה שייכות יש לדברים האלו והלא יוצר הכל הוא ית' וית' אבל אמר ועתה בעת הזאת אודיעך מה שהיה מעת שנתן הסי"ת במחשבתו להיות בוראך ואח"כ כשצר אותך והנה יוצרך מאז נגלו לפניו כל גלותך וצרותך ונתן לבו לגאלך ולהיות חלקו וגורלו באופן שהיה הבטחה נכונה בלי שום פקפוק אל תירא כי גאלתיך מאז מעת היותי בוראך ויוצרך וז"ש גאלתיך לשעבר וזה עכפ"י יען שקראתי בשמך ישראל להודיע כי אני אל ושמי זה דבק בשמך ועמך אני נמצא בכל צרותיך ז"ש קראתי בשמך דהיינו ישראל קריאה להורו' בה כי לי אתה וזה מורה שם אל אשר קראתי מובלע בשמך להיותו מורה שלי אתה באופן שכי תעבור במים אתך אני כי שם אל אדוק בך בכל מעבר שתעבור בו וזהו קראתי בשמך לי אתה ובזה מובן מה שהזכיר יעקב וישראל לפי שבא בשם ישראל שם אל לפרש מ"ש לי אתה:

כי תעבור במים אתך אני וגו' עיין רש"י ז"ל וכן הרא"בע ז"ל וכן הרד"ק ז"ל וכן מהרי"א ז"ל במ"ש כי תעבור על ים סוף (כדרש"י והמתרגם) ובנהרות לא ישטפוך על הירדן וזכרם בלשון עתיד להודיע שכימי צאתך מארץ מצרים ירא' נפלאות במים ובנהרות בקיבוץ הגליות והיה גזרת המאמרים תלך במו אש לא תכוה ולהבה לא תבער בך שהגלות הזה כמשל באש ואולי לז"א המשורר באנו באש ובמים ותוציאנו לרויה · והביא דרש"י ז"ל ושעיקר הפרשה על העתיד בסבלי משיח ע"כ: ולע"דן שכל הפסוק הזה לעתיד הוא כי תעבור במים אתך אני ובנהרות ר"ל גם כאשר תעבור בנהרות אתך אני שלא ישטפוך ובזה מובן בי"ת ובנהרות שהוא נמשך אל כי תעבור דאל"כ הי"לל ונהרות לא ישטפוך ואמר אתך אני על שם אל המשותף בשם ישראל ממש אתך ועמך אנכי בצרה אם כן נמנע הוא שישטפוך כמשל המפתח קטן שקשור לו שלשלת גדול ככתוב ומה תעשה לשמך הגדול כאשר פירשתיו שם ביהושע. עיין עליו ונתן עוד טעם שני והוא כי אני ה' אלהיך וגו' כמו שיבא · וממה שתראה שאצילך מהמים ונהרות שהוא משל אל האומות ממנו תקח מופת אל הנסתר והוא אחר המות שכי תעבור באש גהינם ותלך במו אש לא תכוה ולהבה לא תבער בך כלל לו' שאין אש של גהינ' שולטת בכם כלל ועיקר כי יש בך תורה וכדון הק"ו שדנו חז"ל בת"ח שאין אור של גהינם שולט בהם ק"ו ממזבח הזהב ומה מזבח הזהב שאין בו אלא כעובי דינר זהב לא שלטה בו אש ת"ח לא כל שכן ואולי רמז לא תבער בך אל כ"ב אותיות של תור' כמנין ב"ך · ע"ד אפשר שאמר כי תלך במו אש וגו' לפי שייעד הנביא ואמר והיה בית יעקב אש ובית יוסף להבה ולז"א כי תלך במו אש לבער באויביו הסי"ת לא תכוה שאעפ"י שאתה נמשל בו לא לכוות את עצמך כמו שדקדקתי בפ' והיה בית יעקב אש ובית יוסף להב' לא שתדלק גם אתה עמהם כמשפט האש הדולק בקש שמדליק ונדלק אלא ודלקו בהם ואכלום אבל אתם לא תהיו נדלקים ונאכלים אל לב וביונא בזה אמר כאן ולהבה על בית יוסף לא תבער בך אבל תבעיר בכם באויבי ה':

כי אני ה' אלהיך וגו' עיין רש"י ז"ל והרא"בע ז"ל והרד"ק ז"ל וכן מהרי"א ז"ל ומ"ש מאשר יקרת בעיני הנה כמו שעשיתי כן בימים ההמה כן אעשה לעתיד שאתן כל אשר נגאלים במין אדם תחתיך ז"ש ואתן אדם תחתיך ואמר יקרת נכבדת ואהבתיך ג' מעלות כנגד ג' זכיות שיש לישראל לשיגאלו האחד זכות אבות ואליו אמר מאשר יקרת · והשני זכות התורה שקבלת בסיני שנקראת כבוד ואין כבוד אלא תורה שנא' כבוד חכמים ינחלו ועל זה אמר נכבדת והשלישי זכות הגליות שעם כל צרותיהם לא זזו מאהבת הסי"ת כמ"ש המשורר כל זאת באתנו ולא שכחנוך שהוא עולם אהבה וז"ש ואני אהבתיך עד כאן:

ולע"דן נותן טענה מספקת להבטיחם על נכון שיהיה לכם סמוך לא יירא והוא כי אני ה' אלהיך ר"ל כיון שהוחזקתי בעיני כל העולם שאני אלהיך מעת' מוכרח אני מלך קדוש שמי להיותי מושיעך שלא יאמרו כמ"ש המן ישנו על הסי"ת שנתיישן ותשש כחו חלילה לאל ז"ש קדוש ישראל מושיעך ר"ל כדי להיות קדוש ישראל מוכרח הוא להיות מושיעך והחזקה הנזכר שהוחזקתי להיות אלהיך הוא במה שראו העולם שלעבר נתתי כפרך מצרים לשעבר לרש"י כדאית ליה ולהר"דק כדאית ליה כנז"ל · או יהיה כדברי שניהם יחדיו נזכר בפסוק נתתי כפרך מצרים ביציאת מצרים כדרש"י וג"כ עתה בזמן סנחריב בענין תרהקה מלך כוש נתתי וגו' כוש וסבא תחתיך ובזה מובן אומרו תחתיך ולא נכלל הכל במאמר אחד של נתתי כפרך זה מורה היותו בזמנים מוחלקים כאומ' והוא הנכון ובזה אבין או' ג"כ מ"ש במצרי' לשון כפרך ותחתיך כי אז ביציאת מצרים שעדין לא קבלו ישראל תורה שייך לומר בהם שהיו המצריי' כפר' כי הללו עובדי ע"ז והללו בלתי קבלת התורה כמו אלו א"כ כפרך הם ראויים להיות כפרם כי בערך אח' בקירוב הם אמנם עתה שכבר קבלו ישראל תורה לא יצדק בהם לשון כופר כי אין אומה מערך מקבלי התורה וז"א כוש וסבא אשר נפלו עתה בימי סנחריב תרהק' מלך כוש לכך אמר כוש וסבא תחתיך ולא אמר כפרך וכן ואתן אדם תחתיך · ולאומים תחת נפשך לא הזכיר כאן כופר עוד · ואמר שמהעבר נקח מופת על העתיד שג"כ ואתן אדם תחתיך וכמו שדרשו חז"ל אדום מהכרחיות שנים הא' שאתם קרויים אד' ואין א"ה קרויים אדם והשני שאמר ולאומים רבים מה יתכן אומרו אדם יחידי התחתיך ואמר שהע"פי שכעת אינך כדאי לגאולה זו לתת אדם תחתיך ולאומי' גו' עכ"ז זכרתי לך חסד נעוריך אהבת כלולותיך ומאשר יקרת לשעבר במעשיך היקרים בהצנע לכת לפני ובעיני ולא בעיני הבריות נמשך לך שנכבדת בעיני הבריות כי כל שרוח המקום נוחה הימנו הוא מחייב לשרות הבריות נוחה הימנו ולזה הושם לסימן מה שרוח הבריות נוחה מהאדם להיות אות ומופת לשעב"ש רוח המקום נוחה הימנו ז"ש מאשר יקרת בעיני נכבדת מכל הבריות ואני אהבתיך לשעבר על כן ואתן אדם תחתיך לעתיד ולאומים תחת נפשך אדם תחתיך בצרות העה"ז ולאומים תחת נפשך מידי עבריך בגהינם לעתיד כמו שרמז במ"ש כי תלך במו אש לא תכוה ולהבה לא תבער בך כדפרשית על אשו של גהינם וז"ש כאן ולאומים תחת נפשך נפשך דייקא כי אדם תחתיך הוא בגוף או יהיה מאשר יקרת וגומר מקושר עם הפסוק הבא אחריו אל תירא כי אתך אני ואפשר שאמר ואתן אדם תחתיך על דרך מה שאמרו חז"ל בפסוק אשכול הכופר דודי לי:

מאשר יקרת בעיני וגו' תנחומא אמר הב"ה ליעקב הרבה אתה יקר בעיני ולפיכך קבעתי איקונין שלך בכסא כבוד' ובשמך המלאכים מקלסין אותי ברוך ה' אלהי ישראל מן העולם ועד העולם עכ"ל: ולע"דן לדקדק והיכן למדו הרבה אתה יקר בעיני בכתוב לא אמר הרבה אלא יקרת וכסא הכבוד מאן דכר שמיה בפסוק והיכא רמיז · ומהו הקילוס הזה של מן העולם ועד העולם · ונראה שדקדקו יתור תיבה מאשר כי די שיאמר יקרת בעיני וגומר ועוד שהם יקר בעיני ה' ודאי שיהיה נכבד ואהוב לשמים לזה דרשו מתיבת מאשר שהכוונה לומר הרבה את' יקר בעיני אבל בחלק ממנו מאשר ולא כל אשר יקרת מקצהו תזכה להיות איקונין שלך חקוקה בכסא כבודי ז"ש נכבדת על כסא הכבוד וזהו המקצת א"כ היקר כולו הרבה הוא מה שיקרת כיון שבמקצתו זכית לשנכבדת בכסא כבודו להיות חקוק בה: ולהיות השלם חוט חסד אלהי משוך עליו מסיבת הסיבות על יראיו כמו שנאמר וחסד ה' מעולם ועד עולם על יראיו לזה אמר כאן ובשמך מקלסין המלאכים אותי ברוך ה' אלהי ישראל מן העולם ועד העולם שהרי חוט של חסד מתוח ומשוך עליו מן העולם העליון ועד העול' הזה התחתון ועל דרך הסוד ישראל סבא הבריח התיכון מתוך הקרשים המבריח מן הקצה אל הקצה שהוא מן העולם עלמא עילאה וסתימא שלש ראשונות ועד העולם עלמא דאיתגליא אלבה עמודיה שבעה וצורתו חקוקה בכסא הכבוד כד"א שימני כחותם על לבך וגו' והוא סוד היחוד ת"ת ומלכות: עוד אח"ז בתנחומא ד"א אמר הקב"ה הרבה אתה יקר בעיני כביכול אני ומלאכי נעשינו פמלי' שלך בצאתך לילך לפדן ארם ובביאתך בצאתך כתיב ויצא יעקב וגו' ויחלום והנה סולם מוצב ארצה והנה מלאכי אלהים עולים ויורדים בו והנה ה' נצב עליו אמר רבי אושעיא אשרי ילוד אשה שכך ראה את המלך ופמליאו עליו נצבים ומשמשי' אותו מנין אף בביאתו שנאמר ויעקב הלך לדרכו ויפגעו בו מלאכי אלהים וכתיב וירא אלהים אל יעקב עוד בבואו מפדן ארם עכ"ל אמרו כי נכבדת הוא נכבדת ממני ממש שכביכול הק"בה נראה נצב עליו כמשמשו ונכבדת ג"כ מהמלאכים ולפי שביציאתו היה יוצ' ממדרשו של שם ועב' מעסקו בתורה לכך אמר מנין אף בביאתו לפי שהיה בא מבית לבן הארמי על כן אמר מנין אף בביאתו ואף על פי שבביאתו לארץ עדיף מלאתו לכך הוצרך ראיה בביאתו · ויליף מדקאמר וירא אלהים ליעקב עוד מתיבת עוד דייק שהיתה מראה זו כעין הראשונה שהיה ה' נצב עליו בצאתו כן גם עתה בביאתו גם כן · עוד שם ד"א יקר אתה בעיני שהרי לכל האומות לא נתתי מנין · ולך נתתי מנין משל למלך וגומר בילקוט סימן ש"ו יסוד הענין ומעלתו פירשתיו בכלי חמדה בסדר במדבר עיין שם:

אל תירא כי אתך אני וגומר עיין הרא"בע ז"ל והר"דק ז"ל וכן מהרי"א כדרך השני הזה: ולע"דן ששנה ואמר אל תירא כי אתך אני כמ"שחז"ל גלו לבבל שכינה עמהם וזהו אל תירא כי אתך אני שם בארץ הגלות ומידי בואי אביא זרעך ואקבצך · ואפשר שאמר דרך הלצה אל תירא כי אתך אני לפי שאמר כי תעבור במים וגומר והוא משל אל המלכיות כנז"ל מרש"י אתך אני שמא תאמר וכיון שאתך אני שמא תירא מהיותי אתך שאראה מעשיך הבלתי מתוקנים ואם כן ימשך לך יראה מהיותי אתך פן יקרך אסון לזה אמר אל תירא מזה כי אתך אני כי ידע שתועלת גדול הוא מלכתי עמך כי ממזרח אבי' זרעך ויצא שכר הגדול בהפסד מועט: וכמו בס"ה ע"ה אמרו שלכך מינו היות מ"ה מתוחה בח"ל כאיש זרוע יותר מבארץ בעשותו דבר מסוים יוצא מהסורה לפי ששכינה עמהם והיא חרב נוקמת נקם ברית ונפרעת מיד:

אומר לצפון תני וגומר הגי' רב יוסף בשם רבי בנימין בר לוי לפי שבעולם הזה בזמן שרוח צפונית מנשבת אין רוח דרומית מנשב' אבל לעתיד אמ' הב"ה אני מבי' רוח ארגיסטים בעולם שמשמשות בו שתי רוחות הה"ד אומר לצפון תני ולתימן אל תכלאי הביאו בני מרחוק אמר רב הונא אלו גליות שבבבל שדעתם מיושבת עליהם כבנים ובנות · מקצה הארץ אלו גליות שבשאר ארצות שאין דעתם מיושבת כבנות ע"כ: למדנו מדבריהם הבנת הכתוב כמין חומר במ"ש תני ומ"ש אל תכלאי בתימן ושעם הרוחות ממש מדבר שיביאום בנקל כעל כנפי נשרים וכפירש הראשון דהר"דק ז"ל שנזכר' בס"ד: ועיין רש"י ז"ל והר"אבע והר"דק ז"ל:

ולע"דן לפי שרוב הגליות מצפון כמ"ש מצפון תפתח וגו' ועתה גם כן הרוב תחת מלך הצפון לכך אמר אומר לצפון ר"ל תני נא רוב הגולים שביך אמנם ולתימן יאמר אל תכלאי ואעפ"י שאינם מצויים שם כ"כ גולים אל תכלאי מהביאם אלא הביאי בני מרחוק ובנותי מקצה הארץ בבנים הזכרים ההולכים מעיר לעיר שאף על פי שמוליכים אותם אל קצה הארץ חוזרים הם ובאים מקצה הארץ אל מקום רחוק אבל קרוב הוא יותר לארץ ישראל מקצה הארץ ולזה אמר בבנים הזכרים הביאו בני מרחוק שכבר באו מאליהם מקצה הארץ אמנם בבנות שכל כבודה בת מלך פנימה לאו אורח ארע' ללכת נעות ונדות לזה אמ' בה ובנותי מקצה הארץ כי מעת שהוליכים אל קצה הארץ שם עמדו ולא נתקרבו עוד לבא אל מקום רחוק ומשם הביאי אותם מקצה הארץ · אולי אמר אומר לצפון שהוא השמאל ומדת הדין מדת הגבורה תני רשות שיבואו אמנם ולתימן שהוא החסד לא די שיתן רשות אבל אל תכלאי הביאי בני וגומר ואף על פי שבני הם מרחוק כלומ' רחוקים ממני ומעבודתי ובנותי ואע"פי שאלו ואלו בני ובנותי עומדים בקצה הארץ משם הביאי אותם ומ"ש בבנים מרחוק היא לפי שהזכרים מצווים בכל המצות בין שהזמן גרמה ובין שאין הזמן גרמה לא כן הבנות ועוד שרשות בעליהן עליהן ולכך אין להם כ"כ אשמה בחטאם לשיתרחק מהש' יתברך ולכך לא אמר בהם רחוק רוחני כי אם רחוק גופני בקצה הארץ:

כל הנקרא בשמי וגו' הוציא עם וגומר חז"ל אמרו שעתידים הצדיקי' שיקראו בשמו של הב"ה עוד אמרו וכי אפשר לו לאדם שיקרא בשמו של הקב"ה אלא מה הוא רחום אף אתה רחום מה הוא חנון אף אתה חנון דליס ועיין רש"י ז"ל והרא"בע ז"ל והר"דק ז"ל ומהרי"א ז"ל להורות שעל עם ישראל מדבר שיקבצם לכך אמר כל הנקרא בשמי לרבות אפילו האנוסים שהיו מארעם והביא בראתיו לשון בריאה כמו וברא אתו וברא אתהם בהרבותיו וכמו וברא אתו והיו לך הוצאותיו והכוונה שעם היותם עם ה' עכ"ז כיון שחטאו נגרשו מארץ חיי' מעל אדמת ה' ובאו חוצה לארץ שלא הכדיהם

כי אני ה׳ · קדוש ישראל · אני קדוש ישראל אביכם ואני מושיע אותך : נתתי כפרך מצרים כוש וסבא תחתיך · כאשר בא חיל סנחריב ושם פניו לירושלם שמע על תרהקה מלך כוש לאמר יצא להלחם אתך ושב לו ונלחם עם כוש וסבא ומצרים ושב לו עם השבי ההוא להלחם בירושלם ושם נגף האל מחנהו ועתה אומר כי כוש וסבא ומצרים נתנו כופר לישראל ונתנו ביד מלך אשור תחת ישראל ואע״פ שסבא בן כוש כלל בכוש הנביא האחרים · ואם היא עתידה יהיה הענין מה שנאמר בנבואת דניאל כי בא מלך הצפון ברכב ובפרשים ובאניות רבות וישלח ידו בארצות וארץ מצרים לא תהיה לפליטה · ואמר ומשל במכמני הזהב והכסף וכל חמודות מצרים ולובים וכושים במצעדיו · ואמר בעת ההיא יעמד מיכאל השר הגדול העומד על בני עמך וגו׳ : מאשר יקרת כפל הענין עוד ואמר מאשר יקרת ונכבד ישראל בעיני אתן אלה העמים תחתיך הם יכלו וישראל יגאלו ויצאו מהגלות : אל תירא · זה לא יתכן פירושה אלא עתידה ולמה שפירשנו מה שלפני זה על סנחריב יאמר אל תירא כי כמו שעשיתי עמך כאשר עבר כן אעשה עמך בעתיד ואקבץ גלותך מארבע כנפות העולם · ומה שאמר זרעך ר״ל אפילו הקטנים הנהלים לאבות · או אמר זרעך בעבור שהנבואה עתידה לזה הגלות והנבואה נאמרה לאותם שהיו בזמן ההוא והם לא יהיו בזה אלא זרע׳ הוא שיהיה לפיכך אמר אביא זרעך · ומה שאמר אקבצך יורה על תחית המתים שיקיו אותם שהיו בדור ההוא וגלו : אומר · והנה זכר ארבעה רוחות כי תימן הוא דרום · ואמר תני תכלאי הביאי בלשון נקבה לפי שהרוח בלשון נקבה · ומה שאמר לרוחות הוא על דרך משל כאלו הרוחות ישאו במקומם ויביאום אל ארץ ישראל · או אמר על יושבי הרוחות כמו שאמר והביאו בניך בחצן וגומר · וטעם בני ובנותי האנשים והנשים כי יבאו האבות עם ילדיהם כמו שאמר עלות יבאו : כל הנקרא בשמי · כי ישראל נקרא עם ה׳ · ובאמרו כל אומר כי לא ישאר אחד מהם אע״פי שהם מפוזרים בכל פאות · או אמר כל הנקרא בשמי מישראל והם הצדיקים כי יצרפו האל בגלות והטובים ימלטו כמו שאמר כל הכתוב לחיים בירושלם והם הנקראים בשם ה׳ : ולכבודי בראתיו · כמו שאמר ברוך יעקב ויברך ישראל שהם מכירים ויודעים כי האל ברא העולם והם מודים בזה והנה הם נבראים לכבוד האל כי הם מודים בו ומודיעים שהשם ברא יצירת האדם מאין יש לא מאין ממש שהרי נברא מן העפר אלא כיון שלא נברא מלאכתו שהוא בשר כאלו נברא מאין · היצירה תקון הבריו · העשיה תקון תזונותיו וצרכי גופו לפיכך אמר עשיתיו · לפיכך צריך האדם להתבונן ביצירת האדם ובתקון אבריו היאך נעשו בחכמה ובתקון פרנסתו מיום הולדו וזאת החכמה מביאה האדם להכיר בוראו ולשבחו ולהודות לשמו וזהו כבוד האל · לפיכך אמר ישראל שבראתיו לכבודי והוא מתבונן במעשי ומורה על יחודו דין הוא שאוציאהו מהגלות · ויש לפרש הפסוק על העולם כולו לפי שאמר אומר לצפון תני וגו׳ אמר אני רואי לצוות לארבע רוחות העולם כי כל העולם הוא הנקרא בשמי כמו שאמר בראשית ברא אלהי׳ את השמים וגומר · ולכבודי בראתיו · שהוצאתיו מאין יש כי לא היה שם דבר שנברא ממנו : יצרתיו · צורותיו וגבורותיו : עשיתיו · ר״ל תקון פרטיו · וי״ת כל דא בדיל וגומר : הוציא · מקור כלומר אמרתי להוציא עם עור שהם בגלות כעורי׳ וכחרשים : כל הגוים נקבצו · עבר במקום עתיד יאספו הם וחכמיהם כולם : מי בהם · שיגיד זאת העתידה : וראשונות ישמיעונו · הראשונות הם ענין סנחריב : ישמיעונו אותם טרם היותם כמו שהשמעתים אני על ידי נביאי : יתנו עדיהם · שאמרום טרם היותם : ויצדקו · נאמר אליהם כי צדיקים הם במאמרם ונאמנים בדבריהם : וישמעו ויאמרו אמת · ואם לא ידעו ישמעו מה שיאמר הנביא ויאמרו כי אמת הוא ויודו על האמת : אתם עדי · אמר לישראל · ועבדי אשר בחרתי הוא הנביא · אמר אתם עדי כי מה שאמרתי לכם בדבר סנחריב על הרעה שעשה לכם ועל מפלתו הכל אמרתי לכם ע״י הנביא קודם שיהיה · וכן הנביא עד שאמר לכם בשמי וכאשר אמר כן היה : למען תדעו · מן הראשונות תדעו האחרונות כי יתקיימו ותאמינו לי כן אקיים העתידות כמו שאמרתי להוציא בניכם מהגלות האחרון ותבינו כי אפילו לא יהיה לכם עדות בזה מדעתכם תוכלו להבין כי מה שאני אומר אמת הוא כי אני הוא אמת ודברי אמת : והחכם רבי אברהם בן עזרא פירש אני הוא זה היחוד שאין למעלה ממנו כי כל יש איננו הוא בעצמו : לפני לא נוצר אל · הדבר הזה קשה למפרשים בעבור שאמר לפני ואחרי והוא יתברך אין לו ראשית ואחרית ועוד שאמר נוצר לפי פירושו מקצתם נוצר כמו יצר ורוצה לומר לפני שיצרתי היצירות לא יצר אל זולתי שום יצירה ואמר זה על האלילים ואחרי שיצרתי ג״כ לא יצר אל זולתי שום יצירה · ואדוני אבי ז״ל פירש נוצר כמשמעו נפעל ופירשו סמוך כי הוא פתוח ר״ל לא היה דבר נוצר ע״י אל זולתי לפי שהיו מצרים היצירות ע״י וכן לא יהיה דבר נוצר על יד שום אל אחר ג״כ כלומר אחר שנוצרו ע״י לא יהיה דבר נוצר על יד שום אל · ויונתן תרגם אתון סהדין וגומר : אנכי אנכי · הכפל לחזק · וכן אני אני הוא · אמר אנכי השם המור על עצם אמתתו ואחר שאני עיקר המצואי׳ וכל המצואי׳ בסבתי אין מושיע זולתי · ר״ל מאין רצוני ועושה דבר זולתי והושעתי כמה פעמים אתכם והושיע עוד ואין מושיע · והחכם רבי אברהם בן עזרא פי׳ אנכי אנכי שתי פעמים שלא השתנה כהשתנות נבאות מעלה כנגד המולך והתחתיים בעצם ובתבנית על כן אושיע בכל עת : אנכי · הגדתי והושעתי ר״ל הפעמים שהושעתי אתכם קודם הגדתי לכם ע״י נביאי והשמעתי אתכם על ידיהם הושיעכם · וכן עשיתי : ואין בכם זר · לפיכך שמתי פני אליכם לטובה להושיעכם ולא עשיתי כן לשאר העמים ואתם עדי בזה כי כן עשיתי עם אבותיכם ועמכם ואני אל היכול בראשונה ובאחרונה · ויונתן תרגם אנא חויתי לאברהם אבוכון וגומר :

כִּי אֲנִי יְהוָה אֱלֹהֶיךָ קְדוֹשׁ יִשְׂרָאֵל מוֹשִׁיעֶךָ נָתַתִּי כָפְרְךָ מִצְרַיִם כּוּשׁ וּסְבָא תַּחְתֶּיךָ׃ מֵאֲשֶׁר יָקַרְתָּ בְעֵינַי נִכְבַּדְתָּ וַאֲנִי אֲהַבְתִּיךָ וְאֶתֵּן אָדָם תַּחְתֶּיךָ וּלְאֻמִּים תַּחַת נַפְשֶׁךָ׃ אַל־תִּירָא כִּי אִתְּךָ־אָנִי מִמִּזְרָח אָבִיא זַרְעֶךָ וּמִמַּעֲרָב אֲקַבְּצֶךָּ׃ אֹמַר לַצָּפוֹן תֵּנִי וּלְתֵימָן אַל־תִּכְלָאִי הָבִיאִי בָנַי מֵרָחוֹק וּבְנוֹתַי מִקְצֵה הָאָרֶץ׃ כֹּל הַנִּקְרָא בִשְׁמִי וְלִכְבוֹדִי בְּרָאתִיו יְצַרְתִּיו אַף־עֲשִׂיתִיו׃ הוֹצִיא עַם־עִוֵּר וְעֵינַיִם יֵשׁ וְחֵרְשִׁים וְאָזְנַיִם לָמוֹ׃ כָּל־הַגּוֹיִם נִקְבְּצוּ יַחְדָּו וְיֵאָסְפוּ לְאֻמִּים מִי בָהֶם יַגִּיד זֹאת וְרִאשֹׁנוֹת יַשְׁמִיעֻנוּ יִתְּנוּ עֵדֵיהֶם וְיִצְדָּקוּ וְיִשְׁמְעוּ וְיֹאמְרוּ אֱמֶת׃ אַתֶּם עֵדַי נְאֻם־יְהוָה וְעַבְדִּי אֲשֶׁר בָּחָרְתִּי לְמַעַן תֵּדְעוּ וְתַאֲמִינוּ לִי וְתָבִינוּ כִּי־אֲנִי הוּא לְפָנַי לֹא־נוֹצַר אֵל וְאַחֲרַי לֹא יִהְיֶה׃ אָנֹכִי אָנֹכִי יְהוָה וְאֵין מִבַּלְעָדַי מוֹשִׁיעַ׃ אָנֹכִי הִגַּדְתִּי וְהוֹשַׁעְתִּי וְהִשְׁמַעְתִּי וְאֵין בָּכֶם זָר וְאַתֶּם עֵדַי נְאֻם־יְהוָה וַאֲנִי־אֵל׃ גם

אֲרֵי אֲנָא יְיָ אֱלָהָךְ קַדִּישָׁא דְיִשְׂרָאֵל פָּרְקָךְ יְהָבִית חֲלִיפָךְ מִצְרָאֵי כּוּשׁ וּסְבָא תְּחוֹתָךְ׃ מִדְּאַתְּ חֲבִיב קֳדָמַי אִתְיַקַּרְתָּא וַאֲנָא רְחִימְתָךְ וּמְסָרִית עַמְמַיָּא תְּחוֹתָךְ וּמַלְכְוָתָא חֲלַף נַפְשָׁךְ׃ לָא תִדְחַל אֲרֵי בְסַעֲדָךְ מֵימְרִי מִמַּדִינְחָא אַיְתִי בְנָךְ וּמִמַּעַרְבָא אֲקָרֵיב גָּלְוָתָךְ׃ אֵימַר לְצִיפּוּנָא אֵיתָא וּלְדָרוֹמָא לָא תְעַכֵּיב אַיְתוֹ בְנַי מֵרָחִיק וְגָלְוַת עַמִּי מִסְּיָפֵי אַרְעָא׃ כָּל דְּאִתְקְרֵי שְׁמִי עֲלֵיהוֹן וְלִיקָרִי בְּרֵיתִינוּן אַתְקֵינִית גָּלְוָתְהוֹן אַף עֲבָדִית לְהוֹן נִסִּין׃ דְּאַפֵּיק עַמָּא מִמִּצְרַיִם דְּאִינוּן כְּסָמָן וְעַיְנִין לְהוֹן וּכְחֵרְשִׁין וְאוּדְנִין לְהוֹן׃ כָּל עַמְמַיָּא יִתְכַּנְשׁוּן כַּחֲדָא וְיִתְקָרְבוּן מַלְכְוָן מַן בְּהוֹן יְחַוֵּי דָא וְקַדְמָיָתָא יְבַסְּרוּנָנָא יִתְּנוּן סַהֲדֵיהוֹן וְיִזְכּוּן וְיִשְׁמְעוּן וְיֵימְרוּן קְשׁוֹט׃ אַתּוּן סָהֲדִין קֳדָמַי אֲמַר יְיָ וְעַבְדִּי מְשִׁיחָא דְּאִתְרְעֵיתִי בֵּיהּ בְּדִיל דְּתִידְעוּן וּתְהֵימְנוּן קֳדָמַי וְתִסְתַּכְּלוּן אֲרֵי אֲנָא הוּא דְּמִלְקַדְמִין אַף עָלְמֵי עָלְמַיָּא דִּילִי אִינוּן וּבַר מִנִּי לֵית אֱלָהּ׃ אֲנָא אֲנָא יְיָ וְלֵית בַּר מִנִּי פָּרִיק׃ אֲנָא חַוֵּיתִי לְאַבְרָהָם אֲבוּכוֹן מָה דַּעֲתִיד לְמֵיתֵי אֲנָא פָּרְקִית יַתְכוֹן מִמִּצְרַיִם כְּמָא דְקַיֵּימִית לֵיהּ בֵּין בְּתְרַיָּא וַאֲנָא אַשְׁמָעִית יַתְכוֹן אוּלְפַן אוֹרָיְתִי מִסִּינַי וְעַד אַתּוּן קַיָּימִין וְלֵית בְּכוֹן נוּכְרִי וְאַתּוּן סָהֲדִין קֳדָמַי אֲמַר יְיָ וַאֲנָא אֱלָהָא׃ אף

וממערב ג׳ בקריא׳ וסימ׳ וממערב אקבצך · כי לא ממוצא וממערב · ... וסימ׳ ולא נתן יי׳ לכם לב לדעת · הוציא עם עור ועינים יש · ... ג׳ בקריא׳ וסימ׳ הוא מוחה פשעיך למעני · אנכי אנכי ...

רש״י

נתתי כפרך מצרים · הם היו לפדיון לך שבכוריה׳ מתו ואתה בני בכורי נגלת והייתם חייבים כלייה כמו שנהמ׳ ביחזקאל ואומ׳ לשפוך חמתי עליה בארץ מצרי׳ ואתן אדם תחתיך · תמיד אני רגיל בכך : אומר · לרוח צפון תני הגליות שבצפון : ולתימן · שהיא רוח חזק אל תכלאי מלגשת בחזקה להביא גליותי וכן עורי צפון ובאי תימן מתוך שהרוח צפונית חלשה צריכה חיזוק לכך כתו עורי תני אבל דרומי שאינה צריכה חיזוק כתוב באי כמות שהיא וכן אל תכלאי : כל הנקרא בשמי ולכבודי בראתיו · כל הצדיקים הנקראים בשמי וכל העשוי לכבודי יצרתיו אף עשיתיו תכנתיו בכל הצריך לו והכנתי הכל כלום׳ אע״פ שעבדו בגולה ובצרה כבר הכנתי להם כל צרכי גאולתם : הוציא עם עור · הוציא כמו להוציא מן הגולה אותם שהלכו על שנעשו כעורים ועינים להם ולאו ראו : כל הגוים נקבצו · אם כל הגוים נקבצו יחליו מי בהם ובנביאיהם יגיד עתידה וכיוצא בה מפי טעותם או הראשונות שכבר עברו ישמיעונו לאמר אנחנו הגדנו אותם קודם שבאו : יתנו עידיהם · שמעו שבאו עליהם קודם לכן ויצדקו אבל אני יש לי עדים שאתם עדי שהגדתי לאברהם אביכם הגליות ובאו : ועבדי יעקב אשר בחרתי · גם הוא יעיד שהבטחתיו בלכתו לארם נהרי׳ ושמרתי הבטחתי : למען תדעו וגו׳ · כל זה עשיתי למען תתנו לב לדעתותי : אנכי · לקיים דברי בעת קץ : והשמעתי · לגם הראשונות : ואין בכם זר · באותן הימים שעשיתי כל אלה לא נראה בכולכ׳ שהראה גלופתו ואלהותו בפני : ואתם עדי · שפתחתי לכם שבעה רקיעים ולא ראיתם כל תמונה : גם

אבן עזרא

כי · נתתי כפרך מצרי׳ · שמלכי מדי יעשו להם רעה : מאשר · ואתן אדם · שאני ברחתים כאשר ברחתיך : אל · ממזרח · היא בבל · וממערב היא מצרים ואשור וכתי׳ והסב לב מלך אשור : אומר · תני · בני : ולתימן · ימין והנה יקבצם מארבע כנפות הארץ בני ובנותי אנשים ונשים : כל · יש אומרים כי נקרא כמו קורא ואיננו נכון רק הוא כמשמעו כל הנקרא בשמי שהם עם יי׳ : ולכבודי · להיות כבוד לשמי : בראתיו · זה הטעם : אף עשיתיו · הטעם ותקנתיו ורבי שלמה בעל השירים הספרדי ז״ל פירש בו כי זה סוד העולם ואיננו לדבק בטע׳ הפרשה : הוציא · שם הפועל : עם עור · שהיו כן בתחילה ואף על פי שיש להם עינים והנה כל הפרשה דבקה : כל · ושמא יאמר אדם כי ישראל לא ידעו אלה העתידו׳ כי הם עורים שמא יש בגוים ובחכמיהם מי שידע׳ מי בכם יגיד אלה העתידו׳ וישמיעם ראשונות שעברו הן קודם היותם שתהיינה : יתנו עידיהם · מי שישמע זה אז יהיו צדיקי׳ פה · ישמעו העדים כן ויאמרו אמת כן היה : אתם · עם ישראל ידבר ועבדי הוא הנביא : כי אני הוא · זה הייחוד שאין למעלה ממנו כי כל יש איננו הוא בעצמו : לפני לא נוצר אל · יש אומרים לפני מעמד הר סיני ואחרי אחרי המעמד ואין צורך רק הוא אין לפני אל וכן אחרי לא יהיה והטע׳ כי הוא ראשון ואחרון וכזכר נוצר עם אל כי אין אל מבלעדיו כי אם נוצר ועורי לב יחשבו שילא מדברי הנביא שהשם נוצר חלילה חלילה רק לא יבינו האמת : אנכי אנכי · הטעם אנכי אנכי פעמים שלא אשתנה כהשתנות נבאות מעלה כנגד המולך והתחתיים בעצם ובתבנית על כן אושיע בכל עת . אנכי הגדתי במצרים להושיעכם : והושעתי והשמעתי · אתכם קולי בהר סיני : ואין בכם זר · כי ישראל לבדם היו : ואתם עדי · והטעם ששמעתם כן מפי אבותיכם : ואני אל תמיד · כטעם אני יי׳ לא שניתי : גם

אורים ותומים

אל תירא כי אתך אני ממזרח אביא זרעך על אברהם שנאמר ... ממזרח צדק ... אביא זרעך ... צפון ... כל הנקרא בשמי וגו׳ ... אשר אותו ... לשם ... בכל ... ויצר ה׳ אלהים את האדם עפר מן האדמה ויפח באפיו נשמת חיים ... לנפש חיה ... ברוח ממללא :

מנחה גדולה

כי תעבור במים וגו׳ קרה עתידי׳ בית יעקב בחבלי משיח שינזימו עליהם האומ׳ בחבלי משיח לעבור על דתן אז לעבירים באש ובמים ע״כ אמר ... ואתה בוא תקנת קהלה לא תצער כך ... יצליך כי אם ... ויתקדש שם ה׳ כאשר עשו חנניה מישאל ועזריה שאמרו והן לא כלומר שלא יהיה ידוע להוי לך מלכא די לאלהך וכו׳ ... אני ה׳ אלהיך קדוש ישראל מקודש על ידך ... מושיעך ... אשר שתקדישו שמי ... נתתי כפרך ... במצרים ... בכורי המצרים ... היותם שהוא אלהיו ... לאות ... ועי״כ נתן ית׳ בכוריהם כפרה תחת ישראל כן אעשה עתה וזהו נתתי וגו׳ כי כאשר נתתי כפרך מצרים ... כוש וסבא אתן תחתך לאמת הדין ... כעסם עליהם במקומך : גאלכם קדוש ישראל · אל תדמו בנפשיכם שלהיות השגחתי על בכל ... אתכם בידם לא כן הוא כי אני גאלכם קדוש ישראל שאין שמי נקרא בכם ועליכם השגחתי תמיד להטיב לכם אלא למענכם בשביל חטאתכ׳ שלחתי אתכם בבלה לא מאהבת בבל · ואמר גאלכם קדוש ישראל · בענו׳ היותי קדוש צריכי׳ גם את אתם להיות קדוש ...

הגוי על ברא' כי אם השם יתברך עושה כל זאת בראתיו ויצרתיו אף מלשון ברא ומלשון יצר לעדף כלומר אני הוא שהאירותי בכל בריותיו ולכן כמו שבראתיו כן הערתי לו בכל ברתם ז"ש יצרתיו אף עשיתיו מלשון קבון והסיפה כמו ותעש הארץ אשר עשו בחרן כלומר אף אני המקבץ והמאסף אותו ע"ד מחנתי והכי חרפה ולכן אמר בעשיתיו שהוא הקיבוץ אמר אף עשיתיו שהוא ענין מקביל וכפי הפירוש הזה יהיו המילות האלה בראתיו יצרתיו אף עשיתיו מיוחדי' לישראל ולא לשאר האומות ע"כ (וקשה עלי להוציא המילות מפשוטם) ומפי החכם השלם כמהר"ר שלמה ן' אלקבץ הלוי ז"ל שמעתי שהיה אומר לפי שהעולמות בסוד אב"יע שהם ארבעה אצילות בריאה יצירה עשיה אמר הנקרא בשמי על עול' האצילות והשלשה בראתיו יצרתיו אף עשיתיו בריאה שהוא לבוש לאצילות ויצירה לבריאה ועשיה ליצירה כי בעולם הזה ואפילו שהוא גשמי בראשו רוחניות ולז"א פי כל העולמות האלו ומה שבהם כולם נבראו לכבודו והוציא כלו' הוציא מן הכלל הזה עם עור ועינים יש שלא נבראו לכבודי כיון שעינים להם ולא יראו כבודי במלא תיבת הוציא כמו חוץ מעם עור ועינים יש שאינם בכלל הכלל הזה ואפשר שזהו הסוד שאמר רבי שלמה כמו שכתב הרא"בע ואין קושי לפירוש זה מה שהקשה הרא"בע שאמר והיכנו דבק בפרשה כי לפירוש זה דבק הוא בענין הפרשה כאמור: ולע"דן שאמר כל האדם השלם שהוא נקרא בשמי שהוא אומר הכי עבד להש"ית ע"ד זה יכתוב ידו לה' כל הנקרא בשמי ולכבודי ר"ל שנקרא ג"כ לכבודי הנה כיון שקבל עליו עול עבודתי להיות נקרא בשמי ולכבודי הנה בראתיו מלך השפעתי בו נשמה קדושה יצרתיו ברוח נכון תחודש בקרבו אף עשיתיו בנפש כי השלם יושלם בשלשתן ועוד אם יזדכך יזכה לנשמתא דנשמתא ואמר הוציא עם עור ועינים יש וחרשים ואזנים למו אמר הגלותי יהיו עורים לראות טובה זרעה יצא הפסדו בשכרו אבל אלו עם עור לראות הטוב ועינים יש לראות רע וחרשים לשמוע דבר ה' ואזנים למו כלומר למול תועלתם ולהנאותיהם יש להם אזנים אלא לשמוע מצותי ותורותי:

כל הגוים נקבצו וגומר אתם וגומר חז"ל אמרו כל הגוים נקבצו יחדיו ויאספו לאומים דרש ר' שמלאי לעתיד לבא מבי' הב"ה ס"ת ומניחו בחיקו ואמר כל מי שעוסק בתורה יבא ויטול שכרו ומתקבלים ובאים כל אומות העול' בערבוביא שנא' כל הגוים נקבצו יחדיו אמר להם הב"ה אל תכנסו לפני בערבוביא אלא תכנס כל אומה ואומה וסופריה שנאמר ויאספו לאומים ואין לאו' אלא מלכות שנאמר ולאום מלאום יאמץ ומי איכא ערבוביא קמי שמיא אין כי היכי דלא ליערבבו איניהו דלישמיעו מאי דאמר להו נכנסה מלכות רביעית תחילה משום דחשיבא דכתיב ותיכול כל ארעא א"ר זו מלכות רביעי' שטבעה יוצא בכל העולם כולו ומ"ל דמאן דחשיב עייל ברישא דכתי' לעשות משפט עבדו ומשפט עמו ישראל ואמר רב חסדא מלך וצבור מלך נכנס תחילה לדין דלאו אורח ארעא למיקם מלכא מאברא' אמר ה"בה במה עסקתם אומרים לפניו רב"שע הרבה שווקי' תקננו הרבה מרחצאות עשינו כסף וזהב הרבינו וכולם לא עשינו אלא בשביל ישראל כדי שיעסקו בתורה אמר להם הב"ה כל מה שעשיתם לצורך עצמיכם עשיתם שווקים להושיב בהם זונו' מרחצאו' לעדן עצמיכם כסף וזהב שלי הוא שנא' לי הכסף ולי הזהב כלום יש בכם מגיד זאת ואין זאת אלא תורה שנא' וזאת התורה מיד יצאו לפניו בפחי נפש נכנסה מלכות פרס אחריה דחשיבא אבתרה שנא' וארו חיוה אחרי תניינא דמיא לדוב תני רב יוסף אלו פרסיים שאוכלים ושותים כדוב ומגדלי' בשר כדוב ומסורבלים בשר כדוב ואין להם מנוחה כדוב או' להם הב"ה במה עסקתם אומרים לו כמה גשרים עשינו כמה כרכים כבשנו הרבה מלחמות עשינו וכולם לא עשינו אלא בשביל ישראל כדי שיעסקו בתורה א"ל הב"ה כל מה שעשיתם לצורך עצמכם עשיתם גשרים ליטול מכס כרכים לעשות אנגרי' מלחמות אני עשיתי שנא' ה' איש מלחמה כלום יש בכם מגיד זאת וגו' כי מאחר דפייל מלכות רביעי' ולא זכיא איהי מ"ט אתיא סברי איכו סתרו בית המקדש ואנן מיבנא בנינא וכן כל אומה ואומה ומאי שנא הני דלא קחשיב מסו' דהנך משכא מלכותייהו עד דאתי משיחא וכי מאחר דעיילי הני חזו' ולא זכיין למה להו לאחריני דעייל סברי איכהו אישתעבודי בישראל והכן לא אישתעבדינן אמרי לפניו רב"שע כלום נתת לנו ולא קבלנוה ולא יהבה להו והא כתיב ה' מסיני בא וגו' מאי בעי בשעיר ומאי בעי בפארן א"ר יוחנן מלמד שחזר הב"ה על כל אום' ולשון שיקבלו את התורה ולא קבלו' עד שבאו ישראל וקבלוה אלא כך אומרים לפניו רב"שע כלום כפית עלינו הר כגיגית דכתיב ויתיצבו בתחתית ההר ואמר רב דימי בר חמא מלמד שכפה עליהם את ההר כגיגית א"ל אם תקבלו את התור' מוטב ואם לאו שם תהא קבורתכ' אמר להם הראשונות השמיענו שבע מצות שקבלתם היכן קיימתם ומנא לן דלא קיימו שנא' ראה ויתר גוים וגו' עכ"ל: כוונתם ז"ל מבוארת לתקן קושי הכתוב דמאמר שאמר כל הגוים נקבצו יחדיו הרי הכל בכלל ולמה אמר עוד ויאספו לאומים ובלשון למה אמר בלשון גוי ויאספו לאומי' לזה אמרו שכולם נקבצו יחדיו לו' שמא זכותא דרבים עדיף ויגולו רחמיו ית' על קבוץ הגדול הזה והב"ה מצוה ואו' שיאספו לאומי' אחד לאחד למצוא חשבון כי לא ראי זה כראי זה וזה לתועלת' כדי שלא יתערבבו הם בטענותיהם והב"ה תופס ס"ת בחיקו משל של הדבר המחבב שמשים האדם בחיקו כמו בחקו תשכב מסובבת חיקך וגו' ואו' כל מי שעוסק בתור' יבא ויטול שכרו לו' שרחמי השי"ת על נבראיו שלא דווקא יש מתן שכר ללומדי התורה של אפי' מי שעוסק בתורה דהיינו אפי' מי שעושה משא ומתן ועסק כל דהו וכמו שלמדו חז"ל מפסוק עץ חיים היא למחזיקים בה שאילו אמר עץ חיים היא ללומדים בה לא היתה תקוה לעולם אבל מחזיק כל דהו יש לו שכר עץ חיים וז"ש כאן כל מי שעוסק בתורה יבא ויטול שכרו ובזה מובן שהאומות חשבו שיש להם עסק בתורה שישראל לומדים אותה והם סיבה אליה וזהו שטענה מלכות הרביעית שה"בה שאלם במה עסקתם ר"ל באיזו בחינה עולה בדעתכם לבא אלי לקבל שכר ואתם לא עסקתם בתורה והם משיבים שעסקו בה בבחינת מה שהחזיקו בידם של ישרא' הרבה שווקים תקננו ובשווקים מזונות מוכנים לישראל שיקנו מיד ויחזרו אל למודם וכן מרחצאות כדי שיטהרו עצמם וילמדו תורה בטהרה ואעפ"י שאין ד"ת מקבלים טומאה עכ"ז תורה בטהרה עדיפא או יהיו המרחצאות לעדן בשר ולהחזיקו ללמוד תורה אם כן גם מצד המרחצאות יש לנו עסק בתורה וכן כסף וזהב הרבינו כדי שיהיה מצוי להספקתם של תלמידים לומדי תורה א"כ בזאת הבחינה ראוי שנתמנה בכלל עוסקי' בתורה כיון שכולם לא עשינו אלא בשביל ישראל כדי שיעסקו בתורה או' להם הב"ה כל מה שעשיתם לא עשיתם אלא בשביל עצמיכם והכל הולך אחר התכלית ואעפ"י שימשך תועלת מה להם לישראל בטל הוא במיעוטו כיון שלא כוונתם אליו וז"ש לא עשיתם אלא בשביל שאז בשעת המעשה לא כוונתם ולא נתתם דעתיכם של בשביל עצמיכם אלא שעתה אתם תולים שבשביל ישראל עשיתם ולא ישוה לכם שווקים וגו' מרחצאות וגו' אמנם בכסף אמר לי הכסף וגו' ר"ל אעפ"י שיש לטעון לכם בענין מה שטענתי לכם שגם בשביל עצמכם עשיתם אבל נקט עדיפ' מינה כי לי הכסף ולי הזהב ולכך לא אמר בכסף וזהב לעצמיכם עשיתם כי לי הכסף והיה סחרה ואתננה קדש לה' לי הכסף ולי הזהב בכל מקום שהיה שלי היה א"כ מהו כסף וזהב הרבינו ואם מפני שהשתדלו בהוצאתו ממוצא הכסף כי יש לכסף מוצא ולזהב יזוקו לא עשיתם כלום כי שלי הוא בכל מקום שהוא מה לי הכא מה לי התם בתוך מוצאו בכל המקומות שלי הוא אם כן לא עשיתם כלום: או תאמר שכיון שלי הכסף ולי הזהב ובידו לתתו לאשר אחפוץ ה' מוריש ומעשיר משפיל אף מרומם ואף ע"פ שהרביתם הכסף והזהב הכל תלוי בי שאחלקו להם אם כן לא עשיתם כלום בשביל ישראל שאין הדבר תלוי ברבוי הכסף והזהב אלא בי בהריק לכם ברכה עד בלי די ועל זה הדרך משיבה מלכות פרס לזכות באומרה הרבה גשרים גשרנו והם בשביל ישראל הגולים למקום תורה ועוברים דרך שם באותם הגשרים אם כן הרי עסקנו בתורה מצד הגשרים שגשרנו וכן הרבה כרכים כבשנו שהיו מפחדים ישראל לעבור דרך שם לעסוק בתורה וע"י כבישת הכרכים היו הולכים בטח דרך שם וכן כיוצא בזה ע"י הרבה מלחמות שעשינו שאילו לא עשינום היו ישראל טרודים בקריאת התורה והקב"ה דוחה שבעת עשייתם גלוי לפניו שלא היית' כוונתם כלל לזאת התורה ובמאמר הזה מובן ג"כ מ"ש מי בכם יגיד זאת על זאת התורה ומ"ש וראשונות ישמיעונו על ז' מצות הראשונות של בני נח ולפי שהאומות טוענים על ישראל שגם הם לא קיימוה לכך או' יתנו עדיהם של ישראל על השמים שהם מיוחדים עליהם לעדים ככתוב העידותי בכם היום את השמי' ואת הארץ ויצדקו לאפוקי מה שאחז"ל שטוענים האומות על השמי' שהם נוגעין בעדותן הם שאם לא בריתי יומם ולילה חוקות שמים וארץ לא שמתי לכך או' ויצדקו אלא כדי שלא יהיה פתחון פה רוצה הקב"ה שיבואו מהאומו' עצמם להעיד כמו שאחז"ל יבא נמרוד ויעיד באברהם שלא נחשד בע"ז יבא לבן ויעיד ביעקב שלא נחשד על גזל תבא אשת פוטיפר ותעיד על יוסף שלא נחשד בעריות יבא נבוכד נצר ויעיד על חנניה מישאל ועזריה שלא השתחוו לצלם יבא דריוש ויעיד על דניאל שלא נחשד על תפילה יבא אליפז התימני ובלדד השוחי וצופר הנעמתי ואליהו בן ברכאל ויעידו בישראל שקיימו את התורה כולה שנא' יתנו עידיהם ויצדקו ישמעו ויאמרו אמת שמיתור ישמעו ויאמרו אמת יליף הכי או יאמור שיתנו עידיהם ר"ל אותם שהיו עדים בכל דבר כגון נבוכד נצר על חנניה וחביריו ודריוש על דניאל וחבריו איוב על כלל ישראל שקיימו התורה יתנו עדיהם ויצדקו: ועיין רש"י ז"ל וכן הרא"בע ז"ל וכן הרד"ק ז"ל ומהרי"א ז"ל הביא בשם המפרשים ככל הנז"ל: ועוד י"מ הנה האומות האומרות שיש להם דת ידיעונו התפלותה איך אם נבחרו הם מהמון הפרסיות הגדול בתורת משה יתנו

עידיהם ויצדקו ישמעו המקבלים העדות ויאמרו אמת כמו שיתנו עידיהם תורת משה וז"ש אתם עידי נאם ה' וגו' אמנם אומרו לא נוצר אל קשה מאד כנז"ל כי בשי"ת אשר אין לו ראשית ותכלית לא יצדק בלשון הזה ועתה אגיד לך את הרשום בדעתי כבר הודעתיך שבזמן התחי' יקומו הכשרי' מכל אומה ואומה כדי שיהיו מעידים לבני אדם בהרצותם איך תורת משה אמת ועל זה הענין החשוב שאמר כאן והנביא כל הנקרא בשמי כל האומות והעמים והנקראים והידועים לא בעצמו' מאיליהן כי אם בשמי ולכבודי בראתיו שלא נבראו לבטל' כי אם לעבוד את השי"ת להכירו ולעבדו ולכן יצרתיו פעם ראשונה בעולם הזה אף עשיתיו בעולם התחיה כי אני ה' הוציא מבטן האדמה ומקברותיהם עם שהיה עור ועתה יהיה לו עינים ועם שהיה חרש ועתה יהיה לו אזנים וכל הגוים יקבצו יחדיו ויאספו בזמן התחיה ולפי שלא יזכו כי אם הראויים והמפורסמי' יותר לכן אמר מי בכם יגיד ר"ל יקבצו ויאספו אותם הראויים להגיד זאת ואז אותם הקמים בתחיה וראשונות ישמיעונו ר"ל ישמיעו לכל באי העולם אמתת הדברים הראשונים אשר קדמו בבריאת העולם ומעלת התורה ואמתת אמונת האומה ועל זה אמר יתנו עידיהם ויצדקו ר"ל שהאומות שזכר נתנו עדיהם שיהיו ממתיהם בכל מחוז ומחוז שיעידו להם אמיתת השי"ת ותורתו והם יצדקו בדבריהם שלא תמצא בפיהם לשון תרמית ואז ישמעו האומות כולם נקבצו והלאומי' נאספו ויאמרו זהו אמת ושאר הדברים שקר נחלו אבותינו הבל ואין בם מועיל ועליהם יאמר השי"ת אתם עדי על האומו' הקמים בתחיה ועבדי אשר בחרתי של ישראל כמ"ש ואתה ישראל עבדי יעקב אשר בחרתיך לפי שהקמים מהאומות וישראל יסכימו באמונה אחת ואלו ואלו יעידו באמונתו ותורתו ויהיה כל זה כדי שתהיה האמת ויציב מוסכם בין כל הנבראי' פה אחד אמנם כמ"ש לפני לא נוצר אל וגו' ראיתי ג' דרכים הדרך האחד שכפנים נאמר על השכלים הנבדלים שהם לפני ה' כמו שתרגם אנקלוס ופני לא יראו ודקדמוהי לא יתחזון והאחוריים נאמר על הנמצאות כולם העליונות בשמי' והשפלות ועליהם אמר וראית את אחורי שהם הדברים המתאחרים ממני וכמו שבאר הרב המורה ויאמר הכתוב שבנמצאים שהם לפניו ובמה שהם אחריו שהם העליונים והשפלים לא היה ולא יהיה אל שלא יהיה נוצר שכולם נבראו ויהיה שיעור הכתו' לפני ואחרי אל לא נוצר כי לא ימצא בכל הנמצאים זולת הבורא ית' אל שלא נוצר הויאמר שלא נברא אחד מהשכלים הנבדלים אשר לפניו להקרא אל על דרך האמת כי הם נבראו לעבוד את רבונם ולהשפיע במקבלים כפי רצונו ית' לא להיותם אלוהות שיעבדום הגוים בשם אלוהות וזהו לפני מאשר לפני לא נוצר אחד מהם שיהיה אל והם באלה לא כוונתי בבריאתם מעולם ואלוהות כ"ש וכ"ש במה שאחרי שהם השפלים שלא יהיה בהם אל והדרך השני הוא שלקחנו בשער בשער השם ית' מציאות אשר לו בעצמו והמציאות אשר לו בדברי' והנה מציאותו בעצמו לא יכילהו רעיון ולא ישלוט בו לשון והוא הנקרא בדברי משה יו"ד ה"א ו"ו ה"א כי הוא מלשון מציאות וכולל זה השם כל הזמנים היה והוה ויהיה ועניינו המציאות העליון המחלטי כי מציאותו ית' בעצמו והוא תמידי לא סר ולא יסור ואין בהתמדתו המשכו' זמני אך הוא מציאות מתאחד וזהו שם המפורש שהיה נקרא במקדש בכתבו ובתדיבה בכנויו ואמנם מציאותו בדברים הוא במה שהוא בורא ומהווה אותם ונקרא גם כן יו"ד ה"א ו"או ה"א כלו' מהווה ובורא ולפי שהם שתי בחינות במציאות ית' היו שתי השמות האלה נכתבי' האחד בד' אותיות להיותו הנראה בהם ענין מציאותו ית' אם לא שהראשון הוא מציאותו בעצמו ולכן הטילו אשר לזרו שהוא שם העצם והשם הזה לא יסמך ולא יצורף לדבר מה כי הוא שם המפורש והנבדל מכל הדברים ולכן אמר שם העצם לא יסמך לפי שהעצמות האלקי איננו מתייחס לדבר מה אמנם השם השני להיותו מתייחס לנבראים כי אם הבורא לברואיו היה נסמך ומצורף אליהם ונקרא ה' אלהי הצבאות ה' אלהי ישראל כאילו יאמר המהוו' ובורא צבאות מעלה וצבאות מטה וישראל וז"ש הנביא הושע וה' אלהי הצבאות ה' זכרו כלו' שהשם הנסמך הוא ממצי' הצבאות השכליות והשמיות ומזה הצד שהשם ה' זכרו ר"ל שנז' ונקרא בשם ה' ומזאת הבחינה השנית אמר כאן למען תדעו ותאמינו לי ותבינו כי אני ה' הוא ר"ל שאני הוא השם שבתחתי העליוני' והתחתוני' ולהיותו נקר' ה' כפי בחינת הבריאה ויצירת הנמצאות לכן אמר מהבחינה הזאת לפני לא נוצר אל ר"ל קודם היותי בורא ויוצר הנמצאות שהיא הבחינה הזאת ואחרי לא יהיה ר"ל אחרי היותי נקרא בשם ה' המהווה והבורא והענין הוא שקודם שנקרא ה' והוא בבריאת העולם לא נוצר אל יכול מעצמו על הדברים כמו שיורה עליו שם אל ואחרי הבריאה לא יהיה וז"ש מיד אנכי אנכי ה' ואין מבלעדי מושיע: עוד ראיתי מדברי החכם המאירי דרך ג' בפי' הפסוק והוא שרמז הפסוק בזה אל אמונת השניות או השלוש וזה כי בעלי השניות אומרים יאמינו שמן הנמנע יעמוד האלהי בטל ומתרשל ועם האמינ' שהעולם כולו עם השמים ומלאכי עליון הכל נברא שקודם זה לא סר מהיותו פועל בעצמו והפעולה ההיא קדומה בקדמותו אין לו עליה רק קדימת סיבה ויקראוהו נוצר אף על פי שלא סר היותו מצד היותו מסובב אללו וגם בעלי השלוש נוגעים לקצת ענייני הכבואה הזאת ולפי' אמר לפני ומלת לפני כמו על פני כמו ותעבור המנחה על פניו פי' לפניו או בפניו וכן נאמר וירקה בפניו שענייננו כמו לפניו וכן פנים בפנים שהוא כמו פנים אל פנים וכבר ידעת פי' לא יהיה לך אלהים אחרים על פני שפי' לא תיאם אלהות לשום נמצא עם מציאותי כי הפנים יאמרו במקום מציאות כמו שפי' הרב המורה וכן נאמר בפני הבית בקיום הבית ובמציאותו ועל כן אמר למען תדעו ותבינו כי אני הוא כלומר לבדי אחדות גמור' מבלי שניות ולא רבוי כלל ובמציאותי לא נמצא דבר עמי מסובב ממני קדמון כקדמותי ואחרי לא יהיה ר"ל וגם אחרי מציאותי שתאמרו שלזמן הנרצה לפני נתחדש דבר באלהותי מהגשמה וקבלת אנושות בעצמותו חלילה לשי"ת ע"כ:

ולע"דן הפסוקים מקושרים יחדיו מתחילה כשאמר או' לצפון תני ולתימן אל תכלאי הביאי בני מרחוק ובנותי מקצה הארץ ובני ובנותי אלה הנזכרים שיבואו בנקלה כעל כנפי נשרים שהו' לצפון תני ולתימן וגו' אלא הם כל הנקרא בשמי וגו' והפי' שהוא גולה מרחוק ובקצות הארץ הנה נקראו בשמי ולכבודי שעל כן קראתים בני ובנותי לכשרותם לכל אלה או' לצפון תני חוץ מעם עור ועינים יש וחרשים ואזנים למו שאות' העורים לא יביאם צפון ותימן אבל יבואו הם מתנהלים לאטם מעט וז"ש הוציא עם עור וגו' כמו חוץ מעם עור כדפרשית בשם החכם ז"ל ואמר כי אז בקיבוץ גליות כל הגוים נקבצו דלת העם והממלכות השפלות יתקבצו תחילה ואח"כ ויאספו הלאומים האמיצים וממלכות הגדולות אשר יהיה להם שם בעולם ז"ש ויאספו בלשון עתיד להודיע שאחר שקדמו ונקבצו כל הגוים יאספו הלאומי' באחרונה שכן דרך ארץ בהקבץ קבוץ לבא הנכבדי' יותר באחרונה והכנסי' אחרון אחרון חביב מי בהם יגיד זאת שהו' לך בסמוך שמשיך למען תדעו ותבינו כי אני הוא וגו' כמו שמפרש בס"ד וראשונות ר"ל הדברות הראשונות שהם אנכי ולא יהיה לך ישמיעוני הלאומים כי זהו תכלית הקיבוץ ההוא ואסיפת הלאומי' כדי שיתנו עדיהן עידותן וראיותיה' להצדיק מציאות ה' ואחדותו והשגחתו יתנו עידיהן ויצדקו בפני הגוי' המקובצי' שישמעו הגוים והעמים ויאמרו אמת הוא עדות כן זה שהעדתם והשמעתם אלינו הראשונות ר"ל הדברות הראשונות שהשמעתם אותנו כדבריכם כן הוא עתה ז"ש וישמעו ויאמרו אמת כי כעת מתי מספר שבישראל לבד אתם עדי ועבדי הנביא אשר בחרתי לכך אעשה זאת לעתיד למען תדעו ותאמינו לי ותבינו כי אני הוא ר"ל אני ראשון ואני אחרון שאילו יאמיר חלילה אלוה שקדמני אלוה היה מחוייב ומוכרח שהיה נוצר כיון שפנה והלך אף לו וכן חלילה חלילה היה מוכרח שאחרי יהיה עוד אלוה ואני אפנה ואחליף כמו שחלף הראשון הקודם אלי כמשפט המת שמת אביו שמוכרח גם הוא להחליף תרימתו ובבא עתו ישוב אל האדמה אשר ממנה לוקח חלילה לאל ית' וית' עלוי רב מכל זה ז"ש למען תדעו ותבינו שלפני לא היה אל שאם הייתם מציירים כך יתחייב שתציירו ג"כ טעות אחר שהאל ההוא היה נוצר מזולתו אבל עתה שאני הוא ר"ל ראשון ואחרון לאין קץ ותכלית מעתה לפני לא נוצר אל ואחרי לא יהיה או יאמר כי אני הוא ר"ל אני הוא הדן אתכם בשעבוד הגלות ואני הוא המטיב לכם להושיעכם ממנו וכמו שירחיב זה בפסוקים שאחרי זה:

אנכי אנכי ה' ואין מבלעדי וגו' אנכי וגו' גם מיום וגו' מכילתא. ואתם עדי נאם ה' ואני אל כל מי ששומר שבת מעלין עליו כאילו מעיד לפני מי שאמר והיה העול' שברא עולמו לששה ימים ונח ביום השביעי עכ"ל: ולע"דן מאי קשיא להו בפסוק שבאו לדרוש דרשה זו דשבת מאן דכר שמה בפסוק זה: וידוקדק אומרו לפני מי שאמר והיה העולם ולא אמר לפני הקב"ה ומהו שברא עולמו לששה ונח בשביעי והוצרך להביא ראיה לזה שנא' ויכל ביום השביעי כי המפורסמות אינן צריכות ראיה כי זיל קרי בי רב הוא: ונראה שהוקשה להם ז"ל יתיר ואתם עדי שכבר נזכר למעלה אתם עדי נאם ה' עוד הוקשה להם אומרו ואני אל דהי"לל אני בלא וי"ו כי הוא גזרת העדות אשר אמר עליו אתם עדי נאם ה' אני אל לעומת זה הכריחו שהעדות הראשונה הוא על מציאות ה' שאתם עדי נאם ה' ועבדי וגו' כי אני הוא לפני וגו' אמנם באומרו שנית ואתם עדי וגו' הוא עדות על חדוש העולם שכל מי ששומר שבת מעלין עליו כאילו מעיד לפני מי שאמר והיה העולם ר"ל שאף על פי שהאמת הוא שבריאת העולם במאמר נברא ככתוב בדבר ה' שמים נעשו וז"ש לפני מי שאמר באמירה לבד שאמר והיה העולם ועכ"ז בהיותו שומר שבת מתחלתו וישב ויטל מעלה עליו הכתוב כאילו מעיד לפני מי שאמר והיה העולם שברא עולמו

נם־מיום אני הוא ואין מידי מציל
אפעל ומי ישיבנה:
כה־אמר יהוה גאלכם קדוש ישראל
למענכם שלחתי בבלה והורדתי
בריחים כלם וכשדים באניות רנתם:
אני יהוה קדושכם בורא ישראל
מלככם:
כה אמר יהוה הנותן בים דרך ובמים טו
עזים נתיבה: המוציא רכב־וסוס
חיל ועזוז יחדו ישכבו בל־יקומו
דעכו כפשתה כבו: אל־תזכרו
ראשנות וקדמניות אל־תתבננו:
הנני עשה חדשה עתה תצמח הלוא
תדעוה אף אשים במדבר דרך
בישימון נהרות: תכבדני חית
השדה תנים ובנות יענה כי־נתתי
במדבר מים נהרות בישימון
להשקות עמי בחירי: עם־זו יצרתי כ
לי תהלתי יספרו: ולא־אתי קראת
יעקב כי־יגעת בי ישראל:
לא

אף מעלמא אנא הוא ולית דמן ידי משיזיב אעבדינה ולא אתיבינה: כדנן אמר יי פריקכון קדישא דישראל בדיל חוביכון אתגליתון לבבל ואחתירת במשוטין כולהון וכשדאי בספיני תושבחתיהון: אנא יי קדישכון דברהי לישראל מלככון: כדנן אמר יי דאתקין בימא אורחא ובמיין תקיפין שבילא: דאפיקרתיכין וסוסון משריין ועם סגי כחדא אתכלעו ולא קמו דעיכו כבוצין עמי טפו: לא תדכרון קדמיתא ודמן אולא לא תסתכלון: הא אנא עביד חדתא וכען תתגלי הלא תדעונה אף אשוי במדברא אורח בצדיותא נהרון: ייקרון קדמי כד איתיב מרינן דצדין אתר דהואה שרין ירודין ובנת נעמיין ארי יהבית במדברא מיא נהרין בצדיותא לאשקאה גלוות עמי דאתרעיתי בה: עמא דין אתקינית לפולחני בתושבחתי יהון משתען: אמיר על ידי נביא ולא בפולחני ערעיתון דבית יעקב ארי לאיתון באולפן אורייתי ישראל:
לא

באניות ד' וסימ' והשיבך ה' מצרים · אז אמר אחזיהו · וכשדים באניות רנתם · יורדי הים באניות · וחד ובאניות רבות ובא בארצות: עם זו ג' בקריאה וסימ' עם זו גאלת · עד יעבר עם זו קנית · עם זו יצרתי לי: ד' מל' יו"ד בלישן הבאה בקריא' וסי' והביאתי אתם וידעו את הארץ · לך הביא העיר · עד שהביאתיו אל בית אמי: לא הבאתי לי שה עולתיך · וי"ס מס"רה שאי"ן מונ"ין א"לא ג' ודי"ן בתרא אין מונ"ין אותו אלא ג' קרמאי:

רשי

גם מיום אני הוא · לא אותו היום לבדו הייתי לבדי כי גם מאז היות יום אני לבדי: אפעל · אם באתי לפעול אין משיב: למענכם · שולחתי בבלה · יונתן תרג' בדיל חוביכון אגליתי יתכון לבבל: והורדתי בריחי' כולם · ואחתית במשוטין כולהון משוטין הוא ען שמנהיג את הספינה ומיישרה: וכשדי' הוליכו אתכ' באניו' רנת' ונם יש לפרשו על בשור הגאולה: למענכ' שלחתי · אשלח מלכי מדי לבבל ואוריד הכשדים בספינות ומשוטין לגול' לארץ מדי וכשדי' אוריד באניו' שהיתה רנת' בהם: הנותן בים דרך · בים סוף ושם הוצאתי מצרי' לרדוף אחריכם רכב וסוס וחיל ועיזוז וכול' יחדיו ישכבו מתים על שפת הים בל יקומו: כפשת' כבו · תירגם יונתן כבוצין עמי טפו: אל תזכרו ראשונות · הניסים הללו שאני מזכיר לכם שעשיתי במצרי' אל תזכרו אות' מעתה כי בגאולה זו תעסוקו להודות ולהלל: אל תתבוננו · אל תסתכלו בהן אל תתנו להם לב: כי נתתי במדבר מים · כלומר בארץ חריבה אתן ייסוב: תכבדני חית השדה · מקום שהוא חרב ומוכן לחית השדה ולתנים ולבנות יענה: עם זו יצרתי לי · למען תהלתי יספרו: ואתה לא אותי קראת · בפנוחך אחרי ע"ז: כי יגעת בי · כלאת מהר בעבודתי:
לא

רדק

גם מיום · טרם שהיה יום · כלומר קודם שהיה העולם · וטעם גם לפי שאמר הגדתי והשמעתי ר"ל בימים הקדמונים בימי אבותיכם אמר כי גם קודם זה אני הוא ועוד קודם שיהיה העולם גם כן אני הוא · וכן מעולם ועד עולם אתה אל מטרם שהיה העולם · ואחר שאני כן אין מידי מציל כשארצה להושיע עם מעם או ארצה להרע לכם: אפעל ומי ישיבנה · וכאשר אפעל ואעשה דבר מי ישיב אותה הפעלה לאחור · ויש לפרש גם כן מיום אני הוא מזמן רב אני הוא עמכם · כמו שאמר כי מעולם שברתי עולך וגומר · ר"ל מזמן רב ובכל אשר הייתי עמכם והושעתי אתכם מיד צריכם אין מידי מציל: כה אמר ה' · נבואה זו על גלות בבל: גואלכם · מגלות בבל: קדוש ישראל · אביכם וכבר פירשנו בפסוק כי בראותו טעם אמרו קדוש ישראל · ואמר אותו כמה פעמים בזה הספר · ר"ל כי בזכותו הוא מטיב להם בגלותם · כמו שאמר וזכרתי את בריתי יעקב: למענכם שלחתי בבלה · בעבוריכם כדי שתצאו מהגלות שלחתי כורש לבבל להחריבם ולהוציא אתכם מתוכם ולהשיבכם לארצכם: והורדתי בריחים כולם · אוריד יושבי בבל ממעלותם ויברחו להם בבא כורש · בריחים תאר כמו בריחיה עד צוער אלא שזה מן הדגוש ובריחיה מן הרפים: וכשדים באניות רנתם · וכשדי' יברחו באניות · וצעקתם כלו' צעקת הבכי · וכמוהו קומי רני בלילה ויש מפרשים בריחים כמו באניות · והבי"ת לשמוש וריח"ם שם האניות לפי שהולכו' ברוח · ויונתן תרגם כמשוטין ואני תמה מהחכם רבי אברהם אבן עזרא שכתב פירוש שלחתי כאלו הוא קורא אותו שולחתי בקבוץ שפתי' השי"ן מבנין פעל שלא נזכר שם פעלו וכך הוא לשון פי' · והנה הטעם כ"כ באתי במהרה לגאול אתכ' כאילו שלחתי · וחכם גדול בספרד אמר כי הכבוד ידבר עם הנביא ושר ישראל הוא המשולח אל בבל לגאול ישראל · וזה לשונו · ואני מקובל כי קריאתו שלחתי בחירק השי"ן מבנין פעל הדגוש · וכן מצאתי בכל הספרים המדוייקי' אשר ראיתי והמתרגם ידמה גם כן שכן היה קורא אותו שתרגם בדיל חוביכון אתגליתון לבבל · אלא שאין פירושו כפירושנו כי הוא ר"ל שלחתי אתכם בגלות לבבל · אבל לפי מה שנמצא בדברי רבותינו ז"ל ידמה שהם היו קורחין שלחתי בקבוץ שפתים השי"ן שאמרו כל מקום שגלו ישראל שכינה עמהם · גלו לבבל שכינה עמהם · שנאמר למענכם שלחתי בבלה · גלו לעילם שכינה עמהם שנאמר ושמתי כסאי בעילם: אני ה' קדושכם · שאני מקדיש שמי בכם · כמו שאמר כורש כל ממלכות הארץ נתן לי ה' מי בכם מכל עמו יהיה אלהיו עמו ויעל: בורא ישראל · כמו שפירשנו בוראך יעקב: מלככם · הוא מלככם באמת ולא יעזבכם ביד מלכי העמים: כה אמר ה' הנותן בים דרך · מי שנותן לעמו ישראל דרך בים סוף הוא יושיעכם מהגלות הזה · כי הענין דבק למעלה · וכפל הענין במלות שונות ואמר ובמים עזים נתיבה · או אמר מים עזים על הירדן: המוציא · ואמר שזכר הנס שעשה להם בים סוף זכר גם כן הנס שעשה להם בדבר סנחריב · כלומר מי שעשה לכם הנסים האלה יעשה לכם עוד בבבל ואמר המוציא שהוא הוציא חיל מלך אשור ברכב וסוס והביאו לארץ ישראל · כמו שכתוב ישרוק ה' לזבוב אשר בקצה יאורי מצרים ולדבורה אשר בארץ אשור וגו' · ואמר אשור שבט אפי והנה אני הוציאם והוא הפילם בירושלם: יחדו ישכבו בל יקומו · כשישכבו בלילה לא קמו · כמו שאמר וישכימו בבקר והנה כולם פגרי' מתים · וזהו שאמר דעכו כפשתה כבו · כלומר כי ברגע מתו כמו הפשתה שדולקת שכבה במהרה · ודעכו כמו כבו: אל תזכרו ראשונות · אמר הנה הלה הנפלאות הראשונות אל תזכרו אותם בקבוץ גליות כל כך תהיה הפליאה ההיא גדולה · וכפל הענין במלו' שונות · ואמר וקדמוניות אל תתבוננו · וכן אמר ירמיהו הנביא לא יאמרו עוד חי ה' אשר העלה וגומר · ור"ל פי' אל תזכרו ראשונות זהו שעביד מלכיות · וקדמוניות אל תתבוננו · זה יציאת מצרים: הנני עושה חדשה · הנני עושה פליאה חדשה · והוא אומר על קבוץ גליות: עתה תצמח · ואמרו עתה וענין המלה הזאת על זמן קרוב לפי שהגאולה קרובה לבא אם ישובו ישראל בתשובה וזה כמה הגיע זמנה אם זכו ישראל · כמו שאמרו רז"ל · ובעונותינו שרבו יצאו מהם מה שיצאו · או אמר עתה כאילו עתה תצמח · כלומר תהיו בטוחים בה כאילו תראו אותה בעיניכם: הלא תדעוה · זאת הישועה הלא תדעוה מקדם כי כתובה היא בתורת משה · שנאמר ושב ה' את שבותך ורחמך ושב וקבצך מכל העמים וגומר · וזה לא נאמר על גלות בבל כי לא היו נפוצים בכל העמים ולא יצאו מן הגולה כי אם גולי בבל כי עשרת השבטים לא יצאו מגלותם · ועוד כי אמר כי תשוב אל ה' אלהיך בכל לבבך ובכל נפשך · והשבים לבבל לא שבו אל ה' בכל לבבם ובכל נפשם שהרי היו בהם מחללי שבת ונושאי נשים נכרי' ומה שאמר בספר ירמיה לפי מלאת לבבל שבעים שנה · ואמר ובקשתם אותי ומצאתם · על שתי הגליות זכר באותה הפרשה: אף אשים · אמר אף כלומר עוד אעשה עמכם טובה גדולה ופליאה רבה שלא תדעוה מן התורה שאשים במדבר דרך בישימון נהרות · כמו שאמר למעלה בפסוק קול קורא · וכן אמר למעלה בפרשת חזקו ידים רפות כל הענין: בישימון · מקום שמם שהוא המדבר · ופרשו ישם מן והבמות תשמנה: תכבדני · על דרך משל · כמו או שיח לארץ ותורך · כמו שאמר למעלה ישושום מדבר וציה כי בהיות במקום ציה מים כאלו המדבר והציה ישישו וכל שכן חית השדה שתבא להם הנאה מן המים שישישו וישמחו וכאילו תכבדני בתהילותיה: עמי בחירי · שבחרתי בו משאר העמים: עם זו יצרתי לי · יצרתי להיות לי לעם והם יספרו תהלתי על הנסים שאעשה להם בהוציאי אותם מהגלות: ועתה חזר בפרשה אחר להוכיח את ישראל שבאותו הדור אמר כי כל הטוב שאני עתיד להטיב לבניכם אחריכם שיהיו בגלות לא במעשיכם הטובים ולא למענכם אעשה ואמר: ולא אותי קראת יעקב · אפילו לא קראת לי בעת צרתך כל שכן שלא יגעת בי ישראל · ופי' כי יגעת כי תאמר שיגעת בי לא עשית כי אפילו לא קראת לי: בי · ר"ל בעבודתי כלומר לא קראתני ולא יגעת לעבוד אותי · ויש לפרש לא די שלא קראתני אלא הוגעתני לעבוד ע"ז שהוא עלי לטורח:

אבן עזרא

גם · הטעם אני אל קודם היות שם יום על כן מלת גם מהיות יום אני הוא ואמר שאני אל מי יכלא מידי אפעל חפצי ורצוני ומי ישוב פעולתי: כה · שלחתי בבלה · יש אומרים כי תי"ו שלחתי רמז לנביא ולפי דעתי שהוא דבר יי' כי בתחלה כה אמר יי' ואחר כן אני יי' קדושכם והנה הטעם כל כך באתי במהרה כאילו שלחתי וחכם גדול בספרד אמר כי הכבוד ידבר עם הנביא ושר ישראל הוא המשלח אל בבל לגאול ישראל: והורדתי בריחים · בריחי בבל והיתה נלכדת בטעם אבד ושבר בריחיה שערי המדינה והוריד כשדים שהם עניות רנתם אורידם מהאניות: אני יי' קדושכם · שאהיה מלככם להושיעכם: כה · הנותן בים דרך · לאות כי אניות תבקענה מהאויבים אל בבל וינצחו אניות בבל: המוציא רכב וסוס חיל · כבד ועזוז גיבור והם הכשדים היוצאים להלחם עם הפרסיים: דעכו · מהבנין שלא נקרא שם פעלו וטעמו כבו וכן ידעך נרו באשון חשך: אל תזכרו · בפה הפלאים הקדמונים: אל תתבוננו · בהם במחשבה: הנני · חדשה · לכידה בבל או שימלטו ישראל לנדם והוא הנכון בעיני ועוד שאשים במדבר מים בעבור השבים מהגולה אל ציון: תכבדני · אל הטוב שאני עושה להם והזכיר תנים בעבור שהם דרים בארץ ציה וזה הטוב אעשנו בעבור כבוד עמי: עם זו · כמו זה והטעם זה הוא העם שלי והטעם על אלו השבים ולא הטעם כי זאת הטובה שעשה עם עמי היננה חוב כי אפילו ישראל בבבל לא בקשוני והטעם כי יגעת אפילו לא קראת אותי עד שאיגע בשבילי וטעם ישראל קריאה כמו אתה ישראל:
לא

מנחה גדולה

בשבת ומה שביעי ואף ע"פ שדבר כזה זר מאד לי' שהקב"ה פעל בזמן ויותר קשה וזר מאד לו' שנח ביום השביעי כי לא שייך מנוחה אלא ליגע עכ"ז כיון שזה שומר שבת מעלין עליו כאילו היה כן ר"ל כאילו זה האדם גורם לו המנוחה ביום השביעי מה שאין הפה יכולה לו' כן אלא שהב"ה הכתי' בעצמו וז"ש שבת' וינח ביום השביעי להרבות שכר האיש הלזה השומר שבת שיחשוב לו הש"ת ויכפיל שכרו כאילו הוא גורם לו מנוחה כב יכול משל למה הדבר דומה לאדם שיגע בפעולה אחת ובאה קורת רוח ממנה יקל טרחו ועמלו בעיניו כיון שהגיע למבוקשו ותכליתו אמנם אם ח"ו איגם שומרים שבת הרי הוא כאילו לא נח ביום השביעי כיון שלא מצא קורת רוח במה שברא בעולמו ויהיה זה על דרך הוגעתם את ה' כב יכול וז"ש מעליו עליו כאילו וגו' ונח ביום השביעי שכיון שנברא אדם שלם כזה השומר שבת כדאי הוא לשאפי' היתה לפניו ית' כב יכול יגיעת ששת ימים כדאי הוא לו כיון שילא פרי נחמד כמוהו ומעלין עליו כאילו נח בשביעי מהנחת רוח שיקבל הש"ת בשביתת השלם הזה ושמירתו השבת · ובזה מובן כל הדקדוקים הנז"ל ואתם עדי בדבר שהיה נאם ה' שעל פי אמירתו שאמר היה העולם וז"ש ג"כ ואני אל בו"יו שאילו אמר ואתם עדי נאסה' אני אל היתה העדות על מציאות אלהות לכך אמר ואני אל בו"יו לו' שהעדות הזאת היא על מציאות השבת המורה על חידוש העולם שעדות זאת מיוחדת לישראל · והעדות הראשונה של אתם עדי נאם ה' ועבדי וגו' שהיא עדות האלהות כוללת לכל הנמצאים יחדיו ולז"ה ואני אל שעם היותי אל או' ועושה באמירה בלי עמל ויגיעה בלל עכ"ז הכתבתי לעצמי עמל בששת ימי' ומנוחה וינח ביום השביעי להרבות שכר השומר שבת הגורם מנוחה ונחת רוח לחי העולמים · ואולי רמז במ"ש נאם ה' ר"ל אתם עדי בדבר קשה שאלמלא מקרא כתוב ונאם ה' שאמר כן וינח ביו' השביעי אלמלא כתיב כן אי אפשר לאומרו · עוד לחז"ל בספרי ד"א כשאתם עדי ואני אל וכשאין אתם עדי כב יכול איני אל כיוצא בדבר אתה הו' זה אלי ואנוהו כשאני מודה לו הוא נאה וכשאין אני מודה לו כב יכול בשמו הוא נאה כיוצא בו אליך נשאתי את עיני היושבי בשמי' אלמלא אני לא היית יושב בשמים וכן הוא או' הבונה בשמים מעליותיו ואגודתו על ארץ יסדה עכ"ל :

ולע"דן לדקדק האומרו כב יכול איני אל והדבר קשה לאומרו חלילה · ומהו או' אלמלא אני לא היית יושב בשמים : ונראה לפי שהשי"ת מצד עצמו נסתר והוא מושג מצד פעולותיו אשר לעומת זה ע"י העדות שיעידו ישראל בסיפור עזוזו ונפלאותיו שביציאת מצרים וכן בכל יום תמיד ע"י זה מתפרסם אלהותו בעול' וז"ש אתם עדי ואני אל בו"או לו' דבה בהא תליא והו' לאומרו כשאתם עדי להעיד לפני בני העולם אני אל מפורסם וניכר להם וכשאין אתם עדי כב יכול איני אל שאינם מכירים אותי העולם כאלוה ומשגיח בגיולא בדבר הוא זה אלי כשאני מודה לו באלהות ומראה לעולם פעולותיו שמלדם מושג מחסדיו כאילו עין בעין יראוהו וז"ש זה אלי ע"י הודאה זו ואנוהו בעיני העולם יהיה נאה כיון שהוא משגיח על עבדיו ומשרתיו עושי רצונו · ואמר כיוצא בו אליך נשאתי את עיני היושבי בשמי' דקדקו י"וד היושבי המיותר ודרשו לו' שמלא אני המספרת חסדך ואלהותך ע"י התורה והמצות הנה כבר חזר העולם לתוהו ובוהו שכל הנמצאותיו תלוים בקבלת התורה ככתוב אם לא בריתי יומם ולילה חוקות שמים וארץ לא שמתי ואלו לא קבלו ישראל התורה העולם היה חוזר לתוהו ובוהו וז"ש שאלמלא אני לא היית יושב בשמים כי לא היו נמצאים אלא חוזרו לתוהו ובוהו וז"ש היושבי כנוי הי"וד לישראל באו' אליך נשאתי את עיני והיותך יושב בשמים בי תלוי וזהו היושבי · או יאמר כי ע"י נשיאות עין אליו ית' ויתו' ממשיך האדם שפע רצון מהשיבה ראשונה וכל העולם נהנים שגורם דבקות אלהי עם האדם הנושא עיניו אליו ית' ומתילא מתקשרים כל העולמות שבנתים וז"ש אליך נשאתי את עיני וע"י זה אני גורמת לך שתהיה יושב בשמים מתקשר ומתדבק עמהם וזהו הורה באומרו הבונה בשמים מעליותיו וכל אלו המעלות והבנין אשר נעשה בשמים הוא כמשך מצד האגודה והקשר אשר אגודתו על ארץ יסדה ע"י המצות ועסק התורה שע"י ישראל : עוד לחז"ל בפסיקתא אנכי הגדתי והשמעתי ואין בכם זר אנכי הגדתי בסיני ויגד משה ואהרן את כל דברי ה' והשמעתי בסיני משמי' השמעת דין ואין בכם זר זה יתר ואתם עדי ואני אל תני רשב"י אם אתם עדי אני אל עכ"ל : כוונתם מבוארת שתקנו כפל הגדתי והשמעתי ומה שהפסיק בתיבת והושעתי בנתים דהי"לל הגדתי והשמעתי והושעתי לכך אמרו הגדתי והושעתי שזה היה בתשועת ממצרים ויגד משה ואהרן את כל דברי ה' וגו' שנא' שם לשון הגדה וז"ש כאן ג"כ לשון הגדה הגדתי והושעתי ואחר התשועה והגאולה ממצרי' והשמעתי בסיני ככתוב משמים השמעת דין ואין בכם זר זה יתרו בשיטת מ"ד לאחר מתן תורה בא באופן שאין זר בכם שיעידו לי על מה שהיה אלא אתם ולמ"ד קודם מתן תורה אפשר שאמר עליו ואין בכם זר שלא היה יתרו בכם זר אבל מאמין וסבר וקביל בכם כמוהו · ותני רשב"י וגו' מבואר במה שקדם בביאור מאמר ספרי כנז"ל : ועיין רש"י ז"ל והרא"בע ז"ל וכן הביא הרד"ק ז"ל בשם הרא"בע ז"לומהרי"א ז"ל הביא כדחז"ל הנזכר וכנגד ישראל אמר ואין בכם זר וכנגד האומות אמר ואתם עדי שאני אלר"ל שאני האל המוחלט וי"ו ואני אל במקום שי"ן כמו שזכר רבי' יונה וממנו ואל יערכה הנשם ומהבחינה הנזכר למעלה מצד פעולותיו הוא מ"ם גם כן מיום אני הוא ואין מידי מציל אפעל ומי ישיבנה לפי שכל זה כאמר בערך פעולותיו לא כפי עלמותו ומזה כאמר אני ראשון ואני אחרון כפי זמן המציאות העולם ובריאתו לא בערך עלמו שלא יצטרף לדבר ולא יתייחס לשום כמלא וזמן · עוד אמר עפ"י השיטה הנז"ל שענין הפרשה מדבר כל הגוים נקבלו בעת התחיה ראו אם כן שיעידו עליהם הקמים בתחיה כי ה' הוא האלהים אין עוד מלבדו והוא או' אנכי אנכי ה' ואין מבלעדי מושיע אנכי הגדתי הישועות קוד' בואם והשמעתי תחית המתים ושאין בכם זר ר"ל אלוה זר ולפי שהיו בזה שתי כתות עדים כת ישראל בתשועה וכת האומות בתחיה ועל הרומו' אמר ואתם עדי נאם ה' ואני אל ר"ל שאני האל האמיתי · ואומרו גם מיום אני הוא ירמוז ליום התחי' שהוא יום ה' הגדול והנורא יאמר גם מהיום ההוא והלאה אני בהחלט אהיה ה' ואין מידי מציל ואפעל ומי ישיבנה הכל יהיה בידי כחומר ביד היוצר ע"כ :

ולע"דן בכפל אנכי אנכי' ר"ל אנכי שאמרתי בסיני אנכי ה' וגו' אשר נתאמת שם שאין מבלעדיו מושיע שהרי הושעתי אתכם ממצרים כור הברזל · או יאמר אנכי הישוה למעני אנכי ה' ר"ל למעני ולמען עמי ולא למענכם וז"ש ואין מבלעדי מושיע שלא כשתתפשם ע"י מעשיכם הטובים בתשועה אלא ואין מבלעדי מושיע ואמר אנכי הגדתי לכם הגרות ואח"כ והושעתי והשמעתי לכם התשועה כדי שיהיה לבבכם נכון או אנכי הגדתי התשועה מתחיל' קודם בואה כדחז"ל ואחר כך והושעתי באופן ודרך פנוד גדול באותות ובמופתים בשמים ובארץ שע"י כך והשמעתי לאפסי ארץ התשועה ההיא במופתיה וע"י כך כולכם נתקרבתם אלי ואין בכם זר אלא לבני ישראל עם קרובו כמו שדרשו לשון קורבה ממש ואתם בני ישראל עדי ואני אל בפי' שלא תעידו וזה טעם וי"ו ואני אל שלא אמר אתם עדי אני אל גם מיו' קריעת ים סוף שנטבעו המצריי' נתפרסם שאני הוא שאין מידי מציל שהרי כל התחכמות פרעה שנתחכם לדונם במים לפי שנשבע ה' מהיו' עוד מי נח על הארץ לא שוה לו להנצל בהתחכמותו כי השיב חכמי' אחור ולא הביא עליה' המבול אבל הוליכם אל המבול ואל ים סוף ז"ש ואין מידי מציל או יאמר גם מיום לפי שעתה הוא לילה כמ"ש חז"ל בפ' ליני הלילה שהוא בגלות שהוא בלילה והתשועה העתידה יהיה בבוקר כולו יום בזה יאמר אנכי הגדתי והושעתי לשעבר במצרים וגם מיו' אני הוא ר"ל גם מיו' שהוא לעתיד שיהיה הכל יום.גם ממנו יתפרסם שאני הוא ואין מידי מציל כשאנקם מצרי ואפעל רב טוב למתהלכים לפני ולבית ישראל ומי ישיבנה :

כה אמר ה' וגומר אני וגומר עיין רש"י ז"ל והרא"בע ז"ל שהרא"בע מפרש שלחתי כאילו השי"ן בקובץ כמו שולחתי בבלה : עיין רש"י ז"ל והר"דק ז"ל וכן מהרי"א ז"ל אלא שפי' בריחי שהבד ושבר בריחיה של בבל ונפתחו לכורש אמנם בכוונת הפרשה חולק על כל המפרשים הנז"ל שמהרי"א ז"ל מפרשה על הגאולה העתידה ועליה אמר כה אמר גואלכם קדוש ישראל אני הוא שלמעננכ' שלחתי את כורש ומחאהו על בבל ובריחיה נפתחו אליו והכשדים הלכו לזעקים ובוכים באניות כי הגנתם לעקתם (כדהר"דק) כמו רופי בלילה ויכרע שלעתיד מדבר אומרו הנותן בים דרך שזה לא היה בגאולת בבל שהרי איננה לחוף הים אבל בהיותו מדבר על הגאולה העתידה והזכיר על ענין בבל שהיא אחרונה שגאלם להביא ראיה ממנה · ואחר הפלא הזה זכר קריעת ים סוף והוא אומרו הנותן בים דרך על ים סוף שעברו בו גאולים ובמים עזים נתיבה על קריעת הירדן ואחר כך זכר גם כן ענין סנחריב והו' אומרו המוליא רכב וסוס חיל ועזוז יחדיו ישכבו בל יקומו כלומר שהוליא' מארלם לעלות על ירושלם ישכבו בל יקומו וגו' ר"ל בלילה א' שכבו ולא קמו ודעכו כמו הפשתה קהה שנכבה באש הנה כל הפליאו' הראשונות האלה אל תזכרו אותם וגם הקדמוניות שעשיתי עם האבות ועם דורות הקדמונים אל תתבוננו ואל תשימו אליהם לב בערך אל הפליאה העלומה מהגאולה העתידה שהיא חדשה עתה תלמח ואין הכוונה עתה תלמח קרוב אל הנבואה הפי' תלמח כי הנה ארכו הימים שבשעה אחת והוא חלק קטן מהזמן תלמח בעולם הלא תדעוה שהרי יעדוה הנביאים וכפי שנגון הדברים שאמר אל תזכרו ראשונות וגומר אין ספק שאמר זה בבחינת תחיית המתים שתהיה בזמן הגאולה כי תוספת הבחינה תהיה הפליאה יותר עלומה שנעשית מששת ימי בראשית ועליה אמר הנני עושה חדשה שהקדוש ברוך הוא בעלמו יעשה אותה מבלי אמצעי ותלמח

בעתה כי פוקחת החכם שהלורו' תחולנה בגשמים בעתה לא בזמן אף אשים במדבר דרך ר"ל ועם זה אקבץ גליות כי הדרך שיעשה במדבר הוא לקבץ נדחי ישראל ונפולות יהודה מכנפות הארץ וכדי שלא יצמאו אשים נהרות כמלא שהתחוייה והקבוץ גליות יהיה בזמן א' ובפ"רק דברכות אל תזכרו ראשונות זו שעבוד מלכיות וקדמוניות זו תתבוננו זה שעבוד מצרי' הנני עושה חדשה עתה תלמח זו מלחמת גוג ומגוג הנה עשו הדמוי בצרות וכפי הפשט יהיה בתשועות והנחמות ומ"מ מדבריהם תבין שהבינו הפרשה כמו שפרשתיה הכי לענין הגאולה העתידה עד כאן : ולע"דן לפי שנאמר המלאך הגואל אותי מכל רע והוא מלאך הברית מלכות שמים אשר הוא היה גואל את יעקב אבינו תמיד מכל צרה וצוקה והיא אור השכינה שנאמר בו גלו לבבל שכינה עמהם גלו לעילם שכינה עמהם וכמ"ש בס"ה ואני בתוך הגולה על השכינה שנקרא אני ועוד אמרו בפסוקים והרא והרא שגילה יחזקאל כדי לחזק לבם לפי שהיה למים ולא נסו באהלה כי היו בשלוה והשקט והוצרך להודיעם והר' והר' כדי שיהי' לבם נכון ולא ימעדו מעבוד' ה' והוא אומרו והרא הא רבכון עמכון והמרכבה קדושה עמו בתוך הגולה עמכם על כן חזקו ויאמץ לבבכם כל המייחלים לה' וזה אפשר שאמר כאן כה אמר ה' דעו נא כי גואלכם קדוש ישראל שהוא מלאך הברית שהוא גואלכם המלאך הגואל והוא קדוש ישראל סבא יעקב אבינו ע"ה שהוא היה גואלו וקדוש יאמר לו מפי ישראל אביכם בכל הגלה והגלה הנה אותו גואלכם שולחתי אותו לבבלה שיגלה אותו שם ולפי זה פי' הפסוק כאילו הו' מסורס כה אמר ה' למענכם גואלכם קדוש ישראל שלחתי בבלה והורדתי עמו בריחים כ"לם ר"ל כל המלאכי' שהם הבריחי' ומבריחים את מחנות שכינה והמבשר אותם כבריח הזה התיכון בתוך הקרשים המבריח מן הקצה אל הקצה כן כיוצא בזה הם הד' מלאכים ראשי המרכב' של ארבע מחנות שכינה המכוונים כנגד ארבע אותיות שבשם אדנות המכוונים כנגד ד' אותיות שבשם הוי"ה וז"ש והורדתי בריחים כולם שכולם ירדו ואפילו הכשתרים בגולים בכלל האושל ד' מחנות שכינה ירדו וכשדים לזאת הסיבה הם באניות ובאותם הספינו' הקטנות ההולכות על יד היאור פרת הם מרנגים רינה ושמחה דאע"גב דאיהו לא חזו מזלה קא חזי שזכו שתבא השכינה אללם ולא ידעו מה הוא והם באוניות רנתם והענין הנזכ' פירשו באו' אני ה' שאני בתוך הגולה היא השכינ' שם אדנות היכל לשם ה' יחדיו אני ה' הולך עמכם לבבל לשמור אתכם מכל צרה הניף ולשמור אתכם גם כן מכל צרת הנפש שלא תטמעו בגוים ז"ש קדושכם בורא ישראל שלא ברא אתכם אלא כדי שתהיו קדושים כי קדוש הוא · מלככם מדת המלכות אני ה' הנזכר בתיבת אני :

כה אמר ה' וגומר המוליא וגומר עיין רש"י ז"ל והרא"בע ז"ל והר"דק ז"ל וכן מהרי"א ז"ל כנ"ז"ל בפסוק הקודם כה אמר ה' וגומר והכריע הוי' כל זה ראיה מקריעת ים סוף לגאולה עתידה כדמסיק אל תזכרו ראשונות בערך העתידה כי בבבל לא יש ים ולא מים עזים :

ולע"דן שהוא מביא ראיה לשה בה המשביח שאון ימים שאון גליהם הוא ג"כ ישביח שאון המון לאומים הוי עמים כהמות מים רבים יהמיון ואליהם נמשלו ולזה אמר הנותן בים דרך מלשון הווה שהוא נותן תמיד בכל יום בים דרך לספינות בכל הים ובמים עזים מקומות שבים שיש שם נגוד המים המתוקים שעם המים עזים אלו לקראת אלו המלוחים לקראת המתוקים כנודע עכ"ז במים עזים ההם הק"בה נותן נתיבה לספינ' עוברת היא בצער גדול ובכתיב קצר לכך אמ' בים לשון דרך לא כן במים עזים אמר נתיבה להורות על דוחק המעבר ההוא שהוא נתיב דק מאד וקצר · או כדח"זל הנותן בים דרך כל השנה ובמים עזים בימות החורף והסתיו שהמים עזים אז ועכ"ז נותן הש"ית תמי' נתיבה בו והענין הזה מתייחס הוא על מה שהוא מכניע את שאון הלאומי' ומשביח המון לאומים הוא אומרו המוליא וגומר שהוא דומה בדומה אל המיית המים רבים כך הק"בה נותן דרך לישראל בין האומות ואמר המוליא רכב וסוס חיל ועזוז יחדיו ישכבו בל יקומו דע"אכו לעתיד שכן אורח תיבת ישכבו בלשון עתיד בענין גוג ומגוג כמו שאירע לשעבר בענין סנחריב כפשתה כבו כל מחנ' סנחריב כן יארע למחנ' גוג ומגוג שישכבו ולא יקומו ממיתת' דעכו :

אל תזכרו ראשונות וגומ' בפ"ק דברכות אמרו אל תזכרו ראשונות זו שעבוד מלכיות וקדמוניו' זו שעבוד מצרים הנני עושה חדשה זו מלחמת גוג ומגוג מלה"ד לאדם וגומר ע"כ קראן ראשונו' לשעבוד מלכיו' לפי שהם ראשונו' בערך מלחמת גוג ומגוג שיתאספו על המשיח וקדמוניו' על שעבד מצרים לפי שהיא מזמן קדמון ביותר כי בערך הללתם מן מלחמת גוג ומגוג לא יזכרו לא הראשונות ולא הקדמוניות ובזה תרלו כפל התלוקות והיותם במילו' שונות ועיין רש"י ז"ל והרא"בע ז"ל והר"דק ז"ל וכן מהרי"א ועוד פירשם על תחיית המתים כנזכר לעיל בפסוק כה אמ' ה' גואלכם וגומר עיין שם : ולע"דן לפי שה"בה תמיד טרם מכה מזרפואה פרח כיולא בזה בגלות הזה כפי מה שהודיעו חז"ל במדרש איכה שבו ביום שנחרב המקדש נולד הגואל ולמה אלא שהעוונות מעכבים הגאולה לז"א הנני עושה חדשה עושה בלשון הווה ולא אמר אעשה לומר שכב' הוא עושה ומכין וז"ש עתה תלמח מהעת ההיא של הנבואה שנתקיים הפורענות בעתה תלמח למח שמו ומכחש שמו ז"ש עתה תלמח ובריא הוא שתדעוה בעת החרבן איך תלמח הגאול' וכמו שכו' באיכה רבתי שבטל הערבי ליהודי החורש מהחרישה בבשורת חרבן המקדש ובה שעתה אמר לו שישוב לחרישתו שכבר נולד הגואל כנזכר שם באריכות וז"ש הלא תדעוה שתיבת הלא על ברירות הדבר שתדעוה בלי ספק וכמו שבעת יליאת מצרים הלך העמוד ענן לנחותם הדרך כן גם כן אשי' לעתיד במדבר דרך וגומר כמו ששמתי לשעבר וזה מורה באומרו אף אשים רולה לומר כמו ששמתי לשעבר גם כן אשים לעתיד בגאולה העתידה שכל הפרשה בה מדברת כמו שאבאר בס"ד :

תכבדני חית השדה וגומר עיין רש"י ז"ל והר"אבע ז"ל והר"דק ז"ל ומהרי"א ז"ל הכבדני חית השדה שהוא משל לאומות העולם שהם כחית השדה שיכבדו את הש"ת ואף הרשעים שהם כתנים ובנו' יענה כלם יתנו כבוד לבעליה' ויודו לה' ועם זו ילרתי לי ישראל והם העיקר בבריאה תהלתי יספרו ע"כ : ושמעתי בשם הראשונים ז"ל שאמר תכבדני חית השדה וגו' כפשוטו ואף ע"פ שלא כוונתי להטיב עמהם כי נתתי במדבר מים ובישימון נהרות שבכוונה היתה בנתינה ההיא להשקות עמי בחירי ועכ"ז שלא כוונתי אל חית השדה ואל תנים ובנות יענה כיון שנהנו מהמים תכבדני גומר וכיון שכן עם זו ילרתי לי לשמי ולכבודי בעצם וראשונה על אע"כ שתהלתי יספרו ואתה לא עשית כן אלא ולא אותי קראת יעקב אלא יגעת בי כמה יגיעות כמו שאמר בסוף הוגעתני בעונותיך וגומר : ולע"דן שלעתיד מדבר כדמהר"יא ורש"י ז"ל כדח"זל מהומר תכבדני בלשון עתיד ואמר להשקות עמי בחירי על ישראל הבאים מן הגולה שיהיו עם נבחר מהשם יתברך כיון שהוא מקבלם ועושה עמהם נפלאות :

עם זו ילרתי לי וגו' ולא מתוך דח"זל קראת לשון מקרה אפי' במקרה ועראי לא אותי קראת וכת"י קראת ערעהון עוד להם לשון קרואים ומזומנים לסעודה לכל אתה מזמן ולא אותי קרא' יעקב עוד להם כדרש"י ז"ל ועיין הרא"בע ז"ל והר"דק ז"ל ומהרי"א ז"ל ולא אותו קראת יעקב עתה יבאר הנביא שהגאולה עתידה לא תהיה בזכותם כי הם לא קדמו פני בוראם כראוי אבל יעשה אותה הש"ית למען שמו לבלתי היותו מחולל בגוים ז"ש ולא אותי קראת יעקב אפילו בעת ארותיך לא אותי קראת ולא התפללת אלי כי יגעת וגומר לשון דילמא והוא אחד מהלשונות שלשון כי משמש דילמא יגעת בי בהיותך בארץ בהמת היכו כן כי אתה לא הבאת לי שה עולותיך וגומר ע"כ : והדרשנים אמרו ולא אותי קראת סמך יעקב לשון עיקבה כיון שאיכך קורא אותי אבל כאש' יגעת בי ובעבודתי והירתי או אתה ישראל לשון חשיבות כי שרית עם אלהים ועם אנשים ותוכל :

ולע"דן אמר מאחר שהעם הזה ילרתי לי לשמי הם מחויבי' לספר תהילתו כיון שילרתים לי הם חייבים לספר תהילתי על הילירה זו להיות לי או יהיה מיבת זו מורה על תהילתי ר"ל עם לזו שאזכי' לך ילרתי לי הלא היא זו תהלתי יספרו כי זה תכלית כל הילירה וכל המצות ומעשי' טובים אבל סובב על תהלת ושבח הבורא יתברך וית' ובזמן שאין מקדש שתפילות כנגד תמידים תקנו' ולא אותי קראת להתוודות בפיך לשלם פרים שפתיך אפילו כאשר יגעת בי כעין הוגעתני בעונותיך אפילו כי יגעת בי ישראל לא אותי קראת להתודות ולקרות אלי ובזמן שבית המקדש קיים לא הבאת לי שה עולותיך כמו שאפרש בסמוך בס"ד :

לא הבאת וגומר לא ובומר חז"ל לא הבאת לי שה אחד בבקר וכבש אחד בערב דבר מועט הוא וזבחיך לא כבדתני אלו קדשי קדשים לא העבדתיך במנחה עבודה קשה כי הלא מלער היא מעט סולת ומעט שמן · ולא הוגעתיך בלבונה כי די בקומץ לבונה והוא דבר מועט שאין בו יגיעה לא קנית לי בכסף קנה כי בירושלם היה קנמון גדל ועזים ולבאים היו אוכלים ממנו אם כן לא הוצרכת לקנות וחלב זבחיך לא הרויתני אלו אמורים קדשים קלים אך העבדתני בחטאתיך שגרמו להחריב ביתי ולשרוף היכלי ולגלות בני בין האומות כעבדים וז"ש העבדתני בלשון עבדות והוגעתני וגומר כפשוטו לשון יגיעה כי נתקבר נפשו בעמל ישראל ועיין רש"י ז"ל והרא"בע ז"ל ומהרי"א ז"ל תמה עליו שבבבל אין עולות ע"כ : ואין זו תמה כלל כי היא הנותנת שבבבל אין עולו' ולא קטור' ולא שום קרבן כלל א"כ לא עשיתי זה למעני כדמסיק אנכי אנכי הוא מוחה פשעיך למעני וגומר שהרי בבבל לא הבא' לי שה עולותיך וגומר שאינם נוהגים ועכ"ז אגאלך א"כ בהכרח שהוא למעני וזה פשוט בדהר"אבע ז"ל ולא קשיא על דבריו כלל ועיין הר"דק ז"ל וכן מהרי"א ז"ל הביא כדחז"ל לא קנית בכסף קנה לפי שהי' גדל בא"י והרא"בע

רדק

לי הבאת לי · וזה היה בימי אחז שבטל עבוד' האל מבית המקדש כמו שכתוב עליו וסגור את דלתות בית ה' ויעש לו מזבחו' בכל פנה בירושלם ובכל עיר ועיר בנה במות לקטר · לאלהי' אחרי' · וכן התודה עליו חזקיהו בנו ואמ' כי מעלו אבותינו ויסבו פניהם ממשכן ה' ויתנו עורף גם סגרו דלתות האולם ויכבו הנרות וקטר' לא הקטירו ועולה לא העלו בקדש לאלהי ישראל : וזבחיך · כמו ובזבחיך חסר בי"ת השמוש וכמוהו רבים : לא העבדתיך · כי אם עבדתני ויגע' בעבורי אני הייתי המעבי' והמיגע : כיון שלא יגעת ולא עבד' איככי מעביד ומיגע : בלבונה · כי לבונ' זכה הית' בקטר' והם לא הקטירו : לא קנית קנה · קנה הוא קנה בשם שהיה בקטר' · ואמ' בקנ' לא קנית לפי שלא היה הקנה בארץ ישראל כי אם על ידי קני' כי מארץ רחוקה היה בא להם כמו שכתוב וקנה הטוב מארץ מרחק : הרויתני · על דרך משל : אך העבדתני · והנה הדב' הזה להפך כי אני לא העבדתיך ואתה העבדתני והטעם שהייתי סובל כעבד סובל טרחו וכן אמר · היו עלי לטורח נלאתי נשוא כי החטאים והעונו' היו עלי למשא כבד וזה על דרך משל ואני סבלתי מאתכם כעבד שאין לו יכולת להק' טרחו והיה מדרך המשפט שאכלה אתכם כרגע על רוב חטאתיכ' אך סבלתי שלא כליתי אתכ' וזה למעני כי לא למענכ' ועל חטאתיכם אני נפרע מעט מעט מכם : אנכי אנכי הוא · הכפל לחזק ר"ל אנכי הוא שסלחתי פשעם לדור המדבר ואנכי הוא הסולח ומוח' פשעיכם בכל דור ודו' : למעני · שלא יחולל שמי בגוים אם אכלה אתכם : הזכירני · ואם תאמר שאני שכחתי צדקותי' ואינם רבות חטאתיך כאשר אני אומר הזכירני כאדם המזכיר לחברו דבר ששכח : נשפטה יחד · אני ואת' אם הכיתיך כפי פשעיך או אם מתיתי אותם לך : ספר אתה למען תצד' · ספר אתה תחילה טענותי' למען תצדק בדין כמו שאמ' צדיק הראשון בריבו · ר"ל שאפי' תספר אתה אם תספ' האמת לא תצדק ואפי' לא תספר כל חטאתיך ולא תספר כל צדקותי שעשיתי עמך : אביך הראשון חטא · ואיך תאמ' לא חטאת אתה והנה אביך הראשו' חטא והוא אדם הראשו' כי האדם מוטבע בחטא כי יצר לב האד' רע מנעוריו : ומליציך פשעו בי פי' שריך וג' דוליך וכן במליצי שרי בבל כי הענין אחד כמ"ש כמו את מספר מפקד העם · וזכר השרי' שהם היו ראוי' להוכיח העם ולהשיב אותם לדרך הטובה והם פשעו בי · וי"מ אביך מלכך כמו והיתה יד ה' בכם ובאבותיכם ומפרשי' אותו על ירבע' ויותר נכון להיו' פירושו על שאול כי הוא מלך ראשו' על כל ישראל : ואחלל · הוי"ו פתוחה כי אין הענין עבר אלא פירושו בכל דור ודור אני מחלל שרי קדש ואני נותן לחרם יעקב וישראל לגדופים בעונותיהם אבל איני מכלה אותם מכל וכל · וזכר שרי קדש לפני שאמר ומליציך פשעו בי אמר כי שרי קדש שיש בישראל הם מחוללי' ביד האויב ונספים בעון השרים הפושעים והעם כי הטובים הם נספים בעון הרעים כשהם רבים וכן אמר פן תספה בעון העיר כי לא ימלט האחד בין הרבים אלא על ידי נס · וכן אמר נתנו את נבלת עבדיך מאכל לעוף השמי' בשר חסידיך לחיתו ארץ הנה היו עבדי האל וחסידיו ונספה בעון הרבי' ועל זה אמר כי עד צדק ישוב משפט · ופי' לחרם להרג כמו ואת כל הנשמה החרים : לגדופים · שהם לחרפה וגדופה בין האומות · ובדרש ואחלל שרי קדש אלו הלוים : ועתה · שמע אע"פ שאני מחלל אתכם ומכה אתכם בעונותיכ' עוד אטיב לכם טובה גדולה ועתה שמע הנחמה הטובה כי אתה עבדי בין שאר העמי' וכך בחרתי מכולם והעבד הטוב אף על פי שיחטא לפעמים לא יגרשהו אדוניו אלא מיסרו ובאחרונ' אחר שיהיה נוסר כמה פעמי' ויכנס העבד וישוב לעבוד את אדוניו בישרת לבב וייטיב לו אדוניו טובה רבה : כה אמר ה' · עושך · כמו אשר עשה את משה ואת אהרן שפירושו אשר הגדילם ולמד' · או יהיה ופי' עושך · כמו בוראך יוצרך מבטן · פי' החכם רבי אברהם אבן עזרא כי רמז ליעקב כמו שאמר בבטן עקב את אחיו כלומר מי שיצר יעקב בבטן בכח שאחזה ידו בעקב עשו אחיו שלא כדרך שאר העוברים כי אין העובר מוציא ידו מן השליא כל שכן שיתפוש בידו וזה היה מעשה נס ומי שהיה עם אביכם בבטן יהיה עמכם בגלות שהו' מקום צר לכם כמו הבטן לעובר · ויתכן לפרש ויוצרך מבטן כמו שפי' בוראך · וטעם מבטן כי בעת צאת הבן מן הבטן יכניסהו בברית האל וימול אותו לשמונת ימים : יעזרך · שיעזרך והוא אומ' לך אל תירא : וישורון · ידוע שהוא ישראל ונקרא כן לפי שהוא ישר בין העמי' : כי אצק · כי כמו שאני יוצק מים על מקום צמא כן אצק רוחי על זרעך · וכן אמר יואל אשפוך רוחי על כל בשר וכל בשר איננו ר"ל הלא ישראל לבד כמו שאמר ונבאו בניכם ובנותיכם · וכן אצק עליה' ברכתי · ובאמרו על זרעך ועל צאצאיך כי הנביא היה מתנבא כנגד דורו והיה מבטיח הישועה על בניהם שתבא הגאולה בימיהם · והמשיל דבר המים לשני ענינים לרוחי וברכתי האחד לענין הנפש שישראל צמאים בגלות לדבר הנבואה שפסקה זה כמה שנים וכן אמ' לא רעב ללחם ולא צמא למים כי אם לשמוע את דבר ה' והבטיח לרוות הצמא כמו שהמים מרוים המקום הצמא והיבש ואמ' אצק רוחי על זרעך · ולענין הגוף שישראל צמאי' בגלו' לישועה ולכל הטוב שהבטיחם האל בשובם לארצם ועל זה אמר וברכתי על צאצאיך . ובאמרו על יבשה ר"ל יבשה וצמאה כי כל הארץ נקראת יבשה על דרך כלל כמו שאמ' ויקרא אלהים ליבשה ארץ אבל זהו פרט למקו' הצמא והיבש מן האר' : וצמחו בבין חציר · בי"ת בבין המשמשת הוא לתוספת באור כי מספיק היה אם אמ' בין חציר וכמוהו בי"ת בתוך · אמר יצמחו ישראל בטובה כאלו היו כזרעי' בין חציר וזה על דרך משל והחציר הוא צומח במהר' ולזה המשילם לחציר לרוב מהירות צמיחתה לא לעמידה כי החציר לא יעמוד כמו שאמר כי כחציר מהרה ימלו לפיכך אמר אחר כך כערבי' על יבלי מים שעומדים בלחות' כל הימי' : זה יאמר · כי הנשארים בישראל כולם יהיו קדושים וכולם יקראו שהם לה' ושהם מזרע יעקב כמו שאמר והיה הנשאר בציון והנותר בירושלם קדוש יאמר לו וגו' · וכן אמר והיה כל אשר יקרא בשם ה' ימלט : יכתוב ידו לה' · יאמר בפיו ויכתוב בידו לה' ר"ל כי הוא לה' · ויונתן תרגם ויקרב קרבניה · ובאמרו זה וזה לפי שיבא מזה אחד ומזה אחד כמו שכתוב ואתם תלקטו לאחד אחד בני ישראל : יכנה · יכנה עצמו בשם ישראל כי לא יזכר שם עצמו אלא יאמר ישראל אני : כה

לֹא־הֵבֵיאתָ לִּי שֵׂה עֹלֹתֶיךָ וּזְבָחֶיךָ
לֹא כִבַּדְתָּנִי לֹא הֶעֱבַדְתִּיךָ בְּמִנְחָה
וְלֹא הוֹגַעְתִּיךָ בִּלְבוֹנָה׃ לֹא־קָנִיתָ לִּי
בַכֶּסֶף קָנֶה וְחֵלֶב זְבָחֶיךָ לֹא הִרְוִיתָנִי
אַךְ הֶעֱבַדְתַּנִי בְּחַטֹּאותֶיךָ הוֹגַעְתַּנִי
בַּעֲוֺנֹתֶיךָ׃ אָנֹכִי אָנֹכִי הוּא מֹחֶה
פְשָׁעֶיךָ לְמַעֲנִי וְחַטֹּאתֶיךָ לֹא אֶזְכֹּר׃
הַזְכִּירֵנִי נִשָּׁפְטָה יָחַד סַפֵּר אַתָּה
לְמַעַן תִּצְדָּק׃ אָבִיךָ הָרִאשׁוֹן חָטָא כז
וּמְלִיצֶיךָ פָּשְׁעוּ בִי׃ וַאֲחַלֵּל שָׂרֵי
קֹדֶשׁ וְאֶתְּנָה לַחֵרֶם יַעֲקֹב וְיִשְׂרָאֵל
לְגִדּוּפִים׃ וְעַתָּה א
שְׁמַע יַעֲקֹב עַבְדִּי וְיִשְׂרָאֵל בָּחַרְתִּי
בוֹ׃ כֹּה־אָמַר יְהוָה עֹשֶׂךָ וְיֹצֶרְךָ
מִבֶּטֶן יַעְזְרֶךָּ אַל־תִּירָא עַבְדִּי יַעֲקֹב
וִישֻׁרוּן בָּחַרְתִּי בוֹ׃ כִּי אֶצָּק־מַיִם
עַל־צָמֵא וְנֹזְלִים עַל־יַבָּשָׁה אֶצֹּק
רוּחִי עַל־זַרְעֶךָ וּבִרְכָתִי עַל־צֶאֱצָאֶיךָ׃
וְצָמְחוּ בְּבֵין חָצִיר כַּעֲרָבִים עַל־
יִבְלֵי־מָיִם׃ זֶה יֹאמַר לַיהוָה אָנִי ה
וְזֶה יִקְרָא בְשֵׁם־יַעֲקֹב וְזֶה יִכְתֹּב
יָדוֹ לַיהוָה וּבְשֵׁם יִשְׂרָאֵל יְכַנֶּה׃
כה

לָא אַיְתֵיתָא קֳדָמַי אִימְרִין לַעֲלָתָא וְנִיכְסַת קוּדְשָׁךְ לָא יַקַרְתָּא קֳדָמַי לָא אַסְגֵיתִי עֲלָךְ בְּקוּרְבָּנִין וְלָא אַתְקֵיפִית עֲלָךְ בִּלְבוֹנְתָא׃ לָא זְבֵינְתָא קֳדָמַי בִּכְסַף קְנֵי בְסַם וּתְרַבֵּי נִיכְסַת קוּדְשָׁךְ לָא דְהֵינְתָּא עַל מַדְבְּחִי בְּרַם אַסְגֵיתָא קֳדָמַי בְּחוֹבָךְ אַתְקֵיפְתָּא קֳדָמַי בַּעֲוָיָתָךְ׃ אֲנָא אֲנָא הוּא שָׁבִיק לְחוֹבָךְ בְּדִיל שְׁמִי וְחֶטְאָךְ לָא יִדְּכְרוּן׃ אֵימַר כְּעַן נִידִין כַּחֲדָא אִישְׁתְּעֵי אַתְּ בְּדִיל אִם תֵּיכוּל וְתִזְכֵּי׃ אֲבוּךְ קַדְמָאָה חָטָא וּמַלְפָךְ מְרָדוּ בְּמֵימְרִי׃ וְאַפֵּים רַבְרְבֵי קוּדְשָׁא וְאֶמְסַר לְקִטְלָא יַעֲקֹב וְיִשְׂרָאֵל לְחִסּוּדִין׃ וּכְעַן שְׁמַע יַעֲקֹב עַבְדִּי וְיִשְׂרָאֵל דְּאִתְרְעֵיתִי בֵיהּ׃ כִּדְנַן אֲמַר יְיָ דַּעֲבְדָךְ וּדְאַתְקְנָךְ מִמְּעִין יְסַעֲדִינָךְ לָא תִּדְחַל עַבְדִּי יַעֲקֹב וְיִשְׂרָאֵל דְּאִתְרְעֵיתִי בֵיהּ׃ אֲרֵי כְּמָא דְּמִתְיַהֲבִין מַיָּא עַל אֲרַע בֵּית צַחֲוָנָא וּמִתְנַגְּדִין עַל יַבֶּשְׁתָּא כֵּן אֶתֵּן רוּחַ קוּדְשִׁי עַל בְּנָךְ וּבִרְכָתִי עַל בְּנֵי בְנָךְ׃ וְיִתְרַבּוּן צַדִּיקַיָּא רַכִּיכִין וּמְפַנְּקִין כְּלַבְלְבֵי עֶשֶׂב כְּאִילַן דִּמְשַׁלַּח שָׁרְשׁוֹהִי עַל נִגְדִין דְּמַיִין׃ דֵּין יֵימַר מִדַּחֲלַיָּא דַּייָ אֲנָא וְדֵין יְצַלֵּי בְּשׁוּם יַעֲקֹב וְדֵין יְקָרֵיב קוּרְבָּנֵיהּ קֳדָם יְיָ וּבִשְׁמָא דְיִשְׂרָאֵל יִתְקָרֵיב׃ כדנן

ספר ב' וסימן ולמען ספר שמי בכל הארץ : ספר אתה למען תצדק : תצדק ד' ג' קמצין וא' פתח וסימן ספ' אתה למען תצדק · החפץ לשדי כי תצדק · תרשיעני למען תצדק : למען תצדק בדברך · בתרא פתח :

רש"י

לא הבאת לי שה עולותיך · כי הם לע"א : לא העבדתיך · עבוד' רבה במנחה קומץ מעט עולה לגבוה וגם היא לא אמרתי לך להקריב לך חובה אלא נדבה : לא קנית לי בכסף קנה · לקטרת לא הוצרכת לקנותה בכסף לפי שהיתה מצויה בארצכם הרבה אמר רבי אבא קינמנית היתה גדילה בארץ ישראל והיו אוכלין אותה עזים וצביים במדרש איכה : העבדתני בחטאתיך · אתם גרמתם לי להיות שמש לעובדי פסילים כמו שראה יחזקאל והנה רוח סערה באה מן הצפון שהית' חוזרת מרכבת השכינה מבבל שהלכה לכבוש את כל העולם תחת ידו של נבוכד נצר שלא יאמרו ביד אומה שפלה מסר את בניו כדאיתא בחגיגה : אנכי אנכי · אני הוא שמחיתים מאז ואני מוחה אנכ' גם עתה : למעני · ולא בזכותך ולא בצדקת אבותיך : הזכירני · כל הגמול שיש לך ולאבותיך עלי : נשפטה יחד · נבא למשפט : אביך הראשון חטא · באמרו במה אדע : ומליציך פשעו בי · אין לך בכל מליצים שאתה סומך על זכותם שלא מצאתי בו פשע יצחק אהב את שנאי : ואחלל שרי קודש · בשביל עונותיכם : ועתה שמע · לשוב לתורתי יעקב עבדי : כי אצק מים על צמא · כמו שאני יוצק מים על צמא כן אצק רוחי על זרעך : וצמחו בבין חציר · בתוך יון על ידי גרי' שיתוספו עליהם · בין חציר הוא יון שנאמר על יון והיתה נוה תנים חציר לבנות יענה : זה יאמר ליי' אני · אלו צדיקים גמורים : וזה יקרא בשם יעקב · אלו קטנים בני רשעים : וזה יכתוב ידו ליי' · אלו בעלי תשוב' : ובשם ישראל יכנה · אלו הגרי' כך שנויה באבות דר' נתן : ומי

אבן עזרא

לא הבאת לי · עולתיך בבבל : ולא כבדתני · בזבחי שלמים ולא בקשתי ממך שתעבדני במנחה · ולא הוגעתיך בלבונה שתקנה לי : לא קנה · הוא קנה בושם : וחלב · זבחי חטאת לא הרויתני בה' והנה הוא חסר בי"ת כמו ששת ימים : אך העבדתני · דברה תורה בלשון בני אדם והטעם כי בעבור חטאותיך שבתי בעיני הגוים כעבד שאין לו כח וכן טעם הוגעתני : אנכי · והנה למעני שלא יחולל שמי אמחה פשעיך : הזכירני · ואם תאמר שלא חטאת לי בהיותך בארצך ואני הגליתיך הזכירני : נשפטה יחד · נעמד למשפט : ספר · דבריך אתה למען תצדק : אביך הראשון · הוא ירבעם שבחרו ישראל למלך לא על פי השם : ומליציך · הם השרי' מליצי המלך או הלוים מליצי הכהנים ויש אומרים שאביך הם התלמידים כמו אבי אבי רכב ישר' וישימני לאב לפרעה אבי כל תופש כנור ועוגב והמליצי' הם התלמידי' והוא מגזרת כי המליץ : ואחלל · הם הכהנים וכן כתיב כי היו שרי קודש : ואתנה · ועת' זאת הרעה עשיתי לך בעבור מעשיך : ועתה · שמע את הטוב' : כה · ויוצרך מבטן · רמז ליעקב כטעם בבטן עקב את אחיו ושם אפרשנו או הוא על דרך משל ומבטן מיום היות' לעם לשם : ישורון · מגזרת ישר והוא תאר השם ואפס על משקלו : כי אצק · כמו שאצק מים על המקום צמא כן אצק רוח קדשי או רוח ישעי ונדגש צד"י אצק לחסרון היו"ד וכמוהו בטרם אצרך בבטן : וצמחו · רוחי וברכתי כמו חציר ורבים אמרו על האלהים וכן וצמחו כאילו הם יושבים בין החציר והטעם שיפרו וירבו : זה · יהיו רבים ורבים אוהבי השם לשוב אל ביתו : וזה יקרא בשם יעקב · להתפאר לעיני הגוים שהוא מזרע קדוש : וזה יכתוב ידו · חסר בי"ת וכן הוא יכתוב בידו לבא אל מקדש השם : יכנה · כמו יקראו רבים פירשוהו על הגרים כטעם והחזיקו עשרה אנשים : כה

אורים ותומים

אביך הראשון ונות' ולא בלאתי אדרבה ואחלל שרי קדש ונודע כי הפני שלא יכנסו לארץ גלו ישראל וזהו ואתנה לחרם יעקב ואתה לא כן וזהו : ואתה ישראל אמר כי עשה עמהם למען שמו אלא שג"כ עוזר להם זכות אבותיכם וזה כה אמ' ה' עושך ויוצרך מבטן שוא אברהם יעזרך אל תירא עבדי יעקב : כי אצוק מים על צמא וגו' אמר כי לא אמתין אל זכותך כלל אלא כדרך שאני ממטיר על כל מקום צמא ועל יבשה נשיא התשוקה הטבעית שבשמים לארץ על אותו דרך עצמי אצוק מים על צמא ואצוק רוחי עליך וברכתי על צאצאיך לא ע"י זכות וזהו כ"דכי מי נח הרמוז בכי יצר לב האדם רע מנעוריו : וצמחו בבין חציר כי כל שנשאר חציר ע"ד שצומח הערבים על יבלי מים : זה יאמר לה' אני אמר כי לפי שזה החסד הוא תלוי בב' דברים כאשר אמרנו הא' בזכותו של מקום והב' בזכות האבות אמר כי ימצא מי שיתלה הכל בזכותו של מקום ויש שיתלה הכל בזכות האבות ויש שיאמר בזכות שניהם וזהו וזה יכתוב ידו לה' ואח"כ בשם ישראל יכנה :

מנחה גדולה

כי הלא אז יותר היו מחזיקי' לי טובה חיות השדה תנים ובנות יענה ומכבדים אותי על שנתתי במדבר מים נהרות בישימון עם היות שלא בשבילם עשיתי כי אם להשקות עמי בחירי ועם זו יצרתי לי כדי שתהלתי יספרו שהי' להם להחזיק טובה בעצם אדרבה ולא אותי קראת יעקב להחזיק לי טובה והיית בלתי כפר מכוונה בתואר יעקב ושמא תאמר כי יגעת בי אחר שוכך אלי ונקראת בשם ישרא' אחר העשות המשכן שינעת בשבילי שהוגעתך ותהיה היגיעה תמורת אשר קבלת ממני הנה לא הבאת לי וגו' כלומר לי בשבילי שאהנה אלי' רק בשבילך שתתכפר על עון מחשבה או על עשה או על לא שינתק לעשה: זה יאמר קדוש אני אני מקודש לשמים עוסק בקדושה בסודות התור' · וזה יקרא בשם יעקב שיעשה עיקר מן הלמוד בלבד שיקרא בשם יעקב שהיה יושב אהלים וזה יכתוב ידו לה' שיקדים ידיו לעושיהם להשתלם במעשה יותר מהתורה ויהיה המעשה שלם בטוהר לב טוב וישר וזהו ובשם ישראל המורה על יושר יכנה שעל שם יעקב יכנה על קדושת ידיו גם תאר ישראל שהוא ישרת לבב לעשות הטוב והישר וכמ"ש ז"ל ג' נקראו בשמו של הקב"ה צדיקים ומשיח וירושלים צדיקי' דכתיב כל הנקרא בשמי וגו' · יאמר כי אשר יכתוב ידו לה' שהוא צדיק לא ישים לו ישראל לשם כי אם לכנוי אך שמו גדול הימנו שהוא ה' וזהו ובשם ישראל יכנה: ובמכילתא פרשת משפטים פי"ח וכן אתה מוצא בד' כיתות שהן עונות ואומרות לפני מי שאמר והיה העולם לה' אני שנ' זה יאמר לה' אני וזה יקרא בשם יעקב וזה יכתוב ידו לה' ובשם ישראל יכנה לה' אני ואל יתערב בי חטא וזה יקרא בשם יעקב אלו גרי צדק וזה יכתוב ידו לה' אלו בעלי תשובה ובשם ישראל יכנה אלו יראי שמים עכ"ל ובפרושי על ספר הנ"ל כתבתי דקשה ליה למה אמר ד' כתות אלו לכך אמר שמדבר בד' כתות וקמ"ל שאת זה לעומת זה שכיסם כאחד טובים · הצדיק ובעל תשובה · והגר והירא אלקים · וזה שאמר זה יאמר לה' אני מדבר בצדיק שלא חטא נאמר בו ה' וכן הבעל תשובה יכתוב ידו לה' · שבשניהם נאמר מדה"ר כדאי' בר"ה ה' קודם שיחטא · ה' לאחר שיחטא

שיחטא

ז"ל נשער כ"ז כתב שכוונת הכתובים לשלול שלא נחשוב ענין הקרבנות שאם שכר ושחד אלוה יתברך כדרך המלכים המתפייסי' בעבודת מתנה וזה הומר לא הבאת לי שה עולותיך שכל מה שעשו מהקרבנות לא היו לי ולתועלתי כלל כי הוא יתברך לא נהנה מהם עד שתאמר שתגיע המחילה מעונותיהם חלף מה שקבל מהם מהעבודה וממתנות הקרבנות אך מה שהגיע לש"ית מהם היא היגיע' והלאו' בחטאת' ובעונותיה' בלי שום תועל' והנאה כלל ואם תאמר א"כ במה מתכפרים אמר אנכי אנכי הוא מוחה פשעיך למעני ומה נכבד טעם כפל אנכי אנכי לו' אני אפי הוא שעשיתי לא למען שום דבר שיחובר אלי שאם הייתה המחילה מחירית היתה מסובבת משכינו אבל כשלי' היתה שום תמור' לא נעשי' כי אם למען צדקי והנה חטאתיך אשר זכרתי לא אזכור פרע עתה כדי שלא להלבין פניך אבל אם תרצה אתה הזכירם ונשפטה יחד ספר אתה מה שתרצה מהם למען תצדק: ולע"דן במה שהרחבתי בכלי חמדה בסדר ויקרא וסדר צו שלא ירצה ה' בשפי אלים מצד עצמה אלא מצד ההתפעלו' שיתפעל האדם ברחותו הכיתוח לנתחיו ושרפ' הקרבן שהיה ראוי לעשות בו כן אלא שהב"ה החליף והמיר אותו בב"ח ההוא והוא חסד אלהי ולזה באו כל הקרבנות לה' לב' ולא לאלהים שאין אלהים בכל מקום אלא דיין ואין הדין נותן שתהיה בהמה תמור' איש נמלא שבאמצעו' הבהמה או העוף ההוא מקריב האדם את קרבנו ר"ל קרבן עצמו אל הש"ית ולז"א לא הבאת לי שה עולותיך שמכמ' עולות שהעלית לא בא לי אפילו שה אחד מהן והאלה זו ע"י המחשבה הטהור' והכנע' הלב ולזה לא כתב לא הקרבת שהרי הקריב כמה קרבנות אבל התרעומת הוא שלא הבאת לי אפי' שה א' מכמה עולות וזה מדוקדק שה לשון יחיד ועולותיך לשון רבות או יאמר לא הבאת לי שה הא' שיהיה מסותף בו עולותיך שתים האחד שה תמיד והשני' תמימות לבך וממחשבתך הטהורה ועל כן אמר ג"כ וזבחיך ר"ל אשר זבחת במקדש לא כבדתני בהם שאין הכבוד תלוי בזביחתן אלא בכוונתך' לכוון כאילו אתה נזבח או כאילו אתה זובח יצרך הרע כמ"ש חז"ל בפסוק זובח תודה יכבדנני הזובח יצרו כאילו כבד לה"בה לא העבדתיך גו' להבי' ראיה שאין כוונת השם יתברך להתכבד ברבוי הקרבנות ועבדות והשתעבדות הרבה שהרי במנח' לא העבדתיך בדבר עבדות וכובד משא שבדבר מעט מהסולת ובכדבה מספיק וכן קומץ לבונה כנזכר אם כן אין התכלית השתעבדות בך ולא ליגעך לא קנית לי בכסף קנה ר"ל היה מהראוי לקנות לי לשמי קנה בושם חשוב מאד עד שיותן משקלו כסף זה שאמר לא קנית לי בכסף קנה ר"ל משקל במשקל ויכריח כן יתור בכסף ג"כ שהי"לל לא קני' לי קנה בכסף ויאמר קני' אלא קנה לדבר אחו' לשון קנין נופל על לשון קנה והנה הקרבנות שלך היו משוללים מכל כוונ' טובה והלואי יהיה כן ג"כ בענין החטאי' לעשותם בלי כוונה שלא תאשם כ"כ אבל לא היה כן כודק בלשון מיעט אבי' נרקי' מיעוטי' הם ז"ש אך העבדתני בחטאתיך שהיו בכוונ' רעה וכבדו עלי והעבדתני בהם ואפשר שאמר העבדתני כב יכול עשיתני עבד בחטאתיך ככתוב והוא אסור בזיקים והוא כמו אני זהוא הושיעה נא שהם שמות הש"ית ולא היה לך תכלי' את' אלא זה להעבידני וברשע ומרד עשית וכן הוגעתני בעונותיך לא כוונת לבד להנאת עצמך אלא להכעיסני כב יכול כאילו להכעים אותי מגמ' פניך אשר לעומת זה מליצו א"כ חוטא נשכר שאנכי אנכי הוא מוח' פשעיך למעני אשר הוגעתני בהם ככו' וכן ג"כ וחטאתיך לא אזכור הכל למעני כלו' כדי שלא אתייגע ולא אהיה כביכול עבדי:

אנכי אנכי וגומר עיין רש"י ז"ל והרא"בע וכן הרד"ק ז"ל ומהרי"א ז"ל למעני (כדהר"אבע) שלא יחולל שמי ואיני מזכיר אלא כלל עונותיך אבל לא בפרטות וחטאתיך לא אזכור אותם שלא לביישך כי רבו ע"כ והוא דהרא"בע ז"ל ככ"ז ל בפ' הקוד': ולע"דן מה שכבר זכרתי בפ' הקודם אקוצר ואפשר עוד כי סליחת העון ופשע וחטא תלוי בעלמא סתימ' בסוד הבי"נה תפונה תשוב ה' ראשונה שבשם והוא סוד יום הכפורים בה' ענויים באכילה ובשתי' וברחיצ' ונסיכה ונעיל' הסנדל ובתשמיש המטה וכנגד ה' תקנו חז"ל ה' תפלות לז"א הוא מוח' פשעיך הוא נסתר וכן מוח' שלא אמר אמחה לפי שרמוז בבינה שהוא עלמא סתימא כאמור אמנם בזכרון אמר לא אזכור ולא אמר לא יזכור כי עלמא דאיתגלי' פיו המדבר ולפי שהפשעים הם המרדי' לא כן החטאי' הם שוגגין או חטאי' במצות עשה שסליחתן קלה לז"א בפשעים מוח' פשעיך אמנם החטאי' קלות שאם עבר אדם על מצות עשה לא זז משם עד שמוחלין לו אמנם הפשעי' צריך מחייב ע"י יסורין ממרקים ועכ"ז ישאר רושם ככייר שנמחק שרשומו נכר:

הזכירני נשפטה יחד גו' אביך גו' ואחלל גומר פסיקתא רבתי הזכירני נשפט' יחד ז"ש ה' חפץ למען צדקו וכה"א אני מדבר בצדק אמר הב"ה אני חפץ שתזכו בדין בא ורא' שנים נכנסים לדין זה משתק לבעל דינו ואו' אני ראשון וחבירו אינו מניחו אלא אומר אני ראשון והב"ה בזמן שאמר לישראל בואו ונשפט' יחד כדכתיב הזכירני נשפט' יחד אמרו מי מדבר תחילה אמר להם הב"ה אמרו אתם תחילה ספר אתה למען תצדק למה אם אני נצחתי אתכם בדין אני הוא שמפסיד אבל אם נצחת' אותי אני משתב' נצחתי לדור המבול הפסדתי את כל אות' אוכלוסי' וימח את כל היקום נצחני משה ויאמר להשמיד' לולי משה בחירו גו' נשתכרתי הה"ד למנצח מזמו' זמרו למי שמנצחין אותו ושמח עכ"ל: ולע"דן לדקדק מה הוקשה לבעל המאמ' בפ' הזכירני עד שאמר זהו שאמר הכתוב ה' חפץ למען צדקו ולמה הוצרך להבי' עוד ראיה שנית מפ' אני מדבר בצדקה: ועוד מהו או' בזמן שאמר לישראל באו ונשפטה יחד כדכתיב הזכירני נשפטה יחד למה הוצרך לסתום תחיל' באו ונשפטה יחד עד שהוצרך לו' אח"כ כדכתיב הזכירני נשפטה יחד הי"לל מתחילה בשעה שאמר הב"ה לישראל הזכירני נשפטה יחד אמרו מי ידבר תחילה גו' והיה מקצר: ונראה שהוקשה לו שכיון שא' הזכירני נשפטה יחד מיותר לומר ספר אתה וגו' שכבר אמר הזכירני בהזכרת הדברים היינו ספורי' לז"א ז"ש ה' חפץ למען צדקו ספי' למען צדקו של עדיהכו' שם מי עור כי אם עבדי גו' כי ה' חפץ למען צדקו של עבדו הנז' ומלאכו הנז' ולפי שהי' אפשר לפרש למען צדקו של הש"ית ויהי' זה נגד כוונת בעל המאמר לז"א וכה"א אני מדבר בצדק' דלא כתיב אני מדבר לדקה שהיה מובן שדבר צדק ואמת אבל או' בצדקה שאינו מדבר לחייב את שכנגדו אבל מדבר בצדקה לצדקם ולא לחייבם ולהיות שבעלמא בשנים המדיינים כל אחד רוצה לדבר תחילה משום כדיק הראשון בריבו לז"א והב"ה בזמן שאמר לישראל באו ונשפטה יחד גו' הכוונ' לפי שמלשון ספר אתה לא נתברר בו אם ספר אתה תחילה קאמר או לבסוף שיספר דבריו בסידור טענותיו כראוי לכך הכריח מתחילת הפ' שאמר הזכירני נשפטה וגו' שהיה די שיאמר בואו נשפטה יחד ממה שא' הזכירני הרי סדור הדברים וכוון הטענות אמור כשנשפטה יחד א"כ ספר אתה למה לי אלא על כרחין ספר אתה תחילה קאמר מהכרח היתור ז"ש והב"ה בזמן שאמר לישראל באו ונשפטה יחד אמרו בלשון הזה כדכתיב הזכירני נשפטה יחד שלא אמר באו נשפטה יחד מכאן אני מכריע שישראל אמרו אחר המאמר הזה של הזכירני נשפט' יחד מי ידבר תחילה והב"ה משיב אמרו אתם תחילה שנ' ספר אתה למען תצדק כי בזה חפצתי נמצא בזה מובן בפל הזכירני ספר אתה שהוא ללמדנו שה' חפץ למען צדקו והוא או' ז"ש ה' חפץ למען צדקו ולפי שיודעין ישראל הרצון האלהי שהוא לצדק בריותיו לז"א בעל המאמר שישראל אומרים מי ידבר תחילה כי ידענו ה' שאפי' אם תדבר אתה תחילה יהיה לטובתינו ולצדקנו אלא שהב"ה משיב ספר אתה למען ישב לבבם ולהודיע להם שהוא חפץ למען הצדק כדמסיק למה אם אני נצחתי וגו' שזהו כוונת למען תצדק ר"ל ספר אתה כי חפצי למען הצדק שאם אני מנצח אני מפסיד אבל אין הכוונה ספר אתה למען תצדק שאילו אני אהיה המספר תתחייב חלילה שבין שיהי' הוא ית' המספר תחילה או בסוף האמת יורה דרכו ואינו כב"ו המעקם טענותיו לזכו' ואפי' שלא כדין לכך אמרו הבנת למען הצדק והשתכר וזהו דרך ענוה בו ית' שחולק להם כבוד לטעון תחילה יספר טענתם: ולמדני מדבריו פי' הפ' והוא קרוב למה שכתב הרד"ק ז"ל: ועיין רש"י ז"ל והרא"בע וכן הרד"ק ז"ל וכן מהרי"א ז"ל ואו' נשפטה יחד נשקול זכיותיך ועונותיך יחדיו לראות אם כף זכות מכרעת או כף חובה ואפי' תזכירני הזכיות שלך:

ולע"דן לפי שאמר שרבו פשעיהם ולמענו ימחה אותם ואעפ"י שאין בהם זכות הזכירני אם יש לך איזה זכות כנז"ל שמא תאמר מי יוכל לדון עם שהתקיף ממנו כ"ש עם יוצר בראשי' לז"א אני מבטיחך שלא תבעתך אימתי כלל אבל נשפטה יחד כאילו אנו שוים ואני אלמדך טענו' כי איני רוצה לנצח אותך אבל הלואי שאתה תנצח אותי ז"ש ספר אתה ספו' למען תצדק על ידו והסיפור הוא שתאמר מה פשעי חמור ואני הראשון הוא אדם הראשון חטא ומליציך פשעו בי ב"ז ספר אתה למען תצדק כי בזה חפצתי לצדקך ואף גם זאת בכל אלו הטענות לא תצדק לגמרי אבל יועיל קצת לשלא תכלה כרגע אבל ואחלל שרי קדש חילול כבוד השרים הקדושי' שבכם ויעקב דלה הים והבלתי ראוי' ואתנה לחרם יעקב אתכם ישראל לגידופין שהוא קל מחרם דכולי האי' שתספר אתה ספורים למען תצדק בהו סיפור אביך הראשון חטא גו' ויועילו לך להקל מעליך אבל לא להצדיקך לגמרי: ואחז"ל פי' ואחלל שרי קדש השרי' של מעלה מי שהיה ממונ' על האש על המים ושל מים על האש כדי שאם ישביעו' בשמות הקדושים כאשר בטחו בזה להשביע לשרי' לעשות חומת אש או חומת מים סביבות ירושלם לא תועיל להם ההשבע' שיאמר אין זאת הממשלה בידי כי כבר נתחללתי תמנה וזהו ואחלל שרי קדש משמש המלאכים זע"י זה ואתנה לחרם יעקב וישראל לגידופין:

ועתה שמע גו' עיין רש"י ז"ל והרא"בע ז"ל ופן הרד"ק ז"ל ומהרי"א ז"ל הכתוב מזכיר שתי בחינות להבטיח' לטובה העתידה הא' מצד אביך יעקב עבדי והב' מבחינת בחירת האומה הקדושה הנבחרת וז"ש וישראל בחרתי בו ע"כ: ולע"דן אמר מה שעבר עבר ועתה נחדש ברית העבודה שמע יעקב להיות עבדי וישראל שבחרתי בו מאז שלא תהיה ח"ו בבחירה בטעות חלילה שיחל כבוד שמי שלא ידעתי לבחור:

כה אמר גו' עיין הרא"בע ז"ל והרד"ק ז"ל ומהרי"א ז"ל לפי שהזכיר בפ' הקודם זכות יעקב אביהם וזכות ישראל עצמם שנבחרו לו לאומה לז"א כה אמר ה' עושך לו לאומה כנגד הבחינה השנית שהזכיר בפ' הקוד' וישראל בחרתי בו ואמר ויוצרך מבטן יעזרך כנז (כדהר"אבע ומה שהרחיב בו הרד"ק) מענין יעקב שבבטן עקב את אחיו בידו אוחזת בעקב עשו שזו הוראה גדולה ויוצרך מבטן יעזרך מאם מבטן ואל תירא עבדי יעקב מצד הבחינה הא' של זכות יעקב אביכם ואתם נקראים יעקב בשמו ומצד קדושת האומה אמר וישורון בחרתי בו ע"כ:

ולע"דן לפי שמן הבטן נתרוצצו הבנים בקרבה ובטנה של רבקה ומשם יעקב בחר לו יה וכשרואה בית הכנסת ומדרשו של שם ועבר רץ לצאת ועשו לבית אלילים לז"א כה אמר ה' עושך ויוצרך מבטן שעושך לו לחלקו ויוצרך מן הבטן היו השני דברי' יחדיו עושך ויוצרך לעבד לו וכיון שכן נכון לבך שיעזרך על עבודתו ועל דבר כבוד שמו א"כ אל תירא וגו' עבדי יעקב כוון שנבחרת והנה קראתיו ביעק' ישורון לפי שישר בעיני ומצא חן ע"ד כי הוא ישרה בעיני ז"ש ישורון כלומר נקרא ישורון על שם שבחרתי בו א"כ אל תירא:

כי אצק גו' ולמחו גו' עיין רש"י ז"ל וכן הרא"בע ז"ל וכן הרד"ק ז"ל והרחיב ומהרי"א כי אצק מים וגו' כמו שהעובד אדמה ישאל תחילה מטר וטל לזרוע ואח"כ ישאל הצמיחה ואחר כך הגדול שלא יוזק הזרע מעשבים מכחישים והו כי לכך מכנסי' הזרע ואח"כ מהפלל שיאכל אותו והוא בריא בשמחה וטוב לבב כן דמה זריעת הבנים ואמר כי אצק מים על צמא וגו' כן אצוק רוחי רוח חיים על זרעך גו' ואח"כ שיצמחו כזרע זה בין חציר שעכ"פ צומח הוא ויגדלו כערבים על יבלי מים ושיהיו קדושים ושלימים הגונים בעבודת הש"ית זה יאמר לה' אני וגו':

ולע"דן כדרש"י ז"ל והמפרשים ז"ל שאצוק רוחי בלשון יציקה מורה הוא על רוח חכמה ובינה ורוח נבואיי לא על רוח חיים כדמהרי"א ז"ל ואמר כי הש"ית לא עביד ניסא לשקרי אלא למשתוקק החכמה יתן לי חכמה ואולי זהו יהב חכמתא לחכימין ר"ל למתאוים להיות חכימין וכן יהיב מנדעא למשתוקקים לדעת בינה וזהו לידעי בינה ולז"א כי אצוק מים על צמא שיש לו דעת וטועם טעם המים ההם בעריבות' נמרץ על צמאוני ומתוקים לחכו כן כיוצא בזה אצוק רוחי על זרעך שיהיו כצמאי' ותאבים שאל"כ לא ידון רוחי בזרעך וכמו הנוזלים על יבשה קרקע עולם היבשה ביותר אשר אין לה השכלה ולא הרגשה כי היא דומם כן כיוצא בזה תחול ברכתי על צאצאיך ואעפ"י שאינם מרגישים לענין הברכה תחול בהם אמנם לענין רוחי צריך הכנה במקבלים כאמור בהמשילו ליציקת מים על צמא: ואפשר עוד שאומרו כי אצק מים על צמא הוא דרך משל למים של התורה כי אצק לעתיד מים על מי שהוא צמא אל מי התורה ומבקשה ככסף וכמטמונים וכן נוזלים מן לבנון לבונה של הלכה על יבשה על מי יבשה קרקע עולם שהכל דשים אותו כמדבר הזה כמ"ש חז"ל וממדבר מתנה ואח"כ שיזכו לתורה כתקנה אצוק רוחי על זרעך וגו' ויוכיח הפי' הזה שלא אמר כן אצוק רוחי אם תחילת הפ' משל לאצוק רוחי ואמר וצמחו בבין חציר הבי"ת יתירה מובן במה שזכרתי לרש"י ז"ל בתוך עשו שאילו אמ' וצמחו בין חציר לבד לא היה מודיע אלא שעכ"פ שיצמח בין חציר הויב עכ"ז יצמחו אבל אומרו בבין חציר מודיע עוד שימשך להם לישראל למית' יתיר' שיתרבו בבין חציר שמהיותם בין חציר החציר ישמע מהם דברים שמהוכם ילמד ליראה את השם הנכבד והנורא וידבקו בהם וז"ש וצמחו בבין חציר שמהשכוה ימשך זה וזהו בבין חציר ועל הנדבקי' עמהם אמר כערבים על יבלי מים שאעפ"י שהערבים היא המין שאין בו לא טעם ולא ריח כן הגרים האלה יהיו כערבים הללו שעל יבלי מים כן גם הם על יבלי מי התורה יהיו ואולי כנגד ד' המינים שבלולב הרומזים לישראל הנחלקים לארבעה חלוקות כמ"ש חז"ל אתרוג טעם וריח רמז לאנשי משנה ותורה תמר אלו צדיקים שבישראל שיש להם טעם כתמרים בלי ריח מעשה בלא תורה הדס ריח בלי טעם הורה בלי מעשה ערבה לא ריח ולא טעם לא תורה לא מעשה כנגד אתרוג נאמר זה יאמר לה' אני בתורה ובמעשה וזה יקרא בשם יעקב הדס תורה ולא מעש' וזה יכתוב ידו לה' לו' שהמעשה הנעשה ביד משועבד בה לב' כנגד תמר ובשם ישראל יכנ' כערב' לא ריח ולא טעם אלא שם ישראל כנוי בעלמא ויהיו הגרי' ההם שהמשיל כערבים גרים גרורים לעתיד לבא ולכך לא אמר יכונה שהעול' יכנו אותו בשם ישראל וזה אינו כן אלא שבשם ישראל יכנה הוא את עצמו שהוא יקנה לו השם הזה בטוב בחירתו למאוס ברע ובחור בטוב:

זה יאמר וגו' חז"ל במכילתא אמרו וכן אתה מוצא בד' כתות שעונות ואומרות לפני מי שאמר והיה העולם שנ' זה יאמר לה' אני לה' ולא יתערב בו חטא וזה יקרא בשם יעקב אלו גרי צדק וזה יכתוב ידו לה' אלו בעלי תשובה ובשם ישראל יכנה אלו יראי שמים עכ"ל ובהאריך המאמר האריך מאד להביא ראיה שבכל מקום מכנה גרי הצדק בישראל כמו שיבוא בתחילתו בדברי מהרי"א ז"ל בסמוך ויאורו בשיטת מהרי"א עיין עליו ומ"ש וכן אתה מוצא שגם כאן מזכיר הגרי' בשם יעקב: ולע"דן לדקדק מה היא כוונת בעל המאמר בזה ולמה כינה הכתוב גרי הצדק בשם יעקב מה שייכות יש להם בזה: ועוד וזה יכתוב להו אלו בעלי תשוב' היכן רמיזי בעלי תשובה ביחוד: ונראה במה שידוע הקדמה אמיתית היות הגרים נשמות עשוקות מסטרא אחרא כשרבו' עונות בעולם מגבירים כח הטומאה ובצאת הנשמות קדושות עושקות אותם אדם עשוק בדם נפש וכשחוזרין ישראל בתשוב' חוזרין הקליפות ומשיבין הגזילה אך באופנים רבים או בבן נדה או בבן זנה מביאה אסורה או גר שנתגייר וגר צדק אקרי על שם מלכות שמים הנקראת צדק אנ"י בצד"ק ושם תחת כנפי השכינה יחסו אלו הגרים והם בסות אליה: וזה מספיק לדורשינו ובזה נבין כי להיות ישראל אחוזים בתפארת ישראל והגרים גרי צדק כאמור אחוזים בכנסת ישראל מתחייב שכל מה שנמצא בישראל ימצא בגרים בסוד אחדות תפארת ישראל וכנסת ישראל יחדיו וז"ש תביבים הגרים שבכל מקום הוא מכנן בישראל מצד היחוד הנז' ובזה מדקדק מ"ש לשון מכנן כי הכנוי הוא במלכות מדת הגרים כאמור שעולה כנוי פ"ו כשם אלהים אמנם ישראל אחוזים בשם ההוי' והגרים בכנוי שהוא שם אדנות וז"ש מכנן בישראל ובזה מובן מ"ש אברה' קרא עצמו גר גר ותושב אנכי עמכם כי אמרו המקובלים ז"ל בשם החכם השלם המקובל האלהי החסיד כמה"רר יצחק אשכנזי ז"לה שנשמת אברהם היתה עשוקה ואח"כ הש"ית הצילה מיד הקליפה שנתהוה בבא תרח על אשתו והיא נדה שאם לא יהיה להם חלק מה לא יצילוה מתחת ידם ע"כ נמצא אברהם נקרא גר כי נשמתו היתה עשוקה ונתגייר וכן דוד מצד אמו מואב א"כ גר היא אחוז במד' הצדק היא מלכות מדתו של דוד מלכות דוד וזהו כי גר אנכי עמך מצד דהיינו מצד אמי רות המואביה אבל תושב מצד אבותי ישי ועובד ובועז: ואמר שלכך עכב הקב"ה מילת אברהם בשביל הגרים שאם נמול בן שלושים לא יוכלו הגרים לימול אלא עד ל' והיו נמנעים מלהתגייר אחר ל' והבחינה השנית היא ליתן לו שכר ימים ושנים שעם היותו זקן בא בימים ובניס צ"ט לא ימנע עצמו מלימול א"כ שכרו גדול מאד ז"ש ליתן שכר ימים ושנים כי הש"ית חפץ מאד ליתן שכר הרבה לעושי רצונו וז"ש לרבות שכר עושי רצונו לקיים מה שנא' ה' חפץ למען צדקו: והנה כל מה שהזכירו בהחילת המאמר הוא בראיה הגרי צדק ותועלתם ועל זה או' וכן אתה מוצא וגו' זה יאמר לה' אני על החסידים שמדקדקים אפי' על חטא קל ז"ש אני לה' ולא יתערב בי חטא וזה יקרא בשם יעקב על הגרים כי להיות שנגע המלאך בכף ירך יעקב ותקע אות' משם היתה לו יד לסטרא אחר' לעשוק נשמות גרי הצדק ז"ש וזה יקרא בשם יעקב אלו גרי הצדק גם מבת צה שנית שלורת יערב חקיק' בכסא הכבוד היא מדת הצדק ששם אחוזים הגרים ולז"א וזה יקרא בשם יעקב אלו גרי הצדק ולפי הפשט יעקב הוא לשון עוקבה כמו לא יעקב יאמר עוד שמך ולזה כתלים הגרים בשם יעקב לפי שקלקלו בתחילה ועשו עוקב' והוי כה תאמר לבית יעקב אלו הגרים ואמר וזה יכתוב ידו לה' אלו בעלי תשובה לפי שידוע שהעונות כתובים ביד שמאל ככתוב וביד כל אדם יחתום ובשוב האדם בתשובה מוחקים מידו וכותבים לו שם התשובה וז"ש וזה יכתוב ידו לה' אלו בעלי תשובה ובשם ישראל יכנה אלו יראי שמים כי שמים תפארת והוא ישראל אמנם רש"י ז"ל הביא בסגנון אחר ע"ש והנה יכתוב ידו גם באבות דר' נתן דורשו בבעלי תשובה כדפרשית אמנם הגרי' שמכנם גבי בשם ישראל יכנה נוכל לו' עפ"י הקדמתינו במ"ש מכנן בישראל שלשון כנוי למלכות ששם אדנות כנוי לשם ההוי"ה וז"ש כאן בשם ישראל יכנה בסוד אחדות כנסת ישראל עם תפארת ישראל וזהו בשם ישראל יכנה: אמנם בשם יעקב אלו קטנים בני רשעי' צריך טעם ואפשר בדוחק לפי שנאמר כה תאמר לבית יעקב לחז"ל אלו הנשים לשון טפילה לכך נטפלו הקטנים בשם יעקב: ועיין הרא"בע ז"ל והרד"ק ז"ל ומהרי"א ז"ל עושה ב' חלוקות בפ' הא' זה יאמר לה' אני בא"מירה בפה לבד ולכך איש כזה ראוי שבשם יעקב יקרא לשון עוקבא ורמאות כיון שאין פיו ולבו שוים ויש מהם מפורסים ומבוררים לעבודת השם שאלה יכתבו בידיהם כנגד השמש שהם להשם והאיש הזה לא

רש"י

ומי כמוני יקרא · ומי יקרא שהוא כמוני ויגיד ויערוך לי את כל מה שהי׳ משומי עם עולם ועד עתה : עם עולם כל בריו׳ : ואותיות · דברי מופת : ואשר תבואנה ואת העתידו׳ לבא יגידו כמו שאני עושה. עתה שעדיין לא חרב הבית ולא גליתם ולא נולד כורש ואני מבשר אתכם עליו : ואל תרהו · אין לו דמיון ופתרונו לפי עניין כמו אל תחתו להודיע את שמי לבין האומות : הלא מאז השמעתיך · מהר סיני והגדתי לכ׳ שם שאין אלוה מבלעדי : ואתם עדים · ספחתי לכם שבעה רקיעים

רד"ק

כה אמר ה׳ מלך ישראל וגואלו · כי כשיגאלנו יהיה הוא מלך ישראל לבדו שלא יהיו ברשות מלכי העמי׳ והוא אדון כבחות מטה ומעלה ובידו הכל והיכלות בידו להוציא׳ מהגלו׳ אני ראשון אף לצבאות מעלה העומדים שלא ישאנו אף להם אני ראשון ואני בראתים ואני אחרון הם יכלו ואני קיים ומבלעדי אין אלהים לבטל אמונת העובדי׳ לשמש ולירח ולככבי׳ אין באחד מהם שהוא אלהים אלא במצותי וברשותי הם מנהיגים מה שמנהיגים : ומי כמוני · ומי שהוא אלהים כמוני יקרא העוברות והעתידו׳ ויגידה ויערכה לי מה שהי׳ משומי עם עול׳ כלו׳ מבריא׳ העולם והנה יאמר משומי כלו׳ כי אני שמתי הנבראי׳ בעו׳ שבראתי׳ כל אחד ואחד בגבולו העליונים למעלה והתחתוני׳ למטה וכן יאמ׳ לי האותיו׳ אשר תבאנ׳ ואינו כפל לשון שא פירו׳ האותיות העתידו׳ לבא בזמן קרוב ואשר עתידות לבא בזמן רחוק ולמו תרג׳ יונתן כמו לנו ויש לפרשו כמשמעו ופי׳ בעבור׳ כלומר יגידו כדי לצדק עצמם ויש מפרשים ואותיו׳ דבר מופ׳ וה"א יגיד׳ ויערכ׳ על ההוה שעבר מבריא׳ העולם עד הנה : אל תפחדו · אמר לישראל אל תפחדו מאלהים אחרים ואל תיראו מהם וכן אמר ירמיהו אל תיראו מהם כי לא ירעו וגם הטיב אין אותם : ואל תרהו פי׳ לפי מקומו כמו אל תפחדו ויונתן תרגם לא תדחלון ולא תתברון וכמו לא תירא ולא תחת הלא מאז שהשמעתיך והגדתי העתידו׳ לבא ובאו ואת׳ עדי כי לכם שלחתי נביאי ועמכ׳ עשיתי נסים ונפלאות ואתם יודעים אם יש אלוה מבלעדי כמו שאמר משה רבינו או הנסה אלהי׳ לבא לקחת לו גוי מקרב גוי במסו׳ באותות וגומר לעיניכם כמו שאמר והנה אתם עדי : ואין צור בל ידעתי כי אין למעלה ממנו ידוע כי כל הידועי׳ כולם אצלי · או פירוש אין צור שלא ידעתי והם אינם יודעי׳ אות׳ על האמ׳ כי אינם אלוה · ואמר זה על המלאכים ועל הגלגלים · וי"ת ולית דתקיף אלא מן קדמי מתיהב ליה תקף : יוצרי פסל · האומנים שעושים ויוצרים הפסל כולם תהו כי מעשיהם תהו והפסילים שהם מתוריהם שהם חומדים ואוהבים אותם והם לא יועילו להם למה חומדים אותם : ועדיהם המה · ואם תאמרו אין אנו יודעים שלא יודעים שלא יועילו עדיהם המה הפסילים הם עדי׳ בעצמם שלא יועילו כי לא יראו ולא ידעו וכיון שאינם רואים ואינם שומעים ויודעים היאך יועילו לאחרים : למען יבושו · יזכרו זה למען יבושו מעבדתם אותם · וי"ת ועדיהם המה ר"ל הם מעידים על עצמם כי אין להם כח כי אם תשרפם לא יוכלו למלט עצמם כל שכן אחרי׳ : מי יצר אל · מי יעשה מעשה תהו כזה שיצרא לתהו ויסים כספו להבל הים שנעון כזה · נסך כספו או לשון יציקה : הן כל חבריו המתחברי׳ אליו לעשותו או לעבדו · או פירו׳ חבריו כמשמעו שהפסל תהו והמתעסקי׳ בו הם תהו כמוהו כמו שאמר יוצרי פסל כולם תהו הנה הם חברי׳ לפסל בדבר תהו : וחרשים המה מאדם · אינם מלאכים ושרפי׳ העושים זה הא את אומנים מבני אדם שעושים שאר מלאכות ועושי׳ אותו אל · זה דבר תימה : כולם יתקבצו · פירוש כל עובדי הפסל יתקבצו׳ וישאו ויתנו במעשיהם מהם וישתכלו בו אם יעשו זה יש להם שיפחדו מהא על מה שעשו ויבשו מעלמ׳ ממעשיהם שהוא תהו שיתבוננו בו : חרש · סמוך לברזל כי הרי"ש פתוחה · ספר עתה במעשה הפסל איך טורחים להבל מי שהוא אומן ברזל יעשה מעצד ויעשה המקבות כי כל אומן צריך לכלי ברזל יעשו הפסל מעץ או מאבן או מברזל או בדיל או כסף או שאר מתכות בכלי ברזל יעשו אותם : מעצד כלי ברזל שחותך בו חרש עצים והוא שקורין דולודו"ירא בלעז או איי"שא : ופעל בפחם ובמקבות · אותו החרש פעל בפחם שנופח בו לחמם הברזל שיעשה ממנו הכלי ופעל במקבות שיעשה אותם שיצור בהם הפסל וזהו שאמר יצרהו ופעל במקבות שיצרהו בהם · יצרהו שרשו יצר וה"א הפעל נבלעת בדגש : ויפעלהו בזרוע כחו · בכל כחו הוא פועל בו כי יקוה בפעלתו שכר טוב ועינו בזרוע בכחו · וב"ת בזרוע משמשת במקום שנים · או פירושו כמו הפוך בכח זרועו וכן נוקו׳ שם קבר : גם רעב ואין כח · עד שמרוב חשקו במלאכ׳ כשיגיע עת האכילה לא ירפה לקו׳ מהמלאכה והוא רעב ופועל עד שלא ישאר בו כח וכן צמא ולא יקו׳ אפילו לשתות והנה הוא עיף וצמא ורעב ועם כל זה פועל מרוב חשקו במלאכ׳ : חרש עצי׳ · גם כן סמוך והרי"ש פתוחה · נטו קו המידה : יתארהו · יגבלהו כלומר ישי׳ גבול בעץ בשרד והוא חוט הצבע שמסמן בו הנגר מה שרולה לכרות מן העץ וכן ותאר הגבול · והצבע ההוא יקרא שרד והקו שאמר הוא החוט שצובע אותו בשרד : יעשהו במקצעות · ואחר שסמן אותו יתקנהו במקצעות ומקצעות הם שני כלים דומין במלאכתם לאח׳ קורין לו פלא"נא ולאחר סימ"נט שמקלף בהם הנגר פני העץ ומחליקו · ותרגו׳ ואת הבית יקציע יקלף ותרגם יונתן במקצעות באזמילא ואלו הכלי׳ עשויין כמו אזמלים : ובמחוגה יתארהו · מחוגה קומ"פאס בלעז ובו יעשו הצורות ותאר הדברי׳ המצויירי׳ יתארהו הראשון א"לף בחטף פתח והשני הא"לף בחטף קמץ : כתפארת אדם · כי צורתו נאה ומפוארת משאר בעלי חיי׳ ותרגם יונתן כתפארת אדם כתושבחת איתא למתב בבית כלומר כמו שהוא תפארת האשה שתשב בבית שלא תלא לחוץ כן הוא הפסל יושב בבית וכמוהו ונסם אדם מן הנשי׳ ואדוני אבי ז"ל פירשו כמשמעו והענין כפול ואמר ויעשהו בתבנית איש כתפארת אדם ולמה לשבת בית לא לצורך אחר כי הוא ממקומו לא ימיש

כה אמר יהוה מלך ישראל

כֹּה־אָמַ֨ר יְהוָ֧ה מֶֽלֶךְ־יִשְׂרָאֵ֛ל וְגֹאֲל֖וֹ יְהוָ֣ה צְבָא֑וֹת אֲנִ֤י רִאשׁוֹן֙ וַאֲנִ֣י אַחֲר֔וֹן וּמִבַּלְעָדַ֖י אֵ֥ין אֱלֹהִֽים׃ וּמִֽי־כָמ֣וֹנִי יִקְרָ֗א וְיַגִּידֶ֤הָ וְיַעְרְכֶ֙הָ֙ לִ֔י מִשּׂוּמִ֖י עַם־עוֹלָ֑ם וְאֹתִיּ֛וֹת וַאֲשֶׁ֥ר תָּבֹ֖אנָה יַגִּ֥ידוּ לָֽמוֹ׃ אַל־תִּפְחֲדוּ֙ וְאַל־תִּרְה֔וּ הֲלֹ֥א מֵאָ֛ז הִשְׁמַעְתִּ֥יךָ וְהִגַּ֖דְתִּי וְאַתֶּ֣ם עֵדָ֑י הֲיֵ֤שׁ אֱל֙וֹהַּ֙ מִבַּלְעָדַ֔י וְאֵ֥ין צ֖וּר בַּל־יָדָֽעְתִּי׃ יֹֽצְרֵי־פֶ֤סֶל כֻּלָּם֙ תֹּ֔הוּ וַחֲמוּדֵיהֶ֖ם בַּל־יוֹעִ֑ילוּ וְעֵדֵיהֶ֣ם הֵ֗מָּה בַּל־יִרְא֛וּ וּבַל־יֵדְע֖וּ לְמַ֥עַן יֵבֹֽשׁוּ׃ מִֽי־יָצַ֥ר אֵ֖ל וּפֶ֣סֶל נָסָ֑ךְ לְבִלְתִּ֖י הוֹעִֽיל׃ הֵ֤ן כָּל־חֲבֵרָיו֙ יֵבֹ֔שׁוּ וְחָרָשִׁ֥ים הֵ֖מָּה מֵאָדָ֑ם יִתְקַבְּצ֤וּ כֻלָּם֙ יַֽעֲמֹ֔דוּ יִפְחֲד֖וּ יֵבֹ֥שׁוּ יָֽחַד׃ חָרַ֤שׁ בַּרְזֶל֙ מַעֲצָ֔ד וּפָעַל֙ בַּפֶּחָ֔ם וּבַמַּקָּב֖וֹת יִצְּרֵ֑הוּ וַֽיִּפְעָלֵ֙הוּ֙ בִּזְר֣וֹעַ כֹּח֔וֹ גַּם־רָעֵב֙ וְאֵ֣ין כֹּ֔חַ לֹא־שָׁ֥תָה מַ֖יִם וַיִּיעָֽף׃ חָרַ֨שׁ עֵצִ֜ים נָ֣טָה קָ֗ו יְתָאֲרֵ֣הוּ בַשֶּׂ֔רֶד יַעֲשֵׂ֙הוּ֙ בַּמַּקְצֻע֔וֹת וּבַמְּחוּגָ֖ה יְתָאֳרֵ֑הוּ וַֽיַּעֲשֵׂ֙הוּ֙ כְּתַבְנִ֣ית אִ֔ישׁ כְּתִפְאֶ֥רֶת אָדָ֖ם לָשֶׁ֥בֶת בָּֽיִת׃

ח׳ · ל׳ | ג׳ · ל׳ | ל׳ · ל׳ · ב׳ | ל׳ | ל׳ · ו׳ חס׳ בכיפי׳ | ב׳ · ל׳ | ל׳ | ט"ו נקודות בקריאה | י"ב | ד׳ | ב׳ | ל׳ · ל׳ | ב׳ | ל׳ · ל׳ | ל׳ · ל׳ · ל׳ | ל׳ · ל׳

תרגום

כְּדְנַן אֲמַר מַלְכָּא דְיִשְׂרָאֵל וּפָרְקֵיהּ יְיָ צְבָאוֹת אֲנָא הוּא דְמִלְקַדְמִין אַף עָלְמֵי עָלְמַיָא דִילִי אִינוּן וּבַר מִינִי לֵית אֱלָהּ׃ וּמַן כְּוָתִי דִי עָרְעִינָא וִיחַוֵינָהּ וִיסַדְרִינָהּ קֳדָמַי מִשַׁוְיוּתִי עַמָא דְמִן עָלְמָא וּדְאָתְיָן וּדְעָתִידִין לְמֵיתֵי יְחַווּן לָנָא׃ לָא תִירְחֲלוּן וְלָא תִתַּבְרוּן הֲלָא מִכְּבֵן בַּסַרְתָּךְ וְחַוֵיתִי וְאַתּוּן סַהֲדִין קֳדָמַי הַאִית אֱלָהָא בַּר מִינִי וְלֵית דְתַקִיף אֵילָהֵן דְמִן קֳדָמַי מִתְיְהֵב לֵיהּ תְּקוֹף׃ עַבְדֵי צַלְמַיָא כּוּלְהוֹן לְמָא וּפַלְחֵיהוֹן דְלָא יְהַנוּן לְהוֹן וְסַהֲדִין אִינוּן בְּנַפְשָׁתְהוֹן דְלָא חָזַן וְלָא יָדְעִין בְּדִיל דְיִבְהֲתוּן׃ מַן עֲבַד דַחְלָא וּצְלַמָא אַתִּיךְ בְּדִיל דְלָא לַהֲנָאָה׃ הָא כָּל פַּלְחֵיהוֹן יִבְהֲתוּן וְאוּמָנִין עָבְדוּנִין מִבְּנֵי אֱנָשָׁא יִתְכַּנְשׁוּן כּוּלְהוֹן יְקוּמוּן יִתַּבְרוּן יִבְהֲתוּן כַּחֲדָא׃ נַפָּחָא מִבַּרְזְלָא חֲצִינָא עָבֵיד וְנָפַח נוּר בְּשִׁיחוּרִין וּבְמַקוּבִין מַתְקֵיף לֵיהּ וְעָבֵיד לֵיהּ בִּתְקוֹף חֵילֵיהּ דְאַם יִכְפַּן עֲבִידֵיהּ וְלָא יֵיכוּל לָא יְהֵי בֵיהּ חֵיל וְאִם יִצְחֵי וְלָא יִשְׁתֵּי מַיָא יְהֵי מִשְׁלְהֵי׃ נַגָרָא אָעִין נָפִיץ בְּחוּטָא מָסַר לֵיהּ בְּמַשְׁקוּלְתָּא מְגַזֵי לֵיהּ בְּאִזְמִילַיָא וּבִנְצוּרִין מְאַחִיד לֵיהּ וְעָבֵיד לֵיהּ כִּדְמוּת גְבַר כְּתוּשְׁבַּחַת אִיתָא

מסורה

ראשון ח׳ וסימ׳ נמסר בסדר כא וכישמואל חלק ב׳ סימן י"ט : המה חד מן ד׳ נקודות בנביאי׳ נמסר בסדר מדבר סיני׳ : חבריו ד׳ ג׳ חס׳ וא׳ מל׳ וסימניהון הן כל חבריו יבשו · קח לך עץ אחד וכתב עליו ב׳בו · ושלאחריו דבר אליהם כה אמר ר"פ · קדמא מל׳ : חרש ג׳ פתחין וסימ׳ מעשה חרש אבן פתוחי חתם · חרש ברזל מעצד ופעל בפחם · חרש עצים נטה קו · וסימ׳ עובדא רקיסא פרולא :

אבן עזרא

כה · מלך ישראל · בהיותם בארצם והם גואלם מהגלות : יי׳ צבאות · כי לעולם הוא מלך והעדים צבאות השמים : אני · מלך ראשון : ומי · ומי שיאמר שהוא כמוני יקרא כאמר קולו : ויגיד · כל העוברות ויערכם לי : משומי · העם הראשון וטעם עולם בזמן שעבר : ואותיות · פעל שלם : ואשר תבאנה · יגיד לנפשם שידעום : אל תרהו · אין לו ריע והמחליפי׳ באל"ף אינגו נכון במקום הזה בעבור חסרון היו"ד מהמכתב שהוא שורש · וטעם אל תפחדו כאשר תבאנה אלה הצרות אל נגל אל תפחדו אתם הלא מאז הודעתי אתכם ואתם עדי והנה תראו היש אלוה מבלעדי ואין צור שלא אדענו כי הוא תוהו ובוהו ויש אומרים שהוא כמו ויודע בהם כטעם נס אנשי סוכות והנכון שהוא רמז להמון מעלה : יוצרי פעל כולם תוהו · הם ופסיליהם תוהו : וחמודיהם · שיצירום במשכיות עד שיהיו נחמדים לעין והם הפסילים : ועידיהם המה · כי הפסילים לא יראו ולא ידעו · למען יבושו דבק עם ועידיהם המה : מי · הים שגעון כמו מי שיצר אל וקראו כפי מחשבתו : נסך · כמו עגל מסכה לבלתי הועיל : הן כל חביריו · הם כהני הבעל או האומנים והוא הנכון : יתקבצו כלם · ויבלמו : חרש · כאשר הוא סמוך הוא פתוח הרי"ש ויש במקום מוכרת לעולם הוא בקמץ גדול ואין מלה זרה במקרא : מעצד · כלי ברזל שיחתכו בו : ובמקבות · כלי העושה נקב : יצרהו · מגזרת צורה והנכון מגזרת יצירה : גם רעב · תאר החרש : חרש · הזכיר פסילי האבן והברזל והנה גם פסילי העץ : נטה קו · כי כן משפטם : יתארהו · יעשה תארו והנכון שהוא כמו ותאר לכם הגבול כדמות רושם : בשרד · מין ממיני צבעונים ואין ריע לו : יעשהו במקצעות · יהקן ויאמר ר׳ יונה ז"ל כי המקצוע רמז לשרטוט : במחוגה · מגזרת חוג הוא הכלי שיעשה בו העגול : כתפארת אדם · יש אומרי׳ נקבה ואין צורך רק הטעם כפול : לשבת

ראוי שיקרא בשם יעקב ועוקבה אלא זה יכתוב ידו לה' ראוי שבשם ישראל יכנה ע"כ ויקשה וי"ו חביקרא בשם יעקב והענין קשה שיבאר שיהיו בהם שכפים אחד בפה ואחד בלב : עוד הביא מהרי"א ז"ל מאמר המכילתא זה לשונו חביבין הגרים שבכל מקום מכנן בישראל נקראו ישראל משרתים שנא' ואתם משרתי ה' תקראו וכן נקראו הגרים שנא' ובני הנכר הנלוים על ה' לשרתו נקראו ישראל עבדים שנא' כי לי בני ישראל עבדים וכן הגרים שנא' לאהבה את שם ה' להיות לו לעבדים נקראו ישראל אוהבים שנא' להנחיל אוהבי יש ונקראו הגרים אוהבים שנא' ואוהב גר רשב"י או' הרי הוא או' ואוהביו כצאת השמש וכי מי הוא גדול מי שאוהב את המלך או מי שהמלך אוהבו הוי או' מי שהמלך אוהבו והרי הוא או' ואוהב גר : נאמר בישראל ברית והיתה בריתי בבשרכם ונאמר ברית בגרים ומחזיקים בבריתי נאמר בישראל רצון שנא' לרצון לכם ונאמ' בגרים רצון עולותיכם וזבחיכם לרצון על מזבחי נאמר בישראל שמירה הנה לא ינום ולא ישן שומר ישראל ונאמר בגרים שמירה ה' שומר את גרים : אברהם קרא עצמו גר שנא' גר ותושב אנכי עמכם דוד קרא עצמו גר שנא' כי גרים ותושבים ואו' כי גר אנכי עמך וגו' חביבין הגרים שלא מל אברהם אבינו אלא בן צ"ט שנה שאילו מל בן כ' או בן שלשים לא היה גר יכול להתגייר מבן ל' ומעלה לכך היה הקב"ה מגלגל עמו עד שהיה מגיע בן צ"ט שלא תנעל דלת בפני גרים הבאים ליתן שכר ימי' ושנים לרבות שכר עושים רצונו לקיים מה שנא' ה' חפץ למען צדקו וכן אתה מוצא בד' כתות שהם עונות ואומרות לפני מי שאמר והיה העולם שנא' זה יאמר לה' אני אני לה' ולא יתערב בי חטא וזה יקרא בשם יעקב אלו גרי הצדק וזה יכתוב ידו לה' אלו בעלי תשובה ובשם ישראל יכנה אלו יראי שמים עכ"ל :

וראו' שנריגים במאמרם זה ראשונה שהם זכרו ששה דברים האלה בלבד משרתים עבדים אוהבים ברית רצון ושמירה ולא זכרו דבר אחר · שנית למה סמכו ענייניהם לאברהם ודוד ולא למשה שאמר ג"כ גר הייתי בארץ נכריה ושלישית למה יתחייב אם ימול אברה' בן עשרים או שלשים שלא ימולו הגרים ביותר מאלה השנים · ורביעית מה הם הארבע כתות : כי בהיות הכת האחת גרים והכת השנית חסידי' גמורים הנה הכת האחרת המשבים בתשובה הם הם הגרי' ואמנם הד' שהיא יראי שמים לא ידעתי במה יבדל מהצדיק גמור או השב בתשובה · והנ"ל בזה שהגרים שזכרו כאן אינם משאר העמים כי כבר קיימו וקבלו שאין מקבלים גרים לימות המשיח אבל כוונו אל פושעי ישראל שיצאו מכלל הדת המה ואבותיהם ואבות אבותיהם והם נולדו בגיות ושבו אל ה' כי אלה באמת הם גרי הצדק אשר ידבקו בישראל בזמן הגאולה · וידוע שלא בהיותם בגיות היו מרוחקים משש מעלות שהיו להם בהיותם בקרב ישראל המעלה האחד מהלויי' והכהנים שהיו בהם משרתי ה' ועתה בגיותם מסולקים ממנה השנית בקיום המצות שהיו עובדי' את השי"ת ועתה מסולקים מהעבודה הג' שהיו אוהבי ה' ועתה בכפרותם אויבי ה' ועוזבי תורתו · הד' הברית שהיה בבשרם ועתה כטלה מהם בכפרותם ולא נתן להם אות ברית קדש החמישית הרצון שבהיותם ביהדותם היו ממעשיהם לרצון לא כן עתה מכעיסים אותו והששית שבשעת יהדותם היו תחת השגחתו וכאשר סרו ממנו היו בהסתר פני' ולכן אמרו שהשבים אל ה' גרי הצדק יהיו משרתי' ה' כי הכהנים הלויים שבהם ישובו למעלתם והיא המעלה הראשונה הנז"ל ויעשו המצות ויהיו עובדיו' והיא השנית וידבקו בו ובאהבתו והיא הג' ויכנסו בבריתו והיא הד' ומעשיה' יהיו לרצון והיא החמישית ויזכו לשמירתו והיא הששית ולפי שהיו בהם שתי בחינות האחת במה שיחזרו לחסו' תחת כנפי השכינה והשנית במה שהיו מפושעי ישראל ומעמו שבו בתשובה מחטאתם לזה יחסו להם שני אבות אברהם שהוא אב לנכנסים תחת כנפי השכינה וכמאמרו בו השמה מעלות כולם כי הוא הקריב עולות וזבחים ככהן וכן אמר דוד ע"ה אתה כהן לעול' והוא עשה וקיים מצותיו כעבד נאמן ואפי' עירובי תבשילין ונקרא אוהב זרע אברה' אוהבי והוא נכנס במילה תחלה היו כל מעשיו לרצון לפני האל ושמרו האל מכל אויביו מפרעה ואבימלך ומהמלכים שנלחם ולהיותו אב הגוים אמרו שאילו מל בן עשרים או ל' לא היה גר מל' יותר מאותו זמן לפי שהיו כולם עושי' כמעשיו ולכן מל בן צ"ט להיות למוד כמשל לבאים אחריו ודיו לבא מן הדין להיות כנדון · והאב השני דוד בבחינת התשובה שהוא היה מישראל ואבותיו וחטא לשליו ושב בתשובה ולכן אמ' כי גר אנכי עמך ר"ל באתי לעשות כגר עם היות שאני תושב ככל אבותי שהיו מבני ישראל וכן היו ענין הגרים האלה שהיו מזה העם וחטאו וישובו אל השי"ת ומפני זה לא זכרו כי אם אברהם ודוד משתי אלה הבחינות ואמנם הד' כתות שמנאו בכתוב הם האחד זה יאמר לה' אני והוא שלא נתערב בי חטא רמוז בזה אל היהודים שעמד טעמם בם ותמיד אמרו לה' אני והשנית וזה יקרא בשם יעקב אלו גרי הצדק שעבר עליהם מהעוקבה ועתה שבו למישור ואחר שעשה שתי כתות מהיהודים גמורים ושבי פשע שיצאו מהדת וחזרו · עוד עשה מהיהודים שני חלקי' החלק האחד מהשבים בתשובה ועליו אמר וזה יכתוב ידו לה' שהוא הבעל תשובה מהיהודים הגמורים ואין זה מכלל הגרי' כי אם מחלק היהודים ולזה אמר בהם וזה יכתוב ידו לה' כמו שאמר על היהודים הגמורים זה יאמר לה' אני ופי' הכתיבה על הבעל תשובה לפי שהאיש הנאמן יספיק הדיבור וא"צ כתיבה אמנם האיש שחטא ובגד צריך עמו כתיבה לזה אמר שיכתוב ידו לה' ועל היהודי שהוא צדיק גמור שלא חטא מימיו שהוא הנקרא אצלם ירא שמים אמר ובשם ישראל יכנה כלומר שלא יכונה בשם יעקב לשון עוקבה כי לא טעם טעם חטא כי אם בשם ישראל שר עם אלהים ועם אנשים ויוכל ובאמת הוא פי' נאה בכתובים ואולי שעל זה אמר שמע אלי יעקב עבדי וישראל בחרתי בו וכן אל תירא עבדי יעקב וישורון בחרתי בו שקרא יעקב לאותה הכת מפושעי ישראל לאותו הכת הפושעי' שיצאו מכלל התורה וישראל וישורון ליהודים הגמורים ועל אותם הפושעים אמר כי אצק מים על צמא ונוזלים על יבשה אצק רוחי על זרעך והיא רוח התשוב' אל ה' והתעוררות אליה וקראם צמא להיות מסוללי' מהתורה והמצוה ומתאויים אליהם כצמא ואמר על כת היהודים וברכתי על צאצאיך כי לא יצטרכו כי אם לברכה והצדיקו לא אל הרוח לשוב אל השי"ת ואל תורתו לפי שלא פרקו עולו מעולם ואפי' בהיותם בגולה ועל אותם הגרים אמר וצמחו בבין חציר כערבים על יבלי מים ר"ל שיתגלו בין החציר שהוא משל אל האומות ויהיו ביניהם שרים וגדולים כערבים על יבלי מים ועכ"ז יתעוררו לשוב אל השי"ת והוא אומרו זה יאמר לה' אני וגו' ויהיו הד' כתות הנז"ל במדרש הנז"ל וסיוע לזה מדרש"י ז"ל שפי' חציר על עשו · והביא זה יאמר לה' אני אלו צדיקים וזה יקרא בשם יעקב אלו קטנים בני רשעים וזה יכתוב ידו לה' אלו בעלי תשובה ובשם ישראל יכנה אלו הגרים כך היא שנויה באבות דר' נתן ע"כ וראה גם ראה כי מה שדרשו במכילתא על וזה יקרא בשם יעקב אלו גרי הצדק דרשוהו באבות דר' נתן אלו קטנים בני רשעים הוא מה שזכרתי שהוא רמז אל האנוסים ועל ביניהם הקטנים מדבר שישובו אל ה' בכל לבבם ולפי זה כשאמר יעקב רמז לאותם מישראל שפשעו ועל כן אמר עליהם ועתה שמע יעקב עבדי שמע יעקב לשוב לתורתי וכן אל תירא יעקב מהעונות שעוית אבל הצדיקים הגמורים כנה בשם ישראל וישורון אמר וישראל בחרתי בו שלא הוצרך להבטיחם אל תירא ולא לצוות אותם שישמעו כי שומעי' הם תמיד ולפי שייעד וצמחו בבין חציר דרך משל שישובו בתשובה מתוך האומות יחד אבות ובנים וגם מהאומות כמו שאמר וגם מהם אקח וגו' לזה אמר עליהם זה יקרא לה' וגו' ולא די שישובו הם אלא שג"כ ישיבו את זולתם בתשובה ואפי' מהאומות בשם ישראל יכנה לזולתו שלא אמר בשם ישראל יכונה שהיה פועל עומד אבל או' יכנה הוא פועל יוצא שיכנה לזולתו מהשבים עמו ובחברתו בשם ישראל יכנה אותו השב עכ"ל · וק"ק על דבריו במה שסיכה הבנת הגרים מפשטן גרים ממש ופי' אותו על המשתמדים והם נקראים גרים · ומה שכתבתי הוא הנכון לפי פשטן של גרים וסודם · והבנת הכתוב כבר קדם ביאורו בפסוק הקודם עיין עליו :

כה אמר ה' וגו' ויקרא רבה אני ראשון וגו' ר' יהושע דסכנין בשם ר' לוי מאני של בשר ודם אתה למד אני של הב"ה אם פרעה הרשע ע"י שאמר ליוסף אני פרעה זכה לכל הכבוד הזה לכשיבוא אני של ה"בה שאמר אני ראשון ואני אחרון עא"כו עכ"ל : ולע"דן שהכוונה שאני פרעה פי' אני פרעה כאמן שמקיים דברי שאני או' לך שאיש מבלעדיך לא ירים את ידו ואת רגלו כי דבר מלך לא ישוב אחור כיוצא בזה הוא פי' של אני ראשון ואני אחרון שמאני של ב"ו כבין פי' לאני של ה"בה שהכוונה כאמן לקיים דברו וז"ש אני ראשון כלו' שקיימתי דברי בראשונ' בגלות ראשון של מצרים ואני אחרון כאמן לקיי' בגלות אחרון להשיב בנים לגבול' או הפס' כמ"ש המפרשי' באני פרעה שר"ל בגדולתי גדול' מדרגה אחת עליך יוסף באופן שאתה תהיה לי למשנה ואני מלך א"כ מאני של ב"ו המורה על מדרגה אחת על יוסף שע"י זכה לכל הכבוד ההוא ממנו כלמוד לאני שלה"בה שר"ל אני ראשון שהיתה מעלתי גדולה עליכם אבל כבר הגעתם אל מדרג' עליונה מאד עד שאני אמרתי אלהים אתם ובני עליון כולכם לולי חטא העגל היו חרו' מכל שעבוד וצר' בעול' וכן באחרונה יתקיים שאני אחרון שההיה אני גדול עליכם ומכלל זה מובן שאת' ג"כ גדולים וז"ש אני של הב"ה גו' עא"כו ואמר ומה אם פרעה הרשע גו' שמלבד הקולא והחומרא המבואר' והיה מלך פרעה היותו ב"ו והב"ה יוצר בראשית והוא מה שכיון בבירור באו' מאני של ב"ו אתה למד אני של הקב"ה הוסיף עוד בחינת קולא וחומרא מבחינת פרעה מהיותו רשע גוזר ובלתי מקיים לא כן הוא ית' שהוא אמר ולא יעשה ז"ש מאני של ב"ו וכו' ומה אם פרעה הרשע שעם כל רשעותו שעם כל זה ע"י שאמר ליוסף אמירה בעלמא בפה ולא בלב עכ"ז ע"י שאמר אני פרעה זכה לכל הכבוד עאכ"ו אני של הקב"ה הגוזר ומקיים · ועיין הרא"בע ז"ל והרד"ק ז"ל ומהרי"א ז"ל מלך ישראל בימים הראשונים (כדהר"אבע ז"ל) וגואלו לעתיד ה' צבאות מעלה ומטה מעל' שהשכלי' הנבדלים ג"כ הם בכלל צבא מעלה וישראל גם כן למטה צבאותיו ככתוב יצאו כל צבאות ה' וגו' באופן שהוא אדון הכל וכיון שכן יהי' נכון לבכם שיגאלכם ואמר אני ראשון לו' שהוא ית' שגאלם ממצרים בראשונה הוא יגאלם באחרונה לא שיאמר שהוא ית' נופל תחת הזמן ולא שיאמר עליו שהוא ראשון או אחרון כי אם שהיה מלך ראשון וגואלו וה' צבאות ראשון וג"כ יהיו כתוארים האלה עלמן אחרון · ואפשר לפרשו עליו ית' שהיה ראשון קודם שנברא העולם ואחרון אחרי הפסדו (קרוב לדהרד"ק ז"ל) ע"כ : ולע"דן אני ראשון ואני אחרון שכמו שהגאולה הראשונ' היתה על ידי הב"ה בעצמו ובכבודו כמו שנא' אני ה' ואחז"ל ועברתי בארץ מצרים וגו' אני ולא מלאך אני ולא שרף וגו' וז"ש אני ראשון אני ממש כמו לכן אמור לבני ישראל אני ה' כן כיוצא בזה אני אחרון אני ממש ולא על ידי זולתי ויהיה תוספת טובה בגאולה אחרונה כי בראשונה אעפ"י שהית' ע"י הב"ה עכ"ז היה אמצעי עמו הוא משה ע"ה כמו שנא' וישלח מלאך ויוציאנו ונאמר בו ראה נתתיך אלהים לפרעה ואהרן אחיך יהיה נביאך הרי שעשה אלהים למשה וכדפרשית בכלי חמדה אשר עשה למשה שכב יכול עשאו אלהים ועשה לישראל שיהיו לו לעם סגולה ז"ש וישראל עמו אמנ' לעתיד לא יהיה אמצעי כלל וז"ש ומבלעדי אין אלהים שלא יהיה נביא ה' במדרגת משה שיהיה אמצעי ביניכם שיהיה במ' דרגת אלהים כמשה שנא' בו ראה נתתיך אלהים וגו' כאמור וכן אחז"ל שהגאולה עתידה שתהיה ע"י הש"י לבדו אין אחריה שעבוד וז"ש ופדויי ה' ישובון שיהיו פדויי ה' ועל שמו כיון שאין שום אמצעי ואפי' נביא לא כן בראשונה שהיתה ע"י אמצעי כאמור ומזה ימשך שמחת עולם על ראשם שידעו שתמיד הים עם האל לעול' כמצא שאף על פי שהלך השוא בשתי הגאולות שנעשו ע"י הש"ית כמ"ש אני ראשון ואני אחרון עכ"ז לא ראי זה כראי זה כי בראשונה היה למשה יד ואחיזה בה כאמור ונאמר מוליך לימין משה זרוע תפארתו אמנם בעתידה ומבלעדי אין אלהים הכל על ידו ית' ית' ואעפ"י שדרשו חז"ל מה שהיה הוא שיהיה משה היה והוא שיהיה היינו שיגלה אליהם לעתיד אחרי הגאולה אבל בגאולה נשגב ה' לבדו להושיעם במהרה בימינו : ובזה אפשר שאמר כה אמר ה' מלך ישראל וגואלו שלעבר היה השם יתברך הגואל ומשה מלך כמו שנאמר ויהי בישורון מלך וגו' אמנם לעתיד הוא הגואל והוא המלך זה שאמר מלך ישראל וגואלו ה' צבאות וגו' :

ומי כמוני יקרא וגו' עיין רש"י ז"ל וכן הרא"בע ז"ל והוסיף וכן הרד"ק ז"ל ומהרי"א ז"ל ומי אלוה כמוני שיקרא ויגיד ויערוך מהעבר ומ"ש למו כדהרד"ק ולמו בעבור' להצדיק דבריה' ע"כ : ולע"דן לדקדק למה בעוברות אמר ויערכה לי ובעתידות למו ולמה לא יגידו כולם או לו או למו : ונראה כי על העבר שאפשר לבדות מלבם ולו' כך וכך היה ואין מכחיש אות' וכזב דבריהם לכך אמר ומי כמוני ומי שיאמר שהוא כמוני כא יגיד לי ויעריך לי מה שהי' לשעבר ולא כל העבר מעת הבריאה אלא מעת יציאת מצרים ששמתי לי לשמי לעם סגולה את ישרא' אשר הוצאתי ממצרי' ז"ש משומי עם עולם לשון שומה מעת ששמתי עם בעולם שתיבת עם משותפת אל אלוה ואדון עליו או אמר עם עולם ששמתי אותו להיות לי לעם לעד לעולם ז"ש עם עולם את זה לבד שאלה ממנו יגיד לי מהעבר כי אני אכחיש אותו בכזב אמנם בעתידות מהאותיות ואשר תבואנה אין צורך שיגידו לי אבל יגידו למו לעובדיו ומספיק בזה כי האמת יורה דרכו בעתידות כי כאשר לא יתקיימו האותיות והם אשר לזמן קרוב כדהרד"ק ז"ל מהם יוקח מופת אל אשר תבואנה באחרית הימים שהכל שוא ודבר כזב · או יאמר יגידו למו לעצמם כי באמת אינם יודעי' מאומה מהאותיות ואשר תבואנה לעתיד והלואי יגידו למו לעצמם שצריכים הם להגדה והוא מאמר הלא' ובלא"ת שמהעתיד אינם יודעים מאומה והלואי יגידו למו לעצמם אם ידעו בעתידות מה שהוא כמנע שהרי צריכים הם בידיעתם ובהגדה למו לעצמם כי אינם יודעי' מאומה ולדעת יונתן שתרג' למו כמו לנו צריך לומר שאמר למו דרך כבוד כלפי מעלה ודבר הכתוב בכנוי כמו ועלה שהוא כמו ועלינו :

אל תפחדו וגו' עיין רש"י ז"ל והרא"בע ז"ל והרד"ק ז"ל וכן מהרי"א ז"ל כת"י אין צור בל ידעתי והפשעתי בו חוזק ותוקף · או בל ידעתי כפשוטו אין צור שאין ידיעתי מקפת בו או אין צור צבא מרום שלא ידעתי והכנעתי כמו ויודע בהם אנשי סוכות כי פוקד ה' על צבא המרום במרום לעת מצוה צורך להכניעו : ולע"דן שזה יעוד על הגאולה העתידה כמו שאמר מלך ישראל וגואלו וגו' ולזה אמר אל תפחדו ואל תרהו מהגלות המר הארוך פן יקראכם אסון בו ח"ו כי הלא מאז השמעתיך והגדתי ר"ל הנה מעת שפרת' שירת הים אז ישיר משה מאז השמעתיך הנה הגדתי לכם גלוי דעת על הגאולה העתידה ישיר משה בלשון עתיד כמ"ש חז"ל שר לא נאמר אלא ישיר וגו' ז"ש הלא מאז שהשמעתיך על הגאולה ההיא הנה הגד הגדתי לך על העתיד ואתם עדי בדבר זה ואם כן למה תפחדו ולמה תרהו הים אלוה מבלעדי שימחה בידי ואין צור בל ידעתי וכיון שכן הוא יהיה לבבכם נכון בי כי אנכי ה' מדבר ועושה גוזר ומקיים :

יוצרי פסל וגו' עיין רש"י ז"ל והרא"בע ז"ל והרד"ק ז"ל ומהרי"א ז"ל לפי שהתועים חושבים שהאומן הוא המועיל להורדת השפע על ידי אותו הפסל להיות אותו האומן נולד ביום פלוני ובמזל פלוני יצליח יותר משאר האומנים וחכמים יותר ממנו וכנגד זה אמר יוצרי פסל כולם יחדיו תוהו · אמנם יש זולתם שכל מבטם הוא במזל העליון שכאשר יעשה אותו הפסל בתמונת כל אחד מצבא המרום יוריד עליו רוחניותו וכחו ויצלח לאותם הדברים שהוא צריך אליהם וכנגד זה אמר וחמודיהם בל יועילו על הכחות העליונים צבאי מרום וקראם חמודיהם על שם שחומדים הורדת רוחניותם ואמר ועידיהם המה שהפסילים המה עידיהם של חמודיהם שאין בהם תועלת שהרי אם היה בהם תועלת הורדת שפע מאחר שיורד עליהם על הפסילים היה להם א"כ להועיל' לפסילים לשיראו וישמעו מאחר שהם מקבלים אותו הכח העליון ואינו כן כי הם בל יראו ובל ידעו שכל זה מורה שאין בהם קבול שפע ויבושו בזה עובדיהם עד כאן : ולע"דן יוצרי פסל כולם תוהו על דרך עלובה עיסה שנחתום מעיד עליה ז"ש יוצרי פסל המציירים אותם הם עצמ' כולם יחדיו יודעים שהם תוהו וחמודיהם בל יועילו ר"ל החמדה הגורמת להם לעשות פסילים לגנוב דעת הבריות להסתחר בהם אותה החמדה אין בה תועלת ז"ש וחמודיהם בל יועילו שום תועל' כי כי מאירת ה' במעשה ידיהם · והיוצרי פסל המה מעידים על הפסילים עצמם שאין צורך לעדים זולתם להעיד על פסילותם והבלם וכיון שכן הנה אעפ"י שעינים להם ליוצרי פסל הנה באמת בל יראו ובל ידעו כי טח מראות עיניהם מהשכיל לבותם כיון שאינם מתביישים מפועל כזה להכשיל ולהטעות העולם שאו' שהם עושים אליהות היעשה לו אדם אלהים ז"ש בל יראו בעיני בשר ובל ידעו בעיני השכל ומדע כי היוצרי פסל אינם רואים ואינם יודעים למען יבושו ויכלמו ממעשיהם כי עיניהם לרע יראו בהם לא לטובה להתבייש ממעשיהם המכוערים כמ"ש דוד המלך ע"ה אחר שאמר עינים להם וגו' כמוהם יהיו עושיהם בלי עינים ובלי אזנים וכל אשר בוטח בהם כי מי שהי' עור ועיניים יש לטעות טעות גדולה כזו אין זה כי אם התמהון לבב ועורון גדול ובפסוק מי יצר אל אוסיף לך ביאור במ"ש יוצרי פסל כולם תוהו עיין עליו כי הוא מקושר עם פסוק מי יצר גו' :

מי יצר אל וגו' עיין רש"י ז"ל וכן הרא"בע ז"ל וכן הרד"ק ז"ל : ודמהרי"א אכתוב מקושר בפסוק הן כל חבריו בס"ד : ולע"דן שהכתוב מדבר בשני מיני עושה אלילי' האחד הפתי האו' לעץ אבי אתה שחושב שהאליל עצמו הוא האלוה והשני העובד אל הצורה הרוחנית השמש או הירח או תמונת צבא מצבאי מרום ומכבד אל הצורה הזאת אשר בצלם ודמות הרוחני הוא לכבוד הרוחני לא שיתן ממש בעץ ואבן ההוא אשר לנגד עיניו לזה אמר כי בין מי שיצר אל והוא הפתי הטועה שהוא יצר האל שהרי בכחו ועולם ידו הוציאו מהכח אל הפועל מהעץ או מהאבן או מהמתכ' ההוא לעשותו אלוה וזהו מי יצר אל ובין מי שיש לו הבנה יותר שהוא אינו יוצר לו אל כי היעשה לו אדם אלהים אבל מה שעשה הו' פסל נסך פסל תמונת כל הצר השוה שנבא הוא שהוא לבלתי הועיל כי יחדיו שתי הסברות בטילות ואולי על זה אמר למעלה יוצרי פסל כולם תוהו לכלול בין העושה הפסל עצמו אלוה ובין העושה צבא המרום במרום הרוחני אלוה והפסל דוגמתו אל הצר השוה שבהם שיוצרי פסל כולם תוהו כולם דייקא :

הן כל חבריו וגו' עיין רש"י ז"ל וכן הרא"בע ז"ל וכן הרד"ק ז"ל ומהרי"א ז"ל לפי שהטועים באלילים חושבים שמזל האומן גורם כי נולד בשעה פלונית או מזל צבא המרום המצוייר באותו הפסל הוא הגורם או שעת מעשה הפסל גורם בעשותו אותו בעתי' ידיעות ועל ביטול הדעת הראשון אמר יוצרי פסל כולם תוהו כנז"ל שאין מזל היוצרי פסל מעלה או מוריד כלל והדע' השני שמזל צבא המרום גורם אמר וחמודיהם בל יועילו כדפי' ונגד הדעת הג' שעת המעשה גורם אמר מי יצר אל ופסל נסך בהיותו סומך על בחירת השעה הראויה לכך לזה לא דבר בלתי מועיל ואחר שזכר זה דרך כלל רצה לפרט עוד ביאור ואמר על הראשון שמצד האומן הן כל חבריו יבושו ר"ל הפועלים המתחברים עם האומן במעשה הפסל בראות' שהם לא ידעו במלאכתו ובאת הצורה יאמרו שורו טמא אל הגעו כי אם האומן הידוע הנה הם באמת יבושו מזה ואמרו' ...

כֹּה־אָמַר יְהוָה גֹּאֲלֶךָ
וְיֹצֶרְךָ מִבָּטֶן אָנֹכִי יְהוָה עֹשֶׂה כֹּל
נֹטֶה שָׁמַיִם לְבַדִּי רֹקַע הָאָרֶץ מֵאִתִּי:
מֵפֵר אֹתוֹת בַּדִּים וְקֹסְמִים יְהוֹלֵל כה
מֵשִׁיב חֲכָמִים אָחוֹר וְדַעְתָּם יְסַכֵּל:
מֵקִים דְּבַר עַבְדּוֹ וַעֲצַת מַלְאָכָיו
יַשְׁלִים הָאֹמֵר לִירוּשָׁלַםִ תּוּשָׁב
וּלְעָרֵי יְהוּדָה תִּבָּנֶינָה וְחָרְבוֹתֶיהָ
אֲקוֹמֵם: הָאֹמֵר לַצּוּלָה חֳרָבִי
וְנַהֲרֹתַיִךְ אוֹבִישׁ: הָאֹמֵר לְכוֹרֶשׁ
רֹעִי וְכָל־חֶפְצִי יַשְׁלִם וְלֵאמֹר
לִירוּשָׁלַםִ תִּבָּנֶה וְהֵיכָל תִּוָּסֵד:
כֹּה־אָמַר יְהוָה לִמְשִׁיחוֹ א
לְכוֹרֶשׁ אֲשֶׁר־הֶחֱזַקְתִּי בִימִינוֹ לְרַד־
לְפָנָיו גּוֹיִם וּמָתְנֵי מְלָכִים אֲפַתֵּחַ
לִפְתֹּחַ לְפָנָיו דְּלָתַיִם וּשְׁעָרִים לֹא
יִסָּגֵרוּ: אֲנִי לְפָנֶיךָ אֵלֵךְ וַהֲדוּרִים
אוֹשֶׁר דַּלְתוֹת נְחוּשָׁה אֲשַׁבֵּר וּבְרִיחֵי
בַרְזֶל אֲגַדֵּעַ: וְנָתַתִּי לְךָ אוֹצְרוֹת
חֹשֶׁךְ וּמַטְמֻנֵי מִסְתָּרִים לְמַעַן תֵּדַע
כִּי־אֲנִי יְהוָה הַקּוֹרֵא בְשִׁמְךָ אֱלֹהֵי
יִשְׂרָאֵל: לְמַעַן עַבְדִּי יַעֲקֹב
וְיִשְׂרָאֵל בְּחִירִי וָאֶקְרָא לְךָ בִּשְׁמֶךָ
אֲכַנְּךָ וְלֹא יְדַעְתָּנִי: אֲנִי יְהוָה וְאֵין עוֹד ה
זוּלָתִי אֵין אֱלֹהִים אֲאַזֶּרְךָ וְלֹא יְדַעְתָּנִי:
למען

כִּדְנַן אֲמַר יְיָ דְּפָרְקָךְ וּדְאַתְקְנָךְ מִמְּעַיִן אֲנָא יְיָ עָבֵיד כּוֹלָא תָּלֵית שְׁמַיָּא בְּמֵימְרִי שַׁכְלֵילִית אַרְעָא בִּגְבוּרְתִּי: מְבַטֵּל אָתְוַת בִּידִין וְקָסוֹמִין מְשַׁגֵּשׁ מְתִיב חַכִּימַיָּא לַאֲחוֹרָא וּדְעַתְּהוֹן מְקַלְקֵל: מְקַיֵּים פִּתְגָּמֵי עַבְדוֹהִי צַדִּיקַיָּא וּמֵילַךְ שְׁלוּחוֹהִי מַשְׁלִים דְּאָמַר לִירוּשְׁלֵם תִּתּוֹתַב וּלְקִרְוַיָּא דְּבֵית יְהוּדָה יִתְבְּנְיָן וְחָרְבָתְהָא אֲקוֹמֵם: דְּאָמַר עַל בָּבֶל תֶּחֱרוּב וְנַהֲרָהָא אוֹבֵישׁ: דְּאָמַר עַל כּוֹרֶשׁ לְמִיתַּן לֵיהּ מַלְכוּ וְכָל רְעוּתִי יְקַיֵּים וּלְדְאָמַר לִירוּשְׁלֵם תִּתְבְּנֵי וְהֵיכְלָא יִשְׁתַּכְלַל: כִּדְנַן אֲמַר יְיָ לִמְשִׁיחֵיהּ לְכוֹרֶשׁ דְּאַתְקֵיפִית בִּימִינֵיהּ לְמִמְסַר קֳדָמוֹהִי עַמְמִין וְחַרְצֵי מַלְכִין אֲשָׁרֵי לְמִפְתַּח קֳדָמוֹהִי דָּשִׁין וְתַרְעִין לָא יִתְאַחֲדוּן: מֵימְרִי קֳדָמָךְ יְהַךְ וּמֵישְׁרַיָּא אֲכַבֵּישׁ דָּשִׁין דִּנְחָשׁ אֲתַבַּר וְעַבְרִין דְּבַרְזֶל אֲקַצֵּץ: וְאֶתֵּן לָךְ אוֹצְרִין דַּחֲשׁוֹךְ וְסִימָן דְּמִטַּמְרָן בְּדִיל דְּתֵידַע אֲרֵי אֲנָא יְיָ דְּרַבֵּיתִי בִשְׁמָךְ אֱלָהָא דְיִשְׂרָאֵל: בְּדִיל עַבְדִּי יַעֲקֹב וְיִשְׂרָאֵל בְּחִירִי וּקְרֵית לָךְ בִּשְׁמָךְ אַתְקְנִתָּךְ וְלָא יְדַעְתָּא לְמִדְחַל קֳדָמַי: אֲנָא יְיָ וְלֵית עוֹד וּבַר מִנִּי לֵית אֱלָהָא סַעֲרְתִּיךְ וְלָא יְדַעְתְּ לְמִדְחַל קֳדָמַי: בדיל

ישלים ד׳ ב׳ מל׳ וב׳ חס׳ וסימ׳ ועצת מלאכיו ישלים · גם איביו ישלם אתו · וכל חפצי ישלם · כי ישלים חקי · קדמא׳ ובתרא׳ מל׳: אוצרות י״א מל׳ וסימ׳ במסר׳ רבת׳:

רש״י

ויוצרך מבטן · מאז ויתרוצצו הבנים בקרבה הייתי לך לעזרה ובחרתיך: נוטה שמים לבדי · מפר אותות בדי׳ · לפי שאני נטיתי שמי׳ לפיכך אני יכול להפר אותות: בדים · הם החוזים בכוכבי׳ על ידי אותות השמים ועל שם שפעמים הרבה שהם מכזבין קורין אותם בדי׳ · שאני מחליף הסדרי׳ שלמעלה וטועין אלו המשאלין בהם ולפי שאיצטגניני בבל היו חוזים בכוכבי׳ כמו שהוא אומר יעמדו נא ויושיעוך הוברי שמי׳ לכך הוא אומר מיפר אותות בדים · כלומר הוא שהפרתי אותות בדי מגוריי: מקים דבר עבדו · משה: ועצת מלאכיו · מלאך אחד אומר ליעקב ישראל יהיה שמך וקיימתי דבריו אף כאן אקיים עצת נביאי האומר על ירושלם תושב: האומר לצולה חרבי · האומר לבבל התיבשי: ונהרותיך אוביש · לפי שהיא יושבת על נהרות מלחמה הרינא אוכלוסיה ליובש נהרות: רועי · מלך שלי. למשיחו · כל שם גדולה קרויה משיחות כמו לך נתתים למשחה ורבותינו אמרו למלך המשיח אומר הקב״ה קובל אני לך על כורש כדאיתא במס׳ מגילה: לרד לפניו גוים · להרקיע ולהדד לפניו גוים · לרד לשטוח: ומתני מלכים אפתח · לשון חלשות הוא זה וסבר כח כי חגור מתני׳ הוא זירוז כח כמו אזר נא כגבר חלציך · ואתה תאזור מתניך ומזיח אפיקי׳ ריפה לשון שברון כח: לפתוח לפניו · דלתי שערי בבל · שערי הוא חלל פתח השער דלתי׳ הם הפותחי׳ ונועלין בהן את השער: והדורים אישר · תירגם יונתן ושוריא אכבש כמו הדר הדרגא על שם שסובבת החומה את העיר · ויש לפרש הדורים הורחו׳ עקלקלות אישר לפניו: הקורא בשמך · עדיין לא נולדת ואני קורא לך שם כורש: למען עבדי יעקב · שתוליאם מגלות בבל: ולא ידעתני · לא עשית רצוני כי אני אמרתי הוא יבנה עירי והוא כשעמד אמר מי בכם מכל עמו רשות נתן להם לילך וכל הטורח פרק מעל צוארו: יוצר

רד״ק

כה אמר ה׳ · ויוצרך מבטן · פירשתיו: עושה כל · עשיתי כל העולם בעת הבריאה ולא היה אלא אני לבדי ובכל יום אני עושה שאני מעמידו בכחי: נוטה שמים · רוקע הארץ פירשתים · ובאמרו לבדי ומאתי ר״ל כי אני ראשון לכל הנבראי׳ ובעת הבריאה לא היה אלא אני לבדי ומאתי ומכחי היה הכל · ובבראשית רבה הכל מודים שלא נבראו מלאכי׳ ביום ראשון שלא יהו אומרי׳ מיכאל היה מותח בדרומו של רקיע וגבריאל בצפונו והקדוש ברוך הוא ממדד באמצעיתו אלא אני ה׳ עושה כל נוטה שמים לבדי רוקע הארץ מאתי · מי אתי · כתוב לומר מי היה שותף עמי בבריאתו של עולם: מפר אותו׳ בדים · וכיון שהוא אדון הכל הוא מפר ומבטל כשירצ׳ המעשי׳ מהחכמי׳ שהיו בבבל שהיו כוזבי׳ באותיות שהם אותות השמים · כמו שאמר ומאותות השמים אל תחתו · או פי׳ אותות שעות היום · כמו שאמר והיו לאותות שלא הכירו הרעה שתבא להם · כמו שאמר יעמדו נא ויושיעוך הוברי שמים וגו׳: וקראם בדי׳ לפי שהם כוזבי׳ במשפט המזלות לפעמים · ובדי׳ מן בדיך מתים יחרישו שפי׳ כזביך וכן פי׳ קוסמי׳ הם החוזים · כמו בלעם בן בעור הקוסם · כי חוזה בכוכבים היה ובדי׳ וקוסמי׳ וחכמים הם כפל ענין במלות שונות · והחכם רבי אברהם בן עזרא פי׳ בדים מגזר׳ בדד כי יש נשמות שיש להם כח להתבודד ויגידו העתידות ולא בדרך חכמה · וקוסמים הם חכמי המזלות וחכמי הם הרואי׳ בכבד ובכתף: מקים דבר עבדו׳ הוא ישעיהו ומלאכיו שאר הנביאים שנתנבאו על בנין בית שני: לירושלם · בעבור ירושל׳ וכן ולערי: תושב · שישובו יושביהם עליה: תושב · שרשו ישב משלא נזכר פועלו מהכוסף: וחרבותיה · טעמו על ירושלם שזכר: האומר לצולה · היא בבל המשיל אותה למצולת ים לשני דברים האחד שהיא מלאה מים והשני לפי שהיתה בקעה: חרבי · כלומר יבשי · כלומר שלא ישאר כל טוב בה אלא תחרב על ידי כרש · וכן ונהרותיך אוביש דרך משל · והנה ביד האל הכל כי הוא אמר לירושלם שהיתה חרבה שתבנה ואומר לבבל שהיתה בנויה שתחרב: האומר לכרש · בעבור כרש אומר שהוא רועה שלי כלומר שינהג את עמו והוא ישראל · וכל חפצי ישלים · בבבל ובירושלם · והיכל תוסד · הנה נמצא היכל זכר ונקבה כי נמצא והיכל ה׳ לא יסד · ואפשר כי התי״ו תי״ו הנוכח · ואמר תוסד כי בימי כרש לא עשו אלא היסוד כי בטלו העמונים את מלאכתם והיתה בטלה עד שנת שתים לדריוש: כה אמר ה׳ למשיחו לכורש · כמו שקראו רועי כן קראו משיחי · כלומר מלכי כי אני המלכתיו להחריב את בבל והמלך הוא משוח או לפי שמלוכה היתה על ידי משיחה נקרא המנוי שממנה האל׳ על איזה דבר בלשון משיחה · וכן ומשחת את חזאל · תמשח לנביא תחתיך · יען משח ה׳ אותי · וכן למשיחו לכרש הממונה שלו כי האל מנה אותו למלך: לרד לפניו · מקור מן הקל בשקל כסף יוקשים · והוא מגזרת הרודד עמי תחתי · והוא ענין פרישה ורקיעה כתרגום וירקעו ורדידו: אפתח · שלא יהיה בהם כח לפני כורש כי האוזר מוזק המתנים: לפתוח · כאלו הם פתוחות · וכן לא יסגרו כאלו לא יסגרו שהרי אמר דלתות נחושה אשבור אני לפניך · כלומר עזרי ילך לפניך: והדורים · דרכים עקלקלות אישרם לפניך · והוא על דרך משל שלא יכשל בבאו לבבל בשום ענין ודומה להדורים בדברי רבותינו ז״ל הדורא דכנתא: אושר · כתוב בוי״ו וקרי אישר ביו״ד · והענין אחד כי אותיות אהו״י מתחלפות: אשבר · אגדע · כי בעזרתי תלכד בבל אף על פי שדלתותיה נחושה ובריחיה ברזל: ונתתי לך אוצרות חשך · כי מה שאדם אוצר מכסף וזהב ואבני׳ טובות תחת הקרקע יאצור אדם אותם במקו׳ שהוא חשך ומסתרים ובבבל היו אוצרות רבות כמו שקורא אותה מדהבה · כלומר בעלת הזהב: ומטמוני · ושור״ק המ״ם הסניה: למען תדע כי אני ה׳ · כי זה הנפלאות שאתה עושה באצרות להכניע מלכי הארצות תחתיך לא בחיל ולא בכח כי הם ברוחי וברצוני · וכרש הכיר הכל כי בדעתו כי מה׳ היתה לו · וכן אמר כל ממלכות הארץ נתן לי ה׳ אלהי השמים · ולפי שהמלכי׳ אשר לפניו התגאו ולא הכירו האל עד שלקח ידו בהם · כמו מלך אשור שאמר בכח ידי עשיתי ובחכמתי כי נבונותי · ונבוכדנצר אמר אעלה על במתי עב אדמה לעליון · לפיכך התבונן כורש בעצמו וראה שהראשונים שנתגאו נפלו ביד האל ידע כי בידו הכל והוא המגביה והוא המשפיל: למען עבדי יעקב · זה שאני עושה לא למענך אלא למען עבדי יעקב וכן זה להחריב בבל שהעבידום יותר מדאי והכבידו עולם ולהוציאם מהגלות בעבור זה אני נותן לך הכח הזה: אכנך ולא ידעתני · כי כמה שנים לפני כורש ולפני גלות ישראל התנבא הנביא על חרבן בבל · ואמר ואקרא לך בשמך · ואמר אכנך כי פעם שהיה שמו כרש כמו בזאת הפרשה ופעם בלא זכר שם כרש וזהו הכנוי: ולא ידעתני · ועדין לא היית יודע אותי כשהייתי קורא לך ע״ט כנוי שאתה תחריב בבל: אני ה׳ · אאזרך · אני החזקתי מתניך עד שלא ידעתני כי כבר דברתי על ידי עבדי הנביאים עליך שאתן לך כח על ממלכות הארץ ועל בבל: למען

אבן עזרא

כה · עשה כל · אני עושה כל חפצי והעד כי נטיתי שמים לבדי: מאתי · מבחי כי אין השם גוף וכתו׳ מי אתי והנה הוא כמו לבדי ודע כי הכתוב אמר נוטה השמים ורוקע הארץ כי עמידתם תמיד בשם: מיפר · בדים הם הבודאים מלבם וכמוהו בדיך מתים יחרישו ויותר נכון להיותו מגזר׳ בדד כי יש נשמות שיש להם כח להתבודד: וקוסמים · הם חכמי המזלות והטעם גוזרי׳ האומרי׳ כן יהיה והנה הבדי׳ הם האומרי׳ כן יהיה לא בדרך חכמ׳: משיב חכמים · הם רואי הכבד והכתף וחכמי העתיד: מקים עבדו · הוא הנביא והטעם עצמו ומה הוא דבר הנביא שאומר ירושלם מגזר׳ ישיב׳ כמו תורד וחרבו׳ כל עיר ועיר או הה״א סימן ירושלם: האומר לצולה · כמו מצולה במצולות ים וזה הטע׳ רמז על בבל שהיתה מליאה אדם והון כמצולת ים: האומר · ולאמר לירושלם תבנה · הנה זאת הראיה במורה שנבנית ירושלם בימי כורש ורמז תוסד על בית השם שלוה שיבנה וכאש׳ יסדו ידי זרובבל צוה כורש שלא יבנה והנה התברר שלא טעה דניאל בחשבונו כאשר פירשתי במקומו: כה אמר יי׳ · יש אומרי׳ כי משיחו הוא הנביא ויש אומ׳ כי הוא כורש ושניהם נכונים כי הנביא אמר יען משח יי׳ אותי גם מלאכו ומשחת את חזאל: לרד · שם הפועל מגזרת הרודד עמי תחתי וכמוהו ליום קומי לעד: אני · הטעם עזר השם או רמז לשר פרס ככתו׳ בספר דניאל: והדורים · הפך אישר ויש אומ׳ מגזרת הדר והטעם ההרים והוא שם התאר או פעול: דלתות נחושה · הם בשערי המדינות: ונתתי · אוצרות חשך · שיבוזו המדינות: למען תדע · כי בתחילה לא היה ירא השם: למען · כל זאת הגדולה לא אעשה בשבילך רק בעבו׳ ישר׳ שתשלח הגולה גם תבנה ירושל׳: אכנך · כמו הקרא בשמך לי אתה: ולא ידעתני · כי עוד לא ידבר לבבראה: אני יי׳ לבדי שהלא ידע העתידות והעד דבר כורש: אאזרך · אחזקך ואף על פי שלא עבדתני: למען

מנחה גדולה

שהוא ית׳ ברא האדם להתפאר בו כד״א נצר מטעי וגו׳ או יתקיים כי ישוב אליו זיוו וקומתו כאשר בה ברא אדם שגלגל עקבו היה מכהה גלגל חמה ואפי׳ מלאכי השרת בקשו לומר לפניו קדוש כמ״ש ז״ל בב״ר וזהו ובישראל יתפאר שע״י תיקון חייו שהוא הפשטת זוהמת נחש כלם או בשם ישראל יכנו ואז יתפאר גם בזיו וקומה כמדובר: כה אמר ה׳ למשיחו וגו׳ · ירצה שכל הגדולה והכבוד והעושר אשר נתתי לך לא למענך אני עושה שאלהיך אני חלילה כי אם למען תדע כי אני ה׳ בעל היכולת ועפ״כ תהי׳ משיחי לדבר זה ליתן רשות לבני הגולה אשר המה תחתיך לעלות לירושלי׳ לבנות ביתי · אך לא שתחשוב כי אני אלהיך וע״כ החשבתיך כי לא כן הוא כי גם שקראתי בשמך מאז אלהי ישראל אני נקרא ולא אלהיך והטע׳ שאני עושה כל אלה לך על ידך ולא ע״י עצמי בלא הוא כי אין זכות שלם לישראל כי אם למען עבדי יעקב שזכות אביהם הם צריכין וישראל שקראתיו כן להיותו בחירי כלומר אך לא בזכות שם בני ישראל כי לא שלמים הנה וזהו למען עבדי יעקב וישרא׳ בחירי מפא״כ לעתיד שאני בעצמי אגאלם כי אז יהיו שלמים לגמרי אחרי שיזכו למחות כעב פשעם וכענן חטאתם כמדובר ואז יודע לעיני כל כי אני ה׳ ואין עוד וגו׳ ולא לבד שאין עוד כי מי יערוך לי להיותי ראשון ואין אחרון כהורא׳ שם העצם היה הוה ויהיה אפי׳ בתוארי בשם אלהי׳ שהוא לשון שררה ואדנות גם בזה זולתי אין אלהי׳ כי אין לשום נברא שררה וגדול׳ זולת מה שקיבל ממני וע״י שגזרתי עליו ולא הפלגתי או מזולת ממני:

בפסוק חציו וגו' דבר הוא בנסורת התרש היוצא מגוף האילן שכן מורה חציו שרף במו אש שמורה על הנסורת שהייתה דבקה עם הפסל עצמו ונחצית ממנו ועליו הוא אומ' על חציו בשר יאכל מה שלא היה אוכל בשר קודם העשות צלם הפסל לא כן עתה על חציו בשר יאכל בשר שלוק או צלי ולא יסתפק בו במיעוט אבל יצלה צלי וישבע לשובע אכילה גסה בשמחה רבה אף יחום וגו' כדפרשית וכל השמחה הזאת ואין שמחה אלא בבשר צלי לרוב הוא לפי שכבר נגמרה מלאכתו ולגמרה עשה סעודה ז"ש ושאריתו לאל עשה בלשון עבר לפסלו שכבר נגמר יסגוד לו אחר הסעודה והאכילה הנוהג דרך שבודה והודאה המבדיל כברכת המזון ויפתחו ויתפלל אליו הכל כדפרשית בשיטות הקודמות:

לא ידעו וגו' ולא וגו' רועה וגו' עיין רש"י ז"ל והרא"בע ז"ל וכן הרד"ק ז"ל ומהרי"א כנז"ל:

ולע"דן לדקדק כפל לא ידעו ולא יבינו וגו' ולא דעת ולא תבונה ולמה אמר לא ידעו ולא יבינו לשון רבים ואחר כך ולא ישיב וגו' בלשון יחיד ולמה אמר אפיתי בלשון עבר ואמר אכלה בשר ולא אמר לאיתי בשר· ונראה שאמר לא ידעו ולא יבינו על העובדים אותו שלא ידעו ולא יבינו כי זה העושה פסל הכסילים בחלקת לשונו והוא טח את עיניהם מראות וזהו טח בלשון יחיד ולא אמר טחו על עיניהם בלשון רבים והטעם בראותו של זה החרש ואמר ולא ידעו ידיעה הוא הדבר המקובל מהזולת ובינה הוא המבין משכלו ובזה מובן שאמר לא ידעו בלשון עבר ואמר ולא יבינו בלשון עתיד שלא אמר ולא הבינו לו' שברא לו שלא יבינו אפי' בעתיד ובכלל או' שאין תקוה בעתיד הוא העבר שלא הבינו· ואחר שדבר על העובדי' דבר על החרש חכם להרע אשר טח את עיניהם של העובדים כדפרשית ולא שת אל לבו להשיבו למוטב לבלתי החטיאו רבים ז"ש ולא דעת ולא תבונ' לאמר ר"ל לאמר לאחרים העובדים חציו שרפתי במו אש ואף אפיתי על גחליו לחם אמנם הבשר אחר זמן מה כשיתעממו הגחלים אצלה בשר כדי שלא יתחרך הבשר באש תקיף וכדפי' לעיל בפסוקי' והיה לאדם לבער וגו' חציו וגו' ואומרו ויתרו לתועבה אעשה לבול עץ אסגוד מורה כמו שפירשתי בפסוק ושאריתו לאל עשה שטועה טעות גדול' לחשוב שהעץ ההוא הוא האלוה על דרך אומרים לעץ אבי אתה וגו' וז"ש כאן ויתרו לתועבה אעשה שהוא בתורת אלהות וזהו לשון תועבה בכנוי או לשון תועבה תועה בה שתועה הוא בזה בעשות אותו אלוה וסעד לו לבול עץ נמצא כל עבודתו נכריה לבול העץ ולא כתן תלק לרוחני אפי' לצבא מרום דאמר רועה אפר על החרש שיש לו אלילים רבים כאילו הוא רועה אותם וקראם אפר ע"ש חציו שרף במו אש כי השארית ראוי ליקרא גם כן אפר ולב הותל מעבודת אלילים הוא הטהו לחרש הזה אל האומנות הזאת להכסיל העולם במעשה ידיו ולא די שלא יציל את אחרים שהרי מטעה אותם אלא אפי' את עצמו ונפשו אינו מציל ז"ש ולא יציל את נפשו ולא יאמר לעצמו הלא שקר בימיני ואיך אחוז בשקר לי ובימיני או יאמר רועה אפר על החרש עצים שהוא רועה את בני האדם בהספיק להם אלילים כדי צרכם כרועה הזה הרועה עדרו במרעה טוב ועל מביעי מים ינהלהו לזה אמר על החרש רועה אפר ר"ל רועה שעתיד להיות אפר שישרף בגהינם ועשותם רשעים כי יהיו אפר תחת כפיכם לב הותל הלב שלוהרע אשר הותל במהתלות הוא היא שהטהו להחטיא באליל שאת נפשו לא יציל האליל שהרי הוא של עץ ואם יפול בתקומו שריפת אש צריך להבריחו ולהצילו מפני הדליקה שלא ישרף ז"ש ולא יציל את נפשו על האליל והרועה הנז' לא יאמר כיון שאין זה מציל את נפשו א"כ הלא בודאי שקר בימיני דאם לנפשו לא יציל כ"ש לזולתו:

זכר אלה יעקב וגו' עיין רש"י ז"ל והרא"בע ז"ל והרד"ק ז"ל וכן מהרי"א ז"ל והרחיב לפי שהוכיח את האומות העובדות אלילים וימשך מזה בושת לישראל כי גם המה נכשלו בזמן מלכי ישראל ובזמן רוב מלכי יהודה לכך אמר אחר תוכחת האומות זכר אלה יעקב וישראל כאילו אמר הרשעים והצדיקים יזכרו אלה כי יעקב הוא לשון עוקבא ויעקבני וישראל הטובים כולם יהיו יזכרו אלה הנז"ל כי אני יצרתיך עבד לי ולא עבד למזלות ולצבא שמים לא תנשני ר"ל לא ההא שכוח ממני כי אין ראוי לך לשכוח אל מהוללך מאחר שאני לא אשכחך שהא מחיתי כעב פשעיך וגו':

ולע"דן זכר אלה התוכחות הנז"ל אל ילוזו מעיניך כי עבדי אתה שהוצאתיך מבית עבדי' וגם כי לי בני ישראל עבדים מעת יצירתו בבטן עקב את אחיו ולקח לו לחבלו וגורלו את השי"ת ז"ש כי עבדי אתה קניתיך מיד פרעה וגם כן יצרתיך מעת יצירת ישראל שבא בבטן רבק' אמו יצרתיך עבד לי אתה לא תנשני כלומר לא תנש' אותי תמיד או מה שהכעסתני לא הניח אותי להנשא לזהו אלא זכור אותם תמיד כי ע"י זה שלא תנשני תאיל לך שמחיתי כעב פשעיך ואפשר שאמר דרך רמז זכור אלה ר"ל זכור אלה אלהיך ישראל שאמרת על דרך אלה עשית והחרשתי שפירשוהו חז"ל אלה אלהיך עשית והחרשתי וגו' ואמר אתה ישראל שתיבת אתה מיותרת ר"ל אתה ישראל חשוב כשלא תנשני אבל אם ח"ו תשכחני איכך ישראל חשוב:

מחיתי כעב וגו' עיין רש"י ז"ל ומהרי"א ז"ל ועם זה יאמר כי גאלתיך במצרים עם היותך מלא עונות או יהיה גאלתיך עבר במקו' עתיד ע"כ: ועיין הרא"בע ז"ל והרד"ק ז"ל:

ולע"דן מה שפי' בכלי חמדה כי העב כשמו עב מאד מהענין ועל כן המשיל הפשעים אלו המרדים שהם עבים וחמורות כעב מחיתי אותם אמנם החטאות הם השוגגין וכענן שהוא קלוש יותר ובקל הוא נמחה כן החטאות הקלין והשוגגין איכו זז משם עד שמוחלין לו מעתה שובה אלי כי ע"י כך גאלתיך מיד הקטגורים הנעשי' מהפשעים והעונות שכל העובד עביר' אחת קנה לו קטגור א' והאדם נמסר בידו כמ"ש ואין אתה בא לידי עבירה ממש וכתיב ותמוגגני ביד עונינו וזהו כי גאלתיך ע"י המחי' הזו גאלתיך מיד העבירות שהיי' נמסר בידם או יהיה גאלתיך גאולה העתידה במהר' בימינו ואמר בלשון עבר גאלתיך מהטעם שיזכיר בפסוק שאחר זה ויוכיח כן הכתוב הבא אחריו האומר רנו שמים וגו' כי הגאולה העתידה תהיה גלויה וכוללת בעליונים ותחתונים שכולם ירונו:

רנו שמים וגו' עיין רש"י ז"ל והרא"בע ז"ל וכן הרד"ק ז"ל ומהרי"א ז"ל רנו שמים כי עם גאולתי יושפעו הכחות העליונות וישפיעו עליך ולא באמצעות הפסילים וגם הדברים השפלים יהיו לתועלתן ועל זה אמר הריעו תחתיות ארץ פצחו רנה ואמר יער וכל עץ בו כנגד מה שזכר מעצי הפסילים שישמחו עצי היער בגאולת ישראל שלא יקחו מהם לצלמי עבודת אלילים וזהו כי גאל את יעקב ובישראל יתפאר ע"כ: ולע"דן לפי שהשמים גלוי לפניהם שהגאולה העתידה הרי היא כאילו נעשית כבר ואעפ"י שהיא עתידה כי לא יחל השי"ת דברו ואפי' שלא יזכו תבא בעתה ז"ש רנו שמים רינה כאילו כבר עשה השי"ת שלזה גם כן אמר כי גאלתיך בלשון עבר אמנם בתחתיות הארץ הריעו בקול תרוע' שהוא התחלת התעוררות רנה אבל לא רנה שלימ' אמנם ההרים היותר גבוהי' פצחו רנה לפי שיש לכל הר והר שר כמ"ש בגמרא לגדא דהר ולא רנה שלימה אלא פתיחה כל דהו וזה שאמר פצחו הרים רנה שאינם ממדרגת השמים לרנן מעתה· ואמר טעם הרינה והשמחות הנזכרות משתי בחינות האחת מפאת הועלת יעקב שגאלו השי"ת וז"ש כי גאל ה' יעקב ורמז גם כן לגאולת השכינה שע"י תשובת ישראל יהיה השי"ת נושע כב יכול הוא נושע מהגלות ככתוב ושב ה' את שבותך כב יכול הוא שב וכמ"ש חז"ל גלו לבבל שכינה עמהם ז"ש כי גאל ה' יעקב שהדבר שקול כי גאל ה' יעקב שיעקב גאל ה' וה' גאל ישראל· והבחינה השנית היא קדוש השי"ת ובישראל יתפאר על מה שיגדיל לעשות בישראל או שישראל יפארוהו ומתוך הכז' נספרי כמו שהביא בילקוט סי' שט"ו בפסוק ירונו יושבי סלע מכין שעתידים שמי' וארץ לקלס לפני ישראל שנאמר רנו שמים כי עשה ה' הריעו תחתיות ארץ ומכין שאומות העול' עתידים לקלס לפני ישראל שנאמר הרינו גוים עמו ומכין אף ההרים והגבעות שנאמר ההרים והגבעות יפצחו לפניכ' רנה ומכין אף המלכיות שנאמר וכל עצי השדה ימחאו כף ומכין אף האבות והאמהות שנ' ירונו יושבי סלע מראש הרים יצוחו עכ"ל: מובן מתוך דברי המאמר שרנו שמים וגו' הוא לעתיד שעתידים לקלס לפני ישראל בשלותן של ישראל כי בשלומם יהיה להם שלום כי לא נבראו שמים וארץ אלא בשביל ישראל שנאמר בראשית ברא אלהים את השמים ואת הארץ ואין ראשית אלא ישראל שנאמ' קדש ישראל לה' ראשית תבואתו ואם תבטל סיבת בריאתם שהם ישראל יבטל המסובב וז"ש רנו שמים כי עשה ה' ולפי שגם האומות היו מקבלין תועלת מהמקדש בשבעים פרי החג ותמיד כהני' ברכות הטובה עלינו גם עלימו תשוף ככתוב הללו את ה' כל גוים שבחוהו כל האומים כי גבר עלינו חסדו כמו שפי' הרב כמה"רר ישראל די קורי"אל ז"ל שבהתגבר עלינו חסדו ימשך להם תגבורת מאיתו התמלית ימוכו משוד תנחומיה על כן זה אפשר שאמר כאן ומכין שאה"ע עתידין לקלס לפני ישראל שנאמר תחתיות ארץ שמדבר כאן על האומות שלא כשתעבדו בישראל שאותם האומות לא נברה מלכותם כאות' שכשתעבדו בישראל שגברו מאד מפני כבודם של ישראל שלא יאמרו יכשתעבדו לאומה שפל' כנז"ל לחז"ל למעככם שלחתי בבלה שהלך השי"ת על עב קל לכבוש כל המלכיות תחת בבל מפני כבודו של ישראל שמשועבדין בבבל וז"ש א"כ ומכין שאף אומי העולם עני' שנאמר הרינו גוים עמו ר"ל אתם הגוים שהכבתם את עמו ישראל או גוים שהייתם עמו במה שלא הרגתם נפש מישראל כי דם עבדיו יקום ואין לו עמכם מה ליקום כי לא היה לכם עסק עמהם ויתור דבריהם הלא הייכו יכולים ללמוד לפרש תחתיות ארץ ר"ל אותם האומות תחתיות ארץ ר"ל האומות שפלות תחתית הרץ שלא עלו במעלה ותחתיות לשון השפלה הוא וזהו"ג אמר

ומכין שאף המלכיות וגו' שאעפ"י שעלו במעלה גדולה ונעשו מלכיות לכבוד השתעבדות מישראל כאמור מפני כבודם של ישראל לז"א ומכין אף המלכיות וכיון לא אמר בשביל ישראל כי המלכיות לא ירונו בשביל ישראל אדרבה ילטערו כי כשזה קם זה נופל אבל אמר סתם שירונו על שיכירו וידעו כל יושבי תבל כי לך תכרע כל ברך תשבע כל לשון ועליהם נאמר וכל עצי השדה הוא השר' אשר מיוחד להם כמו שנא' ויבא עשו מן השדה והוא עיף וכן אמר מכין שאף האבות והאמהות שאעפ"י שנמשך תועלת לקלת מבניהם שיעלו במעלה רמה הנה נמשך להם הפסד מבחינה אחרת כי יצא אח עשו ליעקב וישמעאל ליצחק וכשזה קם זה נופל לזה אמר כי אף האבות ישמחו מלך קדושת השי"ת והתפרסמות יחוד אלהותו ואעפ"י שמלך אחר קינה יעוררו וז"ש ירונו יושבי סלע מראש הרים הם האבות אין הרים אלא אבות שנאמר שמעו הרים את ריב ה' והאיתני' מוסדי ארץ כמו שאמר יושבי סלע אשר עליהם אמר מראש הרים ואמר יצוחו לרמוז שמלך פורענות בניהם עשו וישמעאל יצוחו וע"פ מדרש זה ופירושו אפשר שאל כל הנזכר רמז כאן בפסוק זה רנו שמים ותחתיות ארץ כפשוטו אל החלוקה הראשונה של שמים וארץ: וכנגד האומות רמזתי בתחתיות ארץ לשון שפלות וכנגד ומכין ההרים גו' אמר פצחו הרים וכנגד ומכין אף המלכיות שנא' וכל עצי השדה ימחאו כף אמר כאן יער וכל עץ בו או אמר יער על אומות העולם וכל עץ בו על המלכיות ותחתיות ארץ כפשוטו וכאן ביאר הטעם שזכרנו למלכיות בשמחתם שהוא מלך קדוש שם השי"ת והתפארותו ז"ש ובישראל יתפאר:

כה אמר ה' וגו' מפר אותות וגו' ב"ר אימתי נבראו המלאכים רבי יוחנן אמר בשני נבראו הה"ד המקרה במים עליותיו וכתיב עושה מלאכיו רוחות ר' חנינא אמר בחמישי נבראו דכתיב ועוף יעופף וכתיב ובשתים יעופף ר' לוליני בר טיברם בשם ר' יצחק בין על דעתיה דר' יוחנן ובין על דעתיה דר' חנינא הכל מודים שלא נברא ביום ראשון כלום שלא יאמרו מיכאל היה מותח בדרומו של עולם וגבריאל בצפונו והב"ה במאמצע אלא אני ה' עושה כל רוקע הארץ מאתי מי אתי מי היה שותף בבריאתו של עולם מלך בשר ודם מתקלס במדינה וגדולי המדינה מתקלסים עמו למה לפי שנושאים אתו במשאו אבל הקב"ה אינו כן ברא את עולמו הוא לבדו מתקלס בעולמו הוא לבדו וכו' הוי כי גדול אתה ועושה נפלאות אתה אלהים לבדך עכ"ל:

ולע"דן לדקדק כי לו הונח שהיה בורא את המלאכים ביום ראשון איך היה מקום לטעו' שנעשו שותפים בבריאה חלילה מאחר שהם נבראים מהשי"ת איך יתבן שהוא ית' יצטרך עזר וסיוע מברואיו האם למעשה ידיו יכסוף: ונראה מקום הטעות היה מצד רוממותו ית' ות' ושפלות כל הנמצאות בערך גדולתו היה מקום לטעות ולומר שברא המלאכים שהם שכל נבדל כדי שהם יהיו אמצעיים בינו יתברך ובין הנמצאות כי אל זה כיון באומרו הכל מודים שלא נברא ביום ראשון כלום שלא יאמרו מי"כאל היה מותח בדרומו שהוא שר החסד לכך לו כתן הדרום וגברי"אל שהוא שר הגבורה נתן לו הצפון כי מצפון תפתח הרעה וגו' וכתן האמצע אל השי"ת מבחינ' שהוא סיבת כל הסיבות והמלאכים אבל היו המלאכים אמצעיים בינו ית' לבריאת הנמצאות ומזה היה נמשך גם כן בעת השבח שישבחו הנמצאות כולם ג"כ ע"י אמצעיים ממלאכים ומלבאי מרום כי מהו השבח ההוא לשיוכל האדם לימלא פיו תהילותיו ומי ומי ימלל גבורת השי"ת הוא בעצמו אם לא ע"י אמצעי ואולי לזה עכב השם יתברך בריאת המלאכים לכ"ע שלא היו ולא נבראו בראשון להודיע כי הוא יתברך עושה כל הוא הסיבה והוא בעצמו המסבב ולא ע"י אמצעי כלל כמו כן השבח יערוך להשם יתברך בלי שום אמצעי וזוהי כוונת הכתוב כי גדול אתה ועוש' נפלאו' בבריאה אתה ר"ל אתה יחיד שלא נמצא מצוי עמך לאמצעי כמו כן אתה אלהים לבדך ישבחוך בלי שום אמצעי וזה שאמר אתה אלהים לבדך או אמר כי גדול אתה לבדך יגדלוך בלי שום אמצעי כי כן בעזותך נפלאות אתה לבדך תעשה אותם וז"ש ועושה נפלאות אתה אלהים לבדך וז"ש מאתי וכתי' מי אתי כי הכל מאתי ואפי' ע"י אמצעי לא נעשה כי מי אתי שהרי לא נמצא בעת בריאת העולם ביום ראשון אלא אני לבדי ומי אתי· ועיין רש"י ז"ל והרא"בע ז"ל וכן הרד"ק ז"ל ומהרי"א ז"ל שפסוקים האלה הקדמה למה שיזכיר מענין כורש ולכך מבטיחם שיהיה גואלם עכ"פ שתפול בבל וימלוך כורש וז"ש כה אמר ה' גואלך ויוצרך שמי שיצרך הוא יגאלך והוא עושה כל ר"ל שלא היה חומר קדום שממנו ברא חלילה אבל הוא יוצר כל ר"ל מאפס המוחלט וכן רוקע הארץ שבהיותה מגולה עשה בה שטחים ישרים לשבת עלי' וגם שרקע אותה על המים כדברי המשורר לרוקע הארץ על המים ואמר רוקע נוטה בלשון הווה (כדהרא"בע והרד"ק) לפי שבכל יום מעמידו יקרא נוטה רוקע· ואמר מפר אותות בדים וגו' שאעפ"י שאותם השופטים עפ"י האותות היה משפטם משפט צדק וכן הקוסמים החוזים בככבים בראותם בכוכבים שפטו משפט צודק ומה שלא יתקיים ויהיו בדים לא יהיה מחסרון ידיעה אלא מצד השי"ת משדד מערכות השמים והוראותיהם בטלות ז"ש מפר אותות בדי' בבחינת שהנו רואים במזלות שהם מופרות אבל מצד עצמו היו קיימו' ושרירות אלא הוא ית' הפרם בכחו הגדול וכן הקוסמים עם היותם צודקים יהולל לפי שישתנו עליהם סדרי בראשית ולא יצא משפטם לפועל והפי' הזה מוכרח שאל"כ מה הודיע בכח האלהי להפר אותות הבדים ושקרנים הלא מופר הוא מאליו ע"כ· ובדהר"בע בשער כ"ו בא כיוצא בזה כמו שאזכור בסמוך בכלל דבריו בפסוק מקים דבר עבדו וגו':

ולע"דן לפי שיעקב ועשו היו בבטן רבקה ויתרוצצו הבנים בקרבה ומשם מן הבטן גאלו השי"ת מיד חזק ממנו הבא לרצצו כקנה רצוץ לז"א גואלך ויוצרך מבטן שתיבת מבטן חוזרת ג"כ לגאלך שמן הבטן גאלו וזה סימן לבניו ג"כ שיגאלם ויוצרך לחלקי וגורלי מן הבטן והי'כל זה מן הבטן לפי שאני ה' עושה כל בשבילך כמאמר בראשית ברא אלהים בשבילך שנקראת ראשית תבואתו כדי שתקבל התורה שנקראת ראשית דרכו וזה אפשר שאמר דרך רמז אנכי ה' עושה כל בשביל אנכי ה' אלהיך וגו' עשיתי כל ע"ד מ"ש חז"ל כמוגים ארץ וכל יושביה שהיה חוזר לתוהו ובוהו אלא שאנכי תכנתי עמודיה אנכי ה' אלהיך וגו' העמיד עמודיה וכמ"ש מאתי וכתיב מי אתי מי רמז לחמשים שערי בינה שבהם נברא העולם בחכמתו יסד ארץ ובתבונתו כונן שמים ככתוב מי ברא אלה כמו שפי' בס"ה ע"ה· ואמר מפר אותות בדים שאעפ"י שהם בדי' כדפרש"י ז"ל לפי שרוב הפעמים מכזבים עכ"ז לפעמי' כשיאמרו מצד ראותם אותות ברורות משפט אמיתי אז בשירצה הב"ה מפר אותם האותות כמ"ש בדמהרי"א ז"ל ע"י שהשם יתברך משדד את מערכות השמים בעד ישראל וכן הקוסמים מתהוללים בראותם שעם היות להם אותות צודקים במשפטם אשר שפטו ולא היה ולא נתקיים כי מתהוללים כי לא ידעו מה כי מה' יצא הדבר ולזה בראות

[illegible]

למען ידעו ממזרח־שמש וממערבה כי־אפס בלעדי אני יהוה ואין עוד: יוצר אור ובורא חשך עשה שלום ובורא רע אני יהוה עשה כל־אלה: הרעיפו שמים ממעל ושחקים יזלו־צדק תפתח־ארץ ויפרו־ישע וצדקה תצמיח יחד אני יהוה בראתיו: הוי רב את־יצרו חרש את־חרשי אדמה היאמר חמר ליצרו מה־תעשה ופעלך אין־ידים לו: הוי אמר לאב מה־תוליד ולאשה מה־תחילין: כה־אמר יהוה קדוש ישראל ויצרו האתיות שאלוני על־בני ועל־פעל ידי תצוני: אנכי עשיתי ארץ ואדם עליה בראתי אני ידי נטו שמים וכל־צבאם צויתי: אנכי העירתהו בצדק וכל־דרכיו אישר הוא־יבנה עירי וגלותי ישלח לא במחיר ולא בשחד אמר יהוה צבאות:
טו כה אמר יהוה יגיע מצרים וסחר־כוש וסבאים אנשי מדה עליך יעברו ולך יהיו אחריך ילכו בזקים יעברו ואליך ישתחוו אליך יתפללו אך בך אל ואין עוד אפס אלהים:

אכן

בריל דידעון ממדנח שמשא וממערבא ארי לית בר מיני אנא יי ולית עוד: דאתקין ניהור וברי חשוך עביד שלם וברי ביש אנא יי עביד כל אילין: ישמשון שמיא מלעילא ועננייא יגרון טובא תתפתח ארעא וייחון מיתיא וזכותא תתגלי כחדא אנא יי בריתינון: ווי די מדמי למידן לקביל פתגמי ברוהי ורחיץ דיוטבון ליה צורת כחרא דעבדין מעפר ארמתא האיפשר דיימר טינא לעבדיה לא עבדתני ויעובדך לית ידין ליה: ווי דאמר לאב מה תוליד ולאיתתא מה תעדן: כדנן אמר יי קדישא דישראל ודאתקניה אתייא דעתידין למיהי אתון שאלין מן קדמי על עמי ועל עובד גבורתי תפקדונני: אנא במימרי עבדית ארעא ואנשא עלה בריתי אנא בגבורתי תלית שמיא וכל חיליהון שכליליה: אנא איתיניה בגלי בקשוט וכל אורחתיה אתקין הוא יבני קרתי וגלוות עמי ישלח לא בדמין ולא בממון אמר יי צבאות: כדנן אמר יי ליאורת מצרים ותגרי כוש ואנשי סבא נכרין דסחורא עלך יעידון ודילך יהון בתר פתגמך יהכון בשלשלן יעדון וליך יסגדון מינך יבעון ויודון למימר בקושטא ביך אלהא ולית עוד אלהא בר מינך:

בקושטא

ישע ה׳ פתחי׳ וסימ׳ תפתח ארץ ויפרו ישע ׳כי הלבישני בגדי ישע ׳וכהניה אלביש ישע ׳וקדרי׳ שנבו ישע׳ ירחקו בניו מישע וידכאו :כל צבא׳ ד׳ בקריא׳ וסימ׳ ויכלו השמי׳ והארץ ׳ונמקו כל צב׳ השמי׳ ׳ונגלו כספ׳ השמי׳ ׳אנכי עשיתי ארץ ואדם ׳אתה הוא יי׳ לבדך: צבאם ז׳ וסימ׳ נמס׳ לעיל בסיפרא בראש סימ׳ ל״ד:

רש"י

יוצר אור ׳ לצדיקים: ובורא חשך ׳ לבבל וכן עושה שלום ובורא רע: הרעיפו שמי׳ וגומר ׳ צדק האמור במקרא מוסב על הגזל ועל הרעיפה הרעיפו שמים צדק ושחקים יזלו צדק כלומר מאתי יבא הצדק להטיב להם מן השמים ׳ בראתיו ׳ בראתי את הדבר הזה: הוי רב את יוצרו ׳ נתנבא ישעיה על חבקוק שעתיד לעמוד ולקרוא חגר על אורך הגלחתו של נבוכד נצר עד אנה יי׳ שועתי וגומר ותעשה אדם כדגת הים והקב״ה אמר לישעיה למה זה בא לריב אתי סבור הוא שאיני שם על לב להושי׳ את עמי לעם מלאת אשר תרבה הארץ את שבתותיה: אין ידים לו ׳ אין מקום לו: הוי אומר לאב מה תוליד ׳ כסבור הוא להיות מרחם על הבן יותר מאביו ׳ ד״א הוי בן האומר לאב למה הולדת דומה הוא לזה שהוא רב את יוצרו: האותיות שאלוני וגו׳ ה״ה נקוד׳ קמץ למדתה שאינה תמוהה וכן פירושו אם באת׳ לשאול לי אתם הנביאי׳ שאלוני על אותות השמי׳ ומופתי׳ אשר אתם רואים נולדי׳ בארץ עליה׳ הוו שואלי׳ אותי מה הם אבל על בני ועל פועל ידי ישראל שבשבילם יצרתי את הכל אתם באים לצותי ולקרוא לפני חגר תלונייתמוה הוא וכי צריך לצוות על בני אני כבר בראתי להם היסוע במחשב׳ שעלה לפני כילד אנכי העירותיהו בצדק על כורש הוא אומ׳: אנכי עשיתי ארץ ׳ וכתתיה לאש׳ ישר בעיני: יגיע מצרים וגומ׳ ׳ הרי הודעתי
טו אתכם במה אושיע את בני מיד בבל כי כורש לכך העירותיהו בצדקי ועוד אני מושיעכ׳ חשוב׳ סנחריב שבימי חזקיהו כאשר ישוב מעל תרהקה מלך כוש יבא לירושלם וחמדת כל אוצרות כוש ומצרי׳ שילכו לעזור את כוש בידו ויבא עם אותו השלל ויפול בירושלם וחזקיהו ועמו יבזו את הכל כן מפורש בסדר עול׳ שעל סנחריב נאמ׳: עליך ׳ ירושלם: בזיקים יעבורו ׳ שהביאם עם סנחריב שלולים בקולרי׳ ולאחר מפלתו עמד חזקיהו ופטר את כל השבויים ונתגיירו והכירו אך בך אל׳ ׳ יהיו מודים שאין אלוה

אכן

רדק

למען ׳ וממערבה ׳ הה״א רפה ואינה לכנוי אלא הוא שם בלשון נקבה כמו מערב שם בלשון זכר ׳ ויתכן להיות הה״א כנוי לשמש ׳ כי ימצא בלשון נקבה והם היא רפה ימצא כמוה ׳ וזכר ממזרח ומערב כי ממזרח למערב הוא היסוב השלם ולא כן מצפון לדרום: יוצר אור ובורא חושך ׳ מצרע: ובורא רע ׳ מלעיל ׳ וזכר אור וחשך ושלום ורע דמך והפכו זכר׳ למשל כי כן יעשה האל יתן אור ושלום וחשך ורע לבבל ורע הפך שלום כי השלום טוב והמלחמה רע ׳ ואמר על אור ושלום יוצר ועשה כי הם מעשה ועל חשך ורע אמר בורא כי אינה דבר כי הסרת האור היא החשך והסרת הטוב והשלום הוא רע: ובורא ׳ ענין גזרה ׳ כמו ואם בריאה יברא ה׳ גזר שיהיה ׳ וא״א ז״ל פירש ובורא חשך הארץ ׳ כי הוא הגורמת החשך בעולם בשתשקע השמש הארץ מסך בין השמש ובינינו לפיכך הוא החשך׳ ופי׳ עושה שלום בין התולדות שהם הפוכו׳ בטבעם ובהסכמת ארבעה תולדו אלא יהיה בריאות הגוף והוא שלום ואם תגבר אחת מהם על חברתה הקרה על החמה או החמה על הקרה או הלחה על היבשה או היבשה על הלחה זהו חלי הגוף שהוא רע וזה יבא ממאכלים רעים לגוף כי אם יהיו חמי׳ ויאכל מהם יותר מדאי תגבר יד תולדת החמה או ההפך כי כל אחת עומדת כנגד חברתה ׳ או יבא החלי מדברי׳ אחרים והבורא ברא הדברים והמאכלים ׳ ואע״פי שהאד׳ גורם לעצמו החלאי׳ שהם על המאכלי׳ הבורא ית׳ ברא׳ ׳ זהו ובורא רע ׳ ואף על פי שהן לא בראם לרעי׳ וכתב רבינו סעדיה יאם הטוב והרע לבריאת האל לפיכך אמר אני ה׳ עושה כל אלה: הרעיפו שמים ממעל ׳ ענין הזלה ׳ וכן מן הקל ושחקים יערפו טל והוא כמו הפוך: יערפו ׳ אמר זה על דרך משל על התשועה שתבא לישראל כאלו מלאכי שמים באי׳ לעזרתם וכן יושב הארץ: ויפרו ישע וצדקה תצמיח יחד ׳ פירוש ויפרו ישע וצדקה שתצמיח הארץ יחד ׳ ואע״פ שהוזקק בישע דבק פם וצדקה לפיכך אמר ויפרו לשון רבים: בראתיו ׳ כל אחד מהם הישע והצדקה ׳ וי״ת הפסוק על תחית המתים: הוי רב את יוצרו ׳ אמר זה על מלך בבל שהיה מתגאה ומתנשא כנגד האל והוציא כלי בית המקדש לשתות בהם והמשיל משל ואמר אם החומר יריב עם היוצר אותו ויאמר לו מה תעשה אני יודע יותר ממך: חרש את חרשי אדמה ׳ כי זה המלך חרש יתחשב עם חרשי אדמה: כי ככלי יוצר נפץ במאדה כמו שכתוב ביה בליליא אתקטיל בלשצר מלכא: אין ידים לו ׳ ידמה שלא עשוהו ידים ׳ וכן המשילו לבן שאמר לאב מה תוליד או לאם מה תחילין כי זה דבר שאינו ׳ ואיך יתנשא מלך בבל על האל שהוא בידו כחומר ביד היוצר ׳ וכן אמר על מלך אשור היתפאר הגרזן על החוצב בו: כה אמר ה׳ האותיות שאלוני ׳ יאמר כנגד אנשי בבל שאלו לי העתידות הבאות לישראל אני אגיד לכם לא כאלהיכם שאינכם יודעים מאומה: על בני ׳ על ישראל שהם בני ופועל ידי תצוו לנביאים בעבורי שיאמרו לכם דברי והם יגידו לכם מה אני עתיד לעשות בעבור בני והבא בידי לעשו׳ כי אני בראתי הכל: אנכי ׳ ואדם עליה בראתי׳ זכר האדם כי הוא ממונה עליה והוא ראש בריאות הארץ וכל הנבראים בה בעבורו ׳ אמר ידי נטו שמים ׳ ואמר וכל צבאם צויתי ׳ כמו שאמר דוד כי הוא צוה ונבראו ׳ להודיעך כי המעשה והנטיה לא היה אלא מצוה והמצוה אינה בדבור אלא רצון: אנכי העירותיהו בצדק ׳ הכנוי על כרש שזכר למעלה אמר אני הוא שעשיתי כל זה העיר העירותי לכרש שיעשה צדק ויוציא ישראל מהגלות ׳ וזהו צדק: הוא יבנה עירי ׳ כי הוא נתן להם כסף וזהב לבנות הבית והעיר: לא במחיר ולא בשחד ׳ כי אם לעשות רצוני כי ידע בלבו כי אני המלכתיו ׳ כמו שאמר נתן לי ה׳ אלהי השמים׳ ואמר והוא פקד עלי לבנות לו בית: וגלותי ישלח ׳ כמו שאמר מי בכם מכל עמו יהי אלהיו עמו ויעל ׳ והנה זאת תעשה לישרא׳ ועוד ישועה אחרת טרם זאת וטרם גלות׳ והוא דבר סנחריב ׳ ועל זה אמר ׳ כה אמר ה׳ יגיע מצרים ׳ וזה הענין כמו שאמר למעלה נתתי כפרך מצרי׳ כוש וסבא תחתיך ׳ ושם פירשנו הענין וכן פירשנו בפרשת יהיו עוד חמש ערים בארץ מצרים: וסבאים אנשי מדה ׳ פי׳ מדה גדולה: וכן אנשי מדות עליך יעברו ׳ כי מלך אשור העבידם שם על ירושלם: ולך יהיו ׳ כי לקחו ישראל כל הבזה ואם היו בזיקים ובשלשלאות ׳ ועליך ואליך אמר לירושל׳ ואליך ישתחוו: ואליך יתפללו ׳ להתירם ממאסרם ויודו לך שאין אל אלא אתה ואין עוזר זולתך:

אכן

אבן עזרא

תלכות שמים: אנשי מדה ׳ גובה קומה: אך בך אל׳ ׳ אלא יי׳ לבדו:

למען ׳ ועוד הזרתיך להיות שמי נודע בכל העולם כי אני לבדי ואין עוד: יוצר ׳ הזכיר דבר והפכו: ובורא חשך ׳ מגזרת בריאה כטע׳ גזירה כי החשך איננו כלום רק העדרת האור: ובורא רע ׳ כמוהו והנה רע מלחמה הפך שלום או חולי בגוף כן אדם שהוא נלחם עם התולדת והזכיר זה בפרשה הזאת שהוא יחזק כורש הפך מלכי בבל: הרעיפו ׳ לשון ציווי למלאכים שירעיפו הצדק ויפרו ישע ואמת: אני ה׳ בראתיו ׳ צדק הוי״ו סימן כורש והטעם שיעשה צדק בעולם: הוי ׳ לשון קריאה והטעם על אשר לא יאמינו בדברי השם שאמר אלה העתידות: רב ׳ יעשה עם יוצרו מריב׳ וזה היוצר ׳ כמו בכלי יוצר תנפצם: חרש ׳ שהוא נחשב כחרש מחרשי אדמה: היאמר חמר ליוצרו מה תעשה ׳ זה לא יתכן רק היוצר יעשה חפצו או יאמר פעלך אין ידים או יאמ׳ ליוצר זה שעשית לא עשוהו ידיך והנכון שהטעם כפול והטעם פעלך בלא ידים נעש׳ כי אין לך ממשלה בו לעשות רצונך: הוי ׳ או יאמר הבן לאביו קודם שיולד מה תוליד ולאש׳ שהיא אמו מה תחילין כמו כי חלה גם ילדה ציון: כה׳ אני הוא יוצר ישראל: שאלוני ׳ לשון ציווי כמו שמעוני ופגעו לי בעבור אות הגרון: תצוני ׳ בתמיה הלא כאשר יודע היוצר מה יעשה הלא ישראל הם בני והנה תלוני עם אומות העולם ידבר: אנכי ׳ ואיך תצוני על בני וכל העולם שלי הוא כי אנכי עשיתי ארץ ואדם אני הו׳ שידי נטו שמים ׳ וכל צבאם צויתי ונבראו הטעם משל לדבור וכן כתיב כי הוא צוה ונבראו: אנכי ׳ וי״ו העירותיהו על כורש: וכל דרכיו איישר ׳ ולמה זה כי הוא יבנה עירי: כה יגיע מצרים ׳ גם זה לאות שכורש יבוז מצרים ויהיו כשבים ׳ וידוע כי דרכם על ארץ ישראל כי היא אמצעית בין עילם ובין מצרים: אנשי מדה ׳ הטעם גדולה כי כל איש מדה יש לו וכמוהו וחזקת והיית לאיש וידו ויאמרו אך בך אל וזה היה אחרי שוב הגולה:

אכן

מנחה גדולה

הרעיפו שמים ממעל וגו׳ אחר אומרו ענין הגאולה בא ויאזר ענין תחיית המתים יהגה ידוע כי טל שעתיד הקב״ה להחיות בו את המתים הוא עליון יותר משמים רוחניים עליונים וזהו הרעיפו שמים ממעל ואח״כ בדדת הטל פוגע בשחקי׳ הוא הרקיע השלישי שבו מלאכים שוחקים מן לצדיקים לע״ל וגם הם יזלו מאיכות טל המן כד״א וברדת הטל האמור על המן וזה יתכן יפיה פירוש אומר כי טל אורות טלך שהוא טל אור השמים ממעל וטל אור שחקים ועל הא׳ אמר הרעיפו שמים ממעל ועל השנית אמר ושחקים יזלו צדק שהוא בתורת צדקה ואז ברדתן תפתח ארץ לעומתן כ״דא בפתחי את קברותיכם ואז בטל ב׳ אורות אלו יפרו ישע שיתגבל עפר המת בטל האורות ההם ויפרו ישע שיעשו פרי כד״א פרו ורבו ויהיו של ישע כי בבריאה ראשונה היה העפר מתגבל ממים תחתונים וע״כ מצא הנחש מקום להטיל זוהמא משא״כ לעתיד בעת התחיה יהיה העפר נגבל עם מים עליונים לא תמשול עוד בה מלאת הזוהמא וזהו ויפרו ישע כי הפרי שיעשה ע״י הטלים הנזכר יהיו של ישע מלמשול בו עוד הנחש היא וע״כ לא תהיה עוד מות וגם כן ע״י הצדקה צדקה תציל ממות וז״ש תצמיח יחד שיצטרף השם אלו יחד ובמעמד שלשתן יעמד חי וחי לעולם ׳ כי טל העליון הוא מאיכות הנשמה ואשר יזלו שחקי׳ הוא ע״י מלאכיו הנקראים רוחות כנגד הרוח ׳ והצדק כנגד הנפש ׳ ואומר היא ית׳ אל לזר תחשוב דבר זה כי הלא אין כל חדש כי הנה אני ה׳ בראתיו ים מאין ואם מאין אני בראתיו תחלת הבריאה כ״ש עתה שיש בידי לעשותו מעפר ואיש בריה חדשה וכמאמר ר׳ אמי בפרק חלק ׳ וע״כ אמר בראתיו שהוא על אדם הראשון שנברא יש מאין ׳ אהנה עדין לא יגבר מקטני אמנה איש יאמר מאמר הקיסר ויתיק מאמרו לומר כי גם שהחומר קורץ אדם יותר קשה הוא הבריאה אחר מותו ושב אל העפר כי ידמה הדבר אל כלי חרש הנעשה מחומר וכאשר נשבר אין לו תקנה לעשות ממנה כלי כך הלא כמו זר נחשב יצליח אשוב לחיות אחר שמת ונשבר חומרו ועל האומר כדבר הרע הזה בא האלהי׳ להתרים כנגדו ולומר הוי רב את יוצרו ודברי ליבו עמו הוא אומר חרש את חרשי אדמה כלומר איך אמר אלהי׳ להחיות מתים מעפרם אחר היותם חרס שהוא הנשבר הכלי ונעשה חרס ויוסעם עם חרסי אדמה בקבר ומתרים כנגדו הוא ית׳ ואומר היאמר חומר ליוצרו מה תעשה כך הרב את יוצרו לומר שהוא דבר נמנע וקשה ופעלך שאתה בא לפעול שהוא גוף חמרי אין ידים לו לעשותו ׳ והוא סבותן ב׳ טעמים א׳ כי הוא כחרס הנשבר ואין לו תקנה שבית שלא יפעל אל בעפר והנה האיש ההוא עליו אני אומר הוי אומר ׳ לאב מה תוליד וכו׳ והוא כי אם הוא רב את יוצרו באומרו שלא יעשה מעפר הלא מכ״ש ידמה למי שאומר לאב מה תוליד כולמר למה תזדווג עם אמי להוליד כי הלא מה תוליד ע״י הזווג כלומר האם מטיפת מים תוליד איש חי ועל מה שאינו מתקיים העפר אליו ית׳ להעשות על ידו שהוא הרקב של מת אמר ולאשה מה תחילון שהאם כי מהטפה שמסרחת ב׳ ימים בבטנה מהוה הוא ית׳ את העובר שהוא עכירת יותר מן עפר המת וזהו ולאשה כו׳ כלומר מה תחילין ותתעברי מטיפת אבי האם מטפה וי מולד חי ולא דעת ולא בתבונה לאמר כי הוא עצמו כעפה וכבלא אתב ואם עי״כ וסיעוד הענין כי הרב את יוצרו על עשות ית׳ גבר חי מחומר כמאמ׳ כי הוא פאומר לאב מה תוליד כו׳ כי ק״ו הדברים אם על עפר הוא תמה מבל שכן שוקתם על העפותם תמים כלומר ואחר פזה איך יכול להכחים בי מבפרך תחזה כי באת מטיפת מים כ״ש מחומר ונ״כ איפה נשלם תמיהתך וכך יאות לך להאמין בקוכך והוא דבר שדנה בת הקיסר לאביה כמדובר:

דבר עלת עבדו מלאכיו דהי"ל עבדיו או מלאכיות ועוד תוסב תכניה כאילו הדברים מאליהם ואחר כך אקומם שהשי"ת יקומם אותם ולא אמר יתקוממו מאי שנא · וכן קשה חרבי אוביש דהי' לא לו' התבייש או יבשו · ועוד קשה וכל חפצי ישלי' ומלינו שכורש בטל הבנין אחרי אוסדו ככז"ל עד בא דריוש : ונראה כי הנביא ישעיה ע"ה הוא עבדו אשר נבא על מפלת בבל וגאולת ישראל דהא נבא תליא ועליו קאמר מקים דבר עבדו שהרי השי"ת בהווה עומד הוא ומקים דבר עבדו במה שהוא מכין גוי ומלכות לכורש קודם הולדו כדי להפיל מלכו' נבוכד נצר ובבל וכשדים זה העם לא היה ולא יהיה אלא תחרב וז"ש מקים דבר עבדו אמנם עלת מלאכיו היא הענ' הנמנה שכ"נה מיען את ישראל שובו בנים שובבים השכם ושלוח ע"י כל עבדיו הנביאים כולם שוי' בעלה זאת וכן אמר שע"ב לא אבו לעצתי ונוכחתי לא אבית' ולכך אמר ועלת מלאכיו שכל נביאיו אשר הם מלאכיו באים בעלה זו במלאכות ה' וישראל באחרית הימים יקבלו עלה זו כמו שנא' בתורה ושבת עד ה' אלהיך והם יתחילו בעלה זו וקיומה וה"בה ישלים כמו שנ' ושב ה' אלהיך את שבותך וגו' ונאמר שובו אלי ואשובה אליכם וזהו ועלת מלאכיו ישלים לא יהיה הוא יתברך המתחיל כי אם ישראל והוא יתברך וית' ישלים · ומפרש דבר עבדו הנז' מקים דבר עבדו שהוא עבדו האומר לירושלם תושב וגו' והב"ה מקים בעצמו וז"ש וחרבותיה אקומם אני אקומם בעצמי וכן חלק דבר עבדו אשר דבר בפורענות בבל האו' לצולה חרבי כאילו מאיליה תחרב הב"ה בעצמו מקים ג"כ דבר עבדו בחלק הזה וז"ש אוביש אני בעצמי אוביש כמ"ש אקומם ובחלק הפורענו' של בבל אמר עליו האו' לכורש רועי וכל חפצי ישלים בפורענות אבל לא ישלים כל חפצו בשלו' ישראל לא אמר יאמר תעט מחפצי ולא כל חפצי ז"ש ולאמר לירושלם תבנה כולם אמנם והיכל הוסד בזה לבד יעשה חפצי אך לא כולו : ואפשר עוד כי גם זאת מה' יצאה לב מלך ביד ה' לאמר בנין הבית עד זמן דריוש בן אסתר עד מלאת ימי טהרת ישראל ושובם אל השי"ת בתחינה על הקץ ותפילה כמו שעשה דניאל איש חמודות והאר פניך על מקדשך השמם וגו' וז"ש וכל חפצי ישלים בפורענו' בבל וכן בכלל כל חפצי יעשה הוא ולאמר לירושלם תבנה והיכל תוסד כך היה חפצי כאמור אם כן וכל חפצי תולים הוא ג"כ על היכל תוסד ולא יגמר בנייני עד שנתים לדריוש :

כה אמר ה' למשיחו וגומר מגילה פ"ק דרש רב נחמן בר רב חסדא אטו כורש משיח הוא אלא אמר הב"ה למשיח קובל אני לך על כורש אני אמרתי הוא יבנה ביתי ויקבץ גלותי והוא אומר מי בכם מכל עמו יהי אלהיו עמו ויעל עכ"ל : שבזה מובן אומרו למשיחו לכורש שלא אמר למשיחו כורש ויהיה הכרח לשון מלבד הכרח הענין שהכריחו אטו כורש משיח הוא · וטעם זרקא אשר בתיבת למשיחו מורה כדא"זל הנזכר שמפריד תיבת למשיחו מתיבת לכורש : ומהר"יא ז"ל שמע שקובל הש"י ומתרעם אל המשיח משיח אלהי יעקב על כורש הוא כדי שהמשיח בעצמו יקיים דבר האל להשיב שבות ישראל ולעלותם מהגלות ולבנות המקדש ולא יעשה ככורש שלא קיים דבר האל אשר אמר עליו הוא יבנה וגו' ולכך נתרעם השי"ת עליו להודיע כי מה שעתידה פרס שתפול ביד כרך גדול באחרית הימים לא לחינם יהיה כן אלא על עונש כורש שהגדיל הש"ית לעשות עמו נפלאות וכמו שיבא בסמוך בדברי מהרי"א שנקרא כורש בלשון פרסי כלב ע"ע והוא לא זכר חסדי השי"ת אשר עשה עמו ולכך ילקה ויפול ביד כרך גדול ע"כ : ועיין רש"י ז"ל והרא"בע ז"ל והרד"ק ז"ל ומהרי"א הביא (כהרא"בע) שמשיחות הוא על הנביא ועל המלך שהוא שם כולל על כל מין מנוי ושררה מלכות ומשח' את חזאל למלך נביא ואת אלישע תמשח לנביא משח ה' אותי ואמר כי הע"כום נדחקו בפי' נבואה זו לפי שהם חושבים שלא יקרא משיח אלא המושיע הנפשות והגופים וכבר הוכחנו שהשם הזה של משיח משותף לכל מנוי או על שם שמנהג המלכים למשחם וזהו שפירש הכתוב ואמר אשר החזקתי בימינו וגומר שמלך המנוי הזה ומוזק ידו שהחזקתיו קראתיו משיח · ומ"ש לרד לשון ירידה כמו והיום רד ומ"ש לפתוח לפניו דלתים שנראה ממנו שהם סגורות וכן דלתות נחושה אשבר ואח"כ אומר לא יסגרו שהם מאמרים סותרי' זה את זה אמר כי כשהש"ית יפתח לפניו דלתי' שהיו סגורות בעיר בצורה דלתים ובריח ונכנסה ארץ לפניו בכח אלהי והשגחיי מעתה שוב השערים לא יסגרו כי מה יועילו בסגירה שהרי נפתחו הדלתים ולפי שהנצחון יהיה ע"י רוב עם אמר לרד לפניו גוים לשון ירידה ואם מלך התוקף בחיל אכה אמר ומתני מלכים אפתח המורה על החולשה כי החגירה במתנים מורה על הכח וזירוז כאומ' ואם נחומה בצורה ודלתי ברזל אמר לפתוח לפניו דלתים וגומר והביא טעם לקריאתו כורש שהוא בלשון פרסי כלב לפי שזקנו של כורש לא היה לו בן כי אם בת יורשת המלכות והבת נשאת לשר משרי המלכות שלא ברשות אביה ונתעברה וחזרה לאביה עד מות וגזר יאסרו את חתנו וימות במאסר וכן לבתו ובעת לדתה בן גזר לאחד משריו יוליכוהו למקום גדודי חיות מעונות אריות מהררי נמרים וכן עשה ועזרו הש"ית וזמן לו כלבה אחת להניקו ונתגדל עמה בנם ועל כן נקרא כורש שהא' כלב על שינק חלב מהכלבה · ויגדל הילד ויגמל ויתלקטו אליו אנשי' רקים ובא על מלכות פרס זקנו ויהרגהו וימלוך תחתיו ומלך מדי לא היה לו כי אם בת אחת יורשת מלכותו והשיאה אל בנחור הזה כי לו יד ושם ואז הבחור אמר לחמיו מה לי ולך להיותינו משועבדים אל הבליעל בלשצר זה הרע זרע מרעים ומרדו בו ונלחמו עמו וביה בליליה קטיל בלשצר ומלך בבבל ע"כ :

ולע"דן שברצות ה' דרכי איש גם אויביו ישלים אתו שאם לא יריס את ידו כלל ולזה אמר אשר החזקתי בימינו וגומר לפתוח לפניו דלתים הסגורות בבריחי ברזל ואחר שיכנסם ואפתח אותם לפניו לא יצטרך כורש אחר שכבש ופתח הדלתים לסוגרם פן יקומו ואויבי' מחוץ ויבואו עליו למרוד בו כי יהיה ידו תקיפה כל כך ואתתו עליהם ושערים לא יסגרו עוד בימיו כי נכון לבו בטוח מאד · עוד אפשר החזקתי בימינו לכמה דברים האחד לרד לפניו גויים ור"ל לתת רדייה וממשלה לגוים ההולכים לפניו כמו וירד מים עד ים באופן שלף הגוים אשר הולכים לפניו ובחברתו אתן להם רדייה וממשלה זה שאמר לרד לפניו גוים אמנם המלכים אני בעצמי מתני מלכים אפתח למעלה שהם הכחות העליונים לפתוח לפניו דלתים ושערים שבמרום לא יסגרו אלא בכל עת שיתפלל תשמע תפילתו לפני ואח"כ אני לפניך אלך והדורים שה' המלכי' אשר למטה שהם הדורים איישר אותם בדרך ישרה שיהיו נכנעי' לך דלתות נחושה גו' הכל למטה ומ"ש בפ' הקודם לפתוח לפניו דלתים הוא דלתות הש"ית אשר במרום וזהו אשרי אדם שומע לי לשקוד על דלתותי יום יום דלתותי למעלה במרום שיקד' תפל' וישקוד עליה' ולשמור למטה מזוזות פתחי' ובזה נתיישב הניגוד שבשני הפסוקים ובסמוך בפ' אני לפניך בס"ד אברר מתוך דח"זל תירוץ נכון בפסוקים האלה שלא יהיו מכחישים זה את זה עיין עליו :

אני לפניך אלך וגומר עיין רש"י ז"ל והרא"בע ומהרי"א ז"ל הדורים לשון זה הדור בלבושו וקרא לגוים אשר יקבלו עול מלכותו של כורש בהדר ותפארת ושמחה וז"ש מדורים הנה הש"ית יאליאם וז"ש איישר עניינ' והחכם אבן כספי פי' הדורים איישר על ישראל שישובו לירושלם ואיים' אותה שיבואו ליון ברינה ובלי מכשול זהו איישר והאויבים בכל דלתות נחושה אשבר ובריחי ברזל אגדע ע"כ והדורי' כמו הדרי בי : ולע"דן להבין פסוק זה במ"ש במדרש מגילת אסת' בפסוק בהראתו מהיכן העשיר אותו רשע אמר רבי תנחומא נבוכד נצר שחיק טחיק סיגל כל ממונו של עולם והיתה עינו צרה בממונו כיון שנטה למות אמר מה אני מניח כל ממון זה לאויל מרודך וגזר ועשה ספינות גדולה של נחושת מילא אותם ממון וחפר והטמינם בפרת והפך פרת עליהם ויום שעמד כורש וגזר שיבנה בית המקדש גילה אותן הב"ה הה"ד פה אמר ה' למשיחו לכורש אשר החזקתי בימינו לרד לפניו גוים וגומר ושערים לא יסגרו וכתיב בתריה ונתתי לך אוצרות חושך ומטמוני מסתרים וגומר ע"כ שבאומרו והפך עליהם פרת נראה שאפר חוץ לפרת והפך עליהם פרת נמלא שעשה באופן שילך פרת חוזר ומהדר שלא במקומו ומ"ש והטמינם בפרת היינו על שם סופו שנעשה דרך שם למי פרת ובזה נבין והדורי' איישר על המים ההם של פרת שהסב אותם ועשאם הדורים ומקיפים על האוצרות אותם הדורים איישר שיחזרו המים ללכת דרך ישרה ולא עקלתון על הספינות ההם ואמר דלתות נחושה על אותם הספינות שהיו גודלי כמין תיבו' גדולו' סגורות בדלתים ובריח ועליהם יאמר דלתות נחושה אשבר ובריחי ברזל אגדע נמלא לפי זה כי פסוק לפתוח לפניו דלתים ושערים וגו' הם דלתי המדינה אמנם דלתות נחושה אשבר וגומר על דלתות התיבות והספינות ההם דשל נחשת היו ככ"זל בדא"זל :

ונתתי לך אוצרות חושך וגומר מתוך מאמר חז"ל אשר זכרתי בפסוק הקודם יובן אוצרות חושך על מה שנגנז נבוכד נצר שהיו אוצרות של חושך ולא אור שחמס כל העולם כולו ומטמוני מסתרים על שם שהטמינם בפרת בסתר שלא ידע בהם אויל בנו : ובזה אבין אומרו למען תדע כי אני ה' המגיד מראשית אחרית הקורא בשמך קודם לידך מאתים שנה והיותך נקוב בשם כורש הוא כלב בלשון פרסי כמו שזכרתי זה יורה הפלא יותר גדול ואשר לבני ישראל לא יחרץ כלב לשונו ואולי אליה רמז השי"ת מעת גאולת מצרים לגאולת בבל במ"ש לא יחרץ כלב לשונו והתכלית שים נתתי לך אלו האוצרות והעושר הוא מבחינת היותי אלהי ישראל ולאהבתם אני אתן לך אלו האוצרות כשתתן רשות לבנין בית המקדש כמו שנז' בפ' אני לפניך בשם המדרש ויום שעמד וגזר שיבנה בית המקדש גילה אותן ה"בה וגו' זה יורה שלהיותי אלהי ישראל אני נותן לך האוצרות האלהי ע"י שהסכמת לתת רשות לבנין בית ה' אלהי ישראל · ועיין רש"י ז"ל והרא"בע ז"ל והרד"ק ז"ל וכן מהרי"א ז"ל שקריאת שמו כורש קודם לידתו מאתי' שנה הוראה גדול שהש' מאתו ית' למען תדע כי אני ה' המשפיל אף מרומם ולא הטעה כסנחריב ונבוכד נצר ולפי שנבואת האויבים על בעיר יטמינו הזהב במקום חושך ומסתרים להטמין מפני אויב הצר על העיר לכך אמר ונתתי לך אוצרו' חושך אשר יטמינו אנשי בבל בבואך על העיר כי רבו כי שם העיר מדהבה כלומר בעלת הזהב ולפי שכורש היה עיקר בנפילת זרע נבוכד נצר ונפילת בבל עם היות דריוש חמיו עמו עכ"ז תלה הכתוב הכל בכורש ולו נתן השכר והממשלה ע"כ : והנלע"ד זכרתיו במובן מתוך דחז"ל והוא נכון :

למען עבדי יעקב וגו' עיין רש"י ז"ל והרא"בע ז"ל והרד"ק ז"ל וכן מהרי"א במ"ש למען עבדי יעקב ולא למענך אך מ"ש ולא ידעתני פי' ולא בזכותך ובצדקתך כי עדיין לא ידעתני שהרי לא נולדת עדיין א"כ אין זה אלא למען עבדי יעקב כי ראיתי מכאוביו בבבל ואמרתי להקים להם נוקם על עלילותם לגואלם מיד חזק : ולע"דן במה שכבר קדם היות שם כורש כלב בלשון פרסי ובפ' הקודם אמר כי אני ה' הקורא בשמך קודם ילידתך מאתים שנה זה היה להורות שאני מחשב את הקץ קץ גלות ישרא' תחיל' וראש לפדות נפשם וז"ש אלהי ישרא' כדפרשית ואח"כ אמר למען עבדי יעקב וגו' לתת טעם נכון לכנוי זה של כורש כי כנוי רע הוא ע"ד המכנ' שם רע לחבירו לזה או' כי יעקב עבדי וישראל היותו בחירי חשוב מאד ואתה לא עשית לו כבוד להעלותו מן הארץ ההיא בכבוד גדול ולהשיבו אל א"י רק אמר מי בכם מכל עמו וגו' ז"ש ואקרא לך בשמך אכנך ר"ל קראתי לך בשמך לך דייקא ר"ל שם כלב המתייחס לך מבחינת שהעיז פניך בכל אדוניך בלשאצר וביונא למרוד בו ואתך כנוי הרע הזה שם רע זה שהוא כנוי שאכנך בו כמו המכנה שם רע לחבירו ולא שם תפארת אלא כורש כלב בלשון פרסי לפי שלא ידעתני והעזת פניך ככלב הזה שהכלב עז נפש הוא והיית כפוי בטובתי אשר הגלתיך והרימותיך מאשפות · ולא ידעתני לעלות אתה בעצמך עם עמי בחירי ולבנות ביתי · עוד אפשר שאמר ולא ידעתני שהי"ל כי לא ידעתני אבל אמר אכנך כנוי המורה לך שלא תהיה כפוי בטובתי והוא שם כורש שהוא כלב בלשון פרסי שהכלב אם תתן לו מעט לחם אינו כפוי טובה ואני קראתיך בשם זה ואכנך הכנוי הזה ולא שוה לי ז"ש ולא ידעתני בכל זאת שהיה לך לקחת מוסר השכל שלא להיות כפוי טובה כמו הכלב שאינו כפוי טובה · (ואני הצעיר מרדכי הכהן י"לו נלע"ד שאמר ואקרא לך בשמך כלומר הייתי רוצה לקרות על שמך בניין עירי ואתה לא עשית כן של לא ידעתני כדרש"י ע"כ) וע"פ חז"ל אפש' כורש לשון כשרות דמלך כשר היה זולתי בדבר הזה אשר חטא שלא בנה הוא עצמו בית המקדש ולא העלה הוא בכבודו את הגולה וז"ש ואקרא לך בשמך לך שאתה מלך כשר קראתיך בשמך הנאות לך כפי כשרותך ולפי זה היה ראוי שיהיה שמך כושר או כשר אבל אכנך שהרי קראתיך כורש לפי שלא ידעתני שהרי אמרת מי בכם מכל עמו ויעל ולא העליתם אתה בעצמך ולא בנית מקדשי כי כן היה ראוי לך לידע אותי בשלימות כשיעור הטובה אשר גמלתיך כמה טובות ולפי שלא ידעתני בשלימות לכך קראתיך כורש ולא כושר או כשר שהוא כמו כנוי וזהו אכנך וגו' :

ואני ה' ואין עוד וגו' עיין הרא"בע ז"ל והרד"ק ז"ל ומהרי"א ז"ל בטע' כפל אכנך ולא ידעתני אאזרך ולא ידעתני ר"ל כי כאן ב' ענינים נפלאי' הא' מהגד' העתידות קודם בואם יותר ממאתים שנה שהרי קראו בשמו כורש עד שלא ידע את השם גלא נולד ז"ש ואקר' לך בשמך אכנך ולא ידעתני והענין השני מהכח הנפלא והנצחון אני ה' ואין זולתי אין אלהים אאזרך בכח וחיל גדול ולא ידעתני · ולע"דן לדקדק כפל אני ה' ואין עוד זולתי אין אלהים וכן שנה בזה ואמר כי אפס בלעדי אני ה' ואין עוד · ונבין שהי"ל ממזרח שמש עד מערבה כמ"ש ממזרח שמש עד מבואו וגו' מהו ממזרח שמש וממערבה כי הוא בלתי צודק ונבין ג"כ שייכות יוצר אור וגו' לכאן : ונראה כי לפי שהזכיר למעלה הטובות לכורש האו' לכורש רועי שקראו דרך כבוד רועי ואמר איך השי"ת יפעול הטובות האו' לירושלם תושב ולערי יהודה תבננה והרעות האו' לצולה חרבי וגו' וג"כ אשר החזקתי בימינו גו' ושיעשה הרעות למלכים זולתי כמ"ש ומתני מלכים אפתח וגו' אני לפניך אלך לנחותך הדרך הישרה ולאויבים יכניע דלתות נחושה גו' ואולי יטעה השומע פן אלו הפעולות ההפכי' ת ימשכו משני פועלים חלילה הא' פועל הטובות והאחד פועל הרעו' חלילה וחס לז"א בירור הדרוש הזה באומרו אני ה' ואין עוד זולתי אין אלהים כלומר לא תחשב שאלהים הוא זולת ה' שאלהים הוא דין וה' רחמים ויהיה ח"ו פירוד אלא הכל אחדות גמורה שאלהים איננו זולתי וזהו זולתי אין אלהים והיא הקדמה ביארוה בס"ה וידעת היום והשבות אל לבבך רוצה לו' מלבבך שאתה פועל פעולות הפכיות ולא נאמר מפני זה שאתה שנים מלבבך הלמוד כי ה' הוא האלהים הכל אחדות גמורה והוסיף בס' מראות אלהים במ"ש וידעת היום שמן היום ג"כ יובן זה והוא השמש הנקרא יום הנה יום ה' בא בוער כתנור לז"א וידעת היום שמהשמש שעושה פעולות הפכיות כפי הכנת המקבלים שהרי מקפיא המלח וממים הדונג מזה תלמוד ג"כ כי ה' הוא האלהי' כי השנוי הוא במקבלים זה מקבל דין וזה מקבל רחמים : ולע"דן עפ"י הקדמה זו יאמר וידעת היום כי מהיום שהוא אור והושך והכל יום אחד ואין החושך מצד היום כי אם מצד המקבלים לפי שהוא רחוק מהם והחושך השפל אות האור הוא וכשיהיה יום לפאת מזרח יהיה לילה לפאת מערב א"כ שנוי היום הוא במקבלים ולא בשמש כי לעולם הוא שולף זורח וז"ש כאן ג"כ למ"ד למען ידעו ממזרח שמש וממערב שמזריחתו וממערבה של השמש שזה יום וזה לילה ואין שנוי בו אלא במקבלי' מזה תדעו כי אפס בלעדי ואין עוד וזהו יוצר אור ובורא חושך וגו' לומר כי הכל מאדון יחיד ז"ש אני ה' עושה כל אלה כלומר אע"פ שנראים דברי' הפכיים ומ"ש אאזרך ולא ידעתני שהב"ה משתבח ומתפאר שמעת שאזרו עוז במתניו ידע השי"ת והיה גלוי לפניו שלא ידעהו ויהיה כפוי טובה ואפי' הכי לא מנע ממנו האזור והחוזק וז"ש אאזרך ע"מ שלא ידעתני וזה עשית' למען ידעו ממזרח שמש וממערבה כפשוטו ממזרח ועד מערב כי אפס בלעדי אני ה' שאעפ"י שגלוי לפניו העתיד אינו דן האדם אלא באשר הוא שם ומטיב עמו ואעפ"י שלעתיד יהיה כפוי טובה או אפשר שאמר ממזרח וממערבה כי אברה' אבינו ע"ה מזריח' האמת שהוא כינוי ללבנה וממערבה ר"ל משקיעת' שמורה חולשה בשמש ידע והכיר את בוראו שהוא אדון הכל מזריח ומעריב ז"ש למען ידעו ממזרח וממערבה מהזריחה ומשקיעת' ידעו כי אפס בלעדי לאין השמש אלוה ולא הירח ומענין זה של אאזרך ולא ידעתני תצטרף להם עוד ידיעה שנית שאני ה' הנאמר לקיים דברי ואין עוד כמו אני ה' הנאמר בכל מקום כדפרש"י ז"ל בפרשה נאמן ליפרע ונאמן לשלם שכר שהרי לכורש קיימתי הבטחתי ואעפ"י שלא ידעתני והיה גלוי לפני עכ"ז קיימתי וז"ש אני ה' ואין עוד ובזה מובן כפל כי אפס בלעדי אני ה' ואין עוד · ומובן בזה אומרו וממערבה ולא אמר וממערב :

למען ידעו ממזרח גו' יוצר אור וגו' עיין רש"י ז"ל והרא"בע ז"ל והרד"ק ז"ל ומהרי"א ז"ל ממזרח וממערבה כי באותו שעה ישובו של עולם כי אפס מבלעדי אני ה' ואין עוד שאין כח במלאכים להטיב לאומותיהם כי אם ע"פי רצונו ושאני יוצר אור ובורא חושך גו' ולא אמר כאן אור וחושך על האור המאיר על הארץ ועל חושך הלילה אבל הוא דבור המשליי שבלשון אור יכלול השלום והטוב והחושך כנוי אל הרע והמלחמות והחרבן ע"ד העם ההולכים בחושך ראו אור גדול ולכן אמר יוצר אור עושה שלום לצדיקים ובורא חושך ובורא רע לרשעים עד כאן ומתוך דברי המקובלים מובן שהחושך הזה הוא חושך סטרא אחרא וחושך הקליפות ועליהם נאמר ויבדל אלהים בין האור ובין החושך כי קץ שם לחושך והוא כוח עושה שלום מצד הקדושה ובורא רע מהקליפות והתכלית בבריאתו הרע להיותו רצועת הדין להשיב את האדם אל הדרך הישרה ע"י רצועות הדיינים :

הרעיפו שמים וגו' עיין רש"י ז"ל והרא"בע ז"ל : ולע"דן שכמו שהמטר יערוף וברדתו על הארץ מצמיח כל חציר כן המשיל השפע האלהי ברדתו מן השמים העליונים הנקראים שמי השמים לפי שהם עליונים עליהם והם מרעיפים עליהם טללי ברכה ושפע אלהי וז"ש בלשון צווי אל השמים הרוחניי' העליוני' ההם ואמר הרעיפו אתם שמים אשר ממעל ר"ל העליוני' הרוחניים הרעיפו על השמים התחתונים והם שחקים שטוחקים השפע ההוא ויזלו מאותה הרעיפה המרובה כמטר אשר הרעיפו שמים יזלו השחקים הם טיפין טיפין קטנים כטל על הארץ היומתי יזלו צדק כשתפתח ארץ לפתוח ידה לעני ואביון ולעשות צדקה או יזלו השחקים שפע רצון וצדקה ואז בין השחקים ובין הארץ יפרו ביניהם ישע וז"ש ויפרו בלשון רבים או אמר ויפרו על השחקים בהזיל צדק ויפרו בישע וצדקה שעשתה הארץ כמו שרמזנו במ"ש תפתח ארץ כמו פתח תפתח ידך לו וצדקה שעושים התחתונים תצמיח יחד עם מה שיזלו שחקי' על דרך אמת מארץ תצמח וצדק משמים נשקף ז"ש וצדק' תצמיח יחד שבהתעוררות הצדקה הצומחת בארץ יחד תפרה הישע מלמעל' אני ה' בראתיו הכנוי לזה הרקיע הנקרא שחקים הנזכר בשחקים יזלו צדק בראתיו על הכונה שיהיה מזיל צדק השפע הנשפע עליו כגשמים וישע וכל מיני ברכות ושפע רצון כדי שתבוא ותפרה הישועה לישראל : והסוד שמים התפארת דין ורחמים בשם שמים אש ומים דין ורחמים ומעל הוא מהבינ"ה המאצלת חיים אל התפ"ארת שהוא עץ חיים שחקים הם נצ"ח וה"וד אשר יזלו ע"י הי"סוד לצ"דק מ"לכות ותפתח ארץ חיים המ"לכות ויפרו ישע בהתאחדה עם הי"סוד תקרא צדקה ז"ש וצדקה תצמיח יחד ר"ל ע"י היחוד של אני המ"לכות עם ה' בהגלות והבריאה יחד שהבריאה

היא

איכל אל האלילות כהדין קומלא דלבושיה מניה: ובמסכת תעניות א"ר אמא בר חנינא גדול יום הגשמים כיום שנבראו שמים וארץ שנא' הרעיפו שמים ממעל ושחקים יזלו צדק תפתח הארץ אני ה' בראתיו בראתים לא נאמר אלא בראתיו · אמר רב הושעיא גדול יום הגשמים שאפי' ישועה פרה ורבה בו שנא' תפתח ארץ ויפרו ישע ע"כ: ופרש"י ז"ל בראתים לא נאמר דמשמע השחקים יזלו קאי אלא אני ה' בראתיו לטל ומטר ס"מ שמשתבח ומתפאר בו הקב"ה ע"כ: וכן התוספות בקירוב ישועה פרה ורבה בו מליצי זכות נכנסים לפניו ביום הגשמים שנזכר לישועה מתוך עת רצון הוא לשנא דקרא ויפרו ישע ואימתי בזמן שהשחקים יזלו צדק ע"כ: עוד שם א"ר לוי המים העליונים זכרים והתחתונים נקבות והם אומרים אלו לאלו אתם בריותיו של הקב"ה ואנו שלוחיו קבלו אותנו מיד הם מקבלים אותם הה"ד תפתח ארץ כנקבה הזאת שהיא פותחת לזכר ויפרו ישע שהם פרים ורבים וצדקה תצמיח אני ה' בראתיו לתקונו של עולם ע"כ:

הוי רב את יוצרו וגו' חז"ל פירשוהו על חבקוק על קראו תגר על מדותיו ית' ועליו אמר הוי רב את יוצרו · וכן הביא רש"י ז"ל הוי רב וגו' נתנבא ישעיה על חבקוק שעתיד לקרוא תגר על אורך גלותו של נבוכד נצר עד אנה ה' שועתי ולא תשמע וגו' ותעשה אדם כדגי הים הקב"ה אמר לישעיהו למה זה בא לריב עמי סבור הוא שאיני שם על לב להושיע את עמי לעת מלאת אשר תרצה הארץ את שבתותיה · ופעלך אין ידים לו אין מקום לו · הוי או' לאב מה תוליד כסבור הוא לרחם על הבן יותר מאביו · ד"א הוי בן האו' לאב מה תוליד דומה הוא לזה שהוא רב את יוצרו ע"כ: ועיין הרא"בע ז"ל והרד"ק ז"ל וכן מהרי"א ז"ל הביא כדחז"ל הנז"ל הוי רב את יוצרו על חבקוק שנתרעם על השי"ת שהאריך אפו על נבוכד נצר מלך בבל הוי או' לאב זה הקב"ה שהוא אב הרחמן ולאשה מה תחילין זו כנסת ישראל למה הסבלי חיל כיולדה בגלות והראוי לכם הנביאים הוא שאותיות העתידות לבא ראוי לכם לישאל ממנו כי אני ואפסי עוד המגיד העתידות אבל על בני ועל פועל ידי תצוני זה דבר תימה · כי אנכי עשיתי ארץ וגו' כל צבאם צויתי איש איש על עבודתו ואנכי העירותיהו לכורש הנז"ל וכל דרכיו אישר הוא יבנה עירי וגו' זה דחז"ל והוא פי' הכתובים מקושרים עם מ"ש הרעיפו השמים גו' ולפי שנבוכד נצר נתגאה לבטל מה שסדר השי"ת בעולמו מהמלכיות זו אחר זו כמו שהורה בחלום הצלם ונבוכדנצר חשב להמשיך מלכותו עד סוף כל הדורות לכך אמר עליו שהככבים ממסילותם ילחמו עם נבוכד נצר להורות עליו ההשפלה וההכנעה וז"ש הרעיפו שמים ממעל שפע על כורש והורדה ושממה להכניע את נבוכדנצר ושחקים יזלו צדק ומשפט להרשיע את הרשע נבוכדנצר ולהחריבו לפי שהיא או' השמים אעלה ראוי שהשמים ירעיפו על כורש ולא למען כורש כי אם בשביל ישראל שתפתח ארץ ויפרו ישע וצדקה תצמיח לישראל אני ה' בראתיו אל הדבר הזה להחריב בבל ולגאול עמי ולפי שזה תלוי בזה הגאולה בנפילת בבל ונבוכד נצר אם כן דבר אחד הוא וזהו בראתיו · ואפשר עוד לפרש שיאמר הכתוב שמלמעלה ולמטה ילחמו עמו כיון שהתגאה על השי"ת שהרי הוא אחד מאותם שעשו עצמם אלוהות ולזה ראוי שירעיפו השמים ממעל וגו' ארץ מתקוממה לו מתחת תפתח ארץ ויפרו ישע לישראל וצדקה תצמיח כי אני ה' בראתיו לנבוכד נצר ואינו אלוה כמו שנתגאה אלא נברא אני ה' בראתיו לנבוכד נצר הוי ואבוי עליו שהוא רב את יוצרו שחשב לבטל הגזר' השמימיית ומפני זה היה רב ומריב את יוצרו בהיותו שפל ונבזה חרש מחרשי אדמה ולפי שהיה במחשבתו שכח ידו עשה ולא השי"ת פעל כל זאת לכן אמר היאמר חומר ליוצרו מה תפעל ר"ל החומר שהו' מקבל ואין לו פועל כלל מעצמו וכל עמידתו הוא בצורתו האם ראוי שיאמר חומר ליוצרו מה תפעל כלומ' שאינו פועל אותו ושהוא נברא מעצמו והוא האומרו עוד ופעלך אין ידים לו כלומר שלא נפעלה פעולתו על ידים אלא הוא מעצמו מאין יוצר חלילה וזהו ופעולך ואין ידים לו שלא נעשה ע"י אחר ואין זה אלא כמכחיש פעל האב והאם וזהו הוי או' לאב מה תוליד ולאשה מה תחילין כי כן הי' נבוכד נצר בהכחשתו הסבה הפועלת האמיתית ית' וית' וכמ"ש הנביא היתפאר הגרזן על החוצב בו: ואפשר לפרש מה תוליד מה טרחת כי לגדלני מלשון ילדו על ברכי יוסף וכן יאמר כה אמר ה' קדוש ישראל ויוצרו האותיות שאלוני איני כשאר אלוהות שאינם יודעים העתידות לי נאה לשאל האותיות העתידות גם גאולת בני וישועתם לי נאה שאתם הנביאים ואבות תצוני בתפלה ותחנון שאלוה כי לי יכולת בע"ה להושיעם ומביא ראיה אל יכולתו אנכי עשיתי ארץ וכו' ובאותו היכולת הנראה בעליונים ובתחתונים העירותיה בצדק לכורש (כדהרד"ק והרא"בע) הנז"ל וכל דרכיו אישר לפי שהוא יבנה עירי וגו' לא במחיר ולא בשוחד ישלח גלותי כי אם לעשות חפצי · ואפשר עוד הכל על כורש הרעיפו השמים וגו' שפע ברכה והצלחות על כורש שנזכר ושחקי' יזלו צדק ומשפט להסרת נבוכד נצר מהמלכות ותת אותו לכורש וכן הפתח ארץ כלומר שתפתח דלתיה ויבא כורש לכבשה ואז יפרו ישע לישראל וצדקה תצמיח יחד לשאר האומות שיסיר מעליהם עול נבוכד נצר לפי שאני ה' בראתיו (כדהרא"בע) חוזר לכורש או יחזור בראתיו לצדק · ואמר כנגד השטר"אגים זקנו של כורש שקלף על אביו של כורש ועל אמו בעבור הולדתו כנז"ל אמר הוי רב את יוצרו ר"ל ג' שותפין יש באדם אביו ואמו והקב"ה ואתה זקן סכל הטחת דבריך ומעשיך כנגד שלשתן אם כנגד המוליד האמתי שהוא השי"ת אמר הוי רב את יוצרו על השטר"אגים שהטיח דברים כלפי מעלה על לידתו של כורש וחשב להרגו ולא ידע כי הוא חרש מחרשי אדמה שבאפס יד נשבר ומת אחר כך בידיו וז"ש אמר ליוצרו מה תעשה ופעלך אין ידים לו ר"ל שהיה חושב כנגד האלוה שמה תעשה בלידת כורש היה לריק ולבטלה לפי שהוא יצור להרגו ולזה לא היה ידים ולא מקום לפעולה ולא קיום וכנגד מה שעשה לאביו של כורש על אשר הולידו ז"ש הוי או' לאב מה תוליד וכנגד מה שעשה לאמו של כורש בתו של השטרגי"ש אמר ולאש' מה תחילין ואמר על זה הוי כאילו אמר הוי לך סכל כי אילו ידעת משפט הנער ומעשהו ומה שעתיד להיות מכורש לא היית או' כזה האותיות שאלוני על בני וגו' ר"ל שאל ממני העתידות להיות בכורש וגם כן העתיד להיו' מבני ישראל בני הם ובפועל ידי להודיעך כי אנכי עשיתי ארץ וגו' בעת הבריאה וכן אני ידי נטו שמים וגו' והזכיר הארץ תחלה לפי שהתחתוני' יותר מושגים אצלינו והיא תכלית המאמר כמו שאני עשיתי ארץ מאפס המוחלט כן היה ענין כורש בהיותו אפס עזור ועזוב כיער בין זאבי ערב אנכי העירותיהו בצדק ואעפ"י שהוא מטבע הכלבי' שנתגדל בחלב כלבה כנז"ל הנה הוא במעשיו יהיה כחכם וישר וזהו וכל דרכיו אישר הוא יבנה וגו' עכ"ל:

ולע"דן אמר הוי רב את יוצרו בין שיהיה על חבקוק כדעת חז"ל או על נבוכדנצר וזולתו וכיוצא בהם מהרב ומריב את יוצרו כי סופו לישבר ולהיות כחרש הזה את שאר חרשי האדמה ולפי שאמר יוצרו כמו החומר ביד היוצר כי בעודו חי הוא ככלי חרש השל' ובמותו ככלי חרש שנשבר שאין לו תקנה כי עפר הוא ומחומר נוצר ואל העפר ישוב וז"ש חרש את חרשי אדמה ותיבת את כמו עם שסופו להיות חרש נשבר וישוב עם חרשי אדמה להתחבר עם חרשי אדמה היאמר בעת צרה ובזמן בא הפרענות היאמר על זה הרב את יוצרו כדי לשברו ולעשותו חרש נשבר היאמר חמר ליוצרו מה תעשה ר"ל אם הפועל האלהי היה נעשה בידים ובזמן רב היה בעיני מקום וזמן לחומר שיאמר ליוצרו מה תעשה לשון עתיד למחות בו להתחנן אבל פעלך אין צריך ידים לו כדי לפעול אותו אבל הוא נפעל בלי ידים אלא ברצון וברגע קטן אשר לא יהיה מקו' לחומר שיאמר ליוצרו מה תעשה שהרי כבר נעשה ברגע קטן והבא השבר פתאם וז"ש מה תעשה לשון עתיד ולא אמר מה עשית · או יאמר ופעלך פשוט וידוע הוא שאין ידים שיקומו לו ונגדו לבטלו בפועל כי איש לא יוכל להרי' ידו נגד פועל השי"ת כי זה נמנע הוא אבל החידוש הוא שאפי' אמירה בעלמא היתכן שאתם לו באמירה היאמר חומר ליוצרו מה תעשה כי ופעלך שלם וחזק הוא שאין ידים לו לנגדו ולבטלו חלילה כי אדם להבל דמה · או יאמר היאמר חומר ליוצרו מה תעשה כי האדם הזה שהיא פעולך כתוב פעלך בקרב שנים חייהו אין ידים לו לעכב ע"י א"כ איך יאמר חומר ליוצרו מאחר שאין לו ידים השתיקה יפה ישב בדד וידום ויקבל שכר כמו וידום אהרן ונתייחד אליו הדבור בשכר השתיקה:

הוי אומר לאב גו' דעת המפר' כנ"ל בפסוק הקודם ל"עד אמר לאב מה תוליד ולא אמר ולאם מה תחולין אלא ולאשה לומר אגב אורחיה כי מעת שהוליד נב' אפשר לקרותו אב אמנם לאשה אף על פי שנתעברה לא תקרא אם עד שיולד ולכך אמר ולאשה מה תחילין והטעם שאומר הוי על האומר בן לפי שנראה כקורא תגר על מדותיו יתברך מהגלות עד שמתרעם ואומר לאב מה תוליד בנים להגליתם בצר ובמצוק האויב וכן לאשה מה תחילין שזה דומה הוא הוי ואבוי לו לאומר כן אבל ראוי שישא עול הגלות ויאמין דכל מאי דעבדין מן שמיא לטב הוא וז"ש כה אמר ה' קדוש ישראל וגומר על בני ועל פועל ידי תצוני תימה גדול הוא כי מי ירצה להשחית בניו אין זה אם כן אלא דבר מוכרח לטובתם להטיבם באחריתם · ועל פי מה שזכרתי לעיל בסמוך למהרי"א ז"ל הוי אומ' לאב על אסטרגי"ש זקנו של כורש האומר לאב אביו של כורש מה תוליד ולאשה מה תחילין על בתו אמו של כורש ע"כ אבין שאמר לאב כי ראוי הוא לייחס אותו לאביו של כורש לפחיתיתו שנשא בת מלך בלי רשות אביה והיה בוגד במלך אמנם על אמו של כורש לפי שסוף סוף נכונה בת מלך הי' ואף על פי שבגדה באביה ולא לה עם הולד כורש אשר נקב בשם כלב כנ"ל לזה אמר ולאשה מה תחילין לאשה ולא לאם כי אין ראוי ליחסה אחרי

ולא לו אחריה ואף על פי שהיה אמו כוון שנולד שלא ברשות אביה בנישואיה:

כה אמר ה' עיין רש"י ז"ל והרא"בע ז"ל וכן הרד"ק ז"ל ומהר"יא ז"ל כ"י ל בפסוק הוי וכו' וגומר עיין שם: ולע"דן לפי שבישראל נמצאו שתי סגולות הא' שהם פועל ידיו ובזה נשתתפו עם כל האומות שהרי הפילו במצרים נאמר עליהם מעשה ידי טובעים בים ואתם אומרים שירה שלא תנוח דעתו בכליון פועל ידיו והשנית שהם סגולה מכל העמים שהם בני מלך קדושת נפשם בנים אתם לה' אלהיכם לא תתגודדו ולא תשימו קרחה בין עיניכם למת כי עם קדוש אתה לה' והיא מיתה בנפש הקדושה כי אם בגוף ואם כן לא תאות קרחה למת שבזה תהיו מחזיקים שיש כליון בנפש הקדוש' חלילה לה כי היא חלק אלוה ממעל וזה שאמר כה אמר ה' קדוש ישראל כנגד בחינת הנפש אשר מבחינתה הוא קדוש ישראל מתקדש מהם והם בו ויוצרו שהם פועל ידיו האותיות שאלוני כנ"ל מדהמפרש ז"ל על בני היא בחינת הנשמה הקדושה הרמוזה בקדוש ישראל ועל פועל ידי בבחינת הגוף הרש עליהם צריך שתצוני וזה רמז במ"ש ויוצרו כאמר הוא המ' קדוש ישראל שסוף סוף צריך הוא יתברך לעשות לקדושת שמו בהם ועוד שהוא יוצרו שהם פועל ידיו ובניו ואין צריך לצוותו על בניו ופועל ידיו:

אנכי עשיתי ארץ וגומר ב"ר וכל צבאם צויתי אמר רבי יוחנן תנאי התנה הקדוש ברוך הוא עם כל מעשה בראשית גומר: ועיין הרא"בע ז"ל והרד"ק ז"ל ומהרי"א כ"נ"ל:

ולע"דן שמחזיק מ"ש בפסוק הקודם שישראל והם עיקר הבריאה שהם בני ופועל ידי ואין צריך לצוות אותי עליהם כי אנכי עשיתי ארץ והתכלית בבריאתה לפי שאדם עליה ישראל קרויי' אדם וזהו אדם אתם קרויים אדם ואמר עליה ר"ל שיהיה כובש אותה לבלתי היות מושל וכנ"ז בפסוק נותן נשמה שהיא קדושה ביותר לעם עליה ולא"בה שההולכים בה ובעניינים לא יזכה לנשמה אלא לרוח לבד וזהו ורוח להולכים בה וזה שאמר כאן והאדם עליה בראתי שהתכלית בריאת האדם להיותו עליה הנה נמצא תכלית בריאת הארץ בשבילם וגם כן אני ידי נטו שמים וכל צבאם צויתי אות' על ישראל שלא ירעו ולא ישחיתו את ישראל בהוראתם פי יחתו הגוים מהמ' גוים יחתו ולא ישראל כי הם תחת רשות ההשגחה הנוכרית ומשדדת השמים ומערכותיהם ואופן צבאם צויתי לשון צווי הזהרו בישראל כי חלק ה' עמו וגומר ולזה אמר בבריאת הארץ אנכי עשיתי ארץ כאילו הוא יתברך עשה עיקר מבריאת הארץ שהוא בעצמו עשה הארץ קבע ועיקר וכן והאדם עליה בראתי אמנם בשמים אמר אפי' ידי נטו שמים כידים עסקניות כמתעסק בעלמא ידי נטו שמים · ולזה הקדי' בריאת הארץ לומר שסוף המעשה תחלה במחשבה ולזה בבריאה כתיב בראשית ברא אלהים את השמים ואת הארץ וכתיב ביום עשות ה' אלהים ארץ ושמים כאמור · או יאמר צויתי שיהיה מאמר משולש חוזר אל כל הפרטים הנזכרי' עשיתי ארץ והאדם עליה בראתי אני ידי נטו שמים וכל צבאם שכולם נטו ידו ועל כל הנזכרות אמר צויתי כלו' על דרך הכתוב כי הוא אמר ויהי על כלל הנמצאות שבאמירה ודבר ה' שמים וארץ וכל הנמצאי' נעשו אבל לא היה להם קיום כי אם על ידי המצוה והתור' וזהו הוא צוה מצו' ותור' ויעמד וזה שאמ' כאן צויתי לרמוז לצוה ויעמוד כאמור:

אנכי העירותיהו וגומר עיין רש"י ז"ל וכן הרא"בע ז"ל וכן הרד"ק ומהרי"א ז"ל כנ"ל:

ולע"דן אנכי העירותיהו לכורש כנ"ל ולא בזכותם של ישראל כי אם בתורת צדקה וזהו בצדק או בצדק לרדוף הצדק מבלי נטיה לשום פניה לכך העירותיהו וכל דרכיו אישר והוא מטוב טעמו בהיותו ישר הוא יבנה וגומר לא שאני עושה ע"מ כך אלא הוא יבנה עירי וגלותי ישלח ומה שאמרתי העירותיהו בצדק הוא לפי שלא אעשה כן במחיר איזה כבוד שאקבל מישראל מקדושת שמי או איזה שוחד מצות או מעשים טובים שעשו או שיעשו ישראל על דרך מ"ש חז"ל לא ישא פנים ולא יקח שוחד של מצות לכך אמר מסכים לזה לא במחיר ולא בשוחד אמר ה' צבאות רוצה לומר מה שאמר לעשות כנז' לא במחיר ולא בשוחד אמר ה' צבאות כך אלא בצדק ומשפט שרודף צדק הוא כאמור ואלא כדהרא"בע שאמר לפי שהוא יבנה עירי דא"לכ הי"לל כי יבנה עירי וגומר אומרו הוא מורה על מה שפירשתי ופשוטו לא במחיר ולא בשוחד חוזר לכורש שלא יעשה כן במחיר או בשוחד אלא לפי שאמר ה' צבאות לקיים מאמרו והזכיר צבאות לומר לפי שהשם יתברך אלהי הצבאות שהם ישראל צבאותיו למטה לכך יעשה כורש כל הנז' ולא במחיר וגומר אלא להפיק רצון האל:

כה אמר ה' וגומר אכן וגומר מלכים בסימן ר"לו הביא הילקוט בשם סדר עולם יגיע מצרים זה פרעה מלך מצרים וסחר כוש זה תרהקה מלך כוש וסבאים אנשי מדה אלו מיילא"לס עליך יעבורו זו ירושלם ולך יהיו מושלמי' לך אחריך ילכו זה חזקיהו בזיקי' יעבורו זו בכרה ומגיע אליך ישתחוו ואליך יתפללו שהם מתנים שבחו של הקדוש ברוך הוא אומרים אך בך אל ואין עוד אפס אלהים ע"כ: וכן הביא רש"י ז"ל ע"ש וכן הרד"ק ועיין הרא"בע ומהרי"א ז"ל הביא כן גם כן בשם מפרשי' הנז' והקשה על זה הפי' אליך יתפללו אך בך אל ואין עוד אפס אלהים שאין הפשר סיפורם על כורש ע"כ והנה הרא"בע ז"ל תירץ זה במ"ש ויאמרו אך בך אל וזה היה אחרי סוף הגולה ע"כ: אמנם עדין קשה לשון אחריך ילכו בזיקים ואליך ישתחוו הכל בלשון נקבה קשה דבשלמא עליך יעבורו על ירושלם כמו שבא בתוך דברי הרא"בע ז"ל כי דרכם על ארץ ישראל ומהרי"א ז"ל הכריע מהיותה אחר ענין כורש יתחייב היותה אחריה בזמן ותהיה אם כן בזמן בית שני כי לפי שאמר הוא יבנה עירי וגו' הודיע הנביא מעלתם של ישראל שבבית שני והוא אומר יגיע מצרים וגומר כי התגברו בני יהודה והיו מביאים אליהם יגיע מצרים וסחר כוש וסבאים ובאו אומות להלחם עמה' בימי יונים ומשלו בהם בני יהודה ועל זה אמר אנשי מדה עליך יעבורו ולך יהיו ואחריך ילכו בזיקים שהוא כולו בזמן הצלחת החשמונאים ולפי שממלכי האדמ' וגם מקיסרי רומי רבים מהם היו שולחים דורונות ומנחות לבית השם ומודים את אלהותו כמו שנזכר בספר בן גוריון לכך אמר אליך יתפללו אך בך אל ואין עוד אפס אלהים ויאמרו אכן אתה אל מסתתר בעצמותך ומהותך אבל בפעולתך אתה אלהי ישראל מושיע עד שאותם האומות בושו ונכלמו מאמונותיהם ויודו שישראל נושע בה' תשועת עולמים בעה"ז ובבא ועוד היה נכון מבניעמו שהמיר וישאלו והוריעו מענין הדתות והשיב כי בביות ישראלי היה נראה ולא רואה כי לא יראני האדם וחי ועכשיו עולם הפוך רואה ואינו נראה וע"ד הז' אמר הנביא אכן אתה אל מסתתר כי לא יראך אדם אלהי ישראל מושיע ואין כן בעובדי אלילים בושו וגם נכלמו וגומר והביא הביא דסדר עולם הנ"ל והקשה עליהם מסדר הענין שבא ענין זה של סנחריב מובלע בין ענין כורש ותירץ שכוונת הכתובים להרץ קושי אחד שיש בענין כורש והוא איך תהיה תשועת ישראל והצלחה ע"י מלך ממלכי האומות ומלחמותיהם לזה הביא ראיה מענין סנחריב שהלך להלחם במצרים וכוש ושלל שללם והביאו לירושלם וזכו בו חזקיהו והיה שבח ותהילה לש"ית שהגוים האם ברואים מפלת סנחריב הודו למעלתו יתבר' כי כיוצא בו ענין כורש שילחם עם מלך בבל שונא השי"ת ויחריב את בבל בהמצעות זה יגאלו ישראל וכורש וגם רבים מעמי הארץ יודו לש"יה בהצלחתו ויכלתו וזהו אומרו אחרי ענין פורש כה אמר ה' יגיע מצרים וסחר כוש שהוא כל קמודותיו וסחר כוש שהם הדברים הנחמדים הבאים בסחורה מכוש וסבאים שהם אנשי מדה שהדברים האלה כולם עליך יעבורו שעם היות שאתה לא תעשה עמהם מלחמה הנה פרי' ועונג עליך יעבורו ולך להנאתך ולטובתך יהיו עד שהשבויי' שיביא סנחריב מהם אחריך ילכו בזיקים יעבורו ויאמרו אך בך אל גו' בראות' הצלחתך כן כיוצא בזה ענייניך נמשך מענין כורש לפי שנפל היאתם בבבל אתה אל מסתתר מסתיר פניו מבית יעקב והנה הוא יסבב סבוב להיותו אלהי ישראל מושיע ע"י כורש וכל האומות יכירו וידעו כי מה' היתה זאת ויבושו ויכלמו ע"כ:

ולע"דן מהכרח הסדר של יגיע מצרים גו' אחרי ענין כורש שהוא מוכרח שיהיה מאוחר גם כן בזמן כמו שהכריע מהרי"א ז"ל שפי' בבית שני אכן עדין יקשה לשיטתו שאעפ"י שבבית שני היו שולחים מנחות ודורונות מהקסרים לירושלם קשה או' אך בך אל בלשון מיעוט אך בך גו' ובלשון שלילה ואין עוד אפס אלהים הדבר קשה שיענו ויאמר כן האומות והקסרים בבית ב' שלא הודאה באלהות השי"ת לבדו ושלילת שתוף ז"להו לכך הנ' הכי שזאת הנבואה המתחלה כה אמר ה' קדוש ישראל מדברת היא לעתיד בגאולה אגליות ויורה על זה מ"ש בסוף הענין ישראל נושע בה' תשועת עולמים כי בבית שני לא נושעו כי אם ע"י כורש ועזרה אמנ' לעתיד ופדויי ה' ישובון והוא נושע בה' והוא אומרו לא תבושו ולא תכלמו עד עולמי עד כי לא יהיה עוד לישראל בושה וכלימה מגלות ושביה ובבית שני לא יתכן זה שהרי גלינו מארצינו ובושנו יכלמנו הכלימה החרפה ובושה וכלימה זה הפסוק וגם כל הפרשה הבאה אחריה מורה שמדבר על הגאולה העתידה שאין אחריה שעבוד כלל · וגם מהרי"א ז"ל אמר הפסוק עד עולמי עד שרומז גם כן על הגאולה העתידה הנה שהוא ז"ל הרכבה אחרי רכשי והנכון שמדברות יחד בגאולה העתידה בלבד כאמור גם הפרשה שאחר זאת והוא אומרו כי כה אמר ה' לא תוהו בראה כמו שהיא עתה תוהו ובוהו כי ישראל בגלות ושביה וא"י תוהו ובוהו לשבת יצרה והוא' אמרתי לזרע יעקב תוהו בקשוני חלילה לי לו' לזרע יעקב שיהיו בתוהו ובוהו תמיד ויבקשוני לא' יבקשוני בישוב ובשלוה ושובה ונחת ולזה כיון שמדבר באחרית הזמן ואחרית הימים אמר הקבצו ובואו התנגשו יחדיו פליטי הגוים שהם הנמלטים אחד מעיר ושנים ממשפחה באחרית הימים ויכירו

רד"ק

אכן · כן יאמרו הם · או הם דברי הנביא כי כן יודו העמים · וכן הוא באמת שאתה אל מסתתר שאינך נראה ואתה אלהי ישראל כי בהם נראה כחך וגבורתך בתשועה שהושיעם בעת צרתם : ומסתתר · פירשו יונתן כמו נסתר שתרגם בקושטא את אלהא דאשריתא בתקוף רומא שכינתך · והחכם ר' אברהם בן עזרא פירש במשפטו שהוא מבנין התפעל אמת כי אתה אל מסתתר מסתתר מהרשע שאין לך חפץ בו ואתה אלהי ישראל מושיע : בושו וגם נכלמו · אמר כי הכלימה יותר מן הבשת : חרשיו צירים · אומני הפסילים · ונקראו צירים שהוא ענין צירים וחבלים יאחזון כמו שנקראו עצבים · והנה הלכו בכלימה אומני הפסילים ועובדיהם כי לא הושיעום בעת צרתם הפסילים שהביאו עמהם אבל ישראל לא יבושו ולא יכלמו כי הוא נושע בי"י תשועת עולמים · ופירוש עולמים זמנים ארוכים : ולא תבשו · דברי הנביא לישראל : עד עולמי עד · כל ימי עולם : אמר ה' · אמר כי לפי שזאת הפרשה טעם לאשר עליה שדב' בענין האלילים שלא יושיעו ולא יצילו ואין מושיע אלא האל שהוא ברא הכל : בורא שמים · כבר פירשנו כי זה הענין זכר אותו הנביא כמה פעמים מפני האמונות הרעות שהיו בדורו : הוא האלהים · וכיון שהוא ברא הכל הוא האלהים · רוצה לומר השופט והמנהיג ולא הגלגלים והככבים כי אף על פי שהם מנהיגים התחתונים במצותי הם עושים ואני אלהים עליהם · כמו שכתוב הוא אלהי האלהים · ואמר זה הענין כנגד עובדי האלילים כי אין ראוי לעבוד אלא למי שהוא אדון על הכל וכן הוא אומר יוצר הארץ לקבל כח והנהגת העליונים : ועושה · מתקנה · כלומר הוא תקנה להיות יושבים עליה כשהקוה המים אל מקום אחד : הוא כוננה · כונן אותה להיות הנבראים עליה פרים ורבים · כמו שאמר להם פרו ורבו · ואם הם מתמעטים הוא בפשע בני אדם שיש להם דעת להבין הטוב והרע ובעשותם הרע הם מתמעטי' או זה על ידי זה במלחמה או על ידי מגפה מאת האל · כמו שנגף מחנה אשור שזכר ובעונם נגפו ונתמעטו כי האל ברא הארץ לפרות ולרבות לא ברא אותה לתהו להיו' תהו מאין אדם ובהמה אלא להיות יושבים עליה ואינם מתמעטים כ"א בעונם : אני ה' ואין עוד · מוחץ ורופא ממית ומחיה אלא אני לבדי : לא בסתר דברתי · כשדברתי במעמד הר סיני לא היה בסתר ובמקום ארץ חשך שלא ראה ולא שמע אדם כי נגלו נגלתי על הר סיני לזרע יעקב בקולו' וברקי' וענן כבד וקול שופר חזק מאד ושמעו וראו הקולות המקומות הסמוכים להר סיני ומהם שמעו אחרי' ואחרים מאחרי' · כי אי אפשר לענין גדול כזה שלא היה נודע בכל העולם וכל זה לא עשיתי לתהו אלא לצורך כדי שידעו כי אני הוא האלהים ואמרתי לזרע יעקב שיבקשוני · כמו שאמר אנכי ה' אלהיך · ולא יבקשו אחר זולתי · כמו שאמר לא יהיה לך אלהים אחרים על פני · ואמרתי לזרע יעקב והוא הדין לכל בני אדם אלא הם והבותם היו דבקים בי יותר משאר הגוים ולקחתים סגולה מכל העמים והיה להם לשאר העמי' ללמוד מהם ולא לבקש אלהים אחרים כי לא יועילום · כמו שזכר כי לא הועילו ולא הושיעו הפסילים שהיו במחנה אשור : אני ה' דובר · מה שדברתי והגדתי להם לזרע יעקב צדק ומישרי' הוא הכל : הקבצו · התנגשו · תהיו נגשים כלכם אלי : פליטי הגוים · הפחותים שבעמים והם עובדי הפסילים שאי אפשר שאין בעמים חכמי' ומכירים כי הבל הוא עבודת הפסילים ואם הם רבים קורא אותם פליטי · רוצה לומר פחותים · וכן פליטי אפרים אתם פירושו הפחותי' שבאפרי' לא ידעו אלה הנושאי' את עץ פסלם לא ידעו ולא יבינו איך הוא אליל והוא נושא אותו ומתפלל אליו · ובאמת הוא אל שלא יושיען : הגידו · איש לחברו והגישו זה את זה לפני גדוליכ' ומנהיגיכם : אף יועצו יחדו · הם אם ידעו זה ויאמרו מי מכל אליליה השמיע זאת מקד' טרם בואה ומי מכל פסיליה' הגידה מאז לפני שתבא זאת הגזרה שהבאתי על מחנה אשור · וכן הגזרה שהבאתי על בבל · ואמ' זאת כי על שתיהן דבר בפרשה שלמעלה מזו : הלא אני ה' · אני הוא שהגדתי על ידי עבדי הנביאים הגזרה הזאת טרם בואה : ואין עוד אלהים מבלעדי · שהגידה ואני הוא אל צדיק · כלומר נאמן בדברי ומושיע שהושעתי ירושלם ממלך אשו' והושעתי ישרא' מגלות בבל : פנו אלי · כמו שראיתם ישראל שהם נושעים כי לפי שהם פונים אלי כן אתם כל אפסי ארץ · כלומר כל הגוים מקצות הארץ ועד קצות הארץ פונו' אלי גם כן ותהיו נושעים כי גם כן ותדעו כי אני אל ואין עוד : בי נשבעתי · השבועה היא הגזירה שלא תשוב · אמר בי נשבעתי שזה יהיה באחרית הימים שיפנו אלי ויושעו כל אפסי ארץ · וזהו שאמר יצא מפי צדקה דבר ולא ישוב · רוצה לומר יצא מפי בצדקה ולא ישוב אחור אותו הדבר · ומה הוא כי לי תכרע כל ברך תשבע כל לשון · כמו שאמר לפני' הנביא כי אז אהפוך אל עמים שפה ברורה לקרוא כלם בשם ה' ולעבדו שכם אחד : תשבע כל לשון · כמו שאמר ובשמו תשבע · רוצה לומר שלא יזכירו שם אלילים ולא יכרעו לפניה אלא לפני האל יכרעו ויתפללו ובשמו ישבעו באמת : אך בה' לי אמר צדקות · המפרשים פירשו כי אלה דברי הנביא · ויש מפרשים אמר הנביא אלה העתידות לא ידעתי בדרך החכמה אך בשם שאמר לי אלהי הצדקות והעוז · והחכם ר' אברהם בן עזרא אך בה' לבדו צדקות ועוז ונכנסה מלת לי · והטעם בשם הדבר עמי · ואדוני אבי ז"ל פירש אמר הנביא אני נשבע בה' כי לי אמר צדקות ועוז :

רש"י

אכן אתה אל מסתתר · וכן יאמרו להק'ב'ה אכן הבנתנו כי לגבות חובותיהן של עמך אתה מסתתר מלהראות נאחוך כביכול אין בך יכולת ובהתעורר רחמיך אתה אלהי ישראל מושיע כך תפורש במכילתא : חרשי צירים · אומני ציורים של צורות עובדי עבודת אלילים : לא לתוהו בראה · כי לשבת יצרה : לא בסתר דברתי · כשנתתי את התורה ולא אמרתי על תהו ועל חנם לזרע יעקב בקשוני כי אם לקבל שכר גדול : אני יי' דובר צדק · מאז שפתחתי להם בדבר צדקי להודיעם מתן שכרן אחרי כן הגדתי להם מישרים חוקי ותורותי שקודם מתן תורה באמר להם ועתה אם שמוע וגו' והייתם לי סגולה ממלכת כהני' וגומר : התנגשו · לשון הגשה והטו' טפילה בו כאשר יאמר התנגפו יתנגפו : פליטי הגוים · אשר נשארו מחרבו של נבוכד נצר : לא ידעו הנושאים את עץ פסלם · להבין דעת : השמיע זאת מקדם · מי בפסיליכם אשר השמיע מקדם להביא אליהכם תשועה איש איש לעובדיו : הלא אני יי' ואין עוד · שאני מודיע מה שאני עתיד לעשות לעמי ואקיים דברי : פנו אלי · והניחו פסיליכם כל אפסי ארץ ובכך תושעו : בי נשבעתי · ויצא מפי צדקה לקבל כל השבים של דבר דברתי ולא ישוב ומהו הצדקה אשר יצאה מפי כי לי תכרע כל ברך ואני אקבלם כענין שנאמר כי אז אהפוך אל עמים וגומר : אך ביי' לי אמר · המקרא זה מסורס וכן פתרונו אך לי ביי' אמר צדקות ועוז אף על פי שכל האומות ישתחוו לפניו אך לי לבדי כנסת ישראל ביי' הובטח לי צדקות ועוז ולא יבאו שבעה אומות לכלל כבודי : עדיו יבאו ויבשו וגו' · כל הנחרים בהק"בה יבאו עדיו להתחרט על מה שעשו בחייהם ויבושו · הנחרים · המתגרים : ביי'

אכן אתה אל מסתתר אלהי ישראל מושיע׃ בושו וגם נכלמו כלם יחדו
הלכו בכלמה חרשי צירים׃ ישראל
נושע ביהוה תשועת עולמים לא
תבשו ולא תכלמו עד עולמי עד׃
כי כה אמר יהוה בורא השמים הוא
האלהים יצר הארץ ועשה הוא
כוננה לא תהו בראה לשבת יצרה
כ אני יהוה ואין עוד׃ לא בסתר
דברתי במקום ארץ חשך לא אמרתי
לזרע יעקב תהו בקשוני אני יהוה
דבר צדק מגיד מישרים׃ הקבצו
ובאו התנגשו יחדו פליטי הגוים
לא ידעו הנשאים את עץ פסלם
ומתפללים אל אל לא יושיע׃
הגידו והגישו אף יועצו יחדו מי
השמיע זאת מקדם מאז הגידה הלוא
אני יהוה ואין עוד אלהים מבלעדי
אל צדיק ומושיע אין זולתי׃ פנו
אלי והושעו כל אפסי ארץ כי אני
אל ואין עוד׃ כי נשבעתי יצא מפי
צדקה דבר ולא ישוב כי לי תכרע
כה כל ברך תשבע כל לשון׃ אך
ביהוה לי אמר צדקות ועז עדיו
יבוא ויבשו כל הנחרים בו׃ ביהוה
יצדקו

תרגום

בקושטא את אלהא אשריתא בתקוף רומא שכינתך אלהא דישראל פריק׃ בהיתו ואף אתכנעו כולהון כחדא הליכו באתכנעו פלחי צילמיא׃ ישראל יתפריק במימרא דיי' פורקן עלמיא לא תבהתון ולא תתכנעון לעלם ולעלמי עלמיא׃ ארי כרנן אמר יי' דיברא שמיא הוא אלהים דשכליל ארעא ועבדה הוא אתקנה לא לריקנו ברה אלהן לאסגאה עלה בני אנשא אתקנה אנא יי' ולית עוד׃ לא בסיתרא מלילית באתר ארעא קבל ולא אמרית לזרעא דבית יעקב לריקנו תבעו דחלתי אנא יי' ממליל קשוט מחוי כיונן׃ אתכנישו ואיתו אתקרבו כחדא משיזבי עממיא לא ידעין דנסבין ית אעי צילמיהון ובען מן דחלא דלא יפרוק׃ חוו ואתקרבו אף אתמליכו כחדא מן בשר דא מלקדמין מבכן חויה הלא אנא יי' ולית עוד אלה בר מיני אלה דזכאי ופריק לית אלא אנא׃ אתפנו למימרי ואתפריקו כל דבסיפי ארעא ארי אנא אלהא ולית עוד׃ במימרי קיימית נפק מן קדמי בזכו פתגם ולא יבטיל ארי קדמי תכרע כל ברך תקיים כל לישן׃ ברם במימרא דיי' עלי אמר לאיתאה זכוון ותקוף במימריה יודון ויבהתון בטעותהון כל עממיא דהוו מתגרן בעמיה׃ במימרא דיי' יזכון

מסתתר ד' וסימ' נמסר בשמואל חלק א' ריש סימ' כ"ו : נושע ג' ב' פתח וא' קמץ וסי' אשריך ישר' מי כמוך · ישראל נושע יי' תשועת · אין המלך נושע ברוב חיל · וחד צריק ונושע הוא · וסימ' ישראל פתחי' מלכיא קמצין · הקבצו ד' בקריא' וסימ' הקבצו ושמעו בני יעקב · הקבצו ובאו התנגשו · הקבצו כלכם ושמעו מי · הקבצו ובאו האספו מסביב : הלוא אני ג' וסימ' אף יועצו יחדיו · הלא אני מחשה הלה אני אמרתי למנות בעם :

אבן עזרא

אכן · או יודו לשם ויאמרו אמת כי אתה אל מסתתר מהגוי אשר לך חפץ בו ואתה אלהי ישראל מושיעם ומפרשים אמרו כי מסתת' כמו נסתר ונראית בעבור ישראל שהושעתם וזה איננו נכון בדקדוק כי מסתתר מבנין התפעל : בושו · הלכו בכלימה · המרסים שפסלו הפסילים והם הלכו בכבוד אל המשלחים בשבילם כי צירים שלוחי' וכן ציר בגוים שולח וטעם הלכו שילכו אל מקומם : ישראל נושע ביי' · על כן לא יבושו כאשר יבושו המרסים שעשו תהו שלא הושיע בעת צרה עד שלא יוכל אדם לספר : כי יהוא כוננה · באדם ובבהמה : לא תהו בראה · לשוא : לא · והנה לא בראתי הארץ לתוהו ואיך אומ' לזרע ישראל תהו בקשוני ורבים פירשוהו לא בסתר דברתי על מעמד הר סיני והנכון בעיני שהוא רמז על אלה העתידות שגילה סודם לנביאו ונביאו לישראל ולגוים על כן אמר מגיד מישרים : הקבצו ובאו · לשון צווי : פליטי הגוים · הם הבבליים והטעם כן קראתי מקדם ולא ידעו זה הנושאים : הגידו · האמת : והגישו · חכמיכ' : אף יועצו · מבנין נפעל : פנו · טעם והושעו ותהיו נושעים והנה הרשות בידכם : בי · טעם בי שהוא קיים וכל מקום שבא שבוע' היא גזירה שנגזר' ולא תבט' : יצא מפי · דבר צדקה כמו צדקה ממני והטע' דבר אמת : כי לי · והטעם שאלה העתידות תעשם עד שתכרע לי כל ברך תשבע כל לשון להיות' לי כי לי ימשוך אחר עמו כמשפט וכמוהו ובשמו תשבע : אך אלה דברי הנביא כאומר לא ידעתי אלה העתידות בדרך חכמה אך ביי' לבדו שאמר לי אלה הצדקות והעוז והנכון אך ביי' לבדו צדקות ועוז ונכנסה מלת לי אמר והטעם בשם שדבר עמי : עדיו · ולא שבתי' עדי : ביי'

אורים ותומים

אכן אתה אל מסתתר אלהי ישראל מושיע יר' כי אעפ"י שאין אנו מכירים לאל ית' ואין אנו רואים אותו אעפ' בכי ענף פעולותיו שהוא מושיע לישראל ניכר שהוא אלהי ישראל אויר' אעפ"י שהסי"ת הוא מסתתר פניו מישראל בשהם חוטאים אם "ה ענד שהוא אלהי ישראל הוא יושיע אותם אעפ"י שהוא בכעס עליהם :

מנחה גדולה

כה אמר ה' בורא השמי' וגו' הנה ברחוקים מתורת ה' נמצא ינאו עתק מפיהם לדבר ולומר כי רם ה' מלהשגיח בארץ הלא העבודה ויאמרו כי הוברי השמי' ובסיליהם להם לנדם כי תנה הארץ וכל מלאיה על פיהם יצאו ועל פיהם יבאו והמה לא ידעו כי שמים כאחד בראם ה' ואילו ידונו השגחתו לפי רוממותו גם השמים כאין לשכון יה אלקים ולא דעת ולא תבונה לאמר כי הן הן נורלותיו שלא יעלנו הבסם אשר לעולם השפל להשגיח בכל פרטיו כי הכל משועבד לחכמתו ית' · וזה שאמר הנביא פה כי כה אמר ה' בורא השמי' כו' לומר הלא אמרתי כי ישראל נושע בה' תשועת עולמים שהוא תשועה של ב' העולמות עולם הזה והעולם הבא והלא יאמרו הגוים כי רם ה' ועל השמים כבודו אך לא ישגיח בארץ אלילים ושעל כן הגוים יוצלחים מהוברי השמים אשר בגלן יחסו משא"כ עם בני ישראל ושע"כ רוב ימיהם משועבדים למלכיות ואיככה יאמר אלהי' שישראל נושעים ומאושרים גם בעולם השפל לז"א אשר אמרתי שהוא ית' ייטיב לישראל גם בעה"ז הלא הוא כי כה אמר ה' כי בורא השמים

ויכירו האמות שלא ידעו הנושאי' את עץ פסלם וגו' ואז יכירו גדולת הסי"ת אשר הגיד זאת מראש וז"ש מי השמיע זאת הלא אני ה' וגו' וזהו כי לי תכרע כל ברך אין זה כי אם באחרית הימים והוא אומרו בה' יצדקו ויתהללו כל זרע ישראל יצדקו במה שהיו הנמרים בעודם בגלות ויתהללו מפי האומו' כל זרע ישראל ר"ל שיאמרו שבחה של זרע ישראל שלא דברו עולה וכזב בכל מה שדברו בימי עולם וזהו יצדקו ויתהללו כל זרע ישראל זרע ישראל דייקא ככתו' כל זרע ישראל לא ידברו עולה וגו' והעד על כל זה מענין בבל ע"א אשר בבבל שכרע בל קורס נבו שהוא בנפילת נבוכד נצר כן כיוצא בזה יהיה לעתיד וע"כ ולזה סמך ענין הגאול' העתידה אחרי ענין כורש ונפילת בבל כמו שאמר אזי רב את יוצרו על נבוכד נצר כמו שפירשו המפרשים ז"ל שהוא רב את יוצרו והחריב ביתו והגל' את בניו והוא היה או' לאב מה תוליד ולאשה מה תחילן שהרי כולם השחית וכלה. כי בעבור זאת העמיד הסי"ת את כורש לנקום דם עבדיו השפוך ואחר שהזכיר ענין בית שני הזכיר ענין בית אחרון וזהו שסמך כה אמר ה' קדוש ישראל כי אז לעתיד יתגדל ויתקדש שמו על ישראל עמו ויוצרו לעתיד כבריה חדשה לכבוד לשם ולתהלה ולתפארת ולזה אמר האותיות הבאות לעתיד שאלוני מה יהיה באחרית וכפי אשר תשמעו כך תצווני על בני ועל פועל ידי שאם אגיד לכם מעט מזער בהצלחת בני אז תצווני להוסיף וכ"ש אם א"ו תשמעו פורענות כי דעו כי אנכי עשיתי ארץ ואדם עליה בראתי אדם הראשון הוא בסוד א"דם דו"ד מש"יח באותיות אדם שהוא עתיד לגאול ישראל ולתקן עולם במלכות שדי וז"ש אנכי העירותיה בצדק על אדם הנז' שהוא המשיח וכל דרכיו אישר לפניו הוא יבנה עירי תחילה ככתוב בונה ירושלם ה' ואחר כך נדחי ישראל יכנס ז"ש הוא יבנה עירי תחילה ואח"כ וגלותי ישלח לא במחיר ולא בשוחד כי כל מעשיו של המשיח יהיו לש"ש ועל זה יעד בזמנו שכל טוב מצרים הקרוב לירושלם להם יהיה כל יגיע מצרים וגו' עליך ולשמך יעברו הסבאים את גבולם ותחומם שהם אנשי מדה בקומת' וגבהם מה שלא עברו עד הנה לעתי' עליך ובעבורך לראותך את הדרך יעבורו ולך יהיו משועבדים ומשולמים לך אחריך ילכו בזיקי' כעבדי' האלה האסורים בזיקים יעבורו כל התחומים שבינכם לבינך שלא ישימו הזיקים בבואם אל שערי ירושלם ולא יבושו ולא יכלמו בבואם בזיקים מטוב בחירת' להשתעבד אליך כי אם יתפארו בהשתעבד' אליך ואליך ישתחוו אליך יתפללו הכל על ירושלם וישראל ויאמרו אין ההשתחוי' הזאת אליך מצד עצמך ולא ההשתעבדות אך בך אל אך בלשון מיעוט לו' שאין הדבר הזה אלא יען כי בך אל וגו' שלהיות בך האל יכבדוך כבוד גדול והנה באחרית הימים יודו כולם שאין אלהים כי אם בישראל וזהו אך בך אל ואין עוד אל ויאמרו אפס אלהים שלא יהיה עוד דין בישראל ואין אלהים בכל מקום אלא דיין וז"ש אפס אלהים וכמו שפי' הראשונים ז"ל בפסוק אין ישועתה לו לפי שבאלהים שלה שמדת הדין מתוחה עליו שלה אם כן אין ישועתה לו אכן תהיה תמיד מתנהג עמהם בחסד אל כל היום מסתתר דין ישראל ז"ש אכן אתה אל חסד מסתתר אמנם כנגד האויבים להושיע את ישראל מידם יהיה נוהג אלהות שהוא דין ז"ש אלהי ישראל מושיע שלהושיע' ינהג אלהות ודיינות נגד אויביהם: או יאמר בך אל גדול ואין עוד מלבדו אל ומתוך כך האומות כולם יקבלו אלוהות ית' אפס אלהים גם עליהם שיבטלו האלילים ואלהים אחרים וזה אפס אלהי' זולתו אפי' באומות אכן באומות העולם אתה אל מסתתר כמי שהולך אצל פילגשו בסתר אמנם לישראל אלהי ישראל בפרהסיא מושיע לעין כל האומות וכן אחז"ל גבי בלעם ויקר אהי' אל בלעם:

בושו וגם נכלמו וגו' עיין רש"י ז"ל והרא"בע ז"ל והרד"ק ז"ל וכן מהרי"א ז"ל:

ולע"דן כי הע"א מתחלקת בג' פנים כאשר זכרתי כמה פעמים אם היודעים בטיב הע"א שעושים אותו בתמונת הצבא מרום והצבא מרום אמצעי בינם לבין הבורא והבינוני שחושב שהתמונה העליונה לצבא מרום האלוה והתמונה הזאת אשר בארץ מתחת אמצעי והטועה גמור הוא החושב שהתמונה התחתונה אלוה הוא לז"א הנביא על כולם בושו וגם נכלמו כול' יחדיו כל החלוקות הנז' העובדים כולם יחדיו הלכו בכלימ' אפי' אותם שהם חרשי צירים ר"ל שעושים האלילים לצירים ושלוחים בינם לבורא ית' אף הם הלכו בכלימה וכ"ש הטועים גמורי' שחושבים שהאלילים הם אלוהות ואמר הלכו בכלימה חרשי צירים כי אין קונה מהם כי בטלה עבודת אלילים באחרית הימים כאמור אפס אלהים כדפי' ויהיו אם כן חרשי צירים לדלתות כמו הדלת תסוב על צירה או אמר חרשי צירים על האלילים ועל שם סופם קראם צירים שישימום במקום גבוה לציר הדלת שתסוב עליהם וזהו חרשי צירים:

ישראל נושע בה' גו' עיין הרא"בע ז"ל והרד"ק ז"ל ומהרי"א ז"ל עולמים שני עולמות העה"ז והעה"ב: ולע"דן לדקדק שהי"לל ישראל נושע ה' או נושע מה' מהו בה' אבל הענין הוא כי הסי"ת אמר במצרי' ידעתי את מכאוביו כי הרגיז ונצטער מהכאב כב יכול ככתו' עמו אנכי בצרה כב יכול מצד עמו ולזה אחלצהו ואכבדהו ואראהו בישועתי כב יכול ישועתי שאני נושע עמו יחדיו וז"ש ישראל נושע בה' נושע עם הסי"ת כב יכול וזה הענין נוהג הוא בשני תשועות בתשועת העולם הזה וצרותיו כאמור והשני לעתיד ככתוב כי תעבור במו אש לא תכוה שפי' חז"ל באש של גהינם לעתיד שכל אומה תרד ואלוהיה עמה לגהינם וישראל מפחדי' והקב"ה מבטיחם שלא ישרפו אלא ינצלו כמלא שתשועת עולמים נושע ישראל בה' בעה"ז ובעולם הבא ובראותיכם כי תעבור במים אתך אני להושיעך וכי תבוא במו אש לא תכוה אז לא תבושו ולא תכלמו עד עולמי עד שהוא עולמות קיימים ונצחיים של עד עין לא ראתה כמו שגילה בס"ה בפסוק עד תאות גבעות עולם שתאות גבעות עולם שהם כ"לא ו"הוד מתאוים אל עד עלמא עילאה וסתימאה עולם הבא. ומ"ש לא תבושו לנוכח דברי הנביא למהרי"א ז"ל ולי אפשר שאמר ישראל נושע הוא לשעבר תשועת עולמים בעולמי' אשר לפניכו במצרים ובזולתו מהזמני' העוברי' כי בכל דור ודור עומדים עלינו לכלותינו אלא שהקב"ה מצילנו מידם ומעתה מהעבר בדין לכם לעתיד שלא תבשו ולא תכלמו עד עולמי עד כי המושיעכם לשעבר הוא יושיעכם לעתיד:

כי כה אמר ה' גו' עיין רש"י ז"ל והרא"בע והרד"ק ומהרי"א ז"ל שהפרשה הזאת כולה לעתיד על הגאולה העתידה ועל מפלת העובדי אלילים אלא שהקדי' ענין כורש והצלחתו וסנחריב ונבוכד נצר ומפלתו ואמר כי כל גבורות סנחריב ונבוכד נצר היו בחטאות ישרא' ולכן היתה המפלה בהם וגם לעתיד בעובדי אלילים באחרית הימים תהיה מפלה גדולה בחטאם והקדים ואמר ענין בריאת העולם כי כה אמר ה' בורא השמים הוא האלהים ר"ל הוא האלהים האמור בפ' בראשית או אמר הוא האלהים (כדהרד"ק) הוא האלהים המנהיג והדבר והמניע הגלגל העליון וג"כ יוצר הארץ ועושה יוצר הארץ יסוד קיים ועושה (כדהרד"ק) תיקנה בהיותה מגולה מהמים וכוננה בשטחיות שעשה כה שאילו היתה כדורית כגשם החמישי לא היה נמצא מקום לשבת בו אים אבל בהיות יש מקום בארץ שטח ומקום הרים נעשה בה הישוב וכל זה ממה שיורה שלא תוהו בראה לשבת יצרה לא להיותה ריקה מבני אדם אלא התכלית היא לשבת כדי שידעו שאני ה' ואין עוד וגם כן בנתינת התור' לא בסתר דברתי כי אם בקולי קולות כי ה' חפץ למען צדקו לצדק כל העולם ישמעו וילמדו ליראה את ה' והם לא נתנו לב לא לזה ולא לאותו הענין ולזה תבא מפלה באחרית הימים ויתר הפליטה להם אמר הקבצו ובואו התנגשו יחדיו פליטי הגוים שהנשארים מהם יכירו האמת ע"כ: ולע"דן נכון מה שהזכרתי בפסוק כה אמר ה' יגיע מצרים וסחר כוש וגו' ששתי הפרשיות האלה יחדיו מדברות לעתיד ושם כתבתי ביאור הכתובים האלה בהמשכת תכלית' ועתה אוסיף ביאור אמר בורא השמים הוא האלהים במה שקדם בכלי חמדה שבריאת השמים תחילה היתה בשם אלהים הוא המורה על הדי"נא דדיכין מתערין מינה וכשראה הקב"ה שאין העולם מתקיים מצד העולם הזה כי יצר לב האדם רע מנעוריו הוצרך העולם לשיתוף רחמים להיות שמאל דוחה וימין מקרבת וזהו ביום עשות ה' אלהים ארץ ושמים והקדים כאן הארץ בעשיה הזאת לפי שהיא גרמה השיתוף הזה של רחמים כמו שהרחבתי שם. וזה אמר כאן בורא השמים הוא האלהים ר"ל הוא מתחילה ועד סוף שלבריאת השמים וקיומם לא הוצרך רחמים כי אם דין מספיק כי אין בהם מעול וחומס ולא ישנו את תפקידם. אמנם בארץ הוצרכו שני עניינים האחד היצירה הראשונה שהיתה משותפת עם השמים בדין ככתוב בראשית ברא אלהים את השמי' ואת הארץ אמנם באחרית ביום עשות ה' אלהים ארץ ושמים שהעשיה היא ע"י שתוף הרחמים כמו שאמר ביום עשות ה' אלהים ובזה קדמה הארץ כי היא חייבה כן וזהו ארץ ושמים ולזה אמר יוצר הארץ בתחילה בראשית ברא אלהים את השמים ואת הארץ ואח"כ ועושה על מ"ש ביום עשות ה' אלהים ארץ ושמים שע"י זה הוא כוננה לארץ ע"י העשיה הנזכרת משתוף הרחמים. או אמר הוא כוננה ככתוב ועל נהרות יכוננה כי לא תוהו בראה אלא לשבת יצרה ואלו לא נעשה בארץ ענין שתוף הרחמים ע"י שם ה' ית' וית' היה הכל תוהו ובוהו והוא לא תוהו בראה אלא לשבת יצרה ולזה העשיה הזאת אני ה' ואין עוד הייתי העושה והמכוננה וזהו שפתח בשם אלהים וסיים באני ה' לרמוז אל כל הנז"ל שבראשית הבריאה היתה באלהים ואח"כ נעשית הארץ ע"י שתוף הרחמי' ביום עשות ה' אלהים ארץ ושמים: עוד אפשר לדקדק שבארץ הוסיף יצירה ועשיה ובריאה ובשמים לא הזכיר רק בריאה ואין ספק שתוספת זה לגרעון הארץ הוא דכל המוסיף גורע וזה כי המקובלי' אמרו ביסוד אבי"ע אצילות בריאה יצירה עשיה. הבריאה מעולם היצירה והיצירה מהעשיה ולזה אפשר שאמר כאן בורא השמים אמנם בארץ הרכיב אותה בתחלת הפסוק מיצירה ועשיה שאמ' יוצר הארץ ועושה כי ידוע כי בראש העולם הזה יש בו אופן אחד בארץ ששמו סנדלפון גבה [illegible] מסבבים ומפארים ליוצרם ע"ש כבוד מלכותו וזהו יוצר הארץ בבחינת הרוחניות הכול [illegible] ועושה בבחינת המלאכות הע"הז השפל שכולו עולם העשיה כענין אבי"ע וזהו ועושה וזה [illegible] מצד עון אדם הראשון שאל"כ שמים וארץ היו שוים במדרגה אחת קודם מיעוט הירח וזה [illegible] שאמר לא תוהו בראה. כלומר כשלא היה תוהו בעולם הוא י"אמר תוהו ובוהו וחשך על פני תהום שמחשיך פניהם של בריות אז כשלא היה התוהו אז בראה בריאה היתה ג"כ בארץ ככתוב בראשית ברא אלהים את השמים ואת הארץ אלא אחר כך והארץ היתה תוהו ובוהו וחושך על פני תהום וגו' אז הוצרך ביום עשות ה' אלהים ארץ ושמים עשיה ולא בריאה ויצירה כי היצירה היתה בראש העולם לבד במקו' האופן א' בארץ כנז"ל ז"ש לא תוהו בראה אבל בשהיה תוהו ובוהו וחושך [illegible] שמחשיך פניהם של בריות לא היתה כדאית הארץ אפי' ליצירה אלא שהב"ה עשה כן כדי להיות [illegible] ישוב ע"י רוחניות היצירה שבה וז"ש לשבת יצר' פתח בבריא' וסיים ביצירה ומובן בזה אמרו לא תוהו בראה שהי"לל לא לתוהו בלמ"ד אבל במה שכתבתי מדוקדק הכל והוא מה שסיים אני ה' ואין עוד אני הוא שכוונתי לעשות קיום והעמדה לשבת ישיבת העולם הנזכרת באופן מעולה היתה בסוד בריאה ואחר כך ירדה אל מדרגת יצירה:

לא בסתר דברתי וגו' מכילתא א"ר יוסי אמר הב"ה בתחילה לא נתתי התורה לא במקו' ארץ חושך ולא במקום סתר ולא במקום אפלה אלא במדבר נתנה במקום הפקר שאילו נתנה התורה בא"י היו אומרי' להם לאומות העולם אין לכם חלק בה לכך נתנה במדבר דימוס בפרהסי' במקום הפקר לו' כל הרוצה לקבל יבוא ויקבל יכול נתנה בלילה ת"ל ויהי ביום הג' בהיות הבקר יכול נתנה בשתיקה ת"ל ויהי קולות וברקים יכול לא היו שומעים את הקול ת"ל קול ה' בכח קול ה' בהדר קול ה' שובר ארזים וגו' ה' למבול ישב אמר בלעם לכל העומדים עליו ה' עוז לעמו יתן לא אמרתי לזרע יעקב לאלו הייתי נותנה ולא לאומות העולם שנא' ה' מסיני בא וזרח משעיר למו לא תוהו בקשוני לא נתתיה פנגם וכה"א אני ה' דובר צדק מגיד משרים עכ"ל:

ולע"דן לדקדק אומרו אמר הב"ה בתחילה לא נתתי כי מאמר בתחילה מיותר ולא היה לו לומר אלא לא נתתי את התורה וגו' ואעפ"י שמאמר בתחילה הוא ביאור של הפסוק כמ"ש לא מראש עכ"ז אל הפסוק עצמו נקשה למאי אמר לא מראש הי"לל לא בסתר דברתי ואעפ"י [illegible] לא כתיב מראש הנה בסמוך בישעיה כתיב קרבו אלי שמעו זאת לא מראש בסתר דברתי וגו' ועם יפול הקושי הזה כי משם הרכיבו חז"ל אמר הקב"ה בתחילה וגו' כי על פסוק זה יגיד עליו רעו כדלקמן. ועוד יקשה ג' חלוקות אלו חושך אפלה סתר ובפסוק לא נזכר אלא שתים בסתר וארץ חשך ואין לו' דאפילה למד מתוהו בקשוני שהרי תיבת תוהו דרים לא לפנגם. ועוד קשה אומרו שאילו נתנה בארץ לישראל היו אומרים להם לאומות העולם וגו' דאי משום הוא תנתן בחוצה לארץ ויובן ג"כ יתור אומרו לכן נתנה במדבר דימוס בפרהסיא במקום הפקר לו' כל הרוצה לקבל יבא ויקבל שהוא מיותר שכבר אמר מתחילה במדבר נתנה במקום הפקר. ועוד מאי קאמר היו אומרים להם לאומות העול' ואיך יאמרו בני ישרא' לאומו' העולם לדחות נפשותם מעבוד' השי"ת חלילה לקום מרשע וכבין ג"כ להם לאומות העולם כי די באומרו היו אומרי' לאומו' העול' ועוד מהו לא כתיב פנגם וכבין אומרו וכן הוא או' אני ה' דובר צדק מגיד מישרים מאי קאמר: ונראה שהוקשה לבעל המאמר השנות השני כתובי' האחד כאן לא בסתר והאחר בסמוך לא מראש בסתר דברתי וגו' לזה דרשו חז"ל השני כתובים יחדיו ומתוך השני כתובי' למדו הג' פרטים הנז' וז"ש בתחילה לא נתתי את התור' וגו' שהכוונה לפי שנתינת התור' היו פעמי' בלוחות הראשונות בקולי קולות ואמנם בלוחות שניות נתנו בצנעה. מהטעם שאחז"ל הראשונו' שהיו בקולות שלטה בהם עין הרע ולזה השניות נתנו בצנעה. ובזה מובן מ"ש לא מראש בסת' דברתי שמראש הוא דלא בסתר דברתי אבל בסוף בסתר דברתי בלוחות שניות וזהו מ"ש בעל המאמר בתחילה לא נתתי את התורה וגו' בתחילה הוא דלא בסתר אבל בסוף בסתר ואעג"ב שבעל המאמר מזכיר הוא ואו' בתחילה לא נתתי את התורה לא במקו' ארץ חושך וגו' שבזאת החלוקה אינו צודק לו' בתחילה כי בין בתחילה ובין בסוף לא דבר בארץ חושך עכ"ז לא קשה מידי כי בודאי שלא אמר תיבת בתחילה אלא על חלוקת ולא במקו' סתר וכדי שלא תטעה בדבריו שאו' בתחילה חוזר גם אל מ"ש לא במקום ארץ חושך שהיא החלוקה הסמוכה אליה והנזכר' ראשונה לזה הוסיף תיבת לא במקו' ארץ וגו' כי היה די שיאמר לא נתתי את התור' במקום ארץ חושך תיבת לא להפרידה ממ"ש לא נתתי את התורה שאינו חוזר אל במקו' ארץ חושך אלא אל החלוקה האמצעית וכי תימא ויקדים האמצעית ויהיה מקצר תיבת לא ויאמר בתחילה לא נתתי את התורה לא במקום סתר ולא במקום ארץ חושך ולא במקום ארץ אפילה והוה כימא נמי דמסמיך חשך אל אפילה שהוא מינה. ונראה שהטעם שסדרם כן בעל המאמר הוא כי ענין האפל' נראה לי שלומד כן מדכתי' בההוא קרא דלקמן לא מראש בסתר דברתי והוא מיותר שכבר [illegible] לא בסתר אם אינו ענין לבסתר תנהו לענין אפילה שהמקום הנסתר אפל הוא ובזה גימא שהזכיר כאן חלוקת לא במקום סתר הוא לא בסתר הנז' כאן ולא במקום אפילה אחריו דיליף לה מפסוק לא מראש בסתר דברתי מהיתור ובאם אינו ענין כדפרשית ולא ראה נכון לו' סדר אחר והוא לו' בתחילה לא נתנה התורה במקום סתר ולא במקום אפילה ולא במקום ארץ חושך לפי שלא יתכן להקדים אפילה לחושך לפי שחושך מבואר בפסוק ואפילה לא יליף ליה אלא באם אינו ענין ולהפריד אפילה מבסתר לא הוכשר בעיניו לפי ששניהם יוצאים מלשון לא בסתר הכתוב בפסוקים האחד מלא בסתר האמור כאן והשני מלא בסתר דבסמוך לעומת כל זה סדר לא במקו' ארץ חושך ואח"כ לא בסתר ואח"כ לא במקום אפילה ואעפ"י שהוצרך להוסיף תיבת לא כאמור זאת ועוד הקדימה לחלוקת לא במקום ארץ חושך לפי שקדושת התורה היה מחייב לתתה במקום קדוש א"י שהוא ליהודים ארץ אורה ושמחה אלא שהב"ה לא רצה שתהיה נתינתה במקום א"י לפי שימשך חושך לאומות שיאמרו להם אין לכם חלק בו ולכן לא רצה השי"ת שתנתן בארץ ולזה הקדימה לפי שחביב' ליה והיא עיקר הכוונה יותר משאר החלוקות השתים והיינו דמסיים בה ואו' שאלו נתנה התורה בא"י היו אומרים להם לאומות וכו' וחלוקת לא בסתר אלא בקולות נעשו על צד היותר טוב כדי שישמעו בשעת נתינתם ויהיה שכרם יותר ולא נתנה במקום אפילה הייני כדמפרש ואזיל שלא נתנה בלילה ואפילה לפי מעלתה להורות שהיא אורה לעול' ודימוס וכנגד שלשתן אמר לכך נתנה במדבר דימוס בפרהסיא במקום הפקר כנגד ארץ חושך הוא במקום הפקר וכנגד לא במקו' אפיל' דמוס וכנגד לא במקום סתר אמר בפרהסיא ומ"ש שאילו נתנה בא"י היו אומרים להם לאומות העולם וגו' אין הכוונה שישראל ח"ו יהיו מונין את ישרא' אבל המטעי' את האומות היה להם פתחון פה והיו אומרים להם לאומות אין לכם חלק בה ובזה מובן אומרו להם לאומות העולם [illegible] אבל הכוונה לו' שאם נתנה בא"י היו המטעים מונין גם את ישראל ואומרים להם ר"ל לישראל ולאומות העולם אין לכם חלק בה והטעם שאילו תנתן בארץ בחלק שבט אחד היו אומרים לשאר השבטים אין לכם חלק בה לכך לא רצה הקב"ה שתנתן בא"י מפני ישראל עצמם ומפני האומות והיו אומרים להם לאומות העולם אין לכם חלק בה וזה הטעם מספיק ג"כ לשלא נתנה בא"ל [illegible] גם כן השתי חלוקות הנזכרות במקומות לו' לישראל אין לכם חלק בה [illegible] וכן לשאר האומות אשר חוץ מאותו התחום שנתנה בו התורה אשר לעומת כל זה נתנה במדבר הפקר שלא יהי' לשום שבט חלק ונחל' בה יותר מזולתו ולא לישראל על אומות העולם. ומביא ראיה שהיו הקולות נשמעים אל כל האומות שלא נאמר על דרך ויקרא אל משה שטעם היות הקול קול ה' בכח וגו' עכ"ז לא היה הקול נשמע אלא אל משה קול לו קול אליו שהרי הלכו אצל בלעם לשאול מה ה' למבול ישב וגו' חשבו שזה היה מבול והודיעם שהוא נותן עוז לעמו ואין עוז אלא תורה והם אמרו השי"ת יברך את עמו בשלו' שאין לנו חפץ בה באופן ששמעו ולא רצה לקבלה ומזה יגדל עונם ולפי שיוכלו להתנצל שראו כוונתו ית' הנותן התורה ולעולם אומדין דעת הנותן לזה אמר לא אמרתי לזרע יעקב שהכוונה לאלו אני נותנה דווקא ולא לאומות שהרי הלכתי לפארן ושעיר אולי יקבלוה ותיב' תוהו פי' אותה כאילו תיבת לא אמרתי וגו' מוסבת גם כן לתוהו ולא תוהו בקשוני ר"ל כך עלה במחשבתי לגזור עליכם דברים של תוהו ובקשוני בהם ואעפ"י שאין בהם ממש חליל' אבל האמת הוא שלהיות כל דברי אשר אני דובר צדק ומשפט ומשרים לכך אמרתי בקשוני לפי שהם דברים של טעם וישרים באופן שמצד הנותן היה ראוי להם לקבלם שעשה השתדלות הפרסום בכל האפש' כדי שתבואו ותזכו גם הוא הלך אחריכם לשעיר ופארן ולא שוה לו והעניינים מצד עצמם הם ג"כ נאותים מאד אשר כל זה מחייב פורענות לעתיד לעובדי אלילים ותשועת עולמים לישראל כנז"ל בפרשה הקודמת וכאן הודיעו חז"ל כדברי מהרי"א ז"ל הנז"ל בפסוק הקודם וכזכיר עתה. ועיין רש"י ז"ל והרא"בע ז"ל והרד"ק ז"ל וכן מהרי"א ז"ל שהכתוב עשה טענה מענין מתן תור' שנעשה בפרסום גדול בקולי קולות לא בסתר דברתי עד שנודע הדבר לכל העולם ואותם הדברי' [illegible] שנתתי לא היו דברים רקים כי לא דבר רק הוא וגו' וזהו לא אמרתי לזרע יעקב תוהו בקשוני ר"ל לא אמרתי להם דברים של תוהו לשיבקשוני בהם אבל בהפך כי אני ה' דובר צדק ומגיד משרים כי כל חוקותי ותורתי צדק ומשפט ומשרים והיה תכלית זה המאמר לו' שמאחר שתכלית הבריאה כדי שישיגו שלימותם ודבר עמהם מן השמים להדריכם אל השלימות א"כ למה זה יהיו עמי הארץ

יִצְדְּקוּ וְיִתְהַלְלוּ כָּל־זֶרַע יִשְׂרָאֵל:
א כָּרַע בֵּל קֹרֵס נְבוֹ הָיוּ עֲצַבֵּיהֶם לַחַיָּה
וְלַבְּהֵמָה נְשֻׂאֹתֵיכֶם עֲמוּסוֹת מַשָּׂא
לַעֲיֵפָה: קָרְסוּ כָרְעוּ יַחְדָּו לֹא יָכְלוּ
מַלֵּט מַשָּׂא וְנַפְשָׁם בַּשְּׁבִי הָלָכָה:
שִׁמְעוּ אֵלַי
בֵּית יַעֲקֹב וְכָל־שְׁאֵרִית בֵּית יִשְׂרָאֵל
הָעֲמֻסִים מִנִּי־בֶטֶן הַנְּשֻׂאִים מִנִּי־רָחַם:
וְעַד־זִקְנָה אֲנִי הוּא וְעַד־שֵׂיבָה
אֲנִי אֶסְבֹּל אֲנִי עָשִׂיתִי וַאֲנִי אֶשָּׂא
וַאֲנִי אֶסְבֹּל וַאֲמַלֵּט:
ה לְמִי תְדַמְּיוּנִי וְתַשְׁווּ וְתַמְשִׁלוּנִי
וְנִדְמֶה: הַזָּלִים זָהָב מִכִּיס
וְכֶסֶף בַּקָּנֶה יִשְׁקֹלוּ יִשְׂכְּרוּ צוֹרֵף
וְיַעֲשֵׂהוּ אֵל יִסְגְּדוּ אַף־יִשְׁתַּחֲווּ:
יִשָּׂאֻהוּ עַל־כָּתֵף יִסְבְּלֻהוּ וְיַנִּיחֻהוּ
תַחְתָּיו וְיַעֲמֹד מִמְּקוֹמוֹ לֹא יָמִישׁ אַף־
יִצְעַק אֵלָיו וְלֹא יַעֲנֶה מִצָּרָתוֹ לֹא
יוֹשִׁיעֶנּוּ: זִכְרוּ־
זֹאת וְהִתְאֹשָׁשׁוּ הָשִׁיבוּ פוֹשְׁעִים עַל־
לֵב: זִכְרוּ רִאשֹׁנוֹת מֵעוֹלָם כִּי אָנֹכִי
אֵל וְאֵין עוֹד אֱלֹהִים וְאֶפֶס כָּמוֹנִי:
י מַגִּיד מֵרֵאשִׁית אַחֲרִית וּמִקֶּדֶם אֲשֶׁר
לֹא־נַעֲשׂוּ אֹמֵר עֲצָתִי תָקוּם וְכָל־
חפצי

יִזְכּוּן וְיִשְׁתַּבְּחוּן כָּל זַרְעָא דְיִשְׂרָאֵל:
חָמִיט בֵּל אִתְקְטֵף נְבוֹ הֲווֹ צַלְמָנֵיהוֹן
דְמוּת חֵיוָא וּבְעִירָא מְטוּלֵי טַעֲוָתְהוֹן
יַקִּירִין עַל נָטְלֵיהוֹן וְאִנּוּן מְשַׁלְהָן:
אִתְקְצִיצוּ וְאִתְקְטִפוּ כַּחֲדָא וְלָא יְכִילוּ
לְשֵׁיזָבָא נַטְלֵיהוֹן וּפַלְחֵיהוֹן בְּשִׁבְיָא
אֲזָלוּ: קַבִּילוּ לְמֵימְרִי דְבֵית יַעֲקֹב וְכָל
שְׁאָרָא דְבֵית יִשְׂרָאֵל דְרַחִימִין מִכָּל
עַמְמַיָא וַחֲבִיבִין מִכָּל מַלְכְוָתָא: וְעַד
עָלְמָא אֲנָא הוּא וְעַד עָלַם עָלְמַיָא
מֵימְרִי קַיָּים אֲנָא בְּרֵית כָּל אֱנָשָׁא
וַאֲנָא בַּדְרֵית יָתְהוֹן לְבֵינֵי עַמְמַיָא אַף
אֲנָא אֶשְׁבּוֹק לְחוֹבֵיהוֹן וְאֶסְלַח: לְמַן
תְּדַמּוֹן קֳדָמַי וְתִשְׁווֹן וְתִכַוְּנוּן קֳדָמַי
בְּקוּשְׁטְ: הָא עַמְמַיָא גָּבַן דְּהַב מִכִּיס
וְכַסְפָּא בְּמֹאזַנְיָא תַקְלִין אַגְרִין קֵינָאָה
וַעֲבֵיד לֵיהּ דַּחֲלָא סָגְדִין אַף
מִשְׁתַּעְבְּדִין: נַטְלִין לֵיהּ עַל כַּתְפֵּיהוֹן
סַבְלִין לֵיהּ מַחְתִין לֵיהּ בְּאַתְרֵיהּ
וְקָאִים מֵאַתְרֵיהּ לָא אֶפְשַׁר לֵיהּ דִּינוּד
אַף יִבְעֵי מִנֵּיהּ לָא יָתֵיב לֵיהּ מֵעַקְתֵּיהּ
לָא יִפְרְקִינֵּיהּ: אִדְכָּרוּ דָא וְאִתְקַפוּ
וְאָתִיבוּ מְרוֹדִין עַל לֵב: אִדְכָּרוּ
קַדְמֵיתָא דְמִן עָלְמָא אֲרֵי אֲנָא אֱלָהּ
וְלֵית עוֹד אֱלָהּ בַּר מִנִּי: מְחַוֵּי מִן
אוּלָא לְסוֹפָא וּמִלְקַדְמִין דְלָא אִתְעֲבִידָא אֲמַר מִלְכִי יִתְקַיַּים וְכָל רְעוּתִי

רשי

בי״ו ילדקו ויתהללו · בהבטחת משען אהבתו ימלאו לדקה ויתפארו במעוז · ויתהללו · פרו״ונטיר בלע״ז : כרע בל קורס נבו : אלוהותיהם של בבל כרעו קרסו לשון שחוק של ע״א הוא כמי שיש לו חולי מעים ואינו מספיק לישב על מושב בית הכסא עד שהוא ניתרז : כרע בל קורס נבו · אי שקרו״פיר בל קונקי״אה כבו כך שמעתי משמו של רבינו גרשון מאור הגולה : היו עצביהם · דמות צורותם של בל ונבו היו לחיה ולבהמה נדמו להיות כחיה וכבהמה שמזהימי' ומלכלכין עצמן ברעי שלהם : נשואותיכם עמוסות משא · ריעי שבמעיכם כבידות הם לעמום במשא לאדם עיף לפיכך קרסו כרעו יחדיו הקרים עם הכריע': ולא יוכלו מלט משא · להפליט הצואה שבמעיה' כשאר המוציאין כהוגן · מלט לשון הוצאה ממקו' בלוע וכן שמה קנן קפוד ותמלט הוציאה ביצתה וכן והמליטה זכר ויונתן לא כן תרגם המקראות הללו : העמוסים מני בטן · מאז נולדות' בבי' לבן הארמי עמסתי אתכם על זרועותי כי מאז עמדו עליכם קמים בכל דור ודור ולא כשבעה אומות העומסי' ונושאי' את אלהיהם כמו שאמור למעלה אבל אתם עמוסים ונשואים בזרועותי: ועד זקנה · אשר זקנת' וכלה כחכם שאין לכם זכות אני הוא ברחמי' ובמד' טובי להושיעכ' ולעמוס ונשא ולמלט לפי שאמר על ע״א שהיא נסבלת וגם משא' אינה יכולה למלט אני הסובל אחרים ואת משאי אמלט : ותמשילוני · כמו ואתמשל כעפר ואפר לשון דמיון : ונדמה · ונהיה אני והוא דומין זה לזה : הזלי' זהב מכים · לשון יזלו מים : בקנה ישקולו · הוא קנה המאזני' שקורין פלי״ל בלע״ז: זכרו זאת · אשר אני חפץ לומר : והתאוששו · והתחזקו כמו לאשישי קיר חרש': השיבו · על לב ומה אני אומר לכם לזכור ולהשיב על לב : זכרו ראשונות מעולם · אשר ראיתם כי אנכי אל ואין עוד אנכי אלהים ואפס כמוני : מגיד מראשית אחרית · גלות מצרים וגאולתה הודעתי בבין הבתרי' לפני היותה :

קורא

רדק

עדיו יבא · כלומר בעל לדקות ועוז יקרב אליו ויבשו ויכלמו כל הנחרים בו · רוצה לומר כל הכועסים והקופצים בו · ויונתן תרגם כרס במימרא וגומר · והנכון אלי בפירוש הפסוק הזה כי הוא דבק באשר למעלה ממנו אמר תשבע כל לשון אך בה' לבדו ולא באל אחר · והראיה לפירוש זה כי תשבע אין לו קשר באותו הפסוק · כי לי שוכר אינכו לו קשור · כי שא יקשר ענין שבועה בזה הדרך לא עם בי״ת לא עם למ״ד כמו בה' נשבעתי · בי נשבעתי · ובשמו תשבע ואשבע לו בה' · וכן כולנ: לי אמר · ה' לדקות ועוז וכן הא אמר לי לדקות ועוז לתתם לאשר עבדוני · עדיו יבא ויבשו כל הנחרים בו · כל העמים שהיו נחרים בו ומואסי' בו ובעבודתו עד היום ההוא אז יבאו עדיו ויתודו לפניו ויבשו על מה שעשו ואמר יבא בלשון יחיד רוצה לומ' כל עם ועם · ואמר במסרה כי יבא זה אחד מן דסבירין לשון רבים : ביהוה ילדקו · הרשעים יבשו אבל זרע ישראל ילדקו בעבודת' אותו ויתהללו בו לעיני הרשעים · כי הם דבקו בו אפי' בעת נרתם · כמו שאמר הם שכחנו שם אלהינו ונפרוש כפינו לאל זר : כרע בל · עתה שב לנחוק על הפסילים שזכר הנושאים את עץ פסלם · אמר כי כשנלכדה בבל לא די שלא הצילם אלהיהם אלא הוא עצמו כרע · רוצה לומר ששברו אותו וכרע ונפל לארץ · וכן נבו קורס · והוא כמו כרע · ובל הוא שם פסל שעובדים אותו בבבל · וכן נבו : לחיה ולבהמה · שנשאו אותם אחר ששברו אותם טענו אותם על הבהמות להוליכ' למדי ופרס כי היו מכוסים כסף וזהב · ויש חיה שטוענים עליה משא כמו הפיל : נשואתיכם עמוסות · יאמר דרך שחוק ולעג מנשאותיכם הם עמוסות : הבהמות · כלומר טעונות יותר מדאי כי יכבדו המשאות מרוב הזהב שבה' עד שיאמרו החמרים והגמלים : משא לעיפה · עיפה · תאר לבהמה שהיא עיפה מכובד משאה : נשואותיכם · כמו משואותיכם · והוא תאר · ויש לפרש נשואותיכם תאר לבהמות הנושאות : ואמר עמוסות שהם טעונות יותר מדאי · ובנוי נשואותיכם כנגד העצבים ללעג והבהמות הנושאות אותם עמוסות הם ועיפות · ויונתן תרגם חמוט בל יתקטף נבו וגומר · ועוד שנה הענין ואמר : קרסו כרעו · מלט משא · למלט עצמם מן המשא שלא ישאו אותם הבהמות · ונפשם הם עצמם הלכו בשבי כל שכן שלא הצילו עובדיהם · ונפשם עצמם · כמו ברזל באה נפשו · או אמר נפשם לפי מחשבת עובדיהם · ויונתן תרגם לא יכילו לשיזבא נטליהון ופלחיהון בשביה יהכון : שמעו · אמר וכל שארית על גלות בבל שהיו שארית עשר' השבטים שגלו ראשונ' והם לא שבו בשוב גלות בבל : העמוסים מני בטן · אתם עמוסים ונשואים עלי מבטן ומרחם אתכם · וכן אשא ואסבול אתכם עד שיבה · כלומר כל ימיכם כי לא אטוש אתכם · או אמר ועד שיבה שצריך יותר סבל וסעד · רוצה לומר כי בכל עת שתהיו בצרה אני אסבל אתכם · וכן אמר דוד עליך השלכתי מרחם · ואמר ועד זקנה ושיבה אלהים אל תעזבני : ועד זקנה · שיבה יותר מזקנה · וכן אמרו בן ששים לזקנה בן שבעים לשיבה : אני הוא · אני הוא עמכם : אני עשיתי · וכיון שעשיתי וגדלתי אתכם עלי לשאת ולסבול אתכם והמשא והסבול עליו יתברך היא דרך משל : ואמלט · אמלט אתכם מגלות בבל : למי תדמיוני : ונדמה · ואהיה נדמה · אמר זה כנגד בני בבל שהיו בוטחים בפסיליהם ומעבידים ישראל ואומרים לא יוכל אלהיהם להציל אותם מידינו כי אלהינו מסרם בידינו : לפיכך אמר איך תדמו אותם אלהים לי כי אותם הם מזהב וכסף ומעשה ידי אדם הם : הזלים · ענין זול בדברי רבותינו ז״ל מוציאין הזהב בזול אף על פי שהזהב ביוקר הם עושים אותו לפסילים כזול ומוציאים הרבה ממנו מכיסם : בקנה · הוא קנה המאזנים : אף ישתחוו · השתחואה יותר מהסגידה · לפיכך אמר אף כמו שפירש בפסוק יסגוד לו וישתחו : ישאוהו · אחר שיעשהו הצורף ישאוהו לביתם כי לא ילך ברגליו : תחתיו · במקומו : ויעמוד · יעמוד שם במקום שיניחוהו : לא ימיש · פעל עומד מבנין הפעיל · וכן לא ימיש מתוך האהל : זכרו זאת והתאוששו · מבנין איש · כלומר היו אנשים ולא בהמות שלא יבינו ולא ישכילו · ויש מפרשים התחזקו בענין אשישי קיר חרשת שענינו יסודות שהם חוזק הקיר · וכן תרגם יונתן אתקפו · ואדוני אבי ז״ל פירש מענין אש הכוו והשרפו · כלומר הכלמו ממעשיכם הרעים : זכרו ראשונות מעול' · שהוצאתי ישראל ממצרי' בעל כרחן ובאלהיהם עשיתי שפטי' בזה תוכלו להכיר כי אנכי אל ואין עוד אלהים : ואפס · כמו אין : מגיד · כי כל העתידות האלה הגדתי טרם בואם שיבא כורש ויחריב בבל ואלהיה ויוציא ישראל מתוכה :

אומר

בל ג' וסי' ופקדתי על בל בבבל · כרע בל קרס נבו · הוביש בל חת מרודך : רחם ה' ג' קמצין וב' פתחין וסי' הלא ימצאו יחלקו שלל · הנשאי' מני רחם · ואטמא אתם במתנת' · שאול ועצר רחם · ואי' ברכו' שדי' ורחם : ולא יענה ה' בקריא' וסימ' וזעקתם ביום ההוא · אז יזעקו אל יי' דמיכה · ישאהו על כתף יסבלהו · שם יצעקו ולא יענה · לעבדי קראתי ולא יענה : מראשית ח' בקריאה וסימ' מסור בסדר שלח לך :

אבן עזרא

ביו' ילדקו · שהיו מאמיני' בשם : כרע בל · עבודה זרה לבבליים גם כן נבו ויש אומרים שהוא כוכב חמה : קורס · מגזרת קרסים והטע' ידוע ואין ראוי לכתבו : לחיה ולבהמ' · שישא אדם עליהם על כן נשואותיכם עמוסות משא לעיפה תואר הבהמה הנושאת : קרסו כרעו · הנושאי' : ולא יכלו מלט · עצביה' : נפשם · הנושאים כי גם הם נשבו ויש אומרים כי כרעו קרסו כל העצבים כי הם בבבל שלא הכירו ולא יכלו העצבים למלט משא כי הם בעצמם הלכו בשבי : שמעו · אלהי בבל היו נשואים ואני אלהי ישראל נשאתים : מני בטן · מיום שהיו · ועד · דרך משל מיום שהיו פה השם עד עולם : אני עשיתי · ישראל ולא כאלהי בבל שהבבליים יעשו אלהים ואני אשאם ואמלטם ולא כמוהם שלא יכלו למלט משא : למי · ותשוו · אותי ונדמה שנינו : הזלים · עם עובדי עבודה זרה ידבר הזלים רבים הוציאוהו מגזרת אזל מכלינו והוא חסר אל״ף והנכון שאין רע לו כי אזל פועל עומד וטעמו הנותנים זהב מכיסם והנה בתורה אבני' כיס והנה הוא במאזנים גם קנה כן טעמו ואין רע לו : ישאוהו · תחתיו · במקומו : לא ימיש · פועל יוצא לא יוכל להמיש נפשו ממקומו או הוא פועל עומד והראשון הוא הנכון : יצעק · מוסף אחר עמו וכן הוא ומצרתו יצעק : זכרו · והתאוששו · י״א כמו והוסדו כמו אשיותיה ואושיא יחיטו ורבינו האי גאון ז״ל אמר שהוא מגזרת אש כאילו הוא התחררו והגאון רב סעדיה ז״ל אמר שהוא מאש והטעם הוקדו כשעם והיה בלבי כאש בוערת והשיבו זאת על לב : זכרו ראשונות · שעברו על כן אמר מעולם אז תדעו כי אני לבדי אל : מגיד · כי הגדתי האחרית מראשית והטע' קודם היותו כי מי יוכל לבטל גזרותי כי לעולם עצתי תקום וכל חפצי אעש' :

קורא

מנחה גדולה

הסמים הוא האלהי' יוצר הארץ ועושה גם הוא בשמים והוא שאמר הוא יתב' הלא אין מכחים כי הוא ית' בורא השמים ושעל השמים כבודו ית' ולא יכחישו רק השגחה בארץ הלזו העכורה והמה לא ידעו כי הלא לפי רוממותו גם השמים לא זכו בעיניו כי גשם זך המה וא״כ כאשר יודו בשמים יודו בארץ וז״א בורא השמים הוא האלהי' שתודו בזה ג״כ יוצר הארץ ועושה הוא כוננה וכל הנעשה בתוכה על ידו נעשית · והראיה כי הוא בראה כי הלא כוננ' בכל צורכה בצומח ובעלי חיים ואדם ואחר שכך הוא א״כ כי אין ספק כי לא תהו בראה לבלי צורך כלה ומלואה כי אם לשבת יצרה ומי יהיה היושב בה שאמרתי לשבת יצרה הלא הוא אני ה' כמש״ל מתחלת בריאתו של עולם תאוה הקב״ה שתהייה לו דירה בתחתונים והלא אוי להם המסלקים השגחתי מעל הארץ הלזו והלא לא בסתר דברתי במקו' ארץ חשך הוא במדבר ארץ של חשך אלא כחות הטומא' כנודע הנגדיים אל אור ה' כי גם שם שהיה היותר נמנע לי להשגיח בו שם דברתי בגלוי ופרסום רב כי אנ״ל ישראל שראו את הקולות ואנכי ולא יהי' לך מפי הגבורה שמעכום כי אם גם כל האומות כמאמרם ז״ל שכל האומות שמעו וחרדו והלכו אצל בלעם ואמרו לו שמא מבול הקב״ה מביא בעולם א״ל אינו אלא שנותן תורה לבניו שנ' ה' עוז לעמו יתן וגו' ומה גם לאומרים כי נחלק הדבו' לשבעים לשון והלא אין השגחה בעולם השפל גלוייה ומפורסמת מזו ולמה יכחישו השגחתי מהארץ והלא אין ראייה כראיית החוש ועוד כי הלא אמרתי לזרע יעקב שיעשו לי מקדש ושכנתי בתוכם ואם אין השגחתי בארץ היתכן שעל חנם אמרתי להם שיבקשו אותי שאשכון ביניהם ע״י המשכן ודאי שלא כן הוא וזהו לא אמרתי לזרע יעקב אשר נטע ארזים במצרים למשכן לא אמרתי לזרעו תהו בקשוני לתהו ולחנם כי הלא אני ה' דובר צדק ומגיד משרים ואיך הייתי מדבר הפך הצדק לומר ושכנתי בתוכם אם שלא היה אפשר באופן שלא היה צדק ולא מישרים לנגוד דעת הבריות ש״כ הקבצו וגו' בקיבוץ גלוית ובאו פליטי הגוים הפלטים משעודם וזאת עשו כי הנה לא ידעו הנושאים את עץ פסלם על שכמם והיו מתפללים אל אל לא יושיע ובוערים היו המה ולא ידעו לראות שהשגחה שאמרתי לכם · גם הגישו אף יועצו מי כזה השמיע זאת מקדם זאת הגאולה האמורה ומי מאז הגידה מימי אברה' שהראה לו שעבוד מלכיות וגאולתן כנודע הלא אני ה' ואין עוד אלהי' מלבעדי שאם מ״ו היה אלהי' ולולא היה מקדים ואז לאחרו פן יתעוררו כנגדו לבל יוכל הגיא את עז מיד אשר המה אלהיהם ושמא תאמרו א״כ איפה למה הגלם וגם מאריך בגלותם אחר שהוא עתיד להושיעם מתחת שעבודתם הלא הוא כי הוא אל צדיק עושה משפט צדק וא״כ למרק אשמותם והנם תשאם הגלם ועיכבם עד עת ליבוכה ואח״כ הוא מושיעם וזהו אל צדיק ומושיע ולא יראתי פן יתאזרו אלהי העמים מגדי אחר שהשמעתי תעתה אשר הוציאם מתחת ידם כי הלא אין זולתי ולא אירא מהם :

בעובדים אלילים תועים מן הדרך לא ידעו את ה' ולא יגיעו אל תכלית שלימותם אשר בעבורו נוצרו ולזה גזרה חכמתו לעשות כלה ומחרפה באחרית הימים בעת הגאולה כדי שיכירו וידעו אלהותו ועל זה אמר הקבצו ובואו וגו':

ולע"ד עפ"י שיטת חז"ל ורש"י והרד"ק ומהרי"א שמדבר במתן תורה כנ"ל יאמר לא בסתר דברתי וגו' כי האדם ידבר בסתר ובארץ חושך לא' משתי סבות או להיותו חפץ לגלות הטוב ההוא לאהובו אשר כנפשו על דרך סוד ה' ליריאיו וגו' או להיותו דבר רע ומוהו וירא ויבוש מלהות' בפרהסיא על דרך הוי המעמיקים מה' לסתיר עצה והיה במחשך מעשיהם מפחדם מי רואינו מי יודעינו לזה אמר לא בסתר דברתי במקו' ארץ חושך לפי שלא היה שם שום אחת מהשתי בחינות המוכרות לפי שלא אמרתי לזרע יעקב תוהו בקשוני ר"ל לא אמרתי כן ביחוד לזרע יעקב בחידי עד שאומר בסוד ובסתר וגם לא היו דבר תוהו עד שאעלים לדברו בארץ חושך זה שאמ' לא אמרתי לזרע יעקב ביחוד תוהו בקשוני עד שמסיבת השתי בחינות האלה אדבר דברי בסתר מלד הבחינה האחת ובמקום ארץ חושך מהבחינה השנית כי אני ה' דובר כקול המון מיסרים כקול שדי בדברו קול ה' בכח וגו' והוא הפך הבחינה הראשונה של בסתר כי אני ה' דובר ונשמע בכל העולם פתגם המלך וכנגד הבחינה הב' אמר לדק ומגיד מישרים כי איני מדבר תוהו עד שאעלי' דברי לדבר' בארץ חושך ובזה מדוקדק שלא אמר ולא אמרתי לזרע יעקב וגו' בו"ו התוספ' אבל אמר לא אמרתי וגו' לפי שהוא נתינ' טעם למ"ש לא בסתר וגו' או יאמר זה הענין באופן מתחלף והוא הוא לא בסתר דברתי וכן לא אמרתי לזרע יעקב תוהו בקשוני ר"ל בקשוני במקום תוהו כי שם תמלאוני כי הוא מקום נסתר והטעם שלא דברתי בסתר וגו' וגם מה שלא אמרתי לזרע יעקב שיבקשוני במקום תוהו כי שם ימלאוני לדבר עמהם בסוד כי אני ה' דובר לדק ומגיד מישרים והדברים כיולא באלה לא יצטרכו למקום סתר ותוהו כי אם לדבר דבר בקול גדול ולא יסף · והאמר לזרע יעקב לרמוז אל מה שאמרה התורה כי שם במעמד הר סיני וגם בכריתת הברית שבפרשת נלבים נמלאו כל הדורות העתידים לבא כמו שאמר את אשר ישנו וגו' ואת אשר איננו וגו' וזה רמז לזרע יעקב לומר שהדיבור היה כללי עם הנמלאים בפועל וגם עם הנמלאי' בכח בזרע יעקב שעתידים לצאת מחלציו שלא יצאו עדין מן הכח אל הפועל ז"ש לזרע יעקב ע"ד מה שפי' בחרתיך זרע אברהם אוהבי שבחרתיך מאז בהיותך כלול בזרע אברה' אוהבי שלא יצאת מהכח אל הפועל:

הקבצו ובואו וגו' הגידו וגו' עיין רש"י ז"ל והרא"בע ז"ל והרד"ק ז"ל וכיוצ' בזה פי' מהרי"א ז"ל אלא שפי' הפסוקים לעתיד והוסיף אל לדיק בחורבן האומות העובדות אלילים ומושיע את ישראל ואת העובדים אותו ע"כ: ולע"ד כדבריו ז"ל שכן מורה לשון פליטי הגוים שמדבר על אותם שפלטו מהזעם אשר באחרית הימים בזמן הגאולה והם מתי מספר הפליטי' כי הרבים ימותו ואליהם אמר הקבצו ובואו התנגשו יחדיו פליטי הגוים הקבצו ובואו והנגשו אל דת האמת ותהיו יחדיו ככם כהם · ואתם פליטי הגוים אשר הגוים הם לא ידעו לא הפליטים כי הפליטים הם היו יודעים הטב שאין ממש באלילים והפליטים הם היו הנושאים את עץ פסלם של הגוים בע"כ אבל בעיני הפליטים לא היה פסל שהיו יודעי' שהוא עץ בעלמא ואין בו ממש וכשהיו מתפללים לא היו טועים בו שיש באליל ממש אבל היו מתפללים אל אל ע"מ שלא יושיע ואעפ"כ היו מתפללים אליו ואעפ"י שגלוי להם שלא יושיע היו עושים כן מפני היראה מהרואים ולכך יהיו פלטים כי כשרים היו והם אשר אמר פליטי הגוים וה"א של הנושאים עץ פסלם וגם אומרו פסלם שלא לנוכח מוכחת שחלוקות שתים הם האחת לא ידעו והשנית הנושאי' את עץ פסלם וגו' שהפלטי' היו נושאים עץ פסלם של הגוים כי להם היה פסלם אבל לפלטים עץ הוא ועל הפלטים אמר הגידו את גבורות ה' ועזוזו ונפלאותיו והגישו את אחרים השומעים לחכנס במלות ובעבודת השי"ת יועצו יחדיו אלו הנכנסים ע"י הפליטים ובזה מובן אומרו אף יועצו ולא אמר אף הועצו לנוכח כמו שאמר הגידו והגישו לנוכח כי הגידו מדבר עם הפליטים אף יועצו יחדיו מדבר על הנכנסים ע"י מה ששמעו מהפליטים שהם יועצו יחדיו ביניהם לבין עצמם ויאמרו מי השמיע זאת וגו' או אף יועצו יחדיו אלה הנכנסים עם הפליטי' יחדיו איך יעבדו את ה' המליל והכותן להם פליט' לפליטי' שזכו להכנס אל ה' ובמה יכופר להם העון העבר ואף ע"פ שלא היו אדוקים באלילי' לא הפליטים ולא הנכנסים ואמר שאז יאמרו ביניהם מי השמיע זאת מקדם וגו' ואז יבינו שאני אל לדיק (כדהרד"ק) לודק בדברי שדברתי ועשיתי או אל לדיק בדינו במה שהרגתי הגוים (כדמהרי"א) על העובדים אלילים ומושיע לפליטי הגוים שלא עבדום בלב שלם אלא לפנים כאמור: או אמר אל לדיק ומושיע על הפליטים שמה שהושיעם ונפלטו לא היה בקרי והזדמן אבל היה בלדק כי אל לדיק הוא שהפלטי' לא היו עובדים בלב שלם אלא לפנים · ואמר מי השמיע זאת מקדם על ישעי' עצמו שלעתיד יאמרו מי השמיע זאת מקדם וכן יאמר מאז הגידה משה ע"ה רמזה באז ישיר משה שר לא נאמר אלא ישיר לעתיד במפלת עובדי אלילים כעין נפילת פרעה העובד אלילים ז"ש מאז הגידה שמאז ישיר הגידה הלא אנכי ה' ואין אלהים שאין שם אלהים מבלעדיה' אלא הכל מיוחד זה בזה רחום בדין יחדיו בלי פרוד וכמו שהרחבתי למעלה בפסוק אני ה' ואין עוד זולתי אין אלהים כדפרשית שם וז"ש הלא אני ה' ואין אלהים מבלעדי שאני אל לדיק עושה הדין ומושיע אין זולתי אלא השתי פעולות אני עושה אותם יחדיו:

פנו אלי והושעו וגו' עיין רש"י ז"ל והרא"בע ומהרי"א ז"ל פנו אלו והושעו על פליטי הגוים שיעזבו פסיליהם ויהיו נושעים כי התשועה האמיתית היא באמונה וראוי לעשות כן כי אני אל ואין עוד ע"כ:

ולע"ד שכאן אין לריך לומר להם לפליטי הגוים פנו אלי והושעו כי פונים הם אליו אבל אמר פנו אלי אל האפסי ארץ אשר אין להם עבודת אלילים אבל אין להם פניה אל עבודת ה' ומלותיו להם אמר פנו אלי והושעו מהעונש ואעפ"י שהזכיה אל השי"ת בעת הזאת היא מוכרחת מיראת העונש וההכרח לא ישובה עכו' והושעו כי אני אל בעל החסד ומקבל שבים אפילו בעת כזאת באחרית הימים:

בי נשבעתי וגו' נדה פ' המפלת כי לי תכרע כל ברך תשבע כל לשון מדבר בולד שאינו יולא ממעי אמו עד שמשביעים אותו שנאמר כי לי תכרע כל ברך זה יום המיתה שנאמר לפניו יכרעו כל יורדי עפר תשבע כל לשון זה יום הלידה שנאמר אשר לא נשא לשוא נפשו ולא נשבע למרמה ומה שבוע' משביעין אותו אומרי' לו הוי לדיק ואל תהא רשע ואפילו כל העולם אומרי' עליך לדיק אתה הוי בעיניך כרשע והוי יודע שהב"ה טהור ומשרתיו טהורים ונשמה שנתתי לך טהורה אם אתה משמרה בטהר' מוטב ואם לאו הרי הוא נוטלה ממנו תנא דבי ר' ישמעאל משל לכהן חבר שמסר תרומ' לכהן עם הארץ אמ' לו אם אתה משמרה בטהר' מוטב ואם לאו הרי היא שרופה בפניך עד כאן לשון המאמר: ואני הלעיר מרדכי הכהן יל"ו כלע"ד שכוונת חז"ל לדרוש סמוכין עם הפ' הנמשך אך בה' כלומר מה שתשבע כל לשון הוא מה שמשביעין אותו הוי לדיק ואל תהי רשע והוא אך בה' בו תדבק להיות לדיק ולא רשע ומ"ש ואפי' כל העולם אומרים עליך וגו' אפשר דדריש ג"כ סוף הפסוק שאמר לי אמר לדקות וגו' והכוונה שאלו ג"כ דברי הנשבע שאומר בשבועתו אפילו כי גם לי אמר ר"ל שהכל יאמרו עלי לדקות ועוז שיש לי שאני לדיק גמור א"כ לא אחזיק עלמי ללדיק שלא אלטרך עוד לבא עדיו כי עדיין אני לריך להתקרב עדיו יתברך וז"ש עדיו יבא כי הגם שיאמר שהוא מלא לדקות ועוז עכ"ז עדיו יתברך יבא להתקרב יותר כי לא שלם עדיין בעיניו כלדיק גמור ומ"ש והוי יודע שהב"ה טהור גו' אפשר שזהו מ"ש בסוף הפסוק ויבושו כל הנחרים בו הם אשר לא ישמרו נשמתם בטהרה ותנא דבי רבי ישמעאל דייק תיבת נחרי' לשון שריפה כמו עלמי חרה וכיול' וז"ש ואם לאו הרי הוא שריפ' וגומר ובזה יבא הכתוב השלישי בה' ילדקו ויתהללו שקיימו שבועתם שנשבעו בהיותם זרע ישראל שעדיין היו בבטן במעי אמם כמ"ש בתחל' המאמ' עד שלא ילא וגו' ע"כ: ולע"ד לדקדק מאמר שמאמר כי לי תכרע כל ברך הוא ביום המית' היה לו לאחרו ולהקדים תשבע כל לשון מאמר שהוא ביום הלידה כסדר הזמן ועוד מאי קאמר הוי לדיק ואל תהא רשע שהוא כפול חיוב ושלילה למה כי אחד מספיק והיה לו להקדים אל תהא רשע שהוא סור מרע ואח"כ עשה טוב · ועוד למה חייבו שאפילו כל הבריות אומרות עליך לדיק הוי בעיניך כרשע ומהו אומרו והוי יודע שהב"ה טהור וגומר שכל זה פשוט ומאי קמ"ל ונשמה שנתתי לך טהורה אם אתה משמרה וגומר ועוד קשה אומר ואם לאו הוא נוטלה ממנו והרי כמה רשעים ופושעים שהם מאריכים ימים ומה חדש תנא דבי רבי ישמעאל במשל של התרומה:

ונראה שדקדקו בפסוק למה אמר לי תכרע אמנם בשבועה לא אמר לי רק תשבע כל לשון ועוד דקדקו שאמר תשבע כל לשון ולא אמר ותשבע בו"ו התוספת עוד דקדקו קושי אחר והוא שתשבע כל לשון דבר בלתי נגמר שאינו אומר השבועה על מה היה עד שמתוך קושי זה כדתק הרא"בע ז"ל שתיבת כי לי מושך עלמו ואחר עמו כי לי תכרע כל ברך כי לי תשבע כל לשון להיות לי · ולזה פי' שלי תכרע כל ברך הוא ביום המיתה שאע"פי שכל היורדי עפר יכרעו לפניו עכ"ז שלי ספק איננו דומה כריעת הלדיק לכריעת הרשע שהלדיק יכרע אל הש"ית ויראהו פניו שוחקות וז"ש כי לי תכרע כל ברך לי דייקא שיביטו שאור שכינתי בפנים להובות אמנם השאר לא יזכו שהרי הכתוב אמר לפניו יכרעו כל יורדי עפר לפניו דייקא שבזה הלד לכרוע לפניו בזה כל יורדי עפר שוים אמנם הלדיק יזכה יותר ולהיות שהשבועה היא שיהיה לדיק כדמסיק הוי לדיק וגו' לז"ש הפ' כי לי תכרע כל ברך תשבע וגו' שהכל הלוק' אמת היא שתשבע כל לשון להיות מקיימים מלותי והיותם לדיקים עושי רלוני כדי שיזכו באחריתם להכרע לי כל לשון לי ממש בלי בושה וכלימ' וז"ש כי לי תכרע כל ברך ביום המות על זה הענין תשבע כל לשון מיום הולדו לקיים זה באופן שיום המות משביעים אותו ועל כריעתו מיום הולדו ולמד כן מפ' אשר לא נשא לשוא נפשו ולא נשבע למרמ' מהכרח הכפל למד שהא' הוא בעת הלידה והשני של נשבע למרמה בכל ימי חייו והיותר נכון שלמד כן מהקר"י וכתיב מתיב' נפשי קרי והכתיב נפשו לו' אשר לא נשא לשוא נפשו כשנשבע שנפשו בעת הלידה שמשביעים אותו ושאל ומה שבועה משביעין אותו שאם על קיום התור' ומלוותיה כבר נשבעו כל זרע ישראל בעת כריתת הברית על ידי מרע"ה בברית אתם נלבים ולא אתכם לבדכם גו' כי את אשר ישנו פה ואשר איננו פה א"כ השבות השבועה למה ואין שבועה חלה על שבועה ז"ש ומה שבועה משביעין אותו והשי' שהשבועה היא שיהיה נקי מה' ומישראל וז"ש הוי לדיק לפני הב"ה ונקי מה' ואל תהא רשע בפני הבריות שא הסי' נקי ג"כ מישראל · ולפי שסברתם של אותם הלדיקים ונקיי' לפני ה' וחשודי בעיני הבריות הוא כדי שלא ליטול הנאה מדברי תורה ולא כבוד מהבריו' כדי שלא יהיה פגם בעבודתם לומר אלו לא עבדנו אתה' אלא כדי שיכבדונו בני העולם די נמלא עבודתם שלא לשמ' לז"א תיקון לזה בכלל השבועה ואפי' כל העולם אומרים עליך שאת' לדיק הוי בעיניך כרשע מרוב ענותנותך כדי שלא תהנה מהכבוד ההוא או אמר הוי בעיניך כרשע שמלד מה שהם או' עליך שאתה הלדיק יהי' בעיניך כאילו הם מרשעי' אותך שממעטי' הם לדקותך ולזה תהא בעיניך כרשע ואמר הוי ידע שהב"ה טהור ומשרתיו טהורים כי מי לא ידע זה והם דברי' פשוטי ומאי קמ"ל עד שאומ' והוי יודע גו' כאילו הוא חידוש גדול אבל הכוונה להודיענו הקדמה אחד למדנו מס"ה והי' שהנשמה הטהורה כשרואה שהאדם רולה לחטא מיד היא מסתלק מגוף האדם כי לא יתכן בעול' שהנשמה הטהור' תכעים את בוראה ויאמר האדם נפש לבד כדי להחזירו למוטב ונבין בזה שאמר הפ' נפש כי תחטא נפש ולא נשמה כי כל הנשמה תהלל יה כל ר"ל במליאותה בהמלאה בגוף האדם שבבואו לחטו' מסתלקת היא כאומר ועל חידוש זה אמר והוי יודע שהב"ה טהור ומשרתיו טהורים שהחידוש הוא ההולד' שמוליד מהקדמה זו שהי' ונשמה שנתתי לך טהורה אם אתה משמרה בטהר' מוטב גומר שהכוונ' לו שהנשמה בטהר' נתתיה לך ונתינ' זאת היא כל זמן שאת משמר' בטהר' היא נתונ' לך וז"ש ונשמה שנתתי לך טהורה שהנתינה הנז' נתתיה לך תלויה ועומדת אם אתה משמרה בטהרה מוטב ואם לאו הרי הוא נוטלה ממנו ר"ל בחיי' חייתו ואין הכוונה נוטלה ממנו על המיתה שבעות שהרי כמה רשעים חיים הם עתקו גם גברו חיל אלא ודאי על נטילי' הנשמה וקדושת' והו' בחיי' קא' וזה חידו' גדול הוא ועליו אמר והוי יודע שהב"ה טהו' ומשרתיו טהורי' כי ממנו נולרו ולא יתכן שמהדב' שיל' ממנו כמו הנשמ' שהי' רוח פיו אשר נפח באפיו נשמה חיי' שתחט' ואם חלילה אלא אם אתה משמר' בטהרה ר"ל שהשימור שלה לשלא תלא ממנו והו' חיים תלוי בטהר' וזהו אומרו ואם אתה משמרה בטהרה מוטב ואם לאו הרי הוא נוטל ומסתלק' ממנו כדי שלא תטמא כדי שיהיה הוא ית' טהור כי הנשמה חלק אלוה ממעל היא והוא טהור יתברך וית' אמנם בתנא דבי ישמעאל אמר במשל שלא שאם תחטא תענש בשריפה כמשל התרומה שהי' חלק מהעים' וכשנתנו ומסר החבר כן לכהן עם הארץ א"ל אם אתה משמרת בטהרה מוטב ואם לאו הרי היא שרופה לפניך שבזה מודיע חידוש הפך מהסברה הקודמת של הסליק שהרי הוכחנו שלא תקבל הנשמה טומאה ולא שריפה דהא בהא תליא: והיותר נכון הוא שתנא דבי ר' ישמעאל לא יתכן שיחלוק על הסברה הקודמת כי הי' סבר' ברורה ונכונה מאד אבל תוכן הדבר שתנא דבי ר' ישמעאל ע"ה לא דבר בנשמה חלילה שהי' בתחל' דמלכה ורגלי חסידיו שזכו אליה ישמור רגלם מלכד ואם באולי יבוא איזה מכשול תסתלק כבודה בת מלך פנימה אבל מה שדבר תנא דבי ישמעאל יהיה בנפש ובמדרגה היותר שפלה תרומה כל דהו מהקדושה ממדרגת עולם העשייה שהוא אופן אחד בארץ והוא מ"ש משל לכהן חבר שמסר תרומה לכהן עם הארץ שהכהן החבר הזה לא נעלם ממנו שהנמסר לו לעם בהברה שיקרלנו מסון הטומאה ולעומת זה לא ימסור לו אלא ההכרחי למזונו אולי ינלל מהטומאה ולא ילטרך כן הב"ה שהוא כהן אל עליון מרים מאורו ומדליק נר נפש כל דהו להנהיג זה הגוף ובלי ספק שירים לגוף הזה שלא מעוטה מאורו הנתך וכפי התרבות מעשיו אם יוסיף יוסיפו לו אור ואם פיחת פחתין לו והמעט ההכרחי הוא אשר יהיה נדון בשריפה עד שיתוקן כי הטומאה תשרף והאור המועט ההוא ינקה ויטהר אבל האור הגדול של הנשמה לעולם לא יכשל אבל יסתלק כמאה דמר אמר חדא ומר אמר חדא ולא פליגי ת"ק מדבר בנשמה ותנא דבי ר' ישמעאל בנפש ולא נפש דאלילות אלא נפש דאופן כנודע ליודעי' לעת אשר עמדו בסוד השם · ועיין רש"י ז"ל והרא"בע ז"ל וכן הרד"ק ז"ל והאל זה כוון הרא"בע ז"ל במ"ש וכמוהו ובשמו תשבע · וכן מהרי"א ז"ל:

ולע"ד אמר כי נשבעתי על הענין שיזכיר כי לי תכרע וגו' ולפי שגלוי לפניו שהם אוילים ואינ' כדאים ללדקה זו' לזכות אותם לכרוע לפניו ולא לפני אלילים ולישבע בשמו ולא בשמם לז"א יצא מפי לדקה ר"ל ע"ד ככל היולא מפיו יעשה שר"ל אפי' היולא מפיו כשגגה שיולא מן מחוייב שיעשה ויקיים וז"ש כאן יצא מפי לדק' זו כב יכול נלכדתי באמרי פי וכיון שהוא דבר לדק' שהתנדבתי לעשות עמהם ואעפ"י שאינם כדאים ראוי הוא שדברי לא ישוב אחור ז"ש דבר ולא ישוב ואמר ולא ישוב ולא אמר ולא אשיב להודיע מעלת הדיבור האלהי שהוא מובדל מעל האנושי כי הדיבור האלהי או' ועושה הדבר שהוא המבוקש והוא מוליאו לאור או' יהי כן ומיד ויהי כן כמו שאמר הכתוב כן יהיה דברי אשר יצא מפי לא ישוב אלי ריקם כי אם עשה את אשר חפצתי וגו' שאמר אשר יצא מפי לו' אפי' שלא בכוונה כעין ככל היולא וכמו יצא מפי לדקה. ואמר ולא ישוב הדבר שהוא שכל ומושכל לעשות ולהלליח וכן כיולא אמר כאן ולא ישוב הדבר מהשכלתו עד שיעשו' אשר שולח כמ"ש שם והלליח את אשר שלחתיו וגו':

אך בה' לי אמר וגו' עיין רש"י ז"ל והרא"בע ז"ל וכן הרד"ק ז"ל וכן מהרי"א ז"ל הביא גם הרד"ק והביא עוד בשם הרד"ק ז"ל אך בה' ר"ל אך בה' אני נשבע שלי אמרה' הכנסת שלדקות ועוז עדיו יבוא בעת הגאולה העתידה ותשועת עמו ויבושו כל האומו' הנחרים בו שהרעו לישראל ע"כ: ולע"ד לפי שבפסוק הקודם הגיד שהש"י אמר בי נשבעתי לאמת דבריו ואעפ"י שלא היה לריך עפ"ז נשבע על הבשורה שבשר לאומות על אחרית הימים שילא מפיו יתן לדקה אחת להטיב עם כל האומות יחדיו והיא כי לי תכרע כל ברך תשבע כל לשון כי יאמינו בו ית' לבדו · ולעומת זה ג"כ הנביא בבואו לבשר את ישראל דבר ג"כ על הסגנון הזה ובלשון שבועה ואמר אך ר"ל אך לישראל איננו כן בלדקה אחת כי אם לדקות רבות ועוז ואין עוז אלא תורה ה' עוז לעמו יתן ז"ש אך בה' אני נשבע באמת שלי אמר הש"ית בכוונה שלדקות רבות יעש עם ישראל ועוז עדיו יבו אמר יבא בלשון יחיד שהעוז אשר לישראל עוז התורה זה יבוא בו בישראל כדמסיק בה' ילדקו ויתהללו כל זרע ישראל · ולפי המסרה שהוא חד מן י"ב דסבירין לשון רבי' יבואו כמו יבואו יהיה חוזר אל מ"ש לדקות ועוז עדיו יבא שהלדקו' והעוז שיש לישראל כפלח הרמון רקתך אפי' הריקנין שבהם מלאים לדקות ועוז כרמון עדיו יבואו הלדקות והעוז הנזכרות ויבושו כל הנחרים בו באופן שלאומות אמר יצא מפי לדקה לא בלדקתם אך בה' לי אמר וגו' אך בישראל לא אמר לי בתורת לדקה אלא לדקות ועוז עדיו יבוא להלין בעדם:

בה' ילדקו וגו' עיין רש"י ז"ל והרא"בע ז"ל והרד"ק ז"ל ומהרי"א ז"ל ובו ילדקו בעבודתו ית' ויהללו מפי האומות אל זרע ישראל שיהללום ושאר העבודות יבוטלו והביא ראיה לזה מעבודת אלילי בבל שכרע בל קורס נבו וגו' שכן יארע לשאר אלילים באחרית הימים עד כאן:

ולע"ד שאמר כמו שאמרו חז"ל בא לטהר מסייעין אותו נמלא גמר כל הלדקות ומעשי' טובים מאת השי"ת שהשם יתברך יגמור בעדינו וכמו שפירשתי בכלי חמד' בפסוק זאת נחלת עבדי ה' ולדקת' מאתי שר"ל הלדקות שלהם מאתי הוא שאני הגומר בעדם וע"י זוכים לכל הנחל' והמנוחה הנזכרת וז"ש כאן ובו ילדקו שבו ית' ובסיוע אלהי הוא שילדקו והקב"ה מהללם כאלו הם עשו הכל וזהו ויתהללו כל זרע ישראל ואמר לשון כל זרע לרבות אפי' אותם שנטמעו בין הגוי' בשוגג או באונס כל זרע ישראל ואפי' שאינו מחזיק בדת ישראל סוף שבו ובסיועו ילדקו ויתהללו כל זרע ישראל ואעפ"י שחטא זרע ישראל הוא:

כרע בל קרס וגו' קרסו וגו' מגילה פ"א אמר רב כל ליצנותא אסורה חוץ מליצנותא דע"א דשריא שנא' כרע בל קורס נבו וכתיב קרסו כרעו יחדיו: ר' ינאי אמר מהכא לעגלו' בית און יגורו שכן שמרון כי אבל עליו עמו וכומריו עליו יגילו על כבודו כי גלה אל תקרי כבודו אלא כבידו ע"כ: וכן הביא רש"י ז"ל פ"ס ועיין הרא"בע ז"ל והרד"ק ז"ל ומהרי"א ז"ל שני אלוהי בבל האחד שמו בל על שם בבל וספרי הלטנ"ים שנמרוד עשה עלמו אלוה והקי' בדמותו צלמו צלם קראו בל ועליו אמר הנביא ופקדתי על בל בבבל כי הוא היה המלך הראשון והיה שם צלם אחד שמו נבו לשון נבואה שהיו חושבים שתגיע נבואה אל נביאי השקר ולכן אמר בתרבנה כרע בל שלא כרעו לפניו אדרבה הוא כרע בל כאדם הכורע לפני אויביו וכן קורס נבו כאבל כפוף כי קורס הוא לשון כפיפה כמו והבאת את הקרסים שהיו כלים שראשיהם כפופים לאחוז בלולאות ובמקום

אל מקום היותם הדורים בהיכליהם בכבוד ומעלה הנה בעת הזאת היו עצביהם לחיה ולבהמה ועל נשואותיכם שהיו משאת שוא ומדוחים אמר נשואותיכם עמוסות משא לעייפה שהיו נשואותיה׳ עמוסות מנביאי השקר והיו משא לעייפה ר״ל לבבל ששופה להיות עייפה מבלי חוזק לפי שקרסו כרעו יחדיו אותם האלוהות ולא יכלו מלט נשואותיה׳ ולאמתם ונפשם בשבי הלכה ר״ל שגם האות׳ אלוהות שללו האויבים הלכו בשבי והנה כמו שכל זה קרה לבבל כן יקרה לעתיד לעובדי אלילים וזהו שסמך ואמר שמעו אלי בית יעקב וכל הפרשה שמדבר על ענין האלילים כמו שיבואר ע״כ :

והר״בע ז״ל בשער ק׳ כרע בל וגו׳ אמ׳ על הנושאים עץ פסלם וגו׳ שזכר ראשונה אמר כרע בל קורס נבו שהם עבודות מיוחדות בל לבבל ונבו למואב ועל כולם אמר שאין בהם ממש ושעצביה׳ לא היו בהם שום תועלת אלא משא טורח הבהמות וזהו היו לחיה ולבהמה לטורח אשר ישאון ולזה הגאות והראוי הוא לפרוק עולם מעליכם אתם ישראל אמנ׳ בעבודת האל אין ראוי לעשות כן למנו׳ עולה משאת מלך ושרים למנוע כתיבת הלדקה לזה אמר נשואותיכם עמוסות שים עליכם משאות מלך ושרים מסים וארנוניות שעליהם אמר נשואותיכם עמוסות ועכ״ז עשו לדקות ונדבות שהוא עול משא מעבודת השי״ת כי זה דומה למשא שנותנים על המשא שיש לבהמה מוסיפים עליה עוד משא המספוא שלא שתועיל לה לעת היותה עייפה האכל ותתחזק בה ואם לא היו נוהגי׳ עלי׳ המשא ההוא של מאכלה תמות ברעב כן כיוצא בזה העפ״י שנשואותינו עמוסות לריך לתת עוד משא לדקות לנפש עייפה על דרך אם שלמים וכן רבים המכם הם כרעו קרסו יחדיו לא יכלו מלט משא ונפשם בשבי הלכה עד עולם ואתם לא כן אלא שמעו בית יעקב העמוסים מני בטן מעול תורה ומלות יזכו להיותם נשואים מני רחם כאשר ישא האומן את היונק כמו שעשה להם מתחילה וגם עד זקנה ושיבה לא ייעף ולא ייגע כי הוא עשה הגליות והוא יסבול אותם וימלט אתכם ע״כ : ובזה מובן אומרו לנוכח נשואותיכם לנוכח ושאר הפסוקים שלא לנוכח · והוא ביאור נכון בכפל העמוסים הנשואים ומ״ש אני עשיתי על הגלות ואני אסבול העול עמכם להצילכם :

ולע״דן שאמר כי בבל אלוהיהם עשה השם שפטים תחיל׳ ואח״כ בהם כענין המצריים וז״ש כרע בל קורס נבו כנז״ל שהם אלילי בבל ואחר כך ברחו עובדיהם והלכו להם ברואותם כי אזלת יד בלונבו באופן שהיו עצביהם הנזכרים או עצביהם זולתם כי רבו בבבל אלא שבל ונבו היו הגדולים וכרע וקורס נשארו עצביהם עצבים לחיה ולבהמה לנהוג בהם אלהותם שהרי אין בני אדם בבבל להיות להם לעצבים כי מהם אכלה חרב השונא והנשארים ברחו להם ואמר שלפיאתם אמרכים ומסים על מעוגם התכיב להם יותר מגופם עשו ממשואות שלהם כבדות מאד ועמוסות באופן שלא יכלו שאתם כמלה שלא היה תועלת בלותה המשא שבכבד לפליטה והמלט רק לעשות אותם יעפים ז״ש משא לעייפה כי היו הנושאות עמוסות כנזכר לשהנושאים אותם קרסו כרעו יחדיו מכובד המשא והיותם עמוסות יחדיו עד שלא יעזרו איש את אחיו באופן שלא יוכלו מלט משא ולפלט אבל גרם להם שנפשם של הנושאים הנשואות העמוסות הנזכרות בשבי הלכה ואילו לא נשאום מתחלה היו ממלט נפשם מהשבי דכולהו איתנהו ביה חרב ורעב וכל רעות וזהו דרך ישר בפסוקים · עוד אפשר על פי שיטת הנז״ל בהיות עצביהם משאות לחיה ולבהמה כי מתחילה בשלות בבל היו אדם בני הנושאים את עץ פסלם כנז׳ לעיל וכשכרע בל קרס נבו היו עצביה׳ משא לחיה ולבהמ׳ ונתן התכלות למה לא נשאום בני אדם ואמר ידעתי שאין לכם אשמה כי הדין עמכ׳ שנשואותיכם שאתם נושאים הם כבדות ועמוסות ממאכל ומשקה שהם משא ממאכל ומים קרים לעייפה לנפש עייפה ומשאות אלו יותר מוכרחות ממשא העצבים ולזה היו עצביכם נשואות לחיה ולבהמה · ובזה מובן אומרו לנוכח נשואותיכם עמוסות שאילו אמר נשואותיהם שלא לנוכח היה מובן על החיה והבהמה שזכר לכך דבר לנוכח עם בני אדם לנצל אותם על שלא נשאו העצבים והוא ליצנותא דע״א בלאות · או יאמר היו עצביהם משאות לחיה ולבהמה ולא היו נושאים את משאיהם כמשפט האלהות האמתו שהארון נושא את נושאיו אבל עליכון החיה והבהמה שנשואותיכם עמוסות ואינכם כמשאות אלהים חיים ומלך עולם המבדיל כמה הבדלות שהיו נושאו׳ התבן ומלילות התבן מן העיפות שהרי נושא את נושאיו הוא והעד ארון האלהים אשר חזרו פלשתי׳ שישרנה הפרות לשון דרך ישרה ולשון שירה וזמרה מטוב לב אבל אלו המשאות הם משא לעייפה משא לגרוס עייפות לבהמה או חיה הנושאה כמשא המת הכבדה כי האי לפחות נושא עצמו הזה · ולז״א קרסו כרעו יחדיו כל החיה והבהמה הנושאים באופן שמכריעתם יחדיו כאחד כמשך שלא יכלו למלט אפי׳ משא אחד ז״ש לא יכלו למלט משא כי לא היה להם כח בהיות עצביהם בשכרעו וקרסו והשליכו העצבים אז ונפשם של החיה והבהמה בשבי הלכה · או אמר נשואותיכ׳ עמוסות בשבל ונבו שהיו האלילים הקדומים ולכך בחרו בהם ויחדיו אותם למשא בני אדם דרך כבוד ושאר עצביהם היו לחיה ולבהמה למשא כי נשואותיכם עמוסות מבל ונבו הנזכר׳ אבל לא לעזור ולא להועיל יהיו נשואותיכם העמוסות להציל׳ אלא משא לעייפה להתיש כחכם לבד כדפרשי׳ והודיע שכן היה שכמו שקרס נבו וכרע בל כן הנושאים אותם קרסו כרעו יחדיו ר״ל יחדיו הנושאים׳ הנושאים ולא יכלו למלט משא אחד מחלק מה מבל ונבו האלילים הנז׳ שכולם שללום האויבים ונפשם של הנושאים בשבי הלכה זה יגרום להם אליליהם אמכם אתם ישראל לא כן שאין לכם שוה שתאוהו אבל הוא נושא אתכם בעודכ׳ בבטן אמכם רבקה אם יעקב ועשו ויתרוללו הבני׳ בקרבה משם אתם עמוסים שלא רללו עשו וז״ש העמוסים מני בטן וכשלקח יעקב בנות לבן כי רועות הנה ורוכת רלוא וטוב כמראה׳ הבוק לרעות הלאן ולפקח על עסק ביתם והעפ״י שיעקב היה הרועה הילדים רבים ודכים הלאן רבו לז״א הנשואים מני רחם אמהותם רחל ולאה ובלהה וזלפה כשואים שלא יפלו מן הרחם הנשואים ממנו יתברך ומהשגחתו מני רחם כי ה״בה מונה עפר יעקב ומספר רביעיותיהם של ישראל מני רחם לדעת כל מספרם והעתידים ללאת ממני וכמ״ש הפסוק מי מנה עפר יעקב ומספר את רובע ישראל וכשתזקינו ג״כ וגם עד זקנה שלכם אני הוא ועד שיבה אני אסבול בשירד יעקב למצרים והיה זקן ושב ובא בימים ואתם לא תסבלוני אני עשיתי שכולכם מעשה ידי ואני אשא ואני אסבול ואמלט כדרש״י ז״ל כמו שיבוא בסמוך לא כאלילים הנזכרי׳ שהיו נשואים מעובדיהם ולא יכלו מלט משא מעתה למי תדמיוני וגו׳ זהו המשך וקשר הפסוקים · או אמר ועד זקנה ושיבה ר״ל וגם כשנראה לכם שיש לי תשות כח כענין זקנה ושיבה חלילה עכ״ז אני הוא בכחי ועולם ידי אלא שאני עשיתי כן לשורת הדין ע״ד השיב אחור ימינו מפני אויב ומלינו בתורה שהשי״ת אמר ואני זקנתי מלעשות נסים :

שמעו אלי בית יעקב וגו׳ ועד זקנה וגו׳ עיין רש״י ז״ל וכן הרא״בע ז״ל והרד״ק ז״ל וכן מהרי״א ז״ל והוסיף ושארית בית ישראל הנשארים מן הגלות האחרון הזה ואמר זקנה ושיבה וגו׳ שהוא משל זקנה ושיבה אל אורך הגלות והעפ״י שבכל לרתם של ישראל לו ית׳ לר עכ״ז אני אסבול כי יקוב הדין את ההר ועונות ישראל הטו אלה הלרות והארך אפים לעוברי רלונו והמ׳ אני עשיתי כנגד גלות מלרי׳ ולז״א בלשון עבר שהוא עשה הגלות ונוראותיו ונפלאותיו ואני בגלו׳ בבל שעדיין לא היה בא בזמן הנביא ולז״א בו בלשון עתיד ואני אשא ולפי שלא היה כבד כ״ב אמ׳ בו ואני אשא אמנ׳ על הגלות זה הארוך והכבד אמר בו ואני אסבול שהוא יותר מהשא וסוף אמלט ע״כ תורף דבריו : וי״ת ג״כ זקנה ושיבה דרך משל ומליצה שאמר ועד עלמא אנא הוא ועד עלם עלמיא ממרי קיים וגו׳ : ובהגלע״ד כתבתיו בפסוק כרע בל עיין עליו · ודהר״בע ז״ל ע״ש שהיא הבנה נכונה בפסוק העמוסים מני בטן הם עמוסים מעול תור׳ ומלות ובשכר זו הם נשואי׳ מהשי״ת מני רחם שה״בה מקדים נושאם מני רחם שה״בה הוא מקדים לעולם בטובה להטיב מני רחם לפי שיהו עמוסים אח״כ עמוסים מני בטן בעול המלות ותורה אגב אמן בעשותה מלות שחייבת בהם ולדקותיה ותפילותיה :

למי תדמיוני וגו׳ עיין רש״י ז״ל וכן הרא״בע ז״ל והרד״ק וכת״י על האומות בפ׳ הזלים כא עממיה וכן נראה מהרא״בע ז״ל בפ׳ הזלים · ומהרי״א ז״ל לפי שתחילת הפרש׳ אמר שמעו אלי בית יעקב גו׳ מורה הוא שמאמר למי תדמיוני ותשוו הוא מדבר לישראל שבזמן בית ראשון היו עע״ז ולהם אמרו למי תדמיוני דמוי שיהיה בו השואה לא דמוי ע״ד העברה וכפל ותמשילוני ונדמה כלומר למויהשואה ע״כ :

הזלים זהב מכיס גו׳ עיין רש״י ז״ל והרא״בע והרד״ק ז״ל ומהרי״א ז״ל כוונת הפ׳ לבאר גרעון האלילים מאהבעה בקיבות הם מתחומרית החומר שלהם כוא מתכת הזלי׳ זהב וגו׳ והפועל הוא איש צורף שהוא יעשהו אל אבל מלד עלמו אין בו תורת אלהות כלל והצוריית ויעשהו אל והתכליתיית לשיעבהו ואין קול ואין עונה כי אף יצעק אליו ולא יענה וגו׳ :

ולע״דן שמדבר בזלזול האלילים ראשונה שהזהב הזה לא יקחו ממולאו שיקחוהו מעפרו׳ הזהב וממקום יליקתו קודם שישמש תשמיש חול אבל אלו הזלים שכבר הוטבע ונעש׳ מטבע וגם כבר הולכים לקנות בו בשר ויין וכל מאכל ומשקה והם זלים אותו מכיס וזהו זלזול לאלילים וזהו הזלים לשון זלזול (כדהרד״ק) מבחינת היותו זהב מכיס שהיא מטבע טבוע מוכן להוצאה גם שהזהב המוטבע גורעין ממנו בזיקוק שאינו מזוקק בה׳ ועשרים הירהטי״ם כי אם בכ״ג ובזמנינו זה אפי׳ באחד ועשרים ואמר וכסף בקנה ישקולו שהוא בזוי לישקל שהרי הבכור אין מוכרים את בזיו באיעל׳ וליטר׳ לקדושתו אלא באומד וזה הכסף בקנ׳ ישקולו והצורף בעבירות בזוי כי אילו

היה בו ממשות אלהות היה שכר לפעולתו ז״ש ישכרו צורף ואמר כי בהיות שנים שקבר ידם מעשו׳ כל אחד אלוה בפני עלמו ישתתפו בו ויעשוהו עיקרו מכסף בקנה ישקולו והזהב יהיה לנקודות דבר מועט לפארו וז״ש הזלים ישקולו בלשון רבים שבין שני יעשוהו ימלאוהו בין כנענים ובין שניהם ישכרו צורף והצורף יעשהו אל ושני השותפים יסגדו אף ישתחוו ואולי מ״ש יסגדו אל הצלם הנה אף ישתחוו אל הכבא מרום שבצלם הזה בדמות וזהו לשון אף כי זהו עיקר העבוד׳ או אפשר שמתלונן הנביא עליהם על שמיהרו בסגידה והעבוד׳ קודם שישאוהו ויסבלוהו אל מקומו שהי׳ ראוי ישאוהו אל ביתם אל מקומו ואח״כ יסגדו או לפחות השתחויה יניחוהו לכבוד מיכוננו במקומו לא בבית הצורף והם לא כן עשו אלא יסגדו ולא נתרצו בזה בלבד אלא אף ישתחוו קודם שישאוהו על כתף יסבלהו : **ישאוהו** על כתף גו׳ עיין הרא״בע ז״ל וכן הרד״ק ז״ל ומהרי״א ז״ל ישאוהו על כתף לכבוד ולתפארת על כתף אבל הוא לא ילך מעלמו אלא יסבלוהו ואמר כי יצעק אליו העובד ולא יענה אותו אפי׳ עניה בדברים · ולא בפועל כי מצרתו לא יושיענו ע״כ :

ולע״דן אמר ישאוהו יסבלוהו בלשון רבים על השני שותפים הנז״ל בפ׳ הקודם כדפרשיה הזלים ישקולו ישכרו יסגדו אף ישתחוו הכל בלשון רבים וכן אמר עתה ישאוהו על כתף זה שעה אחת וכשיעף ישאהו חבירו לכך אמר ישאוהו בלשון רבים ואמר על כתף ולא אמר על כתפים כי לא ישאוהו במוט בשנים כי הוא דרך בזוי רק על כתף אחד שעה וכן חבירו ואמר יסבלוהו לו׳ שלא ישא נושאיו אבל הם יסבלו סבלותיו וכובד משאו ויניחוהו תחתיו במקומו ויעמוד ולא ישב אבל בעמידה והיא ליצנות דע״א ממקומו לא ימיש כדהרא״בע והרד״ק ז״ל ואמר יצעק אליו בלשון יחיד כי לא יתכן שכל השותפין בו תבא להם לרה יחדיו על כן אמר בכל הענינים הנזכרים בלשון רבים אבל כאן אמר יצעק אליו האחד מהם ומזה ימשך שחבירו השני בבא עליו לרה לא יצעק כי מה נהנה חבירו בצעקתו לכך ישב בדד וידום שמא תאמר העפ״י שלא יצעק יושיע מצרתו לא יושיענו לשני ויכריע כן שלא אמר ומצרתו לא יושיענו אבל אמ׳ מצרתו לא יושיענו שהיינו מדבר על הקודם אלא על חבירו : עוד אפשר שאמר אף יצעק אליו ר״ל מלבד הדברים הנזכרים שכולם מורים על האליל כי הבל הוא מעשה תעתועים אף ג״כ יש הוכחה יותר מבוארת והוא יצעק אליו ולא יענה בהתמדה בכמה טעמים יצעק שהרי לא אמר צעק אליו ולא ענה אבל אמר יצעק אליו ולא יענה זה גרם שמצרתו לא יושיענו כלומר בבא לרה ונוקה אל הצלם מגיפה או גזילה שבאו לגוזלו או מפולת או שריפה שהיא צרתו של האליל הנזכר מצרתו לא יושיענו כיון שהוא צעק אליו כמה פעמים ולא יענה גם הוא באידו ישחק ילעג בצרתו ולא יושיענו והעפ״י שהוא כסף וזהב יביאהו בצר ומפוק מדה כנגד מדה ומכריע כן הכריע הוי״ה הנז״ל ועוד שהו׳ זו ואין צריך לומר זו שאם לא יענה אין צ״ל שלא יושיע :

זכרו זאת וגו׳ זכרו וגו׳ עיין רש״י ז״ל והרא״בע ז״ל והרד״ק ז״ל וכן הבי׳ מהרי״א ז״ל ובמ״ש זכרו זאת על כל הנז״ל מענין בבל וכורש שמתוכם תראו מעשה ה׳ כי נורא הוא ואנב׳ זאת זכרו ראשונות ענין יציאת מצרים ובאלהיהם עשה ה׳ שפטים שמתוך זכרונם תדעו כי אנכי אל ואין עוד וגו׳ ע״כ : ולע״דן שמדבר עם הגדולים אשר בידם כח לדבר ולהשיב רבים ופושעים מעון ולז״א זכרו זאת הענין הנז״ל מתשות כח האלילים והתחזקו והשיבו פושעי׳ וחטאים אשר אין להם לב לדעת את ה׳ הנה ע״י זכרון זאת תזכו והשיבו הפושעי׳ על לב וזכרו ג״כ ראשונו׳ מעולם ר״ל מעולם מבריאת העולם אשר מתוכם תבינו נפלאות אשר עשיתי מראשית בבריאה שמתוכם תכירו כי אנכי אל ואין עוד אלהים :

מגיד מראשית וגו׳ קורא וגו׳ עיין רש״י ז״ל והרא״בע ז״ל ומדוקדק לפי׳ כפל החלוקו׳ הרבעה ולשון יצרתי מורה על הדברים שהם בצורה ובכח בשמים והעשנה מור׳ על העשיה שהיא בפועל בארץ · וכן הרד״ק ומהרי״א ז״ל הביא בשם חז״ל מגיד מראשית אחרית על מראה בין הבתרים כי גר יהיה זרעך וגו׳ ומקד׳ אשר לא נעשו על ד׳ מלכיו אשר הרא׳ שם לא אברה׳ ועליה׳ אמר עצתי תקום וכל חפצי אעשה וכפי דרכם ראוי לפרש עיט על מלך המשיח כי כן נא׳ לאברהם וירד העיט על הפגרים ור׳ אליעזר הגדול דרשו על מלך המשיח ועליו אמר הנביא כאן קורא ממזרח עיט מארץ מרחק איש עצתי ולפי שזו תהיה הגאולה האחרונה אחר גאולת מצרים ואחר גאול׳ בבל לכן אמר אף דברתי אף אביאנה יצרתי אף אעשנה כלומר שבאותה מראה בין הבתרים דבר גלות מצרים וז״ש אף דברתי והראהו גלות בבל וז״ש אף אביאנה על גלות בבל לפי שהיה עתיד לבא אמר אף אביאנה ועל הגאולה האחרונה אמר יצרתי אף אעשנה :

ולע״דן לדקדק כפל מגיד מראשית אחרית היינו ומקדם אשר לא נעשו אומר עצתי תקום וכל חפצי אעשה דהיינו הך ומהו לשון עצה דקאמ׳ עצתי · ועוד קורא ממזרח עיט מהו עיט זה ולמה יקראהו ממזרח ולא ממערב מצפון ומים · ומהו איש עצתי זה את מי נועץ ויבינהו ועוד כפל אף דברתי אף אביאנ׳ יצרתי אף אעשנה ארבעה לשונות ולמה אמר בשלשתם אף אף וביצרתי לא אמר אף יצרתי ונראה כי בענין הגדת העתידות יש שתי חלוקות האחת הגדת דבר ישועה ורחמים וזה לא יבצר מהתקיים כי מעולם לא יצא׳ מפי הש״ית דבר לטובה וחזר בו שלא פעם אחת אמנם בדבר הפורענות כשאום יהיה כך וכך ע״י התשובה תבוטל הגזירה והעד ענין שמואל ואבלשלום שלדק׳ תציל ממות והחריבו׳ אמת בלדק׳ יכונן והגזר׳ בטלה ועל ב׳ חלוקות אמר כנגד הראשונה מגיד מראשית מה שיהיה באחרי׳ עכ״פ בלי שום גרעון זו מדה טובה אמנם כנגד החלוק הב׳ ממדת פורענות אמר ומקד׳ אשר לא נעשו ר״ל מגיד ג״כ מקד׳ הדברי׳ אשר לא נעשו כלו׳ שלא באו לכלל קיום ומעט׳ מסיב׳ התשוב׳ גרמ׳ להם אשר לא נעשו אבל כשהגיד אותם היו מעותדי׳ להעשות אלא שהתשובה ומעשים טובים כתרים לפני הפורענות לבלתי יעשה וזהו שפירש השני ענינים האלה הנזכרים ואמר אומר עצתי תקום כנגד עלת התשובה אשר הש״ית מייעץ תמיד את האדם לשוב וניחם אל האלהים כמאמר שע״ה ותפרעו כל עצתי ותוכחתי לא אביתם שהם ב׳ הפכים שמי שאינו רולה להוסר בתוכחות לריך לקיים עלתי עלת התשובה אבל אתם ותפרעו כל עלתי ותוכחתי לא אביתם והוא כמנע כמלא שבשע׳ שהיה מגיד מקדם אותם דברים שלא נעשו אחר כך אומר היה בלבו עצתי תקום שהיא התשובה כנזכר ויבוטל הגדה זו של מקדם שהיא על דבר פורענות וזהו לשון אומר וכנגד מגיד מראשית אחרית זו מדה טובה שהיא היא אשר היא חפצו רב חסד ומרבה להטיב וז״ש וכל חפצי אעשה אני בעצמי אטיב ובתנחומא אומר עצתי תקום אין הק״בה חפץ לחייב שום בריה שנאמר כי לא אל חפץ רשע אתה וכתיב כי לא אחפוץ במות המת ומה הקדוש ברוך הוא חפץ לצדק בריותיו שנאמ׳ ה׳ חפץ למען לדקו עכ״ל : ולע״דן פשיטא מאי קמ״ל המאמר ודוד המלך ע״ה שאמר וכן הנבי׳ שאמר כי לא אחפוץ במות המת · ועוד קשה אומרו ומה הב״ה זכי לא יש דבר שיחפוץ בו הש״ית אלא לחייב בריותיו עד שהוקשה לו ומה הב״ה חפץ אחרי שכלל שאמר אין ה״בה חפץ לחייב שום בריה ונראה שכוונת המאמר שלע״פי שהש״ית גוזר על הרשע שימות ומת אינו חפץ במיתה עלמה שהוא חייב שהרי כתיב כי לא אל חפץ רשע אתה ואם כן מה חפץ במות הרשע שממית אותו לזה אמ׳ שחפץ הש״ית בה מבחינ׳ שנמשך ממנה לצדק בריותיו לא מפאת עלמה וזה שאמר ה׳ חפץ בצרות הגוב׳ מי עור כי אם עבדי וגומר וה׳ חפץ כן שיהיה עבדו בצרות רבות לא מפאת עלמן אלא מפני לדקו שנמשך מהיסורין וז״ש למען לדקו שלא אמר ה׳ חפץ לדקו אלא למען לדקו מורה שמדבר על יסורין או מיתת איזה רשע שחפץ בה למען לדקו וזה שאמר ומה הקדוש ברוך הוא חפץ וגומר לצדק בריותיו וז״ש כאן וכל חפצי אעשה ומביא הפסו׳ ומביא ראיה מענין אברהם כשנראה אליו במראה בין הבתרים והראהו הגליות וגם פיסם ובחר לישראל הגליות כי כורש מכרס זה אברהם כמ״ש חז״ל צור ממנו חולבו זה׳ השגירם ביד האומו׳ אחר רצוי אברהם ומדעתו ואמרו שם חז״ל וירד העיט על הפגרים זה דוד המלך שבקש לעקור המלכיות כולם וישב אותם אברהם כדי שישתעבדו ישראל בגליות ויכופרו עונותיהם להצל מגהינ׳ וסוף שיבא העיט הוא דוד הוא משיח בסוד א״דם דוד משי״ח וז״ש קורא ממזרח ר״ל כבר השי״ת עומד וקורא בלשון הווה מזמן מזרח הוא אברהם אשר העיר ממזרח לדק ז״ש קורא ממזרח אל העיט זה דוד משיח יהיה להם נשיא לעולם קורא ע״ד שיו׳ אם בקולו תשמעו וז״ש קורא ממזרח עיט שירד על הפגרים כמו שהיה רולה לעשות מתחיל׳ אלא שלא הניחו אברהם ויצב אות׳ אברם מארץ מרחק כלומר שהוא איש רחוק מאומרות הארץ כי הוא מלא רוח חכמה ובינ׳ רוח דעת ויראת ה׳ אם כן מארץ מרחק הוא זה האיש המשיח שיקיים עצתו או פירוש מארץ מרחק היא אברהם איש עצתי איש שנתן לי עצה זו להאריך אפו עם המלכיות לתועלתם של ישראל וזהו שכהוב עלהו בו״י והברהם נקרא כן איש מארץ מרחק כמו שאח״זל אתה ידעת שבתי זה אדם הראשון שבתי בגן עדן וקומי מאם שנטרדתי ואכל מיה בזכות הבא מרחוק וזהו בנת לרעי מרחוק על אברהם קראו מרחוק וזהו מארץ מרחק שיש עצתי ואמר אף דברתי על גלות מצרים וז״ש אף וכן גלות בבל אמר כנגדו אף אביאנה · אף אעשנה ע״ז הגלות ועל הישועה ורפואתה שהקדים למכה אמ׳ יצרתי ר״ל עם זו קדמה התשועה יצרתי לישראל שיתהלתי יספרו לגלות · ולזה הקדים יצרתי אף אעשנה ולא אמר אף יצרתי ואפשר לפרש בהפך אף דברתי האף למצרי׳ בגלות מצרים אף וחימה ומכות גדולות ונאמנות אף אביאנה בבבל ופקדתי על בל בבבל באף וחימה עזה וזה אף אביאנה וכנגד הגלות הזה אף אעשנה באף גדול ואמר יצרתי על טובתם של ישראל יצרתי לי תהלתי יספרו לעולמי עד

אומר עלתי תקום · אכי אומר ועושה ועלתי שאמרתי תקום ואין מפר וכל חפצי אעשה ואין מוח׳ בידי׳ : קורא · אמר זה על כור׳ שיבא מארצו שהי׳ מזרחית לבבל וזי׳ קל מקרה כמו העוף לפי׳ קראו עיט : איש עלתי · שקיי׳ מה שיעלתי על בבל דברתי זאת הגזרה ואביאנה · ובאמרו אף לרבות המעשה על המאמ׳ · והראשון לרבו׳ הקריאה שזכרו והקריאה היא שהעיר את לבבו כאלו קרא לו והדבור היא ע״י הנביא · ואדוני אבי ז״ל פירש זה הפסוק על מלך המשיח וקראו עיט שיעיף במהרה בזמנו · וכן שני הפסוקים שאחר זה על גאולת הגלות הזה · וכן תרגם יונתן על הדרך הזה דאמר לכנשא גלותא וגו׳ : שמעו · אמר לאנשי בבל שהם אבירי לב והרחוקים לישראל : הרחוקים מצדקה · מעשות צדקה להם :

חֶפְצִי אֶעֱשֶׂה׃ קֹרֵא מִמִּזְרָח עַיִט
עצתי ק׳ מֵאֶרֶץ מֶרְחָק אִישׁ עֲצָתוֹ אַף־דִּבַּרְתִּי
אַף־אֲבִיאֶנָּה יָצַרְתִּי אַף־אֶעֱשֶׂנָּה׃
שִׁמְעוּ אֵלַי אַבִּירֵי לֵב
ז׳ מל׳ הָרְחוֹקִים מִצְּדָקָה׃ קֵרַבְתִּי צִדְקָתִי לֹא
ל׳ זקף קמץ ד׳ תִרְחָק וּתְשׁוּעָתִי לֹא תְאַחֵר וְנָתַתִּי
בְצִיּוֹן תְּשׁוּעָה לְיִשְׂרָאֵל תִּפְאַרְתִּי׃
רְדִי ׀ וּשְׁבִי עַל־עָפָר בְּתוּלַת בַּת־בָּבֶל
ד׳ בליש׳ שְׁבִי־לָאָרֶץ אֵין־כִּסֵּא בַּת־כַּשְׂדִּים כִּי
ג׳ בכיפ׳ ומלר׳ ב׳ לֹא תוֹסִיפִי יִקְרְאוּ־לָךְ רַכָּה וַעֲנֻגָּה׃
ל׳ ב׳ ל׳ קְחִי רֵחַיִם וְטַחֲנִי קָמַח גַּלִּי צַמָּתֵךְ טו
ל׳ חֶשְׂפִּי־שֹׁבֶל גַּלִּי־שׁוֹק עִבְרִי נְהָרוֹת׃
ל׳ · ב׳ ואם תראה עוד תִּגָּל עֶרְוָתֵךְ גַּם תֵּרָאֶה חֶרְפָּתֵךְ נָקָם
אֶקָּח וְלֹא אֶפְגַּע אָדָם׃
גֹּאֲלֵנוּ יְהוָה צְבָאוֹת שְׁמוֹ קְדוֹשׁ א
ז׳ עורי לאבן ד׳ יִשְׂרָאֵל׃ שְׁבִי דוּמָם וּבֹאִי בַחֹשֶׁךְ בַּת־
ב׳ בטע׳ מלרע ובענין כַּשְׂדִּים כִּי לֹא תוֹסִיפִי יִקְרְאוּ־לָךְ
גְּבֶרֶת מַמְלָכוֹת׃ קָצַפְתִּי עַל־עַמִּי
חִלַּלְתִּי נַחֲלָתִי וָאֶתְּנֵם בְּיָדֵךְ לֹא־
ל׳ שַׂמְתְּ לָהֶם רַחֲמִים עַל־זָקֵן הִכְבַּדְתְּ
עֻלֵּךְ מְאֹד׃ וַתֹּאמְרִי לְעוֹלָם אֶהְיֶה
ב׳ י״ב׳ עד לא עשה ארץ גְבָרֶת עַד לֹא־שַׂמְתְּ אֵלֶּה עַל־לִבֵּךְ
לֹא זָכַרְתְּ אַחֲרִיתָהּ׃ וְעַתָּה שִׁמְעִי־ ה
ב׳ א׳ כתי׳ אלף זֹאת עֲדִינָה הַיּוֹשֶׁבֶת לָבֶטַח הָאֹמְרָה
בִּלְבָבָהּ אֲנִי וְאַפְסִי עוֹד לֹא אֵשֵׁב
ג׳ דסמי׳ אַלְמָנָה וְלֹא אֵדַע שְׁכוֹל׃
ב׳ חד ר״פ וְתָבֹאנָה לָּךְ שְׁתֵּי־אֵלֶּה רֶגַע בְּיוֹם
ל׳ וחס׳ ל׳ אֶחָד שְׁכוֹל וְאַלְמֹן כְּתֻמָּם בָּאוּ עָלַיִךְ
ברב

רעותי אעביד׃ דאמר לכנשא גלותא ממדינחא לאתאדה כיגליי כעוף קליל מארע רחיקא בני אברהם רחימי אף מלילית אף אייתנה אתקינתה אף אעבדינה׃ קבילו למימרי תקיפי לבא דרחיקין מזכותא׃ קריבא זכותי לא תתרחק ופורקני לא יתעכב ואתן בציון פריק לישראל תושבחתי׃ חותי ותיבי על עפרא מלכו כנישתא דבבל תיבי לארעא לית כורסי יקר מלכות כשדאי ארי לא תוספין דיקרון לך רכיכא ומפנקא׃ קבילי מרועא ועולי בשיעבוד גלא יקר מלכותיך אתברו שילטוניך אתכדרו עם משריתיך גלו כמי נהרא׃ תתגלי בהתתיך אף יתחזי קלניך פורענות גמירא אתפרע מיניך ואשני דיניך מבני אנשא׃ פרקנא יי צבאות שמיה קדישא דישראל׃ תיבי שתקא ועולי בקבלא יקר מלכות כשדאי ארי לא תוספין דיקרון ליך תקיפת מלכון׃ רגיזית על עמי אפיסית אחסנתי ומסרתינון בידיך לא אתמלית עליהון רחמין על סבא אתקיפת מרותיך לחדא׃ ואמרת לעלם איהי תקיפת מלכון עד לא שוית אילין על ליבך לא אדכרת לסופא׃ וכען שמעי דא מפנקתא דיתבה לרוחצן דאמרה בלבה אנא ולית בר מיני עוד לא אתיב ארמלו ולא אידע תכלו׃ וייתין ליך תרתין אילין זמן ביומא חד תכל וארמלו כדשלמן ייתון עלך׃ בסגיאות

תאחר ד׳ בקריאה וסי׳ מלאתך ודמעך לא תאחר · כי תדר נדר ליי׳ אלהיך לא · קרבתי צדקתי לא תרחק · כא״שר תדר נדר לאלהים לא תאחר : ישיבה לארץ ד׳ בליש׳ וסימ׳ נמסר בריש האי סיפרא סוף סימן ג׳ : ובא״י ד׳ ג׳ חס׳ וא׳ מל׳ וסימ׳ נמסר בריש מלכים · וסי׳ דמל׳ הרוצה להעשיר יצפין : ולא אדע ג׳ בקריא׳ וסי׳ ועתה שמעי זאת עדינה · מי זה מעלים עצה · ואני בער ולא אדע :

רשי

קורא ממזרח עיט · מארץ אשר שהי׳ במזרח קראתי לי את אברהם להיות כמלך בעלתי · עיט כמו העיט עיטה ובעיט אתיעטו כל סרבי מלכותה ונס ים לפותרו בלשון עוף קראתי למהר אחרי כעוף הפורח ונודד ממקומו · ומארץ מרחק קראתי לאיש עלתי ועמו יעלתי בין הבתרים ארבע מלכיות כמו שמפורש בבראשית רבה והנה אימה חשיכה גדולה וגו׳ : אף דברתי · עמו הגליות ואולמן אף אביאנה : אבירי לב · אשר אמצתם לבבכם בין האומות ונדבקתם בי : הרחוקי׳ מצדקה · אשר ארכו לכם הימים ולא הראיתי אתכם צדקתי לגאול׳ · קרבתי צדקתי מעתה ולא תרחק : אין כסא · אין מלכות לך כי לא תוסיפי שיקראו לך עוד רכה וענוג׳ : קחי רחיים · היא עבודה קשה כלומר השתעבדי מעתה למלכי מדי ופרס · דבר אחר וטחני קמח צדה לדרך גלותך : גלי צמתך · זרועיך ושוקיך דברים המצומת והקשור ומכוסה : חשפי שובל · גלי השבילים מן המים שעליהם כי דרך שם תלכי בגולה או גלי שוקך ועברי נהרות : ולא אפגע אדם · לא אבקש פני אדם לנקמתי : גואלינו יי׳ צבאות שמו · הנביא אומר כל זה הקדוש ברוך הוא עושה לגאלינו משם : על זקן הכבדת עולך · על הזקנים שלא היו יכולים לסבול טורח הכבדת עולך : ותאמרי · בלבך לעולם אהיה גברת ואין פורענו׳ בא עלי והדבר הזה השיאך עד לא שמת אלה המכות שיבואו עליך אל לבך : ולא זכרת אחריתה · של רעתך שעשית : עדינה · ת״י מפנקתא : ואפסי עוד · ואפס מאותי כמו אין זולתי : שתי אלה · שאמרת שלא תשבי אלמנה ולא תדעי שכול תבאנה לך פתאום : שכול · מיושביך · ואלמון ממלכך כל קבורת בנים וגלות בני הארץ קרוי שכול : כתומם · כולם שלמים בגזרתם השכול והאלמנות :

חבריך

רדק

קרבתי · תפארתי · התשועה שאתן להם תהיה תפאר לי : רדי ושבי · רדה מכסא ממלכ׳ שהיית מולכת על כל הארצות · ושבי על עפר לא שתהיה לך מלוכ׳ אפילו בארצך כי על עפר תשבי · כלומר שתהי׳ חרבה וקרא׳ בתולה שתהיה עד עתה כבתולה שלא נבעלה · כלומר שלא שלטה יד אדם עליה · וכפל הענין במלות שונות · ואמ׳ שבי לארץ וגו׳ : כי לא תוסיפי · מלר׳ בפסט׳ אחד לבד · אמר לא תוסיפי שיקראו לך רכה וענוג׳ כמו שהיו קוראי׳ עד עתה שהיי׳ בעלת תענוגי׳ · ובעל התענוגי׳ יקרא לך · וכן אמר האיש הרך בך והענוג׳ הרכ׳ בך והענוגה · כי לפי התענוג יהיה הרך והחולשה באברי׳ כי אנשי העמל והיגיעה שאין להם תענוג ומאכליהם גסים יהיו קשים וחזקים ויסבלו העמל והטורח : קחי רחים · כדרך השבוי׳ שישימו אותם בבית הסוהר ויטחנו שם · כמו שאמר עד בכור השבי אשר אח׳ הרחי׳ · וכן אמ׳ בשמשו׳ ויהי טוחן בבית האסורי׳ · אמ׳ לה שתלך בשבי׳ : גלי צמתך · הצמה הוא השע׳ שמתקלעת אותו האש׳ על צדעיה מעל פניה ומכסה אותו בצעיף · וזהו כבודה · אבל האשה שתלך בגלות ירד כבודה ולא תשים צעיף · והנה צמת מגולה נופלת על פניה כאשה בזויה : חשפי שובל · חשפי כמו גלי · מענין מחשוף הלבן · וחשופי שת והרגל יקר׳ שובל מענין שביל שהוא הדרך · שבילי עולם · ושבילך במים רבים · והאש׳ אף על פי שמכסה רגליה בלכתה בדרך תגלה אותם ואם תעבור נהר תגלה אפי׳ השוק · ולפי שדמה בבל לאשה רכה וענוגה אמר לה שתהיה עוד שפחה טוחנת ותלך בשבי גלוי׳ צמה ותעבור נהרות גלוי׳ שוק : חשפי הח״ת בסגול · ובמדרש מפרש שובל מענין שבלת הנהר · שאמר במדרש חזית חשפי שובל קלפי שבלהא דנהרא : תגל ערותך · וכפל ואמר גם תראה חרפתך · ואמר גם תראה רוצה לומר שתראה לכל העולם חרפתה : נקם אקח · מהרעה שעשו לישראל : ולא אפגע אדם · מענין פן יפגעו בדבר או בחרב · ואדם חסר כף השמוש · כמו לב שמח ייטב גהה · פירוש כגהה · וכן אדם פירוש כאדם · כלומר לא אפגעם כאשר אדם שלא יקח נקמה שלמה מהם · ועל הדרך הזה תרגם יונתן ואשני דינך מבני אינשא · ויש מפרשים אפגע מענין בקשה · כמו אל תפגעי בי · וכאשר הוא בלא ב״ית הוא נופל על הנעתר · וכן לא אפגע אדם · לא אקבל בקשת אדם עליהם · וכן פגעת את שש · כמו שאני עתיד לפרשו : גואלנו · מי עשה כל זה בבבל גואלנו ה׳ צבאות והוא יקרא קדוש ישראל כי בעבור ישראל יראה קדושת שמו בבבל : שבי דומם · שבי בשתיקה שלא ישמע קולך · כמו שאמ׳ והיה כאוב מארץ קולך · ודומם שם או תאר כלל לזכר · כמו לנקבה ריק · וכן עורי לאבן דומם ובאי בחשך שלא תראי כי הדין עליך שתהי׳ נכלמת ולא ישמעו אותך ולא יראו אותך בני אדם כי היית גברת ממלכות ועתה את שבויה וגולה · ואם תאמרי שתשובי עוד לממלכתך : לא תוסיפי יקראו לך גברת ממלכות · לא תוסיפי שיקראו לך והוא מלרע · כמו אשר בפסוקי׳ שלמעלה · והם במסרה שני׳ מלרע : קצפתי · כל זה העונש בא לך בשביל ישראל שקצפתי עליהם והם נחלתי וחלקי מכל שאר העמים וכאשר קצפתי עליהם בעונם לא שמת להם רחמים : על זקן · שדרך העולם לכבדו ולא להטריחו · וכן אמ׳ ירמיהו פני זקנים לא נהדרו : ותאמרי · אלה · פי׳ אלה העתידות לבא עליך לא חשבת שיוכלו לבא · ופירש עוד אמר כל כך חשבת שתהי׳ לעולם גברת עד שלא שמת שום דבר על לבך מרעה שתבא עליך כי חשבת שתהי׳ לעולם לא זכרת אחרית גאותך הגדולה שתשפל · ויש מפרשים לא זכרת אחרית ירושלם שהיתה גברת ונפלה בידך : ועתה · עדינה · כמו שקראה ג״כ ענוגה : ואפסי · ואפס זולתי בגדולה כמוני : אלמנה · העיר אלמנה במות מלכה שהוא לה כמו בעל לאשה והיא שכולה במות עמה שהם כמו בנים להם : ותבאנה · הוי״ו בשוא : רגע ביום אחד · כי בלילה נהרג בלשצר המלך ונכנסו פרס ומדי ולכדו העיר כמו שכתוב ביה בליליא קטיל בלשצר מלכא כשדאה ודריוש מדאה קביל מלכותא · ופירוש ביום בעת · כמו יום צעקתי בלילה נגדך : שכול ואלמון · שם · רוצה לומר שימותו נערים וגדולים ותהיינה הנשים אלמנות מבעליהן ושכולות מבניהן : כתמם · כהשלמתם כלומר רעות שלמות יבואו אליך :

ברב

אבן עזרא

קורא ממזרח עיט · הוא כורש וקראו עיט כאילו יעוף למלאות רצוני : אף דברתי · זאת הגזירה אף אביאנ׳ יצרתיה בגזיר׳ שמים אף אעשנה בארץ : שמעו אבירי לב · שאינם מאמינים בדברי השם כטעם חזקי לב : קרבתי צדקתי · להראותה וזה טעם לבא : לא תאחר · עלמה עמו מבוא דרך משל בעבור שהו׳ פועל יוצא : ונתתי · מוסף אחר עמו וכן הוא ונתתי ליש׳ תפארתי או טעמו לישראל שהם תפארתי והוא הנכון אשר בך אתפאר : בתולת בת בבל · הטעם שהיא כמו בתולה שלא יצאו דמי בתולים · בת כמו קהלת : אין כסא · לא יהיה לך כסא לעולם : ענוגה · שם התאר כמו אדומה : קחי רחים · כי כן מנהג השפחו׳ והטעם שתלך בשביה : קמח · לא יתכן רק נקרא על שם סופו וכמוהו ובגדי ערומים תפשיט : גלי צמתך · הוא השיער שהוא לפנים בראש : שובל · הוא השיער היורד על הלחיים ונקרא על דרך משבולת הנהר על דעת ר׳ משה הכהן והנכון שאין רע לו ופירושו כפי מקומו בלא ראיה : עברי נהרות · לטחון : תגל · מבנין נפע׳ : ולא אפגע אדם · ולא אקבל פגיע׳ אדם כמו פיוס כמו ואל תפגעי בי והנה אם היה אחר מלת פגיעת בי״ת יהיה הוא הפועל ויש אומ׳ נקום אקח ממך ולא אפגע אדם כמו ויפגעו את משה ואת אהרן שיעמוד לי בדרך או שיאמר לי אל תעשה או לא אפגע אדם שלא אשמח : גואלינו · אז יאמרו ישראל זה הוא גואלינו : שבי · יקראו לך הקוראים כמו אשר ילדה אותה וכן רבים : קצפתי · הנה הטעם כאשר קצפתי על עמי לא רחמת אותם והזכיר הזקן לחסרון כוחו ובעבור כבודו : ותאמרי · בלבך והיה ראוי שתשימו אלי שעשיתי לעמי : על לבך לא זכרת אחריתה · של גאותך או לא זכרת מה היתה אחרית נחלתי כאשר קצפתי עליה : ועתה עדינה · שם התואר מגז׳ היתה לי עדנה : ואפסי · היו״ד נוסף כתוספת יו״ד מני אפרי׳ הבעל הוא המלך : שכול · שם על משקל דק כפור קרב שפוט : ותבאנה · חסרון המלוכה ומות הבנים : כתומם · כאשר היו הרעות שלמות והוא שם הפועל וכל זה בעבור כשפיך :

ותבטחי

מנחה גדולה

גואלנו אחרי אמרו שינקם מהכשדים על אשר הכבידו עול על ישראל נקם אקח ולא אפגע אדם שינקם מהם כ״א ע״י עצמו׳ ית׳ ע״כ אל עלינו חובת החזיק טובה לה׳ על עשותו נקמה עמו ע״י עצמו ז״ש הנביא בעד עמו ישראל גואלנו ה׳ הוא בעצמו עם היותו לו ית׳ צבאות כי ה׳ צבאות שמו ואין זה כ״א להיותו קדוש ישראל שקדושתו מתייחסת אל ישראל כל״א קדושים תהיו כי קדוש אני ה׳ והוא כי ישראל חלק אלוה ממעל משא״כ המלאכים כי על כן שבחו רז״ל את הצדיקים יותר ממלאכי השרת וזה אומרו קדוש ישראל · או יאמר ה׳ אמרת נקם אקח אבל ה׳ מהרה תושה לאתנן כבודך כי הלא ע״י היותך גואלנו [illegible]

ולזה לא אמר אף יצרתי :

שמעי אלי אבירי לב וגו' קרבתי צדקתי וגו' ברכות פ"ב הרחוקים מצדקה רב ושמואל ואמרי לה רבי יוחנן ורבי אלעזר חד אמר כל העולם כולו ניזונים בצדקה והם ניזונים בזרוע · וחד אמר כל העולם כולו ניזונין בזכותן של צדיקים ואפילו הם בזכות עצמן אינם ניזונים כדרב דאמר רב בכל יום ויום בת קול יוצאת מהר חורב ואומרת כל העולם כולו ניזונין בשביל חנינא בני וחנינא בני די לו בקב חרובין מערב שבת לערב שבת ופליגא דרב יוסף דאמר רב יוסף מאי אבירי לב אלו גובאי אמר רב יוסף תדע דלא מגיירי גיורא מביניהו אמר רב אשי הני בני מתא מחסיא אבירי לב נינהו דקא חזו יקרא דאורייתא תרי זמני בשתא ולא קא מגייר גיורא מנהון עכ"ל · עלה מתוך דברי המאמר שכל העולם ניזון בצדקה שעושה השי"ת צדקה עם כל העולם והצדיקים אבירי לב בעבודת השם יתברך אבירי ע"ד אביר הרועים הם רחוקים מקבל צדקה שאינם רוצים אלא בזרוע ולא צדקה · והפי' השני הוא כי הצדיקים רחוקים הם מצדקה ר"ל מצדקות מעשיהם שהרי אינם נהנים מזכות עצמן שמסתפקים הם במועט קב חרובין והפירוש השלישי הוא כפשוט על הרשעים אבירי לב הרחוקים מצדקה מצדק מעשיהם בתשובה וחרטה · או יהיה פי' שכוון בהם אבירי וקשי לב מתגייר ומשיב בתשובה גורמת להם להיותם מרוחקים מצדקתי שאני עתיד לעשות עמהם והיינו דמסיק קרבתי צדקתי : ועיין רש"י ז"ל והרא"בע ז"ל והרד"ק ז"ל ומהרי"א ז"ל אבירי לב על ישראל מדבר שהיו אבירי לב משמוע דברי הנביא שלעתים רחוקי' הוא ניבא (ובויקרא רבה מוכיח כן דקאמר אומות העולם נקראו אבירים עדת אבירים וישראל נקראו אבירי לב הרחוקים מצדקה) ואמר הרחוקים מצדקה רחוקים מעשות צדקה ומשפט אבל אני איני מרחיק צדקתו אלא קרבתי צדקתי מה שגזרתי על בבל בחרבנה הכל בצדק ואמת · ותשועתי לישראל מהבבליים לא תאחר ועל הגאולה העתידה אמר שתהיה כוללת גאולת ישראל בעשרת השבטים וגאולת יהודה ועל זה אמר ונתתי בציון תשועה על יהודה הדרים שם ולישראל תפארתי רמז לעשרת השבטים : ולע"דן במ"ש קרבתי צדקתי לא תרחק שהוא כפול והם אמרים מנגדי' זה את זה שקרבתי הוא קרוב ממש ולא תרחק שולל הריחוק ואינו מחייב הקירוב · ונראה לפי שאבירות לב גורם הוא בהתרחקות מהצדק כי האיש הירא את ה' רך הלבב הוא והוא מ"ש אבירי לב הרחוקים מצדקה שמעו נא דברי שאומר והוא קרבתי צדקתי לצדק שאני רוצה לעשו' עמכם מצידי קרבתי ואתם ומצדכ' לפחות לא תרחק וממני ומכם תגמר הגאולה ונתתי בציון תשועה לישראל ותשועתי אתה ישראל אל תאחר אותה כמו לא תאחר לשלמו וכמו מלאתך ודמעך לא תאחר : שתכלית כונת הישועה בציון היא לישראל שיהיה נושע בה' והוא כדי שתהיה לכי תפאר בעולם שהושעתי עם דך ודל מיד חזק ממנו והתגדלתי והתקדשתי וז"ש תפארתי כדי שיהי' תפארתי והגלתי בעולם לכך נתתי בציון הישועה לישראל · ויבריע כן שלא אמר ולישראל בוי"ו : ואפשר עוד שדבר על שני מיני הגאולה העתידה זכו אחישנה לא זכו בעיתה וז"ש קרבתי צדקתי אחישנה אם זכו ואם לא זכו לא תרחק וגו' ונתתי בציון תשועה בשלא זכו העשה בזכות עיר ציון עצמה ואם זכו יהיה לישראל תפארתי להם התשועה ובהם תהיה כתלית :

רדי ושבי על עפר וגו' עיין רש"י ז"ל והרא"בע ז"ל והר"דק ז"ל וכן מהרי"א ז"ל :
ולע"דן בכפל ושבי על עפר שבי לארץ ובמילות שונות האחד לירידה אפילו ממעלה כל דהו ולזה אמר רדי על הממעלה הגדולה ושבי על עפר שאפילו ממעלה כל דהו לא יש ולעומת שבי לארץ כאבל ככתוב ישבו לארץ ידמו וגו' :

קחי רחים וגו' תגל וגו' חז"ל אמרו טחני חטים לא נאמר אלא קמח כשסרף נבוכד נצר את ההיכל ואדליק ביה נורא דרכוביה משמיא שנאמר גת דרך ה' הוה קא זיחא דעתיה נפק בת קלא ואמר עמא קטילא קטילת היכלא קליא קלת קימחא טחינא טחינת ע"כ : והשייכות שיש לזה הפירוש כאן בחרבנה של בבל להזכיר הבת קול של ירושלם לומר לו זכור נא מה שהגאית על ישראל כאילו כחך ועוצם ידך עשה לך חיל ועתה בחורבנך תכיר אמות בת קול שאמר מאז קחי רחים וטחני קמח שהרי כשפקדו עליך ממרום לא עלה בידך להציל עצמך אלא גלי צמתך וגו' תגל ערותך בעל כרחך שלא בטובתך כי גם את כמוה חולית ונטחנית קמח והבא עליך כורש טוחן קמח הוא כי מה' יצא הדבר · או פירוש מה שלקחת ריחים וטחנת קמח לישראל לא תוסיפי עוד לעשות כי דעי שעל כל אלה יביאך האלהים במשפט וסופך גלי שוק · ולפי שהנבואה הזאת נאמרה על בבל בעודה בתוקפה וגבורתה גברת ממלכות וישראל בשעבודה נטחנים על ידה לכך אמר קחי ריחים וטחני קמח משמש לעתיד וגם הוראה על העבר בשעבר שגברא קטילא קטילו וקמחא טחינו וכן כל מה שיעשו לעתיד בישראל יהיה על צד האופן כטוחן קמח ולא חיטה ודעי וראי כי ע"כ שאין את נעשה אלו מעט מזער עם כל זה יפקוד ה' עליך כאילו את עשית הכל : ועיין רש"י ז"ל והרא"בע ז"ל וכן הרד"ק ז"ל וכן מהר"יא ז"ל והוסיף תגל ערותך בבבל בנפלך תראה חרפתך בשאר ארצות אשר תלכי בשביה נקם ישראל וירושלם אקח ממך ולא אקבל פגיעה מאדם כדהר"דק : או הם דברי הנבי' לפי שאמר שכורש יעש' כל זאת התשועה אמר בשם ישראל לא אפגע פגיעה ובקש' לאדם דהיינו כורש לא אבקש ממנו שיטיב עמנו כי אם מהש"ית לבדו כי הוא גואלינו ה' צבאות וגו' : ולע"דן קחי רחים וטחני קמח ע"ד מה שפירשתי בקמח סולת שהסולת שהוא גם מעט אבל הוא המשובח שבחיטה חוזרים לטוחנו דק בריחים של יד והוא מלאכת השפחות הטוחנות והאופות ולזה אמר כאן קחי רחים וטחני קמח שאחר שנעשה קמח טוחנין אותו שנית עד שיהיה הדק היטב · ולענין הכבישה שהיא מלאכת השפחות ובזויות רוחצות בנהר והם חשופות שובל שהו' הירך גלי שוק עברי נהרות לרחוץ שם שהרי אסרו חז"ל לעמוד שם על הכבישה שתסתכל ברוחצות שהם גלוית צמת וחשופות שובל וירך · והוא משל אל חרפתך תגל ערותך כשפחה הזאת שמגלה ירכה שנגלית ערותה · ואמר נקם אקח עד שתשם בבל ולא אפגע אדם בה כמו ויפגע במקום כי מהם נהרגו ומהם גלו · או אפשר שהוא מלשון פן יפגענו בדבר (כנז"ל) והכוונה שלא אפגע אדם אלו ישראל שאני כאן מרעיתי אדם אתם שאעפ"י שהם בתוך בבל לא יקרה להם פגיעה כלל וכן היה כורש בבבל וישראל כפגע אפילו אדם אחד כלל וזהו הו' גואלינו ה' צבאות שמו קדוש ישראל דברי הנביא וישראל האומרים כן גואלינו ה' ית' וית' קדוש ישראל שיתקדש שמו בעולם מצד ישראל משתי בחינות האחת מלקיחת נקמתם ונקמת ירושלם והשנית שלא ימשך להם שום נזק מנפילת בבל כאמור :

גואלנו ה' צבאות וגו' עיין רש"י ז"ל וכן הר"אבע והר"דק : ולע"דן מה שכבר כתבתי מקושר בפסוק הקודם ואפשר עוד שהש"ית נקרא ה' צבאו' לא בבחינה צבאות מעלת המלאכים כי אם גם בבחינת ישראל ככתוב יצאו כל צבאות ה' שנכללו בתיבת כל עליונים ותחתונים ולז"א כאן גואלינו ר"ל הדבר המסייע לשיהיה השי"ת גואלינו הוא מצד היות שמו ה' צבאות ושמו זה הוא ג"כ מצד היותו קדוש ישראל אשר הם צבאותיו למטה ולא מצד צבאותיו העליונים לבד וזהו ה' צבאות שמו נקרא כן מצד היותו קדוש ישראל :

שבי דומם וגו' עיין הר"אבע והר"דק ז"ל : ולע"דן לדקדק שהי"ל להקדים באי בחושך ואחר כך שבי דומם כי אם השב איך תוכל לבא בחושך והיא יושבת · ועוד למה הזכירה כאן בבת כשדים ולמעלה בתולת בת בבל בפסוק רדי ושבי ועוד לא תוסיפו יקראו לך הי"ל לא יוסיפו יקראו לך גברת וגו' : ונראה כי אמר בת כשדים מבחינת מלאכת המכשפות שהיו בכשדים עושים כנודע מתוך דברי דניאל שהיה בחוקם להיותם מגידים במכשפות : והביא מהר"יא כן בשם הפילוסופים בפסוק עמדי בחבריך וברוב כשפיך · ובלי ספק שהיה זה בעיר המלוכה ובת בבל היא על כלל המדינות של בבל ולז"א שבי דומם על כלל בבל ובת בבל הנזכרת שתשב דומם כאבל אמנם אומרו ובואי בחושך התוספת הזה על אבילות היה לבת כשדים המכשפים עמדי בחושך כי לא תוסיפי בכשפיך כלומר שלא יועילו שיקראו לך גברת ממלכות כמו שעשית עד עתה לפי דעתיך שהצלחתך עד עתה היו בכשפיך לשבת בת כשדים וזה יורה מ"ש בפסוק רדי ושבי על עפר בתולות בת בבל שבי לארץ אין כסא בת כשדים שהיתה חושבת שבכשפיה וכיחושיה במה שהיא בת כשדים היתה הצלחתה ולזה הזכיר בת כשדים התמיד אצל המלכות ורכות ועונג אשר למלכים ובשניהם יאדיו אמר לא תוסיפי שתלה בה הענין שלא תוסיף לעשות כשפים להחזיר עטרת כבודה ליושנה כי לא יועילו הכשפים :

קצפתי על עמי וגו' הכוונה קצפתי על עמי חללתי נחלתי יכול מחוללין על הכל ת"ל על זקן הכבדת עולך מאד לעתיד לבא הקב"ה יושב בדין על מלכות זו ואומר לה למה היית משעבדת בבני והיא אומרת לא אתה מסרתם בידינו והקדוש ברוך הוא אומר לה בשביל שמסרתי אותם לך לא שמת עליהם רחמים אלא על זקן הכבדת עולך זה רבי עקיבה ששעבדה בו מלכות עד אין סוף עד כאן לשונו : ולע"דן לדקדק מהו יכול מחוללין על הכל ת"ל על זקן וגו' מאי קס"ד ביכול והיאך סותר זה מכח הפסוק של על זקן וגו' ומהו והיא הו' לא אתה מסרתם בידינו וגו' בלשון שלילה ובתמי' די שיאמ' אתה מסרת' בידינו · וע"ד מה טענ' הוא שטוען הקב"ה ואומר לה בשביל שמסרתי אותם לך לא שמת עליה' רחמי' וגו' שצריך להבינה :

ונראה שהם ז"ל אפשר שדקדקו שבכלל אומרו לא שמת עליהם רחמים בכלל על זקן הכבדת עולך שגם היא אכזריות להכביד עול על הזקן · ועוד למה אמר על זקן בלי וי"ו התוספת שהי"ל ועל זקן וגו' לזה אמר קצפתי על עמי חללתי נחלתי יכול על הכל רוצה לומ' יכול על הכל נתתי רשות וחילול נחלתי לזה אמר ת"ל על זקן הכבדת עולך שעל זה לא נתתי לך רשות חילול על הזקן א"כ החילול אינו כללי לכל לבחורים ולזקנים שקנו חכמה כדמסיק על רבי עקיבה ולזה אמר לעתיד וכו' ואומר להם למה היית משתעבד בבני כי הזקנים כמשמען או שקנו חכמה בנים לה' ועליהם מתרעם ואומר למה היית משתעבד בבני והיא אומרת לא אתה מסרתם בידינו כלומר כי אתה היודע עתידות סברת וקבילת זה שאמר לא אתה אתה דייקא כלו' לא אתה שהיית יודע כן מטעה שמסרתם בידינו אם כן סברת וקבילת והקב"ה משיב ע"ד אני קצפתי מעט וגו' ר"ל בשביל שמסרתי אותם לך תינח שלא שמת עליהם רחמים על כלל העם אמנם מה שהכבדת עולך על זקן לא נתתי לך רשות וז"ש בשביל שמסרתי אותם לך לא שמת עליהם רחמים כלומר הרשתי על זה אלא על זקן הכבדתי עולך זה רבי עקיבה ומדוקדק אומרו בלשון יחיד והו אדרוש אתכם עד אין סוף ובזה מובן כפל לא שמת עליהם רחמים על זקן הכבדת עולך שהחלוקה הראשונה הוא מה שסבר וקביל מטעה שנתן אותם בידה ז"ש ואתנם בידך ואהרצתי על לא שמת עליהם רחמים אמנם על זקן הכבדת עולך זה מאד ודבר גדול הוא יוצא מן ההקש שעד אין סוף אנקם ממך והיינו שלא כתב מאד הכבדת עולך · וניחא נמי שלא אמר וי"ו ועל זקן הכבדת עולך לפי שהם שתי חלוקות האחת של הרעות' אומרו עתה לא שמת עליהם רחמים כי אני קצפתי מעט אמנם על זקן וגו' זו משלהם ולא משלי כי דרוש אדרשנו מעמם : עוד לחז"ל על זקן הכבדת עולך שנתנו עול של בחור על זקן : ועיין רש"י ז"ל והרא"בע ז"ל והר"דק ז"ל וכן מהר"יא הכתובי' נותנים ג' סבות למפלתה האחת קצפתי על עמי וגו' ולא רחמת אותם אפי' זקן כך לא ירחמוך מדה כנגד מדה והשנית הגאוה שלך תשפילך וזהו ותאמרי לעולם אהיה גברת וכ"כ היתה גאותך עד שלא שמת אלה על לבך ר"ל לא שמת על לבך שנפילתך אפשרית וגאות אדם תשפילנו והג' רובי כשפיה וחבריה ע"כ : ולע"דן שבהיות המקדש קיים הנקרא נחלה כמ"ש כי לא באתם עד עתה אל המנוחה ואל הנחלה מנוחה זה שילה נחלה זו בית עולמים לא תשלוט אומה ולשון בישראל אבל כשהשיב אחור ימינו כב יכול אז שלטו בהם זה שאמר קצפתי על עמי אז חללתי קדושת נחלתי זה בית המקדש ואתנם בידך את עמי ואת נחלתי וזה שאמר בלשון רבים ואתנם · ואמר לא שמת להם רחמים דהי"ל לא רחמת עליהם רוצה לומר לא שמת שרי מסים להם שיהיו רחמני' מרחמים אבל האנסים פקידים ששמת עליהם היו אכזריים :

ותאמרי לעולם וגו' עיין רש"י ז"ל והרא"בע ז"ל וכן הרד"ק ז"ל וכן מהרי"א ז"ל ולא זכרת אחריתה של גאותך ע"כ : ולע"דן ותאמרי בלבך לעולם אהיה גברת עד שהגעת למצב שלא שמת אלה השני הדברים הנז' הא' לא שמתי רחמים הב' הנה על זקן כו' באופן שבגודל לבך לא שמת לבך אל הרעה שעשית להם וזה גרם לך השכחה של אחריתה של כל אחת מהשני דברים הנז' או אמר אחריתה של על זקן הכבדת עולך וגו' שהוא היותר חמור כמו שקדם בפסוק הקודם בביאור דחז"ל וכוונת לא שמת וגו' לא זכרת וגו' כההיא דחז"ל כל מילתא דלא רמיא עליה דאיניש לאו אדעתיה : (ואני הצעיר מרדכי הכהן יצ"ו כלע"ד שתיבת עד הוא כמו עד מתי ור"ל שלא שמת על לבך עד מתי יהיה הגבורות לך לפי שאמרת לעולם אהיה גבר' ואין סוף לדבר לזה לא שמת על לבך עד מתי יהיה זה לך ע"כ :

ועתה שמעי וגו' עיין רש"י ז"ל והרא"בע וכן הרד"ק ז"ל וכן מהרי"א ז"ל ובמ"ש אני ואפסי עוד שלא היתה בעולם מדינה שלא נכבשה תחת ידה ע"כ : ולע"דן שהשי"ת הגיד לנביא ע"ה ענין בלשאצר בעוד ישראל יושבים על אדמתם בשלום ושלוה וז"ש ועתה ר"ל בעת הזאת שעדין הוא ראשית מלכותך בנבוכד נצר אגיד מראשית אחרית אחריתך עדי אובד וז"ש ועתה ואמר היושבת לבטח האומרה בלבבה גו' היושבת לבטח שבטוחה היא שלא תכרת שלשלת יוחסין של נבוכד נצר עד עולמי עד ולפי שאפשר שימשך זרעו במלכות אבל לא יתמיד במלכות שליט בעולם לז"א היושבת לבטח שלא יפסק זרעה והוא השכול האומרה אני ואפסי עוד ר"ל אני השליטה בעולם כולי ואפסי עוד שליט כי אם אני וזרעי מולכים בכיפה לא אשב אלמנה היינו שלא יהיה שליט עלי מלך ממלכות אחרת ולא אדע שכול שלא יפסק שלשלת יוחסין של נ"כ ועל שתים אלה אמר גם כן ותבאנה לך שתי אלה רגע ביום אחד שכול ואלמון שהפך הסדר להקדים השכול ואלמון ואם הם רגע אחד ביום אחד למה לי וכמו שארחיב עוד בסמוך בס"ד אבל אמר כי במות בלשאצר יבוא השכול לנבוכד נצר כי לא ישאר לו עוד עוצר מלכות ויהיה זה ג"כ אלמון שהו' מיתת מלך כמלאת שתי אלה ברגע כמימריה והו' ביום א' פי' ביום א' מיוחד לה' לנקום לדם עבדיו יקום :

ותבאנה שתי וגו' ותבטחו וגו' עיין רש"י ז"ל וכן הרא"בע ז"ל וכן הרד"ק ז"ל והוסיף ומהרי"א ז"ל רגע ביום אחד כי ביה בליליא קטיל בלשאצר וביום נשמו הבתי' והיו אם כן שכול מהעם ואלמון מהמלך יום אחד בסיבת עון הכשפים וז"ש ברוב כשפיך ר"ל בעבור רוב כשפים בעצמ' חבריך כי אמרו הפילוסופים שהייתה חכמה להרע מאד בחכמות האלוהיות ותבטחו ברעתך בטחון חזק שאין צ"ל שלא יוכלו לכבוש אותך אלא אפילו ראיה בעלמא אמרת אין רואני ע"כ :

ולע"דן לדקדק שתי אלה שהי"ל שתים אלה מוכרת ולא שתי סמוך ומהו כתומם ונראה לפי שהזכיר למעלה עד לא שמת אלה בלבבך על השני ענינים שזכר והם לא שמת עליהם רחמים והשני היותר קשה על זקן הכבדת עולך ועתה מזכיר שיבואו לה שני פורעניות כמשכים מאלה הב' ענינים הנזכרי' וזה שאמר ותבאנה לך שתי אלה ולא שתי' אלה כי השכול מדה כנגד מדה ולא שמת עליהם רחמים והאלמון כנגד על זקן הכבדת עולך על זקן שהוא דבר שהיה ראוי לפרוק ממנו עול מלכות ועול דרך ארץ כדי שינהיג ויהיה דבר ואת היית סיבה שימנע מהנהיג מצד העול הכבד כן כיוצא בזה יהיה לך אלמון שהוא מיתת המלך ובזה מובן מה שהפך הסדר להקדים השכול לאלמון בפסוק זה כדי לכוון השתי לאלה שזכר לא שמת אלה כאמור ואמר כי הכשפים לא יועילו למנוע הגזרה האלהית אבל אדרבה יזיקו מאד שאילו לא היו כשפים היו הגזרות האלהיות באות בקולי קולות ואולי היית משחר פני אל בתשובה ותפלה לעקה ולדקה הציל ממות אמנם על ידי הכשפים הכחישו כח פמליא של מעלה לשבאו בתום כאויב הזה אשר לו חרב הדה מתחת למדיו ויבוא בשלום ושלוה אל שונאו ויתקענה בלבו כן כיוצא בזה ממש ותבאנה לך שתי אלה רגע ביום אחד כתומם לשון תמימות כאילו אינ' וזה היה בסיב' רוב כשפיך שמנעו ממך ההורא' של השכול והאלמון וכן היה שהרי בו ביום הקודם עשה בלשאצר לחם רב כמו שספרו הכתובים והיה שמח וטוב לב מנצחון דריוש וביה בליליא קטיל בלשאצר מלכא כמו שספרו חז"ל מעשה שהיה איך היה באופן שבאו כתומם לשון תום כדי שלא יוכלו לתקן ואע"פי שדניאל גילה לו הדבר לא עלה בדעתו שיהיה בלילה ההוא מיד והינו דמסיק ואו' ובא עליך רעה ר"ל פתאום שלא תוכלי שחרה לשחר פני אל ותפול עליך הוה שלא תוכלי כפרה והסיבה לפי שתבא עליך פתאום וגו' שהכשפים גרמו לבא כתומם מבלי גלוי דעת אלא פתאום יבא אידך ואמר ותבטחי ברעתך כלומר בעשותך רעתיך היית בוטחת במה שאמרת מי רואני בשאין הקדוש ברוך הוא רואה רעתך שאת מריעה לישראל וזולתו מהרעות וזהו שאמר אמרת אין רואני שזוהיא טעות הביטחון והכמתך ודעתך היא שובבתך כלומר אין לך חכמה ודעת אלא שובבתך היא במקום חכמתך ודעתך ועם היותך נעדרת החכמה והדעת שאין ליך אלא המשובבה עכ"ז ותאמרי בלבך אני ואפסי עוד והוא תכלית העדר שהיודע שאינו יודע הוא יודע :

ובא עליך רעה וגו' עיין רש"י ז"ל והרא"בע וכן הרד"ק ז"ל ומהרי"א ג' פורענות הנזכרים כאן כנגד שלש עבירות שהזכיר למעלה כנגד מה שהרעו לישראל אמר ובא עליך רעה לא תוכלי שחרה רוצה לומר בירורה מגזרת אין לו שחר או שתהיה רעתה תמיד באופן ולא אור (כדהרא"בע ז"ל) וכנגד הגאוה אמר תפול עליך רעה לא תוכלו כפרה (כדרש"י) לנקותה וכנגד החכמה שהיתה מתפארת בה אמר ותבא עליך פתאם שממה שתהיה מבלי שכל וידיעה שוממה וז"ש לא תדעי ידיעה וחכמה שהיית מתפארת בה : ולע"דן שהגיד מראשית אחרית שבין לילה היה בלשאצר ובין לילה אבד כרגע וז"ש ובא עליך רעה לא תדעי שחרה של אות הרעה שהרי לא התמיד עד השחר אלא בלילה יביא לה השכול והאלמון במיתת בלשאצר כנזכר · ואולי אמר ובא עליך רעה על פס ידא דכתבא מנא מנא וגו' לא תדעי שחרה עד שיפרשה דניאל וא"כ ותפול עליך הוה לא תוכלי כפר' ואפי' שהיה לך גילוי דעת מדניאל לא שוה ליך לכפרה ותבוא עליך שואה ושממה לא הדעי ר"ל שיהיה מקומך שמם עד שלא יודע שהיית שם מפני השממ' והיא ישכח היותך שם ולא יהיה ניכר מקומך ז"ש לא הדעי בק"מץ בדלי"ת ולא אמר לא תדעי ב"שבא שהיה מורה לא תדעי השואה אבל הו' לא תדעי בק"מץ מורה על בת בבל ובת כשדים שמרוב השממה לא הדעי שמציאותך כמו לא הודעי כלל ואמר לשון נקבה שהוא כמו עבר לו' שאחר שבא עליך רעה הכף ותפול עליך הוה שבר שני נוסף על הרעה הנזכר ועוד שבר שלישי ותבא עליך פתאם וגו' אשר על ידי שלשה שברים אלו לא תדעי לאיזה מהם תתקני אם הראשון או השני או השלישי :

ברב כשפיך בעצמת חבריך מאד: ותבטחי ברעתך אמרת אין ראני חכמתך ודעתך היא שובבתך ותאמרי בלבך אני ואפסי עוד: ובא עליך רעה לא תדעי שחרה ותפל עליך הוה לא תוכלי כפרה ותבא עליך פתאם שאה לא תדעי: עמדי נא בחבריך וברב כשפיך באשר יגעת מנעוריך אולי תוכלי הועיל אולי תערוצי: נלאית ברב עצתיך יעמדו נא ויושיעך הברו שמים החזים בכוכבים מודיעים לחדשים מאשר יבאו עליך: הנה היו כקש אש שרפתם לא יצילו את נפשם מיד להבה אין גחלת לחמם אור לשבת נגדו: כן היו לך אשר יגעת סחריך מנעוריך איש לעברו תעו אין מושיעך:

א שמעו זאת בית יעקב הנקראים בשם ישראל וממי יהודה יצאו הנשבעים בשם יהוה ובאלהי ישראל יזכירו לא באמת ולא בצדקה: כי מעיר הקדש נקראו ועל אלהי ישראל נסמכו יהוה צבאות שמו:

הראשונות

בסגיאות חרשך בתקוף קסמך לחדא: ואתרחיצת בבישתיך אמרת לית דחזי ליך חוכמתיך ומדעיך היא קלקלתיך ואמרת בלביך אנא ולית בר מיני עוד: ותיתי עלך בישתא לא תדעין למבעי עלה ותפול עלך עקא לא תיכלין לאעדיותה ותיתי עלך בתכיף אתרגושא לא תדעין: קומי כען בקסומיך ובסגיאות חרשיך דהוית מתעסקא בהון מינקותיך מאים תיכלין להנאה מאים תיכלין למתקף: לאית בסגיאות מלכך יקומון כען ויפרקוניך דהוו מסכן למזלת שמיא חזן בכוכביא מהודעין זמניא מטען ליך למימר כן עתיד למיתי עלך ירח בירח: הא הוו חלשין כקשא עממיא דתקיפין כאשתא שציאתון לא ישזבון ית נפשהון מיד קטולין לית שאר ומשיזיב אף לא אתר לאישתזבא ביה: כן הוו ליך עובדי שקריך דהוית מתעסקא בהון מינקותיך שלטוני תוקפיך גבר לקביל אפוהי גלו לית דפריק ליך: שמעו דא בית יעקב דמתקרן בשמא דישראל ומזרעית יהודה נפקו דגזר להון קיים בשמא דיי אלהא דישראל לא יפסיק דכרניהון הלא קיים מימריה בקשוט ובזכו: ארי בקרתא דקודשא חולקהון ועל אלהא דישראל רוחצניהון יי צבאות שמו:

קדמיתא

רש"י

חבריך · לשון כשפים כמו וחובר חבר : חכמתך ודעתך · חכמתך ורוע לבבך היא שובבתך הפכו לבך להיות שובבה אינוויי"א בלע"ז סבבוך מדרך שאר הבנות : לא תדעי שחר' · לא תידעין למיבעי עלה את פני מי תשחרי לחלוך ממנה : כפרה · לקנחה ולהעבירה וזהו כל לשון כפרה הוא לשון קינוח וסילוק : עמדי נא · התחזקי נא : אולי תערוצי · אולי תוכלי למיתקף : הוברי שמים · יונתן תרגם כמו צופי שמים דמסכן למזלת שמייא דימהו לבר' בחמה ולברור מללו · וכן חברו מנחם עמה מבררי הליכו' המזלות וזה פתרונו יען אשר לא יוכלון הקוסמים לעמוד על דעת רגעי היו' ולילה עד ברור להם השמים לטוהר וגם מיכה אמר בנבואה חשכה להם מקסום ליחד כי ביום מחשך יחתמו הכוכבי' ולא יוכלו לקסום : מודיעים לחדשי' מאשר יבואו עליך · כי בהתחדש הלבנה רואים בשעת תולדתה מקצת מה שעתיד לבא ואין יודעין כל הבירור לכך נאמר מאשר וכן הוא אומר במקום אחר המצפצפי' והמהגי' כעופו' הללו שמצפצפין ומהגים ואין יודעין על מה : הנה היו · חוזיך כקש : אין גחלת לחמם · אין שארית להם כקש הזה שאין בדליקתו גחלי' להתחמם לאחר': איש לעברו תעו · איש לדרכו אל עבר פניו : שמעו זאת · שני השבטים העתידין ללכת בגולה לבבל : בית יעקב הנקראים בשם ישראל · הוא שבט בנימין שאינם נקראים על שבט יהודה אלא על שם שאר שבטי ישראל : וממי יהודה יצאו · ושבט יהודה שיצאו ונזלו ממימי דליו של יהודה כמה דאת אמר יזל מים מדליו : לא באמת · כמו שאמר ירמיה ואם חי ה' יאמרו אכן לשקר וגומר כלומר לא הייתם כדי ליגאל אלא על כי מעיר הקדש נקראו והיא גרמה להם שלא גלו עם עשרת השבטים בימי סנחריב [illegible] ואבור שאין להם גאולה : ועל אלהי ישראל נסמכו בימי חזקיה שנאמר בו בה' אלהי ישראל בטח היא גרמה להם שלא גלו אלא בימי נבוכד נצר שהגלה לבבל ותהי להם גאולה על ידי כורש :

הראשונות

רד"ק

ברב כשפיך · כלומר עם רב כשפיך ועצמות חבריך שלא יועילוך : והענין כפול במלות שונות : חבריך · מן וחובר חבר והוא ענין כשפים : ותבטחי ברעתך · אחר רעתך על הכשפים שהם רעה והסרת הבטחון מהאל ואת בטחת בהם ולא יועילוך : אין ראני · כי מעשה הכשפים יעשה בלט ובסתר · וכן אומר ויעשו כן החרטומים בלטיהם · ואף על פי שהיית עושה בסתר אני ראיתי : ואל"ף ראני פתח במקום צירי ובמקצת ספרים הוא קמוץ · וכן להוציאני ממסגרים הקמץ במקום צר"י : חכמתך ודעתך · חכמות חיצוניות שהיו בך החכמה ההיא היא שובבה אותך מלפנות לאל שהיית חושב' שהיא תועילך היא המרידה אותך באל : שובבתך · ענין מרד · כמו שובו בנים שובבי' והדומים להם : ובא עליך רעה · ובא לשון זכר ורעה לשון נקבה : על כן נאמר כי הוא חסר יום או דבר · כלומר יום רעה : לא תדעי שחרה · ולא תדעי עת בואה כמו השחר שבא בבקר ברגע · ויש מפרשים לא תדעי לצאת ממנה לאור כי הרע' חשך ויונתן תרגם לא תדעין למבעי עלה : הוה · כמו שבר : כפרה · להסיר אותה · כמו אכפרה פניו במנחה שפירושו אסיר כעסו : שואה · פירו' שממה : עמדי · מנעוריך · כל ימי היותך · או פי' שמלמדי' הנערים את מה כשפים וחברים : אולי · דרך לעג : תערוצי · תתחזקי · והוא פעל עומד מענין עריץ · כלומר תהי' עריצ' : נלאת · כי לא יועילוך עצתיך וכשפים ונלאת בהם : ונלאת · כמו יגעת : עצתיך · ברבוי הזכרים לבד : הוברי שמים · פירושו עמו החוזים בכוכבים · ופירוש גוזרי משפט העתידות על פי הכוכבים · וכתוב הוברו כלומר אשר חזו לך עד עתה · וקרי הוברי שחוזים עתה ושניה' ענין אחד : מודיעים לחדשים · הלמ"ד בסגול שלא כמנהג · וכת' החכם רבי אברהם אבן עזרא מודיעים העתידות בחכמתם : לחדשים · כי לא יסתכלו לדעת כל הקורות באויר ובמדינות רק מעט התחברות המאורות כי הם עיקר אמונתם · וזהו טעם לחדשים עליך · ופי' כי מאשר יבאו דבק עם יושיעוך · ורז"ל הדביקוהו לחדשי' שאמרו מאשר ולא כל אשר · כלומר מודיעי' מקצת העתידות ולא כולם וטעם הפסוק החוזים שמודיעי' הקורות הבאות איך לא הודיעו לך זאת הרעה הבאה עליך טרם בואה אם ידעוה ועתה אם יש להם תחבול' להושיעך ממנה יושיעך : הנה היו · החוזי' היו כקש שנשרף מהר מפני האש והנה הם לא יוכלו להציל עצמם מיד הלהבה שרפתם והיא הצרה ואיך יושיעוך : אין גחלת לחמם · הנה החוזים אינם כמו העץ הנשרף שיש בו תועלת בגחלתו אלא כמו הקש הנשרף שאין בו תועלת כי אין בו גחלת וגם להבתו לא תעמוד כן אלה החוזים בבא הצרה נבהלו ולא הועילו בחכמתם לא לעצמם ולא לאחרי' : לחמם · מקור במשקל לשכב את בת יעקב' ר"ל להתחמם בה · והלמ"ד פתוחה מפני החי"ת : אור לשבת נגדו · ואין אור · ואין שוכב עומד במקום שנים : ואור הוא הלהבת כלומר הלהבה שרפת' לא שקבלו תועל' בה לשבת נגדה להתחמם כן בבא הצרה לא מצאו לנפשם שום מקום תועלת : כן היו לך · חכמיך · כן עמדו לך בעת צרה כמו שתראי : אשר יגעת · בהם להיות חכמי' בתוכך מכשפי' והוברי' וחוזי וכולם לא הועילוך ולא היו לך בעת צרתך · וכן סוחריך מנעוריך שסחרו בארצך זה כמה שני' בעת צרתך ברחו מן העיר והלכו להם · איש לעברו · זה למזרח וזה למערב : אין מושיעך · ואומר תעו · כי ברחו כתועי' בדרך הנה והנה מפני הפחד מבולבלי' ומבוכי' : שמעו זאת · אמר הנביא כנגד האנשי' שהיו רעי' שמעו זאת העתידה שאמרתי שאחריב בבל בעבורכ' אחר שגלו אליה בעונותיכ' ועם כל זה לא נטשתי אתכם ואתם בית יעקב שהיה עבדי והיה לכם ללמד מעשה אביכם הנקראים בשם ישראל · וכיון שאתם נקראים בשם ישראל אביכם היה לכם להיות כמוהו : וממי יהודה יצאו · כלומר מזרע יהודה שהיה טוב · ועל הדרך הזה עין יעקב ממקור ישראל · וזכר יהודה כי על שבט יהודה נבא כמו שאמר בראש הספר אשר חזה על יהודה וירושלם : הנשבעים בשם ה' ובאלהי ישראל יזכירו · כפל הענין במלות שונות · והנה הם נשבעים בו · ומזכירים שמו לא באמת ולא בצדקה כי אינם עושים מצותיו ואינם יראים אותו ואינם חוששי' בהזכרת שמו אם לאמת אם לשוא כי אם ישבע אדם בחיי המלך והוא מורד בו ראוי שיענשהו : כי מעיר הקדש · היא ירושלם שהיא עיר הקדש כי האל בחרה לשכינתו שהוא קדוש ישראל והיה לכם להיות קדושים ולא לטמא העיר אשר אתם נקראים על שמה · כמו שאמר ובני ציון גילו ושמחו בה' אלהיכם ואינו אומר על ירושלם לבדה כי אם על כל יושבי ארץ יהודה : נסמכו · בפיהם ולא בלבם [illegible] לעשות בהם כרצונו ואיך לא יראתם מפניו :

ובא י"ז ר"פ בקריא' וסי' ובא אשר לו הבית והגיד לכהן · ובא הכהן וראה והנה פשה · ובא אהרן אל אהל מועד ופשט · ובא השמש וטהר ואחר יאכל מן הקדשים · ובא אהרן ובניו בנסע המחנה והורידו · ובא האות והמופ' אשר דבר אליך · ובא הלוי כי אין לו חלק ונחלה · ובא המלך דוד עד בחורים · ובאה והכה את ארץ מצרים דירמיה כן כתיב · ובא עליך רעה · ובא הנשיא דרך אולם השער מחוץ · ובא לפנימה וימד · ובא לציון גואל · ובא כמהלך רישך · וחברו ובא מתהלך · ובא במלכות מלך הנגב · ובא בארץ הצבי ורבות יכשלו : לחמם ו' בקריאה וסי' ככה יאכלו בני ישראל לחמם טמא · לחמם בדאגה יאכלו · אין גחלת לחמם · כי לחמם לנפשם · ושרש רתמים לחמם · ויכינו בקיץ לחמם :

אבן עזרא

ותבטחי ברעתך · ודעתך · רמז לחכמ' חיצונה מכחדת השם · ובקמץ אל"ף ראני בעבור היותו מהגרון: חכמתיך · שחשבת שהיא חכמה שובבתך כמו [illegible] לשוב מדרכו : ואפסי · כחברו אני חכמה ואין חכם עוד כמוני : ובא עליך רעה · יום רעה : שחרה · כלילה שאין לו שחר והטעם אור : הוה · מגזרת ואתה הוה לארץ שיהיה פתאום וכמוהו והותי במאזנים : כפרה · לתת כופר להסירה או כמו ואיש חכם יכפרנ' : שאה · כמו שממה : עמדי נא אתה · בחבריך · שם על לשון רבים ומגזרת וחובר חבר : הועיל · שם הפועל : אולי תערוצי · מגזר' עריץ : נלאית · עצתיך · מלה זרה כי התחברו יחד סימן היחיד והרבים וכמוהו והפלא ה' את מכותך ואם הוא הפך : הוברי שמים · אין רע לו וטעמו חכמי שמי' הם חכמי המזלו' ויש מי שהוציאו מגזר' ברור והטע' שלא יוכלו לדעת חלקי השעו' אם לא יהיה אויר השמים ברור וזך וזאת היא דרך רחוקה כי הה"א הוא עיקר והוא על משקל שומרי החומות : מודיעים לחדשים · כן חכמתם כי לא יסתכלו לדעת כל הקורו' באויר ובמדינו' רק מעט התחברות המאורו' כי הם עיקר אומנותם וזה טעם לחדשי' רק מאשר יבואו. עליך איננו דבק עם לחדשים רק עם מלת ויושיעוך ואם היא רחוקה וכמוהו אשר אתם יורשי' אותם ואת אלהיהם : הנה · טע' אם מחנה האויב כמו כי אם יבא מחשבון : לחמם · שם הפועל מפעלי הכפל והוא שלם על משקל לשכב את בת יעקב והטעם שימותו הם ולא תשאר להם שארית : כן היו · על אלה החכמים : אשר יגעת · שהיית נותנת להם ממון : וסוחריך · שאינם מארצך שהיו הולכין [illegible] רעתיך. עזבוך : שמעו · וממי יהודה · כמו זרע וכמו עין יעקב : הנשבעים בה' · לא באמת · הטעם שהם אומרים בפה שהם לשם ואינם כן בלב ובמעשה : כי נקראו · שהם בני ציון : נסמכו · בפה :

הראשונות

מנחה גדולה

לחמם אור לשבת נגדו וע"כ לא הספיק להם צרות הע"ז להצילם מגזיכם · שמעו זאת בית יעקב וגו' לומר לא מבלי רצון טוב לגאלכם אני מתעכב מהגאולה כי אם שאתם בית יעקב בלתי כשרים שאז שמכם הוא נקראי יעקב ואתם קוראים עצמכם בשם ישראל תראים כי צדיקי' אתם ולא תכירו גדריכם לטוב ועוד כי ממי יהודה הוא ממי יש סוף שנקראים על שמו כי הוא היה מקדש ש"ש שנכנס בים עד חוטמו שעליו נאמר היתה יהודה לקדשו ואני את אלו עשיתי נס כי הגאתים מאותם מי יהודה וידוע דלא עביד קודשא בריך הוא ניסא לשקר ואלו נשבעים בשם ה' שאומרים חי ה' אלקי ישראל ובין השבועה ובין אומרם אלהי ישראל לא באמת הוא כי הם אינם ישראל כי אם יעקב ובזה [illegible]

הראשונות הם גאולת מצרים וגאולת בבל אחר הגדתי כי לאברהם אמר ועבדום ועינו אותם ת' שנה וגאולת בבל כרתוב בתורה באומרו ותרץ את שבתותיה שהם מספר השנים שביטלו שמיטין ויובלות שהם ע' שנה כמפורש בדר"ל וזהו הראשונות מאז הגדתי · וא"כ שמפי יצאו תורתי להשמיעם כי של מצרים באמר לאשה החדש הזה לכם ואר"ל החדש הזה

אתם כגאלים ואומר עוד כנגע אחד וגו' אחרי כן ישלח אתכם וגו' · וכן של בבל אזר להשמיענו ית' ע"י הנביא באומרו לפי מלאת לבבל שבעים שנה [illegible]

אמרי נא בחבריך וגו' נלאת וגו' עיין רש"י ז"ל והרא"בע ז"ל והרד"ק ז"ל וכן מהרי"א ז"ל בקירוב: ולע"דן לפי שגירסת דינקותא דבר גדול שהאדם זוכר וזריז בה לזה אמר עמדי נא בחבריך וברוב כשפיך ר"ל הנה רוב הכשפים למדת ונתעסקת בהם ומיעוט כשפים למדת בזקנותך עמדי נא וגו' ברוב כשפיך עשי עיקר מהרוב אשר למדת מנעוריך כי הם עיקר וז"ש באשר יגעת מנעוריך שבאותו הרוב כשפים באשר יגעת בו מנעוריך בהם יגעת ומלאת וכולי האי נאולי תוכלי הועיל ובמקו' תועלת אולי תערוצי כמו כי הערוץ המון וכמו אל תערצו לשון שברון באופן שממקום שבאת להועיל תשברי ותערוצי ואינו לשון עריץ פי' זה לשון תוכלי הועיל אולי תערוצי שאם הוא מגזרת עריץ איך אמר אולי תוכלי הועיל אמר כך אמר אולי תערוצי שענין כפול והנה מקד' ומאז נלאית ברוב עצתיך להטריף לחם חוקם פרנסתם ועתה יעמדו נא ויושיעוך בעצה נכונה כי תשועה ברוב יועץ הוברי שמים מלשון קול הברה על שם שמשמיעים הוראת הככבים אשר בשמים:

הנה היו כקש זה עשו שנא' בית עשו לקש אש שרפתם זה יעקב שנא' והיה בית יעקב אש ולא יצילו נפשם מיד להבה זה יוסף שנא' ובית יוסף להבה עכ"ל: ולע"דן שהכריח לפרש כן מה שאמר שהיו כקש אש שרפת' מה צ"ל עוד ולא יצילו נפשם מתוך להבה והלא כבר נשרפו הכל עכשו שאמר כקש על שם עשו וזה שאמר על בית יעקב אש מובן שאמר שלא יצילו נפש' מיד להבה זה יוסף אחר שרפתם זכות יעקב עוד יד ה' נטויה עליהם בזכות יוסף להבה ולהיות בת בבל דוגמא בעשו זה החריב בית המקדש וזה החריב ב"ה כי על כן נאמר במזמור על נהרות בבל זכור ה' לבני אדום גו' וסמך ליה בת בבל וגו' לכך אמר כן במפלת בבל הנה היו כקש ברעתם דמו לבית עשו לקש על כן מחוייב שגם כן בפורענות ידמו גם כן אש שרפתם וגו' כי בית עשו לקש ובית יעקב אש וגו' שורפתו· ובדבריהם הבין מ"ש הפסוק אין גחלת לחמם וגו' ר"ל דע כן שזה שאמרתי לך אש שרפתם הוא משל על בית יעקב אש ובית יוסף להבה ולא אש ולהבה פשוטי ממש כי לפי האמת אין גחלת ממש להתחמם בה ולא אור להבה לשבת נגדו אלא אש רוחני ושכלי כאמור: ועיין רש"י ז"ל וכן הרד"ק ז"ל וכן מהרי"א ז"ל בקירוב· והרא"בע ז"ל הנה כי אם טעם אש על מחנה האויב כמו כי אש יצאה מחשבון· לחמם שם הפועל מפעלי הכפל והוא שלם על משקל לסבב את בת יעקב· והטעם שימותו יחד ולא תהיה להם שארית:

ולע"דן שאמר על החוזים הכו' שוא ותפל המתעים את האנשים שהנה היו כבר בעה"ז כקש אש הגרות אכלתם בגופם וגם לעתיד לבא לא יצילו נפשם דייקא מיד להבה מיום ה' הבא בוער כתנור ולהבע אותם היום הבא ליהוט להבת שלהבת כי אין בו גחלת גשמית לחמם אור לשבת נגדו כן היו לך החכמים החוזי' אמנם סוחריך הלכו להם להסתר למקומות אחרים כי לא יחסר להם מקומות וזולתך ז"ש סוחריך איש לעברו תעו:

כן היו לך וגו' עיין רש"י ז"ל והרא"בע ז"ל וכן הרד"ק ז"ל· ולע"דן כן היו לך אלה החכמים המכשפים החוזים אשר יגעת בה' לתת להם טרף ממך שלא היתה לה סחורה זולת היתה סחורתם מה שהיו חוזים לך שוא ומדוחים זה שאמר סוחריך מנעוריך שהוא פירוש למ"ש כן היו לך אותם שהיו סוחריך מנעוריך ניכריע כן שלא אמר וסוחריך בוא"ו התוספת אלא סוחריך אמר איש לעברו תעו שזה היה אומר בכה וזה היה אומר בכה מהטוב שיבואו אליך לא ראי זה כראי זה אלא איש לעברו והצד השוה שבהם שתעו יחדיו שהרי אין מושיעך· או יאמר כן היו לך אשר יגעת אמר שהודיע אשר יקרה אותם באחרית אש שרפתן אמר לה הודיעני אם כן היו לך בעת אשר יגעת בהם שבודאי לא היו לך כן בעיניך שאילו היו כן לא היית יגעה בהם ותם לריק כחך:

שמעו זאת בית יעקב וגו' כי מעיר וגו' עיין רש"י ז"ל והרא"בע ז"ל והרד"ק ז"ל ומהרי"א ז"ל לפי שבפ' הקודמת הודיע אשר יארע לבבל בגאותה ועבודת אלילים לכך אמר שמעו זאת שגם אתם צריכים תוכחה זו כי אתם נלכדים בגאוה ובזו עבודת אלילים בבבל שהרי אתם אנשים במעשיכם כבית יעקב בעקבה ומתפארים בכבוד ותפארת· נקראים בשם ישראל ומימי יהודה המורה שם יהודה על האמת הורה ולא בוש וכן יהודה צדקה ממני גם מלשון הודאה ושבח כפי' כמ"ש לאה הפעם אודה את ה' על כן קראה שמו יהודה וזה שאמר וממי יהודה יצאו ומפני כן נשבעים בשם ה' אלהי ישראל אבל שבועתם והוראתם לא באמת ולא בצדקה כמאמר ירמיה אכן לשקר ישבעו עוד אמר כי מעיר הקדש נקראו רוצה לומר שהיו מתפארים עצמם שהיו מאנשי ירושלם הקדושה ושהיו עם קדוש לאלהים וי"ת וממי יהודה ומזרעות יהודה כנז"ל:

ולע"דן במה שכתבתי בכלי חמדה שאמר בית יעקב הם במעשיהם בעוקבא (כדמהרי"א) הנקראים בשם ישראל שמא בעלמא ולכיות שיהודה קדש שם שמים במי ים סוף ככתוב בצאת ישראל ממצרים וגו' היתה יהודה לקדשו זה שאמר וממי יהודה יצאו רוצה לומר שהם יוצאי יהודה אשר היתה יהודה לקדשו ש"ש במים והיה ראוי שיקראו בשם ישראל על שם מעשיהם שרים עם אל ועם קדושים נאמנים להדמות אל יהודה צור ממנו פנה ממנו יתד ולפי זה אמר הנביא על אנשי יהודה וירושלם תלונתו זו· או אמר וממי יהודה יצאו כמו יצא מנחם נכנס שמאי כאמור במשנה ופי' מאי יצא מעולמו כך אמר וממי יהודה יצאו מתוך אותם המים הקדושים יצאו לתרבו' רעה ופי' מהן ויצאו· ואמר שהם נשבעים בשם ה' כמנהג הנשבעים בה' או כנשבעי' באלהי ישראל ועל שני אופני השבועות הנזכרי' אמר על שבועת בה' לא באמת כי לשקר ישבעו ועל אופן שבוע' באלהי ישראל הוסיף ואמר ולא בצדקה ר"ל שאילו היו עובדים אותו באלהי ישראל היתה בצדקה צדקת באלהי ישראל אבל אחר שפרקו עולו מעל צואריהם אינה צודקת שבועה זו של באלהי ישראל כי אם אלהים הוא איה מוראו כמלא שמלבד שגם שבועה זו של באלהי ישראל לא באמת היא כי לשקר ישבעו נוסף עוד ולא בצדקה שאינה צודקה כאמור· ובזה מדוקדק לשון באלהי ישראל יזכירו ר"ל זכרון דברים בעלמא לא שיהיו צודקים במה שאו' באלהי ישראל שהרי אינם נוהגים בו אלהות ויכריע כניתור יזכירו שהיה יכול לומר הנשבעים בשם ה' ובאלהי ישראל לא באמת ולא בצדקה אלא ודאי כדפרשית· וכי תימא על מה הם סומכים בכל אלו המעילות שבשבועת שקר א"א שהם סומכים על שני דברים האחד כי מעיר הקדש נקראו ולאהבת ארצו הקדושה יעבור על פשעיה והשנית לפי שהכל אומרים שהוא מפני אלהי ישראל וכתם מפני כבודו שלא יאמרו עם ה' אלה ומארצו יצאו וטעם בזה כי ה' צבאות מעלה שמו אם לא יהיו צבאות מטה הגוים· או אפשר כי מעיר הקדש נקראו וראוי להם להיות שומעים זאת ועל אלהי ישראל נסמכו לשעבר ועתה למה יפרו את דברו כי גם כן ה' צבאות שמו בישראל צבאות ה' ולפי זה כי מעיר הקדש חוזר לראש שמעו זאת:

הראשונות מאז הגדתי וגו' מדעתי כי קשה וגו' ואגיד לך גו' עיין רש"י ז"ל וכן הרא"בע ז"ל והרד"ק ז"ל וכן מהרי"א ז"ל אלא שפי' הראשונות על זמן האבות ומשה ע"ה כי עליהם תפול בעצם מלת הראשונות מאז הגדתי ותבאנה כלומר מה שהתפארתי בעם קדוש ומעיר הקדש זה היה צודק בימי האבות הראשונים לא כדור הזה אשר גיד ברזל ערפו כאילו אין פוליות קשה עורף מלשוב בתשובה ומצחך נחושה ואגיד לך מאז קודם בואם כדי שלא תאמר עצבי עשם ופסלי צום אמנם כשהגידם הנביא כמה וכמה שנים קודם בואם הורה שהיודע אותם ומודיע קודם בואם הוא המביאם ע"כ: ולע"דן לדקדק כפל מאז הגדתי היינו ומפי יצאו ואשמיעם ולמה אמ' יצאו ולא אמ' הוצאתי בכוונה· ומהו פתאם עשיתי ותבאנה למה פתאם וכפל עשיתי ותבאנה ושנוי בלשון עשיתי מורה בכוונה שהו' העושה לא כן ותבואנ' מורה כאילו מאיליה' באו· ונראה כי כלל בהגדת העתידות מדה טובה ומדת פורענות ועל מדה טובה אמר הראשוני' מאז הגדתי בפי ובכוונה זו מדה טובה אמנם מדת פורענות לא הגדתים בעצם ורצוני' אך ומפי יצאו כאילו יצאו בשגגה מפי ואשמיעם והנה הית' הגדה זאת והשמעה זו כ"כ מוקדמ' עד שכאשר קיימתי דברי באו פתאם כי איש לא זכר הראשונות אשר הגדתי כי היה זמן רב ממי עולם ושנים קדמוניות וז"ש פתאם עשיתי בכוונה על חלוקת מדה טובה הנרמזת בראשונות מאז הגדתי ולכך אמר עשיתי שהקב"ה מיחד שמו על הטובה אמנם על הרעה של מדת פורענו' הנרמזת במ"ש ומפי יצאו ואשמיעם עליהם אמר ותבאנה מאיליהם בהסתלקות הרחמים והסתרת פני החסד מיד ומצאוהו צרות רבות ורעות ותבאנה· וכל זה עשיתי מדעתי כי קשה אתה על החלוקה של מדת טובה קשה עורף אתה וקשה להאמין לכך הגדתי לך הראשונות מאז שאז בראותך היד הגדולה לטובה תאמין ולא תקשה ערפך עוד: ועל השנית של מדת פורענו' אמר וגיד ברזל ערפך שהגיד הלבן שבערפך של ברזל הוא ומצחך נחושה לכך אינך שב והוצרכתי להשמיעך הפורענו' אולי תשוב וניחם אל האלהים כמלאכי כי בהשמעת הפורענות היה תועלת גדול כי גיד ברזל וגו' ואולי תסתרו ע"י תשובה מיום חרון אף השם יתברך ותבטלי הגזרה מה שאין כן במדה טובה ואחר כך ביאר עוד תועלת שיש בשניהם והוא אומרו ואגיד מאז על חלוקת מדת הטוב שרמז אליה באומרו מאז הגדתי· ועל חלוקת מדת פורענות שאמר ומפי יצאו ואשמיעם אמר כאן וגם כן בטרם תבוא השמעתיך פן תאמר על מדת הטוב עצבי עשם בעצם וראשונה ועצבי הוא הנעבד מצבא מרום או השמש או הירח קורא עצבי שהוא עשם בעצם וראשונה כדרך שאמר בשם ית' המבדיל פתאם ופניקי וכנגד מדת פורענות אמר ופסלי ונסכי של מציאות האליל בגשמי פסל ומסכה מעץ ואבן לא תוכל עליו תלות הפורענות לא בצבא מרום ולכך אמר צום ולא אמר עשם כי תנהוג בם כבוד שלא להזכיר שם הרוחני מצבא מרום על הפורענות אלא על הטובה כענין הכבוד הנהוג בשם ית' וית' שנ' בו ויקרא אלהים לאור יום ולחושך קרא לילה המבדיל כמה הבדלות ולכך תלה הפורענות בפסלי ונסכי צום:

שמעת חזה כלה וגו' עתה נבראו וגו' עיין רש"י ז"ל וכן הרא"בע ז"ל והרד"ק ז"ל כדרש"י ז"ל ומהרי"א ז"ל שמעת חזה כולה כלומר שמעת מחזה הנבואה הזאת שנבאתי לך כולה ואתם הלא תגידו אותה לבניכם ובניכם לבניה' השמעתיך חדשות מעתה והם מפלת סנחריב וחרבן בבל וענין כורש ואמר עליו מעתה ר"ל שהיו קרובות לבא ואמר ונצורות על הגאול' עתיד' להם דברים סתומים וחתומים ושמורים ונצורות לעת קץ ועל כולם אמר ולא ידעתם וכמ"ש משה ע"ה הלא הוא כמוס עמדי וגו' וכוונת ולא ידעתם אם לא על פי הנבואה ואיך תאמר א"כ פסלי עשם· ואמנם אמרו עתה נבראו ולא מאז ולפני יום וגו' הוא כי הידיעה כמו שזכר הפילוסוף היא תלוי בנמצא וקנויה מהמציאות ולכן הדבר קודם היותו הוא וסיבותיו לא יתכן לאדם לדעתו ולזה אמר כנגד הפושעים המיחסים הדברי' לפסילים אין לכם שתאמרו שלא תוכלו לדעת הדברי' האלה לפי שאין להם מציאות כלל אינו כן כי עתה נבראו כי בעת שיצאו מפי השם ונגזרו מלפניו כבר יש להם מציאות למעלה שתתלה בו הידיעה וזהו אומרו עתה נבראו ולא מאז ר"ל ולא קודם לכן כי גליות ישראל וגאולתם נבראו ונגזרו לפניו יתברך מעת חטאתם עם היות שעדין לא הגיע זמנם והוא אומרו ולפני יום וגו' לא שמעתם לפי שאין לכם נבואה ולא אלוה מגיד אותה ולכן אמר כמהלל פן תאמר ידעתין כלומר שמא תאמר שכבר היית יודע כל זה באמת אינו כן· וכנגד השלש גליות אמר גם לא שמעת גם לא ידעת גם מאז לא פתחה אזנך והתחיל מהאחרון מהם באומרו גם לא שמעת הגלות הגדול העתיד להיות והגאולה האחרונה הכוללת גם לא ידעת גלות בבל וגאולתו ע"י כורש גם מאז לא פתחה אזנך בגלות מצרים שכבר עבר זה שנים רבות שלא נתגלה לך עניינו כי אם מפי הנבואה והצד השוה בכולם כי ידעתי בגד תבגוד גו' כלו' שכל אחד מן הגליות היו על חטאותיך ובגידותיך כי גם גלות מצרים היה בעון השבטים ולכן אמר ופושע מבטן קורא לך ואני לא הענשתי אותך כדי חטאותיך לפי שלמען שמי אאריך אפי וגו' עד כאן:

ולע"דן בכפל החלוקות האלה ויתור לשון כי אמר שמעת כדעת רש"י והרד"ק מה ששמעת כבר חזה כולה שכולה ראית קיומה בעיניך ואתם וגו' כלומר ואתם הלא אם תגידו בעולם כן שהגדתי מאז ומקדם ונתקיימו דברי הייתי משמיעך עוד מחדש כיון שהראשונות לא היית כפוי טובה בהם שהרי הגדתם בעולם ז"ש הלא תגידו· השמעתיך חדשות מעתה והם נצורו' ומכוסות ולא ידעתם לפי שאינך מגיד כחי ועולם ידי כי עתה נבראו מחדש ולא מאז ולפני יום ולא שמעת' פן תאמר הנה ידעתין על כן לא שמעת' שלא השמעתיך אלו החדשות פן תאמר הנה ידעתין מפי הפסילים לכך נסתמו סתום וחתום הדברים· וי"ת ולפני יום וקדם יום מתיהון ע"כ:

גם לא שמעת וגו' עיין רש"י ז"ל ובדברי המתרגם שהביא רש"י ז"ל נתיישב כפל ג' חלוקות גם לא וגו'· ועיין הרא"בע ז"ל והרד"ק ז"ל ודמהרי"א ז"ל נו' מקושר בפסוק הקוד' ע"ש: ולע"דן שכוונת הפסוק לו' שידיעת השי"ת מקפת הדברים כולם ויודעת אותם קודם שיצאו מן הכח אל הפועל ואינה מכרעת כמו שהרחיב הרמ"בם ז"ל בהלכות תשוב' והוא מה שפי' הראשונים ז"ל גבי כי אין מלה בלשוני הן ה' ידעת כולה שקודם שיהיה ארשת בשפתי לארם מלה אחת בלשוני ידעת כולה כל מה שאני עתיד לדבר עד סוף כל הדורות· וכיוצא בזה אמר כאן גם לא שמעתי ר"ל לשמוע באוזן מאוותי גם לא ידעת כל אלה הנפלאות הנזכרים אשר הגדתי לך לא הועילוך לשתשמע ולדעת יכולתי והשגחתי גם מאז ר"ל מעת הצטייר צורתך שעדין פיתוח אזנך לא נצטייר ז"ש לא פתחה אזנך מלשון פיתוחי חותם מאז לא פתחה אזנך ידעתי כי בגד תבגוד ולפי שכלל העבודה תלוי בשמיעה שמעו ותחי נפשכם לכך דבר כאן בחוש השמע· ואמר שידע בו כי בגוד תבגוד ופושע מבטן קורא לך ר"ל ראוי להיות קורא לך כן אלא משו' דצדיק ורשע לא קאמר שלא להכריע האדם לרשע לכך לא קראתיך אבל לא מחסרון ידיעה והעלם דבר חליל' וז"ש קורא לך ולא אמר קראתי לך: ובפסיקת' רבתי גם לא שמעת גם לא ידעת מדבר בעמלק ובהמן שיצא מחלציו אמר הקב"ה הא רשע כזדונת לבני לא ידעת בנסים שעשיתי להם במצרי' כמו שנא' וידעו מצרים כי אני ה' גם לא שמעת בנסים שנעשו להם בים שמעו עמים ירגזון גם מאז לא פתחה אזנך לא שמעת שירה שאמרו לי בני בים אז ישיר משה ובני ישראל אלא ידעת ושמעת אלא שאתה קשה עורף כי ידעתי בגוד תבגוד ולא מעכשיו אלא עד שאתה במעי אמך ופושע מבטן קורא לך אלא בחייך אומה זו מסורה לך ומה אני מכין לך לתלות אותך בקורה שנא' קורא לך ושל חמשים אמה ק"ך למ"ד שלשים רי"ש עשרים הרי חמשים עכ"ל:

ולע"דן לדקדק מה שייכות יש לעמלק והמן בפסוקים האלה המדברים על ישראל כמו שפתח דבריו שמעו זאת בית יעקב הנקראים גו' ודוחק לדחות לו' שזו אסמכתא בעלמא בפסוקים· ועוד קשה שמהפך סדר הפסוק להקדים גם לא ידעת לגם לא שמעת ובפסו' בהפך· ומאי קשיא ליה בפ' זה עד שדרש אותו בעמלק והמן ומהו שיצא מחלציו כי ידוע הוא ואין צורך להזכירו ואם מדבר בעמלק אינו מדבר בהמן ואם בהמן אינו מדבר בעמלק· ועוד בשלמא נסי מצרים ונסי הים מחייבים הם לשתפורש מישראל אמנם בחלוקה הג' גם מאז לא פתחה אזניך מה יתן ומה יוסיף אם אמרו שירה או לא אמרו שירה עד שאו' לא שמעת שיר' שאמרו לו בני בים אז ישיר משה וגו'· ועוד צריך להבין מה שאמר אלא עד שאתה במעי אמך· ומהיכא יליף לדרוש קורא לך לשון קורה: ונראה שהוקשה להם ז"ל כפל ג' חלוקות אלו גם לא שמעת גם לא ידעת גם מאז פתחה וגו' וגם גם למה כי גמים רבויים הם ולרבויי מאי לכך אמר שהפסוקים האלה מדברים בעמלק והמן שיצא מחלציו שכיון שיצא מחלציו מצד התייחסות הקורבה וגם להיותו דומה לו כמעשה עמלק שבא להלחם בישראל ולכה כן המן מזאת הבחינה ראוי להזכירם גם לא שמעת על עמלק ורבוי הגם להמן בהפך גם לא שמע' בהמן ורבוי גם לעמלק וזה עיקר מפני סוף הפסו' האו' ופושע מבטן קורא לך על המן קורה של חמשים אמה· והנה חז"ל מפרשים הפסוק הזה על עמלק והמן כי לא יתכן מצד הענין שיאמר לישראל פושע מבטן חלילה כי הם זרע קודש ה' ממקור ישראל וכן פסוק מדעתי כי קשה אתה וגו' לא יתכן שישרא' יטעו לו' עצבי עשם ופסלי ונסכי צום חלילה· לזה דרשוהו בעמלק זרעו של עשו והשייכות שיש לעמלק והמן בפסוקים הוא כי מתחילת הענין אמר הנה היו כקש שביארום חז"ל על עשו שנא' בו והיה בית יעקב וגו' ובית עשו לקש שדימה שם בת בבל השדודה לבת עשו וכמו שאמר כן היו לך אשר יגעת וגו' ועליה סמך ואמר שמעו זאת בית יעקב וגו' מה שאני רוצה להוכיח אל בית עשו שמעו נא זאת אגב הוכיחי אותם ימשך לכם תועלת גדול והתוכחת לעשו וביתו הוא הראשונות מאז הגדתי הנסים הראשוני' שנעשו לישראל מדעתי כי קשה אתה על עשו הנז' שהיו כקש ואגיד לך מאז וגו' פן תאמר עצבי עשם הכל בלשון יחיד על בית עשו לקש הנזכר לעיל יהיו כקש ואתם הלא תגידו על ישראל הוא מדבר שאמר שמעו זאת בית יעקב שכל הפסוקים ההם בלשון רבים באו ולזה שינה הלשון בלשון רבים שאמר ואתם בית יעקב הנזכר לעיל וישראל הלא תגידו להם להקהות שיניהם ואולי יתנו לב שזה מכריע שהכתובים האלה מדברים בשני מינים בעשו ויעקב וחזר לראש לדבר עם עשו וז"ש השמעתיך בלשון יחיד וכן ולא שמעתם הכל על עשו וזרעו עמלק והמן ועליהם הוא או' גם לא שמעת גם לא ידעת כמו שמפרש המאמר ובסוף הענין שאו' שמע אלי יעקב וישראל מקוראי וגו' מורה שבפסוקים שקדמו הויכוח עם זולתם ואמר ליעקב וישראל מקוראי שמע נא דברי שאני מוכיח לעשו ותקח אזנך שמץ מנהו ואו' למען שמי אאריך אפי צריך שיפורש על דרך מ"ש לפרעה כי עתה שלחתי ידי וגו' ואולם בעבור זאת וגו' למען שמי שלא יאמרו העולם שלא הבאתי את ישרא' העברתי הדין עליך באף וקימה לכך למען שמי אאריך אפי ותהלתי אחטום לך לבלתי הכריתך הנה צרפתיך וגו' על עשו הצרוף שאעשה לך אינו צרוף של הכסף שמתמעטים בו האש כדי שלא ישרף הכסף ואתה לא כן אבל בחרתי לשים אותך בכור הסיגים שמרבים האש וזה בכור עוני שאין בו כסף כלל כי אם עוני בדיל ועופרת ומתכות גרועים כמו שהזכיר יחזקאל ע"ה וזהו למעני אעשה לבסוף כי כבודי לך שאתה אחר לא אתן· ואעפ"י שיש קצת דוחק באלו הפסו' שמורי' כם שעל ישר' מדברים הלא כה דבר ה' כאש וכפטיש יפוצץ סלע מתפוצץ לכמה ניצוצות והדרש תדרש ואין מקרא יוצא מידי פשוטו והפך סדר הכתוב להקדים הלא ידעת לפי שבנסי מצרים ידעו מצרים כי אני ה' ואתה עמלק הבא מעשו הלא ידעת כי הוא היה א' מג' יועצי פרעה א"כ היה לך לידע עם המצרים כי אני ה'· והטעם שפסו' זה לא סדרם כסדר הויתן שהידיעה קדמה ואח"כ השמיעה כים לפי שבאומרו גם לא שמעת כתיב' גם מורה לא ידעת גם לא שמעת וכתיב' גם לא ידעת מורה על לא שמעת כמו כמוני כמוך וכמו אנחנו גם אשר נמצא הגביע בידו שכל גם וגם מרבה על חבירו כמו שביארוהו המפרשים במקומו והנה כבר זכרנו שמיתור גם לא למדו חז"ל לדרוש בעמלק והמן ונרחיב עוד זה לו' כי בעמלק קדמה לו הידיעה אל השמיעה כי ידע עם מצרים כי אני ה' ואח"כ שמע בשבחן של ישראל שנקרע להם הים ובא ונלחם עמהם אמנם המן קדמה לו השמיעה ואח"כ הידיעה: ובזה א"כ הקדימו חז"ל גם לא ידעת לפי שהוא בכח בתיבת

ישעיה מח

הראשנות מאז הגדתי ומפי יצאו ואשמיעם פתאם עשיתי ותבאנה: מדעתי כי קשה אתה וגיד ברזל ערפך ומצחך נחושה:
ה ואגיד לך מאז בטרם תבוא השמעתיך פן תאמר עצבי עשם ופסלי ונסכי צום: שמעת חזה כלה ואתם הלוא תגידו השמעתיך חדשות מעתה ונצרות ולא ידעתם: עתה נבראו ולא מאז ולפני יום ולא שמעתם פן תאמר הנה ידעתין: גם לא שמעת גם לא ידעת גם מאז לא פתחה אזנך כי ידעתי בגוד תבגוד ופשע מבטן קרא לך: למען שמי אאריך אפי ותהלתי אחטם לך לבלתי הכריתך:
י הנה צרפתיך ולא בכסף בחרתיך בכור עני: למעני למעני אעשה כי איך יחל וכבודי לאחר לא אתן:
שמע אלי יעקב וישראל מקראי אני הוא אני ראשון אף אני אחרון: אף ידי יסדה ארץ וימיני טפחה שמים קרא אני אליהם יעמדו יחדו: הקבצו

תרגום

קדמיתא מבכין חויתי וממימרי נפקא ובסרתינון בתכיף עבדתינון ואתאה: גלי קדמי דאת סרבן וקשי כברזלא קדלך וגבית עינך חסין כנחשא: וחויתי לך מבכין עד לא יתיין בסרתך דילמא תימר דחלתי עבדתינון וצלמי ומתכי אתיכינון: שמעתא הא אתגליארת לכל עמא מה דאתגליארת לכון ואתון הלא תחוון כיסרתך חדתן מכען ונטירן ולא ידעתינון: כען אתבריאה ולא מבכין וקדם יום מיתיהון ולא בסרתינון דילמא תימר הא ידעתינון: אף לא שמעת למילי נבייא אף לא קבילתא אולפן אוריתא אף לפיתגמי בירכן ולוטין קיימי דאקימית עמכון בחורב לא ארכינתא אודנך לקבלא ארי גלי קדמי דשקרא תשקר ומרוד ממעין יתקרי לך: בדיל שמי ארחיק רוגזי ותושבחתי אקיים לך בדיל דלא לשיציותך: הא צרפתך ולא בכסף בחרתך ברחוק מסכינו: בדיל מימרי אעביד דלא יתחל ויקרי דאתגליתי עליכון לעם אוחרא לא אתין: קבילו למימרי דבית יעקב וישראל מזימני אנא הוא אנא הוא דמלקדמין אף עלמי עלמיא דילי אינון ובר מיני לית אלהא: אף במימרי שכלילית ארעא ובגבורתי תלית שמיא קרית אנא להון קמו כחדא: אתכנשו

צום ג' בקריאה וסימ' ויעשו בניו לו כן כאשר · כי הקימו בני יהונדב בן רכב את · ופסלי ונסכי צום · ידעתם ד' קמצי' בקריא' וסימ' ובא האות והמופת אשר דבר אליך · השמעתיך חדשות מעתה · קרא אלי ואענך · והכעסתי לב עמים: ד' פסוקים גם גם גם וסימ' נמסר בספר שפטים סימן ח':

רשי

הראשונות · שעברו גאולת מצרים ותשועת חזקיהו מיד סנחריב: מאז הגדתי · מטרם היותם ופתאום עשיתים ותבאנה כמו שהגדתי תחילה ע"פ נביאי: מדעתי כי קשה אתה · מאשר ידעתי אותך: כי קשה אתה ואם יבא הנס ולא הגדתיו תחלה תאמר עצבי עשאן ולא מאת הקב"ה הם לפיכך אגיד לך מאז בטרם תבא וגומר מדעתי מ"ם זו משמש נתינת טעם כמו לפי שידעתי ודוגמתו כי מאהבת יי' אתכם ומשמרו את השבועה: שמעת חזה כולה · שמעת הראשונות שהגדתי ראה שבאן כול': ואתם הלא תגידו ותעידוני אשר לא נפל דבר: השמעתיך חדשות מעתה · עתה אני חוזר ומשמיעכם חדשות שהם חדשות לכם ולפני הם גלויות מעולם: ונצורות · ושמורות בחולדותי ואתם לא ידעת: עתה נבראו ולא מאז הם: ולפני יום · היותם אני משמיעכם: ולא שמעתם · עד היום ולפני יום מוסב על השמעתיך האמו' למעל': גם לא שמעת גם לא ידעת וגו' · תרגם יונתן אף לא שמעת למילי נבייא אף לא קבילתא אולפן אורייתא אף לפתגמי בירכן ולווטין קיימי דאקימית עמכון בחורב לא ארכינתא אודנך: כי ידעתי בגוד תבגוד · כשגאלתי להגילך מיד מצרי' גלוי היה לפני שסופך לבגוד ואף על פי כן שמרתי שבועת אבות וזהו שנא' ראה ראיתי את עני עמי שתי ראיות רואה אני שסופן לבגוד ומכל מקום ראיתי את עוני עמי כך דרש רבי תנחומא: ופושע מבטן · משהייתם במצרים כמו שמפורש ביחזקאל והודע להם בארץ מצרים ואומר איהם וגו': אאריך אפי · לשון הווה הוא: ותהלתי אחטם לך · וזאת היא תהלתי אשר אחטום לך לשון חוטם אשימו חוטמי מכאת עשן נחירי ומקיף עליך שהכועס יוצא עשן מנחיריו כמה דאת אמר עלה עשן באפו וכן כל חרון אף הוא לשון חימום החוטם: חרה אפי · וכן ועצמי חרה מני חורב כחר חוטמי מרוב חימו': ולא בכסף · ולא על ידי אור של גיהנם כצרוף הכסף באור: בחרתיך · בחרתי לך כור עוני כנגד כור אור כור הוא כלי שמתיכין בו כסף וזהב: כי איך יחל · איך יתחלל שמי בהכריתי אתכם: וכבודי לאחר לא אתן · שאויביכם יאמרו יד אלהיהם רמה: שמע אלי יעקב · שם שקורא לך אביך: וישראל מקוראי · אשר נקראת ישראל ויונתן תרגם וישראל מזומני:

רדק

הראשונות דבר סנחריב · כי זאת התוכחה אחריו נאמרה וכיון שהגדתי על ידי נביאי ובא מה שאמרתי היה לכם להאמין בי ולשמור מצותי כי ראיתה · כי פתאום עשיתי בסנחריב מה שגזרתי עליו · כמו שאמר ויצא מלאך ה' ויך במחנה אשור: ואמר הראשונות בלשון רבים · וכן יאמר והשמיעם ותבאנה · כי פעמים רבות התנבא על דבר סנחריב כמו שכתוב בזה הספר כמו שפירשנו: מדעתי · כבר ידעתי כי קשה אתה ואף על פי כן אוכיחך כי התשועה הגדולה שראית בימי סנחריב הרי אתה כאלו לא ראית היש קושי לב בעולם כזה · וכן אמר משה רבינו עליו השלום כי אני ידעתי את מריך ואת ערפך הקשה · ואמר ידעתי כי השחת תשחיתון: וגיד ברזל · קשה כגיד ברזל כי אחר שהפכת ערפך אלי לא פנית עוד אלי כאלו ערפך גיד ברזל שלא יוכל לחזור כאלו איננו פרקים · וכן מצחך הוא כנחושה שלא תבוש מפני · כי העזות יראה במצח ובפנים · כי מי שיש בו העזות ירים מצחו ופניו כנגד מוכיחו כאלו מצחו ופניו קשים שלא יוכל להכניעם ולהכלים אלא ירים בעזות מצחו ופניו · וכן כתוב חזקו פניהם מסלע: ואגיד · הגזרה העתידה לבא הגדתי לך אותה מאז בטרם תבא פן תאמרי שאלו לא עשיתי זה שמא היית אומר עצבי עשם עשה או הגזרו' האלות ונסכי צוה אותה שיבאו: שמעת חזה כלה · שמעת אותה הגזרה כמו שהשמעתיך ראה אותה כלה באה · ואתם הלא תגידו · כי כן הוא · וכי תכחישו מה שראיתם בעיניכם והנה השמעתיך עוד חדשות מעתה העתידות לבא והוא חרבן בבל כמו שיספר: ונצורות · שמורות אצלי ולא ידעתם אותם: עתה נבראו · העת שיבאו מפי השם הוא עת בריאתם: ולפני יום · ולא לפני היום הזה שאני מגידה שמא תאמר הנה ידעתין זה לא היה כי עתה נבראו ולא ידעתה ולא שמעתם עד עתה: גם לא שמעת · יש לפרשו דבק בפסוק שלפניו · והנכון לפרשו בפני עצמו · אמר לו דרך תוכחה גם לא שמעת מה שצויתיך · כלומר לא קבלת גם לא ידעת כי סרו המצות מלבבך ושכחתם והנה לא ידעת אותם: גם מאז · לא היה עתה תחילת בגדך כי גם מאז הדורות שעברו לא פתחה אזנך לקבל דברי · וחירק הפ"א במקום שורק · וכן ופתחו שעריך · פתח המסדר · והנכון שיהיו כמשמעה מבנין פעל והם פעלים עומדים: בגוד תבגוד · בכל דור ודור יש בך בוגדים: פי מבטן · ר"ל מעת היותך לי לעם פשעת בי · וכן קרא לך פושע כי במדבר פשעת בי כמה פעמים כי מי שהוא פושע פעם אחת לא יקרא פושע אלא מי ששונה תמיד בפשעו יקרא פושע · או פי' מבטן כי הרשע יש קצת מתולדותיו בטבע יצירתו · וכן הצדיק כמו שאמר ברשעים זורו רשעים מרחם תעו מבטן דוברי כזב · וכן אומר על הצדיק בטרם אצרך בבטן ידעתיך: למען שמי · שנקרא שמי עליכם שנקראתם עם ה' · וכן אמר משה רבינו בתפלתו והם עמך ונחלתך: אאריך אפי · בכל דור ודור · כי אתם חייבים כליה במעשיכם הרעים אלא שאני מאריך אפי למען שמי ולמען תהלתי כי תהלה היא לי בהיות לי עם מיוחד מבין העמים דבקים בי כי אם יפשעו בי ישובו אלי: אחטם · כמו אאריך אפי · כי האף יקרא חוטם: הנה צרפתיך · לא רציתי להכריתך בעונותיך אבל צרפתיך על ידי עגויים בחרב וברעב ובדבר: ולא בכסף · ולא כצורף כסף כי צורף הכסף יסיר כל הסיגי' מן הכסף ויכלה אותם ממנו עד שלא ישאר בו אלא כסף צרוף ואני לא עשיתי כן כי מעטים היו הכשרים אם עשיתי כן אבל הרשעים שבכם שהם הסיגים עניתים בחלאים או בשבי או בשכול בנים או בפרי בהמה או בפרי האדמה כמו שכתוב בקללות לא להכריתם אבל וכל · וזהו שאמר בחרתיך בכור עוני ובדרש ולא בכסף ולא ע"י אור של גיהנם כי כצרוף הכסף באור שבחרתי לך כור עוני כנגד כור האור · כור הוא כלי שמתיכין בו הכסף: ועוני כולל כל מיני עגויים · יש מפרש' בחרתיך כמו בחנתיך ואין צורך רק הוא כמשמעו כי הצרוף הוא בחיר הכסף מהסיגים: למעני למעני · הכפל רוצה לומר למען שמי ולמען תהלתי · כמו שאמר כי איך יחל איך יהיה מחולל שמי אם אכריתך: וכבודי לאחר לא אתן · לא אתן לאחר כבודי שיתפארו עובדי אל אחר עלי שיאמרו אלהיהם מסר ישראל ולא היה כח בידו להושיעם מידם · יחל · מבנין נפעל מפעלי הכפל: שמע אלי יעקב וישראל מקוראי · שאני קראתיו ישראל ואתם נקראים על שמו ישראל: אני הוא · בזמן עומד: אני ראשון · בזמן שעבר: אני אחרון · בזמן עתיד: אף ידי · לא תאמר כי מראשית הזמן אני לבד כי אף מרם הזמן אני כי ידי יסדה ארץ וימיני טפחה שמים והזמן בבריאתם: ואמר יסדה לפי שהארץ כיסוד לבנין לפי שהיא תחתונה והשמים נטוים עליה וזכר היד שהיא שמאל לארץ לפי שהיא נקלה כנגד השמים · וזכר הימין לשמים שהשמים נכבדים מהארץ כמו שהימין נכבדת מהשמאל · ועוד כי פעלת הימין יותר קיימת מפעלת השמאל · קיימת מפעולת השמאל כן השמים קיימים באלהיהם ואין כן אושי הארץ · ופירוש טפחה תכן כמו שאמר ושמים בזרת תכן: קורא אני אליהם יעמדו יחדו · נחלקו רבותינו ז"ל בבריאת שמים וארץ · בית שמאי אומרים שמים נבראו תחילה ואחר כך הארץ · שנאמר בראשית ברא אלהים את השמים ואת הארץ · ובית הלל אומרים הארץ נבראת תחילה ואחר כך השמים · שנאמר ביום עשות ה' אלהים ארץ ושמים · שנאמר לפנים הארץ יסדת ומעשה ידיך שמים · אמר רבי שמעון תמה אני היאך נחלקו אבות העולם בבריאת שמים וארץ · והלא שניהם לא נבראו אלא כאחד שנאמר קורא אני אליהם יעמדו יחדו · אלהים את השמים ואת הארץ:

מנחה גדולה

כשמוך ממפלת בבל וכיוצא מעתידות וזאת קץ הגאולה והאם מה שהגדת אז הראשונות היו ע"י סיבה למה השמעת אלו דברים בז"א השמעתי' חדשות וגו' הלא הוא כי חששתי פן תחייתם הדברים הבאים אל הוברי השמי' וכסיליהם ואם הייתי שותק מלהשמיעך הייתי אומר הלא ידעתי זה אני מהחוזים בכוכבים ע"כ הודעתי דברים שבראתי וחדשתי בעולם אשר לא היו מתהוים מאז נסדרו הכוכבים לבא אל הפועל הדברים למען לא תוכל לומר שידעתם כי הלא המה דברים בלתי ניכרי' ע"י הוברי שמים כי הם נבראים מקדם וזהו עתה נבראו ולא מאז והראיה כי לפני יום בואן ולא שמעתם כי לא עגרו כח החוזים בכוכבים לדעת אותם אפי' קרוב לפני יום בואם כי מלת לפני הוא סמוך כד"א לפני מותו · אין זה ב"א שנבראו עתה בריה חדש בלתי מתהוית מאז נסדרו הכוכבים מזה תדעי כי אין בהם ממש והכל בהשגחתי אך לא אומר לך עת קץ הגאולה כי הלא מה שהסתרתי הקץ האחרון ממך שלא שמעת ממני כראשונות וגם לא ידעת מרות מביכתך גם מאז בא אליך לגלות באומר האספו והגידה לכם את אשר יקרא אתכם באחרית הימים לא פתחה אזנך לשמוע אפי' פתיחת הדבר כי העלמתי ממנו כמש"ז בא יעקב לגלות את הקץ ונעלם ממנו וכל זה עשיתי כי ידעתי כי לאורך הזמן כי בגוד תבגוד ולא יהיה לך אריכת אפים על גדל שופשע מבטן קורא לך וש"ת א"כ אבדה תקות הגאולה כי ידעת את יצרו כי בגוד כבגוד ורגע א' תעלה חמתך ותאבדנו אל תחושו ואל תתייאשו מן הגאולה כי הנה למען שמי אאריך אפי שהשבעתי שלא יהיה שמי חלל עד שאגאל אתכם · וגם ותהלתי שהיא סיבה עמכם בגלו' כ"י אחטם לך שלא יגרום אפי להכריתך: סיים

אבן עזרא

הראשונות יאמר השם לאלה שאינם מאמינים הלא הגדתי להם כמה ראשונות קודם היותם על כן ותבאנה פעל עבר: מדעתי · כאשר ידעתי הראשונות כן ידעתי כי קשה לב אתה והוא מדבר למי שאינו מאמין בשם והוא מזרע יעקב וכאילו גיד ברזל ערפך שלא תסור מדרכך ומצחך שלא תבוש: ואגיד · הנה הטעם אחר כי הגדתי לך העתידות שלא תאמר בהיותם כי עצביך שהיית עובד אותם בארצך עשום והם לא והיו וטעם צום כדרך השם: שמעת · מה ששמעת ראה הכל בא: ואתם הלא תגידו כי כן הוא הנה השמעתיך חדשות מעתה: ונצרות · שהם נצורות בצורות והטעם אצל השם: עתה נבראו · נגזרו: ולפני יום שהודעתיך לא שמעת והוי"ו כפ"א רפה בלשון ישמעאל כמו ביום השלישי וישא אברהם: גם · באמת שלא שמעת או הטעם ידעת כי לא תשמע שתבגוד כי ולא תאמי' בדברי וטעם מבטן כי ידעתיך מעת היותך והפך זה בטרם אצרך בבטן והנה קרא ופושע והטעם על הגזרות ועוד ספר' הזה בתחלת ספר ירמיהו: לא פתחה אזנך · עומד לדרך קרבה: למען שמי · שנקראו עם השם: אחטם לך · אין לו חבר ובדברי הקדמוני' חוטם והנה הוא כן אאריך אפי ואאריך החוטם לך גם למען מוסף אחר וכן הוא ולמען תהלתי: הנה צרפתיך · רמז על הגלות: ולא בכסף · הטעם ולא במצרף כסף להסיר הסיגים והם הרשעים: בחרתיך · יש אומרים שהוא כמו בחנתיך ואין רע לו והנכון שהוא כמשמעו בחרתי לך כור עוני לא מצרף כסף: למעני · כי איך יחל · מבנין נפעל מפעלי הכפל והיו"ד שב למעני כמו ובפתח אני והנני יוסיף על ימיך: שמע · מקוראי · הנקראים בני השם והטעם יש לך להאמין כי אני ראשון ואחרון והנה תאמין באמת: אף ידי · השמאל דרך משל והזכיר הימין עם השמים בעבור שהם נכבדים מהארץ · והטעם ספחה כמו טפחתי ורביתי ויש אני אמת לראשון ולאחרון כי אני בראתי הכל · וטעם טפחה אשר טפחתי ורביתי ויש אומרים שמדד השמים בטפחה ומזה הכתוב למדו המפרשים כי השמים והארץ נבראו יחד לא יתכן זה כי קודם הבריאה נברא הכל ... והפסוק יעמדו היום כי איך יקרא השם לאשר איננו:

גם לא שמעת שהוא כאמור על עמלק לא ידעת גם לא שמעת ועל המן אומר אא"כ לא שמעת גם לא ידעת וגו' ובזה מדוקדק גם גם שכל אחד מרבה והבן זה כי הוא דקדו' ככון ליישב המאמר באופן שהכתובים מדברי' בעמלק שנלחם בישראל ולקה וכן המן יוצא חלציו וכל אחד ואחד מהם מיכיא חלוקה אחת גם לא שמעת וגו' לעמלק וגם לא ידעת להמן כאמור ולפי שמי שאינו כפוי טובה גור' שיוסיף לו השי"ת טובה עא"כ כמו שפירשו המפרשים ז"ל בפסו' זובח תודה יכבדנני שבאבח קרבן תודה והודאה מכבד השי"ת ומשים דרך גם כן שאראנו עוד בישע אלהים כיון שאינו כפוי טובה ז"ש כאן גם מאז לא פתחה אזנך לא שמעת שירה שאמרו לי בני בנים שכיון שלא היו כפויי טובתי אוסיף לשים דרך להראותם בישע אלהים והיה לך לירא מהם וז"ש מאז לרמוז אל אז ישיר משה אלא ידעת ושמעת הכל ולא שמת לבך כי קשה עורף אתה ועמלק הוא שלשלת עשו פושע מבטן קורא לו מבטן אמו רבקה ע"ה כשהיה מפרכס לצאת לבית ע"א וכן המן מבטן אמו כשהניחו שאול לאגג אמר אגג אכנסר מר המות לפי שהוליד בדין שיכנו' כקמתו ולכך סרה מרירו' המות א"כ מבטן פירושו בדין אבות אבותיו אגג עכה בו ·· ובאומרו ידעתי כי בגוד תבגוד מובן בכל הבגידות האחת על עמלק ראש ארים והבגידה שנית על המן שאדע בחייך כי אומה זו מסור' לך לפי שעה ומה אני מכין לך קורא וגו' והפריעו כן מדקאמר קורא לך ולא אמר קראתי לך · ומדלא קאמר קראתיך דרש תיבת לך אל מספר אורך הקורה ועץ המן שהיה אורכו חמשים אמה :

למען שמי אאריך וגו' עיין רש"י ז"ל והרא"בע ז"ל וכן הרד"ק ז"ל : וכן מהרי"א בקירוב כנז"ל · ולע"דן מתוך דחז"ל שפירשו בתנחומ' משל לבן מלך שנתפש עם הגנב והוכרח המלך להציל הגנב בשביל בנו כך בשביל שם י"ה אשר בשם הקהתי הציל את קרח ואמר אל הבריתו את שבט משפחות הקהתי וזהו למען שמי אאריך אפי ע"כ תורף דבריהם מכאן אלמוד שהב"ה הו' למען שמי אאריך אפי עם זולתך מן הגוים אשר אתה ביניהם ולכך לא כתב אאריך אפי לך או עמך אבל אמר ותהלתי הוא שאחטום לך לשון אריכות חוטם כמו אריכות אפים וכאן אמר לך לבלתי הכריתך אמנם אאריך אפי הוא אפי עם זולתך שלומה של מלכות כי בשלום יהיה לכם שלום ובזה מובן כפל אאריך אפי ותהלתי אחטום לך · עוד אפשר בטעם הכפל שהב"ה מאריך אפו על הייסורין והוא שגבי דיליה מעט מעט לא בבת אחת כי היה קצר אפים ולזה אמר למען שמי אאריך אפי וכשתהילתי תספר אריה בחוטמי באותה תהילתי כאילו היא ריח ניחוח וזה שאמר ותהילתי אחטום לך וכל השני ענינים הנזכרים הוא לבלתי הכריתך שאילו לא עשית כן היית נכרת :

הנה צרפתיך וגו' חגיגה פ"א הנה צרפתיך וגו' א"ל אליהו לבר הי הי ואמרי לה לר' אלעזר מלמד שחזר הב"ה על כל המידות טובות ולא מצא מידה טובה לישראל כעוני אמר שמואל ואי תימא רב יוסף היינו דאמרי אינשי יאה עניותא לישראל כערקא סומקא לסוסיא חיורא ע"כ : והנה בס"ה פירשו המאמר שהכוונה שכל האומות בועטים ביסורי' וקלף וקלל באלהיו ובמלכו ופנה למעלה לא כן בישראל אדרבה כשים להם יסורין הם דבקים בשם יתברך וכשים להם כסף בועטי' וישמן ישורון ויבעט וז"ש ולא מצא מידה טובה לישראל כעוני ר"ל במידת הסבלנות שים להם עוני סובלים בסבר פנים יפות וזהו צרפתיך ולא בכסף כי אין זו מידה טובה לכם שברי אתם בועטים אבל בחרתיך בכור עוני שאתה מצדיק את הדין וזהו לשון בחרתיך שבחנתי אותך מסיב' כור עוני שהיא מדה טובה בך לכך בחרתיך וכן שמעתי מפי החכם השלם כמה"רר משה אלשיך ז"ל הנה צרפתיך ולא כתת לך כסף הרבה פן תעשה זהב לבעל אבל בחרתיך כור עוני ע"כ : ואולי דבריו בכלל דברי חז"ל הם · עיין רש"י ז"ל והרא"בע ז"ל וכן מהרי"א ז"ל : וכן הרד"ק ז"ל : ולע"דן באומרו הנה צרפתיך מביא ראיה איך השי"ת יעשה למען שמו הנה ראיה לזה צרפתיך במצרים ולא מצאתי בכסף בתוך סיגי הצורף בחרתיך בכור הברזל והעוני שבמצרים עוני ענוי עבודה קשה ועוני המעשים טובים את ערום ועריה ולא עשיתי שם לשעבר אלא למעני וכן לעתיד למעני אעשה כי איך יחל כבוד שמי הנזכר לעיל וכבודי לאחר לא אתן שיאמרו עובדי אליל שסלטו בבני ואין פודה ומציל מידם זה הכבוד הוא כבודי כמו שאמרה התורה ואין מידי מציל זה הכבוד כבודי לאחר אל אחר לא אתן ובזה מובן כפל למעני למעני שהראשון הוא גאל מצרים והשני למעני אעשה לעתיד וז"ש אעשה לא אתן הכל לעתיד :

למגיה הצעיר לוי לאנייאדו יצ"ו ולע"דן שאמר הנה צרפתיך ולא בכסף כלומר צרפתיך בלא כסף ובלא מחיר אלא בחנם והוא משל אל קבוץ גליות והכוונה שאמר שעם היותינו מעורבים בגוים ככסף המעורב בסיגים שצריך צורף לצרפו כן ה' אלהינו צורף אותנו והבדילנו מתוכם וכל זה בחנם. היך מה דאת אמר ולא בכסף תגאלו בחרתיך בכור עוני כלו' שלא כמכתב בא"ו שכתבים או קרוב עני מכחיש קורבתו ומתרחק ממנו אבל אני בחרתי בך לא מיבעיא כשאתה עני אלא אפי' בהיותך בכור עוני בשפל המדרג' אפ"ה בחרתיך וכל זה למעני למעני אעשה וגו' :

למעני למעני אעשה וגו' עיין רש"י ז"ל והרא"בע ז"ל והרד"ק ז"ל : ולע"דן למעני לשעבר במצרים וכיוצא ולמעני אעשה בגאולה העתידה כנז"ל בפסוק הקודם :

שמעו אלי בית יעקב פסיקתא רבתי שמע אלי יעקב וישראל מקוראי מזומני לפיכך כשתבא הגאולה הוא שמח יגל יעקב ישמח ישראל יגל אברהם יצחק ויעקב לא נאמר שא יגל יעקב לפי שיעקב מצטער בזמן שישראל מצטערין לפיכך כשתבא הגאולה לישראל הוא שמח אימתי יגל יעקב כשישמח ישראל רבי אלכסנדרי אומר למה יגל יעקב אלא אדם אם יש לו בן למול או ליטול אשה מי שמח מי שמזומן לסעודה וכן יעקב שעתיד הב"ה לעשות לצדיקי' סעודה שנא' שמע אלי יעקב וישראל מקוראי עכ"ל : ולע"דן לדקדק לשון לפי' איך הוא תולדה בגו' שלם הנא תולדת מ"ש מקוראי מזומני שלפיכך להיותו מקוראי כשתבא הגאולה ישמח קשה שזהו קרוב לדר' אלכסנדרי דבסמוך ומאי ביניהו · ואם כפרש מזומני לצער בעה"ז ולפי' כשתב' הגאולה וגו' זה דוחק הוא כי מזומני אינו לפורענות : ונראה שדקדק בלשון הפ' שאמר ליעקב ולישראל הוא' מקוראי והיה די באחד מהם שישראל ויעקב הכל דבר אחד לזה דרשו שמקוראי הוא מזומני לשמחה ולפיכך ר"ל לפי שיעקב בעקבת עם זר יעקב שנא ר"ל מרגיש בגלות ובכשתעבדות ואפי' שקבר יעקב לפיכך כשתבא הגאולה הוא שמח יותר משאר האבות לפי שיעקב מצטער יות' בזמן שישרא' מצטערין כן לעתיד יגל יעקב כשישמח ישראל וזה טעם כפל יגל יעקב ישמח ישראל ומובן ג"כ שעשה ב' חלוקים ולא אמר יגל וישמח יעקב וישראל וגם לא אמר בוי"ו וישמח ישראל לפי שהם שתי חלוקות ונתשבת מזו יגל יעקב אימתי כשישמח ישראל כדמסיק ובזה מובן כאן מ"ש יעקב וישרא' מקוראי שכשישרא' יהיה מקוראי לעתיד ג"כ יעקב שנא יעקב אביה' שמח בשמחתם כמו שנצטער בצערם נמצא שמקוראי הוא לישראל לבד אלא שמזכיר יעקב לפי שגם הוא יהיה לו קצת נחת רוח מהיות ישראל מקוראי אמנם רבי אלכסנדרי הקשה על זה הפי' ואמר למה יגל יעקב ר"ל לדבריך קשה למה אמר יגל יעקב שלשון גילה מעולה מאד משמחה ולדבריך שיעקב טפילה וישראל עיקר יקשה למה יגל יעקב ר"ל למה נקט גילה ביעקב אלא אדם אם יש לו בן וגו' מי שמח מי שמזומן לסעודה שנאמר יעקב וישראל מקוראי שרוצה לפרש שיעקב הוא ג"כ מקוראי ומזומן לסעודה · ולפי זה לרבי אלכסנדרי הפסוק מדבר בסעודת הצדיקי' לעתיד לבא והא יעקב ג"כ יגל בה ולת"ק מדבר בגאולה שהוא קול' ולעולם בל השני שיטות צריך לומר שהזכיר יעקב לפי שהות מצר בצרת' יותר משאר האבות כנז' בדת"ק כי מה שהזכי' למה יגל יעקב אינו עוקר טעמו של ת"ק אלא מקשה על דבריו שפי' הפ' בגאולה דא"כ למה נקט יגל יעקב גיל' גדולה משמחה שישמח ישראל ומהכרח זה פי' הפ' בסעודת הצדיקים שלעתיד לבא דבהכי ניחא גילה ביעקב טפי מבישרא' בכיו שהוא יגל בסעודה ההי' יותר מהם ולפי זה יעקב מקוראי וישראל מקוראי כל א' כפי כבודו יגל יעקב וישמח ישראל : ועיין רש"י ז"ל וכן הרד"ק ז"ל והוסיף והר"אבע ומהרי"א ז"ל כדרש"י ז"ל באופן אחר אם תאבו ושמעת' תזכו לשני השמו' לשם יעקב שקרא לכם אביכם יצחק וישראל הוא השם שקראתי אני לכם דעו נא שאין ראוי שתעזבו אותי ותעבדו אלהים אחרים החדשים כאילו נתחדש כא' אלהות בעולם ולמה תספקו ביחודי כי הלא ידעתם כי אני הוא גו' ולא נאמ' בשי"ת ראשון ואחרון פי' אם בבחינת פעולותיו ולכן אמר אני ראשון שבראתי העולם ואחרון מאפס מוחלט שהיא הגדולה והראשונה שבפליאות ואני אחרון שאעשה הגאול' האחרונה והתחיה באחרית החלד ואולי אמר אחרון בערך הפסד העולם שישאר הוא יתברך לבדו עד כאן · ולע"דן כמ"ש בפ' בורחך יעקב ויוצרך ישראל שאמר הב"ה עולמי עולמי מי בראך יעקב בראך יעקב יצרך והטעם כי ישרא' במה שקבלו התורה קיימו העולם ואם לא קבלו היה הכל חוזר לתוהו ובוהו וחושך ומזה הבחינ' של קיומו יקר' יעקב בור' כי המקיים יחשב כשותף לה"בה במעש' בראשי' ומזה הבחינ' הוא מ"ש כאן יעקב מקוראי לשון קור' שהוא קורתו של עולם ועמוד יסודו ובז' אבין מ"ש אני הוא וחזר ואמר אני ראשון ואני אחרון ר"ל אני הוא להשוות והשיתוף הזה הנרמז במקוראי שאני הוא ובישראל הנזכר וישראל הוא אנו שותפים יחדיו כב יכול אני בורא והוא מקיים · או אמר אני הוא הגוזר גאולתך והמקיי' אני ראשון כשגזרתי מאז ענין כורש ליבקם על ידי מכבוכד נצר ואני אחרון להוציא הענין מהכח אל הפועל לידי גמר טוב אני הוא רוצה לומר המתחיל והמסיים :

אף ידי יסדה וגו' לתז"ל הארץ נבראת ביד שמאל ושמים החשובי' יותר בימין וזהו ידי יסדה ארץ וימיני טפחה שמים ובזה מובן או' אף ידי לשון אף שייך בשמאל אמנם הימין אין בו אף · וא"י בימין של הר זה קנתה ימינו · וכן הר"אבע ז"ל וכן מהרי"א ז"ל במ"ש קור' אני אליהם יעמדו יחדיו וכן הרד"ק ז"ל : ולע"דן שתחילת הפסוק מדבר ביום עשות ה' אלהים ארץ ושמים שאז הקדים הכתוב ארץ לשמים ככתוב ביום עשות ה' אלהים ארץ ושמים שבשיתוף הרחמים עם הדין ארץ קדמה וזהו אף ידי יסדה ארץ שזהו ההתיסדות שבה להמכה ברחמי' וימיני טפחה שמים אמנם שניהם יחדיו היו תלוים ועומדים עד יום מתן תורה שהיו נמוגים כמו שאחז"ל נמוגים ארץ וכל יושביה אלא אנכי ר"ל אנכי ה' אלהיך תכנתי עמודיה וז"ש כאן קורא אני אליהם כלומר ע"י קריאת התורה שקראתי אני קריאת לוי שלא יעשו ע"א לא תמונת כל אשר בשמים ממעל ולא תמונת כל אשר בארץ מתחת ז"ש קורא אני דבור מתייחס אליהם וע"י קריאת דבור מעשר' הדברו' יעמדו יחדיו כענין אנכי תכנתי עמודיה סלה נמצא שבהעמדה והקיים נעשה יחדיו וע"י קריאה ממש קריאת תורה :

למגיה הצעיר לוי לאנייאדו יצ"ו · ולע"דן שאמר אף ידי יסדה ארץ כלו' גם ידי היתה מיסדת הארץ בעוד ובזמן שימיני היתה מטפחת השמים ומלאכת שניה' נעשית גם יחד לא זה אחר זה כי קורא אני אליהם יעמדו יחדיו השמים והארץ בבת אחת היתה עמידתם ובריאתם · עוד נלע"ד שאמר אף ידי יסדה ארץ וגו' כלומר גם שאני או' כלשון הזה יסדה וטפחה אינו כפשוטו אלא דברה תורה כלשון בני אדם כי בדבר ה' שמים נעשו ולא בפועל ועשיה וז"ש קורא אני אליהם בקריאה לבד לא בעשייה ממש כי אני ה' דברתי ועשיתי ולא אמר קראתי אליה' אלא קורא כלומר בעוד היותי אני קורא אליהם הכף ומיד יעמדו ולא המתינו עד סוף קריאתי אלא קורא אני אליהם יעמדו יחדיו כלומר הקריאה והעמדה היו יחדיו בבת אחת ובזמן אחד שבעודי קורא אני אליהם הם יעמדו תכף התחילו לעמוד על עמדם ולזה לא אמר עמדו וכוונתו יתברך במאמר זה להוכיח ליעקב וישראל הנז' תוכחת מסותרת כלומר ביטו וראו איך השמים והארץ וכל צבאם לא אחרו דברי לעשותו ומהרו לעשות את מוצא פי ה' ואתם למה לא תשמעו לי לעשות רצוני עד כאן :

הקבצו כולכם גו' אני וגו' קרבו וגו' עיין רש"י ז"ל והרא"בע והרד"ק ז"ל ומהרי"א ז"ל הביא כן והוסיף מדליה ה' אהבו לישראל כדעת המתרגם שאמר שה' אהבו לישראל כי את אשר יאהב ה' יוכיח ולזה יעשה חפצו בבבל עם נבל שהביאו להחריב את ירושלם וזרועו כשדים שכשדים הוא זרועו של השי"ת וכלי מפצו ושבט אפו · שהוא הביא את נבוכד נצר להחריב את ירושלם ועם כפל אני אני להגיד כי הוא ית' המחרי' עתה את בבל שהוא עצמו דבר וקרא לנבוכד נצר והביאו לירושלם והצליח דרכו · ואמר לא מראש כשהתחלתי לדבר מראש על הנבואה של נבוכד נצר לא מראש בסתר דברתי שהיה עתיד כ"כ לבא ירושל' כי אם בפרסום גדול כי מעת היותה שם אני ה"ל מעת היות הגזרה הזו של החרבן שם הני וע"י נתפרסמה ועתה בחרבן בבל ה' אלהים שלחני ורוחו והיה תכלית השליחות לגאולתן של ישראל כדסמיך ליה כה אמר ה' גואלך קדוש ישראל וגו' ע"כ : ולע"דן הקבצו כולכם ושמעו לישראל מדבר הנביא ואו' מי בהם ר"ל בהם במפילים אשר נחה עליו רוח נבואה והגיד את אלה העתידות מהשפלת בבל ובשדים בלי ספק שהנביא הוא אשר הגיד את אלה ה' אהבו כיון שגילה לו מפלת שונאי ישראל נבוכד נצר וגאולת ישראל ז"ש ה' אהבו כיון שגילה סודו לטובה שעתיד הב"ה שיעשה חפצו בבבל השדודה להפילה ולא תוסיף קום וזרועו כשדים שהיה מתחילה זרועו להפרע מישראל עתה תשבר ותפול ודמהרי"א בחלק וזרועו כשדים ולא כדמהרי"א שפי' ג"כ חפצו בבבל שיהיה בבל כלי מפצו כי יקשה הכפל וג"כ בי"ת בבבל מיותרת למהרי"א ולפי זה ניחא ומדויק לשון הגיד את אלה על שני הדברים שיזכיר האחד פורענות בבל וזהו חפצו בבבל והשני פורענות שעשו בבל וכשדים בישראל שהוא מ"ש וזרועו כשדים כדפרשית · ושאר הפסוקים כנז"ל במפרשים ז"ל :

כה אמר ה' וגו' חז"ל א"ר אלעזר מן התורה ומן הנביאים ומן הכתובים בדרך שאדם רוצה לילך בה מוליכין אותו מן התורה דכתיב לא תלך עמהם וכתיב קום לך אתם · מן הנביאים דכתיב אני ה' מלמדך להועיל · מן הכתובים דכתיב אם ללצים הוא יליץ ולענוים יתן חן ע"כ : והכוונה פשוטה לפי שמן התורה ברור היא אפי' שבוחר בדרך רעה כבלעם שאמר לו בתחילה לא תלך ואח"כ אמר לו קום לך אתם ואעפ"י שאין כאן אלא נתינת רשות בעלמא אבל מוליכין אותו מכח ליה אפשר שמתיבת קום דרים כאילו מוליכין ומקימים אותו ללכת בדרך וז"ש קום ומן הנביאים הוכיח גם זה מלמדך להועיל לשון מלמד הבקר שמורה הדרך לבקר כך אני מלמדך להועיל ואם אתה מסרב לבלתי לכת בישרה ובדרך טוב להועיל מדריכך בדרך תלך ואפי' היא רעה ויורה כן הכפל ואו' אא"כ לו הקשבת למצותי וגו' שזהו הדרך שלמדתיך מתחילה להועיל ולא רצית ולכך הדרכתיך בדרך תלך ואפי' רעה וזהו אם ללצים הוא יליץ · והיה אפשר לפרש פסו' תורה כשהולך בדרך רעה ופסוק הנביאי' כשהולך בדרך ישרה כמו שאמ' מלמדך להועיל מדריכך בדרך תלך הכל בדרך טובה : ובכתובים נזכרו השני דרכים יחדיו אם ללצים הוא יליץ זה דרך רעה ולענוים יתן חן זו דרך טובה שלענוים המבקשים ענוה ע"י דרך הטובה יתן להם השי"ת חן שהדריך אותו בדרך ישרה · והראשון עיקר דכיון שאנו למדים שאפי' בדרך רעה שאדם רוצה לילך בה מוליכין אותו מכ"ש כשרוצה לילך בדרך ישרה וטובה שידריכהו השי"ת בה · גם מדוקדק לשון הפ' שאמר מדריכך בדרך תלך אפי' כשלא תקבל מה שהדרכתיך במעגלי יושר ולמדתיך להועיל אבל בחרת לך דרך רעה אני מדריכך בדרך תלך כיון שבחרת בה · ועיין הרא"בע ז"ל והרד"ק ז"ל וכן מהרי"א ז"ל גואלך מבבל וכשתחזור לירושלם תהיה מלומד מהשי"ת זהו מלמדך וגו' שלא תשוב לגלות ע"כ · והרב ב"ע ז"ל בשער כ"ח בהמשך אלו הפסוקים עד ועתה כה אמר יוצרי מבטן וגו' וכו' בכלל זה לשונו באומרו מלמדך להועיל וגו' כלל השכל והרצון אשר מהסכמת' יחד תושלם הבחיר' כמו שזכרנו ר"ל סוכה וכמו שביארו חז"ל באומר' כי זה אחד מהכתובים המלמדי' שבדרך שאדם רוצה לילך בה מוליכין אותו והוא מבואר ואמר לו הקשבת למצותי אשר למדתיך ללכת בהם אז יהיו מעשיך רבים וטובים ותמידי' אשר ימשכו מהם שני מיני שכר והם רבוי הטוב והשלימות והתמדתו ועל הראשון אמר ויהי כנהר שלומך וצדקתך כגלי הים ירצה כמו שכנהר הוא מתהוה ומימיו מושפעים מלחות הים ומגלי אדיו העולם תמיד כמו שזכר החכם בספר האותות כן תהיה צדקתך כגלי הים ושלומך כנהר המתהוה והנמשך מהם · והוא הטוב השלם והטבעי שהוא לפי טוב מעשה האדם וגם יהיה זרעך שריר וקיים תמיד כחול הנהר שלא יפסד מעבור עליו המון מיסרבים ויהיו רבים כמעיים וכבר ביאר הדמיון במ"ש לא יכרת ולא ישמד שמו מלפני הנה שביאר כוונת הפעולות הבחיריות באדם וטוב תכליתם ותועלתם ולכן אמר שעם היו' שכבר נמשך להם הענין באופן אחר עד שגלו מעל אדמתם מ"מ לא תבטל הכוונה בבחינת כלל האומה כמו שאמר לכן עתה צאו מבבל וברחו מכשדי' ביד רמה בלי שום יראה ופחד מהפיל דבר מדבריה' אמר כי גאל ה' את עבדו יעקב ולא עוד אלא שיעשה להם נסים ונפלאות כצאתם מארץ מצרים אשר יהיו בתכלית ההשגחה האלהית עליה' והראיה כי בימים ההם ובעת ההיא אין שלום אמר ה' לרשעים ומטעם זה ישראל כלו סדר הדיבור והבשורה מובטחת ואו' שמעו איים וגו' בימים הראשונים מימי אבותי קראני לעבד וממעי אמי הזכיר שמי ישראל וישם פי כחרב חדה זה קבלו' הטעם המפרשים לו' שאלו דברי הנביא של עצמו והוצרכו לו' כי אומרו ויאמר לי עבדי אתה ישרא' אשר בך אתפאר הוא לשון כלל העם ואו' על הנביא ביחוד · והוא קשה לסבול אלא האמת כי הוא מאמר ישראל הנקרא עבדו וכל הפרשה אשר ידבר אליו בלשון יחיד כדרכו בכל המקומות וכפי' אמר בכאן כי גאל ה' עבדו יעקב והוא עצמו אשר אמר וישם פי כחרב חדה וגו' והוא טעם פיהו חד וחזק כחרב חדה להשפיל האומות כולם כמו שאמר בפי' במקום אחר הנה שמתיך למורג חרוץ חדש בעל פיפיות תדוש הרים וגו' ובצל ידי החביאני כאילו היה חרב נחבא בידו לעשות מלאכתו והוא מה שבואר במשל וישימני לחץ ברור באשפתו הסתירני ויאמר אלי עבדי אתה ישרא' אשר בך אתפאר יאמר שהוא מתפאר לאמר שישראל עבדו והוא אדון לו וזהו מה שירה על קיומ' ונפלאותם כי מתנגדי המצטרפים להמנה יחד ולא זב בלא זה ואמ' על כל התלאות הבאו' והעוברו' עליהם דרך פרט שנמשכו הפך ממה שנתכוון אמר ואני אמרתי לריק יגעתי וגו' ואני על כל הבא עלי אמרתי פי היה לי על שהלכתי בבחירות לבי ודרך רצוני בלי עצת השכל כלל ולזה אעפ"י שבקצת מעשי כוונתי לתכליות טובות לא הושגו לי ויגעתי לריק בהם ומה גם עתה כשהפעולה לא כוונה לתכלית והיתה תוהו או שהיא תכלית פחות ואיך בזה אכן משפטי את ה' וגו' ירצה אכן משפט הזה הראוי לשפוט מפעולות בעלי הבחירה והוא שאין להם להחטיא טוב הכוונה הנה הוא ראוי שיושקף בבחינתו יתברך שהוא אשר רצה אותי להקריב אותי אליו והתחיל בענינים המביאים אל התכלית וראוי ומחוייב לפי מה שקדם שהמשך התכלית עכ"פ ולא יחטא ורצה גם פעולותי הנכונה תהיה בבחינת אלהי כי הלימודים הטובי' ההם סוף סוף יביאוני להגע' תכליתו ועתה מכח זה המשפט אמר ה' יוצרי מבטן לעבד לו לשובב יעקב אליו וישראל לו יאסף ואכבד בעיני ה' במה שיהיו התכליות הטובות מגיעות כמו שחויב מפועל השכל ואלהי היה עוזי בו וזה ימשך על נכון בכתובים הסמוכים כולם זיל קרי ע"כ :

ולע"דן מלמדך לא לקבל תועלת ממך כי אם לזכות מה תתן לו אדרבה מלמדך הדרך הישרה כדי

רדק

לשכלול הארץ קדמה שנאמר ביום עשות ה' אלהים ארץ ושמים · אמר רבי שמעון בן יוחי תמה אני איך נחלקו אבות העולם בית שמאי ובית הלל על בריאת שמים וארץ אלא שניהם לא נבראו אלא כאלפס וכסויה שנאמר קורא אני אליהם יעמדו יחדיו · ואדוני אבי ז"ל פי' יעמדו יחדו כי כאשר ברא הבורא את שמים וארץ הנה הוציאם מאין ליש ונתנם הטבע למעשה ומחוברים ברחם בראשית ועלו השמים כטבעם כדרך העליוני' לעלות וירדה הארץ בטבעה כדרך התחתונים לרדת ואלו לא העמידה האל היו עוד היום השמי' עולים והארץ יורדת אך כאשר ראה האל יתברך טוב עמידת' העמיד : וזהו שאמר קורא אני אליהם יעמדו יחדו · והחכם רבי אברהם פירש אני עשיתי ובעת שאקרא אליהם למעלה ולמטה יעמדו שניהם לפני כעבדי' · והנכו' בעיני שפירושו כן אני עשיתי' בתחילת בריאתם וכל ימי עולם הם עומדים יחדו בכחי · ופירוש קורא אני אליהם שאני משפיע עליהם כחי בכל עת ובו יעמדו על תכונתם וכאלו אני קורא להם שיעמדו ועומדים : הקבצו · וכיון שאני עשיתי הכל בידי כל הנבראי' ואני אשפיל מלכו' זו ואריים אחר' כמו שאשפ' לבבל להשפילה ולהרים כרש · וכשתקבצו כולכם היום בכם בנקבצי' מי שידע אלה העתידות שאני עושה : מי בהם שהגידם : ה' אהבו · פירוש כרש · וכבר זכרו כמה פעמי' שהו' יחריב בבל לפיכ' סמך על המבין · וזכרו בכנוי ולא זכר שמו · ה' אהב אותו כי יעשה חפץ האל בבבל וירא' זרוע האל בכשדים כי הוא לא התפאר בכחו כמו סנחריב ונבוכד נצר · אלא אמר כל ממלכות הארץ נתן לי אלהי השמים · ומה שאמר הקבצו לנכח ואמר בהם שלא לנכח כן דרך הלשון · וכן שמעו עמי' כולם וזולתו : כשדים · חסר בי"ת השמוש והו' כמו בכשדי' · וכן לזונות בית אביה שהוא כמו בבית אביה · ורבים כמוהו · ויונתן פירש אהבו על ישראל שתרגם ה' דרחים ליה לישראל עביד רעותיה בבבל וגו' : אני אני · כפל לחזק · או פי' אני שהייתי ואני שאהיה · וכמו שדברתי על כרש על ידי נביאי כן הביאותיו אל בבל ותצליח דרכו · ומה שאמר אף קראתיו קראתיו בשם · כמו שאמ' למשיחו לכרש : קרבו · אלה דברי הנביא : לא מראש בסתר דברתי · נבואת סנחריב שהיתה ראשונה לא דברתי בסתר אלא בגלוי אמרתי כי כן יהיה : מעת היותה · מעת היות הגזרה כמו שאמרתי ואתם עדי · וכן עתה אדני אלהים שלחני על הגזרה העתידה לבא והיא חרבן בבל : ורוחו · פירוש מלאכו · כלומר ומלאכו בא אלי בשליחות האל יתברך בנבואה והודיעני זאת הגזרה העתידה לבא ושלחני אליכ' שאודיענה לכם · ומה שהוצרך לומר ורוחו · כי פעמי' ישמע הנביא קול בלא ראית מלאך ופעמי' יראה מלאך במרא' הנבוא' ואדוני אבי ז"ל פירש לא מראש כאש' נבואתי נבואת סנחריב בגלוי דברתי ומעת היותה היותה הנבואה שאמר את מי אשלח ומי ילך לנו שם אני מזומן · ועתה ה' אלהים שלחני ורוחו שם בקרבי להתנבא העתידו' · והגאון רב סעדיה פירש כמו ברוחו · על דרך ותערכם ברוחך ביד נביאיך · וכמוהו דרשו ה' ועזו כמו בעזו · והחכ' רבי אברהם בן עזרא פירש ורוחו ומלאכו הממונה על מלכות פרס כי יש מלאכים ממונים על המלכיות כמו שכתוב בספר דניאל · ויונתן תרג' מעדן דאתפרשו עממית וגו' : כה אמר ה' גאלך · מגלות בבל על ידי כרש : מלמדך אני מלמד בכל יום להועיל לך שתהיה בשלום אם תשמע לי ולא תגלה לבבל ולא תמסרך לחשועת זאת אם תלך בדרך שאני מדריכך : לוא הקשבת · אלו עשית זה שהקשבת למצותי · ויהי כנהר שלומיך · ולא תשלוט בך יד אויב ובא כנהר · רוצה לומר כמימיו הנהר שהם רבי' · ויונתן תרגם כשפע נהר פרת : וצדקתך · וצדקה שהייתי עוש' עמך כגלי הים שהם תמידים בלי הפסק זה אחר זה : ויהי כחול · והיה כמו כן כחול זרעך שהייתי מברך אותך בפרי בטנך · וכפל הענין במלות שונות ואמר וצאצאי מעיך כמעותיו · ומעותיו הם אבני החול שהם צרורות קטנות והם כדמו' מעות הנזכ' בדברי רבותינו ז"ל ויש מפרשים כמעותיו כמעי הים והם הדגי' · ויונתן תרגם כפרודוהי והם אבני החול שהם פרודו' קטנות : לא יכרת ולא ישמד שמו · פירוש שם זרעך · כלומר אף על פי שלא הקשבת למצותי לא אכריתך מכל וכל אלא אגלה אותך לארץ אויביך ואחר כך אגאלך ואומר לך צאו מבבל : מלפני · אלא אושיבך לפני בבית שכינתי · ואמ' כנוי שמו על זרעך בעבור כי רוב השבי מהגולה היו הבני' כי האבו' מתו : צאו מבבל ברחו מכשדי' · אין זה בריח' מפחד כי ביד רמה יצאו ובקול רנה אלא פירושו תהירו' ההליכ' · וכן לברוח תרשיש כי מלפני ה' הו' בורח · כמו שפירש אדוני אבי ז"ל : הוציאוה · זאת הבשורה : ולא צמאו · אם נבואה זו על השבי מגלות בבל כמו שהוא נראה הוא תימה איך לא נכתב בספר עזרא כשספר בצאתם מהגלות שנעשו עמהם נסים אלו שבקע צור בעבורם במדבר : אין שלום · אמר ה' לרשעים · לאנשי בבל · וזהו שאמר אמר ה' · ושלמטה בפרשת כי כה אמר רם ונשא שוכן עד אמר אלהי · והסימן ה' אלהי : שמעו איים · פי' יושבי איים · ואלה דברי הנביא על עצמו · ואמר שמעו והקשיבו על העמים שהם מרחוק כאלו הם אצלו לפי שמתנבא אליהם פורענות העתידה לבא עליהם · שהרי התנבא על סנחריב מלך אשור בכמה פעמי' והתנבא על בבל ועל מואב ועל דמשק ועל מצרי' ועל דומה ועל צור וצידון : ה' מבטן קראני · אל תתמהו עלי אם אני מתנבא רעות עליכם כי אני מזומן לנבואה מן הבטן · והוא על הדרך שפירשנו בפסוק ופושע מבטן :

ויפס

הִקָּבְצוּ כֻלְּכֶם וּשְׁמָעוּ מִי בָהֶם הִגִּיד אֶת־אֵלֶּה יְהוָה אֲהֵבוֹ יַעֲשֶׂה חֶפְצוֹ בְּבָבֶל וּזְרֹעוֹ כַּשְׂדִּים׃
טו אֲנִי אֲנִי דִּבַּרְתִּי אַף־קְרָאתִיו הֲבִאֹתִיו וְהִצְלִיחַ דַּרְכּוֹ׃ קִרְבוּ אֵלַי שִׁמְעוּ־זֹאת לֹא מֵרֹאשׁ בַּסֵּתֶר דִּבַּרְתִּי מֵעֵת הֱיוֹתָהּ שָׁם אָנִי וְעַתָּה אֲדֹנָי יְהוִה שְׁלָחַנִי וְרוּחוֹ׃ כֹּה־אָמַר יְהוָה גֹּאַלְךָ קְדוֹשׁ יִשְׂרָאֵל אֲנִי יְהוָה אֱלֹהֶיךָ מְלַמֶּדְךָ לְהוֹעִיל מַדְרִיכֲךָ בְּדֶרֶךְ תֵּלֵךְ׃ לוּא הִקְשַׁבְתָּ לְמִצְוֹתָי וַיְהִי כַנָּהָר שְׁלוֹמֶךָ וְצִדְקָתְךָ כְּגַלֵּי הַיָּם׃ וַיְהִי כַחוֹל זַרְעֶךָ וְצֶאֱצָאֵי מֵעֶיךָ כִּמְעֹתָיו לֹא־יִכָּרֵת וְלֹא־יִשָּׁמֵד שְׁמוֹ מִלְּפָנָי׃
כ צְאוּ מִבָּבֶל בִּרְחוּ מִכַּשְׂדִּים בְּקוֹל רִנָּה הַגִּידוּ הַשְׁמִיעוּ זֹאת הוֹצִיאוּהָ עַד־קְצֵה הָאָרֶץ אִמְרוּ גָּאַל יְהוָה עַבְדּוֹ יַעֲקֹב׃ וְלֹא צָמְאוּ בָּחֳרָבוֹת הוֹלִיכָם מַיִם מִצּוּר הִזִּיל לָמוֹ וַיִּבְקַע־צוּר וַיָּזֻבוּ מָיִם׃ אֵין שָׁלוֹם אָמַר יְהוָה לָרְשָׁעִים׃
א שִׁמְעוּ אִיִּים אֵלַי וְהַקְשִׁיבוּ לְאֻמִּים מֵרָחוֹק יְהוָה מִבֶּטֶן קְרָאָנִי מִמְּעֵי אִמִּי הִזְכִּיר

אִתְכַּנָּשׁוּ כוּלְכוֹן וּשְׁמָעוּ מַן בְּהוֹן חַוֵּי יָת אִלֵּין יְיָ מְרַחֵים לֵיהּ לְיִשְׂרָאֵל יַעְבֵּיד רְעוּתֵיהּ בְּבָבֶל וְתָקוֹף דְּרַע גְּבוּרְתֵּיהּ יִתְגְּלֵי בְּכַשְׂדָּאֵי׃ אֲנָא בְּמֵימְרִי גְּזָרִית קְיָם עִם אַבְרָהָם אֲבוּכוֹן אַף רַבֵּיתֵיהּ אַעֵילְתֵּיהּ לְאַרַע בֵּית שְׁכִינְתִּי וְאַצְלַחִית אוֹרְחֵיהּ׃ אִתְקָרְבוּ לְמֵימְרִי שְׁמָעוּ דָּא לָא מִן אוּלָא בְּסִתְרָא מַלֵּילִית מֵעִידָּן דְּאִתְפְּרַשׁוּ עַמְמַיָּא מִדַּחֲלְתִּי מִתַּמָּן אַבְרָהָם אֲבוּכוֹן קָרֵבְתֵּיהּ לְפוּלְחָנִי אֲמַר נְבִיָּא וּכְעַן יְיָ אֱלֹהִים שַׁלְחַנִי וּמֵימְרֵיהּ׃ כִּדְנַן אֲמַר יְיָ פָּרִיקָךְ קַדִּישָׁא דְּיִשְׂרָאֵל אֲנָא יְיָ אֱלָהָךְ מַלֵּיף לָךְ לְהַנְאָה מְחַוֵּי לָךְ בְּאוֹרַח דְּתְהָךְ׃ אִילוּ אֲצֵיתָא לְפִיקוּדַי וַהֲוֵי פוֹן כְּשְׁפַע נְהַר פְּרָת שְׁלָמָךְ וּזְכוּתָךְ כְּגַלֵּי יַמָּא׃ וַהֲוֵי פוֹן סַגִּיא כְּחָלָא דְּיַמָּא בְּנָךְ וּבְנֵי בְנָךְ כִּפְרוּדוֹהִי לָא יִפְסוֹק וְלָא יִשְׁתֵּיצֵי שְׁמֵיהּ דְּיִשְׂרָאֵל מִן קֳדָמַי לְעָלַם׃ פּוּקוּ מִבָּבֶל עֲרוֹקוּ מִמְּדִינַת אֲרַע כַּשְׂדָּאֵי בְּקָל תּוּשְׁבַּחְתָּא חַוּוּ וּבַסַּרוּ דָּא אַפְקוּהָא עַד סִיָּפֵי אַרְעָא אִמָּרוּ פְּרַק יְיָ עַבְדוֹהִי דְּבֵית יַעֲקֹב׃ וְלָא אַצְחֵינוּן בְּחַרְבָּתָא דַּבְּרִינוּן מַיָּא מִטִּינָרָא אַפֵּיק לְהוֹן וּבְזַע טִינָרָא וּנְגוּדוּ מַיָּא׃ לֵית שְׁלָם אֲמַר יְיָ לְרַשִׁיעַיָּא׃ קַבִּילוּ נַגְוָון לְמֵימְרִי וְאַצִּיתוּ מַלְכְּוָן מְרַחִיקִין יְיָ עַד לָא הֲוֵיתִי זַמְּנַנִי מִמְּעֵי אִמִּי אַדְכַּר

הקבצו ד' ג' מנהון ר"פ וסימ' נמסר לעיל בסיפר' דא סימ' מ"ה : הביאותיו ד' בליש' ב' מל' וב' חס' וסימ' נמסר בסדר מקץ : ועתה אדני אלהים ג' דסמיכי בקריא' וסימ' ועתה יי' אלהים הדבר · ועתה יי' אלהים אתה הוא · ועתה יי' אלהים שלחני ורוחו · וחד עתה יי' אלהים יאמן נא דבריך דד"ה : שלומך ג' בקריא' ב' חס' וא' מל' וסימ' לוא הקשבת למצותי ויהי כנהר · הסיתוך ויכלו לך · עד הגבול שלחוך קדמ' מל' : הוציאה ג' בקריא' וסימ' הוציאוה ותשרף · הוציאוה עד קצה הארץ · הוציאוה אל מבית שהדרות דד"ה · אנ"ך : בחרבות ב' קמצי' וסימ' בשעלים · ולא צמא בחרבות · וסימ' תעליא צחו :

רשי

יי' אהבו · לזה שיעשה חפצו של הק"בה בבבל : וזרועו · יראה בארץ כשדי' ועל כורש אמר כן : אף קראתיו · לכורש ויונתן תרג' יי' אהבו לישראל. אף קראתיו לאברהם וקריאה זו לשון גידול להיות מקוראי כמו אלה קריאי העדה : מעת היותה שם אני · מעידן דאיתפרשו עממי' מדפלגו תמן אנא קריבתיה לאברהם אבוכון לפולחני : ועתה יי' אלהים שלחני ורוחו · אמר נביא וכען יי' אלהים שלחני ומימריה עירובי דברים מי שאמר זה לא אמר זה · ומדרש אגדה רבי תנחום' פירש שמעו זאת · תורת משה שנאמר בה זאת התורה · לא מראש בסתר דברתי בסיני והנביא אומר מאת היותה לאותו דבר שהוא אומר שם אני · ולמדנו מכאן שכל הנביאים עמדו בסיני · ועתה שלחני להנבא אליהם ואף לשון זה ישנו עירובי דברים לא מראש בסתר דברתי אמרה שכינה מעת היותה שם אני אמר הנביא · ויש לפתור שלא יהו עירובי דברים קרבו אלי שמעו זאת שאני מתנבא לכם על מפלת בבל ובאולתכם לא מראש בסתר דברתי אותה מעת היותה שגזר הקב"ה להביאה שם הייתי לומר שמשעת הגזירה הקב"ה מעמיד הנביא שעתיד להנבא על הדבר בסוד מלאכי של מעלה ואע"פ שעדיין אינו נולד : כמעותיו · של יש כנוי הים לרוב : לרשעים · לנבוכד נצר וזרעו : מבטן קראני · משאני בבטן עלתה לפניו במחשבה להיות שמי ישעיה להנבא' ישועות ונחמות :

ויפס

אבן עזרא

הקבצו · את אלה העתידות : יי' אהבו · סימן כורש : יעשה חפצו · חפץ השם בבבל ויעשה זרועו בכשדים ויתכן היות וי"ו חפצו שב אל כורש גם וי"ו וזרועו : אני אני · פעמים שלא אשתנה · וי"ו קראתיו שב אל כורש : קרבו · אלה דברי הנביא : לא מראש · מבתחלה לא אמרתי זה הסוד וזאת הגזירה : בסתר דברתי מעת היותה · אמר הגאון מכאן רמז כי הנשמה קודם הגוף ולא אמר כולם כי הנה הנביא אומר בתחילה עתה נבראו ולא מאז והטעם כאשר נגזר' זאת הגזרה שיצאה מפי השם אלה המלאכים הם השרים הממונים על המלכיות כאשר הוא כתוב בספר דניאל שם הייתי גם אני ורוחו הוא המלאך והגאון אמר כי הוי"ו תחת בי"ת ואמר כי כמוהו דרשו יי' ועזו ואין צורך : כה · והנה זאת הנבואה להודיע שכר השומעים אל דברי השם : לוא · האל"ף במלת לו נוסף כאל"ף ההלכוא אתו והנה הוי"ו ויהי כפ"א רפה בלשון ישמעאל וטעם כנהר שלא יפסוק וככה גלי הים : ויהי כחול · מספר זרעך : וצאצאי מעיך · כמו בטנך : כמעותיו · כמעות הים והנה הזכיר הגלים והחול ואמר כמעותיו רמז למעי הדגים · וי"ו שמו אל זרעך : צאו · ידבר עם בני הגולה : הוליאוה · כמו בפרהסיא ולא די שיגאל עמו עד שיחדש להם פלא בשובם אל ציון שלא צמאו בדרכו' שהוליכ' השם שם : מים מצור · והטעם ממקום שלא היה שם מים : ויזובו · כמו זב תבשרו : אין · יש אומרים כי אין שלום לרשעים מישר' ויתכן שיהיה רמז לבבליים כי זאת הטובה תהיה לישראל ואין שלום לבבליים : שמעו · אלה דברי הנביא : מרחוק · היושבים בארץ רחוק או מרחו' על דבר העתיד : מבטן קראני · אפרשנו בספר ירמיה :

ויפס

מנחה גדולה

שמעו איים אלי וגו' נראה שהנביא מדבר בשם יעקב אביהם של ישראל כולו ואמר ה' מבטן קראני וגו' כמ"ש ז"ל על פסוק ויתרוצצו הבנים בקרבה כשהיתה עוברת על בית המדרש יעקב רץ לצאת ומי היה המעורר אותו אם לא שהשכינה שהיתה שם אבית שם ועבר היתה מעוררתו בקוראה אותו ממעי אמי הזכיר שמי שבאו בעצמי קרא לי שם כמ"ש ז"ל ויקרא שמו יעקב הקב"ה קראו כך · וישם פי כחרב חדה וגו' שהבטחני בברכות אביך הקול קול יעקב כל זמן שקול קול יעקב מצפצף בבתי כנסיות · ובתי מדרשות אין הידים ידי עשו שולטים ובזה בצל ידו החביאני שאין לי לירא מהאומות כי התורה היא כחץ ברור קולע אל השערה ולא יחטא כי התורה מגינה ומצלת כאז"ל חרות על הלוחו' חרות מן המלכיות ויאמר לי עבדי אתה כי לא רצה שום אומה לקבל עולי ותורתי להיות עבד לי כי אם יעקב וע"כ מעלה יתירה יש לי מכל האומו' אשר בחר בנו מכל העמים לעשות עמנו נסים כל הנעשה ואשר עוד יעשה לעת הגאולה וע"כ אני עבדו ישראל אשר בך אתפאר וכמ"ש עוד בכל חטאי מעשה ידי להתפאר · ואמר ישראל אשר בך אתפאר כי אחרי שקרא שמי יעקב עוד קרא שמי ישראל לשם כבוד ותפאר' כמ"ש כי שרית עם אלקי' ואנשים · ואני אמרתי בשראותי שהשכינה השעה שהיתה יד האומות מושל' עלינו ואנחנו מוכנעים תחת ידיהם זה זמן ומנים הרבה א"כ לריק יגעתי חלילה לעבוד ה' ולקיים תורתו כי אוה להבנתו עלינו בעוד שאנו בגלות וא"כ בהבל כחי כליתי כי בעוסקי בתורה בשל כוחי כמ"ש ז"ל שע"כ נקרא התורה תושיה שמתשת כוחו של אדם · אכן משפטי את ה' ראיתי כי הגלות הוא משפטי על עונותי למען ימרקו עונותי בעה"ז ע"י גלות ואתגלגל מנשים ופעלתי את אלהי לשלם לי שכרי לעתיד :

כי לא מועיל לך לא לקבל תועלת ממך אלא קדוש שמי שאמר גואלך קדוש ישראל שסיבת בגאולה להיות קדוש ישראל · שכולם אומרים שאני אלהיך ואני אלה צור מי חסיו בו יקום ויעזרם יהיו המ' להועיל רוצה לומר מלמדך למוד שתועיל לזולתך כי טוב לצדיק וטוב לשכינו ולדורו כי צדיק יסוד עולם: ואמר מדריכך בדרך תלך ר"ל כי הדרך ישרה תחילתה קשה כי כל ההתחלות קשות לא כן דרך הפורענות בתחילתה ישרה וכולה מכשלות לזה אמר מדריכך בדרך ישרה שתלך בה בנקל אחר ההדרכה שהדרכתיך במעגלי יושר כי תרוץ לא תכשל זה שאמר מדריכך בהתחלה קטנה בתחילת הליכתו שמדדין אותו ואחר כך הוא הולך יחידי כן גם אתה אחר כך בדרך אתה יחידי שלא תהיה צריך סעד לתומכך כאברהם שנאמר בו התהלך לפני והיה תמים ובהתחלה כנזכר בנח את האלהים התהלך נח:

לוא הקשבת וגו' לחז"ל זה אחד מן הכתובים שהקב"ה מתאוה שיהיו ישראל כשרים לו עמי וגו' לו הקשבת, וכן אם בחוקותי תלכו · ועיין הר"אבע ז"ל והר"דק ז"ל ומהר"יא ז"ל לא תקשה אל יקשה בעיניך היותך ככנע בבית שני למלכי פרס כי לו הקשבת למצותי ויהי כנהר שלומך וגו' וגם לא יחר לך על היותכם מתי מעט כי ויהי כחול זרעך וגו' ע"כ:

ולע"ד לפי שנמשל הצר כנהר שנאמר פן יבוא כנהר צר וכנהר הוא פרת לפי שמבבל בא הצר והאויב תמיד. להם סנחריב וכ"כ לז"א לו הקשב' גו' לא היה בא כנהר צר אבל כנהר פרת שלומך ואפשר עוד שכתוב שהנהר פרת איננו משמיע קול כמ"ש חז"ל אומרים לפרת למה אין קולך הולך כקול חדקל ושאר נהרו' והוא משיב פירותי יעידו עלי ע"ש. לו הקשבת למצותי הנה שלומיך והצלחתך תהי' כנהר פרת שמימיו בהצנע ולזה מצליח המכס המצות ולדקותך יפרסם השם מברך אותם כגלי הים שהם מסויימים בים ונראים לעין כל כדי לכבדך ז"ש ולדקתך כגלי הים · אחר לוא בתוספת א"לף לשמש במקום שנים כמו לו לא והכוונ' לו הקשבת וגו' ויהי כנהר שלומך אבל אם לא הקשבת יהי כנהר צר במקו' שלומך ולדקתך תהפך לרעה כגלי הים ומשבריהם באופן שהרכיב הכתוב מלת לוא בוי"ו וא"לף דמשמע לתרי אנפי לרעה או לטובה כאמור:

למניה הצעיר לוי להכייאדו יצ"ו ולע"ד במה שאמרו בקדושין פ"ק כל העושה מצוה אחת מטיבים לו ומאריכין לו ימיו ונוחל את הארץ ופי' רש"י ז"ל מטיבין לו משמע בהאי עלמא ונוחל את הארץ חיי העה"ב · ז"א לוא בא"לף יתירה כלומר אפילו אלו הקשבת ועשית אחת ממצותי ויהי כנהר שלומך וגו' בעולם הזה לא יכרת ולא ישמד שמו מלפני בעולם הבא עד כאן:

ויהי כחול זרעך וגו' עיין רש"י ז"ל והר"אבע ז"ל והר"דק ז"ל וכן מהר"יא ז"ל:

ולע"ד לפי שדמה לדקותיו כגלי הים בהיותם מסויימי' ובהיות לדקות על לדקות כגלי הים אשר לא ישקיטו כן אתה לא תשקוט מעשות לדקה וזרעך יהיה כחול הזה שגלי הים מתגלגלים עליו כן לדקות האבות יתגלגלו על הבנים אשר כחול סמוך לים והגלים מכים בו וצאצאי מעיך שהם בני הבנים שהם זרע זרעך כמעותיו של הים הנזכר לא יכרת הכרת מהשמד שמו של זרעך מלפני ומעבודתי כי העובד השם יתברך עומד לפני שמו והוא הנפש כמו שפירשו המפרשים ז"ל בשורש ישי ז"ל להקים שם המת · וי"ת ולא ישתלי שמיה דישראל מן קדמי לעלם · אין שתחילת הפסוק לנוכח לו הקשבת וגו' זרעך מעך וגו' ואחר כך איך יאמר שמו שלא לנוכח:

צאו מבבל וגו' ולא וגו' אין וגו' עיין הרא"בע ז"ל וכן רש"י ז"ל לרשעים לבבליים ע"כ: ועיין הרד"ק ז"ל וכן מהר"יא ז"ל: והוסיף במ"ש מים מצור הזיל למו שהוא דרך משל שיפוק צרכיהם שאע"פי שיוצאי בבל עלו עניים מרודי' עכ"ז הב"ה ספק כל צרכיהם כאילו מצור הזיל למו וגו' ואמר גאל ה' עבדו לו' שאין זה פועל כורש כי אם פועל ה' הוא גאל את יעקב עבדו ע"כ: ולע"ד שאמר צאו מבבל המדינה לפי שכבר הגיעה זמן הישועה ולפי שאלה הכשדים שהם האנשים זה כשדים והעם לא היה עתה הגיע זמנם ליפול ביד כורש כי הוא אויב להם ולכן ברחו לכם מתוך כשדים והבדלו מתוך העדה הרעה הזאת עוד שאתם עומדים בבבל אל תתערבו עם כשדים אלא ברחו מכשדים פן תספו בכל חטאות כשדים לכך ברחו לכם מתוך כשדי' פן תדבק אתכם רעת הכשדים בהרוג אותם הפרסים ומדיים · ובצאתכם מתוכה בקול רינה הגידו השמיעו זאת הבשורה הרעה על כשדים ובקול רינה לא כמיצר עליהם אלא כשמיח על אויביהם כי אויביהם היו והחריבו עירכ' על כן בקול רינה הגידו השמיעו הוציאוה עד קצה הארץ למען ישמעו כי דם עבדיו יקום: ואמרו גם כן כי גאל ה' עבדו יעקב · נמצא שהגידו השמיעו היא בשורת פורענות בבל וכשדים ואמרו גאל על הגאולה · ואמר כי השם יתברך הפליא חסדו עמהם שלא צמאו בחרבות לפי שהוליכם והדריכ' במקום שיש מים ז"ש הוליכם מים והב"ה שהוא יודע הנסתרות מראשית הבריאה מצור הזיל מים באותו מקום שהיו עתידים לעבור דרך שם זה שאמר מצור הזיל למו ויבקע צור מתחילת הבריאה ויזובו מים · או יאמר ולא צמאו בחרבות לפי שהוליכם בדרך שיש בו מים כעין יציאתם ממצרים במים לשובע שהרי מצור הזיל למו ויבקע צור ויזובו מי' כן כיוצא בזה היה להם שובע מים · והיה אפשר לפרש שהוליכם מים במדבר באותו הדרך אשר מצור הזיל למו מאז מידי עברם במדבר בצאתם ממצרים שאם שהדבר זר לומר שעברו ישראל בצאת' מבבל דרך אותו מדבר שעברו ישראל דרך שם ואף על פי שהמדברות מחוברים זה בזה והדרכים הראשונים עיקר ונתיישבה תמיהת הרד"ק ז"ל הנזכר לעיל:

שמעו איים וגו' ויאמר וגו' מתוך המאמר של חז"ל שאכתוב בסמוך במ"ד בפסוק ועתה אמר ה' ישעיהו קרא עצמו עבד שנא' יוצרי מבטן לעבד לו וה' קב"ה קראו עבד שנא' כאשר הלך ישעיה עבדי וגו' ע"כ: מדלא הביאו ראיה מפסוקים אלו שנקרא ישעיה עבדי שאמר ויאמר לי עבדי אתה ישראל אשר בך אתפאר מורה שהפסוקים מדברים על ישרא' שמעו איים אלי והקשיבו לאומים ולאומתי הקשיבו מרחוק מזמן קדמון בהיות יעקב ועשו בבטן רבקה מבטן קראני מעי אמי הזכיר שמי וישם פי כחרב חדה עז באומות ישראל או יהודי או ללוב · בצל ידי החביאני כי בין זאבים גדול הרועה הפודה ומציל ויאמר לי הקב"ה עבדי אתה ישראל אשר בך אתפאר זה הפסוק מגיד על ריעיו שמדברים על ישראל ואני אמרתי לריק יגעתי ישראל הו' אמרתי לריק יגעתי בכל הגלות והצער אכן משפטי וגו' שיהיה כפרה על עונותי ויתן אחריתי טובה ברחמיו ועתה אמר ה' יוצרי מבטן וגו' דברי הנביא על עצמו: ועיין רש"י ז"ל וכן הרא"בע ז"ל וכן הרד"ק ז"ל וכן מהרי"א ז"ל והוסיף לו' כי הנבואה הקודמת היו דבריה מורכבים מהם על הגאול' של בבל ומהם על הגאולה העתידה כמו שביאר למעלה עתה בזאת הנבואה. דבר בכללה על הגאולה העתידה באחרית הימים בכוללת ולכך אמר שמעו איים והקשיבו לאומים ואמר מרחוק (כדהרא"בע ז"ל) מרחוק על דבר העתיד ובשאר כל הפרטים כדהרד"ק ז"ל:

ולע"ד כדבריו שזאת הנבואה עתידה כי בודאי בבית שני לא נתקיים מלכים יראו וקמו שרי' וישתחוו לאמר לאסורים צאו לאשר בחשך הגלו וגו' הנה אלה מרחוק יבואו וגו' והכינו גם חקרו מבטן על הרחוקים כמן ככז"ל ולקרובים כחרב חדה ולפי שהנלחם בחרב קרוב לאויב ואפשר שכבא להרוג יהרג לז"א בצל ידו החביאני שאהיה רואה להכות ולא להיות מוכה ולפי שהחץ הולך למרחוק ואולי יחטיא מהגיע אל האיש המכוון או לזולתו או ילך לריקן על אבן אחת או יפול לארץ לזה אמר וישימני לחץ ברור ר"ל לחץ אשר ברור למורה אותו שיגיע אל האיש אשר חפץ בו שיגיע שם ובאשפתו הסתירני · ויאמר לי עבדי אתה כללי לנבאות על העמים אחד לאחד אבל עיקר שליחותי ישראל להשיב אותם בתשובה ולהשיב את שבותם בנבואותיך לאחרית הימים ז"ש בחינת ישראל. ואמר אשר בך אתפאר ר"ל אשר בך יתלה כל מה שאתפאר מישראל בשובם אלי וכן כל מה שאתפאר מישראל במה שאטיב אחריתם ויאמרו אומות העולם כי ניחם ה' עמי וירוממני על הנסים ועל הגבורות ועל הנפלאות הכל יהיה תלוי בך ז"ש אשר בך תלוי מה שאתפאר · ואמר ויאמר לי עבדי אתה כלומר אל תירא ואל תחת פן תלמוד ממעשיהם כמו שנתיירא ירמיה עד שנאמ' ישובו המה אליך ואתה לא תשוב אליהם וזה נכלל באומרו ויאמר לי עבדי אתה כלומר יהי לבך בטוח שתמיד עבדי אתה ולא תמוט מעבודתי כי לא תשוב אליהם:

ואני אמרתי לריק יגעתי ב"ר כד דמך ר' אבהו חזא תלת עשר נהרי אפרסמון אמר לכון אלין למאן א"ל אלין דידך א"ל כל אלין דאבהו ואני אמרתי לריק יגעתי וגו' אכן משפטי את ה' ופעולתי את אלהי · ופירשו בו הראשונים ז"ל לפי שר' אבהו היה נודע לרשות ולמלכות והיה לו עידון גשמי מחוייב מהתעסקות עם המלכו' לכך חשב שאכל עולמו בחייו שהרי נהנ' בתענוגי בשר לז"א ואני אמרתי לריק יגעתי שחשבתי שכל שכרי היה לתהו והבל כחי כליתי אכן לא הי' כפי סברתו אלא פירות והקרן קיימת הייתה לי וזהו אכן משפטי את ה' וגו' ואני שמעתי פי' מ"ד הסוד בכלל ר' אבהו בזה הפסוק במלת תוהו ובל: ולע"ד שר' אבהו היה חושב בתחיל' שהשכר אנות בהויפי רוחני מחוייב שעין לא ראתה אלהים זולתך כשיעשה למחכה לו בנפשו אז, לבד יושב אמנם הגוף החומרי אין לו מבוא בהשגת הדברים הרוחניים ואפי' לציור אותם ולזה הגיד המאמ' בשעת פטירתו וסמוך אליה כד דמך ר' אבהו חזא תלת עשר נהרין ושאל אלין למאן כפשוטו · ואפשר שש' למאן האם לנפש הרוחנית לבד או לגוף ג"כ והשיבו לו דידך לכלול הגוף והנפש ורוח ונשמה יחדיו שכל זה נכלל באומרו דידך · ולזה אמר כל אילין דאבהו ואני אמרתי שבבחינ' הגוף לריק יגעתי כי היה נמנע שהגוף יהיה נהנה מהדברי' הרוחניים אכן ראיתי שמשפטי השכר עצמיו את ה' ופעולתי גם בבחינת הגוף העושה הפעולה החומרי' את אלהי שרצה לתת לי נחת רוח לגופי בעודו בחיים עין בעין רואה השכר הרוחני שאיסן ואודה שכתי אל הגוף כמי שסובב במיטות סן על ערש ריח ניחוח כל אבקת רוכל ואיכי בושם וזהו ופעולתי את אלהי הדן דין המת שכמו שיגע הגוף בפעולות המצות כן ראוי לו להתעדן · ועיין רש"י ז"ל וכן הרא"בע ז"ל וכן הרד"ק ז"ל:

ולע"ד לדקדק כפל לריק לתהו והבל וגו' וכן כפל משפטי את ה' ופעולתי וגו' ונראה במה שפי' ישראל אשר בך אתפאר ר"ל מה שיזכו ישרא' בך יהיה תלוי כל מה שאתפאר בהם כי הכל יהיה חשוב כאילו אתה עשית ואני אמרתי בלבי שאפי' יזכו יהיה לריק שלא יחשב כאילו אני זכיתי להיות זכות הרבים תלוי בי ואם כן מזאת הבחינה לריק יגעתי ומבחינה אחרת חששתי שלתוהו והבל כחי כליתי כי לא לתוהו להחריב העולם חלילה והם האנס עתה במה שהבטיחני השי"ת ואמר ויאמר לי עבדי אתה שלא תמוט מעבודתי ושיתפאר בי בכל מה שיזכו ישראל כמ"ש ישראל אשר בך אתפאר ראיתי שאני טועה במה שאני אמרתי לריק יגעתי לתוהו והבל כחי כליתי אכן משפטי הוא שאהיה תמיד את ה' דבק אתו עמו · או אמר משפטי הוא את ה' כמ"ש אם תשוב ואשיבך לפני תעמוד וזה מספיק לך וזהו משפטי הוא היותי את ה' עומד אתו ולפניו וגם כן כוונתי ומחשבתי הטובה הקב"ה מצרפה למעשה ומחשיב אותה כאילו היא פעולתי · או יאמר ופעולתי על מה שיעשו ויפעלו ישראל מהטובה כמו שקדם במ"ש ישראל אשר בך אתפאר וזהו ופעולתי את אלהי:

ועתה אמר ה' וגו' עיין רש"י ז"ל והרא"בע ז"ל והרד"ק ז"ל וכן מהרי"א ז"ל והביא הכתו' לא יאסף בא"לף אבל שלא כדברי הרד"ק ז"ל שפי' בתמיהה אלא בניחותא הוא והכוונה שתכלית יצירתי הייתה לשובב יעקב בתשובה ועם היות שלא ישמעו בקולי ולא יאסף ישרא' אלי לקבל תוכחת שלא יחשיבוני עכ"ז ואכבד בעיני ה' עם שנקלותי בעיני העם הזה ואלהי היה עוזי ומעוזי שלא ירעו ולא ישחיתוני העם הזה ז"ש ואלהי היה עוזי ע"כ: ולע"ד לפי שאמר ויאמר לי עבדי אתה וגו' והאמירה הזאת היא מאז מקדם מבטן קראני וממעי אמי שאז אמר לי עבדי אתה ישראל אשר בך אתפאר וכשגדלתי והלכתי במלאכות ה' אל העם הזה ולא שמעו ולא הטו אזנם אז אני אמרתי לריק יגעתי וגו' כדפי' ועתה אמר ר"ל ועתה אחר שיגעתי ונכחתי שלא פעלתי אלא חרסן בידי שהרי אינם מקבלים תוכחתי לכך עתה אמר לי ה' תנחומי יוצרי מבטן לעבד לו ר"ל לא נחמתי כי עשיתיך ויצרתיך מבטן לשבב לי לשובב יעקב אליו שאעפ"י שלא עלה בידך עכ"ז לא נחמתי כי אני יודע העתידו' ומעת שבראתיך הכל גלוי וצפוי לפני ועכ"ז בראתיך כי אין אתה מחוייב אלא להוכיחם אם ישמעו ואם יחדלו · ואמר לשובב יעקב אליו ולא אמר להשיב יעקב לשון שובבים הוא כלומר שישוב יעקב אחר פעם אחר פעם כמו שהיה סובב כשחטא וילך שובב בדרך לבו כן בתשובה צריך ללכת שובב בדרך לבו הטוב לשובב בתשוב' ולפי שישרא' יתחלקו לפחות בשני חלקים בינונים ורשעים לז"א שהתכלית הוא לשובב אליו אפי' יעקב ולמיעוט אם יעקב לא ישוב הנה ישרא' לא יאסף עם יעקב באסיפותיו שהיה נאסף לחבור עלבי מלד תוכחותיך ימשך שישראל לא יאסף עוד אלא יפרד ממנו וממעשיו הרשעים ואכבד בעיני ה' על ישרא' אחר שלא יאסף שמל כן דבר ואמר בלשון יחיד וישראל לא יאסף שאעפ"י שהוא מדבר על הכלל של ישראל עכ"ז אמר דישראל לא יאסף ולא אמר לא יאספו כלומר וישראל אחד שלא יאסף בהשיב שבות נפש אחת מישראל די לי כי הוא כאילו קיימתי עולם מלא ואכבד בעיני ה' עליו ואלהי היה עוזי כלומר עם היות שאני לא עשית דבר מה אלא הכל מעזר אלהי שנאמר לטהר והוא סייעני והיה עוזי עכ"ז ואכבד בעיני ה' עם היות שאלהי היה עוזי בכל שעשיתי וכזה מובן מ"ש ואכבד בלשון עתיד ואלהי היה עוזי בלשון עבר ולא אמר יהיה עוזי בלשון עתיד · ואפשר עוד שאמר לעבד לו ר"ל הקב"ה אשר הוא יוצר מבטן אנא שהו' יצירתי לעבד לו שלא אלמד ממעשיה ולמ"ד לעבד מוכיח כן וסיוע לזה משחז"ל ישעיהו קרא עצמו עבד שנא' יוצרי מבטן לעבד לו וה"בה קראו עבד שנא' הלך ישעיה עבדי ע"כ · שאם כוונת לעבד לו היא האפארות שמתפאר עליו כעבד לא יאות לנביא ישעיה וכ"ש למשה אל הענוה אלא ודאי שקרא עצמו עבד דרך תפלה היא כדפרש' הקב"ה הבטיחו ואמר ישעיה עבדי שכן הוא עבד ה' ודכוותא בכל השאר שקראו עצמם עבדים כמו שהבי' הילקוט בתחיל' יהושע ועם שלא הביא ראיה לשקראו עבדי מפסוק עבדי אתה וגו' לפי שאפשר לפרשו על ישרא' כמו שכתבתי למעלה בפסוק הקשיבו אלי איים ולאומי' הקשיבו:

ויאמר נקל גו' עיין רש"י ז"ל וכן הרא"בע ז"ל · והרד"ק ז"ל וכן מהרי"א ז"ל:

ולע"ד דלדעת המפרשים ז"ל שמפרשים בתמיה הי"לל הנקל בה"א ולמה נכתב ק"וף נקל בצר"י ולא בפ"תח ונראה שמגיד הנביא מאמר שני שאמר לו הש"ת והו' ויאמר נקל מהיותך לי עבד ר"ל עתה ישעיה עבדי עליך עול ומשא כבד לעזור אותך להשיב בתשובה את יעקב כדי שיקים הש"ת אות' מנפילת' שאני עוזך כמ"ש ה' עוזי ועתה נקל אני ואתם עול זה נקל נעשה אותו קל מהיותך לי עבד להקים את שבטי יעקב ונצורי ישראל להשיב וכשנקל זה המשא אחר כך ונתתיך לאור גוים להנבא עליהם להאיר עיניהם להיות ישועתי כוללת עד קצה הארץ כי הם ג"כ מעשה ידי ואפלתי לדקם:

כה אמר ה' עיין רש"י ז"ל וק"ק דהי"לל למתועב · ועיין הרא"בע ז"ל וק"ק מ"ש למתעב גוי על הנביא שמתעב כל גוי כי לא יאות כן לנביא אדרבא אחז"ל שכל נביאי ישראל היו מצטערים בצרת כל גוי וגוי לבי כחלילים על מואב יהמה וכן בכל גוי · ועיין הרד"ק ז"ל וכן מהרי"א שאלה הפרשיות לעתים רחוקות בקבוץ גליות ידברו · והזכיר ג' תארים האחד לבזה נפש כזי נפשי שהגוים מבזים אותם שאין להם שלימות נפשיי · הב' למתעב גוי שהגוי מתעב את ישראל וסורו טמא קראו למו: סורו סורו גו' והג' אמר לעבד על ב' מושלים או מושלי רבים והבטיחם כנגד זה ג' יעודים טובים כנגד לעבד מושלים דסליק מיניה אמר מלכים יראו וקמו וכנגד למתעב גוי שרים וישתחוו ולא יהיה מתועב וכנגד מ"ש לבזה נפש אמר קדוש ישרא' ויבחרך וזה מורה על שלימות נפשו ויקרא קדוש ישרא' להיותו מיוחד אליו בהשגחתו ואמר שיהיה זה בעת רצון וביום ישועה ע"כ: ולע"ד לבזה נפש ר"ל לאיש השלם המבזה נפשו ומוסרה על קדוש ש"ש למתעב גוי מי שהוא מתעב גוי עובד אליל · לעבד מושלים תהיה כ"כ הכבוד שבשירצו אותם כבר קמו לשון עבר לו' שקדמה הקימה לראייה לאו שתאחר הקימה אחר הראייה המלכים בקימה ושרים בהשתחויה זו פישוט ידים ורגלים וזה יהיה למען ה' אשר סגולתו היא להיות נאמן כמו שאמר הפסוק אני ה' כמ"ש במצרים אני ה' נאמן לשלם שכר טוב נאמן ליפרע כמו שאמר רש"י ז"ל כל מקום שנא' אני ה' בין אל פורענות לשון נאמנות נאמנת דבריו ז"ש למען אשר נאמן שהשם הזה של אני ה' נאמן לקיים הבטחתו כאמור ויסייע עוד לקיים דבריו להיות קדוש ישראל ויבחרך שבחר בך להיותו קדוש ישראל:

כה אמר ה' בעת רצון וגו' תנא משום ר' יוסי עת היא מזומנת לפורענו' בעת פקודת' יאבדו ועת היא מזומנת לטובה בעת רצון עניתיך עת היא מזומנת לפורענות ויהי בעת ההיא וירבעם יצא מירושלם עת מזומנת לטובה ויהי בעת ההיא וירד יהודה מאת אחיו וגו':

ולע"ד לדקדק איך יתכן שהדברים של טובה או פורענות יהיו תלוים בעת והלא העיקר שהכל תלוי בו והוא הזכות או העון: ונראה כי אין הכי נמי שהכל תלוי בזכות אבל בשבא עת סכנה ואין לאד' זכות אז השטן מקטרג בשעת הסכנה בשעת הסכנה דייקא וכתיב לעת תמוט רגלם שבעת התמוטט רגלם ימצא בעל חוב מקום לגבות חובו מצד איזה עון ואילו לא הי' העון לא היה נכשל ולא נופל ולפי שאילו לא באה העת רעה שסיבבה לו התמוטטות רגל לגלגל עליו עונש העון על כן אחז"ל עת היא מזומנת לפורענות וז"ש הכתוב בעת פקודתם יאבדו ולא אמר עת פקודתם תאבדם שהיה מובן שהעת היא האבדם אבל אמר בעת פקודתם כמו לעת תמוט רגלם אז יאבדו ממקום אחר מהצטרף עונש העון עם עת הפקידה ויאבדו מפאת העון ולא מהעת אלא שהעת גרם גלגול חובה ליום חייב כי שטן מקטרג בשעת הסכנה · וכן כיוצא בזה בעת רצון עניתיך בעולם יום זכאי מגלגלין עליו זכות וז"ש עניתיך שהשי"ת הוא העונה והעת היא הסבה וזמון בעלמא כמ"ש מזומנת ולא שהעת תטיב לו הרע והמתרגם תרגם · בעת רצון בעדן דאתון עבדין רעותי ע"כ: מסייע אל מ"ש: ואפשר עוד לו' שהקב"ה נתן עת קבוע אל הפורענות כאמרו בסאסאה בשלחה וגו' שאין הב"ה נפרע מהאומה עד שמלאת סאתה וזהו עתה במלוא מדתה הקצובה מעונותיה כי אז קרבו פקודות באו ימי השילום וזהו בעת פקודתם בעת שזמן השי"ת לפקודתם דהיינו מלוי סאה ומדת שלטנותיהם וזהו עת מזומנת לפורענות וזהו גם עת מזומנת לטובה במלאת סך זכיות ובמלאת ימי טהרת ישראל שאז יהיה עת רצון אז בעת רצון עניתיך וזהו שהוכיח בעל המאמר משני עתים האחת ויהי בעת ההיא וירבעם יצא מירושלם לפי שמלאה חטאת הקים הש"ת שטנים לו וירבעם הגדול שבהם שמלך על ישראל וז"ש ויהי בעת ההיא של מלאת סאתו של שלמה מיד וירבעם יצא מירושלם ופגע בו אחיהו השילוני והודיע לו בשורת המלכות על ישראל שהוא שבוב כל גליות ישראל וחרבן א"י והפך לפורענות זה היא ענין יהודה שעתידה לחזור עטרה ליושנה במלכו' ביד דוד במלך המשיח וזהו ענין ויהי בעת ההיא וירד יהוד' שהורידוהו מגדולתו ונכנע ושב אל הש"ת על חטא יוסף שלא מיחה באחיו השי"ת משמעתו אז בעת ההיא

רדק

ויסם פי · לא אוכל למנוע עצמי מלהתנבאות כי הוא שם פי כחרב חדה לדבר העתידות בתוך לשון בלא מורא : בצל ידו החביאני · שלא יוכלו להרע לי ישראל אע״פ שדברתי עליהם רעות : וישמני לחץ ברור · לירות בלשוני למרחוק לרשעים : באשפתו הסתירני · לפי שדמה עצמו לחץ דמה סתרי האל לאשפה שהחצים נסתרים שם ואמר חרב חדה כנגד ישראל שהם קרובים אליו · ובחרב יכה אדם לקרוב ולא לרחוק · ואמר חץ כנגד הרשעים שהם רחוקים ובחץ יורה אדם למרחוק · ופירוש ברור מרוק ומרוט, עד שהוא זך וברור : ויאמר לי עבדי אתה · שאתה מזומן לשליחותי כעבד לאדון שאמרת הנני שלחני : ישראל · יאמר בכלל ופרט אתה ישראל שאתפאר בך כאדון המתפאר בעבדו הנאמן : ואני אמרתי · ברואותי כי לא שבו ישראל בתשוב' בתוכחתי אמרתי לריק יגעתי · וכפל הענין במלות שונות אכן משפטי ופעלתי הם את השם שהוא שלחני אליהם ולא הועיל לי ועמו אריב על זה : ועתה אמר לשובב יעקב אליו לפיכך יצרני להיות לו לעבד ולהשיב יעקב אליו בתוכחתי ושיאסף ישראל לו · כלומר לעבודתו ואם לא יועיל בדור הזה די לי שאכבד בעיני ה' ויודיעני סודותיו ועתידותיו והו' היה עזי שלא ירעו לי · וכתוב לא יאסף באל״ף ופירוש הכתוב בתמי' : ויאמר נקל · כפעל עומד והקו״ף בצרי · ופירוש בתמיה והוא חסר ה״א התמה · כאלו אמר הנקל למה אמרת כי לריק יגעת וכי נקל הוא מהיותך לי עבד לא די לך בזה אף על פי שלא ישמעו אליך אנשי דורך די לך שעשית שליחותי · ועוד להקי' את שבטי יעקב מנפילתם בגלו' בין העמי' ולא די לך שהתנבאת על הטובה שאני עתיד להביא עליה' : ונצורי ישראל להשיב · פירוש להשיב אותם לקדמותם : ונצורי · פירוש חרבות · כמו ובנצורים ילינו : ונתתיך לאור גוים · פירוש כי נבואותיך יהיו לעתיד לאור גוים שיראו שיתקיימו נבואותיך וישובו לדרך טוב ויאירו בך להיות ישועתי עד קצה הארץ · כי בתשועת ישראל יהיו נושעים גם כן הגוים אחר מלחמת גוג ומגוג · כמו שאמר יבאו כל בשר להשתחוות לפני · ואמר והלכו גוים לאורך ומלכים לנוגה זרחך : כה אמר ה' · גואל ישראל · מגלות העמי' · כי עתידים הם אלה הפרשיות הבאות אחר זה : קדושו · שיתקדש בהם בנפלאות שיראה בהוציאו אותם מהגלות : לבזה נפש · אמר האל בעבור ישראל שהוא בזוי נפש ומתעב אותו כל גוי והוא עבד מכמה מושלים עוד יראה שיראוהו מלכים ויקומו מפניו ושרים וישתחוו לו : למען ה' אשר נאמן · למען ה' שהוא בעזרת ישראל יעשו זה · כמו שאמר זכריה יחזקו עשרה אנשים וגו' · נלכה עמכם כי שמענו אלהים עמכם : אשר נאמן · בדבריו ובהבטחתו שהבטיח את ישראל ולמען קדוש ישראל אשר בחר בך : כה אמר ה' בעת רצון · יאמר האל לישראל בעת שתעשה רצוני אני עניתיך בזעקך אלי מצרה אם באה עליך : וביום ישועה · פירוש וביום שתהיה צריך לישועתי עזרתיך ואצרך · וכן אעשה בכל דור ודור שאשמרך מן הכליה אע״פ שאתם חייבים לפעמים ת״מ אצרך עד שאתנך לברית עם וזה לעתיד לימות המשיח שתהיה צריך להיות לברית עם ר״ל לקיום עם · כמו שאמר יקימך ה' לו לעם קדוש : להקים ארץ · פירוש להקים חרבות ארץ ישראל ולהנחילך נחלות שהיו שממות כל זמן הגלות · וכן ת״י בעת רצון כמו שפירש בעדן דאתון וגו' · ותרגם להקים ארץ לאקמא לדיקיא דשכבין בעפרא : לאמר לאסורים צאו · שהם בגלות כמו אסורים שאין להם כח לצאת מתחת ממשלת העמים · וכן דמה הגלות לחשך : ירעו · שימצאו בכל מקום ספקם בצאתם מהגלות : ובכל שפיים · מקומות הגבוהים וכן וילך שפי · וזכר שפיים כי אין דרך למצוא מרעה לבהמות בהרים כי אינם מקום מים כן המקומו' שלא ימצ' בהם הולך דרך ספקו אבל הם ימצאו בהם ספק' : לא ירעבו בכל הדרך לא יהיה להם רעב וצמא כי האל יזמין להם כי יפתח להם במדבר מעינות ויצמיח להם גם כן עצי מאכל עם פרותיהם · וזה דרך נס ופלא · כמו שאמר בצאתם ממצרים אראנו נפלאות : שרב · כמו אכלני חרב תרגום שרבא : מבועי · שרשו נבע בכל מקום שילכו במדבר יהיו נובעים להם מים : ושמתי · כמו שאמר כל גיא ינשא וכל הר וגבעה ישפלו · וזה יהיה כמשמעו דרך נס כדי שלא יעלו וירדו בדרכי' או הוא דרך משל רוצה לומר שלא ייגעו ולא יעפו בדרכים כי העליה והירידה תיגע ההולך והאל יחזק כחם שלא ייעפו: ואמר

מנחה גדולה

ואני אמרתי בלבי לריק יגעתי כי אכלתי זכיותי כאומרו קטנתי מכל החסדים וגו' · כי במה שנתן לי ה' טובה בעה״ז הנקרא ריק יגעתי כי בזה נתעכלו זכיותי שיגעתי וגו' לתהו והבל לקנות מקלה רב בנית לבן כחי כליתי כמה שנים ולא נשאר לי דבר לעה״ב אכן עתה שאמר לי ה' עבדי אתה וגו' כי עבודתי אצלו ית' שמורה אשר כי יתפאר הוא ית' עתה ע״י דבריו אלה ראיתי כי משפטי הוא משפט דין יסורין אשר היו לי את ה' מדה״ד היו לי לטובתי היו ולרחמים יחשב כמאמר איוב באומרו וה' לקח ופעולתי הם מעשי הטובים אשר עשיתי עם אלהי שמורים אצלו ית' ולא אכלתי זכיותי וזהו ופעולתי את אלהי כי אפי' מדה״ד מסכמת בדבר שלא קיטרגה לכפור זכיותי בכל החסדים אשר עשה לי וע״כ נכנס בשם ה' ויצא בשם אלקים : ועתה אמר ה' וגו' הואיל שעשה כל אלו הזכות לזוכיא מיעקב בני ישרא' להתפאר בהם להיותם עבדיו אשר קבלו עול מלכותו ועול תורתו וע״כ עתה שסבו מאחרי ה' אמר ה' לי לשובב יעקב אליו · ויאמר שלא יהי' הדבר קל בעיני כי לא שלות אני לאומה קלה שפלה ובזויה כי אם להקים את שבטי יעקב ונצורי ונצאי הם לעשות טרחו' והמלאות בהתראו' הנה אולי ישובו כי לכבוד גדול הם מתוקנים אם ישובו כי כה אמר ה' וגו' שעתה שפלי' הם בעיני האומות ובזויים בעיניהם כשאגאלם יהי' במעלה גדולה וחשובה עד מלכי' יראו וקמו וגו' וזה הכבוד יהי' להם אם ישובו אחישנה ואם לא ישובו עכ״פ בעתה יגאלנו ואף אם לא יזכו אגאלם למען ה' אשר נשבעתי שלא יהי' השם שלם עד זמן נקם אשר יעשה בשונאי ישראל · ואמר למען ה' אשר נאמן כי כן הוראת זה השם שהוא נאמן לשלם בהבטחותיו :

הִזְכִּיר שְׁמִי: וַיָּשֶׂם פִּי כְּחֶרֶב חַדָּה בְּצֵל יָדוֹ הֶחְבִּיאָנִי וַיְשִׂימֵנִי לְחֵץ בָּרוּר בְּאַשְׁפָּתוֹ הִסְתִּירָנִי: וַיֹּאמֶר לִי עַבְדִּי אָתָּה יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר בְּךָ אֶתְפָּאָר: וַאֲנִי אָמַרְתִּי לְרִיק יָגַעְתִּי לְתֹהוּ וְהֶבֶל כֹּחִי כִלֵּיתִי אָכֵן מִשְׁפָּטִי אֶת יְהוָה וּפְעֻלָּתִי אֶת אֱלֹהָי:

ה וְעַתָּה אָמַר יְהוָה יֹצְרִי מִבֶּטֶן לְעֶבֶד לוֹ לְשׁוֹבֵב יַעֲקֹב אֵלָיו וְיִשְׂרָאֵל לֹא יֵאָסֵף וְאֶכָּבֵד בְּעֵינֵי יְהוָה וֵאלֹהַי הָיָה עֻזִּי: וַיֹּאמֶר נָקֵל מִהְיוֹתְךָ לִי עֶבֶד לְהָקִים אֶת שִׁבְטֵי יַעֲקֹב וּנְצִירֵי יִשְׂרָאֵל לְהָשִׁיב וּנְתַתִּיךָ לְאוֹר גּוֹיִם לִהְיוֹת יְשׁוּעָתִי עַד קְצֵה הָאָרֶץ: כֹּה אָמַר יְהוָה גֹּאֵל יִשְׂרָאֵל קְדוֹשׁוֹ לִבְזֹה נֶפֶשׁ לִמְתָעֵב גּוֹי לְעֶבֶד מֹשְׁלִים מְלָכִים יִרְאוּ וָקָמוּ שָׂרִים וְיִשְׁתַּחֲווּ לְמַעַן יְהוָה אֲשֶׁר נֶאֱמָן קְדֹשׁ יִשְׂרָאֵל וַיִּבְחָרֶךָּ: כֹּה אָמַר יְהוָה בְּעֵת רָצוֹן עֲנִיתִיךָ וּבְיוֹם יְשׁוּעָה עֲזַרְתִּיךָ וְאֶצָּרְךָ וְאֶתֶּנְךָ לִבְרִית עָם לְהָקִים אֶרֶץ לְהַנְחִיל נְחָלוֹת שֹׁמֵמוֹת: לֵאמֹר לַאֲסוּרִים צֵאוּ לַאֲשֶׁר בַּחֹשֶׁךְ הִגָּלוּ עַל דְּרָכִים יִרְעוּ וּבְכָל שְׁפָיִים מַרְעִיתָם:

י לֹא יִרְעָבוּ וְלֹא יִצְמָאוּ וְלֹא יַכֵּם שָׁרָב וָשָׁמֶשׁ כִּי מְרַחֲמָם יְנַהֲגֵם וְעַל מַבּוּעֵי מַיִם יְנַהֲלֵם: וְשַׂמְתִּי כָל הָרַי לַדָּרֶךְ

ומסלתי

אדכר שמי : ושוי פתגמוהי בפומי כחרבא חריפא בטלל גבורתיה אגין עלי ושוייני כגיר בחיר די בבית אזנין מסתר : ואמר לי עבדי את ישראל דבך אשתבח : ואנא אמרית לריקנו לאיתי ללמא ולא מדעם חילי שיציתי ברם דיני גלי קדם יי ואגר עובדי קדם אלהי : וכען אמר יי דאתקנני ממעין למהוי עבד פלח קדמוהי לאתבא דבית יעקב לפולחניה וישראל לדחלתיה יתקרב ויקירנא קדם יי ומימר אלהי הוה בסעדי : ואמר הזעיר לכון דאתון מתקרן עבדי לאקמא ית שבטי יעקב וגלוות ישראל לאתבא ואתנינך לנהור עממין למהוי פורקני עד סיפי ארעא : כדנן אמר יי פרקיה דישראל קדישיה לדבסירין בני עממיא לדמטלטלין ביני מלכוותא לדהוו עבדין לשלטונין להון מלכין יחזון ויקומון רברבין ויסגדון בדיל יי דמהימן קדישא דישראל ואתרעי בך : כדנן אמר יי בעידן דאתון עבדין רעותי אנא מקביל צלותיכון וביום עקא אנא מקיים פורקן יסעיד לכון ואתקנינך ואתנינך לקיים עם לאקמא צדיקיא דשכיבין בעפרא לאחסנא ירותן דצדיין : למימר לדאסירין ביני עממיא פוקו ולדשניקין ביני מלכוותא כבר בקבלא אתגלו לנהור על אורחן ישרון ובכל נגדין בית משריהון : לא יכפנון ולא יצחון ולא ילקינון שרבא ושמשא ארי דעתיד לרחמא עליהון ידברינון ועל מבועי מיין ישרינון : ואשוי כל טוריא כבישין קדמיהון כאורח

וכבשיא

כחרב ג' בקריא' וסימ' וישם פי כחרב חדה · ושמתיך כחרב גבור · חדה כחרב פיות : חדה ה' וסימ' נמסר ביהושע סימן י״ט : והבל ג' בקריא' והבל הביא גם הוא מבכורות צאנו · לתהו והבל כחי כליתי · שקר החן והבל היופי · אנ״ך : למתעב ד' קמצין בליש' וסי' לבזה נפש למתעב גוי · ודבר תמים יתעבו · ויתעב את נחלתו · יתעב יי' · וא' מתעב אנכי · ובמ״סרה אחר' ית״י מוס״יף זה כל אכל תתעב נפשם · שפיים ג' מל' וסי' אפתח על שפיים נהרות · לאמר לאסורים צאו · קול על · הנה אלה חד מן ה' פסוקים אית בהון הנה והנה וסימ' נמסר בסדר ויצא :

רשי

ויסם פי כחרב חדה · להוכיח את הרשעים ולהתנבאות עליה' פורענות : בצל ידו החביאני · שלא יוכלו להרע לי : לחץ ברור · ממורט קלי״ר בלע״ז : באשפתו · כלי נרתק החצים · שקורין קוי״ברא בלע״ז : ואני אמרתי להבל יגעתי · כשראיתי שאני מוכיחם ואינם שומעים : אכן משפטי את יי' · הוא יודע שאינה מאתי אלא מאתם : לו יאסף · אליו ישוב בתשובה : נקל מהיותך וגו' · מתנה קטנה היא בעיני שאתה לך זאת לבדה שאתה לי עבד להקים את יעקב ולהשיב אלי נצורי ישראל והנני מוסיף לך עוד ונתתיך לאור גוי' להנבא על מפלתה של בבל שהיא שמחה לכל העולם : נצורי ישראל · כמו ונצורת לב שלבם מוקף יצר הרהורי עבירה כעיר נצורת מצור הכרים עליה : לבזה נפש · נפש בזויה לישרא' שהם בזויים : למתעב גוי · למי שהגוי מתעבו והוא עבד למושלים עליו : מלכי' יראו · אותו וקמו : אשר נאמן · לשמור הבטחו שהבטיח לאברהם על המלכיות כענין של' והנה תנור עשן וגו' : קדוש ישראל · הוא ויבחרך : בעת רצון · בעת תפלה שאתה מתרצה ומתפייס לפני : וביום ישועה · שאתה צריך לישועה : ואצרך · ואשמרך : לברית עם · להיות עם ברית לי : להקים ארץ ישראל · הבחורה לי בכל הארצות : לאמר לאסירים צאו · לעת אשר אומר לאסירי גולה צאו : שפאים · תרג' יונתן כנגדין נחלי מים : שרב · חום : ושמתי כל הרי לדרך · כלפי שאמר על ידי חורבני שבת עובר אורח עכשיו ישובו וילכו בו עוברים ושבים : ומסלותי

אבן עזרא

ויסם פי כחרב חדה · לדבר נחות או חדה על נבואתו על בבל והטעם אע״פ שהם פי כחרב חדה החביאני השם בצל ידו ולא יכלו לי הבבליים ורשעי ישראל והנה החביאני כמו כדן לחרב והעד ובאשפתו ברור זך נראה : ויאמר לי · השם : עבדי אתה · הוא מזרע ישראל אשר בך אתפאר או אתה ישראל שאתה נחשב בעיני ככל ישראל והוא הנכון : ואני · גם אלה דברי הנביא בעד נפשו : אמרתי · בלבי : לריק יגעתי · שהוגעתי נפשי להוכיח את ישראל ולא שמעו : אכן משפטי · אגל השם שיתן לי שכר על יגיעתי וככה ופעולתי כמו ולא תלין פעולת שכיר : ועתה · השם יצרני להוכיח את ישראל עד שישובו אל השם : לא יאסף · השרש שהוא בוי״ו כאשר הוא קרי וכמוהו הוא עשנו ולא אנחנו ואחביריהם והגאון אמר לא יאסף לא ימות כי מנהגו לפ' כדרך קרי וכדרך כתיב והנכון מה שאמרתי רק הא״ף הכתב הוא תחת וי״ו כאשר פירש ר' יהודה המדקדק נ״ע : ויאמר נקל · הוא בעיני להיותך עבד לשובב ישראל אל ארצם בדבור : ונצורי ישראל · חרבות כמו כעיר נצורה והטעם כי לא תשיב ישראל לבדם רק נתתיך לאור גוים להיות ישועתי להשמיעה קודם היותה : כה · גם אלה דברי הנביא וככה הוא כה אמר השם לי שאני בזוי נפש אגל הרשעים והנה לבזה נפש שם התאר · למתעב גוי פועל יוצא לשנים פעולים שהנביא ידבר דברים שיתעבוהו בשבילם הגוים או יהיה למתעב גוי שהנביא יתעב כל גוי : לעבד מושלים · והטעם כפי מחשבת גדולי ישראל או רמז על הבבליים והוא הנכון : מלכים יראו וקמו · הנה כבר רמזתי לך זה הסוד בחצי הספר ועל דעת רבים כי המלכים כמו כורש כאשר ישמע דברי הנביא יקום וישתחו : למען יי' כי נאמן בדברו · והנה כ״ף ויבחרך לעד על יושר זה הפירוש : כה · בעת רצון עניתיך · גם זה עד על הרמז ורבים אמרו כי כ״ף עניתיך שב אל כורש והנה אין הפרשה דבקה ורבי משה אמר כי בי״ת בעת רצון כב״ית במרחב יה ואיננו רחוק : לאמר · רמז על ישר' שהתנבא הנביא קודם הגאולה : ובכל ספאי' · ימצאו מרעיהם : לא ירעבו בשובם אל ציון : שרב · כמו חורב והיה שרב והמכה לשמש כמו יומם השמש לא יככה : ושמתי כל הרי לדרך · שישפלו ההרים והמסלות ירומו והנה הם בשפלה ובאה מלת ירומון עם מסילות כמו אם תמצאו את דודי והעיקר אחר שהכל לשון רבים לא יחושו לאמר על נקבות בלשון זכרים ויש אומרים כי טעם כל הרי שהשבים יהיו רבים עד שילכו על ההרים ויפרש ירומון על השבים כאילו הוא כן ועל מסלותי ירומון :

הנה

ויש על איש עדולמי וגו' ותכלית הסיפור שילא ממנו זרח שממנו דוד וגאולה יצאה : אחר שלמתני זה הכוון מהשני עתים של שלמה וירבעם יצא וגו' עם ויהי בעת ההיא וירד יהודה מאתי למהרי"א ז"ל שכתב כן ושמחתי · וסוד הענין הזה יובן זה במ"ש גם ה' בפסוק אכלם בעתו שהוא האלהות עתו עת ו"או שהוא סוד היחיד וזה עת לעשות לה' וזאת עת לכל חפץ וא"ל זה מזון המאמ' בזה בפנימיותו עת מזומנת לפורענות שהיא רצועת הדין מדת הדין הרפה ועת מזומנת לטובה בסוד יאודה עם טוב הוא צדיק יסוד עולם וזהו סוד סמיכות גאולה לתפילה וזהו יגאלך טוב ובפשט והסוד הכל דבר אחד כי ע"י הצדיקים אשר בארץ שתחת מתעורר צדיק עליון ותתאחזת בעת הנז' ברצון העליון יתב' שמו וזהו ואני תפלתי לך ה' עת רצון · ועיין רש"י ז"ל והרא"בע ז"ל והרד"ק ז"ל ומהרי"א ז"ל פי' בעת רצון העת רציתי אני בגזרתי שלא תעבור הישועה ממנה וביום המוגבל לישועה עזרתיך וזוהי כוונת הז"ל הנז"ל עת היא מזומנת לטובה ואמר ואצרך וג' שלא תאמר ומי יגיע לאותו העת ואולי קודם אותו העת יכלונו אויבינו לזה אמר ואצרך ואתנך לברית עם כלומר אצרך ואשמרך בגלות מהכליה ובעת הגאולה אתנך לברית עם ואפשר לפרש ואצרך לשון יצירה לפי שיחדם הקב"ה אז מעלת ישראל יהיה כאילו אז יצר אותם והוציא' לאור העולם ויתנם לברית עם (כדהר"דק הנז"ל) ולהבנתו הנז' שהבין במ"ש עת מזומנת לטובה שהיא העת שקבע הש"ית לגאולה ע"ד אני ה' בעיתה אחישנה יקשה קצת לשון עת מזומנת לטובה ומזומנת לפורענות והראיות שמביא ג"כ וירבעם יצא מירושלם אז ירד יהודה וגו' שאין העיתים האל מעין בעת רצון עניתיך לשיטתו שעת רצון היא העת שעלה ברצונו לקבעה · ועוד קשה קצת דה"פ עת רצון איננו מורה על הטוב או רעה ומלשון עניתיך יליף ומתוך לשון המאמר מור' דמלשון רצון יליף · אך הענין נכון במ"ש עת רצון עם היות שלא כוון אליו תנא רב יוסף הנז"ל :

ולע"דן לדקדק שאמר עניתיך בלשון עבר וכן עזרתיך והכוונה שהפסוק הזה כולו מדבר לשעבר ומביא ראיה שבימי צאתך מארץ מצרים אראנו נפלאות לעתיד וז"ש הלא ידעת שבעת רצון קודם שהגיע זמן הגאולה עניתיך כמ"ש ותעל שועתם אל האלהים שאין טעם ברצון רצוני וזהו בעת רצון עניתיך לפקודת פרעה במכות וביום ישועה עצמה דהיינו ע"ו בנים עזרתיך · או אמר וביום ישועה בקריעת ים סוף ככתוב ויושע ה' ביום ההוא עזרתיך ואצרך להצילך מכל אבני בלסטראות שהיו המצרים זורקים והענן מקבלם ואחר כך במעמד הר סיני ואתנך לברית עם כרתו ברית שתהיו לי לעם כדי שע"י זה תתקיים העולם כי נמוגים ארץ וכל יושביה אנכי תכנתי עמודיה על ידי אנכי נתכנו עמודי העולם ז"ש לברית עם כדי להקים הארץ רוצה לומר כל העולם להנחיל אותך נחלות שוממות שהיו ביד הכנענים מעתה כיון שעזרתיך לשעבר כן לעתיד אני תוכן לאמר לאסורי' אשר בהגלות הזה האחרון וגו' כמו שיבוא ביאורם · ובסמוך בפסוק לאמר לאסורים מתבאר לחז"ל שמדברים אלו הפסוקים במלך המשיח :

לאמר לאסורים צאו וגו' פסיקתא רבתי לאמר לאסורים עומד ומסיח במלך המשיח כה אמ' ה' בעת רצון עניתיך ואצרך ועד עכשיו הו' עתיד להברא' ומהו ואצרך אמרו רבותינו אין סוף ליסורין שהיא מתייסר בכל דור ודור לפי עונות הדור אמר הקדוש ברוך הוא באותה שעה אני בורא אותו בריה חדשה ואינו מתייסר עוד ואצרך ואתנך לברית עם מהו לאמר לאסורים צאו ג' גליות נעשו בעשרת השבטים אחת גלתה לסמבטיון ואחד גלתה לפנים מסמבטיון וכשם שיש מארץ ישראל לסמבטיון כך יש מסמבטיון לשם ואחת גלתה לדפנה של רבלתה ונבלעה שם לאמר לאסורים צאו אלו שנתונים בסמבטיון · ולאשר בחושך הגלו אלו שנתונים לפנים מסמבטיון ואלו שנבלעו ברבלתה הקדוש ברוך הוא עושה להם מחילות מחילות מלמטה והם הולכים בהם עד שהם באים תחת הר הזיתים שבירושלם והקדו' ברוך הוא עומד עליו והוא נבקע והם עולים בתוכו כמו שאמר זכריה ועמדו רגליו ביום ההוא על הר הזיתים אשר על פני ירושל' מקדם ונבקע הר הזיתים מחציו מזרחה וימה הה"ד ואמרת בלבבך מי ילד לי את אלה ואני שכולה וגלמודה גולה וסורה ואלה מי גדל הן אני נשארתי לבדי ואלה איפה הם ואלו גליות אינם לבד אלא כל מקום שיש שם ישראל מתכנסים ובאים הנה אלה מרחוק יבואו הנה אלה מצפון ומים אלו שנתונים במקומות רחוקים באספמיא ואלו מארץ סינים אלו בני יונדב בן רכב ומי שהוא מהלך בדרך הוא רעב וצמא והם אינם כן אלא לא ירעבו ולא יצמאו ולא יכם שרב ושמש ולא עוד אלא שהקדוש ברוך הוא משפיל לפניהם את ההרים ועושה אותם דרכים לפניהם וכן כל מקום שהוא עמוק מגביהו לפניהם ועושה אותו מישור שנאמ' ושמתי כל הרי לדרך ומסילותי ירומון וכיון שהם מתכנסים ובאים הקדוש ברוך הוא אומר לשמים ולארץ מה אתם עומדים כשהיתה כנסת ישראל אבילה נתאבלתם עמה דכתיב אלביש שמים קדרות ושק אשים כסותם ועכשיו שבאה השמחה שישו ושמחו עמה שנאמר רנו שמים וגילי ארץ ופצחו הרים רינה עד כאן לשונו : ולע"דן לדקדק שהיה להם ז"ל להתחיל מפסוק כה אמר ה' וגו' ולומר מדבר במשיח ולא היה לו להתחיל בפסוק לאמר לאסורים צאו וגו' ולחזור לפסוק כה אמר ה' בעת רצון וגו' ועוד קשה שחלוקת אלו שנבלעו ברבלתה לא נרמזה בפסוקים כי לאשר בחושך פי' באותן שלפנים מסמבטיון ועוד מה להם לחז"ל לומר ואלו גליות אינם לבד וגו' מה ראו על ככה וגו' : ונראה שרצו חז"ל שפסוק בעת רצון היה אפשר לפרשו לשעבר בגלות מצרים כמו שפירשתים או יפרשו אותו לעתיד על גאולת בבל בעת רצון וגו' האמנם מתוך הפסוק לאמר לאסורים צאו וגו' מיתור לאש' בחושך הגלו שזה מוכרח שמדבר על זמן המשיח להוציא האסורים שבעבר סמבטיון ולאשר בחושך אותם שלפני' מנהר סמבטיון שמהכרח הפסוק הזה מגלה על הפסוק הקודם של בעת רצון עניתיך וגו' שמדבר על המלך המשיח וזה שאמר לאמר לאסורים וגו' שמכח פסוק לאסורי' צאו מכריח עומד ומסיח על מלך המשיח ואפילו פסוק של בעת רצון · וזה דקדק באומרו עומד ומסיח רוצה לומר הנביא בכלל דבריו עומד ומסיח במלך המשיח כה אמר וגו' ולזה הקשה מלשון ואצרך ועד עכשיו הוא עתיד להבראות ומהו ואצרך לפי שהייתי יכול לדחות שאינו לשון יצירה אלא לשון נצירה ושמירה לזה הוסיף ואמר ומהו ואצרך כלו' שכיון שכבר אמ' עניתיך עזרתיך שהעזר הוא לנצח האויב אם תפרש ואצרך לשון שמירה יקשה לך ומהו ואצרך שהוא מיותר שבכלל מאתים מנה ועזרתיך עדיף מהשמירה אם כן מהו ואצרך ותירץ כי לעולם אימא לך שהוא לשון יצירה ולקשות ועד עכשיו הוא עתיד להבראו' תרצו ואמרו רבותינו אין סוף ליסורין שהוא מתייסר בכל דור ודור לפי עונות הדור אמר הקדוש ברוך הוא באותה שעה אני בורא וגו' והוסיף עוד לומר ואינו מתייסר עוד כוון להוכיח שהיסורין הם לסיבת עון הדור מלשון הפסוק שאמר ואצרך דהיינו שבאותה שעה שיבוא המשיח ועשהו בריה חדשה ולא יחטאו עוד ישראל כדי שיענש הוא ביסורין וזהו ואינו מתייסר עוד וזה שאמר הפסוק ואצרך ואתנך לברית עם שיהיה ברית כרותה עם העם שלא יחטאו עוד וכיון שכן הוא נכון לבך שאינו מתייסר עוד שנאמר ואצרך ואתנך לברית עם ואחר כך הקשה מהו לאמר לאסורים צאו וגו' שהכוונה לתקן קושי כפל החלוקות לאסורים צאו ולאשר בחושך הגלו וגו' שהם הגליו' של עשרת השבטים שנחלקו לשלשה חלוקות כדמסיק ג' גליות וגו' וכזה הבינו ג' חלוקות שנזכרו בפסוק מי ילד לי את אלה · ואלה מי גדל · אלה איפה הם ומדוקדק גם כן לשון אלה איפה הם על אותם שנבלעו ברבלתה שלא נראו וזהו אלה איפה הם עד עתה · ולזה אמר ואלה הגליות אינם לבד וגו' לומר שכיון שהפסוקים מדברים אחר כך בכל מקום שישראל עומדים שהם מתכנסים מכלל החלוקות הקודמות בפסוק ואמרת בלבבך מי ילד לי את אלה פי' שהם על השלש גליות שגלו עשרת השבטים · ושאר דברי המאמר ברורים ועלה מתוך דבריו שבימי צאתנו מארץ מצרים יראנו נפלאות שהענן היה משפיל ההרים הגבוהים וכל גיא ינשא כן לעתיד וכמ"ש כל גיא ינשא וכל הר וגבע' ישפלו והיה העקב למישור גו' דברי' כפשטן וזהו ושמתי כל הרי לדרך וגו' ומתוכו יתבאר לך גם כן שכל הפסוקים שמתחילת הענין שמעו איים אלי שמדבר על המשיח שעתיד לבא ומאומרו ממעי אמי יתבאר לך שהיה בתוך מעי אמו כשאר ילודי אשה וישם פי כחרב חדה אם כן צריך הוא לעזר השם ית' שישים פיו כחרב חדה ושיחביא אותו בצל ידו ובאשפתו הסתירני והוא עבד ה' וגו' ואו' ואכבד בעיני ה' מורה שצריך הוא להיות נכבד בעיני הש"ית א"כ הוא חוץ ממנו : גם בזה מובן אומרו למתעב גוי על המשיח שהיה מתועב ונמאס מרוב חבורות פצעיו והוא עבד למושלים כי לא יכירוהו עתיד שמלכים יראו וקמו שרים וגו' ועלה מסיק כה אמר ה' בעת רצון וגו' ולאמר לאסורים צאו וגו' וכל זה מורה על הגאולה העתידה שהרי אמר הנה אלה מרחוק יבואו וגו' ואו' בסוף רנו שמים וגו' כי ניחם' עמו ועניו ירחם אלו בקיבוץ גליות שאינו מקוים : ועיין רש"י ז"ל וכן הרא"בע ז"ל והרד"ק ז"ל ומהרי"א ז"ל להנחיל נחלות שוממות בקיבוץ גליות לאמר לאסורים צאו אלו בני הגלות · ולאשר בחשך הגלו אלו המתים העומדים בקברות חושך הגלו שתחיית המתים סמוכה לקיבוץ הגליות ולפי שאלו ואו יעלו לא"י אמר על דרכי' ירעו ובכל שפאים מרעיתם · שפאים (כדהרד"ק) המקומות הגבוהים ע"כ וק"ק שעל החיים בתחיה אמר ובכל שפאים מרעיתם :

לא ירעבו וגו' חז"ל כי מרחמם ינהגם ועל מבועי מים ינהלם א"ר אלעזר כל פרנס שמנהיג את הצבור בנחת זוכה ומנהיג לעה"ב שנ' כי מרחמם ינהגם ועל מבועי מים ינהלם עכ"ל:

ולע"דן שהוקשה לחז"ל בפסוק שהי"לל בהפך כי מנהגם ירחמם · עוד הוקשה להם כפל ינהגם ינהלם דהי"לל כי מרחמם ינהגם על מבועי מים · ותיבת ינהלם מיותרת · לז"א כי מרחמם בעה"ז בזכות שמרחם אותם ומנהיגם בנחת רוח שכרו הוא שינהגם לעתיד ועל מבועי מים ינהלם · ולדברי חז"ל אלא יקשה איך נותן טעם כי מרחמם ינהגם וגו' למ"ש לא ירעבו ולא יצמאו לפי שאותו שהיה מרחמם בע"הז ומנהיג את הצבור בנחת · והכוונה כי כיון שכל מי שריחם אותם בע"הז הוא ינהגם לעתיד מעתה מוכרח הוא שלא ירעבו ולא יצמאו ולא יכם שרב ושמש שהרי מחוייב ומוכרח הוא שמר"עה שמרח' ונהגם בנחת ובלי חוסר מים ולחם ועננו כבוד למחסה ומסתור מחרב ושמש הוא ינהגם ג"כ לעתיד כי משה היה הוא שיהיה וכן כל מרחם ומרח' שריחם יבוא וירחם וינהיג באופן שיהיו מרוחמים מכולם יחדיו · רש"י ז"ל שרב חום · וכן הרא"בע ז"ל וכן הרד"ק ז"ל : ולע"דן לפי שאמר כה אמר ה' בעת רצון וגו' שקבוצם הוא בעת רצון ורחמים לז"א לא ירעבו ולא יצמאו ולא יכם וגו' כי מי שהתחיל להיות מרחמם יתברך וית' שמו שמרחמם לגאולם הוא יגמור בעדם וינהגם הוא בעצמו ובכבודו ופדויי ה' ישובון א"כ מוכרח שעל מבועי מים ינהלם ולא יחסרו כל :

ושמתי כל הרי לדרך וגו' כבר קדם בפסוק לאמר לאסורים צאו וגו' שההרים ימושו ויעשו דרך כמו שהיה הענן עושה בצאתם ממצרים · וכן הרא"בע ז"ל וכן הרד"ק ז"ל ורש"י ז"ל ומהרי"א ז"ל ושמתי כל הרי לדרך ומסילותי ירומון שיהיו דרכי' אשים ומרוממי' השגחיי' ע"כ:

ולע"דן ללמוד מתוך דחז"ל הנז"ל בפסוק לאמר לאסורים צאו גו' שאמרו ז"ל על אות' שנבלעו ברבלתה שהקב"ה עושה להם מחילין בעפר והם באין משם להר הזיתים ויבקע ויצאו משם בזה יובן ושמתי כל הרי לדרך שהרי יקוב הש"ית ההרי' לעשות המחילים ואם כן הש"ית ישים כל ההרים אשר ממקום רבלתה אשר נבלעו שם ועד ירושלם לדרך וז"ש ושמתי כל הרי לדרך מסילותי ירומון שהרי בנקיקי הסלעים וההרים הגבוהים הם עשויות וזה כנוי הרי ומסילותי חוזר אל הש"ית כדהרד"ק ז"ל הנז"ל :

הנה אלה מרחוק יבואו וגו' מהרי"א ז"ל הביא גם פסיקתא הנה אלה מרחוק יבואו אלו שנתונים במקומות רחוקים באספמיא ואלה מארץ סינים בני יונדב בן רכב לאמר שיבואו ממזרח וממערב ומצפון ומים וקרא לאנשי המזרח מרחוק לפי שא"י היא' באמצע קו האורך ממזרח למערב לפיכך אמר כנגד מזרח הנה אלה מרחוק יבואו שקרא המזרח רחוק בערך אל א"י לפי שהיא יותר קרובה אל המערב ע"כ : וכן הרד"ק ז"ל : ועיין רש"י ז"ל והרד"ק ז"ל :

ולע"דן שאגליות סינים טרי"פול ד"י סוריי"אה והיא בדרום א"י קרוב אליה בזה מובן שבשתי החלוקות אמר תיבת הנה הנה אלה מרחוק יבואו והנה אלה מצפון ומים כלומר הוא דבר נפלא ע"ד הנה עם בני ישראל כדפרשית במקומו בכלי חמדה שאמר ראו כן תמהו שנפשה עם כבד בני ישראל שהיו מתי מספר · כיוצא בזה במקומות הרחוקים הנה באו מהרה קל כעל כנפי נשרים אמנם בעומדים בסינים הקרובים לא אמר רק ואלה מארץ סינים ולא אמר והנה אלה מארץ סינים :

רנו שמים וגו' כבר קדם לחז"ל בפסוק לאמר לאסורים שכיון שנלבשו קדרות בחרבן ונצטערו צריך בבנינה שירנו וישמחו בטוב לב עמהם ז"ש רונו שמים כי ניחם ה' עמו : ועיין הרא"בע ז"ל וכן הרד"ק ז"ל וכן מהרי"א ז"ל רנו שמים דרך משל לו' שכל העולם ישמחו :

ולע"דן שנתן רנה לבד לשמים אמנם לארץ גילה שהיא מדרגת שמחה יותר גדולה מרנה לפי שהקב"ה בא לשכן שכינתו בארץ בבית המקדש ואמר ופצחו הרים רינה הם ההרים אשר נכון בהם הר בית ה' כמ"ש והיה באחרית הימים נכון יהיה הר בית ה' בראש ההרים גו' ונתן טעם לזה כי ניחם ה' עמו אלו ת"ח והכשרים ועניו הם דלת העם דלים ועניים במעשים ירחם בתורת רחמים רחמיו על כל מעשיו ואף על פי שאינו הגון ולא כדאי וזה על דרך מה שפירשו חז"ל בפסוק והגד לעמי פשעם ולבית ישראל חטאתם לעמי אלו תלמידי חכמים ששגגות נעשות להם כזדונות ולבית יעקב אלו דלת העם :

ותאמר ציון עזבני וגו' פסיקתא רבתי מה כתיב למעלה מן הענין פ' המשיח כה אמר ה' בעת רצון וגו' לאמר לאסורים גו' ואחר כך ותאמר ציון עזבני וגו' וא"כ פרשת המשיח אלא כיון שראת' ציון שגליו' מתכנסי' וכל ישראל והשמים והארץ שמחים והיא אינה נזכרת תחילה התחילה אומרת ותאמר ציון עזבני ה' וה' שכחני אמר לה יש כלה בלא חופה שאי סביב עיניך וראי' וגו' עכ"ל : ולע"דן שמלבד הקושי שהקשו שהיה לו להקדים ותאמר ציון עזבני וא"כ פרש' המלך המשיח רצו לתרץ בדבריהם אלא קושי אחד אשר בפסוק ותאמר ציון והוא כפל עזבני ה' וה' שכחני ועוד ליישביהו ותאמר ציון עזבני ושכחני ה' · וזה מתורץ במה שאמרו כיון שראתה ציון וגו' והיא אינה נזכרת תחילה התחילה אומרת ותאמר ציון עזבני ה' מה שלא הזכיר אותי תחלה עזיבה היא לא זו אף זו כי וה' שכחני שלא הזכירני כלל ואפי' בסוף והוא דקדוק לשונה איננה נזכרת תחילה שהיא ראוי שתהיה נזכרת תחילה והיא לא נזכרה אפי' בסוף והקב"ה משיב לה יש כלה בלא חופה · וכיון שציון היא החופה ומקום מושב הכלה אין צורך להזכירו ותשובה זו רמוזה הכתוב במ"ש ככלה · ולזה הזכירו פסוק זה של שאי סביב מזולתו וגו' : עוד אפשר שאמר ותאמר ציון עזבני ה' שעזבני שוממה מבלי בניה יושב' בזמן הגלות ועתה בעת הכנוס והקיבוץ וה' שכחני שלא הזכיר אותי כי אם את השמים והארץ וההרים וציון לא נזכר בעת הזאת של השמחה והקב"ה משיב לה יש כלה בלא חופה כדלעיל ולהורות שמדבר על שני זמנים בזמן החרבן עזבני ה' ובזמן הגאול' וה' שכחני לכך עשאם שתי חלוקות עוד לחז"ל לפי שירמיהו שאל בסוף קינות על הרעה לשונות שכחה עזיבה מאיסה וקציפה למה לנצח תשכחנו תעזבנו מאס מאסתנו קצפ' והקב"ה השיבו שכב' גילה אוזן משה ע"ה על השתים לא מאסתים ולא געלתים וכיון שראתה ציון שלא השיב לירמיה על העזיבה ושכחה התחילה תובעת שתים ותאמר ציון עזבני ה' ע"כ תורף דבריהם : עוד להם ז"ל לתקן יהור וה' אפי' שתי מדות של רחמים שכתוב בך ה' ה' עזבו אותי ושכחו אותי ע"כ וקשה שבפסוק הזה והדנ"י באדנות ושני מדות ה' ה' הם הויה אלא שאפשר לו' שכל וי"ו מוסיף כשהוא או' והדני הוי"ו מוסיף הוא השם של הוי"ה וכשהוא או' וה' לקח הוי"ו מוסיף לביה דינו שהו' אדנו' · עוד לחז"ל עזבני לשון הפקר כלקט שכחה ופאה שכתוב בהם לעני ולגר תעזוב אותם וזהו עזבני · עוד להם לשון משא כבד פורעניות כמו עזוב תעזוב עמו : עוד אמרו כשאדם נושא אשה על אשתו זוכר מעשה הראשונה ואתה עזבתני דהיינו שנדבק לאומות כאיש הנושא אחרת על אשתו וה' שכחני שאינו זוכר מעשה ממעשי ע"כ תורף דבריהם (ואני הצעיר מרדכי הכהן יצ"ו מצאתי עוד לחז"ל שאמרה ציון שכחת אותו עז שאמרו בני בים עזי וזמרת יה וגו' כלע"ד שרצו ליישב הכפל ודרשו תיבת עזבני כשתי תיבות ע' בני כלו' העז שאמרו בני לפני ה' עתה וה' שכחני ח"ו שכח אותו עז ע"כ · ועיין רש"י ז"ל והרא"בע ז"ל והרד"ק ומהרי"א ז"ל עזבני בבחינת סילוק השגחתו מתוכ' וגלו ושכחני בהמשך זמן ואורך הגלות ששכחני כמת מלב שאין בלבו להשיב שבותי ולזה לא השיב הש"ית בעזיבה אבל הודה בה שהרי הגלה אותם ועזבם בחטאם אבל השיב על השכחה לבד כמ"ש התשכח אשה עולה וגו' ואנכי לא אשכחך :

ולע"דן בקשר הפסוקים ענין הצריך ללמד מדחז"ל הנז"ל בפסיקתא שהקב"ה או' לשמים והארץ אל נא תרונו תבהיכ' ששכחתו ציון ולא זכרתי אותה בכל אלו הקבוץ גליות הנז' שהחשבו ששכחתי' כמו שחשבה היא עצמה וא"כ אשב בשמים מקומי ולא בציון ושאר ארצות ישמחו ע"ד גם לי גם לך לא יהיה אבל רונו שמים כי ניחם ה' עמו ועניו ירחם לא שתעלו על דעתכם ששכח ה' ועזב את ציון וישכון בקרבכם קדוש כי הרי אמרה ציון עזבני ה' וה' שכחני כיון שלא נזכרה ציון בכלל המרננים והשמחי' הנזכרים והש"ית משיב לה התשכח אשה עולה וגו' ואנכי לא אשכחך א"כ אין שכחה ולא עזיבה בציון וא"כ אין לכם לשמוח אלא מצד כי ניחם ה' עמו וגו' אבל ציון לא נעזבה ואמר עזבני ה' וה' שכחני זה מקושר עם הפסוקים הקודמים שמדברים לימות המשיח ולזה או' על הגלות הזה מתרעמת ותאמר ציון כבר עזבני ה' בגלות בבל עזיבה כל דהו ובסוף קץ שבעים שנה שב את שבותינו אמנם עתה גלות האחרון הכביד וה' שכחני שכחה שעבר קציר כלה קיץ ואנחנו לא נושענו :

התשכח אשה עולה וגו' במסכת ברכות פ' אין עומדים התשכח אשה עולה כלום אשכח אשה עולות אלים ופטרי רחמים שהקרבת במדבר ארבעים שנה לפני אמרה כ"י לפניו רבש"ע הואיל ואין שכחה לפני כסא כבודך שמא לא תשכח לי מעשה העגל אמר לה גם אלה תשכחנה · אמרה לפניו רבש"ע הואיל ויש שכחה לפני כסא כבודך שמא תשכח לי מעשה סיני א"ל ואנכי לא אשכח והיינו דא"ר אלעזר א"ר אושעיא גם אלה תשכחנה זה מעשה העגל ואנכי לא אשכחך זה מעשה סיני עכ"ל : המאמר הזה בארתיו לע"ד בכלי חמדה בסדר עקב ביאור רחב יעויין שם · ועוד אוסיף לך הנה מה ששמעתי מפי החכם השלם כמה"רר שלמה סאג"ים ז"ל במ"ש והיינו דא"ר אלעזר א"ר אושעיא גם אלה תשכחנה וגו' שהוקשה לו ז"ל מ"ש והיינו דאמר גו' כי מה חדש בזה שהביא בשם ר' אלעזר א"ר אושעיא אבל הכוונה שבעל התלמוד שמע אות' מימרא דא"ר אלעזר א"ר אושעיא והוקשה לו בה גם אלה גו' זה מעשה העגל ואנכי לא אשכחך זה מעש' סיני שהיה לו להפך ולו' ואנכי לא אשכחך זה מעשה סיני וגם אלה תשכחנה מעשה העגל כי כן סדרם של דברים בזמנם שאנכי ה' קדם למעשה העגל ועל הפסוק עצמו יקשה זה שמרדים גם

אלה

ואמר הרי ומסלותי בכניו המדבר והוא האל רוצה לומר שהוא יחדש הדרכים ההם במדברות מקום שאין שם דרך · כמו שאמר והיה שם מסלול ודרך וגו׳ : הנה אלה : זכר ארבע הפאות שישראל מפוזרים בכולם · ואמר על פאת מזרח מרחוק לפי שארץ ישראל באמצע הישוב בקרוב והיא רחוקה מפאת מזרח יותר כי היא נטה לפאת מערב בארץ לפיכך אמר על מזרח מרחוק ; ומים · הוא המערב : מארץ סינים · הוא הדרום · כמו שתרגם יונתן מארע דרומא : כי הסינים שוכנים שם · והסינים הוא מבני כנען · כמו שכתוב · ופירש רב סעדיה ז״ל אטרא בלפוון : רנו שמים · דרך משל כאלו כל העולם שמח בגאלת ישראל מהגלות : ופצחו · כתוב יפלחו קרי והענין אחד · ופירוש הרמת קול בשמחה · וזכ׳ הרי׳ בפני עצמם · ואף על פי שהם בכלל ארץ לפי שהם עיקר בריאת הארץ והחלק הקיים שבה ועוד כי המתכות בהרים : ותאמ׳ ציון · זכר ציון · לפי שהוא ראש ממלכת ישראל וכאלו העיר מתאוננת על בניה שגלו ממנה · וכן ישראל בניה ולא יושביה לבד כי אליה היו באים כל ישראל לעבוד את ה׳ : עזבני · שכחני אמרה זה לאורך הגלות הזה שידמה שעזבה האל ושכחה : התשכח אשה עולה · בנה הקטן כי היא מרחמת עליו יותר בעבור שאין לו כח לבקש פרנסתו כמו הגדול · וכפל הענין ואמ׳ מרחם בן בטנה · כן אמר גם כן על הקטן כמו עול וכן או בן יגח או בת יגח · אם בנים ואם בנות · אמר התשכח אשה עולה שלא תרחם בן בטנה זה לא יהיה : גם אלה תשכחנה · פעמים שגם אלה הנשים תשכחנה בניהן בשים בהן מדת אכזריות כי ימצא בהן אבל הן מעטות אבל אני רחו׳ ולא אשכחך לעולם · הן על כפים פירש רב סעדיה ז״ל כמו ענגים וכן נשא לבבינו אל כפים והנכון כמשמעו · וכן תרגם יונתן · כאלו את חקוקה לפני שאזכרך תמיד : חומותיך · פירוש חומותיך ההרוסו׳ : מהרו · עבר · במקום עתיד כמו ימהרו וכן הוא המנהג בנבואות ברוב : מהרסיך ומחריביך · והם הפושעים · יצאו ממך שיכלו שלא יהיה בך עוד רשע ופושע כי הם היו סבת ההריסה והחרבן : שאי סביב עיניך · כי מכל פאה יבאו כולם כל בניך מכל הפאות : חי אני · זו ההבטח׳ שלא תשוב אחור כמו כי נשבעתי בהקבץ כל ישראל אליך יהיו לך כמו העדי והקשורי׳ לכלה : כי חרבותיך ושוממותיך · שאת דואגת עליה׳ לא תדאגי עוד : כי עתה תצרי מיושב · כל החרבות והשוממות יהיו מיושבו׳ עד שתצרי מרוב יושבים : תצרי · תדחקי · ורחקו מבלעיך · משחיתיך ירחיקו בקצה הארץ שלא יבא עוד בגבוליך משחית : עוד שכליך : שאת שכולה מהם יהיו רבים בתוכך עד שיאמר כל אחד לחברו צר לי המקום גשה לי ואשבה · כלומר גש הלאה בעבורי שאוכל לשבת כל כך יהיו רבים היושבי׳ · ויונתן תרג׳ רוח לי ואתיב : ואמרת · גלמודה · יחידה : גולה וסורה · מאד בניה שגלו וסרו ממנה וכן כאלה נובלת עליה : וסורה שם תאר כמו וסורי בארץ יכתבו : איפה הם · מאיפה כלומר מאיזה מקום באו · או פירוש איפה היו : כה אמ׳ · בחצן · זרוע או כנף הבגד וכן חצני נערתי : והיו · אמניך · מגדליך כמו כאשר ישא האומן את היונק · וידעת · אז תדעו כי אני ה׳ ובידי הכל להשפיל ולהרי׳ ואם היית שפלה ימי׳ רבי׳ תהיי רמה על כל העמי׳ ואני הוא אשר לא יבושו קוי כי אם קויא׳ אותי ימי׳ רבים בגלות לא אבדה תקותכ׳ ולא יהיה לכם עוד בשת מן ז׳ אומת שהיו אומרי׳ כי אין לכם תקוה : היקח מגבור · אלה הם דברי ז׳ אומות איך יוקח מגבור מלקוח שלקח · ועוד כי הוא שבי צדיק כי בצדק ובמשפט לקוח איך ימלט מידו משבי פני׳ הא׳ שהוא גבור והאחר שהוא צדיק בשביו כן ישראל איך יצאו מתחת רשותינו : כי

וּמְסִלֹּתַי יְרֻמוּן׃ הִנֵּה־אֵלֶּה מֵרָחוֹק
יָבֹאוּ וְהִנֵּה־אֵלֶּה מִצָּפוֹן וּמִיָּם וְאֵלֶּה
מֵאֶרֶץ סִינִים׃ רָנּוּ שָׁמַיִם וְגִילִי אֶרֶץ
יִפְצְחוּ הָרִים רִנָּה כִּי־נִחַם יְהוָה עַמּוֹ
וַעֲנִיָּו יְרַחֵם׃
וַתֹּאמֶר צִיּוֹן עֲזָבַנִי יְהוָה וַאדֹנָי
שְׁכֵחָנִי׃ הֲתִשְׁכַּח אִשָּׁה עוּלָהּ מֵרַחֵם טו
בֶּן־בִּטְנָהּ גַּם־אֵלֶּה תִשְׁכַּחְנָה וְאָנֹכִי
לֹא אֶשְׁכָּחֵךְ׃ הֵן עַל־כַּפַּיִם חַקֹּתִיךְ
חוֹמֹתַיִךְ נֶגְדִּי תָּמִיד׃ מִהֲרוּ בָּנָיִךְ
מְהָרְסַיִךְ וּמַחֲרִבַיִךְ מִמֵּךְ יֵצֵאוּ׃ שְׂאִי־
סָבִיב עֵינַיִךְ וּרְאִי כֻּלָּם נִקְבְּצוּ בָאוּ־
לָךְ חַי־אָנִי נְאֻם־יְהוָה כִּי כֻלָּם כַּעֲדִי
תִלְבָּשִׁי וּתְקַשְּׁרִים כַּכַּלָּה׃ כִּי
חָרְבֹתַיִךְ וְשֹׁמְמֹתַיִךְ וְאֶרֶץ הֲרִסֻתֵךְ כִּי
עַתָּה תֵּצְרִי מִיּוֹשֵׁב וְרָחֲקוּ מְבַלְּעָיִךְ׃
עוֹד יֹאמְרוּ בְאָזְנַיִךְ בְּנֵי שִׁכֻּלָיִךְ צַר־ כ
לִי הַמָּקוֹם גְּשָׁה־לִּי וְאֵשֵׁבָה׃ וְאָמַרְתְּ
בִּלְבָבֵךְ מִי יָלַד־לִי אֶת־אֵלֶּה וַאֲנִי
שְׁכוּלָה וְגַלְמוּדָה גֹּלָה וְסוּרָה וְאֵלֶּה
מִי גִדֵּל הֵן אֲנִי נִשְׁאַרְתִּי לְבַדִּי אֵלֶּה
אֵיפֹה הֵם׃
כֹּה־אָמַר אֲדֹנָי יְהוִה הִנֵּה אֶשָּׂא אֶל־
גּוֹיִם יָדִי וְאֶל־עַמִּים אָרִים נִסִּי וְהֵבִיאוּ
בָנַיִךְ בְּחֹצֶן וּבְנֹתַיִךְ עַל־כָּתֵף תִּנָּשֶׂאנָה׃
וְהָיוּ מְלָכִים אֹמְנַיִךְ וְשָׂרוֹתֵיהֶם
מֵינִיקֹתַיִךְ אַפַּיִם אֶרֶץ יִשְׁתַּחֲווּ־
לָךְ וַעֲפַר רַגְלַיִךְ יְלַחֵכוּ וְיָדַעַתְּ כִּי־
אֲנִי יְהוָה אֲשֶׁר לֹא־יֵבֹשׁוּ קֹוָי׃
הֲיֻקַּח מִגִּבּוֹר מַלְקוֹחַ וְאִם־שְׁבִי צַדִּיק
יִמָּלֵט׃

וכבשיא יראמון׃ הא אילין מרחיק
ייתון והא אילין מציפונא וממערבא
ואילין מארע דרומא׃ שבחו שמיא
ובועי ארעא ודוצו טוריא תושבחתא
ארי עתיד יי לנחמא עמיה ועל
ענותנוהי ירחם׃ ואמרת ציון סליק
שכינתיה יי מיני ויי רחקני׃ האיפשר
דתתנשי אתתא ברה מלרחמא על
בר מעהא מתיבא כנישתא דישראל
ואמרת אם לית קדמוהי אתנשאה
דלמא לא מתנשי לי ית דעבדית
עגל דדהבא אמר לה נביא אף אילין
אתנשיין מתיבא ואמרה ליה אם
אית קדמוהי אתנשאה דילמא מתנשי
לי ית דאמרית בסיני נעביד ונקביל
מתיב ואמר לה מימרי לא ירחקינך׃
הא כדעל ידין את ציירא קדמי שורך
לקבלי תדירא׃ יוחון ויבנון חרבתיך
מפגריך ומחרבך מינך יגלון׃ זקופי
ירושלם סחור סחור עינך וחזאי כל
בני עם גלוותיך מתכנשין ואתן לגויך
קיים אנא אמר יי ארי כולהון ליך
כלבוש דיקר ועובדיהון בגויך
כקישוט כלתא׃ ארי חרבותיך
וצדיותיך וארע מפגרותיך ארי כען
תדחקין מיתיב ויתרחקון מסלעמך׃
מכען ימרון חד לחד בגויך בני עם
גלוותיך עקלי אתרא רוח לי ואיתב׃
ותימרין בלביך מן רבי לי ית אילין
ואנא תכלא ויחידא גליא ומטלטלא
ואילין מן רבי הא אנא אשתארית
בלחודי אילין היכא הוו׃ כדנן אמר יי אלהים הא אגלי בעממיא גבורתי ועל
מלכותא ארים ניסי וייתון בנך בציבין ובנתך על פרוון יתנטלן׃ ויהון מלכיא
תורבינך ומלכותהון ישמשוניך על אפיהון על ארעא ישתטחון למבעי מיניך
ועפר רגלך ילחכון ותדעין ארי אנא יי דלא יבהתון צדיקיא דמסברין לפורקני׃
היתנסיב מגברא עדי ואם דשבו זכאין ישתזיב

התשכח ב׳ רפי׳ וסי׳ התשכח אשה עולה · התשכח בתולה עדיה : אשכחך ב׳ וסימ׳ ואנכי לא אשכחך · אם אשכחך ירושלם : שאי ח׳ וסימ׳ קומי שאי את הנער · ויקרא אל גיחזי · שאי סביב עיניך · ותקשרים ככלה · שאי עיניך על שפיים · יען שכחת אתי : גם את שאי כלמתך · קומי רני בלילה : ח׳ פסוקי׳ דמיין מן ג׳ ג׳ מלין קדמאה ותליתאה לא נסיב ו׳ וסימך ואך את דמכם לנפשתיכם אדרוש מיד ומיד מיד · ולקחו מן הדם ונתנו על ועל על · כל אשר יגע בבשרה יקדש ואשר אשר · אז ישוב הרוצח ואז אז · הנני ענו בי נגד יי׳ את ואת את · ויאמ׳ אליהם עד יי׳ בכם ועד עד · אלהי אברהם ואלהי נחור אלהי : עלי עשור ועלי עלי · ואמרת בלבבך מי ילד לי את אלה ואלה אלה · לו חפץ יי׳ להמתינו לא ולא לא · כי יצומו אינני שומע וכי כי · כה אמר יי׳ צבאות אל יתהלל חכם ואל אל :

רשי

ומסלותי ירומון · כלפי שאמר כשמו מסלות נתקלקלו מאין ומתקן אותה עכשיו ומסילותי ירומון יתקנו קילקול הדרכים יגביה אותם כמשפט בחלוקי אבנים ועפר : מארץ סינים · מארע דרומא : כי נחם יי׳ את עמו : ותאמר ציון · היא היתה סבורה ששכחתיה : התשכח אשה עולה · עולל שלה : מרחם בן בטנה · מלרחם על בן בטנה : גם אלה תשכחנה · אפילו אם אלו תשכחנה אנכי לא אשכחך : על כפים · על כפי רואה אני כאלו את חקוקה על כפו לראותך ולזוכרך תמיד : דבר אחר על כפים מעל ענני כבוד כמו על כפים כסה אור : מהרו בניך · לשוב : תצרי מיושב · תהי צרה מרוב יושבים שיבאו לתוכך יצר להם המקום צר מלבנות להם בתים : בני שכוליך · בנים שהייתה שכולה מהם : גשה לי · התקרב לצד אחר בשבילי ואשבה : גלמודה · שוללה אבלנו : וסורה · מוסרת מכל אדם הכל אומרי׳ עלי סורו ממנה : ידי · נסי · פירקא בלע״ז כמו וכנס על הגבעה והוא סימן קיבוץ ונתכנן : בחוצן · בחיק הבגד : בחוצן · אימיי״ש בלע״ז ודומה לו בעזרה וגם אני חצני נערתי : היוקח מגבור מלקוח · כשבורי׳ אתם שאי אפשר לקחת מעשו הרשע מלקוח שביו של יעקב הצדיק : ואת

אבן עזרא

הנה · מרחוק יבאו · ממזרח · מצפון · היא בבל · ומים · אשור כאשר הוא כתיב והסב לבב מלך אשור : מארץ סינים · מפאת מצרי׳ אולי הסנה מזאת הגזרה : רנו · דרך משל או רננה שמים להיות האויר זך והארץ לחה לצמח וכן ההרים : ותאמר · קודם הגאולה היתה אומרת ציון כי יי׳ שכחה וטעם ציון כנסת ישר׳ : התשכח · בעבור שהנשים הם באולדת כל הנקבות לרחם על ילדיהן אמ׳ כן : עולה · כמו עולל וכן עולל ימים וזקן : מרחם בן בטנה · הטעם כפול : גם אלה תשכחנה · בשים נשי׳ אכזריות שתשכחנה בניה׳ או עצמן ויתכן שתשכחנה אלה : ואנכי לא אשכחך · וטעם עולה כי על הקטן תרחם יותר כי אין בו כח : הן · אמר הגאון כי על כפים העבים ולפי דעתי שהכתו׳ דבר על לשון בני אדם כי על כפים חקותיך שאראה אותך תמיד והעד חצי פסוק כמשפט : מהרו · הנה באו בניך ויצאו ממך כל מהרסיך שאי · כלם · המ״ם סימן בניך ויאמר ר׳ משה הכהן ז״ל כי טעם כלם על בניך ועל מהרסיך והטעם על הרשעים ויפרש יצאו כמו פועל עבר ואין צורך : חי אני · והנה גזרה שלא תבטל · כאשר אניחי כי זה יהיה אמת : ותקשרים ככלה · כקישורי כלה בצוארי : כי · תחת חרבותיך וכמוהו האתן בכורי פשעי ונשלמה פרים שפתינו או כי עד הנה היו כן : תצרי מיושב · מרוב היושבים והם כלם בניך על כן טעם ורחקו מבלעיך : עוד · גשה · לשם בשבילי כמו גש הלאה : ואמרת · וגלמודה · יושבת בדד וכמוהו ויהי גלמוד ושורש המלה מארבע אותיות והוא תאר השם : סורה · שם התאר שסרה ממקומה ולא יתכן היותו פעול כי סר איננו מהפעלים היוצאים : ולהלן · איפה הם · שתי מלות כטעם אין : כה · ידי · כאדם שישא ידו ויראהו וכן ארים נסי והטעם שתודיע זאת הישועה : והביאו · הגוים בניך : בחוצן · כמו גם חצני נערתי : והיו · אומניך · כמו אומן את הדסה זה דרך משל לרוב הכבוד שיהיה להן : היוקח · דברי הנביא ודבר בעד ישראל שהיו אומרים איך יצא ישר׳ מיד הגוים : היוקח מגבור · המלקוח שלקח והוא השבי : ואם שבי צדיק ימלט · בעבור צדקתו אחר שלקחו הגבור : כי

מנחה גדולה

רנו שמים וגו׳ הנה באמרים באו ישראל ומלאכים לומר שירה וגזר הוא ית׳ יקדימו ישראל שנא׳ קדמו שרים וגו׳ והטעם שהמלאכי׳ אומרי׳ שירה לפי שגם שאליה של מעלה יצאו מהגלו׳ וצוה ית׳ שיקדימו ישראל שהם היו הנגאלי׳ בעצם כי המלאכים לא היו שם רק לכבוד ישראל הגולים וע״ד זה יאמר כי לעתיד שג״כ שכינה של מעלה יוצאים ג״כ ירונו כישראל בגאולה וזהו רנו שמים על ישועות המלאכים וגילי ארץ על ישועות ישראל ומי מקדים הארץ וזהו פצחו הרים רנה כי הלא נחם ה׳ עמו על גלותם שנשתעבדו מש״כ המלאכים שלא היו בשעבוד כ״א לכבוד ישראל ולכן יתייאשו ישראל מן הגאולה וש״ת למה לא אמרת פצחי ארץ רנה כי אם יתרתי ההרים לז״א ועניו ירחם שהוא כי ישפו ההרים עשים וגו׳ שהוא לרחם על עניו ולהיות נוסף בהם ענין זה יתרתי ההרים : עזבני ה׳ בתחלה כשחטאתי לא היה דן אותי ה׳ מיד במדה״ד כי אם לאט לי זמן ומוכיחם עד שהי׳ עזיבה מועטת · ואח״כ כשלא שבתי וגם זרעתי בחטאי גרמתי ששכחני ה׳ כי נלקתי במה״ד עד ואלהי במדה״ד נלקתי וע״כ שכחני · או יאמר עזבני ה׳ שכלה גרם את בני ממני וריקם הגיגוני מבני והריני עזובה מהם וגם ואדני היא השכינה שהלכה עמהם בגלות שכחני כי הניחה את בני שם זמן רב ולא תשובו עדי והריני כשכוחה מהם : התשכח אשה עולה שנתוך כריסה בהיותו בבטן המלאה כלומר כי כן היית אז מסובבת מהשכינ׳ כעובר המסובב בבטן המלאה וש״ת כי הלא מעת החרבן הוצאתי לחוץ מסובך הלא עכ״ז אדמה לעובר אחר הילדו שיצא חוץ מהבטן והאם תשכח אשה מרחם בן שהיה בבטנה הלא לא כן הוא כי לא תמוש מלזכור כי בן בטנ׳ הוא ותדביקנו אליה ותיניקנו מדדיה כן אנכי גם שיצאתי מלהיות מסובב ממני הלא קרוב ודבק אתה אלי כי לא זזה שכינה מכותל מערבי בחקי ולא אתה עיהד ויותר מגדל זה כי גם אלה תשכחנה ואנכי לא אשכחך : הן על כפים חקתיך הנה אמרו ז״ל על פסוק בלע ה׳ ולא חמל על חרבן בית המקדש כי מאז חשב ה׳ להשחית חומת בת ציון למטה כמו קו של בנאים למעלה למדוד בנין בית השלישי לעתיד וע״כ לא חס על חרבן זה התחתון ולא השיב ידו מבלע כי כיאס כי כבר טוב מזה מוכן כי גדול יהיה כבוד הבית האחרון · וז״ש הוא ית׳ ראה איך לא שכחתיך כי הלא הן על כפים שהוא בשמים ממעל אשר למעלה מהעבים חקותיך חקקתי למעלה הבנין העתיד וא״כ חומותיך הם נגדי תמיד שאני מביט בם ואיך תאמרי ששכחתני :

אלה וגו' ואנכי לא אשכחך לו"א והיינו דא"ר אלעזר כלומר בזה איבוא שהדבר כמשך הואיל ואין שכחה גו' שמא לא תשכח לי מעשה העגל ואמר לה גם אלה תשכחנה וגו' ביאח שקד' וכרון מעש' העגל עם היותו מאוחר בזמן כאמור ולפי שאמרה עוד לפניו רב"שע הואיל ויש שכחה וגו' שמא תשכח לי מעשה סיני וגו' כמצא שבפי הויכוח הנזכר הדברים כסדרן ואעפ"י שאינו כסדר ומגם והיינו דא"ר אלעזר א"ר אושעיא גם אלה תשכחנה זה מעשה העגל ואנכי לא אשכחך זה מעשה סיני שהיה קשה בדבריו הפוך הדברים שלא כסדרן בזמן אבל במה שקדם ביאח שהוזכרו כפי הסדר הנז' מויכוח כנסת ישראל עם הב"ה כאמור : ומתוך דחז"ל מובן שמפרשים חז"ל תיבת אשה לשון אשה ריח ניחוח ועולה לשון עולה וזבח ותיבת מרחם לשון פטר רחם גם אלה על העגל לשון אלה אלהיך ישראל ואנכי על מעשה סיני אנכי ה' אלהיך וזה מדוקדק ואנכי בוי"ו די אנכי לא אשכחך : וכת"י ז"ל : ועיין רש"י ז"ל והרא"בע וכן הרד"ק ז"ל : ומהרי"א ז"ל פי' בכפל עולה מרחם בן בטנה כי בטבע היצירה הוא שלא תשכח אשה את עולה בנה הקטן שאין לו פרנסה כי אם ממנה וכן טבע היצירה שהבן ירחם בטנה של אמו והנזכרת אשר יולד שם וזהו מרחם בן שלא ישכח כבן מרחם בטן אמו גם אלה תשכחנ' שתשכח האם את הבן והבן את האם ואנכי לא אשכחך ואמר תשכחנה בלשון נקבה לפי שהאשה היא נקבה ומבניה אשר תוליד מהם נקבות והזכרים בתר רובא ע"כ ואין זה פשוטו של מקרא : ולע"דן מה שכתבתי בכלי חמדה כי האשה שיש לה בנים שנים לא יתכן שתשכח שניהם יחדיו אבל האפשר הוא שתשכח אשה עולה הוא מרחם בן בטנ' ר"ל שסיבת רחם בן בטנה והיותה טרודה לרחם אותו בן בטנה וזהו מרחם ולא אמר מלרחם אבל שניהם יחדיו נמנע ולו הונח שגם אלה הנזכרים דהיינו עולה ובן בטנה תשכחנה הנשים כולן מה שהוא נמנע אנכי לא אשכחך כי אין שכחה לפני : ושמעתי מהרב כמה"רר משה אלשיך ז"לה היה מפרש התשכח אשה אפשר שיהיה זה בעולה עולל מחוץ אמנם הבן בעודנו בבטנה בהיותה מעוברת זה נמנע שתשכחנה היתכן שתשכח מרחם בן בטנה גם אלה תשכחנה ואנכי וגו' : עוד אלמוד מתוך דחז"ל מתיבת ואנכי שמיותרת קצת כי היה לו לו' ולא אשכחך אמר ואנכי כלומר למעני למען ימיני כמו שאמרתי אם אשכחך ירושלם תשכח ימיני וגו' ואנכי בעבור אנכי ולמעני כדי שלא תשכח ימיני לא אשכחך והוא מ"ש דוד למען יחלצון ידידך ר"ל האם למען יחלצון ידידך אנו דוחקים על הקץ אימו כן הלא למענך ולמען ימינך שהוא בגלות וכדי שלא תשכח שם חלילה הושיעה ימינך וענני אבב ישועות הימין :

הן על כפים חקותיך וגו' לחז"ל בפסיקתא זה אחד מהדברים שטעו ישראל בשאלתם שהם שאלו שמני כחותם על לבך כחותם על זרועך ולא שאלו כראוי כי הלב פעמים נגלה פעמים נכס' אלא עיקר השאלה הן על כפים חקותיך שהכפים לעולם נגלים : ומתוך דח"זל הנזכר לעיל בפסו' הקודם אמרו הן על כפים רמז אל הימין רוממה על השמאל והנה העליונה שבכפים חקותיך חומותיך נגדי תמיד אם כן נמנע שאשכחך פן תשכח ימיני ועיין רש"י ז"ל וכן הרא"בע ז"ל שדבר הכתוב בלשון בני אדם כי על כפים חקותיך שהרא' אותך תמיד והעד אני הפסוק במשפט והגאון פי' כפים העבים וכן הר"דק ז"ל וכן ת"י וכן מהר"יא ז"ל בהרחבה כמנהג האד' שקושר באצבעו חוט לסימן זכרון הדבר כך הן על כפי' חקותיך בחקיקה וכתובת קעקע ומה שחקקתי הוא חומותיך נגדי תמיד שלא אשכחך : ולע"דן מה שכתבתי בכלי חמדה מדלא כתיב בכפים או בכפי חקותיך באמר על רומז גם כן על מעשה הצדקה שאתם עושים בכפים פורשים לעניים הן על כפים בעבורם חקותיך וכמו שאתם מטיבים לעני כן גורמים לשאטיב אני עמכם מדה כנגד מדה שיהיה זכרונכם לפני תמיד לטובה וז"ש חומותיך נגדי תמיד והחקיקה הזאת היא צורת הבנין ירושלם הבנויה העתידה לירד מלמעלה וכן חומותיך העתידות נגדי תמיד ואין שכחה לפני :

אמר כבוד מרדכי הכהן י"צו וזה שפיר"ש כפים בלשון עננים כל"ע עד שאמר הגם שתראי שעל כפים הם העננים חקותיך לא יעלה על דעתך שתהי' כעננים אשר כלה ענן וילך אלא חומותיך נגדי תמיד עד כאן :

מהרו בניך וגומר עיין רש"י ז"ל והרא"בע ז"ל והר"דק ז"ל ומהר"יא ז"ל מיהרו בניך הקשה על פירוש המפרשים מאורך הגלות כתבטל פירוש' שהרי לא מיהרו לבא והוא פי' מיהרת בניך יותר מהרה שבאו בני ציון את הרגם משיבא אומה הש"ית לפי שהיו מהם רשעים שלא היו ראוים' על הארץ הקדושה ובמה שבבו חרבנ' והריסתה והוא אומר מיהרו בניך השכחה הנז' לפי שמהרסיך ומחריביך ממך יצאו שבסיבתם נהרסה ונחרבה הארץ זב"ה ע"כ :

ולע"דן שמודיע שבעת הגאולה לא יבואו בניך מתנהלים לאיט' אבן ימהרו לבא כאשר ידאה בנשר וז"ש מיהרו בניך לבא עד שמהרסיך ומחריביך עוד בקרבך וממך שה יוצאים ושה נכנסים שלא היה פנאי לפנות הבית תחילה ואח"כ לבא בניך וז"ש אח"כ שאי סביב עיניך וגומר ולא תפאי עיניך למרחוק כי אם סביב סביבך כי כולם נקבצו באו יחדיו באו לך או יאמר מיהרו בניך לדחוק על מהרסיך ומחריביך שממך יצאו כי סורו טמא יקראו למו לאשר בקרבך ולא יכנסו הם עד צאת מהרסיך ומחריביך ממך ולזה מהרו על מהרסיך וגומר ממך יצאו :

שאי סביב עיניך וגו' עיין הר"אבע ז"ל וכן הר"דק ז"ל וכן מהרי"א : ולע"דן מה שאמרתי בפסוק הקודם שאין צורך להביט מרחוק אלא שאי סביב אל ירושלם וציון כי כולם נקבצו באו לך והשבועה איננה על הנזכר בתחילת הפסוק אבל השבועה היא על מה שמזכיר בסוף הפסוק שכולם הם כשרים וראויים להתכבד בהם ולהתקשט כעדי וזה שאמר חי אני נאם ה' כי כולם כעדי תלבשי ותקש' כי על כן כתארך הגלות ונשארת חרבה ושממה כדי שניכו ביני ישובו אל בא"ית וז"ש כי חרבותיך וגו' כל זה היה כדי שעתה בעת הגאולה תצרי מיושב ולא מחריב אלא צדיק מיושב וכמו שפירשתי בכלי חמדה בפסוק ממכון שבתו השגיח אל כל יושבי הארץ שהם הצדיקי' העוסקי' בישובו של עולם ורחקו מבלעיך באופן שלא תצרי אלא מיושב לא מחריב ובסמוך אוסיף בזה הפסוק בס"ד :

כי חרבותיך ושוממתיך וגו' עוד יאמרו וגו' עיין רש"י ז"ל והר"אבע והר"דק ז"ל וכן מהרי"א ז"ל ולע"דן מלבד הדרך שזכרתי בפסוק הקודם אפס' עוד במ"ש ז"ל שהתכלי' במה שספך הש"ית חמתו וכלת אש בציון היה כדי שלא ישפך הכעס בבני אדם שלא היה נשאר מהם אפי' פליטה וז"ש כאן כי חורבותיך ושוממותך וארץ הריסותך כל זה החרבן נעשה כדי שע"י שפיכת הכעס באבני' ועפר היא כדי שעתה תצרי מיושב מרבויי' כי נשארו מהם שאילו לא היו החורבות ההרים' לא נשאר יתר פליטה כדי שיולידו ותצרו עתה מתולדותיהם ואמר מיושב כלפרש' שהבנים יושבי הארץ ע"י מעשיהם הטובים כי המבלעים בעונותיהם ירחקו או יאמר תצרי מיושב שלא יהיה צרות המקום מהיותם אנשי ריב וכמו שאח"זל גבי ויחנו במדבר שהיו חונים בקטטה אלא כשהגיעו למדבר סיני כי שם' כתיב ויחן שם ישראל בלשון יחיד באחדות בזה יאמר כאן תצרי מיושב בלשון יחיד ולא אמר מיושבים לומר שאע"פי שיהיו מרובים עכ"ז יהיה באחדות ואהבה כיושב א' ועכ"ז תצרי מהם עם היות' יושב אחד ולהיות שלא אמר אדם לחבירו בימי שלותה צר לי המקום שאלין בירושלם לו"א עוד יאמרו באזניך בני שכוליך ולא בקול גדול מפני כבודך יאמרו כן באזניך צר לי המקום כלומר אני הגורם גשה בא לי ואשבה : ומתוך דח"זל בילקוט הכי ר' אליעזר בן יעקב עתידה ירושלם להיות רמה ועולה עד שמגעת לכסא הכבוד ואומרת לה"בה צר לי המקום גשה לי ואשבה רבי משה בר ירמי' רוסטיי בשם רבי לוי ואין אתה יודע מה היא שבח' של ירושלם מן מה דכתיב ואני אהיה לה נאם ה' חומ' אש סביב מכאן אתה יודע שבחה של ירושלם עכ"ל : הכוונה שהם דקדקו בפ' שאומר ואני אהיה לה נאם ה' חומת אש סביב שבא נאם ה' מפסיק באמצע שהי"לל נאם ה' או בתחיל' הפ' או בסופו גם דקדקו תיבת ואני אהי' לה שמשמע שהוא עצמו כב יכול יהיה לה חומת אש סביב והי"לל אני אעשה לה חומת אש או אשים לה חומת אש סביב אבל אמר כי ידוע שבדבר ה' שמים נעשו שהוא מובדל מדבר הבן אדם שהוא כבל וכמו שכתבתי בכלי חמדה בפ' ההוא אמר ולא יעשה בתמיהה כי הוא ית' אמירתו עשיה ופירה פועל כנזכר בדבר ה' שמים נעשו ול"זא כי בהיו' ירושלם ביושביה לעתיד בכשרותם שמדבקים ליוצרם דבוק עצמי רוחני בקדושה עד שמגיעים להדבק בכסא הכבוד העליון הרוחני ולזה אמר רמה ועולה שאמר רמה ועולה פעמים אחת ברוחניות עול' העשיה שבו פנ"לל פון ומחנהו קדוש בסוד אופן אחד בארץ ורמה ועול' ב' בקדוש' עול' היציר' עד שמגעת לכסא הכבוד עולם הבריאה בסוד אב"יע וז"ש עד שמגעת לכסא הכבוד שאותו עולם נקרא כסא הכבו' ליודעי חן ואומרת לה"בה שטהור ידים יוסיף אומץ לעלותם עוד בדבקותם למעלה אצילות וזהו צר לי המקום כב יכול הש"ית הנקרא מקום ע"ש שהוא מקומו של עולם שנ' הנה מקום אתי בחוך המקום שבתן תורה לישראל וזהו צר לי המקו' כב יכול המקו' ברוך הוא צר לי כלומר שרוצה הול לעלות עוד למעלה דאצילו' ובזה מובן ג"כ אומרו יאמרו באזניך שאין האמיר' הזאת לירושלם דא"כ הי"לל עוד יאמרו ליך בני שכוליך מאומרו באזניך מובן שהדיבור לזולתה והי' שומע באזני' א"כ הדיבור הוא אל המקים ב"ה צר לי המקום גשה לזכר ולא אמר גושי : גם זה מוכיח כפירושינו א והיינו דמסיק רבי יוסי ואין את יודע שבחה של ירושלם אלא מן מה דכתיב ואני אהיה לה חומת אש סביב מכאן אתה יודע שבחה של ירושלם מדלא כתיב ואני אעשה לה חומת אש אלא אמר ואני

אהיה לה חומת אש שה"בה בעצמו יהיה לה החומת אש וזהו סוד ואני שאח מלכות שמים מדת הדין הרפה והיה אש אוכלה :

ואמרת בלבבך וגומר עיין רש"י ז"ל והרא"בע ז"ל והר"דק ז"ל ומהרי"א ז"ל בשלשה חלוקות אלו הראשונה מי ילד לי את אלה לפי שהיו ישראל מרוב צרותיהם כפרדים מנשותיהם מסיבת הגלו' וזהו שכול' וגלמודה גול' וסור' והשני' לו הונח שנולדו ואלה מי גדל שהיו לישראל רחם משכיל ושדים צומקים ובעבור זה היה רחוק שיבואו לידי גדול : והשלישית הן אני נשארתי לבדי שמרוב הצרות והשמדות נתערבו ונבלעו בין האומו' ולכן תאמ' האומה הן אני נשארתי לבדי ואלה איפה הם שהיו נבלעי' בין האומות ונסתרים והקשה מהרי"א מהיכן יבואו רבוי גדול כזה עד שיאמרו צר לי המקו' כי הנשפלים בגולה נשארו מעט מהרבה ואם תשיב שישובו עשרת השבטי' אשר בקצה הארץ בלחלח וחבור והאנוסים שיצאו מכלל הדת אלא שעדיין יקשה לרבי עקיבא שאמר שאינם עתידים לחזור ותירץ שזה מדבר על תחיית המתים שיקומו כולם ותתמלא ירושלם והז צריך שתגיע ירושלם עד דמשק וכולי האי ואולי יכילו אותם והנבואה הזאת עתידה היא מחברת לשון הזה אלה מרחוק יבואו ולפונים וארץ סינים הכל לעתיד ולזה סמך אליה כי אשא אל גוים ידי בקבוץ גליות ע"ב : ולע"דן קרוב למה שכתבתי בכלי חמדה ואמרת בלבבך ולא תוציאי הדברים האלה מפיך כדי שלא תשלוט עין רעה לכך ואמרת בלבבך מי ילד לי את אלה רבוי בני ואני שכול' שמתו רבים וגלמודה מהתחבר להיש מסיבת הגלות (כדמהרי"א) וזה נמשך מצד הייתי גולה וסורה שהגולה גרם שכולה הנזכר וסורה מארץ מולדתי ירושלם גורם גלמודה שה'שוכן בציון דרך קבע · אמנ' החלוקה השנית של אלה מי גדל כנגד השבח מהתרבות שימצא בהם כמ"ש עוד יאמרו באזניך בני שכוליך באוזנך ולא בקול רם כדפרשית שלא לזלזל בכבודך שהרי מעולם לא אמר אדם לחבירו צר לי המקו' שאין בירושלם ע"כ אומרת ואלה מי גדל על האופן נאות של גדול הנז' הן אני נשארתי לבדי בלי מדריך ומיישב ומגדל : והשאלה השלישית היא אלה איפה הם ר"ל איפה הם עתה כי הרי המקום מועט ומחזיק את המרובה זה פלא גדול אלה איפה הם ולא אמר איפה הייו והוא דקדוק נכון · גם מאומרו אלה איפה הם ולא אמר ואלה מורה שהיא חלוקה נפרדת ממ"ש הן אני נשארתי לבדי שמאמר הן אני נשארתי לבדי מקושר עם ואלה מי גדל והוא מכוון למה שאמר מי ילד לי את אלה ואחר כך אמר ואני שכולה וגלמודה גולה וסורה וכיוצא בזה אומר ואלה מי גדל ואחר כך ממשיך טעם התימה של אלה מי גדל במאמר הן אני נשארתי לבדי · ואחר כך אומר חלוקת אלה איפה הם כדפרשית : ואפשר לחלק החלוקות האלה באופן אחר והוא מי ילד לי את אלה ואני שכולה וגלמודה והחלוקה השנית גולה וסורה ואלה מי גדל שמהיות גולה וסורה מהגלות הטלטול אין פנאי לגדל ולהת תרבות סוכה והחלוקה השלישית היא הן אני נשארתי לבדי אלה איפ'הם ר"ל איפה היו כדעת המפרשי' שהרי אני הייתי לבדו : והראשון עיקר מהאחרונים שזכרתי :

כה אמר ה' וגומר והיו וגומ' עיין רש"י ז"ל והרא"בע ז"ל והר"דק ז"ל ומהרי"א ז"ל לפי שציון התפלאה על הדבר הזה לאמר איך יתכן שיבא בניה לו"א כי הנה אשא אל גוים ידי ויכולתי ואל עמים ארים נסי ונפלאותי והם עצמם יביאו בניך בחוצן והמלכים שנשתעבדו בכם הם יהיו אומניך מגדלי' אתכם עד כאן : ולע"דן בכפל גוים ועמים זהשני ידי נסי והכוונה כי ישראל מהם מפיזרים בין גוים והם גוים אשר אין להם דת לא אלהות ולא אמונה ומהם בין עמים והם אשר מאמינים באלוה ובעלי דת ולכך נקראו עמים כי הוא מהמצטרף אין עם אלא המשועבד לברית ותורה כמו שפי' במ"ש לברית עם וזה שאמר הנה אשא אל גוים ידי ה' הויה במכות גדולות לשיכירוני ויכירו שישראל בני הם ויביאום מנחה אלי אמנם אל העמים אין צורך לידי אלא נסי כהרמות הנס והוא סימן קיבוץ להודיעם שהגיעה עת קיבוץ בני מיד והביא בניך בחוצן אבל יזהרו מהביא הבנות בחוצן דרך צניעות לפי שהלוקח בה בחוצן בין זרועות יראה כמחבק ומנשק והם ירחו מהם לכך בניך דוקא בחוצן אמנם הבנות בנותיך על כתף תנשאנה שאין שם בית מיחוש נשיקה והיבוק · ולפי שאותם המביאים מוחזקים בגוים שנתערבו בהם ונטמעו והתשיח יכיר' כמו שאמ' הכתוב וגם מהם אקח לכהנים וגם מהם מהמביאי' המנחה כי הכר יכירם לזה אמר והביאו בניך בחוצן ולא אמר את בניך לשמש שיביאו את בניך וזהו פשוטו ולשמש לומר המביאים הם בניך בחזקת גוים וזה שאמר והביאו בניך המביאים ומובאי' יהיו לפעמים בניך ובזה מובן שאמר והיו מלכים אומניך בלשון עבר והוא שלא אמר ויהיו לומר כי נטמעו מזרע ישראל עם זרע הפרתמי' ושרי המדינות ולעתיד יכירום ויתברר למפרע שהיו מלכים אומניך ושרותיהם מניקותיך כחסבם שאת מזרעם ואחר כן יתברר שאת מזרע קדש מלכותך ועל המלכים אמר אפים ארץ ישתחוו לך לחלוק כבוד למלכות אמנם לשרותיהם עליהם אמר ועפר רגליך ילחכו ואמר כי המלכים עצמם אשר היו אומניך הם הם אפים ישתחוו לך ולא יזלזלו בך מהיותם אומניך שיהיה לנם גם בך על דרך הוקר רגליך וכן שרותיהם מניקותיך עפר רגליך ילחכו בעודם מניקותיך וגם אחרי התגדלך כי אני ה' הנותן זה המורא והכבוד ליך וזה מורה שעדין לא נתקיימו כל הנבואות האלה וידעת כי אני ה' נאמן לקיים דברי ולשלם שכר טוב למתחלכים לפני אשר לא יבושו קוי כי אף על פי שיתארך הזמן בסוף הוא שיבוא מה שקוו ולא יבושו אלא קוי ה' יחליפו כח :

היוקח מגיבור מלקוח וגו' כי כה אמר וגומר והצלתי וגו' עיין רש"י ז"ל וכן הרא"בע ז"ל והר"דק ז"ל וי"ת כיוקח מגיבאר מלקוח על עשו הרשע ואם שבי צדיק ימלט על ישמעאל שנאמר עליו שהוא צדיק ששב בתשובה ככתוב ויקברו אותו יצחק וישמעאל בנ"יו ונתקיים בו תקבר בשיבה טובה :

ולע"דן שכוונת הכתוב היוקח מגיבור מלקוח דבר תמיהה הוא בודאי כיון שהוא גבור לא יוכלו לקחתו ממנו ועכ"ז אסהשבי הכשבה הוא צדיק עכ"ז אז מצד הצדקות יתכן שימלט עם היו' נמנע לקחה מגיבור מלקוח וז"ש ואם שבי צדיק ימלט ולא אמר האם שבי צדיק ימלט ולוא הו' כי הקב"ה מייעד שכהגיע עת הגאולה כמו שאמר אני ה' בעיתה אחישנה לא זכו בעיתה שעכ"פ יגאלו וזהו כי כה אמר ה' גם שבי גבור יוקח ר"ל מלבד השבי צדיק הנז' שימלט גם שבי גבור יקח שבי של גיבור עם היותו גיבור גובר עליו מפאת עונותיו עכ"ז יוקח מידו וגם מלקוח עריץ שהו' יותר מגיבור ימלט מידו ואת הראוין עדין להשתעבד בין ולהיותם יריבך לעהיד אלך עומתיכם כי לא המו ז"ש ואת יריבך ולא אמר מריבך עכ"ז אנכי אריב אתם ואת בניך ולא בני שהרי אינם צדיקים עכ"ז אנכי אושיע ואף על פי שאינם ראוים ז"ש אנכי אושיע כלומר אנכי אושיע ואף על פי שאין אתם מושיעים את עצמיכם שהרי אין לכם מעשים להושע עכ"ז אנכי אושיע בזרוע כמו שהיה במצרים שנא' שם גאלת בזרוע עמך וגו' אמנם הרשעים שהיו מחרפים ומונים אתכם בגידופיהן על הדתות והמוכות שלכם להם אאכיל בשרם של עצמם כדהרד"ק ז"ל וזה הענין היה מפורסם לכל העולם שאף על פי שאינכם כדאים אושיע אתכם למעני ולמען שמי ז"ש וידעו כל בשר כי אני ה' מושיעך וגואלך אביר יעקב שאביר יעקב מורה על העבירו' כשאיש הגון לכך שאני אבירו של יעקב ואף על פי שהוא יעקב ובלתי כדאי לתשועה וגואלך אביר יעקב· ואולי אמר אני ה' מושיעך מיד התחתונים וגואלך מיד המלאכים צבאי מרום אשר משעבדים בכם כמו שגאלתי את יעקב מיד המלאך בהאבקו עמו וז"ש וגואלך מעין מה שעשיתי אביר ליעקב אביכם ככתוב וישר אל מלאך ויוכל בכה ויתחנן לו בכה הגאל בניו של יעקב· מיד לבא מרום לפקוד עליו וגם על מלכי האדמה באדמה וכמו שאמר למטה אלבים שתים קדרות לעתיד כשיבא להפרע משרי האומות (כדרש"י ז"ל) :

כה אמר ה' איזה ספר וגו' סנהדרין פ' חלק אמר שמואל באו עשרה נביאים וישבו לפניהם אמר להם חזרו בתשובה אמרו לו עבד שמכרו רבו ואשה שגרשה בעלה יש לזה על זה כלום אמר לו הקב"ה לנביא כה אמר ה' איזה ספר כריתות אמכם וגו' היינו דאמר ריש לקיש מאי דכתיב דוד עבדי נבוכד נצר עבדי גלוי וידוע לפני מי שאמר והיה העולם שעתידין ישראל לומר כן לפניו לפיכך הקדים הקב"ה יקראו עבדי עבד שקנה נכסים עבד למי נכסים למי עכ"ל :

ולע"דן לדקדק מאי קאמר היינו דאמר ריש לקיש וגו' כי אין זה דומה לדריש לקיש כי הקב"ה מכחיש הגירושין ואין זה דומה לדריש לקיש שהתם מודה הוא במכר שמכר עבדו אלא שמכרו לעבד שלוומה שקנה עבד קנה רבו · ואם כן היה לו להקדים טענת מה שקנה עבד קנה רבו ואחר כך הי"לל היינו דאמר ריש לקיש מאי דכתי' וגו' : ונראה כי בעל המאמר הוקשה לו שהרי כתוב אחד או' שלחתיה ואתן ספר כריתותיה אליה שמשם באו לטעון עבד שמכרו רבו ואשה שגירשה בעלה יש לזה על זה כלום כי הודאת בעל דין כמאה עדים דמו שמודה שגירשה והקב"ה משיב שאי זה ספר כריתות אמכם אשר שלחתיה ר"ל הראוני השלוחי' שאינם מועילי' כלום שהרי השלוחים האלו הם מצד שמכרתי אות' לנבוכד נצר ומזה הצד איכו שלום שלכך קראתיו עבדי כדי שכל מה שקנה עבד קנה רבו ז"ש אמר לו הקב"ה לנביא כה אמר ה' איזה ספר כריתות אמכם אשר שלחתיה כלומר שאינו מועיל כלום היינו דאמר ריש לקיש וגו' כמצא דבהביא דריש לקיש מובן ביטול ספר כריתות שאינו כורתה ואעפ"י שלחתיה ז"ש אשר שלחתיה שאעפ"י ששלחתיה איננו ספר כריתות שהרי לעבדי מכרתיה והיינו שלי דמה שקנה עבד קנה רבו : עוד להו"ל לקיים שני הכתובים המכחישים זה את זה בתוב אחד או' שלחתיה ואתן כריתותיה אליה וכאן הוא אומר איזה

יִמָּלֵט׃ כִּי־כֹה׀ אָמַר יְהוָה גַּם־שְׁבִי גִבּוֹר יֻקָּח וּמַלְקוֹחַ עָרִיץ יִמָּלֵט וְאֶת־יְרִיבֵךְ אָנֹכִי אָרִיב וְאֶת־בָּנַיִךְ אָנֹכִי אוֹשִׁיעַ׃ וְהַאֲכַלְתִּי אֶת־מוֹנַיִךְ אֶת־בְּשָׂרָם וְכֶעָסִיס דָּמָם יִשְׁכָּרוּן וְיָדְעוּ כָל־בָּשָׂר כִּי אֲנִי יְהוָה מוֹשִׁיעֵךְ וְגֹאֲלֵךְ אֲבִיר יַעֲקֹב׃

א כֹּה׀ אָמַר יְהוָה אֵי זֶה סֵפֶר כְּרִיתוּת אִמְּכֶם אֲשֶׁר שִׁלַּחְתִּיהָ אוֹ מִי מִנּוֹשַׁי אֲשֶׁר־מָכַרְתִּי אֶתְכֶם לוֹ הֵן בַּעֲוֺנֹתֵיכֶם נִמְכַּרְתֶּם וּבְפִשְׁעֵיכֶם שֻׁלְּחָה אִמְּכֶם׃ מַדּוּעַ בָּאתִי וְאֵין אִישׁ קָרָאתִי וְאֵין עוֹנֶה הֲקָצוֹר קָצְרָה יָדִי מִפְּדוּת וְאִם־אֵין־בִּי כֹחַ לְהַצִּיל הֵן בְּגַעֲרָתִי אַחֲרִיב יָם אָשִׂים נְהָרוֹת מִדְבָּר תִּבְאַשׁ דְּגָתָם מֵאֵין מַיִם וְתָמֹת בַּצָּמָא׃ אַלְבִּישׁ שָׁמַיִם קַדְרוּת וְשַׂק אָשִׂים כְּסוּתָם׃ אֲדֹנָי יְהוִה נָתַן לִי לְשׁוֹן לִמּוּדִים לָדַעַת לָעוּת אֶת־יָעֵף דָּבָר יָעִיר׀ בַּבֹּקֶר בַּבֹּקֶר יָעִיר לִי אֹזֶן לִשְׁמֹעַ כַּלִּמּוּדִים׃
ה אֲדֹנָי יְהוִה פָּתַח־לִי אֹזֶן

ואנכי

ישתזיב: תו אמרת ירושלם האפשר דיתנסב מעשו רשיעא דאמיר עליה על חרבך תיחי עדאה דעדי מיני ואם שביא דשבא ישמעאל דאמיר עליה דצדיקיא הוא ישתזיב: ארי כדנן אמר יי אף דשבו גברין אתיב ודעדו תקיפין אשזיב וית פורענותיך אנא אתפרע וית בנך אנא אפרוק: תו ארי כדנן אמר יי אף עדאה דעדא מניך עשו גיברא יתנסיב מניה ושביא דשבא מניך ישמעאל גותנא דאמיר עליה מריד באינשא ישתיזב וית פורענותיך אנא איתפרע וית בנך אנא אפרוק: ואתן ית בשר דהוו מונן ליך מיכל לכל עופא דשמיא וכמא דמתרוון מחמר מרית כן חית ברא מדמהון תתרוי וידעון כל בשרא ארי אנא יי פרקיך ומשיזביך תקיפא דיעקב: כדנן אמר יי אידא היא אגרת פיטורין דיהבית לכנישתכון ארי אתרחקת או מן גבר דליה חובא קדמי דזבנית יתכון ליה הא בחוביכון אזדבנתון ובמרדיכון אתרחקת כנישתכון: מא דין שלחית נביי ולא תבו אתנביאו ולא קבילו האיתקפדא אתקפדת גבורתי מלמיפרק ואם לית קדמי חיל לשיזבא הא במזופיתי אחריב ימא אשוי נהרין מדברא יסרון נוניהון מבלי מיא וימותון בצחותא: אכסי שמיא כדבקבלא ובסקא אשוי כסותהון: יי אלהים יהב לי לשן דמלפין להודעא לאלפא לצדיקיא דמשלהן לפתגמי אוריתא חוכמא בכן בצפר בצפר מקדים לשלחא נביאוהי מאים יתפתחן אודני חייביא ויקבלון אולפן: יי אלהים שלחני לאתנבאה

ואנא

ושק ג׳ וקמץ וסימ׳ אלביש שמים קדרות · בצום ושק ואפר דדניאל · הכזה יהיה צום אבחרהו : יעיר ת׳ וסימ׳ כנשר יעיר קנו · יי׳ כגבור יצא · אדני יי׳ נתן לי לשון למודים ב׳ בו · והוא רחום יכפר עון · אם זך וישר אתה · ובחזקתו בעשרו יעיר · ויך אלחנן בן יעור דד״ה כן כתיב · בתרא שום בר נש : בבקר בבקר י״ג וסימ׳ מצויין במסר׳ רבת׳ בערך בקר :

רשי

ואת יריבך · ועם מריבך אני אריב : והאכלתי את מוניך · לחית השדה את בשרם · מוניך לשון אל תונו אונאת דברים המקניטי׳ אותך בגידופיהם : וכעסים · מתק יין : דמם ישכרון · כן ישכרון מדמם אותם הרגילים לשתות דם ומי הם אלו עוף השמים כן תירגם יונתן : מדוע באתי · להתקרב אליכם ואין איש מכם פונה אלי : אלביש שמים · לבא השמים שרי ז׳ אומות כשאני בא ליפרע מהם : נתן לי לשון לימודים · ישעיה היה אומר יי׳ שלחני ונתן לי לשון הראוי ללמד כדי לדעת לעות את העייפים ולמהים לשמוע את דברי הק״בה דבר לעות · מנחם חיברו במחלוקת עת לעשות ליי׳ לקבוע להם עתים : יעיר לי אזן · מעורר את אזני ברוח קדשו : לשמוע כלימודי׳ · כמשפ׳ הלימודי׳ האמת והנכוחה : פתח לי אזן · והשמיעני את מי אשלח שלחני את עמוס והיו קורי׳ אותו פסילוס שלחתי את מיכה כולו׳ כדאית׳ בפסיקתא דנחמו נחמו ;

ואנכי

אבן עזרא

כי כה אמר יי׳ · השבי׳ שלקח הגבור יוקח ממנו : עריץ · כמו גבור והוא תאר השם כמלת אימים הנה הוא יוצא ועוד כי תעשה מריבה עם אנשי ריבך ורבים אמרו כי שרשו מבעלי היו״ד בראשונה ואחרים אמרו שהוא הפוך ויאמ׳ הירושלמי כי תחסר מלת אשר כאילו אמר ועם אשר יריבך ויש היו״ד שהוא לעתיד והנה שכח ריבה א׳ את יריבי והכלל שהיא מלה זרה : והאכלתי מוניך · מגזרת לא תונו איש את עמיתו ואחרים אמרו סופריך כמו על ידי מונה שישראל נמשלו לצאן : דמם · מדמם והוא דרך נחות : כה · כריתות · גט כריתות : אמכם · ובין אשתו והנה זה יכחיש דברי ירמיה ואתן את ספר כריתותיה אליה והתשובה כי ירמיהו דבר על מלכות ישראל שלעולם לא תקום וכמוהו לא תוסיף קום וישעיהו דבר על מלכו׳ דוד שממנו יהיה משיח : מדוע באתי · רמז לנביאי׳ שהתנבאו אולי ישובו ישראל לשם : הן בגערתי · הנה ראיה גמורה שלא תקצר ידי מפדות : אלבים שמים · מלבוש : קדרות · השמש על העבים ויש אומרי׳ על קדרות השמש כאשר תקדר כולה בחצי היו׳ וכאילו שק כסותם בעבור שהשק הוא שחור : יי׳ · אלה דברי הנביא : למודים · מתואר השם והעד למוד מדבר · לשמוע כלמודים ולעות דבוק עם לדעת ומלת לעות מגזרת עת וטעם יעף לב התלמיד כאשר ילמד דברים קולים ויעף וילאה והנה לעות לשון עת או היא מלה זרה אין ריע לה וטעם יעיר כי השם יעיר אותי בבקר בבקר ופירו׳ יעירני שיעיר אזני שאהיה שומע כלימודים והנה אני תלמיד לשם : יי׳ · אמר שהשם פתח אזני שגלה סודו לי לא מריתי אני להיות שלוחו :

גוי

רדק

כי כה · ענה הקב״ה : גם שבי גבור יוקח · כי אני גבור מכם שאקחנו מידכם · ומה שתאמרו צדיק אינו כי אם עריץ כי בכח ובעריצות לקחתם אותו לא בצדק ובמשפט כך פירשו אדוני אבי ז״ל : ירבך · שם תאר והיו״ד נוספת כיו״ד יקום : כלומר המריב אותך בגלות ואושיע בניך מתוכם : והאכלתי את מוניך · אונסיך · כמו ולא יונו עוד נשיאי עמי ותרגומו ולא יאנסון : את בשרם · על דרך איש בשר זרועו יאכלו : וכעסים · יין ענבי׳ או יין רמוני׳ נקר׳ כן לפי שיוצא׳ ע״י סחיטה וכתישה · מן ועסותם רשעי׳ · וכן מעסים רמוני׳ ישפוהפרי׳ עסים : דמם · מדמם · ותרג׳ יונתן ית בשר דהוו מונין לך וגו׳ : כה אמ׳ ה׳ אי זה ספר כריתו׳ אמכם · הנה אמ׳ ירמיהו שלחתי׳ ואתן את ספר כריתותיה אליה · פירשו המפרשי׳ כי ירמיה דבר כנגד עשר׳ השבטים שנתן להם ספר כריתו׳ שלא יהיה מהם עוד מלך כי בקבוץ גליו׳ נאמר ועבדי דוד נשי׳ להם · ואמר ולא יחצו עוד לשתי ממלכות · אבל ליהודה לא נתן ספר כריתות אלא כבעל שמוציא אשתו מביתו שקנף עליה אבל לא נתן לה ספר כריתות לפי שעתיד להחזירה אליו כן יהודה עתיד להחזיר המלכות לו · ונוכל לפר׳ גם כן לפי שעשרת השבטים לא שבו בשוב הגלו׳ מבבל ועוד שמשגלו לא יצאו ממקו׳ גלותם וארך להם הגלו׳ מאד הרי הם כאלו נתן להם ספר כריתו׳ ובני יהוד׳ שבו לארצ׳ אח׳ שבעי׳ שנה וישבו בארצם ארבע מאות ועשרים שנה · ואע״פ שיהודה לא גלה עדין הנביא דבר על העתי׳ ונחמ׳ שמנח׳ את ישר׳ שהם בזה הגלו׳ שישובו כי לא נמכרו כי אם בעונותיה׳ וכשובם אל האל ישיב שבותם · ואמר כנגד יהודה אי זה ספ׳ כריתות · כלומר כי קרובי׳ אתם לשוב אלי כאש׳ שבתם פעם אחר׳ כי אין ביני וביניכ׳ ספר כריתות וכשובכם ישובו ג״כ שאר השבטי׳ כי דוד ימלוך על ישראל כלו · וכן אמר יחזקאל הנה אני לוקח את עץ יהוד׳ אשר ביד אפרי׳ ושבטי ישראל חבריו ונתתי אות׳ עליו את עץ יהודה ועשיתים לעץ אחד · ואף על פי שנתן להם ספר כריתות כבר היה כריתות גדול וארך גלות מאד והנה ישיב אותם עם שבט יהודה · והאם היא הכניסה והכלל והבנים הם הפרט והנה לא נמכרתם ואינכם צריכים לכסף בפדותכ׳ אלא עונותיכם היו דמי המכירה והתשובה תהיה כסף הפדות : מדוע · אתם מעכבי׳ הגאולה כי אני מזומן לקבל אתכם בתשובה אם תשובו · ולמה היה זה כי באתי ואין איש עונה אלי : קראתי · שובו אלי ואשובה אליכם : ואין עונה · מכם : הקצור קצרה ידי מפדות · וכי חשבתם לאורך גלותכם כי לקוצר ידי הוא זה שלא פדיתי אתכם עד עתה אין זה אלא בשבילכם שלא שבתם אלי : והביאה והקריאה הם דברי הנביאים כמו שכתבנו בכמה מקומות כי האל מקבל השבים בכל עת קראם אליו בלב שלם הוא קרוב אליהם ונכון לקבלם : הן בגערתי · איך תחשבו כי מקוצר ידי הוא זה שלא נגאלתם עד עתה והנה אחריב הים בגערתי כמו שעשיתי בים סוף בגערה לבד · וכן כתיב ויגער בים סוף ויחרב · והגערה הוא שהוליך רוח קדים עזה את הים לחרבה : אשים נהרות מדבר · כשארצה אובים הנהרות כמו שעשיתי בירדן שהובשתי אותו עד שעברו ישר׳ וממקום המעבר עד הים יבש הנהר כמו שאמר והיורדים על ים הערבה ים המלח תמו נכרתו והנה מתה הדגה שהית׳ בנהר כשתמו המים ובאשה · ומה שאמר על הירדן נהרות והוא אחד מפני נהרות אחרים הנשפכים לתוכו · וכן אמר על זה אתה הובשת נהרות איתן · כמו שפירשתי בספר תהלים : אלביש · וכן עשיתי במצרים בהפסד האויר להם שהלבשתי להם השמים קדרות שהיה להם חשך אפלת ימים : ושק אשים כסותם · כאלו שק היה כסותם שלא ראו אור · והשק הוא שחור ועם כל זה עשיתי כן אוכל לעשות להוציאכם מהגלות ואע״פ שאתם בתוך עמים רבים · וזכר המים והאויר לפי שהם יסודות והם ביסודות יעשה חפצו כל שכן בנבראים מהם · ויש לפרש עוד אלבים שמים קדרות השמש · והירח · או על העננים כמו שנאמר עליהם השמים התקדרו עננים ורוח · אלא שנכון הוא לפרש הכל במה שעש׳ בעבור ישראל · ויתכן לפרש הפסוקים האלה דרך משל דמה טובות הרשעי׳ שהיה להם בשפע כמו הים והנהרות · ואמר שיחריב אותם ויוביש אות׳ כלומר שיעתיק טובתם בעבור הרעה שעשו · והענין כמו שפירשנו בפסוק ושמתי נהרו׳ לאיי׳ ואגמי׳ הוביש : אדני אלהים · אלה דברי הנביא אמרם על עצמו · אמר נתן לי לשון למודים לשון אנשים מורגלים בלשון כמו למוד מדבר · וכן אמר למעלה וישם פי כחרב חדה · שתקן לשוני לדבר נכוחות מהרה כאדם הרגיל בדבר לדעת דברי השם ולעות בו את מי שהוא עיף · ר״ל נלאה לשמוע את דבר ה׳ כמו לשתות העיף במדבר ר״ל הצמא · וכן בארץ ציה ועיף בלי מים · ופי׳ לעות לאמר דבר בעתו : ויעיר בבקר · אולי היו נבואותיו במראות הלילה והיה כאלו האל מעירו בבקר והנבוא׳ · או פי׳ בבקר בבקר יום אחר יום כי לא היתה הפסקה בנבואתו שיהיה בלא נבואה חדש או ימים : יעיר לי אזן · הנה תקן פי לדבר ואזני לשמוע כלמודים · כמו שאמר ה׳ אלהים נתן לי לשון למודים : אדני אלהים · אמר שני פעמים ה׳ אלהים ועוד אמר ה׳ אלהים · הן ה׳ אלהים · לפי שהיה מדבר על הנבואה והנבואה תבא לנביא באמצעות המלאכים הנקראים אלהים :

לא

מנחה גדולה

איזה ספר כריתות ידוע יוהי שאמר ז״ל שבכל מקו׳ שגלו ישראל שכינה עמהם · והטעם כדי שישראל ישימו על לבם מה שגרמו בחטאם · ועוד כדי שיראו שעדין חיבתו ית׳ עליהם · ועוד כדי שישמר אותם בגלותם שלא יכלו שאומו׳ לכלותם כי השכינה היא משמרת אותם · ועוד כדי שיהיו מובטחים שלא זניחם בגלות שהיא במשכון כי לא יעזוב הוא ית׳ שכינתו גולה וסורה תמיד ובגאולתה תלויה גאולתינו · והנה אמרו ית׳ איך אתם ישראל מתרשלים מתשובה הלא ראוי לכם לחוס על כבוד שכינתי אשר שלחתיה בעוונותיכם · וגם ראוי שתראו איך תמיד חיבתי עליכם וא״כ מהראוי גם אתם תאהבו אותי ואיך עזבתם אותי ולא תשימו על לב להשיב לי · והנה הביטו וראו מה שעלתי בשלחי שכינתי עמכם בגלות שעי״כ לא כליתם ביד אויבכם : והרי אתם מובטחים ג״כ שאגאל אתכם : ואל תאמרו שהי׳ בזה סיבה וגרמא ממני שאני שלחתיה כי איה ספר כריתות אשר שלחתיה איזה סיבה וגרם תמצאו שממני היה הדבר ומסיבתי וגם איזה דבר תוכלו לתלות בו סיבת שלוחי אתכם כי בכם הכל תלוי ובעוונותיכ׳ נעשה הדבר : ואין בכם מי שיאמר שסיבת שלוחי אתכם כי קצרה ידי ולא יכלתי להצילכם מאז מיד אויבכם וגם עתה אין בכחי לגאל אתכם שהרי הקרה התריתם בכם כמה וכמה פעמים ע״י נביאי׳ וכמ״ש ז״ל שנביאי׳ כפלים כיוצאי מצרים עמדו להם לישרא׳ ואמן וזמנים הרבה התריתי בכם ואלו היה הדבר מושג כי לא הייתי מתרה בכם שתשובו אלי ואאציל אתכם מיד אויבכם וא״כ אני קראתי אתכם וגו׳ ואיך תאמרו שקצר קצרה ידי מפדות : או שאין בי כח וגו׳ שלא סוזתי יכול להציל אתכם : או יבא הקצר וגו׳ שהוא כנגד מאמר המן ועלתו שתבתובו שיפרו לנו שהיו אומרים אלהיהם של אלו פדאם ממצרים בעשר מכות וכן מאמר מלכים אך הזקין ובלאה וזה יאמר האם על גלותכם מה שאני פודה אתכם הוא כי קצרה ידי מתמת פדות כי פדיתי אתכם פעמי׳ רבות עד שגלאותי ותקצר ידי מפדות · שהוא מתמת פדות ואמר קצר קצרה על שני החורבנות וזה על גלותכם זה לא יתכן כי מה שתחשבו כי קצרה ידי מפדות הנה אין ר״ל בחוזקת היד כי אם בגערתי לבדה אחריב ים ונאבדו כל הנמצאים בים ויובשו המים כי לא יוכלו לצאת כי מעמקי ים סביבות אשר אין קץ לעומקו ועל שאר יושבי ארץ הנה אשים נהרות מדבר ואין ר״ל כל מותר חמימי הנהרות ויאורי׳ כי אם גם מקומות שממימי מקוים מתפתקין הנה אר״ל כי כל המתיבות הם מפרת שבועים מתתת לארץ כמאה כי בהחריב ים ונהרות בגערתי בלבד אספיק לאבד כל שוכני ארץ ואיך קצרה ידי מפדות : אדוני ה׳ וגו׳ אחרי אומרו שהוא ית׳ מתרעם שהטעם שאינכם שבים אל ה׳ ולא יחושו על כבוד שכינת שבגלות או שלא תגלה כ״ו ולא על גלות ישראל אמר הנביא הנה אין להם לומר אולי מה שאינן שבים הוא מלדי וזה כאחד משתי בחינות או שאיני יודע להמתיק הדברים באופן שיתקבלו דברי או מטעם שני והוא כי לא כל העתים שוים · יש עת מוכן להתקבל הדבר יותר מעת זולתו והמוכיח הבקי יבקש לכל אדם עת מוכנת לפי ענינו שיקבל מוסרו ויועילו או טעם שלישי והוא אולי אין הקב״ה מתמיד לגלות להם סבה כי מה שהם צריכי׳ דבר יום ביומו לפי מעשיהם שבכל יום · ויום ואולי משאה הדבר עד שהושם בם אותו החטא וקשה להשיבו או טעם רביעי והוא כי אפשר שהוא ית׳ מודיעני דבר יום ביומו אך אני מתעצל מתיעבות והוא כי אולי מה שאני מוכיח אותם איני עושה ובע״כ לא יתקבלו כי כאים הדברים היוצאים מפי עושיהם כי היוצא מן הלב עד לב השומע יגיעו או לסיבה ששית והוא כי באומרי להם הדבר פעם אחת ואיך עושים רושם לא אשנה להם ולא היה לי לעשות כן אלא לחזור עד שיכנו אותו או שיכלימוני כי עד כך חייב המוכיח להוכיח ואולי איני סובל זה וע״כ אמר הנה אין גם אחת מכל הששה דברים מעכבת מלקבל המוסר כי על הראשונה אדני אלהי׳ נתן לי לשון למודים לדעת ללמד להמתיק הדברים בדרך שיתקבל ועל השנית אמר לעות שהוא לדבר דבר בעתו המוכנת בעת שהאדם מוכן לקבל כי גם לקבל המים כי ימצא וזה לעות את יעף

דבר

איה ספר כריתות אמכם גו' אמרו משל לא' שגירש את אשתו וחזר וחטף את הגט מידה כשהיא
יושבת מזונות מראה הגט גרשתיך ואין ליך עלי מזונות וכשהיא רוצה ליכנס אומ' לה איזה ספר
כריתות גו' שתכנסי בו באופן שאינו רוצה בה לזונה ולפרנס' ולא שתכנס : שבזה מובן לשון
איזה ספר כריתות אמכם שר"ל שהאמת הוא אשר שלחתיה אבל חטפתי את הגט והיזה ר"ל היכן
הוא כדי שיותר לה להכנס בו · עוד לחז"ל בספרי עתידה כנסת ישראל שתאמר לפני הב"ה אתה
כתבת לאמר הן ישלח איש את אשתו או' לה כלום הכתבתי הלא איש והלא כבר נא' כי אל אנכי
ולא איש וכי גרושי' אתם לי בית ישראל כה אמר ה' איזה ספר כריתות אמכם עכ"ל :

ולע"דן לדקדק כי פסו' הן ישלח איש את אשתו אינו מנגד שהרי נא' בסופו ושובו אלי עוד נאם ה' גו' א"כ למה צריך הב"ה לו' לה כלום הכתבתי ועוד יקשה יותר או' וכי גרושי' וגו' היינו הטענה הקודמ' כי אל אנכי ולא איש א"כ אינו גירושין א"כ היינו וכי גרושי' אתם לי כמ שאמר ה' גו' ועוד יקשה מהפסוק שזכרתי שלחתיה ואתן כריתותיה אליה שהרי הודאת פיו של הב"ה שלחה עם היותו אל ולא איש : ונראה שדקדקתי הם ז"ל לשון אשר שלחתי' דמספי' איזה ספר כריתות אמכם או מי מנושי וגו' אשר שלחתי' למה לי וכמו שדקדקתי לעיל לזה דרשו שעתיד' כנסת ישראל לכשישוב ה' את שבותם ותהיה לפני הב"ה דבקה אז כמתרפק' על דודה תאמר לפניו אתה הכתבת לאמר הן ישלח איש את אשתו כלו' לו הוכח שאין הדבר כן בלבד לו' שגירשתנו בלב [...]ם עכ"ז אנו מתרעמי' איך יתכן שאת' אשר הבטחת עולם אהבתנו היתכן שאת' הכתבת' אפי' כתיבה לאמר הן ישלח שזהו הודאה שאת' גרשתנו ועכ"ז תכנס לנו לפנים משורת הדין ושוב אלי עוד נאם ה' ז"ש אתה הכתב' אתה דייקא ולשון הכתבת מורה שאפי' שהוא מפי כתבך ולא בלב אפס חפצ' עכ"ז הדבר קשה איך אתה הכתבת כן להכתיב שלוחים עלינו · ולשלול שאינו מדבר בזמן שיאמר ישראל כן כדי לפרוק עול מלכות שמים מעליה' ככז"ל בההיא דסנהדרין שבאו י' [ז]קנים גו' ואמרו להם עבד שמכרו רבו ואשה שגירש' בעלה יש לזה ע"ז כלום לז"א עתידה גו' [א]מרו ג"כ כנסת ישראל שתהיה מתרפק' על דודה בהתכנס' היא ונדחיה ויהיה לפני הב"ה אז [ת]אמר כן ולא אחרי הסי"ת לשוב מאחריו ולפי שהתרעומת שלה היא על כתיב' כל דהו שאפי' כתיבה בעלמא לא היה ראוי שתכתב כן לזה משיב הב"ה בו בלשון הזה כלום הכתבתי אלא איש [כ]די זה הבנת הכתוב כך היה לאמר הן ישלח איש אמכם הנכי אל ולא איש עם היות שזנית רעים רבים ושוב אלי עוד נאם ה' כלו' ה' ואל אני ולא איש שאין בו דין גירושים זאת ועוד וכי גירושים אתם בית ישראל איזה ספר כריתות אמכם גו' והכוונה אפשר שנרמז בדבריהם ז"ל מה שפי' בכלי חמדה ביישוב ב' הכתובים כי מ"ש שלחתיה ואתן ספר כריתותי' אליה הוא שהיא נתרחקה ממני והיא המגרשת אותי והכותבת לי ספר כריתות וספר כריתותיה הוא שנתתיו לה ז"ש ואתן ספר כריתותיה אליה ר"ל שסבב אליה ואל תיקח מה שעלה בדעת' לגרש אותי אמנם אני לא נתתי לה ספר גירושין שיהיה הכותב שלו כאילו אני מגרשה וזהו או' וכי גירושין לי בית ישראל שאם אינם [...]רו' כתיקון הגירושים כי יהורו ואני אחרים וזהו איזה ספר כריתות אמכם שיהיה ספר כריתות [ש]ני בלשון ממני בו אשר אני הכותב ומשלח אות' ז"ש אשר שלחתיה שאין הדבר כן אלא ספר כריתותי' הוא שנתתי לה כאמור : ועיין הרא"בע ז"ל וכן הביא הרד"ק ומהרי"א ז"ל כתו' שלחתיה [וא]תן ספר כריתותיה מדבר בדור שהוא של גלות שנתן להם ספר כריתות לשיגלו אמכם כאן דבר [ע]ל הדורות העתידים שיקומו אחרי אלו הגולים בזמן החרבן לומר שלא כתב להם כריתות כורת [ע]ד סוף כל הדורות : עוד תירץ כי האמת הוא שנתן לה ספר כריתות כמ"ש שם ואתן ספר כריתותי' אליה אמנם כאן מפרש שהגט הזה לא היה אלא על תנאי אם לא ישובו בתשובה יהי' גט ואם ישובו בתשובה לא יהיה גט וז"ש איזה ספר כריתות אמכם שחפצתי לראותו מפני התנאי הכתוב בו כי אני לא שלחתיה לגמרי בלי תנאי ז"ש איזה ספר כריתות אמכם אשר שלחתיה שיהיה ספר כריתות אשר שלחתיה לגמרי כי אין הדבר כן והשני שאני לא מכרתי אתכם לנושים שלי [מ]כרו עבד לעולם לכשדים או לרומיים וזולתם לתתי אותם דרך שכר כי לא היה כן אלא דרך [ע]נש לכם שבעוונותיכם נמכרתם ובפשעכם שולחה אמכם וכדי להעניש' וכו בכם לא שהייתה [כוו]נתי להטיב להם וכיון שהתכלית היה להענישכ' בהבטל הסיבה יבטל בקל המסובב וזהו שאמ' מדוע באתי ואין איש שם על לב ליכחם קראתי אתכם שובו אלי ואשוב' אליכם ואין עונה וז"ש והיה שם שאין הפילוחין עזיבה מוחלט' אלא תנאית ולזה אמר שוב עוד בימי יאשיהו הראית אשר עשתה וגו' שהחטיאו את בני יהודה ואתן ספר כריתותיה אליה ולא לחלוטין אלא על תנאי וזהו על [ז]את אשר ניאפה כלו' על תנאי ומפני זה לזה אל הנביא שיכריז ויקרא לפונה שגלו שם י' השבטים [ש]ובו משובה ישראל כי אם העשו תשובה לא אפיל פני בכם ר"ל כעסי ופנים של זעם כי חסיד אני [ל]א אטור לעולם באופן שהסכמת השני נביאים שהגט היה על תנאי ע"כ : והרב ב"ע ז"ל בשער [...] פי' כי כתוב שלחתיה ואתן ספר כריתותיה וגו' הוא דרך גוזמא כי לגרש אותנו אי אפשר [...]יה לזה מה שפקדים כשלוחין והוא הפך מה שכתוב בתורה וכתב לה ספר כריתו' ונתן בידה [ושל]חה וגו' שזה מורה היותו מגזים אמכם אי זה ספר כריתות אמכם אשר שלחתיה כסדר הכתוב [וכת]ב לה ספר כריתות ונתן בידה ושלחה ע"כ : ואעפ"י שלענין הדין בספר כריתות תליא מילתא ומ"ש ושילחה פרט לשלחה ותוזרת דהיינו שוטה עכ"ז הדרשה של הרב"ע תדרש :

[ול]ע"דן נכון מה שכתבתי בכלי חמדה וכתבתיו למעלה בביאור מאמר ספרי עתידה כנסת ישראל וגו' ואמר או מי מנושי אשר מכרתי אתכם לו כי אם עשו עשה לי איזו עבודה [...]הדוס וישמעאל אל תחשבו על דעתיכם שאני חייב להן איזה דבר ולפרעון מכרתי אני אתכ' לו [...]לס ורהסונה כי אני אין לי נושה כי מי הקדימני ואשלם ז"ש מי מנושי שיהיה נושה בי אשר [מכ]רתי אתכם אבל האמת הוא שאני לא מכרתי אתכם אבל אתם נמכרת' מאליכם הן בעונותיכ' [נמ]כרתם ע"ד ותמוגגינו ביד עונינו ולא אמר מכרתי אתכם וכן ובפשעכם שולחה אמכ' לא שאני [של]חתיה אלא בהסתלקות השגחתי מצד העונות המבדילים ביני לבינם היא מאיליה שולחה כעין [נמ]כרתם : וכן מצאתי שפי' מהרי"א ז"ל שולחה שהיא עצמה שבבה במעשיה השילוח לא שאני [של]חתיה מעל פני לבלתי שוב אליה עוד ע"כ והדרך זה הוא קרוב למה שאמרתי אך מבחינ' אחרת :

מדוע באתי ואין איש וגו' מסכת ברכות א"ר יוחנן בשעה שהקב"ה בא לבית הכנסת ולא מצא שם עשרה מיד כועס שנא' מדוע באתי ואין איש וא"ר חלבו כל הקובע מקום לתפילתו אלהי אברהם בעזרו וכשמת אומרים עליו אי עניו אי חסיד תלמידו של אברהם אבינו [ו]תנא לן דקבע מקום לתפילתו שנא' וישכם אברהם אל המקום אשר עמד שם ואין עמידה אלא תפילה שנא' ויעמד פינחס ויפלל עכ"ל : והראשונים ז"ל פירשו דיליף ולא מצא שם עשרה מלשון [א]יש שהוא ר"ת אמן יהא שמיה רבא דהיינו עשרה שבמנין הזה אומרים קדיש ע"כ אבל [אי]ן זה מספיק שאין זה פשוטו של מקרא : ולע"דן שהם ז"ל דקדקו כפל. ואין איש קראתי ואין עונה ומהכפל דקדקו מה שאמרו ומיד כועס שלמדו מיד כועס מדקאמר קראתי שהקריאה היא מור' [ע]ל שנתכעס על שאין שם עשרה והב"ה כעס והיה ראוי שיבואו ביני ביני לפחות א' שיענה לאותה הקריאה לז"א קראתי מיד ואין עונה גם אחד אתכם למדו ולא מצא שם עשרה לפי שהעשר' הוא [ה]מכין ההגון להתקדש בתוכם בסוד העשרה כנגד י' מאמרות שבהם נברא העולם בסוד עשר ספירות בלימ' ולפי שנמצאו שם בבית הכנסת עשרה בימי הראשוני' והשרה הב"ה שכינ' עוזו עליה' [ל]מה נתחייב שהב"ה יתמיד לבא שם ולהקדים לבא כמנהגו ועל זה א"ר יוחנן בשעה שהב"ה בא [ל]בית הכנסת ולא מצא שם י' כמנהגם להיותם שם במקום ההוא בשעה ההוא מיד כועס וזהו מ"ש בשעה שהב"ה בא לבית הכנסת בשעה הקבועה וז"ש לשון שם כלו' העשרה המורגלים להיות שם כמנהגם או בשעה ההיא מיד כועס והיינו דסמיך ליה שם הכיא. דר' חלבו בכל הקובע מקום לתפילתו אלהי אברהם יהיה בעזרו וגו' שיש לו שייכות עם הקודם שקביעות המקום מחייב הוא [ה]שראת השכינה עליו תמיד וקודם בא האדם שם השכינה קדמה ובאה ולזה יהיה הקובע מקום לתפילתו מצד ההעלמות הקדושה הנמשכת מהקביעות ככתוב בכל המקום אשר אזכיר את שמי [א]בא אליך שתלה הדבר במקום לבא שם ולברכו תמיד מלבד שקביעות המקום מורה הוא על חסידות וענוה שאינו מזמין המלך בכל יום במקום מתחלף כי זה כזילזול בכבוד המלך אבל הוא חסיד ועניו ולזה קובע לו מקום ולמד כן מאברהם אבינו כנזכר אל המקום אשר עמד שם · כמלא [ש]הקביעות דבר גדול והוא הגורם לשב"ה שיבוא לבית הכנסת ואעפ"י שגלוי לפניו שאין שם עשר' [ב]קביעות הקדושה מימי עולם מוכרח שלא תפסק ולזה כועס כשאין שם העשרה · באופן שמתוך [ד]ברם הענין למד ר' יוחנן ואין שם עשרה. לא מתוך לשון ואין איש ולא מראשי תיבות לבד : [ו]אפשר שלמד ג"כ מתוך לשון ואין איש כמו שאמרו בספר הזוהר שהבא ראשון לבית הכנסת דומה [ה]וא כמי שמפייס להקב"ה ואו' לו אל יחרה אפך בעבדיך שאומרו כי הרי שם בפיים ולא יאמרו [י]חרה אפך מעט ז"ש מדוע באתי ואין איש שיפייס כעסי בדברים הנזכרים וא"כ מזה ג"כ כלמוד [כ]ועס מיד ואין איש מפייס : ועיין הרא"בע ז"ל והרד"ק ז"ל וכת"י מדוע באתי מה דין שלחית [נ]ביי ולא תבו כי הנביא שלוח הסי"ת שלוחו של אדם כמותו יחשב ז"ש באתי קראתי שם דברי הנבואה שתרגם את נביאו ולא קבילו ע"כ : וכן מהרי"א ז"ל והוסיף אחריב ים אשים נהרות וגו' רמז להשפלת וחרבן האומות ע"א :

ולע"דן מדוע באתי ואין איש שם על לב אפי' יחיד שאילו שמע אפי' אחד הייתי מוחל כמו שלמדו חז"ל מפסוק אוהבם נדבה כי שב אפי ממנו מהם לא נאמר אלא ממנו אפי' בשביל יחיד וכשבאתי וראיתי שאין איש מתקרב אלי קראתי ואין עונה הקצור קצרה ידי טעם הכפל של הקצור קצרה כי היה לו לו' הקצרה ידי אבל כוון לומר הקצור ר"ל האם זה הקצור שאתם חושבים שהוא קצור שהרי אתם גולים ומטולטלים ואורך הגלות האם זה הקצור יד מהגלות האם הוא שקצרה ידי מפדות חלילה לי שאין זה אלא מצד עונותיכם כי רבו בי כבדו מאד ומנעו הטוב מכם שהרי אפי' כשאין לי כח מצד זכותכם כדי להציל אתכם עכ"ז אני עושה עמכם לפני' משורת הדין כמו שעשיתי במצרים בקריעת ים סוף שעם היות שהללו עובדי ע"א והללו עע"א עכ"ז קרעתי לכם את הים בגערה שהגערה הוצרכה לפי שלא היה לכם זכות שהרי כתיב וימרו על ים בים סוף וז"ש ואם אין בי כח להציל ולא אמר האם אין בי כח להציל שלא בתמיהה אלא בניחותא ואם אין בי כח להציל מצד זכותכם שהוא מוסיף כח בגבורה של מעלן להציל אלא ע"י עונותיכם גור ילדך תפי עכ"ז היה לכם לבא עדי או לפחות להיות עונה בעת קריאתי שהיכולת בידי וחנותי את אשר אחון ואפילו שאינו כדאי והגון שכן בגערתי אחריב ים שכן גערתי בשרו של ים סוף בשקטרג על ישראל ואעפ"י שהיה הדין עמו א"כ איפה למה לא בא אלי אפי' איש אחד וקראתי ואין עונה · ואמר תבאש דגתם מאין מים רבים כי אם מעט יבאישו כמנהג בבורות כי צריך רבוי מים לשלא יבאישו וא"כ תמות דגתם או אפשר שאמר שהב"ה יעשה הדברים חוץ מהטבע כמו שאירע במן וירם תולעים וא"כ ויבאש וכאן אמר תבאש דגתם התחלה מאין מים עם היותם בחיים ואחר כך ותמות בצמא :

אלביש שמים וגו' · חז"ל פ"ק דברכות · אלבים שמים קדרות אמר רפרם בר פפא אמר רב חסדא מיום שחרב בית המקדש לא נראה שמים בטהרו שנא' אלבים שמי' קדרות ע"כ : תרץ בזה שכוונת הפסוקים האלה על חורבן ירושלם שאמר שקראתי ואין גם א' עונה עם היות שלא קצרה ידי וכח בי להציל א"כ מעתה הן בגערתי אחריב ים זו ירושלם בים הגדול במשלה אשים נהרות המתגברים בחכמה אשית' כמדבר שאשיב חכמי' אחור ודעתם אסכל הבאש דגת' על יושבי ירושלם ובשעת החרבן אלבים שמים קדרות שתבטל הזוהר שלהם · ובזה מובן אומרו לשון אלבים להורות על ההתמדה כל זמן שבית המקדש חרב לא יבלו אורם עד שיבנ' ב"ה וזה בלע"ד בכוונת הפסוקים עפ"י שיטת חז"ל : ועיין רש"י ז"ל וכן מהרי"א ז"ל ועיין הרא"בע ז"ל והרד"ק ז"ל :

אדני אלהים נתן לי לשון וגו' עיין רש"י ז"ל וכן הרא"בע וכן הרד"ק ז"ל ומהרי"א ז"ל לפי שאמר למעלה שאורך הגלות לא היה בסיבת הסי"ת שהרי הוא בא ואין איש קרא ואין עונה ועתה בא לבאר שלא היה ג"כ בסיבת הנביא להיותו מונע מהם התוכחה ולזה אמר אדני אלהים נתן לי לשון למודים ומכנים הדברים בלב שומעיהם כמ"ש למעלה וישם פי כחרב חדה · וביאר שלא היה ענייני מצות אנשים מלומדה כשום ענור לצפצף אבל שהשפע המגיע אליו היה משלימו בידיעה הנבואיית לעצמו וא"כ הוא היה משלים את אחרים ועל זה אמר לדעת והיינו כמו להודיע אבל הוא פועל עומד והוא מקושר עם נתן לי כאילו אמר נתן לי לשון למודים ונתן לי לדעת ר"ל לב לדעת ולהשיג נבואתו ועוד נתן לי לעות את יעף דבר ר"ל ללמד את הצמא והעיף לשמוע דבר ה' ונבואתו ולפי שאין כל העתים הנוכים ללמוד לזה אמר לעות דבר בעיתו : ואמר יעיר בבקר בבקר לו' שלא היתה נבואתו בלילה אלא בבקר בבקר (שלא כדהרד"ק) והיתה נבואתו זכה וברה כאילו שומע הדברים באזניו כתלמידים השומעים מפי רבם וזהו יעיר לי אוזן לשמוע כלימודים ע"כ תורף דבריו ז"ל : ולע"דן שאמר שהסי"ת נתן לי לשון למודים לדבר נחות לדעת האופן הדיבור בנחות ובקצרה שאפי' שאדבר שעה אחת את יעף ועמו לא הכבד עליו אלא עם היותו יעף יהיה בעיניו דבר כדבר אחד ולא כדברים הרבה עם היותו כן שהרי הויכוח נמשך עת אחת כמ"ש לעות עד שעם היותו יעף ולמד עמי עת קבוע עכ"ז היעף הזה יעיר בבקר בבקר ר"ל בהשכמה ביותר וזהו כפל בבוקר בבקר וכן זה היעף אעפ"י שיקום באשמורת בהשכמה לא יהיה ניס ולא כיס מסיבת ההשכמה שומע ומתכמכם לז"א יעיר לי אוזן זה היעף יעיר לי אוזן לשמוע ואעפ"י שהוא יעף ואעפ"י שקם בבקר בבקר עכ"ז יהיה שוקד לשמוע באוזן ערבית לשמוע כשאר הלימודים הלומדים כלימודים כשאר התלמידים המקשיבי' לקולי כן ישמע זה עם היותו יעף ויגע ומשכים · ויכריע פי' זה או' א"כ פתח לי אוזן גו' מורה שיעיר לי אוזן על זולתו קאמר אל היעף כנז"ל : ואם כפרש יעיר לי אוזן כשיטת המפרשים הנז"ל על הסי"ת שיעיר לנביא אוזן או' יעיר לי אוזן לשמוע מפיו כערך הלימודים הצריכים ומתייחסים לתלמידי' אשר לפני כי הנבואה [ש]רוב נבואתו היתה בנעלמות במופלא ובמכוסה לגלות סודות כפי הבנת המקבלים והוא מ"ש ה' אלהים נתן לי לשון למודים למודי' הרבה לא לשון למוד אחד פרטי כי אם לשון לכמה וכמה למודי' שבכולם יהגה לשוני כחרב חדה ולשוני זה יעיר בבקר בבקר לקבוע ישיב' עם החברי' מקשיבים לקולי והב"ה הנז' יעיר לי אוזן לשמוע מפיו כלימודי' כי המלמד תורה ברבי' זוכה ורוח הקדש שורה עליו כמ"ש חז"ל :

אדני אלהים פתח לי אוזן גו' גוי נתתי וגו' וה' אלהים וגו' קרוב וגו' הן וגו' מתוך דחז"ל הובא בילקוט סי' ש"ז אמר ישעיה מטייל הייתי וגו' הובא לעיל בפ' חזון ישעיה גו' · לפי שלא סירב בשליחותו של מקו' עם היות שאמר את מי אשלח ומי ילך לנו שלחתי את עמוס וגו' עכ"ז קבל בשמחה כנז' באלו הפסוקים בזה נבין מ"ש אדני אלהי' פתח לי אוזן מלבד הכפל שכבר אמר יעיר לי אוזן יקשה גם כן השנוי שאמר יעיר בלשון עתיד ועתה או' פתח לשון עבר גם השנוי מלשון הערה ללשון פתיחה כל אלו הדקדוקי' מוכיחים שהפסוק הזה מדבר על תחילת הנבואה והוא אומרו לשון פתח לי אוזן לשעבר בפתח דבריו לדבר אתי פתח לי אוזן לשמוע דבריו · והו' אדני [אלהים נ]תן לי לשון למודים פתח לי אוזן כוון אל הנז' שם על כן משחך אלהים אלהיך שמן ששון מחביריך [ש]כל הנביאים מתנבאים נביא מפי נביא שנא' נחה רוח אליהו על אלישע וגו' אבל אתה מתנבא מפי הגבורה רוח ה' אלהים עלי וגו' וזהו נתן לי לשון למודים הוא בעצמו ולא ע"י נביא אחר וכן פתח לי אוזן הוא יתברך הפותח · ומובן אומר ואדוני אלהים יעזור לי שהסי"ת שהוא רחום בדין [ע]שה מה שעשה עם ישעיהו להשפיע מטובו עליו הוא בעצמו ולא ע"י נביא ולזאת הסיבה זכה גם [...] להיות נבואותיו כפולות עורי עורי נחמו נחמו ואולי רמז כ"ז במ"ש יעיר לי אוזן הוא בעצמו [ומ]לבד ההתעוררות הראשון יעיר בבקר וגו' הנה עוד יעיר לי אוזן לשמוע כלימודי' שלמדתי כלומ' [ל]היות הנבואות כפולות · ואנכי לא מריתי לבלתי לכת בשליחותו · ואמר אחור לא נסוגותי על הנז' שאמר לו עוד אחר שאמר הנני שלחני א"ל הקב"ה ישעיה בני טרחנים וגו' ואמר על מנת כן וז"ש אחור לא נסוגותי אלא גוי נתתי וגו' · או יאמר מה שאנכי לא מריתי זה גרם לי שלא ראיתי נבואות קשות שאשוב אחור מהם אבל רוב נבואתי לטובה ונחמה וז"ש אחור לא נסוגותי מסיבת רוע הנבואה ולא מבעיא שלא מריתי אלא אדרבא גוי נתתי למכים וגו' שסברית וקבלית עלי שיכוני ויפצעוני ולחיי למורטים גו' וה' אלהים יעזור לי להגן עלי לשלא יכוני על כן בעזרו לא נכלמתי מצד בושת מהכאותם ומפצעם · וגם כן על כן מצד עזרו שמתי פני כחלמיש להוכיחם ואדע כי לא אבוש או שמתי פני כחלמיש ליצד כחה וכמה בחמות ואדע כי לא אבוש כי לא יפול דבר מדברי ארצה וכן רש"י ז"ל וכן הרא"בע ז"ל · ועיין הרד"ק ז"ל ומה שכתב במ"ש אדוני אלהים לא נתחוררו לי דבריו כי כתוב הוי"ה ובנקודת אלהים ואין לו שייכות למה שכתב הוא · וכן (מהרי"א ז"ל : כדהרד"ק ז"ל) שלא הכוהו אבל הוא מסר עצמו על דעת שיכוהו ואדני אלהים יעזר לי על כן לא נכלמתי שלא הכוני שאילו הכוני נכלמתי והשאר כדהרד"ק הנז"ל ע"כ :

ולע"דן במ"ש קרוב מצדיקי הנה הב"ה קרוב אלי מאד שנבואתו דבקה · או אמר קרוב הדבר שיהיה מצדיקי כי אין לי אשם עמהם אם כן מי יריב אתי כי הקב"ה ואני נעמדה יחד לדין כב יכול כאילו הוא נידון עמי כפשוטו של מקרא ועמדו האנשים אשר להם הריב וכן כתיב אלהים נצב בעדת אל כב יכול כיצב לריב ואם כן כיון שנעמדה יחד אני והוא ית' אם כן מי בעל משפטי ר"ל מי הוא הדיין שהוא בעל המשפט שימלאנו לבו ליגש אלי לשפטני ולפי זה מי יריב אתי הוא הבעל דין ובעל משפטי הוא הדיין או יאמר מי בעל משפטי יגש אלי על הדיין כאומר אבל אמר יגש אלי לפי שהחיוב הוא שיגשו בעלי דינים אל האלהים הוא הדיין ככתוב והגישו אדוניו אל האלהים אמנם עתה שנעמדה יחד אני והוא ית' וית' אם כן מי בעל משפטי והוא הדיין הדן דינ[י] ואני הוא שיגש הוא אלי ולא אגש אני אליו ז"ש מי בעל משפטי יגש אלי · ולפי שהודרך ירמי' ע"ה [ל]בטיחו ישובו אמה אליך ואתה לא תשוב אליהם לזה אמר ישעיהו כי סמוך לבי שהסי"ת יעזור לי [מ]י ירשיעני לשון רשע ממש כי הוא עוזרי הן כולם כל הרשעים אלד הסיה שב"ם הוא שעכ"פ כבגד הזה שבהכרח הוא כלה כן הרשעים כלם צורם לבלות שאיל ו"ש מהם שלא יתאחר פורעניותם [א]לא כבגד הזה שאכלו עש והוא חדש ז"ש על שני האמי' כבגדו יבלו על כלם ויש מהם עש יאכל' ואיך א"כ יוכלו להחטיא אותי ולהרשיעני :

מי בכם ירא ה' וגו' הן וגו' מתוך מאמר ב"ר מי בכם ירא ה' זה אברהם וגו' אשר ביארתי בכלי חמדה מובן שמדבר באברהם ובכל צדיק שיהי' כמוהו שלא די שהב"ה ישגיח בו בירא

לא מריתי · ללכת בשליחותו ולא נסוגותי אחור שלא הלך אלא אמרתי הנני שלחני : גוי · ואף על פי שאחזה בעבור השליחות לא נמנעתי בעבור זה אלא ברצון הלכתי
ואין זה כדברי ירמיה שאמר ואמרתי לא אזכרנו וגומר · ומה שאמר גוי נתתי למכים אפשר שהיה זה אבל לא מצאנו זה בכתוב · ואפשר שיהיה פי' הפסוק כן אפי' אם
מכים ומורטים אותי אני אקבל ברצון לאהבת האל : למרטי' · מרטים שער לחייו וזקנו : והאדני אלהים יעזור לי · אם הכו אותי · ואמר יעזור לי שלא יתנני בידם להמיתני
ואם לא הכוהו פי' יעזור לי בהקים דברי נבואתי על כן לא נכלמתי באמרי בפרהסי' דברי נבואתי כי ידעתי כי לא אבוש כי יתקיימו דברי : כחלמיש · פי' האבן החזק

ואנא לא סרבית לאחורא לא אסתחרית : גבי יהבית למחן ולסתי למירטן אפי לא טמרית מאתכנעו ורוק : ויי אלהים סעיד לי על כן לא אתכנעית על כן שויתי אפי תקיפין כטינרא וידענא ארי לא אבהית : קריבא זכותי מן ידין עמי נקום כחדא מן בעיל דיני יתקרב לותי : הא יי אלהים סעיד לי מן הוא די יחייבינני הא כולהון כלבושא דבלי וכעששא אכיל ליה : אמר נבייא עתיד קודשא בריך הוא למהוי אמר לעממיא מן בכון מדחליא דיי די שמע בקל עבדוהי נבייא דעבד אוריתא בעקא כגבר דמהלך בקבלא ולית זיהור ליה מתרחיץ בשמא דיי ומסתמיך על פורקנא דאלהיה : מתיבין עממיא ואמרין קדמוהי ריבוננא לא אפשר לנא למיעסק באוריתא ארי כל יומנא אתגרינא דין עם דין בקרבא וכד נצחנא דין לדין אוקדנא כתיהון ושבינא טפלהון ונכסיהון ובהדא גונא שלימו יומנא ולא איפשר לנא למיעסק באוריתא מתיב הקב"ה ואמר להון הא כולכון מגרן באשתא מתקפי חרב אזילו פילו באשתא דגריתון ובחרבא דתקיפתון ממימרי הוותדא לכון לתקלותכון תתובון :

ואנכי לא מריתי אחור לא נסוגותי :
גוי נתתי למכים ולחיי למרטים פני
לא הסתרתי מכלמות ורק : ואדני
יהוה יעזר לי על כן לא נכלמתי
על כן שמתי פני כחלמיש ואדע
כי לא אבוש : קרוב מצדיקי מי
יריב אתי נעמדה יחד מי בעל
משפטי יגש אלי : הן אדני יהוה
יעזר לי מי הוא ירשיעני הן כלם
כבגד יבלו עש יאכלם :
י מי בכם ירא יהוה שמע
בקול עבדו אשר הלך חשכים ואין
נגה לו יבטח בשם יהוה וישען
באלהיו : הן כלכם קדחי אש
מאזרי זיקות לכו באור אשכם
ובזיקות בערתם מידי היתה זאת
לכם למעצבה תשכבון :
א שמעו אלי רדפי צדק
מבקשי יהוה הביטו אל צור חצבתם
ואל מקבת בור נקרתם : הביטו אל
אברהם אביכם ואל שרה תחוללכם
כי אחד קראתיו ואברכהו וארבהו :
כי נחם יהוה ציון נחם כל חרבתיה
וישם מדברה כעדן וערבתה כגן
יהוה ששון ושמחה ימצא בה תודה
וקול זמרה :
הקשיבו אלי עמי ולאומי אלי
האזינו כי תורה מאתי תצא ומשפטי
לאור

קבילו למימרי רדפי קושטא דבען אולפן מן קדם יי אסתכלו די כתציבא מטינרא אתחצבתון וכפסולא דמגוב ריקן אתפסלתון : אסתכלו באברהם אבוכון ובשרה דאעדיאתכון ארי חד הוה אברהם יחיראי בעלמא קריבתיה לפולחני וברכתיה ואסגיתיה : ארי עתיד יי לנחמא ציון לנחמא כל חרבתהא וישוי מדברהא כעדן ומישראה כגינתא דיי ביע וחידוא ישתכח בה מעלי תורתא וקל דמשבחין : קבילו למימרי עמי וכנשתי לפולחני אציתא ארי אוריתא מן קדמי תיפוק ודיני כניהור

למעצבה אילין מצמשין כה בסוף תיבותא וסימ' ורבבה ל' יפול מצדך אלף · קרבה ל' לא שמעה בקול · ראבה ל' בצאורו ילין עז · ורחכה ל' ונסבה למעלה למעלה · שבה ל' ואת תזנוניה ממצרים לא · ומריבה ל' ויקרא שם המקום מסה · למעצבה ל' תשכבון · הקבה ל' ויבא אחר איש ישראל · בעקבה ל' ויהוא עשה בעקבה · להעציבה ל' עשינו לה כוני' להעציבה דירמיה · שובבה מרוע העיר · קרבה ל' אל נפשי גאלה · תובה ל' אשר משמאל לדמשק · נעזבה ל' וקראו להם עם הקדוש נאולי יי' · מארבה ל' כמוץ ימוער סגרן · נקרבה ל' החרישו אלי איים · שגבה ל' ממנו את הכל נתן יי' :

קרוב מצדיקי · שיצדיק דברי ויסים אותם אמת וקרוב הוא אלי תמיד הוא מחדש נבואו' אלי גם שונה הוא אלי קצת נבואות כמו דבר סנחריב וכיון שהוא שונה אלי תמיד על כל פנים יקיי' אותם אם לא יעשו הם תשובה שתשוב אחור דברו וינחם על הרעה · או פי' קרוב כי בקרוב יצדיק דברי : מי יריב אתי · שלא יהיה כמו שנבאתי : הן ה' אלהים · מי הוא ירשיעני בדבריו : ולא אמר מי שלא ימצא מי שירשיעהו כי רבי' היו מרשיעים אותו אלא אמר מי הוא שירשיעני כבגד יבלה · ופירו' ירשיעני · כמו והרשיעו את הרשע אשר ירשיעון אלהים : כלם · כל העומדים כנגדי לסתור את דברי : מי בכם · אמר שיש מרשיעים אותי מי שהוא בכם ירא את ה' ישמע אלי וגם מחשב הלכו בחשך עד עתה ישוב מדרכו הרעה ויבטח בשם ה' ומוב לו : הן כלכם · רוצה לומר רובכם · כי באמת ירא' האל היו בהם אלא מאותם שהי' קורא להם אשר הלך חשכים שישובו · אמר ידעתי שלא תשוב כי כלכם אתם שהיתם בדרך רעה עד עתה קדחי אש אתם ר"ל קדחי אש באף האל · כמו כי אש קדחה באפי אבל אותו פעל עומד וזה פעל יוצא : וכן יוצא כי אש קדחת' באפי : מאזרי זיקות · כפל הענין במלו' שונות ומוציאי אש מן הסלעים ומן האבנים יקראו מאזרי זיקות : זיקות · הם ניצוצי האש · ויונת' תרגם מגרן באשתא · כתרגום והשלחתי בכם ואגרי בכון לכו באור אשכם · אם בערתם ואותו האש תאכלכם · כי העון יכלה אתכם : מידי היתה זאת · הרעה לכם שתשכבון למעצבה · והשכיבה הואת שאמ' כמו שכיבת החולי או המות · כלומר שלא יהיה בכם כח לקום לפני אויביכם : תשכבם · הא"לף בסגול והש"ין רפה : שמעו דבר ה' · כנגד הטובים ירא' ה' : הביטו אל צור חצבתם · פי' חצבתם ממנו · זה אברהם : ואל מקבת בור נקרתם בו · וזהו שרה · דמה אותם האשה לבור · ופיר' מקבת נקיבת הבור · כאילו אמר אל בור נקובה שנקרתם בה ממנה · ואמכם רבי משה בן עזרא פי' צור שרה · כי היא הנפעלה · והמקבת אברהם כי הוא הכלי הפועל בבור : נקרתם · מן העיני האנשים ההם תנקר : הביטו · עתה פירש המשל : תחוללכם · תחולל אתכם ותחולל עתיד במקום עבר כאילו אמר חוללה אתכם · וענינו מן חיל כיולדה · אמר הביטו אליכם ולגבורתיהם וראו מה עשיתי להם : כי אחד קראתיו · ואמרתי לו לך לך מארצך וממולדתך · אחד היה ואמר כן ברכתיו והרביתיו · ומה שסמך לענין זה נחמת ציון פירוש אמו"ל בעבור כי בזמן שנואשו שניהם מהיות להם בן לעת זקנתם אז פקדתים ונתתי להם בן · כן ישראל אחר שיאריך גלותם מאד עד שיהיו נואשים מן הגאולה אז יפקדים האל ויוציאם מן הגלות : ואברכהו וארבהו · עתיד במקום עבר · כי וארבהו בשוא וכן ואברכהו פתח הוי"ו שהוא במקו' שוא : כי נחם ה' ציון כי היא עיקר המלכות : וערבתה · כמו מדברה · וכן במדבר בערבה · והדומים להם · ואמר נחם ושם עבר במקום עתיד במנהג ונבואות ברוב : הקשיבו · ולאומי · בוי"ו עם הדגש והדומים לו כתבנו בספר מכלל : כי תורה מאתי תצא · כמו שאמר בתחילת הספ' כי מציון תצא תורה · כי המלך המשיח יורה העמים ללכת בדרכי ה' · וזה יהיה אחר מלחמת גוג ומגוג : ומשפטי · כמו שאמר ושפט בין הגוים :
לאור

רש"י

ואנכי לא מריתי · מללכת בשליחותו ולא נסוגותי אחור שלא ואיתי הנני שלחני : גוי נתתי למכי' · הוא אמר לי ישעיה בני סרבנים הם בני טורחים הם על מנת שלא תכעס עליהם אמרתי לו על מנת כן : ואדני אלהי' יעזור לי · אם יקומו עלי : קרוב מצדיקי · הקב"ה קרוב לי לזכותי בדי' : עש · תולעת הבגדים : בקול עבדו · בקול הנביאים : אשר הלך חשכים · אפילו צרה באה עליו יבטח בשם יי' כי הוא יצילהו : הן כולכם · שאינם שומעים בקול נביאיו : קודחי אש · עברתו עליכם : מאזרי זיקות · מחזיקי זיקות הן גנין ונחלי אש הנזרקין בקלע ויש לו דוגמא בלשון ארמי זיקוקין דנור כך וכך זיקתא פסיק לן : לכו באור אשכם · לפי דרככם תלקו : מידי · תהא גמולכם זאת לכם : אל צור חוצבתם · ממנו · ואל מקבת בור · שנוקבין וחוצבין בה את הבורות אשר נוקרתם בה · נוקרתם לשון נקרת הבור יקרוה ערבי נחל ומי הוא הצור הוא אברהם אביכם ומי היא המקבת היא שרה אשר חוללתכ' אשר ילדתכ' לשון כי חלה גם ילדה · תחוללכ' אשר תלד אתכם : כי אחד קראתיו · כי אחד היה יחידי בארץ כנען אשר הגליתיו שם מארצו וממולדתו · קראתיו רביתיו וגדלתיו לשון קריאי העדה · וכשם שהוא היה יחיד וגדלתיו כן אגדל אתכם שאתם יחידים לי : וערבתה · אף הוא לשון מדבר כמו בארץ ערבה ושוחה אלא שהערבה כבר קם בה ישוב והוחרבה : תודה · קול הודייה : כי תורה מאתי תצא · דברי נביאי' תורה הוא והמשפטים סופן להיות מרגוע ומנוחה לגוים אשר אהפוך להם שפה ברור' לעובדני :
ארגיע

אבן עזרא

גוי · לא הסתרתי אם אני נתתי על שמו גוי למכים : ואדני יי' יעזור לי על כן לא נכלמתי · והטעם כי השם יקיים כל דברי נבואתי : קרוב מצדיקי · קרוב הוא העת שאראה אני צדיק בדברי הנבואות אז אומר מי יריב אתי : הן · ואמר שהשם עוזרי מי הוא ירשיעני ואלה שהם מרשיעים אותי בפה והם כולם כבגד יבלו כטעם יאבדו : מי · ידבר הנביא עם אלה שהלך חשכים שב אל יראת השם שלא יבקש גדולות ותאות העולם יבטח בשם והם אומר כי כאשר הלך חשכים שב אל יראת השם תאר לעבדו שהוא הנביא והטעם מי גם בכם כמו אין בכם בעבור שראיתם הנביא אין לו מעלה בעולם הזה וזה הוא הנכון בעבור הכתוב הבא אחריו : הן · מאזרי זיקות · כמו סביבים מטעם הפרשה הטעם כפסכם : מידי היתה · גודה : למעצבה תשכבון · בעצבון תמותון כמו וישכב דוד ודבים כן : שמעו · שב לדבר עם הטובי' המאמינים בדברי הנביא וטעם והביטו כמו אל תתמהו איך תשוב ציון מלאה בנים כאשר היתה : הביטו אל צור · כמו הכלי עומד לפניך שם על האדם הצור שחצבתם ממנו וזהו אברהם : ואל מקבת בור · מגזרת ויקב חור בדלתו : נקרתם · ממנו וזאת שרה : הביטו · אמר ר' יונה כי תחוללכם פועל עתיד כמו תסובבכם תחת פועל עבר ותוללתכם ויאמר ר' משה הכהן כי הוא תואר השם ואם אין על משקלו : ואברכהו · הוי"ו פתוח כי הוא לעתיד והטעם שאמרתי לו ואברכהו וכך היה וכן כי נחם יי' ציון : כי · הנה הוא דבק כטעם נחם כל חרבותיה ברוב הבנים והיושבי : הקשיבו אלי עמי · אלה דברי השם : תורה · תצא · היא הגבוהה :
ארגיע

מצוה גדולה

דבר · ועל השלושים אמר יעיר בבקר בבקר פי' השם הנזכר יתמיד יום יום שפע נבואתו בכל אשמורת הבקר יעיר לי אף לשמוע בלמודים הצריכים לכל יום ויום לפי מעשיהם של כל יום ויום ועל הרביעית אמר ה' אלהי' פתח לי אזן ואנכי לא מריתי לעכב או להתעלל מלפתח גם אזן העם ועל החמישית אמר אחור לא נסוגותי כי לא הוכחתי בדבר שקטאתי בו או דומה לו שאם אומר להם טולו קיסם מבין שניך שיוכלו להשיב טול קורה מבין עיניך ויסוגוני אחור כי לא אמרת דבר וחזרתי לאחורי באומרם אלי ולדידך מי ניחא וזהו אחור לא נסוגתי : ועל הששית אמר גוי נתתי למכים הנני בא להגיד

לי מי הוא ירשיעני אך זה הוא אם יזובו להיות שם אני כאשר אהיה אני שם כאופן שמעודה יחד אך ידעתי כי הן כלם כבגד יבלו וגו' ואני אעמוד חי וקיים לפניו ית' ואין ולאין כעמידה יחד כי שם
... מי בכם ירא ה' וגו' הם שומעי מידתה אחר שהנבואה הוכיר ... שומעי לקולו ... ירצה העונש · ואח"כ אמ' שמעו אלי רודפי צדק מבקשי ה' הם הרודפי אחרי ה' ומצותו ועובדים אלהיו :

כ' כי אם אפי' בעבד כנעני שלו ישגיח לאהב' האדון בשיעור שכשהוא פותח פיו ונותן קול בתפיל' בה שעה' תכף שומע בקול עבדו ומשתעשע בו וז"ש לשון הווה שומע בקול עבדו אשר הלך במצו' הש"י את חשכים שלא ידע כי אם קיום דבר הש"י את כענין אברהם שיצא מארצו וממולדתו ולא הי' יודע להיכן הולך ועכ"ז הלך עם היות שלא היה יודע אל איזה מקום כדי להכפיל שכרו : ובמס' ברכות א"ר חבין בר רב אדא אמר רב חסדא כל הרגיל לבא לבית הכנסת ויום אחד לא בא הקב"ה משאיל בעיו שנא' מי בכם ירא ה' שומע בקול עבדו אשר הלך חשכים ואין נוגה לו יבטח בשם ה' וישען באלהיו אם לדבר מצוה הלך נוגה לו ואם לדבר הרשות הלך אין נוגה לו מ"ט דה"ל לבטוח בשם ה' ולא בטח : ולע"דן לדקדק במ"ש אם לדבר מצוה הלך נוגה לו שזה לא נזכר בפסוק שבפסוק לא אמר אלא חשכים ואין נוגה לו · ונראה דחז"ל ביקשה להם כפל הלך חשכים ואין נוגה לו והם הנגדי' זה לזה כי מאמר ואין נוגה לו שלילת הנוגה אמנם הלך חשכים הוא החושך עצמו · ולמה אמר חשכים לשון רבים ולא אמר חושך ודי · גם דקדקו לשון יבטח וגו' בלשון עתיד לזה אמרו שהפסוק הזה מדבר ברגיל לבא לב"ה ויום א' לא בא שהקב"ה משאיל בו שעושה למלאכים שישאלו בעדו ובזה מובן אומרו מי בכם ירא ה' שומע בקול עבדו ר"ל שתמיד רגיל לבא וזהו שומע בקול עבדו שהב"ה יהיה שומע בקול עבדו ולזה כשלא בא יום אחד הקב"ה שואל בו והשאלה היא מי בכם ירא ה' היכן הוא ירא ה' הרגיל לבא שמאז רגיל כמה זמן שהוא ית' שומע בקול עבדו ועכשיו לא בא אם לדבר מצוה הלך נגה לו ר"ל ע"י אורת המצוה נר מצוה להיות לו נוגה על דרך נר לרגלי דבריך ואור לנתיבתי ולז"א חשכים בלשון רבים לרמ"ז ז"ל האחד שהלך לדבר הרשות והשני יהיה לשון מניעה שמנע את עצמו מלבא לבית הכנסת כמו ולא חשך ממני מאומה וגו' ולע"ד חשכים כפשוטו לשון חושך ובלשון רבים הא' בבחינת שבטל אור ההסכמ' לבית הכנסת והחושך השני שהלך לדבר הרשות שאין נוגה לו ממצוה אחרת תמורת שנבטל מהסכמ' בית הכנסת ומכאן למד אם לדבר מצוה הלך נוגה לו מדקאמר ואין נוגה לו שלא הלך למצוה שאעפ"י שאפשר שהדבר מצוה שהלך קל הוא ממצות הסכמת בית הכנסת ומה גם בהצטרף שהיתה תמידית ומצות הבהכ' היתה הטובה ולא היה לו לבטלה ואפי' לדבר מצוה · אלא א"כ לחמורה ממנה · עכ"ז כשהלך לדבר מצוה דבר מצוה דייקא שר"ל דבר כל דהו דבר מצוה נוגה לו ואעפ"י שלא יהיה מערך המצוה של הסכמת בית הכנסת והיינו דמסיק יבטח באלהיו · שאעפ"י שאינה מערך המצוה לבטל · עכ"ז יבטח בשם ה' אלהיו שיגמור בעדו שכיון שכוונתו לעשות רצון השם שלכך בטל ההסכמה ישלם לו שכר טוב ואם לדבר הרשות הלך אין נוגה לו כלומר שלא יצליח בדבר הרשות ההוא ויהיה קרח מכאן ומכאן מ"ט דהוה ליה למבטח בשם ה' ולא בטח ואמר יבטח בלשון עתיד לו' · כי כיון שאין נוגה לו שרואה שלא הצליח מעתה ישוב ויבטח מכאן ואילך ולא יבטל עוד מצות ההסכמה לבית הכנסת : עוד אחז"ל במדרש שוחר טוב מי בכם ירא ה' בשעה שישראל נכנסים לצרה הם או' להב"ה גאול אותנו הב"ה או' להם יש ביניכם ירא שמים והם או' לשעבר בימי משה בימי יהושע בימי דוד בימי שמואל אבל עכשיו כל שאנו הולכים היא מחשכת לנו והולכת שנ' אשר הלך חשכים אמר להם הב"ה בטחו בשמי והוא עומד לכם שנא' יבטח בשם ה' ולמה לפי שכל מי שבוטח בשמי הרי מצילו וכן דוד או' בך ה' חסיתי אל אבושה מי היה בחשכה ולא הארתיו חנניה מישאל ועזריה שלח מלאכיה ושיזיב לעבדוהי די אתרחיצו עלוהי וכן לדניאל והוסק לדניאל מן גובא והו' בטחו בה' עדי עד וכי לא נתביישו ישראל בעה"ז אלא אמר דוד בך ה' חסיתי אל אבוש' לעולם דייכו שנתביישנו בעה"ז ולא נתבייש בעה"ב וכן הוא או' ישראל נושע בה' וגו' : ולע"דן היכן נזכר בפ' בשעה שישראל נכנסים לצר' הם או' להב"ה גאול אותנו ומאי בשעה דקאמר דהי"לל כשישראל בצרה וגו' ועוד לשעבר וגו' מה צריך להזכיר כ"כ פרטים משה יהושע דוד שמואל · וידוקדק לשון כל שאנו הולכי' היא מחשכת לנו והולכ' אריכות לשון יש כאן · ועוד מה ראיה מביא מחנניה מישאל ועזריה כי היו כשרי' שהרי מסרו עצמן למיתת שריפה על עבודת ה' וכן דניאל בגוב' דאריותא :

ונראה שהוקשה להם בפסוק הזה כל הדקדוקי' הנז"ל גבי מאמר דברכות ולזה פירשו מי בכם ירא ה' בשעה שישראל נכנסים לצרה דיליף כן מה' משני פנים הא' מסמיכות הפסוק שקודם שאו' הן כולם כבגד יבלו עש יאכלם ובשעה שיכנסו לצרה הזאת צועקי' להב"ה גאול אותנו והוא ית' משיב להם כלום יש בכם ירא שומע בקול עבדו של הש"י הוא הנביא וזכותו של הירא' ה' יגן בעדכם או אפשר שלמדו כן בשעה שישראל עבדו נכנסים לצרה צועקים להקב"ה גאול אותנו וז"ש שומע בקול עבדו שצועקים ראוי שיהיה מזומן הש"י שומע ועומד מיד בקול עבדו ישראל שהם אומרים להקב"ה גאול אותנו מיד בשעה שנכנסים שאינם סובלים אותה צרה כלל אלא בשעה שנכנסים וגו' ועל שאלה זו משיב הקב"ה ואומר מי בכם ירא ה' זה משיב הקב"ה כשישראל או' שומע בקול עבדו כאמור והראשון עיקר וישראל משיבים אשר הלך חשכים בלשון רבים לו' אבל עכשיו כל שאנו הולכים היא מחשכת לנו והולכת ולזה הזכירו זמנים רבים משה ויהושע דוד ושמואל לו' שמדור משה לדור יהושע התחיל העול' להחשיך שהרי פני משה כפני חמה פני יהושע כפני לבנה וכן ותחשך העולם והלך בשבא דוד ושמואל וז"ש אשר הלך חשכים כל שאנו הולכים היא מחשכת · ואין תקוה שישוב העולם לאיתנו אלא ואין נוגה לו וזה כוון באמרו מחשכת והולכת מורכב' בתיבת ואין נוגה לו כלומר שאין תקוה שיבא נוגה מתוך החושך הזה · ואמר להם הקב"ה אף עפ"י שאין לכם משען ומשענה מידת ה' עכ"ז בטחו בשמי וזה יספיק כי מעלת הביטחון גדולה ז"ש בטחו בשמי והוא עומד לכם שמתיבת ישען דריש והוא עומד לכם ולמה לפי שכל מי שבוטח וגו' ר"ל כל מי שבוטח ואף עפ"י שאינו הגון אני מצילו בזכות הביטחון ומה שהביא ראיה מחנניה הוא מלשון הכתוב שאמר די אתרחיצו עלוהי כלו' זה גרם ההצלה ולא הוצרכה זכות עבודתם שעבדו את הש"י ולפי' שהוקשה לו על זה תמה · שאנו רואים שאף עפ"י שבטחנו כמה פעמים שנתביישנו אלמא משמע דלאו בבטחון תליא מילתא לז"א שאם לא יועיל הבטחון לעה"ז יועיל לעה"ב שאל אבושה לעולם ז"ש בטחו בה' עדי עד בעה"ז ובבא לז"א אלא אמר דוד בך ה' חסיתי אל אבושה לעולם דייכו מה שנתביישנו בעה"ז אבל אל אבוש' לעה"ב כי זה יכפר והבטחון יספיק לעה"ב ולפי זה בטחו בה' עדי עד ר"ל יועיל הבטחון לעה"ז ואם ח"ו נבוש בעה"ז יועיל הבטחון עדי עד לעתיד לבא · ולא יהיה פי' הפסוק שעדי עד יבטחו · וכן מ"ש אל אבושה לעולם פי' בך ה' חסיתי ויועיל שאל אבושה לעולם הבא · ע"ד מ"ש חז"ל בפסוק והארכת ימים שאם לא הועילו לו לעה"ז היכן אריכות ימיו של זה ואמרו שיהי' לעה"ב שכולו טוב עולם שכולו ארוך · ועיין רש"י ז"ל והרא"בע ז"ל וכן הרד"ק ומהרי"א ז"ל מי בכם וגו' הנביא מדבר עם בני דורו מי ומי בכם ירא ה' שומע בקול עבדו הנביא ועכ"ז אשר הלך חשכים בצרות שתכפוהו ולא הגין הש"י עליו וז"ש ואין נוגה לו כי באמת לא ימצא איש ירא ה' בצרות כי הקב"ה יעזרהו ויצילהו וז"ש יבטח בשם ה' וישען באלהיו ויצילהו אבל הנמצא בכם הוא בהפך שכולכם קדחי אש וגו' · עוד אפשר שאמר באם תראו שיש בכם ירא ה' שומע בקול עבדו הנביא ועכ"ז הראו אשר הלך חשכים שני הגליות בגלות ישראל ובגלות יהודה שלא נמלט מלכת בהם אל נא תאמרו א"כ מה בצע ביראתו את ה' ושומעו בקול עבדו כי דעו כי נאמן הוא יתברך לשלם שכר טוב למתהלכים בעולם שכולו טוב עולם שכולו ארוך ז"ש יבטח בשם ה' וישען באלהיו שהוא ישלם לו שכרו בעה"ב לפי שהגזרה על הרוב שכולכם מאזרי זיקות והפרטי לוקה בכלל הרבים ולא יוכל להמלט · והדרך השלישי כדהרד"ק ז"ל הנז"ל :

ולע"דן כוונת הנביא להודיע מעלת התשובה בעיני החוטאים ואומר מי בכם רוצה לומר כל מי ומי איש ואיש אשר בכם יכול הוא להיות ירא ה' באמצעות היותו שומע בקול עבדו הנביא בתוכחותיו ידריכהו אל הדרך הישרה עם היותו רשע גמור אשר הלך בכמה מעשים רעי' שהם חשכים כאמור והיה במחשך מעשיהם וגומר ואין נוגה לו ישמע דברי הנביא המוכיח ויבטח בה' וישען באלהיו שיעזרהו לבוקר עם היות בהן כולכם קדחי אש מצד העבירה ומחזיקי ומאזרי זיקות ע"י היצר משיבכם בתשובה מ"מ תוכלו כל אחד מכם להיות ירא' ה' וז"ש מי בכם ירא ה' ולא אמר מי ירא ה' בכם ומ"ש ומידי וגומר ר"ל ומידי היתה זאת לכם לתתי הבחירה בידכם לבחור בתשובה או להוסיף על חטאתכם פשע היצר שזה יגרום לכם שלמעצבה תשכבון אם לא תשובו כיון שמידי היתה זאת הבחירה לכם אם לא תבחרו בטוב יגדל העונש שלכם · וי"ת הפסוק על האומות ששואל הב"ה אל האומות מי בכם ירא ה' שומע אל הנביא עבדו שהיה מקיים התורה בכ' ומצוה כמי שהולך חשכים ואין נוגה לו בוטח בשם ה' וסומך על ישועת אלהיו והאומות משיבין על מה שלא התעסקו בתורה לפי שהיו טרודין במלחמה ושהיו שורפים הערים שהיו כובשין ומתוך החורבה הש"י מובן כן ממה שאומר להם הן כולכם קודחי אש כאשר אמרתם שהוא הגרוי של מלחמה : כאש בוערה וחרב מזוקקת שעליה אמר מאזרי זיקות לכו נפלו באשכם אשר שרפתם רבי' ובחרב העגומי' אש' הרגת' מגבורתי היתה זאת לכם למכשולכם ולעונשכ' למעצבה תשכבון ע"כ :

שמעו אלי רודפי צדק וגומר הביטו וגומר כי וגומר חז"ל יבמות פ' רביעי א"ר אמי אברהם ושרה טומטומין היו שנאמר הביטו אל אברהם אביכם וכתיב הביטו אל צור חוצבתם ואל מקבת בור עכ"ל : ולע"דן לדקדק למה הפכו חז"ל סדר הפסוקים להקדים פסוק הביטו אל אברהם אביכם ואחרו פסוק הביטו אל צור וגומר : ונראה שכוונת חז"ל לפרש הפסוק במ"ש של אברהם אביכם ר"ל הביטו הפלא הזה שלא היה ראוי מטבע היצירה להיות אברהם אביכ' כי היאך יוליד והוא טומטום וכן שרה היאך תאולדכם והיא אטומה אלא שהב"ה קרע אותו האוטם זה שאמר אל צור חוצבתם על אברהם ואל מקבת בור נוקרתם שרה כמי שמנקר הבור כך נוקרו אברהם ושרה ונקרע האוט' בהשגחת ה' ולזה הקדימו פסוק אל אברהם אביכם לפי שביאור הכתו' הזה הוא המכוון בדבריהם ועוד הקדימוהו לפי שפסוק הביטו אל אברהם אביכם וגומר אף על פי שהוא בסוף מוכיח על תחילת הענין ופסוק צור חוצבתם וגומר שמדבר באברהם והפסוק השני מגלה על הראשון שמדבר באברהם ועיין רש"י ז"ל והרא"בע ז"ל וכן הרד"ק ז"ל והוסיף ומהרי"א ז"ל כאן שלשה פרשיות זו אחר זו להסיר מלב ישראל שלשה ספיקות אמר להם בענין הגאולה האחד מצד התמעט' בגלות כי מי יקבל א"כ הגאולה · והשני היאך יתכן שתהיה הגאולה ואפילו כשלא זכו ישראל ולא שבו אל ה' כי א"כ למה נתעכבה זמן רב · והג' מפחד חוזק האומות המורה שאין מי שיאמ' להם מה תעשה ומה תפעל ולראשונה אמר שמעו אלי רודפי צדק וגומר רוצה לומר איני מדבר עם העקשים שלא יקבלו שום טענה כלל אבל דברי אלה עם רודפי צדק ואמת ומודים עליו מבקשי ה' רוצה לומר מכירים האמת והצדק שהכל בהשגחתו יתברך הביטו אל צור חוצבתם וגומר ובאר המשל שהוא הביטו אל אברהם אביכם וגומר והנמשל כי אחד קראתיו כלומר כשבחרתי וקראתיו כמו כל הנקרא בשמי ולכבודי וגומר אחד קראתיו אחד המספריי בלתי מתרבה בטבעו כן היה אברהם עקר ואחד בלתי מתרבה בטבעו ועכ"ז ואברכהו וארבהו אב המון גוים נתתיו כן יהיה זרעו כי ינחם ה' ציון וינחם כל חורבותיה ועם היותם חורבות שוממות מבלי בניה כאברהם ושרה עכ"ז כן יהיה ערבתה כגן ה' המלאה לא מכל שלימות ועם היות שדמה אותה אל גן ה' ועדן לא יהיה הקש בהחלט שהרי נמצא לאדם הראשון יגון ואנחה אבל בציון ששון ושמחה ימצא בה ושני הספיקות ישיב בפרשיות שאחר זו כמו שיבוא בס"ד ע"כ ואני הצעיר מרדכי הכהן י"צו נלע"ד שציון התלוננה כמ"ש חז"ל לפי שראת' הגליות וכו' והיא לא נזכרה והוא ית' השיב לה יש כלה בלא חופה כי היא העיקר לז"א עתה כי נחם ה' ציון וכו' ופי' במה ניחמה שא"ל שהיא העיקר כי כל שאר הששון והשמחה לא היה נמצא כי אם בה וכיון שכן בכלל אותו הששון ושמחה היא היא ובזה נתנחמה ציון כנז' ע"כ : ולע"דן לפי שהיו ישראל טועים אחר צבא מרום כי בהם כל חיי רוחם לפי דעתם ע"ד מה שטעה אברהם ע"ה בעת שאמר ה' אלהים מה תתן לי ואנכי הולך ערירי' כי ראה שכן הי' מחייב מזלו והב"ה השיבו מאי דעתיך דקאי צדק במזרח אנא מהדרנא ליה למערב לז"א שמעו אלי רודפי צדק כמו שהיה אברה' תולה כל ענייניו במזל צדק כן גם אתם רודפים אחריו שמעו נא אלי ואל עצתי זאת והיו נא מבקשי ה' כי משדד אותם ע"ד מהדרנא ליה למערב כי השגחתי שליטה על כל והראיה הביטו אל צור חוצבתם וגומר הלא הוא אברהם אביכם וכו' שעם היותם טומטומים מטבע יצירתה כנ"ל בדא"זל הנ"זל ומפאת המזל אחד קראתיו ר"ל גזרתי אות' וקראתיו שיהיה אחד ואין שני גם בן ובנות אין לו עכ"ז ואברכהו וארבהו זו הראיה גדולה שאני המברך ומרבה לא המזל · או יאמר שמעו אלי ותחי נפשכם שעל ידי השמיעה אל תהיו רודפי ומרדפי למזל צדק להכניעו בהיותו כרדף מכם והיותכ' מבקשי ה' שהכל תלוי בזה והראי' מאברה' כנ"ל בשיטה הקודמת או יאמר דברים כפשטן שמעו אלי והיו רודפי צדק ע"ד בקשו צדק צדקה וחסד והיו ג"כ מבקשי ה' הביטו נא אל צור חוצבתם כי חלק ה' עמו ומקבת בור נוקרת' זו כנס' ישראל זו מפאת הנשמה הקדושה ורוח ונפש טהורה אמנם כנגד הגוף אמר הביטו אל אברהם אביכם ר"ל ומאחר שהוא אביכם ואתם יוצאי חלציו ראוי שתהיו דומים אליו ולבקש ה' כמוהו וכשר' אמכם אשר ילדה אתכם שהרי כשקראתיו שיבא אלי לארץ ישראל והקריאה היא לך לך מארצך וכו' אחד קראתיו ר"ל שיבא יחידי שהרי אמרתי לו שירחק מבי' אביו וממולדתו וקרובית דכתיב וילך אברהם כאשר דבר אליו ה' ר"ל יחידי שלא שלוט נדבק עמו שלא כרצון ה' כמ"ש חז"ל בפסוק אחרי הפרד לוט שלא נתייחד לו הדיבו' עד הפרד לוט מעמו ז"ש כי אחד קראתיו לו לבדו יחידי קראתיו ולוט נפרד מאתו ואברכהו וארבהו כן בנחם ה' ציון וחורבותיה היא לבדה ואין לזרים אתה ז"ש כי ניחם ה' ציון ר"ל בנחמה פרטית של ציון ופרטית אל כל חורבותיה ואין לזרים אתו כמו שהעדן וגן עדן לא יהנה ממנו אלא העמל במצות ולא זולתו שאין העדן וגן עדן נדבה לחלק לעמים כן ציון וגבולה וז"ש וישם מדברה כעדן וערבתה כגן ה' מה עדן וגן אינו מתחלק אלא למי שעמל בו כן ציון וחורבותיה כל עדונה ושמחה לה לבדה ששון ושמחה ימצא בה (כנ"ל בדמהר"יא ולא יגון ואנחה כמו שהיה לאדם הראשון) ולא יהיה בה קלות ראש אבל ששון ושמחה ימצא בה בהסית הדעת וז"ש ימצא בה ותודה וקול זמרה שבחו של מקום והוא הנדרש לא קלות ראש והוללות שאין זו שמחה גם לשון מציאה מהמצטרף הוא שאין שייכות ללשון מציאה אלא א"כ קדמה לה אבדה וכן הוא שמתחיל' היתה משוש לכל הארץ ככתוב הזאת העיר שיאמרו כלילת יופי משוש לכל הארץ ונאבד בגלות ויחזור עטרה ליושנה כמ"ש שישו אתה משוש ר"ל המשוש הקדמון משוש לכל הארץ וז"ש ששון ושמחה ימצא בה שנאבד לשעבר ועתיד להמצא בה וכן תודה וקול זמרה שהיא מימי קדם יחזור הכל לאיתנו ואמר כי ניחם ה' ציון ניחם כל חורבותיה והיה די שיאמר כי ניחם ה' ציון וכל חורבותיה וכיון שהזכיר ניחומים בחורבותיה הי"לל וניחם בו"ו אבל אמר כי השגחתו ית' העיקרו' בציון הם האנשי' המצויינים בהלכ' ובכלל נחמת ציון ניחם כל חרבותיה שיבנו שא"לכ לא תהיה הנחמה של ציון נחמה גמורה וז"ש כי ניחם ה' ציון ר"ל כאשר ניחם ה' ציון ניחם כל חורבותיה ואפשר שאמר שהצדיקים אומרי' מעט ועושים הרבה הב"ה ית' וית' עאכ"ו : וז"ש כי אם' ניחם ה' ציון ניחם כל חורבותיה שאמ' להן לבנותן כך היה היעוד שאמר מעט החורבות לבד אמנ' עשה הרבה שאין צ"ל החרבות אלא וישם אפי' המדבר הרחוק חוץ ממנה שמו כעדן להיותו נקרא על שמה וכן וערבת' כגן ה' עד שיעור ששון ושמחה ימצא בה בערבתה הנז' תודה וקול זמרה ואם בערבתה שהיא כגן כך במדברה שהיא כעדן שהוא חשוב יותר מגן עאכ"ו ובחרבותי' עאכ"ו ובציון עצמה עאכ"ו ולפי זה לא אמר ששון ושמחה ימצא על ציון עצמה כי שם תהיה הששון ושמח' בהתמדה לא דרך מציאה בהסח הדעת לעתים א"כ לשון ימצא בה מוכיח שעל ערבת המדבר שהם ימצא לפעמים ולעתים אבל בציון עצמה תמיד יהיה בה בקבע הששון והשמחה :

הקשיבו אלי עמי מדרש שיר השירים רבה בעטרה שעטרה לו אמו א"ר יוחנן שאל רשב"י את ר' אלעזר בר' יוסי אמר לו אפשר ששמעת מאביך מהו בעטרה שעטרה לו אמו אמר לו הן אמר לו היאך אמר לו למלך שהיתה לו בת יחידה והיה מחבבה יותר מדאי והיה קורא אותה בתי ולא זז מחבבה עד שקרא אות' אחותי ולא זז מחבבה עד שקרא אותה אמי כך הי' מחבב הב"ה יותר מדאי לישראל וקראן בתי הה"ד שמעי בת וראי ולא זז מחבבן עד שקראן אחותי שנא' פתחי לי אחותי רעייתי לא זז מחבבן עד שקראן אמי שנא' הקשיבו אלי עמי ולאמי אלי האזינו ולאמי כתיב עמד רשב"י ונשקו על ראשו ואמר אלו לא באתי אלא לשמוע מפיך הטעם הזה דיי עכ"ל : ולע"דן לדקדק כי חבוב הבת נראה גדול יותר מאחות ומאם · ועוד קשה כי כשקרא' בתי אין כאן חבוב שהרי בתו היא וכי תימא החיבוב הוא שקראה בתי ביחוד ולא קראה בת אי אפשר שהרי הפסוק שמביא ראיה על זה שמעי בת קאמר ולא שמעי בתי · ואפשר ליישב זה כאשר אכתוב בסמוך בס"ד : ועוד מי הכריחם ז"ל לדרוש ולאומי ולאמי כתיב שהרי מלא הוא בוי"ו ולאומי : ונראה לפי שהבת הזו שם יש לה רחל או לאה וכיוצא אלא שמרוב חבובה לא קראה בשמה אבל היה קור' אותה בת או בתי והוא שאמר שמעי בת וז"ש והיה מחבבה יותר מדאי והיה קורא אותה בתי ולא בשמה והנה חבוב הבת גדול שהרי הי' עצם מעצמיו ובשר מבשרו ובפרט שהאיש מזריע תחיל' יולדת בת ככתוב דינה בת לאה אשר ילדה ליעקב אמנם קריאתו אותה אחות היא חיבה יתירה מקריאתו אותה בת מבחינה אחרת והיא שהאחות האדם נשמע לעצתה ובפרט אם היא גדולה ממנו ואין האחות משועבדת אליו כבת הזו שנא' וכי ימכור איש את בתו לאמה ז"ש ולא זז מחבבה עד שקראה אחותי ר"ל שהחביב הראשון הנז' ממדרגה הבת במקומו עומד ולא זז מחבב' אלא שנוסף עוד שקרא' אחותו שאינה משועבדת אליו אבל הוא ישמע לקולה כמה וכמה פעמים לכל אשר תאמר אליו מצד אבה ומצד היותה אחותו ועוד מעט לא זז מחבבה עד שקראה אמו שחייב בכבודה ובמוראה כך כב יכול צדיק מושל ביראת אלהים וגוזר והב"ה מקיים כאמור ותגזר אומר ויקם לך וגו' עוד אפשר במ"ש והיה מחבבה יותר מדאי והי' קורא אותה בתי ר"ל בתי בכנוי ולא בתו והוא מ"ש שמעי בת ולא אמר בתי משם ראיה שהאב כשהיה מחבב בתו היה קורא אותה בתי אבל עתה כשרוצה להשיא אותה וסמוך לפרק נישואיה אז או' לה שמעי בת ולא בתי כאשר עד עתה שאיני רוצ' לגעגע אותך ביותר כדי שתשכחי עמך ובית אביך ויתאו המלך וגו' ולהבין זה צריך לעמוד בעמקן של דברים דגרים בסוד אבא ואמא וברת והמלך סוד היחוד כי סוד העטרה מלכות והיא בת ואחות ובעלותה למעלה בסוד אשת חיל עטרת בעלה היא אם כן אין ספק דרשב"י ע"ה לפניו נגלו תעלומות חכמה מאז ומקדם אבל שאל את ר' אלעזר בר' יוסי ואמר אפשר ששמעת מאביך מהו בעטרה וכו' כלו' ששמעת מאביך כפי הפשט דבר מתיישב בזה והיינו מ"ש בסוף דבריו אלו לא באתי אלא לשמוע זה מפיך הטעם הזה די שיש כפל לשון אבל כיון לומר הטעם הזה במה שהטעים לו הסוד עם הפשט יחדיו יהיו תמיד : ולמד לדרוש ולאומי לאמי כתיב מתכרח כפל הפסוק הקשיבו אלי עמי ולאומי אלי האזינו עוד הוקשה להם שנוי לשון

רדק

לאור עמי · שיאיר עיניהם בדרכי ה' וישפוט ביניה' ויוכיחם שיהיו בשלו' זה עם זה · כמו שאמר וכתתו חרבותיהם לאתים וגו' · זהו שאמר ארגיע · כלומ' אניח ואשקטם מעל אחתי או ממלחמה · או פירוש לאור העמים כעיני העמים ארגיע להם ומשפטי להם · כלומר שאעשה משפט בהם : קרוב צדקי · אם ישמעו אלי בני הגלות קרוב הוא צדקי לבא : ויסעי הרי הוא כאלו יצא · וכן אמר כי קרובה ישועתי לבא : וזרועי עמים ישפטו · זהו מלחמ' גוג ומגוג · ואמר וזרועי בלשון רבי' לרוב הנקמה שיעשה בהם כאדם המכה בשתי ידיו : אלי איים יקוו · יושבים איים יקוו אלי מהיום ההוא ואילך : ואל זרועי · שהסמיך אות' ביד ימיני : שאו · אם הפסוק הזה כמשמעו אין

יאמ' ותשועתי לעולם תהיה ואם העולם יאבד איך תהיה ישוע' וצדק' אם אין העולם נברא · ואא"ז פי' זה יהיה ולא יהיה זה · והוא על דרך הפלגה כלומר קודם אחריב העולם משאני אבטל ישועתי וצדקתי · וכמו שאלו קיימים כן תהיה ישועתי קיימ' · וכן אמ' ירמיהו הנביא אם ימושו החקים האלה מלפני גם זרע ישראל ישבתו מהיו' גוי לפני והחכם ר' אברהם בן עזרא כתב כן מזה הפסוק למדו אנשי תושיה כי נשמ' האד' עומדת ודברם אמת והשמים הוא הרקיע והארץ היא המיושב' וישוע' האדם וצדקתו לעולם עומד' · ר"ל כי האוי' יקרה לו הפסד ושנוי · וכן הארץ כמו רעש' הארץ ונפול ההרי' ויבא מזה הפס' הישו' : ויושביה · כמו כן ימותו' · ואע"פ שהם מד' יסודו' זכר השניס כי באוי' הם חיי' הגוף ויסוד הגוף הוא העפ' · וכן אמ' כי עפר אתה ואל עפר תשוב · אבל הנפש' החכמ' לעולם תחיה לא תמות · והרב הגדול רבי משה בר מימו' ז"ל פי' דרך משל על אבוד הרשעים המרעי' לישראל · אמ' ראו איך נחתכו השמי' ההם ושממה הארץ ההיא וימו' מי שעליה ואתם נעדרים כאילו אמ' שהם אשר מלאו את הארץ והיה נחשב בהם העמיד' והקיום בשמי' · על דרך משל וגוזמא אבדו מהר וכלו בכלות העשן ועניניהם הקיימים בקיימות הארץ יאבדו הענינים ההם כאבוד הבגד הבלה : נמלחו · ענין השחתה · וכן הארץ מלחה לא תשב · והוא עבר במקום עתיד : תחת · תשבר · כמו אל תירא ואל תחת · שמעו · אמר עוד כנגד בני הגלות · וכפל הענין במ"ש אלא שחדש בו קצת הענין : תורתי בלבם · אותם שתורתי בלבם לא בפיהם לבד כי הם יראו הישועה : חרפת אנוש · שמחרפים אותם הרשעי' על אחור הגלות : וכן אמר כל היום כלמתי נגדי וגו' · ומגדופתם · גדופה כמו חרפה : כי כבגד · זה הפסוק מסייע פי' הר"מבם ז"ל : יאכלם · הכנוי לרשעי' · כלומר יאכל אותם הרע הבא עליהם כמו הבגד שיאכל אותו העש וסס הוא אתי עש ובערבי יקרא סוס כי הם יאבדו מן הארץ ואתם תהיו בה לעולם בצדקתי וישועתי שאתן לכם : עורי עורי · שניהם מלרע : לבשי עוז · דרך משל כמו גאות לבש : עורי · זה מלעיל : כימי קדם · במצרים : עולמים · זה ימים רבים וזמנים ארוכים שעברו : הלא רהב · זה מצרים · וכן אזכור רהב ובבל · ואמר המחצבת שהכה אותם בעשר מכות : מחוללת · מגזרת חיל כיולדה : תנין · זה פרעה · וכן אמר התנין הגדול הרובץ בתוך יאוריו : הלא את היא המחרבת ים · זה ים סוף · כמו שאמר וישם את הים לחרבה · ושנה הענין ושלש במלות שונות : השמה · מלעיל בשני פסוקין כי הוא פעל עבר והוא במקום אשר שמה · וכן הבאה מצרימה שבעים : אשר באה · כי לא תבא ה"א הידיעה על העוברים : ופדויי · כמו שעשית מקדם כן תעשה עוד עם גלות ישראל · ועוד כמו שעברו גאולים בים סוף ובאו לארצם כן פדויי ה' ישובון מהגלות ובאו ציון ברנה · וי"ו ופדויי במקו' כן · כי יש וי"ו להשוות דברי' כמו שכתוב בספר מכלל · וכן וי"ו ושפתי רננות יהלל פי כמו שפירשנו בספר תילי' · וכן ושמועה טובה תדשן עצם · ובספר משלי כמו אלה הוו"ין רבים : ושמחת עולם על ראשם · דרך משל כי ילכו קוממיות ראש נשוי בשמחה : ישיגון נסו · ושל מעלה מזה בפרשה חזקו ידים ישיגון ונסו ושם כתבנו הסימן שהוא וי"ו כו"ן : אנכי אנכי הוא מנחמכם · אמ' מנחמכם לשון רבים ואמר מי את ותיראי לשון נקב' ואחר כך אמ' ותשכ' ותפחד לשון זכר כי כן מנהג המקרא כשמדבר כנגד כנסת ישראל כשמדבר בלשון רבי' מדבר כנגד הפרטי' וכשמדבר בלשון יחיד מדבר כנגד הכלל וכשמדב' בלשון נקבה מדבר כנגד הכנסה : ימו' · כי בן אמות' הוא ואם יבר לך היום לא יבר לך מחר : חציר · פי' כחציר · וכן גור ארי' יהוד' והדומי' לורבי' : ותשכח · ואחר שהו בור' העולם היה לך לחשוב כי יש כח בידו להצילך מיד בן אדם ואיך פחדת מבן אדם ולא זכרת האל שאם תשוב אליו ותבקש מלפניו הוא יצילך מידו : נוטה ויוסד · פירשתי' כמה פעמים : אשר כונן להשחי' · ולמה אתה מפח' ממנו שוב לאל ולא תפח' ממנו כי בן אדם אם עלתה חמתו וכונן להשחי' לא יעשה ולא יספיק לו בדבר סנחריב והיה חמתו הבל' כענן : מהר

כְּנֵיהוֹר לֵיהּ עַמְמִין אַגְלֵי יִשְׁתַּבְּחוּן : לְאוֹר עַמִּים אַרְגִּיעַ׃ קָרוֹב צִדְקִי
קָרִיבָא זְכוּתִי נְפַק פּוּרְקָנִי וּבִתְקוֹף ל׳ וחס׳ יָצָא יִשְׁעִי וּזְרֹעַי עַמִּים יִשְׁפֹּטוּ אֵלַי
דְּרַע גְּבוּרְתִּי עַמְמַיָּא יִתְדָּנוּן לְמֵימְרִי ס״א חס׳ ל׳ אִיִּים יְקַוּוּ וְאֶל־זְרֹעִי יְיַחֵלוּן׃ שְׂאוּ
נַגְוָון יְסַבְּרוּן וְלִתְקוֹף דְּרַע גְּבוּרְתִּי לַשָּׁמַיִם עֵינֵיכֶם וְהַבִּיטוּ אֶל־הָאָרֶץ
יְכַתְּרוּן׃ זְקוֹפוּ לִשְׁמַיָּא עֵינֵיכוֹן ל׳ וא׳ כי השמי׳ ל׳ מִתַּחַת כִּי־שָׁמַיִם כֶּעָשָׁן נִמְלָחוּ
וְאִסְתַּכָּלוּ בְּאַרְעָא מִלְּרַע אֲרֵי שְׁמַיָּא וְהָאָרֶץ כַּבֶּגֶד תִּבְלֶה וְיֹשְׁבֶיהָ כְּמוֹ־
כִּתְנָנָא דְּעַדֵּי כֵּן יְעִידוּן וְאַרְעָא ב׳ א׳ חס׳ כֵן יְמוּתוּן וִישׁוּעָתִי לְעוֹלָם תִּהְיֶה
כִּכְסוּתָא דְּבָלְיָא כֵּן תִּבְלֵי וְיָתְבָהָא אַף וְצִדְקָתִי לֹא תֵחָת׃
אִינוּן הָכֵין יְמוּתוּן וּפוּרְקָנִי לַעֲלַם יְהֵי שִׁמְעוּ אֵלַי יֹדְעֵי צֶדֶק עַם תּוֹרָתִי
וּזְכוּתִי לָא תִתְעַכַּב׃ קַבִּילוּ לְמֵימְרִי פ׳ בְלִבָּם אַל־תִּירְאוּ חֶרְפַּת אֱנוֹשׁ
יָדְעֵי קוּשְׁטָא עַמָּא דְּאוּלְפַן אוֹרָיְתִי ל׳ וּמִגִּדֻּפֹתָם אַל־תֵּחָתּוּ׃ כִּי כַבֶּגֶד
בְּלִבְּהוֹן לָא תִדְחֲלוּן מֵחִיסוּדֵי בְּנֵי ה׳ ב׳ ל׳ כתיב סמ״ך יֹאכְלֵם עָשׁ וְכַצֶּמֶר יֹאכְלֵם סָס
אֱנָשָׁא וּמֵאִתְרַבְרְבוּתְהוֹן לָא ג׳ בלים׳ וְצִדְקָתִי לְעוֹלָם תִּהְיֶה וִישׁוּעָתִי לְדוֹר
תִּתַּבְרוּן׃ אֲרֵי כִּלְבוּשָׁא דְאָכִיל לֵיהּ דּוֹרִים׃ עוּרִי עוּרִי
עָשָׁא וּכְעַמְרָא דְּאָחִיד בֵּיהּ רוּקְבָא ל׳ וחד ווחט לִבְשִׁי־עֹז זְרוֹעַ יְהוָה עוּרִי כִּימֵי קֶדֶם
וּזְכוּתִי לַעֲלַם תְּהֵי וּפוּרְקָנִי לְדָר דָּרִין׃ דֹּרוֹת עוֹלָמִים הֲלוֹא אַתְּ־הִיא
אִתְגְּלָא אִתְגְּלָא לְבַשִׁי תְּקוֹף גְּבוּרָא י״ב בליש׳ י״ח הַמַּחְצֶבֶת רַהַב מְחוֹלֶלֶת תַּנִּין׃
מִן קֳדָם יְיָ אִתְגְּלָא כְּיוֹמֵי קֶדֶם דָּרַיָּא הֲלוֹא אַתְּ־הִיא הַמַּחֲרֶבֶת יָם מֵי
דְּמִלְקַדְמִין הֲלָא בְּדִילָךְ כְּנִשְׁתָּא ל׳ תְּהוֹם רַבָּה הַשָּׂמָה מַעֲמַקֵּי־יָם
דְיִשְׂרָאֵל תְּבָרֵית גִּבָּרַיָּא שֵׁיצֵיתִי דֶּרֶךְ לַעֲבֹר גְּאוּלִים׃
פַּרְעֹה וּמַשִׁרְיָתֵיהּ דַּהֲווֹ תַּקִּיפִין י׳ וּפְדוּיֵי יְהוָה יְשׁוּבוּן וּבָאוּ צִיּוֹן בְּרִנָּה
כְּתַנִּינָא׃ הֲלָא בְּדִילָךְ כְּנִשְׁתָּא דְיִשְׂרָ׳ י׳ ווגין מתחלפין וְשִׂמְחַת עוֹלָם עַל־רֹאשָׁם שָׂשׂוֹן
אַחֲרֵיבִית יַמָּא מֵי תְּהוֹם רַבָּה שַׁוֵּיתִי ב׳ ומל׳ וְשִׂמְחָה יַשִּׂיגוּן נָסוּ יָגוֹן וַאֲנָחָה׃
עוּמְקֵי יַמָּא אוֹרַח לְמִגַּז מְשֵׁיזְבַיָּא׃ ב׳ אָנֹכִי אָנֹכִי הוּא מְנַחֶמְכֶם
וּפְרִיקַיָּא דַּיְיָ יִתְכַּנְשׁוּן מִבֵּינֵי גָלְוָותְהוֹן כ׳ חטפי׳ סגה מִי־אַתְּ וַתִּירְאִי מֵאֱנוֹשׁ יָמוּת וּמִבֶּן־
וְיֵעֲלוּן לְצִיּוֹן בְּתוּשְׁבַּחְתָּא וְחֶדְוַת ב׳ וחס׳ אָדָם חָצִיר יִנָּתֵן׃ וַתִּשְׁכַּח יְהוָה עֹשֶׂךָ
עֲלָם תְּהֵי לְהוֹן דְּלָא פַסְקָא וַעֲנַן יְקָר י״ד נוֹטֶה שָׁמַיִם וְיֹסֵד אָרֶץ וַתְּפַחֵד תָּמִיד
יְהֵי כָּטֵל עַל רֵישֵׁיהוֹן בִּיעַ וְחֶדְוָא ג׳ בפסוק כָּל־הַיּוֹם מִפְּנֵי חֲמַת הַמֵּצִיק כַּאֲשֶׁר
יִשְׁכְּחוּן וְיָסוּף מִנְּהוֹן מְבֵית יִשְׂרָאֵל כּוֹנֵן לְהַשְׁחִית וְאַיֵּה חֲמַת הַמֵּצִיק׃
דְּוָונָא וְתִינַחְתָּא׃ אֲנָא אֲנָא הוּא מהר
מְנַחֶמְכוֹן מִמַּן אַתּוּן דַּחֲלִין מֵאֱנָשָׁא דְּמָאִית וּמִבַּר אֱנָשָׁא דִּי כְעִשְׂבָּא חֲשִׁיב׃
וְאִתְנְשֵׁיתָא פּוּלְחָנָא דַּיְיָ דַּעֲבָדָךְ דִּתְלָא שְׁמַיָּא וְשַׁכְלֵיל אַרְעָא וּדְחַלְתָּא תְּדִירָא
כָּל יוֹמָא מִן קֳדָם חֲמַת מְעִיקָא כְּמָא דְּמִתְקְנִין לְחַבָּלָא וּכְעַן אָן הִיא חֲמַת דִּמְעִיקָא׃
מוחי

ראשם י"ד בקריאה וסימניהון נמסר בסדר מדבר סיני · אנכי אנכי ג' דסמיכי וסימניהון נמסר לעיל בסיפרא רא סימן מ"ג :

רשי

ארגיע · אניח : ישפוטו · יושי"ר יוסטי"ציא בלע"ז : שמים כעשן נמלחו · שרי צבאות האומות שבשמים · נמלחו נתבלו כמו בלויי הסחבות והמלחים בגד הנפחת · ל"א נמלחו נתבלבלו לשו' מלחי הים שמבלבלין המים בחשוטות מנהיגי הספינה וכן ממולח טהור קודש : והארץ · שלטוני הארץ : ויושביה · שאר העם : וישועתי · לעמי לעולם תהיה : ד"א שמים והארץ ממש וכה פתרונו שאו עיניכם והביטו אל השמים ואל הארץ וראו כמה הם חזקי' ובריאים ואף על פי כן יבלו וצדקתי וישועתי יהיו לעולם הרי שצדקתי בריאה וחזקה יות' מהם : עש וסס · מיני תולעי' הם : עורי עורי · תפלת הנביא היא : רהב · מצרים שכתוב בה רהב הם שבת : מחוללת · לשון הרג חלל : תנין · פרעה : ופדויי ה' ישובון · לשון תפלה ומוסב על עורי עורי : מי את · בת לדיקים כמותך ומלאה זכיות למה תיראי מאנוש אשר סופו למות : ותשכח את ה' עושך · ולא נשענת עליו : המציק · מושלי הרשעים המרשיעים בכם : אשר כונן · נזדמן : ואיה חמת המציק · מחר בא והיכנו : מהר

אבן עזרא

ארגיע · כמו אניח וכמוהו זאת המרגעה · ויאמ' אחד מן המפרשי' כי ארגיע אפש' רגע בלא עיקר והראשון הוא הנכון : קרוב צדקי · להארות : וזרועי פועלים ונוים פעולים אז אלי איים יקוו : שאו · מזה הפסוק למדו אנשי תושיה כי נשמת האדם עומדת ודברם אמת · לכן אין טעם הפסוק כן והשמים הוא הרקיע והארץ היא מיושבת וישועת השם ואמונתו וצדקתו לעול' עומדת : שמעו · חרפת אנוש · הבבליים ושאר הגוים שנשבו שם : כי · סס · כמו עש ואין דיע לו וצדקתו עומדת לעד : עורי · מלרע וככה רבים : לבשי עז · כי הגבורה תפארת לזרוע : המחצבת רהב · אנשי הגלות וכמוהו לא פנה אל רהבים רהב ובבל : מחוללת · מגזרת חיל אתו והטעם על האותות שנעשו במצרים ותנין הוא פרעה וכן כתוב בספר יחזקאל התנין הגדול : הלא · המחרבת ים · על בקיעת ים סוף המחרבת מי תהום : השמה · אשר שמה כמו השבה עם נעמי והטעם כפול : ופדויי · הטעם עורי זרוע השם ואז ישובון פדויי השם וכבר פירשתיו : אנכי · מנחמכם · סימן לנביא עם ישראל : מי את · על דעת הכל עם ישראל ולפי דעתי שהנביא ידבר ברוח הקודש עם נפשו והעד ואשים דברי בפיך : אליר אשר כ' כמו אש אוכלה הוא : ותשכח · כאילו שכחת ידבר ברוח הקודש אל לבו שהוא עושך ויש לו כח גדול שהשמים והארץ ברשותו : המציק · כאשר אמר גוי נחתי למכי' להשחית להרוג והיה עתה חמת המציק : מהר

מנחה גדולה

הקשיבו אלי עמי וגו' אמרו ז"ל שעתיד הקב"ה להיות ראש חולה לצדיקי' יושבי' לפניו והוא דורש להם תורה ואין ספק שכיוונו לומר שתהיה השגתנו אז גדולה מאשר היתה לנו בסיני כי אז לא עצרו כח לסבול רק ב' דברות ושרתה כשמתם ולעתיד יהיו בנחת שומעים מפיו רזי תורה ועין בעין רואים את קונם · והנה אחרי הזהירו ית' על התשובה להביא את הגאולה בא עתה ויאמר הקשיבו אלי עמי וגו' לומר הכינו עצמכם אל אושר עצום ורב שהוא לשמוע מפי תורה שהיא כבואה בהקין פנים בפנים וזהו הקשיבו אלי עמי וגו' : ואמר הקשיבו אלי עמי וגו' כי יש בישראל שני סוגים הא' הכלתי מתייחסים אל המלכות ואחד בעלי שררה ומלכו' המתארים אל השררה ומשפט והנה דבר אל הסוג הא' באמרו הקשיבו אלי עמי ועל השנית אמר ולאומי שאין לאום אלא מלכות אלי האזינו כלומר האזנה אלי עשו עיקר יותר מעשות נקמה בגוים עם שלא תעדר גם זו ופירש ואמר כי תורה מאתי תצא לומר מה שאמרתי הקשיבו אלי וגו' אל יקל בעיניכם כי בלא לא תהיה ע"ז ... באשר אותם בסיני לתורה דבר אתה עמנו ואל ידבר עמנו אלקים פן נמות כי לא עצרתם כח לקבל כי עתה תורה מאתי תצא אליכם וגם דעתו שיאמר להם דברים מחודשים שלא שמעתם מעולם כי אם הם מאתו ית' שהיו כחומרים ... ומשפטי אור עמים ארגיע אשה עיקר יועצות משפט ולהושיע הטובים המהגלות ...

שכינתי מהגלות לעשות המשפט כי הלא אין צ"ל בהיותי מלמד לכם סתרי תורה כי אם מאז היה קרוב לצאת תורה לכם מאתי שהוא צדקי כד"א ה' חפץ למען צדקו יגדיל תורה כבר יצא ישעי מהגלות היא שכינה שהוא שם אדנות כנודע אלא שאין עדין עיקר תוקף המשפט כ"א ממוזג דין ורחמים וזהו וזרועי גם הם עם ה' הפו' למעלה שהם ימין ושמאל דין עם רחמים עמים ישפטו שהוא מה שימשו כדגוג ויכוו מהשגת ישראל אך עדיין איים רחוקים אשר לא יכוו כי אורם מהעמים אשר היכרו את ישראל ולא אויבים להם אלי יקוו שארחם וזהו אלי איים יקוו אך עיקר תוחלתם היא שתהיה מדה"ד הקשה · פועלת באויבי ישראל וזהו ואל זרועי ייחלון הוא זרועי שהם הידוע ...

שבתחילה אמר הקשיבו אלי עמי ואח"כ מקדים ולאומי הי"לל האזינו אלי לאומי לז"א הקשיבו אלי עמי לאשר אני מבוא אתכם וע"י שתקשיבו למצותי שברכ' להיות לאמי אלי שאלי תחשבו כערך בבן עם האם כב יכול לשלא אחליף דבורכם ולזה שינה הכתוב ושם זך תיבת אלי אל תיבת ולאומי לו' שתמיד תאזינו מפי שאו' לכם אמי אמי וכיון שאקרא אתכם אמי כן הוא האמת כי מפי לא יצא דבר שאינו כן אלא האמת יהגה חכי ובצדק כל אמרי פי: ועיין רש"י ז"ל וכן הרא"בע ז"ל והוסיף והרד"ק ומהרי"א ז"ל אין הכוונה כי תורה מאתי תצא לשתצא תורה חדשה בביאת המשיח כמו שפשבו אבל תורה שם מורדף אל הגזר' האלהית והמשפט שלו א"כ תורה הוא לשון הורא' ויאמר הכתוב הקשיבו אלי עמי וגו' שאתם מחוייבים להאמין ביעודי שהגזרה אשר גזרתי על הגלות והגאולה שהיא תורה אחת ומשפט אחד תתקיים עכ"פ ותצא לפועל ועפ"י שכתארך הגלות התקיים גזרתי במנוחה ובמתינות וז"ש ארגיע. קרוב צדקי ר"ל צדיק גזרתי בקרוב ומהרה ויצא ישעי לפועל ולמציאות לפי שזרועי עמים ישפוטו בזמן הגאולה כאילו כל האיים הרחוקים והעמים כולם עתידים לזה ומקוי' ומיחלים. אותו או אפשר כפשוטו תורה ומשפט ממש ולהיות שכל הנמצאים נבראו לכבודו של מקום לז"א הקשיבו אלי עמי וגו' ר"ל אתם המאמיני' בתורתי דעו לא כי האמונה' הנבראית היא כדי שהתורה העומדת היום ביני וביניכם וכן המשפט דעו כי תורה מאתי תצא אל מלכי' שתתפשט לאומות ג"כ שיאמינו בה וכן התשפט משפטי לאור גוים להאיר להם מהחושך שהיו בו (כדהרד"ק) וזהו לאור גוים וארגיע להם ממלחמותיהם. (כדהרד"ק) וקרוב צדקי ר"ל קרוב הצדקו' לצדקי שיכירו צדקי בעולם תכף ומיד יהיה הישועה וזהו קרוב צדקי יצא ישעי וזרועי עמים ישפוטו ולא ישימו בשר זרועם אלא כי אלי איים יקוו ואל זרועי ייחלון ע"כ:

ולע"דן בכפל התלוקות כי עמי אפשר על התלמידי חכמים כמו והגד לעמי פשעם אלו ת"ח כמו שאחז"ל הקשיבו אלי עמי ת"ח ושאר דלת העם ג"כ ולאומי אלי האזינו ממה שתלמדו מהתלמידי חכמים כי תורה מאתי תצא ר"ל חידושי הורה וג"כ עתיד אני לעשות משפט בזאתו שהוא אור לגוים ברגע קטן וז"ש ומשפטי לאור גוים ארגיע לשון רגע (כדהרד"ק) שהעשה בו משפט ויהי' זה על השר של מעלן וכיוצא כמו שפי' חז"ל בפסוק לאסור מלכיה' בזיקים אלו שרים של מעלן ונכבדיהם בכבלי ברזל אלו שרים של מטה:

קרוב צדקי יצא ישעי וגו' ר"ל קרוב הצדקותי לאחר שיצא ישעי כבר קודם הצדקותי כמצא סמוך לישועה וקרוב לה צדקי והעמי' אשר הרעו וכפרו הנה זרועי עמים ישפוטו שהימין תחזור להיות שמאל ז"ש וזרועי עמים ישפוטו בהם משפטי נקמות בשני זרועותי אמנם האיים הרחוקים אשר לא הרעו לישראל אבל לא ידעו את ה' עליהם אמר אלי איים יקוו לי ממש לאתקרב אלי ולעבודתי ואל זרועי בלשון יחיד הוא הימין ייחלון כי השמאל אין לו עסק עם האיים כי לא הרעו לעם ה' אלא ומה שחטאו היה בשגגה שנעלם מהם ידיעת הש"י לא במרד ומעל. ואם רצה לפרש זרועי השמאל יאמר כי האיים ייחלון אל זרועי השמאל שמאל דוחה כי מעלת היסורין גדולה וטוב מאד למרק חלאת וכתמי עון:

שאו לשמים עיניכם עיין רש"י ז"ל והרא"בע ז"ל והרד"ק ז"ל ומהרי"א ז"ל לפי שהפסד העול' יהיה באחרית האלף הששי אמר שהוא מוכרח שתקדם הגאולה והישועה כדי שישיג המין האנושי שלימותו ולא יהיה מציאותו ובריאתו עד הפסדו לבטל' וז"ש שאו לשמי' וגו' כי כול' ואשמתו ומלחו (כדהרד"ק) מגזרת ארץ מלחה והארץ ג"כ כבגד תבלה א"כ מוכרח שישועתי לעולם תהיה ר"ל לעולם ממש בעודו מיושב לא לאחר שיחרב א"כ מוכרח שלא תבא הישועה לאחר חרבן העולם וצדקתי לא תחת ובזה תירץ הנביא על הספק השני הנז"ל בפסוק שמעו אלי רודפי צדק מבקשי ה' וגו' שאם ישראל לא ישובו בתשובה מהיכן יזכו לגאולה ולזה משיב כאן שהוא כדי לתת שלימות למין האנושי שלא תהיה בריאתו לתוהו כאמור: ולע"דן לדקדק שהיה לו לקצר שאו לשמים עיניכם והנה כמלחו ולארץ והנה בלתה ויושביה וגו' ולמה יאמר בשמים נמלחו בלשון עבר ובארץ אמר תבלה בלשון עתיד ויושביה כמו כן ימותון. ועוד אם העולם חרב הישועה וצדק' מה תועיל כמו שהקשו המפ' ז"ל כנז"ל וקושיא זו דחקה המפרשים ז"ל לפרש הפסוקים שדברו במשל ומליצה: אמנם לי נראה במה שמצינו בתורה והיו שמיך אשר על ראשך נחושת והארץ אשר תחתיך ברזל שהכוונ' שבהשגחת אלהי"ת תהיה להביא הפורענות פרטי' אליכם וז"ש שמיך בכנוי על החלק ההוא של השמים אשר על ראשך הוא לבדו יהיה נחושת ושאר השמים שחוץ תחומך יתנו טלם וכן הארץ באותו החלק הפרטי אשר תחתיך לבד תהיה ברזל. דון מינה למריעים ועובדי אלילים שיהיה הלקות בחלק השמים אשר על ראשם ובארץ אשר תחתם לבד וידוע שעיני הצדיקים עם היות' משפיעים ברכה בהבטחת ע"ד עיניך ברכות בחשבון וגו' הנה ג"כ יוכלו להרע בהביט' באויביהם ככל המעשיות הנז' בתלמוד נתן עיניו בו ונעשה גל של עצמות: מעתה מובן הכתוב בזה כפשוטו ממש במ"ש שאו לשמים עיניכם שלמ"ד לשמים בפת"ח כמו להשמים הידועים והם אותו החלק של המריעים ועובדי אלילים על אותו חלק מהשמים אמר שאו לשמים עיניכם ע"ד נתן עיניו וגו' כן גם אתם תנו עיניכם שם ושאו לשמים עיניכ' והביטו אל הארץ מתחת ר"ל בחלק הפרטי אשר מתחת השמים הנז' וע"י הבטחתכם זאת תעשו רושם שהשמים כעשן נמלחו כי יהיה בכסכח ויכולת לשנות ולעשות רושם אפי' בדברים הרוחניים כשמים וזהו כי שמים כעשן נמלחו ונחרבו והארץ אשר תחתם ממילא תבלה כי היא מושפעת מאלי ברכה השמים ובהיותם נמלחים ממילא הארץ כבגד תבלה ויושביה של אותו חלק כמו כן ימותון הכל כמשך מהבטחתכם בשמים ומבטות עיניכם כמ"ש שאו לשמים עיניכם וז"ש כמו כן כלו' כמשך משאו עיניכם הנז'. אמנם שאר חלקי השמים יהיו מורידים שפע רצון והארץ אשר תחתם תדושן ויושביה כמו כן התעדן בדשן נפשם ושם תרגיעו ותמצאו לכם מנוח אתם עמי ולאומי וז"ש וישועתי לעול' תהיה וצדקתי לא תחת בשביל אותו החלק שהיה חרב ושמם שהרי מתו יושביה והשייע שברא א מ"מ שם ג"ה בפסו' וחפרה הלבנה ובושה החמה דא לבפה וחמה שטרא אחרא פמח"ל ולילית זה יספיק לגלוי דעת שקלקול ומליא' השמים והארץ יהיה פרטי בחלקו על הנזכר:

שמעו אלי וגו' כי כבגד עיין רש"י ז"ל והרא"בע ז"ל והרד"ק ז"ל ומהרי"א ז"ל לפי שהפרשה הזו עם השתים שלפניה מקושרות יחדיו כנז"ל לכך זכר כאן התוארים הנז' בפרשיות ההם כנגד הראשונה שאמר בה רודפי צדק לכך אמר כאן שמעו אלי יודעי צדק שמאחר שתקבלו לא דברי לרדוף הצדק ולדעתו וכן קבלתם עליכם הנז' בפ' השנית הנז' בה כי תורה מאתי תצא וזהו עם תורתי בלבם ר"ל אותו הענין שזכרתי לכם מענין התורה נפתם בלבבכם והאמנתם בו והוסרו השנית הספיקות הנז' אל תיראו חרפת אנוש ר"ל מהאומות שהיו מושלות בכם שהוא הספק הג' ומגדפותם אל תחתו שהיו מגדפים אתכם כמאמר המשורר אשר חרפו אויביך ה' אשר חרפו עקבו' משיחך כי כבגד יאכל' עם שעם היות הבגד גדול יאכלנו העש וכן הצמר עם היותו מרובה יאכלנו סס כן אתם עם היותכם קטנים והעובדי אלילים מרובים עכ"ז תאכלם וכנוי מ"ם (כדהרד"ק) יאכלם חוזר לאומות והעם אשר תורתי בלבם יאכל כעש לעובדי אלילים אמנם אתם אשר תורתי בלבבכ' לא יקום עוד לכם מחבל כי צדקתי לעול' תהיה וישועתי לדור דורי' ע"כ:

ולע"דן שהפסוקים האל' מדברים בדורו של שמד וכיוצא שעליהם וכיוצא בהם נאמר לעול' יהא אדם ירא שמים בסתר ודובר אמת בלבבו וגו' כי מפחד בגלוי להיות ירא ה' מפורסם פן יקרהו אסון והאנוסים לעד וז"ש שמעו אלי יודעי צדק ולא רודפי צדק כי הרדיפה הפרסם הענין והם מפחדים יודעי צדק ואינם רודפין אותו מפני אונס ופחד וזהו תורתי בלבם שאעפ"י שאינכם עמי בפרסו' מפני פחד האויבי' עכ"ז עם תורתי בלבם ולא בפיהם מפני הסכנה רק אתם מדברי' אמת בלבבכם אין אמת אלא תורה ואני מבטיח אתכם ואו' לכם אל תיראו כי אנוש חרפה וכלימה הוא ואיך תיראו ממנו ובפרט שהוא אנוש עובד אלילים כדור אנוש שאז הוחל האלילות בעול' כמ"ש חז"ל אשרי אנוש יעשה זאת אפי' עובד ע"א כדור אנוש מחללו מחול לו ז"ש אל תיראו את חרפת אנוש וכזור עם באופן שאין הכתוב מדבר על החרפות שיחרפו הם את ישראל שהרי עליהם נאמר ומגדופותם אל תחתו. או יאמר אל תיראו ממה שאתם רואים האמש כשמחרף זה את זה קורא להתיהודי וכהייא דמגילת איכה רבתי באותם שני גויות שהיו מדיימות זו עם זו ובכלל חרופיה אמרה לה שהיו פניה דומות לפני יהודית ובשכתרגו וכתפייסו מחלה לה על הכל זולת זה שאמ' לה שהיו פניה דומות ליהודית וזהו הייתו חרפה לשכיניכו כמו שפי' הראשונים ז"ל הייתו גוף החרפה שקורין זה לזה יהודי דרך חרפה ומזה כלמוד למ"ש כאן אל תיראו חרפה אנוש כלו' שאתם החרפה אנוש ממש וכן ומגידופתם שמגדפין אתכם אל תחתו:

עורי עורי לבשי עוז וגו' מכילתא ר' ישמעאל אמר בזרוע ירושלם אני קורע לכם את הים שנ' עורי עורי וגו' עורי כימי קדם הלא את המחרבת ים דרך לעבור גאולים עכ"ל:

ולע"דן לדקדק מהיכן יליף שבזכות ירושלם קורע להם הים שהפ' מדבר בזכות וגו' ולא בירושלם ומה שייכות ים לירושלם עם קריעת ים סוף: ונראה שלשון עורי עורי לבשי עוז ?? ה' מורה שמדבר על ירושלם שאילו מדבר על זרוע ה' הי"לל עורי עורי זרועי ה' לבשי עוז מדקאמר עורי עורי לבשי עוז משמע שמדבר עם ירושלם ואו' לה לבשי עוז זרוע ה' א"כ זרוע פי' ?? הלבוש, ועורי עורי או' לירושלם שתתעורר ובה עייך לשון התעוררות פעמים שלש ולהיות שבירושלם יש שיתין שנעשו משעת ימי בראשית כמו שאחז"ל בראשית ברא שיתין וגם"כ ואמרו שהשיתין היו יורדין הנסכים עד התהום ולולא העבודה שהיו עובדים הש"ת בניסוך המים גרם להם לישראל שיקרע להם מי ים סוף לפי שניסוך המים יורד לתהום וז"ש הלא את היא המחרבת ים מי תהום רבה כי מה צורך לכפול המחרבת ים מי תהום אלא הודיע שגולת ירושלם למה היא המחרבת ים שהוא ע"י הנסכים היורדים לתהום רבה ואולי זהו מ"ש מי תהום רבה ששי' ירושלים ירום לים: ועיין רש"י ז"ל והרא"בע ז"ל וכן הרד"ק ז"ל ומהרי"א ז"ל לפי שבאו ג' פרשיות שמעו הקשיבו שמעו לכך אמר הנביא (כדרש"י) כנגד ג' זרועים הנזכרים וזרועי ייחלון אמר שלשה פעמים עורי ופי' כימי קדם עשה כמו שעשית בימי קדם עם אברהם שאחד היה אברהם וארביתיו כמו שזכרתי במאמר הראשון: וכנגד המאמר הב' שאמר מדורות עולם שהם נעדרי תורת אמת ויבא זמן שיקבלו התורה והאמת אמר דורות עולמים ר"ל עורי גם כן להשלים דורות העולמים כולם והיעוד הג' הוא כנגד המאמר הג' שאמר על האומות המרשעו' וע"ה שימריבם ועל זה אמ' כנגד הזרוע אשר זכר הלא את היא המחרבת רהב שהיא מצרים (כדרש"י והרא"בע והרד"ק) תנין פרעה בכל מכות מצרים הלא את היא המחרבת ים בקריעת ים סוף. השמה מעמקי ים הוא תחתית הים יבש בלי טיט כמ"ש לחרבה כדי שיהיה דרך לעבור גאולים ע"כ:

ולע"דן להרכיב שני הדרכים של חז"ל בתחילת הפסוק עורי עורי לבשי עוז על ירושל' שתעורר משיבתה לשוב מרע לשוב בתשובה ועשה טוב ולאחוז בתורה אשר עוז והדר לבושה וזהו עורי עורי כנגד סור מרע ועשה טוב לובש עוז אין עוז אלא תורה ולזה אמר לבשי עוז כי עוז והדר לבושה וע"י זה זרוע ה' עורי כימי קדם אם כן הנביא מוכיח לישרא' ואו' עורי עורי כבסמוך עורי עורי לבשי עוזך ציון וגו' ועורי ג' מדבר אל זרוע ה' שיראנו כפלאות כימי יציאת מצרים ואפשר שהדיבור כולו עם זרוע ה' כפשוטו של מקרא והכוונה שאף על פי שאין ישראל כדאים והגונים לגאולה לא יגאל אותנו כמו שגאלנו בזרוע ממצרים ואפי' שלא היינו כדאים כמ"ש גאלת בזרוע עמך ועל זה אמר עורי עורי לבשי עוז זרוע ה' כנגד לא זכו בעתה זו ההעוררות זכו אחישנה וזה טעם כפל עורי עורי. או טעם הכפל עורי עורי הא' לפקוד על צבא המרום במרום והשני על מלכי האדמה באדמה ולזה הזכיר זרוע ה' כדי שיעשה בזרוע ובטחוני' ואעפ"י שאינם הגונים וזהו עורי כימי קדם שגאלתנו בכח הזרוע ולא בכח זכיותינו כי הלא את היא היא לשון מיעוט את היא ולא זולת עמך שלא נצטרף זכות ישראל אלא את זרוע ה' גאלת' בזרוע והיה זה כי הלא את היא המחרבת רהב של מצרים במרום חלבת רהב חליבה וכריתה ועפ"י פקיעת השר של מעלן כמשך היותך מחוללת תנין חיל כיולדה (כדהרד"ק והרא"בע) כי חז"ל אמרו שפרע' מלך מצרים הנקרא תנין הרובץ בתוך יאוריו כיצול והיינו דכתיב לא נשאר בהם עד אחד ולא את' בכלל כי כיצול האחד מיוחד שבעם פרעה ומלך בכינוי הגדולה ולמ"ד עד אחד והוא בכלל יפרש מחוללת תנין לשון חלל והרוג. (כדרש"י) וביאר הכתוב ענין קריעת ים סוף שהיה כללי בכל מימות שבעולם כמ"ש חז"ל ויבקעו המים כל מימות שבעולם וז"ש הלא את היא המחרבת ים ויבש את הים לחרבה זה י"ס ולא זו בלבד אלא מי תהום רבה כלל הימים והמים כולם השמה מעמקיים וגו' שלא היה זה כעין הקרח והגליד שנגלדי' המים ויעברו עליו ישראל כעין מה שאירע עוד היום בכמה וכמה נהרות אבל היתה הקריעה בתוך עמקי ים ודרך שם עברו ישראל וכמ"ש ובני ישראל הלכו ביבשה בתוך הים בתוך דייקא ולא גליד מעל הים או בשפת הים אבל בתוך הים וז"ש השמ' מעמקי ים סוף דרך לעבור גאולים ובכלל אומרו דרך לעבור גאולים ככלל שהיה דרך הגון ויבש בלי שום רפש וטיט וכמו שאמר בתורה הלכו ביבשה: עוד אפשר שבא להחזיק טענתו לעורר זרוע ה' שתעשה בכח הזרוע ואף עפ"י שהדור איכו הגון ואין הוא כדאי כי כן עשה ביציאת מצרי' וז"ש הלא את היא ר"ל היא באוייתך בכחך או כחך עתה ולא קרא ידך ה' מהושיע ז"ש הלא את היא המחרבת ים בכח גערתך כמו שכתוב ויגער בי"ס ויחרב ז"ש המחרבת ים שם המים להם חומה כמ"ש כתיב חימה עוב"ה כי הללו עו"א והללו ע"א הללו מגדלי בלורית והללו מגדלי בלורית וז"ש כאן מי תהום רבה שמי התהום היו מתרבי' ורוצים להשקיע' ואתה היית משבית שאון הים ושאון גליו והמוכו וזהו מי תהום בהיותו רבה התרבת אותו:

ופדויי ה' ישובון וגו' עיין רש"י ז"ל וכן הרא"בע ז"ל והרד"ק ז"ל וכן מהרי"א ז"ל פסוק זה לשון תפלה כי הראשון דרך ייעוד כאשר פירשתיו למעל' ומ"ש ישובון שישובו לאותו הדברים שהיו בהם כשיצאו ממצרים ולא תפסק השמחה ההיא כמו שפסקה ליציאת מצרים אבל תהיה שמחת עולם ר"ל שמחה מתמדת בלי הפסק או אמר שמחת עולם שמחה כללית לכל העולם כי כולם בכלל יכירו את הש"י ת והשגחתו מקטנם ועד גדולם כל הברואים יחדיו ע"כ:

ולע"דן לדקדק כפל שני כתובים של ופדויי ה' הבאים בספר הזה והשנוי כי למעלה אמר ישיגו ונסו וכאן אמר ישיגון נסו בלי וי"ו ונראה שהשני כתובים באים כאחד על הגאולה העתידה כי כן מורים עניני הב' פרשיות יחדיו לך אפשר כי לפי שהגאולה העתידה תהיה באחד משני פנים או בזכות ישראל והוא אחישנה או אפי' כשלא זכו ואז אני ה' בעיתה ואין ספק שמלבד שנוי האורך הזמן הנה עוד יהיה השנוי שאינו דומה הכבוד שיהיה כשיגאלו בזכותם לכשיגאלו למען שמו יתברך וכמו שכתבתי למעלה בפסוק נחמו נחמו בטעם הכפל לו' שיהיו מתחלפות בהיותן התחלפות כמרץ וכן כיוצא בזה כוכלו' שהכתוב הנז"ל ופדויי' וגו' מדבר כשלא זכו ופסוק זה מדבר כשזכו ובזה יובן השנוי כי למעלה כשדבר כשלא זכו אז אמר ששון ושמחה ישיגו ונסו יגון ואנחה בוי"ו שינוסו לעתיד שלעפ"י שתיבת נסו בלשון עבר הוי"ו מהפכה לעתיד לו' שבהמשך הזמן ינוסו היגון ואנחה כדי שילטערו עמם ויכופר עוונם כיון שלא זכו ששון ושמחה ישיגון ותכף ומיד נסו יגון ואנח' בלי שום צער ודאגה ומ"ש ישיגו היינו שבפדויי ה' אשר ישובון הם ישיגו השמחה אמנם כאן אמר ישיגון שהששון והשמחה ירדפו אחריהם וישיגון ישיגו אותם ככתוב ובאו עליך כל הברכות האלה והשיגוך מכלל שהברכות הם המשיגים אותם כיון שזכו:

אנכי אנכי הוא מנחמכם וגו' פסיקתא אנכי אנכי הוא מנחמכם זש"ה חרפה שברה לבי ואחרפה שחרפו עמונים ומואבים את מואב ציון שגרמו העונות ונכנסו גוים לירושלם נכנסו עמהם עמונים ומואבים לבית קדשי הקדשים ונטלו הכרובים ונתנום בכליב' והיו מחזירי' אותם בכל חוצות ירושלם והיו אומרים לא היו ישראל או' אין אנו עובדים אלילים ראו מה הם עושים הב"ד יען כי אמר מואב הנה ככל הגוים בית יהודה באותה שעה אמר הב"ה שמעתי חרפת עמון לכן חי אני נאם ה' כי מואב כסדום תהיה ועמון כעמורה. הכוס' באה עלי מכה גברתני ומהשתא אותי ואקוה לנוד ואין ולמנחמי' ולא מצאתי אמר הב"ה אנכי אנכי הוא מנחמכם עכ"ל:

ולע"דן שכוונת חז"ל לתרץ כפל אנכי אנכי ותירצוהו במה שהביאו שכל צערן של ישראל' על כבוד הכרובים שהב"ה יושב עליהם יושב הכרובים וז"ש אנכי אנכי ר"ל בערכם אנכי ר"ל בשבילי ובשביל מה שנתנו הכרובים בכליב' ולא מצאתם מי שינחם אתכם אנכי אנכי הוא מנחמכם. ואפשר לפרש זה באופן יותר באור והוא בערכ' הוא על שאמרו אתכם כע"א וכעובדי' על אנכי ה' אלהיכם שהוא כעו"על ע"א וככתוב כי אמר מואב הנה ככל הגוים בית יהודה וגו' ז"ש אנכי הוא מנחמכם בהיותם כסדום ועמורה הפורענות ההוא מנחמכם תיבת היא מדוקדקת לדרך הזה. עוד אפשר לפי שבכלל דבריו של חרפה שברה לבי וגו' אמר שהיה מצטער על חילול השם שנשבר לבו והמכה אנושה לשון אנוש וגבר כלומר גברתנית וחזקה ואקוה לנוד ואין שלא בא לנוד לי ולנחמני ולמנחמים ולא מצאתי לי כאחה על מכה אנושה בכ"ז על חרפת כבוד ה' ולצומת ב' העניינים האלה אמר אנכי אנכי הוא מנחמכם כנגד מ"ש שם ואקוה לנוד ואין שלא באו כלל והיה מה שקוה לבטלה כנגד ז"א אנכי וכנגד מ"ש ולמנחמים ולא מצאתי שלא מצא נחמה בשום צד לרע כזה על זה אמר אנכי הוא מנחמכם שתקבלו הנחמה שלי והפיום: עוד לחז"ל א"ר שמואל בר נחמני דרכו של אב לרחם שנ' כרחם אב על בנים ודרכה של אם לנחם כאיש אשר אמו תנחמנו אמר הב"ה אנא עבדית דאבא ודאמא אנכי אנכי הוא מנחמכם עכ"ל: כוונו ג"כ לתרץ הכפל ואמרו שהכוונה אנכי לרחם כאב ואנכי הוא מנחמכם כאם: עוד לחז"ל א"ר אבא בשם רשב"ל משל למלך שכעס על מטרונה וטרדה והוציאה מתוך פלטין שלו לאחר ימים בקש להחזירה אמרה יכפיל כתובתי ואחר כך הוא מחזירני כך אמר הב"ה לישראל בני בסיני אמרתי לכם פעם אחת אנכי ה' אלהיך ובירושלם לעתיד לבא אני או' להם שני פעמים אנכי אנכי הוא מנחמכם. ד"א בסיני קבלו שפי אנכי אנכי ה' אלהיך וכו' כי אנכי אל קנא ולפיכך הקב"ה מנחם בשני אנכי עכ"ל: והנה מוכח כפל הכתוב הוא כי בצאת ישראל ממצרים אנכי ה' אלהיך אשר הוצאתיך על מנת להיותי אלהיך הוצאתיך ולזה כשחטאו גלו וגו' אמנם לעתיד אמרו שיכפול הכתובה דהיינו הפי' שהיה רשעים לא ישתעבד עוד בנו אלא נשכון בטח ז"ש אנכי אנכי כפול שאין שנעבוד אותו ובין שלא כעבוד אותו: עוד אפשר שכפל הכתובה היא כי בסיני קבלנו אנכי ה' אלהיך אשר הוצאתיך וע"י הנסים ההם נתפרסם אלהותו ולעתיד לא נחזור עד שיכפול הכתובה שהי' תוספת נפלאות כימי צאתנו מארץ מצרים יראנו נפלאות שאז יהיה לבנו בטוח בהש"ת דחזקה אין אדם טורח בסעודה ומפסידה וכן הש"ת לא יתכן שיעשה כ"כ נפלאות לשרוד עוד אותנו ולהוציא' אותנו מן הארץ ע"ד מ"ש משה ע"ה למה ה' יחרה אפך בעמך אשר הוצאת מארץ מצרים בכח גדול

מַהֵר צֹעֶה לְהִפָּתֵחַ וְלֹא־
יָמוּת לַשַּׁחַת וְלֹא יֶחְסַר לַחְמוֹ׃
וְאָנֹכִי יְהוָה אֱלֹהֶיךָ רֹגַע הַיָּם וַיֶּהֱמוּ טו
גַּלָּיו יְהוָה צְבָאוֹת שְׁמוֹ׃ וָאָשִׂם
דְּבָרַי בְּפִיךָ וּבְצֵל יָדִי כִּסִּיתִיךָ לִנְטֹעַ
שָׁמַיִם וְלִיסֹד אָרֶץ וְלֵאמֹר לְצִיּוֹן
עַמִּי־אָתָּה׃ הִתְעוֹרְרִי
הִתְעוֹרְרִי קוּמִי יְרוּשָׁלַ͏ִם אֲשֶׁר שָׁתִית
מִיַּד יְהוָה אֶת־כּוֹס חֲמָתוֹ אֶת־קֻבַּעַת
כּוֹס הַתַּרְעֵלָה שָׁתִית מָצִית׃
אֵין־מְנַהֵל לָהּ מִכָּל־בָּנִים יָלָדָה וְאֵין
מַחֲזִיק בְּיָדָהּ מִכָּל־בָּנִים גִּדֵּלָה׃
שְׁתַּיִם הֵנָּה קֹרְאֹתַיִךְ מִי יָנוּד לָךְ הַשֹּׁד
וְהַשֶּׁבֶר וְהָרָעָב וְהַחֶרֶב מִי אֲנַחֲמֵךְ׃
בָּנַיִךְ עֻלְּפוּ שָׁכְבוּ בְּרֹאשׁ כָּל־חוּצוֹת כ
כְּתוֹא מִכְמָר הַמְלֵאִים חֲמַת־יְהוָה
גַּעֲרַת אֱלֹהָיִךְ׃ לָכֵן שִׁמְעִי־נָא זֹאת
עֲנִיָּה וּשְׁכֻרַת וְלֹא מִיָּיִן׃
כֹּה־אָמַר אֲדֹנַיִךְ יְהוָה
וֵאלֹהַיִךְ יָרִיב עַמּוֹ הִנֵּה לָקַחְתִּי מִיָּדֵךְ
אֶת־כּוֹס הַתַּרְעֵלָה אֶת־קֻבַּעַת כּוֹס
חֲמָתִי לֹא־תוֹסִיפִי לִשְׁתּוֹתָהּ עוֹד׃
וְשַׂמְתִּיהָ בְּיַד־מוֹגַיִךְ אֲשֶׁר־אָמְרוּ
לְנַפְשֵׁךְ שְׁחִי וְנַעֲבֹרָה וַתָּשִׂימִי כָאָרֶץ
גֵּוֵךְ וְכַחוּץ לַעֹבְרִים׃
עוּרִי עוּרִי לִבְשִׁי עֻזֵּךְ צִיּוֹן לִבְשִׁי א
בִּגְדֵי תִפְאַרְתֵּךְ יְרוּשָׁלַ͏ִם עִיר הַקֹּדֶשׁ
כִּי לֹא יוֹסִיף יָבֹא־בָךְ עוֹד עָרֵל וְטָמֵא׃
התנערי

מוֹחִי פוּרְעָנָא לְאִתְגְּלָאָה וְלָא יְמוּתוּן צַדִּיקַיָּא לְחַבָּל וְלָא יַחֲסְרוּן מְזוֹנֵיהוֹן׃ וַאֲנָא יְיָ אֱלָהָךְ דִּנְזִיף בְּיַמָּא וְהָמַן גַּלּוֹהִי יְיָ צְבָאוֹת שְׁמֵיהּ׃ וְשַׁוֵּיתִי פִּתְגָּמֵי נְבוּאָתִי בְּפוּמָךְ וּבִטְלַל גְּבוּרְתִּי אַגֵּינִית עֲלָךְ לְקַיָּמָא עַמָּא דַּאֲמִיר עֲלֵיהוֹן דְּיִסְגּוֹן כְּכוֹכְבֵי שְׁמַיָּא וּלְשַׁכְלָלָא כְּנִישְׁתָּא דַּאֲמִיר עֲלֵיהוֹן דְּיִסְגּוֹן כְּעַפְרָא דְּאַרְעָא וּלְמֵימַר לְדַרְדְּיָרִין בְּצִיּוֹן עַמִּי אַתּוּן׃ אִתְרַבָּא אִתְרַבָּא קוּמִי יְרוּשְׁלֵם דְּקַבֵּילְתְּ מִן קֳדָם יְיָ יָת כַּסָּא דְחִמְתֵיהּ יָת פַּיְלֵי כַּסָּא דִּלְווֹטָא שְׁתֵית אַעְדֵּית׃ לֵית דִּמְנַחֵם לַהּ מִכָּל בְּנִין דִּילֵידַת וְלֵית דְּמַתְקֵיף בִּידַהּ מִכָּל בְּנִין דְּרַבִּיאַת׃ תַּרְתֵּין עָקָן אָתָאָה עֲלָךְ יְרוּשְׁלֵם לָא יְכֵילִית לְמֵיקָם כַּד אַרְבַּע יֵיתְיָן עֲלָךְ בִּיזָא וְתַבְרָא וְכַפְנָא וְחַרְבָּא לֵית דִּי מְנַחְמִנִיךְ אֱלָהֵן אֲנָא׃ בְּנַךְ יְהוֹן מִטַּרְפִין רְמַן בְּרֵישׁ כָּל שׁוּקַיָּא כְּמִזְרְקֵי מְצָדִין מַלְיָן חֵימְתָא מִן קֳדָם יְיָ מְזוֹפִיתָא מִן קֳדָם אֱלָהִיךְ׃ בְּכֵן שְׁמַעִי כְעַן דָּא מְטַלְטַלְתָּא דְּרַוְיָא מִן עָקָא וְלָא מִן חֲמַר׃ כִּדְנַן אֲמַר רִיבּוֹנִיךְ יְיָ וֵאלָהִיךְ דַּעֲתִיד לְמֶעְבַּד פּוּרְעָנוּת דִּין עַמֵּיהּ הָא קַבֵּילִית מִן יְדִיךְ יָת כַּסָּא דִּלְווֹטָא יָת פַּיְלֵי כַּסָּא דְחֵימְתִי לָא תוֹסְפִין לְמִשְׁתֵּהּ עוֹד׃ וְאֶמְסְרִינָהּ בְּיַד דַּהֲווֹ מוֹנַן לִיךְ דַּהֲווֹ אָמְרִין לְנַפְשִׁיךְ אַמְאִיכִי וְנֶעְדֵּי וְאַמְאֵיכְתְּ כְּאַרְעָא יְקָרִיךְ וַהֲוֵית כְּשׁוּק לְעַדָּן׃ אִתְגְּלִי אִתְגְּלָא לְבִשִׁי תוּקְפִּיךְ צִיּוֹן לְבוּשִׁי לְבוּשֵׁי תוּשְׁבַּחְתִּיךְ יְרוּשְׁלֵם קַרְתָּא דְּקוּדְשָׁא אֲרֵי לָא יוֹסְפוּן וְיֵעְרוּן בִּיךְ עוֹד עַרְלִין וּמְסָאֲבִין׃ אתנפצי

ואנכי ט"ו פ' בקריא' וסי' ואנכי עמדתי בהר כימים הראשני' · ואנכי הסתר אסתיר פני · ואנכי לא חטאתי לך · ואנכי היום רך ומשוח מלך · ואנכי יי' אלהיך רגע הים ויהמו גליו · ואנכי מעשיה' ומחשבתיהם באה לקבץ · ואנכי תולעת ולא איש · ואנכי נטעתיך שורק · ואנכי אמרתי איך אשיתך בבנים · וכל תריסר ר"פ דכוו' ואנכי : ובצל ג' בקריא' וסי' ובצל ידי כסיתיך · ובצל כנפיך אחסה · ובצל כנפיך ארנן : ארץ י"ד קמצין וסי' נמסר לעיל בהאי סיפרא סימן י"ד : ארוניך ב' וסימ' אדניך יי' ואלהיך יריב עמו · כי הוא אדניך והשתחוי לו : עורי עורי ד' דסמיכי בקריא' וסי' עורי עורי דבורה עורי עורי ב' בפסו' · לבשי עז זרוע יי' · לבשי עזך ציון לבשי בגדי תפארתך :

רשי

מהר צועה להפתח · אפי' נקביו קשין עליו וצריך הוא להפתח בהילוך המעי' כדי שלא ימות לשחת וכיון שמיהר להפתח צריך למזונות רבים שאם יחסר לחמו אף הוא ימות : צועה · לשון דבר העומד להיות נירוק כמו שאומר במואב שידמהו הנביא ליין השקט על שמריו ולא הורק מכלי אל כלי ונאמר שם ושלחתי לו צועים וצעוהו וכליו יריקו · ד"א מהר צועה [illegible] אותו האויב המציק שהוא עכשיו חגור מתני' חלוץ [illegible] להפתח ולהיות חלש · צועה [illegible] חוגר כמו צועה ברוב כחו : ולא ימות · המסור בידו לשחת [illegible] הלשון ראשון מדרש אגדה הוא בפסיקתא רבתי : רוגע הים · לשון עורי רגע פרונצ"א בלע"ז : לנטוע שמים · לקיימא עמא דאמר עליהון יסגון ככוכבי שמיא : וליסוד ארץ : ולשכללא כנישתא דאמיר עליהון יסגון כעפרא דארעא : קבעת · תירגם יונתן פיילי והו' שם כוס ולי נראה קובעת אלו השמרים הקבועים בתחתית הכלי ומליח יורד עליו כמה שנאמר שמריו ימצו : התרעלה · הוא משקה המטמט' ומתיש כח האדם להפיל וקשור ומעוטף כמו הברושים הרעלו והשרות והרעלות שבות לשון עיטוף ובמסכת שבת מדיר רעולות מין סרבל נאה להתעטף בו : תרעלה אינטומישמ"נט בלע"ז : מצית · אנגוסט"יר בלע"ז : שתים הנה קוראתיך · צרות כפולו' שתים שתים : מי אנחמך · מי אביא לך לנחמך ולומר לך אומה פלונית היא לקת' דוגמתך : עלפו · לשון עייפות כמו תתעלפנה הבתולות בצמא פשמ"יר בלע"ז : כתוא מכמר · הפקר כתוא זה שנפל למכמר · תוא מין תאו וזמר : ושכורת ולא מיין · שכורת דבר אחר שלא מיין : יריב עמו · אשר ידין דין עמו : מוגיך · מכיעיך ומטלטליך כמו והנה ההמון נמוג קרוסל"יר בלע"ז : שחי ונעבורה · על גבך : התנערי

רדק

מהר צועה · לא תזיקך חמת המציק כי עתה ימהר הגולה להפתח מבית גלו' והוא ישר שהו' גולה בין העמים · ולשון צועה והוא ענין טלטול ונוע ממקום למקום יש בטלטול השבי ויש בטלטול את' · וכן לשון גלו' כי גולה אתה למקומך אינו טלטול השבי · ולשון צועה יש בו פעל עומד כמו זה מהר צועה · וכן את צועה זונה ויש שהוא פעל יוצא כמו ושלחתי לו צועים וצעיהו צועה ברוב כחו : ולא ימות לשחת · לא ימות בגלות שהוא לו כמו קבר · ועל הכלל מדבר כי אם ימותון בגלות יחידים יעלו בתחיית המתי' · אבל באחרו ולא ימות על הכל יאמ' · כלומ' שלא ישא שם כי על כל פני' יצא ויפתח מתאסר הגלות : ולא יחסר לחמו · בעודו בגלות אף על פי שהוא שבוי האל מזמין להם בין הכותי' אויביה' ושוביה' טרפ' ומרכס בכבודו או פירוש ולא יחסר לחמו בצאתו מהגלות בדרך כמו שאמר לא ירעבו ולא יצמאו · ובדרש מפר' הפסוק כן איך תפחד מבן אדם שימות והנה בעודו בחיי' הוא דבר חלוש מאד אפי' נקביו קשים עליו צריך למהר הוא ולהפתח בהלוך המעים כדי שלא ימות לשחת · וכיון שמהר להפתח צריך למזונות שאם יחסר לחמו ימות · ויונתן תרגם כן מוחי וגו' : ואנכי ה' · שיש בידי כח להוציאך מהגלות ואנכי רגע הים כל שכן שאגער בעמים המחזיקי' בכם · רוגע · תרגם יונתן כמו גוע' דנזיף בימא · ויש לפרשו כמו בוקר · וכן אורי רגע וימאס · בכחו רגע הים והנה בערתי בים סוף לעברכ' : ויהמו גליו · במקום הבקיעה ולא יכלו לעבור עד שעברו ישראל · וכן והמו גליו ולא יכלו : ה' צבאות שמו · והוא האדון לצבאו' מעלה ומטה ובידו הכל : ואשים · הנה שמתי דברי בפיך להיות לי לעם · וכן ודברי אשר שמתי בפיך : ובצל ידי כסיתיך · שלא יוכלו העמים לכלותך בגלות כל זמן שיהיו דברי בפיך ובלבבך כי לא שמתי אותם בפיך אלא להיותם בלבבך לעשותם כמו שאמר בפיך ובלבבך לעשותו : לנטוע שמי' · וכל זה אכסה עליך בגלות עד שיבא עת לנטוע שמים וליסוד ארץ וזהו קבוץ גליות שיהיו ישראל עולם חדש · וכן אמר הנני בורא השמים החדשים והארץ החדשה ולא תזכרנה הראשונות וגו' : ולאמר לציון עמי אתה · פירוש לבני ציון וזכר ציון כי היא עקר המלכות · ויונתן תרגם לקיימא עמא וגומר כבעמוד : התעוררו · קבעת · שמרי הכוס : התרעלה · הדעדה · או פירושו שם המות אמר די לך בגלות כבר שתית כוס התרעלה עד השמרים גם מצית אותה עד שלא נשאר בכוס אפילו טפה כלומר כל הרעות הכתובות הגיעו עליך ודי לך קומי מהגלות התעוררי והתעוררי : אין מנהל לה · בעודה בגלות לא היה כח ביד בני הגלות לנהל האחד חברו ולהחזיק בידו ולסמכו מהרעה כי כולם היו שוים בה : שתים הנה · הרעות הקורות אותך בהיותך בארצך קרוב לגלות שתים רעות היו השוד והשבר והם הרעב והחרב כי השוד הוא החרב והשבר הוא הרעב אלה הרעות היו לך לבד רעות הגלות שסבלת זה כמה שנים : קראתיך · בנוע הא"לף : מי אנחמך · איזהו עם שלקה כמותך שאוכל לנחמך בו : בניך עלפו שכבו · מענין על ראש יונה ויתעלף ענין עיפות והסוק האחרי' עד שלא יוכל לעמוד על עצמו כמו שאמר בקינות יהמיה שכבו לארץ חוצות נער וזקן : כתוא מכמר · כתוא שהוא שוכב במכמר שלכדו אותו בו · ותוא היא החיה הנזכרת בתורה ותאו וזמר בהפוך האותיות כמו כבש וכשב והוא שור הבר ומכמר הוא רשת · וכן יפלו במכמוריו רשעים · וכן ופורשי מכמרת : לכן · ושכורת ולא מיין פירוש ושכורת מצרות ולא מיין : כה אמר אדניך · הוא יהיה אדוניך ולא מלכי אומות והוא אלהיך שיקח משפטך מן העמים : יריב עמו · יקח ריב עמו ומשפטם מן העמים וכן הרבו תלמנה : ושמתיה ביד מוגיך · שרשו יגה מן כי ה' הוגה : לנפשך · אמר נפשך ואמר גוך כי הנפש מעוכה בענוי הגוף : וכחוץ · פירוש כמו השוק שהכל עוברים עליו וכל זה סבלת לאהבתי לפיכך אמו ותשימי : עורי עורי · עזך · שהיית מופשטת ממנו עד עתה לבשי אותו : התנערי

אבן עזרא

מהר צועה · מגזרת צועים וצעוהו והנה צועה כמו יוצא במכור ובמצוק והם הוא פועל עומד והטעם כמו קשור ומאת להפתח לעד : ולא ימות לשחת זה הנביא : ולא יחסר לחמו · כמיכיהו וירמיהו שאכילו בלחם לחץ : ואנכי רגע · יש אומרים שהוא הפוך כמו גוער ויש אומרים מלה אחר שהמו גליו לשון מרגוע והוא השר בעיני או טעמו אכיח אני הים ואני אלוה שיהמו גליו והטעם משל על המציקים ואפים · כסיתיך · להצילך כי אמר כאשר כונן להשחית : לנטוע שמים · דרך משל שיתנבא על המדינה שתשובנה לקדמותן : ליסוד · שם הפועל ונעלם היוד כמשפטו והנה בא כמו השלם וכמוהו מגיח לו ליסוף : התעוררי · כוס חמתו זה משל לאדם שישתכר ולא ידע מה יעשה לו והוא שוכב נרדם : קובעת · אין רעם וי"א השמרים שיקבעו למטה : התרעלה · כמו והברושי' הורעלו כמו רעדה שירעד האדם בראותה : מצית · מגזרת למען תמצו ואם הם שנים בנינים והטעם רעה שלמה : אין · כאשה שאין לה מנהל והטעם אין מלך או שופט שיושיענה : שתים מי ינוד לך · יקונן כמו לנוד לו ולנחמו : השוד והשבר · השוד הוא החרב כי השוד לעולם עם החרב כמו בשברי לכם מטה לחם וי"א זוגות בואו הרעות : מי אנחמך · חסר ב' במי אנחמך כי האדם יתנחם כאשר יאמר לו מה שהירע לך כבר אירע גם לפלוני : בניך עולפו · כמו ויתעלף : שכבו · מתי רעב והרב : כתוא · כמו עוף ואין רע לו והטעם כתוא מכמר והנה הוא סמוך אל מכמר כמו יפלו במכמוריו : גערת · הוא חמתו : לכן שמעי · זאת הנבואה הכתיב' אחרי הפסוק : ושכורת סמוך ותחסר מלת חמת או אף או רעות : כה · יריב עמו · והטעם יקח ריב עמו כמו ריב אלמנה : ושמתיה ביד מוגיך · מגזרת יגנן והוא מבניין הכבד כמו אשר הוגה : שחי · והשפילי ונעבור עליך וכחוץ הטעם כפול : עורי · כל המפרשים הסכימה דעתם כי זאת הנבואה עודנה לעתיד אע"פ שישוב להזכיר סורו צאו משם וזאת היא תשובת ר' משה הכהן ז"ל ולא אמר כלום כאשר אפרש כי אם אמרנו שזאת הנבואה היא על גלות בבל ושוב הגולה הנה כתוב לא יוסיף יבא בך עוד ערל וטמא וכתו' כי מי נח זאת לי בן נשבעת והנה היא גזרה לא תבטל כלל ובא יבא אחרי יוסף תרבו תדברו גבוהה ויחסר אות שי"ן והוא דרך צחות בלשון : התנערי

מנחה גדולה

אמר הר' משה העזר ודרון גם זה עשית בימי קדם הנז' כי הלא את הוא העושה דין ורחמים כאחד כי הלא את הוא המחרבת ים מי תהום רבה שהוא עוז ורוגז ובמקב ההוא היית שמה מעמקי ים דרך לעבור גאולים ואין זה כי אם מדת רחמים שהיתה מרחמת על ישראל בעשותה דרך במעמקי ים היתה מחרבת הים עצמו ממצילות תכונתו כי ע"כ בכת אחת היה דין ורחמים ואם אין אתה עושה בגיריכו עשה בנין הדור ההוא אשר הוצאת ממצרים אשר עשיתי להם שתי אלה על ים סוף כי הנה עתה עתידים לחזור עם משה רבינו ע"ה וזהו ופדויי ה' הם יוצאי ממצרים ישובון ושמחת עולם הוא משה שהיה שמחת עולם על ראשם שיבא עם מלך המשיח בנודע מחכמי האמת ואע"פ שהם הביאו מיתה ושעבוד מלכיות לעולם ע"י העגל ועון מרגלים עכ"ז ששון של העדר המות ושמחה של חירות משעבוד מלכיות ישיגו ויחזיר עטרה ליושנה כי יהמה היו הנורמים חירות ממלאך המות וחירות משעבוד מלכיות בסיני ואע"פ שהם גרמו שחזרו שתיהן הנה לעתיד כבד יהי' זה התיקון ובשו יגון ואנחה : עורי עורי · אמרו ז"ל אם פגעה בך [illegible]

[illegible]

וביד חזקה כן לעתיד לא יוסיף לחרות אפו כי איך יחרה אפו בעם אשר כפל כתובתו דהיינו יציאת מצרים ויציאתם מהגליות בכח גדול וביד חזקה או יהיה הכפל של הכתובה בתוקף הנסים שיעשו לעתיד עד שתהיה יציאת מצרים טפילה והגאולה העתידה עיקר כמשחז"ל בפ' לא יאמר עוד חי ה' אשר העלה את ישראל ממצרים וגו' כמלא שלהיותה טפילה והגאולה העתידה עיקר צריך שיהי' למשנה וזהו אנכי אנכי הוא מנחמכם שבא כפול הנסים התנחמו מהצרות רבות וגדולות שהיו ג"כ למשנה כמו שזכרתי בפסוק נחמו נחמו · ובד"א כוונו לו' כי לעתיד יאמינו בהשגחה הפרטית ובמציאות הש"ית ואחדותו שהם השני אנכי אשר בדברות אנכי ה' אלהיך אשר הוצאתיך וגו' השגח' אנכי ה' אלהיך אל קנא בע"א ולעתיד תהיו שלמים בהם ואזכור אז חסד נעוריך אהבת כלולותיך בעת יציאתכם ממצרים ולכך אנחם אתכם בשני אנכי אנכי וגו' · עוד מתוך דחז"ל כתיב כי הוא טרף וירפאנו לפי שבא' אין לה מנחם מכל אוהביה וכל מקום שבא' אין לה היה לה לכך נאמר אנכי אנכי הוא מנחמכם וגו' ע"כ · בזה תירצו הכפל אנכי גזרתי אין לה מנחם ואנכי הוא מנחמכם ודברי קיים שאין לה מנחם ב"ו אלא אנכי אנחמכם ואפשר שתירצו תיבת הוא אנכי הוא אשר טרף באין מנחם לה ואנכי מנחמכם ולשון הוא האמור כאן נופל על לשון הוא האמור שם כי הוא טרף : עוד לחז"ל הוא מנחמכ' הוא מנהמכ' ד' מנחם בשם ר' אבין מהות' נהימ' שנהמת' בסיני ואמרת' כל אשר דבר ה' נעשה אנכי הוא מנחמכם · ולע"דן דהוקשה להם מלבד כפל אנכי ייתו' תיבת הוא ואו' מנחמכם דהי"לל אנכי אנחמכם לעומת זה דרשו מנחמכם מנהמהכם בה"א שמאותה הנהימה שאמרו בסיני כל אשר דבר ה' זכו אל הנחמה שבזה מובן אומרו מנחמכם במ"ם שהיא מ"ם הסיבה ולא אמר אנחמכם ומובן בזה אומרו הוא המורה על יחיד נסתר והוא על תיבת אנכי האמור בסיני וגו' כאילו אמר אותו אנכי הוא המנח' אתכם כלו' הסיבה בנחמה שמאותה נהימה זכיתם לגאולה מדה כנגד מדה כמו שאתם לא הבחנתם בעבודתי בין שתהא כבדה או קלה לקיים אותה כך אנכי לעתיד אנחם אתכם ולא אבחין בין אם אתם ראוים לנחמה או בלתי ראוים אלא אגאל אתכם מכל מקום : עוד לחז"ל מי את ותיראי לא את שאמרת לי בים מי כמוך ותראי מאנוש למה את מתיראה שמא אין את יודעת מי את אין את בתו של אברהם יצחק ויעקב בתם של ג' הררי עולם ואת מתיראה מן בריה ומן אנוש ימות שהיום חי ומחר ימות אין את יודעת וגו' כוונתם מבוארת שכיון שאו' מי את לשון זלזול בה אם כן איך או' ותיראי דהיא הכוונה לירא' כיון שמה אני ומה חיי לזה דרשו מי את לא את שאמרת לי בים מי כמוך וגו' והכוונה שאין היראה מאנוש אלא מצד העונות שמא יגרום החטא שכיון שזכית להנצל מן הים אשר היו לכם חימה להטביע אתכ' כי הללו וגו' וכיון שהצלתיך משם וזכית שאמרת מי כמוך מעתה כיון שעמי את אין ראוי ליך שתראי מאנוש וגו' ועוד בכלל דבריהם פירשו מי את כלומר אין את יודעת מי את ומאין באת נוקרת מקור השלימות וחוצבת מהררי עולם אבות ג' ז"ש מי את ותיראי דבר תימה הוא : ועיין רש"י ז"ל והרא"בע ז"ל והרד"ק ז"ל ומהרי"א ז"ל לפי שגאולת מצרים היתה אצבע אלהים היא וקריעת ים סוף ביד הגדולה ובגאולה עתידה לפי ששאלו ישראל שיבא בזרוע כולו כמו שאמר עורי עורי לבשי עוז זרוע ה' וגו' הקב"ה משיב להם אנכי אנכי הוא מנחמכם לא הזרוע בלבד שתהיה העתידה יותר גדולה מהגאולות שעברו והענין המשליי מתייחסת אל השם ית' ויתעלה והוכיחם ואמר מי את ותיראי מאנוש שהיו' בחיים ומחר בקבר ומבן אדם חציר ינתן כמו והעם לא שב עד המכהו וזהו ותשכח ה' וגו' ואיה חמת המציק שאין בידו כלום כי ברצות ה' דרכי איש גם אויביו ישלים אתו עד כאן : ולע"דן על פי שיטת הרא"בע ז"ל שהנביא מדבר לישראל ואו' להם אנכי אנכי מדוקדק בזה אומרו הוא מנחמכם הוא על יחיד נסתר כאילו אמר אנכי ראיתי במחזה הנבואה ואנכי הערבנו בקיומה שהוא יתברך מנחמכם ז"ש הוא מנחמכם ואמר מי את ותיראי מאנוש ימות אמר בהפלג' הצלחתה בנחמ' עד שתתנכר אל רואיה שיאמרו מי זאת הנשקפ' כמו שאר כמו שאמרו ביציאת מצרים וז"ש מי את שלא יכירוך כי אתמול בשעבוד כבד והיו' בחירות נפלא עד שאת בעצמך לא תכירי את עצמיך כמו שהיה כן במצרים שנ' לא ידעתי נפשי וגו' כלומ' איני מכירה את נפשי ואת עצמי : או יאמר מי את כפשוטו לשון זלזול מי את ומי גרם ליך כן ותראי מאנוש ימות וגו' הוא גרם לזלזלך על דרך אל תחת מהם פן אחיתך לפניהם · ואמר מאנוש ימות כי לפעמים ירא האדם מאנוש פן ירע לו ולא ידע שימות ויבא עתו קודם שירע לו וז"ש ותראי מאנוש ימות ומבן אדם שינתן כחציר שלפני כל חציר ימל והוא על דרך מה שפירש"י ז"ל בסמוך גבי ואיה חמת המציק מחר בא ואיכנו · ועל דרך הסוד אמר הוא מנחמכם בלשון נסתר על עלמא סתימא יאמר מי את מי רמז לבינה שבחמשים שערי בינה נגאלו ממצרים · ולכך נזכרו נ' פעמים יציאת מצרים בתורה ואם כיון שמ"י את אין ראוי לך לירא מאנוש ימות ומבן אדם חציר ינתן · ולפי פשוטו של מקרא ימות על המיתה טבעית וחציר ינתן על הכריתות לפני זמנו ע"ד ולפני כל חציר יבש ולז"א ומבן אדם חציר ינתן ר"ל שימות בעוד בן אדם נתלה באביו בן פלוני ולא יזכה להיות לו שם בפני עצמו להזכר בשמו וזהו ומבן אדם חציר ינתן:

ותשכח ה' עושך נוטה שמים וגומר במדרש ותשכח ה' עושך בצרת המן הכתוב מדבר שנתיראו לשעה אחת ונתייאשו מן הגאולה : אמר רבי שמואל בר נחמני ראויים היו ישראל שלא להגאל מצרת המן אלולי שהסכימו לדעת יעקב אביהם שמע מפי הדבר הנה אנכי עמך ונתיירא מעשו וייר' יעקב מאד ויצר לו נוטה שמי' ויוסד ארץ אמר ליה שכחתם מה שאמרתי לירמיהו אם ימדו השמים ויחקרו רואים את השמים במקומם ואתם מתייראים ותפחד תמיד כל היום פרוזדגמא שלו פרוסה בחודש הראשון הוא חדש ניסן והיו מתבהלים בכל יום מפני חמת המציק עכ"ל בילקוט : ולע"דן לדקדק מי הכריחם ז"ל לפרש הפסוקים ביחוד על ענין המן מה שייכות יש להם עם המן · ועוד קשה שאם היו ראויים שלא להגאל מצרת המן מה הועיל הסמיכות שהסמיכו לדעת יעקב אביהם שמע מפי הדבר הנה אנכי עמך וגומר ועוד מאי קאמר ותפחד תמיד כל היו' פרוזדגמא שלו פרוסה בחדש הראשון הוא חודש ניסן והיו מתבהלים בכל יום מפני חמת המציק זה המן וגומר מאי קאמר ומאי קמ"ל נראין כדברים שאין להם טעם : ונראה שח"זל הוקשה להם בפסוקי' ראשו' מאי ותיר' מאנוש ימות וכי מי לא ידע בזו שהאנוש ימות א"כ די שיאמר ותראי מאנוש ועוד כי אע"פי שימות עכ"ז ראוי ליירא ממנו בעודו חי כי מציק ומצר הוא עכשיו ואף על פי שימות לאחר זמן · גם הוקשה לו כפל ימות חציר ינתן יאמר החביב · ועוד הוקשה לו אומרו כאן נוטה שמים וגומר כי די ותשכח' ה' עושך ותפחד וגומר ועוד ותפחד תמיד מיותר שכבר נתרעם בפסוק הקודם ואמר מי את ותיראי מאנוש ימות לעומת כל אלה הדקדוקים אמרו שהפסוקים האלה ניבא הנביא במעשים על מה שהיה עתיד מענין המן שבצרת המן הכתוב מדבר וכוונת ותיראי מאנוש ימו' פירושו שנתייראו לשעה א' ונתייאשו מן הגאולה שעל זה נתרעם הנבי' ואמר ותיראי לפי שהיתה יראה יתירה לשעה קלה ושהיתה יראה החלטות שגרמה להם להתיאש מן הגאולה לכך נתרעם הפסוק עליה ואמר מאנוש ימות ר"ל מהמן שעתיד הוא למות פתאום ולהתלות על העץ בלי זמן ולא זו בלבד אלא שבטבעו הוא מת וז"ש ובן אדם חציר ינתן כחציר הזה שיבש מאליו ויכרת · או אפשר שבכלל זה הוא מאנוש ימות על המן ועמלק שאנו מצווין למחות זרעו ושימות עכ"פ ע"י ז"ש מאנוש א"כ למה תיראי ממנו ולא היה ראוי שתגאלו אלא מתנה אלהית וחנינה היתה כריתתו ז"ש ובן אדם חציר ינתן לשון מתנ' הוא שיהיה כחציר נכרת לא שאתם ראויים לכך כיון שלשעה קלה נתיאשתם ומ"ש אלא שהסכימו דעתן לדעת יעקב שעם היות ששמע ההבטחה מפי הש"ית עכ"ז נתיירא מעשו אבי המן והטעם כמ"ש חז"ל שמא יגרום החטא כן ישראל אעפ"י שנתייראו לשעה קלה ונתיאשו מהגאול מהמן אין זה מקוטן אמנה לא מחשש שמא יגרום החטא כיעקב אביהם ולהיות שהנביא ירמיה תלה מציאו' ישראל בקיום שמים וארץ והטעם לפי שהם היו סבה לבריאתם כמו שאמרו בראשית ברא אלהים את השמים בשביל ישראל שנקראו ראשית ברא אלהים את השמים ואם כן לא יתכן שהמסובב יהיה קיים והסיבה בטלה חלילה ולזה אמר אם ימדו השמים וגומר וזה כיון כאן ותשכח ה' עושך ומקיים אותך כל זמן שהו' נוטה שמי' שבעודם קיימים אתם קיימי' א"כ איך שכחת' זה ונתיאשת' מן הגאולה כי אין ביטול ישראל מן העולם כל זמן ששמים וארץ קיימים ישרא' קיימים בהכרח לזה סמך ואמר שכית ותפחד תמיד וגו' עם נוטה שמים שכיון שאתם רואים שמים וארץ קיימים לא היה ראוי שתפחד תמיד כל היום מפני חמת וגומר ולפי שהגזרה היתה לפניהם מיום ליו' ומחודש וגומר והיו ישראל מפחדים בכל יום מפני חמת המציק בלשון יחיד זה המן מלבא קאמר המציקים וזה שאמר ותפחד תמיד כל היום שהיו מתבהלין בכל יום מפני חמת המציק · ועיין רש"י ז"ל ועיין הרא"בע ז"ל ודמהר"יא ז"ל כתבתיו בפסוק הקודם : ולע"דן מה שכתבתי בכלי חמדה ותשכח את ה' המטיב עמך שלהיותו עושיך ובשבילך ברא ונטה שמים ויסד הארץ ככתוב בראשית ברא אלהים את השמים ואת הארץ בשביל שנקראו ראשית · או יאמר ותשכח ה' עושך באופן שאתה תהיה נוטה שמים ויוסד ארץ כלומ' במעשיך הנכונים העמיד שמים וארץ וכמו שאמר בסמוך ובצל ידי כסיתיך לנטוע שמים וליסוד ארץ ועם היותך שלם וחשוב לפני כפי כל אחת מהדרכי' הנזכרי' עכ"ז ותפחד תמיד כל היום מפני חמת המציק כאילו כונן להשחית ואין צריך לומר שאינו מוכן להשחית אלא אפילו מציאות חמת מציק אינו בעולם וזהו ואיה חמת המציק והוא על דרך ורדף

אות' קול עלה נדף ורודף אין שהו' פחיתו' גדול כמשך מן החטאים להפחיד החוטא על דרך פחד' בציון חטאים עד כאן עוד אפשר שתכונת האדם ומציאותו נכללו בו כל ציורי העולמות כולם אשר בשמים ממעל ועל הארץ כי הוא עולם קטן כולל כל העולמות כולם וזה שאמר ותשכח ה' עושך מכוון למה שהיה נוטה שמים ויוסד ארץ הכל היה מצייר כך בצלמם ובדמותם כי עולם השכל העליון מצוייר ברא"ש בשכל הלב' ועולם הגלגלים כולם מצויירי' בכרס ובני מעים וזולתם מהציורי' כמו שכוונו בזה הראשונים ז"ל וזה שאמר כאן עושך נוטה שמים רוצה לומר בציור אל מה שהיה נוטה שמים ויוסד ארץ עשך ויכוננך · או יאמר שיצירת האדם מפאת הנשמה השכלית ורוחנית מעולה ממציאות השמים כי הם נעשו בנטות השמים ויסד ארץ אמנם אתם היה עושך בעשייה בעיון מעשיו ואתה שכחת כל זה ותפחד תמיד וגומר כדלעיל ואפשר עוד שאמר ותשכח ה' עושך וזה גרם לך עוד פחד מחמת המציק וזה שאמר ותשכח וגומר ותפחד תמיד וכל היום ג"כ אתה נדחק מפני חמת המציק והוא ית' ברחמיו כאשר המציק הנזכר היה כונן להשחית כאבד המציק או הפרה עצתו ואיה חמת המציק שהמציק הז' נפל ברשת זו טמן ומהר צועה לשוק צועק (כדמהר"יא ז"ל) להפתח מתוך הרשת ולא ירא' השחת עומד ברעב וחוסר כל וצועק שלא יחסר לחמו וכיוצא בזה אמרו חז"ל בבני המן שמהם נתלו ומה' היו מחזרי' על הפתחי' בחם' לחם וזהו ולא יחסר לחמו:

מהר צועה להפתח וגומר חז"ל בן אדם שהוא ממהר בפסיעתו להפתח בשביל שלא ימות ורץ לכל מקום שלא יחסר לחמו ואתם מתיראי' ממנו עכ"ל ועיין רש"י ז"ל וכן הרא"בע ז"ל והרד"ק ז"ל ומהרי"א ז"ל פירש צועה כמו צועק כמו צועה ברוב כחו כי המנצח צועק ומרים קולו כמו קול ענות גבור' קל גבר'א דמנצחין וכן את צועה זונה וכן צועים וצעוהו וכן אמר כאן מהר צועה להפתח אם היית צועק אל אלהיך בגלותך היה ממהר לפתוח לך מוסרות הגלות באופן שלא תמות לשחת בגולה וגם לא יחסר לחמך שמה לפי שהרחמים והחנינה והצרות הכל מאתו יתברך ואינם במקרה וזהו אנכי ה' אלהיך רוגע הים כי מנוחת הים רמז להשקט הצרות בגלות ויהמו גליו הוא רמז לצרות על חטאם ע"כ · והנ"לע"ד כתבתיו בפ' הקודם :

ואנכי ה' אלהיך ערבי פסחים אמר רב שזבי בשם רבי אלעזר בן עזריה קשים מזונותיו של אדם כקריעת ים סוף שנאמר ולא יחסר לחמו וכתיב בתריה ואנכי ה' אלהיך רוגע הי' עד כאן לשונו · ופירשו בו הראשונים ז"ל ואמרו שקריעת ים סוף היתה קשה לפני הש"ית לפי שהללו עובדי ע"א והללו כוהללו מגדלי בלורית וגומ' יהיה קשה שאלו ימותו ואלו ינצלו וכן במזונו' לפי שאין זכות לאדם להרויח מזונותיו וגם שקשה לפניו ית' שיפסיד ראובן וירויח שמעון ושניהם בלתי כדאים להרוחה ע"כ ובזה המאמר אני מבין או' רוגע הים בלשון הוו' דהי"לל רגעתי הים אבל אמר רוגע הים שכיון שהפרנס' קשה כקריע' ים סוף א"כ הרי הב"ה רוגע הים בכל יום כלו' כרוגע הים ותשמע עבר שרגע הים בקריעת ים סוף וכתיב רוגע קרוב ללשון הויה בבחינת ולא יחסר לחמו · עוד לח"זל בפסיקתא ויהמו גליו ה' צבאות שמו מה ראה הים וברח רבי יהודה ורבי נחמיה רבי יהודה אמ' מקלו של משה רבי נחמיה אמר שם המפורש היה חקוק עליו ה' צבאות שמו ראה וברח עכ"ל אפשר שכוונו חז"ל לבאר הכתוב שמאמר שקריעת ים סוף נעשית ע"י שם ה' צבאות החקוק במקל של משה והוא שראה וברח לר"י בזכו' משה והיותו מקלו וזהו ואנכי ה' אלהיך שנא' בלשון יחיד על משה ביחוד כמו שאח"זל שהלין משה בעדם כשחטאו בעגל לא אמרת להם אנכי ה' אלהיכם אלא ה' אלהיך לי נתת הדברות ולא להם וז"ש ואנכי ה' אלהיך רוגע הים דהיינו לרבי יהודה במקלו של משה ר"ל לסיבת היתו מקלו של משה : אמנם רבי נחמיה אמר בזכות ישרא' נקרע וז"ש ה' צבאו' שמו ששם צבאות כולל צבאות מעלה וצבאות מטה שהי' חקוק עליו ראה וברח ובהכי ניחא שהענין הזה מתייחס למ"ש ותשכח ה' עושך נוטה וגומר ואנכי להיותי אלהיך הייתי רוגע הים וקרעתיו בשם ה' צבאות א"כ למה זה תשכחנו : עוד לח"זל פ' המוכר את הספינה אמ' רבה אשתעו לו נחותי ימא הכי גלא דאתי לטבועי ספינתא אית ליה ברישא צוציתא דנורא וחיות לן אלוותא דכתב עליה אהיה אשר אהיה יה ה' צבאות מחיכן ליה בגויה וניית עכ"ל :

ולע"דן שמפרשים רוגע לשון מרוגע ומנוחה שמרגיע הים כשיהמו גליו להטביע הספינ' וע"י מי נעשה המרגוע הזה של הים הנז' רוגע הים ע"י שם ה' צבאות שמו שע"י נחה שקט' הים ועיין רש"י ז"ל והרא"בע ז"ל וכן מהרי"א ז"ל ועיין הר"דק ז"ל : ולע"דן מה שזכרתי לעיל בסמוך בביאור דח"זל ועוד אפש' שבזכות מתן תורה שהיו ישראל עתידי' לקבל התורה אנכי ה' אלהיך בשביל זה קרעתי לך את הים ואפשר שאמר ואנכי ה' אלהיך כלומר אנכי ה' להיותי אלהיך מפורסם כן בעיני הבריו' על כן רוגע הים עם היו' שהים בגליו היו הומים ואומרי' ומקטרגים ה' צבאות שמו כלו' די לך והסתפק בצבאות העליונים ועכ"ז בחרתי בכם ואשים דברי בפיך בסגולה נפלאה לנטוע שמים וגומר מה שאין כן כח במלאכי' ובצבאי מעל' לעשות דבר קטן וגדול א"כ השלם יותר חשוב ממלאך :

ואשים דברי וגומר א"ר אלכסנדרי כל העוסק בתורה לשמה גו' ביארתיו בכלי חמדה : ובירושלמי ובצל ידי תמן תנינן רש"בג אומר על ג' דברי' העולם עומד על התורה ועל העבודה ועל גמילות חסדים רבי יהושע דסכנין בשם רבי לוי שלשתן בפ' אחד ואשים דברי בפיך אלו ד"ת ובצל ידי כסיתיך אלו ג"ח שכל העוסק בג"ח זוכ' לחסו' בצלו של הב"ה שנ' מה יקר חסדך אלהים ובני אדם בצל כנפיך יחסיון · לנטוע שמים וליסוד ארץ אלו הקרבנות עכ"ל :

ולע"דן דכיון דמפיק לנטוע שמים וליסוד ארץ לקרבנות א"כ על ג' דברי' העולם עומד מנא ליה וכיון שכן ניח' דלנטוע שמים וליסוד ארץ לקיו' העולם הוא דאת' ולא לקרבנות עוד יקש' בפ' במ"ש ובצל ידי כסיתיך על גמילות חסדים למה הזכיר הגמילות חסדי' בשם על הנמשך ממנו מה שלא אמר כן בתורה רק בפי' אתמר ואשים דברי בפיך · ועוד יקשה ולאמר לציון עמי אתה מאי דריש ביה · ונראה דהוקשה להם מ"ש ולאמר לציון עמי אתה מאי קאמר לציון ולא אמר לבני ציון עמי אתה כי קושי זה הוקשה לח"זל בפסיקת' כמו שהובא בילקוט א"ר יהושע לא מיכנו שקר' לישראל ציון אלא כאן אמנם במאמר הזה פירשוהו על עבודת הקרבנות שהם תיקון העולמו' כולם ולזה אמרו שמה ששנינו במשנה רש"בג אומר על ג' דברים העולם עומד הם רמוזי' על התורה גו' ואשים דברי בפיך אלו ד"ת שהם סיבה לנטוע שמים ובגמילות חסדים לפי שהוא בגופו של אדם והוא כולל עם עשירים ועם עניים לז"א בו בצל ידי כסיתיך להורו' מעלת הג"ח ואע"פי שאין בו חסרון כיס לזה הזכירו בתוארו שתא' אותו בע"ה כמ"ש מה יקר חסדך אלהים ר"ל הג"ח וקראו חסדך שבתחילת התורה כו' שהוא ית' עסק ויעש ה' אלהים לאדם ולאשתו כתנות עור ובסופה ויקבור אותו בגי א לז"א מה יקר חסדך על הג"ח שגורם לבני אדם המתעסקי' בה שבצל כנפיך יחסיון והידים ככנפים הם לאדם לז"א בגמילות חסדים ובצל ידי כסיתיך ותכלית השתי' הנז' הם להעמיד העול' כמ"ש לנטוע שמים דמ"ש לנטוע שמים וליסוד ארץ לאו מרישיה יליף אלא מסוף הפ' שאומר ולאמר לציון עמי אתה שציון אשר בו העבוד' גורם להיות עמי אתה שהעונות מתכפרים ונעשים עמי או אפשר שהקרבנות גורמין יחוד בשמם קרבן וכמ"ש בס"ה קרבן לה' יחוד השם יחדיו לז"א לנטוע שמים וליסוד ארץ לפי שהמזבח היה בשער השמים ופתחי עולם השפל מקשר השמי' והארץ יחדיו לכך דרשו כן ביחוד על הקרבנות עם היותם מוכרח לנטוע שמים וגו' לשהעולם עומד עליכם עכ"ז דרים להו על הקרבנות · וע"ד הסוד לנטוע שמים וליסוד ארץ סוד היחוד ת"ת ומלכות שמים ואתה תשמע השמי' וליסוד ארץ ע"י היסוד והארץ ארץ החיים ולאמר לציון עמי אתה אל תקרי עמי אלא עמי אתה · לכן דרשוהו חז"ל על העוסק בתורה לשמה שנעשה שותף לה"בה שנ' ולאמר לציון עמי אתה ושוה לי וציון הוא האיש המצויין בתורה לשמה ועיין רש"י ז"ל והרא"בע ז"ל והרד"ק ז"ל : ומהרי"א ז"ל ואשים דברי בפיך על דברי התור' ששם הש"ית בפיהם של ישראל ובצל ידי כסיתיך מהאומו' להצילך בזכות התורה לנטוע שמים משל (כדהר"אבע) לגאולה העתידה כמ"ש הנני בורא השמים החדשים והארץ החדש' ולא תזכרנה הראשונות ובאר הנמשל בה באו' ולאמ' לציון עמי אתה · וכן הר"דק ז"ל אות באות והוסיף ולאמור לציון לבני ציון והזכיר ציון לפי שהיא היתה עיקר המלכות :

ולע"דן שאמר שהזכיר ענין קריעת ים סוף להודיע הכתן שנער בים סוף ויחרב ובשביל ישראל שינה סדרי בראשית ואח"כ כשנתן להם התורה שמתי דברי בפיך כמי שמאכיל את בנו החביב וזהו ואשי' דברי בפיך ובצל ידי כסיתיך ועשיתי ההשתדלו' הזה במתן תורה לפי שנמוגים ארץ וכל יושביה שהעולם היה מתמוגג ואנכי ה' אלהיך תכנתי עמודיה של העולם כי כל מעשה בראשית היו תלויים בקבלת התורה שאם לא קבלו היה חוזר העולם לתוהו ובוהו ככתוב ויהי ערב ויהי בקר יום הששי ששה בסיון וז"ש לנטוע שמים וליסוד ארץ שהרי הוא כאילו ע"י קבל' התורה נטעת' השמים ויסדתם הארץ והע"פ שישראל גלו עכ"ז לכבוד תורתו עתיד לחדש כנשר נעור' ולאמר לציון עמי אתה שהרי קבלת תורתי וכיון שכן לא יאות לך ישראל לשכח' את ה' עושך גו' ובס"ה אמרו ובצל ידי כסיתיך שהדברים הנעשים בפרסום לא יצליחו כדברי' הנעשי' בהצנע ככתוב והצנע לכת וגומר והעד לוחות הראשונות שנעשו בפרסו' נשברו ולכך נתנו השניות בצנע' וז"ש ובצל ידי כסיתיך שע"י הכסוי יצלית לנטוע שמי' וליסוד ארץ הם השמי' החדשים הנעשים מחידושי תורה ע"ד הסוד והארץ החדש' הנעשי' מחידושי' התורה ע"ד הפשט אשר הם נעשי' ארצו'

אורים ותומים

מה נאוו על ההרים וגו' אמנם כיאר שלא יהיה זה אלא בהשתנה גדולה ולאורך ימים ולכן צריכין אל שמירה ואזהרה שלא יתערבו בגוים וז"ש למעלה סורו סורו צאו משם טמא אל תגעו ונתן טעם ואמר כי לא בחפזון תצאו מתה אמר כי כמו שקרה למלכות ישראל עם האומות עכו"ם מהחרפה והקלם כן יקרה ויותר מהם לחכמים עם שאר העם מן החרפה והבזיון בין בממון בין בגוף אבל הוא לטוב לו כמו שיבאר ומכאן תקוה לישראל על העכו"ם וזהו הנה ישכיל עבדי:

מנחה גדולה

התנערי מעפר אז"ל כשישראל עושין רצונו של מקום הם כמשלי' לכוכבים שהם גבוהי' וכשאין עושים רצונו של מקום הם כמשלים לעפר שהיא כמוך וז"ש התנערי עצמך בתשובה מלהיו' שפל כעפרא דארעא מדרגה תחתונה קומי שבי ירושלים להיו' במדרג' עליונה כירושלי' שהיא גבוה מכל א"י · חנם נמכרתם על שהיא חנם ועל כן בגאולת פרועה מן הכוס שתהיו בלי כסף תגאלו · כי בהיותכם כולם בלי כסף תבטל קנאה ושנאה לנאורי ותגאלו : ותמיד כל היום שמי מנאץ וגו' ירצה מה שאני סובל ומאריך הוא על כי תמיד כל היום שמי מחולל בין הגוים ועמי רואים ואין מקנאים לתקן לכן אחר שעבודכם הוא על זה יוהב עיני אשר לא חסו על כבוד שמי וידע שמי שיקדש אותי כי לכן ביום ההוא שעמי יתחזקו בקדוש שמי וזהו ידע עמי גדולת שמי כי אז לא אמתין תעשו הכפות או תפלת וצעקות כי אם שאני אתחיל ואומר מפלאי הנני לגאולכם טרם תקראו וזהו אני הוא המדבר הנני כי אני אני המדבר שהדבור יהיה הנני ולר"ל האומרי' כי אומרו ית' לכן הוא שבועה ילדק יותר שאומר לכן ביום ההוא וגו' לומר נשבע אני כי ביום ההוא כי אני אני המדבר ואומר הנני כמדובר : מה נאוו וגו' · הנה בשורת הגאול' תתחלק לשלשה חלקים א' לישרא' שיגאלו משעבוד מלכיות וזמן המות ונאולת הערים ציון וירושלים אשר כלה הקב"ה חמתו שפך חרון אפו ג' הגולה על כלם היא ישועת אלהינו שהיא לאת שכינה מהגלות כ"י והנה לבשר בקול רם לעיני העמים השתים הראשוני' טוב הדבר כי לא חשך ממנו לומר דבר אשר לא טוב אך לומר בפרסום מלך ה' או נושע ה' הוא קשה לעיני העמים כי הלא יאמרו ועד כה לא מלך ה' · וכדומה · אך לבני ציון היקרים בחכמה ודעת טוב לאומרו כי שמה ידעו בחינת מה שמתחדש לעתיד אשר לא יגע בכבוד מלכותו מן העולם ועד העולם וכזה יאמר מה נאוו היות על ההרים רגלי מבשר בפומבי אך בואת שהיה משמיע שלו' לעם משעבוד מלכיות מבשר טוב הוא חירות ממלאך המות כי המות כמשכת מבחינת הרע והחיים הוא ההפוך מבחי הטוב · ועל ישועתו ית' מגלות שכינה אומר שתם וזהו משמיע ישועה שתם ולא נושע מלך ה' או נושע ה' · כי אם אומר לציון הם שלמי אמוני ישראל יושבי ציון להם אומר בפירוש מלך אלהיך כי הלא ידעו בחינת מלכותו ית' העתיד מה הוא ואין חילול בדבר על הקודש חלילה · ומה שקול צופיך אשר נשאו קול ננה לבשרך יחדו ירננו שהוא בקול לעתיד מה שאמרנו שמלך אלהיך אין בזה קפידא שאומר בקול כי הלא אז הוא אחר התחייה אשר אז אין עכ"ום בעולם לחלל שם שמים בשמעם ; והנה עד כה לא נזכרה ישועת הארץ ע"כ אחר פניו

רדק

התנערי מעפר · למה ישיבתם בגלות כמי שהתפלש בעפר והומר התנערי מעפר וקום : שבי · כמו את השבי ואת המלקוח · ויונתן תרגם ענין ישב קומי תובי על כורסי יקרך : התפתחי מוסרי צוארך · חסר מ"ם השמוש ממוסרי צוארך שהרי היא בגלות כאילו עול מוסרים בצואר : שביה · תאר בפלס עניה : כי כה אמר ה' · חנם בלא כסף אלא בעונות : ולא בכסף · אלא בתשובה · ועוד נאריך בענין זה בפסוק וירא כי אין איש : כי כה אמר ה' · מצרים ירד עמי בראשונה · זכר שתי גליות גלות מצרים וגלות בבל כי מלך אשור הוא מלך בבל · ואמר מצרים שירד שם בראשונה לגור שם ואשור כמו כן באפס עשקו כל אחד מהם · כי מצרים לא היה לו דין להעבידו בפרך כי לגור באו שם תחילה וכן אשור לא היה לו דין בהם ולא היו בני מלכותו למה בא סנחריב והגל' עשרת השבטים ונבוכד נצר הגלה יהודה ובנימן והוא באפס בלא משפט ואע"פ שהיתה גזרה מהאל הם המצריים העבידום ועכו אותה יותר מדאי · וכן אשור כמו שאמר אני קצפתי מעט והם עזרו לי לרעה : ועת' בזה הגלות שהוא גלות שלישי : מה לי פה · מה לי כל כך בזה הגלות שהארכתי אותה זמן רב בגלות כן יאמר האל בהגיע זמן הגאולה : כי לקח עמי חנם · אינה מתעכבים בגלות בשביל כסף שהם חייבים לשוביהם אלא בעונות' יגלו וכבר לקחו עונשם: משלו יהלילו · העמים המושלי' בהם יהלילו אותם בעבודתם הקשה ובאה נעקתם אלי · ועוד כי כל היום שמי מנואץ בגלות שהעמים ינאצוהו שהם הורגים ושוללים אותם על יחוד שמי : מנואץ · פתוח כי הוא פעל עבר שלא נזכר פעלו מן הדגוש : יהלילו · שרשו ילל מענין יללה והוא מבנין הפעיל והוא פעל יוצא : מנואץ · מורכב מפועל והתפעל וכבר באֵרנו דקדוקו היטב בספר מכלל בחלק הדקדוק ממנו בבנין פועל : לכן ידע עמי שמי · שאינו נודע בגלות אבל הוא מנואץ בעת הגאולה ידעו עמי שמי זהו שאמר ביום ההוא אז ידע עמי שמי · וכן אמר העמים ידעוהו אז לא זכר עמי כי הם ידעיהו באמת וידעו כי הנבואה לא דבר לשוא וההבטחה שהבטחתים על ידי הנביאים אז ידעו שהיא אמת וידעו כי אני הוא המדבר לא שדברו הנביאים מעצמן אלא הם נבאו בשמי · ובראותם שיתקיימו ההבטחות ההם ידעו כי אני הוא שדברתי אותם והנני כמו שהייתי לא שניתי ולא אשנה אלא שהם לא ידעוני כמו שידעוני אז בעת הגאולה : מה נאוו · שרשו אוה והאל"ף נחה והנו"ן לנפעל · וכן נאוו לחייך והוא ענין יופי : ואמר ענין יופי על הרגלים על דרך משל כמו מה יפו פעמיך כלומר מה יהיו נאים ויפים רגלי המבשר שיעלה על ההרים להשמיע קולו לבשר שלום וטוב וישועה ולאמר לציון מלך אלהיך כי עד הזמן ההוא לא יראה שהוא מלך אבל אז יאמרו הכל שהוא מלך כמו שאמר והיתה לה' המלוכה · והענין דרך משל כי ידוע הדבר בעולם כלו כאילו אנשים על ההרי' משמיעים קול הישועה · וכן דרך העול' לבשר על הטובה הזריז משובח לבשר עליה : קול צופיך · נביאיך כי הנביא יקרא צופה כמו צופה נתתיך על הגוים לפי שהוא צופה העתידות ואחר כן פירש מה יהיה קול צופיך ואמר נשאו קול כלומר שיוציאו קול בשמחה : וירננו יחדו · כי יראו עין בעין בשוב השם ציון כלומר יראו במראה הנבואה כי שב הכבוד לציון והוא רוח הנבואה שפסק משמתו חגי זכריה ומלאכי ובעת הישועה תשוב רוח הנבואה לקדמותה ועוד יותר משהיתה · וכן אשר עין בעין נראה אתה השם כי כולם היתה בהם רוח הנבוא' במעמד הר סיני מלבד הכבוד שראו בחוש העין · ויונתן תרגם צופיך פרנסיך : פצחו · ענינו הרמת קול · וכן פצחו רנה : חשף · דרך משל כלומר כי ישועת ישראל תהיה בגלוי · וכן וזרועך חשופה גלויה : סורו סורו · הכפל לחזק : משם · ממקום הגלות : טמא · מתוכה · מתוך כל עיר ועיר שאתם בה : הברו · הנקו מכל טומאה ומכל עון : נושאי כלי ה' · כלי זיין שלכם יהיו כלי ה' ולא חרב ולא חנית אלא חסדי האל ורחמיו הם יהיו כליכם בצאתם מהגלות וטעמו לפניו : כי לא בחפזון · כלומר ביד רמה תצאו לא תפחדו מאדם ולא תהיו צריכים לכלי זיין · ויונתן תרג' נטלי מאני דבית מקדשא· ולא ידעתי דעתו כי אין בזה הגלות כלי בית המקדש כמו שהיו בגלות בבל שנשאו אותם בצאתם מהגלות : כי הולך לפניכם · לפיכך תצאו בנחת כי לא תיראו מאדם אבל ממצרים יצאו בחפזון לפי שהמצריים היו ממהרים אותם לצאת מפני מכות אבל תשיצאו מן העיר הלכו בנחת ביד רמה :

ישעיה נב

תרגום יונתן	מקרא
אִתְנַפְּצִי מֵעַפְרָא קוּמִי תִּיבִי עַל כּוּרְסֵי יְקָרָא יְרוּשְׁלֵם אִתְפְּסָקוּ חֲנָקֵי צַוְּרֵיכוֹן שְׁבוּיֵי כְּנִשְׁתָּא דְצִיּוֹן:	א הִתְנַעֲרִי מֵעָפָר קוּמִי שְּׁבִי יְרוּשָׁלִָם הִתְפַּתְּחוּ מוֹסְרֵי צַוָּארֵךְ שְׁבִיָּה בַּת־צִיּוֹן:
אֲרֵי כִדְנַן אֲמַר יְיָ מַגָּן אִזְדַּבַּנְתּוּן וְלָא בְכַסְפָּא תִּתְפָּרְקוּן:	ג כִּי־כֹה אָמַר יְהוָה חִנָּם נִמְכַּרְתֶּם וְלֹא בְכֶסֶף תִּגָּאֵלוּ:
אֲרֵי כִדְנַן אֲמַר יְיָ אֱלֹהִים לְמִצְרַיִם נְחַת עַמִּי בְּקַדְמֵיתָא לְאִתּוֹתָבָא תַמָּן וְאַתּוּרָאָה בְּלָמָא אַנְסֵיהּ:	ד כִּי כֹה אָמַר אֲדֹנָי יְהוִה מִצְרַיִם יָרַד־עַמִּי בָרִאשֹׁנָה לָגוּר שָׁם וְאַשּׁוּר בְּאֶפֶס עֲשָׁקוֹ:
וּכְעַן עֲתִידְנָא לְמִפְרַק אֲמַר יְיָ אֲרֵי אִזְדַּבַּן עַמִּי מַגָּן עַמְמַיָּא דִּשְׁלַטוּ בְהוֹן מִשְׁתַּבְּחִין אֲמַר יְיָ וּתְדִירָא כָּל יוֹמָא עַל פּוּלְחַן שְׁמִי מַרְגְּזִין:	ה וְעַתָּה מַה־לִּי־פֹה נְאֻם־יְהוָה כִּי־לֻקַּח עַמִּי חִנָּם מֹשְׁלָו יְהֵילִילוּ נְאֻם־יְהוָה וְתָמִיד כָּל־הַיּוֹם שְׁמִי מִנֹּאָץ:
בְּכֵן יִתְרַבָּא בְּעַמְמַיָּא שְׁמִי בְּכֵן בְּעִידָּנָא הַהוּא תִּדְעוּן אֲרֵי אֲנָא הוּא דִּמְמַלֵּלִית וּמֵימְרִי קַיָּים:	ו לָכֵן יֵדַע עַמִּי שְׁמִי לָכֵן בַּיּוֹם הַהוּא כִּי־אֲנִי־הוּא הַמְדַבֵּר הִנֵּנִי:
מָה יָאַיִן עַל טוּרֵי אַרְעָא דְיִשְׂרָאֵל רִיגְלֵי מְבַסַּר מַשְׁמַע שְׁלָם מְבַסַּר טַב מַשְׁמַע פּוּרְקָן אָמַר לִכְנִשְׁתָּא דְצִיּוֹן אִתְגְּלִיאַת מַלְכוּתָא דֶאֱלָהִיךְ:	ז מַה־נָּאווּ עַל־הֶהָרִים רַגְלֵי מְבַשֵּׂר מַשְׁמִיעַ שָׁלוֹם מְבַשֵּׂר טוֹב מַשְׁמִיעַ יְשׁוּעָה אֹמֵר לְצִיּוֹן מָלַךְ אֱלֹהָיִךְ:
קָל פַּרְנָסַיִךְ דְּמָרִימִין קָלְהוֹן כַּחֲדָא מְשַׁבְּחִין אֲרֵי בְעֵינֵיהוֹן יֶחֱזוּן גְּבוּרָן דִּי יַעֲבֵד יְיָ כַּד יָתִיב שְׁכִינְתֵּיהּ לְצִיּוֹן:	ח קוֹל צֹפַיִךְ נָשְׂאוּ קוֹל יַחְדָּו יְרַנֵּנוּ כִּי עַיִן בְּעַיִן יִרְאוּ בְּשׁוּב יְהוָה צִיּוֹן:
בּוּעוּ וְשַׁבָּחוּ כַּחֲדָא חַרְבַת יְרוּשְׁלֵם אֲרֵי עָתִיד יְיָ לְנַחָמָא עַמֵּיהּ פְּרִיק יְרוּשְׁלֵם:	ט פִּצְחוּ רַנְּנוּ יַחְדָּו חָרְבוֹת יְרוּשָׁלִָם כִּי־נִחַם יְהוָה עַמּוֹ גָּאַל יְרוּשָׁלִָם:
גְּלָא יְיָ יָת דְּרַע קוּדְשֵׁיהּ לְעֵינֵי כָּל עַמְמַיָּא וְיֶחֱזוּן כָּל דִּבְסְיָפֵי אַרְעָא יָת פּוּרְקָנָא דֶאֱלָהָנָא:	י חָשַׂף יְהוָה אֶת־זְרוֹעַ קָדְשׁוֹ לְעֵינֵי כָּל־הַגּוֹיִם וְרָאוּ כָּל־אַפְסֵי־אָרֶץ אֵת יְשׁוּעַת אֱלֹהֵינוּ:
אִתְפְּרָשׁוּ אִתְפְּרָשׁוּ פּוּקוּ מִתַּמָּן בְּמִסְאָב לָא תִקְרְבוּן פּוּקוּ מִגַּוַּהּ אִתְבְּחַרוּ נָטְלֵי מָנֵי בֵית מַקְדְּשָׁא דַייָ:	יא סוּרוּ סוּרוּ צְאוּ מִשָּׁם טָמֵא אַל־תִּגָּעוּ צְאוּ מִתּוֹכָהּ הִבָּרוּ נֹשְׂאֵי כְּלֵי יְהוָה:
אֲרֵי לָא בִבְהִילוּ תִפְּקוּן מִבֵּינֵי עַמְמַיָּא וּבְעֵירוֹקֵי לָא תְתוּבְלוּן לְאַרְעֲכוֹן אֲרֵי מְדַבַּר קֳדָמֵיכוֹן יְיָ וַעֲתִיד לְכַנָּשָׁא גָּלְוָתְכוֹן אֱלָהָא דְיִשְׂרָאֵל:	יב כִּי לֹא בְחִפָּזוֹן תֵּצֵאוּ וּבִמְנוּסָה לֹא תֵלֵכוּן כִּי־הֹלֵךְ לִפְנֵיכֶם יְהוָה וּמְאַסִּפְכֶם אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל:

הנה הא

(מסורה בגליון: ב' חס' · ק' ל' · ט"ו רפין ל' · י"ג דסמי' · ה' ב' קמץ · ד' · ל' י' י"ט · ד' · ג' · ה' · י"ח י"ג דסמי' · ג' · ד' י' ה' · ג' · ג' וחל' י' ל' · ב' · ל' י' פ"ו)

בכסף ט"ו רפין וסימ' נמסר ביהושע סימ' כ"ב : לקח ה' ג' פתחין וב' קמץ וסימן וישלחהו יי' אלהים מגן עדן · ויאמר לאמו אלף כסף · ועתה מה לי פה נאם · אילין ג' קדמאי קמצין · אם תראה אתי לקח · מעצר וממשפט לקח · וא' ולקח מהם קללה · ב' בתראי פתחין : נשאו י' בקריאה וסימן נמסר בסדר מטות · ובשמואל חלק ב' סימן י"ח : עין בעין ג' וסימן אשר עין בעין נראה אתה · ולא תחס עינך · קול צופיך נשאו קול : ישועה ה' פתחין וסימ' נמסר בסדר בשלח : בחפזון ג' ומל' בקריאה וסימן ואכלתם אתו בחפזון · כי בחפזון יצאת מארץ מצרים · כי לא בחפזון תצאו ובמנוסה :

רש"י

התנערי · איסקור"א בלע"ז כמנער את הטלית : קומי · מן הארץ מגזרת להרץ תשב : שבי · על הכסא : התפתחי · הוי נתרת : מוסרי · קרי"גלש בלע"ז : שביה · כמו שבויה · חנם נמכרתם · על עסקי חנם הוא יצר הרע שאינו לכם לשכר : ולא בכסף תגאלו · אלא בתשובה : מצרים ירד עמי וגו' · הם המצרים היו להם קצת חוב עליהם שכעסו להם אכסניא וכלכלום אבל אשור באפס ובחנם עשקו : מה לי פה · למה אני שוהא ומשהא בני כאן : יהילילו · מתפארים לאמר ידינו רמה : מנואץ · מתנאץ והרי זה דוגמת וישמע את הקול מדבר אליו : ידע עמי · כשאגאלם יכירו כי שמי אדון שליט ומושל כמשמעו : לכן ביום · גאולתם יבינו כי אני הוא המדבר והנני קיימתי : צופייך · צופים שמעמידין על החומות והמגדלים לבשר ולראות מי בא לעיר : חשף · גלה : צאו מתוכה · מתוך פרס כי כל נחמות האלו האחרונות אינן אלא על גלות פרס : טמא אל תגעו · שקץ יהיו לכם מלגוע בם : הברו · הטהרו : נשאי כלי ה' · הכהנים והלוים שהיית' נושאים כליו במדבר : כי הולך לפניכם · שני דברים שבסוף המקרא הזה מיישבין שני דברי' שבראשו · כי לא בחפזון תצאו מה טעם כי הולך לפניכם יי' לנחותכם הדרך ומי שמלכו מקדים לפניו לנחותו הדרך אין יציאתו בחפזון · ובמנוסה לא תלכון לפי שמאסיפכם אלהי ישראל הולך מאחריכם לשמור אתכם מכל רודף כמו ונסע דגל מחנה דן מאסף לכל המחנות ההולך אחרי המחנה קרוי מאסף לפי שהוא ממתין את הנכשלים ואת הנכשלים וכן הוא אומר ביהושע והמאסף הולך אחרי הארון :

אבן עזרא

התנערי מעפר · דרך משל על כן אמ' שבי כי היא הוה שוכבת בעפר : התפתחי מוסרי צוארך · הטעם שלא תהי עוד תחת ממשלת גוי : כי · חנם נמכרתם · מכרתי אתכם לגוים והטע' בלא כסף וכן אגאלכם חנם כי הטעם כמה רעות עברו אל עמי באו כי בתחילה ירד אל מצרים לגור ושם ענה : ואשור באפס דבר · כמו בלא דבר כמו חנם עשקו הטעם על גלות אשור : ועתה מה לי פה · עוד דרך משל כלשון בני אדם או מה לי שאחרים : כי לקח עמי חנם · בבבל ובאדום ובכל גוי · והמושלים הם גדולי ישרא' והנכון שהם כמו על כן יאמרו המושלים בואו חשבון : יהילילו · בהראות ה"א הבנין : מנואץ · התי"ו מבולע וכן הוא מתנואץ : לכן ידע עמי שמי · כאשר אומר הנני : מה · אחר שאושיעך וזה הטעם הנני · מה נאוו מבניין נפעל מגזרת וכי תאוה הוא לעינים והאומ' כי הנו"ן שורש איננו אמת אע"פ שתמצא זאת הלשון בלשון חכמינו : מלך אלהיך · זה הוא הנני : קול · צופים שים לך וכלם ישאו קול לבשרך : כי עין בעין · כי כלם יראו בעיניהם ששב יי' ציון וכמוהו אשר עין בעין נראה אתה יי' : פצחו · לשון נחות וכן בלשון קדר הנה הוא כטעם דיבור : חשף · הטעם הראה גבורתו כגבור שיהרוג בכח זרועו : כל אפסי ארץ · ויש אומרים קצות הארץ בלא חבר רק מהטעם ואחרי' אמרו כי כמוהו ואשור באפס עשקו כאילו אמ' באפסו ועוד כמוהו אני ואפסי ויש אומרי' שהאל"ף נוסף כמו פיסת בר והנכון בעיני שהוא כמו מי אפסים ואל תתמ' כי הפסוק ישים יד ורגל ובסן ופה והטע' ידוע שהמדבר הוא בן אדם וכן השומע ישים הדברים בדרך משל כאילו הם על צורות בן אדם להבין השומעים : סורו · אמר רבי משה הכהן ז"ל לאו מתוכה של בבל והנכון בעיני שמלת סורו סורו טמא על הגולה שהיא ביגות הגוים סורו סורו פעמי' דרך מהירות כמו סורה אלוני : לאו מסס · כל אחד ואחד ממקום גלותו : טמא אל תגעו · שיבדלו מאומות העולם : לאו מתוכה · כל אחד ממדינת גלותו כי אין בכל הפרשיות למעלה זכר בבל : הברו נושאי · בנין נפעל והיה ראוי להדגש בעבור אות הכפל : נשאי כלי יי' · הם ישראל נושאי התור' ויש אומ' על הלוי' שהם נושאי הארון והראשון נכון בעיני : כי לא בחפזון תצאו · כאשר יצאתם ממצרים : כי הולך לפניכם · כבוד השם וטעם מאספכם בעבור שהם מפוזרים בגלות ולפי דעתי כי השם ישוב אתם כי הכבוד הולך לפניהם ואחריהם כמו מאסף לכל המחנות :

והנה

בחיי' בכל יום תמיד אשר עשיתי לא כא' אלא אשר אני עושה בלשון הוו' בכל יום ועל זה אמר לנטוע שמי' וליסוד ארץ · או אמר לנטוע שמי' כמו הזרע זרוע שנוטעי' אשר ע"י העקיר' ממקו' ליעתו ונטיעתו במקום זולתו יעשה קציר כמו נטע וז"ש לנטוע שמי' שע"י התורה שלומד הצדיק נוטעי' הם השמי' והארץ מתייסד' היא ביות' וז"ש וליסוד :

התעוררי התעוררי וגו' עיין רש"י ז"ל והרא"בע ז"ל וכן הרד"ק ז"ל ומהרי"א ז"ל התעוררי ראוי שתעוררי מלבך שכל הדברי' שבאו עליך לא היו כי אם בהשגחה כי מיד ה' שתית כוס חמתו בצרות הגלות ודמה אותם לקובעת כוס התרעלה בתורה ע"כ :

ולע"דן לדקדק כפל התעוררי התעוררי ולמה כאן הוא אומר התעוררי ובסמוך עורי עורי גומר ועוד קשה כפל את כוס חמתו את קובעת כוס התרעלה והשנית שבכוס חמתו הוא או' שתית ובכוס התרעלה אמר שתית מצית · ונראה כי הפשעים וחטאים שאדם פושע נמשלו לכוס התרעלה והייסורין נמשלו ג"כ בכוס חמתו והיסורין תכליתן לכפר ולעורר לבות בני האדם לשוב לזה אמר כי בתחילה צריך שתתעורר לפחות ע"י הזולת שהוא התעוררות קל ע"י מעורר וע"י כן תקום ירושלם מנפילה וז"ש התעוררי התעוררי קומי ירושל' אמנ' בסמוך אמר עורי עורי מאיליך בלי מעורר כי מתוך התעוררות ע"י הזולת תעלי במדרגה אחרת עורי עורי מאיליך ואז תזכי מלבד הקימה תלבשי עוזך ובגדי תפארתך כיון שמאליך נתעורר' לשוב · אשר שתית מיד ה' כוס חמתו וגומר ר"ל שהייסורין הם למטה מהעוונות כי מה ששתית מיד ה' הוא את כוס חמתו אמנם הפשעים שנמשלו לכוס התרעלה לא היו שתיה בלבד כי אם גם מצית את קובעת כוס התרעלה שתית מצית והוא משל אל שכרות הי"צר המשכר את האדם שאין אדם חוטא אלא אם כן נכנס בו רוח שטות ושכרות ועליו אמר את קובעת כוס התרעלה שהשמרים והכל שתית מצית והוא משל אל החטא שחטאה אותו בעצמו ראשונה במלא שהעונש הוא פחות מהחטא שהחטא היה מרובה שנהני' מהעבירה עד ששתית מצית ואפילו הקובעת שהם השמרים אמנם בכוס חמתו לא שתית כי אם היין לא שמרים ולא מצית כי לעולם הפורענות והעונש קל מהחטא מאד : וזהו שפירשו הכתובים בסמוך והנה לקחתי מידך כוס התרעלה ר"ל החטא שהיה לי בידך ממה ששתית כוס התרעלה שהוא משל אל החטא כאומר הנה לקחתי ונביתי מידך את כוס התרעלה ולא תחושי פן אוסיף להשקותיך את קובעת כוס חמתי כי לכפר על קובעת כוס התרעל' אשר שתית מצית שהבו' קובע' כוס חמתי קובעת הפורענות לכפר על קובעת החטא אבל יהי לבך נכון כי את קובע' כוס חמתי לא תוסיפי לשתות' עוד כי כן דרכי לגבו' למע' מאשר לי ושמתי' לקובעת אשר נשארה בכוס חמתי שהי' קשה ביותר ושמתיה ביד מוגיך וז"ש ושמתיה בלשון נקבה על הקובעת כי כוס לשון זכר הוא ויש הוכחה לזה שמ"ש דע"ה כי כוס ביד ה' ויין חמר מלא מסך אך שמרי' ימצו ישתו כל רשעי ארץ הרי שהשמרי' שהם קובעת ימצו ישתו רשעי ארץ והם מוגיך שאמר הכתו' כאן ואמר התעוררי התעוררי כי ההתעוררו' לשוב הוא מעט מעט מדרגה אחר מדרג' והתעוררו' אחרי התעוררות כי תפסת מועט תפסת · עוד אפשר שאמר התעוררי התעוררי וגומר שרמז כאן אל גלות בבל ואל גלות הזה והנה גלות בבל היה קל בערך אריכות הגלו' הזה וכובד גזירותיו ול"זא כפל התעוררי התעוררי קומי ירושלם כנגד ב' הגליות כי בזמן הנביא ישעי' עדין לא בא לא זה ולא זה וע"כ אמר אשר שתית בגלות בבל מיד ה' את כוס חמתו וא"חכ כנגד הגלות הזה אמר את קובעת כוס התרעלה שתית מצית כי זה גלות האחרון הכבד שהוא כוס התרעל' ושתית מצית ולזה לא אמר את קובעת כוס התרעל' בו"יו להורות שמדבר על זמני' מתחלפים כאמור ולעומת זה הביאו בסמוך הנה לקחתי מידך את כוס התרעלה וגו' על זה הגלות ואין צ"ל שלא תוסיפי לשתות תרעל' שהוא משל לפורענות יתירה אלא אפילו הקלה כעין גלות בבל לא תוסיפי וזה שאמר את קובעת כוס חמתי לא תוסיפי לשתותה עוד :

אין מנהל גו' עיין הרא"בע ז"ל וכן מהרי"א ז"ל ועיין הרד"ק ז"ל: ולע"דן בטעם הכפל שהוא משל לשני הענייני' שהשלימות תלוי בהם האחד סור מרע והב' עשה טוב כנגד סור מרע אמר אין מנהל לה להנהיל אותו בדרך הישר ולסור אותה ממוקשי מות ועליו אמר אין מנהל לה מכל בני' ילד' שאפי' הבן הקטן יכול הוא לנהל לאמו כדרך לז"א בנים ילדה אמנ' כנגד עשה טוב אשר צריך חזק מבן גדול עליו אמר ואין מחזיק בידה מכל בני' גדל' שצריך בני גדליו' לזה ההתחזקו' ולא א' בהם מחזיק ביד' ולהיו' תלוי בשתי אלה כל ההצלחו' לז"א שתי' הנה קוראותיך ר"ל שתים הנה הנזכר האחת אין מנהל ואין מחזיק הן הנה קוראותיך מי ינוד לך כי אין מנוחה עליהן אמנם השוד והשבר הרעב והדבר מי אנחמך אני עליהן בתמיה ודאי שאני לא אנחמך אבל אלתי ינחמוך אמנם בשתים הנה קוראותיך האמורות מי ינוד לך לא אני ולא זולתי ובשיטת המתרגם שהזכי' בפ' שתים הנה ביאר שעל שתי הנה מי ינוד לך דרך כלל אמנם על צרות טבעיו' בשוד והשבר גו' מי ינחם אותך זולתי כי אני אנחמך אבל על השתים אין מי שינוד לך וכו' הבין אומרו שתים הנה ומסיים בארבע : ומובן אומרו מי אנחמך שלדעת המפרשים חסר ב"ית כמו שאזכור בסמוך בס"ד :

שתים הנה וגומר עיין רש"י ז"ל והרא"בע ז"ל וכן הרד"ק ז"ל ומהרי"א ז"ל שתים הנה קוראותיך גלות בית א' וגלו' בית ב' וזהו שתי' הנה קוראותיך שבגלויו' השתים אירע ליך הצרות שמזכי' השוד והשבר הרע' והחרב ד' צרות שאירע לה בכל גלות וגלות הראשונה השוד בשלל והביז' כמו שודדי לילה והשבר הוא חרפה נשים בציון ענו וגו' בחורים טחון נשאו שעליהם אמר הנביא על שבר בת עמי והרעב והחרב אשר סבלו אלה בשני הגליות ע"כ :

ולע"דן נכון מה שזכרתי בפ' הקודם ואפשר עוד שתי' הנה על כוס חמתו ועל כוס התרעלה או' על שתי' מלי' שהשתי' את' והמלוי שנים שתים הנה גרמו' כל קוראותיך מהשוד והרעב והחרב מהם נתחייבו כולן או אמר שתי' הנה אשר אזכיר לך הנה בסוף הענין הלא המה חמת ה' גערת אלהיך שביותם מלאים חמת ה' וגערת אלהיך הנה גרמו לך כל אלה הפורעניות של השוד והשבר הרעב והחרב ובניך עולפו וגומר וכת"י מי אנחמך כאילו אמר מי ינחם אותך וכל שכן מי ינוד לך אבל אני אנחמך אם כן תיבת מי לבדה ותיבת אנחמך לבדה :

בניך עולפו וגו' לחז"ל לכן שמעי זאת עניה אמר רב ששת בשם ר' אלעזר בן עזריה יכולני לפטור את כל העולם כולו מיום הדין מיום שחרב בית המקדש ועד עכשיו שנא' לכן שמעי זאת עניה ומאי יכולני לפטור מדין תפלה אמר רב חנינה לא שנו אלא שלא הגיע לשכרותו של לוט אבל הגיע פטור מכולן עכ"ל · ועיין רש"י ז"ל וכן הרד"ק ז"ל וכן הרא"בע ז"ל וכן מהרי"א ז"ל והוסיף בניך עולפו שכבו בראש כל חוצות שהמתים ברעב שכבו לארץ ואין קובר אבל מושלכי' בחוצות כתוא מכמר כתאו וזמר שנפל ברשת · ואפשר שאמר כן על השבויים בניך עולפו כאילו נפלו ברשת אויביהם ע"כ וי"ת ושכורת ולא מיין שכורת הצרות (כדרש"י) :

כה אמר אדוניך וגו' עיין רש"י ז"ל וכן הרא"בע ז"ל וכן הרד"ק ז"ל והוסיף וכן מהרי"א ז"ל והוסיף והוא אלהיך שתאמינו בו בשלימות ע"כ : ולע"דן שכוונת הפסוק לו' שאעפ"י שהב"ה יריב עם עמו ומייסרן ביסורין · עכ"ז אדוניך הוא ה' ואלהיך הוא ואעפ"י שיריב עמו שהריב שמריב עם עמו תכליתה למרק עונותיהם ע"י ריב הייסורין או יאמר שהב"ה ינכוב דעת העמים לעתיד שיראה להם כאילו בא לריב עם עמו כדי שישמחו הם ובאות' שמחה תתמלא סאת' ויקח כוס התרעלה מידם ושמתיה ביד מוגיך וז"ש ואלהיך יריב עמו כלומר לפנים יריב עמו ותכף ומיד הנה לקחתי מידך וגו' לא תוסיפי לשתותה עוד כי די לך הצער ממה שחשבת שאני מריב עמך בלב שלם ושמחת העמים הכל יצטרף לכפר אשמתך והוא ע"ד מ"ש חז"ל בפסוק לכו נא ונוכחה וגו' שמחו האומות כי מי יוכל לווכח עם השי"ת ואז הפך הויכוח למחילה ולסליחה וכפרה שאמר אם יהיו חטאיכם כשנים וגו' ומ"ש הנה לקחתי פרשתיו למעלה בפסוק התעוררי ומאומרו לא תוסיפי לשתותה עוד מורה שמדבר על הגאולה העתידה שאין עוד צרה אחריה והוא מ"ש לא תוסיפי לשתותה עוד :

ושמתיה ביד מוגיך וגו' ב"ר ושמתיה ביד מוגיך אלין דמגיין ביך אפי' כן לטובותיך מקשקשין לך מחוביך כמה דאת אמר ברביבים תמוגגנה צמחה תברך · אשר אמרו לנפשך שחי ונעבורה מה היו עושים בהם היו מרבילים אותן בפלטריו' ומעבירין כרין עליהן ר' עזריה בשם ר' אחא בא סי' טוב מה פלטיא זו מכלה את העוברי' ואת הרבים והיא קיימת כך בניך מכלי' עונותיהם והיא קיימת לעולם דכתיב ושמתי זרעך כעפר הארץ מה עפר הארץ מסוף העולם וגו': ולע"דן שחז"ל כוונו ליישב קושי' אשר בפסוק הזה והוא כפל ותשימי כארץ גוך וכחוץ לעוברים לזה אשר שאת השפלות עצמך כארץ דיש לכל וסוף שאת תהיה כחוץ לעוברים ר"ל שהם יהיו עוברי' ובטלים ואת קיימת ואל זה כוון בעל המאמר במ"ש מה פלטיא זו מכלה את העוברים ואת השבים והיא קיימת כך בניך מכלין עוונותיהם וגו' ואולי זה הכלוי של עונות רמוז במ"ש וכחוץ שיהיו חוץ מהעונות שלהם שכלו ואז אויביכם יהיו עוברים וז"ש לעוברים · או אפשר להפך הסדר ולו' ותשימי כארץ גוך מה עפר הארץ מסוף וגו' מה עפר הארץ מכלה את הכל כך זרעך וזהו ותשימי כארץ גוך לכלו' הכל לעתיד ועתה בגלות וכחוץ לעוברי' ושבים והראשון עיקר : ועיין רש"י ז"ל והרא"בע ז"ל וכן הרד"ק ז"ל והוסיף : ולע"דן שעל האומו' אשר אמרו לנפשך שחי ונעבור' שלא רצו להסתפק בשעבוד הגוף אבל רצו להעבידם אליליו' וז"ש לנפשך שחי ונעבור' שחי לבטל דבר ה' ועבודתו ונעבור' אמנם את לא קבלת דבריהם לשוח נפשך אבל קבלת עול בגוף מסי' וארנוניות וגולגלת וכיוצא כדי שלא יגעו בדבר של הנפש וז"ש ותשימי כארץ גוך שמת גוך תמורת נפשך אשר שאלו וכחוץ לעוברים שזה עובר וזה שב כך הם לא נתנו ריוח בין עדר ובין עדר מהצרות אלא עוד זה מדבר וזה בא עליהם תעבור כוס ישכרו ויתערו :

עורי עורי וגו' עיין הרא"בע ז"ל והרד"ק ז"ל ומהרי"א ז"ל לפי שאמר הנביא לשי"ת עורי עורי לבשי עוז וגו' השיבו השי"ת באותו הלשון עצמו ואמר עורי עורי לבשי עוזך ציון כי אחרי שניבא על גאול' העם ניב' על נחמת ציון ומעל' ירושלם שתשוב לקדמות' ואמר עורי עורי ב' פעמים כנגד שני המלכיות שאמר עליהן שתי' הנה קוראותיך ולפי שהיו בירושלם שתי שלימיות הא' בבית ב' מענין הגבורה שלא היה כמוהו בעולם והב' הקדושה בבית א' כנגד הגבורה אמר לבשי עוזך וכנגד הקדושה אמר לבשי בגדי תפארתך ירושלם עיר הקדש ואמר כי לא יוסיף יבא בך ערל וטמא עשו וישמעאל שהוא טמא במעשיו עם היותם מראים עצמם טהורי' ברחיצות ע"כ:

ולע"דן לפי שאמר למעלה התעוררי התעוררי מעט מעט ע"י הזולת אמר עתה עורי עורי את מעצמך בלי מעורר ולבשי עוזך אין עוז אלא תורה שנקרא עוזך בבחירתך את קונה אותו עוז שע"י לבישת עוז התורה הלא כה דבר ה' כאש וכפטיש יפוצץ סלע הי"צר אם אבן הוא נימוח וע"י זה תלבשי בגדי השלימות והקדושה והתפארת וכמ"ש שע"ה עוז והדר לבושה ותשחק ליו' אחרון ואמר דרך צחות לבשי בגדי תפארתך ירושלם עיר הקדש ולא תחושי שמא יגע ערל או טמא בלבושך ויטמאך ותצטרכי להטבילו ויתקלקל יופיו ותפארתו כי יהי לבך נכון כי לא יוסיף לבוא בך עוד ערל וטמא :

התנערי מעפר גו' עיין רש"י ז"ל וכן הרא"בע וכן הרד"ק ז"ל ומהרי"א הביא בשם הרד"ק כנז' והוא פי' שני לשון ישיבה : ולע"דן התנערי מעפר דרך משל שיתנער מהאומר מהעפר המעפר הנפש וע"י זה קומי שבי ירושלם וגו' וכן בציון את התפתחי מוסרי צוארך והם הפשעים ע"ד הכתוב נשקד עול פשעי בידו השתרגו עלו על צוארי שצידך פתוח המוסרי' של צוארך הנז' וקרי התפתחי שציד' לפתחה וכתיב התפתחו בוי"ו חוזר אל המוסרים והכוונה שבא לטהר ולשוב מסייעין אותו לפתוח המוסרים נתקו מוסרות והתפתחו מאליהן :

כי כה אמר ה' וגו' עיין רש"י ז"ל והרא"בע ז"ל והרד"ק ז"ל ומהרי"א ז"ל חנם נמכרתם ר"ל כל כך גדלה אשמתכם כעבד הזה הסורר ומורה שאדונו קץ בו ומוכרו חינם לשלחו מעל פניו ויצא וז"ש חנם נמכרתם וכן בגאולה אמר שלא ישובו לזכות להגאל בזכותם שהוא הכסף אבל לא בכסף תגאלו אלא בעתה כי עת לחננה כי בא מועד והקץ שהגיע או יהיה כפשוטו שבעת גאולתם יהיה עם עני ודל שלא יצאו ברכוש גדול וזהו ולא בכסף תגאלו :

ולע"דן שהיא בשורה טובה מאד חנם נמכרתם כלומר לא תועיל המכירה כלל כלל כי היא בטל' וסופו לגאול אתכם והמכר בטל וז"ש חנם נמכרתם שהמכר אינו כלום ובטל וכשאזלת ידכם ותהיו דלים ועניים אז תגאלו ז"ש ולא בכסף כלומר כשלא תהיו בכסף אז תגאלו וכמו שאמרו חז"ל אין בן דוד בא עד שתכלה פרוטה מן הכיס ובזה ידוקדק אומרו נמכרתם כלומר אני לא מכרתי אתכם אבל אתם מכרתם עצמיכם וז"ש נמכרתם וכיון שכן חינם ובטל הוא המכר כעבד הזה שמוכר את עצמו בלי רצון ורשות רבו שהכל חינם והבל : או יאמר לפי שבאו בימי יחזקאל ואמרו עבד שמכרו רבו מה יש לו עוד עמו והב"ה לפה זה וקרא לנבוכד נצר עבדי דמה שקנ' עבד קנה רבו וא"כ עבדי אתם בני ישראל כי נבוכד נצר המשעבד בכם עבדי הוא · והוא מ"ש חי אני נאם ה' כי בחימה שפוכה אמלוך עליכם וגו' וז"ש חנם נמכרתם כלומר לא שוה לכם טענה זו למה שנמכרתם ולמה שחשבתם שיצאתם מתחת ידי ומתחת שעבודי כי בחימה שפוכה אמלוך עליכם · ולא בכסף תגאלו שהרי לעבדי נבוכד נצר נמכרתם ומה שקנה עבד קנה רבו · וכיוצא בזה יפורש הכתוב שמדבר על הגלות הזה והוא הנכון וכמו שיבוא למהרי"א ז"ל בפ' כי כה אמר וגו' ועתה מה לי פה וגו' בגלות הזה האחרון הכבד :

כי כה אמר וגו' ועתה וגו' לכן וגו' עיין רש"י ז"ל והרא"בע ומהרי"א ז"ל מצרים ירד עמי מאליו לגור שם לא להשתקע ואעפ"י שאחר כך שעבדום ואשור בזמן סנחריב ונבוכד נצר עשקו ולקחו מארצו ועתה בגליות הזה הג' מה לי פה נאם ה' שנמצא בו מעין גלות מצרים שרבים מהם הלכו לשכון בארצות ומשלו בהן גויי הארץ ונמצא בו מעין גלות אשור בחורבן הבית והגלם מארצם וכנגד זה אמר לוקח עמי חינם וכנגד האחד שדומה למצרים עליהם אמר ומשליו יהעפ"י שהם הלכו מעצמם ושעבדום עכ"ז יהללו ויתפארו כאילו הם לקחום בחזקה · או אפשר יהללו לשון יללה שעשו לישראל יללה ובגלות זה כל היום שמי מנואץ לענין מה שנוגע בכבוד האלהות ואחדותו ולכן בזמן ההוא של הגאולה ידע עמי שמי ידיעה אמיתית וקיימת ושאינו מנואץ חלילה ולכן ביום ההוא ידעו כי אני הוא המדבר ומבטיח ומקיים וזהו הנני (וכת"י) : ואפשר עוד לכן ידע עמי שמי הסיבה ולכן ביו' ההוא מסובב כאילו אמר לפי שידע עמי שמי ולא נתפתו אחרי שוא ודבר כזב לכן ביום ההוא אשר אני הוא המדבר והמייעד עליו שהוא זמן הגאולה אהיה נמצא להם להושיעם וז"ש הנני כי מפני קיום אמונתם יזכו לתשועה ע"כ וק"ק לשון ידע בצר"י שהי"לל לכן ידע בפתח היו"ד : ולע"דן שכוונת הכתובים לו' דבגלות מצרים ישראל ירד מעצמו (כדמהרי"א) או יאמר שישראל בתחילת כניסתם שם במצרים היו עם ה' אלא ואחר כך המצרים קלקולם בהתערבותם עם הגוים וכדפרשית בכלי חמדה בפסוק וירעו אותנו המצרי' שהכשילם בעבירה ועשו אותם רעים ואחר כך ויענונו שאילו לא חטאו והריעו לא שלטו בהם וז"ש כאן מצרים ירד עמי בראשונה שבראשונה היה כשר ועמי לא באחרונה והיה לגור שם שאחר שקילקל מעשיו נשתקע . ועינוהו אם כן בגלות מצרים עמי דאיהו אפסיד אנפשיה ואשור בגלות השני גם כן בסיבה עשקו והיא שאמרו אפס כי עז העם ויבכו העם בלילה ההוא הוקבעה בכיה לדורות ז"ש באפס עשקו בי"ת באפס כמו בעבור אפס כי עז העם עשקו אמנם בגלות הזה הג' עליו אמר ועתה מה לי פה נאם ה' כי לוקח עמי חינם ויהיה הכוונה כי בגלות הזה לא חטאו אל השם יתברך אלא על שחטאו בשנאת חינם כמו שאמרו חז"ל ז"ש כאן כי לוקח עמי חינם בבחינת השם יתברך נקרא חינם נרמז חינם אל שנאת חינם כי אולי לזה רמז במ"ש חינם נמכרתם כלומר בעון שנאת חינם נמכרתם ולזה משליו יהלילו מתפארי' ומתהללים במה שהיה נאם ה' ולא בכחם וחיוב זה להיות תמיד כל היום שמי מנואץ שאילו ידעו שאני גזרתי להם הגלות הזה וקיימתי לא היו מנאצים שמי והוא על דרך פן ינכרו צרימו פן יאמרו ידינו רמה ולא ה' פעל כל זאת וגו' לכן אני נשבע לגאלם כאשר ידע עמי שמי ואין לכן אלא לשון שבוע' כמו לכן נשבעתי לבית עלי וזה כנגד חלוקת זכו שאחישנה אם ידע שמי ומעלתו ולכן אני נשבע שנית שאם לא זכו אני ה' בעתה ז"ש לכן ביו' ההוא על יום הגאולה אשר לא יעבור אם כן העכוב אינו ממני ומצדי כי אני הוא המדבר הנני מוכן אם ישמעו על דרך היום אם בקולו תשמעו שאלוהו לאליהו אימתי בא המשיח אמר לו היום וכשלא בא נתרעם עליו ואמר לו אליהו היום אם בקולו תשמעו אמרתי · ואמר ועתה מה לי פה נאם ה' לפי שבכל מקום שגלו שכינה עמהם לזה אמר על גלות זה מה לי פה עומד בארץ טמאה כיון שאין הגלות מחוייב מצד שחטאו לי אלא חינם על עסקי שנאת חינם כנז"ל והיה לי לגאלם אלא שכל החוטא לחבירו צריך לפייסו ולזאת הסיבה נתארך הגלות הזה בעונותינו · אבל עתיד להפך חנם לנחם וז"ש כאן בסמוך כי ניחם ה' עמו :

מה נאוו על ההרים וגו' פסיקת' רבתי בשעה שהק"בה גואל את ישראל ג' ימים קודם שיבוא משיח בא אליהו ועומד על הרי ישראל ובוכה ומספיד עליהם ואו' להם הרי א"י עד מתי אתם עומדי' בארץ ציה ושממה וקולו נשמע מסוף העולם ועד סופו ואח"כ או' להם בא שלו' לעולם בא שלום לעולם שנא' מה נאוו על ההרים רגלי מבשר משמיע שלו' כיון ששמעו רשעים הם שמחי' ואו' זה לזה בא שלום לנו · ביו' השני בא ועומד על הרי ישראל ואו' באת טובה לעולם באת טוב' לעולם שנא' מבשר טוב ביום ג' עומד על הרי ישר' והוא או' באת ישועה לעול' באת ישועה לעולם שנא' משמיע ישועה וכיון שהוא רואה את הרשעים שאומרים כך או' לציון מלך אלהיך עכ"ל :

ולע"דן לדקדק מהו בשעה שהב"ה גואל ישראל הי"לל בשעת הגאולה ואם באנו לו' עוד היה די שיאמר ג' ימים קודם שיבא המשיח בא אליהו וגו' א"כ הקדמה זו של בשעה וגו' למה ועוד בכיה והספד זה למה · ולמה נשמע קולו מסוף העולם ועד סופו דכיון שהדיבור עם הרי ישראל די כשישמעו הם כן · ועוד כפל בא שלום לעולם בא שלום לעולם · וכן כפל בא טוב' לעולם בא טובה לעולם · וכן בא ישועה לעולם בא ישועה לעול' · ועוד למה ישתום תחילה עד שיטעו בדבריו הרשעים · שיאמרו בא שלום לנו ושנה ושלש לדבר סתם עד שהוצרך לפרש ולו' או' לציון מלך אלהיך : ונראה במה שזכרתי למעלה כבר שהגאולה באחד משני פנים זכו אחישנה לא זכו בעיתה ובסמוך ארחיב בזה שההבדל עצום מאד בין שני הגאולות ובבא המבשר והוא אליהו לא יהי' אלא כשזכו ובזה אבין שיבא אליהו ומבכה ובוכה על חרבן הרי ישרא' ונשמע קולו מסוף העול' ועד סופו כדי שישראל שבכל העולם כולו יבכו וישובו אל השי"ת ויזכו ושערי דמעה לא ננעלו וז"ש בעל המאמר בשעה שהב"ה גואל את ישראל שזכו עד שהוא יתברך בעצמו וכבודו גואלם ובשעת

קלה

הנה ישכיל עבדי · הנה באחרית הימים יצליח עבדי יעקב לצדיקים שבו : כאשר שממו · כאשר תמהו עליהם עמים רבים בראותם שפלותם ואמרו זה אל זה כמה משחת מאיש מראהו ראו מה תארה חשוך משאר בני אדם כן כאשר אנחנו רואים בעינינו : כן יזה גוים רבים · כן עתה גם הוא תגבר ידו וידה את קרנות הרשעים אשר זירוהו : יקפצו · יסגרו פיה מרוב תימהון כי כבוד אשר לא ספר להם על שום אדם ראו בו : התבוננו · איסתכלו : מי האמין לשמועתנו כן יאמרו איש לרעהו אילו היינו שומעים מפי אחרים מה שאנו רואין אין להאמין : וזרוע יי' · כזאת בגדולה והוד על מי נגלתה עד הנה : ויעל כיונק לפניו · העם הזה לפני בא לו הגדולה הזאת עם שפל היה מאד ועלה מאליו כיונק מיונקות האילנות : וכשורש · עלה מארץ ציה : לא תאר · היה לו מתחלה ולא הדר : ונראהו ולא מראה ונחמדהו · וכשראינוהו מתחלה באין מראה היאך נחמדהו ונחמדהו תמוה הוא : נבזה וחדל אישים · היה כן דרך הנביא הוא מזכיר כל ישראל כאיש אחד אל תירא עבדי יעקב ועתה שמע עבדי יעקב ואף כאן הנה ישכיל עבדי בבית יעקב אמר וישכיל לשון הצלחה הוא כמו ויהי דוד לכל דרכיו משכיל : וכמסתר פנים ממנו · מרוב בושתם ושפלות' היו כמסתירי פני' ממנו תכופי פנים בטמון כדי שלא נראה אותם כאדם מנוגע שמסתיר פניו וירא מהביט : אכן חליינו הוא נשא · אכן לשון אבל בכל מקום אבל עתה אנו רואים שלא מחמת שפלותו בא לו אלא מוסר הוה ביסורין להיות כל הרשעים מתכפרים בייסוריהן של ישראל · חלי שהיה ראוי לבא עלינו הוא נשא : ואנחנו חשבנוהו · אנו היינו סבורים שהוא שנאוי למקום והוא לא היה כן אלא מחולל היה מפשעינו ומדוכא מעוונותינו : מוסר שלומינו עליו · באו עליו יסורי השלום שהיה לנו שהוא היה מיותר להיות שלום לכל העולם : כולנו כצאן תעינו עתה נגלה כי כל ז' אומות תעו :

הנה ישכיל עבדי · הפרשה הזאת נאמרה על גלות ישראל · וקרא אותו עבדי כמו שאמר ואתה ישראל עבדי יעקב אשר בחרתיך · אמר הנה יבא עת שיצליח עבדי וירום ונשא וגבה מאד : ישכיל · יצליח · כמו ויהי דוד בכל דרכיו משכיל : וכן תרגם יונתן ויצלח · ואמר ירום ונשא וגבה · אמר לשון המעלה בכל לשון לפי שמעלתו תהיה מעלה יתרה · ועתה אפרש הפרש' כמו שפירש' אדוני אבי ז"ל בספר הגלוי : כאשר שממו · ענין תמיה' כמו משמים בתוכם · אמר כאשר תמהו מרוב שפלותך · והדין היה עליהם שיתמהו כי היו רואים שהיה משחת יותר מכל איש מראהו ותארו יותר משאר בני אדם · ואשר מדבר פעם לנכח כמו שאמר עליך ופע' שלא לנכח כמו שאמר מראהו ותארו כן דרך המקרא בכמה מקומות כמו שכתבנו · והחכם רבי אברהם פירש כי כן משחת מאיש מראהו דברי הגוים שיתמהו על ישראל ויאמרו כי משחת מאיש מראהו כי כמה עמים יש בעול' שיחשבו כי צורת היהודי משונה מכל הצורות גם יש בהם שישאלו היש ליהודי פה או עין כן הוא בארץ ישמעאל ובארץ פרס : משחת · בחי"רק המ"ם והוא תאר · וכן הערים המבדלות בחי"רק המ"ם תאר ותארו בחולם מפני האלף : כן יזה · ענין דבור · כמו יטיף שהוא בענין הזיה · וכענין דבור · נטפו מים לשון הזיה · אל יטיפו יטיפון לשון דבור · כן יזה ענין דבור והוא יוצא לשלישי פר"לאר בלע"ז · אמר כמו שיתמהו על שפלותו כן יתמהו על גדולתו וידברו עליה תמיד : עליו יקפצו מלכים פיהם · אפילו למלכים יראה כבודם כבוד גדול · וכן אמר וראו גוים צדקך וכל מלכים כבודך : יקפצו · לשון פתיחה · כמו מקפץ על הגבעו' שהוא פתיחת המצעד בדלג · ובלשון סגירה כמו לא תקפוץ ידך · ושניהם יכולים להתפרש על מלת יקפצו יפתחו פיהם לספר בגדולתו או ישימו יד על פה מרוב תמהון : כי אשר לא סופר להם ראו · יותר יראו מגדולתו משסופר להם ויותר מאשר שמעו יתבוננו באותות מן מגדולתו : מי האמין · הגוים יאמרו אז מי היה מאמין לשמועה שהיינו שומעים עליו מפי הנביאים או מפי האומרים בשמם לא היינו מאמיני' מה שאנו רואים עתה בעינינו : וזרוע ה' על מי נגלתה · כמו שנגלתה על זה · או יהיה פירוש על מי דרך בזיון על מי נגלתה כמו שנגלתה על זה · כלומר מי היה שנגלתה עליו זרוע ה' : ויעל כיונק · מן ילכו יונקותיו · כמו כשרש שהוא בארץ ציה : ויעל כיונק · ממנו שאין לו תאר ולא הדר כן היה זה · ולפי דעתי כי פירוש עתה עלה זה מן הגלות לפני האל ועלה מהגלות על דרך פלא · כמו אם יעלה יונק מארץ ציה או אם ימצא שרש עץ או עשב שצומח בארץ ציה שיהיה פלא כן היה פלא עלותו מהגלות · והענין כפול במלות שונות : לא תאר לו · בעוד שהיה בגלות לא היה לו לא תאר ולא הדר · ר"ל פאר יפה : ונראהו ולא מראה · והיינו רואים אותו ולא היה מראהו יפה אלא כעור ומשונה משאר בני אדם : ונחמדהו · ולא היינו חומדי' אותו אלא מתעבים אותו · ולא שזכר עומד במקום שנים : נבזה · אין צריך לומר שלא היינו חומדים אותו אלא אף נבזה היה בעינינו : וחדל אישים · פחות שמבני אדם היה · או פירוש חדל הוא מאישים שלא היה מתחברים עמו : איש מכאובות וידוע חולי · המכאובות והחולי הוא צער הגלות · ופירוש ידוע · כי ידוע ורגיל היה לעבוד עליו עול הגלות : וכמסתר פנים ממנו · שלא היינו רוצים להביט בו מרוב מאוס שהיינו מואסים אותו ולא חשבנוהו לכלום : אכן חליינו · הנה כתב יחזקאל הנביא בן לא ישא בעון האב ואב לא ישא בעון הבן כל שכן איש אחד באיש אחר וכל שכן אומה באומה אחרת · אם כן מה הוא חליינו הוא נשא · מחולל מפשעינו ובחבורתו נרפא לנו · ואינו דומה לזה מה שאמר ירמיהו בספר קינות אבותינו חטאו ואינם ואנחנו עונותיהם סבלנו · כי הוא על דרך פוקד עון אבות על בנים · והוא כשאוחזים הבנים מעשה אבותם בידיהם · כמו שאמר לשונאי · שזהו משפט אמת האל שנושא הבן עונו ועון האב · ומה שאמר ירמיהו אמר על לשון הגוים כי מתוך צערם לא יהיו דבריהם במשפט ובמשקל : והוא מחולל מפשעינו · מחולל פעל מן המרובע · מענין חיל כיולדה ומשרשו : ומדכא · מן דכא לארץ חיתי : מוסר שלומינו עליו · שלומינו כמו כלנו · כמו גלות שלומים כלו' גלות שלמה · וי"מ שלומינו מן שלום · ובחבורתו · מן חבורה תחת חבורה אלא שזה דגוש וזה קל · והחבורה והנגע הוא משל על צער הגלות · וטעם נרפא לנו · כמו כי אני ה' רופאך · כלנו כצאן תעינו · ר"ל כצאן מבלי רועה · לפיכך אמר כצאן בפתח הכ"ף לידיעה כי אותו הצאן הוא תועה שאין לו רועה :

הנה יַשְׂכִּיל עַבְדִּי

יָרוּם וְנִשָּׂא וְגָבַהּ מְאֹד: כַּאֲשֶׁר

שָׁמְמוּ עָלֶיךָ רַבִּים כֵּן־מִשְׁחַת

מֵאִישׁ מַרְאֵהוּ וְתֹאֲרוֹ מִבְּנֵי אָדָם:

טו כֵּן יַזֶּה גּוֹיִם רַבִּים עָלָיו יִקְפְּצוּ מְלָכִים

פִּיהֶם כִּי אֲשֶׁר לֹא־סֻפַּר לָהֶם רָאוּ

וַאֲשֶׁר לֹא־שָׁמְעוּ הִתְבּוֹנָנוּ: מִי

א הֶאֱמִין לִשְׁמֻעָתֵנוּ וּזְרוֹעַ יְהוָה עַל־מִי

נִגְלָתָה: וַיַּעַל כַּיּוֹנֵק לְפָנָיו וְכַשֹּׁרֶשׁ

מֵאֶרֶץ צִיָּה לֹא־תֹאַר לוֹ וְלֹא הָדָר

וְנִרְאֵהוּ וְלֹא־מַרְאֶה וְנֶחְמְדֵהוּ:

נִבְזֶה וַחֲדַל אִישִׁים אִישׁ מַכְאֹבוֹת

וִידוּעַ חֹלִי וּכְמַסְתֵּר פָּנִים מִמֶּנּוּ נִבְזֶה

וְלֹא חֲשַׁבְנֻהוּ: אָכֵן חֳלָיֵנוּ הוּא

נָשָׂא וּמַכְאֹבֵינוּ סְבָלָם וַאֲנַחְנוּ

חֲשַׁבְנֻהוּ נָגוּעַ מֻכֵּה אֱלֹהִים וּמְעֻנֶּה:

ה וְהוּא מְחֹלָל מִפְּשָׁעֵנוּ מְדֻכָּא

מֵעֲוֹנֹתֵינוּ מוּסַר שְׁלוֹמֵנוּ עָלָיו

וּבַחֲבֻרָתוֹ נִרְפָּא־לָנוּ: כֻּלָּנוּ כַּצֹּאן

תָּעִינוּ אִישׁ לְדַרְכּוֹ פָּנִינוּ וַיהוָה

הפגיע

הָא יַצְלַח עַבְדִּי מְשִׁיחָא יְרֻם וְיִסְגֵּי וְיִתְקוֹף לַחֲדָא: כְּמָא דְסַבָּרוּ לֵיהּ בֵּית יִשְׂרָאֵל יוֹמִין סַגִּיאִין דַּהֲוָה חֲשׁוֹךְ בֵּינֵי עַמְמַיָּא חֵיזֵיהוֹן וְזִיוְהוֹן מִבְּנֵי אֱנָשָׁא: כֵּן יְבַדַּר עַמְמִין סַגִּיאִין עֲלוֹהִי יִשְׁתְּקוּן מַלְכִין יְשַׁוּוּן יְדֵיהוֹן עַל פּוּמֵיהוֹן אֲרֵי דְלָא אִשְׁתָּעִיאוּ לְהוֹן חֲזוֹ וּדְלָא שְׁמָעוּ אִסְתַּכָּלוּ: מַן הֵימִין לִבְשׂוֹרְתָנָא דָּא וְתֻקוֹף דְּרַע גְּבוּרְתָא דַיְיָ כְּדוֹן עַל מַן אִתְגְּלִיאַת: וְיִתְרַבָּא צַדִּיקָא קֳדָמוֹהִי הָא כְּלַבְלְבִין דְּפָרְחָן וּכְאִילָן דִּמְשַׁלַּח שׁוֹרְשׁוֹהִי עַל נְגָדִין דְּמַיִן כֵּן יִסְגּוֹן תּוֹלְדַת קוּדְשָׁא בְּאַרְעָא דַהֲוָת צְרִיכָא לֵיהּ: לָא חֲזוּ חוּלָא חֶזְוֵיהּ וְלָא אֵימְתֵיהּ אֵימַת הֶדְיוֹט וִיהֵי זִיו קוּדְשָׁא זִיוֵיהּ דְּכָל דְּיֶחֱזֵינֵיהּ יִסְתַּכַּל בֵּיהּ: בְּכֵן יְהֵי לְבוּסְרָן וְיִפְסֵק יְקַר כָּל רַשִׁיעַיָּא יְהוֹן חַלָּשִׁין וְדָוָן הָא כֶּאֱנָשׁ כֵּיבִין וּמְזוּמַן לְמַרְעִין וּכְמָא דַהֲוָת מְסַלְּקָא אַפֵּי שְׁכִינְתָא מִנָּנָא בְּסִירִין וְלָא חֲשִׁיבִין: בְּכֵן עַל חוֹבָנָא הוּא יִבְעֵי וַעֲוָיָתָנָא בְּדִילֵיהּ יִשְׁתַּבְקוּן וַאֲנַחְנָא חֲשִׁיבִין כְּתִישִׁין מְחַן מִן קֳדָם יְיָ וּמְעַנַּן: וְהוּא יִבְנֵי בֵּית מַקְדְּשָׁא דְּאִתַּחַל בְּחוֹבָנָא אִתְמְסַר בַּעֲוָיָתָנָא וּבְאוּלְפָנֵיהּ שְׁלָמֵיהּ יִסְגֵּי עֲלָנָא וּבְדִנְהִי לְפִתְגָּמוֹהִי חוֹבָנָא יִשְׁתַּבְקוּן לָנָא: כּוּלָנָא כְּעָנָא אִתְבַּדַּרְנָא גְּבַר לְקֳבֵיל אוֹרְחֵיהּ גְּלֵינָא וּמִן קֳדָם יְיָ הֲוַת רַעֲוָא

למשבק

ונשא י"ב וסימ' בסדר תרומה : ואשר לא ח' וסימ' נמסר בסדר וארא : אישים ג' בקריאה ומ"ל וסימ' נבזה וחדל אישים · את אישים פעלי און · אליכם אישים אקרא :

אבן עזרא

והנה ישכ"יל עבד"י · זאת הפרשה קשה מאד אמרו בעלי פלוגתינו שהוא רמז לאלהיה' ויפרשו עבדי הגוף וזה לא יתכן כי הגוף לא ישכיל ואפי' כשאדם חי ועוד מה טעם יראה זרע יאריך ימים והוא לא היה לו כך ועוד יאריך ימים ולא היה כן ועוד ואת עצומים יחלק שלל והראיה גמורה כי למעלה כי הולך לפניהם יי' והם ישר' ואחר כך רני עקרה והיא כנסת ישראל והנה טעם עבדי כל מי שהיה בגלות מישראל והוא עבד השם ורבי' פירשוהו על משיח בעבור שאמרו קדמונינו ז"ל כי ביום שחרב בית המקדש נולד משיח והוא אסור בזיקי' והנה אין טעם לפסוקי' רבים נבזה וחדל אישי' מעוצר וממשפט לוקח ויתן את רשעי' קברו ומה טעם יראה זרע יאריך ימים והגאון רב סעדיה ז"ל פירש כל הפרשה על ירמיה ויפה פירש וטעם יזה גוים רבים בפיו בדרך נבואתו גם כתב בתחלת ספרו כיונק לפניו כי קטן היה כאשר נחנבא ויי' הפגיע בו והוא חטא רבים נשא כי כן כתב זכר עמדי לפניך לבקש עליהם טובה כשה לטבח יובל וכן כתב ואני ככבש אלוף יובל לטבח ופירש ואת עצומים יחלק שלל על ארוחה ומשאת שנתן לו רב טבחים · והנכון בעיני כי כל הפרשה דבקה כי מה טעם להזכיר ירמיהו אחר הנחמות ולפני הנחמות והנה ידבר על כל עבד יי' שהוא בגלות או יהיה עבדי כמו ישראל עבדי וזה קרוב מזה והנה ישכיל יבין עבדי כי עוד ירום וכישא מבנין נפעל : כאשר שממו עליך · כמו ושממו עליה אויביכם והטעם שישתומם כל מי שיראה עבד השם וטעם רבים הגוים וטעם כן כאילו אמר היה כן : כן משחת מאיש · והנה משחת תאר השם ותארו בא על דרך רחבו וזה דבר ידוע כי כמה גוים יש בעולם שיחשבו כי צורת היהודי משונה מכל הצורות וישאלו היש ליהודי פה או עין כן בארץ ישמעאל ובאדום : כן יזה · זה הטעם כמו ירום ונישא כאשר היה כן אמתנו שנשחת תוארו בעיני הרואים כן יבא זמן שינקם מהם וטעם יזה ישפוך דמיהם אז יקפצו מלכי' פיהם והנה עליו כמו בשבילו : אשר לא ספר להם ראו · שלא עלה על לב הגוים שתהיה לישראל תשועה : מי · אז יאמרו הגוים מי האמין מי היה מאמין שתהיה כשמועה הזאת ששמענו : וזרוע יי' על מי נגלתה · לעולם כאשר נגלה על אלה : ויעל · והנה הוא עבד השם מישראל או כל ישראל לפני הש"י עולה כיונק כמו ילכו ינקותיו : וכשרש מארץ ציה · שלא יתן פרי שלא יגדל : לא תאר לו · פירושו כמו ותארו מבני אדם : ונראהו ולא מראה · ולא משרת עצמו ואחר עמו וכן הוא ולא נחמדהו וכמוהו מתן בסתר יכפה אף : נבזה וחדל אישים : חדל להחשב עם אנשים : איש מכאובו' · עבד השם ואם על הכל הטעם כמו איש מלחמה והוא קרוב מטע' עלם והוא סמוך וטע' מכאובו' וחלי צער הגלות : וכמסתר פנים ממנו · יש עד היום הזה גוי כאשר יראה יהודי יסתיר פניו ממנו והטע' שלא יראנו להושיעו : אכן · זה הוא ראש הפסוק אנחנו היינו מחליאים והוא היה נושא מכאובינו שהיינו מכאיבים אותו היה סובל ואנחנו חשבנו שהוא נגוע מגזרת והנה הנגע עמד בעיניו : מוכה אלהים · סמוך שהשם הכהו וענהו עד הנכון שהתלא' ראויין לבוא עלינו בעבור כי תורתינו הכל הבל ובאו על ישר' שתורתם תורת אמת והעד כולנו כצאן תעינו : והוא מחולל · מגזרת חלל ומוסר שיתמיד שלומינו והוא עליו והעד ובחבורתו נרפא לנו וטעם מחולל כי השם יפקוד על הגוים בעבור שפכו ישראל וכתי' ונקיתי דמם לא נקיתי וטעם מוסר שלומינו ידוע כי כל זמן שישראל בצער הגלות יהיה שלום לגוים הלא תראה כתו' על עת הישועה והיתה עת צרה ועוד כתו' כאשר השיבו המלכים כי כל הארץ יושבת ושוקטת וענה המלאך עד מתי לא תרחם ירושלם הטעם כי כל זמן שיש לגוים השקט לא תרוחם ירושלם : כולנו · באחרונה יבירו האמת והנה הוא דבק עם נגוע ומוכה אלהים וכמוהו אך שקר נחלו אבותינו :

אורים ותומים

הנה ישכיל עבדי וגו' לפמש"כ ביש' להם לישראל בלשון יחיד ואפ' שתים שנה קוראתיך והא' הסוד והשבר בנכסי' והב' הרעב והחרב בגוף כי כן יקרה היום אבל כישר להם שיתהפך לששון ולשמחה : כאשר שממו עליך רבים רבו' על ישראל להיותך נבזה ומאוס בעינים כן משחת מראה המשכיל בערך השאר כי כבר ידעת מתדותיו את כתלת תאכל ומים במשורה תשתה ועל הארץ תישן וחיי צער תחיה ושי ימיה חיי הבשר במדות אלו אמנם כמו שיקרה לו זה כן יזה גוים רבים ובדעתו ישלום בהם ויעלה לשולחן מלכים כי שמעו מפיו מה שלא סופר להם עד עתה אחר שזרוע ה' נגלתה עליו ומעלות אלו אמע"י שתבונתם רעה כי על הרוב הם בעלי המדה שב"ו נתמדם לשבלם הלב : אכן חליינו הוא נשא עתה בא לבאר למוד א' מפואר והוא שייסורין באין עליו כמו זה הצדיק ועליה' יבירו השב"וס רוע אמונתם כאו' צדיק ורע לו לא ידעו כי הצדי' אבד באין מבין כי מפני הרעה נאסף הצדיק להיותו כנגד אלדים לפני העם ובהיותם רעים וחטאים כנו גרם משליהם א"כ והו ראיה על חטא העם לא עול האלילים וז"ש אכן חלינו הוא נשא ומכאובינו סבלם ואנחנו חשבנוהו שבאל הכהו והוא רוע הסידור וזהו ואנחנו אחשבנוהו נגוע מוכה אלי"ם ומעונה : והוא מחולל מפשעינו ב' מיני ייסורין המפשיים לדון על האדם והם ייסורי אהבה וייסורי החטא ושניהם באו עליו מפאת פשעינו ועליהם אמר והוא מחולל מפשעינו מדוכא מעונותינו והב' מוסר שלומינו עליו כמוסר אשר בא לשלים נ"כ הוא עליו :

מנחה גדולה

פצחו וגו' לומר אתם הרי ישראל אל תמתינו עד אותו הזמן לרנן על ישועת ירושלים כאשר על ישועת אלהיכו ממתיני' הנביאים עד זמן התחיה אך אתם מעתה פצחו ופתחו רנה חרבות ירושלים כי אחר שניחם ה' עמו גאל מן השתם ירושלי' כי אחד ככלל בשני : הנה ישכיל עבדי הוא מלך המשיח הוא דוד הוא משיח כדכתי' ועבדי דוד נשיא להם לעולם · ע"כ יצדק בו אומרו ישכיל עבדי עליו כי ילדה סתום מן המפורש וע"כ אמר הנה ישכיל עבדי ולא אמר כה אמר ה' כי עם שידוע ידבר ואמר הנה ישכיל לומר הביטו וראו כמה גדול כח סובל יסורין על הדור כי הלא והגדולה אם' אתן למלך המשיח ממנו תראו מה נאה ייסורין של אהבה לסובל אותם כי הנה ישכיל ויצליח עבדי הוא מלך המשיח כי ישכיל היא כד' א ויהי דוד לכל דרכיו משכיל שהוא ענין הצלחה והנה תכלל ארבע עולמות שהוא העולם השפל ועולם המלאכים ועולם הגלגלי' ועולם העליון והנה הצלחתו תהיה בכולם כי ירום בעה"ז ונשא בעולם הגלגלים כאשר היה ביהושע באומרו שמש בגבעון דום וכיוצא בו

וגבה

גלה בגאולה ז"ש בשעה וגו' כמ"ש אחשנה כשזכו אז ג' ימים קודם מקדים אליהו לבא ובוכה ומכנה את כל ישראל ואחר כך משמיע שלום והוא אומרו פתם ביום הראשון בשורת השלום וכן ביום השני בשורת טוב וכן ביום ג' משמיע ישועה כדי להשגיח לרשעים שיטעו שלום בא לנו ע"ד משגיח נגוים ויאבדם וגו' שאלו ידעו שלציון ולא להם היו שבים בתשובה לכך קורא סתם שלום גם מבחינת ישראל כדי שלא יפוג לבם קורא כן סתם כדי שגם הם יהיו מסופקים אם השלו' כללי או פרטי לישראל והנה בשורות אלו הטובות לא יזכו אליהם אלא באמצעות הבכיה ההוא הנזכר והספד ולז"א ואח"כ או' להם בא שלום לעולם וגו' ואח"כ דייקא שבאמצעות הבכי זכו אל השלו' כאמור וטעם הכפל בא שלום להרים לערי ישראל ובא שלום לישראל להודיע שיתקבצו ישראל ולא יהיו הרי ציה ושממה שעל זה בכה והספיד כמ"ש עד מתי אתם עומדים בארץ ציה ושממה וגו' וכן הטעם בכפל באה טובה לעולם וכן באה ישועה טעם הכפל על טובת ההרים עצמם וישובן ע"י קבוץ ישראל וטובת ישראל והרשעים ברואותם המאמר סתמי וכפול טועין לו' שבא להם שלו' מטע' הכפל דרשו שלום לרחוק ושלום לקרוב כי לא ידעו תוכן הענין: ובזה מובן מ"ש הפסוק מה נאוו על ההרים רגלי מבשר דפשיטא שנאוו אבל רמז אל הבכי' והספד הגדול ההוא שגם הוא מועיל לגאולה ואח"כ רגליו נאוו בזה שבוכה על ההרים כד"א על ההרים אשא בכי ונהי וע"י זה יהי' מבשר בהתעוררות התשובה האמור ובזה מובן מ"ש חז"ל במסכת ברכות פרק הרואה הר בחלום ישכים ויאמר מה נאוו על ההרים רגלי מבשר קודם שיקדימנו פסוק אחר על ההרים אשא בכי ונהי כראה מזה היות זה הפסוק מכוון בעניינו גם בלשונו אל אותו הפסוק של על ההרים אשא בכי וגו' כי גם נאמר על ההרים כאמור שאל"כ יקשה למה לא ישכים ויאמר על הר גבוה עלי לך מבשרת וגו' והוא מוקדם לזה הפסוק וכן יש על הר נשפה לפורענות שא ודאי כדפרשי' שעל ההרים רגלי מבשר שייכות יש לו עם פסוק על ההרים אשא בכי וגו' כי כן יבכה אליהו תחילה ועל ידי זה אחר כך מבשר ומשמיע שלום: ועיין הרא"בע ז"ל והרד"ק ז"ל והראשונים ז"ל פירשו שהבא לבשר צריך הוא לבשר מעט מעט פן יפוג לבו ויצא רוח השומע לגודל הבשורה הטובה (כמו שהרחבתי בפסוק דברו על לב ירושלם) וזהו מה נאוו על ההרי' רגלי מבשר תחילה משמיע שלום שאמר הכל בכלל תיבה זו שהכל נכלל בשלום ואחר כך מבשר טוב ואחר כך מגלה יותר משמיע ישועה ואחר כך או' לציון מלך אלהיך כדי שלא תפוג לבה של ציון: ולע"דן במה שזכרתי למעלה שאם זכו יהיה המבשר אליהו ואם לאו תהיה אשה מבשרת אשתו של דוד חפצי בה שהיא אמו של משיח ובזה אבין שהמבשרת לא תקרא אלא על הר אחד וזהו על הר גבוה עלי לך מבשרת ציון על הר אחד אמנם המבשר נאה יותר וז"ש מה נאוו על ההרים רגלי מבשר יותר מרגלי מבשרת כי זה המבשר הבא כשזכו משמיע שלום בין ישראל לאביהם שבשמים שהרי זכו מבשר טוב דהיינו הטוב והיושר שזכו בו ישראל שהן גורמים הגאולה וז"ש אחר כך משמיע ישועה ששתי חלוקות אלה קודמות שלו' וטוב גם טובות למשמיע ישועה ומלך השם יתברך שהיא אלהיך כלומר בזכותך שזכית וקבלת אלהותו ומצותיו וקיומם וכשזכו ישראל במעשיהם לגאולה אז קול צופיך וגו' כי עין בעין יראו בשוב ה' את ציון שאז יהיה שיבת ה' בפרסו' עד שעין בעין יראו בשובו ויהיה ה' השב שהו' אור גדול אספקלרי' המאירה אמנם למעלה כשלא זכו ובאה מבשרת אז אמר אמרי לערי יהודה הנה אלהיכם שצריכה המבשרת להראותו אליהם זה אלהיכם הוא המתגלה לא אספקלריא המאירה והבן הקדמה זו כי על פיה יוסיף השם יתברך להשכיל אותנו כמה וכמה דקדוקים:

קול צופיך נשאו קול וגו' סנהדרין פ"ח קול צופיך נשאו קול יחדיו ירננו א"ר חייא בר אבא א"ר יוחנן מכאן לתחיית המתים מן התורה רננו לא נאמר אלא ירננו וא"ר חייא בר אבא א"ר יוחנן עתידין כל הנביאים כלום לו' שירה שנא' קול צופיך נשאו קול יחדיו ירננו עכ"ל · הכוונ' להם ז"ל לדקדק שאמר נשאו קול בלשון עבר ולא אמר ישאו קול כמ"ש ירננו מכאן למדו לתחיית המתים שקול צופים שעברו ונשאו קול בנבואה לטובתן של ישראל בהתקיים נבואת' אשר נשאו קול לשעבר יחדיו ירננו לעתיד · וכן כיוצא בזה דקדקו במימרא השנית עתידים כל הנביאים כולם לו' שירה שמלבד המדקדקים תיבת יחדיו המורה שיחדיו כולם ירננו מדוקדק גם כן קול צופיך נשאו קול על כל הנביאים כולם שנשאו קול לשעבר יחדיו ירננו לעתיד כולם כאחד וז"ש יחדיו ירננו: ועיין רש"י ז"ל והרא"בע ז"ל והרד"ק ז"ל ומהרי"א ז"ל הביא דחז"ל הנז"ל שמכאן לתחית המתים מן התורה והביא דהרד"ק הנזכר והביא התנחומא בע"הז מי שהוא רואה פני שכינה היה מתמעט והולך שנא' כי לא יראני האדם וחי אבל לעולם הבא אני נגלה בכבודי על ישראל והם רואי' אותי וחיים לעולם שנא' כי עין בעין יראו בשוב ה' ציון ולא עוד שא שמראין כבודי זה לזה באצבע שנ' ואמר ביום ההוא הנה אלהינו זה ואו' כי זה אלהים אלהינו עולם ועד הוא ינהגנו על מות עכ"ל: רצו בזה שבזמן הגאולה העתידה ישתלמו בהשגות האלהיות ותמלא הארץ דעה את ה' ע"כ:

ולע"דן על פי המדרש הזה ושיטת האו' שממש בעין חוש הראות יראו בשוב ה' ציון בזה אבין כפל כי עין בעין שהיה די שיאמר כי בעין יראו בשוב ה' ציון אבל אחר שאמר קול צופיך אשר נשאו קול לשעבר כנז"ל בדחז"ל יחדיו ירננו לעתיד והטע' לפי שמה שראו לעבר בעין הנבוא' עתה ראו בעין הראות החושיי וזהו טעם כפל כי עין בעין יראו כי עין על הנבואה שראו לשעבר בעין יראו ממש ראייה גשמית וזהו יראו · וי"ת ארי בעיניהון יחזון גבורן דעבד ה' כד יתיב שכינתיה לציון: או יאמר קול צופיך נשאו קול הבשורה כי הנה ה' שב ותכף ומיד יחדיו ירננו יחדיו שלא יעבור זמן כי עין בעין יראו ר"ל כשיעור עין כאו' כהרף עין כן בעין יראו בשוב ה' ציון ואם כן לזה יתחייב שתכף לבשורה אשר נשאו קול הצופים מרחוק יחדיו תהיה הרינה תכף כי עין בעין ישועת ה' כהרף עין:

פצחו רננו וגו' עיין הרא"בע ז"ל והרד"ק ז"ל ומהרי"א ז"ל פצחו על דרך שבחי ירושלם וגו' ונתנשתי סיבות האחד נחמת העם והשנית מפאת ירושלם וז"ש כי ניחם ה' עמו גאל ירושלם ע"כ: ולע"דן לפי שהפרשה הזו מדברת כשזכו לגאולה כמו שהוכחתי למעל' בפסוק מה נאוו על ההרים מהיות המבשר זכר ולא נקבה לז"א שהחרבות של ירושל' יפצחו רינה על הטוב' הגדולה הזאת והיא כי ניחם ה' עמו תחילה שעמו הוא שב אליה' ואל עבודתו ואח"כ גאל את ירושלם אמנם כשתהיה הגאולה בעיתה בלי זכות שם נאמר אמרי לערי יהודה הנה אלהיכם שאוה הערי' הוא ולא שוה העם כי אם אב הוא איה כבודו ואם אדון הוא איה מוראו שהרי לא זכו לגאול' אלא בזכות הערים כמ"ש הראשונים ז"ל ציון במשפט תפדה ושביה בצדקה ציון במשפט ודין שהי' לא חטאה אמנם שביה בצדקה כי עניים הם במצות וצדקת ה' עשה עמהם · ואמר פצחו ורננו יחדיו חרבות ירושלם לו' שלא תהיה שיבת ישראל מעט מעט מתי מספר מתקבצים היום וכן למחר שאם כן לא ישמחו כל החורבות כולם יחדיו כי אותם שמתיישבות היום ירננו היום והמתיישבות למחר ירננו למחר וכן מידי יום ביומו אבל הודיע שכול' נקבצו באו לה יחדיו ולכן פצחו ורננו יחדיו חרבות ירושלם והטעם כי ניחם ה' עמו ר"ל כל העם יחדיו ולא היתה הנחמ' לקצת יחידים אלא כי ניחם ה' עמו כולו וכן גאל ירושלם יחדיו מיד שוביה ומיד שהיה יוצא שער שאחז"ל שבמקו' החרב שעירים ירקדו שם ושם הרגיעה לילית ומצאה לה מנוח אשר עתה בבוא ישרא' יגרשוה משם מתוך ירושלם וא"כ יגאלוה ג"כ מידם מצורף עם הגאולה אשר תגאל מיד כובשיה וז"ש גאל ירושלם:

חשף ה' את זרוע וגו' עיין רש"י ז"ל והרא"בע ז"ל וכן הרד"ק ז"ל וכן מהרי"א ז"ל שתהי' גלוי' הגאולה לאפסי וקצוי ארץ: ולע"דן לפי שבמצרי' קיים וגם את הגוי אשר יעבודו דן אנכי לעיניהם כדי שינקמו מאויביהם לכך יעיד גם כן לעתיד שיהיה כן שתחילה יפרע וינקם מהם וז"ש חשף ה' את זרוע קדשו שהזרוע הוא הגבורה והדין החזק להנקם מהמרעים לישראל לעיני הגוים ואחרי כן יצאו מהגלות וז"ש וראו כל אפסי ארץ את ישועת אלהינו הישועה שיושיע את ישראל או ישועת אלהי"נו שהוא כב יכול עמהם בגלות ככתוב לדיק ונושע הוא ובענין הדין שיהיה דן את המריעים לא אמר שיתראה לאפסי ארץ לפי שהי' מידת פורענות ועוד שהאפסי ארץ לא נשמע אליהם מה שהרעו לישראל או זולתו מהרעות ואולי אפסי ארץ ברואותם כן המה ראו כן יתמהו למה הגיע אליהם כן לכך אמר חשף ה' זרוע קדשו להפרע מהם לעיני הגוים לבד אשר שמעו שמעה כשהרעו וראוי שיראו הפורענות כדי שילדיקו דין שמים אמנם כי אפסי ארץ אין להם עסק בראיה אמנם מידה טובה תתפרס' יותר לאפסי ארץ לראות הטובה וישועת השי"ת הנורא':

סורו סורו גו' עיין רש"י ז"ל וכן הרא"בע והרד"ק ז"ל ואין קושי לדברי המתרגם שהרי כלי בית המקדש והפרוכת ברומי הם ויחזרו אל המקדש: ומהרי"א ז"ל סורו סורו טמא זה מורה שתהיה ירושלם ביד ישמעא' ועליו הוא או' טמא שכן בפרקי ר"א שעליו בן דוד יצמח לכן אמ' הנביא לאו משם טמא על ישמעאל · או אמר טמא על העובדי אלילים מהאומות אמנם אמר הברו נושאי כלי ה' על השוללים כלי ב"ה עשו וישמעאל הבבליים שהם עתה ישמעאלים בבית ראשון ובני עשו בבית שני · הברו ר"ל הבדלו מירושלם אתם הנושאי כלי בית ה': ואפשר לפרש הכתוב כולו על ישראל כי לפי שאמר וראו כל אפסי הארץ שיצאו מארצות הגלות ויתנהלו לציון לא"י כי בהר ציון תהיה פליטה והיה קדש ובאר הנביא דבריו שכנגד ישראל דברם הוא מ"ש הברו נושאי כלי ה' על ישראל לזה שיבדלו מהעובדי אלילים אתם נשאי כלי ה' (כדהרד"ק) כלי זיין ה' שהם התפלה והתורה ע"כ:

ולע"דן דרך הלצה לפי שירמיהו אמר סורו טמא קראו למו סורו סורו אל תגעו לעומת זה אמר בנחמ' סורו סורו ר"ל אותם שהיו אומרים סורו סורו לאו משם וכן אותם שהיו אומרים טמא אל תגעו לאו מתוכם והקורין אתכם טמאים תטמאו וכ"ש אותם שתצאו מתוכם הברו נושאי כלי ה' ע"ד המפרשים שכלי ה' אמר על כלי זיין יאמר כי דוד היה לו נושא כליו וישראל כב יכול הם נושאי כלי ה' כי ה' איש מלחמה וכלי מלחמתו ית' ביד ישראל והוא ית' ילחם לכם ואתם תחרישון כי אתם נושאי כלי ה' לא נלחמים:

כי לא בחפזון תצאו וגו' מכילתא כי לא בחפזון תצאו לפי שנא' בגאולת מצרים ואכלתם אותו בחפזון זה חפזון מצרים ר' יהושע בן קרחה או' זה חפזון ישראל · אבא חנן או' משום ר"א זה חפזון שכינה אעפ"י שאין ראיה לדבר זכר לדבר שנא' קול דודי הנה זה בא וגו' יכול אף לעתיד לבא כן יהיה בחפזון ת"ל כי לא בחפזון תצאו עכ"ל: ומ"ד חפזון מצרים פשוט הוא כי אמרו כולנו מתים ולזה היו ממהרים אותם לצאת חפזון ישראל מפחד המצריים חפזון שכינה שה"בה היה ממהר יציאתם שאילו נתעכבו יותר היו נכנסים בשער החמשים של טומאה והיתה הגאול' במכע' לפי שלא היה להם זכות והם היו אחוזים בחבלי בוז וטומאה וזהו חפזון שכינה למהר יציאתם אבל לעתיד אין שום פחד כי אם לא יזכו יהיה בעתה ואם יזכו יחישנה לגאולה: ועיין רש"י ז"ל והרא"בע ז"ל והרד"ק ז"ל ומהרי"א ז"ל כי לא בחפזון תצאו כמו במצרים כאדם המפחד מאויביו ובמנוסה לא תלכון כמו בבית שני שהיה לכם פחד ורעדה מסנבלט החורני ושאר שכיניכ' הרעים אבל עתה בגלות זה לא כן כי לא תמצאו אויב לא מפנים ולא מאחור כי הולך לפניכם ה' מהפנים ומאספכם אלהי ישראל מאחריכם (כדרש"י) והרא"בע ע"כ:

ולע"דן לתת טעם לגאולה העתידה למה תתעלה יותר מיציאת מצרים שיצאו בה בחיפזון: ונראה שבמצרים לא זכו וכאן מדבר כשזכו כנז' בתחילת הענין מה נאוו על ההרים רגלי מבשר שזאת הפרשה כולה כשזכו כי אז יהיה מבשר שאם לא זכו תהיה מבשרת נקבה ולא זכר ועלה קאי כי לא בחפזון תצאו כי במצרים היו ערום ועריה מן המצות לולי דם פסח ודם מילה · ואפשר עוד שהגזרה הזאת כי לא בחפזון היכה תלויה בזכו או לא זכו והטעם שבשתנית ממצרים לפי שבמצרים עדיין לא קבלו אלהותו ית' ותורתו עליהם לפיכך יצאו בחפזון אמנם בגלות הזה ביציאתו לא בחפזון תצאו כמו שיצאו ממצרים ואכלתם אותו בחיפזון וגם ההליכה היתה יומ' ולילה כבורחים להטעות את פרעה לחזק לבו לרדוף אחריהם אמנם לעתיד ובמנוסה לא תלכון והטעם כי הולך לפניהם ה' כמו במצרים ונוסף עוד ומאספכם אלהי ישראל שכבר קבלתם אלהותו ית' ותורתו מה שלא היה כן במצרים עד בואם לסיני שאם נעשה אלהי ישראל ולפי טעם זה היה ראוי בעלותם בבית שני לעלות בכבוד כענין יציאת מצרים או כענין הגאולה העתידה אלא לפי שהיה גלוי לפניו שישובו לגלות שהרי חסרו חמשה דברים בבית שני לכך לא נעשה בו פרסום גדול אבל הגאולה העתידה תעשה בפרסום גדול לקדש ש"ש ממה שנתחלל כבודו באורך הגלות ורוב צרותינו ואמר כי לא בחפזון תצאו ולא אמר כי לא תצאו בחיפזון ולא תלכון במנוסה והוא הלשון הצודק יותר אפשר כי להיותם במצרים בלתי כדאים לצאת כי הללו עובדי אלילים והללו עובדי אלילים וגו' לכך הוצרך החפזון המצרים לגערם למהר לשלחם שע"י החפזון והצער ההוא תתחייב היציאה לכך אמר כי לא בחפזון כלו' בסיבת החפזון תצאו אבל תצאו בהגיע עת הגאולה או זכו אחישנה ולא יצטרך לכם חפזון להוציאכ' וכן המנוסה שהלכו ישראל בנסים מלבד שהיה בה תועל' להטעו' פרעה לרדוף אחריהם כי בורחים הם הנה היה בו תועלת שני והוא לכפר ע"י צער הנים' והוא סיבה ללכתם ולהתרחק' מהגלות ולזה אמר ובמנוסה לא תלכון לא תצטרכו למנוס' כדי ללכת:

הנה ישכיל עבדי וגו' עד וה' חפץ וגו' ישכיל עבדי זה מלך המשיח ירום ונשא וגבה מאד ירום מאברהם שכתוב בו הרימותי ידי אל ה' · ונשא ממשה שכתוב בו שאהו בחיקך וגבה ממלאכי השרת שנא' וגביהם וגובה להם וכה"א מי אתה הר הגדול שהוא גדול מהאבות עכ"ל: ומהרי"א ז"ל הוקשה לו מאד איך יתכן שיהא נשא ממשה אשר נאמר בו ולא קם נביא עוד בישראל כמשה והיותר קשה מ"ש שהוא גדול ממלאכי השרת והם רוחניים והמשיח סוף סוף הוא ילוד אשה אשר מתוך זה ראו העכו"ם לשום פנת דתם האלהות במשיח ודחה דברי החכם בן בוכ"ע שפי' מלאכי השרת על הת"ח כי איך יעלה על הדעת שהזכירו מעלתם למעלה מאברהם ומעלת משה גם כן אין להם סמך לזה מהפסוקים שהביאו לראיה שהוא פסוק וגביהם וגו' וידוע שאותו הפסוק בגבאי השמים ואיך יוכיחו ממנו ענין רבנן ע"כ · והרב ב"ע ז"ל בשער כ"ח ככל הנז' והוא הביא הענין רחב יותר בשם החכם בן בוכ"ע ז"ל במ"ש ירום מאברהם בבחינת הנדיבות ובסיפוק הצרכים לישראל יהיה נשא ממשה וגבה ממלאכי השרת על ת"ח: ודחה כדמה"יא ז"ל והיא ז"ל פי' שכוונו לשלימות שנקנה ע"י משיח לדקיכו אם מציאות האמונה אשר היה אברהם ראש אליה והאמין בה' ויאמן העם ויאמינו בה' ולזה אמר שהמשיח ירום בזה יותר מאברה' שעל ידו תתפרס' האמונה בה' יותר מע"ז אברה' זה הרימותי ידי אל ה' קונה שמים וארץ והב' ענין התור' ומצותיה שניתנו ע"י משה והדריכנו בה ע"ז נאמר שאהו בחיקך כאשר ישא האומן את היונק שלא אמר זה על ההנהגה הגופנית כי אם להיות מורה דעה ומבין שמועה כגמולי מחלב ועתיקי משדים שישאהו האומן כן משה ע"ה היה מדריך אותנו בה וזאת התורה אשר שם משה לפני בני ישראל כשולחן ערוך ועל זה אמר כי המשיח ידריכם בהבנת התורה ומצותיה ונשא יותר ממשה לא דבר הכתוב בנבואה כי מדרגת משה לא קם נביא עוד בישראל כמשה ולפי שאלה השתי מעלות הנזכר תלויות בהשקט ושלוה לצדיקים טוב להם וטוב לעולם והשלוה הזאת לימות המשיח תרבה מאד ויהיה ע"י הדבק אליו ההשגחה האלהית עד שיכנעו אליו מלאכי השרת השולטים באומו' כי יפקוד על צבא המרום במרום בהשגחת השי"ת הדבקה עמו ועל מלכי האדמה באדמה ואל זה רמז וגבה ממלאכי השרת כי יתן השי"ת לפניו גוים ומלכים ירד ע"כ תורף דבריו ז"ל: ומהרי"א ז"ל כתב ראיתי מי שפי' שאין מ"ש מאברהם מ"ש היתרון כי אם מ"ש הסיבה והכוונה שיהיה במשיח שלשה שלימיות הראשון טבעי שנמשך אליו מאברהם והשני הרגלי שנמשך אליו ממשה כי הורגל בתורתנו והג' אלהי שהשפיעו עליו שפע רב מאת ה' מן השמים ועל זה אמרו וגבה ממלאכי השרת · אבל אין דברי המאמר מסכימין לזה הפי': והוא פי' כפשוטו שהמשיח גדול מאברהם במה שהיה אברה' עובד מאהבה ועזב ארץ מולדתו ובית אביו ללכת אחרי השי"ת וקבל חותם ברית קדש והלך לעקוד בנו יחידו לקיים מצות אלהיו והניצחון של המלכים לא הכניס בו גסות הרוח והתפעלות מהכבוד שקנה מנצחונם ולא חמדת שללם אבל אמר הרימותי ידי אל ה' אל עליון שלא היה כבודו מדומה וגשמי אבל מלך המשיח תהיה מעלתו ביראת אלהים כמאמר הנביא ונחה עליו רוח דעת ויראת ה' והריחו ביראת ה' והיה לדק אזור מתניו וגו' והבחינה השנית בערך אל האומה שיהיה פודה ומציל רב להושיע ועל זה אמר ונשא ממשה שגאולת משה היתה ממצרים אל הארץ ומלך המשיח יקבצם מארבע רוחות העול' ועל זה אמר ונשא ממשה והבחינה הג' בבחינת האומו' שיגבר עליהם וישלוט עליהם ואף על פי שסריהם העליונים ישפיעו עליהם טובות הוא יכניעם (כנז"ל בהרא"בע ז"ל) זהו וגבה ממלאכי השרת שיפקוד השי"ת על צבא המרום וכחותיהם לא יועילו לאומותיהם ושתהיה השפע האלהי נשפע עליו בלי שום אמצעי מה שאין מגיע כן למלאכי השרת אלא ע"י כמה אמצעיים ע"ב תורף דבריו: ויקשה על הבחינה הראשונה מאברהם שמעלת עבודתו של אברהם מאהבה היה לו להביאה מזרע אברהם אוהבי לא היה לו לפסוק לרמוז אותה בתיבת ירום הרומז להרימותי ידי ע"כ:

ולע"דן בזה מה שעיינתי כוונתי לדעת החכם ן' בוניט ז"ל שדבר נכונה בשני החלוקו' הראשונו' כי בענין הנדיבות היה נדיב יותר מאברהם ולזה אמר ירום כי הנדיב והשוע' בלע אפי' ממון עצמו כאברהם שאמר הרימותי ידי אל ה' וגו' אם מחוט ועד שרוך כעל בלי ספק כי יהי' מרומם מתן אדם ירחיב לו ולפני גדולים ינחנו כן משיח לדקנו יותר מאברהם ובבחינת הנהגת ישרא' הנה יהיה יותר ממשה שמשה ע"ה בהיותו רועה לאן חמל על הגדי שברח ממנו יהלך לשתו' והביאו בחיקו כי ע"י כך בחרו השי"ת זעא"כו לישראל והוא מ"ש כי תאמר אלי שאהו בחיקך כמו שפירשתי בכלי חמדה שהכוונה דברים שאינם בידי כמו בשר לא תאמר אלי כי מאין לי בשר וגו' אבל כי תאמר אלי הוא שאהו בחיקך שזהו בידי הוא לישא אות' כאשר ישא האומן את היונק וכנגד זה אמר ונשא ממשה ולמדו יותר מאברהם וממשה מתיבת מאד שבסוף שחוזרת לג' החלוקות שאם אינה חוזרת אלא לוגבה לא היה ראוי להיות וגבה אלא גבה מאד אבל מאו' תשא ובא מאד בוי"ו העטף מורה שכול' יהיו מאד על הקודמי' · אמנם במה שפי' החכם בן בוכ"ע בגבי וגבה ממלאכי השרת הדין עם הרב ב"ע ז"ל ועם מהרי"א שדחהו בשתי ידים כי הנכון בעיני הוא ממלאכי השר' כפשוטו ויש בו סוד אין הפה יכולה לדבר יש לו גלוי בס"ה בפ' כי יקרא קן צפור שאין לתמוה איך יגבה ממלאכי השרת והוא האמת ולפי הפשט או' אני שמה שדבר הכתוב הוא בבחינת המורא והיראה שיראו ממנו שיהי' מוראו וחיתתו על כל בשר יותר ממלאכי השרת אשר ראינו למנוח ולשתו אשר אמרו כי אלהים ראינו מית נמות וז"ש וגבה ממלאכי השרת שנא' וגבה להם ויראה להם שבבחינת היראה והמורא שיהיה להם ר"ל שהמביט בהם יראה ויחרד שיחזקאל בראותו אותם ירא ויחרד שאין המונח שהם יראים מהשי"ת שאינו"לא רגל וירא להם שמטילים יראה ויאימה בבל

הִפְגִּיעַ בּוֹ אֵת עֲוֹן כֻּלָּנוּ׃ נִגַּשׂ וְהוּא נַעֲנֶה וְלֹא יִפְתַּח־פִּיו כַּשֶּׂה לַטֶּבַח יוּבָל וּכְרָחֵל לִפְנֵי גֹזְזֶיהָ נֶאֱלָמָה וְלֹא יִפְתַּח פִּיו׃ מֵעֹצֶר וּמִמִּשְׁפָּט לֻקָּח וְאֶת־דּוֹרוֹ מִי יְשׂוֹחֵחַ כִּי נִגְזַר מֵאֶרֶץ חַיִּים מִפֶּשַׁע עַמִּי נֶגַע לָמוֹ׃ וַיִּתֵּן אֶת־רְשָׁעִים קִבְרוֹ וְאֶת־עָשִׁיר בְּמֹתָיו עַל לֹא־חָמָס עָשָׂה וְלֹא מִרְמָה בְּפִיו׃

י וַיהוָה חָפֵץ דַּכְּאוֹ הֶחֱלִי אִם־תָּשִׂים אָשָׁם נַפְשׁוֹ יִרְאֶה זֶרַע יַאֲרִיךְ יָמִים וְחֵפֶץ יְהוָה בְּיָדוֹ יִצְלָח׃ מֵעֲמַל נַפְשׁוֹ יִרְאֶה יִשְׂבָּע בְּדַעְתּוֹ יַצְדִּיק צַדִּיק עַבְדִּי לָרַבִּים וַעֲוֺנֹתָם הוּא יִסְבֹּל׃ לָכֵן אֲחַלֶּק־לוֹ בָרַבִּים וְאֶת־עֲצוּמִים יְחַלֵּק שָׁלָל תַּחַת אֲשֶׁר הֶעֱרָה לַמָּוֶת נַפְשׁוֹ וְאֶת־פֹּשְׁעִים נִמְנָה וְהוּא חֵטְא־רַבִּים נָשָׂא וְלַפֹּשְׁעִים יַפְגִּיעַ׃

א רָנִּי עֲקָרָה לֹא יָלָדָה פִּצְחִי רִנָּה וְצַהֲלִי לֹא־חָלָה כִּי־רַבִּים בְּנֵי

לְמִשְׁבַּק חוֹבֵי כּוּלָנָא בְּדִילֵיהּ׃ בָּעֵי וְהוּא מִתְּתָב וְעַד לָא פְּתַח פּוּמֵיהּ מִתְקַבֵּל תַּקִּיפֵי עַמְמַיָא כְּאִמְּרָא לְנִכְסְתָא יִמְסַר וּכְרַחֲלָא דִּקֳדָם גָּזְזַהָא שַׁתְקָא וְלֵית לְקִבְלֵיהּ דְּפָתַח פּוּמֵיהּ מְמַלֵּיל מִלָּא׃ מִיסוּרִין וּמִפּוּרְעֲנוּת יְקָרֵיב גָּלְוָתָנָא וּפְרִישָׁן דְּיִתְעַבְדָן לָנָא בְּיוֹמוֹהִי מַן יִיכּוּל לְאִשְׁתָּעָאָה אֲרֵי יַעְדֵּי שׁוּלְטַן עַמְמַיָא מֵאַרְעָא דְּיִשְׂרָאֵל חוֹבִין דְּחָבוּ עַמִּי עַד לְוָתְהוֹן יִמְטֵי׃ וְיִמְסַר יַת רַשִׁיעַיָא לְגֵיהִנָּם וְיַת עַתִּירֵי נִכְסַיָא דַּאֲנָסוּ בְּמוֹתָא דְּאַבְדָּנָא בְּדִיל דְּלָא יִתְקַיְּמוּן עָבְדֵי חֶטְאָה וְלָא יְמַלְּלוּן נִכְלִין בְּפוּמְהוֹן׃ וּמִן קֳדָם יְיָ הֲוַת רַעֲוָא לְמִצְרַף וּלְדַכָּאָה יַת שְׁאָרָא דְּעַמֵּיהּ בְּדִיל לְנַקָּאָה מֵחוֹבִין נַפְשְׁהוֹן יֶחֱזוֹן בְּמַלְכוּת מְשִׁיחֵהוֹן יִסְגּוֹן בְּנִין וּבְנָן יוֹרְכוּן יוֹמִין וְעָבְדֵי אוֹרָיְתָא דַיְיָ בִּרְעוּתֵיהּ יִצְלְחוּן׃ מִשִּׁעְבּוּד עַמְמַיָא יְשֵׁיזֵיב נַפְשְׁהוֹן יֶחֱזוֹן בְּפוּרְעֲנוּת סַנְאֵיהוֹן יִסְבְּעוּן מִבִּיזַת מַלְכֵיהוֹן בְּחוּכְמְתֵיהּ יְזַכֵּי זַכָּאִין בְּדִיל לְשַׁעְבָּדָא סַגִּיאִין לְאוֹרָיְתָא וְעַל חוֹבֵיהוֹן הוּא יִבְעֵי׃ בְּכֵן אֲפַלֵּיג לֵיהּ בִּיזַת עַמְמִין סַגִּיאִין וְיַת נִכְסֵי כְּרַכִּין תַּקִּיפִין יְפַלֵּיג עֲדָאָה חֲלַף דִּמְסַר לְמוֹתָא נַפְשֵׁיהּ וְיַת מָרוֹדַיָא שַׁעְבֵּיד לְאוֹרָיְתָא וְהוּא עַל חוֹבִין סַגִּיאִין יִבְעֵי וּלְמָרוֹדַיָא יִשְׁתְּבֵק בְּדִילֵיהּ׃ שַׁבַּחִי יְרוּשְׁלֵם דַּהֲוַת כְּאִיתְּתָא עֲקַרְתָּא דְּלָא יְלֵידַת בּוּעִי תּוּשְׁבַּחְתָּא וְדוּצִי דַּהֲוַת כְּאִיתְּתָא דְּלָא עֲדִיאַת אֲרֵי סַגִּיאִין יְהוֹן

נגש ד׳ וסימ׳ צר לו כי נגש העם · ואיש ישראל נגש · נגש והוא נענה · וס״א מונ״ה תח״ת ירה״כו ונגש חורש בקוצר · בקצ״ת ספ״רי מס״רה מס״רו יע״ן כ״י נג״ש הע״ם הז״ה דספ״רא במ״קום צ״ר לו כי נג״ש הע״ם הזה דבשמואל והוא שב״וש נפ״ל בספ״רי כי הד״ין דס״יפרא הוא בשין והוא נמ״נה ע״ם ד׳ נג״ש בש״ין שיש בקר״יאה ו״זה נמ״נה ע״ם הד׳ דא״ית בסיון כקריא׳ וע״וד כי בס״פרי׳ המדויי״קי׳ נמס״ר על נגש דסי״פר׳ לית דכוו׳ בסי״פרא ואע״ג דא״יכא פלוג״תא בקר״יא לדע״ת ב״עלי המס״רה הוא כש״ין: לרבי׳ ד׳ בקריא׳ וסימ׳ מעמל נפשו יראה · והגביר ברית לרבי׳ · שק ואפר יצע לרבי׳ ומשכילי עם יבינו לרבי׳: וב׳ ברבי׳ ועשה למבצרי מעזי · לכן אחלק לו ברבי׳:

רדק

הפגיע · העון הוא הפוגע בהם והאל הוא המפגיע שסולח להם הרע · פי׳ עון עונש העון · כמו כי לא שלם עון האמרי עד הנה: נגש והו׳ נענ׳ · נגש בממון · כמו נגש את הכסף · לא יגוש את רעהו: נענה · בגוף שמעני׳ גופו במכו׳ · ועם כל זה לא יפתח פיו לא היה לו רשות לזעוק ולהתלונן על מה שהיינו עושי׳ לו אלא היה כמו השה שיובלו אותו לשחוט שלא יפתח פיו ולא יצעק או כמו הרחל שנאלמה לפני גוזזיה · ודמיון השה הו׳ לענוי הגוף ולתמותתו · ודמיון הרחל הוא לגניסת הממון שהוא בדמיון הגז ודמה אותו לרחל ולא לכבש לחולשתה יותר · כי בכל המינין הנקבה חלוש׳ מהזכר כן ישר׳ בגלות הם חלושים מאד: נאלמה · מלעיל והוא נפעל עבר: ולא יפתח פיו · לא לגוף ולא לממון · מעצר · מעצור הגלו׳ שהיה כעצר שם וממשפט השבי שהיו עושים בו שפטי׳ לוקח ונפדה מכל זה: ואת דורו מי ישוחח · מי היה תדבר שיהי׳ דורו כל כך בגדולה · וכמוהו מי מלל לאברהם: ישוחח · ענין דבור · וכן במעש׳ ידיך אשוחח · והשי״ן מבכין מרובע מנחי העי״ן: כי נגזר מארץ חיים · כאשר גלה מארצו שנקראת ארץ חיים · כמו אתהלך לפני ה׳ בארצו׳ החיי׳ · ויש לפרש כי בגלות נחשב באמ׳ כאלו נגזר מארץ חיי׳ ואיך היינו חושבים שתהיה לו גדול׳ כזו: מפשע עמי · כל עם ועם יאמ׳ כן כי מפשעו היה בא להם הנגע לא מפשע עצמם: ויתן · היו הורגי׳ אותו בגלות כמו שהורגים הרשעים על רשעם והוא לא עשה חמס ולא דבר מרמה בפיו והיו הורגי׳ אותו כאלו עשה רע והם היו מונים אותו עם רשעים · וטעם ויתן שהוא היה מוסר עצמו למיתה כי הם היו פוטרי׳ אותו אם היה כופר בתורתו וחוזר לתורת׳ והי׳ מוס׳ עצמו למית׳ ולא יכפור בתורתו · וכן אמר כי עליך הורגנו כל היום · וטעם ואת עשיר במותיו · כי גם העשיר הורגי׳ אותו בעבור עשרו והוא נהרג לא בעבור רשע שהיה בו אלא בעבור עושר שהיה לו · וטע׳ במותיו לשון רבי׳ כי מיתות רבות יעשו לו יש מהם נשרפים ויש מהם נהרגי׳ ויש מהם נסקלי׳ ולכל מוסרים עצמם על יחוד השם · וה׳ חפץ דכאו החלי · אין אנו רואים במכאוביו ובצרותיו בגלות אלא חפץ האל כי הוא היה מחזיק בתורתו שהיא תורת אמת והיה מוסר עצמו עליה אם כן אין אנו רואים במכאוביו טעם אלא היה חפץ האל כך לדכאו ולהחליאו וחפץ האל לא ידענו: החלי · חסר אל״ף שהיא לא״ד הפעל והוא נקרא כבעלי הה״א ואף על פי שרוב השרש הוא בה״א: אם תשים אשם נפשו · אך זה אנו רואי׳ כי גמול טוב יש לו על הרע שסבל ואם שמה נפשו עצמה במקום אשם כמו שאמר את רשעים · עתה יראה זרע רב · כמו שאמר זכריה הנביא עליהם ורבו כמו רבו · ואמר ואל ארץ גלעד ולבנון אביאם ולא ימצא להם · ואמר יחזקאל ארבה אותם כצאן אדם: יאריך ימי׳ · כמו שאמר בספר הזה כימי העץ ימי עמי · ואמר זכריהו הנביא ואיש משענתו בידו מרוב ימים: וחפץ ה׳ בידו יצלח · הנה היה בגלות חפץ ה׳ לדכאו · וגמול זה יצליח בידו · חפץ ה׳ שירבה אותו וייטיב לו עד מאד · עד כאן דברי האמות מכאן ואילך דברי האל: מעמל נפשו · מעמל נפשו שסבל בגלות יהיה לו גמול שיראה ישבע · כלומר יראה טוב שישבע בו: בדעתו יצדיק צדיק עבדי לרבי׳ · עבדי הוא ישראל כמו שאמרנו בתחילת הפרשה · ופירוש בדעתו · כמו שכתוב כי מלאה הארץ דעה את ה׳ · וכתוב כי כולם ידעו אותי · והנה עבדי ישראל שהיה צדיק ויודע את ה׳ יצדיק בדעתו עמים רבים · כמו שכתוב והלכו עמים רבים ואמרו לכו ונעלה אל הר ה׳ ואל בית אלהי יעקב ויורנו מדרכיו וגו׳: ועונותם הוא יסבול · הוא בצדקתו יסבול עונות רבי׳ כי בצדקתו יהיה שלום וטוב בעולם: לכן אחלק לו ברבים · רבים ועצומי׳ הם גוג ומגוג והעמים אשר יבואו עמו אל ירושלים · כמו שאמר זכריה הנביא ואסף חיל כל הגוים סביב זהב וכסף ובגדים לרוב · וזה יהיה לו תחת אשר הערה למות נפשו גמול שמסר עצמו למיתה בגלות יהיה לו כל הכבוד הזה ויהיה ממונם תחת ממונו שלקחו ונפש׳ תחת נפשו שימותו שם כל חיל גוג ומגוג כמו שכתוב: הער׳ · שפך נפשו למות · וכן ותער כדה ענין שפיכה · אבל הוא בענין אחר: ואת פשעי׳ נמנה · כמו שפירשנו ויתן את רשעי׳ קברו והוא חטא רבי׳ · ויתכן לפרשו בגלות ור״ל חטא רבים שחטאו בו הגוי׳ והוא נשא וסבל צערם · והוא על דרך וחטאת עמך: ולפשעי׳ יפגיע · ואף על פי כן היה מתפלל בעבור הפשעי׳ שהיו פושעים בו והיה מבקש מהם לברך את ארצם · כמו שאמר ודרשו את שלום העיר אשר הגליתי אתכם שם וגומ׳ · וכמהו מן הכבד בלשון תאל׳ ובקשה הפגיעו במלך וישתומ׳ כי אין מפגיע · גם יש לפרש בעת הגאולה ויהיה פירו׳ כמו שפירשנו ועונות׳ הוא יסבל · ורבותינו פירשוה על משה רבינו עליו השלו׳ ואמרו תחת אשר הערה למות נפשו שמסר עצמו למיתה שנאמר ואם אין מחני נא מספרך אשר כתבת · ואת פשעי׳ נמנה שנמנה עם מתי מדבר · והוא חטא רבים נשא שכפר על מעשה העגל · ולפשעי׳ יפגיע שבקש רחמי׳ על פשעי ישראל · וי״ת הנה ישכיל עבדי · יצלח עבדי משיחא ותרג׳ כאשר שממו כמו דסברו לו׳ בית ישראל וגו׳: רני עקרה · כתרגומו · כי ההרה תחיל קרוב ללדתה וכן חיל כיולדה:

רשי

הפגיע בו · נסתר על ידו ונתרצה על עון כולנו שלא החריב עולמו · הפגיע אספר״יחיר בלע״ז לשון תחנה: נגש והוא נענה · נגש הנה בנוגשים ידוחקים: והוא נענה · בהוכחת דברי׳ סורפר לד״ין בלע״ז: ולא יפתח פיו · סובל היה ושותק כמו השה אשר לטבח יובל וכרחל אשר לפני גוזזיה נאלמה · ולא יפתח פיו מוסב על שה לטבח יובל: מעוצר וממשפט לוקח · הנביא מבשר ואומר כי זאת יאמרו האומות באחרית הימי׳ כשיראו כשנקלא מן העוצר שהיה עצור בידם וממשפ׳ היסורין שסבל עד עתה: ואת דורו · שנים שעברו עליו: מי ישוחח · את התלאות אשר מצאוהו: כי נגזר · היה מתחלה וגולה מארץ חיי׳ היא ארץ ישראל אשר מפשע עמי בא הנגע הזה לצדיקי׳ שבהם: ויתן את רשעים קברו · מסר את עצמו להקבר בכל אשר יגזרו עליו הרשעים שהיו קונסין עליהם הריגה וקבורת חמורים במעי הכלבים: את רשעים · לדעת הרשעי׳ נתרצה ליקב׳ ולא יכפו׳ באלהי׳ חיי׳: ואת עשיר במותיו · ולדעת המושל מסר עצמו בכל מיני מות שגזר עליו על לא רצה לקבל עליו כפירה לעשו׳ רעה ולאחוס חמס ככל הרשעי׳ אשר גר ביניהם: ולא מרמ׳ בפיו · לקבל עליו ע״א באלוה: ויי׳ חפץ דכאו החלי · הקב״ה חפץ לדכאו ולהחזירו למוטב לפיכך החלה אותו: אם תשים אשם נפשו וגו׳ · אמר הקב״ה אראה אם תהא נפשו נתנת ונמסר׳ בקדושתי להשיב לי אשם על כל אשר מעל אשלם לו גמולו ויראה זרע וגו׳ · אשם זה לשון כופר שנותן אדם לאשר שחטא לו אמי״נדא בלע״ז כענין שנאמר בפלשתי׳ אל תשיבו אותו ריקם כי השב תשיבו לו אשם: מעמל נפשו · היה אוכל ושבע ולא היה גוזל וחומס: בדעתו יצדיק צדיק · היה שופט עניי משפט אמת לכל הבאים לדין לפניו · ועונות׳ היה סובל כדרך כל הצדיקי׳ שנאמר אתה ובניך תשאו את עון המקדש: לכן · על עשותו זאת אחלק לו נחלה וגורל ברבים עם האבות הראשונים: הערה למות נפשו · לשון ותער כדה: ואת פושעים נמנה · שסבל יסורין כאילו חטא ופשע והוא בשביל אחרי׳ נשא חטא הרבי׳: ולפושעי׳ הפגיע׳ · על ידי יסוריו שבאת על ידו טובה לעולם: רני עקרה · ירושלם אשר היתה כלא ילדה: לא חלה · לשון לידה הוא שהיולדה על ידי חיל וחבלים יולדת:

אבן עזרא

הפגיע · מגזרת ויפגע במקום: עון · במקום הזה כמו עונש כמו אם יקרך עון כי לא שלם עון האמרי ויגדל עון בת עמי ויש אומרים מגזרת ואל תפגע בי ויהיה עון כולנו כמשמעו והטעם כי יפגע בעבור היות שלום בעולם כטע׳ ודרשו את שלום העיר לכן מלת עון תבא קשה עם הפגיע בו: נגש · מבנין נפעל: ולא יפתח פיו · ואין צורך לפרש זה כי כל יהודי כן הוא בגלות כי בשעה שיעונה לא יפתח פיו לדבר אף כי הוא הצדיק שבהם שלא יתעסק בעולמו כי אם בעבודת השם ולא יגיע שר או גדול שיעמד לו בפרץ בקום עליו אדם ולא יפתח פיו והטעם בכל עת: מעצר · והנה השם גואל ישראל והאמת צדיקי ישראל: לוקח · השם לקחו מעוצר והוא היה עצור במשפט ושפט נקמות: ואת דורו מי ישוחח · כמו או שיח לארץ ותורך והטעם מי היה מגיד לאנשי דורו שיהיה כן והוא כבר היה כמו נגזל מארץ חיים: מפשע עמי · דברי כל גוי וזה שהנגע שיהיה לישראל היה מפשעינו כמו מחולל מפשעינו והנכון שהוא כן ומפשע עמי יבא הנגע להם בעבור מלת למו שהוא כמו להם: ויתן · יש מפרשים על מתי גלות ויש אומרים שמלת במותיו מגזרת ואתה על במותימו תדרך והטעם בטן שיוסם על הקבר והנה יהיה במותיו כמו קברו: ואת עשיר · כמו ואת רשעי׳ והטעם הגוים שהם עשירי׳ כנגד ישר׳ והנכון בעיני שטעם הפסוק שכל כך היה ישר׳ בצער בגלו׳ שהיה רוצה שימות עם הגוי׳ כמו תמות נפשי עם פלשתי׳ והכתוב אמ׳ ויתן על מחשבתו כמו וילחם בישראל על בלק והטעם כי זה מרוב הצער שאמ׳ על לא חמס עשה כי הגוים יצערו ישר׳ חנם ולא בעבור מעשׂ שעשו ולא דבור רע שידברו שהוא נכון להתפרש לשני ענייני׳ ואם טען טוען והלא במות לא תסתכ׳ במלת על במותימו ומדוע השתנה במלת במותיו יש להשיב כי זאת המלה תבא על שנים משקלי׳ כמו סריסי פרעה וסריסי המלך: ויי׳ חפץ דכאו · כמו דברו לשלום מהבנין הכבד הדגוש: החלי · מבעלי הה״א בא על דרך האל״ף ואף כי שמצאנו תחלואיה אשר חלה יי׳ בה והנה חפץ דכאו לייסרנו בגלות: אם תשים אשם נפשו · שיתודה ויודה והטעם אם תשי׳ נפשו אשמתו לנגדו יראה השם ירא׳ בנים ויאריך ימי׳ שיראה הוא ובניו בישועת השם והנה ידבר על הדור שישובו לשם לדת

אורים ותומים

נגש והוא נענה עתה הנ׳יד כי הנ׳ תינים הנז׳ למעל׳ שהנ׳ עונשי׳ הבאים על כלל האומה מן האומות והם אשר בתמון והניף ג״כ יבואו עליו והנה כצאן אשר לטבח יובל כניף וכרחל לפני גוזזים נאלמה ולא יפתח פיו והוא הממון: וה׳ חפץ דכאו החלי כתן שופת כי תכאו שייסורין הבאים על הצדיק על חטאתיו כי אין צדיק אשר לא יחטא ענין אשר כאו על חטא השם אשר אמרנו ונמ׳ כי שייסורין הבאי׳ עליו בשביל חטאתיו לא יגיעו עד העיתה כי הוא ידוע שיעשה תשובה ויודה עליו ובהכירו חטאו ירחמו עליו מן השמים כחוקים שיהיה אבל אם הוא נתפש בעון הדור אין בידו התשובה שיפות בגללם וזהו אם ה׳ חפץ לדכאו כמו בעונותינו שחשבנוהו למעלה כשתשים אשם נפשו ירצה כשתשים נפשו עליו ויכיר כאשמו חוייב שיראה זרע יאריך ימים כי חפץ ה׳ בידו יצלח לכפר עליו אבל אני רואה ב׳ דברים הא׳ שהוא צדיק והב׳ שרואה רעות רבות וצרות וישבע בהם ולא יכופר עליו אלא בעיתה כאמור אם כן אינו בגלל חטאתיו אלא בעון העם ועל הם אמר: מעמל נפשו ישבע וזהו הכרות הנז׳ בדעתו יצדיק צדיק וכו׳ כי הוא מצדיק צדיק אם כן עונותיהם הוא יסבול ובגללם

מנחה גדולה

המסתכלים בהם ובזה וגבה מאד המשיח : ומ"ש ההר הגדול שהוא גדול מהאבות לפי שכל אב מהאבות תקן העולם בעון אחד ממה שנתקלקל ע"י אדם הראשון כמ"ש בס"ה שאברהם תקן ע"ז ולזה הפילוה באש לקיים פסילי אלהיהם תשרפון באש ואברהם טעם לער השריפה וכפר בעד אדם ולזה נקרא האדם הגדול ויצחק כפר על ש"ד שהרי הוא כאילו נשפך דמו על גבי המזבח ע"י הפחד שפחד כמ"ש ופחד יצחק ויעקב תקן עריות שעשה שלום בין שתי האחיות מה שאין זולתו גורם כי אם צרור ופרוד שעל כן נאמר ואשה אל אחותה לא תקח לצרור עליה בחייה · מעתה בתיישבו דחז"ל אשר בפסוק הזה שפירשוהו אכן לא נתבאר בדבריהם אם דברו במשיח בן אפרים או במשיח בן דוד כמו שחקר מהרי"א ז"ל שלא יתכן על משיח בן אפרי' שאיך יאמר עליו ירום ונשא וגבה מאד · ואם במשיח בן דוד יקשה אומרו כן משחת מאיש מראהו כי הרי ישעיה אמר עליו הן עבדי אתמוך בו בחירי רצתה נפשי נתתי רוחי עליו ובמקום אחר אמר ויצא חוטר מגזע ישי וגו' ואיך יאמר עליו נגוע ומוכה אלהים ומעונה כי הוא יהיה צדיק ונושע הוא · ואליו גוים ידרושו לא שיהיה נבזה וחדל אישים ושאר הפסוקים כולם שמורים שיקבל יסורין ומיתה בעד ישראל לא יתכן שידברו במלך המשיח בן דוד · אלא זה הכלל שמה שפי' חז"ל ות"י לא יעלה על הדעת שהוא פי' אמיתי בדרך הפשט בפסוק אבל הוא דרך דרש ואסמכתא בפסוקים שקבלתם אסמכוה אקרא והמוכיח כן הוא שהמתרגם תרגם שאר הפסוקים על ישראל לא במשיח וכן חז"ל פירשוס במשה רבינו לכן אחלק לו ברבים וגו' ע"כ תורף דבריו בחלק הזה · וגם הרא"בע ז"ל הקשה קרוב לזה כמו שאכתוב בסמוך בתוך דבריו בס"ד :

ולע"ד שדברי חז"ל כדרבונות וגו' והנכון בדבריהם הוא בפסוקים שהפסוקי' הזה לבד מדבר במשיח בן דוד ועליו כל השבח הזה ירום ונשא וגו' ואמר שתהיה שיעור מעלתו כאשר שממו עליך וגו' מדבר לנוכח עם משיח בן אפרים להחזיק לבו שלא יירא מרבבות עם שאם משיח בן אפרים יהרג הב"ה ינקם מהם ע"י משיח בן דוד שיזה דמם של גוים רבים וזהו שאו' לו כאשר שממו עליך רבים כשיצאת אתה משיח בן אפרים לעולם שממו עליך רבים כאו' בלשון תימ' היתכן שיהיה כן משחת מאיש מראהו ותוארו מבני אדם הזה יהי' משפט המושיע הנה כשיעור הזה שלעגו עליך בהפלגה כן יזה דם גוים שלמשיח בן דוד הוא או' שהרי מדבר שלא לנוכח מורה שמדבר על זולתו מהנדבר שהוא משיח בן אפרים שהמשיח הנז' יזה דמם של גוים רבים ומלכיה' ישימו יד על פיה ז"ש עליו יקפצו מלכי' פיהם כי אשר לא סופר להם ראו ע"ד הוספת על השמועה כלו' על מה שסופר להם קול' בא המשיח בן דוד הנה ראו נוראות עוד מה שלא סופר להם ראו ואשר לא שמעו התבוננו כלו' ועל אשר לא שמעו אשר התבוננו מרוח בינת' שהבינו דבר מתוך דבר גם עליו מוסף עא"כ · והשי"ת מדבר בעדו ובעד כל קהל ישראל או בעדו ובעד המשיחים ואו' כי זרוע ה' על מי נגלתה בימים שעברו עד שיוכלו לדמות מילתא למילתא כי זרוע ה' על מי נגלתה בגלוי כמ"ש חשף ה' שבמצרים אעפ"י שעשה השי"ת בזרוע עוזו אבל לא כל כך בגלוי כפעם הזאת בגאולה האחרונה · ואמר על משיח בן אפרים שיבוא קודם משיח בן דוד ולפניו שיהיה כמו יונק וכ"ד א' קטן בערך המשיח בן דוד הבא אחריו ז"ש ויעל כיונק לפניו וכשורש מארץ ציה שהשורש הוא קטן מאד כן המשיח בן אפרים לא תואר לו וגו' נבזה וחדל אישים בכמה מכאובות כמו שספרו עליו חז"ל שעומד בשער רומי וקושר כל מכה ומכה בפני עצמה א' לא' פן יקרב עת הגאול' פתאום ויהיו המכאובות שלו וחליו כאלו ההסתר פנים הזה מהחלאים הנז' היה ממנו וממעשיו שבטו אלה להיותו ולא חשבנוהו לכלום אבל האמת איננו שהוא אין לו אשם בחליו ומכאוביו ז"ש אכן חליינו הוא נשא שהחולאים שהיו מעותדים לבא עלינו בעונינו והוא נשא ומכאובים הוא סבלם ואנחנו טעינו שחשבנוהו נגוע ומוכה אלהים כדרש"י שפאוי למקום כאשר בא ברש"י ז"ל וכמ"ש המפור שהיה המשיח בן אפרי' עוצר ומושל בישרא' ובאומות ועושה משפט והוא לוקח כשירצו האומו' להרגו ואת דורו מי ישוחח ויספר את התלאו' אשר מצאוהו כי נגזר מארץ חיים ונהרג וזה הי' מפשע עמי הנגע המעותד למו יסבול הוא ויתן את רשעים קברו שנקבר בין ההרוגים במלחמ' שיתקבצו עליו הגוים להרגו ואמר שיהיה נמסר ביד עשיר שהוא מלכות זדון בכל המיתות שימיתוהו שלא יהרגו אותו מהרה אבל יעניטוהו כמה עונשים ומיני הצער רעים וחמורים כמה וכמה מיתות ז"ש ואת עשיר במותיו לשון מיתות הרבה על לא חמס עשה במעשה ולא מרמה בפיו בדיבור כי אם אמונת השי"ת בפיו וה' חפץ דכאו והחליאו ואם אתה ישראל תשים לנגד עיניך האשם הזה של הריגתו ופיקוח נפשו אם יהרג ותצטער על זה הנה הצער הזה יעורר אותך לשוב ויגרום שלא יהרג משיח בן יוסף אבל יראה זרע יאריך ימי' ומעמל נפשו אשר סבל ישבע כלומר יאכל וישבע מהשכר הניתן לו על העמל נפשו בדעתו יצדיק צדיק ואעפ"י שלא יהיה מגדר וערך משיח בן דוד עכ"ז בדעתו יצדיק עבדי לרבים יזכה ועונותם יסבול ביסורין ולכן אחלק וגו' זהו ישוב הפסוקים על פי' שיטת חז"ל שמדברים במשיח בן דוד ומשיח בן יוסף שהוא בא מאפרים : ועיין רש"י ז"ל ובי הרא"בע ז"ל והרד"ק ז"ל ומהרי"א ז"ל בחלק הראשון יספר בו הנביא ההצלחות שיגיעו לאומה בזמן גאולתה וקראה עבדי לפי שאפי' בגלות לא עברו תורתו ומצותיו ועבודתו כעבד נאמן וסבל הגלות ולפי שמתחילה היה עם חכם ונבון ובגלות נאמר ואבד' חכמת חכמיו ובינת נבוניו תסתתר והמשורר אמר ולא אתנו יודע עד מה לזה יעד שבעת הגאולה הנה ישכיל עבדי השכלה נכונה ולענין המלכות שישבו לארץ בגלות עליה אמר ירום · וכנגד מעלת הנבואה שהיה נמצא בהם בימים מסיבת הארון והשכינה שביניהם אמנם בגלות כתיב לא ימצאו חזון מה' וכתיב אין עוד נביא · עליה יעד לעתיד ונשא מלשון נבואה כמו וה' נשא עליו המשא הזה וכנגד המעלה שהיו דבקים בה' אלהיהם ככתוב ואביא אתכם אלי ובגלות נתרחקו שלא מעל פני עליה יעד לעתיד ואמר וגבה מאד שהוא הדיבוק עם גבוה מעל גבוה שומר וכמ"ש כאשר שממו עליך וגו' הביא כמ"ל כדרש"י ז"ל והרד"ק ז"ל · או יהיה יזה כמו ויז נצחם כאילו אמר ישפוך דמיהם וטעם כפל אשר לא סופר וגו' ואשר לא שמעו ר"ל אשר לא סופר להם בבית ראשון ראו עתה בגאול' העתידה ואשר לא שמעו בבית שני התבוננו עתה שנתחדש בו מי האמין לשמועתינו שהרמי' ונשאי' נשפלו ונפלא השני וזרוע ה' על מי נגלתה הלא על עם בזוי ושסוי · או יאמר שיתמהו לעתיד על האמונות הכוזבות שנחלו על דרך אך שקר נחלו אבותינו הבל ואין בם מועיל לזה יאמרו בלשון תימה מי האמין לשמועתינו ר"ל מי האמין לאותן הדברים ששמענו אליהם כימי עולם ושנים קדמוניות אשר לא היה ראוי לשמוע אליהם מאחר שזרוע ה' על מי נגלתה אלא על משה אדון הנביאים ככתוב מוליך לימין משה זרוע תפארתו ואמר בגאולת ישראל ויעל כיונק שהוא משל אל הענף הקטן שהוא כילד ותינוק זה לו' שעלה ישרא' לפניו יתברך כיונק הזה להשתעשע בו ועל שם שתמהו למיתתו כאילו הוא עתה עם לקחם לו כמו שהיה הענין ביציאת מצרים ולכן הוא מרבה לו טובות ונפלאות והוא ע"ד ילכו יונקותיו ואין הדבר כן כי הם שורש יבש מארץ ציה לא תואר לו ולא הדר מבני אדם ואנחנו עדים בדבר שבעינינו ראינו ז"ש ונראהו (ק"ק לדבריו שהי"לל ונראהו הוי"ו בפ"תח כיון שהוא לשון עבר) וכיון שכן שאין לו מראה ונחמדהו בתמיהה (כדרש"י) וראו שנחמדהו ליונק הזה נבזה וחדל אישים ככז"ל במפרשים ואמר חדל אישים רמז לגרושין מארצם שהיו חודלים אותם מביניהם כי היה איש מכאובות וידוע חולי שמסיבת הגלות יהיו היהודים תמידיים בחליי' יותר משאר בני אדם מדאג' הגלות גם מהשגח' השי"ת דרך עונש ולז"א איש מכאובות וידוע חולי ולזה היו מסתירים פנים ממנו ז"ש וכמסתר פנים ממנו לפי שהיה נבזה ולא חשבנוהו או שהחסידים שבהם היו מסתירים מלהביט בפני יהודי שנחשב להם לעון פלילי · ומפרשי העכ"ום הרחיקו מאד שיאמר שם איש על אומה · ובאמת שממיעוט בקיאות בכתבי הקדש קרה להם זה הלא תראה שאמר ואיש ישראל התפקדו ואיש ישראל נשבע במצפה · ואיש ישראל כי צר לו וכיוצא כאלה רבים ובהיות שהמשילו בפרשה בלשון יחיד עשה המשילו בלשון יחיד גם נוכל לו' שלא אמר בכל הפרשה איש על כלל ישראל כי אם כן משחת מאיש מראהו כן משחת מראהו של ישראל מאיש ר"ל מכל איש ואיש שבאומות ואמרו איש מכאובות שלא לבד יהיה נבזה וחדל אישים מהאישים הנכבדים היפים והבריאים מהאומות אבל גם איש מכאובות וידוע חולי שבטבעו כעור ונמאס גם הוא כמסתר פניו מישראל ותהיה וי"ו וכמסתר במקום והיה כמסתר כמו שהביא רבי' יונה · ואחר שזכר זה באיש מכאובות וידוע חולי אמר שכן גם כן היה הנבזה הנזה לישראל ואמר ולא חשבנוהו לפי שהדברים הנזכרים הם מהאומות שמדברים בכללם ולא חשבנוהו כאילו אמרו הפקלה והנכבדי' יחדיו כקטן כגדול לא חשבנוהו לישרא' לכלום בעת גלותו· ואמרו אכן חליינו איננו כדברי המפרשים שפירשו חליינו על החלאים הראויים לבא על האומו' אכן חליינו ר"ל החלאים שאנחנו החלינו אותם ומכאובינו המכאובים שהכאבנו אותם כי הפעולות לפעמים יתייחסו אל הפועל כמו תפילה לעני שאין התפילה אליו כי אם לשי"ת וכן לפעמים ייחסו אותם לשי"ת כמו ושמחתים בבית תפילתי לפי שהוא מקבל אותה · ולפי שאמר על ישראל איש מכאובות וידוע חולי באר עתה בפסוק הזה ואמר אכן חליינו הוא נשא שהחולאים שהחלינו אותו [illegible] והמכאובות הכאבנו היינו סיבתם כמשכי' אליהם ממנו ואנחנו חשבנוהו וגו' ר"ל הי' דעתינו [illegible]יהם ומכאוביהם היו מאת האלהים להרע להם ולהענישם ולא היה הדבר כן ואחר שדבר על החלאים הטבעיים ומכאובות שהיו האומות סיבה אליהם דבר עוד בחלאים שהיו עושים להם

בבחירה בפלע ובחבורה ומכה טריה וז"ש והוא מחולל מפשעינו שמפשעינו ועונינו ומרוע בחירתינו עשינוהו מחולל ומדוכא ואמנם אמרו מוסר שלומינו פי' הרא"בע ז"ל המוסר והייסורין להתמיד שלומינו היה עליו כלומר להשחית בו כי בחבורתו נרפא לנו כי בהיותי שקט בשלוה אוי להם לגוים ולכן בחבורתו נרפא לנו · ולפי דעתי מוסר שלומינו ר"ל זהו התנצלות האומות שאו' לא על תלונתם של ישראל כי אם על המדריכים אותנו והדורשים ומייסרים את העם במוסר השכל והוא שהיו אומרים לנו מוסר להתמיד שלומינו הכל היו מדברים עליו על ישראל והמוסר שהיו אומרים לנו היה שבחבורתו ובמה שנרע לישראל בעשיית לו חבורת פלע ולנפשותינו זה יהיה רפואה לנו כמלא שהמוכיחים היו מכשילים אותנו באמור לנו תמיד דרך מוסר ששלומינו תלוי במה שנרע לישראל ואמר כולנו כצאן תעינו שאעפ"י שכל אומה ואומה מאדום וישמעאל מתחלפת היא באמונותיה אבל הצד השוה שבהם להרע לישראל וז"ש כולנו כצאן תענו בענין הרעתינו לישרא' אעפ"י שאיש לדרכו פנינו בענין האמונות לא ראי זה כראי זה · וה' הפגיע בו את עון כולנו שהיו חושבים שהב"ה למשפט שמו וצור להוכיח יסדו לשומו למפגע לכל רשעת האומות ועון כול' שיחולו על ישרא' ולפי זה עון כולנו על העון קאמר ולא העונש כדעת המפרשים ואחר שדבר בעונשי הגוף שענשו האומו' אותנו חזר לדבר בעונשי הממון במסים וארנונית והוא אומרו נגש והוא נענה נגש בכסף כמו לא יגוש את אחיו ועל זה אמ' נגש והוא נענה' גזול בממון והו' בגופו נענ' ועכ"ז לא יפתח פיו אבל היה כשה לטבח יובל שיוליכו אותו להורגו כן היו ישראל סובלי' רעות ומכות בגופ' ולענין הממון אמר וכרחל לפני גוזזיה נאלמה כן היו גוזזים תמיד ממונינו · ואפשר לפרש נגש והו' נענה הכל על הממון שהיה נגש על הממון ומכים אותו לאמר הב הב וזהו והוא נענה וא"כ הזכיר עוד מהשפלת ישראל שנטל מהם שבט מלכות ועל כן בטל דבר המשפט שאין כח בהם להעמיד משפטי התורה על תלם וז"ש מעוצר וממשפט לוקח שעוצר הוא המלכות שנטל מהם וזה היה סיבה שלוקח ג"כ ממשפט שהם הסנהדרין ואמר ואת דורו של ישרא' מי ישוחח ויספר את תהלתו ומעלתו בהיותו בא"י היא ארץ החיים כמ"ש אתהלך לפני ה' בארצות החיים כי שם היה לו לישראל עוצר ומשפט אלא שהאומות היו סיבת לקיחתו מעוצר וממשפט לוקח ברוע בחירת העמים אשר נגזר מארץ החיים היא א"י משם נמשך נגע החרבן והעדר המלכות והמשפט והנגע הזה נמשך לעמי מפשעו וז"ש מפשע עמי נגע למו ואמר למו בלשון רבים עם היות כל הפרשה בלשון יחיד וכן הי"לל נגע לו לגלות על כל הפרשה שהיחיד הנזכר בה הוא כלל עם בני ישראל ולרמוז לשני החרבנות ראשון ושני (ואין זה תירוץ שהרבוי היה ראוי להיות בתיבת נגעים לו) זכר עוד מין רביעי מהצרות שסבלו ישראל אפי' אחר המות שכתוב במתים חפשי הם לא יצאו חפשי שיקומו רשעי האומו' באישון לילה ואפילה להפשיט המת מקברו את תכריכיו ולחרף ולגדף את גופותיהם ובפרט אם הוא יהודי עשיר כמו שקרה בארצותינו כמה פעמים (ובארץ ישמעא' גם כן כי לכך משליכים מי כרכו' על התכריכי' לצבעם להכר) וע"ז אמר ויתן את רשעי' קברו שקברו נתן ביד רשעי' ונרדפהם ואת עשיר במותיו ר"ל וכ"ש אם הי' עשיר בזמן מותו שאז הי' קברו נתן לרשעי' יותר כי יחשבו ירד אחריו כבודו לקברו ולפי שספ' כאן כל רעו' הגלו' חתם דבריו ואמ' על כלל דבריו על לא חמס עש' במעש' ולא מרמ' בפיו בדבורו ואמ' על לא חמס עשה הם דברי האומו' כפי מחשבת' אבל הנבי' לא אמת זה לפי שבגלו' מבואר שהיו פושעים בישרא' בעלי גזל ואונאה ומרמה עד שמפני זה יעד לעתי' לבא זרע ישרא' לא ידברו עול וגו' מכלל שקוד' לכן לא היו ככה אבל האומות שמפני שכוונתם היה להגיד שסבלו ישראל רעות הגלות שלא כדין אמרו זה וי"מ על לא חמס עשה על גלות אדום בכל כך מהצרות בעבור שהרגו אותו האיש שנהרג בסוף בית שני הם עשו הדבר במשפט ובעבור שלא עשה ישראל חמס לפוטרו שונאים ועונשים אותם ואמר ולא מרמה בפיו על גלות ישמעאל שמצרים להם לישראל על שלא הודו בפיהם לפנות דתם ועניניהם וזה שאמר על לא מרמה בפיו · וה' חפץ דכאו החלק השלישי מהפרשה והם דברי הנביא ולא ישרו בעיני דרכי המפרשים וחשבתי אני שלשה דרכים והשנים לא החזקתי בם מפני הסיבות שאזכיר · והשלישי אחזתיו ולא ארפנו · הדרך הראשון שמלת אם תשים אשם חוזרת למעלה ויהיה הכתוב מסורס כאלו אמר וה' אם חפץ דכאו החלי כלומר אם רצה להעניש בגלות תשים אשם נפשו כלומר דע נא והאמן שלא היה כי אם בחטאת ישראל ואשמת נפשו כי אין יסורין בלא עון ולכך אם חפץ השם יתברך לדכאו לישראל ולהחלותו בכמה מינים מהמכות והחליים אל תחשוב שהיה הדבר כדברי מלכי האומות שאמרו שהיה כל זה לישראל על לא חמס עשה ולא מרמה בפיו אבל תשים אשם נפשו והאמין שבעונותינו סבל רעות הגלות ולכן אחרי המידות מהעונות בצרות הגלות יראה זרע יאריך ימים בזמן הגאולה שיתרבה העם רבוי רב כמ"ש יחזקאל ארבה אותה וגומר ולפניה אמר ורבו כמו רבו · והדרך השני שתהיה תיבת החלי מהחלימני לומר שתכלית החפץ שדכאו הוא כדי להבריאו ולהחלימם בחיי הגאולה ולכן עם היות שתשים אשם לנפשו לומר שהיו לו חטאות ואשמות שגרמו לו כן הנה סוף שיזכה לטובות הרבה יראה זרע יאריך ימים אבל הפירוש הזה איננו נכון כי היה צריך שיאמר החלים במ"ם שהיא למ"ד הפועל (ואי משום הא לא איריא כי למפרשים לשון חולי והוא הפשט יקשה ג"כ שחסרה האל"ף שהיה ראוי להיות החליא א"כ חסרה למ"ד הפועל) והדרך השלישי וה' חפץ דכאו לא להמית אלא החליאו בתקות רפואה ועד"ז אמר המשורר ע"ה הלעולמים וגו' האפס וגו' השכח וגו' ואומר האמת היא חלותי היא חולי ולא הריגה וכלייה משני' רבים ז"ש שנות ומהכת האלהי ימין עליון אבל סופו שיתרפא ולזה אם היות שתשים אשם נפשו של ישראל לומר שיש להם חטאות ואשמות עכ"ז סוף שיתרפא ויראה זרע ויאריך ימים וחפץ השם שהוא שישובו כל העולם להכיר האמת בידו של ישראל יצלח שמציון תצא תורה ודבר ה' מירושלם · וביאר הנביא באיזו זכות יכופר עון ישראל והוא במה שיכניס את האומות תחת כנפי השכינה וזה שאמר מעמל נפשו וגו' ואינו לשון עתיד אבל לשון עבר יראה ישבע יצדיק והוא כמו עבר מספר מה שאירע לו בגלות ויגיד הנביא שלשה זכיות גדולות לישראל האחד שהיה מכיר האשם שבנפשו ממה שחטא והוא שקרא עמל כמו הרה עמל וילד שקר שעמל נפשו יראה אותה תמיד לנגד עיניו כמו וחטאתי נגדי תמיד · ישבע בנפשו זכות שני שהוא עשיר השמח בחלקו עם היותו גולה ומטולטל ז"ש ישבע בדעתו שהיה עשיר ושבע בדעתו ממה שידע מהתורה פקודי ה' ישרים משמחי לב נשבר ונדכא · ואע"פי שבעלי הטעמים עשו זקף בתיבת ישבע להבדילו מבדעתו והיתה ישבע קמוצה הנה פירושו ישבע ימים בעצמו ואחר כך זכר שבת השובע והסתפקות ההוא כאומר שהיה בדעתו ורש"י פירש כנז"ל : ואפשר לפרש לעתיד כפשוטו של מקרא לפי שזכר למעלה שיזכה יראה זרע והשני יאריך ימים והג' והחפץ ה' בידו יצלח באר שלשתן כנגד יראה זרע אמר כאן מעמל נפשו יראה המ"ם של מעמל מ"ם היתרון כמ"ש יקרה היא מפנינ' לז"א שיותר מעמל נפשו יראה זרע הנז' כי מרובה מידה טובה ממידת פורענות שעמל · וכנגד יאריך ימים אמר כאן ישבע שימות זקן ושבע ימים · וכנגד מ"ש וחפץ ה' בידו יצלח שהוא בהכנסת האומות תחת כנפי השכינה לקרוא כולם בשם ה' ולעבדו שכם אחד לז"א בדעתו יצדיק צדיק כלו' בידיעתו וחכמתו יצדיק צדיק ויזכה רבים ויסירם מאמונ' · ויביאם לצדק עולמי' יאמר שלא יחדל מזה בעבור מה שהרעו האומות להם בגלות וזהו ועונותם הוא יסבול ר"ל אעפ"י שעונותם הוא יסבול עתה בגלות · ואמנם אמרו לכן אחלק לו ברבים דברי הנביא המתפלל לש"ית שיחלק לישראל ממשלה ברבים מהאומות וכן את עצומים שהם האומות העצומות יחלק שלל והם האומות שיפלו עם גוג ומגוג שיתן הב"ה שללם ביד ישראל ואמר שיזכה לזה לארבע סבות האחת אשר הערה למות נפשו א"ל שישראל הערה נפשו למות על קדושת הש"ית והערה לשון שפיכה כמו ותער כדה · והשנית לפי שאת פושעים נמנה שהאומות היו מונים את ישראל בכלל הפושעים והכופרים וכדי בזיון וקצף ולכן יהיה שכרו שיעלה לגדולה והשלישית והוא חטא רבים נשא שמה שהיו רבי' חוטאים במה שהיו מרעים לישראל היו ישראל נושאים וסובלין אותו כצער ונזק שהוא חטא למרעי' ההם המזיקים את ישראל והרביעית לפי שלפושעים יפגיע של פושעים המרעים לו היה מפגיע ומתחנן אלהים כעיני עבדים אל יד אדוניהם ולכן שורת הדין שבמקום ומפגיע אליהם בגאולה ימשול בם או יהיה הכוונה שישרא' בגלות יפגיע לש"ית בעבו' האומות ושלום המלכות · והדרך השני בכתובי' לפרש על יאשיהו שקונן עליו ירמיהו ואמר רוח אפינו משיח ה' שהרגו פרעה נכה דרך העברתו לאשור ומת בעון דורו ולפי שהיתה מיתתו דבר מתמיה בהיותו מלך צדיק לכך ניבא עליו הנביא ישעיהו שכן אמר אחר זאת הפרשה בפרשת צופיו עורים וגומר נראה שניבא ג"כ על זה שאמ' הצדיק אבד וגו' ואין להפלא במה שבאה הנבואה הזאת בתוך יעודי הגאולה כי אין נבואת הספר הזה מסודרות ומקושרות זו לזו אבל נכתבו כל נבואה שנבאה הנביא בפני עצמה כמו שירא' משגנון הנבואות ואפשר ג"כ לומר כי בעבור שזכר למעלה לא יוסף יבא בך עוד ערל וטמא ואמר כנגד האומות סורו סורו צאו משם וגומר לכך הראה ה"ב לנביא רעה גדולה שאירע ונמשכה מפרעה נכה מידי עברו דרך העברה בארץ ישרא' שנהרג שם יאשיהו להגיד שלא יקרה עוד כן בזמן הגאולה שלא יוסף עבור שם עוד ערל וטמא (וקשה קצת כי היעוד ההוא ודאי בתוך ירושלם קאמר ולא בכל תחום ארץ ישראל ויאשיהו לא נהרג אלא חוץ לירושלם ואם כן אין שייכות לענין לא יבא בך עוד ערל וטמא לענין יאשיהו) והגיד הנביא בשם הש"ית רה"שוכה שלימות יאשיהו עבד ה' כדו'

אביו

אביונים היה עבד ה' ויהי דוד לכל דרכיו משכיל וז"ש הנה ישכיל עבדי שיבין ויחכם בדרכי הש"ית כמ"ש בד"ה ויסר יאשיהו את כל התועבות מכל הארצות אשר לבני ישראל וגומר ובבחינת מלכותו אמר ירום שמלך על יהודה ועל אותם שהחזיר ירמיהו לדעת חז"ל ובד"ה כתיב ויטהר יהודה וירושלם ובערי מנשה ואפרים ושמעון ועד נפתלי מורה שמשל גם כן עליהם כדח"זל ואמר וגבה לומר שכל מחשבותיו לש"ם לגבוה מעל גבוה ולא לשמש ולירא כאבותיו · ואפשר שאמר ירום על מעלת המלכות ונשא על מעלת המדות וגבה מאד על מעלת הדעות והדבקות האלהי שהיה זה בו בהפלגה רב מאד ואחר שדבר על מעלתו דבר על מיתתו שהיתה ברשעת דורו ולכן דבר עם ישראל הנזכרי' בפסוקים הקודמים לכך מדבר עם ישראל לנוכח ואומר להם לישראל כאשר שממו עליך שהרי כמה חסידים נעשו שוממים ומתו בעונכם כן משחת יאשיהו מאיש מראהו הוא פרעה נכה שהשחית מראהו של יאשיהו וכן גם כן נשחת תוארו מבני אדם אנשי צבאו של פרעה נכה ויעד על בקמתו ואמר כן יזה דמם של המצריים והשי"ת ינקם מהם ועל פרעה אמר עליו יקפצו מלכים על החרבן שיעשה ככוכב נכר במצרים ועליו הוא אומר כי אשר לא סופר להם ראו ואשר לא שמעו התבוננו והיה זה זמן מועט אחרי הריגת יאשיהו כי מיהר הש"ית ליקם דם עבדו ואחר זה התחיל הנביא להתרעם על פטירתו של יאשיהו בשם ישראל כאילו אומר מי האמין לשמועתינו הרעה ממיתת יאשיהו הצדיק אשר הוא דבר תמוה מאד שהצדיק יאבד · ואפשר לפרש למ"ד לשמועתינו שהיא למ"ד הסיבה יאמר מי האמין הרעה הגדולה הזאת מיתת יאשיהו שאין מי שיאמנה לסיבת שמועתינו מהיושר והצדק והטהרה והחסידות שהיתה בו ובישראל על ידו והיה ראוי שעל שחל ופתן ידרוך ויכלכל וא"כ איך נהרג שהיה ראוי שזרוע ה' תגלה עליו על יאשיהו לא על פרעה ז"ש וזרוע ה' על מי נגלתה כלומר האם היה פרעה נכה צדיק יותר מיאשיהו חלילה וערך ערכו להמיהתו מרוע ופחיתות פרעה נגד שלימות ומעלת יאשיהו שמפאת שתי הבחינות האלה תגדל התימה מרוע סדר ההשגחה שהיה יאשיהו צדיק ורע לו ופרעה נכה רשע וטוב לו וזה שאמר על יאשיהו ויעל כיונק לפניו ר"ל שמילדותו מהיותו יונק נתישר לעבודת הש"ית ללכת לפניו בתום לבבו וכן כת' עליו בד"ה ובשמנה שנים למלכו והוא נער החל לדרוש לאלהי דוד אביו והפליג לדבר בשלימותו שהיה יאשיהו כשורש מארץ ציה לפי שאבותיו אמון ומנשה היו רעים וחטאים לה' מאד וכשמלך יאשיהו היה העולם כארץ ציה וצלמות מלא גלולים וע"ז ויצא יאשיהו כשושנה מבין החוחים וכשרש מארץ ציה ועתה כשנפלו אימות עליו לא תואר לו ולא הדר וגומר ולא מראה ונחמדהו כלו' זיו אנפוהי אשתניו ואין לו עוד תואר והוד מלכות שהיה לו מקודם וכמ"ש משחת מאיש מראהו וגומר ועכ"ז ונחמדהו כי אחרי מותו גדלה חמדתם אליו ואתה תדע שעם היות שבא בספר מלכי' סיפור מיתת יאשיהו בקוצר הנה בד"ה נזכר שלא מת מיד כאש' ירו בו המורים אבל בא לירושלם נגוע ומוכה אלהי' ומעונה משחת התואר ושם מת ואחרי שזכר שלימות יאשיהו זכר פחיתות האיש המשחי' אותו פרע' נכה ועל חסרונו אמר נבזה וחדל אישים איש מכאובות וידוע חולי שלא היה פרעה נכה גבור חיל רב פעלים כי אם נכה רגלים בעל חולי הפודגרא (לא"זל שנשכו הארי שבכסא שלמה כשלקחו פרעה ובקש לישב עליו נשכו ועשאו נכה רגלים) וכמו שקראו למעלה איש משחת מאיש מראהו אמר כאן חדל אישים איש מכאובות וידוע חולי והיה כל כך נבזה ובלתי נחשב בעיניו שהסתרנו פנים ממנו כששלח לומר ליאשיהו מה לי ולך מלך יהודה לא עליך אתה היום כי אל בית מלחמתו ובני יהודה הסתירו פנים ממנו ולא קבלו דבריו כי היה נבזה בעיניהם ועל זה אמר וכמסתר פנים ממנו נבזה ולא חשבנהו אך האמנם לא ידע של פרעה נכה נגעה ביאשיהו להרגו אכן חליינו הוא נשא ומכאובינו הוא סבלם ר"ל אנחנו סבבנו ליאשיהו החולי והמכאוב שסבל לא פרעה נכה ויהיה חליינו ומכאובינו כנוי לפועל שהעונות שלנו גרמו החולאים והמכאובות שבאו על יאשיהו אם כן שלנו הם ז"ש חליינו מכאובינו או אפשר שכנוי חליינו הוא החולאים שהיו ראוים לבא עלינו ולהיות שלנו וכן מכאובינו והוא סבלם איש צדיק בעדינו ולכן אנחנו חשבנוהו נגוע ומוכה אלהים ומעונה ומיד הש"ית לא מיד פרעה נכה כי הוא לא היה כי אם כלי מיתה כחרב ביד ההורג והראיה על זה שמוסר שלומינו עליו ובחבורתו נרפא לנו רוצה לומר שבמיתתו הוסר השלו' והביטחון שהיה לנו עליו בעודו בחיי' קייתו או יהיה פירוש עליו על מיתתו שהוסר שלומ' על מותו וכן היה באמת כי הנה אחרי מותו מלך יהואחז בנו שלשה חדשים ויאסרהו פרעה נכה ויתן עונש גדול על הארץ וימלוך את יהויקי' ומיד עלה נ"נ עליו ויאסרהו בנחושתים להוליכו בבלה ומת בדרך בחרפה ובוז ואחריו מלך יהויכין שלשה חדשים ויעלה עליו ג"כ נ"נ ויגלהו עם כלי בית ה' ועם רוב שרי ירושלם וגבורי החיל והחרש והמסגר וימלוך צדקיהו ובימיו נחרבה ירושלם ונשרף בית ה' ונשחטו בניו לעיניו ועורו את עיניו והוליכוהו בבל הרי מבואר שמיום מות יאשיהו הוסר כל שלום יהודה וירושלם וילכו בלא כח לפני רודף מרעה אל רעה עד שלימים מועטים כ"ב שנה גלתה יהודה מעוני ועל זה באמת מוסר שלומינו עליו שהוסר שלומם וטובתם בסיבת מיתתו והפך בהפך שבחבורתו ר"ל בחייו בהתחברו אלינו נרפא לנו כי היה מגין בעדינו ורפואה שלימה היה לכל חליי פשעינו וצרותינו וכמ"ש ירמיהו מסכי' לזה כולו רוח אפינו משיח ה' נלכד בשחיתות' אשר אמרנו בצילו נחיה בגוי' ולפי שיאמר אומר אולי היו בני יהודה צדיקי' בימי יאשיהו ואיך אמרו מחולל מפשעינו מדוכא מעונינו הנה להשיב לזה אמרו כולנו כצאן תעינו וגומר כלומר עם היותו שיאשיהו הסיר הבמות והעבודות אלילים מן הארץ הנה יחידים עובדים אותה בסתר וכמ"ש חז"ל באיכה רבתי ועל זה אמר כולנו כצאן תעינו וגו' והשם הפגיע בו את עון כולנו שהפגע שהי' ראוי שיקבלו הם על עונותיה' הפגיע הב"ה ביאשיהו ע"י פרעה נכה וספרו עוד בתלונה הזאת מסבלנו' יאשיהו שעם היות שראה עצמו נגש ר"ל נרדף מהמצריים באותה המלחמה והוא בעצמו היה נענה נגוע ומוכה הנה עם כל זה לא פתח פיו לקלל את יומו ולא נתן תפלה לאלהים מתוך צערו אבל היה בסבלנותו כמו השה שהוא הזכר מן הצאן כאשר לטבח יובל ויראה עם זה את הרחל שהיא נקבתו לפני גוזזיה נאלמה ועכ"ז אותו שה כ"כ סבלן בטבע שלא יפתח ולא יצעק מרה לא על הריגתו ולא על גזיזת נקבתו כן יאשיהו ראה עצמו ומחנהו נגש ונרדף לפני האויבים במדרגת הרחל לפני גוזזיה וראה עצמו נענה ונגוע והיו מוליכים אותו למות בירושלם במדרגת השה לטבח יובל ועכ"ז לא יפתח פיו להתרעם ממשפטי השם וכפי זה הפירוש והיה לא יפתח פיו הראשון נאמר על יאשיהו ולא יפתח פיו האחרון על השה שזכר וכ"ף וכרחל איננה כ"ף הדמיון כי אם כ"ף הזמן כמו כבואכם את העיר בצאתי את העיר והמשיך הנביא דברי התרעומו' הזא' באומרו על יאשיהו מעוצר וממשפט ר"ל מהמלכות ומהמשפט שהיה עושה משפט וצדקה ואחרי שלקח אותו אלהים את דורו מי ישוחח כלומר מי יתפלל ויגן על דורו או מי יוכיחם ויורם וילמדם דעת ויראת ה' כיון שהוא נגזר מארץ החיים לכן נאמר באמת שבאותו פשע עמי שסבב מיתתו בא הנגע למו ר"ל לישראל עצמם כי הם היו הנגועים במותו נהרגים יותר ממנו כי הנה ליאשיהו לא היה אז במותו היזק אחר אלא שנתן השם יתברך עם אותן הרשעים המצריים ועל ידם קברו ואמר קברו על מיתתו כי מפני שהמת נקבר יקרא המת קבר · ואפשר שאמר שאותם הרשעים המצריים נתנם הש"ית כלים וסבה לקברו כי היו במדרגת המקברים את המת ואפשר לפרש ויתן את רשעי' קברו שנקבר אצל אמון ומנשה אבותיו שהיו רשעים או עם בני יהודה וירושלי' שהיו עובדי אלילים וכן נתן את פרעה נכה העשיר המושל במכמני מצרים כלי ואמצעי למיתתו וזהו ואת עשיר במותיו כי לפחותותו לא קראו מלך ולא גבור כי לא בחר בו עשה זה אבל קראו עשי' שהוא שם יאמר למלך כמ"ש שלמה ע"ה גם במדעך מלך אל תקלל ובחדרי משכבך אל תקלל עשיר וסוף הדברי' על לא חמס עשה ולא מרמה בפיו שיאשיהו היה תם וישר ירא אלהים וסר מרע ולא מת בעונו אלא שה' חפץ לדכאו ר"ל שהשם יתברך הוא רצה וחפץ לדכאו והיא נתן בו אותו החולי לא המורים ותראה כי זה הלשון חליה אמרו על עצמו כשהוכה שנאמר בד"ה ויאמר המלך לעבדיו העבירוני כי החלתי מאד והענין כולו בזה התרעומת שהייתה מיתתו ברצון וחפץ עליון לא במשפט ובצדקה ולהפלגת התרעומת אמרו אם תשים אשם נפשו יראה זרע יאריך ימים וגומר ר"ל מאחר שיאשיהו בהיותו טוב עם ה' ועם אנשים ה"בה חפץ דכאו החלי הנה א"כ אם היה בהפך בעל אשמות וחטאות וזהו אם תשים אשם נפשו לא יהיו מתקצרים ימיו אבל יראה זרע יאריך ימים ר"ל שהיה רואה בנים לבניו ויאריך ימים עד זקנה ושיבה ולא היה אז חפץ ה' לדכאו החלי כמו שעשה אבל בהפך שבהיותו אשם וחוטא יהיה חפץ ה' שיאשיהו יראה זרע יאריך ימים וחפץ ה' היה שיאשיהו בידו יצלח לנצח אויביו בידו ולא שינוצח ויהרג כמו שנהרג וזה כולו על דרך התרעומת כמו שנתרעם איוב מדוע רשעים יחיו עתקו גם גברו חיל זרעם נכון לפניהם וגומר בתיהם שלום מפחד וגומר : ואחר שהזכיר תלונ' ישראל על הריגת יאשיהו ספר תשובת הש"ית במ"ש מעמל נפשו יראה ישבע וגומר אמר מפני העמל אשר סבל יאשיהו במיתתו זו הנה שכרו יראה ישבעו ר"ל שיראה באור החיים וישבע בשובע שמחות שהוא כולו רמז אל השכר הרוחני אשר לנפש בעה"ב כמו שיזכור עוד · אמר שראוי והגון היה לאותו שכר עליון לפי שבדעתו יצדיק צדיק עבדי לרבים ר"ל שעבדי יאשיהו בהיותו נוגע ומוכה בשעת מיתתו בדעת ובשכלו הצדיק צדיקו של עולם וזה לרבים שבפרהסיא כנגד הרבים היה מצדיק עליו את הדין לקדש את השם וכמ"ש חז"ל במסכת תעניות שבאשר היו מביאי' אותו נגוע לירושלם הטה ירמיהו את אזנו אחריו לשמוע מה ידבר

ושמע שהיה או' צדיק הוא ה' כי פיהו מריתי ועל זה באמר יצדיק צדיק עבדי לרבים אבל זה מפני עכותנותו היה אומר כן אבל כפי האמת לא היה הדבר כן אבל עונותם של ישראל הוא יסבול והם היו סיבת מיתתו ולכן אחלק לו ברבים שיהיה חלקו עם האבות הקדושים כמו שפירשו כי הגבורי' אשר מעולם נקראו רבים לגודל מעלי' מדרגתם ועל זה ג"כ אמר ואת עצומים יחלק שלל בבעה"ב התחיה כשיחיו מתי ישראל וישובו אל אדמתם יאשיהו עם אותם העצומים יחלק שלל זה העונש הגופני שיזכו בארץ ישראל וטובותיה ויהיה זה תחת אשר הערה למות נפשו ר"ל שגלה נפשו היותה קדושה לאלהים בהיותה קרוב למות ואת פושעים נמנה שמנה עצמו מכלל הפושעים בהצדיקו עליו את הדין והומ' כי פיהו מריתי ובאמת לא היה כן כי לא בחטאו מת אבל הוא חטא רבים נשא ונתן בעונות עמו ולפושעים יפגיע ר"ל שמפני פושעי ישראל יפגיע בו פרעה נכה ע"י המורים והוא מלשון וה' הפגיע בו את עון כולנו עכ"ל :

ולע"דן לפרש הפרשה הזאת על הצדיק עובד השם שעליו הוא אומר הנה ישכיל עבדי אמר כי מהיותו משכיל במושכלות בתורה כעבד ואמר יזכ' שסוף הכבוד לבוא ירום ונשא וגבה מאד ולא אמר וירום בוי"ו גם הפסיק בתיבת עבדי בין תואר ישכיל לתואר ירום ונשא וגבה להורות מ"ש שמעלת ישכיל הוא בהשכלה שהי' הצלחת הנפש עבודת ה' ומתוכה יזכה להצלחה המדומות ירום במעלות העה"ז ונשא וגבה מאד על ידי הצלחת הנפש בהיותה נשאת מאד וגבה שיהיו נכנעים מאופתו כל העומדים תחתיו · ואמר כאשר שממו עליך לנוכח מדבר עם ישראל הנזכר בסוף הפרשה של מעלה ועמהם מדבר פה אל פה לתת טוב טעם למה יזכה עבד ה' לכל הרוממות הזה והסיבה בזה לפי שכאשר שממו עליך ישראל רבים בראותם צרותיך נשתוממו עליך המה ראו כן תמהו וכשיעור אותו שממון ששממו עליך רבים על שנשתנו עליך סדרי בראשית כן משחת מאורת איש מראהו של עבדי הנזכר בהיותו מצטער בצרות צבור וצרת ישראל עד שנשחת מאיש מראהו במראה הפנים נהפך לירקון ותוארו דהיינו קומתו הולך הוא בכפיפת קומה ראשו בין ברכיו נכנע מעמל ישראל כיון שנצטער עבדי זה הנזכר בצרתן של ישראל עד שנשחת מאיש מראהו כן ראוי שיזה גוים רבים הוא בזכיותיו למטע את הגוים רבים להשפיל מהם מתי מספר כהזיה הזו כמו שטובל אדם אצבעו ומזה טיפין טיפין טפה אח' הנה ואחד הנה כן יזה גוים רבים ר"ל שיהיו כעין הזיה מעט מזער שנים ג' גרגרים בראש אמיר ועליו ר"ל בעבורו ועליו בזכותו יקפצו פיהם המלכי' בראותם ההצלחה אשר יצליחו ישראל באחרית הימים כי אשר לא סופר להם למלכים ראו שהרי הנבואות הטובות לא סופר אלא לישראל לא להם לאומות ואשר לא שמעו לשעבר התבוננו שהרי הייעודים של הנביאים לא היו אלא לישראל אבל האומות לא סופר להם ולא שמעום וישראל אומרי' מי האמין לשמועתינו אשר שמעו בשורות מעלתינו מי האמין באותה שמועה שהשם השפל ירום ונשא · וכן הנבואות של זרוע ה' שעתידה לעשות נקמה בשונאיו על מי נגלתה הלא לא נגלתה אלא עלינו עם בני ישראל וכשמעם הנבואות מהבטחה ושלוה ואחרית טוב אלינו מי האמין וכן בהגלות זרוע ה' להנקם לא נגלתה אליהם ולא היו מאמינים וכאשר יראו לעתיד הצלחת ישראל יראו כעין מה שלא סופר להם וכל זה בסיבת צדיק א' שהוא עבדי הנזכר כי צדי' יסוד עול' ועליו הו' ויעל כיונק לפניו כמו הענף הזה הנקר' יונק כ"ש ואל נהר יונקותיה ע"ש שיונקי' מן הנהר כן הצדיק במעשיו הטובים ובהשכלתו הנזכרת עולה הוא לפניו כיונק הזה שיונק מהלחות והמים זה היה לפניו יתברך ויתעלה שהיה יונק מהשפע האלהי וחי בו אמנם לפני בני אדם לא היה אלא כשורש מארץ ציה שאין בו שום לחות כן היה השלם הצדיק הנז' לא תואר לו ולא הדר גופני ועכ"ז ונראהו היינו מקוים ומתאוים לראו' קלסתר פניו וכן ולא מראה טוב בפנים להוצות ועכ"ז ונחמדהו כי אין וכבוד יתן ה' ואעפ"י שלא היה לו לא תואר ולא הדר גשמי עכ"ז ונראהו ונחמדהו ואמר נבזה היה וחדל אישים פועלי און לפי שהיה איש מכאובות מזמן לזמן היו באים עליו מכאובות מלבד שהי' לו חולי קבוע ז"ש וידוע חולי והיו טועים בו שהחולאים והמכאובות היו מהסתר' פני הש"ית ממנו מהצדיק הנז' מסיבת עונותיו שחשדנוהו בחוטא חלילה ולכך היה נבזה ביותר ולא חשבנוהו לפי שהיה בעינינו כחוטא להשי"ת ולזה היה מבוז' ביותר אכן האמת איננו כן אלא חליינו הוא נשא וגו' ויונתן תרגם וכמסתר פנים ממנו וכמה דהות מסלקא אפי שכינתא מננא בסירין ולא חשיבין ע"כ ואמר אכן חליינו וגו' ר"ל הצדיק ברצונו הטוב חפץ הוא לנשא חליינו שהוא קל יותר מהמכאובות לפי שהחליים הם רמז לצרות העוברות כחולי המתרפא ואינו כל כך צער כמו המכאובות ולזה בחלי אמר הוא נשא הוא דייקא שהוא ברצון עצמו נתרצה לשאת אותו בעד כל קהל ישראל אמנם במכאובות שהם צרות ומכאובים מכאיבים יותר לא אמר בהם הוא סבלם אבל אמר ומכאובינו סבלם שהקב"ה הפגיע בו כן כדבסמוך · וכן בסמוך והוא מחולל מפשעינו מדוכא וגו' במחולל הקל אמר והוא אמנם במדוכא לא אמר והוא ואף על פי שמחולל עונש הפשעים ומדוכא עונש העונות הקלים מהפשעים לא יקשה על מה שאמרנו כי אעפ"י שהפשעים חמורים על' ורבוי העונות המצויים יותר ונכשלו בהם גורמים הם הדכוי להיותו מדוכא מעונותינו · ואנחנו חשבנוהו נגוע מוכה אלהים ומעונה מצד עונותיו ולא היה כן אלא נגוע מסיבת עונותינו ומוכה מפשעינו לא מפשעיו כי צדיק ותמים הוא ובזה לא יקשה התימה שתמה מהרי"א ז"ל שאיך יתכן שילקה אדם בעבור חבירו אם אפי' הבן לא ימות בעון האב ולא האב בעבור הבן כ"ש האחרים שאין ראוי ללקות איש בעד רעהו · שאין זאת קושיא כי הצדיק ברצון נפשו חפץ לישא חליי הדור כדי לזכות בנועם מתמיד לאין תכלית לכפר על הדור ואולי ז"ש ואנחנו חשבנוהו שהיה נגוע מוכה אלהים ומעונה שמהשי"ת יצא הדבר ואין הדבר כן אלא הוא מנגע ומכה את עצמו ושואלם בואו אחי בואו רעי שמח ביסורין לכפר על כלל עדת ישראל א"כ איננו נגוע מוכה אלהים ומעונה בעל כרחו שלא בטובתו אבל בבחירתו היתה לו כן · ואפשר בטעם יתור והוא מחולל וגו' שכבר נאמר זה במ"ש אכן חליינו וגו' שדבר הכתוב על מין יסורים מועטים שיבואו על הצדיק כדי לכפר על הדור כאשם תלוי לתלות להם העונש וכדי שישובו בתשוב' וזהו מחולל וגו' והתכלי' במוסר ההוא כדי שנהיה אנו ונעשה שלו' עם הב"ה ז"ש מוסר שלומינו הוטל עליו ואגב אורחא תרתי שבחבורתו נרפא לנו לא רפואה שלימה שהרי לא כתוב ובחבורתו נתרפאו אבל נרפא לנו חלק מה מהחולי כולנו כצאן וגו' ושמעתי מהחכם השלם כמהר"ר משה אלשיך ז"לה שפי' הצד השוה שכולנו הוא שכולנו כצאן תעינו שכשהצאן א' תועה כולם תועי' היו והלואי כטעות הצאן שרחל' בתר רחל' אזל' אבל אנחנו לא כן אלא איש לדרכו פנינו כל אחד פנה לדרכו וכולם דרכים מקולקלים שלא ראי זה כראי זה וה' הפגיע בו את עון כולנו ככז"ל ע"כ :

ולע"דן במ"ש וה' הפגיע בו עון כולנו שלא אמר עונות כולנו ר"ל לפי שיש לנו עונות כוללים שנכשלו בהם כלל העם ועונות פרטיים שנכללו בהם יחידים והכוללים חמורים ביותר ע"ד מ"ש חז"ל איננו דומה מועטים העושים את המצוה למרובים העושים את המצוה כן איננו דומה מרובים הנכשלים בעבירה לז"א על הכלליים כולנו כצאן תעינו כולנו יחדיו דרך כלל וכן היה כמו עונו' פרטיים ואיש לדרכו פנינו והנה על הפרטיי' איש בחטאו יומת אמנם העון הכללי עון שכולנו נכשלנו בו יחידיו הפגיע ה' בו זהו וה' הפגיע בו עון כולנו והוא עון כולנו כצאן טעינו לא הפרטיי' איש לדרכו פנינו ואפשר שכולנו כצאן תעינו על הנגלה שכולנו כצאן תעינו בו ואיש לדרכו פנינו הוא על הפרטיי בסתר איש לדרכו פנינו שלא ידע בו נברא כי איש יחידי הפונה לדרכו ומי רואהו ומי יודעהו וה' הפגיע בו את עון המפורסם עון כולנו כאמור כולנו כצאן תעינו כי הנגלות לנו לפקוד ולזה הצדיק נפגע בעון המפורסם לא בנסתרות אשר איש לדרכו פנינו בה וז"ש וה' הפגיע בו את עון כולנו · ולכל אלה הפירושים עון לשון עון ממש ולא לשון עונש כמו שחשב הרא"בע ז"ל נגש והוא נענה נכונים דברי מהרי"א נגש והוא נענה בגופו ולא יפתח פיו כשה לטבח יובל וגו' ובענין הממון וכרחל לפני גוזזיה נאלמה וגו' ולא יפתח פיו לא בענין צרת גופו ולא בצרת ממונו שהוא כמשל לגיזת הרחל · ולי אפשר בכפל לא יפתח פיו שעם היותו נגש מהנוגשים והוא נענה ומעונה מהם ולא יפתח פיו אליהם לא בזמן שכשה לטבח יובל ולא בזמן ששוללי' ממונו כרחל לפני גוזזיה נאלמה אמנם הו' ולא יפתח פיו באחרונה היינו שלא יפתח פיו לקרו' תגר נגד מידותיו ית' אבל יצדיק דין שמים עליו כמצא ולא יפתח פיו נגד המרעים לדבר אתם קשות או רכות ותחנונים אמנם ולא יפתח פיו השני נגד דין שמים : מעוצר וממשפט שמעתי בשם החכם השלם כמה"ר משה אלשיך ז"לה שפי' שהצדיק נלקה מיסורין וממשפט הראוי להעשות בישראל אם כן נלכד בשחיתותם על הדור עד שנפטר והלך לו לבית עולמו מעתה את דורו מי ישוחח לדבר להם גלוי דעת להודיע כי עתה שנגזר הצדיק שהיה ביניהם נגזר מארץ חיים ונכרת מעתה צריך שיזהרו מלפשוע כי מכאן ואילך מפשע עמי נגע יבוא למו לעמי ולא לזולת' כמו שאירע לצדיק הזה אשר נלכד בשחיתות' ומפשע עמי נגע לו לצדיק אבל יהיה נגע למו לכך הזהרו מכאן ואילך :

ולע"דן מעוצר וממשפט וגו' מיסורין וממשפט לוקח מהעוצר והמשפט המעותד לבא על הדור הוא לוקח תמורתם ובזה את דורו מי ישוחח אפי' דיבור קל שהרי הצדיק הזה נכר בעד' כי די שנגזר מארץ חיים מפשע עמי נגע למו לצדיקים : ואפשר לפרש באופן אחר ובזה איך מיתת הצדיקים מכפרת ומצינו שמפני הרעה נאסף הצדיק כדי שיבואו הפורענו' ובספר כלי חמדה הרצתי קושיא זו · ואפשר עוד כי בשהגיע עתו של צדיק שהשלים חוקו אז כשנלקח מכפר הוא על הדור

הדור וז"ש אם כתוב השכל איש שהכל בו אז הוא כופר ומכפר אמנם הצדיק שהיה לו לחיות ולהשלים כפשו עוד ונגזר מארץ החיים אז הסתלקותו לפורענות ומפני הרעה נאסף הצדיק וז"ש כאן כנגד החלוקה הראשונה אמרו מעוצר וממשפט לוקח כשלוקח בהיותו בעוצר מעלה וכבוד עוצר בעם ישראל ועושה משפט ולוקח הנה אז הוא השכול הכופר איש שהכל בו ומכפר על הדור כמו שכתוב דודי ירד לגנו לערוגת הבושם וגו' וז"ש ואת דורו מי ישוחח אמנם כי נגזר מארץ חיים שנכרת ולא השלים חוקו ואולי רמז זה באומרו כי נגזר מארץ החיים שלא זו בלבד נגזר מהע"הז כי אם גם נגזר מארץ החיים והיה זה מפשע עמי הנה בלי ספק עתיד נגע לבוא למו לעמי ומפני הרעה נאסף הצדיק והוזכרו א"כ שתי חלוקות הנז"ל בפסוק האחד שמיתת הצדיק מכפרת על הדור ואת דורו מי ישוחח והשנית כי נגזר מארץ החיים מפשע עמי אז נגע למו על עונותיהם ונוסף עוד נגע על מה שגרמו גזירת הצדיק מארץ החיים ויתן הצדיק הנזכר בחיים חייתו לקח לו אחוזת קבר עם רשעים דרך ענוה ויתן את רשעים הוא בעצמו נתן קברו את רשעים ואת עשיר במותיו שלא היה עני אבל היה במותיו מיתות הרבה היה מתחבר לעשיר כי לא היה רש עד שישנאוהו כל אחי רש שנאוהו ועכ"ז בחר לו קבר את רשעים ועם היותו את עשיר במותיו שהיה לו כח לחצוב לו קבר עם הצדיקים עכ"ז ויתן את רשעים קברו עם היות שלא חמס או אמר עשיר במותיו שעשיר קורא לעשו וזהו ואת עשיר במותיו שכל המיתות שלא עשאם לו העשיר ושבר וקביל על לא חמס עשה שאילו חמס עשה כמוהם לא קברוהו שלא במבחר קברים ולא עשה לו העשיר הנז' הוא עשו מיתו' משונות כנז' במותיו בלשון רבים: ולא מרמה בפיו שלא היה או' קברוני בתוך רשעים דרך מרמה וערמה אלא ולא מרמ' בפיו אלא בלב שלם היה או' שיקברוהו עם רשעים ונותן קברו בתוכם :

וה' חפץ דכאו החלי אמר שהשי"ת חפץ דכאו לצדיק החלי לבד חולי קל כדי שאם תשים אתה כלל ישראל תשים אשם נפשו זה העני נפש אשר יש לו לצדיק אם תשים נפשו כאשם הזה להתוודות על עונותיך אז בלי ספק הצדיק הזה שנדכא לכפר על הכלל יתרפא ויראה זרע יאריך ימים וחפץ השי"ת אשר היה לטהר ישראל בידו יצלח שהרי שמת נפשו כאשם מעילו' אשם גזילות ושאר אשמים המכפרים כמלא שבפ' הזה דבר שלא לנוכח וה' חפץ דכאו ודבר בו לנוכח אם תשים שלא אמר אם ישים וגו' כעין פ' אשר שמעו עליך רבים שדבר לנוכח מאו' עליך ושאר הכתו' שלא לנוכח מראהו ותוארו שמדבר על הצדיק שבדור הנה ישכיל עבדי וגו' שלא לנוכח ומאמר עליך לנוכח על כלל ישראל כן כיוצא בו מדבר כאן דכאו יראה יאריך שלא לנוכח על הצדיק ומל' אם תשי' על כלל ישראל לכך בא לנוכח כדפרשית :

מעמל נפשו יראה וגו' לכן אחלק לו וגו' אמר שיש שני מיני עמל האחד עמל הנפש והוא עמל התורה והמצוה ועמל שני עמל לגוף יגיעה בסחורות לקבץ הון לאכול ולשתות לזה אמר כי השלם הזה שאמר עליו הנה ישכיל עבדי ירום וגו' הנה מעמל נפשו לא יהנה בעול' כלום אבל כולו צפון לעה"ב ליהנות בו מזיו השכינה שהוא תלוי בראיה שהיא משל אל ההשגה והשכלה וראיה וז"ש מעמל נפשו ומסיבת אותו עמל ישיג שיראה הטוב הרוחני וישבע ממנו ואפשר שאמר כן על מה שאמרו חז"ל שבעודו בע"הז הב"ה מראה לו השכר הצפון לו ורואהו ונפשו שבעה כמו שאחז"ל בב"ר והם ישכים ונפשם שבעה בפ' וימת אברהם זקן וזהו מעמל נפשו והמ"ש יהיה מקלתית מקלתו של העמל יראה ישבע קלתו יראה בעה"ז וכולו לא יראה בדעתו הזך ונקי יצדיק לזולתו בצדק ויצדיק לצדיק או אמר שבבא לפניו שפיט בדעתו ידין ויצדיק לצדיק יצדיקהו בדינו ויחייב הרשע ועבדי זה כל פניותיו לחכם הם פניותיו לזכותם לרבים בעשה טוב כמ"ש בדעתו יצדיק לצדיק ובסור מרע במה שעונותם הוא יסבול הוא ר"ל בטוב רצונו יקבל את הייסורין הראויי' לבא עליהם הוא יקבלם בסבר פנים יפות לכן כיון שהוא מזכה את הרבים זכות הרבים תלוי בו ויש לו חלק במה שזוכי' הרבים כמו שפירשתי בפ' צדקת ה' עשה ומשפטיו עם ישראל שכל מה שישראל עושים מצדקת ה' ומשפטיו יהיה נחשב למשה ע"ה שזיכה אותם כאילו הוא עשה אותם עם ישראל ר"ל בחברתם וכן פירשתי חבר אני לכל אשר יראוך שכיון שהוא זיכה אותם וזכיה שיבה שיראוך א"כ חבר אני לכל מה שיראוך שחלק יש לי עמהם ז"ש לכן אחלק לו ברבים שיהיה לו חלק עם מה שזוכים אותם הרבים וכן את עצומים אותם שהעצים אותם להיות צדיקים בעצותיו הנכונות על דרך מה שפירשו חז"ל בפסוק כי עצום עושי דברו שהב"ה מעצים כחן של צדיקים דהיינו לשיהיו עושי דברו וז"ש כאן ואת עצומים יחלק שלל השכר כי אותם שהעצים בכחם לעשות דבר השי"ת הוא יחלק שלל כאילו הוא עיקר והם טפלים כי גדול המעשה יותר מן העושה והוא מה שנתן סיבה לכל הנזכר באומרו תחת אשר הערה למות נפשו לסבול עונותם הנזכרים והוא היה נגנב דעת הפושעי' והרשעי' להיות נמנה עמה' כאילו הוא אחד מהם וחברם לפשוע אבל התכלית היה בהפך שהוא חטא רבים נשא באומרו אליהם שובו נא אל תהי עולה שמעו קוליוהיו הדברים מתקבלים כיון שהיה נמנה עמהם וגם כן כשהפושעים היו רוצים לפשוע היה מפגיע להם אל נא אחי תרעו בכמה מיני חלויים היה מחלה פניהם ומפגיע שלא יפשעו וזהו ולפושעים יפגיע או אפשר אחלק לו ברבים שמלבד היות החלק טוב הנה אכבדהו בהיות החילוק בתוך קהל ועדה ורבי' וז"ש אחלק לו ברבים בתוכם אחלק כי זה תפארת לו ותהלה וכן את עצומים יחלק שלל אתם בחברתם שיהיה חופתו אצל חופתם :

רני עקרה וגו' במסכת ברכות א"ל ההוא מינא לברוריא משום דלא ילדה רני א"ל שטיא שפיל לסיפיה דקרא כי רבים בני שוממה אלא בני כנסת ישראל שדומה לאשה עקרה שלא ילד' בנים לגהינם עכ"ל פרשתיו בכלי חמדה ע"ש ומתוך פסיקתא נראה רני עקרה לשון עיקרה של בית שדרשו חז"ל גבי עקרת הבית אם הבנים שמחה עיקרה של בית על רחל אם הבנים שמח' על לאה ועיין רש"י ז"ל ובן הרד"ק ז"ל : ועיין הרא"בע וכן מהרי"א ז"ל בדהרד"ק ורש"י ז"ל והבי' בתיבת עקרה בשם פסיקתא אומה שהיא עקורה מן האומות שכולם עקרוה כמו זכור ה' האומרים ערו ערו עד היסוד בה שעקרוה מיסודותיה ועתידה להצליח יותר מבני הבעולה היא האי' כרביעי' אשר ראה דניאל וכן תרגם יונתן ע"כ : ולע"דן לפי שהיו בישראל שני זמנים האחד ימי שלותה שהיתה כאשה בעולת בעל משגיח בביתו כן כב יכול בועליך עושיך ה' צבאות שמו והזמן השני החרבן והשממון היתה כאלמנה ועל זה אמר כי בעת הקיבוץ אלה מצפון יבואו ואלה מים ומכל פנות העולם ולזה תרנן העקרה אשר לא ילדה ופצחי רנה וצהלה לא חלה כי רבים יהיו רבוי הכמו' זרבוי האיכות בני שוממה ר"ל הבנים אשר גדלה בשוממותה מהבנים אשר היו לה בימי בעלה כשהיתה בעולת בעל וז"ש כי רבים בני שוממה מבני בעולה שוממה ובעולה על ירושלם הוא או' על זמנים מתחלפים כך אמר ה' בהפטרת ותאמר ציון עזבני ה' ובכתוב מי ילד לי את אלה ואלה מי גדל גשה איפה הם שהזכיר הרבוי והאיכו' במ"ש ואלה מי גדל בשם טוב כמו שפירשתי במקומו כי כיון שכן הוא ראוי לרנן ולצוח רנה וצהלה שרבו בניה ולא חלה בחבלי יולדה שזכתה לבנים ובלי עצבון החבלים : אחרי שכתבתי זה מצאתי סיוע במדרש אל החלק האחד כי רבים בני שוממה מבני בעולה א"ר אבא בר כהנא כתיב ומדרך כאוה אפי' עשוי מדבר חייבין על מחילתו והוא חרב כשם שחייבים על מחילתו והוא בנוי א"ר לוי בבנייתה העמידה לו רשעי' כגון אחז מנשה אמון בחרבנה העמידה לו צדיקי' כגון דניאל וחבורתו מרדכי וחבורתו עזרא וחבורתו עכ"ל הרי שפירש רבים על האבות :

הרחיבי מקום אהלך וגו' עיין רש"י ז"ל והרא"בע ז"ל וכן הרד"ק ז"ל וכן מהרי"א ז"ל והרחיב הרחיבי מקום אהלך ירושלם שיהיו יותר גדולים כמו שנבא יחזקאל ועל כן אמר הרחיבי מקום אהלך וכנגד שאר ערי יהודה ויריעות משכנותיך ואמר האריכי מיתריך כנגד שאר הארצות מהקני והקניזי והקדמוני שעתידין ישראל להורישם וגם זכריה אמר משא דבר ה' בארץ חדרך ודמשק מנוחתו וגו' ויתידותיך חזקי שלא יהיו נעים ומטולטלים כטלטול הגלות אבל ויתידותיך חזקי יתד במקום נאמן ע"כ : ולע"דן מה שכתבתי בכלי חמדה שדבר כאן על ההכנה כדי שתשרה השכינה לשכון כבוד בארצינו ואמר שצריך בואה לטהר ומסייעין אותה וז"ש הרחיבי מקום אהלך לקבעה בו במקום ישר בלי מכשול כי היריעות והוא גוף האוהל השי"ת יורידם ויטו מאהליהם ז"ש ויריעות משכנותיך ר"ל יריעות גדולות כשיעור שני משכנים משכן עליון בית המקדש של מעלה ומשכן תחתון הוא ב"ה של מטה הם הם אשר קרא משכנותיך לפי שהם עתה ממושכנים בחטאינו ובעונות אבותינו עד שתשיב ותרחיב מקום ישר ע"י המעשים הטובי' לתקוע בו האהל כנז' וז"ש ויריעות משכנותיך יטו מאליהן רק את אל תחשוכי אותם מהנטות ע"י איזה עון ובהיות האוהל רחב מאד צריך חבלים ארוכים כדי להעמידו שאם יהיו קצרים יפול האוהל כנודע לכך אמר האריכי מיתריך ויתדותיך חזקי שיוכלו להעמיד כובד האוהל הרחב : והכוונה לפי שהמיתרים במשל מקשרי' האוהל על הארץ כן בנמשל צריך להאריך המעשים הטובי' הנמשלי' למתרים לקשר הנמצאות העליונות וקדושתם שהם כאוהל אל ירושל' ויתידותיך חזקי לשלא ינתק עוד הקשר האמיץ ההוא הקשור בעבותות אהבת ה' ויראתו ולפי זה לא יחסר בפסוק תיבת נוטים כמו שנדחק הרא"בע ז"ל שאמר שהוא כמו יאמר ליוסף כנז' לעיל :

כי ימין ושמאל וגו' ב"ר ר' יוסי ב"ר חנינא אמר אף חלוקי יחזקאל הראה לו הב"ה ליעקב דכתיב ופרצת ימה וקדמה והלא לא פי' יחזקאל אלא מן המזרח למערב בא ישעיה ופי' כי ימין ושמאל תפרוצי עכ"ל : כוונו לו' למה הזכיר ימין ושמאל לבד ולא ימה וקדמה לזה אמרו' לפי שיחזקאל אמר השנים לבד והב"ה הראם ליעקב ישעיה בא להוסיף ימין ושמאל על שלא יחזקאל ולפי שביעקב לא נאמר פריצה בפי' כי אם ימה וקדמה אבל וצפונה ונגבה לא יתחייב שיהיה בהם פריצה לכך הזכיר ישעיהו בדבריו כי ימין ושמאל תפרוצי והוא החידוש דימה וקדמ' בפריצה מודע' הוא מתוך יעקב אבינו ע"ה ורש"י ז"ל תפרוצי תגברי ע"כ : ועיין הרא"בע ז"ל וכן הרד"ק ז"ל : ולע"דן לדקדק דהי"לל יושיב כמ"ש יירש בלשון יחיד חוזר אל זרעך גם נבין למה אמר ימין ושמאל ולא פי' ג"כ ימה וקדמה כמ"ש ליעקב ונראה שאמר ימין ושמאל תפרוצי גדרו של עולם לשון פרצה כמ"ש באיוב ומקנהו פרץ בארץ שפי' חז"ל פרץ גדרו של עולם וטבע הארץ שדרך העולם שהזאבים נוטלים הצאן והצאן של איוב מביאים הזאבים ודורסים בקרניהם וכן כיוצ' בזה פי' בכלי חמדה כי ימין ושמאל ר"ל הטבע עצמו תפרצי שכל עניניך יהיו בהשגחה חוץ מהטבע ולזה כתיב כי לימין ולשמאל אבל אמר ימין ושמאל עצמה תפרוצי גדרם וטבעם ולפי שכבר זכו ישראל בא"י עד הים היה גבולם לכך לא הזכיר הרחבת גבולם ימה וקדמה כי ימה אי אפשר שהים מפסיק וקדמה לא נחה דעתו לפי שמשה רבי' קצף מאד על בני גד ובני ראובן אשר שאלו צד המזרח לגורלם וחלקם לכך לא הזכיר תפרוצי אלא בשני הגבולים ימין ושמאל דשייך תפרוצי כפשוטו להתרחב גבול א"י לצד ימין ושמאל והדרש' תדרש מלשון תפרוצו לדרשו לשון פרצה ממש שיפרצו גבי הטבע כאמור ואמר וזרעך גוים יירש וידחו כל הגוים מן הארץ והגוים הנז' ערים נשמות יושיבו ובזה צדק בלשון רבים יושיבו וכן כתבתי בכלי חמדה :

אל תראי כי לא תבושי וגו' עיין רש"י ז"ל והרא"בע ז"ל והרד"ק ז"ל וכן מהרי"א ז"ל והוסיף עלומיך על חטאות נעורים כמ"ש חטאות נעורי ופשעי אל תזכור וחרפת אלמנותיך על הגלות שהיו כאלמנות מבלי בעל (כדהרא"בע) משל אל המלך ע"כ : ובכלי חמדה פי' כי מי שיש לו בושה מעונותיו מכפרת לו הבושה ומונעת היראה מהעונות לכך אמר אל תיראי מאד מה שלא תבושי וכן אל תכלמי על מה שלא תחפירי אשר מי שאינו כחרף ממעשיו הרעי' ראוי ומחוייב לו להכלם על זה כיון שאין לו הרגשה להחפר ממעשיו ואת לעתיד ידוע שבושת עלומיך תשכחי וחרפת אלמנותיך לא תזכרי עוד והיה מתחייב ליך היראה מהעונות כיון שמאנת להכלם עכ"ז אל תיראי והטעם לכל זה הפסוק הוא כי בועליך עושיך כמו שיבוא ואמר אלמנותיך על חרבן ראשון ושני שבשניהם הייתה כאלמנה כאשה שהלך בעלה למדינת הים :

כי בועליך עושיך וגו' אמר רב שמואל בר אויא משמיה דרב אשה גולם היא ואינה מחזקת טובה אלא למי שעושאה כלי שנא' כי בועליך עושיך עכ"ל : הכוונה שכמו שהאשה גולם ולכך אינה מחזקת טובה אלא למי שעושה אותה כלי כך ישראל בהדבק השי"ת בהם ע"י העבוד' והמצו' יהיה בועליך ע"י זה עושיך כלי הגון לשכון בתוכך ובקרבך קדוש כמו ושכנתי בתוכם בתוכו לא נאמר אלא בתוכם וז"ש עושיך כלי לקבל ה' צבאות שמו בתוכך : ועיין הרא"בע ז"ל והרד"ק וכן מהרי"א ז"ל והרחיב אלהי כל הארץ יקרא שיהיה מנהיג ג"כ באומות בלי אמצעי מלאך כלל וזהו אלהי כל הארץ יקרא ובהיות הכל עובדים את השי"ת שכם אחד לא ירים עוד איש את ידו להרע לכם ע"כ : ולע"דן לפי שאחז"ל עתיד' ירושלם להקר' בשם ה' שנא' ה' שמה אל תקרי שמה אלא שמה וזה מצד האור העתיד לירד בתוכ' כמו האיש שנותן לאשתו חלק רוחני מריחו ונפשו כנודע מס"ה ונשאר בקרב' אפי' אחרי מותו ועליו נאמר גמלתהו טוב ולא רע כל ימי חייה על שתכם' שאז אם השני נולא רוח של ראשון נטרד וז"ש כי בועליך הוא ית' עושיך כב יכול כמו ה' צבאות שמו בדומה הוא ה' צבאות בצבאות מעלה ואת ירושלם ה' שמך בצבאות מטה ישראל וגואלך מהגלות הזה קדוש ישראל ר"ל שקדש שמו המחולל בין הגוים באמר' עם ה' אלה ומארצו יצאו כמצא שלעתיד יכהוג תורת אלהותו בכל הארץ וזהו אלהי כל הארץ יקרא לא בכם שאת נעשים כב יכול כמזהו ה' צבאות ויסוב העולם אל קדמותו אני אמרתי אלהים אתם והיה אפשר לפרש שאמר כי בועליך אשר בעליך בגלות כמו שנתרעמה ה' בעלונו אדונים זולתך וגו' אמר שאותם הבועליך עושיך הם שעשאוך שה' ית' וית' ה' צבאות שמו שנתתם לב לשוב אליו ולהיות צבאות ה' ולקרב גאולתך לקדש שמו בם ז"ש וגואלך קדוש ישראל כ"ז עושיך אותם הבועליך ובזה מובן בועליך בלשון רבים וכן עושיך :

כי כאשה עזובה גו' עיין רש"י ז"ל והרא"בע ז"ל וכן הרד"ק ז"ל : וכן מהרי"א ז"ל : ולע"דן אמר כי כאשה עזובה ועצובת רוח וגו' אמר כי יש נשים עזובות ומתרגשות מבעליהן והן שמחות שזה גורם להתאכזר עליהן עם היותן אשת נעורים אמנם את אינך כן אלא כאשה עזבה ועצובת רוח על העזבון כך קראך ה' עם היות שלא היה ליך עצבון המחוייב אל העזבון עכ"ז קראך ה' כן עצובת רוח שאעפ"י שהפנים שוחקות הרוח נכאה ועצובה אמנם על טענת אשת נעורים תמאס טענה חזקה ועולה בדין וז"ש כאן אמר אלהיך כי עד האלהים תבא טענה כזו :

ברגע קטן עזבתיך וגו' עיין הרא"בע ז"ל והרד"ק ז"ל ומהרי"א ז"ל לא אמר ברגע קטן עזבתיך על הגלות ולא שצף קצף מעט מהקצף שהרי הגלות ארוך הוא מאד אבל אמר ברגע קטן על צרה שהיא באה להם בגלות שלא היתה מתמדת אלא רגע ומיד הרחמים גדולים מצילם מן הכלים ע"ד ואף גם זאת בהיותם בארץ אויביהם וגו' וכן אמר שצף קצף על אותו הזמן המועט מהצרה שלא הצריך למאסם לכלותם וק"ק לשון אקבצך אז יהיה פירושו לשון מרגוע ומנוח' שבמנוסה מועטת עזבתיך בגלות כי לא שלות בגלות אלא רגע ומנוחה קטנה שיעורה מועט באופן שלא היית נעזבת בתוך המנוחה זמן רב כי אם מרגוע זמן מועט וכנגד זה כשאקבצך תהיי במרגוע וברחמים זמנים ארוכים וזהו וברחמים גדולים מתמידים תהיי כשאקבצך וכן בשצף קצף בחורי אף הסתרתי פני והיינו שכינתי וכן הסתרתי רגע ממך ר"ל במנוח' והמרגוע הסתרתיו ממך ויהיה א"כ תיבת הסתרתי מושך עצמו ואחר עמו כאילו אמר הסתרתי פני והסתרתי רגע ממך ע"כ : והשני פי' דחוקים : ולע"דן במ"ש חז"ל שהב"ה זועם בכל יום כמו שכתוב ואל זועם בכל יום וכמה זעמו רגע שנא' כי רגע באפו וכן נאמר בענין בלעם ומה אזעום לא זעם ה' שאילו זעם ה' רגע במריה לא השאיר בלעם שריד ופליט אלא חסדי ה' כי לא תמנו ככתוב עמי זכור נא וגו' ולז"א ברגע קטן שהוא זעמו רגע אז באותו רגע בהפי גזרתי הגלות ועזבתיך אמנ' הקיבוץ צריך רחמים גדולים כי יש רחמים גדולים דצריך אנפין ויש רחמים קטנים וכמו שאפרש לך בפסוק בשצף קצף בסיעתא דשמיא :

בשצף קצף הסתרתי פני וגו' עיין רש"י ז"ל וכן הרא"בע ז"ל וכנז"ל בפסוק ברגע להרד"ק ז"ל וכן כתב הרד"ק ג"כ בפסוק הזה : ולע"דן בשצף לשון מועט כדברי התרגום ז"ל והמפרשים ואמר כי בעת בריאת העולם שנא' בו עולם חסד יבנה היה נוהג העולם בחסדים וברחמים גדולים בלי שום דין ולזה היו בני עולם מאריכים ימים כ"כ והיתה השקט ושלוה כ"כ עד שאמר לאל סור ממנו לכך הוצרך העולם להנהיגו ברחמים דזעיר אנפין שמאל דוחה וימין מקרב' מהמבול ואילך כמ"ש עוד כל ימי הארץ זרע וקציר וגו' זאת ההנהגה הוצרכ' לאחר המבול ולעתיד יחדש הב"ה עולמו ותחזור למקומה הנהגת הרחמים הגדולים הצלו דאריך אנפין שרחמי' גדולים הם רחמים שאין בהם דין שלא כולם חסדים כשמם גדולים לא כרחמי התפארת שהם כלולי' חסד וגבורה : ובהקדמה זו אבין כתובים אלו שאמר בשצף קצף דהיינו בעת זעמו של הב"ה רגע כמימריה כנז"ל וז"ש בשצף קצף במעט מזער מזמן ועת קצף שהסתרתי פני ונתן רשות למשחיתי' והיה הזמן הזה רגע ממך ר"ל אינו רגע של הב"ה כי היום של הב"ה אלף שנים כמו שאחז"ל כי אלף שנים בעיניך כיום אתמול כי יעבור וגו' ולפי חשבון זה הרגע יהיה כמה שנים מהשני' שלנו לז"א רגע ממך ולא רגע משלי וכיוצא בזה נאמר ועל רגעי ארץ דברי מרמות יחשובון ר"ל ועל רגעי ארץ ולא רגעי שמים רגעו של הב"ה עליו ובאותו רגע קטן דברי מרמות יחשובון אויהי' מסורס הסתרתי פני רגע ממך ובחסד עולם שאותו החסד של בריאת העולם שהוא דאריך אנפין כאותו חסד של העולם ריחמתיך לשון עבר שלא אמר ארחמך כמ"ש אקבצך לפי שהקבוץ עתיד אמנם ברחמים אמר ריחמתיך לפי שהרי כבר גזר השי"ת לגאלם ואפי' שלא יזכו אני ה' בעתה וז"ש ריחמתיך שהרי אמר גואלך ה' ר"ל אמר לגואלך למען שמו ית' וית' : עוד אפשר לפרש בשני הכתובים יחדיו שהודיע כאן מ"ש דע"ה בפסוק כי רגע באפו חיים ברצונו שבו ברגע שהוא באפו חיים יש לו ברצונו שאין האף בלב שלם להרע חלילה והם אלא לתת חיים ע"י אותם היסורין והאף דכל מה דעבדין מן שמיא לטב וז"ש ברגע קטן עזבתיך ר"ל בו באותו רגע ובאותו פרק אשר עזבתיך בו ברגע הסכמתי שברחמים גדולים אקבצך כי בשצף קצף שהסתרתי פני רגע לא ממני היה ההסתר אלא את היית הסיב' וממך היה ההסתר שהכעסתני עד שהסתרתי פני רגע ולא ממני אלא ממך ובאותו רגע הסכמתי שבחסד עולם ריחמתיך כבר כדפרשית : נמצא שלא דברו הפסוקים בשיעור העזיבה ולא בשיעור המשכת זמן האף והקצף כי רב הוא אבל הודיע שבעוד הרגע באפו לעזב' ועזבם חיים היה ברצונו ברחמים גדולים לקבצך וכן במעט מהקצף שהסתרתי פני ממך או בעת חורי האף והקצף כדעת המפרשים כנז"ל אשר הסתרתי פני בו ברגע הסכמתי שבחסד עולם ריחמתיך אמר גואלך ה' :

רד"ק

בני שוממה · אע"פ שהיתה ירושלם ימים רבים שוממה רבים יהיו בניה : מבני בעולה · והם רשעי העולם שהם לבעולו' · כלו' כאשה שישבת עם בעלה ובניה והשכולה שהיא שוממה והיא ירושלם שהיא כאלמנה ואמר כאלמנה ולא אלמנה ממש כי בעלה חי וקיי' וי"ת לרי סניאן וגו' · זכרה לפי דעתי שהיא מלכות הרביעית כי מלכו' ישמאל אע"פ שהיא תקיפה מלכות פרס גוברת עליה : הרחיבי · מרוב בנים שיבאו לך : מקום אהלך הוא ירושלם : ויריעות משכנותיך · שאר ערי ישראל : יטו · המשל הירעות וימשכו אותם למרחוק להרחיב האהל והמשכנות כמו שאמר זכריהו הנביא משא דבר ה' בארץ חדרך ודמשק מנוחתו · ואמר וגם חמת תגבל בה צור וצידון · ואמר ראמה וישבה תחתיה וגומ' ·

ואמר ירמיהו הנביא הנה ימים באים נאם ה' ונבנתה העיר לה' ממגדל חננאל עד שער הפנה ויצא עד קו המדה וגו' : כי ימין ושמאל תפרצי · על דרך ופרצת ימה וקדמה וזכר דרום וצפון : וזרעך גוי' ירש · כולל מזרח ומערב : וערים נשמות · בין מארץ ישראל בין משאר ארצות ישראל יושיבו אות' : אל תראי · אל תפחדי שיהיה לאחך מגלות זה כלאחך משאר גליות שמאחוך בארצך צרו' רבות ורעות בבית ראשון ובבית שני : כי לא תבושי · לעולם אחר שתצאי מזה הגלות לא תהיה לך צרה לעולם כי בעלו' האח' לגדולה ותמצאהו שפלו' אחר כך יבוש ויכלם : כי בשת עלומיך · הצרו' שיהיו לך בארצך ובהיות הימים ההם קדמוני' קראם עלומי' : וחרפת אלמנותיך · הצרו' שהיו לך בגליות שהיית כאלמנה ומרוב טוב' תשכחי כל הצרו' הראשונו' כמו שאמ' בסוף הספ' כי נשכחו הצרות הראשונות : ולא תכלמי · במקו' אל תראי שזכר כלומר אל תכלמי מפח' שתפחדי אח' היותך בארצך לא יהי' זה כי לא תחפירי והו' כמו תבושי והוא פעל עומד מן הכבד וכן החפיר לבנון · כי בועליך · מי שהיה אדוניך הוא עושך ומי שעשאך וכוננך הוא יהיה בעליך כי בגלו' בעליך אדונים אחרי' כמו שאמ' בעלונו אדוני' זולתך : ה' צבאו' שמו : והיכולת בידו כי הוא אדון לצבאות מעלה ומטה : אלהי כל הארץ יקרא · אז יקרא כמו שאמר ולעבדו שכם אחד כי כל העמים יודו בו אז · ובועליך ועושיך לשון רבים דרך כבוד כמו אלת אלהים · וכן ישמח ישרא' בעושיו : כי כאשה · אין את כמו האשה שמת בעלה כי בעלך חי וקיים לעולם אלא הרי את כאשה שקצף עמה בעלה ועזבה ימים רבים: ועצובת רוח · כן קרא שמך ה' אשה עזובה ולא אשה אלמנה · ואם תאמר שיעזבך לעולם כי מאס בך והלא את אשת נעורים ולא ימאס אותה בעלה לעולם : ברגע · אף על פי שארכו ימי הגלות כולם יהיו נחשבים כרגע קטן כנגד הרחמים שיהיו גדולים כשאקבצך · ובי"ת ברגע ר"ל בימים שעזבתיך אותם הימים הם רגע כנגד ימי הטובה : בשצף קצף · זה הפסוק כענין הפסוק הראשון אלא שכפל הענין במלות שונות לחזק הענין · ומלת בשצף פירש מנחם לפי הענין כמו בחרי קצף · ואדני אבי ז"ל פירש במעט קצף · וכן תרגם יונתן בשעה זעירא סלקית אפי שכינתי מיניך : כי מי נח · יש מחלוקו' בספרים במלה הזאת ברוב הספרים הם שתי מלות ופי' מנחם מי המבול ושמכם לנח שבאו בימיו ונקל מהם · ויש ספרים שהיא מלה אחת כמו כימי נדת דותה · וכן תרגם יונתן כיומי נח מכל מקום הענין אחד · אמר כמו דבר מי המבול שהיו בימי נח שנשבעתי שלא יעברו עוד על הארץ והיא גזרה שלא תבטל כן נשבעת אחרי לאחך מהגלות מקצוף עליך ומגער בך · ופי' זאת הגלות והשביה היא לך כמו מי נח כמו שהם לא יהיו עוד כן לא יהיה לך גלות עוד · ושבועת מי נח היא שאמר שני פעמים ולא יכרת כל בשר עוד מימי המבול ולא יהיה עוד מבול לשחת כל בשר · כך פירשו רבותינו ולמדו מזה כי לאו לאו שבועה ומדלאו לאו שבועה הן הן נמי שבועה · ויש לפרש כי הברית היא השבועה כמו שאמר והקמותי את בריתי אתכם והברית הוא קיום הדבר וכן שבועה היא קיום הדבר : מגער בך · העי"ן נקראת בחטף קמץ : כי ההרי' ימושו · ההרים והגבעות הם הדברים הקיימים אשר בארץ ואף על פי כן פעמים ימושו ותמוטנה ברעש הארץ אבל חסדי ובריתי אתך הוא יותר קיי' שלא ימוש לעולם · ויש לפרש ההרי' והגבעו' משל על מלכי ז' אמות : עניה סערה · סוערת בסערת הגלו': לא נחמה · פי' עד עתה לא נחמה · וי"ת חשיכת' מקבלת עולבן קרת' וגו' : מרביץ · מושיב או משכיב כלומר שיהיו אבני היסוד אבני פוך שהם כעין חול והם מרגלי' ועליהם ארבץ אבני הקיר' · וכן ויסדתיך בספירי' וזה אומר לירושלם : וי"ת הלא הנא כבים וגו' : ספיר · פירש הגאון רב סעדיה שהוא אבן לבנה · והחכ' ר' אברה' כתב שהיא אדומה · ויונתן תרגם באבני טבן כמו שתרג' אנקלוס לבנת הספיר כעובד אבן טבא : ושמתי כדכד · תרגם ירושלמי כפך. ספיר כדכדינא וספריכא וכפך היא מרגלית שחורה : שמשותיך · החלונו' שתכנס בהם השמש אשר כי פנות החלונות יהיו אבן כדכד או אשר אויר החלונות יבנה בכדכד כמו שעושין אותו בזכוכי' לבועה במיני לבעוני' ובסיבה כיון השמש עליה' יהיה המראה יפה מכפנים ;

לאבני

בְּנֵי־שֽׁוֹמֵמָה מִבְּנֵי בְעוּלָה אָמַר יְהוָה׃
הַרְחִיבִי ׀ מְקוֹם אָהֳלֵךְ וִירִיעוֹת
מִשְׁכְּנוֹתַיִךְ יַטּוּ אַל־תַּחְשֹׂכִי הַאֲרִיכִי
מֵיתָרַיִךְ וִיתֵדֹתַיִךְ חַזֵּקִי׃ כִּי־יָמִין
וּשְׂמֹאול תִּפְרֹצִי וְזַרְעֵךְ גּוֹיִם יִירָשׁ
וְעָרִים נְשַׁמּוֹת יוֹשִׁיבוּ׃ אַל־תִּירְאִי
כִּי־לֹא תֵבוֹשִׁי וְאַל־תִּכָּלְמִי כִּי לֹא
תַחְפִּירִי כִּי בֹשֶׁת עֲלוּמַיִךְ תִּשְׁכָּחִי
וְחֶרְפַּת אַלְמְנוּתַיִךְ לֹא תִזְכְּרִי־עוֹד׃
כִּי בֹעֲלַיִךְ עֹשַׂיִךְ יְהוָה צְבָאוֹת שְׁמוֹ
וְגֹאֲלֵךְ קְדוֹשׁ יִשְׂרָאֵל אֱלֹהֵי כָל־
הָאָרֶץ יִקָּרֵא׃ כִּי־כְאִשָּׁה עֲזוּבָה
וַעֲצוּבַת רוּחַ קְרָאָךְ יְהוָה וְאֵשֶׁת
נְעוּרִים כִּי תִמָּאֵס אָמַר אֱלֹהָיִךְ׃
בְּרֶגַע קָטֹן עֲזַבְתִּיךְ וּבְרַחֲמִים
גְּדֹלִים אֲקַבְּצֵךְ׃ בְּשֶׁצֶף קֶצֶף
הִסְתַּרְתִּי פָנַי רֶגַע מִמֵּךְ וּבְחֶסֶד עוֹלָם
רִחַמְתִּיךְ אָמַר גֹּאֲלֵךְ יְהוָה׃
כִּי־מֵי נֹחַ זֹאת לִי אֲשֶׁר
נִשְׁבַּעְתִּי מֵעֲבֹר מֵי־נֹחַ עוֹד עַל־
הָאָרֶץ כֵּן נִשְׁבַּעְתִּי מִקְּצֹף עָלַיִךְ
וּמִגְּעָר־בָּךְ׃ כִּי הֶהָרִים יָמוּשׁוּ
וְהַגְּבָעוֹת תְּמוּטֶנָה וְחַסְדִּי מֵאִתֵּךְ לֹא־
יָמוּשׁ וּבְרִית שְׁלוֹמִי לֹא תָמוּט אָמַר
מְרַחֲמֵךְ יְהוָה׃
עֲנִיָּה סֹעֲרָה לֹא נֻחָמָה הִנֵּה אָנֹכִי
מַרְבִּיץ בַּפּוּךְ אֲבָנַיִךְ וִיסַדְתִּיךְ
בַּסַּפִּירִים׃ וְשַׂמְתִּי כַּדְכֹד שִׁמְשֹׁתַיִךְ
ושעריך
ותרעיך

יהון בני ירושלם צדיתא מבני
יתיבתא אמר יי : אפתא אתר בית
מישרך וקרוי ארעיך יתיבי לא
תמנעין אסגא עם משיריתיך
ושלטוניך תקיפי : ארי לדרומא
ולציפונא תתקפין ובנך עממין ייחסנון
וקירוין דצדיין ייתבון : לא תדחלין
ארי לא תבהתין ולא תתכנעין ארי
לא תתכלמין ארי בהתת עולימותיך
תתנשין וחסודי ארמלותיך לא
תידכרין עוד : ארי מריך דעבדיך יי
צבאות שמיה ופריקיך קדישא
דישראל אלהא כל ארעא יתקרי : ארי
כאתתא שביקא ועיקת רוח ערעך
שכינתא דיי וכאתת עולמין
דאתרחקת אמר אלהיך : בשעא
זעירא סלקית אפי שכינתי זמן זעירא
מניך ובטבוות עלם דלא פסקן
ארחים עלך אמר פרקיך יי : כיומי
נוח דא קדמי דקיימית במימרי דלא
יעידון מי טופנא דהוו ביומי נוח עוד
על ארעא כן קיימית במימרי דלא
יחול רוגזי עלך ולא איזוף ביך : ארי
טוריא יעידון ורמתא יתפרקון וטובי
מניך ירושלם לא יעידי וקיים שלמי
לא יתרחק אמר דעתיד לרחמא
עלך יי : חשיכתא מקבלת עולבן
קרתא דאמרין עלה עממיא לא
תתנחם הא אנא כביש בצרירא אבני
רצפתיך ואשכלליניך כאבנין טבין : ואישוי במרגלין אעך

יטו ה' בקריאה וסימ' מן דנוים אשר אמר יי' דמלכים · ויריעות משכנותיך יטו אל תחשכי · ודרך ענוים יטו · ודבתריה ועל בגדים חבולים יטו אצל כל מזבח · יטו אביונים מדרך : ואשת ו' בקריאה וסימ' ואשת נח ושלשת נשי בניו · ואשת נעורים כי תמאס · היא חברתך ואשת בריתך · ואשת איש נפש יקרה · ואשת מדינים נשתוה · ואשת חצרון אביה : בפוך ג' בקריאה וסימ' ותשם בפוך עיניה ותיטב את ראשה דאיזבל · כי תקרעי בפוך עיניך לשוא תתיפי · הנה אנכי מרביץ בפוך אבניך :

רשי

מבני בעולה · בת פרס : יטו · למרחוק : מיתריך · הם חבלים דקים התלוים בשולי האהלים וקשורי' ביתדות שקורין קבי"לש בלע"ז ותוקעין בארץ : תפרוצי · תגברי : עלומייך · נעוריך : כי תמאס · כשתמאס פעמים שכועס עליה מעט : בשצף קצף · מנח' פתר חרי אף ודונש אמר כמעט קצף כן ברגע קטן עזבתיך וכן תירגם יונתן : ובחסד עולם · שיתקיים עד עולם : כי מי נח זאת לי · שבוע' בידי והולך ומפרש דברו כאש' נשבעתי מעבור מי נח וגו' : כי ההרי' ימושו · אף אם תכלה זכות אבות ואמהות חסדי מאתך לא תמוש : סוערה · שלבה סוער ברוכי צרו' : מרביץ בפוך · רוצף רצפתך באבני כופך : כדכד · מין אבן טובה : שמשותייך · יונתן תירגס אעך ומכתם חברו עם ישמשוניה ויש פותרין לשון שמש חלונות שחמה זורח' בהן ועושין כנגדו מחיצ' במיני זכוכית צבעי'צבעי' · ומדרש תילים פותר שמשותיך ושמש ומגן שיני החומה :

לאבני

אבן עזרא

לדת השם בגעת קץ ביאת המשיח : וחפץ יי' בידו יצלח · הטעם על התורה שישובו הגוי' לדת השם : מעמל · הטעם השכר שיקבל על אשר סבל ירא' חפצו או יראה טוב עד שישבע בעבור כי בדעתו יצדיק רבים והם הגוי' שילמדום ישרא' לעשות התורה וטע' ועונותם הוא יסבול שישתתף ישראל עם צער הגוים ברוב עונותם לא כאשר עשו הם לישר' או הטע' שיתפלל לם' בעד הגוים כטע' ואם משפחת מצרי' לא תעלה וזה הנכון בעיני כי הפסוק הבא אחריו לעד : לכן · כל המפרשי' אמרו כי זה הפסוק דרך משל על המתים על ייחוד השם וטעם רבים כמו גדולים כמו ועל כל רב ביתו והם הנביאים והעצומים הם האבות הטעם שיהיה חלק מתי הייחוד עם הנביאים וידענו כי זה דבר אמת הוא רק איננו מטעם הפרשה והנכון בעיני כי הוא כן לכן אתן לישראל חלק בז ושלל מגוים רבים ואת עצומים כמו בלאתי את הטעם תחת זה שכר בעבור כי הערה נפשו למות וי"א כמו גלה והטעם בפרהסיא והנכון בעיני שהוא כמו ותער כדה ואם הם שנים בנייני' והעד אל תאר נפשי כטעם שקן ואת · ועם · פושעי' שפשעו בשם כן היו ישראל נחשבים : והוא חטא רבים נשא · כי בעבור צערם היה שלום לכל הגוים והחטא שהיו ראוי' הם לשאתו היה ישראל נושאו : ולפושעים · בעבור הפושעים יפגע בשם כטעם דרשו את שלום העיר והנה פירוש ולפושעי' הגוים · והנה פירשתי לך כל הפרשה ולפי דעתי כי הנה ישכיל עבדי הוא שאמ' הנביא עליו הן עבדי אתמך בו ויאמ' לי עבדי אתה וכן כתוב בדעתו יצדיק צדיק עבדי לרבים וכתו' גוי כתתי למכים והסוד כאשר רמזתי בחצי הספר והנה כל הפרשיות דבקות זאת עם זאת : רני עקרה · כנסת ישראל עקרה לא ילדה והיא עקרה והטעם שמעט מספר ישרא' : פצחי גם צהלי פירשתיו : לא חלה · מגזרת חיל וכן הוא פצחי רנה וצהלי עקרה אשר לא חלה על דעת ר' משה הכהן ז"ל ואל דרך האמת כל אומה שיש לה בעל והוא מלך : הרחיבי · טעם הרחיבי מקום בעבור רוב בנים : יטו · שב אל בני שוממה או תחסר מלת נוטים כמו ויאמר ליוסף · וטעם אל תחשוכי כמו אל תמנעי אותם שיטו יריעות אהלך : מיתריך · מיתרי האהל והנה הטעם המדינות והכפרים : כי · תפרוצי · כמו כי תרבי וכמוהו ופרצת ימה ויש מפרשי' שהוציאוהו מגזרת פרץ : וזרעך גוים יירש · פירוש כי ימין ושמאל תפרוצי יושיבו זרעך : אל · תחפירי · כמו וחפרה הלבנה וטעם אל תיראי בהיותך בגלות : עלומיך · רמז לגלות עלומיך או רמז לבית ראשון וגם שני שהיו רעות רבות לישראל מעורבות בימי מלכותם : אלמנותיך · חסרון המלכו' : כי · מלת בועליך על לשון רבים וכן עושיך כמו ישמח ישראל בעושיו על דרך מלת אלהים ואדונים כאשר פירשתי בספר בראשית והנה טעם בועליך כמו מלכך ואלהייך כמו אלהי כל הארץ יקרא הטעם כי כל הגוים ישובו לתורת השם וכן כתו' לקרא כלם בשם יי' : כי · בעבור שאמר וחרפת אלמנותיך שהגוים מחרפים את ישראל שאין להם מלך אמ' השם כאשה עזובה היית ועצובת רוח שעזבה בעלה והנה בעלה חי כאשר אמר כי בועליך עושיך ומלת עצובת שם התואר לא פעול ואם הוא על משקלו על כן כתוב קראך יי' ואשת נעורים כי תמאס אמר השם וכן היית : ברגע · בי"ת ברגע נוסף כבי"ת בתחילה בראשון ויש מפרש שפירש כי הוא מן רוגע הים והעד וברחמים : בשצף · אין רע בו והטע' כמו מעט : ובחסד עולם · הפך רגע אמר הטעם שתעמוד מלכות ישר' לעולם כאשר הוא מפורש בספר דניאל והנה יהיו ימי הגלות ואם

ארכו

אורים ותומים

אל תיראי כי לא תבושי ידוע כי התכמים בני אבירו בביתו יקרא לו קורא נבר ולא יולד והוא במני יתיו ויקרא בשם בכל כי אסיף עם שחיבו בלא ואסחר שיקרא ליבדאל באספם בני האמות עכו"ם בקורא שילכו אתם ויאחרו בבושם ולכן אמר אל תיראי כי לא תבושי כי בושת עלומיך תשכחי ביאור מושכל ביאור הרשעו כי הבושה היכה מעלה להיות' באה על כל דבר פשע ולכן יתארוס לבעלי"ם וזהו כי בושת עלומיך תשכחי ירבה הבושה שבאותה לך בנעורים אותה תשכחי כ"ש שלא תבוש עתה ...

[illegible]

אין

כי מי נח וגו' ב"ר וידבר אלהים את נח וגו' ד"א כתיב לכל זמן ועת לכל חפץ תחת השמים זמן היה לו לנח ליכנס לתיבה שנא' בא אתה וכל ביתך אל התיבה וזמן היה לו שיצא ממנה שנא' צא מן התיבה משל לפרנס שיצא מן המקו' והושיב אחר תחתיו כיון שבא אמר לו צא ממקומך משל לסופר שיצא למקום אחד והושיב אחר תחתיו כיון שבא הו' לו צא ממקומך כך נח צא מן התיבה ולא קבל עליו לצאת אמר אצא ואהא פרה ורבה למארה עד שנשבע לו המקום שאינו מביא מבול לעולם שנא' כי מי נח זאת לי אשר נשבעתי מעבור מי נח עכ"ל:

ולע"ד מאי קמ"ל דזמן היה לו לנח וגו' ומאי קאמר ועוד היציאה לא מעלה ולא מורידה היא עד שאמר ולא קבל עליו לצאת אמר אצא ואהא פרה ורבה דלא היה לו לו' שלא לא אהא פרה ורבה ומאי מייתי ראיה מפסוק כי מי נח זאת לי ומה מפרש בו: ונראה לפי שאמר שם בסמוך ר' יודן ב"ר סי' שמשנכנס נח בתיבה נאסר בפריה ורביה וגו' בזה מובן או' לכל זמן וגו' זמן היה לו לנח ליכנס לתיבה להאסר בתשמיש המיטה שנא' בא אתה וגו' אתה ובניך וגו' הזכרי' יחדיו וזמן היה לו שיצא ממנה שנא' צא אתה וכל ביתך מן התיבה אתה ואשתך ובניך ונשי בניך שהתירם בתשמיש המיטה שהרי הזכיר אשתו עמו ובניו ונשיהם עמם כי כל זמן שהיו בתיבה היו אסורים בתשמיש וכשעברו י"ב חודש הותרו אך שיצאו מן התיבה כי בתוך התיבה אסורים בתשמיש לקדושת המקום שאמרו שהוא רומז לעה"ב והבינה והתשובה שהם רמז ליום הכיפורים שאין בו אכילה ואסור בתשמיש המיטה ובזה מובן אומרו לכל זמן שמצד הזמן ומצד המקו' נאסרו ואח"כ הותרו בתשמיש כאמור ואולי לזה באו שני משלים הא' מהפרנס שמצד המקום שהוא טרוד בפרנסות ההוא נאסר בתשמיש והבחינה השנית שמצד הזמן עד מלאת י"ב חודש כמשפט רשעים בגיהנם וכמשפט איוב ביסוריו י"ב חודש ואל זה רמז משל לסופר כי הסופר והשוקל כותב הימים והחשבונו' וזהו לכל זמן זמן היה לו וגו' ולזה כיון שאמר לו צא מן התיבה ולא קבל עליו לצאת אמר אצא ואהא פרה ורבה למארה כי תלה ביציאה מן התיבה לפי שהתיבה המקו' ההוא נאסר בתשמיש המיטה כאמור עד שנשבע לו המקו' שאינו מביא מבול לעול' שנא' כי מי נח אפשר שדרשו ודקדקו הו' שהי"ל כי כמי נח שמסרה כ"ף הדמיון לכך אפשר שדרשוהו כמו כימי השמים על הארץ לשון ימים אף כאן וכן תרגמו יונתן כיומי נח דא קדמי וגו' ובסמוך דוק בדהרד"ק ז"ל על זה וזהו לכל זמן שכמו שהיה זמן לנח לבא אל התיבה להאסר בתשמיש וזמן לצאת ולהתיר לו תשמיש המיטה כימי נח גם כן זאת לי שזמן היה להם שיכנסו בעול הגלות וזמן היה להם לצאת ומעבור מי נח וגו' על מי המבול ובזה מובן מה שהזכיר הפסוק שני פעמים מי נח או אפשר שקראם מי נח פעמים אחת לגנאי ואחת לשבח כימי נח זאת לי כמו ששם הוא נח הגורם לי שלא אביא עוד מבול בן זאת לי גרמה אהבתה וצעקתם שנשבעתי לבל תשוב עוד לגלות ומעבור מי נח קראם על שמו לפי שלא התפלל על דורו לבטל הגזר' קרא שנית מי נח לגנאי כדחז"ל כיון שלא בטל' בתפילתו: וציין רש"י ז"ל והרא"בע ז"ל והרד"ק ז"ל וכן מהרי"א ז"ל והוסיף וקראם מי נח לפי שבזכותו גזר השי"ת שלא ישובו עוד עבור על הארץ ע"כ: ולע"ד במ"ש חז"ל בפסוק בירא בזל בילקוט סי' קפ"ד ד"א מהו בירא בזל בירא מבול חסר מ' כנגד מ' יום שהעפ"י שנשבע הב"ה כי מי נח זאת כי אעפ"כ מ' יום בכל שנה היו אותם הימים עושים רושם בעולם עד שעמד שלמה ובנה ב"ה ופסקו אותם מ' יום לפי' כתיב חסר מ' כנגד מ' יום שפסקו עכ"ל: למדנו מתוך המאמר הזה שב"ה תקן ענין המבול ובזה נבין התייחסות הדמיון הזה שאמר הפסוק כי מי נח זאת לי ר"ל לפי בחמת ענין ירושלם אשר בתוכם המקדש הנה כימי נח זאת לי כיון שהיא בטלה אותן הארבעי' יום שהיו עושים רושם בעולם וא"כ כמו שנשבעתי מהיות מי נח על הארץ כן דומה בדומה הוא מה שנשבעתי מקצוף עליך ומגעור בך שמתיחסים הם הענייני שבשלומך ובשוב המקדש לא יתכן שוב תיקון העולם לתיקוני ולא ישאר רושם ולא שום דבר מענין המבול וקלקולו כמו שפי' בפסוק וברחמים גדולים וגו' ובחסד עולם וגו' שבימי המבול בטל הש"ית הנהגת אריך אנפין שלא יבעטו בני העולם ולהורות שהוא הוא ענין המבול וחרבן ב"ה ובנייני יהיה ממש ענין שבועת נח לזה לא כתיב כי כימי נח ב"כף אלא כי מי נח זאת לי שהיא היא וכן לא אמר כאשר נשבעתי וגו' ב"כף שלא אמר נשבעתי מעבור מי נח ממש אשר נשבעתי מעבור מי נח וגו' לתיקון העולם כן הוא אשר נשבעתי מקצוף עליך ומגער בך דהיינו הך בלי הפרש כלל: ואמר מקצוף עליך שהי"ל נשבעתי שלא לקצוף עליך ושלא לגעור בך ר"ל מכ"כ קצף וגערות שגער ביך בגליות גמר והסכים להשבע שלא להרע עוד ליך ותהיה מ"ם מקצוף מ"ם הסיבה מסיבת קצוף עליך ומסיבת געור בך נתכפרו עונות שלכם ונשבעתי על כל הנז"ל לקבצך ברחמים גדולים ובחסד עולם כי מרובה מדה טובה ממדת פורענות עאכ"ו וכיון שהקצף היה מרובה והגערות נתחייבתי בשבועה לקבצך ברחמים גדולים ואפי' לא זכו אני ה' בעיתה וגו':

כי ההרים ימושו וגומר רבי יהודה בר חנן בשם רבי ברכיה אם ראית זכות אבות שמטה וזכות אמהו' שנתמוטטה לך הדבק בגמילות חסדים הה"ד כי ההרים ימושו אלו האבות והגבעו' תמוטנה אלו האמהות וחסדי מאתך לא ימוש אמר רבי אחא לעולם זכות אבות קיימת ולעולם מזכירין וכן הוא אומר כי אל רחום ה' אלהיך לא ירפך ולא ישחיתך ולא ישכח ברית אבותך וגומר: ולע"ד לדקדק או' אם ראית וגו' כי מהיכן ידאה זה ומהו לשון מטה ונתמוטטה ולמה אמר הדבק בג"ח ולא אמר הדבק ג"כ בשלום כדמסיק קרא וברית שלומי ועוד קשה לרבי אחא דקאמר לעולם זכות אבות קיימת א"כ היכי קאמר כי ההרים ימושו והגבעות תמוטינה וגו' ואומר א"ר אחא ולא קאמר רבי אחא אמר וגומר דכיון שהוא חולק הי"ל רבי אחא קאמר וגומר: ונראה כי בהתעורר האדם אל החסידות והצדק מלבד התועלת הנמשך מצד מעשיו לכל הדו' גורם הוא ג"כ לעורר זכות האבות ע"ה ויתחבר זכותם עם זכותו וירבה התורה על האחר וזאת ההקדמה מקרא מלא והיה עקב תשמעון אל המשפטים האלה וגומר ושמר ה' אלהיך לך את הברי' ואת החסד ואת השבועה אשר נשבע לאבותיך הרי שמגלגלין זכות האבות ע"י זכאי ובזה מובן מ"ש רבי יהודה אם ראית זכות אבות שמטה וגומר לא תמה כי בין למר ובין למר לא תמה זכות אבות אבל אם ראית מצד הפעולות וידעו לך הכוונות שכיון שאתה רואה מהרה בכל הפרטים שזו הוראה היא שמטה זכות אבות ר"ל שאינה מגינה וכן זכות אמהות נתמוטטה כיון שאין אדם צדיק בארץ אשר יעשה טוב שע"י כן יצטרף אליו זכות אבות ואמהות לזה התיקון הנכון הענה היעולה היא לך הדבק בג"ח כי על ידי זה יתעורר ברית והחסד של האבות והאמהות וידוע כי ג"ח הוא בגופו של אדם והיא כוללת עם העשירים ועם הדלים ולזה בהתדבק בה יתעוררו זכות אבות הה"ד כי ההרים ימושו שלא אמר שיתמו ויכלו חלילה אבל אמר ימושו הסתלקות לשעה ומוטטות וחסדי דהיינו ע"י ג"ח וקראו חסדי לפי שהוא ית' פתח בתורה בג"ח עם אדם בחופתו ובכתנות עור אשר עשה לו ובסוף ויקבור אותו בגיא לז"א וחסדי כשתחזיק בג"ח שאני הוראת לך הדרך גורם שמאתך ההרים הם בההרים ימושו וע"י זה השלום מתווך כי ג"ח כוללת היא לעשירים ולדלים ובזה תהיה שלום עם הכל וברית שלומי מאתך לא תמוט אמנם ר"א חולק בחלק מה עם ת"ק ומודה לו בחלק מה וזה שר' אחא סובר שכשם שאתה מודה שלא תמה כן ראוי שתודה שלא תמוט אפילו לפי שעה וז"ש א"ר אחא לעולם זכות אבות קיימת ולעולם מזכירין כלו' כשם שזכו' אבות לעולם קיימת כן ראוי שנאמין שלעולם מזכירות שלא ימושו להיותה מטה או נתמוטטה להסכה זמן מה עד שע"י הג"ח יתעוררו אלא לעולם מזכירים על ידי חסד השי"ת ובזה פסוק וחסדי מאתך לא ימוש ר"ל כי ההרים זכות אבות לפעמים מטים ומתמטטי' אלא שחסד חסד אל גורם שלא ימוש וברית שלומי גורם שמאתך לא תמוט אמר מרחמך ה' וכן הוא אומר כי אל רחום ה' אלהיך ורחמיו הגדולים לא ירפך וגומר ולא ישכח ברית אבותיך באופן שברחמי האל וחסדיו לא ישכחו זכות אבות כמו שאמר כאן וחסדי מאתך לא ימוש כמלא שר' אחא ות"ק מכונים בצד מה שלפעמים כשרוצה להשתכח זכות אבות לת"ק נזכרים ע"י גמילות חסדים ולר' אחא נזכרי' ע"י רחמי אל וחסדיו כמ"ש כי אל רחום וכאן נאמר חסדי אבל הם חלוקים בהבנת וחסדי דל"תק על גמילות חסדים קאמר ולר' אחא וחסדי כפשוטו בחסד אל · ולפי שהם מוסכמי' בצד מה נאמר א"ר אחא ולא רבי אחא אמר שאינו חולק עמו מן הקצה אל הקצה: ולמדנו שתי הבנות במ"ש וחסדי וגו' לת"ק כדאית ליה ולרבי אחא כדאית ליה ועיין רש"י ז"ל והרא"בע ז"ל והר"דק ז"ל וכן מהרי"א ז"ל והוסיף עפ"י שיטת חז"ל שפ"י ההרי' ימושו על זכו' אבות והגבעות תמוטנה על זכות האמהו' ואמר שלעתיד אין צורך לזכות אבות ואמהות כי אז יהיה הדבקות אלהי באדם וההרי' ימושו והגבעות תמוטנ' זכות אבות ואמהות כי לא תצטרך אליהם אלא חסדי מאתך ממש לא ימוש וברי' שלומי וגו' מצד הדבקות האלהי ית': ולע"דן שאמר כי ההרים ימושו וגומר לפי שההרים יולדו מצד העון כדי ליגע בני האדם בעלייתם וברדת ההרים ולזה אמר כי ההרים ימושו ככתוב והיה העקוב למישור והרכסים לבקעה כל גיא ינשא וכל הר וגבעה ישפלו וז"ש כי ההרים ימושו לעתיד כי כל הר וגבע' ישפלו וחסדי מאתך לא ימוש שאעפ"י שצדקתי כמשלה להרים כמ"ש צדקתך כהררי אל וגו' עכ"ז וחסדי מאתך לא ימוש כמו שאח"זל בפסוק זכור רחמיך ה' וחסדיך כי מעולם המה שהחסד לאברהם והרחמי' ליעקב א"כ רחמיך וחסדיך מהעולם השפל המה ורחם על עולמך כיון שממנו יצאו רחמיך וחסדיך כיוצא בזה אפרש וחסדי מאתך ר"ל החסד חסדי אשר

למעלה מאתך הוא על דרך כי מעולם המה וכיון שמאתך הוא ראוי שלא ימוש גם כן מאתך אמר מרחמך ה' ויוכיח פירוש זה מדלא כתיב וברית שלומי מאתך לא תמוט: ועוד קשה הכרח מדלא קאמר וחסדי לא ימוש מאתך מדסמיך וחסדי מאתך מוכיח שחסדי מאתך הוא:

עניה סוערה וגומר חז"ל פי' עניה מן הצדיקים עניה מן התורה עניה ממצות ומ"ש סוערה מערערתא שעירערוה אומות העולם הה"ד זכור ה' לבני אדום הלו' ערו ערו וגומר ע"כ בפוך אבניך בהדונכתלא בספירים סנפירינון ע"כ: ועיין רש"י ז"ל וכן הרא"בע ז"ל וכן הר"דק ומהרי"א ז"ל עניה סוערה לא נוחמה אחר הותה בשלשה תארים עניה מעני ודל סוערה מרוב הצרות תמיד היא סוערה ותואר ג' שבכל אלו הצרות לא נוחמה כמ"ש במגילות קינות אין מנחם לה מכל אוהביה וכנגד העני יכוי אמר עליה ועוד מרבין בפוך ושמתי כדכד אבני חפץ שהוא הכליה העושר וכנגד סוערה אמר וכל בניך למודי ה' ורב שלום בניך וכנגד לא נוחמה אמר היה זה מפחת הכונשים אנים עליהם כל היום לז"א רחקי מעושק כי לא תיראי אז תהיה מרוחקת מהעושק כי לא תיראי כלל ואמר הן גור יגור וגומר כמו שיבא ע"כ: ולע"דן מה שפירשתי בכלי חמדה לפי שנחם את ירושלם בקבוץ בניה לתוכה בשמחה כמ"ש רני עקרה לא ילדה אמנם הגוף הדומם של העיר מאבניה התליה ובנייניה אשר היתה סוערה השתפכנה אבני קדש בראש כל חוצות אשר עליהם אמר עניה סוער' לא נחמה כי היתה הנחמה נמנעת בזה החלק כפי משפט השכל האנושי שהרי אם נאמר שיחזרו האבנים להבנות כבניינם ויחזרו לקדושתם הנה הבנין לא יהיו מכוארו' ואפילו הדיוט הבונה לו בית לא יבנהו מהאבנים הישנות כי אם בית חדש באבנים חדשו' ומפוארו' ואם יגנזו האבנים הקדושות אשר שמשו בקדושה וסבלו עול השתפכות בראש כל חוצות והיותה סוערה לא נוחמה ואם כן איך יתכן זה לזה אמר עניה סוערה על אבניה ולזה השיב השם יתברך שהוא יתכן הכל שהנני מרבין בפוך אבניך שאותם אבניך הסוערות הם יכנסו בבנין והיו לכבוד ולהרבילים בפוך סביב לתפארת הבנין באופן שיהיו אבניך הישנות מריבצות בתוך אבני הפוך הסחור לפאר והיסודות שצריכים אבני חזקות מאד יהיו מיוסדות בספירי' אשר זכרו חז"ל שהספיר חזק מאד עד שכאשר יכו עליו על הסדן ישבר הקורנס והסדן והוא קיים: והוא מ"ש גם כן ושמתי כדכד שמשותיך שלא אמר ועשה כדכד שמשותיך אלא ושמתי כדכד שמשותיך הישנות יעשו כניף לחדשות לכדכד ויהיה החדש מבחוץ לפאר והישנות קדושות מבפנים לכבוד ולקדוש' וזה הפס' כדכד כמו שדרשו חז"ל לשון כדין וכדין על מחלוק' המלאכים ברקיעא זה אומ' ככה וזה או' ככה והב"ה מסכים לדברי שניהם שילכדו יחדיו ויהיה כזה וכזה וזהו כדכד כיוצא בזה אומר אני שאמר כדכד שיהיה הבניין מזה ומזה מהאבני' ישנות ומן החדשות והחדשות כדברי ב' המלאכי' ושני האומרי' בארעא וכן בשערים העתידים להעשות מאבני אקדח כמו שאזכור בסמוך בס"ד יהיו ג"כ בערים הישנות כניף לאבני אקדח החדשות וז"ש לאבני אקדח בלמ"ד ולא אמר ושעריך מאבני אקדח · באופן שבזה העניה סוערה בעצמ' והאבנים המנופלות הן הן ישובו לקדושתן כאמור ובכלי חמדה הבאתי ראיה לענין זה מהמדרש שאומר עת להשליך אבני' שאספסיאנו' ישליך אבני בית המקו' ועת כנוס אבני' לבניינו יעויין שם שהוכחתי משם שהאבנים עצמן שהושלכו יבוא עת כנוסן להבנו' כדפרישית ובסמוך ארחיב עוד בזה:

ושמתי כדכד שמשותיך וגומר ב"ב פ' המוכר א"ר שמואל בר נחמני אמר רבי יונתן פליגי בה תרי מלאכי ברקיע' ומאן איכונהו גבריאל ומיכאל ואמרי לה תרי אמוראי במערב' ומאן איכון יהודה וחזקיה בני רבי חייא חד אמר של שוהם וחד אמר של ישפה אמר הב"ה יהון כדין וכדין עכ"ל וק"ק דבשלמא מחלוקות בין האמוראים שייך זה אומר כך קבלתי מרבותי וזה אומר כן קבלתי אמנם המלאכים קשה שיהיה מחלוקות ביניהם כי עושה שלום היא יתברך במרומיו ואם כן מהיכן המשך המחלוקת ואפשר לתרץ כי להיות השם יתברך מגיד מראשית אחרית שרולה הוא שיהיו כזה וכזה משהם וישפה ולזה השפיע במלאכיו בכל אחד יאמר מין אבן אחת והוא יתברך יכריע כשניהם ואפשר שהשהם הוא הב"לור והוא הלבן המורה לכך ניתן למי"כאל שיאמר כן וישפ' לגבריא"ל והב"ה עושה שלום במרומיו מכריע בין הדין והרחמים וגזר שיהיה כדין וכדין וזהו כדכד עוד לא"זל ושעריך לאבני אקדח רבי ירמיה בשם רבי שמואל בר יצחק עתיד הקדוש ברוך הוא לעשות שער המזרחי של בית המקדש הוא ושני פספסים אבן אחת של מרגלית רבי יוחנן הוה יתיב ודריש בבי כנישתא דציפורי עתיד הקדוש ברוך הוא לעשות שער המזרחי של בית המקדש הוא ושני פספסין שלו אבן אחת של מרגלית הוה תמן חד אפיקורוס אמר אפילו כהדין ביעתא לית אנן משכחין והדין יתיב ואמר כהדין עם כשהוא מפרש בים הגדול שקעה ספינתו בים וירד לעמקי הים וראה מלאכי השרת מסתתין בו מגלפין בו מסרגין בו אמר להם מהו זה אמרו לו שער מזרחי של בית המקדש היא ושני פספסין אבן אחת של מרגלית א"ל סבא סבא כל מה דאת יכול למיגלג גלוג למשבחא שבח דאילולי לא חמון עינך לא הויכא מהימנא א"ל ואילו לא חמון עינך לא הוית מהימנא למיליא דאוריתא תלא עינוי ואסתכל ביה מיד נעשה גל עצמות: מעשה בחסיד אחד שהיה מטייל בסוכיתא דימא דקיפה והרהר בלבו ואמר תאמר שהקדוש ברוך הוא עתיד לבנות שער המזרחי של בית המקדש הוא ושני פספסין שלו אבן אחת של מרגלית מיד יצאת בת קול ואמרה אלולי שאתה חסיד גמור כבר היתה מדת הדין פוגעת בו בזוהי האים העולם כולו בראהי בששה ימים דכתיב כי ששת ימים עשה ה' את השמים ואת הארץ ושער המזרחי של בית המקדש אי אפשר לעשות הוא ושני פספסין שלו אבן אחת של מרגלית מיד בקש רחמים על עצמו ואמר רבון העולמים אף על פי שלבי הרהרתי בשפתי לא דברתי מיד נעשה לו נס ינבקע לו הים וראה מלאכי השרת מסתתין בו מגלפין לו מסרגין בו וא' להם מהו זה אמר לו זה שער המזרחי של ב"ה הוא ושני פספסין שלו אבן אחת של מרגלית עכ"ל:

ולע"דן מה טעם לעיכוב כ"כ שנים שיהיו המלאכים מתעכבים לסתת אותה השער וכקל ביד המלאך לסתת ולסרג אות' ולגלף אותה: ונראה כי להיו' השער המזרח נוכח לפני ולפני' אשר במערב שלא זזה שכינה מכותל מערבי ראוי לפארו ולרוממו יותר מכל שאר השערים אשר במקדש ולזה אמר שיעשוהו מאבן אחת הוא ושני פספסים שלו · אמנם לבי אומר לי כי השער הזה נעשה מצדקות ישראל ומצותיהן להאיר נוכח פני ה' במערבי כאקדח הזה שהוא מאיר כתרגום אבני אקדח מלשון גחלת שהרגים גמר ומפני זה המלאכים מתעסקים בה תמיד לסרגה ולגלפה ולסתתה כפי תיקון מעשה התחתונים אל מול פני המזרח יאירו ויעשו כמו פיתוחי חותם מפוארים כאבני אקדח של שער המזרחי ושני פספסין שלו כענין מה שאזכור בסמוך ממה שכתבתי בכלי חמדה מאבני השוהם ואבני המלואים שהיו יורדים לישראל במן כמו שלמדו כן חז"ל מאו' והנשיאים הביאו את אבני השוהם וגו' לשון מעלה נשיאים מן הארץ שהעננים הביאום ונפלו ביד הנשיאים נשיאי ישראל כי איש כפי אכלו לקטו כפי תיקון מעשיו ויגיעתו בסודות התורה כך היה מתעלה המן שלו וכך היו יורדין בו אבני חפץ ואבני יקרות · ופשטו של מאמר הוא שאותם האבנים הן הן נעשות ומסתתין אותם המלאכים שיביאום אחר כך ויקבעום בשער המזרחי · ואפשר עוד לפרש במ"ש עתיד הקב"ה לעשות שער המזרחי ושני פספסין שלו אבן אחת של מרגלי' שיתהפכו יחדיו שער המזרחי ושני פספסין שבו ויעשו אבן אחת כמו שנעשו הי"ב אבנים של יעקב אבינו אשר שם מראשותיו אבן אחת ככתוב ויקח מאבני המקום וגו' אבנים רבים וכתיב והאבן הזאת וגו' אחת וכן מורה הלשון שאו' עתיד הקב"ה לעשות שער המזרחי הוא ושני פספסין שבו אבן אחת ולא אמרו לו ר' יצחק ולא ר' יוחנן בדרשתן מאבן אחת אלא אבן אחת מורה שיתהפכו לאבן אחת עם היותם אבנים מרובות ומהיותם אבני' בעלמא יתהפכו למרגלית של אקדח ולפי שלגלג האפיקורוס הראו לו כן בחוש העין שעומדים בים המלאכים מסתתין ומגלפים אבל לפי האמת הקב"ה יגזור או' שיתהפכו האבנים ההם למרגלית אחת כמו שאמר בסמוך שמי שברא העולם בששת ימים לא יפלא ממנו לעשות זה והכוונה שמי שברא העולם יש מאין אינו מהזרות שיעשה עתה יש מיש שאעפ"י שאבני שער המזרחי הם אבני' בעלמא נקל בעיני ה' שיתהפכו לאבני אקדח וכן מה שהראו לאותו חסיד היה לשכך את אוזנו אבל אל היכולת האלהי נקל לו' על האבנים שער המזרחי יהיו לא אבן מרגלית ויהי כן ההוא אמר ולא יעשה ויתיישב הענין לפי שיטה זו שאין כל חדש כי לשיטת הפשט שהמלאכי' מסתתין בה צ"ל שמששת ימי בראשית נברא האבן הזאת בעמקי הים ומ"ש עתיד הקב"ה לעשות וגו' העשיה הזאת היא הבנין שיבנהו מאותו האבן שעומדים המלאכים ומסתתים אותו · והפי' הראשון עיקר לפי הפשט · ומכל א' מהפי' האלה יצא לנו פי' נחמד בפסוקים כפי הפי' הראשון מ"ש ושמתי כדכד שמשותיך פי' שהכדכד יצילהו השי"ת ויכניהו בחלונות מבחוץ כדפרשית ויהיה משום כניף תפארה אל שמשותיך הישנה שיהיו מבפנים מצד קדושתם שלא יתכן שיגנזו וכן כיוצא בזה ממש ושעריך הישנות יהיו כניף לאבני אקדח ומזכירו כן שלא אמר מאבני אלא בלמ"ד לאבני אקדח היא האבן המרגלית הזאת שיעשה השי"ת ממנו שער המזרחי ולא המזרחי לבד יהיה כן כי אם כול' יחדיו שכן מורה לשון ושעריך בלשון רבים שלא שמעה' המזרחי להיותו נגד השכינה שבמערב יהיה כולו של אבן אחת אמנם שאר השערים יהיו מאבנים מרובות של אקדח וקטנות · ולפי הדרך הב' אפשר שיאמר ששמשותיך הישנות אשר שיהפך אות' כדכד וכן ושעריך הישנו' אגזור או' שיתהפכו לאבני אקדח וכן כל גבולך עם האבני' שנגבולך

אורים ותומים

היתה שנה רק ירדו של אדם שלוקה לא מוסיף וכו' וזהו כי מי נח זאת לי: כי ההרים ימושו וכו' כי בזמן משיחנו ימוש מני ההר נפונה ואתו נגבה ואז יבא משיח בן דוד שנאמר בו וחסדי לא אסור מעמו חסדי דוד הנאמנים אליו דמו וחסדי מאתך לא ימוש וגם אליהו יבוא עמו כי עליו נאמר בריתי היתה אתו החיים והשלום וכנ"א את בריתי שלום: עניה סוערה לא נוחמה יבנה ביתה למעלה שתים הנה קורותיך יש בגוף ובממון ועליהם כנה את ישראל בעניה וסוערה בממון ובגוף ואמר כי הנה יתברך הפך עניותה לעושר גדול כי הנה אנכי מרבין בפוך הבנין ושמתי כדכוד ועל השער אמר וכל בניך לימודי ה' ורב שלום בנין יהיו כ"כ בשלו' שיהיו כל' חכמים וירבו שלו' בעולם:

מנחה גדולה

הגוי' יכאיבו על שיעשו בניהם ומתים לפי שהיו עע"ז וזה ירא ממה שרבים הם בני שוממה מבני הבעולה לפי שכל בניך יחיו ובני הבעולה ישארו מתים ועל זה תתחלחל אמם ותבוש הורתם וז"א ז"ל שלא ילדה בנים לגהינם דכוותייכי: הרחיבי מקום אהלך שבקרקע ירושלי' שיש בה כח רוחנית מהכשפע בה להתרחב כמש"זל שיאמר לה הוא ית' האריכי הרחיבי קבלי אוכלוסיך וש"ת אם אתרחב אנא מכנגד הקדושה המכוונת למעל' כנגד ירושלים ויהי' הגודף כנגד מה שהוא כנגד ח"ל למעלה ואינו דומה כי ע"כ מלאכי שלווהי בארץ לא יצאו ח"ל לז"א ויריעות משכנותיך יטו שהוא כי למעלה יש שתי משכנות כמפורש במדבר רבה כי יש בה"מ של מעלה ויש משכן שלמעלה שהוא נקרא משכן הנער שהיה הולך ומזל על משכן שעשו ישראל במדבר ובה"מ שנזבול הוא כנגד בית עולמים ולהיות כי מציאותם במקום הקדוש' למעלה אמר אל תמנעי ירושלי' של מטה מהתרחב לקבל אוכלוסיך כי הלא גם ידיעות משכנותיך העליונו' ישו לכן גם את אל תחסרי מידתך כן תלא חוץ לגבולותין

לאבני אקדח · הלמ"ד מורה על העלי' כלמ"ד לכל כליו תעש' · נחשת הרנו לאבנר · והשלישי לאשלו' : אקדח · אבן מזהיר' כאש וכן בתוך אבני אש התהלכת נקראת אקדח מן קדחי אש · וכן תרגם יונתן לאבני גמר כתרגום גחלת גומרא : לאבני חפץ · האבני' שיש חפץ בהם · ומה שאמ' כל גבולך כלומ' לא ירושלם לבדה אלא ערי גבולה · ויתכן לפרש למ"ד לאבני אקדח לאבני חפץ משמשות כלומר האבנים שהיו בהם מתחילה אשים אותם לאבני' טובו' ומרגליו' · וכן למ"ד ושמתי ליער והדומי' להם · והדברים האלה אפשר שיהיו כן כמשמעם או אפשר שהם משל לרוב הגדולה שתהיה לישראל ושפע הטובה עד שאם רצו יעשו בנינם באבנים טובות ומרגליות :

ושעריך לאבני אקדח וכל־גבולך
לאבני־חפץ׃ וכל־בניך למודי
יהוה ורב שלום בניך׃ בצדקה
תכונני רחקי מעשק כי־לא תיראי
ומֿמחתה כי לא־תקרב אליך׃
טו הן גור יגור אפס מאותי מי־גר אתך
עליך יפול׃ הן אנכי בראתי חרש
נפח באש פחם ומוציא כלי למעשהו
ואנכי בראתי משחית לחבל׃
כל־כלי יוצר עליך לא יצלח וכל־
לשון תקום־אתך למשפט תרשיעי
זאת נחלת עבדי יהוה וצדקתם
מאתי נאם־יהוה׃
א הוי כל־צמא לכו למים ואשר אין־
לו כסף לכו שברו ואכלו ולכו
שברו בלוא־כסף ובלוא מחיר יין
וחלב׃ למה תשקלו־כסף בלוא־
לחם ויגיעכם בלוא לשבעה שמעו
שמוע אלי ואכלו־טוב ותתענג
בדשן נפשכם׃ הטו אזנכם
ולכו אלי שמעו ותחי נפשכם
ואכרתה לכם ברית עולם חסדי דוד
הנאמנים׃ הן עד לאומים
נתתיו נגיד ומצוה לאמים׃

ותרעיך לאבני גמר וכל תחומך
לאבני צרוך׃ וכל בניך אלפין
באוריתא דיי וסגי יהי שלם בניך׃
בזכותא תתקנין אתרחקי מעושקא
ארי לא תרחלין ומתבירא ארי לא
ייעול עלך׃ הא אתכנשא יתכנשון
ליך גלוות עמיך לסופא מלכי
עממיא דמתכנשין לאעקא ליך
ירושלם בגויך יתרמון׃ הא אנא בריתי
נפחא נפח נור בשחורין ומפיק מנא
לצורכיה ואנא בריתי מחבלא
לחבלא׃ כל זין דיתקן עלך ירושלם
לא יצלח וכל לישן דיקום עמך לדינא
תחייבינה דא אחסנת עבדיא דיי
וזכוותיהון מן קדמי אמר יי׃ ווי כל
דצבי למילף ייתי ויליף ודלית ליה
כסף איתו שמעו ואליפו איתו שמעו
ואליפו בלא בדמין ובלא בממון
אולפן דטב מחמר ומחלב׃ למא
תתקלון כספכון בלא למיכל
וליאותכון בלא למשבע קבילו
קבלא למימרי ואיכולו דטב ותתפנק
בדרהין נפשכון׃ ארכינו אודניכון
וקבילו למימרי שמעו ותתקיים
נפשכון ואגזר לכון קיים עלם טבוות
דוד דמהימנן׃ הא רב לעממיא מניתיה מליך ושליט על כל מלכוותא׃

הן

הא

למורי ב' א' מל' וא' חס' וסי' וכל בניך למודי יי' · היהפך כושי קדמ' מל' : לחבל ג' וסימ' נמסר בריש האי סיפר' סימן י"ג : למשפט ט"ו דגשי' וסימ' נמסר בשמוא' ב' סימן ט"ו : למים ח' דגשי' וסימ' נמסר בסדר בשלח ובמלכי' ב' סוף סימ' ב' : בלוא ו' מל' בקריא' וסימ' הוי כל צמא לכו למים ב' בפסו' · למה תשקלו כסף בלוא לחם ב' בפסו' · ועמי המיר כבודו בלוא יועיל · אם ישך הנחש בלוא לחש :

רדק

וכל בניך למודי ה' · למודי תאר כמו שפירשנו לשמוע כלמודים · וזה כענין שאמ' ירמיהו הנביא ולא ילמדו עוד איש אל רעהו ואיש את אחיו דעו את ה' כי כולם ידעו אותי למקטנם ועד גדולם : ורב שלו' בניך · ר"ל וירב' כי רב פעל עבר מבעלי הכפל מוסב ומורה לעתיד מפני הוי"ו : בצדקה · בצדקה שתעשי תהיי נכונה בגדולה לעולם ותהיי רחוקה מעשק בני אדם : כי לא תיראי · אפילו פחד ויראה לא יהיה לך מהם ותהיה רחוקה ממחיתה שלא תקרב אליך · והענין כפול במלות שונות : רחקי · כמו תרחקי · וכן ומות כהר כמו ותמות · ושים בסלע קנך כמו ותשים : הן גור יגור · פירושו כתרגומו עני' אסיפה כמו יגורו עלי עמים : ודרך פשוטו יתפר' כן הנה יאספו עליך עמי' : אפס מאותי · לא במצותי כמו שנאספו עליך פעמים אחרים במצותי סנחריב ונבוכד נצר אבל אלה הגוים שיאספו אליך והם גוג ומגוג לא במצותי ואין האסיפה ההיא מאתי · ואע"פי שאמר בנבואת יחזקאל והעליתיך מירכתי צפון והביאותיך אל הרי ישראל · ומה שאמר יעלו דברים על לבבך זהו הענין בעצמו כי האל שם בלבו לבא שם לא לרעת ישראל אלא לטובתם ולקחת נקמ' ישראל ממנו ומן ז' גוים האחרים שהרעו לישראל ובארץ ישראל יקח נקמתו מהם לכבוד שמו ולכבוד ישראל ולהכאתם שיהיה בזתם ושללם לישראל וזהו פירושו אפס מאותי לא יעלו מאתי להרע לך כמו שהי' מחשבתם כן : מי גר אתך עליך יפול · מי שיאסוף אתך להלחם עליך יפ"ל כמו שאמר על הרי ישראל יפול : הן · כן כתיב וקרי הנה והענין אחד · אמר אף על פי שכלי המלחמה הם מעשה האדם ויבא גוג ומגוג והעמים אשר עמו בכלי מלחמה לרוב מי שיעשה כלי המלחמה אני עשיתי אותו וכיון שאני עשיתי העושה ובידי לחבל העושה כל שכן המעשה ואם הם באים בכלי מלחמתם אני בראתי משחית לחבל הם וכליהם כמו שאמר והכתי קשתך מיד שמאלך וחיציך מיד ימינך אפיל : באש פחם · כי בפחם יפעלו חרשי ברזל · ויונתן תרגם הפך בי"ת הפחום שתרגם נפח נור בשחורין : ומוציא כלי למעשהו · למה שהוא רוצה לעשות חץ או חרב או חנית או רומח : כל כלי יוצר · ענינו יפעל כמו שפירשנו ובמקבות יצרהו ושרשו יצר ויוצר מבנין שלא נזכר שם פעלו מהכוסף ואם לא כמוהו : לא יצלח · לא יצלח לבעליו ולא יזיק לך : וכל לשון · אם יהיה לך משפט עם רשע אחד תרשיע אותו במשפט ויצא הוא חייב ותהיה טענתו בטלה ואת תצאי מהמשפט זכאי כלומר לא יזיקו לך לא במעשה ולא בדברים וזאת הברכה היא נחלת עבדי ה' · כלו' בנחלה היא להם לעולם וישראל יהיו עבדי ה' מיום הגאולה עד עולם : הוי כל צמא · הוי לשון קריאה וכן הוי ציון המלטי · ואחר מלחמת גוג ומגוג יכירו הכל כי האל הוא מולך על כל ואין זולתו ואז יבאו אל ירושלם ללמוד משפטי האל ותורותיו כמו שאמר בתחילת הספר לכו ונעלה אל הר ה' ויורנו מדרכיו ויהיה הענין כאלו קראם לבא וללמוד · והמים משל לתורה ולחכמה כמו שאי אפשר לעולם בלא מים כך אי אפשר לעולם בלא חכמה וכמו שהצמא מתאוה למים כך הנפש החכמה מתאוה לתורה ולחכמה כמו שנא' בנבואת עמוס לא רעב ללחם ולא צמא למים כי אם לשמוע את דבר ה' · ואשר אין לו כסף · לא יחוש כי אינו צריך כי בחנם יתנו לו יין וחלב · נמשלה תורה ליין מה יין משמח הלב כמו שנא' ויין ישמח לבב אנוש אף דברי תורה כן שנאמר פקודי ה' ישרים משמחי לב · וחלב כמו שהחלב קיום היונק וגדולו כן דברי תורה קיום הנשמה וגדולה שהיא הולכת וגדלה בלמודה במדרגתם כמו שהיא · ואמר אכילה על היין והחלב כי הם מאכל ומשקה לגוף : למה תשקלו כסף · פירש החכם רבי אברהם שייגעו עצמם בחכמות נכריות שלא יועילו · ויפה פירש · וזהו בלא לשבעה וגם הם לא יקראו לחם כי לא יועילו לגוף ולנפש : ואכלו טוב · זה התורה שנ' כי לקח טוב נתתי לכם תורתי אל תעזובו : ותתענג בדשן נפשכם · לעולם הבא וכן ותחי נפשכם · כי כמו שהדבר שהוא שמן ודשן הוא תענוג הגוף כן התור' והחכמה היא תענוג הנשמה וחייה : הטו אזניכם · חסדי דוד הנאמני' · הוא המשיח כי יקרא שמו דוד וכן נאמר עליו ודוד עבדי נשיא להם לעולם : הנאמנים · הקיימים כמו במקום נאמן כלומר כמו שחסדי עם דוד קיימים כן תהיה בריתי עמכם קיימת ועוד זכר לדוד בעבור שהוא יהיה המורה לעמים כמו שאמר בתחילת הספר ושפט בין הגוים והוכיח לעמים רבים · הן עד · מזהיר ומעיד בכם [illegible] ועל המשיח אמר שיהיה מזהיר העמים ומוכיחם · ויונתן תרגם הוא רב לאומים בוי"ו עם הדגש נגיד ומצוה · אמר כי יהיה נגיד עליהם ומצוה אותם כמו שהאדון מצוה עבדיו :

רשי

לאבני אקדח · יונתן תירגם לאבני גומרי' תרגום גחלי' אקדח לשון קדחי אש ... אבנים טובות בוערות כלפידי' והוא קרבונ"קלא לשון גחלת ויש פותרין לשון מקדח ... גדולות שכל חלל הפתח ... בתוכו והמזוזות והמפתן ... כולן מתוך האבן הם : לאבני חפץ · לאבני צרוך : ... מעוש' · כמו התנערי ... תרחקי מן העושקים ... הן גור יגור אפס מאותי · ... ירא יירא ויגור מגזרת ... אותו שאין אני עמו הוא ... הרשע וחביריו : מי גר אתך · ... אשר כאסף עליך למלחמה ... מי גר מי שנתגרה בך ... פירשוהו בגרים לומר ש... מקבלין גרים לימות המשיח ... ואף בפשוטו של מקרא ... שנעשו גרים אתך בעניותך ... עליך יפול בעשירותך כמו ... פני כל אחיו נפל : הנה אנכי · אשר בראתי חרש המתקן כלי ואני אשר בראתי משחית המחבלו כלומ' אני הוא שגזרתי כך את האויב ואני הוא שהתקנתי לו פורענות : ומוציא כלי למעשהו · לצורך גומרו כל צורכו : כל כלי יוצר עליך · כל כלי זיין אשר ילטשוהו ויחדדוהו בשבילך להלחם בך : יוצר · לשון חרבות צורים אף תשיב צור חרבו : אוי כל צמא · הוי זה לשון קריא' וזימון וקיבוץ הוא ויש הרבה במקרא הוי הוי ונוסו מארץ צפון : לכו למים · לתורה : שברו · לשון לשבור בר קנו : יין וחלב · לקח טוב מיין וחלב · למה תשקלו כסף · למה תרגמו לכם לשקול כסף לאויביכם בלא לחם : חסדי דוד · שאגמול לדוד חסדיו : עד לאומים · שר וגדול עליה' ומוכיח ומעיד דרכיה' על פניהם :

אבן עזרא

ארכו כמו רגע כנגד ימי המלכות שלא יפסקו · כי מי נח · המבול שהיה בימי נח הטעם זאת הגזירה שגזרתי והנחמה שאמרתי וכאשר נשבעתי שלא יעבור מבול מי נח על הארץ והוא הכתו' ולא אוסיף עוד להכות את כל חי וטעם מקצוף עליך בעבור שהתחילה לאשה עזובה : כי · טעם יתכן שימושו ההרים דק חסדי מאתך לא ימוש וברית שלומך ביני ובינך והטעם כבעל עם אשתו ביניהם ברית שלום : תמוטינה כמו תשובבנה כי לשון נקבות בפעלים השניים הנראים יבואו על שני משקלים : עניה סוערה · כמו הולך וסוער או שהיא עומדת בסערה והיא זאת ירושלי' : בפוך · אבן יקרה שחורה ויש אומרים שכמוהו מלא כפך ספיר : אבניך · שיבנו בהם : בספירים · אבנים יקרות אדומות כאשר פירשתי במגילת איכה : ושמתי · אין רע למלת כדכד במקרא והיא אבן יקרה : שמשותיך · מגזרת שמש והן בחלונו' ישימו זכוכית וזה מנהג ארמוני המלכים והם המשמשות על השער : אקדח · אבן יקרה והאל"ף נוסף והוא מגזרת כי אש קדחה באפי : לאבני חפץ · שיש לאדם חפץ בהם לא ככל האבנים שהם מושלכו' אין חפץ בהם : וכל · למודי · כמו תלמידי והנה המלה תאר השם : ורב · פועל עתיד בעבור הוי"ו : בצדקה תכונני · מבנין התפעל והת"יו מבולע והטעם שיעשו צדק ישרא' בעולם ולא יעשקו הגוים כמשפט המלכים וטעם לא תיראי בעבור העושק והחמס יסיר השם המלכות : הן · אמר רבי יונה הן גור יגור כמו תבור ואמר כי כמוהו נהרסו ממגורו' והטע' היתכן שיתחבר חבור כי אם ברשותי על גוג ומגוג מי גר אתך פי' מי שהתחבר והיה אתך ושב עליך אז יפול והנכון בעיני כי גור יגור כמשפטו וכן הוא היתכן שיגור עמך גר בארץ שהוא שלי כי אם ברשותי מי שירצה לגור עמך בארצי עליך יפל כמו אל הכשדי' אתה נופל על פני כל אחיו נפל והטעם שיפיל עצמו תחת רשותך : הנה · דרך משל : ומוציא כלי · מהאש ויתקנהו וגם אנכי בראתי המשחית שישחית כלי החרש : כל כלי יוצר · שיוצר עליך להיותו לא יצלח רק ישבר הנה יוצר מהבנין שלא נקרא שם פועלו על משקל יוסר : וכל לשון · הנה פירוש זה בכל כלי : תרשיעי · הטעם שיאמינו הגוים בתורת ישר' ויאמ' יראוס רשעת לתיהם : זאת נחלת עבדי יי' · [illegible] : הוי · לשון קריאה כמו הוי כל [illegible] ואשר אין לו כסף · והטע' אם אין לו כסף לקנות שאין לו כסף ללמוד : שברו · הטעם על החכמה [illegible] כי החכמה לנשמה כמאכל לגוף : לכו · [illegible] ושברו [illegible] בלא כסף [illegible] : ואכלו · טוב · כדשן [illegible]

אורים ותומים

בצדקה תכונני פה שפירש עד עתה גוכה נדקה בעניותי' ובספר' נוכה ועתה אני מבוה שתעשה אתה גדקה לאחרים ושלא תעשה עושק לאחרי' כי פשיטה שלא תירא שיעשקוך וגם תתרח' מתת מחתה לגוף אחר שפשיט' לך שלא תבוא אליך מחתה כמו בראשונה או ירצה אם לא תעשוק לא יעשקוך ואם לא תתן מחתה לא תקרב אליך : הן גור יגור אפס מאותי כל זה שני אומר לפי שאין לך דבר בא בתקרה אלא ע"י האל ית' כענין מי זה אמר ותהי' ה' לא צוה וזהו הן גור יגור אפס מאותי בתמיה וכי עלית בדעתך שיאספו עליך רעים בזולת עצתי באמת מי שגר אתך עליך יפול ירצה אם כ"כ רשע הוא יפול עליך כי הכל נעשה ע"י הן אנכי בראתי חרש ירצה פי' בכנחון יהיה בכח הורות ובמשפט ועל שניהם אמר כל כלי יוצר עליך וכל לשון תקום אתך למשפט וכו' : הוי כל צמא לכו למים אמר הרעב או הצמא יחייב לא למצוא מאותו ולמלא רעבונו או צמאו שילך למעט אכל המים בכל מקום שהם כאשר אין לו דמי יין ואם זה לא יספיק למלא רעבונו כי המים לא ישקטו אל חלק אכל לכן צריך שישכור עם יאכל ואם אין לו דמים צריך שילך אכל אותם המים וימכור אותם בדמים ובדמיהם יקח לו לחם לפי אכלו ובכן יעשה שיאכל וישת' ולא יאכלו אלא משל אחרים ולא' יחסר כללו ומכל בזה ללכת אכל הרב ללמוד ולאכול לשבוע בשר שמנים ולשתו' יין הרקח בלא דמים כי מה אני בחנם אף אתם בחנם שנאמ' ראה למדתי אתכם חוקים ומשפטים כאשר צוני ה' אלהי וזהו שאמר הוי כל צמא לכו ילך למעט אכל המים ואם אין לו כסף ילך וימכור אותם ויאכל ובכן אכל ללכת לאכל בלא כסף [illegible]

אבזור שיתהפכו לאבני חפץ ויהי כן: ונקל זאת וכיוצא בו בערך הכח האלהי בלי ספק ולפי' הזה השני ניקא אומרו לאבני חפץ בלמ"ד והענין ככון בעצמו ולו הוכח שלא כוונו אליו חז"ל קרוב הדבר שיזרכנו שמשותיך ויהיו ככדכד והשערים יתהפכו כהזדכות לאבני אקדח והגבולים לאבני חפץ: ועיין רש"י ז"ל וכן מהרי"א ז"ל אקדח קורבנ"קילי אקדח לשון גחלי אש: ועיין הרא"בע ז"ל והרד"ק ז"ל ושמעתי מפי החכם הנעלה כה"ר גדלי' קורדובירו נר"ו בשם אביו החכ' השל' המקובל האלהי כמהר"ר משה קורדובירו ז"לה שמהדמעות שמוריד האדם על ב"ה נעשים אבני יקר לבנין ב"ה העתיד לפארו בע"ה והוא כדכד שמשותיך הם העיני' שהם לגוף כמו חלונות לבית וכל שעריך לאבני אקדח שנעשות מהדאגה שבלבו של אדם כאש קודח וזהו אבני אקדח מלשון כי אש קדחה באפי וזהו שישו אתה משוש כשיעור מה שהיו מתאבלים עליה שמהאבל ההוא תולד השמחה ופאר הבנין לשמוח כאמור ע"כ· וסיוע לדבריו ז"ל ממה שאחז"ל שהמוריד דמעות על אדם כשר הקב"ה סופרן ומניחן בבית גנזיו שמורה על שנעשה מהדמעות אבני יקר להניחן בבית גנזיו לשכר טוב לבוכים: ולע"דן נכון מה שפי' על פי דחז"ל אמרו ושמתי כדכד שמשותיך שישימם לנוף לכדכד וכן ושעריך היפנים שמזומן החרבן יהיו לנוף לאבני אקדח וכן וכל גבולך שהיה מוגבל באבנים בעלמא וגרורות ישובו לאיתנם ויהיו לנוף גם כן לאבני חפץ באופן שיהיו אבני הגדר והגבלה אבנים הראשונים מצד פנים ואבני חפץ כלפי חוץ לתפארת או אמר ושמתי כדכד שמשותיך וגו' שמשותיך היפנו' אשימ' שיזדככו ויהיו כדכד וכל שעריך יתהפכו ע"י הזדככו' שיהיו הם עצמ' לאבני חפץ וכן כל גבולך יתהפכו לאבני חפץ או אפשר ושמתי כדכד שמשותיך שימצאו חן בעיני ואשימם לשמשותיך עם היותם אבנים ישנות אשימם כאילו הם כדכד וכן שעריך לאבני אקדח וכן כל גבולך יהיה חשוב בעיני כאילו הם אבני חפץ וכל אבן מהם כאבן יקרה היא מפניני' והנן כי אין בדברי הרד"ק משיטות אלו ודורשי רשומות אמרו כ"ד רמז לארבעה ועשרים שמעסק בארבע' ועשרים יהיו אלה השמשותיך כי נר מצוה ותורה אור· ומכאן ראיה למה שפי' שמהמלות של ישראל נעשים אלה השערים ולהיות ישראל משתחוים בשער המזרחי נגד המערב אשר שם השכינה ולהורות אחדות ישראל גוי אחד בארץ משתחוים בהגודה אחד לשם יתברך ימיד ומיוחד לזה יהיה השער המזרחי כולו מאבן אחת ולא מאבנים הרבה וכיוצא בזה כתבתי בכלי חמדה במ"ש חז"ל שכשיהיה דין בין אדם לחבירו בדיני ממונות יעלו לירושלם ושם ימצאו כל הגבול מלא אבנים טובות ומרגליות ולוקח הלוה אחת או שתים ופורע חובו ואומרו כך וכך אני חייב לך והמלוה או' פחות ע"כ אשר יקשה מאד איך יפול מחלוקת בין לוה ומלוה ויעלו לירושלם ויקח חובו מאותם האבנים וזהו או' כך אני חייב והמלוה או לא כך אלא פחות ולמה לא יזכה כל אדם מן ההפקר למלאת אמתחתו כיון שהגבול הוא י"ב מיל על י"ב מיל או על י"ח מיל· וא"כ יהיו בזול האבנים טובות· ושם תירצתי שמכל מצות שיעשה כל א' מישראל איש איש ממקומו ינינו מעיר ירושלם אשר שם הוא תלפיות תל שהכל פונים בה בתורה ובמצות ומ"ט ויעשה מהם האבני חפץ האלה ואולי יהיו י"ב מיל כנגד מחנה ישראל שהיה כן בשעת קבלת התורה י"ב מיל על י"ב מיל ולגירסת הספרים י"ב מיל על י"ח יהיה הרמז י"ב מיל כנגד י"ב שבטים על י"ח רמז על חי העולמים יתברך וית' שמו· ולזה החייב חוב צריך לפרוע משם אם אין לאל ידו לפרוע ממקום זולתו ולזה המלוה לא יקח יותר משיעור חובו כי לא יוכל ליהנות אלא ממה שהוא שיעור חובו בצמצום ולא יותר ואפי' פרוטה וזהו וכל גבולך שהוא י"ב מיל כאמור: עוד להם ז"ל וכל גבולך שהם התחומים והגדרים שגודרים בהם השדות והכרמים באבנים וגרורות יתהפכו לאבני חפץ· ואפשר שיהיו אבנים שכל אדם יהנה מהם למצוא חפץ בהם דרך משל לאשה שלא תפיל יהיה בהם סגולת אבן תקומה ולמקש' לילד אבן זולתה וכיוצא באופן שכל אבני גבולך יתגלו סגולתם ויהיו לאבני חפץ שכל אחד וא' ימצא חפצו מהם וזהו לשון חפץ ולא אמר אבן יקרה:

וכל בניך למודי ה' וגו' חז"ל א"ר אלעזר א"ר חנינא ת"ח מרבים שלום בעולם שנא' וכל בניך למודי ה' ורב שלום בניך אל תקרי בניך אלא בוניך עכ"ל דקדק כפל בניך ודרשוהו תכח היתור לבוניך על ת"ח שנקראו בנאים לפי שעוסקים בבניינו של עולם ומדלא קאמר ורב שלום מורה שמאמר ורב שלום בניך פי' ורב שלום לזולת' לכל העול' לפי שהם בונים העולם ולכך אמרו ת"ח מרבים שלום בעולם אפי' בכלל העולם: עוד לחז"ל בילמדנו אמר הב"ה בעה"ז ישראל לומדים תורה מ"בו לפיכך משכחין אותה שנתנה ע"י משה שהיה ב"ו וכשם שבשר ודם עובר כך תלמודי עובר שנא' התעיף עיניך בו ואיננו אבל לעתיד לבא אין ישראל לומדים אלא מפיו של אלהים שנא' וכל בניך למודי ה' וכה"א ולא ילמדו עוד איש אחיו ואיש את רעהו וכשם שהאלהים חי וקיים כך תלמודו מה שלומדים ממנו אינם שוכחים לעולם שנא' וירשו בית יעקב את מורשיה' ואין מורשיהם אלא תורה שנא' תורה צוה לנו משה מורשה עכ"ל:

ולע"דן לדקדק או' ישראל לומדים תורה מ"בו וגו' משמע שהגורם השכחה לפי שלומדים מ"בו וא"כ או' שנתנה ע"י משה שהיה ב"ו משמע שזה גורם השכחה ואם זה וזה גור' הי"לל לומדים תורה מב"ו שנתנה ע"י משה שהיה ב"ו לפי' משכחים אותה שכשם שבשר ודם עובר כך תלמודו עובר· וכן צריך לדקדק כפל או' כך תלמודו מה שלמדו ממנו תלמודו היינו מה שלמדו ממנו· ועוד פסוק וירשו בית יעקב וגו' למה לי די בפסוק וכל בניך למודי ה':

ונראה כי כוונת חז"ל להודיענו דתרתי בעינא לריעותא שאילו מתחיל' למדו מפי ה' ולא היית' ניתנת ע"י משה אלא עפ"י השי"ת שכן הייתה הכוונה האלהית אלא שהם אמרו ואמרו דבר אתה עמנו ונשמעה ואל ידבר עמנו אלהים פן נמות אז אפי' שיהיו אח"כ לומדים מפי ב"ו לפי' משכחין אותה יען שנתנה ע"י משה שהיה ב"ו הא אילו נתנה ע"י השי"ת לא נשתכחה ואילו אמרו לומדים מבשר ודם שניתנה ע"י משה שהיה ב"ו והיה מובן שהשני דברים גורמים והוה נפיק מינה לעתיד על מה שקבלנו ממשה שיהיה מעוות לא יוכל לתקון כיון שניתנה ע"י בשר ודם עפ"י שנלמדה אח"כ ע"י השי"ת לא תקבל תיקון לז"א בע"ז שלהיות שלומדים אותה ע"י בשר ודם וניתנה ע"י משה לכך משתכחת אבל לעתיד לבא אין ישראל למדים אלא מפיו של אלהים שנ' וכל בניך למודי ה' ומזה הפסוק לא הייתי לומדים אלא שאין שכחה אלא למה שנלמוד מחידושי תורה אבל מה שכבר למדו מפיו של משה לא יהיה לו עוד תיקון שלא ישתכח לז"א כי יש ויש תיקון לז"א וכשם שהאלהים חי וקיים לעולם כך תלמודו מה שלמדו ממנו אינם שוכחים לעולם ר"ל תלמודו מה שהיה מקדם וכן אפי' מה שקבלו ממשה לשעבר כשלומדי' אותו ממנו ית' מתתקן הוא שלא ישכח עוד וזהו תלמודו מה שלומדים ממנו והלמד אפי' מה שלמדנו מפי משה ע"ה שיש לו תיקון מפ' וירשו בית יעקב את מורשיהם ר"ל אפי' שכבר היה להם מורשה מפי משה ע"ה שהיה משתכח מהם עתה בלמדו שנית ע"י הש"י יתוקן לשלא ישכחוה עוד כמ"ל' כי פסוק וכל בניך למודי ה' הוא על מה שילמדו מחדושי תורה שלא נשמעו והגא מפיו יצא יתברך ויתע' שמו ופסוק וירשו מורשיהם על מה שלמדו כבר ממשה ולהכי אפקיה קרא לתורה בלשון הזה של מורשה לרמוז אל תורה ציה לנו משה מורשה שגם היא לא תשכח עוד כיון שחזרו ולמדוה עפ"י ה' ובאו' רב שלו' בניך הוא לפי שהמחלוקות נמשכים מהשכחה זה או' פטור קבלתי וחבירו או' חייב קבלתי ואולי שניהם קבלו חיוב או פטור אלא ששכחו ונמשך המחלוקת לא כן בהיותם למודי ה' לא ישכחו כלל ולא יהיה ביניהם שום מחלוקת אלא ורב שלום בניך: ועיין הרא"בע ז"ל וכן הרד"ק ומהחכ' השלם כמה"רר משה אלשיך ז"לה שמעתי לפי שאמר וכל גבולך לאבני חפץ והיה אפשר לו' שירבה המחלוקת זה או' כולה שלי וזה או' כולה שלי לז"א שכולם יהיו למודי ה' מדעת קונם דמשמיא יהבי ולא שקלי כך כולם ילמדו מדה זו מהשי"ת לתת מתנות ולא לקבל ובזה ירבה השלום כי כולם יחדיו לא תהיה להם חמדה ולא יתקוטטו על אבני חפץ (אמר הצעיר מרדכי הכהן יצ"ו נ"ל שמפני זה סמך פסו' בצדקה תכונני כי יהיו כמוהו ית' דיהיב הנה כי כן הם יהיו נותנים לצדקה ומרחקים עצמם מן העושק דלא שקלי ע"כ): ולע"דן כי רוב המחלוקות נמשכו מהקבלה מהיותה מוחלקת מדעו' מוחלקות אבל בהיות כולם לימודי מלמד א' שכולם למודי ה' בטלה מחלוקת ורב שלום בניך: ואמר רב שלום בניך ולא אמר ורב שלומם לו' שלא יצטרך זכות התורה שלמדו מפי השי"ת להרבו' שלומם אבל ירבה שלום להם מצד היותם בניך כי מהיותם לימודי ה' אין קץ לשלותם ולשלומם: למגיה הצעיר לוי לאכיי"אדו י"צו ולע"דן כי להיות מעוט עסק התורה בזמן הזה מפני חמת המציק זה רודה וזה מרדה ואף גם זאת היות האדם נודד ללחם איה לז"א כי לעתיד לבא וכל בניך כולם יהיו לימודי ה' תופשי התורה להיות כי אז בימיהם ורב שלום בניך שבתה מדהבה המלכו' האומרת מדוד והבא שבתה ובטלה גם ורב שלום בניך שיהיו שלמים בגופם ממש לא בהיות חלשים מגזרת השעבוד גם ורב שלום בניך שלמים בממונם כמ"ש בסמוך וכל גבולך לאבני חפץ לכן וכל בניך כולם יהיו למודי ה'· עוד נר' לע"ד שהתורה נקרא' תוש' על שם שמתשת כוחו של אדם לז"א וכל בניך למודי ה' לא אמר ילמדו סתם דמשמע או לשמה או שלא לשמה אלא למודי ה' כלו' לומדים לשם ה' ובכן ורב שלום בניך שתתן להם גבורה כיון שאינם עוסקים לקנתר תיעשה סם חיים ורב שלומם· עוד יא' במ"ש במדרש קפץ קורח ואמר למשה טלית וגו' בית מלא ספרים מהו שיהא פטור מן המזוזה א"ל חייב גו' א"ל דברים אלו לא נצטוית מפיו ומלבך אתה בודאן וגו' ומחלוקת זה נמשך על כי משה לבדו קבל תורה מאת ה' ומסרה

לישראל ולכן נמשכה קטטה ומחלוקת ביניהם באמרם אליו דבר זה לא צוה ה' אמנם לעתיד וכל בניך כולם יהיו למודי ה' כלו' תלמידי ה' וכיון שכן ורב שלום בניך שלא יוכלו לחלוק כקרח ולו' מצוה זו לא צוה ה' שכולם ישמעו וילמדו מפי הגבורה· וזה לע"ד שמש"ה ה' הוא בכבודו עוז זו' תורה לעמו יתן הוא ולא ע"י שליח ובז' ה' יברך את עמו בשלום ולא יהיה מחלקו' ביניה' וגם יברך את עמו בשלום שלא יאבדו מפני המחלוקת כקרח וכעדתו אלא ורב שלום בניך:

בצדקה תכונני וגו' עיין רש"י ז"ל וכן הרד"ק ז"ל והרא"בע ז"ל:

ולע"דן בצדקה שתעשי הצדק תכונני כי בצדק יכון כסא ואחר שתקשטי עצמך קשטו את אחרים וז"ש רחקי מעושק רחקי את אחרים שלא יעשו עושק כי לא תיראי מהוכיחם והרחיקם מהעושק או פי' רחקי התרחקי מעשוק את הבריות וע"י זה לא תראי וכן וממחיתה התרחקי שלא לתת חיתתך באחרים ובזה תזכי כי לא תקרב אליך· או יאמר רחקי מעושק כמו התרחקי מעושק כאמור ולא תהיה ההתרחקות מצד יראה' עונש אלהי או מחיתת רזון ומלך מורא' של מלכות אבל רחקי מעושק אף כי לא תיראי אלא מאהבת האמת ושנאת הרע כמו כי עם קשה עורף הוא וכן וממחיתה רחקי אע"פי שלא תקרב אליך למדוד ליך מידה כנגד מידה עכ"ז רחקי מעושק וממחיתה ואע"פי שלא תראי רחקי מעושק כי האיש השלם ראוי לו למאוס ברע ובחור בטוב להבחת האמת:

הן גור יגור וגו' חז"ל ת"ר אין מקבלים גרים לימות המשיח כיוצא בו לא קבלו גרים בימי דוד ושלמה אלא שנעשו גרים גרורים א"ר אלעזר מאי קראה מי גר אתך עליך יפול מי גר אתך בעניותך עליך יפול בעשירותך עכ"ל: נראה שדרשו כפל גור לו' הן גור שיתגיירו אבל לא יקבלום אבל יגור לשון גרורים·כי אפס מאותי שאינם חשובים אלי אלא אפס מאותי הם ולכך יהיו גרורים כי מי גר אתך בעניותך לעתיד כשיהיה לך מעלה ועלוי יהיה עמך וזה דקדק מלשון עליך שלא אמר אתך יפול אלא עליך לשון עלוי ומעלה יפול כמו על פני כל אחיו נפל ועיין רש"י ז"ל והרא"בע ז"ל והרד"ק ז"ל ומהרי"א ז"ל הן גור יגור לשון גרות וטלטול ר"ל אתה בצדקה תכונני ורב שלום בני אמנם גור יגור בצרו' הגלות והטלטול מי שיהיה שהוא אפס מאותי כלומר מי שיהיה נעדר ונפרד ומרוחק ממני: ולפי שאין מקבלים גרים לעתיד לבא כמו שאחז"ל אמר מי גר אתך כלומר אותם חסידי אומות העולם שגרו אתך עמך ובכל צרתך להם צר עליך יפול רוצה לומר עמך ובקרבך ישב כמו דברי רש"י יפול כמו על פני כל אחיו נפל ע"כ: ולע"דן לפי שה"בה רצה מהאומות שייסרו את ישראל אבל לא שיפריזו על המדה לשברם שבר על שבר לז"א הן גור יגו' כפול לשון מגור ויגור מואב הנה להיות המורא גדול וכפול אפס מאותי כלו' אשר לא צויתי ולא עלת' על לבי אבל מי שגר אתך ר"ל שהטיל מורא וזרק בך מרה יהיה מגר בערך וזהו מי גר אתך פשוט ולא כפול עם היות כן רצוני ע"כז עליך יפול לשון כפיל' יפולו ויכרעו לפניך לשאל מחילה ממך ז"ש עליך יפול עם היות שלא עזרו לרעה והטעם לפי שהמלכיות האלה הן אנכי בראתי חרש נופח באש פחם לא באש העצים שהוא שורף מאד ומשחית רק אנכי בראתי האומות לבית כחרש הזה שכשים בעצעקמומית או פקק מתקנו כך בראתים לשיתקנו עקמומית עון ישראל ע"י הגלות וכנופח הזה באש פחם שאינו שורף לא מתקן לכוליא מן הכח אל הפועל ז"ש כלי למעשהו או יאמ' להשתמש בו מעשהו הראוי וההגון בו וזהו למעשהו המיוחד· קלפתי מעט אבל המה עזרו לרעה להשחית ולחבל ז"ש ואנכי בראתי משחית לחבל ר"ל איגלאי מלת' שאנכי בראתי משחי' ולא חרש לחבל ולא נופח באש פחם· עוד אפשר שאמר הן גור יגור ר"ל כשיגורו עליך עזים ויתקבצו עליך מבלי רצוני ז"ש אפס מאותי ר"ל שאינו מאתי הנה כל מי שגר אתך ונתקבץ להלחם אתך הב"ה יעלבו עליך וא"כ יפילהו שלא עליך יפול להראות כח ההשגחה שאפילו שהוא עליך ואת התחיו עכ"ז יפול נפילה גדולה וזה על דרך מה שפירשו המפרשים ז"ל בפסוק ותפול שבא ותקח' ר"ל הדבר בהשגחה שהרי אחרי נפילת שבא ביד נעריך אחר כך ותקחם עם היותה שנפלה:

הן אנכי וגו' עיין רש"י ז"ל והרא"בע ז"ל והרד"ק ז"ל: ולע"דן מה שכתבתי מקוסר בפסוק הקודם הן גור יגור וגו':

כל כלי יוצר עליך וגו' עיין רש"י ז"ל והרא"בע ז"ל וכן הרד"ק ז"ל וכן מהרי"א ז"ל שלא שהרחיב בענין כל כלי יוצר עליך לא יצלח על ישמעאל שרוצים להעמיד דתם ביד רמה וחרב שלופה אמנם וכל לשון על עשו שרוצים להעמיד דתם בלשון מדברת גדולות וזה וזה לא יצליחו עמך כי תרשיעי אותם שזאת היא נחלת עבדי ה' שלא ינוצחו לא בכלי זיין ולא בלשון מדבר' גדולות ע"כ: ולע"דן שאמר כל כלי אשר יוצר כפי הפי' הנז"ל להיות שיוצר עליך על שמך לא יצלח לכל אפי' לחתוך בו ירק· או יאמר עליך לא יצלח אפילו בצוארך וזהו עליך לא יצלח ע"ד אפילו חרב מונחת על צוארו של אדם אל יתייאש מן הרחמים וכן כל לשון אשר תקום אתך שוה בשוה כמו שהוא הדין שלא יסביר הדיין לא' מהם פנים יותר מחבירו וזהו תקום אתך ואמר תקום ככתוב ועמדו ב' האנשים אשר להם הריב כפשוטו של מקרא על הבעלי דינים ואע"פי שחז"ל פירשוהו על העדים שיעידו בעמידה עכ"ז אין מקרא יוצא מידי פשוטו וז"ש תקום אתך בקימ' את ובעלי דינך אתך בשוה כדי שלא יסתתמו טענותיהם ועכ"ז תרשיעי וזה יהיה לא מצד הדיין שאין לפניו לא עולה ולא שכחה ולא משא פנים ולא מצלך אבל בזכות עבדי ה' העובדים את ה' בלבב שלם וצדקתם היה שבאו לטהר לבד ואני גמרתי בעד' כמצא שצדקתם רובה ככולה מאתי יתה שאני עזרתי אותם ז"ש זאת נחלת עבדי ה' וצדקתם שהיותם עבדי ה' והיותם צדיקים הנחילו להם זאת הנחל להרשיע כל לשון וכל כלי יוצר וגו' עם היות העבודה והצדקות נמשכים מאתי כאם ה' שכן יהיה ולא יפול דברי· ואמר למשפט בלמ"ד שקודם הכנסם במשפט אז מחייבי אותם ותרשיעי אותם וז"ש למשפט תרשיעי באופן שלא יבואו במשפט אתך: ואפשר עוד שאמר תרשיעי שבעמדם עם ישראל למשפט לא יאמר השי"ת אומה פלונית אתה הייבה וישראל אתם זכאים אבל החיוב יהיה מפיכם וז"ש וכל לשון תקום אתך למשפט תרשיעי את אמנם וצדקתם היינו להצדיק בדינא זאת יהי' מאתי שאצדיק אותה בדינא ואו' אתם זכאים וז"ש וצדקתם מאתי וממילא יובן שהם חייבים שאין הב"ה מיחד דיבורו על הרעה והחובה לחייב בריותיו אלא בצדקתם של עבדי ה' מצדיקם וממילא נמשך החיוב לבעל דינם:

הוי כל צמא גו' תעניות רבי חנינא בר פפא רמי כתיב לקראת צמא התיו מים וכתיב הוי כל צמא לכו למים אם ת"ח הגון הוא לקראת צמא התיו מים אם לאו הוי כל צמא לכו למים ע"כ· כוונת חז"ל מהכרח הניגוד שהכתובים מכחישים זה את זה הכריע רבי חנינא שאין מים הנזכרים כאן אלא תורה וכשתלמיד חכם הגון הוא לקראת צמא התיו מים אמנם כשאינו הגון צריך שהוא ילך אחרי ד"ת ואז אע"פי שאינו הגון כיון שהוא ילך אחר המים של תורה יזכה אליה באמצעות הליכתו אחרים ואמרו ז"ל שנמשלו ד"ת למים מה מים מניחין מקו' גבוה והולכי' למקום נמוך כך היא דרכה של תורה להדבק בשפלים· גם שם הזכירו בחינות במים לתועלת וכולן נמצאין בתורה· ספרי נמשלו ד"ת למים שנא' שתה מים מבורך מה מים חיים לעולם אף ד"ת חיים לעולם שנאמר כי חיים הם למוצאיהם מה מים מעלי' את האדם מטומאה לטהרה אף ד"ת כן שנ' אמרו ה' אמרות טהורות מה מים משיבין נפשו של אדם אף ד"ת כן שנ' תורה ה' תמימה משיבת נפש מה מים חנם לעולם אף ד"ת כן שנ' הוי כל צמא לכו למים: ולע"דן לדקדק היינו חיים לעולם היינו משיבים נפשו וגו' ונראה שהמים הם חיים לעול' לקיים חיי הגוף כי לכך נמצאים חנם שהדברים היותר מוכרחים המציאם השי"ת יותר בנקל ונמצאים כמו המים והרוח וז"ש מה מים חיים לעולם כן תורה הוא מ"ש כי חיים הם למוצאיהם ולכל בשרו מרפא סוף הפ' שאמר ולכל בשרו מרפא מוכיח על תחילתו שחיים למוצאיהם לגוף קאמר ומ"ש מה מים משיבין הנפש כי מים קרים על נפש עייפ' כך ד"ת בהיות תורת ה' תמימה משיבת נפש להשיבה אל מקום שממנו חוצב' שהוא תכלית שלימותה והודיע מהכרחיות מציאות התורה שבסגולה היא תבלין ליצה"ר כמשחז"ל בראתי יצ"הר בראתי לו תבלין וז"ש מה מים מעלין את האדם מטומא' לטהר' אף ד"ת כן שמעלין את האדם מטומאה היצ"הר פגע בך מנוול זה משכהו לבית המדרש וז"ש אמרות ה' אמרות טהורו' שמטהרות האדם מעונותיו שאילו על היות טהורות מצד עצמ' הרי הוא אומר כסף צרוף ומ"ש אף ד"ת חנם לעולם היינו שאין העולם כולו כדאי הוא לד"ת אלא שלהיותם הכרחים נתנה השי"ת מתנה לעולה כמו המים כאמור עוד לחז"ל שם בספרי אי מה מים אין להם דמים אף ד"ת כן ת"ל יקרה היא וגו' אי מה מים אין משמחי' את הלב אף ד"ת כן ת"ל כי טובים דודיך מיין מה יין משמח את הלב אף ד"ת משמחין את הלב שנ' פיקודי ה' ישרים משמחי לב ומה יין אי אתה טועם טעם בתחילתו וכל זמן שהוא מתיישן בקנקן הוא משתבח כך ד"ת כל זמן שמתיישני' משתבחין שנאמר בישישים חכמה ומה יין אי אפשר להתקיים לא בכלי כסף ולא בכלי זהב אלא בכלי חרס כך ת"ת כן אי מה יין רע לראש וגומר: ובפסיקתא מה המים נתנים מלמעלה אף ד"ת נתנים מלמעלה מן השמים דברתי עמכם מה המים מכסים ערותו של ים כמים לים מכסים כך ד"ת על כל פשעי' תכסה אהבה ע"כ: ובשוחר טוב מה המים יורדין טיפין טיפין ונעשים נחלים נחלים כך ד"ת שתי הלכות היום ושתי הלכות למחר עד שנעשה כמעין נובע מה מים מגדלים את הצמחים אף ד"ת מגדליו כל מי שעמל בהם שנ' בי מלכי' ימלוכו' מה המי' אין הגדול מתביים לו' לקטן השקיני מים

כך ד"ת אין הגדול מתביים לומר לקטן למדנו

רד"ק

הן גוי · אמר כנגד ישראל גוי שלא תדע שהוא רחוק מארץ ישראל תקרא אותו ויבא לפניך אע"פ שלא תדעם ולא ידעוך עד היום בשמעה הנפלאות שעשה האל עמך יבואו ממך ויהיו לעבודתך למה שתצוס · ומי נתן לך זה התפארת ה' אלהיך : דרשו ה' · אמר לבני הגלות דרשו ה' בהמצאו · הנכון בפירושו מה שפירש אדוני אבי ז"ל דרשוהו בענין שימצא לכם : בהיותו קרוב · בענין שיהיה קרוב · וזו היא דרישה בכל לב כמו שכתוב קרוב השם לכל קוראיו לכל אשר יקראוהו באמת · ורז"ל פירשו בהמצאו קודם גמר דין · ויונתן תרגם תבעו דחלת דה' עד דאתון חיין בעו מן קדמוהי עד דאתון קיימין · ר"ל שיעשו תשובה קודם מיתה כי אז הוא נמצא וקרוב ולא אחר מיתה כי אחר מיתה אין תשובה לנפש כמו שאמ' כי אין מעשה וחשבון ודעת וחכמה בשאול אשר אתה הולך שמה : יעזוב רשע דרכו · במעשה ובפה וכן יעזוב מחשבותיו הרעות כי אין תשובה מועילה בנראה אם לא תהיה ג"כ בנסתר כי טובות האדם ורעותיו הם תלויות ביד ובפה ובלב ומשלשתן צריכה התשובה : כי ירבה לסלוח · אף על פי שהאדם הרבה להרע : כי לא · כי אם חטא אדם לחברו ינקם ממנו ולא ימחול לו ואע"פ שימחול לו בנראה ישמור לו בלבבו והנראה יקרא דרך כמו שפירשנו והנסתר מחשבה · והנ' אני מרבה לסלוח לא ככם וכאשר אני מוחל אני מוחל באמת ולא ישאר אצלי מהעון דבר : כי גבהו · כמו שאמר דוד כי כגובה שמים על הארץ גבר חסדו על יראיו וזהו חסד גדול כשישובו ליראה מהאל ימחול להם וייטיב להם גם אתם בגלות אם הרעות' והרבה לכם גלותכם שובו אלי ודרשוני ותמצאוני קרוב לכם כי לא ימוש דברי הטוב שהבטחתי אתכם · והמשיל זה הענין לגש' היורד מן השמים ואמר : כי כאשר ירד הגשם ושמה לא ישוב · כי לא יצא הגשם לבטלה שלא יעשה מעשה וישוב לו זה לא יהיה אלא מה יעשה הרוה את הארץ : ונתן זרע לזורע · הגשם הוא הנותן כמו ונתנה הארץ את יבולה ותתבואת הארץ יצניע האדם תחילה מה שיצטרך לזרוע לו בשנה הבא והשאר הוא למאכלו · ופשוטו של פסוק נראה כי אחר שהרוה ישוב הגשם אל השמים · פירש א"א ז"ל כי שוב הגשם הוא חום השמש ששואף אותו ולולי זה לא היתה הארץ צריכה גשם · גם נכון הוא מה שפירשנו בו ושמה לא ישוב לעולם עד יעשה שליחותו · והרוה את הארץ : כן יהיה דברי · שהבטחתי אתכם להוציאכ' מהגלות ומפי אמרוהו הנביאים · לא ישוב אלי ריקם אלא באמת יעשה מה שחפלתי : והצליח · הענין שלא ימנעהו פגע שיתבטל קצת ממנו אלא הכל יעשה כמו שאמרתי : כי בשמחה תצאו · מהגלות : ובשלום תובלון · לארצכם : ההרים והגבעות · וכל עצי השדה · דרך משל ר"ל שישמח כל העולם ... כף אל כף ויאמרו יחי המלך · ... מלכי אומות העולם · וכל עצי השדה ... הקוצים וכן סרפד · ואלה יגדלו במדבר ... והדס כמו שאמר למעלה בפרשת העניים ... וגומר · והיה לה' לשם שזה הפלא יהיה ... משל חלף רשיעיא יתקיימון צדיקיא וגומר ... משפט ועשו צדקה כי קרובה ישועתי ... מעכבת ביאת המשיח : אשרי אנוש יעשה ... בה כל ימיו : מחללו · שלא יעשה בו ... לקדשו כמו שאמר זכור את יום השבת ... כן כל לשון קדושה הוא ענין הבדלה ... קדש קדשים ומבדילו מאחר הימים ... ובענין הנפש שתהיה נפשו פנויה מעסקי ... תורה וחכמה ומתבוננת במעשי האל ...

<table>
<tr>
<th>תרגום</th>
<th>מקרא</th>
</tr>
<tr>
<td>
ה הָא עַם דְלָא תִדַע יִפְלְחִינָךְ וְעַם דְלָא יְדָעוּךְ יִרְהֲטוּן לְאַסְּקָא לָךְ מִסִּין בְּדִיל יְיָ אֱלָהָךְ וּלְקַדִישָׁא דְיִשְׂרָאֵל אֲרֵי שַׁבְּחָךְ׃
ו תְּבָעוּ דַחֲלְתָא דַיְיָ עַד דְאַתּוּן חַיִין בְּעוֹ מִן קֳדָמוֹהִי עַד דְאַתּוּן קַיְימִין׃
ז יִשְׁבּוֹק רַשִׁיעָא אוֹרְחֵיהּ וּגְבַר אֲנַס עֶשְׁתּוֹנוֹהִי וִיתוּב לְפוּלְחָנָא דַייָ וִירַחֵים עֲלוֹהִי וּלְדַחֲלְתָא דֶאֱלָהָנָא אֲרֵי מַסְגֵי לְסַלָחָא׃
ח אֲרֵי לָא מַחְשַׁבְתִּי מַחְשַׁבְתְּכוֹן וְלָא אוֹרְחַתְכוֹן תַּקְנַן כְּאוֹרְחַת טוּבִי אֲמַר יְיָ׃
ט אֲרֵי כְּמָא דְרָמִין שְׁמַיָא מִן אַרְעָא כֵּן תַּקְנַן אוֹרְחָתִי מֵאוֹרְחַתְכוֹן וּמַחְשַׁבְתִּי תַּקְנַן מִמַחְשַׁבְתְּכוֹן׃
י אֲרֵי כְּמָא דְנָחִית מִטְרָא וְתַלְגָא מִן שְׁמַיָא וּלְתַמָן לָא אֶפְשַׁר לֵיהּ דִיתוּב אֱלָהֵן מְרַוֵי יַת אַרְעָא וּמַרְבֵּי לָהּ וּמוֹעֵיל לָהּ וִיהֵיב בַּר זַרְעָא כְּמִיסַת לְמִזְרַע וְלַחְמָא כְּמִיסַת לְמֵיכַל׃
יא כֵּן יְהֵי פִּתְגַם טוּבִי דְנָפֵק מִן קֳדָמַי לָא אֶפְשַׁר דִיתוּב לְקֳדָמַי רֵיקָן אֱלָהֵן עָבֵיד יַת דִרְעֵינָא וּמַצְלַח לִדְשַׁלַחְנָא לֵיהּ׃
יב אֲרֵי בְחֶדְוָא תִפְּקוּן מִבֵּינֵי עַמְמַיָא וּבִשְׁלָמָא תִּתּוֹבְלוּן לְאַרְעֲכוֹן טוּרַיָא וְרָמָתָא יְבוּעוּן קֳדָמֵיכוֹן תּוּשְׁבְּחָא וְכָל אִילָנֵי חַקְלָא יְשַׁעֲנוּן בְּעַנְפֵיהוֹן׃
יג חֲלָף רַשִׁיעַיָא יִתְקַיְימוּן צַדִיקַיָא וַחֲלָף חַיָּבַיָא יִתְקַיְימוּן דְחָלֵי חֶטְאָה וִיהֵי קֳדָם יְיָ לְשׁוּם לְאָת עֲלַם דְלָא יִפְסוֹק׃
נו א כִּדְנַן אֲמַר יְיָ טְרוּ דִינָא עֲבִידוּ צִדְקְתָא אֲרֵי קְרִיב פּוּרְקָנִי לְמֵיתֵי וְזָכוּתִי לְאִתְגְלָאָה׃
ב טוּבֵי אֱנָשׁ דְיַעְבֵּיד דָא וּבַר אֱנָשָׁא דְיִתְקֵף בָּהּ יְטַר שַׁבְּתָא מֵאַחֲלוּתֵיהּ וְיִטַּר יְדוֹהִי מִלְמֶעְבַּד כָּל דְבִישׁ׃ ולא
</td>
<td>
ה הֵן גּוֹי לֹא־תֵדַע תִּקְרָא וְגוֹי לֹא־יְדָעוּךָ אֵלֶיךָ יָרוּצוּ לְמַעַן יְהוָה אֱלֹהֶיךָ וְלִקְדוֹשׁ יִשְׂרָאֵל כִּי פֵאֲרָךְ׃
ו דִּרְשׁוּ יְהוָה בְּהִמָּצְאוֹ קְרָאֻהוּ בִּהְיוֹתוֹ קָרוֹב׃
ז יַעֲזֹב רָשָׁע דַּרְכּוֹ וְאִישׁ אָוֶן מַחְשְׁבֹתָיו וְיָשֹׁב אֶל־יְהוָה וִירַחֲמֵהוּ וְאֶל־אֱלֹהֵינוּ כִּי־יַרְבֶּה לִסְלוֹחַ׃
ח כִּי לֹא מַחְשְׁבוֹתַי מַחְשְׁבוֹתֵיכֶם וְלֹא דַרְכֵיכֶם דְּרָכָי נְאֻם יְהוָה׃
ט כִּי־גָבְהוּ שָׁמַיִם מֵאָרֶץ כֵּן גָּבְהוּ דְרָכַי מִדַּרְכֵיכֶם וּמַחְשְׁבֹתַי מִמַּחְשְׁבֹתֵיכֶם׃
י כִּי כַּאֲשֶׁר יֵרֵד הַגֶּשֶׁם וְהַשֶּׁלֶג מִן־הַשָּׁמַיִם וְשָׁמָּה לֹא יָשׁוּב כִּי אִם־הִרְוָה אֶת־הָאָרֶץ וְהוֹלִידָהּ וְהִצְמִיחָהּ וְנָתַן זֶרַע לַזֹּרֵעַ וְלֶחֶם לָאֹכֵל׃
יא כֵּן יִהְיֶה דְבָרִי אֲשֶׁר יֵצֵא מִפִּי לֹא־יָשׁוּב אֵלַי רֵיקָם כִּי אִם־עָשָׂה אֶת־אֲשֶׁר חָפַצְתִּי וְהִצְלִיחַ אֲשֶׁר שְׁלַחְתִּיו׃
יב כִּי־בְשִׂמְחָה תֵצֵאוּ וּבְשָׁלוֹם תּוּבָלוּן הֶהָרִים וְהַגְּבָעוֹת יִפְצְחוּ לִפְנֵיכֶם רִנָּה וְכָל־עֲצֵי הַשָּׂדֶה יִמְחֲאוּ־כָף׃
יג תַּחַת הַנַּעֲצוּץ יַעֲלֶה בְרוֹשׁ תַּחַת הַסִּרְפַּד יַעֲלֶה הֲדַס וְהָיָה לַיהוָה לְשֵׁם לְאוֹת עוֹלָם לֹא יִכָּרֵת׃
נו א כֹּה אָמַר יְהוָה שִׁמְרוּ מִשְׁפָּט וַעֲשׂוּ צְדָקָה כִּי־קְרוֹבָה יְשׁוּעָתִי לָבוֹא וְצִדְקָתִי לְהִגָּלוֹת׃
ב אַשְׁרֵי אֱנוֹשׁ יַעֲשֶׂה־זֹּאת וּבֶן־אָדָם יַחֲזִיק בָּהּ שֹׁמֵר שַׁבָּת מֵחַלְּלוֹ וְשֹׁמֵר יָדוֹ מֵעֲשׂוֹת כָּל־רָע׃ ואל
</td>
</tr>
</table>

וגוי ד' בקריא' וסימ' ואתם תהיו לי ממלכת · וגוי גדול יעור מירכתי ארץ · וחברו · וגוי לא ידעוך אליך ירוצו : דרשו יי' ג' דסמיכי וסימ' דרשו יי' בהמצאו קראהו · דרשו יי' ועזו · וחברו דד"ה · לסלוח ב' מ"ל וסימ' ואל אלהינו כי ירבה לסלוח · דם הנקי : ושמה ח' וסימ' ושמה קראת את לאה · כי מנגד תראה · הראיתיך בעיניך ושמה · ושמה כל סרני פלשתים · ושמה מרכבות כבודך קלון בית · קום וירדת בית היוצר · בבלה יבאו ושמה יהיו · כי כאשר ירד הגשם · כה אמר יי' ד' בטעמא בספרא וסימן חנם נמכרתם ולא בכסף תגאלו · הנותן בים דרך ובמים · שמרו משפט ועשו צדקה · השמים כסאי והארץ הדום רגלי :

רשי

הן גוי לא תדע תקרא · לשימושך אם אלי תשמעו לשם יי' הנקרא עליך : בהמצאו · קודם גזר דין בעוד שהוא אומר לכם דרשוני : כי לא מחשבותי מחשבותיכ' · אין שלי ושלכ' שוות לכך אני אומ' לכם יעזוב רשע דרכו ויתפוש את דרכי : ואיש און מחשבותיו · ויתפוש את מחשבותי לעשות הטוב בעיני : כי גבהו שמי' וגו' כלומ' כי יש הבדל וחילוק מעלו' ושבח בדרכי יותר מדרכיכם ובמחשבותי יותר ממחשבותיכם כגבוה שמים על הארץ אתם נותנים לב למרוד בי ואני נותן לב להטיב אתכם : כי כאשר ירד הגש' והשלג ולא ישוב ריקם אך ייטיב לעולם כן דברי אשר יצא מפי להודיעכם על ידי הנביאי' לא ישוב ריקם אך ייטיב לכם אם תשמעו להם · ומדרש אגדה כי לא מחשבותי וגומ' אין דיני כדיני בשר ודם אתם מי שמודה בדין מתחייב אבל אני מודה ועוזב ירוחם : כי בשמחה תצאו · מן הגלות : ההרים והגבעות יפצחו לפניכם רנה · שיתנו לכם פריים ולמחם ויהנו יושביהם : תחת הנעצוץ וגומ' רבותי' דרשו תחת הרשעים יעלו צדיקי' ונעצוץ וסרפד מיני קוצי' הם כלו' הרשעי' יאבדו והצדיקים יטלו ממשלת' : יעשה זאת · שומר שבת וגו' : הבדל יבדילני יי' למה אתגייר הלא הב"ה יבדילני מעל עמו כשישלם שכרם ואל

אבן עזרא

ושמן כטעם תענוג הנשמה במות הגוף או טעמו הנו ולא ממקומכם אלי כמו סורה אלי אל תירא ...

אורים ותומים

שרשו ה' בהמצאו ... קרוב ...

מנחה גדולה

דרשו ה' בהמצאו אז"ל ... הלשון ואם לא נכתב כאשר כתב ...

ברך אחד או הלכה אחת עכ"ל· עוד לחז"ל אבות דרבי נתן רשב"י או ג' כתרים הם כתר כהונה אפילו נותן אדם כל כסף וזהב שבעול' אין נותנין לו כתר כהונה שנ' והיתה לו ולזרעו אחריו ברית כהונת עולם· כתר מלכות אפילו אדם נותן כל כסף וזהב שבעולם אין נותנין לו שנא' ודוד עבדי נשיא להם לעולם אבל כתר תורה אינו כן כל הרוצה ליטול יבא ויטול שנא' לכו שברו ואכלו ולכו שברו בלא כסף ובלא מחיר יין וחלב עכ"ל: ולע"דן מנייהא למה לי שאמר ג' כתרים הם ובפרט בהיות כתר תורה בלתי נכנס עמהם בסוג א' כי כתר תורה כל הרוצ' ליטול יבא ויטול א"כ לא היה לו למנותו עמהם ולו' ג' כתרים הם ועוד מה הודיענו שכתר תורה כל הרוצה ליטול יבא ויטול היתכן שתמכר התורה פשיטא שכל הרוצה ליטול יבא ויטול: ונראה שכוונת חז"ל להודיענו שאע"פי שכתר כהונה בלתי נמכר וכן כתר מלכות בלתי נמכר בכל כסף וזהב שבעולם עכ"ז הזוכה לכתרה של תורה יכול ליטול אפילו כתר כהונה וכתר מלכות כתר כהונה דכתיב יקר' היא מפנינים מכהן גדול שנכנס לפני ולפני וכו"ש מכהן הדיוט וכן כתר מלכות בכלל כתר תורה שנ' בי מלכים ימלוכו וגו' לז"א מניין לו' שג' כתרים הם יחדיו שהרי הזוכה לכתר תורה זוכה לשני כתרים האחרים לכתר כהונה ומלכות באמר ולז"א שאילו יתן איש כל הון ביתו בכתר כהונה וכתר מלכות לא יוכל אבל כתר תורה אינו כן ר"ל כשיש לו כתר תורה אינו כן כמו שאמרנו שלא יזכה בכתר כהונה ומלכות אלא כל הרוצה ליטול אפילו כתר כהונה ומלכות יבוא ויטול אפי' כתר כהונה וכתר מלכות יבא ויטול כיון שיש להם כתר תורה א"כ מ"ש יבו' ויטול לא על כתרה של תורה קאמר כי פשיטא אלא ודאי הא קמ"ל יבוא ויטול ע"י כתר תורה שאר הכתרים ובזה מובן בפ' הבנ' ככונה ז"ש הוי כל צמא לכו למים בישראל קאמר שידבקו בתורה כי מעלתה גדול' שהרי ואשר אין לו כסף ר"ל הדבר שאין לו קנין בכסף ככתר כהונה שהרי נאמר לו ולזרעו אחריו שאינו נמכר· וכן כתר מלכות זהו ואשר אין לו קנין כסף לכו שברו ואכלו ע"י המים של תורה ולכו שברו בלא כסף ובלא מחיר יין וחלב פי' התורה שנמשלה ליין ושתו ביין מסכתי ולפי זה מקושר הוי כל צמא לכו למים עם מ"ש זאת נחלת עבדי ה' ולצדקתם שהכל מושג ע"י התורה · ועיין רש"י ז"ל וכן הרא"בע ז"ל ובן הרד"ק ז"ל: וכן מהרי"א ז"ל שאין מים אלא תורה וכן פסוק יצאו מים חיים מירושלם אליו וגו' משל אל התורה כי מציון תצא תורה ודבר ה' מירושלם ולז"א כי הצמא לשמוע את דבר ה' ילך למיסודו' העם אשר אין כסף והוא משל אל הכוסף אמיתי ותשוקה נכבדת כמו הכסף שהכל יכספוהו לז"א שאשר אין לו כסף כוסף לכו שברו ואכלו לשון שבירה ממש שברון מתניים בעסק ללמוד התורה כי זאת התורה אדם כי ימות באהל כמו שדרשו חז"ל אין זאת התורה מתקיימת אלא במי שממית עצמו עליה וזהו לכו שברו לדעת ענין המצות והשגת האמונות הנכונות והסודו' הם הם שהמשילם ביין וחלב להיותה משקין דקין מאד ע"כ:

ולע"דן לפי שאמר למעלה מעלה עבדי ה' שכל כלי יוצר וגו' לזה קורא הוי כמעורר ישן מן תרדמתו ואו' לו הוי שותה בצמא התורה ז"ש הוי כל צמא לכו למי' אין מים אלא תורה כדחז"ל ואשר אין לו כסף ר"ל שיש כסף בידו אלא שאינו נותנו לו כי אם לאחרים יעזוב אילו לכו שברו ואכלו וע"י זה יהי' לו הכסף שיהנה ממנו לנפשו ולגופו וזה הסבר אשר מיעט ואו' לכו שברו ואכלו בוא ע"י שמחזיק ביד לומדי התורה כי עץ חיים היא למחזיקים בה ולז"א לכו שברו ואכלו לשון אכילה כי תלמוד תורה הוא מהדברים שאדם אוכל פירותיהם בעה"ז והקרן קיימת לעה"ב וה"ה למחזיק ביד הלומדים כזבולון ויששכר שהרי יש שכר לפעולתו והשי"ן כפולה לרמוז אל שני מיני השכר בעה"ז ובעה"ב ולפי שבכלל בכל צמא כל מין צמא בין מי שאינו יודע ללמוד ובין מי שיודע ללמוד ואינו לומד שהכל בכלל ברבוי כל לז"א תחילה ואשר אין לו כסף לכו שברו ואכלו בעה"ז ובנא וכנגד היודעים ואינם לומדים שנה ואמר ולכו שברו בלא כסף ובלא מחיר כי אתם היודעים לכו שברו בשקוד על דלתי העיון לבד יום יום ולא תשתו מים כי הוא משל ענייני התורה כפי הפשט אבל תשיגו הסוד הנכתם והנמשל אל החלב כמ"ש דבש וחלב תחת לשונך על הענייכים העמוקים שאין לפרסמם ולדבר בהם אבל תחת לשונך למעט הדיבור והפרסום בהם ואולי בשני המינים האלה אמר שע"ה כנגד הפשט שנמשל למים אמר יפוצו מעינותיך חוצה בפרסו' ברחובות פלגי מים מים דייקא אמנם שאר הפרטים המעולים והסודיים עליהם אמר יהיו לך לבדך וגו' בסוד ואין לפרסם לזרים אתך· וז"ש כאן בלא כסף ובלא מחיר יין וחלב כי היין שבעים מסל אל הסוד· ואפשר שאמר בלא כסף ובלא מחיר בדרך הלצה על הסבר הזה. אשר הם סוברים ונותנים הכסף והמחיר שלא יסברו במעט מהכסף אבל יסברו עד שלא תשאר פרוטה בידם וז"ש לכו שברו בלא כסף כלומר עד שתהיו בלא כסף וכן בלא מחיר עד שלא ישאר בידך מחיר לדבר כל דהו בלא כסף ובלא מחיר תשברו ביין וחלב כי הם דברים נעלמים כל הון ביתו אם יתן איש באהבה ראוי ומחוייב הוא:

למה תשקלו וגו' עיין רש"י ז"ל והרא"בע ז"ל וכן הביא הרד"ק ז"ל בשמו וכן מהרי"א ז"ל כדהרא"בע והרד"ק ז"ל: ולע"דן למה תשקלו כסף במה שלפי האמת אינו לחם אלא לפנים נראה לחם ויגיעכם בלא לשבעה אם כן אינו לחם ואתם שוקלים מעות מרובו' במשקל ולא במנין ז"ש תשקלו כסף בדבר שאינו לחם שמעו שמוע אלי ואל מלותי ואכלו טוב ר"ל דבר שיש בו טוביות וכשתאכלו דבר טוב שאינכו רע כגזל וכיוצ' וכיון שיהיה טוב מה שתאכלו ותתענג בדשן נפשכם שאעפ"י שאין דרך הנפש להתענג בדשן כי אם הגוף עכ"ז בדשן כיוצא בזה שהוא טוב כמ"ש אכלו טוב וכקי מכל לכלוך עבירה בזה תתעדן ותתענג הנפש כמו שהאד' האוכל גזל מטמא נפשו בכח האכילה ההיא האסורה ככה במאכל הטוב בלי אסור תתענג בדשן נפשכם · ומה נעים שיהיה משל כדעת הרא"בע והרד"ק שהחכמות המשילם במאכל הטוב ובהם תתעדן הנפש:

הטו אזניכם גו' עיין רש"י ז"ל והרא"בע ז"ל וכן הרד"ק ז"ל ומהרי"א ז"ל הטו אזניכם ולכו אלי דהייכו אחר המות שע"י הטייתו האוזן לעבוד' השי"ת לכו אלי לאור באור פני מלך חיים שמעו ותחי נפשכם שהוא חיי הנפש אחר המות בחיים הנצחיים בחיי הנשמות ולפי שאמר זה על האמונות לכך המשיך אליו ואכרתה לכם ברית עולם חסדי דוד הנאמנים שאמר ברית עולם על החיים הנפשיים אשר זכר שהוא ברית עולמים בל תמוט ועל האמונות האלהיות אמר חסדי דוד הנאמנים כי כן אמר דוד חסדי ה' עולם אשירה לדור ודור אודיעך אמונתך בפי ונתן טעם למה ייחס אותם לדוד באומרו הן עד לאומים נתתיו גו' ועד לשון עדי שהיה דוד עדי לכל הגוים נגיד ומצוה אותם בדבריו ותהילותיו לשיתנהגו בדרכי ה' עד כאן: ולע"דן לפי שדוד חטא ואח"כ שב בתשובה שלימה והקים עולה של תשובה ככתוב הוקם על וכן העולם חטאו ולקו בדור המבול אלא שהשי"ת הריח בריח הניחוח והקים ברית עם העולם אשר נשבע מהיות עוד מי נח על הארץ כנז"ל לז"א הטו אזניכם ולכו אלי לכו בעבודתי שמעו ותחי נפשכם ואכרתה להם ברית מעין הברית שכרתי עם העולם בימי נח ז"ש ברית עולם ומעין החסדים אשר עשיתי לדוד שני חסדים האחד לבחור בו ולבלתי שלחו מעל פני ואעפ"י שחטא כי קבלתי תשובתו והשני להמשיך החסד גם עם זרעו אחריו במלכות ישראל ז"ש חסדי דוד הנאמנים שלא יפסקו ולפי זה חסרה כ"ף הדמיון כאילו אמר בברית עולם חסדי דוד הנאמנים שעשיתי עם דוד עבדי שהן עד לאומים נתתיו: ואני הצעיר מרדכי הכהן י"צו ולע"דן שאמר ואכרתה לכם ברית עולם שאקיי' מ"ש דוד בחסדיו שהתפלל ואמר תפלטני מריבי עמי שהם ישראל שלא אכה והרדה אותם אבי נעגש אלא תשימני לראש גוים והעם שלא ידעתי הם יעבדוני וז"ש שמעו ותחי נפשכם וכו' שזאת אעשה לדוד כרוב חסדיו הן עד לאומים נתתיו וגו' הן גוי לא תדע וגוי לא ידעוך וגו' ועל אלה יהיה דוד נגיד ומצוה לרדותם כמו שאל עם לא ידעתי יעבדוני אמלא שאלתו כי אתם לא תצטרכו לקבל שום מרדות בשמעכם אלי ותחי נפשכם עד כאן:

הן עד וגו' עיין רש"י ז"ל וכן הרד"ק ז"ל וכן הרא"בע ז"ל ודמהרי"א ז"ל זכרתיו בפסו' הקוד':

הן גוי לא וגו' עיין רש"י ז"ל והרא"בע ז"ל: ולע"דן מאמר הן גוי לא תדע גו' שמדבר לנוכח הצמא הכנז"ל הוי כל צמא גו' ועל כל א' מהכנו' צמא או אשר אין לו כסף שאמר לכו שברו ואכלו ויעד עליהם ואכלו טוב ותתענג בדשן נפשכם ואמר גם ותחי נפשכם גו' שיגמול להם השי"ת כאשר גמל לדוד שהן עד לאומי' גוי כמו כן גם אתם הצמא בלכתך אל מימי התור' לשתות בצמא דבריהם הן גוי לא תדע תקרא ר"ל תקרא קריאת התירה על שם גוי אשר לא תדע דהייכו בשם כל ישראל לשמ' או יהיה פי' תקרא כפשוטו תקרא אותי שיבא לשתות מים מבורך ונוזלים מתוך בארך וכן ה"בה יגמלך שגוי לא ידעוך אליך ירוצו להריץ לך כתביהם ומעות כמשחז"ל שהקורא בסתר ככתוב חמוקי ירכיך כמו הלאים מה ירכים בסתר כך הלומד תורה בסתר התורה והחכמה בחוץ תרוצ' מכרזת עליו באפסי ארץ וז"ש וגוי לא ידעוך אליך ירוצו ונתן טעם לשני הענינים הנזכרים שהטעם שהן גוי לא תדע תקרא למען ה' אלהיך שכיון שעשייתך לשם ה' אליך אתה קור' בשם גוי לא תדע או תקראהו שיבוא ללמוד עמך כי תפלת לדקו למען ה' אליך והם אליך ירוצו לקדוש ישראל כי פארך והשמיע שמעך לקצוי ארץ ולזה אעפ"י שלא ידעוך אליך ירוצו:

דרשו ה' בהמצאו וגו' ר"ה פ' ארבעה ראשי שנים דרשו ה' בהמצאו א"ר שמואל בר אבא משמיה דרב מכין לגזר דין של צבור שאעפ"י שנחתם מתקרע שנא' כה' אלהינו בכל קראנו אליו והא כתיב דרשו ה' בהמצאו התם ביחיד ויחיד אימת א"ר נחמן אמר רבה בר אבוה אלו עשרה ימים שבין ר"ה לי"הכ ע"כ: ולע"דן לדקדק מאי קאמר והא כתיב דרשו ה' בהמצאו וליטעמיך תיקשי לך קראי אהדדי כתיב כה' אלהינו בכל קראנו אליו וכתיב דרשו ה' בהמצאו: ונראה שהמקשה היה סובר שפ' כה' אלהינו בכל קוראינו אליו קודם גזר דין ומאי דקאמר בכל קראינו אליו הייכו שלא יענה אותנו במקצת מה שנקרא אליו אלא עונה אותנו בכל קוראינו בשלימות ופ' דרשו ה' בהמצאו הייכו קודם גזר דין כי אחר גזר דין איכו נמצא לקוראיו אמנם לר' שמואל משמיה דרב שפי' בכל קראינו אפי' בזמן שיש גזר דין דמתקרע הוא לזה הקשה לו לסברתו והא כתיב דרשו ה' בהמצאו ומשני ביחיד ובהמצאו הייכו בעשרה ימים שבין ר"ה לי"ה · אמנם בירושלמי פ' אין עומדים ר' ירמיה בשם ר' אבהו אמר דרשו ה' בהמצאו היכן הוא מצוי בבתי כנסיות ובבתי מדרשות קראוהו בהיותו קרוב היכן הוא קרוב בבתי כנסיות ובתי מדרשות א"ר אלעזר ולא עוד אלא שהקב"ה העומד על גבו מה טעם אלהים נצב בעדת אל א"ר יוחנן ברית כרותה היא כל היגע בבית הכנסת לא במהרה הוא שוכח תלמודו והיגע תלמודו בכנעה לא במהרה הוא שוכח מה טעם ואת נכועי' חכמה עכ"ל: ולע"דן לדקדק במאי קמיפלגי תלמודא דידן עם תלמוד ירושלמי שבבבלי פי' בהמצאו בי' ימים ובירושלמי פי' בכל השנה בבתי כנסיות ובבתי מדרשות דבשלמא תלמוד ירושלמי דמפרש ליה בבתי כנסיות ניחא שרצה שידבר הפ' בכלל השנה ולא בימים פרטיים אמנם תלמוד שלנו מאי לא משני ויחיד אימת בבתי כנסיות ובבתי מדרשות· ועוד יקשה לירושלמי במאי דקאמר היכן הוא מצוי בבבתי כנסיות ובבתי מדרשות והיכן הוא קרוב וגו' אם כן העניין כפול דבהמצאו סגי או בקראוהו בהיותו קרוב כיון שהכל בבתי כנסיו' ובב"מ קמיירי ולתלמוד דידן ניח' טפי כמו שאפרש בסמוך בס"ד ועוד מאי קאמ' ולא עוד אלא שהקב"ה עומד על גבו והיכי יליף לה מפ' אהי' נצב בעד"ל דפשטי' דקר' בעד' קמיירי ולא ביחיד · ונר' כי התלמוד שלנו ניח' לי' לאוקומי דרשו ה' בהמצאו על י' ימי' משו' דבהכי ניחא מה שהו' קראוהו בהיותו קרוב שהכוונה בי' ימי' שבין ר"ה לי"ה דרשוהו שאז המצאו ועי"י דריש' אמנ' בי"ה שאז כב יכול קרוב הוא יותר אז קראוהו בקריא' כל דהו אמנ' לתלמוד ירושלמי קשה כמו שהקשתי · ונר' דה"ק דרשו ה' בהמצאו היכן הוא נמצא בבתי כנסיות ואפילו ליחיד דאילו לצבור בכל מקום ובכל זמן נמצא הוא להם ככתוב כה' אלהינו בכל קוראינו אליו אלא ודאי דרשו ה' בהמצאו ביחיד והמצאו בב"כ וב"מ וקראוהו בהיותו קרוב בבתי כנסיות הכי קאמר כשהתפללו הצבור והלכו להם אז בקר' קרוב שהרי זמן מועט הוא שהלכו להם הציבור וקרב היה ה' א"כ אז בהיותו קרוב עדיין קראוהו או אפשר במ"ש בגמרא בפסוק ואני תפילתי לך ה' עת רצון אימתי עת רצון בשעה שהציבור מתפללין והיינו אפילו שיתפלל בתוך ביתו ויחידי עכ"ז כיון שהוא מתפלל בכוון עם הציבור תפילתו מצטרפת היא עמהם ומתקבל' כי עת רצון היא וז"ש קראוהו בהיותו קרוב בב"ה שקרוב הוא בבית הכנסת אמנם הקריאה היא בביתו בשעת שהציבור מתפללין בב"ה שאז קרוב הוא אליהם ואז יקראוהו היחידים ויענו אמנם מ"ש בתחילה דרשו ה' בהמצאו היכן הוא מצוי בבית הכנסת היינו אפילו ליחיד כי סגולת ב"ה היא שהוא מצוי שם אפילו ליחיד יחידי וקראוהו בהיותו קרוב בבית הכנסת אז קראוהו והקריאה חוץ לבית הכנסת היא ולהיות שגם המאמר הזה כל ירושלמי מדבר ביחיד וכן מוכיח מ"ש בסוף ולא עוד אלא שהקב"ה עומד על גבו גו' בלשון יחיד שאע"פ שהוא יחיד זוכה הוא שה"בה עומד על גבו וזהו לשון נצב · ועדיין צ"ע מהיכן יליף ליחיד דקרא בצבור מיירי דהא בעדת אל כתיב ואין עדה פחות מעשר' ואפשר לומר שבעל המאמ' דקדק בלשונו שלא אמר מנא לן אלא מה טעם ר"ל מהיות שבית הכנסת הב"ה רגיל להיות נצב בעדת אפילו שתלך העדה אל הב"ה נצב על היחיד שיבוא א"כ להתפלל וז"ש מה טעם לפי שאלהי' היה נצב בעדת אל · ואפשר להרחיב זה עוד ממ"ש בעדת אל בפ"את הבי"ת ולא בשב"א יליף דאינו מורה מקום היכן נצב דא"כ היל"ל אלהים נצב בעדת אל מדקאמר בעדת אלא בעבור העד' אל שהיתה שם על כן הוא נצב ואפילו שנסעו והנה דברי רבי אלעזר דקאמר ולא עוד אלא שהב"ה עומד על גבו אתי שפיר לכל א' מהפי' הנז' דלפי הפי' שפירשנו קראוהו בהיותו קרוב בב"ה והיחיד בזה מתפלל בביתו שלהיותו מצטרף בעת שהציבור מתפללים מועיל שהשי"ת יהיה על גבו נמשך האור עליו מכוון השעה וז"ש מה טעם לפי שאלהים נצב בעדת אל העומדי' בב"ה ונמשך משם האור הקדוש עליו ולפי הפי' שפירשנו קראוהו בהיותו קרוב סמוך לזמן שילכו הציבור מב"ה שלא הסיג להתפלל עמהם ועכ"ז יהיה מהם מצד שעת' מקרוב יצאו וזהו ולא עוד אלא שהב"ה עומד על גבו מה טעם אלהים נצב בעדת שהיה עומד בעדת אל שילכו מב"ה עתה מקרוב ולזה יהיה נצב על זה הנכנס עתה ולהיות הב"ה מסוגל ששם מצוי הש"ית לז"א ברית כרותה שכל היוג' בתלמודו בב"ה לא במהרה שוכח תלמודו כי השכח' נמשכה מהקליפה וסטרא אחרא ובלומדו במקום קדוש הב"ה נמצא אתו ולומדו ולא במהרה הוא שוכח ואח"כ הודיע שהלמד במקום נכוע וה"אע"פי שלא יהיה בב"ה יש לו גם כן סגולה שלא במהרה הוא שוכח כיון שהוא דבק באלהיו לומד לשמה כי מי רואהו ומי יודעהו כמלא לפי זה שהלומד בב"ה אע"פי שהוא פרהסיא אפי' הכי לא במהר' הוא שוכח שאם יהיה בית הכנסת ומקום נכוע שאז ודאי לא במהרה הוא שוכח מהשני לדדין מצד היותו בית הכנסת ומצד היותו מקום נכוע אם הוא בית הכנסת שאין בזקעין בורדים אלא עומד לאחר יד · ועיין רש"י ז"ל והרא"בע ז"ל וכן הרד"ק ז"ל ומהרי"א ז"ל הביא כל הכנז"ל לחז"ל והביא כדהרא"בע ובזה נשתלקה תוכחת מכסה לישעיהו שהכחים דברי משה שאמר כה' אלהינו בכל קוראינו אליו ובוא או' דרשו ה' בהמצאו גו' כי מ"ש בהמצאו הייכו קודם שתסתלק שכינה מירושלם כנז"ל וגם הביא כדהרד"ק בשם אביו כנז"ל והביא כדברי המתרגם הנז"ל תבעו דחלתה דה' עד דאתון קיימין בעו מן קדמוהי עד דאתון קיימין ר"ל שיעשו תשובה קודם למיתה שאינה מועלת אחר המיתה כי אין מעשה וחשבון בשאול ולפי דרכו יפרש כנוי בהמצאו בהיותו קרוב על ענין הדרישה והקריא' שהוא הדבר הנמצא והקרוב לאדם לא על הש"ית ואחר שהדבר כן אלל יונתן נפרש הכתוב על פי דרכו באופן יותר מתיישב והוא שמפני שזכר למעלה ענין הגאולה כמ"ש כל כלי יוצר עליך וגומר אמר הנביא שיש לגאולה שני זמנים האחד בעתה בזמן המוגבל ולא יעבור והשני אחישנה אם זכו לז"א דרשו ה' בהמצאו והבי"ת בהמצאו בי"ת בעבור כאילו אמר דרשו ה' בעבור המצאו אותו הדבר המיועד של הגאולה בעתה וקראוהו בעבור היותו קרוב וימים מעשה הגאולה ע"כ:

ולע"דן שאין כוונת המתרגם ז"ל כמו שהבין מהרי"א ז"ל מחילה מכבודו אבל היא שמפרש בהמצאו כפשוטו כלומר דרשו ה' בהמצאו ר"ל במוצאכם אותו דהיינו בעודכם בחיים שאז המצאו אליכם לא אחר המו' שאין אתם מוצאים אותו וכן קראוהו בהיותו קרוב בעוד שאתם קיימין שהוא קרוב לא אחר המות שאינו קרוב שאתה רחוקים ממנו באופן שהמצ' הוא בהחיותינו לא בבחינה ה' ית' כי לעולם הוא נמצא וקרוב וזהו כוונת המתרגם ולי נראה דרשו ה' בהמצאו כמו שכתבתי בכלי חמדה שר"ל בהמצאו שהוא ממציא אותו אליכם ואל החוטאים כדי שישובו אליו שהרי ימינו פשוטה לקבל שבים וזהו בהמצאו אליכם וכן כיוצא בזה קראוהו בהיותו קרוב כלו' מתקרב אליכם ואמר זה על בני דורו שהיו סוררים ושובבים משוב בתשובה ואפשר לו' בקשר דרשו וגו' עם יעזוב רשע דרכו וגו' שהמוגה דרשו מאת ה' בהמצאו וכן בהיותו קרוב קראוהו ובדרישה והקריאה היא שתדרשו מאתו יעזוב רשע הנה בה' היה בעזר שיעזוב רשע דרכו גו' ולא תדרשו מאתו על ענייכים שלא מעלים ולא מורידים ומתוך· דמהרי"א ז"ל כלמוד לפרש דרשו ה' בעבור המצאו כלו' שימצא לכם כמו שכתוב בתורה ומצאת כי תדרשנו בכל לבבך ובכל נפשך וכן קראוהו בעבור היותו קרוב שיתקרב ויהיה קרוב אליכם:

יעזוב רשע דרכו ב"ד א"ר ביבי בר אביגא כילד צריך אדם להתודות ערב י"ה צ"ל מודע את כל אשר עשיתי לפניך בדרך רע הייתי לפניך בדרך רע הייתי עומד וכל מה שעשיתי עוד לא אעשה כמוהו יהי רצון מלפניך ה' אלהי שתמחול לי על כל עונותי ותסלח לי על כל פשעי ותכפר לי על כל חטאתי עכ"ל כוונה וידוי הזה לו' שאפילו הנסתרות דהייכו העונות התלויים במחשב' בהרהורי עביר' והרהורי ע"א הכל גלוי לפניו ית' וז"ש מודע את כל אשר עשיתי לפניך ר"ל לפניך ולא לפני שום אדם וזה מה שהזכיר הפ' ואיש און מחשבותיו ומ"ש בדרך רע הייתי ר"ל להגזי' שלא היה מהפוסח על שתי הסעיפים פעם בדרך רע ופעם בדרך טוב אלא תמיד בדרך ה' ז"ש בדרך רע הייתי בהוייה קבע והיינו יעזו' רשע דרכו מכל מה שעשיתי לא אעשה עוד כמוהו ר"ל אפי' בפרטי א' שבמעשי וזה מוכרח מייתו' תיבת כמוהו כי די שיאמר לא אעשה וממ"ש וישוב אל ה' וירחמהו דרש על העונו שאינו בסוג הפשעי' שעל הפשעים החמירי' הזה אמ' ואל אלהינו כי ירבה לסלוח שהסליחה המרובה היא צריכה אל הפשעים אמנם חלוק' ותכפר על כל חטאתיכו לא נזכרה בפ' כי החטאים כפר' קלה שלא זז משם עד שמוחלין לו ובכלל מאתי' מנה ועיין הרא"בע ז"ל וכן הרד"ק ז"ל ומהרי"א ז"ל יעזוב רשע דרכו ואיש און מחשבותיו שחושב שהעונות לא כחנו לימחל ואמר דרכו של המעשים הרעים ואיש און על המחשבות הרעות ע"כ והר"ב צ"ע בשע"ס ב פי' כי להיות שאחז"ל עלו במחשבה לברו' העולם במדת הדין ראה שאין העולם מתקיי' שתף עמו מדת רחמים כי מה שעלה במחשב' הוא כפי מה שביכולתו ית' לעשות מצד שיכול' בעצמו ראה לברו' העול' במדת הדין ולהתנהג עמה עם כל נבראיו בלהי נטו' ימין ושמאל מסירת הדין אמנם לפי שמקבלים אי אפשר לעמוד על זה להתמון במעשיהם באופן שיהיו על מדת הדין כי אין אדם

מנחה גדולה

אל הרשע וזהו יעזוב רשע דרכו · ואל הרע לבריות באון ואמר אחר ואיש און מחשבותיו שלא בלבד יעזוב פעולת האון כי אם גם המחשבות של ערמומיות ותחבולות שהן מביאים אל פעולות האון גם אותם יסלק מגוף אל מחשבתו וזהו ואיש און מחשבותיו והנה התשובה אפשר מיראה ואז נעשים לו הזדונות כשגגות וזהו וישוב אל ה' האמין לפרוש שהוא מיראה אז וירחמהו שהוא רחמים מה אך לא מחילה גמורה אך אם ישוב מאהבת היותו אלהינו בייחוד שנקרא אלהי ישראל שהוא מאהבה אז לא בלבד יעשו הזדונות שגגות כי אם ילכה לפלות על האמור שהוא שיעשו גם זכיות וגם מחילה מועטת ליעשות כשגגו'; כי לא מחשבותי וגו' כי כנוהג שבעולם אדם שמרד בחבירו זמא לפייסו ספק מתפייס ספק אינו מתפייס ולדרכה מחשבותיו לעשות נקם ולכלות חבירו ואני אומר כן כי מחשבותי שיכלחוני כמ"ש ז"ל שירו למי שמבנחין אותו ושמח וכתי' כי לא אחפוץ במות המת וגו' · הרי שאין מחשבותי ודרכי כמו מחשבותיכם ודרכיכם · כי בשמחה תצאו וגו' · הנה ידוע מאמרם ז"ל זכו אחישנה לא זכו בעתה והנה בכלל הספרש הוא אם זכו תהיה בטובה ונחת ושלון ושמחה ובחיי כולם משא"כ אם לא זכו שתהי' ע"י חבלי משיח בצרות רבות וימותו רבים עד בלתי השאיר כ"א אחד מעיר ושנים ממשפחה וע"כ אחרי עצת ה' לומר דרשו ה' וגו' יעזוב רשע וגו' · שהזהיר על התשוב' אמר עתה מה דב טובכם ער"כ כי הלא לא יהיו חבלי משיח כי אם שתחת חבלי משיח בשמחה תצאו ותחת המלחמה מהאומו' בשלו' תובלון וגו': ההרים והגבעו' מקום שאין ישוב יפצחו לפניכם רנה כי יתיישב כענין שאמרו שעתיד ירושלים שתגיע מסוף העולם ועד סופו וכל עצי השדה ימחאו כף שכל אילני סרק עתידין לעשות פירות :

רדק

ואל יאמר · מה שזכר בן הנכר והסרים מישראל בן הנכר שאין לו ירושה בארץ והסרים שאין לו בן שירשנו אל יאמרו בעבור זה שהם מובדלים מארץ ישראל אני מבני[ת]
אותם טובות אחרות כן פי' אחז"ל · והנה מצאנו ביחזקאל כי הגרים תהיה להם נחלה בארץ ישראל נאמר כי בן הנכר שאמר הנה שלא הוליד בנים אחרי' שהתגייר והרי הם
כסרים שאין לו בן : ויחזקאל אמר על אשר הולידו בישראל אחרי שנתגיירו · וכן אמר אשר הולידו בתוככם והיו לכם כאזרח בבני ישראל : יבדילני · פתח הלמ"ד מקום
צר"י : וכן יאהבני אישי והדומים לו שכתבנו בספר מכלל · וההבדלה הזאת שיהו חושבים שיאמר בן הנכר אע"פ שנלויתי אל ה' ונתגיירתי ואין לי בן בישראל לא אהיה נחשב
מעם השם בין בעולם הזה בין בעולם הבא : וכן יאמר הסרים מה אני בעולם כיון שלא אניח בן כמותי הרי אני כאלו לא באתי לעולם ולא חפץ בי האל · והרי אני כעץ יבש שלא יוציא פרי וענף והנה האל ברא העולם לפריה ורביה כמו שכתוב פרו ורבו · וכתיב לשבת יצרה · ואחר שלא זכיתי להניח בן ובמותי יכרת שמי וזכרי מן העולם אין האל רוצה בי : ועל ענין זה אמרו רז"ל מי שאינו מניח בן ליורשו הרי הוא כמנודה לשמים · לא אמרו מנודה אלא כמנודה פירא' כמנודה והינו אם מעשיו טובים · אמר אל יאמר אל יחשוב זה לא בן הנכר ולא הסרים: כי כה אמר ה' לסריסי' · והקדים הסרים לפי שהשלים בסרים וכן דרך הכתוב לתפוש האחרון כמו את יעקב ואת עשו ואתן לעשו את הר שעיר : אשר ישמרו את שבתותי · פירש אחז"ל שבת בראשית ושבת הארץ כי גם בעון שמטת הארץ גלו כמו שכתוב בבריתי ואף על פי שהיה הכל נכלל בכלל : ובחרו באשר חפצתי · זכר הברית בפי' כי המצות יותר חזקות לפי שנתנו בברית כמו שאמר משה הנה דם הברית אשר כרת ה' עמכם על כל הדברים האלה · או אמר בבריתי על המילה כי הנה גם היא נתנה בשלש עשרה בריתו':
ונתתי · בביתי ובחומותי · כתרגומו בבית מקדשי ובארע בית שכינתי · ר"ל בבתי ההיכל ובחומותיה חומות העזר' כי שם ימצאו החכמי' תמיד ויזכרו מעשי החסידים שהם בזמנם ושעברו:
יד · מקום כמו ויד תהיה לך אבל זה איננו מקום גופני אלא במקום מעלה ושבח · וכן ברוך ה' ממקומו · וכענין הנמצא בדברי רז"ל ממלא מקום אבותיו והדומים לו : ושם · שאמשיך שמו לדורות הבאים כמו שאמר שם עולם אשר לא יכרת · ומה שאמר ונתתי ואתן כמו שאמר לדוד ועשיתי לך שם כשם הגדולים אשר בארץ כי אף על פי שמעשי האדם הישרים והטובים ממשיכים שמו כן הוא אבל בהיות האדם טוב לפני האלהים ומעשיו בכונה טובה האל נותן בלבות בני אדם להזכירו לטוב כל הימים כמו שישמעו מעשיו בן מפי אב · וזה קצת גמולו הטוב אחרי מותו מלבד הגמול הגדול השמור לנשמתו · ואמר לו אחר שאמר להם ; ר"ל לכל אחד מן הסריסים · וכן דרך המקרא בהרבה מקומות:
ובני הנכר · על ה' · כמו אל ה' · וכן ותתפלל על ה' · וכן כל שומר שבת · זכר את השבת בפי' לטעם שפירשנו · ועוד כי שמירת שבת יסוד גדול באמונת הא' כי לא ישמור שבת אלא מי שיודה שהעולם מחודש ויש לו מחדש ברא ואין זולתו אם כן אין לשרת ולעבוד זולתו ויאמין כי בששת ימים ברא אלהים את העולם וישבות ביום השביעי כמו שכתב משה רבינו וצוה לעמו אשר בחר בו לשמור את השבת להיות להם לעדות ולזכרון כי הוא ברא את העולם · ובעבור זה נתנה להם קודם מתן תורה כי אחר שהודיעם שהוא אדון ובורא אחר כך היה ראוי לצוותם על תורתו ומצותיו כאדון המלוה אל עבדיו ומי שילוה אל ה' ראוי שיאמין כי משה ותורתו אמת ובזה ילוה עם האלהים לעם אחד : והביאותים · כמו שיכנס אורח בביתו ומקבלו בשמחה כן אמר אניה לכהנים שיקבלום בשמחה כשיבאו להתגייר : ושמחתים בבית תפלתי · שיהיו שמחים בראותם עצמם בעזרה שהוא בית התפלה שנה בשנה עם ישראל בתפלתם ובעולותיהם ובזבחיהם : לכל העמים · כמו שאמר שלמה בתפלתו וגם אל הנכרי כל שכן לשבים לדת ישראל : נאם ה' · עוד אקבץ עליו לנקבציו · פירש אדוני אבי ז"ל לאחר שאקבץ נדחי ישראל עוד אקבץ עליהם נקבצים אחרים על נקבציו והם גוג ומגוג והפסוק שאחריו מורה זה הפירוש : כל חיתו · אמר כל חית השדה וכל חית הארץ אתיו לאכול הפגרים אשר במחנה גוג ומגוג · וכן אמר בנבואת יחזקאל אמור לצפור כל כנף ולכל חית הארץ הקבצו ובאו האספו מסביב על זבחי אשר אני זובח לכם : חיתו · הוי"ו נוספת כוי"ו בנו בעור · והדומים לו וכן חיתו יער · ובא הסמיכות על בית השמוש : כמו השכוני באהלים · הדומים לו שכתבנו בספר מכלל : אתיו · לווי שלם מנחי הלמ"ד · כמו בעיו · ובא אלף בכר"י שלא לחטף עליו : צופו · חסר יו"ד הרבים מהמכתב : עתה בהשלימו הנחמה שב הנביא להוכיח ישראל בני דורו שהיו רעים · ואמר צופיו עורים הם נביאי השקר שהם מטים אותם לדרך רעה · ואמר לא ידעו ולא אמר לא ראו כי פירוש עורים עורי הלב : כלבים אלמים · דמה אותם לכלבים לפי שהכלבים שומרים הצאן · וכשירגישו בחיה רעה שבאה אל הצאן ינבחו והחיה הולכת לה ונביאי השקר עושים עצמם כצופים ושומרים ישראל · והנה הם כמו כלבים אלמי' שלא יוכלו לנבוח שלא יועילו לצאן כי תבא החיה ותטרוף הצאן כרצונה · או הם כמו הכלבים שאוהבים לנום ולא יעורו לקול שאגת החיה ותבא ותטרף · והנה הכלבים כמו שאינם ולא יועילום אבל יזיקום כי שומר הצאן ישען עליהם שינבחו ולא תבא החיה לטרוף · כן נביאי השקר שעושים עצמם שומרי ישראל · והנה יבאו רשעי העולם שהם כמו חיות רעות וישחיתו בישראל · והנה השומרים לא יועילום אבל יזיקום שבטון דרכיהם הרעי' שיורו אותם יבא האויב על ישראל · גם כן מנהג הכלבי' לנום תמיד לפיכך המשילם לכלבי' גם הם הצופי' אוהבים לנום · ובמדרש וכי יש כלב אלם אלא מה הוא אלמי' · מה טיבו של כלב זה אדם משליך לו פרוסה סוכר את פיו כך היו דייני ישראל :

הוזים

ישעיה נו

וְאַל־יֹאמַר בֶּן־הַנֵּכָר הַנִּלְוָה אֶל־יְהוָה לֵאמֹר הַבְדֵּל יַבְדִּילַנִי יְהוָה מֵעַל עַמּוֹ וְאַל־יֹאמַר הַסָּרִיס הֵן אֲנִי עֵץ יָבֵשׁ׃ כִּי־כֹה אָמַר יְהוָה לַסָּרִיסִים אֲשֶׁר יִשְׁמְרוּ אֶת־שַׁבְּתוֹתַי וּבָחֲרוּ בַּאֲשֶׁר חָפָצְתִּי וּמַחֲזִיקִים בִּבְרִיתִי׃

ה וְנָתַתִּי לָהֶם בְּבֵיתִי וּבְחוֹמֹתַי יָד וָשֵׁם טוֹב מִבָּנִים וּמִבָּנוֹת שֵׁם עוֹלָם אֶתֶּן־לוֹ אֲשֶׁר לֹא יִכָּרֵת׃ וּבְנֵי הַנֵּכָר הַנִּלְוִים עַל־יְהוָה לְשָׁרְתוֹ וּלְאַהֲבָה אֶת־שֵׁם יְהוָה לִהְיוֹת לוֹ לַעֲבָדִים כָּל־שֹׁמֵר שַׁבָּת מֵחַלְּלוֹ וּמַחֲזִיקִים בִּבְרִיתִי׃ וַהֲבִיאוֹתִים אֶל־הַר קָדְשִׁי וְשִׂמַּחְתִּים בְּבֵית תְּפִלָּתִי עוֹלֹתֵיהֶם וְזִבְחֵיהֶם לְרָצוֹן עַל־מִזְבְּחִי כִּי בֵיתִי בֵּית־תְּפִלָּה יִקָּרֵא לְכָל־הָעַמִּים׃ נְאֻם אֲדֹנָי יְהוִה מְקַבֵּץ נִדְחֵי יִשְׂרָאֵל עוֹד אֲקַבֵּץ עָלָיו לְנִקְבָּצָיו׃ כֹּל חַיְתוֹ שָׂדָי אֵתָיוּ לֶאֱכֹל כָּל־חַיְתוֹ בַּיָּעַר׃

י צֹפָו עִוְרִים כֻּלָּם לֹא יָדָעוּ כֻּלָּם כְּלָבִים אִלְּמִים לֹא יוּכְלוּ לִנְבֹּחַ

הזים

תרגום

וְלָא יֵימַר בַּר עַמְמִין דְמִתּוֹסַף עַל עַמָּא דַיְיָ לְמֵימַר אַפְרָשָׁא יַפְרְשִׁנַנִי יְיָ מֵעַל עַמֵּיהּ וְלָא יֵימַר סָרִיסָא הָא אֲנָא חָשִׁיב כְּאָע יָבִישׁ׃ אֲרֵי כִדְנַן אֲמַר יְיָ לְסָרִיסַיָּא דְיִטְרוּן יַת יוֹמֵי שַׁבַּיָּא דִילִי וּמִתְרְעַן בִּרְצִבְיָנָא וּמִתְקְפִין בִּקְיָמִי׃ וְאֶתֵּן לְהוֹן בְּבֵית מַקְדְּשִׁי וּבְאַרַע בֵּית שְׁכִינְתִּי אֲתַר וְשׁוּם דְּטַב מִבְּנִין וּמִבְּנָן שׁוּם עָלַם אֶתֵּין לְהוֹן דְּלָא יִפְסוֹק׃ וּבְנֵי עַמְמַיָּא דְמִתּוֹסְפִין עַל עַמֵּיהּ דַיְיָ לְשַׁמָּשׁוּתֵיהּ וּלְמִרְחַם יַת שְׁמָא דַיְיָ לְמֶהֱוֵי לֵיהּ לְעַבְדִּין כָּל דְּיִטַּר שַׁבְּתָא לְאַחֲלוּתֵיהּ וּמִתְקְפִין בִּקְיָמִי׃ וְאַיְתֵינוּן לְטוּרָא דְקוּדְשִׁי וַאֲחַדֵינוּן בְּבֵית צְלוֹתִי עֲלָוָתְהוֹן וְנִכְסַת קוּדְשֵׁיהוֹן יִתַּסְקוּן לְרַעֲוָא עַל מַדְבְּחִי אֲרֵי בֵית מַקְדְּשִׁי בֵּית צְלוֹ יִתְקְרֵי לְכָל עַמְמַיָּא׃ אֲמַר יְיָ אֱלֹהִים דַּעֲתִיד לְכַנָּשָׁא מְבַדְּרֵי יִשְׂרָאֵל עוֹד אֲקָרֵיב גָּלְוָתְהוֹן לְכַנָּשָׁא יַתְהוֹן׃ כָּל מַלְכֵי עַמְמַיָּא דְמִתְכַּנְשִׁין לְאַעָקָא לִיךְ יְרוּשְׁלֵם בְּגַוִּיךְ יִהְרְמוּן יַתְהוֹן לְמֵיכַל לְחֵיוַת בָּרָא תִּשְׂבַּע מִנְּהוֹן חֵיוַת חוּרְשָׁא׃ סְכוֹאֵהוֹן סַמָּן כּוּלְהוֹן לָא יָדְעִין מַדַּעַם כּוּלְהוֹן כַּלְבִין חֵרְשִׁין לָא יָכְלִין לְמִינְבַּח

ניימין

רש"י

ואל יאמר הסרים · למה אוסיף דרכי ומעללי הן אני כעץ יבש מאין זכרון : ומחזיקים · אוחזים לכל העמים · ולא לישראל לבדם כי אף לגרים : עוד אקבץ עליו · מן האומו' שיתגיירו ונלוו עליהם · לנקבציו · נוספי' על קבוצי ישראל · כל חיתו שדי · כל הרשעי' אתיו והתקרבו אלי ותכלו את כל חיתו ביער · את גבורי האומו' שאמרו את לכם מלהתגייר · חיתו שדי חית השדה אין כחה רב כחית היער חית השדה חלשה ואמת כח מחית היער ועל שאמר עוד אקבץ עליו אמר המקרא הזה : צופיו עורים כולם · לפי שאמר דרשו יי' וכל הענין והם אינם שומעי' חוזר והומ' הנה הנביאים צועקים להם ומכריזים על התשובה ותיטיב להם וכרי פרנסיה' כעיורי' כולם ואין רואין את הנולד כצופ' המופקד לראו' את החרב באה ולהזהי' את העם והוא עור מלראו' את החרב באה ואלם מלהזהיר את העם · כנלב שמינוהו לשמור הבית והוא אלם · תלכבוח כן פרנסי ישראל אינם מזהירין אותם לחזור למוטב :

הזים

אבן עזרא

ואל · בן הנכר · אלה הגרים גירי הצדק : הנלוה · פועל עבר והה"א תחת אשר כה"א הנגלות אתו : יבדילני · פתח גדול תחת קמץ קטן וכמוהו כי פתח יאהבני אישי : הן אני עץ יבש · בעבור שלא יוליד : כי כה אמר יי' · הזכיר השבתו' כי אות היא בינו ובין שומרימו בעבור ששבת השם הנה כל שומר שבת הוא לשם : ונתתי · יד · מקום כמו יד תהיה לך : ובני · שם · הזכיר הסריסים קודם בני הנכר בעבור שהשלים בהם כי כן דרך המקרא ואחן ליצחק את יעקב ואת עשו ואתן לעשו : לשרתו · שרות השם לעשות חקיו : והביאותים · כי ביתי בית תפלה יקרא לכל העמים · כדרך תפילת שלמה : נאם · מקבץ נדחי ישראל · כי אם עלו מבבל ומעילם ואשור והטעם לנקבציו על הגרי' והנה עוד אקבץ גרים על נקבצי ישראל ולנקבציו שב אל ישר' : כל · הטעם שהצדיקי' גם הגרים ישובו רק המקטרי' לע"ז לא ישובו והנה אתיו לשון ציווי כמו אם תבעיון בעיו שובו אתיו כמו בואו מגורת ואתא מרבבות קודש והטעם כי השם נוה לאומו' העולם הרשעי' להרוג רשעי ישראל כמו החיות שתהרוגנ' אלה את אלה : צופיו · יאמר אל נביאי השקר שהיו בישראל והיו כצופים עורים והנה דרך משל על היום או על כלבים אלמים בלילה כי לא ישמרו הבית ותועלת אין בהם : לנבוח · זעקת הכלב וכן בלשון קדר :

הוזים

אורים ותומים

ואל יאמר בן הנכר וגו' הנה בכאן הכנים טובה לב' משפחות או שני מיני אנשים הא' הוא אשר תכלה בו משפחתו והוא הסרים · והב' הוא אשר בתחיל משפחתו והוא בן הנכר כי הוא התחיל היחס ולזה יתרע' זה כי אין לו חלק בעה"ז והוא הסרים שאמר שאין לו בן יותיר תחתיו ובו ישאר מוסרו וזה יתרעם שאין לו חלק לעה"ב כאותם מוספי ענים ושואבי מים ולשניהם אמר ואל יאמר בן הנכר הבדל יבדילני ה' מעל עמו וגם לא יאמר הסרים הן אני עץ יבש כי הסרים ואם הוא אמת שאין לו חלק בעה"ז אמנם שם עולם אתן לו וזהו שם העולמי' פי' ואמר אשר לא יכרת פירו' שלא תכרת נפשו לעולם · אמנם בני הנכר הנלוים אל ה' לשרתו בנעוריהם שהיו עשרתים לכהני' ולהיות לו לעבדים שהיו עובדי' בבית ה' וכוב שיר הכהנים תוכים אלו לא הוכשתו : לחיי העה"ב אבל אמר והביאותם אל הר קדשי ושמחתים בבית תפלתי כי כן יתפלל שלמה כי בית ה' לא לבד · עומד אל תפלת ישראל כי גם אל הנכר הבא להתפלל אל הבית הזאת אתה תשמע השמים ולכן אמר ושמחתי' בבית תפלתי גם · עולותיהם וזבחיהם לרצון על מזבחי כמנחוזכיא' כל · אחיכם מנחה לה' וגם מהם אקח · וזהו שפיר' כי ביתי בית · תפלה יקרא לכל העמים ירצה לפי שנכר התפלל שלמה שזה הבית יהיה תועלתו לכל העמים : נאם ה' אלהים מקבץ נדחי ישראל רמ' על זה הנכרי וזה הסרים והנכרי הם רמז גם כן אל הנפש והגוף אשר הנפש סרים כי לא יוליד והגוף הוא הנכרי בעה"ב וכל אחד מהם מתרע' בתלונתו וזאת ונשיבו להם כאמור : כל חיתו שדי וכו' נשא משל האוכלים שבאים לגלות רגל מן השוק והנביאים אינם מגבאים והמלכים במקום שמירתם הם עצמם נעשו ברים ולזה דמה זה אל הצאן אשר באו עליו · חיות היער והנופה [illegible]

מנחה גדולה

[illegible] בן הנכר שבא קודם לכם להתגייר לש"ש לעבדו ולשרתו. שבדל, יבדילני בפירא שנדחין אלו גרים שבאים עתה להתגייר יאמר שגם הוא בדחק דשאני הוא מגרים הבאי' עתה. לפי שהוא בא לש"ש בזמן שגלות ישראל ובודאי לאהבה את ה' בא מש"כ הבאי' בזמן הגאולה. שאין ביאתם לש"ש ואל יאמר

הסרים הן אני וגו' שתים הנה לעולם בעה"ז ובעה"ב כי אין לי אשה כי בת זוגי איננה אתי ונשארתי כאותיות הן שאין להם בת זוג וזהו הן אני ובזה אין מעשי הטובים שלמים כי איני עושה זווג לזווג ע"י זווג העליון וכן בשאר דברים ומצות אינם שלם השרוי בלא אשה · שרוי גם בעה"ז אדמה לעץ יבש כי אין לי בן להשלים אחרי שם בעה"ז כד"א יקום על שם אחיו המת כי לתקן ע"י יבום או אפשר כי אין לסרים אשה ליבמה אל יאמר כן כי כה אמר ה' לסריסים אני אתקן להם כי על הזווג [illegible]

צדיק בארץ אשר יעשה טוב ולא יחטא לזה היה מחסרו לשתף מדת הרחמים וז"ש כאן דרשו ה' בהתנהגו והכוונה שנדרוש אל השם הגדול הזה המיוחד בהמצא אליו בשיתוף עם מידת הדין ועל פתי כתו' מהנ' שבהספרים הנפתחים אמר יעזוב רשע דרכו על רשעים גמורים שהוא הראשון בנדון במיתה כמ"ש רשעים גמורים נכתבים ונחתמים לאלתר למיתה ועל הבינוניי' אמר ואיש און מחשבותיו שעדין הוא חיים ולא השחית אישותו אל שנתחברו אליו קצת מחשבות אשר לא הוציא אות' עדיין אל הפועל יעזוב רשע אותם וישוב אל ה' וירחמהו כמה דאת אמר שתף עמו מדת הרחמים כלו' יסתלק ממדת הדין ויבוא וישוב אל מדת הרחמים וירחמהו ואל אלהינו המשגיח בכנו ואייסר אותנו כי ירבה לסלוח ע"כ: ולע"דן יעזוב רשע דרכו על הרשע החוט' בבלי דעת אלא שהורגל בעבירה ונדרך בה ונעש' לו דרך ומנהג ועלי' אמר יעזוב רשע דרכו אמנ' על הרשע גמור אמר ואיש און מחשבותיו שחוטא בדעת והשכל ועיון והוא איש און ולהיות העונות ואפי' בשגגה מבדילים בין האדם ובין אלהיו ככתוב גם בלא דעת נפש לא טוב א"כ הוא רע ולא יגורך רע כתיב וזהו וישוב אל ה' וירחמהו כי בהיותו חוטא הוא רחוק מה' וירחמהו בכל לשון תשובה נגזר מזה הענין וכן שובה ישראל עד ה' אלהיך וגו' וזה כנגד יעזוב רשע דרכו אמנם כנגד האיש און מחשבותיו אמר ואל אלהינו כי ירבה לסלוח שצריך ייסורין למרק ואין שלהים שלא דיין וז"ש ואל אלהינו כי ירבה לסלוח שצריך רבוי סליחה להעביר אשמותיו כיון שהו' איש און מחשבותיו שמור מאד הרשע החוטא בהרגלו בדרך רע וז"ש כי ירב' ולא אמר כי מרבה לסלוח אבל דבר בפרטי הזה של סליחת איש און כי ירבה לסלוח כשיסלח לו:

כי לא וגו' חז"ל דרשו כי מלך ב"ו או' הרגת או לא הרגת אם מודה הורגו ואם לא הוד' אינו הורגו והב"ה אינו כן אלא מי שהודה הב"ה מרחם עליו שנא' ומודה ועוזב ירוחם ר"ש בן חלפתא או' אמר הב"ה לירושלם על מה הבאתי עליך כל המשפטים הללו בשביל שאמר' לא חטאתי שנא' הנני נשפט אותך על אומרך לא חטאתי · ולע"דן טעם נכון לדין ב"ו שכשמודה ואו' חטאתי מחוייב מיתה יען שהוא זדון לב וחוצפ' להודות בפני המלך ב"ו כיון שהיה יכול להכחיש ואין מכיר כי האדם ירא' לעיניים וכשכופר פטור ואע"פ שבאומד הדעת אומד המלך שזה הרגו אמנם לגבי הב"ה כשמכחיש חייב מיתה שמכחיש השגחתו ית' חלילה כי היא יראה ללבב אמנם כשמודה אין כאן חציפות כיון שלא היה יכול להכחיש ומודה ועוזב ירוחם כי הב"ה רואה הודאתו שאינה אלא חרטה ועזיבת החטא ונכנע ממנו ולזה ירוחם וז"ש שהביא ר"ש בן חלפתא פסוק הנני נשפט אותך על אומרך לא חטאתי שכל המשפטים שהביא עליה ראיים על ככה כי אומרך לא חטאתי הוא הכחשת ההשגחה וידיעתו יתברך והוא מעין ע"א ובזה נתבאר הפסוק כמו שאמר כי לא מחשבותי מחשבותיכם כי מחשבותיכם כשאתם שואלים אמור הרגת או לא הרגת התכלית במחשבותיכם של ב"ו הלא היא לראות אם יעיז פניו אמנם מחשבותי אינם אלא לשתודה ולרחם · ואם תכפור שתכחיש השגחתי אענוש אותך · עוד לחז"ל ולא דרככם דרכי א"ר יוסי בן קצרתא בשר ודם עושה לו שביל בהר או בבקעה שמא יכול לעשות דרך במים אבל הב"ה כתיב בים דרכך ושבילך במים רבים · ד"א מלך ב"ו קלף על בני אדם עורדן מן המדינה שמא הוא יכול לעשות דרך בים ולהורידן ולשקען בתוכו אבל הב"ה אינו כן כעס על המצריים ועשה דרך בים והורידן ושקען בתוכו שנא' הנותן בים דרך ובמים עזים נתיבה · ומה גדול מכולן המוצי' רכב וסוס עכ"ל: ולע"דן כוונת המאמר שהמלך ב"ו אינו עושה דרך כי אם בהר או בבקעה אבל הב"ה אין לו בעולם כי אם המצות והתורה שהם אליו דרך להתהלך בו בעולמו ע"ד מ"ש הפ' והתהלכתי בתוככם כי באמצעות קיום החוקים והמצוות הוא באם בחוקותי נעשה דרך להתהלך הב"ה בתוכו וז"ש אבל הב"ה כתיב בים דרכך שהיה לים לו ית' דרך ישר והוא כי להיות ישראל בוטחים בהשי"ת ומשליכים עצמם למים ככתוב שם בנימין לעיר רודסרד ים ורגמו זה את זה להכנס בים בלי ספק שנעשה לו ית' מזה הבטחון דרך רחב ז"ש בים דרכך בעת יציאת ישראל ממצרים בקריעת ים סוף נעשה לך שם דרך בים סוף ממצות הבטחון שבטחו ישראל אמנם בדבר אחר פירשו בים דרכך שעשה דרך למצריים בים במה שהקפיא התהומות לגנוב דעתם עד שאמר אויב ארדוף אשיג אחלק שלל קודם שישובו המים לאיתנם וז"ש בים דרכך ר"ל בים עשית דרכך לשינוסו המצרים לתוך המצודה וישתקעו עוד · פירשו חז"ל כי לא דרכיכם דרכי השבטים היו מתעסקי' להרע ליוסף והב"ה מתעסק להוציא המשיח מיהודה ותמר: ועיין רש"י ז"ל והרא"בע ז"ל והרד"ק ז"ל וכן מהרי"א ולהרמ"בם ז"ל הביא שהפ' הזה מדבר בענין הידיעה האלהית כי לפי הפלוסופים חשבו שיש התייחסות בין ידיעתו יתברך ובין ידיעתנו לכך הוקשה להם שאם הוא יודע העתידות אם כן יוכרח שיהיה כן וא"כ ידיעתו מכרעת ואם אינו יודע בטלה ההכרעה אבל יהי' חסרון גדול לו' שאינו יודע אבל טעו בשקול דעת' במה שחשבו שיש יחס בין ידיעתו לידיעתנו כי לא ידעו כי הוא יתברך וידיעתו ומהותו הכל אחד וכמו שמהותו נעלם כן ידיעתו נעלמת וזהו כי לא מחשבותי מחשבותיכם לפי שאמר דרשו ה' וגו' יעזוב רשע דרכו וגו' שאיך תתבטל הגזרת על ידי התשובה שאם כן היה חסרון בידיעה האלהית ושנוי רצון חלילה לזה אמר כי לא מחשבותי מחשבותיכם שאין מחשבותי וידיעתי כמחשבותיכ' ולא כדרככם בענין ההשגה דרכי כי כמו גובה השמים על הארץ הוא ההבדל בלי התייחסות כי שמים לרום וארץ לעומק שאינם בסוג א' כן גבהו דרכי מדרכיכם ומחשבותי ממחשבותיכ' ע"כ: ולע"דן לדקדק למה שינה שבתחילת הפסוק מקדים מחשבות השי"ת למחשבותיהם שכן הוא או' כי לא מחשבותי מחשבותיכם ובסופו בענין הדרכים מקדים דרכיהם לדרכי השם יתברך כמו שאמר ולא דרכיכם דרכי:

ונראה שכוונתו הפסוק לרמוז לנו מ"ש חז"ל גדולה עבירה לשמה של מצוה ממצוה שלא לשמה כי הכל תלוי בכוונה וז"ש כי לא מחשבותי מחשבותיכם כלו' שאין מחשבותי מכוונות למחשבותיכם שאין המחשבות שלכם בעבודתי ולהיות מחשבותי הנה עונשכם הוא גם כן שלא דרכיכם דרכי הא אם המחשבות שלכם מכוונות כראוי אז אפי' דרככם להנאת גופכ' יחשבו כדרכי וכמצוה כיון שאתם מחשבים בהם לעבודתי כאמור גדולה עבירה לשמה של מצוה וכו':

כי גבהו שמים וגו' לע"דן לדקדק מה טעם הפך הסדר לדבר תחילה על הדרכים ואח"כ על המחשבות ובפסוק הקודם בהפך ועוד לדעת המפרשים הנז"ל בפסוק הקודם הי"לל כי כאשר גבהו שמים על הארץ מהו כי גבהו שמים מארץ וכן דרכי מדרכיכ' ומחשבותי ממחשבותיכ' במ"ש והצודק לפי הנראה בעל ככתוב כגבוה שמי' על הארץ גבר חסדו וגו': ונראה כי הגובה הנז' כאן אינו על מציאות הגובה בלבד כי אם על מציאות גובה המעלה והאיכות והוא או' כי גבהו בלי ספק שמים מארץ שמהארץ מהיותה מלובשה כלה ונחרבה הויה ונפסד' לא כן השמים וכל צבאם קיימים באיכיהם לז"א כי גבהו שמים וגובה מעלתם כמשכה מארץ כמו יתרון האור הנמשך לו מהחושך כמו שפי' הראשונים ז"ל ובש"ה בפסוק שיש יתרון לחכמה מן הסכלות כיתרון האור מן החושך כן כיוצא בזה הוא מ"ש כאן כי גבהו דרכי מדרכיכם שמדרכיכם הנפסדו' נתעלו וגבהו דרכי והמפורסמות שהם דרכיכם נקח אות ומופת על הנסתרות והם המחשבות וז"ש באחרונ' המחשבו' ומחשבותי גבהו ונתעלו ממחשבותיכם כי יש יתרון כמשך לאור מן החושך:

כי כאשר ירד הגשם וגו' במסכת תעניות פ"א אמר רב יהודה מטרא בעלה דארעא דכתיב והולידה והצמיחה מאי לשון רביעה שרובע את הקרקע עכ"ל: וכן אמרו חז"ל שנא' עצירה בשמים ובאשה ולידה בזה ובזה והולידה והצמיחה ופקידה בזה ובזה וה' פקד את שרה פקדת הארץ ותשוקקיה ע"כ: והכוונה כי זו מפתח של פרנסה וזו מפתח של חיה ושתיהן ביד הב"ה · אחר שכתבתי זה מצאתי למהרי"א ז"ל שכתב כן והוסיף כי ההדמות ביניהם זו מחיה מתים וזו מחייה חיים: ועיין רש"י ז"ל והרא"בע ז"ל והרד"ק ז"ל וכן מהרי"א ז"ל שמדבר על מה שהבטיח הגאול' שעכ"פ יתקיים והוא מ"ש לפרש הענין כי בשמחה תצאו וגו' מהגלות וגו' ע"כ:

ולע"דן לדקדק כפל כן יהי' דברי אשר יצא מפי · וכן כפל כי אם עשה את אשר חפצתי והצליח אשר שלחתיו ויאמר החביב משניהם והוא והצליח אשר שלחתיו והשלילה של לא ישוב ריקם משמע ריקם הוא דלא ישוב הא קיום בכל חלקיו ולא יתקיים ומנגד אם כן למה שהוא או' והצלחתי אשר שלחתיו · ונראה שהגשם לפעמים תוליד בארץ ותצמיח בה קוצי' כמ"ש הפסוק נירו לכם ניר ולא תזרעו אל קוצים ככתוב תחת חיטה יצא חוח וגו' ורוב הפעמים תצמיח קטנית וירקות לז"א כי כאשר ירד הגשם והולידה והצמיחה לצמחים פחותים ולפעמים ונתן זרע לזורע ולחם לאוכל כן בשני החלקים הנז' יהיה דברי אשר יצא מפי כי דברי אמר על מה שידבר הטובה אמנם על הפורענו' את אשר יצא מפי כלאח' יד ואעפ"כ אמר שלא ישוב ריקם אפי' שהוא לפורענות אך יתקיים קצתו וז"ש כי אם עשה את אשר חפצתי דהיינו עשה קצת ממנו כי הוא אשר חפצתי שמאל דוחה וימין מקרבת ולא שיתקיים הפורענות כולו כי בביטול קצתו הוא אשר חפצתי כי לא אל חפץ רשע אני אמנם במידת הטוב שאני משלחו בזימון עליה הוא או' והצליח אשר שלחתיו כל אשר שלחתי בשלימות יצליח בו הצלחה החלטית בקיום דברי · ואפשר לפרש בהפך כי אם עשה את אשר חפצתי על כן יהיה דברי אשר במיד' טובה יעשה את אשר חפצתי להטיב לכן אמר בו לשון את לרבות שיעשה בכל חלקיו את אשר חפצתי וכנגד מידת פורענו' שאמר עליה אשר יצא מפי כדבר היוצא בלי רצון עליו אמר והצליח אשר שלחתיו להיות משולח ממני יצליח הצלחת מה שע"י ביסורין

ישוב ותיחס האדם אל האלהים והמעין יבחר:

כי בשמחה תצאו וגו' עיין רש"י ז"ל וכן הרא"בע ז"ל וכן הרד"ק ז"ל וכן מהרי"א ז"ל כשיטה הראשונה וקרוב לזה ת"י והרחיב ימחאו כף וכל אילני חקלא ישעגון בענפיהן ע"כ שתנועת ענפיהם ינועעו לרמז שמחה בכען מחיאת כף:

תחת הנעצוץ יעלה ברוש מגלה פ"א א"ר שמואל בר נחמני תחת הנעצוץ זה המן הרשע שעש' עצמו ע"א דכתיב ובכל הנעצוצים יעלה ברוש זה מרדכי הצדיק שנקרא ראש לבשמים שנא' ראש מור דרור ומתרגמינן מרא דכיא תחת הסרפד זו ושתי הרשעה בת בנו של נ"כ הרשע ששרף בית מרפידו של אלהי"נו דכתיב רפידתו זהב תעלה הסתר הצדקת שנקראת הדסה שנא' ויהי אומן את הדסה והיה לה' לשם זה מקרא מגלה לאות עולם לא יכרת זה יום פורים:

ולע"דן לפי שכאן היו שני עונות בענין אחשורוש הא' שהשתחוו לצלם ולזה היה המן עושה עצמו אליל כדי שישתחוו אליו ויתגלגל ע"י מה שהשתחוו לצלם עם עון זה ולזה הקשה עורף מרדכי לבלתי הכרע והשתחוות לו לתקן עון הצלם ועון המן וז"ש תחת הנעצוץ שהוא המן כדליף מוחא הנעצוצים יעלה ברוש הוא מרדכי נקי המחשבות שלשם שמים נתכוון במה שלא יכרע ולא ישתחוה כמו שהרקבתי בכלי חמדה וממה שנהנו מסעודתו של אותו רשע ונכשלו בהרהורי עבירה ממשתה נשים ואנשים שהרי רצה המלך להביא את ושתי המלכה לפניו בכתר מלכות והיא ערומה ולא באה לפי שפרחה לה צרעת או זנב שהמלאך כן הייתה באה כי ברע המה וזמה כדי שיכשלו ישראל בעבירת הרהור והלוהיהם שונא זמה ויהיה סיבה להתעכב בגלות וחרבן בית המקדש שהחרי' אביה וז"ש בת בנו של נ"כ הרשע ששרף בית מרפידו של אלהינו דכתי' רפידתו זהב תעלה הסתר אשר היא הדסה וריח מעשיה הטובים וצדקת וסוף שילא ממנה בן לבנות ב"ה ואף על פי שלא נאמר בפי' במאמר מובן הוא וכנגד השני עניינים אלו יזכו לשכר כנגד הא' של ע"א שהיה רוצה המן לאבדם ולגלגל עליה' מה שהשתחוו לצלם עתה והיה לה' לשם זו מקרא מגיל' להגיד כי אין אלוה כי אם השם ית' שהרי מקרא מגילה במקום הלל הם העומדים כמ"ש קריאתה זוהי הלילה · ובהלל או' הללויה הללו עבדי ה' הללו את שם ה' וזהו ממש והיה לה' לשם ופנגד הענין השני שנהנו מסעודתו של אותו רשע שהית' סעודה טמא' כנז"ל לרמז ניתן להם ימי הפורי' לסעודה ליהנות ממנה וז"ש לאות עולם לא יכרת על ימי הפורים שלא יסוף מזרעם: ועיין רש"י ז"ל והרא"בע ז"ל וכן הרד"ק ז"ל ומהרי"א ז"ל כדברי המתרגם ז"ל והוסיף ואמר ואפשר גם כן לפרשו על הצרות של ישראל ורעותיו בגלות שהיה כמו הנעצוץ והסרפד שיעלה במדבר והברוש וההדס הוא משל לטובות ולהצלחות שיזכו אליהם בבואו הזמן ע"כ: ולע"דן בשני הכתובים כי כמו שבקלקול א"י מצד העונות תחת חטה יצא חוח כן לעתיד מוכרח שתחת חוח יצא חטה כי מרובה מדה טובה ממידת פורענות ולזה אמר כי ההרים והגבעות אשר עולים שם קוצי' וברקונים יפצחו לפניכם רנה וכל עצי השדה גם כן ימחאו כף והטעם לכל זאת השמחה הוא כי תחת הנעצוץ יעלה ברוש ותחת הסרפד יעלה הדס בהרים והגבעות הנזכרים ואם הנעצוץ נעש' ברוש מרבוי השפע האלהי שיהיה בעולם אם כן עצי השדה גם כן יתעלו יותר ויותר ולזה ימחאו כף והיה לה' לשם שהוא משפיע רבוי ברכה בעולם וזהו שם טוב ויתמיד ז"ש לאות עולם לא יכרת:

כה אמר ה' וגו' יומא שמרו משפט ועשו צדקה א"ר נתן גדולה תשובה שהיא מקרבת את הגאולה שנא' שמרו משפט ועשו צדקה כי קרובה ישועתי לבא ע"כ: ולע"דן לדקדק מהיכא יליף לפרש צדקה על התשובה ונראה דדייק לשון ועשו דהי"לל ותנו צדקה אם בצדק' לעניי' קאמר ואם בצדקות המעשים הי"לל ועשו צדק' לכך אמר שהכתוב מדבר על התשובה דדייק לשון עשייה ושייך גם כן לשון צדקה בתשובה משני בחינות האחת כי צדקה עשה השי"ת עם בריותיו לפתוח להם פתח תשוב' והשנית שע"י התשובה יצדיקו עצמן וז"ש עשו צדק' כי ע"י זה קרוב ישועתי לבא וגו': עוד לחז"ל דרש ר' יהודה בר אלעאי גדולה צדקה שמקרבת הגאולה שנא' ועשו צדקה כי קרובה ישועתי לבא עכ"ל: ולע"דן לדקדק מאי קמ"ל בפ' ז"ל קרי בי רב הוא: ונראה דקמ"ל פי' כי קרובה שע"י הצדקה ישועתי קרובה נעשית שע"י הצדקה הב"ה גם כן מודד מדה כנגד מדה ועושה צדקה עם העולם לקרב הישועה כדקאמר כי קרובה ישועתי לבא וצדקתי וגו' ועיין הרא"בע ז"ל והרד"ק ז"ל הביא כדר' נתן הנז"ל: וכן מהרי"א ז"ל בקירוב עם דרשו וגו' והדרישה היא שמרו משפט שע"י התשובה יחיש הגאולה מלבד עיתה הקבוע ע"כ:

ולע"דן לפי פשוטו של מקרא שכמשפט והצדקה שניה' יחדיו גורמין הישועה כמו שייעד ישעיהו עצמו ואמר ציון במשפט תפדה ושביה בצדקה ולז"א שמרו משפט ועשו צדקה כי ע"י המשפט קרובה ישועתי לבא התקרב הישועה וע"י עשיית הצדקה שלכם תהיו שיבה ג"כ וצדקתי להתגלות ז"ש וצדקתי להגלות וע"ד הסוד גם כן הוא כן כי בהתאחר המשפט והצדקה שהיא סוד סמיכות גאולה לתפילה מיד הגאולה נגלית: ודרך הצלה שמרו משפט ר"ל מדת המשפט שמרוה ולא השתמשו בה אבל שמרוה ועשו צדקה לוותר משלכם בתורת צדקה כי ע"י המשפט תתקרב הישועה לבד מרחוקה אמנם ע"י הצדקה שתעשו הרי הגאולה נעשית ואינה צריכה התקרבות אלא גלוי להתגלות · והראשון עיקר ולכל הפי' או' אשרי אנוש יעשה זאת הישוע' הנז' שיהיה הוא סיבה לגלגל הטוב זאת הישועה או לפחות בן אדם יחזיק בה שאעפ"י שלא יעשנה כולה יעשה חלק בה להחזיק וז"ש ובן אדם יחזיק בה והתיקון הוא שע"י השבת כמו שאחז"ל אלמלא שמרו ישראל שתי שבתות כהלכתן מיד נגאלין לז"א לפחות שומר שבת אחת מחללו וע"י אמונת החדוש שמור' על זה השבת יהיה בלי ספק שומר ידו מעשות כל רע וע"י אלו בלי ספק יעשה זאת הגאולה הנזכרת ואשריו ואשרי יולדתו:

אשרי אנוש וגו' שבת פ' כל כתבי א"ר יוחנן כל השומר שבת כהלכתו אפי' עובד אלילים כדור אנוש מוחלין לו שנא' אשרי אנוש יעשה זאת שומר שבת מחללו אל תקרי מחללו אלא מחול לו עכ"ל: ולע"דן שכוונת חז"ל לתרץ בפסוק קושי יתור שהרי אמר יעשה זאת ואם כן יחזיק בה מיותר וכן שומר שבת מחללו כפול כי ידוע הוא ששמירת השבת מהחילול היא א"כ די שיאמר שומר שבת לבד מחללו מיותר ועוד כי חסרה למ"ד בתיבת מחללו דהי"לל מלחללו ועוד דקדקו שתי"ו שבת לנקבה א"כ הי"לל מחללה וכמו שיבוא בסמוך בדהרא"בע ז"ל לז"א כל השומר שבת אחת כהלכתו כי למדו כהלכתו מיתור ובן אדם יחזיק בה שהתחזקו והוא לשומרו כהלכתו ומ"ש אפי' עובד אלילים כדור אנוש שדור אנוש לא עבדו אלילים אלא לאמצעיים ביניהם להב"ה ולזה מין ע"א כא של דור אנוש כשישמור שבת המורה על חדוש העולם שבראו הב"ה יש מאין ראוי לכפר על מין ע"א כמוה ומ"ש אפי' עובד וגו' לא מיבעיא שאר עבירות גזל ועריות אלא אפי' עבודת אלילים כא מחול לו דרש מתיבת מחללו ומחסרון הלמ"ד ומדלא קאמר מלחללה בה"א הנקבה עשאה שתי תיבות מחללו מחל לו · אבל המודה באליל שהוא עצמו אלוה שאין זו טעות אנוש הנה לא ימחל ע"א שלו בשמירת שבת כהלכתו: ועיין רש"י ז"ל וכן הרא"בע ז"ל וכן הרד"ק ז"ל והוסיף וכן מהרי"א שיעשה זאת על שומר שבת והוא פי' שחוזר לנז"ל משמירת המשפט ועשיית הצדקה ועל זה אמר אשרי אנוש יעשה זאת ובן אדם וגו' לא לבד הישראלי אלא כל אנוש וכל בן אדם ראוי שיחזיק בה · ואמר שמצות השבת מורה על חידוש העולם ושיש לו מחדש יחיד רוחני חי וקיים לעד וכיוצא משאר פנות תוריות ע"כ תורף דבריו: ולע"דן מה שכתבתי בפסוק הקוד' שחוזר זאת אל הישוע' הנז"ל והיינו דקא' זאת לשון נקבה וכן יחזיק בה וא"כ או' שומר שבת מחללו בלשון זכר אלא ודאי כדפרשית יעשה זאת ויחזיק בה על הישועה · ואפשר שאמר שומר שבת מחללו ושומר ידו מעשות כל רע כי ששת ימי המעשה רמז לששת שנה אשר יבוא בכלא ש' קבר ויום השבת רמז למנוחת העה"ב כי השבת אחד מששים בעה"ב לרמוז שמי שיניח בששה ימי המעשה ינוח בעולם שכולו שבת וזה יהיה סיבה להיותו שומר ידו מעשות כל הולדה משמירת השבת כאמור: למגיה הצעיר לוי לאכיי"אדו י"צו ולע"דן קשה אחר שכלל ואמר ושומר ידו מעשות כל רע למה פרט את השבת והיצירה מן הכלל וכו' שאמר שהגם שזה השומר שבת כהלכתו מעלה עליו הכתוב כאלו קיים כל התורה כולה ואפי' עע"ז כאנוש מוחלין לו אפי' הכי הוא שומר ידו מעשות כל רע עם היות שאילו לא היה שומר ידו מעשות כל רע היה נמחל לו בזכות שמירת שבת ועכ"ז מרחיק עצמו מן החטא ושומר ידו מעשות כל רע לאיש אשר אלה לו שומר שבת ואף גם זאת ושומר ידו מעשות כל רע אנכי אשרו ע"כ:

ואל יאמר בן הנכר וגו' עיין רש"י ז"ל והרא"בע ז"ל והרד"ק ז"ל: ולע"דן לדקדק מה טעם פתח בבן הנכר ואחר כך בסריסים בפסוק זה ובסמוך מהפך הסדר לדבר תחילה בסריסים ואח"כ בבני הנכר · ולמה הזכירם בפסוק זה בלשון יחיד בן הנכר הסריס ובסמוך בלשון רבים לסריסים ובני הנכר ואולי ממה שדבר בלשון רבים שאמר הסריסי' למדו חז"ל שמדבר הכתוב גם כן בת"ח שמסרסים עצמם מלשמש מיטתן מלילי שבת ללילי שבת דאילו כתיב לסריס הי' מדב' הכתוב בסרים ממש אבל עתה שדבר בלשון רבים כולל ג"כ ת"ח המסרסים עצמ' יכתו שהרחיב עוד בסמוך בס"ד עוד צריך לדקדק למה בסריסים אמר אשר ישמרו את שבתותי ולשון רבים בשומרים ובשבתות ובני הנכר הוא או' כל שומר שבת מחללו בלשון יחיד שומר שבת הכולל ושבת הכל לשון יחיד · ומה טעם אמר בסריסים ובחרו באשר חפצתי ולא אמר כן בבני הנכר:

נפשו בטמאה אותה משפטה שהוא ממקור החיים ומתה תקרא וחייב ראוי שאמאור חלק ה' בתואר מתה משולקת משרשה וזהו להיותה רוח שפלים ולבב הרוח אשר יש לה שייכות עמי גם ישתלשל השפע גם אל החומר אשר היא בקרבו וזהו להחיות לב נדכאים שדכדכו והכניעו גופם בתשובתם שאלו לא השפיע שפע קדושה בלב החומרי עוד ישוב ללכת בדרך לבו וישוב לקלקל גם את רוחו כאשר בתחיל' לכן פגולו לישר' ומתחיל בתשובה אהיה עמו' גם הוא בהשתלשלות הרוח כמדובר · ומ"ש הלא ק"ו הדברים כי אם יחטא איש לאיש אם לא ישוב לפייסו לעולם יריב ואם ישוב יפייסו לעולם יקציף שלא יקבלנו בכל לב כי לא ישכח אשר הכעיסו וק"ו לשכינה לז"א תדע טעם כי על בחינות חומרם שהוא כלל עובר איך אריב או ואקצוף עמו לעולם וע"כ לא לעולם אריב אם לא ישובו ולא לנצח אקציף אם ישובו ועל בחינת נפשם ג"כ ראוי לרחם גם שחטא' כי הלא הרוח מלפני יעטוף כי ידענו מרז"ל כי רוחו של אדם בכל נשימה ונשימה מבקשת לעלות אל מקור' אלא שרואה את הקב"ה שכל הארץ מלא כבודו וחוזרת לאחוריה כי די לעבד וכו' וז"א כי רוח מלפני יעטוף כי מלפני שרואה אותי יעטוף אותו האדם בקרבו באופן שעל כרחה היא באדם וא"כ אין עליה אשמת דבר בעלם בעונות האדם וא"כ למה לא אתקנהם · והנה טעם זה יצדק אל הרוח אך לא אל הנשמה שאינה חוצאת לעולם כמבואר בספר הזוהר כי טרם בא האיש לחטוא מסתלקת ועולה למעלה וגם אינה באדם בעל כרחה כי אינה באה בו רק אחר היות האיש חסיד וקדוש מאוד באה ברצונה לז"א ונשמות אני עשיתי לומ' גם שאין הטעם האמור צודק בנשמות כי אשר היה רשע לא היה בו נשמה שאתקננה הלא יש טעם אחר והוא כי אני עשיתי ולמה אניח הנשמות הראויות לאשר חטאו שלא יבא השראתן בהם אל הפועל ע"כ אקבלם ואתקנם באופן יבואו אל הפועל:

רד"ק

הוזים · כתרגומו נייימין שכיבין אין לו חבר: אוהבי לנום · סמוך על אות השמוש · וכן משכימי בבקר · לנביאי מלכם · והדומים להם: והכלבים · ואם תאמר הכלבי' האלה לא יתכילום בעליהם · לפי' לא ישמרו הצאן · הנה הם אוכלים אבל אינם שבעים כי עזי נפש הם נפשם המתאוה היא עזה וחזקה ולא תשבע · כן אלה הרועי' כל עסקם במאכל ובמשתה ואינם שבעים כי הם רודפים אחר התאוה · ומי שעושה כן לא ישבע לעולם: שבעה · שם או מקור: והמה רועים · רועים את עצמם ולא יחוסו על הצאן שהם ישראל: לא ידעו הבין · לא ידעו להבי' במעשיהם כי מעשיהם תהו הם ותועים ומתעים את ישראל וכל אחד מהם פונה לדרכו שיוכל להועיל לעצמו במאכל ובמשתה ולבצוע בצע ולא יחוסו על העם: מקצהו · כל אחד מקצה שלו ובשכונתו עושים מעשי' האלה · ומן התימה שתרגם יונתן רעים מבאישים ילמה שהוא קורא המל' בקמץ הרי"ש: אתיו · אומר כל אחד מנביאי השקר לבני העם בואו אצלי ואקח היין לכם שנשת' ביחד · ונסבאה מן זולל וסובא: יום מחר · נעשה כמו היום · או יותר יהיה גדול יום מחר במשת' מן היום הזה: יתר · שם או תאר · אלה הם הדרכים שמורי' נביאי השקר לישראל ומפתים אותם במאכל ובמשתה עד שישמעו להם לכל אשר יצוו אותם ומסירים אותם מדרך ה': הצדיק · הפסוק כפול במלות שונות · ואינו אומר על צדיק מיוחד אלא על הצדיקים שעברו מן הדור ההוא · וכן אמר ואנשי חסד נאספים · פירוש נאספים אל עמם · וכאמרו אבד לא ר"ל שהצדיק אבד במותו כי לעצמו לא אבד · אבל נשמתו בחיים ערבים טובים מחיי הגוף אלא אבד מדורו כי להם היה האביל': ואין איש שם על לב · שיוכיח ישראל על המעשי' הרעי' האלה ·

ישעיה נו

הֹזִים שֹׁכְבִים אֹהֲבֵי לָנוּם: וְהַכְּלָבִים עַזֵּי־נֶפֶשׁ לֹא יָדְעוּ שָׂבְעָה וְהֵמָּה רֹעִים לֹא יָדְעוּ הָבִין כֻּלָּם לְדַרְכָּם פָּנוּ אִישׁ לְבִצְעוֹ מִקָּצֵהוּ: אֵתָיוּ אֶקְחָה־יַיִן וְנִסְבְּאָה שֵׁכָר וְהָיָה כָזֶה יוֹם מָחָר גָּדוֹל יֶתֶר מְאֹד: הַצַּדִּיק אָבָד וְאֵין אִישׁ שָׂם עַל־לֵב וְאַנְשֵׁי־חֶסֶד נֶאֱסָפִים בְּאֵין מֵבִין כִּי־מִפְּנֵי הָרָעָה נֶאֱסַף הַצַּדִּיק: יָבוֹא שָׁלוֹם יָנוּחוּ עַל־מִשְׁכְּבוֹתָם הֹלֵךְ נְכֹחוֹ: וְאַתֶּם קִרְבוּ־הֵנָּה בְּנֵי עֹנְנָה זֶרַע מְנָאֵף וַתִּזְנֶה: עַל־מִי תִּתְעַנָּגוּ עַל־מִי תַּרְחִיבוּ פֶה תַּאֲרִיכוּ לָשׁוֹן הֲלוֹא־אַתֶּם יִלְדֵי־פֶשַׁע זֶרַע שָׁקֶר: הַנֵּחָמִים בָּאֵלִים תַּחַת כָּל־עֵץ רַעֲנָן שֹׁחֲטֵי הַיְלָדִים בַּנְּחָלִים תַּחַת סְעִפֵי הַסְּלָעִים: בְּחַלְּקֵי־נַחַל חֶלְקֵךְ הֵם הֵם גּוֹרָלֵךְ גַּם־לָהֶם שָׁפַכְתְּ נֶסֶךְ הֶעֱלִית מִנְחָה הַעַל אֵלֶּה אֶנָּחֵם: עַל הַר־גָּבֹהַּ וְנִשָּׂא שַׂמְתְּ מִשְׁכָּבֵךְ גַּם־שָׁם עָלִית לִזְבֹּחַ זָבַח: וְאַחַר הַדֶּלֶת וְהַמְּזוּזָה שַׂמְתְּ זִכְרוֹנֵךְ כִּי

תרגום

נַיְימִין שְׁכְבִין רָחֲמִין לְמִידְמָךְ: וְכַלְבַּיָּא תַּקִּיפֵי נַפְשָׁן לָא יָדְעִין לְמִשְׂבַּע וְאִינוּן מַבְאִשִׁין לָא יָדְעִין לְאִסְתַּכָּלָא כּוּלְהוֹן גְּבַר לְקֳבֵיל אוֹרְחֵיהּ גְּלוֹ גְּבַר לְמִיבַז מָמוֹנֵיהּ דְּיִשְׂרָאֵל: אָמְרִין אַיְתוֹ וְנִיסַּב חֲמַר וְנִתְרְוֵי מִן עֲתִיק וּתְהֵי שֵׁירוּתָנָא דִּמְחַר טָבָא מִדְיוֹמָא דֵין רַבָּא סַגִּיאָה לַחֲדָא: צַדִּיקַיָּא מִיתְיַוְלִית אֱנָשׁ דִּמְשַׁוֵּי דַּחְלְתִּי עַל לֵב וְגַבְרֵי גְמָלֵי חִיסְדָּא מִתְכַּנְשִׁין וְלָא מִסְתַּכְּלִין אֲרֵי מִן קֳדָם בִּישְׁתָּא דַּעֲתִידָא לְמֵיתֵי מִתְכַּנְשִׁין צַדִּיקַיָּא: יְהֵכוּן שְׁלָם יְנוּחוּן עַל אֲתַר בֵּית מִשְׁכְּבֵיהוֹן עָבְדֵי אוֹרָיְתֵיהּ: וְאַתּוּן אִתְקָרְבוּ הַלְכָא עַם דָּרָא דְּעוֹבָדֵיהוֹן בִּישִׁין דִּמְנַצְּבַת קוּדְשָׁא נִצְבַתְהוֹן וְאִינוּן מְנָאֲפִין וּמְזַנַּן: עַל מַן אַתּוּן מִתְפַּנְּקִין וְקֳדָם מַן תִּפְתְּחוּן פּוּמְכוֹן תַּסְגּוּן לְמַלָּלָא רַבְרְבָן הֲלָא אַתּוּן יַלְדֵי מְרוֹד זַרְעָא שִׁקְרָא: דְּפָלְחִין לְטַעֲוָתָא תְּחוֹת כָּל אִילָן עֲבוֹף נָכְסֵי יַנְקַיָּא בְּנַחֲלַיָּא תְּחוֹת שְׁקִיפֵי כֵּיפַיָּא: בִּשְׁעִיּוּת כֵּיף נַחֲלָא חוּלָקִיךְ אַף תַּמָּן אִינוּן עָדְבָךְ אַף לְהוֹן נְסִיכַת נִסְכִּין אַסֵּיקַת קוּרְבָּנִין הַעַל אִלֵּין יְתוּב מֵימְרִי: עַל טוּר רָם וּמְנַטַּל שַׁוִּית אֲתַר בֵּית מִישְׁרִיךְ אַף לְתַמָּן סְלֵיקַת לְדַבָּחָא דִּבְחָא: וַאֲחוֹרֵי דָשָׁא וּמְזוּזְתָא שַׁוִּית דּוּכְרָן טַעֲוָתִיךְ: הוית

נאסף ג' ב' פתחין ואחד קמץ וסימ' אני נאסף אל עמי קברו · כאשר נאסף אהרן אחיך · כי מפני הרעה נאסף הצדיק · ב' בתראי פתחין: ונשא י"ב וסימ' נמסר בסדר תרומה:

רד"ק (המשך)

או פי' ואין איש שם על לב כפי' ואין הבין שטעמו דבק עם כי מפני הרעה נאסף הצדיק · כלומר הצדיק ואנשי חסד נאספו מן הדור טרם זמנם מפני הרעה העתיד' לבא על הדור ההוא ושלא יראו הם ברעה ההיא · כמו שאמרה חולדה הנביאה על פי הדיבור ליאשיהו הנני אוסיפך אל אבותיך ונאספת אל קברותיך בשלום ולא תראינה עיניך בכל הרעה אשר אני מביא על המקו' הזה: ואין איש שם על לב · ואין מבין כי מפני הרעה נאסף הצדיק שלא יראה ברעה: יבא שלום · כשנאסף הצדיק טרם זמנו לטובתו הוא כמו שאמר מפני הרעה · ועוד כי במותו יבא למנוחה טובה ויבא בשלום · כי טרם הרעה ימות בשלום · כמו ואתה תבא אל אבותיך בשלום: ינוחו על משכבות': החסידי' שזכר במותם ינוחו במרגוע גדול · והמית' תכונה בשכיב' כמו ושכבתי עם אבותי · כי אע"פ שיובן ממנו שכיבה כמשמעה והיא שכיבת הגוף בקבר אע"פ כן באותה שכיבה תהיה מנוחה לנפש · כי לשון שכיבה ג"כ כענין מנוח' כמו לא שכב לבו ועורקי לא ישכבו: הולך נכוחו · השלום שזכר יבא נכח הצדיק בהאספו · כלו' בשלום מת ולשלום יבא במותו · וכאלו השלו' יבא לקראתו · והחכם רבי אברה' פירש לכל מי שיהיה הולך בחייו נכח השם יהיה לו במותו השלו' והמנוח': ואתם קרבו הנה · אמר כנגד בני דורו הרעי' קרבו הנה למשפט על מעשיכ' הרעי': בני עוננה · שאמותיכם מעוננות ומכשפות · כי הכשוף מצוי ברוב בנשי' ואבותיכ' מנאפים ואמותיכ' זונות ואיך תהיו אתם טובי': ועוננה תאר וכן ועוננ' כפלשתי' · אם שרשם שלש. ענן ואם שרשם עונן והוא בינוני: ותזנה · ר"ל ותזנה אמכ' · כן היו בני הדור ההוא רעים בני רעים · ועל הדרך הזה אמר הושע לא אפקוד על בנותיכ' כי תזנינה ועל כלותיכ' כי תנאפנה כי הם עם הזונות יפרדו: על מי תתענגו · כמו שאמר אתיו אקחה יין ונומר · שהיו מתענגים במאכל ובמשתה והיו מרחיבים פה ומאריכים לשון על נביאי ה' ומתלוצצים עליהם · כמו שאמר למעלה בפרשה הוי עטרת גאות · ואמר שמעו דבר ה' אנשי לצון · על עצמכם היה לכם להרחיב פה שאתם ילדי פשע זרע שקר: ילדי · היו"ד בחירק שלא כמנהג אלא בפתח: הנחמים · הנה ראינו בספרי הנביאי' שהמשילו ישראל ועובדי ע"ה לאשה שהיא מזנה תחת בעלה · ודברי יחזקאל ברוב על זה הדרך · וכן תחילת דברי הושע על הדרך הזה · ועל הדרך הזה ענין פרשה זו · וזהו ענין הנחמי' באלים שמת משכבך · אהבת משכבם · וכל לשון הפרשה: הנחמים · מבנין נפעל שרשו יחם מן בכל יחם הצאן משכב הזכר · והנקבה אמר בלשון חמימות כמו יחמתני אמי · והיה בכל יחם הצאן · ויחמו הצאן · ליחמנה במקלות: באלים · ופירש אחר כך · תחת כל עץ רענן כי אלים כלל לעצים כי כן היה דרכם לעבוד ע"א תחת העצים הרעננים שענפיהם ועליהם לחים: שוחטי הילדים · היא עבודת אלילים שהיו זובחים לה' הבני' · וכן אמר יחזקאל הנביא ובשחטם את בניהם לגלוליהם · והיו עושים זה בנחלים מקום שהיו שם סלעי' תחת הסעפי' · ופי' סעפי' שנים · וכן בסעיף סלע עיטם · כמו שן סלע · נקרא כן לפי שהוא לסלע כמו הסעיף לאילן: בחלקי נחל · כשהיו מוצאין אבן חלקה ויפה באבני הנחל היו עובדי' לה: חלקי · שם תואר לאבן חלקה · כמו חלוקי' אבנים אלא שהם שני משקלי' ובשניה' הלמ"ד דגושה · הם האבני' חלקך וגורלך הפך ה' מנת חלקי וכוסי אתה תומך גורלי · ואמר חלקי ואמר חלקך לשון נופל על הלשון: אנחם מבנין נפעל · כמו וינחם ה' על הרעה · אמר העל אלה · כלומר אם על אלה המעשים הרעים אוכל להנח' על הרעה מלהביאה להם: על הר גבוה · כמו שאמר על ההרי' הגבוהי' ותחת כל עץ רענן: משכבך · כבר פירשה שהוא כנוי לעבוד' אלילים שהיו עובדי' שם גם שם לא חששת לטורח העליה היה הכל נקל לך לאהבתך העבודה ההיא: ואחר הדלת והמזוזה שמת זכרונך · שמת דבר ממין העבודה שהזכרי תמיד העבודה · הפך וכתבת' על מזוזות ביתך ובשעריך · אני נתתי לך מצות מזוזה שתזכרי תמיד עבודתי ואת הנחת עבודתי בעבור עבודת אלהים אחרים ושמת להם זכרון אחר הדלת והמזוזה והנחת הזכרון שנתתי לך לזכרי תמיד · וי"מ זכרונך מן זכרו כיין לבנון · אזכרתה לה' · כלומר שמת קטורת לעבודת אלילים אחר הדלת והמזוזה:

כי

רש"י

הוזים שוכבים · פירש דונש נרדמים שוכבין וי"ת נייימין שכבין ואין לו דמיון · והכלבים עזי נפש · רוצים למלאות כריסם אינגר"ש בלע"ז: והמה רועים · [illegible] שהכלבים לא ידעו שבעם כן הרועים לא ידעו הבין מה יהיה באחרית הימים · [illegible] לדרך הנייתם פנו איש לבצעו לגזול את שאר העם שהם ממונים עליהם: מקצהו · כמו כל העם מקצה מקצה מלייהם ועד קצהו כולם נוהגין כן: אתיו אקחה יין · כך היו אומרים זה לזה: והיה כזה יום מחר במאכל ובמשתה: הצדיק אבד · כגון יאשיהו: ואין איש שם על לב · למה נסתלק: באין מבין · באין מבין מה ראה הקב"ה לסלקם: כי מפני הרעה · העתידה לבא על הדור נאסף הצדיק: יבא שלום · כי כן אמר הקב"ה יבא הצדיק הזה אל אבותיו בשלום ולא יראה ברע': ינוחו על משכבותם · [illegible] בקיות הרעה זה [illegible] בגופו כיושרו כמו [illegible]: ואתם קרבו הנה · [illegible] משנסתלקו הצדיקים [illegible] פורענותכם: בני עוננה · בני [illegible] כשפים זרע שהזכר [illegible] והנקבה: על מי תתענגו · מאחר ששבתם מאחרי [illegible] תשענו להתענג בטובה [illegible] זכיתם אז תתענג על ה' [illegible] עכשיו על מי תתענגו: על מי תרחיבו פה · כשאתם [illegible] ומלעיבים בנביאיו: הנחמים באלים · המתחממין בשכבת זרע תחת האלה [illegible] הם אלה ואלון: שוחטי הילדים · לקרבן לע"א: סעיפי · נקרת הנקיקים וכן סעיף סלע: בחלקי נחל · בחלוקי אבני אשר בנחל: חלקך · בהם ירגמו אותך · [illegible] גורלך · להעלב בהם · [illegible] גם להם שפכת נסך: העל אלה אנחם · מלהרע לך: שמת משכבך · משכב ניאופיך לע"א על ההרים הרמי': ואחר הדלת והמזוזה שמת זכרונך · לפי שהוא מדמה אותה לאשה מנאפת אשר נואפיה גופים וממתינים לפני פתח ביתה והיא בשכבה אצל בעלה לבה וזכרונה אל הדלת והמזוזה איך תפתח ותצא אליהם:

כי

אבן עזרא

הוזים · כמו כלבים ואין ריע לו כי הה"א עיקר כה"א הורים · והוגים כי [illegible] הפעל מבנין הפעיל כי אם במ"ם פירש רבי יונה אמר. המתרגם נייימין שכבין לפי שהכלבים הם אדוקים בתנומה יותר מאחר כל בעלי חיים · והנה הטעם כפול: והכלבים עזי נפש · רוב הנפש הנמצא במקרא על הכח המתאוה לאכל כמו ונפש מאכל תאוה והטעם כי על אלה הכלבי' אין בהם תועלת רק יזיקו כי אם אוכלי [illegible] וזאת היא עזות נפש ולא ישבעו לעולם והנה המשל: והמה · הטעם הכלבי' הנזכרי' הם רועי ישראל שלא ידעו: הבין · שם הפועל: איש לבצעו · מה יועיל לו [illegible] כמו מה בצע בדמי כל אחד מקצהו: אתיו · ובאמון שיקחו אתם יתענו בו [illegible] ואומר הרועה לחבירו בא ונקחה יין: ונסבאה שכר · משכר · כמו אל תהי בסובאי יין ולא יעשו יום אחד לבדו רק יום אחר יום: יתר מאד · תאר השם שיהיה ליום מחר יתרון על היום בעונג ובמשתה: הצדיק · אלה מעשה הרועים הצדיקים אבדו ואין איש שם על לב לאמר מדוע יאבדו הצדיקים ויחיו אלה הרשעים והנה זה פי' הנביא נאסף הצדיק עד שלא יראה הרע הבא על ישראל ועל עיר הקודש: יבא · הצדיקים בשלום על קברם כטעם בשלו' תמות ואתה תבא אל אבותיך בשלום: ינוחו על משכבותם · כל מי שהולך נוכח השם כטע' אחרי יי' אלהיכם תלכו וי"א כי השלום יבא עם השקט וינוחו על משכבותם הולך נכוחו והנה נכוחו תחת נכחו כי משקלי השמות משתני': ואתם קרבו · למשפט עמי בית ישראל יאמר יי': בני עוננה · כמו ועוננים כפלשתים: זרע מנאף · הוא האב ותזנה האם והטע' הבנים והבנות רעות: על מי תתענגו · לבקש מה שעשה עמכו טוב: הנחמים · הטוב בפירושי שידבר על ע"ז והיה הנחמי' על משקל הנכבים מבנין נפעל מגזרת בכל יחם הצאן והנה הוא דבק עם ילדי פשע והנה כתו' ובחטא יחמתני אמי: שוחטי · לע"ז כמו ושחט אותם כמעשה הזונה שתהרג ילדיה: בחלקי · מגזרת חלוקי אבנים והטעם שיבקשו אבנים חלקות לציירם להיותם פסילים: גם להם שפכת נסך · העל אלה אנחם · על הרעה שאעשה לך ויש אומרים שהוא מבנין התפעל כאילו אמר מה תנחומים יהיו לי ושין כורך: על · שמת משכבך · כזונה שתזנה במקום מגולה והטעם בפרהסיא: ואחר · גם כן בסתר: שמת זכרונך · כמו וזכרו כיין לבנון וממנו אזכרתה:

כי

אורים ותומים

שהכלבים עזי נפש וכו' או יהיה אוהבי לנום ראיה על שלא ידעו שבעה כי אחר שלא ישנו יל' שאינם שבעי' והמה רועי' מגוף הצאן איש לבצעו מקצהו אם תסתכל אלו הכלבים בשמירת הצאן שוכבים לנום אבל לא כאביל' שנאמר והכלבים עזי נפש לא ידעו שבעה ויקרא להם מעשה כלבי ארם בדול: אתיו אקחה יין וגו' שפעלה תתקיים בשנות פעולותיו ולכן תתחזק: ולכן אמר כי אחר שאוכלים ושותים עד ברצונם יהיה יום מחר גדול יתר מאד: הצדיק אבד וכו' אמר כי בעון הדור נתפס הצדיק המיוסר ולפי שמדיין לא השגיחו בזה נפטרו החסידי' לשרכנו' הדור והרע שפגיע להם בזה הוא שמזי רעה יקשב מררי הטעי' לבא בחיי הצדיק לא יבא. ולא יהיה כענין נאום איש נס זו בביתו ולכן לוקחם האל יתבר' לבביא הרע אל הדור כמו שנפרש לאלתר אמנם הצדיקים והחסידים הנזכ' אינם חסרים מאומה כי נפשם בטוב תלין וזהו שפי' כנגד אלו ב' כתות רבותי החסידים והצדיקים כנגד החסידים אמר יבוא שלום ינוחו על משכבותם ירצ' לרוב חסידותם השלום על משכבם תכף כניסתם אמנם כנגד הצדיק שוכב את' הולך נכוחו ירצה אין שלום מזומן אליו לאלתר אבל הולך נכוחו באותו זמן ואז כאשר הדור פרוץ והפורענות בא עליהם או זוהו: ואתם קרבו הנה בני עוננה ירצה ב' עבירות גדולות כמאות כן ע"א וגילוי עריות ע"א בני עוננה גילוי עריות זרע מנאף זונה זרע שהאב מנאף והאם ותזנה · או ירצ' האב מנאף ואתה ג"כ זונה וזהו ותזנה: על מי תתענגו ר"ל מספקתך והתמלתך כוזים ומנוג' שאין ראוי שתרחיב פה לנבות לאחרי' וזהו על מי תרחיבו פה תאריכו לשון בהיו' שאתם ילדי פשע פשע ע"א הנאמר' וזרע שקר ירצה זרע זנונים שאינו אפיתי לאותו שנקרא אביו: הנחמים באלים אמר כי שפיכות דמי' נגררת אחר גילוי עריות וזה כי האשה הזונה בחים מסוקה חוץ לביתה תחת האלים ר"ל האלה והאלון בעת לידתה תצטרך לבאת אל הנחלים לשבת שמה ותשליך את הילוד שמה לבל יראה וכל ימצא באה שכבר חטאו באותם עבירות שאמר זכרנו · בחלוקי נחל חלקך ירצה ראוי שבשעה כן פירגמוהו בחלוקי נחל כי לכם עונש העלית מנחה ע"ד זקף לבינם או זרק אבן למרקולים · מדה כנגד מדה ראוי שיסקל: בהם או יאמר בשם שהאבות עשו מה שנאמר למעלה גם הבנים עשה מעשה אבותיהם בידיהם ולכן דבר דבריו כמספר אל הנוכח ופי' אותם לבנים בחלוקי נחל חלקך שפיכו' דמי' גם לכם שפכת נסך גלוי עריות על הר גבוה ונשא שמת משכבך: ואחר הדלת והמזוזה וכו' ירצה כשם שאני נותי מזוזה לפי שיזכירו המצות בה עשו דכותה לע"א כי במזוזה עשו זכרון לע"א כי גלה השם שכיון זה הזכרון לישראל וזהו כי מאתי גלית כאלו הוא ית' גרס כזה:

מנחה גדולה

הצדיק אבד וגו' יאמר אבל על הצדיק שמת בעון הדור להגן על הרעה שלא תבא כי אלו היה מועיל לדור שיהיו לוקחים מוסר ושבים אל ה' בראות מיתת הצדיק הנה היה מתנחם על מה שאבד במותו מעשות מצות ומעשים טובים אם היה נשאר זמן מה בחיים כי היה יוצא שכר תיקון

ונראה במה שרמז הרד"ק ז"ל שיש בן נכר שהיו לו בנים כשנתגייר וכבר דבר עליו יחזקאל וכאן אין הכתוב הזה מדבר אלא במי שלא היו לו בנים אחר שנתגייר שהו כהסרי' מאחר שלא הוליד בנים ביהדותו ובזה אבין שאמר כי כה אמר ה' לסריסי' על הסרים הנז' ועל בן הנכר שהרי הוא כסרים מאחר שלא הוליד בקדושה כמלאת פסוק לסריסים תשובה על שני החלוקות הנז' מבן הנכר והסרים כי בן הנכר סריסות יש בו שלא הוליד בקדושה ואל שניהם מבטיח לתת להם יד ושם טוב מבני' ובנות ובזה מובן ג"כ כפל הבדל יבדילני שכיון שהבן הנכר הנז' הוא כסרים שהרי לא היו לו בנים אחר שנתגייר וז"ש הבדל יבדילני ה' משתי בחינו' האחת הבדל מצד היותו בן הנכר והשנית מצד שאין לו בנים וכנגד שניה' הבטיח יד ושם בביתי ובחומותי כי על הסרים ישראלי אמר בביתי ועל הסרים בן הנכר שלא הוליד ביהדותו אמ' עליו ובחומותי כי ידוע כי גרי הצדק מדרגת' במלכות שמים בחומות להיות לבוש לצדיקי ישראל כי גר צדק אקרי וכתוב ובני הנכר מדבר בו בלשון רבים לפי ששם מדבר עם שני מיני בני הנכר בין אותו שיש לו בנים ובין בן הנכר שלא היו לו בנים ביהדות ולזה דבר בהם בלשון רבים בני הנכר כי לתיקון אחיכת היותם בני נכר הזכיר להם בסמוך כל שומר שבת מחללו לפי ששמירת השבת מכפרת על ע"א כמו שזכרתי לחז"ל אפי' עובד אלילים כאנוש שומר שבת מחללו מחול לו: או אפשר שכאן דבר בבן הנכר שנדבק בהש"ית מיראת העונש לא מאהבת השם ובזה מובן כפל הבדל יבדילני ה' שהכוונה לומר כיון שאני נבדל מהשם יתברך שהרי לא נדבקתי בו מאהבה אלא מיראת העונש ז"ש הבדל יתחייב מזה שג"כ הוא ית' יבדילני וגו' ככתוב אני אוהבי אהב ובזה מובן שאמר כאן הנלוה אל ה' ולא אמר הנלוה על ה' כמ"ש בסמוך ובני הנכר הנלוים על ה' על ה' דייקא לפי שעושי' מאהבה כמ"ש לסרהו לאהבה את שם ה' שכיון שעושים מאהבה הרי הוא כאילו עומדים על השם יתברך כב וכול דבקים בו ועליו, אמנם אל ה' מורה קרוב אל ה' אבל לא עליו וז"ש ג"כ תיבת לאמר כי להיותו נלוה אל ה' ולא נלוה על ה' זה מחייב לו לאמר הבדל יבדילני כי כיון שאני גרמתי הבדל מה במה שלא עשיתי מאהבה שלזה נלוה אל ה' לבד זה יביאהו לאמר הבדל יבדילני ה' מעל עמו:

כי כה אמר ה' לסריסים וגומר אר"י משום רשב"י שאלמלא שמרו ישראל שתי שבתות כהלכתן מיד היו נגאלין שנאמ' אשר ישמרו את שבתותי וכתיב בתריה והביאותי' אל הר קדשי וגומ' ע"כ ולע"ד שלמדו כהלכתן ממה שאמר לשון ישמרו בלשון עתיד כאילו אמר שבחרו כבר באשר חפצתי וכן ג"כ כבר הם מחזיקים בבריתי אמנם שמירת שבתות כהלכתן איני נקל לכך אמר ישמרו כאילו עדיין לא שמרום כהלכתם: ושוד שתי שבתות ידוע שהם השבת והע"הב שהשב' אחד משפיע בע"הב שכן מן היסוד והוא בכלל עד העולם הבא שם ספירות וכל אחת כלולה מעשר והרי אחד משפיע בע"הב וע"י זה נגאלים בסוד לאהבה ורלאה בנות ליון במלך שלמה בעטרה שעטר' לו אמו ביום חתונתו וביום שמחת לבו שלמה מלך שהשלום שלו סוד היסוד שהוא שלום והוא שבת שעטרה לו אמו אימא עילאה בינה עלמא דאתי זה יספיק להבין: וצ"ע דק"ק במ"ש וכתי' בתריה והביאותים אל הר קדשי וגו' שהר מפסיק בכמה פסוקי' וכתיב שומר שבת מחללו וגומר ובתריה כול כתיב והביאותים ואם כן נילף לשבת אחת: עוד לא"זל הסריסים אלו ת"ח שמסרסים עצמם בעונתן מלילי שבת ללילי שבת אשר פריו יתן בעתו ע"כ: אין ספק שזו אסמכתא דעיקר קרא בסרים ממש מדבר אלא ממה שאמר לסריסים בלשון רבים ובפסוק הקודם אמר הסרים בלשון יחיד אמרו שנכללו ג"כ ת"ח שמסרסים עצמן ודקדקו בזה ג"כ אומרו אשר ישמרו בלשון עתיד ולא אמר אשר שמרו את שבתותי כמ"ש ובחרו ולא אמר ויבחרו ויחזיקו בבריתי שזה מורה שמדבר בת"ח אשר תמיד ישמרו וימתינו ליום השבת לשמש מיטתן והסיבה לפי שבחרו באשר חפצתי בו לקדושה כדי שיהיו בניה' קדושים וגם כדי להיות' מחזיקים בבריתי זאת התורה אם לא בריתי יומם ולילה שמתשת כחו של אדם ולכן ממעטים הם בתשמיש המיטה כדי להיותם מחזיקים בתורה או בריתי לשון ברית קדש כי משמש מיטתן ביום קדוש תתחזק קדושה בקדושה וז"ש ומחזיקים בבריתי ובדמ"זל מדוקדק אומרו שבתותי שבתות הרבה שממתינים אליהם כאומר לשמש מיטתן בהם: ועיין רש"י ז"ל והרד"ק ז"ל וכן מהרי"א ז"ל: ולע"דן מה שקדם בפסוק הקודם ומ"ש אשר ישמרו את שבתותי לפי שנכלל גם כן כאן בן הנכר ובכלל הת"ח לח"זל הסרים עצמו תיקונו ענין שמירת שבת לפי שהשבת מורה על חידוש העולם יש מאין שהשם יתברך הוא היוצר הוא הבורא הוא העושה שזאת האמונה צרי גלעד היא לרפואת הסרים שכיון שהשם יתברך יוצר בראשית כמו שמורה כן שמירת השבתות והוא יצרו סרים מה היא אשמתו היאמר חומר ליוצרו מה תעשה ובהצטרף גם כן שיבחרו בהשכל וידוע אותי כי באלה חפצתי וגומר ז"ש ובחרו באשר חפצתי או יהיה ובחרו באשר חפצתי שיהיה סרים והראשון עיקר ומחזיקים בבריתי להחזיק לומדי תורה כי עץ חיים היא למחזיקי' בה גו' שאות' שמחזיק ביד' הרי הם לו כבני' יוצאי' חלציו:

ונתתי להם בביתי וגומר עיין הר"אבע ז"ל והר"דק ז"ל ומהרי"א ז"ל בביתי בעולם הנשמות כי בית ה' נרמז בו ובחומותי שהם גבולי ארץ ישראל כי היא עיר ה' ואמ' שאף על פי שלא יהיה להם בנים הנה יהיה להם שם בבית ה' יד ומקום תענוג ושכר גדול שהוא טוב מבנים ומבנות ומלבד זה ירשו חלקם במחוזות ארץ ישראל וחומותיה ויכחילו אותו לאשר ירצו ובזה יהיה להם שם לפי שתמיד יאמרו זאת נחלת שנתנה במתנה לפלוני או שהקדישה לפרנסת עניי' ולכופר נפשו שבזה יהיה לו שם עולם שלא יכרת לא כן כשיורישנה לאחד מבניו ושכח הדבר אמנם כשיתכנ' בדבר רשום יהיה להם שם עולם לא יכרת עד כאן: ולע"דן לדקדק מ"ש שם עולם אתן לו בלשון יחיד וכל הפסוק בלשון רבים ונתתי להם וגומר ונראה במה שקדם בפסוק ואל יאמר בן הנכר וגומר כי בכלל הסריסים המכרים כאן נכלל גם כן בן הנכר כשלא הוליד בן אחר שנתגייר כי כרי הוא כסרים והנה בזה מובן שאמר בכל השוה שבהם ונתתי להם יד ושם בביתי ובחומותי טוב מבנים ומבנות אמנם אל סרים הפרטי שאינו בן נכר עליו לבדו אמר שלהיותו זרע קדש ויבא עוד מהסרים האחר ועליו הוא אומר שם עולם אתן לו ולא לחבירו בן הנכר ואע"פי שנכלל בכלל הסריסים לפי שלא הוליד בנים בהתגיירותו או יהיה שם עולם אתן לו ביחוד על התלמיד חכם שמסרס עצמו לשמש מיטתו שגם הוא נכלל בכלל הסריסים כדפרשית לעיל ואין מקרא יוצא מידי פשוטו על הסרים ממש שעל שניהם אמר לד שוה בהם בהם והוא ונתתי להם יד ושם וגו' ועל האחד מהם המיוח' שבהם הוא הת"ח שאינו סרים ממש אמר שם עולם אתנלו אשר לא יכרת והזרך הת"ח לחלוקת טוב מבנים ומבנות לפי שלפעמי' תתאחר עיבור האשתו כי אין האשה מתעברת אלא סמוך לווסת' והוא מעביר המועד לזכות ללילי שבת לזה הוצרך בכל מה ליעוד זה של טוב מבנים ומבנו' וגומר ואמר לו ביחוד שם עולם אתן לו וגו' הן מצד היותו ת"ח הן מצד שאין סרוסו החלטי אלא סרים לימי החול ואעפ"י שאפשר שימשך ממנו קצת מיעוט בפריה ורביה כנזכר:

ובני הנכר וגומר עיין הרא"בע ז"ל והר"דק ז"ל וכן מהרי"א ז"ל בקירוב והוסיף במ"ש לעבדי ר"ל במקום שהיו בני הנכר האלה אדוני הארץ בוחרים להיות לעבדים לעבוד את ה' לא לתכלית כבוד ושררה ע"כ: ולע"דן מה שכבר כתבתי בפסוק ואל יאמר בן הנכר שהם דבר על המתגייר מיראה ולכך אמר אל ה' ולא על אמנם כאן מדבר על המתגייר מאהבה וז"ש הנלוי' על ה' עליו ממש כב יכול לרמוז שדבקים בו מאהבה כמ"ש לאהבה וגומר ולא אמר להיות לו עבדים אלא לעבדים לומר שקבלו על עצמם להיות לו ית' במה שיהיו משועבדים לעבדים ולזה קבלו על עצמם כדי להיות לו ית':

והביאותים אל הר קדשי וגומר ברכות פ"א אמר רבי יוחנן משום רבי יוסי מנין שהב"ה מתפלל שנאמר והביאותים אל הר קדשי ושמחתי' בבית תפילתי בבי' תפילת' לא נאמר אלא בבית תפלתי מאי מצלי אמר מר זוטר' בר טוביה אמ' רב יהי רצון מלפני שיכבשו רחמי את כעסי ויגולו רחמי על מדותי ואתנהג עם בני במדת רחמים ואכנס להם לפנים משורת הדין ע"כ ולפי דבריהם ז"ל הכוונה בבית תפילתי לו' שגם בני הנכר הללו הנלוים אל הש"ית יהיו נכללים באותה התפילה שמתפלל בבית תפילתי שיכבשו רחמי וגומר וזהו כי ביתי בית תפלה יקרא לכל העמים שעל כולם אתפלל בתפילתי: ועיין רש"י ז"ל והר"דק ז"ל ומהרי"א ז"ל אל הר קדשי לפי שה"י גבוהה מכל הארצות קראו הר קדשי ובכלל הביאה הזו כתלה שיכחיל' בה חלק כמ"ש יחזקאל בבית תפילתי שמתפללים אלי שם ושמחתים כשאקבל תפילתם ועולותיהם יהיו מקובלים לרצון כי ביתי בית תפילה יקרא לכל העמים כמ"ש יבא כל בשר להשתחוות לפני אמר ה' וח"זל פי' בית תפילתי שאני מתפלל בו עד כאן: ולע"דן לפי שהגרי' גרי הצדק כול' כתלים באבינו אברה' ע"ה לפי שהוא היה גר והוא היה מגייר ושרה אמנו כמ"ש ואת הנפש אשר עשו בחרן ואברה' אבינו קראו לבית המקדש הר שנ' ה' יראה אשר יאמר היום בהר ה' יראה ז"ש כאן והביאותי' אל הר קדשי שכבר יש להם שם חזקה מאביהם של גרים אברהם אב המון גוים בכלל ושמחתים בבית תפילתי כי יראו שאני מתפיים בתחנונים ומתרצה ברחמי' בזה ישמחו מאד בבית תפילתי כי בזמן ההוא יותני' עלי' ואומרי' זמן החורבן ואומרי' זמן הבנין שבזמן החרבן אין שם קורבנות כי אם ונשלמה פרים שפתינו ובזמן הבנין קורבנות ובבנין העתיד זה וזה יתקיים בידם שלא יתכן שיבוטלו התפלו' המסודרות כי מעלים בקדש ואין מורידים וזהו ושמחתים בבית תפילתי קבועות חובה והעולות

עולותיהם וזבחיהם לרצון ולא לחובה אלא כשירצו יביאום על מזבחי או לרצון עולת נדבה וזבחי צדק כמו שפי' בכלי חמדה ואז תחפוץ זבחי צדק וגומר ולא חטאות ואשמות אשם גזילות וגומר וז"ש כאן לרצון על מזבחי כי ביתי בית תפילה יקר' קבוע ולא ימוט כן התפילה שאינה בטל לעתי':

נאם ה' אלהי' וגומר כל חייתו וגומר עיין רש"י ז"ל וכן הרא"בע ז"ל והר"דק ז"ל ומהרי"א ז"ל מקבץ נדחי ישראל עוד אקבץ לנקבציו שלא יקבץ נדחי ישראל לבד כי אם גם הגרים שהיו נקבציו שנקבצו אליו בגלות ובארצם והם בני הנכר הנלוים אל ה' כמו שזכר ולפי שבזמן קבוץ גליו' יקחו ישראל נקמתם מהאומות הנוגאים עליהם לכן אמר שבני הנכר הנקבצים עם ישראל עם היותם ראשונה מכלל האומות יבואו לאכול ולהאחרים את האומות שהיו הם מכללם דאשונה והוא אומרו כל חיתו שדי אתיו ר"ל בני הנכר שהיו מתחילה מכלל החיות הטורפים והם חיות היער ועת' נעשו חיות השדה שהם אלופות מחיות היערים ומתוך דברי רש"י ז"ל יראה שנוטה למה שפירשתי עד כאן:

ולע"דן נאם ה' אלהים מקבץ נדחי ישראל עוד אקבץ עליו ר"ל בעבורו ועליו אקבץ עוד לנקבציו ואשר יתקבצו על ישראל אקבץ כל חיתו שדי ומדבר על כל חיתו ביער ואו' להם אתיו לאכול נקבציו הנזכרים כה יאמר לכל חיתו ביער ולפי זה הכתוב מסורס אקבץ כל חיתו שדי לנקבציו ואתיו לאכול לנקבציו כל חיתו ביער וזה נוטה לשיטת הרד"ק ז"ל:

צופיו עורים וגו' חז"ל אמרו בילמדנו וכי יש כלבים אלמי' והלא שנו רבותינו על הכלב שהו' פקח אלא מה כלב זה משליך אדם לו פרוסה וסוכר פיו כך היו דייני ישראל אוכלי שוחד ד"א יודעים היו מה עתיד להגיע' באחרונה והיו מאלמין עצמם ולא יוכיחו לרשעים: ועיין רש"י ז"ל והרא"בע והרד"ק ז"ל וכן מהרי"א ז"ל אלא שפי' הוזים לשון הזיות ובדיות מלבם ומהרשלים משמירת העם הוא שא' שוכבים וגו' והביא כמדרש הנז"ל: ולע"דן לדקדק או' לא ידעו דהי"לל לא ראו כנז"ל בדברי המפרשים ועוד תיבת כולם מיותרת דהי"לל צופיו עורים לא ידעו ונראה במ"ש בגמרא כד רגיז רעיא על ענא מוקים להו מסרוכיתא מסמייתא ז"ש צופיו עורי' לפי שישראל כולם לא ידעו לזה הקים להם השם יתב' צופים עורים על דרך ממליך אדם חנף ממוקשי עם. או יאמר צופיו של ישראל עורים והלואי היה בהם יודע שהצופי' עורים לא היו כמשבים אחרי הצופים אבל כולם לא ידעו שצופיו עורים וכן ישראל כולם כלבים אלמים לא יוכלו לנבוח בצופים כיון שהצופים שותקים להם על מעשיהם הרעים: או יאמר כולם על הצופים שאף על פי שעושים עצמם כעורים השוחד יעור עיניהם מלמחות בחטאים אבל היה להם לגעור גערה כל דהו שהם והשומע ישמע והחדל יחדל לזה אמר כולם על הצופים הנה הנה כלבים אלמים לא יוכלו לנבוח לגעור בעם הוזים שוכבים הם שוכבים כחוזים הללו אלא שהחליף הח"ת של חוזים בה"א כמשפט' להתחלף בכמה מקומות לפי שהם ממוגא אחת להתלוצץ עליהם שאינם חוזים אלא הוזים שוכבים כמשפט החוזים אשר תרדמת ה' נופלת עליהם ואין זה מצד נבואה כמו שהם מראים את העם אלא אוהבי לנום הם וגונבים דעת העם להורות שהם חוזים ונביאים ולכך קראם הוזים דרך לעג וקלס:

והכלבים עזי נפש וגו' עיין רש"י ז"ל והרא"בע ז"ל והרד"ק ז"ל ומהרי"א ז"ל והכלבים עזי נפש בטבעם לא ככלבי העיר שמלומדים על בני העיר אלא כמין הכלבים עזי נפש והב' כמין הכלבים הרעבים גם למאי' שהם מרי נפש ונלחים ולועקי' יותר ז"ש לא ידעו שבעה שלא ידעו מהשבע כלל והג' והמה רועים שהכלבים המה רועי צאן שהם מלומדים שכשיראו שום חיה באה אל הצאן יצעקו וינבחו בה כן היו ישראל ככלבים עזי נפש פקחים כמו שאחז"ל ורעבים מתשועת ה' כי ירחק מהם והנה רועים את צאן ההריג' והיה ראוי שמפני כל זה ינבחו ויצעקו מאד להגיד לעם צרת האויב העתידה לבא עליהם ואינו כן כי לא ידעו הבין. והסיבה לזה הוא לפי שכולם לדרכו פנו איש לבצעו מקצהו כל א' לחמדתו ולתועלתו הפרטית המיוחדת לו וזהו מקצהו הפרטי לו ואינו משגיח אל הכללי: ולע"דן והכלבים עזי נפש שנתן טעם למה שקרא לצופים כולם כלבים אלמים ואעפ"י שדרך הכלבים לנבוח תמיד שע"ד הפלא אמר ולכל בני ישראל לא חרץ כלב לשונו לז"א שקראם כלבים בבחינת העזות נפש שבהם וכמו שהכלבים לא ידעו שבעה והרי אחז"ל יודע צדיק דין דלים יודע צדיקו של עולם דין דלים אלו הכלבים ועשה אותם קשה העיכול מאד ז"ש לא ידעו שבעה והמנהג להיות רועים לצאן וכלבים עמהם אבל כאן ישראל כאן שהרועים שלהם כלבים רועים הצאן ז"ש והמה רועים כי בלי ספק רעיית הכלבים היא מקולקלת ומאד כי הם הכלבים לא ידעו הבין אבל כולם לדרכם פנו לראות להם נבלה וטרפה איש לבצעו מקצהו כי הרועים האלה רועי ישראל כולם לדרכם של עצמם פנו אל גזל אשר הם גוזלים ולא אל דרך ישראל אשר ע"כ כולם כלבים אלמים מהוכיח' כי אכלו שוחד איש לבצעו מקצהו:

אתיו אקחה וגו' עיין רש"י ז"ל והרא"בע ז"ל וכן הרד"ק ז"ל וכן מהרי"א ז"ל: ולע"דן לדקדק או' אקחה יין בלשון יחיד ולא אמר נקחה כמו ונסבאה. ולמה פתח ביין וסיים בשכר. ועוד קשה דקשיא דידיה אדידיה שאו' והיה כזה יום מחר משמע דומה בדומה ולא יותר ואחר כך או' גדול יתר מאד: ונראה שאו' רועה מהם לחביריו אתיו ואני מכיסי אקחה יין לפולכם הדת ועתיק וגו' אמר בכלל רשעותו אקחה יין דרך מקח במשורה ואחר שאתן לו את הדמים לא אתרצה ביין כי אם בשכר כשער יין חדש וז"ש ואקחה יין אמנם לא נסבאה אלא משכר והוא יין ישן וברבוי עד שנסבאה: או יאמר ואקחה יין אני לבדי ואחר כך נסבאה יחדיו כי יבוש המוכר להשקות אותי לבדי ונשתה כולנו יחדיו באותו המעט יין שקניתי דרך ערמה כדי שנסבאה והיה כזה יום מחר כענין הערמה הנזכר' בדמותה לקחת יין נסבאה שכר כפי הפירושים הנזכרים ז"ש והיה כזה מחר וגדול בכמות יהיה יתר מאד באיכות. או יאמר לפי שהזכיר ביום ראשון שתי חלוקות שיהיו האחת אקחה יין דרך מקח והשנית בתואנת המקח הנזכר ונסבאה שכר אמנם ביום מחר והיה כזה יום מחר ר"ל כזה מורה באצבע על ונסבאה שכר שכיון שהורגל אצלי מיום ראשון ביום מחר יהיה כזה לבד דהיינו חלוקת ונסבאה שכר וגדול יתר מאד כי מידי יום ביום יוסיפו על חטאתם פשע ואין לך יום שאין קללתו מרובה מחבירו:

הצדיק אבד וגו' סנהדרין פ"ח ת"ר כל זמן שהרשעים בעולם חרון אף בעולם אבדו רשעים מן העולם נסתלק חרון אף מן העולם. רשע בא לעולם רעה באה לעולם שנא' בבא רשע בא גם בוז אבד רשע מן העולם טובה בא לעולם שנא' באבוד רשעים רנה צדיק אבד מן העולם רעה באה לעולם שנא' הצדיק אבד וגו' כי מפני הרעה נאסף הצדיק. צדיק בא לעולם טובה באה לעולם שנא' זה ינחמנו ממעשנו ומעצבון ידינו וגו' עכ"ל: ולע"דן לדקדק מה טעם הזכיר ברשע ארבעה חלוקות הא' כל זמן שהרשעים בעולם חרון אף בעולם השנית אבדו רשעים הג' רשע בא לעולם רעה גו' הד' אבד רשע וגו' אמנם בצדיקים לא הזכיר בהם רק שני חלוקות צדיק אבד וגו' צדיק בא וגו' שלא הזכיר בצדיקים כל זמן שהצדיקים בעולם טובה בעולם כדוגמת חלוקת כל זמן שהרשעים וגו' ועוד רשע בא לעולם רעה באה לעול' מהיכן יליף לה דילמא רעה באה לו לרשע. וכן חלוקת אבד רשע מן העולם טובה בא לעולם שנא' באבוד רשעים רנה דילמא הרינה מאבוד הרשעים והוא פשטיה דקרא לא מהטובה שבאה לעולם:

ונראה דמרובה מדה טובה ממידת פורענות ולזה במידת הפורענות לא יספיק ביאת רשע א' להביא פורענות לעולם כולו אם לא שקדם שהיו רשעים בעולם שהם סיבה לחרון אף ה' וז"ש כל זמן שהרשעים בעולם חרון אף בעולם ממעשיהם אבדו רשעים וגו' כשהלך חרון אף וגו' ועל החלוקה הנז' שכל זמן שהרשעים בעולם חרון אף בעולם נכללו עלה קאי והוי רשע בא לעולם רעה באה לעולם שבהצטרף קדימת רשעים רבים שהיה חרון אף ה' בעולם בבא רשע לעולם אז רעה באה לעולם כולו ובזה מובן שדבר בלשון רבים כל זמן שהרשעים בעולם וגו' ואחר כך אמר בלשון יחיד רשע בא לעולם רעה בא וגו' שהרשע היחיד לא יגרום רעה בא לעולם אלא כשקדמו רשעים אשר באו לעולם שבא חרון אף ה' לעולם בכח וכשיבא רשע אחר יבא מהחרון רעה מהכח אל הפועל אמנם בצדיק לא הזכיר כלל חלוקת כל זמן שהצדיקים בעולם רצון הש"ית בעולם כי מודעת הוא בכל הארץ ואין צורך שיקדם הרצון האלהי הזה לכאשר יבוא הצדיק לעולם טובה בא לעולם אלא אפי' יש ויש כמה רשעים בעולם וצדיק בא לעולם טובה בא לעולם והראיה מביא מפסוק זה ינחמנו וגו' מוכחת כן שעם היות הדורות כולם מאדם ועד נח מכעיסים ובאים עד שבא נח הצדיק הנה אמר זה המורה באצבע שעם היותו יחיד ינחמנו ממעשנו ומהאדמה עם היות אשר ארה ה' במעשה הרשעים זה ינחמנו. נמצא שהשתי חלוקות הן של רשע בא לעולם וגו' הן של צדיק בא לעולם כולם מוסבות על חלוקת כל זמן שהרשעים בעולם וגו' שאז בבא רשע לעולם רעה באה לעולם אבד מן העולם טובה באה לפי שאבודו יגרום קצת תשובה ויכירו השגחת הש"ית וזה יספיק להביא טובה וכן בחלוקת כל זמן שהרשעי' בעולם אם צדיק בא לעולם ואעפ"י שיש רשעים רבים כי צדיק אפי' יחידי יסוד עולם כמ"ש זה ינחמנו וגו' ומהאדמה אשר ארה ה' ואפי' מזמן אדם הראשון שנתקללה ונתארה האדמה בעבורו. ולמד רשע בא לעולם רעה באה לעולם ממ"ש הפסוק בבא רשע דהי"לל בא רשע מאי בבא ועוד גם לרבויי מאי כי כל גמים רבויים הם לז"א שהכוונה לו' שרשע בא לעולם רעה בא לעולם יחדיו עם ביאתו וזה הוא [illegible]

תיקון העולם בהפסדו אך עתה הצדיק אבד המאות שהיה עושה לבלתי הועיל לבני הדור כי ואין איש שם על לב בסילוקו לשוב מעונו באופן שאבד הוא ולא הועיל להם ולא עוד כי אחרי שלא קבלו מוסר אנשי חסד חסידי' שנדונו באספים מן העולם בעון שאין מבין כי מפני הרעה נאסף הצדיק הנזכר שאת תחילה שאלו היו מבינים כי מפני הרעה העתידה לבוא בעולם נאסף הצדיק גם הין את"כ אנשי חסד נאספים: ואלו היה נמשך ממיתת אלו שיבינו שלו' בעולם שהוא אם הייתם שבים עד ה' בראות סלוק הצדיקים אזי ימוחו הצדיקים ההם על משכבותם באומרם כי עם שבר להם בסילוק הרי הועילו לדור אך אדרבא השלום אינו בא אל העיר כי אם הולך נכוחו שהולך ומסתלק מהעם למעלה נכוחו של השלו' אל מקו' השלו' שהוא למעלה וכל מהעם. או יאמר כי הנה שלשה המה המצטערים על הדבר החסידים שמתו בעון הדור. שבית הצדיק שקדם להם שליפית העם שלא שבו ונשארו מעותדים אל הצרה אומר הוא ית' הנה על החסידים שהזכרתי אינו צער כי הלא יבא שלו' מיד בהיותם נאספים באופן כי מיד ינוחו על משכבותם הם מעותם שיוליכום בהם וגם הצדיק אע"פ שאינו כמדרגת החסיד ושלא בא השלום אליו מיד הלא הוא הולך נכוחו של עולם ולא תגבר מחכו מנוחה אחר שעה אך הצער הוא עליכם שלא השהרתם לכן ואתם קרבו הנה מאשר הרחקתם מאתי:

כִּי מֵאִתִּי גִּלִּית וַתַּעֲלִי הִרְחַבְתְּ מִשְׁכָּבֵךְ וַתִּכְרָת־לָךְ מֵהֶם אָהַבְתְּ מִשְׁכָּבָם יָד חָזִית׃ וַתָּשֻׁרִי לַמֶּלֶךְ בַּשֶּׁמֶן וַתַּרְבִּי רִקֻּחָיִךְ וַתְּשַׁלְּחִי צִירַיִךְ עַד־מֵרָחֹק וַתַּשְׁפִּילִי עַד־שְׁאוֹל׃ בְּרֹב דַּרְכֵּךְ יָגַעַתְּ לֹא אָמַרְתְּ נוֹאָשׁ חַיַּת יָדֵךְ מָצָאת עַל־כֵּן לֹא חָלִית׃ וְאֶת־מִי דָּאַגְתְּ וַתִּירְאִי כִּי תְכַזֵּבִי וְאוֹתִי לֹא זָכַרְתְּ לֹא־שַׂמְתְּ עַל־לִבֵּךְ הֲלֹא אֲנִי מַחְשֶׁה וּמֵעוֹלָם וְאוֹתִי לֹא תִירָאִי׃ אֲנִי אַגִּיד צִדְקָתֵךְ וְאֶת־מַעֲשַׂיִךְ וְלֹא יוֹעִילוּךְ׃ בְּזַעֲקֵךְ יַצִּילֻךְ קִבּוּצַיִךְ וְאֶת־כֻּלָּם יִשָּׂא־רוּחַ יִקַּח־הָבֶל וְהַחוֹסֶה בִי יִנְחַל־אֶרֶץ וְיִירַשׁ הַר־קָדְשִׁי׃ וְאָמַר סֹלּוּ־סֹלּוּ פַּנּוּ־דָרֶךְ הָרִימוּ מִכְשׁוֹל מִדֶּרֶךְ עַמִּי׃

טו כִּי כֹה אָמַר רָם וְנִשָּׂא שֹׁכֵן עַד וְקָדוֹשׁ שְׁמוֹ מָרוֹם וְקָדוֹשׁ אֶשְׁכּוֹן וְאֶת־דַּכָּא וּשְׁפַל־רוּחַ לְהַחֲיוֹת רוּחַ שְׁפָלִים וּלְהַחֲיוֹת לֵב נִדְכָּאִים׃ כי

הֲוֵית דַּמְיָא לְאִתְּתָא דִּרְחִימָא עַל בַּעֲלַהּ וְטָעֲיָא בָּתַר נוּכְרָאִין אַפְתֵּית אֲתַר בֵּית מִשְׁרָךְ וּגְזַרְתְּ לִיךְ מִנְּהוֹן קְיָם רְחֵימְתְּ אֲתַר בֵּית מִשְׁכְּבְהוֹן אֲתַר כְּחָזֵית׃ כַּד עֲבַרְתְּ לִיךְ אוֹרַיְתָא אַצְלַחְתְּ בְּמַלְכוּתָא וְכַד אַסְגֵּית לִיךְ עוֹבָדִין טָבִין סַגִּיאָה מַשִּׁרְיָתִיךְ וּשְׁלַחְתְּ אִזְגַּדִּךְ עַד מְרַחִיק וְאַמְאֵיכְתְּ תַּקִּיפֵי עַמְמַיָּא עַד לִשְׁאוֹל׃ בְּסַגִּיאוּת אוֹרְחָתִיךְ לְאֵית לָא אֲמַרְתְּ לְמִתַּב נִכְסִין סַגִּיאִין אַסְגֵּית עַל כֵּן לָא סְבַרְתְּ לְמִתָּב׃ וְיָת מַן יְצִיפַתְּ וְקֳדָם מָן דְּחֵילַתְּ אֲרֵי אַסְגֵּית לְמַלָּלָא כַּדְבִין וּפוּלְחָנִי לָא אִידְכַּרְתְּ וְלָא שַׁוֵּירַת דַּחַלְתִּי עַל לִבִּיךְ הֲלָא אֲנָא יְהָבִית אַרְכָא מֵעַלְמָא דְּאִם תְּתוּבִין לְאוֹרַיְתָא וּלְקָדָמַי לָא תָבַת׃ אֲנָא חַוֵּיתִי לִךְ עוֹבָדִין טָבִין דְּאִינוּן זַכְוָן לִיךְ וְאַתְּ אַסְגֵּית לִיךְ עוֹבָדִין בִּישִׁין דְּלָא יְהַנּוּן לִיךְ׃ אַצְוָחִי כְּעַן אִם יִפְרְקוּנִיךְ עוֹבָדֵי שִׁקְרִין דַּהֲוֵית מִתְעַסְקָא בְּהוֹן מִינְקוּתִיךְ וְיָת כּוּלְהוֹן יִטּוֹל רוּחָא יְהוֹן כִּלְמָא וּדְרָחִיץ עַל מֵימְרִי יַחְסִין אַרְעָא וְיֵירַת טוּרָא דְקוּדְשִׁי׃ וְיֵימַר אַלִּיפוּ וְאַזְהָרוּ אַפְנוּ לֵב עַמָּא לְאוֹרַח תַּקְנָא סַלִּיקוּ תַּקָּלַת רַשִׁיעַיָּא מֵאוֹרַח כְּנִשְׁתָּא דְעַמִּי׃ אֲרֵי כִדְנַן אֲמַר רָמָא וּמְנַטְּלָא דְּשָׁרֵי בִשְׁמַיָּא וְקַדִּישׁ שְׁמֵיהּ בִּרוּמָא שָׁרֵי וְקַדִּישָׁא שְׁכִינְתֵּיהּ אֲמַר לְמִפְרַק לִתְבִירֵי לִבָּא וּלְמַכִּיכֵי רוּחָא לְקַיָּמָא רוּחַ מַכִּיכִין וּלְמִסְעַד לֵב תְּבִירִין׃ ארי

מרהוק ה׳ חס׳ וסימ׳ נמסר בספר שמואל חלק א׳ סימ׳ כ״ו : ומעולם ג׳ בקריאה וסימ׳ הלוא אני מחשה · ומעולם לא שמעו · בטרם הרים יולדו : ואותי ה׳ מל׳ בסיפ׳ וסימ׳ אשר גדפו נערי מלך אשור · הן גור יגור אפס מאותי · ואת מי דאגת ב׳ בפסוק · ואותי יום יום ידרשון ודעת דרכי : דכא ג׳ בקריאה וסימ׳ לא יבא פצוע דכא · את דכא ושפל רוח · תשב אנוש עד דכא · אנ״ך :

רש״י

כי מאתי גלית ותעלי · אצלי היית שוכבת וגלית הכיסוי שהיינו מכוסי׳ יחד ותעלי מאצלי : ותחריבי משכבך · לקבל בו נואפי׳ הרבה : ותכרות לך · ברית מהם : אהבת משכב׳ · כשחזית לך יד ומקו׳ להראות להם אהבתך : יד לשו׳ בלע״ז וכן ראו הלק׳ יואב על ידי : ותשורי למלך בשמן · ואני מתחלה גדלתיך והיית מקבלת פני מלכך בכל מיני תפנוקים : ותשורי · לשון ראית פנים כמו אשורנו ולא קרוב וכן ותשורה אין להביא דורון של הקבלת פנים : ותשלחי ציריך · שלוחיך למרחוק לגבות מס ממלכי האומו׳ : ותשפילי · את חוקי האומו׳ עד שאול כן תירגמו יונתן : ברוב דרכיך יגעת · נתעסקת בדרכייך למלאות תאות להרבו׳ הונך : לא אמרת נואש · נתייאש מאלו ולא אחוש עוד לעסוק בהן כי בתורה ובמצות אתן לב : חית ידך מצאת · צורך ידך מצאת הצלחת במעשיך : על כן לא חלית · לא נחלה לבך לדאג על עבודתי לעסוק בתור׳ · חית לשון ערבי הוא צורך : ואת מי דאגת · ממי נתיירא׳ : כי תכזבי · כי פסקת לך מעבודתי וכזבת בי כמו לא יכזבו מימיו כל האד׳ כוזב פלי״ינץ בלע״ז וכן כל לשון כזב מי שבוטחין עליו והוא כוזב ובוגד : הלא אני מחשה · שהחשיתי על כמה פשעים שפשעת בי : אני אגיד צדקתך · אני תמיד מגיד ליך דברים שאם תעשי אותם תצדקי : ואת מעשיך · שאת עושה שלא ברצוני לא יועילוך בעת רעתך : בזעקך יצילוך קיבוצייך · יקומו נא קבוצת אלילים ופסילי׳ אשר קבצ׳ ויצילוך בזעקך מצרתך הלא את כולם ישאו רוח ולא יקומו ולא יוכלו להציל : ואמר סולו סולו · כה יאמ׳ הנביא בשמי לעמי כבשו כבשו מסיל׳ סלולה פנו יצר הרע מדרכיכם : הרימו מכשול · סקלו האבנים שאתם נכשלים רגליכם בהם הם היצר הרע : מרום וקדוש · אני שוכן ומשם אני עם דכא ושפל רוח שאני מרכין שכינתי עליו · שפלים ונדכאים סובלי עוני ותלאים : כי

רד״ק

כי מאתי גלית ותעלי · כי מאתי גלית עצמך אני צויתי לך עבודתי במקום סתר מזבח אדמ׳ תעשה לי · לא בבנין הבני׳ גבוה ולויתי לא תעלה במעלו׳ על מזבחי ואת עשית בהפך לאלהים אחרי׳ במקום מגולה על ההרים הרמים : הרחבת משכבך · אני אמרתי לא תעלה עולותיך בכל מקו׳ אשר תראה כי אם במקו׳ אשר יבחר ה׳ אלהיך באחד שעריך · ואת הרחבת משכבת במקומו׳ רבי׳ כי מספר עריך היו אלהיך יהודה : יד חזית · בכל מקו׳ ומקו׳ אשר ראית הפך בכל מקום אשר תראה כי אני צויתי לך זה שלא תלמדי ממעשי הגוי׳ שהם מקריבי׳ בכל מקום ועשית הפך מצותי בכל דבר : ותשרי למלך בשמן · ותשורי פירש רב סעדיה ז״ל מענין תשורה שהיא מנחה · ואני פירשתיו בספר השרשים כמו ותלכי וכן תשורי מראש אמנה : ישור על אנשי׳ · וכן שרותיך ומערביך · וכן בדברי רבותינו ז״ל שיירה העובר׳ ממקו׳ למקום : למלך · בפתח הלמ״ד לידיעה ר״ל למלך אשור שהו׳ היה מושל בכל הארצות בימים ההם · אמר לא די שעבדת אלהי׳ אחרים אלא שסלקת בטחונך ממני ובטחת בזרוע בשר ודם · ועל זה נאמר ארור הגבר אשר יבטח באד׳ ושם בשר זרועו ומן ה׳ יסור לבו · שאלו היו עובדים ע״א ודעתם לאל שהוא הסבה הראשונה ועובדי׳ השמש והירח לכבודו ועובדים צורתם לעבוד׳ היה רע · כמו שאמר לא תעשון אתי אלהי כסף וגו׳ · אלא עוד עשו רעה שהסירו לבם ובטחונם מהאל ובטחו במלך אשור ואמר כן נפלו בידו · ואמר בשמן כי שמן היו מוליכים מארץ ישראל · כמו שנאמר עליה ארץ זית שמן · ואמר יהודה וא״י המה רוכליך בחטי מנית ופנג ודבש ושמן וצרי נתנו מערבך · ואמר ושמן למצרים יובל : ותרבי רקחיך · שהיית שולחת להם למנחה שמן רוקח עשית ממנו הרבה לשלוח למלך אשור להיות לך לעזר : ציריך · שלוחיך · שלחת אותם במנחה עד מרחוק כי ארץ אשור רחוקה היא מארץ ישראל : ותשפילי · השפלת עצמך עד שאול ובזית בשלחך אל ארץ רחוקה לבקש עזר · ואפשר שיהיה השפילי פעל עומד · וכן השפילו שבו · כלו׳ שפלת עד שאול בעבור המעשי׳ הרעים : וי״ת הפסוק כן כד עבדת לך אוריתא וגו׳ : ברוב דרכך יגעת · אלו רצית היית נושעת במנוחה בארצך אלו הלכת בדברי האל ית׳ ועתה כי מרדת בי הוצרכת לבקש עזר ויגעת ברוב דרכים : לא אמרת נואש · כמו האדם היגע בדרכים שיאמר נואש לבי מלכת בדרכים האלה אשב ואנוח לא אמרת את כן אלא ערב היה לך כל הטורח ההו׳ על כן לא חלית ולא כאבת בטורח ההוא מאהבתך ללכת בדרכי העמי׳ ולסור מדרך ה׳ · ופירוש חית ידך · חיי כחך · כלו׳ מצאת דבר שהיה ערב לך כמו המזונות שהם חיי האדם וכמו : ואת מי דאגת ממי פחדת ותיראי : כי תכזבי · אם תרצי לכזב ולומר שלא עשית אלה המעשים שזכרתי ממי פחדת כי אותי לא זכרת כשהיית עושה המעשים הרעים ולא שמת על לבך כי לא היית חושב׳ שאני רואה מעשיך אם כן לא פחדת ממני למה תכזבי טוב הוא שתתוודי עליהם : הלא אני מחשה · הלא אני שתקתי לך והארכתי אפי ולא הענשתיך מיד : ומעולם · ומקדם מדתי כן עם בריותי שאני מאריך אפי עליהם : ואותי לא תיראי · אבל את לא יראת אותי כי אם יראת אותי לא היית עושה המעשים הרעים ואם לא יראת אותי בעת המעשה לא תיראי אותי בעת התוכחה שתכזבי ותאמרי לא עשיתי רע : אני אגיד · אעפ״י שתכזבי את ותאמרי צדיקה אני אני אגיד הצדקה שעשית והם המעשי׳ הנזכרים התאמרי כי הם מעשים טובים : ואת מעשיך · ואגיד מעשיך שעשית ולא יועילוך המעשים שעשית כאשר תשבת אבל יזיקוך : בזעקך · עתה תראי אם יועילוך מעשיך כשתזעקי מראת החויב תראי איך יצילוך קבוציך · ר״ל העמי׳ שהיית מקבלת לעזור לך והיית נושאת מנחה להם להיות לך לעזרה עתה תראי אם יצילוך כי הם יתריבוך כי מלך אשור המחריב א״י והנה הם לא הצילו עצמ׳ כשבא לירושלם בעם כבד : ואת כולם ישא רוח · כמו הרוח שישא המוץ קל מהרה כן מתו כולם ברגע אחד : והחוסה בי · והוא חזקיהו וסיעתו ינחל ארץ לא כמו שחשב מלך אשור ללכוד ירושלם : ויירש הר קדשי · הוא ירושלם · ואע״פי שענין זה על חזקיהו וכלל בו ג״כ כל האדם וכל קבוץ האדם לא יועיל לו בזעקו מצרתו : כי כל קבוצי האדם בעולם הזה הוא רוח והבל ויראת ה׳ הוא אוצרו · והחוסה בי ינחל ארץ ויירש הר קדשי · העולם הבא נקרא ארץ חיים והר הקדש והעולם הזה מכשול והרמתו היא התשובה : ואמר סלו סלו · החוסה בי יאמר במגפ׳ האויב סלו סלו פנו דרך · כי המכשול שהיה בדרכי׳ הורס · והוא האויב שלא היו יכולים ישראל לבא ירושלם מפני האויב · אמר פנו להם הדרך עתה והרימו המכשול · אם יש בדרכים אבני מכשול הרימו אותם כי המכשול הגדול והוא האויב כבר הוסר · והכווי אמנו לאנשי׳ מיוחדי׳ אלא למי שיהיה · וכן ראה ריח בני · אמור למלך ולגבירה · חזקו ידים רפות · והדומים להם · ואמר שיפנו להם דרך ויבא עתה ישראל בהשקט ובטחה · וענין סלו ומסלה שמרימים האבנים שמשימי׳ בדרכים שהם מקולקלות בטיט · וי״מ סלו מה שמסירין האבנים מן הדרכים שלא יכשלו בהם בני אדם העוברי׳ בדרכי׳ והבהמות : כי כה אמר ה׳ · מאמר הנביא : שוכן עד · שוכן לעולם · וטעם שוכן עד כי כמו שיקרא שוכן מי שמתמיד עמידתו במקום כן יקרא האל ית׳ שוכן עד לפי שמתמיד השגחתו בנבראים : וקדוש שמו · כמו ששמעתי שהיו קוראים אותו השרפים קדוש ה׳ צבאות מה יאמר האל מרום וקדוש אשכון : ואת דכא ושפל רוח · ואע״פי שאשכון עם מרומים וקדושים והם הגלגלים ומלאכים כן אשכון עם התחתונים עם מי שהוא בהם דכא ושפל רוח להחיות רוחם ולבם אעפ״י שהם בצרה : פעמים לא תחשבו שאיני משגיח עליהם · וכן ישראל שעתידין להיות זמן ארוך בגלות והם שפלים ונדכאים אני עתיד להחיותם כי הם כמו מתים בגלות מרוב הצרות : כי

אבן עזרא

כי מאתי · כמו זונה כי גלית עצמך מאתי שהייתי מסתיר אותך : ותעלי · לזנות בפרהסיא : הרחבת משכבך · הטעם שיכיל המשכב אנשים רבים ותכרת לך מהם · תחת ותכרתי וכמוהו ותעשי הרעות ותוכל ותכרתי לך ברי׳ מהם שבחרת להיותם אנשי בריתך אותם שאהבת שישכבו עמך בכל מקו׳ שראית כמו בכל מקום אשר תראה : ותשורי · והנה עוד רעה אחרת לא די שעבדת לע״ז עד ששגרת דורון למלך אשור או למצרים להשען עליו והנה ותשורי מגזר׳ ותשורה אין להביא ויאמר ר׳ משה הגגיד ז״ל כי ותשורה דמי המראה והנבואה גם נכון הוא להיו׳ ותשורי כמו אשורנו הלכת לראותי בשמן כי מארץ ישראל יוליכו השמן : ציריך · הם השלוחים : ותשפילי · כפשך עד שאול : ברוב · יגעת · מרוב דרכים שהלכת והנה יגעת ולא אמרת נואש לבי כמו ונואש ממנו שאול רק אמרת אולי תועיל יגיעתי : חית · כמו כח והטעם דבק עם יגעת על כן לא חלית : ואת · למה הוצרכת לדאוג מאויב וליראה ממנו עד שהוצרכת לכזב ולא זכרת אותי : הלא אני מחשה · לפי דעתי שהוא פועל יוצא לשני׳ פעולי׳ והטעם כי אני אשתיק באמת מי שיכזב כן אני וכן הייתי ויתכן היות את מי דאגת מתי יראת ממני והראשון הוא הנכון ויש אומרים שטעם מחשה כטעם החשיתי שאשבול כאדם שישתוק : אני אגיד לדקתך · בפה : ואת מעשיך ולא יועלוך · בעבור שמעשיך רעי׳ שבטחת על זולת יי׳ : בזעקך יצילוך קבוציך · אלה שקבצת להושיעך והנה קבוציך תאר השם כמו למודי יי׳ : ואת כולם ישא רוח יקח הבל · אותם דרך משל שיאבדו ולא יראו ישועת השם : והחוסה בי ינחל ארץ ויירש הר קדשי · והנה הוא דבק עם הפרשה הנכתבת למעלה כל שומר שבת : ואמר · האומר או הקורא או הכרוז : סולו סולו · סקלו המסילה מאבן וטעם פעמים שהקול יקרא כן פעם אחר פעם : מדרך עמי · שהיו עובדי השם על כן בסוף הפרשה אין שלום אמ׳ יי׳ לרשעים : כי רם ונישא · שמו : שוכן עד · עולמי עד עד שלא יוכל אדם לספור והטע׳ נכח והטעם שוכן כי כל הנבראים יש להם תנועה גם לכוכבים תנועה כנשמה : מרום וקדוש אשכון · והטע׳ כי אשכון עם המלאכי׳ למעלה ועם דכא שהוא בארץ וטעם אשכן להחיות רוח שפלים או אשכון מרום להחיות אלה השפלים : כי

ארים ותומים

ברוב דרכך יגעת וכו׳ אמנם כי השוגיא מה שלבי חפץ אינו מקפיד על יגיעתו ולא מרגיש בו וזהו ברוב דרכך יגעת יר׳ אפי׳ שיגע׳ מאד ברוב הדרכים ללכת אל ארץ רחוקה עכ״ז לא אמרת נואש לפי שחית ידיך מצאת ע״כ לא חלית ולא הרגשת את העמל : ואת מי דאגת הכוב יאמר שאמת ב׳ דברים הא׳ חשק הדבר הנמצא בלב שאמרנו וירחת דבר אחר אשר שמנו ירחת לומר דברים שבלב ולא נמקתי כי ירחה לעד א״כ ואת כוונת הכתוב איזה דבר אשר דאגת עליו לאהבתו ומפני ירחת ג״כ אשר מפני אלה הדברים תכזבי הלא אני מחשה ומעולם ואותי לא תיראי אם כן ואת הוראיה שאין לך ירחה מפני דבר אם כן כמאור השאלה את פי : ואמר סולו סולו כה אמר רם ונשא את׳ שמי שהוא רם ונשא וקדוש ובכלל הוא הוא נמצא עכ״ז עם השפלי׳ ולא כמו שחשבנו עזב ה׳ את הארץ חמנם אמר שהוא נמצא עם הקדוש ועם המוצא השב מרום וקדוש אשכון ואת דכא ושפל רוח או יאמר עם הגדול ועם הקטן והוא שנאמר במרום וקדוש ואת דכא ושפל רוח :

מנחה גדולה

ואמר סלו סלו הנה אמת שתים יתרשל המתרשל מלשוב בתשובה א׳ כי יאמר הלא הרביתי לעשות הרע בעיני ה׳ מיום היותי ומתי אספיק לתקן את כלם שבית באמרו מי אכני מרגם את תרשי אדמה כי הלא גם טרם אזנה כמעט לא תאמין יקרת אלי ומה גם עתה אחרי בלותי בעשותי את הרע מיום היותי ע״כ על הא׳ אמר אל תאמרו מי יוכל לפנות אלפי עוכות אך סלו סלו יעשו מסלה לפנות העבירו׳ אחת לאחת עד שלא ישאר אפי׳ מכשול אחד כי א״א לעשות תשובה בפעם אחד כי אם אחת לאחת שיעשו דרך ומסלול לפנות קצת בלבד ואח״כ מסילה אחרת לקצת מהנותרות ואח״כ יפנו כל הנשאר שבנתיים ואל תאמר למה יגעת לפנות את כל הדל׳ כי הנה מתלת ולא אומר די בפנותי עד ימעטו מהנכות לז״א הרימו מכשול לומר אל ימעט בעיניכם השאיר עון א׳ מכולם מלפנות כי אם הרימו מכשול וכו׳ פן אפי׳ עבירה אחת תגרום אחרות כמכשול המפיל את כל הגוף · או יאמר הרימו שלא בלבד תפנו העבירות כי אם גם הי׳ הר הנקרא מכשול תפנו וכל הדבר השני אמר אל תאמר מה אדם להבל דמה ירצני אלוה טרם יחטא ומה גם עתה אחרי אשר הוטמאה כי כה אמר ה׳ שאע״פי שהוא רם מעולם הגלגלי׳ ונשא מעולם המלאכים וקדוש שמו שהוא לבדו נקרא קדוש בשלמות כמ״ש למי תדמיוני וגו׳ · ועכ״ז ואת דכא שנתדכא ע״י עונות והכנעות את אומרו על אשר חטא ושפל רוח מפאת הרוח שבקרבו · אשכון אני ג״כ והוא כי הלא תחלת השקפתי היא על הרוח הקדושה שבקרבו כי חלקי היא אל תהי כזות ע״י אשר הוטמאה כי עתה ע״י מה שתקבל תשובה ואהיה עמה אני מחיה אותה כמודע כי הרשע בחייו קרוי מת כי הפריד את [illegible] נפשו

פלו' בנא רשע בא גם כן הבוז יחדיו ולא שיבוא אחר כך אלא בבא ר"ל יחד עם ביאתו ואמר גם ברבות שלכל העולם ג"כ בא הבוז ולא לו לרשע לבדו · ולמד אבד רשע מן העולם טובה בא לעול' כי באבוד רשעים אין לרכן כלל וכמ"ש חז"ל אפי' במצריים אמר הב"ה מעשה ידי טובעים בים ואתם או' שירה והב"ה מצטער על דמן של רשעי' כדתנן שכינה מה היא אומרת קלני מראשי קלני מזרועותי וגו' לזה הוכרח שפי' באבוד רשעים תבא רינה מהטובה שתבא לעולם ירננו לא מאבוד הרשעים ומהלשון מוכרח ממה שכתוב באבוד רשעים באו"לם ולא כתיב באבוד רשעים בשו"רק והוא דקדוק נכון מוכיח שאין הרינה מאבוד עצמו של הרשעים אלא שבאבוד הרשעים יבא אח"כ רינה מהתשובה שתתחדש בעולם במאמעות הבודם · ויליף צדיק אבד מן העולם וגו' רעה בא לעולם כדפרש"י ז"ל ולזה הב"ה מסלקו כדי שלא יגין על הדור וכדי שלא יצטער וזהו מפני הרעה קודם בואה נאסף הצדיק מהטעמים הנז' צדיק בא לעול' תכף לביאתו ואעפ"י שלא יבאו פעולותיו אהבה אל הפועל ויליף לה מלשון זה יבחמנו זה מורה שזה כמות שהוא קטן שעתה נולד ובא לעולם שבעת זאת ינחמנו כי במדה טובה הב"ה דן על העתיד ואעפ"י שבמידת פורענות דן באשר הוא שם שנא' כי שמע אלהי"ם את קול הנער באשר הוא שם : ועיין רש"י ז"ל וכן הרא"בע ז"ל והוא מדחז"ל הנז"ל : וכן הרד"ק ז"ל והוסיף והדרשנים פי' הצדיק אבד מלזכות נפשו כי טוב יום בעה"ז מאלף ע"ד מ"ש חז"ל יפה שעה אחת בתשובה ומעשים טובים בעה"ז מכל חיי העה"ב ואין איש שם על לב ובעון הזה שבזו לדבר יחבל להם שאנשי חסד נאספים אל עמם בעבור שאין מבין כי מפני הרעה נאסף הצדיק שאילו היה בהם מבין כן ומצטער על זה לא נאספו אנשי חסד נאספים לחקור מה זה ועל מה זה נאסף הצדיק כי לא מצאו מענה באסיפת' ומיתתם וז"ש באין מבין בכול' שהטעו כי מפני הרעה שעושים החטאים נאסף הצדיק כלו' בעון הדור נלכד בשחיתותם כמאמר הנביא רוח אפינו משיח ה' נלכד בשחיתותם וגו' :

יבוא שלום וגו' עיין רש"י ז"ל וכן הרא"בע ז"ל וכן הרד"ק ז"ל והרחיב וכן מהרי"א ז"ל יבוא שלום על הצדיק ינוחו על משכבותם האנשי חסד לפי שכל אחד ואחד הולך נכחו בדרך בראוי לו לפי מעשיו ואפשר לפרש שגם זה מהתוכחה לנביאי השקר והמנהיגים הרעים שאעפ"י שהצדיק אבד וגו' איכה מבינים כי מפני הרעה העתידה לבא נאסף הצדיק אבל היו מסהי' אותם שלא תבא רעה אליהם אלא אדרבה יבוא שלום שלא יבוא האויב אבל יהיה שלום בארץ ינוחו על משכבותם על דרך ושכבתם ואין מחריד וכל דבריהם שקר שהשלום לא יבוא אבל הולך הוא נכוחו ומתרחק מהם והראשונים ז"ל פירשו כשהצדיק הולך לעולמו כל המתים קמים לכבודו כמ"ש חז"ל ואומרים לו יבוא שלום ואחר כך אותם המתים ינוחו על משכבותם והצדיק הולך נכוחו למנוחתו:

ולע"דן הצדיק אבד ואין איש שם על לב אבידתו כדי למלאת מקומו וכשרלו אנשי חסד כן נאספו ונתקבלו לתקן בעבור שראו שאין מבין תוכן הענין והוא כי מפני הרעה וקודם בואה נאסף הצדיק ועל ידי אסיפה זו שהם עושין גורמם הם שיבוא שלום לעולם וינוחו על משכבותם ואין מחריד יען שכל אדם נותן לב להיותו הולך נכוחו בדרך נכוחה ויירא מפחד הרעה העתידה לבא וזהו הגורם שיבוא שלום והשקט שינוחו על משכבותם וזהו שאמר במכילתא שמו רבותינו כשנהרג ר' שמעון ור' ישמעאל א"ל ר' עקיבא לתלמידיו התקינו עצמיכם לפורענו' שאילו טובה עתידה לבא בדורינו לא היו מקבלים אותם אלא ר' ישמעאל ורבן שמעון ועכשיו גלוי וידוע לפני מי שאמר והיה העולם שפורענות גדולה עתידה לבא בדורינו ונסתלקו אלו מבינותינו לקיים מה שנאמר הצדיק אבד ואין איש שם על לב וגו' כי מפני הרעה נאסף הצדיק ע"כ :

ולע"דן לדקדק שאמר ועכשיו גלוי וידוע לפני מי שאמר והיה העולם שפורענות גדול' עתיד' לבא בדורינו וגו' הכל מיותר שכבר קדם התקינו עצמיכם לפורענות · ולמה שינה בתחילה אמר לפורענות ובסוף אמר שפורענו' גדולה עתידה לבא בדורינו הוסיף לו' שהפורענו' גדול' ומהו הלשון זה של גלוי וידוע לפני מי שאמ' והיה העולם שאין צורך לכל זה ומהו לשון ועכשיו: נראה כי ר' עקיבה ע"ה לא היה מבשר רע אבל היה מודיע להם שאין ספק שפורענו' גדולה עתידה לבא כיון שנסתלקו שני גדולים כאלה ולעומת זה היה מזהיר לתלמידיו שיתקנו מעשיהם כדי להקל הפורענות שתהיה בינוני' ולא גדולה וז"ש לתלמידיו התקינו עצמכ' לפורענו' כי מה תיקון צריך לפורענות הי"לל הזמינו עצמכם לפרענות אבל אמר התקינו עצמכם בתיקון מעשים הגונים לפורענות בעלמא כדי להקל שלא תהיה פורענות גדול' כמו שמורה סילוקן של אלו שני קדושים וז"ש ועכשיו גלוי וידוע ר"ל ועכשיו קודם התיקון הגזרה קשה מאד שגלוי וידוע לפני מי שאמר והיה העולם שפורענות גדולה עתידה לבא בדורנו זהו עכשיו קודם שהתקינו עצמכם אבל אחר זמן כשהתקינו עצמכם תהיה פורענות קלה לכך התקינו עצמכם לפורענות ולזה אמר להם גלוי וידוע לפני מי שאמר והיה העולסד"ל אעפ"י שנכון לבי שתתקינו עצמכם ולא תצא הפורענות מן הכח אל הפועל פורענות גדולה ולא יתאמתו דברי בעיניכם כי בע"ה לא יתקיימו אבל דעו נאמנה שדברי אמת וז"ש גלוי וידוע לפני מי שאמר והיה העולם שפורענו' גדולה עתיד' לבא כלומר גלוי לפניו יתברך ואעפ"י שלא יהיה גלוי לכם עם כל זה האמינו אלי וחזקו לשוב כדי לבטל חלק הגזרה :

ואתם קרבו הנה וגו' עיין רש"י ז"ל ומהרי"א ז"ל הבין זרע מנאף שהזרע היוצא מהם הזכר הנולד הוא מנאף והנקבה הנולדה מזנה ולי אפשר לפרש דרש"י זרע שהזכר המזריעו מנאף והוא האב וכן האם והיא הנקבה ותזנה · וכן הרא"בע ז"ל על האב והאם : וכן הרד"ק ז"ל וכן מהרי"א ז"ל והוסיף לו' ותזנה כנגד הזרע שאמר קרבו הנה ומשפטי בני עוננה שאמר' מכשפת ברוב הכשפים בנשים הנה הכשפים לכם בירושה מצד האמהות ומצד האבות זרע של מנאף ולכן ותזנה אתה בעצמך הזרע הנזכר :

על מי תתענגו וגו' עיין רש"י ז"ל וכן הרד"ק ז"ל וכן מהרי"א ז"ל :

הנחמים באלים עיין רש"י ז"ל והרא"בע ז"ל וכן הרד"ק ז"ל וכן הביא מהרי"א ז"ל · והנכון כדחז"ל ורש"י ז"ל כמו שכתוב בסמוך בס"ד :

בחלקי נחל חלקך וגו' עיין רש"י ז"ל וכן הרא"בע וכן הרד"ק ז"ל ומהרי"א ז"ל הקשה על הפי' הזה זה לשונו והפי' הזה אין דעתי יכולה להולמו כי איך יעלה על הדעת שלכל אבן שימצאו בנחל חלקה יעבדו וישתחוו ומ"ש זקף לבנתא לא היה שלא להכעיס גם יקשה או' חלקך הם הם גורלך כי מאי זה אופן יהיו חלקם וגורלם ואיך ישפכו נסך ויעלו מנחה לאבן · גם לאומרו העל אלה אנחם יקשה מאד כי אם אמר זה על מיני העבודות שזכר היה לו לאומר' אחרי כל העבודות כולם שיזכור אחרי זה ולמה יחדו לחלקי הנחל אבל פי' הכתוב שחוזר למ"ש למעל' בסמוך שוחטי הילדים בנחלים ועל אותם הנחלים שהיו שוחטים בהם הילדים אמר בחלקי הנחל חלקך לפי שהילדים הם חלקו של אדם וגורלם הרע הביאם לשחוט הילדים באבני הנחל ולזה אמר הם הם גורלך ועל שפיכת הדם של הילדים ששפכו שם בנחלים אמר גם להם שפכת נסך והעלית מנח' כי בשפיכת דם הילדים על האבני' בשחיטתם היה נחשב כאילו היה מנסך להם נסך ומגופי הילדים העלה מנחה ועל שחיטת הילדים האלה לע"א אמר העל אלה אנחם וגו' ואחר שזכר עבודת אלילים בנחלי' זכר ע"א שהיו עובדי' על הר גביה וגו' ע"כ ומה שתמה לדעת המפרשים ואמר ואיך יעלה על הדעת שלכל אבן חלקה שימצאו בנחל יעבדו וישתחוו אין זו תמיהה כי העובדים מרובים וכל אחד ואחד יקח אבן חלקה להיותה מיופה ותכליתם לכבד הנחל ושרו של נחל האלוה או האמצעי כינים לבורא כמעשה ארץ מצרים שהיו עובדים לנחל להיותו משפיע מטובו על מצרים ולהיות עובדים את הדומם ההוא אמר הם הם חלקך הם הם גורלך ולהם היו מנסכים נסך ומקריבי' מנחה : אפי' מהרי"א ז"ל דחוק קצת לשון הם הם גורלך כי מאמר הם הם משמע שהם עצמם גורלך לא בבחינת הבנים וגורלם הרע להשחט שם כמ"ש מהרי"א ולשון גם להם שפכת נסך מגומגם קצת למהרי"א : ולע"דן ליישב הפסוק עפ"י שיטת מהרי"א כי נכונה היא מאד במ"ש בחלקי נחל חלקך מבחינת שחיטת הילדים שהם כגופו של אדם וזהו חלקך אפשר שיאמר גם כן הם הם גורלך ברוב עבודתך שהרי גם להם שפכת נסך וגו' שלא נסתפק בענין שפיכות הדם של הילדי' בנחלים אלא גם להם שפכת נסך שהיא עבודת לאלילים וכן העלית עולה העל אלה אנחם : והיותר נכון הוא כשיטת חז"ל · ורש"י ז"ל שפי' הנחמים בהתחממות הוצאת שכבת זרע לבטלה ואולי היה זה בע"ז שהיו בהם זכרים ואלילים נקבות וכבר מצאתי לחז"ל שאמרו שהכנסים היו נבעלות לזכרים ולזה נקראו בעלים לשון בעול' בעל ומזה נבין לזכרים שהיו בועלים את הצלמים הנקבות להוציא ש"ז לבטלה ולצומאת האלילים להשפיע בהם שפע הכוכב או הצורה ההיא ובזה אבין טעם נכון למה שבאו הנבואות כולם בתוכחת הע"א בלשון תוכחת זנות כאשה מזנה להיותם מזנים עם האלילים להוציא ש"ז לבטלה ע"י הבעלים כאמור וז"ש הנחמים באלים דהיינו גוף האלילים שהיו עושים מהאלים שהיו מתחממי' בהם באלים תחת כל עץ רענן וע"י החימום הזה היו ג"כ מתי ממי' בנחלי' והרי הוא כאילו אתם שוחטי הילדים בנחלים תחת סעיפי הסלעים וכמ"ש בחלקי נחל חלקך וגו' וכמדומה לי ששמעתי מפי קדוש הרב המקובל האלהי כמה"ר יצחק אשכנזי ז"ל כי להיות העון הזה חמור מאד כמו שהאריכו בס"ה ז"ל שאפי' ע"י תשובה הדבר בספק אם נתן לימחל אלא בתלונתא סגי ואמר הוא ז"ל שהנכשל בעון הזה מתגלגל הוא בחלקי נחל באות' האבני' החלקים אשר בנחל וז"ש בחלקי הנחל חלקך הם הם גורלך ע"כ הוא מה ששמעתי במ"ש בחלקי הנחל חלקך והמפסר שהטע' הוא לפי שהזרע הנמשך מהו' ברי' קדש שרשו בישו' מדת יוסף הצדיק נהר יוצא מעדן להשקות את הגן והמשחית זרע לאחז ברע ע"ד ויהי ער בכור יהודה רע בעיני ה' מחזיק את הקליפה אבן נגף ממעט את הדמות אבן הראשה אבן מאסו הבוני' הייתה לראש פינה לכך יהיה חלקו בחלקי נחל חלקך הם הם גורלך ואמר גם להם שפכת נסך שמלבד שנתחממת בשי' האלילים הנז' בש"ז לבטלה גם נכשלת בהם ששפכת נסך יין בעלית מנחה או שפיכת זרע לאלים בהתחממו' עמהם קורא שפכת נסך העלית מנחה ולז"א העל אלה אנחם שאין לקבל תנחומין על שחיט הילדי' האלה שהם בניהם ושוחטים אותם : ואם הוא לשון חרטה כמו וינחם ה' על הרעה וגו' יתפרש ג"כ על הדרך הנז' כי בעון חמור כזה לא ינח' השי"ת מהגזרה אשר יגזור עליהם והמכריע הפי' הזה של חז"ל הוא שהפסיק במאמר העל אלה אנחם והי"לל בסוף הענין כיון דלמהרי"א כל הענין באלילים ועבודתם לא היה לו להפסיק אמנם לחז"ל שהפסוקי' האלה בשפיכות הש"ז לבטלה יבוא נאה גם לפירושי שהרחבתי השני ענינים עבודת אלילים בשפיכות ש"ז אליהם ניחא טפי :

על הר גבוה גו' עיין רש"י ז"ל וכן הרא"בע ז"ל והרד"ק : ולע"דן שאמר על הר גבוה כפשוטו ונשא לשון נשיאות ומעלה הוא כמו ירושלם ונשא וגבה מאד שההר ההוא אשר בחרת בו לשום האלילי' שם היה גבוה בטבעו ונשא מאד נעלה בעיניך ולכן שמת משכבך משל על האליל והיה השכל מחייב שלענין זבח כל דהו לא תטריח עצמך בכל עת לעלות שמה כי אם פעם אחת בחודש או כמה פעמים בשנה להקריב עולות ומנחות וזבחי שלמים רבים אבל מרוב אדיקות לאלילי' הנה גם שם עלית לזבוח זבח אחד אין זה כי אם רוע לב להכעיסני :

ואחר הדלת והמזוזה וגו' פ' כל כתבי שנו רבותינו הגליונים אין מצילים אות' מפני הדליקה ר' יוסי או' שף בחול קודר את האזכרות שבהם ויגנזו והשאר ישרפו א"ר טרפון אקפח את בני שאם יבואו לידי שאני שורפן עם האזכרות שבהם שאפי' אדם רודף אחריו להורגו ונחש רץ להכישו נכנס לבית אלילים ואין נכנס לבתיהם של אלו שהללו מכירים וכופרים והללו אין מכירים וכופרים ועליה' נאמר ואחר הדלת והמזוזה שמת זכרונך א"ר ישמעאל ק"ו ומה אם לעשות שלום בין איש לאשתו אמרה תורה שמי שנכתב בקדושה ימחה על המים הללו שמטילין קנאה ואיבה ותחרו' בין ישראל לאביה' שבשמים עאכ"ו ועליהם אמר דוד ע"ה הלא משנאיך ה' אשנא וכשם שאין מצילין אות' מן הדליקה כך אין מצילין אותן מן הנהר ומן המפול' ולא מדבר המאבדן ע"כ · בילו חז"ל הבנת ואחר הדלת והמזוזה שמת זכרונך על עבודת אלילים להכעיס את השי"ת עשו לה כבוד כעין מצות המזוזה שהיא וכתבתם על מזוזות ביתך ובשעריך · ובפסוק הלא משנאיך ה' אשנא אפשר שכוונו בו לדקדק שהיה לו לומר ה' הלא משנאיך אשנא למה אמר תיבת ה' באמצע סמוכה אל תיבת אשנא אלא ודאי כוון לומר דבר כפלא והוא הלא לשנאת משנאיך והיודעי' וכופרי' הנה כב יכול ה' אשנא שאפי' שם ה' והאזכרות שבספריהם אשנא אותם לבלתי הציל אותם אבל אשרפם שריפה והוא ענין נכון בעצמו ואפי' אם נאמר שלא כוונו אליהם חז"ל : ועיין רש"י ז"ל והרא"בע ז"ל והרד"ק ז"ל וכן מהרי"א ז"ל :

ולע"דן שאמר ואחר הדלת והמזוזה שמת זכרונך שהוא האליל אשר את זוכרת אותו תמיד מלכתך בדרך ובכל עת והיה זה בהתחלה שהיית מפחדת מהרודים שופטים ושוטרים פן ירינו בכם והייתם מניחים האליל אחר הדלת כדי שכשתפתח הדלת לא יראוהו הנכנסים לבית והפסוק הקודם שאמר הר גבוה הוא באחרונה שנתפרסם הדבר אבל מתחילה אחר הדלת והמזוזה שמת זכרונך או יהיה שעל הר גבוה שמת משכבך לקבוע שם המטה והשולחן גם שם עלית לזבוח זבח אתם שלא היה מפורסם אם הוא לאליל או אם הוא להשי"ת ואע"פי שאסור הבמות אמנם גובה של ע"א לא היתה כהר גבוה כי אם בהחבא אחר הדלת והמזוזה שמת זכרונך ולכל הפירושים יאמר כי מאתי גלית ר"ל לא מאתך הגלוי כי את היית עוש' בסת' ובהחבא אחר הדלת והמזוזה אבל מאתי הוא שגלית שאם יסתר איש במסתרים ולכני אראנו לכל העולם זה שיאמר כמאתי גלית שאני גליתי קלונך ובתחילה ותעלי במעלה ע"י העבודת אלילים למען נסותך וז"ש ותעלי והוא שחייב ליך שהרחבת משכבך כי המעלה שעלית הטעה אותיך להוסיף על חטאתך פשע להרחיב משכבך ניתוספה אהבתם בליבך עד שאת כרת אתם ברית אהבה יותר מהם במה שאהבוך וז"ש ותכרות לך מהם והמ"ם מ"ם היתרון אהבת משכבם מפני שיד מלאה ונדיבה חזית שהיתה יד האליל מלאה אותך ומרבה להטיב אותך ולכך אהבת משכבם ותשורי וגומר וסוף שכל המעלה הזאת נהפכה לחובה כדי שתהיה ההשפל' גדולה מאד וז"ש בסוף הפסוק ותשפלי עד שאול שהוא תכלית ההשפל' והמעלה הנז' בפסו' הקודם שאמר ותעלי היה הב"ה באף מרומם אותיך להפילך ולהשפילך עד שאול שתהיה הנפילה מאיגר רם לבירא עמיקתא : או יאמר על פי שיטת רש"י ז"ל כי מאתי גלית הכסות שהיינו מכוסים יחדיו ותעלי אל המנאפים המלפים אותך ואמר בזה ג"כ דרך לחות הרחבת משכבך ר"ל אלו היה המשכב שלי ושלך דחוק היית חוששת פן בעת גלוי המשכב ארגיש ביך אבל את הרחבת משכבך שאתי כב יכול כאילו לא ארגיש ותכרות לך ג"כ מהם מקלתם היותר אהובים אשר אהבת משכבם והבאת אותם לשכב בתוך המשכב שלי אשר הרחבת משכבך כב יכול ככתוב כי קצר המצע מהשתרע והא"ז"ל מהכיל עליו שתי רעים והוא מ"ם ותכרות לך מהם והמ"ם לפי זה מקצתית אותם שאהבת משכבם ביחוד לפי שיד חזית ומקום רחב לדעתך להכיל בו שתי רעים או יאמר יד חזית בעודך שוכבת עם אותם אשר בחרת ראית יד ה' הויה ביך ומכה אותיך כבוש האשה המנאפת עם בעל במיטה אשר בהרגים יכה בידו בחרב או בסכינוקי קנא' חמת גבר גדול' כן אני אל קנא ונוק' :

ותשורי למלך וגומר עיין רש"י ז"ל והרא"בע והר"דק ז"ל וכן מהרי"א ז"ל : והוסיף ותשפילי עד שאול כי סוף שמלך אשור כבש אותיך ע"כ : ולע"דן ותשורי לשון הבטה ראיה כמו אשורנו וכן הוא תשורי מראש אמנם שהרע גדול הוא שהבטתך המלך אשור אליו היתה לקחת ממנו עזר ולא הבטת אל השי"ת וזהו קוטן אמנה שהבטתך רע ומר עוזבך את ה' :

ברוב דרכך יגעת וגומר עיין רש"י ז"ל והרא"בע ז"ל וכן הרד"ק וכן מהרי"א :

ואת מי דאגת וגומר עיין רש"י ז"ל והרא"בע ז"ל והרד"ק ז"ל ומהרי"א ז"ל לפי שהיו משלחים המנחה למלך אשור בסתר לז"א הנביא ממי את יראה ודואגת כי תכזבי לומר שאינך שולחת מנחה ואותי לא זכרת לא שמת על לבך הלא אני מחשה השי"ן מתחלפת בס"מך הלא אני מחסה לך מחסה ומסתור ומעולם ג"כ הייתי כן ועכ"ז ואותי לא תיראי עד כאן :

ולע"דן שכוונת הנביא להתרעם שהם דואגים ויראים לכזב לאלילים ומהשי"ת שהוא אלהים חיים ומלך עולם בלתי יראים וז"ש את מי דאגת ויראת' לכזב כי הלא ידעת כי הבל המה מעשה תעתועי' וז"ש ותראי כי תכזבי ר"ל יראת לכזב אמנם אותי לא זכרת לא שמת על לבך ולא תבא כהכנת כפונדקית · הלא אני מהשה וגומר כנ"ל מהמפרשים :

אני אגיד צדקתך וגומר עיין רש"י ז"ל והרא"בע ז"ל והר"דק ז"ל ומהרי"א ז"ל אני אגיד מעשיך שאת חושב שהם צדקו' ז"ש אני אגיד צדקתך ואת מעשיך והמנחות ודורונות ששלח' למלך אשור כנ"ל לא יועילוך כלל ז"ש ולא יועילוך ע"כ (וק"ק שיחזור לא יועילוך אל הדורונות הנ"ל : ולע"דן שכוונת הכתוב לומר אני אגיד צדקתך אשר מעולם כמו שכתוב זכרתי לך חסד נעוריך אהבת כלולותיך ועליהן וכיוצא אומר אני אגיד צדקתך צדקות ממש ואת מעשיך גם כן ולא יועילוך הצדקות בהזכירי אותם כיון שאזכיר גם כן את מעשיך הרעים בא זה ואבד את זה שעבירה מכבה מצוה וכן זכרון מעשיך הרעים שיבטלו זכרון צדקתך :

בזעקך יצילוך וגומר ב"ר תנא כינוסו וכינוס בניו הצילוהו מיד עשו ואת כולם ישא רוח יקח הבל זה עשו שנאמר וילך אל ארץ מפני יעקב אחיו והחוסה בי ינחל ארץ ויירש הר קדשי זה יעקב שנאמר וישב יעקב בארץ מגורי אביו עכ"ל ביארתיו בכלי חמדה יעויין שם ועיין רש"י ז"ל והר"אבע ז"ל והרד"ק ז"ל וכן מהרי"א ז"ל : ולע"דן הכתיב בניחותא שאומר אעפ"י שאני אגיד צדקתך וגומ' ולא יועילוך מקטרוג מעשיך הרעים אמנם בזעקך יפה צעקה שיצילוך קבוציך בהתקבץ הן אל כביר לא ימאס וזכותא דרבים סעדיך ותגרום הקבוצים בהצטרפות הזעקה שאת כולם הלא הם האויבים ישא רוח ויקח אותם ההבל ויהבלו והחוסה בי אף על פי שאינו הגון ולא כדאי מצד מעשיו עם כל זה להיותו חוסה בי של זה זעק אלי ראוי שינחל ארץ ולא יגלה ממנה ויירש הר קדשי ולפירוש זה ניחא וי"ו ואת כולם וגומר מוסיף על ענין ראשון שאמר יצילוך בניחות' אמנם לפירש רש"י ז"ל שהוא בתמיהה הי"לל את כולם בלי וי"ו :

ויאמר סולו סולו פנו דרך וגומר עיין רש"י ז"ל והר"אבע ז"ל והר"דק ז"ל ומהרי"א ז"ל ואמר סולו החוסה בי ינחל ארץ אומר על חזקיהו הצדיק הוא ידריך את העם בדרך האמת ואמר להם סולו סולו המסילה משל ומליצה על הרהורי לב הרע שישירום לא כמנהיגי הרשע ונביאי השקר שזכר צופיו עורים וגומר המכשלים את העם במכשולי העונות או יאמר לפי שראוי לאדם להשכיל ולשער מעלת השי"ת ונפלאות תמים דעים אשר הפליא במלאות השפלות בסגולותיהם וטבעיהם ולא בשמים ממעל ישיר שחקים כי גבהו ממנו ותנועתם התמידים וסדורם הנפלא כי לזה אמ"ל ואת פועל ה' לא הביטו זה היודע לחשב תקופות ומולדות ואינו מחשב ואלבד כל אל

כי לא לעולם אריב · אם אביא יסורין על האדם אין קצפי לנצח : כי רוח מלפני יעטוף · כאש' רוח האדם שהוא מלפני שניתן בו מאתי יעטוף יודה ויכנע על מעלו כמו העטופי' ברעב בעטף עולל והנשמות שאני עשיתי · כי רוח מלפני כי זה משמש בלשון כאשר כמו כי תראה כי תבא כלומר כשרוחו נעטף והוא נכנע אני מבטל דיני וקצפי מעליו : בעון בצעו · גזלתו : קצפתי · תחלה ואכהו הסתר פני תמיד מגרם והקצף ועל כי הלך שובב בדרך לבו וסרס את המקרא וכן פירושו בעון בצעו וילך שובב בדרכי לבו קצפתי ואכהו : דרכיו ראיתי כשהוא נכנע מלפני שבאתה לרה : וארפאהו ואנחהו · אוליכהו בדרך מרפא או ואנחהו לשון הנחה ומרגוע : לו ולאבליו · למצטערין עליו : בורא ניב · פ״ב שפתים חדש כלפי שבאתה לרה עד עתה והכל קראו עליו תגר יקר' לו שלום שלום : לרחוק ולקרוב · שניה' שוין מי שנתיישן והורגל בתורתי ועבודתי מנעוריו ומי שנתקרב עתה מקרוב לשוב מדרכו הרעה אמר יי' ורפאתיו מחליו ומחטאיו : והרשעי' · שאין נותני' לב לשוב : כים נגרש · הים הזה גליו מתגאי' לרום למעלה ולצאת חוץ לגבול החול אשר שמתי גבול לים וכשמגיע שם הוא נשבר על כורחו וכל זה גל חבירו רואה ואינו חוזר בו כך הרשע רואה את חבירו לוקה ברשעו ואינו חוזר בו ומה הים רפשו וטיטו על פיו כך הרשעי' טריות בפיה' כגון פרעה אמר מי יי' סנחריב אמר מי בכל אלהי הארצו' נבוכד' אמר אדמה לעליון כים נגרש כים אשר נגרש שגורש כל היום רפש וטיט : אין שלום · כלפי שאמ' לצדיקי' ולבעלי תשוב' שלו' שלום לרחוק וגומ' חזר ואמר אין שלו לרשעי' : והגד לעמי פשעם · אלו תלמידי חכמי' שכל שגגתם פשע ששגגת תלמוד עולה זדון : ולבית יעקב חטאתם · אלו עמי הארץ שאף זדונם שגגה : ואותי יום יום ידרושון · כענין שנאמר ויפתוהו בפיהם : ודעת דרכי יחפצון · חפצים לשאול הוראות' לחכמים כאילו רוצים לקיימה : כגוי אשר צדקה עשה וגומר · כך שואלים אותי תמיד משפט צדק ואין דעתם לקיים וכשהן נמאסין ואין נענין אומרים למה צמנו ולא ראית ואני אומר הן ביום צומכם תמצאו חפץ כל חפצי צרכיכם אתם עמלה למצא ואף בגזל וחמס : וכל עצביכם · בעלי חוב שלכם הנעצבי' על ידכ' אתם נוגשים אותם ביום צומכם : לא תצומו כיום · כמשפט היום לשבור לבבכם כדי שישמע קולכם במרום :

כי לא לעולם אריב ולא לנצח אקצוף כי־רוח מלפני יעטוף ונשמות אני עשיתי : בעון בצעו קצפתי ואכהו הסתר ואקצף וילך שובב בדרך לבו : דרכיו ראיתי וארפאהו ואנחהו ואשלם נחמים לו ולאבליו : בורא ניב שפתים שלום שלום לרחוק ולקרוב אמר יהוה ורפאתיו :
כ והרשעים כים נגרש כי השקט לא יוכל ויגרשו מימיו רפש וטיט : אין שלום אמר אלהי לרשעים :
א קרא בגרון אל־תחשך כשופר הרם קולך והגד לעמי פשעם ולבית יעקב חטאתם : ואותי יום יום ידרשון ודעת דרכי יחפצון כגוי אשר־צדקה עשה ומשפט אלהיו לא עזב ישאלוני משפטי־צדק קרבת אלהים יחפצון : למה צמנו ולא ראית ענינו נפשנו ולא תדע הן ביום צמכם תמצאו־חפץ וכל־עצביכם תנגשו : הן לריב ומצה תצומו ולהכות באגרף רשע לא־תצומו כיום להשמיע במרום קולכם :

הכזה

ארי לא לעלמא אתפרע בדין ולא לאפרש יהי רוגזי ארי רוחי מיתיא אנא עתיד לאתבא ונשמתא אנא עבדית : בחובי ממונהון דאנסו הוה רוגזי עליהון ואלקיתינון סליקית שכינתי מנהון וטלטלתינון בדרית גלוותהון על דטעו בתר הרהור לבהון : אורח תיובתהון גליא קדמי ואשבוק להון וארחים עליהון ואשלם תנחומין להון ולמתאבלין עליהון : דברא ממלל ספון בפום כל אנשא אמר נביא שלמא יתעביד לצדיקיא דינטרו אורייתי מלקדמין ושלמא יתעביד להביא דתבו לאורייתא קריב אמר יי ואשבוק להון : ורשיעיא כימא דטריד דבעי למנח ולא יכיל ועבדיא מוהיסין וטינין : לית שלמא אמר אלהי לרשיעיא : נביא אכלי בגרונך לא תמנע כקל שופרא ארים קלך וחוי לעמי מרדיהון ולבית יעקב חוביהון : וקדמי יום יום אולפן תבעין כאילו למידע אורחן דתקנא קדמי צבן כעמא דזכו עבד ומדין אלהיה לא איתרחיק שאלין מן קדמי דין וקשוט כאילו לאתקרבא לדחלתא דיי צבן : אמרין למא אנחנא ציימין וקדמך גלי מסגפין נפשתנא וקדמך ידיע נביא אמר להון הא ביום תעניתכון אתון תבעין צרכיכון וכל תקלתכון אתון מקרבין : הן לתחרו ולמצו אתון ציימין ולמחי בכורמיזא דרשעא לא תתענון תענין כאילין לאשמעא במרומא קלכון :

ההדא

ואשלם ג' בקריא' וסימ' ואשלם את נדרי אשר בחברון · ואשלם נחמים לו ולאבליו · מי הקדמני ואשלם : חטאתם ט' וסי' וכפר על הקודש מטמאת' וסמך אהרן את שתי · והיתה זאת לכם לחקת · וידבר אל העדה לאמר סורו · קרא בגרון אל תחשך : ישוב ירחמנו · בן אהבו לנוע · זבחי הבהבי · העמיקו שחתו · וכל בחטאתם ובחטאתם דכוותהון :

רדק

כי לא לעולם אריב · מיום היותה לי לעם ועד עתה הייתי במריבה עמהם הם חוטאים ואני קוצף עליה' ולא תהיה זאת המריבה והקצף לעולם כי אסיר לב האבן מהם ועשיתי אשר בחקי ילכו : כי רוח מלפני יעטוף · הרוח מלפני הוא והוא יעטוף וילבש הגוף ויכבוש אותו ללכת בדרך הטובה · וכפל הענין והמר : ונשמות אני עשיתי · כמו שאמר מלפני כי אין בנשמ' מטבע הארץ כמו הגוף שהוא מטבע הארץ · לפיכך הוא חוטא והולך אחר תאות הבהמות וימשוך הרוח אחריו ולא תהיה כן לעול' אלא יכיר האל' כי הנשמות מלפני הם ואני לבדי עשיתי אות' ואין בהם מטבע הארץ ותמלאו דעה את ה' וזה מיום שאעלה אותם מהגלות ואחיה אותם מתמותת הגלות · וי״ת הפסוק על תחית המתי' ארי לא לעלמ' וגו' : בעון בצעו · שהיה חומד ועושק · כי עון החמס גדול ואע״פ שאין בו מיתה · ומה שלא חייבה עליו תורה מית' לפי שאין עון זה נמל' ברוב כי הוא מפסיד סדר הישוב לפיכך מונעי' אותו בני אדם · אבל כשהעון הזה מתפשט במדינ' לא תוכל לעמוד ותחרב מפני החמס · והמבול בא לעולם מפני החמס כמו שכתוב כי מלאה הארץ חמס מפניהם : הסתר · פי' הסתר פנים כמו שאמ' ואנכי הסתר אסתיר פניו מהם : וילך שובב · מרד שמרד בי ובעבודתי ופנה אחרי אלהים אחרי' כמו שהתעהו לבו : דרכיו ראיתי · ראיתי דרכיו כי היכו ענת' זמן ארוך בדרך טוב שלא יחט' וישוב וכיון שהכתיו והגלתיו זמן רב אשוב וארפאהו · ר״ל רפואת הנפש · כמו רפאה נפשי : ושב ורפא לו · אסלח לעונו : ואנחהו · בדרך הטוב · כלומר אייסר לבו שלא יחטא עוד ואשלם נחומי' לו ולאבליו · על הצרות ועל הרעה שסבל בגלות אשלם לו נחומים כלו' טובות שינחם בהם ויותר לאבליו לאותם שהתאבלו בגלות על חורבן ירושלם · כמו שאמר שישו אתה משוש כל המתאבלים עליה · וי״ת דרכיו ראיתי ארח תיובתהון גלי קדמי · ותרג' לו ולאבליו להון ולמתאבלין עליהון :

בורא · ואהיה מתחד' דבר שפתים שיאמר בפי הכל שלום שלום ולא יזכר שם מלחמה בעולם · וזה יהיה אחר מלחמת גוג ומגוג · ופי' לרחוק ולקרוב · לרחוק מירושלם ולקרוב לה · ולפי שהמלחמה ההיא תהיה בירושלם סמך השלום אליה : ורפאתיו · שב לישראל כמו שפירשנו וארפאהו · ויש מחלוקת בדברי רז״ל בדבר זה' ומקצתם פי' בהפך זה · ופירשו רחוק בעלי תשובה · ופירשו קרוב הצדיקים · ולמדו מזה ואמרו גדולים בעלי תשובה מצדיקים גמורים שנאמר לרחוק ולקרוב ברישא רחוק והדר קרוב · ופירשו רחוק מי שהיה רחוק ונתקרב וקרוב מי שהיה קרוב כבר : והרשעים · ואז יסופו הרשעי' · כמו שאמר בנבואת מלאכי והיו כל זדים וכל עושי רשעה קש וגו' · ופי' הפסוק נמשך טעמו עד אין שלום לפי שאמר שלום שלום לרחוק ולקרוב אבל הרשעים שהם כים נגרש אין שלום להם אלא יסופו כולם אז · ופי' כים נגרש · כמו הים שהוא נגרש אל השפה כל רגע ורגע כי השקט לא יוכל אלא יבא גל אחר גל לעולם לא ינוח ובבאו אל השפה יגרשו מימיו רפש וטיט מקרקע הים אל היבשה · ודמה מעשי הרשעים לרפש וטיט כי לעולם לא ינוחו הרשעים מהרגש העולם עד שימותו כמו שאמר שם רשעים חדלו רגז : אין שלום אמר אלהי' · כן הוא והספרי' שכתוב בה אמר ה' טעות הוא כי הראשון אשר בפרשה נאו מבבל הוא אמ' ה' וזהו אמר אלהי והסימן ה' אלהי : קרא בגרון · אמר האל לנביא שיקרא בקול לבני דורו שהיו מראים עצמם טובי' והיו רעי' ויוכיח' על מעשיהם וירים קולו אליה' כמו השופר שישמע קולו למרחוק · והקריאה היא בגרון אע״פ שהדבור הוא נחתך בפה הקול יוצא מן הגרון · וכן אמר רוממות אל בגרונ' · בקראי נחר גרוני : אל תחשך · אלא תמיד קרא להם : לעמי · שהם נקראי' עמי · וכפל הענין במלות שונות : ואותי דורשי' וחפצי' בפה ולא בלב ולא במעשה כי העושה צדקה ומשפט לו נאה לדרוש ולשאול איך יעשה · אבל מי שלא יעשה למה ידרושה הנה בדרשו כפל עונו : למה צמנו · והם אומרי' לי למה צמנו ולא ראית תעניתנו ולא קבל' תפלתינו : ולא תדע · כאלו לא תדע כלומר אין אתה משגיח בנו ואויבינו מושלי' בנו ולמנו ולא ראינו שהושעתנו · והתשובה הן ביום צומכם · ואיך ארצה צומכם ואינו כי אם למריבה · כי ביום התענית יאספו העם ויראה אדם בעל חובו וישאל ממנו חפצו כלומר חובו · כי ימצאהו ביום התענית ואם לא יתן יגוש אותו וידחקנו עד שיתן וגם יכנו באגרוף רשע אם יענה לו שלא כרצונו הנה כי אין צומכ' לש' כי אם לצורכיכ' : עצביכם · ממונכ' · כמו ועצביך בבית נכרי · כי הממון יגיע האדם ועצבונו · ודגש צד״י עצביכם לתפארת הקריאה כדגש קו״ף מקדש · והדומים להם : תנגשו · מן לא יגוש את רעהו ובא במולם · ומן התימה שתרג' אותו יונתן וכל תקלתכון מקרבין תרגם כמו בש״ין כמו ויגש אליו יהודה שתרגומו וקריב לותיה יהודה : הן לריב · והנה אין צומכם כי אם לריב ומצה ואיך ארצה אותו : אגרוף · ידוע בדברי רז״ל כאמרם בעלי אגרופים וזולתו : כיום · כמו כהיום · והכ״ף כ״ף האמתי · כמו כ״ף השבעה לי כיום : והדומים לו · להשמיע במרו' שאת' צועקי' בתפלתכ' כאלו אתם שופכי' נפשכ' לפני ואינו כי אם דרך מרמה כאלו אינו יודע לבבכם :

הכזה

אבן עזרא

כי לא לעולם אריב · עם ישראל : ולא לעולם אקצף · כי אני בראתי הרוחות וכל' ראוי להיות · כי רוח מלפני יעטוף ונשמות אני עשיתי כי הטעם כפול והנה יעטוף מגזרת לעני כי יעטוף : בעון · ואכהו · שב אל עמי הנזכר למעלה או אל רכא ושפל רוח ואכהו פועל יורה על זמן עומד כי אין סימן לו בלשון הקדש : הסתר · הסתרתי פני והכיתיהו · ביד דרך משל עד שלא ארחם עליו והנה הסתר שם הפועל הוא הלך שובב מתנצח ומתגבר ושב אל דרכו הרעה ומלת שובב לנגאי : דרכיו ראיתי · הנה זאת לאות על יושר על פירוש הספר כאשר ראיתי דרכיו או שעשה תשובה או טעמו כמו כי יצר לב האדם רע : וארפאהו · כי כחולה היה כי אין כח לחולה שילך : ואשלם נחומי' לו · שאנחמהו על החולי שעבר עליו : ולאבליו · הם אוהביו כדרך האבלים על החולה במותו : בורא · כל המפרשים אמרו כי השם הוא בורא ותחסר מלת אמר לולי שאין ראוי לאדם כי הייתי אומר שהוא לשון בריאה מגזרת ובורא הוסף ומלת ניב כמו פרי כמו תנובות שדי והטעם הדיבור וכן פירושו אמרו שלום לרחוק ולקרוב הודיעו שכבר רפא השם את ישר' והטעם ורפאתיו : והרשעים · והטעם שהשם ירפא לדיקי ישר' ולא הרשעים כי הם כים שהוא נגרש מיד כמו ויגרשו מימיו וקרוב מגזרת הנני גורש מפניך : כי השקט לא יוכל · פי' כים נגרש הנה תחסר מלת שהוא נגרש כי נגרש תאר השם : ויגרשו מימיו · כמו יכועו : אין · על כן לא יהיה להם שלו' כיהם לא יוכלו השקט : קרא · ידבר השם אל נביאו קרא בגרון אל תחשוך הקריאה כי חשך פועל יוצא : כשופר · שישמעו כולם : ואותי יום יום ידרושון · בפה ובדעת : ודעת דרכי יחפצון · בדבור שישאלון אלי הם משפטי צדק והם חפצים להיותם קרובים אלי : למה · הם מתענים ואומרים למה צמנו ולא ראית כאילו לא תראה ולא תדע והטעם לא תושיענו והתשובה הן ביום צומכם ימצא כל איש חפצו מי שיש לו מריבה עם אדם אחר : וכל עצביכם · ממון כמו ועצביך בבית נכרי וקרוב מגזרת עצבון כמו יגיע כפיך יגיע מצרים תמגושו · הנה הנו״ן כנ״ון כהנלוף עשן תנדוף ויחסר בעל כאילו אמר בן עצבים וכמוהו אשה יראת יי' ורבים כך : הן · באגרוף רשע · דבר קשה שיוכה בו ובדברי הקדמונים ז״ל בעלי אגרופין וכמוהו באבן או באגרוף וי״א חתיכת עפר קשה כמו מגרפותיהם : לא תצומו כיום · טעמו כיום הזה :

הכזה

אורים ותומים

כי לא לעולם אריב אומר כי הפועל והפועה אוהב פעולתיו ולכ״א כי ה׳ שוכן בתוך אלה לפי שהוא עשה אותם כאו׳ כי רוח מלפני יעטוף וגו׳ או ירצ׳ כשהרוח מלפני יכנע כן הנשמה חלק ממנו היא ואינה צריכה הכנעה : בעון בצעו · אמר כי לפי שבעון האדם הוא ית׳ קוצף על האדם זה הקצף יגרום שיסתיר פניו ממנו כי היא הקללה היותר גדולה וזהו קצפתי ואכהו הסתר ואקצוף והוא עצמו גרם שילך שובב בדרך לבו שאם היה הית׳ מכה אותו בלא הסתר היה נראה שידו עשה זאת שנים אבל להיות מסתיר פניו היה הולך שובב בדרך לבו ויאמרו שמקרה עצמו עשה והראיה שלא יתמיד המכ׳ מ״ד יפול מצדך אלף רק בעיניך תביט וגו׳ כי אתה ה׳ מחסי עליון : דרכיו ראיתי וגו׳ אמר כי מדרכי התשובה הוא שהאל ית׳ יקבל בתשובה לשבים תכף התשוב׳ וזה במצות עשה אבל יש עון שתשובתו בייסורין וזהו דרכיו ראיתי וארפאהו יר׳ ייסר בתלאים כאמור וכזה ירפא אותם בשובה ויש חוטאים בחילול ה׳ ותשובתם היא תלוים במיתתם וזהו ואנחהו ואשלם ניחומי׳ לו כי מיתתו כפרתו וכן לאבליו של מת שא״ל כן יענשו הקרובים בעון זולתם והוא הדת ויותר ממנו כי הוא יגוחם בדבר׳ והנה אמר שפיר׳ הייסורין והמיתה פיר׳

ושכל בשכלים הנבדלים והשפעתם מן הבורא יתברך ויתעלה וז"ש סולו סולו מלשון סולו לרוכב בערבות שלסלה ותרוממך וגומר ולפי שזה הביא לסלק מהבורא יתברך ההשגחה לרוממותו כמ"ש אשר ימרוך למזימה לז"א רוממו וגדלו ה' אלהינו וסולו סולו אבל פנו דרך ההשגחה והרימו מכשול בהסתלקותה מדרך עמי כי כה אמר רם בנמצאות ונשא בשכלים הנבדלים יתברך ויעלה שוכן עד שהוא קדמון וקדוש נבדל מכל חומר שעם היות מעלתי כך עם כל זה ואת דכא ושפל רוח משגיח אני בשפלים וכמו שיתרחב ביאורו בסמוך עד כאן : ולע"דן ואמר סולו סולו גו' על החוסה כי כנזכר בהרד"ק וכמו שהרחיב מהרי"א ז"ל על חזקיהו שכוונת ואמר סולו שיאמר לישראל סולו בסיבה לתקן הדרך להסיר מכשול העונות כב"ז ל ובזה אבין אומר סולו סולו לומר תפשת מועט תפשת וז"ש סולו סולו בפעמים רבות היום סולו מעט ומחר סולו מעט ופנו דרך מהעונות וזה יהיה סיבה שתרימו מכשול מדרך עמי הוא האויב שהוא המכשול ואמר זה על סנחריב או לעתיד ואפשר לפרש בהפך ואמר סולו סולו המסילה הטבעית לתיקון הדרכים ופנו דרך פתם לשיבואו בו בחולי ב' ויהיה זה התיקון ע"י שתרימו מכשול עון מדרך עמי הרוחני המיוחד לעמי הוא הדרך הנזכ' בתורה והוריה להם הדרך אשר ילכו בה והמעשה אשר יעשון והכל עולה לענין אחד · ופשט הכתו' אמר הב"ה סולו כלמפרש כי כה אמר רם ונשא וגומר :

כי כה אמר רם ונשא אמר רבי יוחנן בכל מקום שאתה מוצא גבורתו של הקדוש ברוך הוא שם אתה מוצא ענותנותו בצדו דבר זה כתוב בתורה ושנוי בנביאים ומשולש בכתובים כתוב בתורה כי ה' אלהיכם הוא אלהי האלהים ואדוני האדונים וכתיב בתריה ואת דכא ושפל רוח להחיו' וגומר שנוי בנביאים רם ונשא שוכן עד וגומר וכתיב בתריה ואת דכא ושפל רוח להחיות וגומר משלש בכתובים דכתי' סולו לרוכב בערבות וגומר וכתוב בתריה אבי יתומים ודיין אלמנות ע"כ לשונו · עוד לחז"ל ואת דכא ושפל רוח מכילתא ואת דכא ושפל רוח מגיד הכתוב שכל מי שהוא ענו סופו להשרות שכינה עם האדם בארץ וכן הוא או' רוח ה' עלי יען משח ה' אותי לבשר ענוים וכן מצינו במשה רבי' ע"ה ומשה נגש אל הערפל מי גרם לו ענותנותו שנא' והאיש משה ענו מאד מכל האדם אשר על פני האדמה ואו' ואת כל אלה ידי עשתה ואו' זבחי אלהים וכל מי שהוא גבה לב גורם לטמא את הארץ ולסלק את השכינה שנא' גבה עינים ורחב לבב אותו לא אוכל וכל מי שהוא גבה לב קרוי תועבה שנ' תועבת ה' כל גבה לב וע"א קרוי תועבה שנא' ולא תביא תועבה כשם שע"א מטמא את הארץ ומסלק את השכינ' כך כל מי שהוא גבה לב מטמא את הארץ ומסלק את השכינה עכ"ל : ולע"דן שהבנת המכילתא תלוי במחלוקת הנזכר במסכת סוטה דחד אמר אני את דכא וחד אמר דכא אתי שאחד או' אני את דכא אתי מוסיף במעלת הדכא ושפל רוח ועני שגורם שהב"ה יוריד שכינתו למטה בארץ ותהיה בארץ שהיא מטיב אל הכלל אמנם האומר דכא אתי גורע כחו של העני שצריך לעלות בהר ה' ולקום במקום קדשו למעלה כמאמ הטוב מהדיבוק האלהי פרטי אליו ומסקנת הגמרא ומסתברא כמ"ד אני את דכא שהרי הב"ה הניח הרים וגבעות והטה שכינתו על הר סיני וירד למטה עד כאן וכיון דמסקנת הגמרא כך נראה דמכילתא נמי הסכימה כן אני את דכא וז"ש שכל מי שהוא ענו סופו להשרות שכינה עם האדם בארץ שהכוונה לומר שהב"ה יבא אל העני וישרה שכינתו עליו וימשך תועלת אל הכלל שהרי השכינה בארץ וז"ש הכתוב רוח ה' עלי ר"ל באה הרוח ושרתה עלי יען משח ה' אותי לבשר ענוים וצריך שתהיה רוחו עלי כדי שתשרה גם כן עליהם הרוח ולפי שאינה ראיה גמורה ממ"ש רוח ה' עלי אם הוא הלך אל השם יתברך בא אליו להשרות שכינתו בארץ לזה אמר וכן הוא או' ולא אמר ונאמר אלא וכן הוא או' שאעפ"י שאינו ברור צ"ל שכן הוא או' והביא ראיה ממשה ע"ה שנא' ומשה נגש אל הערפל אשר שם האלהים הרי שהיה שם האלהים למטה בארץ וזו ראיה גמורה ולזה אמר וכן מצינו לשון מצינו מורה שהיא ראיה מצויה וברור' ולפי שיש לדחות ולומר שזולתו מהשלימות גרם לו כן שהרי מלא שלימות היה לזה אמר מי גרם לו שהשכל מחייב שהגורם לו היא הענוה לפי שהיא נמצאת בו ביחוד מכל האדם לכך זכה להשרות שכינה למטה בארץ שתשרה על הכלל כמו שנא' הלא בלכתך עמנו ונפלינו אני ועמך וגו' ולפי שיש לדחות ששלימות זולתו הוא הגורם לזה אמר ואו' ואת כל אלה ידי עשתה ויהיו כל אלה נאם ה' : ואפשר עוד לפרש שכוונת המכילתא לפרש הפסוק ואת דכא ושפל רוח שהכוונה שבזכות הדכא משפיל הרוח האלהי למטה לארץ באדם וז"ש ושפל רוח ובזה ניחא שהקדים פסוק הנביא שאומר רוח ה' עלי וגו' לפסוק האומר' של ומשה נגש אל הערפל וגו' לפי שרצה להביא לשון רוח כדי לבאר ושפל רוח הנזכר כאן וז"ש לשון וכה"א רוח ה' עלי רוצה לומר וכה"א בלשון כיוצא בזה של רוח וזה הדרך נכון כפי הלשון אמנם הדרך הראשון עיקר לפי הענין מיוסד על מסקנת הגמרא כנז"ל ומניה לא תזוז :

ולע"דן לדקדק כי הגאוה לא תאות לאדם כי אם להשם יתברך כי גאה גאה לא לאנוש רמה ובן אדם תולעה במה יתגאה אם כן למה הוצרכו הכתובים לו' הענוה של הקב"ה בצדו באילו הוא דבר פגום חלילה וצריך שיהיה בצידו תשובתו : ונראה שבודאי לו יתב' יאתה הגאוה כי יוצר הכל הוא ועל מי יתגאה שכל הנמצאים כאין נגדו והמה יאבדו והוא יעמוד כול' כבגד יבלו כלבוש יחליפם ויחלופו כלום מתגאה אלא גבור על גבור לא גבור על חלש שזה הוצרכו הפסוקים לו' אופן הגאוה שמתגאה השי"ת במה שהזכירו בצד כל מקו' שהזכיר גבורתו ענותנותו בצדו שזה מגלה שהגאוה היא הענוה והוא מה שאמר כי ה' אלהיכם בזה הוא אלהי האלהים ואדוני האדונים בבחינת היותו אלהיכם משקח על צרכיכם ועל שפלותכם שהייתם שפלים במצרי' והושיע אתכם בזה יודע איפה שהוא אלהי האלהים שהרי שאר האלוהות לכבוד עצמם הם דורשי' והשי"ת לכבודכם דרש כי גרים הייתם בארץ מצרים ועשה בהם שפטים ובאלהיהם שבזה נתברר שהוא אלהי האלהים ואדוני האדונים שכל שאר האלהים עושים משפט עצמם והשי"ת עושה משפט גר יתום ואלמנה אם כן ענותנותו אשר בצדו הוא ביאור גבורתו · וכן בנביאים רם ונשא ופי' לך הכתוב שרוממותו ונשיאותו הוא במה שאת דכא ושפל רוח ישגיח להחיות רוח שפלים ולהחיות לב נדכאים וזהי רוממתו וזהי נשיאותו ומשולש בכתובים סולו לרוכב בערבות ביה שמו אבי יתומים גו' שלהיותו אבי יתומים ודיין אלמנות רוכב בערבות להכניע אויביהם ולשבר זדים ברכיבתו בערבות על דרך רוכב שמים בעזרך שהכוונה רוכב שמים להיות שודד ומשדד הרואותיה' מפאת שנונם כדי שיהיו בעזרך ולא יהיו בעוכריך נמצא שבכל מקום שמזכיר גבורתו שם מזכיר ענותנותו בצדו לפי שהוא ביאור לגבורתו שענותנותו היא גבורתו היא נוראותיו :

ועיין רש"י ז"ל והרא"בע ז"ל והרד"ק ז"ל ודמהרי"א כתבאר בפסוק הקודם והוא קרוב לזה :

ולע"דן לפי שקדם בפסוק הקודם פנו דרך הרימו מכשול על העון שהוא מכשול שמזה יבוא לטעות השומע אותן או יוסיף אל השי"ת מעש' בני אדם אם יצדקו או אם יחדלו חליל' לז"א כי כה אמר רם ונשא ר"ל כי כה אמר עם היותו רם שאם רבו פשעיך מה תעש' לו כי רם הוא ונשא לבדך ואם צדקת מה תתן לו כבוד הנשיאות כי נשא הוא מעצמו וזהו שוכן עד במצב אחד כי אין בו ית' שנוי חלילה אלא שוכן עד וקדוש שמו מורה על זה שהוא קדוש ונבדל ממעשה התחתונים ועם היות הדבר כן הנה מרום וקדוש אשכון ואת דכא ושפל רוח ר"ל הכל בשיקול אחד היותו שוכן מרום וקדוש והיותו עם דכא ושפל רוח הכל שוה אליו ית' וזהו שאמר מרו' וקדוש אשכון ואת דכא ושפל רוח הכל בהשואה אחת ואמר דכא ושפל רוח כנגד ב' פרטי מיני אדם הא' מדוכא ביסורין וזה מורה תיבת דכא שאעפ"י שרוחו גבוה היסורין שהוא מדוכא גורמין לו ההכנעה והשפלות והוא הכנה ליראת השי"ת אמנם מי שרוחו שפלה בלי יסורין הלא מאליו יש לו יתר שאת ומעל' יותר ויותר ולז"א ואת דכא ושפל רוח לפי שהדכא יותר מצוי ועוד שמתוך היותו דכא ביסורין זוכה להיות שפל רוח ועקב ענוה שהיא יראת ה' אמנם במעלה השפל רוח קודם להגלה שהשי"ת מקדים תחילה להחיות רוח שפלים ואחר כך לב נדכאים שזה מעלתו בשכל שלו וברוחו שהיא שפלה אמנם הדכא מצד יראת העונש והרגשתו שהרגיש בלבו ונצטער מהייסורין שבאו עליו שב עד מכהו וז"ש להחיות לב נדכאים לב דייקא כי ממנו תוצאות חיים והוא המרגיש בדכוי היסורין ולזה יתאחר החיותו ויקדם החיות רוח שפלים לפי שהם ג"כ קודמים במעלה אם כן לא למעני אני עושה כי מה יתן ומה יוסיף לו לשון רמי' ומעשה הרע אלא להטיב חפצתי ולכך נותי למקודשי פנו דרך הרימו מכשול כי לא לעולם אריב וגו' ואמר ואת דכא ושפל רוח בלשון יחיד להחיו' רוח שפלי' וגו' בלשון רבים כמ"ש חז"ל בפסוק ארפא משובתם אוהבם נדבה בלשון רבים וגו' כי שב אפי ממנו בלשון יחיד מהם לא כאמר להודיע שבזכות יחיד אחד השב בתשובה יאהב את הכלל וכבר פירשתי בכלי חמדה שאמר אוהבם נדבה בתורת נדבה ולא בחיוב שהרי לא שבו יחדיו אלא כי שב אפי ממנו מהיחיד כמלא ליחיד ישוב אפי ממנו מסיבת מעשה התשובתו בתורת חובה ולכלל הוא אשר לא שבו יהיה בתורת נדבה אוהבם כיוצא בזה יאמר כאן מרום וגו' ואת דכא ושפל רוח שבשביל דכא ושפל רוח אחד ארחם להחיות רוח שפלים רבים וגו' ואעפ"י שלא יהיו שפלי רוח כמו השפל רוח הנזכר עכ"ז לאהבת הדכא ושפל רוח :

כי לא לעולם אריב וגו' יבמות אמר ר' אסי אין בן דוד בא עד שיכלו כל הנשמות שבגוף שנא' כי רוח מלפני יעטוף ונשמות אני עשיתי עכ"ל · ופרש"י ז"ל יעטוף לשון עכבה כמו העטופים ללבן ע"כ ר"ל שהרוח של המשיח שנקרא רוח אלהים מרחפת על פני המים שהוא מלפני יעטוף ויתאחר עד שיכלו נשמות שבגוף וראש הפסוק מדבר בגאולה כי לא לעולם אריב · ועיין רש"י ז"ל והרא"בע ז"ל והרד"ק ז"ל ומהרי"א ז"ל בשם יש מפרשים כי לא לעולם אריב אעפ"י שהי' מן הדין לדון את החוטא בעונש נצחי לא אעשה כן לפי שרוח החיוני העוטף את הגוף מלפני הוא והנשמות הטהורות אני עשיתי ולכן ראוי לי לרחם עליהם ויש מפרשים כיון שרוח מלפני נתעטף ונשמות אני עשיתי ומתוך כך ישובו אלי וקרוב להם לתקן עויתם ולשוב לקונם ושלכן אמר דרכיו ראיתי וארפאהו שהם דרכי התשובה ויש מפרשי' כי רוח מלפני יעטוף על הרוח החיוני שהו' מושפע מן הגלגל שהוא לפני השם יתברך וזהו מלפני יעטוף אל הנשמות השכליות אינם של' מושפעות מאתו יתברך והכלל שהגאולה מחויבת בהכרח אם לרחם על ישראל אם לרחם על כל הנמצאים שתמלא הארץ דעה את ה' ויהפוך אל עמים שפה ברורה באופן שהמין האנושי יגיע לתכליתו' בהשגת אמונת השם יתברך וסודותיו ואולי לזה כוון באומרו כי רוח מלפני יעטוף ונשמות אני עשיתי דרך כלל ע"כ · ובכלי חמדה כתבתי חלק מה ממה שאזכור כאן והוא כי רוח וגו' כי הנשמ' היא המעולה שהיא אצולה מאתו יתברך מעולם הבריאה והרוח היא למטה ממנה מעולם היצירה והנפש למטה ממנה מעולם העשייה כנודע ליודעי חן ונשמה לנשמה היא מהאצילות מי ומי זוכה אליה ובזה אבין אומרו כי רוח מלפני יעטוף אל הנשמות שהוא כמו לבוש להתעטף הנשמות ברוח והנפש יעטוף לרוח ולזה אמר בלשון עתיד יעטוף לנשמה בירדתה אל הגוף ולהיות הנשמו' עשויות מזמן בריאת העולם כמו שאמר בנשמותיהם של צדיקי' נמלך וכן אחז"ל אין בן דוד בא עד שיכלו הנשמות שבגוף שלא הזכירו אלא נשמות לז"א אני עשיתי בלשון עבר · ואפשר עוד שאמר יעטוף לעתיד כי אולי לא יש אוצר לרוחות כמו לנשמות ובגמרא לא הזכיר אלא נשמות שבגוף והו' אוצר ששמו גוף · ואמר כי לא לעולם אריב וגו' טעם הכפל כי הב"ה מתנהג עם הרשעים בשני פנים האחד מריב עמהם ביסורים והשני שמתכעס וקוצף לבלתי הטיב עמה' ולא להרע עמהם וזו קשה מן הראשונה כי את אשר יאהב ה' יוכיח והשר שכה שלא מעל פניו וקוצף עליו וזהו לא לעולם אריב ולא לנצח אקצוף · או יאמר לא לעולם אריב עם הגוף ולא עם הנפש הנצחית הקצוף זהו לא לנצח אקצוף כי רוח מלפני והם חלק ממני ואחז"ל לא לנצח לא לגבוה שאין כוונתי הנצחון כי את מי אנצח אדרבה אני שמח כשינצחוני בני כמו שאמרו חז"ל למנצח מזמור למי שמנצחין אותו ושמח :

בעון בצעו קצפתי וגו' עיין רש"י ז"ל והרא"בע ז"ל והרד"ק ז"ל ומהרי"א ז"ל בעון בצעו של ישראל קצפתי ואכהו בגלות והסתרתי פני מהם וזהו הסתר ואקצוף והוא גם הוא הלך שובב בדרך לבו והנה עם כל זה נכמרו נחומי עליו ודרכיו ראיתי שהלך גולה למרחקי ארץ בגלות ועמד בצרתו ימים רבים ורבים מהם קדשו ש"ש ולכן ארפאהו מעונותיו ואנחהו ואשיבהו לארצו על הצרות שסבל בגלות ואשלם ניחומים לו ולאביליו ואהיה בורא ניב שפתים והוא שיאמר כל אדם שיאמר שלום שלום לרחוק מירושלם ולקרוב לירושלם אמר ה' כי ישובו לקבל רפואת הגאולה בקצוי הארץ והאויבי ה' הרשעים אותם לא כן כי אין שלום אמר ה' לרשעים עד כאן · והרב ב"ע ז"ל פי' בשער ששי וילך שובב בדרך לבו לשבח ולא לגנאי לפי שלבו היה מדריך אותו עד עתה בדרך רעה לזה אמר שאחר שהוכה ביסורים הלך שובב והפך אל הדרכים שהיה לבו מדריך אותו בו שהלך מנגד ללב כסיל והפכו ולזה כיון שדרכיו אלה השלמים ראיתי וארפאהו ע"כ :

ולע"דן לפי שאמר לא לעולם אריב יען כי רוח מלפני יעטוף וראוי לרחם על מה שנאצל ממנו ולהעביר להם ראשון ראשון במה שביני לבינם אמנ' במה שבין אדם לחבירו והוא בעון בצעו שגזל עליו קצפתי ואכהו ולא גליתי כל פשעיו יחדיו לקצוף עליו בבת אחת כי אין לו כח לסבול אלא מגלה טפח ומסתיר טפחיים להפרע ממנו מעט מעט כדרך האוהב שאחז"ל שנפרע מאוהבו מעט מעט ז"ש הסתר פני מחטאיו ואקצוף על אחד מהם אחד לאחד למצוא חשבון · וכן אפשר שכיוצא בזה כוונת הסתר פניך מחטאי וכל עונותי מחה לפי שהחטאים אעפ"י שהן שוגגים וקלים עכ"ז מצד רבויין עולים לחשבון גדול ולזה שאל הסתר פניך כעת לפי שעה מחטאי והפרע ממני על העוונות שאעפ"י שהם חמורים אינם מרובים כחטאים אעפ"י שהעוונות חמורים : וזהו הסתר ואקצוף והוא בכל זאת לא שב בתשובה אלא הלך שובב בדרך לבו הרע הסורר והאומר לו שהכל מקרה הוא וכיון שדרכיו אלה ראיתי וארפאהו כי לא היה נמשך לו תועלת הדרכ' היה נמשך לו נזק לומר שהוא מקרה והוא סילוק ההשגחה והוא עון חמור מכל עונותיו כמ"ש הרמ"בן ז"ל בפסוק בחמת קרי בחמה וכעס שאני מתכעס על מ"ש שהיה קרי ומקרה שעונש זה גדול מכל עונותיו שהייתי מוכיחו עליהם ולזה בראותי כך וארפאהו ואנחהו בדרך ישרה שיראה איך הכל ממני ובהשגחתי · עוד אפשר שאמר ואכהו כדי למרק עון בצעו וגרמה ההכאה עוד הסתר פנים וקצף כי תלה אותם במקרה או בטבע ביסורין וילך שובב בדרך לבו וכיון שדרכיו אלה הרעי' ראיתי וארפאהו מהמכה שהכתי אותו כדי לסלק ההסתר והקצף הנמשך בהכאה כנז' ואנחהו שיכיר האמת מהשגחתי ואשלם ניחומים לו ולאביליו :

דרכיו ראיתי וגו' עיין רש"י ז"ל והרא"בע ז"ל והרד"ק ז"ל ודמהרי"א ז"ל כתבתיו מקושר בפסוק הקודם נוטה לדהרד"ק ז"ל · עוד פירשו על החוטא דרכיו ראיתי וארפאהו ואנחהו כל ימי חייו עד מותו ואשלם ניחומים לו בשכר הרוחני לו לנפשו ובהיותו נוסע תשועת עולמים בעולם הנשמות מזה ימשך תנחומין גדולים לאביליו : וגם"ה כשאדם חוטא מלאכי שכים המלוי' אותו מתאבלין עליו וכששב בתשובה וזהו דרכיו כתרגו' ושב ורפא לו אז ואשל' ניחומין לו ולאותם אביליו הנזכרים ע"כ : והנראה לעניות דעתי זכרתיו למעלה מקושר בפסוק הקודם עיין עליו :

בורא ניב שפתים וגו' חז"ל למדו שאם שגורה תפלתו בפיו הוא מקובל וזהו בורא ניב שפתי' שיהיה לחות ושגורה בשפתי' זה סימן שלום שלום ע"כ : ועוד למדו חז"ל במקו' שבעלי תשובה עומדין אין צדיקים גמורים יכולי' לעמוד וז"ש שלום לרחוק ברישא והדר לקרוב · והנה בכלי חמדה ביארתי ע"ד הקבלה שקבלתי מהחכם השלם האלהי כמה"רר משה קורדוירו ז"לה וזהו בסוד אור חוזר שבעלי תשובה סודם בבינה שהיא תשובה ה"א רומזת בה"א ראשונה שבשם אמנם הצדיקים הגמורים סודם ביסוד למטה אלא שזה בסוד אור ישר והבדל גדול ובזה יתקיימו לך מ"ש בגמרא ופליגא דר' יוחנן דא"ר יוחנן כל הנביאים לא נתנבאו אלא לבעלי תשובה אבל לצדיקים גמורים עין לא ראתה אלהים זולתך וגו' שבהקדמה הנז' לא פליגי אלא שר' יוחנן דבר באור ישר עין לא ראתה וע"ש בכלי חמדה כי שם הרחבתי הביאור · ועיין רש"י ז"ל והרא"בע ז"ל והרד"ק ז"ל וכבר קדם לנו בביאור דחז"ל מה שיסכים ביניהם שלא יהיה מחלוקת והוא יספיק ג"כ שלא יחלוק המתרגם עם מסקנת הגמרא במקו' שבעלי תשובה עומדין אין צדיקי' גמורים יכולים לעמוד : וכן מהרי"א ז"ל אלא שפי' שלום שלום לרחוק מירושלם ולקרוב מירושלם אמר ה' ורפאתיו מצרת הגלות ע"י רפואת הגאולה והרשעי' אויביה' כים נגרש כן הם יהיה להם השקט ויהיו מגרשי' רפש וטיט רמז שימותו על פני השדה ותולעתם לא תמות והיו דראון לכל בשר ע"כ :

ולע"דן מה שכתבתי בכלי חמדה שכוונת הכתוב במ"ש בורא ניב שפתים שכיון שהוא בורא ניב שפתי' מוכרח שימצא בו ית' הדיבור לדבר שלום אל עמו ואל חסידיו ע"ד מה שהכריח הכתוב ואמר הנוטע אוזן הלא ישמע אם יוצר עין הלא יביט כן הבורא ניב שפתים הלא ידבר וז"ש שלום שלום לרחוק ולקרוב אמר ה' שהוא ידבר ויאמר שלום שלום לרחוק ולקרוב שכיון שהוא בורא ניב שפתים ודאי שידבר דבר הוא מ"ש אמר ה' ובזה נרפא כיון שאמר לו שלום : או אפשר שהשי"ת בורא ניב שפתים ותכלית הדיבור כדי להווך ע"י השלום לרחוק ולקרוב וזהו במה שבין אדם לחבירו ובמה שבינו למקום ג"כ בדברים בעלמא יתוקן כמ"ש הנביא קחו עמכם דברים ושובו אל ה' ז"ש אמר ה' ר"ל כיון שהחוטא אמר ה' אל רחו' וחנון וגו' איני ממתין לרפואתו עד שיגמור אמירתו אלא כיון שאמר תיבת ה' לבד להתחנן לפני מיד ורפאתיו כמאמ לפי זה תיבת אמר ה' על השב האומר ה' מיד מתרפא · ולפי הפי' הראשון אמר ה' חוזר אל השי"ת וית' :

והרשעים כים נגרש וגו' אין וגו' עיין רש"י ז"ל והרא"בע ז"ל וכן הרד"ק ז"ל והוסיף ודמהרי"א כנז"ל בפסוק הקודם :

קרא בגרון וגו' מחז"ל והביא רש"י ז"ל ועיין הרא"בע ז"ל וכן הרד"ק ז"ל וכן מהרי"א ז"ל קרא בגרון הטעם שהיה קריאהו בקול רם ביותר עד שיקרא קריאה מתעצמת מתוך הגרון וישמע למרחוק ותהיה הכוונה שהמדבר בקול רם יהיה לא' מד' סבות אם לכעס והפעלו' הקורא ואם לרתיחת דמו והפלא' כעסו שלא יוכל לדבר בלחש ואם להיות השומע חרש ירים קולו כדי שישמע ואעפ"י שהוא חרש ואם להיות השומע מרוחק מהקורא · ואם להיות מסך מבדיל והנה מגד כל אלו הבחינות אמר השם לנביא קרא בגרון אל תחשך להורות כעס השם על ישראל שהרעו וחטאו לה' מאד וכמ"ש למעלה העל אלה ארחם וגם בבחינת ישראל היותם חרשים שלא יוכלו לשמוע כמ"ש הנביא עצמו החרשים שמעו ונאמר לו השמן לב העם הזה ואזניו הכבד וגם בבחינת היותם רחוקים ממנו לא רחוק מקומיי אלא רחוק מדרגה כי הנביא היה קרבת אלהי' והם היו רחוקים ממנו כמ"ש קרוב אתה בפיהם ורחוק מכליותיהם ואמר בפיו ובשפתיו כבדוני ולבו רחק ממני · וגם מפני שהדור עשו מסך מהעונות מבדיל בינם לבין קונם כמ"ש הכתוב כי אם עונותיכם היו מבדילים ביניכם לבין אלהיכם מפאת כל אלו הבחינות אמר קרא בגרון קול גדול

והמר

ה הֲכָזֶה יִהְיֶה צוֹם אֶבְחָרֵהוּ יוֹם עַנּוֹת אָדָם נַפְשׁוֹ הֲלָכֹף כְּאַגְמֹן רֹאשׁוֹ וְשַׂק וָאֵפֶר יַצִּיעַ הֲלָזֶה תִּקְרָא־צוֹם וְיוֹם רָצוֹן לַיהוָה: הֲלוֹא זֶה צוֹם אֶבְחָרֵהוּ פַּתֵּחַ חַרְצֻבּוֹת רֶשַׁע הַתֵּר אֲגֻדּוֹת מוֹטָה וְשַׁלַּח רְצוּצִים חָפְשִׁים וְכָל־מוֹטָה תְּנַתֵּקוּ: הֲלוֹא פָרֹס לָרָעֵב לַחְמֶךָ וַעֲנִיִּים מְרוּדִים תָּבִיא בָיִת כִּי־תִרְאֶה עָרֹם וְכִסִּיתוֹ וּמִבְּשָׂרְךָ לֹא תִתְעַלָּם: אָז יִבָּקַע כַּשַּׁחַר אוֹרֶךָ וַאֲרֻכָתְךָ מְהֵרָה תִצְמָח וְהָלַךְ לְפָנֶיךָ צִדְקֶךָ כְּבוֹד יְהוָה יַאַסְפֶךָ: אָז תִּקְרָא וַיהוָה יַעֲנֶה תְּשַׁוַּע וְיֹאמַר הִנֵּנִי אִם־תָּסִיר מִתּוֹכְךָ מוֹטָה שְׁלַח אֶצְבַּע וְדַבֶּר־אָוֶן:

י וְתָפֵק לָרָעֵב נַפְשֶׁךָ וְנֶפֶשׁ נַעֲנָה תַּשְׂבִּיעַ וְזָרַח בַּחֹשֶׁךְ אוֹרֶךָ וַאֲפֵלָתְךָ כַּצָּהֳרָיִם: וְנָחֲךָ יְהוָה תָּמִיד וְהִשְׂבִּיעַ בְּצַחְצָחוֹת נַפְשֶׁךָ וְעַצְמֹתֶיךָ יַחֲלִיץ וְהָיִיתָ כְּגַן רָוֶה וּכְמוֹצָא מַיִם אֲשֶׁר לֹא־יְכַזְּבוּ מֵימָיו: וּבָנוּ מִמְּךָ חָרְבוֹת עוֹלָם מוֹסְדֵי דוֹר־וָדוֹר תְּקוֹמֵם וְקֹרָא לְךָ גֹּדֵר פֶּרֶץ מְשֹׁבֵב נְתִיבוֹת לָשָׁבֶת: אִם־תָּשִׁיב מִשַּׁבָּת רַגְלֶךָ עֲשׂוֹת חֲפָצֶךָ בְּיוֹם קָדְשִׁי וקראת

הֲהָדָא הוּא תַעֲנִיתָא דִּרְעֵינָא בַהּ יוֹמָא דִּמְסַגֵּיף אֱנָשָׁא נַפְשֵׁיהּ כַּפֵּיף רֵישֵׁיהּ כְּאַגְמוֹן כְּפֵיף וְעַל סַקָּא וְקִיטְמָא בָּאֵית הֲלָדָא אַתּוּן קָרַן תַּעֲנִית וְיוֹמָא דְּרַעֲוָא בֵיהּ מִן קֳדָם יְיָ: הֲלָאדָא הִיא תַּעֲנִיתָא דִּרְעֵינָא בַהּ פְּרָדוּ כְּנִישַׁת רִישְׁעָא שְׁרוֹ קִיטְרֵי כְּתָבֵי דִּין מַסְטֵי וּפְטָרוּ דַּהֲווֹ אֲנִיסִין בְּנֵי חוֹרִין וְכָל דִּין מַסְטֵי תְּסַלְּקוּן: הֲלָא תְּפָרֵנֵס לְכַפְנָא מִלַּחְמָךְ וַחֲשִׁיכִין מְטַלְטְלִין תָּעֵיל לְגוֹ בֵיתָא אֲרֵי תִיחֱזֵי עַרְטִילָאָה וּתְכַסֵּינֵיהּ וּמִקָּרִיב בִּשְׂרָךְ לָא תִכְבּוֹשׁ עֵינָךְ: בְּכֵן יִתְגְּלֵי כִּשְׁפַרְפָּרָא נְהוֹרָךְ וְאַסְוַת מַחֲתָךְ בִּפְרִיעַ תִּיסַּק וִיהָכוּן קֳדָמָךְ זָכְוָתָךְ בִּיקַר מִן קֳדָם יְיָ תִּתְכְּנֵישׁ: בְּכֵן תְּצַלֵּי וַיְיָ יְקַבֵּל צְלוֹתָךְ תִּבְעֵי מִן קֳדָמוֹהִי וְיַעְבֵּד בָּעוּתָךְ אִם תַּעְדֵּי מִבֵּינָךְ אַסְטָיוּת דִּין מִרְמַז בְּאֶצְבַּע וּמַלָּלָא מִלִּין דְּאוֹנָס: וְתִתְפַּח קֳדָם כַּפְנָא נַפְשָׁךְ וּנְפַשׁ מְסַגְּפָא תִּשְׂבַּע וְיִדְנַח בַּחֲשׁוֹכָא נְהוֹרָךְ וְקִבְלָךְ יְהֵי כְּטִיהֲרָא: וִידַבְּרִינָךְ יְיָ תְּדִירָא וְיִשְׂבַּע בִּשְׁנֵי בְצוֹרְתָא נַפְשָׁךְ וְגוּפָךְ יְחֵי בְּחַיֵּי עָלְמָא וּתְהֵי נַפְשָׁךְ מַלְיָא תַּפְנוּקִין כְּגִינַּת שַׁקְיָא דְּמַרְוְיָא וּכְמַבּוּעֵי דְמַיִּין דְּלָא פָסְקִין מוֹהִי: וְיִבְנוּן מִינָּךְ חָרְבַת עָלַם יְסוֹדֵי דַר וְדַר תְּקָמֵם וְיִקְרוֹן לָךְ מְקַיֵּים אוֹרְחָא דְּתַקָּנָא מְתִיב רַשִׁיעַיָּא לְאוֹרָיְתָא: אִם תְּתוּב מִשַּׁבַּתָּא רִיגְלָךְ לְמֶעְבַּד צוֹרְכָךְ בְּיוֹמָא דְקוּדְשִׁי והערע

תביא י"ג בקריא' וסימ' ומכל החי מכל בשר · ראשית בכורי אדמתך תביא · וחברו · לא תביא אתנן זונ' · ובמלאת ימי טהרה · ולא תביא תועבה אל ביתך · ולקחת מראשית כל פרי האדמה · וצו את יהושע בן נון · ואת עשרת חריצי החלב · תשמע זעקה מבתיהם · הלא פרוס לרעב לחמך ועניים · אף על זה פקחת עיניך · היתה כאניות סוחר ממרחק:

רשי

הלכוף · ה"א זו תמיהא כלומר שמא לכוף כאגמון ראשו אני צריך אגמון הוא כמין מחט כפוף ולדין בו דגים וקורין לו איים בלע"ז: הלזה תקרא צום · לשון תמיהא לפיכך הה"א נקודה חטף פתח: חרצובות · לשון קשור ואיסור: מוטה · הטיית משפט וכל מוטה תנתקו תירג' יונתן וכל דין מיסטי תסלקון: ועניי' מרודים · נאנחי' ונאנקים על צרת' כגון עוניי' ומרודי' אריד בשיחי: ומבשרך ומקרובך: יבקע כשחר · כעמוד השחר הבוקע בעבי': וארוכתך מהר' ורפואתך מהרה כמו אעלה ארוכה לך: ותפק נפשך · בתנחומי דברים טובים: בצחצחות · בצחות צמאו ובצורת כך תירגם יונתן: יחליץ · יזמין כמו חלוצי צבא: משובב נתיבות לשבת · תירגם יונתן מתיב רשיעיא לאוריתא משובב כמו משיב לשבת לייסובו על עולם: נחלת

אבן עזרא

הכזה' יום ענות אד' נפשו כפול כי הוא הצום: הלכוף · מפעלי הכפל במשקל לקוב אויבי: כאגמון · צמח רך שישח את ראשו והוא ידוע: יציע · דגשות הצד"י לחסרון יו"ד השרש כמלת אצרך והשלם ייציע והטעם ישים מצע שק ואפ' יציע: הלא · פתח כמו התר: חרצובות · כמו קשרים וכמוהו כי אין חרצובות למותם: מוטה · כמו מוטות עולכם והנה הטעם להחפיש העבדים כלתו' בספר ירמיהו העשוקים משפט: רצוצים · הם העבדים העשוקים כמו רצוץ משפט כמו ואת מי רצותי ויש אומרים כי חרצבות רשע על המחשבות והראשון נכון בעיני: הלא פרוס · כמו פורש אין להם וכמוהו פריסת מלכותך והטעם פריסת ככר לחם: מרודים · המ"ם שורש והנה הוא כמו מטורים וכמוהו זכור עניי ומרודי: תביא בית · בית שלך: ומבשרך לא תתעלם · כמו קרוב כמו אחינו בשרינו הוא: אז יבקע כשחר אורך · שכל רגע יוסיף האור: וארוכתך · רפואתך והוא שם כמו אעלה ארוכה לך ויש אומרים כן ארוכתך ימי גבול החולי על כן מלת מהרה: והלך לפניך צדקך · יאספך · כמו מאסף לכל המחנות והנה יהיה שמור: אז · מתוכך · מקרבך והטעם על המחשבה או מתוכך מתוך ישראל וטעם מוטה העבדים: שלח אצבע · שם הפעל משקל כשכב אדוני המלך כאילו אמר לשלוח יד להכות רעו או לקחת הונו גם ודבר און שם הפעל: ותפק · כטעם ויפק רצון מיי' והנה נפשך כדרך פעול: ונפש נענה תשביע · לעולם ענוי דבק עם נפש הוא צום ומלת תשביע לעדה: וזרח בחשך · אפי' בחשך לילה יזרח אורך והטעם כאשר תבוא רעה לעולם אתה תנצל: ונחך יי' תמיד · והטעם שהוא יהיה עמך בכל מקום שתלך: בצחצחות · כמו צחה צמא הפך הריווי · ועצמותיך יחליץ · יש אומ' כמו ידשן בלי חבר ואחרי' אמרו יחזק כמו חלוצי צבא ויש אומרי' שיחליץ כמו יחלון כאשר מלאנו ישליח ישלח ישמיח ישמח וזהו הנכון כי הנה הוא כמו שומר כל עצמותיו והנה יחלצם משבר: לא יכזבו · כמו יכרתו וכזב מגזרתו כי הוא דבר שאינו עומד כי מהרה הוא: ובנו · הבונים היוצאי' ממך: מוסדי דור ודור · שהיה על מוסד שיעמוד לדור ודור: תקומם · כמו משובב: נתיבו' לשבת · אחר שאינם הולכים עליה' בני אדם לשבת: תשובבם: אם · יי' ינחך תמיד אם תשיב משבת רגלך או הוא דבק עם משובב נתיבות גם הוא נכון וטעם משבת מלכת בשבת: עשות חפציך · הטע' כפול: וקראת

רד"ק

הכזה · אין הצום הנרצה התענית מלאכול ומלשתות וכפיפת הראש כמו האגמון והוא הגומא שכופף ראשו ולא הצעת השק והאפר כי אין המעשי' האלה הנבחרי' ונרצי' אם לא בלב נשבר ובמעשים טובי' ושוב מדרכים רעים: הלא זה · חרצבות רשע · קשורי רשע · וכן כי אין חרצבות למותם · כי נוטשה הרשע כשיתחזק ידמה לקשר שלא יוכל אדם לפתחו ולהתירו כי אם בטורח גדול · וכפל הענין במלות שונות: והת' התר אגדות מוטה · כי מוטה כמו רשע שממטי' העניי' מן ימיטו עלי און · או יהיה המוטה שם העול · כמו ויקח חנניה את המוטה · דמה דחקם העניים ונגשם אותם כאלו ישימו עול ומוטה על צוארם · ויונתן תרגם שרי קטרי כתבי דין מסטי: ושלח רצוצי' חפשי' · הם העבדים שהם רצוצי' ושבורים בני אדוניה' עובדים על לא תרדה בו בפרך ולא ישלחום מקץ שבע שני' כמו שהוכיח ירמיהו הנביא ג"כ בני דורו על זה: מוטה פירשנוהו: הלא פרוס · הפרים היא הבציע' ידוע בדברי רז"ל בענין חתיכות הלחם מברדוהא"כ בוצע וזולתו: מרודי' · כתרגומו מטלטלין · וכן עניים ומרודין עניה ומרודי' ענין טלטול: ומבשרך אל תתעלם · להאכיל הרעב ולכסו' הערום הוא חיוב לכל ישראל אבל מי שהוא קרובו הוא חייב יותר זה: ואם יראה אותו שהו' עני לא יעלים עיניו ממנו עד שיצטרך לשאול מאחיו אלא חייב להלוו' לו ולפתוח לפניו דרכים שיראה בהם: ומבשרך · כמו איש איש אל כל שאר בשרו · ומי שעושה המעשי' האלה מוחזק הוא שמקיים כל המצות אלא זכר מעשי' אלו שהם הפך המעשי' הרעי' שזכר: אז · אם תעש' מעשי' אלו לא תצטרך לצום ולשק ואפר ויבקע כשחר אורך · כמו השחר שהולך ואור עד נכון היום: אורך · רוצה לומר הצלחתך: וארוכתך · מהרה תצמח רפואתך אם בא עד עתה עליך רעה בגופך או בממונך · עתה בהטיבך מעשיך תצמח רפואתך מהרה כצמח האדמה שהולך וגדל כן תהיה הצלחתך זה יהיה בעולם הזה ובעולם הבא: והלך לפניך צדקך · כשתמות כבוד ה' יאספך אל מקום הכבוד אשר נפשות הצדיקי' צרורות שם בצרור החיים · ושנה זה הענין ושלש במלות שונות לחזק הענין אלא שבפעם שנית פרט דברים שזכ' בכלל ובפעם השלישית זכר בפרט שמירת שבת שהוא יסוד גדול לכל המצות כמו שפירשנו למעלה: אז תקרא · כי עתה בעשותך המעשים הרעים תאמר למה צמנו ולא ראית אבל בהטיבך מעשיך תדע שתענה אותך בקוראך אלי ואראה צומך ואשמע תפלתך: אם תסיר · אם תשוב מהמעשים האלה הרעים ותעשה מעשים טובים: מוטה · פירשתיו: שלח אצבע · מקור כמו שאמר למעלה ולהכות באגרוף רשע · אמר אם תסיר אותו המעשה הרע ואפילו שלח אצבעך תסיר כדרך בני אדם המריבים שישלח אצבעו האחד אל פני חברו לא שיכנו · וכן תסיר דבר און שלא תריב עם רעך אפילו בדברים · והכל הוא בכלל חרצבות רשע שזכר: ותפק לרעב נפשך · ואלה המעשים הטובים שתעשה שתוציא לרעב נפשך ורצונך · כלו' כשתפרוס לו לחמך ברוח נדיבה תעשה ובהסבר' פנים שיכיר כי ברצון ובלב טוב אתה נותן לו · וכן על הכסו' שכבר זכרו: ותפק · כמו ותוציא · וכן ויפק רצון מה' · מפיקים מזן אל זן: תשביע שתהיה פרוסת הלחם שתתן לו כדי שבעה: כצהרים · אם היה לך אפלה וצרה תשוב כמו הצהרים שהוא חוזק אור היום: ונחך ה' · בדרך ה' נחני בצדקתיך · כלומר תמיד ישגיח עליך בכל אשר תפנה: בצחצחות · ענין יובש · כמו צחה צמא בעת שיהיה צמא וחסרון טוב בעולם הוא ישביע נפשך: ועצמותיך יחליץ · ידשן · על דרך ושמועה טובה תדשן עצם · וזכר העצמות לפי שהם מוסדות הגוף · וכענין זה אמרו רבותינו ז"ל העובר לפני התיבה ביום טוב של ראש השנה אומר החליצנו ה' אלהינו · כלומר השביענו ודשננו במצותיך או פירוש הניחנו כי כן פירשוהו לשון מנוחה · ואמרו כי בארבע לשונות נשתמשו בלשון הזה ישלף · ישזבן · יזין · יכיח · ישלף כמו וחלצה נעלו · ישזיב כמו חלצני ה' · יזין כמו חלוצי תעברו · יכיח כמו ועצמותיך יחליץ · היך מה דאת אמר רנה והחליצנו: כגן רוה · שיש בו מעינות ישקיהו והוא רוה ושבע תמיד והירקות אשר בו לחים: או תהיה כמו מוצא מים והוא המקור אשר לא יכזבו מימיו כי אפי' בעת היובש הוא נובע · וכלו' הדבר הוא כזב כאלו מכזב בו שלא היה שם מעולם · על דרך כחש מעשה זית ותירוש יכחש בה: ובנו ממך · כי כמו שהמעשי' הרעים מחריבי' הארץ כן המעשים הטובים מישבים אותה: ופי' ממך · המעשי' הטובי' היוצאים ממך יבנו חרבות העולם החרבות שהיו זמן רב: מוסדי דור ודור · המוסדו' שנפלו זה דור ודור אתה במעשיך הטובי' תקומם אותם: וקורא לך גודר פרץ · בני העולם יקראו לך כי בזכותך ובמעשיך הטובי' יגדרו הפרצו': משובב נתיבו' לשבת · כי בחרבן הארץ הנתיבות שוממות אין עובר בהם · כמו שאמר דרכי ציון אבלות מבלי באי מועד · ויאמרו עליך כי אתה המשובב הנתיבות לעבור בהם לשב' כי מפני ישיבת הערים ישובו גם כן הדרכים · ויונתן תרגם ויקרון לך מקום ארח תקנה מתיב רשיעיא לאוריתא: אם תשיב משבת · מלכת בשבת חוץ לתחום · ואמר אם תשיב כלו' אם היית הולך בדרך ונזכרת שהוא שבת והשיבות רגלך אחור מלכת עוד לכבוד שבת כל שכן עשות חפציך שהוא כולל המלאכות שחייבין עליהם מיתה כי אפילו ללכת חוץ לתחום שהוא כלאו אמור עליך ותשמר ממנו: ביום קדשי · שאני קדשתי כמו שאמר ויקדש אותו והקדוש הוא שהבדילו משאר הימים · ופירוש עשות חפציך מעשות · ומ"ם משבת עומדת במקום שנים · ורגלך · ותפצך · חסרים יו"ד הרבים · ורבותינו זכרונם לברכה פירשו רגלך דרך המקרא לשון רבים שאמרו רגלו אחת חוץ לתחום יכנס שנאמר אם תשיב משבת רגלך · דגליך קרינן · כלומר אף על פי שכתוב רגלך בלא יו"ד יש אם למקרא: וקראת

אורים ותומים

הכזה יהיה צום אבחרהו וכו'. אין כורך אל צום אלא כיום שצריך לענות הנפש ענפש; אבל הדברים הנאמרי' והוא אבל סקאפ ורומה לה אין התשובה אלא פתח ההגונות. רמז: וזהו: הלא זה צום אבחרהו פתח וכו' וזהו: הניכון ואחר הפירוק והוא הצות שפעולות טובות הפך הראשונות כי החולי ירופא בהפכו וזהו: הלא פרוס לרעב לחמך ולפיכך: צריך שהאדם אל ג' דברים והם לחם ושמלה ובית כי זה כל צורך בני אדם אשר עליו השיב לא שהוא אוכל ובכיתי אין לחם ואין שמלה בי אמפ"י שבית לג בית אסב שמנו שתים ולכן יעקב בשאלתו עמנו יתן לחם ולאכול ובגד ללבוש ושבתי בשלום אל בית אבי אחר שבאמן הואת יהיה בית אלהים. ירבי כדר שלא יבקש בית אלא בית אלהים ולכן אחר הזה הפשתה פותח בצדקה ראשי שיפתח ג' אלה ועליה' אם' הלא פרוס ולפי שגדול כחן של בעלי תורה אל עושה מצוה לבד ביאר בכנמות שתיקן ואמר אז יבקע בשחר אורך יר' תאים לו אור אבל לא אור יקרות וקפאון כלו לא כאור נוגה בלך ואור עד נכון היו' אבל כאור השחר לבד ועוד שזה כאור צריך שיתניתו לו ולספותיו השבעיות עם קיו' שיפהרם אל וזהו אז יבקע כשחר אורך וארוכתך מהרה תצמח אמר כאמת בעלי תור' גדולה עליהם כי אורה גדול' מאד כנסרים ועוד שאפי' יצטרכו לה בתני בלילה או השיר אור אותו שמצטרך אליו וזהו ותפק לרעב נפשך ונפש נענה תשביע ידי בצתוכית התכמ' ... בנפשך להשבים ולרוות נפש אותו הנפש או יורת בחשך אורך ולא תצטרך אליו כלל להפתין ... גדול כ"כ כאור הנשפים ודקדק אומרו כאן ... נענה כי בפעולות ... ידבר מה שלא אמר כן עד עתה: ונחך ה' תמיד ... כלל שתיהם נסיב ... לגופו אם לנפשו על כה אמר רבנו' על נפש ונחך ה' תמיד הב' ... אור הגפן ... ביום ... ועליו אמר והשביע בצחצחות ... יותר ... אלהינו ... ועצמותיך יחליץ ... עליו ... ובנו ממך חרבות עולם אמר ... אלהינו גדולה כ"כ כי אף הדרכים והחרבות ... מפני ... שבת ביהודי ... בו ... מקום מיושב מבני ישראל ... וקורא לך גודר פרץ משובב נתיבות לשבת כי הכתיב ... אם תשיב משבת רגלך וזהו דרשת ספיכתו:

אמר עוד אל תחשוך להודיע קושי ערפם שצריך התמד' לתוכחותם כי לא ישובו בפעם אחת כי כולי האי ואולי יועילו או נוהו כן גם מבחינת שהם חזקו פניהם מסלע לחרף ולגדף את מוכיחיהם לז"א שלא יחשוך מפני מלהוכיחם אלא יקיים גוי כתתי למכים ולחיי למורטים · עוד נוהו שלישית בשופר הרם קולך וזה אינו מבחינת הרמת קול כשופר שכבר אמר קרא בגרון אבל מבחינה אחרת כמו שיש בשופר קול פשוט והיא התקיעה ויש בו קול התרועה מורכב מקולות דקים מאד ויש בו שברים מורכב משניהם לז"א כשופר הרם קולך לדבר דברים פשוטים כדי שיבינו ההמון ודברים דקים ודקדוקים כתרועה כדי שישמעו המבינים וידעו דעת ודברים בינוניים כענין השברים כדי שיבינום הבינוניים וזהו כשופר גם מבחינה שנית כמו שהשופר בא בעתו בר"ה וביום הכיפורי' כך אתה ירים קולו בזמנו כי דבר בעתו מה טוב (וק"ק לשון הרם קולך שהר' שהדמוי אל השופר הוא בהרמת קול לא מהבחינות שהזכיר מהרי"א) ולפי שהמוכיחים יוכיחו לדלת העם כי יפחדו מהכו' הכפתור הגדולים ויועצי ארץ לז"א והגד לעמי פשעם הגדולי' תחלה ואח"כ ולבית ישראל חטאתי' וכמו שאחז"ל לעמי אלו ת"ח ששגגות נעשית להם כזדונות ואח"כ לבית ישראל חטאת' לדלת עם הארץ עד כאן: ולע"ד כבון מה ששמעתי בהדמות השופר שהו' אל השופר עצמו לא אל קולי אל השופר קצר מאד מהצד האחד והולך הוא ומתרחב עד שיתרחב מאד מהצד השני כך קרא בגרון באופן שאל תחשיך וזה יהיה ממה שהתחיל בהדרגה מהמעט הולך ומתגבר וז"ש כשופר הרם קולך: ולי אפשר קרא בגרון קול חזק אבל אל תחשוך וזה יהיה ממה שהרמת קולך תהיה כשופר הזה שלא יהיה קול זדוני כי יבעטו העם בך ובתוכחתך אבל תהיה הרמת קולך כשופר בתחילה פשוטה לפני התקיע' שהוא קול נעים ואח"כ בשברים בשברון קול לשבר לבבותיהם וכן תרועה תרועם בשבט ברזל ככלי יוצר תנפצם ושוב תקיעה שיהיה דבורך בתחילה בנחת עם הבריות ואחר שירגלו כך תדבר אליהם קשות שמאל דוחה וימין מקרב' בתקיעת אחרונה שתהי' תחילתך שלוה וסופך שלוה ובאמצע היסורין בשבט פיך דברים קשים כשברים ותרועה וזהו אל תחשוך כשופר הרם קולך · או יאמר כשופר הרם קולך מבחינה אחרת מה השופר הזה משולש בקולו התקיע' אל הצדיקים כיתקע שופר בעיר ועם לא יחרדו ועם אלו ת"ח יחרדו בלי ספק בתקיעה לבד · והשברים אל הרעים וחטאים לה' מאד שברון ישברם והבינוניי' בתרועה לפי שהתרועה מורכבת בסודה מהמדרגה בינונית בין התקיעה ובין השברים באופן שכיוצא בשופר תהיה ג"כ הרמת קולך והוא מה שפי' ואמר והגד לעמי פשעם אלו ת"ח ולבית יעקב חטאותם לכל אחד כפי ערכו יהי' הדיבור ואפשר שהתקיע' היא אל דלת העם והיינו אם יתקע שופר בעיר ועם לא יחרדו על דלת העם כי עם לחוד ועמי לחוד שעמי בכנוי פירשוהו חז"ל על ת"ח באופן שלדלת עם הארץ צריך פתוי לקרב' וכמו שפי' בכלי חמדה בפסוק חכמות בחוץ תרונה שהחכמה האלהי"ת לאותם בחוץ מהדרך היסר מדרכה אליהם תרונה ברינה לקרבם · אמנם אל הת"ח השברים כי אשמם של העם בראשיהם אלוהת"חוז"ש והגד לעמי פשעם אלו ת"ח כדאז"ל להם תהיה מדבר בלשון הגדה דברים קשין כגידים כמ"ש חז"ל בפסוק ותגד לבני ישראל דברים קשים כגידין אמנם לבית יעקב אלו הנשים כה תאמר באמירה ובלשון פיוס ולשון רכה:

ואותי יום יום וגו' ר' אידי אבוה דר' יעקב בר אידי הוה רגיל דהוה אזיל תלתא ירחי באורח' והוה יתיב חד יומא באושפיזא והדר אתי והוו קרי ליה בר בי רב דחד יומא איחלש דעתיה והוה קרי לנפשי' שחוק לרעהו אהי' קורא לאלוה ויענהו א"ל ר' יוחנן במטו מינך לא תיענוש רבנן נפק ר' יוחנן לבי מדרשא ודרש ואותי יום יום ידרושון וכי ביום דורשין ולא בלילה אלא כל העוסק בתורה אפי' יום א' בשנה משמה מעלה עליו הכתוב כאילו עוסק כל השנה כולה עכ"ל: ולע"דן לדקדק דכיון שהפסוק הזה מדבר על הבלתי הגונים שהרי הנביא מתרעם עליה' ודעת דרכי יחפצון כגוי אשר צדקה עשה וגו' וא"כ איך יתכן לפרשו על כל העוסק בתורה אפי' יום א' בשנה משמה מעלה עליו וגו' ועוד מהיכן יליף יום א' בשנה דילמא יום א' בחודש או בשבת' ונראה שדקדקו חז"ל דהי"לל ואותי יום יום דורשין מאי ידרושון אלא ה"ק הלואי אותי לשמי יום יום ידרושון דיום אחד בשנה היה מספיק להם ואז יאות להם שדעת דרכי יחפצון וישאלוני משפטי צדק אמנם עתה שאינ' דורשים אפי' יום אחד אין ראוי להם להתרעם עלי ולמה בשנה דשתם גבול הקף הוא שנה שמקפת מיום עד יום כיוצא בו שמקיף השמש לאותה נקודה וזהו יום יום ידרושון ולקולא דייקינן כיון דהאמר הלואי אותי יום יום ידרושון ולא אמר תמיד ידרושון יום יום על כרחיך היא יום להשנה · ואפשר דמכפל יום יום דריש האחד ליום כפשוטו והשני לשנה שהשנה נקראת ימים כמ"ש ימים תהיה גאולתו וכן ימי' או עשור ואותי יום אחד חשוב כאילו שנה ידרושון ועכ"ז אין דורש אותי והיינו ידרושון בלשון עתיד ומעלה עליו הכתוב כאילו עוסק כל השנה ומתיבת ואותי למדו לשמה והכרח פירושי מצד הקושיא שאמרו וכי ביום דורשין וכו' אם כן הי"לל תמיד ידרושון ולא הי"לל יום יום ידרושון דיש לטעות ולו' דווקא ביום אלא יום א' כפשוטו ויום השני לשנה ולפי שת"ח מרבים שלום בעולם וע"י עסק התורה קיום העולם לזה קרא פסוק זה שחוק לרעהו אהיה רבנן · הם הם רעהו כביכול שהרי רבנן הם שוחקים קורא לאלוה שאתמיד בלימוד כדי שלא ישחקו עלי רבנן או קורא לאלוה דרך צעקה על השוחקים והיינו דקאמר לי' במטו מינך לא תענוש רבנן · ועיין רש"י ז"ל והרא"בע ז"ל וכן הרד"ק כדרש"י ז"ל: ומהרי"א ז"ל ואותי יום יום ידרושון דורשים לדעת מהותי ודעת דרכי יחפצון כמו ששאל משה הודיעני נא את דרכיך והיה ראוי תקדם להם המוסר והמדות ושלימות המעשה וז"ש כגוי אשר צדקה עשה כבר הראוי והכאות הוא שישאלוני משפטי צדק ללמד אות' תיקון המידות ואח"כ יאות לחפוץ להתקרב אל האלהים וז"ש קרבת אלהים יחפצון וכן א' שע"ה שמעו מוסר וחכמו מוסר שהוא שלימו' המידות תחילה ואח"כ חכמו באלהיות (והוסיפו המפרשים ואל תפרעו לשון מפרע לא תעשו אלא הסדר הזה המוסר תחילה ואח"כ וחכמו ולא תפרעו בעשותכם למפרע) והדרך השני שהם היו מתלוננים' שהיה מגיע אליהם כמעשה הרשעים והם צדיקים בעיניהם והם אז' ואותי יום יום ידרושון שהיו עושים קושיות ודרשות וספיקות הרבה ודעת דרכי יחפצון באיזה דרך אני מנהיג העול' עד שיגיע' אליהם כן והוא מה ששאל משה ע"ה הודיעני נא את דרכיך ואחז"ל שבקש לעמוד על שלות הרשעי' ויסורי הצדיקים ולהיות שאלות כאלה לא ישאלם אלא המחזיק עצמו לצדיק לז"א ודעת דרכי יחפצון כגוי אשר צדקה עשה בינו לבין חבירו ובמה שבין אדם למקום משפט אלהיו לא עזב כך המזוייפים האלה ישאלוני משפטי צדק שהיו רוצים להשפט עמי בצדק ולעשות עמי מלחמה וז"ש קרבת אלהים יחפצון מלשון קרבא תרגומו של מלחמה ואומרים בתלונתם למה צמנו ולא ראית תעניתינו ע"כ: והרב צ"ע ז"ל בשער מ"ח ואותי יום יום ידרושון ירצה שידרשו אותי ובכל יום בבית דין לתבוע ממני מזונות ופרנסה ואם אמנע מתת יאמר שאינם יודעים דרכי כלו' שדרכי לא יתבוננו · והתימה כי כגוי אשר צדקה עשה ומשפט אלהיו לא עזב ישאלוני משפטי צדק ויחפצו להקריבני אל האלהים לחייבני בדין ע"כ: ובשער ס"ג הביא כדמהרי"א כשני השיטות הנז"ל: ולע"דן שאמר כמתרעם על הדור ההוא שאותי יום יום לבד ידרושון שאינם דורשין אותי אלא יום א' לבד כבר בי רב דחד יומא ועכ"ז מתרעמים ודעת דרכי יחפצון כאילו היו מתמידים וז"ש כגוי אשר צדקה עשה ומשפט אלהיו לא עזב לא עזב אפי' רגע קטן כך ישאלוני משפטי צדק ודין צדיק וז"ש קרבת אלהים יחפצון שכל חפצם הוא יחדיו למשפט נקרבה עד האלהים יבא דברינו · או יאמר כי בהיותם כמתאוננים בעיני ה' לא היה זה יום במקרה אלא יום יום זה אחר זה בתמידות · או יאמר ואותי יום יום ידרושון כמו כי יבא אלי העם לדרוש אלהים לדרוש התדבקות האלהי וג"כ דרכי הישרים יחפצון שאודיעם ואורה להם עוד דרכים שהנה רוצים עוד מצוות ומעשים טובים כגוי הזה אשר צדקה עשה מדעתו לקיים אפי' מה שלא נצטווה ז"ש אשר צדקה עשה ואפי' מה שלא נצטווה כי על החלק המצווה בו ומקיימו אמר ומשפט אלהיו לא עזב מה שגזר עליו ומה שחייבו והוא משפט אלהיו לא עזב כך אלו ישאלוני משפטי צדק כאילו המשפטים שנתתי להם קיימום כולם והם חפצים במשפטים אחרים יותר ויותר מרוב החשק להתקרב אל האלהים וקבלת עול מלכות שמים עליהם · או יאמר כגוי אשר צדקה עשה וגו' לפי שהמקיימי המצות יש בהם שתי בחינות האחת בבחינת המצוה אותם והב' מצד עצמם היותם שלימות ועל שתי הבחינות האלה אמר כגוי אשר צדקה עשה מצד צדקות המצוה עצמה ושלימותה והבחינה של המצווה אותה אמר ומשפט אלהיו לא עזב ככה אלה ישאלוני משפטי צדק שאצווה להם עוד מצות ומשפטים צדיקים ותורות אמת שיהיו שלימים מצד עצמם וג"כ קרבת אלהים יחפצון שהחפץ שלהם והכוונה הנכונה בקיומ' יהיה קרבת אלהים להתקרב אליו בבחינת היותו הוא המצוה וזהו אשר יחפצון לא זולת ובכלל זה שאין כוונתם במצווה מרובות כדי שיתרבה שכרם אלא כדי שית קרבו אל האלהים יותר זהו קרבת אלהים יחפצון לא בשכר כי האיש הירא את ה' במצותיו חפץ מאד לא בשכר מצותיו:

למה צמנו ולא ראית וגומר הנ וגומר עיין רש"י ז"ל והרא"בע ז"ל וכן הר"דק ז"ל ומהרי"א ז"ל למה צמנו ולא ראית שלא קבלת הצום שא"כ שלא ראית באמת לא תדע הדברים שהם בכאן והיותר נכון למה צמנו ולא ראית שמא תאמר שאין לך עיני בשר לראות הדברים הגשמיים לב אכלנו או לא אכלנו הנה נשאל לך ענוי הנפש הרוחני' אשר ענינו נפשינו והיה לך לידע ענייני הנפש הרוחנית ולא תדע וזה מורה שלא תדע לא הדברים הגשמיים ולא הרוחניים אבל אני משיב להם על תלונתם זאת ולמה אראה בצומכם כיון שאין בו תשובה ולא צדקה ולא מעשים טובים אבל בהפך שהן ביום צומכם תמצאו חפץ. כלום יעשה כל אחד ואחד מכם חפצו ותאותו כשאר ימי החול ועוד שכל עצביכם (כדהר"דק) (וכתרגו' לשון נגישה) ולא די זה אלא שבהקבצם יחדיו יריבו אלו עם אלו ויכו איש את רעהו באבן או באגרוף והוא אומר הן לריב וגומר (כדהר"דק) ומזה נתבאר שלא תצומו כיום הזה להשמיע במרום קולכם אלא לשאר התכליות הרעות כנז' וזהו על דרך המפרשים והוא פי' שעיקר התענית להרחיק התאוות והחפץ הגשמי' ואתם לא כן אלא הן ביו' צומכם תמצאו חפץ התאוה ולא תרחיקו אותה אדרבה אז ביום צומכם תמצאו חפץ ותרחיקו הדברי' המעכבים ועוד למה תעשו דבר גדול מהצום עד שאתם מתרעמים עליו ואו' למה צמנו וגומ' הלא לסיבה כל דהו תצומו בהיות לכם איזה ריב או מצה עם חבריכם א"כ אין הצום דבר גדול כ"כ ז"ש הן לריב ולמצה תצומו ולא תאכלו לסיבת הריב ומצה גם להכות באגרוף רשע ר"ל שאסיפוכה באבן לסיבת המכה ילום עפ"י הרופאים המונעים ממנו המאכל והמשקה לרפואת המכה שהוכה ואפשר שאמר לא תצומו כיום על יום הכפורים שהוא יום ה' הגדול שלא היה צומם כיום הכיפורים שהוא להשמיע במרום קולכם ואפשר שיהיה ולא כיום שלא היה רצון שלהם כפי מה שיאות למעלת היום וקדושתו שהוא להשמיע במרום קולם והם לא היו משמיעים קולם במרום בתפילות הן וא"כ לא היה הצום כפי ערך מעלת היום עד כאן: ולע"דן לדקדק למה אמר לא ראית בלשון עבר ואמר לא תדע בלשון עתיד דהי"לל ולא ידעת אבל אמר שהם מתרעמים ואומר למה צמנו ולא ראית שמא תאמר לפי שחשבת' להתענו' בצום ההוא וזהו גרם לכם להזכיר עונותיכם והוא מ"ש חז"ל עיון תפילה שמזכירין עונותיו של אדם והוא המעיין בתפילתו למתי נעניתי לז"א כי זה אי אפשר שהרי עינינו נפשינו ומעת קבלת התענית היה ע"מ שלא תדע בו ולא תענכנו ולפי זה למנו הוא על הצום בפועל ממניעת אכילה ושתיה ועינינו נפשנו בכח דהיינו בקבלת התענית שהנפש מקבלת אותו הענוי וההכנעה מעת קבלת התענית ולזה יאמר בלילה של התענית ענינו והעפ"י שאוכל ושותה לא כן בליל מוצאי התענית שאעפ"י שהוא מתענה בעודו מתפלל ערבית כיון שעתי' לאכול מיד אחר ערבית בטלה ענוי נפשו או יאמר למה צמנו וגומר עינינו לפי שהצום יאמר על האכילה ושתיה וענוי על שאר העינויים כרחיצה וסיכה ונעילת הסנדל ותשמיש המיטה ותשובת הש"ית היא הן ביום צומכם תמצאו חפץ ר"ל למה תתרעמו למה צמנו וגומר שהרי ביום צומכם תמצאו איזה חפץ בזכות הצום ואעפ"י שלא ימלא כל משאלותיכם סוף סוף איזה חפץ תמצאו ומועיל לכם קצת התענית וא"כ למה אתם מתרעמים ואו' למה צמנו ולא ראית כי ראה ראיתי שהרי תמצאו וביום צומכם ר"ל בזכותו איזה חפץ וכל עצביכם תנגושו כמו מה לי עוד לעצבים וכתן עוד טענה שנית לו הוכח שלא הועיל הצום כדבריכ' הטעם ברור לפי שהן לריב ולמצה תצומו ר"ל תכלי' הצום שאתם צמים הוא לפי שאתם רוצים לריב ולמצה עמדי כמו שרבתם והמרתם למה צמנו ולא ראית וגם כן תכלית צומכם כמי שמכה הרשע באגרוף כך אתם חושבים שהרשע שלכם יוכה ע"י הצום אבל לא תצומו כיו' להשמיע במרום קולכם ולכן איני רוצה אותו ולא יודעו שכל הולך אחר התכלית וכיון שהתכלית לריב עם הש"ית ולמצה עמו לכך לא יצליחו ועוד שכוונתם בתענית לשלא תענו ותעתרו כדי לריב עמדי מצה ומריבה ובשם החכ' השלם כמ"הרר משה אלשיך ז"להה שמעתי שפי' הן לריב ולמצה תצומו רוצה לומר כשיש איזה ריב ביניכם לבין חביריכם תצומו זה על זה למסור דין על חבירו ולהכות באגרוף לרשע שעשה לו חבירו וכיון שתכלית תעניהכם כן אני אומר לכם למעני שלא תצומו והוא לשון צווי והטעם לפי שזאת המסירות דין זה על זה גורם להשמיע במרום קולכם להביא פורענות עליכם שהרי אמרוז"ל המוסר דין על חבירו הוא נענש תחילה וכיון ששניכ' מוסרים דין זה על זה תענשו יחדיו:

הכזה יהיה צום וגומר עיין רש"י ז"ל והרא"בע ז"ל ומהרי"א פי' הלכוף וגומר שכל אלו הם דברים מבחוץ שיעשה אותה האדם לרמות בני אדם ולזה אמר הלזה תקרא צום ויום רצון לה' כי יום רצון הוא שיזכיר הלא זה וגומר ע"כ: ולע"דן לדקדק כפל הכזה יהיה צום וגומר ואומרו הלזה תקרא צום וגומר באחד מהם יספיק והוא אומרו הלזה תקרא צום שממעטו אפילו מקריאת שם אמנם הלא זה צום אבחרהו איכו מיעטו אלא מהיותו צום נבחר:

ונראה שהפסוק מדבר בשני חלוקות האחת ענות אדם נפשו בעינויים המחוייבים באכילה ובשתיה ורחיצה וסיכה ונעילת הסנדל ותשמיש המיטה ולזה אמר על זה הכזה יהיה צום אבחרהו יום ענות אדם נפשו ר"ל צום הוא שהרי מענה נפשו אבל לא צום שאבחרהו אמנ' בחלוקה השנית אמר הלכוף כאגמון ראשו וגומר שהם תנועות מהצום אבל הוא אוכל ושותה על זה תמה ואמר הלזה תקרא צום שאפילו קריאת שם צום לא יתכן באילו של לכיף כאגמון ראשו וגומר זאת ועוד לו הוכח שנאמר שיקרא צום אבל יקשה וכי יום א' של רצון איך ירצה על כמה ימים של רוגז וכעס שהכעיס בחטאיו לה' ז"ש ויום רצון לה' היתכן שיו' אחד יהיה רצון לה' לרצות בו מאפר חטאו על הנפש תמיד בכל יום ויום או יאמר ויום רצון מקושר עם הלזה תקרא צום שאין ראוי לקרותו צום אלא אפילו יום רצון בעלמא לה' אין ראוי ליקרא מצד כפיפת ראש והצעת שק ואפר ובקרבו ישים ארבו כי ה' יראה ללבב עקוב הלב ומראה עלפיים מחסידות כי הצום האמיתי הוא כמו שמפרש ואמר הלא זה צום אבחרהו וגומר נמצא הכתוב שתי חלוקות האחת הכזה יהיה צום אבחרהו יום ענות אדם נפשו שזה ולא כיוצא בזה יהיה נבחר וז"ש כזה והחלוקה השנית היא מתחלפת הלכוף וגומר:

הלא זה צום אבחרהו וגומר עיין רש"י ז"ל והרא"בע ז"ל וכן הר"דק וכן מהרי"א ז"ל בקירוב: ולע"דן שאחר שאמר בפסוק הקודם שאין בחינת שלימות בצום מצד עצמו כמ"ש הכזה יהיה צו' אבחרהו האם מצד ענות נפשו לא יתכן שיועיל והכריח כן שאם היה שלימות מצד הצום מבחינות ענוי הנפש לא היה מצוה יום אחד לענוי ז"ש יום ענות אדם נפשו שהיה הענוי מחוייב ברוב הימים כיון שהעצמי הוא השלימות אמנם להיות שלימות התענית מצד התכלית בבחינת ההתעוררו' שמתעורר האדם בו ביום הענוי לשוב אל הש"ית בהיותו מעונה תתעצם השכלתו ויבין לחסורו ויאמר אם הגוף הזה על שלא אכל חוקו יום אחד הגיע אליו החולשה הגדולה לגופו הנפש הזאת בהתענה שלא עשתה מצות כלל כוה הענוי האמיתי הנפשיי וזהו הכזה יהיה צום אבחרהו רוצ' לומ' הלא זהו התכלית בכו' שמסבתו אבחרהו הלא הוא שהצום מעורר לפתח חרצובו' רשע וגומר בין אדם למקום ובמה שבין אדם לחבירו אמר התר אגודות מוטה כדמסיק לשלח רצוצי' חפשים שהו' במה שבינו לעבדי' כנ"ל במפרשים ז"ל והו' מוסיף על ענין ראשון או אפש' לפרש פתח חרצובות רשע במה שבינו"ל' לחבירו התר אגודות מוטה בין למקום שהם אגודות אגודות מעבירו' ואחר כך תשוב בתשובה שלימה לשאור שבעיסה שהוא סיבת כל המוטה תנתקו אותה מהלב אשר אולת קשורה בלב נער מכוער מן המצוות ז"ש וכל מוטה תנתקו ע"ד מה שפירשו חז"ל בפסו' והסי' ה' ממך כל חולי זה יצ"הר והטעם לפי שהו' סיבת כל חולי כן כיוצ' בו כל מוטה תנתקו ואחר שהזכי' משפט התענית ותכליתו סמך אחריו הלא פרוס לרעב וגומר דהגרא דתעניתא צדקתא:

הלא פרוס לרעב וגומר חז"ל אמרו למזונות אין בודקים אלא הלא פרוס לרעב לחמך מיד בלי בדיקה אמנם לפרנסה בודקין שנאמר כי תראה ערום שתראה שהוא ערום והיוערמ' ורמאות בדבר או וכסיתו וזהו המוסכם בגמרא · עוד פי' שם הלא פרוס לרעב ואם לאו לרעבו של עשו והיינו ועניים מרודים ואם לאו ועניים מרודים מהע"ה והע"פי כן כתב לצדקה שנאמר ונוגשיך צדקה ועיין רש"י ז"ל והרא"בע וכן הר"דק ז"ל וכן מהרי"א ז"ל והוסיף בקשר הלא פרוס לומר שהצדקה הוא צורך שיתחבר אל הצום וזהו הלא פרוס לרעב לחמך ואחר שיתשיב לותם כאילו הם בשר מבשרו וזהו ומבשרך לא תתעלם שלא תתעלם מהם כאילו הם בשרך ובעשותך טובה עמהם כאילו איכך מתעלם מבשרך ע"כ: ולע"דן בענין קשר הלא פרוס וגומר עם הקודם מה שכבר זכרתי בפסוק הקודם קרוב לדמהרי"א דהגרא דתעניתא צדקתא והרחיב עוד שזהו הלא פרוס לרעב מהצום והתענית תפרוס לו לחמך כי רעב הוא מהענוי ועני הוא שלא נתחזק במאכל מרובה קודם התענית נמצא שהוא רעב מסיבת עוניו ומסיבת רעבו זאת ועוד אפשר לפי שדבר במה שבין אדם לחבירו שאמ' התר אגודות מוטה לפי הפי' האחד שזכרנו ושלח רצוצים חפשים לז"א הלא פרוס לרעב מאילו שהוצאת לחירו' תפרוס לחמך הענק תעניק לו מגרנך ומלחמך והזהיר אגב אורחי' כמה זרוזים במשפטי הצדק' האחד שלא יתן הצדק' מהמותרו' שיותירו לו משבעו כי זו צדקה גרועה ועוד שהרעב ישתכן ביני ביני לז"א הלא פרוס לרעב לחמך שהככר בעודו שלם תפרוס אותו ותתחכהו כדי לתת לרעב נמצאת הכתיב' מראשית והשנית הלא פרוס בלשון מקור המורה על ההתמדה תמיד פרוס לרעב ולא פעם ביובל או אפשר שמורה על שצריך שתהיה פרוסה ועומדת מוכנת לרעב כדי שלא יצטער העני בעוד שאתה פורס אותה וזהו שלא אמר הכרים לרעב והסייע זה ממה שאחז"ל ויקרא רבה סדר בהר א"ר סימון הלא תפרוס אין כתיב כאן אלא הלא פרוס כבר היא פרוסה ועומדת שא"כ נגזר על האדם מה שמשתכר ומה שמתחסר ע"כ והשלישית לחמך שלא יהיה לחם סובין מיוחד לחלק לרעבים ולחם סולת לחמך למאכלך לא מנה שהוא לחמך המיוחד למאכלך ממנו תפרוס לרעב כי טוב לו עמך במאכל לחם אחד או אמר לחמך

שאע"פי

וקראת לשבת עונג · אם תשיב משבת · מצות לא תעשה · וקראת לשבת עונג · מצות עשה לענג הגוף ביום השבת במאכלים ערבים וטובים שמתוך שישבעו משאר ימים לטוב יזכור מעשה בראשית ושהאל חדשו מאין ושבת ביום השביעי ומתוך כך ישבח לאל ויפארהו בפיו ובלבבו · ותתענג נפשו בו · ופי' וקראת כמו מקרא קדש לקדוש ה' מכובד · כפל ענין במ"ש · ורבו' פירשו ביום הכפורים שאמרו מאי דכתיב לקדוש ה' מכובד זה יום הכפורים שאין בו לא אכילה ולא שתיה אמרה תורה כבדהו בכסות נקיה : וכבדתו מעשות דרכיך · זהו הכבוד שתמנע מעשות כל מלאכה · כי פירוש דרכיך חפציך ומעשיך כמו דרכי ספרתי ודרכיך למחות מלכין והדומים להם · ורז"ל פירשו דרכיך מנהגיך שלא יהא מנהגו של שבת כמנהגו של חול · כמו שאמרו וכבדתו שלא יהא מלבושך של שבת כמלבושך של חול · וכן שלא יהא הלוכך של שבת כהלוכך של חול · וכן שלא יאכל המאכלים והמשתה של שבת כשל חול · ופי לשנות מנהג עת האכילה להקדים או לאחר : ממצוא חפצך · כפל ענין במ"ש כי הוא כמו מעשות דרכיך כמו שפירש על דרך הפשט · וכת"י מלספקא צורכך · ורז"ל פירש ממצו' חפצך · בדברים שלא ידבר בשבת בחפציו · והם הדברים שצריך לעשותם בחול · ודקדקו מחפציך · ואמרו חפציך אסור לדב' אא חפצי שמי' מותרי' כמו שאמרו חשבונות של מצוה מותר לחשבן בשבת · ואמרו פוסקין צדקה לעניים בשבת · ואמרו מפקחין על התינוקות ליארס ועל התינוק ללמדו ספר וללמדו אומנות · כי כל הדברי' האלה אם ידבר בהם הם מצוה · ואפילו ללמדו במה שיהיה כדי שלא יהיה גנב ולסטים את הבריות · ואמרו ודבר · שלא יהיה דבורך של שבת כדבורך של חול כלומר שידבר בשבת בנחת ויתעט בדברים · ואמרו דבר דבור אסור הרהו' מותר ואע"פכ החסידים היו נשמרים אפילו מהרהור חפציהם אלא בחפצי שמים כמעשה החסיד ההוא שמספר במסכת שבת · וי"ת ודבר דבר ומלמלל' מלין דאונס · פי' דבר און כי כן מתרגם און אונס וזה אסור אפילו בחול : אז תתענג על ה' · אם תתענג את השב' תתענג על ה' כלומ' ישפיע לך טובות עד שתתענג עליו ותודה בו ובטובו כי מאיתו הכל ובידו · והתענוג על ה' הוא תענוג הנפש · והגאון רב סעדיה פירש תענוג הגוף כלו' תענוג גופך יהיה על ה' לא ככסילים שנא' בהם לא נאה לכסיל תענוג אבל המשכיל לא ירבה בתענוג יתר מדאי כי אם במשפט בעבור כי הוא מתעסק בחכמה ובזה יתענג יותר לא שתענוגי הגוף במשפ' ייטיבו שכלו ויחזקו כחותיו הג' והם כח הזכרונו' וכח הבחינ' וכח המחשב': והרכבתיך על במותי ארץ · כמו ירכיבהו על במותי ארץ והיא א"י שהיא גבוה מכל הארצות · כלומר אם תגלה ממנה ישליטך עוד עליה בשכר שמירת שבת ושאר המצות וההבטחה הזאת לכל בני הגלות אם הוא קרוב מזמן הגאולה יזכה לישועה ואם הוא רחוק מזמן הגאולה יזכה לתחיית המתים ויזכה לארץ ישראל ולטובה : והאכלתיך · כפל הענין במלות שונות · ואמר יעקב כי בניו הם מיוחדים בנחלה לא ישמעאל בן אברהם ולא עשו בן יצחק · וכן אמר ויעמידה ליעקב לחק לישראל ברית עולם לאמר לך אתן את ארץ כנען חבל נחלתכם · ורז"ל דרשו כל המענג את השבת נותנין לו נחלה בלא מצרים שנאמר והאכלתיך נחלת יעקב אביך · לא כאברהם שנאמר בו קום התהלך בארץ לארכה ולרחבה · ולא כיצחק שנאמר בו כי לך ולזרעך אתן את כל הארצות האל · אלא כיעקב שנאמר בו ופרצת ימה וקדמה וצפונה ונגבה: כי פי ה' דבר · וכיון שהוא דבר יקיים דברו : הן לא קצרה · אחר שהשלי' להורות' על המעשים הטובים ויסורו מהמעשים הרעים שב להוכיח' עוד על רוע מעשיהם ואמר כי לשוא יתלוננו על האל · ואומרים למה צמנו ולא ראית · ואמר להם זה שלא ראה האל צומכם ולא הושיע אתכם מאויביכם לא מפני שקצרה ידו מהושיע ולא מפני שכבד אזנו משמוע כי הוא שומע צעקתכ' ובידו להושיע אתכ' אלא עונותיכ' גרמו לכם והם מבדילים ביניכם לבינו והרי הוא כאלו אינו שומע או כאלו אין כח בידו להצילכם · ולמה מפני עונותיכם : הסתירו · עובר לשלישי : כי אם · מפורש הוא: כי כפיכם נגאלו בדם · בשפיכות דם נקי : ואצבעותיכם בעון · לשלא אצבע ולהכות באגרוף : ושפתותיכם · והנה העון במעשה ובדבור · ומלת נגאלו מורכבת מן נפעל ופעל שלא נזכר שם פועלו · ושבת הרכבה כתבנו בספר מכלל · וענינו ענין טנוף מן לחם מגואל : אין קורא · אחד מהם לחבירו להוכיח בצדק · ויונתן תרגם לית דמצלי בקשוט : ואין נשפט · באמונה כי השופט יעות דינו : בטוח על תהו · כשמדבר עם חבירו שוא שאין לבו עמו כפיו על מה הוא בוטח על תהו כי חושב בלבו שלא יגלה לחבירו אם הוא מדבר בשוא והלא הוא גלוי לפני האל וגם לחבירו יגלה יום אחד מתוך מעשיו והנה בטחונו בהבל : הרה עמל · דמה המחשבה להריון והדבור והמעש' ללידה : והוליד · נכתב ביו"ד המשך : ביצי · דמה עוד מחשבותם ומעשיהם לביצי צפעוני כשיבקעו יצאו מהם צפעונים כן מחשבותם רעות ומעשיה' רעים · ופירוש בקעו הצפעונים מבקעים אותם · כמו ביצת הצפרות שמנקר בחוטמו ובוקע הקליפה מעט מעט עד שיצא כך הם מטרידים לבם תמיד במחשבות רעות עד שיוציאם למעשה : וקורי עכביש · יריעות שאורג העכביש שאין להם תועלת וקיום והעמדה כן מעשיהם לא יועילום : האוכל מביציהם · שב לביצי צפעוני שזכר · אמר כמו האוכל ביצי צפעוני שימות בלא ספק כן המתחבר אליהם ולמעשיהם ימות : והזורה · כמו והזורה · בקמץ הרי"ש על משקל על פי אבשלום היתה שומה · ובא בסגול תחת הקמץ · כמו ולנה בתוך ביתו שהוא כמו ולנה בקמץ · וענינו כמו ותשכח כי רגל תזורה · והוא אומר על ביצי הצפעוני כשהיה זורה ברגל · אמר אם יאכל אדם מביצי הצפעוני ימות · וכן אם תזורה רגלו על הביצה תבקע הביצה ויצא האפעה וימיתהו כן כל המתחבר עם הרשעים בכל ענין שיתחבר עמהם ימיתוהו · והאפעה הוא הצפעוני ושני שמות יש לו · וכן תרגם יונתן שניהם חיון חורמנין · ותרגם והזורה תבקע אפעה · ומשחנן ומפקין חיון חורמנין מפריתהון : קוריהם · כמו קורי עכביש שאינם ראוים לעשות מהם בגד ולהתכסות בהם כן לא יתכסו הם במעשיהם כשתבא הרעה עליהם בעבור כי מעשיהם מעשה און :

וּתְעָרַע לְשַׁבְּתָא בְּתַפְנוּקִין לְקַדִּישָׁא דַּיְיָ תֵּיקַר וּתְיַקַּר קֳדָמוֹהִי מִלְּמֶעְבַּד אוֹרְחָךְ מִלְּסַפְּקָא צוֹרְכָךְ וּמַלָּלָא מִלִּין דְּאוֹנָס׃ בְּכֵן תִּתְפַּנַּק קֳדָם יְיָ וְיַשְׁרֵינָךְ עַל תּוֹקְפֵי אַרְעָא וְיוֹכְלִינָךְ פֵּירֵי אַחֲסָנַת יַעֲקֹב אֲבוּךְ אֲרֵי בְּמֵימְרָא דַּיְיָ גְּזִיר כֵּן׃ הָא לָא מִקְּפִידוּת יְדָא מִן קֳדָם יְיָ לֵית אַתּוּן מִתְפָּרְקִין וְלָא מִדְּיַקִּיר קֳדָמוֹהִי מִלְּמִשְׁמַע לָא מְקַבְּלָא צְלוֹתְהוֹן׃ אֱלָהֵין חוֹבֵיכוֹן הֲווֹ מַפְרְשִׁין בֵּינֵיכוֹן לְבֵין אֱלָהָכוֹן וְחַטָּאֵיכוֹן גְּרַמוּ לְסַלָּקָא אַפֵּי שְׁכִינְתָּא מִנְּכוֹן מִלְּקַבָּלָא צְלוֹתֵיכוֹן׃ אֲרֵי יְדֵיכוֹן שׁוּתָּפִין בִּדְם זַכַּאי וְאֶצְבְּעָתְכוֹן בְּחוֹבִין סִפְוָתְכוֹן מְמַלְּלִין שְׁקַר לִישַּׁנְכוֹן נִכְלִין מְחַשֵּׁיב׃ לֵית דְּמַצְלֵי בְּקֻשּׁוֹט וְלֵית דְּמִתְדַּן בְּהֵימְנוּתָא מִתְרַחֲצִין עַל לְמָא וּמְמַלְּלִין שְׁקַר מוֹחַן וּמַפְּקִין מִלְּבְהוֹן מִלִּין דְּאוֹנָס׃ הָא כְּבֵיעֵי חִיוֵי חוּרְמָנִין מְפַרְתִּין וּכְקַוִּין דְּעַכּוּבִיתָא סְחָיָא דְּמַן דְּאָכִיל מִבֵּיעֵיהוֹן מָאִית וּמְשַׁחְנָן וּמַפְּקָן חִיוָן חוּרְמָנִין מְפַרְתִּין׃ הָא כְּקַוִּין דְּעַכּוּבִיתָא דְּלָא כַשְׁרִין לְאִתְכַּסָּאָה כֵּן לֵית הֲנָאָה בְּעוֹבָדֵיהוֹן דְּרַשִׁיעַיָּא עוֹבָדֵיהוֹן עוֹבָדֵי אוֹנֶס וְלֵיאוּת שְׁקַר בִּידֵיהוֹן׃

וְקָרָאתָ לַשַּׁבָּת עֹנֶג לִקְדוֹשׁ יְהוָה מְכֻבָּד וְכִבַּדְתּוֹ מֵעֲשׂוֹת דְּרָכֶיךָ מִמְּצוֹא חֶפְצְךָ וְדַבֵּר דָּבָר׃ אָז תִּתְעַנַּג עַל־יְהוָה וְהִרְכַּבְתִּיךָ עַל־בָּמֳתֵי אָרֶץ וְהַאֲכַלְתִּיךָ נַחֲלַת יַעֲקֹב אָבִיךָ כִּי פִּי יְהוָה דִּבֵּר׃

א הֵן לֹא־קָצְרָה יַד־יְהוָה מֵהוֹשִׁיעַ וְלֹא־כָבְדָה אָזְנוֹ מִשְּׁמוֹעַ׃ כִּי אִם־עֲוֹנֹתֵיכֶם הָיוּ מַבְדִּלִים בֵּינֵכֶם לְבֵין אֱלֹהֵיכֶם וְחַטֹּאותֵיכֶם הִסְתִּירוּ פָנִים מִכֶּם מִשְּׁמוֹעַ׃ כִּי כַפֵּיכֶם נְגֹאֲלוּ בַדָּם וְאֶצְבְּעוֹתֵיכֶם בֶּעָוֹן שִׂפְתוֹתֵיכֶם דִּבְּרוּ־שֶׁקֶר לְשׁוֹנְכֶם עַוְלָה תֶהְגֶּה׃ אֵין־קֹרֵא בְצֶדֶק וְאֵין נִשְׁפָּט בֶּאֱמוּנָה בָּטוֹחַ עַל־תֹּהוּ וְדַבֶּר־שָׁוְא הָרוֹ עָמָל וְהוֹלֵיד אָוֶן׃ בֵּיצֵי צִפְעוֹנִי בִּקֵּעוּ וְקוּרֵי עַכָּבִישׁ יֶאֱרֹגוּ הָאֹכֵל מִבֵּיצֵיהֶם יָמוּת וְהַזּוּרֶה תִּבָּקַע אֶפְעֶה׃
ה קוּרֵיהֶם לֹא־יִהְיוּ לְבֶגֶד וְלֹא יִתְכַּסּוּ בְּמַעֲשֵׂיהֶם מַעֲשֵׂיהֶם מַעֲשֵׂי־אָוֶן וּפֹעַל חָמָס בְּכַפֵּיהֶם׃ רגליהם רגליהון

על יי' ל"א וסימ' נמסר במס'רבת' בערך ארני : קורא ו' וקמץ בקריא' וסי' וראו גוי' צדקך וכל מלכי' כבידך · ובנו ממך חרבו' עילם מוסדי דור ודור · לשום לאבילי ציון · גם לא שמע' גם · נדרשתי ללא שאלו לאופני' להם קורא הגלגל · וכל לשון עץ דבו' : במותי ג' מל' בקריאה וסימ' ירכיבהו על במותי ארץ · והרכבתיך על במותי ארץ · הנה יי' יוצא ממקומו · נשפט ה' קמצין וסימ' אין קורא בצדק · באש יי' נשפט · הנני נשפט אותך על אמרך · בא שאון עד קצה · איש חכם נשפט :

רשי

נחלת יעקב אביך · נחלה בלא מצרים כמה שנאמר ופרצת ימה וקדמה וגו' לא כאברהם שנאמר לו הארץ אשר אתה רואה ויעקב שמר את השבת שנאמר ויחן את פני העיר שקבע תחומין עם דמדומי חמה כדפירש ר' שמעון : הן לא קצרה · את אשר לא כושעתם לא מקוצר ידו הוא : הסתירו פנים · גרמו לכם שהסתיר פניו מכם : נגואלו · לשון טינוף וכן לחם מגואל : צפעוני · מין נחש רע : בקעו · איסקלור"ש בלע"ז כלו' מעשי' מכוערים שאינם לטובתם עשו : וקורי עכביש · אירינייא"ש בלע"ז וקורי אורטור"ש בלע"ז : קורי · הם כלי האורג שהשתי מוסך בהן ומגחס חברו במחברת קורות על שם שהעכביש מיסך אריגותיו בקורות : והזורה · תירגם יונתן משחנן לשון חימוץ שקורין בלע"ז קוביי"ר המחממן יוצא מהן כשהוא מבקע הקליפה: אפעה · מין נחש שהוא רע כך לא ישתלמו במעשיה' אלא רעה ועיקר לשון והזורה לשון עיצור הוא להוציא הבלוע בתוכו כמו ויזר את הגז' ועיצורו של זה הוא חימומו : ואין

אבן עזרא

וקראת לשבת עונג · שלא תעשה בו מלאכה ושתתענג הנפש בשמוע דברי תורה : לקדוש יי' מכובד · הוא יום שבת והנה פי' מה טעם מכובד והוא וכבדתו מעשו' דרכיך שאת'רגיל לעשו' בחול וכן מצאתו ממצ' חפצך ודב' דבר עתיד או בדברי העולם כי אם בדברי תורה והכלל שאנחנו צריכין לקבלה : אז תתענג · אם תקרא יום שבת עונג אז תתענג על יי' כבן שמתענג על האב : והרכבתיך על במותי ארץ · על גבהי הארץ והיא ארץ ישראל : והאכלתיך נחלת יעקב · הטעם כנגד ידבר עם בני הגולה על כן והרכבתיך גם משובב נתיבות : הן · הנה שב הנביא להוכיח עוד בני הגולה ובאחרונה אמר ואני זאת בריתי והנה כל הפרשיות דבקות וטעם הן לא קצרה דעו כי לא קצרה יד השם מהושיעכם : כי · לבין אלהיכם · למ"ד עם בין והיא לבדה תספיק או מלת בין הסתירו פני' מכם כדרך לשון בן אדם שיסתיר פניו והוכיו שלא יראה ולא ישמע : כי · נגואלו · מלה מורכבת מבנין נפעל ומבניין שלא נקרא שם פועלו : בדם · שפיכות דם והנה אצבעותיכם בעון בדבר עשוק והנה המעשה והדבור רעים : אין קורא בצדק · מוכיח : ואין נשפט · תואר השם : בטוח על תוהו · שיאמר איש לרעהו בן אעשה והוא לא ימלט דברו : הרו עמל · משל על המחשבה : והוליד · והוא הדבור : ביצי · והנה המשילם שהם כביצי צפעוני כאשר יבקעו : וקורי · ידוע ממעשה העכביש : והאוכל מביציהם · מביצי צפעוני : והזורה · היה ראוי להיות תחת הרי"ש קמץ גדול ובאה מלה זרה כמו ולנה בתוך ביתו והנה הזורה פעולה כמו כי מולים היו סוגים בשוטנים היא מגזרת ויזר את הגזה כי מי שיזרנה אז תבקע הצפעוני ויצא אפעה כמו אפעה ושרף : קוריהם לא יהיו לבגד · והנה דמה כל מעשיהם למעשה העכביש שאיננו עומד : רגליהם

אורים ותומים

אז תתענג על ה' זכור מה שכתבנו למעלה בהא' ערומים ישכון שגודות שלעים משנבו וכן אמר כאן כי יהיה עק עו מקום גבוה ואם אינו ראוי ליורש אמר והאכלתיך נחלת יעקב אביך ירצ' שנחלה הנבטחת ליעקב כלחם לאכול ובגד ללבוש וזהו בטח בדד עין יעקב אל ארץ דגן ותירוש אף שמיו יערפו טל · או יאמר אעפ"י שתשיב משבת רגלך ועשות דבר באותו יום קדוש לא יחסר כלל כי לאמך כותן : הן לא קצרה יד ה' אמר שאין ראוי שתאמין אמונת המינים שהוא בלתי יכול ולא בלתי יודע וזהו הן לא קצרה יד ה' מהושיע וכן לא כבדה אזנו משמוע וזאת התשובה למאי דסליק מיניה על הבטחתו והאכלתיך נחלת יעקב אביך כי פי ה' דבר : כי אם עונותיכם אמר כי כשם שהשכל בפועל חי מדבר כן האדם זה גדרו חי מדבר אלא שיש הבדל ביניהם כי זה האדם להרכבתו החומריית נשאר אפשרי על החטא ובעל בחירה והוא ית' ולא המלאכי' וזהו כי אם עונותיכם היו מבדילים ביניכם ובין אלהיכם כי ההבדל הוא [illegible] ... לדבר שקר וז"ט ג"כ בשפוך אין קורא בצדק : בטוח על תוהו ירצה שהיו בטוחים במעשים הרע על דברי תוהו והוא הכחשתו ית' או על שכל תוהו וכן בנחשם על זה יעשו הרע בשפין הרה עמל ויולד שקר ויוליד און : ביצי צפעוני בקעו האו' שהי"ת אינו משגיח יאמר שהוא כן לרוממותו ומראה פנים כאלו לחשיבותו יאמ' והוא מסוה על פניהם וזהו הנמשל כביצי צפעוני וקורי עכביש כי מבקעים ביצי צפעוני והוא רוע מעלליהם אמנם משיה על פניהם היא קורי עכביש שירא' והפני' עליו לדקותו ולא יועיל דבר וזהו ולא יתכסו במעשיהם אבל מעשיהם מעשה און ופועל חמס בכפיהם כי מרמה היא בפיה' לומר כי לרוממותו לא ישגיח ובמשך ענבה היא פועל חמס :

מנחה גדולה

אין קורא בצדק כאשר יהי' איש קורא וצועק על חבירו שחייב לו אינו קורא בצדק כי אם בשקר ועי"כ אין משפט באמונה ע"י הדיינים כי כוונת הקורא יקובל לפני הדיין באמור פלוני חייב לי הוא בוטח על תהו שאומ' מה אני יכול להפסיד אלא שלא יותן לי דבר ואלא בתהו בידי כזה אני בוטח שלא יהיה לי הפסד רק שיגעתי לריק ועי"כ ידבר שוא וזהו בטוח על תהו ודבר שוא והנה ע"י מה שטוען הרה עמל

[illegible]

שאעפ"י שמזונותיך מלומלמים תעשה מהם לדקה כמ"ש הכתוב אם שלמים וגומר שפי' חז"ל על המלומלמים יעשה מהם לדקה וזהו הלא פרוס לרעב לחמך שאעפ"י שיחד כולו הוא לחמך ר"ל סיפוק אכילתך הלא פרוס שתפרוס ממנו חלק לרעב והשארית תאכל או אמר לחמך שהוא שלך להוציא את הגנוב ואת הגזול כי אעפ"י שהוא ללדקה הב"ה שונא גזל בעולה ומה שלא אמר הלא פרוס לרעב מלחמך הודיע שהכתיבה הזו תרחיב לך והו' הו' לחמך וזהו אפשר שכוון הכתוב במ"ש אם שלמים וכן רבים אם רואה אדם שמזונותיו מלומלמים יעשה מהם לדקה וע"י זה מתרבי' וז"ש וכן רבים ר"ל ע"י כן יהיו רבים ולא שלמי' כי מתנ' אדם ירחיב לו וז"ש הלא פרוס לרעב זאת הפרוס' שאתה נותן ופורס לרעב היא היא לחמך כאילו ממנה תאכל כיון שבזכות' ירבה כל אשר לך וז"ש לחמך ולא אמ' מלחמך ואמר ועניי' מרודים תביא בית כמו שפי' החכם השלם כמהר"ר משה אלשיך ז"ל שהזהיר שאם הם עניים מרודים ותביא העני ותכיח אשתו עניה ומרודה בביתה תקרא עליך אל ה' והיה בך חטא כי אולי היה מחזר על הפתחים לו ולה לז"א ועניים מרודים אז לריך שתביא הבית של עניים מרודי' יחדיו איש וביתו יחדיו ז"ש תביא בית תביא בית העניים המרודים הנז' לא בית המביא שהי"לל תביא לבית ע"כ ולי נר' ועניים מרודי' תבי' בית בבית מיוחד להרחיק מהזית' ולא אמר לבית שהיה מורה על הבית המיוחד לך ביחוד ואמר כי תראה ערום וכסיתו שהי"לל כי תראה ערום תכסנו לומר כי תראה ערום שהוא ערום ועריה ואעפ"י שכבר כסיתו פע' אחר' לא נפטרת מכסויו באומרו כבר זכיתי בו אשתק' אוריע מזליה שהרי כסיתיו ולא שוה לו שהרי היא ערום ומה יתן ומה יוסף כתיכתי זאת אליו וממני יגרע כי דע שבמיד' שאתה מודד בה ימדדו לך ואמ"כ הרי הוא כאילו מבשרך לא תתעלם שזה יגרום לבשרך שיהי' מכוסה כמו שכסית הערו' או אמר ומבשרך לא תתעלם שיש לך כמה וכמה מלבושים והוא הגורם לך שהתמידו מלבושיך ולא יתתכו מהר לא מזלך גורם ולא מזל העני גורם להיותו ערום אעפ"י שכסיתו לפי שאין לו אלא חלוק אחד וחייו אינם חיים כמ"ש חז"ל ובה שליק ונחית ולזה מתחתכת מהרה והולך ערום: או אפשר שאמר ומבשרך שתהא בעיניך בשרו כבשרך כמו שאתה חס על בשרך כך תחוס על בשרו וביולא בזה אמ"זל בויקרא רבה ומבשרך לא תתעלם בר קפרא אומר הוי רואה את בשרו כבשרך שאין לך אדם שלא בא לידי מדה זו אם לא בא הוא בא בנו או בן בנו עד כאן:

אז יבקע כשחר אורך א"ר יוחנן הנותן פרוסה לעני מתברך בשש ברכות והמפייסו מתברך בי"א ברכות הנותן פרוס' בשש ברכות דכתיב הלא פרוס לרעב לחמך אז יבקע כשחר אורך וארוכתך מהרה תלמח והלך לפניך לדקיך אז תקרא וה' וגומר והמפייסו בדברים מתברך בי"א דכתיב ותפק לרעב נפשך ונפש נענה תשביע וזרח בחושך אורך ואפלתך כלהרים ונחך ה' תמיד והשביע בלחלחות נפשך ועלמותיך יחלץ והיית כגן רוה וכמולא מים אשר לא יכזבו מימיו וכתיב ובנו ממך חרבות עולם מוסדי דור ודור תקומם וקורא לך גודר פרץ וגומר ע"כל: והנה מנין השש כך הוא שמונה פסוק והלך לפניך לדקך כבוד ה' יאספך בשתים ופסוק אז תקרא בשתי' ופסוק אז יבקע כשחר אורך פשוט שהם שתי' הרי שש אמנם הי"א ברכות של המפייסו מכיינם ברו' אמנם טעם כוון הברכות שש של הנותן פרוס' לעני הוא כי כמו שהנותן פרוסה לעני בטבע מקיים נפשו כך שכרו מכוון קרוב אל הטבע הוא מ"ש אז יבקע כשחר אורך כמו שהשחר בטבע יאיר אורו בהגיע עתו כך הללחתך והוא הנמשל באורך יבקע כשחר ולפי שמי שאחזו בולמוס מאכילין אותו אפילו דברים טמאים עד שיאורו עיניו בן הרעב הזה אור עיניו גם הם אין אתו מגד הרעב לכך ראוי שהמאכילו פרוסה מאיר עיניו ראוי שאורו יבקע כשחר: וכן ארוכתך יהיה ג"כ טבעת כלמח בזה הלומח בטבע ע"י המים והלחות כן רפואתך מהרה תלמח וזה ג"כ מכוון כמו שהוא רפא את הרעב מבולמוסו ותשוב כחו כחולה הזה כן גם אתה ארוכתך מהרה תלמח ותהיה מהר' כמו שאת' מיהר' להכין הפרוס' לעני כדפרשית במ"ש הלא פרוס שתהיה פרוסה ועומד' מוכנת לעני וכמו שאתה נזדרזת לשלוח לעני קוד' הקבלת פניו הנה כי כן והלך לפניך לדקך ואח"כ כבוד ה' יאספך מכוון למה שאתה מקדים לעני לדקך ואחר כך אתה מקביל פניו וכן אז תקרא וה' יענה תשוע ויאמר הנני כמו שאתה לא השבת פניו ריקם כן הקדוש ברוך הוא יענך בקריאתך אמנם המפייסו בדברים טובים והוא ותפק לרעב נפשך שע"י הפיוס נפש נענה תשביע והפיוס סיבה שהאירה הנפש שהיא נר ה' נשמת אדם לזה אמר שהשכר גם כן יהיה וזרח בחושך אורך שלא כטבע וכמו שאמר בסמוך שבעוד תוקף החושך יאיר שלא כדרך טבע העול' ונחך ה' תמיד והשביע בלחלחו' נפשך כמו שגם אתה נפש נענה תשביע וכמו שהשתדלת בנפש נענה הקיימת ונלחית כן הקדוש ברוך הוא יעסוק בעלמות שהם קיימי' לעולם כי הקנא' מרקבת אותם וכשאין קנאה הם מתמידי' וזהו שאמר ועלמותיך יחלץ יזרזו וכמו שרוית נפש הרעב בפיוסך כן גם אתה והיית כגן רוה וכמו שאתה פייסתו שהוא דבר שתוכל להתמידו כן השכר שלך יהיה כמולא מים אשר לא יכזבו מימיו אלא מתמיד ולפי שאמרת תמות נפשי תחתיך והלא ממני נפשי אחר שראיתיך בלער ודומק כזה כמו שפירשו חז"ל ולזה אמר ובנו ממך חרבות עולם כמו שבנית חורבות אחים הרעב הזה בפיוסך הנה כי כן ובנו ממך חרבות עולם ולפי שאמרת לו מי יתן מותי תחתיך כמו שזכרנו בותפק לרעב נפשך אדרבה מוסדי דור ודור תקומם שתהיה יסודות עולם: עוד לא"זל והלך לפניך לדקך סוטה אמר רבי שמואל בר נחמני אמר רבי יונתן כל העושה מלוה אחת בעולם הזה מקדמתו והולכת לפניו לעולם הבא שנאמר והלך לפניך לדקך וכל העושה עבירה אחת בעולם הזה מלפפתו והולכת לפניו ליום הדין שנאמר ילפתו אורחות דרכם יעלו בתהו ויאבדו עכ"ל:

ולע"דן לדקדק מאי בעולם הזה דקאמר בין גבי מלוה ובין גבי עבירה דודאי בעה"ז שהוא עולם המעשה: ונראה דהכי קאמר כל העושה מלוה אחת בעה"ז שאף על פי שבכל זה העולם לא עשה אלא מלוה אחת עכ"ז יש בה כח לקדם אותו ללכת לפניו לעה"ב בהיותה מלוה אחת כתקנה או אפשר שהכוונה לומר בעה"ז להגזים שעם היות המעשה בעולם הזה הגשמי גדול כח המלוה להקדים לפניו לעה"ב וכן בעבירה שמעשה גשמי גורם לו פורענות רוחני והוא מליא' או אפשר שתיבת בעה"ז מקושר עם מקדמתו וגומר שבעודו בעולם הזה מקדמתו המלוה ללוותו וכן העבירה בעה"ז מלפפתו שאין המלוה מתאחרת לעולם הבא אלא בחיים חייתו של אדי' בעודו בעה"ז מקדמתו וגו' וכן העבירה והפי' הראשון דייק שמלוה אחת בכל העולם הזה מספק' לקדמתו וז"ש לדקך משמע אפי' אחת מדלא קאמר לדקותיך אמנם הפי' השני במ"ש בעולם הזה אין לריך ראיה שכל המלוות זה שגולתן היום לעשות בעולם הזה ומחר לקבל שכרן בעה"ב אמנם הפי' השלישי אפשר שלמד כן מלשון והלך לפניך לדקיך דהי"לל וילך לפניך לדקיך אבל אומרו והלך ר"ל הלך כלשון עבר שבעולם הזה מקדמתו והולכת לפניו כדי שתלך בלויה עמו מהעולם הז' ועיין רש"י ז"ל והרא"בע ז"ל וכן הרד"ק ז"ל והוסיף ומהרי"א כ"ף כשחר כ"ף הזמן ר"ל כעלות השחר שהוא משל אל הללחו אז יבקע ג"כ אורך וכבוד ה' יאספך ר"ל שימות בכבודו ומעלתו שגם עד זקנה ושיבה אלהים אל יעזבך בזכות הלדקה ההולכת לפניך תמיד עד כאן:

ולע"דן לפי שהעני היה בחושך הלער והלרה מחוסר כל ואתה תכנתו והארץ אפילתו כן מדה כנגד מדה אז יבקע כשחר אורך שמה השחר מחשיך ומתוכה האור נבקע כך אור ישועתך מתוך החושך של הלרה וכהרף עין יבקע אורך ואפשר שאמר עוד והגזים שכמו שהאור נבקע מתוך שחרות השחר כן האור שלך המתמיד יהיה כחושך בערך האור הנערב הנבקע מתוך אורך ז"ש יבקע כשחר אורך שאורך יהיה נבקע כשחר לאור לא מלוחלא שבערכו יהיה אורך כשחרות השחר הזה אל ערך האור העתיד לאור בעלות עמוד השחר והלך לפניך לדקך ואז כבוד ה' הוא אור השכינה יאספך אליו כי משם חולבו הנפשות ושם יאספו בזכות הלדקה ככתוב אני בלדק אחזה פניך:

אז תקרא וגו' חז"ל יבמות פ' רביעי שנו רבותי' האוהב את שכיניו והמקרב את קרוביו והנושא את בת אחותו והמלוה סלע לעני בשעת דחקו עליו הכתוב או' אז תקרא וה' יענה עכ"ל פרש"י לעיל מיניה כתיב כי תראה ערום וכסיתו והכוונה כי נזכר ומבשרך לא תתעל'זו בת אחותו שהיא בשר מבשרו ועניים מרודים אלו השכנים שהרי לוה להם תביא בית נראה שהם קרובים שיביא' לביתו שהם שכיניו ומלוה סלע לעני בשעת דוחקו כי תראה ערום שאין לך שעת הדחק גדולה מזו ופירשו ז"ל שלח אלבע ודבר און מלשון לווי אם ראית חבירך בורח מהסכנה דרך הלפון שלח אלבע אל הרודף והראה לו בדרום ושבה מפני השלום ודבר און ואומר לו בדרום הלך כמ"ש חז"ל משנין מפני השלום ז"ש ודבר און מלוה לדבר און ע"כ: ועיין הרא"בע ז"ל והרד"ק ז"ל וכן הביא מהרי"א ז"ל והוסיף אם תסיר מתוכך מוטה על המחשבות און שלח אלבע על המעשה רע ודבר און על הדיבור: ולע"דן לפי שהלדקה קודמת אל התפילה כמ"ש שמעה ה' לדק ואח"כ הקשיבה רנתי האזינה תפילתי לכך אמר אחר הלא פרוס וגו' אז תקרא וה' יענה בזכות הלדקה ובקריא' כל דהו יספיק לעני' אבל כשתשוע מעלת השוע' תגרום שיאמר לך הנני ולפי שאמר למעלה וכל מוטה תנתקו כי די לך בהתחל' כשתנתק היל"ה"ר שהוא בעל כל העוו' לרעה ז"ש וכל מוטה תנתקו כדפרשית אמנם עתה אמר תשוע ויאמר לך הנני מזומן לכל מה שירזמון עיניך אימתי בתנאי אם תסיר מתוכך מוטה שאותה המוטה המנותקת שנאמר' בתוכך אם תסיר אותה המוטה מתוכך אז בלי ספק שלח אלבע אשר היית קורץ בו ומורה כמה מרמות אז אם תסיר

מתוכך מוטה המטה אותך לדרך רעה אז שלח אלבע לארץ גזיר' וכן ג"כ ודבר און שלא אותו מפמך שאין לך לא באלבע ולא בדב' און חלק מה כיון שתסיר מתוכך מוטה והוא שאור שבעיסה המעכב:

ותפק לרעב נפשך חז"ל אם זכיתם לרעבו של יעקב ואם לאו לשבעו של עשו · עוד לחז"ל ותפק לרעב נפשיך אמר ריש לקיש אם אין לך ליתן לו נחמו בדברים אמור לו הלא נפשי עליך שאין לי מה ליתן לך אם עשית כן וזרח בחושך אורך עכ"ל: ולע"דן לדקדק מנא ליה כשאין לו דילמא ותפק מוסיף על ענין ראשון הלא פרוס לרעב בלי פיוס ותפק במוסיף פיוס על הפריסה · ועוד מהו אם עשית כן שהוא מיותר דהא בעושה כן עסקינן: ונראה שהם דקדקו תיבת לרעב שהיא מיותרת דהא כבר הוזכר למעלה דברעב עסקי' דקא' פרוס לרעב ועלה קאי ותפק לרעב א"כ היה די שיאמר ותפק נפשך ונפש נענה תשביע ועוד תיבת נענה מיותרת ותפק לרעב נפשך ונפשו תשביע די לז"א ריש לקיש דע"כ לא קאי אהלא פרוס לרעב לחמך בסבורת לו לחם ומפייסו דא"כ ליסתוק מן לרעב אלא ודאי בשאין לו מה ליתן לו הכתוב מדבר שנשאר רעב עדיין וזהו ותפק וזהו ג"כ או' ונפש נענה תשביע שהיא נענה והשביע שני הפכים בנושא א' נענה כי לא נתתם לה כלום ותשביע בפיוס ופטומי מילי בעלמא כמ"ש ותפק לרעב נפשך הלא נפשי שאין לי מה ליתן לך · ולפי שלריך שלא יהיו דברים אלו דרך חונף מן השפה ולחוץ כי לא יקבל הרעב פיוס מדברי חנופה שהרי מבין הוא שהכל חונף לז"א אם עשית כן ולא אמר אם אמרת כן אלא אם עשית כן שיהיה עשיה בלב שלם שספת חלקות לא יועיל כמ"ש הכתוב שוא ידברו איש את רעהו ספת חלקות כי לא יטעה בחלקת לשון כי לב ולב ידברו כמה דבלבך על חבירך כמה דבליבי' עלך וז"ש אם עשית כן: עוד לחז"ל ותפק לרעב נפשך לשון יליאת נפש מיתה ממש שתפייסו בדברים מי יתן נפשי תלא תחתך · וכן רש"י ז"ל ועיין הרא"בע ז"ל וכן הרד"ק ז"ל ומהרי"א ז"ל בהיותך מפיק לרעב נפשך בזה נפש נענה תשביע מלד הפיוס תשביע נפשו הנענה ובשכר זאת וזרח בחושך אורך עם היות העולם כולו בחושך הלרות לך לבדך בפרטות יהיה אור במושבותיך והוא דבר כפלא אמנם על הלא פרוס לרעב לחמך בלי פיוס לא יעד אלא יבקע כשחר אורך שאור השחר כללי לכל העולם כן גם אתה בבא טובה לכל העולם · יעב גם לך והבדל רב עד כאן:

ולע"דן שכוונת הכתוב לומר שכמו שתפק לרעב נפשך דון מינה להטיב עם הנפש שלך הנענה תשביע אותה במלות ומעשים טובים ותשובה כי גם הנפש נענה היא כעני הזה ולא תמלא אלא בתורה ומלות כי הם הם מאכלה וספוקה וע"י זה וזרח בחושך אורך ככתוב נר לרגלי דבריך ואור לנתיבתי ואפילתך כלהרים שאפילתך שאתה גרמת לעלמך והיה בנטותך מיני דרך הישרה ע"י התשוב' שתשוב בשמחה ומאהבה תחזור להיות כמלוה הזאת נר מלוה ואור בהיר כלהרי' דגדולה התשובה שזדונות נעשות לו כזכיות ואוקמוה בגמרא בשב מאהבה ופירשו הראשונים לפי שקיים מלות ואהבת את ה' אלהיך לזאת נעשות לו בזכיות · או יאמר ותפק לרעב נפשך במי שאין לו לחם אלא כדי פרנסתו לבד לקיום נפשו שמן הדין אינו מחוייב שחייו קודמין לחיי העני כמו שלמדו חז"ל וחי אחיך שחייו תלויים בה כמו שעשתה הלרפי' עם אליהו ז"ל ז"ש ותפק לרעב נפשך ה"ל תוליא לרעב הלחם ואעפ"י שהוא נפשך וקיומה ולכך שכרך גדול · וזרח בחושך אורך וגו' כמו שעשה הש"ית עם הלרפית שלא ברכתו והאיר חשכה ואפילתה כלהרים:

ונחך ה' תמיד וגו' אמר רב עביומי אם עשי' כן הרי אתה כבורא' דכתיב דודי לח ואדו' ועלמותיך יחלץ ישמיט יזיין ישזיב ישמיט כמ"ד וחללה נעלה יזיין כד"א חלוני' תעברו ישזיב כד"א חללכיה' מאדם רע יניח מכאן קבעו חכמים רלה והחליללו בשבת עכ"ל וכוונ' המאמר לפי שזה אין לו מה ליתן לרעב וכפש נענה תשביע עד שהשקיט ממנו כל חום הטבע מחמת הרעב עד שנתקררה דעתו והשביעה מתן שכרו מכוון והשביע בלחלחות נפשיך לפי שזה רחם והשביע נפש נענה כן הב"ה ישביע בלחלחות לשון לח ואדום אדום הדין ולח הרחמים והם הלחלחות אשר בכ"תר אור לח אור מלוחלח שתתעל' נפשו להיות המדרג' וזה הרי אתה כבוראך כב יכול כבוראך ממש ואמר ועלמותיך יחלץ לפי שבנין האדם בעת התחיה היסוד עלמותיו לז"א יחלץ בא' משני פנים הא' שיחלץ וישמיט העלמות מהגוף לקיום העתיד לבנות הבנין של התחיה או יהיה ישמיט בעת התחיה בפתחו הקבר ישמיט העלמות מהקבר וז"ש ישמיט יזיין שיהיו העלמות מזויינין בעזר האלהי' ומעשה המלות להבריח המזיקים שהרי כתיב בשכבך תשמור עליך הרי שלריך שמירה מהקליפות ורוחות הטומאה וע"י הזיין הזה ישזיב ויל"לו מהם וע"י כן יניח ועל כן על כל ארבע שמושי' אלו שבתיבת יחלץ תקנו וקבעו חכמים והחליללו במלותיך גו' שהמלוו' משמטין את האד' מן החולין אל הקדש זהו ישמיט וע"י המלוות הם ככלי זיין ביד האדם יזיין וישזיב וע"י המלוות והשבת יניח שהוא מעין העה"ב ותשובת בו ינוח לעה"ב וז"ש בעל המאמר מכאן קבעו חכמי' רלה והחליללו בשבת שאין הכוונה על לשון יניח לבד אלא על כל הד' לשונות הנז': עוד לחז"ל והיי' כגן רוה זה גן עדן וכמולא מים אשר לא יכזבו מימיו ע"כ כוונו לדקדק שאם הכוונה שיהי' רוה כגן היה לו לו' והיית רוה כגן מה"ש כגן רוה תיבת רוה אזור לגן שהוא רוה זה ג"ע ועיין רש"י ז"ל והרא"בע ז"ל והרד"ק ז"ל ומהרי"א ז"ל (כדחז"ל) בלחלחות לשון אור לח של השכינה ובעידון הנפש יעב כאן מה שלא יעד כן למעלה בהלא פרוס ולז"א בו תמיד כי בעה"ז אדם ילוד אשה קלר מים ושבע רוגז אבל בעולם הנשמות ילדק ונחך ה' תמיד ועלמותיך יחלץ יעוד לתחיית המתים שיהיה שכרו מתמיד כגן רוה וכמולא מים אשר לא יכזבו מימיו עד כאן:

ולע"דן נוטה לשיטת חז"ל הנז"ל ונחך ה' תמיד בעה"ז שלא תכשל בדבר עבירה שזו היא ההנהגה כמו נחני בלדקתיך ומעניינה וזה יהיה סיבה שלעתיד והשביע בלחלחות אור לח אור מלוחלח אור קדמון שהם ג' אורות נעלמים בזהר כנז"ל שם ישביע נפשך והעלמות יחלץ שזהו העיקר ברוב העולם שבשרו שב לעפר ואתה תזכה לשעלמותיך יחלץ והגוף שלך יהי' כעומד כגן רוה כישן וחולם שעומד במקום מעדני' גנות ופרדסים וזהו והיית כגן רוה בפירות וירקות ולפי שעיקר הגן במולא מים לכך אמר וכמולא מים אשר לא יכזבו מימיו נמלא הגוף כגן רוה וגו' והנפש בלחלחות ולפי פשוטו שבלחלחות הוא למאין כמו לחה למא יהיה הכוונה מידה כנגד מידה כמו שאתה גם כן השבעת ע"י פיוסך נפש העני עם היותו לחה למא ורעב שהרי לא נתת לו אלא דברים בעלמא ופיוס כך הש"ית בלחלחות ותוקף הלמא ישביע נפשך:

ובנו ממך וגו' מתוך דחז"ל מובן שיסודי העולם הם התלמידים המעמידים אותו בהבל פיה' הבל שאין בו חטא לז"א ובנו ממך וממוכך חרבות עולם שהוא ביטול התור' מאין מחזיק בידם ומוסדי דור ודור תקומם בהספיקך הספקה לתלמידים וזה הפ' מוכיח על הקודש של ונחך ה' תמיד וגו' שהוא בעה"ז שהשי"ת ינהיגהו תמיד בהשגחה אלהית · ובנו ממך וגו' · ועיין רש"י ז"ל והרא"בע וכן הרד"ק ז"ל · ולע"דן ובנו ממך לפי שגדולים לדיקים במיתתן יותר מבחייהן ולזה בהיות לער בעולם כמו עלירת גשמים יולאים אל המתים למ"ד כדי שיתפללו עלינו ודווקא מתי ישראל דלמ"ד הרי אנו חשובים כמתים אפי' קברי גוים מספיק כמ"ש במסכת תעניות פ"ב ומינה דלמ"ד כדי שיתפללו עלינו קברי לדיקים עדיפי יותר ויותר ז"ש ובנו ממך אפי' אחרי היותך משתעשע בלחלחות העה"ב וג"ע ועלמותיך יחלץ א"כ ובנו ממך חרבות עולם בהיות איזו חורבה בעולם מכל לרה שלא תבא על הליבור ילכו אל קברך אשר שם עלמותך ותתפלל עליהם וזכותך יגן ובנו ממך חורבות עולם וכל הלדיקים שהיו יסודי עולם בכל דור ודור ז"ש מוסדי דור ודור תקומם עמך לפי שעה להתפלל וקורא לך אפי' אחר המות גודר פרץ הלרה משובב נתיבות לשבת שאפי' אחרי המות תזכה לרבים בראות תועלת לדקותך שהגנת על הדור וגדרת פרלן יחזיקו במעשיך שעשית בחיים חייתך ז"ש משובב נתיבות ר"ל משובב נתיבות החסידות ליסובן ועטרה ליושנה לשבת ליסוב לעולם:

אם תשיב וגו' חז"ל תנא לא יטייל אדם בתוך הכרך ע"מ שתחשיך ויביא פירות ולא בתוך המדינ' ע"מ שילך לבית המרחץ ואסור לאדם ללאת בתוך כרמו ולידע מה הוא לריך ומעש' בחסיד א' שילא לתוך כרמו בשבת וראה שם פרל' וחשב עליה לגדר' בשבת אמר הואיל וחשבתי עליה לגדרה בשבת א"ו איני גודרה עולמית מה פרע לו הקב"ה זימן אילן אחד של כלפה ונעל בתוכה והיה מתפרנס ממנה כל ימי חייו עכ"ל: ולע"דן ככוונה שדקדקתי בכלי חמד' כ"ת זה המאמר דקדוק ככון בפסוק והוא דהי"לל מעשות חפליך במ"ש דאומרו עשות חפליך מנמע בהפך הכוונה שיעשה חפליו ביום קדשי והוא אסור · אבל כוון לו' שעל ידי הקדוש' שינהוג האדם ביום הקדוש של שבת תעשה חפליך כמו החסיד הזה שהקדושה יתירה שנהג בשבת גרמה לו לעשו' חפלו ופרנסתו וז"ש עשות חפליך תלוים ביום קדשי ר"ל על ידי נהיגתך קדושה ביום זה יהי' עשות חפליך על ידי ההשגחה והוא הללי: ועוד לחז"ל במסכת שבת אמר רב יהודה אמר רב כל המענג את השבת נותנין לו משאלות לבו שנא' והתענג על ה' ויתן לך משאלות לבך עונג זה איני יודע מהו כשהוא או' וקראת לשבת עונג הוי או' זה עונג שבת עכ"ל אין להקשות מאי קמ"ל במ"ש נותנין לו משאלות לבו זיל קרי בי רב הוא והתענג וגו' ויתן לך משאלות לבך · דהא טובא קמ"ל דבפסוק והתענג לא נזכר שבת ורב יהודה קמ"ל דבשבת מיירי וז"ש עונג זה איני יודע מהו ר"ל איני יודע מהו באיזה זמן האם בשבת או בחול אם בשבת אבל כשהוא אומר וקראת לשבת עונג ר"ל מ"ש בלשון הזה ולא אמר והתענג בשבת מורה שהפסוק הזה מגלה על פסוק והתענג על ה' שמדבר הוא

רגליהם · וימהרו · כי אפילו המחויב מיתה ראוי לדיין לאמן דינו ולא ימהר כדיני נפשות והם ימהרו לשפוך דם נקי : דרך שלום לא ידעו · כי לא דרכו בה : עקשו להם · הם עושי נתיבותיה׳ לעצמם כי יכשלו בם : על כן · הפסוקי׳ האלה עד וירא כי אין איש הם דברי הנביא על לשון בני הגלות הזה כי בעון האבות עם עון הבנים ארכה הגלות הזאת כי רוב ישראל לא שבו עוד משגלו בגלות ראשונה · וכן אמר ירמיהו הנביא על לשון בני הגלות אבותינו חטאו ואינם ואנחנו עונותיהם סבלנו · ואמר דוד על לשון בני הגלות אל תזכור לנו עונות ראשוני׳ · ואמר על כן שהרבו אבותינו להרע אנחנו עוד היו׳ בגלות והנה האל שופטנו מדה כנגד מדה הם רחקו המשפט והצדקה והשלו׳ על כן רחק משפטו ממנו :

רַגְלֵיהֶם לָרַע יָרֻצוּ וִימַהֲרוּ לִשְׁפֹּךְ דָּם
נָקִי מַחְשְׁבֹתֵיהֶם מַחְשְׁבוֹת אָוֶן שֹׁד
וָשֶׁבֶר בִּמְסִלּוֹתָם: דֶּרֶךְ שָׁלוֹם לֹא
יָדָעוּ וְאֵין מִשְׁפָּט בְּמַעְגְּלוֹתָם
נְתִיבוֹתֵיהֶם עִקְּשׁוּ לָהֶם כֹּל דֹּרֵךְ בָּהּ
לֹא יָדַע שָׁלוֹם: עַל־כֵּן רָחַק מִשְׁפָּט
מִמֶּנּוּ וְלֹא תַשִּׂיגֵנוּ צְדָקָה נְקַוֶּה לָאוֹר
וְהִנֵּה־חֹשֶׁךְ לִנְגֹהוֹת בָּאֲפֵלוֹת נְהַלֵּךְ:
נְגַשְׁשָׁה כַעִוְרִים קִיר וּכְאֵין עֵינַיִם
נְגַשֵּׁשָׁה כָּשַׁלְנוּ בַצָּהֳרַיִם כַּנֶּשֶׁף
בָּאַשְׁמַנִּים כַּמֵּתִים: נֶהֱמֶה כַדֻּבִּים
כֻּלָּנוּ וְכַיּוֹנִים הָגֹה נֶהְגֶּה נְקַוֶּה
לַמִּשְׁפָּט וָאַיִן לִישׁוּעָה רָחֲקָה מִמֶּנּוּ:
כִּי־רַבּוּ פְשָׁעֵינוּ נֶגְדֶּךָ וְחַטֹּאותֵינוּ
עָנְתָה בָּנוּ כִּי־פְשָׁעֵינוּ אִתָּנוּ
וַעֲוֹנֹתֵינוּ יְדַעֲנוּם: פָּשֹׁעַ וְכַחֵשׁ
בַּיהוָה וְנָסוֹג מֵאַחַר אֱלֹהֵינוּ דַּבֶּר־
עֹשֶׁק וְסָרָה הֹרוֹ וְהֹגוֹ מִלֵּב דִּבְרֵי־
שָׁקֶר: וְהֻסַּג אָחוֹר מִשְׁפָּט וּצְדָקָה
מֵרָחוֹק תַּעֲמֹד כִּי־כָשְׁלָה בָרְחוֹב
אֱמֶת וּנְכֹחָה לֹא־תוּכַל לָבוֹא: וַתְּהִי
טו הָאֱמֶת נֶעְדֶּרֶת וְסָר מֵרָע מִשְׁתּוֹלֵל
וַיַּרְא יְהוָה וַיֵּרַע בְּעֵינָיו כִּי־אֵין
מִשְׁפָּט

רַגְלֵיהוֹן לְמֶעְבַּד דְּבִישׁ רַהֲטִין וּמוֹחִין לְמִשְׁפַּךְ דַּם זַכַּאי עֶשְׁתּוֹנֵיהוֹן עֶשְׁתּוֹנֵי אוֹנֵס בִּיזָא וְתַבְרָא בְּכִבְשֵׁיהוֹן: אוֹרַח שְׁלָמָא לָא יְדַעוּ וְלֵית דִּינָא בְּמַהֲכֵיהוֹן שְׁבִילֵיהוֹן עַקִּימוּ לְהוֹן כֹּל דְּדָרִיךְ בְּהוֹן לָא יְדַע שְׁלָמָא: עַל כֵּן אִתְרַחַק דִּינָא מִנָּנָא וְלָא מַעְרְעָן לָנָא זַכְוָן סַבַּרְנָא לְנִיהוֹר וְהָא חֲשׁוֹךְ לְזֵיהוֹר וְהָא בְּרִבְקַבְלָא אֲנַחְנָא מְהַלְּכִין: נְמַשְׁמֵשׁ כְּסַמָן כּוֹתְלִין וְכִדְלֵית לְהוֹן עַיְינִין נְמַשְׁמֵשׁ אִתְקֵילְנָא בְּטִיהֲרָא כְּמָא דְּמִתַּקְלִין בְּקַבְלָא אִתָּא חַד כְּאַפְּנָא כְּמָא דַּאֲחִידִין קִבְרַיָּא בְּאַפֵּי מֵיתַיָּא: עָמְנָא מִן קֳדָם בַּעֲלֵי דְּבָבָנָא דְּמִתְכַּנְשִׁין עֲלָנָא כְּדוּבִּין כּוּלָּנָא וּכְיוֹנִין נַהֲמָא נְהִימְנָא סַבַּרְנָא לְדִינָא וְלֵית לְפוּרְקָנָא אִתְרַחַק מִנָּנָא: אֲרֵי סַגִּיאִין חוֹבָנָא קֳדָמָךְ וְחַטָּאנָא אַסְהִידוּ בָנָא אֲרֵי חוֹבָנָא גְּלַן לָנָא וְעַוְיָתָנָא יְדַעְנָא לְהוֹן: מְרֵידְנָא וְכַדֵּיבְנָא בְּמֵימְרָא דַּייָ וְאִסְתַּחַרְנָא לַאֲחוֹרָא מִבָּתַר פּוּלְחָנָא דֶּאֱלָהָנָא וַהֲוֵינָא מְמַלְּלִין שְׁקַר וְסָטְיָא מוּחַן וּמַפְּקִין מִלִּבְּהוֹן פִּתְגָּמֵי שְׁקָר: וְאִסְתְּחַר לַאֲחוֹרָא דִּינָא וְזָכוּתָא מֵרָחִיק קָמַת אֲרֵי אִתְקִילוּ בִרְחוֹבָא עָבְדֵי קוּשְׁטָא וְעָבְדֵי הֵימְנוּתָא לָא יָכְלִין לְאִתְגַּלָּאָה: וַהֲווֹ עָבְדֵי קוּשְׁטָא מִטַּמְּרִין וּדְסָטָן מִבִּישׁ מִתְבְּזִין וּגְלֵי קֳדָם יְיָ וּבְאִישׁ קֳדָמוֹהִי אֲרֵי לֵית דִּינָא

רש"י

ואין משפט במעגלותם · כלומר אין במעגל דרכיהם דבר נשפט באמת כמשפטו : נתיבותיהם עקשו להם · הם העוו את דרכם לעצמם : רחק משפט ממנו · שאנו צועקים חמס מרשעים ואין הקב"ה שופט לנקו׳ נקמתנו : ולא תשיגנו צדקה · הנחמות הטובות שהבטיחנו אינן משיגות אותנו לבוא · לנגוהות נקוה ובאפלות נהלך : באשמנים · מנחם פתר לשון מחשכים ורבו׳ הפותרים מודים לו אבל דונש פתר בו לשון שומן והאל"ף נוספת בו כמו אל"ף שבאחוותי ושבאבנט ודרך האחרים אף כאן בין האשמנים בין החיים השמנים אנחנו כמתים ויונתן תירגם לשון מסג׳ איתאחד באפנא כמה דאחידין קברים באפי מיתיא : הגה נהגה · לשון יללה : דבר עשק · כמו לדבר עשק : הורו והוגו · לירות ולהוליא הורו לשון ירה בים · ד"א הורו והוגו הרב והתלמיד שם המקור והוגו כאשר הוגה מן המסילה הגו סיגים מכסף : והוסג אחור · משפט נקמתנו מרשעים שהיא תלויה בהקב"ה : וצדקה עומדת מרחוק · למה כי כשלה אמת ברחובותינו וכיון שהאמת כשלה מארץ אף משמי אין הצדק והמשפט באין : משתולל · מוחזק שוטה על הבריות כמו אולכה שולל והוא מגזרת שוגג למתרגמי׳ שלו וכן על השל : וירע בעיניו כי אין משפט · לפיכך הביא עליהם הפורענות :

וירא

ולא תשיגנו צדק · כי ממדות הבורא הוא לפקוד עון אבות על בני׳ כשאוחזין מעשה אבותיהם בידיהם : נקוה לאור · יום יום נקוה לאור ולישועה שהיא האור והנה חשך והוא הגלות · וכפל הענין במלות שונות : נגששה כעורי׳ קיר · כמו כמשש מן והיית ממשש בצהרי׳ והצרות בגלות הם החשך והעורון : באשמנים כמתים · הרי אנו חשובי׳ כאלו אנו נקברים כמו המתי׳ · ומלת באשמני׳ פירשה אדוני אבי ז"ל כי הנו"ן נוספת ושרשו אשם · מן תאשם שמרון שהוא ענין שממה והקברים הם מקום שממה וי"ת אתאחד עלמא וגו׳ : נהמה כדובים כלנו · קול הדובים בקול המיה ויללה · וכן היונים הוגות בקול יללה כי ההגיגה והיללה נמצ׳ בזה הענין בקול יללה · וכן אמר כיוני הגאיות כולם הומות וי"ת עמנא מן קדם בעלי דבבנא וגו׳ : למשפט · שיקח האל משפטנו מהרשעים כי רבו פשעינו עם פשעי אבותינו כי בתחילה אמ׳ כי בפשעי האבות היה ארוכות הגלות · ועתה הוסיף ואמר לא בפשעי האבות לבד ולא בפשעי הבנים לבד אלא אלה ואלה גרמו · ואמר נגדך כי אנחנו מתודים בגלות על עונותינו שהם גלוים וידועים לפניך לפיכך אמר נגדך לא כמו האבו׳ שהיו אומרים מקלתם אין השם רואה אותנו : וחטאתינו ענתה בנו · אמר וחטאתינו לשון רבות ואמר ענתה לשון יחידה רוצה לומר כל אחת ואחת מהחטאות העידה בנו כי בעונש העונות באות לנו הצרות · וכמוהו בלשון יחיד על רבים ועיניו קמה · ויבא אלי אנשים · גלכדה הקריות · לא תמעד אשוריו · והדומים להם : אתנו · שאנחנו מכירים בהם ומתודים עליהם · וכפל הענין ואמר ועונותינו ידענום : פשע וכחש בה׳ · שניהם מקור · וכן נסוג דבר : הורו והגו · מקור · או יהיה נסוג מבניין העי"ן והנו"ן לנפעל · כמו לא נסוג אחור לבנו · ופירוש וכחש אין זה כמו כחשו בה׳ ויאמרו לא הוא שהרי אמר נגדך כלומ׳ שהוא יודע בנו ובמעשינו · אלא פירוש וכחש בה׳ כי כשיכחש איש בחברו כאלו מכחש בהשם · וכן אמר ומעלה מעל בהשם וכחש בעמיתו וכיון שמכחש בעמיתו שהפקיד אצלו או שהלוה לו בלא עדים הרי הוא כאלו מכחש בה׳ שהרי הוא עד ביניהם · או פירוש בה׳ כמו שתרגם יונתן במימרא דה׳ · כלומ׳ כחש במצותו שצוהו לא תכחשו ולא תשקרו איש בעמיתו : ונסוג מאחר אלהינו · הפך אחרי ה׳ אלהיכם תלכו · ונסוג שרשו נסג עניינו ענין התאחרות כמי שסב לאחור · וכן והוסג אחור משפט : וסרה · רוצה לומר דבר סרה פירוש מעוות : הרו · כמו הרו עמל הנזכר למעלה ובא הה"א בחולם והיה משפטו בקמץ · וכן והגו כי שרשו הגה ובא הה"א בחולם במקום קמץ · ופירושו כמו הרו עמל שפירשנו למעלה · ומה שחושבים בלבם ומוציאים מן המחשבה אל הדבור ואל המעשה מחשבותיהם ודבריהם דברי שקר · ואדוני אבי זכרונו לברכה פירש הרו כמו להורות את בני ישראל ששרשו ירה · ויונתן תרגם הרו והגו מוחן ומפקן : והסג · אמר על דרך משל כי המשפט סב לאחור כי אין לו מקום ביניהם · וכן הצדקה מרחוק תעמוד לא תקרב אליהם והמשפט הוא לשפוט בין שני בעלי ריב להצדיק הצדיק ולהרשיע הרשע בדינו : והצדקה · היא לתת לעני ולהלוות לו · וגמילות חסדים ותקון המדות בין לעניי׳ בין לעשירים · והאמת להיות דובר אמת ולא ישקר בעמיתו בפקדון או בתשומת יד והדומה להם ולא יהיה אחד בפה ואחד בלב וראש האמת שיודה באל ובמצותיו : ונכוחה · הוא היושר שיהיה ישר בדבריו וכמה שבינו לחברו ולא יאהב לעצמו יותר מלחברו · כמו שנאמר ואהבת לרעך כמוך · ויהיה ישר עם כל אדם מאיזה עם שיהיה · ומה שאמר ברחוב כי בסתר היו בהם אנשי אמת · וכן אמר ירמיהו ובקשו ברחובותיה אם יש איש מבקש אמונה כי אנשי אמת היו נחבאים לא היו מתראים בפני האחרים כי היו נבזים ושפלים בעיניהם · ויונתן תרגם משפט עבדי דינא וצדקה עבדי זכותא אמת עבדי קושטא נכוח עבדי הימנותא : ותהי האמת נעדרת · שלא היתה נמצאת ביניהם כלל כאלו לא היתה מעולם : וסר מרע משתולל · אינו נמצא כאלו שללו ובזזו אותו מן העולם : וירא ה׳ וירע בעיניו כי אין משפט · זכר משפט והניח האחרים כי זה קשה מכולם כי אם אין משפט בסדר בני אדם ולא יעמוד היסוד · ואמרו רבותינו ז"ל גדול כחו של חמס שהרי דור המבול עברו על הכל ולא נחתם עליהם גזר דין אלא על החמס · שנאמר כי מלאה הארץ חמס מפניהם :

וירא

הגה ג׳ וסי׳ נהמה כדבים כלנו · הגו סיגים מכסף · ודברתיה הגו רשע לפני מלך · קדמא כתיב ה׳ בסוף תיבותא : ברחוב ד׳ ומל׳ בקריא׳ וסי׳ ויאמרו לא כי ברחוב נלין · רק ברחוב אל תלן · כשלה ברחוב אמת · ברחוב אכין מושבי : וסר מרע ה׳ בקריא׳ וסי׳ וסר מרע משתולל · איש היה בארץ עוץ איוב שמו · השמת לבך אל עבדי איוב · וחברו · חכם ירא וסר מרע :

אבן עזרא

רגליהם · כי מחשבותם שוד ושבר במסילות שידרכו בם והנה טעם רגליהם כפול : דרך · נתיבותיהם · שהיו ידועות עקשי׳ ומי ילך בנתיבותיה׳ וילמד מהם : על כן · הנביא ידבר על לשון ישראל שיאמרו בגלות : לנגוהות · כפול בטעם : נגששה · כמו כמשש ואין ריע לו וי"א מגזרת וגוש עפר : בצהרים · שהוא חצי היום כאילו היינו בנשף וזה דרך משל : באשמנים · יש אומרים קברי׳ ויתכן שהוא כמו צהרים או כמו בחיים והטעם בינות החיים ויתכן היות האל"ף נוסף והטעם בינות השמנים והם הגוים : נהמה כדובים · והטעם נצעק ואין מושיע ואין מי שיעשה לנו משפט : כי · אלה דברי הנביא על לשון ישראל שיודו לשם עונותם : ענתה בנו · כמו לא תענה ברעך : כי פשעינו אתנו · הם עוד : פשוע וכחש · שמות הפעלי׳ והנה פשוע לצאת מתחת הרשות : ונסוג · שם הפועל מבניין נפעל על דרך ונסלוח : סרה · מגזרת סורר ומורה והרו כמו עושו והורו מגזרת על ברכת הורי והר את מריס והנה הוא על משקל הוגו והוי"ו שב על שקר ויש אומרי׳ כי היה ראוי להיותו על משקל בנה בניתי ובאו זרות וטעם מלב מלבם יוציאו דברי שקר : והסג · מבנין שלא נזכר שם פועלו : וצדקה מרחוק תעמד · דרך משל כי אין צדקתו אמת לשון נקבה והוא חסר נו"ן וימצא מבולע במלת אמתך : ונכוחה · דברים שיאמר אדם לנגד חבירו ראה דבריך טובים ונכוחים : ותהי משתולל · יש אומרים משוגע כמו אולכה ערום ושולל אשתוללו אבירי לב ויתכן היות הכל מגזר׳ שולל להסיר הון והנה משתולל שם הפועל מבנין התפעל :

וירא

אורים ותומים

דרך שלום לא ידעו וכו׳ אמר כי הרשעים הנחשבים אחרי שרירות לבם אחר דרכו דרך אחר ונחשן הקנין ברע מפעולותיהם או אותו הקנין לאיתנם להכיר האמת כי באותו הדרך אשר דרכו בם ימשכו מפחת שנעם כי אלו הדרך שנעו יובילם אליו וזהו נתיבותיהם׳ עקשו להם : נגששה כעורים קיר לא יאמר לפי שאין דרכו לראות שהוא עור אלא בלתי רואה א"כ מה בלתי רואים השור ואשר אין מדרכם לראו׳ ואינם רואים וכן באלה אשר עינים להם נגששה ותהיה הכוונה מה שיאמר : כשלנו בצהרים בנשף הבלתי רואה כאשמנים כי בלתי ראות בצהרי׳ יבא מצד פגע בכח הרואה או בכליו אמנם באשמנים כמתים הבלתי רואה באשמנים אינו לפגע ברואה אלא להעדר האור והוא דומה למה שאינו מדרכו לראות כי אין מדרך הרואה לראות בחשך והכוונה בכל זה שענין ההשגה לא בלבד בלתי אפשרי כי גם באפשרי · נהמה כדובים כלנו ירצה [illegible] כולו נהיה דובים [illegible] כי רבו פשעינו [illegible] ידוע כי שהבלתי [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] ואמרו כי רבו פשעינו נגדך [illegible] וחטאתינו ענתה בנו [illegible] [illegible] [illegible] ואמר כי פשעינו אתנו ועונותינו ידענום [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] ופשע וכחש [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] הרו והגו מלב דברי שקר [illegible] והוסג אחור משפט וצדקה מרחוק תעמוד [illegible] משפט וצדקה [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] והוסג אחור משפט וצדקה מרחוק תעמוד [illegible] כי המשפט לא יתברר אלא על פי האמת [illegible] ואמנם כשלה ברחוב אמת אם כן יוסג אחור משפט וכן צדק שלא תוכל לבוא [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] לפרסומם קראם ברחוב [illegible] לכוחה לא תוכל לבוא [illegible] [illegible] [illegible] ותהי האמת נעדרת [illegible] אם דינו שלכם אדם שיתנהג לגזור על פי העדים והעדים כשרים לא יאמנו ולא יקראו כשרים לפני השופט אם כן מה נעשה לאותו המשפט וזהו ותהי האמת נעדרת ולא ידוע לפני הדיין [illegible] אשר הוא סר מרע אשר הוא [illegible] [illegible] [illegible] בעיניהם משתולל אם כן ראוי שידע לפני יתב׳ שאין משפט כלומר שיגזרו הדין [illegible] [illegible] התורה כי אין לדיין אלא מה שעיניו רואות אפשר לומר [illegible] כי אין צריך המשפט אלא [illegible] [illegible] [illegible] וכזמן [illegible] [illegible] המשפט [illegible]

מנחה גדולה

[illegible]

בשבת והוא וקראת לשבת אותו העונג הנזכר בפסוק והתענג כמלא שהפסו' הזה מדבר ומגל' על חבירו פסוק והתענג : עוד הודיענו בכלל דבריו שיהיה האדם מענג את השבת ולא תכלית עונג גופני וז"ש לשון המענג את השבת ולא אמר המתענג בשבת ולמד כן מלשון הפסוק והתענג על ה' ר"ל על ההנאתו ולשם שמים לא להנאת הגוף ואז הוא שיזכה לשכר מעלות ולפי זה אפשר לפרש מ"ש עונג זה איני יודע מהו ר"ל עונג זה איני יודע מהו תכליתו כדי כלומר להיות שכרו ליתן לו מעלות לכן האם הוא עונג הגוף או לשם שמים כשהוא אומר וקראת לשבת עונג ולא אמר וקראת בשבת עונג גילה בזה הכתוב שלא יספיק היות העונג בשבת אלא צריך שיהיה לשם השבת לא להנאת הגוף וז"ש לשבת עונג ולא לך וז"ש כשהוא אומר וקראת לשבת עונג הוי הו' זה עונג שבת ר"ל עונג שבת לשמו ולא להנאת הגוף והיינו דמסיק והו' במה מענגו אמר רב יהודה בר שילת משמיה דרב בתבשיל של תרדין ובדגים גדולים ובראשי שומים ר' חייא בר אסי אמר רב אפי' בדבר מועט ולכבוד השבת עשאו הוי עונג מאי היא אמר רב כסא דהרסנא ע"כ · והכוונה בדבריהם מקושר עם מה שאמר למעלה זה עונג שבת ולשמו והיינו דמסיק במה מענגו שיהיה עונג מיוחד לשבת דאילו עונג לגוף היה לכל אחד ואחד במה שירצה לאכו אבל עכשיו דעונג שבת בעינן ולא עונג אדם במה מענגו ומשיב למר כדאית ליה ודגים גדולים וגו' ולמר בכ: דהו כיון שעשאו לשם שבת די ולמדנו מתוך הנזכר הבנת הפסוק של וקראת לשבת עונג כאילו אמר אותו העונג הנזכר שתם בפסוק והתענג על ה' מחוייב שתקראהו לשבת · והפי' השני שיהיה קריאתו לשבת לשמו של שבת מצד קדושתו לא להנאה גופנית · או כוונתו בכל דהו מבעונג בכסא דהרסנא רק שתהיה קריאתו לשם השבת עונג הוא כחשב ודי בו · לקדוש ה' מכובד אמר רב המבוסא זה י"הכ שאין בו לא אכילה ולא שתיה אמרה תורה כבדהו בכסות נקיה · וכבדתו רב אמר להקדים ושמואל אמר לאחר ע"כ : הנה דקדקו חז"ל לקדוש ה' בליו"ו שהי"לל ולקדוש ועוד שהי"לל וקראת לשבת עונג וכבוד אלא ודאי לקדוש ה' ביום שבת הוא מדבר ואיזה זה י"הכ לכבדו בכסו' נקיה כי ר' יוחנן הוה קרי למאני דהיינו מלבושיו מכבדותי אם כן מכובד היינו במלבושי נקי ומה שאמר וכבדתו אור לשבת בענין המאכל להקדים הסעודה של האכילה לרב ולשמואל לאחר זמן ואפשר דלא אלא רב היה מנהגו לאחר האכילה בימי החול לכך אמר להקדים משום עונג ושמואל על פי רפואתו בחול היה מקדים לכך אמר לאחר לשנות לכבוד שבת כיון שאי אפשר לשנות במאכל עצמו שגם בחול היו אוכלים בשר וכן כיוצא בזה אמרו בגמרא א"ל בני רב פפא בר אבא לרב כגון אנן דשכיחא לן בשרא כל יומא במאי נענגיה אמר אי הירגליתו לאקדומי אחרוה ואי רגליתו לאחורי אקדמוה ע"כ · ובזה נבין הבנת מעשו' דרכיך שלא תעשה מנהגך ודרכיך שאם דרכך להקדים אחר ואם דרכך לאחר הקדים וז"ש וכבדתו מעשות דרכיך שלא תעשה דרכיך אלא הפך דרכיך כאמור עוד לחז"ל מעשות דרכיך שלא יהא הלוכך של שבת כהלוכך של חול · ממצוא חפצך חפציך אסור וחפצי שמים מותרים ודבר דבר שלא יהא דבורך של שבת כדבורך של חול דבר דבור אסור הרהור מותר ע"כ שמכפל ודבר דבר דרשו בן דרשו ודבר מקושר עם וכבדתו וגו' ודבר שלא תדבר הרבה · ומיתור דבר למדו דבור אסור הרהור מותר · ובויקרא רבה דבר אחר וקראת לשבת עונג זה שבת לקדוש ה' מכובד זה י"הכ וכבדתו זה י"ט הראשון של חג מעשות דרכיך זה חולו של מועד ממצוא חפצך ודבר דבר מכאן אסור לאדם לעשות חפציו בשבת ר' זעירא בעא קמי ר' חייא בר אבא הלין דאמרין רועינו זונינו פרנסנו בשבת מהו א"ל נוסח ברכות כך היא עד כאן : שהכוונה ממצא חפצך על ידי דבר דבר שאין להתפלל כתפילת החול והיינו דמייתי עלה א"ר זעירא בעא וגו' שהיה קשה בעיניו שימצאו תפילתם בשבת לדבר ולו' רועינו זונינו פרנסנו שאין לשאול בשבת והשיבו דסדר ברכות מוכרח לשנות · ועיין הרא"בע ז"ל והרד"ק ז"ל ומהרי"א ז"ל הביא ככל הנזכר והוסיף לקדוש ה' שלא תעשהו להיותו שביעית חיי האדם במנוחה אבל תעשהו לשם השם ית' ז"ל לקדוש ה' מכובד להיותו מקודש מהשם יתברך עד כאן :

ולע"דן מה שכתבתי בכלי חמדה אם תשיב משבת רגליך שהפי' הוצאת רגל אחד חוץ לתחום תשיבהו אחור מסיבת השבת וז"ש משבת רגלך ולזה נחסרה יו"ד הרבוי להורות על השב' הרגל האחד מחוץ לתחום : או אפשר שכמו הדין שאסרו חז"ל שאין הולכין בערב שבת יותר מג' פרסאות כדי שיגיע למלון בעוד היום גדול ויכין צרכי סעוד' לשבת לא שבא הולך לביתו או הולך לבית האושפיז' וז"ש כאן אם תשיב משבת לא אמר אם תשיב בשבת רגלך אלא משבת מסיב' בשבת תשיב רגליך אפי' בערב שבת כדי לעשות חפציך שאתה חפץ בהם לעונג ועידון תכין ותעש' בערב שבת כדי להכנס ביום קדשי וקראת מערב שבת לשם השבת עונג ז"ש לשבת · גם שם פירשתי כנז"ל עשות חפצך כולם הם נעשים במה שתנהג קדושה ביום השבת ז"ש ביו' קדשי וכנז"ל מעשה של אותו החסיד · ואמר ג"כ וקראת לשבת עונג כההיא דשמאי שהיה אוכל כל ימיו לכבוד שבת מצא בהמה נאה אומר זו לשבת מצא אחרת נאה הימנה קורא שם לשניה ואוכל את הראשונה נמצא כל ימיו אוכל לכבוד שבת ז"ש וקראת לשבת שהעונג תאכלהו בחול ודי לך בהיות במה שקראת אותו לשם שבת וז"ש וקראת לשבת עונג · וכבדתו כנז"ל ומ"ש ודבר דבר לא אמר ומדבר דבר לו' שהמצוה בשבת היא לדבר בתורה שאותו הדיבור הוא דבר קיים ומתקיים לא בדיבור אשר בענייניהם האומריים שאינם דבר רק הבל הבלים שאין בו ממש ז"ש ודבר דבר · עוד אפשר שמ"ש וכבדתו מעשות דרכיך שלא אמר ותכבדהו אלא וכבדהו כבד מערב שבת וכבדתו מעשות דרכיך שהרי לא הלכת בערב שבת יותר מג' פרסאות ז"ש מעשות דרכיך :

אז תתענג וגו' א"ר יוחנן כל המענג את השבת נותנין לו נחלה בלא מצרים שנא' אז תתענג על ה' וגו' והאכלתיך נחלת יעקב אביך לא כאברהם שכתוב בו קום התהלך בארץ לארכה ולרחבה ולא כיצחק דכתיב ביה כי לך ולזרעך אתן את כל הארצות האל אלא כיעקב דכתיב ביה ופרצת ימה וקדמה וצפונה ונגבה · רב נחמן בר יצחק אמר נצול משעבוד מלכיות כתיב הכא והרכבתיך על במתי ארץ וכתיב התם ואתה על במותימו תדרוך עכ"ל : וכן הביא רש"י ז"ל ועיין הרא"בע ז"ל וכן הרד"ק ז"ל ומהרי"א ז"ל בשכר וקראת לשבת עונג אז תתענג על ה' ובשכר שלא הלך בדרכים ובשכר שלא תעשה חפציך והאכלתיך נחלת יעקב אביך עד כאן :

ולע"דן לפי שאמרו חז"ל שכל מה שאדם מוציא בכבוד שבתות וימים טובים אינו בא לחשבון מה שפסקו לו מזונות מר"ה וכן מה שמוציא בתלמוד תורה לבניו לז"א וקראת לשבת עונג כדפרשית לש"ש אז תתענג ולא מכיסך ממה שפסקו לך בר"ה אלא על ה' עליו כב יכול מכיסו ולא מהקצוב למזונותיך משנה לשנה שאם הוספת לעונג שבת מוסיפין לך · ועד"ה על ה' כמו ותתפלל חנה על ה' במזלא הוא עולם הבא כב יכול על ה' ממש כי בני לאו בזכותא תליא מילתא אלא במזלא הנזכר וזהו ותתפלל חנה על ה' וכן מזוני וזהו אז תתענג על ה' · ומזה מובן שדבר בלשון נסתר על ה' לפי שהוא בעלמא שתימא אמכם אח"כ אמר והאכלתיך והרכבתיך כמדבר בעדו לנוכח לפי שהוא עלמא דאיתגליא בערך העולם ההוא הנסתר · ובמותי ארץ הם המלכים האדירים אשר בארץ שהם מכונים בבמות גבוהות · ואמר נחלת יעקב לפי שיעקב נסתפק במעט שהרי אמר ונתן לי לחם לאכול ובגד ללבוש לחם כל דהו שיאכל בדוחק וכן בגד ללבוש לכיסה הכרחית ולא מותרות כדפרשית בכלי חמדה וזכותו יחדיו הנחילו לבניו אחריו וז"ש והאכלתיך נחלת יעקב אביך שהותיר אחריו ברכות וזכות להנחיל אוהבי ה' יש ואוצרותיהם ימלא וע"ד המפרשים הנז"ל מדוקדק אומרו אביך לפי שיעקב אבינו ביחוד לך לבדך שאין לו בני' זולתינו לא כן אברהם יש לו ישמעאל ויצחק עשו וז"ש נחלת יעקב אביך שאתה הנוחל אותה לבדך ואין לך אחים זולתיך לחלק עמהם :

הן לא קצרה יד ה' עיין רש"י ז"ל והרא"בע וכן הרד"ק ז"ל וכן מהרי"א ז"ל והרחיב שלא היה זה מקוצר יד הן לא קצרה יד ה' מהושיע וגם כן אינו מהעדר השגחה ז"ש ולא כבדה אזנו משמוע אבל העונות היו סיבה למה שלמתם ולא ראיתי עד כאן : ולע"דן לפי שהרחמים נקראו בשם ימין ימינך' רוממה ימינה' עושה חיל והדין ביד כהה הנה יד ה' הויה והרשעים מהפכים מדת הרחמים לדין כב יכול כמו שאמרו חלותי היא שנות ימין עליון שהחולי שלי מצד העונות עונות אשר הם חולאי הנפש היא סיבה לשנות ולהשתנות ימין העליון כב יכול מרחמי' לדין שהצדיקים אפי' היד של שמאל מהפכין אותה לרחמים כי אין ימין ושמאל למעלה אלא הכנוי הוא במקבלים ז"ש כאן הן האמת הוא שלא קצרה אפי' יד ה' היא יד שמאל מהושיע וכן לא כבדה אזנו אפי' כב יכול השמאלית שהוא משל אל הדין משמוע כמלא שאין הקיצור במשפיע אלא במקבלים כמו שינוא בס"ד בסמוך במ"ש כי אם עונותיכם ודרך הצלה יאמר כי האדם כשמשיב ומושיע לחבירו פעם אחת התשועה ההוא שהושיעו פעם אחת גורמת לקצר בידו פעם אחר לבלתי הושיעו כי אם היה לו כח או מעות קצרו ופני ממנו אמכם הש"ת הן לא קצרה ידו מהושיע ר"ל מסיבת הושיע פעם ואלף פעמים וכן לא כבדה אזנו משמוע כמה וכמה פעמים כי הוא ית' לא יתפעל מכמה תשועות ומכמה שמיעות כי הוא רב להושיע ושומע תפילה ועדיו כל בשר אבל הקיצור הוא במקבלים כמ"ש כי אם עונותיכם גו' וכן כתבתי בכ"ח :

כי אם עונותיכם וגו' חז"ל אמרו שכב יכול אני אמרתי אלהי' אתם שלא היה הבדל ביני לביניכ' אלא העוונות הם שעשו הבדל בינו וביניכם ז"ש כי אם עונותיכם היו מבדילים ביניכ' לבין אלהיכם שאילו לא היו העונות כב יכול הייתם שניים לי ובוראים עולמות כמו' והביאו ראיה דרבא ברא גברא ושדריה לגבי ר' זירא והיה מדבר עמו ולא היה משיב אמר מן דחבריא את תוב לעפריך : ועיין רש"י ז"ל והרא"בע ז"ל ומהרי"א ז"ל שהעונות נעשו כעב וכענן הגם להבדיל ביניכם לבין אלהיכם שלא תעלה התפילה אליו יתברך וחטאתיכם מנעו הטוב המושפע מאתו ית' ז"ש הסתירו פנים מכם : ולע"דן לדקדק למ"ד לבין אלהיכם כי די שיאמר ביניכם ובין אלהיכם או ביניכם לאלהיכם כמו שהקשה הרא"בע ז"ל כנזכר גם תיבת אם בלתי מתיישבת ומיותרת כי די שיאמר כי עונותיכם היו מבדילים וגו' : ונראה שכוונת הכתוב לו' שההבדל ה.ה' ה"נו מהשני לדין דהיינו בין ישראל לאביהם שבשמים ובין אביהם לביניהם אלא מהצד האחד לבד דהיינו מצידך כי מצידו ית' ככחו אז כחו עתה וימינו פשוטה לקבלם וז"ש הן לא קצרה וגו' מצידו אבל הקיצור הוא מצידכם ז"ש כי אם עונותיכם היו מבדילים הנה ההבדל אינו אלא מהצד האחד דהיינו ביניכ' לבין אלהיכם אבל לא בינו לביניכם ואילו אמר ביניכם בין אלהיכם לא היה נודע מאיזה צד ההבדל אבל באומרו ביניכם לבין אלהיכם מורה על שהבדל הוא פרטי מבינם לבין אלהיהם לא בין אלהיה' לבינם והוא דקדוק נכון ומובן תיבת אם שהכוונה לו' כי אם עונותיכם היו מבדילים הנה ההבדל הוא ביניכם לבין אלהיכם לא בינם לביניכם · עוד אפשר שאמר כי אם עונותיכם שאם זה לשון תנאי הוא שהכוונה לו' כי אם יש לכם עונות עונותיכם היו מבדילים ביניכם לבין אלהיכם והוא דבר רע מאד אמנם אם לא היו עונות אלא חטאותיכ' לא יספיקו להבדיל אבל לפחות מנעו הטוב מכם כי למניעת הטוב כל דהו מספיק והפי' חטא שוגג ז"ש חטאותיכם מנעו הטוב מכם :

כי כפיכם וגו' חז"ל שבת פ' חבית א"ר אלעזר בר מלאי משום רשב"ל כפיכם נגאלו בדם אלו הדיינים ואצבעותיכם באון אלו סופרי הדייני' ושפתותיכם שקר אלו עורכי הדייני' ולשונכם עולה תהגה אלו בעלי דינין עכ"ל והיה ראוי להקדים עורכי הדיינים ואח"כ בעלי דינים כי הם קודמין לטעון ואח"כ הדיינים ואח"כ הסופרים אלא לפי שהשוחד מוקדם לדיין קודם כל דבר ומזה נמשך לסופר שלו ליקח שוחד על כתיבת און ובזה כיון שהדיין לוקח שוחד עורכי הדיינים שהם המלמדים שוחד תחזקנה ידיהם ללמד טענות שקריות והבעלי דינים לאומרם וזהו שרמז הדיינים בכי כפיכם נגואלו בדם שהרי כתיב נוער כפיו מתמוך בשוחד הרי השוחד מיוחס אל הכפי' ולזה הקדימ' כאן ואמר כי כפיכם נגואלו בדם כי דם יחשב למטין את הדין · ועיין רש"י ז"ל והרא"בע ז"ל וכן הרד"ק ז"ל כדהרא"בע ורש"י ז"ל : ומהרי"א ז"ל הוסיף וסדר חמשה חלוקות הא' כפיכם נגואלו בדם אלו הדיינים כדחז"ל הב' אצבעותיכם און על הסופרים בדחז"ל כי הסופר כותב באצבעו' שפתותים דברו שקר אלו העדים אשר להם הריב ז"ש שפתותיכם דברו שקר ולשונכם עולה תדבר אלו עורכי הדיינים אמנם על בעלי הדינים אמר אין נשפט באמונה כמו שיתבאר ע"כ :

ולע"דן שכוונת הפ' לו' שמלבד שטומאת העונות גורמת היא להבדיל ביניכם לבין אלהיכם וזוהי הסבה ותשוב' למה שנתרעמו למה צמנו וגו' לפי שהעונות הבדילו והחטאי' מנעו הטוב מכם זאת ועוד טענה שני' וז"ש כי כפיכם פלשון כי נתינת טעם הוא והוא טעם נכון להסתרת פנים מהם לפי שתכסיסי התפילה הוא פרישות כפים כמ"ש משה ופרו' כפי אל ה' גו' ולז"א כי בפרשכם כפיכם מחוייב להעלי' עיני מכם שהרי כפיכם נגואלו בדם ואצבעותיכם בעון והפה שצריך שיסגיר התפילה בו ויחתך המילות בשפתיו ובלשון יהללו יה לז"א שאיך הפה דובר נבלה יוכל לדבר מלה לפני שוכן זבול' ומה יועיל בלשונו ז"ש שפתותיכם דברו שקר ולשונכ' עולה תהגה באופן שהאיברים שבהם מגמר התפילה מקולקלים ואין קטיגור נעשה סניגור עוד אפשר שנתרעם עליה' שאינם מודים ועוזבי' חטאת אלא מודים במקצת והוא שכפיה' נגואלו כל הכף יחדיו בדם והם אומר שאין להם עון אלא כאילו אצבעותיהם נגואלו בדם האצבעות בלבד וזה באמצעות ששפתותיכם דברו שקר להכחיש ולשונכם עולה תהגה לומר שלא יש בכם עון אלא באצבעותיכם עם היותכם נגואלים בדם עד כפיכם נמצא עבירת השפיכות דמים גוררת עבירת ההכחשה לדבר שקר ועולה כי עבירה גוררת עבירה :

אין קורא בצדק עיין הרא"בע ז"ל וכן הרד"ק ז"ל ומהרי"א ז"ל אין קור' בצדק על התובע ואין נשפט באמונה הוא הנתבע לדין ולמשפט אין נשפט באמונה וכי תימא למה אם כן למה יבואו לדין לז"א בטוח על תוהו ודבר שוא הרו עמל והוליד און ע"כ : ולע"דן לפי שהבעל דין האחד לפעמים קורא בגרון כאילו הוא גזל ועשוק ורוב הפעמים כל הצועק ביותר אין לו צדק ז"ש אין קורא בצדק והפי' שאו' אני רוצה בדין ומשפט שהוא עצמו בוחר בהיותו שנשפט בלב שלם ואין הדבר כן כי אין נשפט באמונה אלא בפיו או' כן ולבו לא נכון עמו ז"ש אין נשפט באמונה וכל מה שצועק ואומר שרוצה להיות נשפט הוא לפי שבוטח שבעל דינו ישרב כדי שכל השומעי' יצדיקו אותו ויאשימו את בעל דינו או שבוטח שיטעה הדיין ויצדיק אותו עם היותו חייב ז"ש בטוח על תוהו מהעדר הדיין ואמר דבר שוא שיטעון טענות שוא עד שיזכה בדין וכפל הרו עמל מהטענות שקר והוליד און שיטעה הדיין ויחייב הזכאי ויזכה החייב שתולדות העמל הנה הוא און : או יהיה אין קורא בצדק על התובע ואין נשפט באמונה על האופן הנז"ל או אפשר שאין קורא בצדק שקריאתו בפה דרך חונף ולא בצדק וכן אין נשפט באמונה ואמת אלא לפנים :

ביצי צפעוני גו' עיין רש"י ז"ל והרא"בע ז"ל וכן הרד"ק ז"ל ומהרי"א ז"ל ביצי צפעוני אמר על הדיינים ועל סופריהם מה יועילו בעלי הדינים האלה לבא למשפט לפני הדיינים ההם כי אין ספק שיצא מהם משפט מעוקל ונזק לבעלי דינים כאילו בקעו ביצי צפעוני שיצא מהם מי שימיתם כן יצא מן השופט גזל וחמס ועל כתיבת הסופר אמר וקורי עכבים יארוגו שהם היריעות של עכבים או לשון קורות (כנז"ל בהרא"בע) והוא מה שביאר מיד ואמר האוכל מביציהם על הדיינים שהמחכה לפסק דין שלהם יהיה לרעתם ועל זה אמר האוכל מביציהם ימות ואם יברחו ויזורו אחור מפניהם תבקע הבילה ויצא האפעה שירדוף וימיתנו כן הדיין שהבעל דין ישיב ויברח ממנו ירדפהו הדיין והזורה בשו"רק שהוא פעול כמו כזור מלשון נזורו אחור ואחר שביאר רעת הדיינים חזר לבאר רעת הסופרים ואמר קוריה' שכמו שקורי העכבים אין בהם תועל' כך בכתיב' הסופרים אין בה תועלת ע"כ : ולע"דן שהמשילם לביצי צפעונים הסמיים שהמתקרב אליהם כשיבקעו ימות כן הרשעים לא די שחוטאי' אלא שמחטיאים ז"ש ביצי צפעונים ולא כשהם שלמים אלא כשבקעו שכיון שבקעו אותם הארס מתפשט למתקרב אליהם זהו כנגד העבירות והמצות שלהם נראים כאילו יש בהם איזה תועלת ואין בהם ממש לפי האמת וז"ש וקורי עכביש יארוגו באופן שהאוכל מביציהם בעוד בני יומם הנה ימות והזורה מלשון בצים מוזרות הנה הזורה ר"ל המוזרת תבקע אפעה מהשם הארסיי שיש בה תבקע אפעה ואמר שקוריהם לא יהיו לבגד ר"ל שמתחילת עשייתן לרעה הם מתכוונים כמו העכבים הזו שפורשת לבגד חוטין אנה ואנה בפתח הפתי של הבגדים והם לרשת פרושה לצוד זבובים ולשתות דמן אבל אין תכלית ז"ש קוריהן לא יהיו לתכלית טוב לבגד וכן הם מצד עצמן אין בהם תועלת וממש שהרי לא יתכסו במעשיה' אבל מעשיהם מעשה און שאין בו ממש וזהו פי' למאי דסליק מיניה שמאמר ולא יתכסו במעשיה' כיהם מעשה און ופועל חמס בכפיהם לפרש מ"ש קוריהם לא יהיו לבגד אבל פועל חמס בכפיהם כמו העכבים שתכליתה בקוריה לצוד את היתושים וזבובים והיא סומה אלא לתנועת הזבוב שנסתבך בקוריה רצה ולכדה אותם ומוצצת דמן כן גם הם רגליהם לרע ירוצו וגו' זהו קשר הפסוקים :

קוריהם לא יהיו לבגד וגו' רגליהם וגו' עיין הרא"בע ז"ל והרד"ק ומהרי"א ז"ל בפסוק קוריהם כתבאר בפסו' הקודם ומ"ש רגליהם וגו' עיין הרד"ק ז"ל וכן מהרי"א ז"ל והוסיף הנביא נקי מה שלא הזכיר כך שליה ע"כ: ולע"דן במ"ש קוריהם וגו' מה שזכרתי בפסוק הקודם ע"ש : ומ"ש רגליהם וגו' אמר שהמעשה רע משפיכות דמים במהירות שלא היו מהוני' לחשוב מחשבות האם יעשו השפיכות דמים אם לא כי מחשבותיה' און עד שהמסילות שלהם במקו' היות' ישרות כמאמר הנביא ישרו בערבה מסילה לאלהינו הנה הם בפוך וסבר ואם המסילות כך הדרך יהיה עקלתון וכפל ואמר מחשבותיה' מחשבות און ולא אמר מחשבות הם און לו' שמחשבותי' הם טרודות לחשוב מחשבות און ואילו אמר מחשבותיהם און היה מובן שטעו במחשבותיה' והיו און בלי השקפה ומבלי משים אמנם או' מחשבותיהם מחשבות און הודיע גודל רשעם שמחשבים בעיון מחשבי לעשות און שבזה גדול עונם מבשוא ואולי אמר זה על הדיינים הנזכר לעיל כי כפיכם גו' שאין מליכין את הדין אלא רגליהם להרע ירוצו וימהרו לשפוך דם נקי כמ"ש הנביא צדק ילין בה ועתה מרצחים ועליהם הוא או' דרך שלום לא ידעו זו ביצוע ופשרה שהוא' שלום בין שני הבעלי דיני' וכה"א ויהי דוד עושה משפט וצדקה ואחז"ל איזהו משפט שיש בו צדקה זו ביצוע שמא האמר שהיו עושים משפט אמת ויקוב הדין את ההר לזה אמר ואין משפט במעגלותם :

דרך שלום וגו' עיין רש"י ז"ל וכן הרד"ק ז"ל · והרא"בע ז"ל : ולע"דן מה שזכרתי בפ' הקודם דרך שלום לא ידעו שלא ידעו לעשות הביצוע שהוא שלום בין הבעלי דיני' וגם הדין המשפט לא ידעו באופן שהפר' לא ידעו ולא המשפט וכן מצאתי למהרי"א ז"ל ושמחתי והיסיף לדקדק בזה לשון דרך שלום שהפשרה דרך לבא אל השלום · ואמר נתיבותיהם עקשו להם ר"ל שנטמאו הנתיבות ע"י מעשיהם הרעים עד שהיעודר בלוחם הדרכים מעקשים אותו וכ"ש הם

המעמאם

שמטמאים עובר שמשם יצאה הטומאה אליהם ומהם חוזרת אליו כמו שהוכחתי בכלי חמדה בסדר אח מפס קיו מושב לצים לא ישב שהישיבה במושב שישבו לצים מטמאה היא את היושב בה וז"ש כאן נתיבותיהם עקשו להם ר"ל שהנתיבות נטמאו בעקשות שבהם וחזרו הנתיבות לעקש את העוברים בתוכם ז"ש עקשו להם שיש בהם כל כך מהטומאה ועקשות עד שכל דורך בה והפי' ליש בנוני ז"ש כל לרבות הבינוני שבהיותו דורך בה בדריכה בעלמא ובדרך אחד מהן ז"ש בה בלשון יחיד לא ידע עוד שלום לפי שדרכם מיוסד על הקטטה והמלחמה וז"ש על כן רחק משפט והריחוק שהוא ממנו ומסיבתינו הוא הריחוק כי מעשינו שעקשנו דרכינו הדרכים שטמאנו אותם הם חזרו וטמאונו ז"ש על כן רחק משפט ממנו ולא תשיגנו צדקה ולפשוטו של מקרא יאמר שכיון שמידה כנגד מידה לא בטלה לנ"א על כן רחק משפט ממנו ולא תשיגנו צדקה כיון שאנחנו לא עשינו המשפט שהוא הדין ולא הצדקה שהיא הפשרה כמו שלמדנו מדוד עושה משפט וצדקה משפט שיש בו צדקה זו ביצוע כמו שנתרחקנו ממנה כך נתרחקה ממנו:

על כן רחק וגו' עיין רש"י ז"ל וכן מהרי"א ז"ל כיון שאין אנו עושים משפט בארץ על כן רחק המשפט האלהי ממנו וכיון שאין עושים צדקה כן לא תשיגנו הצדק האלהי אבל בהפך שנקו' לאור וגו' לנגוהות כפל הענין במילות שונות · ועיין הרא"בע ז"ל וכן הרד"ק ז"ל:

ולע"דן מה שזכרתי מקושר בפסוק הקודם שממה שאנחנו בעצמינו הסיבה שרחק המשפט שאנו גרמנו טומאה ועקשות בדרכינו ולזה רחק המשפט ממנו שעבירה גוררת עבירה והוא הטעם שלא תשיגנו צדקה ובתחילה אנו מקוים לאור והנה חושך ועוד לא נקוה לאור שהוא כמגע אבל לנגוהות נקוה שהם כוכב נוגה שהוא מועט מאוד מהאור ולא יבא חושך לבד כי אם אפילות מרובות חושך אפיליי וממש חשוך מאוד מהחושך שבא בתחילה שאין לך יום שאין קללתו מרובות מחבירו ועל הזמן הראשון שאמר נקוה לאור והנה חושך אמר נגששה כעורים קיר שהוא העיור שהיו לו עינים בתחילה ונתעוור אמנם אחר כך אמר וכאין עינים שלא היו לו עינים מעולם ולא ראה מאורו מימיו שממשמש יותר ממי שראה מאורות שזה כנגד הזמן האחרון אשר נקוה לנגוהות והנה אפילות · ובסמוך בס"ד ארחיב עוד · או יאמר נקוה לאור והנה חושך והעפ"י שהחשיך עכ"ז אמרנו כלך לאור נוגה אשר בחושך והם שתים האחת האמיתית ההולכת ואור עד נכון היום ויש אחרת שהיא מקדמת לבאת מטעה את העוברי דרכים להשכים ומסתכנים מהלסטים ולזה אמר לנגוהות ר"ל כלך לנגוהות שהיים לאורים נוכל ללכת והנה לא יהלו אלא באפילות נהלך שלא האירו הנגוהות כלל והלכנו באפילו' האחת בזמן הנוגה האחת המקדמת לבאת והשנית בזמן הנוג' השנית שמשחיר כדי לעלות עמוד השחר ולזה מובן שלא אמר נקוה לנגוהות שלא יש תקוה בהם כי עומדות הם בזמן האפילה אלא שאינם מאירות וז"ש לנגוהות באפילות נהלך ולא אמר לנגוהות נקוה והבן זה · וגם אין צריך להמשיכו אחר נקוה לאור שיהיה מוסף עצמו ואחר עמו:

נגששה כעורים קיר וגו' עיין רש"י ז"ל והרא"בע ז"ל וכן הרד"ק ז"ל ומהרי"א ז"ל נגששה לשון ויגש אליו יהודה והעפ"י שאין הגי"מל דגוש כי כקרבים וכפל הש"ין לחזק ההגשה כמו ירקרק אדמדם ולהיות הסומים והעורים יראים ביותר הם נגשי' אל הכותל לפי שהם נגשי' ביותר ואמר וכאין עינים נגששה הכפל לחזק הענין ואמר שלא היה זה להעדר האור כי האור מרובה אלא לקוצר המשיג והוא משל כאות להגיד שאמר האלהי בהיר הוא בשחקי' אבל סומי הלב ונעדרי השכל יכשלו בו ומ"ש באשמנים כדרש"י ז"ל והרד"ק ע"כ · ולע"דן מה שפי' בפ' הקודם בכפל נגששה כעורים קיר וכאין עיניכם נגששה ואפשר במ"ש הפסו' כאשר ימשש העור באפילה שהעור כשהוא באור אינו מתפחד כ"כ כדי למשש כי או' בלבו יש רואי' אותי ואם יש איזו שוחה עמוקה יצילוני אמנ' באפילה מתפחד ביותר ולזה ממשש ביותר וז"ש כאן נגשש כעורי' ולא כעורים בצהרים שיש עיני' לרואים שיצילו אמנם וכאין עיני' של רואי' שם שהמישוש יותר חזק כך נגששה ולהיותינו עורי השכל וההשכלה שעל זה אמר נגששה כעורים קיר של העור בדרכי ה' האמת שם בקיר ומחיצת העונות המבדלת בינינו לבין הש"ית כמו שפירשתי בכלי חמדה בפסו' ויסב חזקיהו פניו אל הקיר שהוא בקיר המבדיל כמ"ש הנה זה עומד אחר כתלנו וגו' זה הכותל המבדיל בין ישראל לאביהם שבשמים מצד העונות ובהם אמר כשלנו בצהרים כנשף ורשעים בחייהם קרואי' מתים כמי שהולך והוא קבור כמ"ש שלמה ע"ה ובכן ראיתי רשעים קבורי' ובאו וגו' שהם קבורים והולכים ובאים והוא פלא שיהיו מתים ונעים ונדים וז"ש כאן ג"כ באשמנים כמתי' שבעודינו חיים אנו הולכים בקברים כמתי' כיון שאנו רשעים הרי אנו בחיינו באשמנים ובקברות כמתים:

נהמה כדובים וגו' עיין רש"י ז"ל והרא"בע ז"ל והרד"ק ז"ל וכן מהרי"א ז"ל:

ולע"דן שהכוונה נקוה למשפט שיעשה הב"ה בנו משפט ויסורין כי את אשר יאהב ה' יוכיח ועל זה אם"עה ויש נספה בלא משפט לפי שלא עשה בו הב"ה משפט שאילו הוכיחו הש"ית לא היה נספה א"כ למשפט זו מדת פורענות לישועה וגו' ז' מידה טובה וזה טעם כפל ההמיות והיללות כשמה כדובי' על למשפט ואין וכיוני' הגה נהגה על לישועה רחקה ממנו ולכך אמר על שתיהם יחדיו נקוה למשפט לישועה כי הנה טוב זו מדת הטוב מאד זו מדת פורענות כמו שאחז"ל ואולי לישועה רחקה ממנו תולדת מ"ש למשפט ואין שזה גורם ריחוי הישועה שאילו נתכפרו העונות ע"י המשפט קרבה הישועה:

כי רבו פשעינו וגו' עיין הרא"בע ז"ל והרד"ק ז"ל וכן הביא מהרי"א ז"ל והוא פי' ענתה בנו בלשון יחיד חוזר לישועה הנז' שאמר רחקה ממנו שריחקה העידה בנו כי רבו פשענו נגדך והוא סיבת הריחוק והיא מה שאמר כי רבו פשעינו נגדך במה שבין אדם למקום וכנגד מה שבין אדם לחבירו אמר כי פשענו אתנו ועונותינו ידענו' שהם מפורסמים כי הם אתנו גלויים וידענו' ע"כ : ולע"דן לדקדק למה הזכיר בתחילה פשעים וחטאים ובסוף הפסו' הזכיר פשעי' ועונות והחלוקות הכפולו' ושנויים ולמה אמר ענתה בנו בלשון יחיד כמו שהקשו המפרשי' ז"ל כנז"ל : ונראה שנתן סיבה אל כל הפורענות הנז' שהוא יען שרבו פשעינו נגדך והענין כי קודם שיתודה האדם על פשעו או על עונו העון והפשע עומד נגד ה' ומקטרג על האדם וכשמתודה מעבירי' אותם מלפני הש"ית והעד גס"ה העביר חטאתך שהעבירו מלפניו כמו שפי' בס"ה · לעומת זה אמר כי רבו פשעינו נגדך שלא שבנו בתשובה ולא התודינו עליהם כלל ולכך הם נגדך שלא הסתרת מהם פניך · וחטאותינו העידו בנו עדות מכוונ' כאילו הם אחד וז"ש ענתה בנו בלשון יחיד ומה שענתה בנו הוא כי פשעינו אתנו שלא עזבנו אות' ככתוב ומודה ועוזב ירוחם אבל לא העידו שפשענו אתנו ועונותינו ידענו' שלא שכחנו כדי שתקל אשמתינו אבל ידענום ולא שבנו כמאמ' שהעפ"י שהחטאים הם קלים שהרי הם שוגגין עכ"ז מריעים לאדם להעיד בו על שאר הפשעים ועונות · או יאמר ענתה בנו להורות על חטאתינו המרובים במנין אבל הם ממין אחד וכמו שפירשתי בכלי חמדה בפסוק אשר חוטא עושה רע מאת שלא אמר מאה רעות אבל כוון לומר שהחוטא להיותו שוגג או שחטאו קל סוכה בו באולתו עד שאפשר לו שעושה רע אחד מאה פעמים וז"ש רע מאת כי"א בזה אמר כאן וחטאותינו ענתה בלשון יחיד שהיו חוטאים רבי' מעבירה אחת ששנו בה כמה וכמה פעמים ושו אמר וחטאותינו ענו בנו היה מובן חטאים ממינים משונים ואמר זה בחטאים שלהיותם קלים אדם דש אותם בעקיביו ושונה בהם מה שאין כן בפשעים שלא ישנו בהם אבל רבו פשעינו היינו מיני פשעים רבים · או אפשר על פי שיטת מהרי"א הנז' שתחילת הפסוק במה שבין אדם למקו' כמו שאמר נגדך וסופו במה שבין אדם לחבירו שבזה מתוקן הכפל אדקדק בזה אומרו כי פשעינו אתנו ר"ל פשעינו אשר אתנו כלומר שבינינו בין אדם לחבירו וכן לעונינו אשר בינינו לחבירנו ידענו' ואין כאן שוגג כי להכעיס חבירינו נתכוונו ולכך לא הזכיר כאן במה שבין אדם לחבירו חטאים אלא פשע פשעים ועונות · אבל במה שבין אדם למקום הזכיר חטאים כי במאלו שוגגין בכמה מצות ונכשלים בהם:

פשוע וכחש וגו' עיין רש"י ז"ל והרא"בע ז"ל והרד"ק ז"ל ומהרי"א ז"ל אמר שדבר למעלה בדיינין ובסופרי הדיינין אמר עתה כנגד הנתבע פשע וכחש בה' שאם שכחש בחבירו סובר הוא להשבע בה' לשקר וזהו וכחש בה' ואם התובע תובע מה שלא הפקי' או הלוה הנה גם מוסג מאחרי הש"ית זהו ונסוג מאחר אלהינו ועל העדים עדי שקר אמר דבר עושק וסרה ועל המליצים ועורכי הדיינים אמר הורו והוגו מלב דברי שקר (כאחז"ל הנז"ל) מלשון ולהורות את בני ישראל והוגו מלשון דבור לפי שהמליצים היו מדברים ומורים מלבם טענות שקריות להצדיק רשע ועל הדיינים אמר והוסג אחור משפט ועל הסופר אמר וצדק' מרחוק תעמוד כי כשלה ברחוב אמת והצדק' לא תוכל לבא ר"ל שבכתיבתו לא כתב אמת ולא נכחה ועשה הנביא משל כאלו כאילו הצדקה והאמת נחלשה ונפלה בידיהם ולא תוכל לבא לב"ד ולכן אמר כי כשלה ברחוב אמת שאפי' ברחובות העיר לא היו נכלמי' מהשקר וכן אמר ירמיהו וראו ברחובותיה אם יש מבקש אמונ' ע"כ: ולע"דן פשע וכיחש בה' במאמרו או בהשגחתו ומה שדחה הרד"ק ז"ל פי' זה מהכרח נגדך אינו הכרח כלל כי מאמר כי רבו פשעינו נגדיך הם דברי הנביא לו' שהכל לפניו וגלוי נגדך אבל הם פושעים פשע וכחש בה' אם כן הוא כמו כחשו בה' ויאמרו לו הוא ודבר במה שבין אדם לחבירו ואמר דבר עשק וגו' ולזה אמר דבר עשק בלי וי"ו התוספת להורות שהם דברים חלוקי' כי תחילת הפסוק במה שבין אדם למקום וסופו במה שבין אדם לחבירו · ואפשר שאמר פשע וכיחש לפי שאם האדם יחטא וישוב אפי' יהיה פושע יקל ע"י התשובה אמנם מה שנתרעם הוא פשע וכחש

בה' ונהיה להם להתקרב אל הש"ית ע"י התשובה שהיא מקרבת את האדם הרחוק אל אלהינו וזהו שבר על שבר ורמז בתיבת אלהינו אל התשובה שכתוב בה אלהיך · וכת' ואל אלהינו כי ירבה לסלוח שכל' בסליחה לשון אלהינו כן כתיב כאן אלהינו : הורו והוגו מלב דברי שקר אמר שכל הוראתו והגיונו קבל הוראה מלב שקר · או אמר מלב דברי שקר שהדברי שקר היו מלב ומכפם שלא היו מדברים ולאון אלא מלב דברי שקר שהדברי שקר הוא הוגה בהם בהגיונו וחוטאים ומורים וז"ש הורו לשון הוראה והוגו הוגים תמיד בהם :

והוסג אחור משפט עיין רש"י ז"ל והרד"ק ז"ל ומהרי"א ז"ל על הדיינים משפט ועל הסופר אמר וצדקה מרחוק העמוד כי כשלה שבכתיבתו לא כתב נכוחה ועשה הנביא משל כאלה כאילו הצדקה והאמת נחלשה ונפלה בידיהם ולא הוגן ולכן אמר וכשלה ברחוב אמת להגיד שאפילו ברחוב שהוא מקום מפורסם לא היו נכלמים שקר וכן אמ' ירמיהו ובקשו ברחובותיה אם יש מבקש אמונה ע"כ : ולע"דן ע"פ שיטה שמשפט זה משפט הש"ית ונקמתו מאויבינו לז"א שהוסג אחור כאילו שם לדרך פעמיו כ מתינו ולשפוט משפטינו וזה שב אחור וכן הצדקה שרוצה הש"ית לצדק עמנו עמדה מרחוק לפי שראו שאפי' ברחוב שאין שם מכשול עכ"ז כשלה שם ברחוב האמת והכתוב או' אמת מארץ תצמח וצדק משמים נשקף כשאמת מארץ תצמח שבני הארץ יאמרו אמת ואפי' בעתיד תיבת תצמח שלא אמר אמת מארץ נמצא אלא תצמח לעתיד · אז כבר הצדק האלהי בריותיו מקדים לבא כמ"ש נשקף בלשון עבר וזהו שהוסיף ואמר ונכוחה לא תוכל לבא הא אם תוכל לבא בעתיד היה הב"ה מטיב להם בבואה אבל לא תוכל לבא וכיון שכן בהו"ה והנכוחה בעתיד לא תוכל לבא לזה הצדקה מרחוק תעמוד והגיד שהעפ"י שהאמת חותמו של הקב"ה הייתה נעדר' המציאות כי מתחילה כשלה ברחוב ועוד מעט נעדרה ותהי האמת נעדר' וגו' עכ"ז לא רע בעיניו ית' על העדר האמת אלא על העדר כמספר ממנה דהיינו המשפט האלהי לנקם מאויביהם. ולאויביו ז"ש וירא ה' כל הנזכר להעדר המשפט ולא הורע בעיניו על הסיבות אלא על המסובב כי אין משפט וזהו וירע בעיני אין משפט כי כל חפצו להטיב לישראל ושיהיו סיבה להיות המשפט האלהי באויביהם · משפט כפשוטו יאמר שאין משפט צדק בין אדם לחבירו אבל והוסג אחור משפט כשלה ברחוב אמת במה שבין אדם למקום ונכוחה לא תוכל לבא ועוד מעט ותהי האמת נעדרת לגמרי וסר מרע משתולל וירע בעיניו כי אין משפט ר"ל במה שבין אדם לחבירו על מה שבין אדם למקום כי היא מידתו ית' לחוס על מה שבין אדם לחבירו יותר לבינם שהוא מעביר עונם : למגיה הצעיר לוי לאבייהדו י"צו ולע"דן כי הנה אמת נכון הדבר שהדיין מצווה להקדים לדון הדין הבא לפניו תחלה וגו' וכאן מתרעם הכתוב על הדיינין הדור שלא היו דנין הדין הבא לפניהם תחלה אלא והוסג אחור משפט כלו' המשפט והדין אשר היה מהראוי לדון אותו כי בא ראשון הוסג אחור היו מאחרין ומעבירין אותו לבסוף שהיו מכירים פנים לזולתו הנכנס אחרון ורואין את דינו כנכנס אחרון יוצא ראשון ראשון יוצא אחרון וצדקה מרחוק תעמוד כלו' וכיון שהם היו עוברי' על לא הכירו לא תטה משפט והרשיעו את הצדיק והצדיקו את הרשע ז"ש וצדקה מרחוק כלו' ממנו לצאת צדיק בדינו כי חייב הוא בודאי שתעמוד אליו הצדקה כי יטו משפט שעבירה גוררת עבירה וכיון שהם פשעו ועברו על לא תכירו ודאי שיעברו על לא תטה שום מוכיח לנגד עיניהם שיאמר להם מה המעשה הזה אשר תעשון להיות כי כשלה כלו' מניעת האמת והכשל בה היתה כוללת בכולם ולזה ונכוחה לא תוכל לבא כלו' אלו לומר לא יפה דנתם לא יפה חייבתם לא תוכל לבא הנכוחה והויכוח הזה כי כשלה כולם כשלו בה ומי שיאמר להם טלו קיסם יאמרו לו טול קורה · עוד ירצה כי כשלה כלו' בפרהסיא ואפי' דבר כי ברחוב כלו' שלעין כל הוא אמת והיה האיש ההוא זכאי אמת הוא היו הדיינין אומרים כי כשלון בדבריו ומחייבין אותו עם היותו זכאי ולזה ונכוחה לא תוכל לבא כלו' מי שהיה לו דין עם חבירו לא היה יכול לבוא לב"ד כי יודע הוא ויחייבוהו שלא כדין לכן ונכוחה לא תוכל לבא עד כאן :

ותהי האמת נעדרת סנהדרין פ"ה הולכת ויושבת עדרים עדרים במדבר וסר מרע משתולל שכל מי שסר מרע משתולל על הבריו' ע"ב הוקשה להם ז"ל שהפ' שא' כי כשלה ברחוב אמת אלמא נמצאת היא אלא שכשלה וכאן כתיב נעדרת שאין שייך לומר הויה בהעדר שהם שני הפכי' ולא יתכנו בנושא אחד א"כ הי' לל לזה דרשו לשון עדרים עדרים והוא דרך משל והמשל על אנשי האמת שיוצאים למדבר לעזוב את אנשי הישוב אשר כל עניניהם שוא ודבר כזב ומלעיגים עליהם וסור מרע משתולל על הבריות שהם לועגים עליו : וכן רש"י ז"ל וכן הרא"בע ז"ל והרד"ק ז"ל ומהרי"א ז"ל אין ספק שהנבואה שעתידה אמת היא המוכנה אלהותו להיות נעדרה תורת ה' שעתידה שתשכח והאנשים הסרים מרע משתוללים ומשוללים וירא ה' וירע בעיניו אין משפט בעולם לא באמונות ולא במעשים ע"כ : והנראה לע"ד כתבתיו מקושר בפסוק הקודם עיין עליו : למגיה הצעיר לוי לאבייהדו ז"ל ולע"דן לדקדק מ"ש ותהי שאין שייך בהעדר שהם שני הפכים ולא ידבקו בנושא א' ונר' שידוע כי דוברי שקר אומרים קצת בתחלת דבריהם כדי שיחזיקו' לאנשי אמת ויאמינו דבריהם כענין המרגלים שאמרו מאד ואח"כ אמרו אפס כי עז העם וכו' ז"ש ותהי האמת כלו' היתה מתהוה ונמצאת כילד שהיו אומרים דבר אמת בראש דבריהם ואח"כ היתה נעדר' שהיו מתחילי' באמת בסוף ודבר כזב וכיון שכן היו שומעיהם מאמינים אותם שהיו סומכין על החזקה דבריהם ברור מללו ואמר עוד וסר מרע משתולל כלו' ומהמאמר הזה נמשך עוד האיש הירא את דבר ה' וסר מרע היה משתולל היה טועה כמו שפירש"י ז"ל מגזרת היה שוגה ואמרי: דבריהם אשר לא דבר ה' בהעלותו על לבבו שכשם שראש דבריהם היו עד סופם וירא ה' בוחן לבות וכליו' כי אין לאיש הזה חטא משפט מות כי בהם לבבו כפיו היה מאמין אותם ולזה וירע בעיניו ית' על כי אין משפט אבל לא רע בעיניו האיש הזה הסר מרע שהיה משתולל להיות כי לא האמין להם אלא באומרו כי דבר ה' בפיהם. ולזה וירע בעיניו על מניעת מציאות המשפט והאמת כי נעדרת מן העולם החטאים בנפשות' ורע עליו המעשה הזה שהיו עושין כדי שגם סר מרע יהיה משתולל עושה משפט מבקש אמונה אוירא וירע בעיניו וחרה אפו על אותם שהיו סיבה כי אין משפט ועליהם רע בעיניו ובהם חרה אפו עד כאן:

וירא כי אין איש וגו' סנהדרין וירא כי אין איש א"ר יוחנן אין בן דוד בא אלא בדור שכולו זכאי או בדור שכולו חייב. בדור שכולו זכאי שנאמר ועמך כולם צדיקים לעולם ירשו ארץ בדור שכולו חייב דכתיב וירא כי אין איש וכתיב למעני למעני ע"כ ועיין הרד"ק ז"ל :

ולע"דן דוחק מה שמפרש איש לשון כלל ישראל כמו ואיש ישראל נשבע וגומר וגם דוחק מה שפירש כולו חייב כולו זכאי על רובו שאין כולו בדאז"ל כמו רובו גם ראיות הפסוק שמביא רבי יוחנן הלא הוא פסוק ועמך כולם צדיקים כולם אין הכוונה על רובם וכן פסוק אם הכוונה כדהר"דק ז"ל שאין הכלל צדיקים דהיינו הרוב עכ"ז יקשה לו דמנא ליה דילמא מחצה על מחצה יהיו דהא קרא לא ממעט לדבריו אלא שאין איש דהיינו כלל ישראל אבל כולם מנא ליה : ונראה לע"ד שדא"ז ל כפשטן שכולו זכאי כולו דווקא חייב כולו דווקא קאמרו חייב אינו חייב כליה אלא זכאי לגאולה שבזה צדקו מאד דהיינו ועמך כולם צדיקים לעולם ירשו ארץ ר"ל אפשר שיהיו כולם ממש צדיקים וכדאי לגאולה דהיינו ירושת הארץ אשר גורשו ממנה או בדור שכולו חייב לענין הגאולה וזהו כי אין איש אפי' איש אחד יחידי שיהיה הוא כדאי לישועה אלא הדור כולו חייב ובלתי כדאי והגון לגאולה עד שצריך שהב"ה יעשה הישועה בצדקתו היא סמכתהו להושיע את ישראל והנה מה שנזכרה התשובה לא יעדה התורה שתהיה מוכרחת התשובה אבל אמרה שאם ישובו בתשובה הש"ית ישיב את שבותם ושב ה' אלהיך את שבותך ורחמך והעפ"י שחר' לפי במה שהפיצך בכל העמי' וקבצך וגומר וכוונת חז"ל הוא שהב"ה יעשה הגאולה על כל פנים באחד משני פנים יחד שאם יהיה דור כולו חייב אז יעשה למען שמו ואם יהיה כולו זכאי אז יהיה בזכותם בדור בינוני לא יבוא כי הנה צריך הצטרפות למען שמו קצת ובזכותם קצת ושיתוף לא יהיה וזה מה שאי' חז"ל אכי"ה' בעיתה אחישנה לא זכו בעתה זכו אחישנה ומ"ש חנם נמכרתם ולא בכסף תגאלו ולא בתשובה ובמעשים טובים היינו לפי שהיותר מלוי הוא שיהיה דור שכולו חייב יעד הנביא שיהיה להם נכון שאפילו בלא כסף התשובה יגאלו אבל אין ספק על הנביא שהתשובה מועילה לגאולה אך להיות הבחירה ביד האדם לשוב או שלא לשוב לכך בא כל הענינים בלשון ספק ועיין רש"י ז"ל וכן הרא"בע ז"ל והרד"ק ז"ל וכן הביא מהרי"א ז"ל בשם המפרשים והוא כירט

ואמר

רד"ק

וירא כי אין איש · הנה מלאנו בתורה ושבת עד ה' אלהיך ושמעת בקולו · ואמ' ושב ה' אלהיך את שבותך ורחמך · וכן אמ' ובקשת' משם את ה' אלהיך ומצאת כי תדרשנו בכל לבבך ובכל נפשך · הנה על ידי התשובה יהיה קבוץ גליות · וישעיה אמ' וירא כי אין איש ותושע לו זרועו וגומ' · וכן אמ' והביט ואין עוזר · וכן אמ' דרכיו ראיתי וגו' · כמו שפירשנו למעלה · ואמ' יחזקאל לא למענכם אני עושה בית ישר' וגו' · ואמ' והוצאתי אתכם מן העמי' וגו' ואומ' וברותי מכם המורדי' והפושעי' בי מארץ מגוריה' אוציא אותם ואל אדמת ישר' לא יבאו · וגם בתורה אמ' וזכרתי להם ברית ראשוני' וגומ' · נראה כי בחסד האל ובזכות האבות יצאו לא בזכותם וגם בדברי רז"ל ראינו שהיו נבוכים בזה אם יצאו על ידי תשובה אם לאו · ואמרו אמר רבי יוחנן אין בן דוד בא אלא או בדור שכלו זכאי או בדור שכלו חייב · בדור שכלו חייב דכתיב וירא כי אין איש וישתומ' כי אין מפגיע · והדר ותושע לו זרועו · בדור שכלו זכאי דכתיב ועמך כולם צדיקים לעולם ירשו ארץ · ועוד אמרו רבי יהושע בן לוי רמי כתיב וארו עם ענני שמיא כבר אנש אתא הוי · וכתי' עני ורוכב על חמור הא כיצד זכו עם ענני שמיא לא זכו עני ורוכב על חמור · ועוד בדבריהם רבי אליעזר אומ' אם ישראל עושין תשובה מיד נגאלין שנאמר שובו בנים שובבי' · אמר לו רבי יהושע והלא כבר נאמר חנם נמכרתם ולא בכסף תגאלו לא בתשובה ומעשים טובים · הנה אנו רואי' כי מסופקים היו אם יהיה קבוץ גליות על ידי תשוב' או לאו וזה מפני מחלוקת הפסוקי' · והפש' לתרץ הפסוקי' כי רוב ישראל ישובו בתשובה אחר שיראו סימני הגאולה · ועל זה נאמר וירא כי אין איש כי לא ישובו בתשובה עד שיראו תחילת הישועה ועדין יהיו בהם פושעי' ומורדי' ויצאו מהגלות בכלל רוב ישר' השבי' בתשובה ויכלו בדרך שלא יבאו לארץ ישראל · ובאמרו וירא כי אין איש רוצה לומר על כלל ישר' שלא ישובו בתשובה שלמה ולא יפגעו לאל בלב נכון עד שיראו סימני הגאולה · ואיש אומ' על כלל ישר' · כמו ואיש ישר' נשבע במצפה שהיו שם כל ישראל · כי לא יתכן שלא יהיה איש ואנשי' בישר' צדיקי' וטובים שיהיו ראוים לגאולה אבל לא לגאול כל ישר' בזכותם · וכן מה שאמרו רבותינו ז"ל דור שכלו חייב ר"ל רובו כי לא היה מעולם בישר' דור שכלו חייב שלא היו בהם אנשי' צדיקי' וטובי' · וגם החייבי' לא אמר שיהיו חייבי' כליה חס ושלום אלא שאין ראוין לגאולה : וישתומם · ענין תמהון לבב · וכן כאשר שממו עליך רבי' אשתומם כשעה חדא : מפגיע · ענין תפלה ובקשה · כמו אל תפגע בי : ותושע לו זרועו · כי אין עוזר וסומך עמו כי אם כחו וצדקתו לבדו כי מעשה האיש וצדקתו הם כעוזרין וסומכין למושיע אותו · ואמר זרועו ואמר צדקתו אמר זרועו כנגד הרשעים לקחת נקמה מהם כמו שנאמר היוקח מגבור מלקוח כמו שפירשנו · ואמר צדקתו כנגד האבות שזכר בריתו עמהם ולזרעם אחריהם ועושה עמהם הצדקה להושיעם מהגלות · ובאמרו תושע לו רוצה לומר לעצמו והטעם לפי שעל האדון מוטל להושיע עבדו מיד המחזיקים בו והמשתעבדים בו ובתשועת העבד יושע האדון · רוצה לומר שיגדל שמו · וכן הושיעה ימינך וענני : וילבש צדקה · כליו יהיו שני מיני' על דרך משל כלי צדקה וישועה לישראל וכלי נקם לרשעי' · והמשיל כלי הישועה לכלי מלחמה שהם מגן שריון וכובע · משל שיגן על ישרא' בגלות ובצאת' מהגלות שלא ירעו להם · והשריון והכובע אינם מלבושי' אלא לפי שעה בעת המלחמה · והתשועה תארך מעת התחלתה עד שיהיו ישראל בארצם ובשעת מלחמת גוג ומגוג · והמשיל כלי הנקם והקנאה לבגדי' והמעיל שילבש האדם אותם כל שעה כי עוד כל ימי עולם יהיו מצרים ובבל עבדי' לישראל ורדו בנוגשיהם ובני נכר הכרמיה' והוא נקם וקנאה על השעבוד ששעבדו בישראל כל ימי הגלות : תלבשת · שם ואמ' השם אחר הפעל לחזק הענין · כמו ויצום דוד נום : קנא ה' על אבותינו · ומעלה מעל · לטען טבוח טבח · והדומי' להם : כמעיל · המ"ם נקרא' רפא שלא כמנהג ברוב אלא שנמצא כמוהו : כעל גמולו' · כמו שלבש קנאה על גמולתו שגמל לפרעה ולסנחריב וכל שאר רשעי ישראל כן ילבש קנאה כשיוציאם מגלות' · וכפל הענין' עוד לחזק · ואמ' כעל ישלם · כמו ששלם על אותם גמולו' לאויבי ה' כן ישלם · ומהו השלו' חמה לצריו גמול העמי' לאויביו' הרע שעשו ישלם להם · וכפל עוד ואמר לאיים גמול ישלם · לאיי' וזכר איים לפי שישרא' מפוזרים בגלות בכל איים וכולם הרעו לישרא' וכולם ישלם האל גמול : וייראו · ואחר שישלם הגמול ייראו אותו כל העולם ממערב וממזרח כלומ' בכל העולם : כי יבא כנהר צר · פירש אחז"ל יבא לשון שקיעה כמו ובא השמש וטהר · אמר ישקע הצר ולא יראה עוד · כמו הנהר שיכנס בים ולא יראה · ופי' נוססה ענין ניסה · אמר רוח ה' תניס הצר שלא יראה : ונססו · מבנין הריבע ושרשו נוס · ואז ובא לציון גואל · ובדברי רז"ל אם ראית דור שצרות רבות עליו הכה לו · שנאמר כי יבא כנהר צר וגו' · וכתיב בתריה ובא לציון גואל · ויש לפרש כי יבא בנהר צר טעם למה שאמר וייראו ממערב וגו' אמר טעם למה ייראו ה' כי יבא גוג ומגוג שהוא הצר בארץ ישראל במו הנהר הבא במרוצה ואז רוח ה' נוססה בו ותכלנו מן העולם · כמו שנאמר בנבואת יחזקאל ובנבואת זכריה · ואז ובא לציון גואל · כי אף על פי שיהיו ישראל בירושלם קודם שיבא גוג ומגוג כיון שיבא הוא יאמרו כי לא בא להם גואל הואיל ואומות העולם באים ונלחמים עליהם וכשישפטהו האל שם בדבר ובדם וגשם שוטף ואבני אלגביש אז יאמרו כי בא לציון גואל באמת ולשבי פשע ביעקב · כי אז ישובו כל ישראל בתשובה שלמה : נוססה מענין נס · כמו כמסוס נוסס · כי מנהג העולם כי נושא הנס מכה בראשונה בחיל שכנגדו ורוח ה' תהיה נוססה בו ומכה בחיל גוג ומגוג · ועל הדרך הזה תרגם יונתן וייתון בשפע נהר פרת מעיקי' ובמימרה דה' יתברון : ובא לציון גואל · מפורש הוא : ולשבי · מצרע · ואני זאת בריתי אותם · פי' החכם ר' אברהם בן עזרא זאת הברית שאכרות עמהם רוח הנבואה שיהיה להם · זהו שאמר רוחי אשר עליך : ודברי אשר שמתי בפיך · כפל דבר כמו שכתוב והיה אחרי כן אשפוך רוחי על כל בשר וגו' · והנבואה לא תפסק מהם לעולם זהו שאמר לא ימושו מפיך וגו' · אמר כנגד ישראל · אדוני אבי ז"ל פירש כי בריתי היא התורה שנתנה בברית והבטיחם שלא תמוש מפיהם לעולם ותהיה ברית דבר שהוא קיים כי כל ברית הוא קיום דבר · ולפי דעתי כי כן הוא פירוש הפסוק · אמר ואני · פירוש ואני מבטיח אותם בזאת · לפי שאמר ולשבי פשע ביעקב שיהיו בלי עון נקיים מכל פשע אמר כי זאת תהיה בריתי אותם · כמו שאמר ירמיה וכרתי את בית ישראל ואת בית יהודה ברית חדשה וגומר · ואמר ונתתי תורתי בלבם וגומר · ואמר כי כולם ידעו אותי למקטנם ועד גדולם · וזה שאמר רוחי אשר עליך זאת רוח טהורה שאתן בתוכם שלא יחטאו עוד · וזהו שאמר יחזקאל ואת רוחי אתן בקרבכם ועשיתי את אשר בחקי תלכו וגומר · וזהו שאמר ישעיהו רוחי אשר עליך כי זאת הרוח היתה בנביא ואמר לו שזאת הרוח תהיה לישראל אז ודברי כמו שהם סדורים בפיך · ואמר כנגד ישראל לא ימושו מפיך אחר שאמ' אותם בפיהם לא ימושו עוד לעולם לא מפיך ולא מפי זרעך לעולם :

משפט : וַיַּרְא כִּי־אֵין אִישׁ
וַיִּשְׁתּוֹמֵם כִּי אֵין מַפְגִּיעַ וַתּוֹשַׁע לוֹ
זְרֹעוֹ וְצִדְקָתוֹ הִיא סְמָכָתְהוּ : וַיִּלְבַּשׁ
צְדָקָה כַּשִּׁרְיָן וְכוֹבַע יְשׁוּעָה בְּרֹאשׁוֹ
וַיִּלְבַּשׁ בִּגְדֵי נָקָם תִּלְבֹּשֶׁת וַיַּעַט
כַּמְעִיל קִנְאָה : כְּעַל גְּמֻלוֹת כְּעַל
יְשַׁלֵּם חֵמָה לְצָרָיו גְּמוּל לְאֹיְבָיו
לָאִיִּים גְּמוּל יְשַׁלֵּם : וְיִירְאוּ מִמַּעֲרָב
אֶת־שֵׁם יְהוָה וּמִמִּזְרַח־שֶׁמֶשׁ אֶת־
כְּבוֹדוֹ כִּי־יָבוֹא כַנָּהָר צָר רוּחַ יְהוָה
נֹסְסָה בוֹ : וּבָא לְצִיּוֹן גּוֹאֵל
וּלְשָׁבֵי פֶשַׁע בְּיַעֲקֹב נְאֻם יְהוָה :
וַאֲנִי זֹאת בְּרִיתִי
אוֹתָם אָמַר יְהוָה רוּחִי אֲשֶׁר עָלֶיךָ
וּדְבָרַי אֲשֶׁר־שַׂמְתִּי בְּפִיךָ לֹא־יָמוּשׁוּ
מִפִּיךָ וּמִפִּי זַרְעֲךָ וּמִפִּי זֶרַע זַרְעֲךָ
אָמַר יְהוָה מֵעַתָּה וְעַד־עוֹלָם :
קומי

דִּינָא : וּגְלֵי קֳדָמוֹהִי דְּלֵית גְּבַר דְּלֵיהּ
עוֹבָדִין טָבִין וִירִיעַ קֳדָמוֹהִי וְלֵית
אֱנָשׁ דִּיקוּם וְיִבְעֵי עֲלֵיהוֹן וּפָרְקִינוּן
בִּדְרַע תּוּקְפֵיהּ וּבְמֵימַר רְעוּתֵיהּ
סַעֲדִינוּן : אִתְגְּלֵי לְמֶעְבַּד זָכְוָן לְעַמֵּיהּ
תְּקוֹף וּפוּרְקָן אַיְתֵי בְּמֵימְרֵיהּ
לְרַחֲלוֹהִי וְיִתְגְּלֵי לְמֶעְבַּד לְאִתְפְּרָעָא
בִּתְקוֹף מִשַּׂנְאֵי עַמֵּיהּ וְיָתֵיב נִקְמָא
לְבַעֲלֵי דְבָבוֹהִי : מָרֵי גְמָלַיָּא הוּא
גִּימְלָא יְשַׁלֵּם פּוּרְעָנוּתָא לְסָנְאוֹהִי
גִּימְלָא לְבַעֲלֵי דְבָבוֹהִי לְנַגְוָותָא
גִּימְלָא יְשַׁלֵּם : וְיִדְחֲלוּן מִמַּעַרְבָא יָת
שְׁמָא דַייָ וּמִמַּדְנַח שִׁמְשָׁא יָת יְקָרֵיהּ
אֲרֵי יֵיתוּן כִּשְׁפַע נְהַר פְּרָת מְעִיקִין
בְּמֵימְרָא דַייָ יִתְבַּזְזוּן : וְיֵיתֵי לְצִיּוֹן פָּרִיק
וּלְאַתָבָא מְרוֹדַיָּא דְּבֵית יַעֲקֹב
לְאוֹרַיְתָא אֲמַר יְיָ : וַאֲנָא דֵין קְיָמִי
עִמְּהוֹן אֲמַר יְיָ רוּחַ קוּדְשִׁי דַּעֲלָךְ
וּפִתְגָּמֵי נְבוּאָתִי דְּשַׁוֵּיתִי בְּפוּמָךְ לָא יַעְדּוּן מִפּוּמָךְ וּמִפּוּם בְּנָךְ וּמִפּוּם בְּנֵי בְנָךְ אֲמַר
יְיָ מִכְּעַן וְעַד עָלְמָא :
קומי

ובא י"ז ר"פ וסימ' נמסר בשמואל ב' סי' י"ו ולעיל בהאי ספרא סי' מ"ז : ומפי ג' בקריאה וסימ' הראשונות מאז הגדתי · ואני זאת בריתי אותם אמר ב' בפסו' : ועד עולם י"ב רסמי' בקריא' וסימ' לסרבה המשרה ולשלום אין קץ · ואני זאת בריתי אותם אמר · לאמר שובו נא איש מדרכו · ושכנתי אתכם במקום הזה · ושמתי את הצולעה לשארית · ויברך דוד את יי' לעיני · ואנחנו נברך יה מעתה · יחל ישראל אל יי' · יהי שם יי' מבורך · וחסד יי' מעולם ועד עולם · ירושלם הרים סביב לה · יי' ישמור צאתך ובואך :

רשי

וירא כי אין איש · ועתה כהכחתו על הרע' לעמוד רואה כי אין איש צדיק לעמוד בפרץ : וישתומם · ויחריש לראות אם יש מפגיע בעדם ואין מפגיע וישתומ' לשון אדם העומד ותוהא ושותק בתמהונו ות"י דוישתומם כתי"ו של מתפעל שניהם משמשו' לשון מתפעל וכן דרך התיב' שיסודה הראשון שי"ן או סמ"ך כשהיא נהפכת ללשון מתפעל נתפעל ויתפעל בא התי"ו באמצע אותיו' שורש התיבה כמו' וישתומ' כ לשון שומו שמי' משמים בתוכם בשמו אחרונים לשון תמהון : ותושע לו זרועו · ויגקם מאויביו : וצדקתו · סמכתהו הו' להשיאו ולאמן ידיו בנקמתו ואע"פ שאי' חברי' הגונו' להושע : קנאה · אינפר"ימנט בלע"ז לקנאות לשמו הגדול : כעל גמולות · כדת להשיב על גמולו' האויבי' : כעל ישלם · כדת להשיב עליהם ישלם : כי יבא כנהר · צרה על אויביו : נוססה בו · מפלאת בו לשון נס · ד"א נוססה בו אוכלת בו כתולעת בעץ כמו והיה כמסוס נוסס : זאת בריתי אותם · בדבר זה כרתי להם והקיים כי אף בגלות' לא תשכח תורתי מהם :
על

אבן עזרא

וירא · וישתומם · מגזרת שממה ורבי מנחם שהוציאו מגזרת שתום העין ולא אמר אמת כי לא יכול אדם לאמור מן וישבור וישבורר כפול הלמ"ד : ותושע לו · כלשון בני אדם כי השם הוא המושיע ואיכנו כושע והנה הטעם על כבודו להראות גבורתו : מפגיע · כמו ולפושעים יפגיע : וילבש · דרך משל לגבור שהוא לובש התחרה הוא השריון : תלבושת · השנים תוי"ן נוספין כתי"ו תפארת : ויעט · עטיה כאילו עטה מעיל : כעל · כאיש יקנא על גמולות והטעם שישלם חימה לצריו לכל האיי' גמול ישלם והנה צריו ואויביו ביבשה גם הזכיר לאייהם הים : וייראו · י"א שהוא מלשון יראה והוא חסר יו"ד וי"א כמשמעו וטעם כמו מעשהו והעד את כבודו : כי יבא כנהר צר · כמו צר ומצוק מצאוני והנה הוא שם כן רוח יי' נוססה בו מגזרת נס וזה הטעם קרוב מדברי דניאל והיתה עת צרה לכל העולם אשר לא נהייתה כמוה וישראל לבדם ינצלו על כן אחרי זאת ובא לציון גואל זה המשיח וטעם לשבי פשע כמו כל הנמצא כתוב בספר : ואני זאת בריתי · הנה אכרות ברית עמהם ומה היא היא רוחי אשר עליך וכ"ף לישראל ידבר וטעם רוחי נבואתי כאשר כתב והיה אחרי כן אשפך את רוחי : ודברי אשר שמתי בפיך · והטעם כפול כי התנבאו ולא תפסק להם הנבואה מזרעם לעולם :
קומי

אורים ותומים

וירא כי אין איש ידוע כי הלוחמי' יצטרך אל חרב לנגח למגן לגל יגינח וזהו שהגל' תושע לו זרועו וצדקתו כמכתהו בתקום מגן וזהו וילבש צדק' כשרין יר' כמעטה' והספון כשכליו בדקה כשרין הוא כמעט' ברחוי אל כניך וכובע ישועה בראשו הוא העיון הנקרא ישועה שנאמר ממעיני הישועה בראוי אל בראש גאל הפונו :

מנחה גדולה

נקי אפי' כאמר מחשבותיה' מחשבות און שכלם מחשבותם על הנידון הוא און שהוא שדנין אותו לצד און של רעה שבכיון באופן שכלם דנין אותו לחובה שהוא פטור ימהרו לשפוך דמו וזהו הוא בדיני נפשות ואפי' במסילותם הם בתי' דינים של ממון שעומדי' להסיר מכשולות ולכבות מסלות שלו' ויושר לככת בהם גם שד ושבר במסילותם והוא כי דרך הדיינים הוא או לדון דרך שלו' היא הפשרה שהוא נקרא משפט וצדקה לא' מפרושי הגמרא על פסוק ויהי' דוד עושה משפט וצדקה הוא הבצוע או דרך שני הוא עשות משפט דין התורה אמר כי אדרבה שד ושבר לנדוכים במסילותם כי הנה הדרך הראשון הוא פשרה שהוא דרך שלו' לא ידעו וגם הדרך השני שהוא דין תורה אין משפט וטעם שאין משפט הוא בשביל מעגלותם המעוקשים והטעם' שדרך שלום היא פשרה לא ידעו הוא על כי נתיבותיהם ודרכיהם הרעים בהנהגותיה' עקשו להם דרך פשרה וע"כ כל דורך בה בדרך פשרה לא ידע שלו' שהוא דרך שלו' האמור למעלה ע"כ על מה שאין משפט במעגלותם שהוא עשות משפט ע"כ רחק משפט ממנו ועל כי אין עושה דרך שלו' הנקראת משפט וצדקה ע"כ לא תשיגנו צדקה :

ואמר לפי שהפסוק הנ"ל שיאמר על השי"ת ותושע לו זרועו וגומר ר"ל לפרש שחוזר אל המפגיע שזכר ואמר שהשי"ת · שתומם כי אין מפגיע ומתפלל אליו באופן שהושע לו זרועו בתפלתו וימיני יתברך שסמכתהו למפגיע בצדקתו ויושרו אמנם אמרו חז"ל בפסוק מי זה בא מאדום ותושע לו וגומ' היכן סותר לזה כמו שאפרש בסמוך · ואפש' לפרש ותושע לו כנוי לו חוזר לישראל (קרוב לדרש"י) שזרועו שהוא כחו ויכלתו של הב"ה הושיע לישראל וצדקתו של הב"ה היא סמכתהו לישראל עם היו' שאין בהם מפגיע ע"כ ועל פירושו הא' קשה שתיבת ותושע היה ראוי לינקד הו"ו ראשונה בש"בא וכן הו"ו שניה בפ"תח וכן הי"לל וצדקתו היא תסמכהו בלשון עתיד אמנ' ותושע נקודה הו"ו ראשונה בפ"תח מורה לשון עבר וכן היא סמכתהו לשון עבר קשה על פירושו : ולע"דן כמ"ש הכהו'בכל צרת' לו צר שהקדוש ברוך הוא מצר בצרתם של ישראל וכן נושע הוא בתשועתם כמו שנאמר צדיק ונושע הוא כב יכול הוא נושע וז"ש כאן וירא כי אין איש כשר והגון בדורו להושיעם כמרדכי שהיה איש יהודי יחיד בדורו ועל ידו נושע ישראל וישתומם יותר כי אין מפגיע אפילו שלא יהיה כשר כי יתכן קולו יקבלהו השי"ת ככתוב ויפתוהו בפיהם וגומר ועכ"ז והוא רחום יכפר עון כמו שפירשו חז"ל אז"א וישתומם שאפילו מפגיע אין בהם באופן שנשתומם כב יכול כי ראה שמוכרח הוא להיות בצרתם והוא אסור בזיקים עמהם אלא שהוא יתברך יעשה בכח הזרוע כמו שעשה ביציאת מצרים שכתוב גאלת בזרוע עמך וז"ש ותושע לו זרועו כב יכול ותשע לו לעצמו כי הוא יתברך כתיב בתורה ידעתי את מכאוביו שידע והרגיש ונצטער במכאוביו וצערו של ישראל וצדקתו שהוא יתברך עושה צדקה וחסד היא סמכתהו לעשות כן לגאול את ישראל והע"פי שאין איש הגון ואפילו מפגיע אין עם כל זה בתורת צדקה יגאלם :

וילבש צדקה וגומר בתרא פ"ק מאי דכתיב וילבש צדקה כשריין לומר לך מה שריין זה כל קליפה וקליפה מצטרפת לשריון גדול אף צדקה מצטרפת לחשבון גדול ד"א מה שריין זה מגין על בעליו במלחמה אף צדקה מגינה על בעליה מדינה של גה'נם רבי חנינא אמר מהכא וכבגד עדי' כל צדקותינו לומר מה בגד זה כל נימא ונימ' מצטרפת לבגד גדול אף צדקה כל פרוטה ופרוטה מצטרפת לחשבון גדול ד"א מה בגד זה מגין עליו בחמה מפני החמה ובגשמים מפני הגשמים אף צדקה מגינה על עושיה מדינה של גהינם עכ"ל : ולע"דן לדקדק מאי איכא בין הכי תנאי מה לי קרא דכשריין או קרא דכבגד עדים וגומר ועוד קשה דאיך יתכן לפרש צדקה כשריין על הצדקה שעושין בני אדם פרוטה דהא כתיב וירא כי אין איש וישתומם כי אין מפגיע וגומר וצדקתו היא סמכתהו לצדקתו דייקא ולא לצדקתם של בני אדם ואם כן וילבש צדקה כשריין לצדקתו יתברך היא ולא לצדקתם והדב' קרוב שקושיא זו חייבה לרבי חנינא ללמוד ענין זה מפ' וכבגד עדי' כל צדקותינו דהתם . צדקותינו כתיב ומיירי בצדקו ישראל לא כן בפסוק זה דמיירי לפשוטו בצדקתו יתברך אבל מ"מ צריך ליישב זה לת"ק להת לו סברה ונבין ג"כ אומרו מה שרין זה כל קליפה וקליפה עולה לשרין גדול וגומר מהו התכלית בזה המשל : ונראה שת"ק דיליף מוילבש צדקה כשרין הוקשה לו בפסוק קושי חזק והו' שאם הכוונה על צדקתו הנזכרת כמ"ש וצדקתו היא סמכתהו יקשה מהלשון דהי"לל וילבשה כשרין כיון דעל צדקתו הנזכרת קאי אלא ודאי מדקאמר וילבש צדקה אלמא משמע דעל צדקה זולת הנזכרת מדבר וזהו שאמר מאי דכתיב וילבש צדקה כשרין ועוד בכלל קושי אחר בכלל מ"מ מאי דכתיב וילבש צדקה מהענין שכיון שאמר שהצדקה נעשית לו שמירות מכ"ש היא סמכתהו א"כ היכי קאמר וילבש צדק' כשרין שנעשית לבוש שהוא ס'תר מ"ש היא סמכתהו וז"ש מאי דכתיב וילבש צדקה כשרין שהרי כתיב שהיא סמכתהו עו' קוקשה לו בענין שאין הב"ה צריך ללבוש שרין כי אם בני אדם אשר קצרה ידם מהושיע את עצמם צריכים חזוק ע"י שרין וז"ש מאי דכתיב וילבש צדקה כשרין מזה הכריח שעל צדקה זולת צדקתו הנזכרת מדבר וז"ש מה שריין זה וגומר שהכוונה אעפ"י שרא' שאין איש שלם כי מה יצדק אנוש עם אל כתחכם הוא יתברך להעריך כל פרוטה שנתן האדם בצדקה אחת להחשיב כל סך הצדקה ההוא על כל איש ואיש שנתן פרוטה אחת כאילו נתנה כול' שע"י זה תגדל הצדקה והטעם כי אם נצטרפו עשרה בני אדם ונתנו עשרה פרוטות לקנות ככר לאחד לעני מעריך השי"ת כאילו כל אחד ואחד נתן הככר ההוא שהרי אם חסרה פרוטה אחת מהם לא נקנה הככר ההוא וזה כוון באומרו וילבש צדקה שעושים ישראל כשרין מה שריין זה כל קליפה וקליפה מצטרפה לשריון גדול ר"ל שאילו לא היתה אותה השרין כמלא השרין בטל ובלתי שלם אף הצדקה מצטרפה לחשבון גדול שהפרוטה ראוי לצרפה ולחשבה לחשבון גדול כאילו הכל תלוי בה או יבוה כפשוטו מה שרין וגו' כך איש נותן אדם פרוטה ולאחר פרוטה ולזה אעפ"י שלא ראה איש עושה גדולות עד אין חקר אבל מלא עושה צדקה בכל עת ועת עד שמצטרפין לחשבון גדול ומשל כשרין לפי זה איכו חוזר לתלבשה ולומר שהשי"ת לבשה כשרין אבל המשל הוא אל גוף הצדקה שהיא כשרין שנעשית מעט מעט פרוטה פרוטה ומצטרפת היא לחשבון גדול אמנם בד"א פירש הדמיון של כשרין מבחינת העושים אותה שמצילת' מדינה של גהינם ומגינה עליהם כשרין ורבי חנינא בחר לו בפסוק וכבגד עדים לפי שאותו הפסו' צדק בענין דינה של גהינם לפי שיש גהינם של אש וגהינם של שלג של אש למהחממי' לעבירות ושל שלג למתקררי' במעשה המצות לזה המשיל בבגד מה בגד זה מגין עליו בחמה מפני החמה ובגשמים מפני הגשמים שחמה וגשמים רמזו אל שני מיני גהינם הנזכר של אש ושל שלג ועיין רש"י ז"ל והרא"בע ז"ל והר"דק ז"ל וכן מהרי"א בקירוב : ולע"דן וילבש צדקה וגומר המשיל הדין והקטרוג שעל ישראל לאבים ולהכ'יהות כמ"ש איוב כי חצי שדי עמדי אשר חמתם שות' רוחי שאינם כחצי האויבים הגשמיים אשר חמתם בגוף אמנם חצי הדין הם ברוח וז"ש אשר חמתם שותה רוחי ממש ולפי שבכל צרתם לו צר כמו שזכרתי במ"ש ותושע לו זרועו לז"א ג"כ וילבש צדקה כשרין לשחצי הדין וקטרוגו לא יעשו רושם ברחמי השי"ת כי הצדקה שלו אשר הערתהו להטיב עם ישראל בתורת צדקה ואעפ"י שאין איש ואין מפגיע לבש אותה השרין וכובע ישועה ברא'שו כדי שאשעו ישראל וילבש בגדי נקם ולא דרך עראי אלא תלבוש' ר"ל לבישת קבע ותיבת תלבושת רמז לדהר"דק ז"ל הכ"זל או יאמר שהמלבושי' של נקם שלבש ביציאת מצרי' כדי להנקם מפרעה ואילו הם בעצמם ילבשם תלבושת ר"ל לבישה פעם שנית וז"ש וילבש בגדי נקם אותם שהם תלבוש' שלו שהרי לבשם ביציאת מצרים והסיוע לזה מדה"רדק ז"ל ממה שכת' בסמוך בפסוק כעל גמולו'וגו':

כעל גמולות וגומר עיין רש"י ז"ל והרא"בע ז"ל והר"דק ז"ל ודוחק לפי' זה . שישנה הכתוב וישלם בענין אחד לאוק וכן מהרי"א ז"ל : והרחיב יותר שמ"ש כעל גמולות הוא על מה שגמל לפרעה ושנחריב כעל ישלם לעתיד ושני הכפין הם לדמיון כמו כמוני כמוך כעמי כעמך ופירש הכתוב חימה לצריו על ישמעאל שהם היו הבבליים כאשר פירש בחלק הראשון מספר ישועות משיחו שהחריבו בית ראשון ואמר גמול לאויביו על בני עשו שהחריבו בית שני :

ולע"דן כעל לשון ואל על יקראוהו שהש"ית נקרא על כמו עליון ולז"א שכן גמול מדה טובה הן מדת פורענות הכל ישלם כפי ערכו שהוא על ומרומם זה שאמר כעל וכעליון כך יהיו הגמולות שלו בטובות וכן במדת פורענות כעל ישלם חימה לצריו גמול לאויביו ישלם הצד השוה שבהם יחדיו שישלם להם כעל ולפי זה כעל גמולות במדה טובה וכעל ישלם הפורענות שהוא עליון ושליט בכל כחפצו יעשה והכוונה של ישראל במדה טובה משלם להם כעל אבל במדת פורענות לא כן ככתוב ולך ה' חסד כי אתה תשלם לאיש כמעשהו וערכו לא כפי רוממותך ואפשר לפרש זה הענין באופן אחר כמ"ש גמול לאויביו על מדת הטוב שאפילו שהם אויביו לא יקפח שכר שום בריה אבל ישלם גמול טוב לאויביו אמנם לאיים הרחוקים אשר לא היה להם משא ומתן עם ישראל לאיים גמול ישלם בכפש חפלה של זה הוסיף בהם תיבת ישלם מה שלא אמר כן באויביו רק אמר גמול לאויביו :

וייראו ממערב וגומר פ"ח אמר רבי יוחנן אם ראית דור שצרות רבות באות עליו כנהר חכה לו שנאמר וייראו ממזרח וממערב כי יבא וגומר וסמיך ליה ובא לציון גואל עכ"ל פירש ר"ל תיבת צר שם כמו צרה שאם באות צרות רבות זו אחר זו בהמשך שזה רמז במ"ש כנהר הזה שנמשך זו גורם כפרת העונות ושיתלו ישראל עיניהם למרום וישובו אל השי"ת ומזה נמשכ'הגאול' וסיינו דסמיך ליה ובא לציון גואל ועיין רש"י ז"ל והרא"בע ז"ל והר"דק ז"ל ומהרי"א ז"ל לפירש וייראו לשון יראה והקדים ממערב לפי שסמכו למ"ש לאיים גמול ישלם והאיים בפאת המערב לזה סמך וייראו ממערב ואמר כי יבא כנהר צר הצורר שהוא שם כולל לאומות שיעלו על ירושלם ואז ישלם גמולם ורוח ה' וסערתו נוססה בו להשמידו ואפשר לפרש נוססה בו בישראל שאותו הזמן שיבא כנהר צר אז רוח ה' תהיה נוססה על ישראל וירם נסם ואז ובא לציון גואל · או אפשר שהוא המשיל נקמת ה' ונמולו שיבא על האומות כנהר צר כנהר הצר שאינו רחב ידים כי אם צר גדר מזה וגדר מזה כאשר תהיה רוחה' מססה בו ונשאו סערתו חזקה ועצומה מאד לפי שכאשר תבא רוח ה' והסערה בים גדול ורחב ידים יש לה מקום להתפשט אמנם בנהר צר בהכרח הוא שהאוניה ההולכת בו חשבה להשבר להיות הנהר צר וקצר והארץ משני צדדיו ואמנם לישראל תהיה גאולה ובא לציון גואל וגו' ע"כ : ולע"דן לדקדק למה פתח במערב והמוקדם תמיד מזרח ממזרח שמש עד מבואו מהולל שם ה' ולמה במערב אמר שם ה' ובמזרח אמר את כבודו · ונראה כי ידוע מש"חז"ל שהשכינה במערב כדתנו"ל לא ווזה שכי'מכותל מערבי והשמש יוצא הוא ממזרח ומהתו'

הוא במערב לשכינה · ולזה אמר כי היושבים במערב פניהם אל המזרח אשר שם שם ה' ויראו לאותו וממזרח יראו את שם כבודו הוא כבוד ה' השכינה הנקראת כבוד למען יזמרך כבוד ובדרך הסוד ישתייע זה שמזרח הוא בחכמה ושם שם ה' שם ההויה כי יראו פלא גדול והוא שיבא כנהר צר צורר וע"י התעוררות אלהי כי רוח ה' נוססה בו ומרימה אותו כנס בזה ובא שעתה שהשבו כל העולם שבא הצר להכרית שם ישראל והפוך הוא שבא לציון גואל אין זה כי אם פועל אלהי והשגחיי כי לזה כמשלו ישראל לאילת השחר אשר נהבהירו ביותר ואור היום :

ובא לציון גואל וגו' לחז"ל א"ר יוסי הגלילי גדולה תשובה שמקרבת הגאולה שנא' ובא לציון גואל ולשבי פשע עכ"ל : ולע"דן שהעפ"י שלפי זה קשה דהי"לל ובא לציון גואל לשבי פשע ביעקב כיון שלשבי הוא הסיבה לא הי"לל בוי"ו והתוספת · ואפשר להקנו קלא פתלא ציון העיר בעצמה ראוי שיבוא הגואל כמ"ש ציון במשפט תפדה ושביה בצדקה שפירשו הראשונים כנו'במקומו שהכוונה שעיר ציון עצמה ראוי ומחויב שתפדה במשפט ודין כי היא מה פשעה מה חטאת אמנם העם שבה שהטהו יפדו בצדקה וז"ש כאן ובא לציון גואל כלומר לסיבה ציון העיר עצמה יבא הגואל ועוד סיבה שנית ולשבי פשע כלומר וגם לסיבת היותם שבי פשע והא זה כוון בעל המאמר ובזה יובן הו' שמקרבת הגאולה דהי"לל שמביאה את הגאולה כלישנא דקרא בלשון ובא לציון מהו שמקרבת אלא ודאי לפי שאמר ובא לציון גואל סיבה אחת והשנית היא ולשבי פשע וגו' כאמור א"כ אינה מביאה הגאולה התשובה לבדה אלא מקרבת היא הגאולה כיון שהי'בחברת ציון מביאין את הגאולה אם כן התשובה לבדה מקרב'הגאולה היא כיון בהיה לבדה אינ'במביאת' לא שייך לו' מביאה הגאולה אלא מקרבת הגאולה : ועיין הרא"בע ז"ל והרד"ק ז"ל ולשבי מלעי' ומהרי"א ז"ל אמר ובא לציון גואל על המתמידים ביהדותם ולשבי פשע על אותם שהוליכו' מהבלל וישובו בתשובה מפשעם והמפ' אמרו ולשבי פשע על פושעי ישראל באופן שגם הם יזכו בגאולה : ולע"דן ובא לציון גואל לא'בסיק'על נכון אמר ובא בלשון עבר ולא אמר ויבא כי כן כל הנבואו' הטובות רובם באו בלשון עבר להורות שיתקיימו והרי הוא כאילו עברו · הו אמר ובא בלשון עבר שבא ממש שהרי נולד כמשאחז"ל במדרש איכ' שנולד אלא שהעלעולין לקחוהו והעלוהו השמים עד עת בא דבר ה' אם בן לדק לבון ובא והוי"ו מהפכו לעתיד ולשבי פשע יבא נאם ה' שישיגו השגה נבואות כיעוד הנבי'אשפוך רוחי על כל בשר ויזכו לנאם ה' וז"ש ולשבי פשע ביעקב נאם ה' כבא שישיגו נאם ה' והוא ע"ד מ"ש דוד המלך ע"ה אל תשליכני מלפניך ורוח קדשך אל תקח ממני שהעון מבדיל בין האדם לבורא וגורם הסתלקות רוח הקדש ונאם השי"ה ובהשוב'הוא הו' הסיבה לו ששון ישעך ורוח נדיבה הסמכני :

ואני זאת בריתי וגו' מציעא השוכר את הפועלי'א"ר פרנך כל שהוא תלמיד חכם ובנו תלמיד חכם ובן בנו תלמיד חכם שוב אין התורה פוסק'מזרעו לעולם שנ' ואני זאת בריתי אותם אמר ה' רוחי אשר עליך וגו' אמר ה' מעתה ועד עולם מאי אמר ה' אמר רב יהודה אמר רב אמ' הקב"ה אני ערב בדבר הזה · מאי מעתה ועד עולם אמר רב יהודה א"ר ירמיה מכאן והילך התורה מחזרת על אכסניא שלה רב יוסף יתיב ארבעין תענית'וקרוה לא ימושו מפיך יתיב מאה תעניתא וקרוה ומפי זרעך יתיב מאה אחריניתא וקרוה לא ימושו מפיך ומפי זרעך ומפי זרע זרעך אמר מכאן והילך לא צריכנא תורה מחזרת על אכסניא שלה ע"כ : ולע"דן למה פתח מלמעלה למטה כל שהוא תלמיד חכם ובנו תלמיד חכם וגו' ולא אמר ממטה למעלה כל שהוא ת"ח ואביו ת"ח ואבי אביו ת"ח וכן דקדקו הראשונים ז"ל ותירצו הם ז"ל שצריך שימצאו יחדיו בעול' שלשתן שאז החוט המשולש לא במהרה ינתק וזה כוונו באו' כל שהוא תלמיד חכם ובנו תלמיד חכם ובן בנו תלמיד חכם ר"ל ועיניו רואות כן שאז נכון לבו בטוח בה' שלא תפסק שוב התורה מזרעו אבל אם היה או' כל שהוא ת"ח ואביו ת"ח ואבי אביו ת"ח גו' לא היה מודיע שצריך שישבו יחדיו בעול' שלשתן יחד ע"כ · ועוד קשה מאי בעי מהו מעתה ועד עולם שהרי זהו הוא עיקר הי' עוד שלא תפסק תורה מזרעו : ונראה שכוונת המאמר במי שדוחק על עצמו להיות עמל בתורה ושלא תפסק מפיו לא זו בלבד אלא גם מפי זרעו כן ומפי זרע זרעו כי רחמי האב על בן בנו כמ"ש חז"ל לי ולכיני ולכנדי ולזה אמר כל שהוא ת"ח ובנו ת"ח ובן בנו ת"ח ר"ל הרוצה ומצר על שיהיה הוא ת"ח ובנו גם כן ת"ח ובן בנו ת"ח וכהביא דרב יוסי דלקמן דיתיב בתענית עליו והוסיף אלה על בנו וכן על בן בנו וז"ש כל שהוא ת"ח ולא אמר כל ת"ח שבנו ובן בנו ת"ח שוב וגו' אבל אמר כל שהוא ת"ח שעדיין איננו תלמיד חכם אלא שהוא רוצה להיות ת"ח שלא ימושו מפיו וכן שלא ימושו מפי זרעו וגו' ולזה לא אמר כל שהוא ת"ח ואביו תלמיד חכם וגו' דלאו בהיותם ת"ח לבד הליא מילתא אלא במה שהוא מיצר להיות הוא ת"ח וזהו לשון כל שהוא תלמיד חכם כמו שדקדקתי ובזה תדרש תיבת אמר ה' הראשון דכתיב אמר ה' רוחי אשר עליך וגו' לשהקב"ה גזר עליו ואמר ה' רוחי אשר עליך כמה ודברי אשר שמתי בפיך הוי מצטער עליה ומיצר שלא ימושו מפיך ומפי זרעך כמו שנצטער רב יוסף בכמה תעניות כן גם אתה ותזכה למעלת שאלחך כמו שמצא שאלהו לרב יוסף שרוחי אשר עליך אשר כלבה רוחי אותך על זאת בריתי שתהיה אותם כן תעשה ומ"ש אמר ה' מעתה וגו' דרש ואני ערב שלא ימושו מפיך ומפי זרעך ומפי זרע זרעך · ולהכי הקשה ולמר מאי מעתה ועד עולם תיבת מעתה קשיא ליה כי די שיאמר אמר ה' עד עולם מאי מעתה להכי דרש מעתה ועד עולם שהתורה מחילה מחזרת היא על אכסניא שלה בסגולה בערבות השי"הכי קדאגה שלך לא היתה אלא עליך ועל זרעך ועל זרע זרעך לבד לא עד סוף כל הדורות העתידים לבא ובזה מובן מעתה כלו' כיון שביא עתה אתה ברוך ה' אכסניא שלך מעתה התמיד עד עולם כי לא תשכח אכסניא שלך משום פוגם ונפגם וגם כי בתלתא הויא חזקה למדנו מתוך המאמר הזה פי' הכתוב ואני ערב לאותם החפצים בזאת בריתי אלא היא התורה הנקראת בריתי שנהגיע אותם שילמדוה אמר ה' שלא ימושו מפיך כיון שכך חשקת שתהיה אותם ואתר שיזכו הג'דורות אמר ה' אני ערב מעתה ועד עולם שהתורה מחזרת על אכסניא שלה · ועיין רש"י ז"ל והרא"בע ז"ל וכן הביא הרד"ק בשם הרא"בע ז"ל : ובשם א"א ז"ל ומהרי"א ז"ל הביא בשם י"מ דעת אביו של הרד"ק ז"ל וזה לשונו ויש מפרשים ואני זאת בריתי אותם על התורה שנתנה בברית והבטיחם שלא תמוש מפיהם עד עולם ויהיה או' רוחי אשר עליך בלתי מיוחס לישעיהו כי אם לישראל ועל האומה שהיתה ביניהם אמר ודברי אשר שמתי בפיך ונכון הוא · והוא ז"ל פי' ואמר שהנבואה הזאת שבאה לנביא היא ברית חזקה לישראל על גאולתם שלא תשוב אחור וזהו ואני זאת בריתי אותם אמר ה' והברית הוא רוחי אשר עליך ודברי אלה מזאת הנבואה אשר שמתי בפיך וכיון שהדברים באלה הם עולם הברית ראוי הוא שלא ימושו מפיך ומפי זרעך גו' ועבין זה שהגבה הטעות והכזב אפשר שתפול בהבטח' וביעוד מפא' המבטיח אם הוא איננו עומד בדיבורו כנגד זה אמר רוחי אשר עליך והוא אמת ואם מפאת האמצעי אם לא הבין ההבטחה או הוסיף בה כנגד זה אמר ודברי אשר שמתי בפיך בענין סנחריב וכן על גלות ירושלם והבנין ע"י כורש שלא נפל ארצה דבר מדבריך א"כ זה שנבא על הגאולה העתידה כן יהיה וז"ש ודברי אשר שמתי בפיך ר"ל שכולם נתקיימו ולא מפאת המקבלים שלא יזכרוה ועל זה אמר לא ימושו מפיך ומפי זרעך וגו' ומזאת הנבואה תלמוד שיש עת וזמן ליגאל ואעפ"י שלא יהיו כדאים כמו שהיה במצרים וצדקו יחדיו א"כ דברי רו' יהושע שאמר שאעפ"י שאינם כדאים ובלתי שבים בתשובה נגאלי ע"כ ובדבריו ז"ל מובן כפל ודברי אשר שמתי בפיך ומובן שאמר אשר שמתי בלשון עבר לפי שהמעבר נקח מופת על ההווה שעליו אמר רוחי אשר עליך שלא אמר אשר היה עליך או אשר הצלתי עליך :

ולע"דן לדקדק כפל אמר ה' אמר ה' וכן רוחי אשר עליך ודברי אשר שמתי בפיך גו' כפול : ונראה שמבטיח לישראל שבא הגואל לישראל יבא ג"כ לשבי פשע ביעקב ועל זה רו' ואני מבטיח על זאת הנזכרת מביאת הגואל ולשבי פשע ביעקב ואם שזאת תתקיים ובריתי אני מקים להיות כן אותם וכך אמר ה' רוחי אשר עליך בנבואה הזאת ודברי אשר שמתי מזמן קדמון מאז הנבואות ומשאר הנביאים ובפרט מאדון הנביאים מרע"ה שהבטיח ושב ה' אלהיך את שבותך וכיוצא שהם דברי ר"ל דברים ברורים שדבר ה' אל משה פנים אל פנים כאשר ידבר איש אל רעהו וזהו ודברי אשר שמתי בפיך דע שלא ימושו מפיך ומפי זרעך אבל יתקיימו עכ"פ ואמר ה' מעתה ועד עולם זמנה שאם זכו מעתה יתקיים ככתוב היו' אם בקולו תשמעו ואם לאו באחרי' הימים וזהו מעתה מתחיל זמנה ועד עולם זכו אחישנה מעתה לא זכו עד עולם בעיתה · ואם אמר רוחי אשר עליך וגו' על הנבואה כפי שיטות המפרשי' ז"ל הנז"ל אמר רוחי אשר עליך לפי שהרוח נחה עליו וכפי לאות לשונו ידבר הנביא בנח עליו הרוח רוח ה' לפעמו אמנם כאן אמר רוחי ה' עליך רוח חכמה ובינה נבואיי ולא זו בלבד שלא אפי' סידור הדברי' מלה במלה אמר שהיו מסודרים מאתי ית'בלי תוספת ומגרעת וז"ש ודברי אשר שמתי בפיך ועל קיומם אמר עליהם אמר ה' מעתה ועד עולם שיתקיימו עכ"פ ואם יתמהמה חכה לו כי אין בכל דרכיך דבר שלא הוסם ע"י ה' בפיך ואם כן מוכרח הוא שלא יפול מהם דבר :

קומי אורי כי בא אורך גו' פסי' א"ר יוחנן משל למהלך בדרך עם דמדומי חמה בא אחד והדליק לו את הנר וכבה ובא אחר והדליק לו את הנר וכבה אמר מכאן והילך איני ממתין אלא לאורו של בוקר כך אמרו ישראל לפני הקב"ה עשינו לך מנורה בימי משה וכבתה בימי שלמה

קומי אורי · אמר כנגד ירושלם · ואורי לווי וכבר פירשנו כי האורה משל על השמחה ועל הטובה · והחשך בהפכו על הצרה ועל הרעה שיבא : כי בא אורך · הגיע זמן
ישועתך שהוא לך אורה גדולה · וכפל הענין ואמר וכבוד ה' עליך זרח · וכן תרגם יונתן ארי מטא זמן פורקנך · ויש מפרשים כי בא אורך שקע אורך כמו ובא השמש אמר
דרך משל שקע אורך שהוא אור בעולם הזה ויהיה לך תמורתו אור גדול והוא הישועה והשמחה · וכן אמר לא יהיה לך עוד השמש לאור יומם והכל דרך משל : כי הנה החשך ·
החשך וערפל משל על הצרות : יזרח ה' · וכבוד עליך יראה · כפל ענין במלות שונות כי ה' כבוד ה' · ויש מפרשים כמו בכבודו : וכן נראה בכבודו : והלכו גוים · כמו
שאמר והלכו עמים רבים ואמרו
לכו ונעלה אל הר ה' ואל בית
אלהי יעקב ויורנו מדרכיו ונלכה
בארחותיו זהו שילכו לאור ישראל
הם ומלכיהם ושריהם : זרחך ·
שם יאמר ממנו זרח על משקל
צמח פרח : שאי סביב · כולם
פירוש בניך ובנותיך · ובת"י כל
עם גלות' ובא הידיע אחר הכנוי
כמו ויםנו את טעמו · ותפתח
ותראהו את הילד והדומים להם
שכתבנו בספר מכלל : תאמנה ·
מענין כאשר ישא האומן את
היונק והיתה הנו"ן ראוי' להדגש
לחסרון נ"ון השרש כי הנ"ן
כתובה לרבות · וא"א ז"ל כתב כי
המלה · יחיד' והנ"ון שרש · והה"א
נוספת כה"א ותקרבנה ותבאנה
ואף על פי שאמר ובנותיך · ר"ל
כל אחת ואחת · ופי' על צד
תאמנה · על צד המלכו' והשרות
כמו שכתוב ושרותי' מניקותיך :
אז תיראי · מן ראה · ורבי' טעו
בזאת המלה · שקראו התי"ו
בגעיא · כמו מן ירא · וגם יש
ספרים שכתוב בי"וד ושעות
היא כי מן ראה היא · וכן ת"י
בכן תחזין ותנהרין · ופי' תראי
בניך שיבאו מכל צד ויגהרו
פניך · זהו ונהרת שהוא ענין
אורה כמו ואל תופע עליו נהרה
הביטו אליו ונהרו : ופחד ורחב
לבבך · ופחד כאדם הנבהל בבא
אליו טובה רבה פתאום ורחב
לרוב הטובה ולרב העם שיבאו
בך כי כמו שיצר הלב בעבור
הרעה והצרה והאבל כן ירחב
לטובה ולשמחה : כי יהפך עליך
המון ים · כי היית חרבה ושממ'
ועתה תהיי בהפך כי יבאו עליך
עמים רבים כהמון ים ות"י
ותילחלין ויפתי לביך וגומר :
שפעת · ענין רבוי וכן ושפעת
מים תכסך כי שפע ימים יינקו :
בכרי · הם גמלים הקטני' עולי

א קוּמִי אוֹרִי כִּי בָא אוֹרֵךְ
וּכְבוֹד יְהוָה עָלַיִךְ זָרָח׃ ב כִּי־הִנֵּה
הַחֹשֶׁךְ יְכַסֶּה־אֶרֶץ וַעֲרָפֶל לְאֻמִּים
וְעָלַיִךְ יִזְרַח יְהוָה וּכְבוֹדוֹ עָלַיִךְ יֵרָאֶה׃
ג וְהָלְכוּ גוֹיִם לְאוֹרֵךְ וּמְלָכִים לְנֹגַהּ
זַרְחֵךְ׃ ד שְׂאִי־סָבִיב עֵינַיִךְ וּרְאִי כֻּלָּם
נִקְבְּצוּ בָאוּ־לָךְ בָּנַיִךְ מֵרָחוֹק יָבֹאוּ
ה וּבְנֹתַיִךְ עַל־צַד תֵּאָמַנָה׃ אָז תִּרְאִי
וְנָהַרְתְּ וּפָחַד וְרָחַב לְבָבֵךְ כִּי־יֵהָפֵךְ
עָלַיִךְ הֲמוֹן יָם חֵיל גּוֹיִם יָבֹאוּ לָךְ׃
ו שִׁפְעַת גְּמַלִּים תְּכַסֵּךְ בִּכְרֵי מִדְיָן
וְעֵיפָה כֻּלָּם מִשְּׁבָא יָבֹאוּ זָהָב וּלְבוֹנָה
יִשָּׂאוּ וּתְהִלֹּת יְהוָה יְבַשֵּׂרוּ׃
ז כָּל־צֹאן קֵדָר יִקָּבְצוּ לָךְ אֵילֵי נְבָיוֹת
יְשָׁרְתוּנֶךְ יַעֲלוּ עַל־רָצוֹן מִזְבְּחִי וּבֵית
תִּפְאַרְתִּי אֲפָאֵר׃ ח מִי־אֵלֶּה כָּעָב
תְּעוּפֶינָה וְכַיּוֹנִים אֶל־אֲרֻבֹּתֵיהֶם׃
ט כִּי־לִי אִיִּים יְקַוּוּ וָאֳנִיּוֹת תַּרְשִׁישׁ
בָּרִאשֹׁנָה לְהָבִיא בָנַיִךְ מֵרָחוֹק כַּסְפָּם
וּזְהָבָם אִתָּם לְשֵׁם יְהוָה אֱלֹהַיִךְ
וְלִקְדוֹשׁ יִשְׂרָאֵל כִּי פֵאֲרָךְ׃ י וּבָנוּ
בְנֵי־נֵכָר חֹמֹתַיִךְ וּמַלְכֵיהֶם יְשָׁרְתוּנֶךְ
כִּי בְקִצְפִּי הִכִּיתִיךְ וּבִרְצוֹנִי רִחַמְתִּיךְ׃
יא וּפִתְּחוּ שְׁעָרַיִךְ תָּמִיד יוֹמָם וָלַיְלָה
לֹא יִסָּגֵרוּ לְהָבִיא אֵלַיִךְ חֵיל גּוֹיִם
וּמַלְכֵיהֶם

קוּמִי אַנְהַרִי יְרוּשְׁלֵם אֲרֵי מְטָא זְמַן
פּוּרְקָנִיךְ וִיקָרָא דַיְיָ עֲלַךְ יִתְגְּלֵי׃ אֲרֵי
הָא חֲשׁוֹכָא יַחְפֵּי אַרְעָא וְקַבְלָא
לְמַלְכְּוָתָא וּבִיךְ יִשְׁרֵי שְׁכִנְתָּא דַיְיָ
וִיקָרֵיהּ עֲלַךְ יִתְגְּלֵי׃ וִיהָכוּן עַמְמַיָא
לִנְהוֹרִיךְ וּמַלְכַיָא לְקֳבֵיל זִיהוֹרִיךְ׃
זְקוֹפִי יְרוּשְׁלֵם סְחוֹר סְחוֹר עֵינָךְ וַחֲזַא
כָּל בְּנֵי עַם גָּלְוָתָךְ דְמִתְכַּנְשִׁין וְאַתְיַן
לְגַוִיךְ בְּנָךְ מֵרַחִיק יֵיתוּן וּבְנָתָךְ עַל
גַּסְסִין יִתְנַסְבָן׃ בְּכֵן תֶּחֱזַן וְתִתְנַהֲרִין
וְתִדְחֲלִין וְיִפְתֵּי לִבִּיךְ בְּדַחֲלַת חַטָאִין
אֲרֵי יִתְחֲלַף לִיךְ עוֹתַר מַעַרְבָא נִכְסֵי
עַמְמַיָא יִתְעֲלוּן לְגַוִיךְ׃ שְׁעָרַת עַרְבָאֵי
תַּחְפֵּי סְחַרְנִיךְ הוּגְנֵי מִדְיָן וְהוּלָד
כּוּלְהוֹן מִשְּׁבָא יֵיתוּן דְּהַב וּלְבוֹנָה יַיְתוּן
טְעִינִין וּדְאָתָן עִמְּהוֹן בְּתוּשְׁבַּחְתָּא
דַיְיָ יְהוֹן מִשְׁתָּעַן׃ כָּל עָאן עַרְבָאֵי
יִתְכַּנְשׁוּן לְגַוִיךְ דִּכְרֵי נְבָט יְשַׁמְשׁוּנִיךְ
יִתַּסְקוּן לְרַעֲוָא עַל מַדְבְּחִי וּבֵית
תּוּשְׁבַּחְתִּי אֵישַׁבַּח׃ מָן אִלֵין דְּאָתַן
בִּגְלֵי כְּעֲנָנִין קַלִילִין וְלָא אִתְעַכְּבָא
גָּלְוָתָא דְיִשְׂרָאֵל דְמִתְכַּנְשִׁין וְאַתְיַן
לְאַרְעֲהוֹן הָא כְּיוֹנִין דְּתָיְבָן לְגוֹ
שׁוֹבְכֵיהוֹן׃ אֲרֵי לְמֵימְרִי נַגְוָן יְסַבְּרוּן
וְנַחְתֵּי סְפִינֵי יַמָא אִידְרָא פָּרְסָא
קִלְעָהָא בְּקַדְמֵיתָא לְאַיְתָאָה בְּנָךְ
מֵרַחִיק כַּסְפְּהוֹן וּדְהַבְהוֹן עִמְּהוֹן לִשְׁמָא דַיְיָ אֱלָהָךְ וּלְקַדִּישָׁא דְיִשְׂרָאֵל אֲרֵי שַׁבְחָךְ׃
וְיִבְנוּן בְּנֵי עַמְמַיָא שׁוּרָךְ וּמַלְכֵיהוֹן יְשַׁמְשׁוּנִיךְ אֲרֵי בְּרוּגְזִי אַלְקִיתִיךְ וּבִרְעוּתִי
אֲרַחֵם עֲלָךְ׃ וְיִתְפַּתְּחוּן תַּרְעָךְ תְּדִירָא יֵימָם וְלֵילֵי לָא יִתְאַחֲדוּן לְאַעָלָא לְגַוִיךְ
נִכְסֵי עַמְמַיָא וּמַלְכֵיהוֹן

ומקום ג' בקריאה וסי' ומקום רגלי אכבד · ומקום משכן כבודך · ומקום הצדק שמה הרשע · והשתחוו
ז' בקריאה וסי' נמסר בסדר כא ·

רשי

על צד תאמנ' · על גיסיי כסלי'
של מלכים תהיינה אמונות : אז
תראי ונהרת · בכן תחזן
ותנהרין : ופחד ורחב לבבך ·
ותמה וירחב לבך : כי יהפך
עליך המון ים · הרי יתחלף ליך
עותר מערבא : חיל גוים · נכסי
עממיא : שפעת · רוב : בכרי
מדין · הוגני מדין הם גמלים
בחורים וכן בכרה קלה : ועיפה ·
גם הם מבני מדין עיפה ועפר :
אילי נביות · דכרי נביות :
בראשונה · כמו כבראשונה בימי
שלמה כענין שנאמר בי אני
תרשיש למלך בים אחת לשלש
שנים תבא אני תרשיש וגו' :
תרשיש · שם הים : לשם יי'
אלהיך · שנקרא עליך כי ישמעו
שמעו ושם גבורתו ויבאו : כי
פארך · נתן לך פאר : וברצוני ·
וההריצותי לך איטוכאפי"ימנט
בלע"ז : ופתחו שעריך תמיד ·
לשון פיתוח ממשקולת לשון כבד
על שם שפיתחתן פתיחת עולם
פתיחת תמיד כמו שבר מלשון
שבירה כך פתחו מלשון פתחו
וי"ש אוביר"טש בלע"ז :
ברוש

אבן עזרא

קומי אורי · לשון ציווי כמו
בואי בחולם בעבור האל"ף :
כי בא אורך · לשבח ולפי דעתי
שביאת האור הוא חשך כמו בא
ערב ונפסק האור שהיה לך וזרח
עליך כבוד יי' והעד לא יהיה
לך עוד אור השמש לאור יומם
וטעם אורי על מלכות או
הנבואה : כי הנה החשך · והו
כטע' כי יבא כנהר צר וערפל
תכסה לאומים : ועליך יזרח יי' ·
והטעם עליך לבדך : והלכו גוים לאור
באור : שאי · כולם · רמז על בניך
המלאכים : תאמנה · מגזרת ויהי אומן
המלאכים אליך ויביאו בניך אז תיראי
על לב כאשר יקרא למלא אבדה : ונהרת
מעורב עם שמחה וזאת רחב לב הפך
תיראי מרוב המון שיהפך עליך חיל גוי

אלמה וכבתה מכאן ואילך אין אנו ממתינין אלא לאורך שנא' כי עמך מקור חיים באורך נראה אור
ובן אמר הקב"ה קומי אורי כי בא אורך א"ר אחא נמשלו ישראל לזית שנא' זית רענן יפה פרי תואר
קרא ה' שמך ונמשל הקב"ה בנר נר אלהים נשמת אדם מה דרכו של שמן להנתן אגר והם מאירים
שניהם כאחת כך אמר הקב"ה לישראל הואיל ואורי הוא אורכם ואורכם הוא אורי אני ואתם נלך
ונאיר לציון שנא' קומי אורי כי בא אורך א"ר הושעיא עתידה ירושלם לעשות פנס לאומות העולם
והם מהלכים לאורה מה טעם והלכו גוים לאורך וכה"א נכון יהיה הר בית ה' ז"ש כי עמך מקור
חיים באורך נראה אור עכ"ל : ולע"דן לדקדק שאין המשל דומה לנמשל שהמשל הוא שהמהלך
בדרך אמר איני ממתין ונמשל המדליקים שהם ישראל אמרו אין אנו מדליקין והם בנמשל נודק
בחלק השני והוא במ"ש בעל המאמר וכן אמר הקב"ה קומי אורי כי בא אורך קשה למה לא עשהו
במדליק אמר מכאן ואילך איני מדליק כדי שיהי' נודק בחלק הראשון והוא המוקדם בדבריו' וכי כו
יכולין לו' שמאמר אמר מכאן ואילך איני ממתין אלא לאורו של בוקר הוא לשון היולי סובלי בו
שהמדליק אמר כן בלא רצה להדליק יותר כיון שהוא כבה והולך . אומשי שהדליקו לו אמר כן
והוא פשוטו של איני ממתין שנודק במי ששרוי בחושך וממתין ומיחל לאור ואין . גם צריך להבין
מאי קאמר וכן אמר הקב"ה קומי אורי כי בא אורך היכי יליף שאמר הקב"ה כן שלפום ריהטא אין לו
שייכות כלל עם הנז' . ועוד קשה במ"ש ונמשל הקב"ה בנר שהפ' לא המשיל בנר אלא לנשמו' אדם
ומה שייך זה לנלך ונאיר לציון והבנת הענין בעצמו סברא שאין טעם לדברים הלו . גם מ"ש ר'
הושעיא עתידה ירושלם לעשות פנס הדבר קשה להולמו שאם הדבר כפשוטו איננו זר שיהיה בית ה'
נכון ומאיר כאור השמש והגוים ילכו לאורה של ציון . וכן בב"ר הובא בילקוט סי' שס"א ירושלם
אורה של עולם שנא' והלכו גוים לאורך ומי הוא אורה של ירושלם הקב"ה שנא' והיה לך ה' לאור
עולם ע"כ אבל לשון לעשות פנס מגומגם קצת לפי' זה שהי"לל עתידה ירושלם להאיר לכל העולם
ומקרא מלא הוא והלכו גוי' לאורך שלא ודאי משמע דקמ"ל שתהי' פנס וכמו שיבוא בביאורו בס"ד :
ונראה דהוקשה להם בכתוב קומי אורי דקשיא מיניה וביה שאו' קומי אורי דמשמע שתאיר אל
הזולת ולשון כי בא אורך משמע שהיא היא הצריכה האור לעצמה ובא אורה וא"כ אם
האור צריך אליה היאך תאיר אל הזולת לזה עשה ר' יוחנן משל למהלך בדרך עם דמדומי חמה
שהרי כשבא שלמה עדיין היתה לבנה במלואה וממנו ואילך הלכה מלכות ישראל הלך ודל עד
שנחשכה ככתוב ואת עיני צדקיהו עור ולזה המשילו לדמדומי חמה לזמן שלמה שהרי היה קרוב
וסמוך לחשכה והדליק המנורה . ולפי האמת השי"ת איננו צריך לאורה כמו שאמר אל מול פני
המנורה יאירו שבעת הנרות אלא הקב"ה רצה לזכות אותם לכך צוה אותם הקב"ה שידליקו נרות
כדי שיזכו שיאיר להם השי"ת לנפשם וכמו שאמרו מכאן ואילך וגו' שנא' כי עמך מקור חיי' לנפש
באורך נראה אור בהתנשמות בהשכלה בך ובהשגתה בך . לכך הרכיבו חז"ל המשל כמי שמהלך
בדרך עם דמדומי חמה גו' אמר מכאן ואילך איני ממתין אלא לאור הבקר שאותו שהדליקו לו את
הנר לצרכו וכבה הוא האו' כך כדי לגלות כן בנמשל שאעפ"י שמדליקים הם ישרא' והם הם האומרי'
מכאן ואילך ואין אנו ממתינין אלא לאורך עכ"ז נודק בנמשל לפי שהדלקת הנר שהיו מדליקין
לצורכם היה לזכותם וכדי שהשי"ת יאיר אורם בנפשם כמאה שהם היו מדליקין לפני הקב"ה כאילו
מאירים להקב"ה וההארה היא להם לישראל בעצם וראשונה שבזה גם כן מכוון הנמשל במשל וכ"ש
במה שגם הקב"ה אמר כן במ"ש וכן הקב"ה כן שנא' קומי אורי כי בא אורך לו' שהמראה לעינים הוא
קומי אורי שאת המאירה לפני והאמת הוא שאדרבא את המקבלת ההארה וז"ש כי בא אורך בבא
השם ית' אצלך הוא יאיר אותך והנראה לעין הוא שאת תקומי להאיר לו כמאה שהשני חלקים הם
חלק מ"ש הקב"ה קומי אורי וגו' הכל מכוון ונודק במשל כאמור : ואפשר עוד במ"ש וכן הקב"ה אמר
קומי אורי כי בא אורך שמפרשים כי בא לשון כבוי כמו שדרשוהו חז"ל בפסוק כי בא השמש האמור
ביעקב בב"ר לשון כבוי כמכבה פנסים לדבר בסוד עם אהובו ידידו . וכן בסמוך בילקוט פי בפ'
הזה עצמו כי בא לשון כבוי . או כי בא לשון ובא השמש וטהר ויהיה קומי אורי כי בא אורך ושמשך
עד עתה אבל מכאן ואילך וכבוד ה' עליך זרח ולא יבוא עוד שמשך גו' וזהו כי בא אורך על
המנורה שביתה מדלק' שהוא אורך שאת היית עוש' אותו וכי בא לשון כבוי או כי בא שמשך ואורך
כדפ' ומכאן ואילך קומי אורי כי וכבוד ה' עליך זרח לא יבא עוד שמשך :

והנה ר' הושעיא ביאר הענין הנזכר במ"ש נמשלו והיינו דקאמר א"ר אחא נמשלו ישרא' וגו'
שאינו חולק אלא מפרש ולא קאמר ר' אחא אמר וגו' שהיה מורה שהיה חולק והוא' מפרש
סברת ת"ק שהוא במשל השמן עם האור שכמו שצריך הכנת השמן לקבלת האור ולהתאחז בו כך
צריך הכנת ישראל בעבודת השי"ת המכינה אל הדביקות האלהי שהוא כדיבוק השמן עם האור וזהו
פי' נר אלהים נשמת אדם שהכוונה שהאלהים ית' ויתע' נר הוא ומאיר לנשמת אדם והוא שהאלהים
נר הוא לנשמת אדם והוא חופש כל חדרי בטן ולז"א שכמו שהשמן והנר שניהם מאירים כאחד
ואעפ"י שלפי האמת האור הוא המאיר ולא השמן כך אמר הקב"ה הואיל ואורי הוא אורכם שהאור
שלי מאיר אתכם ואורכם הוא אורי שמעשיכם הם המאירים לפני ומכינים לקבל' אורי א"כ
צריך יחוד שנינו יחד ובזה ימשך ממילא התועלת לציון גוף העיר הבזויה והחרבה כדי שתבנה הו
יאמר הואיל ואורי הוא אורכ' כלו' שהשכל שלי ונשפע ממני שאורי הוא ומשלי אורכם ואורכם הוא
אורי המאיר לי א"כ צריך אני להתחיל בהליכה להאיר ציון וז"ש אני ואתם נלך להאיר ציון וז"ש שנ'
קומי אורי כי בא אורך ר"ל קומי אורי לפני ולא שיש ליך אור משליך לקום להאיר לפני שלא בא אורך
להאיר ליך והוא כי כבוד ה' עליך זרח ומאותו האור תוכלי לחזור להאיר לי כמאה שמאורי אשר
עליך זרח תכיני עצמך ותוכלי להאיר לפני במעשים טובים ולפי זה מדוקדק יותר לשון הכתוב
שאו' נר ה' נשמת אדם שהקב"ה מאיר לאדם וחופש הוא ית' כל חדרי בטנו ומצפוניו להשיבו מעוותיו
אשר חטא על הנפש . אמנם ר' הושעיא פי' קומי אורי שהארה זו תהיה לאומות העולם שעתידה
ירושלם להעשות פנס לא"ה והדברים כפשטן או שהאומות אשר הולכת בחושך האמונות ירושלם
בעלותה מעלה יכירו כל העולם כי מה נפלא השכר הצפון ליראי השי"ת שהרי ירושלם סבל' כמה
גליות וסוף הכבוד כבוד' לבא וזה רמז באו' עתידה ירושלם להעשות פנס לא"ה להאיר אורם
מהחושך הנפשיי והאומות כולם יקבלו השלימות וילמדוה ממנה וז"ש והם מהלכי' לאורה מה טעם
והלכו גוים לאורך וכן הוא או' נכון יהיה הר בית ה' בראש ההרים שאעפ"י שהדברים כפשטן לרומ'
את בית אלהינו אבל ג"כ רומז הוא אל רוממות המעלה שירום ונשא וגב' מאד כזה העומד בראש
ההרים ונהרו אליו כל הגוים ללמוד מדרכי העומדים שם קרוב אל הבית ההוא והמשרתים בו או יהי'
ונהרו לשון אור ונהורא עמי' שרא כמו שדרשו בס"ה בפ' על נהר כבר שדרשוהו לשון נהורא ואור
כמו שיבוא במקומו בע"ה וז"ש כי עמך מקור חיים לשים נפשינו בחיים להכיר אותנו השגחתך
ויכולתך וכיוצא בזה מן הפנות הנכונות והשלמות וזה ימשך לנו כי באורך נראה אור שבאורך אשר
יהיה מאיר לציון משם נראה אור להאיר את מחשכינו ממחשכי הנפש עלה בידינו ביאו' קומי אורי
שהוא אל הקב"ה להאיר לפניו ע"י האור המקובל ממנו ית' כי בא אורך וכבוד ה' עליך זרח או קומי
אורי אל האומות ע"י כי בא אורך מהשי"ת וכבוד ה' עליך זרח וכי בא הוא כפשוטו כי בא אורך
להאיר לך ובא לשון ביאת אור כמ"ש הרא"בע ז"ל או לשון שקיע' כמו ובא השמש או לשון כבוי
כמ"ש חז"ל כאן ובב"ר גבי כי בא השמש ועיין הרא"בע ז"ל וכן מהרי"א ז"ל והביא רא' שהשכינה
נקראת אור מדחז"ל בפ' יאר ה' פניו אליך זה מאור השכינה א"כ כי בא אורך הוא גלוי השכינה ע"כ :
ולע"דן קומי אורי שכימי צאתם מארץ מצרים יראם נפלאות וכמו שהאור בצאתם היה פרטי
לישראל במושבותם וכן החושך פרטי למצריים כן כיוצא בזה בצאתם מהגלות הזה וז"ש
קומי אורי כי אותו האור אורך שהאיר ליך במצרים וכן כבוד השי"ת אשר עליך זרח לשעבר וז"ש
זרח והראיה שהאור הזה הוא אלהי ולא טבעי הראיה כי הנה החושך יכסה ארץ וגו' ואילו היה
גשמי היאך יתכן שיהיה לישראל אור במושביתם אלא ודאי החושך יכסה ארץ וערפל לאומות והאור
המאיר ליך הוא אור אלהי שעליך יזרח ה' וכבודו עליך יראה והוא הזורח ומאיר ליך והנה בפ' ויט
משה את ידו על ארץ מצרים בכלי חמדה וגם בפ' ישת חושך סתרו פירשתי בכלי יקר שאותו החושך
הוא האור הבהיר מאד שלא יוכלו בני אדם ליהנות ממנו מרוב בהירותו תחשכנה עיניהם מראות
כמקרה העטלף שהיום חושך בעיניו הרבים לא יוכל להביט כלל והליל' אור בעיניו וע"ז אמר הפ'
שמים חושך לאור ואור לחושך שהעבירות שהם חושך ובעיניהם הם אור זה גורם להם שהאור
הנערב האלהי יהיה האור לחושך שלא יהנו ממנו כלל ולא יוכלו לראותו כמאה שחושך מצרים היה
אור בהיר ולזה נעשה לרשעים לחושך ומתו בו גם רשעי ישראל ולבני ישראל הכשרים היה אותו
החושך לאור להם וי"א ולכל בני ישר' היה אור במושבותם ר"ל אותו החושך לא היה חושך כי אם
אור במושבותם של המצרים שהיה אור לישרא' והאור עצמו הוא החושך למצרים וז"ש כי הנה החושך
יכסה ארץ הידועה וערפל לאומי' וזה החושך הוא זריחת השם הגדול ית' שעליך יזרח וכבודו עליך
יראה ויהיה לך אור ולאומים הבלתי מוכנים חושך וערפל מעין ודוגמת מצרים שהאור החושך
והחושך אור ובזה אבין משחז"ל בתנחומא לפי שנ' ואתה תצוה את בני ישראל ויקחו אליך שמן זית
וגו' לא בשביל שאני צריך אורה שלא בשביל להאיר לך ויקחו ליך להאיר לך לעה"ב להחשיך לרשעי'
שנ' כי הנה החושך יכסה ארץ וערפל לאומים ועליך יזרח וגו' א"ר אבא בר כהנא חושך אפל' במצו

בעה"ז שנא' ויהי חושך אפלה אבל תוהו ובוהו לא שמשו הה"ד ונטה עליו קו תוהו ואבני בהו רבנן
אמרין על מי שלא קיימו את התורה שניתנה מתוך החושך עליהם הוא או' כי הנה החושך יכסה ארץ
אבל ישראל שקיימו את התורה שנתנה מתוך החושך עליהם הוא או' ועליך יזרח ה' עכ"ל :
ולע"דן לדקדק להאיר להם ניחא אבל ולהחשיך לרשעי' וכי הקב"ה מכוין להכין להחשיך לרשעי'
וכיצד ימשך להחשיך לרשעים מענין הדלק' המנורה ונירותיה ועוד קשה במ"ש ר' אבא
שתוהו ובוהו ישמשו לעתיד לבא שזה אין לו שייכות כאן שהרי הכתוב מנגדו כאן שאו' כי הנה
החושך יכסה ארץ בלשון עתיד ולר' אבא תוהו ובוהו יכסנה וסברת רבנן צריך להבינה : ונראה
בהקדמתינו מובן שכיון שהקב"ה בעצמו יאיר לפרעון מה שהאירו לו ישראל אם כן מוכרח הוא שהוא
ית' יהיה אור לישראל וחושך וערפל לרשעים שאלו השני ענינים שניהם יהיו יחדיו וז"ש ולהחשיך
לרשעים כי לא יפרדו השני ענינים כמאה שהקב"ה בעצמו וכבודו זורח לישראל ומחשיך לרשעים
שנא' כי הנה וגו' ועליך יזרח וגו' ור' אבא מסייעא לדת"ק ומכריע כדבריו שהרי הכתוב הוא
מדבר לעתיד ולעתיד לא יתכן שיהי' חושך אפילה לבד שהרי תוהו ובוהו שלא שמשו מוכרחי' לשמש
ככתוב ונטה עליו קו תוהו ואם כן היכי קאמר כי הנה החושך יכסה ארץ אלא ודאי בכתוב הזה לא
הזכיר אלא החשך ואפילה לבד לפי שהם נמשכים מועליך יזרח ה' כנז"ל בדת"ק אם כן דברי ר'
אבא להכריע דברי ת"ק הם באים כי התוהו ובוהו הם כחות הטומאה ובלתי נמשכים מועליך יזרח
ה' וכו' לכך לא הזכיר' כאן שהכתוב איננו נושא ונותן כאן אלא באורן של ישראל והנמשך ממנו
והוא החושך והאפילה הנמשך לאומות אמנם רבנין תירצו זה של ר' אבא באופן אחר והוא כי לפי
שדבר בישראל קומי אורי ע"י התורה כי בזה בא אורך שהשי"ת יאיר ליך לעומת זה הזכיר לנגדו
הנה החושך לפי שלא קיימו התורה שניתנה מתוך החושך לגלות שהעוסק בה יצא מן החשך והאפל'
והרשעים הבלתי עוסקים בה בחשך ידמו ובזה מובן מה שהזכיר כי הנה החושך ולא הזכיר תוהו
ובוהו וזה מגלה כדברי מהרי"א ז"ל הנז"ל שחושך ואפילה משל אל האומות כנז"ל : או יאמר קומי
אורי והאירו במעשיך ומצותיך כי נר מצוה ותור' אור יען כי כאשר בא אורך לפני השי"ת בה שעת'
כבוד ה' עליך זרח כפי ההכנה של אורך אמנם הלאומים לא כן כי הנה החושך וגו' :

כי הנה החושך יכסה ארץ וגו' עיין הרא"בע ז"ל והרד"ק ז"ל וכן מהרי"א ז"ל חושך וערפל על
הצרות או חושך וערפל משל באמונו' וכן והלכו גוים לאורך על האמונות . וגם על ההשקט ושלוה :
ולע"דן נכון מה שקדם בפסוק הקודם שיהיה כן ממש חושך אפילה כימי צאתנו מארץ מצרי' יראנו
נפלאות והחושך והאור הוא אלהי שבהגלות זריחת ה' השם המיוחד בסוד התפארת וכבוד מלכות
שמים יראה ממש עין בעין הנה זה האור הנערב יהיה סיבה להיות חושך וערפל על ארץ הע"א
וערפל לאומים ויהיה להם האור לחושך ולכל בני ישראל יהיה לאור שעליך יזרח ה' אמנם הגוים
המאמינים בשי"ת עליהם אמר והלכו גוים לאורך דלאומים לחוד וגוים לחוד או אמר והלכו גוים
לאורך דהיינו לאור ישראל וירושל' עצמה שבה יוכלו להשיג לא באור ה' וכבודו וכמ"ש בית יעקב
לכו ונלכה באור ה' בית יעקב לבד . ואמר החושך בארץ וערפל בלאומים כי כן מחוייב הדבר
בהיות החושך מכסה הארץ ההיא עצמה מוכרח להיות בלאומים והעם שבה יותר דהיינו ערפל וכיוצ'
בזה פירשתי בכלי חמדה בפסוק ויהי חשך על ארץ מצרים שלא יעד אלא בחושך ובעת מעשה
הוסיף שהיה אפלה ותירצתי שם שכיון שביעוד הזכיר חושך על ארץ מצרים על דייקא דהיינו עליה
מחוייב אם כן להיות בתוכה ערפל ג"כ ולא הוסיף על יעודו כלל שכיון שיעד בחושך על הארץ
בגלוי חושך מוכרח הוא להיות בתוכה אפילה שהרי הפי' בהרים שהעולם מאיר ביותר עכ"ז בתוך
הבתים לא יש כ"כ בהירות כמו על הבתי' דון מינה בחושך שבהיות על הבתים והארץ חושך יחוייב
בלאומים אשר יושבים בבתים להיות אפילה וז"ש כאן כי הנה החושך יכסה ארץ שמזה ימשך וערפל
לאומים וכן באור המבדיל בין אור לחושך בהיות שעליך יזרח ה' אספקלריא המאירה מזה ימשך
שכבודו והוא אספקלריא שאינה מאירה כ"כ עליך יראה ותשיג לראות בה ולהשיג כי במאירה אין
לא ראתה לרוב בהירותה :

והלכו גוים לאורך עיין הרא"בע ז"ל והרד"ק ז"ל וכן מהרי"א ז"ל : ולע"דן מה שנראתי
מקושר בפסוק הקודם והלכו גוים לאורך כי עתידים הצדיקים להאיר כזוהר הרקיע
כמ"ש חז"ל והמשכילים יזהירו כזוהר הרקיע ומצדיקי הרבים ככוכבים לעולם ועד וזהו והלכו גוי'
לאורך לאור גופך ופניך ממש כי הנשאר בציון והנותר בירושלם קדוש יאמר לו והעומדים בחוץ
ילכו לאורך והמלכים למעלתם ישיגו יותר ליהנות מנוגה זרחך . ובפסיקתא רבתי הביא מהרי"א
ז"ל בפסוק קומי אורי באותה שעה מביא הקב"ה התורה ומניחה בחיקו ומבהיק זיון של ישרא' מסוף
העולם ועד סופו ואו' גבריאל לפני הקב"ה רבש"ע יבואו כל האומות העול' ויראו בטובתן של ישרא'
וגו' והמאמר שם ארוך וזה יספיק להוכיח מ"ש והלכו גוים לאורך וגו' :

שאי סביב עיניך וגו' לחז"ל כלם נקבצו באו לך באות' שעה שהקב"ה מביא שיר ומשיח ולאומי'
של שמן בידיהם ומקלהם בידיהם ונקבצים כל ישראל לפני ה' ושכינה לפניה' ונביאים
מאחריהם והתורה מימינם ומלאכי השרת משמאלם ומוליכים אותם אל עמק יהושפט ונקבצים כל
הגוים שם שנא' וקבצתי את כל הגוים באותה שעה וגו' בילקוט סי' ש"ס . ועיין רש"י ז"ל
והרא"בע ז"ל וכן הרד"ק ומהרי"א ז"ל כולם נקבצו כל האומות . (כדחז"ל) :
ולע"דן אם אמר כולם על האומות הנז' הוא שכולם נקבצו באו לך ליהנות מזיוך ואור פניך
ובניך הקדושים מרחוק יבואו כלומר רחוקים מהם וריוח ביניהם וביניהם אמנם הבנות
לא ידקדקו בזה אלא על צד תאמנה על צד אחד כבדלים קצת ולא מרחוק או על צד כדרש"י ז"ל כפי'
פשוטו שלא ידקדקו לבלתי געת בהם : או אמר שאי סביב עיניך כולם נקבצו על ישראל והגר
לירושלם ואו' לה שאינה צריכה לשאת עיניה למרחוק אלא שאי סביב עיניך וראי כלם נקבצו באו
לך כי אשר כעב תעופנה וכיונים אל ארובותיהם כרגע יהיו סביבך ובני' המפוזרים מרחוק יבואו
וכמו שיזכור בסוף מי אלה כעב וגו' :

אז תראי וגו' עיין רש"י ז"ל והרא"בע ז"ל ומהרי"א ז"ל פי' לשון ראיה שבראות ישרא' רנויעם
גוים הבא לירושלם יפחד לבבם שלא יתאחזו בירושלם וימשכו בה ולז"א אז תראי ונהרו' ופחד
ורחב לבב ודע שבתיבת ותראי אין יו"ד בין הת"יו והר"יש בספרים המדוייקים אבל כפי המסורת
הוא מלשון יראה וכמוהו אבלי בכפני' אך תראי אותי שהוא מלשון ירא' ואעפ"י שהוא חסר יו"ד
ונכר' מענין פחד ומרוץ' כמו ונהרו אליו כל הגוים ופי' שבב' רבוי עם גוים כהמון ים שמה יקבצו
ישראל יראה והתפעלות ופחד ומיד ירחב לבבם בראותם שהם יבואו להכנע תחתיהם עד כאן :
ולע"דן אם נפרש תראי לשון ראיה יאמר אז בבא בניך ובנותיך תראי בפרצוף פניהם אם שלמי'
הם ונהרת לשון אור (כדהרד"ק) לראות ופחד לבבך בתחיל' פן יש בהם רשעים
ובראותך שהם צדיקים ורחב לבבך כי יהפך עליך המון ים מבניך שהיית חושבת שהם רשעים או
שנמשלים כהמון ים ככתוב והרשעים כים נגרש יהפך עליך נוספים בקדושה וג"כ חיל גוים יבואו
לך להכנע אליך . וכיוצא בזה יתפרש אם הוא לשון יראה שתראי פן יש בהם שורש פורה ראש
מצד התערבם בין הגוים וילמדו מעשיהם ולז"א תיראי ומהירה תמהרי ונהרת לבדר כדבר ש'
הכרת פניהם תענה בם וזהו ופחד ורחב לבבך בהגיעך אליהם להנקם לבבך בתחילה ותכף ירחב
לבבך בראותך כי יהפך עליך המון ים מבניך כדפרשית בפ' הקודם וזהו לשון עליך יתוספו אמנם
חיל גוים לחוד גוים כפשוטו מכלל שהמון ים בישראל מדבר :

שפעת גמלים וגו' עיין רש"י ז"ל וכן מהרי"א ז"ל ועיין הרא"בע ז"ל והרד"ק ז"ל :
ולע"דן מקושר עם מ"ש בסוף הפ' חיל גוים יבאו לך בשפעת גמלים וגו' ורוכבים בכרי
מדין וגו' ובהם אמר ותהלות ה' יספרו יבשרו ומ"ש יבשרו הוא בחזרתם לארצ' יספרו
ויבשרו תהלות ה' ועזוזו ונפלאותיו כי בתחילה בבואם זהב ולבונה ישאו להביא מנחה ובחזר' הכלו'
ה' יבשרו ומדוקדק לשון יבשרו שנלחק בו הרד"ק ז"ל :

כל צאן קדר וגו' לחז"ל אליבא דר"א שאומרין על הרביעה אמר הגוים גרים גרורים יהיו שנ'
אז אהפוך אל עמים וגו' יהיה מותר לקנות מהם צאן ואילים ורש"י ז"ל ואילי נביות דכרי
נביות ועיין הרא"בע ז"ל והרד"ק ז"ל וכן מהרי"א : ולע"דן כל צאן קדר יקבצו לך לך דייקא
ולא לי וכן ישרתונך למאכלך כי לר"א דחשידי לא יקרבו מהם על מזבח ה' ולז"א יעלו הם בעלות'
עם צאן ואילי נביות יעלו על מזבח שיהיו רצון מזבחי וטועים בזה כי ובית תפארתי אפאר לבלתי
יקרבו בו דבר ספק נרבע ולכן צאן קדר יקבצו לך וישרתונך וכו' מתוקן הפ' לר"א ויכריע כן לשון
הפ' שאו' יעלו על רצון מזבחי דלדעת המפרשי' כמו הפוך ואין צורך ולפי פשוטו שיקבלו מהם
ויקריבו מהם קרבן ואמר יעלו על רצון מזבחי ר"ל יעלו ויתעלו קרבנותיהם על הקרבנות הרצויים
יותר שבמזבחי לפי שבשמלאך רע עונש ב"עכ אמן השבח יותר מעולה דאתכפי סטרא אחרא וז"ש
יעלו לרצון מזבחי וכן אם נפרש יעלו על העלאת קרבן יאמר שמה שיעלו ויקריבו יהיה עולה כל
רצון מזבחי כאמור ובית תפארתי אפאר אז בהיות הנגדיים מודים ומשבחים :

מי אלה כעב גו' א"ר ב"ח א"ר י' עתיד הקב"ה להגביה את ירושלם ג' פרסאות למעלה שנא'
ורמה' וישבה תחתיה מה תחתיה ג' פרסאות אף למעלה ג' פרסאות וממאי דתחתיה ג'
פרסאות א"ר אמר לי הבוא שנא' לדידי חזי לי ירושלם קמייתא ובוי' ג' פרסי' ושמא תאמר יש לצער לעלות

ומלכיהם נהוגים · יהיו נהוגים אליך שיבאו לפני מלך המשיח כעבדים לפני אדוניהם · ומה שאמר נהוגים כי מנהג המלכים כשילכו בדרך ילכו רוכבים או רגלים ינהגו אותם שרים דרך כבוד · ויונתן תרגם נהוגים זקוקים רוצה לומר אסורים בזיקים : כי הגוים חרוב יחרבו · ענין חרבן · ויש מפרשים ענין חרב כלומר יהרגו : כבוד הלבנון · העצים הטובים שבו · ואחר כך מפרש מה הם כמו שהיה משלח מלך צור למלך שלמה : ברוש תדהר ותאשור · כבר פירשנום בפרשת העניים והאביונים : לפאר מקום מקדשי · שיבנו בהם בית המקדש · ומקום רגלי אכבד · כי בית המקדש מכוון כנגד כסא הכבוד ואם כסא הכבוד מושבו בית המקדש הדום רגליו אכבד כי הוא יתן כבוד להביא : והלכו שחוח · שם בשקל גבוה קומתו · מן תחתיו שחתו : בני מעניך · אות' שהיו מעניך בגלות ואתו כבר בזמן הישוע' בניהם ילכו אליך שוחחי' ומתנפלים לפניך · ור"ל מעניך מעני בניך · כי כנגד ירושלם מדבר על כפות רגליך ועל כפו' רגלי בניך ורוצה לומר על מדרך הכפות כי הכף מתחת : עיר ה' · כי כבודו יראה בה : ציון קדוש ישראל · סמוך ציון של קדוש ישראל : תחת עזובה · שנגלה כבוד ה' מעליך : ואין עובר · בחרבנה : משוש דור ודור · לכל דורות העול' תהיה משוש כמו שנקראת יפה נוף משוש כל הארץ : וינקת חלב גוי' · דרך משל כלומר שתאכלו טוב ארץ הגוים : ושוד מלכים · בחולם כמו בפתח חלבו שד · והוא על דרך משל רוצה לומר טובם · וכן תרגם יונתן ותשבעון נכסי עממים ובזה מלכים תתפנקון : תחת הנחש' · תחת הנחשת שלקחו הגוים ממך אביא זהב · כלומר אתן בלבם לשלם לך כפלי' וכפלי כפלים מאשר לקחו ממך הם ואבותיהם : ושמתי פקדתך שלו' · תחת פקודתך שהיו הגוים נותנים פקידי' על ישראל לגבות מהם מס אשים לך שלום וצדקה ולא יהיו עוד עליך פקידים ונוגשי' : לא ישמע עוד חמס · שיעשו לך הגוים לא ישמע עוד : וקראת · אז תקראי ישועה חומותיך כי לא תצטרכי עוד לעלו' על החומות ולסגור השערים מפני האויב · לפיכך תקראי להם ישועה הפך המלחמה שהיתה מקדם בשערים · וכן בשערים לא יספרו בהם אלא תהלות ה' · ויונתן תרגם ויערעון פורקן על שורך ועל תרעך יהון משבחין : לא יהיה · כבר פירשנו כי ימשיל הישועה והטובה לאורה · אמר כל כך יהיה אורך גדול שהוא אור ה' והוא הטובה הגדולה עד שלא יהיה נחשב אור השמש ואור הירח לכלום · והכל דרך משל כמו שאמר ואור החמה יהיה שבעתים : לתפארתך · שתתפאר בכבודו וטובו שיגדיל עמך : לא יבא · גם זה משל · כתרגומו לא תבטל עוד מלכותך ויקרך לא יעדי : ועמך כולם צדיקי' · שיצרף אותם האל · כמו שכתוב וצרפתי' כצרוף כסף והנשארים יהיו כולם צדיקי' וקדושים · כמו שכתוב והיה כל הנשאר בציון והנותר בירושלם קדוש יאמר לו וגו' : לעולם ירשו ארץ · שלא יגלו עוד ממנה לעולם כי יהיו נצר מטעי שיראו במעשיה' כי אני נטעתי' לא כבראשונה שנאמר עליהם מדוע קויתי לעשות ענבים ויעש באושים ולא היה נראה שהיה מטע ה' אלא זמורת זר : להתפאר · שאתפאר בהם בקרא להם עם ה' כמו שאמר ישראל אשר בך אתפאר : הקטן · אינו אומר על גוף אחד כי אם ענין קטן וצעיר אלא רוצה לומר השבט והמשפחה · הקטן מהם יהיה לאלף פעמים ממה שהוא עתה · וכפל הענין במ"ש כמנהג · ואמר הצעיר לגוי עצום : אני ה' בעתה אחישנה · זאת הטובה שאני מבטיח' אני ה' אעשנה שהיכולת בידי · ואמ' בעתה ואמ' אחישנ' אמרו רז"ל זכו אחישנה לא זכו בעתה · ויש לפרש כשיגיע עתה אחשנ' · לגמר' מהרה כי לא יאריך זמן מעת החל הישועה עד כלותה · ויונתן תרגם אנא השם בזמנ' איתיניה : רוח

ומלכיהם נהוגים: כי־הגוי
והממלכה אשר לא־יעבדוך יאבדו
והגוים חרב יחרבו: כבוד הלבנון
אליך יבוא ברוש תדהר ותאשור
יחדו לפאר מקום מקדשי ומקום
רגלי אכבד: והלכו אליך
שחוח בני מעניך והשתחוו על־
כפות רגליך כל־מנאציך וקראו לך
עיר יהוה ציון קדוש ישראל:
טו תחת היותך עזובה ושנואה ואין
עובר ושמתיך לגאון עולם משוש
דור ודור: וינקת חלב גוים ושד
מלכים תינקי וידעת כי אני יהוה
מושיעך וגאלך אביר יעקב: תחת
הנחשת אביא זהב ותחת הברזל
אביא כסף ותחת העצים נחשת ותחת
האבנים ברזל ושמתי פקדתך שלום
ונגשיך צדקה: לא־ישמע עוד חמס
בארצך שד ושבר בגבוליך וקראת
ישועה חומתיך ושעריך תהלה:
לא־יהיה־לך עוד השמש לאור יומם
ולנגה הירח לא־יאיר לך והיה־לך
יהוה לאור עולם ואלהיך לתפארתך:
כ לא־יבוא עוד שמשך וירחך לא
יאסף כי יהוה יהיה־לך לאור עולם
ושלמו ימי אבלך: ועמך כלם
צדיקים לעולם יירשו ארץ נצר
מטעו מעשה ידי להתפאר: הקטן
יהיה לאלף והצעיר לגוי עצום אני
יהוה בעתה אחישנה:

ומלכיהון זקיקן: ארי עם ומלכו דלא
יפלחוניך ירושלם ייבדון ועממיא
אשתיצאה ישתיצון: יקר לבנן לגויך
יתעל ברוון ומורניין ואשכרעין כחדא
לשבחא אתר בית מקדשי ואתר בית
אשריות שכינתי איקר: ויהכון לגויך
כפיפין בני משעבדיך וישתטחון
למבעי מינך על פרסת ריגליך כל
דהוו מרגזין ליך ויקרון ליך קרתא
דיי ציון דאתרעי בה קדישא דישראל:
חלף דהוית שביקא ומטלטלא ולית
דעדי ואשוינך ליקר עלם בירת דריץ
דר ודר: ותשבעין ניכסי עממיא
ובביזת מלכיהון תתפנקין ותדעין
ארי אנא יי פרקיך ומשיזביך תקיפא
דיעקב: חלף נחשא דבזו מיניך
ירושלם איתי דהבא וחלף ברזלא
איתי כספא וחלף אעיא נחשא וחלף
אבניא ברזלא ואשוי פרנסך שלם
ושלטוניך בזכו: לא ישתמע עוד
חיטפא בארעיך ביזא ותבירא
בתחומיך ויערעון פורקן על שורך
ועל תרעך יהון משבחין: לא
תצטרכין עוד לניהור שמשא בימםא
ואף לא לזיהור סיהרא בליליא ויהי
ליך יי לניהור עלם ואלהך
לתושבחתיך: לא יתבטל עוד
מלכותיך ויקריך לא יעדי ארי יי יהי
ליך לניהור עלם וישלמון יומי אבליך:
ועמיך כולהון זכאין לעלם יחסנון
ארעא ניצבא דחדוותי עובד גבורתי
לאשתבחא: הזעיר בהון יהי לאלפא ורחליש לעם תקיף אנא יי
בזמנה איתינה:
אמר

ישמע ·ב' קריא' וסימ' ובכל אשר אמרתי אליכ' תשמרו ולא ישמע עוד חמס בארצך · וגלתי בירושלם וששתי · כהקיר בור מימיה כן ·כה אמר יי' עוד ישמע במקו' ·ויה נהו בסונר בחחים ·והשבתי המון שריך · קול מלאככה · אחריו ישאג קול ·וגם נביאי העמדת ·וא' ישמע ויקמו הלוי': לאלף ב' וסימ' ומא' לאלף ואלף · הקטן יהיה לאלף : לגוי עצום ג' וסימ' הרף ממני ואשמידם · הקטן יהיה לאלף · והנהלאה לגוי עצום :

רשי

ברוש תדהר ותאשור · מיני עצי יער לבניין : ציון קדוש ישראל · ציון דאיתרעי ביה קדישא דישראל ציון של קדוש ישראל : ושד מלכים · לשון שדים ותינקי ושד מלכים · לשון שדים ותינקי אותה עליו : תחת הנחשת · שנטלו ממך : ושמתי פקודתך שלום · ואימני פרנסייך שלם ושלטונייך בזכות פקודתך פקידים שלך ורבותינו אמרו הפקודות שבאו עליך בגלותך והנוגשים שדחקוך יהיו לך לשלו' ולצדקה : לא יהיה לך עוד · לא תצטרכי לאור השמש : להתפא' · שאהיה מתפאר בם פורונצט"יר בלע"ז : לא יאסף · לשון אספו נגהם הכניסו אורם : בעתה אחישנה · זכו אחישנה לא זכו בעתה : יען

אבן עזרא

מלכיהם · שהיו נוהגים כטעם לאסור מלכיה' בזיקי' : כי חרוב יחרבו · מגזרת חרוב החרב יחרבו המלכים ויש אומרים לשון חרבן והראשון הוא נכון : כבוד הלבנון · והנה פי' האילנים הנכבדי' בלבנון ברוש תדהר תאשור יחדו : לפאר · לבנות בית השם : והלכו · שחוח שם : וקראו לך עיר יי' · והנה לעד קומי אורי שאמר אל ציון עיר ומסך עצמו ואחר פתו וכן הוא ואין עיר קדוש ישראל כמו אל תאסף תוכיחני : תחת יעזבה · בהיותה חרבה : משוש דור ודור · הטעם משום שלא יפסק : וינקת חלב גוים · הטעם ממון שיתנו מס : ושוד מלכי' · מגזרת שדים כי משקל השמות משתני' : תחת הנחשת אביא זהב · אשים בלב הגוים שיביאו הזהב והנכון שאביא לך שכר זהב · ד"א זהב גוים והנה הנחשת נכבד מהברזל על כן תחתיו זהב כנגדו : ושמתי פקודתך · אנשי פקודתך כמו פקיד והם החולקים המס שיקחוהו בשלום ונוגשיך בצדקה : לא ישמע עוד חמס בארצך שוד ושבר · הטעם כפול : וקראת · יש אומ' כמו וקראת אתכם הרעה ויש אומרים מלשון קריאה כי הישועה תקרא אל חומותיך והנכון שאלת וקראת לנכח ציון כי חומותיך תקראם ישועה והעד ושעריך תהלה והנה וקראת ימשוך אחר עמו כמשפט : לא · לא תצטרכי לאור השמש בעבור אור השכינה : לאור עולם · יומם ולילה : לא · זה השמש לא יבוא וירח לא יאסף והטעם כי בהתחברו עם השמש אז יעדר אור מהארץ : ושלמו ימי אבלך · כי האבל ישב בחשך : ועמך · נצר · כמו ונצר משרשיו יפרה : מעשה ידיו להתפאר · כדרך בן אדם שישמח במעשיו בהיותם מתוקנים : הקטן · המשפחה הקטנה שמספרם מעט תהיה לאלף : בעתה · בגעת עת הישועה והנכון שהוא דבק עם הקטן יהיה לאלף והנה אחיש לעשו' לשום הצעיר לגוי עצום כדרך ואעשך לגוי גדול :
רוח

אורים ותומים

והלכו אליך שחוח אמר שלא [illegible]

מנחה גדולה

יורח ה' יעלה הכל בהדרגה כי מה שאמרתי בא אורך או לא בלבד כאמר שבא כ"א שעליך יורח ה' והשכינה שנתחל' היתה זורחת עליך כאומרו וכבוד ה' עליך זרח עתה לא בלבד תהי' הזריחה כי אם שנס תראה ותגלה וזהו וכבודו עליך יראה מש"כ בתחלה שאמר עליך זרח שהיתה זריחה ולא גילוי והראות ועי"כ והלכו גוים אל הר ה' ולבית אלקי יעקב לאורך אשר עליך יראה שיהיה שומעכם בכל הארץ ולאומים אשר בערפל [illegible]

[illegible]

לעלות ח"ל מי אלה גו' אמר ר"ע ש"מ מעיבא לארעא ג' פרסי והכריע לרב פפא כן מכלל המשלי' כעב וכיונים אלא ודאי כעב לשיעור תלתא פרסי וכיוני' הל' מליאות העופפות עלמו ע"כ והדברי' כפשטן: ובסוד הפשר ירושלים מלכות שמים היא ירושלים של מעלה הע.ה ג' פרסאות ה"יסוד הבג"א והוא"ד להתאחד עם תפארת ישראל ואז יהיו חסדים בעול' וזהו שמא תחמר יש לער לעבות כי בעלות אולי תקבל מהגבורה לז"א ת"ל מי אלה כעב תעופנה ר"ל בע"ב החסד העולה ע"ב שמש' תמסוך ולא תינק גבורות דין ולער קלילה וחס והסבא בלי ספק הוא אליהו ז"ל שגילה רז זה במ"ש לדידי חזי לי ירושלים קמייתא והוי' תלתא פרסי שקמיית' ר"ל של מעלה מדת המלכות והיא תלתא פרסי כנז' שהוא רזא אות' ביחוד' כמנא הפוד ופשט יחדיו יהיו תמים ועל' קא' רב פפא ש"מ מעובא לארעא תלתא פרסי כפשוטו ובסודו כע"ב של חס"ד שעולה ע"ב והשלש פרסאות אלו לרב פפא הם חס"ד ונג"א ויסו"ד תלתא פרסי עד המלכות שהיא הרעה קדישא ארץ חיי' וכ' ירא"כי כפלאות עוד לחז"ל תנחומא מי אלה כעב תעופינה מטלו קמעא מורידן כעוף שנ' הפריס כעוף יעופף זכו מעלין למעלה ומרוממן כעב שנ' מי אלה כעב תעופנה ע"כ ומה שקדם מהשו' יספיק לבא' זה כי כשחטאו קמעא מורידן להמשילן כעוף יעופף שהוא בעולם היצירה שבו עוף יעופף רמז למטט"רון שהוא עוף יעופף האמור בבריאת עולם וכשה' שלמים מעלין למעלה ומרוממס כעב שמעלן למעלה הוא בהצילות שהוא מעלן בבחינת הבריאה ולמעלה הוא באצילות ומרוממן הוא באצילות עצמו להעלותן ברוממות החסד כמ"ש כעב בע"ב גמרי' שבחסד ובסמוך בפ' זה א' מידי חדש גו' יתבאר בס"ד מדחז"ל כתוב זה ע"ש ועיין הרא"בע ז"ל והרד"ק ז"ל וכן מהרי"א ז"ל והבי' בשם פסיקתא שעל האומות אמר מי אלה כעב תעופנה וגו' שעתידים להתגייר:

ולע"דן מי אלה על ישראל כדהרא"בע והרד"ק ומהרי"א ז"ל ובזה נודק המשל אחד שהם וכיוני' אל ארובותיהם הידועות להם שקבעו שם קיניהם כך ישראל ישובו אל קניה' זו ירושלים:

כי לי גו' עיין רש"י ז"ל והרד"ק וכן מהרי"א ז"ל ברחשונה יבואו אוניות תרשיש והק"כ אחר האומות וכספם וזהבם של אוניות תרשיש ולא של ישראל כי ישראל יוצאי' מהגלות אין להם כסף וזהב ובפרט בלכתם מגוי אל גוי ובמדבר העמים ע"כ: ולע"דן לדקדק שאם כספם וזהבם חוזר לישראל הי"ל וכספ' וגו' בוי"ו התוספת מלבד מה שהקשה מהרי"א שהרי ישראל דלים ועניים ואם נפרש כספם וזהבם של האומות יקשה אומרו כספם וזהבם שהי"ל כסף וזהב אתם שאם הכוונה באומר כספם בכנוי ללמד שיביאו כל כספם וזהב' יקשה כי מה צורך להביאם כולם במעט מהכסף יספיק כי המבזבז וגו' כ"ש האומות שלא יתכן שיבזבזוהו כולו אם כן למה יביאוהו כולו: ונראה כי בהיות ישראל גולים ומטולטלים בקצוי ארץ בחיים וכספם של ישראל אכלוהו שממוהו הנה כשירצו להחזירם אל ארצם לנחלת הענין ולבלתי אחר גאולת' ישתדלו ראשונ' להביא אותם מרחוק שצריך צידה לדרך ופרנסה במלבושם ואח"כ ישתדלו בכספם וזהב' של ישראל המפוזר הנה והנה לגבות אותו ולבררו כי גזל הנאכל קשה להשיב אפילו לצדיקים גמורים וז"ש כי לי איים יקוו ואניות תרשיש שישתדלו בו בראשונה הוא להביא בניך מרחוק שלהיותו מרחוק צריך צידה ופרנסה כאמור ובשניה ישתדלו על כספם של ישראל המפוזר ומפורד בכל האיים שיביאהו אתם ובזה מובן שלא אמר וכספם בוי"ו לפי שזו חלוקה שנית כאמור בראשונה להביא בניך מרחוק ובשני' כספם וזהבם גו' והענין הראשון של הקבוץ היא לשם אלהיך כי ברוב עם הדרת מלך מלכו של עול' והשני על ההשתדלות כספם וזהבם אתם יהיה ולקדוש ישראל כי פארך לכך ישתדלו גם הם להביא הותר עם כספך וזהבך לפארך כי תפארת חכמים עושרם:

ובנו בני נכר וגו' עיין רש"י ז"ל והרא"בע ז"ל והרד"ק ז"ל ומהרי"א ז"ל ובנו בני נכר אותם שאבותיהם החריבו ירושלים בני בניה' יבנו חומותיך ע"כ: ולע"דן לדקדק אומרו בקצפי ולא אמר בכעסי הכיתיך וברצוני גו' שזה מקב"ל לזה בעצם: ונראה שהב"ה ית' בהסתרת פניו שבי הרחמים יתן רשות למשחית להשחית ושם משחית מן המשחיתי' הוא קצף שנא' יצא הקצף מלפני ה' החל הנגף וז"ש כי בקצפי הכיתיך מלאך משחית שמו קצף שיש קצב' למכתו אמנ' ברחמי' ברצוני אשר אין קצבה לרחמי רצוני המתיך וברחמים אמר לשון עבר שהרחמים מצויים הם שהרי לא זכו בעיתה הם וז"ש ריחמתיך: ואמר ברצוני רחמתיך להבטיח שאפילו לא יהיו כדאי' דלא הוא ית' ואין טעם ברצון וריחם שאפילו לא זכו בעיתה יגאל אותה וז"ש וברצוני שאין טעם ברצון:

ופתחו שעריך וגו' עיין רש"י ז"ל והרא"בע ז"ל וכן הרד"ק ז"ל וכן מהרי"א ז"ל ופתחו לשון פתיחה תמיד יומם ולילה ומ"ש נהוגים שלהיותה מארץ רחוקה הצריכים לתיירים להנהיג אותה בדרכים: ולע"דן לדקדק כפל ופתחו ולא יסגרו וכשתדקדק תמצא שהם שני הפכים כי הפתיחה לא תנדק אלא כשיש סגירה ולא יסגרו סותר זה ולמי שמפרש לשון פיתוח ציורים במו פתוחי חותם ניחא. ונר' כי יתקיימו בזמנים מתחלפי' יש זמנים שיסגרו כשאין צורך לפתיחת' ואז אמר ופתחו שעריך תמיד חוזר אל מ"ש ומלכיהם ישרתוך שבכלל השירו' הנז' למלכיהם הוא שמלכיה' הנז' ופתחו שעריך תמיד כשילטרך זה השירות היא מיוחד למלכי' לפתוח שערי ירושלים ויש זמן קבוע לכניסת השיירות מארץ מרחקים שאז באותו זמן באות שייר' הגוים המביאין חיל גוים למנחה ולדורון ולסחורה שאז לא יסגרו כלל יומם ולילה להביא אליך חיל גוים ולפי שנתן השירות למלכיהם כנזכר ומלכיה' ישרתוך ואמר ופתחו שעריך על המלכים כאמו' והנה המלכי' לא נשו באלה כי הם רכים וענוגים לכך אמר ומלכיה' נהוגים ר"ל יהיו נהוגים בהרגל השירות של ישרתוך וההרגל ומנהג יהיה להם טבע שני ואפשר שיהיה החילוק בשערי' מוחלקים שהשערים המכוונים למזרח או למערב דרך משל יהיו סגורים ועליהם אמר ופתחו שעריך אמנם בשערים שבצד דרום וצפון עליהם אמר לא יסגרו כלל וסגירת הפתחים הוא דרך כבוד ומורא לא מפחד כמו השומרים שהיו שומרים במקדש בלילות שהי' דרך כבוד בלי ספק כעין מלכות דארעא לא מפחד בלילות:

כי הגוי והממלכה גו' לחז"ל חרב יחרבו לשון חורב זה סיני שלא רצו לקבל התורה לכך נקרא חרב ר"ל חורב ע"ש שיחרבו מי שלא קבלו התורה: ולע"דן לפי שיטת' דהכי קאמר כי הגוי והממלכה אשר לא יעבדוך יאבדו יען שהגוים חרב יחרבו מהר חורב ואין להם תקומה ותרופה אלא ע"י שיעבדוך שאת קבלת עול תורה מחור' ולא יחרבו עובדיך ועיין הרא"בע ז"ל וכן הרד"ק ז"ל ומהרי"א ז"ל הגוי והממלכה אשר לא יעבדוך יאבדו וכן הגוים שלא יבאו לירושלים חרוב יחרבו ואפשר שרמז להם שיהיה בגוים וממלכות שוררים שידע השי"ת אשר לא יעבדוך וכן בגוים ואותם חרב יחרבו קודם לכם בנקמת האומות:

כבוד הלבנון וגומ' עיין רש"י ז"ל והרא"בע ז"ל וכן הרד"ק ז"ל וכן מהרי"א ז"ל והרחיב מקום רגלי על קדש הקדשים שהוא מכוין יותר כנגד כסא הכבוד אשר בשמים ממעל ע"כ:

ולע"דן לדקדק שאמר לפאר ולא אמר לבנות וג"כ תיבת יחדיו יאמר כי היום מנהג בטירות המלכים ואצריה' שביב לנטוע סביב אלו מיני הארזי' שרו"י בערבי לכבוד ולתפארת ועיקר התפארת הוא להיותם שוים בקומתם ובנביוני' ולז"א כבוד הלבנון ר"ל הארז היותר מפואר שהוא כבוד הלבנון שילא אילן כזה מתוכו אליך יבוא שיהיו ברוש תדהר ותאשור יחדיו בקומתן ובנביונ' שלא יהיה אחד ארוך ואחד קצר א'דק ואחד עב אלא יחדיו יהיו תמים ולע"פ שהם ממיני' מוחלקים והוא פלא ויהיה מקום מקדשי שדבר מפואר הוא המוצא מיני' אלא ברוש תדהר ותאשור שיהיו שם סביב סביב יחדיו מבלי תוספת ומגרעת ומקום רגלי אכבד שיכנסו בו במורה כמו שעשה במשכן שנקדש ע"י נדב ואביהוא שנאמר ונקדש בכבודי זהו ומקום רגלי אכבד שיכנסו ברתת וזיע פן יקראם אסון ולא יקל אדם את ראשו כמו ששנינו לא יקל אדם את ראשו כנגד שער המזרח שהוא מכוון כנגד בית קדשי הקדשים או יאמר כבוד הלבנון שהיה בו מקוד' ונחרבן כאמר פרח לבנון אמל עתיד כבוד הלבנון אליך יבא מאליו כי הש"ית יחזירהו וכן יבואו ברוש תדהר ותאשור יחדיו עם ביאת כבוד הלבנון הנז' וזה יהיה לפאר מקו' מקדשי בשוב את שבותו כימי קדם ובתוספתא מרובה אז יתקדש המקדש ויתפאר ויתכבד וזהו לפאר מקום וגומר:

והלכו אליך וגומר עיין רש"י ז"ל והרא"בע ז"ל וכן הרד"ק ז"ל וכן מהרי"א ז"ל ושלא יבואו לא מפני גבורתה אלא מפני קדושתה והלכו אליך שחוח גו': ולע"דן שאמר שחוח והוא שם כנז"ל ולא אמר שחוחים להודיע שלא יהיה דרך גניבת דעת אלא שחוח בלב שלם אותם שהיו אבותיהם מעניך צריכי' כפרת שחוח תמיד ואולי אמר והלכו שמתחלה הליכתם אליה מעת לאתם מפתח ביתם ילכו בכל הדרך שחוח לענות בדרך לחם בלכתם שהוא מדה כנגד מדה כמו שעינו אותך אביהם: אמנם המנאצים בדברים לבד ולא בפועל יספיק להם ההשתחויה שישתחוו על כפות רגליך כל מנאציך בדברים: וכנגד מה שהיו אביהם מעניך הבנים בני מעניך יקראו אותך עיר ה' כי מי שלא ישלח ידו אל עיר ה' לענות כל הנוגע בהם כנוגע בבבת עינו ולתקן דברי הניאוצין שניאצו בדברים יאמרו דברי כבוד של קדוש ישראל ולא מנואצת:

תחת היותך עזובה וגומר עיין הרא"בע ז"ל והרד"ק ז"ל וכן מהרי"א ז"ל: ולע"דן שאמר בכוון להיותה עזובה מהש"ית ושנואה מהעולם עד שמהשנאה אין עובר בה לשנאתם אותיך ושים אותך לגאון עולם בהיות עיר ה' פקיד ומשגיח בה תמיד עיני ה' אלהיך בך והכי א"כ גאון כל העולם בהיות ההשגחה פרטית ביך וזהו תחת היותך עזוב' ותחת היותך שנואה ואין

עובר מרוב השנאה או אין עובר כמו עובר על פשע מדלא קאמר ואין עובר בך הנה התבה שגאלה זו תהיה הגאלה כ"כ שגאלותם אותך ישישו וז"ש משוש דור ודור:

וינקת חלב גוים וגומר עיין רש"י ז"ל וכן הרא"בע וכן הרד"ק וכן מהרי"א ז"ל:

ולע"דן לדקדק מה עשה שתי חלוקות והיה לו לומר וינק' חלב גוים ושד מלכות וידעת גומר תיבת תינקי מיותרת. ונראה כי בתחילה ישראל רכי לבב ויפחדו נלחם עם המלכים אלא יתחילו בתחילה עם דלת העם בכפרים אשר אין שם מלך וז"ש וינקת חלב גוים ואח"כ כיון שעל' בידך שכבש' אותם תהזקנה ידיך ותלחמי עם המלכים ושד מלכים תינקי וידעת כי אני ה' מושיעך בתחילת מיד הגוים וגואלך מיד המלכים אביר יעקב שהיה נרדף מעשו כן יגאלך מארעו עוד אפשר כי הגוים דלת העם לא יתכן פאת תלכי לינק משדהם כי יהיה בעיניך כיונק שרן כי אין להם דרך ארץ ותרבות לכך אמר בהם שתינק חלב גוים ולא השד שלא' אלא החלב השתי והמר ויונקת לומר שלא יוכלו להחביא מהחלב אלא ויונקת שהכל יושם לפניך כיונק הוה. אמנ' המלכים שההתקרבות אליהם מעלה וילמוד הד' מהם דרך ארץ לכך אמר בהם ושד מלכים תינקי ולפי שהוא משל אל ממונה כנז"ל לכך בא הנקוד בחולם לשון שוד עניים והוא באותיות שד חסר וי"ו מלשון שדים כפשוטו לרמוז לזה ולזה:

התחת הנחושת אביא זהב וגומר רז"ל הש"ס א"ר יוחנן אוי להם לאומות עע"ה שאין להם תקנה תחת הנחושת וגומר ותחת רבי עקיבא וחביריו מה מביאי' ועליה הוא או ונקתי דמם לא נקתי גו' ע"כ עיין ורש"י ז"ל והרא"בע ז"ל וכן הרד"ק ז"ל וכן בקרו' מהרי"א ז"ל ופקודתך של המרבן התחיו אתן שלום ותחת גוגשיך שנגלות צדקה ולמד מכהן מהרי"א ז"ל שגם העצים ואבני' של ירושל' לקחו הגוי' שהרי אמר תחת העצי' ותחת האבני' גו': ולע"דן מתוך התנחומ' שהביא בילקוט סי' פ"א שאמר יש פקידת לבנים גו' ויש פקידת גומר בכללה אמר יש פקידה של שלו' מובן שהכוונה גו' שהפקידת שלפקוד אותך או שיבואו בני אדם לפקדך מכאן ואילך לא יהיה אלא לפקדך בשלו' והנוגשים שיבואו לנוגשיך הוא לדקה הכל נוגש וזולתו שבת נוגש שבחה מהגנה ואמר אביא זהב אביא כסף ולא אמר לשון אביא בנחוש' וברזל לומר כי בזהב ובכסף שהוא תמור' הנחושת וברזל שלקחו מירושלים צריך דקדוק להביא בכוון כיון שהוא דבר חשוב ולז"א רביא שהלך ההבאה בשי"ת אמנם בברזל ונחושת הבא תמורת עצים ואבני' אין לדקדק בו כ"כ שהרי אין שוויו חשוב לדקדק בו לזה לא הזכיר בו אביא כי הגוים יביאוהו מאליהן ויותר מכשיעור העצי' והאבני':

לא ישמע גומר עיין הרא"בע ז"ל וכן הרד"ק ז"ל וכן מהרי"א ז"ל:

ולע"דן בטעם כפל החלוקת ארצך וגבולך לפי שארצך הוא הארצות המוקפות חומה וגבולך הם ערי הפרזי' והמדינ' המוקפ' חומה אין לה פחד משד ושבר אבל יש חמס מהגנבי' ופריצי המלך לא כן בפרזות לא יש שרי המלך שולנים שם אבלים פחד שד ושבר לז"א כי בהיות הכל שלום בהשגחתו יתברך הנה בארצך לא ישמע חמס כי אין נוגש ולא חומס ובגבולך שהוא בעיירות הסמוכות לספר ולגבול אשר רגילות להמצ' שד ושבר כי הם עיירות פרזות באין חומה אמר שלא ישמע עוד שוד ושבר בגבוליך כי הישוע' הש"י' והשגחתו תקרא הישועה בשם חומה שהי' חומותיך בכל המקומות ואפילו בגבולי' אשר אין שם חומות תקרא לישועה שתהיה שם כמו חומותיך וכן במקום שאין שערים נסגרים לבטחון ושעריך תהיה התהלה שהכל לשם יתברך ויתעלה הגילוב תמורת שערים:

לא יהיה לך עוד השמש וגומר מכילתא אמר רשב"י מ' שנה שהיו ישראל במדבר לא הוצרך אחד מהם לא לאור החמה ביום ולא לאור הלבנה בלילה אלא בענן היו יודעים ששקעה החמה ובענן היו יודעי' שזרחה החמה מסתכל בחבית ויודע מה שבתוכה בשפיה ויודע מה שבתוכו' מפני ענן שכינה שביניהם שנ' לעיני כל ישראל בכל מסעיהם ואף לעתיד לבא כן שנאמר קומי אורי וגומר ואומר לא יהיה לך עוד השמש לאור יום וגומר: עיין רש"י ז"ל וכן הרא"בע ז"ל והרד"ק ז"ל וכן מהרי"א ז"ל והרחיב לא יהיה לך עוד השמש לאור יומם ר"ל שלא תהיה תשועתם ואורם וטובתם מפאת המערכות אבל יהיה מפאת ההשגחה הפרטית וזהו אומרו והיה לך ה' לאור עולם ואלהיך לתפארתך ולכן לא יבא עוד שמשך כלומר שלא תתבטל עוד מלכותך וכת' לא הבטל עוד מלכותך ויקרך לא יעדי ואמר זה לפי שהדברים המחוייבים מפאת המערכ' יש להם זמן מוגבל וכהגיעו יפסקו בהשתנות תנועותיהם ומלכיהם אמנם הדברים המושגחים יהיו כפי הרצון הבלתי ולכן אפשר שיתמידו לעולם ולכן אמר יהיו לך לאור עולם ע"כ: ולע"דן ע"ד מ"ש חז"ל שרנא בטיהרא מאי קא מהניא כך בהיות אור השכינה בתוכך ירושלים כמ"ש וכבוד ה' עליך זרח אמר לא יהיה לך עוד השמש לאור יומם שהשמש לא יאהיל וכן הירח לא יאיר לך אורו כלל נעדן הבהיר של השכינה וזה שאמר ולנוגה הירח ר"ל כשתראה נוגה הירח לא יאיר לך כי אם לנוגתך של האומות והוא אומרו פי' ה' יהיה לך לאור עולם ר"ל יחזור העולם לאורו אשר היה בשעת הבריאה שאמר יהי אור והוא אור מאורו יתברך וכשראה הרשעים גנזו כמ"ש חז"ל והוני ה' יהיה לך לאור עולם לאור של העולם בשעת בריאתו וז"ש לאור בלמ"ד דהי"ל לא אור לעולם וז"ש והיה ולא אמר ויהיה לומר שכב' היה לך ה' לאור עולם ומה שהיה לך ה' לאור עולם הוא שיהיה לעתיד ואעפ"י שהב"ה מאיר לך לכל צרכך אינו זה זלזול בכבודו שאלהיך הוא בשהות ומרדות ומורא לתפארתך לכבוד ולתפארת עלי ראשך:

לא יבא עוד שמשך עיין הרא"בע והר"דק וכן מהרי"א ז"ל והקשה על הרא"בע ואמר שאין דבריו נכונים שפי' על לקות השמש ע"כ: ולע"דן שאמר שמשך בכנוי וכן וירחך להורות שמדבר על השמש המיוחד אליה ע"ד כי שמש ומגן ה' אלהים שעל השמש הטבעי אמר למעלה לא יהיה לך עוד השמש לאור יומם וגומר אמנם כאן דבר שמשך על השי"ת שיהיה שמשך וירח' ולא יבוא ולא יפסק כי הש"ית יהיה לך לאור עולם והסוד מכוון לזה שמש תפארת וירח מלכו' ו"ה מהשם יתברך ויתעלה:

ועמך כולם צדיקים וגומר חז"ל סנהדרין כל ישראל יש להם חלק לעולם הבא שנאמר ועמך כולם צדיקים לעולם ירשו ארץ גומ' והכוונה שאין לך אדם מישראל שאין לו מצוה אחת אותה מצוה זוכה בה לעה"ב כמו ששנינו כל העושה מצות אחת מטיבין לו כפשוטה של משנה כל העושה מצוה אחת כתקנה ולשמה מטיבין לו וגומר ונוחל את הארץ ארץ החיים וז"ש כאן כל ישראל יש להם חלק לעולם הבא שאפי' רקנין שבהם מלאים תורה ומצות כרימון וז"ש שנאמר ועמך כולם צדיקים שלא ימנע מהם צדקות ועשיית מצות ומזה יתחייב שלעולם ירשו ארץ והוא העה"ב כמו שכתב הרמ"בם ז"ל ארץ משל לארץ החיים ובס' הזוהר פי' צדיקים במילה שבה סוד צדיק יסוד עולם ומזה יתחייב שירשו ארץ המלכות ארץ חפץ בזכות המילה שהוא סוד היחוד מסכים לדה"ל שכל מי שהוא צדיק ושמור בבריתו לא יכנס לגהינם כי אברהם אבינו בפתח ולא יניחהו ליכנס שם ואם יהיו לו עונות יענש בגלגולים וכיוצא וז"ש כלם צדיקים שכולם מהולים ולכך לעול' ירשו ארץ עיין רש"י ז"ל והרא"בע ז"ל והרד"ק ז"ל וכן מהרי"א ז"ל לפי שהזכיר בפסוקים הקודמים ההשגחה האלהית הדבקה בהם והיא שהמשיל לאור עולם לזה סמך ועמך כולם צדיקים וגומר כי לא החול ברשעים (כדהר"דק) שצורפם האל יתברך: ולע"דן מקושר עם מה שאמר ושלמו ימי אבלך כי הרשעים אשר במחשך מעשיהם בחושך ידמו ונפשם עליהם תאבל גם השני מלאכים המלוים לאדם ועליהם אמר ואשלם ניחומים לו ולאביליו ובזה יאמר שכיון שיהיה ה' לך לאור עול' ללכת תמיד בדרך ישרה שיבור לו האדם מעבודה ויראת הש"ית לז"א ושלמו ימי אבלך שלא תהיה עוד מתאבלת עליך כי ועמך כולם צדיקים לעולם ירשו ארץ ומפאת הנפש יהיו נצר וענף ממטעי האצולים הנעלמים ומצד הגוף מעשה ידי להתפאר שיזדככו בגופם ויאירו פניהם ככתוב חכמת אדם תאיר פניו תאיר לעתיד וזהו מעשה ידי להתפאר שיהיו שלמים בנפשם ומפוארים בגופם ומאמר ר' יוחנן הנזכר בפ"ח א"ר יוחנן אין בן דוד בא אלא בדור שכולו זכאי או בדור שכולו חייב שכולו זכאי שנא' ועמך כולם צדיקים בדור שכולו חייב וירא כי אין איש פירשתיו למעלה בפסוק וירא כי אין איש עיין עליו. ובמה שכתבתי כאן אין ניגוד בין שני הפסוקי' כי שם דבר בעת הגלות כי אין איש כדאי והגון אליה אלא למען שמו יעשה וכאן שאומר כולם צדיקים הוא בזמן אחר הגאולה יצטרפו ויזדככו בהיות ה' להם לאור עולם ושלמו ימי אבלם שיהיו כולם צדיקים באמור:

הקטן יהיה לאלף פ"ח א"ר אלכסנדרי ר' יהושע בן לוי רמי כתיב בעיתה וכתיב אחישנה זכו אחישנה לא זכו בעיתה ע"כ: וכן הביא רש"י ז"ל ועיין הרא"בע וכן הרד"ק ז"ל וכן מהרי"א ז"ל ושמעתי מהחכם השלם החסיד המקובל האלהי כמה"ר יצחק לוריא אשכנזי ז"ל פי' בזה בעיתה אחישנה לפי שהעת הקצוב הוא עד שיכלו נשמו' שבגוף כמחז"ל אין בן דוד בא עד שיכלו נשמות שבגוף מעתה בהפרו' והרבות ישראל עד שהקטן יהיה לאלף והצעיר לגוי עצום יכלו נשמות שבגוף ויהיה בעתה שהרי כלו נשמות שבגוף ואחישנה במהרה בלי עכוב שנים רבים אלא מהרה יהיה הקטן לאלף: ובכלי חמדה פירשתי שם בעתה על זמן הקשר ונאות לדרכים בניס' שהיא עתה שבניסן נגאלו ובניסן עתידים להגאל וז"ש בעיתה על ניסן ואחישנה ברחמי' אחים הרי שנן יותר מהכינון כפי האפשר שלא לאחר מניסן לניסן כמו שנתארך בעונותינו כמא' בעתה על הכוח ההגון לפרוש בדרכים כמ"ש חז"ל בפ' מוציא אסירים בכושרות בזמן הכשר ואחישנה על הגאולה

רוח ה' עלי · אלה הם דברי הנביא על עצמו · רוצה לומר כי הבשורות הטובות שאמר ושעתיד לומר רוח הנבואה מאת ה' היא שרתה עליו ושלחו האל לבשר בהם ישראל העתידים להיות בגלות זמן ארוך וימצאו אלה הנחמות כתובות ולא יתיאשו מן הגאולה · כי מפי ה' הם אלה הנחמות ששלחני לאומרם ולכתבם לבשר בהם בני הגלות שהם ענוים ונשברי לב כי סובלים הגלות לשם ה' · וטעם משח · רבה וגדל ומנה אותי להיות שליח באלה הנחמות · וכן משחת את חזאל · תמשח לנביא תחתיך · אל תגעו במשיחי · ולפי שמשוי המלכים הוא על ידי משיחה כאמר לכנוי אחר לשון משיחה · ואף על פי שאין שם משיחה · ופירוש יען בעבור · כי אפשר שתשרה עליו רוח נבואה ולא ימנה אותו להיות שליח לבשר בנבואה היא האחריה · לפיכך אמר רוח ה' עלי יען משח אותי · כלומר מה שאני אומר ברוח נבואה שהיתה עלי בעבור כי האל מנה אותי לזה להיות שליח לבשר ענוים לחבש לנשברי לב : פקח קוח · שתי מלות ועניינם מלה אחת · ופירוש פתוח המאסר · ויש לפרשו כענין שתי מלות וכשיקראו לאסירים פקח · רוצה לומר שיפתחו ממאסרם · וכן יקראו להם קוח שרשו לקח · ר"ל שילקחו מהגלות · ואאז"ל פירש כי שם המאסר קוח לפי שהם נלקחים ונכלאים בו · כאלו אמר פתחו בית המאסר ויצאו האסירים · ויונתן תרג' ולאסירי' אתגלו לנהור : לקרא שנת רצון · שנת הגאולה שהיא שנת רצון · כמו שכתוב וברצוני רחמתיך אבל שנות הגלו' היו שנות קצף · כמו שאמר כי בקצפי הכיתיך : ויום נקם · הוא יום גוג ומגוג שינקם ה' ברשעים ובזה ינחם האל כל אבלים · ואחר כך פירש מי הם האבלי' ואמר אבלי ציון : לשום פאר תחת אפר · כי מנהג האבל לשום אפר בראשו : שמן ששון · וכן שמן ששון מחבריך · וזה גלה על חברו פאר תחת אפר : מעטה תהלה · הוא משל · כי אין מעטה תהלה הפך רוח כהה אם לא יהיה דרך משל · כי מנהגו גם כן מעטה ולבישה ברוח · כמו ורוח לבשה את עמשי · שמן ששון תחת אבל · כי האבל אינו סך שמן · כמו שאמר בדבר התקועית : כהה · תאר לנקבה · וכן והיא כהה · ופי' רוח קצרה וחלושה · וכן וכהתה כל רוח כי רוח ישראל קצרה בגלות : אילי הצדק כמו אילני · כמו שאמר מטע ה' · כמו כי יבשו מאלים : להתפאר · כבר פירשנוהו : ובנו חרבות עולם · בזה אין בו [illegible] ובנו ממך חרבו' עולם · וכן מתחלף ממך אלא כאותו של מעל' בפרש' קרא בגרון ובנו ממך [illegible] בשאר המלות · ופי' ובני ישראל אילי הצדק שזכר חרבות עולם שהיו חרבות מזמן רב : שממות ראשונים · שהיו שוממות מדורות הראשוני' הם וקוממו אותם : וחדשו ערי חרב · אותן הערים שהיו חרבות יחדשו אותם והפסוק כפול במלות שונות : ועמדו זרים · ועמדו מעצמם יקומו ממקומם ויבאו לעבוד אתכם ורעו צאנכם : אכריכם · עובדי שדותיכם : וכורמיכם · עובדי כרמיכם ואתם לא תהיו צריכי' לעבוד עבודתכם כי בני נכר יעשו אותם ותהיו פנוים לעבוד את השם · כמו הכהני' שהיו מוכנים ומזומני' לעבודת בית המקדש כן תהיו פנוים מעסקי העול' ותתעסקו בתורת אלהים ובדברי חכמה לדעת את ה' : חיל גוים תאכלו · וזה מלבד שיעבדו אתכם בארצם יביאו לכם למנחה זהב וכסף וכל טוב ארצם · והחכם רבי אברהם ב"ע פירש והנה יהיו הגוים כנגד ישראל וישראל כנגד בני אהרן הכהנים · על כן חיל גוים כנגד המעשר : תתימרו · תתגדלו ותתרוממו בכבודם שהוא ממונם [illegible] תתימרו · היו"ד תחת אל"ף וכן וה' האמירך היום : וי"ת תתפנקון : תחת בשתכם · שהייתם בגלות לבשת ולחרפה ותחת אותו הבשת יהיה לכם הפכו והוא הכבוד על פי שנים שהיה לכם בשת יהיה לכם כבוד · וי"ת חלף דאבהתון ואתכנעתון על חד [illegible] תרין בטבוון די אמרית אייתי לכון : וכלימה ירונו חלקם · ותחת כלימה שהיה להם ירונו בחלקם הטוב שאתן להם · וי"ת ויתבהתון עממיא [illegible] דהוו משתבחין בחולקהון : לכן בארצם משנה יירשו · ולא יצטרכו לצאת מארצם לסחורה להרויח ממון כי בארצם יירשו מטוב העולם משנה ממה שהיה להם ואותה [illegible] תהיה להם לעולם שלא תפסק : כי אני ה' אוהב משפט · כותן טעם למה שאמר שיתן להם משנה · אמר כי אני אוהב משפט · וזה יהיה עול ולא משפט · כי ישראל שהם מבחר עם ה' ואשר דבקו בה' כל ימיהם וארכו להם ימי הגלות והרעה אם לא יהיה להם עוד תקוה לא יהיה משפט · ואני ה' אוהב משפט אוהב שיעשו אותו בני האדם כל שכן שאעשהו אני כי אפילו בעבודתי אני שונא גזל · וזהו בעולה כמו שאמר והבאתם גזול · אם כן על כל פנים כיון שאני אוהב משפט ושונא הפכו שהוא גזל צריך שאגמול להם תחת גלותם ורעתם רב טובה כפליים מה שהיה להם ברעה כי הכל סבלו לשמי · לפיכך ונתתי פעלתם באמת שכר פעלתם שפעלו ועשו לשמי אתן להם באמת וברית עולם שלא יהיה לו הפסק אכרות להם לא כברית אשר הוצאתי אותם מארץ מצרים שהיה לו הפסק · ונודע בגוים · כשילכו בארצות הגוים לטייל או לסחורה אף על פי שלא יצטרכו יהיו נודעים ונכרים לרוב הכבוד והגדולה שיהיה להם וילכו בבגדי חופש ורקמה ואמרו עליהם אלו בני ישראל הם אלו זרע ברך ה' הם · ובאמרם ונודע בגוי' זרעם וצאצאיהם בתוך העמים · כי הם הבחורים הם שילכו לתאותם לראות ארצות הגוים :

סוס

א
מָשַׁח יְהוָה אֹתִי לְבַשֵּׂר עֲנָוִים שְׁלָחַנִי
רוּחַ אֲדֹנָי יְהוִה עָלָי יַעַן
לַחֲבֹשׁ לְנִשְׁבְּרֵי־לֵב לִקְרֹא לִשְׁבוּיִם
דְּרוֹר וְלַאֲסוּרִים פְּקַח־קוֹחַ׃ לִקְרֹא
שְׁנַת־רָצוֹן לַיהוָה וְיוֹם נָקָם לֵאלֹהֵינוּ
לְנַחֵם כָּל־אֲבֵלִים׃ לָשׂוּם לַאֲבֵלֵי
צִיּוֹן לָתֵת לָהֶם פְּאֵר תַּחַת אֵפֶר שֶׁמֶן
שָׂשׂוֹן תַּחַת אֵבֶל מַעֲטֵה תְהִלָּה תַּחַת
רוּחַ כֵּהָה וְקֹרָא לָהֶם אֵילֵי הַצֶּדֶק מַטַּע
יְהוָה לְהִתְפָּאֵר׃ וּבָנוּ חָרְבוֹת עוֹלָם
שֹׁמְמוֹת רִאשֹׁנִים יְקוֹמֵמוּ וְחִדְּשׁוּ
עָרֵי חֹרֶב שֹׁמְמוֹת דּוֹר וָדוֹר׃
ה וְעָמְדוּ זָרִים וְרָעוּ צֹאנְכֶם וּבְנֵי נֵכָר
אִכָּרֵיכֶם וְכֹרְמֵיכֶם׃ וְאַתֶּם כֹּהֲנֵי יְהוָה
תִּקָּרֵאוּ מְשָׁרְתֵי אֱלֹהֵינוּ יֵאָמֵר לָכֶם
חֵיל גּוֹיִם תֹּאכֵלוּ וּבִכְבוֹדָם תִּתְיַמָּרוּ׃
תַּחַת בָּשְׁתְּכֶם מִשְׁנֶה וּכְלִמָּה יָרֹנּוּ
חֶלְקָם לָכֵן בְּאַרְצָם מִשְׁנֶה יִירָשׁוּ
שִׂמְחַת עוֹלָם תִּהְיֶה לָהֶם׃ כִּי אֲנִי
יְהוָה אֹהֵב מִשְׁפָּט שֹׂנֵא גָזֵל בְּעוֹלָה
וְנָתַתִּי פְעֻלָּתָם בֶּאֱמֶת וּבְרִית עוֹלָם
אֶכְרוֹת לָהֶם׃ וְנוֹדַע בַּגּוֹיִם זַרְעָם
וְצֶאֱצָאֵיהֶם בְּתוֹךְ הָעַמִּים כָּל־רֹאֵיהֶם
יַכִּירוּם כִּי הֵם זֶרַע בֵּרַךְ יְהוָה׃

שוש

אמר נביא רוח נבואה מן קדם יי אלהים עלי חלף דרבי יתי יי לבשרא ענותניא שלחני לתקפא לתבירי לבא למקרי לדשבן חירו ולדאסירין אתגלו לניהור׃ למקרי שנת רעוא קדם יי ויום פורענותא קדם אלהנא לנחמא כל אביליא׃ לשואה לאבילי ציון למיתן להון כליל חלן קטם משח דחדוה חלף אבלא רוח משבחא חלף רוחהון דהות עמיא ויקרון להון רברבי קושטא עמיה דיי לאשתבחא׃ ויבנון חרבת עלם צדיית קדמאי יקוממון ויחדתון קרוין דהואה חרבן צדיא דר ודר׃ ויקומון נוכראין וירעון ענכון ובני עממיא אכריכון ומפלחי כרמיכון׃ ואתון כהניא דיי תתקרון דמשמשין קדם אלהנא יתאמר לכון ניכסי עממיא תיכלון וביקרהון תתפנקון׃ חלף דבהתתון ואתכנעתון על חד תרין בטבוון דאמרית אייתי לכון ויבהתון עממיא דהוו משתבחין בחולקהון בכן בארעהון על חד תרין יחסנון חדות עלם תהי להון׃ ארי אנא יי רחימנא דינא מרחיק קדמי שקרא ואונסא ואתן אגר עובדיהון בקשוט וקיים עלם אגזר להון׃ ויתרבון בעממיא בניהון ובני בניהון בגו מלכותא כל חזואיהון ישתמודעינון ארי אינון זרעא דבריכה יי׃

אמרת

חורב י"ו וחס' וסימ' הייתי ביום אכלני חרב · על הגזה לבדה · אל הגזה לבדה · ויהי חרב אל הגזה לבדה · תהיה משלכת לחרב · לחרב ולקללה תהיה בצרה דירמיה · חרב אל ממיה ויבשו · ונתתי את ארץ מצרים · וסוכה תהיה לצל יומם · מחסה מזרם · כחרב בציון ב' בו · וחשו ערי חרב · קול ישורר בחלון חרב בסף · ואקרא חרב : שנא ושנא ד' חס' בקריאה וסימ' יהושע · שנא גזל בעולה : ושנא תקעים בטח · שנא בצע יאריך ימים · וכל אוריתא דכוו' חס' : ברך י"ג בקריאה וסי' במסר' רבת' : ישיש ד' בקריאה וסימ' כן ישיש יי' עליכם להטיב אתכם ולהרבות · ומשוש חתן על כלה · ישיש עליך בשמחה : ישיש כגבור לרוץ ארח · וחד וישיש בכח יצא לקראת נשק :

רשי

משח · אין משיחה זו אלא לשון שררה וגדולה : פקח קוח · פקח את מלקוח' שבים והתירהו : לקרוא לשבויים דרור · כלומר לבשר להם בשורות הגאולה : שנת רצון · שנת פיוס ורצוי : אלי הצדק · לשון אילנות כמו מאלים אשר חמדתם ומטע יי' : ירדה עליו : אכריכם · מנהיגי המחרישה : כהני יי' · נשיאי הק'בה : חיל גוים · נכסי עממיא : תתימרו · אתם תכנסו לתחתיה' בכבוד שנטלו עד הנה : תחת בשתכם · שהיה משנה אף הם כלמה ירונו תמיד חלקם כלומר תחת אשר עד הנה תמיד עמי היו רוננים כלמה חלקם יש רנה שהיא אבל כמו קומי רוני בליל וכמו ותעבור הרנ' דאחאב : כי אני יי' אוהב משפט שונא גזל בעולה · לכך איני מקבל עולות הרשעים שגולין גזל : ונתתי פעולתם · של ישראל שתהא באמת או ונתתי פעולת' שפעלו שכר שסבלו גידופי הרשעי' על כבודי באמת : כחתן

אבן עורא

אתי · אלה דברי הנביא והם נבואה כמו ויאצל מן הרוח : יען משח יי' אותי · כי הנביאי' יקראו משיחי' וכמוהו אל תגעו במשיחי והם האבות ויאמר רבי משה הכהן נ"ע כי תשובת יען משח אותי שוס אשיש ביי' ואין צורך כי יען טעמו השם משחני בעבו' שאבשר ענוים : פקח קוח · מלה אחת ועי"ן ולמ"ד הם כפולי' כמו סחרחר אדמדמ' ירקרק והוא שם : לקרא שנת רצון · היא שנת הגאולה : לנחם כל אבלי' · והנה פרש אחר כן כי הם אבילי ציון : לשום לאבלי ציון · הוא שיפרש פאר תחת אפר שמן ששון תחת אבל כי האבל לא יסיך שמן והתקועית לעדה : רוח כהה · שם התאר מגזרת כהה הנגע יש אומרים כטעם חשך והנכון בעיני שהוא הפך פשה : אילי הצדק · מגזרת אילנות כמו מאילים אשר חמדתם והעד מטעם השם : ובנו חרבות עולם · קדמוניות : שוממות ראשונים · דורים שעברו : ועמדו לפניכם : זרים · כעבדים : איכריכם · שם התאר והם עובדי האדמה : ואתם כבר אמר כי כל כהן לעולם הוא משרת והעד משרתי אלהינו והנה יהיו הגוים כנגד ישראל וישראל כנגד בני אהרן על כן חיל גוים כנגד המעשר · יו"ד תתימרו תחת אל"ף מגזרת את יי' האמרת : תחת בשתכם · תירשו : ותחת כלמה ירנו חלקם · והנה פירש מלת משנה שאמר לכן בארצם משנה יירשו : כי · הטעם אשלם להם גמול כי אני אוהב צדק שונא גזל אפי' בעולה שהיא קרבה לפני על כן ונתתי פעולת' כמו שכרם כמו ולא תלין פעולת שכיר והנה טעם גזל שלא אגזלם כי אם לא אתן להם שכר הנה גוזלי שכר : ונודע בגוים · לא יורה זה הכתוב שישראל יהיו עוד מפוזרים רק יודעו ביכות הגוים הבאים לחוג את חג הסכות ככתוב בספר זכריה והנותנים מס :

סוס

אורים ותומים

ובנו מפך חרבות עולם קנגד בני אדם ב' עיבד אדמה ורועה צאן וייסב אהלים והוא אשר אליו התכלית וכולם לצורכו כענין כה אמר ה' כאשר ימצא התירוש באשכול לכלן וכן אמר בעתה תגזור כהנהגה הכיא שימצאו עובדי אדמה ורועי צאן אבל יהיו שניהם בני נכר אבל ואתם כהני ה' תקראו והם הפעמים ואמר שימצא לגוב' דברים באחד המעלה והכבוד כראוי' לחכמים כי כבוד חכמים ינחלו לאיותנו פלונסים בחכמה ככהני ה' כלם חשובי' וחכמים וכאו' יבני דוד כהנים היו וכן נטוב אל הזולת שנשמרת לאלהינו כפה המשרת והמורה תורת אלהינו לישראל ויסמכו או התועלת הגו' שניהם הא' התועלת כב' ככבוד חיל גוים תאכלו ובכבודם תתיפרו : כי אני ה' אוהב משפט אמר שלא לבדו ראוי המשפט לאשר ישפה המשפט ראשו' ולכ"א כי אני לענתי שונא עולה הבאה בגזל ולכן לי ראוי לנוספי ונתתי פעולתם באמת :

מנחה גדולה

הנה שכתו רז"ל מדרגת נבואת ישעיה ודמו אותה לנבואת משה רבינו בא"מר' אשר מלא את ירושל' דם נקי פה לפה שהרג לישעי' שהיה שקול כמי שכ' בו פה אל פה · וזה שאמר התחזקו באמונת הגאולה וכל הטובה אשר אני דובר כי הלא דעו כי אשר הושפע עלי רוח נבואיי מלמעלה מבחינת אדני אלקי' שהוא באותיות ההויה ונקודת אלהים שהוא מבחינה גבוה מאד לא הייתי זוכה לכל המדרג' הזאת אם לא יען משח ה' אותי לבשר ענוים שזה הוראה כי כיון הדבר כמש"ל שע"כ נקרא ישעי' כי נבחר לשכנת ישועות ונחמות מכל שאר הנביאים לקרא לשבוים דרור מעתה כי הקריאה עושה רושם לבל יתבטל הדבר לשום סיבה. כנודע כי כל דבר היוצא מפי הקב"ה לטוב' אינו חוזר ריקם ועדיין אין הנסבר לב נחבם בזה כי אם בזאת שנית והיא כי באתי לקרא שנת רצון לה' הוא שם יי' כי איננו ברצון עד יושלם שמו כי כעת יד על כס יה כי אין שמו של בארבע אותיותיו עד ימחה את זכר עמלק ומעתה קורא כי עתיד לבא שנת רצון לה' וכן יום נקם לאלהי' הוא שם אלהי' שהיא שכינה שהיא בגלו' כ"ו ועתידה ליקום על זה וזהו ויום נקם לאלהי' הוא שם אלהי' שהיא שכינה כמדובר הרי שני מסכנות לבטחון תשועת ישראל · או יאמר לקרא שנת רצון וגו' כי יש שני זמני גאולה זכו אחישנה לא זכו בעתה וח"ם לקרא לשבויים דרור וגו' וזה יהי' לקרא שנת רצון לה' ע"י תפלה ותשובה ועי"כ יהי' עת רצון וכמ"ש ואני תפלתי לך ה' עת רצון · ואו אחישנה ואם לא תמתינו עד ויום נקם לאלהינו שהוא בעתה כשיגיע יום נקם · לנחם כל אבלים כי כל המתאבל על ירושלי' זוכה לראות בשמחתה · לתת להם פאר וגו' כי יש ב' מיני אבלים יש אבלים על ציון הם ישראל ויש פמליא של מעלה מלאכים מתאבלים על גלות השכינה והוא ענין מאמרם ז"ל פ' ר"ע כשהקדימו ישראל נעשה לנשמע שבאו ס' רבוא מלאכים וקשרו ב' עטרות בראש כל א' מישראל שעליהם נאמר הורד עדייך וגו' : ואמרו שעתיד הקב"ה להחזירן לעתיד לבא וביאור הדבר שהם ב' מיני שפע אורות שבאחד יש להם חירות משעבוד מלכיות ובא' ממלאך המות ועל שומה זו יאמר לשים לאבלי ציון שומה של אורות לתת להם השומה ההיא פאר שהוא זיו שיהי' להם פאר כתפילין שיראו כל עמי הארץ ויראו מכם שהוא חירות משעבוד מלכיות תחת אפר של שעביד כד"א הכפישני באפר וגם השומה ההיא לתת להם שמן ששון תחת אבל המות שהוא חירות ממלאך המות : ועמדו זרים וגו' כי למען תהיו אתם עוסקים בתורת ה' ומצותיו יעשה הוא ית' כי תהיה מלאכתם נעשית ע"י אחרים וכל זה כדי שאתם כהני ה' תקראו שלא תהיה מלאכתכ' רק היותכם כהני ה' עוסקי תורתו ועבודתו כד"א ואתם תהיו לי ממלכת כהנים וגו' ומה שתקראו לפי האמת הוא כהני ה' שהוא תואר בני אדם עובדי ה' בד"א לכהנו לי אך בדברם עמכם הזרים ובני נכר לא יקראו אתכם כהני ה' כ"א מלאכים משרתי עליון וזהו משרתי שהיכו יאמר לכם כי יקל בעיניהם לומר לכם שאתם בני אדם כי אם מלאכים בדברים אתכם וזהו יאמר לכם :

סוס

בגאולה ואפשר שאמר הקטן יהיה לאלף ולא אמר אלף לאלף ע"ד איכה ירדוף אחד אלף ושנים יניסו רבבה שבהיות עמך כולם צדיקים הקטן שבהם יהיה גובר ומגיע לאלף והצעיר הממעיט עצמו בענוה כמו שדרשו חז"ל בפסוק אפרים והוא הצעיר זה יגבר יותר לגוי עצום ובזה הוא שלעול' ירשו ארץ כי מי ירים ידו ורגלו לפניהם או יאמר הקטן יהיה נחשב בעיני לאלף מצדיקים של הזמן הזה והצעיר מצעיר עצמו כמו שפירשתי יהיה בעיני לגוי עצום אשר בהם אתפאר וכן פי' בכלי חמדה עפ' ואעשך לגוי גדול שאעשך אתה אברהם חשוב בעיני אתה יחידי כאילו אתה גוי גדול וזהו שאומרים אלהי אברהם כמ"ש חז"ל שאתפאר בהיותי אלהיך כאילו היית רוב עם הדרת מלך ובזה מובן למ"ד לגוי שאילו כפשוטו הי"לל ואעשך גוי גדול:

רוח ה' וגו' חז"ל למדו מכאן שענוה עולה על כל מדות הטובות דכתיב לבשר ענוים לא למדת שענוה גדולה מכולם: ועיין רש"י ז"ל והרא"בע ז"ל וכן הרד"ק ז"ל ומהרי"א ז"ל מפני שהנביא יעד על בשורת הגאולה ורמז שהתאחר ולעתים רחוקים הוא כבא אני ה' בעתה אחישנה לכך סמך אליו רוח ה' עלי וגו' שאעפ"י שתתאחר לא תתיאשו ממנה ולא תכזיבו דברי שהינ' דברי אנוש אבל הם דברי הש"ית ברוח ה' עליו בבשור' הישועה וענייניה ומשח ה' אותי כלו' יחדני יותר מכל הנביאים לבשר ענוים שהם ישראל לחבוש מכות וצרות הגלות לאותם שהם בו כשברי לב כי עם היות שהלב אינו מקבל פרוק וחבור ולא שבירה הנה המשיל צרות דלות ישראל לשבירת הלב לפי שאין לה תרופה בדרך טבע כי אם בדרך נס אלהי וכמאמר המשורר הרופא לשבורי לב וגו' וביאר מה היא שבירת הלב והוא הגלות ולכן תהיה תרופתו לקרא דרור לשבויים שהם ישראל ולאסורים בבור עוני פקח קוח ר"ל פתיחת המאסר שהגלות והשביה והשעבוד הוא מלקוח ולכן פתיחתו וביטולו יקרא מלקוח ע"כ: ולע"דן שאמר רוח ה' אלהים עלי וגו' לומר שנחה עליו רוח יתירה וז"ש שני שמות אדנות והויה בנקודת אלהי' המורה על התעצמות הרוח הזה שנחה עלי רוח בינה וזכיתי לרוח הזה לא בהכנה דאית בי מזולתי אבל יען משח ה' אותי לבשר ענוי' ולהככת המקבלים והמתכפרים בנבואתי והם הענוים זו הוייב שנרתה עלי רוח כביר אמרי פי ה' או אפשר שתיבת יען משח וגו' מקושר עם סוף הפסוק למ"ש שלחני וגו' וזה להיות בישראל אשר כדורו של ישעיהו רבים נכבדים נאמים ונאנקים על המעים עקלקלותם מיני הדרך הישרה לזה אמר לבשר ענוים ואגבן של ענוים והם היותר שלמים שבמין האנושי כי עקב ענוה יראת ה' והם היו ראשונים בסיבת היות רוח ה' עלי כדי לבשר ענוי' ואחר שפרת' עלי ברוח רוח ה' לסיבת הענוי' והם דכאי רוח שלחני גם כן אגב אורחין לחבוש לנשברי לב וכבר קדם בכלי חמדה בביאור פסוק קרוב ה' לנשברי לב אמנם ואת דכאי רוח שהם יותר חשובים יושיע שהוא יותר מקורבה שכן גדל' קורבת דכאי רוח וכתיב להחיות רוח שפלים תחיל' ואח"כ ולהחיות לב נדכאים וזה כי הדכאי רוח הם הענוי' הנדכאים ברוח בינתם אמנם הנשברי לב הם הנדכאים ע"י קבלת יסורין וז"ש לב נשבר ונדכה שהי' לא תבזה כמו שפי' הרב כמהר"ר ישראל די קוריאל ז"ל נשבר ונכנע ע"י היסורין עכ"ז לא תבזה עם היות השברון שלו ע"י מכות והכאות זהו נשבר ונדכא עכ"ז אלהים לא תבזה עם היות שאינו מערך רוח כשברה שהיא היותר חשובה וזבחי אלהים וז"ש יען משח ה' אותי לבשר ענוים יען הענוים שלחני אגב אורחין לחבוש לנשברי לב הנמצאים עתה בזמני זה אשר בזמני זה כנאחים ונאנקים מהיותם רואים את הנולד לעתיד שהיו שבוים ז"ש לקרוא לשבוים בחי"רק בלמ"ד ולא בפ"תח לפי שאינם שבוים ידועים שהרי עדין לא נשבו שהרי ישעיה קדם בנבואת הישועה קודם לנבואת ירמי' המבשר על הגלות ושביה ולפי שהגלות נחלק לשני חלקים האחת השבויים והשנית האסורי' שהוא שבר על שבר כ סף על השביה המאסר לזה אמר בשבויים אשר יש להם שם שביה לקרוא לשבויים דרור ולאסורים בשבר המאסר נוסף על השביה פקח קוח וממילא ביטל השביה שהרי נקרא להם דרור מבחינת השביה והודיע שעיקר שליחות הנבואה שנרתה עליו והשליחות היה בשביל ישרא' ולבשר ענוים לקרוא וגו' לזה היה השליחות בעלם ורחשונה ואגב זה לקרא שנת רצון לה' וגו' ומחוייב הדבר כן מעצמן כי בעוד ישראל בשביה ולער אין שנת רצון לה' עד שיקרא תחילה הדרור לשבויי' ולאסורים פקח קוח אחר כך יהות לקרא שנת רצון לה' וגו':

לקרא שנת רצון וגו' עיין רש"י ז"ל והרא"בע ז"ל וכן הרד"ק ז"ל: ומהרי"א ז"ל לנחם כל אבלים בדברים טובים דברי ניחומים ולשום לאבלי ציון בפועל: ולע"דן לפי שיעד הנביא כי יום נקם לה' שנת שלומים לריב ציון נמצא שתשלומי ריב ציון ונקמתה יהיה שנה ועל כבוד שמו ית' יסתפק ביום אחד לבד כי חס על כבוד ידידיו יותר מעל כבודו לז"א כאן לקרא שנת רצון לה' על שנת שלומים לריב ציון כי היא היא שנת רצון ורצוי לשי"ת כי דם עבדיו יקום אמנם למה שזלזל בכבודו מסתפק הוא ביום נקם לאלהינו או אמר שנת רצון על שם שרצה בה השי"ת שתהיה שנה תמימה ואף על פי שלא יהיו כדאים ישראל עכ"ז רצה השם ית' כן ואין טעם ברצון · ולפי שיש שני מיני אבלים בגלות האחד המתאבלים על הרוגיהם והשני הדואגים ומתאבלים על ציון והדרה איך השליך משמים ארץ ציון תפארת ישראל לזה אמר ויום נקם לאלהינו שע"י הנקמה הזאת יתנחמו כל האבלים אשר היו מתאבלים על הרוגיהם יקבלו הנחמה בהנקם דם עבדיו ונקם ישיב לצריו אמנם האבלים אבלי ציון המתאבלים עליה יקבלו הנחמה בהרוגה וז"ש עוד לשום לאבלי ציון וגו' ואין זה פי' לנחם כל אבלים כמו שכתב הרא"בע ז"ל אבל הם שתי חלוקו' כאמור · ואולי אמר יום נקם לאלהינו אשר יקום ויבקם ממלאך המות ע"ד בלע המות וגו' וכמו שפי' הראשונים ז"ל כי שמ"אל עתיד הב"ה להכרית השם ויפאר אל מש"מ א"ל וזהו שאמר כאן ויו' נקם לאלהינו כי ביום נקם ההוא אשר רותה בשמים חרבו בסמאל זה יגרום לנחם כל אבלים שבעול' כי הוא הגורם המיתה ובלע המות לנצח ומחה ה' אלהים דמעה מעכ"פ:

לשום לאבלי ציון וגו' עיין רש"י ז"ל וכן הרא"בע ז"ל והרד"ק ז"ל ומהרי"א ז"ל הנה בכתוב הזה יראה שחסר ענין השימה כי הוא אמר בנהינה לתת להם פאר תחת אפר וכן אמר שמן ששון תחת אבל מעטה תהלה תחת רוח כהה אבל לשו' לאבלי ציון לא זכר מה יהיה ואפשר לפרש שהוא כולל לכל הדברים שיזכיר אח"כ שישים לאבלי ציון (כדהרא"בע) ויתן להם פאר תחת אפר שמו ששון תחת אבל וגו' ואולי שמפני שאמר לנחם כל אבלים לכן על הנחמה הזאת אמר לשום לאבלי ציון שישים להם תנחומין · וכן יתן להם פאר תחת אפר שהיו מעלין על ראשיה' בגלו' וכן שמן ששון תחת האבל שהיה להם וכן מעטה תהלה במעלה הרמה שיקנו תחת רוח כהה שהיה להם בגלותם כי כל אלה הם משלים יפים וכפל הענין במילות שונות עד כאן:

ולע"דן במ"ש לשום לאבלי ציון במה שקדם בפ' הקודם לנחם כל אבלים המתאבלים באבלם מהרוגיהם שע"י הנקמה יקבלו הנחמה כל אבלים ויסירו בגדי האבל מהם לשים אותם על אבלי ציון כדי שיהיה אבל כבד אחד על ציון ועל ידי זה האבל כבד יזכו לתת להם פאר תחת אפר אותיות אפר יתהפכו לפאר שמן ששון המאיר תחת אבל היושב בחושך · או כדרש"י והרא"בע ז"ל שהאבל אסור בסיכה · ומעטה תהילה תחת המעטה של אבל ועטיפתו המורה על רוח כהה כי לבו לא בדעת ידבר ודבריו לא בהשכל ולכן על שפס יעטה ותמורתו מעטה תהלה · או אמר שתרונה מדה טובה שתחת רוח כהה לא יתן לו רוח שמחה או רוח גבהה אבל יתן בפועל מעטה תהלה · ואמר אלי הצדק הכוונה שאעפ"י שכבר הם יהיו אלי הצדק אילנות גדולו' בבחינת צדקות' כי רבה היא עכ"ז בבחינת הפאר העתיד להם להתפאר יהיו בערך בחינת המטע הזה להעשות אילן גדול להתפאר יותר כי הפאר אשר להם או הוא בגדר המטע להתפאר הגידול כי רבה אילנא ותקיף ז"ש מטע ה' להתפאר לעתיד ולא אמר מטע ה' לפאר ופשוטו מטע ה' להתפאר בו במטע הנוטעו שיאמרו ראה תפארת נטיעה זו ישתבח ויתפאר הנוטעה ע"ד הרואה אילנות טובו' שצריך לפאר ולברך וזה יהיה תמורת מה שהיו מתמיהים עליהם עד עכשיו כאמור עם ה' אלה וגו' אם עם ה' אלה היאך מארצו יצאו:

ובנו חרבות עולם וגו' עיין הרא"בע והרד"ק ז"ל וכן מהרי"א ז"ל על ההרדפות האלה לפני המלילה ע"כ: ולע"דן לפי שהעולם נחרב בימי אדם בקללות שנתקלל בכתוב ארורה האדמה בעבורך לא תוסף תת כחה לך כנגד החרבות האלו שנחרב העולם אמר ובנו חרבו' עולם על אלי הצדק הנז"ל הם יבנו החרבות עולם וכן חרבן ירושלם אשר הראשונים במעשיהם שוממוה ונפלו לארץ ז"ש שוממות ראשונים יקימתו אלה אילי הצדק הנזכרים מנפילתם אמנם הערים שנתיישבו וקרובות ליחרב קודם שיחרבו ויפלו לארץ יחדשום ז"ש יחדשו ערי חורב · או אמר ערי חורב של הערים הטמאות הטעונות הריסה וחרבה יחדשו אותם ככתוב בבית המנוגע וחלצו את האבנים ועפר אחר יקח וגו' ז"ש וחדשו ערי חרב הראויות להיות שוממות לדור ודור יחע"ל התחדשות לקיימם:

ועמדו זרים בגמרא ובמכילתא ביארו שכתוב זה בזמן שישראל עושי' רצונו של מקום מלאכתן נעשית ע"י אחרים אבל בזמן שאין עושים רצונו של מקום מלאכת' נעשית ע"י עצמם שנא' ואספת דגנך ולא עוד אלא שמלאכת אחרים נעשית על ידם שנא' ועבדת את אויבך · כוונו ז"ל לדרוש סמוכים השני פסוקי' ואתם כהני ה' תקראו וזה יחייב לכם ועמדו זרים כיון שאתם עושים רצונו של מקום וכהני ה' תקראו: עיין רש"י ז"ל והרא"בע ז"ל והרד"ק ז"ל איכריכם עובד אדמתכם (כהרא"בע) וכורמיכם עובדי כרמיכם: ולע"דן ועמדו זרים ורעו צאנכם לא בהכראכי המשרת בעל פה יעשה השירות הכוח לא ישובא · או אמר ועמדו שהעמדה תהיה להם רעיית צאנכם שאל כ לא היה להם והעמדה אבל בשרת אתכם יתקיימו הזרים · ובזרים נתן מלאכה קלה של הרעייה אבל בני נכר שהם יותר רשעים ישתעבדו יותר במלאכת עבודת קרקעות ובני נכר איכריכם וכורמיכם:

ואתם כהני ה' ספרי חביבין ישראל כשהוא מכנן אינו מכנן אלא בכהונה שנא' ואתם כהני ה' תקראו חביבין כהנים כשהוא מכנן אינו מכנן אלא במלאכי השרת שנא' כי שפתי כהן ישמרו דעת · בזמן שתורה יבקשו מפיהו הרי הוא כמלאכי השרת ואם לאו הרי הוא כבהמה וחיה שאינה מכרת את קונה ע"כ ובסמוך הזכור בזה עיין רש"י ז"ל והרא"בע ז"ל והרד"ק ז"ל וכן מהרי"א ז"ל: ולע"דן במה שזכרתי לחז"ל אמר שיתעלו ממדרגה למדרגה בתחילתם ואתם כהני ה' תקראו שחביבין ישראל שמכנן בפי הכל בכהני ה' ועוד מעט יעלה לזהה ממדרג' כהני ה' למדרגת מלאכי השרת המשרתים לפניו ז"ש משרתי אלהי"נו יאמר לכם כדרך שמכנן למלאכי השרת כשתורה יבקשו מפיהו כנז"ל · ואמר חיל גוים תאכלו עד שלא יכירו אחי' רואיכם מהשנוי לטובה ולא מצד האכילה עצמה של חיל גוים אלא מצד הכבוד שהתכבדו לאכול חיל גוים אשר אכלו אתכם בכבוד זה תתימרו לשון המורה תתחלפו מגריעות וכחש והארת פנים וכן פי' בילמדנו תתימרו לשון תמורה שבתחילה מרעב לא נכרו בחוצות ולעתיד מהשבע שחיל גוים תאכלו תתימרו שלא יכירו אתכם:

תחת בשתכם וגו' עיין רש"י ז"ל והרא"בע ז"ל והרד"ק ז"ל וכן פי' מהרי"א ז"ל כל הפסוק על ישראל ואעפ"י שמתחיל לנוכח ותכיו שלא לנוכח ויותר נכון לפרש תחת בשתכם בגלות משנה מהבושת והכלימה והאומות ירונו חלקם ושמחים בכלימת ישראל לכן אותם האומו' בארצם משנה וכפל מאותו בושת וכלימה משנה ירשו וישראל שמחת עולם על ראשם כמו שהיו האומות שמחים באידם והנה יהיה זה כי אני ה' אוהב משפט ומודד מידה כנגד מידה ע"כ · ועדין קשה שיהיה שמחת עולם על ישראל וידבר שלא לנוכח: ולע"דן לפרש תחת בשתכם שבייש אתכם יהיה להם בושה משנה כדין תשלומי כפל ותחת כלימה שלא היה הכלימה שירונו תמיד שמחים לאידכם הנה על הכלימה ג"כ חלקם כלומר יקחו חלקם כי בארצם משנה שבר ירשו הגוי' המריעי' לכם וכנגד מה שאמר ירונו הנה יהיה חלקם שכל העולם יחדיו שמחים לאידם שמחת עולם תחת שהעולם כולו ישמחו להם ולאידם כמו ששמחו לאידכם כי ה' אוהב משפט ומודד מדה כנגד מדה ונתתי פעולתם באמת על הגוים ג"כ שאם עשו איזה פעולת אמת לא אקפח שכרן וברית עולם אכרות להם אמנם פסוק ונודע בגוים זרעם וגו' על ישראל כי הם זרע ברך ה' אלא שלא אמר לנוכח זרעכם לפי שלא היו אנשי דורו כדאים להבטיחם ולו' זרעכם כי הם זרע בירך ה' אבל אמר ונודע בגוים זרעם של הכדאים מישראל שישאר מזרעם ולאלהיהם זרע ברך ה' בתוך הגוים וכל רואיהם יכירום: עוד אפשר קרוב לזה שאמר תחת בשתכם שהיו מביישים אתכם משנה צרות כפולות ככתוב כי לקחה מיד ה' כפולות ועל זה אמר לכן בארצם משנה יירשו וגו' ושמחת עולם תהיה להם לנזכרים אשר בארצם משנה ירשו וטעם השמחה הוא יען כי אני ה' אוהב משפט ולכן יפה דכתי יפה חייבתי אותם בפזור עמות וישמחו מצד צדק דיני וגם כן שיהיה לבם נכון שאתן להם פעולת באמת אם עשו איזה פעולה נכונה כדפרשית ואכרות להם ברית עולם אחרי שיקבלו פורענותם לעומת זה שמחת עולם תהיה להם ופסוק ונודע על ישראל כדפרשית:

כי אני ה' לחז"ל בעולה לשון עולת תמיד ואעפ"י שכולה כליל ולגבוה ולה' הארץ ומלואה אפי' הכי שונא גזל בעולה · וכן הביא רש"י ז"ל וכן הרא"בע ז"ל ועיין הרד"ק ז"ל ומהרי"א ז"ל בעולה לשון מעלה שהב"ה אוהב משפט ושונא הגזל והחמס שעושה אותה האומה מהאומות מהון מעלתה לנכנעים תחתיה ולכן ונתתי פעולתם של האומות באמת ואמנם לישראל ע"כ:

ולע"דן כמו מה שקדם בביאור פסוק זה מקושר עם הקודם וכמ"ש שונא גזל בעולה ע"ד שיטת חז"ל לשון עולה יאמר שאף על פי שהגזלן מודה ועוזב ומביא אשם גזילות הנה אמנם השי"ת היה שמי יתן והיה לבבו שלם ולא גזל ולא הביא אשמו על מזבח השי"ת וז"ש שונא גזל ואף על פי שהביא עולה עמו לכפרתו יותר טוב היה שלא חטא ולא גזל ולא הביא קרבן האשם ומתרגם נראה שתיבת עולה הוא כמו עולתה תקפין פיה כי תרגם מרחק קדמוהי שקרא ואונס תרגם עולה אונסא · או תרגם עולה שקרא וגזל אונסא ואעפ"י שלא הזכירם כסדר הכתובים בפסוק:

ונודע בגוים זרעם וגו' פסיקתא ונודע בגוים אל תהי קורא זרעם אלא זרועם שהב"ה עתיד ליתן להם נצחון ומי עומד להם בזרוע הב"ה שנא' היה זרועם לבקרי' אות' שמשכימים בכל בוקר ובוקר לבקש רחמים על הישועה ומתפללין על ציון עכ"ל: ולע"דן לדקדק מיהכריע לדרוש זרעם זרועם · ועוד כפל שהב"ה עתיד ליתן להם נצחון ומי להם בזרוע הקב"ה והיינו הך · ואם הם שני ענינים יקשה מנא ליה הכי שהרי בפסוק לא כתיב אלא היה זרועם · וכן קשה לדעת מנא ליה לדרוש לבקרים על אותם המשכימים: ונראה כי הוקשה להם ז"ל בפסוק קושיות הלשון שהוא כפול היינו זרעם היינו צאצאיהם ועוד הוקשה להם שענין שאין אמר ונודע בגוים זרעם כאילו ישראל ילכו בגוים חלילה לשוב לגלות שמפני דוחק קושיא זו נדחקו המפרשים שלא לפרש כמו שנזכיר בסמוך כמ"ד לזה דרשו זרעם לשון זרועם שזרוע ה' וגבורתו ונפלאותיו יודע בגוים ובזה נתקן הכפל וקושית הענין לז"א אל הבי קורא זרעם אלא זרועם ואין כוונתם לבטל זרעם כי אין מקרא יוצא מידי פשוטו אלא תרתי אמרינן זרעם וזרועם שיודע בגוים זרעם של ישראל ר"ל שילא להם שם נצחון וז"ש שהב"ה עתיד לתת להם נצחון וזהו הידיעה שיהיה זרעם נודע בגוים ומי עומד להם בזרוע ה' בה שזהו ביאור זרועם ומביא ראיה לשני הענינים ...

יליף מהיה זרועם והשני של זרועם שה"בה עתיד ליתן להם נצחון יליף מלבקרים שהם אותם העומדי' בבוקר להתפלל על הגלות ודייק הכי"לל בבקרי' בבי"ת אם בא להורות על זמן התפלה לבקרים בבי"ת ועוד למה אמר לבקרים כי די בבקר ה' להיותו זרועם ובו יפלחו האויבי' ... שמלמד לך הכתוב למי עתיד להיות זרוע למי שהוא לבקרים לאותם המשכימים בבקר לשון רבים בבקרים שכיון שהם מצטערים על ציון וישועתה זוכי הכנה להתחזק ההשגחה לעוזרם ולהיות זרועם · עוד הכריחם לזה לשון הכתוב שתחילתו מדברים בעדם ה' חננו לך קוינו הי"לל היה זרועני בבקרים לא היה זרועם וגו' שמדברים על רבים נסתרים ואח"כ חוזרים לנוכח בעדם אף ישועתנו בעת צרה ובדבריהם ז"ל מובן שכל ישראל או' ה' חננו לך קוינו להיות ... אין לנו זכות לשתהיה זרועני כיון שלא זכינו להצטער ולהתפלל בבקרים על ירושלם ... מתפללים שתהיה זרועם לבקרים לאותם המתפללים על ציון בבקרים ומתאבלי' עליה ... לכולנו ישועה ורחמים וז"ש אף ישועתינו בעת צרה והוא ענין נכון בפסוק מובן מדחוק ... כל הדקדוקים שבפסוק: ועיין הרא"בע ז"ל והרד"ק ז"ל וכן הביא מהרי"א ז"ל והוא פי' ונודע בגוים זרעם על הישראלים הגולים שאז יאיו מהגלות עליהם אמר שיודע בגוים זרעם וכל רואיהם יכירום שהם זרע בירך ה' והם שהיו גולים ע"כ: ולע"דן לדקדק מה שדקדקו המפרשי' שישראל מי הולכים בגוים ובתוך העמים והם ישבו שקטים דשנים ורעננים בחצרות אלהי"נו יפריחו: ונראה כי לעולם אימא לך שישראל יעמדו בטח בארץ אלא שכוונת הכתוב לומר שיתפרסם בגוים ויהיה נודע בגוים הסגולה אשר בזרעם ובצאצאיהם שיודע ג"כ בתוך העמי' הענין הנפלא שנכנס והוא שידעו הגוים והעמים שכל רואיהם יכירום ולא יטעו בהם יען כי הם זרע ברך ה' נמלא שהגוים והעמים אעפ"י שלא ראו אותם יודע ונשכל זה ביניהם ובחוכם שבראות' אותם ... שיראו אותם הכרת פניהם תענה בם כי הם זרע בירך ה' כי חכמת אדם תאיר פניו וכל רואיהם יכירום זה הענין יודע בגוים ובתוך העמים וז"ש ונודע בגוים וז"ש:

שוש אשיש בה' וגו' פסיקתא שוש אשיש בה' כתיב זה היום עשה ה' נגילה ונשמחה בו אין אנו יודעים במה לשמוח אם ביום אם בה"בה בא שלמה ופי' נגילה ונשמחה בך וכן הוא או' שוש אשיש בה' משל למטרונה שהלך בעלה ובנה וחתנה למ"ה אמרו לה בניך באו אמרה להם ישמחו כלותי הרי חתניך ישמחו בנותי כיון שאמרו לה הרי בעליך אמרה להם הא חדוה שלמה כך הנביאים או' להם לירושלם בניך מרחוק יבאו והיא אומרת ישמח הר ציון ובנותיך על כד תלמנה היא אומרת ותגלנה בנות יהודה וכיון שאמרו לה מלכך יבא לך היא אומרת הא חדוה שלמה שוש אשיש בה' עכ"ל: ולע"דן מאי קשיא להו בפסוק שוש אשיש בה' · ומאי קאמר אין אנו יודעים במה לשמוח וכבר ביארתיו בכלי חמדה · ואוסיף עכשיו בביאורו עם מ"ד · וגבין המשל וכי אינם שמחה בבניה וחתנה לא יתכן וידוקדק לשון כיון שאמרו לה:

ונראה שחז"ל דקדקו בפסוק כפל שוש אשיש בה' ולז"א בתיב זה היום עשה ה' נגילה ונשמחה בנשאין אנו יודעים במה לשמוח אם ביום ר"ל בתועלת שימשך לנו מהשלוה והשקט ... אם בהקב"ה ר"ל נגילה ונשמחה בהדוש שמו ית' ז"ש אם ביום אם בהב"ה בא שלמה ופי' דברי אביו במ"ש בו שמוזר אל ה' הנז' עשה ה' וזהו נגילה ונשמחה בך ולפי שבא בכתוב שני הלשונות של נגילה ונשמחה בו לז"א כתיב נגילה ונשמחה בו ואין אנו יודעים וגו' בא שלמה ואמר בכוון הלשונו' הללו שניה' נגילה ונשמחה בך שזה מורה שבא לפרש לנו דברי אביו כיון שאמר הלשון הזה בדמותו

שֹׂושׂ אָשִׂישׂ בַּיהוָה
תָּגֵל נַפְשִׁי בֵּאלֹהַי כִּי הִלְבִּישַׁנִי בִּגְדֵי־
יֶשַׁע מְעִיל צְדָקָה יְעָטָנִי כֶּחָתָן יְכַהֵן
פְּאֵר וְכַכַּלָּה תַּעְדֶּה כֵלֶיהָ׃ כִּי כָאָרֶץ
תּוֹצִיא צִמְחָהּ וּכְגַנָּה זֵרוּעֶיהָ תַצְמִיחַ
כֵּן אֲדֹנָי יֱהוִה יַצְמִיחַ צְדָקָה וּתְהִלָּה
א נֶגֶד כָּל־הַגּוֹיִם׃ לְמַעַן צִיּוֹן לֹא
אֶחֱשֶׁה וּלְמַעַן יְרוּשָׁלַ͏ִם לֹא אֶשְׁקוֹט
עַד־יֵצֵא כַנֹּגַהּ צִדְקָהּ וִישׁוּעָתָהּ
כְּלַפִּיד יִבְעָר׃ וְרָאוּ גוֹיִם צִדְקֵךְ
וְכָל־מְלָכִים כְּבוֹדֵךְ וְקֹרָא לָךְ שֵׁם
חָדָשׁ אֲשֶׁר פִּי יְהוָה יִקֳּבֶנּוּ׃ וְהָיִית
עֲטֶרֶת תִּפְאֶרֶת בְּיַד־יְהוָה וּצְנוֹף
מְלוּכָה בְּכַף־אֱלֹהָיִךְ׃ לֹא־יֵאָמֵר
לָךְ עוֹד עֲזוּבָה וּלְאַרְצֵךְ לֹא־יֵאָמֵר
עוֹד שְׁמָמָה כִּי לָךְ יִקָּרֵא חֶפְצִי־בָהּ
וּלְאַרְצֵךְ בְּעוּלָה כִּי־חָפֵץ יְהוָה בָּךְ
ה וְאַרְצֵךְ תִּבָּעֵל׃ כִּי־יִבְעַל בָּחוּר
בְּתוּלָה יִבְעָלוּךְ בָּנָיִךְ וּמְשׂוֹשׂ חָתָן
עַל־כַּלָּה יָשִׂישׂ עָלַיִךְ אֱלֹהָיִךְ׃
עַל־חוֹמֹתַיִךְ יְרוּשָׁלַ͏ִם הִפְקַדְתִּי
שֹׁמְרִים כָּל־הַיּוֹם וְכָל־הַלַּיְלָה תָּמִיד
לֹא יֶחֱשׁוּ הַמַּזְכִּרִים אֶת־יְהוָה אַל־
דֳּמִי לָכֶם׃ וְאַל־תִּתְּנוּ דֳמִי לוֹ עַד־
יכונן

אֲמָרַת יְרוּשְׁלֶם מֶחְדָא אֶחְדֵי בְּמֵימְרָא דַיְיָ תְּבוּעַ נַפְשִׁי בְּפוּרְקָנָא דֶאֱלָהִי אֲרֵי אַלְבְּשַׁנִי לְבוּשִׁין דְפוּרְקַן מְעִיל דִּזְכוּ עַטְפָנִי כְּחַתְנָא דְמַצְלַח בִּגְנוּנֵיהּ וּכְכַהֲנָא רַבָּא דְמַתְקַן בִּלְבוּשׁוֹהִי וּכְכַלְּתָא דְמִתְקַשְּׁטָא בְּתִיקוּנָהָא׃ אֲרֵי כְאַרְעָא דְמַפְּקָא צִמְחָהּ וּכְגִינַּת שַׁקְיָא דְזֵירוּעָהָא מַרְבְּיָא כֵּן יְיָ אֱלֹהִים יְגַלֵּי זָכוּתָא וְתוּשְׁבַּחְתָּא דִירוּשְׁלֶם לָקֳבֵיל כָּל עַמְמַיָא׃ עַד דְאַעְבֵּיד פּוּרְקַן לְצִיּוֹן לָא אֲנִיחַ לְעַמְמַיָא וְעַד דְאַיְתֵי נֶחָמָא לִירוּשְׁלֶם לָא אַשְׁקִיט לְמַלְכְוָתָא עַד דְיִתְגְּלֵי כִּשְׁפַרְפָּרָא נְהוֹרָא וּפוּרְקָנָהּ כְּבָעוּר יִבְעָר׃ וְיֶחֱזוּן עַמְמַיָא זָכוּתִיךְ וְכָל מַלְכַיָא יְקָרִיךְ וְיִקְרוֹן לִיךְ שְׁמָא חַדְתָּא דִי בְּמֵימְרֵיהּ דַיְיָ יְפָרְשִׁינֵיהּ׃ וּתְהוֹן כְּלִיל דַחְדְוָא קֳדָם יְיָ וְכִתַּר דְתוּשְׁבַּחְתָּא קֳדָם אֱלָהִיךְ׃ לָא יִתְאֲמַר לִיךְ עוֹד שְׁבִיקָא וּלְאַרְעִיךְ לָא יִתְאֲמַר עוֹד צַדְיָא אֲרֵי לִיךְ יִתְקְרֵי עָבְדֵי רְעוּתִי בָהּ וּלְאַרְעִיךְ יָתְבָא אֲרֵי תְהֵי רַעֲוָא מִן קֳדָם יְיָ בִּיךְ וְאַרְעִיךְ תִּתְיָתַב׃ אֲרֵי כְּמָא דְמִתְיָתַב עוּלֵם עִם בְּתוּלְתָּא כֵּן יִתְיַתְּבוּן בְּגַוִיךְ בְּנַיְכִי וּכְמָא דְחָדֵי חַתְנָא עִם כַּלְּתָא יֶחְדֵי עֲלָךְ אֱלָהָיִךְ׃ הָא עוֹבָדֵי אֲבָהָתִךְ צַדִּיקַיָא קַרְתָּא דִירוּשְׁלֶם מְתַקְנִין וּנְטִירִין קֳדָמַי כָּל יְמָמָא וְכָל לֵילְיָא תְּדִירָא לָא פָסְקִין מִתְאֲמַר דְכָרָן טַבְוָתִיךְ קֳדָם יְיָ לָא פָסֵיק לְכוֹן׃ וְלָא יִפְסוּק דָכְרָנֵיהוֹן מִן קֳדָמוֹהִי עַד
דתקין

יאכלהו ד' וחס' וסימ' ואכלו את הבשר בלילה הזה · בחדש השני בארבעה עשר יום בחדש הזה · בשלו
את הבשר פתח אהל מועד · כי מאספיו יאכלהו והללו :

רשי

[כ]חתן · אשר ילבש לבושי פאר [כ]כהן גדול: וככלה תעדה כליה · [ת]כשיטיה: כי כארץ תוציא [צ]מחה וגו' למען ציון אעשה ולא [א]חשה על מה שעשו לה: לא [א]שקט · לא יהא שלום לפני עד [ש]צא כנוגה צדקה: יקבנו · [י]פרשנו: בעולה · מיושבת: [כ]י יבעל וגו' · ארי כמה דמיתתב [ע]ולם עם בתולתא כן יתייתבון [ב]גוויכי בנייכי: על חומותיך [י]רושלם · רבותינו דרשוהו [ב]אמצעו מלאכים המזכירי' את [ה]' על חורבנה לבנות 'מאי אמרי [א]תה תקום תרח' ציון כי בחר יי' [ב]ציון כדאיתא במסכת מנחות [ו]יונתן תירגם חומותיך אבות [ה]ראשונים המגינים עלינו [כ]חומה: הפקדתי שומרים · [כ]כתוב ספר זכרונות שלא [ת]שכח זכותם מלפני: ולא יחשו · [ה]אהובי' זכותם לפני: המזכירי' [א]ת יי' · את זכות האבות : [א]ל דמי לכם · אל תחרישו : יאכלוה

אבן עזרא

שוש: לו יאמר ישראל שוש אשיש: [ב]עבור סובל עבר מגזרת עוטה [א]שר כשלמה והם שני בגדים: [כ]חתן יכהן פאר · הוא פועל [י]וצא שהוא תכערך לפאר כפש [כ]אשר פירשתי במלת יפרתונך: [ו]תעדה כליה · הם הקשורים על [ג]רגרותיה: כי כארץ · אשר [ז]רועיה תצמיח צדק'הטע'שיגדל [ה]צדק כאילו הוא צמח : למען · [א]לה דברי ישראל בגלות: כלפיד [י]בער · שב אל לפיד ותחסר מלת אשר [ה]ם פועלו : יקבנו · כמו נקבו בשמות: והיית עטרת · ביד יי' · כי יש מקומות [ש]יתכנו העטרות בידים: לא · זה הכתוב יורה כי למען ציון דברי השם ואמר לא [א]שקוט כלשון בני אדם: חפצי בה · שנים מלות: תבעל · הן יפרשנו כי יבעלוך [ד]רך משל על שוב המלוכה: על · אלה השומרים כנוי על אבילי ציון שאין להם [פ]סק כי אם בכי ולא ישנו בלילה כשומרי החומות והוסיף כל היום כי מנהג השומרי' [ל]ישן ביום וכן כתוב משמרים הבלי שוא והנה פירוש הנביא דבריו שהם מזכירי' הוא [פ]ועל יוצא לשנים פעולים כמו הזכירני נשפטה יחד גם נשבע גם זה יורה לאות כי [א]ת הנבואה לעתיד כי הנה נשבע השם שהיא גורה בלא תנאי וטעם בימינו כמו [ג]בורתו שהיא עומדת לעד וטעם להזכיר במקום הזה בימינו שאדם לא יוכל לקחת דגנך בחזקה כי יאכלוהו שב אל דגנך ונקבציו שב אל התירוש : עברו

רדק

[ש]וש אשיש בה' · אלה הם דברי ירושלם לדעת המתרגם שתרגם אמרת ירושלם מחדא אחדי במימרא דה' · או הם דברי ישראל בשובם מהגלות · וכתב אדוני אבי ז"ל [ב]ה' · במדת רחמים : באלהי · במדת הדין · ועל כן כפל שוש אשיש · ועוד כי כאשר זכר מדת רחמים הגוף והנפש שמחים אך במדת הדין תגל הנפש שהיא עליונות [ה]מקבלת יסורין יותר מהגוף : בגדי ישע מעיל צדקה · דרך משל · והבגדים הם שילבש אותם האדם והמעיל הוא שיתעטף בו · לפיכך אמר יעטני על מעיל: יכהן פאר · [י]גדיל פארו בלבושים נאים · כי הכהן שהוא עובד האל הוא ראש העם וגדולם · לפיכך שאמרה הגדולה בלשון כהונה · וכן ובני דוד כהנים היו · ויונתן תרגם כחתנא דמצלח בגנוניה וככהנא רבא דמתקן לבושוהי: כליה · כלי תכשיטין וקשוריה : כי כארץ · ועוד המשיל ישועת ישראל לארץ שתוציא צמחה · כי היה הגרגיר בארץ נפסד ונשחת ואחר כך יצמח ויתחדש וישוב כמו שהיה ויותר טוב ויפה בחדושו · כי ברוב החדש טוב מן הישן ועוד כי מגרגיר אחד יצאו כמה גרגירים · כן ישראל היו רבים בגלות נשחתים ונפסדי' ובמעט אבדה תקותם ויצמחו בהגיע עת הגאולה ויפרו וירבו ויוסיפו על מה שהיו במספר ובכבוד ובגדולה יותר ממה שהיו כפלי כפליים · ועוד המשיל אותם לגנה שתצמיח זרועיה זו אחר זו שאין הירקות צומחין כאחד אלא לפי עתי השנה ויתחדשו בה צמחים לפי עתי השנה: כן ישראל תתחדש להם טובה אחר טובה וזה יהיה נגד כל הגוים כי כולם ידעו ויכירו בטובת' שהיא גדולה על כל הטובה שבעול'. זרועיה · שם על כל זרע וזרוע תואר · ואדוני אבי ז"ל פירש כי מקצת הטובות הם מאת הבורא יתברך והוא משל כארץ הוציא צמחה מעצמה בלא זריעה ומקצתם שישראל זרעו בטובו' שעשו והוא משל כגנה זרועי' תצמיח שזורעי' אותה ומצמחת כן יצמיח צדקה מאתו ותהלה מזכיות ישראל : למען ציון · אלה הם דברי ה' בהיות ישראל בגלות ואמר למען ציון אשר נקרא שמי עליה · וזכר ציון וירושל' הוא כפל ענין במלות שונות וכן לא אחשה ולא אשקוט כי ציון וירושלם עיר אחת אלא שהמצודה נקראת ציון : כלפיד יבער · כלפיד הבוער שיראו אותו מרחוק כן צדקך וישועתך יראו אותה הגוים הרחוקים : וראו גוים צדקך · הצדק שיעשה האל עמך צדקך וכבודך אמר כנגד ירושלם : שם חדש · כמו שאמר חפצי בה : יקבנו · יפרשנו כמו אשר נקבו בשמות : והיית · הענין כפול במלות שונות : עטרת וצניף תפארת ומלוכה יד וכף · וטעם ביד ה' בכף אלהיך לומר כי הוא יחזקם לך שלא יפלו לעולם עטרת תפארתך וצניף מלבושך כי תמיד יהיה ידו עמך לשמרם והטעם שתהיה היא עטרת תפארת לאמות העולם שיתפארו בה ובמלכותה : לא יאמר · ולארצך · שאר ארץ ישראל כי לירושלם ידבר : חפצי בה · כי בירושלם היה הכבוד : בעולה · על דרך משל כי הארץ המיושבת דומה לאשה שיש לה בעל וכשהיא שוממה היא כאלמנה שאין לה בעל · וכן אמר העיר רבתי עם היתה כאלמנה · ותרגם יונתן בעולה יתבא וכן תרגם תבעל תתותב : כי יבעל · כי כמו שיבעל בחור בתול' שהוא דבר נאה ומתקבל בחור שיבעל בתול' יותר משיבעל זקן בתולה או בחור בעולה כן ארץ ישראל כל זמן שלא יהיו בניה בתוכה אף על פי שהיו יושבים בה אומות העולם לא היתה נקראת בעולה כי לא היו מתקבלים בה ולא היה כמה שבתם בה אלא כמו זקן עם בתולה או בחור עם בעולה אבל כשישובו ישראל בתוכה הרי היא כבעילת בחור בתולה : ומשוש חתן על כלה · בימי חופתה שהוא נקרא חתן והיא כלה ואז הוא הששון והשמחה ביניהם יותר כי אז הם בחדושם כי יהיה שמחת אלהיך עליך כל הימים : על חומותיך · דרך הדרש בזה ידוע שהשומרים הם המלאכים והם מתפללים לאל על ירושלם שישיבנה לישובה ויש מפרשים כי השומרי' הם אבלי ציון שמתפללים ביום ובלילה על ירושלם · וגם יש לפרש על כל ישראל בגלותם שהם שומרים וצופים תמיד בנין ירושלם ומזכירים בוכה ירושלם ביום ובליל' בתפלותיה' ובברכותיהם · ויונתן תרגם על עובדי אבהתך צדיקיא קרתא ירושלם וגומר וכן תרג' יונתן אל תתנו דמי לו ולא יפסוק דוכרנהון מן קדמוהי עד דיתקן ועד דישוי ית ירושל' תושבחתא בארעא · ויש לפרש הפסוק כן על חומותיך ירושלם אמר האל לירושלם אחר שיבנו חומותיך אל תפחדי שיפלו עוד לעולם כי אני הפקדתי עליהם שומרי' כל היום וכל הלילה תמיד : לא יחשו · כי שאר שומרי חומות אם הם ערים בלילה ולא יחשו מלדבר להעיר האחד את חברו וביום הם ישנים · אבל שומרי חומות ירושלם יהיו ערים ביום ובלילה תמיד · והשומרים הם דרך משל כלומר השגחת האל · כמו עיני ה' אלהיך בה מראשית השנה ועד אחרית השנה : המזכירים את ה' · אמר כנגד בני הגלות אתם שעליכם להזכיר ה' : אל דמי לכם · לא יהיה לכם דמי ושתיקה והתפללו לפניו תמיד ושפכו לפניו לבבכם עד יכונן ירושלם בחומותיה וישימה תהלה בארץ · הפך מה שהיא עתה כל ימי הגלות חרפה לגוים וקלסה לכל הארצות · ודברים אלה הם דברי האל מראש הפסוק · על דרך שובו בנים שובבים ארפא משובותיכם · הננו אתאנו לך כי אתה אלהינו שמזרז אותם על התשובה · ומה שאמר תחילה הפקדתי ואחר כך אמר המזכירים את ה' ואמר אל תתנו דמי לו כן דרך הכתוב · כמו ואל משה אמר עלה אל ה' והדומים לו · ויש לפרש כי המזכירים את ה' הם דברי הנביא כנגד בני הגלות ואמר הואיל וכל ההבטחות הטובות האלה מבטיח אתכם האל הזכירו את שמו תמיד שפכו לפניו לבבכם עד יקבץ הגלות ויכונן ירושלם וישימה תהלה בארץ : ואל תתנו דמי לו · כפל ענין לחזק ומפורש הוא בפסוק שלמעלה ממנו · ואמר דמי לכם · ואמר דמי לו · כי כמו שאדבר לחברו מתעסק בדברו ומן התמדת דבורו מזקיק את חברו להיות מאזין לו שיתן את לבו לכל דבריו בלא דמי ובלא הפסק · הנה כשיפסוק מלדבר תהיה השתיקה והפסיק לשומע כמו להדבר : נשבע

אורים ותומים

[illegible]

מנחה גדולה

[illegible]

[illegible]

כדמותו כמו שכתב גילה ושמחה בו כך אמר שלמה גילה ושמחה בך ובזה מובן ג"כ כפל שוש אשיש בה' ר"ל אעפ"י ששוש ומשוש יש כאן ואין אנו יודעים במה לשמוח אם בתועלתינו או אם בכבוד השי"ת לא יהיה כן אלא אשיש בה' ולזה הביא המשל לו' כי כשאו' לה בא בניך או' ישמחו בלבתי ר"ל שלהם עיקר השמחה אבל אין הכוונה לו' שהיא אין לה שמחה כלל כי שמחה היא אלא שמצטער' היא מצד אחד שביאת בניה לבדם מורה עכוב הביאם בעלה והוא לה צער גדול גובר על שמחת ביאת בניה · וכן בתחנה אבל כיון שאמרו לה בא בעליך ראוי שתשמח למפרע בביאת בניה שבעלה זריז שלא רצה להכניסם אחריו אבל אף בניו ואתניו שלא לפניו גם להכין לו צרכיו · ז"ש כיון שאמרו לה הרי בעליך אמרה להם בא חדוה שלמה מכלל דהראשונות היו חדוה מצד אחד וצער מצד אחד שלא בא בעלה כך הנביא וגו' ובזה מובן שוש אשיש הבנה נכונה שבבא השי"ת ואשיש בו בה' ויהיה למפרע שוש ביאת בני ובנותי מה שלא היה מתחילה כן : עוד אפשר במ"ש אין אנו יודעים במה לשמוח אם ביום ר"ל אין אנו יודעים התכלית שנשמח האם מפני התועלת וזהו ביום האם בהב"ה שאנו חשובים עד שהוא ית' נטפל בנו ועשה היום לזה בא שלמה וביאר שגילה ושמחה בך במה שנחשבנו בעיניך להשגיח בנו ובענייניכו וז"ש שוש אשיש לנו שוש אשיש בה' שהשגיח בנו ובזה נשיש לא מפאת התועלת : עוד לחז"ל הובא בילקוט כי הלבישני בגדי ישע משל ליתומה שגדלה בפלטין או' לה אית לך כלום היא אומרת להם אית לי מאבא אית לי מאמא כך ישראל יש להם זכות מאברהם דכתיב כי ידעתיו למען אשר יצוה ויש להם זכות מאביהם יצחק כי הלבישני בגדי ישע זה אברהם אבינו מעיל צדקה יעטני זה אבינו יעקב כחתן יכהן פאר אתה מוצא כיון שעמדו ישראל על הר סיני היו מגמגמין עצמן בכלה פותחין אחת וקומצין אחת עכ"ל : ולע"ד לדקדק במ"ש זכות מאברהם ומיצחק ולא הזכיר בתחילה יעקב ואח"כ ברא' מביא לאברהם ראיה וליעקב ולא ליצחק : ועוד מנא ליה בגדי ישע מאברהם ומה שייכות יש לאברהם עם בגדי ישע יותר משאר האבות וכן מה שייכות יש למעיל צדקה עם יעקב :

ונראה שלהיות ישראל שגדלו בפלטין של א"י ואפי' העומדים בח"ל נחשבים בני היכלו של מלך לפי שהם שרדים אל דברו של מלך ולהיותם בני תרבות טובה שגדלו בהיכלו של מלך לכך כששואלים אותם אם יש להם איזו זכות לתשועה הנה הינם מחזיקים טובה לעצמם כלל כמו היתומה שגדלה בפלטין שהתרבות טוב שלה גורם לה לו' אית לי מאבא שאבא בית אביה אפי' בכלי גרועים חשיבי כך ישראל או' יש להם זכות אבות וז"ש הלבישני בגדי ישע לאברהם בשני פנים האחד מצד הנצחון שנצח את המלכים ככתוב ותתן לי מגן ישעך זה אברהם כמו שדרשו בבראשית רבה והבחינה השנית לפי שהיתה ישועה לאברה' בהצלת יצחק מהזביחה וג"כ יצחק נושע לז"א כי הלבישני בגדי ישע לשון רבים על שני בגדים שבאו לו מירושת אברהם ויצחק · ובזה מדוקדק שגבי אברהם אמר תיבת אבינו באחרונה בגדי ישע זה אברהם אבינו לרמוז אל הבחינה הזו שהיות אברהם אבינו כלו' שכיכול יצחק ולזה היה אבינו שאילו נזבח לא באנו לעולם אמנם גבי יעקב אמר אבינו יעקב ולא אמר יעקב אבינו ואפי' גבי יצחק אמר מאבינו יצחק כי די במה שגילה כן בפסוק הלבישני בגדי ישע וכו' אמנם זכות יעקב רמז במעיל צדקה לפי שיעקב מיטתו שלימה כולם צדיקים לא כאברהם שיצא ממנו ישמעאל ולא כיצחק שיצא ממנו עשו עוד אפשר דמ"ש צדק' ביעקב לפי שאברהם יצוה את בניו ואת ביתו אחריו לעשות צדקה וגו' בניו אלו יצחק וישמעאל שעשו תשובה שנא' ויקברו אותו יצחק וישמעאל בניו · או בניו יצחק ויעקב דבן הבן כבן חשוב ואח"כ הצדקה ליעקב היא ומלווי בניו · ואם בניו על יצחק וישמעאל ואת ביתו אחריו יהיה יעקב יצוהו דרך ה' לעשות צדקה וזהו או' מעיל צדקה יעטני זה אבינו יעקב · ועל דרך הסוד יאות ליעקב מעיל צדקה לפי שאמרו בס"ה צדקה דא תפארת ומלכות כי צדק מלכות וצדקה יחוד שניה' יעקב ורחל : עוד לחז"ל כחתן יכהן פאר מ"ק א"ר אבא בר' חנינא מכאן לחתן שמיסב בראש שנא' כחתן יכהן פאר מה כהן בראש אף חתן בראש וכהן גופי' מנא לן דתניא דבי ר' ישמעאל וקדשתו לכל דבר שבקדוש לפתוח ראשון ולברך ראשון וליטול מנה יפה ראשון ע"כ: ועיין רש"י ז"ל והרא"בע ז"ל וכן הרד"ק ז"ל : ולע"ד שיש אשיש לפי שהשיש' כפולה והיה אפשר ביותה משתי בחינות האחת מצד הלבוש עצמו היותה מלבוש ישע והמעט' של צדקה והשנית מצד המלביש היותו השי"ת וית' שכן שתי בחינות אלו אמרם המן יביאו לבוש מלכות וגו' בחינת המלבוש עצמו והשני' ונתון הלבוש על יד איש משרי המלך הפרתמים וגו' וז"ש כאן שוש אשיש משוש על משוש האחת בה' שהוא המלביש והשנית מצד הלבוש היותו בגדי ישע אמנם תגל נפשי באלהי גילה פשוטה מצד אלהי לא מצד מלבוש כי הוא מעיל צדקי והוא דין והעפ"י שהוא רפה כמו שיבוא בסמוך ובזה מדוקדק שלא אמר גיל תגל נפשי באלהי · או אפשר שאמר שכפל המשוש שוש אשיש הכל יחדיו בה' ית' וית' המלביש לא מפאת הלבוש ולזה לא כתב שוש אשיש בה' כי הלבישני בגדי ישע שהיה אז מובן כפל המשוש מפאת המלביש ומפא' הלבוש אבל אמר שתם בה' והעפ"י שאח"כ מפרש כי הלבישני בגדי ישע מובן הוא שהוא מפאת הלבישני לבדה שהיה לי לשם ולתהלה בהיותו הוא המלבוש והעפ"י שהוא בגדי ישע אין לבחינה זו ערך כלל בערך היות ית' וית' המלביש אותי לעיני הכל וכדמסיק כי כארץ וגו' יצמיח צדקה ותהלה נגד כל הגוים שהיותו נגד כל הגוים הוא התהילה וז"ש שוש אשיש בה' שתגל נפשי וגו' שהכל בה' וכן תגל נפשי באלהי מצד היותו הוא המלביש · כי הלבישני בגדי ישע וכן מצד היותו המעטה אותי שמעיל צדקה יעטני שבחינת המלובשי' עצמם לא תזכר בערך המלבישני ית' וית' ולפי זה יעטני כפשוטו חוזר אל השי"ת כנז' · ועפ"י שיטת אביו של הרד"ק ז"ל במ"ש בה' זו מדת רחמים שתשיש בה הגוף והנפש יחדיו הגל נפשי באלהי יאמר באופן זולתי עם כפול שוש אשיש שהוא על הגוף והנפש והוא שבתחילה יוסר הרע והלאת וכתמי עון ע"י היסורין במדת הדין ז"ש כי הלבישני בגדי ישע שע"י היסורין של באלהי דסליק מיניה נושע מהעונות ואחר כך מעיל צדקה יעטני ברחמיו הגדולי' של בה' דפתח ביה והמשיל הענין אל החתן אשר יכהן בחופתו ואותו השירות פאר הוא לו ולא בזוי כן היסורין ממרקין ופאר הוא לנפש ובגדי ישע וכן ככלה תעדה כליה כן מעיל הצדקה ואם נפרש בגדי ישע משל על הרחמים הנזכרים במ"ש בה' ומעיל צדק' כנגד מ"ש באלהי ויהיו הדברים כסדרן · ובזה יהיה מדוקדק או' כי הלבישני בגדי ישע שהוא ית' הלבישני הבגדי ישע ובחיב' טובה נטפל בה להלבישני אמנם במעיל צדקה שהוא משל אל הדין שכן פי' המקובלים שצדקה מדת הדין הרפה לזה אמר בה מעיל צדקה יעטני שתיבת יעטני חוזר אל המעיל שהוא מעצמו יעטני ובזה מדוקדק או' תיבת יעטני באחרונה שלא אמר יעטני מעיל צדק' כמ"ש הלבישני בגדי ישע ומובן ג"כ שלא אמר ומעיל בוי"ו העטף להורו' שהמעיל של צדקה ודין כאמור הוא מעצמו יעטני ואילו באה וי"ו העטף היתה מקשרת הענין אל באלהי הנז' ועליו הוא או' יעטני ולא רצה לכנות לו הדין והיסורין ביחוד אבל הפרידו בלי וי"ו ואמר יעטני מילה בילוי' שפירושה יעטני המעיל או פי' אלהי הנז"ל · וכחתן יכהן פאר לפי זה יהיה משל אל מדת הרחמים שהמשיל לבגדי ישע אמנ' וככלה תעדה כליה שע"י המירוק שממרקת עצמה להסיר ממנה כל מין כיעור ומין שער מותר וכיוצא כתמרוקי הנשי' שנקראו המרוקי מלשון מירוק ע"י זה סיבה לשתעדה כליה ר"ל שיהיו עדי והדר שאילו היתה כעורה בגופה לא יהיו כליה עדי כ"כ וזהו משל מתייחס אל הנפש במירוקיה בתמרוקי הנשים שהיה סיבה להעדה כליה וקישוטיה ככלה הנזכר:

כי כארץ עיין הרא"בע ז"ל והרד"ק ז"ל וכן מהר"יא ז"ל בשתי הבחינות הזכיר בענין הזרע שלא יצמח אלא אחר הפסד כן ישראל אחר ההפסד והשפלה כי שחה לעפר נפשם יצמחו בגאולה וישועה וכמו שמגרגיר אחד יצאו כמה גרגרים כן תגדל גדולתם באחרונה כפלי כפלים בראשונה והוסיף במ"ש משל הארץ וגנה במשל כי כארץ שהוא כנגד לא זכו בעיתה שהוא כארץ תוציא צמחה מבלי שזרעו בה ומדי שנה בעת הגשמים תצמח הארץ וזהו כנגד בעתה ואם יזכה ישראל והוא זכו אחישנה כנגד זה אמר וכגנה זרועיה וגומר שזרעו בה כן ג"כ השי"ת יזכו ישראל וזרעו מעשים יחיש גאולתם כגנה הזאת שזרעת וצומחת בכל עת ועת : (ובדבריו יובן צדקה ותהלה כנגד לא זכו צדקה מהשי"ת בלי תהלה ואם זכו ותהלה) גם הביא כדמ"ז הנ"ל ע"כ :

ולע"ד שכוונת המשל בבחינ' שהארץ אשר תוציא צמחה שמתחילה היתה ערומה מכל צמח יבשה אין כל ואח"כ תוציא צמח' ועמקים יעטפו בר וכן כיוצא בזה אעפ"י שישראל בעת הגלו' כדאים לעין כל העולם ערומים מכל פירות ומצות כארץ הזאת אשר לא צמח בה דבר הנה עתידי' להיות כארץ תוציא צמחה כן אדני אלהים יצמיח צדקה אשר עשו ועיקר התהילה הוא שיהיה נגד כל הגוים לעיניהם או אמר כנגד כל הגוים שתהיה תהלתם מכרעת נגד כל תהלת הגוים ע"ד ברוך תהיה מכל העמים שבהערך תברכה יש לכל עם ועם תהיה אתה יחידי ברוך יותר ויותר מכולם יחדיו וזהו ותהלה נגד כל הגוים תהלתך מכרעת את כל תהלתם יחדיו או יאמר כי כארץ וכגנ' לפי שבארץ ולמיחת' יש בה לטובה שתוציא צמחה ברבוי ומאיליה לצמחת אבל יש בה לרעותה שקוץ ודרדר תצמיח ג"כ בכלל צמחים אמנם בגנה בהפך יש מה לטיבותה שלא תצמיח כי אם זרעים שזרעו בה לא קוצים אבל יש בה לרעות' שלא תהיה צמחה כרבוי הארץ כי אם במקום שזרעו בו שם יצא זעיר שם זעיר שם בערוגותיה לז"א שבבחינת הרבוי אשר לארץ אשר תוציא צמחה והיא בטיבותא שבה ובבחינת הטיבות' אשר בגינה אשר זרועי' דוקא שזרעו בה תצמיח כן ה' אלהים בבחינת תרתי לטיבות' הנז' כן הוא יתברך יצמיח ברבוי המשל כארץ תוציא צמחה אם צדקה ותהלה כמשל הגינ' אשר זרועי' תצמיח זרעים מועילים ומפוארים כן יצמיח צדק' ותהל' וזה יהיה נגד כל הגוים כי שם לא יהיה כעין זה הלא נגד כמו עזר כנגדו לשון נגוד :

למען ציון לא אחש' עיין רש"י ז"ל והרא"בע ז"ל והרד"ק ז"ל ומהרי"א ז"ל אמר שהב"ה ציין להושיע' אם לכבוד הארץ הנבחרת שהיא ביד אויבי כמ"ש והארץ אזכור והם בעצ' ישראל עמו ונחלתו אשר בקרב הגוים כנגד הארץ אמר למען ציון לא אחשה ולמען ירושלם המקדש וירושלם לכל העיר שלא תתקרר דעתי בעבור ציון וירושלם עד יצא כנוגה צדקה וישועת' כלפיד יבער וכנגד האומה אמר וראו גוים צדקך עד כאן : ולע"ד שאעפ"י שציון וירושלם בעיר אחת עכ"ז השמות מוחלקים ציון המגדל מגדל דוד וירושלם העיר ובסודם הלוקים ציון בסוד היסוד וירושלם במלכות כפל אמר בעל הענין למען ציון לא אחשה ולמען ירושלם לא אשקוט כנגד שני ענייניים שיזכיר בסמוך עד יצא כנוגה צדקה כנגד למען ציון לא אחשה וישועתה כלפיד יבער כנגד ולמען ירושלם לא אשקוט והכוונה שהיות שנקראת ציון על שם בתורה ומצות ובכל מדה חמודה לז"א למען ציון לא אחשה בהשאי עד שיפרסם ויצא כנוגה מעט מעט ככתוב ואורח צדיקים כאור נוגה שהוא הכוכב ששמו נוגה העול' קודם עלות עמוד השחר ואח"כ עולה השחר ואח"כ הולך ואור עד נכון היום באור השמש כך למען ציון לא אחש' עד יצא כנוגה צדקה ולמען ירושלם שמורה על השלום והשקט לא אשקוט שגם לי לא יהיה השקט כמו שהם בצער עמם אנכי בצרה שלא אשקוט עד שתצא ישועתה ותהיה כלפיד יבער לענין הפרסום וגם לענין מה לפיד זה בוער כך ישועתה תהיה בוערת בלב הכופרים והויה כלפיד יבער : למען וגומ' דאעביד פורקנלציון לא אניח לעממי' ועד דאייתי נחמה לירושל' לא אשקוט למלכוותא וגומר :

וראו גוים צדקך וגומר עיין רש"י ז"ל והרא"בע ז"ל והרד"ק ז"ל וכן מהרי"א ז"ל והוסיף לך שם חדש מכוון כפי כבודך וגאולתך לא כפי גלותך ע"כ : ולע"ד וראו גוים צדקך לשון צדקות כמו שיעד עד יצא כנוגה צדקה שהשי"ת יפרסם תחילה צדקך ואח"כ כבודך כדי שלא יאמרו משוא פנים יש בדבר דעביד ניסא לשקרי חלילה לכך וראו גוים צדקך שהצדקו' יתפרסם בגוים לעיני הכל אמנם הכבוד שלך הגוים כלל העם לא יוכלו לראותו כי את' בהיכלי מלך כל כבודה בת מלך פנימה ממשבצות זהב לבושך לכך אמר וכל מלכים את כבודך שהמלכים יזכו יזכו לראות כבודך ואין הדבר רחוק דמאן מלכי רבנן הם המלכי' האלה שמייעד שיראו כבודך יאמר וכל מלכים כבודך כלו' כל כבוד אשר לכל המלכי' אשר בכל הארץ הוא שיעור כבודך ומכריע את כל כבודם ויהיה מאמר זה מקושר עם מ"ש וראו גוי' צדקך וראו הגוים הנז' ג"כ יראו שכשיעור כל מלכים בכבודם וממשלתם כך שיעור כבודך · או יאמר וכל מלכים נכנעים אליך ונותנים כבודך וקורא לך שם חדש וגומר מפי הכל וכן מורה הכתוב בסמוך שאמר כי לך יקרא חפצי בה והב"ה יפרש אותו ויסכים בו ז"ש אשר פי ה' יקבנו וכיון שיהיה שנוי מעשה בצדקות ראוי להיות ג"כ שנוי השם כי כן משפט השבים בתשובה בשנוי השם ושנוי מעשים :

והיית עטרת תפארת וגומר עיין הרא"בע ז"ל והרד"ק ז"ל ועפ"י דרכו ז"ל הנכון יאמר צניף מלשון צנופין שה"כף של אלהיך יהיה נעשה צניף ולהחזיק מלכותך :

ולע"ד והיית עטרת תפארת לשעבר וזהו לשון והיית שלא אמר ותהיי והכוונה שלעתיד תהיה מעוטרת כמה שהיות לשעבר עטרת תפארת ביד ה' ונוסף עוד צניף ומלוכה בכף אלהיך :

לא יאמר לך וגומר עיין רש"י ז"ל וכת"י ועיין הרא"בע ז"ל והרד"ק ז"ל וכן מהרי"א ז"ל והוסיף לך יקרא חפצי בה וגומר הוא השם הנ"ל וקורא לך שם חדש אשר פי ה' יקבנו (כדהרד"ק ז"ל ע"כ : ולע"ד שייעד לא יאמר לך עוד עזובה יען כי לך יקרא חפצי בה ובהיות השי"ת חפץ בך נמנע להיותך עזובה שהעזיבה היא כשאין חפץ בדבר עוזבו ואמ' בחפץ ולשון הווה אמנם בבעילה אמר תבעל בלשון עתיד לו' שהבעילה שהיא משל אל הישוב לא יהיה נגבה אל ישיבתה אלא תמיד יום ביום תתמיד תוספת בישוב וז"ש תבעל בלשון עתיד ולא אמר יאמרו בך ה' אלא חפץ כי זה יספיק להווה ולעתיד אמנם בבעילה מספיק או תבעל כי בהווה נודע הוה משם בעולה ואו' יקרא מורה על מה שפירשתי למעלה בפסוק וקורא לך שהוא ע"י הזולת והשי"ת יקבנו לאותו השם הנקרא לך מפי הבריות וז"ש כאן כי לך יקרא חפצי בה:

כי יבעל וגומר עיין רש"י ז"ל והרד"ק ז"ל וכן מהרי"א ז"ל בקירוב ומכאן הוכח' מ"ש בתחילה הנביא כחתן יכהן משל להב"ה עם ישראל שהם הכל' וכן אמרו בפסיקתא בעשרה מקומות נקראו ישראל כלה ששה ע"י שלמה אתי מלבנון כלה לבבתיני אחותי כלה מה יפו דודיך אחותי כלה נפת תטופנה שפתותיך כלה גן נעול אחותי כלה באתי לגני אחותי כלה וג' ע"י ישעיהו ותקשרי' ככל' וככל' תעד' כליה ומשוש חתן על כלה ואחד ע"י ירמיהו התשכח בתולה עדיה כלה קשוריה :

ולע"ד לדקדק מה טעם בפ' הקודם הקדים ענין הב"ה כי לך יקרא חפצי בה כדמפרש כי חפץ ה' בך ואח"כ אמר וארצך תבעל ובפ' זה מהפך הסדר להקדים ענין הבנים כי יבעל גו' ואח"כ ענין האל ית' והיה לו לסדר ולו' כמשוש חתן על כל וגומר וכי יבעל בחור בתולה יבעלוך בניך ועוד למה אמר ומשוש חתן ולא אמר כמשוש בכף הדמיון ונראה שאמר שהב"ה לא ישמח ויגל עד ישי' ירושל' תהלה עם בניה ובהקדים ישיבתם וכי יבעל בחור בתול' יבעלוך בניך ואז ומשוש חתן על כלה וגומר שהבעילה הנז' מבניך היא תמייב והיא תהיה המשוש של חתן על כלה העיקרי שמו' לתכלי' הבנים ולא מצד הנא' חום המשוש כי חרפ' היא וזהו ומשוש חתן על כלה ישיש עליך אלהיך כיון שסבו בניך לגבול' ולהורו' ג"כ שהב"ה חתן וישר' כלה אמר ומשוש חתן על כלה ולא אמר כמשוש לו' שהב"ה חתן וישראל כלה ולא בא הכתוב לדמיון דא"כ היה או' וכמשוש ובזה הכריחו חז"ל בפסיקתא הנז' שישעיהו קרא' כלה ג' פעמים וזה א' מהם גם הכריחו מפ' כחתן יכהן פאר וככלה תעדה כליה מדאמר כחתן בסב"א ולא אמ' כחתן בפ"תח או קמץ מורה שאמר הכתוב ישע והלבישני כחתן כמו שהוא חתני וממילא מובן שישראל כלה כיון שהב"ה חתן א"כ וככל' תעדי כלי' הם ישראל והכריחו ותקשרי' ככלה שאין הכוונה קישור ככלה לדמיון ומשל דיקשה כי די שיאמר כולם כעדי תלבשי ותקשרים כי אין קישור הכלה משובח ועוד יקשה דהי"לל וככלה תקשרי' כמ"ש כעדי תלבשי שלא אמר תלבשי כעדי מתוך כך הכריחו שמאמר ככלה משולח כאילו אמר כי כל' כעדי תלבשי ותקשרי' כי את ככל' אלאו ובב"ר אמרו ומשוש חתן על כלה ישיש תאני בנימי ברית דר"א ימות המשיח לישראל ז' אלפים שנה שנאמר ומשוש חתן על כלה ישיש עליך ע"כ הכריחו מדלא קאמר וכמשוש בכ"ף הדמיון אלא ודאי המשוש ממש של חתן ישיש עליך אלהיך דהיינו אלפים שנה והכוונה שישמחו בשיעור הזמן של משיח כשיעור השמחה של כל העולם שהוא ששה אלפים חול והלף שביעי שבת לה' וא"כ זה המאמר אפילו למ"ד שית אלפי שנין הוי עלמא וחד חרוב:

על חומותיך וגומר ואל וגומר זבחים מאי אמרי א"ר בר שילא תרחם ציון רב נחמן אמר בונה ירושלים מעיקר' מאי הוו אמרי כי בחר בציון וגומר : ולע"ד שהכריחו חז"ל שבכתוב הזה מדב' לעבר ולעתיד בא' משני פני' הא' מכפל החלוקות של הפקדתי גומר המזכירי' שמהון כך פי' הרא"בע ז"ל שהמזכירי' גו' הוא שפי' הפ' בסופו מ"ש בתחילתו הפקדתי שומרי' כדנסמוך דחז"ל פי' הפקדתי שומרי' כל היו' וכל הליל תמיד לא יחשו שזהו בזמן הבנין ולעתיד כשיבנ' שמעתה ומעכשיו הפקיד המלאכי' השומרי' שיהיו שומרי' לעתיד שהם שומרי' בתוכה בהוו' בזמן החורבן של שמיר' שהרי חרב הוא עליו אמר המזכירי' את ה' במאמר' תרח' ציון למר כדאי' ליה בונה ירושלם ה' ולמר כדאי' ליה לעורר הרחמי' וזהו ענין הזכיר' לא זכיר' ממש כי אין שכח' לפני כסא כבודו ותליל' ועליה' לזה אל דמי לכם והע"פ שנראה שאין בזכירתכ' תועל' לשעתו עכ"ז אל דומי לכם והפן השני הפס' שדקדקו מכפל כל היו' וכל הליל' תמי' לא יחשו כי באו' כל היום וכל הליל' הב"א מורה על התמדה שלא יחשו כל היום כולו ולא יחשו כל הלילה כולם א"כ תמיד למה ליה אלא ודאי בב' הזמנים יעמדו השומרים תמיד בין בבנין ובין בחרבן דרך כבוד והעפ"י שאין דבר לשמור שהרי בבנינו ג"כ השמירה לכבוד היא כי מי יכנס בה בירושלם והשומרים שהיו במקדש בבנינו יוכיחו שלא היו אלא דרך כבוד ובמ"ש מאי אמרי גו' נראה דלרב' דקאמרי אתה תקום תרחם ציון גו' היינו שמלאכים צועקים על חומותיך ירושלם שהב' הפקדתי מלאכים שומרים ולפי' על בנין חומותיך וזהו על חומותיך גו' אמנם לרב נחמן הב' על חומותיך אחר הבנין שעליה' אמרי בונה הפקדתי שומרים שיהיו מזכירים ומתפללין על נדחי ישר' שיקבץ אותם הב"ה שהחומות כבר נבנו כמ"ש בונה ירושלם ה' שכבה הוא' מעצמו בלי מזכיר בונה אות' והתפלה והזכירה היא נדחי ישר' יכנס ולז' בא בלשון עתיד דלפי זה המזכירים את ה' על נדחי ישראל שיקבצם אל דומי לכם ואל תתנו וגו' עד ישים ירושלם תהלה בארץ שבתחילה היא בקבוץ נבים ונדחים לאיכם ומה נעי' אם כא' שלרב נחמן אל דומי לכם פי' שמזכירים את ה' של דמי שאל ידו' לכם ר"ל לקבץ אתכם שבו' מדוקדק שלא אמר אל דומי להם שלא לנוכח גם זה נכון ועיין רש"י ז"ל והרא"בע ז"ל וכן הביא הרד"ק ז"ל ומהרי"א ז"ל הביא ככל הנז' בשמ' והוא פי' על חומותיך ירושלם לשעבר בהיות' בנויה הפקדתי שומרים והם הנביאים המזהירים על התשובה בכל היום וכל הלילה תמיד לא יחשו מהיות' מזכירים את ה' להעלות זכרונו ית' וזכרון עבודתו אליכם ולא תמעט' ועתה כיון שהם קראו נגס

נגס

יכונן ועד ישים את ירושלם תהלה
בארץ: נשבע יהוה בימינו ובזרוע
עזו אם אתן את דגנך עוד מאכל
לאיביך ואם ישתו בני נכר תירושך
אשר יגעת בו: כי מאספיו יאכלהו
והללו את יהוה ומקבציו ישתהו
בחצרות קדשי:
עברו עברו בשערים פנו דרך
העם סלו סלו המסלה סקלו מאבן
הרימו נס על העמים:
הנה יהוה השמיע אל קצה הארץ
אמרו לבת ציון הנה ישעך בא
הנה שכרו אתו ופעלתו לפניו:
וקראו להם עם הקדש גאולי יהוה
ולך יקרא דרושה עיר לא נעזבה:
א מי זה בא מאדום
חמוץ בגדים מבצרה זה הדור
בלבושו צעה ברב כחו אני מדבר
בצדקה רב להושיע: מדוע אדם
ללבושך ובגדיך כדרך בגת:
פורה דרכתי לבדי ומעמים אין
איש אתי ואדרכם באפי וארמסם
בחמתי ויז נצחם על בגדי וכל
מלבושי אגאלתי: כי יום נקם
בלבי ושנת גאולי באה: ואביט
ואין עזר ואשתומם ואין סומך
ותושע לי זרעי וחמתי היא סמכתני:
ואבוס

דתקין ועד דישוי ית ירושלם
תושבחתא בארעא: קיים יי בימיניה
ובדרע תוקפיה אם אתן ית עיבוריך
עוד מיכל לבעלי דבבך ואם ישתון
בני עממיא חמריך דלאית ביה: ארי
דכנשוהי לעיבורא ייכלוניה וישבחון
קדם יי ודעצרוהי לחמרא ישתוניה
בדרת קודשי: נביא עברו ותובו
בתרעיא אפנו לב עמא לאורח תקנא
בשרו בשורן טבן ונחמן לצדיקיא
דסליקו הירהור יצרא דהוא כאבן
תקלא ארימו אתא על עממיא: הא
יי אשמע לסיפי ארעא אמרו
לכנשתא דציון הא פרקיך מתגלי
הא אגר עבדי מימריה עמיה וכל
עובדיהון גלן קדמוהי: ויקרון להון
עמא דקודשא פריקיא דיי וליך
יתקרי תביעתא קרתא דלא
אתרחקת: מן אמר אילין עתיד
לאיתאה מחא על פרם פורענא
תקיפא על בוצרה למעבד פורענות
דין עמיה כמא דקיים להון במימריה
אמר הא אנא מתגלי כמא דמלילית
בזכו סגיא קדמי חיל למפרק: מא דין
יסמקון טורין מדם קטילין ומישרין
יפקון כחמר במעצרא: הא כביעוט
דמיתבעט במעצרא כן יסגי קטול
במשרית עממיא ולא יהי להון תקוף
קדמי ואיקטלינון ברוגזי ואידושינון בחמתי ואתבר תקוף תקיפיהון קדמי וכל
חכימיהון איסלעם: ארי יום פורענותא קדמי ושנת פורקן עמי מטת: וגלי קדמי
ולית גבר דליה עובדין טבין ויריע קדמי ולית אינש דיקום ויבעי עליהון ופרקתינון
בדרע תוקפי ובמימר רעותי סעדתינון: ואיקטיל

רשי

יאכלוהו' מוסב על דגנך: ישתוהו · מוסב על תירושך: עברו עברו בשערי' · אמר נביא עברו ותובו בתרעיא אפנו לבא דעמא לאורח תקנא: סולו סלו המסלה · כבשו הדרך כמי"ן לוקמ"ין בלע"ז סולו לשון מסלה הוא: סקלו מאבן · סקלו המסילה השליכו אבני מכשול לצדדין · מאבן · מהיות שם אבן וכנגד יצר הרע הוא אומר ויש עוד לפותרו על תיקון הדרכים לקבוץ הגליות: סקלו · אשפיר"ייחיין בלע"ז: הרימו נס · כלנס פירקא בלע"ז אות הוא שיקבצו אלי ויביאו לי את הגולים אצלם: הנה שכרו · מוכן את לעבדיו מוכן אתו: ופעולתו · שכר הפעולה שפעלו עמו לפניו הוא מוכן לתת: מי זה בא מאדום · נתנבא נביא על שאמר הקב"ה שעתיד לעשו' נקמה באדום והוא עצמו בכבודו הורג את שר שלהם אלה כעניין שנ' כי רותה בשמים חרבי ואח"כ על אדום תרד ונכר בזעם פניו שהרג הרג רב והנביא מדב' בלשו' מלחמות בני אדם לבושי בגדים והרג רב הדם נתז על בגדיהם כי כן דרך הכתובים מדברי' בשכינה כדרך בני אדם לשבר את האזן מה שהיא יכולה לשמוע וכן אומר כקול מים רבים דימה הנביא קול חזק שלו לקול מים רבים לשבר את האזן כדרך שאפשר לה לשמוע שאין להבין ולהאזין ברוב גבורות אלהינו השמיעה כמות שהיא: מי זה בא מאדום · ישראל אומר מי זה בא וזה חמוץ בגדים לבושים דם וכן דבר שהוא מתגאה בריחו ובמראיתו נופל בו לשון חימוץ: מבצרה · אמרו רבותי' פרש לטעו' כסבו' הוא שבצר' הי' בצר במדבר שהיתה עיר מקלט וטועה שאין קולטת אלא שוגג והוא הרג את ישראל מזיד ועוד יש מדרש אגדה על שהספיקה בצרה מלך לפרם במות מלכה בראשון וימלך תחתיו יובב בן זרח מבצרה ובצרה ממואב היה כעניין שנאמר על קריות ועל בצרה: זה · שהיה הדור בלבושו וצועה ונאזר ברוב כחו והקב"ה משיבו אני הוא שעלת' לפני לדבר בצדקת האבות ובצדקת דורו של צדיקי' וצדקתי גם היא עמה' ונגליתי להיות רב להושיע והם אומרי' מדוע אדום ללבושך מדוע בגדיך אדומים: ומעמים אין איש אתי · מתיצב לפני להלחם: נצחם · דמם שהוא תוקפו ונצחונו של אדם: אגאלתי · כמו נגואלו בדם: ואביט ואין עוזר · לישראל: וחמתי היא סמכתני · חמתי שיש לי על הרשעים אשר אני קצפתי מעט על עמי והמה עזרו לרעה היא סמכתני מיזקה ידי ועוררה את לבי ליפרע מהם ואע"פ שאין ישראל ראויין והגוני' לגאולה: ואשתומ' · לשון שתיקה וכבר פירשתי למעלה וישתומם כי אין מפגיע: ואבוס

רדק

נשבע ה' · כי כאשר יזכור השבועה הוא קיום הדבר בלא תנאי · ואמר נשבע · ואמר אתן · כמו שפירשנו כמו ואל משה אמר עלה אל ה' · ואמר בימינו ובזרוע עזו · רוצה לומר כי הכח והיכולת בידו לקיים השלום ולא ישלטו עוד בהם אויבים : ובימינו ובזרוע עזו · הוא כפל ענין במלות שונות כי הימין הוא הזרוע העז באחד וכן מדבר האל על דרך משל : כי מאספיו · מן הדגוש והוא מן הקל וכמוהו רבים · וטעם והללו את ה' רמז למעשר שני ונטע רבעי · וזהו כי מאספיו יאכלוהו · שהיו נאכלי' לבעלים · ונטע רבעי הוא הלולים לה' · וכן במעשר שני היה מתודה ומהלל לאל · והוא שאמר בחצרו' קדשי · כי מעשר שני ונטע רבעי לא היו נאכלין אלא בירושל' לפנים מן החומה כמו שכתוב לפני ה' אלהיך תאכלנו · וכל העיר נקרא לפני ה' אלהיך · וכן נקראת חצרות קדשי והחצר כלל הבתים : עברו עברו · הכפול כמו שפירשנו במלת סלו סלו · והכפל ג"כ לחזק הענין בשערי' . על דרך עברו משער לשער במחנה : פנו דרך העם · עם ישראל · וענין סלו למסלה פירשנוהו גם שם : סקלו מאבן : לפירוש הראשון שפירשנו שם יהיה פי' סקלו מאבן שישליכו במסלו' אבנים · וזהו פירוש סקלו · ומה שאמר מאבן · ר"ל מאבני' גדולות סקלו אותם · ולפירוש השני יהיה פירוש סקלו הסרת האבני' מהדרכים : הרימו נס על העמים · שיכבדו אותם בכל מקום שהם בגלות · וכן זה דרך משל לא שירימו נס ויסקלו דרכים · אלא דרך משל כאומר פנו דרך לפלוני שבא · כי בהגיע עת הישועה יאמרו העמים לישראל לאו שובו לארצכ' כאלו הרימו להם נס כל כך תגלה הישועה לכל : הנה ה' . הנה שכרו אתו · שכר טוב שישלם לישראל על הגלות שסבלו בעבור שמו הגדול : ופעלתו לפניו · ושכר פעלתו ושכר שזכר עומד במקום שני' : ופירוש ופעלתו הפעלה הטובה שעשו הם לאל בהחזיקם בגלות בתורתו ובמצותיו עם הצרות הגדולות · וכנוי וי"ו פעלתו שב לאל כי פעלתם היא פעלתו כי לשמו יעשוה : וכן ושמחתי' בבית תפלתי כמו שפירשנו ולפניו · רוצה לומ' כי מה שעשו הוא לפניו ומה שלפניו הוא עמו · ויונתן תרגם הוא אגר עבדי מימריה עמיה וכל עובדיהון גלן קדמוהי : וקראו · דרושה · הפך שהיו קוראים לך ציון היא דורש אין לך : עיר לא נעזבה · הפך מה שאמרת עזבני ה' : מי זה בא מאדום · נבואה זו על העתיד כמו שפירשנו בפרשת קרבו גוים לשמוע · והמשיל האל יתברך המחריבה לגבור עושה נקמה באויביו ובגדיו אדומים מדם ההרג · וכאלו אדם שואל מי הוא זה · והוא עונה אני מדבר בצדקה · כלומר מה שדברתי אני בצדקתי לישראל עשיתי כי אני רב להושיע · כלומר רב כח להושיע ישראל כמו שפירשנו באותה פרשה : חמוץ · אדום · לפי ענין הפסוק : מבצרה · בצרה היתה עיר גדולה לאדום : הדור בלבושו · שלבש בגדי נקם : צעה ברב כחו · מניע ומטלטל הגוי' מקצה אל קצה · וכבר פירשנו המלה בפסוק מהר צועה להפתח : מדוע אדום ללבושיך · הלמ"ד כ"למד לאמית חמס · הרגו לאבנר · והשליש' לאבשלום והדומי' להם · וכן זה דרך משל כמו שפירשנו שדמה האל לגביר הורג באויביו ובגדיו אדומים מן הדם וי"ת מה דין יסמקון טורין וגו' : פורה · והנה האל כעונה לשואלין ואמר פורה דרכתי לבדי · הגת נקראת פורה לפי שמפרדי' ומרצצים בתוכה הענבים כשדורכי' אותם · והמשיל הרשעי' כאלו הם ענבים בגת והאל דורכם · ומה שאמר לבדי ואין איש אתי · רוצה לומר שאין זכות לישראל והוא היה כעוזר לאל אם היה להם זכות · וכבר פירשנו זה בפסוק וירא כי אין איש : גם מהעמי' אין איש · לעזרתי להנקם ברשעי ישראל כי כולם היו אויביה' ובכולם אעשה נקמה לפיכך אדרכם באפי · שיש לי עליה' על שהרעו לישראל שהגליתי ביניהם ואני קצפתי מעט והם עזרו לי לרעה : נצחם · דמם יזה על בגדי לפיכך הם אדומי' ונקרא הדם נצח לפי שהוא חיי האדם וחזקו : אגאלתי · כמו הגאלתי · והאל"ף תמורת ה"א הפעל · וכן אתחבר יהושפט כמו התחבר · ואגאלתי ענין טנוף ולכלוך : וכן לחם מגואל : כי יום · היה בלבי · זמן רב עד שבאה שנת גאולי ואז יהיה יום נקם בעמי' : ואביט · פירשנו זה הענין בפסוק וירא כי אין איש · ואמר למעלה זרועו וצדקתו והנה אמר זרועי וחמתי כמו שפי' שם וחמתי על נקם שיעשה ברשעים בזמן הישועה לפיכך סמך לו ואבוס עמי': ואבוס

מבצרה ג' יובב בן זרח · וחבירו בד"ה מי זה בא מאדום · אנ"ך: פורה ב' חס' ונ' מל' וסימ' נמסר לעיל בספרא סוף סימ' י' : ואין עוזר ז' דסמיכי וסימ' נמסר במלכים ב' סוף סימ' י"ד :

אבן עזרא

עברו · טעם להזכיר טוב לארץ בעבור אבילי ציון שיתענגו בלא פחד והנה שב לבאר שתהיה יציאת ישראל מגלותם ושובם אל ארצם בכבוד וכן יאמרו פקידי הגוים · וטעם עברו בשערים להכריז בכל שער ושער לאמר פנו דרך העם סקלו אותה מאבן הרימו נס בעולם : הנה · בת ציון · הבת שהולידה : ופעולתו · פרשתיו וטעם שכרו שיתן שכר טוב לסובלי הגלות או טעמו שיתן שכר טוב למי שיכבד ישראל : וקראו · ולך יקרא · הכ"ף לנכח ציון : מי · יש אומרים כי זה הבא הוא המשיח ויש אומרים שהוא מיכאל והנכון שהוא רמז לשם הנכבד והטעם על הגזרה שגזר על אדום וזאת היא מלכו' רומ"א וקוס"טנטינא ונקר' אדומי' בעבור שנכנסו בתורת אדום וזאת התורה נקראה על שם אדום שהאדומיים האמינו בתחלה בתור' האיש הידוע : חמוץ בגדים · מגזרת חומץ זה שהיה הדור בלבושו והטעם איך התנטף : צועה · אחרים כמו ושלחתי לו צועי' וצעוהו והעד וברוב כוחו ויאמ' רבי משה הכהן ז"ל כי צועה כמו מהר צועה להפת' והוא תאר השם ואיננו פועל יוצא במקום הזה ובעבור שאמ' מי זה השיב אני מדב' רב להושיע גדול כמו על כל רב ביתו : מבצרה · שם מקום כאילו בא משם והנה הטע' מעם בצרה והם אדום ואשר הם על תורתם בכל מקום שיהיו שם : מדוע · למ"ד ללבושך נוסף כלמ"ד השלישי לאבשלום והטעם הדם הדומה ליין : פורה · והנה זאת התשובה הטעם הריגת אדום והשחתת מלכו' תורת' · וטעם לבדי כי אני גזרתי על אדום כן ואדרכם אף על פי שיראה שהוא לעתיד הוא סימן הזמן העומד : ויז נצחם · הנה יז כמו ויט משה · נצחם הנא הדם שבו יחיה האד' נצחו והוא מגזרת נצח : אגאלתי · האל"ף תחת ה"א הבנין ולפי דעתי שהיא מלה מורכבת מפועל עבר ועתיד ופי' אגאלתי כמו טנוף כמו יגאלוהו חשך וצלמות : כי ואעשה נקמה באויבי ואגאל אוהבי והנה גאולי פעולים והי"וד סימן המדב' והו' השם : אביט · דרך משל כי אין צורך לשם : ואשתומם · כמו וישתומם ושם פרשתיו : ואבוס

אורים ותומים

שנאמר עברו בשערים הנה הוא ידוע כי תקון מדות בני האדם הינה בדרך א' כי הקר הפא בשבל צריך אל מצות עשה וזה אשר שנו אמרו יאל מצות לא תעשה [illegible]

מנחה גדולה

עברו עברו בשערים וגו' אחרי אומרו אל תתני דמי לו כלומר אל תתנו דומי על הנוגע לו ית' שהוא על דבר כבוד שמו [illegible]

להתנהג בה שהוא מהלך מסולק מכשול אל תבעתו שבהקבצה ההיא לא ימצא בה פוק או מכשול איזה פנייה מסוללת רצון מהם כ"א סולו סולו פעם ושתים המסלה סקלו מאבן אפי' אחד מאיזה פנייה אשר לא טובה :

בשם ה' ואת' לא שמעתם ראוי הוא שמכאן ולהבא אתם תקראו אל ה' ותצעקו לפניו והוא או' אל תתנו דומי לו ר"ל אל תשתקו ואל תפסקו מלצעוק לפניו עד יכונן וישים ירושלם תהלה בארץ ע"כ וק"ק שאם הוא על הנביאים שעברו הי"לל אל דומי להם:

ולע"דן שהשי"ת מאהבתו את ישראל מעתה על החומות העתידות כמ"ש תבנה חומו' ירושלם הפקיד עליהם מלאכי מרום זה על חומת פלו' וזה על פלו' וז"ש על חומותיך ירושלם הפקדתי מעתה שומרים שיהיו שומרים כל היום וכל הליל' והפקדתי' במנוי זה כדי שמעת' אפי' בשע' החרבן תמיד לא יחשו מהיות' מזכירים את ה' ולו' לפני שאל דומי לכם שלא אדום מכם ומתשועתכם ולסייע אתכם ג"כ בבואכם ליטהר סיוע גדול עד שאל תתנו דומי לו אלא שתתפללו לפניו בלי הפסק עד יכונן ועד ישי' את ירושלם תהלה בארץ על כל אלה הפרטים המלאכים אשר הפקדתי לשומרי החומות מעתה הם מזכירים את ה' שאל דומי לכם ואל תתנו דומי לו עד יכונן ואמר עד יכונן ועד ישי' עד יכונן הוא בשמים כמשחז"ל עתיד' ירושלם שתרד בנויה מן השמים ועד יביא הוא שבהגמ' בנייכ' הרוחני ישים את ירושל' תהלה בארץ בארץ דייקא מכלל שעד יכונן הוא בשמי':

נשבע ה' בימינו א"ר אבין בר אדא א"ר יצחק מנין שה"בה מניח תפילין שנ' נשבע ה' בימינו ובזרוע עוזו אין ימינו אלא תורה שנ' מימינו אש דת למו עוזו זה תפילין שנא' ה' עוז לעמו יתן ואו' וראו כל עמי הארץ כי שם ה' נקר' עליך גו' ותניא ר"א הגדול או' אלו תפילין שבראש א"ל רב נחמן בר יצחק לרב אדא בר אבין תפילין דמארי עלמ' מה כתיב בהו א"ל מי כעמך כישר' ומי משתב' קב"ה בשבחייהו דישראל א"ל אין דכתיב את ה' האמרת היום וה' האמירך אמר להם ה"בה אתם עשיתם אותי חטיב' אחת בעולם דכתיב שמע ישראל ה' אלהינו ה' אחד ואני אעשה אתכם חטיבה אחת בעולם שנ' ומי כעמך כישראל גוי אחד בארץ א"ל רב אחא בריה דרבא לרב אשי תינח בחד ביתא בשאר בתי מה כתיב א"ל כי מי גוי גדול ומי גוי גדול אשריך ישרא' מי כמוך או הנסה אלהים ולתתך עליון אי הכי נפישו להו בתי אלא כי מי גוי גדול ומי גוי גדול בחד ביתא אשריך ישראל בחד ביתא או הנסה אלהים בחד ביתא ולתתך עליון בחד ביתא וכולהו כתובי באדרעיה' עכ"לה ביאר אותו הרב ב"ע ז"ל בשער כ"ע ע"ש:

ולע"דן שכמו שמלות התפילין הם אות על ידינו וטוטפות בין עינינו אהבת השי"ת ויראתו ועבודתו מלבד זוכרנו כמה מעלות טובות למקום עלינו כך כמו כן ימשך מזה ויתחייב שהוא ית' ויתע' זוכר לנו תמיד כאילו כב יכול אות בידיו וטוטפות בין עיניו מה שעבדנו אותו בקבלת תורתו ועול מצותיו ואלהותו עלימו וז"ש מנין שה"בה מניח תפילין שנ' נשבע ה' בימינו אין ימינו אלא תורה שכיון שקבלנו התורה שהיא כאש אוכלת מחוייב אל ה"בה ג"כ שלא ישקוט עד ישקיט את ישראל מן השעבוד וזהו ענין השבועה בימינו התורה אם אתן את דגנך גו' שה"בה אינו צריך שבועות אלא לשכך את האוזן אמר שכמו שהנשבע מוכרח לקיים דברו ושבועתו כך הוא ית' מצד התורה שבימינו אש דת למו מוכרח לקיים ומיהור ובזרוע עוזו כדהרד"ק בסמוך הכריעו שדבר בשמאל וכן בדחז"ל תנא מנין לאו' ימין שהוא שבועה שנ' נשבע ה' בימינו ומנין לאו' שמאל שהוא שבועה שנ' ובזרוע עוזו וכן אי' ימינו ושמאלו על השמים וישבע בחי העול' ועוזו אלו תפילין שנא' ה' עוז לעמו יתן שכמו שה"בה נתן עוז לעמו והעוז הוא התפילין המורי' על היו' עול עבודתו ותורתו מקובל עליה' ועל צואר' שזהו עוזה ומגינה מהאומות כדמסיק וראו כל עמי הארץ וגו' כי באומרו וראו כל עמי הארץ כל לרבות השרים של מעלה אשר על עמי הארץ הם יכנעו מן התפילין שבראש וכש"כ עמי הארץ הקליפות והחיצונים · כן התפילין עוזו כב יכול כיפור ילדך תשי ובהיות ישראל בעוז כב יכול כן הוא ית' כמו שבכל צרתם לו ית' צר כמצא עוזכו עוזו והוא מה שביאר הא"כ תפילין דמארי עלמא מה כתיב בהו מי כעמך כישראל וגו' שבהיות כן כטוטפות בין עיניו שישראל או' יחידה מעלמות ימשך לנו העוז ולז' הקש' ומי משתבח קב"ה בשבחייהו דישראל כלו' וכי אפשר שזה תלוי בזה ותירץ אין דכתיב את ה' האמרת וה' האמירך וכיון שמה שהאמירו את השי"ת נמשך להם שהוא ית' עשאם מב"מ חטיבה א' בעולם ג"כ ימשך מהמאור אל הקודש ויתהפך הסבה והפאר אל השי"ת משבחן של ישראל בהיותן גוי אחד בארץ שזה יורה על שבחו של הב"ה שישראל יאדוהו באחדות אלהותו כמלא שבחן של ישראל זהו שבחו של הב"ה ית' וית' שמו ובז' יבו' על נכון כוון הד' פרשיות שבתפילין שלנו עם כוון הפ' שבד' בתים של תפילין דמארי עלמא כמו שכוונת הרב ב"ע ז"ל בשער כ"ח וזהו ישראל אשר בך אתפאר שבהיותך מפואר ממני בשאת' גוי א' בארץ גם אני מתפאר מתוך הפאר הזה בשאני אל אחד מיוחד עליכם וזהו שחיי' לכם הי תכ' חטיבה א' בעולם וע"ד הסוד יהיה ע"ד הכתוב צאנה וראנה בנות ציון במלך שלמ' בעטרה שעטרה לו אמו שפי' חז"ל במלך שהשלום שלו ועטרה לו אמו כי אם לבינה תקרא וכיוצא בזה יהיו אלו התפילין והכוונה"ל שהב"ה התפאר"ת שהוא מלך שהשלום שלו מתעטר ומתפאר הוא בתפילין וידוקדק היות כל הפ' ומי כעמך כי מי גוי גדול מ"י על כ' שערי בינה והי' המעטרה וזה די כי לא ידעתי ולא שמעתי ולא אומר · אבל השכל מחיי' היותו סוד גדול ואין לנו לדרוש במופלא ובמכוסה והרא"בע ז"ל נשבע ה' זה יורה שנבואה זו לעתיד כי הנה נשבע השי"ת שהי' גזרה בלא תנאי וטע' בימינו כמו גבורתו שהיא עומדת לעד וטעם להזכיר בימינו במקום הזה שאדם לא יוכל לקחת דגנך בחזקה ועיין הרד"ק ז"ל וכן מהרי"א ז"ל והוסיף אם אתן דגנך גו' בתמיהה שאמר שנשבעתי היתכן שלא אקיים אם אתן גו' ע"כ: ולע"דן בכפל נשבע ה' בימינו גו' כפשוטו על הימין ובזרוע עוזו השמאל ואע"פ שאין ימין ושמאל למעלה המשיל הרחמים והחסד לישראל בימין והדין והגבורה על בני נכר החומסים דגן ותירוש להפרע מהם אם ירצו לחמוס וז"ש נשבע ה' בימינו ובזרוע עוזו שהדגן שהוא הכרחי אמר אם אתן גו' אמנם בתירוש שנמשך ממנו קלת נזק כי יין ותירוש יקח לב והי' נכר' שימשך תועלת מהתמעט ע"י שתים בני נכר לז"א אשר יגעת בו ר"ל סוף סוף כיון שיגעת בו לא יתם לריק כחך ויגיעך ולפי זה אשר יגעת בו חוזר אל תירושך והיינו אומרו אשר יגעת בו בלשון יחיד:

כי מאספיו גו' עיין רש"י ז"ל וכן הרא"בע ז"ל והרד"ק ז"ל: ולע"דן שאמר והללו את ה' בלחם ובדגן לא כן ביין לפי שיין ותירוש יקח לב על הרוב ולז' הוסיף בו ואמר ישתוהו בחצרות קדשי לאמר שצריך ישתוהו בכובד ראש כעומד בחצרות קדשי שכלל א"י מקדשת והיא חצרות בערך הקדושה העליונה שהי' כנית ע"ד התקן עצמך בפרוזדור גו' כן ישתוהו במועדים בחצרות קדשי בענו' ויגילו ברעדה ולא בקלות ראש:

עברו עברו גו' תנחומא או' ישראל לפני הב"ה אתה יודע כחו של י"צהר שהוא קשה או' להם ה"בה היו מסלקין אותו בעה"ז קמעא קמעא שנא' סולו סולו המסילה סקלו מאבן ולעה"ב אני עוקרו שנא' והסירותי את לב האבן מבשרכם עכל"ה: ולע"דן כוונת חז"ל לתקן כפל סולו סולו ועוד הוקשה להם מ"ש מאבן שהי"לל סקלו אבן לז"א לפי שישרא' או' להב"ה אתה יודע כחו של י"צהר שהוא קשה כאילו רצו שהשי"ת יעקרהו והוא הויכוח שבין ישר' להב"ה כמ"ש חז"ל במקום אחר שישראל שואלים השיבנו ה' אליך אמנ' הב"ה משיב להם שובו אלי שהיו מסלקין אותו בעה"ז קמעא קמע' והוא מ"ש הפ' סולו סולו טעם הכפל שלא יסולו אותו בפעם א' אלא סולו סולו בפעמים הרבה קמעא קמעא והוא או' סקלו מאבן שה"מם מקצתי' והוא הי"צהר הנק' אבן סקלו מקצת מאבן כי העולם הזה צריך לי"צהר ועיין רש"י ז"ל וכן הרא"בע ז"ל והרד"ק ז"ל ומהרי"א ז"ל פי' הפסוק ע"ד חז"ל הנז"ל על תיקון יוסר המעשי' ולהסיר לב האבן הוא י"צהר אמר סקלו מאבן כדברי המתרגם הנז"ל ומצד יוסר המעשים מיד יתפרסם מלכותו ית' בסוף העולם ע"כ:

ולע"דן שלפירוש' ז"ל שהוא פי' רש"י והמתרגם ז"ל כיוא או' בשערים שהוא בשער כל איש ואיש להשיבו אל הדרך הישרה ולפי הפשט לתיקון הדרכים ממש אמר עברו בשערי' על כל שערי המדינה לתקן כל הדרכים הפונים אל השערים כדי שיחד כולם יהיו מתוקנים להכנס בהם הגאולים: ולע"דן לכל הפי' כפל עברו עברו פעם אחר פעם קמעא קמעא כדחז"ל אשר זכרתי וג"כ להתמיד פעם אחר פעם להיות הדרכים מסוקלי' יפה יפה בין דרכי התשוב' ובין דרכי הגאולים דהא בהא תליא ואמר סקלו מאבן מ"ם מקצתית כדפ' כדחז"ל שתפשת מועט תפשת בהסרת חלק הי"צהר מעט מעט יגרשנו האדם מקרבו ולא יהיה בו אל זר וזה יגרום הרמת נס המורה על הממשלה ושליטה על העמים וז"ש על העמים בלשון על ואולי אמר בשערים על שערי תשובה ושערי תפלה שיעברו בשערים ועל ידי זה יפנו דרך העם שיגאלו בגאולתם בלי עון ירוצון ויכוננו:

הנה ה' השמיע וגו' עיין רש"י ז"ל ובן הרד"ק ז"ל: ולע"דן לפי שהשכר טוב מתחלק הוא בשני חלקים הא' נסתר והב' נגלה הנסתר הוא אתו עמו דהיינו לחזות בנועם ה' ומרגלא בפומיה דרב שאמר העה"ב אין בו לא אכילה וגו' אלא צדיקים יושבים ועטרותיהם בראשיהם ונהנים מזיו השכינ' והוא שכר הצפון ככתוב מה רב טובך אשר צפנת ליראיך אמנ' השכר השני הוא נגלה אל הגוף או בגן עדן של מטה שעליו אמר פעלת לחוסים בך נגד בני אדם כלו' נגלה ועל שניהם אמר כאן שיבשרו את ציון הנה ישעך בא ולא תהיה ביאתו מנכה כל הזכיות מלד ישועתה שיושיענה אלא ישאר לה עוד עשר ידות שהנה שכרו אתו ר"ל השכר הצפון הוא אתו עמו שמהיותם אתו נהנים מנועם השם הוא השכר שאין לו קץ וזהו הנה שכרו אתו ומלבד זה ופעולתו לפניו על השכר הנגלה שאינו אתו אלא לפניו שפעל לאתו לחוסים בו נגד בני אדם ושכרו נגלה ופעולתו לאור והבדל גדול ולפי זה אין צורך למה שנדחק הרד"ק בתיבת ופעולתו שנמשך עם תיבת ושכרו כאילו אמר ושכר פעולתו והוא דוחק ובמ"ש הנה ה' השמיע אל הארץ אמר לבת ציון משני פנים בסוף הענין כי הארץ היא מלכות שמים ארץ החיים אמנ' הקצה האחרון שבה השר יונקים הקליפות והשרים של האומות ובהשמיע השי"ת כן למעלה אל קצה הארץ מוכרח בזה שיתפרסם כן למטה בתחתונים בין האומות שהם יאמרו לציון הנה ישעך בא או יהיה קצה הארץ הקצה הראשון והוא הבריח התיכון בתוך הקרשים המבריח מן הקצה אל הקצה ובהשמיע ה' כן אל קצה הארץ אמרו לבת ציון שקצה הארץ בסוד התפארת והיסוד אמרו לבת ציון היא המלכות ארץ החיים הנה ישעך בא הנה שכרו אתו סוד היחוד שמזה ימשך הכל והטוב וזהו מה שאמר ופעולתו לפניו:

וקראו להם גו' עיין הרא"בע ז"ל והרד"ק ז"ל: ולע"דן לפי שאחז"ל לא זזה שכינה מכותל מערבי לז"א כנגד העם שגלו וקראו להם עם הקדש גאולי ה' להורות שיקראו עם הקדש אפי' על זמן הגלות שקודם גאולתם וז"ש עם הקדש ואח"כ גאולי ה' ולא אמר גאולי ה' עם הקדש ועל העיר אמר ולך יקרא דרושה ולפי פשט זה יורה על השכר שהיתה נעזבה לז"א עיר לא נעזבה ר"ל עיר שלא היתה מעולם נעזב' ואעפ"י שציון אמרה עזבני ה' היא היא שנתרעמ' כן אבל לא עזבתיה שמעולם לא זזה שכינתי משם וכן מ"ש השי"ת עזבתי את ביתי גו' אבל העיר לא נעזבה ועזיבת הבית הוא כמתאונן שרוב החרבן והשחתה שהשחית בו האויבים מורה על שעזבתי את ביתי אבל לא שיהיה כן בפועל: ולמהרי"א ז"ל עיר לא נעזבה שהרבה בשלום והרבה שהשי"ת יהיה דורש אותה תמיד כאילו לא נעזבה מעולם וככון הוא:

מי זה גו' פר"א היה רי"א ג' מלחמות של מהומה עתידים בני ישמעאל לעשות באחרי' הימים שנ' מפני חרבות נדדו מפני חרב נטושה אחת בים מפני קשת בינשה דרוכה ואחת בכרך גדול שהוא כבד מפניהם שנ' כי מפני כובד מלחמה ומשם בן דוד בא ויראנו באבדן יחדיו ומשם יבא לא"י שנא' מי זה בא מאדום כשה"בה בא מאדום מדוע אדום ללבושיך פורה דרכתי לבדי וגו' עכ"לה · ולע"דן שדקדק לשון מי זה כי מי בא מאדום שהוא כמו מי הבא מאדום אחר דרשו שהמשיח בא מאדום והב"ה בא ג"כ משם וז"ש מי זה לשון מי מורה על יחיד נסתר יחידו של עולם וע"ד הסוד מ"י חמשים שערי בינה כימי צאתנו מארץ מצרים יראנו נפלאות ותיבת זה יחיד נגלה על משיח השם ומזה למדו שהמשיח והב"ה בא מאדום ולפי זה הב"ה הוא הבא מאדום חמוץ בגדים ומ"ש זה הדור בלבושו יהיה על המשיח ולז"א בו שלא לנוכח הדור בלבושו צועה ברוב כחו אמנם מ"ש אני מדבר הוא הב"ה ולזה מדבר בעדו אני מדבר בצדקה: עוד לחז"ל מי זה בא מאדום כשהב"ה בא מאדום באים מ"ה כנגדו ומוצאים את בגדיו שהם אדומי' כתולעת שני ויאמרו מדוע אדום ללבושיך או' להם גת קטנה היתה לי ודרכתיה שנ' פורה דרכתי לבדי באותה שעה נוטל הב"ה כל עונותם של ישראל ונותנם על עשו הרשע שנא' ונשא השעיר עליו את כל עונותם אין שעיר אלא עשו שנא' הן עשו אחי איש שעיר או' עשו לפני הב"ה כמה כח יש לי שאתה נותן לי כל עונות יעקב אחי באותה שעה נוטל הב"ה כל עונות ונותנם על בגדיו ונעשים אדומי' כתולעת שני ושוב מכבסן עד שנעשים כשלג שנא' לבושיה כתלג חוור עכל"ה:

ולע"דן לדקדק שהמאמר קשיא דידיה אדידיה שבתחילה הוא או' שהבגדים של הב"ה באים מאדום אדומים כתולעת שני ועליהם שואלים ואו' מדוע אדום ללבושיך ואחר כך או' באותה שעה נוטל הב"ה כל עונות ומתנם על בגדיו ונעשים אדומים כתולעת שני שנר' שאדימות בגדיו נעשה מצד העונות אחר שבא מאדום ולא מקודם וזה סותר הנזכר בתחילת המאמר · ועוד יקשה בין בתחילת המאמר ובין בסופו מה היא כוונת אדימות המלבושים האלה · גם צריך להבין תשובת הקב"ה שאו' גת קטנה וגו' מה מעלה או מוריד היותה קטנה או גדולה שאם הכוו' כמספר של דברים לבד שהוא דרך בזוי והלא מקדם ומאז כבר אמר כן עליו הנה קטון נתתיך בגוים בזוי אתה מאד · ועוד מעיקרא מאי סבר הב"ה לתת כל עונות ישרא' על עשו ולבסוף מאי סבר לסלק מעליו · ועוד היאך יתן הב"ה עונות ישראל על עשו כי אל תועבה ואין עול הוא שוביהם את וזיגוד מנגד ואם כן למה הוצרך עשו לטענתו לפני הב"ה כמה כח יש לי וגו' ועוד היאך יתחס העונות על בגדיו והכיבוס הזה מראה שהם דברים שאין להם טעם:

ונראה במשחז"ל שכשנראה הב"ה לישראל ואמרו זה אלי ואנוהו נראה בלבוש אדום וכשנגלה בסיני בלבוש לבן כש"צ מעוטף בטליתו ופן יאמרו חלילה שתי רשויות יש לז"א אנכי ה' אלהיך אשר הוצאתיך מארץ מצרים מבית עבדים ואעפ"י שאתה רואה אותי עתה בלבוש לבן ולא ראיתני באדום כי הב"ה אינו גוף חלילה ואין לו לבוש אלא מראיו בלב נביאיו כמלך רם ונתנשא וכפי הפעולות כך יתראה לעיני רואיו שאם הם לדין יראוהו לבוש אדום המורה על הדין ואם רחמים לבן ובהגעה זאת יובן שכשהב"ה יתגלה על אדום ילבש אדומים שהוא משל אל הדיין' המתלבש קנאה ובגדי נקם לא שיהיה לבוש ממש ולז"א המאמר כשהב"ה בא באים מלאכי השרת כנגדו להודיע שהב"ה יחידי הלך לאדום ומלאכי השר' באים כנגדו ומוצאים בגדיו אדומי' כתולעת שני והמה ראו כן תמהו שאחר הנקמה שעשה באדום היה ראוי שהנקמה העצומה הגיל תקל אדמומית הבגדים האם והתלהבות הדין ההוא וזהו שאו' לו מדוע אדום ללבושיך ובגדיך כדורך בגת רצו לו' שני הפנים אנו רואים בנושא א' מלבושיך אדומים בתוקף הדין כמי שלא עשה נקמה עדין ואנו רואים בגדיך כדורך בגת מורים כאילו כבר נעשית הנקמה ולזה משיב הב"ה השואל כלחת ואו' גת קטנה היתה לי ודרכתיה כלומר אין הנקמה הזאת מספקת להתקרר דעתי כי גת קטנה היא בעיני שנא' פורה דרכתי וגו' שלהיותה פורה ר"ל גת קטנה לא פרסמתי דריכתה כי לא תהיה תפארתי כיון שלא עשיתי נקמה גדולה כדורך גת גדול' אלא כפורה קטנה ולזה דרכתי לבדי כלו' בלי פרסום וכיון שהנקמה קטנה לכך נשארו מלבושי אדומים עדיין ולא נתלבנו כי אילו היתה גדולה לא היו מלבושי אדומים כלל והוא ענין נכון מצד כפי הנמשל באותה שעה גו' זה נמשך מהיותו מלובש אדומים המורה על התלבשות הדין דן את הדין לדוב' כמחטיאים ישראל משונה שעבוד' הם גרמו כל גזל וחמס לתת למסי' ויתערבו בגוים וילמדו מעשיהם בעריות וע"ז באותה שעה נוטל הב"ה כל עונותם של ישראל ונותנם על עשו ולמד כן ממה שנ' ונשא השעיר הוא עשו את כל עונותם אל תקרי עונותם אלא עונות תם יעקב איש תם שכיון שהוא בכחו ועצם ידו החטיא' חטא ישראל תלוי בו אמנם תחנוני עשו שאמר לפני הב"ה והתחנן ואמר כמה כח יש לי ר"ל כמה כח יש לי להחטיא את ישראל עד שאתה מחייב אותי בדין ונותן עלי כל עונות יעקב וכיון שמתחרט הוא על השנאה ששנא את יעקב שהרי קורא אותו יעקב אחי כמבקש אחוותו ע"כ גורם באות' דברי פיוס ורצוי לפניו ית' עד שבאות' שעה נוטל הב"ה כל עונות ונותנם על בגדיו גו' כמ"ש הכתו' יחולו על ראש יואב בנעלו אשר ברגליו ובחגורתו אשר במתניו כך כב יכול מקבל הב"ה על מלבושיו כאילו מליץ הב"ה על עשו שלא ילכד בחטאות ישראל בשעשו המחטיא אל אמי האמ אשר הרעותי בשבראתי י"צהר ואני הוא שהרעותי בשמסרתי את ישרא' לבין האומו' וכמשחז"ל בפ' ואשר הרעותי וכתיב יצר לב האדם רע מנעוריו שאלמלא מקראות הללו נתמוטטו רגליה' של ישראל ז"ש באותה שעה נוטל הב"ה כל עונות ר"ל של ישראל ונותנם על בגדיו כלומר אני גרמתי ומ"ש ונעשו אדומים לפי שנעתק האדמומית שהיא במלבושי השי"ת ע"י תחנוני אדום במ"ש כמה יש לי כח וגו' כדפ' ומ"ש ונעשית אדומים הוא שיעשו בהרות אדומות כב יכול הוא כשיעור אותם העונות כך ידמו כתולע בלבושי השי"ת שמתחילה היו אדומים מהתלהבות הדין להנקם מאדום אמנם עתה שנתחדש' סניגורי בשהוא ית' הגורם בתת כח לאומות לשעבד את ישראל וזה גרם שלמדו ממעשיהם עתה אלו העונות כב יכול על מלבושי ה' ונעשו גם בהרות בהרות אדומים וז"ש ונעשית אדומים כתולעת שני דהיינו כשיעור כל עון ועון ובז' אבין פי' אם יהיו חטאיכם כשני כשלג ילבינו אם יאדימו כתולע שתיבת יאדימו יורה לאלת דהיינו שיאדימו למלבושי השי"ת לעתיד כאמר לבן יהיה שהב"ה מכבסן במ"אר שלו עד שנעשה לבושיה כתלג חוור: עוד לחז"ל אני מדבר בצדקה ז"ש בעת ההיא יעמוד מיכ"אל שרכם לעתיד לבא באים שרי ומקטרגי' ואו' לפני הב"ה רבש"ע וכי יש לפניך משוא פנים אם אלו ע"א אף אלו ע"א אם אלו מגלי עריות אף אלו מגלי עריות אם אלו שופכי דמים אף אלו שופכי דמים מפני מה הללו יורדים לגהינ' באות' שעה מי"כאל סניגורין של ישראל משתתק שנא' בעת ההיא יעמוד מי"כאל העומד על בני עמך שהוא עומד ללמד סניגוריא על ישראל והוא משתתק ואין יעמוד אלא שתיקה שנא' עמדו לא ענו עוד · וכיון שהוא משתתק או' ה"בה מי"כאל נשתתקת ואין אתה מלמד סניגוריא על בני חייך שאני מלמד מדבר בצדקה ומושיען שנ' אני מדבר בצדקה רב להושיע באי זו צדקה ר' פנחס ור' אלעזר בצדקה שעשיתם שקבלת' את התורה שאלמלא כן היכן היתה מלכותי · ור' ינאי אמר בצדקה שאלמלא כן הייתי מכלה את כל העולם שנא' אם לא בריתי יומם ולילה חוקות שמים וארץ לא שמתי ר' אלעזר או' בזכות יוסף ה"בה מביט בכולן ואין בהם כיוסף הצדיק שלא שמע לאדונתו וכל ישרא' נקראו ע"ש יוסף שנא' אולי יחנן ה' את שארית יוסף ר' שמואל בר נחמני אמר בשביל יחסיהן שנא' כל הנמצא כתוב בספר ר' לוי אמר בזכות המילה כתיב הכא בעת ההי' ימלט

ואבוס · ענין רמיסה ודריכה כמו בוסס בטיט חוצות : ואשכר' בחמתי · אשקם כוס חמתי עד שישכרו : נצח' · חזקם ותקפם : חסדי ה' · אמ' הנביא על החסדי' שראה לו האל שיעשה לעתיד לעמו אזכור לבני אד' החסדי' שעשה להם בשעבר כדי שיודו וישבחו שמו · ואמ' חסדי' לבד לפי שהם מרו את דברו והוא הטיב להם בכל דור ודור · לפיכך אמ' תהלות ה' כי על אותם החסדי' ראוי להלל את ה' כעל כל אשר גמלנו ה' אזכיר אותם החסדי' כמו שהיו על כל אשר גמלמו · ורב טוב שעשה לבית ישראל אשר גמלם כרחמיו וכרוב חסדיו לא לפי מעשיה' : ויאמר · כאשר לקחם לו לעם כשהוציאם ממצרי' אמר אך עמי המה · אלה עמי הם שלקחתי' מתוך עם אחר ולקחתים לי לבנים ולא ישקרו בי לעולם : ויהי להם למושיע · כיון שהיה להם למושיע שהושיע' ממצרים אמר שלא ישקרו בו לעולם · ומלת אך היא לאמת הדבר כמו אך עצמי ובשרי אתה · אך טוב לישר' אלהי' והדומי' להם : בכל צרתם לא צר · כתוב בא"לף וקרי בוי"ו · ופי' הכתוב לא הרבה להם הצרה כי הושיע' ממנה · ופי' הקרי לו לאל צר בצרתם : על דרך ותקצר נפשו בעמל ישראל · והכל דרך משל ודברה תורה בלשון בני אדם וי"ת בכל עידן דחבו קדמוהי וגו' ורז"ל כתבו על הפסו' הן יקטלני לא איחל · שהוא קרי וכתוב ג"כ אמרי לחזי האי אי בלמ"ד אלף כתו' הי בלמ"ד וי"ו כתוב וכל היכ' דכתוב למ"ד אל"ף לא הו' אלא מעתה בכל צרתם לא צר דכתוב בלמ"ד א"לף הכי נמי דלא הוא וכי תימא הכי נמי והא כתיב ומלאך פניו הושיעם אלא משמע הכי ומשמע הכי ומלאך פניו הושיעם מסבב סבו' להושיע' והסבות יבאו מלפניו לא שיהו מקר' : והסב' תקרא מלאך נאלם מהצרה שהם בה ג"כ יעשה עמהם בכל דור ודור · זהו שאמר כל ימי עולם : וינטלם · וינשאם · כפל ענין במלות שונות : והמה מרו · ענין מרי · כמו מריתם פי : ועצבו · ענין הכעסה · וכן כמה ימרוהו וגו' · אמר אחר שהיה גואל אותם מהצרה המה שבו ומרו את דברו ולא שמעו לקולו ורוח קדשו והוא דברי נביאיו הנאמרי' ברוח הקדש · וכן ת"י : ויהפך להם אויב · הפך שגאלם מיד אויב הוא נלחם בם והיו עיניהם באי' להם בדרך רעה עד שהיו אומרים זה מיד האלהי' הוא : ויזכור ימי עולם · ישראל בגלות בעתות הצרה הוא זוכר ימי' מקדם · זהו ימי עולם · כששלח משה לעמו : ועמו · חסר למ"ד השמוש · כמו ויבא ירושלם · והדומי' לו · ואמר הנביא בדרך הנבואה כי ישראל זוכר בגלות אותם הימי' ואומ' הנה ישראל במצרי' היו רבי' בהם עובדי עבודת אלילי' כמו שמפורש בספר יחזקאל · ואע"פכ כיון שראה את עניי' רחם עליה' · ואמר וישמע אלהי' את נאקתם ונגלה למשה ואמר ראה ראיתי את עני עמי אשר במצרי' ושלחו להם ועשה עמהם אותות ומופתי' והוציא ממצרי' · וגאלם · ואע"פכ כשרדפו מצרי' אחריה' לא זכרו הנפלאו' שעשה עמהם · ואמ' המבלי אין קברי' במצרי' וגו' · ואע"פכ העביר' בים ביבשה והעלם מן הים ויכסו מים צריהם · ולפיכך הם תמהי' בגלות ואומרי' איה המעלם מים : את רועי צאנו · עם רועי צאנו והם משה ואהרן · ואע"פ שאנו חוטאי' לפניו הלא גם אבותינו חטאו והיה מושיעם בעת צרתם למה ארך לנו זה הגלו' כל כך עד שנצטרך לומ' איה הוא המושיע את אבותינו כאלו היום אינו נמצא: איה השם בקרבו את רוח קדשו · שישלח בהסרות נבוא' מלבד משה אהרן ומרי' היו שבעי' זקני' שנחה עליהם רוח נבואה גם ביום מעמד הר סיני היו כולם נביאי' · ומי שעשה עמהם כל זה איה הוא עתה · והנה עתה נסתלק רוח נבואה משמתו חגי זכריה ומלאכי שאלו היו עמנו נביאים היו מודיעי' לנו קץ הגאולה והיה לנו נחת רוח בזה אבל אנחנו זה כמה בגלות ואין לנו נביא ולא אתנו יודע עד מה: המעלם · בצרי ומנהג הפעל בקמץ עם נו"ס הפעלים · כמו אינני רוצם והמפרשי' פירשו ויזכר על האל יתברך · ועל הדרך הזה תרגם יונתן : מוליך לימין משה · עתה ספר איך העלם מים ואיך ירדו בתוך הים · ואע"פ שהוא יודע אומר כן להגדיל הספור ולהודות האל יתברך כי בנס גדול ופלא מופלא היה שהיה מוליך זרוע תפארתו לימין משה שהיה בימינו המטה · ואיך היה מטה משה בוקע הים אלא שהאל היה מוליך לימינו זרוע תפארתו והיה בוקע הים מפניה' פירוש מפני ישראל כדי שיעברו בתוכו : לעשו' לו שם עולם · שיזכרו אותו כל העמי' על זה הדבר הגדול וייראו ממנו · כמו שאמר שמעו עמים ירגזון : כי לא היה צריך זה להעביר ישראל לפאה האחרת כי מאותה הפאה שנכנסו לאותה הפאה עצמה יצאו אלא עשה זה להראו' ידו הגדולה ולהראות כי בידו הכל אפי' להפך הטבעי' היסודיי' : וזהו תפארת לו ושם עולם · וכל זה הראה על ידי משה וישראל עמי מאהבתו אותם : מוליכם · עוד ספר גודל הנס שלא תאמר אף על פי שהיה יבש קרקע הים לא היה כל כך יבש שיהיו יכולים ללכת בו בחזקה או לרוץ בו לפיכך אמר מוליכם בתהומות כסוס במדבר · הוליכם באות' התהומו' כמו הסוס הרץ במדב' שהיא ארץ המישור ואין שם לא אבן ולא טיט שיהיה לו מכשול כן היו הם יכולין לרוץ באותו קרקע הים כל כך נתקשה הקרקע ביום כרגע ולא נכשלו בו : כבהמה · והמשיל עוד לכת' בקרקע הים ואמ' כי הם ירדו בתוך הים כמו שתרד הבהמה בבקע' בלי עמל · כי המורד מעט וההליכ' בבקעה נוחה כי היא דרך מישור : רוח ה' תניחנו · הכנוי לעמך שזוכר אחר כן · כמו ותראהו את הילד · והדומי' לו · אמ' רוח ה' הניח עמך מצריו ורודפי' אחריו · ואמ' רוח ה' כמו רוחך · וכן ואל משה אמ' עלה אל ה' · ומלת כן מוסב לדמיון כבהמ' שזכ' · וענין הפסוק כן כבהמ' בבקע' תרד כן נהגת עמך ורוח ה' תניחנו · ויונתן תרג' תניחנו כמו תנחנו · מן נחה את העם · כבעירא דבמישר' מדברא מימרא ה' דברינון : שם תפארת · שם שיהיה לך תפארת וכבוד לעולם והנה כל זה עשית בימי' הקדמוני' ועתה נטשתנו בגלו' זה כמה שני' : הבט · ע"ד כי רם ה' ושפל יראה · והשמי' זבול קדשו ותפארתו כי בהם יראה עזו כי הם עומדי' לעד לעולם בגבורתך לא ישנו ולא יחליפו · איה קנאתך וגבורתך · שהיית מקנא בראו' עוני עמך ומרא' גבורתך בעמי' · איה הם עתה המון מעיך ואיה המון מעיך ורחמיך שאמר' המו מעי לו רחם ארחמנו נאם ה' איה המו' המעי' ואיה הרחמים :

וְאָבוּס עַמִּים בְּאַפִּי וַאֲשַׁכְּרֵם בַּחֲמָתִי וְאוֹרִיד לָאָרֶץ נִצְחָם׃ חַסְדֵי יְהוָה ׀ אַזְכִּיר תְּהִלֹּת יְהוָה כְּעַל כֹּל אֲשֶׁר־גְּמָלָנוּ יְהוָה וְרַב־טוּב לְבֵית יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר־גְּמָלָם כְּרַחֲמָיו וּכְרֹב חֲסָדָיו׃ וַיֹּאמֶר אַךְ־עַמִּי הֵמָּה בָּנִים לֹא יְשַׁקֵּרוּ וַיְהִי לָהֶם לְמוֹשִׁיעַ׃ בְּכָל־צָרָתָם ׀ לֹא צָר וּמַלְאַךְ פָּנָיו הוֹשִׁיעָם בְּאַהֲבָתוֹ וּבְחֶמְלָתוֹ הוּא גְאָלָם וַיְנַטְּלֵם וַיְנַשְּׂאֵם כָּל־יְמֵי עוֹלָם׃ וְהֵמָּה מָרוּ וְעִצְּבוּ אֶת־רוּחַ קָדְשׁוֹ וַיֵּהָפֵךְ לָהֶם לְאוֹיֵב הוּא נִלְחַם־בָּם׃ וַיִּזְכֹּר יְמֵי־עוֹלָם מֹשֶׁה עַמּוֹ אַיֵּה ׀ הַמַּעֲלֵם מִיָּם אֵת רֹעֵה צֹאנוֹ אַיֵּה הַשָּׂם בְּקִרְבּוֹ אֶת־רוּחַ קָדְשׁוֹ׃ מוֹלִיךְ לִימִין מֹשֶׁה זְרוֹעַ תִּפְאַרְתּוֹ בּוֹקֵעַ מַיִם מִפְּנֵיהֶם לַעֲשׂוֹת לוֹ שֵׁם עוֹלָם׃ מוֹלִיכָם בַּתְּהֹמוֹת כַּסּוּס בַּמִּדְבָּר לֹא יִכָּשֵׁלוּ׃ כַּבְּהֵמָה בַּבִּקְעָה תֵרֵד רוּחַ יְהוָה תְּנִיחֶנּוּ כֵּן נִהַגְתָּ עַמְּךָ לַעֲשׂוֹת לְךָ שֵׁם תִּפְאָרֶת׃ הַבֵּט מִשָּׁמַיִם וּרְאֵה מִזְּבֻל קָדְשְׁךָ וְתִפְאַרְתֶּךָ אַיֵּה קִנְאָתְךָ וּגְבוּרֹתֶךָ הֲמוֹן מֵעֶיךָ וְרַחֲמֶיךָ

וְאֵיקְטֵיל עַמְמַיָא בְּרוּגְזִי וְאִידוּשׁ שִׁינוּן בְּחֵימְתִי וְאִירְמֵי לְאַרַע אַרְעֲתָא קְטִילֵי גִיבָּרֵיהוֹן׃ אֲמַר נְבִיָא טִיבְוָתָא דַיְיָ אֲנָא מַדְכַּר תּוּשְׁבְּחָתָא דַיְיָ כְּעַל כָּל דְּגַמְלָנָא יְיָ וְסַגִּי טוּבֵיהּ לְבֵית יִשְׂרָאֵל דְּגַמְלִינוּן כְּרַחֲמוֹהִי וּבְסַגִּיוּת טוּבֵיהּ׃ וַאֲמַר בְּרַם עַמִּי אִינוּן בְּנַיָא דְּלָא יְשַׁקְּרוּן וַהֲוָה מֵימְרֵיהּ לְהוֹן פָּרִיק׃ בְּכָל עִידָן דְּחָבוּ קֳדָמוֹהִי לְאַיְתָאָה עֲלֵיהוֹן עָקָא לָא אָעֵיק לְהוֹן וּמַלְאָךְ שְׁלִיחַ מִן קֳדָמוֹהִי פְּרֵיקִינוּן בְּרַחֲמָתֵיהּ וּבְמִחְסֵיהּ עֲלֵיהוֹן הוּא שֵׁיזְבִינוּן וּנְטַלִינוּן וְסוֹבָרִינוּן כָּל יוֹמֵי עָלְמָא׃ וְאִינוּן סָרִיבוּ וְאַרְגִּיזוּ עַל מֵימַר נְבִיֵי קוּדְשֵׁיהּ וְאִתְהֲפַךְ מֵימְרֵיהּ לְהוֹן לִבְעֵיל דְּבָב הוּא אַגִּיחַ קְרָבָא בְּהוֹן׃ וְחָס עַל יְקַר שְׁמֵיהּ בְּדִיל דּוּכְרַן טַבְוָתֵיהּ דְּמִן עָלְמָא גְּבוּרָן דַּעֲבַד עַל יְדֵי מֹשֶׁה לְעַמֵּיהּ דִּילְמָא יֵימְרוּן אָן דְּאַסֵּיקִינוּן מִן יַמָּא אָן דְּדַבָּרִינוּן בְּמַדְבְּרָא כְּרַעְיָא לְעָנֵיהּ אָן דְּאַשְׁרֵי בֵּינֵיהוֹן יָת מֵימַר נְבִיֵי קוּדְשֵׁיהּ׃ דַּבַּר לִימִינָא דְמֹשֶׁה דְּרַע תּוּשְׁבַּחְתֵּיהּ בְּזַע מֵי יַמָּא דְסוּף מִן קֳדָמֵיהוֹן לְמֶעְבַּד לֵיהּ שׁוּם עָלַם׃ דַּבָּרִינוּן בֵּין תְּהוֹמַיָא כְּסוּסְיָא דִּי בְמַדְבְּרָא לָא מִתְקַל כֵּן אַף אִינוּן לָא אִתְקִילוּ׃ כִּבְעִירָא דִּי בְמֵישְׁרָא מַדְבְּרָא מֵימְרָא דַיְיָ דַבָּרִינוּן כֵּן דַּבַּרְתְּהִי לְעַמָּךְ לְמֶעְבַּד לָךְ שׁוּם דְּתוּשְׁבְּחָא׃ אִסְתְּכֵי מִן שְׁמַיָא וְאִתְגְּלֵי מִמְּדוֹר קוּדְשָׁךְ וְתוּשְׁבַּחְתָּךְ אָן פּוּרְעֲנוּתָךְ וּגְבוּרָוָתָךְ חֲמוֹן טַבְוָתָךְ וּסְגִיוּת

תהלות ד' ג' מל' וא' חס' וסימ' חסדי יי' אזכיר · נורא תהלות עשה פלא · ואתה קדוש יושב · לא נכחד מבניהם · וא' ותהלות יי' יבשרו · דאורי' חס' : ומלאך ב' פתחין וסימ' ומלאך הברית · ומלאך פניו הושיעם : והמה י' ר"פ בקריאה וסימ' והמה טרם ישכבון · והמה לקחו את אשר עשה מיכה :

רשי

ואבו' · לשון מתגולל בדם ודורך ברגלים כמו מתבוססת בדמיך וכמו בוססו את נחלתי : נצחם · גבורת נצחון' : חסדי יי' אזכיר · הנביא אמר אזכיר את ישראל את חסדי יי' : ורב טוב · אזכיר אשר גמל לבית ישראל ברחמיו : אך עמי המה · אע"פ שגלוי לפני שיבגדו בי מ"מ עמי והרי הם לפני כבני' אשר לא ישקרו : בכל צרתם · שהביא עליה' : לא צר · לא היצר להם כפי מעלליה' שהיו ראויין ללקו' כי מלאך פניו הוא מיכאל שר הפני' משמש לפניו הושיע תמיד בשליחותו של מקו' : והמה מרו · הקניטו כמו ממרי' הייתם : ויזכור ימי עולם משה עמו · הכנוי' מתהפכן ואות' בלשון תחנה היו' בגולה זכר עמו את ימי עולם את ימי משה ובצרתם הוא אומר איה משה רועינו המעלינו מים סוף : את רעה צאנו · למיון רועה המעל' את צאנו איה הו' אשר שם בקר' ישר' את רוח קדשו של הקב"ה ולימדנו חוקי' ומשפטי' : מוליך לימין משה זרוע תפארתו · הקב"ה היה מוליך לימין משה את זרוע גבורתו בכל עת שהיה צריך לעזרתו של הקב"ה היה זרועו מוכן לימינו : כסוס במדבר · שאינו נכשל לפי שהי' ארץ חלקה כן לא נכשלו בתהו' : כבהמה · אשר בבקעה תרד ובקע' היא ארץ חלקה ואין בה מכשול קמפנ"יא בלע"ז : תרד · תתפשט כמו לרד לפניו גוי' כן רוח יי' תניחנו לתהו' ועש' בו דרך כבושה : כן נהג' עמך · כך היה הכל כמו שאמרנו נהגת עמך : איה קנאתך · הראשונ' : המון מעיך · שהיו רגילי' להמות עלינו כאשר מאז כענין שנ' על כן המו מעי לו והמון רחמיך הראשונים אלינו עתה התאפקו נתחסנו מהיות הומי' עלינו כאשר מאז : התאפקו

אבן עזרא

ואבוס עמים · אחרים לבד מאדום : ואוריד לארץ נצחם · כמו אשפך לארץ דמם : חסדי · אז יודו משכילי ישראל על רוב החסדים שעשה השם עם ישראל [illegible] וטעם תהלות יי' כי אזכיר חסד השם וזאת [illegible] : ויאמר · הטעם [illegible] כמו דרך בן אדם שחשב שיהיו בנים נאמנים על כן הושיעם : בכל · לא צר · האמת שהוא בוי"ו כטעם ותקצר נפשו דרך משל להבין השומעים כאילו גם הוא היה בצרה על כן מהר להושיעם: ומלאך פניו הושיעם · וכן כתיב וישלח מלאך ויוציאנו ממצרי' ואיננו משה כלל: וינטלם · כמו ונטל החול והנה הטעם שגאלם ממצרי' ונשא' בארצ' על כן אמר כל ימי עולם כל הימים שהיו בארצ' : והמה מרו ועצבו · מגזרת על תעצבו דרך משל ויש אומרי' כי רוח קדשו הוא מלאך הכבוד : הוא נלח' בם · על שילאו מארצו : ויזכור ימי עולם · שעבר ימי משה ועמו כמו שמש ירח עמד ויתכן היות משה פועל כי הוא מושה את ישראל והראשון הוא הנכון: איה שמעלם · הטעם עתה יאמרו הגוי' איה המעלה אות' מים סוף על משקל משה שהוא רועה את ישראל : איה השם · בקרב משה ויש אומרי' על הכבוד שהיה בקרב ישראל : מוליך · זרוע תפארתו · זה הוא מלאך השם ההולך לפני מחנה ישראל : בוקע מים · מוליכ' בתהומות הים : כסוס במדבר' והוא היבשה : כבהמה · ואחר נחת' אהי' הוליכ' השם במדבר כבהמ' שהיא יורדת בבקעה לאט כן רוח השם נחה את ישראל והנה תניחנו תחת תניח' והנכון שוי"ו תניחנו שב אל משה והוסיף כן נהגת עמך והנה משה וישראל : הבט · יספר הנביא תפלת המשכילי' בגלות כי הוא דבק עם והוא נלח' בם : מזבול · כמו דירה וכמהו יזבלני אישי והנה הטעם כפול : התאפקו

אורים ותומים

[illegible]

מנחה גדולה

חסדי ה' אזכיר וגו' בא הנביא להתפלל על בני הגלות האל הזה ומענין סדר תפלתינו להזכיר תהלה שבחיו וגדולותיו ית' בשלש ראשונו' טרם שאלת צרכינו כך תחילה מזכיר תהלותיו ית' אשר עשה עמנו במצרי' ואח"כ שואל על בני הגלות ומתחנן עליהם וטרם הזכירו אשר הטיב עמנו נותן הודעה למי שזוכה להזכירם באומרו חסדי ה' אזכיר וגו' והוא כי הנה א' מהחסדים הגדולים וטובים אשר עשה הוא ית' עמנו הוא שהחשיבנו להללו בפינו עם שנחמו מה כמ"ש כי טוב חסדך מחיים שפתי ישבחונך לומר כי טוב הוא חסדך אשר אתה עושה עמי יותר מתתן לי חיים במה שזיכיתני שפתי ישבחונך

וז"ש חסדי ה' לומר הנה חסדי ה' הן אלו מה שזוכרי שאזכיר חסדי ה'. וכ"כ אחשיב חסד זה שזוכרי להזכיר שבחיו שהוא כעל כל אשר גמלנו ה' לומר שלא בלבד אחשיבהו ככל שאר גמולות ה' כ"א כעל כל אשר גמלנו ה' שהוא במדרגה עולה על כל אשר גמלנו ה' ולא יאמר איש כי אולי קטן הוא ערך מה שגמלנו ה' שע"כ אחשיב מה שזוכרי להזכיר שבחיו יותר מאשר גמלו כי הנה לא כן הוא כי הנה רב טוב הוא לבית ישראל אשר גמלם כרחמיו וכרוב חסדיו שהוא כי לא די שעשה לפנים משורת הדין כי לא כעונותינו גמל עלינו כ"א ע"פ החסד והרחמים כ"א שגם משתי המדות האלו הפליג במדת החסד הגדולה שבמדת רחמים כי במדת רחמים עשה שרחמיו בלבד ובחסד ברוב חסדיו ועכ"ז אני אחשיב מה שזוכרי להזכיר חסדיו יותר על כל זה מגמלנו והענין כי ב' זכרים אחר אלהי' ראה ר' זיתי אתה רואה ראייה אחת ואני רואה ב' ראיות ראיה אחת שהם בצרה ראייה שנית שעתידין לעשות את העגל וזהו אך עמי המה באמרי' אך לא יאמרו לא נס וז"ש ויאמר אך עמי המה כנומר אכן עמי בשלימות כי אם אך עמי בו אכן ורקין מעוטין שהוא כי היו עתידים לעשות את העגל אחר ימים וזהו אך עמי המה אך אל זה אביט לרחם אותם כי הלא בנים לא ישקרו לומר שאם אלו עתידין לשקר ולומר אלה אלהיך ישראל או כיוצ"ל שלא בפיהם יפתוהו ובלשונם יכזבו לו הנה בנים שלהם הוא הדור שנכנסו עם יהושע לארץ לא ישקרו כי יהיו צדיקים גמורים ולא די שקומיעם כ"א שהפליג להטיב עמהם שלא הושיעם ע"י מלאך או שרף או שליח כ"א ויהי להם למושיע

כפסך וכתיב התם בעת ההיא אמר ה' אל יהושע עכ"לה. ולע"ד לדקדק שקטרוג השרים גדול וא"כ מה ידבר השי"ת ומה ילין שלדקה שלא יהא בו לד משוא פנים בדבר. ועוד מה שייך קבלת התורה לכהן ומהו התינוק שמתלק האחד והו' שאלמלא כן היכן היתה מלכותי וחריבה אמר בתיבת תקון העולם שאמר הייתי מכלה העולם וגו' במאי קמפלגי. ולר' אלעזר מה שייך יוסף לכאן והלא זכות האבות עדיף וזכות כמה חסידים ונביאים שבישראל דלא מפני שישראל נקראו על שמו של יוסף כדמשמע מלשון המאמר זה לא יספיק ומהיכ' יליף בקרא יוסף ומי שאמר בשביל יחסיהן ולאידך דקאמר בזכות המילה ונראה שה"בה ית' ברחותו שאפי' סניגוריה של ישראל משתתק הוא רחמיו נמכרים וז"ש וכיון שהוא משתתק או' ה"בה וגו' ולהיות שלפעמים ישתתק האדם לכוון בדעתו עיון ותירוץ לקושיא שהקשו לו לז"א ה"בה למי"כהל נשתתקת ואין אתה מלמד סניגוריא גו' שהשתיקה היתה יפה אם אח"כ היית מלמד סניגוריא על בני אבל אתה נשתתקת והעליתה תרס שאין אתה מלמד סניגוריא על בני חייך שאני מדבר בלדק' ולא במשוא פנים ועכ"ז ומושיען שנא' אני מדבר בלדקה רב להושיע ולהיות קטרוג השרים בג' עבירות ע"א ג"ע וש"ד ולריך שתהיה הלדקה שאלמד עליהם מתייחסת אליכן לז"א דרך שאלה באיזו לדקה וג' חוט משולש של חכמים דהייכו ר' פנחס ור' יוחנן ור' אליעזר כנגד ג' עבירות הנזכרות שכל אחד מהם כלל בתיב' בלדקה סניגוריא על אחת כמה מכל העבירות הנז' שר' פנחס אמר שתיבת בלדק' הוא סניגוריא על קטרוג אף אלו ע"א שהוא פריקת עול אלהותו ית' כנגד זה אמר בלדקה שעשיתם שקבלתם את התורה שהיא קבל' עול מלכות אלהותו ועול מלות וז"ש שאלמלא כן היכן היתה מלכותי שאין מלך בלא עם כן ברב עם הדרת מלך מלכו של העולם וזה יכפר על מה שפשחיהו בעבודת אלילים שהוא מכוון אליה אמנם ר' יוחנן כלל בתיבת בלדקה תיקון לש"ד ואמר בלדקה שאלמלא כן הייתי מכלה את העולם עליונים ותחתונים כדיליף מפסוק אם לא בריתי וגו' חוקות שמי' וארץ לא שמתי כיון שהיו עתידים ליחרב בעת מתן תורה אם לא יקבלוה אלא לפי שהיה גלוי לפני שיקבלוה שמתי חוקות שמים וארץ וכיון שהם קיימו העולם ויושביו במה שקבלו התורה אעפ"י ששפכו דמים מקלת בני העול' לא יוקם כי במקנת פספס הוא האמור בעבד אמכסר' הלעזר כלל בתיבה בלדק' בזכות יוסף שהוא סניגוריא על גלוי עריות שהרי יוסף שישראל נקראו על שמו שארית יוסף ושבזכותו יהיה להם שארית מקטרוג העריות שהרי הוא לא רלה לגלות ערות אדונתו וה"בה מביע בכולם ואין בהם כיוסף ותיבת בלדקה כמבואר בס"ה לדקה יחוד יסוד עולם מקום יוסף הלדיק עם המלכות הנקרא לדק וביחוד היסוד עמה יחדיו נקראת לדקה וע"ד הפשט נא' שנרמז יוסף במ"ש בל הנמלא וכתיב התם הנמלא כזה איש אשר רוח אלהים בו אמכסר' שמואל ב"כ פי' בסניגוריא זו אשר על גלוי עריות סניגוריא כוללת דהייכו בשביל יחוסיהן ככתוב בספר החנוכי הפלואי אחת היתה ופרסמ' הכתוב והשאר מיוחסים בן כעול האותי גו' וז"ש בשביל יחוסיהן שזו סניגוריא על העריות שקטרגו עליהם השרים ור' לוי אמר בזכות המילה שהיא סניגוריא בהגבר שקלקלו כפי דברי האומות בו בעלמו הם מתוקני' במילה ואפשר עוד בסניגוריא זו של המילה שהיא כוללת על ע"א וגלוי עריות וש"ד שהמילה מורה על היותו עבד לה' קתום בחותמו ועל ש"ד תכפת המילה בדם הנספך מהמילה וג"ע כנז"ל ועיין רש"י ז"ל והרא"בע ז"ל וכן הרד"ק ז"ל וכן מהרי"א ז"ל :

ולע"ד עפ"י שיטת הרד"ק הנזכר במ"ש זה הדור בלבושו אדקדק תיבת זה ר"ל הענין הזה הנז' שבא המון בגדים שמלוכלכים בגדיו בדם אין זה ביעור ובזול אלא הענין מחייב היותו הדור בלבושו שהלכלוך דם מהנלחון הדור בלבוש הוא :

מדוע אדום גו' כבר קדם בפ' הקודם ביאור נכון מתוך דברי חז"ל השני שהבאתי למעלה ואזכור אותו בפ' פורה דרכתי לבדי בס"ד כי היא מקושר עמו : ובב"ר וילא הראשון אדמוני הוא אדום ותבשילו אדום ארלו אדומה גבוריו אדומים מלבושיו אדומים פורע ממנו אדום בלבוש אדום הוא אדום ילא הראשון אדמוני תבשילו אדום הלעיטני נא מן האדום הזה ארלו אדומה הרלה שעיר שדה אדום גבוריו אדומים מגן גבורהו מאדם לבושיהם אדומים אנשי חיל מתולעים. פורע ממנו אדום דודי לח ואדום בלבוש אדום מדוע אדום ללבושך עכל"ה והכוונה שעשו כל עניניו לאכזריות ושפיכות דמים וזהו הוא אדום המורה על ש"ד כמ"ש חז"ל בדוד ע"ה אדמוני עם יפה עינים אדמוני הוא לש"ד אך עפ"י מה שיורו לו הסנהדרין שהם עיני העדה ז"ש עם יפה עינים לא כן עשו האדמוני הורג מדעתו ותבשילו אדום שהמאכל מוליד תכונ' באוכל כפי דקות המאכל והעדשים הם מגבירים השחורת שלזה יאכלוהו בתשעה באב לאבל ואגיב' בהגביר השחורת והמקום שהוא מתגדל בו אדום' ושעירים ירקדו שם ארל' שעיר שדה אדום והגבורי' שלו בחר' אדומים ויליף כן מדכתיב מגן גבוריהו מאדם שסמוך אל גבוריהו שהגיבור מאוד' שאם חוזר אל המגן כפשוטו של מקרא הי"לל מגן מאדם לגבורהו ולזה פורע ממנו אדום הב"ה בעלמו שהוא לח ואדום לח לישראל ואדום למלריים כיולא בזה לח לישראל ואדום לעשו ובלבוש אדום המור' על הדין כדפ' בפ' מי זה באמלעי הוא ית' לבדו עושה הדין כמ"ש פורה דרכתי לבדי ולז'לא הזכיר בו גבוריו אדומים ולא שאר הפרטים דלא שייכי בו ית'. ועיין הרא"בע ז"ל וכן הרד"ק ז"ל ור"ת מה דין וגו' כבעמוד : ולע"ד לדקדק למ"ד ללבושיך היתירה (כדהרא"בע ז"ל) שהכוונה להודיע שזה האוד' הוא משל אל הדין הנמשך ממעשה התחתונים ממה שהרעו לישראל שעם היות לבושים ית' כתלג חוור מורה על הרחמים הרשעים מהפכים מד"ה למדת דין כמשחז"ל בפ' והוא המעיר על סדום גו' והלבוש שהוא מתכונתו לבן ורחמים נהפך למראה אדום לז"א מדוע אדום ללבושיך שמורה שהלבושים איכם אדומים דא"כ הי"לל מדוע אדומים לבושיך אבל אדום מורה על מליאות האוד' שנפל בלבושיו כבהרת השמן שנופלת בבגד במקר' לא שהי' עולם הבגד מעלמו בגוון הבהרת ולבר' זה הרקי' יותר ואחר ובגדיך כדורך בגת שבגדיו קבלו הלכלוך ההוא וגוון האדמימו' מהיין לא שהם מעלמם כן :

פורה דרכתי וגו' מתוך דברי חז"ל הנז"ל בפ' מי זה בא מובן שאחר שנתן הב"ה נקמתו בשר של מעלן לפקוד השי"ת על לבא המרום במרום וענין בא מאדום פי' שאור השי"ת וקדושתו ומלכותו בכל משלה אפי' בקליפות ע"י הארתו נכנעים ובלכתו שם מנגד ומרחוק ולא בקרוב כי לא יגורך רע כתיב יכנעו מיד ובזה שייך מי זה בא מאדום שבא מהכנעת אותו השר ולזה שואלים מלאכי השרת שלא הלכו עמו מדוע אדום ללבושיך מאחר שעשית נקמה בשר של מעלן לא היה ראוי להמלא אדמומות כל דהו בלבושיך מאחר שהבגדים שלך כדורך בגת שמורים הם שעשית נקמ' הנה מחייב להסתלק אדמומית הדין מבגדיך וא"כ אדו' ללבושיך ובגדיך כדורך בגת הם ב' הפכים בנושא א' ומשיב השי"ת למ"ה פורה דרכתי שלהיותה קטנה שיהיה שמה וקרא' פורה לשון פירורין ולא גת ולזה דרכתיה לבדי ר"ל בלי פרסו' ע"ד לעושה נפלאות גדולות לבדו שאין בעל הנס מכיר בניסו כך פור' דרכתי לבדי בסתר כי אין כבודי לפרסם דבר נקל כזה ומעמים אין איש אתי והסיבה שנשארו בגדי אדומים שלא נתקררה דעתי בנקמה ההיא ומ"ש ואדרכם גו' וארמסם בחמתי וגו' מורה על שהשי"ת היה רולה לרמסם עוד באפו וז"ש וארמסם בשבא תחת הוי"ו וכן בוי"ו ויז וגו' כל הווין בש"בא לשון עתיד ולא כתב האי"ן בק"מץ ומ"ש וכל מלבושי אגאלתי בלשון עבר הוא על מ"ש באותה שעה נוטל ה"בה כל עינות' ונותנת על בגדיו ונעשים אדומים וזהי קטומהה שבבגדין שאמר הגאלתי כמו לחם מגואל ובזה מובן ג"כ כפל ואדרכם באפי וארמסם בחמתיהא' מלד עונות ישראל שעלה במחשבה ליתנ' על עשו מהטעם שזכרתי למעלה שהם היו מתעיאים אותם אמנם כשאמר עשו והתחבו רבש"ע כמה כא יש לי שיתנו עלי עונות אחי אז נוטל הב"ה כל עונות ונותנם על בגדיו וזהו כל מלבושי הגאלתי והנ' כי יום נקם בלבי חוזר לראש הפ' פורה דרכתי לבדי גו' כי יום נקם בלבי ולא יעבור אלא עכ"פ יבא יום נקם בלבי והפורה הזאת הנז' שדרך והיה רולה לדורכם באפו ולרמס' בחמתו לולי שנגאל מלבושיו אפשר שהוא בא' משני פנים או שהפורה הוא השר של מעלן שיפקוד ה' על לבא המרום במרום ועל מלכי האדמה על האדמה עד כלה והשני פורה דרכתי לבדי בתחתונים דריכה כל דהו ויהיה מכת חרב והרג והאבדן והי' רולה לתת רשות למשחי' דהייכו אף וחימה עד כלה ובזה יובן או' פורה דרכתי מלבד הנז"ל כוונה שנית באו' לבדי פי' בלי אף וחמתי ועלה במחשבה כפי חיוב רוע מעשיו של עשו שאדרכם באפי וארמסם בחמתי אלא שנחמתי ומלד תחנוניו כנז"ל וכל מלבושי אגאלתי ועיין רש"י ז"ל והרא"בע ז"ל והרד"ק ז"ל וכן מהרי"א ז"ל והוסיף דלשון עמים על ישראל כמו עמים הר יקראו והוא מה שפי' הפסוק עלמו ואמר כי יום נקם וגו' ואביט ואין עוזר מגואלי הנז' אין בהם עוזר ותומך בלדקו : ולע"דן מה שזכרתי בכלל ביאור דברי חז"ל נכון בהבנת הפסוקים ואף אם נאמר שלא כוונו חז"ל אל הביאור ההוא נכון הוא בפסוקים. ואפשר יותר שאמר פורה לשון פירורי' כדהרד"ק אבל לכוונה אחרת שלא תאמר שבהשחית עמים רבים יומת לדיק ורשע והיה כלדיק כרשע חלילה אלא פירורתי אותה פירור להסיר הלדיק מתוך הדריכה והרמיסה וזהו דרכתי לבדי שלא נתתי רשות למשחית שלי שאיכו מבחין אלא אני הייתי הדורך ומעמים אין איש אתי בכלל עשו אלא מעשו לבדו בלי שום תערובת כי בעמים יבוס אותם לבדם כמ"ש אח"כ ואבוס וגו' וזהו ואדרכם באפי ואשכר וגו' בלשון עתיד על העמים או כפשוטו וחוזר לראש שאמר פורה וגו' על עשו ועליו אמר ואדרכם וגו' או יאמר ומעמים אין איש כמ"ש חז"ל בפסוק וירא כי אין איש ויך

את המלרי וגו' ראה שאין איש לדיק עתיד ללאת ממנו לז"א ומעמים אין איש אתי כלו' לא נמלא בכלל דריכתי איש הגון כי אני לופה ומביט עד סוף כל הדורות ומי שעתיד ללאת ממנו זרע הגון כינול והוא חסד גדול להברהם ואמר ואדרכם באפי וגו' כי השי"ת פוקד על לבא המרום במרום והו' הכנלתי להעבירו מגדולתו ע"י הטבירו בנהר דינור נגיד ונפיק מן קדמוהי שבזה תבטל ממשלתו ממנו כמ"ש בס"ה וזהו שאמר כאן פורה דרכתי והוא השר שלמעלה ובתחתונים אין לי עסק ז"ש ומעמים אין איש אתי כדפרשית ומעתה התחתונים ואדרכם באפי ואשכרם בחמתי שהם שני משחיתים אף וחימה שכיון שדרכתי השר ממילא נמסרו התחתונים ביד אף וחימה אמנם השר הרוחני שהוא נלח' דמו מוזה על בגדו ז"ש ויז נלחם על בגדי וגו' ויז דרך משל כדוגמת הזאת דם בחומרי כן אזה בנלח הוא השר שלהם שהוא נלח' ומדמו יזה על בגדי וכל מלבושי אגאלתי שהוא ית' לא יגאל חלילה אלא המלבושים הם המגואלים כי האור העליון מתלבש הוא בקליפות כדי להכניע אותם וזהו ומלכותו בכל משלה וז"ש וכל מלבושי אגאלתי :

כי יום נקם בלבי וגו' סנהדרין פ"ח ר' או' ימות המשיח לישראל שס"ה שנה כמנין ימות החמה שנא' כי יום נקם בלבי שנת גאולי באה א"ר יוחנן ללבי גליתי לאיברי לא גליתי רשב"ל א' ללבי גליתי למלאכי השרת לא גליתי ע"כ : ולע"דן שהמאמר הזה או' דורשני ע"ד הסוד כי לא יתכן בה"בה איברים חלילה כי אין לו לב ולא איברים. וכפי הנמלא בס"ה שהתפארת נקרא לב שנא' צור לבבי וכתיב הכי ישנה המלכות ולבי ער התפארת יאמר כי הנסתרות לה' ע"י הבינה גלתה הענין הגאולה בסוד התפארת באלילות אמנם למטה בסוד הבריאה שהם בכנוי איברי' אל האלילות לא גליתי וסימניך איברים בריאה בבריאה ואפי' באלילות כוכל לו' דווקא ללבי גליתי שהוא בסוד לב ל"ב נתיבות החכמה הנאללת בתפא"רת וי"וד עשר הספירות הנכללות בו בסוד לכך אמר ללבי גליתי אבל לשאר אברי שהם השש קלוות הקשורות בתפארת הזרועות חסד וגבורה והירכים נל"ח והו"ד והמילה בהיסו"ד והעטרה במלכו"ת לא גליתי אמנם ריש לקיש חולק ואו' שמ"ש ללבי הוא כלל האלילות והבריאה הדומה ללבי גליתי אמנם למלאכי השרת שהוא ביליר' לא גליתי כפי הפי' הראשון : וכפי הפי' השני יאמר ללבי גליתי שגם לאיברי גליתי ובכללם המלכות הדומה ללב בסוד האתרוג הדומ' ללב וזהו ללבי גליתי ואינו שולל אלא של מלאכי השרת לא גליתי ומסכת גאולי יליף משנת גאולה שס"ה יום יום לשנה יהיו שס"ה שני' ימות המשיח עוד בשוחר טוב ר' שמואל מתני' בשם ר' ירמיה אם יאמר לך אדם מתי קץ הגאולה בא אל תאמן שנא' כי יום נקם בלבי ליבא לפומה לא גליא פומא למאן גלי ר' ברכיה ור' סימון בשם רש"בל ג' סימנים סמנתי לך בקברו של משה שנא' ויקבור אותו בגיא וסוף לא ידע איש את קבורתו על הקן שנא' סתום וחתום הדברים עאכ"ו עכ"ל : והנה ר' ברכיה אזיל בשיטת ר' יוחנן הנז"ל שאפי' לפומא שהיא המלכות לא נתגלה כי היא נקראת פה : ועיין הרא"בע ז"ל והרד"ק ז"ל. ולע"דן שאמר השי"ת כי יום נקם אשר העשה יהיה בלבי כלו' בלב שלם ובנפש חפלה וכנוטר איבה בלב ונפש לא כמי שעושה הדברים שלא מדעת כלאמר יד וע"י הנקמה מיד שנת גאולי באה והיתה דהא בהא תליא תכף לנקמה גאולה :

ואביט ואין עוזר וגו' עיין רש"י ז"ל והרא"בע ז"ל והרד"ק ז"ל ומהרי"א ז"ל הכתוב בא לפרש מ"ש תחילה ומעמים אין איש אתי שהוא על ישראל שאין איש אתו ית' כלו' מסייע בזכותו וז"ש ואין סומך שיהיה בזכותו סומך לענין הגאולה ולא מעשים טובים עוזרים וזהו ואין עוזר ותושע לי זרועי כי לא נמלא עזר כי אם זרועו ית' ויכולתו המוחלט וכן החימה שהיתה לו על האומות (כדרש"י היא שמכתני והענין שלא בלדקת' יעשה כי אם ברשעת הגוים עד כאן): ולע"דן ואביט ואין עוזר שהביט הב"ה בעת עשותו הנקמה ביום נקם ואביט מלמעלה למטה האם יש עוזר בין האומות איש מונע הנקמה שנרלוני לעשות ביום נקם בלבי הנזכר ואשתומם עליה שאין לריך לו' שאין עוזר שהוא הקם כנגד המנגד אפי' סומך אל הנופלים אין סומך ולזה נשתוממתי איך הרעו יחדיו כולם עד שאין להם עוזר וסומך ולפי שכתוב השיב אחור ימינו מפני אויב כאילו כב יכול הימין בגלות וכתיב הושיע' ימינך ועכני לז"א ותושע לי זרועי השמאל והדין המפילם והמשפילם שהשפלתם גורמת הקמת ישראל ואמתי הכיתכת בהם היא שמכתני להנקם מהעמים כמו שמפרש והו' ואבוס עמים וגו' על התחתונים ואוריד לארץ נלחם על השרים שלהם כדפרשית ויז נלחם על שר של עשו וזהו ואוריד לארץ נלחם לשכך את האוזן בדרך משל כמו השליך משמים ארץ תפארת ישראל :

ואבוס עיין רש"י וכן הרד"ק ז"ל והרא"בע והנלע"ד זכרתיו בפסוק הקודם :

חסדי ה' אזכיר. עיין רש"י ז"ל. והרא"בע ז"ל והרד"ק ז"ל ומהרי"א ז"ל הקשה על הרד"ק במה שפי' תיבת אזכיר שהיא פועל עומד שא"כ הי"לל אזכור והכריח כדרש"י ז"ל שפי' אזכיר פועל יולא אזכיר את ישראל. אמנם בתכלי' זכרון תהלות השם הוא כדי להתרעם נפש ישראל איך לשעבר הפליא חסדיו עם ישראל וכעת הסתיר פניו מבית יעקב והכלית התלונה הזאת כדי להשיב עליה שלא היה השנוי בו ית' חלילה אך בישראל המקבלים השנוי לפי שהיו כפויי טובה לכך מנע החסדים מהם וז"ש חסדיה' אזכיר ר"ל החסדים שעשה השי"ת עמהם בלאת ישראל ממלרים אעפ"י שישראל יזכירו אותם וזה כי אגב אורחיה של הנביא בכלל דבריו בתלונתו ידבר בחסדי ה' ותהלותיו אשר הללו אותו עליהם וממילא יזכרו ישראל החסדים ההם ומלת אזכיר מושכת עלמה ואחרת עמה להזכיר חסדי ה' ואזכיר תהלות ה' וביאר שני הענינים האחד חסדי ה' ועליו אמר כעל כל אשר גמלנו ה' ורב טוב לבית ישראל שגמלם במלרים טובות הרבה לא כפי שורת הדין אלא כרחמיו וכרוב חסדיו וזהו ביאור החסדים עם כל שאר הפסוקים הנמשכים. אמנם ביאור תהלות ה' הוא מה שאמר והמה מרו ועלבו וגו' כמו שיבוא ביאורו עד כאן ודוחק הוא לפרש תהלות ה' על והמה מרו ועלבו את רוח קדשו וגו' :

ולע"דן לדקדק שהי"לל אזכיר בתהילות ה' ומהו כעל בכ"ף הדמיון שהיא מיותרת ובלתי לורקת ונראה בי ברלות הנביא שנבואתו זו באחרית הימי' מתאחרת אמר מה זה האיחור ועל מה זה האם כדי שנזכה שיה בלד מעשינו וכשרותינו הנה בכל העב' היה הכל על לד החסד והרחמי' וגם זו העתידה כאחת מהסומה נשתנה וז"ש הנבי' ע"ה חסדי ה' אזכיר מהחסדי' שנתחסד עמנו גם תהלות ה' ר"ל שעשאנו לשם ולתהלה ולתפאר' בעולם במה שהפליא חסדו עמנו כמ"ש הוא תהלתך והוא אלהיך וגומר ר"ל הוא שעשה אותך תהלה בעולם שיאמרו עליך ומי גוי גדול אשר לו אלהים קרובים וזהו חסדי ה' אזכיר תהלות ה' אשר עשאנו תהילה בפי הכל כאמור הוא תהלתך שכל מה שעשה עמנו מהחסדי' ותהילות הכל היו חוץ הטבע כעל ר"ל כמו שהוא על כל היכולות כך חסדיו ותהילות ה' במה שגמלו הכל היה כעל וגבוה ומרומם ז"ש כעל הוא כל אשר גמלנו ה' ורב טוב לבית ישראל כרחמיו וכרוב חסדיו שאעפ"י שלא הייכו הגונים וכדאים אליהם עכ"ז ויאמר אך עמי וגומר ולכבודו שלא יתמהו עליהם באמרם עם ה' אלה ומארלו יצאו ואם עליהם ויהי להם למושיע ובכל לרתם לו לר וגו' והמה מרו ועלבו וגו' והיו כפויי טובה ולזה כלחם גם ולהגן עליהם זכר להם ימי עולם ובנים קדמוניה בלאתם ממלרים ולא היו הגונים כ"כ כי משה לבדו היה עמו בענין העגל כמ"ש חז"ל שטען משה כלום אמרת אנכי ה' אלהיכם אשר הוצאתי אתכם מארץ מלרי' מבית עבדים אנכי ה' אלהיך אמרת ועלי אמרת ז"ש משה עמו ואיה המעלה מים עם היות שהמרו על ים בים סוף את משה ואהרן ע"ה שהיו רועי ישראל שהם לאנו של הב"ה השם בקרבו את רוח קדשו כ"ז זכר השי"ת כלאשר המה מרו ועלבו את רוח קדשו שזכר להם מה שהירע להם בלאתם ממלרים ושהיה מוליך לימין משה וגו' וכל הנסים ובפרט ההפכיים האחד להוליא מים וההפכי ליבש המים המוליא מים הוא מ"ש בוקע מים מפניהם והשני ההפכי' מוליכם בתהומות כסוס במדבר יבש א"כ מי שעשה כן בלאת' ממלרים עם היותם בלתי כדאים ולא די זה אלא שכאשר ימרו ויעלבו את רוח קדשו זוכר להם כן להחזיק להם טובה מה שהטיב עמהם כאילו הוא חייב להם והם איכם חייבים א"כ איפה הנה בשם בגלו' הזה הבט משמים וראה וגו' וזהו תכלי' זכרון חסדיה' אזכיר תהילות ה' לעורר רחמיו וחסדיו אשר גמלנו מהם בלאתנו ממלרים כן ירלנו כעת נפלאות בחסדו הגדול או יאמ' חסדי ה' אזכיר ועל הזכרון הזה בעלמו אתן תהלות לה' אשר זכני להזכיר חסדיו וזהו שקול ומכריע כעל כל אשר גמלנו ה' וגו' כי אותם הגמולים ורב טוב וגו' היו לגוף והזכירו חסדי ה' הוא שלומו' בנפשי לדעת מתוכ' והכירו היכול' האלהי והשגחתו אשר מכל זה מחייב לתת תהלו' לה' על שזכני להזכיר חסדי ה' וזה עולם על כל הגמולים וזהו כעל כל אשר גמלנו כמדבר הנביא בעדו ובעד דורו ובעד האנשים אשר כגילו הנמלאים באשר הוא שם אמנם מאמרורב טוב וגו' הוא על כלל הגמולים אשר לבית ישראל והבית בכללו מיום הבנותו אשר גמל' כרחמיו וכרוב חסדיו או יאמר חסדי ה' אזכיר חלוק' אחת ותהלו' ה' חלוק' שנית ופרש את החלוק' הא' שחסדי ה' הוא כעל כל אשר גמלנו ה' לו ולנמלאים בדורו והחלוק' השנית של תהלות ה' הוא מפרש במ"ש ורב טוב לבית ישראל בזמנים שעברו שאין הזכרון ההוא רק לתהלה ולהללו אמנם הזכרת חסדי ה' הוא להשתעבד אליו יתברך ואולי אמר כן סמוך למ"ש כי יום נקם וגומר ואביט וגומר ואבוס וגומר שאומר הנביא והיה זה בזמני זה כשעשה השי"ת לחזקיהו משים ולסנחריב גוג ומגוג ולכן אזכיר חסדי ה' בעד ההווה בזכירה עיקרי' ולז"א בה אזכיר ואגב גררה תהלות ה'

מהעבר

מהעבר לא שתעקר יציאת מצרים ממקומה אלא שתהא טפילה לה :

ויאמר אך עמי המה וגומר דרש רבי אלעזר ברבי יוסי וכי לא היה גלוי לפניו שהם עתידים לשקר ת"ל אך גלוי היה לפניו שהם עתידים לשקר ומה תלמוד לומר ויהי להם למושיע לא הושיעם מבני אדם שהם עתידי' לשקר אלא כבני אדם שאינ' עתידי' לבגוד בו עולמית וכה"א ויפתוהו בפיה' ובלשונ' יכזבו לו ולבם לא נכון עמו וכה"א אענך בסתר רעם אבחנך על מי מריבה סלה עכ"ל פירשתיו בכלי חמדה : עיין רש"י ז"ל והרא"בע ז"ל והר"דק ז"ל המגס למדרש חז"ל בכ"זל אך לשון מיעוט כי אבים ורקים מיעוטים כדפרשית בכלי חמדה ולומר שגלוי וידוע היה לפניו שאינם עמו ואך ממעט : ולע"דן לפי שהיו מתחילה במדרגת הבן הבכור בני בכורי ישראל ולו"א הסי"ת אעפ"י שלא יהיו במדרגת בנים כי אם הב אני איה כבודי לפחות אך עמי המה רוצה לומר המה הדור הזה באשר הוא שם. ולא הביט אל העתידים עורר לויתן ולמרוד בי · ואעפ"י שהם מחזיקים עצמם כבנים ולא כעמי עכ"ז לא ישקרו כי אע"פי שהם סוררים לו לא אמון גם עכ"ז בנים הם ז"ש בנים לא ישקרו בשם זה שקוראים את עצמם בנים ולעומת זה ויהי להם הו' בעצמו היה להם למושיע ולא ע"י מלאך ולזה אמר בכל צרתם לא צר הוא בעצמו הצרה ובתשועה על ידי מלאך חלילה זה שאמר לא צר ותיבת לא מקושרת עם ומלאך פניו הושיעם אלא הוא בעצמו יתברך ויתעלה באהבתו ובחמלתו הוא גאלם הוא הגואל כמאת הצרה תלושה כע"י מלאך והגאולי' חזקה שהוא בעצמו גאלם ובזה ויטלם וינשאם כל ימי עולם כי הנסה אלהים לבא לקחת לו גוי מקרב גוי כמו שעשה לישראל וזה תכלית הנשיאות והרוממות לישראל וזהו אשר בחר בנו מכל עם ורוממנו מכל לשון במה שגאלנו הוא בעצמו וכבודו וזהו כל ימי עול' כי הכבוד הזה לעולם הוא ובסמוך ארחיב עוד בה"בכ' פסו' בכל צרת' בס"ד :

בכל צרת' וגו' עיין רש"י ז"ל והרא"בע ז"ל כראה שהוא מפרש מלאך ממש והוא מלאך הפנים הוא מטטרון או המלכות קורא מלאך כי הוא המלאך הגואל : ועיין הר"דק ז"ל וק"ק אני מלאך פניו על הסיבה והנכון כמו שפי' בדהרא"בע ומהרי"א ז"ל הביא הכתיב לא בה"לף כדרש"י והמתרגם ובכתיב לו צר הביא כדח"זל שבכל מקום שגלו וה"ה להם צרה עמה'הוא ית' ולו צר עמהם כמו עמו אנכי בצרה וב"שע' שמחתם היא בהפך שם ושמח וזהו באהבתו ובחמלתו הו' גאלם וינטלם לשעבר ולעתיד וינשאם כל ימי היות העולם קיים עד הפסדו כמ"ש חז"ל שתא אלפי ובומ' והו ימי עולם עד כאן תורף דבריו : ולע"דן מה שזכרתי מקוצר בפסוק הקודם כהבנת בכתיב בא"לף ובס"ה פי' לא צר לא"ל"ף צר והיה רמז לאל"ף של אהיה שכב יכול הצרה של ישראל עולה עד הכ"תר הוא מ"ש הוא עמ"כו ולא הנחנו לאל"ף הבחנו וכשאמר לו בוי"ו והקרי פי' לו"יו צר והוא עד התפארת וזה אמת כי בתפאר"ת יהיה בעצם והתשובה כי שם שורש ישר' אשר בהם יתפאר הבריאה התיכון יעקב המבריח מן הקצה אל הקצה אמנם בכתר יהיה בדרך רחוקה ובבחינו' דקות נסוב בעבר הנהר ישבו אבותיכם דא נהרא עמיקא וטמירא אשר שורש נשמתא דנשמתא של האבות בעבר הנהר שהנהר הבי"נה ועבר הנהר כתר חכמה ודי בזה ולפי הפשט יאמר מלבד בנזכר באופן שני והוא שהודיע הכתוב שה"בה מקדים רפואה למכה וז"ש דרך כלל בכל צרת' לא צר שלא גזר ולא נתן החיל לצר הצורר עד שהקדים שמלאך פניו הושיעם קודם גזרה למיעוט הושיעם ע"י מלאך פניו ולעת הפועל הוסיף מצד אהבתו וחמלתו שהוא בעצמו גאלם ולע"פי זה יהיה מסודר שתהיה התשועה על ידי מלאך פניו בעל השליחות הזה ובאהבתו ובחמלתו הוא גאלם בזה עשה עמהם שתים האחת ויטלם מהצרה שהושיע' ממנה והשנית וינשאם שיהיו מנושאים כל ימי עול' מצד הכבוד הזה שעשה להם שגאלם הו' בעצמו אין לך כבוד ונשיאות גדול מזה שבאהבתו ובחמלתו הוא גאלם בעצמו או יאמר ויטלם במדת הפורענות נטלם ובמדת הטובה וינשאם בנשיאות וכבוד באופן שהיה זה תמיד וכל ימי עולם או יאמר בכל צרתם לא צר שהצרה כמשכות ממנו בהסתרת פני השגחתו כמ"ש ואנכי הסתר אסתיר פני ביום ההוא ומצאוהו צרות רבות וגומר והו נגל צרתם לא צר בעצם ורא"שונה אלא בהסתרת פנים כאמור באופן שהכל נמשך ומחויב ממנו יתברך וית' · ואם יקשה לך הכתוב בסמוך ויהפך להם לאויב וגומר עיין בסמוך ולא יקש' לך נגל במה שאכתוב שם בס"ד : וכן אכתוב בפסוק ואין קורא בשמך עיין שם : או יאמר בכל צרתם לא צר שאין התכלית צרה אלא לטובה לכפר העונות והרא"י שהזמין להם מלאך פניו הושיעם טרם מכה ליקרפואה פרח :

והמה מרו ועצבו וגומר עיין רש"י ז"ל והרא"בע ז"ל וכן הר"דק ז"ל ומהרי"א כבר זכרתי בפסו' חסדי ה' וגומר שפסוק זה ביאור למ"ש תהלות ה' שבמקום תהלות ה' על הטוב' אשר גמלם היה שהמה מרו ועצבו את רוח קדשו שאמרו שמפני ההכרח נהפך להם לאויב והוא נלחם בם אלה הם התהלו' שכתנו לו על הטובה עד כאן : וי"ת ויהפך להם לאויב ואתהפך מימרי' להון לבעיל דבב עד כאן : ולע"דן לעומת מ"ש שהיה הב"ה דבק עמהם עד שיעור שבכל צרתם לו צר כמשל השני תאומים שבשיוכה האחד ירגיש האחיו בצער והמה מרו ופי' המרי עצבי אם רוח קדשו כמו ויתעצב אל לבו כך ותעצב רוח קדשו ולא שרתה על הנביאים מהצער ככתוב מלכה ושריה בגוים אין תורה גם נביאיה לא מצאו חזון מה' כי אין הנבואה שורה אלא מתוך שמחה ולא מתוך עצבות בין מצד המקבלים בין מצד המשפיע יתברך וית' ובהיות שעצבו את רוח קדשו שגם נביאיה לא מצאו חזון מה' ויהפך להם לאויב כלומר נהפך להם והלך לצד האויב כאילו הוא מצד האויב ועוד זה שאמר היה ה' כאויב וזהו ויהפך להם לאויב הוא נלחם בם ואמר שאפילו כשהיה להם לאויב הוא לחם בם כלומר בצרתם ומלחמותם היה גם הוא נלחם ומתפעל מהמלחמה נלחם כעין מה שדרשו חז"ל איש מכם כשפט את איש אויל כב יכול איש מכם זה הב"ה נשפט את איש אויל אלו ישראל וזהו נלחם בם ולא אמר הוא ילחם עמם או לחם עמם אלא נלחם בם לשון נפעל מהמלחמה מצר ומצער :

ויזכור ימי עולם וגומר עיין רש"י ז"ל והרא"בע ז"ל והר"דק ז"ל ומהר"יא ז"ל הביא ככל הנז' ודחה מפני הדוחקים אשר לכל הפירושים הנז' והוא פי' ויזכור על ישראל (כדהר"דק) ולא חסרה למ"ד בתיבת עמו אבל הוא מסורס כאילו אמר ויזכור ימי עולם אשר בימי משה ופירש הכתוב שהזוכר הנז' הוא עמו ישראל ותכלי' הזכרון להרעומ' היה נביא כמשה המעל' מים סוף והיו זוכרים כן את רועי צאנו שהוא כנוי לנביאים והם הנביאים ישעיהו והושע ועמוס ומיכה שהיו באותו הזמן שמפני שהיו הנביאים האלה מוכיחים אותם היו אומרים להם שאינם ראוים להוכיח לפי שלא היו עושים נפלאות כבימי משה ע"ה וזהו איה המעלם וגו' ולא די שנעדר המושפע כי אם גם המשפיע וזהו איה השם בקרבו את רוח קדשו שמקד' היה הקב"ה מסיר את לב האבן מבשר' וע"י זה שם בקרב' רוח קדשו שחסידו' מביא' לידי רוח הקדש ועתה חסר הכל ע"כ :

ולע"דן מה שזכרתי כבר בפסוק חסדי ה' אזכיר וגומר ויזכור הב"ה שכשהמ' מרו ועצבוהו הו' זוכר להם ימי עולם אשר חטאו בעגל ולא היה לו עם אלא משה לבדו היה עמו בפרטות כנ"זל עיין עליו · או יאמר משה עמו שזוכר הש"ית ששקול היה משה כנגד עמו ישרא' וזהו ויזכור ימי עולם אשר היה בהם משה שקול עמו ולזה מתאוכן הוא ית' והו' תבל על דאבדין ולא משתכחין בדורות הללו כיוצא בהם להגן על ישראל ובדח"זל שהב"ה אמר במיתתו של משה מי יקום לי עם מרעים וגומר וז"ש איה משה המעלם מים עם היותם בלתי כדאים וימרו על ים בים סוף כאילו הב"ה היה רוצה בנביא שיסייע בתפילתו למטה והוא ית' ישפיע מטובו מלמעלה או יאמר ויזכור ימי בריאת עולם כשהיו ימים בלא שנים דהיינו בעת הבריאה ששם נאמר בראשית ואין ראשית אלא משה שנאמר וירא ראשית לו ואין ראשית אלא ישראל ככתוב קודש ישראל לה' ראשי' תבואתו ז"ש ויזכור ימי עולם ששם משה עמו רמוזים בתיבת בראשית והמה היו לפניו בעת בריאת העולם וא"כ איך יבטלם מגוי אלילה ואמר איה המעלם מים וגומר ושם בים נחה רוח ה' בקרבו של ישרא' יחדיו ששררו שירה אחת בכוין כמ"ש אז ישיר משה ובני ישראל את השירה הזאת לה' ויאמרו לאמ' השירה וגומר וז"ש איה המעלם מים איה השם בקרבו את רוח קדשו שנחה עליהם יחדיו כאמור :

מוליך לימין משה וגומר עיין רש"י ז"ל והרא"בע ז"ל והר"דק ז"ל ולע"דן שהודיע היות הסי"ת הולך עם משה בכל אשר ילך וכיוצא בזה הבטיח ליהושע כאשר הייתי עם מש' אהי' עמך והנ' למדנו מדח"זל שאמרו במתפלל שצריך לתת שלום לשמאלו לפי שהב"ה כנגדו והשלו' יהיה לימינו של הב"ה בזה יאמר כאן מוליך לימין משה זרוע תפארתו שהזרוע שהוא שמאל היה הש"ית מכוונו לימין משה ומכלל שהימין של הב"ה מכוון אל הזרוע שמאל של משה ולפי שמדת משה כמו שאמרו בס"ה והמקובלי' שהוא התפארת וכמ"ש בתפילה ישמח משה במתנת חלקו כי עבד נאמן קראת לו כליל תפאר"ת בראשו נתת תפאר' דייקא לז"א כאן ביחוד זרוע תפארתו זר"ע תפארתו של הב"ה ומהיות הזרוע לימין משה כמשך ענין בוקע מים מפניהם שע"י רוח קדים עזה וזרוע ה' שם הים לחרבה ויבקעו המי' וז"ש בוקע מים וגומר שע"י הצטרפות זריע ה' עם ימין משה הוא שנבקעו המים מפניהם ר"ל מפני ימין משה ומפני זרוע תפארתו השוה כבוד העבד לרבו כי נגד זקנו כבוד והיה זה לעשות לו ית' שם עולם או יהיה פי' לעשות לו למשה הנזכר שם עולם כי כסא כבוד ינחילם ויאמר משה ע"ה עאכ"ו ואפשר עוד במ"ש לעשות לו שם עולם במ"ש בפסוק ויבקעו המים הים לא נאמ' את המים כל מימות שבעול' ואע"פי שלא היה צורך לישראל בבקיעת

והיה כן לפרסם יכולתי ית' וז"ש בוקע מים דרך כלל כל מים שבעולם והיה זה כדי לעשות לו שם עולם שם בכלל העולם או שם מתמיד אמנם בסמוך אמר שם תפארת מהסיבה שאזכיר שם בס"ד עיין שם :

מוליכם בתהומות וגומר כבהמה וגומר עיין רש"י ז"ל והרא"בע ז"ל והר"דק ז"ל וכן מהרי"א ז"ל שמדבר על קריעת הים שהלכו בתהומ' דרך ישרה כסוס וכבהמה כנ"זל והוסיף שאפשר לפרשו שעשה המשל הזה כבהמה וגומ' רמז לשהותו הדור לא היו מכשלים בעונות אבל היו מצליחים בכל מעשיה' כמו כבהמה היורדת בבקעה כן רוח ה' תניחנו לישרא' והיה תכלית המאמר כולו כן נהגת עמך לעשות להם שם תפארת ואפשר שעושה המשל הזה מן הבהמה אשר בבקעה תרד לפי שכמו שזכרו הטבעיים שהבהמה כשתעלה להר גבוה וחלול הסבול צער ויעתרב כמו שיסבול הדבר הכבד בעלותו למעלה כנגד טבעו אמר כאשר הבהמה תרד למטה התנועע הוהה תנועה בקלות לפי שהיא כהותה וטבעית אליה לרדת למטה וכבר תתחבר לפעמים פינה אחרת והיא הרוח כשמנשבת מהלד שהולכת ממנו הבהמה ויעזרה בתנועתה ופעמים תשוב הרוח לצד פניה ותעכבה בתנועתה ולכן כאשר המשיל תנועת הבהמ' כבהמה אשר תרד כן שתהא ע"ע בקלות יותר מבעלייתה ועוד שרוח ה' תניחנו להוהו מהלך והתנועעו' שמפני שתי סיבות אלה הנז' תתנועע הבהמה בקלות ובלי צער כן נהגת עמך בקלות ובלי צער ואמר זה כנגד מה שאמרה התורה וה' הולך לפניהם יום בעמוד ענן לנחותם הדרך וגומר שהיו הולכים בנחת ע"כ : וק"ק לפי' שפי' תניחנו על ההנועה דהי"לל תניחה על הבהמה : ולע"דן לדקדק כפל שני המשלים האלה למה כסוס במדבר וגומר כבהמה וגומר והאין נכון להמשיל ענייניים כאלה אל הבהמות כסוס וגו' כבהמה וגומר : ונרא' לפי שהזכיר למעלה מוליך לימין משה זרוע תפארתו והוא הצטרפות גבורתו ית' בשמאל לימין משה בכוון כמו שפי' ואמר בוקע מים על משה ע"ה בהצטרפות הזרוע תפארתו כמו שאמר מפניהם על ימין משה ועל זרוע תפארתו שמפני שניהם יחדיו נבקעו המים לעשות לו יתברך שם עולם או לעשות לו למשה שם עולם כי הייתה כוונתו יתברך עתה בהומרו שני המשלים לברר שני אלה העניינים ועל ימין משה אמר מוליכם בתהומ' כסוס וגומר וזה אפשר בא' משני פנים או שאמר מוליכם בתהומות על הזמן שקודם הבקיעה כמ"ש דבר אל בני ישרא' ויסעו להכנס בתוך הים בעודו באבו בתקפו שכן עשו ישראל כמ"ש דע"ה שם בנימין לעיר רודם ודרשו חז"ל רד ים ושרי יהודה רגמתם כי הם רצו למסור נפשם תחילה וזהו שרי יהודה רגמתם וגומר א"כ היו כרגמים על תטיפת המצוה ואל זה אמר שזכה להיות בוקע מים וגומר בהמצעות היותו מוליכם בתהומות בעודם האומות כסוס במדבר כך רצו ישראל להכנס בתהומות בלי מכשול אלא במר' לה בלי עכבה ואחר כך אמר המשל השני כבהמה וגומר על הזמן שאחר בקיעת המים שהיו הולכים בתוך הים בהנהגתו יתברך ויתעלה כבהמה בבקעה תרד כן אלה ירדו לתהומות שנתיבשו ורפאו תהומות בלב ים וזהו שהמשיל כבהמה בבקעה תרד בלשון ירידה למעמקי מים רוח ה' תניחנו לעמך כמ"ש אחר כך ופירש הענין ואמר כן אתה ה' נהגת עמך בתוך הים אחר הקריעה לעשות לך שם תפארת כמלא פסוק מוליכם וגומר על ימין משה ופסוק כבהמה וגומר על זרוע תפארתו המנהיג את ישראל בתוך הים ביבשה והזכיר סוס ובהמה לפי שמתחילה קלתם המרו עליהם בכתוב בפרשת תרעומת המבלי אין קברים וגומר ולכך אמר כסוס גו' אמנם על מה שהמרו בתוך הים כמו שאה"זל שאמרו כמו שאנו עולים מן הים כן המצריים כמו שפי' חז"ל במ"ש וימרו על ים בים סוף שהם שני מיני מרי האחד על ים והשני בים סוף לזה אמר כבהמה וגומר שאדם ביקר לא ילין נמשל כבהמות כסוס כפרד אין הבין · והפן השני שיהיה מאמר מוליכם בתהומות אחר הבקיעה כפשוטו של מקרא וכסדר המקרא שאמר תחיל' הבוקע מים וגו' ואחר כך מוליכ' בתהומות וגו' וזאת ההנהגה בתוך הים בנים' שנעשו להם בתוך הים כנזכר בדח"זל באופן שלא ירשלו כלל בתוך הים כנז"ל · אמנם כתוב כבהמה וגו' דבר על הזמן אשר אחר נסיעתם מן הים שהנהיגם במדבר כבהמה בבקעה תרד וגו' שכל המדבר נעשה בקעה כי ענן מעונני הכבוד הוריד ההרים הגבוהים כנזכר בדחז"ל שענן אחד מיוחד לזה וז"ש כבהמה בבקעה תרד רוח ה' תניחנו כן נהגת עמך וגו' שההנהגה הזאת היתה לעשות לך שם תפארת שהראשונה היתה לעשות לאולתך דהיינו משה כפי הפי' האחד אשר פירשנו במ"ש לעשות לו שם עולם לו למשה אמנם לעשו' לך שם תפארת שכבר היה לך שם עולם על ידי האבות כמ"ש ויקרא שם אברם בשם ה' וגם על ידי הבקיעה כבר קנית שם עולם אבל עתה נהגת עמך במדבר אחרי הקריעה ואחרי לאתם מן הים להוליכם אל מעמד הר סיני לעשות לך שם תפארת במעמד הנורא ההוא והמפורסם ובהצטרף כל שאר ההנהגו' אשר במדבר במן ושלו שעל ידי כולם בהנהגה הנכונה עשית לך שם תפארת : או יאמר בתחילה שם עולם שהעולם יכירוהו וכאן אמר שם תפארת שישראל אשר כבר מכירים ויודעים שמו יוסיפו לדעת אותו בשם תפארת :

הבט משמים וגו' עיין רש"י ז"ל והרא"בע ז"ל והרד"ק ומהרי"א ז"ל הבט עד פגעת את שם עתה יבאר התלונה שיאילו בני ישראל מזכרון כל זה שזכר מהטובות שעשה הקב"ה לישרא' בצאתם ממצרים באמרם הבט משמים וראה ר"ל אף ע"פ שאמרת אלכה ואשובה אל מקומי וסלקת שכינתך מבינינו והעלית אותה לשמי זבולך עכ"ז משם תשגיח והבט משמי' ותרא' מזבול קדשך שהוא הגלגל העליון המתנועע מידך איה קנאתך וגבורותיך כלומר אות' קנאה שקנאת על המצריים איפה היא שלא תקנא גם כן לאומות המצרות ועתה היא בהפך שהמון מעיך ורחמיך אלי התאפקו והתחזקו עד כאן : ולע"דן לדקדק בפל הענין מן השמים היינו מזבול קדשך כמו שהרגיש הרא"בע ז"ל כנז"ל : ונראה שהכוונה לפי שההשגחה האלהית אפשר שתשגיח בנו בגלות באחד משני פנים האחד מצד עצמינו אם זכינו בתיקון המעשים והשני אם לא זכינו שאז הרחמים התאפקו והמון מעיו מצדנו אבל ישגיח מצד ביתו החרב וגוים מרקדים בהיכלו לזה אמר הבט משמים וראה מבחינת המקדש שהוא זבול קדשך ותפארתך וז"ש מזבול קדשך כלומר מסיבת זבול קדשך ותפארתך איה קנאתך לקנא מקום שכהן גדול נכנס בו ביום הכפורים לבד שועלים הלכו בו וזרים נכרים וזהו איה קנאתך וגבורותיך לקנא מפאת זבול קדשך כאמור כי מצד עצמינו ידעתי שאלי התאפקו המון מעיך ורחמיך אלי מצד רוע מעללי התאפקו אם כן עשה לא מזבול קדשך מסיבתו · או יאמר לפי ששבעה רקיעים הם כמ"ש בפ' אין דורשים ויש לקיש אמר ז' ואלו הן וילון רקיע שחקים זבול מעון מכון ערבות ואמרו שם זבול שבו ירושלם וב"ה ומזבח בנוי ומי"כאל השר הגדול עומד ומקריב עליו קרבן בכל יום עכ"ל : ובזה יאמר הבט משמים וראה מכלל השמים שהקב"ה יושב בהן ובפרט ערבות כדכתיב סולו לרוכב בערבות וגו' ואחר כך אמר פרט מהפרט והוא מהרקיע הנקרא זבול וביען אשר שם ירושלם והמקדש וזה רמז באומרו מזבול קדשך איה קנאתך לקנא בשולחים יד בירושלם ובמקדש למטה המכוונים כנגד המקדש וירושלם של מעלה העומדים בזבול העליון · עוד אפשר כנזכר מדחז"ל שירושלם ובית המקדש של מטה מכוונים כנג' ב"ה וירושלם של מעל' לז"א הבט משמי' וראה וההבטה הנזכרת תמשך נא למטה בדרך שער השמים שהוא זבול קדשך ירושלם והמקדש למטה כמאמר ההבטה שאמר הבט משמים למעל' ודרך מטה מזבול קדשך ולהיות שאין הקב"ה נכנס למעלה עד שיכנס למטה ככתוב לא אבוא בעיר לזה אמר שיבט משמים דרך הבטה בעלמא לבד בירושלם והמקדש אשר בשמי' ולא דרך ביאה של הבטה לבד · ותמשך ההבטה הזו מזבול קדשך אשר בארץ מתחת ירושלם והמקדש אשר למטה קרוב למ"ש הכתוב ה' בהיכל קדשו אדוני בשמים כסאו עיניו וגו' שאמר כאילו עורר מושבו למט' בארץ בהיכל קדשו ומכוון לישיבתו הכסא בשמים כמלא כסאו בשמים והוא בעצמו עיקר מושבו בהיכל קדשו ומשני המקומו' יחדיו עיניו יחזו עפעפיו יבחנו בני אדם :

כי אתה אבינו וגו' שבת פר"ע כי אתה אבינו א"ר שמואל בר נחמני לעתיד לבא הב"ה או' לאברהם בניך חטאו או' לפניו ימחו על קדושת שמך או' ליעק' דהוי ליה צער גדול בנים דיבעי רחמי עליהו או' לו בניך חטאו אמר לפניו ימחו על קדוש שמך אמ' לא בסבי טעמא ולא בדרדקי עצ' אמר ליצחק בניך חטאו או' לפניו רב"שע בני ולא בניך ועוד כמה שנותיו של אדם שבעים שנה שנאמר ימי שנותינו בהם שבעים שנה דל עשרים דלא ענשת עליהו פשו להו חמשין דל חמש ועשרים דליליא פשו להו עשרים וחמש דל תריסר ופלגא דצלותא ודמיכל ודבית הכסא פשו להו תריסר ופלגא אם אתה סובל את כולם מוטב ואם לאו פלגא עלי ופלגא עלך ואת"ל כלהו עליא קרבית נפשי קמך · פתחו ואמרו כי אתה אבינו אמר להם עד שאתם מקלסים ליהי קלסו להב"ה מיד פתחו כולם ואמרו אתה ה' אבינו גואלנו וגו' : ולע"דן לדקדק מה זה ועל מה זה נשתנו סדרי בראשית שאברהם רחמן ובעל החסד גם יעקב נוטה אליו וכ"מש בס"ה בפ' אלהי אבי אברהם ובדיו זה שניהם מכריעים לחובה ימחו וגו' ויצחק שהוא הדין ופחד יצחק מרחם יותר משניהם · ועוד למה ישאל הב"ה לאברהם ויעקב והניח ליצחק שהוא ביניהם ובזה קל להבין שבעל המאמר הרגיש בדקדוק זה שאמר אומר ליעקב דהיה ליה צער גדול בנים כי היא נתינת טעם לשאול פי יעקב קודם ליצחק לפי שהיה לו צער גדול בבנים אבל כשנדקדק כמאמר שהשי"ת לא שייך כי העיני בשר לך אם כראות אנוש תראה כי גלוי לפניו כל תעלומות לב אם כן למה שאל את פיהם של אברהם ויעקב שיזיק קטרוגם היה לו לשאל את יצחק המלין : ונראה כי את

למושיע הוא עצמו · כיון היות כי לפי האמת בכל צרתם זולתו זו לו צר ב"כ ועם כל זה אין דרכו ית' להושיעם בכל צרתם רק ע"י מלאך כי ומלאך פניו הושיעם אעפ"כ ברצותו מצרים באהבתו ובחמלתו הוא גאלם בעצמו וגם אז וינטלם על כנפי נשרים כא זל שמרעמסם לסוכו' כשאום מלאכי השרת בכנפיהם ואח"כ וינשאם אחז ככנסו לארץ כל ימי עולם על שהמה מרו ועצבו את רוח קדשו היא שכינה המשפעת בהם שפע תמיד · עד גדל שהוא נלחם בם שהוא בחרבן הבית כי אז נאמר היה ה' כאויב וגו' וזה ויהפך להם לאויב וז"ש לא מסרם ביד אף וחימה וקצף גדול בהם ש כי אם הוא בעצמו נלחם בם שלא יבצר בו ית' גל רחמים והטעם ילוה הרחמים הוא כי ויזכור ימי עולם משה עמו · והוא כי זכר הוא ית' ויתן אל לבו כי העדר רועה כמשה הביא את כל הרעה כי משה גבר בתפלתו שלא כלה השם אותם באומרו ועתה הניחה לי · מצא כי משה הוא עמו ית' שבהיו' משה היה לו עם משא"כ בדורות הקרובים אל החרבן וע"כ ראוי לרחם' או שעור הכתוב ויזכור ימי עולם הימים שהיה משה עמו שהוא זמן שאמר לו ית' הניחה לי ואכלם ואעשה אותך לגוי גדול כמצא שהיה חנן יהיה משה עמו לבדו ולא השאר וזכר הוא ית' הימי' ההם אשר אדרבה אז שם נפשו עליהם בתפלה מ' יום שלשה פעמים ואת הימים ההם זכר ה' לרחם על ישראל בימי חרבן לבלתי כלותם ביד אף וחימה כי אם הוא נלחם בם להכותם ברחמים כלומר שע"י זכירה זו לא כלה אותם באומרו אם משה עם שהיה משים אותו לא לעם נתן נפשו עליהם מה גם עתה הוא ית' שהוא אביהם לכ"ש שירחם עליהם :

וסגיות רחמך עלי יתחסנון: ארי את
הוא דרחמך עלנא סגיאין כאב על
בנין ארי אברהם לא אסקנא
ממצרים וישראל לא עבר לנא פרישן
במדברא את הוא יי רחמך עלנא
סגיאין כאב על בנין פרקנא מעלם
שמך: למה תרחקננא יי למטעי
מאורחן דתקנן קדמך כעממיא
דלית להון חולק באולפ אוריתך לא
יתפני ליבנא מדחלתך אתיב
שכינתך לעמך בדיל עבדך צדיקיא
דקיימתא להון במימרך למעבר
ביניהון שבטי אחסנתך: בזעיר
דיריתו עמא דקודשך בעלי דבבנא
דשישו מקדשך: הא אנחנא עמך
דמן עלמא לא לעממיא יהבת אולפן
אוריתך לא איתקרי שמך עליהון לא
להון ארכינתא שמיא איתגליתא מן
קדמך טוריא זעו: כד שלחתא רוגזך

ורחמיך אלי התאפקו: כי אתה
אבינו כי אברהם לא ידענו וישראל
לא יכירנו אתה יהוה אבינו גאלנו
מעולם שמך: למה תתענו יהוה
מדרכיך תקשיח לבנו מיראתך שוב
למען עבדיך שבטי נחלתך:
למצער ירשו עם קדשך צרינו
בוססו מקדשך: היינו מעולם
לא משלת בם לא נקרא שמך
עליהם לוא קרעת שמים ירדת
מפניך הרים נזלו: כקדח אש המסים א
מים תבעה אש להודיע שמך
לצריך מפניך גוים ירגזו: בעשותך
נוראות לא נקוה ירדת מפניך הרים
נזלו: ומעולם לא שמעו לא האזינו
עין לא ראתה אלהים זולתך יעשה
למחכה לו: פגעת את שש ועשה
צדק בדרכיך יזכרוך הן אתה קצפת
ונחטא

כאישתא ביומי אליהו אתמסיא ימא מיא מלחכא אישתא להודעא שמך לשנאי עמך מן קדמך עממיא זעו: במעבדך פרישן לא סברנא להון איתגליתא מן קדמך טוריא זעו: ומעלמא לא שמעת אודן קל גבורן לא אציתת למלול זרע עין לא חזת מא דחזו עמך שכינת יקרך יי ארי לית בר מינך דאת עתיד למעבד לעמך צדיקיא דמן עלמא דמסברין לפורקנך: מתרעין קדמך עובדי אבהתנא צדיקיא דהוו למעבד רעותך בקשוט ובזכו באורח טובך ורחמך הוו דכירין לדחלתך הא בכל עידן דהוה רגז מן קדמך עלנא על

והמה מביאים איש מנחתו דמלכים · והמה אמרו אל ירמיהו יהי יי' · והמה מרו ועצבו את רוח · והמה אם ישמעו ואם יחדלו · והמה כאדם עברו ברית · והמה לא ידעו מחשבות יי' · והמה עזרו עם הוד דד"ה · והמה לשואה יבקשו נפשי:

רשי

התאפקו: כמו ויתאפק ויאמר שימו לחם נתאפק ולא הכירו את אשר נכמרו רחמיו אל אחיו: כי אתה אבינו · ועליך להבינו ולראות בצרותינו: כי אברהם לא ידענו בצרת מצרים: וישראל לא יכירנו · במדבר כי כבר נסתלקו מן העולם ואתה ה' אבינו בכולם נעשית לנו אב ורבותינו דרשו בו כמו שדרשו במסכת שבת: תקשיח לשון אימוץ לב: למה תתענו · כי בידך להסיר יצר הרע ממנו כמה שנאמר כחומר ביד היוצר וגומר ואומר והסירותי את לב האבן וגומר: למצער ירשו עם קדשך · גדולתם וירושתם זמן מועט היתה להם: בוססו · רוססו: היינו · עתה כעם אשר לא בחרת למשל בם מעולם וכאילו לא נקרא שמך עליהם: לו קרעת שמי' · וירדת להצילנו עתה כאשר ירדת לגאול מיד מצרים או מפניך הרים נזלו ברתת וזיע: כקדוח אש · את דבר הנימס מלפניו וכאש המי' תבעה האש כשאתן נחלת או מתכת בוערת במים יעלו המים אבעבועו' כל זה עשית במצרים ויהי ברד ואש מתלקחת בתוכה: להודיע שמך לצריך · כענין שנא' באותה מכה ואולם בעבור זאת העמדתי' וגו' לו עשית עתה כן אז מפניך גוים ירגזו: בעשותך · במצרי' ובכל האויבים נוראות אשר לא היינו מקוים שתעשה לנו כל אותן נוראו' שלא היינו הגונים לכך ירדת להר סיני אז מפניך הרי' נזלו כך פי' דונש בן לברט אבל יונתן תירגם כקדוח אש המסי' על אליהו בהר הכרמל שנאמר בו גם המי' אשר בתעלה לחכה: ומעולם לא שמעו · כאותן נוראות שנעשות לאחת מכל האומו' לפניכן וגם עין לא ראתה אלהי' אחר זולתך אשר יעשה האלהים למחכה לו מה שעשית אתה למחכי' לך כך שמעתי מרבי יוסי והגאני אבל רבותינו שאמרו כל הנביאי' כלם לא נתנבאו אלא לימות המשיח אבל לעול' הבא עין לא ראתה וביאור משמעו עין שום נביא לא ראתה את אשר יעשה הקב"ה למחכה לו זולתי עיניך אתה אלהים: פגעת את שש ועושה צדק · כמו ויפגע בו וימת סילקת ממנו והרגת את הצדיקים שהיו ששים לעשות צדק ובדרכי רחמיך היו מזכירים אותך בתפלתם: הן אתה · כשקצפת עלינו על כל אשר היינו חוטאי' בהם מעולם נושענו בתפלתם נושענו מעולם: ונושע

רדק

אלי התאפקו · אני רואה שהתאפקו והתחזקו רחמיך אלי ולא נכמרו למהר לרחם עליך ואיך היה זה: כי אתה אבינו · והאב לא יתאפק על הבן אלא ירחם עליו מיד: כי אברהם לא ידענו · על דרך אבי ואמי עזבוני וה' יאספני · כי אע"פ שאברהם אבינו הנה כמה דורות שמת והאב בשר ודם לא ידע בנו או בן בנו אלא בחייו אך אתה אבינו חי וקיים מעול' ועד עולם ואין לנו לצעוק אלא אליך ובכל הדורו' שעברו ושיהיו אתה אבינו ואתה גואלנו מכל צרה ומעולם שמך עלינו · וזכר אברהם כי הוא ראש האבות · ועוד שאמר לו האל כי ביצחק יקרא לך זרע · ואמר ואתן לו את יצחק ולא אמר את ישמעאל · כמו שאמר ואתן ליצחק את יעקב ואת עשו · וזכר ישראל כי כל זרעו זרע אמת לא כיצחק שיצא ממנו עשו · ואומר ויאהב יצחק את עשו: למה תתענו ה' · בראותנו שלות הרשעים ואורך הגלו' לנו · והצרו' תמידו' עלינו · הנה אנו תועים מדרכיך ואומרים אין תקוה עוד · וכאלו אתה תתענו בהאריכך גלותינו · וכאמרו תתענו תקשיח לבנו · איננו אומר על כלם אלא רבים מישראל נתיאשו מהגאולה לאורך הגלו' וכיון שיש בהם קצת מדבר בלשון כלל · וכן אמר הב"ה אל משה עד אנה מאנתם · בעבור קצת העם שיצאו בשבת ללקוט מן · וכן אמר דניאל חטאנו והרשענו והעוינו ומרדנו · תקשיח · ענין אכזריות ורחוק הלב מהדבר הנאהב · וכן תקשיח בניה ללא לה: שוב למען עבדיך · שוב מחרון אפך בנו ואם לא למעננו כי אנחנו חוטאים שוב למען עבדיך · והם האבות ולמען שבטי נחלתך והם י"ב שבטים · ופי' נחלתך שיהיו לך לנחלה כמו שכתוב יעקב חבל נחלתו: למצער · לזמן מועט ירשו הארץ עם קדשך שנתת להם הארץ נחל' מעט זמן עמדו בה וגלו ממנה כי לא היו בה אלא ארבע מאות ועשר שנה בראשונה ורוב ישראל לא שבו עוד אליה: צרינו בססו מקדשך · זמן מצער עמדו ובאו צרינו ורשונו מאנה ולא עוד אלא שבססו ורמסו מקדשך שהיה מקום כבוד ולא היו נכנסי' בו אלא יחידים: היינו מעולם · היינו אנחנו תחת ממשלתך לא צרינו כי לא משלת בם ולא נקרא שמך עליה' ואיך באו הם תחתינו בארץ ירושתנו: לוא קרעת שמים ירדת · דרך שאלה שמא קרעת שמים וירדת לדבר עמהם כמו שעשית לנו ואם מפניך הרים נזלו בעבורם כמו בעבורנו · וזה היה ביו' מעמד הר סיני שירד כבודו על הר סיני והיה אש וענן וההר חרד ונזדעזע הוא וההרים שהיו קרובים אליו כמו הר שעיר והר פארן גם כן נזלו מים מהענן ששכן עליהם אלא שעקר הדבר היה על הר סיני לפיכך נזכר בתורה הר סיני לבד · והנה היה ההר בוער באש ונוזל מים כי האש והענן עליו: קרעת שמים · דרך משל · כמו ודלתי שמים פתח · ושמים הוא האויר: נזלו · דגש הלמ"ד לתפארת הקריאה מפני ההפסק: כקדוח אש המסים · המסים שם שרשו מסס והיתה הסמ"ך ראויה להדגש בחסרון הכפל אלא שבא הנח תמורת הדגש והאחד מן המסים המס · ואש גדול וחזק יקרא אש המסים שממס כל דבר כן היה האש ההוא על הר סיני · כקדוח ענין בעירה ושריפה · כמו כי אש קדחה באפי: כי אש קדחתם · והיתה אש שתבע' מים כי האש היתה בהר ומים היו בהר הנה היו המים רותחים והיה ההר עשן כלו בין מקום האש בין מקום המים · כי המים הרותחין יעלו עשן וכל זה להודיע שמך לצריך שאינם יודעי' שמך ולא היו מכירים בך ועל ידי הנוראות הודעת להם כי יש אדון בעולם ומנהיג יעשה בכל כרצונו יבעיר ההרים שלא כמנהג וטבע העולם · בעבור שרגזו גוים מפניך כאשר רגזו ההרים שאותו היום נשמע ונודע בעול' · מים תבעה אש · אש הוא הפועל אף על פי שבא אחרון והמים הוא הפעול אף על פי שבא ראשון · כי הדבר מבואר כי האש תרתיח המים ואין לטעות בו לפיכך לא הקפידו בראשון ובאחרון: תבעה · ענין רתיחה · לפי שהמים ברתיחת' יעלו אבעבועות נאמר בזה הלשון · ויש לפרש הענין הזה כלו דרך משל על המלחמות שנלחם האל בעבור ישראל באויביהם · ואמר קרעת שמים וירדת על דרך הכוכבים ממסלותם נלחמו עם סיסרא · וכן ההרים משל על מלכי ז' אמות: והאש · כמו שאמר והיו עמים משרפות שיד: בעשותך · לא נקוה הנוראות הגדולות שהיית עושה עמנו לא היינו מקוים להם שתעשה בעבורנו כל כך נורא' שתרד בעבורנו ויזלו הרים מפניך: ומעולם לא שמעו · אומת העולם ולא האזינו הנוראות שעשית עמנו ולא שמעו ולא ראו אלהים זולתך · ר"ל שום אלוה זולתך שיעשה למחכה לו מה שעשית אתה למחכ' לך · וי"ת כן ומעלמא לא שמעת אודן וגומר ובדברי רבו' ז"ל אמר שמואל כל הנביאי' לא נתנבאו אלא לימות המשיח אבל לעולם הבא עין לא ראתה אלהים זולתך יעשה למחכה לו: פגעת את שש ועשה צדק · יש אומרים פגיעה המיתה · כלומר סלקת מן העולם הצדיקים שהיו ששים במצותיך ועושים צדק · יש מפרשים פגעת קבלת תחנת הצדיקים · וכן לא אפגע אדם לא אקבל תחינת אדם עליהם · ולשני הפירושים ענין הפסוק על דרך אבד חסיד מן הארץ · אמר אותם הצדיקים שהיו עושים מצותיך בשמחה אינם בעול' עתה שיעמדו לנו בפרץ כמו שהיו עושים הראשוני': בדרכיך יזכירוך · היו זוכרי' אותך בדרכיך שהם שלש עשרה מדות כשהיית כועס על עמך בעונות' היו הצדיקי' עומדי' לפניך כמו שעשה משה בדבר העגל ובדבר המרגלי' · אמר ה' ארך אפים ורב חסד נושא עון וגומר · סלח נא לעון העם הזה וגומר: הן אתה קצפת ונחטא · כשהיית קוצף עלינו בעבור שחטאנו לפניך: בהם עולם ונושע · בהם היינו סומכי' כל ימי עולם · כלומר בכל דור ודור שהיו בהם צדיקי' והיינו נושעי' בהם שהיו מתפללין לפניך בעדנו אבל עתה בגלות אפסו החסידים והצדיקים וכלנו אנחנו בטמא אין דבר אלא שתעשה אתה למען שמך: ונחטא

אבן עזרא

התאפקו · עתה כמו שלא יכול יוסף להתאפק: כי · הטעם שאתה אבינו ואנחנו בניך ואתה אב שתמצא לעולם והזכיר אברהם שהוא היה הראשון שכרת השם ברית עמו להיות לו לאלהים ובניו והזכיר גם יעקב שהוא סוף האבות והוא הכרנו לבדו: יכירנו · כמו הבדל יבדילנו: למה · בעבור היות השם הסבה העליונ' היא הראשונה אמר למה תתענו ויש משיבי' כי זה כטעם מה שאמרו קדמונינו ז"ל אין מספיקין בידו לעשות תשובה ואחרים אמרו כי הכתוב דבר כנגד המחשבות ויש אומרים בעבור שאנחנו בגלות לא נוכל לעשות כל המצות שהם תלויות בארץ: תקשיח · כטעם תסיר וכמוהו הקשיח בניה ללא לה: שוב למען עבדיך · הם אבות ולמען שבטי נחלתך הם השופטים: למצער · זמן מעט: ירשו עם קדשך · הארץ והנה צרים בוססו ויש אומרים לדבר מועט ירשו עם היורשים או לזמן מועט והוא נכון: היינו · כאנשים שלא משלת בם מעולם: לוא קרעת שמים · יש אומרים על מתן תורה כאילו לוא קרעת שמים והאמת שהוא כמשמעו כמו לו עמי שומע לי וזה הטע' אילו היית קורע שמים ותרד והטעם על הגזרות או יהיו ההרים נטשי' מפניך הטעם המלאכים היושבים בטח · ודגש למ"ד נזלו בעבור שהוא סוף פסוק על משקל ולא יכלו: כקדוח · המסים · שמסו ההרים באש היא קודחת וכמים שהאש תבע' אותם מגזרת אבעבועות כן ירגזו גוים מפניך: בעשותך · הטעם כאשר היית עושה נוראות · והוא תאר השם כמו על דרך ועשיר יענה עזות ולא היינו מקוים לראות כמוהם וכשהיית יורד אז מפניך נזולו ההרים והטעם כי עשית כבר ככה: ומעולם לא שמעו · השומעי' ולא האזינו גם עין לא ראתה אלהים זולתך אשר יעשה למחכה לו אשר יחכה: פגעת · הטעם אם היית כועס היית פוגע את הצדיקים כטעם עומד בפרץ או יהיה פי' פגעת היית מקבל פיוס הצדיקי' כמו לא אפגע אדם וטעם שש הצדיק שהיה שש בך: בדרכיך יזכירוך · בדרכים שהורתם לנאמן בית והנה עתה קצפת אתה ואנחנו חוטאים שיהיו או טעמו כשהיית קוצף ואנחנו כבר חטאנו: בהם

אורים ותומים

כי אתה אבינו נתן ב' טעמים באחד שאין בירת ?כרמבעת אליו מאותה אשר תמצא העושה בזכל אבל אברהם לא ידענו לא ידע מה נעשה אתנו כי אין ראוי להקרא פועל גמור אשר אינו מחייב שימצא לקיום מלאכתו אחר שתעשה כי כל פועל שכפי אינו נמצא עם מלאכתו לעולם ומעמידה כמו שנאמר להלן בפסוק ועכו כתים וגו' אבל הוא יתברך נמצא לעולם עמנו וזהו שאמר ואמ' אתה ה' אבינו ובראיה כי גואלינו מעולם שמך · למה תתענו ה' מדרכיך זו היא שאלת צדיק ורע לו אמנם אמר בעדת החסידים שלא ירע בעיניו שלות הרשעים ושאינו מקש' משלות הרשעים אבל שישיב למען עבדיו ושו' בקש' על רעת הצדיקים ולכן מויב שיבאר ג' דברים הא' היות העליונים צדיקים הב' היות השפלים רשעי' הג' היות ית' יכול לעשות ולז"א לביאור הראשון: למצער ירשו עם קדשך וגו' ירצ' ביותר מעט שירשו צרינו היה עם קדשך כי בוססו מקדשך כי לארץ אלדי' היה כמו אין עלבון לצדיקי' גדול מזה וכנגד הב': היינו מעולם לא משלת בנו וכנגד השלישית לו קרעת שמים ירדת וגו': כקדוח אש המסים אמר שכשם שמוסס הכורך בשרוגה לבעיר האש ההמסה שישליך שם טפות מים ואותם המים מבעים ומבעירין האש כן עשית אתה להודיע שמך לצריך וזהו מכת הברד שהרי האש היה מתלקחת בתוך הברד כי מבעירו כמפור וזה היה בעשותך נוראות לא נקוה: בעשותך נוראות וכו' ירצה ואף אם לא נמצאו צדיקי' כבר עשית נוראות לא היינו מקויים או שתעשה אותם בזכות ישר' וכי הוציא את בני ישראל ממצרים ומפניך הרים נזלו כמפור: ומעולם לא שמעו יר' ולא עשית הנס ההוא לפי שהזמן ההוא מחייב נסים כאלו אף בלא זכות על שנאמר שאין אתם עושי' לבלתי חייבם הזמן שמעולם לא נשמע שעשה נסים כאלה אלוה אחר זולתי לעם מחכה לו · פגעת את שש ירצה לא היינו שפרעת להם הרעה בראשם אבל פגעת לעושי הצדקה וזה המעלה ראוי שיעש' מעש' המעלה ובשמחה שהיא המורה על מעלתו באו' תחת אשר לא עבדת את ה' אלהיך ובזה תתענו מדרכיך אלא כי איננו ניכר אלא מצד דרכיו וזהו בדרכיך יזכרוך איננו ניכר אלא בדרכיו ואם כן אם הדברים הם מקולקלים נטע' בהם וזהו כי אתה קצפת בצדיקים ונחטא שנא' שאין אתה משגיח ח"ו ושיעור הכתוב כן אתה קצפת בהם עולם ונושע ונחטא:

ותנרך מגיד מראשית אחרית וידע אשר בקרב איש ולב עמוק עמוק הוא ימצאנו ועכ"ז שאל את פי אברהם ואת יעקב כי בהיות ישראל כל עמידתן וקיומם בזכות אבותם המסייעת אותם ובדקתם היא העומדת לעד רמה והתקין לשאול פי אברהם באו' בניך חטאו כלומר האם נחניף אותם לפי שהם בניך והיה זה להגדיל זכותו מצד דבריו שעם היותו בעל החסד ורחמים בשעת בעינת שערי העולם לעתיד לבא שהיה לו להליץ עליהם ועכ"ז יאמר ימחו על קדושת שמך כלומר שלא יתחלל שמך בשאתה מחניף אותם לאהבתי ולהיותם בני כמו שרמזת אלי במאמרך בניך חטאו דא כי אינו חפץ אלא בקדושת שמך ימחו על קדושת שמך ועל זאת הכוונה עצמה שואל את פי יעקב ואל זה כוון במ"ש המאמר אמר ליעקב דהוה ליה צער גדול בבנים שזה מחייב דלבעי רחמים עלייהו והוא לא כן יעשה כמו שגלוי וידוע לפניו יתברך לא שיאמר ימחו על קדושת שמך ומזה הקטרוג שלהם יעורר הרחמים של הקב"ה מזכות האבות שאברהם ויעקב ג"כ עם היותו אמר ומצטער בגדול בנים עכ"ז לא חשש אלא על כבוד השי"ת ועליו אמר ימחו על קדושת שמך אדרבה מקטרוגם זה במשכים הרחמים והוא שסייע ליצחק עם היותו מדת הדין להליץ בעדם בזכות האבות הנזכרי' שחסו על קדושת שם שמים ולא חסו על בניהם ולא ריחמו עליהם כרחם אב על בנים ולזה הליץ ואמר בניך ולא בני וגו' · והכוונה לפי שבני אברהם יצחק ויעקב מורכבים משני ענינים מהחומר שהוא בו ומהשיתוף שנותן הוא יתברך ביניהם מבחירה האלהית הנשפעת שם כשמח"ז שלשה שותפין באדם באדם דייקא במי שקרוי אדם ולא בזולתו כמ"ש אדם אתם ולזה כשהקב"ה אמר לאברהם בניך חטאו וכן ליעקב וכן ליצחק ויצחק סובר זה כמתלהלה היורה זיקים שהחומר הוא החוטא כי הנפש היא חלק אלוה ממעל היתכן בנפש כי תחטא אמנם יצחק אמר כי הרכבת שניהם חטאו יחדיו וז"ש בני ולא בניך כלו' האם החלק החומרי לבדו חטא ולא בניך כלו' החלק הרוחני שאלדו כקראו בניך ודאי ששניהם יחדיו חטאו וכמו שהמשילום ח"ז במשל העור והחגר הגוף עור והנפש חגר שעשה המלך יחדיו שומרים הגן בעולם הזה וחטאו שחוזר הש"ית ומרכיבם יחדיו ומענישם ככתוב יקרא אל השמים מעל ועל הארץ לדין עמו · שזה כלול במה שאמר בניך ולא בני ר"ל שבניך ובני יחדיו חטאו ובזה יובן מ"ש אח"כ אם את סביל יתהון מוטב ר"ל אם תתלה האשם בנפש שהשמ' הנפש ההי' יחייב שתסבול את כולם והסבילה היא כמו שזכר למעלה בפסוק ויז נצחם על בגדי עיין שם · ואם תאמר שהגוף והנפש יחדיו חטאו יחייב פלגא עלך ופלגא עלי ואם תאמר שהגוף והחומר העבור הוא החוטא לבדו ולא החייב אותו בכל וז"ש ואת"ל כלהו עלי מהטעם הנזכר הא קרבות נפשי גבך ולזה פתחו ואמרו כי אתה אבינו על יצחק שלמד סניגוריא הזו כי לא ידעו ישראל תוכן הענין שמך יצא הדב' הזה להביאו אל המכוין שב"מש האבות אברהם ויעקב ימחו על קדושת שמך יחייב הגלאם וזה הודיע להם יצחק שהבין הכוונה האלהית ולזה הראה להם כלפי הש"ית שהוא ית' ברחמיו היה סיבת הגלת' כאמו' ולזה חזרו ואמרו אתה ה' אבינו שכוונתך היתה לגאולינו ולהציל אותנו ולזה שהיות גלוי לפניך שאברהם יאמר ימחו וגו' וכן יעקב ומזה יגדל זכות האבות וזכות עבודתם לפניך שהרי אמרו ימחו על קדוש' שמך שאינם חסים על בניהם אלא על קדושת שם שמים מזה יגדל זכותם ויסייע ליצחק בטענותיו · והנה א"ל הבינו בזה כפל כי אתה אבינו אתה ה' אבינו וגו' ולמה אמר בתחילה כי אתה אבינו ולא אמר כי אתה ה' אבינו כמ"ש בסמוך · והוקשה להם עוד בפסוק למה לא הזכיר יצחק אלא אברהם ויעקב לבד · שכל זה מדוקדק במ"ש הם ז"ל ועוד מדוקדק עם דבריהם מ"ש בישראל לא יכירנו שהי"ל לא הכירנו מאי יכירנו אלא ודאי פ"ק לא יכירנו לשי"ת בהליץ בעדינו ע"ד בן השנואה יכיר יכירנו לאחרים כמ"ש חז"ל להכירו בשהוא בכור ליטול פי שנים אמנם לא אמר ביעקב לא ידענו שהרי ידענו והצטער בנו בגידול אותנו אבל לא יכירנו לשי"ת כאמור אמנם באברהם אמר לא ידענו כלל שהרי לא נצטער בגידול בנים וכ"ש שלא יכירנו והו הנל"עד בכוונת המאמר והיינו יכולים לו' עוד כי בדיני גמשות צריך לפתוח בזכות ולא בחובה ואם פתחו כולן בחובה תקנתו קלקלתו והוא פטור כך מהיו' שאברהם ויעקב פתחו לחובה גרם ביצחק שהוא הדין לפטרם שכן הדין נותן כשפתחו לחובה · ואין זה מספיק ליישב אחר הדקדוקי' שדקדקתי ומה שכתבתי הוא עקין נכון · ועיין רש"י ז"ל והרא"בע ז"ל וכן הרד"ק ז"ל והרא"ב וכן מהרי"א ז"ל והרא"ב שהזכיר אברהם לפי שהוא אב הראשון ויעקב שהוא אב האחרון לו' שאת' אבינו ראשון לכל אב ואחרון לכל אב חי וקיים לעדי עד יתברך שמך וראוי לך לרחם עלינו תמיד כי לא יתכן היותך פעם רחמן ופעם אכזרי חלילה אבל אתה גואלנו מעולם ואמר שהזכיר אברהם לפי שראה במראה בין הבתרים הגליות ולא התפלל עלינו (קרוב לדרש"י) לכך אמר אברהם לא ידענו ויעקב שראה סולם מוצב ארצה ומלאכי אלהים עולים ויורדים בשרי האומות זו עולה וזו יורדת ולא התפלל על הגלתינו משעבודם לכך אמר וישראל לא יכירנו אמנם יצחק שבירך את יעקב ואפי' כשבירך את עשו לא בירכו באופן שמזיק ליעקב לכך לא הכירו בתוך תרעומת זה : ולע"דן שאמר כי אתה לבדך אבינו האמיתי והרחמן והטעם שנתמלאת רחמים עלינו הוא כי אברהם לא ידענו כנז"ל במס' שבת זה גרם לעורר רחמיך וכאמרו אלינו · או כדרש"י ומהרי"א ז"ל שלא התפלל בגלות מצרים · או אפשר במ"ש לו ישמעאל יחיה לפניך שהיה רוצה שלא נבוא לעולם כלל זהו כי אברהם לא ידענו · וכן ישראל לא יכירנו כנז"ל במפרשים אבל אתה אבינו וכוסף עוד היותך גואלינו שממצרים גאלתנו מבית עבדים פדיתנו והגאולה היתה למען שמך ה' כמו שאמר לכן אמור לבני ישראל אני ה' והוצאתי אתכם וגו' וז"ש אתה ה' אבינו אתה שבהצטרפות שמך ה' אל היותך אבינו היה סיבת היותך גואלינו ולא נתחדש לך שם זה חלילה כי מעולם שמך הוא ה' ולא נתחדש על ידי הגאולה מהיותך גואלינו אלא הפרסום לבד ז"ש מעולם שמך הוא ה' ונתפרסם כי אתה ה' אבינו גואלינו :

למה תתענו ה' וגו' · עיין רש"י ז"ל והרא"בע ז"ל והרד"ק ז"ל וי"ת בבשמוד ותרגם ושוב למען עבדיך שישוב שכינתו אינו שתרג' אתיב שכינתך לעמך בדיל עבדך צדיקי' ע"כ:

ולע"דן להבין כוונת למה תתענו וגו' והכפל תתענו וגו' תקשיח לבנו וגו' בדברי המתרגם ואף שבהיות שכינת עוזו בתוכינו נקלה עבודתו שקדושתו מסייעת אותנו בבואינו לטהר וכמו שפי' במסכת יהודה בן תימא או' הוי עז כנמר וגו' כל זה הזריזות צריך וכולי האי ואולי לעשות רצון אביך שבשמים לא בזמן שהמקדש קיים שהוא אביך בארץ כב יכול שאז נקל יותר לעשות רצונו גם לפי שלא לן אדם בירושלם ובידו עון אמנם בחרבן קשה וצריך היותך עז כנמר וגו' וז"ש כמו הנביא ע"ה בשם ישראל למה תתענו ה' מדרכיך לא שהתעיה תהיה בקום עשה חלילה לא אל מרשע אבל אמר תתענו במניעות הסתלקות שכינתך לשמים מרם אתה להתצותיכו מדרכיך וזהו במעשה המצות והטוב שהם דרכיך בענין מצות עשה וכנגד לא תעשה התלויי' ביראה וסור מרע כמ"ש יראת אלהים וסר מרע תקשיח לבנו מיראתיך עם כל זה אתה הסיבה בהרחיקך כאות אנה שוב אלינו ותוכינו כבראשונה למען עבדיך לשבת בתוך שבטי ישראל ובתוך נחלתך כלל אי"י ובפרט המקדש הנקרא נחלה שאז בשובך יתוקן הכל ולא נטעה מדרכיך ולא יקשיח לבנו מיראתך או יאמר שוב למען שהם עבדיך עושי רצונך שוב שבית שבטי נחלתך ב"ה כאמור שנקר' נחלה ונוכה לשנהיה עבדיך ועובדיך · או יאמר שוב למען עבדיך כמו הסיבה למען עבדיך האבו' הקדושים לשבטי נחלתיך הגולי' שוב שבות שבטי נחלתיך למען עבדיך הכשרים שבהם · ואמר שוב ככתוב ושב ה' אלהיך את שבותך שאחז"ל והשיב לא נאמר אלא ושב מב יכול הוא שב עמהם וז"ש אין שוב אתה למען עבדיך שבטי נחלתיך : עוד אפשר שאמר למה התענו וגו' והתעה נמשכת היא מדרכיך וכמו שפירש אחר כך בפסוק למצער ירשו עם קדשך כי דרכיך אלה שירשו הגויים בנקל ובדבר מועט את עם קדשך הם סיבה להתעותינו וכן הקשיח לבנו מיראתיך זה בית המקדש שנק' גם את מקדשי תיראו אני ה' הוא מה שיזכיר אחר כך צרינו בוססה את מקדשך הר' מיראתך הכו' שביון שראינו שבוססו זה היה סיבה להקשיח לבנו באכזריות כמו שאתה נתאכזרת עמנו ועם כ"ה לקיים והלכת בדרכיו · ולפי זה פ' למצער פי' של הפ' הקודם הוא :

למצער ירשו עיין רש"י ז"ל וכן הרד"ק ז"ל · וכן הרא"בע ז"ל · ומהרי"א ז"ל למצער מקושר למ"ש למעלה שוב למען עבדיך שבטי נחלתך למצער שמורה מקום להיכן ישיב שכינתו שהוא למצער הוא הר ציון ירכתי צפון שנקרא כן וחרמוני' מהר מצער (שהוא מקום מועט בכמות בערך כלל העולם) לשם שוב שכינתך למען עבדיך : ולע"דן אמר שצרינו להיות להם למזער מה שירשו שם קדשך השתדלו לבוסס מקדשיך והוא קרוב למה שפי' הרא"בע ז"ל בפי' היש אומרים הנזכר למעלה : ועם פי' הפסוק הקודם פירשתי כתוב זה מקושר :

היינו מעולם וגו' עיין רש"י ז"ל וכן הרא"בע ז"ל והוסיף והרד"ק ז"ל וכן מהרי"א ז"ל :

ולע"דן שאמר היינו מעולם לפי שאחז"ל בן מאה כאילו עבר ובטל מן העולם הרי שיש חיים בעולם והם כאילו עברו ובטלו מן העולם וכן אמר המקונן על ישראל במחשכי' הושיבני כמתי עולם ספי' הרי אני כמתים בחייהם בעודם בתוך העולם ובזה יאמר כמה"וכני' היינו מעול' לשעבר כשהיינו מעולם ר"ל נחשבים מיושבי העולם לא כאילו עברנו מעול' הנה אז לא משלת בם להיות' תחת ממשלתך כמו שהם היום שאנו כמתי עולם שאה' מושל בם ואז לשעבר לא נקר' שמך עליהם לפי שאנחנו היינו מעולם כאמור ומי יתן תבא שאלתי והיא לו קרעת שמים ירדת שבלי

ספק מפניך הרים נאלו עתה דומה בדומה בכאיכת הקריעה והנזילה של ההרים שעשית עמנו במעמד הר סיני אבל לא היה דומה בחיכות המים שאז הוריד טללי ברכה על הידיו לעמו ועבדיו וגשם נדבות ועכשיו היה מוריד עליהם טל אש קודח כקדוח אש המסים שקודח הדברים הנמסים כך היה ממים את העובדי אלילים אלו היה קורע השמים וההרים יזולו והמים שהיה מזיל עליהם היה כמי' המכבה אש שעושה אבעבועות ז"ש מים תבעה אש כך היה מכבה גחלת צרינו ז"ש להודי' שמך לצריך ר"ל שאלתי לו קרעת וגו' להודיע שמך לצריך אבל הורחך מפניך גוי' ירגזו כמו שהירע לנו ביציאת מצרים והיה נמשך לנו קצת תועלת ההצלה מאויבינו וצרינו עד שמפני התועלת ההוא אמרנו לו קרעת הלואי קרעת כמו לו עמי שומע לי שמא תאמר אפשר שהעשה לכם נוראות כאלה דברים הפכיים תרד אש כקדוח אש המסים והפכו מים תבעה אש לזה אמר בעשותך נוראות לא נקוה שאין תקוה שתעשה הנוראות הנזכר' והטעם שלא נקוה הוא כי למה תעשה נוראו' ללא תועל' שהרי לשעבר עשית נוראות כאלה אשר ירדת מן השמים ככתוב וירד ה' על הר סיני ומפניך הרים נזולו ובכל זאת לא נתנו לב ז"ש ומעולם לא שמעו ולא האזינו ואעפ"י שירדת לא נתנו לבם לשמוע ולהאזין אשר מזה החרשות ובלתי האזינה אשר להם בלי ספק ימשך לנו תועלת שירב' טובך הצפון לחוסים בך כמונו עמך אשר בכל צרותינו אתה מחסינו ז"ש עין לא ראתה אלהים זולתך יעשה למחכה לו ושובל הצרות · או יאמר היינו מעולם ר"ל הכחנו היינו מעת בריאת העולם ככתוב בראשית ברא אלהים בשביל ישראל שנקראו ראשית ולזה לא בחרת בם למשול בהם בצריך למה לפי שישראל נקרא שמך עליהם יש"ר א"ל ששם אל עלינו אבל עליהם לא נק' שמך עליהם וכיוצא בזה כפרש עפ"י שיטת רש"י ז"ל היינו כאילו עם מעולם לא משלת בם ולא נקרא שמך עליה' ואין הדבר כן כי נקרא שמך עלינו ישר"אל יש"ר א"ל וי"ת הא הכחנא עמא דמן עלמא לא לעממיא יהבת אולפן אוריתך וגו' פי' שהממשלה היא עול התורה שהיא מושלת באדם עשה כך במצות עשה ולא תעשה · או אפשר שמפרש משלת לשון משל ומליצה כדחז"ל בפסוק כאשר יאמר משל הקדמוני על התורה שהוא משל קדמונו של עולם ית' ויתעלה :

בקדוח אש המסים מים תבעה וגו' עיין רש"י ז"ל וכן הרא"בע ז"ל · והרד"ק ז"ל וכן מהרי"א ז"ל שהכתובים מדברים במתן תורה שנגלה עלינו לא עשה כן לכל גוי בי באש ירד ה' על הר סיני אש חזק כקדוח אש המסים הכל האש עשית כן להודיע שמך לצריך מפניך גוים ירגזו באמ' לא עשית כן אלא להודיע שמך לנו ומפניך עמך נרגז ויחרד כל העם אשר במחנה ואם כן תינו ראוי שצרינו בוססו מקדשיך ע"כ והלשון של להודיע שמך לצריך ק"ק שיהיה בתמיהה גם בענין קשה שהרי רגזו וחלו כל האומות והלכו אצל בלעם והודיעם שהיא מתן תורה כמו שאחז"ל בפסוק ה' עוז לעמו יתן וכו' · והנלע"ד כתבתיו בפסוק הקודם מקושר עם הפסוקים עיין עליהם ואפשר ע"ם לא משלת בם באומות לשעבר ומ"ש לא נקר' שמך עליה' בהווה שאין מחשיבים אותך והלואי קרעת כעת שמי' ירדת ומפניך הרי' נזולו כקדוח אש המסים וגו' לא למענינו להושיענו אלא להודיע שמך לצריך שלא נקר' שמך עליהם כאמור לאשר הגוים אשר נקרא עליה' שמך ירגזו ולא מפניך ויוסיפו עוד יראת ה' ולזה אמר אוי' לו קרעת וגו' ולפי שהלשון הזה שבלשון עבר מורה על שהוא כמנע שיהיה כן לעתיד להסכות שבית קריעת שמים וירידת השי"ת מדלא קאמר לא תקרע שמים ותרד ומפניך הרים יזלו לזה נתן סיבה ואמר בעשותך נוראות לא נקוה ר"ל הטעם שאמרתי לו קרעת וגו' ולא אמרתי לו תקרע כמתפלל לעתיד לפי שבעשותך נורא' לא נקוה מהטע' שאחז"ל שלא נעשו להם נסים מפורסמים בצאתם מבבל כצאת ממצרים לפי שלא היה הדור ראוי לכך ז"ש בעשותך נוראות לא נקוה ולו הונח בתעסם לא יהיו נוראות בענין ירדת מפניך הרים נזולו לפי שכבר נעשו אבל יהיו נוראות זולתם שלא דוגמתם ואין צ"ל שלא יצטרף אליהם קריעת שמים כבר בתחילה לא קרעת אבל אפי' בלי קריעת שמים אלא ירדת מפניך הרים נזולו אפי' נוראות כאלה לא נקוה לעומת זה אמרתי בלשון עבר מי יתן והיה לו קרעת שמים מי יתן והיה שלא היית גוזר היותם נמנעות שבעשותך נוראות לא נקוה היות ירדות ירדת מפניך הרים נזולו אבל זולת' נקוה שהרי יעד כימי צאתך מארץ מצרים אראנו נפלאות :

בעשותך נוראות לא נקוה וגו' עיין רש"י ז"ל והרא"בע ז"ל וכן הרד"ק ז"ל ומהרי"א ז"ל פי' שהדבר הנמנע שאינו אפשרי לא תפול עליו תקוה ולזה אמר בנוראו' הנזכרות שנעשו לישראל במצרים אשר בעשותך נוראות ונפלאות לא נקוה לא היינו מקוים אותם שתעשם לפי שהיו נמנעות בטבע ואתה עשיתם בהשגחתך אשר ירדת ומפניך הרים נזולו אשר לא שמעו ולא האזינו מעולם נוראות כהם ועין לא ראתה לאלהים זולתך שעשאם אותו האלוה לעם המחכה מה שאתה עשית לנו והנה עשה הערך מה שעשה לנו נוראות ואעפ"י שלא נקוה מה שלא עשה כן אלוה זולתו אפי' למקוה ולמחכה לו לפי שיותר נקל הוא לעשות חסד ורחמים למקוה ומחכ' יותר מהעשות כן לבלתי מקוה ומחכה ע"כ והנלע"ד כתבתיו בפסוק הקודם ומדוקדק לשון נקוה בלשון עתיד גם בפ' היינו מעולם :

ומעולם לא שמעו וגו' ברכות פ"אע א"ר חייא בר אבא א"ר יוחנן כל הנביאים לא נתנבאו אלא למשיא בתו לתלמיד חכם ולעושה פרקמטיא לת"ח ולמהנה ת"ח מנכסיו אבל ת"ח עצמן עין לא ראתה אלהים זולתך יעשה למחכה לו מאי עין לא ראתה אלהים אריב"ל זה יין המשומר בענביו מששת ימי בראשית ר' שמואל בר נחמני אמר זו עדן שלא שלט בו עין מעול' וא"ת אדם היכן היה בגן וא"ת גן זה עדן ת"ל ונהר יוצא מעדן להשקות את הגן עכ"ל : פי' למחכה לו לתלמידי חכמים עצמן שהינם מחכים אלא לו יתברך אבל הנביאים לא שמעו ולא האזינו מעול' · והיין המשומר בענביו הוא האור מנועם ה' הנמשל ליין על דרך כי טובים דודיך מיין והוא משומר בענביו מששת ימי בראשית שהוא מתפשט בששת ימי בראשית בשם קצוות אמנם ר' שמואל פי' שהוא עדן הבינה שנהר יוצא מעדן מלשון נהורא עמיה שרא להשקות הגן מלכות שמים ודי בזה · עוד שם א"ר חייא בר אבא א"ר יוחנן כל הנביאים כולם לא נתנבאו אלא לימות המשיח אבל לעול' הבא עין לא ראתה אלהים זולתך ופליגא דשמואל דאמר שמואל אין בין העה"ז לימות המשיח אלא שעבוד מלכיות בלבד שנא' כי לא יחדל אביון בקרב הארץ ע"כ · ואולי למדו שעולם הבא שהוא עולם נסתר שלזה נברא בי"וד שכולה שחורה וזה הבין מאומרו יעשה למחכה לו שלא אמר תעשה למחכה לך שלא יעשה למחכה לו כמדבר על יחיד נסתר אשר יעשה בהסתר למחכה לו והו' בנסתרו' הם האצילות שבבינה שהיא העה"ב כנודע ליודעי חן : עוד במדרש קהלת א"ר אחא כל הברכות והטובות והנחמות שראו הנביאים לא אחינם הרשם הקב"ה לפרסמם אלא כדי שיגעו ישראל בתורה ויקבלו שכר שמא תאמר כלם ראו ת"ל עין לא ראתה אלהים זולתיך ואי אפשר לו' שלא ראו אלא מקצת דכתיב כי לא יעשה ה' אלהים דבר כי אם גלה סודו וכי"צד ראו ר' ברכיה אמר במין סדקא דתבית ור' חייא אמר כסדקית של פתח ור' אמר שעודה ראו ומתן שכר לא ראו רבי יוסי אומר לא שעודה ולא מתן שכר ראו : ולע"דן לדקדק במ"ש לא אחנם הרשם ה"בה לפרסמם ומה איכו' יש בפירסום עד שמחזר אחר טעם וסיבה לפירסום ופשיטא שלא לאחינם הרשם הב"ה וכי יעלה על הדעת שה"בה יעשה דבר על אינם ועוד מהו או' שמא תאמר כולם ראו מה קשר עם הקודם ולמה הייתי או' כן עד שאו' שמא תאמר וגו' עין לא ראתה וגו' גם צריך להבין מאי איכא בין סדקא דתבית למ"ד סדקית של פתח ועוד למ"ד ומתן שכר לא ראו והדרא קושית כי לא יעשה ה' אלהים דבר כי אם גלה סודו וגו' ולרבי יוסי קשה יותר דאמר לא סעודה ולא מתן שכר :

ונראה · כי היה קשה שהנביאים יגלו דבר מהפלאות שראוים כי ראוי להם להיות מאמיני רוח מכסי דבר כי אין להם עסק לפרסם הנסתרות זולת התוכחות אשר שולחו להוכיח בהם את ישראל במלאכות השם שביותר בזה אמרו בספר הזוהר בפסוקים והרא והרא הכאמור ביחזקאל שהיות ישראל רכים וענוגים לא נסתה כף רגלם הצג על הארץ מרוך יקר להם בגלות בבל ולא יסבלוהו לכך הוצרך שיגלה יחזקאל כולי האי ואולי ולזה גילה ואמר וארא וארא להבטיח ה' דבנוך הכא עמכון סדו עמי אנוכי בצרה וזה אמר כאן לא לחינם הרשם ה"בה כי הנבואות היה שלא יגלו הסוד אלא משום התועלת כדמסיק שיגעו ישראל בתורה · והנכון הוא כי כיון שענייני שכר הנפש אין הפה יכולה לדבר בהם ואין האוזן יכולה לשמוע כי אינם כתענוגי בשר שיוכל האדם להמשיל אליהם לשכך את האוזן ולזה אמר לא לחינם הרשם הב"ה לפרסמם שהשכל או' שלחינם הי' הפרסו' כיון שאין הדע' האנושי יכול לציירו ולהולמו א"כ לחינם הוא הפרסום וכיון שכן לא היה ראוי להרשו' לנביאי' לפרסמו' גם מטעם אחר שגלוי השכר גורם שיהיו כעבד' המשמשים את הרב ע"מ לקבל פרס והעבודה ע"מ לקבל שכר פגומה היא לז"א לא לחינם הרשם הב"ה לפרסמם אלא כדי שיגעו ישרא' בתורה ויקבלו שכר שהשתי קושיות מתרצות זו את זו שאילו היה אפשר לגלות הכל ושישיגוהו בעין השכל לא היה מגלה הקב"ה כי היתה נפגמת העבודה כאמור אבל מאחר שהוא מעלמו כמונע הפרסום שאין העין יכולה לראות ולא האוזן לשמוע לכך גילה כדי שידעו שנאמן בעל מלאכתן לשלם להם שכר פעולתן ויגעו בתורה ויהיה לשם שמים אפי' אחרי גלוי השכר לפי שסוף סוף לא נגלה השכר הגנוז מה הוא כי הוא נמנע וז"ש כדי שיגעו ישראל בתורה יגיע' ויקבלו שכר ורב טוב כי סוף סוף לשם שמים הם עושים שהרי לא ידעו אלא ריש מלין · וגלוי דעת כל שהוא ואמר עוד שמא תאמר כולם ראו ר"ל שמא תאמר כולם ראו בבו' יתיישב לך הבקינה האמת מההוסי בענין

הגלוי

ונחטא בהם עולם ונושע:
ונהי כטמא כלנו וכבגד עדים כל
צדקתינו ונבל כעלה כלנו ועוננו
כרוח ישאנו: ואין קורא בשמך ה
מתעורר להחזיק בך כי הסתרת
פניך ממנו ותמוגנו ביד עוננו:
ועתה יהוה אבינו אתה אנחנו
החמר ואתה יצרנו ומעשה ידך
כלנו: אל תקצף יהוה עד מאד
ואל לעד תזכר עון הן הבט נא עמך
כלנו: ערי קדשך היו מדבר ציון
מדבר היתה ירושלם שממה:
בית קדשנו ותפארתנו אשר הללוך
אבתינו היה לשרפת אש וכל
מחמדינו היה לחרבה: העל אלה י
תתאפק יהוה תחשה ותעננו עד
מאד: נדרשתי ללוא א
שאלו נמצאתי ללא בקשני אמרתי
הנני הנני אל גוי לא קרא בשמי:
פרשתי ידי כל היום אל עם סורר
ההלכים הדרך לא טוב אחר
מחשבתיהם: העם המכעסים
אתי על פני תמיד זבחים בגנות
ומקטרים על הלבנים: הישבים
בקברים ובנצורים ילינו האכלים
בשר החזיר ופרק פגלים כליהם:
האמרים קרב אליך אל תגש בי כי ה
קדשתיך

על דחבנא כהון בעובדי אבהתנא צדיקיא דמן עלמא אנחנא מתפרקין: והיינא כמסאב כולנא וכלבוש מרחק כל זכוותנא ונתרנא כמיתר טרף כולנא ומן קדם חובנא כרוחא איתנטילנא: ולית דמצלי בשמך מתרעי לאתקפא בדחלתך ארי סליקתא אפי שכינתך מיננא ומסרתנא ביד חובנא: ואת יי רחמך עלנא סגיאין כאב על בנין אנחנא טינא ואת בריתנא ועובד גבורתך כולנא: לא יהי רגז מן קדמך יי רבנא עד לחדא ולא לעלמא תדכר חובין הא גלי קדמך דעמך אנחנא כולנא: קרוי קדשך הואה מדברא ציון מדברא הות וירושלם צדיא: בית קדשנא ותושבחתנא אתר דפלחו קדמך אבהתנא הוה ליקידת נור וכל בית רגגנא הוה לחורבה: העל אילין תתחסן יי ואת יהיב ארכא לרשיעיא דמשעבדין בנא עד עלמא: אשתאלית במימרי לדלא שאילו מן קדמי תבעית אולפן אוריתי לדלא תבעו דחלתי אמרית הא אנא משתאיל תדירא כל יומא לעם דלא מצלי בשמי: שלחית נביאי כל יומא לעמא מסרבנא דאזלין באורח דלא תקנא בתר עשתוניהון: עמא דמרגזין על מימרי קדמי תדירא דבחין בגיניאן טעותא ומסקין כוסמיא על לבניא: דיתבין בבתיא דבנן מעפר קבריא ועם פגרי בני אנשא דירין דאכלין בשר חזירא ורטף פיגול במניהון: דאמרין רחיק להלא לא תיקרב בי ארי דכינא

צדקותינו ג׳ בקריא׳ וחס׳ וסימ׳ הוציא יי׳ את צדקתינו · ונהי כטמא כלנו וכבגד עדים כל צדקתינו · כי לא על צדקתינו אנחנו : היתה ד׳ קמצין וסימ׳ נמסר בריש האי סיפרא סימ׳ י״ד · שאלו ג׳ קמצין בקריא׳ וסימ׳ ויקחו האנשי׳ מצידם ואת פי ההלכים · לרדת מצרים · נדרשתי ללא שאלו · פרשתי ג׳ בקריא׳ וסימ׳ פרשתי ידי כל היום · כי כארבע רוחות השמים · פרשתי ידי אליך : הלבנים ג׳ בקריאה וסימ׳ לא תאספון לתת תבן לעם ללבון · ואת מתכנות הלבנים אשר הם עשים · ומקטרים על הלבנים :

רד״ק

ונחטא · אחר שחטאנו · וכן וירס תולעים ויבאש · אחר שבאש · וכן ויבקעו המים אחר שנבקעו המים : ונהי כטמא עדים מתרגום ספחת עדיא · ויש מפרש׳ מתרגום הרה מעדיא כלומר כשתלד בגדיה מלוכלכים בדם · ויש לפרש בגד סמרטוט ובלוי · וכן בדברי רבותינו ז״ל המשמשת בעדים על שהוא נתון תחת הכר · והענין את כי בגד מלוכלך הוא מוסר מהבריות · אמר אנחנו כשאנו בגלות כמו הדבר הטמא · או כמו בגד עדים שהוא נמאס כן כל צדקותינו אפילו הצדקות שאנו עושי׳ אינם רצויות אלא כמאסית כי אין אנחנו עושים אותם אלא להתפאר בהם ולהתגדל ולקנאת איש מרעהו · ולפיכך ונבל כעלה כלנו כמו העלה שהוא נובל כן אנחנו נובלים כלנו · וכמו הרוח שנושא העלה הנופל כן ישאונו עונותינו לזרותינו בכל פאה · ודקדוק מלת ונבל יש אומרי׳ שהוא מבני כפול ומשפטו ונבל ונהעדר פ״א הפעל הוסל׳ תנועת על נו״ן אית״ן ויש אומרי׳ שהוא מבנין הפעיל והיה משפט הבי״ת להדגש ובא הנח תמורת הדגש · כמו שבא במלת ויזל יעקב: ועוננו · חסר יו״ד הרבים מהמכתב : ואין קורא בשמך · כמו שהיו החסידים הראשונים עושים : מתעורר · ואין מתעורר ואין שזכר עומד במקום שנים : להחזיק בך · במצותיך ובדרכיך כי הסתרת פניך : כי · כענין כאשר · כמו כי תוליד בנים · אמר כאשר הסתרת פניך ותמוגגינו ביד עונינו אין קורא בשמך · מתעורר להחזיק בך · כמו שהיו עושים הראשוני׳ שהיו עומדי׳ בפר׳ לפני׳ : ותמוגנו · ענין המאיסה ואמר ביד עונינו כי לא אתה עשית אלא עונינו : ואתה ה׳ · אף על פי שחטאנו לפני׳ אנחנו בניך ואתה אבינו והאב לא יזנח הבן ואע״פ שחטא לו · והנה אנחנו החומר ואתה יוצרינו והיוצר ישנה החומ׳ מכלי לכלי כאשר ישר בעיני היוצר כן אנחנו בידך ולא כן שאר העמים כי אין השגחתך עליהם תמידה אבל אנחנו בידך כחומר ביד היוצר שעיניו תמיד בחומר ועושה כלי · ואם לא ישר בעיניו ישוב ויעשהו כלי אחר · כן אתה עיניך בנו תמיד ופוקד מעשינו ואם חטאנו וקצפת עלינו והנה אנחנו כלי נשחת שוב ועשנו כלי אחר ואל תזכור לעד עונינו והבט כי עמך כלנו · אף על פי שחטאנו לא יצאנו מתחת רשותך ולא עזבנו שמך הגדול ולא פנינו אל אלהי׳ אחרים לפיכך העבר עונינו ורחם עלינו : אל תקצוף · מפורש הוא : ערי קדשך · והבט ערי קדשך שהיו מדבר ציון וירושלם שהיו משכן כבודך הנה הם מדבר ושממה · אע״פי שאחר חרבנה שבו הגוי׳ ובנו אותה כיון שאין ישראל פליה הרי היא חרבה ושממה מיושביה · ועוד כי בידם תחרב מזמן כי יבאו פרסיים ויקחוה מיד ישמעאל ויחריבוה והנה היא היתה בזה הענין מיום גלות ישראל ממנה : בית קדשינו · אבותינו הללוך בו והיה לשרפת אש בראשונה ובשנייה · ועודנו בחורבנו כי לא נבנה מעול׳ מקו׳ המקדש ביד הגוים : וכל מחמדינו · היה בית המקדש והנה הוא לחרבה זה כמה שנים : העל אלה · איך תוכל להתאפק על אלה ולא תרחם : תחשה · תשתוק כאלו אין אתה שומע לצעקתינו : ותעננו · שאנחנו מעונים ביד הרשעים וי״ת העל אילין תתחסין ה׳ וגומר : נדרשתי · והנה האל משיב לבני הגולה כי בעונות אבותיהם שגברו ועבדו עבודת אלילים ובעונותם בגלות ועברו על המצות ארך הגלות כל כך · ואמר נדרשתי ללא שאלו נדרשתי לאבותיכם אם ידרשוני ולא שאלוני · וכפל הענין במלו׳ שונות ושלש הענין ורבה שאמר נמצאתי ואמר אמרתי ואמר פרשתי ידי · וכל זה לחזק הענין כי כמה פעמים היה שולח להם ביד הנביאים שובו אלי ואשובה אליכם וכיוצא בענין הזה : לא קורא בשמי כאלו לא נקרא בשמי עם ה׳ כן לא פנה אלי : פרשתי ידי · לקבלם בתשובה אם ירצו וי״ת שלחית נביי׳ וגומר : לא טוב · ר״ל דרך רע · וכן מנהג הלשון · כמו יתיצב על דרך לא טוב · אשר לא טהורה היא · אשר איננו טהור · והדומים לו : העם על פני · ר״ל בירושלם גם בבית המקדש עשו תועבות : בגנות · כמו שהיה מנהג תחת כל עץ רענן : על הלבנים · בשעה שהיו שורפין הלבנים היו מסימין עליהם קטרת לעבודת אלילים ; היושבי׳ בקברי׳ · לדרוש אל המתים וי״ת דיתבין בביתא וגומר : ובנצורים ילינו · בחרבות ילינו בלילה שיראו להם השדים לדעתם · כי המזיקים נראים בחרבות למאמינים בהם · וכן ובנצורי ישראל להושיב ענין חרבות וי״ת ועם פגרי בני אנשא דיירין : בשר החזיר · עוברין על כל הנמנע בתורה : ומרק פיגולים · כולל כל שאר הבהמות טמאות שקצים ורמשים וכלם הם פגולים ונתעבים : ומרק · כמו ואת המרק שפוך · כי הוא מרוק הבשר וכליהם כ״תי׳ באותו השומן הדבק בהם ויכיר אדם כי בשר חזיר ושקצים בשלו בהם אם ירצו לכפור בהם ולומר שלא אכלום · וכתוב ופרק והענין אחד : האומרים · הם טמאים ואוכלים כל טמא ואומרים למי שהוא טהור אני טהור ממך : קרב אליך · כלומר עמוד בעצמך אל תקרב אלי : אל תגש בי כי קדשתיך · אני קדוש ממך : אלה

רש״י

ונושע · לשון הווה : ונהי כטמא · מאחר שנסתלקו הצדיקי׳ ממנו : וכבגד עדים · וכלבוש מרחק בבגד מאוס שהכל הומרים הסר עדים תרגום של הסרה : ונבל כעלה · וכמוש כעלה פלי״שטר בלע״ז : ועוונינו כרוח ישאונו : ובחובנא כרוחא איתנטילנא : מתעורר · כמו מתגבר על יצרו : ותמוגינו · ותניענו : ותעננו · תחרים על העשוי׳ לנו עד כאן תפלת הנביא ותחלתה חסדי יי׳ אזכיר : נדרשתי ללא שאלו · הקב״ה משיבו אי אפשר שלא להנקם מהם כי נדרשתי מהם להוכיחם על ידי נביאי והם לא היו שואלים : אמרתי הנני הנני שובו אלי · והנני מוכן לקבל : אל גוי לא קורא בשמי · אשר לא היה חפץ להיות נקרא על שמי : פירשתי ידי · כדי לקבלם בתשובה : סורר · סר מן הדרך : זובחים בגנות · מעמידין ע״א בגנותיהן ומקטרין שם בשמים על הלבנים : היושבים בקברים · שתשרה עליהם רוח טומאה של שדים : ובנצורים · הם פגרי המתי׳ שהם כנתונים במצור שאינם יכולין לצאת : ומרק פיגולים · רוטב נתעב כמו ואת המרק שפוך : האומרים · אל הצדיקים קרב אליך עמוד בעצמך ואל תגש בי ; כי

אבן עזרא

בהם · בעבור הצדיקים לעולם הספירו׳ הקלף : ונושע · והייש נושעי׳ והנה נושע על זמן עומד : ונהי · ועתה היינו כטמא כולנו : עדים · כמו יאכל עד כי בגד השלל הוא מגואל בדמים : ונבל להתחבר נו״ן השורש כי הוא מגזרת נובל עליה עם נו״ן סימן המדבר חסר נו״ן השורש ואפס על משקלו : ואין · מתעורר · כאלם אחר השם להחזיק ידו בך : ותמוגנו · מגזרת נמוגו כל יושבי כנען : ועתה · הטעם עשה עמנו כרצונך כי אין כח בידינו כי אנחנו כחומר : אל · עד מאד · כי הרבה קצפת עמך אנחנו היום : ערי · הבט כי אנחנו עמך וראה ערים שקדשת בשמך הם חרבות : בית · הוא בית השם : אשר הללוך אבותינו · הטעם המשוררים : העל אלה תחשה כמו ומה תחריש והטעם לא תמהר להושיענו : נדרשתי · הנה תשובת השם כי אבותיכ׳ הכעיסוני ואני נדרשתי הטעם המלאתי עצמי בצרה לעם לא שאלו שאמצא להם : אמרתי הנני הנני · פעם אחר פעם על יד הנביאים : לא קורא · לא היה נקרא בשמי בימי׳ ההם כי אם בשם הבעל נדרשתי אמר רבי משה הכהן כי הכתוב הראשון על אומות העולם והטע׳ כי אפילו לגוים שלא נקראו בשמי נדרשתי ולעמי פירשתי ידי והטעם שאקבל אותם : הדרך · ימשוך עצמו ואחר עמו וכן הוא הדרך דרך לא טוב כמו ועץ הדעת טוב ורע : העם · על פני · כעבד שיכעיס אדוניו והוא רואהו בעיניו : זבחים בגנות · ע״ז : היושבים · לדרוש אל המתי׳ ודברי השדי׳ : ובנצורי׳ חרבות כעיר נצורה : האוכלים בשר החזיר · להכעיסני : ומרק · ידוע ואת המרק שפוך וכתיב ופרק והם שני שמות לטעם אחד : האומרים · הם טמאים והם אומרי׳ לאחרים שלא אכלו בשר החזיר : קרב אליך · כמו גשה אליך : כי

אורים ותומים

ונהי כטמא כלנו הנה בגדי הטמא טמאים ול״כא שמטלות אשר הם אחרים עלינו כבגד על שמלבוש הם בגדי עדים לפי שאני כלנו טמאים : ונבל כעלה כלנו ירצה שפרי האילן הוא העקר והעלים עליו לגודרו אמר שדרך גוזמא שזה האילן כלו עלין ומטבע העלין שיפחם הרוח ויפילם וכן יקרה אותנו וזהו ונבל כעלה כלנו כי כלנו עלין ואין פרי ולכן עונינו ברוח ישאונו וא״ת שבטבעת הנפל׳ מן האילן נחזיק בו שלא נפול על ידי הרוח אין קורא בשמך להחזיק בך : ועתה ה׳ אבינו אתה אמר שהוא ית׳ הפועל הגמור בענם לא כאב הגשמי שאינו מכיר בפעלו כאמור למעלה אלא כיוצר הוא כי אנחנו החומר ואתה יוצרנו ולא כיוצר שמיסה הכל מחומר הנכ׳ כבר אבל מעשה ידך כלנו כי גם החומר הראשון אתה עשיתו : אל תקציף ה׳ עד מאד ירצה אחר שהוא ית׳ בלתי בעל תכלית יתחייב שקצפו בב״ת אמר אחר שאין אדם רוצ׳ בעמלת ואבדון עמשיו שלא יקצוף עד מאד ולא לעד יזכור עון וזה שכל מה שעשה שלו ומעשה ידיו הם הכנס נא כי עמך כלנו : האומרים קרב אליך וכו׳ כלו׳ א״א שהוא נגש אלי כי קדוש ומפורד הוא ונבדל ממנו כי כבר הביאנו על זה מופת וזהו כי קדשתיך ובכיא רחיה כי כחם יצאו לבערם מן המתאמר והוא השען כי אחר שכעצה עם מוייב שימנא אם וזהו אלה עשן באפו אם כן אש יוקדת :

מנחה גדולה

נדרשתי ללא שאלו הנה במדרש אמרו נדרשתי ללא שאלו זו רחב הזונה נמצאתי ללא בקשוני זו רות המואביה ואפשר כוונתו לתת טעם אל כפל הענין במלות שונות ואמר כי נדרשתי וגו׳ זו רחב שזונה והוא אמרם ז״ל מה היה סברה של רחב הזונה שיצאו ממנ׳ נביאי׳ כנ זאת הנה כי דבר א׳ שאלה שהוא שימחול לה מה שחטאה באכל באלון ובחומה כא״ל וכתן לה ה׳ גם מה שלא שאלה שיצאו ממנה ח׳ נביאים וזה נדרשתי ללא שאלו · אך רות לא שאלה ולא בקשה דבר והק״בה המציא לה שיבנה ממנה מלכות בית דוד וזהו נמצאתי ללא בקשוני זו רות וכוונת הכתוב שמשיב הוא ית׳ לישראל על תרועמתן שאמר למעלה ואחר הביטו וראו איך נמצאתי לאשר קורא בשמי שהרי רות ורחב שבאו לחסות תחת כנפי איך הטבותי להם יותר ממה ששאלו ממני וא״כ היה לכם לקרוא בשמי ולדרוש אותי ושייתי נמצא לכם בכפלים וזהו אמרתי הנני הנני להטיב לכם בכפלים ולא עוד אלא שחטיבם יתירה הודעתי לכם שרחב ורות קראו בשמי טרם ששבתי לה׳ ם לא קודם לכן ולכם אמרתי הנני הנני אל גוי לא קורא בשמי וגו׳ :

הגלוי כנז"ל במ"ש לא לאיכס הרשס הב"ה וגו' וז"ש שמא תאמר כלם ראו והו' מה שגלו ובזה כיתא מה שגלו כיון ששה שראו גלו לז"א שמא תאמר כלם ראו ת"ל עין לא ראתה וגו' שהוא כמכע הראיה אם כן הדרא קושיין לדוכתה למה גילו המועט ההוא שגילו הא אין לך לו' אלא כדי שיגעו ישראל בתורה וגו' ואח"כ הקשו ואמרו ואי אפשר לו' שלא ראו אלא מקלת וגו' לזה אמר שראו כמין סדקה של חבית הכוונה לפי שהסבר של עה"ב אין בו לא אכילה ולא שתיה אלא יושבין ועטרותיהן וגו' ונהנים מזיו השכינה הנביאים הנה נהנו בנבואתן מזיו השכינה המתגלה לצדיקים וזה הוא כמין חבית מלאה יין ונסדקה שיולא טיפה אחת של יין מתוך הסדק שאינו דומה לערך היין אשר בתוך החבית שיהנה האדם ממנו כאשר יתן בכוס עינו וטעם רבוי היין ההוא אינו דומה לטיפין טיפין שבזה נתקיימו השני כתובים המכחישים זה את זה שהאחד או' כי לא יעשה ה' אלהים דבר לפתיד כי אם גלה סודו אל עבדיו הנביאים וגלוי הסוד הוא כעין סדק החבית שהיא גלוי אור השכינה אל הנביאים שהוא מעין יין המשומר בענביו כדפרשית לעיל · אמנם ר' חייא שאמר כסדקית של פתח גילה הענין יותר שהמשיל הענין בראיה מסדק הפתח וברואה מסדק החבית מנגד ותן הלדדים שבזה יתקיים כתוב כי אם גלה סודו אל עבדיו הנביאים ולר' ברכיה דייק ליה ספי כתוב עין לא ראתה ואח"כ פליגי רבי ור' יוסי דלר' סעודה ראו בעצם שהשכל יכול לקבלו אמנם מתן שכר לא ראו וכתוב עין לא ראתה לא דבר בסעודה אלא במתן שכר ופסוק כי לא יעשה ה' אלהים דבר כי אם גלה סודו וגו' לא הוצרך לדבר בסעודה כי אם גם במתן שכר והגלוי הזה היה למר כדאית ליה סדק' דחבית ולמר כדאית ליה סדק הפתח אמנם ר' יוסי או' לא סעודה ולא מתן שכר ראו וככתוב עין לא ראתה שכולל שלא ראתה עין מה שיעשה למחכה לו דרך כלל כל מה שיעשה ואפי' סעודה וכ"ש מתן שכר שלא ראו וכתוב כי אם גלה סודו יתקיים בין בסעודה ובין במתן שכר למר בסדק החבית ולמר בסדק הפתח ובענין הסעודה והמתן שכר ראיתי לכתוב לך ריש מלין והשי"ת יצילנו משגיאות וזה כי הסעודה אם נאמר שהוא משל כדהרמ"בם ז"ל בהלכות תשובה יקשה מה שהקשה עליו הראב"ד ז"ל א"כ כוס של ברכה האמור בגמרא מה הוא ובמדרש הנעלם בפ' בראשית כתב עיין עליו ולתקן הכל או' במה שמצינו בס"ה שיש ג"ע למטה בארץ אשר בו ישב אדם הראשון קודם שחטא והוא מקום זך משולל העכירות הזה שנתעכר חומר העול' ויצוריו כולם בחטאו של אדם הראשון ובו בגן הזה יש כמה אילנות דקים מאד ועושים פירות דוגמת כל מלוה ומלוה וכמו שכתבתי בכלי חמדה בפסוק לעבד' ולשמרה לעבדה במצות עשה ולשמרה במצו' לא תעשה שיהיו פירו' גשמיים אך דקים מאד כמו המן שהוא לחם אבירים לחם שמלאכי השרת נהנים ממנו לחם שנבלע באיברים לדקותו לא היה בו פסולת והנפש היתה נעשית מהמן בעצם ורפואה ולזה נוה עומר לגולגולת כקטון כגדול כן כיולא בזה היו הפירות ההם לגוף אדם הראשון אם לא חטא היו נבלעים באיבריו כמן · והנה בשוב העפר על הארץ כשהיה והרוח תשוב אל האלהי' אשר נתנה אמרו בס"ה שיש בג"ע של מטה דמות ללם ופרצוף כדמותו של אדם הא' בעה"ז אשר בלאת הנפש מן הגוף הזה אם זכת' תלא מן הגוף הזה העכו' החומרי ותכנס מיד בגוף ההוא בג"ע של מטה ויהיה מפרי מעלליו בקיום מלות עשה ושמיר' ל"ת יאכל שם בג"ע של מטה ולשם תהיה הסעודה הזאת והי' רוחנית שם בג"ע של מטה כאכילת המן לישראל במדבר אמנם בג"ע של מעל' אין בו לא אכילה כלל ואין ל"ל בעדן שהוא עה"ב ובזה הוא מה שנחלקו חז"ל במאמר שהב' אמר סעודה ראו בג"ע של מטה אבל מתן שכר לא ראו שהוא למעלה ורבי יוסי אמר שלא ראו אפילו הסעודה עם היותה גשמית קצת כהתגשמות המן בירידתו למטה עכ"ז לא ראו הנביאים ובזה יתקיימו דברי הרמ"בם ז"ל ודברי הראב"ד ז"ל שלדקו יחדיו ואלו ואלו דברי אלהי' חיים ועיין רש"י ז"ל וכן הרא"בע ז"ל וכן הרד"ק ז"ל ות"י כבעמוד וחז"ל כנז"ל ע"כ וכן מהרי"א ז"ל · והנכון כמו"ל ולמעלה כתבתי בפ' היינו מעולם הבנת ומעולם לא שמעו מקושר עם הפסוק הקוד' ירדת מפניך הרים נזולו והמורדים מעולם לא שמעו ולא האזינו אבל עמדו במרדם עיין שם :

פגעת את שש וגו' לא"זל במסכת תעניות פ"א שהמלדיק עצמו מלמטה מלדיקים עליו את הדין מלמעלה ולמדו כן ממ"ש פגעת את שש ועושה לדק והוא לשון פגיעת יסורין שמביאים עליו כדי להלדיקו יותר · עוד לא"זל שם אר"יבל כל השמח ביסורין בעה"ז מביא ישועה לעולם שנא' פגעת את שש וגו' בהם עולם ונושע עכ"ל ומ"ש בעה"ז הכוונה ששמח בהם והטעם לפי שהם בעה"ז ולא בעולם הבא שיסורין קשים לפי שהם בנפש או אמר בעולם הזה ששמח ביסורין ומקבלין בעד כלל העולם כולו ועל כן העולם נושע כיון שקבלם בעדם ואעפ"י שהם יסורין מועטים די ובזה יובן פגעת היסורין את שש ומקבלן בשמחה כדי לעשות לדקה עם כל העולם ו"ש ועושה לדק או בהם עולם נושע וגם אנחנו ונושע ועיין רש"י ז"ל וכן הרא"בע ז"ל וכן הרד"ק ז"ל וכן הביא מהרי"א ז"ל והקשה על הפירוש הנזכר לרש"י שלמה אמר את שש ועושה לדק בלשון יחיד ואח"כ אמר בדרכיך יזכרוך בלשון רבים בהם לשון רבים · גם הקשה בסדר הענינים שהם בלתי מסודרים כפי פירושיה' שהיה לו לסדר תחילה החט' כי הוא הקודם ואח"כ הנמשך הוא הקלף והתפילה אח"כ והתשועה באחרונה ומלד הקושיות האלה הכריע לפרש פגעת לשון ויפגע במקום ושם שש המשוש כאילו מתרעמים על מה עשה ה' ככה שבתחילה לשעבר בדורו' הראשונים היית פוגע ששם והמשוש שהייה עושה לדק עמנו ושם ומפני זה היו אותם הראשונים לדיקים שבדרכיך יזכרוך כי אתה היית הסיבה להיותם טובים ועתה בסוף מאי סברת שהן אתה מעלמך קלפת עלינו מבלתי סבה ובעבור קלפך היינו כולנו חוטאים כי כאשר יקלוף האדון בעבדיו לא יישר בעיניו דבר ממה שיעשו והם ג"כ יאבדו דרך ויהיו לפניו חטאים האם אפשר שבהיו' שנויים כאלה בעולם האם היינו יכולי' להיות נושעים ולא באמר אבל היינו כטמא כולנו וכבגד עדים ר"ל מלוכלך ומאוס ומוסר מלפני הבריות כי אעפ"י שעשינו לדקו' לא נחשבו לפניך והיו לעיניך לבגד עדים ונבל כעל' כולנו כי כמו העלה הנבל היו בני יהודה ועונינו אז היו חזקים עד שעונינו כרוח ישאונו ועונינו חסרי י"וד הרבים מהמכתב והם בזמן שפגע' את שש היו מזכירים בדרכיך ומתפללי' הנה אתה אינו כן אלא אין קורא בשמך מתעור' להחזיק בך בתפילתו וכל זה לפי שהסתרת פניך ממנו ותמוגנו ביד עוננו כי בעבור שראינוך בכעס אין שום אדם שיעוררהו לבו לגשת אליך לבקש מלפניך הנה זאת היא' תלונת 'שטובתם והללחת' בלאתם ממלרים לא היית' מפא' זכו' אלא מלד עלמו שהיה כאילו פגע שם ששון ושמחה וישמחוהו ומתוך השמחה היה עושה לדק ומתוך כך היו מתיישבים בני הדור ומתפללים לפניו ובדרכיך יזכרוך אמנם עתה הן אתה קלפת כלומר מלד קלפך נמשך שנחטא' ובהיות שנויים כאלה בעולם פעם בששון ופעם בקלף היתכן שנושע זה בלתי אפשר כי כאשר יכעס המלך בעבדיו לא ישר בעיניו מכל אשר יעשו ואחר התלונתם סדר תפלת' ואתה ה' אבינו עכ"ל וכמה דוחק בלשון לפרש שש על ששם המשוש והענין על פגעת את שש היכן בשש עד שיאמר פגעת וכמו שאמר פגעת בלשון עבר כך הי"לל ועשית לדק או פוגע שש ועושה לדק וי"ת מתערעין קדמך וגו' : ולע"דן לפי שמעלת מזכה הרבים גדולה ובפרט המחזיר רשע בתשובה ככתוב אם תוליא יקר מזולל ל"זה פגעת לשון ויפגע במקום עם מי אתה נפגע ומצא עם השש ושמח ועושה לדק בשמחה והלדק הוא להלדיק רבים שבדרכיך יזכרוך העולם ויהי' לנגד עיניהם דרכיך ויזכרוך תמיד בהם שהם דרכים ישרים ויאמרו ויתודו הן אתה קלפת ועכ"ז קשינו עורף ונחטא עוד מחדש כל זה בכלל העושה לדק אשר עליהם אמר הנביא ע"ה יזכה את הרבים ויביאם במדרגה שבהם בא לו שבדרכיך יזכרוך בהם העולם מתקיים ונושע גם אנחנו בגללם באופן שדרך כלל מתקיימים העולם כולו ולנו בפרט ונושע בזכות' כל זה מהלדיק הנזכר שעושה לדק או אמר פגעת לשון פגע וימות שפגע בלדיק היותר רשו' כמ"ש חז"ל שהלדיק נפטר בעון הדור וזהו פגעת בשש ועושה לדק להלדיק העולם שבדרכיך יזכרוך וגו' כדפר' ואני שמעתי פגעת במיתה למי שהיה שש ועושה לדקה שהעיקר בלדקה טוב לב כי בגלל הדבר הזה יבורך גבר כי החעות לה' הארץ ומלואה · או לדק על לדקות המעשים (כדרש"י ז"ל) ולכל הפירושים אז בראות העולם כן שפגעת והרגת הלדיק אז מתאספי' אנשי חסד ובדרכיך של י"ג מדות יזכרוך ויתודו את עונ' ויאמרו הן אתה קלפת בהביאך לרות לעולם ואנחנו אמרנו מקר' הוא וזהו הן אתה קלפ' ונחטא באומרנו שלא היה בקלפך ודרך השגח' שלא מקר' קרה לנו ע"ד על מה תוכו עוד תוסיפו סרה בהכאות באמו' מקרה הוא או אמר הן אתה קלפת בפגיעתך בלדיק ונחטא אנחנו בפגיעתו שאנחנו היינו סיב' לפגוע בלדיקים שבה' עולם ונושע שבהם העולם נושע :

ונהי כטמא כולנו ג"כ ר"א אמר מהכא וכבגד עדי' כל לדקותינו לו' לך מה בגד זה כל נימא ונימא מלטרפת לבגד גדול אף לדקה כל פרוט' ופרוטה מלטרפת לחשבון גדול ועיין רש"י ז"ל וכן הרא"בע ז"ל וכן הביא הרד"ק ז"ל וכו מהרי"א ז"ל בגד עדים מלוכלך כנז"ל בפסו' פגעת · ואני שמעתי מהחכם השלם כמה"רר משה אלשיך ז"ל שהיה מפרש עדיו עליו מלשון ולא שתו איש עדיו שהוא עדי וקשוט לו"א שהלדקות שהיינו עושים הם ליוהרא ולהתפאר והתקשטו בהם כמו שיתקשט האדם בבגד עדים ולזה לא הצילו ממות כמשפט הלדקה האמיתית שלא ונבל כעלה גו': ולע"דן עפ"י דרך החכם השלם הנזכר שאו' ונהי כטמא כולנו שכולנו מטמאים כטמא מלד רוע מעשינו ואיזו לדקות או מעשה טוב שהיינו עושים היה לגנוב דעת ולכסות ערות שעלותינו אשר הנו כטמא כמנוער הזה שלובש בגדי עדי להתיפות ז"ש ונהי כטמא כולנו וכבגד עדים כל לדקותינו ולכן מדה כנגד מדה כיון שהיו לדקותינו כבגד עדים לכסות טומאותינו כעל' הזה שמכסה הפרי לזה ונבל כעל' כולנו שסוף סוף הוא הועיל הלדקות להגין בעדינו דבר מה להסתיר ממנו כעלה הזה אבל היינו נובלים וכיון שנפלנו וכנבל כעלה ובעת אשר מטה רגלינו שנבל כעלה אז מלא בעל חוב מקום לגבות את חובו שעם היות שיש לנו עונות מרובים לא הולרכו כולם לישא אותנו אלא אחד מהם היה הסיבה לישא אותנו כרוח ונלטרפו כולם עמו כי כפל תורה חדדו שכינא וזהו ונבל כעלה הנובלת בטבעה כן גם אנו ואחר כך בא העון ז"ש ועונינו בלא י"וד הרבים שעון אחד מספיק וכרוח ישאונו בהלטרפות שאר הקטיגורים הנעשים מהעונות המרובים וכיון שעון א' מספיק לפי האמת ובכל זה אין קורא בשמך קריאה כל דהו או מתעורר התעוררות כל דהו להחזיק בך שלא ישאנו הרוח הנזכר מהעון שאלו היה מחזיק בקדושה העון יברח כי לא יגורך רע והטעם שנטמטמו לבלתי קראם בשמך או להתעורר מתרדמתי' להחזיק בך הוא יען כי הסתרת פניך ממנו וע"י הסתרת פני השגחתך ממנו נתן רשות למשחית' ותמוגנו ביד עוננו למסרנו ביד שאר העומ' ולזה עוננו הראשון בלי י"וד הרבים ועונינו השני בי"וד הרבים והוא דקדוק נכון · ולשון תמוגנו כמו מגן לריך או לשון נמוגו כל יושבי כנען והראשון עיקר לפי כוונתינו ומזה הפסוק תבין איך הרעה מתחייבת מאתו יתברך בהסתרת פנים לבד וסלוק השגחתו ככתוב בתורה ואנכי הסתר אסתיר פני וגו' ומלאוהו לרות רבות וגו' שבסילוק ההשגחה מולאים העונות מקום לגבות מאנס ולהפרע מהאדם והוא מ"ש כאן כי הסתרת פניך ממנו וע"י ההסתרה ותמוגנו ביד עוננו · ושם כתבתי למעלה בפסוק בכל לרתם לא לר בידים בעלם וראשונה אלא בהסתרת פנים ע"ש :

ואין קורא בשמך מתעורר וגו' עיין רש"י ז"ל והרא"בע ז"ל וכן הרד"ק ודמהרי"א ז"ל ככר נזכר בפסוק פגעת את שש כי לפי שהזכיר למעלה שהדורות הראשונים בדרכיך יזכרוך עתה אין קורא בשמך והסבה לפי שאתה בכעס עמנו כי הסתרת פניך ממנו וגו' שזה גרם שלא נבוא אליך כעבד הזה שרבו נתכעס עמו שלא יבוא לסתר פניו כי דחהו בשתי ידיו עכ"ל · והנלע"ד כתבתיו מקושר בפסוק הקודם עיין עליו :

ועתה ה' אבינו אתה אנחנו וגו' עיין הרא"בע ז"ל והרד"ק ז"ל וכן מהרי"א ז"ל והוסיף דרך שני כי אתה ה' אבינו אתה כמו שהאב יתן הלורה בחומר שתתן האשה מהדם וזרעה והאב נותן הלורה כן גם אתה אבינו אתה שאנחנו החומר ואתה יולרנו נותן הלורה וגם החומר והלורה יחדיו בכל שלך כי מעשה ידך כולנו החומר והלורה ע"כ : ומהחכם השלם כמה"רר משה אלשיך ז"ל שמעתי נוטה לדברי מהרי"א ז"ל אבל באופן זולתו והוא כי ג' שותפין באדם אביו ואמו והב"ה כמשאחז"ל ואביו נותן חלקו ואמו נותנ' חלקו בו וז"ש אנחנו על אביו ואמו חלקנו החומר ז"ש אנחנו החומר אמנם אתה חלקך הנפש ז"ש ואתה יולרנו ר"ל נותן הלורה ולפי האמת כשתדקד' בחשבון תמלא שגם החומר שלך הוא והשותפות הנז' היא בהשאלה לא בעלם וראשונ' וזהו שהאדם הראשון אשר היה מעשה ידיך ויליר כפך כולנו נמשכנו ממנו ונשתלשלנו מחלציו ז"ש ומעשה ידך ר"ל אדה"ר שהיה מעש' ידך כולנו נמשכנו ממנו שיולאי חלציו אנחנו א"כ אל תקלוף וגו' כיון שהכל שלך : ולע"דן לדקדק לשון ועתה · והחלוקות כפולות אבינו אתה אנחנו החומר ואתה יולרנו ומעשה ידך כולנו · באחת מג' חלוקות אלו די · ונראה שאומרים ישראל בגלות מה שעבר לא יזכר עוד כמו ועתה ישראל מה ה' אלהיך שואל וגו' כלומר העבר מחול לך כיולא בזה או' ישראל אחר שנתמוגגו ביד עוננו מלד שלא חלקנו לך כבוד ככתוב אם אב אני איה כבודי ואם אדונים אני איה מוראי לו"א אף על פי שלשעבר לא חלקנו לך כבוד עתה נחדש מעשינו ועתה ה' אבינו אתה לבדך כאב מעתה ועד עולם וזהו לשון ועתה שאמר : או יאמר לפי שהשב בתשוב' מתחדש הוא כבריה חדשה כמ"ש לעם נולד כי עשה וז"ש ועתה ה' אבינו אתה אתה הולדתני בעת ועונה הזאת הולדה מחודשה וז"ש ועתה ואמר אבינו אתה מלד הנשמה שהיא חלק אלהי על דרך בנים אתם לה' אלהיכם אמנם מלד הגוף תחדש ג"כ כנשר נעורינו אנחנו החומר ואתה יולרנו וקודם ההתחדשות הזה אעפ"י שאין בנו שלימות וערך בנים אליך ואתה כאב עכ"ז חוסה עלינו כי מעשה ידך כולנו ר"ל בין בחומר ובלורה כיון שאין אנו שלימים בה מ"מ יש לנו להושע מפאת שמעש' ידך כולנו ע"ד כנאמר מעשה ידי טובעים בים ואתם אומרים שירה אפי' במלריים : או יאמר ועתה ה' ידענו כי רלית לזכות אותנו ושנהיה רוחניים שהרי קרבתנו לפני הר סיני ופסקה זוהמתינו ואתה אמרת אלהים אתם ובני עליון כולכם שיהי' היחס בינינו כאב ובנים קיימים לעול' ז"ש אבינו אתה ר"ל אתה היית רולה שיהי' ההתייחסות הזה בינינו שלא שמרנו דבריך ונזנחנו וחזרנו לעבירו' ולזוהמת חומרנו כמ"ש אכן כאדם תמותון כאדם שחטא תמותון ז"ש אנחנו החומר אנחנו גמרנו לעלמינו כן להיות כחומר ואתה יולרנו אבל אתה ה' ברחמיך היית חפץ להיות לנו במדרגת האב ושנהיה אנחנו כבנים וכיון שהבדתך אלינו היא במדריגה הזאת ואע"פ שלא זכינו להוליא חפלך אל הפועל כי תאותינו מנעו הטוב ממנו עכ"ז הרי מעשה ידך כולנו הקטנים והגדולים אם כן אל תקלוף גו' :

אל תקלוף ה' עיין הרא"בע ז"ל ומהרי"א ז"ל אל תקלוף ה' זמן יותר מרובה ממה שקלפת עד כה ואם תעשה כן לא תזכור עונותינו לעד ויש לך ג' סיבות לזה האחת הן הבט נא עמך כולנו שלא נתערבו עמנו אומות אחרות כי עמך אנחנו בני יעקב בחירך אנחנו כולנו מבלי ערבוב והסיבה השני' לזכות א"י כמ"ש והארץ אזכור ועל זה אמר ערי קדשך היו מדבר וגו' כי אמר ראשונ' בכלל ערי קדשך היו מדבר ופרט לפרט הערים היותר קדושות מהן באומרו ציון מדבר היתה ירושלם שממה והסיב' השלישית היא בעבור ב"ה כמ"ש בית קדשנו אשר הללוך אבותינו ששם היו מהללי' הלוים והכהנים עובדים ועל העזרות וההיכל אמר בית קדשנו ותפארתנו היה לשריפת אש ועל בית קדש הקדשים אמר וכל מחמדינו היה לחרבה שהודיע כאן הנביא שמעולם לא יבנה המקדש במקומו המכוון עד בא הישועה שאפי' שבאו גוים בנחלתו ופעם בנאוהו בני אדם ופעם בני ישמעאל הנה לא מלאם לבם ולא נתנם האלהים לבנותו במקומו הראשון ועל ג' הסיבות האלה אמר העל אלה תתאפק ה' : ולע"דן שאמר אל תקלוף כמ"ש חז"ל באיכה רבתי בפסו' כי אם מאס מאסתנו אם מאיסה היא לית סבר שהמואס חוזר והזהב אמנם בקלף לית סבר שאין תקוה ולזה יאמר כאן אל תקלוף ה' עד מאוד די במאיסה אבל אל תקלוף ה' עד מאד ולפי שחרבן ואבדן הארץ היה על ביטול התורה כמ"ש הנביא על מה אבדה הארץ ויאמר ה' על עזב' את תורתי והוא עון אח' מיוחד שהוא שאור שבעיסה לכל שאר העונות לז"א ואל לעד תזכור עון בלשון יחיד ולא אמר עונות כדלעיל ביד עוננו הן הבט נא עמך כולנו כדמהרי"א הנז' שלא נתערבנו באומו' ולא הסביבינו ובדבריו ז"ל אבין או' לשון הן הבט נא עמך כולנו לרמוז ש פסוק הן עם לבדד ישכון ובגוי' לא יתחשב ששם נאמר הן וכאן הן הבט ודורשי רשומות דרשה דרשו שם הן עם שעם ישראל כאותיו' ה"ן שאין להם התחברות בחשבון עם אותיות זולתן שהא"לף עם ט' עשרה בי"ת עם חי"ת עשרה גימ"ל עם זין עשרה דל"ת עם וי"ו עשרה נשארה הה"א באחדים בלי זיווג אות אליה וכן הנו"ן בעשירות יו"ד עם לד"י מאה כ"ף עם פ"א מאה למ"ד עם עי"ן מאה מ"ם עם סמ"ך מאה נשאר' נו"ן יחידה וזהו הן עם לבדד ישכון כאותיות ה"ן ומשם נלמ"ד במ"ש כאן הן הבט נא עמך כולנו בלי התחברות תערובת בינינו כאותיות ה"ן וזהו הן הבט נא ה"ן דייקא כמ"ש הן עם לבדד · או יאמר אל תקלוף וגו' הן הבט נא עמך כולנו ר"ל לפי שישראל יתחלקו בגלות לבינונים ולרשעי' על הרשעים אמר אל תקלוף ה' עד מאוד ועל הבינוניים אמ' ואל לעד תזכור עון בלשון יחיד כלו' אשר עון א' מהכרעת בנונים שלהם והיה רב חסד מטה כלפי חסד והכריעם לכף זכות זהו ואל לעד תזכור עון הן הבט נא אעפ"י שלא ראוי זה כראוי זה שאינו דומה הרשעי' לבנוניים עכ"ז הלד השוה שבהם שעמך כולנו ושמך נקרא עלינו · והנכון שאו' ואל לעד תזכור עון בלשון יחיד על עון העגל אשר יעד בו הכתוב וביום פקדי ופקדתי וגו' שאין לך פקידה שאין בה חלק מעון העגל וכמו שהרחיב בס"ד בסמוך בפ' העל אלה תתאפק ה' אין לשון אלה אלא אלה אלהי"ך ישראל :

ערי קדשך היו וגו' עיין הרא"בע ז"ל קרוב למהרי"א הנז"ל בפסוק הקודם והם מדבר שמש מהג' סבות שזכר : ולע"דן אמר ערי קדשך על ארצות א"י הודה ואח"כ אמר ציון מדבר היתה אמנם בירושלם הרבו השוכאים ולא די להם כמדבר אלא ירושלם שממה שהוא יותר ממדבר · ואעפ"י שהיה יכול לכללן ולו' ערי קדשך וציון וירושלם היו מדבר שמם עכ"ז פרטם כמתאונן ומקונן · והוא מזכיר באכינות כל חלק וחלק לבדו וכפי מדרגתו בקדושה כי י'קדושו'אן ולז"א ראשונה ערי קדשך היו מדבר על חלק ארצות א"י ויהודה ואח"כ אמר ציון מדבר היתה · ירושלם שממה בית קדשנו וגו' וכל מחמדינו :

בית קדשנו וגו' עיין הרד"ק ז"ל וכן הסכים מהרי"א ז"ל כנז"ל שאדום וישמעאל לא בנאוה במקום המיוחד בכוון : ולע"דן שהמקום של המקדש נבחר מעת הוסד העול' להיות שם טבור העולם ושם קשר העולם התחתון עם העליון ע"י הסולם המולב ארלה וראשו מגיע השמימה כמו שראה אבינו יעקב ע"ה שהוא התקשרות המלאות יחדיו ולז"א בית קדשנו שהוא מקודש מעת הוסדו ונוסף עוד שיוהו תפארתינו יען אשר הללוך אבותינו הקדושים שאין קורין אבות אלא לג' אברהם יצחק ויעקב ועליה' אמר אשר הללוך אבותינו שם עקד אברהם את יצחק וקבע שם תפילה שחרית ושם התפלל יצחק אבינו ע"ה לעת ערב כשילא לשוח בשדה ושם התפלל

אלה · שעשו המעשים הרעים האלה ולא הכירו בעצמם כי רע עשו הם מעלים עשן באפי : אש יוקדת · באפי כל היום עליהם ועל זרעם אחריהם · לפיכך ארבה הגלות לבניהם אחר כך : הנה כתובה החטאת הגדולה לא נמחת אלא הרי היא כתובה לפני לזכרה תמיד : לא אחשה · ולא אשקוט : כי אם שלמתי · עד אשר אשלם להם תשלום רעות אבותיהם המצטרף עם עונותם בגלות אבל העיקר הוא עונות אבותם שגדל : ושלמתי על חיקם · אף על פי שאני עתיד לשלם גמולם לבניהם אחריהם מעתה אשלם לעצמם שעשו הרעה וי"ת כן הא כתיבא קדמי וגו' : עונותיכם ועונות אבותיכם יחדו · כלומר הנצטרפו אלה עם אלה והאריכו אתכם בגלות : אשר קטרו · אותו המעשה הרע כפרו בי ועבדו ע"א והוא שאמר חרפוני · כי כשעבדו על הגבעות הנה חרפוני ובזוני וכפרו בי כי אני פועתי' שלא לעבוד ע"א כי העובד ע"א כופר בעיקר : ומדותי פעולתם ראשונה אל חיקם · תחלה אמדד להם עצמם פעולתם אל חיקם ואחר כך לבניהם · הראשון כתוב אל וקרי על חיקם וזה השני על וקרי אל חיקם : כה אמר ה' · אמ' כנגד בני הגלות לא תחשבו בעבור זה שאמרתי מן הגאולה כי אף על פי שאשלם לכם עון אבותיכם בהאריכי גלותכם בעונם עם עונותיכם לא אתום אתכם · אלא על כל פני' אוציא אתכם מן הגלות ואשיבכם אל ארצכם אשר שישלם ענשכם · והמשיל לאשכול ענבים שבשל להוציא ממנו התירוש · ואם יבא אדם להשחיתו יאמ' לו חברו אל תשחיתהו כי ברכה בו כי תירוש יש בו שהו' ברכה וטובה · ואף על פי שיש בו מרעני' וגגים שאין בהם ברכה בעבור התירוש שיש בו תשאירהו כן ישר' אף על פי שיש בהם חוטאים צדיקים יש בהם שהם ברכה לעולם ובעבור הצדיקים אין ראוי להשחיתו אלא כמו שיעשו באשכול שידרכו אותו ויוציאו ממנו התירוש וישליכו ממנו המרכנים והזגים כן יעשה אל בישראל יוציאם מהגלות בהגיע עתם ויצרפם בדרך · כמו שכתוב בנבואת יחזקאל וברותי מכם המורדים והפושעים בי וגו' וי"ת כן כדנן אמר ה' כמא דאשתכח וגומר : והוצאתי מיעקב זרע · פירוש זרע ברבה · כלומר זרע הראוי ליעקב · וכלל בכלל יעקב עשרת השבטים : ומיהודה · כלל בו בנימן · כי מלכות אחד היו וגלו כאחד · וזכר שתי הגליות שלא יתיאשו אפילו עשרת השבטים שלא שבו מהגלו בראשונה מבטיח אותם שישובו עוד לארצם וירשוה · ואמר הרי ר"ל הר ציון והר הבית שהוא בחלק יהודה : והיה השרון לנוה צאן · כמו שהיה · כי השרון מקום מרעה · וכן כתוב ועל הבקר הרעים בשרון : ועמק עכור לרבץ בקר · וכן העמקים ירבצו בהם הבקר וירעו בהם כמו שהיו ויותר טוב כי ירבצו בטח ולא יפחדו מאויב והעמקים מקום מרעה גם כן · ומה שזכר עמק עכור לפי שהיה לו שם גנאי מתחילה · אמר עוד לא יזכר אותו השם כי רבץ בקר יקראו עמק ברכה · וכן אמר הושע ואת עמק עכור לפתח תקוה · ולמי תהיה כל זאת הברכה לעמי אשר דרשוני לא לאשר עזבוני · לפיכך אמר אחריו : ואתם עוזבי השם · אמר כנגד אנשי הדור שהיו עובדים עבודת אלילים והם יכלו ברשעתם הם ובניהם ולא יראו בטובת ישראל לעתיד לבא · כמו שאמר ורבים מישני אדמת עפר יקיצו רבים ולא כלם אלא הצדיקים : השכחים · שם התאר · אמר הם השוכחים הר קדשי שהוא בית המקדש מלהקריב עליו קרבן : העורכים לגד שלחן · גד פירושו מזל · כלומר מקריבים למזל מן המזלות : ואמר רבי משה הכהן שהוא כוכב צדק כי כן יקרא בלשון ערבי : והממלאים למני ממסך · וכן ממלאים · כלומר משלימים ממסך ככבי לכת : ומניתי · לשון נופל על הלשון · והוא דרך צחות · כמו גד גדוד יגודנו · דן ידין עמו · ועקרון תעקר · ולפי שאמר למני אמר ומניתי · אתם עובדים למנין הככבים ואני אמנה אתכם לחרב ולא יחסר אחד · וכן אמר אחריו כלכם לטבח תכרעו יען · ובאשר לא חפצתי · זה היה מרד להכעיס שבחרתם באשר לא חפצתי : לכן כה אמר ה' · מה שאמר למעלה מזה הוא כנגד אותו הדור שהיה הנביא בו כמו שפירשנו שהיו עובדים עבודת אלילים · ואם כנגדם אמר זאת הפרשה גם כן לא יתכן זה כי כלם גלו כשגלו צדיקים ורשעים · גם מהצדיקים מתו בחרב כמו שכתוב נתנו את נבלת עבדיך מאכל לעוף השמים בשר חסידיך לחיתו ארץ · אלא מה שאמר ומניתי אתכם לחרב על הרשעים גמורים המכעיסים האל בעבודת אלילים אמר שלא נשאר אחד מהם שלא מת בחרב אבל האחרים גלו הצדיקים ושאינם צדיקים גמורים · ואף על פי שמתו מן הצדיקים אל תמוה ואין עול ידע מה שעשה אין להרהר אחריו · ואם נאמר כי זאת הפרשה כנגד עולי הגולה כמו שכתוב שיצרפם בעלותם מהגלות אינו דנק במה שכתוב למעלה · ועוד שאמר ואתם תרעבו ולא אמר ואתם אלא לאותם שזכר · על כן הנכון בעיני כי אלה הפסוקים כאמרו דרך משל על שכר העולם הבא אמר מתחלה ענשם בעולם הזה ומניתי אתכם לחרב · ועתה אמר ענשם לעולם הבא · ואמר הנה עבדי יאכלו · ר"ל תשיג נפשם המשכלת בחכמה העליונה בידיעת האל · והשגה הזאת תענוג הנפש כמו שהאכילה והשתיה תענוג הגוף · וכן נאמר גם כן דרך משל הוי כל צמא לכו למים ואמ' לכו שברו ואכלו ואמר שמעו אלי ואכלו טוב · כל זה משל לחכמה · וכתוב לא רעב ללחם ולא צמא למים כי אם לשמוע דבר השם · וכן צמא' נפשי לאלהים · וכן בספר משלי הרבה כזה · ורבותינו ז"ל משלו גם כן שכר העולם הבא וענשו בזה הענין והביאו ג"כ אלה הפסוקי' לראיה · אמרו תנן התם ר' אליעז' אומ' שוב יום אחד לפני מיתתך אמרו לו תלמידיו וכי אדם יודע באיזו יום ימות אמר להם כל שכן ישוב היו' שמא ימות למח' ונמצא כל ימיו בתשובה : ואף

ה׳ קְדַשְׁתִּיךָ אֵלֶּה עָשָׁן בְּאַפִּי אֵשׁ יֹקֶדֶת כָּל־הַיּוֹם׃
ו׳ הִנֵּה כְתוּבָה לְפָנָי לֹא אֶחֱשֶׁה כִּי אִם־שִׁלַּמְתִּי וְשִׁלַּמְתִּי עַל־חֵיקָם׃
ז׳ עֲוֺנֹתֵיכֶם וַעֲוֺנֹת אֲבוֹתֵיכֶם יַחְדָּו אָמַר יְהוָה אֲשֶׁר קִטְּרוּ עַל־הֶהָרִים וְעַל־הַגְּבָעוֹת חֵרְפוּנִי וּמַדֹּתִי פְעֻלָּתָם רִאשֹׁנָה עַל־חֵיקָם׃
ח׳ כֹּה ׀ אָמַר יְהוָה כַּאֲשֶׁר יִמָּצֵא הַתִּירוֹשׁ בָּאֶשְׁכּוֹל וְאָמַר אַל־תַּשְׁחִיתֵהוּ כִּי בְרָכָה בּוֹ כֵּן אֶעֱשֶׂה לְמַעַן עֲבָדַי לְבִלְתִּי הַשְׁחִית הַכֹּל׃
ט׳ וְהוֹצֵאתִי מִיַּעֲקֹב זֶרַע וּמִיהוּדָה יוֹרֵשׁ הָרָי וִירֵשׁוּהָ בְחִירַי וַעֲבָדַי יִשְׁכְּנוּ־שָׁמָּה׃
י׳ וְהָיָה הַשָּׁרוֹן לִנְוֵה־צֹאן וְעֵמֶק עָכוֹר לְרֵבֶץ בָּקָר לְעַמִּי אֲשֶׁר דְּרָשׁוּנִי׃
יא׳ וְאַתֶּם עֹזְבֵי יְהוָה הַשְּׁכֵחִים אֶת־הַר קָדְשִׁי הָעֹרְכִים לַגַּד שֻׁלְחָן וְהַמְמַלְאִים לַמְנִי מִמְסָךְ׃
יב׳ וּמָנִיתִי אֶתְכֶם לַחֶרֶב וְכֻלְּכֶם לַטֶּבַח תִּכְרָעוּ יַעַן קָרָאתִי וְלֹא עֲנִיתֶם דִּבַּרְתִּי וְלֹא שְׁמַעְתֶּם וַתַּעֲשׂוּ הָרַע בְּעֵינַי וּבַאֲשֶׁר לֹא־חָפַצְתִּי בְּחַרְתֶּם׃
יג׳ לָכֵן כֹּה־אָמַר ׀ אֲדֹנָי יְהוִה הִנֵּה עֲבָדַי ׀ יֹאכֵלוּ וְאַתֶּם תִּרְעָבוּ הִנֵּה עֲבָדַי יִשְׁתּוּ וְאַתֶּם תִּצְמָאוּ

דְּבֵינָא מִינָךְ אִילֵין רוּגְזֵיהוֹן כִּתְנְנָא קֳדָמַי פּוּרְעֲנוּתְהוֹן בְּגֵיהִנָּם דְּאֶשָּׁתָא דָּלְקָא בָהּ כָּל יוֹמָא׃ הָא כְתִיבָא קֳדָמַי לָא אֶתֵּין לְהוֹן אַרְכָּא בְּחַיַּיָּא אֱלָהֵין אֲשַׁלֵּם לְהוֹן פּוּרְעֲנוּת חוֹבֵיהוֹן וְאִמְסוֹר לְמוֹתָא תִנְיָנָא יַת גְּוִיַּתְהוֹן׃ חוֹבֵיכוֹן וְחוֹבֵי אֲבָהָתְכוֹן גְּלַן קֳדָמַי כַּחֲדָא אָמַר יְיָ דְּאַסִּיקוּ בוּסְמִין עַל טוּרַיָּא וְעַל רָמָתָא חַסִּידוּ קֳדָמַי וְאֶתֵּין אֲגַר עוֹבָדֵיהוֹן בְּקַדְמֵיתָא עַל חֵינְהוֹן׃ כִּדְנַן אֲמַר יְיָ כְּמָה דְאִשְׁתְּכַח נַח זַכָּאי בְּדָרָא דְטוֹפָנָא וַאֲמָרִית דְּלָא לְחַבָּלוּתֵיהּ בְּדִיל לְקַיָּמָא עָלְמָא מִינֵּיהּ כֵּן אַעְבֵיד בְּדִיל עַבְדֵּי צַדִּיקַיָּא בְּדִיל דְּלָא לְחַבָּלָא כֹלָּא׃ וְאַפֵּיק מִיַּעֲקֹב זַרְעָא וּמִיהוּדָה יָרִית טוּרַי וְיַחְסְנוּנַהּ בְּחִירַי וְעַבְדֵּי צַדִּיקַיָּא יִשְׁרוּן תַּמָּן׃ וִיהֵי שָׁרוֹנָא לְבֵית מַשְׁרֵי עֶדְרִין דְּעָאן וּמֵישַׁר עָכוֹר לְבֵית אַרְבָּעָה בַּקְרָן דְּתוֹרִין לְעַמִּי דְּתָבוּ לְפוּלְחָנִי׃ וְאַתּוּן בֵּית יִשְׂרָאֵל שְׁבַקְתּוּן פּוּלְחָנָא דַיְיָ אִתְנְשֵׁיתוּן יַת פּוּלְחַן טוּרָא דְקֻדְשִׁי דִּמְסַדְּרִין לְטַעֲוַן פָּתוֹרִין וּמְמַזְגִין לְדַחֲלַתְהוֹן אַנְגִּין׃ וְאֶמְסַר יַתְהוֹן לְחַרְבָּא וְכֻלְכוֹן לְקַטָּלָא תִּתְמַסְרוּן חֲלָף דִּשְׁלָחִית נְבִיַּי וְלָא תַבְתּוּן אִתְנַבִּיאוּ וְלָא קַבֵּילְתּוּן וַעֲבַדְתּוּן דְּבִישׁ קֳדָמַי וּבִדְלָא צְבֵינָא אִתְרְעֵיתוּן׃ בְּכֵן כִּדְנַן אָמַר יְיָ אֱלֹהִים הָא עַבְדֵּי צַדִּיקַיָּא יֵיכְלוּן וְאַתּוּן רַשִּׁיעַיָּא תִכְפְּנוּן הָא עַבְדֵּי צַדִּיקַיָּא יִשְׁתּוּן וְאַתּוּן רַשִּׁיעַיָּא תִיצְחוּן

ראשנה י' בקריא' וסימ' נמסר במלכים א' סימן י"ה : וירשוה ד' בקריא' וסימ' וירשוה קאת וקפוד וינשוף וערב ישכנו בה · וירשוה בחירי ועבדי · והשיבותים אל הארץ דירמיה · ויבנה ערי יהודה דתהילים :

רשי

כי קדשתיך · כי קדשתי ונטהרתי יותר ממך כן תירגם יונתן : אלה · התועבות אשר עשו הם לעשן חימה באפי : הנה · כתובה · חטאתם לפני וגזר כגזר דינם ונחתם : עונותיכם · ושל אבותיכ' יחדו אשלם לכם : כאשר ימצא התירוש באשכול · תירגם יונתן כמה דאשתכח נח זכו בדרא דטופנא : התירוש · זה נח שהיה מתוק כאשכול בדור המשוכל ויש לפתור כמשמעו : למען עבדי · למען כל צדיק וצדיק הנמצא בם : ועמק עכור · כמשמעו : השרון · שם מחוז שהיה בארץ ישראל : עוזבי יי' · רשעי ישראל שהחזיקו בע"א ומתו ברשעם : העורכים לגד · שם ע"א העשויה על שם המזל ובלשון משנה יש גד גדי וסיכוך לו : למני · למנין חשבון הכהנים אתם ממלאין מנבות מזג יין : ממסך · יין מזוג במים כמשפטו כמו למקור ממסך מסכה יינה ויש פותרים למני לע"א שמכינים עליכם אבל ומניתי אתכם שלא נקוד ומניתי דגש יורה שהוא לשון מנין : עבדי · הצדיקים : ואתם · הפושעים בי : שמגם

אבן עזרא

כי קדשתיך · פעל עומד כמו בני יגאלוני וכן הוא כי קדשתי ממך אני קדוש ממך : אלה · שמו עשן באפי : הנה · זאת הרעה שעשו כתוב' היא לפני ולא שכחתיה : עונותיכם · והנה אתם הוספתם עונות על עונות אבותיכ' וטעם ראשונה שהלכו בגלות אבותיכם בעבור עבודה זרה : כה · אף על פי כן יהיה בימי הגם כאשר ימצ' התירוש באשכול לאמר אדם לחברו אל תשחיתהו כי ברכה בו כן אעשה למען עבדי הם צדיקי ישר' בגלות לבלתי השחית הכל : והוצאתי · שיצאו מגלותו והם הצדיקים והעד שאמר בחירי : והיה · עמק עכור סביב ירושלם וכתב את עמק עכור לפת' תקוה ורבי' אמרו כטע' עוכר ישר' ואין צורך : אשר דרשוני · כי יזכור אשר דרשו זולתו : ואתם השכחים · שם תאר על משקל יראים : לגד · גחד השמים ויאמר רבי משה הכהן כי לגד הוא כוכב צדק שירה על כל דבר טוב כי כן לשון קדר ואמר כי אין כמוהו בהגד : למני · יש אומרים לצורך הגלגל שבלעה ובורה יש לה מניין ידוע מכוכבים ור' משה הכהן אמר שהוא שם כוכב : ממסך · מגזר' מסכה יינה : ומניתי · דרך צחות בלשון הקודש לאמר גד גדוד יגודנו דן ידין עמו ובעבור שאמר למני אמר אחריו ומניתי ממספר כמו ע"י מונה : לכן · עבדי · הם השבים אל ציון : ואתם · אשר ישארו שלא עבדו השם ישארו ברעתם :
תיילילו

אורים ותומים

כה אמר ה' כאשר ימצא התירוש כאן ביאר בפירוש שרוב עם וגם בגלותי עלמים יקראים פשי"ת כשיותם כשלי' לפרי לקיים הצדיקים כאנשי אדום על אותם הצדיקים אשר בפי אברהם ואמשי כינוס ג"כ ולירמיה נאמר על סם אבדה הארץ והמשיל זה אל האשכול אשר ירחמו עליו לשיותו מסם תירוש כשלא כו כן אעשה למען עבדי לבלתי השחית הכל וזהו והוצאתי מיעקב זרע :

מנחה גדולה

כה אמר ה' כאשר וגו' אמר הנה אם אביט אל מעשיכם היית אכלה אתכם אך צופה אני יוכם יצא זרע כשר גם שלא יהיו כל הזרע צדיקי' יהיו קצת מהם · והנה במשל האשכול יקראני עמכם והוא כי למה שהיין בוגד ויצא איש לומר אשחיתהו לגמרי טרם יצא ממנו יין המאכל בני אדם כי הרבה יין עושה ומשיב לו חבירו ואמ' אל תשחיתהו כי ברכה בו כלומר אם לדי' שתו מן היין וישכרו ויעשו רעה הלא ברכה בו שקצת ממנו יברכו עליו לדבר מצוה ולמה תשחית הכל וזהו כאשר ימצא התירוש באשכול שהוא עודנו באשכול טרם נאתו לבנוד שהיה מקום להשחית טרם יקלקל ואמ' אל תשחיתהו כי ברכה בו כן אעשה שאציל האשכול על שממנו יצא קצת שיהיה ברכ' בו וזהו למען עבדי הם הצדיקי' שעתידים לצאת מהם לבלתי השחי' הכל אך אתם השאר עוזבי ה' וגו' אחרי הוציאי האוכל אחריב הפסולות העורכים לגד וגו' ולא אעשה עיקר על עונות ראשונים כי תאמרו כי יגרכם הטעכם אך יען קראתי שתשובו אלי ולא עניתם שבתי פיית ודברתי בלשון קושי במשמעות לשון לדבור ולא שמעתם וגם כי הייתם יותר מסתתרים מעיני האדם ולא מעיני כי הייתם נשמרים פן יראה אתכם אדם ולא אומרים כן ירואני העיקר וזהו ותעשו הרע בעיני שהוא בעיני הרואה מה שבתוב' ולא הרע בעיני בשר ודם ובאשר חפצתי בחרתם שהוא כי אחרי כן התפקרתם על שלא להכאתכם בחרת' לתאכון כי אם להכעים לעשות את אשר לא בחרתי ולא חפצתי וזהו ובאשר לא חפצתי בחרתם לכן יהיה לכם גהינם בעה"ז ובעה"ב בעה"ז כי תכוו מטובתם של צדיקים וגם בכל דבר יתהפך כי הטובה הבאה עליהם תבא עליכם נזה שכנגדה שהוא כי תראו את עבדי יאכלו ותכוו מטובתם וגם מרעב שיהיה לכם כי עבדי יאכלו ואתם תרעבו וגו' ואח"כ תמותו והנחתם שמכם וגו' והוא כי הנה גם הזוהר הודיעונו כי הרשעים בגהינם שוכחים את שמם וז"ש אל הרשעים הנה במיתתכם לא ישאר שמכם אתכם כ"א והנחתם אותו בעה"ז לשבועה לבחירי שנשבעי שכה יעשה ה' וכה יוסיף וגו' : והוצאתי מיעקב זרע אמר שכמו שהיוצא מהאשכול לברכה הוא היין הנפלט מהפסולות כך היה יעקב מבחר האבות שלא נמצא פסול בזרעו לא כאברהם ויצחק וע"כ והוצאתי מיעקב זרע ישראל כדי שיהיו הם היין המובחר היוצא מהאשכול וכשם שכל כונת נטיעת עץ הגפן להוציא אשכול הוא בשביל היין היוצא ממנו כך היה עיקר בריאת העולם ומעשה האבות הכל לכוונת ישראל שיהיה שיצאו לעולם כי הם אמה גפן ה' כד"א גפן ממצרים תסיע וא"כ איך אשחית כשלתי אשר ברכתי בו פי' ברכתיהו והרביתיהו והבטחתיהו לבלתי אשחיתו ולא אעשה כלה · ומ"מ לא יהיה עלם הברכה שבישראל נכרת ומפורסמת ונגלויה בין העמים עד שיצא מיהודה יורש הרי הוא המלך המשיח אשר יצא מיהודה וירשוה בחירי הם הנבחרים והנשארים בעת ההיא מהרשעי' אשר אכלה אתוכם באופן שישארו המובחרים מה' וירשוה בחירי · ואמר לשון ירושה כי ידועה מה שא"ז על פסוק בארצם משנה יירשו שהצדיק יורש חלק הרשע וז"ש אע"פ שרבי' רעבו ולא יגיע להם חלק מהטוב העתיד מ"מ לא יוגרע דבר מכלל הנשארים כי וירשוה בחירי שיגדיל חלקם עד למעלה מאלה בלי מצרים :

ויפקד ויפגע במקום ויצק עליו שמן במלכה כמלאה שהוא בית קדשנו ותפארתינו מלך אשר הללוך בו אבותינו וכל מחמדינו לחרבה אמרו על בתי מדרשות המצויינים בהלכה ובתורה הנחמדים מזהב ומפז רב ו"ש וכל מחמדינו היה לחרבה כמו שדרשו חז"ל בפסוק ואת כל בית הגדול שרף באש זה מדרשו של ר"שב"ג הרי שהזכירו בחרבנה שאחרון אחרון חביב לפניו ית' יותר שמ"ש ואת בית המלך פי' גם ה דא מלכה עילאה עלמא סתימה :

העל אלה וגו' עיין רש"י ז"ל והרד"ק ז"ל וכן מהרי"א ז"ל העל אלה עמך וא"י והמקדש תתאפק ה' תחשה ותשתוק כאילו אינך שומע לצעקתינו ותעננו בגלות עד מאד ע"כ :

ולע"דן שאמר שאעפ"י שאכתנו בסיבת עונותינו כתחייבנו העינוי עכ"ז אין לו לחשו' ולהתאפק על אלה הלא הם ערי קדשך וגו' בית קדשינו וגו' · ובדרך דרש נאמר העל אלה אלהי"ך ישראל עון העגל שאין לך דור ודור שאין בו פקודה מעון העגל כמ"ש חז"ל בפסוק וביום פקדי ופקדתי וגו' ז"ש העל עון אלה אלהי"ך יחייב שתתאפק ה' בעל הרחמים ותחשה מהמון רחמיך כדי לענות אותנו עד מאד ושיוע לזה מ"ש למעלה ואל לעד תזכור עון בלשון יחיד שהוא על עון העגל כפרישית שהוא אשר המתנו ע"י ע"א אשר הוסיפו לחטוא חזר וניעור עון העגל :

נדרשתי ללא שאלו נמצאתי ללא בקשוני אמר רב הונא משל למה"ד לשיירה שהיתה מהלכת בדרך וחשכה לה באה לה אצל הבורגן א"ל הבורגני הכנס לך לבורגן מפני חיה רעה ומפני הלסטין א"ל אין דרכו של שיירה להכנס לבורגן כיון שהלך בא עליו אישון לילה ואפילה חזר ובא לו אצל הבורגני והיה צועק ומבקש שיפתח לו א"ל הבורגני אין דרכו של בורגני לפתוח בלילה ולקבל אדם בשעה זו אני בקשתי להכניסך ולא רצית עכשיו איני יכול לפתוח לך כך אמר הב"ה לישראל שובו בנים שובבים דרשו ה' בהמצאו ולא היה אחד מהם מבקש לשוב עד שנמסר למלכיות שנמשלו לחיות התחילו צועקים למה ה' תעמוד ברחוק ע"כלה : ולע"דן לדקדק המשל בזה למה והוא בלתי צודק בחלק האחרון שאו' כיון שהלך בא עליו אישון לילה ואפילה וגומר והיה צועק וגומר כי בנמשל לא זכור צעקה והיינו יכונים לומר שכוונת חז"ל לתקן כפל נדרשתי ללא שאלו נמצאתי ללא בקשוני והמילות סובות מדרישה לשאילה ומשאלה לבקשה ועוד דקדוק דק שבתחילה אמר שאלו סתם ואח"כ אמר בקשוני בכנוי ולזה עשו המשל כי לפי' ז"ל נדרשתי ללא שאלו היינו שהב"ה בקש ונדרש לישראל שישובו בתשובה ואעפ"י שהם לא שאלו ואח"כ כשגרמו עונותיה' והפכר מלשוב למנוע מהם דרכי התשוב' ונמסרו ביד החיו' שהם אח"כ נמצאתי לא להשי' להם אלא הרי הוא כאילו לא בקשוני כמשל הבורגני שבקש הוא השייר' להכנס ולא רצה לקבל' בשעה הבורגני לאותם המבקשים להכנס אבל לא שוה להם כלום והרי הוא כאילו לא בקשוני והנכון הוא שחז"ל רצו להודיענו כוונת הפסוקים האלה לקשרם עם הקודם לפי שבפסוקי' הקודמי' מתחננים ישראל בגלות הדומה ללילה ואומרי' ועתה ה' אבינו אתה וגומר ומתפללים ואומרי' אל תקצוף ה' וגו' והקדוש ברוך הוא משיב להם הלא מקדם נדרשתי ללא שאלו ונמצאתי ללא בקשוני ואמר ולא רצו להכנס כמשל הבורגני לכך עתה שאתם מתחננים ואומרי' ועתה ה' אבינו אתה וגומר כנ"ל בפסוקים מכל עול הגלות הדומה ללילה לא אקבל תפלתכם עד שתבא הלילה ויבוא אור היום הקרוב לגאולה וזהו אומרו כיון שנמסרו ביד המלכיות שנמשלו לחיות התחילו צועקים למה ה' תעמוד ברחוק שזה דומה לענין הפסוקים של ועתה ה' אבינו אתה הכתוב האומר וגומר זה שאמר נדרשתי ללא שאלו בעוד היום קודם בא גלות הדומה ללילה וכן נמצאתי להשיב על כל מ"ש הבט משמים וגומר כי אתה וגומר למה וגומר ועתה ה' אבינו וגומר עינינו בעת זו כי למה תקצוף וגומר בטענת העל אלה תתאפק ה' ואף על פי שלא שאלו בעוד היום קודם הגלות ולא בקשוני נדרשתי לומר כבר אמרתי לכם הנני הנני אל גוי לא קורא בשמי לקבל אתכם בתשו' וזהו שפירשתי ידי כל היום דהיינו קודם בא לילה מהגליות אך עתה אין תקומה כי היא כתיבה לפני ונגזרה גזרה לא אחשה כי אם שלמתי לישראל תחלה ואחר כך ושלמתי על חיקם וזה שאמר פרשתי ידי כל היום וגומר קוד' בא הלילה ועתה שבאה הלילה שהוא הגלות אין לכם תועלת עד בא עתה ואני' בעתה אחישנה וכוון במשל במ"ש כיון שהלך בא עליו אישון לילה וגו' להודיע שהבורגני הזה חסיד ומתחסד עם העוברים שהמתין בהפליגו עם השיירה עד הלילה שהרי כשהלך מיד בא עליו אישון לילה להודיע בנמשל שבסוד עלי אהלי ישראל היה מאיר להם בהלו נרו עלי ראשם אמנם כיון שהלך מהם מיד בא להם חושך ואפילת הגלות ועשה משל השיירה ולא עשה המשל ביחיד להודיע סנרתם של ישראל במה שהקשו ערפם שהיה מלך אותם רבים שמשבו שבן אל כביר לא ימאס ואפילו רשעים וזה כוון בהמשילו בשיירה שלהיותה שיירה אין דרכה ליכנס לבורגן כי אין דרך ליכנס לבורגן אלא יחיד לא שיירה ובנמשל יחיד צריך לשוב אבל רבים לא ימאסם האל ואפילו שלא ישובו: עוד לא"ל שם בילקוט ד"א נדרשתי ללא שאלו זו רחב הזונה נמצאתי ללא בקשוני זו רות המואביה עד כאן · כוונו ליישב הכפל גם שהפסוק הזה כולו מיותר כי די שיאמר פרשתי ידי וגו' לכן פירשו שהפסוק הזה מדבר באומות ברחב ורות ואמר נדרשתי ללא שאלו זו רחב ששאלה והחייתם את אבי ואת אמי וגומר והצלתם את נפשותינו ממות שהוא חיי הנפש ואף על פי שאביה ואמה וקרובה לא שאלו בפיהם כי רחב היא ששאלה בעדם להציל נפשם ממות כפשוט שעל חיי הגוף כבר אמר והחייתם וגו' ובזה אמר נדרשתי ללא שאלו זו רחב כי אביה ואמה לא שאלו ועכ"ז הסכים הקדוש ברוך הוא עמה ככתוב בסוף הענין ואת רחב הזונה וגו' החיה יהושע זהו לחיי הגוף ותשב בקרב ישראל מובלעת בקרבם כאחד מישראל זהו כנגד חיי הנפש כיון שישמרו התורה ומובלעים בקרב ישראל ובזה מדוקדק מ"ש ללא שאלו ולא אמר ללא שאלוני כי מאמר ללא שאלו סובל ומשליט שלא שאלו כלל וזה צודק ברחב שאביה ואמה לא שאלו כלל אמנ' נמצאתי ללא בקשוני זו רות המואבי' שרות אמרה אל נעמי אל תפגעי בי לעזבך לשוב מאחריך עמך עמי ואלהיך אלהי שהרי בקשה האלה אבל לא בקשה אותו מהשם יתברך עצמו אבל בקשה אותו על ידי אמצעי היא נעמי ויש לטועה שיאמר שאהבת נעמי ולבקשה את נעמי אמרה כך כמו שמורה פשט הפסוק שאומר אל תפגעי בי לעזבך לשוב מאחריך זה שאמר נמצאתי ללא בקשוני שלי פנים בפנים לא בקשוני אבל סוף סוף קצת בקשה היה בדבר וסוף הכתוב דבר כנגד שניהם במ"ש הנני הנני כנגד רחב אמר הנני כנגד רות המואביה אמר הנני שני כי יחד שני הגוים האלה היה גוי אשר לא קורא בשמי כי יריחו היו מחורמים והיה לא יחיה מהם והמואבים לא קורא בשמי שהרי לא יבא עמוני ומואבי בקהל השם יתברך ואם אפילו באומות: כאלה המובדלות נדרשתי כ"ש לישראל שפירשתי ידי כל היום עם היות העם המכעיסים אותי על פני ובזה נתיישבו הכתובים האלה על נכון בדברי חז"ל ובסמוך בתוך דברי הרא"בע ז"ל דעת רבי משה הכהן שהפסוק הזה באומות העולם מדבר מחברא הכפל · אבל בדמ"ז ל נתיישבו כל הדקדוקים הנ"ל: ועיין רש"י ז"ל והרא"בע ז"ל והר"דק ומהרי"א ז"ל פי' על פי' פירושו בתלונת פגעת את שש ועושה צדק וגומר שבגלות מצרים גאלם עם היותם בלתי כדאי' ראויים ועתה בגלות הזה גם כי אזעק ואשוע שתם תפילתי לזה משיב השם יתברך על ידי הנבי' ואומר הן אמת שלשעבר נדרשתי ללא שאלו ואמרתי הנני הנני אל גוי לא קורא בשמי משתי בחינ' האחת שעדיין לא היו נכנסים תחת עול אלהותי עד מתן תורה וזהו לא קורא בשמי והשנית כי לא קורא בשמי כי הללו עובדי אלילים והגלו עובדי אלילים גו' ואם לשעבר עשיתי כן גם עתה פירשתי ידי כל היום בהיות ישראל בארץ והם לא שמעו ולא הטו אזנם כלל שאו עם סורר ומורה ומה נעי' ידי על ענין הנבואות מלשון הייתה עלי יד ה' שהיה שולח השכם ושלוח ביד עבדיו הנביאים ע"כ ונכונים הם בפסוקים שיהיה תשובת הש"ית אל מ"ש ואין מתעורר להחזיק בך כי הסתרת פניך ממנו וגו' שתלו האשמה והקולר על הש"ית חלילה כי הוא הסתיר פניו ולזה מתכלל ע"י הנביא ואומר חלילה לי כי אני הוא אשר נדרשתי לישראל במצרים עם היותם גוי לא קורא בשמי עדיין כמו שפירש' אבל לפרש פסוק פגעת את שש וגומר על גלות מצרים וזה הפסוק יהיה תשובת ה' עליו זה לא נר' בעיני כמו שכתבתי במקומו בפסוק פגעת את שש שאין פשוטו של מקרא כדברי' מהרי"א ז"ל מחילה מכבודו אלא כמו שפי' בשם המפרשים: ולע"דן שהוא תשובה על התרעומת שאמרו למעלה ובכלל דבריהם אמרו פגעת את שש וגו' ואמרו כי הסתרת פניך ממנו וגומר כי חלילה חלילה לשם יתברך מזה שהרי לשעבר נדרשתי ללא שאלו"ר"ל בענין המן כמ"ש חז"ל לא"ד בפסוק לא חסרת דבר דרשו מלשון דבור שאפילו דבור לא הוצרכת לחסר אלא במחשבה לבד שהיי' מתאוה איזה דבר מיד היה מתהפך טעם המן לאותו הדבר וזה שאמר נדרשתי לכם לישראל אפילו לדברים שלא שאלו זהו לענין הצלאותיהם בדרכיהם וספוקם וגם כן נמצאתי להם על דרך דרשו ה' בהמצאו נמצאתי להם ואף על פי שהם לא בקשוני ובזה מדוקדק אומרו בקשוני שלא אמר ללא בקשוהו זה במתן תורה כמו שאמרו חז"ל שישנו להם ועלה השחר והם ישנים ואין מקיץ ולזה בא עליהם בקולות לעוררם משנתם וזה נמצאתי ללא בקשוני ואמרתי הנני הנני במילות כפולות בהרדפת הלשון כאילו הם היו קורין בשמי קריאה אחר קריאה שהקורא את חבירו בהרדפה ישיב לו הנני הנני כדי שלא יצטער בקריאה ומשכיה דאמימר הנז' בדמ"ז ל שהיה משיב לאביו אתינא אתינא כדי שלא יצטער בקריאתו זה שאמר אמרתי הנני הנני מאמר כפול אל גוי לא קורא בשמי שכל זהו לשעבר ועתה פרשתי ידי כל היום לקבל תשובתם אם כן לא עלי תלונתם כי אם על עצמם וזדון לבם כמו שיבוא ובזה מובן שלא אמר שאלוני כמו שאמר בקשוני וכפל הענינים:

פרשתי ידי כל היום וגומר עיין רש"י ז"ל והרא"בע ז"ל וכו' הר"דק ז"ל ודברי המתרגם פירשתי ידי על הנביאים קרוב הדבר שמפרש ידי לשון נבואה כמו היתה עלי יד ה' כנ"ל ז"ל במהרי"א ז"ל כמ"ש פרשתי ידי ובמ"ש הדרך לא טוב פי' מהרי"א כי יש שני מנהיגים באדם האחד השכל והשני הדמיון ועל הדמיון אמר הדרך לא טוב והו' מה שפי' באות אחר מחשבותיה' ודמיונותיה' ע"כ: ולע"דן לפי שקבלת התשובה נמשכה לימין שימינו פשוטה לקבל שבים לז"א פרשתי ידי שתיהן ימין ושמאל להודיע תשוקתו ית' בתשובה ולהיות התשובה כמשלת לים שהיא לעולם כמו שאח"זל בפסוק מבטח כל קצוי ארץ וים רחוקי' שפי' כים אתה לרחוקים שהים אינו כמקוה שפעמי' פתוח ופעמים נעול אבל ים לעול' פתוח זה שאמ' פרשתי ידי כל היו' בכל עת ובזמנה שערי התשו' לא ננעלו · ואמר שהיה מרוע תכונתם שהם עם סורר ומורה ועכ"ז דרכם הרע לא היה במחשבותיה' רע ומר אבל אחר מחשבותיה' דרכם הדרך לא טוב שהי' שלילת הטוב בלבד אבל לא היה בעיני ה' רע בהחלט זה שאמר ההולכים הדרך לא טוב אחר מחשבותיהם שהיה רעתם כפולה שהם סוררים וחושבי' שאינו זה מהמרי כי אם דבר מועט או אם שהיו אדוקי' ברע שתכף וסמוך של מחשבותיה' הרעות היו מצרפין אות' למעשה ללכ' בדרך לא טוב אחר מחשבותיהם ואחר הוא סמוך כמ"ש חז"ל אחר סמוך ואחרי מופלג :

העם המכעיסים גו' פ' הזהב א"ר יוחנן ג' אין הפרגוד ננעל בפניה' ואלו הם אונאה וגזל וע"א אונאה דכתיב ובידו אנך גזל דכתיב חמס ושוד ישמע בה על פני תמיד ע"א דכתיב העם המכעיסי' אותי על פני תמיד עכ"ל פי' על פני תמיד מהיות תמיד גלוי לפניו שאינו מסתיר פניו להאריך אפו על דרך הסתר פניך מחטאי אבל ע"א על פני תמיד ועיין רש"י ז"ל והרא"בע ז"ל והר"דק ז"ל וכן מהרי"א ז"ל: ולע"דן לדקדק יתור אומרו העם המכעיסי' שתיבת העם מיותר שכבר זכר של עם סורר וגומר ועליו הי"לל המכעיסים אותי ועוד יקשה שהשני כתובים מכחישים זה את זה בראשון הוא אומר פרשתי ידי כל היום אל עם סורר גומר ובכתוב הזה שלומ' העם המכעיסי' וגו' היושבי' וגו' האומרי' וגו' גוזר אומר ואומר אלה עשן באפי אש יוקדת כל היום ואת הפך פרשתי ידי כל היו' ונראה כי הם שני חלוקות האחד מהעם אעפ"י שהוא סורר ההולכים הדרך לא טוב הם חוטאים לתיאבון והחלוקה השנית היא מ"ש העם המכעיסים וגומר להכעיס ולז"א תיבת העם פעם שנית להפרידו מהחלוקה הראשונה להורות שזו חלוקה שנית היא וז"ש עליהם אלה עשן באפי וגומר כיון שהם מכוונים להכעיסני על פני ולא כוונו להנאת עצמם. אמנם בראשוני' שהזכיר שהיה עם סורר אבל לא מכעים אמר פרשתי ידי וגומר יהיה הכל בעם אחד והחילוק הוא בזמני' שבתחילה היה העם סורר לבד לא מכעים והיו אז ידו פרושות לקבלו בתשובה קודם שיוסיף על חטאתו פשע להכעים כי כן דרכו של יצ"הר עבירה גוררת עבירה ואין יום שאין קללתו מרובה מחבירו ופן היה כי אשר יגורתי בא להם ונעשו העם המכעיסים אותי על פני תמיד ולכך אלה עשן באפי ונעלמו דרכי התשובה בפניהם וענין הקטרה זו הנזכרת על הלבנים גם מ"ש זקף לבנהה ועבדה אפשר שרמזו העובדים ההם אל תחת רגליו כמעשה לבנת הספיר וגומר ולזה היה הכעס בדבר שהוא על פני התמיד תחת רגלי לביות סניגורן של ישראל ועתה הסניגור נעשה קטיגור בהיותם מכעיסים אותי בדבר שהוא על פני תמיד על לבנת הספיר כנזכר :

היושבים בקברים וגומר עיין רש"י ז"ל וכן הרא"בע ז"ל וכן הר"דק וכן מהרי"א ז"ל והוסיף ומרק ופרק הבל דבר אחד שנקרא על שם מרוק הבשר וכן פרק שנפרק הבשר ואמר שהכלים ישאר בהם שומן ומפוגל עד שכל רואיהם יכירום שבשלו בהם פגולים חזיר וכיוצא ע"כ ובסמוך בפ' הנה כתובה לפני אזכיר בס"ד דעת מהרי"א ז"ל באלה הפסוקים המתחילים מהעם המכעיסים וגומר שמדבר על האומות עיין עליהם ובפ"ה אמרו מכאן ילמוד אדם כמה השתדלות והכנה צריך האד' להכין עצמו לשתחול עליו רוח טהרה שאם לטומאה צריך לשבת בקברי' ובנצורי' ילינו גו' לשתחול עליו רוח טומא' רוח טהר' עאכ"ו: ולע"דן אמר שיכינו עצמם במקום היושבים בקברים ביום לדרוש אל המתים שהמקום טמא וכנגד הזמן אמר ובנצרות שהם הנצורים ילינו בלילה כדי לראות השדים והמאכל אשר הוא בשר החזיר וכל מיני שקצים ורמשים אשר עליה' אמר ופרק פגולים כליהם לכלול מיני פגולים זולת החזיר כדי להיותם מוכנים לטומאה וסטרא אחרא במקום וזמן ומאכל כאמור והוא ע"ד מה שפירשתי בכלי חמדה בפסוק כי לחמו לחם רשע וגו' שהוא כתיבת טעם למ"ש כי לא ישנו אם לא ירעו וגומר והטעם לפי שהמאכל והלחם שלחמו הוא רשע ויין חמסים ישתו ולזה מוכרח שהטומאת המאכל ולחם רשע יצא רשעות להכשיל ולהרע :

האומרים קרב אליך וגומר עיין רש"י ז"ל והרא"בע ז"ל וכן הרד"ק ז"ל וכן מהרי"א ז"ל והוסיף לפרש כי קדשתיך לשונו כמו דילמא והוא אחת מארבעה לשונות שמשמש לשון כי והוא אחד מהם והוא שהיו קוראים לצדיקים סורו טמא טמא קדשתיך מלשון קדש שמו וגם קדש היה בארץ שמא היית קדש עד שתהיה ראוי ליגע בי וכיוצא בזה פירש רבי יונה פסוק סורו טמא אמ' נעו עורי' על האומות שהיו נעים בירושלם כשנכנסו בה כמו עורים כי לא ידעו מוצאי' ומובאיה ונגואלו בדם ההרוגים כ"כ נגואלו עד שלא יוכל בני אדם יגעו בלבושיהם ועם היותם בתכלית הטומאה הנה הם קוראים כנגד ישראל סורו טמא סורו סורו אל תגעו בנו כי למו היא כמו לנו כן אמר הנביא על הטמאים שאומרי' קרב אליך כי קדשתיך וגומר ועל הדברים האלה אלה עשן באפי ע"כ: ולע"דן שאמר אלה עשן באפי דרך רמז על העגל שעשו ואמרו אלה אלהיך ישראל שהיה אלה עשן באפי מימי עולם ושנים קדמוניות וכעת במעשיהם הרעי' שחדשו עוד כיוצא בו גורמי' להיות האש יוקדת כל היום נוסף על העשן שהיה באפי מאז · או תהיה כוונת הכתוב להמשיל משל ומליצה שעונות דומי' לפני אפו יתברך לנר הזה שכבה ומעל' עשן שאם תניחנו תחת נר אחר הדולק ע"י העשן ההוא בעודו מעלה עשן כל שהוא ממשיך הוא ההדלקה אליו כה אמר שהמעשים האלה כעשן המתקטר באפי שע"י הקיטור הזה העולה יורדת מאפי אש יוקדת כל היום בהם וי"ת שאלה העונות כעשן באפי ועתידין ליפול באש יוקדת כל היום שהוא גהינם הנה יום ה' בא בוער כתנור :

הנה כתובה לפני עיין רש"י ז"ל והרא"בע ז"ל וכן הרד"ק ז"ל והוסיף וכן מהרי"א הנה כתובה לשאין שכחה לפני אף על פי שאתם שכחתם עונותיכם ולא אחשה ולא אשתוק ולא אפסיק כי אם שלמתי כלומר עד שאשלים להענישכם כראוי ואומ' עוד ושלמתי על חיקם עונותיכם ועונות אבותיכם יחדיו אפשר לפרש שהוא מדובק ונסמך כאילו אמר והשילום אשר זכרתי שיהיה על חיקם הוא שעונותיכם ועונות אבותיכם שיצטרפו אלה עם אלה ולכן יחדיו יקבלו התשלום מהם ובנה על האבות אמר אשר קטרו על ההרים ועל הגבעות חרפוני וכנגד הבנים אמר עונותיכם בלבד לפי שבני הגלות אף על פי שלא היו עובדי אלילים היו בידיהם עונות אחרים ולכן נתארך הגלות בעונם ועונות אבותם אתם והנה בא בכתובים האלה הדבור למוכח ולנסתר כי ושלמתי על חיקם הוא נסתר ועונותיכם ועונות אבותיכם הוא למוכח ואפשר לומר שהסבה בזה הוא זכר שני שלומים באומרו כי אם שלמתי ושלמתי על חיקם לפי ששלמתי הראשון הוא כנגד הבנים שבגולה ושלמתי על חיקם אמרו כנגד האבות ולכן אמר כנגד הבנים שעמהם היה מדבר הלא תדעו למה אמרתי שלמתי ושלמתי לפי שיהי' השלום הא' על עונותיכם והב' על עונות אבותיכם אשר קטרו על ההרים ומדותי פעולת ראשונ' אל חיקם שהוא חרבן הבית ושממות הארץ ואחר כך אשלם עונות הבנים בהיותם בתוך גלותם ואפשר לפרש עוד הכתובים האלה כולם באופן אחר והוא שאמר נדרשתי וגומר פרשתי ידי כל היום אל עם סורר וגו' על ישראל כמו שפירשתי אבל שאר הכתובים נאמרו על האומות לפי שהגלי יאמרו ישראל ואיך אתם לפי שאבותינו הלכו הדרך לא טוב דנתגו בגלות הארוך הזה מכת הרג וחרב והאבדן לא כן אתה עושה באומות המכעיסים אותך בעבודת אלילים לכן אמר כמשיב על זה העם המכעיסים וגומר וכל שאר הפסוקים הנמשכים אחריו שכולם מדברים על העובדי אלילי' האם חשבתם שלא יקבלו גם הם התגמולים הלא על אלה עשן באפי אש יוקדת כל היום והנה כתובה לא אחשה ולא אשקוט שלמתי לאומות מה שהם עושים ושלמתי גם כן על חיקם של ישראל מה שעשו אתכם אויב מהשלומים יהיה ראשון אם על ישראל אם על האומות באמרו באומרו עונותיכם ועונות אבותיכם יחדיו ומדותי פעולתם ראשונה אל חיקם כבראשונה קבלו ישראל ענשם ותגמוליהם ואחר כך ישלמו האומות את נשיים וכבר רמז משה אדונינו זה בשירת האזינו במה שאמר לי נקם ושלם לעת תמוט רגלם שהוא יעוד על האומות העובדות אלילים אבל ביאור שלא יהיה זה אלא כאשר ידין ה' עמו תחילה כי ידין וגומר ולפי שבראשונה יקבלו ישראל את הדין ואחר כך האומות עד כאן: ולע"דן כפל כי אם שלמתי ושלמתי · ונראה לפי שדבר על כלל ישראל הנחלקים לג' כתות אחת של צדיקים גמורים ועליהם אמר נדרשתי ללא שאלו באחד משני פנים האחד שהם אינם שואלי' דבר כי אם מחזיקים עצמם לבלימה ובושים לשאול שום דבר וזה נדרשתי לאותם שלא שאלו או ללא שאלו שהם שאלו מעט ואני הוספתי להדרש להם עוד למה שלא שאלו והוא אמר על דרך טרם יקראו ואני אענה וזהו ללא שאלו: אמנם על הבינוניים אמר נמצאתי ללא בקשוני כי נקראים הם בשמי ושאלו וקוראים אלי אבל התפלות שלהם לצרכם ותועלתם לא לבקש אותי וזה שאמ' ללא בקשוני ועל הרשעי' אמר אמרתי הנני הנני של גוי לא קורא בשמי ונאמר לדבר בשתי החלוקות הנזכר בצריכות ביאור שלא בין הבינוניי' והרשעים ועל הבינוניי'

ואף שלמה אמר בחכמתו בכל עת יהיו בגדיך לבנים אלו תשובה ומעשים טובים · אמר רבן יוחנן בן זכאי משל למלך שזמן את עבדיו ולא קבע להם זמן פקחים שבהם קשטו את עצמן וישבו על פתח בית המלך אמרו כלום בית המלך חסר כלום טפשים שבהם הלכו ועשו מלאכה ואמרו כלום יש סעודה שאין בה טורח פתאום בקש המלך את עבדיו הללו נכנסין מקושטין והללו נכנסין כשהן מלוכלכים שמח המלך לקראת פקחין וכעס לקראת טפשים אמר הללו ישבו ויאכלו והללו יעמדו ויראו · אזוהי מתנו של רבי מאיר בשם רבי מאיר אומר אף הם נראים כשמשים אלא אלו ואלו יושבים הללו אוכלים והללו רעבים הללו שותים והללו צמאים · שנאמר לכן כה אמר השם הנה עבדי יאכלו ואת' תרעבו הנה עבדי ישתו ואתם תצמאו וגו': הנה עבדי · מנהג הסעודה לאחר אכילה ושתיה שהם שמחים ישמחו וירונו וירימו קול בשירים ובעקת' תהיה להפך · כי הרמת קול עבדי תהי' מטוב לב והרמת קולכם תהיה מכאב לב ומשב' רוח ויהיה קולכם קול יללה: והנחתם · על עונש הגוף אמר זה כי עונש הנפש לא ידע אדם בו · אלא פירוש בשמותו מיתת הגוף בחרב תניחו אחריכ' שמכם לשבועה ולקללה הפך הצדיק שכתוב בו זכר צדיק לברכה · אבל אתם יזכר שמכ' לקללה כי בחירי יקללו בכם מי שיקללו ויאמרו יהיה כך וכך והמיתך ה' כמו שהמית פלוני ופלוני · כמו שאמר על צדקיהו ואחאב שקללם מלך בבל · שנ' בהם ולוקח מהם קללה לכל גלות יהודה אשר בבבל לאמר ישימך אלהים כצדקיהו וכאחאב אשר קלם מלך בבל באש: ולעבדיו יקר' שם אח' · בהפך זה שיהיה שמם וזכרם אחריה' לברכ' ויתברכו בהם · כמו שאמ' בך יברך ישראל לאמר ישימך אלהים כאפרים וכמנשה: לשבועה · כמו לקללה · וכן אמר בסוטה יתן ה' אותך לאלה ולשבועה · כי בשבועה יזכיר האדם קללה כמו שאומר אדם בשבועתו אהיה כך וכך אם עשיתי זה · ויונתן תרג' והמיתך וימיתכון ה' אלהים מותא תנינא: אשר המתברך · ומתי יהי' זה שיקללו בחירי ה' הרשעי' אחר צאת ישראל מהגלות ויבאו הרשעים לעת כליון והיו כל זדים וכל עושי רשעה קש · כי בעת הזמן המתברך בארץ יתברך באלהי אמן

תרגום	פסוק
תיצחון הא עבדי צדיקיא יחדון ואתון רשיעיא תבהתון: הא עבדי צדיקיא ישבחון מטוב לב ואתון תצוחון מכאב לב ומתבר רוח תיללון: ותשבקון שומכון לקיימא לבחירי וימתכון יי אלהים מותא תנינא ולעבדוהי צדיקיא יקרי שמא אוחרנא: דמברך בארעא יברך באלהא קיימא ודימקיים בארעא יקיים באלהא קיימא ארי יתנשין עקתא קדמיתא וארי מסתרן מן קדמי: ארי הא אנא ברא שמיא חדתין וארעא חדתא ולא ידכרון קדמיתא ולא יתסקון על לב: אילהין יחדון ויבועון בעלם עלמיא דאנא ברי ארי הא אנא ברי ית ירושלם ביעא ועמה חדי: ואיבוע בירושלם ויחדון בה עמי ולא ישתמע בה עוד קל דבכן וקל דמצוחין: ולא יהי מתמן עוד יניק יומין וסבא דלא ישלים ית יומוהי ארי דחייב עולם בר מאה שנין יהי מאית ודחטי בר מאה שנין יתרך: ויבנון בתין ויתבון ויצבון כרמין ויכלון אבהון: לא יבנון ואחרנין יתבון לא יצבון ואחרנין יכלון ארי כיומי אילן חייא יומי עמי ועובד ידיהון	תצמאו הנה עבדי ישמחו ואתם תבשו: הנה עבדי ירנו מטוב לב ואתם תצעקו מכאב לב ומשבר רוח תילילו: והנחתם שמכם לשבועה לבחירי והמיתך אדני יהוה ולעבדיו יקרא שם אחר: טו אשר המתברך בארץ יתברך באלהי אמן והנשבע בארץ ישבע באלהי אמן כי נשכחו הצרות הראשנות וכי נסתרו מעיני: כי הנני בורא שמים חדשים וארץ חדשה ולא תזכרנה הראשנות ולא תעלינה על לב: כי אם שישו וגילו עדי עד אשר אני בורא כי הנני בורא את ירושלם גילה ועמה משוש: וגלתי בירושלם וששתי בעמי ולא ישמע בה עוד קול בכי וקול זעקה: לא יהיה משם עוד עול ימים וזקן אשר לא ימלא את ימיו כי הנער בן מאה שנה ימות והחוטא בן מאה שנה יקלל: כ ובנו בתים וישבו ונטעו כרמים ואכלו פרים: לא יבנו ואחר ישב לא יטעו ואחר יאכל כי כימי העץ ימי עמי ומעשה ידיהם

ומשבר ג' קמצי' בליש' וסימ' ולא נתלו על שבר · ומשבר רוח תיילילו · ושברה כשבר נבל: מעיני ד' וסי' ותדד שנתי מעיני · כי נשכחו הצרות · נוחם יסתר מעיני · ויסתר עמל מעיני: כאחד ז' בקריא' וסימ' זאב וטלה ירעו כאחד · כל הקהל כאחד · וחברו כל הקהל · כי הטהרו הכהנים · ויעמד ישוע ובניו · בבקר זרע את זרעך ולערב · ויהי כאחד למתצרי' · וסימ' דובא וכל קהלנ' ארבון קמון טבת' בחצרתהון:

רשי

שמכם לשבועה · לוקח משמכם קללה ושבועה לדורות אם לא יקירני כאשר אירע לפלוני: והמיתך · מיתת עולם: ולעבדיו יקרא שם אחר · שם טוב וזכר לברכה: אשר המתברך בארץ · כי תהיה יראתי על כלם ומלאה הארץ דעה והמתהלל ומשתבח בארץ יתברך כאלהי אמן יתהלל שהוא עבד לאלהי האמן אלהי האמת שאימון ושמר הבטחתו ואמ': כי נשכחו הצרות · לכך יקראוני אלהי אמן: שמים חדשים · יתחדשו השרי' שלמעלה ויהיו שרי ישראל שרים עליונים ושרי ז' האומו' תחתונים וכן בארץ ויש אומר שמים חדשים ממש וכן עיקר כי מקרא מוכיח כי כאשר השמים החדשים וגומר: עול ימי' · נער כמו עולל עול ימי' קטן בשנים: בן מאה שנים ימות · יהא בן עונשין להתחייב מיתה בעבירה שיש בה מיתה בן מאה' בבראשית רבה: יקולל · בעבור שהוא צריכה כלוי: כימי העץ · תירגם יונתן עץ החיים: יאכל

אבן עזרא

תילילו · ראוי להיות תחת התי' פתח על דרך ישירו נגוך וכמוהו ממרחק ידע ואלמנה לא ייטיב: והנחתם · לשבועה · ואלה כמו ישימך כצדקיהו וכאחאב: ויאמר אדם לחבירו והמיתך יי': יקר' שם אח' יכבד:

אשר · אין מלת מתברך כמו ונברכו בו כי הפרש יש ביניהם · וטעם באלהי אמן שיהי' כל העול' כי אין שוה אחת זולתו כי אמן מגזרת אמונה והוא תאר השם והטע' שידה שזהו אמת או מתפלל שיתאוה להיותו אמת · וטע' כי נסתרו הצרו' שעברו על הצדיקי' עובדי השם כי ברעות הרשעים שהצרות באות עליהם היו מלעיגים בם ובעבודת': כי יש אומרי' כי הטע' כאילו ורבי יהודה המדקדק נ"ע אמ' כי טעם בראות שמי' והארץ על הפרט"ם והנכון כי השמי' הם הרקיע והשם יחדש אויר טוב שיהיו בני האד' בריאי' בגופם ויחיו שנים רבות וגם יוסיף בכח הארץ והנה היא חדשה והאומר כי זה רמז לעולם הבא איננו דבק בפרשה כי אין לעולם הבא אכילה וכן הורו קדמונינו ז"ל והוא' אמת לבדו: הראשונות · יש או' על הצרות והוא הנכון ואחרים אמרו על השמים והארץ ואין טעם לפירוש זה והעד הפסוק הבא אחריו: כי · עדי עד · שנים ארוכים כי הנה אחריו ימות והנה בורא את ירושלם יוכיח כי אין הבריא' להוצי' יש מאין כאשר אמר כל המפרשי' רק הוא מגזרת חדשה: וגלתי · קול בכי · על חלל או מת בלא עתו כי הפסוק הבא אחריו לעד: לא · הנה תורה זאת הפרשה כי השנים אל נוין בימות המשיח יחיו שני' רבות והנה הזקן ימלא את ימיו שהוא בתולדת לחיות כמו הקדמונים מאדם ועד נח וכן עול ימים שהוא העולל והמת מת והוא בן מאה שנה ואם מת יקולל כי אם חיה פתו' מאלה השנים אז יאמרו עליו עדיין לא שלמה דעתו וזה אמר שמת והוא נער והחוטא אם יהיה בן מאה הכתוב לעד כי סוף העולם ישוב כראשיתו: ובנו · הטעם שיהיה לבטח כי אין אויב והפסוק הבא אחריו לעד או טעמו שיבנו בית וישבו שני' רבות ולא כמיתי מלחמה: לא · כימי העץ · שיעמוד שנים רבות כמו החרוב גם אחרי' · וטעם ומעש' ידיהם יבלו בחירי כי יש מעשים שיעשה האדם ויזקין והם יראו חדשי' כבניין והמכת' והם בחירי הם פועלים לא

רדק

אמן שלא ישאר עולם שום אדם שיאמין בתורת ה' שיתברך וישבע אלא באלהי אמן לבד · ואמר בארץ כי בכל העולם תהיה אמונה אחת והיא אמונת אלהי אמן · ופי' אלהי אמן · כמו אל אמונה: כמו שאמר כי אז אהפוך אל עמים שפה ברורה לקרא כולם בשם ה' ולעבדו שכם אחד · ופי' מתברך מבקש הברכה לעצמו · כמו והתברכו בזרעך · ולא אמר ונברכו בך · והמתברך יאמר אלהי אמן יברכני כמו שברך פלוני ופלוני הצדיקים · וכן לא ישבעו שום שבועה אלא באלהי אמן · כמו שאמר כי לי תכרע כל ברך תשבע כל לשון: כי נשכחו הצרות הראשונות · כי עד אותו הזמן לא היה העולם בלא צרות ובלא מלחמות ובאותו זמן יהיה שלום בעולם · כמו שאמר ודבר שלום לגוים · ואמר וכתתו חרבותם לאתים וחניתותיהם למזמרות ולא ישא גוי אל גוי חרב ולא ילמדו עוד מלחמה · וכל כך יהיה שלום עד שישכחו הצרות הראשונות · ובאמרו וכי נסתרו מעיני · הראה כי הכל היה מאת ה' לכל גוי וגוי לא בדרך מקרה · וכן דברו הנביאים מפי ה' על הצרות והמלחמות על כל גוי וגוי טרם בואם: כי הנני · מרוב הטובה שתהיה כאלו יהיה העולם חדש שמים חדשים והארץ חדשים · כמו שאמר ולא תזכרנה הראשונות · פי' הצרות הראשונות כמו שאמרנו · והחכם רבי אברהם פירש שמים חדשים על הרקיע · אמר שהאל יחדש אויר טוב שיהיו בני אדם בריאים ויחיו שנים רבות גם יוסיף בכח הארץ והנה היא חדשה · ואם כפירושו יהיה זה בכל העמי' והנה אמר הכתוב כי כימי העץ ימי עמי לא עמים אחרי': כי אם שישו · יאמר כנגד ישראל יאמר להם האל שישו וגילו עדי עד מרוב הטובה לא יאמר להם דבר אחר · הלומד שום דבר רע כי אם זה הדבר הטוב: אשר אני בורא · פירוש מחדש · כי הדבר החדש יקרא בריאה · כמו בראשית ברא אלהים וגו' · ואם בריאה יבראה ה': כי הנני בורא את ירושלם גילה · שיהיה שמה גילה ושם עמה משוש · וזכר ירושלם כי אף על פי שיהיה שלום בכל העולם תהיה ירושלם העקר ומשם יצא השלום לעולם והתורה והדרך הטוב שבעבורו יהיה שלום · כמו שאמ' על מלך המשיח ודבר שלום לגוי' · ואמ' והלכו עמי' רבי' ואמרו לכו ונעלה אל הר ה' ואל בית אלהי יעקב ויורנו מדרכיו ונלכה בארחותיו · כי מציון תצא תורה ודבר ה' מירושלם · ורב הטובה והשלום ואריכות הימים בירושלם ובארץ ישראל יהיה · כמו שאומר נכון יהיה הר בית ה' בראש ההרים ונשא מגבעות: וגלתי בירושלם · לפיכך יהיה שמה גילה כי אני אשמח בה מפני שיעשו בה רצוני וישכון בה כבודי · וכן עמה משוש שאשיש בהם שיהיו עבדי ובחירי ועושי חפצי: קול בכי וקול זעקה · כי יבכו בני אדם בעיר על מת בלא זמנו או על חלל או על שביה ששבו מן העיר וכל זה לא יהיה כי חרב ומלחמה לא יהיה ומיתה טבעית לא תהיה כי אם לשנים ארוכים שיהיה האדם מלא ימים כשימות עד שלא יבכו לו · והנה יהיה הפירוש בפסוק שאחריו: לא יהיה משם · מירושלם · והוא הדין לכל ארץ ישראל אבל ירושלם היא העקר והיא ראש ממלכת ישראל · ופירוש משם כי באמרו לא יהיה · ר"ל לא יצא משם לקבורה: עול · נער · כמו עולל וזקן · כי בן ששים לזקנה והנה הוא זקן ולא מלא את ימיו עד שיהיה בן שבעים · וזה בזמן הזה אבל באותו הזמן לא יאמרו על זקן שמלא את ימיו עד שיהיה בן שלש מאות וחמש מאות שנה ויותר כמו שהיו הדורות הראשונים בתחילת בריאת העולם היו החיים ההם בכלל או ביחידים ולעתיד לבא יהיה בכלל ישראל: כי הנער בן מאה שנה ימות · אם ימות אדם בן מאה שנה וזה יהיה בעונו יאמרו עליו נער מת · ופירש זה ואמר והחוטא בן מאה שנה יקולל · כלומ' כי קללת האל תהיה לו וחוטא הוא כשימות בן מאה שנה: ובנו בתים וישבו בהם · כל ימי עמוד הבנין ויותר · וכן ונטעו כרמים ואכלו פרים כל ימי היותם נושאי פרי · ופירש הענין ואמר: לא יבנו · כי כימי העץ שיטעו כן יהיו ימיהם · כמו שאמר לא יטעו ואחר יאכל · ואמר עמי ובחירי כי להם יהיה אריכות הימים לבד ועל דרך מופת לא לרשעים · ויונתן תרגם כי כימי העץ ארי כיומי אילן חייא · והפסר שכיון בזה למה שאמרו רבותינו ז"ל עץ חיים מהלך חמש מאות שנה: יבלו

אורים ותומים

אשר המתברך בארץ ירצה על שתה לא היתה ההשגחה ניכרת כפי השפעות הנו' אבל שכל יודו בה ויתברכו בו יתבר' להיותו נראה אבל הכל ונתן הטעם ואמר כי נשכחו הצרות הראשונות אשר מכן היימ' שומנין עליו כבר נשכחו אמפ"י שהוא אמתיות כ"ש שלא היו אמתיות כי נסתרו מעיני כלומר אותם הצרו' לא הייתי אני הפועל כי אם אם להכרת החומר אם לרוע בחי' אדם זה לזה כפרש"ם ז"ל ולכן אמר כי מכאן והלאה יבטלו דעת האדם והאדם ואז יהיו הכל שמחי' ומה כי אם שישו וגילו עדי עד אשר אני בורא כי הנני בורא את ירושלם גלה ואת עמה משוש וזה הוא' והארץ ואדם ואז אם הארץ והאנשי' יהיו השמחים והגילי' ב' השכים בגופה אחד אח"כ לא יהיה שם קול בכי וקול זעקה וזה וגלתי בירושלם וכו' · לא יהיה משם עוד עול ימים יש לבאול איך אפש' שימצא זקן שלא ימלא את ימיו אבל הכחור שמת לבכרת לחלותו כי הנער שיאמר שמת נער והחוטא שיקולל למות נער בבכרת הכות שיתתם שמה שנה: לא יבנו ואחר ישב כבר אמרנו לפעל' שהפועל בדברי הפנימיי' נעל' תמיד עם פעולתו שע"כ נוכרים הפעלאכותיים ולכן יקרא כוס יסע וזה יחלל לכן אמר שיקרא להם כעץ שהוא מן הדברים הטבעיים שינגחו עם פעולתם עד שיתמיד יותר מן ספרי הנמצן ממנו לימצא שמעשה ידיהם יבלו בחירו:

מנחה גרולה

כי הנני בורא שמים חדשים וגו' ידוע דברי רז"ל שקודם חטא אבינו הראשון לא היתה הארץ ארורה כאשר היא היו' כ"א זכות אריכות עד קלל אותה הוא ית' ארורה האדמה וגו' · וכן לא היה נברא אדם מעפר עכור הלזה ויוצא מאכל ספירי' תעין רואה עד היות תפוח עקבו מכהה גלגל חמה והיות מקום למלאכי השרת לשבות בו שהיה אלוה אך אין ספק כי אז היתה מסוללת עבירות וכח אלוהי וע"ד זה אשר דעה לא אשר לא יכחים כי אלו לא חטא אדם הראשון והיה העולם כאשר זך בלי שליטת אלאת זוהמת נחש וכח יצה"ר שלא היו הוברי שמים וכסליהם מחייבו' באצטגנותם רעה עלי איש ועל אדם כי רעה לא היתה באה לעולם בשום פנים והלא אם היות זה אמת ויריב הלא כמו זר יחשב איך מאדים לא יגזור דם ושבתאי עניות והאקים בכל כוכב שסודתו גרה והדבר כטבע אליהם · אמנם אין ספק כי אין דבר רע נגזר לבא לעולם אם לא ע"י עון והעון היה כח אלוהי השולט בעולם לדכא תחת רגליו כל עושי רע וע"כ אם לא חטא אדם איזה הדרך היתה שפיעת הכוכבים מביאה רעה לעולם ועון אין · אך אחור מעתה כי השמים לולא חטא אדם ושלט יצה"ר בעולם ושרתה אלאת נחש כל הוברי שמים וכסליהם היו מתיקרים ולא היה יוצא מהם שום דבר רע · אמנם שאבינו הראשון חטא אז רוח אחרת עמס כי חל כח אלוהי גם בעולם הגלגלים וע"כ כל כוכבי השמים שפגיעתן רעה מאז ניתן בהם איכות שפיעתם לכך וראיה לכל זה כי גם עתה ע"י צדקה מתבטלת גזרתם כאשר היה לבת ר"ע וכמעשה דשמואל ואבלט הנה כי אין הוראת רעות בשמים אם לא אחר שנתעכר העולם בתלאת זוהמת נחש וא"כ איפה אמור מעתה כי לעתיד לבא שיחזרו הדברים אל קדמותן הטוב והיותר כמש"ז כי לעתיד אפי' יצה"ר אשר היה לאדם לא יהיה כיחקיה יד הקדושה בכל משלה אין ספק כי אז יתחדשו השמים ואיכותן אשר להם עתה שעוד לא תהיה בהם הוראת רעה וגם הארץ תשוב לקדמותן זכה וברה עד שהקדושה תשרה בה וכ"ש למעלה כי אז תהיה ראויה לשתדה נה שכינה ע"י

לוה אומר פרשתי ידי כל היום וגומר ההולכי' הדרך לא טוב וגומר אבל לא דרך רע בהחלט אבל על הרשעים גמורי' אמר העם המכעיסים להכעים אלו רשעים גמורים והם היושבים בקברים וגומר והם האומרים אל הצדיקים ואל הבינוניים קרב אליך אל תגש כי באזהרתי זו שאני מזהירה האומרי קרב אליך קדשתיך לפי חסרון דעתה ודרך לעג והתול הוא מאמר זה שאומרים הפרצים אל הפרוצים ובזה בא מאמר כי קדשתיך כפשוטו בלי ספק שאלה הרשעים ולצים המתלוצצים על הצדיקים עשן באפי רוצה לומר כמו שהעשן אין בו ממש כך אלה העשה אותם באפי עשן זה שאמ' אלה עשן באפי שלא אמר אלה מעלים עשן באפי אלא עלה עשן באפי על דרך כלו בעשן וכמו בעשן נמלחו על ידי אש יוקדת כל היום ויהיו הם כעשן: ועליהם הוא אומר הנה כתובה לפני לפני דייקה בלא מעלים עיני לפי שהיא עבודת אלילים שהרשעים עובדים כמ"ש העם המכעיסי' אותי על פני תמיד כי עבודת אלילים היא מהג' דברים שאין הפרגוד ננעל בפניהם והשני אונאה והוא הונאות שמתלוצצים הרשעים על הצדיקים כמו שהזכיר האומרים קרב אליך וגומר וזהו הנה כתובה לפני שלפני היא שאין הפרגוד ננעל בפניהם ולכך לא אחשה כי אם שלמתי ושלמתי אל חיקם בהיותם אוחזים ברשעותם מעשיהם ומעשה אבותיהם בידיהם ראוי שילקו גם כן על עונות אבותם ככתוב פוקד עון אבות על בנים כשאוחזים מעשה אבותיהם בידיהם וזהו כפל כי אם שלמתי ושלמתי אל חיקם שהיסורין שאביא להם יהיה בהם מהשיעור מספיק אל שני התשלומין של חיקם וזהו שפירש הכתוב בעצמו במ"ש עונותיכם ועונות אבותיכם יחדיו שיחדיו ילקו שיעור התשלומין כפולים שיספיקו יחדיו למרק עונותיכם ועונות אבותיכם יחדיו אמר ה' אשר האבות קטרו וגומר וכיון שהבנים אוחזים מעשה אבותיהם בידיהם ראוי הוא שילקו יחדיו בתשלומי כפל וגו' כי אם שלמתי ושלמתי אמנם התשלומין הראשונים ילקו במדידת פעולתם ואגב גררה בעת תמוט רגלם על עונותם יתגלגלו עליהם עונות אבותיהם יחדיו ז"ש ומדותי פעולתם ראשונה שאמדוד להם תחילה פעולתם על חיקם ואגב אורחין יתגלגל פורענות עונות אבות אתם ופקח עיניך כי אין זה דרך ושיטת מהרי"א ז"ל או יאמר ומדותי פעולתם ראשונה לפי שהקב"ה מעביר ראשון ראשון היא מדת טובו להעבר לו העון ראשון אך כשיהי' רשע גמור יחזור להצטרף עם השאר כמו שכתב הר"מבם ז"ל בהלכות תשובה וז"ש ומדותי פעולתם ראשונה שיכנס במדת הפורענו' להפרע מהם אפי' על הפעולה מפעולתם הראשונה לחזור כמדור להם ולהפרע מהם וז"ש פעולתם ראשונה ולא אמר ומדותי ראשונה פעולתם על חיקם והוא דקדוק נכון:

עונותיכם ועונות אבותיכם גו' עיין רש"י ז"ל והרא"בע ז"ל וכן הר"דק והרחיב והכ"לעד כתבתיו מקושר בפסוק הקודם שעל הבנים מדבר ואומר ומדותי פעולתם של הבנים ראשונה וביום פקדי הגלגל ואפקוד עוד עליהם עונות אבותם אתם כיון שאוחזים מעשה אבותיהם בידיהם:

כה אמר גו' עיין רש"י ז"ל והרא"בע ז"ל והרד"ק ז"ל וכן מהרי"א ז"ל וברחיב במ"ש כי ברכה בו כי בתירוש אשר באשכול ברכה יש בו מובן שיאמרו עליו ברכת השי"ת ויהיה ברכה ושמחה בקרב הארץ ולא יחוש לחרצנים וזגים שבו כן לא אחוש אל הרשעים אלא למען עבדי אעשה ואף על פי שיש רשעים רבים ז"ש להשחית הכל כי אביט בצדיקים אשר יש עתה ושעתידים להיות עוד והוא אומרו והוצאתי מיעקב זרע וגו' ובחירים ירשוה והשאר יתמו בחבלי משיח:

ולע"דן שאין כוונת המשיל' באשכול כמו שזכרתי מהמפ' לשהפסולת תזרק ובאם תשרף אבל בהפך לו' שכאשר ימצא התירוש באשכול ומציל האשכול על התירוש בבא איש להשחיתו יאמר אליו לאמר אל תשחיתהו כי ברכה בו מצד התירוש העתיד לצאת ממנו כך הצדיקים ועבדי השי"ת שהם כתירוש יגינו על כלל הדור ואפי' הפסולים שהם כמו פסולת החרצנים וזגים כאשר באשכול ז"ש כן אעשה למען עבדי לבלתי השחית הכל כלומר למען עבדי שהם עתידי' לצאת מהם והוא שמפרש ואו' והוצאתי מיעקב ר"ל אפי' מהרשעים ובלתי הגוכים המכונים בשם יעקב מלשון עוקבה כמו הכי קרא שמו יעקב ויעקבני וגו' מהם אוציא זרע שלשלת יוחסין שיקר' זרע כשר והגון כמו כי ביצחק יקרא לך זרע ביצחק ולא כל יצחק ומיהודה אוציא יורש והוא יורש כל דהו וממנו יוצאי התירוש הזה יצא עוד בחירי ה' והם שירשוה ז"ש וירשוה בחירי ועבדי ישכנו שמה כמצא שבעבור אלליהם שהם עבדי ינצלו האבות כענין נח שנא' ונח מצא חן בזכות תולדותיו העתידים לצאת מירכו וזהו שסמך אלה תולדות נח וזהו התכלית הנכון במשל הזה · ואפשר להרחיב הענין בדקדו' לשון הכתוב עוד שאו' כאשר ימצא התירוש באשכול והוא אחר שנסחט האשכול בהכביד עוד עליו אבנים ולכבשו בגית ימצא התירוש בו ואמר האו' אל תשחיתהו באמרך שאין כאן כי אם חרצנים וזגים כי עדיין ברכה בו שיצא עוד תירוש רב וימצא כן אעשה למען עבדי שאף על פי שנראה שראוי להשחית את הכל שאין בהם עוד תועלת והגין עליהם להאריך אפי בעבור איש הגון יוצא מחלציהם והם עבדי כדפרשית שזהו למען עבדי לבלתי השחית הכל:

והוצאתי מיעקב וגו' עיין הרא"בע ז"ל והרד"ק ז"ל ומהרי"א ז"ל אמר שהקב"ה יביא אל הצדיקים שבהם עתה ושיהיו בהם לעתיד כמ"ש והוצאתי מיהודה וגו' יורש הרי והוא כנגד מלכות יהודה ואלו ואלו כולם יהיו בחירי' ויירשו את הארץ ויהיו עבדי וישכנו בה ואמר הרי על כלל ארץ ישראל גם ירמוז להר ציון (כדהרד"ק) ולהר הבית ע"כ: ולע"דן מה שזכרתי בזה הפסוק מקושר עם הפסו' הקודם ואמר עוד והוצאתי מיעקב זרע למעט עשו ואמר בפרטות שיהיה הזרע הנז' מיהודה כי לא יסור שבט המלכות מיהודה ז"ש ומיהודה יורש הרי בלשון יחיד יורש על המלך המשיח והוא יורישנה לבחירי השי"ת שהבחירי' יותר משובחי' מהעבדי' ולכן הבחירי' ירשוה אמנם בעבדים אמר שדי להם שישכנו שמה כעבד הדר בבית אדוניו לעבדו אבל לא בן האמה והעבד עם בן הגביר' וז"ש ועבדי ישכנו שמה או יאמר הזרע שמא המעורב ביעקב שבתוכו יושב ומסתרר אוציאנו מקרבו וכן מיהודה אוציא מתחום יהודה אותו שהוא יורש הרי עתה בגלות שהוא יורש שנאו' אלי אלא שעונות ישראל גורמין כן אבל זה אוציאנו ואז בעקירת יורש הרי בגלו' ובחרבן אז יכנסו בחירי וירשו' בחירי ועבדי ישכנו וז"ש בסמוך והיה השרון וגו' לעמי אשר דרשוני לא לשאר העמים שכולם יצאו מתוך יעקב ומתוך תחום יהודה באופן שיהיה השרון לנוה צאן וגו' לעמי ולא לעם אחר כי לא יעבור זר בתוכם:

והיה השרון וגו' עיין רש"י ז"ל והרא"בע ז"ל והרד"ק ז"ל ומהרי"א ז"ל מהשרון שהוא יבש יהי' רטוב ויעלו בו עשבים לרעות צאן ועמק עכור עם כל עכירותו יתהפך לרבץ בקר:

ולע"דן אמר והיה והוא לשון עבר ואף על פי שהענין עתיד לו' שהשרון לשעבר היה נוה צאן אלא שנהפך חרב ושמם ויחזור לכמות שהיה וז"ש והיה השרון לנוה צאן ואמר הלמ"ד בתיבת לנוה ולא אמר נוה צאן רבץ לבקר לו' שלא יהיה נוה לצאן מדוחק ומהעדר מקום זולתו ויסתפקו במועט אבל יהיה כן לחשיבותו וזהו שאמר והיה השרון הגון וראוי לנוה צאן וכן ועמק עכור הגון לרבץ בקר לעמי אשר דרשוני אבל לא יעברו בשרון ההוא לרעות זולתם מהעמי' נכרים:

ואתם עוזבי ה' וגו' במסכת סנהדרין פ"ח פירשו על המסדר פת שלם אחרי שגמר אכילתו כדי לברך ברכת מזון שהוא כעובד אלילים כי כן היה מנהגם לערוך שולחן למזל ולגב' המרום ולעפ"י שזה מכוון לשמים אסור וגד הוא מזל כמ"ש בגמרא בים גדא · לגדא דהר · ועיין רש"י ז"ל והרא"בע ז"ל והרד"ק ז"ל ומהרי"א ז"ל ואתם עוזבי ה' אמר על רשעי ישראל שבגלו' שאינם מעלים את זכרון ירושלם וחרבנה על ראש שמחתם ועליהם אמר עוזבי ה' השכחים את הר קדשי שאינם צועקים ומתפללים על בנין הר קדשי וכל תאותם המאכל והמשתה עם חברת רשעים המנויים לאותו המשתה וזהו העורכים לגד גדוד חברתם שלחן שחוט בקר והכל צאן · וממלאים למני ר"ל למנין חברתם והקרואים ממסך יין הרבה שנה מפני זה אמנ' אתכם לחרב אחרי שסמת' כל הצלחתכם כולה בדברים הגשמיים לאכול ולשתות ראוי שחרב תאכלו ע"כ: וק"ק לפי' שיהיה עונש חמור כזה על אכילה ושתיה · אלא ודאי לשון גד הוא מזל מצבא המרום וכן למני כנז"ל ובזה מדוקד' שהזכיר לשון עריכה שאינו המזל אוכל כלום אלא ערוך השולחן לפניו וכן אמ' הממלאי' למני ממסך מלוי לפניו אבל לא הזכיר שתיה ואכילה והענין מכוון מעזיבת עבודת השי"ת בהר קדוש בקרבנות ונסכים ועושים בהפך לערוך לגד שולחן וגו' וכן תרגם יונתן:

ומניתי אתכם וגו' עיין רש"י ז"ל לשון מנין · וכן הרא"בע ז"ל וכן הרד"ק ז"ל והרחיב וכן מהרי"א ז"ל והוסיף להודיע השגחת השי"ת שהכל במנין במשקל ובמשורה שהמנויין לחרב הם לבדם יתמו ומ"ש יען קראתי ולא עניתם במה שקרא ע"י הנביאים השכם ושלוח דברתי ולא שמעתם וכל זה בעודם בארץ אמנם על הזמן אחר שגלו אמר ותעשו הרע בעיניו ובאשר לא חפצתי בחרתם ועם היותכם גולים לא שבתם עדי ע"כ: וי"ת ומניתי ואמסר: ולע"דן לדקדק כפל ומניתי אתכם לחרב וכולכם לטבח · ונראה לפי שהיה אפשר שיהיו כולם מנויין לחרב אבל בעת ההריגה יהיו נהרגים מתי מספ' היו' וזולתם ביו' זולתו כתות כתות אחת לאחת למצוא חשבון המנין אמנם עתה הודיע שאחר שנמנו לחרב כמ"ש ומניתי אתכם לחרב הנה תהיה הריגתם יחדיו בלי אריכות זמן כלל כצאן יחדיו ז"ש וכולכם לטבח תכרעו והטעם לפי שקראתי ותמאנו אפי' לענו' דברי פיום ופטו' מילי זהו יען קראתי ולא עניתם ועוד מעט הרבתם להרשיע שדברתי ולא שמעתם אפי' לשמוע לא שמעתם ואין צ"ל שלא עניתם: תעשו הרע בעיני להכעיסני ולמרות עיני כבודי במעשה ועל המחשבה אמר ובאשר לא חפצתי בחרתם שהבחירה היא במחשבה לבחור:

לכן כה אמר גו' שבת פ' השואל תנן התם ר' אליעזר או' שוב יום אחד לפני מיתתך שאלו תלמידיו את ר' אליעזר וכי אדם יודע איזה יום ימות אמר להם וכ"ש ישוב היו' שמא ימות למחר וישוב למחר שמא ימות למחרתו ונמצא כל ימיו בתשובה ואף שלמה אמר בחכמתו בכל עת יהיו בגדיך לבנים · אלו תשובה ומעשים טובים · א"ר יוחנן בן זכאי משל למלך שזמן את עבדיו ולא קבע להם זמן פקחים שבהם קשטו עצמן וישבו על פתח בית המלך אמרו כלום חסר בבית המלך כלום · טפשים שבהם הלכו ועשו מלאכה אמרו כלו' יש סעודה שאין בה טורח פתאו' בקש המלך את עבדיו הללו נכנסין כשהן מקושטין והללו נכנסין מלוכלכין שמח המלך לקראת פקחים וכעס לקראת טפשים אמר הללו שקשטו את עצמן לסעודה ישבו ויאכלו וישתו והללו שלא קשטו את עצמן לסעודה יעמדו ויראו זוחי חתנו של ר' מאיר היה או' משום ר' מאיר והלוקי שיהיו הללו יושבים והללו עומדים שאף הם נראים כמשמשין אלא אלו ואלו יושבים הללו אוכלים והללו רעבים הללו שותים והללו צמאים שנא' לכן כה אמר ה' הנה עבדי יאכלו ואתם תרעבו וגו' הנה עבדי וגו' עכ"לה: ולע"דן לדקדק מה שאלו תלמידיו לר' אליעזר כי התשובה פשוטה ודקארי לה מאי קארי לה · ומהו אומרו ואף שלמה אמר בחכמתו כי אין צריך סעד לזה והדבר נכון מעצמו · ותכלית המשל למה כי אין צורך בו · ועוד מהיכן יליף שהפסו' הזה מדבר בסעודה העתידה מהטוב הצפון לצדיקים: ונראה כי תלמידיו שאלו לר' אליעזר כי אם הכוונה במ"ש ושוב יום אחד לפני מיתתך להודיע שאפי' סמוך למיתה תועיל התשובה ע"ד תשב אנוש עד דכא יקשה וכי אדם יודע מתי ימות שאמר או' שוב יום אחד לפני מיתתך שכיון שאין אדם יודע. איזה יום ימות הלשון בלתי צודק שאו' שוב יום אחד לפני מיתתך שמשמע שהיום של המיתה ברור וישוב יום אחד לפניה · ואפי' לפי האמת דקאמר כ"ש ישוב היום שמא ימות למחר הקשו ואמרו וכי אדם יודע מתי ימות וכיון שאין אדם יודע לא היה לך לאמר יום אחד לפני מיתתך דלשון זה אינו צודק אלא בשיודע מתי ימות ומשני כ"ש ישוב היום שמא ימות למחר ומ"ש שוב יום אחד הוא לפי שאתה צריך לשוב יום אחד לפני מיתתך השוב בכל יום שמא זהו היום שלפני מיתתי וז"ש ולמחר שמא תמות למחרתו באופן שמשם אבירא וליתא דיום אחד לפני מיתתך תשוב בכל יום שמא זה הוא אם כן לדקתי במאמרי שוב יום אחד לפני מיתתך: או אפשר שהקשו וכי אדם יודע איזה יום ימות על שאתה או' יום אחד לפני מיתתך שכיון שאין יודע איזה יום ימות שאפשר לו שביום הזה ימות אם כן לא היה לך לומר שוב יום אחד שהרי בשעה הזו אפשר למות אם כן הי"לל שוב שעה אחת לפני מיתתך שבאומרך שוב יום אחד נכול יום נראה שאדם יודע איזה יום ימות והוא השיב כ"ש כלומ' בענין השעות לא יוכל לכוון האדם דעתו לשער שימות בשעה האחרת כיון שרואה עצמו בריא אולם אבל שיעור ימי' יעלה בדעתו אולי ימות למחר כי לא ידע מה יולד יום וז"ש וכ"ש ישוב היום ר"ל לא הזכרתי לך שעות לפי שלא יתפעל לשוב אבל לימים כ"ש הוא שישוב היום שמא מחר ימות ונמצא כל ימיו בתשובה אבל לשעות כמנע היא שיקבל דברינו לשוב אפי' לשעות אבל שלמ' המלך ע"ה אמר בחכמתו בכל עת יהיו בגדיך לבני' אפי' לעתים אבל אני תפשתי מועט לימי' דתפשת מועט תפשת תפשת מרובה לא תפשת ולפי זה אף שלמה אמרה בחכמתו ר"ל שאלתכם זו הסכים שלמה המלך ע"ה בה שלא די בשוב יום אחד לפני מיתתך אלא בשעה אחת לפני מיתתך · ובכלי חמדה נראה לי שכתבתי שאלו שהזהר טוב היה שידע האדם יום מיתתו שהיה שב בתשובה לא כן עתה שאפשר שהמיתה קרובה והוא מרחיק' מלבו וזה שאמרו וכי אדם יודע איזה יום ימו' כלומר יותר טוב היה שידע איזה יום ימות והוא השיב כ"ש ישוב וגו' כלומר העלם המות יותר טוב שנמצ' כל ימיו בתשובה לא כן אם היה יודע איזה יום ימות שכל ימיו בעבירה וביום קודם מותו היה שב בתשובה הם כן הנה טוב מאד העלם יום המיתה · ולפי זה צדק המשל שבהתבוללות המלך היה להעלים זמן הסעודה כדי שיהיו עבדיו תמיד מקושטים כן היתה הכוונה האלהית בהעלם המות כדי שיקשטו עצמם תמיד פן יקראם אסון המות פתאום והנה הכריחו חז"ל שפסוק הנה עבדי יאכלו בסעודה שלעתיד לבא מדבר שאם בע"הז מדבר לא יתכן שאחר שיעד אות' לחרב ולטבח קים להו בדרבה מיניה גם מהכרחיות שאזכור בסמוך בדהרד"ק שמכריחים כמו שיבוא בשיטה דשמיא שאין הכתוב בע"הז אלא ודאי לחרב ולטבח הנזכר לעיל בפסוק ומניתי אתכם לחרב וגו' בעה"ז ופסוק זה לעה"ב אמנם לתחלתי דרבי מאיר שאו' שיהיו אלו ואלו יושבים יליף לה מלשון הפסוק שאומר הנה עבדי ישמחו ואתם תבושו שעל ידי הישיבה תבא הבושה שאילו היו עומדים היו נראים כמשמשים ולא היתה בושה · וכבר קדם לך למעלה בפסוק ומעולם לא שמעו וגו' ענין הסעודה ומשם תדין לסעודה הנזכר' במאמר הזה ושלא כדברי הרד"ק ז"ל שאזכור בסמוך שהוא דרך משל ע"ש · ועיין רש"י ז"ל והרא"בע ז"ל והרד"ק ז"ל ולמעלה זכרתי בענין הסעודה הזאת בפסוק ומעולם לא שמעו ולא האזינו וגו' ע"ש ומהרי"א ז"ל לפי שזכר למעלה העורכי' לגד שולחן שהיו הולכים אחרי המאכל ומשתה לכך זכר בעונש בכוון שיהיו רעבים גם צמאים הנה עבדי אשר סבלו הגלות והרעב יאכלו ואתם האוכלים למעדנים תרעבו וגו' לפי שדרך העולם אחר הסעודה לעשות שמחה וזמר לכך אמר הנה עבדי ישמחו ואתם תבושו הנה עבדי ירונו מטוב לב ואתם תצעקו מכאב לב וגו' עד כאן: ולע"דן מהכרח כפל החלוקות האלה שהם במקומות מתחלפים שבגן עדן של מטה אמר הנה עבדי יאכלו ואתם תרעבו הנה עבדי ישתו ואתם תצמאו שהשפע ההוא היורד שם כמו המן שהיה מתגשם ואוכלים אותו בעלי גוף וגויה במדבר ושותים מי באר שהמן מתהפך לכל מאכל לא זרו מתאותם ומי הבאר מתהפכים לכל משקה כן לעתיד בגן עדן של מטה תהיה הסעודה וכמשאחז"ל שחקים ששם שוחקים מן לצדיקים לעתיד לבא · וז"ש הנה עבדי יאכלו ר"ל מפרי עבודתם יאכלו וממה שטרחו כעבדים בערב שבת יאכלו בשבת ואתם תרעבו ואמר תרעבו ולא אמר ואתם רעבים גם צמאים להודיע שבראותכם לעבדי אוכלים אתם תרעבו ביותר ורעב מחודש שתוסיף לכם אכילת עבדי רעבון חדש כמו שאמרו חז"ל שיתין תכלי וגו' בשעה שאוכלין לפניו והוא אינו אוכל ומקבל צער · וכן ויוסף אברם ויקח אשה ושמה קטורה לפי שנשא יצחק נשא אברה' וז"ש תרעבו תצמאו רעב וצמא מחודש אמנם בגן עדן של מעלה הדק ורוחני ביותר שם לא יש אכילה ושתי' אמר הנה עבדי ישמחו ואמר ואתם תבושו הנה עבדי ירונו ולפי שלפעמים בהיות האדם נעצב אל לבו וירנן לעורר שמחה וטוב לבב לז"א שאין הדבר כן לעתיד אלא ירונו מטוב לב שהרינה תהיה מהעוררת מטוב לב ואתם תצעקו מכאב לב והיותר קשה הוא שבר ברוח בהיותו משולל מכל נחת רוח ולכן תכבד בו הילל' ולא אמר ברוח הצדיקים הלול ושמחה הפך היללה כמ"ש בשאר החלוקות מהטעם שאזכיר בסמוך בס"ל בפ' הנה עבדי ירונו גו' ע"ש:

הנה עבדי ירונו וגו' עיין הרא"בע ז"ל והרד"ק ז"ל וכן מהרי"א ז"ל · וכבר כתבתי בפסוק הקודם שזה יהיה בגן עדן של מעלה שנפשות הצדיקים ירונו מטוב לב אשר להם אצלם דמות תבניתם אשר בגן עדן של מטה · ולפי שעין לא ראתה אלהים זולתך כשיעשה למחכה לו לכך העלים חלוקת הנחת רוח של הצדיקים ועבדי ה' ולא הזכיר רק פורענות משבר רוח רשעים שאמר ומשבר רוח תיילילו · ולפי שרוח הרשעים לא תוכל לשוב אל האלהים לפי שכתוב והרוח תשוב אל האלהים אך בתנאי שתהיה נקיה כאשר נתנה לך ולא מטומאה לזה אמר שיצטרף רוחם נשבר' עם הכאב לב שבגופם כי שנים הם כמו' זה כן מות זה ורוח אחד עם הגוף וז"ש תצעקו מכאב לב ומשבר רוח יחדיו וכן תיילילו כאחד על כאב הלב ושבר רוח ובזה מדוקדק שהפך השיטה להקדים הנשוא אל הנושא שאמר תיילילו ואחר כך הסיבה שהוא משבר רוח ובתחילת הפסו' אמר בהפך תצעקו שהוא המסובב ואחר כך הסיבה מכאב לב ובמה שפי' מובן שצריך לצרף ברשעים הכאב לב עם השבר רוח:

והנחתם שמכם וגו' עיין רש"י ז"ל וכן הרא"בע ז"ל וכן הרד"ק ז"ל והוסיף וכן מהרי"א ז"ל שהרשעים יהיה שמם בקרב עמם לאלה ולשבוע' כמו ישימך כצדקיה וכאחאב וגו' ולעבדיו יקרא שם אחר כי יברך ישראל לאמר ישימך אלהים כפלוני כמו ישימך אלהים כאפרים וכמנשה ע"כ: ולע"דן כמו שאמרו חז"ל מקום שיחס את הצדיק לשבח יחס את הרשע לגנאי אף כאן בעת אשר יזכיר את הרשעים לגנאי באמור אדם לחבירו אל נא אחי תרעו כי ימיתך ה' אלהים כשם שעשה לרשעים פלוני ופלוני שהרי עליהם אמר והנחתם שמכם והלא אם תטיב לא די שתנצל מהמיתה אלא שהוא יתברך לעבדיו יקרא שם אחר כל זה מדברי האומדים והמיתך וגו' עד סוף הפסוק ואמר שם אחר לו' שאפי' הרשע המחוייב אם ישוב וניחם לשעה קלה יהיה כעבד מעבדי ה' ולעבדיו אלה אף על פי שמתחילה היה מחוייב מיתה עתה ע"י התשובה יקרא שם אחר לשנות את שמו הראשון ובזה מדוקדק לשון שם אחר דהי"לל שם טוב:

אשר המתברך גו' עיין רש"י ז"ל והרא"בע ז"ל וכן הרד"ק ז"ל · והרחיב ומהרי"א ז"ל לפי שבזמן הגאולה יודע ויוכר הצדיק והרשע והאמת מהשקר כי תמלא הארץ דעה את השי"ת לכן אמר אשר המתברך בארץ ומהלל מפי אחר לא יהיה ברכתו והלולו אלא בה' ית' עובד אלהי אמן שיבוטל החונף ולא יאמר עוד לרשע צדיק אתה וכן הנשבע בארץ ישבע באלהי אמן כהוא אלהי אמת כי לא ימצא לשון תרמית בפיהם כלל שבהיותם בגלות הרשע מכתיר את הצדיק

ע"י קידוש שמים וקידוש ארץ ע"ד האמור לא תבא עוד רעה בעולם כי הלאת והזהמא הגורמים צרות לא תהיה לא בשמי' ולא בארץ כ"א איכות רוחניות קדוש וזה מאמר הכתוב הלא אמרתי כי נשכחו הצרות וגו' הכא הטע' הוא כי הנני בורא שמים חדשי' וארץ חדשה שהוא כי יוסר מהם כל התערובות הלאת והזהמא אשר דבק בהם מאז ויהיו כקדשים ממש לגבי חומר איכותם עתה באופן שעי"כ לא תוכרנה הראשונות הם צרות ראשונות הנזכר בפסוק הקודם ולא תעליה על לב כמדובר:

ידיהם יבלו בחירי: לא יגעו לריק ולא ילדו לבהלה כי זרע ברוכי יהוה המה וצאצאיהם אתם: והיה טרם יקראו ואני אענה עוד הם מדברים ואני אשמע:
כה זאב וטלה ירעו כאחד ואריה כבקר יאכל תבן ונחש עפר לחמו לא ירעו ולא ישחיתו בכל הר קדשי אמר יהוה:

א כה אמר יהוה השמים כסאי והארץ הדם רגלי אי זה בית אשר תבנו לי ואי זה מקום מנוחתי: ואת כל אלה ידי עשתה ויהיו כל אלה נאם יהוה ואל זה אביט אל עני ונכה רוח וחרד על דברי: שוחט השור מכה איש זובח השה ערף כלב מעלה מנחה דם חזיר מזכיר לבנה מברך און גם המה בחרו בדרכיהם ובשקוציהם נפשם חפצה: גם אני אבחר בתעלליהם ומגורתם אביא להם יען קראתי ואין עונה דברתי ולא שמעו ויעשו הרע בעיני ובאשר לא חפצתי בחרו:

ה שמעו דבר יהוה החרדים אל דברו אמרו אחיכם שנאיכם מנדיכם למען שמי יכבד יהוה ונראה בשמחתכם והם יבשו:
קול

ידיהון יבלון בחירי: לא יחלון לריקן ולא ירבון למותא ארי זרעא דברכיה יי אינון ובני בניהון עמהון: ויהי עד לא יצלון קדמי ואנא אקביל צלותהון עד לא יבעון מן קדמי אעביד בעותהון: דיבא ואמרא ירעון כחדא ואריא כתורא ייכול תבנא וחיויא עפרא מזוניה לא יבאשון ולא יחבלון בכל טורא דקודשי אמר יי: כדנן אמר יי שמיא כורסי יקרי וארעא כיבש קדמי אידין ביתא דתבנון קדמי ואידין אתר בית אשריות שכינתי: וית כל אילן גבורתי עבדת והלא הואה כל אילן אמר יי ובדין רעוא קדמי לאסתכלא ביה ביד ענותן ומכיך רוח ומשתוי לקביל פתגמי: נכים תורא כקטיל גבר דבח אימר כנקיף כלב מסקי קורבן דם חזירא קורבן מתנתהון מתנת אונס אף אינון איתרעיאו באורחתהון ובשקוציהון נפשהון אתרעיאת: אף אנא איצבי בתברהון ומה דיצפן לא ישתיזבון חלף דשלחית נביי ולא תבו אתנביאו ולא קבילו ועבדו דביש קדמי ובדלא צבינא איתרעיאו: קבילו פתגמא דיי צדיקיא דמשתוין לקביל פתגמי רעותיה אמרין אחיכון שנאיכון מרחקיכון בדיל שמי יכני יקרא דיי ונחזי בחדותכון ואינון יבהתון:
קל

גם אני ו׳ ר״פ וסי׳ נמסר בספר שפטים סוף סימ׳ ב׳: ובאשר ד׳ בקריאה וסי׳ ומניתי אתכם לחרב · גם אני אבחר בתעלוליהם · ואפרוחיו יעלעו דם · ותאמר רות אל תפגעי בי לעזבך: בחרו ג׳ בקריאה וסימ׳ ויקחו להם נשים מכל אשר · ובאשר לא חפצתי בחרו · תחת כי שנאו דעת · אנ״ך:

רשי

יאכל תבן · ולא יצטרך להשחי׳ בבהמה: ונחש · הרי עפר לחמו ומלוי לו תדיר ומדרש אגדה ואריה כבקר יאכל תבן לפי שמלכינו נופל ביד בני יוסף שנאמר ב... עשו לקש ובית יוסף להבה וגו׳ אבל ביד בני שאר השבטים שנמשלו לחיו׳ לא נ... לכך נאמר ואריה כבקר יאכל תבן אותם השבטים שנמשלו כאריה כגון יהודה ו... כיוסף שנמשל כשור יאכלו אות... שנמשל כתבן: השמים כסאי · איני צריך לבית המקדש שלכם · איזה בית · אשר הוא כדי לשכינתי: את כל אלה · השמים והארץ ידי עשתה ואת השמי׳ לימלמתי שכינתי בתוככם בהיותכם נשמעין לי לפי ש... דרכי להבים אל עני ונכה רוח וחרד על דברי אבל אתה אין ... חפץ שהרי שוחט השור הכה את בעליו וגזלו ממנו לפיכך זובח השה דומה לפני כעורף את הכלב והמעלה את המנחה הרי היא לפני כדם חזיר והמזכיר לבונ׳ מקטיר לבונה כמו אזכרת׳ והיא׳ ללחם לאזכר׳: ומברך און · מברך הותו בהשורות אונס מבר׳ און מתפיר אונס זהו פירוש ולשון ברכה נופל בתשור׳ ש... להקבלת פנים כמו קח נא את ברכתי עשו אתי ברכה ולאו ... גם המה בחרו בדרכיהם · הם חפיצי׳ בדרכים הללו הרעים וגם אני אבח׳ ואחפץ בתעלולים׳ ואם תאמ׳ מהו גם כן דרך לשון עברית לומר שני גמין זה אצל זה כמו גם גם בחור גם בתולה גם לי גם לך גם אהבה גם שנאה לשון לא ימותו גם הם גם אתם אף כאן גם הם בחרו וגם אני אבח׳ בתעלוליה׳ · להתעול׳ בם לשון כי התעללת בי: ומגורותם · מה שהם יראי׳: יען קראתי · שמעו שמוע ושובו אלי: ואין עונה · לאמ׳ שמעתי: החרדים אל דברו · הצדיקים הממהרים במרדה להתקרב אל דבריו: אמרו אחיכ׳ · פושעי ישראל הנזכרי׳ למעלה: שונאיכ׳ מנדיכם · האומרי׳ קרב אליך אל תגש בי · ד״א אמרו אחיכ׳ פרם מנדיכ׳ אשר אמרו לכם סורו טמא: למען שמי יכבד יי׳ · בגדולתנו הקב״ה מתכבד שאנו קרובי׳ לו יותר מכם: ונראה בשמחתכם והם יבושו · הנביא אומר אבל לא כן הוא כדבריהם כי בשמחתכם נראה והם יבושו למה כי כל שאון שלהם בא לפני הקב״ה ממה שעשו בעירו וקול יוצא מהיכלו ומקטרג על מחריביו ואחרי כן קול יי׳ משלם גמול לאויביו:
בטרם

רדק

יבלו בחירי · שיבלה מעשה ידיהם בימיהם · כמו שאמר ולא יבנו ואחר ישב: לא יגעו לריק · הפך מה שאמר בקללה וזרעתם לריק זרעכם ואכלוהו אויביכם · אמר להם כי כל יגיעם יהיה לברכה כי לא יבא אויב שיאכל יגיעם ולא שדפון וירקון: ולא ילדו לבהלה · כי לא ימותו בניהם בחייהם שיבהלו במיתתם: וצאצאיה׳ אתם · כל ימיה׳ יהיו אתם כי לא ימותו בחייה׳ · וכפל הענין במלות שונות: והיה · הפך מה שנא׳ בגלות׳ סכותה בענן לך מעבור תפלה: טרם יקראו · פעמים טרם יקראו ופעמים עוד הם מדברי׳: זאב וטלה · כבר פירשנו הענין בפרשת ויצא חטר: ונחש עפר לחמו · כמו שהיה לא דבר אחר · כלומר לא יסוף אדם מישראל · כמו שאמור׳ לא ירעו ולא ישחיתו בכל הר קדשי והיא ארץ ישראל · והמשיל התורה כנחש יהיה פי׳ שלא יהיה מאכלו אלא מין שהוא עפר שנ׳ כי עפר אתה כי ישראל נאמר עליו שזמן ההוא כי מלאה הארץ דעה את ה׳ והנה אוכנו עפר ולא יסוף הנחש עקבו: כה אמ׳ ה׳ · עתה חזר להוכיח בני דורו הרשעי׳ והוכיחם על דברי הזבחים עם מעשים רעים כמו שהוכיחם בתחילת הספר ג״כ למה לי רוב זבחיכם וגו׳ · אמר השמי׳ כסאי · כלו׳ וכי סבורים אתם שהבית שאתם מביאי׳ שם הזבחי׳ שאני שוכן בו ושיכילני הבי׳ כמו שמכיל הגוף אין זה כי הנה השמים כסאי והארץ הדום רגלי · כמו שאמר שלמה הנה השמים ושמי השמי׳ לא יכלכלוך אף כי הבית הזה אשר בניתי אלא אני לא צויתי על הבית שאשכון אני בו ולא על הזבחי׳ שאוכלם לא צויתי אלא כדי שיכינו ישראל לבם אלי ויהיה להם מקו׳ מיוחד לבא שם להתפלל ולהעלו׳ עולות וזבחי׳ לעורר לבם לבע׳ המחשבו׳ הרעות ולשרפם כדמות הדבר הנשרף על המזבח אם כן אם אתם עושי׳ הרע ובאי׳ לבית וזובחים לפני הפסדתם הכונה ואין זה מצותי ואין אתם עושים בזה רצוני אלא ההפך ואתם מכעיסי׳ אותי בזה לפיכך אמר השמים כסאי · ומה שאמ׳ כסאי לא שהיה הוא יתברך גוף שישב בכסא אלא דרך משל כמלך שיושב על הכסא ורגליו בשרפרף ומצוה על עמו מה יעשו · והכסא באמת מכובד משרפרף · לפיכך דמה השמי׳ לכסא והארץ להדום רגליו שהוא השרפרף · וכל מה שבשמים ובארץ הוא סבה לכל והכל נעשה במלותו ובגזרתו מן העליוני׳ אל התחתוני׳: ואי זה מקום · כפל ענין במלו׳ שונות: ואת כל אלה · ולא תחשבו לפי שאמרתי השמים כסאי והארץ הדום רגלי כי הם קדומי׳ כמוני לא כן אלא אני הקדמון לבדי וחדשתי ועשיתי את כל אלה השמים וכל צבאם הארץ וכל אשר עליה: ויהיו כל אלה · אני עשיתים והיו כמו שלויתי ועם כל זה שאני רם על כל רמים אני מביט אל השפלים והענוים והחרדי׳ אל דברי לקיים מצותי אף על פי שאין מקריבין קרבן מי שאינו חוטא אין צריך לקרבן אבל המקריבין קרבן ומעשיהם רעים אין קרבנם לרצון אבל הם לעון ועל זה אומר: שוחט השור · אמר מי שישחוט השור להקריבו לפני והוא ברשעו הרי אני חושב אותו בשחטו השור כאלו מכה איש ומת · וכן זובח השה להקריבו כאלו ערף כלב להקריבו לפני · וכן מעלה מנחה לפני כאלו מעלה דם חזיר לפני שהם כמו הכלב והחזיר טמאים: וכן מזכיר לבונה כאלו מברך און ודבר שוא לפני כלומר גזל שהוא און ושוא: מזכיר · מקטיר כמו אזכרתה לה׳: מברך · מביא מנחה כמו קח נא ברכתי שפירשנו כמו מנחתי · וכן קח נא ברכה מאת עבדך מנחה וכן לשאול לו בשלום ולברכו ולהביא לו מנחה · ומה שאמר עורף כלב לפי שאינו בן שחיטה אמר בו לשון עריפה כמו שאמר בפטר חמור וערפתו · וכן וערפו שם את העגלה שהיא מבין אותה בקופיץ ממול ערפה ופירושו כריתות הערף · וערף קריאתו בשני טעמי׳ והוא פעל כי השם הוא מלעיל ערף ולא פנים · וזכר כלב וחזיר לפי שהכלב מפרים פרס׳ אע״פ שאינו שוסע שסע והחזיר מפרים פרסה ושוסע שסע · והנה שניהם יש בהם לד סימני טהרה והם טמאים · כך הם מראים בעצמם לד מעשה טוב בהקריבכם הקרבן והם טמאים במעשיהם הרעים · ואומר גם המה · פירוש הם ששוחטים השור וזובחים השה גם המה הם כמו עורף כלב ומעלה דם חזיר למה לפי שבחרו בדרכיה׳ הרעי׳: ובשקוציה׳ נפש׳ חפצה · לא בדרכי ובמצותי שאמרתי להם אל תשקצו את נפשותיכ׳: גם אני אבח׳ בתעלוליה׳ · כיון שהם משחיתי׳ דרכיה׳ גם אני אבחר בהשחתת מעשיה׳ · וכן ובעלילות׳ הנשחתות · והדומי׳ להם ענינ׳ מעש׳ הרם והשחת׳: ומגורת׳ · מה שהם יראים ממנו והוא החרב והרעב אביא להם: יען קראתי · להם על ידי הנביאי׳ להשיב׳ לדרך הטובה: ואין עונה · כלומר אין מקבל דברי: שמעו · מנדיכ׳ · מרחיקי׳ אתכ׳ בעבור שאת׳ חרדי׳ לדבר ה׳ הם שונאי׳ אתכ׳ ומרחיקי׳ אתכ׳ והם אומרי׳ למען שמי יכבד ה׳ · כלומ׳ כבד הוא עלינו במצותיו אשר צונו · כמו ולא נכבד עליך · הם אמרו זה בעבור ה׳ אבל הוא האל יהיה נראה ונגלה בשמחתכ׳ שתשמחו בישועתו והם יבשו · ומתי יהיה זה כאשר יהיה קול שאון מעיר · והם כנגד בני דורו החרדי׳ אל דבר ה׳ אמר כמו שאמר וחרד על דברי יהיה פירושו ונראה בשמחתכ׳ על שכר הנפשות כמו שפירשנו · או לפי שהם עתידי׳ לחיות בתחית המתי׳ לימות המשיח · ויתכן לפרש כי אמר זה כנגד עולי הגולה החרדי׳ אל דבר ה׳:
קול

אבן עזרא

לא · הטעם לא ימותו בניהם כי השם ברך אותם וזירך בניהם להיות׳ אתם: והיה טרם יקראו · לפי דעתי כי טרם כמו עוד ואם בא בתום׳ בי״ת כמו קודם והטעם כל אשר ישאלו ממני אתן להם: זאב · הטעם השלום ולפי דעת רבים שהם׳ יסור תולדת הזאב והעד כבקר יאכל תבן · וטעם נחש עפר לחמו כתולדתו ולא דבר אחר והטעם שלא יזיק · כל אלה הנבואות עתידות בא״י לבדה כי כתוב כן בכל הר קדשי: כה · שב הנביא להוכיח הרשעים: השמים כסאי · ידענו כי כבוד השם מלא השמים והארץ והטעם כי מן השמי׳ תבאנה הגזרות על כל העול׳ כולו כאשר תצאנה מלפני המלך בשבתו על כסאו: הדום רגלי · כי הוא ברשותי ושלי ואחר שהכל שלי אי זה בית ואי זה מקום כפול בטעם: ואת · והנה טעם אחר כי הוא ברשותי ושלי כי זה הכסא וההדום אני עשיתים: ויהיו כל אלה · דבק עם ידי עשתה: ואל זה אביט · הטעם אף על פי שהשמי׳ כסאי אביט אל עני ונכה רוח וטעם אביט אשים עיני עליו והנה הפך אעלי׳ עיני מכם: שוחט · הטעם כי אביט אל חרד אל דברי לא אל המקריבי׳ עולה ומעשיה׳ רעים והנה שוחט השור כאילו יכה איש הטע׳ דם יחשב כי אין העולה קרבה כהוגן או יהיה מכה איש לא מכת נפש רק מכת פצע וחבורה: זובח השה · לפני כאילו הורג כלב והנה עורף שהוא מלרע. פועל וטעם לכרות העורף וכן וערפו שם וכאשר הוא שם מלעיל הנו שם: מעלה מנחה · כאילו העלה דם חזיר: מזכיר לבונה · מגזרת אזכרה כאלו מברך און · וטעם גם המה תחסר מלת אבותיהם וכן הוא כי אבותיכם גם המה: גם אני · בתעלוליה׳ מגזרת עלילות דברים והטעם בעלילות שיבא עליהם או מגזרת ויתעללו בה להתעולל: ומגורתם · יראת׳ כמו ויגר מואב: שמעו · מנדיכם · מרחיקים אתכם ומתנכל יכידוהו ויש אומרים שאת׳ משובי׳ מנודי׳ בעיניה׳ וטעם אחיכ׳ שהוא יותר קשה: יכבד יי׳ · אמר רבי משה הכהן כי הוא מלשון כבדות והטע׳ כי הוא כבד עליו לזכרו ולשמור חוקיו וראייתו כי לא ימצא מלשון כבוד כי אם מבנין נפעל כמו נכבד והנ׳ שבח יכבדו בניו והעד יצערו והנה על פירושו הטע׳ ידוע ותחסר מלת זמן כאילו אמר עוד אביא זמן שנראה בשמחתכ׳ והם יבושו דברי המנדי׳ וכן פירוש הפסוק אמרו אחיכ׳ למען שמי יכבד השם מי יתן ויכבד השם מגזרת כבוד ונראה בשמחתכ׳ וכבוש הנחנו ואם הוא הטעם והם יבושו והטעם שיאמרו שהשם לא יוכל להראות כבודו והנה יהיה זה הכתוב דבק עם הבא אחריו והמפרשי׳ אמרו שאיננו לשון המנדי׳ ואמרו כי הוא דבר השם בדרך נעשה אדם והאחי׳ אמרו השם והנביא:
קול

אורים ותומים

לא יגעו לריק לפי שלא נוכל פתשלה מנן שגם הם יתעידו ויהיו יותר מכירים אמר לא יגיעו לריק וגו׳ וזה יתעיד להיות כן לפי שהברכה כוללת לכל עם אשר בכללם ג״כ הבנים ואם כן א״א לחיות יותר מבניהם וז״ש כי זרע ברוכי ה׳ המה וצאצאיהם אתם אבל תחשוב הברכה אל הבנים: כה אמר ה׳ השמים כסאי אמר שאין נורך לו יתב׳ אל מקום והבית ראיה עליו מב׳ טענות הא שהמקום מקיף למתקומם ואחר שכל השמים הם הכסא לבד וכל הארץ כלה מקום הנחת הרגל א״כ אנה ימצא זה הכסא באי זה בית או אי זהו המקיף את הגוף כי אין שם אלא הכסא והרגלי׳ ואמ׳ מקום מנוחתי לפי שהמקום ינוח בו המתקומם וכשיותר ממנו ישיב אליו ועליו אמר השמים כסאי א״כ אי זה בית לאותו הכסא או אי זה מקום שיכוח שם הגוף המשגה הנ׳ שהמקו׳ מחויב להמצא לעולם ועם המתקומם ואם אני הבורא לאותו מקום א״כ מבו׳ שהמקו׳ הכתנא לו קודם בריאתו וזהו ואת כל אלה ידי עשתה ואמר ויהיו כל אלה נאם ה׳ לומר שלא עשאו מחומר אלא מרצונו המשוט: ואת כל אלה ידי עשתה וגו׳ כלו׳ שעשה הבית עם היותו בלתי צריך אליו לתת שלימות וגיון בו לאשר בו ג׳ תנאים והם שיהיה בלתי שלם הב׳ שיהיה בלתי מוכן אליו הג׳ שיתעלל להשיגו ועליהם אמר ועל עני שהשלמות הב׳ נכה רוח והוא שהכנה הג׳ ההשתדלות והוא וחרד על דברי · שוחט השור וגומ׳ אמר שאין רצונו ית׳ שיביאו קרבן על עבירות א׳ הב׳ נאות והם באה הון והאיוני והשכלי כי המכה איש והוא החוטא בכחו האיוני כמעשני אין רצונו ית׳ שישחיט השור ולא שיעלה מנחה לאכול דם חזיר שהם שתי תאוות דם ותזיר וזהו החוטא בכח הזן מזכיר לבונה מברך און שמברך אלוי בכר והוא חטא השכל גם המה בחרו בדרכיה׳ שגם אין להביא עולה אלא על השוגג אבל המה בחרו בדרכיהם גם ראוי לעורר שם הבחירה והרצון והחפץ בתכלית כמאמר החכם בספרו: גם אני אבחר בתעלוליהם יר׳ הנה אמר א׳ מב׳ ענינים אם בעבור שלא חפצתי כ״ש שלא בחרתי בם בכחיר׳ הם בחרו בענה גמורה בם או שיאמר שאחר שבהכיר׳ אשר בית רצון לקוח בענה ואין ענה אלא בדרכים להיותם בלתי מונגלים לכן אין ראוי שתהיה לו ית׳ בחירה כלל בדבר אחר שגם הדרכים ידועים ומונגלים לפניו יתברך ולכן הטיל החפץ לו ית׳ והבחירה להם וזהו וכאשר לא חפצתי בחרו וכן אמר למעלה ותעשו הרע בעיני ובאשר לא חפצתי בחרתם: שמעו דבר ה׳ החרדים אל דברו יר׳ כי המנגדים אומרים שכל מה שנבאו הנביאים על ישראל ועל בית ה׳ ניבאו עליהם ועל בית תפלתם וזה שהם יתשבו שהם ישראל שעושים מעשה ישראל ולכן על שמם יתכבד ה׳ ושהם רואים בשמחתכם כלו׳ בשמחה הראויה לכו ויש׳ יבושו ת״ו או יאמר הנביא לישראל ונראה בשמחתכם והם יבושו אמנם רצה להשיב שאלתם והיא אורך הגלות ואמר כי הבית והעיר השי״ת שבהם יוכללו ענייני האדם כלם נתורים בשם ״ משלם גמול לאויביו אבל זה א״א אלא בהתמעות הט׳ חדשים כי לא תהרה ותוליד ברגע אח׳ כ״ש שהא׳ שיוליד הרה ויולדת ימדיו וז״ש דרך תימה בטרם תחיל ילדה פי׳ שמע בואת פי׳ רמה כתלה:

ונקיה הכרח להחניפו ולעתיד לא יהיה כן ע"כ: ולע"ד לפי שהזכיר על הרשעים שיניחו שמם לאלה בקרב עמם והצדיקים לא כן אלא ולעבדיו יקרא שם אחר שמא תאמר מה יתן ומה יוסיף לי מה שרוח הבריות נוחה הימנו בלי ספק שיתברך באלהי אמן שרוח המקום ואלהי אמן נוחה הימנו והסנים באותה הברכה ועל הרשעים שאמר והנחתם שמכם לשבועה ואלה כנז"ל אמר עליהם והנשבע בארץ ישבע באלהי אמן שלא תעלה על דעתך לו' שמא היה אלותם אשר יאהב ה' יוכיח בעה"ז וטוב לו לעה"ב א"כ איפה איך תשימהו לשבועה ואלה כי דע כי הנשבע בארץ ישבע באלהי אמן שישבים עמו כי כל שאין רוח הבריות נוחה הימנו אין רוח המקום נוחה הימנו ואמר כי נשכחו הצרות מישראל לרוב שלות' וכי נסתרו מעיני הש"י דהא בהא תליא שאם לא נסתרו מעיני היו זוכרים אותם ישראל כי רוח הבריות שואבת מרוח המקום לדעת והנכון שאמר הצרות הראשונות על הצרות שבפועל הידועות לעין רואיהם ולז"א בב"א הידיעה אמנם וכי נסתרו מעיני אמר על הצרות שבכח והם העונות המחייבים הצרות שספו תמו וכי נסתרו מעיני על דרך הסתר פניך מחטאי וכל עונותי מחה והיינו דסמיך ליה כי הנני בורא שמים חדשים וגו' לפי שהם עדי' בישראל כמ"ש חז"ל ועדות' הוא ההתפעלות שמקבלים מהעונות כמ"ש ועצר את השמים וגו' וכתיב אלביש שמים קדרות וגו' שהוא כמסך ממניעת השפע ואור האלהי עליהם בהסך מסך מבדיל בינו לביניהם ההתלבשות הזה גורם קדרו' ולעתיד יבוטל הכל בהסתר פני ה' מהעונות כי יבוקש עון ישראל ואיננו וחטאות יהודה ולא תמצאנה כי אסלח לה וזהו שסמך וכי נסתרו מעיני כי הנני בורא שמים חדשים והארץ חדשה שאינו בריאה ממש אלא ההתחדשות וטוב הדבר לאיתנו הרי הוא כאילו נבראו עתה כיון שחזרו אל השלימות ההוא שהיה להם מעת הבראם ועל ידי זה לא תזכרנה הראשונות ולא תעלינה על לב העונות ועבירות הראשונות:

כי הנני בורא וגו' עיין רש"י ז"ל והרא"בע ז"ל והרד"ק ז"ל ומהרי"א ז"ל ודעתי מה שכבר העתיק למעלה וביארתי לך ענייני במעין הי"ב ממעייני הישועה שכמו שקדמו ליציאת מצרים בהשגחת השם ית' מחברת שני המאורות שבתי וצדק במזל דגים שבשרו גאולת העם ושפע בנבואה ומעלה וגדולה וירושת ארצות והיה זה פ"ג שנה קודם יציאת מצרים מיום הולדת אהרן כן רצה הקב"ה להקדים לגאולה העתידה אותה המחברת עצמה אשר כמוה לא נהיתה מאות ראשונה שנעשית מיציאת מצרים ועד עתה וכמו שהתחברות קטנות עם גדולות שקדמו אליה הורו גלות ישראל וצרות עצומות כן המחברת הזאת שהיתה שנת רנ"ד לאלף הששי הורתה על ישראל אורה ושמחה וששון ויקר והתחדשות נבואה וחירות ומעלה וירושת ארצות ועל המחברת ההיא אמר כאן הנני בורא שמים חדשים לא שיפסדו השמים הראשונים אבל שתתחדש תמונתם באותה המחברת (כדרש"י ז"ל) ושם תמשך ארץ חדשה ר"ל שתתחדש א"י במעלתה וקבוץ בניה לתוכה ועל הגאולות שבמחברת הראשונה שהורו גלות וחרבן אמר ולא תזכרנה הראשונות ולא תעלינה על לב או שאמרו על הצרות עצמן (כדהרד"ק) ע"כ: ולע"ד נכון מה שכבר רמזתי בפסוק הקודם שהיות מתחייב בעולם מניעת השפע מצד העונות אפי' בשמים העליונים ומזה יתחייב בארץ מניעת הטוב אשר לעתיד יתחדשו השמי' בשפע רצון ויוסר השק והקדרו' שלבשו בעת החרבן כמ"ש אלביש שמים קדרות גו' וזהו הנני בורא כאילו הוא בריאה· ולא תזכרנה הראשונות ר"ל העבירות הראשונות שבאמצעותן קלקול הארץ בעשותם באושים תחת ענבים וכיוצא שזה היה הוראת עון המחייב כן אבל בהחזיר עטרת השפע רצון לתפארתו יתוקן הכל שמים וארץ ולא תזכרנה הראשונות או אמר לא תזכרנה הראשונות כיון שהעדים שהעידו בהן הלא הם שמים והארץ כנודע העידותי בכם היום את השמים ואת הארץ ישתנו העדים ולא יזכרו זכרון עדותם· ולשיטה שנביא רש"י בשם י"א שהם חדשים ממש אעפ"י שכתוב אין כל חדש תחת השמש יהיה זה כמ"ש בס"ק שמהחדושים הנכונים בסודות יעשו מהם שמים חדשים והחדושים על הפשט יעשו ארצו' וכן פי' פסוק כי השמים החדשים אשר אני עושה בלשון הוה והחדשים ר"ל החדושים שע"י נעשים אותם השמים החדשים ויש כל חדש למעלה מהשמש כי אין כל חדש תחת דוקא כתיב אבל למעלה מהשמים יש להנחיל אוהבי השם וזהו כי הנני בורא בלשון הוה שמים חדשים וארץ חדשה ע"י חדושי תורה· ואמר ולא תזכרנה הראשונות ע"י השמים והארץ שהם העדים שהעיד בהם משה ע"ה וכיון שהעדים לא תזכרנה על ידם ימשך שלא תעלינה על לב הש"י להעניש עליהם או אמר ולא תעלינה על לב ישראל להכיר על חטאותם הראשונות שלא תתעצבו כי אם שישו וגו':

כי אם שישו וגו' עיין הרא"בע ז"ל והרד"ק ז"ל ומהרי"א ז"ל כי אם שישו אפשר שאמר כן על השמים החדשים והארץ החדשה שישישו וישמחו ויגילו כמו ישמחו השמים ותגל הארץ· או אמר כי אם שישו על עבדיה' (כדהרד"ק) שישישו ויגילו עדי עד שלא יבאו לגלות אחר עוד ולא יתחדש עליהם עוד יגון ואנחה בעבור מה שאני בורא וביאר הבריאה והיא כי הנני בורא את ירושלם גילה ועמה משוש ויהיה הגילה והמשוש אם מפאת הבורא יתברך להדבק שכינתו וכבודו ביניהם ועל זה אמר וגלתי בירושל' וששתי בעמי ואם בבחינת העם בעצמו שלא יבאו עוד לחרבן ולא יסבלו עוד צרה ולא ישמע קול בכי וקול זעקה עד שאפי' הבכי על המתים לא יהיה ביניהם שלא ימות אחד מהם בקצרות ימים כי עד זקנה ושיבה ולכן לא יבכו למת ולא יגודו לו וזהו לא יהי' משם עוד עול ימים ע"כ: ולע"ד שאמר כי אם שישו שהוא לשון שולל בבחינת הצרות הראשונות שלא תזכרנה כדי להתעצב עליהם כי אם שישו ושמחו או תהיה השלילה במשאחז"ל שיציאת מצרי' שהיתה ע"י ב"ו היה לצער אחריה אמנם העתידה שתהיה ע"י הש"י בעצמו אין אחריה צרה כלל וכמ"ש ופדויי ה' ישובון וגו' וע"י היותם פדויי ה' ולא פדויי ע"י ב"ו ימשך שמחת עול' על ראשם שלא תפסק אלא שמחת עולם וז"ש כי אם שישו שלא תצטרף אל הגילה ושמ' רעדה ככתוב וגילו ברעדה ע"ד ביום טוב היה בטוב שם ושמח ורועד מצד שביום רעה ראה פן יקרא אסון אמנ' כאן אמ' בלשון שלילה כי אם שישו וגילו עדי עד והטע' לשישה הזו עדי עד הוא לפי שאני בורא הכי ולא ע"י שליח אלא פדויי ה' ומבחינת הפועל שהוא מתמיד כן פעולותיו מתמידות ומצד הבריאה בעצמ' אמר כי הנה בורא את ירושלם גילה שמציון מכלל יופי אלהים הופיע לכל העול' כי הוא ראש עפרו' תבל ושמ' משוש לכל הארץ והוא מ"ש הנביא ירמיה בקינו' ספקו עליך כפי' גו' הזאת העיר שיאמרו כלילת יופי וגו' מאו' בלשון עתיד שיאמרו הוא כמתמי' שלא יתכן שיאמרו עוד אליה מצד עצמ' גילה וכלילת יופי ולא מצד עמה משוש כיון שהם במדרגת תחתונה של השפלות והי' חרב' ושוממ' וז"ש ספקו עליך כפי' וגו' הזאת העיר שיאמרו כי לא יתכן בעיניהם כן שיאמרו עוד עליה כלילת יופי אבל בעיני הש"י יתכן ויעשה:

וגלתי בירושלם גו' לא יהיה גו' עיין רש"י ז"ל והרא"בע ז"ל והרד"ק ז"ל ומהרי"א ז"ל אם יפורשו הפסוקים על זמן התחיה של אחר קבוץ גליות אז יתארכו החיים בלי ספק אמנ' אם הפס' האלה מדברים על קיבוץ גליות ע"י המשיח אין הדבר כמו שחשבו המפ' ז"ל שיתארכו החיים ואני אחשוב שלא בא הכתוב להודיע כי אם הנער שמיתתו היו' בן עשר או בן עשרים שנה מפני שנכרתו ימיו לא ימות בזמן ההו' כי אם בן מאה שנה לפי שימלא את ימיו כמ"ש לא יהי' משם עוד עול ימים אשר לא ימלא את ימיו ואמר והחוט' בן מאה שנה יקולל החוטא בעטיו של נחש כי זהו החטא הנז' כאן שמפניו נתקלל אדם ונתחייב זרעו למית' הנה הוא בן מאה שנה תבואהו קללת המות שהי' קללת אדם הראשון ע"כ: ולע"ד קשה שיאמר הפ' לא יהיה משם וגו' שמורה דוקא משם בירושלם ואיך יהיה הדבר בכלל א"י כפי דעת המפרשים וזוא"א' שלא יתכן שיהיה הדבר הזה פרטי בירושלם ולא בשאר א"י וגם לשון משם בלתי צודק דא"כ הי"ל לא יהיה שם נער' כ"א להיות ירושלם שער השמים ומקום השפע מכון מכוון לשבת הש"י בו ומשם יתפשט הטוב והמוטב לכל שאר א"י לז"א כי לא יהיה משם מושפע רע כזה לא תצא מפי עליון להיות עוד עול ימים וזקן אשר לא ימלא את ימיו כי שפע ההשגחה המושפע משם הוא שהנער בן מאה שנה ימות בחטאו והחוטא וגו' אבל זולתי זה לא יהיה משם עוד עול ימים וגו' ולא הכרת לזקן ממספר ימיו:

ובנו בתים גו' עיין הרא"בע ז"ל אמר שיבנו בתים וישבו כל ימי עמוד הבנין ונטעו כרמים ואכלו פרים כל ימי היותם נושאי פרי ופי' הענין לא יבנו וגו': ולע"ד לדקדק למה אמר העתיד בלשון עבר ובנו בתים הי"ל ויבנו בתים ויטעו כרמי' וישבו בהם היוד בכר"י והשי"ן בשבא וכן הי"ל ויאכלו וכו' שרצה להודיע שאין ר"ל שיבנו בתי' וישבו בהם אלא שב' פעמים או ג' יבנו אותם וישבו בהם ז"ש וישבו ר"ל כבר לשעבר ישבו בהם ועוד ישובו לבנות' וישבו בהם וכן הכרמים שנטעו ואכלו פרי' ישובו עוד לנטעם ויאכלו פרי' ולז"א בלשון הזה מורכב מעבר ועתיד:

לא יבנו וגו' עיין רש"י ז"ל והרא"בע ז"ל והרד"ק ז"ל:

לא יגעו לריק וגו' עיין הרא"בע ז"ל והרד"ק ז"ל וכן מהרי"א ז"ל· ולע"ד ולא ילד' לבהל' ר"ל בנים בלתי הגונים שיהיו סיבה להבהיל אביהם ז"ש ולא ילדו לבהלה כי זרע ברוכי ה' המה צדיקים וצאצאיהם הולכים אתם ובדרכים ולא בדרך רשעים ארורים השוגים ממצות ה' או אמר ולא ילדו לבהלה היינו בהיות להם בנים רחוקים מהם שתמיד יהיה האדם מבוהל שלא ידע מה היה להם אם טוב אם רע אבל הם זרע ברוכי ה' אשר בניהם כשתילי זתים סביב לשולחנ' ז"ש (?) אליהם אתם שלא יהיו רחוקים מהם שבזה לא תהיה להם בהלה כלל עם ילדיהם ז"ש ולא ילדו לבהלה כי זרע ברוכי ה' המה ובכלל הברכה שצאצאיהם יהיו אתם סביב לשולחנם:

והיה טרם יקראו ב"ר יש תפילה שנענית לארבעים יום דכתיב ואתנפל לפני ה' את מ' היום ויש תפילה שנענית לעשרים יום שנ' לחם חמודות לא אכלתי עד מלאת ג' שבועי' ימים ויש תפילה שנענית לג' ימים שנא' ויעמוד יונה במעי הדג ג' ימים ויתפלל יונה ויש תפל' שנענית ליום אחד דכתיב ויגש אליהו וגו' ויש תפילה שנענית לשעה דכתיב ואני תפילתי לך עת רצון ויש תפילה שנענית עד שלא יוציא האדם הותה מפיו דכתיב והיה טרם יקראו ואני אענה עוד הם מדברים ואני אשמע עכ"ל: ולע"ד לדקדק במ"ש לעשרים יום שהרי אחד ועשרי' יום הם ג' שבועים ימים ולזאת הקושיא נוכל להשיב שביום האחד ועשרים נענה כמלאת שבזכות העשרים נענה· או שנא' שהזכיר סך העשרים לפי שהוא גבול ויום אחד לא מעלה ולא מוריד אבל עדיין יקשה שהרי כתיב בענין מן היום אשר נתת לבך להבין ולהתענו' נשמעו דבריך א"כ אין זה תפל' נענית לעשרים יום ועוד קשה במ"ש לג' ימים דהיכי יליף ממ"ש ויתפלל יונה דילמא בסוף הג' התפלל ואם תרצה לו' שהסבר' מחייב' כן שהתפלל מעת כניסתו במעי הדג אין זה מספיק לראי' ונראה שדניאל נתן לבו להתענות א' ועשרים וקבלת התענית לפני הש"ת הרי הוא כאילו מתענה וכמו שלמדו בגמרא מהא דגזור שמדא ונתנו להם עצה שיקבלו התענית לאחר השמד ואעפ"י שאינם מתענים כעת אין פחד ולמדו מן הפ' הזה שאמר מן היום אשר נתת לבך להבין ולהתענות נשמעו דבריך הרי שקבל' התענית לעשרים גרמה לו להיות נענה מן היום הראשון בכח העשרים היום הנותרי' מלבד היום הראשון שנתן בו לבו להבין ולהתענות כי היום הראשון אינו נחשב כיון שלא קדמה לו קבלה ומ"מ נחשב הוא להשלים הג' שבועים ימים ועפ"י שיטה זו יכול אני לפרש ג"כ מ"ש יש תפילה שנענית לארבעים יום כיוצא בזה הוא דהיינו שאם קבל האדם להתענות ארבעים יום תקובל ממנו ואפי' בתחילתם ומשה ע"ה קבל הארבעים יום קודם שהתענהו ובזה ידוקדק דקדוק נכון ובמ"ש ואתנפל לפני ה' את הארבעי' יום שאמר הארבעים בה"א לו' הארבעי' שקבלתי עלי להתנפל בהם לפני ה' ולהתענות קיימתי ואתנפל לפני ה' את הארבעים וכן הג' ימי' ויום אחד הכל ע"י קבלה כי גם לזה כוונו חז"ל במ"ש שצריך לקבל התענית במנחה מלבד שהקבל' גורמת התפעלות בכוחות שיתחילו מיד בצער התענית ובתוספת הצער יוסיף רצון אלהי להפיק רצון השואל עכ"ז קבלת התענית הרי הוא כאילו קיימו משקבלו ומכאן אתה למד לכל דבר מצוה או למוד תורה שהקבלה מועילה מאד וזהו קיימו וקבלו היהודים קיימו מה שקבלו· אחר שכתבתי כל הנז"ל מצאתי גירסת מהרי"א ז"ל שהו' ויש תפלה שנענית לאחד ועשרים יום והי' גירס' הרבות אבל צריך לתת טעם לאחד ועשרים היום כזה מה יתן ומה יוסיף ואפשר לפי ששם האהיה עולה אחד ועשרים וכנגד המנין הזה התענה א"ך יום שבג' שבועים לפי שאמר למשה אהיה אשר אהיה אהי' להם בצרה זו אשר אהיה לעתיד בגלות אחר לכך התפלל דניאל כמנין אהיה אשר יעד הש"ת נו' ואמר אהיה אשר אהיה· ועניין יונה למדוהו חז"ל מלשון הפסוק שאמר ויתפלל יונה ממעי הדגה דהי"לל ויתפלל יונה במעי בבי"ת אבל באומרו ממעי ב"מם בלתי צודק עד שמכח זה פי' המפרשי' ז"ל כמו שהביא הרא"בע ז"ל בפי' הנביא שלא היתה התפילה זו במעי הדגה לא אחר לאהו התפלל מענין מעי הדגה והנס שנעשה לו וז"ש ממעי הדגה וכבר הרחיב הרא"בע ז"ל לדחות סברה זו ולתיקון הכתובים שמדברים בלשון עבר שכן דברי הנבואות באים בלשון עבר להודיע שעכ"פ יתקיימו יעויין שם: והנה לדעתי חז"ל דקדקו זה הדקדוק ופירשו שאין כוונת הכתוב לא להודיע שזמן התפילה היה ממעי הדגה ר"ל מעת היותו שם והוא זמן הג' ימים ושלשה לילות הנז' שבכל זמן ההוא התפלל יונה מעת הכנסו וזהו ממעי הדגה ואלו אמר במעי לא היה מודיע אלא שלא קדמה תפילתו לכניסתו שם או שלא נתאחר עד אחר צאתו משם אבל באומרו ממעי מודיע שהית' התפלה מעת כניסתו ומהזכיר כן אחר שהזכיר ג' ימים ישיבתו שם עם לילותיהם מורה על שכל זמן הנז' עד תומם היה בתפלה: ולמה שאמרו והיה טרם יקראו ואני אענה שיש תפילה שנענית קודם שיפתחו פה לשאול צריך לפרש מ"ש עוד הם מדברים ואני אשמע שהכוונה כפי מה שהזכיר בסמוך בס"ד בשם המפרשים ז"ל או זולתו מהפירושים שנזכר בס"ד ע"ש: ועיין הרא"בע ז"ל והרד"ק ז"ל ומהרי"א ז"ל טרם יקראו הפך הגלות כדהרד"ק וז"ת איך אפשר שיענה אות' טרם יקראו לזה משיב הפ' ואומר שהיה זה בעוד שהם מדברים זה עם זה ואומרים לכו ונתפללו לה' ונקרא לפניו אז טרם יקראו ואני אענה: ולע"ד לפי שהם יסכימו לשאול דבר אחר וכשיראו שטרם יקראו עניתם יאמרו בלבם כיון שעת רצון היא נשאל נא עוד שאלות אחרות וישאלו והש"ת ישמעם גם להם שלא היה בדעתם לשאול ז"ש והיה טרם יקראו ואני אענה ומזה ימשך שעוד הם מדברים ר"ל שיהיו מדברי' עוד דברי' ושאלות אחרות ואני אשמע וע"ד זה יהיה תאות לבו נתת לו ר"ל טרם יקראו וא"כ יארש בשפתיו עוד שאלות אחרות ובל מנע' ממנו ארשת שפתיו זה דרכך סלה עם המלך שהזכיר בתחיל' המזמור ואני שמעתי טרם יקראו ואני אענה ולפי שזה אפשר שיהי' כן מבחינת שנאה ומהיות קץ בו בדבר יענם טרם יקראו כדי שלא לשמוע דבריה' כמשל המצורע שהמשילו חז"ל הבא אל היכל המלך שיתנו לו כל מבוקשו כדי שלא יטמ' היכל המלך לזה אמר שלא יהיה כן אלא בעוד שהם מדברים ואני אשמע דבורם והיה נהנה מאמות דבריהם בעיני וכן פי' בפ' תאות לבו נתת לו וארשת שפתיו בל מנעת במה שעניתם טרם יקראו כאילו אתה קץ בהם שאין הדבר כן אלא אתה שומע ארשת שפתיהם כי מרוב אהבתם עניתם טרם יקראו ותאות לבם נתת להם וכיוצא בזה צריכים לפרש חז"ל באלה הדברים הנז"ל שאמרו יש תפילה שנענית קודם שיפתח האדם פיו אם כן עוד הם מדברים ואני אשמע למה הלא ודאי יפרשו באחד משני הפירושים הנזכרים:

זאב וטלה וגומ' בב"ר פי' זאב זה בנימין זאב יטרף וטלה אלו השבטים דכתיב שה פזור' ישראל ירעו כאחד אימתי כשירד בנימין עמהם אריה זה יהודה כבקר יאכל תבן זה יוסף שנאמר בכור שורו הדר לו כמלאו אוכלי' כאחד שנאמר וישבו לאכול הבכור כבכורתו והצעיר כצעירתו עכ"ל כוונו לומר שהכתוב משל והנמשל בישראל והכתוב הזה לעתיד הוא כי לא יתכן שיהיה לשעבר בלבד דמאי דהוה הוה אבל בלי ספק כוונתם לומר שכמו שאירע בענין מצרי' אף לעתיד כן שזאב והוא בנימין שממנו התחילה מלכות ישראל זאב וטלה ירעו כאחד באהבה שלום וריעות ואריה זהו' יהוד' אשר לו המלכות לעולם עם יוסף אשר היו בקטטה מעת חילוק המלכות של בית דוד ושל בית אפרים הבא מיוסף בקר על שם בכור שורו ז"ש אריה כבקר יאכל תבן יאכל כאחד הבנכלי (?) קטטה והאכזריו' ביניהם כמו שיסתלק האכזריות מהאריה באוכלו תבן ויבטל אכילת בשר שהבשר מוליד אכזריות ונחש עפר לחמו על האומה שנוסכת כנחש שיהיה עפר לחמה ולא ירעו וגומר המשל והנמשלי' בו בכל הר קדשי או יהיה יאכל תבן כמו שמפרש המדרש שהביא רש"י ז"ל בסמוך עוד לא"זל ונחש עפר לחמו שאפילו אוכל כל מעדני עולם אינו טועם בהם אלא טעם עפר עוד לא"זל בא וראה ב"ו מתקוטט עם חבירו יורד עמו עד לחייו ופרנסתו והקב"ה קלל לנחש ועפ' האכל וגומר זמן לו פרנסתו מצוי בכל מקום ונחש עפר לחמו ורש"י ז"ל יאכל תבן ולא יצטרך להשה (?) בבהמה ונחש הרי עפר לחמו ומצוי לו תדיר ומדרש אגד' ואריה כבק' יאכל תבן לפי שמצינו שעשו נופל ביד בני יוסף שנאמר בית עשו לקש ובית יוסף להבה אבל ביד בני שאר השבטים שנמשלו לחיות לא מצינו לכך נאמר ואריה כבקר יאכל תבן אותן השבטים שנמשלו כאריה כגון יהודה וכן יוסף שנמשל בשור יאכלו את עשו שנמשל כתבן וקש ע"כ ועיין הרא"בע ז"ל והרד"ק ז"ל ומהרי"א ז"ל כוונת הכתוב לחזק הבטחתם ולהודיע משפט הארבעה מלכיות שנמשלו עליהם באומרו זאב זכר ראשונה הזהב שהוא מענין הדוב שראה דניאל על מלכות פרס וכן דרשו חז"ל בפסוק בנימין זאב יטרף על מלכות פרס: ולפי שהיתה עבודתו מתוקה הזכיר אותו תחילה וטלה אמר כנגד מלכות יון שכן ראה דניאל בצפיר העזים והתורה אמרה שה כשבים ושה עזים שהכל דבר אחד ומה טוב אומרו זאב וטלה לפי שפרס נפל' ביד יון והיתה שנאתם גדולה תמיד לכך יעד כי לעתיד זאב וטלה ירעו יחדיו· ועל מלכות בבל שנעשית מלכות ישמעאל אמר ואריה כבקר יאכל תבן שישר' ממשיל אותה כבקר שכן המשיל הכתוב שאמר אפרים עגלה מלומד' יאמר שהם ישתתפו עם ישר' באמונותיהם אם לא שישראל יהיה אוכל החיטה שהוא הגרעין והאריה כבקר יאכל התבן וז"ש ואריה כבקר יהיה לפי שעליו בן דוד יצמח כמ"ש בפרקי ר' אליעזר אבל עכ"ז הוא הבקר יאכל תבן ועל מלכות עשו אמר ונחש עפר לחמו וכבר ידעת שס"מ שרה של עשו וכמו שזכרו חז"ל שהי' סמ"אל רוכב על הנחש והסית את חוה גרם כי הוא היה לישראל כנחש לפעוני אשר אין לו לחם ולכן אמר עליו שלא יזכה לטובה אלא יהיה עפר לחמו לפי שלעפר ישכן סלה· ועם זה אלו ואלו לא ירעו ולא ישחיתו בכל הר קדשי והרחיב עוד לו' של זה כוונו חז"ל באומרם הכל מתרפאין לעתיד לבא חוץ מנחש וגבעוני שעל עשו אמר נחש שאין לו תקומה לעתיד וגם על זה כוונו ר' יוסי בר חנינא א"ל הב"ה לנחש אני עשיתיך שתהיה מלך על כל בהמה וחיה גו' שהכל משל על מלכו' עשו שעשאו הב"ה שיהיה מלך על כל מלכי העולם והוא לא נתפיים בזה אבל רצה להשתרר על אדם הוא ישראל אשר שנקראו אדם ככתוב אדם אתם ושים' חק התורה זא"י ע"כ תורף דבריו: ולכן דינו שיהיה ארור מכל ורמז בכיוצא באלו הדברים די כי המאמר כפשוטו והרמז הזה מספיק בו:

כה אמר ה' וגו' בגמרא כה אמר ה' ההוא דהוה אמר כל רחמתין עזיזא אפותיה דשפשירה (?) שכיבן השתא דלא עזיזא אפותי' בת שתין גרמידין ולא סגי לך אמר רב הונא קראי כתיבי

מעיקרא

בעיקרא כתיב ונועדתי לך ודברתי אתך מעל הכפור' תחת ארון תשעה וכפורת טפח וכתי' והבית אשר בנה שלמה לה' ששים אמה ארכו ולבסוף כתיב השמים כסאי וגו' עכ"ל הכוונ' כשהתחתונים היו כשרים ככסף הפי"ת שיהיה עיקר דירת שכינתו בתחתונים על מקום טפח של הכפורת אמנם שקלקלו התחתונים והיו העליונים חשובים השמים כסאי אבל הארץ גרוע הדום רגלי אז אמר על בית המקדש איזה בית אשר תבנו לי והעפ"י שעשהו שלמה ששי' אמה והטעם לפי שאין בו איכות התנוחה שהיה בו כשהיו כשרים שאז אפי' בכפורת טפח היתה שכינתי נחה ואפי' שהמקום מצומצ' אמנם עתה איזה בית אשר תבנו לי והטעם לפי שאתם מכעיסים אותי על פני בצלם מנשה כמו שיבוא בפסוק שאחר זה בס"ד ז"ש ואי זה מקום מנוחתי שהרי אין לי בה מנוחה ובז' מובן הפלא שהרגיש בו הרא"בע ז"ל כמו שיבוא בדבריו עוד לחז"ל א"ר יצחק כל העובר עבירה בסתר כאילו דוחק רגלי השכינה דכתיב השמים כסאי והארץ הדום רגלי ע"כ: ועיין רש"י ז"ל והרא"בע ז"ל וכבר ישבתי הכפל בדחז"ל: וכן הרד"ק ז"ל ומהרי"א ז"ל כמה יפלא בעיני דעת המפ' שפי' הנבואה הזאת תוספת תוכחת על מ"ש למה לי רוב זבחיכם וגו' כי הרי הפסיק הענין בכמ' נבואות עתידות בגאולה ולמה ישוב למה שאינו מעניינם שכבר דבר עליו בתחילת ספרו ע"כ:

ולע"ד להלין בעד המפרשים במה שאזכור בפסוק שאחר זה בשם הפסיקתא כי זאת הנבואה אמר ישעיה בסוף ימיו כשהעמיד מנשה צלם בהיכל שבזה מובן שזאת הנבואה היתה בסוף ימיו · אבל מהרי"א ז"ל כתב זה לשונו אמתת הענין בכוונת זאת הנבואה וקשורה עם הייעודים הטובים שייעד למעלה וחשש אולי יחשוב חושב שהיה רצון הב"ה לגאול את ישראל לצרכו כדי שיבנו לו בית המקדש ותהיה ירושלם ביד עבדיו לנוח שמה לזה להסיר ולבטל המחשבה הזאת אמר שהוא יתברך אינו צריך לדירה ומקום אשר ינוח בו לפי שאינו בעל שיעור כמשפט כל מקומ' וזהו או' השמים כסאי אשר אני יושב עליו כמלך על כסא מלכותו שאין ספק שהכסא נבדל מאד ממנו והוא כלי מכליו מורה על גדולתו כן השמים בתנועתם מורים על גדולת ממציאם ויכולת מניעם ית' ויתעלה וכתב הרא"בע ז"ל כנז"ל בדבריו · ולפי שהמשיל השמים אל הכסא שיושבין המלכים בו והארץ אל שרפרף קטן שתחת רגליהם ורמז שהשמים משפיעים בעול' התחתון הגזרות שמאתו ית' היושב על הכסא וגוזר ויתראו גזרותיו בארץ וזהו והארץ הדום רגלי ר"ל שנותיו שהמשיל בשם רגלים ואחר שאין בעולם כי אם השמים שהוא המקיף והארץ שהיא המרכז והשמים בערכו כמו כסא והארץ כשרפרף הדום רגליו ואם כן איך יקיף השרפרף שתחת הרגלים את האדון היושב על כסא רם ונישא המקיף את הכל וכבר אמר שע"ה זה הנה השמי' ושמי השמי' לא יכלכלוך אף כי הבית הזה וראיה שנית לשאיני צריך לבית המקדש כי את כל אלה ידי עשתה מאפס מוחלט אם כן קודם בריאתם לא הייתי צריך אליהם אף כי לבית המקדש שהוא חלק מהם פשיטא אין לי צורך בו ע"כ: והנה לדעתו ק"ק הפסוקים של שוחט השור וגו' שהם תוכחת לישרא' כפי פשוטם וכן פי' אותם המפרשים שאין להם שייכות לפי שיטתו זאת של מהרי"א שפי' כה אמר וגו' שבא לשלול שתכלית השי"ת להטיב ולא כדי לקבל מהם טובת בנין המקדש כי איזה בית אשר תבנו לי וגו' ומתוך זה נדחה מהרי"א לפרש אלו הפסוקים על האומות ואין זה פשטא דקרא:

ולע"ד לפרש הפסוקים שהם תוכחת עפ"י שיטת חז"ל והמפרשים שבאה תוכחת זו בסוף ימיו על צלם מנשה ששם בהיכל ולזה להיות שסקלו מקום המקדש שאמר הב"ה עליו זאת מנוחתי עדי עד לז"א שלשעבר שהיה הבית הזה בית מנוחה ועיקר שכינ' בתחתונים והיה כל מבקש ה' יבא אל אהל מועד ובית המקדש נכון היה בבנין הבית הזה ובית מנוחה אמנם עתה שהועמד בו צלם כה אמר ה' מאחר שעולם הפוך ובשמים בהם נעשית עיקר השכינה כי השמים כסאי אשר אני יושב שם והארץ ירדה מגדולת היות ראש פינה ובית דיר' להיות הדום רגלי אם כן איך יתכן שתבנו לי בית בארץ ובית מנוחתי שהלא הדום רגלים היא ולא בית מנוחה כי אם בשמי' ממעל וזהו שאמר אי זה בית אשר תבנו לי כיון שאינו שוכן בתחתונים שהרי כסאי השמים והארץ אינה אלא הדום:

ואת כל אלה וגו' פסיקתא בסוף נבואתו של ישעיהו נתנבא פסוק זה בשעה שהכניס מנשה צלם בהיכל אמר להם מה אתם מתגאים שבניתם לי בית זה העליונים והתחתוני' אינם מחזיקים את כבודי ולא תהיו סבורים שבשבילכם נברא אלא בשביל התורה דכתיב ואת כל אלה ידי עשתה וכתיב אלה החוקים עכ"ל: ולע"ד לדקדק השלילה של ולא תהיו סבורים וגו' היכא רמיזא בפ' והיה אפשר לו' שמכלל החיוב שאו' ואת כל אלה ידי עשתה בעבור אלה החוקי' ממילא אתה דן שאינו בשבילכם וכבין מי הכריח לחז"ל לדרוש אלה על כל אלה החוקים דאי מלשון אלה עביד ג"ש אם כן לדרוש בהפך ויעשה ג"ש מכל אלה שבטי ישראל שנים עשר שבזכות אלה נבראו וכן יש מדרש כמו שהביא מהרי"א ז"ל: ונראה שחז"ל דקדקו כפל הענין ואת כל אלה ידי עשתה ויהיו כל אלה נאם ה' והשנוי ויהיו כל אלה נאם ה' גם יקשה או' ואת כל אלה ידי עשת' כאילו היה מעשה ועמל ויגיעה במעשה בראשית ויקשה והלא בלא עמל ויגיעה נבראו וכמו שאזכור בסמוך בדחז"ל שהקשו כן לזה דרשו שענין הכתוב לו' שהיו כאן בבריאת השמים והארץ בתכלית בריאתם האחד בשביל ישראל וכשרותם כשהיו כשרים וז"ש חז"ל בראשית בשביל ישראל שנקראו ראשית שנ' קודש ישראל לה' ראשית תבואתו דעייניה דקרא כשהם קדש אמנם כאשר חטאו נעשית הבריאה בשביל התורה והיא הדרשה האחרת שדרשו חז"ל בראשית בשביל התורה שנקראת ראשית ולפיכך הכתוב הזה מחלק השתי חלוקות האלה האחד היא ואת כל אלה ידי עשתה שבשעת המעשה היה סיבת עשייתם אלה החוקים כלו' בזכות התורה אמנם החלוקה השנית שבשביל ישראל לא יצאה מן הכח אל הפועל אלא ויהיו כל אלה ר"ל בשביל ישראל שנא' בהם אלה שבטי ישראל שנים עשר לא היו אלה נאם השם לא מעשה שיהיו ישראל סיבה עיקרית בבריאת העולם וז"ש בעל המאמר ולא תהיו סבורים שבשבילכם נבראו אלא בשביל התורה דכתיב ואת כל אלה ידי עשת' וכתיב אלה החוקים נמצא שהחלוקה של ואת כל אלה ידי עשתה הוא החיוב שאמר אלה בשביל התורה אמנם השלילה של לא תהיו סבורים וגו' נרמז במ"ש ויהיו כל אלה נאם ה' וזה היה דבר ה' אל הנביא כשחטאו ישראל אבל כשהם שלימים אז ודאי בשביל' נברא העולם למדנו מתוך זה שהנבוא' הזאת הוכחת היא לישראל כדעת המפרשים ודלא כמהרי"א וכתב בסוף לפי שהיא היתה הנבואה האחרונה ולמדנו ביאור השני מאמרים של חז"ל האחד אמר בראשית בשביל ישראל שנקראו ראשי' נבראו שמים וארץ והשני שאו' בשביל התורה שנקראת ראשית דלא פליגי כאן כשעושים רצונו של מקום כדקאמר קודש ישראל לה' אז הוא ראשית תבואתו שבשביל ישראל שנקראו ראשית נברא העולם אבל כשאין עושים רצונו אז בזכות התורה כדי שיתקיים העולם הזה הגשמי שלא בערה"ז· עוד לחז"ל ואת כל אלה ידי עשתה א"ר ברכיה בשם ר' יודן לא בעמל ולא ביגיעה ברא הב"ה את עולמו ואת אמר ואת כל אלה ידי עשתה ר' יודן אמר בזכות התורה שנ' אלה החוקים והתורות ר' יהושע בן נחמיה או' בזכות משה שמות ויהיו כל אלה נאם ה' אלה תולדות השמים והארץ בהבראם עכ"ל:

ולע"ד לדקדק דמה תרץ ר' יודן לקושית והלא בלא עמל ובלא יגיעה במ"ש שנבראת בזכות התורה דהגבתי קשיא בלא עמל וגו' ואת אמר ידי עשתה ועוד מאי קאמר ויהיו כל אלה נאם ה' אלה תולדות השמים והארץ בהבראם כי זה אינו צריך תלמוד כי מענייני של הפ' כלמד הוא שהפ' בעצמו הוא מדבר בשמים כסאי הארץ וגו' ועלה קאי ויהיו כל אלה נאם ה': ונר' שהוקשה לו בפסוקים כל הדקדוקים שזכרתי בביאור המאמר הקודם והוסיף עוד דקדוק זה דקאמ' והלא בלא עמל ויגיעה וגו' ואת אמר ידי עשתה לז"א ר' יודן בזכות התורה לומר שכיון שלא זכו ישראל כדי שתהיה הבריאה בזכותן וכמו שהרחבתי בביאור המאמר הקודם לז"א הפ' ידי עשתה ותקצר נפשו בעמל ישראל והוצרך לזכות התורה לבריאת העולם ולהורו' זה אמר ידי עשתה לא שהי' ח"ו שום עמל ויגיעה לפניו אמנם ר' יהושע בן נחמיה שאמר בזכות ישראל לא פליגי אדר' יודן אבל בא לפרש מ"ש הפסוק שבלא עמל ובלא יגיעה כמו שדרשו חז"ל מפ' אלה תולדות השמים והארץ בהבראם בה"א ברא"ם כמו שמוצא הה"א יוצא בלי עמל ויגיעה ממוצא' לו מפסוקי' דקרא כמו שכתבתי בכלי חמדה בהבראם שנבראו בלי עמל כאילו מאליהן נבראו שזאת הבריאה היתה בראות השי"ת זכות ישראל הכשרים כמ"ש ואלה שמות בני ישראל הבאים מצרימה שכול מתרימי' וכשרים שבעים נפש כנפש אחת לעבודת השי"ת אז נבראו בלי עמל ובהדיטו בדור חייב שהוצרך לזכות התורה אז כב יכול היה עמל ויגיע' לפניו ית' כמ"ש ר' יודן אבל ר' יהושע בן נחמי' שדבר בבחינת הדור שהיו ישראל זכאים עליו הוא או' בזכות ישראל ואלה שמות בני ישראל ויהיו כל אלה נאם ה' וזהו מקושר למ"ש בזכות ישראל שעל סוף הפ' הוא' ויהיו כל אלה נאם ה' באו דברי רבי יהושע בן נחמיה ובזה מובן שאמר ויהיו כל אל' נאם ה' דהיינו בריאה בדבור ולא ביד היינו בזכות ישראל אז ויהיו כל אלה נאם ה' וזהו הפסוק של אלה תולדות השמים והארץ בהבראם המור' כאילו מאיליהן נבראו כדפרשית · נמצאו דברי ר' יודן ביאור לתחילת הפסוק במ"ש ואת כל אלה ידי עשתה שהזכיר יד ומעשה כשאין זכות לישראל אלא בזכות התורה ודברי ר' יהושע בן נחמיה באו ביאור לסוף הפסוק המורה כשהיו כל אלה נאם ה' בלי עמל ויגיעה אלא בנאם ה' · ובזה נתיישבו כל הדקדוקים הנז"ל בביאור המאמר הקודם עיין עליהם אחת לאחת · ועיין רש"י ז"ל והרא"בע ז"ל והרד"ק ז"ל ומהרי"א ז"ל כבר נזכר מקושר עם הפסוק הקודם והוסיף לפי שאמר בתחילה ידי עשתה ביאור שדבר בזה כלשון בני אדם לא שיהיה עשיה ביד ממש כי לפי האמת במאמר נעשו כמו שאמר בדבר ה' שמים נעשו ועל זה אמר ויהיו כל אלה נאם ה' שהיו כולם בנייתמו ובמאמרו לא ביד ובפסיקתא רבתי ואת כל אלה ידי עשתה אתה מוצא שנים עשר אדם בבנה שני עשר מזלו' ברקיע י"ב שעות ביום י"ב שעות בלילה בזכות מה בזכות כל אלה שבטי ישראל י"ב וכן אליהו כשבא להקריב את ישראל תחת כנפי השכינה נטל י"ב אבנים ובנה מזבח עכ"ל: והעולה מכל זה הוא שלא היה הבית לצרכו יתברך חלילה כי אם לצורך התחתונים כדי שאל זה אביט אל עני ונכה רוח בגלות הוא ישראל ועכ"ז הוא חרד אל דברי שהיא התורה לעבדה ולשמרה ע"כ:

ולע"ד כפי הפשט לתקן כפל החלוקו' והשנוי' כי בענין הבריאה היו שני עניינים הא' הבריאה הנעשית בדבר השי"ת והשני השכלול כמו שאמרו ח"ז בשיטה אחת שבבריאה שמים קדמו בראשית ברא אלהים את השמים ואת הארץ אבל בשכלול קדמה הארץ כמ"ש ביום עשות ה' אלהים ארץ ושמים שהארץ לחסרון שלימות' מצד יושביה לעתיד הוצרכה לענין שיתוף רחמים ודין ה' אלהים ושכלול יתירה ולז"א מהמאוחר אל הקודם ואת כל אלה ידי עשתה דהיינו ביום עשות ה' אלהים ארץ ושמים במעשה בשכלול והקודם היה בנאם בבריאה וזהו שאמר ויהיו כל אלה נאם ה' שארץ ושמים כולם היו בעשיה ושמים וארץ כולם היו בנאם דבראשית כמו במאמר הוא ובו ברא שמים וארץ והוצרך לכל מפני הרשעים העתידים לבא אלא שאני העלמתי עיני מהם בעת הבריאה כמ"ש כי יודע ה' דרך צדיקים וזהו ואל זה אביט בעת ההוא ובעתיד לבא גם כן אל עני ונכה רוח אמנם דרך רשעים תאבד מנגד עיני שאלו הבטתי בדרכם לא הייתי בורא העולם · או יאמר ואת כל אלה ידי עשתה על הארץ וכל אשר בה ממיניה ידי עשתה ובשמים אמר ויהיו כל אלה נאם ה' שאעפ"י שהיו כולם בבריאה יחדיו עכ"ז כפי הכנתם אמר עתה נקיה בארץ איכות ידי עשתה ובשמים וכל צבאם נאם ה' קרוב למ"ש הפסוק אף ידי יסדה ארץ וימיני טפחה שמים שנתן הבדל בניהם יד שמאל לימין · או יאמר ואת כל אלה ידי עשתה ביד ומעשה כפי רועי הכנת הרשעים העתידים לבא היה צריך יד ועשיה בכל אלה אבל בהפוך הוא שויהיו כל אלה נאם ה' בדבור לצד מבחינת שהיית מביט אז אל עני ונכה רוח וזכותם מסייעת להקל הבריאה להיותם בנאום ואמר אביט כי גם לעתיד תמיד אל זה אביט אל עני ונכה רוח · או יאמר ואת כל אלה ידי עשתה על החלק הראשון שאמר השמים כסאי והארץ הדום רגלי · אמנם החלק השני שאומר ויהיו כל אלה נאם ה' אמר כן על הבית ומקום מנוחתו שבנאם השי"ת נבדלו משאר המקומות להתקדש וזהו שאמר ויהיו כל אלה נאם ה' לא שהבית ומקום מנוחתי אלא אל זה אביט אל עני ונכה רוח וחרד על דברי הבא אל הבית הזה יקובל ברצון אבל השוחט שור וגו' שנאהי כי לא הקרבנות עיקר כי אם הכנעת הלב ויהיה זה נוטה אל שיטת המפרשים ז"ל שזה מקושר עם התוכחת שבתחילת הספר למה לי רוב זבחיכם ודרך דרש אפשר לומר שאמר ויהיו כל אלה נאם ה' דהיינו בית ומקום מנוחתי לפי שאל זה אביט באותו מקום מנוחתי אל עני זה אדם הראשון שהיה עשיר ונשתטה העני ובמקום הזה הקריב קרבן ומשם ממקום כפרתו נברא ז"ש אל עני גם נח הקריב שם וזהו שאמר ונכה רוח שמצער המבול וגם כן דעתו שפלה שלא הגין על דורו כדי שהוא דעתו ורוחו עליו זה שאמר ונכה רוח ואברהם ע"ה הקריב את בנו והאיל אשר הקריב תמורתו זה שאמר וחרד על דברי לקיימו זה אברהם · ומצאה בבוא כל איש לראות פני אביט אל החוט המשולש הנזכר בהצטרף הכנעת הזובח זבחי צדק אבל שוחט השור וגו' בלי כוונה והכנעה ולא השחיטה לא אחפוץ בה כלל כמו שיבוא בס"ד:

למגיה הכעיר לוי לאבוי"אדו ולע"ד במ"ש במדרש בראשית ברא אלהים את השמים ואת הארץ במדת הדין ולא היה העולם יכול לעמוד עד שצרף מדת רחמים ועמד שנאמר ביום עשות ה' אלהים ארץ ושמים. ז"ש ואת כל אלה הנזכרים השמים והארץ ידי זו מדת הדין עשת' ולא היו יכולים להתקיים אמנם ויהיו כל אלה היה להם הויה וקיום והעמדה נאם ה' במה שנאמתי שם ה' הוא שם הרחמים וצרפתי אותו עם שם אלהים אז נתקיימו ויהיו עד כאן:

שוחט השור מכה איש וגו' תנחומא ואת כל אלה ידי עשתה באברהם הכתוב מדבר שהיה חרד על דברו של הב"ה דכתיב אחריו שוחט זה אברהם שנאמר ואל הבקר רץ אברהם מכה איש שהרג נמרוד הוא אמרפל זובח השה אימתי כשהקריב את יצחק בנו שנאמר אלהים יראה לו השה ע"כ מצאתי בילקוט ולפי זהו כוונת הפ' לומר ואת כל אלה ידי עשתה לפי שהיות שהביט בקלקול מעשה הנבראים שעתידים לחטא ומזה הצד כאילו היתה קצת יגיעה לפניו ואת כל אלה ידי עשתה ובנקל כאילו היו בנאם כמו שהוא האמת היה מצד שאל זה אביט אל עני ונכה רוח וחרד על דברי כאברה' להיות שוח' השור וגו' כנ"ל וזהו שאמ' הפסוק בהבר"אם באבר"הם שבזכות אברהם הייתה הבריאה בהבראם בנקלה בלי עמל ובלי יגיעה: עוד לחז"ל שוחט השור אמר ישעיהו מי שהוא גונב שורו של חבירו ושוחטו כאילו שוחט בעליו (כת"י) ד"א עד שלא הוקם המשכן היו הבמות מותרות משהוקם המשכן נאסרו הבמות ואמר הב"ה מי שהוא מקריב שור חוץ לאהל מועד כמכה איש שנאמר דם יחשב לאיש ההוא דם שפך עד כאן לשונו וכוונת הפסוק לדברי' בדבר אחר רצו לומ' שאל זה אביט אל עני ונכה רוח לא אל רוב זבחיכם מצד עצמם והרא"י שכשנאסרו הבמות שוחט השור אף על פי שהוא שור גדול לא יקובל ברצון לרעותו אלא דם יחשב וכן זובח השה כעורף כלב אם כן אין הדבר תלוי אלא בחרד על דברי עני ונכה רוח לא בקרבנות תלוי הדבר: ועיין רש"י ז"ל והרא"בע ז"ל וכן הרד"ק ז"ל ומהרי"א ז"ל לפי שאמר ואל זה אביט אל עני ונכה רוח וחרד על דברי זה ישראל אשר לבעבור זה עכ"פ יביא הגאולה אמר זאת ועוד שנה שניתו ראותי באומה מהאומות שוחט השור בגניבה ואח"כ מכה איש כדי שלא יתבענו ממנו וכן זובח השה מן העדר ועורף כלב השומר העדר כדי שלא יחרץ לשונו וכן מעלה מנחה זה לזה מדם חזיר כאילו הוא דבר מטובח מאד מזכיר לבונה בבית אליליהם ומברך ומתפלל און לו · אפשר אמר על הגוים שהרגו שבט יוסף דהיינו אפרים ומנשה הבאים מיוסף שנקרא שור ככתוב בכור שורו הדר לו עליהם הוא אומר שוחט השור מכה איש שוחט השור הוא המשלי וביאר המשל שהוא מכה איש זובח השה שהיו שופכים דמם של שה פזורה ישראל ואחר שדבר מגנאי שפיכות דמים דבר בגנות עורף כלב לאכול ומעלה מנחה דם חזיר כמו שפירשתי והוא ע"ד אוכלי בשר החזיר והשקץ והעכבר עד כאן: ולע"ד עפ"י השיטה הנ"ל שאלו הפסוקים תוכחה לישראל אפשר שאמר שנתנו להם חוקים לא טובי' ומשפטים בל יחיו בלא הם שהמכה איש ישחוט שור לקרבן וזהו שוחט השור לכפרת מכה איש וזובח השה לכפרת מי שעורף כלב ומעלה מנחה לכפרת אכילת דם חזיר ומזכיר לבונה להקטיר לבונה לכפרת מברך און מגדף השם ואלו הדרכים בחרום בבחירת דעתם השכל וז"ש גם המה בחרו בדרכיהם אלה הנזכרים לכפרת אשמיהם כמו שבחרו בפשעיה' לכל חטאתם ברוע בחירתם כן גם המה בחרו בתיקון כפרתם בשיקול דעתם הדברים הנ"ל שוחט השור למכה איש הפך התורה שאמרה ולארץ לא יכופר לדם כי אם בדם שופכו ובזה מובן או' גם המה בחרו עכ"ל בחרו בפשעים ובחרו בדרכיהם שהוא התיקונים לכפרה ועי"י הכפרות הנ"ל שסדרום בבחירתם היה סיבה שבשיקוציה' נפשם חפצה כי התיקון קל ונקל בעיניהם לתקן המעוו' מאחר שהכאת נפש איש תכפר בשחיט' שור לקרבן וכיוצא בזה יוסיפו לחטוא ולעומת זה אמר גם אני אבחר בעונשם שלא להעניש כפי איכות החטא אלא גם אני אבחר כמו שעשו הם בבחירה כן גם אני אבחר בתעלוליהם וגומר יען קראתי בעת היותם עושים השקולים להפרישם מהאיסור קראתי אות' ואין עונה אפי' אחד מהם להפריש מהאיסור וכשהיו עושים אותם הכפרות אשר בדו להם מלבם שהבל המה מעשה תעתועים ולא יכופרו כי אם בכפרות הכתובות בתורה שופך דם האדם באדם דמו ישפך ולא שמעו אמר בלשון רבים כי אפשר שהיה בהם שומע לבלתי הפסיד השור או לזבוח השה ולזה אמר ולא שמעו ולא אמר ואין שומע ושני החלקות אלו של יען קראתי וגו' דברתי וגומר פי' בהומ' ויעשו הרע בעיני היא הראשונה וכנגד השניה אמר ובאשר לא חפצתי לתיקון המעשים הרעים שעשו באשר לא חפצתי בחרו רוצה לומר בחרו הם ברעתם כמו שאמר גם המה בחרו בדרכיהם ובשקוציהם נפשם חפצה כמאמר השני כהוגים מכוונים:

גם אני אבחר וגומר עיין רש"י ז"ל וכן הרד"ק ז"ל והרא"בע ז"ל ומהרי"א ז"ל גם אני אבחר בתעלוליהם והוא רמז לנקמות ולחרב אשר יביא עליהם והוא מלשון אזכור מעללי יה ר"ל אבחר בעלילות שאעש' בהם ומגורהם יראתם מהחרב והרעב אביא להם ואמר שאינם יכולי' להתגלל שלא נצטוו במהכלה האסורות כנודע ממ"ש חז"ל בפסוק ה' מסיני בא וזרח משעיר למו שהלך לתת להם תורה לאדום בשעיר ולישמעאל בפארן ולא רצו לקבל א"כ מה היא האשמה לז"א יען קראתי ואין עונה שלא קיימו אפי' שבע מצות בני נח נאלו נזורו אחור מהם ועל מה שהרעו לישראל אינם יכולים להתגלל שכוונת' לקיים דבר השי"ת אשר דבר כנגד זה אמר דברתי ולא שמעו שהם לא שמעו דבר ה' אשר דבר על ישראל כדי שיאמרו שכוונו לקיים דבר ה' אבל בבחירתם עשו להרע בעיני ה' וז"ש ויעשו הרע בעיני להכעיסני ולמרות עיני כבודי ובאשר לא חפצתי בהרג המה עד כאן אזלא לטעמיה שהוא ז"ל מפרש תוכחת שוחט השור וגומר על האומות ואין זה ישובו של מקרא כי לא יתכן באומות הוכחה מעלה מנחה דם חזיר מזכיר לבונה מברך און אלא ודאי שיטת חז"ל והמפרשי' הפסוקים על ישראל היא השיטה הנכונה וכפ' הקודם כאחד הגדולים לעניו' דעתי יעויין שם:

שבעי

רדק

קול שאון מעיר · אז לימות המשיח יצאה קול שאון מעיר ירושל' עד הרשעי' אשר הכעיסו את ה' וכן אמר בנבואת זכריה ויצא ה' ונלח' בגוים ההם : בטר' · ר"ל כי פתאום תבוא הישועה לישראל · והמשיל ירושל' לאם וישראל לבני' · ואמר זכר כי הוא טוב וחזק מן הנקבה ובו ישמחו יולדיו יותר מן הנקב' כן יהיה אותו הדור שתהיה להם הישועה והנה אמר בטרם תחיל ילדה · ואמר אחר כן היוחל · ואמר כי אלה הטעם כי הישועה תבא להם פתא' כמו אם תלד הנקבה בטר' יבא חבל לה · אבל קודם שתשל' הישועה ועוד שיקבצו כל ישראל בארצ' ותשל' שלות' תהיה להם מעט זמן כמו חבלי יולדה כמו שאמר חבי כמעט רגע עד יעבור זעם כמו שפירשנו · וכן אמר בנבואת זכריהו ונלכדה העיר ונשסו הבתי' וגו' · ואחר החבלים האלה ויצא ה' ונלחם בגוים ההם · ואמר לעת ערב יהיה אור · וזהו הליד' אחר שחלה · ואמר וישבו בה וחרם לא יהיה עוד : והמליטה · הלידה נאמרה בזה הלשון · וכן שמה קננה קפוד והגרון ותמלט : מי שמע · היוחל ארץ · בא בלשון זכר כמו ולא נשא אותם הארץ · והוא מפלא נזכר שם פעלו מהנוסף · והנוסף יוצא כן פעל עומד ויוצא · העומד כמו יחילו עמים ולאשר מה תחילין והיוצא קול ה' יחיל מדבר · יחילו דרכיו בכל עת · ומלת היוחל פעול מהיוצא כי ממנו יבנה שלא נזכר פועלו : האני אשביר · אחר שהמשיל ציון לאשה יולדת אמר האני אשביר ולא אוליד כלו' אם אביא האשה על המשבר ולא אוליד אותה כן זה לא יתכן : ואם אביא ציון על המשבר במלחמת גוג ומגוג באמת אוליד אותה · והלידה היא הישועה : אם אני המוליד ועצרתי · אני הוא המוליד ארצות העמים עד הזמן ההוא ואז העצור אותה מלדת כי הגדול והכבוד יהיה לישראל · וי"ת אנא אלהא ברית עלמא וגו' : שמחו · כל אוהביה · בגלות על דרך כי רצו עבדיך את אבניה ואז בקבוץ גליות תשמחו בה ותשישו בתוכה שתראו בבנינה כמו שראית' בחרבנה והתאבלת' עליה כן תשמחו בה ותשישו בתוכה : למען · התאבלתם עליה למען שתראו בשמחתה ותינקו ושבעתם משוד תנחומיה כי ידעתם כי זה יהיה גמולכם : משוד · כמו ושוד מלכים תינקי והוא כמו שד בפתח והוא על דרך משל ר"ל תענוג : תמצו · ענין מצילה : מזיז · ענינו לפי מקומו כמו זיו · ויונתן תרגם מחמת יקריה : כי כה אמר ה' · שלום שלום הגוים שיבאו מכל פאה לשאול שלומם ומביאי' להם מנחה · ומה שאמר כנחל שוטף · לא שיזיק כמו הנחל השוטף אלא כמו שהנחל השוטף יבא במרוצה כן יבא להם כבודם וממונם במרוצה · ועל הדרך הזה בא כוש תריץ ידיו לאלהים : וינקתם · על דרך משל כמו שיונק הפינוק החלב מאין עמל כן תאכלו כבוד העמי' שלא יגעתם בה · ואחר שהמשיל אותם לתינוק ביניקה המשיל אותם גם כן ליונק כמו שנושאת אותו האומנת על זרועיה והיא משעשעת אותו על ברכיה וכל זה ממיכי גדול היונק כן תהיו אתם מנושאים ומכובדים בכל מיני כבוד וגדולה : תשעשעו · מבנין פעל שלא נזכר שם פועלו מבנין פיעל שממנו יוצא זה · וכן ושעשע יונק : כאיש אשר אמו תנחמנו · מצרה שעברה עליו כן אנכי אנחמכם מצרת הגלות ובירושלם תנוחמו · כי שמה יראה כבודי עליכם · ומה שזכר האם ולא האב לפי שהאשה מצלת בדברים יותר מן האיש : וראיתם · ועצמותיכ' כדשא תפרחנה · הפך ורוח נכאה תיבש גרם · כי כמו שהדאגה והיגון יבשו עצמותיכם בגלות כן כשתשובו לירושלם השמחה והששון יפריחו עצמותיכם : את עבדיו · כמו עם עבדיו שתהיה יד ה' עמהם לטובה ועם אויביו לרעה ולזע' וזה יהיה במלחמת גוג ומגוג · וזעם · מלרע כי הוא פעל לפיכך תניו קמץ ותליו פתח · ויונתן תרג' ועצמותיכ' כדשא תפרחנה וגויתכון כדיתאי יזהירון : כי הנה ה' באש נשפט · כמו שאמר בנבואת יחזקאל אש וגפרית אמטיר עליו ועל אגפיו : מרכבותיו · גזרותיו היורדות מן השמי' להשיב בחמה אפו שלא היה עדין גדול על כל גוים עתה ישיבנו בחימה וחימה גדולה מאף · כי חימה לשון חמום כי כשיתחמ' בעל הכעס בדבר שיכעס בו יהיה כעסו גדול · ועל הדרך הזה תרג' יונתן לאתבא בתקיף רוגזיה · ואדוני אבי ז"ל פירש להשיב להבעיר מן סביב אש · והוא על משקל להקל כל נכבדי ארץ · ואם זה בחי"רק וזה בצר"י אחד הוא : כי באש ה' נשפט · כפעל עומד והוא קמוץ · ואמר כי יהיה נשפט עם גוג ומגוג באש כמו שאמר בנבואת יחזקאל ונשפטתי אתו בדבר ובדם וגומר · ובחרבו הוא מה שאמר שם חרב איש באחיו תהיה והוא חרב ה' את כל בשר : כמו שנאמר בנבואת זכריה ואספתי את כל הגוים אל ירושל' למלחמה : המתקדשי' · רוב המפרשי' פירשו אלו שהם מתקדשי' במעשיה' הרעי' · וזה קורסי' בזה בלשון בלעז סנטו"גר : והמטהרי' · דינו מתטהרי' כי הוא מבנין התפעל כמו המתקדשי' וכן הוא הענין בענין התפעל כמו והתברך בלבבו כי לא יהיה ברוך אלא מתברך הוא בעצמו שהוא חושב שיהיה ברוך · וכן מתכבד וחסר לחם הוא מראה עצמו ככבד ועשיר ואינו כי הוא חסר לחם · וכן המתקדשי' מראי' עצמ' בקדושי' והם טמאי' · וכן המטהרי' והם הפרסיי' שהם מטהרי' גופות' ורוחצי' עצמ' תמיד והם טמאי' במעשיה' הרעי' ומטונפי' והנה הם מראי' עצמ' טהורי' ואינם : אל הגנות · אחר

רשי

בטרם תחיל · ציון חיל היולדת ילדה את בניה כלומר יתקבצו בניה לתוכה אשר היתה שוממה מהם ושכולה והרי הוא כאילו ילדתן עכשיו בלא חבלי יולדה כי כל האומות יביאום לתוכה : והמליטה זכר · כל יציאת דבר בלוע קרוי המלטה והמליטה איסקמ"וציר בלע"ז : היוחל ארץ ביום אחד · היבוא חיל ליולד' ילד מלא ארץ בני' ביום אחד : האני אשביר ולא אוליד · האני אביא את אשתי על המשב' ולא אפתח רחמ' להוצי' עוברה כלומ' שמא אתחיל בדבר ולא אוכל לגמור והלא אני המוליד את כל היולדות ועכשיו שמא עצרתי בתמיה : משד · לשון שדים : תמוצו · סוצ"ייר בלע"ז : מזיז כבודה · מכבד גדול הזז וממשמש לבא לה זיו איסמוסימנט בלע"ז : וכנחל שוטף · אני נוט' אליה כבוד גוים : על צד · על צדי אומנים על גיסטים : תשעשעו · תהיו משועשעים כדרך שמשעשעין את התינוק איסבנ"ייר בלעז : ונודע יד יי' · בעשותו נקמותיו כורחות ידעו עבדיו את כח גבורת ידו : כי הנה יי' באש יבא · בחמת אש יבא על הרשעים להשיב · לצריו בחימה את אפו : כי באש · של גהנם יי' נשפט עם צריו ולפי שהוא בעל דין ודיין נופל בו לשון נשפט שאף הוא טוען טענותיו למכות עונש ופשעם וכן ונשפטתי אתו הנני נשפט אותך לשון ווכוח הו' דריסנ"ייר בלע"ז ופשוטו כי באש יי' ובחרבו נשפט כל בשר וכן רבים מסורסים במקראות : המתקדשים · המזדמני' אני ואתה נלך ליום פלוני לעבוד ע"א פלונית : אל הגנות · שזורעין שם ירק ושם היו מעמידים ע"א : אחר

קֹ֥ול שָׁאֹ֖ון מֵעִ֑יר קֹ֖ול מֵֽהֵיכָ֑ל קֹ֣ול יְהֹוָ֔ה מְשַׁלֵּ֥ם גְּמ֖וּל לְאֹיְבָֽיו׃ בְּטֶ֥רֶם תָּחִ֖יל
יָלָ֑דָה בְּטֶ֨רֶם יָבֹ֥וא חֵ֛בֶל לָ֖הּ וְהִמְלִ֥יטָה
זָכָֽר׃ מִֽי־שָׁמַ֣ע כָּזֹ֗את מִ֤י רָאָה֙ כָּאֵ֔לֶּה
הֲי֤וּחַל אֶ֙רֶץ֙ בְּי֣וֹם אֶחָ֔ד אִם־יִוָּ֥לֵֽד גּ֖וֹי
פַּ֣עַם אֶחָ֑ת כִּֽי־חָ֛לָה גַּם־יָלְדָ֥ה צִיּ֖וֹן אֶת־
בָּנֶֽיהָ׃ הַאֲנִ֥י אַשְׁבִּ֛יר וְלֹ֥א אוֹלִ֖יד
יֹאמַ֣ר יְהוָ֑ה אִם־אֲנִ֧י הַמּוֹלִ֛יד וְעָצַ֖רְתִּי
אָמַ֥ר אֱלֹהָֽיִךְ׃
י שִׂמְח֧וּ אֶת־יְרוּשָׁלַ֛͏ִם וְגִ֥ילוּ בָ֖הּ כָּל־
אֹהֲבֶ֑יהָ שִׂ֤ישׂוּ אִתָּהּ֙ מָשׂ֔וֹשׂ כָּל־
הַמִּֽתְאַבְּלִ֖ים עָלֶֽיהָ׃ לְמַ֤עַן תִּֽינְקוּ֙
וּשְׂבַעְתֶּ֔ם מִשֹּׁ֖ד תַּנְחֻמֶ֑יהָ לְמַ֧עַן תָּמֹ֛צּוּ
וְהִתְעַנַּגְתֶּ֖ם מִזִּ֥יז כְּבוֹדָֽהּ׃
כִּֽי־כֹ֣ה ׀ אָמַ֣ר יְהוָ֗ה
הִנְנִ֣י נֹטֶֽה־אֵ֠לֶיהָ כְּנָהָ֨ר שָׁל֜וֹם
וּכְנַ֧חַל שׁוֹטֵ֛ף כְּב֥וֹד גּוֹיִ֖ם וִֽינַקְתֶּ֑ם
עַל־צַד֙ תִּנָּשֵׂ֔אוּ וְעַל־בִּרְכַּ֖יִם תְּשָׁעֳשָֽׁעוּ׃
כְּאִ֕ישׁ אֲשֶׁ֥ר אִמּ֖וֹ תְּנַחֲמֶ֑נּוּ כֵּ֤ן אָֽנֹכִי֙
אֲנַֽחֶמְכֶ֔ם וּבִירוּשָׁלַ֖͏ִם תְּנֻחָֽמוּ׃ וּרְאִיתֶם֙
וְשָׂ֣שׂ לִבְּכֶ֔ם וְעַצְמוֹתֵיכֶ֖ם כַּדֶּ֣שֶׁא
תִפְרַ֑חְנָה וְנוֹדְעָ֤ה יַד־יְהוָה֙ אֶת־עֲבָדָ֔יו
טו וְזָעַ֖ם אֶת־אֹיְבָֽיו׃ כִּֽי־הִנֵּ֤ה
יְהוָה֙ בָּאֵ֣שׁ יָב֔וֹא וְכַסּוּפָ֖ה מַרְכְּבֹתָ֑יו
לְהָשִׁ֤יב בְּחֵמָה֙ אַפּ֔וֹ וְגַעֲרָת֖וֹ בְּלַהֲבֵי־
אֵֽשׁ׃ כִּ֤י בָאֵשׁ֙ יְהוָ֣ה נִשְׁפָּ֔ט וּבְחַרְבּ֖וֹ
אֶת־כָּל־בָּשָׂ֑ר וְרַבּ֖וּ חַֽלְלֵ֥י יְהוָֽה׃
הַמִּתְקַדְּשִׁ֨ים וְהַמִּטַּהֲרִ֜ים אֶל־הַגַּנּ֗וֹת
אחר

קַל אִתְרְגוּשָׁא מִקַּרְתָּא דִירוּשְׁלֵם קָלָא מֵהֵיכְלָא קַל מֵימְרָא דַיְיָ דִמְשַׁלֵּים גִּימְלָא לְבַעֲלֵי דְבָבוֹהִי׃ עַד לָא מֵיתֵי עָקָא לָהּ תִּתְפְּרֵק עַד לָא יֵיתֵי לָהּ זִיעַ בְּחֶבְלִין עַל יְלִידָה יִתְגְּלֵי מַלְכָּהּ׃ מַן שְׁמַע כְּהָדָא וּמַן חֲזָא כְּאִילֵין הַאֶפְשַׁר דְתִתְעֲבֵד אַרְעָא בְּיוֹמָא חַד אִם יִתְבְּרֵי עַמָּא זְמַן חֲדָא אֲרֵי עֲתִידָא דְתִתְנְחֵם צִיּוֹן וְתִתְמְלֵי מֵעַם שְׁבֵי גָלְוָתָהָא׃ אֲנָא אֱלָהָא בְּרֵית עָלְמָא מִבְּרֵאשִׁית אֲמַר יְיָ אֲנָא בְרֵית כָּל אֱנָשָׁא אֲנָא בַדָּרֵית יָתְהוֹן לְבֵינֵי עַמְמַיָּא אַף אֲנָא עָתִיד לְכַנָּשָׁא גָלְוָתִיךְ אֲמַר אֱלָהָיִךְ׃ חֲדוּ בִירוּשְׁלֵם וּבוּעוּ כָּל רַחֲמָהָא דוּצוּ עִמָּהּ דָּיִץ כָּל דַּהֲווֹ מִתְאַבְּלִין עֲלָהּ׃ בְּדִיל דְתִתְפַּנְקוּן וְתִשְׂבְּעוּן מִבִּיזַת תַּנְחוּמְהָא בְּדִיל דְתִשְׁתּוּן וְתִתְרַוּוֹן מֵחֲמַר יְקָרָהּ׃ אֲרֵי כִדְנַן אֲמַר יְיָ הָא אֲנָא מַיְתֵי לָהּ כְּשִׁפְעַ נְהַר פְּרָת שְׁלָם וְכִנְחַל מְגַבַּר יְקַר עַמְמַיָּא וְתִתְפַּנְקוּן עַל נִיסְסִין תִּתְנַטְלוּן וְעַל רְכוּבִין תִּתְרַבּוֹן׃ כִּגְבַר דְּאִמֵּיהּ מְנַחֲמָא לֵיהּ כֵּן מֵימְרִי יְנַחֵם יַתְכוֹן וּבִירוּשְׁלֵם תִּתְנַחֲמוּן׃ וְתֶחֱזוֹן וְיֶחְדֵּי לִבְּכוֹן וְגֵוִיַּתְכוֹן כְּדִיתְאִין יַזְהֲרוֹן וְתִתְגְּלֵי גְבוּרְתָא דַיְיָ לְאוֹטָבָא לְעַבְדוֹהִי צַדִּיקַיָּא וְיַיְתֵי לוֹט לְבַעֲלֵי דְבָבוֹהִי׃ אֲרֵי הָא יְיָ בְּאֶשָּׁתָא מִתְגְּלֵי וּבְעַלְעוֹלִין רְתִיכוֹהִי לְאָתָבָא בִּתְקוֹף רוּגְזֵיהּ וּמְזוֹפִיתֵיהּ בְּשַׁלְהוֹבִית אֶשָּׁתָא׃ אֲרֵי בְאֶשָּׁתָא עָתִיד יְיָ לְמִידָן וּבְחַרְבֵּיהּ יַת כָּל בִּשְׂרָא וְסַגִּיאִין קְטִילַיָּא קֳדָם יְיָ׃ דְמִזְדַּמְּנִין וְדִמְדַכַּן לְגִנַּיָּא טַעֲוָתָא סיעא

חלה ג' מלעיל וסימ' פצחי רנה וצהלי לא חלה · כי חלה גם ילדה ציון · כי חלה לטוב יושבת מרות דמיכה : משוש ד' בקריא' וסי' כי על כל בתי משוש · שישו אתה משוש כל המתאבלי' · גילה ועמה משוש · הזאת העיר שיאמרו כלילת יופי : נשפט ח' וקמצי' וסימ' נמסר לעיל בסיפרא ריש סימ' נ"ט :

אבן עזרא

קול שאון מעיר · ציון : קול מהיכל · השם הוא בית השם או השמי' כי יקראו היכל הקודש וטעם קול שישמע בכל העולם נקמת השם בהם : לאויביו · הם המנדדים : בטרם תחיל · מגזרת חיל כיולדה הטעם שיבואו בני ציון בלא טורח כיולדה שילדה בנים בלי טורח : והמליטה · כטעם ילדה וכמוהו שמה קננה קפוד ותמלט ואם הם שנים בנינים והטעם שיבואו בני ציון בלי טורח מארבע רוחות פתאום כאילו ציון חלה וילדה בנים ביום אחד והוא דבר פלא : האני אשביר · מגזרת משבר בנים הטע' שיש לי כח לעשות באלה כאילו אני אגיע היולדה על המשבר ולא אוכל להוליד או אני שהייתי מוליד כל העולם ועצרתי : שמחו · כל המתאבלים · בגלות עליה : למען · משוד כמו ושוד מלכים תינקי והנה הטעם שובע שמחות כי התנחומים הפך האבלות : תמוצו · כמו מיץ חלב ואם הם שנים שרשים : מזיז כבודה · אמר רבי יונתן בן עוזיאל מחמד אמר רבי משה הכהן כמו וזיז שדי והוא מעט רחוק והנכון שאין רע לו : כי · ככהר אטה אל ציון שלום וכנחל שוטף : חיל גוים · כמו עשה לי את החיל הזה : על צד תנשאו · בעת בואכם מהגלות : תשעשעו · כמו ושעשע יונק ובא העי"ן בקמץ חטף בעבור היותו סוף פסוק : כאיש · לאשה רחמנות על הבן : וראיתם · לבבכם · רמז לנשמה כי היא המרכבה בראשונה כי הם המוסדות : וזעם · פועל ולעולם הפ"א קמוץ והעי"ן פתוח אם היה מלעיל הנו שם ושניהם פתוחים : כי · באש · לחרות האף והטע' הגזירות ההוות פתע פתאו' : וכסופה מרכבותיו · על דרך משל : להשיב בחמה · כלומר יש תשובת חרון או דבק עם מ"ם הוא לשבח ועם בי"ת לגנאי : כי · דרך משל שיבוא במשפט עמם או הוא כמו פועל כדרך נשבע : המתקדשים · שיתקדשו ללכת לע"ז : המטהרים · חסר תי"ו התפעל והוא מבלע בטי"ת : אל הגנות · כמו האשרות : אחר

בברכות התים אשר בגנות :·

אורים ותומים

האני אשביר הביא מופת על גאולה העתידה ואמר האני אשביר ולא אוליד וגו' או יאמר בטרם תחיל ילדה [illegible]

שמעו דבר ה' וגומר פ' אלו מציאות א"ר יהודה בר אלעאי אלו תלמידי חכמים אמרו אחיכם אלו בעלי מקרא שונאיכם אלו בעלי משנה מנדיכם אלו עמי הארצות שמא תאמר בטל סברן ובטל סכוין ת"ל ונראה בשמחתכם שמא תאמר ישראל יבושו ת"ל והם יבושו ע"כ ופי' תלמידי חכמים בעלי תלמוד שונאיכם או בעלי משנה פי' שסונאים לבעלי התלמוד משום דאמרי' הפוסקי' דין מתוך משנה מבלי עולם מנדיכם עמי הארץ ששונאי' כנידה לת"ח שמא תאמר אבד סברון וגו' ת"ל והם יבושו האומות הע"א ולא ישראל ואפי' עמי הארצות שבהם ובס"ה פי' אמרו אחיכם וגו' על עשו למען שמי יכבד ה' למען שמו שנקראתי עשו בנו הגדול יכבד ה' כשיקראהו האל הגדול והוא טועה שהראיה בשמחתכם והם יבושו ועיין רש"י ז"ל והרא"בע ז"ל והרד"ק ז"ל ומהרי"א ז"ל אחיכם ישמעאל ועשו ישמעאל אח ליצחק ועשו אח ליעקב ועם היותם אחיכם הם שונאיכם מנדיכ' ומה שאמרו למען שמי יכבד ה' רוצה לומר שתמיד יאמר שיתגדל ויתקדש ויכבד שם האל כי הם בפיהם חולקים כבוד לשמי ע"ד בפיו ובשפתם כבדוני וגו' ולכן אמר השי"ת כמלעיג על דבריהם הלא ראיתם מה שהם אומרי' למען שמי ר"ל על דבר שמי שאומרים יכבד ה' ויתגדל שמו ועוד אומרים כנגדיכם ונראה בשמחתכם רוצה לומר שהנבואות והנחמות שנביאים כולם לא יתקיימו בכם כי אם בהם ושעליהם נאמרו ופדויי ה' ישובון וגומר ויתר היעודים וזכו ונראה בשמחתכם שהם אומרים אנחנו הם הראוים בשמחה שדברו הנביאים שאתה מקוי' אותה ואת' שזכר מאמר השונאי' אמר והשיב על דבריה' והם יבושו ר"ל לא ישמחו כמו שחשבו אבל יבושו כי הנה כהובה לפני מה שעשו בירושלם והיכל ה' בחרבנו וכאילו קול שאון מעיר וקול מהיכל ה' צועקי' אלי מן האדמה ולכן קול ה' ורצונו הוא לשלם גמול לאויביו: ולע"דן אמרו אחיכם רוצה לו' השונאים שלכם נראים כאוהבי' בשפתותיה' החלקות שאמרו מן השפה ולחוץ שהם אחיכם ובקרבם הם שונאיכם מנדיכם או יהיה מאמר וגזירת אחיכם שאמרו והסכימו להיות שונאיכם וגם כן יהיו מנדיכם מן העולם כי נועצו לב יחדיו שלא יזכר שם ישראל עוד אם כן שמעו נא דבר ה' החרדים אל דברו שדבר ה' הוא למען שמי יכבד ה' רוצה לומר למעני למעני אני עושה ולמען שמי והוא יהיה סיבה שיכבד ה' לעיני כל העולם ונראה אני ושמי בשמחתכם והם יבושו אחיכם אשר אמרו בלבם להיות שונאיכם מנדיכם מן העולם יעלו חרש בידם או יהיה ונראה בשמחתכם שגם אחיכם פרא' עמי בשמחתכם והם לבדם יבושו כ"ד ותרא אויבתי ותכסה בושה ולפי זה דבר ה' הוא למען שמי יכבד ה' אפילו שאזלת יד זכיות ישראל למען שמי אעשה:

קול שאון מעיר גו' עיין רש"י ז"ל וכן הרא"בע ז"ל והר"דק ז"ל ומהרי"א ז"ל קול מעיר כאילו קול צעקה מן העיר ומן האדמה צועקים אלי מן האדמה והצעקה היא מעיר ירושלם קול דמי הרוגיה והשני קול צעקה על שסרפו היכל ה' והג' קול ה' ממה שדברו כזבים בפנות אלהיות וכמו שביאר דכיאל אזי הוית באדין מן קל מליא רברבת' די קרנא ממללא חזי הוית די קטילת חיותא והובד גשמה ויהיבת ליקידת אשא שביאר בזה שמפני קול הדברים שהחיה הד' מדברת בפנות האלהיות יהיה חרבנה ע"כ: למגיה הצעיר לוי לאכיי"אדו יצ"ו · ולע"דן שהפ' הוא שאלה ותשובה והכוונה כמ"ש במדרש גבי כי קול נהי נשמע מציון וכי יש אבנים בוכות ויש עצים בוכים שאמר כי קול נהי נשמע מציון אלא אר"י ממי שמשרה שכינתו בציון זה לע"ד שאמר קול שאון וצעקה ישמע מעיר הקדש זו ציון כדהרא"בע ז"ל וכן גם כן קול נהי ויללה ישמע מההיכל ואל תתמה לו' וכי יש אבנים בוכות וכו' או יש קול לעיר ולהיכל שאמרתי לך קול שאון מעיר קול מהיכל אל יקשה בעיניך דבר זה אלא שמענה ואתה דע לך כי הקול הזה הוא קול ה' המשרה שכינתו בציון כאריה שאג לשלם גמול לאויביו ע"כ:

בטרם תחיל ילדה וגו' ב"ר עד שלא נולד משעבד הראשון נולד גואל אחרון הה"ד וירד יהודה מאת אחיו ע"כ· שהגואל אחרון נולד מיהודה ותמר כלהו קודם המשעבד ראשון של מצרים וזהו בטרם תחיל בצרה ילדה המושיע ולא זו בלבד אלא בטרם יבוא חבל לה מהמשעבד ראשון נולד הגואל מהצרות אחרונות שעליהם אמר לשון תחיל בא"ו מן שבכא כפל תחיל ויבוא חבל למ"דו חז"ל שהפסוק אמר כדבריהם עד שלא נולד משעבד ראשון נולד גואל אחרון ועיין רש"י ז"ל וכן הרא"בע ז"ל וכן הרד"ק ז"ל והרמ"ב וכת"י הפסוקי' על קבוץ גליות · ומהרי"א ז"ל לפי הפסוקי' על התחיה שמבלי הכנות טבעיות תהיה התחיה וזהו משל החיל והחבל שפת' יחיו ויקומו בנבו' ובקומתם ולכן היתה התמיהה הגדולה מי שמע כזאת וגו' וביאר מי שמע כזאת באומרו היוחל ארץ ביום אחד שעל הארץ היולדת אותם שיוצאים מהקברי' אמר בלשון נקבה מי שמע כזאת וביאר מי ראה כאלה בלשון רבים אם יולד גוי פעם אחת יהוא רמז אל המולדים הקמי' בתחיה יחד ואומרו כי חלה גם ילדה וגו' פרשהו כאילו אמר כי גם חלה וילדה ציון את בניה כמו שאר האומות והענין שיקומו בתחיה ר"ל בני ישראל הנקראים באמת בניה של ציון והנה פי' הדבר הזה בציון ולפי שבה היו הדברים מתיחסים אל תשועתה ולפי שהיתה תחית המתים פנה קשה לצייר' בדעת הוצרך להביא עליה טענה באומרו האני אשביר וגו' שאינו מלשון משבר אלא לשון שבר על שבר יאמ' האני אשביר את ישראל בשברון הגלות שמתו בו בגלותם ובשמרם את תורתי שסבלו צרות רבות ושבר על שבר ולא אוליד ולא אחיה אותם בעת התשועה והגאולה באמת מן הראוי הוא שיזכו בה ואם אני המוליד את אדם הראשון מעפר האדמה וכל בריות בראשית שלא דבר ליך אהיה עציר ובלתי יכול להחיות את המתים והוא או' אם אני המוליד ועצ"רתי אמר אלהיך וכת"י הפסוק כפי מלותיו עם היות שכיון בפירושו לקבוץ גליות כמו שאזכור בסמוך ע"כ: וכמה שובל מהדוחק אם מדברים הפסוקי' בתחיה כמו שפי' יקשה מאד או' כי חלה גם ילדה ציון את בניה יתכן שהפסו' יאמר שגם בני ציון היקרים יחיו וכי מימרא בעי שיחיו מהר ציון ובלשון גם ילדה ציון גו':

ולע"דן לדקדק ששני כתובים מכחישים זה את זה הראשון הוא אומרו בטרם תחיל ילד' משמע בלי חבלים ובלי חיל ופסוק השני הוא או' בהפך כי חלה גם ילדה ואפשר לו' שהפסוקים אומרים שלא תלד ציון את בניה בחיל וחבלי יולדה אלא כהרף עין כולם נקבצו באו לה ולזה אמר מי שמע כזאת שאמרתי לה בלי חבלים וחיל ולזה אמר כזאת בלשון יחיד ולזה אמר מי שמע שאפי' לשמע האזן לא נשמע כדבר הזה לא זאת בלבד אלא מי ראה כאלה השתי חלוקות שאזכור לך הלא הם היוחל ארץ ביום אחד אם יולד גוי בפעם אחד וגו' כלומר לו הוכח שהיתה לידתן ע"י חיל וחבל הדבר תמוה שאין מי שראה כאלה השני בחינות התמוהות האחד מצד ציון היולדת היוחל ארץ ביום אחד של חיל השפיק וגם מצד הנולדים שהם רבים אם יולד גוי פעם אחת תימה הוא כי תאומים ראינו ועל הרוב ו' בכרס אחד או ס' בכרס א' במצרים שמענו ר' עקיבה דרש אשה אחת ילדה ו' מאות אלף בכרס אחד זו אמו של משה שקול משה ככל ישראל ולזה אמר מי ראה כאלה היוחל ארץ גו' אם יולד גוי פעם כי לו הוכח שתאמר כי חלה ציון בחיליה וחבליה ביום אחד להוליד בניה פלא הוא שלא נראה כמוהו אעפ"י שנשמע בישראל במצרים כאמור וז"ש כי חלה גם ילדה וגו' כי חלה היא כנגד תמיהת היוחל ארץ ביום אחד וכנגד התמיהה השנית של אם יולד גוי וגו' אמר גם ילדה ציון את בניה כולם הולידם בבת אחת ועא"כו בהצטרף הבחינה הנזכרת בפסוק בטרם תחיל כו' שאפי' חבל וחיל אחד לא בא לה וילדה שזה הפלא ופלא כפול ומכופל · עוד אפשר שהכתוב יעד על ציון שבטרם תחיל ילדה בלי חבל ועתה בפסוק השני מספר גודל הנס שלא היה בעולם כמוהו עד שנא' כן אירע לציון כמו שאירע לפלוני וז"ש מי שמע כזאת לא זאת אלא אפי' כזאת בכף הדמיון משמע אפי' כיוצא בו ומי ראה כאלה היוחל ארץ ביום אחד אם יולד גוי פעם אחת עד שנא' כי כן חלה ציון והשני כמו אותה הארץ או אותו הגוי ונדמה את ציון לה ונשוה לה וז"ש כי חלה גם ילדה ציון את בניה כלומר גם ילדה כמו אותה הארץ ואותו הגוי ולפי זה מאמר כי חלה איננו או' שחלה ציון וגו' הבל כוונתו אילו נשמע כזאת באלתה היינו אומרים ששוה ודומה לה ציון כי חלה גם ילדה תמוה ולע"פי שלפי האמת לא חלה כמ"ש בטרם תחיל וגו' ובמה שתרגם יונתן במ"ש ואמליט זכר על ילידת יתגלה מלכה ע"כ: אפשר לו' שהמשיח יתגלי בלי חבל וחיל אמנם קבוץ הגליות יהיו בחיל וחבל והוא מ"ש כי חלה גם ילדה ציון את בניה ולפי זה צריך לו' דעיקר חבלי משיח הם אמר בואו בהתקבץ האומות יחדיו על ה' ועל משיחו כמ"ש למה רגשו וגו' על ה' וגו' ובזה מדוקדק ג"כ לשון בטרם תחיל ילדה מכלל שאחילה תהיה אחר הלידה של הזכר הוא המשיח הוא מלכה הנזכר כדברי המתרגם:

האני אשביר וגו' עיין רש"י ז"ל והרא"בע ז"ל והרד"ק ז"ל פי' המתרגם לשון אשביר מלשון שבר על שבר שהרי תרגם הגלות בתיבת אשביר כמו שכתב מהרי"א ז"ל:

ולע"דן לדקדק מ"ש יאמר ה' בלשון עתיד ולא אמר אמר ה' כמו שאמר אמר אלהיך וגם כפל החלוקות האני אשביר ולא אוליד אם אני המוליד ועצרתי ובמלות שונות יאמר ה' אמר אלהיך: ונראה כי לבאת השי"ת רחמן לא יתכן שיעשה פורענות ולא מדה טובה כי מרובה מדה טובה ממדת פורענות וז"ש האני אשביר ר"ל התבלי' והצער עד שבאו בנים עד משבר שסבלו בצער ולא אוליד זה לא יתכן וז"ש יאמר ה' כשהיתה קרובה לעת הלידה שהיא הגאולה שנמשלה בלידה כמ"ש במקום האלת כמו הרה תקרי' ללדת וגו' כן היינו וגו' או יאמר ה' הרחמן ויליץ האני הרחמן יתכן שאשביר ולא אוליד זה לא יתכן כי כל מאן דעבדין משמיא ואפי' הפורענות הנה הוא לטב עוד בתיבת שנית והיא בקיותי מיוחד לאלוה לישראל שהם כאשה ולכי לה כבעל כבתוב כי

בועליך עושיך ה' צבאות שמו וז"ש שנית האני המוליד בכל עניניך אני אלוהיך כבעל מבחינ' האומ' אלהיך אם כן אני האני המוליד ועצרתי ח"ו כן הישועה כבר גזרתי עליה בעתה ואחי' אם כן יתכן שאני המוליד ועצרתי כך אמר אלהיך בלשון עבר מעת היותה שם אני מעת שנקבעה עת הגזירה דהיינו עת הישועה כך אמר אלהיך לשון עבר שלא יתכן שהבע.ור ממנו חלילה שלא מגדינו וחטאתינו מנעו ועצרו הטוב זמן מה אבל סופו לבא עכ"פ אם יתמהמה חכה לו כי בא יבא וגו':

שמחו את ירושלם וגו' תעניות א"ר עקיבא כל העושה מלאכה בתש' באב אינו רואה סימן ברכה לעולם וחכמים אומרים כל מי שאינו מתאבל על ירושלם אינו רואה בשמחתה לעולם וכל המתאבל על ירושלם זוכה ורואה בשמחתה שנא' שמחו את ירושלם וגו':

ולע"דן לדקדק מה שייכות לדברי חכמים עם דברי ר' עקיבא ועוד קשה לחכמים שבכי כמה וכמה חכמים וחסידים ואנשי מעשה באו והתאבלו על ירושלם ולא זכו לראות בשמחתה ואפשר לו' שאפי' לעתיד כשיקיו המתים קאמר שלא יזכה לראות בשמחתה כל מי שלא התאבל עליה וזהו שדקדק בלשון לעול' דקאמר אינו רואה בשמחתה לעול' ר"ל ואפי' לעולם התח' העתיד שלא שצריך להבין כפל הענין שהמ' בלשון שליל' כל שאינו מתאבל וגו' ובלשון חיוב וכל המתאבל וגו': ונראה כי ידוע הוא שירושלם של מטה מכוונת כנגד ירושלם של מעלה כבתוב מכון לשבתך עולמים מכוון לשבתך בשני עולמים בעה"ז התחתון ובעולם העליון כי שם בירושלם סולם מוצב ארצה לקשר יחדיו ירושלם של מטה עם ירושלם של מעלה כמ"ש מוצב ארצה וראשו מגיע השמימה וגו' ומשם הרוחות של בני אדם עולות אל המנוחה ואל הנחלה ממקום יצירת אדם הראשון ממקום כפרתו דרך שם עולות ולעתיד ירדו משם ככתוב ויציצו מעיר כעשב הארץ ואין עיר אלא ירושלם ככתוב זאת העיר ירושלם וידוע כי ירושלם של מעלה כסא הכבוד שם מנוח הנפשות כי משם חוצבו ושם ישובו באופן שבהתאבל האדם על ירושלם בעה"ז זוכה לראו' בשמחה' בחייו או אם לא יזכה בחייו יזכה במותו בשובו לירושלם של מעלה וכשלעתיד תרד ירושלם של מעלה הבנויה ותתחבר אל ירושלם של מטה זוכה ושמח בה אמנם כל מי שאינו מתאבל עליה אינו רואה בשמחתה ואפי' בהיות נפשו בירושלם של מעלה בעת שמחתה במהרה בימינו אינו זוכה לראות בשמחתה שיעלימו עיניו מראות שמחתה ואעפ"י שיהיה בתוכה לא יראה רואה אמנם המתאבל על ירושלם אין צ"ל לעולם העתיד שיראה בעצמו שיהיה בירושלם של מעלה כאמור אלא אפי' בעה"ז זוכה ורואה בשמחתה ר"ל מאחר שזוכה בדבר ואף על פי שלא בא לידו בפועל אלא שלא נבנית ירושלם עכ"ז הקב"ה יתן בלבו שמחה וטוב לבב מעין ירושלם שלעתיד ומעין שמחתה הא למה זה דומה למי שעשה פעולה שזוכה על ידיה אלף זהובים שתכף בגומרו אותה פעולה כתקנה שש ושמח וייטב לבו כאילו הם בידו הנה כי כן לב המאמינים שמח ולזה כפל ואמר הענין בלשון חיוב לו' זוכה ורואה בשכלו ודעתו בשמחתה של ירושלם ואפי' בעה"ז בחרבנה ואולי למ"ד כן מכפל שמחו את ירושלם וגילו בה כל אוהביה שזה יהיה לעתיד שב בתוכה המנם מאמר שישו אתה משוש כל המתאבלים עליה שאף על פי שאינו בה ואין לה משוש בפועל אלא בכח לזה אמר שישו אתה כשיבא ואפי' עתה בזמן חורבנה יהיה להם בכח ואעפ"י שאינו בפוע' וז"ש שישו אתה משוש הכפל מורה על משוש העתיד שיהיה להם בפועל אתה עמה והאחד בכח בשכר מה שיתאבלו בחורבנה של ירושלם ועיין הרא"בע ז"ל וכן הרד"ק ז"ל ומהרי"א ז"ל על פי שיטתו שפי' הפסוקים הקודמים שמדברים בתחיית המתים אמר שמחו את ירושלם ר"ל התחייה מחויבת לישראל כדי שישמחו את ירושלם וגילו בה כל אוהביה וישישו אתה משוש כל המתאבלים עליה למען תינקו וכו' התחייה מחוייבת וכבר כתבתי בדברי הז"ל קרוב לזה וכל המפרשים ז"ל שפי' הפסוקי' על הגאולה העתידה מהשעבוד ועליה כאמר שמחו את ירושלם וגו' כפשוטו מזמן הגאולה כי העתידה התחייה תהיה כדי ליתן שכר טוב למתאבלים לפניו שכר טוב בגוף ובנפש וזולתו מהפעולות ויהיה שמחו את ירושלם בתענוג הנפשות:

ולע"דן נראה כי האוהבים הם מדרגה למטה מהמתאבלים שהאבילות הוא על קרוב' שאר בשר ולז"א על האוהבים שמחו את ירושלם וגילו בה כל אוהביה כזה העומד על חנותו של בשם שמגיע אליו ריח טוב מהיותו בה ובתוכה כן וגילו בה כל אוהביה אמנם המתאבלים שהגיע הצער למורשי לבבם כמו שמתאבל על בנו ושארו ימים רבים הנה שכרו גדול אתו והו' שישו אתה משוש אתה בשותפות אתה במשוש עצמו שלא בלי מגרעת כלל:

למען תינקו משד תנחומיה עיין רש"י ז"ל והרד"ק ז"ל: ולע"דן שבא הכתוב לשלם מדה כנגד מדה כי הכתוב דבר בשני כתות בני אדם שאמר וגילו בה כל אוהביה כת אחת וכת אחרת הם המתאבלים עליה שהם מתאבלים ממש עליה כמו הקרובים המחויבים אבלו' שלא מעלתן יותר גדולה זהו אומרו למען תינקו ושבעת' וכו' שיתעדנו כמו אותו היונק שדי אמו שינק מעט מזער עד שישבע כמו כן לאותם האוהבים של ירושלם אמנם הכת השנית שהיו מתאבלים עליה מעלתן יותר גדולה זהו אומרו למען שנית למען תמצו והתענגת' מזיז כבודה תענוג גדול מאד מאד כי כפי צערם ואבלותם שנצטערו ונתאבלו מדה כנגד מדה ישלם ה' פעלם שיתענגו מזיז כבודה ואף כי תיבת זיו הוא כמו זיז כבוד שני הכא קרא בדיבוריה לו' זיז שהתענוג והכבוד שלא יהיו התענוגים משוכים זה מזה זהו או' מזיז כבודה זה וזה וזה כדחז"ל וזיז שדי עמדי לפי שנראה שמו זיז שיש בו טעם זה וזה וזה כן בתענוגה ובכבודה. והיה זיז ר"ל מזה ומזה ולאמר למען תינקו ושבעתם משד תנחומיה רצה בזה לו' כי לפעמים אנחנו רואים שהתינוק אע"פ שהוא מהגדן ומתענג לקחת השדים בפיו ובשפתיו ואף על פי שהוא שבע זהו או' למען תינקו אעפ"י שכבר ושבעתם שאתם שבעים עכ"ז אתה מתענגים ומתנחמים משד תנחומיה כמו אותו התינוק ששם ראשו על השד ומתנחם בה ככה אתם אעפ"י שתהיו שבעים מכל מקום תמוצו והתענגתם מזיז כבודה כי אתם חפצים להתענג ולראות כבודה שאף על פי שתשבו כל היום יונקים ומוצצים אותה ככחה אז כחה עתה להראות את הכנסים יפיה · או יאמר שלפעמים כשיהיה התינוק יחיד ורך לבני אמו ומוצא בעגועים עם אביו ואמו כי אוהבים אותו או אף כשיגדל התינוק ויהיה בן ג' וארבע שנים ואוכל הילד הנזכר מפת בג המלך וכו' עכ"ז מניחים אותו תינוק ליכן מגודל אהבתם אותו כמו כן מיעד הנביא לישראל שמגודל הצער שנצטערו עמו ולאן מרעיתו לבו אסר על בן השי"ת ישלם להם כמו כן זהו אומרו למען תינקו ושבעתם שאף על פי שכבר אתם שבעים מלאכול בשר שמן וכו' עכ"ז תינקו משד תנחומיה כמו אותו התינוק שעם היותו אוכל ממתקים ושותה משמני' הוא בא להתעדן עם שדים נכונו ושש ושמח בעל כל הון למשמש בם והא ראיה שאינו בא לינק רק למזון מצילה לבדה ובאותה המצילה נהנ' התינוק יותר מכל מין מאכל ככה ה' ישלם לנו שאף כי ושבעתם מטוב הארץ עכ"ז למען תמוצו והתענגתם מצילה לבדה ובזה והתענגתם מזיז כבודה תענוגים רבים כנזכר:

כי כה אמר ה' וגו' עיין רש"י ז"ל והרד"ק ז"ל: ולע"דן שזה הפסוק קשור עם הפסוק הקודם שהמשיל לישראל לאותו התינוק עם היותו גדול ורב בשנים ואוכל ושותה בשמנים רזון עכ"ז לא ימוש מלחבק שדי אמו להתעדן עמהם זהו עדונו ותענוגו. והשם יתברך משלם לכל אחד ואחד על פי מדותיו כנז"ל וזהו אומרו כי כה אמר ה' הנני נוטה אליה כנהר שלום ר"ל שהקב"ה נוטה אל עמו שלום רב בנהר שהוא פרה ורבה כמו כן נוטה אליה שלום רב מפני שהשלום הקב"ה יתן לעמו יברכו בשלום כדכתיב ה' עוז לעמו יתן ומהו העוז פי' הכתוב יברך את עמו בשלום זהו אומרו כנהר שהוא גדל ופרה ורבה ככה נוטה אליה שלום ועוד רצה בזה לו' שמשה שיה כנהר שלו' כמו אותו הנהר המהלך לאט לאט בשלום כמו פרת שאין קולו הולך למרחוק כמו חידקל ושאר נהרות שפירותיו מעידים עליו באופן שבלכתו הוא נותן שלום שלום לכל רואים שבפתת הולך מיום שנולד זהו כנגד שלום ישראל אמנם שגד האומות העולם יהי' כנחל שוטף כבוד גוים רצה בזה לו' כמו אותו הנחל שוטף שבא בזעם ועברה כמו כן יבא שלום לישראל ולאומות כנחל שוטף שישטוף כבודם בזעם מרעיד ומ"ש בפ' למען תינקו רציתי בזה לו' כמו שהאומן נושא את היונק על צדו על שדיו להניק כמו כן אתנהג עמהם שישאו אתכם האומות זהו אומרו וינקתם ר"ל מה שאמרתי אליכם למען תינקו בפסוק הקודם רציתי בזה לו' שמעלתכם גדולה שעל צד תנשאו ועל ברכים תשעשעו כמו אותו היונק שדי אמו שישאהו האומן על צד השדים ואם לא יתרצה בזה ועל ברכים ישעשעו כך אני מעלה אתכם בזאת המעלה שיהיו מלכים אומניך וגו' שעל צד תנשאו ועל ברכים תשעשעו או יאמר כמה שאמר הכתוב שהבשורה בראשונה הוא שלום זהו אומרו הנני נוטה אליה וקודם כל דבר כנהר שלום ותכף ומיד באותו רגע יבא משיח צדקנו ויאמרו מלך אלהיך זהו אומרו באותו בעת ורגע וכנחל שוטף כמו אותו הנחל שוטף שיבא פתע פתאום ולא יאחר מלשטוף מה שלפניו ככה פתאום יבא אידם כנחל שוטף כביד' כבוד הגוים ואתם עם בני ישראל אל תסמכו על גבורתכ' וכחכם רק על אביכם שבשמים זהו אומרו אף על פי שתראו כי כנחל שוטף כבוד הגוים אתם אל תבטחו רק על אלהיכם כמו אותו היונק שדי אמו זהו אומרו וינקתם כיונק ובזה תזכו שעל צד תנשאו ועל ברכים תשעשעו מאחר שכל בטחונכם לה' אלהיכם ההולך לפניכם או יאמר שהקב"ה מה שיעשה הוא להחליף אומה באומה ואין צורך לחדש שום דבר רק לקיים אמלאה החריב' כשזאת קמה זאת נופלת זהו אומרו נוטה אליה כנהר שלום שלום לה מכל הצדדין שזה החורבו הוא בשביל

שמחת

אחר אחד בתוך · אחר הברכה הגדולה המיוחדת שהוא בתוך הגן הולכים אחריה ושם רוחצים גופם ומעשיהם מכוערים שם בזנות' · והכתוב אחד והקרי אחת כלומר
יהיה מעין או ברכה · כי מעין לשון זכר וברכה לשון נקבה · ויש מפרשים אחר אחת האשרות בתוך הגן · והנה אין עתה עובדי האשרה אולי יש במקצת הארץ : אוכלי
בשר החזיר · השקץ והעכבר · אלו הפרסיים שהם אוכלים השקץ והעכבר : יחדיו · והפרסיים יסופו או במלחמת גוג ומגוג כי שתי מלכיות אלה גוברות בעולם
בזמן הזה · והיא מלכות רביעית במראות דניאל ושתיהם נחשבות למלכות אחת לפי שלא שלטה אחת לבדה בעולם · והמפרשים הפסוק על ישראל אינו נכון
כי אינו ענין הפרשה אלא על העתיד בימי גוג ומגוג ואין עת' בישראל אוכלי בשר החזי' ועובדי אשרה · וי"ת דמזדמני' ודמדכן לגיני וגומ' : ואנכי מעשיהם · אנכי אהיה עם מעשיהם ומחשבותיהם של אלה העמים: המתקדשים · אמר העת הבא' לקבץ את כל הגוים · כלומר הני אסבב שיבאו כל העמי' עם גוג ומגוג כדי שיראו את כבודי שאכבד בהם כמו שאמר בנבוא' יחזקאל ונתתי חחים בלחייך והוצאתי אותך · ואמר והעליתיך והביאותיך ואמר יעלו דברי' על לבבך וחשב' מחשבה רעה כמו שאמר הנה ומחשבותיהם · ואמר בנבואת זכריה ואספתי את כל העמים אל ירושלם · נראה כי האל יסבב ויתן בלבבם · לפיכך אמר הנה ואנכי מעשיהם ומחשבותיהם. ואמר באה על העת · כלומר העת ההיא העתידה · וכן אמר בנבואת זכריה הנה יום בא לה' · וכמהו בחסרו' עת הנה באה · והיתה שנא' בזה הענין בנבוא' יחזקאל : ושמתי בהם אות · זהו שאמר בנבואת זכריה ועיניו תמקנה בחוריה' והוא האות שישים הש' · ואלה שילכו בגוים יהיו עדות על המעשה הגדול שעשה האל במחנה גוג ומגוג · וכן ושלחתי מהם פליטי' אל הגוים הוא שנ' שם והיה כל הנותר מכל הגוים הבאים על ירושלם ועלו מדי שנה בשנה וגו' · כי הש' יותירי' להגיד כבודו בגוים שלא באו לירושלם והם איים רחוקים מירושלם שלא שמעו · ואלה הפלטים ובעלי האות ילכו בכל הארצות להגיד · והומר מושכי קשת הם הטור"קש' תובל ויון · ואף על פי שכתוב כי גוג הוא נשיא משך ותובל אם כן יבאו עמו ואיך יאמר כי להם יגידו המגידי' לא יתכן שלא ישארו בארצם רבי' מן הגוים אלא בעלי מלחמה ילכו והמגידים יגידו לנשארים בארצות : והביאו ישראל · שהיו נשארים באיים הרחוקים שלא עלו עם אחיכם אותם הגוי' אשר הם בתוכם כשישמעו זה הפלא הגדול שעשה האל במחנה גוג ומגוג יביאו ישראל בסוסי' וברכב מנחה לה' ויביאו אותם מלבושי' בגדי תפארת ורוכבים בסוסים וברכב כמו שמביאים ישרא' את המנחה בכלי טהור בית ה' כן יביאו הגוים את ישר' בבגדי' טהורים ונאים ובמרכבות נאות ונכבדות · ופי' בצבים · כמו שש עגלות צב שתרגומו כד מחפיין · והם כלים מעלים מחוברים שנושאים בהם בני אדם על גבי בהמה ועושי' אותם מכפני' בבגדים נאים : ובכרכרות · הם הגמלים או שאר בהמה שהם קלים בהליכתם עד שמרוב מרוצתם ידמה שהם מרקדים לפיכך נקראו כרכרות · כמו ודוד מכרכר שפירושו מרקד · וי"ת מכרכר משבח · ובכרכרן ובתושבחן וגומר : על הר קדשי · כמו אל · וכן ותתפלל חנה על ה' כמו אל ה' · וילך אלקנה הרמתה על ביתו כמו אל ביתו · והדומים להם : וגם מהם · כלומר אפילו מאותם שהיו משוקעים בגוי' באיים הרחוקים עד שלא נודע זכרם ולא עלו עם אחיהם בית ישראל מן הגולה · ואפשר ששנו קצת מן הדת אף על פי כן מהם אקח לכהנים ללוים אותם שהיו כבר ממשפחת כהונה ולויה אקח אותם הכהנים להיות כהנים משרתים לפני והלוי' לשרת כמו הלוים לשוררים בשיר בכנורות ובנבלים · ובדברי רבותינו ז"ל וגם מהם אקח מאותם מביאים אותם ומנחתם והם באים לילך והוא זה ישראל וזה כהן וזה לוי כגון שנמכרו לעבדים ונשתכחו ועל אונס נעשו גוים · אמר רבי אליעזר וגם מהם אקח שהם מביאי' את ישראל למלך המשיח כל מי שיהיה כהן ישראל או כהן או לוי · גם מהם אקח מן המביאי' ומן המובאים · וי"ת ואף מנהון וגו' ואדוני אבי ז"ל פירש וגם מהם אקח לכהני' ללוים לצורך הכהנים להיות להם חוטבי עצים ושואבי מים · וכן אמר בנבואת זכריה ולא יהיה כנעני עוד בבית ה' · ר"ל הגבעונים שהיו חוטבי עצים ושואבי מים כי מגדולי העמי' יהיו עובדים הכהני' : כי כאשר השמי' החדשים · קראם חדשים כי הם עומדי' בחדושם ולא יבלו כמו שהיו ביו' שנבראו כן הם היום · וכן יהיו · וכן הארץ עומדת בחדושה לא תבלה אלא שתולדותיה בלים · וכן אמר שלמה דור הולך ודור בא והארץ לעולם עומדת · ופירוש לפני כי אני שבת קיומם ועמידתם : ופירוש אשר אני עושה · שאני מעמידם בחדושם · וכן יעמד זרעכ' ושמכ' שלא תחשבו אתם שתהיה בימיכ' הגאולה שמא זרעכ' אחריכ' יגלו מארצם ויאבד שמם בגלות לא יהיה זה כי באותה הטובה שתהיו אתם יעמד זרעכ' אחריכ' כל ימי עול' כימי השמי' על הארץ כי לעול' לא יאבד שם ישראל ולא יגלו עוד מארצם כמו שחשבו אלו העמי' שבאו עם גוג ומגוג להלחם על ירושל' שחשבו להגלות את ישראל ולאבד שמם · לפיכך אמר כי כאשר לא יהיה כמו שהם חשבו כי לעול' יעמוד זרעכ' כעמוד שמי' והארץ : והיה מדי חדש בחדשו · כמו מחדש לחדש · ומלת די מורה על התמדת הדבר בלא הפסק · וזכר שני זמני' הקרובי' לקרובים והרחוקי' לרחוקים כמו משנה לשנה או יותר לפי רחוק הארצות וקרבתם לירושלם :

אַחַר אַחַד בַּתָּוֶךְ אֹכְלֵי בְּשַׂר הַחֲזִיר וְהַשֶּׁקֶץ וְהָעַכְבָּר יַחְדָּו יָסֻפוּ נְאֻם־יְהוָה: וְאָנֹכִי מַעֲשֵׂיהֶם וּמַחְשְׁבֹתֵיהֶם בָּאָה לְקַבֵּץ אֶת־כָּל־הַגּוֹיִם וְהַלְּשֹׁנוֹת וּבָאוּ וְרָאוּ אֶת־כְּבוֹדִי: וְשַׂמְתִּי בָהֶם אוֹת וְשִׁלַּחְתִּי מֵהֶם ׀ פְּלֵיטִים אֶל־הַגּוֹיִם תַּרְשִׁישׁ פּוּל וְלוּד מֹשְׁכֵי קֶשֶׁת תּוּבַל וְיָוָן הָאִיִּים הָרְחֹקִים אֲשֶׁר לֹא־שָׁמְעוּ אֶת־שִׁמְעִי וְלֹא־רָאוּ אֶת־כְּבוֹדִי וְהִגִּידוּ אֶת־כְּבוֹדִי בַּגּוֹיִם:
כ וְהֵבִיאוּ אֶת־כָּל־אֲחֵיכֶם מִכָּל־הַגּוֹיִם ׀ מִנְחָה ׀ לַיהוָה בַּסּוּסִים וּבָרֶכֶב וּבַצַּבִּים וּבַפְּרָדִים וּבַכִּרְכָּרוֹת עַל הַר קָדְשִׁי יְרוּשָׁלִַם אָמַר יְהוָה כַּאֲשֶׁר יָבִיאוּ בְנֵי יִשְׂרָאֵל אֶת־הַמִּנְחָה בִּכְלִי טָהוֹר בֵּית יְהוָה: וְגַם־מֵהֶם אֶקַּח לַכֹּהֲנִים לַלְוִיִּם אָמַר יְהוָה: כִּי כַאֲשֶׁר הַשָּׁמַיִם הַחֲדָשִׁים וְהָאָרֶץ הַחֲדָשָׁה אֲשֶׁר אֲנִי עֹשֶׂה עֹמְדִים לְפָנַי נְאֻם־יְהוָה כֵּן יַעֲמֹד זַרְעֲכֶם וְשִׁמְכֶם: וְהָיָה מִדֵּי־חֹדֶשׁ בְּחָדְשׁוֹ וּמִדֵּי שַׁבָּת בְּשַׁבַּתּוֹ יָבוֹא כל

סִיעָא בָּתַר סִיעָא אָכְלֵי בְּשַׂר חֲזִירָא וְשִׁיקְצָא וְעַכְבְּרָא כַּחֲדָא יְסוּפוּן אָמַר יְיָ: וְקֳדָמַי גְּלַן עוֹבָדֵיהוֹן וְעִישְׁתּוֹנֵיהוֹן עֲתִידְנָא לְכַנָּשָׁא יָת כָּל עַמְמַיָּא אוּמַיָּא וְלִישָׁנַיָּא וְיֵיתוֹן וְיֶחֱזוֹן יָת יְקָרִי: וְאֵישַׁוֵּי בְהוֹן אָתָא וְאֵשְׁלַח מִנְּהוֹן מְשֵׁיזְבִין לְבֵינֵי עַמְמַיָּא לִמְדִינַת יַמָּא פּוּלָאֵי וְלוּדָאֵי דְּנַגְדִין וּמָחַן בְּקַשְׁתָּא לִמְדִינַת תּוּבַל וְיָוָן נַגְוָתָא רְחִיקָא דְּלָא שְׁמָעוּ יָת שֵׁמַע גְּבוּרְתִּי וְלָא חֲזוֹ יָת יְקָרִי וִיחַוּוֹן יָת יְקָרִי בְּעַמְמַיָּא: וְיֵיתוֹן יָת כָּל אֲחֵיכוֹן מִכָּל עַמְמַיָּא קוּרְבָּנָא קֳדָם יְיָ בְּסוּסָן וּבִרְתִיכִין וּבִרְחֵלִין וּבְכוּדְנָוָן וּבְכִרְכְּרָן וּבְתוּשְׁבְּחָן עַל טוּרָא דְקוּדְשִׁי לִירוּשְׁלֵם אָמַר יְיָ כְּמָה דְּיֵיתוֹן בְּנֵי יִשְׂרָאֵל יָת קוּרְבָּנָא בְּמָנָא דְכֵי לְבֵית מַקְדְּשָׁא דַייָ: וְאַף מִנְּהוֹן אֵיקָרֵיב לְמֶהֱוֵי כַהֲנַיָּא וְלֵיוָאֵי אָמַר יְיָ: אֲרֵי כְּמָה דִשְׁמַיָּא חַדְתִּין וְאַרְעָא חַדְתָּא דַּאֲנָא עָבֵיד קַיְּמִין קֳדָמַי אָמַר יְיָ כֵּן יִתְקַיְּמוּן זַרְעֲכוֹן וְשׁוּמְכוֹן: וִיהֵי בִּזְמַן רֵישׁ יְרַח בִּירַח וּבִזְמַן שַׁבָּא בְּשַׁבָּא יֵיתוֹן כל

אל הגוים ה' וסימ' ושמתי בהם אות · ויבא אל הגוים · בהגלותי אותם · אל הגוים השוללים אתכם דזכריה · שפוך חמתך דתהלות : והביאו ד' וסימ' נמסר בסדר ויקרא : בכלי י"ח בליש' וסימ' ויבאו האנשים על הנשים · וכל כלי פתוח אשר : לא יהיה כלי גבר · ויקח מקלו בידו · והבית בהבנותו · כשלום הבשר · אך לא יעשה בית יי' · ב' בו · ומוציא כלי למעשהו · ואביאו את כל אחיכם · שאנן מואב מנעוריו · ונשחת הכלי אשר הוא עושה · אכלני המצני נבוכד נצר · ואתה קח לך חטין · ויקרא באזני קול גדול · והנה ששה אנשים · לא יערכנה זהב · יש זהב ורב פנינים · וכלי יוצר יוצר חרש חפץ חמדה דכוותא במ"א כלי וסי' ויהי לחזקיהו עושר וכבוד הרבה · וכל תורת כהנים מן ויצאו משה ואלעזר הכהן עד סוף סיפרא דכוותא כלי וכלי וכל תריסר ותהלות דכוות' כלי וכלי במ"ב הפורטים על פי הנבל · ולו הכין כלי מות · ונמסר גם בסדר ויקהל :

רשי

אחר אחד · כמה שתירגם יונתן סיעה בתר סיעה מתקדשים ומטהרים לעבוד סיעה אחר שגמרה חבירתה את עבודתה : בתוך · באמצע הגינה וכן היה דרכם להעמידה : ואנכי מעשיה' ומחשבותיהם באה וגו' · ואנכי מה עלי לעשות מעשיהם ומחשבותיה' באה אלי והיא תוקיקני לקבץ את כל העמים ולהודיע שמעשיהם הבל ומחשבותם שהם חושבין למען שמי יכבד יי' יבינו שהוא שקר והיכן הוא אותו קיבוץ הוא האסיף שניבא זכריה ואספתי את כל העמים אל ירושלם : וראו את כבודי · בהלחמי בהם במכת המק בשרו ועיניו ולשונו : ושמתי בהם אות וגומר · פליטי' ינצלו מן המלחמה ואני אשאירם כדי לילך לבשר לאיים הרחוקי' את כבודי אשר ראו במלחמה ואף באותם פליטים אשים אחת מן האותות שנידונו חביריהם בהם כדי להודיע לרחוקים במגפה זו נגפו הנובאים על ירושלם: בצבים · הם עגלות מסוקסות במחילות ואהל ודומה לו שש עגלות צב : ובכרכרות · בשיר משחקים ומכרכרים כמו ודוד מכרכר טרי"פיר בלע"ז ומנחם פירשו לשון כבש כמו שלחו כר מושל ארץ : כאשר יביאו · מנחה בכלי טהור לרצון כן יביאו את אחיכם למנחת רצון : וגם מהם אקח לכהנים ללוים · מן העמים המביאים אותם ומן המובאים אקח כהנים ולוים שמטומעים עתה בעמים מתחת אונסן ולפני גלויים הכהנים והלוים שבהם ואברור אותן מתוכן ויהיו משמשים לפני: אמר יי' היכן אמר הכסתרות ליי' אלהינו כך מפור באגדת תלים :

תולעתם

אבן עזרא

אחר אחת · אשרה אחת וכתב אחר והנה הוא עץ כי כל אשרה עץ וטעם בתוך שהיו סובבים את האשרה מפה ומפה והנה הוא בתוך או בתוך הגן · ואוכלי בשר החזיר הטעם שהן יקדשו וגופם מלא טומאה : ואנכי · כטעם על יי' ועל משיחו · באה · תחסר מלת עת והטעם כאשר יחשבו שיוסדו עלי אז תבא עת לקבץ כל הגוים סביב ירושלם : וראו את כבודי · שאעשה בהן דין עד שיראו כבודי לכל העולם וזה מלחמת גוג ומגוג : ושמתי · זה האות לגבהי בחסרון ע"ין והאות חדוש שלא נראה כמוהו · וטעם פלטים שימותו רובם כאשר הוא מפורש בספר יחזקאל ובספר זכריה : והביאו · לכבוד יי' שיפחדו : ברכב · ברזל : בצבים · הם העגלות שש עגלות צב : ובכרכרות · כמו שלחו כר והוא מין ככבד מהגמל והמלה כפולה : כאשר היו מביאים ישראל את המנחה שלא תתגאל : וגם אלה שיבואו אקח להיות כהנים לפני ולוים : כי · החדשים · פירשתיו : עומדים לפני · שלא יבלו כקדמונים ומעם לפני בעבור כי השם עיקר כל עמידה : כן יעמד זרעכם ושמכם · שלא ימחה או שמכם שלא ימחה כמו זרעכם והטעם כפול וכמוהו בעת יאמר ליעקב ולישראל : והיה מדי · קרוב מטעם כל עת שיהיה החדש וכמוהו מדי עברו וחדש בחדשו כמו דבר יום ביומו והטעם כל יום ויום בעתו ומזה הכתוב למדו הקדמונים ז"ל שמשפט רשעים בגיהנם י"ב חדש ומטעם מדי שנה · ומעם מדי שבת בשבתו בפרק ז' שבתות : ויצאו

אורים ותומים

והביאו את כל אחיכם הנה הר"דק ע"פ פי' בענין זה פי' נאה והוא זה שאנחנו זרע ישראל עם היותינו מפוזרים אנה ואנה ואין לנו כתב יחשבנו לא יקרא לנו כמו שקרא לכהנים בימי עזרא אשר בקשו כתב יחשם ולא מצאוהו ונגואלו מן הכהונה אבל אנו עם היותנו בתכלית הפיזור ואין לא נודע קצו עם כל והביאו הגוים את ישראל מנחה: וגם מהם אקח ר"ל כי אותם בני המביאים אקח לכהנים וללוים עם היות שאין בידם כתב יחשב הפנים אמר מהם ולא מכולם ונתן טעם ואמר כי כאשר השמים החדשים ירצה אקח מהם עם היותם שאותם שנזכרים לפני שהשם שבשמים קיימים כן בני ישראל קיימים וגם שאותם ונודע לפניו מי הוא כהן ולוי זה דעתו וגם אני בלנתי משם ואמנם החכם ר' יוסף אלבו הקיר קושיא עצמות נגד מאמר ואומן לא אמשה כלה והיא מקרקפה באומרם כל הווה נפסד ואמנם בתור הניחם כפירוש אם כן אמר שזאת הקדמה כוזבת וזרמיה הניחות אותם לארץ הגויים ועם כל זה אמר הפילוסוף ששם קיימים כן יקרה לנו וזה כי כאשר השמי' החדשים כלומר ההווים עומדים לפני לעד כן יעמוד זרעכם ושמכם: והיה מדי חדש בחדשו הקים בחדש לשבת לפי ששניהם מעידים על החידוש זה כי ביום השביעי שבת וזה כי באותו יום נברא רבוני יום חידוש שלבנה יעיד שאינה על ענין תמיד וזה עדו' על הבור' שמחדשם כמו שהיות גלגל השמש מוכרח על התנועה היומית אשר תספר כבודו יתברך שנאמר השמים מספרים כבוד אל יום ליום יביע אומר וגומ' יסופר כבודו גם מצד השמים ותנועותיהן שבשבע' וכן מן הרקיע והוא המכריחם על התנועה המוכרחת הטובה בימים וזה יום ליום א"כ זה יעיד שמנגחותי בשלמות מלאכתו וזה בשלמבת ענמקב

מנחה גדולה

ואנכי מעשיהם וגו' הנה יש ב' סוגים באומו' א' כל הקרובים אשר שמעו את שמעו ית' והנה אלו רובם הירעו את ישראל ויש בהם מעוטים אשר לא הירעו ויש סוג ב' והם הרחוקי' אשר שמעו את שמעו ית' ולא ראו את כבודו וכל הסוג ההוא אין בהם מי שהירע את ישראל כלל · והנה דרכו ית' להשגיח בפרטים לתת לאיש כדרכיו וע"כ את כל הגוי' וכל הלשונו' יקבץ לשלם לעושים הרעה כרעתם ולמועטים אשר לא הירעו את ישראל ישלם טוב · והנה ידוע כי כאשר פעולת ומחשבו' של טובה של ישראל כרשמים ונעשים אורות קיימים בקדושה לעומת מעשיהם הרעי' הנרשמי' בטומאה קך פעולת ומחשבות הרעים של אומות העכ"ום כל ישרי' כרשמים לפניות' לשלם להם גמולם ואותם המעשים והמחשבות של אותם הכתוב כלם בא כוסדו יחד לשים בלב כל

הגוים להתקבץ לראות את כבודו ית' · ושיעור הכתוב במה שידענו כי אנכי היא שכינה ואמר הנה ה', יעשה את האמור למעלה עד ודבו חללי ה' אומרת השכינה ואנכי מה אעשה הלא הוא כי מעשיהם ומחשבותיהם של האומות עכ"ום שהם נרשמים ונעשים רוחות טומאה באו כלם כאחד לפני כדי שאתן בה' כח לקבץ את כל הגוים וגו' וראו את כבודי שתלא הרוח מאתי לתת כך בלבם וז"ש ואנכי מעשיהם ומחשבותיהם הוסוו כא' להיות בא לקבץ את כל הגוים והלשונות וז"א באה לשון יחיד כי על דבר זה היו כאחד ובאו כלם וראו את כבודי ואז אפרים ביניהם כי ושמתי בהם אות ושלחתי מהם פליטים וגו' והוא כי את העוונים שלא פשעו בו ית' ולא הירעו את בניו אשים להם שתלחם פלטים לתפשי שילכו אל הגוים הרחוקים אשר לא שמעו את שמעי ולא ראו את כבודי והגידו את כבודי בגוים ולמען יאמינו אותם ושמתי בהם אות שיהיה דבר בישי שינדל עליהם בעיניהם והטעם לשליחות זה הוא כדי שיביאו את כל אחיכם מנחה לה' וש"ת מה בלע יהיו מובאים ע"י אלו לז"א שני טעמים א' כי כאשר יביאו בני ישראל את המנחה בכלי טהור כן אחפוץ יבואו ישראל ע"י טהורים שהם אשר היו רחוקים ולא הירעו הם גבי ולא פשעו בי כי אפי' לא שמעו ועוד טעם ב' כי גם מהם המביאים אקח לכהנים ואת הלוים המשרתים אותי בבה"מ כי לא אחפוץ ישרתום כי אם נקיי פשע :

מאת הנס ואין שלום לה ולעמיה ולזה הקב"ה נוטה אליה שהיא גם היא תטה שלומה איש בעד רעהו זהו אומרו נוטה אליה אליה דייקא מינה ובה תתקן עצמה בשלום והכף ומיד הקב"ה ישלח לה ממרום התגנה וסחרה יהיה לה' שהוא כבוד הגוים בלי איחור ועיכוב זהו אומרו כנחל שוטף ממי הנחל ששוטף אבנים גדולות כמו כן ישטוף כבוד הגוים ויביאו אותו על ראשי עם קדש בני ישראל והקב"ה ימחול להם על כל מה שעשו וידינם כתינוק הנולד ש"מה שעבר עבר זהו וינקתם על צד תנשאו אדמה אתכם כיונק זהו וינקתם ועל צד תנשאו על אותו צד ימין תנשאו ולא אזכיר לכם צד שמאל ומה שהזכרתם והשתחויתם אותם הברכים תשעשעו כי הנני בורא אתכם בריה חדשה באופן שעל צד הימין תנשאו ויהיה לכם נשיאות ראש עד כאן:

כאיש אשר אמו וגו' עיין הרד"ק ז"ל והראשונים פי' שהמנחם צריך התנאי הראשון שיהיה הוא גם הוא מרגיש בצרה הזו כדי שתקובל נחמתו וזהו אומרו כאיש אשר אמו תנחמנו רלה בזה כי למי שמת לו אביו אם ינחמנו מי שהינו מרגיש במיתתו הבן ההוא לא יקבל תנחומין אבל אמו אם היא תנחמנו שגם היא מרגשת הצער במיתת בעלה אז בנה מתנחם ומקבל תנחומין זהו כן אנכי אנחמכם שאני מרגיש בצרתן של ישראל שנא' עמו אנכי בצרה ועוד זאת העשה להם שאם המנחמת אינה תנחמת בחזרת האבידה עצמה אבל הקב"ה מנחם אתכם בהחזר' האבידה עצמה שהיא ירושלם זהו אומרו ובירושלם' תנוחמו בבנינה עכ"ל: ולע"דן שלפי שירושלם של מטה כאמנו בגוף וירושלם של מעלה היא אמנו בבחינת הנפשות לזה אמר הש"ת אני בעצמי אנחם אתכם כאב את בן ירצה ועוד אנחם אתכם כאיש אשר אמו תנחמנו כן אנכי אנחמכם ולא תפסידו היא שאני וירושלם מנחמים שהיא ג"כ אמכם ותנחמכם זהו אומרו ובירושלם תנוחמו שהיא אמכם באמור באופן שתהיו מנוחמים מאב שהוא אני אביכם ובתנחומי אמכם תנוחמו במשושה אם כן יהיו תנחומותיכם כפולות או יאמר אם רצה תרצו שאמרתי בפסוק הקודם לזה הנני נוטה אליה כנהר שלום דמשמע אל ירושלם הנני נוטה אליה שלום ולא אליכם ח"ו איכו מגד שאינו רוצ' לנטות אליכם שלום אלא אדרבא מגודל אהבתי שקשורה בכסרליתי לנטות אליה שלום רב שכשתבוא היא לנחם לכם כבר היא מושפעת ומנוחמת ממני באופן שתהיו מתנחמי' ממני וממנה ז"ש כאיש אשר אמו לבד תנחמנו כן אנחמכם בכלל הנחמה שנחמתי אותה וכילד הדבר לזה משיב ובירושלם תנוחמו כשירושלם אמכם תנחם אתכם בכלל אותה הנחמה אנחם אתכם · או יאמר בשדקדק בפסוק אומרו כאיש אשר אמו תנחמנו ולא אמר כבן אשר אמו וגו' למה נקט כאיש רלה בזה לו' כאשר ימות איש ויניח בנו אחריו בר עונשין שכבר נעש' איש ורלוי והגון לחופה אמו אשר מגדלתו בדברים מנחמת אותו ואומרת לו ששכב אביו עם אבותיו ומאחר שהניח בן ממלא מקומו לא יאמר עליו שמת רק ששכב מאחר שאת' איש בא באנשים ומעתה תהיה במקום אביך קניך באופן שאותו הבן מתפייס ומתרלה לקבל תנחומין שאמו נחמה אותו בדברים יקרי הערך ככה אנכי אנחמכם שלא תגרעו ממנו ואף כי אנכי חי וקיים ואינו דומה המשל מכל מקום לאהבתכם אף כי אני אנחמכם אכיא מקום לאמכם זאת ירושלם שתנוחמו בה ח"ש ובירושלם תנוחמו ואמר עוד מעלה רמה וגדולה שבירושלם החריבה והשוממה היא בעצמה תחזור לאיתנה ולכבודה הראשון שאף שסרפו אותה ולא אבניה הקב"ה מרבין בפוך אבניה שלעפ"י שהם זקנות אותם האבנים ירבילם הב"ה בפוך כשם שמרבין האבן הסוהם וזולתו ושבינו תיק מרגליות רבי הערך ככה ירושלם זהו אומרו ובירושלם הזקנה אתם תנוחמו שראו תראו המעלה והגדולה כי אף עם היותה זקנ' אכבדנה ואגדלנה וזהו אומרו עת להשליך אבנים השליך משמים ועת כנוס אבנים מאחר שאותם האבנים שתשתפכנה בראש כל חוצות הם בעצמם ראויות לכל כבוד וזהו אומרו ובירושלם תנוחמו ואם נרצ' לפרש שתיבת ירושלם תנוחמו ממה שתראה שירושלם מתמלאת מישראל שיבואו לה מאפסי ארץ ובזה תתנחמו לראות בנחמת ציון עיר אלהינו מלאה וכו':

וראיתם ושש לבכם ועצמותיכם כדשא תפרחנה ונודעה יד ה' את עבדיו וזעם את אויביו · עיין רש"י ז"ל והרד"ק ז"ל · ולע"דן אמר ושש לבכם ולא אמר לבבכם רלה בזה לו' שאדם מורכב בשני יצרין והמלאכי' בילר אחד ולעתיד כשיבא משיח לדקינו ויבנ' עיר תפארתינו ירושלם ויסיר את לב האבן מקרבנו ולא ישאר לנו רק לב אחד לאביני שבשמים כמלאכי השרת זהו אומרו ושש לבכם אותו הלב טהור ילה"ט יהיה שש ושמח שבא עתו להתעלם באהבים לא כן היצר הרע שימחה אותו ועצמותיכם העפ"י שהסיר את לב האבן שהוא היצ"הר מ"מ ועצמותיכם כדשא תפרחנה מעט מעט ולא אמר ועצמיכם לשון זכר וכמו כן יפריחו רק תפרחנה שהתיש כמן נקבה ולכן דבר בלשון נקבה ואמר ונודעה יד ה' את עבדיו רלה בזה לו' שכל העם יתנבאו וזהו יד ה' כמו היתה עלי יד ה' שהוא כביאות יחול על כל עבדיו ויהיו נקראים בלשון עבדיו על דרך כי אם גלה סודו אל עבדיו הנביאים זהו פי' יד ה' אמנם תיבת יד ה' לאויבים אפרשנה כמו יד ה' הויה שהוא לשון מכה ז"ש ונודעה יד ה' את עבדיו דווקא מלשון חזון ונביאות לא כן לאויבים היד הנזכרת תהיה לזעם ועברה זהו אומרו וזעם את אויביו או יאמר וראית' ושש לבכם שהעפ"י שוראית' ואתם נהנים מזיו השכינה לא ירע לכם כמו שאירע לשני בני אהרן שזנו עיניהם מזיו השכינה וימותו לא כן אתם עמדי שראיתם שתזכו לראות בנועם זיו הדרי ועכ"ז ושש לבכם ישיש אף רכן ולא מבעיא הנפש אלא אף עצמותיכ' העצמות עם הגידין כדשא תפרחנה כשיבוא על הדשא טל ושעירי מטר יפריחו ככה עצמותיכם כנז' כדשא תפרחנה ותדעו כאמנה שאני אמית ואחיה מחלתי ואני ארפא כדחז"ל שאם הגדולה הוא אמית ואחיה בלי ספק שמחתי ואני ארפא אם כן פשיטא מה בא ללמדנו עד שאמרו חז"ל מחלתי ואני ארפא כשם שהולכים פסחים או עורים ככה יבאו ואחר כך ארפאם כדי שלא יאמרו אלו הם אחרים זהו אומרו ונודעה יד ה' את עבדיו רלה לו' שאותה יד ה' שהיתה בעה"ז באותן מומים פסח או עור ככה יבאו לעתיד לבא ולמה עושה הקב"ה כך כדי שכל רואיהם יכירום כי הם זרע ברך ה' ועוד לנקום נקמתם מאת האויבים שעשה נקמה בר' עקיבא וחביריו זהו או' וזעם את אויביו לזעום בהם ולנקום נקמתם כמ"ש הכתוב ונקתי דמם לא נקיתי ואמתי יהיה זה כאשר וה' יושב בציון:

כי הנה ה' באש וגו' עיין רש"י ז"ל והרד"ק ז"ל · ולע"דן שהכתוב הזה מיעד שהש"ת בעצמו ובכבודו יבא באש הדין וכסופ' מרכבותיו ושלא ע"י שלוחיו כמו שעשה במצרים שכתוב ישלח בם חרון אפו עברה וזעם וצרה וכו' לז"א שאף כשיבוא האף כדי לעשות בהם נקמה והוא א' מן המשחיתים אז הש"ת בחמה עזה ישיב את אפו מלשולחו שלא ילך המשחית הנז' להשחית וז"ש להשיב בחמה אפו להשיבו לא לטובתם אלא לפי שהוא יתברך בעצמו הוא חפץ לנקום נקמת' מהם וזהו כי הנה ה' באש יבא וכסופה מרכבותיו לנקו' מהם ומה עושה הש"ת שולח אחר האף המשחית להשיבו בחמה גדולה ובגערתו שיגער באף על הליכתו לטרדו משם בלהבי אש כי כוונתו לנקום נקמתו מהם בעצמו ובכבודו והש"ת בחכמה גדולה יבא לשפוט את הגוים באש כי יודע האלהים שבא יבאו מכחישי התורה לקטרג על ישראל לפני הקב"ה ואומרים לפניו רבש"ע אלו שופכי דמים ואלו שופכי דמים הללו עובדי ע"ז והללו עובדי ע"ז הללו מגלי עריות והללו וכו' מפני מה אלו יורדים לגיהינם והללו יורדים לג"ע או' להם אם כן תרד כל אומה ואלהיה עמה כי כל העמי' ילכו איש בשם אלהיו ואנחנו וכו' א"ר ראובן אלמלא מקרא כתוב אי איפשר לאומרו שנא' כי באש ה' נשפט שופט אין כתיב כאן אלא נשפט הוא שדהע"ה או' גם כי אלך בגיא צלמות וכו' אשר לזה בא האלהים באש כדי שיקטרגו למה ידינם לבדם ולא לישראל כי הם גם הם ראוי' להורידם לגיהנם ולדונם באש ומשיב להם הקב"ה אם כן שלפי דבריכם משוא פנים יש בדבר א"כ גם אני מחייב לידון באש על המשוא פני' שעשיתי א"כ תרד כל אומה אומה ואלהיה עמה וגם אני בעצמי ובכבודי ארד עם אומתי ישראל וז"ש כי הנה ה' באש יבא וכסופה מרכבותיו וזה עשה בחכמתו הגדולה כדי להשיב בחמה אפו ולגער בם בלהבי אש שתרד כל אומה ואלהיה עמה וזהו אומרו כי באש ה' נשפט כב יכול הוא בעצמו נשפט כדי להציל אומתו ישראל להגין בעדם מהאש לא כן שאם מעיקר' ידינם בחרב ולא באש כנז' היתה כל הארץ מלאה חללים ובכללם עם ה' ולאן מרעיתו זהו אומרו ובחרבו אלו היה דן אותם ובחרבו היה את כל בשר שהם א"ה ובכלל' רבים חללי ה' הם הם מישראל זהו או' ורבו חללי ה' שהיו נופלים בחרב לזה נתחכם ה' לדונם באש כדי שיקטרגו וגו' ידינם להם ולישראל באש והוא יצילם מאשו של גהינם כמ"ש גם כי אלך בגיא צלמות לא אירע רע כי אתה עמדי וגו' ואמר עוד שהקב"ה יעשה שחרב איש את אחיו תהיה ומלבד מה שיכו איש את אחיו בחרבם הקב"ה יפקוד עליהם אש וגפרית מלמעלה לשורפו זהו אומרו כי באש ה' נשפט נשפט עמהם לשורפ' מלבד שובחרבו את כל בשר איש בחרב אחיו ישול הנותרים ישפטם ה' באש כנזכר ואז ויראו כל העם שרבו חללי ה' יהיו רבים יותר ויותר מאותם שנפלו איש בחרב אחיו זהו אומרו ורבו יותרבו חללי ה' או יאמר כי באש ה' נשפט מיום שנהרגו הלדיקים והחסידים כרבי עקיבה וחבריו מהם הרוגים ומהם שרופים על קדושת שמו מאותו היום עד יום ביאת משיחנו הש"ת באש נשפט אש ביערה בקרבו על מה שעשו לדיקים ואנשי מעשה באופן שכב יכול לבו בקרבו באש ה' נשפט וכדי לפרוע להם מדה כנגד מדה כמו שעשו לעם מרעיתו ולאן ידיו ככה ה' ישלם להם כפעלם להוציא חרבו מתערה ולנקום מהם חרב נוקמת נקם ברית זהו ובחרבו את כל בשר מדה כנגד מדה יען שרבו חללי ה' שהרבו האומות חללים מאותם שהיו קדושים זהו חללי ה' לזה יצא

ה' את חרבו מתערה להנקם מהם כנזכר זאת ועוד שאפי' באותו העת יהיו רבים נופלי' על קדושת שמו זהו אומרו ורבו חללי ה' על קדושת ה' ירבו חללי ה' כדי להודיע לכל האומות שאם הוגב את ישראל הוא לפי שהם מקדשים שמו בעולם אע"פ שמביא עליה' מה שמביא אהבת הקב"ה תקועה בלבם או יהודי או גלוב זהו אומרו ורבו יתרבו במעלה גדולה חללי ה' במהרה בימינו אמן:

המתקדשים והמטהרים וגו' עיין רש"י ז"ל והרא"בע ז"ל וכן הרד"ק ז"ל וכן מהרי"א ז"ל והרחיב שהמתקדשים והמטהרי' אמר על הישמעאלים שהם מרא' ברחילת שהם קדושים וטהורים ואינם ובכל הגנות קובעים בית תפילת' להתפלל וז"ש אל הגנות אחר אחת והו' בתוך מסובבת מהגנות ועל החומה האחרת אמ' אוכלי בשר החזיר והשקץ והעכבר ועליה' יחדיו אמר יחדיו יסופו נאם ה' וראיתי בפרשים שעשה הבן כספי שכתב אחר אחר שאמר תאמר על הזולתיות וממנו וירא והנ' איל אחר נאחז בסבך בקרניו שהם שתי גזרות האחת ויר' והנ' איל גזרה האחת בעצמה והגזרה השנית היא אחר נאחז בסבך בקרניו שאחר שראהו רלה עוד שהיה נאחז בקרניו ולהראות כן שמו געיא במלת אחר וכן אחר האחת בתוך כלומר שהישמעאלים אחר שהם מתקדשים ומתטהרים הם מטנפי' עלמם אחר אחת ר"ל אחר זונה אחת והוא הקרי והכתיב אחד ר"ל את' קדש אחד זכר שפעם ישימו בתוך מעמדם קדשה אחד ופעם קדש אחד ע"כ:

ולע"דן לפי שיש מתקדשים מראים עלמם קדושים ומתקדשים בהתנהג בפרישות ובטהר' והוא בלאתם מהישוב אל הגנות להתבודד שם בגנות בקדושת' ובטהרת' אחר אחת מהגנו' אשר בתוך ולא בגנה אשר בצדדים לפי שלא יהיה בה ההבודדות מהעוברי דרכים אמנ' הם הולכי' אחר אחת מיוחדת בתוך שאר הגנות והיא גינה מוכנת להתבודדות מבני אדם והנה תכלי' קדושת' וטהרתם להיותם אוכלי בשר החזיר והשקץ והעכבר אשר הם בחרו להם ההתבודדות לגנוב דעת הבריות להראות עלמם קדושי' וטהורים ומתבודדים אמנם בעת בא פורענותם לא יהיו אלא יחדיו יסופו כדי שיראו אלו בשבר' של אלו ויבושו ויספו ויתמו יחדיו לא כל אחד לבדו ולזה אמר שלעפ"י שהיו מתבודדים במקום נסתר לא נעלמו מעשיהם מעיני אלא ואנכי מעשיהם ומחשבותיה' באה לפני לקבץ וגו' כדי שיראו פורענותם ואכבדה בהם:

ואנכי מעשיה' עיין רש"י ז"ל והרא"בע ז"ל והרד"ק ז"ל וכן מהרי"א ז"ל והרחיב שיהי' זה בבא על מצרים ויכו בה מכת חרב ואבדן ואח"כ יתקבלו עליהם הישמעאלים לירושלם ושם יעשה ה' נקמה באויביו כנז' בנבואת יחזקאל והתגדלתי והתקדשתי וז"ש כאן וראו את כבודי ע"כ:

ולע"דן לדקדק שהי"לל מעשיה' ומחשבותיה' באו בלשון רבים על זה נדחקו המפרש' לו' שחסרים מלת עת כלומר באה עת לקבץ וגו' ונראה שהגיד רוע מעשיה' והמחשבות רעות מתייחסות אל המעשים עד שאפי' אחת מהם אשר באה לפני מחייבה לקבץ הגוי' כי היא מספקת להביא עליה' כל הפורענות וז"ש באה לקבץ את כל הגוים וגו' כל שכן בהצטרף כל מעשיה' ומחשבותיה' יחדיו:

ושמתי בהם אות וגו' עיין רש"י ז"ל והרא"בע ז"ל והרד"ק ז"ל וכן מהרי"א ז"ל ושמתי בהם אות שהם אות המומים עיניה' תמקנה בחוריה' כנזכר בזכריה מושכי קשת הטו"רקים ותובל אינגלאטי"רה ויון היונים ע"כ: ולע"דן לפרש ושמתי בהם אות לטובה ומופת כדי שיהיו מהם פלטים ושלח' אל הגוים והפלטים הנז' פי' הכתוב שיהיו מאיי תרשים פול ולוד מושכי קשת ותובל ויוכן שכל אלה נקבלו עם גוג ומגוג כי הם האיים הרחוקים אשר מעולם לא שמעו ולא ראו את כבודי מאז ומקדם שהרי נקבלו עתה על ה' ועל משיחו ועתה שראו את כבודו כנז' בפסוק הקודם לקבץ את כל הגוים והלשונות וראו את כבודי הפלטים מהם יהיו הולכי' לאיים בגוים והגידו את כבודי בגוים ובזה נתיישבה קושיית הרד"ק שכיון שגוג ומגוג נשיא משך ותובל ועמו יבא למלחמה על ירושלם א"כ איך אמר שהפלטים יגידו להם ונדחק לכם אחרי' באורם מדלת העם ויהיה קשה לדבריו א"כ איפה למה לא יעשה הש"ת שיהיו מהם פלטים והם בעלמם יגידו לנשארים מהם בארל' כי יאמנו דבריהם יותר אם ודאי מה שפי' הוא הנכון שאמת שהפלטי' הם הם מתרשים פול ולוד מושכי קשת תובל ויון והם הם באיים הרחוקי' אשר לא שמעו את שמעי שהרי מלאם לבם לבא להלח' עמי כמו שבאו ולא ראו את כבודי אשר לעומת זה יאות להרשים פול ולוד מושכי קשת אשר לא שמעו את שמעי ולא ראו את כבודי אשר עתה שראוהו בנס אות ומופת אשר עשיתי עמה' להותיר פלטים מהמגפה הגדולה ההיא כנז' הם ילכו להגיד כבודי ויהיה אפשר לפרש מ"ש האיים הרחוקי' שהו' פי' למ"ש פלטים של הגוי' שהפלטים יהיו תרשים ופול ולוד מושכי קשת תובל ויון ואלה הגוי' שילכו הם האיים הרחוקי' אשר לא שמעו את שמעי כלל לא לרעה ולא לטובה שהרי נקבלו עלי במלחמ' הזאת והגידו את כבודי בגוי' המגידי' תרשים פול ולוד עליה' אמר והגידו את וגו' · והראשון עיקר:

ולע"דן את כל אחיכם ספרי ובצבים אין צבים אלא מטוכסאות שלא יהיו מחוסרים כלו' · רבי או' אין צבים אלא מחופין כמו פנקסאות מחופין וכן שש עגלות צב ע"כ: ועיין רש"י ז"ל והרא"בע ז"ל והרד"ק ז"ל וכן מהרי"א ז"ל:

ולע"דן מ"ש והביאו את כל אחיכם על הפליטים שאמר בהם ושלחתי מהם פליטי' וגו' שיעשו בשליחות' ב' ענייכים הא' להגיד כבוד השם בגוי' והשני שיביאו הפליטי' הנז' את כל אחיכ' מכל הגוי' ולשון מכל הגוי' מוכיח כדברי שהפליטי' הם המביאי' את אחיכ':

וגם מהם אקח לכהנים וגו' עיין רש"י ז"ל והרא"בע ז"ל והרד"ק ז"ל ומהרי"א ז"ל מהם מאות' שיביאו אקח לכהנים ולויים שהם ממשפחת כהונה ולוייה ונשכח זכרם והיו מוחזקי' בישראל והם אשר יביאו מנחה ויהיה ברור זה ברוח הקדש ע"כ: ולע"דן שלמדרש הנז"ל ק"ק שהי"לל וגם מהם אקח לישראלים וכהני' ולוים כיון שעל הגוים המביאים קאמר אלא ודאי מהישראלים המובאים אמר שגם מהם יקח לכהנים ולוים · ולמדר' נ"ל שהודיע שיקח לכהנים ולוים ואין צ"ל לישראלים כי בכלל מאתים מנה:

כי כאשר השמים וגו' ב"ר ר' יהודה בשם ר' אליעזר בנו של ר' יוסי הגלילי אמ' שמים חדשים וארץ חדשה אין כתיב כאן אלא החדשים אפי' שמים וארץ העתידים להבראות כבר הם ברואים מששת ימי בראשית הה"ד בראשית ברא אלהים את השמים ואת הארץ שמי' שעלו במחשב' ואת הארץ שעלתה במחשבה: והכוונה שבאומרו השמי' הארץ בה"א הידיעה מורה שהם ידועי' שכבר נבראו ומ"ש אשר אני עושה אין הכונ' על הבריאה שכבר נבראו ונעשו מששת ימי בראשי' אבל אמר אשר אני עושה היינו להראות' לעין כל ולגלו' אותם ולעשות אות עומדי' לפני לעיניכם עז"א אשר אני עושה עומדי' לפני ושכן יעשה שיעמוד זרעכ' ושמכם לפני והוא כוונה נכונ' בפסוק ולמדתיה מדחז"ל כי אין כל חדש תחת השמש אבל אמר החדשי' אלינו ולהשגתינו: עוד לחז"ל בספרי ק"ו ומה שמים וארץ שלא נבראו אלא לכבודן של ישראל חיים וקיימים לעולם ולעולמי עולמי' ק"ו לדיקי' שבשבילם נברא העולם ר' יהושע בן קרחא או' דור הולך ודור בא אל תקרי כן אלא ארץ הולכת והארץ באה ודור לעולם עומד לפי שסינו מעשיה' שינה עליה' סדרו של עול' וכה"א והיה מספר בני ישראל כחול הים כשישרא' עושי' רצונו של מקו' כחול הים ואם לאו והיה מספר וגו':

ולע"דן מאי קאמר ת"ק ק"ו גו' כי מה רלה בזה בהבנת הפ' · וכן דברי ר"י מה שייכות יש להם בכסוק ובמאי פליגי הוא ות"ק: ונראה שהוקש' להם בפסוק כי לא יפ' שמי' חדשי' כי אין כל חדש וכן אין ארץ חדשה · ומה טעם בהקש הזה של כי כאשר השמים וגו' שהרי די בשיאמר זרעכ' ושמכם יעמוד לפני בלי הקש ומהו עומדים לפני שהשמים והארץ מאי עומדי' לפני שייך בהם דלא שייך כן אלא במלאכים ככתוב בין העומדי' האלה · עוד הוקשה לו יתור תיבת כן שהרי הקישם במ"ש כי כאשר ומה צורך להקישן עוד בתיבת כן · לז"א ת"ק שלהיות בריאת שמי' והארץ לכבודן של ישראל העומדים לפניו מעתה מחוייב שיהיה כן זרעכ' ושמכם מק"ו כמו שהזכיר ומה שמים וגו' ולפי זה עומדים לפני חוזר אל ישראל שהשלמים כאחד מצבא המרום יחשבו לפי שהם עומדים לפניו ית' ככתוב בלדיק יהושע הכהן הגדול ונתתי לך מהלכים בין העומדי' האלה ז"ש כי כאשר השמים והארץ הם בחדוש' כיום הברא' כאילו הם חדשי' וזה לכבודן של ישראל שעל ישרא' אמר עומדי' לפני ובעבורם השמי' חדשים והארץ חדש' כלו' עומדת בחדוש' ולהיות הקש זה בבחינת ק"ו ולא הקש לבד לכך הוסיף תיבת כן על ההקש כי כאשר לו' כן יעמד זרעכם בהכרח מאחר שהם היו סיבת בריאת שמי' והארץ לכבודן ומובן ג"כ שהקישן לשמים והארץ כי די להקישן לאחד מהם אלא לפי שישראל הם היו סיבת בריאת השמי' והארץ כמ"ש בראשית ברא אלהים את השמי' ואת הארץ בשביל ישראל שנקראו ראשית א"כ מחוייב שהסיבה תעמוד קיימת ג"כ מק"ו · וטע' הה"א כדחז"ל הקודם · אמנם ר' יהושע בן קרחה תקן כל הדקדוקי' הנזכרים באופן יותר נאות והוא שאילו זכו הנמלאי' היו בני האדם קיימי' באים והארץ מתחלפת אמנם העונות גרמו בהפך כמו שאמר אל תקרי כן אלא ארץ הולכת וכו' לפי ששנו מעשיה' שינה עליהם סדרו של עול' שיהיה דור הולך ודור בא והארץ לעולם עומדת שבזה מובן מ"ש כי כאשר השמי' החדשים והארץ שאני עושה לעתיד שיהיו מתחדשי' ובעת אין הדבר כן אלא עומדים לפני תמיד לפי ששינו מעשיה' גרמו כן ולעתיד כן יהיה זרעכם ושמכ' שיהיה זרעכ' עומד לעול' והשמי' והארץ הולכי' ובאים בסוב העול' לאיתנו הראשון על האופן שבראו הש"ת · ועיין הרא"בע והרד"ק ומהרי"א ז"ל לפי שאמרו ישראל אם נשוב לגלות עוד אחר הגאולה העתידה א"כ מה תועלת בנבואות האלה לזה בא היעוד הזה לו' כי כאשר השמי' וגו' כי אעפ"י שהקדמה פלוסופית היא כי כל הווה נפסד ונודק' היא מאד בדברו'

וכל בשר · ר"ל כל בני אדם ואפילו שאר העמי' · וכן ויברך כל בשר את שם קדשו · והנה ראינו בנבואת זכריה כי כל הנותר מכל הגוי' הבאים אל ירושל' יעלו מדי שנה בשנה להשתחות למלך ה' צבאות ולחוג את חג הסכות · וטעם בחג הסכות כי מלחמת גוג ומגוג תהיה באותה הזמן · ויצאו וראו · אותם הגוים שיבאו להשתחות מחדש לחדש או משבת לשבת יצאו חוץ מירושלם לעמק יהושפט · לראות בפגרי מחנה גוג ומגוג שפשעו באל וחשבו לעשות כנגדי להגלות ישראל מארצ' · וזה יהיה קרוב ליום המשפט · ואף על פי שיקברום בית ישראל כמו שכתוב וקברום בית ישראל למען טהר את הארץ שבעה חדשי' אפשר כי באותם שבעה חדשי' יראו משפט הרשעים ההם ·

כָל־בָּשָׂר לְהִשְׁתַּחֲוֺת לְפָנַי אָמַר יְהוָה׃ וְיָצְאוּ וְרָאוּ בְּפִגְרֵי הָאֲנָשִׁים הַפֹּשְׁעִים בִּי כִּי תוֹלַעְתָּם לֹא תָמוּת וְאִשָּׁם לֹא תִכְבֶּה וְהָיוּ דֵרָאוֹן לְכָל־בָּשָׂר׃ והיה מדי חדש׃

יתק"ק סימן

כָּל בִּשְׂרָא לְמִסְגַד קֳדָמַי אֲמַר יְיָ׃ וְיִפְּקוּן וְיֶחֱזוּן בְּפִגְרֵי גֻבְרַיָּא חַיָּבַיָּא דִּמְרָדוּ בְּמֵימְרִי אֲרֵי נִשְׁמַתְהוֹן לָא יְמוּתוּן וְאִישַׁתְהוֹן לָא תִיטְפֵי וִיהוֹן מִתְדָּנִין רַשִׁיעַיָּא בְּגֵיהִנָּם עַד דְּיֵימְרוּן עֲלֵיהוֹן צַדִּיקַיָּא מִסַּת חֲזֵינָא׃

רשי

תולעתם · רמה האוכלת את בשרם : ואשם · בגיהנם : דראון · לשון בזיון ויונתן תירגם כמין שתי תיבות די ראייה עד דיימרון צדיקיא מיסת חזינא :

אבן עזרא

ויצאו · סביב ירושלם כי שם תופת ומזה הכתוב למדו כל החכמים שיהיה יום הדין בירושלם ורבי' אמרו כי ואשם לא תכבה רמז לנשמה בהפרדה מעל גוית' אם לא היתה זוכה לעלות אל מלאכי השם תשאר אצל גלגל האש והקדמוני' אמרו כי זה אחר תחיית המתי' וראייתם שאמר דניאל כל הרשעים אחר שיקיצו שיהיו לדראון עול' והכל אמת אמרו ומלת לדראון כמו גדוף ויש אומרי' שהם שתי מלות ויפרשו ראון מגזרת הוי מורא' ונגאלה ומלת לדראון עולם יכחישם :

רדק

כי תולעת' לא תמו' ואשם לא תכבה · והאש תהיה לאות בהם · וכן התולעת תהיה גם כן אות שלא תמות מפני האש : והיו דראון לכל בשר · לאות' שבאו' להשתחות להשם כמו שאמר יבא כל בשר להשתחות לפני · וכשיצאו ויראו בהם משפ' הנגז' להם ויראו פגריה' מלאים תולעים אוכלי' אותם והאש הבוער בהם יעלה באשם באפ' ויהי' מאוס להם וילכו מפניהם אחר שראו משפטם לא יוכלו לעמו' שם שעה מרוב הסרחון · ומלת דראון ענין מאוס · וכן לדראון עולם · ועקר מלת דראון היא תולעת מלשון רבותי' ז"ל הדרא והכנה שבתבואה כשרץ מפני שאין בהם לחה · ויש מפרשים שזה הוא יום הדין לפושעי ישראל ויצאו הצדיקים חוץ לירושלים בגיא בן הנום וגם יראו בפושעים זה המשפט · ויש מפרשים שזה יהיה אחר תחית המתים ויקיצו גם כן הרשעים ויהיו אחר שיקיצו לדראון עולם כמו שכתוב בדניאל · ואחרים אמרו כי ואשם לא תכבה · רמז לנשמה בהפרדה מעל גויתה אם לא היתה זוכה לעלות אל מלכי האל תשאר אצל גלגלי האש : ותולעתם לא תמות · אמר על הגוף שהרי אמר בפגרי האנשים · והנכון בעיני מה שפירשנו · וי"ת ויפקון ויחזון בפגרי גבריא וגו' :

סכום פסוקי דסיפרא אלף ומאתים ותשעה וחמשה וסימן אר"צה וחציו כי אם שם אדיר ה' לנו:

לא תכבה ו' ומי' נמסר בסדר צו ולעיל בסיפרא דא סימן ל"ר · לכל בשר ז' וסימן נמסר בסדר קרח :

חזק ונתחזק

סליק ספר ישעיה

אורים ותומים

ויצאו וראו בפגרי וגו' הכלתי מאמרים ופושעי ישראל בגיהן אמרו ברחם השאה שנשמתן נשרפת וגופן כלה ועל זה אמ' בגוף כי תולעתם לא תמות · ועל הנפש אמר ואשם לא תכבה · מוירדם גם גדול שאם תכבה בגופם תמות הטעום בפי' התולעת בו ולא תמית התולע' ממית האש :

תם

מנחה גדולה

והיה מדי חדש וגו' · יבוא כל בשר שהם הרחוקי' ומיעוט הקרובי' אשר לא היגרו את ישראל להשתחות ובלאה יצאו וראו את הכת אשר היגרו את ישראל הם הפושעים כי תולעתם בגוף לא ימות כי בכל חדש יראהו אות' בראים א' ויגלה עיניהם לראות שאשם בנפשם לא תכבה וש"ת איך כאשר יצאו בכל חדש יראו אותם במציאו' אחד שלא נתאכלו ביני וביני והלא כלבים וחיות יאכלו אותם לז"א והיו דראון לכל בשר אפי' לחית וכלבים שלא יוכלו יגשו בהם ויכיאוס ועל פי דרכו אמר כי ישראל שהם צדיקים לא יריחו ריח רע כי לא יצאו מלפניו ית' וזהו ויצאו וראו וגו' אך ישראל לא יצאו כי אם יהיו תמיד עומדים לפני כי יהיו דבקים בה' :

תם

כלי פז

בטנעיים אבל לא בדברים הנסיי' כי הדברים אשר יהיו כפי הרצון האלהי כבר יהיו מחודשי' ולא יבואו לידי הפסד כמו שזכר הרב המורה בענין העולם בפ' י"ו ח"ב וכן יהיה ענין ישראל שבהיותו מחודש ממנו ית' לא יפסד וזהו אומרו כי כאשר השמי' החדשי' והארץ החדשה שנתחדשה בבריאת העולם שעשיתי' יש מאין וז"ש אשר אני עושה ר"ל אשר אני עשיתים מהאפס המוחלט ואמר אשר אני עושה בלשון הווה לפי שהאל יתברך הוא ג"כ סיבת שומרת לעולם ותמיד עושה אותו פעולה ואמר שעם היות' מחודשים מהאין עכ"ז הם עומדי' לפני ובלתי נפסדים להיות בריאת' ע"ד גם כן יעמוד זרעכם ושמכ' ר"ל שזרע ישרא' יהיה קיים עדי עד ולא יומר ולא יתחלף לעם אחר אבל יהי' זרעם קיים ושמם קיים וז"ש זרעכ' ושמכם : ולע"דן כל הדקדוקי' הנז"ל בביאור מאמר ספרי · ואבין אותם במ"ש חז"ל בס"ה כי ע"י חדושי התורה מהחידושי' על הפשט יתהווה ארצות החיים וז"ש אתהלך לפני ה' בארצות החיים בלשון רבי' ומחידושי תורה על דרך הסוד יתהוו שמי' דומניי' בזה אבין מ"ש כי כאשר השמים החדשי' ר"ל הנעשים מהחדושי' והארץ החדשה הנעשית מחידושי הפשט ובזה מובן אומרו כמו שדקדקו בספר הזוהר אשר עשיתי לא כאמר אלא אשר אני עוש' בלשון הווה בכל יום תמיד ובזה אבין אומרו כן יהיה זרעכ' ושמכם וגו' כן מחוייב שיהיה זרעכ' ושמכם שמאחר שזרע ישראל אפי' ריקן שבו מלא תורה ומלות כרימון וכל אחד מחדש לו איזה דבר קטן או גדול זוכה הוא לשמים חדשי' וארץ חדשה לחלקו וגורלו ובעמדם לפניו ית' מוכרח להיות ג"כ זרעכ' ושמכם שהם היו סיבת בריאת' מעין מ"ש בספרי ק"ו ומה שמים וגו' כנז"ל כן כדון ק"ו לשמי' וארץ הנעשים מהחדושי' העומדים לפניו ית' לפניו ממש שק"ו לצדיקים והחכמים שהיו הסיבה שכן יעמוד זרעכם ושמכם ובזה מובן יתור תיבת כן שכבר בא ההקש במ"ש כי כאשר גו' אבל רצה להוסיף החיוב ההכרחי מהיות עמידת השמי' החדשים האלה הנעשי' מחידושי תורה וכן הארץ החדשה ועמידת זרעכם ושמכ' יחדיו יהיו תמים אלו ואלו עומדים זה תלוי בזה וזה בזה הסיבה והמסובב ובדברי ס"ה מדוקדק הו' עומדי' לפני שלא דבר הפסוק בשמים ובארץ האלה אשר אנו רואים כי אם ברוחניים באצילות שהם שמי השמי' ובהם עושים רושם העומדי' בבית ה' על התור' ועל העבודה להוסיף כח בגבורה של מעלן ובזה אפשר שיובן מ"ש כאשר ה' שמהתורה והמצו' שהיא נאם ה' מהם נעשים השמים והארץ החדשי' · ובזה אפשר להבין מ"ש כן יהיה זרעכ' ושמכם כי זרעכם אמר על הגופי' הנעשים מהזרע ושמכם אמר על הנפש כמו שכתב החכ' השלם ז"ל בשורש ישי בפ' לאקי' שם המת שהוא על הנפש שעליה נאמר ושם רשעי' ירקב באופן שיחד הגופי' והנפשו' יחדו ויהיו קיימי' ועומדים הגופים כמדרגת הארץ החדשה והנפשות כמדרגת השמי' החדשי' שכוון בא הדמיון וההקש אל השמים החדשי' והארץ החדשה אל זרעכם ושמכם :

והיה מדי חדש וגו' סוטה פ"א אמר חזקיה אין תפילתו של אדם נשמע' אלא א"כ משי' עצמו כבשר שנא' יבא כל בשר להשתחות א"ר זירא בשר כתיב ביה ונרפא אדם לא כתי' ביה ונרפא אר"י א"דם אפר ד"ס מ"רה ב"שר בושה ס"רחון ר"מה ואיתימא ש"אול דכתי' בשר בשי"ן : ולע"דן שדברי ר' יוחנן פי' למה שאמר חזקיה אלא א"כ משי' עצמו כבשר דהיינו שישפיל עצמו ויהיה ענו ובייש שכן בשר בו"שה ס"רחון ר"מה ואיתימא שאול וז"ש משים עצמו כבשר והוא הטעם למ"ש הפסוק בשר ונרפא לפי שסיבת הנגעים גסות הרוח כמ"ש חז"ל ברפואתו ע"י עץ ארז ואזוב הגביה עצמו כארז ישפיל עצמו כאזוב וזהו בשר ונרפא שבהיותו בעיניו בושה וסרחון ורמה או שאול יכנע לבבו ושב ורפא לו הצרעת שבא מגסות הרוח · ובזה אין צורך למה שפי' כבשר רך כיון שבא ביאור בשר מר' יוחנן עדיף : עוד בילמדנו · ילמדנו רבינו כמה הוא דינם של רשעים בגהינם כך שנו רבותינו י"ב חדש זה מן המשנה מן המקרא מנין והיה מדי חדש בחדשו אותו חדש לאותו חודש הרי י"ב חדש ע"כ : ולע"דן לדקדק התיבה במ"ש מידי חדש בחדשו דרפי' מאותו חודש לאותו חודש הרי י"ב חודש אבל מידי שב' בשבתו לא שייך למידרש מאותו שבת לאותו שבת · ונר' שזה יובן במ"ש בס' עולם משפט רשעי' בגהינם י"ב חדש שנ' והיה מידי חדש בחדשו מה שבתות למנוי שלהם אף חדשים למנוי שלהם ורי"בן אמר מפסח ועד עצרת שנ' ומידי שבת בשבתו עכ"ל שבילמדנו ידרוש מידי שבת בשבתו למה שבתות במנוי שלהם כת"ק וענין י"ב הדש של משפט שמעתי מפי הרב כמה"רם אלקאבץ הלוי ז"ל שקבל כי המשפט יהיה י"ב חדש או מפסח ועד עצרת למר כדאית ליה ולמר כדאית ליה אבל לפעמים יתעכבו ימים רבים שם בגהינ' בלי משפט וז"ש משפט רשעים בגהינם י"ב חודש משפט דייקא ע"כ דבריו וכתבתי אותם בכלי חמדה מתוך המאמר הזה מורה שאחר י"ב חדש יוצא מתוך הגהינם ובא להשתחות לפני ה' שזהו יבא כל בשר להשתחות לפני אמר ה' ובמ"ש ר' יוחנן בן נורי מפסח ועד עצרת יליף שיעור זה של חמשים יום בזמן שמפסח ועד עצרת מלשון שבת בשבתו דהיינו רמז שבע שבתות תמימות וטעם השיעור הזה הוא לפי שהימים חמשים יום היו לימוי ליבון לישראל בלאתם ממצרים להיותם ראויים והגונים לקבלת התורה כן כיוצא בזה יספיק השיעור הזה לליבון הנפש לשתהיה ראויה להכנס לגן עדן ולצאת מידי גהינם · אמנם צריך עיון לר' יוחנן בן נורי דיליף משבת בשבתו א"כ מאי דרים במ"ש והיה מידי חדש בחדשו למאי אתא ודוחק לו' שבא להודי' ולהקיש מה חדש בחדשו למנויו אף שבת בשבתו למנויו של שבתות דהיינו שבע שבתו' שבין פסח לעצרת דהיינו מכין המנוי בשבועו' ואפשר לו' שהשני שיעורים צודקים לר' יוחנן בן נורי הי"ב חדש לרשעים גמורים אמנם לבינוניים שיעור ז' שבתות כיון שהם בינוניים יספיק להם לליבון ז' שבתות · אמנם לתנא קמא לא חלק בין בינוניים לרשעים שבכולם צריך י"ב חדש · וראיתי להרא"בע ז"ל שהביא השני שיעורים בשם קדמונינו שכתב ומזה הכתוב למדו הקדמונים ז"ל שמשפט רשעים בגהינם י"ב חדש ומטע' מידי שנה וטעם מידי שבת פי' ז' שבתות ע"כ : נראה קצת סעד לדברי הנז' לעיל שהשני שיעורי' צדקו יחדיו · ועיין הרא"בע ז"ל והרד"ק ז"ל וכן מהרי"א ז"ל אמר אם נפרש יבא כל בשר אף על האומות לו הרשעות וזהו יבא כל בשר וכדמסיק כדכתיב עולם עיניו מראות ברע מלך ביופיו תחזינה עיניך גם למדנו מזה שמדי חדש בחדשו ומידי שבת בשבתו יהנו מזיו השכינה וכן אמר בפי' בתניא ר' מאיר וכו' שאביא בסמוך בס"ד בפ' ויצאו וראו וגו' :

ויצאו וראו וגו' עירובין אר"ל רשעים אפי' על פתחה של גיהנם אינם חוזרי' שפשעו בי לא נאמר אלא הפושעים בי שפושעין והולכין לעולם איני והאמר ר"ל פושעי ישראל אין גיהנם שולטת בהם ק"ו ממזבח הזהב ומה מזבח הזהב שאין עליו אלא כעובי דינר זהב עומד כמה שנים ואין אור שולטת בו פושעי ישראל שמלאים מצות כרימון עאכ"ו לא קשיא הא בפושעי ישראל הא בשאר פושעים עכ"ל והנה הבנת מ"ש שפושעים אפי' על פתחה של גהינם יובן בא' מב' פנים הא' כמ"ש בכלי חמדה שהב"ה נותן בלב' קושי עורף שיהיו פושעים ועומדי' אפי' על פתחה של גיהנם כדי שלא יכמרו רחמי העולם הרואי' אותם עליהם ויקראו תגר על מדותיו יתברך שיאמרו קפץ באף רחמיו אמנם עתה ברואותם קושי ערפם כולם יצדיקו דין שמים והפן השני אומר אני כי בהיות האדם בעולם הזה נוטה אחרי הרע בבחירתו ימשך שילפתו ארחות דרכם אפי' אחרי מותם שיהיו נוטים אל מה שנטו בחייה' ואפילו שנסתלק' מהם הבחירה ההרגל שהורגלו בחייהם נעשה להם טבע שני ולזה אפי' על פתחה של גיהנם שהם רואים העונש אינם שבים ומהשני פני' הנז' יובן זה בא"ה הפושעים בו ית' כמסקנת המאמר הזה שאמרו לא קשיא הא בפושעי ישראל הא בפושעי א"ה והנה אמרו חז"ל שלעתיד כל אומה ואומה ואלוהי עוברין על גהינם והב"ה נותן בהם כח ורוח כדי שיטעו בהם עובדיהם לחשוב שיש בהם ממש והם עוברין על גיהנם ונופלין בו וישראל מתיראים והב"ה מבטיחן כי תבוא במו אש לא תכוה וז"ש ורשעים אפי' על פתחה של גיהנם אינם חוזרין וגו' על הע"א כאומר כי בישראל אפילו בפושעים אין אור של גיהנם שולטת בהם לפי שלא נעשה הפשע טבע בהם שהרי היו עושין מצו' וקורין בתורה · עוד לחז"ל ואשם לא תכבה תניא רי"א אור שברא הב"ה ביום שני בשבת אין לה כביה עולמות שנא' ויצאו וראו וגו' ואשם לא תכבה · עוד לחז"ל פושעי ישראל בגופן יורדי' לגיהנם ונידונין בו י"ב חדש לאחר י"ב חדש גופן כלה ונשמתן נשרפת ורוח מפזרתן ונעשין אפר תחת רגלי הצדיקים שנאמר ועסות' רשעי' כי יהיו אפר תחת כפות רגליכ' פושעי ישראל מאן נינהו קרקפתא דלא מנח תפילין ע"כ שזה המאמר לפי פשוטו חולק על ר"ל שאמר למעלה שפושעי ישראל אין אור של גיהנם שולטת בהם ומ"ש ונידונין בו לא באש של גיהנם שהרי אין אור של גהינם שולטת בהם אליבא דריש לקיש אלא נידונין בו בעונשין זולתו שהב"ה דן אותם שם וילטערו גם כן מהאש של גיהנם ומ"ש ונשמתם נשרפת יהיה באש קדוש השולט בנשמה אש אוכלה ורוח טהרה מפזרתה ולתיקונם יהיו אפר תחת כפות הצדיקים ית' וית' המתקן עולמו תניא רמ"א במדה שאדם מודד בה מודדין לו א"ל ר"י וכי אפשר לו' כן אדם נותן מלא עומסו לעני בעה"ז והב"ה נותן לו מלא עומסו בעה"ב היכא מותיב להו והא כתיב ושמים בזרת תכן א"ל ואתה אי אומר כן איזהו מרוב' מדה טובה או מדת פורענות הוי אומר מדה טובה מרובה במדת פורענות הוא אומר וארובות השמים נפתחו במדה טובה הוא אומ' ויצו שחקי' ממעל ודלתי שמים פתח ובמדת פורענות הוא אומר ויצאו וראו וגו' ואשם לא תכבה והלא אדם מושיט אצבעו באש בעה"ז מיד הוא נכוה אלא כשם שהב"ה נותן כח לרשעים לקבל פורענו' כך נותן כח לצדיקים לקבל טובת זש"ה מתי אבוא ואראה פני אלהים אמרו ישראל רבש"ע אימתי אתה מחזיר לנו את הכבוד שהיינו עולי' בשלש פעמי רגלי' ורואים את השכינה א"ל הב"ה בני בעה"ז הייתם עולי' בשנה שלש פעמי' כשיגיע הקץ אתם עתידים להיות עולי' שם בכל חדש וחדש שנא' והיה מדי חדש בחדשו גו' ולמדנו ממנו שמ"ש בכל מקים במדה שאדם מודד בה מודדין לו שאין הכונה לבד בכוון הפרעון כי אם ג"כ בכוון המדה ממש שלא האדם מודד לעני מלא עומסו ה"בה מודד לו מלא עומסו והוא מתן שכר שלא יכלהו רעיון לולי הכח שנותן ה' יתברך בנשמה לא היתה יכולה לקבל כן · ועיין רש"י ז"ל והוא לה"זל והרא"בע ז"ל וכן ה"רדק ז"ל : ולע"דן שאחר שאמר והיה מידי חדש גומר אמר שיבאו משם מלפני ה' בהשתחוייתם ויצאו א"כ וראו בפגרי האנשים הפושעים להודיע שההשתחויה קודמת כי ישתחוו לשמה לשם השמת ואהבת השי"ת ולא ישתחוו אל הנזק שהורחק מהם על ידי עבודת הש"ית שזכו שלא להיות דראון לכל בשר לפני ה' ושמה יצאו משם ויראו בפגרי האנשים וישמחו למפרע ולא אמר הפושעים ולא אמר אשר פשעו לו' שאפילו שפשעו תקנה יש להם אם חזרו בתשובה שלימה אמנ' אמר הפושעים בי ר"ל העומדי' במרדם שמתו בלי תשובה כלל בהם יראו נקמה ואמר תולעת' אשם ר"ל כי מכח מעשיהם הרעים הם הגורמי התולעת וסיבתו · וזהו תולעת' שלב' היא וכן ואשם שהם בוערים במעשיהם הרעי' אש והוא אשם ולא קדאם תולעת' מבחינ' שאוכלים אות' ואשם מבחינ' שבוער' בהם אלא מבחינ' שהם סיבת' כאומר כי אות' הבער' שמתלהב האדם לעבו' העביר' ממנו אשו של גיהנם והמקרר עצמו מהעבירה ויושב ובטל הביטול ההוא מים קרים על נפש עייפה בעולם הזה ובעולם הבא :

אמר משה פרנקפורט בגמרי ספר ישעיה בישע יה יתברך מצאתי ואתי לידי לקוטי שושנים מגינת המלך הגאון מוהר"ר יעקב בי רב ואמרתי להציגו לפני המעיין למען יהנה מריחו הטהור ועל הטוב יזכר שמו:

כי כה יהיה בקרב הארץ וגו' כי כן שלא ישאר בקרב הארץ בתוך העמים אלא א' מעיר ושנים ממשפחה כנוקף זית וכו' אל תחשוב שיאבדו ויבטלו במעוט הדרגה המה ישאו קולם ירונו בגאון ה' יצהלו וגו' כמו שיצהלו ישראל בגאון ה' מן הים כמ"ש אשירה לה':

והיה ביום ההוא יפקוד ה' על צבא וגומר ואמר הע"פ שידוע שהש"י מנהיג במלאכים והמלאכים בשמי' ומן השמים לארץ שהשפעתו ית' ע"י אמצעי אמר ביום ההוא יפקוד ה' וישפיע על צבא המרום במרום ולא ע"י מלאך ועל מלכי האדמה באדמה:

ואוספו אספה וגומר לא אמר אל בור לו' כמו האסיר בתוך הבור אלא על בור יאוספו ולא ימוסון וסוגרו על מסגר ומרוב ימים יפקדו יר' מן הרוב ימים שגרמו הם שישבו בגלו' יפקדו ויענשו:

וחפרה הלבנה וגו' יר' שחפרה יותר מן הבושה ולכן בלבנה שהיא יותר חשוכה מן הככבים למה שהנוגה שיש לה הוא מצד השמש ובהעדר השמש תגלה חרפתה אבל השמש לא יהיה לו חרפה למה שאורו ישאר נאסף בתוכו אבל בושה החמה שלא יוכל להאיר לאחרים:

ה' אלהי אתה ארוממך וגומר יר' שאתה נקרא אלוה עלי שלא נקרא שמו על שום ככב או אומ' כי אם על ישראל כמו אלהי אברהם וכו' ולז"א ה' אלהי אתה:

עצות מרחוק אמונת אומן יר' לפי שאמר שביום ההוא וחפרה הלבנה וגומר לכבוד ישראל ועתה אמר עצות מרחוק ירצה שהעצה שהיתה רחוקה שהיא נעשה אדם בצלמנו עתה יראו שאמת הוא ואמונה נאמנת כי היית מעוז לדל יר' כי בנתינת צרה לאויב היית' מעוז לדל עתה יראו שאמת הוא וכו':

ישועות ישית יר' עזר שהיה לנו עוז עתה בלא עיר ישועות ישית הוא חומות וחיל:

פתחו שערים יצר סמוך וגומר היצר והיצירה היותר סמוכה לש"י היו ישראל כמ"ש ואתם הדבקים בה' וגומר וז"ש היצר סמוך תצור שלום לפי שהם סמוכים וגם כן ראוי שתצור שלום במה שהם עושים שבוטחים תמיד כך וז"ש כי בך בטוח:

אורח לצדיק וגו' יר' לצדיקו של עולם ופי' כן האורח והדרך לילך הצדיק הוא המשרים אם כן כיון שהוא אמת ישר מעגל צדיק תפלס ותיישר אותו:

אף אורח וגומר כמו שהוא אורח לילך הצדיק הוא המשרים כן אורח משפטיך שאן העונות שקוינוך שאתה תבא אלינו ולשמך ולזכרך תאות נפש:

נפשי אויתיך וגומר יר' רוצה אתה לראות מה שאני מתאוה שהוא יכול להיות כיון שאני מתאוה אותו שנפשי בלילה אויתיך לפי שזה אתה למדת אותו כאשר יורו משפטיך לארץ במעמד הר סיני שירדת לתת התורה ואם כן צדק למדו כל יושבי תבל:

פחדו בציון וגומר הנה הרשעים פחדו עתה בבא סנחריב שהיו יודעים שבזמן שיש צדיק בדור הוא מגין באדם אמנם עתה שאין שום צדיק מי יגור לנו אם אוכלה ירצה מי יגור עלינו מרעת העה"ז שבעולם הבא הם יודעים שכל אחד יפרע חטאו וז"ש מוקדי עולם יר' עולם השפל:

הולך צדקות וגומר ירצה כי מי שהיה הולך צדקות ודובר מישרים שהיה צדיק ומגן בעדנו כי היה נפטר מן העולם ומכפר עלינו הנה כבר הוא בזה העולם:

כי הוא מרומים וגומר ירצה שהוא נהנה מזיו השכינה והוא כבר תחת כסא הכבוד לחמו נתן יר' שהוא נהנה מזיו השכינה הנאה שאינה פוסקת:

את עם נועז וגומר יר' הנה אתה רוצה לראות בעיניך החסרון שעושה הצדיק ואיך רואה רשעך ומתקנו וז"ש את עם נועז לא תראה יר' איך רואה עוותך לשתתקן עוותך:

מכתב לחזקיהו וגומר אני אמרתי בדמי ימי וגומר מה שיש לי לדאג ע"מ שהייתי מתעצב לא על המות כיון שמוכרח הוא שאמות מה לי היום מה לי למחר אבל הדאגה היא שאלך בשערי שאול פוקדתי ואין לי זכות עם הצדיקים בג"ע דהיינו ארץ החיים לא אביט אדם עוד הוא אדם הראשון העומד בשערי ג"ע כמו שכתוב בזוהר עם יושבי חלד היינו בעלי תשובה שחדלו עצמם מן העבירה:

דורי וגומר יר' הייתי בעול' הזה דהיינו דירת ערא' גם נסע מני כאשר כתבו בעלי התכונה שיש ככב בשמים נותן החיים וקוצבו וזה תלוי כפי המערכת ועוד אמרו שאף יגמור על האדם חיים ארוכים אם יבא אותו הככב אל מקום הכרת או לא או ש' מקום הנשרף גם בזה יפסקו אם גוי כזה יפסקו חיי האדם ולזה אומר דורי כוכב קולב מזוני ועוזרני נסע מלדי נותן ונגלה כפי מקום הכרת או נטיית הככב אל מקום הנשרף וז"ש כאהל רעי' ר"ל האהל הרועה אותי כפי האלו שהיא השמים דכתיב וימתחם כאהל לשבת וטעמו כפי גזרת האל רועי קפדתי כאורג חיי לפי שיש ב' דברים הגורמים הפסק חיי האדם א' בהשלים הלחות שרשי והב' בהולד לחות נכרי גוברת ומעכבת החום טבעי כמו שכתבו הרופאי' ולז"א קפדתי כאורג חיי מדלה יבצעני כלו' כמו שהאורג לא יארוג באפס תקוה וגם מדלה תגבור' הלחות יבצעני ואין לי לדאג כי קויתי ויחלתי שמיום עד לילה תשלימני כלומר במעט זמן תשלימני כי יש לך יכולת לשדד המערכות ולאדם כנשר נעורי:

שויתי וגומר אף אם יהיה הלחות נכרי כל כך לוחם עלי כמו הארי שמתחלת הלילה עד הבקר ישבר עצמותי גם קויתי שמיום עד לילה תשלימני:

כסוס עגור וגומר יר' על זה אני בוטח שתעש' זה כי אתפלל אליך לעת אצור ואף אם אין ... כח אצפצף כמו הסוס והעגור ואם לזה גם כן אין בי כח ולבי בל עמי מ"מ למעט ... כיונה שהוא קולמוסו בלי נענוע שפתים ואם אף לזה לא יהיה בי כח הייתי מכוין לבי ועיני ... וזהו דלו עיני למרום כמש"ז גדולה תפלתו של בעל הדבר כמו בא באחאב ידעתי בודאי כי ... ה' עשק' לי ערבני אתה היית נכנס בשבילי לקול מעוז להצילני אבל עתה אתה גזרה עלי מה ... ואמר מה אדבר שהי' הגדולה שבחלוקות ואף היא לא תועיל כיון שהוא עשה הש במלך בלחש ... מי יכנס בשבילי להצילני או לדבר עלי וכו':

הנה לשלום וגומר יר' מה שיש למעלה ולמטה הוא שאין אדם מתפלל אלא על הצדיק ... מלחמה זה רוצה אותו למעלה וזה רוצה אותו למטה ע"ד שאז"ל ברכי נפשי בפי' ... עיין עליו אבל אתה חשכת נפשי משחת וכו':

כי לא שאול תודך וגומר הודאה קצת ומי שהוא בשאול שהשאול הוא השפלות הגמור לא ... בו הכנעת מות יהללך כלומר שאני חי בשני עולמות בעה"ז ובעה"ב שיש לי חלק לעה"ב ... לבנים יודיע את אמתך שאני השתדל שיהיה לי בנים מה שלא עשיתי עד הנה:

קרבו וגומר רצה להתוכח עם האומרי' שהעיקר בעיון החכמות ולא בעיון התורה ולז"א קרבו ... רנפש ר"ל קרבו הויכוח שלכם הגישו עצומותיכם הנוכה שאתם אומרים שהצלחה ... בהתעלם המשכיל במושכל ולז"א הגישו עצמותיכם האומר מלך יעקב וכו' יגישו ויגידו הנוב' ... כמ"ש בעל העיקרי' כי מעולם לא ראינו לאר"סטו ולדומה לו שיגיעו למעלת הנבואה עם היותם ... משתדלי' בעניים הטבעיים כמו שמצינו למר"עה ודומיהם המשתדלים בחכמת התורה ולז"א ... יגישו ויגידו את אשר תקראנה כי הנה הגדת הראשונות מה היה הנה אינו דבר אבל יגידו האותיו' ... לאחור ר"ל מה שיהיה לאחר זמן ועם זה נדעה כי אלהים אתם:

ישראל נושע בה' כשישראל נושע בה' היא תשועת עולמים אמנם כשהם עומדים א"ו ... גם מן העולמים יאבדו כמ"ש אם לא בריתי וגומר וכמ"ש היושבי בשמים ר"ל בשביל ... כי אתה יושב בשמים או ירצה ישראל נושע וגומר והתשועה היא התשועה עצמה שיש לעולמי' ... שעולם השפל תשועתו לעשות טבעו וגם יש לו פה כמ"ש ותפתח הארץ את פיה וגו' עול' המלאכי' ... תשועתם שמשבחים לש"י והגלגלי' בתנועתם וישראל הולכי' בגמילות חסדים גם משבחים לש"י ...

כי כה אמר וגומר לא כמו שפי' המפרשים שאו' לא תהו ברא הגזרה היא לשבת יצרה אלא ר"ל ... לא תוהו ברא ויצרה לשבת אלא בראה ויצרה לשיאמינו שאני ה' ואין עוד:

מי בכם מי שהוא ירא שמים אין צ"ל שהש"י שומע קולו אלא אפי' בקול עבדו שומע כמו ... שמע ה' תפלת עבד אברהם (יגר שהדותא והראיה כאשר הלך משכים ואמ' והיה הנערה והיה ... אפשר הגרת או שומא אפ"ה יבטח בשם ה' מזווג זווגים מדתו של אברהם וישען באלדיו בדיוק מכל ... אשר לפניכו זהו פי' ולפי דעת המפרשי' לקוח מש"ז בילקוט ע"ש וזה ימים פי' על אלישע וכו' ועת' ... אפרשהו על טענת האומות לישראל שאבדה תקותם באורך גלותם ולז"א מי בכם אומר ירא ה' ... בלי שתוף אשר הלך חשכים בכמה גליות ובפרט בזה הארוך מכלם יבטח בשם ה' דא אדנות ... ית' השכינה הגולה עמהם כ"י שמי שיוליא את עצמו יוצי' אותם וישען באלדיו שקבלוהו לאדון ... ולפטרון לבד):

פגעת את שש יר' שהש"י בחשבו לעשות דבר הוא כמו שיהיה עשוי ולכן קודם שיצא אותו הדבר ... בפועל לוקח הש"י שמחה אמנ' האד' אינו כן שאף שהדבר הוא בכח אינו שמח עד היותו ... בפועל אמנם הצדיקים הם כמו הש"י וז"ש פגעת את שש וגו' שמתחלה הם שמחים ואח"כ עושים ... הפועל וזהו בדרכיך יזכרוך ר"ל המפסים דרכיך כנז':

בצדקה תכונני וגו' יר' בצדקה שאתה תעשה בעת צרתך תכונני אבל האמת הוא שתתרחק ... מן העושק כי לא תיראי וממחיתה כי לא תקרב אליך:

הצדיק אבד וגומר מקושר עם הפסוק שלמעלה שאו' ושבר וגומר והטעם שאין הצדיק ... לשיוכיח אותנו ואין מבין וגומר ירצה אין מי שיבין שהש"י רוצה להבי' שום רעה בעולם ... שאם היה רוצה להביא טובה מי היה ראוי לקבלה כי אם הצדיק וז"ש ואין מבין שמפני הרעה וגו':

הוי רב וגומר יר' שלש"י שהוא יוצר הכל מי אמר לו מה תעשה ועכ"ז ישראל יכולים לומ' לש"ית ... מה יעשה וז"ש האותיות שאלוני ירצה אתם ישראל שאלו לי הדברים העתידים להיות ואגיד ... לכם אמנם על בני תצווני שאני אעשה כל מה שתצווני ע"ד צדיק מושל יראת אלהים:

אנכי עשיתי ארץ וגומר יר' אין אתם צריכים לשאול לשרי מעלה שכבר הם מצווים ממני לכל ... מה שאתם צריכים לצוות הוא לי ואני אעשה מה שתאמרו:

כאיש אשר אמו וגומר ידוע שמי שמאבד אבד' יתנחם במה שישאר לו בידו ואם לאחר זמן ... ימצא האבדה יתנחם לגמרי ולז"א כמו שמי שמת לו אביו יתנחם באמו שנשארה לו כן ... אנכי אנחמכם בהיותכם בגלות כמ"ש עמו אנכי בצרה ולאחר זמן הגלות נבירושלים תנוחמו שהיא ... האבדה עצמה:

הלא פרוס לרעב לחמך ירצה מה שאתה נותן לרעב הוא לחמך וכשתראה ערום וכסיתו ... תקרא שמבשרך לא תתעלם:

ת ו ש ל ב ע

עזור נא אל אדיר ועין לבי האיר בכתבי דברי ירמיהו הנביא : היה עם פי עמי כדבר לא יחטיא ויצדק מבטי ויישר מחשבי :
סמוך אלי תמוך בידי לבבי היה עזרי בפירוש ירמיהו : בתנתי בעזרתך הלא היא ובינתי באיכה הוא ומה הוא :

רדק

אמר דוד בן יוסף בן קמחי זה הספר מלאנוהו מסודר בסדרן של נביאי' אחר ספר ישעיהו וכן כתבתי פי' אחר פי' ספר ישעיהו ואע"פ שאינם מסודרין כן בדברי רז"ל שאמרו סדרן של נביאים יהושע שפטים שמואל מלכים ירמיה יחזקאל ישעיה תריעשר ונתנו טעם כיון דמלכים סופיה חרבנא וירמיה כוליה חרבנא ויחזקאל סופיה נחמתא וישעיה כוליה נחמתא סמיך חרבנא לחרבנא ונחמתא לנחמתא אף על פי כן בכל הספרי' הטובים אשר ראינו שנכתבו בספרד מכמה שנים סדרם לפי זמנם ישעיהו קודם לירמיהו כמו שקדם זמנו לזמנו וכן ירמיהו קודם ליחזקאל ובשנים עשר שהוא אחרי כן השוו עם סדר רז"ל אף על פי שיש בהם נביאי' קדמו לירמיהו ויחזקאל לפי שנבואתן קטנה לא כתבו כל ספר וספר לבד כדי שלא יאבד במעוטו כמו שאמרו רבותינו זכרם לברכה איידי דזוטר מרכס וכתבו נבואתם בספר אחד עם נבואת חגי זכריה ומלאכי שהיו נביאים האחרונים ונבואתם גם כן קטנה ואני הכתוב בע"ה בפי' הספר הפסוקים שצריך לפרסם והמלין שצריך לדקדקן לא פסוק אחר פסוק בכל מקום כמו שעשיתי בפי' ישעיהו אלא כמו שעשיתי בפירוש ארבעת ספרים הראשונים ומלאכו שלשה נביאים שנתנבאו באותו הדור ירמיהו וצפניהו וחולדה ואמרו רבותינו זכרם לברכה ירמיהו היה מתנבא בשוקים וצפניה בתוך בתי כנסיות וחולדה אצל הנשים ועתה אתחיל בעזרת המלמד אדם דעת :

דברי ירמיהו בן חלקיהו · כתב א"א ז"ל כי חלקיהו זהו חלקיהו בן שפן הכהן שמצא ספר התורה בבית יי' בימי יאשיהו וירמיהו בנו נבא בימי יאשיהו ותחלת נבואתו היתה בשנת שלש עשרה למלכו ועדין לא שבו יאשיהו ויהודה מרעתם עד שמנה עשרה שנה למלכו שמצא ספר תורה : מן הכהנים · תרגם יונתן מן ריישי מטרת כהניא מן אמרכליא דהוו בירושלם גברא דקביל אחסנתיה בענתות : בענתות · קיא עיר מערי הכהנים כמו שכתוב בספר יהושע ומה שהחל בדברי לפי שכולל בספר הזה כל דברי נביאות שנבא על ישראל ועל הגוים וכן דברי עצמו מה שקרה לו בנבואתו עם ישראל · ובדרש ג' נביאים על ידי שהיתה נבואתם דברי קנתורין לפיכך נתלת נבואתן בעצמו ואלו הן דברי קהלת דברי עמוס דברי ירמיהו ר"ל בעצמן שדברו בדברי עצמן כמו שלמה שאמ' אני קהלת הייתי מלך וכל הענין שספר בעצמו וכן עמוס ספר בדברי עצמו קשר עליך עמוס וכל הענין כמו שכתו' וכן ירמיהו ספר בתחלת ספרו דברי עצמו בטרם אצרך בבטן ידעתיך וכל הענין וכן בתוך ספרו מה שספר מן הרעו' שעשו לו :

ויהי

רשי

דברי ירמיהו מן הכהני' · ליתי כר קלקלתא דתקנן עובדוהי ירמיה בא מרחב הזונה ולוכא בר מתקנת' דמקלקלן עובדוהי אלו ישראל שקלקלו מעשיהן שבאו מזרע כשר : אשר היה דבר יי' אליו וגו' · אשר התחילה שכינה לשרות עליו באות' הזמן :

ויהי

מסרה

אילין מלין דכתיב וי"ו בסוף תיבותא וקרי' י' וסמני' מצותו ועשה חסד דמשנה תורה : אזנו ויאמר שאול לרצים · בלבו ושם האיש נבל · שנואו ויאמר דוד ביום ההוא : בנפשו או עשיתי בנפשי שקר · בעינו מדוע בזית את דבר יי' · וישבו בנוב אשר בלידי הרפה : דרכו האל מעוזי חיל · העצנו אלה שמות הגבורים · חצרו הכרמלי פערי הארבי רגלו ואתה ידעת את דוד אבי · וקדשו ויבא את קדשי אביו : נביאו ויעד יי' ביש' וביהודה · הביאו עצה עשי פליליה · הברו גלאית ברוב עצתיך התפתחו התנערי מעפ' · עצתו קורא ממזרח עיט : מטעו ועמך כולם צדיקים · תקראו ואנכי אמרתי איך אשיתך · תשובו ב' בפסו' · אכלנו הממנו נבוכד נצר ה' בפסו' · וידו אדם מתחת כנפיהם · חתיתו כי נתתי את חתיתו · רבו אכתוב לו רבו תורתי · ישבו ומשפחות סופרים · בנו אלקנה בנו אלקנה · בנו ויאמר דוד לשלמה בנו אני היה · ומוציאו וישלח יי' מלאך ויכחד : גודו למנצח לדוד ביי' חסיתי · חסדו אלהי חסדו יקדמוני · ועננו למען יחלצון ידידך · כחו ענה בדרך כחו · ויודעו ישובו לי יריאיך · הראתנו אשר הראתנו צרות · תחיינו ב' בפסו' · יתרו כי יתרו פתח · כמו אם התרחצתי במו שלג · או אל למלכים למואל · אשתגו בארין נבוכד נאצר התמלי · לשרושו וכל די לא להוא עבד דתא · ויעשו מתניה מתני ויעשו · ידו מבני נבו יעיאל · וענו ובקבקיה וענו ואהיהם : וחלופיהון חד מן כ"ד כתיבן י' בסוף תיבות וקרי' ו' וסי' דודי ואחריו אלעזר בן דודי : במי כי תנוח יד יי' בהר הזה · ילדתני אמרים לעץ אבי אתה · תצאי אל תצאי השדה ובדרך · תלכי אל תלכי ב' בפסו' · הלילי הוביש מואב כי חתה · וזעקי ב' בפסו' · דברי תנינא כימי עמד בסוד יי' · תשמחי כי תשמחי כי תעלזו שוסי נחלתי ד' בפסו' · סבבני אשרנו עתה סבבוני · ושובי שובו נא אל תהי עולה · יעדי ושאר דברי שלמה · וישבי ויבאו אל חלקיה הכהן · ושפי יבל בשרו מראי ושפי עצמותיו · נפשי פדה נפשי מעבר משחת וחיתי באור תראה ב' בפסו' · למלוכי יונתן ושכניה · נשאי כל אלה נשאי נשים נכריות · כלוהי בניה ברזיה כלוהי :

דברי

[א] יִרְמְיָהוּ בֶּן־חִלְקִיָּהוּ מִן־הַכֹּהֲנִים אֲשֶׁר בַּעֲנָתוֹת בְּאֶרֶץ בִּנְיָמִן׃ [ב] אֲשֶׁר הָיָה דְבַר־יְהוָה אֵלָיו בִּימֵי יֹאשִׁיָּהוּ בֶן־אָמוֹן מֶלֶךְ יְהוּדָה בִּשְׁלֹשׁ־עֶשְׂרֵה שָׁנָה לְמָלְכוֹ׃

ויהי

פתגמי

ג' פד הנה

נְבוּאַת יִרְמְיָהוּ בַּר חִלְקִיָּה מִן רֵישֵׁי מַטְּרַת כַּהֲנַיָּא מִן אַמַּרְכְּלַיָּא דַּהֲווֹ בִּירוּשְׁלֵם גַּבְרָא דְּקַבֵּיל אַחֲסַנְתֵּיהּ בַּעֲנָתוֹת בְּאַרַע שִׁבְטָא בִנְיָמִן׃ דַּהֲוָה פִּתְגַּם נְבוּאָה מִן קֳדָם יְיָ עִמֵּיהּ בְּיוֹמֵי יֹאשִׁיָּה בַּר אָמוֹן מֶלֶךְ שִׁבְטָא דְבֵית יְהוּדָה בִּתְלַת עַסְרֵי שְׁנִין לְמַמְלְכֵיהּ׃

והוה

אורים ותומים

דברי ירמיהו · בן חלקיהו וגו' · המפרש אמר כי לפי שהתחיל לקינטור וכמעט כן היו דברי קנטורין אמר דברי ירמיהו וגו' ואם הם דבריו ית' ולי נרא' שהתחלת הספר זפ' בטר' אצרך בבטן וזה הפסוק שלפניו וחבירו הם דברי המגיד ואמר שהדבר רע שירמיה דבר וכה אמר גורה היה דבר ה' אליו בימי יאשיהו וז"א דברי ירמיה אשר היה דבר ה' :

מנחה גדולה

דברי ירמי' וגו' כתב מהר"יא שחלקי' כ"ג התחיל להודיע החרבן העתיד להיות בישרא' ממה שמצא ס' התורה נגלל בפסוק יוליך ה' אותך ואת מלכך כדברי חכמים ז"ל ולכן ילא מחלציו ירמי' שהשלים ליעד ע"ז וכתב שהי' מענתות להיות הקדמה ידיעה למה שיספר אחרי זה שקרבו עם אנשי ענתות והודיע שהיה דבר ה' שיו בימי יאשיה וגו' כי הנה בזכותו ולדקתו מלה בימיו הנבואה על ירמי' ועל צפניה ועל חולדה הנביאה · שכולם נבאו באותו דור ע"כ תארך דבריו · ואפשר לומר כי הנה מלאנו ראינו שימאן אדם מלשמוע הוכחת מוסר לא' מד' סיבות הא' אם המוכיח הוא איש המזולזל בין אנשים בלי שם מפורסם לו בחסידות הלא יאטמו אזנם משמוע דבריו באמרם מי שמך לאיש שר ושופט עלינו ואפשר במקום שאת אומר לנו ליטול קיסם מבין שיניו יש לנו להשיב טול קורה מבין עיניך ושנית אם הוא איש עני אפשר שיאמרו שהוא מוכיח ליטול שם גדולה למען יזילו לו כסף וזהב וכמ"ש הטיף לך ליין ולשכר · ועוד כי שלישית אם אינו ניכר שם אביו ומשפחתו ויחוסו הלא יאמרו מי הוא זה אשר בא לביישנו יביט לאחוריו ויראה קופה של שרצים תלוי' מאחריו · והד' הוא אף למי שאין כל אלה לו אלא שהוא מפורסם בחסידות ומה גם גדול שמו ושם אביו ומשפחתו בעושר ויחוס · ואם ישמיע קולו ברבים פעמים ושלש אולי לא ישמעו לו מפני שכבר נשתרשו בחטא וקשים לפרוש ממנו עד שידבר דבריו יום יום השנים ודבר עד שברוב הימים שידבר דבריו בדברי תוכחת מוסר גם המה יטו שכמם לשמוע אל דברי המוכיח ההוא וישובו מדרכם הרעה · וזה שאמר בתחלת ספר ירמי' כאומר הביטו וראו איך רבה ה' לזכות ישראל ע"י כמה הכנות אשר הכין להם נביאי אמת וצדק למען ישמעו בקולו ולא יהי' שום סיבה ועילה לסור מדברי המוכיח וז"ש דברי ירמיה לומר שלא השם איש נכרי אשר לא ניכר מהותו כי אם שלא לירמי' איש מפורסם במעשיו ובחסידתו ושלא תאמר שהתכנא לאהבת המועיל בפתותי להם ובנעלי שעורים הלא הוא בן חלקי' כ"ג אשר אמרו ז"ל והכהן הגדול מאחיו גדלהו משל אחיו שהיה איש אמיד בעושר ומה גם לדבריהם ז"ל שאמרו כל הנביאי' עשירי' היה וא"כ ירמי' שהי' נביא בן נביא שהי' לו עושר מצד עצמו להיותו נביא וגם מצד אביו שהי' נביא וגם מצד שהי' כ"ג שהי' גדול מאחיו בעושר באופן שאין כאן מקום לסרב בדברי ירמי' ולחשדו שבשביל ממון דיבר דבריו ועל השלישי' אמר מן הכהני' שהי' אביו כ"ג והוא בן כ"ג ובודאי מיוחס היה כי אין בודקין מן המזבח ולמעלה · ועל הד' אמר אשר היה וגו' באופן שלא אמר דבריו יום זה ושלש לבד כי אם כמה וכמה שני' הלך והתרה בעם מעת י"ג למלכות יאשי' עד י"א שנה למלכו' לדקי' והוא ארבעי' שנה שלא ישתומם לב הקורא איך אפשר שנזדרז כזה אשר דבר הנביא דבריו והתראותיו וכל זה לא הועיל : ומה שאמר בארץ בנימין בא להודיענו שנולד בארץ מי שנולד באניגות גם אמרו אמו מבנימין היה והעיקרא קורי שבי' משבט שנולד באנינו' גם אמו של בנימין קראו לבן אוני על שראתה האונן והצער שיהי' לבנימין בפלגש בגבעה שנהרגו ולא נותר מהם כ"א שש מאות איש ומה גם קראוהו בן אוני על שם שעתיד המקדש' שנבנו בחלקו להחריב והטעם שקראו בן אוני ולא בן און לפי שעליה הדבר נוגע כענין רחל מבכה על בניה והיא היתה מתאוננת על החרבן וזה בן אוני וביותר שירושלי' מחלק בנימין היה ואליה הדבר נוגע ביותר והיא היא שעמדה בתפלה להתפלל על גלות ישראל ואליה נאמר יש תקוה לאחריתך ושבו בנים לגבולם · וע"כ אמר שירמי' שאמו מבנימין היתה הנקרא ג"כ בן אוני יבא ויוכיח לישראל ליזהירם שאם לא ישובו שיחריב הבית כנבואת אם אמו ושע"כ קראה לבנה שנבנה הבית בחלקו בן אוני ולפי שמדת הק"בה באיזמל שמכה בו מרפא ע"כ יבא ירמי' שבא מבנימין כאמור ויבכה על חרבנו וגם יבשר על בנינו שיהי' בזכות אמו כאמור :

בטרם אצרך בבטן וגו' כתב מהר"יא ז"ל ראה הש"י שיקשה מאד בעיני ירמי' ללכת בשליחות נבואתו להיותו אז נער קטן בשנים והוא ית' מצוה אותו שילך מיד ולא יאחר והיה הקושי עליו לפי שהנער הקטן הוא נעדר מידיעה וכ"ש האלקית הצריכה לרבוי הלעות ולמוד זמן ארוך ויהיה ג"כ בהכרח חסר משלמות המדות ודרכי המוסר והפרישות שהם שני התנאים ההכרחיים מאוד בנביא ר"ל מהמדות ומהדעות להסיר ממנו הספק הזה א"ל בטרם אצרך בבטן ידעתיך וגו' ותלת יד עתיך עניינו אלי הודעתיך כי כן פי' הרב המורה עתה ידעתי כי ירא אלקי' אתה הודעתי וגם חז"ל במדרש תלים כן דרשו כי יודע ה' דרך לדיקים כי הודיע לכל בני עולם דרך הלדיקים כדי שילמדו מהם יאמר הכתוב לירמיהו אל תמנע מהשליחות מפני העדר הידיעה שימלא בנערים כי הנה בטרם שילרתי אותך בבטן אמך השפעתי בנפשך הודיעה והתבונן כמה מהאמתיות התבארו בפסוק הזה כי באומרו אצרך בבטן ביאר שהיה הדעת האמתי ביולר הולד שהוא כח הנבדל כי הוא המצייר את העובר בבטן לא הכח הנפשי בזרע ולא החום השמיימי כמו שחשבו הפלוסופים כיהוא ית' היולר והמצייר את העובר במעי אמו ולכן אמר כאן בטרם אצרך בבטן וכו' ע"ש עוד · ואמר בטרם תצא מרחם הקדשתיך כלומר עשיתי מזגך והרכבת גופך נוטה אל הקדושה והפרישות ואינך א"כ צריך לא ללמוד הידיעה ולא לחנוך המדות כי כבר אתה שלם בכל זה ולכך נביא לגוים נתתיך ר"ל עתה עם היותך נער נתתיך נביא לא לבד לישראל אבל אף לכל הגוים · והרב המורה כתב שהנער האמור כאן אינו מעט השנים אבל שהוא כמו הנער הנאמר בבנימין שלחה הנער אתי והנער יעל עם אחיו וכמו הנער הנאמר ביוסף ושם אתנו נער עברי והיה כל אחד מהם מבן ל"ו שנה והנער הנאמ' ביהושע ומשרתו יהושע בן נון נער והוא היה בן מ' שנה כמו שהביאו בפרק י"ב ה"ב ואין מכבוד חכמתו אין הדבר כן ואין הגדון דומה לראיה כי הנער הנאמר בבנימין היה שיהשו אל אביו ואל אחיו להיותו הקטן

שבכס

וַיְהִי בִּימֵי יְהוֹיָקִים בֶּן־יֹאשִׁיָּהוּ מֶלֶךְ ס'
יְהוּדָה עַד־תֹּם עַשְׁתֵּי עֶשְׂרֵה שָׁנָה
לְצִדְקִיָּהוּ בֶן־יֹאשִׁיָּהוּ מֶלֶךְ יְהוּדָה
עַד־גְּלוֹת יְרוּשָׁלִַם בַּחֹדֶשׁ הַחֲמִישִׁי : ב' ומל'
וַיְהִי דְבַר־יְהוָה
אֵלַי לֵאמֹר : בְּטֶרֶם אֶצָּורְךָ בַבֶּטֶן ה ב' ר"פ ל' ומל' ג'
יְדַעְתִּיךָ וּבְטֶרֶם תֵּצֵא מֵרֶחֶם ג'
הִקְדַּשְׁתִּיךָ נָבִיא לַגּוֹיִם נְתַתִּיךָ : ל'
וָאֹמַר אֲהָהּ אֲדֹנָי יְהוִה הִנֵּה לֹא־ ג'
יָדַעְתִּי דַּבֵּר כִּי־נַעַר אָנֹכִי :
וַיֹּאמֶר יְהוָה אֵלַי אַל־תֹּאמַר
נַעַר אָנֹכִי כִּי עַל־כָּל־אֲשֶׁר אֶשְׁלָחֲךָ
תֵּלֵךְ וְאֵת כָּל־אֲשֶׁר אֲצַוְּךָ תְּדַבֵּר :
אַל־תִּירָא מִפְּנֵיהֶם כִּי־אִתְּךָ אֲנִי
לְהַצִּלֶךָ נְאֻם־יְהוָה : וַיִּשְׁלַח יְהוָה ל' חס' וז' חס' בלים
אֶת־יָדוֹ וַיַּגַּע עַל־פִּי וַיֹּאמֶר יְהוָה אֵלַי ב' הנה נגע זה
הִנֵּה נָתַתִּי דְבָרַי בְּפִיךָ : רְאֵה י
הִפְקַדְתִּיךָ הַיּוֹם הַזֶּה עַל־הַגּוֹיִם וְעַל־ ה'
הַמַּמְלָכוֹת לִנְתוֹשׁ וְלִנְתוֹץ וּלְהַאֲבִיד ג'
וְלַהֲרוֹס לִבְנוֹת וְלִנְטוֹעַ : ג' מל' בלים ב' מל'
וַיְהִי דְבַר־יְהוָה אֵלַי
לֵאמֹר מָה־אַתָּה רֹאֶה יִרְמְיָהוּ וָאֹמַר
מַקֵּל שָׁקֵד אֲנִי רֹאֶה : ב' תפארת ל'

ויאמר

וַהֲוָה בְּיוֹמֵי יְהוֹיָקִים בַּר יֹאשִׁיָּה מַלְכָּא
שִׁבְטָא דְּבֵית יְהוּדָה עַד דִּשְׁלִימָא
חֲדָא עֶשְׂרֵי שְׁנִין לְצִדְקִיָּה אָחוּהִי בַּר
יֹאשִׁיָּה מַלְכָּא שִׁבְטָא דְּבֵית יְהוּדָה עַד
דְּאִיתְּאָא נְבוּכַדְנֶצַּר מַלְכָּא דְּבָבֶל וְצָר
עַל יְרוּשְׁלֵם תְּלָת שְׁנִין וְאַגְלֵי עַמָּא
דְּבָהּ בְּיַרְחָא חֲמִישָׁאָה : וַהֲוָה פִּתְגָם
נְבוּאָה מִן קֳדָם יְיָ עִמִּי לְמֵימַר : עַד
לָא בְּרֵיתָךְ מִמְּעִין אַתְקֵנְתָּךְ וְעַד לָא
אֲתֵיתָא לְעָלְמָא זַמֵּינְתָּךְ נְבִי מַשְׁקֵי
כַּס דְּלָוֵט לְעַמְמַיָּא מַנֵּיתָךְ : וַאֲמָרִית
קַבֵּל בָּעוּתִי יְיָ אֱלֹהִים הָא לֵית אֲנָא
יָדַע לְאִתְנַבָּאָה אֲרֵי רַבִּי אֲנָא
וּמִשֵּׁירוּתִי עָקָא וְגָלוּ אֲנָא מִתְנַבֵּי עַל
עַמָּא הָדֵין : וַאֲמַר יְיָ לִי לָא תֵימַר רַבִּי
אֲנָא אֲרֵי כָּל אֲתַר דְּאֶשְׁלְחִינָּךְ תְּהָךְ
וְיָת כָּל דַּאֲפַקְדִינָךְ תִּתְנַבֵּי : לָא תִדְחַל
מִן קֳדָמֵיהוֹן אֲרֵי בְּסַעְדָּךְ מֵימְרִי
לְשֵׁיזָבוּתָךְ אֲמַר יְיָ : וּשְׁלַח יְיָ יָת פִּתְגָמֵי
נְבוּאָתֵיהּ וְסַדַּר בְּפוּמִי וַאֲמַר יְיָ לִי הָא
שַׁוֵּיתִי פִּתְגָמֵי נְבוּאָתִי בְּפוּמָךְ : חֲזִי
דְּמַנִּיתָךְ יוֹמָא הָדֵין עַל עַמְמַיָּא וְעַל
מַלְכְוָתָא לְמֵיעְקַר וּלְתָרְעָא וּלְאַבָּדָא
וּלְפַגָּרָא וְעַל בֵּית יִשְׂרָאֵל לְמִבְנֵי
וּלְקַיָּימָא : וַהֲוָה פִּתְגָם נְבוּאָה מִן קֳדָם יְיָ עִמִּי לְמֵימַר מָה אַתְּ חֲזֵי יִרְמְיָה וַאֲמָרִית
מְלַךְ דְּמוּחִי לְאַבְאָשָׁא אֲנָא חֲזֵי :

ואמר

רשי

ויהי בימי יהויקים · ויהי נבא כל ימי יאשיהו הנותרים ובימי יהויקים בנו ובימי צדקיה בנו עד תם עשתי עשרה שנה היא השנה עד גלות ירושלם בחדש החמשי : בטרם אצרך בבטן וגו' · מימי אדם הראשון הראהו הקב"ה לאדם דור ודור ונביאיו : הכרך לשון צורה : ידעתיך · קנייסט"וי בלע"ז כמו לא נודעתי להם : הקדשתיך · זמנתיך לכך : נביא לגוים · לישראל שהם נוהגים עצמם כגוים כך כדרש בסיפרי נביא מקרבך וגו' יקים לך ולא לגוים הא מה אני מקיי' נביא לגוי' נתתיך בנוהגים מנהגי גוים ועוד יש לפתור נביא לגוים כמו על הגוי' להשקות' כוס התרעלה להנבא עליהם פורענות כמה שנא' קח את כוס היין החימה הזאת מידי והשקיתה אותה את כל הגוים · ד"א בטרם תצא מרח' הקדשתיך עליך אמרתי למשה נביא אקים להם כמוך זה הוכיח' וזה הוכיחם זה נתנבא ארבעי' שנה · וזה נתנב' ארבעים שנה : אהה · לשון יילל קונפ"לייגט בלע"ז : כי נער אנכי · אינו כדי להוכיח משה הוכיחן סמוך למיתתו כבר נחשב בעיניהם בכמה נסים שעש' להם הוציאם ממצרי' וקרע להם את הים הורי' את המן הגיז את השליו נתן להם את התורה העלה את הבאר אני בתחלת שליחותי אני בא להוכיח : על כל אשר אשלחך · אל האומות : ואת כל אש' אצוך · לישראל תדבר : וישלח יי' את ידו · כל שליחות שהוא אצל יד לשון הושטה ל"א כתרגו' ושלח יי' ית פיתגמי נבואתי : הפקדתיך · מיניתיך על הגוים · לנתוש ולנתוץ אדיספ"לייר בלע"ז ועל ישראל לבנות ולנטוע אם ישמעו כך ת"י : מקל שקד · אלמנד"רייר בלע"ז : הטבת

רדק

ויהי בימי · דבר יי' שהיה אליו היה גם כן בימי יהויקים בן יאשיהו וכן בימי צדקיהו עד תום מלכותו שמלך י"א שנה ובשנת האחת עשר נפל ביד מלך בבל וגלות' ירושלם בחדש החמישי כמו שכתוב בסוף ספר מלכים : בטרם אצורך · כן כתיב בוי"ו וקרי הצ"די בקמץ חטף כמשפטו עם הכנוי' ואין עמו וי"ו והענין אחד וענין בטרם אצרך כתב א"א ז"ל כאשר ברא היסודות הארבע ידעו בכח הטבע ואחר כך הוציאו לפעל וכן אמר ישעיהו מעת היותה שם אני בכח היסודית הייתי מזמן שהיית עת בעולם ועתה הוציאני מכח לפעל ושלחני ברוחו או פי' ידעתיך כמו ידעתי' בשם שאמ' למשה ומורה עליו ובטרם תצא מרחם : הקדשתיך · מלשון קדושה · וידעתיך לשון גדולה ולפירוש הראשון יש לשאול והלא כל הנביאים והצ' יקים וכן הרשעי' בטרם הבראם ידעם והכירם אך יורה זה שאביו ואמו נזהרו בקדושה וטהרה בעת ההריון שיהיה הנביא מקודש והחכם הגדול ר' משה בר מימון ז"ל כתב כי זה ענין כל נביא אי אפשר לו מבלתי הכנה טבעית בעיקר יצירתו שיהי' נכון לנבא' עם ההתלמדות ויש לדעתו ליישב למה לא אמ' זה הענין לנביא אח' אלא לירמיהו ונוכל לומ' לפי שידע האל ית' שירמיהו יסרב בשליחו' האל הודיעו כי הוא מוכן לנבוא' מן הבטן כדי שיחזק לבו ללכת בשליחות האל ואם תאמר והלא משה רבי' ע"ה היה מסרב בשליחות האל ולא אמר לו כן הנה הראה לו אות גדול לחזק את לבו והוא אות הסנה והאותו' האחרים שנתן בו יכולת לעשותן לפני פרעה וגם נוכל לומר כי משה רבינו כבר ידע זה מעצמו כי חכם גדול היה וידע כי בעיקר יצירת האדם יש הכנה טבעית לנבוא' למי שהוא עתיד להתנבא ולא זה בלבד אלא כל חכמה וכל טבע שיש באדם שהו' גובר בו יש לו קצת הכנה בו בעקר היצירה יגבר בה עם ההתלמדות וי"ת הפסוק כן עד לא בריתך וגו' כבעמוד : ואומר אהה · לשון קריאה על הנער ועל הדאגה ומה שאמר לא ידעתי דבר ר"ל דברי תוכחה כי אני נער ואיך אוכיח עם אחד ואין תמה אם באה לו נבואה והוא נער כי הנה גם כן שמואל היה נער בתחלת נבואתו כמו שכתוב ורוח הנבואה החכמה אותם אע"פ שהיו נערים ואפשר כי נער ר"ל משרת ואע"פי שהוא גדול בשנים יקרא נער כמו שכתוב ומשרתו יהושע בן נון נער והיה משרת נביא אחד שהיה בימיו או חכם ור"ל ביד גדול ממני ראוי לשלוח זה השליחות לא בידי כמו שאמר משה רבינו שלח נא ביד תשלח והמפרשים פירשו כי נער היה בשנים בהנבאו וכן שמואל וזכריהו בן עדוא וי"ת כן ואמרית קביל בעותי וגו' כבעמוד : כי על כל אשר אשלחך · על במקום אל וכן וילך אלקנה הרמתה על ביתו כמו אל ביתו ומה שאמר אשלחך תלך כי בענתות באה לו הנבואה בתחילה ורצה האל לשלחו לירושלם מקום המלוכה להוכיח את המלך ואת עמו והבטיחו שיחזק לבו ללכת למקו' שלא היה רגיל שם ויתקן דבריו בפיו שידע לדבר דברי תוכחות בלא מורא : להצילך · בא במרחא בסגול הלמ"ד לפי שיש לו העמדה ופעמים יש לו משפט ההפסק לא הבטיחו שלא יגעו בו שא יגעו בו ויכהו ויכלאהו מידם שלא ימיתיהו אע"פ שהיה ברגוגם להמיתו כמו שכתוב וכשבאו להמיתו ואת ברוך אמר ויסתירם יי' : וישלח יי' את ידו · הוא המלאך הנראה אליו ודבר אליו בשם השם ונקרא בשמו ונראה ובמראה הנבואה שהושיט ידו אליו והגיע הדברים על פיו ונראה לו כאילו שם בפיו דבר שיש בו ממש לתקן אף על פי שאין הגעת הדבר אלא על האזן לא על הפה במראה הנבואה נר' לו כאילו שם בפיו דבר שיש בו ממש לתקן בו בפיו לדבר בחתוך לשון בלא מורא וכן אמר בישעיהו ויגע על פי שהגיע הרצפה על פיו כשניהם ויגע בפתח היו"ד מבנין הפעל וי"ת הפסוק דרך משל ושלח יי' ית פתגמי נבואתיה וגו' כבעמוד : ראה הפקדתיך · שמתיך פקיד וממונה עליהם לטוב ולרע כי כאשר תתנבא עליהם כן יבא עליהם וכפל הלשונות הנתיצה וההריסה לפי שהרבה לדבר רע על ישראל ועל האומות והטוב היה מעט באומות כמו שאמר בבני עמון ואחר כך אשיב שבות בני עמון ואמר בעילם והיה באחרית הימים אשיב את שבות עילם ואמר לבנות כנגד לנתוש ולנטוע כנג' לנתוץ ויונתן חלק הפסוק הרע לז' אומות והטוב ליש' שתרגם חזי דמניתך יומא הדין על עממיא ועל מלכוותא למעקר לתרעא ולעבד' ולפגרא ועל בית ישראל למבני ולקיימא : ויהי דבר יי' · זה היה במראה הראשנה כי בתחלה אמר לו שילך באשר ישלחהו ואחר כן באותה המראה עצמה הראה לו במראה הנבואה מקל שקד כאמרו מקל שקד אני רואה נראה כי ראה המקל בלא עלים ובלא פרחים והתבונן בו במראה הנבואה והכיר בו שהוא מעץ שקד לפיכך אמר לו הטבת לראות שאילו ראה אותו בעלים ובפרחים מה היתה הטבת הראייה נקל הוא להכיר זה הראה לו האל מקל שקד להיות משל על הפורענות העתידה לבא על ישראל שתבא להם במהרה כמו שעץ השקד ממהר לפרוח יותר משאר העצים לפיכך נקרא שקד כי השקידה ענין המהירות והשתדלות וכן אמר כי שקד אני על דברי לעשותו ואמר לשקוד על דלתותי יום יום ויונתן תרגם מקל שקד מלך דמוחי לאבאשא אנא חזי :

ויהי

אורים ותומים

בטרם אצרך בבטן וגו' · הנה רמז לא' מב' דברים אם למה שפי' במקו' אחר בממשלת הככבים על הילוד כפי הכוכב שהוא מושל על ההריון ואם כפי המושל על הלידה ואמנם זה יהיה בילדי הע"כום אבל לא כאלה חלק יעקב כמ"ש שני גוי' בבטנך והוא ההריון ושני לאומי' וגו' והוא הלידה ועכ"ז לא יהיו שוים במשפט אמ' כי ולאום מלאום יאמץ וגו' וכן אמר אהבתי אתכם וגו' וז"ש כאן שלא הביט לזמן יצירתו בעת ההריון ואל שעת יציאתו מן הבטן או ירמוז למה שאמ' הרמ"בם ז"ל שהנבי' ינבא אחר הטבע מוכן ואחר שתדבק שכינ' רצונו יתבר' אליו כמ"ש בישעיהו הן עבדי אתמוך בו בחירי רצתה נפשי וכן אמר שהיה מוכן מן הבטן או ירמוז למ"ש הרמ"בם וכן שהוא ית' קדש אותו ודבק אליו רצונו ואמר נביא לגוים שלחו כי אפשר לו' שינבא אליו אחר ב' אלה התנאים : ואמר אהה ה' א'ד ם וגומ' אמר כי לפי שמנהיגי המדינות יקחו הקדמותיה' מן הספורים וזה בלתי נגלה אל הנערים אשר לקוצר הימים לא נסו ללכת באלה ולכן הנער אינו תלמיד הגון למדינית א"כ ירצ' שמנהיגי המדינות ראוי שיהיה בזקנים באים בימים כפי הקדמת החכם ולכן כשיאמר לו יתברך נביא לגוים נתתיך אשר נטבע ליסר עמים ולהכניס על האל היותר טוב ולכן אמ' הנביא ע"ה הנה לא ידעתי דבר וכו' ירצה מצד היותי נער איני ראוי לדבר וליסר גוים ולהכניסם באומות וכ"ש אם תהיה מלת דבר מלת ארמית : ויאמר ה' אלי בכאן גילה לנו שאין דברי נביא דברי עצמו אלא דברי שלוחו יתברך כמאמר מרע"ה במאמר בזאת תדעו כי ה' שלחני וגומר ואמר כי אם דברי הנביא ביסרו את העם יהיו דברי עצמו היה ראוי שיהיה זקן ומנוסה אבל אם הוא שליח זולתו ואינו אלא מביא דברי שלוחו לזולתו א"כ אינו מחוייב השליח שיהיה זקן וז"א אל תאמר נער אנכי כי על כל אשר אשלחך תלך ירצה אני השולח ואתה בשליחותי תלך ולכן נוה ואמ' אל תאמ' וכו' כי ירצה ממנו שם א' המכחיב ואין כן כי על כל אשר אשלחך תלך · אל תירא וכו' כי גם להיותו שליח צריך שיהיה חזק ולכן אמר כי אם כיון לומר נער אנכי לומר שאף להיות שליח איני אמיץ בא להעשה שיגר אל תירא מהם כי אך אני ירצה גם הענין האמור והנה שאתה הולך בשליחותי ולא מפאת עצמך הוא עצמו יצילך כי במקום שתלך שם אני · וישלח ה' את ידו וכו' הנה הלשון הוא שליח השכל אבל לא כל לשון שליח שכל האיש שהוא כי הנביא או המגיד דברי זולתו הוא שליח זולתו וז"א שלח ה' את ידו יר' נבואתו כענין הית' עליו יד ה' ואז נעשה שה' נתן דבריו בפי ירמיהו יר' שהלשון ידבר דבריו ית' ואינו שליח ירמיהו :

ויאמר

ויהי בימי ה' דסמיכי בקריא' וסימ' ויהי בימי אמרפל מלך שנער · ויהי בימי יהויקים בן יאשיהו מלך יהודה דסיפרא · עד תם עשתי עשרה שנה · ובימי אחז בן יותם בן עזיהו מלך יהודה עלה רצין דישעיה · ויהי בימי שפט השפטים ויהי רעב בארץ · ויהי בימי אחשורוש הוא אחשורוש : ובטרם ג' בקריא' וסימ' וכטרם יקרב אליהם ויתנכלו אתו · ובטרם תצא מרחם הקדשתיך · ובטרם יתנגפו רגליכם : ויאמר יי' אלי ד' בטעמא בסיפר' וסימ' אל תאמר נער אנכי · צדקה נפשה משובה ישראל · קרא את כל הדברים · אם יעמד משה ושמואל לפני אין נפשי · וסימ' טליא צדיקא קרא לשמואל : על הגוים ה' וסימ' ראה הפקדתיך היום הזה · שפוך חמתך על הגוים דירמיה · אשר היה דבר יי' · מן הממלכות תהיה · וקצף גדול אני :

מנחה גדולה

שבהם והנער הנזכר ויהושע ענינו משרת וכמו שכתב הר"ר אברהם בן עזרא ולא כנכרים אכחנו שהיה ירמי' נער קטן בשנים אכח שם נער בלבד כמו שחשב הרב אלא אכח אומרו הנה לא ידעתי דבר כי נער אנכי ואם הוא היה בן שלשים או ארבעים שנה איך לא ידע לדבר אלא שזה מורה שהי' בעלם ואמת מעט השנים ולא תמלא בלשון הזה בבנימן ולא ביוסף ולא ביהושע וכדי להרחיק מחשבות והואכיו הקדים הכתוב לבאר שירמיהו התחיל לנבא' בימי יאשיה שלשה עשר שנה למלכו ופסוק אלא הוא שנבא מ' שנה כמו שזכרתי ואחר החרבן הלך למצרים ועמד שם שנים רבות מבלי נבואה עד יום מותו כדברי הרב וחכמי היונים מעידים שדבר עמו אפלטון במצרים ולפי זה מתחילת נבואתו עד מותו עברו יותר מחמשי' שנה והוא המוכיח שכאשר התחיל בנבואה לא היה אלא בכמות י"ב שנה או ט"ו שנה וכבר ייעד עוד על אמתת זה מה שמצאנו ששנים רבות אחרי היותו נביא אמר לו השם לא תקח לך אשה ולא תוליד בנים במקום הזה יורה שעדין לא היה נשוי אשה וכל זה מוכיח שהיה נער מעט שנים כמו שאמר · ואיך יכחיש הרב מציאות הנבואה בנערות והלא שמואל הרואה נער היה ורך בשנים בהנבאו וספורו יורה עליו אלא שדעת הרב המורה בהבנות הנבואה איננו מוכרח לא בכללו ולא בחלקיו · ונשוב אל פירוש הפסוק הנה ירמיה הקשה כנגד הדיבור האלקי באומרו איך אמרת שהשפעת בי הידיעה והמוסר והני איני יודע לדבר ולסדר מאמרי בחכם וזה יורה שאין בי לא ידיעה ולא דרך ארץ · ועל זה השיבו השם אל תאמר נער אנכי וגו' ר"ל אין איש בארץ שיכיר בך שאתה נער לא כפי מעשיך ולא כפי דבוריך ולכן אל תאמר לשום אדם נער אנכי ואל תפרסם כמה ימי שני חייך כי הנה האדם יכירו בו שהוא נער אם במעשיו שלא יעשה מה שיעשה האדם הגדול ואתה לא תהי' כן כי על כל אשר אשלחך תלך · או יראה נערותו בדבריו אם לא ידע לדבר כראוי ואתה לא תהיה כן כי את כל אשר אצוך תדבר · גם יראה פעמים הנערות בחולשת הלב שהנערים לרוב לחותם הם פחדנים מאוד ועל זה זרזו אל תירא מפניהם כי אתך אני להצילך וגו' · ע"כל מהריא ז"ל · ומהר"מא כתב בטרם אצרך וגו' כי ראה השם ית' שתחת שלא היה לו מקום ליסמך או באמור מי אני כי אלך לייסר את העם הרב הזה מלכים ושרים וגדולי עולם וכל המון ישראל ב' כי תאמר ירא אני פן אהרג עצמי עמהם אלמד ממעשיהם כי על זאת הוצרך להבטיחו לפנים באומרו ישובו המה אליך ואתה לא תשוב אליהם · ב' כי חרפה היא לי להנבא רעות וחרבנות מעין מ"ש ז"ל כי לנעק ארור היום אשר יולדתי בו וגו' באומרו בימי שום נביא לא נחרב הבית כ"א על ידו ע"כ הוא ית' דבר על לבו לסלק מלפניו מעמד שלשתן ועל הא' אמר בטרם אצרך בבטן ידעתיך כמ"ש ז"ל כל הנביאים הכל קבלו נפשותם בסיני כי שם נמצאו כל נפשות ישראל העתידות לבא בעולם והושפע בכל אחד כל מה שהיה עתיד להנבא בבואו אל העולם וזה יאמר הוא ית' אל ירמי' אל תשמט מהנבא באומרך כי אינך כדאי כי הלא בטרם אצרך בבטן שהוא מאז בסיני שהיית נפש בלי גוף ידעתיך ראוי

ויאמר

ויהי דבר יי' שנית · מה שאמר שנית לפי ששתי המראות היו לענין אחד ואע"פ שהדברים הנראי' לו נשתנו אמר כי בענין זה נראה לו פעם שנית שאלו ג"פ מה הוא רואה ופי' ונ"כ השאל תוך המראה לא שבא לספר הפעמים שנראה לו כי לא ספר אלא זאת וכן ויהי דבר יי' אל יונה שנית לפי שדבר עמו בענין נינוה שתי פעמים לפיכך אמר שנית לא כדברי בעל הדרש שאמר שנית דבר עמו שלישית לא דבר עמו : סיר נפוח · נפוח תאר ופירושו רותח והסיר כשהוא רותח מעלה הבל כמו הנופח באש שמוציא הבל מפיו בעת הנפיחה : ופניו מפני צפונה · הצד מן הסיר שילקו ממנו יקרא פנים : מפני צפונה · היה לו לומר אל פני צפונה אלא באמרו בא"ס באר בו שני ענינים

רשי

היטבת לראות · השקד הזה הוא ממהר להוציא פרח קודם לכל האילנות אף אני ממהר לעשות דברי ויונתן תירגם מקל שקד מלך דמוחי לאבאשה · ומדרש אגדה השקד הזה משעת חניטתו עד גמר ביסולו עשרי' ואחד יום כמנין ימי' שבין שבעה עשר בתמוז שבו הובקעה העיר לתשעה באב שבו נשרף הבית : סיר נפוח · רותח בוייל"נט בלע"ז : ופניו · רתיחותיו אסיסאו"ריש בלע"ז : מצפון תפתח הרעה · בבל לצפונה של ארץ ישראל היא : ודברתי משפטי אותם · אתווכח עמהם עם יהודה וירושלם : תאזור מתניך · לשון זירוז כאיש חיל : למלכי יהודה · כנגד מלכי יהודה : ונלחמו אליך · ויהון דיינין ומגיחין למיסחר פתגמי נביאותך : זכרתי לך · אם הייתם שבים אלי תאותי לרחם עליכם כי זכרתי חסד נעורייך אהבת כלולו' חופתך שהכללתיך לחופה ולשון הכנס' הוא כלולתיך גונ"ש בלע"ז ומה הוא חסד נעוריך לכתך אחר שלוחי משה ואהרן מארץ נושבת יצאת' למדב' ואין צדה לדרך כי האמנתם בי : ב קדש ישראל · כתרומה : ראשית תבואתו · כראשית קציר לפני העומר שאסור באכילה והאוכלו מתחייב כן כל אוכליו יאשמו כן תירגם יונתן :

ולא

12 וַיֹּאמֶר יְהוָה אֵלַי הֵיטַבְתָּ לִרְאוֹת כִּי־שֹׁקֵד אֲנִי עַל־דְּבָרִי לַעֲשֹׂתוֹ׃ וַיְהִי דְבַר־יְהוָה׀ אֵלַי שֵׁנִית לֵאמֹר מָה אַתָּה רֹאֶה וָאֹמַר סִיר נָפוּחַ אֲנִי רֹאֶה וּפָנָיו מִפְּנֵי צָפוֹנָה׃ וַיֹּאמֶר יְהוָה אֵלָי מִצָּפוֹן תִּפָּתַח הָרָעָה עַל כָּל־יֹשְׁבֵי הָאָרֶץ׃

טו כִּי׀ הִנְנִי קֹרֵא לְכָל־מִשְׁפְּחוֹת מַמְלְכוֹת צָפוֹנָה נְאֻם־יְהוָה וּבָאוּ וְנָתְנוּ אִישׁ כִּסְאוֹ פֶּתַח׀ שַׁעֲרֵי יְרוּשָׁלִַם וְעַל כָּל־חוֹמֹתֶיהָ סָבִיב וְעַל כָּל־עָרֵי יְהוּדָה׃ וְדִבַּרְתִּי מִשְׁפָּטַי אוֹתָם עַל כָּל־רָעָתָם אֲשֶׁר עֲזָבוּנִי וַיְקַטְּרוּ לֵאלֹהִים אֲחֵרִים וַיִּשְׁתַּחֲווּ לְמַעֲשֵׂי יְדֵיהֶם׃ וְאַתָּה תֶּאְזֹר מָתְנֶיךָ וְקַמְתָּ וְדִבַּרְתָּ אֲלֵיהֶם אֵת כָּל־אֲשֶׁר אָנֹכִי אֲצַוֶּךָּ אַל־תֵּחַת מִפְּנֵיהֶם פֶּן־אֲחִתְּךָ לִפְנֵיהֶם׃ וַאֲנִי הִנֵּה נְתַתִּיךָ הַיּוֹם לְעִיר מִבְצָר וּלְעַמּוּד בַּרְזֶל וּלְחֹמוֹת נְחֹשֶׁת עַל־כָּל־הָאָרֶץ לְמַלְכֵי יְהוּדָה לְשָׂרֶיהָ לְכֹהֲנֶיהָ וּלְעַם הָאָרֶץ׃ וְנִלְחֲמוּ אֵלֶיךָ וְלֹא־יוּכְלוּ לָךְ כִּי־אִתְּךָ אֲנִי נְאֻם־יְהוָה לְהַצִּילֶךָ׃

ב וַיְהִי דְבַר־יְהוָה אֵלַי לֵאמֹר׃ הָלֹךְ וְקָרָאתָ בְאָזְנֵי יְרוּשָׁלִַם לֵאמֹר כֹּה אָמַר יְהוָה זָכַרְתִּי לָךְ חֶסֶד נְעוּרַיִךְ אַהֲבַת כְּלוּלֹתָיִךְ לֶכְתֵּךְ אַחֲרַי

א בַּמִּדְבָּר בְּאֶרֶץ לֹא זְרוּעָה׃ קֹדֶשׁ יִשְׂרָאֵל לַיהוָה רֵאשִׁית תְּבוּאָתֹה כָּל

וַאֲמַר יְיָ לִי יָאוּת חֲזֵיתָא אֲרֵי מוֹחֵי אֲנָא עַל פִּתְגָמֵי לְמֶעְבְּדֵיהּ׃ וַהֲוָה פִּתְגָם נְבוּאָה מִן קֳדָם יְיָ עִמִּי תִּנְיָנוּת לְמֵימַר מָה אַתְּ חָזֵי וַאֲמָרִית מֶלֶךְ דְּרָתַח כְּדוּד אֲנָא חָזֵי וְטִיקוּס מַשְׁרִיתֵיהּ דְּמַדְבְּרָן וְאָתְיָין מֵאַפֵּי צִפּוּנָא׃ וַאֲמַר יְיָ לִי מִצִּפּוּנָא תִּשְׁרֵי בִּישְׁתָּא לְמֵיתֵי עַל כָּל יָתְבֵי אַרְעָא׃ אֲרֵי הָא אֲנָא מְכַלֵּי לְכָל זַרְעֲיַת מַלְכְוָת צִיפּוּנָא אֲמַר יְיָ וְיֵיתוּן וְיִרְמוּן גְּבַר כּוּרְסוֹהִי לְקֳבֵל תַּרְעֵי יְרוּשְׁלֵם וְעַל כָּל שׁוּרָהָא סְחוֹר סְחוֹר וְעַל כָּל קִירְוַיָּא דְּבֵית יְהוּדָה׃ וַאֲמַלֵּיל פּוּרְעָנוּת דִּינֵי מִנְּהוֹן עַל כָּל בִּישְׁתְּהוֹן דִּשְׁבָקוּ פוּלְחָנִי וְאַסִּיקוּ בוּסְמִין לְטַעֲוַת עַמְמַיָּא וְאִישְׁתַּעְבָּדוּ לְעוֹבָדֵי יְדֵיהוֹן׃ וְאַתְּ תִּתְקַף חַרְצָךְ וּתְקוּם וְתִתְנַבֵּי לְהוֹן יָת כָּל דַּאֲנָא מְפַקֵּיד לָךְ לָא תִתְמְנַע מִלְאוֹכָחוּתְהוֹן דִּלְמָא אֲתַבְּרִינָךְ קֳדָמֵיהוֹן׃ וַאֲנָא הָא יְהַבְתָּךְ יוֹמָא דֵין תַּקִּיף כְּקִרְיָה כְּרִיכָא וּכְעַמּוּדָא דְּבַרְזֶל וּכְשׁוּר דִּנְחָשׁ לְאַשְׁקָאָה כַּס דִּלְוָט לְכָל יָתְבֵי אַרְעָא לְמַלְכָא דְּבֵית יְהוּדָה לְרַבְרְבָהָא לְכַהֲנָהָא וּלְעַמָּא דְּאַרְעָא׃ וִיהוֹן דַּיְינִין וּמְגִיחִין לְקִבְלָךְ לְמִסְתַּר יָת פִּתְגָמֵי נְבוּאָתָךְ וְלָא יָכְלִין לָךְ אֲרֵי בְּסַעְדָּךְ מֵימְרִי אֲמַר יְיָ לְשֵׁיזָבוּתָךְ׃ וַהֲוָה פִּתְגָם נְבוּאָה מִן קֳדָם יְיָ עִמִּי לְמֵימַר׃ אֵיזֵל וְתִתְנַבֵּי קֳדָם עַמָּא דִּי בִּירוּשְׁלֵם לְמֵימַר כִּדְנַן אֲמַר יְיָ דְּכִירְנָא לְכוֹן טַבְוַת יוֹמֵי קֳדָם רַחֲמַת אֲבָהַתְכוֹן דְּהֵימִינוּ בְּמֵימְרִי וַאֲזַלוּ בָּתַר תְּרֵין שְׁלִיחַיי בָּתַר. מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן בְּמַדְבְּרָא אַרְבְּעִין שְׁנִין בְּלָא זְוָדִין בְּאַרְעָא דְּלָא מִזְדַּרְעָא׃ קוּדְשַׁיָּא אִינוּן בֵּית יִשְׂרָאֵל קֳדָם יְיָ עַל בַּזָּזֵיהוֹן כְּדִימְעָא אֲרָמוּת עַלְלָא דְּמַן דְּאָכִיל מִינֵּיהּ חַיָּיב לְמַמְרַת וּכְשִׁירוּ חֲצַד עוֹמֶר אֲרָמוּתָא דְּעַד לָא מְקָרְבִין מִינֵּיהּ כַּהֲנַיָּא בְּנֵי אַהֲרֹן קוּרְבָּנַיָּא עַל מַדְבְּחָא

מן

כי פני צפונה מורה כי פני הסיר היו פניו פני צפונה ואמר אותו במ"ס להורו' כי המרתיחין אותה היו מארץ צפון והיא בבל שהיא מזרחית צפונית לארץ ישראל ואדוני אבי ז"ל פי' ופניו פני הספתים או הכירה ששופתין עליה הקדר' אמר כי פני השפתי' שמכניסי' משם האש תחת הסיר היו לצד צפון מורה שהמבעיר האש תחת הסיר יבא מצפון והסיר היא ירושלם כמו שהמשיל אותה גם כן בנבואת יחזקאל לסיר ואמר שפות הסיר שפות וכל הענין ושם מבואר הענין וי"ת סיר נפוח מלך דרתח כדוד אנא חזי וטקוס משריתי' דמדברן ואתיין מאפי צפונא : תפתח · ענין התרה כמו ויפתח את הגמלים כאילו היתה קשורה עד הנה ועתה תהיה מותר' לבא על ישראל ועל הדרך הזה תרגם יונתן תשרי בישתא כמו שתרגם אונקלוס ויפתח את הגמלים ואשרי ית גמליא ואפש' ג"כ ענין פתיח' כי שניהם הענינים קרובי' : כי הנני קורא · כאילו אני קורא להם שיבאו כלומר אשים בלבם שיבאו : משפחות ממלכות צפונ' · המשפחו' אמר על העם וממלכו' אמר על המלכי' ראשי הממלכות ועל שמם נקראו' ממלכות ואומר זה על מלכי ארץ בבל והמלך הגדול היה נבוכד נצר ועל הממלכות אמר ובאו ונתנו איש כסאו ר"ל כשיצורו על ירושלם והם כרגל שהאצר רב מג וכל רבי מלך בבל שוכר למטה כאשר נלכדה ירושלם : ודברתי · דבור האל עמהם הוא הביא המלכי' עליהם וכן אמר אליהוא כי באחת ידבר אל וגומר ואמר ובמוסרם יחתום והוא הדבור שידבר עליהם שיביא יסורים עליהם להוכיחם : למעשי ידיה' · ביו"ד ויש ספרים שכתוב בהם למעשה בה"א טעות הוא ועל פי המסורת הכה ידענו זה : ואתה תאזור מתניך · ללכת בזריזות כמו שאמר באליהו וישנס מתניו וירץ לפני אחאב : פן אחתך · אם לא תירא מהם ותבטח בי

מסרה

דבריו"ג וסי' נמסר בספר מלכים א'סימ' ו': לעיר ד' וסימ' לעיר מבצר ולעמוד ברזל · ויעמד שפטים בארץ · וישרם למטה מערכה · בנה חומה חיצונה : יוכלו י"א בקריאה וסימ' ונלחמו אליך ולא יוכלו לך כי אתך אני · ולא יוכלו בני ישראל לקום · אמתצם ולא יוכלו קום ויפלו · ויהונתן ואחימעץ עמדים בעין רגל · צפיו עורים כלם · ונתתיך לעם הזה · על מי ארדברה ואעידה · לכן כה אמר יי' הנני מביא רעה · זנח עגליך שומרון · נעו עורים בחוצות · מים רבים לא יוכלו לכבות · ב' קדמאי חסר :

אלילך מילס ואס תירא מהם אחתך ואפילך לפניהם : על כל הארץ · ואחר כך פי' למלכי יהודה אמר תהיה כנגד כעיר מבצר שלא יוכלו לך כמו שלא יוכל אדם לכבוש עיר ונבצר כל שכן אם יהיו לה חומות נחשת ומה שאמר לעמוד ברזל שלא יוכל אדם להטותו ולשברו וי"ת על כל הארץ לאשקאה כס דלוט על כל יתבי ארעא : ונלחמו אליך · כמו ת"י ויהון דינין ומגיחין לקבלך למסתר פתגמי נבואתך : להצילך · שלא ימיתוך : הלוך · מקור או צווי וכן זכור את יום השבת תמוך אסורי : באזני ירושלם · ר"ל וגם ירושלם ומדבר כנגד העיר כאלו מדבר כנגד העם : זכרתי לך חסד נעוריך · אף על פי שאני מביא עליך רעה בעבור מעשיך הרעים לא אעשה אותך כלה וגם אעניש המריעים לך כי זכרתי לך חסד נעוריך וענין חסד נעוריך אהבת כלולתיך כמו שת"י דכיר אנא לכון טבות יומי קדם רחמת אבהתכון דהימינו במימרי וגומר כבעמוד והאפשר שהיה דעתו באמרו יומי קדם על האבות אברהם יצחק ויעקב שהיו אנשי חסד או אהבת כלולותיך פי' חסד נעוריך והכל ענין אחד על דור המדבר וקורא הימים הקדמונים ימי נעורים בדרך המשלה כמו שהנערים קודמין לבחורים ולזקנים ופי' כלולותיך שם מן כלה כי כנסת ישראל נדמת לכלה ביום מתן תורה והקב"ה נדמה לחתן : קדש ישראל · נחשב כמו קדש שלא יאכלנו זר ומה שאמר ראשית תבואתה הוא כפל ענין במלות שונות כי התרומה שהיא ראשית התבואה היא קדש וכל זרים אוכליו יש עליהם אשם כן ישראל אף על פי שהקב"ה מביא עליהם האויב הוא נענש עליהם כי זוכר להם חסד נעורים שהוא חסד האבות כמו שראינו בסנחריב וכן בנבוכד נצר ולעונש ישראל נערכה בבל כמו שכתוב : תבואתה · כתוב בה"א במקום וי"ו כמו אהלה והדומים לו וי"ת קדש התרומה וראשית תבואתה העומר שתרגם כן קודשא אנון בית ישראל קדם יי' ועל ביזזהון וגומר בבעמוד : יאשמו

מנחה גדולה

ראוי ומוכן לכך וכו' ואל הסכית פן תשוב אליהם ובהתערבות לעתם יתעיאך אל תירא כי בטרם אנא מרחם הקדשתיך שהיא שעה שהיצר הרע בא אל הילד כי לפתח חטאת רובץ הקדמתי והקדשתיך שהשפעתי בך קדושה למען בנאתך מרחם שהיצר הרע לא ימצא מקום לשמאך ולשלוט בך באופן שאמר שבהתחלה הוסרה שכנה ממך להשמע אליו תמיד יהיה כנוס התחך ולא תלמד ממעשה עושי עולה ועל השלישית אמר נביא לגוי' נתתיך והוא אלו לא היית מתנבא חרבנות שאר גויים כי אם מישראל בלבד היה קשה עליך אך אתה כולל כל הגוים ומתנבא על חרבנן ובכללם על ישראל א"כ אמר שאינך מיוחד על חורבן ישראל בלבד אל תקון בשליחותי עכ"ל · ולע"דן שאלו הפסוקים מיסך שייכי להדדי והוא כפי מה שאז"ל על פסוק נביא אקים להם כמוך וכתיב ולא קם נביא עוד בישראל כמשה · אלא כמוך בתוכחות זה ירמיה שהתנבא ארבעים שנה כמשה ועוד כמה דמיוכת מה שהיה בזה היה בזה ע"ש · וזה אמרו פה אשר היה דבר ה' אליו וגו' וזה היה עד זמן גלות ירושלים וגו' העולה למספר ארבעים וע"ז אמר ויהי דבר ה' וגו' בטרם אצרך בבטן וגו' וזה היה בימי משה אשר רמזתי לו עליך נביא כמוך מה הוא התנבא מ' שנה · אף אתה כך ע"כ אל תמנע מהלך בשלוחותי ושמא תאמר שאני משה שתחילת שליחותו היה לפרענות לגוים וגאולת ישראל ואני להפוך כי לא לבד שאנבא על פורענות ישראל אלא שעי"כ הוא גאולה לאה"ע שהיו בעושים תחת יד ישראל ומה גם ע"י כך נתצלו ונתעשרו האומו' וכה"א המגלה הסרבה לא נתעשר

בור אלא מחורבנה של ירושלים ואז"ל שכל העולם נכבש תחת יד נ"כ כדי שלא יאמרו ביד אומה שפילה מסר את בניו וא"כ יש בי הרתי לרעותא פרענות לישראל וגדולה לאומות·לזה אמר אל תאמר כך רק אדרבה נביא לגוים נתתיך אין כוונת שליחותי שתתנבא פרענות לישראל כי אם שתזהירם שישורו מדרכם הרעה וישובו אלי ואז אבני' ולא אהרסם ואדרים כראם קרנם ביוהר ויהי' ידם תקיפה על כל האומות ויהא כולם כאין נגדם כי להם לבד יהיה המלוכה והממשלה על כל האומות וזה נביא לגוים נתתיך שתתנבא לישראל שאם ייטיבו דרכם שיהיה הם מושלים בקרב הגוים ואם המה לא ישמעו אזי המה בעצמם מוספים הרעה על עצמם לא אני ולא אתה באופן שעיקר שליחות הוא לפרענות הגוים ולטובות ישראל : ונראה פי' זה ג"כ מדברי חז"ל במדרש שאמרו אמר ירמיה למי אני דומה לכהן גדול שעלה בגורלו להשקות מים המרים וקרבו את האשה אצלו ופרע את ראשה ופרשם את שערה נטל את הכוס להשקותה נסתכל בה שהיא אמו התחיל צווח ואומר אוי לי אמי שהייתי משתדל לכבדך והרי אני מבזך כך היה ירמיה אומר אוי לי עליך אימא ציון שהייתי סבור שאני מתנבא עליך דברים טובים וניחומים והריני מתנבא דברי פורענו' עכ"ל וקשה מאד איך עלה על דעת ירמיה שהו' מתנבא דברי' טובי' ובפי' אמר דברי' קשי' כגידין' ולפי דרכינו יתכן מאוד שהי' ירמיה סבור שהדברים הקשים והרעים הם הם דברים טובי' וניחומי' כשיכנסו דבריו באזני ישראל וישמעו וייטב בהם הוא ית' וישכנו לעד בארצם ואין לך דברי' טובים וניחומים

אורים ותומים

ויאמר ה' אלי וגו' ירצ' זאת המראה הגיד והעיד כי השי"ת יתן דבריו בפי ירמיהו ואם שהוא כנער כשם שיש אילן יתן פריו קודם כל האילנו' והוא שקד כן אני שוקד על דברי לעשותו ירצה לתיתו עליך ובזה הותר הקושיא למה יעשה אות על המפירות הדבר קודם אבידתו · ואתה תאזור וגו' הכה התכמי' דברו כי השי"ת אינו מקפיד לכל נורה כפי הכנתה וכמשך מזה שאם האדם בלתי מוכן אל שלמות לא יקבלוהו עם היותו יתברך רוצה בשלמותו ולכ"א ולא תחת מפניהם שאם הכנתו כעת ימשך התמות אליו בהכרח וזהו פן אחיתך לפניהם ובזה הותר הקושי' גם כן למה אמר אף יחת הנביא מפניהם מפני מראה ומפני מטאתו · הלוך וקראת וגו' כיון באומ' מן בתחלת התוכחות וכו' כנעוריהם להיותו הוא עצמו היותם כאדם שאומ' לחבירו שאין טובתו אלא בקטנותו כנגד אתובות שיראו או נחמדים או כאו' לחבירו התמיד אלא כל זמן התמודת על שולחנו מפא' חתונתו זבל הא' אמ' זכרתי לך חסד נעוריך ועל הב' אהב' כלולותיך מה מצאו וגו' אחר שאם היו טובים גם אני מצילם מיד אויביהם ומושקיהם כמאמר כל אוכליו יאשמו אם כן מה מצאתם בי עול שרחקתם מעלי · או יאמר כנגד האומרים שאין השגחה ומביאים ראיה מרעות הצדיקים ואומר או הוא משגיח או עול אבל אינו עול א"כ אינו משגיח כמאמרם האו' לא ייטיב ולא ירע או איה אלדי המשפט בתרי עשר ועליו אמר אחת היא ע"כ אמרתי תם ורשע הוא מכלה ירצה אחר הסכ' אשר אמרתי כי מה שאמרתי היה שתם ורשע הוא מכלה ולכ"א מה מצאתם בי עול שכינתם עליו שאיני משגיח וריחקתם או מעלי ואמרו או וילכו אחרי ההבל ויהבלו לרמוז שהשארות היא בהשכילו המושכלו' הקיימות כאמרם כל היודע שיעורו של השי"ת מובטח לו שהוא בן העה"ב אבל המשכילים מושכלות אובדות המה יאבדו ג"כ עמם ולכן אלה העוזבים השי"ת ומרחקים מהשכיל בשיעורו אשר הוא נימוס הכמאה בכלל אשר זה יושג אלל התורה האלדי' אשר היא ג"כ אצלו אמון ונימוס והולך ללמוד חכמ' וזכות אשר היו שאם כלה כי אין השכל האנושי מושכל מפאת עצמו אם שלמעלה מהגלגל אשר הוא קיים א"כ באבדת המושכלות יאבד המשכיל וזהו וילכו אחרי ההבל ויהבלו :

ולא

שמים גדולים מזה וכיון שראה שלא שמעו ולא הטו אזן א"כ דבריו הם דברי פורענות או צעק ובכי וי וי שהייתי סבור שמה שאמרתי דברי נחומים הם ונהפוך הוא :

ויאמר אהה וגו' כתב מהרמ"א ז"ל הנה אמר ג' טענות למניע עצמו · א' כי צר לו מאוד היות שליח עליו ועל צרות רבות ורעות וז"ש אהה אדני אלקים כלומר אהה והויה הכי רואה כי על כן אמרת לי נביא לגוי' בל הקוץ אל היות נביא שלוח על חרבן וצרה וזה צער לי מאד· ושנית כי להיותי שליח אל ירושלים מלכיה ושריה וכל עם בני ישראל צריך איש בעל לשון למודים ממלל רברבן וז"ש הנה לא ידעתי דבר · ושלישית אמר כי נער אנכי ולא יחשיבוהו או יכהו או לא יערבו למו דבריו באומרם מי שמך לאיש מוכיח בשער · והוא ית' השיב לו על כל א' וא' מלמטה למעלה כי פתח במאי דסליק מיני' ועליה אמר אל תאמר נער אנכי כי אם היית דברי עצמך היתה זו טענה אך אל כל אשר אשלחך תלך ואת כל אשר אצוך תדבר כי דברי צווי אתה אומר כי שלוחי אתה ולמה יבזוך כי הלא שלוחו של אדם כמותו ולא יביטו רק אל משלחך ולא אל עצמך אם נער אתה וזה הוא אל חששת העדר חשיבות פן יבזוך ואם הוא פן בראות כי נער אתה יערבו אל לבם להכותך אל תירא מפניהם כי אתך אני ועל השנית שאמרת לא ידעתי דבר על זה וישלח ה' את ידו וגו' ויאמר ה' אלי הנה נתתי דברי בפיך ויהיה כי כל מה שהיה עתיד לינבא כל ימיו היה בכח בנפשו כי הכל קיבלה נפשו בסיני ועתה ע"י שלוח ידו ית' בפיו המשיך כח נפשו אל פיו למען אמץ כח דבורו כיד ה' הטובה בכל מה שעתיד להנבא שהם דבריו שהיו בנפשו מאז באופן כי יש בפיו עי"כ כח אלהי ויספיק בכל דברי נבואתו ואמר הנה נתתי דברי בפיך כלומר אין לך כח דבור גדול מזה ואין לך לומר לא ידעתי דבר ועל הראשונה שאמרת אהה אדני אלהים כי צר לך להיות נביא על צרות וחרבן אל תחוש כי הנה הפקדתיך היום הזה לא על ישראל בלבד כי אם על כל הגוים כלומר ובתוך הבאים היא צרות ישראל ואיכך בא על ישראל בלבד שפירש לו מה שרמז למעל' ועוד כי אם באת בנבואתו' שהן לנתוש ולנתוץ ולהאביד ולהרוס ג"כ הוא לבנות ולנטוע כי גם בתוך דבריך יש דברים טובים דברים נחומים ובשורות טובות לבנות בה"מ השני ולנטוע את ישראל על אדמתם בשלישי שלא יזוזו משם עוד כי הכל נכלל בנבואותיו ונחמותיו ע"כ תמצית דבריו :

ולעד"ן שאמר ירמיה כי נער אנכי כי להיות שהמוכיח' כשהוא רוא' שמסרבין בו ואינם רוצים לשמוע לדברי תוכחת מוסר צריך להרים קולו כשופר בדברים קשים כגידין וזה ראוי לעשות לאיש זקן ושבע ימים שעסק הרבה בתורה ובמצות ומפורסם בחסידות וכיון שעברו רוב שנותיו בכך שוב אינו תוטה ומקבלין ממנו תוכחת מוסר אעפ"י שיהיו דבריו דברים קשי' · משא"כ אני כי נער אנכי ואף כי אלך בשליחותך לא ידעתי דבר דבור קשה שאין זה יאה ונאה לאיש נער כמוני כיון שעדיין לא סגלתי תורה ומצות לא יקבלו ממני דברים קשים ורעים אשר אדבר להם ואפשר יבזו דברי באמרם מי יודע אם לעת אשר תגיע לימים יהיה מעשיך גרועים ממנו ואיה איפה יערב לבך להוכיחנו וזה לא ידעתי דבר לדבר דברי' קשים כי אם צריך אני לדבר להם רכות וזה לא יעשה רושם כי עם קשי קדל המה : וה' ית' השיבו אל תאמר נער אנכי להיות רך לבב מלילך ולהגיד להם דברים קשים הלא על כל אשר אשלחך תלך אפי' שליחות לפרענות ואת כל אשר אצוך תדבר דברים קשים ואל תירא מפניה' כיון שאתה שלוחי ורוח הקודש שורה עליך מגד פנייתך מחשבתך אלי א"כ גם אני אתך אני להצילך כי בשעה שהצדיק מתבודד מחשבתו להשם ית' עד שמוסף עי"כ עליו רוח הקודש גם ה' אתו ולא יאונה לו רעה ע"כ אל תירא :

עוד כיון באומרו כי נער אנכי כפי מה שכתבנו לעיל שהי' אומר לו הוא ית' שכבר ייעד עליו בתורה נביא מאחיך כמוני וגו' ועל זה השיב שאני משה שתחילת שליחותו היה בן שמנים שנה והדרת פנים הוה ליה וגם לא הוכיח את ישראל אלא סוף ימיו אחרי הכותו את סיחון וגו' וכפי' רשי שם משא"כ אני כי נער אנכי וגם זה תחילת שליחותי ואיך אלך והשם השיב אל תאמר וגו' כי לא ימים ידברו ורוב שנים יודיע חכמה כי אם אני ה' יהיב חכמה בלב כל חכם לב ע"כ אין לך כ"א לעשות שליחותי ולילך אל כל אשר אשלחך · וישלח ה' את ידו ויגע על פי לומר מי שם פה לאדם הלא אנכי ה' כשאמר משה כי כבד פה אנכי שרצה לתלות הדבר בדבור פה הטבעי וה' השיבו מי שם פה וגו' הלא אנכי ה' כי אעפ"י שיהיה לאדם לשון למודים והולק חן בשפתותיו אם ה' לא יתן לו יישוב בדעת לסדר דבריו בחכמה באופן שיהיו נעימים ועריבים לשומעיה' אין דבריו עושים רושם ואינם נכנסים באוזן שומעם וכמ"ש לאדם מערכי לב ומה' מענה לשון כ"כ גם אהה הלא אנכי ה' אשר אשים דברי בפיך בסדר ראוי למשלח כמוני וזה ויגע על פי וגו' למען תדע כי אני הוא אשר שם הדברים בפי הנביאים : מקל שקד אני רואה הרי"א ז"ל לא אמר עץ של מקל והוא המיוחס להעניש את הרשעים וכמז"ל מקל ורצועה עכ"ל ומהרמ"א כתב רצה להורות לו איך הוא נכון ומיוחד מזולתו כי הטיב לראות והוא כי אלו נאמר לזולתו מה אתה רואה והיה רואה מקל שהיה משלול פרי ועלין כי אם מקל יבש לא היה שם לבו אם היה מקל של אילן שקדים או מזולתו ולא היה אומר כי אם מקל אני רואה ולא היה בא הפתרון אל הפועל לומר כי שוקד אני אך ירמיה שת לבו להסתכל ולראות מאי זה אילן היה המקל ואמר מקל שקד אז אמר לו הוא ית' הנה הטבת לראות כי זולתך לא היה שם לב לראות שהיה של שקדי' ולא היתה כוונת שאלתי באומרי מה אתה רואה בא אל הפועל לומר כי שוקד אני כי לא היה מזכיר שקד ולא היה מטיב לראות משא"כ אתה הטבת לראות ולכך נבחרת · וע"ד זה נשאו שנית בענין סיר נפוח והוא כי הוא ית' שאל לו מה אתה רואה והנה התשובה היתה לומר סיר נפוח אני רואה כי לא שאל לפי הנראה רק על מציאות הדבר שהיה סיר נפוח אך לא אם היו פניו מפנה צפונה כי לא נכלל בשאלה והנה אם היה זולתו לא היה שם פניו לומר ופניו מפנה צפונה ואם לא היה אומ' לא היה הפתרון בא אל הפועל לומר מצפון תפתח הרעה כי לא היה מזכיר צפון אך ירמיה הטיב לראות שהיה רתיחותיו מפני צפונה אז השיב לו מצפון וגו' להורות לו כי גם בזה הטיב לראות ובזה היה מזרז ומוכיח כי אין כמוהו מטיב לראות במראה הנבואה ולכן לא ישרב לו ולא יצר לו · וזה שאמר שנית כי היתה שנית אל הראשונ' וע"פ הכוונה כמדובר · או שיעור הענין כי שוקד אני וגו' שזה היה לזכות ירמי' שיבשר זה תחלת נבואתו כמז"ל בפסוק וישקד ה' על הרעה צדקה עשה ה' שהקדי' שתי שנים לונושנתם וזה שאמר כי שוקד אני להביא קודם זמנן לטובתן של ישראל ולזכותן כאמור ע"כ תמצית דבריו :

ולעד"ן להרחיב הדבר שזה הענין נמשך על מה שאמר השם ית' הנה שמתי דברי' בפיך שתדע לסדר הענין אשר תשמע ממני ולהגיד דבר דבר על אופניו בברור ולשון צלול וע"כ שאלו מה אתה רואה וגו' ובירר דבריו ואמר מקל שקד וה' השיבו הטיבת לראות וגו' כאמור שאתה רואה בבירור כי ממני יצא לך זה שתברר דבריך באר היטב כי שמתי דברי בפיך וע"כ אין בו חסרון ויתור · והנה בלי ספק היה זה מראה נבואה ודמיון כאלו מקל שקד וסיר נפוח לפניו לא שהיו בפועל וזה שאמר מה אתה רואה כלומר ואין זולתך רואה כי אין כאן ראיה בפועל כי אם בחזיון ודמיון ולזה השיב מקל שקד אני רואה שתיבת אני רואה מיותרת ולא היה לו להשיב אלא מקל שקד אלא שאמר תשובה לשואל כהוגן מה אתה רואה בדמיון ואין זולתך רואה וע"כ השיב אני רואה ולא זולתי כי אין זה מראה בפועל שיתראה לעיני כל כי אם בחזון · ובראיה השני כאמר לו ג"כ זה הלשון אתה ראה אני רואה ג"כ לכוונה זו · ופניו מפנה צפונה ירצה שראה בו שינוי הסדר מאשר קדרות שבמקום שרבוי האש והלהב שם עול' הרתיחות ביותר וכאן היה להיפך שפניו הוא המקום שהיה שם רב החום אפ"ה היה מפנה לצד אחר רתיחתו צפונה ושם עולה הרתיחה ביותר וזה היה דבר פלא וע"כ אמר כמתמיה סיר נפוח אני רואה שהוא היה ראוי להיות נפוח ומרתיח בתוך החום כי רב הוא שם והוא יוצא חוץ למקומו ומפני צפונה ולזה בא אני רואה באמצע הדבר ולא אמר סיר נפוח ופניו מפנה צפונה אני רואה וגם נראה כפל הענין במלות מפני צפונה והיה לו לומר ופניו לצפונה או ופניו צפונה אלא כמ"ש שאמר סיר נפוח אני רואה שהיה ראוי לראות בטבע הנפוח במקום החום וכאן לא כן היה כי אם ופניו מפני צפונה שפונ' עצמו לצד אחר נגד הטבע · וה' השיבו על זה מצפון תפתח הרעה וגו' שאני משיב הרעה שהיה ראוי לבוא לשאר האומות ומטיל אני אותה על ירושלים ע"י נ"כ שהוא לצפונה וגם רמז רמז לו שהקב"ה השיב הממשלה מכל האומות ונתנם תחת יד נ"כ כמו שאז"ל כדי שלא יאמרו תחת אומה שפילה מסר את בניו וז"ש סיר נפוח אני רואה שהיתה נפוח מכל הכלדים ופניו מפנה צפונה ראיתי שהעיקר משיב לצפון נגד הטבע והשיב השם ית' ואמר הטעם כי מצפון תפתח הרעה ע"כ אני נותן לנ"כ הממשלה על כל האומות לפי שאני הנני קורא לכל משפחות וגו' וא"כ אין ראוי שיהי' בני ביד אומה שפילה ע"כ אני משיב המלוכה לו לכבוד ישראל · ומהרי"א מצפון תפתח הרעה הודיע ששתי חרבנות יבואו על ירושלם א' ע"י הכלדיים והוא הראשון והתחלה לכל רעה וא' ע"י הרומיים שהיה השלומה ולפי שבבל פתחה ברעה לכן אמר ית' מצפון תפתח הרע' ואומרו על כל יושבי הארץ אפשר לפרשו על ירושלים וכל ערי יהודה ואפשר ג"כ לפרשו על כל האומות שהחריב נ"כ ע"כ :

ודברתי משפטי אותם וגומר · מהר"מא כתב הורה ית' דרך החוטא איך היצה"ר מכביד עליו לחטא בהדרגה קו לקו עד כובד עון משל דעת כלל והוא באומרו אשר עזבוני וגומר כי בתחלה לא אמר לו יצרו ילך ויעבוד ע"א כי אם יפתנו להרפות מעבודת שמים עד עזוב אותו וזהו אשר עזבוני וא"כ להקטיר לכוכבים עליונים כהוברי השמים ודומיהם וזהו ויקטרו לאלהי' אחרים וא"כ מביאו עד השתחוה למעשה ידיו שהוא מכניס בו רוח שטות עד גדר הוללות זהו · וזהו וישתחוו למעשה ידיהם ואמר הנה נתתיך אל תחת מפניהם כו תאמר אולי אם יום או יומים אחזיק מכחי לעומת מלח' אחרי המשך ימי' אלאה או יפול בי מורא מראו' גדולי' ורבים קמים עלי דע לך כי נהפוך הוא כי בהחילך לעמוד נגדם בכלם תלך הולך ומחזיק אותך יותר כי הנה נתתיך היום לעיר מבצר שהוא מאבני גזית וא"כ לעמוד ברזל הקש' מאבנים וא"כ לחומת נחושת החזוק מברזל ולקנות אבירות לב אל תתחיל תחלה מעם הארץ וא"כ אל השרים וא"כ אל המלך פן תהיה מורא מורך לבב שלא תערב לבך להתחיל בגדולים וגם ההמון לא יחשיבוך באומר' כי לא התחזקת כ"א נגדם וגם תהיה עולה ומפחד אך עבה זאת ושבר מורא' פעם אחת והתחיל במלכי' וא"כ לא ישאיר לך מורך תשגה בשרים ותסיים בקטנים הן המון העם וזהו אומרו למלכי יהודה לשריה לכהניה ולעם הארץ ע"כ : ולעד"ן ודברתי משפטי אותם על כל רעתם כדי שלא תקשה כיון שכבר קדמוני כמה וכמה נביאים ולא הועילו בתוכחם א"כ למה איך מביא הפורענות עליהם מעתה קודם שאלך ואוכיחם כדי שלא יתלו הדבר בי שע"י נבואתי כלקו לזה אמר על כל רעתם שכך המד' שאין הקב"ה נפרע מן האומה עד שנתמלא סאתם ועדין לא נתמלא סאתם וזה שאמר על כל רעתם שלא אשפט אותם עד שתבא כל רעתם לפני ואפשר שלשון כל מעין מה שאמרו ז"ל כל המצוה אם התחלת במצוה גמור אותה ודרשו כל מלשון כלה כך אמר כל רעתם כשתכלה כל רעתם ונתמלאה סאתם אז אדבר אתם משפט או אמר על כל רעתם כלומר שהרבו להרע כי שתים רעות עשו א' אשר עזבוני ושנית ויקטרו וגומר שאפילו בשותפו' לא עבדוהו וזהו ויעזבוני ויקטרו ועוד בה שתים רעות כי הנה אני הרבתי להטיב עמהם א"כ חייבי' הם לעבדני מצד הדין ומשפט ולעזוב לע"ז · כיון שהטיב אין אתם ושע"כ נקראי' אלהים אחרים שנעשו אחרים לעובדיהם כמז"ל שלא ייטיבו ולא ירעו וא"כ ע"פ הדין ומשפט לא היה ראוי להם לעבד' וז"ש ודברתי משפטי אותם ולא אמר ודברתי אתם משפט אלא משפטי תרתי משמע כי שתי משפטים כאן א' על אשר עזבוני אחרי שידוע להם הטובות אשר עשיתי להם ושנית ויקטרו לאלהים אחרים שנעשו אחרים לעובדיהם שלא הטיבו להם מעולם · ואתה תאזור מתניך וגומר אע"פי שאתה יחידי והמה רבים אל תחת כי אם תאזור מתניך אע"פי שיחידי אתה אל תחת מפניהם אע"פי שהם רבים ולא תעלים דבריך להיות כנביא הכובש נבואתו שחייב מיתה בידי שמים וזה פן אחתך לפניה' אע"פי שפטור אתה מבני אדם מ"מ חייב מיתה אתה בידי שמים · או אמר פן אחתך לפניהם מעין מה שאמר השם ית' ליחזקאל צופה נתתיך וגומ' ואתה לא הזהרתו הוא רשע בעונו ימות ודמו מידך אבקש וז"ש כשתעלים דברי ולא תוכיחם ויבא עליהם פורענות אל תאמר לא עשיתי דבר כי גבר' קטילא קטלית ובעונו מת שלא פן אחתך לפניהם אפי' לפניהם שהם רשעים ובעונו ימותו אע"פכ דמם מידך אבקש וזהו פן אחתך לפניהם והקדים לומר ודברת אליהם וגומר כלומר בשליחותי את' הולך ושלוחי מצוה אינ' ניזקין וזה הדבר יהי' לך לעיר מבצר כיון ששמתי דברי היום בפיך כדלעיל בזה נעשת שלוחי ואיכך ניזוק וזה ואני נתתיך היום שנבחרת לשליח היא שיעמוד לך שתהי' כעיר מבצר וגומר והוא שדרך הלוחמי' אל עיר מבצר תחלה יבנו דיק סביב המבצר רחוק מן חומת העיר מעט וכשיכבשו זה הם מתקרבים · יותר לחומת העיר ויפגשו בעמודי ברזל העומדי' לפני החומה לחזוק · וא"כ הם באים לחומת העיר ממש והע"פכ שכבר כבשו המבצר והעמודי ברזל והחומה עדין לא כבשו העיר כל זמן שלא באו ממש תוך העיר להרוג הנכנסים אשר בתוכה וזה אמרו פה נתתיך לעיר מבצר שיתחילו להצר לך עד שלבסוף יוסיפו למשול בך לתתך בחצר המטרה וא"כ עוד יוסיפו לענותך בבור הטיט ומ"מ כיון שיגיעו לכלל ונלחמו אליך ולא יוכלו לך שלא יכלו להמית אותך ולהרע לך בעצם כי אתך אני ובשליחותי אתה הולך ואיכך ניזוק ואמ' תחלה למלכי יהודה כי הם היו הגורם העיקר שישראל חטאו שכך מצינו שכל זמן שהמלכי' היו צדיקי' גם הדור צדיקים היו וכן להיפוך וע"כ הקדי' המלכי' לו אתה שלוח תחלה כיון שממנו יצא הרעה לשריה שלמדו ועשו כמעשה המלך והכהני' מן השרים ועם הארץ מן הכהנים · או ירצה אל תחוש אולי שזכות המלך או השרי' או הכהני' או עם הארץ יעמוד להם שאבטל דברי בשביל הזכות לזה אמר אל תחת מפניהם פן אחתך מפניהם כלומר אל תדאג שזכות א' מהם מסייעתם שאחתך מפניהם כי אינו כן כי אם ואני הנה נתתיך היום לעיר מבצר וגומר כי אין כאן זכות להגין בא' מהם כי כל אפין שוים כמלך כשרים ככהן כעם :

הלוך וקראת וגו' מהרי"א ראה ית' שהנה ישאר בלב הנביא ספק אחר והוא איך ילך להנבא ותהיה תחלת נבואתו ברעה אשר ימלא את עמו ושהיה יותר טוב שינבא ראשונ' נבואה טובה וכו' ולכן כדי להפק רצונו בא לו הדבור האחרון על זה שילך ויקרא באזני ירושלים ר"ל בשוקים וברחובות בפרסום באזני כל העם הדברים הטובים והנחומים האלה שהם כה אמר ה' זכרתי לך חסד נעוריך וגו' וענין זה המאמר שהש"י היה זוכר להם ג' זמני זכות וצדקה האחד הוא ימי האבות הקדושים והשבועה שנשבע להם על זרעם וזהו חסד נעוריך כלומר החסד והשבועה אשר עשיתי עמך בימי הנעורים והם ימי האבות והזמן השני הוא במעמד הר סיני שקבלו את התורה ונתקדשו לגבוה ככלה שתתקדש לחתן וע"ז אמר אהבת כלולותיך כלומר האהבה שאהבתי אותך שמה ככלה ג' הוא לכתך אחרי במדבר בארץ לא זרועה סובלת יסורים רבים ומשגחת בנסים ונפלאות והיה א"כ זמנה הא' דומה לנערות האשה קודם שתנשא והזמן השני דומה לנשואי' הכלה בחופתה והזמן הג' דומה לימות האשה בהיותה בעולת בעל וגם עד זקנה ושיבה (ועיין בת"י) וענין הזכירה הזאת הוא שאם ישובו בתשובה יקבל אותם ויכפר בעד חטאתם ואמנם אומרו עוד קדש ישראל לה' · הוא כדמות תולדה כאומרו ומפני חסד נעוריך וגו' היה ישראל קדש לה' דבר קדוש ונבדל לו שכל זר לא יאכל בו כ"ש שישראל הוא ראשית תבואתה כי הוא העיל' שחל בתוכם שכינתו לא עשה כן לכל גוי ומפני זה כל אוכליו כי אעפ"י שהם חוטאים לפני לא ינק' כל הנוגע בם ועכ"פ רעה תבא אליהם ע"כ : ומהר"מא כתב קרוב לזה ועוד כתב או שעור הענין כי כדי לאמר אחרי כן מה מצאו אבותיכם בי עול כי רחקו מעלי הקדים ואמר זכרתי לך וגו' · לומר ראו מה בין מדת טובי' למדתכ' כי אני זכרתי לך חסד נעוריך שלא בלבד לדור ההוא כי גם לך עם היות כי אין להחזיק טובה בעצם למה שאז הלכת אחרי כי היתה אהבת כלולותיך כי כן דרך אהבה חדשה כי ע"כ דרך הכלה למלא רצון החתן וללכת אחריו למקום שהוא חפץ אפי' שהוא חדש ממש שלא הכירתו מקודם כי אז אהבת כלולות גרמו לה משא"כ אח' התערבות דעת כמה ימים ושנים וזהו הנה זכרתי לך חסד נעוריך שהו' לכתך אחרי כאשר יפרש שהנה יתרון הוא בזכרתי לך חסד עם היות אהבת כלולותיך לכתך אחרי כי הן זה דרך כל כלה שמחמת אהבת כלולות תלך אחרי חתנה הראשון בכל מקום אשר יוליכנה וזהו זכרתי לך חסד נעוריך שזכרתי לך כאלו עשית חסד עמדי עם היות אהבת כלולותיך ושמא תאמר כי לא אהבת הכלולות גרמו לך לכתך אחרי כי הלא היה אל מדבר שמם ואין דרך כלה ללכת עם חתנה לאהבת כלולו' לארץ מדבר אשר אין בו לחם לאכול לז"א במדבר בארץ לא זרועה לומר אין שם לך עמי רק העדר זריעה כי העדר לקיטה לא היה כי בלי זריעה כאמר וילקטו אותו בבוקר בבקר ולא יפלא ממך כי אשר עשה את כל הנוראות במצרים יכין לך לחם לאכול וזהו במדבר ארץ לא זרועה ועוד טעם אחד יש שגם לכתך אחרי ועכ"ז חשבתי לך לחסד והוא כי קדש ישראל לה' כי בפשותם חלק אלוה ממעל ודרך החלק ללכת אחר הכל ואליו הוא שואף וע"כ למה שהוא לה' שה' הוא הכל וישראל חלק ממנו ע"כ כדבר טבעי היה לכתך אחרי במדבר ועוד טעם שני והוא כי הוא ראשית תבואתו שהיה תרומה גדולה ואחשבה שהוא ענין מאמרנו על פסוק יצב גבולות עמים למספר בני ישראל שהוא כי בהנחל עליון גוים שבעים אומות לשבעים שרים למה עשה שבעים אומות כדי להפרים לעצמו שבעי' נפש שירדו מצרימה וזהו יצב גבולות עמים למספר בני ישראל שהוא כי כמפרש תרומה גדולה שחטה אחת פוטרת את הכרי מן התורה כן הפרים תרומה מישראל על כל האומות כפש אחת על כל אומה ואומה שנפש אחת מישראל פטרה את אומה שלימה באופן שישראל הם קודש לה' ראשית תבואתו שהיא תרומה גדולה ושמא תאמר א"כ איפה למה עזבתם ביד האומות והיו לאכול אל תתמה כי דע כי כתרומה שלזרים במיתה כך הוא ית' שהוא הכהן לו היא התרומה כד"א ונחל ה' את יהודה חלקו לכן כל אוכליו שהם זרים יאשמו מן הדין כאוכלי תרומה שאחת דתם להמית וזהו כל אוכליו יאשמו שהוא מיתה שיאשמו מן העולם ומה שלא נעשה כן כי לא אמיתכם מיד הוא כי אמרקס ביסורין כי רעה שעשו לישראל תבא אליהם וזהו רעה וגו' וא"כ בא לפרש הכוונה באו' שמעו דבר ה' מה מצאו וגו' שהוא לומר הנה אני זכרתי לך טובתך שהלכת אחרי במדבר עם היות טעם מחייב שתלך אחרי כי חלקי אתה וגם את ראשי' תבואתי שמכל זה יחויב שתמיד תלך אחרי וא"כ שמעו וגו' מה מצאו אבותיכם בי כי רחקו מעלי כמאה כי כל ענין פסוקי' אלו הם הקדמה אל מה שרוצה לומר שמעו וגו' והוא אומרו הלוך וקראת וגו' לאמר כי אומרו זכרתי לך וגו' הוא כדי לאמר א"כ שמעו ע"כ : ולעד"ן נראה לבאר יותר שגם אלו הנחמות דברי תוכחת הם ע"ד שכתב בעל של"ה בפסוק וזכרתי את בריתי יעקב וגו' שאלה הנחמה קודם סיום התוכחה אלא שגם זה הפסוק דברי תוכחה הוא כי אינו דומה אם היתה אלו הרעות נעשית מאומה אחרת אשר לא הטיב להם ולא כרת ברית עם אבותם כמו שהוא ועתה שהם בני בריתו

בני

רדק

יתשמו · הא"לף בשוא לבדו: כה אמר · מה מצאו אבותיכם · הדורות הראשונים משנכנסו לארץ שעבדו ע"ז: איה יי' · לא נתנו על דעתם לאמר איך נעבוד אלהים אחרים ואיה יי' המעלה אותנו כלומר איה השלכנו אותו אחרי גוינו ולא פנינו אליו: ערבה ושוחה · מישר וחרוב: ולא ישב אדם שם · שמא תאמר כבר בימים ההם נתישבו המקומות ההם ואחר כך חרבו ושבו מדבר זה לא היה כי אין המקומות ההם ראוים לישוב כי אינם מקום זרע ומה שדרשו רז"ל בזה ידוע ופי' אדם אדם הראשון ואמר מאמר שלא עבר מהיכן ישב אלא כל ארץ שגזר עליה אדם הראשון לישוב נתישבה ושלא גזר עליה אדם הראשון לישוב לא נתישבה: אל ארץ הכרמל · מה שסמך אותה אל הכרמל לפי שהארץ הנעבדת בשדות ובכרמי' ואלוני' טובי' נקרא כרמל לפי שהארץ ישראל היתה כן כמו שכתוב עליה ארץ חטה ושעורה וגפן ותאנה ורמון וגומר קרא ארץ הכרמל וי"ת לארעא דישראל דהות מנצבא ככרמלא: לתועב' · כתרגום לפלחן טעותא שהם תועב' יי' ומה שאמר הרי נחלתי רוצה לומ' הארץ הראויה לי לשרו' בה שכינתי כי היא נבחרת מכל הארצות לטעם ידוע אצל המשכילים: הכהנים · איה יי' · פירשנוהו והכהני' שהם לפני יי' כל היום ומקריבי' קרבנו' לפניו היה להם לומר לעם העובדים לבעל איה יי' שתעבדו לזולתו: ותופשי התורה · הם החכמים לומדי התורה לא ידעוני שלא למדו התורה לשמה לקיים מה שכתוב בה אלא לומדי' בפה ולא בלב זהו לא ידעוני כי המחשבה הטובה והמעשים הטובים הוא דעת' לא הלמוד לבד וי"ת ומלפי אורית' לא אליפו למדע דחלתי: והרועים · הם המלכים שהם רועי העם כמו שהרועים רועים הצאן וכת"י ומלכיא מרדו במימרי: והנביאים · הם נביאי השקר: לכן עוד אריב אתכם · אדבר אתכ' עוד דברי ריב ותוכח' ואמ' עוד כי הקדים בדברי תוכחה באמרו מה מצאו אבותיכ' ואמר כמו שאמרתי על אבותיכם כן אנ"ל לכם כי גם אתם רעים כמותם וכן אהיה צרי' להריב עם בני בניכם כי גם הם ירעו ככם וזה על הדרך שאמר משה רבינו כי ידעתי אחרי מותי כי השחת תשחיתון וסרת' מן הדרך ודברי תוכחה אלה האחרוני' כי עברו איי כתים וראו וכל הענין וי"ת בכן אנא עתיד לאתפרעא מנכון אמר יי' ומן בני בניכון אם יעבדון כעובדיכון אנא עתיד לאתפרע': כי עברו איי כתיים · אלא בשתי יודי"ן פירשו רז"ל כי לפיכך זכר אלו האמות כי הקדרים עובדים לאש והכתים עובדים למים ואף על פי שיודעים עובדי האש כי המים מכבים האש אף על פי כן אינם ממירים אלהותם וי"ת כן ארי עיברו לנגוותא כתאי וחזו למדינת ערבאי וגומר כבעמוד

והאריך הוא על זה הפסוק: הן היתה כזאת · בדרך שאלה לא שיהיה הן בדרך אם כמ"ש רבינו יונה אבל הן כמשמעו לקיים הדבר בחבריו ויבא ענין השאלה בלא ה"א השאלה ובלא אם כמו אתה זה בני והדומה לו: ההימיר · כן כתוב ביו"ד בין הה"א והמ"ם ונכתב כן להביא במלה שני ענינים ענין התחלפה כמו ואם המר ימיר מנחי העי"ן והענין השני מן ובכבודם תתימרו מנחי הפ"א והוא ענין גדולה ר"ל אם החליף גוי אלהיו ואם הגדיל אלוה גוי אחר ואף על פי שהמה לא אלהים לא זה ולא זה כל אחד דבוק בשלו: שומו · כלומר ראוי העולם שיהיה חרב על זאת הרעה שומו ענין שממה · שערו · ענין סערה · חרבו · ענין חרבן והחי"ת נקראת בקמץ חטף והוא צווי מן הקל והמסורת עליו לית חטף וכתב רבי יונה כי יש אנשים שהיו קוראים אותו חרבו כמו חרבו פני האדמה והיו מפרשין אותו ג"כ צווי אבל מן הדגוש כמו פרקו נזמי הזהב והשיב הוא עליהם מפני המסרה ועוד המסרה על חרבו פני האדמ' שניס ובפסוק וי"ת הפסוק כן אתאבלו שמיא על כדין על ארעא דישראל דעתידה למחרב כבעמוד: כי שתים · המשיל הטוב המשפיע לישראל בעודם מחזיקים בתורתו למקור מים חיים שנובע מים בלא הפסק כן הייתי להם אני ועזבוני לעבוד אלוהות שהם להם כמו בארות נשברים: בארות

רשי

ולא אמרו איה יי' · כי נלך אחרי אלהי' אחרים: ערבה · פלנו"רא בלע"ז: ושוחה · נסוייה אי נפוסי"אה בלע"ז: ציה · דיסינא"טה בלע"ז: צלמות לשון חשך הוא: אל ארץ הכרמל לארעא דישראל דהות מנצבא ככרמלא: נטועה · כיער: תופשי התורה · סנהדרין: והרועים · המלכים: נבאו בבעל · בשם הבעל: עוד אריב · טרם אביא עליכ' רעה אתווכח עמכ' עוד על ידי נביאי אף על פי שרבתי עמכם כבר ימים רבים: איי כתיים · לאיי כתיים · איי אים"לש בלע"ז: וקדר שלחו' ולקדר שלחו לראות מנהגם: והתבוננו מאד · ושימו לב להסתכל בדבר יפה: הן · במו אם המיר גוי מהם את אלהיו ואף על פי שהמה לא אלהים ועמי המיר את כבודו אשר בו היה נכבד · וכתיים וקדריים יושבי אהלים ורועי מקנה ונוסעי' והולכי' ומטלטלין ממרע' למרעה וממדבר למדבר ונושאים את אלהיה' עמה' למקו' שחונים שם ואני נשאתי אתכם עד אשר קבעתי אתכם והנחתים ואתי כך תירגם יונתן ורבותינו אמרו כתיים עובדי' למי' וקדריי' עובדים לאש ואף על פי שיודעי' שהמי' מכבין את האש לא הניחו את אלהיהם: בלא יועיל · בע"ז שאין בה תועלת: שמו שמים · לשון תמהון כמו השתוממו והוא לשון ציווי כמו אם כה יאמרו אלינו דומו: ושערו · לשון שער: חרבו מאד · כאילו אתם נחרבי' על בית המקדש שעתיד ליחרב: שתי' רעות · אם המירו יראתם בכיולא בה יש כאן רעה ועכשיו שאותי עזבו שאני מקור מים חיים ללכת אחרי ע"ז שהיא כבורו' של מים מכונסין ונשברין ונסלקין ומימיהם נבלעים בסדקיהם: אשר

נביא

כָּל־אֹכְלָיו יֶאְשָׁמוּ רָעָה תָּבֹא אֲלֵיהֶם
נְאֻם־יְהוָה׃ שִׁמְעוּ
דְבַר־יְהוָה בֵּית יַעֲקֹב וְכָל־מִשְׁפְּחוֹת
ה בֵּית יִשְׂרָאֵל׃ כֹּה אָמַר יְהוָה מַה־
מָּצְאוּ אֲבוֹתֵיכֶם בִּי עָוֶל כִּי רָחֲקוּ
מֵעָלָי וַיֵּלְכוּ אַחֲרֵי הַהֶבֶל וַיֶּהְבָּלוּ׃
וְלֹא אָמְרוּ אַיֵּה יְהוָה הַמַּעֲלֶה אֹתָנוּ
מֵאֶרֶץ מִצְרָיִם הַמּוֹלִיךְ אֹתָנוּ בַּמִּדְבָּר
בְּאֶרֶץ עֲרָבָה וְשׁוּחָה בְּאֶרֶץ צִיָּה
וְצַלְמָוֶת בְּאֶרֶץ לֹא־עָבַר בָּהּ אִישׁ
וְלֹא־יָשַׁב אָדָם שָׁם׃ וָאָבִיא אֶתְכֶם
אֶל־אֶרֶץ הַכַּרְמֶל לֶאֱכֹל פִּרְיָהּ וְטוּבָהּ
וַתָּבֹאוּ וַתְּטַמְּאוּ אֶת־אַרְצִי וְנַחֲלָתִי
שַׂמְתֶּם לְתוֹעֵבָה׃ הַכֹּהֲנִים לֹא
אָמְרוּ אַיֵּה יְהוָה וְתֹפְשֵׂי הַתּוֹרָה לֹא
יְדָעוּנִי וְהָרֹעִים פָּשְׁעוּ בִי וְהַנְּבִיאִים
נִבְּאוּ בַבַּעַל וְאַחֲרֵי לֹא־יוֹעִלוּ הָלָכוּ׃
לָכֵן עֹד אָרִיב אִתְּכֶם נְאֻם־יְהוָה וְאֶת־
י בְּנֵי בְנֵיכֶם אָרִיב׃ כִּי עִבְרוּ אִיֵּי
כִתִּיִּים וּרְאוּ וְקֵדָר שִׁלְחוּ וְהִתְבּוֹנְנוּ
מְאֹד וּרְאוּ הֵן הָיְתָה כָּזֹאת׃ הַהֵימִיר
גּוֹי אֱלֹהִים וְהֵמָּה לֹא אֱלֹהִים וְעַמִּי
הֵמִיר כְּבוֹדוֹ בְּלוֹא יוֹעִיל׃ שֹׁמּוּ
שָׁמַיִם עַל־זֹאת וְשַׂעֲרוּ חָרְבוּ מְאֹד
נְאֻם־יְהוָה׃ כִּי־שְׁתַּיִם רָעוֹת עָשָׂה עַמִּי
אֹתִי עָזְבוּ מְקוֹר מַיִם חַיִּים לַחְצֹב לָהֶם
בֹּארוֹת

תרגום

מַן דְּאָכִיל מִינֵיהּ מִתְחַיַּב אַף כֵּן כָּל בָּזְזֵיהוֹן דְּבֵית יִשְׂרָאֵל יְחוּבוּן בִּישְׁתָּא תֵּיתֵי עֲלֵיהוֹן אֲמַר יְיָ׃ קַבִּילוּ פִּתְגָּמָא דַיְיָ בֵּית יַעֲקֹב וְכָל זַרְעִית בֵּית יִשְׂרָאֵל׃ כִּדְנַן אֲמַר יְיָ מָה אַשְׁכַּחוּ אֲבָהָתְכוֹן בְּמֵימְרִי שְׁקַר אֲרֵי אִתְרְחָקוּ מִדַּחֲלְתִּי וְטָעוּ בָּתַר טַעֲוָתָא וַהֲווֹ לְלַמָּא׃ וְלָא אֲמָרוּ נִדְחַל מִן קֳדָם יְיָ דְּאַסֵּיק יָתָנָא מֵאַרְעָא דְמִצְרַיִם דְּדַבַּר יָתָנָא בְּמַדְבְּרָא בַּאֲרַע מֵישַׁר וְחָרוּב בַּאֲרַע צַדְיָא וְטוּלֵימוּתָא בַּאֲרַע דְּלָא עֲדָא בַהּ אֱנָשׁ וְלָא אִיתוֹתַב אֱנָשָׁא תַּמָּן׃ וְאָעֵילִית יַתְכוֹן לַאֲרַע דְּיִשְׂרָאֵל דַּהֲוָת מְנַצְּבָא כְּכַרְמְלָא לְמֵיכַל אִיבַּהּ וְטוּבַהּ וְעַלְתּוּן וְסָאֵיבְתּוּן יַת אֲרַע בֵּית שְׁכִינְתִּי וְאַחְסַנְתִּי שַׁוִּיתוּן לְפוּלְחַן טַעֲוָתָא׃ כָּהֲנַיָּא לָא אֲמָרוּ נִדְחַל מִן קֳדָם יְיָ וּמַלְפֵי אוֹרַיְתָא לָא אֵילִיפוּ לְמֵידַע דַּחֲלְתִּי וּמַלְכַיָּא מְרָדוּ בְּמֵימְרִי וּנְבִיאֵי שִׁקְרָא מִתְנַבַּן בְּשׁוּם טַעֲוָתָא וּבָתַר דְּלָא יְהֲנוּן לְהוֹן אֲזַלוּ׃ בְּכֵן אֲנָא עָתִיד לְאִתְפְּרָעָא מִנְּכוֹן אֲמַר יְיָ וּמִן בְּנֵי בְנֵיכוֹן דְּאִם יַעְבְדוּן כְּעוֹבָדֵיכוֹן אֲנָא עָתִיד לְאִתְפְּרָעָא׃ אֲרֵי עִיבָרוּ לְנַגְוָות כִּיתָּאֵי וַחֲזוֹ וְלִמְדִינַת עַרְבָאֵי שְׁלָחוּ וְאִסְתַּכָּלוּ לַחֲדָא וַחֲזוֹ עַמְמַיָּא דִּגְלַן מִכְּרַךְ לִכְרַךְ וּמִמְּדִינָה לִמְדִינָה נַטְלִין יַת טַעֲוָתְהוֹן וּמוֹבְלִין לְהֵן עִימְּהוֹן וּבַאֲתַר דְּאִינוּן שָׁרָן פָּרְסִין יַת מַשְׁכְּנֵיהוֹן וּמְקִימִין יַת טַעֲוָתְהוֹן וְסָגְדִין לְהֵין אֵידָא הִיא אוּמָא וְלִישָּׁן דַּעֲבָדַת כְּוָתְכוֹן בֵּית יִשְׂרָאֵל׃ הָא עַמְמַיָּא לָא שְׁבָקוּ פוּלְחַן טַעֲוָתָא וְאִינוּן טַעֲוָן דְּלֵית בְּהוֹן צְרוֹךְ וְעַמִּי שְׁבָקוּ פוּלְחָנִי דִּי בְדִילֵיהּ אֲנָא מַיְיתֵי עֲלֵיהוֹן יְקָרָא וַאֲזַלוּ בָּתַר דְּלָא יְהֲנוּן לְהוֹן׃ אִיתְאַבָּלוּ שְׁמַיָּא עַל כְּדֵין עַל אַרְעָא דְיִשְׂרָאֵל דַּעֲתִידָא לְמֵיחְרַב וְעַל בֵּית מַקְדְּשָׁא דַּעֲתִיד לְאִיצְטְדָאָה וְעַל דְּעוֹבְדִין בִּישִׁין עֲבָדוּ עַמִּי לַחֲדָא אֲמַר יְיָ׃ אֲרֵי תַרְתֵּין בִּישִׁין עֲבָדוּ עַמִּי פּוּלְחָנִי שְׁבָקוּ דִּי בְדִילֵיהּ אֲנָא מַיְתֵי עֲלֵיהוֹן יְקָרָא כְּמַבּוּעַ דְּמַיִין דְּלָא פְּסִיק וּשְׁעוֹ בָּתַר טַעֲוָתָא דְּאִינוּן לְהוֹן בְּגוּבִין

מסורה

ולא אמרו ד' בקריא' וסימ' ולא אמרו איה יי' המעלה אותנו מארץ מצרים · ולא אמרו לעלות עליהם לצבא · ולא אמרו בלבבם נירא נא את יי' אלהינו · ולא אמרו העברים ברכת יי' אליכם · הכהנים ג' ר"פ וסי' הכהנים לא אמרו איה יי' · הכהנים בני ידעיה · וחברו: ועמי י"א בקריא' וסי' יי' הצדיק ואני ועמי הרשעים · איש ריב דויתי אני · ועמי שכחוני ימים אין מספר · ועמי המיר כבודו בלוא יועיל · ועמי אהבו כן ומה תעשו · ועמי לא ידעו דרך יי' · ועמי את טובי ישבעו · ועמי תלואים למשובתי · שמעוני אחי ועמי · כי נמכרנו אני ועמי · כי נמכרנו אני ועמי · תנתן לי נפשי:

אורים ותומים

ולא אמרו וגו' עשה להם ג' מיני נסים הא' הוציאם מתחת חיוב המערכת עצמו המחייב עבודת · הב' נתן להם לחם ומים במקום ציה וערבה · הג' הוליכם בדרך לא ידעו אדם ועל כולם אמר ולא אמרו איה ה' המעלה אותנו מארץ מצרים הב' ...

מנחה גדולה

בני האבות שלא היה להם לחטוא ולסור מאחרי ה' ומה גם שנתן להם ארץ זך ונקי מקום מוכן לתורה ולקדושה כמ"ש אורה לארעא דישראל מחכים והיא ארץ אשר עיני ה' אלהי' בה וא"כ ביותר להם להזהר מלמרוד בה' וז"ש אחרי אומרו שמתרעם על ישראל אשר לא הלכו בחוקותיו ותורתו ...

וכנו אותם ונטעו נטיעות וא"כ הכל חסדים המה אשר עשיתי עמך וכדאי אחד מאלו החסדי' שלא היה לך לחטוא כ"ש בהצטרפות כול' גדול עונך מנשא איך העזת מצחך לעזוב אותי ובכלל ההזכרה והחסדים שאזכור למען אגדיל עוונך הוא מה שאמרתי קדש ישראל לה' שאמרתי אתכ' מכל צר ואויב ...

א״ם הלך וקראת בשווקים וברחובות בקול גדול כדי שישמעו כל הגוים וכה תאמר זכרתי לך חסד נעוריך וגו׳ · ואח״כ בא הנביא והשלים שליחותו באזני ירושלים דברים הנאמרים בחשאי כה אמר ה׳ מה מצאו וגו׳ ע״כ וע״ש עוד וקרוב לזה כתב בכלי חמדה הלוך וקראת וגו׳ כי זכרון חסד נעוריה יוסיף מכאוב וחימה על ימי זקנותיה שיהיו׳ לאחור ולא לפנים ע״ד מ״ש כד הוינא זוטרי לגברא השתא דקשישנא לדרדקי והוא אומרו זכרתי לך וגו׳ כי מהיות המעשה הזה נעשה בימי הנערות וימי הילדות והשחרות הבל ועכ״ז נתת אל לבך ללכת אחרי ולצאת ממצרים אשר כגן ה׳ כארץ מצרים חסד גדול יחשב והיינו דקאמר קדש ישראל וגו׳ · אמר כי התבוא׳ צריך שתביא שליש לחול עליה חיובי התרומות וחלה וכיוצא בהן אמנם ישראל היו קדש לה׳ כראשית התבשלו׳ התבואה כי אז בנעורותם עשו החסדים כאמור בחסד נעוריך באופן שהיו קדש לה׳ מראשית תבוא׳ קודם הבאות שליש דהיינו בימי הבחרות והזקנה דהיינו אחר גמר בשולם בקבלתם עול תורה ומצות · נמצא כי השבח הזה של זכרתי לך היא תוכחת מלובשת באהבה וזכרון חסד נעורים לאמר כי בימי נעורים רדפו אחרי ה׳ במדבר בארץ לא זרועה ואפי׳ הדברים ההכרחיים בלתי נמצאים וכעת רדפו אחרי תאוותם ובשרירות לבם הלכו אחרי המותרות והבלי הזמן ע״כ :

שמעו וגו׳ מה מצאו כתב מהרמ״א אומר הנה תלונתי כפולה כי הנה מה מצאו אבותיכם בי עול כי רחקו מעלי ללכת אחרי ההבל ואח״כ ברעות כי ויהבלו לא רחקו מההבל לבקש אותי ולומר איה ה׳ המעלה וגו׳ · ותבאו וגו׳ ונחלתי בה״מ כד״א ואל הנחלה זו בית עולמי׳ והוא כי שם שם מנשה צלם בהיכל · והכוונה כי היותר מקודש טמאו יותר את כללות הארץ טמא טומאה מה ואת בה״מ שמו לתועבה שהוא יותר ע״כ : ולע״ד שאמר שמעו בית יעקב אלו הנשים כמשז״ל והכוונה שהנשים לשעבר עמדו באמונתם ולא רצו ליתן נזמיהם לבעליהם ובימי ירמיה טעו גם הם בע״ז כמו שמפורש בסוף ירמיה סי׳ מ״ג ומ״ד וכן כתיב ביחזקאל הנשים יושבות ומבכות את התמוז · וכן הסנהדרין תופסי התורה זקני ישראל לא טעו בעגל וכאן גם תופסי התורה לא ידעו את ה׳ וזה כל משפחות בית ישראל משפחות מיוחסות בישראל גם הם לא עמדו באמונתם וז״ש שמעו דבר ה׳ בית יעקב דבור קשה שגבי מתן תורה נאמר כה תאמר לבית יעקב לנשים אמירה רכה כיון שהם היו לבם שלם עם ה׳ והיה מספיק אמירה רכה להסכי׳ עם קבלת התורה וגם אמירה רכה בחיבה יתירה נודעת להם שבזכות נשים צדקניות נגאלו ממצרים וע״כ כה תאמר לבית יעקב אלו הנשים באמירה וכאן לאחר שהחמיצו שמעו דבר ה׳ בית יעקב פי׳ איך נהפכתם לי במקום שהייתם מקדם אשתך כגפן פוריה ועכשיו סורי גפן נכריה כי נכרי׳ שיתה עבודתכם ולא הלכו רחילא בתר רחילא כדרך הנהוג כעובדא דאמא כך עובדא דברתא ואתם לא כן עשיתם כאמותיכם הכשרות ע״כ שמעו דבר קשה אשר דבר ה׳ עליכם בית יעקב נשי ישראל · וביותר קצף ה׳ קצף על משפחות בית ישראל המיוחסים ומיוחדים שבישראל כהני ה׳ ותופסי התורה שהיה ראוי שאתם תורו לישראל הדרך הישר וללמדם תורה ומצות כאשר צוה ה׳ יורו משפטיך ליעקב ותורתך לישראל ואתם בעצמיכם סרתם מאחרי ה׳ וא״כ איך אפשר להורות לאחרי׳ ולהוכיח ליטול קיסם מבין שניו במקום שקורה בין עיניכם · ואמר מה מצאו אבותיכם בי עול כלומר ידעתי זדון לבבכם שאבותיכ׳ היו מתפתים עלי למצוא עילה לסור מאחרי כענין שנ׳ ויחפאו בני ישראל דברים אשר לא כן על ה׳ אלהיהם אלא שלא מצאו וז״ש מה מצאו וגו׳ אחר החיפוש שחיפשו ופשפשו אחרי מה מצאו אבותיכם בי עון ואמר מה מצאו בי עון פי׳ הכלי חמדה כי הפעולה ראוי להעריך אותה בערך עושה ולפעמי׳ הדבר קל לבינוני יחשב לאיש גדול הערך לעון אמור על דרך וסביביו נשערה מאוד לז״א מה מצאו אבותיכם דבר קל לאיש הכמוני שיהיה בי עול כלומר להמצאו בי היותי בורא עולם יחשב לעול עם היות שלזולתי לא יהיה עול אלא בי בערכי הוא עול ז״ש בי הורוני ואמי אחרים · וילכו אחרי ההבל ויהבלו כי ידעו והכירו שהוא הבל והע״פ כ ויהבלו כמ״ש יודעים היו שאין בע״ז ממש ולא עבדוהו אלא כדי להתיר עצמן בעריות וזה עבירה גוררת עבירה וע״כ אמר וילכו אחר ההבל זו ע״ז ויהבלו עוד הבל אחר בזנות וכמ״ש גבי פעור שהיתה הגויה אומרת לו איני שומע לך אלא עד שתכפור בתורת משה רבך וכפר ונתרעם עוד באומרו ולא אמרו איה ה׳ המעלה וגו׳ כלומר לא תהא כהנת כפונדקית וכמ״ש ז״ל לא עשאוני בני כתורמס הזה הבא בקנוח סעודה · ז״ש ולא אמרו איה ה׳ כלומר שאפי׳ בשותפות לא עבדוהו · המעלה אותנו בלשון הווה שאלו לא העלנו עדיין אנו ובנינו וכו׳ משועבדים א״כ המעלה עדיין הוא מעלה אותנו מארץ מצרים וש״ת אני גרמתי לעצמי מרוב טובה שהשפעתי לכם ע״ד וישמן ישורון ויבעט לז״א ואביא אתכם אל ארץ הכרמל לאכול פריה וטובה כלומר לא לאכול פרי לבד הבאתי אתכם אל ארץ הכרמל אלא שתזכו לעה״ז והבא בעה״ז באכול פריה והע״הב באכול טובה לטוביותם ממש מקדושתה ולדקת הארץ שלכך נקראת א״י כאם על בניה להדריכם בדרך טובה וז״ש וטובה כי עיני שם כל הימים אלא שאתם טמאתם אותה במעשיכם עד שאע״פ שהיא נחלתי והיתה בעיני לתועבה שתעבתיה מצד מעשיכם הרעים · כי יחד כל עמודי העולם נתמוטטו שהכהנים המחזיקים בעבודה להמשיך השכינה בתחתונים הכהנים לא אמרו איה ה׳ איה מקום כבודו להעריצו ותופסי התורה לרמוז כאלו התורה רוצה לפרוח באויר ולשוב לאיתנה ולמקום מחצבה בשמים ממעל אשר שם מכירים יקרה הודה והדרה ואינה עומדת פה בתחתוני׳ אלא ע״י קדושים מחזיקים בה ועד״ז מה שאמר עץ חיים היא למחזיקים בה שמחזיקי׳ בה שלא תלך מאצלם וכן תמצא כשעשו ישראל העגל פרחו אותיות מהלוחות ולזה היו ידי משה כבדים ונשתברו הלוחות נמצא שע״י הצדיקים נתפשת התורה בתחתונים הוא מ״ש כאן ותופסי התורה שהיה ראוי להיותם מכירים כי באמצעות תפיסתם שתופסים בתורה ומתוכם יכירו וידעוני והם לא ידעוני הרי שנתמוטט גם רגל התורה · והרועי׳ שהיו להם לרעות עמי בחסד כחסדי דוד הנאמני׳ כי באלה חפצתי כד״א כי חסד חפצתי וגו׳ והם לא כן עשו אלא פשעו בי הרי שגם רגל גמילות חסדים נתמוטט · ואחרי לא יועילו כלומר עיקר התרעומות היותו אחרי מופלג שאחר זמן רב שראו שלא יועילו עכ״ז הלכו אחריו ע״כ תוכן דבריו בקיצור תוספות לתיקון הענין :

וקרוב לזה כתב מהר״מא ז״ל הכהנים לא אמרו וכו׳ הנה ידוע כי שלשה כתרים הם כתר תורה כתר כהונה כתר מלכות ועוד כתר רביעי הוא כתר שם טוב עולה על גביהם וע״כ בא הנביא בשם ה׳ להתלונן כי שיחתו כתרם כי הכהנים אשר להם כתר כהונה והם הנקראים כהני ה׳ בני ביתו לא אמרו איה ה׳ · ואשר להם כתר תורה אשר היא חכמתו ית׳ ובהתחזקם בתורה הם מחזיקים בו ית׳ לא ידעוני ואשר להם כתר מלכות אשר אין מלוכה למטה אם לא בעשותם רצונו ית׳ כי הלא לפי האמת אין מלך זולתו ית׳ בשמים ובארץ ואשר הוא ית׳ ישכים ימלוך תחת ידו איננו הלא בהתדבקו בו ית׳ כי ע״כ צוה ית׳ לא ימיש ספר התורה ממנו אדרבה פשעו בי וזהו והרועים פשעו בי ואשר הם בעלי כתר שם טוב הוא תכלית החסידות המביא לידי נבואה כמאמר ר׳ פנחס בן יאיר זהירות מביאה לידי זריזות עד הביא ממדרגה אל מדרגה לידי נבואה הנה הנביאי׳ שהיו אשר הם בעלי כתר שם טוב נבאו בבעל וכו׳ · ע״כ :

ההמיר גוי אלהי׳ מהר״יא ז״ל אין פירוש האלי שלא המיר גוי אלהים מעולם כי זהו נגד המוחש אבל ענינו שאם המיר גוי אלהים הוא לפי שהמה לא אלהים והגוי והממלכה כבר יעבדו אלוה ואח״כ ירגישו בעניינו ויבינו שאין בו צד אלהות וימירוהו ויקחו להם אלוה אחר ימשכו שהוא האלקים האמתיי אבל עמי לא היה כן שהמיר כבודי בלא יועיל כלומר בדעתם שאלהיהם הוא אלהים חיים ומלך עולם הנה המירו אותו באלוה אחר שאין בו תועלת ולא שום אלהות אמתי וה״א ההמיר היא ה״א השאלה יאמר אם המיר גוי אלהים הנה לא ימיר אותו אלא לפי שהוא איננו אלהים בעיניו ויעזוב אלוה הכזב ויבחר באלוה האמת ועמי לא עשו כן כי הוא המיר כבודו שהוא אלוה אמת ומלך הכבוד בלא יועיל · ע״כ :

ומהר״מא ז״ל כתב ההמיר גוי והוא מאמר ז״ל כי שני גוים אלו הנזכר אחד עובד לאש וכו׳ ואם המר גוי אלהיו לא יפלא כי והמה לא אלהים לא זה ולא זה באופן שאם ימירו הבל בהבל לא נתאכה שום א׳ מהם אך ועמי המיר כבודי בלא יועיל כלומר לו יונח שתאמר שבהיותך עם ה׳ לא היה לך טובה א״ו והלכת לבקש מי שעל ידו יושפע לך איזה תועלת הטרשתי כי הייתי אומר כי לפעמי׳ מניח אדם הכבוד בשביל התועלת · אבל ועמי המיר כבודי בלא יועיל : שומו שמים שממו מלהמטיר על הארץ · ע״כ : ולע״ד ההמיר גוי וגו׳ הע״פ שלא יצבר שבעת מן העתים יצאו איזה יחיד או יחידים מנהדת לפרוק ממנו עול תורה ומצות אך לתאבון גופיי או להכעיס וכן יארע לפעמי׳ שאיזה גוי או גויים ימירו אמונתם משא״כ שאומה שלימ׳ ימירו דתם זה לא נשמע אעפ״י שיודעים שאמונתם אין בה ממש כמו אלו שעובדין לאש יודעין שמים מכבים האש ואעפ״כ אינם בוחרי׳ במים ולא נשמע שימירו אומה שלימה אמונתם וז״ש ההמיר גוי אלהים גוי ואומה שלימה ועמי המיר כבודי וגו׳ כי באותו פעם כבר גלו עשרת שבטים מפאת ע״ז וגם יהודה ובנימין רובם חטאו והרי היא כאילו אומה שלימה המירו כי הכל נידון אחר רובו וז״ש ועמי המיר וגו׳ · שמו שמים שע״י ושערו חרבו הוא בה״מ של מטה גם המקדש של מעלה איננו בשלימותו כמשז״ל שלא יבוא במקדש של מעלה עד שיבא במקדש של מטה א״כ זה בזה תליא וז״ש שמו שמים על זאת היינו בה״מ של מעלה ע״ד ושערו חרבו מאוד : ובבכלי חמדה כתב ועמי

המיר כבודי בלא יועיל להם אפי׳ התמירה לא תעלה בידם כי על כרחן ובחימה שפוכה אמלוך עליהם · ולכן אמר שראוי שהשמים שהיו תפלים בזאת התורה כמו שאמר תנה הודך על השמים ישומו על זאת התורה למה נהנה בתחתונים והוא מגיד מראשית אחרית ויודע שלא ינהגו בה לפי כבודה ז״ש שומו שמים על זאת ואין זאת אלא תורה ושערו חרבו מאוד כי היא עמוד העולם ולזה יחרה אפו בבטולה ופשטי׳ דקרא דקאמר על זאת שיזכיר בפסוק כי שתים רעות שתי רעות לא כתיב אלא שתים רעות ר״ל בשתי קולות הראשונות דהיינו אנכי ולא יהיה לך מפי הגבורה שמענום בזה עשו רעות שבטלום אותי עזבו מקור כנגד אנכי ה׳ · לחצוב להם בורות כנגד שעברו על לא יהיה לך · ע״כ בפרשת מסעי · ובפרשת כי תשא כתב שומו שמים על זאת כי להיות שבני אדם טועים בראותם השמש והירח וצבא השמים ונידחים אחריהם ע״ד פן תשא עיניך ולזה אמר וחפרה הלבנה ובושה החמה כי מלך ה׳ צבאות וגו׳ שעד עכשיו היו מחזיקי׳ אותם הכופרים ופתאים לאלוהות לז״א שומו שמים על זאת ולא הארץ כי הם מחוייבים להשתומם על זאת מאחר שאירע תקלה זו עליהם ומאי ניהו כי שתים רעות וגו׳ אותי עזבו שאני מקור מים חיים נובע כל מיני הטובות אשר תמיד לא אחסר מהשפיע טובה על כל הנמצאות לחצוב להם בורות בורות נשברים וגו׳ הכוונה כפל בורות בורות היות התמונות התחתונות כבורות לגבי המרום האמצעי לקבל הטוב מאת האלהים נמצאו וכא׳ היו ב׳ בארות התמונות התחתונות כדמות הבור רק לקבל מי השפע מצבאי המרום וצבאי המרום גם הם בורות לקבל הטוב מן השכר הא׳ התמונות ז״ש לחצוב להם בורות בורות כלו׳ התחתוני׳ הם בורות מבורות המרים שהם לגבי מרום והכל השוה שכולם שהם נשברים אשר לא יכילו המים · ולע״ד בהיות ידוע כשישראל עושין רצונו של מקום הם קונים כל היעודים הטובים אשר הבטיחה התורה בכמה מקומות ומה׳ אם בחוקותי תלכו וגו׳ ונתתי גשמיכם וגו׳ וכל הטובות הנאמר שם ובמקומות רבים באופן שבלי יגיעה ובתענוג גדולה וישיבת שלום ישיגו כל הטוב ואינם צריכים לטרוח בשום ענין רק ליישב לבטח ולעבוד את ה׳ בשמחה וטוב לב כעין מקור מים חיי׳ הנובע מעצמו ומה גם כל יום מתרבה המים לנבוע כמו כן כל עוד שישראל מרבים לעשות רצונו של מקום גם ה׳ יתן הטוב במדה גדושה מתרבה השפע וכן להיפוך כשאין עושים רצונו של מקום הם מוכנים ליעודים רעים בכל מיני יסורין בגופם ובממונם ובטלטול וגלות וגירושין ורדו בהם שונאיהם בארץ לא להם בלכוריו׳ בגזל אשר לא יחון פני זקן ולא ישא פני נער באופן שרעות רבות ישיגום מעין מי שרוצה במי הבור שכמה טרחות ויגיעות יטריח ויגע ויעלה חרס בידו ע״י שהבורות מוכנים לשברון ולא יכילו המים וכל הטרחות לחנם טרח וא״כ שתים רעות יש כאן מניעת הטוב והשגת הרע וזה שתים רעות עשו עמי וגו׳ ואמר בורות בורות כי מרעה אל רעה יצאו שלא לע״א אחד עבדו כי אם שלוו לאלהות הרבה אעפ״י שלא השיגו תועלת מהע״ז שעבדו ועוד שנכנסו בעונשים רבים עוד הוסיפו סרה לחצוב להם בורות אחרים כהבל זה הבל זה כי בכל זאת אחור לא נסוגו · שומו שמים על זאת ע״ד שכתב בר״א שער היראה פרק ד׳ דרך השמים העליונים להשפיע לעולם שפע טוב ורחמים לתחתונים והקב״ה צריך לעצור אותם שלא ישפיעו כדרכם כדכתיב ועצר את השמים נמצא בזה קצת פגם לשמים כדאי׳ בזוהר בלק · שהם צריכים לעצור השפע שלא כדרכם ויגיע מזה להם צער ע״כ וז״ש שומו שמים על זאת וגו׳ מפני שצריכים לשנות טבעם המוטבע בהם מאת הבורא יתב׳ וכל דבר מבקש תפקידו ולעשות מה שבידם לעשות וישראל מעכבים אותו במעשיהם :

העבד ישראל וגו׳ אמר ראו מה החטא גורם שהרי ממצרים גאלתיך מבית עבדים שלא תהיה כי אם עבדי כענין כי לי בני ישראל עבדים ולא עבדים לעבדים וא״כ מי גרם לך להיות עבד תחת יד האומות אין זה כי אם על אשר עזבך את ה׳ · ומהר״מא ז״ל כתב הלא זאת תעשה לך עזבך את ה׳ בעת שהיה מוליכך בדרך מרעמסס סוכתה על כנפי נשרים בשעה קלה הגעתם לשם ע״י מלאכיו מרכבתו ואח״כ ה׳ בעצמו היה מוליכך בעמוד ענן יומם שנ׳ וה׳ הולך וגו׳ כמשז״ל כביכול כמוליך פנס לפני בניו והגמול שגמלת לו הוא עזבך אותו ותמירהו בתבנית שור אוכל עשב כי ע״כ נשתעבדת למלכיות שאם לא כן אז היה לך חירות על הלוחות חירות משעבוד מלכיות אך ע״י עזבך את ה׳ ותעשי העגל חזר השיעבוד למקומו וזהו הלא זאת תעשה לך עזבך את ה׳ : כי מעולם שברתי עולך הוא מיום מתן תורה שהוא יום חידוש העולם כמו שאז״ל ויהי ערב ויהי בוקר יום הששי שהוא יום הששי של מתן תורה שבו היה תלוי כל העולם שנבר׳ מיום ראשון עד יום הששי שאם יקבלו ישראל את התורה יש עולם ואם לאו אין עולם כי יחזור לתוהו ובהו הנה כי יום מתן תורה יום חידוש וקיום הויות עולם יקרא ועל זה יאמר כי מעול׳ שהוא יום מתן תורה ששברתי עולך של מלאך המות שהיה לך מאז חירות ממלאך המות שהוא עולך ביחוד כמו שאז״ל שאמר מלאך המות להקב״ה ואני על חנם נבראתי וא״ל תשלוט באומות מ״ה הנה כי עולו אשר היה לו על ישראל לבדו נשבר וזה כי מעולם שברתי עולך וגם אז נתקתי מוסרותיך שהיית נמסר ונאסר ביד המלכיות ע״י אברהם ואז נתקו והיית חירות משעבוד מלכיות ותאמרי לא אעבוד את הגוים כי נפטרתי משעבודם אלא שחזרת אל השעבוד כי על כל הר גבוה וגו׳ זונה מעל אלהיך ע״כ :

ואנכי נטעתיך שורק וגו׳ · כתב מהר״מא ז״ל ידענו מהירושלמי כי המבריך זמורה בארץ ותוציא בדים ותשלח פארות וענבים שאמרו שכל השנים הראשונים שהעלים שלה הפוכים אחורי העלים כלפי האם הוא שיונקת עדין מהאם כדאמרי איגפי מאן דאכיל דלאו דיליה בהיל לאיסתכולי ביה ואחר זמן שפני העלים כלפי האם הוא שאינה צריכה לאמה ויונקת מעצמה ונבוא אל הענין שאומר הוא ית׳ אשר השכינה היא עיקר ואם בישראל אמר הנה אנכי נטעתיך שורק כלו זרע אמת ואיך נהפכת לי שהראית לי עורף ולא פנים כעלים של זמורות הברכה שאחורי העלים כלפי האם כן הפכת פניך מנגדי והוא הפך הגפן שכששורק יונק מהאם הופכת אחרי העלין אליה ואתה איך נהפכת לי ואיך יונקת ממני ודבקה בי כי אם אדרב׳ את סורי הגפן נכריה נעשים בדים שהוסרו מגפן נכריה ולא ממני כי נפרדת ממני ע״כ :

ולע״ד שזאת הנבואה היא מעין ודוגמת נבואת ישעיה הנביא ע״ה בפרשת כרם היה לידידי וגו׳ כי כרם ה׳ צבאות בית ישראל וגו׳ · ושם פירש כל סדר נטיעת הכרם ותיקונו וכאן קיצר הדברים כי אין שני נביאים מתנבאים בסגנון אחד ובהיות כי עיקר תיקון הכרם שלא לחזור אחר נטיעות טובים ואינו חס על הטרחה ועל ההוצאה מרובה כי לא יכבד עליו הדבר יען שתקותו לעשות ענבים טובי׳ להוציא ממנו יין חמר ובעל הכרם מצפה על זה עד הגיע עת בישול ענבים וכשרואה שנעשו באושים אז תוהה על הראשונות על כל הטורח וההוצאות שהוציא על מגן׳ והניח הגן בור לא יעדר ולא יזרע · וע״כ כאן שאחז הנבואה דרך קצרה תפס העיקר ואמר ואנכי נטעתיך שורק כלה זרע אמת זרע יעקב ע״ד תתן אמת ליעקב לא כאברהם ויצחק שלא היה כולו זרע אמת כי אם פסולת מעורב בו ישמעאל ועשו לא כן יעקב שמטתו שלמה שהייתי מחזר לנטוע אותך מזרע אמת וע״כ קויתי לעשות ענבים טובים כראוי לצאת מזרע טוב ואיך נהפכת לי דבר שאין הדעת סובלת ותימה גדולה איך נהפכת היפוך כל הכרמים שמזרע טוב יביא פרי טוב וא״כ איך נהפכת לי היפוך הכרמים בהוליך סורי הגפן נכריה · וכיון בדבריו איך נהפכת לי וגו׳ לומר שאעפ״י שהמשלתיך לכרם מ״מ אין המשל דומה לנמשל מכל צד כי הכרם אינו בעל בחירה ואין בידו להוציא פרי כי אם ע״פ הטבע שמוטבע בו ואם יארע מעשה כזה שיטע אדם כרם בכל ההכנות טובות האמורות בישעיה והע״פכ תוציא הארץ באושים ודאי הוא לאיזה סיבה שלא היתה ביד הארץ לשנות כמו אם היה גשמים מרובים יותר מדאי או מחסרון החום המצטרך לבשל הענבים או להיפוך שהיה החום בשיעור גדול מהראוי וכדומה כמה סיבות שלא יעלו הפירות בטוב ואם כן אעפ״י שהארץ איננה בחירית אעפ״כ כשרואה בעל הכרם שלחנם טרח הוא משימו בתה ולא יזמר ולא יעדר וגו׳ · כ״ש אתם בית ישראל שבעלי בחירה אתם והיה בידכם לבחור דרך הטוב לעשות ענבים פירות טובות ואתם לא כן עשיתם מידכם היתה זאת וזה איך נהפכת אתה נהפכת מידך בזה ההיפוך · ולא עוד כל ההיפוך היה לי במה שמגע לי כי אם הייתם עע״ז היתה הכל בלב שלם כמ״ש בסנהדרין אתם בית ישראל אינם כן הנצמדים לבעל פעור כצמיד פתיל ואתם הדבקים בה׳ אלהיכם כשתי תמרות הדבקות זו בזו ופיר״שי כצמיד פתיל המוקף על פי כלי שממרחין אותו בטיט יפה ואל המקום ב״ה לא נצמדים אלא דבוק כתמרות המדובקות שדבוקות ואינן דבוקות · באופן במקום שהיתה עבודתכם הבל היה לבבכם שלום בה לעבדו בלב שלם · ואעפ״י שאין הע״ז מבחין בזה ואינו יודע כליות ונסתרות כי הבל המה · וכשהיתה עבודתכם לי שאני יודע נסתרות ובוחן לבות וכליות לא היתה בלב שלם ואם כן לא עשית׳ כהנת כפונדקית וזה נהפכת לי · וכמו שאמר גם כן ואם חי ה׳ יאמרו לשקר נשבעו מה שאין כן בע״ז היו נשבעים באמת אין לך הפכך גדול מזה ואיך נהפכת לי וגו׳ : וכמ״ש יבא על נכון מה שתרגם יונתן על ראי דרכך בגיא כד הוית יתבא בחילתא לקבל בית פעור · כי עם נדבקת בדבוק גמור בע״ז ודבקותך כי כשתי תמרות היה :

בְּאֹרוֹת בֹּאֹרֹת נִשְׁבָּרִים אֲשֶׁר לֹא־
יָכִלוּ הַמָּיִם׃ הַעֶבֶד יִשְׂרָאֵל אִם־ ב' חס' ל'
יְלִיד בַּיִת הוּא מַדּוּעַ הָיָה לָבַז׃
עָלָיו יִשְׁאֲגוּ כְפִרִים נָתְנוּ קוֹלָם ד' תס'
וַיָּשִׁיתוּ אַרְצוֹ לְשַׁמָּה עָרָיו נִצְּתָה נצתו ק'
טו מִבְּלִי יֹשֵׁב׃ גַּם־בְּנֵי־נֹף וְתַחְפַּנְחֵס ה' תב נסיב
יִרְעוּךְ קָדְקֹד׃ הֲלוֹא־זֹאת תַּעֲשֶׂה־
לָּךְ עָזְבֵךְ אֶת־יְהוָה אֱלֹהַיִךְ בְּעֵת ל'
מוֹלִיכֵךְ בַּדָּרֶךְ׃ וְעַתָּה מַה־לָּךְ לְדֶרֶךְ ל' כ"כ חס'
מִצְרַיִם לִשְׁתּוֹת מֵי שִׁחוֹר וּמַה־לָּךְ ל' כ"כ חס'
לְדֶרֶךְ אַשּׁוּר לִשְׁתּוֹת מֵי נָהָר׃ ג
תְּיַסְּרֵךְ רָעָתֵךְ וּמְשֻׁבוֹתַיִךְ תּוֹכִחֻךְ ל' ל' וכ"כ
וּדְעִי וּרְאִי כִּי־רַע וָמָר עָזְבֵךְ אֶת־ ט
יְהוָה אֱלֹהָיִךְ וְלֹא פַחְדָּתִי אֵלַיִךְ נְאֻם־ ו' בנכי' ל'
אֲדֹנָי יְהוִה צְבָאוֹת׃ כִּי מֵעוֹלָם
שָׁבַרְתִּי עֻלֵּךְ נִתַּקְתִּי מוֹסְרוֹתַיִךְ ל' ומל'
וַתֹּאמְרִי לֹא אֶעֱבוֹד כִּי עַל־כָּל־גִּבְעָה אעבור ק'
גְּבֹהָה וְתַחַת כָּל־עֵץ רַעֲנָן אַתְּ
כ צֹעָה זֹנָה׃ וְאָנֹכִי נְטַעְתִּיךְ שֹׂרֵק ל' ג' חס' ט' ר"פ ל' מל'
כֻּלֹּה זֶרַע אֱמֶת וְאֵיךְ נֶהְפַּכְתְּ לִי ל'
סוּרֵי הַגֶּפֶן נָכְרִיָּה׃ ל'
כי

כְּגוּבִין תְּבִירִין דְּלָא יָכְלִין לְקַיָּמָא מַיָּא׃ הַכְעַבְדָּא הֲוָה יִשְׂרָאֵל אִם יְלִיד בֵּיתָא הוּא מָדֵין אִתְמְסַר לְבִזּוּזִין׃ עֲלוֹהִי יָכְלִין מַלְכַיָּא יְרִימוּן קָלְהוֹן וְשַׁוּוּ אַרְעֵיהּ לְצָדוּ קִרְווֹהִי יַצְדְּיָין מִבְּלִי יָתֵיב׃ אַף בְּנֵי מַפִּיס וְתַחְפַּנְחֵס יִקְטְלוּן גִּיבָּרָךְ וְיִבְזוּן נִכְסָךְ׃ הֲלָא דָא פּוּרְעָנוּתָא תִּיתְעֲבֵד מִינִיךְ עַל דִּשְׁבַקְתְּ יַת פּוּלְחָנָא דַּיְיָ אֱלָהָךְ דְּאַחְזְיָךְ אוֹרְחָא תַּקְנָא וְלָא הֲלֵיכְתָּא בַהּ׃ וּכְעַן מָה לְכוֹן לְאִתְחַבָּרָא לְפַרְעֹה מַלְכָּא דְמִצְרַיִם לְמִרְמֵי דוּכְרֵיכוֹן בְּנַהֲרָא וּמָה לְכוֹן לְמִגְזַר קְיָים עִם אֲתוּרָאָה לְאַגְלָאָה יַתְכוֹן לְהַלְאָה מֵעֵבֶר פְּרָת׃ אַיְתֵיתִי עֲלָךְ יִסּוּרִין וְלָא מְנַעְתְּ מִבִּישְׁתִּיךְ וְעַל דְּלָא תַבְתְּ לְאוֹרָיְתָא פּוּרְעָנוּתָא תִּיתְעֲבֵד מִינִיךְ וּדְעִי וַחֲזָא אֲרֵי בִישְׁתָּא וּמְרָדָא אַיְתִי עֲלָךְ יְרוּשְׁלֵם עַל דִּשְׁבַקְתְּ יַת פּוּלְחָנָא דַּיְיָ אֱלָהָךְ וְלָא שַׁוִּיתְ דַּחַלְתִּי לְקָבֵל עֵינָךְ אֲמַר יְיָ אֱלֹהִים צְבָאוֹת׃ אֲרֵי מֵעַלְמָא תַּבְּרִית נִיר עַמְמַיָּא מִצַּוְּרֵיכוֹן פְּסָקִית חֲנִיקֵיכוֹן וַאֲמַרְתּוּן לָא נוֹסֵף עוֹד לְמֶיעְבַּר עַל מֵימְרָךְ אֲרֵי עַל רָמָא מְנַטְּלָא וּתְחוֹת כָּל אִילָן עֲבוֹף אַתְּ פַּלְחָא לְטַעֲוָתָא׃ וַאֲנָא קַיֵּימְתְּכוֹן קֳדָמַי כְּמִנְצַב גַּפְנָא בְחִירָא כּוּלְכוֹן עָבְדֵי קְשׁוֹט וְאֵיכְדֵין אִשְׁתַּנֵּיתוּן קֳדָמַי בְּעוֹבָדֵיכוֹן מִקַּלְקְלַיָּא סְטֵיתוּן מִבָּתַר פּוּלְחָנִי הֲוֵיתוּן כְּגֶפֶן דְּלֵית בֵּיהּ הֲנָאָה׃
ארי

ישב ה' חס' בסיפ' וסימ' עריו נצתה מבלי ישב · כתבו את האיש הזה ערירי · ולא יכרת לדוד איש · ואת ערי יהורה אתן שממה · ואני הנני ישב במצפה : לדרך ג' רפין בקריא' וסימ' ועתה מה לך לדרך מצרי' ב' בפסוק · וישם לדרך פעמיו : יי' אלהיך ו' דסמיכי בקריא' וסימ' כי לי איים יקוו ואניות תרשיש · הלא זאת תעשה לך עזבך את יי' אלהיך תיסרך רעתך ומשובותיך תוכיחך · ותרא איבתי ותכסה בושה · יי' אלהיך בקרבך גבור · אך דעי עונך כי ביי' אלהיך פשעת · וכל סופי פסוקים דכוו' במ"א ונטעתי' על אדמתם ולא ינתשו :

רש"י

אשר לא יכילו · טינדרו"נט בלע"ז את מימיה שהמים מטפטפין את ספת' וכתליהם והם נופלין : לחצוב · לחפור : יליד בית · בן האמה : ישאגו · שואגים לשון הווה : כפירים · מלכים : נצתה · נצתו באש : גם בני נוף ותחפנחס · הם מצריים שאתם בוטחים עליהם לעזרה : ירעוך קדקד · ירצצו גלגלתכם ירעוך לשון רציצה כדמתרגמינן ורצון ורעוע : הלא זאת תעשה לך · הלא זאת הרעה ואת הפורענות הזאת תגרום לך האשמה והעון אשר עזבת את יי' אלהיך : בעת מוליכך בדרך · שהיה מלמד אותך דרך הטובה והישרה : מה לך לדרך מצרים · למה תעזבי אותי ותבטחי על מצרי' : לשתות מי שיחור · שטבעו זכוריכם בנילוס · שיחור הוא נילוס כמה שנאמר מן השיחור אשר על פני מצרים בספר יהושע : ומה לך · למרוד בי למען תגלי לדרך אשור במעבר נהר פרת : תייסרך רעתך · סוף שרעתך תביא עליך ייסורין : ומשובותיך · לשון בנים שובבים : תוכיחוך · לשון מוסר : ולא פחדתי · פחד שלי לא היה בלבך לירא אותי : שברתי עולך · העול של עץ נופל בו לשון שבירה והמוסרות שהן של עור נופל בהן לשון נתיקה : מוסרותיך · הם רצועו' שקושרין בהם העול : ותאמרי לא אעבור · על דבריך : כי על כל גבעה · אך אתה לא שמרת הבטחתך ועל כל גבע' את צועה לשון משכב ומצע כי משמש לשון אלא : נטעתיך שורק · שורק הוא זמורת גפן טוב כלומר בני אבות כשרים וצדיקים ומדרשו נטעתיך שורק הוספתי לך על שבע מצות של בני נח שש מאות ושש מניין שורק : סורי · דיסטור"לטורש בלע"ז : גפן נכריה · הנומחת ביערים :
כתר

רד"ק

בארות · הם חריצים עשוים בבנין לאסוף לתוכם מי המטר ואם הם נשברין יצאו המים מהם כמו שיכנסו בהם והנה תוחלת הבוטחין בהם נכזבה והנה טוב האל למיחלין לו והוא נמשל למקור מים חיים לשני פנים לטובה אחד שלא יבאו לו המים ממקום אחר אלא ממקומו הם נובעין ועוד שאין להם הפסק כן טוב האל למיחלים לו כי הטובה יבא להם מאתו והוא לא יקבלנו מאחר וטובו ג"כ אין לו הפסק וכן המשיל הטיב שמיחלין ישראל מהאלוהות ומהאומות העובדים אותם והיו בוטחי' במלך אשור ובמלך מצרי' שהיו בוטחי' בו שיעזרו' מהאויבי' הצרים אותם כמו הבארות הנשברים כי אפילו יהיו שלמים יש להם הפסק כשיכלו המים המכונסים כי ממקום אחר יבאו להם המים המכונסים לא מעצמם כן הכח שהיה לעוזריהם היה בא להם מאחר כי המלך לא יעשה דבר אלא בעזר צבאותיו גם כן אם לא בעזר אלהים כמו שנאמר אין המלך נושע ברוב חיל ואם הם בוטחים שאלהיהם יעזרם הנה הם כמו בארות נשברים שלא יכילו המים כי אפילו ישים אדם בהם מים יצאו בעד השברי' ולא ימצא בהם מים כן הם שבוטחים באלהים אחרים אפילו יהיה עם רב אפילו יהיו להם כלי זיין הרי הם כאילו אינם וינצחום אויביה' אפילו יהיו מדוקרים וכן דגפים וחרוס' יהיו למאר' כמו שאמ' פנה אל הרבה והנה מעט ואמ' והבאת' הבית ונפחתי בו : יכילו · יחזיקו כמו אלפים בת יכיל : העבד · הה"א פתוחה כי היא לתמיה כלומר אם עבד הוא או יליד בית ואם הוא יליד בית שנולד מן השפחה שיש לו לאדם בביתו והלא נקרא בני בכורי בני' אתם ליי' אלהיכם ומנהג האב לרחם על הבן ואיך נטשו האל שיבזו אותו אויביו וכי עבד הוא שאין משגיח האדון כל כך עליו כמו שמשגיח האב על הבן ומדוע עליו ישאגו כפירים נתנו קולם עליו הבהילוהו בקולם ובזזוהו ביזם ומדוע היה זה והכפירים הם מלכי האומות נדמו לכפירי אריות והשאלה הזאת כאילו ישראל שואלים מדוע היה להם זה והנביא משיבם הלא זאת תעשה לך עזבך את יי' אלהיך : נצתה · חרבו ושממו וכת"י לדיין ושרשו יצת וכתיב בה"א וקרי בוי"ו כמו ידינו לא שפכה והדומים לו או יהיה נצתו ענין הדלקה והבערה כמו ותצת בסבכי היער והוא על דרך עריכם שרפות אש ואדני אבי ז"ל פירש נצתו נמחו כי המקום החרב יעלה נמחים : גם בני נף · אמר הנביא והשיב להם כתופש דבריהם כן הוא כמו שאתם אומרים ועוד כי אפילו בני נף ותחפנחס שאת' בוטח' בהם והולכ' למצרים לבקש עזר ממצרים גם הם ירעוך קדקד ומה יעשה לך כל זה עזבך את יי' : ירעוך · ישברוך כמו רעה התרועעה ורעו את דליותיו ורעו את ארץ אשור ומה שאמר קדקד כי מכת רבה מוחלת הראש באמצע כי הוא חולה הראש וטרף זרוע אף קדקד ות"י ירעיך קדקד יקטלון גיברך ויבזו נכסך : ותחפנס כתיב וקרי ותחפנחס והיא עיר בארץ מצרים תקרא כזה וכזה כי קרובים הם : הלא זאת תעשה לך · אמר תעשה בלשון נקבה על עזבך שהוא מקור לפי שהמקור הוא כדמות השם ויבא לשון זכר ולשון נקבה ואמר בלשון זכר כי רע ומר עזבך את יי' אלהיך וכשאמר הלא זאת תעשה לך עזבך כאילו אמר עזיבתך כי הוא דמות השם וכן בא בלשון נקבה כמו הנקלה בעיניכם התחתן במלך : בעת מוליכך בדרך · הוא היה מוליך אותך בדרך ישרה ואת נטית מעליה ועזבת את יי' ללכת אחרי אלהים אחרים ואמר בדרך בידיעה כלומר הדרך הידועה שהלכו בה אבותיך הראשונים : ועתה מה לך · למה תלכי לבקש עזר ממצרים ומאשור ועזרך במקומך אם תרצי ללכת דרך ישרה לא היית צריכה לטרוח דרכים רחוקים כאילו התאוית לשתות מי שיחור או מי נהר מלך אשור וי"ת וכען מה לכון לאתחברא לפרעה מלכא דמצרי' וגו' כבעמוד : תיסרך · אמר שנסית כמה פעמים כי בעשותך רעה יבא לך רע ובעבור משובותיך שאת מורדת בי ימשלו בך האויבים הם בעצמ' רעתך ותשובותיך יהיו לך מוסר ותוכחה ליסרך שלא תשובי עוד בדרך הרעה שהרי נסית כי יבא לך רעה בעבורה זהו ודעי וראי כי רע ומר עזבך את יי' אלהיך : פחדתי · שם בשקל פחדה אהבה אחוה אמר יראתי ופחדתי לא היתה אליך ולא פחדת שתביא עליך רע בעונש מעשיך הרעים : כי מעולם · מזמן קדמון שברתי עול מצרים מעליכם וכן בכל דור ודור נתקתי מוסרות הגוים מעליך וכשהייתי מציל אותך היית אומרת לא אעבור עוד על מצותיך והכתיב אעבוד לא אעבוד עוד עבודת אלילי' ולא עשית כן אלא בבוא לך עברת על מצותי ושבת לעבוד עבודת אלילים כמו שאתה עושה עתה כי על כל גבעה גבוהה וגומר : צועה זונה · דמה אותה בעבודתה אלהים אחרים כמו הזונה שתדבק מעט זמן בזונה אחת ואחר כך תחשוק זונה אחר ותלך אחריו ובזה המשל הם רוב דברי יחזקאל כן את עובדת עבודת אלילים פלו' זמן אחד ואחר כך ע"א פלו' ואת הולכת מגבעה אל גבעה ומעץ רענן אל עץ רענן לעבוד ע"א · צועה · הולכת ונוסעת ממקום למקום וכן צועה להפתח וכן צועה ברב כחו אך הוא פועל יוצא : ואנכי · שורק · הוא הגפן המשובח שבמיני הגפן ואומר כי בענביו לא ימצא חרצן ואמר זה על אברהם אמר איך היה זה ואיך יצאת כמו גפן נכריה כי מטעך היה גפן נבחר וזרע אמת והיה ראוי שיצא ממנו גם כן פרי טוב והגפנים שיטעו ממנו יהיו טובים ואיך נהפכת לי סורי הגפן נכריה והוא הגפן הרע והוא נכרי למטע שהיה שורק ונטע אמת הוא לי כמו נכרי וזר כאילו לא יצא ממנו וסורי הגפן הם הבדים הרעים שמסירין אותם מן הגפן שאין בהם צורך אמר נהפכת לי כמו סורי הגפן או כמו גפן נכריה שפירותיה באושים לא ענבים והגפן תמצא בלשון זכר ובלשון נקבה בלשון זכר גפן בוקק וימצא גפן וילקט ממנו ובלשון נקבה והיא כפורחת לגפן אחת והגפן האדרת הגפן נכריה : כי

אורים ותומים

העבד ישראל וכו' הביא ראיה על מה שאמר למעלה אותי עזבו ואמר אחר שכל דבר אחד אהב קנינו על שהמלוה ירצה בקיומו של לוה בשביל שאמר החכם אם כן אם ישראל הוא קנינו ית' ועבדיו לא יעזבם לבו אבל עוזם לבו שנאמר עליו ישאגו כפירים ויליד כשרות סותר הנמשך הפך הקודם והוא שאינם עבדיו והוא שאמר אחריו הלא זאת תעשה לך עזובך את ה' אלהיך הרי שתמצא הדרוש ראשונה אותי עזבו והב' הקדמות ההקש בהעביל ישראל ושבוי הנמשך בעליו ישאגו כפירים גם בני נוף והולידו הדרוש והוא הלא זאת וכו' עזובך או יהיה פי' הלא זאת תעשה' לך יר' הוה כבר מורגל לך כי זה עצמו עשית בעלותך ממצרים כשהיה הוא ית' מוליכך בדרך על ידי העמוד כאו' נתנה ראש ועתה מה לך לדרך מצרים · תיסרך רעתך וכו' רע ומר עזובך את ה' הוא מר ולא שיביא תועלת במהירות בתרופות המשלשלות אבל הוא גם כן רע שמעתיו · כי מעולם וכו' ירצה שמטאתם רע רב ושהם שבתו עצמו ואינם מוכרחים עליו וזה כי האדם המוכרח על המר מפאת אחר אין עליו תרעומת וגם אם נולד בתוך עם טמא שפתים עם עמקי שפתים לא הורגלו במדה מהמדות אין להם אשם גדול מזה כי מעשה אבותיהם בידיהם על שלפי זה לא נענשו האומות בע"א שהיו עובדים אבל אשר הוא בבחירתו עם היותו בן חכם ולא ירא אלהים לבדו גדול עונו מנשוא אשר על שתי אלה אמר דוד אנא ה' כי אני עבדך אני עבדך בן אמתך כלומר בטוב פתחת למוסרי ירצה הוא בבחירתו אבל לך אזבח וגו' אלה הוכיח אותם מעולם שברתי עולך והוא אתו ברשותו : ואנכי נטעתיך שורק כולו זרע אמת זהו טוב א"כ הוא עצמו סבת חטאתו וזהו איך נהפכת לי סורי הגפן נכריה ואינו ראוי לסליחה וזהו כי אם תכבסי בנתר ותרבי לך בורית ירצה אם לא שיבים חטאתו מה אי אפשר כמו שאמר איך תאמר וכו' :

מנחה גדולה

כי על כן אעשה לך כאמור בישעי' אודיעה נא אתכם את אשר אני עושה לכרמי הסר משוכתו והיה לבער וגו' · כמו כן אמר להלן בחדשה ימצאונה שכל רודפיה השיגוה בין המצרים של הכרמים כיון שסר ממנה הגדר והיה למרמס כך ישראל כיון שנסתלקה השכינה מהם שהיא היתה משמרת אותם מכל צר ואויב וזה היה בחדש אב שנסעה השכינה בעשר מסעו' כדא"ז"ל וזה בחדשה ימצאונה וגו' · או יאמר ואנכי נטעתיך שורק כדברי חז"ל שנתוסף להם מצות על ז' מצות בני נח כמנין שורק [illegible] לאביהם שמע ישראל ה' אלהי' ה' אחד כדמז"ל לומר בשם ברוך בלבך אלא אל אחד גם אנו כך וכיון שבסיני אמרת כל אשר דבר ה' נעשה ונשמע א"כ להם דמית ורלוי אתה לקרוא זרע אמת ועתה איך נהפכת לי ועברת על הכל כי כל המודה בע"ז כאילו כופר בכל התורה כולה א"כ נהפכת לי שהפכת הקערה על פיה בעזבך אותי ואע"פ שגם שם נהפך הדבר כי עשיתם העגל מ"מ שם היה מהערב רב נעשה הדבר לא מזרע אמת בני בחוני משא"כ כאן איך נהפכת לי אתה זרע אמת נהפכת לי · סורי הגפן כי שם בעגל לא נהפך כי אם עלי הגפן והפסולות משא"כ סורי הגפן הגפן בעצמו נהפך לי :

רש"י

כתר · מין אדמה שחופין וספין בה את הבגדי': בורית · נקיון כמו ובר לבב ויש לועזים בורית שאבון בלע"ז: נכתם עונך · הא כרוסם כתמא דלא דכי כן סגיאו חוביך קדמי כתם טאק"א בלע"ז: עונך · על עון העגל כאמר שהוא קיים לעולם כמו שנאמר ביום פקדי ופקדתי עליהם כל פקודת הבאות על ישראל יהא מקצ' עון העגל בהם: ראי דרכך בגיא · מה עשית מול בית פעור ועוד עתה את מחזקת באותו הדרך כבכרה קלה המשרכ' דרכיה בכרה גמלה נקבה בחורה שהיא אוהבת לנוע בכרו מדין מתורג' הוגני מדין והם גמלים בחורים כמו שמצינו בסנהדרין נפישי גמלי סבי דטעיני משכי דהוגני: משרכת · מחזקת בדרכי נעורי' לשון מסרך סריך ויש לחברו עם שרו' הגעל קושר' דרכי נעירתה בלבה: פרה · שלווה"יקו בלע"ז ויש לועזין פול"יון בלע"ז: למד מדבר · הלמוד להיות במדברות כן אוהבת לנוע: שאפה רוח · פותחת את פיה ושואפת רוח ולעולם הוא חוזר למקומו: תאנתה מי ישיבנה · אות מדת תניני' שיש בה כי גם התנין שואף רוח כמה שנא' שאפו רוח כתני': מי ישיבנ' · מאותה מדה כן אתם מי יוכל להשיב' מדרככם הרעה: כל מבקשיה לא ייעפו · כי על חנם ייעפו שלא יוכלו להשיגה ומה סופה בחדשה ימצאונה חדש אחד יש בשנה שהיא ישנה כל החדש והוא היא נלכדת אף אתם חדש א' הוכן לכם כבר מימות המרגלי' שקבעו אבותיכם בכיית חנם בו תלכדו. תאנתה · לשון דגרונמ"יכט בלע"ז כן ת"י כירודא · ד"א לשון יללה כמו תאניה ואניה ל"א שאקונער"יגה בלע"ז כמו תאנת שילה: מנעי רגלך מיחף · זו היא מדחך כפרא האוהב לנוע נביאי' אומרי' ליך מנעי עצמך מע"א שלא תלכי יחף בגולה ומנעי גרונך מלמות בצמא ותאמרי על דברי הנביאים נואש אין מיחוש נואשתי בדבריכם נואש נוקל"ייר בלע"ז: כי ימצא · בתחלה כשהוא נמצא גנב והוא היה מוחזק נאמן כן תירגמו יונתן:

ובעת

רד"ק

כי אם תכבסי · כמו שמכבסין הבגד בנתר ובבורית להעביר ממנו הכתם כן אם תכבסי עצמך ותנקי כלומר שתשובי בתשובה אע"פכ אעניסך על עונך כל כך הוא רב ועצום והנה כתוב כבסי מרעה לבך ירושלם למען תושעי התשובה לזאת השאלה כי על כל פני' אם עשו ישראל שבאותו הדור תשובה היו נושעים מהאויב ולא היה מגלה אות' אבל היו מקבלים עונש עונם הרב בארצם כי יש עון שאינו מכופר בתשובה לבדה אלא עם היסורין שממרקין העון אחר התשובה ורז"ל הקשו אלו הפסוקים ותרצו כי זה וזה אחר גזר דין אלא כאן בגזר דין שיש עמו שבועה כאן בגזר דין שאין עמו שבועה כי גזר דין שיש עמו שבועה אינו נקרע כמו שנאמר לכן נשבעתי לבי' עלי אם יתכפר עון בית עלי בזבח ובמנחה עד עולם: בנתר · יש מפרשי' הוא שקורין לו בלע"ז אלו"מי ויש מפרשים שהוא העפר שרוחצין בו הראש ובו מנקין כל דבר: ובורית · י"מ שהוא שקורי' לו בלע"ז סב"ון ויש מפרשים שהוא עשב שמכבסין בו: איך תאמרי · רוצה לומר כל כך עונך מגול' שאם רצית להכחישו לאמר לא נטמאתי ואחרי הבעלים לא הלכתי לא תוכלי לכחש: ראי דרכך בגיא · והלא על הגבעות היתה עבודתה איך אמר בגיא אלא ר"ל ראי דרכך שהוא דרוך בגיא לעלות אל הגבע' וזכר הגיא בעבור כי הגבעה כמו ההר היא אבן ולא יכיר בה אדם הדרך כמו בגיא לפיכך תוכלי לראות הדרך שיש לך בגיא שלא היה לך דרך בה אלא לעלות אל שגבעה לעלות עולות ואת תמידה ללכת שם עד שהדרך נעשה מסלה נכרת לכל שדורכין בה בני אדם ואין באותו הגיא דרך כי אם לגבעה הסמיכה לו דעי מה עשית מעבודת הבעל בגבעה ולמה שפירש בו יונתן הוא פי' נתון שתרגם כן ראי דרכך זקפי עיניך וגו' כבעמוד ולפי דרך יונתן נפרש הפסוק כן איך תוכלי לומר אחרי הבעלים לא הלכתי ראי דרכך שהוא כמו שהיה בגיא מול בית פעור שהלכת אחרי בעל פעור כן את הולכת עתה אחרי הבעלים ואיך תוכלי לכחש: דעי מה עשית · בגי מול בית פעור והנה גם כן בארצך הנה את כבכרה קלה שמשרכת דרכיה פעם תרוץ הנה ופעם תרוץ הנה כן את פעם עובדת עבודת אלילים פלונית ופעם ע"א פלונית ות"י הוית דמיא כינקתא קלילא דמקלקלת ארחתא ובכרה היא הגמלה הקטנה עולת ימי' והיא רצה יותר מהזכר · משרכת מענין שרוך הנעל שקושרין אותו סביב הנעל כמה פעמים: פרה · בה"א כמו בא"לף פרא אדם הן פראים במדבר והוא חמור הבר אמר והנה את כמו הפרה שהוא למוד מדבר שהוא רגיל במדבר והיא ארץ מישור לרוץ בו מאד וזכר הפריא בפסוק זכר ונקבה כי פרא הוא לשון כלל לזכר ולנקבה כמו חמור ושור ויהי לי שור וחמור ואפשר שהנקבה רצה יותר לפיכך זכר לשון נקבה ואמר באות נפשה אבל אחר שהוא כתוב נפשו לשון זכר כאמר המשל הזה על זה והקרי נפשה כמו שהוא רוב הפסוק בלשון נקבה ואמר באות נפשה שאפה רוח כי היא רצה למקום שתאוה לא יכול אדם להשיבה ממקום תאותה וענין שאפה רוח כמו שאפו רוח כתנים והיא הרחה ומשיכת האויר אל האף והשאיפה היא במרוצה כמו שכתוב החכם הגדול רבי שלמה בן גבירול כי רמז חוש הריח באמרו כי לא לקלים המרוץ מפני שהמרוץ יהיה בשאיפת האויר מהרה לרחף או לכופף על החמימות הטבעי אשר בתוך גוף האדם והשאיפה תהיה בחוש האף ולולי האף לא היתה הנשימה שהיא מביא לידי התנועה ויונתן תרגם שאפה רוח שתיא רוח כירודא הוסיף בו כתנים כמו שנאמר שאפו רוח כתנים: תאנתה · מן אנה לידו שהוא גרם הדבר וסבובו כלומר כאשר תאנה עצמה ללכת למקום תאותה מי יוכל להשיבה: כל מבקשיה לא יעפו · כי בחנם ירוצו אחריה כי לא יוכל להשיגה: בחדשה ימצאונה · י"מ החדש שתשלם הריונה אז היא מלאה וכבדה ואז יוכלו להשיגה ולמנגלת כן כנסת ישראל והמבקשים אותה הם הנביאי' המוכיחים אותה לשוב אל יי' ולא יועילו אמר כי בחדש שיכבד עליה פשעה ונפלה והוא חדש אב שנפל הבית והוחרב אז ימצאוה ותודה על פשעה כי לא שמעה אל הנביאים כשתראה בחורבנה ויש מפרשי' בחדשה בחדושה כלומ' בכל עת ימצא כאילו עתה תחל לרוץ והיא חדשה במרוצה ויונתן תרגם בזמנה ישכחונה: מנעי · כשהנביאים אומרים לך מנעי רגלך מיחף וגרונך מצמאה גם כן מנאאה כלומר שלא תלך בדרכים רחוקים להעזר מן האומות ובדרכים יקרה לאדם למא והלך יחף כי יבלו מנעליו בדרכי' וכן לא ימצא בכל מקום מים ואם תרבי לא תצטרכי לזה כי במקומך יהיה לך עזר מהאל אם תלכי אחריו ואת אמרת להם נואש כלומר נואש לבי מלכת אחריו' לא אלך עוד אחריו אלא אחרי זרים שאני רואה שהם מצליחי' ואהבתי אותם ואחריהם אלך ויונתן תרגם מנעי רגלך מלאיתחברא לעממיא ופומך מלמפלח לטעות עממיא וגו' כבעמוד: יחף · שם כי אילו היה תאר היה אומר יחפה כי רגל היא בלשון נקבה או יהיה זכר ונקבה כמו יד והנה יד שלוחה אלי והנה בו מגלת ספר: צמאה · שם בשקל שמלה: וגרונך · גורנך כתיב והענין אחד אולי הם שני משקלים: כבשת גנב · פירו' הנכון כתרגומו כבהתת גבר דמתחשב נאמן ואשתכח גנב כי מגנב המפורסם אין לו בשת: כן הובישו · פירוש היה להם להובים כי הם לא היה להם בשת כי אילו היה להם בשת היו שבים מדרכיהם הרעים אלא היה להם להובים ממעשים הרעים כי הם היו עם אשר בחר יי' בהם ובאבותיהם והם תעו אחרי אלהים אחרים הנה הם במשל כאדם שהיה מוחזק בנאמן ונמצא בגנבה שיתבייש מהמעשה אשר קרהו באמת כן ישראל היה מוחזקים בעם יי' עושים מצותיו ודבקים בו ושבו לעבוד אלהים אחרי' היה להם להובים כי ימצאו מחוקתם: שריהם · בלא וי"ו כמו בוי"ו כמו שמש ירח ראובן שמעון והדומים להם: וכהניהם · כהני הבעל: נביאיהם · נביאי השקר: אומרים לעץ ולאבן · לצלמי העץ והאבן: אבי אתה · גדולי ואדני: ילדתנו · כמו יצרתנו וכן בטרם הרים יולדו: כי פנו אלי עורף · רוצה לומר כל עבודתם אינה אלא לעבודת אלילים הינם פונים לעבודתי כלל ופנותם אלי אינו אלא בעורף והיא כפירה בי וכן נזכר הפנה בעורף הפנה עורף מואב בוש:

ובעת

כִּי אִם־תְּכַבְּסִי בַּנֶּתֶר וְתַרְבִּי־לָךְ בֹּרִית נִכְתָּם עֲוֺנֵךְ לְפָנַי נְאֻם אֲדֹנָי יֱהוִֹה: אֵיךְ תֹּאמְרִי לֹא נִטְמֵאתִי אַחֲרֵי הַבְּעָלִים לֹא הָלַכְתִּי רְאִי דַרְכֵּךְ בַּגַּיְא דְּעִי מֶה עָשִׂית בִּכְרָה קַלָּה מְשָׂרֶכֶת דְּרָכֶיהָ: פֶּרֶה ׀ לִמֻּד מִדְבָּר בְּאַוַּת נַפְשׁוֹ שָׁאֲפָה רוּחַ תַּאֲנָתָהּ מִי יְשִׁיבֶנָּה כָּל־מְבַקְשֶׁיהָ לֹא יִיעָפוּ בְּחָדְשָׁהּ יִמְצָאוּנְהָ: מִנְעִי רַגְלֵךְ מִיָּחֵף וְגוֹרֵנֵךְ מִצִּמְאָה וַתֹּאמְרִי נוֹאָשׁ לוֹא כִּי־אָהַבְתִּי זָרִים וְאַחֲרֵיהֶם אֵלֵךְ: כְּבֹשֶׁת גַּנָּב כִּי יִמָּצֵא כֵּן הֹבִישׁוּ בֵּית כה יִשְׂרָאֵל הֵמָּה מַלְכֵיהֶם שָׂרֵיהֶם וְכֹהֲנֵיהֶם וּנְבִיאֵיהֶם: אֹמְרִים לָעֵץ אָבִי אַתָּה וְלָאֶבֶן אַתְּ יְלִדְתָּנִי כִּי־פָנוּ אֵלַי עֹרֶף וְלֹא פָנִים

ובעת

תרגום: אֲרֵי אִם תִּדְמַן לְאִיתְנַקָּאָה מֵחוֹבִיךְ כְּמָה דְמִנַּקַּן בְּנִיתְרָא וּמְחַוְּרִין בְּבוֹרִיתָא הָא כְּרוֹשֶׁם כִּיתְמָא דְלָא דָכֵי כֵּן סַגִּיאוּ חוֹבִיךְ קֳדָמַי אֲמַר יְיָ אֱלֹהִים: אֵיכְדֵין תֵּימְרִין לָא אִיסְתָּאַבִית וּבָתַר טַעֲוָת עַמְמַיָּא לָא הֲלֵיכִית זְקוֹפִי עֵינַיִךְ עַל אוֹרְחָתִיךְ כַּד הֲוֵית יָתְבָא בְּחֵילְתָא לָקֳבֵל בֵּית פְּעוֹר דְּעִי מָה עֲבַדְתְּ הֲוֵית דַּמְיָא לְיַנְקָא קַלִּילָא דִמְקַלְקְלָא אוֹרְחָתְהָא: כְּעַרוֹדָא דִמְרוֹדָה בְּמַדְבְּרָא בִּרְעוּת נַפְשָׁהּ שַׁתְיָא רוּחָא כִּירוֹדָא כֵּן כְּנִישְׁתָּא דְיִשְׂרָאֵל מְרָדַת וְטָעֲרַת מִן אוֹרַיְתָא וְלָא צְבִיָא לְמֵיתַב נְבִיַּיָא אֵימַר לַהּ כָּל בָּעֲהָא דְאוֹרַיְתִי לָא יִשְׁתַּלְהוֹן בִּזְמַנַּהּ יַשְׁכְּחוּנַהּ: מְנָעִי רִיגְלִיךְ מִלְאִיתְחַבָּרָא לְעַמְמַיָּא וּפוּמִיךְ מִלְמִיפְלַח לְטַעֲוָתָא וַאֲמַרְתְּ תְּבִירַת מִבָּתַר פֻּלְחָנָךְ לָא אֲרֵי רְחֵימִית לְאִיתְחַבָּרָא לְעַמְמַיָּא וּבָתַר פּוּלְחַן טַעֲוָתְהוֹן אֵיהָךְ: כְּבַהֲתַת גְּבַר דְּמִתְחַשַּׁב מְהֵימַן וּמִשְׁתְּכַח גַּנָּב כֵּן בְּהִיתוּ בֵּית יִשְׂרָאֵל אִינוּן מַלְכֵיהוֹן רַבְרְבֵיהוֹן וְכָהֲנֵיהוֹן וּנְבִיֵּיהוֹן דְשִׁקְרָא: אָמְרִין לְצַלֵּם אָעָא אֲבוּנָא אַתְּ וּלְמָה דְמִיתְעֲבֵד מִן אַבְנָא אָמְרִין לֵיהּ אַתְּ בְּרֵיתָנָא אֲרֵי אַחֲזָרוּ בְּפוּלְחָנִי קְדָל וְלָא שַׁוִּיאוּ רַחֲלְתִּי לָקֳבֵל אַפֵּיהוֹן

ובעידן

מסורה: ל׳ · ג׳ · ל׳ · ג׳ · ל׳ · ל׳ · ל׳ · ג׳ · ל׳ · ל׳ כתיב ה"א · כפשה ל׳ ק׳ · ג׳ · וגרונך ק׳ · ד׳ · ד׳ לית מל׳ · ל׳ · כה · ג׳ · ל׳ · ילדתנו ק׳ · ג׳

עשית ד׳ וסימן לאשה מה זאת עשית · ראי דרכך בגיא דעי · איפה לקטת היום · אשר עשית את ונכלמת · ומן הודע את ירושלם עד ונחלת בך דכוו׳: לעץ ג׳ בקריאה וסימ׳ אמרים לעץ אבי אתה ולאבן · לעץ הקיצה עורי לאבן · כי יש לעץ תקוה:

אורים ותומים

פרא למוד מדבר וכו׳ ירצה עם היות שהיה מפורש טוב רב בחירתו בעת גבר תאותו עליו אפש׳ שיחטא אבלי שיחסך אלול שמו ית׳ כי יגדו תוקפו ולא היה רצונו להכעיסו אבל התאוו תאוה להכעיסו במעשה ידיהם ח"א אם הפרא הוא למוד מדבר הוא מוכרח למלאת תאותו כי באותו נפש יצטרך לשאוף רוח אשר הוא נמצא במדברות יותר ויסתפק ממנו ולא יבקש יותר אחר שכו ימלא תאותו באותו נפש יצטרך לשאוף רוח אבל בני ישראל אינם מדברי׳ להצטרכם אליו כלל אלא שהם מבקשים תאוות ולא יסתפקו כמה שיטיב לורכם ואם כן מי ישיב וימלא תאותם אחר שהם מבקשי׳ מה שאינם מאוים אשר עליו אמר משה ע"ה הצאן ובקר ישחט להם כפי׳ שם עד שלכן נכתב תאווה באל והתאוו היא תאוה להם על שאם יתנו להם בביתם בשעת צמאונם מים קרים לבל ילכו במדברות לא יסתפקו בהם כא"ש להלן מנעי וכו׳ כלומר שנותנים לו מים לרוות ולא ילך ליגע גופו ולא ירצה מה שלא יעשה כן הפרא הנו׳ כי אם היה מאוים המים בעת צמאו לא ישאף רוח המדבר או שידבר כל אותו הפסוק כפרא ואמר כי הפרא למוד לשאוף הרוח לצמאו וללכת במדברות לצמא הרוח ולכן המבקשים אותו כלי לאות ימצאוהו בחדש היום אשר אז יש לו רוח יותר אם כן הצורך הביאוהו שיתפשוהו ואליהם אמרי מנעי רגלך מהמדברו׳ וכו׳ וגרונך מצמא׳ ולא רצה כי כבר נואש מן הפירענות הנמשך לו כפרא הנו׳ ... וזה הוא כבשת גנב כי ימצא כן הובישו בית ישראל המה מלכיהם וכו׳ לא הקשנים לבד עד שלא תמצא להם מעלה אלא זאת וזאת אינה מעלה לב׳ סבות אם לפי שבעליה גדולים וזקנים ואף לפי שאמרו שהיא קנת מעלה הוא שע"י הבושה ישוב מהחטא ההוא אבל הם לא ילבשו מהבושה הזאת המביאה לשוב מהעבירה אלא מהבושה הנמצאת לגנב כי אין לו בושה אלא יראה ואינם לשוב אעפ"י שיתביישו כשימצאוהו בעבירה · או יאמר כבושת גנב כי ימצא ודעתו שאין להם בושה אלא יראה ואין נמנעים מהחטא מן הבושת אלא מהיראה כאומר׳ ז"ל שאלמלא מורא וכו׳ וז"ש שנמצא להם בושת הגנב הנמצא בעבירה כי היא אינה בושה אלא יראה כי כבר גנב אבל הבושה אומרים לעץ וגו׳ הנה בית ישראל לא ידקדקו בכתובים אלא להרע וזהו כי הוא ית׳ אמר וראית את אחורי וגו׳ כי אפשר לראות ממנו כפי׳ הרמ"בם ז"ל הרמוזים באחוריים אשר שם העורף אמרו א"כ לא נוכל להביט אליו ית׳ ואפשר פניו אביט אל עורפו והוא אחוריו ונשתחוה אז לו כמלאו אם כן משתחוים אל צבא השמים ואל עץ ואבן אשר הם המשתלשלים וזהו אומרים לעץ אבי אתה ולאבן את ילדתנו וגו׳ ואמר אלא רמז באומרם ז"ל א"ל כי תלך תעה שגם רבינו תמצאהו מפורש בפירושיו לאחרים ובעת רעתם וגו׳ קיצר מאד אי אפשר לסדר התערבות כי אם מלך פנים ית׳ אשר בו מהוה והם טועים מאוד שהם פונים אליו מאחרים:

זאיה

מנחה גדולה

כי אם תכבסי וגומר מהרי"א ז"ל הקשה בדברי חז"ל שאמרו שהוא לאחר גמר דין וע"כ אינו נקרע א"כ היה שליחות הנביאים ותוכחותיהם דבר בטל · ומלבד זה הנה כתלים מאוד בזה הדעת מעלת התשובה שקבלנו שאין דבר העומד לפניה (ועיין הרד"ק) ולתירוץ זה כתב ז"ל הנה לא נאמר כאן כי אם תכבסי מרעה לבך שהוא רמז לתשובה האמתית כמו שאמר בפסוק האחר כבסי מרעה לבך לא נאמר כזה בפסוק הזה לפי שלא כיון הנביא לומר בו שאע"פי שיעשו תשובה לא יועיל להם אבל היתה כונתו לומר שאנשי דורו היו רשעים בסתר ומראים עצמם חסידים בגלוי ועל זה אמר כנגדם שאע"פ שיעשו בגלוי מעשה חסידות שהק"בה יודע מעשי סתריהם ברעים וזהו כי אם תכבסי בנתר ותרבי לך בורית שהם הדברים שיכבסו בהם הבגדים כדי ללבן אותם הנה עם כל המעשי' הנגליים שהוא עושה במרמ' והונאה נכתם עונך לפני ר"ל עונך הנסתר הלא הוא נכתם ורשום לפני ולזה סמך איך תאמרי לא נטמאתי וגומר כי זה היה באמת עיקר התוכחה שהיו מראים עצמן נקיים וטהורים ותחתיהם תעמוד הבהרת ועל זה עצמו קרא לועה זונה כמו שפירשתי למעלה ר"ל זונה במעשיה וצועקת בפיה לא פעלתי און:

ולע"דן

ובעת רעתם יאמרו ׃ וַיֵּאמְרוּ... ובעת רעתם יאמרו · אלי קומה והושיענו וכן ת"י ובעידן דביסתא אייתי עליהון כפרין בטעותהון ומודן קדמי ואמרין רחי' עלנא ופרוקנא : מספר עריך היו אלהיך · בכל עיר ועיר אלוה אחד : למה תריבו · איך תבאו להתוכח בריב ולומר לא חטאנו : כולכם פשעתם בי · אף הצדיקים במשמע הייננו דאמרי אינשי בהדי הוצא לקיא כרבא : לשוא הכתי · על אנס כי לא הועיל שיקחו מוסר : אכלה חרבכם את נביאכם · הרגתם את זכריה וישעיה : ראו דבר יי' · הוציא להם צנצנת המן אמר להם ראו כאן מה דבר יי' מועיל : המדבר הייתי לישראל · לשון תימה הוא לכך נקוד מ"ס רפי וה"א בחטף פתח כלום נדמה לאבותיכם שהוא מדבר כשהלכו בו שהורדתי להם לחם זה דבר יום ביומו : מאפליה · לשון חשך : מדוע · אמרתם : רדנו · נבדלנו ממך כמו הרודה פת מן התנור כך מדרש רבי תנחומא ומנחם פי' רדנו לשון ירידה ועוד פנים אחרים : תיטיבי · תקשטי ענין לקרא' האפיך כמו ותיטיב ראשה דאיזבל בפרשת יהוא : גם את הרעות למדת · חזרת על כל רוע דרך ללמוד את המקולקלת שבכולם גם לשון אפילו כלו' לשון שבועה אמת אף את הדרך הרעה שבכל הדרכים למדה לפלמך לימדת הנהגת : לא במחתרת מצאתים · לא להיה אותם במחתר' כשהרגת אותם : כי על כל אלה · שהיו מוכיחים אותך בדברים האלה מצאתים כה יאמר לנקבה לשון מעלת והרבה יש בספר יחזקאל לא מצאתים : ותאמרי · בלבך : כי נקיתי · אשר זכאה אני כפשי : נשפט אותך · בא עמך במשפט : תזלי · לשון זלזול לשנות את דרכך לעזוב אותי ולסמוך על מצרים לעזרה בימי יהויקים וצדקיהו לשנו' לשון שינוי : כאשר בושת מאשור · שסמך אחז עליו ויצר לו ולא חזקו כמה שנאמר בדברי הימים : לאמר

ובעת רעתם · כשתבא עליהם הרעה ורואים כי אין אלהיהם מושיע אותם יאמרו אלי קומה והושיענו כמו שאמר לצדקיהו דרוש נא בעדינו את יי' כי נבוכד נצר מלך בבל נלחם עלינו : ואיה · כי מספר עריך · ואם תאמר אין לי אלהים אחרי' מספר עריך היו אלהיך כי בכל עיר יש לך אלוה : למה תריבו · ענין מריבה ותלונה אמר בשיבא האויב עליכם אתם מריבים אלי ואומרי' למה עזבנו יי' ויתננו ביד אויבינו ולמה זה אתם מריבים אלי והלא כלכם פשעתם בי ופי' כלכם גדוליכם וקטניכם וי"ת ענין דין למה אתון מדמן למדין לקביל פתגמי : לשוא · אמר בניכם לפי שאמר כלכם אמר אתם מריבי' לי ואם תאמר למה אני מכה אתכם ביד האויבים אתם פשעתם בי ואם תאמרו למה אני מכה בניכ' לפי שהם למדים מקטנות' לדב' שוא ואם מיסרי' אותם נביאי יי' מוסר לא לקחו אם כן למה תריבו אלי ויונתן תרגם לשוא לחנם כלומר בחנם הכתי אותם כי מוסר לא לקחו ורז"ל פי' לשוא על עסקי שוא כמו שאמרו בעון נדרי' בנים מתים שנאמר לשוא הכתי את בניכם מוסר לא לקחו : אכלה חרבכם נביאיכם · יש מפרשים כי אמר זה על זכריה ועל אוריה הנביאים שהרגום ואין זה הפי' נכון כי לא היה או' נביאיכם כי לא היו נביאיה' אלא נביאי השקר כמו שאמר כהניהם ונביאיהם אלא הנכון כמו שפי' אדוני אבי ז"ל אמר נביאיכם שהם נביאי השקר אתם הרגתם אותם כשמעכם דבר יי' ונבואת' גרמה לכם אבוד הנפשות לפיכך אמר כאריה משחית שמשחית הבשר וקורעו קרעים בטרפו כן אתם השחת' אות' כנפשות' ובגופותם : הדור · הה"א ה"א הקריאה כה"א הקהל חקה אחת לכם : ראו דבר יי' · הבינו מה שהוא אומר לכם כי יש ראיה בלב כמו ולבי ראה הרבה ראה דבריך טובים והדומים להם · ובדר' כי צנצנת המן הראה להם לפיכך אמר להם ראו ולא אמר שמעו : המדבר הייתי · אם הייתי להם כמו המדבר או ארץ מאפילה שלא ימצאו בהם האדם צרכו אלא כל צרכם וספוקם מצאו בי כל זמן שהלכו אחרי אם כן מדוע אמרו עמי רדנו כלומר יש לנו ממשלה מלכים ושרים לא נבוא אליך · רדנו מענין רד עם אל שהוא ענין ממשלה · מאפליה מלה אחת בשוא הלמ"ד ונקודתה מחלוק' בין הספרים יש ספרים שנקוד מאפליה המ"ם בפתח והאל"ף בשוא ויש ספרים שנקוד בהם מאפליה המ"ם בשוא והאל"ף בפתח והפ"א דגושה ופירוש ארץ אפל ולהגדיל האפל סמך אותו למלת י"ה וכן שלהבת י"ה כהררי אל עיר גדולה לאלהים ותהי לחרדת אלהים וי"ת מאפליה חרובה כי היא כמו ארץ אופל שלא ימצא בה דבר ותרגם רדנו אטלטלנא וכן תרגם עניים מרודים מטלטלין : התשכח בתולה עדיה · בתולה כלה וכפל הענין במ"ש כי אין כלה בעדים וקשורין כ"א בתולה וכן אין בתולה בעדים ובקשורין כ"א כלה ישראל נמשלו לכלה ביום מעמד הר סיני ואיך שכחו אותי היום והלכו אחרי אלהים אחרים זה כמה ימים ושנים ובאמרו אין מספר הוא להפלגה : מה תיטיבי · תתקני דרכך לבקש אהבה כלומר אהבת האומות כמו שאמר מה לך לדרך מצרים ומה לך לדרך אשור ונמצא לשון הטבה ברעה כי רוצה לומר תקון הדבר או חזוקו כמו היטב חרה לך כי יטיב את אבי הרעה עליך על הרע כפים להטיב : גם את הרעות · כלומר האומות הרעות למדת את דרכיך כלומר שהרעות מהם והם למדו מרעותיך וכתיב למדתי והוא מאמר האל רוצה לומר למדתי אותך בדרכיך שהן רעות ויבא לך בעבורן רע כאילו למדתי אותן מדרכיך שיוסרו עליך והקרי למדת כמו שפירשנו : גם בכנפיך · בכנפי בגדך על דרך ויז נצחם על בגדי וכל מלבושי אגאלתי ויונתן תרגם אף בסתרא אשתכחת דאשדיאת דם זכאי תרגם בכנפיך סתרא כמו ולא יגלה כנף אביו שמפרשין אותו סתר אביו והיא אשתו ומה שנאמר כמצאו ואמר דם כאילו אמר דמים שהרי אמר נפשות : לא במחתרת · שנאמר אם במחתרת ימצא הגנב והכה ומת אין לו דמים ואת לא מצאת אותם במחתרת למה הרגת אותם והם נקים : מצאתים · מצאת אותם כי כן תחבר הנקבה הנמצאת עם הכנוי בחירק התי"ו : כי על כל אלה · טעמו דבק עם הפסוק הבא אחריו : ותאמרי · אמר כי על כל אלה אני מוכיחך על שאת הולכת אחרי העמים ועובדת אלהיהן ושופכת גם כן דם נקי ואת אומרת כי נקית ממעשים רעים שב אף האל ממני ולא ירע לי עוד ובזה עונך כפול כמה שאמר החכם כפירת העון שתי עונות ובזה אני נשפט אותך ומעניש בזה על אמרך לא חטאתי : מה תזלי · פרשו אזל והוא ענין הלוך כתרגומו ואמר מה תלכי הנה והנה לבקש עזר ותשנה את דרכך פעם לאשור פעם למצרים ומה שאמר מאד כמו שאמר מה תיטיבי דרכך כמו שפירשנו : כאשר בושת מאשור · ששלח לו אחז שחד ואומר בדברי הימים ויצר לו ולא חזקו וכן בימי חזקיהו תפש כל ערי יהודה הבצורות ואמר גם כן תבושי ממצרים שנתן יהואחז אחר לפרעה נכה והעריך את הארץ לתת השחד ויעזור לו ממלך בבל ולא הועיל כי יצאו גדודי כשדים ולא הוסיף עוד מלך מצרים לצאת כי לקח מלך בבל מנחל מצרים והנה בושה יהודה מעזרה וכשל עוזר ונפל עזור לפיכך אמר אחר זה הפסוק : גם

וּבְעֵת רָעָתָם יֹאמְרוּ קוּמָה וְהוֹשִׁיעֵנוּ׃ וְאַיֵּה אֱלֹהֶיךָ אֲשֶׁר עָשִׂיתָ לָּךְ יָקוּמוּ אִם־יוֹשִׁיעוּךָ בְּעֵת רָעָתֶךָ כִּי מִסְפַּר עָרֶיךָ הָיוּ אֱלֹהֶיךָ יְהוּדָה׃ לָמָּה תָרִיבוּ אֵלָי כֻּלְּכֶם פְּשַׁעְתֶּם בִּי נְאֻם־יְהוָה׃ לַשָּׁוְא הִכֵּיתִי אֶת־בְּנֵיכֶם מוּסָר לֹא לָקָחוּ אָכְלָה חַרְבְּכֶם נְבִיאֵיכֶם כְּאַרְיֵה מַשְׁחִית׃ הַדּוֹר אַתֶּם רְאוּ דְבַר־יְהוָה הֲמִדְבָּר הָיִיתִי לְיִשְׂרָאֵל אִם־אֶרֶץ מַאְפֵּלְיָה מַדּוּעַ אָמְרוּ עַמִּי רַדְנוּ לוֹא־נָבוֹא עוֹד אֵלֶיךָ׃ הֲתִשְׁכַּח בְּתוּלָה עֶדְיָהּ כַּלָּה קִשֻּׁרֶיהָ וְעַמִּי שְׁכֵחוּנִי יָמִים אֵין מִסְפָּר׃ מַה־תֵּיטִבִי דַּרְכֵּךְ לְבַקֵּשׁ אַהֲבָה לָכֵן גַּם אֶת־הָרָעוֹת לִמַּדְתְּי אֶת־דְּרָכָיִךְ׃ גַּם בִּכְנָפַיִךְ נִמְצְאוּ דַּם נַפְשׁוֹת אֶבְיוֹנִים נְקִיִּים לֹא־בַמַּחְתֶּרֶת מְצָאתִים כִּי עַל־כָּל־אֵלֶּה׃ וַתֹּאמְרִי כִּי נִקֵּיתִי אַךְ שָׁב אַפּוֹ מִמֶּנִּי הִנְנִי נִשְׁפָּט אוֹתָךְ עַל־אָמְרֵךְ לֹא חָטָאתִי׃ מַה־תֵּזְלִי מְאֹד לְשַׁנּוֹת אֶת־דַּרְכֵּךְ גַּם מִמִּצְרַיִם תֵּבוֹשִׁי כַּאֲשֶׁר־בֹּשְׁתְּ מֵאַשּׁוּר׃ גם

וּבְעִידָן דְבִישְׁתָא אַתְיָא עֲלֵיהוֹן כָּפְרִין בְּטַעֲוָתְהוֹן וּמוֹדַן קֳדָמַי וְאָמְרִין רַחֵים עֲלָנָא וּפְרוֹקְנָא׃ וְאָן דַּחֲלַתְכוֹן דַּעֲבַדְתּוּן לְכוֹן יְקוּמוּן אִם יָכְלִין לְמִיפְרַקְכוֹן בְּעִידַן בִּישַׁתְכוֹן אֲרֵי מִנְיַן קִרְוֵיכוֹן הֲוָאָה דַּחֲלַתְכוֹן דְּבֵית יְהוּדָה׃ לְמָה אַתּוּן מְרַמַּן לְמֵידַן לְקָבֵל פִּתְגָמַי כּוּלְכוֹן מְרַדְתּוּן בְּמֵימְרִי אֲמַר יְיָ׃ לְמַגָּן אַלְקֵיתִי יַת בְּנֵיכוֹן אוּלְפַן לָא קַבִּילוּ קְטִילַת חַרְבְּכוֹן נְבִיֵּיכוֹן כְּאַרְיָא דִּמְחַבֵּל׃ עַם דָּרָא אַתּוּן קַבִּילוּ פִּתְגָמָא דַּיְיָ הָא כְּמַדְבַּר צָדֵי דְּלֵית בֵּיהּ הֲנָאָה הֲוָה מֵימְרִי לְיִשְׂרָאֵל אִם כְּאַרַע חוּרְבָּא מָה דֵין אֲמָרוּ עַמִּי אִיטַלְטֵילְנָא לָא נְתוּב עוֹד לְפוּלְחָנָךְ׃ הַאֶיפְשַׁר דְּתִתְנְשֵׁי בְתוּלְתָא תִּיקּוּנַהּ כַּלְּתָא קִישׁוּטְהָא וְעַמִּי שְׁבָקוּ פָּלְחָנִי יוֹמִין דְּלָא מִנְיָן׃ מָה אַתְּ מִשְׁתַּפְּרָא בְּאוֹרְחָתִיךְ לְמֶעְבַּד רַחֲמֵי לְאִתְחַבָּרָא בְּעַמְמַיָּא בְּכֵן אַף יַת בִּישָׁן אַלֵיפַת מִן אוֹרְחָתִיךְ׃ אַף בְּסִיתְרָא אִשְׁתְּכַחַת דְּאַשַּׁדַּרְתְּ דַּם זַכַּאי דַּם דְּנַפְשַׁת דְּמִסְכְּנִין זַכָּאִין לָא כְּמָה דְמִשְׁתַּכְחִין בְּמַחְתַּרְתָּא אֵילָהֵין עַל כָּל אִילֵין עֲבָדַתְּ׃ וַאֲמַרְתְּ אֲרֵי זְכֵיתִי בְּרַם תָּב רוּגְזֵיהּ מִינִי הָא אֲנָא עֲבִיד עִימִיךְ פּוּרְעָנוּת דִּין עַל דַּאֲמַרְתְּ לָא חַטֵּיתִי׃ מָה אַתְּ מִכְתַּכְלָא לַחֲדָא לְקַלְקָלָא יַת אוֹרְחָתִיךְ אַף מִמִּצְרַיִם תֵּיבְהֲתִין כְּמָה דִיבְהֵיתַת מֵאַתּוּרָאָה׃ אף

י' מלין כתרי טעמי פי' האתנחתא לא ישרתנה כי אם מונח במי"א מקומות שישרתנה מאיילה וסימ' נמסר בסדר פנחס ושם נמסר י"א כי יש ספרים מוסיפים לאפנים להם קורא הגלגל :

אורים ותומים

ואיה אלהיך וגו' הנה המערכת אין בידו לעשו' אלא פועל מיוחס כי אין מלאך א' עושה שתי שליחיות כפי' במאמרי' ולכן אין שני מקומות בכוכב מזל א' כי אות ורגע שנדדו ומזל השולט אם הוא השליט במקום ההוא כפי התוכנים ואם הוא טלה יכולת על הראש ואם שור על הצואר ואם תאומים על הזרועות וכן כולם אם כן טלה לא יוכל להציל על הצואר ולא הזרוע ולא שור הראש כי כל א' מהם מצילים דבר מיוחד לפי שהם שליטים קטנים על דברים מיוחדים וא"ב אמר אחר שמספר עריך היו אלהיך שזה נעשה לפי שאין יכולתם שוה בכל אם כן להם להושיעך בכל מין רעה שישנ' לאותה אוהה או יד' אחד שאלהות רבים וכל א' יכלתו על דבר מיוח' אם כן מכל רע הבא אליך יצילוך כי א"א שאין ביניה' הממונה על אותו דבר · התשכח בתולה עדיה וגו' כבר פירשנו בישעיהו בפסוק הן על כפים חקותיך כי החכם אמר שהמעלה לא תפול בה שכחה אחר שהיא קרויה בהרגל והרגל טבע שני וכשם שהדברים הטבעיי' לא תפול בהם שכח' לא תפול במעל' עד של כ"א אם אשכחך ירו' וגו' וכנגד' אמ' התשכח בתולה עדיה כלה קשוריה ועמי שכחוני כלומר שכחו המעלה וזה הפך הטבע : מה תטיבי דרכך וגו' ידוע מאמר החכם שהמעלה תלקח ממה שיבאר החכם ממצאיו בגדרו במעל' ועליו אמר כי"כ כי יש' חכמים להרע שנלקח למוד מהם לכל הרשעים כי באמת דרכיהם טובים מאד להגיע אל · מה תזלי וגו' הרוצים לעשות דבר מגונה ישנו את דרכם לבל יראו אותם בני אדם ולפניהם את דרכם הישר' ללכת אורחו' עקלקלות ואם יאריכו בדרך וזהו מה תזלי מאד כי הולכת' מהלך גדול ואותו המהלך הוא לשנות את דרכו שלא ישגיח בהם : לאמר

מנחה גדולה

ולע"דן שאין כאן קושיא כי ממקום שבא להקשות הוא בג' דר"ה דאמרי' שם גזר דין שיש עמו שבועה שאינו נקרע ומייתי לה מהדין קרא לכן נשבעתי לבית עלי אם יכופר עון בית עלי בזבח ומנחה וגומר אמר רבא בזבח ובמנחה אינו מתכפר אבל מתכפר הוא בד"ת ואביי אמר בזבח ומנחה אינו מתכפר אבל מתכפר הוא בתורה ובגמילות חסדים · הרי שמ"מ יש תיקון בתשובה אלא שצריך תשובה יותר גדולה ממה שהי' קודם השבועה וז"ש כי אם תכבסי בנתר ותרבי לך בורית שהם הדברים המצטרכים עכ"פ לכבוס הכתמים לא יועיל לך להסיר הכתמים כיון שג"כ נתרשם ונשתרש הכתם כי אם שצריך להביא עוד דברים חריפים ותקיפים המבטלים הכתמים שנתרשמו בבגד כך הוא אם אתה ישראל אינך עושה תשובה גדולה בכמה מיני הכנעות ובעסוקה בתורה ובמצות נכתם עונך לפני מש"אכ קודם השבוע' היה די בעזיבת החטא לבד והו' סור מרע מש"אכ עתה צריך ג"כ עשה טוב בפועל כדי להסי' הכת' החזק · והנה זה הוא התרעומו' הכתוב שלא די שלא שבת בעשה טוב כפי המצטרך לגודל חטאך כדי שימחה הכתימה אלא אף זו שלא שבת אפילו שבידך כיון שלא הודית שחטאתי ושהלכת אחרי הבעלי' והאומר לא לויתי כאילו אומר לא פרעתי וכיון שאין אתה רוצה להודות שחטאת א"כ איה איפה יש מקום לתשובה שמודה ועוזב ירוחם וכיון שאינך מודה אינך עוזב ואיך ירוחם כי אמרת לא נטמאתי וגומ' : כבושת גנב וגומר · כתב מהר"מא ז"ל כי כבושת גנב וגומר כי זולת רעתו הוא בוש בהמצאו מבני אדם שאומר בלבו אוי לה לאותה בושה כי הייתי עושה בהחבא כי אין רואה ועתה נתגלה חרפתי בקהל בן הובישו בית ישראל והוא כי הנה בינם לבינם היו אומרים לעץ אבי אתה ואפי' אם היו פונים אלי לפעמים לא היה מלבם כי אם בענין ויפתהו בפיהם וגומר והנה עכ"ז לא הגיע אליהם בושה עדיין כי היו יכולין לכחד ולומר כי היו מצליחי' בהם ולא היה נמצא בגניבתו אך בעת רעתם שהיו רואים כי אלהיהם אשר בהם אין גם מועיל אז בעת רעתם היו באים אלי ואומרים קומה והושיענו ואז אמרתי להם ואיה אלהיך וגומר וגו' אז היו בושים כגנב כי ימצא כי היה נתפס כגנב כי נתגלה כי הודה שלא הושיע לו ובא אל אלהי אמת ומיאן להושיע :

ולע"דן כבושת גנב שהגנב כשהוא רואה שמצליח בגניבתו והוא מתמיד לגנוב ואינו משיב ידו מבלע ואינו יודע כי אחרי ותלת גנבא לא מיקטל אלא שנעשה לו בהיתר וסבר שלעולם לא ימוט ויפול ביד המשפט עד שלבסוף כשהו' רואה שרשת פרשו לפעמיו ונלכד ונפל ביד מבקשי נפשו אז יבוש ובע"כ יודה כי גנב הוא כן הובישו בית ישראל שהיו עובדים ע"ז ולא שבו ממנו אלא היו שונים באולתם וחוזרים לסורם המשך ימים רבים עד שנלכדו ונפלו ברעה שוחה עמוקה אשר כרו בשחיתותם אז בע"כ יבואו ויודו ויאמרו קומה והושיענו באופן שלא שבו מאמת שמתחרטין על אשר עזבו את ה' אלא מפני ההכרח כדי להציל עצמם מן הרעה · וע"כ כיון בעת אשר הטיב לך ה' והיית יושב בשלוה לא שמת לבך אלה' לשוב ג"כ עתה בעת רעתך יבואו ויושיעך וגומר :

גם מאת זה תצאי · ר"ל מן המקום הזה שלא יועילך מבטחיך שהיית בוטחת בהם ולא תצליחי להם ר"ל בעבור ומה שאמר וידיך על ראשך כי כן דרך האשה הצועקת על אידה הולכת וידיה על ראשה כמ"ש בתמר ותשם ידה על ראשה ותלך הלוך וזעקה וי"ת ובהתתו חובך על רישיך: לאמר · ענינו עם כי מאס יי' הוא מאס בך בעבור מבטחיך ואומר כן הן ישלח איש את אשתו : חנוף תחנף הארץ ההיא · שיעשה בה זה המעשה כמו שאמרה תורה כי תועבה היא לפני יי' ולא תחטיא את הארץ כן אמר הנה חנוף תחנף הארץ כלומר תחטא : ואת זנית רעים רבים ושוב אלי · במקומות רבי' המשיל הכתוב כנסת ישראל לאשה והקב"ה בעלה כלומר שלקחה לו לעם נחלה והיא לו כאשה והוא לה כבעל וכמו האשה שתזנה תחת בעלה שהיא חייבת כן ישראל שהלכו אחרי עמים רבים ודבקו במעשיהם קורא הכתוב זה זנות וזה הענין נמצא בנביאי' שדברו בזה המשל וקראו ענין זה ענין זנות ושמשו בו בכל לשון זנות וזה הרבה בספר יחזקאל אמר ואחר שהלכת לבעלי' איך תשובי אלי עוד ואפילו תשובי בתשובה לא תוכלי לשוב אלי עד שתגלי מארצך ותשבי שם ימים רבים עד תשכחי עונך הראשון ולא יעלה על לבך עוד עבוד אלילים ואחר כן תשוב אלי ואשוב אליך: שאי · שפים · מקומו' גבוהים כמו ההרים הרמים והגבעות הנשאות כי כן היה דרך עובדי ע"א בזמן ההוא כמו שכתוב : שגלת · כתיב שכבת קרי כמו ישגלנה ישכבנ' לשון נקיה וכבר פירשנו כי לשון הזנות והשכיבה הוא ענין הע"א : על דרכים ישבת להם · פי' לעובדי ע"א כלומר ישבת מיחלת עוברי דרכי' שהם מכמה מקומות ר"ל עם ועם עובד אלהיו ואת התאוית לכלם לעבד' כמו שאמר כי מספר עריך היו אלהיך יהוד': כערבי במדבר · כי כן דרך הערביי' השכנים במדבר יושבי' להם על הדרכים מיחלים השיירות העוברות למכור להם ולקנות מהם וי"ת שפים נגדין כמו נגרי ברית בתלמוד ותרגום לא שכבת לא אתחברת ליך למפלח וגומ' כבעמוד: בזנותיך · בסימן רבוי אחד והדומים לו כתבנו בספר מכלל בחלק הדקדוק ממנו: וימנעו רביבי' · הוא המט' והוא היורד במרחשון והוא הנקר' יור' ומור' וכן בדברי רז"ל יור' במרחשון ומלקוש בניסן כי אלה שני הזמני' הם זמני המט' לצורך התבוא' וברוב הזמני' רוב המט' יורד במרחשון לפיכך נקר' ירח בול מענין מבול ונקר' המטר ההוא רביבים במקום שקראו במקום אחר יורה וענין הפסוק אומר כי נמנעו הגשמים מפני מעשיה הרעי' כמו שאמ' בתור' וסרת ועבדתם אלהים אחרים וגומר וחרה אף יי' בכם ועצר את השמים ולא יהיה מטר ועם כל זה שמנעתי הרביבים בעונך ומלקוש לא היה לא נכלמת ממעשיך והיה לך מצח אשה זונה שאינה בושה מנאפופיה ומרימה מצח ומעיזה פניה אף על פי שהנביאים מוכיחים אותך ואומרי' לך בושי ממעשיך ראי העונש שמשיגך בעבורם עם כל זה מאנת הכלם זהו שאמר מאנת כלומר שהיית ממאנת בתוכחת הנביאים ולא בושה מפניהם ורז"ל דרשו הפסוק ואמרו אין הגשמים נעצרים אלא בשביל עזי פנים שנאמר וימנעו רביבים וגומר ות"י וחוצפא כאתתא נפקת ברא הוה לך ועז פנים יקרא חנוף בלשון רז"ל: הלא מעתה קראתי · כתיב ביו"ד כאילו הוא מדבר בעדו וקרי בלא יו"ד כמו לנמצא ופי' הכתוב אמר הלא מעתה כלומר היה לך מעתה לקרוא לי אבי כיון שקראת לך ע"י נביאי בני היה לך לענות ולומר לי אבי אלוף נעורי אתה ולא עשית כן ופי' הקרי אמר הלא מעתה כיון שראית שעצרתי הגשמים היה לך לשוב אלי ולקרוא לי אבי אלוף נעורי אלופי וגדולי מימי הנעורים והוא זמן יציאת מצרים כי אז נכנסו ישראל תחת כנפי השכינה ונתחנכו במצותיו ובידיעת אלהותו כמו הנער הנכנס ללמוד ומחנכין אותו בידיעת תורה וחכמה ותרגם יונתן אלוף נעורי פרקי דמן עלמא: הינטור · אמר הנביא אם עשית זה הינטור האל לך לעולם עונך אם ישמור הטאתך לנצח לא יעשה זה אלא כשובך אליו ישוב אליך ויטיב לך ואת לא עשית כן אלא דברתי ותעשי הרעות ותוכל · דברתי כתיב ביו"ד אומר הנביא הנה דברתי לך לשוב ולא עשית אלא הרעות לעשות ותעשי הרעות וקרי דברת בשוא התי' וכנוי הנמצאת אמר הנביא הנה דברת לעשות רעות ועשית כמו שדברת : ותוכל · תרגם יונתן והסגיאת כלומר הרבית לעשות רעות ככל יכלתך וזה הפירוש הוא נכון אמר עשית הרעו' כמו שיכולת עשות או פירושו כאשר יכולת לעשות ויש וי"ו במקום כאשר כמו אם לא ישבעו וילינו ושפתי רננות יהלל פי ובאמרו ותעשי לשון נקבה ותוכל לשון זכר כן הוא מנהג המקרא במקומות רבים כשדובר כנגד כנסת ישראל ידבר בלשון נקבה כנגד הכנסה ולשון זכר כנגד העם והכל אחד וא"א ז"ל פירש שני אלו הפסוקים כן הלא מעתה קראת לי אבי מעתה מקרוב כשחזר יאשיה המלך בתשובה ושבו אנשי יהודה עמו מוכרחים היו כמו שהוא מפורש שאמר בכל זאת לא שבה אלי בגודה אחותה יהודה בכל לבה כי אם בשקר היכטור לעולם כך היו אומרים הם והנביא אומר להם הנה דברת ועשית הרעות ותוכל: ויאמר · בימי יאשיהו המלך · למה אמר זה והלא ידוע כי בימי יאשיהו נתנבא אלא לפי שנתנבא אף בימי יהויקים ובימי צדקיהו אמר כי נבואתו היתה בימי יאשיהו קודם שעשה תשובה יאשיהו ויהודה שהרי יאשיהו בער עבוד' זרה מן הארץ וכאן הוא אומר ותנאף את האבן ואת העץ אם כן הנבואה נאמרה קודם התשובה ומה שאמר בכל זאת לא שבה אלי כי אם בשקר שדומה שעשו אותה בשקר אפשר כי בתוכחת הנביא ירמיה שהתנבא עליהם אפשר ששבו מקלתם בגלוי ובגלוי לא בסתר וזהו שאמר בשקר וגם יש לפרש שנבואה זו נאמרה אחר התשובה ואע"פ שאומר ביאשיהו אשר שב אל יי' בכל לבבו ובכל נפשו יאשיהו הוא ששב בכל לבבו אבל אנשי דורו שבו מוכרחים מאימת המלך וזהו שאמר לא שבה אלי כי אם בשקר : הראית אשר עשתה · וזה לא היה בימי יאשיהו שכבר גלו ישראל בשנת שש לחזקיהו ואיך ראה ירמיהו מה שעשו ישראל קודם גלותם והלא בתחלת נבואת ירמיהו היה לגלות ישראל נ"ג שנה והוא אמר לא ידעתי דבר כי נער אנכי ואם כן נפרש הראית שמעת או הידעת כמו וירא יעקב כי יש שבר במצרים והדומים לו או נפרש אשר עשתה על השארית הנמצאת מישראל מפוזרין בארץ מצרים וממנשה ומשמעון ומנפתלי שהיו שם בימי יאשיהו כמו שאמר בדברי הימים ובערי מנשה ואפרים ושמעון ועד נפתלי ואמר אשר אספו הלוים שומרי הסף מיד מנשה ואפרים ומכל שארית ישראל : משובה · שם תאר וענינו מורדת מן שובו בנים שובבים : הולכה היא · לפירוש הראשון פי' שהיתה הולכת היא ולפי' השני כי עתה הלכה היא ולא לקחה מוסר כאשר גלו : ותזני שם · היו"ד במקום ה"א למ"ד הפעל והוא כמו ותזנה וכן צור ילדך תשי ותטאטם מלפניך אל תמחי :

ואומר

אף מלוות דין תפקין ובהתת חוביך
על רישיך ארי רחיק יי' רוחצניך ולא
תצליחין להון : למימר הא יפטר גבר
ית איתתיה ותהך מלותיה ותהי
לגבר אוחרן האיפשר דיתוב לותה
עוד הלא מיחב תיחוב ארעא ההיא
ואת טעיתא ואיתחברת לעממין
סגיאין ותובי מכען לפולחני אמר יי' :
זקופי עינך על נגדין וחזא היכא לא
איתחברת ליך למפלח לטעוותא
על אורחת בית מישריהון אורכת
להון כערבאי דשרן בשכונין
במדברא וחייבת ארעא בטעותיך
ובבשתיך : ואיתמנעו רסיסיא
ומלקושא לא הוה וחוצף כאיתתא
נפקת ברא הוה ליך מסרבת
לאיתכנעא : הלא מכען תצלן קדמי
ריבוני את פרקי דמן עלמא :
האיפשר דיתנטרון ליך חוביך
לעלם אם תתקף עלך מחא לאפריש
הא מליליתועבדת בישין ואסגיתא:
ואמר יי' לי ביומי יאשיה מלכא
ואמר
החזיתא מה דעבדו דמתחסנין למתב לפולחני דבית ישראל אזלין אינון על כל
רמא מנטלא ולהחות כל אילן עבוף ופלחין אען לטעותא : ואמרית

גם מאת זה תצאי וידיך על־ראשך
כי־מאס יהוה במבטחיך ולא
תצליחי להם : לאמר הן ישלח א
איש את־אשתו והלכה מאתו והיתה
לאיש־אחר הישוב אליה עוד הלוא
חנוף תחנף הארץ ההיא ואת זנית
רעים רבים ושוב אלי נאם־יהוה :
שאי־עיניך על־שפים וראי איפה
לא שגלת על־דרכים ישבת להם
כערבי במדבר ותחניפי ארץ
בזנותיך וברעתך : וימנעו רבבים
ומלקוש לוא היה ומצח אשה זונה
היה לך מאנת הכלם : הלוא מעתה
קראתי לי אבי אלוף נערי אתה :
הינטור לעולם אם־ישמר לנצח הנה ה
דברתי ותעשי הרעות ותוכל :
ויאמר יהוה אלי
בימי יאשיהו המלך הראית אשר
עשתה משבה ישראל הלכה היא
על־כל־הר גבה ואל־תחת כל־
עץ רענן ותזני־שם :

רעים ה' בקריא' וסימ' לאמר הן ישלח איש את אשתו · יחלק יניד רעים · הן יוסיף רעים רבים · איש רעים להתרועע · אכלו רעים שתו ושכרו דודים : ותוכל ג' קמצין וסימ' כי שרית עם אלהים ועם אנשים · ותעשי הרעות ותוכל · פתיתני יי' ואפת :

רשי

לאמר הן ישלח וגומר · יש לי לומר שאין עוד את ראויה לי כי כן דרך המשלח את אשתו והלכ' לה וגומר : ואת זנית רעים רבים · עם אוהבים רבים ואף על פי כן שובי אלי : ושוב אלי · כמו עשות ולשוב אלי אני עוסק בך : שפיים · יבלי מים : לא שוגלת · לשון פלגש : ישבת להם · להיות נכונה לקראתם : כערבי · יושב אהלים שהוא תמיד מצוי בחוץ במדברות ועל שם כך הוא קרוי ערבי ששוכן בערבה : מלקוש · המטר היורד בניסן על המלילות ועל הקשין ומלקוש טרד"יווא בלע"ז : הלא מעתה · הלואי שבת מרעתך וקראת לי אבי ואם תעשי כן הינטור ליך אדוניך לעולם את אשר חטאת לו אם ישמור לנצח לא ישמור : הנה דברתי · בפיך לא כבא עוד אליך ואותה הרעה תעשי ולא תתני לב לשוב : ותוכל · ונכחת למרוד : משובה · נכאת ומוכח בימי יאשיהו המלך כשניוני להחזיק עשרת השבטי' הראית אשר עשתה משוב' ישראל השובבה אכבוי"זייאה בלע"ז ישראל עשרת השבטים : הולכה היא · בעודה על אדמתה קודם שגלית בימי חזקיה עם הושע בן אלה הולכה היתה הולכה על כל הר גבוה : ותזני שם · לע"א ותזני · כמו ותזן יו"ד יתירה :

ואומר

אורים ותומים

לאמר הן ישלח איש את אשתו אמר שהאשה המגורשת אם תנשא לבעלה האחר לא תוכל לשוב לבעלה הראשון אע"פ שהשליכה והיתה לאיש אחר הוא לשם קדושין ואת דרך זנות ולא עוד אלא וגו' ועכ"ז לא שבת ולא רצית לשוב : שאי עיניך וגו' אחר שפשתה זכתה בה אבל דעתה להסתירו על דרכים ישבה חוץ לעיר ועכ"ז לא יכלה כי ערוה בשר לתת וכבר ידעת שהעדי' בזה הם השמים והארץ ואעידה בם את השמי' וגו' א"כ כשהשמים א"ו לא יתנו טלם יעידו על זנותה שנא' ועצר את השמים א"כ אעפ"י שרצת' להסתירו לדרך לא היה בידה כי השמים גלו את עונה שנא' וימנעו רביבים ומלקוש לא היה עדות · ומצחה מצח אשה זונה אבל וימנעו רביבים כי הורה שלענין עדות בה : הלא מעתה וגומ' הנה האב צריך אליו בנו בתחל' ההוכו להוותו וגם בהיותו בן קטן לגדלו אבל אין המורך אליו לשומרו לעולם שאל"כ יצטרך אליו הבן שיחיה האב כל עוד שיחיה בנו מה שלא יהיה הבורא ית' כי הוא ברא עולמו וצריך פועלו אליו לעולם לשומרו כי הוא צוה ונבראו ויעמידם לעד לעולם כי מציאות העולם יצטרך אליו מציאותו משעדר כאשר ידעת החכמים הנבו' כי למדנו אני הולך לפניהם יומם ר"ל שומר משטרון שמו כשם רבו יר' כי הוא שומר ושמו מוסכם עליו ואלה חשבו שהוא ית' לא נצטרך אליו יותר מצורך הבן אל האב אשר הוא להוליד אותו ולגדלו לבד ועת' שאנו בשני העמיד' וגדולי המעל' לא נצטרך לו וזה הלא מעתה קראת לי אבי אתה כלו' אתה חשבת שים לי עמך ערך האב אל הבן אלוף נעורי אתה ירצ' שאינו צריך אליו בימי הנעורים אבל אינו צריך אליו בימי הנעורים ועולם לשומרו : הינטור לעולם אם ישמור לנצח יחשבנו זה שנה שתעש' הרעות או יר' הלא מעתה קראת אבי כשמוכיחי' אותה שעזבה את בעלה ומדוע לא שבה אליו אמרה שהוא אביה ואז היא אסורה אליו מתקבלת בתים הרי שלא הכירה בו שהוא אביה ואשר בראה אלא להרע ולבלתי עובדו באשתו או יר' הלא מעתה קראת לי אבי כשראת' שנמנעו רביבים ומלקוש אז תשוב להתפלל לו ולקרוא אבי אלוף נעורי ומזכרת לפניו י"ג מדות ושאינו נוקם צוטר לעולם והדרכה זה הסרך בידו שאז עושה יותר ואז הנה דברת אלי ותעשי הרעות כלומ' הנה בעת ההיא שדברה כל זה דרך תפלה תעשה כל הרעות האלה וזהו דרכן של בני אדם בעונותינו הרבו :

מנחה גדולה

לאמר הן ישלח וגו' · מהר"מא ז"ל לאמר הן ישלח איש את אשתו דרך גרושין והלכה מביתו בהיתר והיתה בקדושין הנקראים הויה לאיש אחר אשר הדין הוא שלא ישוב אליה כי חנוף תחנף הארץ ההיא תחת יושביה על עון זה ויהיה נראה שק"ו הוא לאסר זיכתה תחת בעלה שלא ישוב לקחתה ועכ"ז אני אומר כי ואת זנית רעים רבים תחתי והיה ראוי שלא אשוב אליך והדרבה אני אומר ושוב אלי כי אקבלך · ע"כ : ולע"ד לדקדק מה שאמר והלכה מאתו כי די שיאמר הן ישלח איש את אשתו והיתה לאיש אחר וגו' · אלא שאמר השם ית' ראו החסד אשר אני עושה עמכם בית ישראל כי הן ישלח איש את אשתו בענין שהיא לא מרדה בו אלא שהוא מרד באשת נעורים והוא גרש שהלכה מאתו וזולת זה היה נוח לה למיתב טן דו אלל בעל נעוריה ושב"עכ ושלא בטובתה והיתה לאיש אחר וא"כ כיון שלא מצא בה ערות דבר לא הוא עשה שלא כהוגן בשלא' אות' ולא היה זר מעשהו לחזור וליקח אותה על אשר בגד באשת נעורים ואע"פכ הלא חנף תחנף הארץ ואין תקוה לשוב אליו כ"ש אתם בית ישראל זנית רעים רבים ואת גרמת השלוחין כי מה מצאת בי עול כי רחקת מעלי שכ"ש הדין נותן שאין לשוב אליך ואע"פכ אני אומר לך לשוב אלי נאם ה' מהר"ר כי ברחמים אני מתנהג עמך :

ויאמר

רשי

ואמר · על ידי נביאי עמוס והושע בן בארי וש"ר נביאי' אלי תשוב : ותרא בגודה אחותה יהודה · כל זה בגידה קשה ממשובה : ישראל · שהם ראשונים לקילקול ולא ראו פורענות ללמוד ממנו ולשוב קרויין משובה : יהודה · שראתה שגלו אלו ולא לקח מוסר קרוייה בגדה : ותרא כי על אודות וגו' · נקודות טעמי מקרא זה מחוברין על פירושו ישראל נקוד זקף מיבדל משלחתיה שלחתיה נקוד זקף גדול לעצמו וזהו פירו' ותרא נסתכלתי בה ליפרע ממנ' ולמה כי על כל אודו' אשר נאפה משובה ישראל ומה היתה נקמתי שלחתיה מעל פני ולא יראה בגידה יהוד' שראתה בפורענת' של שומרון לתת לבה לשוב : ותחנף את האבן · וטעת עם פלחי אבניא ואעיא ויונתן תירג' מקל זנותה לשון קלות מדקלילין בעינהא טעוותא : וגם בכל זאת · שראו בקלקלה פורענות חבירהם : כי אם בשקר · דורו של יאשיהו מראים עצמם שהם צדיקים והם רשעים היו צרים צורות של ע"א על דלתותיהם מכפנים חציה על זו וחציה על זו וכשהיו מבערי ע"א בודקין היה הדלת פתוח ולא היו מכירין בה : צדקה נפשה משובה ישראל · נקתה ופטרה עצמה מן הדין שלא היה לה ממי ללמוד : הלוך וקראת וגו' · הלוך כתרגומו איזיל לשון צווי כאן ניוהו לילך ולהחזיר עשרת השבטים בימי יאשיהו כמו שאמר למעל' שבימי יאשיהו נאמרה לו נבואה זו וחזרו מקצת מהן בשמונה עשרה ליאשיהו : צפונה · אל המקומו' שגלו שם לאשור : פני · רוגזי כת"י : פשעת · מרדת : ותפזרי את דרכיך · לשון זנות פיסוק רגלים למשכבי אשה : שובבים · אווייש"יר בלעז שהיבבתם דרככם מרוב כל שהייתם בשלוה ועונג כמו שהוא אמר הפורטים על פי הנבל השותים במזרקי יין : כי אנכי בעלתי בכם · ונקראת' בשמי שאני אדונכם ואין כבודי להניח אתכם ביד אחרים : לא

ירמיה ג

וַיֹּאמֶר אַחֲרֵי עֲשׂוֹתָהּ אֶת־כָּל־אֵלֶּה
אֵלַי תָּשׁוּב וְלֹא־שָׁבָה וַתִּרְאֶה בָּגוֹדָה
אֲחוֹתָהּ יְהוּדָה: וָאֵרֶא כִּי עַל־כָּל־
אֹדוֹת אֲשֶׁר נִאֲפָה מְשֻׁבָה יִשְׂרָאֵל
שִׁלַּחְתִּיהָ וָאֶתֵּן אֶת־סֵפֶר כְּרִיתֻתֶיהָ
אֵלֶיהָ וְלֹא יָרְאָה בֹּגֵדָה יְהוּדָה אֲחוֹתָהּ
וַתֵּלֶךְ וַתִּזֶן גַּם־הִיא: וְהָיָה מִקֹּל
זְנוּתָהּ וַתֶּחֱנַף אֶת־הָאָרֶץ וַתִּנְאַף אֶת־
הָאֶבֶן וְאֶת־הָעֵץ: וְגַם־בְּכָל־זֹאת
לֹא־שָׁבָה אֵלַי בָּגוֹדָה אֲחוֹתָהּ יְהוּדָה
בְּכָל־לִבָּהּ כִּי אִם־בְּשֶׁקֶר נְאֻם־יְהוָה:
וַיֹּאמֶר יְהוָה אֵלַי צִדְּקָה
נַפְשָׁהּ מְשֻׁבָה יִשְׂרָאֵל מִבֹּגֵדָה יְהוּדָה:
הָלֹךְ וְקָרָאתָ אֶת־הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה
צָפֹנָה וְאָמַרְתָּ שׁוּבָה מְשֻׁבָה יִשְׂרָאֵל
נְאֻם־יְהוָה לוֹא־אַפִּיל פָּנַי בָּכֶם כִּי־
חָסִיד אֲנִי נְאֻם־יְהוָה לֹא אֶטּוֹר
לְעוֹלָם: אַךְ דְּעִי עֲוֹנֵךְ כִּי בַּיהוָה
אֱלֹהַיִךְ פָּשָׁעַתְּ וַתְּפַזְּרִי אֶת־דְּרָכַיִךְ
לַזָּרִים תַּחַת כָּל־עֵץ רַעֲנָן וּבְקוֹלִי
לֹא־שְׁמַעְתֶּם נְאֻם־יְהוָה:
שׁוּבוּ בָנִים שׁוֹבָבִים נְאֻם־יְהוָה
כִּי אָנֹכִי בָּעַלְתִּי בָכֶם וְלָקַחְתִּי אֶתְכֶם
אחד

תרגום

וַאֲמַרִית בָּתַר דַּעֲבָדוּ יָת כָּל אִילֵין לְפוּלְחָנִי יְתוּבוּן וְלָא תָבוּ וַחֲזוֹ מְשַׁקְרַיָא אֲחֵיהוֹן דְּבֵית יְהוּדָה: וּגְלֵי קֳדָמַי אֲרֵי עַל כָּל עֵיסַק דְּטָעוּ דְּמִתְחַסְנִין לְמֵתַב לְפוּלְחָנִי דְּבֵית יִשְׂרָאֵל אַגְלֵיתִינוּן כְּמָה דִּיהַבִין אִגֶּרֶת גֵּט פִּיטוּרִין וּמְשַׁלְּחִין וְלָא דְחִילוּ מְשַׁקְרַיָא דְּבֵית יְהוּדָה אֲחֵיהוֹן וַאֲזַלוּ וְטָעוּ אַף אִינוּן: וַהֲוָה כַּד קְלִילָא בְּעֵינָהָא טַעֲוָותְהָא וְחַיֵּיבַת יָת אַרְעָא וְטָעַת עִם פַּלְחֵי אַבְנַיָא וְאָעַיָא: וְאַף בְּכָל דָּא לָא תָבוּ לְפוּלְחָנִי מְשַׁקְרַיָא אֲחֵיהוֹן דְּבֵית יְהוּדָה בְּכָל לִבְּהוֹן אֱלָהֵין בְּשִׁקְרָא אֲמַר יְיָ: וַאֲמַר יְיָ לִי זַכִּיאוּ נַפְשֵׁיהוֹן דְּמִתְחַסְנִין לְמֵתַב לְפוּלְחָנִי דְּבֵית יִשְׂרָאֵל מִמְּשַׁקְרַיָא דְּבֵית יְהוּדָה: אֵיזֵל וְתִתְנַבֵּי יָת פִּתְגָמַיָא הָאִילֵין בְּאַרַע צִיפוּנָא וְתֵימַר תּוּבוּ דְּמִתְחַסְנִין לְמֵתַב לְפוּלְחָנִי דְּבֵית יִשְׂרָאֵל אֲמַר יְיָ כַּד תְּתוּבוּן לָא אֶשְׁלַח רוּגְזִי בְּכוֹן אֲרֵי מַסְגֵּי לְמֶעְבַּד טַבְוָון אֲנָא אֲמַר יְיָ וְלָא יִתְנַטְרוּן לִיךְ חוֹבִיךְ לְעָלַם: בְּרַם דְּעִי חוֹבִיךְ אֲרֵי בְּמֵימְרָא דַּיְיָ אֱלָהִיךְ מְרֵידַתְּ וְקִילְקַלְתְּ יָת אוֹרְחָתִיךְ אִתְחַבַּרְתְּ לְעַמְמַיָא פַּלְחֵי טַעֲוָותָא תְּחוֹת כָּל אִילַן עֲבוּף וּלְמֵימְרִי לָא קַבֵּילְתּוּן אֲמַר יְיָ: תּוּבוּ בְּנַיָא דְּמִתְחַסְנִין לְמֵתַב אֲמַר יְיָ אֲרֵי אֲנָא אִתְרְעֵיתִי בְּכוֹן וְאֵיקָרֵב יָתְכוֹן כְּאִילוּ אַתּוּן מִשְׁתַּאֲרִין חד

שלחתיה ב' וסימ' אי זה ספר כריתות אמכם · ואתן את ספר כריתותיה · ויאמר יי' אלי ד' בטעמא בסיפרא וסי' נמסר בריש ספרא · צפנה ה' חס' בסיפרא וסימן סיר נפוח אני רואה ופניו · כי הנני קורא לכל משפחות ממלכות · הלוך וקראת את הדברים האלה · כי אם חי יי' תנינא דספרא · אל ינוס הקל ואל ימלט :

רדק

ואמר · אמרתי כיון שעשתה כל הרעות האלה ומאחר צרות רבות ורעות עליה תתחרט על מעשיה הרעים ותשוב אלי והנה לא שבה עם כל זה : ותרא בגודה אחותה יהודה · כלומר ראתה שעשתה כל זה משובה ישראל ולא שתה אל לבה והכתו' חסר הענין אבל מן הכתוב נבין מה שאינו כתוב וכן פסוקים רבים במקר' כמו נגיד חסר הבונו' וזולתו כמו שכתבנו בספר מכלל בחלק הדקדוק ממנו : ותרא · ותראה כתיב ואחד הוא : בגודה · שם תאר בא קמץ הבי"ת על דרך היחיד : וארא · ואני ג"כ ראיתי כי היא ראתה ולא שבה ומה ראתה כי על כל אודות אשר נאפה משובה שלחתיה עם כל זה לא יראה בגודה אחותה יהודה שהשלא אותה ג"כ ולא שבה אלי ומה שאמר וארא טעמו נקשר בסוף הענין כי אם בשקר לפיכך אמר וארא כי בני אדם לא ראו זה אבל אני ראיתי כי תשובת' בשקר ולא בכל לבה ואני בוחן לב ראיתי כל זה ואתן את ספר כריתותיה אליה והנה אמ' ישעיהו איזהו ספר כריתות אמכם אשר שלחתיה וירמיהו אמר ואתן את ספר כריתותיה אליה פי' המפר' כי ירמיה דבר כנגד עשרת השבטי' שנתן להם ספר כריתות שלא יהיה עוד מהם מלך כי בקבוץ גליו' אמ' ודוד עבדי נשיא להם לעולם ואמר ולא יחצו עוד לשתי ממלכות עוד אבל ליהודה לא נתן ספר כריתו' אלא כבעל שמוציא אשתו מביתו שקלף עליה אבל לא נתן לה ספר כריתות מפני שעתיד להחזירה אליו וכן יהודה עתיד להחזיר המלכו' אליו ונוכל לפרש ג"כ לפי שעשרת השבטים לא שבו בשוב הגלות מבבל ועוד משגלו לא יצאו ממקו' גלותם וארך להם הגלות מאד הרי הם כאילו נתן להם ספר כריתות ואף על פי שעתידים לחזור אבל שבט יהודה הרי הם כאילו לא נתן להם ספר כריתו' שהרי שבו לארצם אחר שבעים שנה וישבו בארצ' ת"כ שנה ואף על פי ששבט יהוד' לא גלו עדיין הנביא דבר על העתיד ונחמה [illegible] ישראל שהם בזה הגלות שישובו כי לא נמכרו כי אם בעונותיהם ובשובם אל האל ישיב שבותם ואמר כנגד יהודה אי זה ספר כריתות כלומר כי קרובים אתם לשוב אלי כמו שכתבתם פעם אחרת כי אין ביני וביניכם כריתות ובשובם ישובו ג"כ שאר השבטים וכן אמר יחזקאל הנה אני לוקח את עץ יוסף אשר ביד אפרים ושבטי ישראל חבריו ונתתי אותם עליו את עץ יהודה ועשיתים לעץ אחד ואפי' שנתן להם ספר כריתות כבר היה הכריתות גדול והרך גלותם מאד והנה ישיב שבותם עם שבט יהודה על כל השבטים כי דוד ימלוך : בגדה · בא בכרי עי"ן הפעל על דרך היחיד וכן נוטרה את הכרמים והדומים להם : והיה מקל זנותה · ענין קלות ואמר המסרה עליו לית חסר בקלילותא ופירושו כתרגומו והוא מדקלילה בעיניהא טעוותא וחייבת ית ארעא וטעת עם פלחי אבניא ואעיא וכבר פירשנו כי לשון זנות ונאוף הנזכר בזה הענין הוא ענין הדבקות בעבודת אלילים : וגם בכל זאת · בכל זאת שראתה ששלחתי אחותה לא שבה אלי בכל לבה וזה קודם תשובת יאשיהו או אחר תשובתו כמו שפי' למעלה בפסוק ויאמר יי' אלי · בגודה שסתתר היה משפטו בשוא פ"א הפעל כמו קרובה רחוקה ונשאר עם הקמץ כמו שהוא לזכר : ויאמר יי' אלי צדקה נפשה · אף על פי שחטאה משובה ישראל תחלה הנה אחותה יהודה הוסיפה לחטוא עד שנחשבת אחותה ישראל צדקה כנגדה ותוספת החטא ביהודה הוא לבזותם בית האל להכנים שם פסיליהם ואליליה' ולבטל שם עבודת האל לעבוד עבודת אלילים כבית עלמו כמו שנאמר באחז שצוה לעשות מזבח בבה"ה דמות המזבח אשר בדמשק ובטל עבודת מזבח יי' וגו' ויסגר את דלתות בית יי' ונאמר ויכבו את הנרות וקטרת לא הקטירו ונאמר עליו וגם את בניו העביר באש כתועבות הגוים וכן במנשה נאמר וישתחו לכל צבא השמים ונאמר והעביר את בנו באש ועונן ונחש ובכסף ועשה אוב וידעוני הרבה לעשות הרע בעיני יי' ונאמר עליו הרע מכל אשר עשו האמרי אשר לפניו והחטיא גם את יהודה בגלוליו ונאמר וגם דם נקי שפך מנשה הרבה מאד עד אשר מלא ירושלם פה לפה חללים : הלוך וקראת · אינו אומר לנביא שילך לצפונה במקום שגלו עשרת השבטים כי הגלה אותם מלך אשור בחלח ובחבור ועריי מדי והם לפון העולם כלפי מזרח אלא פירושו הלוך ענין זרוז כמו לכה נא אנסכה בשמחה לכו ונפילה גורלות והדומים להם ומה שאמר וקראת רוצה לומר שיקרא הדברים האלה בירושלם לפני זקני יהודה ויקרא הדברים כנגד ישראל שגלו כאילו מדבר עמהם פנים בפנים ואומר להם שובה משובה ישראל רמז להם שעתידי' לשוב באחרית הימים וזהו שאמר לא אטור לעולם כלומר שלא ישמור עונם לעולם אלא ישיבם אליו אחר זמן ארוך ויקבצם עם גלות יהודה ומה שאמר לא אפיל פני בכם ר"ל לעולם ופעמים לעולם לשנים לא אפיל פני ולא אטור כי כבר הפיל פניו בהם בהגלותו אותם ופני פי' כעסי כמו ונתתי אני את פני באיש ההוא ופני יי' חלקם והדומים להם ומה שאמר כי חסיד אני ר"ל כי אע"פ שחטאתם והייתם חייבים כליה אני חסיד כמו שאמר במדות האל ורב חסד והחסד הוא יתרון הטובה יותר על הראוי : אך דעי · אך קודם שתשובך אני צריך שתדעי עונך ותכירי בעלמך על מה הגליתיך כי ביי' אלהיך פשעת וכיון שתכירי זה תשובי אלי ואשובה אליך : ותפזרי · כי לא עבדת ע"א אחת לבדה אלא פורה את דרכך לזרים זה ולזה כמו שאמר כי מספר עריך היו אלהיך יהודה : ובקולי לא שמעתם · כי הייתי מתרה בכם תמיד ע"י הנביאים ולא שמעתם : שובו בנים שובבים · מורדים כמו משובה שפירשנו : כי אנכי בעלתי בכם · כלומר אבעל בכם אחר שגרשתי אתכם ות"י אתרעית בכון ואדוני אבי ז"ל פי' בעלתי קצתי לפי שהוא קשור בבי"ת וכן אנכי בעלתי בם נאם יי' ודמה אותו כן בזה הענין בלשון ערבי : אחד

אורים ותומים

ויאמר ה' אלי צדקה וגומ' הנה אין מי שיכול לבגוד בגבועי' כי מאמת הראותם טובי' יאמינו להם להפקיד בהם ואחר יבגדו בם כענין הזהרו מן הגבועים וכן קרה לו יתבר' הפקיד ביתו וארון בריתו ביד יהודה חלקו ומשם תצא הוראה בכל ישראל שנא' כי יפלא ממך דבר ואחר בגדו בו ולכן קרא אותם בוגדי' מה שלא יפול בעשרת השבטי' ולכן כשילכו להם להשיבם אבל אתם מה יעשו שאין להם בעלי אלו אחר ששבט יהודה כבר בגדו ואנה אלך כי יפלא בעיניהם דבר ולכן אמר איך תדעי עונך כלומר שובי אלי אבל ראוי שמכאן והלאה תדע מקום החטא באופן שלא תצטרך ללכת אצל אחר והיא כי תרבו הנה התימה אמר שבימי משיחנו לא יאמרו עוד ארון ברית ה' עד שהוצרך הרד"ק ז"ל לפרש שכל זה יאמר לענין צאת הארון למלחמה שלא יצטרכו עוד אליו אחר שיבטח על השלום ויר"לי שכמם שהיה בימי יקד' אסו' לכתו' מה שינתן ע"פ אבל כולם היו יודעי' אותה ע"פ כן הבטיח הנביא בימי המשיח שלא יכתבו התור' שכתב' עתה ליכתב להיותם שגורה בפיהם כאומרו ונתתי לכם רועים כלבבי ורעו אתכם דעה והשכל ואז לא תכתב התורה שנכתב וזה לא יאמינו עוד ארון ברית ה' כי להיותה כתובה בימי יאשיהו אבדו אותה עד שימצאו אותה בימיו וזה קרה להיותה כתובה בארון לא בלב או ירמוז למה שהיו בוטחים בהיכל ה' וביארו הענין היכל ה' היכל ה' עתה יאמר שלא יבטחו עוד בארון ולא יאמינו עוד שהוא יציל אות' עם היית' מכניסי' ביניים

מנחה גדולה

ויאמר ה' אלי בימי יאשיה וגו' אמר שבשביל שני דברים חרה ה' בם על אשר לא שבו · הה' שהוא בימי יאשיה שהיה צדיק ושב אל ה' בכל לבבו אשר כמוהו לא היה וגו' ותלמוד שעל הרוב כשהיה המלך צדיק גם דורו היו צדיקים ובימי יאשי' לא כן היה כי אם הכל היה בשקר ועי"כ גרמה מיתתו שע"י כן היה יאשיה סבור שהם עובדים את ה' והיה שולח שלוחים לבער ע"ז והם אחרי הדלת והמזוזה שמת זכרונך כמש"זל כשהיו השלוחי' באו לחפש פתחו הדלת שהיה הע"ז חקוק עליה ולא כרתות עד שהלכו להם השלוחים סגרו הדלת ומשתחוים אל הע"ז וזה כי לא ספקו ושנית שהיה להם להסתכל אל עונש עשרת השבטים ומה הגיע אליהם על ככה ויהיה להם לירא שלא יעבור אליהם ג"כ כוס הפרענות ועפ"כ ולא יראה בגדה יהודה וגו' · וזהו צדקה נפשה משובה יהודה מפני הטעמים הנאמרים א' שהיה להם מלך רשע אשר ממנו ראו ולכן עשו · תחת שהיה להם מלך כשר ושנית שלא היה להם ממי ללמוד כמו יהודה שהיה להם ללמוד מעשרת השבטים איך נדונו :

שובו בנים כתב מהר"מ אל אמר אל יראה בעיניכם שאחר שהייתם שובבים כמה ימים ושנים שאם תשובו בתשובה לא ישיב הוא ית' לקרא אתכם בנים כאשר בתחלה כי הלא דעו לאהבה כי אם תשובו בנים תקראו גם שאתם שובבים כעת וזהו שובו בנים שובבים נאם ה' כי לא יהי מאשר עד כה · כי עד כה אנכי בעלתי בכם הייתי לכם כבעל עם אשתו שבעשותם הרע בעיניו משליכה מעל פניו אך עתה תהיו כבנים לי שאין אדם גועל בנו ומגרשו בהחלט · ע"כ :

ולע"דן קרוב למה שכתב בכלי חמדה שובו בנים וגו' דקי"ל כל החוטא ומחטיא את הרבים אין מספיקין בידו לעשות תשובה וכאן אמר שיהודה ראו ולמדו מעשה עשרת השבטים כמ"ש ותרא אחותה המעשים הרעים האלה ועי"כ בגדה ג"כ יהודה ולמדה מעשיה וא"כ אפשר שהשכל יחייב שקולר יהודה תלוי בצואר ישראל ע"כ אמר ה' אני החוקר לב והיורד לעומקן של דברים ראיתי טענה מספקת לפטור ישראל מחטא ובגידת יהודה · והוא שאם יהודה היו לומדים מישראל לחטוא וחוטאים קודם בוא פקידת ישראל היה ראוי לדון כך אבל עכשיו שהלימוד שלהם בא אחר לקות ישראל אין להם לישראל אשמה שהם למדו מרשעת ישראל התשובת הפיטור בגדה למה לא לקחו מוסר מהתלאות אשר מצאו את ישראל ועי"כ לא היו חוטאים · וז"ש וארא כי על כל אודות וגו' כלומר על התלאות אשר מצאו את ישראל על משובהם עכ"ז בגדו יהודה כמלא דסבירו וקבלו וז"ש ולא יראה בגודה יהודה אחותה אשר הוא מהראוי לה ליירא ע"כ ויאמר ה' אלי צדקה וגו' כלומר לפי מה שראית בתחלת עיונך היה ראוי לחייב ישראל על בגידת יהודה אמנם עכשיו בטענה זו הנזכרת מעתה צדקה ופטורה היא ישראל מהבגידה של יהודה וע"כ שובה משובה ישראל ואקבל תשובתכם :

ולקחתי

אֶחָד מֵעִיר וּשְׁנַיִם מִמִּשְׁפָּחָה וְהֵבֵאתִי
אֶתְכֶם צִיּוֹן׃
טו וְנָתַתִּי לָכֶם רֹעִים
כְּלִבִּי וְרָעוּ אֶתְכֶם דֵּעָה וְהַשְׂכֵּיל׃
וְהָיָה כִּי תִרְבּוּ וּפְרִיתֶם בָּאָרֶץ בַּיָּמִים
הָהֵמָּה נְאֻם־יְהוָה לֹא־יֹאמְרוּ עוֹד
אֲרוֹן בְּרִית־יְהוָה וְלֹא יַעֲלֶה עַל־לֵב
וְלֹא יִזְכְּרוּ־בוֹ וְלֹא יִפְקֹדוּ וְלֹא יֵעָשֶׂה
עוֹד׃ בָּעֵת הַהִיא יִקְרְאוּ לִירוּשָׁלַ͏ִם
כִּסֵּא יְהוָה וְנִקְווּ אֵלֶיהָ כָל־הַגּוֹיִם
לְשֵׁם יְהוָה לִירוּשָׁלָ͏ִם וְלֹא־יֵלְכוּ עוֹד
אַחֲרֵי שְׁרִרוּת לִבָּם הָרָע׃
בַּיָּמִים הָהֵמָּה יֵלְכוּ בֵית־
יְהוּדָה עַל־בֵּית יִשְׂרָאֵל וְיָבֹאוּ יַחְדָּו
מֵאֶרֶץ צָפוֹן עַל־הָאָרֶץ אֲשֶׁר הִנְחַלְתִּי
אֶת־אֲבוֹתֵיכֶם׃ וְאָנֹכִי אָמַרְתִּי אֵיךְ
אֲשִׁיתֵךְ בַּבָּנִים וְאֶתֶּן־לָךְ אֶרֶץ חֶמְדָּה
נַחֲלַת צְבִי צִבְאוֹת גּוֹיִם וָאֹמַר אָבִי
תִּקְרְאוּ־לִי וּמֵאַחֲרַי לֹא תָשׁוּבוּ׃
כ אָכֵן בָּגְדָה אִשָּׁה מֵרֵעָהּ כֵּן בְּגַדְתֶּם
בִּי בֵּית יִשְׂרָאֵל נְאֻם־יְהוָה׃ קוֹל
עַל־שְׁפָיִים נִשְׁמָע בְּכִי תַחֲנוּנֵי בְּנֵי
יִשְׂרָאֵל כִּי הֶעֱווּ אֶת־דַּרְכָּם שָׁכְחוּ
אֶת־יְהוָה אֱלֹהֵיהֶם׃ שׁוּבוּ בָּנִים
שׁוֹבָבִים אֶרְפָּה מְשׁוּבֹתֵיכֶם הִנְנוּ
אָתָנוּ לָךְ כִּי אַתָּה יְהוָה אֱלֹהֵינוּ׃
אָכֵן לַשֶּׁקֶר מִגְּבָעוֹת הָמוֹן הָרִים אָכֵן
בַּיהוָה אֱלֹהֵינוּ תְּשׁוּעַת יִשְׂרָאֵל׃
והבשת

חַד מִקַּרְתָּא וּתְרֵין מִזַּרְעִיתָא וְאָעֵיל
יָתְכוֹן לְצִיוֹן׃ וְאֵימַנֵּי עֲלֵיכוֹן פַּרְנְסִין
עָבְדֵי רְעוּתִי וִיפַרְנְסוּן יָתְכוֹן בְּמַדַּע
וּבְחוּכְמָה׃ וִיהֵי אֲרֵי תִסְגוֹן וְתִפְשׁוּן
בְּאַרְעָא בְּיוֹמַיָּא הָאִינוּן אֲמַר יְיָ לָא
יֵימְרוּן עוֹד אֲרוֹן קְיָמָא דַּייָ וְלָא יִסַּק
עַל לִבָּא וְלָא יִדְכְּרוּן עוֹד בֵּיהּ וְלָא זְוִינוּן
וְלָא יְגִיחוּן בֵּיהּ עוֹד קְרָב׃ בְּעִדָּנָא
הַהִיא יִקְרוֹן לִירוּשְׁלֵם אֲתַר בֵּית
שְׁכִינְתָּא דַּייָ וְיִתְנַהוּן לְמִפְלַח תַּמָּן כָּל
עַמְמַיָּא לִשְׁמָא דַּייָ לִירוּשְׁלֵם וְלָא
יְהָכוּן עוֹד בָּתַר הִרְהוּר לִבְּהוֹן בִּישָׁא׃
בְּיוֹמַיָּא הָאִינוּן יִתְחַבְּרוּן דְּבֵית יְהוּדָה
עִם בֵּית יִשְׂרָאֵל וְיֵיתוֹן כַּחֲדָא מֵאַרַע
צִיפוּנָא לְאַרְעָא דְּאַחְסֵנִית יָת
אֲבָהָתְהוֹן׃ וַאֲנָא אֲמָרִית אֵיכְדֵין
אֲצַלְחִינָךְ בִּבְנַיָּא וְאֶתֵּן לִיךְ אֲרַע
חֶמְדְּתָא אַחְסָנַת חֶדְוַת תּוּשְׁבַּחַת
עַמְמַיָּא וַאֲמָרִית רִבּוֹנִי תְּצַלָּן קֳדָמַי
וּמִבָּתַר פּוּלְחָנִי לָא תְתוּבִין׃ בְּכֵן כְּמָה
דִּמְשַׁקְּרָא אִתְּתָא בְּבַעְלָא כֵּן
שַׁקַּרְתּוּן בְּמֵימְרִי בֵּית יִשְׂרָאֵל אֲמַר יְיָ׃
קָלָא עַל נִגְדִּין אִישְׁתְּמַע דְּבָכַן
וּמִתְחַנְּנִין בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אֲרֵי קַלְקִילוּ
יָת אוֹרְחַתְהוֹן אִתְנְשִׁיאוּ יָת פּוּלְחָנָא
דַּייָ אֱלָהֲהוֹן׃ תּוּבוּ בְנַיָּא דְּמִתְחַסְנִין
לְמֵתַב אֶשְׁבּוֹק לְכוֹן כַּד תְּתוּבוּן הָא
בְּכָל עִידָן אַתּוּן אָמְרִין תְּבָנָא
לְפוּלְחָנָךְ פְּרוּקָנָא אֲרֵי אַתְּ יְיָ אֱלָהָנָא׃ בְּכֵן לְשִׁקְרָא פְּלַחְנָא עַל רָמָתָא וְלָא לַהֲנָאָה
אִתְרְגֵישְׁנָא עַל טוּרַיָּא בְּרַם בְּמֵימְרָא דַּייָ אֱלָהָנָא פּוּרְקָן יִשְׂרָאֵל׃ ובהתת

רש"י

טו לא יאמרו עוד ארון · כי כל כניסתכם תהא קדושה ואשכון בה כאילו היא הארון : יפקדו · כמו יזכרו : ולא יעשה עוד · מה שנעש' בו כבר בשילה שהביאוהו במלחמה עם פלשתי' בימי עלי : ונקוו · ונקבצו לשון מקוה מים : שרירות · לשון ראייה כמו אשורנו : ילכו בית יהודה על בית ישראל · עמם יתחברו ויתוספו עליהם להיות ממלכ' אחת : ואנכי אמרתי · בלבי ולכך הנחלתיה לאבותיכם : איך אשיתך בבנים · את עדתי ואומתי בתוך שלי בנים מעורב' בין האומות לפיכך בירכתי אנה יפה ואתן לך ארץ חמדה צבי לצבאות גויים כביון כל צבאות גוים : אכן · אבל אתם לא עשיתם מחשבתי כי אם כמו אשה שבוגד' מרעה על שאינו יכול להספיק מזונותי' כן בגדתם בי המספיק לכם כל טוב כך מדרש אגדה : על שפיים נשמע' קרוב הוא להשמע : הננו אתאנו לך · הנביא מלמדם להתוודות ולומר כן הננו אתאנו לך אכן לשקר וגומר והבשת אכלה וגו' נשכבה בבשתינו כל זה לשון תפלה שהנביא מלמדם לומר : אתאנו · באנו : אכן לשקר שמרנו מגבעות והמון הרי' שעבדנו ע"א שם אכן באמת : והבשת

מסרה

בימים ההמה ח' בקריאה וסימן והיה כי תרבו ופריתם בארץ · ילכו בית יהודה על בית ישראל · לא אעשה אתכם כלה · בני ישרא' המה ובני יהודה · אשר יחזיקו עשרה נשים · וגם על העבדים · אשר אשיב את שבות יהודה · דרכים גתות בשבת ומביאים : ההמה י"ב וסימן נמסר בסדר בהעלותך : ויבאו ז' חטפין וסימן ואתה הרם את מטך · ואני הנני מחזק את לב מצרים · קום לך למסע · הבו לנס שלשה אנשים · על הר נשפה · בימים ההמה ילכו בית · ויבאו אליך במבוא עם · בתרא מל' : נשמע ד' קמצין וסימן קול על שפיים נשמע · קול ברמה נשמע נהי בכי · בלי נשמע קולם · כתוב בה בגוים נשמע :

רדק

אחד מעיר · אפילו יהודי אחד יהיה לבדו בעיר מערי הגוים משם אקחנו וכן אם יהיו אפילו שנים לבדם באומה אחת משם אקחם ואומה נקראת משפחה כמו ואם משפחת מצרים לא תעלה וכן לכל משפחות ממלכות צפונה ורז"ל פירשו אחד מעיר מזכה את כל העיר שנים ממשפחה מזכים את כל המשפחה ובזכותן יצאו כלם מהגלות : ונתתי כלבי · שירעו אותם כלבי ואפי' לא כרועים הראשונים והם מלכי ישראל ויהודה שהיו מדריכי' אות' בדרך רעה ולעבוד ע"א אבל אותם הרועי' שאתן להם בזמן הישועה ירעו אות' דעה והשכל והרועים הם פרנסי ישר' שיהיו עם מלך המשיח כמו שנאמר בנבואת מיכה והקמונו עליו שבע' רועים ושמונה נסיכי אדם : והיה כי תרבו · לא יאמרו עוד ארון ברית יי' ולא יעלה על לב כלומר אף על פי שתרבו ופריתם בארץ לא יקנאו בכם הגוים שיבאו להלחם בכם ותצטרכו לצאת למלחמה וארון האלהים עמכם כמו שהיה מנהגם שהיו מוציאים הארון במלחמה ובימי' ההם לא יצטרכו לזה כי לא יהיה להם מלחמ' עוד ולזה אמ' לא יאמרו ולא יעלה על לב ולא יזכרו בו ולא יפקדו ולא יעשה עוד כלומר לזה הדבר להוציאו למלחמ' וכת"י ולא יעשה עוד ולא יגיחון ביה עוד קרב : בעת ההיא · אין צריך לומר שלא יבאו הגוים על ירושלם להלחם אלא יקראו אותה כסא השם ונקוו אליה כל הגוים לשם יי' ולעבדו לא להלחם ומה שאמר לירושלם אחר שאמר אליה רוצה לומר שיאמר אחד לחברו נלך לירושלם ולא ילכו עוד אחרי שרירות לבם הרע לא ישראל ולא הגוים : שרירות לבם · חוזק לבם מדברי רז"ל שריר וקים : בימי' ההמה · בקבוץ גליות : על בית ישראל · עם בית ישרא' וכן ויבאו האנשים על הנשים : מארץ צפון · כמו שכתבנו כי השבטים בארץ צפון כלפי מזרח מהלאה לבבל : ואנכי אמרתי · זה שנאמר עד הנה אני עתיד לקיים כלם באחרית הימים אף על פי שתהיו בגלו' ימי' רבי' אבל אם חדלו לא תגלו כי אנכי אמרתי איך אשיתך בבני' כלומר במאמר שתקראו לי בנים כמו שאמר בני' אתם ליי' אלהיכם : ואתן לך · כלומ' אשירך בהם כמו שנתתיה לך הארץ שנקראת ארץ חמדה שחומדין אותה כל הגוים : נחלת צבי · כפל ענין במ"ש כי צבי פי' חפץ והוא כמו חמדה שזכר שחפצי' בה צבאות הגוים וי"ת צבי צבאות גוים חדות תושבחות עממיא ואיך יהיה זה ובאיזה ענין שאתננה לך ואמר בזה הענין יהיה שאשיתך בבני' ואתן לך ארץ חמדה שתקראי לי אבי ומאחרי לא תשובי תקראו כתיב וקרי תקראי כנגד הכנסה והכתוב כנגד העם ואחד הוא אם תקראו לי אב אקרא לכם בנים כמו שאמר אשיתך בבנים תשובו כתיב לשון רבים וקרי תשובי לשון נקבה כמו שפי' במלת תקראו : אכן בגדה · כמו שבגדה אשה מרעה והוא בעלה כן בגדתם בי ומה שקצר זה הלשון עם מ"ש שלא כמנהג ר"ל כי בגדה בבעלה הולכת מאתו לאיש אחר : קול על שפיים נשמע · ביכוני כי היא קמץ ופירוש שפים המקומות הגבוהים ואמר על שפיים כדי שישמע קולם למרחוק בהתודותם ופירוש הפסוק אמר היה ראוי להם שישמע קולם למרחוק על שפיים ויבכו ויתחננו אל בני ישראל ויתודו לו כי הם העוו את דרכם ושכחו את יי' אלהיהם כי אם היו עושים זה אני הייתי מקבל אותם בתשובה ואומר להם שובו בנים שובבים ארפא משובותיכם והם יאמרו הננו אתנו לך כי אתה יי' אלהינו : שובו · ארפה · כתיב בה"א והוא כמו בא"לף ענין רפואה ואמר ענין רפואה על הסליחה דרך המשלה וכרפאה נפשי כי חטאתי לך כי כמו שמכת הגוף נרפאת ברפואה שעושין לה כן מכת הנפש והוא העון רפואתה הסליחה עם התשובה : הננו · קל ובשוא הנ"ון : אתנו · נקרא בקמץ כבעלי הה"א והוא מבעלי הה"א מן ואתא מרבבות קדש : אכן לשקר · יתודו ויאמרו לשקר עבדנו עבוד' אליל' כי לא הועילה לנו כי העבוד' אליל' היו עובדי' על ההרים ועל הגבעות לפיכך אמר מגבעות המון הרים ופירוש מגבעות הישועה שהיינו מקוים מעבודת הגבעות לשקר היא כי אין תשועת ישראל כי אם ביי' אלהינו והמון קמץ הה"א והיינו סמוך להרים שאם היה סמוך היה אומר המון בשוא ופתח הה"א כמו אב המון גוים ופירושו התשועה שהיינו מקוים מהגבעות בעבודה שהיינו עובדים עליהם לשקר הוא וכן ההמון שהיינו מתקבצים בהרים לעבוד שם עבודי' אלילי' לשקר הוא · והרים חסר בי"ת השמוש כמו הנמצא בית יי' לזנות בית אביה וזולתו והדומי' להם שכתבנו בספר מכלל בחלק הדקדוק ממנו ועל הדרך הזה פירש יונתן הפסוק בכן לשקרא פלחנ' על רמתא ולא להנאה אתרגישנא על טוריא ויש לפרש הפסוק בענין אחר : אכן לשקר מגבעות · אכחנו שהיינו מצפין מהגבעות עזר מהאומו' וכן מההרים היינו מצפין שיבא המון מן הגוים לעזרתנו לשקר היה כמו שאומר בצפיתנו צפינו אל גוי לא יושיע וכן פירש אדוני אבי ז"ל ובאמרו תשועת ישראל לפי שעינו עליהם לטובה כשילכו בדרכיו וישמרם תמיד ולא כן שאר האמות : והבשת

מנחה גדולה

ולקחתי אתכם הנה לשון לקיחה לא יצדק באדם וע"כ דרשו ז"ל שזה נאמר על המעשים שע"כ יגדל בעיני ה' הצדיקי' שאחד מעיר יזכה כל העיר ואחד ממשפחה שיהי' צדיק יזכה כל המשפחה לא כאשר היה בתחילה שהיה העולם נדון אחר רובו וכן ע"י חטא א' ממשפחה נענשו כל המשפחה כענין שנאמר ונתתי את פני באיש ההוא ובמשפחתו אבל לעתיד נהפוך הוא עד שאפי' צדיק אחד במעשיו יזכה הרבה וז"ש ולקחתי אתכם שאקח מעשיכם הטובי' לפני לזכרון טוב ואחד מיוחד שיהי' בעיר יזכה כל העיר וכו' · וכיון זה ג"כ באמרו ולקחתי אתכם שלא תהיה משפטכם נמסר ביד בית דין של מעלה שידונו אתכם כפי מעשיכם אלא ולקחתי ע"י עצמי יעשה הדבר ולפני יצא משפטכם כי עיני תחזנה משרים ואין מי שימחה בידי כמ"ש משה רבינו ע"ה אשר מי אל בשמים ובארץ וגו' מלך ב"ו אם רוצה לעשות לפני' משורת הדין יש לו כמה יועצי' שמוכין אותו ומוחין בידו כדי להעמיד הדבר על הדין לא כן אתה ית' אם אתה רוצה לעשות לפנים משורת הדין אין מי שימחה בידך וע"כ ולקחתי אתכם ומה גם מתחלה ועד סוף יהא נעשה ע"י עצמי כי אני בעצמי והבאתי אתכם ציון הכי ולא שליח באופן שאין לכם לדאוג משום משטין או מקטרג בדרך שיאמר דיפה בעיתו ואינן ישראל כדאין בכך כי מי יאמר לי מה תעשה כי אני בעצמי והבאתי אתכם ציון · גם אין כאן בית מיחוש אולי יהי' לכם מלכים כימים הראשו' כירבעם וחביריו שהיו גרם בנזקין שסרתם מאחרי ואולי יגרום החטא שוב ושכית לצלות מארכ' אל תיראו גם מזה כי ונתתי לכם רעים כלבי מלכים צדקים שירעו אתכם בדרך הטוב באופן שתשבו לבטח בארצכם :

והיה כי תרבו וגו' מהר"יא ז"ל זכר הנביא שבזמן הגאולה העתידה תהיה הקדושה בקרב' שלא די שבזמן קבוצם בהיותם אחד מעיר ושנים ממשפחה יהיו צדיקים ועוסקים ויפרו בלבותם אבל גם אחרי שירבו ויפרו בארץ שברב עם התמעט הקדושה ויראת אלהים הנה עכ"ז לא תזוז מהם הקדושה עד שבימים ההם לא יאמרו האנשים ארון ברית ה' כמזכירים הברית שכרת ה' עמהם ושהוא בארון כדי שיפחדו מלפניו כי הם בקדושתם לא יצטרכו אל ברית ולא ידברו בו וגם האנשים היחידים לא יעלה על לבם שהקדושה בלבד תמצא במקום ארון כי בכל מקום שהם יהיו מקודשים וכן לא ילכו להשבע שבועה ואלה במקום הראשון במקדש כנגד הארון כי הנה בכל מקום יהיה מוקטר מוגש לשם ה' לא במקום הארון בלבד ועל זה אמר לא יזכרו כי הזכירה היא לענין השבועה וכן לא יעשו תפלת צרכיהם כנגד הארון ולא יהיה כפקדים שם במעשר ובבריאות וכמזון האויב כי בכל מקום יהיו עיני ה' עליהם לטובה ועל זה אמר ולא יפקדו מלשון פקד ה' את עמו לתת להם לחם ע"כ : ולע"דן להרחיב הדבר בהיות שמצינו שבירך ה' את בית עובד אדום בשביל שהיה ארון ה' שרוי בביתו ואז"ל שהברכה היתה שילדו הנשים ששה ששה בכרס אחד הרי שהיתה גילוי הברכה במקום הארון יותר מבמקומות אחרות מסה"כ לעתיד יהי' רבוי השפע מתגלה ומתפשט בכל מקום ויהי' הברכה מצוי שירבו ויפרו וישרצו במאד מאד ותמלא הארץ אותם וז"ש והיה כי תרבו ופריתם בארץ בכל מקום שהוא בלי הפרש במקום שהארון שם או אינו שם אז תדעו והבינו כי אני ה' צויתי ברכתי לכם בלי שום דבר גרמה ולא יאמרו עוד שזה כתברך יותר מזה באשר שהארון ברית ה' שרוי אצלו ולא יעלה זה הדבר על לבם כי ענין ירבו שברכה ה' מסוף עולם ועד סופו וכל אפין שווים בה · וש"ת א"כ היה איפה הבטחת נחמת ירושלים ומה מעלה יהיה לירושלי' יותר משאר המקומות ובמה תתנחם תחת אשר היתה שכולה וגלמודה מאין בניה לז"א שמ"מ תהיה לירושלי' מעלה יתירה על כל שאר המקימות ששם יהיה גלוי שכינתו יותר מבשאר המקומות ויקראו לירושלים כסא ה' ונקוו אליה כל הגוים וגו' שכולם ילכו להקביל פני

אורים ותומים

בימים ההם ילכו וכו' הנה רצו ללכת אל ארץ ישראל כנוחלים אותה מאבות' וזה ילכו בית יהוד' על הארץ אשר הנחלתי את אבותיכ' כאלו מאבותם תבא להם ועל"ה אחר שחטאו נדונו הם למיתה ולגלות ג"כ מה שלהם כי נכסיהם לחלכות כמפור' אבל באבינו מת במדבר בפרשתו וא"כ חוז' הארץ לו יתברך ואנס יורשים אותה מאמת ומפאת אבותיכם אבל הוא יתברך שינחילוה מאדו יתברך שיעשו בניו וזה יעשה בפיקראהו אב ואז יעשו בניו לינחל אותם וזהו תחבולה מאתו יתבר' וזהו אנכי אמרתי איך אשתך בבנים כלו' איך אעשה אותך בן לי לתת לך אותה הארץ ואו' אבי תקרא לי ואתם אמרו ואמרת לא תשובי יר' שלא נאמר מה שהיו אומרים אבותיכם כמו שכתוב למעלה שהיו גם כן קוראים אותו אב להרע לו ירד עלינו יתברך ויכטור לעולם כמו שפירשנו למעל' אבל אתם תקראו לי אבי אבל מאחורי לא תשובי כמו שעשו אבותיכם : אכן בגדה אשה מרעה הכה שתדבקו' הוא יותר גדול בין האיש לאשתו מהאב לבנו להיותם לבשר א' שבעבור זה יעזוב איש את אביו ואת אמו אמנ' מי שהוא יותר דבקות אמיץ בין איש לאשתו אלא לבנו והש"ית לישרא' גדול מכולם ע"ד כי הנה בן אי אפשר שלא יהיה בן לעולם אבל האשה אפשר את בעלה להיותה לאיש אחר והוא יתברך שהיה כנסת ישראל אלוה לענין הדבוק הגדול ואז קראתיו אב כמו שאמר הלא מעתה קראת לי אבי אחר הוגמת הנזכר למעלה ואחר שהוא יתברך אמר אבי תקראי לי לפי שמשך שמאחר לא תשוב האשה לאפשרות האפשרו' כבן שאי א' שלא יהיה בן או שקראי אב אבל אכן בגדה אשה מרעה ולכן קראוהו בעל והוא לזה לאפשרות האפשרות להפרד וזהו שאמר אחר תקראי אבי ומאחרי ירצה שלא יהיה בן או לא תקראי לי אב אבל אשה אכן בגדה אשה מרעה כלו' קראוהו והוא לעזבו ולהפרדו : בשבות

והבשת · ויחזלו ג"כ ויאמרו כי הבשת והיא העבודת אלילים אכלה את יגיע אבותינו מנעורינו הבעל שהיו עובדים נקרא בשת כמו ויגזרו לבשת שהוא כמו לבעל וכן נקרא ירובשת ירובעל כי הבעל בשת וכו' וה למי שיתעסק בו והיגיע היא תבואת השדה כי בעונם זה העון היה בתבואתן השדפון או ירקון או ארבה או אויב וכן אכלה את נאנס ואת בקרם ואת בניהם ואת בנותיהם שהיו מתים בדבר בעונם עון עבודת אלילים הנה שאנחנו יודעים כי הבשת והיא עבודת אלילים אכלה הכל וי"ת ובהתת חובין הספת ית לאות אבהתנא ובאמרו אבותינו ואמר מנעוריו רוצה לומר כי אנחנו ראינו מנעורינו כי יגיע אבותינו נאכל בעונינו : נשכבה בבשתנו · אנחנו גם כן כמו אבותינו שהיו כלים בבשתם כן אנחנו אחריה' אחזנו דרכיהם ונשכבה בבשתינו ובאמרו נשכבה לפי שהאד' שהוא בצרה גדולה ולא ידע מה לעשו' יפיל עצמו בשינה ושוכב וכן על הדרך הזה אם תשכבון בין שפתיים והיית כשוכב בלב ים וכשוכב בראש חבל וכן אמר ותכסנו כלימתנו על דרך ובשת פני כסתני מנעוריו פירוש מנעוריו עשינו הרע כמו שראינו לאבותינו · אם תשוב · אם תחזרו בדברים האמרים ותשובו אלי אני אקבל אתכם בתשובה ותנוחו ולא תגלו מארצכם תשוב השני ענין מנוח' כמו בשוב' ונחת תושעון וכפל הענין במלות שונות ואמר אם תסיר שקוציך מפני ולא תנוד כלומר לא תנודו מארצכם וי"ו ולא כוי"ו וישא אברהם את עיניו ובאמרו מפני רוצה לומר בכל מקום שהם בארצכם השקוצים והגלולים כי בכל מקום שהם הם לפני ויותר בארצכם שהוא מקום קבול רוח עליוני ויותר בית המקדש ששמו שם השקוצים וי"ת תשיב השני קבול התשובה אמר אם תתוב ישראל לפולחני אמר יי' תתקבל תיובתך עד דלא תתחת' גזרתך: ונשבעת · לא כמו שאתם נשבעים עתה שאתם נשבעים בשם יי' לשקר כמו שאמר ואם חי יי' יאמרו אכן לשקר ישבעו ומה שאמר באמת במשפט ובצדקה פי' אאז"ל באמ' כשתדע שהוא באמ' במשפט כשתתחייב מן הדין בשבועה ובצדקה שאם תכיר שהמשפט אינו בצדקה לא תקבל השבועה ויונתן תירגם ונשבעת ואם נשבעת ואם תקיי' בשמי קיים הוא יי' בקושטא ובדינא ובזכותא רוצה לומר אם תצטרף להשבע תשבע באמת

וְהַבֹּשֶׁת אָכְלָה אֶת־יְגִיעַ אֲבוֹתֵינוּ
מִנְּעוּרֵינוּ אֶת־צֹאנָם וְאֶת־בְּקָרָם אֶת־
בְּנֵיהֶם וְאֶת־בְּנוֹתֵיהֶם׃ נִשְׁכְּבָה
בְּבָשְׁתֵּנוּ וּתְכַסֵּנוּ כְּלִמָּתֵנוּ כִּי לַיהוָה
אֱלֹהֵינוּ חָטָאנוּ אֲנַחְנוּ וַאֲבוֹתֵינוּ
מִנְּעוּרֵינוּ וְעַד־הַיּוֹם הַזֶּה וְלֹא שָׁמַעְנוּ
א בְּקוֹל יְהוָה אֱלֹהֵינוּ׃ אִם־תָּשׁוּב
יִשְׂרָאֵל נְאֻם־יְהוָה אֵלַי תָּשׁוּב וְאִם־
תָּסִיר שִׁקּוּצֶיךָ מִפָּנַי וְלֹא תָנוּד׃
וְנִשְׁבַּעְתָּ חַי־יְהוָה בֶּאֱמֶת בְּמִשְׁפָּט
וּבִצְדָקָה וְהִתְבָּרְכוּ בוֹ גּוֹיִם וּבוֹ
יִתְהַלָּלוּ׃ כִּי־כֹה אָמַר
יְהוָה לְאִישׁ יְהוּדָה וְלִירוּשָׁלִַם נִירוּ
לָכֶם נִיר וְאַל־תִּזְרְעוּ אֶל־קֹצִים׃
הִמֹּלוּ לַיהוָה וְהָסִרוּ עָרְלוֹת לְבַבְכֶם
אִישׁ יְהוּדָה וְיֹשְׁבֵי יְרוּשָׁלִָם פֶּן־תֵּצֵא
כָאֵשׁ חֲמָתִי וּבָעֲרָה וְאֵין מְכַבֶּה מִפְּנֵי
ה רֹעַ מַעַלְלֵיכֶם׃ הַגִּידוּ בִיהוּדָה
וּבִירוּשָׁלִַם הַשְׁמִיעוּ וְאִמְרוּ וְתִקְעוּ
שׁוֹפָר בָּאָרֶץ קִרְאוּ מַלְאוּ וְאִמְרוּ
הֵאָסְפוּ וְנָבוֹאָה אֶל־עָרֵי הַמִּבְצָר׃
שְׂאוּ־נֵס צִיּוֹנָה הָעִיזוּ אַל־תַּעֲמֹדוּ כִּי
רָעָה אָנֹכִי מֵבִיא מִצָּפוֹן וְשֶׁבֶר גָּדוֹל׃
עָלָה אַרְיֵה מִסֻּבְּכוֹ וּמַשְׁחִית גּוֹיִם
נָסַע יָצָא מִמְּקֹמוֹ לָשׂוּם אַרְצֵךְ לְשַׁמָּה
עָרַיִךְ תִּצֶּינָה מֵאֵין יוֹשֵׁב׃
על

וּבְהַהֲתַת חוֹבִין אֲסֵיפַת יָת לֵיאוּת אֲבָהָתָנָא מִזְּעוּרָא יָת עָנְהוֹן וְיָת תּוֹרֵיהוֹן וְיָת בְּנֵיהוֹן וְיָת בְּנָתֵיהוֹן׃ נִשְׁכּוּב בְּבַהֲתַת חוֹבָנָא וְתַחְפִּינַנָא אִתְכְּנָעוּתָנָא אֲרֵי קֳדָם יְיָ אֱלָהָנָא חַבְנָא אֲנַחְנָא וַאֲבָהָתָנָא מִזְּעוּרָנָא וְעַד יוֹמָא הָדֵין וְלָא קַבִּילְנָא לְמֵימְרָא דַּייָ אֱלָהָנָא׃ אִם תְּתוּב יִשְׂרָאֵל לְפוּלְחָנִי אֲמַר יְיָ תִּתְקַבַּל תְּיוּבְתָּךְ עַד לָא תִתְחַתַּם גְּזֵירְתָּךְ וְאִם תְּעַדֵּי שִׁקְצָךְ מִן קֳדָמַי לָא תְּטַלְטַל׃ אִם תְּקַיֵּים בִּשְׁמִי קַיָּים הוּא יְיָ בְּקוּשְׁטָא בְּדִינָא וּבִזְכוּתָא וְיִתְבָּרְכוּן עַמְמַיָּא בְּיִשְׂרָאֵל וּבֵיהּ יִשְׁתַּבְּחוּן׃ אֲרֵי כְדְנַן אֲמַר יְיָ לֶאֱנָשׁ יְהוּדָה וּלְיָתְבֵי יְרוּשְׁלֵם עֲבִידוּ לְכוֹן עוֹבָדִין טָבִין וְלָא תִּבְעוֹן פּוּרְקָן בְּחוֹבִין׃ תּוּבוּ לְפוּלְחָנָא דַּייָ וְאַעְדוֹ רֶשַׁע לִבְּכוֹן אֱנָשׁ יְהוּדָה וְיָתְבֵי יְרוּשְׁלֵם דִּילְמָא יִדְלַק כְּאֶשָּׁתָא רוּגְזִי וִישֵׁיצֵי וְלָא יְהֵי חָיֵס מִן קֳדָם בִּישׁוּת עוֹבָדֵיכוֹן׃ חַווּ בִיהוּדָה וּבִירוּשְׁלֵם בַּשַּׂרוּ וַאֲמַרוּ תִּקְעוּ שׁוֹפָרָא בְּאַרְעָא אַכְלוּ אַסְגוּ וַאֲמַרוּ אִתְכַּנְּשׁוּ וְנֵיעוּל לְקִרְוִין כְּרִיכָן׃ זְקוּפוּ אָתָא עַל צִיּוֹן גְּלוֹ לָא תִתְעַכְּבוּן אֲרֵי בִּישְׁתָא אֲנָא מַיְתִי מִצִּיפוּנָא וְתַבְרָא רַבָּא׃ גְּלָא מַלְכָּא מִכְּרַכֵּיהּ וּמְחַבֵּל עַמְמַיָּא נְטַל בְּמַשְׁרְיָתֵיהּ נְפַק מֵאַתְרֵיהּ לְשַׁוָּאָה אַרְעִיךְ לְצָדוּ קִרְוִין יְצָדְיָן מִבְּלִי יָתֵיב׃ על

רשי

והבשת · ע"א שעסקנו בה כמה דאת אמר ויגזרו לבשת היא אכלה את יגיע אבותינו בעון עבודתה היה יגיענו לבז : אם תשוב ישראל · בתשובה זו אלי תשוב לכבודך וגדולתך הראשונ' · ואם תסיר שיקוציך מפני או לא תנוד לגאת בגולה : ונשבע חי יי' באמת · כשתשבע בשמי תשבע באמת ולא כאשר עתה שכתו' בכם אם חי יי יאמרו אכן לשקר ישבעו : והתברכו בו גוים · אם תעשו כן או יתברכו בישראל העמי' כל עם יאמר לבנו תהא כפלוני ישראל : יתהללו · יגידו שבחו · ד"א יתהללו מי שיוכל להדבק בישר' יתפאר בדב' פורווגט"יר בלע"ז. כי כה אמר יי' וגו' · נירו לכם ניר · הוו למידי' מעובדי אדמ' שנרים אותה בימי הקיץ להמית שרשי העשבי' שלא תהא מעלה קוצים בעת הזר' בחורף אף אתם הטיבו מעשיכ' בטר' תבא אליכם הרעה שלא תהא תפלתכם נמאסת כשתצעקו : ואל תזרעו אל קוצים · ואל תהי צעקתכם · לפני מתו' הרשע כי אם מתוך תשוב' שלא תהיו דומי' לזור' בלא ניר והיא נהפכת לקוצי"קר"דונס בלע"ז : המלו ליי' · בטרם תבא אמתי כאש זהו הניר לפני הזרע: ואמרו תקעו שופר · הזהירו את יושבי הארץ שיתקעו בשופ' לברוח : מלאו · לשון אסיפה והרבה יש במקרא אשר יקרא עליו מלא רועי' יקראו אחריך מלא יחד עלי יתמלאון : שאו נס · לברוח לציון : העיזו · האספו כמו שלא העז : עלה אריה · נבוכד נצר : מסובכו · דרך אריה לישב במארב סבכי היער אספיים"יש בלע"ז · תלינה לשון ציה :

רדק

ויתכן פי' ונשבעת כמו ובשמו תשבע כי השבועה בשם השם הוא כבוד והדר למי שיראנו ויעבדנו בלב שלם השבוע' בדבר שיזדמן לו להשבע היא מצוה והרי הוא כמו שהללו ומגדלו כשנשבע בשמו כמו שדרך העולם להשבע במה שיאהב יותר כמו נפשו וראשו וכן הנביאים היו נשבעים תמיד בדבריהם ולא כל אדם ראוי להשבע אפי' באמת אלא יראי השם ואוהביו לפיכך אמר באמת במשפט ובצדקה וכן אמר בתורה את יי' אלהיך תירא ואותו תעבוד ובו תדבק ובשמו תשבע ופירשו רבותינו ז"ל כשיהיו בך כל המדות האלה ראוי לך להשבע בשמו ואם לאו אי אתה ראוי להשבע בשמו : והתברכו בו גוים ובו יתהללו · כי עוד יבא זמן שאפילו שאר העמים יתברכו בו ויתהללו בו ולא באלילים ויתכן לפרש כנוי בו שם לישראל כלומר אם תעשה כל זה יתברכו העמים בך כמו שכתוב והתברכו בזרעך כל גויי הארץ ומה שאמר ונשבעת לנכח ואמר בו שלא לנכח כן דרך המקרא במקומות רבים : כי כה אמר יי' · נירו לכם ניר · נירו כמו הנירו כמו שימו השימו כי ה"א הבנין נופלת להקל והניר הוא חרישת השדה קודם הזריעה ובחרישה הזאת יעקרו הקוצים והעשבים הרעים מן השדה ויהיה ראוי לזריעה אחר כן והמשל הוא שיטיבו את לבם להבין דברי השם ולקבלם בלב נכון והוא כחורש האדמה לקבל הזרע לא שיאמרו בפה נשמע את דבר השם ולבם לא נכון עמו כמו שאומר למעלה לא שבה אלי בכל לבה כי אם בשקר וזהו כזורע אל הקוצים שלא יצמח וי"ת עבידו לכון עובדין טבין ולא תבעון פורקן בחורבן : אל קוצים כמו על קוצים · כמו ויך הפלשתי אל מצחו כמו על מצחו והדומין לו : המלו ליי' · זאת היא מילת הלב ופירושו לפניו והסירו ערלת לבבכם : הגידו · אומר לשומעים נבואתו שיגידו איש לחברו שמלך בבל עתיד לבא עליהם מפני רוע מעלליהם השמיעו על ידי כרוז ולהשמיע יותר יתקעו בשופר : קראו מלאו · לווי מהדגוש והוא קל הלמ"ד והיה ראוי להדגש ופירושו אספו כמו מלא רעים קראו אחריך מלא שפירושו ענין אסיפה וכל זה כדי שיאספו אל ערי המבצר ועוד ישאו נס במגדל ציון כדי שיראוהו מרחוק וינוסו ויאספו אל ערי המבצר או לירושלם ואע"פ שכלם עתידים להכבש ערי המבצר וירושלם אמר להם זה להצלת זמן מועט או אמר להם זה לפי מחשבתם שינצלו : שאו נס ציונה · אל ציון כלומר במגדל ציון כי הוא מקום גבוה ויראוהו למרחוק : העיזו · כמו שלא העז את מקנך ענין המנוסה והאסיפה אל העיר : מצפון · מבבל שהוא צפון לארץ ישראל : עלה אריה מסבכו · זהו מלך בבל והמשילהו לאריה שאין עומד לפניו כן נבוכד נצר כבש כל הארצות לא עמד איש בפניו ופירוש המשל לפניו ומשחית גוים · מסבכו היא סכתו שהוא שוכב בה תמיד ולפי שנעשת מסבכי עצים נקראת כן : תצינה · תחרבנה כמו גלים נצים וכן ת"י קרוין צדין ואאז"ל פירש תצמתנה מענין הנצו הרמונים ויהיה לפי זה הפתרון שנים שרשים וענין אחד והערים החרבות יצמיחו דשאים ועשבים :
על

מנעורנו ג' ומ"ל וסי' אנשי מקנה היו · והבשת אכלה את יגיע · ושל אחריו נשכבה בבשתנו : ניר ח' ז' מ"ל וחד חסר וסימן למען היות ניר לדוד · נתן יי' אלהיו לו ניר בירושלם · לתת לו ניר ולבניו כל הימים · לתת לו ניר ולבניו דר"ה · נירו לכם ניר ואל תזרעו · נירו לכם ניר דהושע · רב אכל ניר ראשים · נר רשעים חטאת · בתרא חסר : ונבואה ב' א' מ"ל וא' חסר וסי' לכו ונבואה ונגידה בית המלך · האספו ונבואה אל ערי המבצר · קדמא חסר · וא' נבואה למשכנותיו נשתחוה :

אורים ותומים

נשכבה הנה נכלל ביאור שהבושה שאמרנו עליה פעמים רבות שאינה מעלה ואם היא התחלת מעלה אבל בנערים ואנחנו נשכבה בבושתינו אנחנו ואבותינו מנעורינו עד היום הזה אבות ובנים בימי הזקנה כמו בימי הבחרות : אם תשוב וכו' הנה התשובה הראויה כוללת בב' דברים הא' הסיר הבגדי' הצואים והפעולו' הרעות שעליו והב' עשות אותם טובים ואמר שאם ישוב אליו יתברך שיעשו פעולות טובות גם הוא ישימהו ויקריבהו אליו ואם לא ישוב אלא שיסיר השיקוצי' לבד לא ישיבהו ויקרבהו אבל לא יגלה מארצו וזה לא תנוד : הגידו ביהודה וכו' הנה מנהג המדינ' כשירצו לחדש דבר בעיר יתחברו מנהיגי העיר בבית קבוצם ובעצת כולם יחד יעבירו קול בעיר בהכרזות וקול שופר לאותו קול יתקבצו כל העיר לשמוע ואחר יקר' הקול' באזניהם אותו דבר המוסכם מאת המנהיגים הנז' ועכ"ז רמז בזה הפסוק דבר כפול ומכופל הגידו ביהודה וכו' נוה שישמע דבר זה בכל העם וזה יעשה בזה האופן שיהא העברת קול השופר הנז' ראשונה וזהו אומ' תקעו שופר וכו' ירצה שיתקעו שופר בארץ שאליו יבואו כלם קרואים ומקובצים ואחר אמר האספו ונבואה על ערי המבצר אחר הקבוץ יגידו אליה הראויים אלה הדברים במלות האמר : עלה אריה וכו' ירצה שעשו וישראל סובלים זה לזה בטבע עד שמלחמותיה' אינה זה אלא כנגד זה עד שכשזה קם זה נופל וזהו שאמר שכשעלה ארי' וכו' וכשנסע זה ממקומו היה לשום ארצך לשמה כי אל מלחמתו אל אחר :
על

מנחה גדולה

פני שכינה לירושל' כי יהי' המקום ניכר בחשיבתו ובפרסום גדולתו מפני שבית ה' יבנה בה וזה הוא כסא ה' אשר הוא למושב לו עדי עד באופן שנחמה גדולה יהי' לירושל' ע"י כבוד ה' וגלוי השראת השכינה כאמור :

בימים ההמה ילכו בית יהודה וגו' · מהרי"א ז"ל ראיתי בכתב אמתי שהביאו בני המערב ההולכים היום ממלכות פורטוגאל לארץ הודו לקבוא הבשמים שהעידו שראו שמה יהודים הרבה והביאו כתב מיד מכם אחד מהם והם אומרים שהמה מבני יהודה ובנימן מאותם שגלה סנחריב מערי יהודה קודם חרבן ירושלים ע"י כ"כ כמו שנזכר בסדר עולם ושהכיח אותם אחרי הררי חושך ושהם לא שבו בבית שני ואמרתי אני אל לבי שלהיותם שמה קרובים במושבותם לעשרת השבטים שהגלה סנחרב לכבר"כבא פה ירמיהו ועליהם אמר בשבוב ה' את שיבת ציון יתחברו שמה אלו לאלו וזהו ילכו בית יהודה על בית ישראל ויבאו יחדו מארץ צפון על הארץ אשר הנחלתי וגו' ע"כ : ולע"ד שזאת הנבואה קרובה היא לנבואת ישעיה ע"ה שאמר אפרים לא יקנא את יהודה וגו' וזו היא הבטחת שלו' שלא יהי' ביניהם שום קנאה ושנאה שהיא גרמה חורבן בית שני כאו"ל ועכ"כ אמר אחר שהבטיח ונתתי להם רועים כלבבי שהוא רמז על מלך המשיח שתהא מלכותו על כל ישראל מעלה אעפ"י כן לא יהי' שום קנאה בין ישראל ליהודה וכן יהודה לא יצורו את ישראל בשום התנשאות עליהם רק כולם כאחד בשלוה ישבו וגם את אחיו יעזורו וזהו ילכו בית יהודה על בית ישראל ויבאו יחדיו וגו' באגודה אחת בלב שלם וזה יגרום להם שישבו לבטח על הארץ אשר הנחלתי את אבותיכם :

אם תשוב ישראל וגו' כלומר איני חפץ ממך תשובה כבדה בעינויים קשים וסגופים במעשה ובפועל כי אם בשב ואל תעשה רע כי אם תשוב ישראל נאם ה' אלי תשוב שתקבל אלהותי עליך ואם תסיר שקוציך הוא ביטול ע"ז זה לבד יגין עליך שלא תנוד מארצך : ונשבעתי חי ה' שתקיים דבריך כשתשבע ותאמר חי ה' שתעשה משפט כאליהו שאמר חי ה' אם יהי' טל או מטר כי אם לפי דברי או שתשבע בצדקה לומר כחוני המעגל חי ה' שלא אצא מעגולה זו עד שתתן מטר שהו' נשבע שיעש' צדקה הנה העשה שהתברכו בו גוים כי אקדם שמי לקיים מאמרך ויתקדש שמי לעיני הגוים והתברכו בו בשם הנזכר שע"י המטר יגיע גם להם תועלת ובו יתהללו לומר כי אין כמוהו מפליא לעשות :

כי כה אמר ה' וגו' · מהר"יא ז"ל הנה העובד אדמה בהיותו חפץ קודם שיזרע זרעו בארץ יחרוש את האדמה כי בחרישתו יסיר ממנו הקוצים וכאשר יזרע יתן זרעו אל הארץ הטהורה לא על הקוצים והוא משל גלות אליהם ולמה סוכר מבני ישראל שאחרי הפשע והעונש שקבלו עליו בגלות אז הם עתידים להתחרט ולבקש פני ה' והיו א"כ זורעים אל קוצים שהם מעשיהם הרעים ואתם בני יהודה וירושלים לא תעשו כן נירו לכם ניר להסיר הקוצים הם האלהות הזרים אשר אתם עובדים ואז תזרעו תפלתכם וצעקתכם לאל יה' ולא תזרעו אל מעשים רעים הם הקוצים ע"כ : ולע"ד נירו לכם ניר שתצא ממנו אחרית טוב אשר תוציא האדמה פירות ובמיחות טובות אשר זרעו בו לזרוע ממנו זרעים אחרים כמו כן הם המעשים טובים יש להם פירות שנ' אמרו צדק כי טוב כי פרי מעלליהם יאכלו והוא הסבר העוב אשר יתנו ה' לאהביו ולשומרי מצותיו לאלפי' דורות הרי הוא דומה לזרע האדמה שמוציא פרי אשר זרעו בו לזרוע עוד זרעים אחרים ומאחרים אחרי' עד כמה זרעים טובים גרם הזריעה ראשונה כ"כ הם המעשים טובים שמשתלשלים
לזרעו

עַל־זֹאת חִגְרוּ שַׂקִּים סִפְדוּ וְהֵילִילוּ
כִּי לֹא־שָׁב חֲרוֹן אַף־יְהוָה מִמֶּנּוּ׃
וְהָיָה בַיּוֹם־הַהוּא נְאֻם־
יְהוָה יֹאבַד לֵב־הַמֶּלֶךְ וְלֵב הַשָּׂרִים
וְנָשַׁמּוּ הַכֹּהֲנִים וְהַנְּבִאִים יִתְמָהוּ׃
וָאֹמַר אֲהָהּ ׀ אֲדֹנָי יְהוִה אָכֵן הַשֵּׁא
הִשֵּׁאתָ לָעָם הַזֶּה וְלִירוּשָׁלִַם לֵאמֹר
שָׁלוֹם יִהְיֶה לָכֶם וְנָגְעָה חֶרֶב עַד־
הַנָּפֶשׁ׃ בָּעֵת הַהִיא יֵאָמֵר לָעָם־
הַזֶּה וְלִירוּשָׁלִַם רוּחַ צַח שְׁפָיִם
בַּמִּדְבָּר דֶּרֶךְ בַּת־עַמִּי לוֹא לִזְרוֹת
וְלוֹא לְהָבַר׃ רוּחַ מָלֵא מֵאֵלֶּה יָבוֹא
לִי עַתָּה גַּם־אֲנִי אֲדַבֵּר מִשְׁפָּטִים
אוֹתָם׃ הִנֵּה ׀ כַּעֲנָנִים יַעֲלֶה וְכַסּוּפָה
מַרְכְּבוֹתָיו קַלּוּ מִנְּשָׁרִים סוּסָיו אוֹי
לָנוּ כִּי שֻׁדָּדְנוּ׃ כַּבְּסִי מֵרָעָה לִבֵּךְ
יְרוּשָׁלִַם לְמַעַן תִּוָּשֵׁעִי עַד־מָתַי תָּלִין
בְּקִרְבֵּךְ מַחְשְׁבוֹת אוֹנֵךְ׃
טו כִּי קוֹל
מַגִּיד מִדָּן וּמַשְׁמִיעַ אָוֶן מֵהַר אֶפְרָיִם׃

הזכירו

על דא ייסרון סקין יספדון ויילילון ארי לא תב תקוף רוגזא דיי' מיננא : ויהי בעידנא ההיא אמר יי' יתבר לבא דמלכא ולבא דרברביא ויצדון כהניא ונביי שקרא ישתעמון : ואמרית קביל בעותי יי' אלהים בכן הא נביי שקרא מטען לעמא הדין וליתבי ירושלם למימר שלמא יהי לכון וכען הא חרבא מקטלא בעמא : בעידנא ההיא יתאמר לעמא הדין וליתבי ירושלם כרוח טיהרין על רישי נגדין דמיין במדברא כן אורח כנישתא דעמי לא למידרי ולא לבדרא : על דטעו בתר נביי שקרא דמתנבן להון ברוח דשקר בכן משרית עממיא מאילין קלילין כרוחא ייתון עליהון כען אף במימרי איתינון ואמליל פורענות דיני מנהון : הא מלך במשריתיה יסק עליהון כעננא דסליק וחפי ית ארעא וכעלעולין רתיכוהי קלילין מנשריא סוסותיה ווי לנא ארי אתי למבזננא : אתחורי מלמעבד בישא לבך ירושלם בדיל דתתפרקין עד אימתי יורכון ויתקיימון עבדי אונס די בגויך : ארי קל נבייא דמתנבן עליהון דיגלון על דפלחו לעגלא די בדן ומבשרן בשורן בישן ייתון עליהון קטולין על דאשתעבדו לצלמא דאקים מיכה בטורא דבית אפרים :

אדכרו

לעם הזה ב' בעניין וסימן ויאמר אהה · בעת ההיא : ולירושלם ח' וסימן הלא הוא אשר הסיר דמלכים · וחברו דישעיה · ולירושלם מבשר אתן · אכן השא דשאת · ודבתריה בעת ההיא יאמר לעם הזה : נירו לכם גיר דירמיה · הלא הוא יחזקיהו דד"ה · כי עזבו הלוים :

רש"י

על זאת · מה היא זאת כי לא שב וגו' ואע"פ שאמור למעלה בנבוכד נצר על החורבן כאן חוזר לדבר במיתת יאשיהו : כי לא שב חרון אף וגו' · ואע"פ שעשה יאשיהו בכל לב נאמר בו לא שב יי' מחרון אפו על כל הכעסים אשר הכעיסו מנשה : והיה ביום ההוא · ביומו של יאשיהו : יתמהו · למה עלתה בו כל כך והם אין יודעין שאין דורו חוזר יפה כשבא לבער את ע"א מה היו ליצני הדור עושין חוקקין צורת ע"א על דלתותיה' חצייה בדלת זה וחצייה בדלת זה כשהיה פותחו לא היתה נכרת וכשהלך משם סוגר' והיא מתחברת : השא השאת · הטי"ת משמש בלשון הכחש השיאני שנביאי השקר ניבאים לכם שלו' יהיה לכם : לעם הזה · על העם הזה כשינבו בונם : לא שפיי' · מכבד ומשמע אף את שדות יבלי המי' לשתם מדבר · ל"א פת לשון נואה דמתרגמינן לחותא : דרך בת עמי · אותו רוח בא וגם לא לזרו' מוץ מגורן כדבוני"ר בלע"ז כמו ויזרם במזרה · ולא להבר ולנקות תבואה הוא בא כלומר לא לטובה כי אם לרעה להגלות אנשים וטף ובהמה : רוח מלא מאלה · הפורענות יבא לי רוח מלא רוח שלם שלא יחזור בו ולא הנח' רוח טנ"ט בלע"ז : משפטי' · לשון ויכוח : וכסופה · איקומאטר"ובי"לון בלע"ז : אונך · חסמך : כי קול מגיד מדן · הרי קל נבייא מתנבן עליהון דיגלון על דפלחן לעגלא דבדן ומבשרן בשורן בישן ייתון עליהון על דאישתעבידו לצלמא דאקים מיכה בטורא דבית אפרים ואף על פי שכבר גלו העגלי' מימות סנחריב עדיין עונש קיים גדול' היא עבירה שמיפרעת לפניה ולאחריה לפניה מימות אברהם שנאמ' וירדף עד דן כיון שהגיע לדן תשש כחו שעתידין בניו לעביד שם עבודת אלילים ולאחריה בחורבן הבית שנאמר מדן נשמע נחרת סוסיו : און · שבר :

נצרים

רדק

על זאת · כי לא שב חרון אף השם ממנו כי לא שבנו אליו וחרון אפו לא שב ממנו אלא עתיד לבא עלינו : והיה ביום ההוא · יאבד לב המלך ולב השרים · כי דרך המלך והשרים לחזק לב העם כבא עליהם אויב והם יאבד לבם ויהיו נבהלים כבא עליהם השבר הגדול והמלך הוא צדקיהו והכהנים הם כהני הבמות והן יהיו נשמים כי בטלה עבודתם והנביאים נביאי השקר יתמהו כי שקר נבאו לעם שהיו אומרים להם שלום יהיה לכם וכת"י יתמהו ישתעמהון כמו שתרג' אונקלוס ובתמהון לבב ובשעמימות לבא והוא אבדת הלב והבהלה : ואמר' אכן השא השאת · כיון שאתה מאריך אף לנביאי השקר המטעים אותם ומשיאין אותם שלום שלום הרי הוא כאילו אתה משיא אותם ויחשבו רוב העם כי יי' דבר אתם והם על שני הסעיפים אם ישמעו לי ואם ישמעו להם ורובם נוטי' אחריהם לפי שהם רבים או פי' כמו אני יי' פתיתי את הנביא ההוא שעניינו הערת חפץ כדי לגלות שקריהם ורעתם שעושין בסתר ועוד נפרש זה הענין בספר יחזקאל בפסוק והנביא כי יפותה וי"ת בכן הא נביאי שקרא מטען לעמא הדין ולירושלם ובאמרו לעם הזה ולירושל' פירוש ולעם הזה לעם שוכר וזכר בפרט ירושלם לפי שהיא העקר ורבינו סעדיה פירש השאת רוצה לומר גלות נביאי השקר המשיאים אותם וכן אני יי' פתיתי את הנביא באמרתי עליו שהוא נפותה ומליצה זו כמו והצדיקו את הצדיק והרשיעו את הרשע : ונגעה חרב עד הנפש · והנה חרב האויב נגעה עד הנפש כלומר שהחלו להרוג בעם לא שבי ולא בזה לבד אלא אף הורגי' ואיך יאמרו שלום יהיה לכם וי"ת הא חרבא מקטלא בעמא : בעת ההיא · בעת יבא האויב אמר להם הנה האויב בא עליהם כמו רוח צח העובר על שפיים שהם מקומו' הגבוהי' כמו ההרים והגבעות או כמו רוח העובר במדבר שבאלה המקומות יעבור הרוח מאין מונע כי בישוב כשתעבור הרוח תמצא מונעי' הרבה שלא תעבור הבתים והכותלים והגדרות אבל בשפיים ובמדבר לא תמצא מונע כן האויב בא ואין מונע אותו והיה דרך בא דרך בת עמי וזה הרוח לא ימצאו בו שום נחת רוח כמו רוח שזורים בו התבואה ומבררים אותה מן המוץ על ידי הרוח הנה הרוח בשלא תהיה חזקה יותר מדאי אף על פי שתזיק לדברים תועיל לדברים אבל הרוח הזה שנמשל בו האויב לא יבא לישראל אלא להרע להם ולא ימצאו בו שום דבר טוב : זהו שאומר אחר כן רוח מלא מאלה זה הרוח יותר חזק מאלה כלומר מרוח שהוא לזרות ושהוא להבר ופירושו רוח לא זך ובהיר כמו דודי צח ואדום צח מחלב רוצה לומר שהאויב הוא בכל רצונו בעם רב בסוסים ופרשי' לבוזז מכלול כלם או פי' רוח צח רוח יבש מן והשביע בצחצחות נפשך כלומר שייבש הארץ ויחריבנה וי"ת ברוח טיהרין על רישי וגו' כבעמוד : רוח מלא · חזק כלומר יבא הרוח מלא בכל כחו וכן על הדרך הזה מלא ידו בקשת : יבא לי · אמר הנביא במקום ישראל עתה קודם בואו : גם אני אדבר משפטים אתם · פי' על ישראל ובאמרו גם אני לרבות על משפט הנבואה ותוכחותיה אדבר גם אני מעצמי משפט תוכחה עמם אולי ישובו בהרבותי תוכחתי עליהם וי"ת על דטעו בתר נביאי שיקרא וגו' כבעמוד : הנה כעננים · כמו שהעננים עולים מן הארץ כמו שנאמר ואד יעלה מן הארץ ועולים קל מהרה כן יעלה האויב על ארץ ישראל ואומר יעלה כי ארץ ישראל גבוהה מכל הארצות : וכסופה · היא הרוח החזקה שהולכת במרוצה ובחזקה כן ילכו מרכבותיו : קלו מנשרים · כי הנשר קל לעוף משאר עופות וטס בגובה האויר יותר מכלם וכן אמר כאשר ידאה הנשר : כי שודדנו · כי לשדוד אותנו יבא : כבסי · לא תהיה תשובתך בנראה לבד אלא אף בנסתר וזהו שאמר לבך כמו שאמר למעלה ולא שבה אלי בכל לבה כי אם בשקר וכן אמר הנה ג"כ תלין בקרבך מחשבות אונך וזהו כי תשובתם לא היתה מלב ומה שאמר תלין לשון זכר והוא מדבר כנגד נקבה שהיא ירושל' כבר פירשנו למעלה כי כשמדבר הנביא כנגד כנסת ישראל ידבר פעם לשון זכר פעם לשון נקבה כי הנקבה כנגד הכנסה והזכר כנגד העם וכן כשמדבר כנגד ירושלם והנה אמר הנה כבסי למען תושעי ולמעלה אמר כי אם תכבסי בנתר ותרבי לך בורית ובאותו פסוק כתבנו תשובת השאלה : ואונך · מענין עמל ואון ובאה הוי"ו נחה כמו עולתה ועולתה פעם נחה פעם נעה וענין תלין איננו לינת הלילה אלא השקידה על הדבר תמיד כי כן נמצא בלשון הקדש לשון לינה בזה הענין כמו ובהמרותם תלן עיני בגוארו ילין עז והדומים להם וי"ת עד אימתי יורכון ויתקיימון עבדי אונס דבגויך : כי קול מגיד מדן · אומר כי מדן יבא מי שיגיד ביאת האויב וזכר דן כי הוא גבול ארץ ישראל כמו שנאמר מדן ועד באר שבע וכן הר אפרים ואון פי' עמל ורעה כמו עמל ואון והפסוק כפול בענין במלות שונות כי משמיע כמו מגיד וי"ת הפסוק כן ארי קל נבייא דמתנבן עליהון וגומר כבעמוד :

הזכירו

אורים ותומים

על זאת וכו' ירצה היותר רע שבכל זה הוא שיותנו עדין בתרונו כי המספיד יותר ירע בעיננו מהיותו הוא סבת חרון אפו ית' ממה שירע לו מכתו ממנו וזה שלא הספיד על מות ישראל אלא על חרון אפו ית' : והיה ביום ההוא יאבד לב המלך כו' · החכם אמר שהאושר אינו קל התנועות ולא יתמה מהרעות ולא מהטובות הגדולות כמו שיתמה הגרוע מזנו ולכן יאבד לב המלך והשרים אינם בעלי האושר והכהנים נשמו אבל לא יאבדו והנביאים יתמהו ולא יאשמו · ואומר אהה וכו' הנה למעלה אמר אם תשוב ישראל כמראה פנים נהובות להם ועתה ינבא עליה' רעה וזהו שאמ' השא השאת וכו' נגעת חרב עד נפש והשיב בעת ההיא יאמר לעם הזה ירצה ישיב לזאת השפה שהוא ית' רואה רוח שפיים במדבר והוא הרוח שזכר למעלה שילכו בית ישראל אליו לעבוד ע"א כאמור באות נפשה וכו' שאי עיניך על שפיים וראי איפה לא שכבת ולכן אמר רוח צח שפיים במדבר והוא הרוח ולא לזרות ולא לזרים אבל לע"א רוח מלא מאלה יבא לי כלומ' זה הרוח עולה אלי כי הוא כנגדי ולכן חייב שאדבר משפטים אותם כמו שדברתי : הנה כעננים וכו' ירצה יעלה למעלה כעננים לעלות בזמן הליכתו לירושלים כי גובה הוא ותקל הליכתו יותר מעננים :

דרכך

מנחה גדולה

לארעו ולזרע זרעו עד אלפי' דורות · ובהיות שהאדם מטיב לעצמו בעשיות המלות כי אם לדקת מה תתן לו וגו' כי אם לו לעצמו הוא מטיב וכן ברעה שחת לו לעצמו הוא משחית ע"כ אמר נירו לכם לעצמיכם ולטובתכם תעשו ניר טוב ואל תזרעו אל קוצים כי אשר יגע בו מגיע לצער העוקץ לו כ"כ איש אשר יחטא מגיע לו הנזק והצער ע"כ ראוי לכם לחוס על עצמיכם ולשוב אל ה' כי לכם אתם מטיבים :

והיה ביום ההוא וגו' עשה ד' חלוקות פה בעונש באמרו מלך ושרים כהנים ונביאים נגד הד' חלוקות שאמר למעלה בקובלנא בפסוק הכהני' לא אמרו איה ה' ותופסי התורה לא ידעוני והרעים פשעו בי והנביאים נבאו בבעל וע"כ פירש כאן עונש כל אחד ואחד ונגד הרועי' הם המלכי' שפשעו בי בזדון לבם והבטיחו עצמם על גבורתם נגד זה יענשו יאבד לב המלך כי הוא הגבורה המיוחס ללב כידוע ונגד תופסי התורה אשר שיאבד לב השרים הם שרי תורה כמו שאז"ל על שר חמשים שיודע לדרוש בחמשה חומשי תורה והם שוים בעונש עם המלך שהיה להם למחות במלך ולא מיחו והכהנים שלא אמרו איה ה' שהיה זן אותם ומפרנסם אותם בלי טורח כי משלחן גבוה קזכו ועכשיו כשיאבד לב המלך ושרים שיחרב הבית ולא יקרבו עוד קרבנות ונשמו הכהנים שלא יהיה להם ממה להתפרנס כמו שאז"ל על כהניה נאנחים שאין מי שיתן להם מתנות כהונה · והנביאים שנבאו בבעל יתמהו עתה שיראו שנתגלה חרפתם לעין כל וכולם יעידו שקר היה בימיכם :

ומהר"יא כתב ונשמו הכהנים והם כהני הבמות או גם כהני ה' כי לא יעצרו כח לומר אל העם אל ירך לבבכם וגו' כמו שהיה המלוה בכהן משוח מלחמה אף כי בחרבן מקדשו יהיו שוממים ומרבים ע"כ :

הזכירו לגוים וגו' · מהר"יא ז"ל כאשר הראה הש"י לירמיהו חרבן ירושלים ע"י נ"נ הראהו ג"כ חרבנו העתיד להיות פעם אחרת ע"י הרומיים בבית שני וכן תמצא בהרבה מהנבואות שבנבוא' הנבואה על חרבן בית ראשון הודיע ג"כ מיד החרבן השני ועליו אמר כאן השמיעו על ירושלים נצרים באים מארץ מרחק שהם בני אדום הרומיים שבאו עם אספסיינוס וטיטוס להחריב את ירושלים ולכן אמר מארץ מרחק לפי שבאו מרומי שהוא לצד מערב א"י והם הרומיים הנקראים אצלנו גם היום נצרים ואמר ויתנו על ערי יהודה קולם לפי שהרומיים כבשו ראשונה ערי יהודה ואח"כ עלו על ירושלים ולזה אמר כנגד ירושלים · ובעבור שהיתה הנבואה הזאת על חרבן ראשון ועל חרבן שני יחד לכן אמר מיד דרכך ומעלליך עשו אלה לך שרמז במלות אלה לשני החרבנות ולפי שהאחרון הכביד הוא אשר כילנו ואשר דימה לנו אמר עליו בפרט זאת רעתך כי מר כי נגע עד לבך ועליו אמר עוד מעי מעי אוחילה וסתם הדברים באומרו שבר על שבר שהוא חרבן שני שבא על שבר חרבן ראשון · ע"כ : ולע"דן שאמר הנביא הזכירו לגוים הם עמון ומואב שיבואו עם נ"נ על ירושלי' זה הדבר הכריזו בגלוי ואפיקו בברא כדי דהוי מילתא דידיע לכל שיבא נ"נ וכמש"ז"ל עמון ומואב שיבבי בישי דירושלים הם הם הרהבוהו לנ"נ שיבא על ירושלים להחריבו כדאי' בסנהדרין וע"כ הזכירו לגוים הרתי משמע והם יסיתו לנ"נ שישמע ויבוא לירושלים ואמר נצרים באים וגו' לפי שהיה נ"נ מסופק אם לילך על ירושלים או על בני עמון עד ששאל בכבד והרבה לעשות מעשה כישוף כדאי' בג' הנזכר עד שעלה הגורל לעלות לירושלים וע"כ אמר נצרים שהיה נוצר ושומר ועומד במקומו עד אשר יראה איך יפול דבר אם לילך לירושלים או לדרך אחר · אלא שה' עשה שנפל הגורל על ירושלים ויתנו על ערי יהודה קולם וגו' :

הזכירו לגוים · ומה הוא הקול המגיד שאומר בעבור הגוים כי הנה הם וכן השמיעו על ירושלם כי נצורי' באים ולמ"ד לגוים כמו בעבור כלמ"ד אמרי לי אחי הוא והדומי' להם ופירוש נוצרים חיל נבוכד נצר וקראו על שמו וי"ת נוצרים כמו בוזזי' בבי"ת שתרגם משרית עממיא חטופין כקטופין אתן מארע רחיקא ותרגם לא תבצור לא תקטף : ויתנו על ערי יהודה קולם · כלומר השמיעו על ירושלם כי כבר נתנו על ערי יהודה קולם ובמהרה יגיעו לירושלם ופירו' נתינת הקול תקיעות השופרות והתגוררות בחיל : כשמרי שדי · כמו שדים או שדות וכא בחסרון מ"ם כמו וקרע לו חלוני שהוא כמו חלוני' וחשופי שת כמו וחשופים והדומים להם או היו"ד תמורת הה"א והוא כמו שדה אבל י"ת לשון רבים כנטרי חקלן ופירוש כשומרי שדי כמו שומרי השדות מהבהמות שלא יכנסו בו לרעות שצריך שיעמדו סביב השדה שלא תכנס בו הבהמה משום לד כן באו האויבי' סביב ירושלם כי בכל ערי יהודה שהם סביבה חנו כי פירוש עליה על ירושלם ועליה ר"ל סביב לה בסמוך כמו ועליו מטה מנשה והדומים להם : כי אותי מרתה · אותי פירו' דברי על יד הנביאים כי דברו כמו עצמו וכן ממרים הייתם עם יי' פירוש את פי יי' כי לשון מרי יקשר במלת את עם דבר כמו מריתם את פי ולא מרו את דברו כי ענין מרי הוא שנות החליף הדבר והמצוה או יהיה ופירוש אותי כמו כי כי יבא בקשר הבי"ת כמו כי מלו בך וימרו בי וי"ת ארי על ממרי סריבת : דרכך ומעלליך · הדרך שהלכת בה והמעשים שעשית הם גרמו לך כל זה הרע שבא האויב להחריב ארצך : עשו · מקור והיא במקום עבר כאילו אמר עשה או עשו : זאת רעתך · רעהך גרמה כי מר וקשה הדבר הרע הבא עליך עד כי נגע עד לבך וי"ת דא בשתא ומרדא אייתי וגו' כבעמוד : מעי מעי אוחילה · הכפל כדרך הנוה' שכופלים דבריהם וכן ראשי ראשי אוחילה מענין חיל כיולדה אמר הנביא הצעק מכאב מעי כלומר שאחזני חיל וכאב במעי על הרעה הבאה לנו וכן קירות לבי אוחילה ואם תאמרו הצעק פעם ואחרים פעם הומה לי לבי : לא אחרים · לא אוכל להחרים כי לבי הומה לי תמיד : שמעתי נפשי · אמר למה לא אוכל להחרי' כי את נפשי שמעת קול שופר ואמר נפשי ולא אמר אזני כי עדיין לא שמעו אזני כי עדיין לא בא האויב אבל נפשו שמעה בנבואה ידבר כנגד נפשו כלומר את נפשי גרמת לי שלא אוכל להחרים כי את שמעת קול שופר תרועת מלחמה וכתוב שמעתי ביו"ד ואחד הוא עם הקרי כי שמיעתו היא שמיעת הנפש ומה שאמר קירות לבי הוא דרך הפלגה לפי שהלב דפנות בחללים שיש בו וי"ת את' כביא וגו' כבעמוד : שבר על שבר · שבר השבטים בא תחלה ועתה בא שבר יהודה : נקרא · ענין מקרה אע"פ שהוא בא"לף : שדדו אהלי · כנה הבתים החשובים והארמונים הגבוהים באהלים כאילו הי' אהלים ויריעות כטויות שנקל לכבשם כמו האהלי' כן הם שדדו פתאם ורגע : עד מתי · השומרים מנהגם לעמוד במגדלים הגבוהים ובהרים הרמים וכשרואין האויבים באים מריעי' הנס כדי שירא‍והו העם ויתקעו בשופר כדי שישמעו העם ויהיו נזהרים ואמר הנביא עד מתי יהיה זה הלא תשוב מחרון אפך על עמך ישראל ועבהו הא"ל : כי אויל עמי · כי אילו היו חכמים ומכירים הדרך הטובה וידעו אותי כי אני המטיב להם והמריע לפי מעשיהם לא היו רואין נס ושומעים קול שופר : בנים סכלים · לפי שנקראו בני הא"ל כמו שאמר בנים אתם ליי' אלהיכם ואמר אלה הבנים סכלים המה ולא נבונים המה כלומר תבונתם וחכמתם איננה כחשבת תבונה וחכמה אלא סכלות כיון שלא ידעו את יי' כמו שאמר במקום אחר הנה בדבר יי' מאסו וחכמה מה להם וכן אמר ישעיהו הנביא ובילדי נכרים ישפיקו והחכמה השלמה איננה כי אם תורת יי' כמו שאמר כי היא חכמתכם ובינתכ' לעיני העמים ואחר שאינם יודעים את יי' ולא עושים מצותיו חכמתם היא ערמה ותחבולה להרע לא להטיב אבל התורה מלמדת את האדם לעשות הטוב והישר : ראיתי · אמר הנביא ראיתי בנבואה את הארץ : והנה תהו ובהו · כתרגומו צדיא וחרובא כיון שהוא שממה ואין יושבין עליה הרי הוא כתהו ובהו כמו בתחילת בריאתה שנא' והארץ היתה תהו ובהו : ואל השמים · כמו ואת השמים וכן אספרה אל חק כמו אספרה את חק וידלפו אל מדין כמו את מדין והדומים להם ויונתן הוסיף הבעתי אסתכלית אשמיא וכל זה דרך משל מרוב הצרה כאילו קדרו השמים ורעשו ההרים והגבעות וכן ועוף השמים נדדו אמר דרך הפלגה מרוב חרבן הארץ כלו העיפות משם ולא יעופו באותה הארץ : ראיתי · התקלקלו · ענין קלקול ידוע בדברי רז"ל והאדוני אבי ז"ל פירוש ענין קלות כלומר רעשו מרוב קלותם כי כבדותם יעמידם : ראיתי · אין האדם · האדם שהיו בארץ אינם והם ישראל : ראיתי · הכרמל · הכרמל שהוא מקום תבואה ועץ פרי ראיתי אותו כמו המדבר : עריו · סמך הערים לכרמל שאמר עריו לפי שהערים סבת הישיבה בהם שדות וכרמים ועץ פרי והם נקראים בכלל כרמל : נתצו · ענין נתיצה והריסה ויונתן תירגם כמו הפוך צדיא כמו שתרגם נכתו אולי היה לומר כן אבל אנחנו מלאנו נתצו הת"יו קודם לצדי : כי כה אמר · וכלה לא אעשה · כמו שהבטיחם בתורה לא מאסתים ולא געלתים לכלותם : על זאת תאבל · תשחת וכן אבל תרוש נשחת : על כי דברתי זמותי · כי מה שדברתי אל הנביאים כאשר חשבתי לא נחמתי עד הנה ולא אשוב ממנה עוד כי כאשר חשבתי ודברתי כן יהיה על זאת ראוי שתאבל הארץ : וקדרו השמים · זה דרך משל לרוב הצרה כמו שפירשנו : מקול

רשי

נצרים · נותני מצור עליהם : שדי · כמו שדה : אותי מרתה · הקניטה כמו ממרים הייתם מרגזין : עשו אלה · לעשות אלה לך : אוחילה · לשון חיל ורתת : קירות · אנטיכ"אש בלע"ז : שמע' נפשי · מאחורי הפרגו' באתני בשור' קול מתרוע' מלחמ' : שבר על שבר · חרבו' ירושלם על גלות יכניה : רגע יריעותי · רגע שודדו יריעותי : עד מתי אראה · האסיפות הללו סנוסהי' נס להקבץ לבא להלחם : התקלקלו · נתקו ונזרקו ממקומן ועם קלקל בחצים חברו מנחס : והנה כרמל · ארץ הנטועה כל טוב ככרמל נהיה מדבר מדרש אגדה ראיתי את ההרים אלו האבות וכל הגבעות אלו אמהות כלומר זכותן תמה אין האדם זכות משה שנאמר בו עניו מכל האדם והנה הכרמל אליהו : וכלה לא אעשה · ביוסבי' כי אותיר פליטים שילכו בגולה : תאבל · תחרב : זמותי · לשון מחשבה : על כי דברתי · הפורענות הזה ואקיימנה : ולא אשוב · ולא אנחם לחשוב מחשבו' טובות עליהם : ורומה

מסרה

על ערי ב' וסימ' את עיון ואת דן דמלכים · ויתנו על ערי יהודה קולם : מעי מעי חד מן י"א מקומות בטעם לגרמיה משרת לגרש אבל לא תמנע האזלה מבוא ביניהם וסימ' את מחלת בת ישמעאל · אי כבוד בן פנחס בן עלי · ויען יונדב בן שמעה אחי דוד · בכל אויביו במואב ובבני עמון ובאדום · את תרתן ואת רב שקה מלכיש ירושלם · וגם כל היהודים אשר במואב · באים מדרך שער העליון · מעי מעי אוחילה · עבד מלך האנשים · הן ישא איש בשר קדש · ויעש בירושלם חשבונות דד"ה : נתצו ג' בקריאה וסימן וכל עריו נתצו מפני יי' · והצורים נתצו ממנו · ונתצו רמותיך :

הַזְכִּירוּ לַגּוֹיִם הִנֵּה הַשְׁמִיעוּ עַל־יְרוּשָׁלַ͏ִם נֹצְרִים בָּאִים מֵאֶרֶץ הַמֶּרְחָק וַיִּתְּנוּ עַל־עָרֵי יְהוּדָה קוֹלָם׃ כְּשֹׁמְרֵי שָׂדַי הָיוּ עָלֶיהָ מִסָּבִיב כִּי־אֹתִי מָרָתָה נְאֻם יְהוָה׃ דַּרְכֵּךְ וּמַעֲלָלַיִךְ עָשׂוֹ אֵלֶּה לָךְ זֹאת רָעָתֵךְ כִּי מָר כִּי נָגַע עַד־לִבֵּךְ׃ מֵעַי מֵעַי אוֹחִילָה קִירוֹת לִבִּי הֹמֶה־לִּי לִבִּי לֹא אַחֲרִישׁ כִּי קוֹל שׁוֹפָר שָׁמַעַתְּ נַפְשִׁי תְּרוּעַת מִלְחָמָה׃

כ שֶׁבֶר עַל־שֶׁבֶר נִקְרָא כִּי־שֻׁדְּדָה כָּל־הָאָרֶץ פִּתְאֹם שֻׁדְּדוּ אֹהָלַי רֶגַע יְרִיעֹתָי׃ עַד־מָתַי אֶרְאֶה־נֵּס אֶשְׁמְעָה קוֹל שׁוֹפָר׃ כִּי אֱוִיל עַמִּי אוֹתִי לֹא יָדָעוּ בָּנִים סְכָלִים הֵמָּה וְלֹא נְבוֹנִים הֵמָּה חֲכָמִים הֵמָּה לְהָרַע וּלְהֵיטִיב לֹא יָדָעוּ׃ רָאִיתִי אֶת־הָאָרֶץ וְהִנֵּה־תֹהוּ וָבֹהוּ וְאֶל־הַשָּׁמַיִם וְאֵין אוֹרָם׃ רָאִיתִי הֶהָרִים וְהִנֵּה רֹעֲשִׁים וְכָל־

כה הַגְּבָעוֹת הִתְקַלְקָלוּ׃ רָאִיתִי וְהִנֵּה אֵין הָאָדָם וְכָל־עוֹף הַשָּׁמַיִם נָדָדוּ׃ רָאִיתִי וְהִנֵּה הַכַּרְמֶל הַמִּדְבָּר וְכָל־עָרָיו נִתְּצוּ מִפְּנֵי יְהוָה מִפְּנֵי חֲרוֹן אַפּוֹ׃ כִּי־כֹה אָמַר יְהוָה שְׁמָמָה תִהְיֶה כָּל־הָאָרֶץ וְכָלָה לֹא אֶעֱשֶׂה׃ עַל־זֹאת תֶּאֱבַל הָאָרֶץ וְקָדְרוּ הַשָּׁמַיִם מִמָּעַל עַל כִּי־דִבַּרְתִּי זַמֹּתִי וְלֹא נִחַמְתִּי וְלֹא־אָשׁוּב מִמֶּנָּה׃

מקול

אַדְכָּרוּ לְעַמְמַיָּא הָא בַשָּׂרוּ עַל יְרוּשְׁלֵם אִימְרוּ מַשִּׁירְיַת עַמְמִין חַטּוֹפִין כְּקַטּוֹפִין אָתָן מֵאֲרַע רְחִיקָא וְיִשְׁרוּן עַל קִרְוַיָּא דְּבֵית יְהוּדָה וִירִימוּן עֲלֵיהוֹן קַלְהוֹן׃ כְּנָטְרֵי חַקְלָן הֲווֹ עֲלַהּ מִסְחוֹר סְחוֹר אֲרֵי עַל מֵימְרִי סָרֵיבַת אֲמַר יְיָ׃ אוֹרְחָתִךְ בִּישְׁתָּא וְעוֹבָדָךְ מְקַלְקְלַיָּא גְרָמוּ אִילֵין לִיךְ דָּא בִישְׁתָּא וּמַרְדָּא אַיְתִי עֲלָךְ יְרוּשְׁלֵם עַד דְּאִתְחַבַּר רִשְׁעַ לִבִּיךְ׃ אֲמַר נְבִיָּא מְעַי מְעַי כֵּיבִין לִי זַע סְמַךְ לִיבִּי הֲמֵי לִי לִיבִּי לָא שָׁתֵיק אֲרֵי קַל צְוָחַת קַרְנָא שְׁמַעַת נַפְשִׁי יַבָּבוּת עָבְדֵי קְרָבָא׃ תְּבָרָא עַל תְּבָרָא יִתְעָרַע אֲרֵי אִתְבְּזִיזַת כָּל אַרְעָא בְּתְכֵף חֲרוּבַת אַרְעִי זְמַן חֲדָא כָּל קִרְוִי׃ עַד אֵימָתַי אֲנָא חָזֵי סִימָנָן שְׁמַע קָל קַרְנָא׃ אֲרֵי אִיטְפָּשׁוּ עַמִּי מִידַע דַּחַלְתִּי לָא אֵילִיפוּ בְּנִין טַפְּשִׁין אִינוּן וְלָא סוּכְלְתָנִין אִינוּן חַכִּימִין אִינוּן לְאַבְאָשָׁא וּלְאוֹטָבָא לֵית אִינוּן יָדְעִין׃ חֲזֵיתִי יַת אַרְעָא הָא צַדְיָא וְרֵקַנְיָא אִיסְתַּכְּלִית בִּשְׁמַיָּא וְהָא לָא מַזְהֲרִין נְהוֹרֵיהוֹן׃ חֲזֵיתִי טוּרַיָּא וְהָא זָיְעִין וְכָל רָמָתָא אִתְפָּרְקָא׃ חֲזֵיתִי וְהָא לֵית עַמָּה שָׁרֵי עֲלַהּ וְכָל עוֹפָא דִשְׁמַיָּא אִיטַּלְטָלוּ׃ חֲזֵיתִי וְהָא אַרְעָא דְיִשְׂרָאֵל דַּהֲוָת מְנַצְבָא כְּכַרְמְלָא תָּבַת לְמֶהֱוֵי כְּמַדְבְּרָא וְכָל קִרְוָהָא צְדִיאָה מִן קֳדָם יְיָ מִן קֳדָם תְּקוֹף רוּגְזֵיהּ׃ אֲרֵי כִדְנַן אֲמַר יְיָ צַדְוּ תְּהֵי כָּל אַרְעָא וּגְמִירָא לָא אַעְבֵּיד׃ עַל דָּא תֶּחֱרוּב אַרְעָא וְיִקַבְּלוּן נְהוֹרֵי שְׁמַיָּא מִלְעֵילָא עַל דִּגְזָרִית בְּמֵימְרִי חֲשֵׁבִית בְּעֵצְתִי אַעְבְּדִינָהּ וְלָא אֲתֵיבִינָהּ׃

מקל

אורים ותומים

דרכך ומעלליך וכו' ירצה רעה גדולה היא רוע הפעולות אבל יותר רע הוא בעשות הפעולות והרע ההוא בהסכמת המחשבה וזהו זאת רעתך כי נגע על לבך ירצה הרע הגדול הוא שנגע על הלב זהמחשבה רוע הפעולה : עד מתי אראה נס וכו' לפי שאמר שלבו ומעיו המרמרו מפני שופר המריע תרועת מלחמה התפלל על זאת הזמן שישמע אותו שופר אשר הוא לנס הגאולה : כי אויל עמי וגו' הנה מאמיני' הקדמות יחשבו שאם היה העולם מחודש ברצונו יתבר' יהיה הרצון משתנה שאל"כ למה לא בראו קודם וכו' וזה בטל ממ"ש והרב אמר שכמו שהוא יתבר' לא נשיג מהותו כך לא נשיג רצונו אחר שהוא ורצונו דבר א' וא"כ כמו שהוא בראו אבל לא נשיג למה לא בראו קודם או אח"כ וזו טענה נכבדת כנגד מאמיני הקדמות ואמ' שע"ה בקהלת עת ללדת וגו' מה יתרון העושה בכל אשר הוא עמל וגו' את הכל עשה יפה בעתו אחר שאמר שהכל תחת המזל הקשה ואם כן מה יתרון העושה כי החריצות שקר וראוי לעכות בו שאמת הוא שהכל כגזר בעתו כאמור וגם הוא אמת שהעולם נתן בלב האד' ובבחירתו אבל לא נשיג איך אפש' זה וזהו מבלי אשר לא ימצא וגו' כי זכו דעת אלדי לא ישיגהו זולתו והרשעים מהחכמים בטענה אח' להרע ולא בשבייה לטוב וז"א כי אויל עמי כי אחר שאותי לא ידעו רצון מהותי ג"כ אפש' להם לידע רצוני והיה א"כ להם טענה טובה אבל בנים סכלי' המה חכמי' המה להרע כלו' לעלות טענות פלוסופי' להאמין אמונה רעה ולהטיב אמונה טובה לא ידעו חכמה והיא הטענה הנז' ג"כ כולד מזאת הטענה שהו' יתב' ברא עולמו ברצונו מאין וזהו שראה הנביא בנבואתו ואמר . ראיתי את הארץ והנה תוהו וגו' ירצה אני רואה בנבואתי שהוא אמת מה שאמר הכתוב והארץ היתה תוהו ובוהו ואין אדם וכן ראה ראיתי ההרים והוא היסודות וכן ראה והנה אין אדם ירצה שהיה העולם בלא צורה מהצורות א"כ כמו שהוא ירצה אפשר בידו להחריבה וזהו ראיתי והנה הכרמל כמדבר וכל עריו נתצו מפני ה' מפני חרון אפו כי כה אמ' ה' שממה תהיה כל הארץ הנה לפי התחל' המחשב'

מנחה גדולה

מעי מעי אוחילה כתב מהר"א ז"ל הנה שתים הנה צרות הנוגעים לאדם מנפש ועד בשר הלא כמה מיתת או העדר בניו שכית הנוגע אל עצמו והנה בימים ההמה נוסדו יחד שתיהן כי אבות ובנים יחד מתו בחרבן בית המקדש ועל בשורת שתיהן אמר מעי מעי וגו' והוא בשום לב אל טעם פסק שבכל תיבה משתיהן והוא כי אומר על הנוגע אל מעי שהוא הבנים המתיחסים אל המעיים כד"א ובאלהי מיעיך כמעותיו ע"כ מעי שאלו מהן אוחילה ועל הנוגע לי קירות לבי הומה לי וא"ת למה לא אשקיט את לבי מדפיקותיו הנה זה אי איפשר כי לבי לא אחרים ולא מעתה כי אם מאז כאם קול שופר שמעת נפשי והוא כי מלכות' דארעא מעין מלכותא דרקיעא כי כאשר יפול גוי אחד בארץ והכובש משמיע קול תרועת מלחמה למטה כך בעת שנגזר ברקיע קודם יבא הדבר אל הפועל מכריזים ברקיע הגזרה ומשמיעים קול שופר תרועת מלחמה ואין שומע הדבר כי אם הנפש העולה היא למעלה לילה ללילה והנה מאז הנפש שומעת והלב נוקף עם שאזניו לא שמעו עדיין הדבר כי אע"ג דאיהו לא חזו מזלייהו חזו ונמשך מזה שהלב מאליו מרגיש ועז"א לבי לא אחרים מאז שמעת נפשי בלבד תרועת מלחמה על השמים והטעם כי מאז שמעת בשמים שבר אל שבר נקרא כי הקריאה שמעת נפשי בשמים שבר כפול היה שהוא כי מתו אבות ובני' מישראל שבר על שבר הוא כי במות הבנים לבדן עדיין הבית קיים ויבנה ויכונן אח"כ על

יר' מותר עצמו כי אמר שממה תהיה דרך כלל ואחר כך אמר וכלה לא אעשה והנה אם כן שאלו הדברים יאמרם אדם בפיו מבלי שיחשוב בלבו תכלית דבריו ואם כן לא כאמין שיהיה כן כמו שנספוט ולכן אמר : על זאת תאבל הארץ ירצ' יות' רע הוא שמה שחשבתי או בלבי והסכמתי עליו וזהו על זאת תאבל הארץ כי על כי דברתי זמותי ירצ' שזמותי מה שדברתי ולכן לא נחמתי ולא אשוב ממנה ויצא' אם כן הקושי' איך אמ' וכלה לא אעשה והשיב שהארץ יהיה כל הארץ מיושב או בלתי מיושב וי"א בפרט ע"כ המיושב וכשאמר שממה תהיה כל הארץ ירצה המיושבת וזהו מקול פרט כי פי' כל הארץ ירצה כל העיר עזובה ואין יושב בה איש ואת שדוד מה תעשה לפי שאמר שהעיר תהיה עזובה ירצה שאין המשפט מגיע לאנשיה ואת שדוד וכו' ירצה שממון הארץ הוא משפט גדול על אנשיהם . כי הם מוכני' לכל רע ולחרב ולרעב ולדבר אל ארץ לא ישב אדם שם כ"ש להלן אוי לי כי עיפה נפשי להורגים :

כי

מקול פרש ורמה קשת · לשון יחיד על רבים לדרך כלל כמו ויהי לי שור וחמור ורומה קשת יורה החצים בקשת אמר כשישמעו קול הפרשים והקשתות שיהיו מחנה רב וישמעו קולם מרחוק יברחו ויבאו מהערים להסגב במקומות הגבוהים : בורחת כל העיר · בורחים כל אנשי העיר וכן אמר וכל הארץ באו מארימה והדומין לו ואינו אומר על עיר מיוחדת באמרו כל העיר אלא רוצה לומר כל אנשי עיר ועיר : באו בעבים · במקומות הגבוהים בעבים על הדרך הפלגה או פירוש בעבים ענין עובי רוצה לומר ביערים העבים והמסובכים באילנות להסתר שם וכן תירגם יונתן עלו למערק בחורשיא ותרגום יער חורשא : ובכפים עלו · בסלעים סלע כיפא : כל העיר עזובה · רוצה לומר כל עיר ועיר כמו שפירשנו לפיכך אמר ואין יושב בהן איש : ואת שדוד · י"א שהוא חסר כ"ף הדמיון ענינו ואת כשדוד ואין צורך לכל זה כי לכנסת ישראל ידבר פעם לשון נקבה פעם לשון זכר וכל אחד מהן נכון כמו שפירשנו בפסוק ותעשי הרעות : מה תעשי · כשיבא לך השוד והשבר מה תעשי כלומר במה תנצלי כי תלבשי עתה שני ותתיאשי מן הפורענות ולא תחושי לרעה העתידה לבא עליך ולא תכנעי והיה לך להכנע מפני האבל וללבוש שקים כדרך הנכנע ושב מחטאתו ולא תלבש שני ולעדו' עדי זהב כמו שאמ' עליהם ישעיהו הנביא והנה ששון ושמחה הרג בקר ושחט צאן וגומר והיו אומרים עוד כרתנו ברית את מות ועם שאול עשינו חוזה שוט שוטף כי יעבור לא יבאנו וגומר הנה אתה רואה שהיו מתיאשים מן הפורענות והמשילם גם כן לזונה כמו שפירשנו וכמו שדרך הזונה ללבש בגדים נאים ולהתיפות ולקרוע בפוך עיניה כדי שיחשקו בה החושקים כן כנס' ישראל היתה מתדמ' במעש' ז' אומות לעבוד את אלהיה' וללבו' כלבושיהם להתגדל ולהתפאר בפניה' בבגדים נאי' ובמרכבות נאות כדי שיאהבו אותם ויאמרו הרי היא כמונו ויאהבוה והנביא אומר לה מאסו בך עוגבי נפשך יבקשו אמר להפך באמה שחשבתם כי אתם שלקחתם בטחונכ' מעלי ובטחתם באומות והתדמיתם להם במעשיכם כדי למצא חן בעיניהם ויהיו חשקים בכם והנה מאסו בכם על שיבקשו נפשותיכ' להרג ולאבד : תקרעי · כתרגומו תכחלין ואמר בלשון קריעה כי היא

מקול פרש ורמה קשת ברחת כל־
העיר באו בעבים ובכפים עלו כל־
העיר עזובה ואין־יושב בהן איש :
ל ואתי שדוד מה־תעשי כי־תלבשי
שני כי־תעדי עדי־זהב כי־תקרעי
בפוך עיניך לשוא תתיפי מאסו־בך
עגבים נפשך יבקשו : כי קול
כחולה שמעתי צרה כמבכירה קול
בת־ציון תתיפח תפרש כפיה אוי־
נא לי כי־עיפה נפשי להרגים :
א שוטטו בחוצות ירושלם
וראו־נא ודעו ובקשו ברחובותיה
אם־תמצאו איש אם־יש עשה
משפט מבקש אמונה ואסלח לה :
ואם חי־יהוה יאמרו לכן לשקר
ישבעו : יהוה עיניך הלוא לאמונה
הכיתה אתם ולא־חלו כליתם מאנו
קחת מוסר חזקו פניהם מסלע מאנו
לשוב : ואני אמרתי אך־דלים הם
נואלו כי לא ידעו דרך יהוה משפט
אלהיהם : ה אלכה־לי אל־הגדלים
ואדברה אותם כי המה ידעו דרך
יהוה משפט אלהיהם אך המה יחדו
שברו על נתקו מוסרות :

מקל פרשין ודנגרין בקשתא גלו כל יתבי ארעא עלו למיערק בחורשיא סליקו לאיסמרא בכיפיא כל קירויהון שביקן ולית דיתיב בהון אינש : ואת הא מיתבזזא מה אית ביך חיל למעבד ארי איתרחצת על לבשי צבענין ועל דמיתקנין בתיקוני דדהב ארי תכחלין בצרידא עינך לא להנאה תיתקנין קצו ביך רחמך מקטליך בען : ארי קל כמעריא שמעית עקא כאיתא דמשריא למילד בכור קל כנישתא דציון דמשתטחא ופרסא ידהא אמראווי כען לי ארי משלהיא נפשי מן קדם קטולין : הליכו בשוקי ירושלם וחזו כען ודעו ובעו ברחובהא אם תשכחון גבר דליה עובדין טבין אם איח עביד דין דקשוט בעי הימנותא ואשבוק להון : ואם בשמא דיי ימן בכן לשקרא אינון משתבעין : יי הלא גלי קדמך לאוטבא לעבדי הימנותא רשיעיא אלקיתא יתהון ולא תבו שיציתנון סריבו לקבלא אולפן אתקיפו אפיהון מטינרא מסרבין למיתב : ואנא אמרית ברם מרמסכנין אינון איטפשו ארי לא אליפו למידע אורחן דתקנן קדם יי למעבד דין דקשוט קדם אלההון : איהך לילות רברביא ואימליל עמהון ארי אינון אליפו למידע אורחן דתקנן קדם יי למיעבד דין דקשוט קדם אלההון ברם אינון כחדא מרדו מן אוריתא איתרחקו מן אולפנא :

על

רש"י

ורומה · כמו רמה בים : באו בעבים · ביערות עבים מקום סיבוך קוצי' להטמן : ובכיפים עלו · סלע מתרגם כיפא : כי תלבשי שני · להתנאו' ולמצא רחמים לפני השודדים : תקרעי בפוך · לשון קריעה שהפוך נראה כמרחיב קרע העין כך שמעתי וגם מנחם לא חלק במחברת קרע : פוך · לשון כוחל : עוגבים · המשחקים עם הנשי' בלדי מיני ניאוף כמו ותעגבה על פלגשיהם : נפשך יבקשו · מבקשים להרגך : כמבכירה · כאשה המבכרת תחלת לידתה : תתיפח · תייליל ותצעק גניחות קונפל"ייכט בלע"ז כמו ויפח חמס לשון דיבור : אוי נא לי · כך אומרת : יי' עיניך הלא הם · על בעלי אמונה להטיב ולמה בגדו אלה כך ואין מבקש אמונה : הכיתה אותם · ולא נעשו חולי' על המכה לשום אל לבם לשוב מרעתם : קחת · כמו לקחת : ואני אמרתי · הנביא אומר כן אך דלים הם מתחלה או שאני מדבר עמהם : נואלו · לשון אויל כתרגומו איטפשו : אלכה לי אל הגדולים · הם ישמעו אך לא הועלתי וגם המה יחדיו שברו עולו של הקדוש ברוך הוא מעליהם : אריה

מסרה

פרש ג' ב' קמץ וא' פתח וסימ' מקול פרש ורמה קשת · פרש וגלגל ורכב · פרש מעלה ולהב חרב · מציעיתא פתח : בפוך ג' וסימן בפוך עיניה דאיזבל · מרביץ בפוך אבניך · כי תקרעי בפוך עיניך : הכיתה ג' מל"ה' וסימן לך והכיתה את עמלק · והכיתה את בית אחאב · הלא לאמונה הכיתה אתם : ב' קדמאי מלרע : כל דבור אתו אתך אתם דגש במ"ט רפי אותו אותך אתם וסימן נמסר בסד' וירא :

אורים ותומים

כי קול כחולה וכו' ירצה ככר פי' בפי' ישעיהו בפסוק אוי אנחם וגו' שהקב"ה שב מחרונו עלינו מפני כעס אויב פן יאמרו ידינו רמה וזהו שאמ' כנסת ישראל אוי נא לי כי עיפה נפשי להורגים ולא אמר להרגים : שוטטו בחוצות ירושלם וכו' תדע שאפשר לעבור הדת באחד מב' פנים בעבור על המצות אשר בין אדם לחבירו ובעבור על האמונות ואם בינו למקום ועד"ה היות רע הוא זה האחרון כי אז נגעה חרב עד נפש כאומרו הרהורי עבירה קשים מעבירה ועל ב' אלה היה תמיהת הנביא כי על שניה' חטא ישראל באומרו שוטטו אם יש עוש' משפט כי המשפט בין אדם לחבירו מבקש אמונה כי האמונה לאלהים הוא : ואם חי ה' וכו' הנה כנגד המשפט בלבד וזה שאם היו ב"ד כופין אותו להשבע באלהים לשקר ישבעו ואמר הנביא ע"ה כי הוא אין בלבו שישראל יחטאו באמונה רעה בלל אבל חשב שחטאתם היתה בדבר המשפט לבד וזה עשה המופת הנז' לחטם אמנם מנא שהיה גלוי וידוע לפני היודע לבות וכליות שהיו כופרים בו בלבם אורכי' וזהו ה' הלא לאמונה וכו' ירצה הוא ית' על האמונה הביא אותם אבל אני השבעתי שלא נ"כ חוטאי כ"א על המשפט וזהו ואני אמרתי אך דלים הם נואלו כי לא ידעו דרך ה' וכו' ולכן עשה המופת ואמר אל הגדולים וכו' אלכה לי וגו' הם חוטאים בבלי דעת לא מצד הכפיר' א"כ היודעים לא יפלו באותו חטא עצמו ולכן אלכה לי וכו' כי המה ידעו דרך ה' וכו' אבל המה יחדו חטאו אם כן נרא' שהיה הכפירה בלם וזהו שברו עול והוא עול מלכות שמי' והיא הכפירה ולכן עשה זה המופת ואמר :

על

קורעת עיניה מרוב התמדתה לכחול אותם : עוגבים · חושקים וכן תירגם יונתן קצו בך רחמך וכן ותעגב על אהביה והדומים לו בזה הלשון ענין חשק : כי קול כחולה · חולה שם תואר בפלס טובה מענין חיל כיולדה ומפרשו ואמר דרך משל כי בת ציון תרים קול כמו האשה היושבת על משבר תחיל תזעק בחבליה ועוד הגדיל הענין והמשילה למבכירה והיא האשה היולדת ראשונה כי חבליה קשים מחבליה אשה אחרת ופירוש צרה שהיא צועקת צרה כמבכירה : תתיפח · מענין ויפח לקץ שהוא ענין הגיון תהגה ותהמה ומקונן על הרוגיה ואומרת אוי נא לי כי עיפה נפשי אומרה נפשי כנגד בת ציון אוי נא לי כי עיפה מסבול הצער הגדול לרוב הורגים שמלאוני וי"ת דמשתטחא ופרסא ידהא אמרה ווי כען לי וענין תפרש כפיה תשבר ידיה כי כן דרך המצטער לפרש כפיו אחת באחת לרוב הצער : שוטטו · חפשו ובקשו והנה אמר דוד בספר תהלים נתנו נבלת עבדיך מאכל לעוף השמים בשר חסידיך לחיתו ארץ הנה כי היו בירושלם חסידים ועבדי האל ואיך אמר ירמיה אם יש עשה משפט מבקש אמונה ואסלח לה פירש אדוני אבי ז"ל כי ירמיה אמר בחוצות ירושלם ואמר ברחובותיה כי החסידים שהיו בירושלם היו מתחבאים בבתיהם ולא היו יכולים להראות ברחובות ובחוצות מפני הרשעים ורז"ל פירשו כיון שנהרגו ע"י חוטאים אף על פי שהיו רשעים וחייבי מיתה נתכפר להם במיתתן וקרי להו עבדיך וחסידיך : אם תמצאו איש · ר"ל איש טוב וגדול במעשיהם וכן הלא איש אתה וכן אם גבר דליה עובדין טבין : ואם חי יי' · כי ברוב הם נשבעים באלהים אחרים כמו שאמר וישבעו בלא אלהים ואם יהיה שישבעו בי להראות עצמם שהם יראי שמי ונשבעים בשמי לשקר הם נשבעים בשמי ואני היודע : יי' עיניך הלא לאמונה · אמר הנביא תמיה על זה הענין אמר דרך קריאה יי' עיניך הלא לאמונה כלומר לדבר קיים לא לדבר בטל והנה הכית אותם על מעשיהם הרעים ולא חלו כלומר לא כאבו ולא הרגישו בעצמם כי אתה המכה אותם בעונם הם כן מה הועילה השגחתך בהם ודומה למה שאמר לשוא הכתי את בניכם מוסר לא לקחו וכן מה שאמר ישעיה הנביא על מה תכו עוד תוסיפו סרה : כליתם מאנו קחת מוסר · הבאתם עד קרוב לכליה אף על פי כן מאנו קחת מוסר ואם נביאיך מזהירים אותם ומוכיחים פניהם מסלע ולא בשו מפניהם מאנו לשוב לאמונה ענין קיום כמו אמונת אומן במקום נאמן וי"ת יי' הלא גלי קדמך וגומר כבעמוד : ואני אמרתי · אמר הנביא נסיתי בעניני התוכחה הקטנים והגדולים אמרי כלומר חשבתי בעצמו כשהוכחתי העם ולא קבלו אמרתי אך דלים הם נואלו כי ברוב דלת העם אין להם דעת ובינה כמו הגדולים לפי שהם כורמים ויוגבים וכל עסקיהם עבודת האדמה ולא יתעסקו בדברי מוסר ובתורה ובחכמה לפיכך לא קבלו תוכחת כי נואלו ואין להם דעת כי לא ידעו דרך יי' משפט אלהיהם : אלכה לי אל הגדולים · כי לפי שהם גדולים ועשירי' ואינם מתעסקים במלאכה יש להם פנאי ללמוד תורה וחכמה וברוב הם בעלי מוסר ודעת ולמדו תורה ומשפט אלהיהם ואולי תועיל בהם תוכחתי כי יבינו וישכילו למה שאומר להם והנה כשדברתי עמהם יחדיו שברו עול התורה אף על פי שידעוה נתקו עולה מעליהם ונתקו מוסרותיה ואמר יחדו רוצה לומר כולם מאחים כן וכן תירגם יונתן ברם אינון כחדא מרדו וגומר כבעמוד :

על

מנחה גדולה

על ידי הזרע אשר יתן ה' לאבות ואם אבות יומתו בלבד הבנים יקיימו הבית כי יקומו תחת אבותם אך במות אלו ואלו בכל ישראל הוא חרבן כל הבתים של כל הארץ וזהו כי שודדה כל הארץ כי פתאום שודדו אוהלי וגו' פע"י מות אבות ובנים הוא הריסות אהלים ויריעות כרגע כי אין מקיימין כמדובר :

או יאמר כי קול שופר שמעת נפשי וגו' והוא כי הנה בשופר יש שלשה מיני קולות תקיעה שברים תרועה והנה התקיעה היא הוראת טובה כענין בהקהיל את הקהל תתקעו ולא תריעו אך תרועה היא הוראת צרה ורעדה כענין על הצר הצורר אתכם והרעותם וכן שברים הם הוראת צרה אלא שאינה כ"כ כתרועה כי זה גנוחי וזה ילולי וז"ש כי הנה משלשה קולות שבשופר לא שמעת נפשי אלא תרועה וזהו כי קול שופר ששמעת נפשי לא היה תקיעה אלא תרועה היא תרועת מלחמה וש"ת והלא הן האדם גנוחי גנח בריש' והדר ילולי ואיך שמעת תרועה בלבד אלא הוא כי השברים כבר קדמו כי שבר על שבר כבר נקרא קודם לתרועה שהוא שבר אבות על שבר בנים שהם שני שברים שהם גנוחי בריש' ואיני מתייחם אותם לגנוחי בלבד מפני שהצרה קטנה כי הלא היא כי שודדה כל הארץ במות אבות ובנים יחדו ולא היה כאחת כי אם בזה אחר זה וזהו שבר על שבר שבר א' ואח"כ שבר שני וכן שלישי וא"כ מה היתה התרועה ההוא לולי יללות תכופות קרובות שהן על רעה רבה מהשברים ופתאומי' אלא הוא על בה"מ וזהו פתאום שודדו אהלי רגע יריעותי : ולע"ד נראה להרחיב הדבר כלפי שאז"ל אע"ג דאיהו לא חזי מזליה חזי וע"כ היו נבואות בעתותא בעלמא' מש"ה אני מעי מעי אוחילה אלחלה כוולה באב לי כי קול שופר שמעתי אני בעצמי שמעתי שמיעה כראיה ברורה והלואי שמעתי שופר סתם שהיה אפשר שהיא לטובה כענין והיה ביום ההוא יתקע בשופר גדול וגו' וכדומה אלא תרועת מלחמה · ואף גם זו אלו לא שמעתי אלא תרועת מלחמה היה אפשר שהוא הוראת מלחמה שינצחו ישראל אלא שבר על שבר נקרא וגו' בפירוש שבר והוא מתגבורת האויב שינצח לישראל · ואל תאמינו שעוד חזון למועד כמו הנביאי' שהיו לפני שהיו ג"כ מתנבאים על החרבן והנביאים אינם והדורים שעדין לא נתקיים נבואתם אלא תדעו כי נכון הדבר וממהר אלקי' לעשותו כי פתאום שודדו אהלי רגע יריעותי כי רואה אני כל ענייני תכסיסי מלחמה מוכני' וזה עד מתי אראה נס אשמעה קול שופר הרי ראיה ושמיעה תמלחמה אני רואה נגד עיני שהם מוכנים לבוא :

ראיתי את הארץ וגו' אמרו ז"ל שבקש הקב"ה לעשות את העולם תוהו ובהו בשביל דורו של צדקי' וכיון שנסתכל בצדקי' נתקררה דעתו · והנה ידוע שנבואת ירמי' בימי צדקי' היה וז"ש ראיתי את הארץ וגו' שבקש הקב"ה להחריב העולם אלא בזכות צדקיה עמדה לו שאע"פי ששמה תהיה כל הארץ היינו כל א"י כולה והיא נקראת כל הארץ יען היותה עיקר הארץ שממנה השפע יורד לכל העולם כאז"ל · מ"מ וכלה לא אעשה כי זכותו של צדקי' יגרום לבל יחרב העולם · או יאמר ראיתי את הארץ וגו' כלומר היא שעמדה להם שלא נעשה בהם כליה ע"י שראיתי את הארץ תהו ובוהו ששפך חמתו על עצים ואבנים ועי"כ נח רוגזיה ונתקררה כעסו וז"ש הנביא באו זרים חסדי ה' שאפי' בשעת כעסו הוא זוכר את הרחמים ושפך חמתו על עצים ואבנים למען לקרר חמתו אפו וזה והנה הכרמל · היא מקום המקדש שנקרא כרמל נעשה חרב כמדבר

עַל־כֵּן הִכָּם אַרְיֵה מִיַּעַר זְאֵב עֲרָבוֹת
יְשָׁדְדֵם נָמֵר שֹׁקֵד עַל־עָרֵיהֶם כָּל־
הַיּוֹצֵא מֵהֵנָּה יִטָּרֵף כִּי רַבּוּ פִּשְׁעֵיהֶם
עָצְמוּ מְשֻׁבוֹתֵיהֶם: אֵי לָזֹאת אֶסְלַוח־
לָךְ בָּנַיִךְ עֲזָבוּנִי וַיִּשָּׁבְעוּ בְּלֹא אֱלֹהִים
וָאַשְׂבִּעַ אוֹתָם וַיִּנְאָפוּ וּבֵית זוֹנָה
יִתְגּוֹדָדוּ: סוּסִים מְיֻזָּנִים מַשְׁכִּים
הָיוּ אִישׁ אֶל־אֵשֶׁת רֵעֵהוּ יִצְהָלוּ:
הַעַל־אֵלֶּה לוֹא־אֶפְקֹד נְאֻם־יְהוָה
וְאִם בְּגוֹי אֲשֶׁר־כָּזֶה לֹא תִתְנַקֵּם
נַפְשִׁי: עֲלוּ בְשָׁרוֹתֶיהָ
וְשַׁחֵתוּ וְכָלָה אַל־תַּעֲשׂוּ הָסִירוּ
נְטִישׁוֹתֶיהָ כִּי לוֹא לַיהוָה הֵמָּה:
כִּי בָגוֹד בָּגְדוּ בִּי בֵּית יִשְׂרָאֵל וּבֵית
יְהוּדָה נְאֻם־יְהוָה: כִּחֲשׁוּ בַּיהוָה
וַיֹּאמְרוּ לוֹא־הוּא וְלֹא־תָבוֹא עָלֵינוּ
רָעָה וְחֶרֶב וְרָעָב לוֹא נִרְאֶה:
וְהַנְּבִיאִים יִהְיוּ לְרוּחַ וְהַדִּבֵּר אֵין
בָּהֶם כֹּה יֵעָשֶׂה לָהֶם:
לָכֵן כֹּה־אָמַר יְהוָה אֱלֹהֵי צְבָאוֹת
יַעַן דַּבֶּרְכֶם אֶת־הַדָּבָר הַזֶּה הִנְנִי נֹתֵן
דְּבָרַי בְּפִיךָ לְאֵשׁ וְהָעָם הַזֶּה עֵצִים
טו וַאֲכָלָתַם: הִנְנִי מֵבִיא עֲלֵיכֶם גּוֹי
מִמֶּרְחָק בֵּית יִשְׂרָאֵל נְאֻם־יְהוָה גּוֹי
אֵיתָן הוּא גּוֹי מֵעוֹלָם הוּא גּוֹי לֹא־
תֵדַע לְשֹׁנוֹ וְלֹא תִשְׁמַע מַה־יְדַבֵּר:
אשפתו

עַל כֵּן מָלֵךְ בְּמַשְׁרִיתֵיהּ יִסַּק עֲלֵיהוֹן כְּאַרְיָא מֵחוּרְשָׁא וִיקַטְּלִינוּן עַמְמַיָּא דְתַקִּיפִין כְּדֵיבֵי רַמְשָׁא יְבוֹזְזוּנוּן שִׁלְטוֹנִין דַּחֲסִינִין כְּנִמְרָא כָּמְנִין עַל קִרְוֵיהוֹן כָּל דְּיִפּוֹק מִנְּהוֹן יִתְקְטֵל אֲרֵי סַגִּיאִין מַרְדֵיהוֹן תַּקִּיפִין תְּיוּבַתְהוֹן: נְבִיָּא אֵימַר לֵיהּ כְּנִשְׁתָּא דְיִשְׂרָאֵל עַל אֵידָא אֶשְׁבּוֹק לְכוֹן אֲנָא קְרֵיתִי לְכוֹן בְּנִין וְאִינוּן שְׁבַקוּ פוּלְחָנִי וּמְקַיְּמִין בְּשׁוּם טַעֲוָתָא עוֹד שְׂבָעִית יַתְהוֹן טוּבָא וְאִינוּן תָּבוּ לְמֶהֱוֵי זַנָּאִין וּבֵית נַפְקַת בָּרָא מִסְתַּיְעִין: סוּסָוָן אַגִירָסִין אַחְרִין הֲווֹ גְּבַר עַל אִיתַּת חַבְרֵיהּ מְצַוְּחִין: הַעַל אִילֵּין לָא אַסְעַר לְאֵיתָאָה עֲלֵיהוֹן בִּישְׁתָא אֲמַר יְיָ וְאִם מִן עַמָּא דִּכְדֵין עוֹבָדוֹהִי לָא אִתְפְּרַע מִנְּהוֹן כִּרְעוּתִי: סְקוּ בְּקִרְוָהָא וְחַבִּילוּ וּגְמִירָא לָא תַעַבְדוּן פַּגָּרוּ בִּירְנִיָּתְהָא אֲרֵי לָא רַעֲוָא קֳדָם יְיָ בְּהוֹן: אֲרֵי שְׁקָרָא שְׁקָרוּ בְּמֵימְרֵי בֵּית יִשְׂרָאֵל וּבֵית יְהוּדָה אֲמַר יְיָ: כַּדִּיבוּ בְּמֵימְרָא דַיְיָ וַאֲמָרוּ לָא מִן קֳדָמוֹהִי אַתְיָא עֲלָנָא טַבְתָא וְאַף לָא תֵיתֵי עֲלָנָא בִּישְׁתָא וּדְקַטְלִין בְּחַרְבָּא וּבְכַפְנָא לָא נִיחְזֵי: וּנְבִיֵּי שִׁקְרָא יְהוֹן לְלָמָא וּנְבוּאַת שִׁקְרֵיהוֹן לָא תִתְקַיָּם דָּא פוּרְעָנוּתָא תִתְעֲבֵד מִנְּהוֹן: בְּכֵן כִּדְנַן אֲמַר יְיָ אֱלֹהִים צְבָאוֹת חֲלַף דְּאִתְנַבֵּיתוּן יַת פִּתְגָמָא הָדֵין הָא אֲנָא יָהֵיב פִּתְגָמֵי נְבוּאָתִי בְּפוּמָךְ תַּקִּיפִין כְּאִישָׁתָא וְעַמָּא הָדֵין חַלָּשִׁין כְּקַשָּׁא וִיקַטְּלִינוּן: הָא אֲנָא מַיְתֵי עֲלֵיכוֹן עַם מֵרַחִיק בֵּית יִשְׂרָאֵל אֲמַר יְיָ עַם תַּקִּיף הוּא עַמָּא דְּמֵעָלְמָא הוּא עַמָּא לָא תִידַּע לִישָׁנֵיהּ וְלָא תִשְׁמַע מַה דִּימַלֵּל: בית

מהנה ז' בקריא' וסימ' ועשה מאחת מהנה · כל היוצא מהנה יטרף · ושמרון כחצי חטאתיך · והלשכות העליונות קצרות · אחת מהנה לא נעדרה · אחת מהנה לא נשברה · בחר לך אחת מהנה ואעשה לך דר"ה: ולא ל"ה מ"ל וסימן נמסר בסדר ויקרא: ואכלתם ב' בקריא' וסימ' והעם הזה עצים ואכלתם · ואכלתם חית השדה: ולא תשמע ד' דסמיכי בקרי' וסי' לא תאבה לו ולא תשמע אליו · ואם יפנה לבבך ולא תשמע · הנני מביא עליכם גוי ממרחק · עד אנה יי' שועתי דתריסר:

רשי

אריה · מלכות בבל: זאב · מלכות מדי: נמר · מלכות יון · יטרף · באלוס: זאב ערבות · לשון ערבה ושוחה זאב המדבר: שוקד · ממהר ומנחם חברו עם לשון שמירה כמו לשקוד על דלתותי וי"ת לשון אריבה: אי לזאת אסלח לך · בתמיה שמא לזאת אסלח לך ומנחם פי' אי כמו אין אשר בניך עזבוני ואשביע אות' כל טוב: יתגודדו · יתקבצו גדודים: סוסים מיוזני' משכים היו · כסוסים אלו המוזנים בקושי אבר תשמיש בכל בקר היו משכים לאור בקר הוא בהשכמה: יצהלו · לשון זה נופל על הסוסי' מקול מצהלו' אביריו לשון צהלה אנווייסמ"ינט בלע"ז: בשרותיה · לשון מישור מנח' חברו לשון חומה עם אדלג שור אך לא יתכנו נטישות לי"ם בלע"ז שהם שרשי כרם להיות נחשבים עם החומות ולא עם המישור ואני אומר שרותיה לשון שורות הכרם וי"ת בשרותיה בירוהא ונטישותיה בירניתהא: ויאמרו לא הוא · לא מן קדמוהי אתא עלנא טבתא: והנביאים יהיו לרוח · כתרגומו ונביאי שקרא יהון ללמא כלומר הנבואה הנביאים לנו נביאי שקר בשמו של הקב"ה דבריהם יהפכו להבל: והדיבר · של קדושה שהם אומרים לנו בשם הקב"ה אינו בהם: כה יעשה להם · הנביא אומר לאומרים זאת כה יעשה להם כאשר אמר יי' לי ומה אמר יען דברכם את הדבר הזה וגו': ואכלתם ותאכל אותם: איתן · תקיף: גוי מעולם הוא · מימי קדם התחיל למרוד בי בדור הפלגה בארץ שנער:
אשפתו

רדק

על כן הכם · על ששברו עול התורה מעליהם הכם אריה מיער המשיל האויב לאריה שיוצא מן היער לטרוף ולזאב שיוצא לעת ערב ובא סמוך ליסוב כדי לטרוף הנמצא יחידי כי אינו בעל לב חזק כמו הנמר וכל שכן כאריה לפיכך ירא לצאת ברוב אלא לעת ערב לפיכך אמר זאב ערבות ואמר זאב ערבות ישדדם שלם נקוד על דרך החסד או הוא מבנין מרובע כמו יסודד מלבותיו ובא כמשפטו והוא הנכון האריה משל למלך כמו שהאריה מלך החיות הזאב משל לחיל ונמר לשרי החיל וכן תירגם יונתן מלך במשריתיה יסק עליהון וגו' כבעמוד ויש מפרשים ערבות כמו במדבר בערבה: נמר שקד · כמו שוא שוקד שומר ענין השתדלות על הדבר והתמדה בו: מהנה · ר"ל מהערים: אי לזאת אסלח לך · מלת אי לשון קריאה והיא הפוך בלשון ערבים מה טובה יש בך שאומר לזאת אסלח לך כלומ' בעבור זאת הטובה ואיכני מוצא בך טובה רק רעות רבות בניך עזבוני וגו' והקריאה כנגד ירושלם: ואשביע אות' וינאפו · על דרך וישמן ישורון ויבעט: יתגודדו · יתקבצו גדודים ולא ישובו איש מחברו וכן תירג' יונתן מסתייעין: סוסים מוזנים · כתיב בוי"ו וקרי בי"וד והאותיות אה"וי מתחלפות והוא כמו הפוך מזונים מן מזון אמר הנה הם כמו הסוסים שנתנו להם מזון רב בלילה והם שבעים באוחם בבקר יצאו ויצהלו וצהלתם היא נתינת קולם ובשמחה אורי"ליר בלע"ז כן הם ינאפו בלילה עם נשי רעיה' וימלאו תאותם ובבקר יוצאים שמחים מתהללים ברעתם: ואל אשת רעהו · בעבור אשת רעהו: משכים · שם וכן כטל משכים הולך כלומר בהשכמה בבקר: העל אלה · אם על אלה הרעות לא אפקוד אי אפשר שלא אעניסם על הרעות הגדולות האלה וכפל הענין במלות שונות ואמר: ואם בגוי אשר כזה לא תתנקם נפשי · ונפשו הוא והוא נפשו וכן נשבע יי' בנפשו כמו בי נשבעתי ויונתן פי' בנפשי כלומר ברצוני תרגם ואם עמא דכרין עובדיהון לא אתפרע מנהון כרעותי: ואם בגוי אשר כזה · זה עם וי"ו השמוש ואם והבאים אחר זה בפרשיות האחרות אם בלא וי"ו השמוש בגוי שיהיה כזה העם או פירו' אם בגוי אשר כזה מעשיהם כתרגומו: עלו בשרותיה · בחומותיה תירגם חומה שורא והנכוי לירושל' והאוי' עלו ושחתו כנגד האויבי' ויונתן תירגם בשרותיה בקרוהא: הסירו נטישותיה · הם שיני החומה ויונתן תירגם כמו שרמנותיה בירניתהא: כי לא ליי' המה · עתה כבר היו ליי' שאמר וגנותי על העיר הזאת להושיעה אבל עתה אין חומותיה ליי' שיגן עליהם כי אם העיר עזבוהו והוא עוזב והחירם לאויב ויש מפרשי' הסיר נטישותיה כמו ואת הנטישות הסר התז שהם סעיפי האילנות המתפשטים ובאמרו וכלה לא תעשו אינו אומר על החומה שהרי נתצוה כלה כמו שאמר ואת חומות ירושלם סביב נתצו כל חיל כשדים אלא פי' וכלה לא תעשו בעם: כי בגוד · לפיכך תקמו נקמתי מהם ובדין אני מצוה לכם שתשחיתום כי הם בגדו בי: כחשו ביי' ויאמרו לא הוא · פירוש לא הוא שישגיח עלינו ויראה במעשינו ואם נעשה כחפצנו לא תבא עלינו רעה בעבור זה וחרב ורעב לא נראה אע"פי שמפחידין אותנו נביאיו על זה שקר הם אומרים כי לא תבא להם נבואה מאת האל כי הוא אינו רואנו ואינו יודענו ועל הדרך הזה תירגם יונתן כדיבו במימרא דיי' ואמרו וגו' כבעמוד: והנביאים · הנביאים שמטעים אותם ואומרים שלום יהיה לכם יהיו לרוח כלומר כמוץ לפני רוח: והדבר אין בהם · כיון שהדבר אין בהם כלומר רוח הקדש איך ידעו הם כך וכך אלא שהם סומכין בחלומותיהם או בקסמיהם ומבטיחים העם לטוב כדי שימלאו חן בעיניהם כשמיפין להם מעשיהם ואומרי' לא תבא עליכם רעה ובעונם זה יכלו ויהיו לרוח: כה יעשה להם · על דרך כה יעשה לי אלהים וכה יוסיף כלומר כך וכך רעה יעשה להם וי"ת ונביי שקרא יהון וגו' כבעמוד: לכן כה אמר · את הדבר הזה שאתם אומרים עלי לא הוא ולא נבואתי והנה דברי מגיעים אליך הנני נותן דברי בפיך והעם הזה עצים ואכלתם ובזה יכירו כי נבואתי מגעת אליך שיתקיימו עליה' דברי לרעה כמו שאתה אומר ויהיו דבריך להם כמו האש לעצים שתאכל אותם ומה שאמר דברכם כמדבר כנגד העם ואמר בפיך כמדבר כנגד הנביא הרי הוא כאומר אמור להם יען דברכם את הדבר הזה כי הנני נותן דברי בפיך לאש והעם הזה עצים ואכלתם ויונתן פירש דברכם כנגד הנביאים שתרגם חלף דאתנביתון ית פתגמא הדין: הנני מביא · בית ישראל: קריאה · ממרחק · כי בבל היא רחוקה מארץ ישראל: גוי איתן · חזק שלא תוכל להלחם כנגדו: גוי מעולם הוא · מזמן רב הוא גוי זה חזק ושאר הגוים הם יראים אותו ולא תוכל להעזר עם גוי זולתו: גוי לא תדע לשונו · ולא תבין מה יאמר וזה יותר קשה מאויב שמבין אדם לשונו וכן אמר בתורה בקללות גוי אשר לא תשמע לשונו: ולא תשמע · ולא תבין והענין כפול במלות שונות:
אשפתו

מנחה גדולה

המדבר וכל עריו נתצו והוא מפני ה' מדה"ר שברחמים מתנהג עמכם אפי' בעת חרון אפו וע"כ כה אמר ה' מדה"ר יותר טוב שתהי' הארץ שממה שאשפוך חמתי על הארץ וכלה לא אעשה · סוב מצאתי מעין זה בדברי מהר"מא ז"ל:

על זאת תאבל הארץ וגו' עוד כתב הרב הנ"ל ז"ל · וש"ת הלא בהיות הארץ שממה ילקו גם השמים מלקבל שפע להריק על הארץ ולמה לא בקש הוא ית' דרך אחרת לכבות הכעס בענין הוציא דברי הגזרה מפיו ית' שעי"כ תשתכך אש הגזרה או ע"י חשוב מחשבות אשר יתעתד העולם ליאבד בהעדר ישראל ועי"כ יקל הכעס מלכלותם ולא ע"י מה שתהיה הארץ שממה שילקו שמים וארץ אלא זה אי אפשר כי הנה על זאת תאבל הארץ וקדרו השמים ממעל על כי כל כך גלתה הרעה כי דברתי ולפעמים בדבר דברי הרעה בפיו ינוח הרוגז כאלו כבר עשהו ואני דברתי וגם אחר הדבור לא הבאתי הגזרה מיד כי אם שאח"כ זמותי ודרך המלך שאחרי דברו רוגז מספטו ישב ומתישב חושב מחשבות אם טוב הדבר אשר דבר לעשות אם אין וניחם על הרעה אשר דבר אך אנכי אחר אשר דברתי שבתי זמותי ולא נחמתי כ"כ כבדה אשמתם וכ"כ גדלה כי ולא אשוב ממנה באופן שהוצרכה שממת הארץ:

שוטטו בחוצת ירושלי' וגו' מהר"יא ז"ל אחשוב אני שלא אמר שלא ימצאו בירושלים איש צדיק מאמין באלהיו אבל אמר שוטטו וחפשו בחוצות ירושלים וראו נא ודעו באמיתות ובקשו ברחובותיה אם תמצאו איש ר"ל שיהי' מוכיח בשער ומייסר את העם ולכן לא אמר אם תמצאו איש עושה משפט אבל אמר שתי פעמים מלת אם והוא לומר אם תמצאו איש אם יש עושה משפט מבקש אמונה ר"ל שבחוצות וברחובות העיר ששם ישבו כסאות למשפט לא ימצאו איש אמיץ לבו בגבורים להוכיח בשער כי הוא הנקרא איש ביחוד כמו שאמר הלא איש אתה ומי כמוך בישראל וכן לא ימצא איש עושה משפט מבקש אמונה כמו שעושה השופט בעיר שמוטל עליו לעשות משפט וצדקה לכל עמו ע"כ: ולע"רן שקובלנא הוא זה דידוע מה שאמרו חז"ל כל זמן שצדיק בדור צדיקים נתפסים בעון הדור והנה בימי ירמי' הרבו לפשוע עד שמתו כל הצדיקי' הנשארים בירושלי' אחרי הגלות החרש והמסגר אלף וכל אנשי אמונה וע"כ אמר הנביא אין לכם עוד על מי להשען שיתפש בעבורכם כי כבר ספו תמו אנשי אמונה כי אלו נשארו מהם היה מאריך אפו עמכם וגבה דילי' מאנשי אמונה כי הם נתפסים תחלה כמו שמצינו ביחזקאל וממקדשי תחלו אל תקרי ממקדשי אלא ממקודשי אלו בני אדם שקיימו את התורה מאלף עד תי"ו אך מפני שכבר

הקודם ולכן זוה הוא יתברך ובו תדבק אבל על ידי אמצעי והוא הנביא או הת"ח כאומרם ז"ל כי באמצעותם לא ישרפו כי החכם בינו וביניכו כמו השחות בין עלם לבשר ולכן כשלא ימצא חכם אלא אמצעי נשרף א"כ כשאמרו אלה על הנביאים שאין הדבר בהם כעשו כאלו אינם אמצעיים ונביאים הדבר אלינו בלי אמצעות אחר שאין אנו מקבלים אותו מהם ומאמינים להם ונשרפו בדבר עצמו שהוא אש וזהו לכן כה אמר ה' צבאות לפי שאינם מקבלים מהנביאים אם כן הנני נותן את דברי בפיך לאש:

אורים ותומים

על כן וכו' ירצה אריה אשר בארץ ואשר בשמים ממעל שהוא הערבות עלו הנה החכמים הסכימו כי הוא יי' מזרה לעולם ועל' שתקיים אשר לדבר הוא מציאותו יתברך ולכן אמרו שאם ידומה העדרו יתברך נעדר העולם בהעדר החומר ובהעדר צורתו ועז"ה אמר הסתר הסתיר פני והיה לאכל וזהו שאמר ג"כ בכאן הסירו נטשותיה כי לא לה' המה אחר שאינם כן יתברך תבוא התכלית בהם אבל זה אפשר כי אישים כן בהם אפשר לכפול הסתר פנים מה שא"א בעירים והנשארים כמו במבול מכל מין מבלי עון לעבדו ולכן אמ' נטשותיה והם הסעיפים לבד אבל כלה אל תעשו: כי בגוד בגדו וגו' יר' כבר ידעת מאמר החכם על הצורות הנבדלות אשר הטוב בחלקו על רבו ואמרו ובששו על זאת הסברה לא היו עושות צורות נבדלות ואמר הקודם והמתאחר בתנועה בטבו יתב' שא"א שימצא צורה בחלוק ונגיד על עצמה בהתנגדות הקודם והמתאחר זה אל זה לכן גם אלה בני ישראל חולקים עליו יתב' וי"א לא הוכח א"כ איך אפשר שימצא הסבה יתב' במציאות בעל הצורות שא"כ ימצא בעצמו מי שיכחיש עצמו וזהו שנתן טעם למה שאמר כי לא לה' המה שאינם כמצאים בו לפי שבגוד בגדו בו: כחשו בה' וגו' הן אמת שיש משגיח אבל אינו הוא וזהו לא הוא כי הם חושבים שהמשגיח הוא שכל הפועל אם כן לא תבא עלימו רעה בהשגח' המשגיח: והנביאים וכו' ירצ' אין נבואה כאותם שאמרו מאמיני ההשגח' הפרטית אחר שאין השגחה כאומר א"כ אין קול מדברת מגעת אל אזני הנביא והוא הקול הנברא אבל הוא ענין רוחני ואולי קורא רוח הקדש אבל הדבר אין להם באמרם כה יעשה להם כלומר כה כמו שאמרנו שאין דבור ידבר לנביא אלא רוחני · או ירצ' כה כמו שאמרנו לא תבא עלינו רעה וכו' כי י"ם שלא יבא עליהם רעה אינו כן אלא שיבא אבל זה יעשה להם או ידמוז למלת כה שמתכנאי' כה הנביאים: לכן וכו' הנה הוא יתברך נקרא הוא אש שאמר כי ה' אלהיך אש אוכלה וכו' והכוונה כי כמו באש הנוגע באש יותר מדאי ישרף כן הנכנסים אל ה' יותר מהראוי יאכלהו אש אשר לא להיע מן המתאחר אל הכהנים אלא שנכנס בו יתברך בלא כמו שהוא אש כי ג"כ נקרא הקב"ה
דאפל

אשפתו · כי אני האשפה ימיתו כל מי שיגעו בהם וכאילו כלם קבורים באשפה ואמר כקבר פתוח שמוכן להשליך בו המתים : **כלם גבורים** · כי הם מלומדי מלחמה ואין לכם מפלט להנצל מידם : **ואכל** · לחמך כלל כל מאכל והאכילה הנזכרת בפסוק יש אכילה היא איכות המאכל ויש אכילת החרב כמו שתרגם יוכהן ויבזון אורכך וגו' כבעמוד : **ירושש** · ענין רש ושבר וענין הריסות נופל ג"כ בהריסת הערים כמו כי תאמר אדום רששנו ונשוב ונבנה חרבות : **בחרב** · בעת החרב או טעם בחרב למעלה לבניך ולבנותיך כאילו אמר יאכלו בניך ובנותיך בחרב ומה שאמר בניך ובנותיך כי כמו כן יאכל האבות אלא שאמר בתורה ואכל פרי בטנך וזה להכאיב נפש האבות שישהכו בניהם לעיניה' והם הקטנים שמתים בעון אבותם : **גם בימים ההמה** · כשיבא האויב ויאכל זה וזה כמו שכתוב לא אעשה אתכם כלה כי אתן בלב האויב להשאיר לכם פלטה : **והיה כי תאמרו** · מדבר כנגד העם כמו שדבר עד הנה · ושב לדבר כנגד הנביא שיענה להם תשובת השאלה כאשר עזבתם וגו' והשאלה והתשובה תהי' אחר שיבא האויב ויגלה העם : **כן תעבדו זרים** · מדה כנגד מדה אתם עבדתם אלהי נכר בארצכ' תעבדו עם נכר בארץ לא לכם : **הגידו** · אומר לכל השומעים דברו שיאמרו להם זאת התוכחה דבר חול גבול הים : **שמעו נא** · מבואר הוא : **האותי** · איך לא תיראו מפני והנה יש לי שני עדי' שלא תוכלו להכחיש כי האחד הו' בכלל העולם והאחד היא בכם לבדכם אשר הוא בכלל העולם הוא דבר הים כי בראשית בריאת העולם היו המים מכסים הארץ כולה כי כן היה טבעם אחר כן אמרתי שיקוו המים על מקו' אחד ותראה היבשה והנה בהקוות המים שהיו על פני כל הארץ אל מקום אחד היו שופעים על המקום ההוא נגבי' כמו כד והיה להם לפי טבע' לרדת ולהתפשט על פני כל הארץ כבתחלה אלא שאני אמרתי לו עד פה תבא ולא תוסף והאמיר' היא הרצון ושמתי החול על שפתו גבול לו שלא יעברנהו והנה החול אין חומה גבוה שתעמוד בפני המים ולא עוד אלא שגלי הים מתגעשי' והומין ובאים עד השפה כאילו יעברו עליה כפי טבע' ולא יוכלו לפי שאני מנעתי טבעם בזה ובזה תוכלו להכיר כי אני משגיח בתחתונים ועושה בהם כרצוני ואיך לא תיראו אותי ולא תחילו מפני ולא תעלו בדעתכם שאני יכול לעשות בכם כרצוני אם תעברו מצותי א"כ ראוי לקרוא אתכם עם סכל ואין לב שלא תבינו זה או אם תבינו ויש לכם לב להבין אם כן לבבכם סורר ומורה שאתם מכירים וכופרים כי הנה שמתי בכם עד כי בעשותכ' רצוני אני נותן גשמיכ' בעתם יורה במרחשון ומלקוש בניסן ונתנה הארץ את יבולה ועץ השדה יתן פריו ובימי הקציר לא ירד לכם מטר וזהו שאמר שבועות חקות קציר ישמור לנו ובהיותכ' מיוחדים בין שאר האומות בזאת הברכה איך לא תשימו זה על לב כי אני משגיח עליכם ואיך הכחשו בי ותאמרו לא הוא ואם תאמר למה לא נתן להם לעדי' האותות והמופתי' הכתובי' כמו קריעת ים סוף והירדן וזולתן משנוי הטבע שאי אפשר להם מבלתי מכוין ומשגיח הופך הטבע כרצונו נאמר כי כל האותות והמופתי' יוכלו להכחיש בהם אם ירצו כי לא היו אלא פעם אחת בזמן אחד ואות שלא היו בזמן ההוא יוכלו להכחיש בהם אם יהיו כופרי' בתור' אבל זה העד היות החול גבול לים הוא חק עול' לא סר ולא יסור כל ימי היות עול' ובזה לא יוכלו להכחיש שהרי רואים בעיניה' ושומעי' באזניה' רואים ביאת גלי הים עד השפה ולא יעברו החול שהוא שפה לים ושומעי' התגעשות הגלי' ושמייתם כאילו בבאם יעברו הכל ויכסו פני הארץ זה דבר שלא יוכל אדם להכחיש : **תחיל** · מן חיל כיולדה : **יעברנהו** · הנו"ן נוספת כמו כל היום יברכנהו : **ויתגעשו** · גליו שאומר בסוף · ויעברנהו ג"כ בנו"ן נוספת : **ולעם** · **סרו וילכו** · סרו מהדרך הטובה והלכו להם בשרירות לבם וי"ת על דסטו מבתר פולחני גלו : **ולא אמרו** · נירא נא · נו"ן נא נקראת רפה אע"פ שמלת נירא נקראת מלעיל : **הנותן גשם** · ואחר כך פי' יורה ומלקוש בעתו אבל למה שכתב ויורה בוי"ו השמוש הנותן גשם בשאר עתי השנה לצורך הגנות ולשתות ולשאר צרכי האדם והבהמות ונתן ג"כ יורה ומלקוש לצורך התבואה כל אחת בעתו · **שבועות חקות קציר ישמור לנו** · אות' שבועות מחקות קציר ישמור לנו שלא ירד מטר בימי הקציר שלא יפסיד הקציר וזהו חק הקציר ומשפטו וגם שתהיה רוח טובה נושבת בימי הקציר לזרות ולהבר הוא חק הקציר ומשפטו ג"כ לפיכך אמר חקות ומה שאמר שבועות ולא אמר ימי הקציר לפי שאנו סופרים שבעה שבועות עד חג השבעות לפיכך תלה ימי הקציר בשבועות וי"ת בזמן קים שבועיא דבזמן חצדא נטר לנא : **עונותיכם** · והיה לכם לאמר בלבבכ' כי אלה הרעות הבאות עליכ' עונותיכ' הטו אתכ' שהרי כשהייתם עושי' רצון האל היה נותן לכם גשם בעתו וכל דבריכ' באים על הנכונה א"כ מי מנע הטוב מכם ומי הביא עליכ' הרע אלא עונותיכ' וחטאתיכם : **כי נמצאו** · ישור כשך יקושים · יבים כל אחד בדרכי' אם יעבור אדם שיגזלו ממנו מה שעמו ויבים כאדם המכיח יקושי' ומציב משחית ללכד העופו' כן יביטו הם ויראו ויארבו והציבו משחית האנשי' ילכודו ולא עופות ומשחית יקרא הפח שלוכד העופות כן הם מציבי' ומארבים מזה ומזה ללכוד אנשים ולגזול מהם מה שעמהם :

אַשְׁפָּתוֹ כְּקֶבֶר פָּתוּחַ כֻּלָּם גִּבּוֹרִים׃ וְאָכַל קְצִירְךָ וְלַחְמֶךָ יֹאכְלוּ בָּנֶיךָ וּבְנוֹתֶיךָ יֹאכַל צֹאנְךָ וּבְקָרֶךָ יֹאכַל גַּפְנְךָ וּתְאֵנָתֶךָ יְרֹשֵׁשׁ עָרֵי מִבְצָרֶיךָ אֲשֶׁר אַתָּה בֹּטֵחַ בָּהֵנָּה בֶּחָרֶב׃ וְגַם בַּיָּמִים הָהֵמָּה נְאֻם־יְהוָה לֹא־אֶעֱשֶׂה אִתְּכֶם כָּלָה׃ וְהָיָה כִּי תֹאמְרוּ תַּחַת מֶה עָשָׂה יְהוָה אֱלֹהֵינוּ לָנוּ אֶת־כָּל־אֵלֶּה וְאָמַרְתָּ אֲלֵיהֶם כַּאֲשֶׁר עֲזַבְתֶּם אוֹתִי וַתַּעַבְדוּ אֱלֹהֵי נֵכָר בְּאַרְצְכֶם כֵּן תַּעַבְדוּ זָרִים בְּאֶרֶץ לֹא לָכֶם׃

כ הַגִּידוּ זֹאת בְּבֵית יַעֲקֹב וְהַשְׁמִיעוּהָ בִיהוּדָה לֵאמֹר׃ שִׁמְעוּ־נָא זֹאת עַם־סָכָל וְאֵין לֵב עֵינַיִם לָהֶם וְלֹא יִרְאוּ אָזְנַיִם לָהֶם וְלֹא יִשְׁמָעוּ׃ הַאוֹתִי לֹא־תִירָאוּ נְאֻם־יְהוָה אִם מִפָּנַי לֹא תָחִילוּ אֲשֶׁר־שַׂמְתִּי חוֹל גְּבוּל לַיָּם חָק־עוֹלָם וְלֹא יַעַבְרֶנְהוּ וַיִּתְגָּעֲשׁוּ וְלֹא יוּכָלוּ וְהָמוּ גַלָּיו וְלֹא יַעַבְרֻנְהוּ׃ וְלָעָם הַזֶּה הָיָה לֵב סוֹרֵר וּמוֹרֶה סָרוּ וַיֵּלֵכוּ׃ וְלוֹא־אָמְרוּ בִלְבָבָם נִירָא נָא אֶת־יְהוָה אֱלֹהֵינוּ הַנֹּתֵן גֶּשֶׁם וֹיֹרֶה וּמַלְקוֹשׁ בְּעִתּוֹ שְׁבֻעֹת חֻקּוֹת קָצִיר יִשְׁמָר־לָנוּ׃

כה עֲוֺנוֹתֵיכֶם הִטּוּ־אֵלֶּה וְחַטֹּאותֵיכֶם מָנְעוּ הַטּוֹב מִכֶּם׃ כִּי־נִמְצְאוּ בְעַמִּי רְשָׁעִים יָשׁוּר

בֵּית אֲזֵינֵיהּ כְּקִבְרָא פְּתִיחַ כּוּלְהוֹן גִּיבָּרִין׃ יְבוֹז חַצָּדָךְ וּמֵיכְלָךְ יִקְטְלוּן בְּנָךְ וּבְנָתָךְ יִשְׁבֵּי עָנָךְ וְתוֹרָךְ יְבוֹז פֵּירֵי גוּפְנָךְ וְתֵינָךְ יְפַגַּר קִרְוֵי אַרְעָךְ כְּרִיכָתָא דְאַתְּ רָחִיץ לְאִשְׁתֵּזָבָא בְּהוֹן מִן קֳדָם דְּקָטְלִין בְּחַרְבָּא׃ וְאַף בְּיוֹמַיָּא הָאִינוּן אֲמַר יְיָ לָא אַעֲבֵיד עִמְּכוֹן גְּמִירָא׃ וִיהֵי אֲרֵי תֵימְרוּן חֲלַף מָה עֲבַד יְיָ אֱלָהָנָא לָנָא יָת כָּל אִילֵּין וְתֵימַר לְהוֹן כְּמָה דִּשְׁבַקְתּוּן פּוּלְחָנִי וּפְלַחְתּוּן לְטַעֲוַת עַמְמַיָּא בְּאַרְעֲכוֹן כֵּן תִּשְׁתַּעְבְּדוּן לְעַמְמַיָּא פָּלְחֵי טַעֲוָתָא בְּאַרְעָא דְּלָא דִילְכוֹן׃ חַווֹ דָא בְּבֵית יַעֲקֹב וְאַשְׁמְעוּהָא בְּדְבֵית יְהוּדָה לְמֵימַר׃ שְׁמַעוּ כְעַן דָּא עַמָּא טַפְשָׁא וְלֵית לֵיהּ לֵב דְּעֵינִין לְהוֹן וְלָא חָזַן אוּדְנִין לְהוֹן וְלָא שָׁמְעִין׃ הֲמִן קֳדָמַי לָא תִידַּחֲלוּן אֲמַר יְיָ אִם מִן קֳדָם מֵימְרִי לָא תִזּוּעוּן דְּשַׁוֵּיתִי חָלָא תְּחוּמָא לְיַמָּא קְיָים עָלַם וְלָא עָדֵי לֵיהּ וּמִטְרְפִין וְלָא אָכְלִין וְהָמָן גַּלּוֹהִי וְלָא עָדָן לֵיהּ׃ וּלְעַמָּא הָדֵין הֲוָה לֵב סָטֵי וּמָרִיד עַל דְּסָטוּ מִבָּתַר פּוּלְחָנִי גְּלוֹ׃ וְלָא אֲמָרוּ בְּלִבְּהוֹן נִדְחַל כְּעַן קֳדָם יְיָ אֱלָהָנָא דִּמְחֵית מְטַר בַּכִּיר וְלָקִישׁ בְּעִידָּנֵיהּ דִּבְזִמַן קְיָים שְׁבוּעַיָּא דִּבְזִמַן חֲצָדַיָּא נְטַר לָנָא׃ חוֹבֵיכוֹן גְּרַמוּ אִילֵּין לְכוֹן וְחַטָּאֵיכוֹן מְנַעוּ טוּבָא מִנְּכוֹן׃ אֲרֵי אִשְׁתְּכַחוּ בְעַמִּי חַיָּבִין בנכלין

רשי

אשפתו · מקום נרתק החצים : **ירושש ערי מבצריך וגו'** · הרי זה מקרא מסורס ירושש בחרב את ערי מבצריהם אשר אתה בוטח בהנה ירושש ימסכן : **בחרב** · על ידי גייסות וכן הוא אומר וחרב לא תעבור בארצכ' : **האותי לא תראו** · **הלא הים** שאינו דואג מפני הפורענו' והוא מלפה לקיבול שכר ירא מפני והוא עובר הגבול אשר שמתי סביביו : **תחילו** · לשון פחד : **ויהגעשו גליו** · ומרומם לעבור את הגבול ולא יוכלו לעבור : **והמו גליו** · שאון קול גדול : **ולא יעברנהו** · הגלי' לא יעברו הגבול : **יורה ומלקוש** · כתרגו' בכיר ולקיש : **שבועות חוקות קציר** · שבעה שבועות שמחק לנו בהם שתי חקות קציר חק העומר וחק שתי הלחם : **ישמר לנו** · שיהא הקציר בזמנו : **הטו אלה** · הטו החקות האלה מעליכ' שאיני שומרי' לכם והם כלים ברעב : ישור

מסרה

אשפתו ג' בקריא' וסי' אשפתו כקבר פתוח · אשרי הגבר אשר מלא אשפתו · הביא בכליותי בני אשפתו : פתוח ד' בקריא' וסי' נמסר בסדר חקת : בהנה ג' וסימ' לחטיא · אשר הוא יושב בהנה · אשר אתה בוטח בהנה בחרב : חק עולם ה' בקריא' וסי' ורחצו ידיהם ורגליהם ולא ימותו' כל זכר בבני אהרן יאכלנה חק עולם · והכהן המשיח תחתיו מבניו יעשה אתה · והיתה לאהרן ולבניו ואכלוהו במקום קדוש · האותי לא תיראו נאם יי' ואם מפני · וי"א בליש' וסימ' נמסר בסדר כי תשא : שבועת ד' ג' מ"ל וא' חס' וסימ' שבעת הקת קציר ישמר לנו · שבועי שבועות להם · חג שבועות ימים ריחזקאל · שבועת מטות אומר · קרמא חס' :

אורים ותומים

ויאכל קצירך וכו' ירצה שיש לדקדק איך יאמר שאכלו בניהם ג"כ שנית שאיך לאחה אמר בבנים ויאכלו אחר שקוד' לכן אמרו ג"כ והכוונה שכל מיני המאכלים אשר היו אוכלים אותם עד פתח הם ובניהם יאכלום אויבהם והם לחם ובשר ויין ושאר מיני פרות וזהו יאכל קצירך וכו' ירצה יאכל הקציר והלחם אשר היו אוכלים בניך ובנותי' וזהו הלחם יאכל צאנך ובקרך וזהו הבשר יאכל גפנך ותאנתך וזהו היין והפירות : והיה וכו' לפי שמדתו יתברך לתת מדה כנגד מדה ולכן שואל למה המכות האלה ביחוד והשיב כאשר עזבתם אותי ירצה האלוהות וזהו אשר חלק ה' אותם לכל העמים אין יכולתם כ"א על הארץ ההיא המיוחדת להם כי יכולת השרים במקומם לבד ואין ראוי ג"כ שאשר יגור במקום שר א' יעבוד לשר אחר שאין לו יכולת שם ולכן ישראל שהיו עובדי' בארצם אלוהו' שאין להם יכולת בארץ ההי' ראוי שיגרשם משם עד שילכו לעבדו בארץ ההיא וזהו כאשר עזבתם אותי ותעבדו אלהי הנכר בארצכם כן תעבדו זרים בארץ לא לכם ירצה יותר ראוי שתעבדו אותם הזרים בארץ לא לכם אשר הוא ארצם בייחוד : שמעו נא זאת וכו' ירצה הנה הוא יתברך ברא בנו איברים ע"צ ההכרח ואחרים ע"צ היותר טוב ע"צ ההכרח הפה והלשון העין והאוזן ע"צ היות' טוב הם העין השנית והאוזן השנית כענין עין רואה ואוזן שומעת כלומ' שתי העינים ושתי האזנים ה' עשה אותם ע"צ היותר טוב ... תמה כי אעפ"י שברא להם שתי עינים ושתי אזנים ואינם רואים ואינם שומעים א"כ אחר שהכל מוכן ואינם רואים ירצה שהכח נפסד וזהו שפשט על הפסד הלב שהוא מקור כל הכחות כולם ואמר שמעו נא זאת עם סכל ואין לב כענין לב לדעת ואזנים לשמוע ועינים לראות: האותי לא תיראו ידוע שטבע המים להיות על הארץ להיותו טבע המוכרח חוץ מטבעו ישתוקק לשוב אליו כענין יקוו המים ומאז היו המים מוכרחות חוץ למקומו' וידוע ג"כ כשהמוכרחת חוץ למקומו ישתוקק לשוב אליו ויסוב בסוד הכח המכריח ולכך אמר האותי לא תיראו יד' היה להם ללמוד מהטבע כי שמתי חול גבול חק כלו' בבריאת העולם הגבלתי המים בארץ כנגד הטבע ולא יעברוהו ויתגעשו להיות המוכרחת השתוקק אל מקומו ועכ"ז לא יעלו יהמו גליו ולא יעברונהו ע"ד אפסי ומה אפסה ואני גזר עלי מן השמים וזהו ויתגעשו ולא יוכלו : ולא אמרו הנה תפסתם למעלה בלב ובחושים על החושים הביא ראיה מימיהם מוקפות ומוכרחות תחת הארץ אשר, זה ישיגה העין ועל סכלות הלב הביא ראיה ג"כ מן המים אשר ירבו מאתו ית' להכריח נמיחת מזונותינו אלא יושגו בשכל אף בשלא יראו והיה ראוי שאשר לא יתן לנו הכרח המים תחת הארץ ולא ילמדו מהם להיות תמידי והדבר התמידי לא יתמהו ממנו היה ראוי שימהו וילמדו מהאחרים הצריכים אלינו מצד שהוא ית' נותן לנו יורה ומלקוש בעתו ממש שבועות חוקות קציר ישמור לנו ולא במקרה והזדמן וזה יותר צריך אלינו כי לא בארץ מצרים ארצנו : עונותיכם הטו אלה כאן למתנו מושכל והודאי אין כילות בו יתברך' אבל הטוב מושפע ממנו יתבר' ואשר לא יקבלהו הוא לרוע הכנתו כמי שלא יביא מים בכליו מהמעין להיותו שבור וזהו וחטאתיכם וגומר כי הטוב לעולם יורד מלמעלה אבל החט' מונע הטוב מהאדם וזהו גם כן עונותיכם הטו אלה כי החטא מטה הטוב הבא מלמעלה שלא יבא עלינו : בכלוב

מנחה גדולה

שכבר נתפסו אלו מהם גלו מהם נהרגו א"כ עתה יש לכם לדאוג שיד ה' בכם תהיה ע"כ שובו שובו מדרככם הרעים · או יאמר אם יש איש מבקש אמונה שאינו מדבר עם אלו שעמדו באמונתם בירושלי' אלא עם הרשעים מדבר שאין אחד מהם שפסים דברי הנביא דברי תוכחה אל לבו לשוב מדרכו הרעה לבקש אמונה ולעזוב הרשע וז"ש השם ית' לנביא הרי הוכיח אותם בתוכחות הרבה שוטטו בחוצות ירושלים וראה אם תמצא איש מבקש אמונה ע"י תוכחתיך ויבא בדרך עושה בו רושם לשוב אף אני אשוב מן הרעה אשר דברתי לעשות לא כיון שאין איש שם על לב לשוב ולבקש אמונה גם אני איני אשוב מאשר גזרתי עליה' ואם מבקש אמונה כי גדולה אמונה כמש"ל וכענין שנאמר וצדיק באמונתו יחיה ואמר איש לשון יחיד כלומר אלו ראיתי שהיה אפי' אחד מהם משגיח על דבריך הייתי ממתין להם עוד כי אולי ממנו יראו וכן יעשו רבים כמוהו וע"כ ואסלח לה לא כן עתה שאפי' אחד אין וא"כ במה אכתם להמתין להם עוד :

ובעל כלי חמדה ז"ל כתב אם יש איש מבקש אמונה הזכיר בהם שני מיני החטאים בין אדם לחבירו אם יש עושה משפט וגו' וא"כ בין אדם למקום אם חי ה' יאמרו וידוע שאחל' שאלה של אדם בדימו הוא נשאת ונתת באמונה וא"כ קבעת עתים לתורה וכשנדון בגיהנם אין התחלת דינו של אדם אלא על דברי תורה כמש"ז"ל על פסוק פוטר מים ראשית מדון והטעם שבעיני ה' חמור עבירות שבין אדם לחבירו כי אפי' יום הכפורים אינו מכפר עד שירצה את חבירו ולכן שואלים אותו תחלה נשאת ונתת באמונה שהוא בין אדם לחבירו וא"כ קבעת עתים לתורה אמנם לעת העונש נידון תחלה על ד"ת שהם הם היו גרמא בכל נזקיו וחטאיו שאלו עסק בתורה ותבליה היו מצילין אותו מכל רע וז"ש ה' עיניך הלא לאמונה ר"ל עיני השגחתך אינם כ"א על האמונה הנזכר שהוא עון שבין אדם לחבירו כי על מה שבינם למקום בענותנותך אינך מקפיד כ"כ (כמו שמצינו בירבעם שלא נענש כשהקריב לע"ז וכשסלח ידו לתפוס בנביא והינש ידו) כן בא בדבריך אם יש עושה משפט מבקש אמונה ואסלח לה על מה שבינו לבינם דהיינו שאם חי ה' יאמרו לכן לשקר ישבעו כמלא עיניך וכל מעיניך הלא לאמונה הנז' עבירה שבין אדם לחבירו ולזה הכיתם הכאה כל דהו ולא חלו ולא הרגישו ולזה החזקת במוסר ועכ"ז מאנו קחת מוסר ובלי ספק שכל זה החוזק שבפניהם שמאנו לשוב גורם היל"הר שהוא כסלע גורס כל זאת ז"ש חזקו פניהם ·

ישור' יביטו כמו אשורנו ולא קרוב כשך הוא מקור כמו כהניח או תאר והוא כמו מניח מן וחמת המלך שככה שפירושו נחה ושך הוא פעל יולא ושככה פעל עומד יקושים כמו מוקשים וי"ת הרי אסתכמו בעמי חייבין וגומר כבעמוד : ככלוב מלא עוף · כלוב כלי עשוי מנסרין מגדלין בהם עופות ומפטמין אותם שם וכן ת"י ככית פיטמא ודומה לו והנה כלוב קיץ כלי עשוי מנסרים והמשילם לכלוב מלא עוף כמו שהכלוב ממלאים אותו עופות כפי מה שהוא ונותנים לתוכו מאכלם ומשקה ואוכלין שם תמיד כן בתי אלה הרשעים מלאים מרמה ר"ל ממון מקובץ במרמה ובאון ומתעדנין בו : על כן גדלו ויעשירו · על כן שבא להם ממון זה בלי עמל ויגיעה גדלו בנכסים והעשירו : שמנו עשתו · על דרך משל כמו וישמן ישורון ויבעט כלומר הרבו בנכסים גם יש בו קלת המליצה כי העשירים ברוב הם שמנים ודשנים עשתו זכו מן עשת שן כי השמן עור בשרו זך וכן תרגם יונתן עתרו אף קנו ניכסין : גם עברו דברי רע · לא דיים בעשרם אלא הרבו לגזול ולחמוס עד שעברו כל דברי איש מאשר הכסים רעים על שעברו עליהם ברעתם ויונתן תרגם אף עברו על פתגמי אוריתא עבדו דביש דין יתום לא דנו ופי' דין יתום כלומר משפט היתום והאדם החלוש לא שפטו ולא לקחו מעושקיהם : ויצליחו · ואף על פי כן ויצליחו : ומשפט אביונים · כפל ענין במלות שונות : העל אלה · פירושו כתרגומו העל אילין לא אסער וגומ' כבעמוד : שמה ושערורה נהיתה : שמה ענין תימה כמו כאשר שממו עליך רבים כלומר דבר תימה הוא מה שנהיה בארץ מרעות שעושין ודבר טנוף ולכלוך וזהו פירוש שערור' ענין טנוף ולכלוך כמו התאנים השוערים וכ"ת שמה תימה ויש נוסחאות תיימא והוא לשון כליון כמו מתם תיימי מיא בדברי רז"ל ותרגו' שערורה ושנו : הנביאים · עתה פי' מה היא השמה והשערורה שנהיתה בארץ נבאו בשקר לעם ויאמרו שלום יהיה לכם ובזה מטים העם לדרך רע : נבאו בשקר · והכהנים ירדו על ידיהם · ענין לקיחה מן ררה הדבש כלומר יקחו השחד לעות המשפט יקחו אותם על ידיהם כרודה הדבש בידו שהוא טוב וערב וי"מ אותו ענין ממשל' מן כי הוא רודה לא תרדה כי ר"ל הכהנים רודים בעם על ידי הנביאים ומשאים ומטים המשפט כרצונ' : ועמי אהבו כן · ר"ל רולים בכל זה לפי שהם מיפים להם מעשיהם הרעים : ומה תעשו לאחריתה · כלומר לאחרית שמה ושערורה שזכר כלומר אם השערורה יפה בעיניכם עתה מה תעשו לאחריתה כי תדעו כי מרה תהיה באחרונה : העיזו · הניסו כמו שלח העז מקנך אומר לבני בנימן שהם בירושלם אתם בנימן נוסו והניסו את אשר לכם מקרב ירושלם כ"ש מאשר עריכם כי אפילו ירושלם תלכד ומה שאמר העיזו הוא דרך גוזמא כי אין להם מקום אנה ינוסו שם אלא כאומר אם יש לכם מקום שתנוסו נוסו והניסו מקרב ירושלם כי גם היא תלכד וירושלם היתה ליהודה ובנימן ומה שאמר לבנימן ולא אמר ליהודה כאדם שנוהה על קרוביו תחלה כי הוא כואב עליהם יותר ממה שהוא כואב על אחרים והוא היה מענתות בארץ בנימן והם היו קרוביו בני משפחתו כמו שאמר לו עליהם כי גם אחיך ובית אביך גם המה בגדו בך וי"ת העיזו גלו : ובתקוע תקעו שופר · תקוע שם מקום הוא שנאמר וישלח יואב תקועה ואמר דרך לחות ובתקוע תקעו לשון נופל על לשון כמו ועקרון תעקר ואמר תקעו שופר להניס העם אל העיר : ועל בית הכרם שאו משאת · מגדל שבונים בכרם אחד גבוה לשמור כל הכרמים אשר סביבותיו ואותו נקרא בית הכר' וכן הוא אומר ויבן מגדל בתוכו ואמר שישאו בו משאת שיראו הרחוקים הלהבה וינוסו ומשאת כמו משיאין משואות במשנה : נשקפה · נראתה ונגלתה עתה תבא : מצפון · היא בבל שהיא לצפון : הנוה והמעונגה דמיתי · פעל יוצא כמו אם היה מן הבנוס דמיתיך רעיתי כלומר דמיתי בת ציון לאשה הנוה והמעונגה והנה אני רואה שיבאו עליה רועים ועדריהם להחרידה ופירוש הנוה האשה השוכנת בנוה שלה שוקטת ומעונגה ונוה תאר לנקבה במשקל דוה ורבי יהודה חיוג פירש הנוה כמו נאוה באל"ף מן נאוו לחייך בתורים ענין יופי ונוי וכן תרג' יונתן ומפנקתא ואדוני אבי ז"ל פירש דמיתי כרתי כמו נדמו עמי : אליה · המשיל המלכים הבאים אליה להחריבה לרועים והעדרים הם חייליהם וצבאותם וכמו זה רבים במקרא והמשיל המלכים והמנהיגים לרועים והעם לצאן כמו הוי רועה אוילי ונתתי להם רועים כלבי והדומים להם וכת"י לה ייתון מלכים ומשריתהון : רעו איש את ידו · את מקומו וכן רועות על ידיהן כלומר מלך אחד או שר יצור על עיר או על עירים וכן האחר עד כלותם לכבוש את הארץ : קדשו עליה מלחמה · אומר איש לחברו מהרועים זמנו מלחמה על ציון כלומר אף על פי שרעו איש את ידו כולם זמנו עצמן למלחמה על ציון : קומו ונעלה בצהרים · ואמר בפסוק שאחריו קומו ונעלה בלילה זכר צהרים ולילה לפי שהם זמני הפגעים כמו שאמר מדבר באפל יהלך ומקטב ישוד צהרים אמרו בזמנים קשים להם עולה עליהם אמר הנביא אוי לנו כי פנה היום כלומר בצהרים שאומרים אויבנו ברעה הוא לנו ולא לטובה כי צהרים קשה לרוב החום ועת יפה לרוב האורה ואנחנו נקח ממנו הרע ולא הטוב כי לנו חשך היום זהו כי פנה היום כלומר האור פנה לו לדרכו והצללים הם נוטים ומתפשטים כי אין לנו אורה אלא חשכה : קומו · ארמנותיה · שהם חושבים להשגב בהם נשחיתם אותם :

יִשּׁוֹר כְּשַׁךְ יְקוּשִׁים הִצִּיבוּ מַשְׁחִית אֲנָשִׁים יִלְכֹּדוּ׃ כִּכְלוּב מָלֵא עוֹף כֵּן בָּתֵּיהֶם מְלֵאִים מִרְמָה עַל־כֵּן גָּדְלוּ וַיַּעֲשִׁירוּ׃ שָׁמְנוּ עָשְׁתוּ גַּם עָבְרוּ דִבְרֵי־רָע דִּין לֹא־דָנוּ דִּין יָתוֹם וְיַצְלִיחוּ וּמִשְׁפַּט אֶבְיוֹנִים לֹא שָׁפָטוּ׃ הַעַל־אֵלֶּה לֹא־אֶפְקֹד נְאֻם־יְהוָה אִם בְּגוֹי אֲשֶׁר־כָּזֶה לֹא תִתְנַקֵּם נַפְשִׁי׃

ל שַׁמָּה וְשַׁעֲרוּרָה נִהְיְתָה בָּאָרֶץ׃ הַנְּבִאִים נִבְּאוּ בַשֶּׁקֶר וְהַכֹּהֲנִים יִרְדּוּ עַל־יְדֵיהֶם וְעַמִּי אָהֲבוּ כֵן וּמַה־תַּעֲשׂוּ לְאַחֲרִיתָהּ׃

א הָעִזוּ בְּנֵי בִנְיָמִן מִקֶּרֶב יְרוּשָׁלַ͏ִם וּבִתְקוֹעַ תִּקְעוּ שׁוֹפָר וְעַל־בֵּית הַכֶּרֶם שְׂאוּ מַשְׂאֵת כִּי רָעָה נִשְׁקְפָה מִצָּפוֹן וְשֶׁבֶר גָּדוֹל׃ הַנָּוָה וְהַמְּעֻנָּגָה דָּמִיתִי בַּת־צִיּוֹן׃ אֵלֶיהָ יָבֹאוּ רֹעִים וְעֶדְרֵיהֶם תָּקְעוּ עָלֶיהָ אֹהָלִים סָבִיב רָעוּ אִישׁ אֶת־יָדוֹ׃ קַדְּשׁוּ עָלֶיהָ מִלְחָמָה קוּמוּ וְנַעֲלֶה בַצָּהֳרָיִם אוֹי לָנוּ כִּי־פָנָה הַיּוֹם כִּי

ה יִנָּטוּ צִלְלֵי־עָרֶב׃ קוּמוּ וְנַעֲלֶה בַלָּיְלָה וְנַשְׁחִיתָה אַרְמְנוֹתֶיהָ׃ כִּי

בְּנִכְלִין אַשְׁרִין דָּם זַכִּי כִּלְבוּשׁ צַיָּדִין דְּמָחֵי וְקָטִיל מִתְעַשְּׁתִין לְחַבָּלָא נַפְשִׁין קַטְלִין׃ כְּבֵית פִּטְמָא דְּמָלֵי עוֹפָא כֵּן בָּתֵּיהוֹן מְלַן נִכְלִין עַל כֵּן סַגִּיאוּ וַעֲתִירוּ׃ עֲתַרוּ אַף קְנוֹ נִיכְסִין אַף עֲבַרוּ עַל פִּתְגָּמֵי אוֹרַיְתָא עֲבָדוּ דְּבִישׁ דִּין דִּקְשׁוֹט לָא דַיְנִין וְאִילוּ הֲווֹ דַיְנִין דִּין יִתְמָא הֲווֹ מַצְלְחִין וְדִין חֲשִׁיכַיָּא בִּקְוּשְׁטָא לֵית אִינוּן דַּיְנִין׃ הַעַל אִילֵּין לָא אֶסְעַר לְאִיתָאָה עֲלֵיהוֹן בִּישָׁא אֲמַר יְיָ אִם מִן עַמָּא דִּכְדֵין עוֹבָדוֹהִי לָא אִתְפְּרַע מִנְהוֹן כִּרְעוּתִי׃ תִּימְהָא וּשְׁנוּ הֲווֹ בְּאַרְעָא׃ נְבִיֵּי שִׁיקְרָא מִתְנַבַּן שְׁקַר וְכָהֲנַיָּא מְסַיְּעִין עַל יְדֵיהוֹן וְעַמִּי רְחִימוּ כְּדוּמָה תַעְבְּדוּן לְסוֹפָא׃ גְּלוֹ בְּנֵי בִנְיָמִן מִגּוֹ יְרוּשְׁלֶם אֲרֵי קָל צְוָחַת קְרָבָא אִשְׁתְּמַעַת בְּאַרְעָא וְעַל בֵּית בִּקְעַת כַּרְמַיָּא זְקַפוּ עַמְמַיָּא סִמְוָתָא אֲרֵי בִּישְׁתָּא אִסְתְּכִיאַת מִצִּיפּוּנָא וּתְבִירָא רַבָּא׃ יָאֲתָא וּמְפַנַּקְתָּא אִיכְדֵין קַלְקִילַת יַת אוֹרְחָתִיךְ בְּכֵן בְּהִיתַת כְּנִישְׁתָּא דְצִיּוֹן׃ לַהּ יֵיתוֹן מַלְכִין וּמַשִּׁירְיָתֵיהוֹן יִגְדּוּן עֲלַהּ מַשְׁכְּנִין סְחוֹר סְחוֹר וְסַיְעִין גְּבַר יַת חַבְרֵיהּ׃ זַמִּינוּ עֲלַהּ עָבְדֵי קְרָבָא קוּמוּ וְנִיסַּק בְּטִיהֲרָא וַוי לָנָא אֲרֵי פְּנָא יוֹמָא אֲרֵי נְגַדוּ טוּלֵי רַמְשָׁא׃ קוּמוּ וְנִיסַּק בְּלֵילְיָא וּנְחַבֵּיל בִּרְנְיָתְהָא׃ ארי

ל'·ל'·ל · ל' וחד כלו' · ל'·ל · ל' וחד ויצליחו · ה' · ל' וחד שערורה · ל · י"א · ל' וחס' · ל' וחד ובתקוע · ג' · ל'·ל · ל'·ל · ג · י"ב · ג · ל

כזה ה' וסימ' הנמצא כזה איש אשר רוח · והיה כזה יום מחר · אם בגוי אשר כזה · ותרין חברוהי : משאת ג' בקריא' וסימ' ועל בית הכרם שאו משאת · נוגי ממועד · ויתן משאת כיד המלך · וחד ומשאת ויתן לו ארוחה ומשאת : קומו ונעלה ג' בקריא' וסימ' קומי ונעלה בצהרים · ודבתריה קומו ונעלה בלילה · קומו ונעלה ציון אל יי' : וחד קומו נעלה :

רשי

ישור · יארוב וכן למען סוררי לשון אשורנו ולא קרוב : כשך יקושים · כאשר ישוך היקוש שעושין ללכוד לביים ביער כשרגלו בא לתוכו והוא נושכו ומחזיקו ברגלו ונלכד וקורין לו פ"יד בלע"ז : הציבו משחית · גינב"יל בלע"ז כן עושין אורבים על עיר או על דרך : הציבו · כמו מצב פלשתים : ככלוב · הוא מקום שמפטמין בו עופות וכן תירגמו יונתן בבית פיטמא ובלע"ז פ"רנק : עשתו · לשון עשת שן גוף עב ובלע"ז איספי"שירט : עברו דברי רע · אם באת רעה או עבירה לידם לא נטו ממנה אלא עברו בה ועשאוה : לא דנו דין יתום · למען יצליחו : שמה · תמהון : ושערורה · דבר מגונה לכל ומהו דבר התמהון הנביאים נבאים שקר ואומרים הוו גוזלין ואונסין והכהנים שהם שופטי העם ומוכיחיהם ירדו את העם על ידי הנביאים כלו' לאחריהם כמו והמלך עובר וכל העם עוברים על ידו ורדוד אחריו אף כאן על ידיהם אחריהם לעשות כדברי הנביאי' : העיזו בני בנימין · לנוס לעריכ' לשמור מבצריכ' : בית הכרם · שם מקום הוא : שאו משאת · נס להקבץ ולהלח' על נפשכם : הנוה והמעונגה דמיתי · החרבתי תרגמו יונתן לשון ונדמו נאות השלום כדמת אשקלון : רעי' ועדריה' · משל הוא מלכים וחיילותיהם : רעו · אכלו : את ידו · את מקומו סביביו : קדשו · זמנו : אוי לנו · לעת פנות היום : כי פנה היום · כאשר פנה לעת ערב הציתו האור בבית המקדש :

ככלוב מלא עוף ירב' כמו שמלוי הכלוב מן העוף יגיד על מרמות בעליו כי לא יצודם אלא במרמה כן עושר רב יגיד על מרמת אדונו כי לא היה כל זה בזעת אפו כ"א במרמה : שמנו עשתו וגומ' ירצה לפי שאין ממונם קנוי בעמל ידם ואינם עושים תכועה תחייב התכה לכן שמנו עשתו במאכלם ועשרם וכבר ידעת שהבטלה מביא' לידי זימה ולכן אחר ששמנו עשתו עשה לדברי רע והיא הזימה · דין לא דנו ירב' אינם דנים משפט ואינם דנים דין יתום אלא להצליב עצמם כי יש יתום עשיר ולוקחים ממנו שוחד וזהו דין יתום ויצליחו דלי' דין יתום כשמצליחים עמהם והראיה כי כשאין נכסים ליתום אין דן דינו וזהו ומשפט אביוני' לא שפטו :

מנחה גדולה

עניהם מסלע ר"ל מסיבת יצה"ר שנמשל כסלע והנה בראות הנביא חומר עבירות שבין אדם לחבירו בענין האמונה רצה ללמד זכות וסנגוריא כי עניות לא הניחה לישראל מדה טובה וז"ש ואני אמרתי אך דלים הם ובזה ראוי שיקל עונשם מהאמונה אבל כבוד ה' חמור בעיני יותר ז"ש נואלו כי לא ידעו דרך ה' וג"כ נואלו שלא ידעו שכל המשפט מהש"ית ולא בקרי ז"ש משפט אלהיהם ר"ל שהמשפט מאלהיהם הוא ולא בקרי כמו שחשבו ע"כ :

הנביאים נבאו בשקר : מהר"מא ז"ל הנביאים שהיו להם להחזירם בתשובה נבאו בשקר מבטיחים אותם שטובה תבא אליהם והכהנים שתורה יבקשו מפיהם שאם היו מחזיקים בעול תורה על העם לא היתה הרעה באה כנודע כי ויתר הקב"ה על ע"א וכו' ולא ויתר על ביטול תורה · והכהנים היו נותנים יד לשמוע בקול נביאי השקר על כי ירדו על ידיהם שע"י הבשורות טובות שהיו הנביאים מתנבאים ואומרים היו הכהנים רודים בעם מאה"כ ע"י בשורת חרבן שאפילו מתנות כהונה היו מתרפאים מלתת להם וזהו והכהנים ירדו על ידיהם ועמי הוא המון העם אהבו כן ולא במבשר להם רעה ע"כ אומר הוא ית' ומה תעשו לאחריתה כי אם מעתה הייתם מרגישים הייתם מקדימים רפואה למכה ע"י תשובה אך עתה מה תעשו לאחריתה כשתבוא הרעה פתאום ע"כ : ולע"ד נראה לדקדק מה שאמר נבאו בשקר ולא אמר נבאו שקר אלא בשקר אינו ר"ל דבר שקר אלא בע"ז שנקרא שקר שהיו מהנבאים בשם ע"ז והוא כמו שאמ' עמוס שהיו נביאי שקר אומרי' בשם הע"ז הביאו לבקר זבחיכם לשלשת ימים מעשרתיכ' וקטר מחמץ תודה וגו' כי כן אהבתם בני ישראל ופי' רש"י שם שהע"ז אינה מקפדת כ"כ עמכם התורה אמרה לשני ימי' יאכל השלמים כאכל וע"ז נתנה זמן שלשת ימי' וז"ש הנביאים נבאו בשקר בשם הע"ז שאינה מקפדת עמכם כ"כ במעשיכם והכהנים ירדו על ידיהם להקטיר בפי לווי הע"ז ועמי אהבו כן כי בזה נפשם חפשה כדי שיהי' להם זמן רב שלא יבא הקרבן לידי נותר ופיגול ומה תעשו לאחריתה כי יחרב הבית ובטל הקרבנות ע"י שלא הקרבתם כתורה וכמצוה ואז תדעו כי שקר היה נסכם :

העיזו בני בנימן וגו' אמר בנימן ולא הזכיר יהודה כאדם שאומר עליך בני בנימן הכי מצטער ביותר כי אין לך אשם כ"כ כמו יהודה שהם עיקר גרמא בחורבן ירושלים כי חרבן ירושלים היה יען שלא שמע צדקיהו המלך בקול ה' למסור עצמו ביד נבוכד נאצר כמפורש לקמן וכיון שהמלך לא שמע שהיה מיהודה גם שבטו היו נוטים אחריו שלא למסור ירושלי' ביד כ"כ משא"כ בנימן שבע"כ שלא בטובתם היו אסורים בירושל' שלא לצאת מתוכו כי היה המלך מיהוד' ושבטו מעכב עליה' כי הם היו משגיחים על זה וע"כ כשרצה ירמיה לצאת מירושל' תפסוהו כמפורש לקמן ע"כ אמר הנביא אתם בני בנימן עשו התחכמות והעיזו כולם יחד אולי יש תקוה לצאת מירושלים כי כל היוצא היה נפשו לשלל והנשאר בירושלים נשבר או נשבה :

ומהר"מא ז"ל כת' ובתקוע תקעו שופר להחריד העם ישובו אל ה' וכו' ומה שאמרתי שתלאנה בני בנימן מקרב ירושלים הוא כי אליה יבואו רועים ועדריהם הם מלכים ושרים כל אחד עם אנשיו ואחר שתקעו עליה אוהלים סביב וירעו איש את ידו אומרים אלו את אלו קומו ונעלה בצהרים וגו' והוא כי יום ט' באב מעותד לרעה כי מאז ענין המרגלים הוקבעה הלילה בכיה לדורות והנה ידוע כי יום רעה רובו ככולו ומה גם יום ט' באב כי בערב היום ההוא מתהפך לטובה וכמו שאז"ל כי אז נולד משיחנו וגם שהאויבים לא ידעו כל הפרטים האלו לפחות לא יבצר מהם חששה פן אחר רוב היום יתהפך הדבר · ע"כ : ולע"דן אוי לנו כי פנה היום כלומר שחסד היום שלא בעונתו כמו שמפורש במקו' אחר והבאתי את השמש בצהרים זו יום מיתת יאשיה

כִּי כֹה אָמַר יְהוָה צְבָאוֹת כִּרְתוּ עֵצָה
וְשִׁפְכוּ עַל־יְרוּשָׁלִַם סֹלְלָה הִיא הָעִיר
הָפְקַד כֻּלָּהּ עֹשֶׁק בְּקִרְבָּהּ׃ כְּהָקִיר
בּוֹר מֵימֶיהָ כֵּן הֵקֵרָה רָעָתָהּ חָמָס
וְשֹׁד יִשָּׁמַע בָּהּ עַל־פָּנַי תָּמִיד חֳלִי
וּמַכָּה׃ הִוָּסְרִי יְרוּשָׁלִַם פֶּן־תֵּקַע
נַפְשִׁי מִמֵּךְ פֶּן־אֲשִׂימֵךְ שְׁמָמָה אֶרֶץ
לוֹא נוֹשָׁבָה׃ כֹּה אָמַר
יְהוָה צְבָאוֹת עוֹלֵל יְעוֹלְלוּ כַגֶּפֶן
שְׁאֵרִית יִשְׂרָאֵל הָשֵׁב יָדְךָ כְּבוֹצֵר
עַל־סַלְסִלּוֹת׃ עַל־מִי אֲדַבְּרָה
וְאָעִידָה וְיִשְׁמָעוּ הִנֵּה עֲרֵלָה אָזְנָם
וְלֹא יוּכְלוּ לְהַקְשִׁיב הִנֵּה דְבַר־יְהוָה
הָיָה לָהֶם לְחֶרְפָּה לֹא יַחְפְּצוּ־בוֹ׃
וְאֵת חֲמַת יְהוָה מָלֵאתִי נִלְאֵיתִי הָכִיל
שְׁפֹךְ עַל־עוֹלָל בַּחוּץ וְעַל סוֹד
בַּחוּרִים יַחְדָּו כִּי־גַם־אִישׁ עִם־אִשָּׁה
יִלָּכֵדוּ זָקֵן עִם־מְלֵא יָמִים׃ וְנָסַבּוּ
בָתֵּיהֶם לַאֲחֵרִים שָׂדוֹת וְנָשִׁים
יַחְדָּו כִּי־אַטֶּה אֶת־יָדִי עַל־יֹשְׁבֵי
הָאָרֶץ נְאֻם־יְהוָה׃ כִּי מִקְּטַנָּם
וְעַד־גְּדוֹלָם כֻּלּוֹ בּוֹצֵעַ בָּצַע וּמִנָּבִיא
וְעַד־כֹּהֵן כֻּלּוֹ עֹשֶׂה שָּׁקֶר׃ וַיְרַפְּאוּ
אֶת־שֶׁבֶר עַמִּי עַל־נְקַלָּה לֵאמֹר
טו שָׁלוֹם שָׁלוֹם וְאֵין שָׁלוֹם׃ הוֹבִישׁוּ
כִּי תוֹעֵבָה עָשׂוּ גַּם־בּוֹשׁ לֹא־יֵבוֹשׁוּ
גַּם־הַכְלִים לֹא יָדָעוּ לָכֵן יִפְּלוּ בַנֹּפְלִים
בְּעֵת־פְּקַדְתִּים יִכָּשְׁלוּ אָמַר יְהוָה׃
כה

אֲרֵי כִדְנַן אֲמַר יְיָ צְבָאוֹת קוּצוּ אָעָא וְצַבָּרוּ עַל יְרוּשְׁלֵם מְלִיתָא הִיא קַרְתָּא דְּאִתְפְּקִירוּ לַהּ חוֹבָהָא כּוּלְהוֹן אוֹנְסִין בְּגַוָּהּ׃ כְּגוּבָא דְמַקְיֵים מוֹהִי כֵּן אוֹרִיכוּ וְאִתְקַיָּימוּ בְגַוָּהּ עָבְדֵי בִישְׁתָּא קָל חַטּוּפִין וּבִזּוּזִין מִשְׁתְּמַע בָּהּ קֳדָמַי תְּדִירָא עַל כֵּן אַיְתֵיתִי עֲלַהּ מְרַע וּמָחָא׃ אִתְרְדַא יְרוּשְׁלֵם דִּילְמָא יִרְחַק מֵימְרִי יָתִיךְ דִּלְמָא אֲשַׁוֵּינִיךְ צַדְיָא כְּאַרַע סְדוֹם דְּלָא אִתְיְתֵבַת׃ כִּדְנַן אֲמַר יְיָ צְבָאוֹת אִתְבַּזָּזָא יִתְבַּזְּזוּן כְּמָה דִמְהַלְּכִין עַל שׁוּלֵי גֻפְנָא לְמִקְטַף שְׁאָרָא דְיִשְׂרָאֵל וְעוֹד תְּתוּב מַחְתָךְ עֲלֵיהוֹן כִּדְקָטֵיף עַל סַלְסִילִין׃ עַל מַן אֱימַלֵּל וְאַסְהֵד וִיקַבְּלוּן אוּלְפָן הָא אִיטַפְּשַׁת אוּדְנֵיהוֹן וְלָא יָכְלִין לְמִיצַּת הָא פִתְגָמָא דַיְיָ הֲוָה לְהוֹן לְחִיסוּדִין מִדְלָא צָבַן בֵּיהּ׃ וְיָת נְבוּאַת בִּתְקוֹף מִן קֳדָם יְיָ אִיתְמְלֵיתִי לֵאִיתִי לְסוֹבָרָא וְלָא יְכֵילִית לְמִשְׁפַּךְ עַל יַנְקִין בְּשׁוּקָא וְעַל סִיעַת עוּלֵימִין כַּחֲדָא אֲרֵי אַף גְּבַר עִם אִיתָּא יִתְאַחֲדוּן סַב עִם דִּשְׂבַע יוֹמִין׃ וְיִסְתַּחֲרוּן בָּתֵּיהוֹן לְאוֹחֲרָנִין חַקְלִין וּנְשִׁין כַּחֲדָא אֲרֵי אֲרִים יָת מַחַת גְּבוּרְתִּי עַל יָתְבֵי אַרְעָא אֲמַר יְיָ׃ אֲרֵי מִזְּעֵירֵיהוֹן וְעַד רַבְּהוֹן כּוּלְהוֹן אָנְסֵי מָמוֹן וּמִסָּפַר וְעַד כָּהֵן כּוּלְהוֹן עָבְדֵי שְׁקַר׃ וְאַסִּיאוּ יָת תְּבַר כְּנִישְׁתָּא דְעַמִּי בְּמִלֵּי שִׁקְרֵיהוֹן לְמֵימַר שְׁלָמָא שְׁלָמָא וְלֵית שְׁלָם׃ עֲלֵיהוֹן לְמִבְהַת אֲרֵי תוֹעֶבְתָּא עֲבָדוּ אַף מִבְהַת לֵית אִינוּן בַּהֲתִין אַף אִיתְכְּנָעָא לֵית אִינוּן יָדְעִין בְּכֵן יִתְרְמוּן קְטִילִין בְּעִידָן דְּאַסְעַר עֲלֵיהוֹן חוֹבֵיהוֹן יִתְקְלוּן אֲמַר יְיָ׃ כדנן

ישמע י׳ וסימ׳ נמסר בישעיה סימ׳ס׳ : ואעידה ה׳ בקריא׳ וסימ׳ ואעידה בם את השמים ואת הארץ · ואעידה לי עדים נאמנים · על מי אדברה ואעידה · שמעי עמי ואדברה · שמע עמי ואעידה בך · מלאתי ג׳ וסי׳ ואת חמת יי׳ מלאתי · ואולם אנכי מלאתי כח · כי מלאתי מלים · בתרא מלתי כתיב · שלום שלום ה׳ דסמיכי בקריא׳ וסימ׳ יצר סמוך תצר · בורא ניב שפתים שלום · וירפאו את שבר עמי · וחברו וירפאו את שבר בת עמי על נקלה · ורוח לבשה את עמשאי ראש השלישים לך דוד :

רדק

כי כה אמר יי׳ · כלומר חמת יי׳ היתה זאת כי הוא רוצה להשחיתה והעיר את רוחם לבא אליה ואלו אמר להם כרתו עלה עצה כו׳ ועץ והה״א חינה לכימי כי היא רפה · אמר כרתו עצים לעשות מהם דייק ולשפוך סוללה על ירושלם והם האבנים שמשליכין בדיק וכדומה לו על העיר לנתוץ חומותיה ומגדליה ולדעת יונתן סוללה הוא תל גבוה · שתרגומו סוללה מליאתא והוא ששותפין עפר ועצים תוך החפירות הסר סביב העיר עד שממלאי׳ אותם מעפר ועצי׳ תלים סביב לעיר על מלוי החפירות כדי לעלות מהם לחומה והוא הנקרא סוללה : העיר הפקד · היא העיר שהפקד עונה אע״פ שהאריך לה הקב״ה לא יאריך לה עוד כי כלה עשק בקרבה בכל העיר ימצא אדם עסק בקרבה כלומר אפי׳ בתוך העיר עושקי׳ אין צריך לו חוץ לעיר בדרכי׳ :
כהקיר ביר · כהקיר מן מקור ביר כמו באר אמר כמו שהבאר מימיה נובעין תמי׳ בלי הפסק כן הקרה רעתה וזהו שאמר על פני תמיד ומה שאמר תמיד כלומר שאני רואה ומשגי׳ לעד לא כמו שהם אומרי׳ אין יי׳ רואה אותנו : חלי ומכה · אמר חמס ושוד חלי ומכה ישמע בה שמחלים העניי׳ ומכי׳ אותם כמו שנאמר ופני עניים תטחנו או פירושו שנגם החמס והשוד שהם עושים אני מביא עליה׳ חלי ומכה וכן ת״י כגובא דמקיי׳ מוהי וגו׳ כבעמוד : הוסרי · פן תקע נפשך ממך · שאם לא תוסרי יפרד רצוני ממך שלא ארצה לך תקע נפשי ממך כמו ותקע כף ירך יעקב ענין הפר׳ הדבר ממקומו ושרשו קעע או יקע : לא נושבה · כאילו לא נושבה מעולם כך תהיה שממה וי״ת כארע דסדו׳ דלא אתותבת :
כה אמר יי׳ · עולל · מקור מן הדומה למרובע כי שרשו עלל אמר כמו שמעללין הגפן אחר שבצרו אותה שישובו על העוללו׳ הנשארות ויבצרו אותם כן יעשו האויבים כי שארית ישראל הוא כמו העוללות בגפן ועוד פי׳ ואמ׳ השב ידך כבוצר על סלסלו׳ כל אחד מהאויבי׳ יאמר לחבירו השיב ידך לבוז ולשלול כמו שהו׳ בוצר ומשים בסלסלי׳ ומשיב ידו פעם אחר פע׳ עד שיעולל הגפן כולה ויונתן פי׳ השב ידך דברי הנביא כנגד האל ותתיב מחתך עליהון כדקטיף על סלסלין סלסילות כמו סלי׳ שרשו סלל והדגש לאות סלי חורי וגם סלסלו׳ נכפלה ג״כ פ״א הפעל : על מי · ואעידה · ענין הזהרה כמו העד בעם העד העיד בנו האיש ובא בלשון עדות כי המזהיר באחד מזהיר בו בפני עדים כדי שלא יכחישו בו אחר כן : ולא יוכלו להקשיב · הם עושי׳ עצמן כאילו ערלה אזנם ואין בהם יכולת להקשיב : לחרפה · כי מה שהוא חרפה לאד׳ לא ירצ׳ לשמעו כן הוא להם דבר יי׳ : ואת חמת · חמת יי׳ היוצאת על ישראל מלאתי ממנה עד שנלאתי להכילה : שפוך על עולל לשפוך החימה על עולל : בחוץ · כלומר שיהרגו האויבי׳ העוללי׳ בחוצות בלי חמלה וכן נשפכה החמה : ועל סוד בחורי׳ יחדיו · ולא תועיל להם כחם סוד ר״ל סיעה שמתחברי׳ יחד בסוד אחד ובעצה אחת ולא יועילם כל זה : איש עם אשה · כלומר עם אשתו : זקן עם מלא ימי׳ · כי לא יחמלו על זקן ומלא ימי׳ הוא יותר מהזקן ת״י ואת חמת יי׳ וית נבואה דיי׳ בתקוף מן קדם יי׳ אתמלאתי : ונסבו · שדות ונשים וכן שרותיה׳ תהיינה לאחרים : כי מקטני׳ · כמו שחטאו כולם כן ילקו כול׳ : מנביא · נביא השקר וי״ת מספר ר״ל סופר מזהיר העם וכן כהן כהן הבעל או מכהני הלוי׳ כי גם הם היו רעים : וירפאו · נביאי השקר והכהני׳ רפאו את שבר עמי : על נקלה · כלומר על אמירה נקלה שאין בו ממש : לאמר שלום שלום ואין שלום · הם אמרו שלו׳ והנה אין שלום כי הנה האויב בא יום יום : הובישו · פי׳ בתמיה כשעשו תועבה הובישו לא הובישו : גם הכלי׳ לא ידעו · פי׳ לא הרגישו בכלימה שיכלימם אדם על רוע מעשיה׳ : לכן יפלו בנופלי׳ · נביאי השקר וכהני הבעל יפלו בעת שיפלו שאר הנופלי׳ מישראל וזה יהיה בעת פקודת׳ שאפקוד עליהם חטאתם והוא יום חרבן הבית והעיר :
כה

רשי

כרתו עצה · לא מפיק ה״א והוא לשון עץ שאין לשון כריתה נופל על העצה ועצה האמור כאן לשון הרבה עצים כמו דגה לשון דגים הרבה : העיר הפקד · שבאה פקודתה : כהקיר · לשון מקור : ביר · באר : כן הקרה רעתה · כן נובעת רעתם תמיד מוסיפי׳ ומחדשים : חלי ומכה · על כן הייתיתי עלה מרע ומחא : הוסרי · קבלי מוסר : פן תקע · פן תנתק הוקע לשון חיבור והוקע אותם ויש מפרש לשון הפרת החיבור והרבה תיבות משמשים כן : עולל גרפי״ן בלע״ז גאחר שבצרו הכרם ונשארו עוללות והעניים באים ועוללי׳ אותם כן יבזו ויחזרו ויבזו : השב ידך · את הסוגה השב ידך לשלול שנית כבוצר המשיב ידו על סלסלות המסלסל ומחפש העוללות וכן היתה משהגלה את יהויקים והרגו והמליך את יכניה חזר לסוף שלשה חדשים והגלהו חזר לסוף עשתי עשרה שנה והגלה את צדקיהו סלסלות דביריק״ש בלע״ז כמו סלסלה ותרוממך כך פיר׳ דונש ותנח׳ פי׳ לשון סל פני״רש בלע״ז : ואעידה · לשון התראה : ערלה · אטומה וכן פירו׳ כל לשון ערל׳ : לחרפה · מחרפין אותו : ואת חמת יי׳ מלאתי · לבי מלא כבואה לבוא חמת יי׳ עליהם : הכיל · כמו להכיל אשופרי״ר בלע״ז : שפך על עולל · לשפוך על התינוקים : בחוץ · בשוק : מלא ימים · קרוב למות והוא יתר על זקן : שדות ונשים יחדו · יוסבו לאחרים : בוצע בצע · אונס ממון : על נקלה · קל הוא לנביאי השקר להוציא מפיהם ולומר שלום יהיה לכם ונותן זה מרפאין בדיבורם את השבר העתיד לבא עליהם : הובישו · עליהון למיבהת : הכלים · כמו להכלים : תרגום

אורים ותומים

כה אמר ה׳ צבאות וגו׳ ירצ׳ שלא נתקיימו עליה שני מלות שנכתבו בתורה והם כרחק לא תעולל וגו׳ והקפדה הלאויה לכל העניים על הא׳ אמר עולל יעוללו וגומ׳ על הב׳ אמר על מי אדברה ואעידה יר׳ למי אדבר ואעיד עדים אם ערל׳ אזנם ולא יוכלו להקשיב ואין ערלת לב בידון כלל מהיות הדבר ההוא כמלא בעירו הרי דבר ה׳ וגו׳ : ואת חמת ה׳ הנה אז״ל שנ׳ הכ״ה שוכאן זקן נואף עשיר גנב עני גאה אמ׳ שעל שלשתן הרה אף ה׳ בעמו על עולל בחוץ ועל סוד בחורי׳ והוא הזווג כמלא בין איש לאשה זקן עם מלא ימים האיש זקן עם אשה מלאה ימים עשיר גנב אמר כי מקטנם ועד גדולם ירצ׳ כהן ונביא וגדולים גם כן כולם עושים. שקל יעיד שהעשירים גונבים ממון חביריהם : וירפאו את שברו וגומ׳ הרופאים אומרים חוליים בטוחים וחוליים בלתי בטוחים הבטוחים הם אשר אין מועיל רפואתו מאמת חוליו זה אמר הפכי כמו שהסבה והחולי כי מה שירפא לזה יועיל גם לסבתו וכבר ידעת כי כל זה אמר שנביאי השקר אמרו ששבר בת עמי מוכנת וקל לרפואתו למה שיש לו שלום שלום כלומר שלום אל הסבה והחולי אשר הוא נקרא חולי מוכנת ככו׳ ואמר ואין שלום ר״ל אפי׳ שלו׳ אין לו אחד רצוני לסבתו או לחליו : הובישו כי תועבה עשו הרופא בחוטא במלאכתו ויכיר בחטאתו הנה זה יבוש מעצמו על הרע המגיע לחולה מידו אבל כשלא יכיר החטא זה יפול ברעה בעת עמידת הרופאי׳ עליו ויפקידו ממנו מה שעשה כי אז יתפרסמו וזהו גם בוש לא יבושו ולכן בעת פקודתם יכשלו והיא פקודת הרופאים אותו על מעשיו : כה

מנחה גדולה

כה אמר וגו׳ עולל יעוללו וגו׳ · מהרי״א ז״ל הנה נמשלה ישראל לגפן וכמו שהגפן אחרי שבצרו אותה עוד ישובו על עוללות הנשארי׳ בה ויבצרו אותה כן יעשו האויבים שאחרי שגלו עשרת השבטים ישובו לגלות בית יהודה הנשארי׳ וזהו עולל יעוללו כגפן שארית ישרא׳ ע״כ: והר״מא ז״ל כתב ברוב רחמיו ית׳ על ישראל פן יכלו בחרבן עכ״א אל הנביא הנה ידעתי כי דברתי את כל העם את הרעה העתידה ושישובו מדרכם והנה קץ בהם אך אל חרפה מלשוב להזהיר ויותר בפרטו׳ מהקודם כי הלא ידעתי כי בצרה ראשונה הוא גלות יכניה יגלו כל אשכלות הגפן הגדולים ולא ישארו כי אם דלת עם הארץ הנמשלים לעוללות אך מי יתן ויוסרו הנותרי׳ לבלתי השאר גם העוללות כי הנה ידעתי כי גם יעוללו בגפן ללקוט גם עוללות בימי צדקיהו ועי״כ הם בסכנת איבוד לגמרי ע״כ שוב נא להזהירם וזהו השב ידך כפעם בפעם ולא כאשר עד כה שהיית מדבר דרך כלל לכלם שדמית לבוצר על סל גדול בבת אחת כן הסבת לקבלם אליך כאחת ולא טוב לך אך עתה עשה כמי שבוצר על סלסלות על סלים קטנים רבים שממלא הא׳ ואח״כ את השני ואח״כ את השלישי עד תומם כך דבר אתם אחד לאחד כי תחזירנו בתשובה אחד אחד וזהו השב ידך כבוצר על סלסלות ע״כ: ולע״דן עולל יעוללו כגפן וגו׳ כי כמו שבעל הכרם עומד ומצפה מתי יגיע הזמן שיעולל הגפן לבצור ואינו מתרשל בדבר כדי להוציא יין חמר ושמח ישמח כשיגיע לזה בקראו הידד כדורכי גת כן יהיה השונאים עומדים ומצפים בזריזות וזריזות לזמר ולכרות כרם ה׳ צבאות הוא בית ישראל · כי כל מגמת פניהם לעולל בית ישראל ולא להשאיר מהם פליטה כמי שעולל הכרם שהוא עולל יעוללו בחיפוש כפולה כך יעשו לבית ישראל שלא ירפו ממנה כי אם ערו ערו עד היסוד לא כמו שעושין במלחמה אומה באומה או ישראל בישראל אלא כמלחמת שונאים גמורים מלומים בשנאת האומו׳ עם ישראל · וכיון שכן שהדבר נוגע לכולם כעם ככהן כקטן כגדול כולם בסכנה זו והיה מהראוי שכולם ישמעו לדברי הנביא ולעמוד על נרת נפשם לקרא אל ה׳ והנפוך הוא כי אין איש מכולם ששם על לב דברי התוכחה ועל מי אדברה כי כולם כאחד כקטן כגדול ערלה אזנם משמוע ולא יוכלו להקשיב כי
כנד

וזה שאמר אוי לנו כי סבורים היינו שעוד היום גדול בצהרים וזכותו של יאשיה קיימת אך אוי לנו כי פנה היו׳ ונטו צללי ערב בעוד היום גדול שמת יאשיה ועתה אין מי שיגין בעדנו וכגיע הזמן שיבוא ירושלים במצור כי כה אמר ה׳ כרתו עצה וגו׳ :
כי כה אמר ה׳ כתב מהר״מא ז״ל כרתו עצה וגו׳ הוא עדמה״כ והוא הפך לאוי בתורה כי תצור אל עיר לא תשחית את עצה לנדוח עליה גרזן ואיך אני מצוה על ירושלם עירי לכרות את עצה לשפוך עליה סוללה אל תתמהו כי הנה ירושלים כלה עושק בקרבה באופן שגם עצה הוא מכלל העושק לכן על תחוסו עליו ומה שאני מטיל הכעס על ירושלי׳ לשפוך עליה סוללה לא שהיא חייבת בדבר כי אדרבה כהקיר בור מימיה כמו שהבור מים מכונסים מקרר מים שבתוכו כן ירושלים הקרה רעתה שבזכותה עד כה הסירה חום מדת הדין והקרה אותה אך הרעה היא מהנעשה בה כי חמס ושוד ישמע בה ע״י יושביה על פני וש״ת ירושלים אם טובה אני בעיניך כי האשם הוא על העם למה עליהם מקודם הגלות תמיד חלי ומכה באופן כי גם אני גם הוא לוקים דעיני זה שאני נותן להם עתה חלי ומכה הוא אולי עי״כ יקבלו מוסר ויתקנו מעשיהם כי ע״י חלי ומכה אני אומר הוסרי ירושלים פן תקע נפשי וגו׳ ותהיה השממון עלום כארץ לא נושבה ע״כ:
ולע״ד נראה להרחיב הדבר במ״ש כרתו עצה ולא אמר כרתו העץ או העצים אלא שנמדד להם במדה לפי שהעיר כלה עשק בקרבה בתוך ירושלי׳ היה העשק שגזל מרים ובנאו בבירה או לתקרה או ליסוד הבית והדלת והמזוזה כלה עשק ע״כ כרתו עצה לשפוך סוללה מינה ומני אבא ניעול ביה נרגא הם גזלו העצים לעשות בנינים ואנשי מלחמה יהרסו הבנין לעשות סוללה כענין החמס קם למטה רשע היה החמס שזקף עצמו כמקל ללקות אותם · וכענין וכפים מעץ יעננה והטעם שנתרבה החמס כ״כ הוא מפני שלא נעש׳ בהם דין ואין מי שימחה בידם ועי״כ בהקיר בור מימיה כן הקרה רעתם וכל אחד רואה מה שחבירו עושה ועי״כ עשה הוא ג״כ כמעשיה׳ עד שנתרבה בה החמס מאין מקים פנוי בלי חמס וזה על פני תמיד · או על פני תמיד כמ״ש ז״ל מזקף החמס כמקל בקובלנא לעשות דין וע״כ אני מזהירך הוסרי ירושלים וגו׳ :

כה אמר יי' עמדו על הדרכי' · פי' עמדו בדעתיכ' על הדרך הטובה ועל הדרך הרע וראו בבינתכ' ואמר זה כמו שאמר אליהו לעובדי הבעל עד מתי אתם פוסחי' על שתי הסעיפי' אם יי' הוא האלהי' לכו אחריו וכן אמר להם הנה נביאי האמת אומרי' לכם הוסרו ושובו מדרכיכ' הרעי' ואל תנתנו ביד אויב ונביאי השקר אומרי' להם טוב הוא הדרך שאת אוחזין לא תסורו ממנו ומה שהנביאי' מפחידי' אתכ' כי תנתנו ביד אויב אל תיראו כי שלום יהיה לכם ועתה בחנו בשכלכ' איזה הוא הדרך הטוב גם שאלו בעבור נתיבות עולם כמו שאמר מרע"ה שאל אביך ויגדך כן אמר להם שאלו נתיבות עולם כלומר שאלו בעבור הדרכי' אשר מעול' כלומר הדורות שעברו ותמצאו כי מי שאחז דרך האמת בא לו הטוב ומי שאחז דרך שמורי' אתכ' נביאי השקר בא לו הרע לפי שאחז בדרך השקר ומשני פנים אלה תוכלו להכיר איזה הדרך הטוב ולכו בה או מדרך השכל או מדרך הקבלה :

רשי

מרגוע · מנוחה : גם בוש לא יבושו · אינם מתביישים ממעשיה' הרעי' : והקימותי עליכ' צופי' · הוא שמעמידין אנשי' על המגדלי' בעת החירום ואיש צופה ורואה אם גיים בא לעיר תוקע בשופר ומזהיר את העם להחלץ ולבא החומה אף אני העמדתי נביאים המשמיעי' אתכם את הפורענות הבאה להזהרו ולתקן דרכיכם שתנצלו והוא כשופר תקיעת הצופ' הקשיבו לקול השופר הזה והחלצו צופים גיימ"ש בלע"ז והקימותי פי' העמדתי להם כבר וכן ת"י ואקימית : את אשר בם · את הרעה אשר בידם : פרי מחשבותם · שכר מחשבות' : ותורתי וימאסו בה · הרי זה דוגמת עזי וזמרת יה ויהי לי לישועה שהיה לו לומר היה לי לישועה אף כאן היה לו לומר ותורתי מאסו בה דרך המקראו' לדבר כן : למה זה לי לבונה · אשר אתם מקריבים לפני אשר תשבא בהם: לא ערבו · לא נעמו: יחזיקו · יקחו כמו ויש לא ידו ויחזק בו כן גרה החזיקתני אחזתני : מגור · ירא' · ל"א לשון אסיפה כמו מגורי אל חרב וכן ת"י: התפלשי · התגלגלי : אבל יחיד · אבל של בן יחיד מי שאין לו אלא בן יחיד ומת: מספד תמרורים · לפי שהוא דבוק נקוד מספד בפתח ואינו נקוד מספד נכרי : עלינו · כביכול עלי ועליך : בחון

כֹּה אָמַר יְהוָֹה עִמְדוּ עַל־דְּרָכִים וּרְאוּ
וְשַׁאֲלוּ ׀ לִנְתִבוֹת עוֹלָם אֵי־זֶה דֶרֶךְ
הַטּוֹב וּלְכוּ־בָהּ וּמִצְאוּ מַרְגּוֹעַ
לְנַפְשְׁכֶם וַיֹּאמְרוּ לֹא נֵלֵךְ׃ וַהֲקִימֹתִי
עֲלֵיכֶם צֹפִים הַקְשִׁיבוּ לְקוֹל שׁוֹפָר
וַיֹּאמְרוּ לֹא נַקְשִׁיב׃ לָכֵן שִׁמְעוּ
הַגּוֹיִם וּדְעִי עֵדָה אֶת־אֲשֶׁר־בָּם׃
שִׁמְעִי הָאָרֶץ הִנֵּה אָנֹכִי מֵבִיא רָעָה
אֶל־הָעָם הַזֶּה פְּרִי מַחְשְׁבוֹתָם כִּי עַל־
דְּבָרַי לֹא הִקְשִׁיבוּ וְתוֹרָתִי וַיִּמְאֲסוּ־
כ בָהּ׃ לָמָּה־זֶּה לִי לְבוֹנָה מִשְּׁבָא
תָבוֹא וְקָנֶה הַטּוֹב מֵאֶרֶץ מֶרְחָק
עֹלוֹתֵיכֶם לֹא לְרָצוֹן וְזִבְחֵיכֶם לֹא־
עָרְבוּ לִי׃ לָכֵן כֹּה אָמַר יְהוָֹה הִנְנִי
נֹתֵן אֶל־הָעָם הַזֶּה מִכְשֹׁלִים וְכָשְׁלוּ
בָם אָבוֹת וּבָנִים יַחְדָּו שָׁכֵן וְרֵעוֹ
יֹאבֵדוּ׃ כֹּה אָמַר
יְהוָֹה הִנֵּה עַם בָּא מֵאֶרֶץ צָפוֹן וְגוֹי
גָּדוֹל יֵעוֹר מִיַּרְכְּתֵי־אָרֶץ׃ קֶשֶׁת
וְכִידוֹן יַחֲזִיקוּ אַכְזָרִי הוּא וְלֹא יְרַחֵמוּ
קוֹלָם כַּיָּם יֶהֱמֶה וְעַל־סוּסִים יִרְכָּבוּ
עָרוּךְ כְּאִישׁ לַמִּלְחָמָה עָלַיִךְ בַּת־צִיּוֹן׃
שָׁמַעְנוּ אֶת־שָׁמְעוֹ רָפוּ יָדֵינוּ צָרָה
כה הֶחֱזִקַתְנוּ חִיל כַּיּוֹלֵדָה׃ אַל־תֵּצְאִי
הַשָּׂדֶה וּבַדֶּרֶךְ אַל־תֵּלֵכִי כִּי חֶרֶב
לְאֹיֵב מָגוֹר מִסָּבִיב׃ בַּת־עַמִּי
חִגְרִי־שָׂק וְהִתְפַּלְּשִׁי בָאֵפֶר אֵבֶל
יָחִיד עֲשִׂי־לָךְ מִסְפַּד תַּמְרוּרִים כִּי
פִתְאֹם יָבֹא הַשֹּׁדֵד עָלֵינוּ׃

בחון

כְּדְנַן אֲמַר יְיָ קוּמוּ עַל אוֹרְחַן וַחֲזוֹ וּשְׁאִילוּ לִשְׁבִילִין דְּמִן עָלְמָא אֵידָא אוֹרְחָא דְתַקְנָא וְהַלִּיכוּ בָהּ וְאַשְׁכָּחוּ נְיָיח לְנַפְשְׁכוֹן וַאֲמָרוּ לָא נֵיזֵל׃ וְאָקֵימִית עֲלֵיכוֹן מַלְפִין קַבִּילוּ לְמִילֵי נְבִיָא וַאֲמָרוּ לָא נְקַבֵּיל׃ בְּכֵן שְׁמַעוּ עַמְמַיָא וְדַעִי כְּנִישְׁתָּא דְיִשְׂרָאֵל יַת חוֹבֵיהוֹן׃ שְׁמָעִי אַרְעָא דְיִשְׂרָאֵל הָא אֲנָא מַיְתֵי בִּישְׁתָא עַל עַמָּא הָדֵין תּוּשְׁלְמַת עוֹבָדֵיהוֹן אֲרֵי לְפִתְגָמֵי עַבְדֵי נְבִיָא לָא קַבִּילוּ וְאוֹרַיְתִי וְקָצוּ בָהּ׃ לְמָה דְנַן קֳדָמַי לְבוֹנְתָא דְמִשְּׁבָא תֵּיתֵי וְקָנֵי טַבְתָּא מֵאֲרַע רַחִיקָא עֲלָוָתְכוֹן לָא לְרַעֲוָא וְנִיכְסַת קוּדְשֵׁיכוֹן לָא יִתְקַבְּלוּן קֳדָמַי׃ בְּכֵן כְּדְנַן אֲמַר יְיָ הָא אֲנָא מַיְתֵי עַל עַמָּא הָדֵין תַּקְלָן וְיִתַּקְלוּן כְּהוֹן אֲבָהָן וּבְנִין כַּחֲדָא מְגִיר וְקָרִיבֵיהּ יֵבְדוּן׃ כְּדְנַן אֲמַר יְיָ הָא עַמָּא אָתֵי מִצִּיפוּנָא וְעַמְמִין רַבְרְבִין יֵיתוּן בִּגְלַיֵי מְסַיְּפֵי אַרְעָא׃ קַשְׁתָּן וּתְרִיסִין אֲחִידִין אַכְזְרָאִין אִינוּן וְלֵית לְהוֹן רַחֲמִין קָלְהוֹן כְּיַמָּא כְּאִתְרְגוּשֵׁיהּ וְעַל סוּסָוָתָא רָכְבִין מְסַדְּרִין אִינוּן כִּגְבַר עָבֵיד קְרָבִין עֲלָךְ כְּנִישְׁתָּא דְצִיּוֹן׃ שְׁמַעְנָא יַת שִׁמְעֵהוֹן אִתְרַשְׁלָא יְדָנָא עָקָא אַחֲדַתְנָא הָא כְּחִבְלִין לְיָלְדְתָּא׃ לָא תִּיפְקוּן לְחַקְלָא וּבְאוֹרְחָא לָא תְהָכוּן אֲרֵי חַרְבָּא דְסַנְאָה מְקַטְּלָא לְמִתְכַּנְשִׁין מִסְחוֹר סְחוֹר׃ כְּנִישְׁתָּא דְעַמִּי אִיסָרוּ סַקִּין וְחוֹפוּ רֵישְׁכוֹן בְּקִיטְמָא אֱבֶל כְּיָחִיד עוֹבִידוּ לְכוֹן מִסְפֵּד בִּמְרָר אֲרֵי בִּתְכֵף יֵיתוּן בָּזוֹזִין עֲלָנָא׃

בחיר

מסרה

צפים ב' כתיב כן חסר וי"ו וסימ' ויקחהו שדה צפים · והקמתי עליכם צפים · וא' מ"ל דמ"ל צופים מהר אפרים עלותיכם ב' כתיב כן בקריאה וסימ' למה זה לי לבונה משבא תבוא · עולותיכם ספו על זבחיכם · והיה המקום אשר יבחר אלהיכם בו · והביאותים אל הר קדשי עולותיכם כתיב ושארא עלתיכם כתיב במ"א מ"ל דמ"ל ויכלו את הימים והיה ביום השמיני · בעולתינו ובזבחינו כן כתיב · ועולתיך לנגדי תמיד · ועולתך ידשנה סלה · כן כתיב ושארא עלתיך כתיב : שק ד' קמצין וסימ' וכל אשר יפול עליו · בת עמי חגרי שק · על כל מתנים שק · ואני בחלותם לבושי שק · וכל השק בשק ואס"ף דכוו' :

מנחה גדולה

רדק

בחון · אמר לנביא אף על פי שאתה אומר להם דברי' קשים ומתנבא עליה' רעות אל תירא מהם כי בחון ומבצר נתתיך להם בחון פירושו מבצר כמו הקימו בחוניו וכן אמר לו בתחלת נבואתו הנה נתתיך היו' לעיר מבצר ולעמוד ברזל לפיכך אל תירא מהם וחפש אחר דרכיהם זהו שאמר ותדע ובחנת את דרכם ואמר ובחנת לשון נופל על לשון לפי שקראו בחון אמר ובחנת את דרכם ויונתן תרגם בחון בחיר : כלם סרי סוררי' · סרי בסמ"ך כמו בשי"ן השרי' הם שרי סוררי' כלומר שעבדיה' סוררי' והשרי' כמו כן סוררים והעבדי' הולכי רכיל לאדוניה' לחבל עניים באמרי שקר והנה השרי' עם העבדי' נמשלים לנחשת וברזל שיעשו המלאכה כאחד כשהן מעורבין זה בזה והנחשת · בזה המקום פי' הברזל שקורין בלע"ז אצי"ר שמערבין אותו עם הברזל לעשו' בו כלי אומנו' כי לא יחתוך הברזל לבדו אלא עם זה הנחשת וכן פי' אדוני אבי כל נחושת ונחושת שבמקרא שמדב' לענין חוזק וי"ת כל רברביהון מרדין וגו' כטעמו' : נחר מפוח · לפי שהמשילם לנחשת וברזל שעושה אות' הנפח כלי על ידי האש המשילם עוד למלאכת הצורף כשיתיך הכסף ישים העופר' עם הכסף כדי שלא יכלה הכסף האש והנופח נופח במפוח באש לצרף הכסף והמפוח הו' משל על הנבי' הנופח הוא הנביא והמפוח הוא פיו וגרונו אמר כי המפוח נחר מרוב התמדת הנופח בו ודבור הנביא הוא הנפיחה והעופרת תם ועדיין הכסף הרע לא נתך והם ישראל הרעים שמדבר ע"ה' הנביא השכם והערב תמיד עד שנחר גרונו ועדיין רעים לא נתכו ועודם בקשי' והעופרת משל למעש' השתדלו' והתמדה בדברי משל ומליצה להחזירם למוטב והנה לשוא צרף צרוף · צרוף שם תאר בשקל גדול · נחר מבנין נפעל ענין שרפה וכן וחרה נחשתה : מאשתם · כתיב מלה אחת וקרי תרין מלין : כסף נמאס · ואמר שלא נתקו מרעת' הנה הם כסף נמאס וכן קראו אות' היודעי' אות' ורעות' כי מאס יי' בהם כיון שלא נתקו מרעות' ואינן חוזרי' למוטב : הדבר · אמר בזה הענין הדבר אשר היה אל ירמיהו מה שלא אמר כן בפרשיות הקודמות אלא כה אמר יי' לפי שאמר לו זאת הנבואה בשער בית יי' לפיכך אמר הדבר אשר היה להודיע כי מה שעמד בשער בית יי' מאת יי' כאמר לו דבר זה שיעשה כן : עמוד בשער בית יי' · הוא שער מזרחי כי הו' המיוחד שבשערי' : הבאים בשערי' האלה · שבעה שערי' היו בעזרה שלשה בצפון ושלשה בדרו' ואחד במזרח · כה אמר · ואשכנה אתכ' · העמידכ' בשכונכ' במקו' זה ולא תגלו ממנו וכמוהו החיית' כל נקבה העמד' אותן בחיים : אל תבטחו לכם אל דברי השקר · לשון בטחון נקשר עם מלת אל ועם מלת על בזה הפסוק הוא אל דברי ובפסוק הנה אתם בטחים הוא על : היכל יי' היכל יי' היכל יי' המה · אלו דברי השקר שאומרים להם נביאי השקר המתעים אותם או הם היו אומרים לנביא והוא ירמיהו והיו אומרים לו לא יחריב היכלו בעבור העון ולא תחרב העיר הזאת ואמר שלשה פעמים היכל יי' לפי שהיו ג' אולם והיכל ודביר כן פי' אדוני אבי ז"ל ופי' כי פסוק ארץ ארץ ארץ תשובת לדבריהם אמר הרי ההיכלות שאתם אומרים לפני חשובי' כמו הארץ כיון שאתם חוטאים לפני ומבזים ההיכלות וי"ת לא תתרחצון לכון וגו' כבעמוד ויתכן כי הכפל לחזק כי כן מנהג הלשון לכפול המלות לחזק הענין פעם בשתי מלות פעם בג' : כי אם היטב תטיבו · מקור בוי"ו גם בה"א : גר יתום · כמו שמש ירח בחסרון וי"ו החבור וזכר אלה והוא הדין לאחרים אלא זכר אלה לפי שהם עשוקים ברוב לאולמתם : במקום הזה · בכל מקום הוא רע ובמקום הזה הוא יותר רע שהוא מקום השכינה : לרע לכם · אתם רעים כי לרע לכם הוא הליכתכ' אחרי אלהים אחרים כי בזמן שאתם עושים זה אתם נופלים לפני אויביכם : ושכנתי · למעולם ועד עולם · למזמן רב שנתתיה לכם מימי אברהם נתתיה להם עד עולם ר"ל כל ימי עולם אם ילכו בניהם בדרכי : הנה · לבלתי הועיל · כי אתם רואים כי אין תועלת באותם הדברים : הגנוב · התחשבו שתעשו מעשים רעים ותנצלו מעונשם בעבור שתבאו ותעמדו לפני בבית הזה כאשר אתם אומרים אחר שתעשו כל התועבות האלה ותבאו בבית הזה תנצלו נצלנו ופי' למען אתם אומרים נצלנו בעבור שתשובו לעשות את כל התועבות האלה :

גם

תרגום

בחיר יהבתך בעמי כברך תקיף ותהודע ותחוי להון ית אורחתהון : כל רברביהון מרדין מהלכין בנכילו כמא דמערב נחש עם ברזל כולהון מחבלין אינון : הא כמשב נפחין דחריך בגוא נורא כן חש קלהון דנבייא דמתנבן להון תובו לאוריתא ולא תבו וכאברא דמתמסי בגו כורא כן הואה בטילין בעיניהון מילי נבייא דמתנבן להון לא להנאה אליפינון מלפיהון ועובדיהון בישיא לא שבקו : הא מכסף פסולא מרחיקין קרו להון ארי רחיק יי יתהון : פתגם נבואה דהוה עם ירמיהו מן קדם יי למימר : קום בתרע בית מקדשא דיי ותתנבי תמן ית פתגמא הדין ותימר קבילו פתגמא דיי כל דבית יהודה דעלין בתרעיא האילין למסגיד קדם יי : כדנן אמר יי צבאות אלהא דישראל אתקינו אורחתכון ועובדיכון ואשרי יתכון באתרא הדין : לא תתרחצון לכון על פתגמי נביי שקרא דאמרין קדם היכלא דיי אתון פלחין קדם היכלא דיי אתון דבחין קדם היכלא דיי אתון סגדין תלת זמנין בשתא אתון מתחזן קדמוהי : ארי אם אתקנא תתקנון ית אורחתכון וית עובדיכון אם מעבד תעבדון דין דקשוט בין גברא ובין חבריה : גיור יתום וארמלא לא תוניסון ודם זכי לא תשדון באתרא הדין ובתר טעות עממיא לא תהכון לאבאשא לכון : ואשרי יתכון באתרא הדין בארעא דיהבית לאבהתכון למן עלמא ועד עלמא : הא אתון מתרחצין לכון על פתגמי נביי שקרא בדיל דלא להנאה : גנבין קטולי נפשן וגייפין ומשתבעין לשקר ומסקין בוסמין לבעלא ואזלין בתר טעות עממיא דלא ידעתון : ובאתם

ירמיה ו–ז

בחון נתתיך בעמי מבצר ותדע
ובחנת את־דרכם : כלם סרי סוררים
הלכי רכיל נחשת וברזל כלם
משחיתים המה : נחר מפח מאשתם
עפרת לשוא צרף צרוף ורעים לא
ל נתקו : כסף נמאס קראו להם כי־
מאס יהוה בהם :
א הדבר אשר היה אל־ירמיהו מאת
יהוה לאמר : עמד בשער
בית יהוה וקראת שם את־הדבר
הזה ואמרת שמעו דבר־יהוה כל־
יהודה הבאים בשערים האלה
להשתחות ליהוה :
כה־אמר יהוה צבאות אלהי ישראל
היטיבו דרכיכם ומעלליכם ואשכנה
אתכם במקום הזה : אל־תבטחו
לכם אל־דברי השקר לאמר היכל
יהוה היכל יהוה היכל יהוה המה :
ה כי אם־היטיב תיטיבו את־דרכיכם
ואת־מעלליכם אם־עשו תעשו
משפט בין איש ובין רעהו : גר
יתום ואלמנה לא תעשקו ודם נקי
אל־תשפכו במקום הזה ואחרי
אלהים אחרים לא תלכו לרע לכם :
ושכנתי אתכם במקום הזה בארץ
אשר נתתי לאבותיכם למן־עולם
ועד־עולם : הנה אתם בטחים
לכם על־דברי השקר לבלתי הועיל :
הגנב רצח ונאף והשבע לשקר
וקטר לבעל והלך אחרי אלהים
אחרים אשר לא־ידעתם :
ובאתם

רשי

בחון נתתיך · לירמיה נאמר חזק נתתיך בתוכ' ותדע ובחנת את דרכם שחוטאי' והם לא ישמעו · בחון לשון חוזק כמו עופל ובחן הקימו בחוניו : סרי סוררים · סרים מן הדרך : הולכי רכיל · בין הנחשת והברזל מטילין בין שני שרי' שיש בהן נח להתגרות יחד כך שמעתי ואני אומר הולכי רכיל הם וחזקים כנחשת וברזל להחזיק כזביה' ויונתן תירג' רכיל זה לשון נוכל מהלכין בנכילו כמה דמערב נחשא עם ברזלא ונוכל הוא לשון מחשבה כמו ויתנכלו אותו להמיתו : נחר מפוח · משל הוא כצורפי' כסף נופחין במפוח ונותנין תמיד עופר' בתוך הכור ומועיל לצרוף אבל אתם בחינ' לצרוף אתכם המפוח נחר ונחרך מכח האש ותם העופרת כולו ולשוא · ועל חנם צרף הצורף כי לא הועיל : ורעים לא נתקו · מדרכם הרעה כלומר יגעו הנביאי' להוכיח ולא הועילו נתקו פורלנט"דאקיין בלע"ז · לא ורעים כמו רשעים : נחר · לשון חרה אפי ועצמי חרה מני חורב איסר"ש בלע"ז : כסף נמאס · שאינו נצרף בשו' ניעה : היכל יי' היכל יי' · תלת זימנין בשתא אתכנא מתחזיין קדמוהי : הגנוב רצוח וגו' · בתמיה וכי אלה תעשו ויועיל ההיכל לכם :

המערה

מסרה

ורעים ג' וסימ' מעט ורעים היו ימי שני חיי · ויתן יי' אותות ומופתים · צרוף ורעים לא נתקו : היטיב ב' מ"ל וסימ' כי אם היטיב תיטבי את דרכיהם · וגם דיטיב אין אתם : גר ג' ר"פ בקריא' וסי' גר ותושב אנכי עמכם תנו לי אחזת : גר ויתום ואלמנה לא תעשקו · גר אנכי בארץ · אנ"ך : ועד עולם י"ב וסי' נמסר בישעיה סימ' ס' :

אורים ותומים

בחון נתתיך בעמי וגו' ירצה מבלר תועלת הצרים בתוך העיר כתועלת העופרת בתוך הכסף להוציא הסיגים ולכ"א שהש"ית עשה הנביא מבחן להבחין את ישראל כענין העופרת להבחין הכסף אם יצא טוב אבל בכסף שמצא שלא יועיל העופרת לו כן לא תועיל את ישראל הנביא : אל תבטחו וכו' היו ישראל חושבים שאחר שהמשכן כבודו יתבר' בארץ כמו שהיא בשמים כמו שאמרו ז"ל ירושלם שלמעלה כנגד ירושלם של מטה ואחר שכן הוא א"א לו יתבר' להחריב את מקומו וזה כי המתקוממים צריך אל מקום וזהו שאמר אל תבטחו לומר שהיכל ה' של מעלה והיכל ה' של מטה שניהם היכל א' כי זה שקר כי אין ירושלם של מטה וכו' ואחר שכן הוא כי אפשר לו יתבר' מכוונת כנגד של מעלה אלא על ידי פעולות ישראל שהם המוכים כי היטיב תטיב : כי אם היטיב תטיב וגו המטה [illegible] רעות [illegible] [illegible] יבקש דינו ע"י גוים וזהו אבק ע"א כאו' כי לא כצוריכו צורם וכו' הג' שיש שפיכות דמים וזהו שאמ' שאם יעשו משפט בין איש לרעהו או גר לא יעשוקו וגם דם כהן לא ישפוט והג' אחרי אלהים אחרים לא תלכו לבקש דינם כ"ש שהוא לרע להם כי שם יכלו דמיהם וממוכם בכך : הגנוב רצוח וגו' כשם שאמ' שלא היה כל מוכב אלהים בזולת פעולת שוכניה כן אמר שאין אנו בני אל חי למען ה' בלבד כענין ה' אלהינו בעלונו אדונים קשים זולתך לבד בך וכו' אבל יקרא האדם בשם מן השמות שירצה ויעשה כיילית בני אברהם הם [illegible] והראיה כי זה יאמר לה' אני וזה יקרא בשם יעקב כי בשמות מחולפות נקראו וכולם ישמעאלים וזהו שאמר שהפכו עשרת הדברות אשר יסודם הוא העקר שהכל תלוי בו ואם תעיין עם רצון בזה הפסוק תמצא כל הלוין שבעשר' הדברות [illegible]

העוערת

מנחה גדולה

דבר ה' וזה היה להם לחרפה באופן שיותר חסו על כבודם מכבוד המקום · וע"כ לא יחפצו בו :

כה אמר ה' עמדו וגו' מהריא"ה ז"ל לפי שפעמים יתנהג האדם כפי שכלו וחקירתו בדבר שהוא יותר טוב לדעתו לפעמים שיתנהג האדם בו כפי קבלת אבותיו וזקניו כמו שאמר שאל אביך ויגדך זקניך ויאמרו לך ופעמים שלא ימשך בו אחרי שכלו ולא בקבלת אבותיו אבל על פי נביא שרוח ה' דבר בו לכן היה מוכיחם הנביא פה ואומר כה אמר ה' עמדו על דרכים וראו הדרך הראשון מהחקירה השכלית שיחקרו על כל הדרכים שראוי שילך האדם בהם וראו הדרך הטוב ואם לא ירצה בזה העיון השכלי ישאלו לנתיבת עולם והוא קבלת הזקנים שישאלו מהם כי זה הדרך הטוב שבו היה טוב לאבותיהם ולכו בה ומצאו מרגוע ומנוחה לנפשותיכם ולא תהיו תמיד מסופקים ולא פוסחים על שתי הסעיפים ויאמרו הרשעים ההם לא נלך ר"ל אין אנו צריכי' לחקור בשכלנו על הדרכים ולא לשאול מפי הקבלה כי דרכנו הוא הטוב וכאשר ראיתי שלא היו חפצים לא בחקירה השכלית ולא במקובלת אמרתי להם תתנהגו ע"פ הנביאים וזהו והקמותי עליכם [illegible]

ותקוניה איך היא לקיימם שאל לנתיבות עולם הם מדות שהתורה נדרשת בהם וכללי הגמרא לעמוד על בוריין של דברים לדעת האסור והמותר והטמא והטהור וזהו ושאלו לנתיבות עולם איזה דרך הטוב וגו' · ובזה גם בעה"ז תמצאו מרגוע אל הנפש כי תתענגו בחשק התורה ומצות שדבקו בם כי אין עונג נפשי גדול מזה אשר יקנה המקבלם ועושה עופם בחשק וזהו ומצאו מרגוע לנפשיכם ותאמרו לא נלך אז אמרתי הנה נביאים אקים להם להתנהג על פיהם אחר שמהתורה לא רציתם לשמוע ולהתנהג בה וזהו והקמותי עליכם צופים וכו' ותאמרו לא נקשיב לכן תחת אשר אמרתם לא נקשיב את תוכחת הנביא ישראל עתה שמעו את הגוים בגלות כי הכלתי שומע את אוהבו שומע את אויבו וזהו לכן שמעו את הגוים וגם ודעי עדה וגו' והוא כיהוא יהי' העיד עלינו ב' עדים את השמים ואת הארץ וזהו שמעי הארץ · עכ"ל :

הדבר אשר היה וגו' מהר"יא ז"ל הבאים בשערים האלה להשתחוות כלומר אל תחשבו שבבואכם להשתחוות כאן יכופרו לכם מעשיכם הרעים שאין הדבר כן אבל אם [illegible]

ומאתם מפורש הוא : המערת פריצי' וכי תחשבו הבית הזה כמו מערת פריצי' וכן הוא בעיניכם הבית הזה מה שתחשבו שאתם נצולי' בבאכם אליו הוא כפל עונכם שעיזו פניכ' לבא אלי אחר עשותכם מה שמנעתי לעשותו אין זה אלא פריצות ועזות מצח וקשי לב שתעשו הפך רצוני ותבאו לפני זה מרד גדול והכעסה : גם אנכי הנה ראיתי' לא תחשבו כי אני לא אראה מחשבותיכם הרעות כי איני כמו בן אדם שיכול אחד לגנוב לבבו ולהראות לפניו מה שאין בלבו כי אני ראיתי לבבכם וראיתי כי בבאכם אלי אין לבבכם אלי אלא בלבבכם שתעשו עוד את התועבות אשר עשיתם מתחלה ומה שאמר מערת כי כן דרך הפריצים בעשותם הרעות להאסף יחד חוץ לעיר באחת המערות להסתר שם מבני אדם ומה שתאמרו כי לא אחריב ביתי בעבור מעשיכ' כמו שאמר היכל יי' כמו שפירשנו למעלה אלא הם דבר שקר : כי לכו נא · ראו מה עשיתי לו מפני רעת עמי ישראל שהחרבתי אותו וסלקתי שכינתי ממנו וגלה הארון ממנו והיה עם פלשתים ולא חששתי לכבודי אחר שהיו הם מבזים אותו. כן אעשה בבית הזה לפיכך אל תבטחו אל דברי שקר כאלו · ושלחת כפם קים הבאים אחר זה הפסוק מבוארי' הם : את כל זרע אפרים · עשר' השבטי' שגלו וכנה אותם לאפרי' לפי שהמלכות היתה לאפרים ביום שנחלקה המלכות ומשם ואילך נקראו עשר' השבטי' בשם אפרים : ואתה תשא · ענין הגבהת הקול כמו וישא עשו את קולו : רנה · צעקה כמו ויעבר הרנ' קומי רני : האינך · ובחוצות ירושלם · שלא יבושו להכעיסני בגלוי בשוקים וברחובות : הבני' · כל בני הבית מתעסקי' בעבוד'זו לשכר שיקבלו בעבוד': לעשות כוינם · מיני מאכלים שהיו מכינים ומגישים למלאכת השמים וכן עשינו לה כונים וכן ואת כיון צלמיכם ואולי קראם כונים לפי שמכונין לבן ודעתן אליה'לעשותן ולתקנן היטב וי"ת כוני'כרדוטין : למלכת השמים · חסר אל"ף ופי' כמו מעש' השמי' כלו'לכוכבים וי"מ למלכת השמי' לשון מלוכה ר"ל לכוכב גדול שבשמים וי"ת לכוכבת שמיא : האותי · הם עושים להכעיסני וכי סבורים הם שהם מכעיסים אותי כי לא תחול בי מדת כעס ולא מדה אחרת אינם מכעיסים אותי אלא עצמן כי עליהם יחול הכעס וחרון אף : למען בשת פניהם · שיבושו במעשיהם הרעי' כי אני איני ראוי שאכעס במעשיהם אפילו תחול בי שום מדה מה שלא תחול כי לא יזיקו לי מעשיהם הרעי' ולא יטיבו לי מעשיהם הטובים כמו שאמר אליהוא לאיוב אם חטאת מה תפעל בו ורב פשעיך מה תעש' לו או מה מידך יקח לאיש כמוך שאמר בתורה כעסוני בהבליהם רשעך ולבן אדם צדקתך ומה הכעיסוני בפסיליהם דברה תורה כלשון בני אדם אבל הוא ית' אין בו מדת כעס ולא מפתיאות המדות המצויות בבני האדם כמו הכעס וזולתו : לכן · אפי וחמתי · כי הם עשו להכעיסני והכעס יחול עליהם ואף וחמה ואמר נתכת לרוב תרוצתה לבא עליהם כדבר הנתך ובאמרו נתכת לשון נקבה וזכר ג"כ אף שהוא לשון זכר כי כן הוא דרך לשון הקדש להיות זכר הפועל עם השם הדבק בו יהיה ראשון או אחרון כמו תדבר מרים ואהרן ותכתב אסתר בת אביחיל ומרדכי היהודי ותאכל היא והוא גרי ביתי ואמהותי לזר תחשבוני : ובערה · אמר בערה ולא זכר האש לפי שהחמה ענין חמימות וטבע האש אשר באדם מוליד הכעס והחמה : כה אמר יי' צבאות · זכר העולות שהן כליל וזכר הזבחים שהם השלמים שהם יאכלו הבעלים בשר ולא זכר חטאת ואשם כי לא היו מתודים מחטאתם ולא שבי' ועוד כי במזיד היו חוטאי' ואין על המזיד קרבן אלא היו מביאים עולות להראות עצמם שהם עובדים את יי' בנראה והשלמי' היו מביאין לאכול בשר עם הרעות במעשיהם עבודת האל ואמר מה לכם להביא זבחיכם ולהוסיף עוד עליהם עולות ותחשבו כי יהיו לרצון לי כמו שכתוב בהם ונרצה לו לכפר עליו וזה לא יהיה כי אם אין מעשיכם רצוין לפני עולות וזבחים לא יהיו רצוין :

ספו

רשי

המערת פריצים · היה בעיניכם הבית הזה בתמיה : הנה ראיתי · כך הוא בעיניכם : כאשר עשיתי לשילה · בימי עלי כאשר השלכתי עפרת השבטים : לעשות כוונים · דפוס הכוכב : מלכת השמים · כוכב הגדול היו קורין מלכת השמים לשון מלכה וכן תירגם יונתן מלכת שמייא : נתכת · יורדת ומגעת כמו תבור לא נתך ארבה לא מטא : עולותיכם

מסרה

שילו ח' כתיב כן בו"ו בקריאה וסימ' נמסר בסדר ויחי: בראשונה ח' מ"ל בקריאה וסימן כי הרג הרגנו ירך תהיה בו · ושמתי מקום לעמי ישראל דמלכים · וחברו דד"ה · כי לכו נא אל מקומי אשר בשילו אשר · כל בנה יבוסי בראשונה דד"ה ב' בפסוק · נחלה מבוהלת בראשונ' · ומצא ספר היחס : המה עשים בקריא' וסימ' ויבאו כל החכמי' העשים את כל מלאכת · כן המה עשים גם לך בשמואל · האינך ראה מה המה עשים · עוד תשוב תראה תועבות גדלות דיחזקאל · כי ענבים בפיהם המה עשים דיחזקאל : מלקטים ב' וסימן שבעים מלכים בהנות · הבנים מלקטים עצים : האותי ב' א' מ"ל וסימ' האותי לא תיראו נאם יי' · האותי הם מכעיסים · קדמ' מ"ל : כה אמר ו' בטעמ' בספר' וסימ' עלותיכם ספו · לא יכרת איש ליונדב' על הכלים הנותרי' · אנוש לשברך · עוד יקנו בתים · לכל הגולה אשר הגלתי :

י ובאתם ועמדתם לפני בבית הזה
אשר נקרא־שמי עליו ואמרתם
נצלנו למען עשות את כל־התועבת
יא האלה: המערת פרצים היה
הבית הזה אשר־נקרא־שמי עליו
בעיניכם גם אנכי הנה ראיתי נאם־
יב יהוה: כי לכו־נא אל־מקומי אשר
בשילו אשר שכנתי שמי שם
בראשונה וראו את אשר־עשיתי
יג לו מפני רעת עמי ישראל: ועתה
יען עשותכם את־כל־המעשים
האלה נאם־יהוה ואדבר אליכם
השכם ודבר ולא שמעתם ואקרא
יד אתכם ולא עניתם: ועשיתי לבית
אשר נקרא־שמי עליו אשר אתם
בטחים בו ולמקום אשר־נתתי לכם
ולאבתיכם כאשר עשיתי לשלו:
טו והשלכתי אתכם מעל פני כאשר
השלכתי את־כל־אחיכם את כל־
טז זרע אפרים: ואתה אל־
תתפלל בעד־העם הזה ואל־תשא
בעדם רנה ותפלה ואל־תפגע־בי
יז כי־אינני שמע אתך: האינך ראה
מה המה עשים בערי יהודה ובחוצות
יח ירושלם: הבנים מלקטים עצים
והאבות מבערים את־האש והנשים
לשות בצק לעשות כונים למלכת
השמים והסך נסכים לאלהים אחרים
יט למען הכעסני: האתי הם
מכעיסים נאם־יהוה הלוא אתם
למען בשת פניהם:
כ לכן כה־אמר אדני יהוה הנה אפי
וחמתי נתכת אל־המקום הזה על־
האדם ועל־הבהמה ועל־עץ
השדה ועל־פרי האדמה ובערה
ולא תכבה:
כא כה אמר יהוה צבאות אלהי ישראל
עולתיכם

ל' ר' מל' בנביאי · ל' · ג' מל' · ח' מל' · ג' א' תל' וח' חס' · קמץ · י"ח · ל' · ה' חס' · ל' · ל' · ה' · ג' תחת שלחני · ד' · ל' ר' · ג' חד מל' וחד חס' · י"ו חס' בנביאי' · כ"ט · ה' פסוקים קדמא אל ושאר' על · ו' בטע' בכים

ואתן אתון וקיימין קדמי בביתא הדין דאתקרי שמי עלוהי ואמרין אתון שיזבנא בדיל למיעבד ית כל תועבתא האילין: הכבית כנישת רשיעין הוה ביתא הדין דאיתקרי שמי עלוהי בעיניכון אף קדמי כן גלי אמר יי: ארי אזילו כען לאתר בית שכינתי די בשילו דאשריתי שכינתי תמן בקדמיתא וחזו ית דעבדית ליה מן קדם בישת עמי ישראל: וכען חלף דעבדתון ית כל עובדיא האילין אמר יי ושלחית לותכון ית כל עבדי נביא מקדים וממלל ולא קבילתון ואתנביאו לכון ולא תבתון: ואעביד לביתא דאיתקרי שמי עלוהי דאתון רחיצין ביה ולאתרא די הבית לכון ולאבהתכון כמא דעבדית לשילו: ואגלי יתכון מארעא בית שכינתי כמא דאגליתי ית כל אחיכון ית כל זרעא דישראל: ואת לא תצלי על עמא הדין ולא תתחנן עליהון בבעו וצלו ולא תבעי מן קדמי ארי לא רעוא קדמי לקבלא צלותך: הלית את חזימא דאינון עבדין בקירויא דבית יהודה ובשוקי ירושלם: בנייא מלקטין אעא ואבהתן מדליקין ית נורא ונשיא לישן לישא למיעבד כרדוטין לכוכבת שמיא ולנסכא נסכין לטעוות עממיא בדיל לארגזא קדמי: המרמן די קדמי אינון מרגזין אמר יי הלא לאבאשא להון בדיל דיבהתון בעובדיהון: בכן כדנן אמר יי אלהים הא רוגזי וחמתי חל באתרא הדין על אנשא ועל בעירא ועל אילן חקלא ועל איבא דארעא וישיצי ולא יהי חים: כדנן אמר יי צבאות אלהא דישראל עלותכון

אורים ותומים

המערת פריצים וכו' ירצה זאת הפגולה הנאמרת אינה אלא למערת הפריצים כי היא לבדה תציל עושקים ודומיהם ואם היא כן בעיניהם נ"כ היא בעיני וא"כ אוכל לבי לארסה לא כיוון שאתם חושבים שהיא היכל ה' כי היא מהדברי' הקיימים ויהיה גם אנכי הנה ראיתי כענין רואה אני את דברי וכו' ירצ' גם בדעתי יהיה כי אתם חשבתם אותה מערת פריצים לעשות כל רע ולהנצל בקיומה ואני חשבתיה מערת פריצים להרוס אותה ברוב פשעיה וז"ש כי לכו נא : ואתה אל תתפלל וגו' כאן הזכיר שלש מיני תחנה והם הזמירות והגדת גבורות הש"ית אשר אנו אומרים קודם התפלה ולזה קראה רנה ותפלה כמשמעו התפלה הם על צורכי ישראל הב' פגיעת במעשי' כפגיעת חנה אשר עליה נאמר ותתפלל על ה' כי פוגעת במעשים ידועים אשר יוכיחו לענות או : האינך רואה וגו' הבנים מלקטים וגו' הלא תמה מה שעבדו ע"א בהסכמ כי מלאכה א' אשר מנהגה לעשות ע"י איש או אשה יחלקוה לחלקים וכל איש יתעסקו בחלקיו לפי שיזכו כולם בחלק ממנה להיותם כנספים אליה כי עשיית כונים א"א לעשות על ידי אשה או איש כמהנהגם היום והם הבנים מלקטים עצים והאבות מבערים את האש וכו' עד שהכל יתעסקו בעבירה והנשי' לעשות בצק ומדבר זה היה תמה הלא תראה מה המה עושים וגם זה יגיד כי הוא למען הכעיסני ואותם שאינם מחוייבים אפי' לענין עבודתם : האותי הם מכעיסים וכו' הנה ענין בפריצי כי נכרא הג' פנים והוא השכל ובעוו עיניו אשר הוא כנ"ם בנ"ה וזהו הלא אנכי למען בושת פניהם : לכן כה אמר ה' הנה אפי וחמתי וכו' הנה ענין הדבר יזיק יותר לבני אדם לפי שאין תרופה בה יתוקן רוע הזמן והאויר כ"א לחום האויר יחלה הל"ב יחלאו דמאים ועשבים ופרחים כולם קרוב יתקנו הרע המושג אבל בזמן עפוש האויר והדבר נ"כ יתעפשו העשבים והפירות כדברי הרופא ואין תרופה וז"א שתתן חמתו על האדם והבהמה הנאכלת להם בעבור שיהיה המזון ג"כ מטופש וכן כל עץ השדה [illegible]

מנחה גדולה

ישראל אשר ידעון איש נגע לבבו ופרש כפיו אל הבית הזה ואתה תשמע השמים מכון שבתך ועשית ונתת לאיש וגו' למען יראוך כל הימים אשר הם חיים וגו' · הרי שהיתה בקשת שלמה שימלא רצון יראיו ולא מי שאינו מיראיו כמ"ש למען יראוך וגו' וכן בתשובת ה' לשלמה אמר כן ויאמר ה' שמעתי את תפלתך וגו' והיו עיני ולבי שם וגו' ובתנאי אם תלך לפני וגו' חקי ומשפטי תשמר וגו' אם שוב תשובון אתם ובניכם מאחרי וגו' · והכרתי את ישראל וגו' והבית הזה יהי' עליון וגו' · הרי שמפורש בזמן בנין הבית שההשתחויה והתפלה בבית הזה הוא כח לתקום ורוצה הוא בתפלתן של ישראל ולקבל אותה אך ידעתם גם ידעתם מה שנאמר שם הטיבו דרכיכם וגו' שתהי' יראתו בלבבכם ואז ישמע לכם בקראיכם אליו לא כן כשאתם תשובו מעליו לעבוד ע"א שיעד שיחרב הבית וא"כ כיון שאתם באים להשתחות בתפלה ובתחנה יהות לכם להטיב דרכיכם כי זולת זה גם כי תרבו תפלה אינני שומע ובמכם אתם באים לרמוס חצירי : אל תבטחו לכם וגו' · מהר"מא ז"ל היכל ה' וגו' הנה ידוע כי בית המקדש של מעלה מכוון כנגד של מטה ואיכות זה דבק בזה כאלו שניהם אחד והוא ענין נודע מרב"זל כי העובד בשל מטה כוא כאלו עובד בשל מעלה וגם ע"כ לא אמר אדם לחבירו צר לי המקום והיו עומדין [illegible]

וגו' שלא יפנו אל האלילי' ודברי שקר והוא בהתרת קושיא אחת שאיך אמר פה היטיבו דרכיכם וגו' ואשכנה אתכם במקום הזה ואומר ושכנתי אתכם וגו' למן עולם ועד עולם · והרי מצינו שכבר התנבאו נביאי' על חרבן הבית ובנין בית שני ושלישי כמו ישעיה שקדם לירמי' אמר כה אמר ה' למשיחי לכורש וגו' הרי שייעד כורש לבנות בית שני וגם התנבא על בנין בית שלישי וכמה יעודים שיהיו בזמן הגאולה וכיון שישעי' כתב ספרו בלי ספק היה ספרו מצוי וגלוי ביד כל וכיון שכן לא יבצר מביאי השקר היו מוכין את ישראל להחזיק שקרם ולומר דמ"מ חדא מתרתי נביאי שקרא הוא או ישעי' שהתנב' על בית שני ושלישי או ירמי' שאמר ושכנתי אתכם וגו' למן עולם ועד עולם וא"כ אי אפשר שיהי' דברי שניהם אמת הי מינייהו מפקת שיהי' שקר או אמת ומדהא ליתא הא כמי ליתא · והתרת הספק הזה הוא מבואר שכל מה שהתנבאו הנביאים לרעה הוא על תנאי שאם לא יעשו ישראל תשובה ואז יהיה כך וכך משא"כ אם ישובו יבוטל הדבר וישכנו לעד בארצם והבית יהי' עליון לעולם תעמוד · וכמו שאמר בסימן כ"ח הנביאים אשר היו לפני ולפניך וגו' ויבנאו וגו' למלחמה ולרעב ולדבר הנביא אשר ינבא לשלו' בבוא דבר הנביא יודע הנביא אשר שלחו ה' באמת · ופי' בירושלמי דחלה שאמר ירמי' אני מתנבא לרעה ואינו יכול ליתן סימן לדבר כי אעפ' [illegible]

[illegible]

ספו · ענין תוספת שני שרשים בענין אחד יסף וספה וכן ספות חטאת על חטאת לספות עוד ואפשר גם כן ספו משרש יסף בשקל סבורדו והלוי הזה איכו למצוה רצונית
אלא כאומר לחברו עשה מה שתעשה כי לא יועילך : כי לא דברתי · ביום הוציאי אותם מארץ מצרים · יש מפרשים כי היה המצוה הראשונה והוא מה שצוה אותם במרה
שנ׳ בו שם שם לו חק ומשפט והוא מה שאמרו רז״ל שבת ודינין במרה איפקוד ולא צוה על דבר עולה או זבח ויש לפרש גם כן כי עקר המצוה לא היתה על דברי עולה וזבח אלא
שמעו בקולי והייתם לי לעם ובזה התנאי נתן להם התורה ואין בכל עשרת הדברים שהם כלל התורה כלה זכר עולה וזבח ואף כשידבר על הקרבנות לא צוה להם שיקריבו
קרבן אלא אדם כי יקריב מכם קרבן אם יעשה מדעתו יהיה כך וכך והתמידי׳ שצוה בהם הוא לכבוד הבית והיו באין לצבור אבל ליחידים לא צוה להקריב קרבן כמו שצוה ליחידי׳ לעשות משפט ושאר המצו׳ ולא צוה ליחיד לעשות קרבן אלא אם כן יחטא בשוגג וצוה בשרפת האמורין להשיב החוטא אל לבו לכוף התאוות הבהמיו׳ לפי שתולדתם מחלב ודם ויהיה נזהר שלא יהיה שוגג במצוה כל שכן מזיד והתמידי׳ גם בנין הבית לעבוד׳ אפשר שהיא כמו שכתב מורה צדק רבינו משה ז״ל להעתיק הדעות הזרות ובנין ההיכלות שהיו לשם ע״ז רצה להעתיקם לעבודת האל ושימחה שם ע״ז מהם : כי אם · מבואר הוא : ולא שמעו · במועצות · פירושו בעצה שלהם לא בעצתי כמו ספי׳ בשרירות לבם הרע ושרירו׳ פירוש הבנת לבם מענין ישר על אכשי׳ למה שלבם פונה אליו וי״מ תוקף לבם מענין שריר וקים בדברי רז״ל וי״ת הרהור לבהון : ויהיו לאחור · ומה היה ענשם שהיו לאחור ולא לפנים כלומר שהיה מארה במעשה ידיהם ולא ברכה וי״ת ואחזרו לפולחני קדל וגו׳ כבעמוד : למן היום · כי בכל דור ודור היו בהם פושעים ורוב הדורות היו רובם פושעים ואעפ״י שהיית י מזהירים תמיד על ידי הנביאים : יום יום · כלומר יום ויום : השכם ושלוח · בכל בקר ובקר כי רוב ההזהרה תהיה בבקר קודם שילך אדם למלאכתו ושלוח הייתי שלוח בהשכמה הנביאים להזהירם : ולא הטו את אזנם · הרעו מאבותם · בכל דור ודור רובם הרעו מאבותם כמו מנשה ואמון שהיו אחרוני׳ הרבו אשמה מן הראשונים : ודברת · ולא ישמעו · ידעתי כי לא ישמעו אליך ואפי׳ לא יענוכה כשתקרא להם אע״פ כן הזהירם יענוכה נכתב בו ה״א המבטא אחר כ״ף הכנוי וכן וחסידיך יברכוכה והדומין לו : ואמרת · מפיהם אפילו מפיהם אבדה ונכרתה שלא יאמרו אמת בפיהם כל שכן בלבבם כי רוב בני אדם מדברי׳ בפיהם מה שאין כן בלבבם להראות עצמן טובים ואיכ׳ הפדמי שנ׳ עליו ודובר אמת בלבבו אבל אלה אפי׳ בפיהם אין אמת : גזי נזרך · גדול השער נקרא נזר לפי שהנזיר היה מגדל שערו וענין גזי נזרך כענין קרחי וגזי על בני תענוגיך והשליכי הנזר שהיה לך לפאר גזי אותו והשליכו בעפר לאבל ואמר לשון נקבה על הכנסיה וי״ת תלישי על רברבך דיגלון . את דור עברתו · הדור הזה ששפך עליהם עברתו וחמתו וי״ת ית דרא די עברו על ממריה : כי עשו · שמו שקוציהם אחז ומנשה עשה זה כמו שכתוב ובני יהודה עמהם : ובנו · אשר לא צויתי ולא עלתה על לבי · לא היה רצוני בזה ולא צויתי להם שישרפו לי בניהם ובנותיהם ואם צויתי על בשר בהמה לשרוף לפני לא צויתי להם שישרפו בניהם ובנותיהם והם שורפים אותם לאל אחר ואיכם מרחמי׳ עליהם לרוב אהבת׳ הע״ז וי״ת דלא פקידית באוריתי ולא רעוא קדמי ורז״ל פירשו אשר לא צויתי זה יפתח ולא עלתה על לבי זה מישע מלך מואב שנ׳ ויקח את בנו הבכור ויעלהו לעולה ודעתם שהעלהו לשמים : לכן · וקברו בתופת מאין מקום · כי לא היה לפני זה מקום לקבורה :

ירמיה ז

עֲלוֹתֵיכֶם סְפוּ עַל־זִבְחֵיכֶם וְאִכְלוּ
בָשָׂר׃ כִּי לֹא־דִבַּרְתִּי אֶת־אֲבוֹתֵיכֶם
וְלֹא צִוִּיתִים בְּיוֹם הוֹצִיאִי אוֹתָם
מֵאֶרֶץ מִצְרָיִם עַל־דִּבְרֵי עוֹלָה וָזָבַח׃
כִּי אִם־אֶת־הַדָּבָר הַזֶּה צִוִּיתִי אוֹתָם
לֵאמֹר שִׁמְעוּ בְקוֹלִי וְהָיִיתִי לָכֶם
לֵאלֹהִים וְאַתֶּם תִּהְיוּ־לִי לְעָם
וַהֲלַכְתֶּם בְּכָל־הַדֶּרֶךְ אֲשֶׁר אֲצַוֶּה
אֶתְכֶם לְמַעַן יִיטַב לָכֶם׃ וְלֹא
שָׁמְעוּ וְלֹא־הִטּוּ אֶת־אָזְנָם וַיֵּלְכוּ
בְּמֹעֵצוֹת בִּשְׁרִרוּת לִבָּם הָרָע וַיִּהְיוּ
לְאָחוֹר וְלֹא לְפָנִים׃ לְמִן־הַיּוֹם כה
אֲשֶׁר יָצְאוּ אֲבוֹתֵיכֶם מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם
עַד הַיּוֹם הַזֶּה וָאֶשְׁלַח אֲלֵיכֶם אֶת־
כָּל־עֲבָדַי הַנְּבִיאִים יוֹם הַשְׁכֵּם
וְשָׁלֹחַ׃ וְלוֹא שָׁמְעוּ אֵלַי וְלֹא הִטּוּ
אֶת־אָזְנָם וַיַּקְשׁוּ אֶת־עָרְפָּם הֵרֵעוּ
מֵאֲבוֹתָם׃ וְדִבַּרְתָּ אֲלֵיהֶם אֶת־כָּל־
הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה וְלֹא יִשְׁמְעוּ אֵלֶיךָ
וְקָרָאתָ אֲלֵיהֶם וְלֹא יַעֲנוּכָה׃ וְאָמַרְתָּ
אֲלֵיהֶם זֶה הַגּוֹי אֲשֶׁר לוֹא־שָׁמְעוּ
בְּקוֹל יְהוָה אֱלֹהָיו וְלֹא לָקְחוּ מוּסָר
אָבְדָה הָאֱמוּנָה וְנִכְרְתָה מִפִּיהֶם׃
גָּזִּי נִזְרֵךְ וְהַשְׁלִיכִי
וּשְׂאִי עַל־שְׁפָיִם קִינָה כִּי מָאַס יְהוָה
וַיִּטֹּשׁ אֶת־דּוֹר עֶבְרָתוֹ׃ כִּי־עָשׂוּ ל
בְנֵי־יְהוּדָה הָרַע בְּעֵינַי נְאֻם־יְהוָה
שָׂמוּ שִׁקּוּצֵיהֶם בַּבַּיִת אֲשֶׁר־נִקְרָא־
שְׁמִי עָלָיו לְטַמְּאוֹ׃ וּבָנוּ בָּמוֹת
הַתֹּפֶת אֲשֶׁר בְּגֵיא בֶן־הִנֹּם לִשְׂרֹף
אֶת־בְּנֵיהֶם וְאֶת־בְּנֹתֵיהֶם בָּאֵשׁ אֲשֶׁר
לֹא צִוִּיתִי וְלֹא עָלְתָה עַל־לִבִּי׃
לָכֵן הִנֵּה־יָמִים
בָּאִים נְאֻם־יְהוָה וְלֹא־יֵאָמֵר עוֹד
הַתֹּפֶת וְגֵיא בֶן־הִנֹּם כִּי אִם־גֵּיא
הַהֲרֵגָה וְקָבְרוּ בְתֹפֶת מֵאֵין מָקוֹם׃
והיתה

עֲלָוָתְכוֹן אוֹסִיפוּ עַל נִיכְסַת קוּדְשֵׁיכוֹן וְאִכְלוּ בִסְרָא׃ אֲרֵי לָא מַלֵּילִית עִם אֲבָהָתְכוֹן וְלָא פַקֵּידְתִּינוּן בְּיוֹמָא דְאַפֵּיקִית יַתְהוֹן מֵאַרְעָא דְמִצְרָיִם עַל עִסְקֵי עֲלָוָן וְנִכְסַת קוּדְשִׁין׃ אֱלָהֵן יַת פִּתְגָּמָא הָדֵין פַּקֵּידִית יַתְהוֹן לְמֵימַר קַבִּילוּ לְמֵימְרִי וְאֶיהֱוֵי לְכוֹן לֶאֱלָהָא וְאַתּוּן תְּהוֹן קֳדָמַי לְעַם וּתְהַכוּן בְּכָל אוֹרְחָא דַאֲפַקֵּיד יַתְכוֹן בְּדִיל דְיִיטַב לְכוֹן׃ וְלָא קַבִּילוּ וְלָא אַרְכִינוּ יַת אוּדְנֵיהוֹן וַאֲזָלוּ בַּעֲצָתְהוֹן בְּהִרְהוּר לִבְּהוֹן בִּישָׁא וְאַחֲזָרוּ בְּפוּלְחָנֵי קְדָל וְלָא שַׁוִּיאוּ דַחֲלְתִּי לְקָבֵיל אַפֵּיהוֹן׃ לְמִן יוֹמָא דִנְפַקוּ אֲבָהַתְכוֹן מֵאַרְעָא דְמִצְרַיִם עַד יוֹמָא הָדֵין וּשְׁלָחִית לְוָתְכוֹן יַת כָּל עַבְדַי נְבִיַּיָא יוֹם מַקְדִּים וּמְשַׁלַּח׃ וְלָא קַבִּילוּ לְמֵימְרִי וְלָא אַרְכִינוּ יַת אוּדְנֵיהוֹן וְאַקְשִׁיאוּ יַת קְדַלְהוֹן אַבְאִישׁוּ מֵאֲבָהַתְהוֹן׃ וּתְמַלֵּיל עִמְּהוֹן יַת כָּל פִּתְגָּמַיָּא הָאִלֵּין וְלָא יְקַבְּלוּן מִינָךְ וְתִתְנַבֵּי לְהוֹן וְלָא יְתִיבוּנָךְ׃ וְתֵימַר לְהוֹן דֵין עַמָּא דִי לָא שְׁמָעוּ לְמֵימְרָא דַיְיָ אֱלָהְהוֹן וְלָא קַבִּילוּ אוּלְפַן פְּסַקַת הֵימְנוּתָא וְאִתְמְנַעַת מִפּוּמְהוֹן׃ תְּלִישִׁי עַל רַבְרְבַיִךְ דִיגְלוּ וְטוּלִי עַל נִיגְרִין אִילַיָא אֲרֵי רַחִיק יְיָ וְרָטִישׁ יַת עַם דָּרָא דַעֲבָרוּ עַל מֵימְרֵיהּ׃ אֲרֵי עֲבָדוּ בְנֵי יְהוּדָה דְבִישׁ קֳדָמַי אֲמַר יְיָ שַׁוִּיאוּ שִׁקּוּצֵיהוֹן בְּבֵיתָא דְאִתְקְרֵי שְׁמִי עֲלוֹהִי לְסָאֲבוּתֵיהּ׃ וּבְנוֹ בָּמַת תּוּפָא דִי בְּחֵילַת בַּר הִנֹּם לְאוֹקָדָא יַת בְּנֵיהוֹן וְיַת בְּנָתֵיהוֹן בְּנוּרָא דְלָא פַקֵּדִית בְּאוֹרַיְתִי וְלָא רַעֲוָא קֳדָמַי׃ בְּכֵן הָא יוֹמַיָא אָתָן אֲמַר יְיָ וְלָא יִתְאֲמַר עוֹד תּוּפֶת וְחֵילַת בַּר הִנֹּם אֱלָהֵן חֵילַת קְטִילַיָא וְיִקְבְּרוּן בְּתוּפֶת מִבְּלִי אֲתַר׃ ותהא

רשי

עולותיכ׳ · שאתם מקריבי׳ כליל טוב לכם שתוסיפו אותם על שלמיכם ותקריבו אותו׳ שלמים ותאכלו הבשר שהרי איני מקובל׳ לפני ולמה תפסידום : ביום הוציאי אותם · תחלת תנאי לא היתה אלא אם שמע תשמעו בקולי ושמרת׳ את בריתי והייתם לי סגולה : בשרירות לבם · כמראית לבם לשון אשורנו : יום השכם ושלוח · מדי יום ביום השכם ושלוח : גזי נזרך · תלשי שערך כמו ויגז שלוים ויגז את ראשו · ל״א נזרך כתרך לשון גדולה וכת״י רברבך וכן חברו מנחם : ויטוש · ויעזוב : במות התופת · הוא המולך שהיה של נחשת ומסיקין אותו מתחתיו וידיו פשוטות ונחמות ונותנין את הילד על ידיו והוא נכוה וכוהנים והכומרים מקישין בתופי׳ שלא ישמע האב קול הבן ויכמרו רחמיו תופ׳ על שם התוף הנוס על שם נהמת הבן : לא צויתי · במצוה שיקריבו בניס לקרבן ולא דברתי לאחד מן הנביאים וכשדברתי לאברהם לשחוט את בנו לא עלת׳ על לבי שישחוט אלא להודיע צדקו : ואין

מסרה

ט׳ פסוקי׳ ולא ולא ולא וסימ׳ ולא אם עודנו חי · ויאמר אלהים יען אשר · ולא ישיב אל לבו ולא · ולא שמעו ולא אבו · והקימותי עליהם רעים · ולא שמעו ולא הטו את אזנם · בן אדם הנני לקח ממך · ולא זמכה ממנו · אתה תזרע ולא תקציר : ולא ישמעו ד׳ בקריא׳ וסימ׳ והיה אם לא יאמינו לך ולא ישמעו · ויען משה ויאמר והן לא יאמינו לי · אם יחטא איש לאיש ופללו אלהים · ולא ודברת אלהם את כל הדברים האלה : בנתיהם ה׳ חס׳ וי׳ וסימ׳ נמסר בסדר ראה : לכן י״ד בטע׳ בספרא וסימ׳ כל אבליך יאכלו : הנני פקד על שמעיה · הנה אפי וחמתי נתכת · ולא יאמר עוד התפת · על הנביאים · אם תשוב ואשיבך לפני · ולא יקרא למקום הזה עוד · אל יהויקים על הנביאים הנני · על יהויקים אל קרינ׳ · ושלחתי לו צעים · שמעתי עצתי · וחברו ופקדתי על פסליה :

אורים ותומים

לא דברתי וכו׳ ירצה כי ביום הוציאי אותם מארץ מצרי׳ רצו׳ כמאמר הכביא לא אמרתי להם או דברי קרבן לא שמוע בקולי שהא׳ והי׳ אם שמוע תשמעו בקולי וגו׳ או יר׳ לא צויתי אותם שיעשו קרבן אף כי אמרתי אליהם פרשת קרבן אבל אמרתי להם אם תרצו להקריב הקרבן וזהו אדם כי יקריב מכם וגו׳ וזהו לדעת הרמ״בם · או ירצ׳ שעיקר הקרבן לשמוע אליו יתכר׳ כענין הנה שמוע מזבח טוב וגו׳ וא״כ אף כשצויתי אות׳ הקרבן אחר שאין הכונה לו ית׳ אלא לשמיעה א״כ לא דברתי על דברי עולה וזבח אלא שמעו בקולי : ולא שמעו וגו׳ הנה הבלתי שמוע המצוה איכו ראוי להענש על יכלתו לעשותו אחר שלא ידעו אבל יענ׳ על אטימת אזנו משמוע בכונת מכוין שלא לשמוע וזהו ולא שמעו ולא הטו את אזנם וילכו במועצות וגו׳ ירצ׳ כי בעצה יעוצה לא רצו לשמוע בחשבם להנצל מן המזיקין כשילכו אחר ע״א שלהם כמו שאמר שהוא שרירות לבם כאלו עבודתם אליהם יצילום מידיו יתברך כענין שלום יהיה לי כי בשרירות לבי אלך כמבואר אצלי ולכן ראויים להענש כראוי וזהו ויהיו לאחור ולא לפנים ואמר עוד ולא שמעו וגו׳ דבק עם כי את הדבר הזה צויתי אותם לאמר שמעו בקולי כי כן כאמר ועתה אם שמוע תשמעו בקולי והשיבו כעשה ונשמע עד שהוצרך לומ׳ הנה אנכי בא אליך בעב הענן וגו׳ וזהו ולא שמעו : למן היום אשר הוצאתי וכו׳ הוצרך לו׳ יום השכם ושלוח לפי שאין להעני׳ אלא על החטא הנעשה בישוב הדעת וברצון גמור ואין דעתו של אדם מיושבת יותר מעת הבקר בהשכמ׳ ולכן כל כוונתן של ישראל בהשכמה כמבואר וכמו שיאמר להלן פעמים ואמר שהיה הבדל רב ביניהם ובין אבותיכם ואם כולם מסכימים בבלתי שמוע עד שבמעמד הנבחר גם כן לא נאמר ונשמע כנאמר אבל בלתי שמעתים אז הוא כי אין יכולת בידם לא שלא רצו כמבוא׳ אצלי שם אבל כאן הרעו אבותיכם והם הרעו מאבותם כי אז היה לבל ירצו בו וא״ש ולא שמעו ולא הטו אזנם למן היום אשר יצאו כי זה רמז אל מאמר׳ שם במעמד הנבחר ואשלח אליכם ידבר אל הכנאה׳ וגם הם לא שמעו אלי את ויקשו את ערפם עד שהרעו מאבותם : ואמרתי אליהם וגו׳ הנה בעלי החקירה איכם בעלי אמונה כי לא קבלו אלא מן השכל האמתי לבד אבל ישראל שקבלו האמונה וא״כ שזה הגוי לא שמעו בקול ה׳ שהוא התחלת האמונה אבדה האמונה ונכרתה מפיהם ולפי שאין הבדל בין ישראל לאומו׳ עכו״ם את בזאת האמונה שאלה בני אמונה ואלה לא עד שזהו העדי תמצא בכל א׳ מישראל שנתעטרו בו ישראל במעמד ההוא ע״י מה׳ עם ששים רבוא של מלאכי השרת עתה שאבדה האמונה אשר עליה נאמר בימי משה ע״ה הורד עדיך מעליך כאמר ג״כ בכאן : גזי נזרך וגו׳ וזהו ג״כ הדבוק שים לב [illegible]

מנחה גדולה

היכל ה׳ המה שיהיו ג׳ היכלים ראשון ושני ושלישי כמו שהתנבא ישעי׳ ונביאי׳ אחרי׳ שקדמו לירמי׳ אל תשעו לדברי השקר הזה כי אם היטב תטיבו את דרכיכם וגו׳ ושכנתי אתכם במקום הזה וגו׳ למן עולם ועד עולם והנביאי׳ אשר נבאו לרעה כשיבטל הסיבה יבטל הפעולה באופן שלא תראו רעה אם תטיבו דרכיכם ויהי׳ ההיכל קיימת מעולם ועד עולם :

כה אמר ה׳ צבאות וגו׳ עולותיכם וגו׳ · מהרי״א בעבור שהוכיחם שלא יבטחו על הבית והיכל ה׳ לחשוב שהוא יגן עליהם והיו רשעי אותו הדור אומרים אם ישראל ילכו בגולה ויחרב הבית מי יעלה עולות לפני ית׳ יהיה לרצון לפניו לכן הוכיחם עליו באומרו עולותיכם ספו על זבחיכם וזכר העולות לפי שכולה כליל לגבוה וכו׳ ע״כ : ומהר״מא ז״ל יש שני מיני מזבח אחד מזבח העולה · שני שלחן שאדם אוכל בו בקדושה כמאמר הכהנים שאכלנו ואמרו עליו דברי תורה כאלו אכלו משלחנו של מקום וכו׳ ובזה יאמר מי יתן ולא יהיה זבחיכם על מזבחי שלא תתעלו להביאם כי אם עולותיכם ספו על זבחיכם שתביאו עולות יתירים על זבחיכם שהוא במה שיהיו הקרבנות על שלחנכם וזהו ואכלו בשר שהוא כי ע״י היות השלחן ע״י דברי תורה יותר יתייחס לעולות מלאכול זבחים כי הוא כאלו אכלו משלחנו של מקום שעיקר שלחנו של מקום היה העולה והוא כי לפי רוב קדושת ד״ת שעל השלחן יהיה ערך הקרבן אם הוא מסודות התורה ובכונה שלימה ידמה המאכל לעולה ואם פחות מערך זה ידמה לשאר זבחים וע״כ עשו באופן שעולותיכם יהיו יתרים על זבחיכם לפי הנאמר בשלחן ע״כ · ולע״דן להיות ידוע שהחטאת באה לכפר והעולה באה לדורון ועי״כ חטאת קודם לעולה בהקרבה כדי שירצה החלה את קונו בסביתו החטאת והתודה את חטאתו עליה ואח״כ יבוא עולה לדורון · ולא הקדימה הכתוב אלא למקראה שיהא לעולם קורא שם לעולה קודם לחטאת יען היות עולה חביבה מחטאת לפניו ית׳ על שאינה באה על חטא משא״כ להקרבה חטאת קודם לעולה · ובכראה היה זה תרעומות הש״י שהיו מביאין עולה לדורון ולא הקדימו להם חטאת להתודות על חטאתם ולבקש רחמים על עצמם שיהיה הקרבן לרצון לכפר עליהם ושיהא כחשב שחיטת החטאת כאלו הוא בעצמו נשחט כאשר היה

[illegible]

והיתה · אותם שלא יוכלו לקבור מאין מקום או שילאו הקוברים מרוב הרוגי' : והשבתי · לחרבה תהיה הארץ · ובמקום קול שמחה יהיה קול יללה קול בכי וצעקה : בעת ההיא · ויוציאו כתיב וקרי יוציאו והענין קרוב כי פי' ויצאו שיוציאו לא שיצאו מעצמם וזה הענין לא ספר הכתוב בחרבן ירושלם בספר מלכים שהוציאו הכשדים עצמות המלכים והשרים והכהנים והנביאים מיושבי ירושלם מקבריהם אלא הנביא שנבא עליהם שיהיה כך והיה כך ואע"פי שלא ספר הכתוב וזה יהיה העונש להם אחר מיתתם כמו שנאמר אשר אהבום ואת אשר עבדום וכן אמר על יהויקים כשהתנבא עליו עונשו לא יהיה לו יושב על כסא דוד ונבלתו תהיה מושלכת לחורב ביום ולקרח בלילה וכן

רשי

ואין מחריד · את העופות מעל הפגרים : ושטחום לשמש · והכשדים ישכנו לגור על העיר בקברי השרי' שהיו נאים כפלטין: לדומן · לזבל : ונבחר מות מחיים · אף על פי שהם רואים את המתים נתונים בבזיון צרת החיים גדולה הימנה ויבחרו את המות : היפלו ולא יקומו · הטוב להם שיפילו את עצמם לנפילה שאין לה תקומה : אם ישוב ולא ישוב · ולכשירצו לשוב מרעת' לא ישוב הקב"ה מגזרתו' ד"א אף אם ישובו בתשובה לא תתקיים בידם כי ימהרו לשוב לרשעתה וכ"ת אם למיתב גלי קדמי לא יתובון : משובת נצחת · משובת עולם כמו נצח: החזיקו · אחזו בתרמית · במרמה : לא כן ידברו · לא כדין כמו כן בנות צלפחד: כלה שב במרוצתם · כדרך הראשון חוטאי' וחוזרים וחוטאי' מרוצה קור"שי בלע"ז : שוטף · היספר"דין בלע"ז : חסידה · ציגוני"רה בלע"ז : מועדיה · עת עבורם אל איי הים מפני הצנה ועת שובם : שמרו · המתינו : ה תור וסוס ועגור · וספניא וכורכיא וסנונית' כורכיא גרו"אה בלע"ז סנוני' ארונדי"לא בלע"ז:

אכן

והיתה נבלת העם הזה למאכל לעוף השמים ולבהמת הארץ ואין מחריד:
והשבתי מערי יהודה ומחוצות ירושלם קול ששון וקול שמחה קול חתן וקול כלה כי לחרבה תהיה
א הארץ: בעת ההיא נאם יהוה ויוציאו את עצמות מלכי יהודה ואת עצמות שריו ואת עצמות הכהנים ואת עצמות הנביאים ואת עצמות יושבי ירושלם מקבריהם : ושטחום לשמש ולירח ולכל צבא השמים אשר אהבום ואשר עבדום ואשר הלכו אחריהם ואשר דרשום ואשר השתחוו להם לא יאספו ולא יקברו לדמן על פני האדמה יהיו: ונבחר מות מחיים לכל השארית הנשארים מן המשפחה הרעה הזאת בכל המקמות הנשארים אשר הדחתים שם נאם יהוה צבאות: ואמרת אליהם כה אמר יהוה היפלו ולא יקומו אם ישוב ולא ישוב:
ה מדוע שובבה העם הזה ירושלם משבה נצחת החזיקו בתרמית מאנו לשוב: הקשבתי ואשמע לוא כן ידברו אין איש נחם על רעתו לאמר מה עשיתי כלה שב במרצותם כסוס שוטף במלחמה: גם חסידה בשמים ידעה מועדיה ותור וסוס ועגור שמרו את עת באנה ועמי לא ידעו את משפט יהוה:

ותהי נבלתא דעמא הדין משגרא למיכל לעופא דשמיא ולבעירא דארעא ולית דמניד: ואבטל מקרויא דבית יהודה ומשוקי ירושלם קל ביע וקל חדוא קל חתנין וקל כלן ארי לחורבא תהי ארעא: בעידנא ההיא אמר יי יפקון ית גרמי מלכיא דבית יהודה וית גרמי רברביהון וית גרמי כהניא וית גרמי נביי שקרא וית גרמי יתבי ירושלם מקבריהון: וישטחונון לקבל שמשא וסיהרא ולכל חילי שמיא דרחמנון ודפלחונון ודטעו בתריהון ודתבעונון ודיסגידו להון לא יתכנשון ולא יתקברון לזיבל מבדר על אפי ארעא יהון: ויתרעון במותא מדבחיא לכל שארא דישתארון מן זרעיתא בישתא הדא בכל אתריא דישתארון דאגליתינון לתמן אמר יי צבאות: ותימר להון כדנן אמר יי היפלון ולא יקומון אם למיתב גלי קדמי דלא יתובון: מה דין מתחסנין למתב לפולחני עמא הדין יתבי ירושלם תבו למרד מן אוריתא ולא צבן למתב אתקיפו בניכלין מסרבין למתב: אצית וגלי קדמי לא כדכשר ממללין לית גבר דימתיב מן בישתיה למימר מה עבדית כולהון מסגן ברעות נפשהון כסוסיא דגזר בקרבא: אף חוריתא בשמיא ידעה זמנהא ושפנינא וכורכיא וסנוניתא נטרין ית עידן מיעלהון ועמי לא הוו ידעין למעבד ית קיימא דיי: איכדין

איכה

אמר בפושעי ישראל והיו משולחי' בחוצות ירושל' ורז"ל אמרו בעון חיים מתים נחטטים וסמכו זה בפסוק והיתה יד יי' בכם ובאבותיכם זה חטוטי שכבי' והביאו גם זה הפסוק לא יאספו ולא יקברו והקשו אליו הפסוק הבא אחריו ונבחר מות מחיים כלומ' למה היה נבחר מות מחיי' אם המתים נחטטים ואם היה עונש המתים היה להם כפרה וזה ונבחר מות אלא אם הוא עונש החיים ובעון החיים מתים נחטטים למה אמר ונבחר מות מחיים ופי' ונבחר מות לרשעים שלא יחיו בעולם הזה ויחטאו ויפלו בגיהנם : לדומן · לזבל יהיו כלומר כי לעולם יהיו על פני האדמה כי לא יקברו ולרוב עמידתם על פני האדמה ירקבו וישובו עפר וזבל ונבחר המתים יהיה ענשם מה שאמר שיהיו נחטטים מקבריהם והחיים והם השארית הנשארים שלא יהרגו ויגלו יבחרו בגלותם מות מחיי' כי יהיו ביד גוי נבל עבדים לעם אכזרי' שלא ירחמו עליהם וטוב מותם מהחיי' : בכל המקומות הנשארים · בכל מקום שיהיו הנשארים כמו הפוך הנשארים בכל המקומות אשר הדחתים שם כמו ותשם בפוך עיניה וכל הארץ באו מצרימה לשבר אל יוסף באו מצרימ' אל יוסף לשבר לי יזעקו אלהי ידענוך ישראל לי יזעקו ישרא' אלהי ידענוך והדומי' להם שכתבנו בספר מכלל בחלק הדקדוק : ואמרת · היפלו ולא יקומו · טעמו דבק עם הפסוק הבא אחריו מדוע שובבה כלומר למה זה החזיקו כל כך במעשיה הרעים ומאנו לשוב וכי נפלו בעונש מעשיהם שלא קמו אחר כן כלומר כמה פעמים נפלו בעונש מעשיה' ואחר כן בשובם קמו וכי סבורים הם שאם ישובו הם למוטב לא ישוב האל מחרון אפו עליהם היה שום פעם עד עתה שנפלו ולא קמו אחר כן או אם ישוב ישראל ממעשיו הרעים ולא ישוב האל מחרון אפו זה לא היה אם כן מדוע שובבה וי"ת היפלון ולא יקומון וגו' כבעמוד : מדוע שובבה · בא הנה עם לשון נקבה כי רצונו על הכנסה כמו שפירשנו וכן ומטאת עמך העם אשר בקרבה יושבת לבטח שובבה ענין מרד וכן בנים שובבי' משובה ישראל : העם הזה ירושלם · חסר הנסמך העם הזה עם ירושל' וכמוהו רבים כמו שפירשנו בחלק הדקדוק מספר מכלל : משובה נצחת · פתח באתנח ופירש עולמית מן נצח משובה שם משובה ישראל תאר : החזיקו בתרמית מאנו לשוב · ידמה כי לעולם ירצו להחזיק בה בתרמית כמו מרמה : הקשבתי · מאמר הנביא כשאני הולך ביניהם אני מקשיב ומאזין להם אם אחד מדבר טוב ואם לא : כן · טוב וכשר כמו כן בנות צלפחד דוברות : אין איש נחם · נפעל עומד כי הוא קמוץ גם מלת אין מורה עליו : כלה שב במרוצתם · וכתוב במרצות' לשון רבות והכתוב דרך כלל והקרי דרך פרט כלם הולכי' ושבים במרוצת' לעשות כסום שוטף במלחמה ולרוב המרוצה אמר שוטף שהוא כמו נחל שוטף במרוצתו במלחמה ויונתן תירג' הקשבתי מאמר האל יתברך אציתי וגלי קדמי : גם חסידה · אפי' העופות שאין להם שכל בכח הדמיון שיש להם יש להם ידיעה להתרחק מן הנזק ולהתקרב אל הטוב ושומרי' מנהגם ומה שגדלו עליו ועמי שיש להם שכל לא ידעו את משפט יי' שהיה להם לדעתו מן השכל גם לשמרו לפי מה שהנהיגו אות' מורי התורה ומה שגדלו בו מן אבות' דור אחר דור ואמר להם ירמיהו זה כדרך שאמר ישעיהו ידע שור קונהו וחמור אבוס בעליו ועוד זכר חסידה וזכר בשמי' לפי שהיא מקננת בישוב במגדלים הגבוהי' ובמדבר בעצים הגבוהי' כמו שאמר חסידה ברושי' ביתה לפיכך אמר בשמי' שהוא גובה האויר כמו שאמר גדולות ובצורות בשמי' דרך נשר בשמי' וחסידה מנהגה לשכון בימי הקור והחורף במקו' אחד ובימי הקיץ והחום במקו' אחר וזה מועדיה שאמר ולא תשנה מנהגה · ועמי משנים משפט יי' שידעוהו בשכל אם ירצו וגדלו עליו אבותיה' והם אינ' רוצים להחזיק בו : ותור וסוס ועגור · ג"כ שמרו את עת באנה במקו' אחד בזמן ידוע ובזמן אחר במקו' ידוע הכל לפי השתנות התקופות והזמני' ושומרות חקן ומנהגן ולא ישנוהו ולא כן עמי · חסידה פי' רז"ל זו דיה לבנה ולמה נקרא שמה חסידה שעושה חסידות עם חברותיה כלומר במזונות שמחלקה להם וי"מ שהיא שקורין לה ציגוני"א · ותור ידוע · וסוס כתוב בוי"ו וקרי ביו"ד כסום עגור כן אלפלף ות"י וכורכיא ובדברי רבותינו ז"ל קם ריש לקיש נוח כי כורכיא ופי' רש"י ז"ל גרו"אה בלע"ז · ועגור ת"י וסנוניתא ובדברי רבותינו ז"ל אימת סנונית על הנשר ופי' רבי' האי קפ"אף בערבי והוא הדרור שקורין בלע"ז רונדי"נא וי"מ הוא העוף המלפלף תלות מעטות כלשון בני אדם כשמלמדין אותו גיי"ט בלע"ז :

איכה

מסרה

ואת עצמות ז' בקריאה וסימ' ואת עצמות יוסף אשר העלו ממצרי' · וילך דוד ויקח תניינא דפסוק · ושל אחריו ויעל משם את עצמו' שאול תניינא דפסוק · יוציאו את עצמות מלכי יהודה ד' בפסוק : ולא ישוב ו' וסי' בלשון ארמי תורא אשתבע ונפל אריה ארכר וגחיך · ופי' שורך טבוח לעיניך · בי נשבעתי יצא מפי · היפלו ולא יקומו · ליש גבור בבהמה · ויזבוך כי בשר המה · ישחק לפחד ולא יחת :

מנחה גדולה

בעת ההיא וגו' ידונו במדה שמדדו יען אשר שרפו בניהם ובנותי' להע"ז ולא נתנו לקבורה כי נעשו אפר ודמן על פני האדמה גם המה ידונו בכך שלא יחדו לקבורה רק לדומן על פני השדה יהיו

מדוע שבבה וגו' משבה נצחת וגו' מהר"מא ז"ל הוא ענין מעשה הנזכר בגמ' בגזלן אחד שהיה רוצה לעשות תשובה אמרה לו אשתו ריקא אם תחזיר אפי' אבנטך אינו שלך חזר בו מלשוב וזה יאמר פה המשובה נצחת הוא אמרו שהחזיקו בתרמית כי חזקם וטובתם היה מן התרמית והגזל וע"כ מאנו לשוב כי לא ישאר להם מאומה ואומר הוא ית' הנה טענה זו לא שהוא אמת שמפני זה אין שבים כי אם שהקשבתי ואשמע טענה זו מפיהם אך לא כן ידברו כי שקר הוא שלא לבלתי השאר רקים הם נמנעים מלשוב כי מי יתן והיה כך שהיו מתחרטים מעונם ולבלתי בא לידי עניות היו נמנעים אך האמת הוא כי אין איש נחם על רעתו לאמר מה עשיתי וכו'

היה מתרצה על עונו ובזה ומודה ועוזב ירוחם · לא כן עתה שלא היו מתודים ועוזבים חטאתם ולא בקשו להביא חטאת כי עם · עולה לדורון לבד וע"כ אמר השם ית' מי בקש זאת מידכם כיון שאין אתם מקדימי' חטאת לעולה מבין ריסי עיניכם ניכר שאין אתם מבקשי' להתודות ולעזוב מעשיכם הרעים א"כ גם העולה · אינה מקבלת כי אם כה תעשו עולותיכם ספו על זבחיכם שתהיה העולה נוספת על זבח החטאת ואכלו בשר שממנה הותר הבשר לאכול הכהני' והבעלים מתכפרי' ואח"כ הביאו ג"כ העולה לדורון וזה ספו על זבחיכם שיהי' העולה נוסף על חטאת כי זה היתה הכוונה ראשונה בקרבן כי יחטא ואשם שיביא חטאתו לפני ה' ויכפר בו למען שיהיה נקי וזך מחטא וטהר מעון לשמוע בקול ה' ולעשות הטוב והישר מכאן ולהבא לשמור עצמו שלא יחטא עוד לא כמו שאתם עושי' לילך במועצת בשרירות לבם הרע וגו' וכיון שכן עולה זו על מה היא באה שהרי אין הדורון מקבלת :

יתי' נשרנו להשיבנו אליו כשנשוב ולהצילנו מצרותינו שנאמ' בצר לך ומצאוך וגו' וז"ש אפשר שיפלו בגלות ולא יקומו אם ישובו · מרשעתם וזהו שישאלו אותם זאת השאלה וער"ז לא ישוב : מדוע שובבה וגו' ירצ' אחר שהוא ודאי כי ישוב ישיבם האל ית' א"כ מדוע שובבה העם הזה משובה נצחת אחר שאין להשיב תשובת לישע אחר אבל כאמר אחד שעברו עבירה הותלה להם בי קנו אותה קנין עולם והקנין קשה ההפרה כענין החזקה בקרקעות ולפיכך קשה לשוב וזהו החזיקו בתרמית ולכן מאנו לשוב עד באן השאלה : הקשבתי ואשמע וגו' ירצה הקשבתי תשובתו לשאלתי ואשמע שהם מדברים ואו' לא כן ירצה שאינו כן כאשר אמרתי והכוונה שאינם עושים העבירות מחמת קניינים אלא כמו שאמרנו ולא ברצון גמור כי אין איש ניחם על רעתו : גם חסידה בשמים וכו' ירצה העופות אינם מלמדים מזולתם אלא מעצמם יודעים וזהו שרמז באו' מועדיה כלו' הידועים לה מעצמה ועמי לא ידעו את משפט ה' כלומר המשפט המלומד להם מאתו ית' :

איכה

אורים ותומים

והיתה נבלת וגו' יש לתמוה כי בתחלה אמר וקברו בתופת וגו' ואחר אמר שיהיו למאכל לעוף השמים אבל דעתי שהתקדשים המקום שהוא הם עצמם יצטרכו לקבור אליהם שם ולכך ידוע כי לא יעשו כן אלא לרבוי החללים אשר לא ימצא להם אז מקום כי כבר לקחו כל שאר הארץ לשם קבורה ולא די עד שהוצרכו הם עצמם לטמא בית הקדשים וגם זה לא יספיק עד שישארו רבים מבלי קבורה לדומן על פני האדמה וזהו גוזמא גדולה : והשבתי מערי יהודה וגו' כבר נודע כי אלו חמשה קולות כנגד ה' קולות שבמעמד הנבחר שהקשי' מה שניתן בה' קולות יבורך בה' קולו' והם קול ששון וקול שמחה קול חתן וקול כלה קול אומרים הודו וגו' אמנם המבטל את התורה והיא קול אומרי' הודו את ה' כי טוב ליבטל הוא יתב' מהם הה' קולות הנשארים ולכן לא תמצא כאן אלא הד' כי הה' לא יבטלנה הוא ית' אלא הם ותדע עוד שהאדם צריך אל ג' דברים בו יתקיים האח' על מזונות אשר יתקיים בהם גוף האדם הב' בנים יתקיים גופו אחרי מותו והג' אל תורת ה' בו יתקיי' וישאר נפש האדם אחרי מותו ולכן בבטלו התורה שהיא קיום הנפש יבטל השי"ת ממנו הב' דברים הנשארים וז"א והשבתי מן המקום הזה קול ששון וקול שמחה וזהו נאמר על המזונות כאומ' והנה ששון ושמחה אכל בשר ושתה יין וגומ' כי השתי' שמחה והאכילה ששון כי היין משמח וזהו נוחה על היין קול חתן וקול כלה היא האשה הצריכה לקיומו אחר המות בנוף קול אומרים הודו את ה' הוא הצריך אל הנפש : בעת ההיא נאם ה' וגומ' מכאן שעל חטא הקהל ראוי להענים המלך או הנשיא אשר הנה ראוי להוכיחם ולכן כשיבאו הצרות האלה יתנקמו הם עצמם במלכיהם ושריהם כמו שעשה שאול מעמלק כי מחה אמחה את זכר עמלק : ונבחר מות מחיים וגו' רשעתם גדולה כ"כ שהרשעים אשר עבדו ע"א ואשר אהבוה כאותם המתים שזכר יבחרו לשיעשה בהם משפט המתי' הנ"ל להיותם נוספים אליו לאהבתם ע"א שלהם ולכן כפל למעלה מיני האהבה והעבודה אשר להם כל כך : ואמרת אליהם וגו' הנה הוא

איקע

איכה תאמרו חכמים אנחנו · בחכמות המילוכות ועוד תורת יי׳ אתנו כלומר אצלנו היא כתובה: אכן לשקר עשה עט · אם תורת יי׳ אתכ׳ מה תועיל ואם לא תקיימו אותם
מי שעשה הקולמוס לכתוב אותה לחנם עשה אותו וכן שקר סופרים הסופרי׳ כתבו אותה לחנם כי אחרי שאין אתם מקיימין אותה הרי היא כאילו אינה כתובה לשקר לחנם כמו
אך לשקר שמרתי: הובישו · כי שקר עשו כשיראו שלא תועיל להם חכמת׳ אז בכח יהיה להם בשת פני׳ ויראו כי אם התעסקו בתורה וקיימו אותה היתה מועילה להם
להצילם מהרעות הבאות עליה׳ ואחר שבדבר יי׳ מאסו ולא רצו ללמוד התורה ולעשותה מה חכמה להם לא תועיל החכמה מבלי התורה · וחכמת סמוך למלת מה כלומר
מה תועיל ממה שיש להם חכמה אם אין להם התורה: לכן אתן ליורשי׳ · כלומר למי שיחזיקהו בהם בגלות כאילו הם יורשי׳ : כי מקטון ועד גדול · כל זה הענין הוא כתוב למעלה עם שאר הפסוקים הבאי׳ אחר זה במלות שונות כי כל הכופל ענין ישנה במלות למעלה מקטנ׳ ועד גדול׳ והנה מקטן ועד גדול למעל׳ כלו בו״ו והנה כלה בה״א וחד הוא · וירפו למעל׳ וירפאו באל״ף נעה והנה וירפו בבעלי הה״א והענין אחד ענין רפואה למעלה את שבר עמי והנה את שבר בת עמי: הובישו · פירשנוהו למעלה ט פירושו בתמיה · למעלה גם הכלי׳ והנה הכלם מבנין נפעל ומפורש הוא והכלי׳ שהוא מבנין הפעיל פי׳ למעלה עם שאר הפסוקים ולמעלה בעת פקדתיה פירשנו פקדתי אות׳ והנה בעת פקדת׳ שם והענין אחד: אסוף אסיפ׳ נאם יי׳ · שניה׳ לשון כליון אסף מקור מן ואספת נפשך ונפש ביתך אסיפ׳ מן יחדו יסופו אלא שמלת אסיפ׳ מבנין הפעיל והוא יוצא ויסופו מבנין הקל והו׳ עומד הכל יכלה עד שלא ימצאו ענבי׳ בגפן ולא תאני׳ בתאנה וזכר אלה שני המיני׳ כי הם עקר הפירו׳ ואותם שירבה אדם מהם יותר משאר הפירות כמו שאמר בברכה איש תחת גפנו ותחת תאנתו ואמר בקללה יאכל גפנך ותאנתך: והעלה נבל · אפי׳ העלה יבול טרם זמנו כדי להרבות רעתם: ואתן להם יעברום · מה שנתתי להם רוב הפירו׳ וברכתי פרי אדמת׳ יעברו מהם שיאכלום האויבים מ״ס יעברום במקו׳ מהם וכן חזקתני ותוכל חזקת ממני תלאמו כפשי תמלא מהם בני יצאוני ילא ממני והמפרשי׳ פירשו בעבור שנתתי להם תורה ומצות ועברו עליהם בעונש זה אסיפ׳ וכן דעת יונתן ותרג׳ הפסוק כן שילה אסיכון אמר יי׳ וגו׳ כבעמוד : על מה אנחנו יושבים · בכפרי׳ ובערי המישור כבטוחי׳ ועל מה עזר יש לנו : ונדמה · ענין שתיקה כלומר אין לנו להתלונן ולהתרע׳ על מה באה עלינו הצרה כי יי׳ אלהינו הדימנו כי חטאנו לו ונדמה שרשו דמם והוא מן הקל ממשקל יסם ויסרק מה אקוב ידמו כאבן ולדעת אדוני אבי ז״ל שרשו כדם הדימנו שרשו דמם מבנין הפעיל והה״א בשוא ופתח ויהיה ענין שתיקה כלומר הוא השתיקנו שאין לנו רשות להתלונן כי חטאנו לו ואיך נעיז פנינו לנגדו או יהיה ענין כריתה כמו ידמו לשאול ונדמו נאות השלום : וישקנו מי רוש · שם המות משחיתות עשב לפיכך אמר מי ועניינו כתרגומו ואשקנא כס דלוט ביש כרישי חיון והפסוק אמר הכביא בלשון ישראל : קוה לשלו׳ מקור כלומר ואם נקוה לשלו׳ מהאויב ואין טוב ואיננו השלו׳ שהוא טוב : לעת מרפה · בה״א כמו בא׳לף אם קוינו לעת רפואה ממכאוב הצרות : והנה בעתה · צרות גדולות שמכאיבי׳ ומבעיסי׳ אותנו וי״ת ולעידן סליחות חובין והא פורענות שאין כענין רפאה כפשי כי חטאתי לך : מדן נשמע · לפי שהיה קצה ארץ ישראל זכרו וי״ת על דפלחו לעגלא די בדן מלך במשריתיה יסק עליהון ויגלה יתהון : נחרת סוסיו · עטישת סוסיו ונקראת העטישה כן על שם הנחירי׳ שהם נקבי האף : מקול מצהלות אביריו · על הסוסי׳ אמר אביריו ומצהלות ענין השמעת קול הסוסים בגאוה ושמחה כמו שנא׳ על הסוס וישים בכח וי״ת מקל ופסיעות גברוהי : כי הנני משלח בכם · פי׳ כתרגו׳ הא אנא מגרי בכון עממין קטולין כחיוון חורמנין דלית להון לחישא ויקטלון יתכון אמר יי׳ :
מבליגתי

ארים ותומים

איכה תאמרו וכו׳ ירצה השאת הוא כאומ׳ שאפי׳ הדבר המלומד אינם יודעים אותו והם יגמרו מעצמם שאו׳ שהם בעצמם חכמי׳ בחכמ׳ הפלוסופיא ובתורת ה׳ ג״כ אשר היא המלמדת ג״ה אומרי׳ שאין להם צורך למלמדים ולחכמים ולסופרים אשר הם הלמודיים וזהו אכן לשקר עשה עט שקר סופרים וזה יאמר כנגד הדת אשר זכר הר״מבם ז״ל בפי׳ פרק חלק בשם הרופאים אשר יחשבו בעיניהם חכמים ומספקים בתורה במה שיבינו בפתיותם המנוים קבלת הלמודיי: הובישו חכמי׳ וגו׳ אמר כנגדם כי א״א שיהיו חכמים ואפי׳ בפלוסופיא וזה כי כל החכמה היא תלוי עד שיגיעו לפועל הא׳ וחכמתו כל מה שאפשר להשיג ממנו וא״כ החכמה הנמצאת במין האנושי איכה דבר אחר זולת השגת קצת מחכמתו יתבר׳ וא״כ אם בדבר ה׳ מאסו שהיא חכמתו ית׳ א״כ חכמת מה להם: לכן אתן וגו׳ וירפאו את שבר וגו׳ כל זה תגלה כ׳ ענין למעלה בפי׳ הנדא׳ לי׳ :
מבליגתי

8 אֵיכָה תֹאמְרוּ חֲכָמִים אֲנַחְנוּ וְתוֹרַת
יְהוָה אִתָּנוּ אָכֵן הִנֵּה לַשֶּׁקֶר עָשָׂה עֵט
שֶׁקֶר סֹפְרִים: הֹבִשׁוּ חֲכָמִים חַתּוּ
וַיִּלָּכֵדוּ הִנֵּה בִדְבַר־יְהוָה מָאָסוּ
וְחָכְמַת מֶה לָהֶם:
10 לָכֵן אֶתֵּן אֶת־נְשֵׁיהֶם לַאֲחֵרִים
שְׂדוֹתֵיהֶם לְיוֹרְשִׁים כִּי מִקָּטֹן וְעַד־
גָּדוֹל כֻּלֹּה בֹּצֵעַ בָּצַע מִנָּבִיא וְעַד־כֹּהֵן
כֻּלֹּה עֹשֶׂה שָּׁקֶר: וַיְרַפּוּ אֶת־שֶׁבֶר
בַּת־עַמִּי עַל־נְקַלָּה לֵאמֹר שָׁלוֹם
שָׁלוֹם וְאֵין שָׁלוֹם: הֹבִשׁוּ כִּי
תוֹעֵבָה עָשׂוּ גַּם־בּוֹשׁ לֹא־יֵבֹשׁוּ
וְהִכָּלֵם לֹא יָדָעוּ לָכֵן יִפְּלוּ בַנֹּפְלִים
בְּעֵת פְּקֻדָּתָם יִכָּשְׁלוּ אָמַר יְהוָה:
אָסֹף אֲסִיפֵם נְאֻם־
יְהוָה אֵין עֲנָבִים בַּגֶּפֶן וְאֵין תְּאֵנִים
בַּתְּאֵנָה וְהֶעָלֶה נָבֵל וָאֶתֵּן לָהֶם
יַעַבְרוּם: עַל־מָה אֲנַחְנוּ יֹשְׁבִים
הֵאָסְפוּ וְנָבוֹא אֶל־עָרֵי הַמִּבְצָר
וְנִדְּמָה־שָּׁם כִּי יְהוָה אֱלֹהֵינוּ הֲדִמָּנוּ
וַיַּשְׁקֵנוּ מֵי־רֹאשׁ כִּי חָטָאנוּ לַיהוָה:
15 קַוֵּה לְשָׁלוֹם וְאֵין טוֹב לְעֵת מַרְפֵּה
וְהִנֵּה בְעָתָה: מִדָּן נִשְׁמַע נַחְרַת סוּסָיו
מִקּוֹל מִצְהֲלוֹת אַבִּירָיו רָעֲשָׁה כָּל־
הָאָרֶץ וַיָּבוֹאוּ וַיֹּאכְלוּ אֶרֶץ וּמְלוֹאָהּ
עִיר וְיֹשְׁבֵי בָהּ: כִּי הִנְנִי מְשַׁלֵּחַ
בָּכֶם נְחָשִׁים צִפְעֹנִים אֲשֶׁר אֵין־לָהֶם
לָחַשׁ וְנִשְּׁכוּ אֶתְכֶם נְאֻם־יְהוָה:
מבליגתי

אֵיכְדֵין תֵּימְרוּן חַכִּימִין אֲנַחְנָא וְעַל אוֹרַיְתָא דַיְיָ אֲנַחְנָא רְחִיצִין בְּכֵן הָא לְשִׁקְרָא עֲבַד סְפַר קוּלְמוֹס דְשַׁקַר לְמִזַיְפָא: בְּהִיתוּ חַכִּימַיָא אִתְּבָרוּ וְאִתְאַחִידוּ הָא בְּפִתְגָמָא דַיְיָ קָצוּ וְחוּלַק בְּחוּכְמְתָא לֵית לְהוֹן: בְּכֵן אֶתֵּן יַת נְשֵׁיהוֹן לְאוֹחֲרָנִין חַקְלָתְהוֹן לְיָרוּתִין אֲרֵי מִן זְעֵירָא וְעַד רַבָּא כּוּלְהוֹן אַנְסֵי מָמוֹן מִסָּפַר וְעַד כָּהֵן כּוּלְהוֹן עָבְדֵי שְׁקַר: וְאַסִּיאוּ יַת תְּבַר כְּנִישְׁתָּא דְעַמִּי בְּמִילֵי שִׁקְרֵיהוֹן לְמֵימַר שְׁלָמָא שְׁלָמָא וְלֵית שְׁלָם: עֲלֵיהוֹן לְמִבְהַת אֲרֵי תוֹעֵבָה עֲבָדוּ אַף מִבְהַת לֵית אִינוּן בַּהֲתִין וְאִתְכְּנָעוּלֵית אִינוּן יָדְעִין בְּכֵן יִתְרְמוּן קְטִילִין בְּעִידַן דְאַסְעַר עֲלֵיהוֹן חוֹבֵיהוֹן יִתְקְלוּן אֲמַר יְיָ: שֵׁיצָאָה אֲשֵׁיצִינוּן אֲמַר יְיָ וִיסוּפוּן כְּמֵיסַף עִנְבִין מִגֻּפֶן וּכְנִיבְלָא מְתֵינָא וּכְטְרַף מֵאִילָן עַל דִּיהָבִית לְהוֹן אוֹרַיְתִי מִסִּינַי וְעָבָרוּ עֲלַהּ: עַל מָה אֲנַחְנָא יָתְבִין אִתְכַּנָשׁוּ וְנֵיעוֹל לְקִרְוִין כְּרִיכָן וְנִשְׁתּוֹק תַּמָּן אֲרֵי יְיָ אֱלָהָנָא אַיְתִי עֲלָנָא תְּבַר וְאַבְהֲתָנָא וְאַשְׁקְנָא כַּס דְּלוּט בִּישׁ כְּרֵישֵׁי חִיוָן אֲרֵי חַבְנָא קֳדָם יְיָ: סַבַּרְנָא לִשְׁלָמוּ לֵית טַב וּלְעִידָן סְלִיחוּת חוֹבִין וְהָא פוּרְעָנוּת חֶטְאִין: עַל דִּי פְּלַחוּ לְעֶגְלָא דִבְדָן מֶלֶךְ בְּמַשִׁירְיָתֵיהּ יִסַּק עֲלֵיהוֹן וִיגַלֵּי יַתְהוֹן מִקָּל פְּסִיעוּת גִּיבָּרוֹהִי יָזוּעוּן כָּל יַתְבֵי אַרְעָא יֵיתוּן וְיִבְזוּן אַרְעָא וּמְלוֹאַהּ קִרְוַיָא וְדְיָתְבִין בְּהוֹן: אֲרֵי הָא אֲנָא מְגָרֵי בְּכוֹן עַמְמִין קְטוֹלִין כְּחִוָּון חוּרְמָנִין דְלֵית לְהוֹן לְחָשָׁא וְיִקְטְלוּן יַתְכוֹן אֲמַר יְיָ: על

רשי

אכן הנה לשקר · היא מכמתב׳ לשקר בכם לרפותכ׳ על נקלה עשות עם שקר סופרי נביאכ׳ : הובישו חכמי׳ · כמותכ׳ והכן הבשת הנה בדברי יי׳ מאסו · וחכמת מה להם : וירפו · כמו וירפאו : הובישו · בשת וכלימה תבא להם : גם בוש לא יבושו · אינ׳ מתביישין במעשיה׳ הרעי׳ לתת לב לשוב : אסף אסיפם · לשון כלייה כמו אסוף אסף כל מעל פני האדמה : אין ענבים בגפן · לא יותר דבר : והעלה נבל · לשון כמש פלייט״ש בלע״ז כמו וכנובלת מתאנה כלה נובל׳ עליה : ואתן להם יעברום · כל זאת תהיה להם על כי נתתי להם חוקי׳ ועברו עליה׳ : ונדמה שם · ונדום שם נשב שם דומי׳ ואבלי׳ : מי רוש · כס דלווט ביש כרישי חיון ראש פתנים הוא ארס שבשיניו : נחרת סוסיו · עטישו׳ נחיריו : מדן נשמע · על דפלחו לעגלא דבדן : מצהלות אביריו · צהלת משחק סוסים ומכינו במקו׳ אחר ס סי׳ נקראו׳ אבירי׳ מדהרות דהרות אביריו לשון סים דוהר ויונתן תירגם מקל מפסועית גבורוי : נחשי׳ צפעוני׳ · לסוף שבעי׳ שנה נעש׳ צפע ואומ׳ אזנו שלא ישמע לקול חבר המלחשו שנ׳ כמו פתן חרש יאטם אזנו הוא שנאמר אשר אין להם לחש : מבליגתי

מסרה

בדבר יי׳ ה׳ דסמיכי בקריא וסימ׳ וייוסף יי׳ להראה בשילה · ואיש אחד מבני הנביאים אמר אל רעהו · הובישו חכמים חתו · גם ביהודה היתה · בדבר יי׳ שמים נעשו · ומן והנה איש אלהים בא מיהודה עד אחר הדבר הזה לא שב ירבעם דכוו׳ במ״א וישמע הנביא אשר השיבו : ואין שלום ה׳ וסימ׳ וירפאו את שבר עמי · וחברו וירפו את שבר בת עמי · קול הרדה שמענו · נביאי ישראל · יען וביען : אסוף ג׳ וחס׳ וסימ׳ אסף אסיפם נאם יי׳ · אסף אאסוף יעקב · אסף אסף כל מעל פני : ומלואה ג׳ וסימ׳ ויבואו ויאכלו ארץ ומלואה · וישטפו ארץ ומלואה · ליי׳ הארץ ומלואה :

מנחה גדולה

וכו׳ ע״כ : ולע״ד נראה שהיה התרעומו׳ על שלא הודו ישראל שחטאו ושאינם רוצים לידע כי שקר תרמיתם כי אם אדרבה שהיו אומרים מאז חדלנו לקטר חסרנו כל וא״כ איה איפה יש תקוה שישובו כיון שהחזיקו בתרמית ואמרו לא פעלנו עול אדרבה לא עשינו לע״ז מה שמוטל עלינו לעשות וע״כ לקינו ואבדנו · וז״ש מדוע שובבה העם הזה ירושלי׳ משובה נצחת כשהנביא מוכיחם על רעתם הם מחזיקים בתרמות ואמרו אין בידנו און כי בדרך כבושה אנו הולכים ואיך אפשר שישובו וזה אמנו לשוב · ולא עוד אלא הקשבתי ואשמע לא כן ידברו שהיו משיבים להנביא לא כן׳ כשהיה הנביא אומ׳ להם לעזוב דרכם הרשע ופע״כ בא עליהם כל הרעות על אשר עזבו ה׳ ושהלכו אחרי ההבל ויהבלו הם השיבו לא כן הדבר אדרבה כל הרעה הבאה עלינו הוא מסיבת שחדלנו לקטר למלכת השמים וע״כ חסרנו כל ולכן עשה נעשה כל התועבו׳ ואיני שומעים לך ולתוכחתך וז״ש שמעתי כי לא כן ידברו שרוצים להכחיש דברי הנביא באומרם לא כן הדבר כמו שאמרת והפוך הוא כי טוב לנו אז בעבדנו למלכת השמים מעתה · ואין איש נחם מרעתו לאמר מה עשיתי להיות תוהא על הראשונים אדרבה ישב במרוצתם להוסיף לחטוא מהעבר :

איכה תאמרו חכמים אנחנו וגו׳ מהר״מא ז״ל אמרו ז״ל אם ת״ח עבר עבירה בלילה אל תהרהר אחריו ביום שודאי עשה תשובה ונבוא אל הענין והוא כי בהוכיח ירמי׳ את ישראל או את קצתם על רוע מעלליהם היו אומרים לו חכמים אנחנו ותורת ה׳ אתנו ולא יוכח שעשינו רעה אל תהרהר אחרינו כי חכמתנו ותורתנו תעבירנו על זאת ע״כ משיב להם הנביא מפיו ית׳ ואומר איכה תאמרו חכמים אנחנו ותורת ה׳ אתנו וגו׳ והנה כוונת התשובה היא לומר כי אין התורה מגינה את החכם רק באוהב את התורה אך לא במואס את דבר ה׳ ע״כ :

ולע״ד קרוב להנאמר והוא מה שאמרו ז״ל אל תהרהר אחריו הוא בעבירה מקרית לפעמים לא מי שנתגלגל והורגל בה ונעשה לו כהיתר · ועוד שנית זה נאמר במי שעובר על אחת ממצות ה׳ לא כן העובד ע״ז שהוא ככופר בכל התורה כולה א״כ אין מקום להרהר ולומר שעשו תשובה וז״ש איכה תאמרו חכמים אנחנו ותורת ה׳ אהכו והמאור שבה יחזרנו למוטב וע״כ אל תהרהר אחרינו כיון שעדין הספק תלוי מאחריה׳ ונשתרשו בחטא כדבר הנכתב ונחרט בעט וזה אכן הנה לשקר עשה עט שקר סופרים שכ״כ אדיקו בע״ז ועשו מהם דבר קיים דלא למהדר מיניה כמי שעשה עט שקר סופרי׳ · ועוד שנית הובישו לומר כי חכמים אתם בי הנה בדבר ה׳ מאסו שהוא אנכי ולא יהיה לך שמפי הגבורה שמענום והרי אתם ככופר בכל התורה כולה וא״כ חכמת מה להם איזה שייכות יש לכם בחכמה היא התור׳ שהיא תחזיר אתכם למוטב כיון שכפרתם בה בכללה :

וירפאו את שבר וגו׳ · מהר״מא ז״ל הנה יש שתי סוגים ברצויי׳ לפניו ית׳ אחד אשר חטאו ושבו בתשובה שנית אשר לא חטאו מתחלה והנה על שניהם אמר הנביא ישעי׳ שלום שלום לרחוק ולקרוב וביארנו שם רחוק הוא למי שהי׳ רחוק ושב ולקרוב הוא אשר תמיד היה קרוב והיה הנביא והכהן אומרים לישראל שלום שלום כלומר שתי סוגים שיש להם שלו׳ יש בכם מי שלא חטא ומי שחטא וישב ורפא לו וזהו שלו׳ שלו׳ אך לפי האמת ואין שלום אפי׳ סוג א׳ לא היה בהם :

ולע״ד שהי׳ הנביאי׳ שקר אומרים להם שתי שלומית כנגד נבואת ירמי׳ שירמי׳ אמר שנ״כ יבאו על ירושלי׳ ונביאי השקר אמרו לא תראה מלחמה ושנית כשבא נ״כ על ירושלי׳ ירמי׳ אמר שימסרו עצמם ביד נ״כ שאז לא יחרב הבית וירושלי׳ על תילה תעמוד ואם לאו שיחרב הבית ויפלו כלם ביד נ״כ והם אמרו שלא ימסרו ולא יבא העיר והמקדש ביד נ״כ הרי שבשתים חלקו על דבר ה׳ בנבואת ירמיה וז״ש וירפאו שבר עמי לאמר שלו׳ שלא יבא נ״כ ואח״כ כשבא אמרו שלום שלא ימסרו ירושלים בידו אך באמת אין שלו׳ כי בשתיהן לקו כמבואר לקמן ושיעור הכתוב שהם רוצי׳ לרפא׳ הדב׳ כשיקיימו דבריה׳ ולא למסור ביד נ״כ והפוך הוא כי עיקר הרפוא׳ היה תלוי אם ימסרו עצמם ביד נ״כ כאמור :

רדק

מבליגיתי עלי יגון · ענין התחזקות כמו ואבליגה מפטו ורבי יונה פירוש המלה הזאת מורכבת מפועל ופועלת כי מהפועל אומר מבליגי ומהפועלת מבליגתי והורכב' המלה משניהם ופי' אמר הנביא אנשים ונשים המחזיקי' אותי עלי יגון אומר להם שלא אוכל להתחזק כי עלי לבי דוי ורבי אחי רבי משה פירש המלה שם מבליגית בשקל מרבית שהיה בתשלומו מרביתי וכמשקלו מבליגתי אמר הנביא התחזקו עלי יגון כלומר כשארצה להתחזק על יגוני לא אוכל כי עלי לבי דוי ומה שאמר עלי לבי דוי על צרתי מוסף על צרת ישראל שאני מוכיחם ולא ישמעו לי וזהו שאמר עלי : הנה קול שועת בת עמי מארץ מרחקים · צועקי' מפחד האויב הבא מארץ מרחקים ואומרים ה' אין בציון אם מלכה אין בה אם כן איך יבא עלינו הלא יי' שכינתו בציון ומלך יש בציון ואיך ישלוט בה האויב והאל משיבם מדוע הכעיסוני איך יחשבו להנצל בהיותי בציון והם הכעיסוני בפסיליה' בהבלי נכר רוצה לומר בהבלי אל נכר מרחקים המ"ס בפתח היי' הא"לף נחה וי"ת היי אין בציון נבייה אוכח יתהון וגו' כבעמוד : עבר קציר · קציר הוא זמן שיושע אדם בו מפני הבצורות והאדם שמח בבא הקציר כמו שכתוב כשמחה בקציר וכן זמן הקיץ אדם שמח בפירות הקיץ והומר זה דרך משל כלומר עברו הזמני' שחשבנו להושע בהם ולא נושענו : על שבר · הוא מאמר הנביא על עצמו שהשבר לשבר ישראל ויונתן פירש שהוא מאמר ירושלם שתרגם אמרת ירושלם על תבר כנשתא וגומר כבעמוד והכרוס פי' מן נתכרכמו פניו : הצרי אין בגלעד · אמר דרך משל אם אין צרי בגלעד אם רופא אין שם לרפאות עמי ממכתו ובגלעד היה מקום הצרי כמו שאמר ג"כ עלי גלעד וקחי הצרי והיא רפואה לחלאים קשים כמו נשיכת הנחש וזולתו כלומר לא יהיה להם שלום מזאת הצרה וכי אין חסיד ביניהם שיכפר האל בעדו : ארוכת · רפואת וי"ת אמר ירמיהו נביא וגו' כבעמוד : מי יתן ראשי מים · מי יתן שיהיה ראשי כלו מים ויזוב דרך עיני בבכי וכן תהיה עיני מקור דמעה שלא יפסק : את חללי בת עמי · מי שבוכים עליו נעשה כפועל לבכי ואם לא ישיגנו כן דרך לשון העברי וכן אמר ויבך אותו אביו וכן ולבכות' וכן נעשה זה השמים בלשון אחר זולתי העברי לפי שבעבורו נעשה הבכי הרי הוא כאילו מקבל הפעולה : מי יתנני מלון אורחי' במדבר · ישבתי מלון לעוברי ארח שילינו שם בלילה ואמר הנביא שיתאו' להיות שוכן באותו המלון שלא יראה עוד את ישראל כי לא יוכל לראות רעתם : עצרת בוגדים · שהם עצרים יחד לדבר בגד ושקר וכן ת"י סיעת שקרין ואדוני אבי ז"ל פירש מלכות בוגדים מן יורש עצר זה יעצר בעמי : וידרכו · מבנין הפעיל משפטו וידריכו וכמוהו בא וידבקו גם המה : לשונם · היא קשת דרוכה ואליהם דבר שקר ודבר מר : ולא לאמונה גברו בארץ · מה שהם מתגברים ומתחזקי' על החלשים לא לאמונה שישפטו משפט אמת ושימנעו העושקים : כי מרעה אל רעה יצאו · יש לפרשו על המעשים יוצאים ממעשה רע למעשה רע ר"ל כי כל ימיהם במעשה רע עוסקי' עתה בזה ועתה בזה ובכל זה לא נתנו אל לבם שעה אחת לדעת את יי' ויש לפרשו על העונש מרעת אויב זה יוצאי' לרעת אויב אחר או לוקי' שנה זו בשדפון ושנה זו בירקון או בארבה ועם כל זה לא נתנו לבם לשוב ממעשיהם הרעים ולדעת יי' : ואיש מרעהו · עקוב יעקב · ענין התרמית והערמה כמו ויעקבני זה פעמים ויעקב העי"ן בשוא לבדו וכל שאר יעקב שום בר נש העי"ן בשוא ופתח : ואיש · יהתלו · דגש הלמ"ד לתפארת הקריאה מפני ההפסק : למדו לשונם · הרגילו כמו פרא למוד מדבר : העוה נלאו · להתעוות ולעשות מעשה עול ובא על דרך תאוכים הלאת : שבתך · אמר האל יתברך מה יועיל שבתך בתוך מרמה כלומר בתוך עם מרמה שלא תוכל להשיבם אליך : במרמה · כל כך גדלו במרמה עד שמאנו לדעת אותי לא יוכלו להניח דרכם הרעה וי"ת יתבין בבית כנישתהון וגו' כבעמוד : לכן · הנני צורפם · בצרות שאביא עליהם אראה אם ישארו סיגים או אם ישובו כסף נבחר מפני הצרות :

כי

ירמיה

מַבְלִיגִיתִי עֲלֵי יָגוֹן עָלַי לִבִּי דַוָּי׃
הִנֵּה־קוֹל שַׁוְעַת בַּת־עַמִּי מֵאֶרֶץ
מַרְחַקִּים הַיהוָה אֵין בְּצִיּוֹן אִם־מַלְכָּהּ
אֵין בָּהּ מַדּוּעַ הִכְעִסוּנִי בִּפְסִלֵיהֶם
בְּהַבְלֵי נֵכָר׃ עָבַר קָצִיר כָּלָה קָיִץ
כ וַאֲנַחְנוּ לוֹא נוֹשָׁעְנוּ׃ עַל־שֶׁבֶר
בַּת־עַמִּי הָשְׁבָּרְתִּי קָדַרְתִּי שַׁמָּה
הֶחֱזִקָתְנִי׃ הַצֳרִי אֵין בְּגִלְעָד אִם־
רֹפֵא אֵין שָׁם כִּי מַדּוּעַ לֹא עָלְתָה
אֲרֻכַת בַּת־עַמִּי׃ מִי־יִתֵּן רֹאשִׁי
מַיִם וְעֵינִי מְקוֹר דִּמְעָה וְאֶבְכֶּה יוֹמָם
א וְלַיְלָה אֵת חַלְלֵי בַת־עַמִּי׃ מִי־
יִתְּנֵנִי בַמִּדְבָּר מְלוֹן אֹרְחִים וְאֶעֶזְבָה
אֶת־עַמִּי וְאֵלְכָה מֵאִתָּם כִּי כֻלָּם
מְנָאֲפִים עֲצֶרֶת בֹּגְדִים׃ וַיַּדְרְכוּ
אֶת־לְשׁוֹנָם קַשְׁתָּם שֶׁקֶר וְלֹא
לֶאֱמוּנָה גָּבְרוּ בָאָרֶץ כִּי מֵרָעָה אֶל־
רָעָה ׀ יָצָאוּ וְאֹתִי לֹא־יָדָעוּ נְאֻם־יְהוָה׃
אִישׁ מֵרֵעֵהוּ הִשָּׁמֵרוּ וְעַל־כָּל־
אָח אַל־תִּבְטָחוּ כִּי כָל־אָח עָקוֹב
יַעְקֹב וְכָל־רֵעַ רָכִיל יַהֲלֹךְ׃ וְאִישׁ
בְּרֵעֵהוּ יְהָתֵלּוּ וֶאֱמֶת לֹא יְדַבֵּרוּ לִמְּדוּ
לְשׁוֹנָם דַּבֶּר־שֶׁקֶר הַעֲוֵה נִלְאוּ׃
שִׁבְתְּךָ בְּתוֹךְ מִרְמָה בְּמִרְמָה מֵאֲנוּ
דַעַת־אוֹתִי נְאֻם־יְהוָה׃
ה לָכֵן כֹּה אָמַר
יְהוָה צְבָאוֹת הִנְנִי צוֹרְפָם וּבְחַנְתִּים
כִּי

תרגום

עַל דַהֲווֹ מַלְעִיגִין לָקֳבֵיל נְבִיַיא דְמִתְנַבֵּן לְהוֹן דְוָנָא וְתַנְחָתָא אַיְתֵי עֲלֵיהוֹן מִן קֳדָם חוֹבֵיהוֹן עֲלֵיהוֹן אֲמַר נְבִיָיא לִבִּי דְוֵי׃ הָא קָל צְוָחַת כְּנִישְׁתָּא דְעַמִּי מֵאַרְעָא רְחִיקָא נְבִיַיא אוֹכַח יַתְהוֹן הַשְׁכִינְתָּא דַיְיָ לֵית בְּצִיּוֹן אִם מַלְכָּהּ לֵית בָּהּ מָא דֵין מַרְגְזִין קֳדָמַי בְּצַלְמָנֵיהוֹן בְּפוּלְחַן טַעֲוָתָא׃ אֲמַרַת כְּנִישְׁתָּא דְיִשְׂרָאֵל עֲדָא זִמְנָא שְׁלִים קִיצָא וַאֲנַחְנָא לָא מִתְפָּרְקִין׃ אֲמַרַת יְרוּשְׁלֵם עַל תְּבַר כְּנִישְׁתָּא דְעַמִּי אִזְדַעְזְעֵית אִתְחַפִּיאוּ אַפֵּי אִכְרוּם אוּכָמִין כְּקִדְרָא אִשְׁתְּמָמוּ אֲחַדְתְּנִי׃ אֲמַר יִרְמְיָה נְבִיָיא דִילְמָא לָא אִית בִּי עוּבָדִין טָבִין לְמִבְעֵי עַל בֵּית יִשְׂרָאֵל הֲלָא מַחְמִיד הֲוֵיתִי לְאוּלְפָנֵיהּ דְאֵלִיָּה נְבִיָּיא דְמִגִּלְעָד דְפִתְגָמוֹהִי אִינוּן אָסוּתָא אֲרֵי עַל דְלָא הֲבוּ כְּכֵן לָא סְלִיקַת אָסוּ לְמִיחַת כְּנִישְׁתָּא דְעַמִּי׃ מַן יִתֵּן רֵישִׁי כְּנַחַל דְמַיִין וְעֵינַי כְּמַבּוּעָא דְמַעֲיָין וְאֵיבְכֵּי יְמָם וְלֵילֵי עַל קְטִילֵי כְּנִישְׁתָּא דְעַמִּי׃ מַן יִתְנִינַנִי בְּמַדְבְּרָא בֵּית מַבָּתַת עֲדֵי אוֹרְחַן וְאֶשְׁבּוֹק יַת כְּנִישְׁתָּא דְעַמִּי וְאֵיהַךְ מִלְוָתְהוֹן אֲרֵי כוּלְהוֹן זַנָאִין סִיעַת שִׁקְרִין׃ וְאַלִיפוּ יַת לִישָׁנְהוֹן פִּתְגָמֵי שְׁקַר דְמַן אִינוּן כְּקַשְׁתָּא נְבִילָא וְלָא לְהֵימָנוּתָא תְּקִיפוּ בְּאַרְעָא אֲרֵי מִבִּישְׁתָּא לְבִישְׁתָּא נְפָקוּ וּמִידַע דַחֲלְתִּי לָא אַלִיפוּ אֲמַר יְיָ׃ גְבַר מֵחַבְרֵיהּ אִסְתַּמָּרוּ וְעַל כָּל אֲחָא לָא תִתְרַחֲצוּן אֲרֵי כָל אֲחָא מִיכְמַן כָּמִין וְכָל רָחִים בִּנְכִילוּ יְהַלֵךְ׃ וּגְבַר בְּחַבְרֵיהּ מְשַׁקְרִין וְקוּשְׁטָא לָא מְמַלְלִין אַלִיפוּ לִישָׁנְהוֹן פִּתְגָמֵי שְׁקַר אִטַּפְּשׁוּ טָעוּ׃ יַתְבִין בְּבֵית כְּנִישְׁתְּהוֹן וּמִשְׁתַּעַן עַל עֲוָיָתְהוֹן בִּנְכִילוּ מְסָרְבִין לְמִדַּע דַחֲלְתִּי אֲמַר יְיָ׃ בְּכֵן כִּדְנַן אֲמַר יְיָ צְבָאוֹת הָא אֲנָא מַיְתֵי עֲלֵיהוֹן עָקָא וְצָרֵיף לְהוֹן וּבְחַר לְהוֹן

ארי

רש"י

מבליגיתי עלי יגון · כמו הבלגתי ושם דבר הוא מישאיטי"כמנך בלע"ז כלומ' אם אמרתי אבליגה ואתאפק עלי יגוני : עלי לבי דוי · מקול כבואות הנגלות אלי בפורעניות הבאות : הנה קול שועת בת עמי · אני שומע שסופן לנעוק בארץ מרחקים ולמה כל זאת הלא יי' בציון ואם ישובון אליו ימצא להם : עבר קציר כלה קיץ · לפיכו לעזרת מצרים לא באה אמרנו יעבור הקציר ויהיו פנויי' ויבאו והנה עבר זמן הקציר באייר וזמן הקיץ בתמוז ולא באו : קדרתי · לשון שחרות ואופל : שמה · תמהון : החזיקתני אחזתני : הצרי אין בגלעד · שהצרי בא משם כמו שנאמר עלי גלעד וקחי צרי כלומר וכי לא היו להם אנשים צדיקים ממני ללמוד וייטיבו דרכיהם · ארוכ' · רפואת אינפלאס"טרא בלע"ז : עצרת בוגדי' · כניסיות בוגדי' : וידרכו · לשון זה נופל בהזמנת הקשת לירות חץ וקשת היא ארגלים"טרא בלע"ז וברגלים דורכין אותה לכך קורא אותה דריכה והנביא המשיל לשונם קשת לקשת שקר שדרכו לשונם בשקר : מרעה אל רעה · מעביר' אל עבירה · עקוב יעקוב · ארוב יארוב : העוה נלאו · יגעו ונרמו לעוות את דרכ' העוה כמו הכבד את לבו להעוות : שבתך בתוך מרמה · כשהן יושבין חושבין מחשבות מרמה ובמרמה החליפו יראתי ומאנו דעת אותי : במרמה · בשביל המרמה : הנני צורפם · בייסורין : מפני

מסרה

י"ו פסוקין בקריא' אית בהון אין אין במצעו' פסוק וסי' ויקם פרעה לילה הוא וכל עבדיו · וכי יראה הכהן את נגע הנתק · הנה היא לוטה בשמלה · ולבנון אין די בער וחיתו · וירא כי אין איש דישעיה · הנה קול שועת בת עמי מארץ · הצרי אין בגלעד אם רופא · הבנים אין לישראל אם יורש · וכי תגישון עור לזבוח אין רע · אמר נבל בלבו אין אלהים · וחברו · הכל סר יחדו באלחו אין עשה · כלו סג יחדו נאלחו · עשה גדולות תנינא דאיוב · ידעתי כי כל אשר יעשה האלהים · עיר פרוצה אין חומה : ובחנתים ב' הנני צורפם ובחנתים · ובחנתים כבחון את הזהב :

אורים ותומים

מבליגיתי עלי יגון וגו' הנה הטבע יתחזק ויתקומ' כשירצה המנגד כמבואר אצל החכמים עד שלפי כן חרשי ברזל נותנים באש מים להחזיק בפגישתם האש להתחזק כנגדו כמפורש בישעיהו בקדוח אש המסים וגומ' וכן בבא ג"כ הצרה על האדם יתרחב לבבו כאו' צרות לבבי הרחיבו א"כ כי זה הכח שמור בטבע עד שאחרנו כנגד אשר לא יתקומם בצרות שלא נמצא בו זה הכח שנאמר התרפית ביום צרה וגומ' הרי נראה' שהטבע יתחזק בבא צרה עליו גדולה מהמורגלות לו וז"ש כי הוא היה סובל יגון וכשבאה אליו מחלה אחרת גדולה היימנה והיא כאב לב או נתחזק מהיגון או יאמ' איך יתחזק מהיגון אם הלב שהוא המקור והתחלת הכחות הוא עצמו חולה והב' צרות הנזכ' בפי' הראשון והם היגון וכאב הלב ירמוז אל צרות אשר בארץ מבוב צרות האויב והוא היגון וכאב לב הוא גלות עשרת השבטי' אשר כבר גלו ודבריהם אשר זכר לאלתר אשר אומרים כי צרותם משכחים את היגון : הנה קול וגומ' הנה שבויי ישמעאל אשר בארץ אדום אחרי שיש להם ממשלות רבות וגם בממשלתם מבני אדום גרים בתוכם לכן בני אדום יהא' לשמירת אחיהם שבארץ ישמעאל ישארו בני ישמעאל אשר בתוכם וג"כ עשרת השבטים המפוזרים היו שמורי' בגלות כל עוד שהיו בני יהודה ומלכה קיימים כי גם ביניהם שבויי עמים רבים ולכן כשראו י' השבטים שידם תקפה עליהם או דאגו מאד כי חשבו שכבר אבדה ג"כ מלכות בית דוד וזהו הנה קול שועת בת עמי והיא שועת עשרת השבטים אשר בארץ מרחקים יאמרו הה' אין בציון אם מלכה אין בה שאויבינו מכעיסים אותנו מאד וזהו מדוע הכעיסוני וגו' : עבר קציר וגומ' על שבר בת עמי וגו' ירצ' אעפ"י ששבר גדול והוא השבר אשר למלכי יהודה אבל יותר גדול ביניכו שבר אחינו ושועתם הביאו מרחוק וזהו הכאב לב הנ"ל וז"א עבר קציר כלה קיץ ואנחנו לא נושענו וגו' יר' מלכי יהודה גלותם רע ומר ועל כן יש בלבי היגון הנו' אבל יותר רע בעיני שבר בת עמי שזכר למעלה וז"א על שבר בת עמי השברתי קדרתי וזה הכאב שבת חוזק הכח מהיגון הראשון כנ"ל וזהו שמה החזיקתני כי השמה הזאת החזקתני

מנחה גדולה

מבליגיתי · עלי יגון וגו' אומר הנביא הן אמת שצער גדול יש לי על צרות ישראל אלא מבליגיתי עלי יגון שיש התפוקות מה ליגוני כי הם גרמו הרעה לעצמם כיון שכ"כ התריתי בהם בשם ה' ולא אבו שמוע וא"כ כיון שהם אינם מרחמים על עצמם מי ירחם עליהם · אלא עלי לבי דוי שאני הגבר ראה עני שיחריב הבית בימי · כי הנה קול וגו' הנה מעתה אני שומע הנבואה קול שועת בת עמי וע"כ לבי דוי שאני אראה בצרתם :

מי יתנני במדבר · אפשר שנבואה זאת נאמרה כשצרו על ירושלים ולא היה ירמיה יכול לצאת חוצה וע"כ אמר מי יתנני במדבר שאהיה במקום פרוץ כל חומה והייתי הולך מעמי אעפ"י שהם עמי ומעי המו להם על צרותם מ"מ הנחתי אותם כי איך אראה ברעה ימצא אותם ואין לומר אולי הצדיקים יגינו על הרשעים כי כולם מנאפים וגו' או יאמר כי כולם מנאפי' וגו' ע"כ הייתי רוצה לילך מהם ולעזוב אותם שלא אלכד בעונם כמו שאז"ל כל מקום שאתה מוצא זנות אנ"ן אנדרולמוסיא באה לעולם והורגת טובים ורעים : ומהר"מא ז"ל כתב אחרי אומרו אשר אהב את עמו ובכל צרתם לו צר עד אומרו ואבכה יומם ולילה את חללי בת עמי ראה והנה היה לנו מקום לומר אם כל כך אהבתנו למה השלכתנו מלפניך וגרשתנו מארצך ואתה נשארת בארץ כי לא זזה שכינה מכותל מערבי והלא טוב טוב היה אם קלפת עלינו תהפך השיטה כי תעיל הכעס בעזוב אותנו בארצך ותלך מאתנו ולא שתשליכנו לארצות טמאו' להתערב בגבליים וללמוד מעשיהם ע"כ הנני בא לתת טוב טעם לדבר והוא כי מי יתנני במדבר והוא בהקדמה נודעת כי מאז נברא העולם היתה שכינה בהר המוריה במקום המזבח נגד שער השמים כי ע"כ שם הקריבו אדם ונח קרבנם ושם עקד אברהם ליצחק וכן יעקב אמר אכן יש ה' במקו' הזה וגו' · וז"ש הפסוק מי יתנני שלא הייתי עם בני ישראל בירושלים כי שם ביתי כי אם במדבר כאשר הייתי בהוציאי אותם מארץ מצרים כי שם גם שהיה לי משכן לא היה מקום קבוע לי כי אם כמלון אורחים כי אז היה נודק לומר שאם אקצוף על עמי אעזבנו ואלכה מאתם אך עתה שהוא מכון שבתי מכון לבה"מ של מעלה אי אפשר כי אם להשאר פה שכינה בלבד מה והם יצאו חוצה וש"ת הרי הייתי במדבר כשעשו את העגל ולא עזבתים והולך מאתם כי אם נשארתי עמהם הנה הטעם הוא כי הנה עתה כלם מנאפים הם עצרת בוגדים והוא כי טובים היו אז מעתה כי הנה אז היו בהם ארבע דברים שעליהם אמרו רז"ל שאין העולם כדאי להם והם שלא שינו את שמם ולא שינו את לשונם ולא נחשדו על העריות ולא היו בהם דלטורין אך עתה אין בהם רק השנים שמם ולשונם אך עריות ודלטורין עם רעיהם יש אתם וזהו כי כלם מנאפים וגו' · ולכן אם היה במדבר שהיה מלון אורחים הייתי עוזבם והולך מאתם אך עתה שהוא ביה מושבי אי אפשר להיות פורש מהם אם לא שיצאו הם והשכינה תשאר במקומה ע"כ : ולע"ד אם נפרשהו שהם דברי הש"י יאמר אל תתמהו שבשתי' חלקו והם סילוק שכינה כמ"ש ז"ל עשר מסעות נסעה שכינה ועי"כ נפלו ביד אויב ומהם נהרגו ומהם מתו ברעב ובדבר · ועוד נוסף על זה שהנשארים נתגרשו מעריהם והם ללעג לקלס ולבזוי בארצות אויביהם אין לתמוה על זה כי אינו דומה למי שמורד במלך

[illegible] הראשונה : הצרי אין בגלעד וגו' יר' אין תורה בעשרת השבטים או רופא ירצ' חכם בדת כי אם היה ביניהם חכם ראוי שירפאו : מי יתן ראשי וגו' ירצ' שתהיה הכאב מלאה לחות ומשם תזל הליחה אל העין ותולבה בה הדמעות : שבתך וגומ' ג"כ שבאו לדעת את ה' כי אעפ"י שהתרמית העידה אצלם שב' מאנו דעת אותי נאם ה' אף במרמה כגו' לא רצו בדעת לבונה לעשות מרמה ולרמות את האדם :

פי איך אעשה מפני בת עמי · כי איך אעשה שלא אצרפם ומפני שהוא בת עמי לא אוכל שלא אצרפם כי איך אניחם ברעתם והם נקראים עמי ות"י ארי איכדין אעביד מן קדם חובי כניסתא דעמי : חץ שוחט · כן כתיב וקרינן שחוט והכתוב ר"ל כמו שוחט שהוא הורג כן הורגים הם בני אדם בלשונם הרע שהם הולכי רכיל והקרי שחוט רוצה לומר נמשך אפי"לט בלע"ז רוצה לומר שהוא נמשך על המשחזת לחדדו ויונתן תירגם כגיר די מחריף כמו סכינא חריפא בדברי רבותינו ז"ל שפי' מחודד דק החתיכה ומה שפי' בו גם כן לשון משיכה הוא ג"כ מדברי רבותינו ז"ל שאמרו התיז את הראש בבת אחת פסולה והאמרו מנא הני מילי אמר קרא חץ שחוט לשונם ואמר תנא דבי רבי ישמעאל ושחט אין ושחט אלא ומשך וכן הוא אומר זהב שחוט ואומר וחץ שחוט לשונם מרמה דבר ואדוני אבי ז"ל פירש שחוט שם תאר כמו שוחט וכן במשקלו אדם עשוק בדם נפש כמו עושק מרמה דבר · כל אחד מהם ידבר מרמה לחברו ומפרש מה היא המרמה בפיו שלום את רעהו : העל אלה · מבואר הוא : לא אפקוד בם · והשנים הראשוני' אין כתוב בם והענין אחד : על ההרים · נאות מדבר · ההרים מקום מרעה הצאן והעזי' ברוב או זכר הרים להשמיע קולו למרחוק וכן נאות מדבר רוצה לומר אהלי המדבר כי נאות מדבר פירושו אהלים ומשכנים כמו כלמו נאות השלום וכן בוי"ו נוה מעלה ונעזב נות כלו רועים ואמר מדבר כי יש מדבר שיש בו מקום מרע' כמו וינהג את הצאן אחר המדבר ותרגם אונקלוס בתר שפר רעיא במדבר' וכן על פני דרך המדבר ואמר הנביא ברואותו חרבן הארץ שישא בכי ונהי לקינה במקומות המרעה כי נחרבו מבלי איש עובר אין צריך לומר שאין אהלים תקועי' לרועי' אלא אפילו איש אין עובר שם לרעו' מקנה ולא נשמע קול מקנה כי כלם נדדו הלכו בשבי ובאמרו מעוף השמים הוא דרך גוזמא להפליג הדבר או נאמר זה לענין חרבן הארץ כמשמעו כי רוב העופות לא ישכנו במדבר כי אם במקומות שימצאו זרע ופירות ופרחי האילנות : נצתו · ענין חרבן וכן נצתו כמדבר ופרשו יצת ובדברי רז"ל ר' יהודה אומר חמשים ושתים שנה לא עבר איש ביהודה שנ' על ההרים וגומר מעוף השמים ועד בהמה נדדו הלכו בהמה בגימטריא נ"ב הוו רבי יוסי אומ' שבע שנים נתקיים בה גפרית שנא' גפרית ומלח שרפה כל ארצה : ונתתי · לגלים · גלי אבנים מהבתים והחומות שנהרסו : מעון תנים · משכן התנים ומגורם ות"י תנין ירודין : מי האיש החכם ויבן את זאת · יבין מדעתו והנביא יגיד התשובה והשאלה כמו שנאמרה לו מפי ה' : ויאמר ה' · לפניהם · לא בשמים היא ולא מעבר לים היא: וילכו · שרירות · פירשנוהו למעלה : למדום אבותם · הרגילו בהם האבות וראו אבותם עובדים אותם ועבדום הם גם כן אחריהם והאבות הם הדורות הרשעים שעברו : לכן · מאכילם · באה הכנוי קודם הידיעה שהוא את העם הזה כמו ותראהו את הילד אשר לא יעבדו אותו את נבוכד נצר והדומים להם שכתבנו בספר מכלול בחלק הדקדוק מזונו והמשיל הצרות ללענה ורוש והם סמי המות ובאמרו מי רוש לפי שהוא מי סחיטת העשב שקורין רוש גם יש שהוא מראש הפתן ואמרו כי לפיכך נקרא ראש כי ברוב עושין אותו מראש הפתן : והפיצותי · עד כלותי אותם · רובם : כה אמר · התבוננו · בפורענות הקרוב לבא ומעתה קראו : למקוננות · בפתח הלמ"ד ר"ל המקוננות הידועות : ואל החכמות · שהן חכמות בדברי הספד וקינה : ותבואינה · הראשון בתנועת האל"ף בסגול והשני ותבואנה בהעלם האל"ף בתנועה ושני המשקלים נמצאים בנחי העי"ן באפרה : ותמהרנה · ותשנה · בהעלם הא"לף מהמכתב : עלינו · מאמר הנביא בכלל ישראל : ותרדנה עינינו דמעה · כלומר לקול ההין והספדן נבכה ופי' דמעה בדמעה כי תרדנה פעל עומד ומרב הבכי דמה העינין כאילו העין נתכת ויורדת בדמעה וכן עיני ירדה מים ות"י וישגרון עיננא דמעין : ועפעפינו · הם אישוני העינים וכפל הענין במלות שונות ות"י וגלגלי עיננא יגרון מיא : כי קול נהי נשמע מציון · וכן נשמע משאר המקומות אלא קודם שנכבשה ציון היו חושבים להסנב בציון וירושלם שאם תשאר להם ירושלם עוד היו נבנות שאר הערים שנכבשו וחוזרין לישובן כמו שעשו בימי סנחריב שכבש הכל זולתי ירושלם וכיון שנשארה ירושלם נשאר הכל ולא גלו ולא עזבו ארץ ישראל אבל כיון שנכבשה ירושלם אין עוד תקוה ואז היה קול הנהי נשמע ואומרים איך שדדנו בושנו מאד כי עזבנו ארץ · ארץ בקמץ בזקף והוא אחד מי"ד ארץ שהם זקפין קמצין:

כי

כִּי־אֵ֣יךְ אֶעֱשֶׂ֔ה מִפְּנֵ֖י בַּת־עַמִּֽי׃
חֵ֥ץ שׁוֹחֵ֛ט לְשׁוֹנָ֖ם מִרְמָ֣ה דִבֵּ֑ר בְּפִ֗יו
שָׁל֤וֹם אֶת־רֵעֵ֙הוּ֙ יְדַבֵּ֔ר וּבְקִרְבּ֖וֹ יָשִׂ֥ים
אָרְבּֽוֹ׃ הַעַל־אֵ֥לֶּה לֹֽא־אֶפְקָד־בָּ֖ם
נְאֻם־יְהוָ֑ה אִ֚ם בְּג֣וֹי אֲשֶׁר־כָּזֶ֔ה לֹ֥א
תִתְנַקֵּ֖ם נַפְשִֽׁי׃
עַל־הֶהָרִ֞ים אֶשָּׂ֧א בְכִ֣י וָנֶ֗הִי וְעַל־נְא֤וֹת
מִדְבָּר֙ קִינָ֔ה כִּ֤י נִצְּתוּ֙ מִבְּלִי־אִ֣ישׁ עֹבֵ֔ר
וְלֹ֥א שָׁמְע֖וּ ק֣וֹל מִקְנֶ֑ה מֵע֤וֹף הַשָּׁמַ֙יִם֙
וְעַד־בְּהֵמָ֔ה נָדְד֖וּ הָלָֽכוּ׃ וְנָתַתִּ֧י י
אֶת־יְרוּשָׁלִַ֛ם לְגַלִּ֖ים מְע֣וֹן תַּנִּ֑ים וְאֶת־
עָרֵ֧י יְהוּדָ֛ה אֶתֵּ֥ן שְׁמָמָ֖ה מִבְּלִ֥י יוֹשֵֽׁב׃
מִי־הָאִ֤ישׁ הֶֽחָכָם֙ וְיָבֵ֣ן אֶת־זֹ֔את
וַאֲשֶׁ֨ר דִּבֶּ֧ר פִּֽי־יְהוָ֛ה אֵלָ֖יו וְיַגִּדָ֑הּ עַל־
מָה֙ אָבְדָ֣ה הָאָ֔רֶץ נִצְּתָ֥ה כַמִּדְבָּ֖ר
מִבְּלִ֥י עֹבֵֽר׃ וַיֹּ֣אמֶר יְהוָ֔ה
עַל־עָזְבָם֙ אֶת־תּ֣וֹרָתִ֔י אֲשֶׁ֥ר נָתַ֖תִּי
לִפְנֵיהֶ֑ם וְלֹא־שָׁמְע֥וּ בְקוֹלִ֖י וְלֹא־
הָ֥לְכוּ בָֽהּ׃ וַיֵּ֣לְכ֔וּ אַחֲרֵ֖י שְׁרִר֣וּת
לִבָּ֑ם וְאַֽחֲרֵי֙ הַבְּעָלִ֔ים אֲשֶׁ֥ר לִמְּד֖וּם
אֲבוֹתָֽם׃ לָכֵ֞ן כֹּה־אָמַ֨ר יְהוָ֤ה
צְבָאוֹת֙ אֱלֹהֵ֣י יִשְׂרָאֵ֔ל הִנְנִ֧י מַאֲכִילָ֛ם
אֶת־הָעָ֥ם הַזֶּ֖ה לַעֲנָ֑ה וְהִשְׁקִיתִ֖ים מֵי־
רֹֽאשׁ׃ וַהֲפִיצוֹתִים֒ בַּגּוֹיִ֗ם אֲשֶׁר֙ לֹ֣א טו
יָֽדְע֔וּ הֵ֖מָּה וַאֲבוֹתָ֑ם וְשִׁלַּחְתִּ֤י אַֽחֲרֵיהֶם֙
אֶת־הַחֶ֔רֶב עַ֖ד כַּלּוֹתִ֥י אוֹתָֽם׃
כֹּ֤ה אָמַר֙ יְהוָ֣ה צְבָא֔וֹת הִתְבּוֹנְנ֛וּ
וְקִרְא֥וּ לַמְקוֹנְנ֖וֹת וּתְבוֹאֶ֑ינָה וְאֶל־
הַחֲכָמ֥וֹת שִׁלְח֖וּ וְתָבֽוֹאנָה׃
וּתְמַהֵ֕רְנָה וְתִשֶּׂ֥נָה עָלֵ֖ינוּ נֶ֑הִי וְתֵרַ֤דְנָה
עֵינֵ֙ינוּ֙ דִּמְעָ֔ה וְעַפְעַפֵּ֖ינוּ יִזְּלוּ־מָֽיִם׃
כִּ֣י ק֥וֹל נְהִ֛י נִשְׁמַ֥ע מִצִּיּ֖וֹן אֵ֣יךְ
שֻׁדָּ֑דְנוּ בֹּ֣שְׁנוּ מְאֹ֗ד כִּֽי־עָזַ֣בְנוּ אָ֔רֶץ
כי

אֲרֵי אֵיכְדֵין אַעְבֵיד מִן קֳדָם חוֹבֵי כְּנִשְׁתָּא דְעַמִּי׃ כְּגִיר דִּי מְחָרִיף לִישַׁנְהוֹן נִיכְלִין מַחְשִׁיב בְּפוּמְהוֹן שְׁלָמָא גְבַר עִם חַבְרֵיהּ מְמַלְּלִין וּבְמָעוֹהִי מְשַׁוֵי כְּמַנְתֵּיהּ׃ הַעַל אִלֵּין לָא אַסְעַר לְאִיתָאָה עֲלֵיהוֹן בִּישְׁתָא אֲמַר יְיָ אִם מִן עַמָּא דִּיכְדֵין עוֹבָדוֹהִי לָא אִתְפְּרַע מִנְהוֹן כְּרְעוּתִי׃ עַל טוּרַיָא אֲנָא מָרִים קָלִי וּבָכֵי וּמְצַוַח וְעַל דִּירַוָת מַדְבְּרָא אִילְיָא אֲרֵי צְדִיאוּ מִבְּלִי אֱנָשׁ דְּעָדֵי וְלָא אִשְׁתְּמַע קַל בְּעִירָא בְּאַרְעֲהוֹן מֵעוֹפָא דִשְׁמַיָא וְעַד בְּעִירָא אִיטַלְטְלוּ גְלוֹ׃ וְאֶתֵּן יָת יְרוּשְׁלֵם לְיִגָרִין מְדוֹר יְרוֹדִין וְיָת קִרְוַיָא דְבֵית יְהוּדָה אֶתֵּן לְצָדוּ מִבְּלִי יָתִיב׃ מַן גַּבְרָא דְחַכִּים וְיִסְבַּר יָת דָא וּדְאִתְמַלַּל מִן קֳדָם יְיָ עִמֵּיהּ וִיחַוֵינַהּ עַל מָה חֲרוּבַת אַרְעָא צְדִיאַת כְּמַדְבְּרָא מִבְּלִי יָתֵיב׃ וַאֲמַר יְיָ עַל דִּי שְׁבַקוּ יָת אוֹרָיְתִי דִּיהָבִית קֳדָמֵיהוֹן וְלָא קַבִּילוּ לְמֵימְרִי וְלָא הֲלִיכוּ בַהּ׃ וַאֲזָלוּ בָּתַר הִרְהוּר לִבְּהוֹן וּבָתַר בַּעֲלַיָא דְּאַלִּיפִינוּן אֲבָהַתְהוֹן׃ בְּכֵן כִּדְנַן אֲמַר יְיָ צְבָאוֹת אֱלָהָא דְיִשְׂרָאֵל הָא אֲנָא מַיְיתֵי עָקָא עַל עַמָּא הָדֵין מְרַר כְּגִידִין וְאַשְׁקִינוּן כַּס דְּלוּט כְּרֵישֵׁי חִיוִין׃ וְאֲבַדְּרִינוּן בֵּינֵי עַמְמַיָא דְּלָא יְדָעוּ אִינוּן וַאֲבָהַתְהוֹן וְאֵיגָרֵי בַּתְרֵיהוֹן דְּקַטְלִין בְּחַרְבָּא עַד דְּאֵישֵׁיצֵי יָתְהוֹן׃ כִּדְנַן אֲמַר יְיָ צְבָאוֹת אִסְתַּכָּלוּ וּקְרוֹ לְאִילְיָתָא וְיֵיתְיָן וּלְחַכִּימָתָא שְׁלַחוּ וְיֵיתְיָן׃ וְיוֹחֲיָן וְיִטְלָן עֲלָנָא אִילְיָא וְיִשַּׁגְרָן עֵינָנָא דִמְעִין וְגַלְגַּלֵּי עֵינָנָא יִגְרוּן מַיָא׃ אֲרֵי קַל אִילְיָא אִשְׁתְּמַע מִצִּיּוֹן אֵיכְדֵין אִתְבְּזֵיזְנָא בַּהֲתְנָא לַחֲדָא אֲרֵי חֲרוּבַת אַרְעָא
ארי

רשי

מפני בת עמי · מן קדם חובי כניסתא דישראל : חץ שחוט לשונם · משוך כמו זהב שחוט וכן ושחט' שטים טריי"ט בלע"ז: ל"א לשון שחיטה ממש טר"אנקש בלע"ז וכן חברו מנחם וכת"י כגיר די מחריף ובקרבו ת"י ובמעוהי : על ההרים · על חורבן ההרי' : ועל נאות מדבר · נוה רועים שבמדברות נאות לשון נוה וכן נאות אלהים וכן לביתך נאוה קדש : נצתו · לשון ציה וכן נצתה : נדדו הלכו · סופן לילך חמשים ושתים שנה לא עבר איש ביהודה משגלו לדקיהו עד פקידת כורש מלך פרס וחמשים ושתים שנה הן ורמז לדבר ועד בהמה שבהמה בגימטריא נ"ב והחשבון מכוון במסכת מגילה: לגלים · דגורין: מי האיש החכם · שיבין זאת ומי הנביא אשר דבר פי ה' אליו שיגידה ומי יגיד על מה אבדה הארץ בא כל הפורענות הזה : לענה · עשב מר : מי ראש · ארס נחש : כי

מסרה

ובקרבו ג' וסימ' ישים ארבו · ובקרבו הם יושבי' · ישית מרמה: לגלים ג' וסימ' ונתתי את ירושלם לגלים · והיתה בבל לגלים מעון תנים · אשר התעתדו לגלים · ויבן ג' דפי' בקריאה ופי' מי האיש החכם ויבן את זאת · מי חכם ויבן אלה נבון וידעם · ויבן על עוזבי ברית קדש · ואשר דבר ג' לי' · מי האיש החכם · כה אמר ה' בטעמא בספר ישעיה ואשר עוללי' יעוללו · התבוננו וקראו · צורף ובחנתי · משלח · הנה רעה יוצאת · קשת עילם · עשוקים:

מנחה גדולה

במלך אחד להיכלו במקום שאין רבים מצוים במדבר ובדומה שאין הדבר בפרסום ואין זה חילול כ"כ בכבוד המלך למי שמורד במלך ופוגם בכבודו במקום שבת המלך עיר ממלכתו בפרסום לעין כל ועוד נוסף על זה בהיכלו מקום שהמלך מתכבד מכל שריו ועבדיו והוא פוגם בכבודו ומורד בו בכל מיני מרידה ופגימה עד שאין למעלה הימנו הלא כל העונשים קלים המה נגד עונו גדול מנשוא וזה אמרו ית' מי יתנני במדבר הלואי שהייתי במדבר מקום מוזנח מאדם ושם היו ישראל מכעיסי' בי שלא היה הפרסום כ"כ ולא היה כבוד שמים מתחלל כ"כ והייתי לוקח אותם ואעזבה את עמי וגו' שהייתי מסלק שכינתי מהם והיו מוכנים למקרים רעים ומ"מ היה מקצתם כשארים קיים בארצם מש"כ עתה שהי' התועבות האלו נעשות בירושלים הבנויה כנגד ירושלים של מעלה מקום שעיני ולבי שם וביתי נבנה בה והיכלי שם אשר בה אתכבדה לעיני כל העמים ע"י גילוי שכינה שהי' שם כתפלת שלמה וגם את הנכרי וגו' והם הפכו השטה אין לך חילול השם בפרסום גדול מזה שעל כל גג ופנה עמדו ע"ז עד שעמדו הע"ז בהיכל ובק"הק הלא הדין נותן ליענש להם על אחת כמה וכמה בגירושין וחרב ודבר ורעב ככל הכתוב בתורת משה יען וביען שבהיכל המלך חללו כבודו ית':

על ההרים אשא בכי וגו' מהר"יא ז"ל הנביא מקונן על עמו ונחלתו על ההרים אשא בכי ונהי ירושלים הרים סביב לה ודוד אמר אשא עיני אל ההרים מאין יבא עזרי אבל עתה על ההרים ההם כיון שלא בא עזרת השם בגבוריהם אשא בכי ונהי ועל נאות מדבר אשא קינה בעבור שנתנו ההרים והמדבר אשר סביב ירושלים מבלי איש עובר בהם ע"כ: ולע"ד על ההרים תרתי משמע המה הר ציון ששמם והר הבית שחרב נגד שתים אעשה שתים בכי ונהי · או יאמר על ההרים על מקומות אשא בכי כדי שישמעו קולי למרחוק ע"ד אלך לי אל ההר להשמיע ולהודיע לערי לרבים · מש"כ במדבר לא יועיל הבכי ונהי כי אין שם איש עובר שישמע קולי ע"כ את זאת אעשה קינה לכתוב על ספר הקינות קינה גדולה לדורות הבאים שיקוננו על החרבן הגדול הנעשה בא"י כי כל כך נצתו מבלי איש עובר · או יאמר ועל נאות מדבר היינו ירושלי' שהיתה מדבר שממה מבלי איש עובר כי שבת עובר אורח מלעלות לרגל ולא שמעו קול מקנה כאשר היה מקדמת דנא שהיו מביאין בהמות ועופות לקרבנות לירושלים ועכשיו ע"י חרבן הבית נדדו הלכו :

מי האיש וגו' הרמ"א ז"ל כלומר אם העם חטאו הארץ מה חטאה שהיתה ירושלים לגלים מעון תנים וכל ערי יהודה שממה וא"ת שהוא לכפר על העם הנה זה היה אם העם לא היו לוקים אך הנה נצתה כמדבר מבלי עובר כי כלם גלו לגמרי ע"כ משיב הוא ית' על עזבם את תורתי אשר נתתי לפניהם שראיתם אותם בעיניהם הוא תורה שבכתב ולא שמעו בקולי הוא תורה שבע"פ שהיא קול ולא כתובה לפניהם וא"ת הלא זה הוא ביטול תורה והיא שב ואל תעשה דעו לכם כי הכל תלוי בלמוד כי הנה הוא מביא לידי מעשה וזהו ולא הלכו בה שע"י עזבם אותה לא הלכו בה ומאחר לא הלכו בה במצו' עשה נמשך כי וילכו אחרי שרירות לבם מש"כ אם היו עוסקים בתורה היתה מביאתם למוטב ומלכת אחרי שרירות לבם ההפקרו עד עבוד הבעלים אשר אין בהם מועיל שלא ידעו ולא יבינו ואין בם רק לכת אחר אשר למדום אבותם כי מנהג אבותיהם בידיהם
לכן

כי השליכו משכנותינו · כאילו משכנותינו השליכו אותנו חוצה או בא על דרך ולא תקיא הארץ אתכ' ואין בשת גדול מזה שילא אדם מוכרח מביתו לפיכך בושנו מאד : כי שמענה · כי המספד והנהי בנשי' ברוב כי קן רכות הלב יותר מן האנשי' : כי עלה · הארמון הוא הבית הגבוה ובהסגר שערי הארמון אין דרך להכנס בו אלא שיעלה הנכנס בו דרך החלונים וזה דב' רחוק כי הם גבוהי' לפיכך לא יסגרו חלוני הארמון שלא יהיו פתוחי' תמיד ואמר דרך משל כי עלה מות בחלונינו בא בארמנותינו כלומר כי באה לנו הגזרה פתאום שלא היינו נשמרי' ממנה ואף על פי שהיו נביאי האומות אומרי' זה אלינו תמיד לא היינו שומעי' עליה' ולא עלה על לבנו שתהיה ואם תהיה שתהיה גדולה כזאת : עולל מחוץ · כי דרך העוללים לשחוק בשוק והבחורי' ברחובות והנה הם נכרתו מהם: דבר כה נאם יי' · אמר האל לנביא דבר ואמור כה נאם השם כמו כה אמ' יי' שלא שנאם הוא שם המאמר: כדומן · כבר פירשנוהו למעלה: וכעמיר · מאחרי הקוצר שנכחו הקוצר ונשאר מאחריו ואין מאסף אותו כן יהיו פגריה' כנשכחים על פני השדה ואין קובר אותם : כה אמר יי' · אם יש בכם חכמי' אל יתהללו בחכמת' כי לא תועיל' כיון שלא ידעו את יי' ולא הלכו בדרכיו חכמ' מה להם וכמו שאמר חכמי' המה להרע וכן אם יש בכם גבורי' אל יתהללו בגבורת' כי לא תועילם להציל' מן המות או מן השבי וכן אם יש בכם עשיר אל יתהלל בעושרו כי לא יפדהו מן החרב כי הוא ועושרו יאבדו וזכר אלו התכונות הג' כי החכם יוכל פעמי' רבות בתחבולותיו ובערמתו וכן הגבור יוכל בגבורתו ובכחו וכן העשיר יפד' נפשו מיד האויב בעשרו כן מנהג העול' ברוב ואמר להם הנביא כי לא יוכלו כאלה השלש שדרך העולם להנצל בהם אלא במה ינצלו אות' שיכללו בהשכל וידוע אותי פי' בהשכל אותי ובידוע אותי והשכל האל הוא שישכיל כי הוא אח' קדמון ואינו גוף והו' בור' הכל ומשגיח על הכל ומנהי' כל העולם בחכמתו עליונים ותחתוני' וידיעת האל היא ללכת בדרכיו לעשו' חסד משפט ולדק'

רשי

כי השליכו משכנותינו · את שוכניה' ויש עוד לומר כי השליכו האויבי' את משכנותינו לארץ : לכרית עולל מחוץ · מן השוק כמו וחוצות תשים לך בדמשק : אל יתהלל חכם · אל תתהללו לומר חכמי' אנחנו הנה בדברי מאסת' וחכמת מה לכם אם השכלת' וידעת' אותי אז תתהללו בחכמתכ' השכל כמו הכבד אנטיליי"נט בלע"ז : על כל מול בערלה · על כל מול שיש לו ערל' אפי' ערלת לב וכל שכן על הערלי' : על מצרים וגו' · שכיני א"י היו ולקו אחריה בסמוך לה כמו שכתוב ביחזקאל ומפורש בסדר עולם : קצוצי פאה · לשון קצה המוקצין בפאת מדבר: אל

כי השליכו משכנותינו:

כי־שמענה נשים דבר־יהוה ותקח אזנכם דבר־פיו ולמדנה בנתיכם נהי ואשה רעותה קינה:

כ כי־עלה מות בחלונינו בא בארמנותינו להכרית עולל מחוץ בחורים מרחבות: דבר כה נאם־יהוה ונפלה נבלת האדם כדמן על־פני השדה וכעמיר מאחרי הקוצר ואין מאסף: כה אמר יהוה אל־יתהלל חכם בחכמתו ואל־יתהלל הגבור בגבורתו אל־יתהלל עשיר בעשרו: כי אם־בזאת יתהלל המתהלל השכל וידע אותי כי אני יהוה עשה חסד משפט וצדקה בארץ כי־באלה חפצתי נאם־יהוה: הנה ימים באים נאם־יהוה ופקדתי על־כל־מול בערלה:

כה על־מצרים ועל־יהודה ועל־אדום ועל־בני עמון ועל־מואב ועל כל־קצוצי פאה הישבים במדבר כי

ארי צדיאה ברניתהא: ארי שמעא נשיא פתגמא דיי ותצית אודניכון למילי נביוהי ואליפנא לבנתיכון איליא ואיתתא לחברתה עינויא: ארי סליק מותא בחרכנא על בברניתנא לשיצאה ינקין משוקא עולימין מרחובין: איתנבי כדנן אמר יי ותיתרמי נבילתא דאינשא כזיבל מבדר על אפי חקלא וכעמירא מבתר חצדא ולית דמכניש: כדנן אמר יי לא ישתבח שלמה בר דוד חכימא בחוכמתיה ולא ישתבח שמשון בר מנוח גיברא בגבורתיה ולא ישתבח אחאב בר עמרי עתירא בעותריה: אילהין כדא ישתבח דמשתבח דחכים ואליף למידע דחלתי ארי אנא יי עבידנא חסדא ודין דקשוט וזכו בארעא ארי באילן רעוא קדמי אמר יי: הא יומיא אתן אמר יי ואסער על כל עממיא ערליא ועל בית ישראל דדמן עובדיהון לעובדי ערליא: על מצראי ועל יהודה ועל אדומאי ועל בני עמון ועל מואבאי ועל כל מקפי פתא דשרן בשכונין במדברא ארי

אורים ותומים

כה אמר ה' אל יתהלל חכם וגו' ככר ידעת אומרם מלאך א' יש ושמו לילה ואו' טפה זו מה תהא עליה וגו' כי החכמה והגבורה והעוש' אשר הם מדרגות והתחלות אל הנבואה אינ' ראוי שנחשוב שיבואו לנו מפאת עצמנו כ"א מאתו ית' עד שהודכו לומר ג' דברים עלו במחשבה להבראות ערב שבת וכו' ולכ"א לאה בני ת"ח אינם חכמי' וכו' כמו שהם מבוארים במקומ' אבל אבל ראוי להאמין כי הוא יתבר' התחלת הכל וז"ש שלא יתהלל חכם בחכמתו כאלו הוא התחלת החכמה ההוא ולא בעל עושר והגבור' יתהללו בעצמם כאלו הם התחלתם וסבתם אבל הוא שישכילו וידעו כי אני ה' עושה חסד משפט ולדקה והם אלו הג' מתנות הנז' וכולם כאצלות מאתו ית' וההלול הראוי לאלו הוא מצד שהש"ית חפץ באלו לתת להם אלה המתנות להיותם ראוים להם יותר מהםאחר והראיות ההוא הוא ההלול לבעליו:

מסרה

רעותהה' ומ"ל ופי' וישאילו איש מאת רעהו ואשה מאת · אך שם כה נקבצו דיות אשה · דרשו מעל ספר יי' וקראו · ולמדנה בנותיכ' נהי ואשה · והנשארות תאכלנה אשה בשר · וא' לרעותה הטובה : מאסף ד' בקרי' וסי' מאסף לכל המחנות לצבאות' דדן דבהעלתך · אין איש מאסף אתם הביתה דגבעה · ושלאחריו ויאמר אליו עברים אנחנו מבית לחם יהודה · וכעמר מאחרי הקצר ואין מאסף : אותי י"ג מ"ל בספרא וסימ' כי אם בזאת יתהלל המתהלל · כאשר עזבתם אותי · האותי לא תראו · שבתך בתוך מרמה · ואטמנהו בפרת · זה גורלך מנת מדיך · על אשר עזבו אותי · כגבור עריץ · ולא תכעיסו אותי · כי כלם ידעו אותי למקטנ' ועד גדולם · ודרך אחד ליראה אותי · כי אויל עמי אותי לא ידעו · כי נתתם אותי אל בית הכלא :

כי כן עושה אתם הוא : בארץ · כלומר עם בני העול' וההולך בדרכיו הוא יודע אותו במו שאמר אביך הלא אכל ושתה ועשה משפט ולדקה אז טוב לו כי דן דין עני ואביון אז טוב לו הלא הוא הדעת אותי נאם יי' הנה כי מעשה המשפט והלדקה הוא ידיעת האל ובזה נגלו דניאל וחבריו שגלו בחרבן הארץ עם גלות יהודה ונללו מן הקלון והבזיון שהיה מגיע לשאר השבוי' והיו נכבדים וגדולי' בארץ גלות' לפי שהיו לדיקי' וחסידי' ולא היה להם דרך להנלל מן הגלות כי איך ישארו בארץ ג' או ד' או אפי' י' : כי אם בזאת · בזאת התכונה שתהיה לו תכונה נפשית להשכיל ולדעת אותי ומה שאמר כי אני יי' טעם למה שאמר וידוע אותי כי בכלל וידוע אותי עשות חסד ומשפט ולדקה כמו שפירשנו לפיכך פי' ואמר כי אני יי' עושה חסד אלה הם דרכי ומדותי שאני מתנהג בהם בעולמי : באלה חפצתי · שיעשה אות' האדם וחי בהם ומ"ש בארץ וחסדו ולדקתו ג"כ בשמי' כמו שאמר יי' בהשמי' חסדך אמר בארץ לפי שחסדו ולדקתו בארץ גלויה לבני אדם כלם ומה שבשמי' אינו גלוי כי אם לחכמי' הנה פירשתי לך שני הפסוקי' האלה לפי ענין הפרשה דבקים בעניניה באר היטב והחכמי' אשר ראינו שפריהם פירשו אלה שני הפסוקי' לענין נאות אבל לא הדביקו' לענין הפרשה והחכם רבי אברה' ב"ר חייא המכונה לאחי"ב אלגי"רלוא פי' אלו ג' התכונות בחכמ' יקנה האד' החכמה ויקרא חכם וכשיהיה מוסיף על קנינו ומתגבר בה נקרא גבור והמעדיף על זה נקרא עשיר ואשר מגיע אל עומק החכמה נקרא משכיל והכתר על ראש החכמות והמגדל הבנוי עליה' הוא דעת אלהים שאין האדם רשאי להתהלל כי אם בה כמו שאמר כי אם בזאת יתהלל המתהלל בידיעת האל ובלמוד תורתו אשר היא חסד ומשפט ולדקה בה ראוי שיתהלל המתהלל והחכ' הגדול מורה לדק רבי משה בר מימון ז"ל פי' כן ואמר תחלה כי שם החכמה נופל בלשון עברי על ארבע ענינים נופל על השגת האמיתיות אשר תכלית כונת' השגתו כאו יתברך שמו אמר והחכמה מאין תמלא ונופל על ידיעת המלאכות איזו מלאכה שתהי' וכל חכם לב חכם וכל אשה חכמת לב ונופל על קנות מעלות המדות וזקניו יחכם בישישי' חכמה ונופל על הערמה וההתחכמות הבה נתחכמה לו ולפי זה הענין אמר ויקח משם אשה חכמה ומזה הענין חכמים המה להרע ואפשר שיהיה ענין החכמה מורה על הערמה ושום המחשבה פעמים יהיה החכמה ההיא וההתחכמות לקנות מעלות שכליות או לקנות מעלות מדות אמר שאין שלמות הקנין ולא שלמות בריאות הגוף ולא שלמות המדות הטובות אין כל זה שלמות שראוי להתפאר ולהתהלל בו והשלמות שראוי להתהלל בו הוא ידיעת האל יתברך שהיא החכמה האמיתית ופי' ג"כ שלשת השמות חסד ומשפט ולדקה חסד הוא ההפלגה בגמילות הטובה וכולל שני ענינים האחד לגמול טוב למי שאין לו חק עליו כלל והשני להטיב למי שראוי לך להטיב לו יותר ממה שהוא ראוי ולדקה הוא היושר לתת לכל אחד כפי הראוי לו ומשפט לדון במה שראוי על הנכון יהיה נקמה או יהיה טוב ואמר שאין ראוי לאדם להתהלל לא בחכמה ולא בגבורה ולא בעושר כי אם בהשכל וידוע האל שהיא החכמה והגבורה ולא בזה לבד אלא גם בידיעת מדות האל ותאריהם והם לעשות חסד תשפט ולדקה כמו שאני עושה אותם והוא ית' לפי המציאו הכל נקרא חסיד ולפי שרחמיו על העניי' רולה לומר הנהגתו בבעלי חיים ככחותיה' יקרא לדיק ולפי מה שיתחדש בעולם מן הטובות והרעות כפי מה שמחייב אותם הדין הנמשך אחר החכמה יקרא שופט והוסיף עוד ואמר בארץ להודיע כי השגחתו ג"כ בארץ כפי מה שהיא כמו שמשגיח בשמים כפי מה שהם : הנה ימים באים · קרובים לבא וזכר אלה האומות בעבור ישראל כי אלו הם אשר הרעו לישראל ועוד כי אלו האמות החריב נבוכד נלר וגם הוא וזרעו לקו באחרונה לפי שהרעו לישראל יותר מדאי : על כל מול בערלה · על כל מול אלו ישראל שהם מולים ועל שאר בערלה אלו האמות שזוכר ועל שוכר עומד במקום שנים : על מלרים ועל יהודה · כי ישראל מלכות אפרי' החריב מלך אשור כבר ויהודה אחריב נבוכד נלר וכן שאר הגוים שזוכר : ועל כל קצוצי פאה יושבים במדבר ; זה קדר וממלכות חצור אשר הכה נבוכד נלר כמו שהתנבא ירמיהו ונבואתו כתובה בסוף הספר ופירש קצוצי פאה שוכנים בקצה הפאה כלומר רחוקים במדבר והדבר הרחוק יקרא קצה ויקרא פאה כי קצה ופאה רחוקי הגבול בכל דבר וקצה וקצן בענין אחד : כי

מנחה גדולה

לכן על עזבם את תורתי שנתתי לפניהם היא תורה שבכתב הנקרא לחם · הנני מאכילם את העם הזה לענה ממיני מרות ועל עזבם תורה שבע"פ שנמשלה ליין והשקיתים מי ראש ועל אשר אלכו בשרירות לבם יכלו בגולה וזהו והפלותים בגוים ועל לכתם אחרי הבעלים אשר מיתתם בסייף ע"כ ושלחתי אחריהם את החרב והנה החרב היה ראוי תהיה כעיר הנדחת עד בלתי השאיר שריד מקטן ועד גדול אך לא כן אעשה כי אם עד כלותי אותם הוא את עצמם אך לא את זרעם בניהם הקמים אחריהם וא"כ במה תכונה הכליה הראויה על עון זה הלא הוא בצרות שסבלה הארץ ובאה בזה תשובת מי האיש וגו' על מה אבדה הארץ · כי מה שגלתה כמדבר ואין עובר הוא כי הפילים בגוים כאומרו והפלותים ומה שאבדה הארץ וחרבה ירושלים לגלים וגו' · וכל ערי יהודה שממה הוא כי לא כלה רק אותם ולא את זרעם עם היותם ראויים לכלות על זה הוא שחרבה ארץ שניכה הוא ית' בזה כלוי הזרע כי הוא רחום בדין : ולע"ד נראה מי האיש החכם ויבן את זאת להשים הדברים אל לבו ולהצטער ולהתחרט ולהיות תוהא על הראשונו' שעשה וזהו ויבן את זאת להבין להשים על לבו כענין שנאמר מי חכם וישמר את אלה ויתבוננו חסדי' הכא נמי מי חכם ויבן את זאת להסתכל ולהתבונן בלבו על איזה דבר נתחתם גזר דינם ונפקא מיניה לעיוני ביה ולתקן העוות כדי שנדע לרצות להשם ית' כשיקיימו היעודים הנאמרים שיהי' ירושלים לגלים וגו' וישראל יגלו מעל אדמתם כי אם הוא בעון שלא הקריבו עולתם ותודתם כראוי אין בידינו לתקן בגלות וגם אם היא על מצות התלויות בארץ אין בידינו לתקן בח"ל · ויאמר ה' יש ויש תיקון בגולתכם כי לא נתחתם גזר דינם כי אם על אשר עזבו את תורתי וגו'

ובזה יש תיקון בגלות להשמיע קול קול יעקב בבתי כנסיות ובתי מדרשות ולהיות נגאל בזכות התורה מהגלות כמ"ש גם כי יתנו בגוים עתה אקבצם וכענין ובא לציון גואל וגו' ואני זאת בריתי וגו' לא ימושו מפיך וגו' · הרי שיש ויש תיקון בגולה ומה גם שעי"כ מעלה אני עליכם כאלו קיימתם מצות התלויות בארץ כמש"זל כל העוסק בתורת עולה כאלו הקריב עולה · וע"כ פירש הכתוב על מה עזבה הארץ כדי שידעו שהי' תלויה בדבר שיש אפשרי לתקן בכל מקום שהם :

כה אמר ה' וגו' מהר"יא ז"ל הנביא שער שאיזה עם וקיבוץ אנשים שיהי' כפי מה שזכרו המדיניים ותחלק אל שלש חלקים החלק הראשון מהם הוא אנשי החכמה מעיינים פלוסופים ושופטים וכל בני אדם המתעסקים בספרים והחלק הב' הוא אנשי המלחמה ובכללו מלכים ושרים וסגנים ונשיאיהם שוטרים הרודים בעם וכל איש המושל בגבורתו והחלק השלישי הם עובדי האדמה ובכללם בעלי אומניות וסופרים שהם כלם מזה החלק ולפי שהנביא ירמיהו ייעד על בני יהודה חרבנם וגלותם אמר שכל חלקיהם יהיו לאין ולאפס וזהו אל יתהלל חכם בחכמתו ר"ל אם היתה לו חכמת התורה והנבואה היה ראוי שיתהלל בה אבל בחכמתו אשר קנה מעיונו וחקירתו לא יתהלל בזמן ההוא כי תהיה לו חכמתו לבשת וגם לחרפה וכן לא יתהלל הגבור בגבורתו שהוא החלק השני מהעם כי אז לא יושעו בגבורתם ויכלימו ממנה וכן אז לא יתהלל העשיר בעשרו שהוא החלק השלישי מהקבוץ שהוא כלל האנשים עובדי האדמה וארמנותיה וסחורותי' לפי שיהי' עשרם שמור להם לרעתם לא נשאר אם כן דבר שיוכלו להתהלל בו אלא אם ישכילו וידעו אותי כי אני ה' ר"ל מלקי אבותיהם עושה חסד שעשיתי עמהם חסד לתת להם את ארץ

כי כל הגוים ערלים וכל בית
ישראל ערלי לב:
א שמעו את הדבר אשר דבר יהוה
עליכם בית ישראל: כה אמר
יהוה אל דרך הגוים אל תלמדו
ומאתות השמים אל תחתו כי יחתו
הגוים מהמה: כי חקות העמים
הבל הוא כי עץ מיער כרתו מעשה
ידי חרש במעצד: בכסף ובזהב
ייפהו במסמרות ובמקבות יחזקום
ולוא יפיק: כתמר מקשה המה ה
ולא ידברו נשוא ינשוא כי לא
יצעדו אל תיראו מהם כי לא ירעו
וגם היטיב אין אותם:
מאין כמוך יהוה גדול אתה
וגדול שמך בגבורה: מי לא יראך
מלך הגוים כי לך יאתה כי בכל
חכמי הגוים ובכל מלכותם מאין
כמוך: ובאחת יבערו ויכסלו מוסר
הבלים עץ הוא: כסף מרקע
מתרשיש יובא וזהב מאופז מעשה
חרש וידי צורף תכלת וארגמן
י לבושם מעשה חכמים כלם: ויהוה
אלהים אמת הוא אלהים חיים
ומלך עולם מקצפו תרעש הארץ
ולא יכלו גוים זעמו:

כדנה
דנא

ארי כל עממיא ערלין בבשרהון וכל בית ישראל ערלין בלבהון: קבילו ית פתגמא דמליל יי עליכון בית ישראל: כדנן אמר יי מאורחת עממיא לא תילפון ומאתוון דמשתנין בשמיא לא תתברון ארי מתברין עממיא מנהון: ארי גזירת עממיא למה אינון ארי אעא מחורשא קציץ ליה עובד ידי נגר בחצינא: בכספא ובדהבא חפי ליה במסמרין ובמקבין מתקיף ליה דלא יצטלי: עובד נגיד זקיפין אינון ולא ממללין איתנטלא יתנטלון ארי לית בהון רוחא להלכא לא תדחלון מנהון ארי לא מבאשין ואף לאיטבא לית אינון ידעין: לית בר מינך יי רב את ורב שמך בגיברותא: מן לא ידחל מן קדמך מלך על כל עממיא ארי דילך הוא מלכותא ארי בכל חכימי עממיא ובכל מלכותהון לית בר מינך: ובחדא יתובון עממיא על דאיטפשו על דיפלחו לטעוותא דלמא אינון: כספא דמחפן מאפריקא מיתן ודהבא מאופיר עובד נגר וידי קיני תכלא וארגונא לבושהון עובד חכימין כולהון: ויי אלהים קשוט הוא אלה קיים ומלך עלמין מרוגזיה תזוע ארעא ולא יכלין עממיא לסוברא רוגזיה:

רשי

אל דרך הגוים אל תלמדו· ואו מאותות השמים אל תחתו מחמ' לוקה וממאורות לוקין: חרש· אומן: מסמרות· קלוי"ש בלע"ז: מעצד· דולדויי"רא: מקבות· קורנס מר"טיל בלע"ז: יפיק· יכרע ברכיו לשון פוקה ופיק ברכים: כתומר מקשה· מקיש אותה בקורנס עד שזוקף לו קומה כדקל: אל תיראו מהם· אם תפרשו מהם כי לא ירעו לכם: וגם היטב אין אות'· אם תעבדו' היטיב כמו להיטב: לך יאתה· לך נאה: ובאחת יבערו· הגוים ומה היא האחת מוסר הבלים של עץ שלהם ויתייסרו עליו יבערו לשון שטו' וכן ויכסלו: מרוקע· מרודד: ויי' אלהים אמת· למה כי הוא אלהים חיים ומלך עול' לכך יכול לאמת דבריו אבל בשר ודם או' לעשו' ומת או תשש כחו או יורד מנכסיו ואין בידו לקיים: כדנה

מסרה

י הוא אלהים ה' בנביאים וסי' ונשמע וימס לבבנו· ולא קמה עוד רוח· מקצפו תרעש הארץ ולא יכילו· דעו כי יי' הוא האלהים·ויאמר יי' אלהיאבותינו הלא אתה;

רדק

כי כל הגוים· עתה פי' מול ופי' בערלה כי בערלה אמר על הגוים שהם ערלים ומול אמר על ישראל כי אף על פי שהם מולי בשר הם ערלי לב וראוין ליענש ולא אמר על הגוים שיהיו ענושים בעבור הערלה כי לא נצטוו עליה אלא בעבור ישראל אמר כלומר הרי שבו ככל הגוים שהם ערלים שלא נבדלו מן האמות במילתם אלא שיבדלו מהם ג"כ במעשיה' כשהם רעים וכיון שמעשיה' כמעשה הגוי' והם ערלי לב לא תועילם מילת הבשר והרי הם כאילו לא מלו כי מילת הבשר נתנה לברית ולאות להיות סגולה מכל העמים לעבוד את יי' כ"ש לברית עולם להיות לך לאלהים ולזרעך אחריך ונתתם אות בבשרם למען יזכרו תמיד כי הם נבדלים מן האמות והואיל והתערבו בגוים ולמדו ממעשיה' הרי הם כהם כאילו הפרו הברית והאות ואינו להם לאלהי' כי בחרו תחתיו אלהים אחרי' לפיכך אמר אחר זה אל דרך הגוי' אל תלמדו וגו': שמעו· מבואר הוא: כה אמר יי' אל דרך הגוי'· כמו את דרך הגוים וכמהו אספרה אל חק יי' וירדפו אל מדין אמר אל תלמדו דרך הגוים כיון שאתם מולי' לאות ולברית ביני וביניכ' שמרו את דרכי ולא דרכי הגוים ומאותות השמים אל תחתו ואם תאמר נעבוד הכוכבים כדרך הגוים כי הם שולטים בארץ ואותותם נראי' להטיב ולהרע כמו השמש שיש לו ממשלה בארץ בתבואות ובפירות כמו שכתוב וממגד תבואות שמש ואם נעבד אותו ירבו תבואותינו ואם לא נעבדנו ירע לנו ויחסרו תבואותינו ונירא ג"כ מקדרותו שהוא סימן רע לעולם אל תחתו ממנו ומזולתו מן הכוכבי' כי הם עבדי ועושי דברי ואם תעבדו האדון לא תצטרכו אל העבד ואם תעבדו העבד יכעס האדון וישלא מארה בתבואותיכ' הפך מחשבתכם: כי יחתו הגוים מהמה· אף על פי שיחתו הגוי' מהמה אתם אל תחתו כי אם תעבדוני אין להם רשות להרע לכם ולא תזיק לכם קדרות' ואם הם בדרך הנהגתם בעול' יהיה קיום העול' ולפעמי' יבא הספר בפרטי' בדרך מהלכם זהו לשאר העמים כמו שאמר אשר חלק יי' אלהיך אותם לכל העמים אם להטיב אם להרע ואתכם לקח אם תעבדוהו בלב שלם יצילכ' מכל נזק משפטי הכוכבי' וגם הגוים לא תועילם עבודת' להם כי האדון ראוי ליעבד לא העבד לפיכך לא תצילם עבודתם אות' מנזקם: כי חוקת העמים· ראו אל מה הביאם עבודה זו כי מעבודת הכוכבי' באו אל עבודת הצלמים כי יאמרו להם כהניה' צלם זה נעשה במקו' השמש ולכבודו נעשה והעובדו כאילו עובד השמש כמו צלם הזהב שעשה כבוכב נכר לשמש וכן יעשו הצלמים לשאר הכוכבי' ואלו הם חקות ששמו להם לחק כהני הצלמי' והרגילו אותם בזה הדעת עד שארכו השני' בזה הדעת עד שיחשבו ההמון כי זה הצלם מטיב ומריע וזה הוא הבל ודבר שאין בו ממש כי הצלם הזה עץ הוא ומיער כרתו העושה אותו והוא מעשה ידי חרש שתקנו במעצד והוא שקורין אותו דולדויי"רא בלע"ז וזה הצלם אין לו פעולה בעצמו ואיך יטיב ואיך ירע כאשר יחשבו אלה הסכלים וזה הבל שאין כמוהו· בכסף ובזהב ייפהו: לפי שהוא עץ חופה אותו בכסף ובזהב כדי שיהיה יפה ונאה בעיני הרואים ויכנס בלבם לעבדו: יחזקום· טסי הכסף והזהב יחזקו אות' על העץ במסמרות והמקבות שיכו בהם עליה' עד שלא יפיק כלומר שלא יצא מתכונתו ולא יכשל מענין ופיק ברכים ויש לפרשו מענין ותפק לרעב ויהיה זה פעל עומד ר"ל שלא יצא ממקומו: כתמר מקשה· כמו התמר שהוא שוה אין בגופו עוות כי ענפיו הם למעלה וכל גופו שוה וכן מעשה מקשה שוה כן הצלם עומד זקוף שוה בדמות אדם ולא ידברו כי אין בקרב' רוח מניעה כל שכן מדברת וזה שאמר נשוא ינשוא אם ישיעוס ממקו' למקום ינשאו כי הם לא יצעדו ברגליה' ואחר שהם כך אל תבטחו בהם ואל תיראו מהם כי לא ירעו: וגם היטב אין אות'· אין עמם כח להטיב תומר כמו תמר וכן בא בחולם והיא יושבת תחת תמר· ינשוא הפיך כי הראוי ינשאו וכן נשוא לשוא עריך כמו נשאו: מאין כמוך· ממה שאנו רואים ויודעי' שאין כמוך לא בעליונים ולא בתחתונים ידענו כי גדול אתה וגדול שמך בגבורה ואמר אתה ואמר שמך להודיע כי הוא שמו ושמו הוא: מי לא ייראך· בין"ד האיתן לבד ופ"א הפעל נעלמת מהמכתב ונמסכת הי"וד בגעיא להורות על יו"ד הנפקדת אמר מי לא ירא לפי שאמר אל תיראו מהם אמר אותם אין ראוי לירא מהם אבל אתה מי לא ירא אפי' הגוים העובדים האלילים ראוי להם שיראוך כי אתה מלך עליהם: כי לך יאתה· המלוכה לא לאחר כלומר ראויה היא לך וליחס אותה אליך לא לאחר כי בכל חכמי הגוים ובכל מלכותם אומרים מאין כמוך ואינם עובדים הכוכבים אלא להיותם אמצעיי' בינך וביניהם ואמר חכמי הגוי' כי הם יודעי' כי הפסל איננו כלום ואם יעבדו הכוכבי' לא יעבדום אלא מפני שהם מצריך להיות' אמצעיים אף על פי כן הם חוטאי' כי אין צריך אמצעי בין האל ובין האדם כי רם יי' ושפל יראה אבל ההמון חושבים כי הפסילים מטיבים ומריעי' מפני שהורגלו בעבודת' ואמר ובכל מלכותם כי המלכי' ברוב הם חכמים גם יש עמהם חכמי' ויודעים ומכירי' כי מלכות בן אדם היא מלכות נפסקת ואין מלכות קיימת כי אם ליי': ובאחת· חכמי הגוי' כאחת יבערו ויכסלו שהם מיסרי' העם לעבוד הפסילי' שהם הבלים ועץ כי הוא מרוקע בכסף וזהב ואין לו פעולה בעצמו כי הוא עשוי מן השפל שבנמצאות והוא הדומם כי הנמצאות שלשה חי צומח דומם: כסף מרוקע· מן וירקעו את פחי הזהב והם מרקעין הטסים לחפות בו פסל העץ ליפותו ועוד מטריחים עצמם להביא כסף טוב מתרשיש וזהב מאופר מי שהם רחוקים מאלה המקומות ועוד לובשים אות' בתכלת וארגמן מרוקם במלאכת החכמי' במלאכה וכל זה להראות בעיני ההמון יפים ושיכנס בלבם יראתם' ושיאמינו בהם ויעבדום: ויי' אלהים אמת· אלה האלהי' שעושין לעבדם הם שקר והם מתי' כי אינם אלהי' ואין יכולת בהם אבל יי' אלהי' אמת שהוא אדון על כל האלהים ויכול על הכל ושופט הכל ואשר זולתו איכ' אמת אע"פ שהם אלהי' כי אין כחם אלא ממנו והוא לבדו היכול האמתי והשופט האמתי שאין כמו והנהגתו תלוים ביד אחר: הוא אלהי' חיים· הוא החי האמתי שאין חייו תלויין באחר כי חיין ממנו וכל החיים זולתו חייה' ממנו ואמר חיים בלשון רבי' כמו אלהים קדושי' הוא דרך כבוד והוא מלך עולם ותכירו זה כי מקצפו תרעש הארץ ולא יכילו גוים זעמו ואין יכולת בהם שינצלו ממנו כשיקצוף עליה' ולא יוכלו להכיל ולסבול זעמו ורעש הארץ הוא משל לחרבן יושבי הארץ איזה גוי שיהיה ויוכל' להכיר כי מאתו הוא שמודיע אותם תחילה קוד' בא הפורענות ביד עבדיו הנביאים: ותרעש הארץ· נוכל לפרש ג"כ כמשמעו שתשקע עיר ויושביה פעמים ברעש הארץ:
כדנה

אורים ותומים

כה אמר ה' וגו' הנה בני ישראל בקבלם הדת פנים בפנים מאתו ית' בלי אמצעי יצאו מתחת צבא השמים כיציא' אברהם אבי' אמנם בראותם אסורים בזיקי הגלות ישובו ויפנו אחור ג"כ תחת אותות השמים ככל המון העמים העובדים אותם וזהו שהזכיר אל דרך הגוים אל תלמודו והוא חורת הדת ואו מאותות השמי' אל תחתו ודרך הגוים היתה העבודה אל צבא מעלה אשר היא עבודת החכמים מהם כי העבודה הפחותה היותר' והיא עבודת הצורות הגשמיות עץ ואבן אין צריך להזהיר עליו כי עץ מיער כרתו וזה הוא כי חוקות העמים הבל היה לכך אין צריך להזהיר עליו והוא מן המפורסם: אל תיראו' מהם וגו' לפי שאמר כי לא ידעו ירצה שמזה מצד ראויה יותר העבודה ואהבה להם לפי שייטיבו ושלא ירעו לכן חזר ואמר שכשם שלא ירעו ואין צריך ליראה מהם ג"כ אין ראוי לאהוב אותם כי הטיב אין אותם· או ירצ' שמי שאין בידו להרע ולשכות אל תקפידו המסור לו מימי ברשעית ג"כ איכו מטיב גם כשיטיב אחר שאין בידו לעשות דבר אחר אבל המטיב הוא הש"ת הבורא: מאין כמוך כל נמצא יתואר הוא ויתואר ב' דברים מה שאין זה בש"ת כ"א יתואר בדבר א' לא יוסיף תארו עליו כלל ז"ש שאין כמוהו כי הוא גדול והוא במקום יהות וכשיתואר בגבורה ג"כ כשאר שמו גדול כבראשונה כי לא יוסיף התואר עליו כענין ה' איש מלחמה ה' שמו: מי לא ירא וגומ' הנה האהבה תסובב הדמיון האוהבי' זה לזה ולכן תמצא' בין החכמים והצדיקי' מה שלא תמצא בין הרשעים לדמיון אלו לאלו זולת האחרים כענין עד מתי פתאי' תאהבו פתי אמנם אשר אין ביניהם דמיון אין ביניה' אהבה ולכ"א החכם כי לא ירצה האל' את אוהבו מיעל' למעלת מלך במשל כשם שלא ירצה שתאכל אהבתם כי מאחר שאין דמיון בין המלך לעבדיו לכן אין אהבה ביניה' כי אם אהב' המועיל ושערב כמאמר החכם וכדברי חז"ל שאין מקרבין לו לאדם וכו' לכ"א שלש"ית אין ראוי לאהוב את לירא מפניו כי לאחכמתו בכל הגוים אין כמוהו ואין דמיון ביניהם וז"ש מלך הגוים ואין מלכות דומה לו וא"כ היראה יותר ראויה אליו ית' מהכל יותר מאהבה· או יר' בכל חכמתו בכל מיני העבודות אשר יעבדו החכמים והם צבא השמים אשר הוא מלכותם אין כמוך כ"ש עצבי הגוים עץ ואבן וזהו ובאחת יבערו וגו': כסף מרוקע וגו' חושב לאום' כי חוקות העמים וגו'· וה' אלדים אמת וגו' האמת הוא המוסכם מכל צד והוא הסכמת אשר הוא חוץ לנפש עם אשר הוא בו ולכ"א כי הש"י אשר הוא פועל העולם ומכניגו מצד שהוא דיוקנו של עולם והצורה הנכבדת הכוללת כל מה שיפעל והוא אשר נעשה בערך אליו נמצא חוץ לנפשו אשר עליו יקרא אלדים מסכים לו יתבר' אשר נקרא שמו ה' ולפי' אמר וה' אלדים אמת כי יסכימו זה בזה עד שהוא אלדים חיים ומלך עולם הכל יסכימו בזה הצד ולכן נאמר שהמסכים עליו שם האמת אבל מצד המקרי' והתולדו' אשר הם יתוארו עליו הע"כום שחוטאים בנפשותם בקנאה ונוקם ובעל חמה מזה הצד לא ידענו איך יסכים האמת בו אחר שלא יסכים מה שהוא חוץ לנפש עמו יתב' ולכן נבא לנו מזה הצד ולא יכלנו לדעת זה וזהו מקצפו תרעש הארץ ולא יכילו גוים זעמו וכל זה הפך צלמיהם הנ"ל ובאחת יבערו ויכסלו וגו' כסף מרוקע כי תמונתם וצורתם לא יסכימו זה בזה כי לא תורה התמונה על אשר הוא בקוסם:
כדנה

מנחה גדולה

ארץ כנען ושגם כן אני עושה משפט בהביאי עליהם חיל כשדים תחת עונותיהם ושגם כן אני עושה צדקה בארץ· והיא אם ישובו בתשובה בארץ קודם שילכו בגלות שירצה צדקה עמהם כאשר ידעו זה ויאמינו כי באלה חפצתי ר"ל לעשו' חסד לטובים ומשפט ברשעים וצדקה לשבים בתשובה אז ראוי שיתהללו בזה לא בזולת זה ע"כ: ומהר"מא ז"ל כתב קרוב לדברי בעל אורים ותומים ז"ל בהרחבה הענין והוא כי קודם יצירת הולד אומר המלאך לפניו ית' טפה זו מה תהא עליה חכם או טיפש גבור או חלש עשיר או עני ושו צדיק ורשע לא קאמ' והטעם כי הכל בידי שמי' חוץ מיראת שמים· כמב' כי אין התפארות האדם בחכמה כי לא שלו הוא כי אם מה' אשר נתנה לו וכן בעושר או בגבורה כי שלשתן מאתו ית' הנה אך הירא את ה' הוא יתפאר כי ממנו היא היראה שקנה בהשתדלותו וזה ענין הכתובים שאומר הוא ית' אל יתהלל וגו' כלומר כי לא יתהלל ויאמר הלא חכם אני כי הנה חכמתו מה' היא אשר נתנה לו נמצא כי את ה' הוא מהלל שנתן מחכמתו לו וכן אל יתהלל הגבור בגבורתו של ה' הנזכר והטיל ה"א הידיעה בהגבור מפא"כ בחכם ועשיר למה כי החכמה והעושר הם דברים שחוץ מעצמות ואיכות האדם משא"כ הגבורה וע"כ אם היה אומר גבור היה אפשר להבין שגם היא גבורה שחוץ מגוף האדם כחכמה ועושר והנה אין גבורה חוץ מעצמות האדם כי אם כבוש את יצרו כד"א איזהו גבור הכובש את יצרו וא"כ היה נראה שגם הוא ממנו ית' ולא יתהלל הגבור הכובש את יצרו ולא כן הוא כי הכל בידי שמים חוץ מיראת שמים בה יתהלל כאשר נאמ' ע"כ אמר הגבור כלומר הידוע וניכר לעין אשר הוא בעצם האדם אשר לא מסוג החכם ועשיר

כדנה תאמרון להום · זה המאמר האל שלח ירמיהו לבבל בני הגולה שיענו זה לכשדים כשיאמרו להם שיעבדו אלהיהם יענו אותם אלהיא די שמיא וארקא לא עבדו יאבדו מארעא ומן תחות שמיא אלה וכתב להם המאמר הזה בלשון ארמי שאמרו אותו לכשדים בלשונם ומה שאמר כדנה תאמרון להון שהוא אזהרה להם לישראל גם כן בלשון ארמי כדי שלא לחלוק בפסוק שיהא חציו עברי וחציו ארמי ואמר להום במ"ם כי פעמים בא כן במ"ם כמו שנמצא בעזרא וכן אמרין להום אע"פ שברוב יבא בנו"ן : אלה · לשון עברי ולשון ארמי גם כן מצאנוהו בעזרא אלה מניא בכתוב הוא אלה וקרי אל ואל ואלה אחד כמו הארצות האל ואמר אלה לפי שהם נראין לבני האדם אף על פי שהם גבוהי':

ואריקא פירוש ארץ ובדברי רז"ל ארבע שמות נקראו לה כנגד ארבע תקופותיה ארץ תבל אדמה ארקא וי"ת הפסוק כן כבעמוד ולא הארץ בלשון הארמי כי עדין לא הפסיק הענין עד יי' צבאות שמו הכל הוא מענה שיאמרו להם בני ישראל כי אנחנו לא נעבוד אלה האלהות שלא עשו שמים וארץ אלא אלהים שעשה ארץ בכחו והם יבינו העברי ויאמרו להם בלשון ארמי אבל פתח הדברים שלא להם ירמיה בלשון ארמי וכן פירש יונתן בזה הענין עשה ארץ בכחו כדין תימרון להום אנחנו פלחין לדעביד ארעא בחיליה ואמת הוא שלא עבדו ישראל ע"א משגלו ומה שהשתחוו לצלם שהעמיד נבוכד נצר אנוסים היו ואע"פי כן היו ענושים בזה בימי המן לולי שרחם עליהם האל כמו שאמרו מפני מה נתחייבו ישראל שבאותו הדור כליה מפני שהשתחוו לצלם : עושה ארץ בכחו · למי שעשה הארץ בכחו אנחנו עובדים וזכר בכחו על הארץ לפי שהגלגלים רצי' עליה סביב תמיד בכח שאין לו הפסק הבא מאתו ית' ובאותו הכח עומדת הארץ תלויה באמצע לא תזוז אילך ואילך אפילו כחוט השערה כמו שכתוב תולה ארץ על בלימה לא ידע אדם במה זה שהשכ' מתבונן כי מכח הסביב

כִּדְנָה תֵּאמְרוּן לְהוֹם אֱלָהַיָּא דִּי־שְׁמַיָּא וְאַרְקָא לָא עֲבַדוּ יֵאבַדוּ מֵאַרְעָא וּמִן־תְּחוֹת שְׁמַיָּא אֵלֶּה׃	דְּנָא פַּתְשֶׁגֶן אִגַּרְתָּא דִּשְׁלַח יִרְמְיָה נְבִיָּא לְוָת שְׁאַר סָבֵי גָלוּתָא דִּי בְּבָבֶל וְאִם יֵימְרוּן לְכוֹן עַמְמַיָּא דְּאַתּוּן בֵּינֵיהוֹן פְּלַחוּ לְטַעֲוָתָא בֵּית יִשְׂרָאֵל כְּדֵין תְּתִיבוּן וּכְדֵין תֵּימְרוּן לְהוֹן טַעֲוַן דְּאַתּוּן פָּלְחִין לְהוֹן טַעֲוַן דְּלֵית בְּהוֹן צְרוֹךְ אִינוּן מִן שְׁמַיָּא לָא יָכְלִין לְאַחֲתָא מִיטְרָא וּמִן אַרְעָא לָא יָכְלִין לְצַמָּחָא פֵּירִין אִינוּן וּפָלְחֵיהוֹן יֵיבְדוּ מֵאַרְעָא וְיִשְׁתֵּיצוּן מִן תְּחוֹת שְׁמַיָּא אִילֵין׃
עֹשֵׂה אֶרֶץ בְּכֹחוֹ מֵכִין תֵּבֵל בְּחָכְמָתוֹ וּבִתְבוּנָתוֹ נָטָה שָׁמָיִם׃ לְקוֹל תִּתּוֹ הֲמוֹן מַיִם בַּשָּׁמַיִם וַיַּעֲלֶה נְשִׂאִים מִקְצֵה־אָרֶץ בְּרָקִים לַמָּטָר עָשָׂה וַיּוֹצֵא רוּחַ מֵאֹצְרֹתָיו׃ נִבְעַר כָּל־אָדָם מִדַּעַת הֹבִישׁ כָּל־צוֹרֵף מִפָּסֶל כִּי	וּכְדְנָא תֵּימְרוּן לְהוֹן אֲנַחְנָא פָּלְחִין לִדְעָבֵיד אַרְעָא בְּחֵילֵיהּ שַׁכְלֵיל תֵּבֵל בְּחוּכְמְתֵיהּ בְּסוּכְלְתָנוּתֵיהּ תְּלַת שְׁמַיָּא׃ לְקָל מִיתְּנֵיהּ דִּיכְפַּת דְּמַיִין בִּשְׁמַיָּא וּמַסִּיק עֲנָנִין מִסְּיָפֵי אַרְעָא בַּרְקִין לִזְמַן מִטְרָא עֲבַד וּמַפִּיק רוּחִין מִבֵּית גִּנְזוֹהִי׃ אִיתְבָּרוּ כָּל עַמְמַיָּא מִלְּמִידַע חָכְמְתָא בְּהֵיתַת כָּל קֵינֵי מִלְּמֶעְבַּד צְלֵם אֲרֵי שִׁקְרָא אַתִּיכוּנוּן
טו שֶׁקֶר נִסְכּוֹ וְלֹא־רוּחַ בָּם׃ הֶבֶל הֵמָּה מַעֲשֵׂה תַּעְתֻּעִים בְּעֵת פְּקֻדָּתָם יֹאבֵדוּ׃ לֹא־כְאֵלֶּה חֵלֶק יַעֲקֹב כִּי־יוֹצֵר הַכֹּל הוּא וְיִשְׂרָאֵל שֵׁבֶט נַחֲלָתוֹ יְהוָה צְבָאוֹת שְׁמוֹ׃ אִסְפִּי מֵאֶרֶץ כִּנְעָתֵךְ יוֹשֶׁבֶתִי בַּמָּצוֹר׃ כִּי־כֹה אָמַר יְהוָה הִנְנִי קוֹלֵעַ אֶת־יוֹשְׁבֵי הָאָרֶץ בַּפַּעַם הַזֹּאת וַהֲצֵרוֹתִי	וְלָא רוּחָא בְהֵין׃ לְמָה אִינוּן עוֹבַד תּוּלְעֲבָא בְּעִידָּן דְּאַסְעַר עֲלֵיהוֹן חוֹבֵיהוֹן יֵיבְדוּן׃ לָא כְּאִילֵין חוּלָקֵיהּ דְּיַעֲקֹב אֲרֵי דִּבְרָא כוֹלָא הוּא וְיִשְׂרָאֵל שִׁבְטָא דְּאַחְסַנְתֵּיהּ יְיָ צְבָאוֹת שְׁמֵיהּ׃ כְּנוֹשִׁי מֵאַרְעָא סְחוֹרְתִיךְ דְּיָתְבָא בְּתוּקְפָּא בְּקִרְוִין כְּרִיכָן׃ אֲרֵי כִּדְנַן אֲמַר יְיָ הָא אֲנָא מַיְתֵי עָקָא עַל עַמָּא הָדֵין וּכְמָה דְּשָׁדַן אַבְנָא בְּקַלְעָא כֵּן אֵיבַדַּר יַת יָתְבֵי אַרְעָא בְּזִמְנָא הָדָא וְאָעִיק

Marginal notes to the text: ל' ול' · ל' פתח · ל' · ח' · ג' · ג'חס' בנביי' · ההארץ · י"ב ק' מל' · כ' וחס' · ס"ר"פ בס"פ ב' · ל"ג · ל' · ל' · יושבת ק' · ו בטע · כ' א' מל' · ל"ר מל'

רשי

כדנה תימרון · אגרת היא ששלח ירמיה ליכניה וגלותו בגולה להשיב לכשדים ארמית תשובה אם אומרין להם לעבוד ע"א : לקול תתו · בעת בא קול שהוא נותן המון מים בשמים: נשיאי' · ענגים: ברקים פלנדור"ש בלע"ז : נטה · טינדי"ט בלע"ז: נבער · לשון איש בער וכן נבערו הרועים : נסכו · לשון מסכה : בעת פקודת' · כשאפקוד עליהם : אספי מארץ כנעתך · החביאי כנוסי מארעא סחורתך כמו כנען בידו מאזני מרמה ומנח' פירש כנעתך לשון הכנעה ושפלות · והספי לשון שחייה שחי והשפילי יותר משפלו' ארץ את הכנעתך את ירושלם היושב' עתה במצור : קולע · כזה שהוא זורק אבן בקלע : למען

מסרה

ויוצא י"ב מ"ל וסימ' נמסר בספר שפטים סימן ו': לא ט' ר"פ בסיפרא וסימ' לא כאלה חלק יעקב · וחברו · לא ישוב אף יי' לא ישוב חרון אף יי' · לא ישבתי בסוד משחקים · לא שלחתי את הנביאים · לא תקח לך אשה · לא בברית אשר כרתי · לא דכאו עד היום :

היא עומדת בנתים בלא שום סמיכה אף על פי שיש טעם אחר כי בטבעה הוא שתעמוד באמצע לפי שהיא כבדה אע"פ כן האל שם בה זה הטבע ומכחו הוא הכל : מכין תבל בחכמתו · תבל הוא מקומות הישוב מן הארץ והכין אותה האל בחכמתו בנהרות נמשכים ובמעינות נוזלים שלא יתכן הישוב מבלעדיהם ויצמחו בהם כל עשב וכל עץ פרי הצריכים לישוב אדם ולבהמה וכל התועלות הנמצאות בה הכל עשה בחכמה : ובתבונתו נטה שמים · שנטה אותם כאהל לשבת תחתיו כמו שאמר וימתחם כאהל לשבת והאהל הוא כחצי כדור ואין אנו משיגים מן השמים אלא חצי כדור אשר על הארץ אלא שאנחנו מתבוננים שיש חצי כדור אחר כי עגולים הם ונטייתם ומהלכם ומרוצת' ממזרח למערב וממערב למזרח הכל נעשה בתבונתו שלא תושג : לקול תתו · וכן אנחנו עובדים אותו לקול תתו המון מים בשמים והוא האויר הנקרא רקיע כי ידענו כי הנותן מטר כמו שאמר הנותן מטר על פני ארץ : ולא האלילים · כמו שאמר היש בהבלי הגוים מגשימים אם השמים יתנו רביבים הלא אתה הוא אלהינו והנה אנחנו ישרא' שאנו חלק יי' ית' ואנו מודים בו כי בידו לעשות כל זה שזכר לא יתנו השמים המטר כי אין בהם מים אלא הוא ניתן אותם בהם אחר שיעלה נשיאים ונקלה הארץ כמו שאמר ואיד יעלה מן הארץ והשקה את כל פני האדמה והמים לא יעלו מן הארץ אלא האיד הוא שיעלה מן הארץ שהעלה אותו האל בטבע ששם בו והאל יתנהו מים באויר בכח שנתן בו וזהו שאמר לקול תתו המון מים בשמים : ויעלה נשיאים · וי"ו ויעלה כוי"ו וירד מעשות החטאת והעולה שפי' אחר שירד מעשות העולה נשא ידיו על העם ויברכם וכן הן אתה קצפת ונחטא אחר שחטאנו קצפת וכן ויעלה נשיאים אחר שמעלה נשיאים נותן המים כי באויר במקום מיוחד שבו ישוב האיד מים ובאמרו מקצה הארץ זה מאמר הפלוסופים שאומרים שהאידים עולים מפאת צפון ודרום וזהו מקצה הארץ הפאות הרחוקות מן הישוב · ארץ כתוב הארץ קרי והענין אחד : ברקים למטר עשה · ועוד פלא גדול עושה בירידת המטר שיורדים ברקים עם המטר והברק אש ואין המים מכבין אותו ומה שאמר לקול תתו הוא נהימת התחלת המטר שמשמע' קול וכן אמר כקול המון הגשם : ויוצא רוח מאוצרותיו · זכר המטר וזכר הרוח כי בסבת הנשיאים שמעלה מן הארץ יהיה המטר ויהיה הרוח כי שני אידים הם שעולים מן הארץ שקורא אותם נשיאי' לנשיאתם מעל הארץ האחד לח והוא הנקרא איד וממנו יהיה המטר והאחד יבש וממנו יהיה הרוח והוא הנקרא קיטור ומה שאמר באוצרותיו לפי שהיא מרחפת ואינה נראית כדבר הנתון באוצר : נבער כל אדם מדעת · מדעת חכמתו שעושה הדברים בחכמה : הובים כל צורף מפסל · וכל צורף יבוש לפסלו שלא יוכל לעשות זה וקורא אותו אלוה יש לו להובים כי שקר נסכו לשקר חפה אותו בזהב כי לא יועיל כלום אלא להטעות העם והוא שקר : כי לא רוח בם · באלילים והוא נסך וחפה אותם בזהב ובכסף ללא צורך : נסכו · ענין כסוי וחפוי כמו המסכה הנסוכה ואת קשות הנסך : הבל · בעת פקדתם יאבדו · כמו שאמר למעלה יאבדו מארעא ופקדתם הוא פקידת בבל שפקד האל עליה עונה והחריבוה מדי ופרס ואז באה פקידת האלילים גם כן שאבדו מאלהותם ומעבודתם כמו שאמר כרע בל קורס נבו היו עצביהם לחיה ולבהמה ונומר כלומר ששברו אותם ונשאו על הבהמות רוצה לומר הכסף והזהב שבהם : לא כאלה חלק יעקב · לא כמו אלה האלילים שהם חלקם אין חלק יעקב כאלה כי יוצר הכל הוא וישראל שבט נחלתו ואנחנו לא נעבוד בלתו כי הוא יוצר הכל ואין זולתו נוצר ונבראו ובחר ישראל לנחלה שיעבדוהו ויהיה הוא חלקם והם חלקתו וחלקו ואע"פי שגלינו לא עזבנוהו ונעבור שעזבנוהו בארצינו גלינו ממנה וזה אנחנו מכירים ומודים יי' צבאות שמו שהוא אדון צבאות מעלה ומטה והאדון ראוי לעבוד לא הכוכבים שהם צבאותיו כל אלה הדברים שלח ירמיהו הנביא לזקני ישראל אשר בגלות בבל שגלו ראשונה עם יהויכין שיענו הדברים האלה לכשדים אם ירצו לפתותם בעבודת האלילים והחכם הכוזרי פירש בעת פקודתם יאבדו אם תפקדם ותחפש עליהם יהיו לאפס כדבר המזויף שאם יחפשו עליו יהיו מוליאי' התחבולה אבל הענין האלהי כל אשר תחפש עליו תמצאהו כזהב: אספי מארץ כנעתך · יאמר כנגד בבל אל תחגאו עתה על ישראל בסביל שגלו ביניכם כי לא בגדקתכם ולא תאמרו להם שיעבדו אליליכם בעבור שאת עתה מושלי' באמות כי הנה קול יי' לך בבל אספי מן הארץ כנעתך ההכנעה שהיית מכנעת העמים אספי אותה ההכנעה כי לא תכניעי עוד וענין אספי כענין אסוף ידיך וי"ת כנושי מארעא סחורתך פירש כנעתך מן כנעניה ככבדי ארץ : ישבת במצור · את שאת יושבת במקום חוק ואת חשבת שלא תשלוט בך אומה מצור ענין חוזק כמו ותבן צור מצור לה וכת"י דיתבא בתוקפא בקירוין כריכן וי"מ מן ובנית מצור ופי' את שאת עתידה לשבת במצור · ישבתי כתיב בתוספת יו"ד כמו אוהבתי לדוש וקרי יושבת והענין אחד : כי כה אמר יי' · קולע · כמו שמשליכין אבן בקלע יושלכו כל גוי וגוי ממקומו ויגלו כולם לא ישראל בלבד לפיכך אל תרחיבו פה עליהם וכן כבא עליהם ירמיהו לאדום ולמואב וכן הפעם כמה שכתוב בפעם הזאת כי כלם לקו על ידי נבוכד נאצר ואחר כך לקה הוא ולכלדה בבל בתחלת מלכות בן בנו : והצרתי

אורים ותומים

כדנה תאמרון וגו' ראוי הוא שהעובד הכלתי עובד לאדוניו ילך מארצו אל ארץ אחרת שם יעבוד זולתו כמו שכתבנו לעיל בפסוק והיה כי תאמרו על מה עשה ה' לנו את כל אלה וגו' ויתחייב מזה שאשר לא יעבוד את החייב לצאת תחת ממשלתו ויצא א"כ מכל העולם וזהו אלהא וארקא כי את' שממשלתו ארץ ושמים יאבדו מתחת שמיא אלה : עושה ארץ וגו' רצו לקיים מ"ש לעיל במופת שהש"י אלדינו והשמים והארץ יחד וזהו עושה ארץ בכחו כי הוא היסוד הארציי היותר כבד ולכן תאר לו הכח בעשייתו ומכין תבל בחכמתו אמר כנגד היסודות כי חכמה גדולה היתה ישיבתם זה על זה ומקוה המים אל מקום אחד הפך טבעם ובתבונתו נטה שמים הראה שהוא אל למעלה ומטה והמופת : לקול תתו וגו' יר' ממשלתו המון מים בשמים יתבאר מזה כי אחר שלאת מטר על פני ארץ חוייב שיסכימו עליונים ותחתוני' כי זה יכיע וזהו יתכונע וזהו לקול תתו המון מים בשמים מעלה נשיאי' מקצה הארץ וגו' מסס יראה שהוא ית' אדון הכל אחר שלפעולתו יצטרכו כולם ופועל בהם ויחד כולם עוכים אליו בפעולה א' · או ירצ' על הד' יסודות ועל המים אמר לקול תתו המון מים ועל הארץ מעלה נשיאים מקצה הארץ כי הוא גם כן מהיסוד הארציי יעלה להויית ההווים כנזכ' בספרים בטים ועל האש אמר ברקים למטר עשה ועל האויר ויוצא רוח מאוצרותיו · ואפשר שיאמר כאן השגחתו ית' כשיבריח הטבע לעשות מה שהוא הפך טבעו בכל הד' יסודו' וזה כי הארציי עשאו בכחו כאמור ואח"כ הכריחו לעמוד על המים כמאמר יקוו המים וזהו מכין תבל בחכמתו ע"ד לא לתוהו ברא' לשבת יצרה : לקול תתו המון מים בשמים תראה שמכריח המים לעלות מעלה הפך טבע יסוד הכבד כנגד כל מעשה בראשית ומה טעם עושה גדולות עד אין חקר וגו' הנותן מטר וגו' · ור' אחא אמר מהכא עושה ארץ וגו' לקול תתו וגו' (ברבה פר' בראשית) כנז' שם

מנחה גדולה

[illegible]

[illegible]

הצרתי להם למען ימצאו · אשר דברתי אליהם על ידי עבדי הנביאים למען ידעון כי מאתי הכל · והצרתי ענין צרה וצוקה והחכם רא"ע פירש. כן כי יי' יביא עליהם
קולעים ויצר להם מקומה והטעם להיותם נחברים במקום אחד למען ימצאו אותם הקולעים ואדוני אבי ז"ל פירש סמוך לפסוק הבא אחריו למען ימצאו צרות עד שיאמר
כל אחד מהם אוי לי על שברי כי ישראל לוקין והצרתי מלעיל הטעם בריש וי"ת ואעיק להון בדיל דיקבלון חוביהון : אוי לי על שברי · אמר הנביא לפי שדבר בפורענו'
יושבי הארץ ר"ל שאר האמות העתידה לבוא אמר בין כך ובין כך אוי לי על שברי כי ישראל לוקים תחלה : נחלה מכתי · הוי"ת בשוא לבדו נחלה פירוש נכאבת כלומר
מכה קשה היא וחשבתי שזה חלי

ירמיה

וְהֲצֵרֹתִי לָהֶם לְמַעַן יִמְצָאוּ׃
אוֹי לִי עַל־שִׁבְרִי נַחְלָה
מַכָּתִי וַאֲנִי אָמַרְתִּי אַךְ זֶה חֳלִי
כ וְאֶשָּׂאֶנּוּ׃ אָהֳלִי שֻׁדָּד וְכָל־מֵיתָרַי
נִתָּקוּ בָּנַי יְצָאֻנִי וְאֵינָם אֵין־נֹטֶה
עוֹד אָהֳלִי וּמֵקִים יְרִיעוֹתָי׃ כִּי
נִבְעֲרוּ הָרֹעִים וְאֶת־יְהוָה לֹא דָרָשׁוּ
עַל־כֵּן לֹא הִשְׂכִּילוּ וְכָל־מַרְעִיתָם
נְפוֹצָה׃ קוֹל שְׁמוּעָה הִנֵּה בָאָה
וְרַעַשׁ גָּדוֹל מֵאֶרֶץ צָפוֹן לָשׂוּם אֶת־
עָרֵי יְהוּדָה שְׁמָמָה מְעוֹן תַּנִּים׃
יָדַעְתִּי יְהוָה כִּי לֹא לָאָדָם דַּרְכּוֹ לֹא־
לְאִישׁ הֹלֵךְ וְהָכִין אֶת־צַעֲדוֹ׃ יַסְּרֵנִי
יְהוָה אַךְ־בְּמִשְׁפָּט אַל־בְּאַפְּךָ פֶּן־
כה תַּמְעִטֵנִי׃ שְׁפֹךְ חֲמָתְךָ עַל־הַגּוֹיִם
אֲשֶׁר לֹא־יְדָעוּךָ וְעַל מִשְׁפָּחוֹת אֲשֶׁר
בְּשִׁמְךָ לֹא קָרָאוּ כִּי־אָכְלוּ אֶת־
יַעֲקֹב וַאֲכָלֻהוּ וַיְכַלֻּהוּ וְאֶת־נָוֵהוּ
הֵשַׁמּוּ׃ הַדָּבָר אֲשֶׁר א
הָיָה אֶל יִרְמְיָהוּ מֵאֵת יְהוָה לֵאמֹר׃
שִׁמְעוּ אֶת־דִּבְרֵי הַבְּרִית הַזֹּאת
וְדִבַּרְתֶּם אֶל־אִישׁ יְהוּדָה וְעַל־יֹשְׁבֵי
יְרוּשָׁלִָם׃ וְאָמַרְתָּ אֲלֵיהֶם כֹּה־אָמַר
יְהוָה אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל אָרוּר הָאִישׁ אֲשֶׁר
לֹא יִשְׁמַע אֶת־דִּבְרֵי הַבְּרִית הַזֹּאת׃
אֲשֶׁר צִוִּיתִי אֶת־אֲבוֹתֵיכֶם בְּיוֹם
הוֹצִיאִי־אוֹתָם מֵאֶרֶץ־מִצְרַיִם
מִכּוּר הַבַּרְזֶל לֵאמֹר שִׁמְעוּ בְקוֹלִי
ועשיתם

תרגום

וְאָעִיק לְהוֹן בְּדִיל דִּיקַבְּלוּן פּוּרְעָנוּת חוֹבֵיהוֹן׃ וַוי לִי עַל תַּבְרֵי מְמַרְעָא מַחֲתִי וַאֲנָא אֲמָרִית בְּרַם דֵּין מַרְעִי וְאֵיסוֹבְרִינֵיהּ׃ אַרְעִי חֲרוּבַת וְכָל קִרְוַי אִתְבְּזִיזַת עַמִּי גְלוֹ וְלֵיתְהוֹן לֵית דִּמְתַח עוֹד מַשְׁכְּנִי וּמְקַיֵּים יְרִיעָתִי׃ אֲרֵי אִיטַפְּשׁוּ מַלְכַיָּא וְאוּלְפַן מִן קֳדָם יְיָ לָא תְבָעוּ עַל כֵּן לָא יִצְלְחוּן וְכָל עַמְּהוֹן יִתְבַּדְּרוּן׃ קַל בְּשׂוֹרְתָא הָא אַתְיָא וְתַבְרָא רַבָּא מֵאֲרַע צִיפוּנָא לְשַׁוָּאָה יַת קִרְוַיָּא דְבֵית יְהוּדָה לְצָדוּ מְדוֹר יְרוּדִין׃ יְדַעְנָא יְיָ אֲרֵי לָא לְאֵינָשָׁא אוֹרְחֵיהּ וְלָא לִגְבַר דְּאָזֵל וּמְתַקֵּן יַת פְּסִיעָתֵיהּ׃ אֵיתָא עֲלֵיהוֹן יִסּוּרִין יְיָ בְּרַם בְּדִין חֲשׁוֹךְ לָא יִתְקַף רוּגְזָךְ בְּהוֹן דִּלְמָא יִזְעֲרוּן׃ שְׁפוֹךְ חֲמָתָךְ עַל עַמְמַיָּא דְּלָא אֵילִיפוּ לְמִידַע דַּחַלְתָּךְ וְעַל מַלְכְוָתָא דִּי בְּפוּלְחַן שְׁמָךְ לָא תְבָעוּ אֲרֵי שַׁלִּיטוּ בִּדְבֵית יַעֲקֹב וּבְזוּ נִכְסֵיהוֹן וְשֵׁיצִיאוּנוּן וְיַת מְדוֹרֵיהוֹן אַצְדִּיאוּ׃ פִּתְגַם נְבוּאָה דַּהֲוָה עִם יִרְמְיָה מִן קֳדָם יְיָ לְמֵימַר׃ קַבִּילוּ יַת פִּתְגָּמֵי קְיָמָא הָדֵין וּתְמַלְּלוּן עִם אֱנָשׁ יְהוּדָה וְעַל יָתְבֵי יְרוּשְׁלֵם׃ וְתֵימַר לְהוֹן כִּדְנַן אֲמַר יְיָ אֱלָהָא דְיִשְׂרָאֵל לֵיט גַּבְרָא דְּלָא יְקַבֵּיל יַת פִּתְגָּמֵי קְיָמָא הָדֵין׃ דְּפַקֵּדִית יַת אֲבָהַתְכוֹן בְּיוֹמָא דְּאַפֵּקִית יַתְהוֹן מֵאַרְעָא דְמִצְרַיִם מִכּוּרָא דְבַרְזְלָא לְמֵימַר קַבִּילוּ לְמֵימְרִי ותעבדון

רדק

שאוכל לסבול אותו ולא אוכל כי אהלי שדד · אהלי המשיל ירושל' לאהל וערי יהוד' במיתרי' לאהל : בני יצאוני · כי העם כבני' לנביא שמיסר אותם כאב המיסר את בנו אם ישמעו אליו : יצאוני · יצאו ממני כלומר שגלו עם יהויכין וכן אוקתני ותוכל חוזקת ממני אין נוטה עוד אהלו אם אומר עוד יהיה מלך שיטה האהל שסדד ראיתי כי איננו ואין מקים יריעו' האהל שנפלו כי האהל עשוי מיריעות כי נבערו הרועים · לפיכך אין נוטה עוד האהל והרועים הם יהויכין וצדקיהו שהיו מלכים והמלך יקרא רועה וכן תרגם יונתן ארי אטפשו מלכיא : לא השכילו · לא הצליחו כמו ויהי דוד בכל דרכיו משכיל והדומין לו ויהויכין וצדקיהו בעבור שלא דרשו את יי' כמו יאשיהו על כן לא הצליחו במלכות כמו שהצליח הוא כמו שכתוב עליהם וכל מרעיתם נפוצה הצאן שהיו רועים והם ישראל נפוצו בגלות : קול שמועה · הקול שאנחנו שומעים ורעש גדול בשמועו' מבהילו' כמו הרעה בא מארץ צפון כלומר שמענו שנסע נבוכד נצר ממקומו זה היה הקול אבל לא היו אומרי' לאיזה מקו' יבא ואמר הנביא שראה בנבואה כי יבא לשום את ערי יהודה שממה : ידעתי יי' · פירושו כמו שפי' אדוני אבי ז"ל כי על נבוכד נצר נאמרו שהיה דעתו על בני עמון כמו שאמר כי עמד מלך בבל על אם הדרך כי הוא היה דעתו על בני עמון בנסעו ממקומו וכאשר היה על אם הדרך והיה לשני דרכי' האחת לבני עמון והאחת לירושל' עמד בדעתו כאילו חוזר בו מדעתו שהיה בתחילה והאל החליף רוחו ושנה את קסמיו לבא אל ירושלם בעבור צדקיהו שעב' על שבועתו וחלל את השם ואמ' הנביא ידעתי יי' כי לא לאד' בקמץ הלמ"ד לידיע' לאד' הידוע והוא נבוכד נצר : אין לו דרכו · כלומר אינו ברשותו כי אתה תשנה רצונו : לא לאיש הולך · וכן לא לאיש הולך בעולם שהולך בדרך אין לו דרכו להכין צעדו כי לא ידע מה יבואנו ואין ההכנה בידו כמו שאמר שלמה מיי' מצעדי גבר כוננו ודרכו יחפץ : יסרני יי' אך במשפט · פירושו כמו שפירש רבי יונה כי הנביא מדבר בלשון ישראל בלשון יחיד דרך כלל ואמר בראותו נבוכד נצר בא אל ארץ יהודה לשום הכל שממה אמר ידעתי כי זה מוסר שאתה מיסר אותנו טוב שתיסרנו אך במשפט כפי שנוכל לסבול אל באפך פן תמעיטני כי אם תיסרני באפך תמעיטני מהיו' גוי וכן ת"י איתי עליהון יסורין וגו' כבעמוד וכן ויסרתיך למשפט ונקה לא אנקך : שפוך חמתך · אם יש לך אף וחמה שפוך אותה על הגוים אשר לא ידעוך ועל משפחות הממלכות אשר בשמך לא קראו כי ישראל אף על פי שחטאו לפניך לא יצאו מתחת רשותך מכל וכל ולא נתערבו עם עם אחר אלא הם נבדלים ומחזיקים ברוב המצות וקוראים בשמך ומתפללין לפניך ואף על פי שאין לנס נכון ישובו עוד בתשובה כי לא אבדה תקוה מהם ועוד היום יש בהם חסידים : משפחות · כמו גוים כי האומה תקרא משפחה כמו ואם משפחת מצרים לא תעלה : כי אכלו · ואע"פ שהם שבט אפך על ישרא' אתה קצפת מעט והם עזרו לרעה וראויין הם ליענש ועליהם שפוך חמתך : ואת נוהו השמו · כתרגומו וית מדוריהון אצדיאו ויתכן לפרש כי על בית המקדש אמר ודבר על העתיד : הדבר · לאמר שיאמר אותו לאיש יהודה ומהו הדבר שיאמר שמעו את דברי הברית הזאת ודברי הברית הם כתובים בתורת משנה ברכות וקללות אם תשמעו אם לא תשמעו וכתב בסוף אלה דברי הברית אשר צוה יי' את משה לכרות את בני ישרא' בארץ מואב מלבד הברית אשר כרת אתם בחורב ובחורב אמר ויקח ספר הברית ויקרא באזני העם ויאמרו כל אשר דבר יי' נעשה ונשמע ואמר ויקח משה את הדם ויזרוק על העם ויאמר הנה דם הברית אשר כרת יי' עמכם על כל הדברים האלה ודברי הברית הם שישמעו לקול יי' ויעשו מצותיו והוא יהיה להם לאלהים והם יהיו לו לעם ובאמרו הזאת כמו שכתוב בתורה : ודברתם · אתה ונביאי האמת האחרים עמך כי היה לפניה שנתנבא בימי יאשיהו ואולי היו אחרים אמר לו שיאמרו דברי הברית לאיש יהודה וליושבי ירושלם וזכר להם הברית לפי שהברית הוא דבר קיום אפילו בין אדם לחברו אם יעשו תנאים ביניהם יעשו ברית לקיים התנאים ביניהם כל שכן בין האל ובין בני האדם שראוי לקיים הברית : אל איש יהודה · כולל לכלם כאחד וכן הלשון לומר לשון יחיד על רבים דרך כלל כמו ויהי לי שור וחמור ואיש ישראל נגש ורבים כמוהם : ועל יושבי ירושלם · כמו ואל יושבי ירושלם וכן וילך אלקנה הרמתה על ביתו כמו אל ביתו ותתפלל על יי' כמו אל יי' והדומים להם וי"ת ודברתם ותמללון נראה שהיה קורא ודברתם בקמץ התי"ו והכמנו מצאנו בכל הספרים המדוייקים ודברתם בסגול התי"ו : ואמרת · עוד תאמר אליהם הדברים בקללה בארור כמו שנאמרו בתורה בסיני ובערבות מואב תדבר להם עוד לשון ארור אולי יפחדו וישובו : אשר · ביום הוציאי · בהר סיני בעת שהוצאתים מארץ מצרים כי לחמשים יום שיצאו ממצרים נעשה זה הברית : ויום · פירושו במקומות עת וזמן כמו והיה ביום ההוא שרש ישי ותרא אפי בו ביום ההוא : מכור הברזל · שהיו הם במצרף הצרוף כמו שצורפין הכסף והזהב בכור : ועשיתם

רש"י

למען · אשר ימצאו שכר פעולת' : נחלה · לשון חולי : ואשאנו · ת"י ואסוברינה אשופרי"רלי בלע"ז : יצאוני · יצאו ממני ירושלם אומרת כן : הרועים · המלכים : לא השכילו · לא הצליחו במלכותם כמו בכל אשר יפנה ישכיל : מרעיתם · צאן מרעיתם : לא לאדם דרכו · כי יצר הרע שבראת בו מטהו מן הדרך : אך במשפט · בייסורי' : אל באפך · פן תביא כלייה במשפט יוסטי"ציא בלע"ז אך במשפט ת"י ברם ברון חסוך ד"א ידעתי יי' כי לא לאד' דרכו אין ביד כל אדם כח להצליח דרכו ואם לא על פיך אין כח ביד אויב להחרי' ביחך : אכלו · דיווריר"ונט בלע"ז וכן ואכלוהו : אמן

מסרה

והצרותי · ב' וחסר וסימ' כי כה אמ' יי' הנני קלע את ישבי הארץ · והצרתי לאדם : באה י"א בטעם מלרע וסי' בזכריה סימ' י"ד : לאדם ה' קמצין וסימ' בלשון ארמי לבא דירע עקא בפומיה אמר · ופי' מי שם פה לאדם או מי ישום · ידעתי יי' כי לא לאדם דרכו · והצרתי לאדם · כמים הפנים לפנים כן לב · ויאמר לאדם הן יראת יי' · וכל קהלת דכוו' במ"א וסימ' לאדם שטוב לפניו נתן חכמה ודעת : ואכלהו ג' חסר וסימ' ואכלהו במקום קדוש · ואכלהו אויביכם · כי אכלו את יעקב דירמיה :

מנחה גדולה

רוח שטות ועל השכית אמר וידוע אותו ומה היא הידיעה שידע אותי הלא הוא שידע ויכיר כי אני ה' עושה חסד וגו' והוא שיכיר כי אינו כבשר ודם שבהכותו אינו מרפא כמש"ז בשר ודם מכה באיזמל ומרפא ברטיה אבל הקב"ה במה שמכה הוא מרפא והו וידוע אותי שתדעני כי איני כבשר ודם כי אני ה' עושה חסד בין בעשותי משפט וייסורין בין בעשותי צדקה בארץ וזהו עוש' חסד משפט וצדקה בארץ באופן שעי"כ כאשר בהיותך צדיק גמור ותראה ייסורין עליך אל תהרהר כי אם תאמר איש יש בי דבר שרצונך למרק אותי בו יתמרקו בזה ואם לאו הם ייסורין של אהבה להפליג אושרי לעה"ב והטעם לכל האמור הוא כי באלה חפצתי וגו' והוא לומר הלא אמרתי כי לא יתהלל המתהלל בחכמה וגבורה ועושר כי אם בהשכל וידוע אותי הדע הטעם הלא הוא יען כי באלה שהם חכמה וגבורה ועושר אני שחפצתי לתתם לאדם ולא רגלים בחפצו ובבחירתו כי הלא היו נאסה' כי קודם יצירת כל אחד מהם היה נגזרו ודבורי לאמר חכם יהיה וכו' וזה באלה חפצתי נאם ה' כלומר מה שאין כן בהשכל וידוע אותי שהוא היות צדיק שלא היה נאם ה' כי אלו צדיק ורשע לא קאמר וע"כ בזה יתהלל המתהלל כמדובר ע"כ : ולע"דן דהאי כי אם בזאת יתהלל וגו' השכל · וידוע אותי קאי אשלשתן דקחשיב למעלה והיינו שאין התפארות בחכמה או

בעושר או בגבורה כי אם בהצטרפות מעלת השכל וידוע אותי בכל · אחד מהם וזולת זה אין בו התפארות או מעלה כלל והוא שאם יש לאדם חכמה ואינו משתמש בו כראוי כענין חכמים המה להרע וגו' שמשתמש בחכמה לקנאתו ולמלאות תאותו או שאין יראת חטאו קודמת לחכמתו או שאין מעשיו מרובין מחכמתו א"כ חכמת מה לו ואיה איפה יתפאר בו אדרבה היא הביאהו ותאשמהו ביותר לעונש כי אינו דומה מי שאין לו דעת ותבונה וחוטא למי שהוא חכם וחוטא וכענין שאז"ל על פסוק הגד לעמי פשעם ולבית יעקב חטאתם שגבי עמי שהם ת"ח אמר פשעם לפי שגגות נעשה להם כזדונות ולבית יעקב אלו עמי הארצות חטאתם שזדונות נעשה להם כשגגות וא"כ החכמה מחייבתו לדינה של גהינם אלא שעיקר התפארות החכמה הוא בהשכל וידוע אותי שתהא יראת חטאו קודמת לחכמתו ושיהא מעשיו מרובים מחכמתו ושיהא חכם לומד מכל אדם · ורואה את הנולד אז יאה נאה להתפאר בו כי זה הוא בכלל צדיק ורשע לא קאמר · והיה הבחירה בידו לכנותו לאיזה צד שירצה וכנטה לתחיה · וכמו כן בגבורה אם הוא משתמש בו להרע להיות איש אלם ולהכות באגרוף ולהטיל אימה על אנשים וכדומה הרי הגבורה כזו היא תולעת הנשמה יען שאינו משתמש בו כי אם לתועלת גופו ולזרק מרה באנשים ועונשו מבורם וזרוע רמה תשבר ולא

ף ואמר שלא שניהם קלון וגו' יר' זה השם הנכבד הקלנו על ידיך כמו שפי' בישעיה בפ' כי נשמתה עמך בית יעקב וז"ש כאן כי אלה המשפחות אשר לא קראו בשמך הנז' הם אכלו את יעקב כי לא איש
ב ובקריאתו זאת השחיתו ואכלו אותו : ואמרת אליהם וגו' כה אמר וגו' ארור האיש וגו' ואמן וגומ' מה לו · ולתשובה זאת כי כל דבריו אלה נוה לאמרם לבני ישראל נאין להשיב אבל יראה שכוונתו לומ'
ולם מאותה הבאה מעצמה לאיש אשר נאמר לו שייטב לכת כי ממנו יעלה למדרגת מלאך כי לטובתו הוא והוא לא כן ידמה ולא יעשה דבר ולכ"א ארור האיש ולא אמ' אבו' יהיה להגיד כי מעצמו הוא אדול
אשר נא' בו ארור אשר לא ישמע וגו' והודה הנביא ואמר כי כן הוא כי איש כזה ארור הוא ומבאן יצאת הקריאה שזול לאלתר ויאמר ה' אלי קרא וגו' : ולא

ועשיתם אותם · המצות וזהו שמעו בקולי המצות שילום : למען · ואען ואומר אמן יי' · אמת יהיה זה שיהיה ארור מי שלא ישמע אל דברי הברית ווי' לשון קריאה ותפלה
כלומר יי' כן יהיה : ויאמר · הוסיף עוד והזהירו לקרוא אליהם את כל הדברי' ופי' לו כי מה שאמר אל איש יהודה שלא יתמין להם עד שיבאו לירושל' אלא שילך הוא בערי
יהודה ויקראו באזניהם כל הדברי' ויאמר להם בלשון ארור ויתרה בהם אולי ישובו וכן מה שיאמר ליושבי ירושל' יאמר להם בחוצות בפרהסיא כנגד כל העם : כי העד ·
באבותיכם התרתי כשהעלתי אות' מארץ מצרים וכן בכל דור ודור עד היו' הזה השכם והעד שלחתי להם הנביאי' להתרות בכל בקר ובקר בכל יום ויום תמיד : ולא שמעו

ועשיתם אותם ככל אשר אצוה
אתכם והייתם לי לעם ואנכי אהיה
ה לכם לאלהים: למען הקים את
השבועה אשר נשבעתי לאבותיכם
לתת להם ארץ זבת חלב ודבש כיום
הזה ואען ואמר אמן יהוה:
ויאמר יהוה אלי קרא
את כל הדברים האלה בערי יהודה
ובחצות ירושלם לאמר שמעו את
דברי הברית הזאת ועשיתם אותם:
כי העד העדתי באבותיכם ביום
העלותי אותם מארץ מצרים עד
היום הזה השכם והעד לאמר שמעו
בקולי: ולא שמעו ולא הטו את
אזנם וילכו איש בשרירות לבם
הרע ואביא עליהם את כל דברי
הברית הזאת אשר צויתי לעשות
ולא עשו: ויאמר יהוה
אלי נמצא קשר באיש יהודה
י ובישבי ירושלם: שבו על עונת
אבתם הראשנים אשר מאנו
לשמוע את דברי והמה הלכו אחרי
אלהים אחרים לעבדם הפרו בית
ישראל ובית יהודה את בריתי אשר
כרתי את אבותם:
לכן כה אמר יהוה הנני מביא
אליהם רעה אשר לא יוכלו לצאת
ממנה וזעקו אלי ולא אשמע אליהם:
והלכו ערי יהודה וישבי ירושלם
וזעקו אל האלהים אשר הם
מקטרים להם והושע לא יושיעו
להם בעת רעתם: כי מספר עריך
היו אלהיך יהודה ומספר חצות
ירושלם שמתם מזבחות לבשת
מזבחות לקטר לבעל:
ואתה אל תתפלל בעד העם הזה
ואל תשא בעדם רנה ותפלה כי
אינני שמע בעת קראם אלי בעד
רעתם:
טו מה לידידי בביתי עשותה המזמתה
הרבים ובשר קדש יעברו מעליך
כי

ותעבדון יתהון בכל דאפקיד יתכון
ותהון קדמי לעם ואנא איהוי לכון
לאלה: בדיל לקיימא ית קיימא
דקיימית לאבהתכון למיתן להון
ארעא עבדא חלב ודבש כיומא הדין
ואתיבית ואמרית אמן יי: ואמר יי לי
איתנבי ית כל פתגמיא האילין
בקרויא דבית יהודה ובשוקי
ירושלם למימר קבילו ית פתגמי
קיימא הדין ותעבדון יתהון: ארי
אסהדא אסהדית באבהתכון ביומא
דאסקית יתהון מארעא דמצרים ועד
יומא הדין מקדם ומסהד למימר
קבילו למימרי: ולא קבילו ולא
ארכינו ית אודניהון ואזלו גבר
בהרהור לבהון בישא ואיתיתי
עליהון פורענותא על דלא קבילו
פתגמי קיימא הדין דפקדית למעבד
ולא עבדו: ואמר יי לי אישתכח
דמרדו במימרי אינש יהודה ויתבי
ירושלם: תבו לחובי אבהתהון
קדמאי דסריבו לקבלא ית פתגמי
ואינון טעו בתר טעוות עממיא
למיפלחהון אשניאו בית ישראל
ובית יהודה ית קיימי דגזרית ית
אבהתכון: בכן כדנן אמר יי הא
אנא מיתי עליכון בישתא דלא יכלון
לאישתיזבא מינה ויצלון קדמי ולא
אקבל צלותהון: ויהכון אינש
קרויא דבית יהודה ויתבי ירושלם
ויבעון מן טעוותא דאינון מסקין
בוסמין להן האם יכלן למפרקהון
בעידן בישתהון: ארי כמנין קרויכון
הואה דחלתכון דבית יהודה ומניין
שוקי ירושלם שויתון איגורין לבהתא
ואיגורין לאסקא בוסמין לבעלא:
ואת לא תצלי על עמא הדין ולא
תתחנן עליהון בבעו וצלו ארי לא
רעוא קדמי בעידן דאת מצלי עליהון
קדמי בעידן בישתהון: מה לעמא
דהוה חביב קדמי שבקו פולחן בית
מקדשי עבדו עצה ליחטא סגיאין
מערבין בשר שיקוצין עם בשר קודשא יגלון מינך:
מן

את דברי הברית · הקללות שהן
תנאי הברית אם לא ישמעו וזהו
שאמר אשר צויתי לעשו' ולא עשו
צויתי להם לקיים דברי הברית
ולא קיימו ובכלל קיום הברית
עשה ולא תעשה וקיום הברית
קורא מעשה : ויאמר יי' אלי
נמצא קשר · יראה מן הדומה
כי נבואה זו נאמרה בימי יהויקי'
וזהו שאמר נמצא קשר כלומר
מרדו בי אחר ששבו בימי
יאשיהו : שבו על עונות אבות'
הראשונים · דור אמון ומנשה
ואחז וכל הפסוקי' עד מה לידידי
מבוארים הם ופי' והלכו ערי
יהודה יושבי ערי יהודה וכן וכל
הארץ באו מצרימה ופסוק ואתה
אל תתפלל פירשנוהו למעלה
ולמעלה אמר כי אינני שומע
אותך ואתה אמר כי אינני שומע
בעת קראם אלי הוסיף לומר כי
אפי' הם יקראו אלי לא אשמע
אליהם אלא אנקם מהם כל כך
הרבו לעשות הרע בעיני
להכעיסני לא אוכל להמלט את
הפורענות : בעד רעתם · על
רעתם וכן בעד השלח יפלו
והדומי' להם רבים : מה
לידידי בביתי · אמר הנביא מה
לידידי בביתי קרא הא' ידידי לפי
שהוא היה מאוהבי הא-ל אמר מה
לו עוד בביתי ר"ל בבית המקדש
כלומר להשרות שכינתו שם :
עשותה המזמתה הרבי' · בעשות
כנסת ישראל התועבה את רבי'
כלומר עם אלהים אחרים כמו
שאמר למעלה כי מספר עריך
היו אלהיך יהודה וכיון שהיא
הניח' הא-ל אחד ועשתה מזמה את
הרבים ועבדה אותם מה לו
לידידי בביתי ואמר בביתי כמו
שאמר לידידי כי ידיד הנביא הוא
ולא ידידם וכן בית המקדש בית
הנביא הוא ולא ביתם : ובשר
קדש יעברו מעליך · חוזר
לכנסת ישראל ואומר לה את
מקרבת קרבנות לרבים שהם
אלהים אחרים ובשר קדש בשר
מזבח יי' שהוא קדש אות' קרבנות
הקדש עוברים מעליך כלומר
כאילו אינם מועלים עליך
לעשותם : כי

רשי

אמן יי' · שיהא ארור : העד
העדותי · לשון התראה : ואביא
עליהם את כל דברי הברית ·
האלות האמורות בברית על
הדברים אשר ציויתי לעשות
שלא עשו : ערי יהודה · מערי
יהודה : רנה ותפלה · בבעו
ובצלו : מה לידידי בביתי · מה
לעם סגולתי לבא עוד בביתי :
עשותה המזמתה · לעשות היא
מזמת עצת תטאי' שלה : הרבי' ·
שבהם : ובשר קודש יעברו
מעליך · אף המילה בטלו מבשר'
שעל ידה היו מקודשים לי :
כי

אורים ותומים

ולא שמעו וגו' · כי העד וגו' למן
היום וגו' למה כאומר בשרירות לבם
ומה ענין אלת הראשונים כי פשיטא
כי אבותם ראשונים הם ולהשיב זה
ראוי לזכור גזרת הכתוב על שלשים
ועל רבעי' לשונאי כי אין הב"ה כפרע
אבל וכל ממשפחה עד שיהיו ד' דורו'
פושעים אבל ראוי לדעת אם הדור
הראשון חטא באכול מאכלו' אסורות
והב' באיסורי ביאות והג' במלאכת
שבת והד' בע"א או להפך הש"י יפרע
מהם כי י"ל פעם זה יאמר אין ראוי
להפר' מהד' כי כל א' בפני עצמו ואין
העון מתחזק יותר בדור ראשון אחר
שחטא מיחלף וזה יאמר חייבי' כרת
אחר שכלם חייבים בנפשותם וחזקה
קונה להם אבל המתרגם את במקום
הנוכר כד משלמין וגו' יפרש כי אין
לגזור הגזר' עד שבעון א' יחזקו כולם
עד שבכר הותר להם וזהו שרמז כאן
כי נמצ' קשר באיש יהוד' יר' שנקשרו'
יחד כולם בעבירה א' ועוד שכבר
עברו דורות רבים וזהו שרמז שבו על
עונות אבותם הראשוני יר' כי עונותם
על אלו ועונות האבות הראשונים ד'
הנ"ל ענינא הם הרי כמלאו להם הב'
תנאים האורים על רעתם ועל חייובם
כליה ולכ"א כה אמר הנני מביא
עליכם רעה וגו' : לכן כה אמר ה'
וגו' הנה פושעי בני ישראל יחשבו
שכל רעתם תבא אליהם מפאת
המערכת ולכן יחשבו כי נידם להנצל
ממנו ע"י עבודתם ולכ"א כי יביא
עליה' רעה אשר לא יוכלו לצאת ממנה
ולא יכירו כי מה' היתה הסבה
ויצעקו אל ה' ולא לא אשמע : כי
מספר עריך וגו' הנה המופת על
אחדות הש"י הוא כי הם רבי היניעה
לב"א כ"א לא כן אלא שהש"י הוא
יכול על הכל א"כ השאר הם לבטלה
ואין צורך אליהם והיותו לואה ושקר
האלוהות האחרים א"כ אין שם אלא
א' וז"ש והושע לא יושעו בעת רעתם
שהם לואה במעשיהם והראיה כי
מספר עריך היו אלהיך יהודה לנוכי שהם רבים וככר נודע שהיותם רבים יחייב הלאות כנז' ופי' הפ' ככר קדם ממני לפנים : ואתה אל תתפלל פירש' למעלה הודיעני ואדעה ונומר אין דרך
הנבואה כדרך החקירה כי החוקר רוב הקדמותיו יוקחו מן החוש כאלו תאמר מהכרלאה וממנו יוכן אל העיון ואח"כ אל הדמיון ואח"כ אל המוחש והשכל והנבואה תבא ראשונה אל השכל
ואח"כ אל הדמיון ואח"כ אל העיון כמבואר בנבואה וז"ש כי ראשונה הגיע זה הדבר אליו בשכל וזהו ה' הודיעני ואדעה ואח"כ הגיע לעיון וזהו אז הראיתני מעלליהם : ואמר

מסרה

ויאמר ד' בטעם בסיפרא וסימ' בלשון ארמי עולימא קרא צדיק' לשמואל ופי' נמסר בריש האי סיפרא · ט' פסוקי' ולא ולא ולא וסי' נמסר לעיל בהאי סיפר' סי'
ז' לשמוע ד' מ"ל וסי' בני נכר דשמואל · והעם הזה הרע · שבו על עונות אבות' · לשמוע אל הרנה דר"ה · יוכלו י"א וסי' נמסר ביהושע סי'
ז' ובריש האי סיפרא ס"פ סי' א' · והושע ג' וסימ' מבא ברמים והושע ידך לך · ברוך טעמך וברוכה · והושע לא יושיעו להם בעת רעתם :
ומספר ה' ד' פתחין וא' קמץ וסימ' מי מנה עפר יעקב · כי מספר עריך היו אלהיך יהודה · כל ימי רשע הוא מתחולל · כי מה חפצו בביתו
אחריו · ידעתי כי אז תולד · קדמא קמץ : מעליך ה' בקריא' וסימ' הסירי את יינך מעליך · ובשר קדש יעברו מעליך · ואשטוף דמיך
אשבור מוטהו מעליך :

מנחה גדולה

ואיש זרוע לו הארץ אין לו תקנה אלא קבורה כאז"ל וא"כ אוי לו להתפאר בגבורה כזו כי אם
בזאת יתהלל כשהוא גבור בתורה ללחום מלחמתה של תורה המתשת כחה של אדם והוא מתגבר
בה וכן כשהוא גבור לעמוד בבוקר לעבודת הבורא גבור כארי לעשות רצון אביו שבשמים וגבור
לכבוש את יצרו הרי גבורה שיש בה השכל וידוע אותי וראוי להתהלל בה · וכן בעושר אם הוא
משתמש בה לרעה ולתועלתו להנאת גופו לעשות כל ימיו כחגים באכילה ושתיה וטיולים וכדומה
ממעשים מכוערים המסתעפים מהעושר כמו גאוה רמות רוח עין צופת הלא טוב היה לו להיות
כאחד מעניי ישראל ולהחזיר על הפתחים כמ"ש טוב איש רש הולך בתומו וגו' ובודאי עושר כזה
היא הביאהו לירושת התהום שבשאול כ"ש שאין כאן התפארות בעושרו כי אם בזאת יתהלל
השכל וידוע אותי לפרנס עניים שהוא כמלוה למקום כענין שנ' מלוה ה' חונן דל וכ"ש נותן
ממונו לפדיון שבויים להשיא יתומים להחזיק לומדי תורה הלא זה עושר תקראהו וראוי להתהלל
בה כענין מוכנזו המלך ובנימן הצדיק וכמ"ש זרעו לכם לצדקה וקצרו לפי חסד · וז"ש אל יתהלל
חכם בחכמתו כשהוא משתמש בו להנאתו וכן הגבור כשהוא משתמש בגבורתו דברי' הנוגע לו
וכ"כ העשיר בעשרו כי אם מי שרוצה להתהלל באחת ממדות הללו יתהלל כשהוא השכל וידוע אותי
שמשתמש במדות הללו בדברי שכל וידע אותי · ואמר כי אני ה' וגו' וא"כ ראוי ללמוד ממני
לעשות מעין כמוני וכמ"ש ז"ל והלכת בדרכיו מה הוא גומל חסד אף אתה כן וכו' וזה כי אני ה'
עושה חסד וראוי ללכת בדרכי ואמר עושה חסד משפט וצדקה שלשה כנגד שלשה הנזכרים וכסדר
זה כן סדר זה נגד חכם אמר חסד שהיא מדתו כידוע שחכמה היא חסד וכן החכם כשמשתמש
בחכמתו בעבודת שמים מתגבר החסד בעולם · וכנגד גבור אמר משפט שהיא מדתו כידוע אז
ירצה שהש"י שהוא הא-ל הגדול והגבור שהגבורה דיליה ואין מי שיאמר לו מה תעשה מכל מקום
הצור תמים פעלו כי כל דרכיו משפט וכן הגבור ראוי שלא להטיל אימה יתירה שיהיו יראי' ממנו כי
אם הכל במשפט וכנגד עשיר אמר צדקה שכל העושר והכבוד לפני ה' וממנו הכל ומפרנס העולם
בצדקה כן ראוי לעשיר להתהלל בעושר כשעושה צדקה כי בהלה חפלתי שיהי' מעלה חכם וגבור
ועשיר במעלות אלו חסד משפט וצדקה כאמור :

אספו מארץ כנעתך וגו' מהר"יא ז"ל אסיף מן הארץ כל סחורתך אתה בית יהודה שיושבת
במצור ובמצוק האויבים וכן ת"י כי כה אמר ה' הנני קולע את יושבי הארץ שהם בני
יהודה כלו' שהשליך אותם ממנה כאדם המשליך אבן בקלע ואמר בפעם הזאת להגיד שלא יהיה
בפעם

רד"ק

לי רעיתיכי אז תעלוזי · ולא שיש לך בשת ורוע לב מזה כי בעת שתעשי הרעות אז תעלוזי ותשמחי ויש מפרשים ובשר קדש כמו ואנשי קדש וכמו יבא כל בשר להשתחוות לפני
בני אדם כלומר החסידים אנשי קדש עברו מעליך לפיכך את עושה הרעות : המזמתה · הכפל לחזק הענין וכן ישועתה עזרתה : רעתיכי · כי"ו כיספת כי"ו נעוריכי
תת'לאיכי וי"ת הפסוק כן מה לעמא דהוה חביב וגו' כבעמוד · ובדרש בשעה שחרב בית המקדש מצאו הקב"ה לאברהם עומד בבית המקדש ואמר לו מה לידידי אמר בניתי לו'
על עסקי בני באתי אמר לו בניך חטאו וגלו אמר לו ושמא בשוגג חטאו אמר לו עשותה המזמתה אמר לו שמא מעוטים חטאו אמר לו הרבים אמר לו היה לך לזכור בשר המילה
אמ' לו ובשר קדש יעברו מעליך אמר לו שמא אם המתנת להם היו חוזרים בתשובה אמר לו כי רעתיכי אז תעלוזי אמר לו שמא ח"ו אין להם תקנה אמר לו זית רענן וגו': זית רענן · המשילה לזית לפי שהוא רענן כל זמן וכל ימות השנה עליו לחי': יפה פרי תאר · פי' יפה פרי ויפה תואר ויפה שזכר עומד במקום שנים ר"ל שפריו יפה ותארו יפה אמר לכנסת ישראל מתחלה קרא יי' שמך זית רענן כשהיית עושה רצונו היית כמו זית רענן לא יבול עלהו ר"ל שההצלחה היתה תמידה עמך ואת היית עושה מעשי' טובים ויפים דומי' לפרי זית אשר בדשנו והוא שמנו יכבדו אלהים ואנשים : לקול המולה גדול · ועתה גרמו עליך עוניך להביא גוים רבים ישמעו קול המולתם שהיא גדולה ועל ידם הצית אש עליה כאילו אמ' עליך כי כן דרך המקרא לדבר בפסוק אחד לנכח ושלא לנכח כמו שמעו עמים כולם כי יבשו אהלי' אשר אתדת' ויי' הודיעני אז הראיתני והדומי' להם רבי': ורעו דליותיו: ואותם הגוים ישברו דליות הזית שהיית נמשלת בו ואדוני אבי ז"ל פי' עליה כמו עלה זית ר"ל הכי' אם בעליה פי' בעלי הזית שהיו רעננים ולחים עתה יצית אש בהם וכנה הזית בלשון נקבה ואף על פי שהוא לשון זכר כמו שאמר רענן דליותיו והנה מצאנו גפן בלשון נקבה לגפן אדרת כן יהי' זית כמוהו ועוד לפי שהמשיל בו כנסת ישראל שהיא בלשון נקבה זכר הזית שהוא משל לה גם כן בלשון נקבה כאילו זכר הכנסה ואחר כך שב לדבר בלשון זכר בלשון עצמו ואמר דליותיו · המולה כתוב בוי"ו עם הדגש וכיוצא מעטים נמצאו באותיות אה"וי עם הדגש זכרונם בספר
מכלל בחלק הדקדוק ממנו ופי' המולה כמו מלה כמו אין מלה בלשוני וכן קול המולה כקול מחנה ופי' הצית הבעיר כמו ויצת אש בציון והדומי' לו · ורעו פי' וישברו כמו ירעוך
קדקד ורעו את ארץ אשור בפתחיה · דליותיו פירו' ענפיו וקראו בזה הלשון ר"ל מלשון הרוממך יי' כי דליתני שפירושו רוממתני וזכר הענפי' הנה בזה הלשון ר"ל שאפי' הענפי'
הרמים ישברו והוא משל על ירושלים ובית המקדש וי"ת הפסוק כן הא כאילן זיתא וגו' כבעמוד : ויי' צבאות הנוטע אותך · לפי שהמשילה לזית אמר עליה לשון נטיעה כלומר
שהשכינך בארץ טובה כמו שעשה לך טובה בעשותך טובה כן דבר עתה אליך על ידי הנביאי' שעתיד לבא עליך בגלל רעת בית ישראל ובית יהודה על בית ישר' דבר רעה
ובאה להם ועליך גם כן דבר רעה ותבא לך : ויי' הודיעני · פירש אאז"ל הודיעני שהיו חושבים להאכילני סם המות כמו שאמר בפסוק שאחר זה אמר הודיעני נא ואדעה או
ידעתי כי לא הייתי יודע כי לא היה עולה על לבי כי אני לא הרעתי להם אם אני מוכיח אותם לטובת' אני עושה : אז הראיתני מעלליהם · כי בזה הראיתני מעלליה' הרעים
אם לי היו רוצים לעשות כן ק"ו לאחרי' ואמר הודיעני ואמר הראיתני שלא לנכח ולנכח כאחד וכמוהו רבי' במקרא כמו שכתבנו למעלה : ואני ככבש אלוף · כמו ואלוף
חסר וי"ו החבור וכן שמש ירח ראובן שמעון והדומים להם ואלוף הוא שור כמו אלופינו מסובלי' ובן במשקל אחר שגר אלפיך וי"ת כאימר בחיר פי' אלוף תחר לכבש שהיה
נבחר כמו אליף תימן אמר הנביא אני הייתי עמהם קודם שהודיעני האל זה כמו הכבש או השור שיובילו אותו לבית המטבחים לטבוח אותו והוא כשמוליכין אותו אינו יודע
כי לשוחטו מוליכין אותו כן אני היו מוליכין אותי קרובי ומיודעי להכול עמהם לא הייתי יודע כי להמיתני מוליכין אותי והנה אם לא הודיעני האל היו ממיתים אותי ומה היו
חושבים עלי ואומרים נשחיתה עץ בלחמו ופי' כתרגום נרמי סמא דמותא במיכליה ואמר נשחיתה במקום נשימה כי התשומה הזאת היתה השחתה · ועץ פירו' עץ מות
כלומר עץ שהוא סם המות וכן ויורהו יי' עץ אמרו שהוא עץ מר והיה סם בתוך סם : בלחמו · במאכלו כי לחם כלל לכל מאכל : מארץ חיים · מן העולם הזה וי"ת מארעא
דישראל : לא יזכר עוד · פי' בחיים וכפל הענין במלות שונות : ויי' צבאות שופט צדק · שפטני מהם כי אתה שופט בצדק בוחן כליות ולב כי אתה בחנת לבם וכליותם
והודעתני מחשבותם כדי שאשמר מהם : אראה נקמתך · כלו' שלא אמות עד שאראה שתקח נקמה מהם : כי אליך גליתי את ריבי · אין לי אח וקרוב לגלות את ריבי כי
הם חשבו להמיתני אליך גליתי את ריבי ואתה תקח משפטי מהם ובאמרו גליתי דברה תורה כלשון בני אדם כי גלוי וידוע לפניו וכת"י גליתי אמרית : לכן ולא תמות
בידינו · ואיך אמר ירמיהו ויי' הודיעני והרי היו אומרים לו על פניו כי ימיתוהו אם יתנבא אל' שירתיהו לא היה חושש למה שהיו אומרים בפניו כי חשב כי זה הדרך הפחדה
ובזוס כי לא יתכן שימיתוהו בגלוי ולא היה מפחד מזה אך שימיתוהו בסתר על ידי סם זה היה יכול להיות כי היה דבר שלא היה נודע כי יש סם שמאכיל אותו שלא
ימות מיד אלא עד שמנה או עשרה ימים ואם ימות על הדרך הזה לא היו אומרים כי על ידי סם המות מת : לכן כה אמר יי' · הבחורים ימותו בחרב · הבחורי'
שיבטחו בגבורתם ויצאו להלחם ימותו בחרב : בניהם ובנותיהם ימותו ברעב · בעיר וזכר הבנים ולא האבות כי האבות אם ישיגו דבר מאכל יאכלו הם כי בחייהם קודמים
לחיי בניהם ולא עוד אלא שיאכלו בשר בניהם ובנותיהם מפני הרעב : ושארית · אנשי ענתות ילקו יותר משאר ישר' לפי שהיה להם להחזיק יד ירמיהו שהם קרוביו ובני
עירו והם היו אומרים להמיתו אם ינבא בשם יי' : שנת פקדתם · שנת החרבן שהיתה שנת תשע עשרה לנבוכד נצר שפקד האל עליה' את עונם וחרבה הארץ וגלו הנשארי'
מן החרב ומן הרעב ואמר כי אנשי ענתות לא תהיה להם שארית ואף על פי שנגזרה עליהם גזרה שלא תהיה להם שארית בעת שחלה עליהם הגזרה ולכדו האויבים את העיר
עשו תשובה והיתה להם שארית וכן אמרו רז"ל וכן מצאנו בשוב גלות בבל אנשי ענתות מאה ועשרים ושמנה : צדיק אתה יי' כי אריב אליך · שאריב אליך כלומר שאם אמר
שאריב אליך לא יתכן שאתה צדיק ואין לי לחלוק בזה : אך משפטים אדבר אותך · אך אדבר עמך כאדם הנשפט על חברו ונושא ונותן בטענות הנדונין כי אני נבוך בזה :
מדוע

תרגום

מִן קֳדָם בִּשְׁתִּיךְ בְּכֵן הֲוֵית תַּקִּיפָא : הָא כְאִילַן זֵיתָא דְשַׁפִּיר בְּרֵיוֵיהּ וְיָאֵי בְּחֶזְוֵיהּ וְסוֹכֵיהּ מְטַלְּלָן בְּאִילָנַיָּא כֵּן רַבֵּי יְיָ שְׁמִיךְ בְּעַמְמַיָּא וְכַדוּ דַּעֲבַרְתְּ עַל אוֹרַיְתָא מַשִּׁירְיַת עַמְמִין דְּתַקִּיפִין כְּאִישָּׁתָא יֵיתוּן עֲלָךְ וְיִתְחַבְּרוּן לְהוֹן סוּמַכְוָן : וַיְיָ צְבָאוֹת דְּקַיֵּים יָתִיךְ גְּזַר לְאֵיתָאָה עֲלָךְ בִּישָׁא בְּדִיל חוֹבֵי בֵית יִשְׂרָאֵל וּבֵית יְהוּדָה דַּעֲבָדוּ לְהוֹן לְאַרְגָּזָא קֳדָמַי לְאַסָּקָא בוּסְמִין לְבַעֲלָא : וַיְיָ אַלְּפָנִי וְאַלֵּיפִית בְּכֵן אַחֲזֵיתָנִי עוֹבָדֵיהוֹן : וַאֲנָא כְּאִימַּר בְּחִיר דִּלְנִכְסְתָא מִתּוֹבַל וְלָא יְדַעִית אֲרֵי עֲלַי חַשִּׁיבוּ עֶשְׁתּוֹנִין בִּישִׁין אָמְרִין נִרְמֵי סַמָּא דְמוֹתָא בְּמֵיכְלֵיהּ וְנִשֵׁיצֵינֵיהּ מֵאַרְעָא דְיִשְׂרָאֵל וּשְׁמֵיהּ לָא יִדְּכַר עוֹד : וַיְיָ צְבָאוֹת דַּיָּין קְשׁוֹט גַּלְיָן קֳדָמוֹהִי כּוּלְיָין וְלֵב אֶחֱזֵי פּוּרְעֲנוּת דִּינָךְ מִנְּהוֹן אֲרֵי קֳדָמָךְ אֲמָרִית יָת עֻלְבָּנִי : בְּכֵן כִּדְנַן אֲמַר יְיָ עַל אֱנָשֵׁי עֲנָתוֹת דְּבָעַן לְמִקְטְלָךְ דְּאָמְרִין לָא תִתְנַבֵּי בִּשְׁמָא דַיְיָ וְלָא תְמוּת בִּידָנָא : בְּכֵן כִּדְנַן אֲמַר יְיָ צְבָאוֹת הָאֲנָא מַסְעַר עֲלֵיהוֹן עוּלֵימֵיהוֹן יִתְקַטְלוּן בְּחַרְבָּא בְּנֵיהוֹן וּבְנָתֵיהוֹן יְמוּתוּן בְּכַפְנָא : וּשְׁאָרָא לָא יְהֵי לְהוֹן אֲרֵי אַיְתֵי בִּישְׁתָא עַל אֱנָשֵׁי עֲנָתוֹת שְׁנַת סוֹעֲרָן חוֹבֵיהוֹן :
שְׁאֵילַת דִּינִין אֲנָא שָׁאֵל מִן קֳדָמָךְ מדין

ירמיה

כִּי רָעָתֵכִי אָז תַּעֲלֹזִי : זַיִת רַעֲנָן יְפֵה פְרִי־תֹאַר קָרָא יְהוָה שְׁמֵךְ לְקוֹל הֲמוּלָּה גְדֹלָה הִצִּית אֵשׁ עָלֶיהָ וְרָעוּ דָּלִיּוֹתָיו : וַיהוָה צְבָאוֹת הַנּוֹטֵעַ אוֹתָךְ דִּבֶּר עָלַיִךְ רָעָה בִּגְלַל רָעַת בֵּית־יִשְׂרָאֵל וּבֵית יְהוּדָה אֲשֶׁר עָשׂוּ לָהֶם לְהַכְעִסֵנִי לְקַטֵּר לַבָּעַל :
וַיהוָה הוֹדִיעַנִי וָאֵדָעָה אָז הִרְאִיתַנִי מַעַלְלֵיהֶם : וַאֲנִי כְּכֶבֶשׂ אַלּוּף יוּבַל לִטְבוֹחַ וְלֹא־יָדַעְתִּי כִּי־עָלַי ׀ חָשְׁבוּ מַחֲשָׁבוֹת נַשְׁחִיתָה עֵץ בְּלַחְמוֹ וְנִכְרְתֶנּוּ מֵאֶרֶץ חַיִּים וּשְׁמוֹ לֹא־יִזָּכֵר עוֹד :
כ וַיהוָה צְבָאוֹת שֹׁפֵט צֶדֶק בֹּחֵן כְּלָיוֹת וָלֵב אֶרְאֶה נִקְמָתְךָ מֵהֶם כִּי אֵלֶיךָ גִּלִּיתִי אֶת־רִיבִי : לָכֵן כֹּה־אָמַר יְהוָה עַל־אַנְשֵׁי עֲנָתוֹת הַמְבַקְשִׁים אֶת־נַפְשְׁךָ לֵאמֹר לֹא תִנָּבֵא בְּשֵׁם יְהוָה וְלֹא תָמוּת בְּיָדֵנוּ :
לָכֵן כֹּה אָמַר יְהוָה צְבָאוֹת הִנְנִי פֹקֵד עֲלֵיהֶם הַבַּחוּרִים יָמֻתוּ בַחֶרֶב בְּנֵיהֶם וּבְנוֹתֵיהֶם יָמֻתוּ בָּרָעָב : וּשְׁאֵרִית לֹא תִהְיֶה לָהֶם כִּי־אָבִיא רָעָה אֶל־אַנְשֵׁי עֲנָתוֹת שְׁנַת פְּקֻדָּתָם :
א צַדִּיק אַתָּה יְהוָה כִּי אָרִיב אֵלֶיךָ אַךְ מִשְׁפָּטִים אֲדַבֵּר אוֹתָךְ מדוע

זַכַּי אַתְּ יְיָ מִלְּמִדְרַן לְקַבֵּל פִּתְגָּמָךְ בְּרַם מדין

רש"י

כי רעתכי אז תעלוזי · כשאתם עוברים עבירה אתם שמחים : לקול המולה · לשון שאון עם רב שיבא עליהם : ורעו דליותיו · ורצצו את ענפיו : ויי' הודיעני · כך אמר הנביא הקב"ה הודיעני את פורענותם : ואני ככבש אלוף אשר יובל לטבח · יובל יובא לפי שאני מודיעם הרעה הם אומרים להורגני ככבש הזה דוגם ויהודה בן קודים פתרונו ככבש ופר אשר יובל לטבח אלוף כמו שגר אלפיך ואע"פ שלא נאמר ואלוף יש לנו כיוצא בו שמש ירח עמד זבולה כסוס עגור כן הצפצף ומנחם פתר ככבש אוף כבש גדול ויונתן מסייע שתירגם כאימר בחיר : נשחיתה עץ בלחמו · נרמי סמא דמותא במיכליה : אראה נקמתך מהם · את אנשי ענתות היה מקלל : אל אנשי ענתות · כמו על אנשי ענתות : צדיק אתה יי' כי אריב אליך · כשאתווכח עמך ידעתי כי תצדק בדבריך אך חפץ אני לדבר משפטים אותך להודיעני דרכך : מדוע

מסרה

ולא ידעתי ה' בקריא' וסי' ותקח האשה את שני האנשים ותצפנו · ויאמר המלך שלום · ואני ככבש אלוף יובל לטבוח · המליכו ולא ממני · ובצלעי שמחו ונאספו : על אנשי ד' בקריא' וסי' וישימהו שאול על אנשי המלחמה · ומן העיר לקח סריס אחד דמלכים · וחברו דירמיה · כה אמר יי' צבאות על אנשי ענתות :

אורים ותומים

ואני ככבש הנה עלותיו עם הנביא המלמדם להועיל שהולך לפניהם כצאן עם שכבש האלוף ומלומד ללכת לפני הצאן כי שניהם מנהיגי' אשר אחריהם ואמר כי קרה לו הפך המנהג כי הוא במדרגת המלמד והמנהיג ככבש אלוף והפך שהם שמנהיגים אותו ומובילי' אותו לטבח ולכן טעם למה לא הרגיש בעצמו בדבר ואמר לא ידעתי לפי שעלי חשבו כי אין האדם מגיע לסוף דעת חבירו אלא מפאת מעשיו ואלו חשבו מחשבה בסתרת אחד כנגדו והוא להשחית עץ אשר משם יצא לחמו והעץ אשר ידעו שממנו אוכל השחתתו בשרשים בשרשיו או מחת שעלה הסמוך לו עם החות כלך המשלשלים בפירות המשלשלים בשרשיו ולא יקנה הפרי כח אותו אשם ידעת ג"כ שנכריתהו מארץ החיי' וגם ששמו לא יזכר עוד כי אם כמיתהו כפרהסיא ובחוקם לעולם יזכר שמו [illegible] לכן כה אמר ה' על אנשי ענתות וגו' בבר ידעת חרז"ל על ריבך ריב אתי לפניך שיש מלאך אחד ששמו פסקון שפוסק לדברים כלפי מעלה וכו' [illegible] לריב ריבו ולא לריב [illegible] צדיק אתה וגו' [illegible] שאין דעתו לחלוק אלא ללמוד דבר המשפט הוא צריך והוא אך משפטים אדבר אותך וגו' [illegible] אין הטוב מגיע אלא בדרכי השוי' ואחר שבדרכים לרעים יגיע להם טוב [illegible] וזהו מדוע דרך רשעים צלחה [illegible] וא"כ צריך לתת טע' שאין
עד

מנחה גדולה

לפעם האחרת שבא סנחריב על ירושלי' והקב"ה הגין על העיר אמנם בפעם הזאת לא יהיה כן כי לא יגין עליהם והסיבותי להם כלו' לאותם יושבי הארץ בני יהודה אשר זכר למען ימצאו והמציאה היא מה שכתוב בתורה ומצאוהו צרות רבות ורעות עד שיאמר כל א' וא' מהם אוי לי על סברי וגו' ע"כ : ומהר"מא ז"ל כתב הענין הוא להודיע כי גם שעיקר התפלה והתשובה היא קודם לצרה עכ"ז אפי' כשהצרה עליו אל יתייאש מן הרחמים כדאמרי אינשי ליבעי איניש רחמי עד זיבולא בתראי שלמה וכמאמר שלמה אחר אומרו וזכור את בוראיך בימי בחורותיך חוזר אומר כי גם לעת מיתה מועיל התשובה באומרו עד אשר לא תחשך השמש וע"ד זה אומר הוא ית' לישרא' גם שאת כבר במצור ובאו מים עד נפש אל תתייאשי מן הרחמים ואספי מארץ כנעתך כלומר כרתי מהעולם הזה כל סחורתך שלא תחשובי כל הדברים הארציים כלל כי אם יהי' כל ושעך וכל חפץ לדברים עליונים אשר את ה' אלהיך שהוא תכלית גדר התשובה עם היותך כבר יושבת במצור ויהיה אספי כל"א הסוף אסיפם כי כה אמר ה' כי אם כה תעשה אל תחושי אל היות אויביך מקובצים עליך במצור כי הלא הנני קולע כאבן שבקלע את יושבי הארץ אשר כתייסבו עליך בפעם הזאת להיות עליך במצור אני מפילם מעליך כאשר יפין הקולע בקלע את האבן שבתוכה למרחוק ואחר שאפילם והצרותי להם במקום אשר אדיחם שם אביא עלימו צרות ומה שלא אהרגם מיד כי אם שאפילם ואספה עליהו רעות וצרות הלא הוא פן ישכחו העולם ענייניהם ולא ימצאו לא הם ולא זולתם ההשגחה אשר עשיתי להם כד"א אל תהרגם פן ישכחו עמי ע"כ למען ימצאו הם עצמם אשר אני עשיתי אותם קיימים ואביא עלימו צרות למען יתנו אל לבם וימצאו הדבר וזהו והצרותי להם למען ימצאו הנה כל זה התרתי בכם אפי' בהיותכם במצור שתשובו ולא שוה לי עד כי נחרב הבית והגליתי אתכם והנני מצטער ומקונן ואומר אוי לי על שברי וגו' ע"כ : ולע"דן אספי מארץ כנעתך הוא כמו ארץ כנען כאילו רוצה לומר האספי לילך מארץ כנען יושבת במצור בירושלי' שהי' אז במצור והתכונה שימסור ירושלי' ביד נ"ב והוא ימסם בגלה · וזה הגלות הכביד יותר מהראשונה שהם גלות השבטי' וגלות יכני' כי שם נשארו עוד מקצתם לא כן עתה שיגלו כולם וע"כ כתב זה הגלות כאלו כלם גלו בפעם הזאת וז"ש הנני קולע את יושבי הארץ בפעם הזאת כי בפעם הזאת אסלה כל מגפותי בהגלותי הנשארי' עוד משתי גליות הראשונות והרי הוא כאלו באותו יום ובפעם הזאת גלו כלם כי כל זמן שהיו אלו קיים הייתי מתנחם בהם והכי איתא במדרש רבה על פסוק והורדתם את שנתי בשאול כשהאה הגלי' כי
מתנחם

אורים ותומים

מדוע דרך רשעים צלחה · כי היו בישראל רשעים מצליחים וכת"י זכאי את יי' מלמדן וגומר כבעמוד : נטעתם · משל על הצלחתם שהיא קיימת והולכת וגדלה ובאמרו נטעתם הראה כי טובת הרשעים תבא להם מאת האל לא שהיא להם דרך מקרה וכן אמר בתורה ומשלם לשנאיו אל פניו להאבידו כתרגומו : שרשו · מבנין פעל הכבד אשר על דרך המרובע וכן כל שרש בארץ גזעם : קרוב אתה בפיהם · אם יקראוך בתפלה או יזכרוך בשבועה לשקר הוא כי אתה רחוק מכליותיהם ואינם חושבים כי בידך טובתם ושאתה המטיב והמריע וי"ת קריבין פתגמי נבואתך וגומר כבעמוד : ואתה יי' ידעתני תראני · ואתה ראה אותי במה שאני : ובחנת לבי אתך · בחנת לבי שהוא אתך לא כלב' שאתה רחוק ממנו אם כן למה הם בטוב ואני ברע: התקם כצאן לטבחה · כמו עד התיקנו אותם מן העיר אמר או השלוים הרשעי' התיקם ממקו' רבצם לרעתם כצאן לטבחה : והקדישם · והזמינם : ליום הריגה · ליום שיהיה בו הרג רב והוא יום החרבן הזמינם לחרב ולא יהיה להם מקום להנצל מן ההרג ואז יודע לעולם כי רשעת' גרמה להם אבל עתה יש מבוכה בהצלחתם : עד מתי תאבל הארץ · עד מתי יהיה זה שהוקדשו אלה ליום הריגה כשתאבל הארץ והוא יום החרבן : ועשב כל השדה ייבש · זה על דרך הפלגה וכן ספתה בהמות ועוף · ומפני מה תאבל ותשחת הארץ מרעת יושבי בה כי אמרו הדין נותן שלא ינצלו אלה הרשעים השלוים מיום הריגה כי הם אומרים בשלותם לא ירא' אחריתנו אם יאמרו להם נביאי האמ' האל יביא אחריתכ' לרע אף על פי שאת' שלוי' עתה והם אומרים לא יראה האל אחריתנו כי אינו משגיח בנו ובמעשינו ואינו יודע מה אחריתנו : ספתה · ענין כליון כמו האף תספה צדיק עם רשע אלא שהוא פעל יוצא וזה פעל עומד והנה שאל ירמיהו על הצלחת הרשעים ולא השיבו האל : כי את רגלי' · פירש אדוני אבי ז"ל כי זה הפסוק תשובת שאלתו שלא יהרהר אחר מדות הק"בה אמר ועל מה ששאלתי אני משיבך זה המשל כי אני רואה אותך שרצת עם רגלי' כמותך והלאוך כי רצו ויותר ממך ולא היה בך יכולת להשיגם והלאוך במרוצת' להשיג' : ואיך

רשי

מדוע דרך רשעי' צלחה · שנתת גדולה לנבוכד נצר הרשע ותצליחהו להחריב ביתך · ד"א על אנשי ענתות היה צועק וקורא תגר : שלו · לשון שלוה : ואתה יי' ידעתני · גם על אנשי ענתות העומדים עלי עוזרני כי אתה ידעתני : התקם כצאן לטבחה · נתק מן החיי' למות דישטאק"לוס בלע"ז כמו עד התיקנו אותם מן העיר : והקדיש' · הזמינם : עד מתי תאבל הארץ ועשב כל השדה ייבש · תאבל תחרב עד כאן דברי הנביא ורוח הקדש משיבתו מרעת יושבי בה ספתה בהמ' ועוף ספת' פיני"דא בלע"ז : כי אמרו · יושבי הארץ הזאת : לא יראה את אחריתנו · אין גלוי לפניו מה יהי' בסופינו : כי את רגלים רצתה וילאוך · קרוביך הכהנים כמותך ואנשי עירך באו' להורגך : ואיך תתחרה את הסוסים · לרוץ עם הסוסים כלומר ומה קרוביך הכהני' באים להרגך כל שכן שיקומו להרגך שרי יהודה וזהו קלפי עליהם וזו היא הגלחת האויב וכן תרגם יונתן דאתיובתא וגומ' כבעמוד ומדרש רבותינו אם לא על שכר שלש פסיעות שרץ נבוכד נצר לכבודי בימי מרודך בלאדן אתה תמיה שהרביתי גדולתו כל כך מה תתמה עוד כשתראה שילום שכר שאשלם לצדיקי' שרצו לפני כסוסים : את רגלי' · עם רגלי' פיאוני"דש בלע"ז : תתחרה · אקטי"רש בלע"ז : ובארץ שלום אשר אתה בוטח · שם הלאוך : ואיך תעשה בגאון · שרי יהודה גאון הירדן משל הוא לפי שהוא מקום אריות ונמרים וכן לימדנו יונתן בהרבה מקומות וכאן תירג' והכדין את מדמי לקבל חיות ברא די ברום ירדנא והנה כאריה יעלה מגאון הירדן תירגם יונתן בשני מקומות כאריה דסליק מרום ירדנא : קראו אחריך מלא · קבוצת אנשים : ידידות נפשי · עם סגולתי :

מָדוּעַ דֶּרֶךְ רְשָׁעִים צָלֵחָה שָׁלוּ כָּל־ | ל׳ ו׳
בֹּגְדֵי בָגֶד׃ נְטַעְתָּם גַּם־שֹׁרָשׁוּ יֵלְכוּ | ב׳ ל
גַּם־עָשׂוּ פֶרִי קָרוֹב אַתָּה בְּפִיהֶם
וְרָחוֹק מִכִּלְיוֹתֵיהֶם׃ וְאַתָּה יְהוָה | ל׳ וכתי׳ כן
יְדַעְתַּנִי תִּרְאֵנִי וּבָחַנְתָּ לִבִּי אִתָּךְ | ב׳ ב׳ ובסי׳ ועין
הַתִּקֵם כְּצֹאן לְטִבְחָה וְהַקְדִּשֵׁם לְיוֹם | ל׳ ז׳ רפי׳ ל וג׳
הֲרֵגָה׃ עַד־מָתַי תֶּאֱבַל | חס׳ בל"ס
הָאָרֶץ וְעֵשֶׂב כָּל־הַשָּׂדֶה יִיבָשׁ מֵרָעַת
יֹשְׁבֵי־בָהּ סָפְתָה בְהֵמוֹת וָעוֹף כִּי | ל׳ ל
ה אָמְרוּ לֹא יִרְאֶה אֶת־אַחֲרִיתֵנוּ׃ כִּי
אֶת־רַגְלִים ׀ רַצְתָּה וַיַּלְאוּךָ וְאֵיךְ | ל׳ ל׳ ל
תְּתַחֲרֶה אֶת־הַסּוּסִים וּבְאֶרֶץ שָׁלוֹם | ל׳ ה׳
אַתָּה בוֹטֵחַ וְאֵיךְ תַּעֲשֶׂה בִּגְאוֹן | ב׳ מל׳
הַיַּרְדֵּן׃ כִּי גַם־אַחֶיךָ וּבֵית־אָבִיךָ | י"ב פסוק׳ גם גם גם
גַּם־הֵמָּה בָּגְדוּ בָךְ גַּם־הֵמָּה קָרְאוּ
אַחֲרֶיךָ מָלֵא אַל־תַּאֲמֵן בָּם כִּי־יְדַבְּרוּ
אֵלֶיךָ טוֹבוֹת׃ | ב׳ מל׳
עָזַבְתִּי אֶת־בֵּיתִי נָטַשְׁתִּי אֶת־נַחֲלָתִי
נָתַתִּי אֶת־יְדִדוּת נַפְשִׁי בְּכַף אֹיְבֶיהָ׃ | ל׳ וחס׳ · ב׳ חס׳ וי"ו
היתה

מַדִּין אוֹרְחַת רַשִׁיעַיָא מַצְלְחָא שְׁלַן שְׁלֵיוָא כָּל מְשַׁקְרֵי שְׁקָר׃ קַיֶּמְתִּינוּן אַף תְּקִיפוּ עַתָרוּ אַף קְנוֹ נִיכְסִין קְרִיבִין פִּתְגָּמֵי אוֹרַיְתָךְ בְּפוּמְהוֹן וּרְחִיקָא דַּחֲלְתָךְ מִכּוּלְיָתְהוֹן׃ וְאַתְּ יְיָ כּוּלָא יְדִיעַ וּגְלֵי קֳדָמָךְ דְּאַתְּ בְּחַר לְבַבָּיָא דְּרָעַן בְּדַחֲלְתָךְ רַשִׁיעַיָּא אַתְקֵינוּן כְּעָנָא לְנִיכְסְתָא וְזַמֵּינִינוּן לְיוֹם קְטוֹל׃ עַד אֵימָתַי תֶּחֱרוֹב אַרְעָא וְעִשְׂבָּא דְּכָל חַקְלָא יִיבַשׁ מֵחוֹבֵי רַשִׁיעַיָא דְּיָתְבִין בַּהּ סַף בְּעִירָא וְעוֹפָא אֲרֵי אֲמַרוּ לָא גְלֵי קֳדָמוֹהִי סוֹפָנָא׃ דְּנָא תְּיוּבְתָּא לְיִרְמְיָה נְבִיָּא עַל בָּעוּתֵיהּ נְבִיָּא אַתְּ דָּמֵי לְגַבְרָא דִּרְהַט עִם רַגְלָאָה וְלָאִיוּ וְאֵיכְדֵין אַתְּ מְדַמֵּי לְמִרְהַט כָּל קֳבֵל סוּסְוָתָא בְּבִקְעָתָא וּבְאַרְעָא שְׁלָמָא אַתְּ מִתְבְּטַח וְנָפֵיל וְאֵיכְדֵין אַתְּ מְדַמֵּי לְמֶעְבַּד כָּל קֳבֵל חֵיוַת בָּרָא בְּרוּבֵי יַרְדְּנָא וְאִם עַל טָבְוָן דַּאֲנָא מוֹטֵב לִנְבוּכַד נֶאצַּר מַלְכָּא דְּבָבֶל רִיגְלָאָה נְבִיָּא אַתְּ חָזֵי וּמִתְמַהּ וּמִן פּוּן דְּאַחְזֵיךְ מָה דַּאֲנָא עָתִיד לְמֶיעְבַּד לְאַבְהָתָךְ צַדִּיקַיָּא דְּמִן עָלְמָא דִּרְהָטוּ כְּסוּסְוָתָא לְמֶעְבַּד עוֹבָדִין טָבִין קֳדָמַי וְאַף אֲמָרִית לְהוֹן דְּאַיְתִי עַל בְּנֵיהוֹן בִּרְכַן וְנַחֲמָן הָא כְּמַיָּא דְּנַחֲתִין שְׁטוֹף לְיַרְדְּנָא׃ וּדְאַתְּ בָּעֵי עֲלֵיהוֹן רַחֲמִין אֲרֵי יַת אֲחָךְ וּבֵית אֲבוּךְ אַף אִינוּן שְׁקַרוּ בָךְ אַף אִינוּן אֲמָרוּ עֲלָךְ מִלִּין בִּישִׁין לָא תְּהֵימַן בְּהוֹן אֲרֵי יֵימְרוּן עֲלָךְ פִּתְגָּמִין תַּקְנִין׃ שְׁבָקִית יַת בֵּית מַקְדְּשִׁי רְטֵשִׁית יַת אַחְסַנְתִּי מְסָרִית יַת עַמָּא דַּהֲוָה חֲבִיב קֳדָמַי בְּיַד שַׂנְאוֹהִי׃
הות

תראני ב׳ וסימ׳ אניע ועין לא תראני · ואתה יי׳ ידעתני תראני ובחנת לבי : ובחנת ב׳ וסימ׳ בחון נתתיך · יי׳ ידעתני תראני ובחנת לבו : י"ב פסוק ם אית בהון גם גם גם וסי׳ גם תבן גם מספוא רב עמנו · ויצו גם את השני גם השלישי · ויאמר יהודה אל ישראל אביו שלחה דנער · לא איש דברים אנכי · גם צאנכם גם בקרבם קחו · משול בני גם אתה · וישאל שאול ביי׳ · כי גם אחיך ובית אביך · כי גם נביא גם כהן · גם תמול גם שלשום · גם לא שמעת גם לא ידעת · גם אהבתם גם שנאתם :

סוסי׳ לרוץ עמה׳ וזה פי׳ המשל הנה אתה ... ידעת׳ שהרי אמרו להאכילך סם המות ולא ... ואתה איך תרצה לדעת דעתי וסודותי ... צדיקי׳ בעול׳ הזה לפיכך שתוק ואל תהרהר ... לו על הענין עצמו וכלל בו מראש הפסוק

מנחה גדולה

רדק

היתה· כאריה ביער· כששואג האריה ביער ונותן קולו וישמעו העוברים ושבים הקול יעזבו דרך היער או הסמוך לו כן עזבתי אני את נחלתי כי היתה לי כמו האריה ביער השואג בלילה ונתינת קולם ופלגיהם היא צעקת העשוקים מפני החמס או נתינת קול עובדי עבודת אלילים בבתי החגולים כמו שנאמר במעשה אליהו עם ואחאב ויקראו בשם הבעל מהבקר ועד הצהרים לאמר הבעל ענגו והומר ויקראו בקול גדול על כן שנאתיה · ושנאתיה כי גלתי נשוא עוד מעשיה הרעים : העיט · שניהם הה"א נפרח כי היא לשאלה ופירש אדוני אבי ז"ל הפסוק כן העיט צבוע כדם חללים יהיה סביב על נחלתי שבחרתי לי והנה שיסבב העיט יבאו כל חיות השדה לאכול כמו שנאמר לכו הכפו כל חית השדה התיו לאכלה אמר לעופות אחר שתשבעו אתם לכו אספו כל חית השדה בעבור כי כן מנהג העיפו' יבאו על החללי' תחלה כי הם ירדו בעופפם כמו שאמר באשר חללי' שם הוא והחיו' רואות העופות נבועים מדם החללי' ויתורו ממקומם : התיו · הה"א תמורת הא"ף אתיו אקחה יין שובו אתיו ועניכו כמו באו והחיות הן משל על האמו' שבאו עם נבוכד נצר להחריב ירושלם כאילו עשו להם אותו הרימו להם נס שיבאו והוא משל העיט הצבוע לחיו' והוא דבר הנבואה : רעים רבים · מלכי גוים שבאו עם נבוכד נצר והמלך כמו הרוע' לצאן וכת"י מלכיון סגיאין קטלו עמי : כרמי · ישראל כמו שאמר כי כרם יי' צבאות בית ישראל : בססו · רמסו : שמה · נבוכד נצר ואף על פי שלא זכרו הרי זכר רועים רבים והוא היה בראש והוא שם החלקה לשממה : אבלה · עלי שממה · שם אמר כנסת ישראל שהיא שממה התאבלה עלי על שממותיה לאמ' שהני השימותי' : כי אין איש שם על לב · למה החרבה כי אין איש מהם שם על לב דברי ותוכחותי שהייתי מוכיח אותם ע"י הנביאים ולא שמו על לבם ולא שמעו אליהם וי"ת הרי לית דמשוי דחלתי על לבא : על כל שפים במדבר · מקום מרעה הבהמות יקרא מדבר כמו שפירשנו ושפים הם המקומות הגבוהים כמו הרים וגבעות גם לשם שהו' מן הישוב באו שודדים : חרב ליי' אכלה · כמו אוכלת אחר בזה ובזה כמו אם הכלה אבל ברוב יאמר על משקל פעלת והחרב הוא אוכלת החרב כמו וחרבי תאכל בשר כזה וכזה תאכל חרב : מקצה ארץ ועד קצה הארץ · כי גם בשאר המקומות תהיה כי בכול' פשטה יד נבוכד נצר וחרבו היא ליי' כי הוא העיר את חרבו עליהם והנביא התנבא על כל אחת מהן טרם באה לה הפורענות כמו שכתוב בזה הספר וזהו שאמר אין שלום לכל בשר : זרעו חטים וקוצים קצרו · אמר הנביאים זורעים חטים בכם ישראל שאתם נקראים חלקתי כמו שאמר למעלה והנה הנביאים זרעו בחלקה חטים הם דברי הנבואה : וקוצים קצרו · כי לא נמחו להם בחלקה כי אם קוצים אלו הם מעשים רעים שדומין לקוצים : נחלו לא יועילו · ונחלו הנביאים על זה כי לא הועילו מעשיהם : ובשו מתבואותיכם : היה להם לנביאים בשת מתבואותיכם שהיו מיחלים שיהיו חטים והיו קוצים ונחלו הנביאים על זה מחרון אף יי' העתיד לבא עליכם מפני מעשיכם הרעים ואמר ירמיהו משל זה על החלקה כמו שאמר ישעיהו משל דומה לו על הכרם שאמר ויטעהו שורק ויקו לעשות ענבים ויעש באושים וישראל הם שנקראו כרם יי' וחלקת יי' ואדוני אבי ז"ל פירש זרעו ישראל חטים והוא משל על הממון הרב שהיו שולחים למלכי מצרים שיהיו להם לעזרה ושיבאו לעזרתם מפני מלך בבל ובטחונם על משענת קנה רצוץ זהו וקוצים קצרו נחלו ולא יועילו נחלו מרוב ממון שנתנו ולא היה להם בו שום תועלת ופי' בשו מתבואותיכם גווי כלומר יש לכם ליבוש מתבואותיכם שהם קוצים וי"ת ולא תהון דמין לדזרעו חטין וגומר כבעמוד : כה אמר יי' על כל שכני הרעים · הם פלשתים ועמון ומואב וצר וצידון שהיו שכנים לארץ ישראל והיו מריעי' להם ואמר שכני כי ישראל הם חלקתו וכרמו והנה הם שכניו : הנוגעים · פירוש להרע וכן כל הנוגע בהם הנוגע באיש הזה כתרגומו דיגזק וכן הנגעים דמנזקין : הנני נתשם · גם הם יגלו כמו עמי לפיכך אל ישמחו לגלותם : אתוש מתוכם · אותם שגלו מביניה' אתוש מתוכ' בשובי שבות עמי : והיה · אשוב ורחמתים · כמו שנבא עליהם ירמיהו כשנבא על גלות' נבא גם כן על שובם כמו שנאמר והשבתי את שבות מואב ואמר ואחרי כן אשיב את שבות בני עמון ואמר כי כששבו יהודה ובנימן מגלות בבל שבו גם הם : והיה את דרכי עמי הדלת מעמדת בגעיא והמסרה לית געיא : בשמי חי יי' · כי מעט ששבו ישראל מגלות' לא עבדו ע"א ולא נשבע בבעל ואם הם ילמדו דרכ' כזה ובזה הוא בטול ע"א : כאשר למדו · כי באמת ישראל לא למדו לעבוד ע"א כי אם משכניהם : ונבנו בתוך עמי · כי הרבה נתגיירו מהם בשובם מגלות' ושכנו בתוך בני ישראל · ונבנו יהיה להם בנין ביניה' כלומר עמידה וקיום וכן תרג' ויתבנון ויתקיימון : ואם ואבד · שלא ישובו עוד לארצ' ומה שאמר בנבואת בני עמון ואחרי כן אשיב את שבות בני עמון אותם שלמדו דרכי ישראל או עדין לא שבו כדברי רבי יהושע במחלקתו על רבן גמליאל בברכות :

כה

[מקרא]

הָיְתָה־לִּי נַחֲלָתִי כְּאַרְיֵה בַיָּעַר נָתְנָה עָלַי בְּקוֹלָהּ עַל־כֵּן שְׂנֵאתִיהָ׃ הַעַיִט צָבוּעַ נַחֲלָתִי לִי הַעַיִט סָבִיב עָלֶיהָ לְכוּ אִסְפוּ כָּל־חַיַּת הַשָּׂדֶה הֵתָיוּ לְאָכְלָה׃ רֹעִים רַבִּים שִׁחֲתוּ כַרְמִי בֹּסְסוּ אֶת־חֶלְקָתִי נָתְנוּ אֶת־חֶלְקַת חֶמְדָּתִי לְמִדְבַּר שְׁמָמָה׃ שָׂמָהּ לִשְׁמָמָה אָבְלָה עָלַי שְׁמֵמָה נָשַׁמָּה כָּל־הָאָרֶץ כִּי אֵין אִישׁ שָׂם עַל־לֵב׃ עַל־כָּל־שְׁפָיִם בַּמִּדְבָּר בָּאוּ שֹׁדְדִים כִּי חֶרֶב לַיהוָה אֹכְלָה מִקְצֵה־אֶרֶץ וְעַד־קְצֵה הָאָרֶץ אֵין שָׁלוֹם לְכָל־בָּשָׂר׃ זָרְעוּ חִטִּים וְקֹצִים קָצָרוּ נֶחְלוּ לֹא יוֹעִלוּ וּבֹשׁוּ מִתְּבוּאֹתֵיכֶם מֵחֲרוֹן אַף־יְהוָה׃ כֹּה אָמַר יְהוָה עַל־כָּל־שְׁכֵנַי הָרָעִים הַנֹּגְעִים בַּנַּחֲלָה אֲשֶׁר־הִנְחַלְתִּי אֶת־עַמִּי אֶת־יִשְׂרָאֵל הִנְנִי נֹתְשָׁם מֵעַל אַדְמָתָם וְאֶת־בֵּית יְהוּדָה אֶתּוֹשׁ מִתּוֹכָם׃

טו וְהָיָה אַחֲרֵי נָתְשִׁי אוֹתָם אָשׁוּב וְרִחַמְתִּים וַהֲשִׁבֹתִים אִישׁ לְנַחֲלָתוֹ וְאִישׁ לְאַרְצוֹ׃ וְהָיָה אִם־לָמֹד יִלְמְדוּ אֶת־דַּרְכֵי עַמִּי לְהִשָּׁבֵעַ בִּשְׁמִי חַי־יְהוָה כַּאֲשֶׁר לִמְּדוּ אֶת־עַמִּי לְהִשָּׁבֵעַ בַּבָּעַל וְנִבְנוּ בְּתוֹךְ עַמִּי׃ וְאִם לֹא יִשְׁמָעוּ וְנָתַשְׁתִּי אֶת־הַגּוֹי הַהוּא נָתוֹשׁ וְאַבֵּד נְאֻם־יְהוָה׃

[תרגום]

הֲוַת קֳדָמַי אַחֲסַנְתִּי כְּאַרְיָא בְּחוּרְשָׁא סְלֵיקַת עֲלַי אִתְרְגוּשְׁתַּהּ עַל כֵּן רְחֵיקְתַּהּ׃ כְּעוֹפָא דְּמִתְבַּדַּר כֵּן אִתְבַּדְּרָא אַחֲסַנְתִּי קֳדָמַי וּכְעוֹפָא דְּמִשְׁתְּדֵי כֵּן יִתְכַּנְשׁוּן עֲלַהּ דְּקָטְלִין בְּחַרְבָּא מִסְחוֹר סְחוֹר מַלְכֵי עַמְמַיָּא וּמַשִׁירְיָתְהוֹן יֵיתוּן עֲלַהּ לְמִבְזַהּ׃ מַלְכִין סַגִּיאִין קְטִילוּ עַמִּי דּוּשִׁישׁוּ יָת אַחֲסַנְתִּי יְהַבִין יָת אַחֲסָנַת חֶמְדְּתִי לְמַדְבַּר צָדֵי׃ שַׁוְיוּהָא לְצָדוּ אִתְאַבְּלַת קֳדָמַי חֲרוּבַת צָדִיאַת כָּל אַרְעָא אֲרֵי לֵית אֱנָשׁ דִּמְשַׁוֵּי דַּחַלְתִּי עַל לִבָּא׃ עַל כָּל נִיגְרִין בְּמַדְבְּרָא אֲתוֹ בָזוֹזִין אֲרֵי חַרְבָּא קֳדָם יְיָ מְקַטְּלָא מִסְּיָפֵי אַרְעָא וְעַד סְיָפֵי אַרְעָא לֵית שְׁלָמָא לְכָל בִּשְׂרָא׃ לָא תְהוֹן דָּמִין לִדְזָרְעוּ חִטִּין עַל בַּיִר וְלָא מַשְׁכְּחִין לְמִכְנַשׁ אֱלָהֵן כּוּבִין וּמְעַלַּלְתְּהוֹן לֵית לְהוֹן הֲנָאָה וְתִבְהֲתוּן בְּעוֹבָדֵיכוֹן בְּמֵיתֵי עֲלֵיכוֹן תְּקוֹף רוּגְזָא דַּייָ׃ כִּדְנַן אֲמַר יְיָ עַל כָּל מַגְרַיָּא בִּישַׁיָּא דִּמְנַזְקִין בְּאַחֲסַנְתָּא דְּאַחְסֵנִין יָת עַמִּי יָת יִשְׂרָאֵל הָא אֲנָא מְטַלְטֵל לְהוֹן מֵעַל אַרְעֲהוֹן וְיָת דְּבֵית יְהוּדָה אִיטַלְטֵל מִבֵּינֵיהוֹן׃ וִיהֵי בָּתַר דְּאַטַלְטֵל יָתְהוֹן אֶתוּב בְּמֵימְרִי וְאֵירְחֵם עֲלֵיהוֹן וַאֲתִיבִינוּן גְּבַר לְאַחֲסַנְתֵּיהּ וּגְבַר לְאַרְעֵיהּ׃ וִיהֵי אִם מֵילַף יֵילְפוּן מֵאוֹרְחַת כְּנִישְׁתָּא דְּעַמִּי לְקַיָּמָא בִּשְׁמִי קַיָּם הוּא יְיָ כְּמָא דְּאַלִּיפוּ יָת עַמִּי לְקַיָּמָא בְּשׁוּם טַעֲוְתָא וְיִתְקַיְּמוּן בְּגוֹ עַמִּי׃ וְאִם לָא יְקַבְּלוּן אוּלְפַן וְאֲטַלְטֵל יָת עַמָּא הָהוּא טִלְטוּל דַּאֲבָדָן אֲמַר יְיָ׃

כדנן

רשי

נתנה עלי בקולה · עלתה לפני צעקת המסיה : העיט צבוע · הה"א תמוהה לכך הוא פתח הכי הם עוף צבוע מגוון כדם שאחר העופות נאספים עליו : העיט סביב עליה · שמא עוף שמיש הם אלו החיילות הגדודי' הקלי' אשר סביביה · ד"א העיט צבוע עוף אחד שהוא צבוע וכל העופו' נאספים עליו להוכלו שסונאים אותו : התיו · באו : רועים רבים · ראשי גייסות של חיל נבוכד נצר כמו שנאמר למעלה אליה יבאו רועים ועדריהם : בוססו · לשון מרמס וכן יהיו כגיבורים בוסים בטיט חוצות : חלקתי · קנפני"יא בלע"ז : אבלה עלי · לפני זרעו חטים וקוצים קצרו · התפללו ולא נתקבלה תפלתם למה לפי שלא נרו להם ניר תשובה ומעשים טובים לכך זרעו אל קוצים ספר שנקוד בו זרעו בחירק הזי"ן שיבוש הוא : נחלו · לשון חולי נחלו במכאובים וצעקתם לפני ולא יועילו : מתבואותיכם · ממעשיכם : שכני הרעים · מצרים עמון ומואב ואדום וצר וצידון שהיו שכיני ארץ ישראל ומזיקין אותם : אשוב ורחמתי · כולן לקו סמוך לחרבן הבית וכולן נאמר ושבתי את שבות בספר זה : אם למוד ילמדו · אם יתגיירו : ונבנו · לשון בניין : אוור

מסרה

לכל בשר ז' בקריאה וסימ' נמסר בסדר קרה: כה אמר י"ח בטעמא בספרא וסימ' מה מצאו אבותיכם בי עול· אל יתהלל חכם בחכמתו·

אל דרך הגוים אל תלמדו · ארור הגבר · עמוד בחצר · על כל שכני הרעים · עשו משפט וצדקה · כתבו את האיש · הנני שב שבות · קול בדמה נשמע נהי · מנעי קולך מבכי ועיניך · נותן שמש לאור יומם · עוד ישמע במקום הזה · אם ימדו שמים · אל תשיאו · את פרעה הפרע · תאמר אליו · מים עולים מצפון :

מנחה גדולה

פעם או שתים בלבד שהם בוגדי בגד שלו שהיא שלוה בעלמא וזהו דרך רשעים צלחה שלו כל בוגדי בגד באופן שהלה השוה הוא שלכלם טוב להם והתשובה שהיא להפריש בין גמור לשאינו גמור כהפוך הוא כי הרבה הגמור טובתו מרובה מהבלתי גמור ע"כ : ולע"דן שהיה ירמי' מצדיק הדין מצד אחד וקובל וצועק מצד אחר · והוא מה שנוגע למקבלי העונש הם ישראל ידעתי כי צדיק אתה ה' במ"ד הר היית מתנהג עמהם ולא מדת להם כמדתם וזה אין יודע ומכיר בו בני אדם כמותי כי אני הגבר הלכתי בשליחותך כמה וכמה פעמים להזהירם שישובו ואין קשב ורואה אני תמורתם ומעשיהם הרעים שאין כל העונשים כדאי להם להספיק להעניש על זדונם [illegible]

שהשיב האגרות לא היה בעצם לכבודך יה' כי אם שלא יבושו בפני קוראי הכתב שיאמרו עליהם מלך גדול כמלך כשדים אינו יודע לסדר נוסח כתב כי כן דרך מלכים לדקדק בכתיבת האגרותיה' שלא יהי' בו לשון הדיוט כי אם ע"פ נעימות הלשון בדקדוק בלי חסיר ויתיר או שינוי הדבר' שלא כסדרן ושלא במקומם וע"כ היה הדבר להם לחרפה לשלוח כתב מתחת ידם שאינו מתוקן באופן שלא עשו הדבר לכבודך כי אם לכבודם ואף שאמר קריתו ליה אלהא רבא וכתביתו ליה בסוף שנראה שעל כבודך חס זה היה דבור בפה כדי להראות מום הכתב מש"כ מחשבת לבו ועצת כליותיו לא כן היה כי אם שלא יגיע להמלך בושת עי"כ וזה קרוב אתה בפיהם ורחוק מכליותיהם [illegible]

אורים ותומים

היתה לי נחלתי יעיד על ב' תטאות להם האחד על חטאת איש אל רעהו בגזלה והרבה פשע כדומה והשנית כנגד האל במעוט האמונה עליהם אמר היתה לי נחלתי וכו' וזה יעיד על להחטא הא' כי ילמדו טרוף טרף כארי' ביער אשר עליו אמ' ישעי' מלאתי משפט וגו' ועל הב' אמ' נתנה עלי בקולה והוא שהוידו דברים כנגדו אשר עליו אמ' ג"כ איכה היתה לזונה וגו' אמנם אעפ"י שבעבור שניהם הדין פרושה כנגדם אפ"ה אמ' על זאת הב' על כן שנאתיה : העיט צבוע וגו' הנה הנפש קרויה עיט כמבוא' אצלי בפ' וירד העיט וגו' כי ירמוז על עירוב הנפש בכחותיו עם הגוף והוא אשר לא רצ' אברה' ולא עתה לבאר ולהעי' בב' מופתי' כי הגזרה הזאת הבאה על יש' היא מפאת הסי"ת לא זולת וזה כי [illegible]

כה אמר יי' · ענין האזור אפשר שהיה ממש ועשה כן ירמיהו מה שצוהו האל והחכם הגדול מורה צדק ר' משה כתב כי בחלום של נבואה היה כל המעשה הזה ומה שאמר לו ובמים אל תביאהו לא אדע בו טעם עדין ואם ר"ל שלא יכבסהו אחר שחגרו ימים אלא יחגרהו עם הזיעה למה לא אמר לא תכבסהו ושאר הענין מפורש ופי' בנקיק הסלע בחוס הסלע וי"ת בשעיעות כיף גלי ומה שאמר שילך בנהר פרת לטמנו שם לפי שהוא גבול ארץ ישראל ר"ל כי כשיגלו מא"י לבבל ישחת גאונם : לא יצלח לכל · לשום דבר כמו כל מלאכה לא תעשו שום מלאכה כל חלב וכל דם שום חלב ושום דם : המאנים · שם תאר האחד מאין בנר"י לפיכך הוא בקבוץ האלף בשו"א ופתח : ויהי כאזור · ופי' ויהיה גאונם שזכר את גאון יהודה ואת גאון ירושלם: ואמרת כל נבל ימלא יין · אמור להם גם כן זה המשל והנבל הוא כלי חרש והנבל היה להם משל לשני דברי' האח' כי כמו שהנבל ימלא יין וכו' כלומר ימלא בתוכו ושהוא נבלע בדפניו כן יהיו מלאים שכרון מבל לד והשכרון הוא משל לרוב הצרות כי כמו שהשכור שאין בו דעת לא ידע מה יעשה כן מי שתכפוהו הצרות הוא נבהל ונדהם ולא ידע מה יעש' והדבר השני שנמשלו בנבל כי כשיכה אדם נבל בנבל יתפצו שבריו וכן כתוב לשון נפוץ בנבלים כמו שכתוב ונבליהם ינפצו כן יהיה נריבה ביניהם על רוב צרותיה אפי' האבות עם הבנים יגופלו איש באחיו והנה ישחתו ע"י האויבים וע"י עצמם : שמעו אל תגבהו · לא תתגאו ותחשבו עצמכם כי המוסר והחכמה עמכם ואינכם צריכים לשמוע מוסר האל ע"י נביאיו לא תעשו זה : תנו ליי' אלהיכם כבוד · ואל תבזוהו שלא לשמוע דבריו אלא תנו לו כבוד : בטרם

רשי

אזור · פורצ"ינט בלע"ז : ובמים לא תביאהו לכבסו כשיהא מלא זיעה כדי שימהר לירקב : ולא יצלח לכל · אינו ראוי ללבוש : ויהי כאזור הזה · גאונם יהיה כאזור הזה הנרקב : נבל · כלי חרס הוא ועשוי להכנים בו יין : ונפצתים איש אל אחיו · אכה זה על זה עד שישברו חתיכות דקות כמו ככלי יוצר תנפצ' ונפץ את עולליך וכן כל ניפוץ שבמקרא : והאבות והבנים · אנפץ זה אצל זה : יתנגפו

אורים ותומים

כה אמר ה' אלי וגו' הנה פושעי בני ישראל יחשבו כי אעפ"י שירשיעו ויפליאו לעשות פשעם לא תבא עליה רעה להיות דבקים במלך שהשלום שלו אשר א"א לקבל פגע מהתחבר ושזה הנד לא יוזק הדבק בו כענין ומלאך פניו הושיעם וכן עמו אנכי בגוי' ויעיד על מחשבתם זו כאו' היכל ה' היכל ה' וגו' אבל יתב' י"א שנסה להם באזור הדבק אל המתני' איש נביא וירא אלדים יחשב בעצמו כי אחר שהוא דבק במתני מי שלא יפסד אעפ"י שבמים לא יביאהו ולא יתקן בתקונים הצריכים לו וזהו בלי ספק שבוש כי דבקו מתפרד בי פוגעים זה בזה וערובו שבני לא אולת וכן קרה להם כי דביקתם כשתי תמרות המדבקות ואמר שימכי בחותם על לבך כמפורש אצלנו במאמרים וזהו שצוה שדבק האזור אליו ובמים לא יביאהו אמנם אלו לא בלבד עשו שלא תקנו עצמם כראוי להם אלא שהעלו חלודה על כפשם והורידו לארץ נזרם רבוכי אל יסוד העפר ולכן צוה ג"כ שזה האזור לא די לו במים שהוא מקום ליבוכו אבל אמור קח את האזור אשר קנית וגו' צוה שנכנס ביסוד הארץ המבלה והמפסיד וזהו המפורש אצלנו בפיר' ישעיה בפ' בא בצור וגו' ובמה שלמעלה הימנו ואחר צוה שילך ויקחהו משם לראות כי כשחת האזור ולא יצליח לכל : כה אמר וגו' יר' כי אעפ"י שהדברים הטבעיים המפסידים יפסידו מבלי שיסגיהו אל הגיל הטוב ולהרחיקו מהרע הנמשך ממנו כי לא בדעת וברצון יכהיג
טו פעולתו ולכ"א זה האזור נשח' מכל וכל אבל ישחת הרע והמותר לבד כאשר ידבק האזור וזהו פי' מה שאמרנו למעלה במשל האזור : ואמרת אליהם כל נבל ימלא יין ופי' ענין זה המשל יראה טפל מבלי מלא כי מה תועלת שיאמר עליכו זה ותשובתם וחזרתו כי אין הדרוש כ"כ עמוק שיצטרך למשל ואומר כי רצון הכתוב לגלות באופן הזה והמשל כווב והוא כל נבל ימלא יין כי זה פשיטא כי אינו מהמחוייבים והיה ראוי שישובו ויקשו קושיית למה והשיבו פשיטא להודיע כי הם כ"כ רודפים אחר היין שיחשבו הקדמת כל נבל ימלא יין למחויבת ולכן השיבו הידוע וגומ' וחטאתם גלהו יותר ישעיהו כאומרו תוף וחליל וגו' : הוי עטרת גאות שכורי' וגומ' אמנם חזר ואמר ואמרת אליהם וגו' שכרון ירצ' בהקדמה אשר אמרתי כי בה מחוייבת בדעתיכם אבל כוכתי בה שאני ממלא את יושבי ירושלם וזהו דעתי בה ולכן כה אמ' ה' וגו' ירצה זהו דעתי בה וזה העונש מחוייב מתשובתם כי אחר שהם נמשכים אחר היין שהשיבו מה שהשיבו ויהי שכורה עלמ' ולכן הולכך קודם גלות העונש הזה להקדים תשובתם ולהמתין אליה · ונפצתים איש אל אחיו הנה הטבע יחייב שבן יכבד אב הרבה ובן אחיו ולכן להפך קערה ולהבעיר הבערה ביניהם צריך שיתכרו כמוהו וזה שאמר שימלאם שכרון ויולד או שהאבות והבנים יחד יתמו אמנם אמר לא אחמול ולא אחוס ולא ארחם כנגד שלשה מיני אדם הנזכרים בפסוק : שמעו והאזינו אל תגבהו שנה הלשון במה שהוא כלי הדבור הוא במדרגת הפועל והאזון במה שהו' במדרגה לשמוע הוא במדרגת המתפעל והפועל גדול מהמתפעל לכן ירצו יותר בני אדם להשתמש בלשון יותר מהאוזן להיות להם יותר לכבוד ולכן אמ' שישמעו עתה ואם יראה בעיניה' גרעון מה שכעשו תלמידים לא מלמדים איכו כן כי הוא דבר ירצה שהם תלמידים למקום ולרמוז על הכאמר רמז ואל תגבהו ; תנו

א כה אמר יהוה אלי הלוך וקנית לך
אזור פשתים ושמתו על מתניך
ובמים לא תבאהו: ואקנה את
האזור כדבר יהוה ואשם על מתני:
ויהי דבר יהוה
אלי שנית לאמר: קח את האזור
אשר קנית אשר על מתניך וקום
לך פרתה וטמנהו שם בנקיק הסלע:
ה ואלך ואטמנהו בפרת כאשר
צוה יהוה אותי: ויהי מקץ ימים
רבים ויאמר יהוה אלי קום לך פרתה
וקח משם את האזור אשר צויתיך
לטמנו שם: ואלך פרתה ואחפר
ואקח את האזור מן המקום אשר
טמנתיו שמה והנה נשחת האזור
לא יצלח לכל:
ויהי דבר יהוה אלי לאמר:
כה אמר יהוה ככה אשחית את גאון
יהודה ואת גאון ירושלם הרב:
י העם הזה הרע המאנים לשמע את
דברי ההלכים בשררות לבם וילכו
אחרי אלהים אחרים לעבדם
ולהשתחות להם ויהי כאזור הזה
אשר לא יצלח לכל: כי כאשר
ידבק האזור אל מתני איש כן
הדבקתי אלי את כל בית ישראל
ואת כל בית יהודה נאם יהוה
להיות לי לעם ולשם ולתהלה
ולתפארת ולא שמעו: ואמרת
אליהם את הדבר הזה כה אמר יהוה
אלהי ישראל כל נבל ימלא יין
ואמרו אליך הידע לא נדע כי כל
נבל ימלא יין: ואמרת אליהם כה
אמר יהוה הנני ממלא את כל ישבי
הארץ הזאת ואת המלכים הישבים
לדוד על כסאו ואת הכהנים ואת
הנביאים ואת כל ישבי ירושלם
שכרון: ונפצתים איש אל אחיו
והאבות והבנים יחדו נאם יהוה
לא אחמול ולא אחוס ולא ארחם
טו מהשחיתם: שמעו
והאזינו אל תגבהו כי יהוה דבר:
תנו

כדנן אמר יי' לי איזיל ותזבין לך זרז דכיתן ותשויניה על חרצך ובמיא לא תעילניה: וזבינית ית זרזא כפתגמא דיי' ושויתיה על חרצי: והוה פתגם נבואה מן קדם יי' עימי תינינות למימר: סב ית זרזא די זבינתא די על חרצך וקום איזיל לפרת וטמרוהי תמן בשעיעות כיף גלי: ואזלית וטמרתיה בפרת כמא די פקיד יי' יתי: והוה כסוף יומין סגיאין ואמר יי' לי קום איזיל לפרת וסב מתמן ית זרזא די פקידתך למטמריה תמן: ואזלית לפרת וחפרית ונסיבית ית זרזא מן אתרא דטמרתיה תמן והא אתחבל זרזא לית ביה צרוך לכל מדעם: והוה פתגם נבואה מן קדם יי' עמי למימר: כדנן אמר יי' כדין אחבל ית תקוף אנש יהודה וית תקוף יתבי ירושלם דהוה סגי: עמא הדין דעובדיהון בישין דסריבו לקבלא ית פתגמי דאזלין בתר הירהור לבהון וטעו בתר טעות עממיא למפלחהון ולמסגיד להון ויהון כזרזא הדין דלית בהון צרוך לכל מדעם: ארי כמא דמדבק זרזא בחרצא דגברא כן קריבית לפולחני ית כל בית ישראל וית כל בית יהודה אמר יי' למהוי קדמי לעם ולשום ולתושבחא ולרבו ולא קבילו: ותימר להון ית פתגמא הדין כדנן אמר יי' אלהא דישראל כל גרב יתמלי חמר ויימרון לך הםידע לא הוינא ידעין ארי כל גרב יתמלי חמר: ותימר להון כדנן אמר יי' הא אנא ממלי ית כל יתבי ארעא הדא וית מלכא דיתבין לדוד על כורסוהי וית כהניא וית נביא דשיקרא וית כל יתבי ירושלם עקא ויהון דמן לרויא: ואיגרינון גבר באחוהי ואבהן ובנין כחדא אמר יי' לא אחמול ולא איחום ולא ארחם מחבלותהון: קבילו ואציתו לא תתרברבון ארי במימרא דיי' גזיר כן: הבו

מסרה

וקח י"ג וסי' נמסר בסדר קרח : לכל י"א דגשי' בקריא' וסי' והנה נשחת האזור אשר לא יצלח : ויהי כאזור הזה אשר לא יצלח · ובידך לגדל ולחזק לכל · טוב יי' לכל ורחמיו · במספר במשקל לכל · ואחיהם לכל משפחות יששכר · לכל זמן ועת לכל חפץ · הכל כאשר לכל מקרה אחד · זה רע בכל אשר נעשה · ואמר לכל סכל הוא · כי מקרה בני האדם ומקרה : הידוע ג' בקריא' ב' חס' וא' מ"ל וסימ' הידוע נדע כי יאמר הורידו · הידע תדע כי בעלים מלך בני עמון · הידוע לא נדע כי כל נבל ימלא יין · וי"ש חי"לוק באתי"הון ע"יין בפ" מק"ץ : כה אמר יי' אלהי ישרא' כ"ד וסימ' במסרה רבת' בערך אדני : ימלא ח' בקריא' וסי' יגע בהם ימלא ברזל · והנחל ההוא ימלא מים · והבית ימלא עשן · כי כל נבל ימלא יין ב' בפסיק · ימלא פי תהלתך · אז ימלא שחוק פינו · ואחד ימלא פיהו חצץ :

מנחה גדולה

שישבו עמון ומואב לאדמתם שנאמר על תנאי שאם למד ילמדו שיתשיבו כ"כ כבוד שמים שאפי' לאוהם ילמדו להשבע ולהזכיר שם ה' ולא יהי' הדבר כמ"ש למעלה קרוב אתה בפיהם ורחוק מכליותיהם כי אם כאשר למדו את עמי להשבע בבעל שהיו אדוקים בו בדבוק גמור בלב שלם במו כן אם ילמדו את עמי להשבע בשמי שיהי' בלב שלם כאשר היו רגילי' מקדמת דנא להשבע בבעל : ומר"מא ז"ל כתב אחרי הומרו ית' איך ריחם על ישראל ותחת מה שהיו בני תמותה הטיל כעסו על העיר ועל המקדש וע"כ המפייס הוא ית' על עונותם ע"י הגלות הותם מעל אדמתם אמר עתה אל ירמיה הנביא אל ימעט בעיניך צרת הגלות וסביה שיכתשו מעל אדמתם כאשר חשבת ואמרת התיקם כצאן וגו' כי הלא הנה שכני הרעים עמון ומואב וצור וצידון הנוגעי' וקרובים אל נחלת ישראל שעם היותם רעים כאומרו בסמוך שילמדו את ישראל להשבע בבעל עכ"ז אחר שיגלו כי הנני נותשם מעל אדמתם ולא שהעשה הנתושה על ישראל שבהוכם והגבן אתוש את השכנים ההם כי אדרבה הנני נותשם תחלה כי מנתישתם העשה עיקר ואח"כ ואת בית יהודה אתוש מתוכם שלא ינתשו יחד למקום אחד בל יראה שהם אלו הגב אלו וראו כא גודל צער נתישת עם מאדמתו כי הנה והיה אחרי נתשי אותם אשוב ורחמתים כי על כל רעתם אומר די לצרתם בגלות ואשוב לרחם אותם והשיבותים איש לנחלתו וגו' ומזה תשכילו מה שלא ימעט בעיני גלות עמי ישראל אך בזאת שילמדו להיטיב מישראל לעומת אשר לימדו את ישראל להרע ואם לא ישמעו והיו עדי אובד ע"כ :

הלוך וקנית לך וגו' הנה באה הרמז בזה בכמה פרטים משל דומה אל הנמשל והוא שידענו שהקב"ה בעצמו ובכבודו הלך למצרים לכבוד ישראל אעפ"י שהי' מקום גלולים להוציא' משם ובזה קנה אותם להיות לו לעבדים וע"כ הם א' מחמשה קניני' שקנה הקב"ה בעולמו כי הקנה אותם להיות לו במה שפדאם מבית עבדים · וע"כ בא הרמז הלוך וקנית וגו' אעפ"י שיהיה לך אזור מוכן בביתך לא תלבישנו אלא הלוך וקנית לך בקנין ממש להיות דומה לנמשל כאזור הזה הדבקתי לי וגו' שהלכתי בעצמי ובכבודי וקניתי אותם לי לעם · ובאה הרמז באזור פשתים על שם שהיו באים למצרים בשבעים נפש ועלו משם בששים רבוא הגברים לבד מטף שהיו ג"כ ס' רבוא כדת"זל ומה גם שלא היה זה אלא חלק חמשי כי וחמושי' עלו וע"כ היה זה דומה לנמשל שהיו ישראל פשו ורבו מלשון פשתים גם מלינו במצרי' כאמר ובשו עובדי פשתים · וע"כ כאזור פשתים כן הדבקתי לי וגו' · ולכוונה זו ג"כ באה הלווי לטמנה בנהר פרת שע"כ נקרא פרת שמימיו

תְּנוּ לַיהוָה אֱלֹהֵיכֶם כָּבוֹד בְּטֶרֶם
יַחְשִׁךְ וּבְטֶרֶם יִתְנַגְּפוּ רַגְלֵיכֶם עַל־
הָרֵי נָשֶׁף וְקִוִּיתֶם לְאוֹר וְשָׂמָהּ
לְצַלְמָוֶת יְשִׁית לַעֲרָפֶל׃ וְאִם לֹא
תִשְׁמָעוּהָ בְּמִסְתָּרִים תִּבְכֶּה־נַפְשִׁי
מִפְּנֵי גֵוָה וְדָמֹעַ תִּדְמַע וְתֵרַד עֵינִי
דִּמְעָה כִּי נִשְׁבָּה עֵדֶר יְהוָה׃
אֱמֹר לַמֶּלֶךְ וְלַגְּבִירָה
הַשְׁפִּילוּ שֵׁבוּ כִּי יָרַד מַרְאֲשׁוֹתֵיכֶם
עֲטֶרֶת תִּפְאַרְתְּכֶם׃ עָרֵי הַנֶּגֶב סֻגְּרוּ
וְאֵין פֹּתֵחַ הָגְלָת יְהוּדָה כֻּלָּהּ הָגְלָת
שְׁלוֹמִים׃ שְׂאִי עֵינֵיכֶם כ
וּרְאִי הַבָּאִים מִצָּפוֹן אַיֵּה הָעֵדֶר נִתַּן־
לָךְ צֹאן תִּפְאַרְתֵּךְ׃ מַה־תֹּאמְרִי כִּי־
יִפְקֹד עָלַיִךְ וְאַתְּ לִמַּדְתְּ אֹתָם עָלַיִךְ
אַלֻּפִים לְרֹאשׁ הֲלוֹא חֲבָלִים יֹאחֱזוּךְ
כְּמוֹ אֵשֶׁת לֵדָה׃ וְכִי תֹאמְרִי בִּלְבָבֵךְ
מַדּוּעַ קְרָאֻנִי אֵלֶּה בְּרֹב עֲוֺנֵךְ נִגְלוּ
שׁוּלַיִךְ נֶחְמְסוּ עֲקֵבָיִךְ׃ הֲיַהֲפֹךְ
כּוּשִׁי עוֹרוֹ וְנָמֵר חֲבַרְבֻּרֹתָיו גַּם־
אַתֶּם תּוּכְלוּ לְהֵיטִיב לִמֻּדֵי הָרֵעַ׃
וַאֲפִיצֵם כְּקַשׁ־עוֹבֵר לְרוּחַ מִדְבָּר׃
זֶה

הָבוּ קֳדָם יְיָ אֱלָהֲכוֹן יְקָרָא עַד לָא
תֵיתֵי עֲלֵיכוֹן עָקָא וּתְהוֹן דָּמְיָן
לִדְמַהַלְכִין כִּדְבַקְבַלָא וְעַד לָא
יִתְנַגְּפוּן רִיגְלֵיכוֹן עַל טוּרֵי קְבַל
וְתִסְבְּרוּן לִנְהוֹר וִיהֵי עֲלֵיכוֹן חֲשׁוֹךְ
לְזִיהוֹר וְהָא כִדְבַקְבַלָא תְּהוֹן מְהַלְכִין
אַתּוּן׃ וְאִם לָא תְקַבְּלוּן אוּלְפַן כַּד
בְּסִתְרָא תִּבְכֵּי נַפְשִׁי מִן קֳדָם דְּיַעְדֵּי
מִנְכוֹן יְקָרְכוֹן וּמִדְמַע תִּדְמַע וְתַשְׁגַּר
עֵינִי דִּמְעִין אֲרֵי אִשְׁתְּבִי עַמָּא דַייָ׃
אֱמַר לְמַלְכָּא וּלְמַלְכְּתָא אַמְאִיכוּ
תִּיבוּ אֲרֵי גְלָא יְקָרְכוֹן מִנְכוֹן נְפַל
כְּלִיל תּוּשְׁבַּחְתְּכוֹן׃ קִרְוֵי דָרוֹמָא
אִתְאֲחִידוּ וְלֵית דְּפָתַח גְּלוֹ דְבֵית
יְהוּדָה כּוּלְּהוֹן גְּלוֹ שְׁלָמָא אִתְקַבְּלוּ
תּוּשְׁלֵימַת עוֹבָדֵיכוֹן׃ זְקוּפוּ עֵינֵיכוֹן
וַחֲזוֹ דְּאָתַן מִצִּיפוּנָא אָן עַמָּא
דְּאִתְמְסַר לִיךְ עַם תּוּשְׁבַּחְתִּיךְ׃ מַה
תֵּימְרוּן אֲרֵי יִסְעַר עֲלַךְ חוֹבִךְ וְאַתְּ
אַלֵּיפְתְּ יַתְהוֹן לְמֶעְבַּד בִּישִׁין עֲלַךְ הֲווֹ
רַבְרְבִין כְּדַמִּין אוּלְפָא הֲלָא עָקָא
וְחֵבְלִין יֵיחֲדוּנִיךְ הָא כְּחֶבְלִין לְלֵידְתָא׃
וַאֲרֵי תֵימְרוּן בְּלִיבִּיךְ מָה דֵין עַרְעוּנִי
כָּל אִלֵּין עַל דִּסְגִיאוּ חוֹבִךְ אִתְגְּלִיאַת בַּהֲתְתִיךְ אִתְחֲזִי קְלָנִיךְ׃ הַאִיפְשַׁר דִּישַׁנֵּי
הִינְדוֹאָה מַשְׁכֵּיהּ וְנִימְרָא שַׁלְטֵי רִיקְמָתֵיהּ אַף אַתּוּן תֵּיכְלוּן לְאוֹטָבָא דַּהֲוֵיתוֹן
מַלְּפִין לְמֶעְבַּד בִּישִׁין׃ וְאַבַדְּרִינוּן כְּקַשָּׁא דְּעָדֵי מִן קֳדָם רוּחָא לְמַדְבְּרָא׃ דֵּין

במסתרים ג' רפי' בקריא' וסימ' ואם לא תשמעוה במסתרים הככה · דמינו כאריה יכסוף · דוב ארב הוא לי ארי · נשבה ג' בקריא' וסימ' נמסר בסדר לך לך · אלופים ה' וי"ו כליש וסימ' לאלפיהם בארץ שעיר · ואת למדתי אתם עליך אלפי' לראש · ואמרו אלפי יהודה בלבם · אשי' את אלפי יהודה בכיור · והיה כאלף ביהודה :

רש"י

יתנגפו · יכשלו אנופי"ר בלע"ז : הרי נשף · הרי חשך בנכתם בגולה : ושית לערפל · כמו ולשית את האור לערפל : מפני גוה · מפני גדולה שלכ' שתבטל מפני גאוותה של מלכות שמים שתתנן לכסילי' : למלך ולגביר' · יהויכין ואמו : ירד מראשותיכ' · ווסט"רי קאי"ן בלע"ז על ישראל כמו שנאמר ויצא אליו יהויכין הוא ואמו ועבדיו וכולם הולכים בגולה : ערי הנגב סוגרו לפני הבאין עליה' מן הצפון ערי ארץ ישראל סגורות מאימת נבוכד נצר : הגלת שלומי' · לא ילכם יהויכין כי לעולם יצא ויגלהו · ל"א שלומי' גרדונא"ימנך בלע"ז כלומר תשלום עונכם וכן ת"י איתקבלו תושלמת חוביהון : שאו עיניכם וראו · אם הבאים עליכם מצפון : איה העדר ניתן לך · אחר שיגלו יאמר לירושלם כן : מה תאמרי כי יפקוד · הקב"ה עליך : לימדת אותם עליך אלופים לראש · שלחתים אליה' מלאכים כשדי' להביא משם ע"ז שלהם לעבד' כמה שנאמר ביחזקאל ותעגבה עליה' למראה עיניה ותשלח מלאכים אליהם כשדימה · ד"א למדת אותה עליך אלופי' חזקיהו שהראה לשלוחיו מרודך בלאדן את כל בית נכאתה : שוליך · שיפולי הבגדי' ט"ש אור"לש בלע"ז כשמפשיטי' את האשה דרך בזיון מהפכין אלוק' מלמט' למעלה : נחמסו עקביך · נגזרו דרכייך נחמסו כמו ויחמוס כגן סוכו · עקביך · טר"ניש בלע"ז פסקו עוברי דרכי : כושי · שם אד' שחור וקורין מ"אור בלע"ז : ונמר · חברבורותיו · הנמר מנומר הוא והם החברבורות טק"ש בלע"ז ואי אפשר שיהפכו : הרע · כמו להרע :

רד"ק

בטרם יחשיך · יחשיך עליכם השמש כלומר שידמה לכם היום לילה מרוב הצרות : ובטרם יתנגפו רגליכם על הרי נשף · על הרי חשך נשף פי' לילה ואמר הרי כשתחשבו להשגב כאדם הנשגב בהרי' כן תחשבו להשגב בעזר מצרים או על ההרים עצמ' יתנגפו רגליכ' כמי שהולך בחשך שחנוף רגלו באבן כמו שנבא עליה' ישעיהו משא בהמות נגב כמו שפירשנו : וקוית' לאור · פ"י מצרים : ושמה לצלמות · האל ישים אות' התקוה לצלמות : ושית לערפל · כפל ענין במלות שונות ושית כתוב פי' כמו ישים וקרי ושית והוא מקור והענין אחד : ואם לא תשמעוה · אמר הנביא אם לא תשמעו זאת הנבואה שאני אומר לכם מפי האל ית' במסתרי' תבכה נפשי כי אני רואה אחריתכם ובכית הנפש במסתרים היא הדאגה : מפני גוה · מפני גאותכם שאין אתם רוצי' להשפיל עצמכם לשמוע דבר יי' כמו שנא' להם ואל תגבהו : גוה · כמו גאה וי"ת מן קדם דיעדי מנכון יקרכו : ודמוע תדמע · נפשי תבכה במסתרים ועיני תדמע בגלוי כי אני רואה שנשבה עדר יי' שהיה האל להם רועה ועתה נעשה כי לא שמעו לו והניח' ביד שובים : ותרד · כל כך תדמע עיני עד שתרד בדמע : אמר למלך ולגבירה · זה הצווי איננו לאדם מיוחד אלא לכל מי שיהיה וכן ראה ריח בני קול אומר קרא אמרו לנמהרי לב והדומי' להם והמלך והגבירה הם יהויכין ועמו שהם גלו ראשוני' עם הגבורים והחרש והמסגר : השפילו שבו · כאילו אמר שבו בשפל כי השפילו פעל עומד כמו כי השפילו ותאמר גאוה או יהיה פעל יוצא ופירושו השפילו כסאכם ושבו על הקרקע : כי ירד מראשותיכם · בפלם ממלכותיכם האחד מראשה בפלם ממלכה והוא שם לראשו ולממלכ' ואמר ירד ואמר מראשותיכ' לשון רבים ר"ל שום רשות לא נשאר לכם אלא הכל יורד אף כי בגלותם לא נהגו בהם מנהג מלכי' שהרי נתנו יהויכין בבית הכלא כאחד העם : עטרת תפארתכם · כפל הענין במלות שונות ואמר ירד לשון זכר ומראשותיכם ועטרת לשון נקבה ר"ל דבר מראשותיכ' וכן כי יהיה נערה יעשה מלאכה אשר כמוהו לא נהיתה והדומי' לו ובזה נוכל לתקן גם לשון רבוי אבל ענין טוב הוא מה שכתבנו בו : ערי הנגב · ת"י קרוי דרומא ועל ערי יהודה אומר כי חלק יהודה היה בדרום א"י כמו שכתו' וזכרו בזה הלשון מפני הפסוק הבא אחריו שזכר צפון הבאי' מצפון כי המחריבי' והמגלי' יבאו מצפון : סגרו ואין פותח · ר"ל חרבו כי העיר החרבה אין יוצא ואין בא אין סוגר ואין פותח ובאמרו סוגר ר"ל שלא יכנס אדם שם וכן אמר בזה הלשון בחרבן הארץ בנבואת ישעיהו סגר כל בית מבא : הגלת יהודה כלה · ואף על פי שלא הגלת כלה עד צדקיהו כיון שגלה מלכ' והוא יהויכין הרי היא כאילו גלתה כלה כי סופה לגלות בקרוב והגדולים שבהם גלו עם יהויכין : הגלת שלומי' · כפל ענין במלות שונות כי שלומי' כמו כלם ר"ל שלמי' וכן מוסר שלומנו עליו כמו מוסר כלנו וי"ת רבוי מלת שלומי' וכלל בו שני ענינים גלו שלמא אתקבלו תושלמת עובדיכון : הגלת · משפט הגלתה כמו והרצת את שבתותיה והרצתה : שאו עיניכם · כתוב שאי וראי כנגד הכנסה כמו תכלית הפסוק ושני הפסוקי' הבאים אחריו וקרי שאו וראו כנגד הרבים הפרטי' ולפי דעתי כי שאו וראו אמר למלך ולגבירה שזכר כי להם היה העדר כי הם הרועי' ומה שזכר בלשון נקבה הוא כנגד כניסת השרי' הגדולים שגלו עם יהויכין החרש והמסגר שגם להם הוא העדר והם בכלל הרועי' אמר שאו עיניכם וראו הבאי' מצפון ראו הכשדי' הבאים מצפון להגלותכ' : איה העדר נתן לך · ראו העדר שנתן לך להיות רועה עליה' והיו' לאן תפארתך איה הם עתה כי לא תרעם עוד : מה תאמרי כי יפקוד עליך · יפקוד האויב עליך כלומר שיבא עליך להגלותך ולהחריבך מה תאמרי אז וי"ת ארי יסער עלך חובך ר"ל יפקוד האל אבל לענין הפסוק כמ' מה שפירשנו שהרי אומר ואת למדת אותם עליך אלופים לראש ואמר מה תאמרי כי יפקוד עליך האויב כי את למדת אות' להיות עליך אלופי' ולהיות לך לראש כי אחז שלח למלך אשור עבדך ובנך אני עלה והושיעני מכף מלך ארם ומכף מלך ישראל הקמים עלי אמר את גרמת לך שינצוך אלה ויחריבוך כי את הרגלת אות' עליך כי רחוקי' היו מארצך מה תאמרי כשיבאו להחריבך כי כבר באו להושיעך : הלא חבלים יאחזוך · כשתראי זה יאחזו אותך חבלים כמו אשת לידה האשה העומדת ללדת וזה הענין יתהפך כי נאמר כי צירים וחבלים יאחזוך : יאחזוך · האל"ף בחטף סגול : לדה · יתכן שיהיה שם כמו מלידה ומבטן ויהיה אשת סמוך גם אפשר שיהיה לדה תאר כמו ובא אין ללידה ויהיה אשת מוכרת כמו אשת יפת תואר : וכי תאמרי · נגלו שוליך שולי הבגד הם התחתוני' וכשיהפכו למעלה הנה הם נגלים והגוף נגלה וכן אמר וגלותי שוליך על פניך והנה אחר שיהפכו השולים העקבי' נגלים : נחמסו · כמו נגלו וכן ויחמוס כגן סוכה ויגלה וזה הוא משל על כנסת ישראל שהיתה נסתרת תחת כנפי האל ונכבדת בארצה ועתה היא גולה והוסר סתרה מעליה והנה היא גלויה ונגלה קלונה לעין כל בארצות נכרים : היהפך · כי דבר טבעי הוא השחרו' בכושי ואינו דבר מקרה ולא יסור ממנו לעולם וכן החברבורו' בנמר כן הרשע לא יוכל לסור מכם כאילו טבעי בכם כ"כ למדת' והרגלתם עצמכ' במעשה הרע עד ששב אצלכם דבר טבעי : למדי' כמו למוד מדבר מורגל : הרע · מקור כמו ואם הרע תריע וי"ת כושי הידואה : חברבורותיו · כתמיו וי"ת שלטי רקמתיה : ואפיצם · לפיכך אפיץ אותם מהרה בקלות כקש עובר לרוח מדבר פירוש כקש שהוא עובר מהרה בעבור הרוח שנושבת בו כן אפיצ' במדבר כלומר אוציאם מעריה' למקום רחוק כמו המדבר גם יש מדבר בין ירושל' ובבל :

זה

אורים ותומים

תנו לה' אלהיכם כבוד וגו' הנה האדם אחר שעבר עבירה ושנה ושלש בה נעשית קנין בעצמו ונעשית לו כהתר ולא ירגיש כנשרף שלא ירגיש בחומו והמשוקע ברוע הרכבתו ולכן העצה היעוצה שישוב האדם מדעתו בעבור שירגיש ברעתו קודם שיחשך שכלו ויקבע רוע תכונתו וזהו תנו לה' כבוד וזהו וקויתם לאור וכו' : ואם לא תשמעו וכו' אמר כי אם ישמעו אוכיחם לא יכנסו דבריו אל הנפש במסתרים כדברי' הנסתרים מחכה להיותו בלתי מקשיב למלמדיו ולא בלבד אלוף השכל יהיה כי גם ישבית הגוף וזהו דמוע תדמע וכו' : אמור למלך וכו' הנה הפורענות הנז' הם ב' פורעניות מהשכל ופרענות הגוף כנגדם אמ' כי ירד מראשותיכ' והוא השכל עטרת תפארתכם הוא העם כי ברוב עם הדרת מלך כמו שפי' איה העדר נתן לך : ערי הנגב וגומר כשהערים אשר הם לראשונות וגדולי המלכות הקרובות אל מלכיות אחרות והם הנקראים ערי הנגב בשם סגורות ואין האויב כובש אותן כל המלכות ושב בטח ואלו הם סגורות ואין פותח ועכ"ז הגלת יהודה וכו' כי בשלום ובלי מלחמ' נמסר וב ליהם א"כ ירצה שהמלך חייב חטאת ועונש גדול כי לא מכובד המלחמ' נמסר ומסר עצמו ביד האויב ולכן סמך אליו : מה תאמ' כי יפקוד וגו' והמשיל משל כמו שהאשה המצרה מחמת חבלי יולדה ומתרעמ' מאב שאין ראוי להתרע' ממה שהוא סבתו כי תולה היא סבת הכאב ההוא בבעלה או נשיב כי היה סבת עצמו' יותר כי קבל' אותו ועשאו אלופו כן ג"כ אין למלך ישראל להתרעם ממלכי האומות אחר שהוא המליכם עליו וז"ש המשל בנמשל ומה תאמר דרך התרעמות כי יפקוד עליך אחר שאת למדת אותם לראש אלופים ועושה כאלו חבלים יאחזוך כחבלי יולדה כי הוא גם היא הביאה עליה מי שסבב חבליה : וכי תאמר וכו' מדוע קראנו אלה כאן פי' מה שאמרנו לעיל בפסוק תנו לה' כבוד והוא כי הקנין טבע שני ולכן כמו שהטבע לא ישתנה כאן בעל הקנין עד שבעל הקנין יתחיל לקנותו ברצון אח"כ נעשה אדוניו ואפי' בעל כרחו וזהו כי תאמר בלבבך מדוע קראוני לא מי הכניסני בעבירו' גדולות כ"כ אשר לא אוכל לצאת מהם השיב ברוב עוניך הגלו שוליך ירצה ברצון התחיל בעבירה ואח"כ ישנה וישלש ואף בע"כ ואלו נחמסו עקביך כאלו חומסן אח"כ לשנותה ופי' הדבר ואמר : היהפוך שיעורו ירצה כמו שהטבעיים לא ישתנו כן המלומד ברע עד שהוא קנין לעצמו לא ישתנה ולפי שאין תקנה לאלה אלא בשבירה כדברי האמן ישבו עם אחד וכו' בפי' שבר לכל אמר : ואפיצם כקש עובר וכו' והוא מקום שלוח העם במהלכיו וזהו גורלך מנת מדיך וכו' וגם אני חשפתי וכו' אמר כי אין העונש באדם כ"א זולת גלוי עונו וזהו חשפתי שוליך על פניך וכו' :

מנחה גדולה

שמימיו פרין ורבין גם באה הרמז בפסוקים שעולה גמטריא ת"י ת"ך כמנין שנות עמידת שני מקדשי' שהם הם גרמו שסכינתו היתה בתחתוני' כענין שנ' ועשו לי מקדש ושכנתי בתוכם · וזה היתה דבקותו ית' בנו באמצעות המקדש · א"כ שבאה הרמז בתיבת פסוקים בראשי תיבות החמשה קניינים שקנה הקב"ה בעולמו שכולם עולה בקנה אחד והם אברהם קנין אחד שבשבילו נברא העולם כמש"זל בהבראם באברהם וזה בשביל ישראל שעתידין לצאת ממנו והרמז בתיבת בראשי' בשביל ישראל והם ג"כ קנין אחד בשבילם נבראו שמים וארץ שהם ג"כ קנין אחד וכל זה בזכות שיקבלו התורה שנרמז ג"כ במילת בראשי' כאו"ל והיא ג"כ קנין א' ובאשר שלא יבצר שיעברו דבר מה מהתורה ע"כ היה בית המקדש להקריב בו קרבנות ולהתפלל שם לכפר בו עונותינו והוא ג"כ קנין אחד · שהרמז של אברהם באה באות פ' שהוא פרת ע"ש ואקח את אביכם מעבר הנהר וג"כ כמו פרת שמימיו פרין ורבין כמו כן אברהם שהובטח שיהיו זרעו ככוכבי שמים וחול הים · וזה הוא ר"ת מחמשה קניני' פרת שמים תורה ישראל מקדש והם הם האזור הדבק במתני איש כן הדבקתי לי בית ישראל באמצעות החמשה קניינים הנזכרי' באופן שכמה הכונות שהכונתי לכם בית ישראל להיות לי לעם כשאהיה לכם לאלהים וא"כ איך עזבתם אותי לילך לעבוד לאלקים אחרים · גם באה הרמז שאע"פי שהדין היה נותן שלא להאריך אפי' עוד כיון שהרבו לפשוע כ"כ וכבר הגיע זמנם לגלות מארצם כדמיון האזור כשהוא מלא זיעה מונח בקרקע מלוחלח שממהר לרקוב וא"כ כשהי' השם מלוחו אחר בלות איזה ימים לחפור אחר האזור היה ג"כ נשחת לבלי יצלח לכל אעפ"כ ויהי מקץ ימים רבים וגו' כי הרבה השם ית' להאריך אפו זמן אחר זמן אולי ישובו הרי אפי' בשעת כעסו הוא זוכר את הרחמים וז"ש ואלך ואטמנהו בפרת וגו' מקום ליחלוח מים באופן שהי' האזור נרקב ונשחת בזמן קצר ומעוט ימים ואע"פכ ויהי מקץ ימים רבים וגו' שלא נאמר לי לחפור אחר האזור לראות השחתתו וקלקולו כי אם אחר זמן רב ובא הנמשל כה אמר ה' דנראה מיותר שכבר כתיב ויהי דבר ה' אלי לאמר אלא ר"ל כה אמר ה' במד"הר מתנהג עמכם וככה אשחית את גאון יהודה וגו' שלא אביא הפרענו' במהירות כ"כ אלא אחר ימי' רבים והם המשך הזמן כנבואת ירמי' משנת י"ג ליאשיהו עד שנת תום אחד עשר לצדקי' שהוא מ' שנה · העפ"י שהם עם רע המאנים לשמוע מ"מ לא אמהר להשחיתם כדי שאם ישובו אבנם ולא אהרסם :

שמעו והאזינו אמר הנביא אל תעשו עיקר מהשמיעה שאתם שומעים דברי ואינו שומע
רוסם

רדק

זה גורלך מנת מדיך · כמו מדותיך לא יהיה מדה מחובר בלשון זכרים ובלשון נקבות כמו ארבע פנותיו ויקובץ בלשון זכרים כמו שער הפנים כן יאמר מן מדה מדות ויאמר מדי' וממנו מדיך ופי' במדה שמדדת מדדתי לך את שכחת אותי ואני שכחתי אותך פנית אלי עורף ולא פנים ואני הסתרתי פני ממך והיית לאכול ומצאוך צרות רבות ורעות וזה גורלך ומנתך מאתי : וגם אני · מבואר הוא : נאופיך · כבר פירשנו כי כל ענין הנאוף הוא משל לע"א : ומצהלותיך · שהיית שמחה על מעשיך הרעי' : לא תטהרי אחרי מתי עוד · לא תטהרי אחרי שנטמאת ואם תאמרי שתטהרי מתי עוד כיון שלא תטהרי קודם שתגלי וי"ת לא תדכן עוד כען ליך ארכא יומין סגיאין : אשר היה · הבצרו' · האחד בצרה וי"ת מזה לעתות בצרה הבי"ת שרש ופירושו יוקר המאכל והוא הרעב ובמשקל אחר ובשנת בצורת והוא מלשון לא יבצר מהם ענין מניעה כי הרעב מפני מניעת הגשמים ובאמרו בלשון רבים בצרות ר"ל יוקר מעות ויוקר פירות והיה דבר יי' אליו קודם היות הבצרו' כי יהיה ואמר לו בנבואה כך : אבלה יהודה · ענין השחתה כמו אבל תירוש אמלל יצהר וי"ת אתאבלו דבית יהודה : ושעריה אמללו · על דרך כל שעריה שוממי' ר"ל אין יוצא ואין בא בהם או שבתו הזקני' משבת בשערי' כמו שאמר זקנים משער שבתו וי"ת וקרויהון חריבא : קדרו לארץ · השערים על דרך משל או פי' יושבי השערים על דרך ישבו לארץ ידמו וי"ת ואתחפיאו אפיהון איכרום אוכמין כקדרא ואתרטישו לארעא : וצוחת ירושלם עלתה · על דרך ותעל שועת העיר השמימה ר"ל יושבי העיר יושבי ירושלם : ואדיריהם הגדולים ששלחו צעיריהם חוץ לעיר לראות אם ימצאו מים באו על החפירות שדרך למצא בהם מים המתכנסים שם מי גשמים או שיהיה שם מקום מים לעומק המקום והנה לא מצאו מים לפיכך היה להם בשת ששבו כליהם רקים כלומר שבו ריקם כמו שנאמר באיוב בשו כי בטח ופי' שבו כליהם שבו עם כליהם או פירוש שבו על הכלים כלומר ע"י משיב וכן אפוד ירד בידו לבלתי באו הכלים : צעוריהם כתיב והקרי ביו"ד ושניה' נכוני' במשקל השמו' אלא שהקרי יותר מבואר כי נמצא צעיר ביו"ד ולא נמצא צעור בוי"ו : בעבור האדמה חתה · בעבור טעם לסוף הפסוק שעליו למה חפו ראשם בעבור שהאדמה חתה ונשברה כי לא היה גשם בארץ או טעם בעבור לסוף הפסוק הזה בשו אכרים חפו ראשם : היה מלרע : בארץ ר"ל בארץ ישראל : אכרים הם עובדי השדות : כי גם אילת · אפי' האילת ילדה אעפ"י ועזבה אותם מחסרון מרעה כי לא היה דשא ועזבה ילדיה לבקש מרעה בארץ אחרת ולא חשה על ילדיה אע"פ שהיא רחמנית והלכה להחיות את נפשה : ועזוב · מקור במקום עבר כאילו אמר ועזבה וכן והחיות רצוא ושוב כאילו אמר רצו ושבו : ופראים · שפים · חסר יו"ד הרבים מהמכתב וכבר פירשנו שפירושו המקומות הגבוהים ועמידתם שם לראות משם אם יראו עשבים בשום מקום וילכו שם ושאיפת הרוח פירש בפסוק פרא למוד מדבר שם אמר על הפרא שאיפ' רוח בלא סמיכה אל אחר והנה סמך אותם אל התנים נראה כי עקר השאיפה היא בתנים וכן הוסיף המתרג' שם ואמר כירודא ובאמרו שאפו רוח ר"ל כי לא היה להם הנאה בעמדם על השפי' אלא שאיפת הרוח : כלו עיניהם · בראותם כי אין עשב כאילו כלו עיניהם מרחוק ולא ראו עשב וזה היה בעונש עונותיהם בישוב ובמדבר ושאר הגוים היה להם שובע וזה היה להם בעמים לאות לקבל עונש עונותיהם מאת הא-ל כמו שאמר והיו בך לאות ולמופת : אם עונינו ענו בנו · אמר הנביא בראותו בנבואה הרעה שיהיה אומר לאל וכולל עצמו בכלל ישראל ואע"פ שהוא לא היה בו עון אם עונינו ענו בנו עשה למען שמך וכן אמר משה רבינו וסלחת לעונינו ולחטאתינו ונחלתנו אמר אם עונינו ענו בנו העידו בנו כי בהיות מניעת הגשם בארצנו ולא בארצות הגוים הם העידו בנו כי עליהם אנו לוקים ואף על פי כן עשה למען שמך הנקרא עלינו : כי רבו משובותינו לך חטאנו · אמת כי הדין עליך להענישנו כי רבו משובותינו שמרדנו בך בכמה דברי' בעבור אלהי' אחרי' ובהרבו' החמס ובשמוע לנביאי השקר ולא לנביאי האמת לפיכך אמר כי רבו ואעפ"כ עשה למען שמך הנקרא עלינו שאנו נקראים עם יי' עוננו חסר יו"ד הרבים : מקוה ישראל · כי אף על פי שסרו מדרכיך לך הם מקוים ובכל דור ודור אתה מקוה ישראל ואתה מושיעו בעת צרה אע"פ שהצרה תבא להם בעונם אתה מושיע' ותרח' עליה' גם כן עתה בזמן הזה הושיע' ורחם עליה' ולא יכלו ברעב : למה תהיה כגר בארץ · במקומות רבים דברה תורה בענין הבורא כלשון בני אדם ויחסה אותו בראות ובשמע ובריח וביד וברגל כדברי בני אדם והכל דרך משל להבין בני אדם ובכל מקום רחקו אנקלוס מתרגם התורה ויונתן בן עוזיאל מתרגם ספרי הנביאי' רחק מעל הבורא יחסו התארי' וענין הפסוק גם כן ואשר אחריו הסב יונתן הדבר הנאמר על הא-ל על ישראל ראה לרחק מעליו יתברך אפילו דרך דמיון ותרגם כן סבור ישראל וגומר כבעמוד למה תהיה כאיש נדהם למה יחול רוגזך עלנא וגומר כבעמוד ופשט הפסוקים כן הוא למה תהיה כגר בארץ כי מי שהוא גר בארץ ואינו מאזרחי הארץ ומתושביה אינו חושש בענין הארץ מה יהיה בה כי אם הוא בה היום לא יהיה בה למחר וכל שכן האורח שנטה בעיר ללון בה לבד כי הוא עובר אורח שאינו חושש בטובתה וברעתה ואתה דומה להם בענין הזה בהסתירך פניך מהארץ ולא תחוס לצרתה ולך הארץ ואנחנו גרים בה ותושבי' עמך או אתה דומה בענין הזה כאיש נדהם ונבהל לא ידע מה לעשות או כגבור אמר כגבור כי בידו התשועה ויש עת שלא יוכל להושיע בגבורתו : ואתה בקרבנו יי' · ואיך תוכל להעלים עיניך מצרותינו : ושמך עלינו נקרא · כי אנחנו נקראים על שמך עם יי' לפיכך אל תניחנו · ובדרש שמך משותף בשמינו ישראל · נדה' פירושו לפי מקומו נבהל ואדוני אבי ז"ל כתב כי מפרש אותו מן הערבי למי שהוא מכוסה לב מחלי מדהוס ·

כה

רשי

מנת מדיך · חלק מדותיך מדה כנגד מדה : חשפתי שוליך גליתי שיפולי בגדייך להפכ' על פנייך : מצהלותיך · כצהלת סוסים נואפי' : אחרי מתי · תטהרי עוד : דברי הבצרות · שיביא עליהם רעב ומנחם חברו לשון מבצר כמו ומבצר משגב חומותי : ושעריה · עריה : וצוחת ירושלם · צעקת ירושלם כמו מראש הרים יצוחו : על גבי' · בורות שהמי' מתכנסין בהם : שבו כליהם ריקם · שלא ירד מטר : אכרים · בובייר"ש בלע"ז : וחפו לשון כסוי : ילדה ועזוב · את ילדה לבקש לה מרע' : על שפיי' · יבלי מים ריביי"רש בלע"ז : ענו בנו · העידו בנו : עשה למען שמך · עשה מה שתעשה עמנו למען שם גדול שיצא לך שאתה מושל בכל ואנחנו עמך וצאן מרעיתך ולא נאה שתתן שם נאחונך לפסילים ומדרש אגדה למען שמך המשותף בשמינו : מקוה · תוחלת : נדהם · רקרו"ן בלע"ז מושך ידו מן המלחמ' וי"ת רקרי"אכן : ושמך עלינו נקרא · לפיכך אין כבודך בכך : תניחנו · פי' כמו תעזבנו : כן אהבו לנוע · כן כמה שגזרתי עליה' גולה אהבו הם להיות גולים לעבוד ע"א ואליל רתוקות :

כה זֶה גוֹרָלֵךְ מְנָת־מִדַּיִךְ מֵאִתִּי נְאֻם־יְהוָה
אֲשֶׁר שָׁכַחַתְּ אוֹתִי וַתִּבְטְחִי בַּשָּׁקֶר :
וְגַם־אֲנִי חָשַׂפְתִּי שׁוּלַיִךְ עַל־פָּנָיִךְ
וְנִרְאָה קְלוֹנֵךְ : נִאֻפַיִךְ וּמִצְהֲלוֹתַיִךְ
זִמַּת זְנוּתֵךְ עַל־גְּבָעוֹת בַּשָּׂדֶה רָאִיתִי
שִׁקּוּצָיִךְ אוֹי לָךְ יְרוּשָׁלַיִם לֹא תִטְהֲרִי
אַחֲרֵי מָתַי עֹד :
א אֲשֶׁר הָיָה דְבַר־יְהוָה אֶל־יִרְמְיָהוּ
עַל־דִּבְרֵי הַבַּצָּרוֹת : אָבְלָה יְהוּדָה
וּשְׁעָרֶיהָ אֻמְלְלוּ קָדְרוּ לָאָרֶץ וְצִוְחַת
יְרוּשָׁלַיִם עָלָתָה : וְאַדִּרֵיהֶם שָׁלְחוּ
צְעוֹרֵיהֶם לַמָּיִם בָּאוּ עַל־גֵּבִים לֹא־
מָצְאוּ מַיִם שָׁבוּ כְלֵיהֶם רֵיקָם בֹּשׁוּ
וְהָכְלְמוּ וְחָפוּ רֹאשָׁם : בַּעֲבוּר
הָאֲדָמָה חַתָּה כִּי לֹא־הָיָה גֶשֶׁם בָּאָרֶץ
בֹּשׁוּ אִכָּרִים חָפוּ רֹאשָׁם : כִּי גַם־
אַיֶּלֶת בַּשָּׂדֶה יָלְדָה וְעָזוֹב כִּי לֹא־הָיָה
ה דֶּשֶׁא : וּפְרָאִים עָמְדוּ עַל־שְׁפָיִם
שָׁאֲפוּ רוּחַ כַּתַּנִּים כָּלוּ עֵינֵיהֶם כִּי־
אֵין עֵשֶׂב : אִם־עֲוֹנֵינוּ עָנוּ בָנוּ יְהוָה
עֲשֵׂה לְמַעַן שְׁמֶךָ כִּי־רַבּוּ מְשׁוּבֹתֵינוּ
לְךָ חָטָאנוּ : מִקְוֵה יִשְׂרָאֵל מוֹשִׁיעוֹ
בְּעֵת צָרָה לָמָּה תִהְיֶה כְּגֵר בָּאָרֶץ
וּכְאֹרֵחַ נָטָה לָלוּן : לָמָּה תִהְיֶה
כְּאִישׁ נִדְהָם כְּגִבּוֹר לֹא־יוּכַל לְהוֹשִׁיעַ
וְאַתָּה בְקִרְבֵּנוּ יְהוָה וְשִׁמְךָ עָלֵינוּ
נִקְרָא אַל־תַּנִּחֵנוּ :

דֵּין עַדְבִיךְ וְחוּלַק אַחְסַנְתִּיךְ מִן קֳדָמַי
אֲמַר יְיָ דִּשְׁבַקְתְּ פּוּלְחָנִי וְאִתְרְחֵצְתְּ
עַל שִׁקְרָא : וְאַף אֲנָא אֲגַלֵּי בַּהֲתַת
חוֹבָךְ עַל אַפָּךְ וְיִתַּחְזֵי קְלָנִיךְ :
טַפְשׁוּתִיךְ וּבִשְׁטוּתִיךְ וְעֵיצַת חִיטְאֵי
יַנְקוּתִיךְ עַל רָמָתָא בְּחַקְלָא גְּלֵי קֳדָמַי
שִׁיקוּצַיִךְ וַוי לִיךְ יְרוּשְׁלֵם לָא תִדְכַּן
עַד כְּעַן לִיךְ אַרְכָּא יוֹמִין סַגִּיאִין :
דַּהֲוָה פִּתְגַּם נְבוּאָה מִן קֳדָם יְיָ עִם
יִרְמְיָה עַל עִסְקֵי בּוּצַרְתָּא : אִתְאַבָּלוּ
דְּבֵית יְהוּדָה וְקִרְוֵיהוֹן חֲרוּבָא
אִתְחַפִּיאוּ אַפֵּיהוֹן אֻכְּרוּם אוּכָּמִין
כְּקִדְרָא אִתְרְטִישׁוּ לְאַרְעָא וְצַוְחַת
יָתְבֵי יְרוּשְׁלֵם סְלֵיקַת : וְתַקִּיפֵיהוֹן
שְׁלַחוּ תַּנְיָנֵיהוֹן לְמַיָּא אֲתוֹ עַל
פְּצִידַיָּא וְלָא אַשְׁכָּחוּ מַיָּא תָּבוּ מָנֵיהוֹן
רֵיקָן בְּהִיתוּ וְאִתְכְּנָעוּ וַחֲפוֹ רֵישֵׁיהוֹן :
בְּדִיל חוֹבֵי יָתְבֵי אַרְעָא אִתְבָּרוּ אֲרֵי
לָא הֲוָה מִטְרָא בְּאַרְעָא בְּהִיתוּ
אִיכָּרַיָּא וַחֲפוֹ רֵישֵׁיהוֹן : אֲרֵי אַף
אַיַּלְתָּא בְּמַדְבְּרָא יְלֵידַת וּשְׁבָקָא אֲרֵי
לָא הֲוָה דִּתְאִין דְּעִשְׂבָּא : וַעֲרָדִין קָמוּ
עַל נִגְרִין שָׁתָן רוּחָא כִּירוֹדִין קָמָא
עֵינֵיהוֹן אֲרֵי לֵית עִשְׂבָּא : אִם חוֹבָנָא
אַסְהִידוּ בָנָא יְיָ עִיבֵד בְּדִיל שְׁמָךְ אֲרֵי
סַגִּיאִין תְּיוּבְתָּנָא קֳדָמָךְ חַבְנָא : סִיבּוּר
יִשְׂרָאֵל פָּרֵיקֵיהּ בְּעִידָן עָקָא לְמָה
יֵיחוֹל רוּגְזָךְ עֲלָנָא וַאֲנַחְנָא כְּתוֹתָבִין
בְּאַרְעָא וּכְעָדֵי אוֹרְחָא דִּסְטָא לְמִבָּתָא : לְמָה יֵיחוֹל רוּגְזָךְ עֲלָנָא וַאֲנַחְנָא כְּטַלְטְלִין
וּשְׁבִיקִין וְאַתְּ גִּיבַּר יָכִיל לְמִפְרְקָנָא אַתְּ שְׁכִינְתָּךְ בֵּינָנָא יְיָ וּשְׁמָךְ עֲלָנָא אִתְקְרֵי לָא
תִשְׁבְּקִינָנָא :

כה

כדנן

מסרה

תראה ה' וסי' שנית אל הכהן ונר' אל הכהן דוהי' במקו' השחין והביאותיו ונר' פני יי' · אני חשפתי שוליך · גלה חציר ונרא' דשא : לא מצאו ד' וסי' ואדיריהם שלחו צעיריהם · ובשלשה רעיו חוה · ויצא מן בת ציון כל הדרה · טבעו בארץ שעריה : כתנים ג' וסי' ופראים עמדו על שפים · אעשה מספר כתנים · ואתה כתנים בימים :

מנחה גדולה

רוסס בכם אלא בקשתי שהשמיעה יביא אתכם לידי מעשה וזה שמעו והאזינו ואל תאמרו שאני אומר זה לכבודי שיהא דברי נשמעים זה אינו כי אין אני אומר דבר ממני ומעצמי כי אם כי ה' דבר שהם דברו ית' ועכ"ז בקשתי תנו לה' אלהיכם כבוד לקבל דברו וזה כבודו כשדבריו' מקבלים דבריו וכן להיפך כשמליכים דבר ה' אחרי גוים אין לך בזיון גדול מזה גם ירצה תנו לה' אלהיכם כבוד כי כשאתם נכנעים והאומו' גוברים עליכם וגורשים אתכם חלול שכבודו הוא באמרם עם ה' אלה ומארצו יצאו והלילה תולין הדבר בו ית' כאלו אינו יכול להושיע חלילה ע"כ אם על עצמכם אינכם חסים עכ"פ תנו לה' אלהיכם כבוד שלא יתחלל שמו בגוים באף שראוי שגם תחוסו על עצמיכם כי כשמו ית' מחולל בגוים הוא ע"י שאתם מוכים ומעונים וא"כ אתם המרגישים הכאב והצער וגם גרמתם חולל שמו ית' לכן הלא טוב לכם להנצל משתים לא לגרום חילול וגם צער לעצמכם וזה תנו לה' אלהיכם כבוד שזה העיקר שראוי לכם לעשות ועוד שנית במה שנוגע לכם בטרם יחשך וגו' · כי אם תמתינו לתת כבוד עד עת צרה קשה הדבר לתקן כי אינו דומה [illegible] קודם בא הצרה לאינו שב עד עת צרה כמ"ש היערך שועך לא בצר · וכמאמרם ז"ל שאמר ירמי' לישראל נשבע אני בשמו הגדול כי כאשר בכיתם על נהרות בבל אלו הייתם בוכים כן בירושלים לא הייתם גולים וזהו בטרם יחשיך וגו' :

אשר היה וגו' על דברי הבצרות י"מ לשון צרות וי"מ לשון מצור וי"מ מלשון מניעה שהוא מניעת המטר או הוא מענין רעב שהיה רעב בארץ · וכולהו איתנהו כי בסוף הענין קא חשיב בתשובה ה' לירמיה כולם יחד מות חרב רעב שבי הרי דכולהו איתנהו ביה ומ"מ פשטא דקרא מיירי מענין רעב ע"י עצירת גשמים כי זה היה העיקר שנלכדה ירושלים והרעב גרמה כל

אורים ותומים

כיאופיך היה החוטא והרשע יש הבדל גדול ביניהם כי החוטא אינו חוטא בחטא עצמו והרשע הפכו וזה יבחן בב' דברים כי זה יעשה בחטאו באלו יתביים ממנו וזהו בקול רם ב' כי זה יעשהו בפרהסיא בשוקים וברחובות וזה בירכתי ביתו ובכן זה העושה בשמחת לבב אין לו תקנה כלל אחר שלא ירגיש בחטאו כלל גם כן הוא מלומד בו שמח עליו עם היותו יודע בו וזהו שאמ' כיאופיך ומצהלותיך וכו' ירצה אם תאנף בלא מצהלות והיכות פנים לא יעיד על זכותיך כי כאחר כי אעפ"י שהיא אינו רוצ' בחטאו אבל המצהלות הנחשבות אל הכיאו' הם עצמם אמת לניאוף והזעת וכן האחר והיא עשיתו בפרהסיא : על גבעות בשדה וכו' ירצה כי חפץ ברשעו ואין לו תקנה וזהו אוי לך ירושלם : אבלה יהודה זה יאמר כנגד העם הקודרים בזמן היובש וכנגד עשב האדמה הרמוזים בפסוק כפי' ואדיריהם שלחו וכו' העיד על חטאתם אשר עליו יבא העונש הזה כי חשבו גדוליהם כי מימיהם נאמנים ואין כח באל יתברך ח"ו למונעם מהם ע"כ שלחו צעיריהם למקוה מימיה' וכששבו כליהם ריקם אז בושו ונכלמו על סברתם וחפו ראשם כי לא תפול

[illegible]

הוא עצמו עדות על החטאת בני ישרא' ויד העדים היו לאשובה בעונש כענין וחרה אף ה' ועצר ונתתי את שמיכם כברזל ומהפוכם כלמוד החטא יהוא עצמו עדות וזהו אם עונינו ענו בנו וגומר כי אחר שהעונש גדול [illegible] אמון כי החולה לא ירפא עצמו כי כבר נעשית לו כהיתר וכאו' אני אמרתי · ה' תכני כו' יד' אמר אחר שחטאתי לך הריני חולה וצריך אני אל רופא וזהו שתפיל מלת כי לבחינת טעם בזה האופן שאל"כ [illegible] שירפאהו לפי שחטא וזה שפיר' כי רבו משובותינו לך וכו' ירצה אחר שרבו משובותינו שהוא בכלל החוטא אחד אינו יכול לשוב כי כל החטא כהתר וצריך אל רופא וא"ת שאין ביד ש' יכולת לכפר מה שחטא [illegible] מעצמו לבד כענין לך לבדך חטאתי למען תצדק וכו' ירצה לך לבדך חטאתי ואז אתה תוכל לזכות במשפט ולכפר אם תרצה : מקוה ישרא' ה' וכו' הנה האל ית' אליו יתקבצו בני ישראל אם למשפט או לר[illegible] יתברך המציל והמושיע בעת צרה שהוא כאיש מלחמה וזהו' אלה יתרעמו עליו יתברך כי אמר מקוה ישראל שהוא הראשון ומושיע בעת צרה השני למה תהיה כגר בארץ וכו' כי הגר אינו נעשה שופט [illegible] לגור וכו' נעשה כגר הפך מקוה ישראל וכנגד הב' אמר למה תהיה כאיש נדהם וכו' וחזר על השנית ואמר על הראשון ואתה בקרבנו ה' וכו' ושמך עלינו נקרא אל תניחנו בעת צרה וזה כנגד כגבו[illegible]

כה אמר יי׳ · כן אהבו לנוע · כמו שאהבו הם לנוע כן תעשה עמהם כי הם הולכי׳ למצרים לאשור לבקש מהם עזר מאויביהם ולא בטחו בי ורגליה׳ לא חשכו מללכת אף על פי שהיו מוכיח אותם הנביאים כמו שאמר להם ועתה מה לך לדרך מצרים לשתות מי שיחור ומה לך לדרך אשור לשתות מי נהר ואף על פי כן לא מנעו רגליהם מלכת וכיון שאהבו לנוע אני אניע׳ ואגלם בין העמים ואם תאמר מה תשובה היתה זאת לדברי ירמיהו כי הוא היה מתפלל על הרעב נאמר כי אף על פי שהיה מניעת גשמים אם היו יכולין לצאת לארצות הגוים להביא תבואה לא היה הרעב כל כך גדול אבל האויבים היו באים עליהם בכל יום ולא היו יכולים לצאת לפיכך היה רעב חזק לפיכך השיב לו הש׳ על שלות האויבים בהם ויגלו אותם ובין כך הרעב והחרב עליהם לפיכך אמר עתה יזכור עונם כלומר עתה קודם הגלות יזכור עונ׳ ברעב ויפקוד חטאתם בחרב : ויאמר יי׳ · לטובה · לפי שהתפלל על מקלתם לרעה והם רצו להמיתו ואמר אראה נקמתך מהם ואמר התיק׳ כצאן לטבחה והקדישם ליום הריגה לפיכך אמר לו לטוב׳ אל תתפלל עליהם : כי יצומו · כשיקראו צום ויתענו ויתפללו אינני שומע אל רנת׳ פי׳ אל צעקת׳ כמו קומי רני בלילה ואמר אל רנתם והוא לא הזכיר תפלה וצעקה אלא הצום לפי שאין צום בלא תפלה וצעקה : רצם · ירצה אותם כלומר עולות׳ ומנחת׳ לא יהיו לרצון לפני : ואמר · מה יוכל ישראל לעשו׳ אם הנביאי׳ מטעי׳ אותם ואומרי׳ להם לא תראו חרב ורעב : שלום אמת · שלום של קיימא : ויאמר יי׳ · חזון שקר · כי לא ראו זו בנבואה והם אומרי׳ כי בנבואה ראו אותה : וקסם ואליל ותרמית לבם · קסם כתב החכם הגדול רמ״בם ז״ל כי יש אנשים שישפע אליה׳ הכח השכלי בכח המדמה עד שידברו עתידות ויחלמו חלומות צודקות ומזה הכת היו נביאי הבעל ומפני זה היו מאמינים בהם ויקר׳ זה הענין קסם ויקר׳ בעליו קוסם ויש מפרשי׳ כי חוזה בכוכבים יקרא קוסם : ואלול ותרמות · כתוב בוי״ו וקרי ביו״ד והענין אחד ואליל הוא דבר שאינו וזה שהם אומרי׳ חרב ורעב לא יהיה זהו דבר שאינו כי באמ׳ יהיה הרעב והחרב · ותרמית לבם מרמה חושבי׳ בלב׳ כיון שחושבי׳ אותנו שאנו צודקי׳ בדברינו כמו שנסו אותנו בקלה העתידו׳ נאמר להם שלא יפחדו מדברי ירמיהו כי אנחנו ראינו בנבואה כי לא ראינו חרב ורעב וניפה להם מעשיה׳ כדי שנהיה נכבדי׳ בעיניה׳ונאהבי׳ להם וזהו תרמי׳ לבם שהם חושבי׳ לרמות העם בדבריה׳ : מתנבאי׳ לכם · אמר לכם וכלל הנביאי׳ עמה׳ כמו שהוא היה כולל עצמו בכלל ישראל כאומרו כי רבו משובותינו וגו׳ : לכן ויתמו הנביאי׳ ההמ׳ ר״ל ראשונ׳ ילקו הם בחרב וברעב בעבור שהם החטיאו את ישראל : והעם · אע״פ שהיו מטעי׳ אות׳ נביאי השק׳ היה להם לבחון בין נביאי האמ׳ לנביאי השקר כי נביא האמ׳ מעיד אית׳ על תורת משה ונביאי השקר מיפי׳ להם ע״א שהו׳ בטול התור׳ ואע״פ שהם צודקי׳ בקצת דבריה׳ בעתידו׳ היה לכם להחזיק זה בקם׳ לא בנבואה כיון שדבריה׳ לבטול תורה והיא ע״א שאפילו יעשו אותות ומופתי׳ אמרה תורה יומת כי דבר סרה וקיום האותות והמופתי׳ אמר הכתוב הטע׳ כי מנסה יי אלהיכ׳ אתכ׳ : ואין מקבר להמה · זה יהיה עונש עונש תוסף על היסורי׳ והמיתה : נשיה׳ · כי היו כשמעות לדברי שקר יותר מן האנשי׳ : ובניה׳ ובנותיה׳ הקטני׳ בעונש אבותיה׳ כי כן הוא המשפט מאת האל׳ ית׳ שהוא אל אמונה ואין עול : ואמרת · אתה תאמר להם זה הדבר שאתה בוכה ומצטער על שבר׳ שאתה רואה שיבא עליה׳ בנבואה ותאמר להם שאתה רואה ג״כ חללי חרב מבחוץ ותחלואי הרעב מבפני׳ וזה להפחיד׳ אולי ישבר לבם ויכנעו בשמעם את הדברי׳ האלה : בתולת בת עמי · עד שתגלה היא כמו הבתולה שלא ידעה איש ולא שלט עליה וכן היא דומה לבתולה כלומר שלא שלטו עליה הגוי׳ להגלותה מארצה עד עתה ותהיה נכנעת להם בגלותה כמו הבתולה כשנבעלה : מכה נחלה · מכה קשה בחולי גדול : אם · תחלואי רעב · שם תאר על משקל ותעלולי׳ ימשלו בם וזכר החולי׳ מפני הרעב ולא זכר המתי׳ ברעב כי החולי׳ היו רבים מהמתי׳ : כי גם נביא גם כהן · נביא מנביאי השקר כהן מכהני הלוי׳ שהיו בהם רעים כמו שאמר כי גם אחיך ובית אביך גם המה בגדו בך : סחרו אל ארץ ולא ידעו · סבבו ללכת לגלות אל ארץ אחרת ולא ידעו לא הרגישו בעצמ׳ עד שגלו כי אף על פי שהיה מתנבא על הנביאי׳ שיתמו בחרב וברעב מהם גלו עם יהויכין כמו שכתוב שהיו מתנבאי׳ שם בגולה ואמר גם ר״ל גם הם שהם גדולי העם כי גלו עם יהויכין החרש והמסגר ובאמרו סחרו לפי שההולך לדרך רחוקה אי אפשר שלא יסוב הדרכי׳ כי אין כל הדרך לדרך ישרה וי״ת ארי אף ספר וגומר כבעמוד :

המאוס

כה־אָמַר יְהוָה לָעָם הַזֶּה כֵּן אָהֲבוּ לָנוּעַ רַגְלֵיהֶם לֹא חָשָׂכוּ וַיהוָה לֹא רָצָם עַתָּה יִזְכֹּר עֲוֺנָם וְיִפְקֹד חַטֹּאתָם׃ וַיֹּאמֶר יְהוָה אֵלָי אַל־תִּתְפַּלֵּל בְּעַד־הָעָם הַזֶּה לְטוֹבָה׃ כִּי יָצֻמוּ אֵינֶנִּי שֹׁמֵעַ אֶל־רִנָּתָם וְכִי יַעֲלוּ עֹלָה וּמִנְחָה אֵינֶנִּי רֹצָם כִּי בַּחֶרֶב וּבָרָעָב וּבַדֶּבֶר אָנֹכִי מְכַלֶּה אוֹתָם׃ וָאֹמַר אֲהָהּ אֲדֹנָי יְהוִה הִנֵּה הַנְּבִאִים אֹמְרִים לָהֶם לֹא־תִרְאוּ חֶרֶב וְרָעָב לֹא־יִהְיֶה לָכֶם כִּי־שְׁלוֹם אֱמֶת אֶתֵּן לָכֶם בַּמָּקוֹם הַזֶּה׃ וַיֹּאמֶר יְהוָה אֵלַי שֶׁקֶר הַנְּבִאִים נִבְּאִים בִּשְׁמִי לֹא שְׁלַחְתִּים וְלֹא צִוִּיתִים וְלֹא דִבַּרְתִּי אֲלֵיהֶם חֲזוֹן שֶׁקֶר וְקֶסֶם וֶאֱלוֹל וְתַרְמוּת לִבָּם הֵמָּה מִתְנַבְּאִים לָכֶם׃ לָכֵן כֹּה־אָמַר יְהוָה עַל־הַנְּבִאִים הַנִּבְּאִים בִּשְׁמִי וַאֲנִי לֹא־שְׁלַחְתִּים וְהֵמָּה אֹמְרִים חֶרֶב וְרָעָב לֹא יִהְיֶה בָּאָרֶץ הַזֹּאת בַּחֶרֶב וּבָרָעָב יִתַּמּוּ הַנְּבִאִים הָהֵמָּה׃ וְהָעָם אֲשֶׁר־הֵמָּה נִבְּאִים לָהֶם יִהְיוּ מֻשְׁלָכִים בְּחֻצוֹת יְרוּשָׁלִַם מִפְּנֵי הָרָעָב וְהַחֶרֶב וְאֵין מְקַבֵּר לָהֵמָּה הֵמָּה נְשֵׁיהֶם וּבְנֵיהֶם וּבְנֹתֵיהֶם וְשָׁפַכְתִּי עֲלֵיהֶם אֶת־רָעָתָם׃ וְאָמַרְתָּ אֲלֵיהֶם אֶת־הַדָּבָר הַזֶּה תֵּרַדְנָה עֵינַי דִּמְעָה לַיְלָה וְיוֹמָם וְאַל־תִּדְמֶינָה כִּי שֶׁבֶר גָּדוֹל נִשְׁבְּרָה בְּתוּלַת בַּת־עַמִּי מַכָּה נַחְלָה מְאֹד׃ אִם־יָצָאתִי הַשָּׂדֶה וְהִנֵּה חַלְלֵי־חֶרֶב וְאִם בָּאתִי הָעִיר וְהִנֵּה תַּחֲלוּאֵי רָעָב כִּי גַם־נָבִיא גַם־כֹּהֵן סָחֲרוּ אֶל־אֶרֶץ וְלֹא יָדָעוּ׃		כְּדְנַן אֲמַר יְיָ לְעַמָּא הָדֵין כְּמָה דְרַחִימוּ כֵּן אִתְפְּרַע מִנְהוֹן לְאַגְלָיוּתְהוֹן מֵאֲרַע בֵּית שְׁכִנְתֵּיהּ וּכְמָה דַהֲווֹ מְעַרְבִין לְפוּלְחַן טַעֲוָתָא וּמִבֵּית מַקְדְּשִׁי רַגְלֵיהוֹן לָא מְנָעוּ וּקְדָם יְיָ לָא רַעֲוָא בְּהוֹן כְּעַן יִסְעַר עֲלֵיהוֹן חוֹבֵיהוֹן וְיִתְפְּרַע עֲוָיָתְהוֹן׃ ... וְאַתְּ אֲרֵי שְׁלָם דִּקְשׁוֹט אֶתֵּן לְכוֹן בְּאַתְרָא הָדֵין׃ וַאֲמַר יְיָ לִי שִׁיקְרָא אָמְרִין נְבִיֵּי שִׁקְרָא דְּמִתְנַבַּן בִּשְׁמִי לָא שְׁלַחְתִּינוּן וְלָא פַקֵּידְתִּנוּן וְלָא מַלֵּילִית עִמְּהוֹן נְבוּאַת שְׁקַר וְאוּלְפַן וְכַדְבִין וְרֶשַׁע לִבְּהוֹן אִינוּן מִתְנַבַּן לְכוֹן׃ בְּכֵן כִּדְנַן אֲמַר יְיָ עַל נְבִיֵּי שִׁקְרָא דְּמִתְנַבַּן בִּשְׁמִי וַאֲנָא לָא שְׁלַחְתִּינוּן וְאִינוּן אָמְרִין חַרְבָּא וְכַפְנָא לָא יְהֵי בְּאַרְעָא הָדָא בְּחַרְבָּא וּבְכַפְנָא יְסוּפוּן נְבִיֵּי שִׁקְרָא הָאִנוּן׃ וְעַמָּא דְאִנוּן מִתְנַבַּן לְהוֹן יְהוֹן מִטַּרְפִין רְמַן בְּשׁוּקֵי יְרוּשְׁלֵם מִן קֳדָם כַּפְנָא וְחַרְבָּא וְלֵית דִּקְבַר לְהוֹן אִינוּן נְשֵׁיהוֹן בְּנֵיהוֹן וּבְנָתֵיהוֹן וְאֶשְׁפּוֹךְ עֲלֵיהוֹן יַת בִּישַׁתְהוֹן׃ וְתֵימַר לְהוֹן יַת פִּתְגָמָא הָדֵין יַשְׁגְּרַן עֵינַי דִּמְעַן לֵילֵי וִימָם וְלָא יִשְׁתְּקַן אֲרֵי תְבָרָא רַבָּא אִתְבְּרַת מַלְכוּת כְּנִשְׁתָּא דְעַמִּי מְחָא מַכְּרְעָא לַחֲדָא׃ אִם נְפָקִית לְחַקְלָא וְהָא קְטִילֵי חַרְבָּא וְאִם עֲלִית לְקַרְתָּא וְהָא מְמַרְעֵי כַפְנָא אֲרֵי אַף סָפַר אַף כָּהֵן אִתְפְּנִיאוּ לִסְחוֹרְתְּהוֹן עַל דִּי מַה בְּאַרְעָא וְלָא בַקְרוּ׃

המרטש

רש״י

ואליל · לשון אל דבר שאינו · נחלה מאד · לשון חולי : סחרו · סבבו לבקש הגלה : אל ארץ ולא ידעו · אל ארץ אחרת ולא היו יודעין בה עד הנה : אם

מסרה

לנוע ד׳ בקריא׳ וסימ׳ ויאמר להם הזית · התאנה · הגפן · כן אהבו לנוע : שלום ב׳ וסימ׳ כי שלום אמת אתן לכם · שלום אסתר ומה יעשה בה : לכן י״ד בטעם בסיפר וסימ׳ נמסר בסיפרא רא סימן : ההמה י״ב בקריא׳ וסימן ויאמרו האנשים ההמה אליו · כי עד הימים ההמה היו בני ישראל · לכן כה אמר יי׳ על הנביאי׳ · והיה כי תרבו ופרית׳ בארץ · ילכו בית יהודה על · יבאו בני ישראל · וגם על העברים ועל השפחות · אשר יחזיקו עשרה אנשים · אשר אשיב את שבות יהודה : לא אע״ש אתכם כלה · וכן תהיה מגפה הסוס הפרד · ראיתי ביהודה ורכים גתות · ולא ידעו ב׳ וסי׳ המעתיק הרים ולא ידע · סחרו אל ארץ ולא ידעו :

אורים ותומים

כה אמר ה׳ לעם וכו׳ הנה התנועה לעולם מורה על חסרון מאחר שלא הגיע אל התכלית המכוון ששם ינוחו כמפורש אצלי בפסוק ויהי בנסוע הארון וכו׳ אמר כי אלו לא יתנועעו להיותם רוצים במנוחה כדרך כל מתנועע אבל כל כונתם היא התנועה לבד מאחר שרגליהם לא חשכו ואם היתה כונתם בתנוע המנוח׳ אשר תבא עד התכלי׳ אשר הוא המנוחה וכו׳ כענין וירא מנוחה כי וכו׳ אז ימצאו בזמן מה מנוחה אבל אינו כן כ״ש כונתם בתנועתם עצמה ואינו בתנועת השמים אשר היא תמידית נר׳ כי היא עצם הכוסף והתשוקה והרצון הנבדל אל בגלגל כמו שכוסף נפש הגלגל אליו אבל אלו להם לארצם וכו׳ או יאמר כי הגלגל המתנועע לעולם אינו פועל בטל אחר שכך רצון האל והם מכוונים לעשות רצון קוניהם אבל אין ה״בה רוצה בתנועתם ולפי שהחטא והקאור לסליחה היא הנעשה בבלי דעת ואלה אהבו לנוע אם כן אין ראוי לסליחה לכן עתה יזכור עונם ויפקוד חטאתם : כי יצומו אינני שומע אחר שהוא עם היותו כבי׳ לא יתפלל עליהם כי לא ישמע קולו וזהו כי יצומו וגו׳ ירצה אם מי שיצום אינני שומע והטעם כי בעד תפילתם אינו מכיר בנים אבל דוממותינו בא לעולם וגו׳ וזהו שנתן טעם למה שלא ישמע ואמר כי בחרב וברעב ובדבר אני מכלה אותם באלו יאמר כי יומי פקידתם הם ואומר אהה וגו׳ : כי שלום אתן וגו׳ הנה נגד האמת הוא הסכמת מה שחוץ לנפש עם מה שבנפשים ולכן יקרא שלום אמת אחר שהסכים השלום אשר בחוץ עם אשר בפנים ולפי שהכריז עליהם חרב מחוץ ורעב מבפני׳ ואומר אל תראו חרב ורעב לא יהיה לכם אם כן שלום אמת אתן לכם במקום הזה : ויאמר שקר וגומ׳ הנה אלה נקראו נביאים ויש ג׳ מיני נביאים הא׳ אשר ישלחהו האל ית׳ לאחרים להזהיר על מצות האל ית׳ לו לבד על מצותיו כמו״ש אשר באברה׳ אשר יצוה האל ית׳ לו לבד על מצותיו באברהם אבינו ע״ה וזהו אינו שלם כ״פ אשר עליו נאמר כי יתן ה׳ את רוחו עליהם לבד הב׳ הוא שלא יצוה לו פלל אבל ידבר עמו האל ויגלה לו סודותיו בהלעם לא רבים בחכמי הבחירה השתעשעים בבת קול אשר עליו נאמ׳ כי אם

מנחה גדולה

כל הצרות הנאמרות פה כמ״ש ויחזק הרעב בעיר ולא היה לחם לעם הארץ ותבקע העיר וגו׳ · ברי אם לא היה הרעב גורם עדין לא נמסר ירושלים ביד כ״ל ע״כ ע״כ זה היה · עיקר נבואת הפרשת סעפ״י שפיה כוללת עוד כמה צרות כרורות המפורשת לקמן · ומקרא זה מוסב אלמעלה הוי לך ירושלי׳ לא תטהרי אחרי מתי עוד ועל זה אמר מע״כ שאין תקוה לקוה שישובו כמ״ש היהפוך כושי עורו וגו׳ ובל הענין על זה · אמר אשר היה דבר ה׳ אל ירמי׳ וגו׳ ר״ל זה הדבר שנמנו וגמרו שלא ישובו ע״כ גם הם יתן׳ אתם גזר דינם שימסר ירושלי׳ ביד כ״נ וזה יפי׳ על דבר הבצרות ע״י חסרון לחם כלכלה ירושלי׳ וחסרון לחם בא ע״י מניעת הגשם ומים אין בארץ וא״כ בכלל הרעב הוא גם בלאת ממים ולזה ביאר ענין המים שלא היה גשם והיא גרמת חסרון לחם ובפלבדה ירושלים ולזה סמך לדברי הבצרות אבלו יהודה ושעריה אמללו וגו׳ · כאמור שהבצורה גרמו לאם כל אלה : וכתב מהר״מא ז״ל שהנביא מספר דבריו כפי ענין התעניות הנזכרים במסכת תענית שהיו מתענין על הגשמים והבצורות והן שלשה דברים א׳ שלשה פעמים תעניות של שלשה שלשה ובשלשה השלישיים מתחילין בקצת הבילות שהסורים בעשיית מלאכה ביום עברו אלו ולא נענה גוזרים עוד ז׳ תעניות וכו׳ עברו אלו ולא נענה וכו׳ שנית כי בשבע העניות האחרונים הפרש בין ירושלים לשאר עיירות כי בגבולים היו מתקבצים לרחובה של עיר ומתריעין ומתפללין אך בירושלי׳ היו מתכנסות לשער הבית רבוי עם ומריעין ותוקעין ומריעין בכל ברכה מהסדורים משח״כ בגבולין כי אם אחר הכל וגם בירושלי׳ על כל ברכה היו כל העם בקול המיה גדולה אומרים בשכ״מלו כמלה כי המיית ירושלים היתה גדולה משל גבולין · ענין שלישי והוא כי בשבע תעניות אחר שמתפללין יוצאין כלם לבית הקברות ובוכים ומתחנני׳ כלומר הננו כמו חללים שוכבי קבר · עוד ענין רביעי והוא כי בשבע תעניות אלו אחד מן העם נוטל אפר מקלה ונותן בראש הנשיא וגו׳ : ונבא אל הענין והוא כי הנביא בא לכלול תפלתו בג׳ דברים והוא כי על אלה שידו וגו׳ ולכ״פ כי שקר הם נביאי׳ אשר שליחם האחרונים אלא הם׳ לא שלחתים לאחרים ולא צויתים לעצמם ולא דברתי אליהם א״כ כונה פי השם קראם בו והוא נביאים הוא שם כוזב כי נביא ירמ׳ מביא דברי הוולת לאחר ואחר שביאר שאינם שלוחי השכינה לזה נקראו נביאים לכן השיב חזון שקר וגו׳ ירצה יש מהם שלוחי הקוסמים ולכן נקראו נביאים יש מהם שמגידים מה שבלבם לבד ולפי שהלשון שליח הלב נקרא נביא ירצה כי לשונו נביא הלב ניביא דברי בניבת השפתים · כי גם נביא גם כהן וגו׳ כתן טעם לאחר חרעב כי אפי׳ הנביא אשר הכל יבואו אליהם וכבר לחם בידו והראיה משאול בבקשו האתונות והכהן המקבל מעשר מן המעשר כולם יעשו סוחרים לרוב תחרות ומעוט חלקם מה יעשו שאר ישראל ואם הם סוחרים נעולים כי אחר שיגאו כל מיהם בלתות עתה לא ידעו לעשות מלאכתם מכאן לבעלי היתם :

המאוס

המאס מאסת · חזר הנביא להתפלל עוד ואף ע"פ שאמר לו האל אל תתפלל בעד העם הזה על מקלת העם שב להתפלל : אם בציון · אם ביושבי ציון כתרגומו כי לא דבר עד עתה על החרבן אלא על ברת היושבים בה : הכיתנו · מכת רעב : ואין לנו מרפא · כי אין מטר : קוה לשלום · מקור אם נקוה שלום מהאומות שכיניו ונלך ונשבור בר בארצם : ואין טוב · שום טובה לא יבא לנו משו' בר : ולעת מרפא · מרפא מארת הרעב ומארת האויב : והנה בעתה · והנה אנחנו נבעתים מארת שניהם ויונתן תרגם ולעדן סליחת חובין והא פורענות חטאין ומקצת זה הפסוק הוא כתוב למעלה בפרש' אסף אסיפם ויש ביניה' שנוי מעט הראשון לעת וזה לעת הראשון מרפה בה"א וזה מרפא באל"ף : ידענו ·

המאס מאסת את־יהודה אם־בציון
געלה נפשך מדוע הכיתנו ואין לנו
מרפא קוה לשלום ואין טוב ולעת
כ מרפא והנה בעתה: ידענו יהוה
רשענו עון אבותינו כי חטאנו לך:
אל־תנאץ למען שמך אל־תנבל
כסא כבודך זכר אל־תפר בריתך
אתנו: היש בהבלי הגוים מגשמים
ואם־השמים יתנו רביבים הלא
אתה־הוא יהוה אלהינו ונקוה־לך
כי־אתה עשית את־כל־אלה:
א ויאמר יהוה אלי אם־
יעמד משה ושמואל לפני אין נפשי
אל־העם הזה שלח מעל־פני ויצאו:
והיה כי־יאמרו אליך אנה נצא
ואמרת אליהם כה־אמר יהוה אשר
למות למות ואשר לחרב לחרב
ואשר לרעב לרעב ואשר לשבי
לשבי: ופקדתי עליהם
ארבע משפחות נאם־יהוה את־
החרב להרג ואת־הכלבים לסחב ואת־
עוף השמים ואת־בהמת הארץ
לאכל ולהשחית: ונתתים לזועה
לכל ממלכות הארץ בגלל מנשה בן־
יחזקיהו מלך יהודה על אשר־עשה
ה בירושלם: כי מי־יחמל עליך
ירושלם ומי ינוד לך ומי יסור
לשאל לשלם לך: את נטשת
אתי נאם־יהוה אחור תלכי ואט את־
ידי עליך ואשחיתך נלאיתי הנחם:
ואזרם

המרחש רחשתא ית דבית יהודה ואם יתבי ציון רחיק ממרך מה דין אלקיתנא וליית לנא אסא סברנא לשלם ולית טב ולעידן סליחת חובין והא פורענות חיטאין: ידענא יי חובנא וחובי אבהתנא ארי חבנא קדמך: לא תרחקיננא בדיל שמך לא תנבל אתר בית כורסי יקרך יעול דוכרן קיים אבהתנא קדמך לא תשניקייך עמנא: האלית צרוך בטעוות עממיא לאחתא מטרא ואם שמיא לא יתנון רסיסין אלהן על מימרך הלא את הוא יי אלהנא ונסבר קדמך ארי את עבדת ית כל אילין: ואמר יי לי אם יקום משה ושמואל למבעי מן קדמי לא רעוא קדמי בעמא הדין שלח מארע בית שכינתי ויגלון: ויהי ארי יימרון לך לאן נגלי ותימר להון כדנן אמר יי דלמותא למותא ודלחרבא לחרבא ודלכפנא לכפנא ודי לשביא לשביא: ואסער עליהון ארבע פורענון כישן אמר יי ית דקטלין בחרבא למקטל וית כלביא לגררא וית עופא דשמיא וית בעירא דארעא למיכל ולחבלא: ואתנינון לזיע לכל מלכות ארעא על דלא תבו כמנשה בר יחזקיה מלך שבטא דבית יהודה על דאסגי למיעבד בירושלם: ארי מן יחוס עלך ירושלם ומן ידוי עלך ומן יזור למשאל לשלמא לך: את שבקת פולחני אמר יי לאחרא איתחרת וארים ית מחת גבורתי עלך ואחבלינך על דהוית יכלא למיתב ולא תבת: וכמא

ל' וחס' · ב · ג · ח' מל' · כ' פסו' אל א: אל · ל · כ' חס' בכיפ' · ל' · ל' וחס' · לזועה ק' · ג' וכל ד"ה דכו' במ"ה ג' · ו' חס' יח' חס' בליש' · ג · ל · ג'

אבתינו ה' מ"ל וסימ' גם אנחנו גם אבותינו תניינא דפסו' · והבשת אכלה את יגיע · נשכבה בבשתינו · וידענו יי' רשענו · יי' עזי ומעזי · ירא אלהי אבותינו · והנה נפלה אבותינו · על אשר לא שמרו אבותינו : יחזקיהו ג' בנביאים וסימ' נמסר בריש האי סיפרא : לשאל ו' חס' בקריא' וסי' ודסיתהו לשאל מאת אביה שדה דשפטים · לשאל לנו מלך · לשאל לו לשלום ולברכו דשמואל · כי מי יחמל עליך ירושלם · וינסו יי' בלבבם · ולא נתתי לחטא חכי :

רשי

אם בציון געלה נפשך · על מכת שלא לשוב עליה כי אם דעתך לשוב מדוע הכיתה באין מרפא : למען שמך · שנקרא רחום : כסא כבודך · בית המקדש ומדרש אגדה ישראל החקוקים בכסא כבודך : אם השמים יתנו רביבים מאליה' אם לא על פיך בתמי' כל תמיהא הכפולה הראשונה בה"א והשנייה באם כגון הבמחנים אם במבצרים הטובה היא אם רעה המאוס מאסת אם בציון געלה נפשך אף כאן היש בהבלי הגוים ואם השמים : משה ושמואל · שניה' נזקקו לבקש רחמים על ישראל ומתחלה החזירום למוטב ואח"כ התפללו עליהם ולא עלה בלבם להטיב אפי' עד שהחזירו' למוטב משה שימו איש חרבו וגו' ויזר על פני המים וגו' ואחר כך אעלה אל יי' אולי אכפרה שמואל במצפ' ויסירו בני ישראל את הבעלים ואחר כך קבצו את בני ישראל המצפת' ואתפלל עליכ' את' אינך יכול להוסיבם אלי לכך אל תתפלל עליה' : נפשי · רצוני : אשר למות וגו' · כל המאוחר בפסוק קשה מחבירו חרב קשה ממות מיתת חרב מנוולת ומיתה של מטתו אינה מנוולת וכן הוא אומר יקר בעיני יי' המותה לחסידיו רעב קשה מחרב שזה מצטער וזה אינו מצטער וכן הו' אומר טובי' היו חללי חרב מחללי רעב שבי כולהו איתנהו בגוה : ופקדתי · לשון מינוי ופקידות : לסחוב · לגרר וכן אם לא יסחבום : לזועה · מגזרת לא קם ולא זע וכמו גאוה מגזר' גאה מאד : לכל ממלכו' הארץ · כל השומע רעה הבאה עליהם יזוע : ינוד · יקונן : ומי יסור אליך · לנטות מדרכו עדיין לשאול לך לשלום : נלאיתי הנחם · כמה פעמים חשבתי להשחי' ונחמתי על הרעה עתה נלאיתי הנחם הנח' רפורפנ"שיר בלע"ז : במזרה

רדק

ידענו רשענו וידענו גם כן עון אבותינו : כי חטאנו לך · אנחנו והם והדין עליך לפקוד עלינו עונם ועונינו כי אחזנו מעשיהם הרעים בידינו וזכר בפסוק המרדי' והוא שאמר רשענו וזכר הזדונות והוא שאמר עון וזכר ג"כ השגגות והוא שאמר כי חטאנו לך : אל תנאץ · אף על פי כן למען שמך עשה ואל תנאץ : אל תנבל כסא כבודך · אל תפילהו לארץ כי כסא כבודך היא ירושלם אל תפילהו ותנבלהו בהיות יושביה נעזבים אין פונה אליהם : זכור · כלומר זכור ברית אבות ואותו הברית אל תפירהו אתנו וכן תרגם יונתן יעול דוכרן קיים אבהתנא קדמך לא תשני קימך עמנא : היש · למי נצעק על המטר אלא לך : בהבלי הגוים מגשימים · פי' נותנין גשם : ואם השמי' יתנו רביבי' · אפי' השמי' והוא הרקיע שנותנים המטר וכי השמי' הם נותנים המטר זולתך זה אינו שהרי אתה עוצר' כשתרצה שלא יתנו מטר א"כ אין נתינת המטר ברשות' וברצונם וכן אתה פותחן כשתרצה הלא אתה הוא יי' אלהינו הנותן מטר לפיכך עלינו שנקוה לך שתתן מטר : כי אתה עשית את כל אלה · מניעת הגשמים אתה עשיתה אותה שעצרת השמים שלא יתנו מטר והארץ שלא תתן את יבולה וזהו שאמר את כל אלה וכן אמר בנבואת זכריה כי זרע השלום הגפן תתן פריה והארץ תתן את יבולה והשמים יתנו טלם והנחלתי את שארית העם הזה את כל אלה הנה אמר את כל אלה על מניעת השמים שלא יתנו מטר והארץ שלא תתן את יבולה : ויאמר יי' אלי · למה תרבה בתפלה לפני כי אם יעמוד משה ושמואל לפני בתפלה שהיו גדולי' ממך אם יעמדו הם לפני אין נפשי אל העם הזה · נפשי ר"ל רצוני כמו אל תתנני בנפש צרי וזכר משה ושמואל שהיו לוים ונביאי' והגדול שבנביאי' אחר משה רבינו היה שמואל וכן אמר משה ואהרן בכהניו ושמואל בקוראי שמו ואמר כי נאמן שמואל לנביא ליי' ונאמר ולא הפיל מכל דבריו ארצה : שלח מעל פני ויצאו · שלחם מעל פני וילכו ואמר הלוי כנגד ירמיהו כאילו אמר אם בידך לשלחם טוב שתשלחם משתתפלל עליה' : והיה כי יאמרו · אשר למות · אמרו רז"ל כל המאוחר בפסוק זה קשה מחברו חרב קשה ממות איבעית אימא סברא האי קא מנוול והאי לא מנוול ואיבעית אימא קרא יקר בעיני יי' המותה לחסידיו רעב קשה מחרב סברא האי קא מצטער והאילא מצטער קרא טובי' היו חללי חרב מחללי רעב שבי קשה מכול' כלהו איתנהו ביה : ופקדתי · משפחות על דרך השאלה כלומר ארבע מיני פורעניות : לסחוב · כי דרך הכלבי' לגרר הנבלה באכלם אותה : ונתתם לזועה · כתיב וקרי לזועה והענין אחד אלא שהם שני שרשי' והם ענין התנועה : בגלל מנשה · כי הוא הנהיג את יהודה במעשי' רעים ודם נקי שפך עד שמלא ירושלם חללי' כמו שכתוב וי"ת על דלא תבו במנשה בר חזקיהו : כי · ומי ינוד לך · כמו לנוד לו ולנחמו ענין נחמת האבל וספור הצרות עמו ובא בזה הלשון לפי שהמנחמים נדין ממקומן זה מפה וזה מפה לנחם האבל אמר מי יחמול ומי ינוד לך ומי יסור לשאול לשלום לך כי את גרמת חרבנך שנטשת אותי לפיכך תלכי אחור ולא לפנים : את · נלאתי הנחם · כמה פעמים נחמתי על הרעה אשר דברתי לעשות להם ולא עשיתי נלאתי על זה לא אוכל עוד להנחם אלא הפרע מהם : ואזרם

אורים ותומים

המאוס מאסת וגו' הנה הוא ית' הבטיחנו ואמר ואף גם זאת וגו' ומשיחו ע"ה בנא אל ציון ואמר הבוטחים בה' וגו' ואמר שכן הוא הקשה ואמר המאוס מאסת וגו' מה שכבר הכעסת על הספק וביאר ענין המאוס הנז' מגד פעולותיו וזה כי יסורי האב את בנו אינם עונש אלא דרך וחינוך ודרך הוראת דרך הישרה ולמונעו מדרכי המורדי' והפושעי' א"כ יסור הן הן לטובתו ולהנאתו ע"ד ג' מתנות טובות נתן הקב"ה לישראל וכולן ע"י יסורין והמשל בזה הפשע והחבורה אשר עשו בעלי מלאכת היד על הנגעים ועל המכות כולם לתכלית טוב בהן והן הבריאות והחולי וביום השביעי או הי"ד ביום גדולו ירפא אבל כשנראה איש יעשה חבורה ויפרד חבור ולא יבריא כלל אבל ימות בעליו נאמר כי זה אינו לתכלית טוב אבל לרפאת החולי וז"ש מדוע הכיתנו וכו' הכוונה כעשית המכה והחבורה ולא לרפואה וגם בזמן הגדול יהיה גדול רע וזהו קוה לשלום וגו' : ידענו ה' רשעינו ירצה אחר שעונותינו ועונות אבותינו הם אחרים הכוונה היה כי כמו שעונותיהם אבל השי"ת לבדם כי בע"א היו חושאים כן חטאת הכנים היו בע"א לבד וזהו ידענו ה' וכו' ידענו שרשעינו הו' עון אבותינו והכוונה שחטאנו לך והשוועת בזה כי אחר שחטאנו לו לבדו וכו' לכבד כבנין לך לבדך וכו' ולכן סמך ואמר : אל תנאץ וכו' ירצה אם היה החטא נגד אחר היה ראוי שתנאץ לפיום אל הזולת אבל כשהוא לו לבד אין ראוי שתנאץ כ"כ על כבודו וזהו אל תנאץ וכו' כלו' שתנאץ על הדבר אשר הוא בעבור שמך לבד ואל תנבל וכו' וזה כנגד בציון געלה נפשך וכו' ירצה למה שאמר בכהנה לא מאסתים ולא געלתים כנגד מה שאמר המאוס וכו' כאלו יאמר המאוס מאסת וזה אל תזכור בריתך וכו' וכמו שכתוב ולא מאסתים : היש בהבלי הגוים וכו' יאמר כי אפי' שהשמים יתחילו לתת רביבים לא יוסיף ה' עליהם שלום להבות ולעשות גשם אלא אתה ה' אלהינו וכו' ירצה כל אלה הרביבים והגשמים או ירצה · הגשם וגם האלהים ההם כולם יעשה ידי אל בהם :

מנחה גדולה

על אחד מג' דברים יפקוד הוא ית' את הארץ או על תשובת העם או בזכות הבעלי' שלא חטאו בענין שאמרו ז"ל על פסוק אדם ובהמה תושיע ה'· או על זכות א"י כי כבוד הוא לה תפקד במטר השמים ובזאת יש בחינה אחרת כמש"ל בגמרא כי בזכות מה שחורשין ומהפכין עפרה הם נפקדים והיא' בראשונה להתחנן ואמר אבלה יהודה לומר הנה לומות הבצורות הגיעו עד גדר אבילות ולא בלבד מה שהתחילו בשלש תעניות הסליסית שאין עושין מלאכה ביום כ"א להבלות שאחר שבעה תעניות אחר שתשם כאם כנקבה שהוא שאין נותנים שלו' זה לזה ולא ישמשו מטתן והוא אבלה יהודה בלשון נקבה שהוא על אבלות שאחר התשות כה ולא טוב לנו כ"א נתרוקנו מיושביה כלומר ורחם כה על גודל הצערה כי לא על שלא התפעלו ונכנעו תמנע מלרחם כי הלא קדרו לארץ שלא בלבד חשך משחור תארם והיו כמתים על הארץ כרמז אשר הם רומזים באמתם לבית הקברות כמדובר בדבר השליסי כי אם שקדרו לארץ שהיה קדרות הממיתם ומורידן לארץ

ליקבר ואל לא תמנע מלרחם על הנותרים על העדר תפלה ותחנונים כי הלא לפאות לוחת ירושלים שהיתה בהר הבית גדולה על על שאר עיירות עלתה לשמים קול זעקה בהומרם ברוך שם וכו' וקול התרועות כי שם הייתה המיית קול צעקה גדולה מכל שאר עיירות וגם כה אל תמנע על העדר בוש והכלם מעונותיהם ומבלי משים עפר ואדמה על ראשו כמו שכתבנו שהיה אחד מן העם נותן אפר בראש הנשיא והאב ב"ד כדי שיבושו ויכלמו וישובו כי הלא אין כ"ל בעת הקיבוץ להתחנן ולהריע כי אם מאז שאדירהם הם נשיא ואב ב"ד הנקראים אדירים כמש"ז על דוגב שנקרא אביר הרועים כי היה ראש הסנהדרין שלחו לעיריהם למים טרם קבוץ התעניות ובאו על גבים לא מצאו מים שבו כליהם ריקם מאז האדירים הנזכר בושו והכלמו מאשמותם וחפו ראשם באפר מקלה ומהגם עתה בעתות הקבוץ בהר הבית ולא המתינו עד בא אחד מן העם ליתן אפר אל ראשם כי אם הם בעצמם חפו ראשם וגם לא בלבד במקום הנחת תפילין כי אם חפו ראשם לגמרי

ואמר ה' אם יעמוד הנה משה ע"ה ראשון לנבואה ומלכות יחד ושמואל ע"ה סוף לשלשלת ההוא רצוני לשופטים אשר היו נביאים ומלכים לכן כלל כל הנביאים והשופטים בזכרם יחד וזהו אם יעמד משה ושמואל ירמוז למשה ואהרן בכהניו וכו' : ונתתים לזועה וכו' בכלל משה הנה כל ישראל נענשו על חטאת מנשה לפי שגם הם חטאו כי אחר שהוא המלך והמלכה אשר ידיעו ילאו בו כולם ילמדו ממנו וז"ש ידבעם חטא והחטיא וכן מנשה והנביא אחר שהעל מקשיב וכו' וזהו אם הכהן המשיח יחטא לאשמת העם כי אשמת העם תחייב אשמה וכו' וזהו אשר עשה בירושלם כי הקוראת יושבו בירושל' : כי מי יחמול וגו' זכור דברי החכם כי הרעות הבאות על האדם והוא שנחם לו די שלא ירחמו עליו אבל יבייסהו ויתפשוהו עליהם כתפשות הסיכור על סכרותו וז"ש כי מי ינוד וגו' ואת עשית אותי וגו' ירצ' את היית הסבה בזה הסבך וז"ש להלן פתיתני וגו' ואמר' זכר מי יחמול וגו' מי ינוד וגו' ומי יסור מי יחמול קודם השחת' לבלתי השחית ומי ינוד לך אחר ההשחתה ומי יסור לשאול לשלום כי המרחק לחוק אשר ילכו בו בשבי כמו שמבואר בסמוך : ואת נטשת וגו' כאן ביאר מי יחמול ואמר אחר שנשתכרו בטיתי וקדי עליך כלאית הנחם וזהו מי יחמול ומי ינוד לך ומי יסור לשאול לשלום כמ' שכלתי אבדתי זהו נגד מי ינוד לך ע"ד מה אעידך וגו' או יתאר כמ' כי מי יחמול וגו' את נטשת וגו' א"כ שבני העיר אין תקוה לבלתי גולה

ואזרם במזרה בשערי הארץ שכלתי אבדתי את עמי מדרכיהם לוא שבו: עצמו לי אלמנותו מחול ימים הבאתי להם על אם בחור שדד בצהרים הפלתי עליה פתאם עיר ובהלות: אמללה ילדת השבעה נפחה נפשה באה שמשה בעד יומם בושה וחפרה ושאריתם לחרב אתן לפני איביהם נאם יהוה: אוי לי אמי כי ילדתני איש ריב ואיש מדון לכל הארץ לא נשיתי ולא נשו בי כלה מקללוני: אמר יהוה אם לא שרותך לטוב אם לוא הפגעתי בך בעת רעה ובעת צרה את האיב: הירע ברזל ברזל מצפון ונחשת: חילך ואוצרותיך לבז אתן לא במחיר ובכל חטאותיך ובכל גבוליך:

והעברתי

וכמא דדרן במדריא בן אבדרית עמי בקרוי ארעא תכלית אבדית ית עמי מאורחתהון לא תבו: סגיאת קדמי ארמלתהון מחל ימא איתיתי עליהון על סיעת עולימיהון בזוזין כד בטהרא איתיתי עליהון משריין כתכף וחבילא קרויהון: צדיאת ארעהון מבלי עמא הוו למפחת נפש גלא יקרהון בחייהון ועוד דאינון קיימין בהיתו ואיתכנעו ושארהון לחרבא אימסר קדם בעלי דבביהון אמר יי: ווילי אמי ארי ילדתני למהוי גבר דין ואינש מצו לכל יתבי ארעא לא רשן בי רשומה דאנא רשינא תבע מנהון כולהון מלטטין לי: אמר יי אם לא סופך יהי לטב אם לא יתון ויבעון מינך בעידן דאיתי עליהון סנאה ויעיק להון בעיל דבבא: מלך דתקיף כברזלא יסק לסער מלה דתקיף כברזלא: נכסיכון ובית גנזיכון לביזא אמסר לא בדמין בחובין דהויתון פלחין לטעותא ובכל תחומיכון:

ותשתעבדון

לוא ל"ה מ"ל וסימ' נמסר בסדר ויקרא · בעוד ג' חס' וסימ' בעד שלשת ימים ישא פרעה · בעד יומם בושה וחפרה · בעד רשע לנגדי: נשיתי ב' בתרי לישני ופי' לא נשיתי ולא נשו בי · ותזנח משלום נפשי · וא' ונשיתי אמך: חטאתיך ג' מ"ל וסימ' חילך ואוצרותיך לבז אתן · וחלב זבחיך לא הרויתני · מחיתי כעב פשעיך וכענן חטאתיך · וא' על חטאותיך · ושארא חטאתיך כתיב:

רש"י

במזרה · נפה שקורין וון בלע"ז כזה שהוא זורה שעורין שלא יהו כולן גולין למקום אחד: עצמו לי · רבו לפני אלמנותיו · על אם · על ירושלם שהיא עיר ואם בישראל: בצהרים · הכל יהא גלוי לפניו כל גנזי מטמונים: הפלתי עליה' פתאם עיר · הסכתי עליה' פתאם גייסות של עיר ובהלות רבות ויש פותרי' עיר לשון שנאה כמו ויהי עריך ופשריה לערך: אומללה יולד' השבעה · שומרון וכניסייה של עשר שבטי' שעמדו מהם ז' משפחות מלכי' רשעים כבר אומללה ונלתה: ושאריתם · אלו יהודה וקנת בנימין שנשתיירו בישראל: לחרב אתן · אלו הן שבע משפחות ירבעם בן נבט וביתו בעשא וביתו עמרי וביתו יהוא וביתו מנחם וביתו פקח וביתו הושע וביתו: נפחה נפשה · לשון דאבה נפש מתרגמינן ודאבון נפש ומפחן נפש: בעוד יומם · בלא זמני' מהרו ליפול כך נדרש במסכת גיטין ובמדרש ר' תנחומא דרשו כלפי ירושל' ומוכה שבעה רשעי' יהורם יהואש אחז מנשה אמון יהויקים לדקיהו הך יש למנות עוד רחבעם אביה אמליה החויה: וחפרה · לשון בושת: אוי לי אמי · ירמיה היה מתאונן על עלמו שהיו שונאין אותו בני עירו על דברי תוכחותיו: איש מדון · איש מריבה כמו לא ידון רוחי: לא נשיתי · כמו לא תהיה לו כנושה: כולה מקללוני · אילו רב עמה' על עסקי ממון שיש לי עליהם ולא להם עלי והרי כל העם מקללני: שריתיך · השארתיך · לשון שארית וכן פתרו מנחם אבל דונש פתר אותו לשון התרה ושריתיך כמו משרי קטרין ופתרון שריתיך כן הוא של' הנה פתחתיך היום מן האזיקי' כלומר ביום אשר הקים יי' את דברו כאמר לו ועתה הנה פתחתיך היום מן האזיקי' אשר על ידיך אם טוב בעיניך לבוא אתי בבלה וגם ישראל בקשו ממני שיתפלל בשבילם כאשר נאמר לו התפלל בעדנו אל יי' אלהינו כי נשארנו מעט מהרבה: אם לא · לשון שבועה הפגעתי בך בעת רעה את האויב כשתבא עליהם הרעה יפגעו בך שתבקש רחמים עליה כגון לדקיה אמר לו דרוש נא בעדנו את יי' וגו' · ד"א נבוזר אדן יבקש מאחך אם טוב בעיניך לבא אתי בבל: הירוע ברזל ברזל מצפון · או' הגוי ברזל הבא מצפון קשה משאר ברזל וכן פתרונו הם כמשלו לברזל הולכי רכיל נחשת ברזל ובירמיה נאמר נתתיך לעמוד ברזל ולחומת נחשת ושלו חזק משלהם כי נבוכד נצר מצפון יבא כדבריו עליה' הירוע הירוצץ ברזל שלהם את שלך · ד"א הירוצץ פרעה הבא בעזרתכם שהוא קשה כברזל את נבוכד נצר שהוא ברזל הבא מצפון ונחשת תרגום יונתן נוטה לצד זה: חילך · לשון ממון: ואוצרותיך · לישראל הוא אומר: ובכל חטאותיך · ולמען כל חטאותיך תהי זאת לך: ובכל גבוליך · אשר העתדת ע"ז בכולן:

אל

רדק

ואזרם · כמו שזורים התבואה במזרה כן אזרם בשערי הארץ כלומר בגלותם אפי' בכל ערי הארץ ואמר בשערי במקום בערי כי דרך השער נכנסין ויוצאין בעיר וכן אמר לכל באי שער עירו וכת"י בכל קרוי ארעא וכן תרגם במקומות רבים בשעריה בקרוהא ואמר ואזרם על עשרת השבטים שגלו וכן שכלתי אבדתי אומר עליה' ואף עפ"כ שבט יהודה שראו כל זה מדרכיהם הרעי' לא שבו ואמר שכלתי כי בניו היו: עצמו לי · יבא זה הלשון בענין הכמות והאיכות ואמר לי ר"ל כי אני מצר עליה' ורבו אלמנותיו בעיני · אלמנותו כתוב בלא יו"ד וקרי ביו"ד וימלאו רבי' כמוהו וזה היה בימי אחז שהרג פקח בן רמליהו ביהודה מאה ועשרים אלף ביום אחד ונשארו הנשים אלמנות: הבאתי להם על עם בחור שודד בצהרי' · על קהלת בחורים הבאתי שודד בצהרי' כלומר כי לא באו בלילה כגנבים אלא בצהרי' ולא הועילה לבחורים גבורת' · אם ר"ל קהלה או משפח' כמו שנקראת אם ואומ' · בחור על דרך כלל כמו בחורים וכן שם מאות רכב בחור וכן ת"י איתיתי עליהון וגו' כבעמוד: הפלתי עליה פתאו' עיר ובהלו' · עליה על האם שזכ' הפלתי עיר ר"ל חרבן הערים ובהלות כמו פתאום כמו ויבהילו את המן מהרוהו ללכת פתאו' וכאילו אמ' הפלתי עליה פתאום ובהלות עיר והכפל לחזק הענין כמו פתע פתאום ואדוני אבי ז"ל פי' עיר שונא מן ויהי עריך וי"ת איתיתי עליהון משרין וגו' כבעמוד: אמללה יולד' השבע' · ויולדת בנים רבי' והיא כנסת ישר' ושבעה ענין רבוי במקומות לא חשבון מכוון וכן עד עקרה ילדה שבע' שבע יפול צדיק וקם שבעה כחטאתיכם: נפחה נפשה · ענין דאבון כמו מפח נפש: באה שמשה בעוד יומם · על דרך משל מרוב הצרות כמו שאמר ג"כ על הצרות חשך השמש בצאתו · באה כתוב בא קרי והשמש ימלא לשון זכר ולשון נקבה: בושה וחפר' · כפל ענין במלות שונות: ושאריתם · השארית שלא ילכו בגלות אתן לחרב ויש לפרש ושאריתם בניהם כמו שם ושאר: אוי לי אמי · איש ריב ואיש מדון · כי כלם מריבים עמי ומדון כמו ריב: לא נשיתי ולא נשו בי · לא נשיתי בהם שאהי' נושה הלואתי מהם ויקללוני בעבור זה וגם הם לא נשו כי שיהיו תובעים הלואתם ממני ולא ארצה לתת להם ובעבור זה יקללוני אין שום דבר מכל זה שסונאים אותו מפני שאני מוכיח אותם לטובתם: כלה מקללוני · הורכבה המלה משני שרשים מן קלל ומן קלה כי הם שני ענינים הקללה היא הפך הברכה והקלון הוא הפך הכבוד וכן אמר הנביא כלה מקללני והורכבו שניהם כאחד ואמר במלה אחת שני ענינים לקצר הלשון ולצחותו והומרה ה"א קלה בוי"ו כמנהג התחלפה במקומו' ולולי שהחליפוה וקראו למ"ד הפעל בקריאה לא היה נכר במלה ענין קלה: אמר יי · אמר לי האל כשהייתי מתרעם עליהם שסופי יהיה לטוב: אם לא · כענין שבועה כמו אם לא שויתי ודוממתי אם לא כאשר דמיתי כן היתה: שרותיך · כמו שריתך ומילק התי"ו במקום סגול וכן תי"ו ותפוצותיכם חירק התי"ו במקום סגול והצ"ף שאר נפלם מהמכת' וכן וגם כל שרית ישר' כמו שארית ושאריתך עניננו אחריתך כלומר מה שישאר לך מהזמן בבא רעתם וכן תרגם יונתן אם לא סופך יהא לטב: אם לא הפגעתי בך בעת רעה ובעת צרה ואת האויב · בעת רעת ישראל וצרתם אפגיע בך את האויב והוא נבוזראדן יפגע בך שתעשה הטוב והישר בעיניך אם הפגעתי בפעל יוצא כלומר אשימנו שיפגע בך ויבקש ממך שתעשה איזה דבר שתרצה ויש לפרש הפגעתי ענין פגיעת החרב ויהיה הפסוק חלוק אם לא שריתיך יאמר כנגד הנביא אם לא הפגעתי בך יאמר כנגד ישראל כי גם לפי' הראשון יאמר חילך ואוצרותיך כנגד ישראל · ויש מפרשים שאריתך התרתיך מן משרה קטרין כמו שאמר לו נבוזראדן הנה פתחתיך היום מן הזיקים אשר על ידיך · שרותך כתוב בוי"ו וקרי בי"וד והענין אחד והאותיות אהו"י מתחלפות: הירוע · מן תרועם בשבט ברזל ענין שבר אמר הישבר ברזל ברזל ואם ברזל אחד יתחוך ברזל אחר אם הברזל ההוא מעורב עם הנחשת והוא הברזל החזק שקורין בלע"ז אציי"ר ר"ל יחשבו שהם יוכלו לעמוד בפני נבוכד נצר כי אם הם ברזל נבוכד נצר הוא ברזל ונחשת: מצפון · כי בבל צפונית לארץ ישראל כמו שנאמר מצפון תפתח הרעה: חילך · לא במחיר · כל כך יהיו בזוים רבים כי לא ימכר ולא יותן במחיר השלל אלא כל אחד ואחד יבוז לעצמו: ובכל חטאתיך · ובעבור מה יהיה זה בעבור כל חטאתיך: ובכל גבוליך · הם חטאתיך כי לא במקום אחד לבד אלא בכל גבוליך הם במותיך שהם חטאתיך וזה ענין עד עולם תוקד ונאמר אחר זה בספר' חטאת יהודה במלות שונות במקצת:

והעברתי

אורים ותומים

אומללה ילדת וגו' ירצה מקום הזרע ומעיינו בשתת וגם אשר כבר נולד לחרב אתן והם שאריתם בזכר: אוי לי אמי וגומ' אחר שאמר ושאריתם לחרב אתן יר' הנולדים ג"כ ימותו על זה היה דוה לבו על שהוא כבר גם ילדהו אמו והוא השארי' הנז' ועליו אמ' השם אם לא שאריתך וגו' ירצה אינך בכללת תחת שארית הנז' כי שרותיך לטוב הוא או יאמר אוי לי אמי ירצ' אחר שלא נשיתי ולא נשו בי וא"כ אין רוע בחירתי סבת רעתי ולא מעשי סבבו אותי אבל מוייב לי שהכרח התומ' יקייבהו או רוע מולד האיש כפי כח המזוב' עליו והסבה א"כ באם אשר הנגלית כח מה ובו ג"כ התחלת הלידה ולמה תלה הליד בעת ובאם שילדתו אחר שהיא איש ריב עם היות שלא נשיתי וגו' יר' שאיני בבחירה: הירוע ברזל וגומ' אחר שהבטיחו למעלה אם לא שאריתך לטוב וגו' הביא מופת עליו ואמר שאפשר שהברזל לבד ישבר הברזל המעורב עם הנחשת אשר הדבר היותר חזק כמו שזה נמנע כן נמנע שהאויב עם היותו ברזל יקצן מי שבא' עליו ונתתיך היום הזה לעמוד ברזל וגומ' וכבר ידעת שמצפון מקור המחצבים היותר נכבדים עד שכ' מצפון זהב יאתה: חילך כל אוצרותיך וגו' הנה אחר שירמיהו כהן ידוע כי חילו ואוצרותיו הם אוצרות בית ה' המוכתי' בבית ה' אשר ישרת שם ועליהם אמר לבז אתן:

אתה

מנחה גדולה

לגמרי · הנה אמרתי מעשה בבין בני האדם ואם אין אתה עושה בגינכו עשה בעבור א"י וזהו בעבור האדמה אתה וגו' לומר גם כי האדמה מתלוננת עליהם שלא שמרו שמיטין ויובלות עכ"ז עשה בעבור האדמה שאתה כי לא היה גשם בארץ והיא מצטערת על העדר פקודת הגשם כנודע מענין פקידת הארץ ועו' מטעם שני והוא אשר כתבנו כי בזכות שחורשין ומהפכין בעפרה ה' ממטיר על הארץ ונותן להם לחם אמר הנה נא כ' עשה בשביל האיכרים שחרשו חורשים והפכו עפרה ובושו כי לא שוה למו וזהו בושו איכרים וגו' · ואם אינך עושה בשביל האדמה · אדם בזכות בהמה תושיע ה' כי הלא מה כאנחה בהמה עד גדר כי גם אילת בשדה וגו' · והוא כי ארז"ל על פסוק כאילו תערוג וגו' · כי כשים בצרת בעלם מתקבצות כל החיות אצל האילה והיא חופרת ברגלה בארץ ונועצת קרנה בגומא היא ונועת ומקולה הש"י פותח שם מעין נובע ומתמלא מים ושותין כל החיות באופן שעל ידה מרחם על כלן וזאת תלונת הנביא היה מסדיך אשר אתה עושה לאדם בשביל הבעלי חיים אם אפי' החיה שאתה מרחם על ידה על כלן שהיא האילה ילדה ועזוב שתרך לבה מראות ברעם ילדיה ע"כ:

ויאמר ה' אלי אל תתפלל וגו' הנה ידענו שהקב"ה מתאוה להפלתן של לדיקי' ואמר ירמי' הביטו וראו עד היכן מגיע פגם מעשיכם שה' אמר אלי בדף שאני ישר הולך בשליחותו של מקום ועובד האלהי' ותמיד מתאוה לתפילת ישרים אעפ"כ אמר אלי אל תתפלל בעד העם הזה לטובה · והוא שידענו ג"כ שאין הקב"ה רוצה שידברו קטגורין על ישראל אפי' בדור שהם רשעי' ונלקו ע"י זה כמה עמודי עולם כמש"זל גבי משה שנענש על אמרו שמעו נא המורי' וישעי' על אמרו בתוך עם טמא שפתים אנכי יושב וכן הושע שנענש ע"כ כמש"זל על פסוק אל תלשן עבד אל אדוניו ... של ישראל ולהפך בזכותן ועתה נהפך השיטה שאמר ה' אלי אל תתפלל וגו' · ולא עוד אלא אפי' כי יצמו וגו' שהוא תיקן לבטל הגזירה כמ"ש יואל קדשו צום וגו' וזעקו אל ה' · והאומר קדשו צום וגו' ויקנא ה' לארצו ויחמל על עמו ויען ה' ויאמר לעמו וגו' וכאן כאמר כי יצמו אינני שומע אל רנתם וגו' · אעפ"י שיש כאן שלשה דברים המבטלי' הגזרה תשובה תפלה לדקה שהם צום קול ממון כל זה לא יועיל וז"ש כי יצמו זה התשובה שהוא צום · רנתם זה קול תפלה וכי יעלו עולה ומנחה שהוא דורון למקום וגם יש בו לדקה לכהנים עוד העולה ושיורי המנחה אעפ"כ אינני רצם · ואעפ"י דאמרי' שאין דבר עומד בפני התשובה היינו כשהתשובה היא בלב שלם משא"כ דורו של ירמי' שלא היה הדבר מלבם והנה פתח בתפלת ירמי' וסיים ברכת ישראל · כי שתים המה התפלות המקובלות לפני המקום הא' תפלת יחיד כשהוא לדיק ושנית תפלת ליבור כי הן אל כביר לא ימאס תפלת רבים וכאן אמ' שבשתיהן איני רוצה וז"ש אל תתפלל אעפ"י שתפלת יחיד הלדיק מוקבלת וגם אינני שומע אל רנתם אעפ"י שהיא תפלת רבים: ומהר"מא ז"ל כתב ויאמר ה' וגו' הלא התפללת ושתיפת את עצמך עם העם באמור אם עונינו וגו' אל תעשה כן כי אם אל תתפלל בעד העם הזה כלומר אם לא על עצמך כי הם רק אם יצומו אינני שומע אל רנתם וז"א ויאמר ה' אלי כי מלת אלי היא מיותרת אך הוא לומר ויאמר ה' אלי כלומר על הנוגע אלי אל תתפלל בעד העם הזה כלומר בעדם בלבד כי יצומו אינני שומע וגו' ויתכן ביון ענין מאמרם ז"ל על פסוק אם יכופר לבית עלי בזבח ובמנחה שאז"ל בזבח ומנחה אינו מתכפר אבל מתכפר בתורה ובג"ח שהוא כמפורש הצלכו במקומו כי להיות כי על שלשה דברים העולם עומד על התורה ועל העבודה ועל ג"ח וע"כ אמרו ז"ל כיון שמיעטו עבודה כשארו תורה וג"ח וכן אמרו רז"ל לא נחרבה ירושלים אלא על ביטול תורה כי ויתר ה' על ע"א וכו' ולא ויתר על ביטול תורה וזה יאמר פה כי יצומו לא

והעברתי · בריש פירוש אעביר אותך אל אויביך בארץ אשר לא ידעת : את אויביך · כמו אל אויביך וכן והראה את הכהן כמו אל הכהן ונראה כי יונתן היה קורא והעבדתי בדל"ת כי כן תרג' ותשתעבדון לבעלי דבביכון אבל אנחנו קראנו והעברתי בריש וכן נמצא בספרים המדוייקים הראוין לסמוך עליהם ובפרשת חטאת יהודה והעבדתיך בדל"ת : קדחה · פעל עומד פירוש בערה : אתה ידעת · כלומר ידעת מה שעושים לי מה שאומרים על המוכיחם אותם : אל לארך אפך תקחני · אם תאריך אפך עליהם אל תקחני כלומר אל תמיתני כדי שאראה נקמתך מהם וי"ת לא תתן ארכא לעולבני : דע שאתי עליך חרפה · כלומר הראה להם שידעת ולא נעלם ממך : נמצאו · כשנמצאו לי דבריך בנבואה קבלתים ברצון כמו שאוכל אדם הדבר הערב לו לפיכך אמר ואוכלם : כי נקרא שמך עלי · בזה אני שמח מאד שיאמרו עלי נביא השם ושאר הנביאים יקראו נביאי הבעל · ויהי דבריך כתוב ביו"ד וקרי דברך בלא יו"ד לשון יחיד כמו שאמר ויהי והכתוב דרך פרט והקרי דרך כלל : לא ישבתי בסוד משחקים · לא ישבתי דברך הוא שמחת לבבי ובאמרו לבבי ר"ל שמחת השכל אבל שמחה אחרת לא היתה שמחה שהיא שמחת הגוף שאשב בסודם ובקהלם כשהם משחקים והשמח עמהם זה לא היה לי אפילו לחברה לא היה לי עמהם אלא בדד ישבתי כי אני מתבודד בביתי : מפני ידך · רוצה לומר מפני יד הנבואה כמו היתה עלי יד יי' וכן תרגם יונתן מן קדם מימרא פרים יתיבית וכן תרגם כי זעם מלאתני ארי נבוא' דלוט מלאתני ויש לפרש מפני ידך מכתך כמו הנה יד יי' הויה והמכה והזע' והכאב הוא בזותם אותו וקללם אותו עד שהיו מכים אותו כמו שכתוב : למה היה · למה בדגש ומלעיל על הה"א והיא אחד מן החמש' כלא עולמי ותמידי שלא יפסק כי בכל יום ויום אני במריבה וכאילו מכתי מאנה הרפא ולשון מאנה נאמר על דרך מליצת השיר כי אין למכה רצון למה היה זה מה עון יש בי : היו תהיה לי כמו אכזב · והנה אתה תהיה לי כמו אכזב רוצה לומר כמו מקור אכזב וכמו מים לא נאמנו שיבטח אדם שימצא מים ויכזבו כלומר יפסקו והנה לא נאמנו והענין אחד כפול במלות שונות

רשי

אל לארך אפך תקחני · תירגם יונתן לא תתן ארכה לעולבני אל טו תקח את ריבי להניחו לארך אפיך אלא מהר והנקם לי: שאתי · כמו סבלתי : עליך · בשבילך : נמצאו לי דבריך ואוכלם · לתאוה מתחלה והיו לי לששון כי דמיתי שישמעו אלי עתה : מפני ידך · מפני נבואה הבאה לי מאתך : ישבתי · יחידי ומשומ' באבלות כי נבואות זעם מלאתני בחורבת ביתך : אנושה · חולה כמו ויאנ' ויחלה בבנה של בת שבע : היו תהיה לי · אתה הוי לי : כמו אכזב · כאדם שמבטחו נפסק ממנו שאתה מניחני להבטער בידם אכזב ומקור פסק פיילי"ר בלע"ז : מים לא נאמנו · לסמוך עליהם : לכן · בעבור שאני סובל הצרות האלה : כה אמר יי' · לי : אם תשוב · אתה ישראל על ידי ואשיבך אני אליו אמר לי לפני תעמד : ואם תוציא יקר כ מזולל · אם תוציא אדם הגון מאדם רשע שתחזירנו למוטב : כפי תהיה · שאני גוזר גזר' ואתה מבטלה : ישובו המה אליך ואתה לא תשוב אליהם · יתיבהון אינון לפתגמך ואת לא תתוב למטעי בתריהון : בית

והעברתי את איביך בארץ לא ידעת כי אש קדחה באפי עליכם תוקד: אתה ידעת

טו יהוה זכרני ופקדני והנקם לי מרדפי אל לארך אפך תקחני דע שאתי עליך חרפה: נמצאו דבריך ואכלם ויהי דבריך לי לששון ולשמחת לבבי כי נקרא שמך עלי יהוה אלהי צבאות: לא ישבתי בסוד משחקים ואעלז מפני ידך בדד ישבתי כי זעם מלאתני: למה היה כאבי נצח ומכתי אנושה מאנה הרפא היו תהיה לי כמו אכזב מים לא נאמנו:

לכן כה אמר יהוה אם תשוב ואשיבך לפני תעמד ואם תוציא יקר מזולל כפי תהיה ישבו המה אליך ואתה לא תשוב אליהם:

כ ונתתיך לעם הזה לחומת נחשת בצורה ונלחמו אליך ולא יוכלו לך כי אתך אני להושיעך ולהצילך נאם יהוה: והצלתיך מיד רעים ופדתיך מכף עריצים:

ויהי דבר יהוה אלי לאמר:

א לא תקח לך אשה ולא יהיו לך בנים ובנות במקום הזה: כי

ותשתעבדון לבעלי דבביכון בארעא דלא ידעיתון ארי קדום תקיף כאישתא נפק מן קדמי ברגז עליכון יחול: איתגלי קדמך יי יעול דוכרני ופקדוני לאוטבא לי ואסער על בעלי דבבי ואיהפרע לי מרדפי לא תתן ארכא לעולבני גלי קדמך דקבלית חיסודין על מימרך: קבלית לפתגמך וקיימתינון והוה מימרך לי לבייע ולחדות לבי ארי איתקרי שמך עלי יי אלהים צבאות: לא יתיבית בסיעת משבחין ולא חדיתי מן קדם מימרך פריש יתיבית ארי נבואה דלוט מליתני: למה הות כיבי לאפרש ומחתי תקיפא למסרבה לאיתסאה לא יהי מימרך לי כרבין כמבע דמיין דפסקין מוהי: בכן כדנן אמר יי אם תתוב ואתבינך קדמי תשמש ואם תתיב רשיעיא למהוי צדיקיא רעות מימרי תקיים יתיבון אינון לפתגמך ואת לא תתוב למטעי בתריהון: ואיתנינך לעמא הדין כשור דנחש כריך ויגיחון לקבלך ולא יכלון לך ארי בסעדך מימרי למפרקך ולשיזבותך אמר יי: ואישזבינך מיד מבאשין ואיפרקינך מיד תקיפין: והוה פתגם נבואה מן קדם יי עמי למימר: לא תסב לך איתתא ולא יהון לך בנין ובנן באתרא הדין: ארי

מסרה

תוקד ה' בקריא' וסי' נמסר בסדר צו : אתה ז' ר"פ בנביאים וסימ' אתה ידעת את דוד אבי · אתה תשמע השמים דנכרי דמלכים · אתה ידעת יי' זכרני ופקדני · אתה אל תירא עבדי יעקב בתרא' דספרא · הגד את בית ישראל את הבית ויכלמו · אתה תאכל ולא תשבע · אתה תזרע ולא תקצור : לכן י"ד בטעמא בספרא וסימ' נמסר בסיפרא סימ' ז': יוכלו י"א וסימ' נמסר בריש סיפרא סיף סי' א' : ולא יהיו ג' וסי' בנים ובנות תוליד · לא תקח לך אשה · ולא יהיו כאבותם · וכל יחזקאל דכוו' במ"א לא יהיו וסימ' והיתה ידי :

ובאמרו אכזב וזכר התאר ולא זכר התאר כן דרך הכתוב במקומות כמו כעדר הקצובות ומאכלו בריאה ואמר המשל כנגד האל בעבור שאמר לו בתחילת נבואתו ואני הנה נתתיך היום לעיר מבצר ולעמוד ברזל ולחומות נחושת וגו' ומר והנה הם מחרפי' ומכים אותו ואף על פי שאמר לו ונלחמו אליך יהיה דעתו שהמלחמה היא לא תהיה תמידית אלא שיהיה לה הפסק וכר אותו כי לא היה לה הפסק נתרעם על האל ואמר למה היה כאבי נצח היו תהיה לי כמו אכזב · אנושה כמו אנושה מכותיה [illegible] לומר חזקה וכבדה ואכזב האל"ף נוספת והוא תאר כמו כזב והוא בשקל ארבע ויונתן הוסיף לא יהא מימרך לי כדבין כמבוע דפסקין מוהי : לכן כה אמר [illegible] ואשיבך לפני תעמוד · אמר לו האל דברת כנגדי דברי' אשר לא כן באמרך היו תהיה לי כמו אכזב והנה חטאת לי ועתה אם תשוב בתשובה לפני ותתחרט על [illegible] אשיבך בתשובה ואסלח לך ותעמוד לפני כבתחילה והעמידה לפני יי' היא התפלה וההודאה לפניו וקבול הנבואה כמו שאמר אם יעמוד משה ושמואל לפני [illegible] עומד לפני יי' ולא יאמר זה הלשון אלא בנביא : ואם תוציא יקר מזולל כפי תהיה · ואם תטריח עצמך עליהם להחזירם למוטב ותוציא יקר מזולל שתוכל [illegible] שהם זוללים להשיבם טובים ויקרים כפי תהיה מה שתגזר יתקיים כאילו אני אומר אותו כמו שאמר בשמואל הנביא ולא הפיל מכל דבריו ארצה וי"ת רעות [illegible] מפרשים כפי תהיה כמאמרי תהיה כמו שאמרתי לך לעיר מבצר ולחומות נחשת : ישובו המה אליך ואתה לא תשוב אליה' · אבל זה השמר לך שלא תשוב לדעת' [illegible] עמהם שמא יטעוך ברוב טענותם זה השמר לך השתדל עמהם שישובו המה אליך והשמר שלא תשוב אתה אליהם : ונתתיך · אמר לא אהיה לך כמו אדם [illegible] שאמרתי לך בתחילה כן אעשה שאתנך לעם הזה לחומת נחושת בצורה : ונלחמו אליך ולא יוכלו לך · כי אני לא אמרתי שמלחמתם אליך תהיה לזמן ואתה [illegible] דברי אלא כמו שהבטחתיך כן אקיים כי לא יוכלו לך להמיתך אבל הם ילחמו אליך בין בדברים בין במכות ובין בבזיון כל זמן שתוכיח' וכל זה הטורח תסבול [illegible] אם לא תשיב כלם אי אפשר שלא תשיב מקצתם כמו שראינו שאמרו מקצתם כשרצו להמיתו אמרו השרים אין לאיש הזה משפט מות כי בשם יי' אלהינו דבר [illegible] בזה ולא תחוש לחרפתם וגדופם תקבל שכר מאתי : והצלתיך מיד רעים · מכף עריצים · שרוצים להמיתך : ויהי דבר יי' : לא תקח לך אשה · יש הנה [illegible] האל שלא יקח אשה ולא יוליד בנים ובנות לפי שנגזרה גזרה על הבנים ועל הבנות הילודים במקום הזה שימותו ברעב וכי לא היה כדאי ירמיהו שיחיו בניו [illegible] הקטנים איכם מתים אלא בעון אבותיהם וירמיהו לא היה לו עון שימותו בניו בעונו ועוד אף על פי שנגזרה גזרה שימותו בחרב וברעב הגזרה על קצתם [illegible] גם גלות נגזר עליהם והנה נאמר בנבואת יחזקאל על ירושלם והנה נותרה בה פלטה המוצאים בנים ובנות ועוד שגם על האבות ועל האמות גזר שימותו ולא [illegible] גלו מהם וכענין הזה נאמר בנבואת יחזקאל אם בנים ואם בנות יצילו המה לבדם ינצלו ולמה לא הצילו האבות הצדיקים את בניהם שהרי הם כמותם כי אין לבנים הקטנים חטא שימותו בעבורו אלא כשהם מתים בעון אבותיהם מתים : ואם

מנחה גדולה

[illegible] איננו שומע אל רנתם היא רנה של תורה כד"א קומי רוני בלילה ואמרו רז"ל אין [illegible] אלא בלילה וכן אמרו לשמוע אל הרנה ואל התפלה במקום רנה של תורה שם תהא [illegible] אל רנתם יאמר על רנה של תורה לומר אם יצומו לא אחוש אחר שאינני שומע אל [illegible] כי ביעלוה כי אף בזבח ומנחה אינו מתכפר וזהו וכי יעלו עולה ומנחה אינני רצם שהוא כ"א בתורה ובג"ח והמה ביטלוה גם אנכי לא ארצם כי בחרב וגו' · כלו' כי רעתם רבה עד גדר שהגיע הדב' עד גזרתי כי כו' אנכי מכלה אותם שאין כ"ל ע"י תת רשות למשחית שמכלה ואינו מבחין כי אם אפילו אנכי מכלה אותם ואיך ע"י זבח או מנחה ארצם הו ע"י נום מתכפר בלי תורה :

ויאמר

אורים ותומים

אתה ידעת ה' וגו' ידוע כי הזכירה נופלת בדבר נודע תחלה ולכן אתה ידעת זכור לי וגו' יר' דע שאלתי יר' אעפ"י שיר' היות שאלתי זאת שלא כמנהג הפעולה להיות מתנקם מן האויב אבל להושיעני כי לא על כבודו אני אומ' אלא תגבל כסא כבודך לא על כבודך כי חרפתם אשר חרפוני מפני נבואתי יחרפוני אשר עליהם סמך ואמר כי רק ממך עלי ויהיה א"כ כי אותך מאסו וא"כ איני יכול למחול על כב דך כ"ש כי לא ישא לפשעכם כי על הנביא כאמר כפי' הרמ"בם וזהו דע שאתי עלך חרפה : נמצאו דבריך וגו' ירצה כי לא בלבד נבואות האל הבאה אליו תשמחהו ויאמין בה אבל הנבואה שכבר מצאנו בפירו' כביא אחר ונפרט ע"י מרע"ה יאכלנה ויאמין בה וזהו נמצאו דבריך לי ואכלם אמ' אמנם יתרון עדבוב ושמחה יש לי כשדברך נופלת עלי לסבה שאמר וזהו ויהי דבריך לי יר' דבוריך לי לששון ולשמחת לבבי והסבה שאין הקב"ה משרה שכינתו על הצדיקי' אחר מיתתם כי אז ישובו לטבע הכולל וה' אלדי' הנבואות רצוני אלוד הכולל כי לכן קדושה נאמרה בעשרה וזהו אל אלדי הרוחות וגו' יר' אתה אלוה לכל בשר בכלל ואיך תשחית א"כ הכולל לפי שאיש אח' יחטא א"כ שהקב"ה ישרה שכינתו על איש א' נעשה כאלו אותו האיש שב אל טבע הכולל אשר כן הוא הנביא וזהו ואגדלה שמך ז"ש אלדי יעקב כי יעקב נעשה אז כולל ואומה וז"ש כאן כי בזה ישמח לבו כשדבר רוח אלדים בו לפי שאז נעשה גוי גדול ונקרא אז שמו עליו יתב' לבד עם היותו פרטי נקרא עליו אלדי הנבואות ששב אל הטבע הכולל : לא ישבתי בסוד וגו' יר' המה או אלי דבר ה' יבא כא כמ"ש להלן כאלו אני התחלת נבואותיו ועד"ה אינו כן כי לא מלבי מה שאני אומר וגם איני מזמין עצמי אל הנבואה כאלישע שאמ' קחו לי מנגן וגו' כי הנבואה מתוך שמחה שורה ואני לא ישבתי בסוד משחקים ואמר בסוד כי התכלית הטוב המכוון למשחקים היא הנבואה והוא הסוד

[illegible] דעתי אליהם אבל באקראי כמצאו דבריך לי וכו' ואוכלם תו' או ירצה אעפ"י שלא ישבתי בסוד משחקים לבי עלז ומפני השג' נבואתיך בדד ישבתי להכרח ההתבודדות ואני שמח אעפ"י שזעם מלאתני : למה היה [illegible] הרופאים אומ' כי הרוע מוג הטבע והמופת בזה בעל הדקה והשקוי ודומיה' וגדר הכאב הרגש המנגד פתאו' ויהפך א"כ שכל כאב יורה על עצמו שאינו נקבע ועדין יקבלו רפואה וזהו שהיה תמה על [illegible] לעולם שאלו נקבע והמכ' אנושה נקבעת עד שמאנה הרפא ולכ"א היו תהיה כמו אכזב כי היות הכאב שם יורה על הבריאות ואחר שלא ירפא נעשה זה המופת אכזב על בריאותו או ישוב למה שזכר למעלה [illegible] אל לארך אפך תקחני שלא יבא הגבול ארוך כגבול החולים הכושכים אחר שכאבו והוא עלכונו הוא לכאב למה היה אנושה עד שהגבול כ"כ רחוק מאנה הרפא כי רפואתו בא זמן רעתם ופי' הענין ואמר היו [illegible] נעשת כזב בעיניהם אחר שארך גבולם כ"כ : לכן כה אמר ה' אם תשוב וגו' בכאן הורה שארך אפו לאלה הרשעים שמא ישובו מדרכם הרעה וזהו אם תוציא יקר מזולל הלא כפי תהיה ואל תצטער אם אתה [illegible] כי אין לך הפסד בכך כי שכרך הרבה אחר שלפני תעמוד בכל שעה בבוא הנבואות האלו אליו מאתי ואתה תהיה לפני ומתעלה לשליח זולת היות רואה פני המלך ועומד לפניו והוא שכר גדול כנודע בפ' [illegible] יאסף מזה א"כ שהרשע ישוב מדרכו הרעה וזהו תכליתו ית' וזהו אם תוציא יקר מזולל וגו' יר' כבר תהיה כמכוון ממנו ודע זה כי אין תכלי' הנבי' תכליתו ית' כי תכלית הנביא עשות שליחות לבד בין יגליח [illegible] הנבואות ותכליתו ית' קיום המעשה ההוא ויציאתו לא זה כפ' אני אמרתי לריק יגע' יר' כשהלכתי פעמים רבים בשליחותי ולא הייתי מגלית הייתי או' שזה הפועל פעולתכם או פועל הבל או תוהו והם הסיפור [illegible] שעד"ה אין תכליתו הוא ללא יבא לפועל כי בשליחותו בתכליות התכלית המכוון ממני והמכוון מאתו יתברך והמכוון ממני כבר יצא לפועל אחר שהלכתי ודברתי אליהם כי אין לו לעשות עוד אמנם תכליתו [illegible] ואח"כ השמטנו ששפטתם על עצמי הוא את ה' כי תכליתו הוא האובד כי פעולתי את האלהים ירצה פעולתי כבר נעשתה והוא לעשות שליחות אלהים ואלו הם התכליות שזכר הוא אם תשוב פעם ואשיבך פעמים [illegible] טוב וקיים כי לפני תעמוד ואם ימשך שתוציא יקר מזולל כפי תהיה ירצה כבר אלאי יהיה ג"כ : ויהי דבר ה' הנה עיני ירצה שאסור לבעול שלא לצורך פריה ורביה אחר שאמר שלא יקח אשה לפניו אמר שהבנים הילודים עתידים למות :

כִּי־כֹה׀ אָמַר יְהוָה עַל־הַבָּנִים וְעַל־
הַבָּנוֹת הַיִּלּוֹדִים בַּמָּקוֹם הַזֶּה וְעַל־
אִמֹּתָם הַיֹּלְדוֹת אוֹתָם וְעַל־אֲבוֹתָם
הַמּוֹלִדִים אוֹתָם בָּאָרֶץ הַזֹּאת׃ מְמוֹתֵי
תַחֲלֻאִים יָמֻתוּ לֹא יִסָּפְדוּ וְלֹא יִקָּבֵרוּ
לְדֹמֶן עַל־פְּנֵי הָאֲדָמָה יִהְיוּ וּבַחֶרֶב
וּבָרָעָב יִכְלוּ וְהָיְתָה נִבְלָתָם לְמַאֲכָל
לְעוֹף הַשָּׁמַיִם וּלְבֶהֱמַת הָאָרֶץ׃
ה כִּי־כֹה׀ אָמַר יְהוָה אַל־
תָּבוֹא בֵּית מַרְזֵחַ וְאַל־תֵּלֵךְ לִסְפּוֹד
וְאַל־תָּנֹד לָהֶם כִּי־אָסַפְתִּי אֶת־
שְׁלוֹמִי מֵאֵת הָעָם הַזֶּה נְאֻם־יְהוָה
אֶת־הַחֶסֶד וְאֶת־הָרַחֲמִים׃ וּמֵתוּ
גְדֹלִים וּקְטַנִּים בָּאָרֶץ הַזֹּאת לֹא
יִקָּבֵרוּ וְלֹא־יִסְפְּדוּ לָהֶם וְלֹא יִתְגֹּדַד
וְלֹא יִקָּרֵחַ לָהֶם׃ וְלֹא־יִפְרְסוּ לָהֶם
עַל־אֵבֶל לְנַחֲמוֹ עַל־מֵת וְלֹא־יַשְׁקוּ
אוֹתָם כּוֹס תַּנְחוּמִים עַל־אָבִיו וְעַל־
אִמּוֹ׃ וּבֵית־מִשְׁתֶּה לֹא־תָבוֹא
לָשֶׁבֶת אוֹתָם לֶאֱכֹל וְלִשְׁתּוֹת׃
כִּי כֹה אָמַר יְהוָה
צְבָאוֹת אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל הִנְנִי מַשְׁבִּית
מִן־הַמָּקוֹם הַזֶּה לְעֵינֵיכֶם וּבִימֵיכֶם
קוֹל שָׂשׂוֹן וְקוֹל שִׂמְחָה קוֹל חָתָן
וְקוֹל כַּלָּה׃ וְהָיָה כִּי תַגִּיד לָעָם
הַזֶּה אֵת כָּל־הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה וְאָמְרוּ
אֵלֶיךָ עַל־מֶה דִבֶּר יְהוָה עָלֵינוּ אֵת
כָּל־הָרָעָה הַגְּדוֹלָה הַזֹּאת וּמֶה עֲוֹנֵנוּ
וּמֶה חַטָּאתֵנוּ אֲשֶׁר חָטָאנוּ לַיהוָה
אֱלֹהֵינוּ׃ וְאָמַרְתָּ אֲלֵיהֶם עַל
אֲשֶׁר־עָזְבוּ אֲבוֹתֵיכֶם אוֹתִי נְאֻם־
יְהוָה וַיֵּלְכוּ אַחֲרֵי אֱלֹהִים אֲחֵרִים
וַיַּעַבְדוּם וַיִּשְׁתַּחֲווּ לָהֶם וְאֹתִי עָזָבוּ
וְאֶת־תּוֹרָתִי לֹא שָׁמָרוּ׃
ואתם

אֲרֵי כִדְנַן אֲמַר יְיָ עַל בְּנִין וְעַל בְּנָן דְּמִתְיַלְדִין בְּאַתְרָא הָדֵין וְעַל אִמְהַתְהוֹן דְּיָלְדָן יָתְהוֹן וְעַל אֲבָהַתְהוֹן דְּמוֹלְדִין יָתְהוֹן בְּאַרְעָא הָדָא׃ מְמַת מְמַרְעֵי כְפַן יְמוּתוּן לָא יִסְתַּפְדוּן וְלָא יִתְקַבְּרוּן לְזִבַל מְבַדַּר עַל אַפֵּי אַרְעָא יְהוֹן וּבְחַרְבָּא וּבְכַפְנָא יְסוּפוּן וּתְהֵי נְבִלַתְהוֹן מְשַׁגְרָא לְמֵיכַל לְעוֹפָא דִשְׁמַיָא וּלְבְעִירָא דְאַרְעָא׃ אֲרֵי כִדְנַן אֲמַר יְיָ לָא תֵיעוֹל לְבֵית מַרְזֵיחָא וְלָא תְהַךְ לְמִסְפַּד וְלָא תְדְוֵי לְהוֹן אֲרֵי כְנֵישִׁית יָת שְׁלָמִי מִן עַמָּא הָדֵין אֲמַר יְיָ יָת חִסְדָּא וְיָת רַחֲמֵי׃ וִימוּתוּן רַבְרְבִין וּזְעֵירִין בְּאַרְעָא הָדָא לָא יִתְקַבְּרוּן וְלָא יִסְפְּדוּן לְהוֹן וְלָא יִתְהַמְּמוּן וְלָא יִמְרְטוּן לְהוֹן׃ וְלָא יְפָרְסוּן לְהוֹן עַל אִיבְלָא לְנַחָמַתְהוֹן עַל מִיתָא וְלָא יַשְׁקוּן יָתְהוֹן כַּס תַּנְחוּמִין גְּבַר עַל אֲבוּהִי וְעַל אִימֵּיהּ׃ וּבֵית אַסְחָרוּתָא לָא תֵיעוֹל לְאַסְחָרָא עִמְּהוֹן לְמֵיכַל וּלְמִשְׁתֵּי׃ אֲרֵי כִדְנַן אֲמַר יְיָ צְבָאוֹת אֱלָהָא דְיִשְׂרָאֵל הָא אֲנָא מְבַטֵּל מִן אַתְרָא הָדֵין לְעֵינֵיכוֹן וּבְיוֹמֵיכוֹן קָל בִּיעַ וְקָל חֶדְוָא קָל חַתְנִין וְקָל כַּלָּן׃ וִיהֵי אֲרֵי תְחַוֵּי לְעַמָּא הָדֵין יָת כָּל פִּתְגָמַיָּא הָאִלֵּין וְיֵימְרוּן לָךְ עַל מָה גְזַר יְיָ עֲלָנָא יָת כָּל בִּישְׁתָא רַבְּתָא הָדָא וּמָה חוֹבָנָא וּמָה סוּרְחָנָנָא דְחַבְנָא קֳדָם יְיָ אֱלָהָנָא׃ וְתֵימַר לְהוֹן עַל דִּשְׁבָקוּ אֲבָהַתְכוֹן פּוּלְחָנִי אֲמַר יְיָ וּטְעוֹ בָתַר טַעֲוַת עַמְמַיָּא וּפְלַחוּנוּן וּסְגִידוּ לְהוֹן וּפוּלְחָנִי שְׁבַקוּ וְיָת אוֹרָיְתִי לָא נְטַרוּ׃
ואתון

רשי

בית מרזח · משתה בספרי בפרשת בית פעור ראיתי חזרו לעשות להם מרזחין אבל רבו' פירשו מרזח אבל: תנוד · תקונן: כי אספתי את שלומי וגומר · כשהיה אברהם אביהם עושה צדק' ומשפט נתתי לזרעו חסד ורחמי' ושמר יי' אלהיך לך וגומר ונתן לך רחמים הם הפך לצעקה משפט וצדק לארץ הניחו אף אני חזרתי ואספתי אלי את חסדי ואת רחמי אספיתי הטולי"ש בלע"ז כמו אסף אלהים את חרפתי: ומתו גדולי' וקטנים · ואחר שהכל מתי' מה לך לספוד: ולא יתגודד ולא יקרח להם דרך האבלי' להתגודד ולשרט בשרם ולקרות קרחה בראש' והכל מקום לישראל אסור ולא הזכירו כאן אלא לדוגמת אבל: ולא יפרסו · לשון שבירה כמו הלא פרוס לרעב לחמך ופרסין שמברין את האבלים ברחב' ופורסין להם ברכ' המוציא כי הוא יברך הזבח תירג' יונתן ארי הוא פריס על מזונה: ולא ישקו אותם וגומר · הרי טעם למה שאמרתי אל תלך לספוד · ובית משתה · אשר אמרתי לך למעלה לא תבא זה הטע' הנני משבית מן המקום הזה וגומר:
ועבדתם

מסרה

לספוד ג' מ"ל בליש' וסי' אל תבא בית מרזח · כי צמתם וספור בחמשי · עת ספוד ועת רקוד: ישקו ג' בקריא' וסי' כי מן הבאר ההיא ישקו · ולא ישקו אתם כוס · ישקו כל חיתו יער· אנ"ך: לעיניכ' ח' וסימ' ככל אשר עשה יי' · ואתפש בשני הלחת · ויקרא משה · גם עתה התיצבו · הנני משבית · ושלמתי לבבל: והכם לעיניכם · בשובי את שבותיכם: הרעה הגדולה הזאת ו' דסמיכי בקריאה וסימ' נמסר בסדר וישב: שמרו ה' קמצין בקריא' וסי' את משמרת יי' שמרו · ואותי עזבו ואת תורתי לא שמרו · על מאסם את תורתי · ועדותיו לא שמרו · ראיתי בוגדים ואתקוטטה · וחד אכל בערים ושמרו:

רד"ק

ואם האבות הם צדיקים למה ימותו הבנים ומה שאני רואה בזה הוא כי במקום הזה רוצה לומר בענתות ובנותיה נאמרה לו נבואה זו והזהירו שלא יקח אשה ולא יוליד בנים ובנות כי שם נגזרה גזרה על הבני' והבנות הנולדי' בענתות וכן אמר למעלה על אנשי ענתות ושארית לא תהיה להם כי אביא רעה על אנשי ענתות שנת פקדת' הנה אמר כי לא תהיה שארית לאנשי ענתות אבל בירושלם תהיה שארית ופלטה כמו שנאמר בנבואת יחזקאל והנה נותרה בה פלטה המוצאי' בני' ובנות וכיון שנגזרה גזרה זו על אנשי ענתות כולם אם יהיו לירמיהו שם בנים ובנות יספו בכלל האחרי' כמו שנאמר כי עד צדק ישוב משפט כמו שפירשנו במקומו כי יסוף צדיק אחד בתוך אלפי' אנשי' חייבי' כמו שאמרו ללוט פן תספה בעון העיר וכל שכן מי שאין לו זכות מעצמו כמו הבני' והבנות ואילו היו לירמיהו בני' ובנות בענתות והיה מוציאי' מענתות טרם בא הגזר' לא היו נספי' עם האחרי' אלא שלא היו מניחין אותם קרוביה' בני ענתות כי לא היו מאמיני' בנבואה לפיכך אמר לו האל שלא יהיו לו שם בני' ובנות כי יספו בעון העיר ואפי' היה ירמיהו עצמו בענתות שמא לא ינצ' בין כלם ומה שאמר המה לבד' ינצלו זהו כשיהיו שלשה צדיקי' בעיר אחת כמו שאמר נח דניאל ואיוב בתוכ' לא אמר צדיק אחד לבד אלא כשה' שלשה או יותר ינצלו כי יצטרפו זכיות שלשתן להציל' ואם יהיו עשרה הם בצדקת' יצילו כל העיר כמו שאמר ונשאתי לכל המקו' בעבור' ואם ינצלו' ממיתה אפשר שלא יצילו' מגלות או מעונש אחר ומה שנאמר בשיר של פגעי' יפול מצדך אלף ורבב' מימינך אליך לא יגש לא יקרה זה לכל צדיק אלא למי שההשגחה בו תמיד לא תסור ממנו כמו שנ' בו כי בי חשק ואפלטהו אשגבהו כי ידע שמי · ואע"פ שנגזרה גזרה על אנשי ענתו' שלא תהיה להם שארית היתה להם שארית שעשו תשובה בעת כבוש הארץ כי מצאנו בשוב גלות בבל אמר אנשי ענתו' מאה ועשרי' ושמנה אף על פי כן האל צוה ירמיהו על מה שהיתה גזרת' תחלה ולא גלה תשובת' לירמיהו לפי שאמר ליי' כי גזרת' קשה עד שצוהו האל שלא יקח אשה במקו' ההוא: כי כה · הילודי' · שם תאר וכן הילודי' במדבר: ממותי · שם בפלס כמבואי עיר מבוקעת ובלה מ"ם נוספת מותי תלאי' תמות והוא קבוץ מן מות ר"ל מיתת תחלואי' ימותו ותחלואי' רוצה לומ' בחלי רעב ימותו כמו שאמר למעלה ואם באתי לעיר הנה תחלואי רעב וכן תרג' יונתן ממרעי כפן ימותון ואם לא יהיה זה פירושו מה ירצה לומר מיתת תחלואי' ימותו כל בני אדם מתים בחולי אם לא ימותו בחרב אלא כך פי' כמו שתרגם יונתן: לא יספדו ולא יקברו · כי כל אחד יהיה טרוד בעצמו לא יהיה פנאי לספוד ולקבור: כי כה · בית מרזח · בית אבל כן פירשו רז"ל וכן וסר מרזח סרוחים ואדוני אבי ז"ל פי' כי מרזח הוא לשון הרמת קול בין לבכי בין לשמחה וכן הוא בלשון ערבי מרזח: ואל תנוד להם · בחול' ועניינו פירשנו למעלה: כי אספתי את שלומי מאת העם הזה · השלו' והחסד והרחמי' שהייתי נותן לעם הזה לקחתי אותם מאת' ואספתי אות' אלי וכיון שאספתי אני שלומי מהם לא תדרוש אתה בשלום' לא באבל' ולא בשמחתם: ומתו · ולא יתגודד ולא יקרח להם · ואף על פי שהוא אסור לישראל לעשותו כמו שכתוב לא תתגודדו לא תשימו קרחה בין עיניכ' למת אולי הם היו עושין כמנהגי הכותי' כמו שהיו עושין עברות אחרות כמנהג הכותי' ואמר כי לא יהיה להם פנאי לעשות הדברי' שעושין על מת לא דברי אבל ולא דבר נחמה: ולא יפרסו · בסמ"ך כתוב ועניינו כמו פרשה ציון בידיה פריסת הידים באבל והכות כף אל כף ופירוש לא יפרסו ולא יתגודדו על המתי' ולא יתנחמו מן החיים ואדוני אבי ז"ל פירש ולא יפרסו כמו שפורסין ובוצעין הלח' לאבל כשמברין אותו וזהו שאמר לנחמו על מת ואמר על אביו ועל אמו לשון יחיד והפסוקי' לשון רבי' רוצה לומר כל אחד על אביו ועל אמו וכן תרג' יונתן גבר על אבוהי ועל אימיה: ובית משתה · הפסוקי' האלה מבוארים עד לכן הנה ימים באים: על מה דבר יי' · מה בסגול והוא אחד מכ"ד מה שהם בסגול וכל דסמוך לא"ע דכו' במ"ז: עוננו · בלא יו"ד וכן חטאתינו לשון יחיד:
והתם

אורים ותומים

ממותי תחלואים ימותו וכו' הכינם וכאן כי המתים מרוב חולאים אמ' שיהיו לדומן על פני האדמה והרוגי חרב אמר שיהיו מאכל לעוף השמים כי המת מחמת חולי בשרו מעופש ואינו ראוי לאכילה אפי' לבעל חי: כי כה אמר ה' אל תבא וכו' פי' למעלה בפסוק כי מי יחמול עליך וכו' לכן כה אמר ה' הנני משבית וכו' כבר פי' למעלה בפסוק והשבתי מערי יהודה וכו' ולפי שסבת ביטול שני דברי' שזכרנו למעל' שם והם פרי הברית והגוף והם קול ששון וכו' הוא בטלנו הנ' והוא ביטול הכפש והוא ביטול התורה והוא קול אומר הודו את ה' ז"ש מה עונינו ומה חטאתינו אשר חטאנו לה' אלהינו והוא בביטול התורה שאמר' אלא שכחשו בו וזהו שהשיב על אשר עזבו אבותיכם אותי:
ואתם

מנחה גדולה

ויאמר ה' וגו' מהר"יא ז"ל היה נראה בהיותו ית' כועס על ירמי' ובלתי מקשיבו באומו' אם יעמוד משה ושמואל שנראה כאומר כל שכן אתה שאיכך השוב לפני ע"כ תיקן בשלשה דברים א' שדיבר אליו בלשון שמורה פיוס באומרו ויאמר שהוא לשון רכה וזהו ויאמר ה' אלי כלומר שלהיות אליו היה לשון אמירה לרמוז כי דרך פיוס דיבר על מה שאליו ועו' שבית כיוון באומרו יעמוד משה ושמואל שהזכיר שנים יחד וגם לא אמר יעמדו כי אם עמ"ד לשון יחיד כלומר כי את מעמד שניהם יחד אני מחשיב יותר ממך לעשות ק"נ אך גם אתה בדורך כאחד מהם · ועוד שלישית באומרו אין נפשי אל העם הזה כלומר הלא התפללת על העם ועל ציון באומרך למה תהיה כגר בארץ וגו' ואמרת אם בציון געלה נפשך ע"כ אני אומר לך כי בציון לא געלה נפשי כי מה שאין נפשי הוא אל העם הזה כלומר אך על ציון לא געלה נפשי ולא עוד אלא שלא אזוז ממנה וזהו שלח מעל פני ויצאו כלומר פני הם במקום הזה והעם הם היוצאים מעל פני וע"פ דרכו רמז באומרו העם הזה כלומר עודם בהיותם בלתי כשרים ואמר הנה לך ראיה שאינן פנים כי הלא כאשר תאמר להם לאו מעל פני ה' לא יאמרו אין אנו חפצים להפרד מהשכינה ונבא נדבק בתשובה שלימה כי אם אדרבה יאמרו אנה נלא וגם זה בשמחה וזהו אומרו והיה כי יאמרו אליך אנה נלא והיה הוא לשון שמחה ע"כ גם אתה אמור להם כהלכות הפה אשר אשר למות וגו': גלע"דן אם יעמוד משה וגו' כלומר לפי שהי' דברי ירמיה ואתה ה' ידעתני תראני ובחנת לבי אתך שהיה מתפאר בעצמו שה'הוא יודע שתוכו כברו ולבו שלם עמו · וראינו שה' אמר לו שלא יתפלל בשביל העם ושלא יקובל תפלתו נלזה אפשר שנזמנך לבב ירמי' באומרו אחר שידעני וראיני שבימי משה חטאו ישראל כמה פעמים והתפלל משה עליהם ונתקבל תפלתו וכן בשמואל כשהתפלל נתקבל תפלתו וא"כ למה כשנגרעתי אין זה כי אם מצדי יבצר שלא כמצאתי בעיניו חלם במעשי ועי"ז אמר ה' אליו לפייסתו ולרצותו ואמר לו אין החסרון תלוי בך כי שלם אתה לפני תוכך כברך אלא שהסיבה היא אין נפשי אל העם הזה וזה לך האות שהרי מצינו ששני אנשי אמנה עמדו לפני לשמשני והם משה ושמואל כמשה כתי' בכל ביתי נאמן הוא ובשמואל כתי' וידעו כל ישראל כי נאמן שמואל לנביא לה' · ואפ"ה אם יעמדו לפני להתפלל איכני שומע להם ובודאי אין חסרון מניעת קבלת התפלה תלוי בהם אלא שאין נפשי אל העם הזה · וכיון עוד באומרו אם יעמדו לפני כלומר כמות שהוא עכשיו עומדים לפני בארץ החיים שגדולים צדיקי' במיתתן יותר מבחייהן ואמרו בזוהר שמעלת תפילת המתים על החיים אין העולם היה יכול להתקיים כי' שגדולה לפני תפלת המתי' ומכ"ש צדיקים כאלו אפ"ה אין נפשי אל העם הזה · והנה למעלה בתחלת הספר אמר בטרם אצרך בבטן ידעתיך שבא הרמז על מ"ש בתורה נביא כמוך וגו' שהיה הרמז על ירמי' כמו שכתבנו למעלה הרי שהי' איזה שייכות לירמי' עם משה בנבואה וכן שמואל שקול הכתוב כמשה שנ' ומשה ואהרן בכהניו וגו' וע"כ נקט הני תרתי · ואפשר עוד לפי מה דאי' בגמ' שהי' אליהו אומר לרבי בכל ריש ירחא מוקים לאברהם להתפלל ואח"כ מניחו ומוקמי ליצחק ואח"כ ליעקב ומקשי הגמ' ולוקמו בהדדי ומשני אפשר דתיקפי ברחמי ומייתי למשיחא בלא זימנא ואמר אליהו לרבי שיש דוגמתא באשר היו קיים עדנה והם ר' חייא ובניו הרי היכא דהוו ג' דמתפללי בהדי הדדי תקפי ברחמי והנה פה על ידי שהי' ישראל רעים וחטאים מאוד אמר ה' אל ירמי' אל תתמה אל החפץ לדחות מעלי תפלתך ולא אקבל אותה אלא אם אפי' יעמד לפני משה ושמואל עמך באופן שתתפללו שלשתכם יחד והרי אתם גם אתם שלשתכם בני גילי חד לדיקי' מובהקים ומקובל לפני תפלת שלש' כשהם מתפללים יחד ובוקעי' כמה רקיעו' ע"י תפלתם ואע"פכ בכגון דידן אין נפשי אל העם הזה: ומהר"מא כתב היפוך מזה באומרו יעמד משה ואהרן ולא אמר יעמדו לרמוז אם יעמוד יחד משה ושמואל שהם שנים אין נפשי וגו' כלומר אף אם היו יחד שלשה לא יבצר שאענם · ע"כ:
מנו

ואתם הרעתם לעשות מאבתיכם
והנכם הלכים איש אחרי שררות
לב־הרע לבלתי שמע אלי:
והטלתי אתכם מעל הארץ הזאת
על־הארץ אשר לא ידעתם אתם
ואבתיכם ועבדתם־שם את־אלהים
אחרים יומם ולילה אשר לא־אתן
לכם חנינה:
לכן הנה־ימים באים נאם־יהוה ולא־
יאמר עוד חי־יהוה אשר העלה את־
בני ישראל מארץ מצרים:
טו כי אם־חי־יהוה אשר העלה את־בני
ישראל מארץ צפון ומכל הארצות
אשר הדיחם שמה והשבתים על־
אדמתם אשר נתתי לאבותם:
הנני שלח לדוגים
רבים נאם־יהוה ודיגום ואחרי־כן
אשלח לרבים צידים וצדום מעל
כל־הר ומעל כל־גבעה ומנקיקי
הסלעים: כי עיני על־כל־דרכיהם
לא נסתרו מלפני ולא־נצפן עונם
מנגד עיני: ושלמתי ראשונה
משנה עונם וחטאתם על חללם את־
ארצי בנבלת שקוציהם ותועבותיהם
מלאו את־נחלתי:
יהוה עזי ומעזי ומנוסי ביום צרה
אליך גוים יבאו מאפסי־ארץ
ויאמרו אך־שקר נחלו אבותינו הבל
כ ואין־בם מועיל: היעשה־לו אדם
אלהים והמה לא אלהים: לכן הנני
מודיעם בפעם הזאת אודיעם את־
ידי ואת־גבורתי וידעו כי־שמי יהוה:
חטאת

ואתון אבאשתון למעבד מאבהתכון והא אתון אזלין גבר בתר הרהור ליביה בישא בדיל דלא לקבלא למימרי: ואטלטל יתכון מעל ארעא הדא לארעא דלא ידעיתון אתון ואבהתכון ותפלחון תמן לעממיא פלחי טעותא יימם ולילי דלא יהי לכון רחמין: בכן הא יומיא אתן אמר יי ולא יהון משתען עוד בגבורתא דיי דאסיק ית בני ישראל מארעא דמצרים: אילהין יהון משתען בגבורתא דיי דאסיק ית בני ישראל מארע ציפונא ומכל מדינתא דאגלינון לתמן ואתיבינון לארעהון דיהבית לאבהתכון: הא אנא שלח לעממין קטולין אמר יי ויקטלונון ובתר כן אשלח לסגיאין ציידין ויצדונונון מעל כל טור ומעל כל רמתא ומשקיפי כיפיא: ארי קדמי גלן כל אורחתהון לא מסתרן מן קדמי ולא מטמרן חוביהון מלקבל מימרי: ואשלם לתיניין כקדמאין חוביהון וחטאיהון על דאחילו ית ארע בית שכינתי בנבלת שקוציהון ותועיבתהון מלוית אחסנתי: יי תוקפי ורחצני ומשיזבי בעידן עקא לשימע גבורתך עממין יתון מסייפי ארעא ויימרון ברם לשקרא פלחו אבהתנא ללמא ולית בהון הנאה: האיפשר דיעבד ליה אינש דחלן ואינון טעון דלית בהון צרוך: בכן הא אנא מחוי להון בזמנא הדא איחוינון ית פורענותי וית מחת גבורתי וידעון ארי שמי יי: חובי

רשי

ועבדתם שם אלהים אחרי' · ת"י ותפלחון תמן לעממיא פלחי טעותא יומם ולילי: לכן · לשון שבועה אע"פ שבגדת' בי שבועה היא בידי שאגאול אתכם: לא יאמר עוד וגו' · רבותי' דרשו לא שתעקר יציאת מצרי' ממקומ' אלא גאולה אחרונה עיקר ויציא' מצרים טפל לה: ודיגום · מה הדייג שולהו מתוך מקום גדולו אף אילו יגלו אותם בתוך העי' ומה עסקו של דג משנתלכד הוא מת כך אביא עליהם הורגים ואח"כ אשלח ציידים לנשארים ולבורחים מן החרב אל ההרים והגבעו' ונדוס להגלותם בשבי: משנה עונם · את ששנו על עונ' לעשות עונו' אבותיהם ויונתן תירגם כן ואשלם לתנייכון כקדמאין על חד תרין: יי' עוזי ומעוזי ומנוסי · אנטיפויי"מאנט בלע"ז ומנחם חברו לשון פלא כמו נתת ליריאיך נס להתנוסס וכן יי' נסי ולוכם פתר אותו לשון מנוס ממש: אליך גוים יבואו · סוף האומו' לשוב אליך ולעבדך שכם אחד ועמך איך עשו להם אלהים והמה לא אלהים: מאפסי · כמו מקצה: נחלו · לשון נחלה: מועיל · לשון תועל': כי שמי יי' · כמשמעו מושל ושליט לקיים גזרתי: בעט

רדק

ואתם הרעותם · והוא מן הדין פוקד עון אבות על בנים כשאוחזין מעשה אבותיהם בידיהם: והטלתי · ענינו והשלכתי: ועבדתם שם אלהים אחרים יומם ולילה · כתרגומו ותפלחון תמן וגו' כבעמוד: חנינה · רחמים כלומר לא ירחמו עליכם האויבים אלא יעבדו בכם בפרך: לכן הנה ימים באים · זו ה"א עתידה והיה הנביא אומר גם נחמה גם אחר פורענו' והיה הא־ל שולח להם בזה הענין על ידי נביאיו פורענות ונחמה כדי שלא יאמרו אבדה תקותינו כי אע"פ שיפרע מהם על מעשיהם הרעים עוד באחרית הימים תהיה להם תקוה: ולא יאמר עוד חי יי' · כשישבע אדם ויאמר חי יי' ודרך העולם לסמוך על הזכרת יי' דבר ממעשיו או מנפלאותיו כמו שאמר לצדקיהו חי יי' אשר עשה לנו את הנפש הזאת וכן היו אומרי' חי יי' אשר העלה את בני ישראל מארץ מצרי' ואמר הנה ימים באים שלא יאמר כי אם חי יי' אשר העלה וגו' וזה יהיה בימות המשיח בקבוץ גליו': אשר הדיחם · המדיחים והם מלכי האומות המגלי' אותם ותירגם יונתן לא יהון משתען עוד בגבורתא דיי' דאסיק ית בני ישראל וגו' כבעמוד והענין הזה מחלוקת בדברי רבותי' ז"ל יש אומרים שלא יזכרו יציאת מצרים כל עיקר וי"א שיזכרוה אלא שיהא שעבוד מלכיות עיקר ויציאת מצרים טפל לו: הנני שולח לדיגים · כתוב בוי"ו כמו עמדו עליו דוגים וקרי לדיגים ביו"ד והענין אחד והוא אומר לצדי הדגים: ודיגום · משפטו ודגום כמו מדוע אלי רבות משפטו הרבות אמר עתה הנני שולח לדיגים כלומר שיעיר את רוח' לבא כאילו שלח להם שיבאו והמשל כמשל צידת הדגי' וכמשל צידת החיות והעופות ומשל הדגים הוא על המתים בחרב כי הדגים מתים בצידה כשיעלו אותם מן המים ומשל החיות הוא על הגולים כי צדי החיו' והעופו' יצודו אותם חיים ולא ימותו בצידתם אם לא ימיתום אחרי כן וכן תירגם יונתן לדיגי' לעממין קטולין ויקטלינון: כי עיני · לא כמו שהם אומרים אין יי' רואה אותנו: ושלמתי ראשונה · בתחלה אפרע מהם על חלול הארץ שהיא ארץ טהורה והם טמאוה כי לא תסבול הארץ תועבות ומעשים רעים כמו שאמר אלהי נכר הארץ ואמר ויורם את משפט אלהי הארץ ואמ' ולא תקיא הארץ אתכ' בטמאכם אותה כאשר קאה את הגוי אשר לפניכם כי אפי' לא צויתי' ולא הזהרתי' על התועבו' כמו שלא צויתי ולא הזהרתי הגוים שהיו בה מקדם אע"פ כן הארץ לא סבלה אותם התועבו' והקיאה אותם כי אף על פי שהגוים לא נצטוו הרי נתן בהם הא־ל שכל ובינה ומדרך השכל יש להשמר מכל התועבות ומלעבוד אלהים אחרים עד ואכן כל שכן ישראל שנצטוו שהוא מן הדין שתקיאם הארץ לפיכך בתחלה יפרע מהם על חלול הארץ ומה שאמר משנה עונם ר"ל עונותיהם ועונות אבותיהם כמו שאמר פוקד עון אבות על בנים והוא כשאוחזין מעשה אבותיהם בידיהם כמו שאמר לשונאי ויונתן תירגם ואשלם לתנייכון כקדמאין על חד תרין חוביהון וחטאיהון על דאחילו ית ארע בית שכנתי ומה שאמר בנבלת שקוציהם ר"ל שיעור שקוציהם וגלוליהם ועל הדרך הזה נאמר והשלכתי עליך שקוצים ונבלתיך כי עבודת השקוץ דבר כעור ומגונה הוא ומה שאמר ארצי נחלתי הארץ הראויה לי להשרות בה שכינתי וכן אמר ותבואו ותטמאו את ארצי ונחלתי שמתם לתועבה כי היא מקודשת מכל הארצות לטעם ידוע אצל מביני מדע: יי' עזי ומעזי ומנוסי · אמר הנביא דרך קריאה אתה יי' שאתה עזי מאלו הנלחמים עמי ואנוס אליך ביום צרתי אלה שאני מוכיחם על הע"ז אינם רוצים לשוב מדרכם הרעה וידעתי כי יבא זמן שאפי' הגוים הרחוקים ישובו ויבאו אליך מאפסי ארץ יבאו אליך במקום הזה ויאמרו אך שקר נחלו אבותינו והבל וזה יהיה בימות המשיח ובאמרו נחלו שעבדו ע"ז דור אחר דור נחלה לבנים מאבות: ואין בם מועיל · פי' באלהים אחרים כי אין בהם שיהיה מועיל שום תועלת: היעשה לו · אלהים · לא יעשו משפט אלהים שיענום בקראם אליה' ויעזרום מצרת' זה יאמרו הגוים כשיבאו אליך ויתודו על עונם ויתמהו איך היתה עולה על דעתם זאת האמונה: לכן · אמר לו הא־ל לכן הנני מודיעם לאלה שאינם רוצים לשוב כי בפעם הזאת אודיעם את ידי: וידעו כי שמי יי' · כמו כי אני יי' כי הוא שמו ושמו הוא: חטאת

מסרה

הדיחם שמה ג' בליש' וסימ' והיה כי יבאו עליך כל הדברים האלה הברכה · כי אם חי יי' אשר העלה ר"פי אל תירא עבדי יעקב דירמיה: ראשונה י' בקריאה וסי' וישם את השפחות ואת ילדיהן ראשונה · ויהי בלדתה ויתן יד · והקריב את אשר לחטאת ראשונה · כל הפקודים למחנה יהודה · ויהי לבני אהרן · בחרו להם את הפר האחד · ושלמתי ראשונה משנה · ומדתי פעלתם · והקרוב אליו כרשנא · היתה במעל הזה ראשונה · במעל · ומלך · ושלמתי · ראשונה כתיב ויהי לבני אהרן ראישנה כתיב · ושארא ראשנה כתיב:

אורים ותומים

ואתם הרעותם וכו' י"ל איך הרעו מאבותם אחר שאבותם כתוב בה' ועשו כל התועבות אשר עשו ולא אבלתי דנוכם לעשות כי כבר עשו עבודות רבות לאלהים אחרים וחטאתם גדולה מאד אבל ירצה מזה כי אין חטא גדול מהפרד איש מעל אחיו הן לטוב הן למוטב וכבר ידעת חבור עצבים אפרים הנח לו וזהו שהרעו אלו מאבות' כי כלם עבדו ע"א בלב א' ואתם הולכי' אחרי שרירות לבם הרע וגם היות שדעת כלם שוים לרעה: לכן הנה ימים באים וכו' להיות האמת מה שאמר שפיזרם בד' כנפות העולם לכן יאסף כשמזרה ישראל יקבצנו אחר עליו חי ה' אשר העלה וכו' וכבר ידעת קושייתם מהכתוב שאמ' למען תזכור את יום צאתך מארץ מצרים וכו' כל ימי חייך להביא לימות המשיח ולכן יהיה הפי' הנכון בזה כפי דעתם ז"ל שלא לבד יזכרו את עצמם אבל כל העולם וגם שתהיה מצרים בתפלת העולם וזהו שאמר כי אם חי אני נאום ה' אשר העלה וגו' והוא הגלות הזה האחרון כי אנחנו נפוציים בלי ספק וזו' מכל הארצות אשר הדיחם שמה להכניסם דרך עיום את בת מצלים אעפ"י שאינם נפוצית אבל דרומית לארץ ישראל ולכן אינה נכנסת אלא בכל הארצו' אשר הדיחם שם לא בארץ צפון: הנני שולח לדייגים וכו' ירצה בין יהיו גבוהים בין יהיו שפלים קטנים לכלם יתפשם בעונם כי יושבי קצוות מחוסרי הדעת הם וכנגד השפלים אמר הנני שולח לדייגים וגומ' ואשר הם גדולים אשלח לציידים וצדום ופירש הענין ואמ' מעל כל הר כנגד הציידים כנגד השפלי' ואמר ומנקיקי הסלעים ולפי שזה רמז אל דרכי האדם היושבים בקצוות פירש ואמר עיני ה' על דרכי איש: ושלמתי ראשונה יר' קודם שאקיי' ההבטח' הטובה שאמרתי למעלה אשלם עונם כי עונותיהם ועונות אבותם ישוב על ראש הבנים וע"ד אבותינו חטאו ואינם וגו' וזהו והתודו את עונם וגומ' וזהו כי אנו בגלות בעונותיהם אעפ"י שלא גדלה חטאתנו בהתערב' שם יסתפקו לה' חטאתינו כי אין זכות להוצי' וקם עון אבותינו ועונותינו יחד וזהו כי לקחה וגו' כמפור' בפ' ה' עוזי ומעוזי וגו' יר' הוא עוז להלח' עם האויב ומנוס להנקם ממנו בעת צרה ע"ד מגן עזרך וגו' ויאמרו אך שקר וגו' ואמר ואין בה כי עוד לו תהנה ולא מועיל כנגד התכלית כו הטוב אחר אך שקר כי העון שיהיו בין אמת ושקר הבל הוא מהמה ואין בם מועיל במשמעות: היעשה לו אדם וגו' הנה עושי צלמי' יחשבו לעשות צורות כנגד הצורות הנבדלות הבדיליות אלם אלהים ולהם אחר אפשר שאותו הצלם הנעשה ע"י אדם יהיה אלהים אם כוונה שתייחית עצמה איכה אלהים וכנגדה אמר והמה לא אלהים יר' הצורה עצמה איכה אלהים: חטאת

מנחה גדולה

אוי לי אמי וגו' מהר"מא ז"ל אמר אוי לי לומר הלא כבאית מפי ה' על ישראל אומללה יולדת השבעה שירה כי צרת הבנים היא תובת אמם אמר הוא על צרתו מי יתן ולא ילדתיני אמי כ"א שהייתי כפל והאוי שיש לי איני ליך כיולדת השבעה שספו תמו בניה אך אני שאינו רק שים לי נער בריב ומדון האוי הוא לי ולא ליך כי אינך שכולה וזהו אוי לי והוא כי אני איש ריב בלי סיבה טבעית כי לא נשיתי וגו' כלה כאחד מקללוני או שנראה' לו שמצד אביו חלקיה הכהן לא נמשך יהיה ירמיה בנו איש ריב ומדון כי אם אולי מצד האם ע"כ אמר כמדבר עמה אוי לי אמי כי ילדתני איש ריב וגו' כי מצד שילדתני הייתי איש ריב וגו': ולע"ד שהיה ירמי' אומר דברים אלו לנחמת אמו שלא תצטער על אשר תראה בנה איש ריב ואיש מדון לומר שהיא גרמה לו כי טבע הולד נוטה לטבע האם יותר משל אב לפי שהולד ניזון ממאכלי אמו וכפי המזון שתאכל האם בימי עיבורה יהי' טבע האם כמש"ז במסכת כתובות דאכלה מרדלי הוו לה בני זולזני וכו' וכמו שמצינו באמו של שמשון שאמר לה המלאך שלא תשתה יין כי נזיר אלקי' יהי' הנער ויקרב טבע הולד לפי המזון של האם ויבקש אח"כ למודו וישתה יין כנזירתו · וכמו כן אם תאכל האם הרבה מדברי' החמים יהי' טבע הולד חם בטבעו בעל כעס איש ריב ומדון וכן להיפך אם תאכל הרבה ממאכלי הקרים תהיה הולד איש מקורר ועצל ופתי וכדומה וכיון שאמר ירמי' שהוא איש ריב ומדון לכל אולי תצטער אמו לומר שהיא גרמה לו אם בטבעה מצד עצמה שהיא בעלת ריב ומדון וקבל בנה הטבע ממנה או שהיא גרמה לו מעניני מאכל ומשקה בעת עיבורה ע"כ אמר שלא כן הוא · מאשר ידענו מה שאמר הכתוב בתחלת הספר שאמר השם בטרם אצרך בבטן ידעתיך וגו' הרי שכבר קיבל זה הטבע להיות איש ריב ומדון לכבוד שמים להיות נביא לגוים ועל הממלכות לנתוש ולנתוץ ולהאביד וגו' וכיון שכן אין לה אשם בזה כי אם דבר ה' הוא וז"ש אוי לי שלכך נבחרתי להיות שליח בדור שכולו חייב ושאין דברי עושי' רושם באחד מהם כי כלה מקללני כולם כאלו איש אחד המה מסכימים לקללני על נבואתי להם דבר השם · והאוי מגיע לי ולא לך כי אין אתה עשית בזה כולם כי אם ילדתני שגרמת ביאתי לעולם לבד אמנם ענין מהותי כבר קבלתי בטרם נצרתי בבטן מאז נבחרתי בכך:

אמר ה' אם לא שרותך לטוב וגו' · כלומר שאל תאמר שמ"מ לא יעבור שיגיע ליך ג"כ צער בראותיך את הוריך איש ריב ומדון ומקולל מכל לזה אמר אל תצטער כי אלו היה לי עמהם דבר מה שנוגע לי ושהייתי מבקש מהם דבר מה לתועלתי ולהנאתי אז היה מקום לחוש לזה משא"כ שדבר ה' הוא ואליו הדבר נוגע ובשליחותו אני הולך א"כ אין בזה מקום להאשימיני וזה ירצה ממש"ז"ל כל מחלוקת שהיא לש"ש סופה להתקיים וז"ש אמר ה' אם לא שרותך לטוב והם יפגעו בך שתבקש עליהם רחמים באופן שדבריך יקיימו ודבריהם יבטלו מזה יראה שמחלוקתי לשם שמים היתה: ומהר"מא ז"ל כתב הנה ירמי' נצטער פן בהיותו איש ריב ישרא' מכ"ש שיהי' לב"כ הוא האויב באמור אליו הלא אתה היית מתנבא לישראל שישמרו בל יפלו בידי באופן שאהיה לו לאיש מדון וז"א איש ריב ואיש מדון לכל הארץ לכלול גם את האויב שידוע הוא כ"כ הבא על ישראל ע"כ השיב לו הוא ית' ואמר על הנוגע אל ישראל אל תירא כי אם לא שריתיך לטוב שהשארתיך בישראל לטוב והוא לשון שבועה כד"א אם לא כאשר דמיתי וגו' ורבי' כמוהו ועל

חטאת יהודה · ידמה כי חטאתם היא כתובה וחרושה על לוח לבם שלא תוכל להמחה מלבם כאילו היא כתובה וחרושה בעט ברזל כי הדבר שיכתוב האדם בו וחוקק באבן הוא לדבר קיים לעולם כמו שאמר בעט ברזל ועופרת לעד בצור יחצבון ומה שזכר עופרת כי ימלא אדם חקיק הכתיבה בעופר' כדי שלא ישברו לדי החקוק ותפסד צור' הכתיבה ופירו' בצפורן כמו בעט כי לפי שהאדם חוקק בצפרניו דמה עט ברזל שאדם חוקק בו לצפורן או נקרא צפורן וכן הוא אומר במדרש נטל צפורן של ברזל וחקק בו : ושמיר · פירושו הברזל החזק כמו שנקרא האבן החזק שמיר באמרו כשמיר חזק מצור נתתי מצחך ותרגום ירושלמי מצור החלמיש שמיר טינרא ויש לפרש כי שמיר אמר על האבן החזק וכי"ת בצפורן בתקו' שניס כאילו אמר בשמיר כלומר כתובה בעט ברזל ובצפורן ובשמיר כי אחר שאמר הכלי שיכתוב בו צריך שיאמר הדבר שיכתוב עליו ואף על פי שאמר על לוח לבם לבם ...

חַטַּאת יְהוּדָה כְּתוּבָה א
בְּעֵט בַּרְזֶל בְּצִפֹּרֶן שָׁמִיר חֲרוּשָׁה
עַל־לוּחַ לִבָּם וּלְקַרְנוֹת מִזְבְּחוֹתֵיכֶם׃
כִּזְכֹּר בְּנֵיהֶם מִזְבְּחוֹתָם וַאֲשֵׁרֵיהֶם
עַל־עֵץ רַעֲנָן עַל גְּבָעוֹת הַגְּבֹהוֹת׃
הֲרָרִי בַּשָּׂדֶה חֵילְךָ כָל־אוֹצְרוֹתֶיךָ
לָבַז אֶתֵּן בָּמֹתֶיךָ בְּחַטָּאת בְּכָל־
גְּבוּלֶיךָ׃ וְשָׁמַטְתָּה וּבְךָ מִנַּחֲלָתְךָ
אֲשֶׁר נָתַתִּי לָךְ וְהַעֲבַדְתִּיךָ אֶת־אֹיְבֶיךָ
בָּאָרֶץ אֲשֶׁר לֹא־יָדָעְתָּ כִּי־אֵשׁ
קְדַחְתֶּם בְּאַפִּי עַד־עוֹלָם תּוּקָד׃
ה כֹּה ׀ אָמַר יְהוָה אָרוּר
הַגֶּבֶר אֲשֶׁר יִבְטַח בָּאָדָם וְשָׂם בָּשָׂר
זְרֹעוֹ וּמִן־יְהוָה יָסוּר לִבּוֹ׃ וְהָיָה
כְּעַרְעָר בָּעֲרָבָה וְלֹא יִרְאֶה כִּי־יָבוֹא
טוֹב וְשָׁכַן חֲרֵרִים בַּמִּדְבָּר אֶרֶץ מְלֵחָה
וְלֹא תֵשֵׁב׃
בָּרוּךְ הַגֶּבֶר אֲשֶׁר יִבְטַח בַּיהוָה
וְהָיָה יְהוָה מִבְטַחוֹ׃ וְהָיָה כְּעֵץ ׀
שָׁתוּל עַל־מַיִם וְעַל־יוּבַל יְשַׁלַּח
שָׁרָשָׁיו וְלֹא יִרְאֶה כִּי־יָבֹא חֹם וְהָיָה
עָלֵהוּ רַעֲנָן וּבִשְׁנַת בַּצֹּרֶת לֹא יִדְאָג
ולא

ז' פתחי' · ל' · ל' בסיפ' ומל' וכל · יחזקאל דכו' · כן, בספ' מוגה · ל' רפה · ג' ב' חס' וא' מל' · קמץ · ל' ומל' · ל' · ל' · ה' · י"ח דטע' בכיפ' · ח' · ד' חס עליכ' סיכ · קמץ · קמץ · ל' · ד' · וי' · ד' · ח' · י"ב · ירחה' ג' חס' ק' דכו' · ג' פסו' ולא לא ולא דכו'

חובי בית יהודה כתיבין בעיט דברזל בטפר שמיר חריתין על לוח לבהון ולקרנת איגוריכון : כאידכרא בניהון איגוריהון ואשיריהון תחות כל אילן עבוף ועל רמתא מנטלתא : על דפלחתון על טוריא בחקלא ניכסיכון וכל בית גנזיכון לביזא אימסר בחובין דהויתון פלחין לטעוותא בכל תחומיכון : ואיתי סנאה על ארעכון ותהי צדיא בשמיטתא ובכן אעבד פורענות דינין עד דאגלי יתכון מאחסנתכון דיהבית לכון ותשתעבדון לבעלי דבביכון בארעא דלא ידעתון ארי קידום תקיף כאישתא נפק מן קדמי ברגז עד עלמא יחול : כדנן אמר יי ליט גברא דאיתרחץ באינשא וישוי בשרא רחצניה ומן מימרא דיי יעדי לביה : ויהי כעכוביתא במישרא ולא יחזי ארי ייתי טבא וישרי דלא ולד במדברא בארע סדום ולא איתיתבת : בריך גברא דאיתרחיץ במימרא דיי ויהי מימרא דיי רוחצניה : ויהי כאילן דשתיל על מבוע דמיין ועל נגרין ישלח שורשוהי ולא יחזי ארי ייתי חומא ויהון טרפוהי עבוף ובשנת בוצרתא לא ייתר ולא

חטאת ז' פתחין וסימ' גמסר בסוף סדר תצוה ובשמואל א' סימן כ' : במותיך ג' וסימ' הצבי ישראל יהונתן על במותיך חלל · במתיך בחטאת בכל גבולך · בתרא חסר : וישם ח' בקריאה וסימ' גמסר בסדר ויצא : ולא תשב ד' דסמיכי בקריאה וסי' אשה תארש ואיש אחר ישכבנה · לכן ישבו ציים את איים · ולא תעבר בה רגל אדם ורגל בהמה · והיה כערער בערבה ולא יראה : מבטחו ד' בקריאה וסי' ברוך הגבר אשר יבטח ביי' · אשרי הגבר אשר שם יי' · ינתק מאהלו מבטחו · ובית עכביש :

רשי

בעט ברזל · משל הוא כלומר חקוקה בשיקוע ואין כח לימחק : חרושה · חקוקה כזה שהוא חורש בעומק : על לוח לבם · שאינם שוכחין ע"ז שלהם : כזכר בניהם מזבחותם · כזכירת בניהם כך היא להם זכירת מזבחותיהם כאדם שיש לו גיעגועין על בנו ומדרש אגדה בעט ברזל בצפורן שמיר ע"י ירמיה שנקרא עמוד ברזל וע"י יחזקאל שנאמר לו כשמיר חזק מצור נתתי מצחך . ואשיריהם אשר על עץ רענן על עץ כמו אצל וכת"י תחות כל אילן עבוף : הררי בשדה · ירושלים היושבת בהר המישור כל סביב העיר מישור שדה ולשון הררי כמו ערבי על שם שיושב בערבה מוכט"ייכלש בלע"ז יושבי ההר : חילך · כמו ממונך : במותיך בחטאת · במותיך עשוין בחטאת לשם ע"ז בכל גבוליך : ושמטת' על כרחך תשמט את הארץ את אשר לא שבתה בשבתותיכם שאמרתי לכם ושבתה הארץ : ובך · אנקם מחמת נחלתך אשר נתתי לך שלא עשיתי רצוני להשמיט' ד"א ובך מנחלתך ובך אנקם מנחלתך שאגלה אותך מתגה : כי אש קדחתם באפי · יקדתם בנחירי : אשר יבטח באדם · בחרישו וקצירו לומר אזרע בשביעית ואוכל : זרועו · כמו עזרו וכת"י רוחצניה : ומן יי' יסור לבו · שהבטיחו ונויתי את ברכתי לכם כך שמעתי : כערער · כעץ יחידי לשון ערירי ...

מנחה גדולה

ולא ימיש מעשות פרי · כי אפי' בשנת בצורת יהיה בלחותו ויתן פריו בעתו כן האדם הטוב אשר יבטח ביי' לא יסור טובו לעולם ואפי' בשעה ששאר בני אדם בצרה הוא יהיה בטוב כמו שאמר בשם ברות יבילך ובשבע לא יגע בך רע ופרי האדם הטוב שילמדו בני אדם חכמתו ומעשיו הטובים והעלה הוא משל לממונו ועשרו שיהנו בני אדם ממנו : עקוב הלב · לפי שדבר על הבטחון שהוא רע בשיסים בטחונו באדם וזה תלוי בכונת הלב כמו שאמר ומן יי' יסור לבו כמו שפי' לפיכך דבר בכונת הלב ואמר כי הלב עקוב יותר מכל דבר כלומר מרמה כי יוכל אדם להראו' בפיו ובמעשיו טוב ויהיה לבו רע ומי ידע זה בלתי האל לפיכך אמר מי ידענו ואמר אני יי' חוקר לב והמרמה הלויה בלב לא

רשי

עקוב הלב · מלא תואנה ועקוב' מכל רפה : ואנוש · לשון חולי וחליו הוא זה : מי ידענו · הוא סמך מי ידענו אני יי' חוקרו : קורא דגר · קו"קו גלוקלו"ט בלע"ז : ולא ילד · הקורא הזה מוסך אחריו אפרוחים שלא ילד דגר הוא ניפלוף שמצפצף העוף בקולו למשוך אפרוחין אחריו ושו שהקורא דגר לא ילכו אחריו משיגדלו שאינם מינו כך עושה עושר ולא במשפט : יהיה נבל · מתקרי רשיעא : כסא כבוד וגו' · לפי שבא לומר כל עוזביך יבושו מתחיל בקילוסו של מקום ומדבר לפניו אתה שכסא כבוד והרו' מראשית בריית עול' ומכוון כנגד מקדשנו : מקוה ישר' · הוא יושב עליו לפיכך כל עזביך יבושו : וסורי בארץ יכתבו · אותם שסרים מדברי שאינם שומעים שליחותו בקברו' תחתיו' ארץ יכתבו : כי תהלתי אתה · כך אני מתהלל ומתפאר לומר שאתה מושיעי תהלתי ווטנג"א בלע"ז : איה דבר יי' · הפורענו' שאתה מתנבא : ואני לא אצתי · לא מהרתי לזרוץ להביאם מהיו' רועה טוב מחזר אחריך לבקש עליהם רחמים : ויום אנוש · חולי שלפורענות' לא התאויתי וי"ת ואנא לא עכבית על מימרך מלאתנבא' עליהון לאתבותהון לרחלתך ולפי התרגו' יהיה אצתי לשון עכוב כלומר לא עכבתי מלומר להם שליחותיך ולהשיבם אליך אם היו שומעים אלי : מוצא שפתי נכח פניך היה · להשיב את חמתך מהם :

י ולא ימיש מעשות פרי : עקב הלב מכל ואנש הוא מי ידענו : אני יהוה חקר לב בחן כליות ולתת לאיש כדרכו כפרי מעלליו :

קרא דגר ולא ילד עשה עשר ולא במשפט בחצי ימו יעזבנו ובאחריתו יהיה נבל : כסא כבוד מרום מראשון מקום מקדשנו : מקוה ישראל יהוה כל עזביך יבשו יסורי בארץ יכתבו כי עזבו מקור מים חיים את יהוה :

רפאני יהוה וארפא הושיעני ואושעה כי תהלתי אתה : הנה המה אמרים אלי איה דבר יהוה

טו יבוא נא : ואני לא אצתי מרעה אחריך ויום אנוש לא התאויתי אתה ידעת מוצא שפתי נכח פניך היה : אל

ולא יפסוק מלמעבד פירין : נכיל ליבא מכולא ותקיף הוא מן ידעיניה : אנא יי' חקר ליבא בחר כוליתא ולמיתן לאינש כאורחתיה כפירי עובדוהי : הא כקוראה דמכניש ביעין דלא דיליה ומשחן אפרוחין דבהרוהי לא יהכון כן כל גבר רשיע דקני ניכסין דלא בדינא בפלגות יומוהי שביק להון ובסופיה מתקרי רשיעא : פורענותא תתעבד מיניה מן קדם דשכנתיה על כורסי יקרא בשמי מרומא עיל מן אולא מקבל אתר בית מקדשנא : סיבור ישראל יי' כל דשבקו פולחנך יבהתון ורשיעיא דעברו על מימרך בגיהנם אינון עתידין למיפל ארי שבקו פולחנך יי' דבדיליה את מיתי עליהון יקרא כמבוע דמיין דלא פסקין מוהי : אסיני יי' ואיתסי פרוקני ואיתפרק ארי תושבחתי את : הא אינון אמרין לי אן דאיתנביתא בשמא דיי' יתקיים כען : ואנא לא עכבית על מימרך מלאיתנבאה עליהון לאותבותהון לרחלתך וליום כיש דאת מייתי עליהון לא חמדית את גלי קדמך אפקות שפותי גלי קדמך הוה : לא

ימיש ז' בקריאה וסימ' לא ימיש עמוד הענן יומם ועמוד האש · ומשרתו יהושע בן נון נער · ישארו על כתף יסבלהו · לא ימיש טרף · ולא ימיש מעשות פרי · איך ימיש לי לשובב שדינו · לא ימיש מרחובה תוך ומרמה : יכתבו ד' בקריאה וסי' מקוה ישראל יי' כל עזביך יבשו : ובכתב בית ישראל יכתבו · ועם צדיקים אל יכתבו · ועל ספרך כלם יכתבו :

בפה ובמעש' כי אף על פי שתהי' לפעמים המרמה בפה שיאמר דברי' שהכונה בהם על שני פני' או יעשה מרמה בידיו הכל הוא בכונת הלב לפיכך אמר מכל כי אין דבר מרמה כמו הלב : ואנוש כאנוש מכתי ויאמר על דרך משלה בכאב הלב ביגון או בדאגה או בעסקים רעים או במחשבה לפיכך אמר ואנוש הוא ואמר מרפה שברה לבי והנושה : אני יי' חוקר לב בוחן כליות · זכר כליות כי הכליות יועצות והלב גומר : ולתת · בפרשה זו ולתת בו"ו כפרי בלא וי"ו ולהפך בפרשת חנמאל בן שלום בהפך לתת בלא וי"ו וכפרי בו"ו והסי' וכלו ופי' ולתת אמר אני יי' חוקר לב וכן בידי גם כן לתת לאיש כדרכיו : כדרכו לשון יחיד כתיב וקרי כדרכיו לשון רבים והענין אחד כי זה דרך כלל וזה דרך פרט או הוא ג"כ ככתוב לשון רבים וי"ו הרבים חסרה מהמכתב : קורא דגר · לפי שאמור לתת לאיש כדרכיו אמר אל תתמה על הרשע שהוא מצליח בנכסים איך לא יתן לו האל כדרכיו כי תדע כי הרשע שאין עשרו במשפט לא יעמוד לו שלא יצא מידו בחצי ימיו והמשילו לקורא והוא עוף שקו"רין בלע"ז פר"ניז והוא רובץ על ביצי עוף אחר ומחמם אותם והביצי' ההם לכשיבקעו וילאו האפרוחים לא יהיו כמו בניו שילכו אחריו אלא יעזבוהו ולא יכירוהו אלא אחרי מי שהיא להם אם גם כן הרשע שעשה עשר ולא במשפט בחצי ימיו יעזבנו או ימות הוא ויעזוב עשרו לאחרים ולא ישלים ימיו עם העשר שעשה ויהיה נבל באחריתו כלומר נופל מה כרס זמנו או יאבד העושר מידו בחצי ימיו ויהיה נבל ופחו' באחריתו וכן ת"י הפסוק הא כקוראה די מכנש בעין דלא דליה וגו' כבעמוד · ימו כתוב בלא יו"ד הרבים וקרי ימיו בי"ו"ד הרבים וכמוהו יחתו מריבו עליו בשמים ירעם : כסא כבוד פי' הגאון רב סעדיה דבק עם סוף הפסוק שלמעלה ממנו כאילו אמר יהיה נבל מכסא הכבוד כלו' מושלך וי"ת פורענות תתעביד מניה וגו' כבעמוד ורבותי' פירשו על בית המקדש שאמרו שבעה דברים נבראו קודם שנברא העולם ואחד מהם מקום בית המקדש שנא' כסא כבוד מרום מראשון מקום מקדשנו מראשון עד שלא נברא העולם ועוד אמרו שבית המקדש מכוון כנגד כסא הכבוד שנא' כסא מרום כבוד מראשון מקום מקדשנו וזה הדרך דרכו המפרשי' ואמרו בספר יצירה והיכל קדש מכוון באמצע ואני הארכתי בזה הענין בפי' תהלי' במזמור שיר המעלות זכור יי' לדוד והענין הוא טוב אלא שאין ענינו לדבק עם הפסוק שלפניו ושלאחריו והחכם ר' שמואל בן תבן הדביקו לענין הפסוק שאמר אני יי' חוקר לב בוחן כליות וגו' ופי' כסא כבוד בחסרון כ"ף הדמיון כאילו אמר ככסא כבוד וכמוהו רבים ופי' הענין כן בא הנביא להודיע שהשם ית' שוכן במקדש כמו שיושב בכסא כבוד מרום שהוא השמים העליונים שקראו ישעיהו הנביא גם כן כסא רם ונשא כן קראו ירמיהו מרום ואמר שהוא מראשון כלומר מקדם כמו שכתוב נכון כסאך מאז אמר כמו שהשמים שהם כסא יי' והם כסא כבודו מעידים על מציאותו ועל כבודו כן מקום מקדשנו מעיד ומורה על עצם מציאותו שהשכין אורו וכבודו בו ולא יחשוב החושב שהיות הש"י על כסא רם ונשא והוא השמים ימנעהו מלדעת את אשר בארץ ולהשגיח בשפלים ומענוש הרעים על רשעים כי מקום מקדשנו הוא עדות וראיה שהוא רואה בשפלים וחוקר לבותם וכליותם כי הוא שוכן במקדשנו ושכנו ושבתו בשמי' ונראה בו אורו וכבודו ואמ' שהוא שוכן בו והוא נמצא בתוכנו מן ההכרח להאמין שהשם רואה אותנו ופוקד את מעשינו ובוחן את לבבנו וכליותינו לטוב ולרע וזה הוא שהוסיף ואמר מקוה ישראל וגו' וענין וסורי בארץ יכתבו כלומר הסורים אשר בעמו שהם סרים מהש"ת ומעבודתו יכתבו בארץ לשוב עפר כבהמות לא יהיה בהם חלק כשאר שיכתב בשמים מבני עליה וזה מפני שעזבו מקור מים חיים הוא הש"י על כן לא יחיו אך ימותו כבהמות וזה הפי' הוא נכון לענין הפרשה : מקוה ישראל · ענינו לשון קריאה אתה שאתה מקוה ישראל ומבטח לכל הבוטחי' בך כל עוזביך שאין להם בטחון בך יבשו ממבטחם בבשר ודם כמו שהקדים שהיו בוטחי' באדם ואמר עוד וסורי בארץ יכתבו והסורי' ממך כמו שאמר ומן יי' יסור לבו בארץ יכתבו לא יהיה להם חלק נך כיון שעזבוך אלא יכתבו בארץ כמו הבהמות שלא ישאר מהם דבר שיהיה להם חלק בך : כי עזבו מקור מים חיים את יי' · וזהו מדה כנגד מדה שהם עזביך שאתה מקור מים חיים שלא יפסקו כן הדבקים בך לא תפסק טובתם לא בזה ולא בבא והם שעזבוך ושמו בטחונם בבשר ודם שהוא חלק הארץ כן יכתבו הם בארץ ולא בשמים מקוה ענין תקוה וכן תרגם יונתן סבר ישראל ויש מפרשין כמו מקוה מים כלומר שאתה מקוה טהרה לישראל והראשון נכון : וסורי · יסור כתוב כלומר אותם שיסורו ממך וקרי וסורי והוא תאר מבני העי"ן בשורק כמו סורי הגפן נכריה גולה וסורה כאלו אמר והדומים להם והכנוי לנביא כלומר סורי ממני שהם סרים מהסם כי אני דבק בהשם והם סרים ממני ועוזבים את יי' ועל הדרך הזה אמר בכל אשר צוך משה עבדי אל תסור ממנו כי ממנו שב אל משה ור"ל מדרכו הטוב וכן אמר ירמיה וסורי ר"ל הסורי' ממני כלומר מדרכי הטובה שאני דבק בה ואפשר שיהיה וסורי כמו סורים ויהיה חסר מ"ם הרבים כמו וקרע לו חלוני שהוא כמו חלוני והדומים להם : רפאני יי' · הוא בקש רפואה מן המכה והכאב כמו שאמר למה היה כאבי נצח ומכתי אנושה והכאב והמכה כמו שפירשנו הוא הבזוי והקללה : כי תהלתי אתה · אני מתהלל בך שתצילני מידם : הנה המה · דבר יי' · שאתה אומר שתחרב הארץ יבא נא כי אין אנחנו מאמינים כי יי' דבר להחריב עירו : ואני לא אצתי · לא דחקתי עצמי ולא דאגתי מזה הדבר שאהיה רועה אחריך כלומר שאהיה נביא : ויום אנוש לא התאויתי · כי ידעתי כי יום אנוש יהיה לי יום הנבואה אבל אתה הכרחתי אותי יום אנוש יום חזק וכבד : מוצא שפתי · שאמרתי לך הנה לא ידעתי דבר כי נער אנכי ויונתן תרגם ואנא לא עכבית על מימרך לאתנבאה עליהון וגו' כבעמוד : אל

אורים ותומים

עקוב הלב ואנוש · לפי שהאדם יד' לעינים ואין לו אלא מה שלבו ועיניו רואות ועל פיו יתנהג במעשיו כי השכל בגוף כשופט בעיר כמו שנבאר בפסו' שלהלן ואמר נואש כי אחרי מחשבותינו נלך וגו' כי יכול אדם להתגלגל כי לבו הטעהו כי הלב האלומי ישפיט רע כדבר הכעס והניאוף ודומיהם כדבר דוד ע"ה הן בעון חוללתי וגו' עד שלפי זה אחר החכם הנולד במזל טוב הוא טוב לב"א הש"י כי כל פושע ירלה להתגלגל במזג לבו בחשבו כי מי יודע להבינו אמנם אפ"י שעק ב הוא ואנוש שמתייאשים בני האדם מהכירו ומי ידענו אבל אני ה' חוקר לב לדע' מזגו וכל זה לתת לאיש כדרכיו אם הירע שלא חייבו מזג לבו רוע חטאתו ומעלליו אבל הם דרכיו חמס : קורא דגר ונומ' כגם שהקורא יאסוף בני זולתו כי זה בחצי ימיו יעזבהו בנים ובאחריתו לא יהיו לו בנים כן עושה עושר ולא במשפט כי הנגזל ועושק ועושה עושר בעושק ותלויו יקרה לו מה שיקרה ליורש עושר כי ישמור ירושתו אחד כדברי החכם כי לא ידע יגיעת ידי אביו וזיעת אפו בפסגתו את החיל ה"ה ולכן יפסל היורש ממון חבירו בעושק וכלוח"ל לאותה שנה עצמה וכן יקרה לו שיפוזר יחייב שיעזב בחצי ימיו העוסק הזה ובאחריתו שלא יוכל לעסוק ולגזול והעוסק כנגד אבל יעשה אל הקצה האחר להיות נבל כמו שקרה לאורש כבוד ולכל מפוד : כסא כבוד וגו' זה המקום כסא ישוב עד לסוף ימיו כבל אבל ישראל ולבו בעת הקיא יותר המכובדים וטובים וזכור חכמי ישראל כל זמן שהחזיקו ובגו' ודע במקומנו בהיותנו בגוף הוא הממה ואשר באחריתנו והוא אחר המיתה והוא המעלה במוסלם כי הדבקות הוא ברוחניים ולא עוד אלא אפי' בס"ת כי כן ישמח לבו והאל הוא מקור הנשמות כולם כדר"ל ב' דברים שלא ישראל שלא כהונן והשיבו להם כהונן פיר' במקומו ואמר אורח חיים למעלה א"כ יותר טוב הוא המקום האחרון מן הראשון וז"א מקוה ישראל כי סם יקוו הנשמות וכו' אמנם סורי בארץ יכתבו ירצ' הסורים מה' את מקומם המטה וזהו וסורי בארץ יכתבו ויהיה סורי כאירגים חורי כי היו"ד נוספת : רפאני ה' וגו' יורה ב' דברים

מנחה גדולה

יעשה יהי' ה' מבטחו ר"ל שהוא יבטיחהו ויוליאהו מכל צרה ע"כ · וקרוב לזה כתב מהר"מ א"ל כי יש בוטח באדם זולתו ויש בוטח בעצמו וזה בגבורתו או בחכמתו כי חכם לב אומר כי בחכמת לבו עושה ומצליח בממון ובתחבולות עושה מלחמה ולא ישית אל לבו כי אם התגבר על זולתו בזרועו מה' יצא שעזרו · ואם בחכמת לבו הצליח הוא ית' נתן הדבר אל לבו כי לו חפץ ה' לנגדו היה מסכל דעתו ועל שלש אלה אמר ארור הגבר אשר יבטח באדם זולתו וגם אשר שם בשר זרועו כי אם זרועו עמדה לו כי גבור הוא ותושע לו זרועו לא ייחס הדבר אל ה' שעזרו כי אם שם בשר זרועו שאמר כי בשר זרועו הוא שעמדה לו ולא אמר כי ה' הוא זרועו ולא זרועו בשרו · ועל אשר בחכמת לבו הצליח ולא אמר כי ה' היה עם לבו ולא לבו עשה אמר ומן ה' יסור לבו כי מסיר לבו מהיותו עם ה' לחשוב מחשבות שמאתו ית' להצליחו כי אם אומר שלבו נפרד מה' והצלחת הש"י ולא ידע כי אם יבטח באדם יגלגל הוא ית' לעת הצורך יתהפך לבל לדדיו ואין לו מכיר כי אם כערער איש יחידי בערבה כי האדם אשר בטח בו והיכנו או שנשתנה דעתו ולא אבה לעוזרו או שישכחהו וישליכהו אחרי גוו ואין לו מושיע ועל הבוטח בעצמו בזרועו או חכמה לבו ולא בה' הלא יגלגל הוא ית' כי אין צ"ל שלא יצליח ע"י עצמו כ"א אפי' בטוב הבא אל כללות העם לא יהנה הוא בכללם כד"א בתוך עמי אנכי יושבת כ"א שיעשה הוא ית' כי גם זה לא יהי' לו כי יבא הטוב והוא לא יראנו כי ימות וזהו ולא יראה כי יבא טוב או גולה וזה ושכן חררים במדבר ברוך הגבר אשר יבטח בה' ומלבד הברכה שאני מברכו עוד יתוסף לו שלא יזוה ית' את אחד ממלאכיו יהיה לו מבטח עוז כ"א והיה ה' בעצמו מבטחו ע"כ : ולע"ד דקמשמע לן דמדה טובה מרובה ממדת פרענות דאלו בפרענות אמר ארור הגבר וגו' וקא חשיב ג' דברים שלא לבד אשר יבטח באדם שיבא לו עזר ממנו · וגם שם בשר זרועו שהוא עיקר ישועה שם בהבטחת אדם ומן ה' יסיר לבו ולא ששם מבטחו באדם ולבו לשמים שע"י הש"י יבוא לו עזר מהאדם אלא שיסור לבו מן ה'

שאין רפואה מובטחת ואמיתית אלא הבאה מהש"י כי הוא אם ירפא ירופא בלי ספק וזהו וארפא · ב' כי רפואת הגוף קודמת בזמן וצריכה אל תשועת הנפש כי לכ"א אח"כ הושעני וגו' אמנם אמר על התשועה כי תהלתי אתה לפי שאם הרפואה היא בידו ית' אבל לא אם לא יסכימו פעולות האדם בו וזהו כי באמת יסכימו מעשינו כי תהלתי אתה : הנה המה אומרים אלי איה דבר ה' ירצ' אלה חשבו כי נבואתי מעצמי ושים בידי להפך הגזרה או לקיימה או להוסיף עליה ולכ"א אלי וגו' יבא נא כאלו יתפשרו עמי ואינו כן כי באמת שליח גבורה של מעלה אני באומ' אל תאמר נער אנכי כמפורש שם וזהו ואני לא אצתי וגו' יר' איני הולך אחריך ויום אנוש לא התאויתי מעצמי אעפ"י שנבאתי עליו כי מוצא שפתי נוכח פניך לזכי כשהוצאתי מפי שיבא יום אנוש לפי שכלטותי ממך ושליח מאתיך אמר וכשאמרתי הנני מביא רעה וגו' כי מלת אל הנני אליך תחזור או יר' כשנבאתי על הרעה ויום אנוש לא התאויתי אליו כי זהו התכלי' המכוון מאתך בשליחותי אבל התכלית אשר לי בשליחותי אינו אלא קיום מצותיך לבד וזהו מוצא שפתי נוכח פניך היה : אל

רדק

אל תהיה לי למחתה · כלומר אל תגרום לי בנבואתי שאהיה מחתה לפניהם : מחסי אתה ביום רעה · ביום שחושבים עלי רעה אתה מחסי וכן תעשה תמיד שלא אחת לפניך כמו שהבטחתני : יבשו רודפי · הבא עליהם אחר שהם אומרי' יבא נא הבא אותו עליהם : ומשנה שברון שברם · ומשנה איננו סמוך כי הוא נקוד סגול והוא כמו ושברון שני וכן תשנה כסף כמו וכסף שני ור"ל בשברון שני שברון אחר שברון ולא רצה לומר שנים לבד כאמרו משנה אלא שברון אחר שברון כמה פעמים וכן ושוב מול את בני ישראל שנית כמו שפירשנו : כה אמר יי' · עם כתוב וקרי העם והאחד הוא אלא שהכתוב חסר ה"א הידיעה : אשר יבאו בו · תחלה קרא בשער שנכנסין ויוצאין בו מלכי יהודה כי להם ראוי להוכיח העם ולשמור את יום השבת ומה שאמ' בשער בני העם לקרוא באזני העם הנכנסים והיוצאים באותו שער כי לא מלכי יהודה לבד היו נכנסים ויוצאים בו כי גם העם שהיו שוכנים סמוך לאותו שער היו נכנסין ויוצאין בו ואמר לו שיקרא אח' כן בכל שערי ירושל' כדי להזהי' כל העם ומה שאמר לו לקרוא בשערים לפי שהיו מכניסין ומוציאין דרך השערי' בשבת ולא הזהיר' אלא בהכנס' והוצאה דרך השערים חוץ לעיר כי בעיר לא היו חייבי' כי ירושל' דלתותיה ננעלות בלילה ואין חייבין עליה משום ר"ה לפיכך אמר והבאתם בשערי ירושלם לבלתי הביא משא בשערי העיר הזאת ואמר ולבלתי שאת משא ובא בשערי ירושלם ומה שאמר ולא תוציאו משא מבתיכ' ביום השבת ר"ל חוץ לעיר ומה שזכר ההבאה יותר מן ההוצאה לפי שירושלם היה כרך גדול ובכרך המביאים משא הם יותר מן המוציאים כי מביאי' בני הכפרי' לעיר תבואה ופירות וכן ממכר וכן כתוב בספר עזר' כשהוכיחם נחמיה על השבת ואמ' ומביאים ירושלם ביו' השבת ואמר ויסגרו הדלתות ואמר אשר לא יפתחום עד אחר השב' ומנערי העמדתי על השערים לא יבא משא ביום השבת הנה לא הזהירם אלא ממחוץ לעיר לא בתוך העיר כי לא היו חייבי' בהכנסה והוצאה מבתיה' בתוך העיר לפי שירושלם היו דלתותיה ננעלות בלילה ואין חייבין עליה משו' ר"ה ומה שאמ' שמעו דבר יי' מלכי יהודה ולא היה אלא מלך אחד ר"ל המלך ובניו ולפי שהיו עתידים למלוך אחר האב קראם מלכים : עשות בה כל מלאכה · בה כתיב וקרי בו ושניהם נכונים כי ימצא שבת לשון זכר ולשון נקבה לשון נקבה ברוב ולשון זכר כל שומר שבת מחללו ומה שאמר ובאו בשערי העיר הזאת ר"ל ובאו ויצאו כמו שאמר אשר יבאו מלכי יהודה ואשר יצאו בו ומה שצוה להזהיר' על השבת והיו כמה עברו' אחרו' בידם ואף ע"ז לפי ששמיר' שבת עיקר גדול באמונת האל בחדוש העול' ובאמונה באותו' ובמופתי' ובקיום כל התורה וכל המשמר השבת באמונה ישרה לא במהרה הוא חוטא בשאר המצות ואמרו רז"ל כל המשמר שבת כהלכתה אפי' עובד ע"ז כדור אנוש מוחלין לו שנא' אשרי אנוש יעשה זאת ובן אדם יחזיק בה כל שומר שבת מחללו אל תקרי מחללו אלא מחל לו והמצוה הראשונה שנצטוו ישראל קודם מתן תורה היא שבת ואתה רואה כמה גדולה שמירת שבת שהרי תלה חרבן ירושלם בשמירת שבת ומפסוק והצתי אש בשעריה ואכלה ארמנות ירושלם למדו רז"ל רמז ואמרו אין הדלקה מצויה אלא בבית שיש בו חלול שבת ואמרו מאי לא תכבה בשעה שאין בני אדם מצוים לכבותה והנה הפרשה מבוארת וענין פרשת היוצר גם כן מבוארת וענינה כי ההשגחה בבני אדם והנהגה והיכולת ביד האל וכל שכן ישראל שהשגחתו תמיד עליהם לפיכך אמר כן אתם בידי בית ישראל :

אַל־תִּהְיֵה־לִי לִמְחִתָּה מַחֲסִי־אַתָּה
בְּיוֹם רָעָה׃ יֵבֹשׁוּ רֹדְפַי וְאַל־אֵבֹשָׁה
אָנִי יֵחַתּוּ הֵמָּה וְאַל־אֵחַתָּה אָנִי הָבִיא
עֲלֵיהֶם יוֹם רָעָה וּמִשְׁנֶה שִׁבָּרוֹן
שָׁבְרֵם׃ כֹּה־אָמַר יְהוָה
אֵלַי הָלֹךְ וְעָמַדְתָּ בְּשַׁעַר בְּנֵי־עָם
אֲשֶׁר יָבֹאוּ בוֹ מַלְכֵי יְהוּדָה וַאֲשֶׁר
יֵצְאוּ בוֹ וּבְכֹל שַׁעֲרֵי יְרוּשָׁלִָם׃
וְאָמַרְתָּ אֲלֵיהֶם שִׁמְעוּ דְבַר־יְהוָה
מַלְכֵי יְהוּדָה וְכָל־יְהוּדָה וְכֹל יֹשְׁבֵי
יְרוּשָׁלִָם הַבָּאִים בַּשְּׁעָרִים הָאֵלֶּה׃
כ כֹּה אָמַר יְהוָה הִשָּׁמְרוּ
בְּנַפְשׁוֹתֵיכֶם וְאַל־תִּשְׂאוּ מַשָּׂא בְּיוֹם
הַשַּׁבָּת וַהֲבֵאתֶם בְּשַׁעֲרֵי יְרוּשָׁלִָם׃
וְלֹא־תוֹצִיאוּ מַשָּׂא מִבָּתֵּיכֶם בְּיוֹם
הַשַּׁבָּת וְכָל־מְלָאכָה לֹא תַעֲשׂוּ
וְקִדַּשְׁתֶּם אֶת־יוֹם הַשַּׁבָּת כַּאֲשֶׁר
צִוִּיתִי אֶת־אֲבוֹתֵיכֶם׃ וְלֹא שָׁמְעוּ
וְלֹא הִטּוּ אֶת־אָזְנָם וַיַּקְשׁוּ אֶת־עָרְפָּם
לְבִלְתִּי שׁוֹמֵעַ וּלְבִלְתִּי קַחַת מוּסָר׃
וְהָיָה אִם־שָׁמֹעַ תִּשְׁמְעוּן אֵלַי נְאֻם־
יְהוָה לְבִלְתִּי הָבִיא מַשָּׂא בְּשַׁעֲרֵי
הָעִיר הַזֹּאת בְּיוֹם הַשַּׁבָּת וּלְקַדֵּשׁ
אֶת־יוֹם הַשַּׁבָּת לְבִלְתִּי עֲשׂוֹת־בָּהּ
כָּל־מְלָאכָה׃ וּבָאוּ בְשַׁעֲרֵי הָעִיר
הַזֹּאת מְלָכִים וְשָׂרִים יֹשְׁבִים עַל־
כִּסֵּא דָוִד רֹכְבִים בָּרֶכֶב וּבַסּוּסִים
הֵמָּה וְשָׂרֵיהֶם אִישׁ יְהוּדָה וְיֹשְׁבֵי
יְרוּשָׁלִָם וְיָשְׁבָה הָעִיר־הַזֹּאת לְעוֹלָם׃
וּבָאוּ מֵעָרֵי־יְהוּדָה וּמִסְּבִיבוֹת
יְרוּשָׁלִַם וּמֵאֶרֶץ בִּנְיָמִן וּמִן־הַשְּׁפֵלָה
וּמִן־הָהָר וּמִן־הַנֶּגֶב מְבִאִים עֹלָה
וְזֶבַח וּמִנְחָה וּלְבוֹנָה וּמְבִאֵי תוֹדָה
בֵּית יְהוָה׃ וְאִם־לֹא תִשְׁמְעוּ אֵלַי
לְקַדֵּשׁ אֶת־יוֹם הַשַּׁבָּת וּלְבִלְתִּי שְׂאֵת
מַשָּׂא וּבֹא בְּשַׁעֲרֵי יְרוּשָׁלִַם בְּיוֹם
הַשַּׁבָּת וְהִצַּתִּי אֵשׁ בִּשְׁעָרֶיהָ וְאָכְלָה
אַרְמְנוֹת יְרוּשָׁלִַם וְלֹא תִכְבֶּה׃
א הַדָּבָר אֲשֶׁר הָיָה אֶל־יִרְמְיָהוּ
מֵאֵת יְהוָה לֵאמֹר׃ קוּם וְיָרַדְתָּ בֵּית
הַיּוֹצֵר וְשָׁמָּה אַשְׁמִיעֲךָ אֶת־דְּבָרָי׃
וארד

לָא יְהֵי מֵימְרָךְ לִי כִּדְבִין רְחֲצָנִי אַתְּ בְּעִדָּן עָקָא׃ יִבְהֲתוּן רָדְפַי וְלָא אִיבְהֵית אֲנָא יִתְכַּלְמוּן אִינוּן וְלָא אִיתְכַּלֵם אֲנָא אֵיתֵא עֲלֵיהוֹן יוֹם בִּישׁ וְעַל חַד תְּרֵין תְּבָרָא תַּבְּרִינוּן׃ כִּדְנַן אֲמַר יְיָ לִי אִיזִיל וּתְקוּם בִּתְרַע בְּנֵי עַמָּא דְיֵעֲלוּן בֵּיהּ מַלְכַיָא דְבֵית יְהוּדָה וְדִיפְקוּן בֵּיהּ וּבְכָל תַּרְעֵי יְרוּשְׁלֵם׃ וְתֵימַר לְהוֹן קַבִּילוּ פִּתְגָמָא דַיְיָ מַלְכַיָא דְבֵית יְהוּדָה וְכָל דְבֵית יְהוּדָה וְכָל יָתְבֵי יְרוּשְׁלֵם דְעָלִין בְּתַרְעַיָא הָאִלֵין׃ כִּדְנַן אֲמַר יְיָ אִסְתַּמָרוּ בְּנַפְשָׁתְכוֹן וְלָא תִטְלוּן מְטוּל בְּיוֹמָא דְשַׁבְּתָא וְתֵיעֲלוּן בְּתַרְעֵי יְרוּשְׁלֵם׃ וְלָא תַפְּקוּן מְטוּל מִבָּתֵּיכוֹן בְּיוֹמָא דְשַׁבְּתָא וְכָל עִיבִידְתָּא לָא תַעַבְדוּן וּתְקַדְשׁוּן יָת יוֹמָא דְשַׁבְּתָא כְּמָא דְפַקֵידִית יָת אֲבָהַתְכוֹן׃ וְלָא קַבִּילוּ וְלָא אַרְכִינוּ יָת אוּדְנֵיהוֹן וְאַקְשִׁיאוּ יָת קְדָלְהוֹן בְּדִיל דְלָא לְמִשְׁמַע וּבְדִיל דְלָא לְקַבָּלָא אוּלְפָן׃ וִיהֵי אִם קַבָּלָא תְקַבְּלוּן לְמֵימְרִי אֲמַר יְיָ בְּדִיל דְלָא לְאָעָלָא מְטוּל בְּתַרְעֵי קַרְתָּא הָדָא בְּיוֹמָא דְשַׁבְּתָא וּלְקַדָשָׁא יָת יוֹמָא דְשַׁבְּתָא בְּדִיל דְלָא לְמֶעְבַּד בֵּיהּ כָּל עִיבִידְתָּא׃ וְיֵעֲלוּן בְּתַרְעֵי קַרְתָּא הָדָא מַלְכִין וְרַבְרְבִין יָתְבִין עַל כּוּרְסֵי דָוִד רְכִיבִין בִּרְתִיכִין וּבְסוּסָוָן אִינוּן וְרַבְרְבָנֵיהוֹן אֱנַשׁ יְהוּדָה וְיָתְבֵי יְרוּשְׁלֵם וְתִתֵּיב קַרְתָּא הָדָא לְעָלַם׃ וְיֵתוּן מִקִרְוַיָא דְבֵית יְהוּדָה וּמִסְחֲרָנֵי יְרוּשְׁלֵם וּמֵאֲרַע שֵׁבֶט בִּנְיָמִן וּמִן שְׁפֵילְתָּא וּמִן טוּרָא וּמִן דָרוֹמָא מֵיתַן עֲלָוָן וְנִיכְסַת קוּדְשִׁין וְקוּרְבָּנִין וּלְבוֹנְתָא וּמַעֲלֵי תוֹדְתָא לְבֵית מַקְדְשָׁא דַיְיָ׃ וְאִם לָא תְקַבְּלוּן לְמֵימְרִי לְקַדָשָׁא יָת יוֹמָא דְשַׁבְּתָא וּבְדִיל דְלָא לְמִטַל מְטוּל וּמֵיעַל בְּתַרְעֵי יְרוּשְׁלֵם בְּיוֹמָא דְשַׁבְּתָא וְאַדְלֵיק אִישָׁתָא בְּתַרְעָהָא וּתְשֵׁיצֵי בִּירָנְיָת יְרוּשְׁלֵם וְלָא תִטְפֵי׃ פִּתְגַם נְבוּאָה דַהֲוָה עִם יִרְמְיָה מִן קֳדָם יְיָ לְמֵימַר׃ קוּם וְתֵיחוּת לְבֵית פַּחֲרָא וְתַמָּן אַשְׁמְעִינָךְ יָת פִּתְגָמָי׃
ונחתית

רשי

אל תהיה לי למחתה · אל יהי' שליחותך למחתה : כי יבושו רדפי · אנשי ענתות לבדם : ולא שמעו · אבותיכם לא שמעו כמו שצויתים : ובא · כמו ולבא : על

מסרה

הביא ח' וסימ' נמסר בריש ישעי' סימ' א' : יצאו י"ד וסי' וגם את הגוי · ולפני אלעזר הכהן יעמד · יתן יי' את איביך · ואני וכל העם אשר אתי · אם יצאו בנות שילו · ומבניך אשר יצאו ממך המלכים · וחברו דישעיה · ויקם המלך לילה · כה אמר יי' אלי הלוך · והיה ביום ההוא יצאו מים חיים · ואתה בן אדם שים לך שנים דרכים · ביום ההוא יצאו מלאכי' בבאם הכהנים ולא' ואתה בחליי' רבים · וחד ויצאו וסי' עלו הסוסי' והתהללו : הביא ח' וסימ' נמסר בריש ישעיה : ומביאי חד מן מלין דחס' י"ור בלישן ביאה וסי' והי' כי יביאך יי' אל ארץ הכנעני כאשר נשבע · תבאמו ותטעמו בהר · ואבא אתכם אלי · ויבאנו אל המקום · ויבאום אל יהושע · ואבאה אתכם · ומבאי תורה בית יי' · ויבאם בבלה והבאותם בית יי' · סמל הקנאה הזה בבאה · ואבאם אל ארץ · במים רבים הבאוך · ושובבתיך ושאתיך · ואבא אותם אל לשכת :

אורים ותומים

אל תהיה לי מחסה וגו' ירצ' גם אפילו ביום הרע מחסה אתה להצילני כ"ש שאין ראוי שתהיה לי למחסה ותסבב הרע לי : יבושו המה וגו' רצה ב' דברים הא' שהוא לא יבוש והב' שיבושו המה ובזה יבא אל השוא' ומשנה שברון כמו שירע בעונש הפורענות הבא עליו ג"כ ירע בעיניו הטוב הבא אל שונאו ע"כ אמר הבא עליהם יום רעה נגד וגם יבושו ומשנה שברון נגד אל אבושה אני : כה אמר ה' אלי וגו' יתבארו מזה ב' דברי' הא' שבבא הנשי' בשער את' דרך שם יצא כדברי יחזקאל ובבא הנשיא דרך אולם וגו' מה שאינו בעם הארץ כי הבא דרך שער צפון יצא דרך שער נגב כמוב' שם ולכן נוה כאן שינטעו בשער אשר יבואו בו מלכי יהוד' וגם אשר יצאו בו כי בשער א' יבואו ויצאו ולכן פי' ואשר יבואו בו וגם יעמוד בשערים האחרים אשר אין להם זאת הסגולה וזהו ובכל שערי ירושלם הענין הב' הוא שיהיה לעם ככהן נגד מצות ה' וכלם שוים ועל כלם צוה ואמר שתאמר הנבואה הזאת : ואחרת אליהם ... בכר ידעת מ"ש בקבלה ז"ל כי הנושא משא בשבת אינו חייב עד שיפא מרשות לרשות אחר ויפרק שם כי יצטרכו משא ופירוק וגם שיהיה מרשות לרשות וז"ש כאן ואמ' השמרו וגו' זהו הרשות האחר כי העיר כולה רשו' היחיד היא ואין ספק כי בגלל והבאת' הפירוק וכן הטענה ברשות היחיד והפירוק בר"ה וזהו לא תוציאו משא ב' לענין כי אחר שצוה לזה ואמר ולא שמעו וגו' ותור ואמר : והיה אם שמוע וגו' דע כי כונת שמירת התורה איננה לתכלית אחר זולת שלמות הנפש בה כדברי הרמ"בם בפי' פרק חלק והאכם · בה' מהמדות כי הרוסם אינו בעבור אחד אמנם לחסרי הדעות אשר לא ישערו בשלמות המגיע לנפשו אבל ישער יותר טוב המגיע לגופו וירצה יותר לזה והחלק כי לזה לבדו כאמר ונתתי גשמיכם בעתם · ועל שניהם כא' למען תנקו ושבעתם וגו' כמ"ש במקומו וכנגד אלו אחר כאן כי יותר ראוי שישמעו המצוה הזאת לשלמות הנפש לבד וזהו השמרו בנפשותיכם וגו' ואחר שלא רצו בזה חזר ואמר והיה אם שמוע ונומ' ובאו בשערי העיר וגו' הרי שפי' להם שכר האמור וגו' ולכ' א בתשוב' לבלתי שמוע ולבלתי קחת מוסר כלומ' שאינם רוצים בו לקחת מוסר לבד ולשלמות הנפש בלי שכר אחר ונתן השכל כי במקום [illegible] אחרת תהיה המשא ממלכים ושרים במשא כי תהיה היום לשם ה' עולה ו[illegible] אלי וגו' ירצ' אם אתם תעשו מלאכה ביום השבת גם אני אעבור ברית להבעיר אש בשבת · והצתי אש בשעריה ואכלה וגו' : קום וירדת וגו' ראוי שתדע שכשם שהעתקת גוף ממקום גבוה למקום שפל נקרא ירידה [illegible] עליון נקרא עלייה כן בהעתיק השכל מה מושכל הקל או אל הגבוה ואשר בהשכלים נקרא עלייה וע"ה כאמר ועלית אתה ואהרן ומשה עלה אל האלהים ובהעתיק השכל אל דבר קל נקרא ירידה וע"ז כא' ויר[illegible] אתך וגו' וכבר ידעת לעולם לא ירדה שכינה וכו' ולא עלה משה עליית גוף ב' ראוי לדעת שאין הנבואה שורה אלא על חכם כי הנביא ינבא בדברים אשר קדם לו בהם ידיעה מה ועתה תבין צורך ירידת הנבי[illegible] ולהבין דבר ואמנם שיתה זאת הירידה ירידת עיון כי היא השגת בדברים הפחותים ובזה הוצרכה להיות לו אז הקדמות מלאכת היוצרים היות חכם בהנהגה אשר עד הנה לא ידעם :

מנחה גדולה

ה' מכל כל אז הוא בכלל ארור אבל אי ליכא חד מהני כמ"ש מהר"יא ז"ל שמשתתף הבטחת האדם עם עזר אלהי אינו בכלל ארור מש"ה גבי הברכה אינו כן אלא כאשר יבטח בה' לבד הוא ברוך וע"כ אינו אומר בהברכה ההיפוך בכל הבחינות ברוך הגבר אשר יבטח בה' ולא שם בשר זרועו ומן ה' לא יסור לבו שאז היה דבר והפכו שזה ארור וזה ברוך ומדקע גבי ברכה העיקר לבד אשר יבטח בה' שמע מינה שבזה לבד קונה לו ברכה אעפ"י שבהצטרפות הבטחון שם בשר זרועו שיפלח לו ה' עזר ועוז מן האדם וכן אין לבו תמיד אל ה' שיעזור לו כי אם שמשתדל בלבו על תחבולה לבני אדם שיעזרו לו מ"מ כיון ששם עיקר הבטחתו בה' והי' ה' מבטחו · ובאלה הדברים רבה א"ר סימון בשם ריב"ל מי שבוטח בהק"בה זוכה להיות כיוצא בו שנ' ברוך הגבר אשר יבטח בה' והיה ה' מבטחו · אבל מי שיבטח בע"ז נתחייב להיות כיוצא בו שנ' כמוהם יהיו עושיהם כל אשר בוטח בהם ע"כ ונראה דקשה ליה כפל הלשון ולא ה"ל אלא ברוך הגבר אשר יבטח בה' והיה כעץ שתול וגו' ואהן ידעינן שה' מבטחו אלא קמשמע לן דבשתים יבורך הוא ברוך בעצמו · ושנית שאם הוא יבטיח דבר לאחרי' שיתן ה' ספק בידו לעשות ולקיים מה שהוא מבטיח לאחרים שיתן ה' לו ברכה מרובה שיהי' ביכלתו לשמור הבטחתו ז"ש ברוך הגבר אשר יבטח בה' ויהי' ברכתו במדה גדושה והיה ה' מבטחו שגם מה שהוא מבטיח לאחרים יתקיים לו ה' הבטחתו שלא יפקד מלמלאות אשר דבר ומוצא שפתיו לא ישנה וז"ס מי שבוטח בהק"בה זוכה להיות כיוצא בו שכשם שהק"בה מה שמבטיח הוא עושה אף הוא כך וזה יבא לו מלבד הברכה שיהי' הגבר ששם בה' מבטחו ברוך כ"כ מה' שיוכל לקיים מה שהבטיח לאחרים · אבל מי שיבטח בע"ז כשם שאינה יכולה להושיע מי שבוטח בה כמוהם יהיה עושיהם אעפ"י שיבטיח לא יוכל לקיים

והנהו • כתוב מלה אחת וקרי והנה הוא שתי מלות: ין אחד': האבנים • כלי היוצר שעושה עליו הכלים בחומר אשר בידו וי"ת סדנא ובספר השרשים הארכתי בפירושו
עוד: ישר • פעל עבר כי הוא קמוץ תחתיו ותחת ... ורעתו אשר דברתי עליו • פי' מרעתו אשר דברתי עליו בעבורה להרע לו אחר כן אמר ורגע אדבר וגומר: לבנות
ולנטוע • פי' וכן עשיתי שבניתי' ונטעתי' ועשה הרע ונחמתי והוצרכנו לפי' הזה לפי שצריך להפריש בין שתי המדות האלה כי הרעה לא תחול אם יעשו תשובה
אבל הטובה תחול על כל פנים כיון שיעדה האל אבל לא תעמוד אם יעשו הרעה כמו שאמר ירמיהו לחנניה בן עזור ויש רמז בענין הזה כי ברעה אמר חשבתי ובטובה אמר אמרתי: להטיב אותו • כמו להטיב לו וכן את מי הגדת מלין כמו למי: ועל יושבי • כמו ואל יושבי וכן ותתפלל על יי' כמו אל יי': יוצר עליכם רעה • מחדש ואמר בזה הלשון לפי שזכר בפרשת יוצר כלי חרש שהוא מחדש הכלים ועושה כלי זה ואחר כך כלי אחר חדש שלא ידמה לראשון כן אחדש עליכם רעה אחר רעה: ואמרו נואש • וכשתאמר להם זה הם יאמרו לך כיאש כלומר נואש לבנו מהליך אחרי יי': לכן שערורית • ענין לכלוך וטנוף מי שמע כזאת שיניח אדם טהור וילך אחרי גלול וטנוף וי"ת שנוי כלומר דבר משונה עשתה • והמשיל משל ואמר: היעזוב מצור שדי שלג לבנון • היעזוב אדם המים היוצאים מצור שדה וזכר שדה לפי שהם נמצאים אותו בשדה ומזומנים ולא יצטרך ללכת אחריהם לרחוק לשתות מהם אבל אם הם בשדהו ונוזלי' מציר שהם קרים היעזוב אדם אותם משתות בימי החום באמת לא יעזוב אותם ואני לישראל טוב כמים קרים על נפש עיפה ואני מזומן וקרוב אליהם בכל קראם אלי ואיך עזבוני ושכחוני עמי והמשיל עוד משל אחר קרוב לזה כי המים הקרי' והטובי' יביאום בני אדם מרחוק דרך צנורות מתחת הארץ עד לעיר או קרוב לעיר מרוב חשיבותם וקראם זרים לפי שהם באים ממקו' זר ורחוק ואותן מים אם ינתשו באמת לא ינתשו ואני רחוק מהם לפי מעלתי וקרוב אליהם להטיב להם אם ישמעו אלי ואיך נטשוני ושכחוני עמי: ינתשו • בתי"ו כמו בטי"ת שהיא נטישה ועזיבה כי הטי"ת והתי"ו ממוצ' אחד ויבאו בענין אחד כמו טעה ותעה וכן ונטשתי אתכם ואת העיר אשר נתתי לכם ולאבתיכ' מעל פני כענין ונתשתי בתי"ו וי"ת הפסוק כן כמא דלית איפשר דיפסקון מי תלג וגומר כבעמוד: כי שכחוני • ויכשילו' • חסר המכשילי' וכן ויגד ליעקב ויגד המגיד והמכשילים הם נביאי השק': שבילי עולם • חסר לעזוב שבילי עולם כלומר הם המכשילים השבילים שדרכו אבותיה' הצדיקי' מעולם וללכת

ואֵרֵד בֵּית הַיּוֹצֵר וְהִנֵּהוּ עֹשֶׂה מְלָאכָה עַל־הָאָבְנָיִם׃ וְנִשְׁחַת הַכְּלִי אֲשֶׁר הוּא עֹשֶׂה כַּחֹמֶר בְּיַד הַיּוֹצֵר וְשָׁב וַיַּעֲשֵׂהוּ כְּלִי אַחֵר כַּאֲשֶׁר יָשַׁר בְּעֵינֵי הַיּוֹצֵר לַעֲשׂוֹת׃
ה וַיְהִי דְבַר־יְהוָה אֵלַי לֵאמוֹר׃ הֲכַיּוֹצֵר הַזֶּה לֹא־אוּכַל לַעֲשׂוֹת לָכֶם בֵּית יִשְׂרָאֵל נְאֻם־יְהוָה הִנֵּה כַחֹמֶר בְּיַד הַיּוֹצֵר כֵּן־אַתֶּם בְּיָדִי בֵּית יִשְׂרָאֵל׃ רֶגַע אֲדַבֵּר עַל־גּוֹי וְעַל־מַמְלָכָה לִנְתוֹשׁ וְלִנְתוֹץ וּלְהַאֲבִיד׃ וְשָׁב הַגּוֹי הַהוּא מֵרָעָתוֹ אֲשֶׁר דִּבַּרְתִּי עָלָיו וְנִחַמְתִּי עַל־הָרָעָה אֲשֶׁר חָשַׁבְתִּי לַעֲשׂוֹת לוֹ׃ וְרֶגַע אֲדַבֵּר עַל־גּוֹי וְעַל־מַמְלָכָה לִבְנוֹת וְלִנְטוֹעַ׃ וְעָשָׂה הָרָעָה בְּעֵינַי לְבִלְתִּי שְׁמֹעַ בְּקוֹלִי וְנִחַמְתִּי עַל־הַטּוֹבָה אֲשֶׁר אָמַרְתִּי לְהֵיטִיב אוֹתוֹ׃ וְעַתָּה אֱמָר־נָא אֶל־אִישׁ־יְהוּדָה וְעַל־יוֹשְׁבֵי יְרוּשָׁלַ‍ִם לֵאמֹר כֹּה אָמַר יְהוָה הִנֵּה אָנֹכִי יוֹצֵר עֲלֵיכֶם רָעָה וְחֹשֵׁב עֲלֵיכֶם מַחֲשָׁבָה שׁוּבוּ נָא אִישׁ מִדַּרְכּוֹ הָרָעָה וְהֵיטִיבוּ דַרְכֵיכֶם וּמַעַלְלֵיכֶם׃ וְאָמְרוּ נוֹאָשׁ כִּי־אַחֲרֵי מַחְשְׁבוֹתֵינוּ נֵלֵךְ וְאִישׁ שְׁרִרוּת לִבּוֹ־הָרָע נַעֲשֶׂה׃ לָכֵן כֹּה אָמַר יְהוָה שַׁאֲלוּ־נָא בַּגּוֹיִם מִי שָׁמַע כָּאֵלֶּה שַׁעֲרֻרִת עָשְׂתָה מְאֹד בְּתוּלַת יִשְׂרָאֵל׃ הֲיַעֲזֹב מִצּוּר שָׂדַי שֶׁלֶג לְבָנוֹן אִם־יִנָּתְשׁוּ מַיִם זָרִים קָרִים נוֹזְלִים׃ כִּי־שְׁכֵחֻנִי עַמִּי לַשָּׁוְא יְקַטֵּרוּ וַיַּכְשִׁלוּם בְּדַרְכֵיהֶם שְׁבִילֵי עוֹלָם לָלֶכֶת נְתִיבוֹת דֶּרֶךְ לֹא סְלוּלָה׃
טו לָשׂוּם אַרְצָם לְשַׁמָּה שְׁרוּקֹת עוֹלָם כֹּל עוֹבֵר עָלֶיהָ יִשֹּׁם וְיָנִיד בְּרֹאשׁוֹ׃ כְּרוּחַ־קָדִים אֲפִיצֵם לִפְנֵי אוֹיֵב ערף

וּנְחַתִית לְבֵית פַּחֲרָא וְהָא הוּא עָבֵיד עִיבִידְתָּא עַל סַדְנָא׃ וְאִתְחַבַּל מָנָא דַּהֲוָה עָבֵיד דְּטִינָא בְּיַד פַּחֲרָא וְתָב וְעַבְדֵיהּ מָן אוּחֲרָן כְּמָא דְּכָשַׁר בְּעֵינֵי פַּחֲרָא לְמֶיעְבַּד׃ וַהֲוָה פִּתְגָם נְבוּאָה מִן קֳדָם יְיָ עִמִּי לְמֵימָר׃ הַכְּפַחֲרָא הָדֵין הֲלָא יוּכְלָא קֳדָמַי לְמֶיעְבַּד לְכוֹן בֵּית יִשְׂרָאֵל אֲמַר יְיָ הָא כְּמָא דְטִינָא בְּיַד פַּחֲרָא כֵּן אַתּוּן חֲשִׁיבִין קֳדָמַי בֵּית יִשְׂרָאֵל׃ זְמַן אֵימַלֵּיל עַל עַמָּא וְעַל מַלְכוּתָא לְמֶיעְקַר וּלְתָרָעָא וּלְאַבָּדָא׃ וִיתוּב עַמָּא הַהוּא מִבִּישְׁתֵיהּ דִּגְזָרִית עֲלוֹהִי וְאֵתוּב מִן בִּישְׁתָא דַּחֲשֵׁבִית לְמֶיעְבַּד לֵיהּ׃ וּזְמַן אֵימַלֵּיל עַל עַמָּא וְעַל מַלְכוּתָא לְמִבְנֵי וּלְקַיָּמָא׃ וְיַעְבֵּד דְּבִישׁ קֳדָמַי בְּדִיל דְּלָא לְקַבָּלָא לְמֵימְרִי וְאֵתוּב מִן טַבְתָא דַּאֲמָרִית לְאֵיטָבָא לֵיהּ׃ וּכְעַן אֵימַר כְּעַן לֶאֱנָשׁ יְהוּדָה וּלְיָתְבֵי יְרוּשְׁלֵם לְמֵימַר כִּדְנַן אֲמַר יְיָ הָא אֲנָא בָּרֵי עֲלֵיכוֹן בִּישָׁא וּמְחַשֵּׁב עֲלֵיכוֹן מַחְשְׁבָא תּוּבוּ כְּעַן גְּבַר מֵאוֹרְחֵיהּ בִּישְׁתָא וְאַתְקִינוּ אוֹרְחַתְכוֹן וְעוּבָדֵיכוֹן׃ וַאֲמַרוּ תַּבְנָא מִבָּתַר פּוּלְחָנָךְ אֲרֵי בָּתַר עֶשְׁתּוֹנָנָא נְהָךְ וּגְבַר הִרְהוּר לִבֵּיהּ בִּישָׁא נַעְבֵּיד׃ בְּכֵן כִּדְנַן אֲמַר יְיָ שְׁאִילוּ כְעַן בְּעַמְמַיָּא מַן שְׁמַע כְּאִלֵּין שְׁנוֹ עֲבָדַרְת לַחֲדָא כְּנִישְׁתָּא דְּיִשְׂרָאֵל׃ הָא כְּמָא דְּלֵית אֶיפְשַׁר דְּיִפְסוֹק מֵי תְלַג דְּנָחֲתִין עַל חַקְלֵי לִבְנָן כֵּן לָא יִפְסְקוּן מִמְּטַר נָחֲתִין וּמֵי מַבּוּעַ נָבְעִין׃ אֲרֵי שְׁבָקוּ פוּלְחָנִי עַמִּי לָא לַהֲנָאָה אַסִּיקוּ בּוּסְמִין וְאַטְעִיאוּנוּן בְּאוֹרְחָתְהוֹן בִּישָׁתָא מִשְּׁבִילִין תַּקְנָן דְּמִן עָלְמָא לְמֵיזַל בְּאוֹרְחָן דְּלָא תַקְנָן בִּשְׁבִילִין דְּלָא מְכַבְּשִׁין׃ לְשַׁוָּאָה אַרְעֲהוֹן לְצָדוּ

אִישְׁתְּמָמוּת עָלַם כָּל דְּיִעְבַּר עֲלַהּ יְכַלֵּי וְיָנִיד בְּרֵישֵׁיהּ׃ כְּבִידוּר רוּחַ קִידוּמָא כֵּן אֵיבַדְּרִינוּן קֳדָם בַּעֲלֵי דְּבָבֵיהוֹן קדל

רשי

על האבני' • על סדנא פורמ"א בלע"ז: אשר הוא עושה כחומר • אשר הוא עושה מן החומר נשחת ביד היוצר בעודו לח ומקרא מסורס הוא: מרעתו אשר דברתי עליו • מעבירות שבידו אשר בשביל' דברתי עליו לנתוש ולנתוץ אשר פורק"י בלע"ז: ונחמתי • וחשבתי מחשב' אחר: ואמרו נואש • וידעתי שהם יאמרו לך על דברך שאין חוששין להם: שערורית • דבר גנאי: היעזוב מצור שדי שלג לבנון • היעזוב אדם הצריך לשתות מים הנוזלי' מצור שבשדו הבאי' משלג הלבנון שהוא נקי: או אם ינתשו מים זרים • או אם יעזבו מים חיים נובעי' שהם זרים עד הנה מכל אדם והם קרים זרים הם נובעי' וזה יוכיח אני קרתי ושתיתי מים זרים ומנחם חברו זרים עם לא זורו ולא חובשו לשון תימי תרופה ונתן טעם לדבריו ואמר כי אם בקש לדבר בלשון זרם היה מכפיל את המ"ם והיה מוסיף יו"ד מ"ם והיה אומר זרומים לרבות המ"ם ולהיותם זרמים • זרים ללשון ראשון של רש"י הוא לשון זרם ללשון שני הוא לשון זרות כלומ' מים מאוסי': שדי כמו שדה: קרים • פירוו"ד אש בלע"ז: נוזלי' • קור"אנץ בלע"ז • ועוד יש לפותרו אם ינתשו להיו' מים זרים נתאסים המים שהם קרים נוזלים: כי • כן עשו עמי אשר שכחוני ולשוא יקטרו: שבילי עולם • שבילים המתוקני' אמרו שהם מכשול כדי ללכת דרך לא סלולה לא כבושה: שריקות • העובר על חרבות שראה כבר בבנינ' טובות רגיל לשרוק: ישום • יתמה: עורף

מסרה

לאמור ג' מ"ל בקריאה וסימ' ויברכם ביום ההוא לאמור בך יברך קדמא דפסוק • ויהי דבר יי' אלי דעליה הכיוצר הזה לא אוכל לעשות לכם • ויהי דבר יי' אל ירמיהו לאמור דעליה אם תפרו את בריתי היום ואת בריתי הליל' • אותי ב' מ"ל וסימ' ונחמתי על הטובה • ויקצפו השרים: נואש ד' וסימ' ברב דרכך יגעת • מנעי רגלך מיחף • ואמרו נואש כי אחרי מחשבותינו • הלהוכח מלים תחשבו וא' ונואש ממנו שאול • סלולה ב' א' מ"ל וא' חסר וסימ' דרך לא סלולה • וארח ישרים סלולה בתרא חסר:

נתיבות: דרך לא סלולה • כי דרכ' היא דרך לא דרוכה כי חדשה היא כמו שאמר חדשי' מקרוב באו • שבולי כתוב בוי"ו וקרי שבילי ביו"ד והענין אחד אבל המשקלי' אינם אחד וחסרון מלת לעזוב ימלאו כמוה רבים כי כן דרך הכתוב לחסר מלי' שיובן ענינה מהכתוב ותחם עליך שחסר נפשי או עינו ותכל דוד והדומי' להם רבים כמו שכתבנו בספר מכלל: לשום • הם גורמין בדרכיה' הרעי' לשו' ארצ' לשמה: שרוקות עולם • כתוב בוי"ו וקרי ביו"ד שריקות ר"ל שישרוק עליה' כל עובר וזה יהיה לעולם כלומר זמן רב: ישם ויניד בראשו • יתמו בלבו ויניד בראשו כאדם התמה: כרוח • כמו רוח קדים שהיא חזקה ומפילה הקש והדברי' הדקי' כן אפיל' לפני האויב שיברחו לפניו הנה והנה ערף ולא פנים: הרא"ם

אורים ותומים

וארד בית היוצר וגו' הנה החכמים הקשו אם הש"י רוצה בטוב ובשלמות למה לא ברא כל אדם שלם בתכלית השלמות עד שלפי זה יהיו הכל שוים והשיבו כי כשם שהמתכן את הקורות יתתכו ויעשו קידה א' ישרה וטובה עד מאד בכלי' ההם ואין זה גרעון בכלים כי החומר לא יסבול יותר והמלאכה היא אחר שהם שלמי' בחכמה והכלי' הגונים כן כפי זה הוא יתבר' עם היות הוא ב"ב תכלית יששיע הטוב על הכל בסוה אבל לא יקבל בה אלא כפי כחו ואין גרעון בחקו ית' מה שלא יקבל המקבל וז"ש שירד בית היוצר בשכלו ומה שעושה מלאכה על האבנים ירצה בסיבה ונחת ובכלים הגונים והנאותים ועכ"ז: ונשחת הכלי וגו' ראה רמיזתו בחומר כי כונתו בשכחת הכלי אשר הוא עושה מחמת החומר הבלתי מוכן ולכן יעשהו כלי לא הכלי שהי' בכונתו ורצונו אבל כלי אחר כאשר יתיישר הדבר לפניו שאפש' לקבל כן הוא יתברך בערך יצירותיו שרצונו להשלים ונעשה דבר א' ממה שיל' כי כחומר ביד היוצ' כן אתם בידי ופירש הענין ואמר: רגע אדבר וגו' כי בפעם יהיה בדעתי והחומר לא יקבל כי הגוי יעשה הרע ואז לא יקובל השפע ונחמתי ולא עשיתי וכן בהפך: ועתה אמור נא וגו' אחר שהודיע דרכיו ית' ורזם על ההווה ואמר כי עתה דעתו להביא עליהם רעה וישובו בתשובה: ואמרו נואש וגו' כי אחרי מחשבותינו נלך הנה החכם הביא דעות האו' כי האדם אשר שכלו ודעתו יפתוהו על הרע לעשותו אין אשם לו כי כשם שבני המדינ' חייבים לשמוע אל השופט אשר יהיה בימים ההם אפילו שיאמר על ימין שהוא שמאל כן וכפי כן כחות האדם חייבים לשמוע אל השכל כי הוא השופט ביניהם ואע"כ כי הוא ישפוט על הרע שהוא טוב למה יענש ההולך בדרכיו כמו שלא יענש השוגג והסכול וזולתם ועל כיוצא כזה לאחר שלום יהיה לי כי בשרירות לבי אלך

מנחה גדולה

לקיים הבטחתם כיון שהם עצמם אינם נושעים גם הם אינם יכולין להושיע לזולתם:
רפאני ה' וארפ' וגו' במכילתא פי' על פסוק ויאמר אם שמוע תשמע וגו' כל המחלה אשר שמתי במצרים לא אשים אליך בעה"ז ואם אשים כי אני ה' רופאך לעה"ב • וכוונת הענין שהחולי אשר בא לאדם בעה"ז הוא רפואה לו שהייסורין ממרקין עונותיו של אדם • וזה הוא עיקר הרפואה שהוא רפואת הנפש שהיא קיימת לעד לא כן רפואת הגוף שאינה אלא לשעה שסופו למות וז"ש רפאני ה' בעה"ז שאפי' מכתך רפואה היא כי עי"כ וארפא לעה"ב • הושיעני בעה"ז ועי"כ ואושע לעה"ב או ירצה כפי מה שאז"ל פי' על כל המחלה וגו' ומקשי' אם אין מכה רפואה למה ומשנינן דה"ק כל המחלה וגו' לא אשים ואם הושמה הרי הם כאלו לא הושמו כי אני ה' רופאך פי' כיון שספק ביד הקב"ה לרפאתו באיזה ענין שיהי' המכה ורפואתו מסורה ביד הקב"ה ומה גם שאז"ל שהקב"ה בורא הרפואה קודם המכה וא"כ כיון שהתרפואה כבר מוכנת היא הרי הוא כאלו לא הושמה וז"ש רפאני ה' וארפא שאפי' בעת חוליי רפואה היא לי כאמור:
כה אמר ה' השמרו וגו' הנה ידענו טענת התורה שאמרה לפניו ית' זה פונה לכרמו וזה לזיתתו תורה מה תהא עליה והשי' הק"בה שבת יהיו בת זוגך שבו הם בטלים ממלאכה ויש להם פנאי לעסוק בתורה וע"כ בשבת נתנה התורה וכשם שאז בעת נתינת התורה היה להם הארה גדולה מהשפע שנשפע עליהם כידוע כ"כ בשבת יש לאדם נשמה יתירה כדי שעי"כ יהי' מוכן ללמוד תורה וידענו מה שאמרו ז"ל על פסוק אותי עזבו ואת תורתי לא שמרו הלואי תורתי שמרו

בענין כל או לרוב העם בידיעת אותם פרטי' ודברים עמוקי' אשר בדת וזהו האיש הראוי לסלוח על החטא אבל אם חטא בדברי' אשר כלל העם ישפטו בהם שהוא עול ורשע לא די שלא יתכלכלו בשבילו כי גם ה[illegible]
כזה הענין חטאתי כי לא ידעתי ושגגת לימוד עולה זדון וז"ש ואמרו נואש וגו' ירצ' מתייאשים מן הפורענות אחר שאחרי מחשבותינו נלך ואחר שכלנו כלך ואין לדיין אלא מה שעיניו רואות ואיש שרירות ל[illegible]
שיסיה רע אחר שהוא שרירות לבו ומחשבתו ראוי לעשותו: לכן כה אמר ה' שאלו וגומ' השיב מה שאמרנו כי זה החטא אשר הסכימה דעתם עליו לא יסכימו בו כ"א גדולי הפתאים כי מי שמע כאלה: הי[illegible]
כי ב' מיומות הן טובות אשר יובאו מהצור ובאים דרך מה והם הנז' באו' היעזוב וגו' ירצ' היעזוב המים הקרים כשלג לבנון הבאים מצור שדי או מימות שכשאבו מבהרות גדולים באים מארץ מרחק והוא אם י[illegible]
נוזלים ויהיה מים זרים שורשו מן זרם אמנם לפי שגולות המים הטובות להתקרר בסבה הנוכה כיורה מיעוט עירובם על החל הארציי המונע קבלת הגשמים וכן פי' בב' המימות האלה וקרא להם בשם ש[illegible]
ועל הב' אחד זרים קרים: [illegible]

אורים ותומים

ויאמרו לכו ונחשבה על ירמיה וגו׳ הנה תועלת הנביא בתוך העם הם ג׳ וביחוד תועלת ירמיהו וזה כי במה שהוא כהן והכהנים יורו התורה והמשפט ליעקב יועיל ללמד תורה לישראל ובמה שהנביא חייב להיות חכם יועיל גם כן להיישיר המדינה בחכמתו על דרך ה׳ צדקו ירצה מצדיקנו כפירוש המפרשים : ויאמרו לכו ונחשבה מחשבה שלא תאבד תורה מכהן ועצה מחכם ודבר מנביא כי לכן אין להמיתו ונצטרך לעצה והיתה העצה נכהו בלשון לא בחרב וירצה שיעידו בו שהרג או שגלה עריות כמו שאמר הרד״ק ז״ל ובזה יפסל לנביא ולא יחייבו לשמוע אל כל דבריו ושמעו קצתם והם הדברים הנו׳ אשר אמרנו שהם צריכים אליהם וזהו ואל נקשיבה אל כל דבריו ולפי שהם לא רצו לשמוע ממנו התפלל שישמיענו אליו ויקשיב הוא אליו וזהו : הקשיבה ה׳ וכו׳ ירצה שמע דברי ודברי שונאי כי ראוי לשמוע ב׳ הכתות יחד או יאמר כי דבריו לטוב עליהם ודבריהם לרע לו והוא ספי׳ לאלתר הישולם ועל אלה הדברי׳ אמר הקשיבה : תשמע זעקה וכו׳ ירצה לפי שהם כרו שוחה ללכדני פתאום כן תביא עליהם רעה פתאום אשר לא נאומיותה יורגם כ׳ זיבה יותר כמבואר אצל התכיים ויצעקו יותר ולכן אמר תשמע זעקה מבתיהם וגומר לפי שהם ג״כ כרו ש חה ללכדני : ואתה ירצה כי אעפ״י שלא עשו כלום עכ״ז לא יכופר עונם אחר שלא נעשה בבלי דעת אבל בעצה יעולה וזהו אתה ידעת כל עצתם עלי וכו׳ ולפי שאין מדת הדין בותנת שיענשו על זה אחר שלא עשו דבר כי מחשבה רעה אין הקב״ה מצטרפה למעשה לב״א ויהיו מכשלים לפניך בעת אפך עשה בהם ירצה יוכשלו בדבר אחד ואו באף איתו דבר יענשו אף על זה או יר׳ לדעתי יוסף שיהיו רשעי׳ ומוכשלים באופן שהמחשב׳ תחשב למעשה כנודע : יען אשר וכו׳ ככי האמת כשבקש הס״ת לבדות מע״א שייחדו מקום מיוחד ולא בכל מקום כעובדי ע״א יקטירו לשמו ובקש ג״כ שיהיה זה המקום ציון כי שם ביתו נגד בית המקדש של מעלה א״כ כשאלה עבדו ע״א שם ינכרו המקום ההוא כאלו לא הכירוהו עלמו של אותו מקום איכו אלא בריחה ממנו הכב׳ פנים ה זכרים אין זה אלא בריכה חבירו בבית הדין או השופט שמראה כאלו איכו מכיר המקום ומלאו את המקום דם נקיים וכו׳ ירמוז אל הנביאים שנהרגו שם או ירמוז אל הבנים שנשרפו שם במקום ההוא לשם התופת וזהו שסמך :

רדק

ארפס · אלה כנגד אלה כמו שהם פנו אלי ערף ולא פני׳ כן אפנה להם עורף ולא פנים אראם׳ כי אפנה אליה׳ כלומר כשיבא יום אידם לסחיר פני מהם ולא ארא׳ בפניס להושיע׳ רק ראיית ערף שהוא הסתרת פנים והשלכה אחר גוו : ויאמרו · אלה הם דברי ירמיהו שאמר כנגד האל כלומר אני הוכיח׳ בדבריך והם אומרי׳ איש להחיו לכו ונחשבה על ירמיהו : לכו · ענין זרוז כמו לכה נא אנסכה בשמחה לכו נא ונוכחה לכו ונכהו בלשון והדומי׳ להם : מחשבות · רוצה לומר מחשבות רעות להמיתו : כי לא תאבד תורה מכהן · כלומר מה אנו חסרי׳ אם ימות כי לא תאבד בעבור זה התורה כי שאר הכהני׳ יודעי׳ אותה וכן יש אתנו חכמי׳ בעלי עצה וכן יש אתנו נביאי׳ שיאמרו לנו דברי נבואה ולא יהיו כמו זה שהיגו מתנבא עלינו כי אם רע : ונכהו · שנלשין עליו למלך בדברי׳ רעי׳ כדי שימיתהו : ואל נקשיבה אל כל דבריו · כלומר אל רבוי דבריו שאומר לנו אל נקשיבה ואת׳ ירמיהו · הקשיבה הם אומרי׳ שלא יקשיבו לי אתה הקשיבה אלי כלומר לתפלתי : ושמע לקול יריבי׳ כלומ׳ לדבריה׳ שמדברי׳ עלי : הישול׳ · כי כרו שוחה לנפשי · שם המות שרצו להשקותו שהוא כמו שכורי׳ שוחה לאד׳ להפילו בה בלא ידיעתו והנה הם משלימי׳ לי רעה תחת טובה כי אני לדברתי עליה׳ טובה לפניך והתפללתי עליה׳ עד העת ההיא שגלית לי שרצו להמיתני : לכן · מעתה אני רשאי להתפלל עליה׳ לרעה כיון שחשבו להמיתני : והגר׳ · נאמר לשון הגרה בחרב מפני הדם הנגר וכן יגרהו על ידי חרב : שכולות מבניה׳ ואלמנו׳ מאנשיה׳ שיהיו הרוגי מות כלומר שימותו בדבר והבחורי׳ שדרכ׳ לצאת במלחמה יהיו מוכי חרב במלחמה : תשמע זעקה · כי הזעק׳תהיה כשיבא הרע פתא׳ : כי כרו שיחה · כתוב ביו״ד וקרי בוי״ו שוחה והשוחה והפחי׳ הוא סם המות שחשבו להאכילו : ואתה אל תמחי · כמו אל תמחה היו״ד במקו׳ ה״א למ״ר הפעל כמו לור ילדך תשי : והיו מוכשלי׳ · כתוב וקרי ויהיו והענין אחד : בעת אפך עשה בהם · על דרך ויחר אפי בהם ואכל׳ : כה אמר יי׳ · בקבוק יוצר חרש · מיוצר חרס חקק׳ הבקבוק כי יש בקבוק מעץ או מזכוכית או משאר מתכות ויונתן תירג׳ הפך המלות ותרג׳ דלוע דחסף פחר וחסרון המ״ם ימלא כמוהו אלחנן בן דודו בית לחם כמו מבית לחם : ומזקני העם ומזקני הכהנים · פירוש תוליך עמך הזקני׳ כדי להשמיע׳ הנבואה ולשבר לעיניה׳ הבקבוק להיות להם למופת כמו שאומר ושברת את הבקבוק לעיני האנשים ההולכים אתך וכן תירג׳ יונתן ותדבר עמך מסבי עמא והפרשה מבוארת זולתי מעט ממנה שצריכה באור : אשר פתח שער החרסית · משער החרסית יונתן לגיא בן הנם ותירג׳ יונתן די קודם תרע קלקלתא וקלקלתא הוא בדברי רז״ל אשפה ולדעתי הוא השער הנזכר בספר עזרא ואחד שער האשפות ורז״ל פירשו שהוא שער משערי העזרה שהוא שער מזרחי ואמרו שבעה שמות נקראו לו שער סור ששם היו טמאי׳ פורשי׳ הדא היא דכתיב סורו טמא שער היסוד ששם היו מיסדים ההלכה שער החרסית שהוא מכוון כנגד זריחת החמה היך מה דתימא האומר לחרס ולא יזרח שער האיתון שהוא משמש כניסה ויליא׳ ושער התוך שהוא ממוצע בין שני שערים שער חדש ששם חדשו סופרים את ההלכה שער העליון שהוא למעלה מעזרת ישראל · החרסות בוי״ו כתיב וקרי ביו״ד החרסות ואחד הוא : אשר אדבר אליך · הדברים שאני מדבר עתה אליך והם מן ואמרת עד והסך נסכים לאלהים אחרים : תצלנה אזניו · ענין תנוע׳ הרעשה והוא מבנין כפעל ונאמר זה בלשון באזני׳ ובשפתי׳ כמו לקול צללו שפתי : וינכרו · כמו שכתוב אלהי נכר הארץ כי לא יסבול המקו׳ ההוא עבודה זרה : אשר

קדל ולא אפין אחזינון ביום תבריהון:
ואמרו איתו ונחשב על ירמיה
מחשבן ארי לא תיפסוק אוריתא
מכהן ומילך מחכים ואולפן מספר
איתו ונסהדיניה סהדון דשקר
ולא נצית לכל פתגמוהי: גלי קדמך
יי דיני ושמע קדמך עולבני: האיפשר
לשלמא חלף טבתא בישתא ארי
כרו פחת למיקטלי ועול דוכרן מקמי
קדמך למללא עליהון פתגמין תקנין
לאתבא ית חמתך מנהון: בכן הב ית
בניהון לכפנא ותביבינון על ידי
קטולי חרבא ויהויין נשיהון תכלן
וארמלן וגבריהון יהון קטילי מותא
עולימיהון מטעני חרבא בקרבא:
תשתמע צווחתא מבתיהון ארי תיתי
עליהון משריין בתכף ארי כרו פחית
למיקטלי וקולין צלו לפרסת רגלי:
ואת יי ידיע וגלי קדמך ית כל
איתמלוכיהון עלי למיקטלי לא
תכפר על חוביהון וחטאיהון מן
קדמך לא יתמחון ויהון מתכלין דמן
קדמך בעידן פורענות רוגזך
איתפרע מנהון: כדנן אמר יי לי איזל
ותזבון זלוע דחסף פחר ותדבר
עימך מסבי עמא ומסבי כהניא:
ותיפוק לחילת בר הנם דקדם תרע
קילקלתא ותיתנבי תמן ית פיתגמא
דאימלל עימך: ותימר קבילו פתגמא
דיי מלכיא דבית יהודה ויתבי
ירושלם כדנן אמר יי צבאות אלהא
דישראל הא אנא מיתי בישתא על
אתרא הדין דכל דישמעיניה יצלן
אודנוהי: חלף דשבקו פולחני
וסאיבו ית אתרא הדין ואסיקו ביה
בוסמין לטעות עממיא דלא ידעונין
אינון ואבהתהון ומלכיא דבית יהודה ומלו ית אתרא הדין דם זכאין: ובנו

ערף ולא־פנים אראם ביום אידם:
ויאמרו לכו ונחשבה
על־ירמיהו מחשבות כי לא־תאבד
תורה מכהן ועצה מחכם ודבר מנביא
לכו ונכהו בלשון ואל־נקשיבה אל־
כל־דבריו: הקשיבה יהוה אלי
ושמע לקול יריבי: הישלם תחת־
טובה רעה כי־כרו שוחה לנפשי זכר
עמדי לפניך לדבר עליהם טובה
להשיב את־חמתך מהם:
לכן תן את־בניהם לרעב כ
והגרם על־ידי־חרב ותהיינה נשיהם
שכלות ואלמנות ואנשיהם יהיו
הרגי מות בחוריהם מכי־חרב
במלחמה: תשמע זעקה מבתיהם
כי־תביא עליהם גדוד פתאם כי־כרו
שיחה ללכדני ופחים טמנו לרגלי:
ואתה יהוה ידעת את־כל־עצתם
עלי למות אל־תכפר על־עונם
וחטאתם מלפניך אל־תמחי והיו
מכשלים לפניך בעת אפך עשה
בהם: כה אמר יהוה א
הלוך וקנית בקבק יוצר חרש ומזקני
העם ומזקני הכהנים: ויצאת אל־
גיא בן־הנם אשר פתח שער החרסות
וקראת שם את־הדברים אשר־אדבר
אליך: ואמרת שמעו דבר־יהוה
מלכי יהודה וישבי ירושלם כה־אמר
יהוה צבאות אלהי ישראל הנני
מביא רעה על־המקום הזה אשר כל־
שמעה תצלנה אזניו: יען אשר
עזבני וינכרו את־המקום הזה ויקטרו
בו לאלהים אחרים אשר לא־ידעום
המה ואבותיהם ומלכי יהודה ומלאו
את־המקום הזה דם נקים:
ובנו

רשי

עורף ולא פנים · כשיברחו מפני האויב : אראם · ולא אושיעם : ויאמרו לכו וגומר · ירמיה היה קובל על אנשי ענתות והאומר שאומרים כן : תורה מכהן · שעל הכהנים להורות תורה שנאמר יורו משפטיך ליעקב : ודבר מנביא · דברי נבואה : ונכהו בלשון · ונסהדיניה סהדותא דשקר : והגירם · לשון עיני נגרה מים המוגרי׳ על ידי חרב׳ על ידי גייסות : ואנשיה׳ · של המלחמות יהיו הרוגי מלאך המות : כי כרו שוחה · שחשדוהו מאשת איש שנאמר כי שוחה עמוק׳ זונה : אל תמחי · אל תהי מחויה ולפי שהוא לשון נקב׳ נתן בו יו״ד וסף היא יתרה כיו״ד של וחזני שם : בקבוק · צלוחית : ומזקני העם הולך עמך ומזקני העם מוסב על הלוך ומזקני העם עמך : יוצר חרש · כלומר של יוצר שהיא של חרש : שער החרסית · שער האשפות ששם זורקין חרסים הנשברים וכן תירגם יונתן תרע קילקלתא : תצלנה · טינטי״ר בלע״ז לשון מצלתים בצלצלי שמע : וינכרו · עשאוהו נכרי לפני : ובקותי

מסרה

על ירמיהו ד׳ בקריאה וסימ׳ לכו ונחשבה על ירמיהו מחשבות · ויקצפו השרים · ויצו נבוכד נצר׳ הראשונות לנבוכד נצר׳ ואנשיה׳ ד׳ בקריאה וסימ׳ ויבאו אל גדליהו דמלכים · לכן תן את בניהם לרעב והגרם על ידי חרב · וישמעו כל שרי החילים · ויבאו אל גדליהו המצפתה דספרא : מוכי ב׳ קמץ חד כתיב יו״ד וסימ׳ מכי חרב במלחמה · מכה אלהים ומענה : מלפניך י׳ בקריאה וסימ׳ ושלחתי את הצרעה תניינא דפסוק · אל תאמר בלבבך בהדף · שורך טבוח לעיניך · הוא ישמיד את הגוים האל מפניך · אשר הסירתי מלפניך · וחטאתם מלפניך אל תמחה · מלפניך משפטי יצא · אל תשליכני מלפניך ורוח קדשך · והעשר והכבוד מלפניך :

מנחה גדולה

שמרו המאור שבה היו מחזירים למוטב · והנה אלו היו ישראל בימי ירמי׳ משמרים שבת והיו הולכי׳ בבית ה׳ לשמוע דברי תורה בתוכחת מוסר ובידעת עונשם ואזהרתן ואומרתן ומתן שכרן או היה תקוה שהמאור שבה תחזור אותן למוטב שישימו דברי התוכחות על לבם ומה גם ירמיה הנביא שהיה עומד וצוח להחזירם למוטב לא כן אם הם טרודים במלאכתם אפילו בשבת ולבם על מלאכתם וצרכיהם לסדר ולתקן מה שהם צריכי׳ אין מקום לומר שע״י שמירת שבת יהיה פנוים לד״ת · וז״ש השמרו בנפשותיכם וגו׳ והזהירם בזה על השבת ושעי״כ יהיו פנויים לד״ת כדי שיהיה המאור שבה מחזירם למוטב ויאהרו בכבודם כמאז משא״כ אם לא ישמעו ויחללו שבת ואז הם טרודים במלאכתם ובטלים מד״ת ואין תקוה להחזירם למוטב עד שיגרמו בזה לאכול ארמנות ירושלים :

קום וירדת וגו׳ להיות כי ירמיה בשראה שישראל ממאנים לשמוע ולשוב וע״כ באה הנבואה אליו לדבר קשות אל ישראל וזה היה לירמיה לצער ע״כ היה כמתעצל לשמוע דבר ה׳ שהיה מצטער בשמוע צרות ישראל ע״כ נאמר לו קום בזריזות ולא בעצלתים · וירדת בית היוצר כי היה ירושלים בגובה ובית היוצר למטה בשפל העיר והיה הרמז שישראל אם ירצו לשמוע יהיו במעלה ואם לאו יגרמו לעצמם לירד מטה מטה · וארד וגו׳ ונשחת וגו׳ הכיוצר הזה וגו׳ והנה על פסוק קח לך אשת זנונים וגו׳ אמרו ז״ל שהיה הקב״ה אומר להושע הושע חטאו ישראל א״ל רב״שע כל העולם שלך הוא העבירם באומה אחרת פי׳ החליפם באומה אחרת וכו׳ כדאי׳ בפסחים ופי׳ מהרש״א ז״ל בחדושי אגדות דבזה לא קבל דבריו הקב״ה כדלקמן בגמ׳ שא״ל ואתה אמרת העבירם באומה אחרת · אבל להסתיר פניו מהם בזה הסכים הקב״ה על ידו וכמפורש בענין שם ע״כ וז״ש הקב״ה לירמיה אל תהיה עצל לירד לבית היוצר לשמוע דברי יען היותם דברים קשים לישראל כי אדרבה שם אשמיעך את דברי שתשמע איך ברחמים אתנהג עמהם והוא שהיוצר עושה מלאכה על האבנים כשרואה שנפחת הכלי אשר הוא עושה ושב ויעשהו כלי אחר ואינו רוצה לתקן הראשון על כנו ותקונו הראשון כי אם מבטל צורות הכלי מכל וכל ועושה כלי אחר בצורה אחרת כאשר ישר בעיניו כי יש לו כמה וכמה מיני צורות מכלים וכלים שונים והוא בוחר באחרת איזה יכשר בעיניו והנה גם אני כיוצר הזה לא אוכל לעשות לכם בית ישראל להעביר ולהחליף לכם באומה אחרת שהרי כל העולם שלי הוא ויש לי אומות רבות לבחור באיזה מהם שארצה וכמו שאז״ל על פסוק והייתם לי סגולה מכל העמים ואל תאמרו שאני מוכרח לברור אתכם ואין לי עוד אומות אחרת שהרי כי לי כל הארץ · וכל האומות בידי לברור באיזה שארצה ואעפ״כ אני בוחר בכם וזה אומרו פה כחומר ביד היוצר אתם בידי שכמו שהיוצר בוחר באיזה צורה שרוצה ומבטל הראשונה כן הייתי יכול לעשות לכם בית ישראל ואע״פכ לא אעשה כן אלא שאיני אמאס בכם מכל וכל ולא אחליף אתכם באומה אחרת אלא שאייסר אתכם וזה שאמר לקמן הנה אנכי יוצר עליכם רעה וחשב עליכם מחשבה שאזדכך אתכם ע״י היסורין שאשלח עליכם ויהי׳ זה לכם לתיקון על העבר וקיום על העתיד ובזה אני עושה עמכם חסד שאינני מייאש אותי מכם ואמרתי שובו נא וגו׳ ואשוב אליכם לא כמו שהיוצר עושה שמחליף כלי בכלי ובוחר באחר ונתקו׳ שהי׳ לכם להסזיק לי טובה על כך על שלא התייאשתי מכם ואתם הפכתם השיטה ואמרו נואש שאתם מתייאשים ממני לילך אחרי מחשבותיכם ולא אחרי באופן שאני מחזיר אחריכם ואין אתם דוהכ׳ לחזור אלי לכן וגו׳ מי שמע כאלה וגו׳ במקום שהי׳ הדין נותן לעזוב אתכם על רעתכם עזבתם אותי בהיות שטובתכם תלוי בו כשתשובו אלי מי שמע כזאת היעזוב מצור וגו׳ שיעזוב אדם דבר הטוב והנאה לו ושכל טיבתו תלוי בו כמו שעשו עמי שאני לא עזבתי אותם ובמקו׳ שהי׳ ראוי

אשר לא צויתי · פרשתיו בפרשת גזי נזרך ויונתן תרגם דלא פקידית ודלא שלחית ביד עבדי נביאיא ולא רעוא קדמי : ובקותי · ענין ריקות כמו בוקק הארץ ויונתן תרגם ואקלקל : מכותה · חסר יו"ד הרבים מהמכתב : כי כאשר ישבור · פירוש כאשר ישבור איש וכן אם יחרש בבקרים החורש : להרפה · בה"א כמו באל"ף ובא בדרך השאלה כמו וירפא את מזבח יי' ההרוס : ובתפת יקברו · אף על פי שהוא מקום ע"ז שלהם במקום התפת אשר טמאו יאשיהו : הטמאים · טעמו אל בתי ירושלם ובתי מלכי יהודה : לכל הבתים · פי' בעבור כל הבתים או על כל הבתים כלומר זה שאני אומר שיהיו בתי ירושלם ובתי מלכי יהודה במקום התפת על הבתים אשר קטרו על גגותיהם אני או' :

ה ובנו את־במות הבעל לשרף את־
בניהם באש עלות לבעל אשר לא־
צויתי ולא דברתי ולא עלתה על־
לבי: לכן הנה־ימים
באים נאם־יהוה ולא־יקרא למקום
הזה עוד התפת וגיא בן־הנם כי אם־
גיא ההרגה: ובקתי את־עצת
יהודה וירושלם במקום הזה
והפלתים בחרב לפני איביהם וביד
מבקשי נפשם ונתתי את־נבלתם
למאכל לעוף השמים ולבהמת
הארץ: ושמתי את־העיר הזאת
לשמה ולשרקה כל עבר עליה ישם
וישרק על־כל־מכתה: והאכלתים
את־בשר בניהם ואת בשר בנתיהם
ואיש בשר־רעהו יאכלו במצור
ובמצוק אשר יציקו להם איביהם
ומבקשי נפשם: ושברת הבקבק
לעיני האנשים ההלכים אותך:
ואמרת אליהם כה־אמר יהוה
צבאות ככה אשבר את־העם הזה
ואת־העיר הזאת כאשר ישבר את־
כלי היוצר אשר לא־יוכל להרפה
עוד ובתפת יקברו מאין מקום
לקבור: כן־אעשה למקום הזה
נאם־יהוה וליושביו ולתת את־
העיר הזאת כתפת: והיו בתי
ירושלם ובתי מלכי יהודה כמקום
התפת הטמאים לכל הבתים אשר
קטרו על־גגתיהם לכל צבא
השמים והסך נסכים לאלהים
אחרים:
ויבא ירמיהו מהתפת אשר שלחו
יהוה שם להנבא ויעמד בחצר בית־
יהוה ויאמר אל־כל־העם:
טו כה־אמר יהוה צבאות אלהי ישראל
הנני מבי אל־העיר הזאת ועל־כל־
עריה את כל־הרעה אשר דברתי
עליה כי הקשו את־ערפם
א לבלתי שמוע את־דברי: וישמע
פשחור בן־אמר הכהן והוא־פקיד
נגיד בבית יהוה את־ירמיהו נבא
את־הדברים האלה: ויכה פשחור
את ירמיהו הנביא ויתן אתו
על־המהפכת אשר בשער בנימן
העליון אשר בבית יהוה:
ויהי

ובנו ית במת בעלא לאוקדא ית בניהון בנורא עלון לבעלא דלא פקידית באוריתי ולא שלחית ביד עבדי נביאי ולא רעוא קדמי: בכן הא יומיא אתן אמר יי לא יתקרי לאתרא הדין עוד תופת וחילת בר הנם אילהן חילת קטיליא: ואקלקל ית מלך אינש יהודה ויתבי ירושלם באתרא הדין ואירמינון בחרבא קדם בעלי דבביהון וביד דבען למקטלהון ואתן ית נבלתהון משגרא למיכל לעופא דשמיא ולבעירא דארעא: ואישוי ית קרתא הדא לצדו ולאשתממו כל די עבר עלה יכלי ויניד על כל מחתהא: ואוכלינון ית בשר בניהון וית בשר בנתהון וגבר נכסי קריביה יבזון בצירא ובעקתא דיעיקון להון בעלי דבביהון ודבען למקטלהון: ותיתבר זלועא לעיני גבריא דאזלין עימך: ותימר להון כדנן אמר יי צבאות כדין איתבר ית עמא הדין וית קרתא הדא כמא דמיתבר ית מנא דפחרא דלא איפשר לאיתסאה ליה עוד ובתופת יקברון מבלי אתר למיקבר: כן אעבד לאתרא הדין אמר יי וליתבוהי ולמיתן ית קרתא הדא כתופת: ויהון בתי ירושלם ובתי מלכיא דבית יהודה כאתר תופת דמסאב לכל בתיא דאסיקו בוסמין על אגוריהון לכל חילי שמיא ונסיכו נסכין לטעות עממיא: ואתא ירמיה מתופת דשלחיה יי תמן לאתנבאה וקם בדרת בית מקדשא דיי ואמר לכל עמא: כדנן אמר יי צבאות אלהא דישראל הא אנא מיתי על קרתא הדא ועל כל קרוהא ית כל בישתא דגזרית עלה ארי אקשיאו ית קדלהון בדיל דלא לקבלא ית פתגמי: ושמע פשחור בר אמר כהנא והוא ממנא סגן כהניא בבית מקדשא דיי דירמיה מתנבי ית פתגמיא האילין: ואלקי פשחור ית ירמיה נביא ויהב יתיה לכיפתא דבתרע שיבטא בנימן עילאה די בבית מקדשא דיי:
והוה

כה אמר יי' צבאות אלהי ישראל · אדון צבאו' מעלה ומטה והצבאת עליכם צבא מטה : אלהי ישרא' · אף על פי שהם מוסאים לפני ועבדו אלהים אחרים אלהיהם אני כי כלם לא פשעו בי ומקצת הפושעי' יחזרו בהם הנני מבי · חסר אל"ף למ"ד הפעל מהמכת' : ועל כל עריה · ערי יהודה כי כלם היו נסמכות אל ירושלם כי הוא האם : פקיד · נגיד הפקיד הגדול שהו' נגיד על כלם ותרג' יונתן ממנא סגן כהניא : על המהפכת · יש מפרשים שהוא בית הסוהר ואדוני אבי ז"ל פי' כלי שהוא עשוי שני עצי' ועושין בנתיים בית צואר ומכניסין שם צוארי האסורין וי"ת לכיפתא : בשער בנימן העליון · השער הזה הי' בחלק בנימן כי בית המקדש היה מקצתו בחלק יהוד' ומקצתו בחלק בנימן : לא

רשי

ובקותי · ורוקנתי לשון בוקה ומבוקה ועל שם בקבוק שהוא מדבר בו לקח לשונו כן : ובמצוק · לשון צרה כמו צוקה : העיר הזאת כתופת · כולה מליאה הרוגים כמו התופת שהורגין שם את הילדים למולך : המהפכת · שם מקום בית האסורים ויונתן תרגם כיפתא אר"וולור בלע"ז : מגור

אורים ותומים

במות הבעל וכו' וכבר ידעת מאמרי ז"ל כאשר לא צויתי ולא דברתי וכו'. לכן וכו' ולא יקר' וכו' כבר פי' באורו : כי

מסרה

יקרא כ"א בקריא' וסימ' לזאת יקרא אשה · עוד שמך אברם · ולא יקרא שמך עוד יעקב · כי ביצחק יקרא לך זרע · אולי יקרה יי' לקראתי ל' כתיב ה' · ההוא יקרא ארץ רפאים · כי יקרא קן צפור לפניך · כי לנביא היום יקרא · רק יקרא שמך עלינו אסוף · לא תחד אתם בקבורה · עוד לנבל נדיב · אשר יקרא עליו מלא רואים · כי ביתי בית תפלה יקרא · דרך הקדש יקרא לה · כי בעליך עשיך · עיר הצדק קריה נאמנה · ולך יקרא דרושה עיר לא נעזבה · למקום הזה עוד התופת · כי לך יקרא חפצי בה · לחכם לב יקרא נבון · אחת דתו להמית : ולתת ה' וסי' ויצו יוסף וימלאו · עליכם היום ברכה · ולתת אויביך לפניך · ולתת לאיש בדרכיו · ולתת את העיר הזאת כתפת · ועתה כמעט רגע · ושל אחריו ולתת לנו גדר ביהוד' · ומעת הוסר התמיד : שמוע י"א ד' מ"ל וז' חס' וסימ' ואם ביום שמע אישה יניא · לבלתי שמע אל הכהן העמד לשרת · הנה שמע מזבח טוב להקשיב · זאת המנוח' הנחו לעיף · בנים כחשי' בנים לא אבו שמוע מ"ל · כי הקשו את ערפ' מ"ל ועשה הרע בעיני רעה כתיב · אם אמרים אתם לא נשב' ואתם הרעתם לעשות · וסור לבלתי שמוע דרניאל מ"ל · ויקשו את ערפם לבלתי שומע בן כתיב דירמיה :

מנחה גדולה

דאני לקרוא אותם לא עמי אתם קראתי אתכם עמי וזה כי שכחני עמי הפי' בזמן שכחוני קראתי אותם עמי ואע"פכ הם לשוא יקטרו ומני רחקו לסלק מעליהם הטוב ועוד להביא על עצמם רע לשום ארצם לשמה וגו' :

ויאמרו לכו ונחשבה וגו' מהר"יא ז"ל הנה יקשה מאד שאם היו מואסים את תורת ה' ופורעים מוסר מוכיחם ולא חפצים בנבואת השם ונביאיו וא"כ האיך יאמרו כי לא תאבד תורה מכהן וגו' כאלו היו חפצים בתורה ובדבר ה' ועוד הרבה להקשות בפסוקי' אלו ע"ש ולתירוצם כתב נ"ל שהם היו אומרי' לכו ונחשבה על ירמיה מחשבות באופן שלא ינבא עלינו רעות והמחשבו' היו אם להרגו בידים או שאר המחשבות אם לכרות לשונו ואם להתרחק ממנו כדי שלא יקשיבו את דבריו ואומרו כי לא תאבד וגו' הוא נתינת טעם על מחשבותיהם על ירמיהו למנוע דבריו באמרם נחשוב מחשבות איך נהיה נצולים מדבריו כי הוא באמת לא יחשוך פיו ולשונו ולא יחסר לו תוכחה אם בדברי תורה כי לא תאבד תורה ממנו שהוא כהן פעם יוכיח על הע"ז ופעם על הניאוף ופעם על חילול שבת והנה לא תאבד תורה מפיו להוכיח עליה כי הכהנים הם היו מורי התורה כמ"ש יורו משפטיך ליעקב גם לא תאבד עצה מחכם שירמיהו חכם היה וכשלא יוכיח בד"ת יתאמץ לתת לנו עצה בחלוף מה שאנחנו נוהגים בו וכאשר לא יוכיח בתורה ולא ייען בעצת מדינית לא תאבד ממנו דבר נבואה וייעודים אלהים להפחידנו ולהעציבנו ולכן צריך שנחשוב מחשבות להנצל מפיו בהריגתו וזכר הכתוב עוד מחשבותיהם שהם היו אומרים לא נכנו נפש אבל לכו ונכהו בלשון ר"ל נכרית לשונו כדי שלא יוכל עוד לדבר ומהם שלא היו"כ רשעים היו אומרי' אל נעשה בו מום כי הוא כהן לא אל עליו אבל אל נקשיבה אל כל דבריו וכאשר נתרחק ממנו ולא נשמע אותו יחדל מדבר עוד הנה א"כ לא תאבד תורה מכהן להיותם מוספי' על התורה והעצה והנבואה ולא אמרו זה על שאר הכהנים והחכמים והנביאים כי על ירמיהו אמרו הכל שלא יחסר לו נושא לדבר בו ובעבור שהם היו אומרים ואל נקשיבה אל כל דבריו אמר הנביא הקשיבה ה' אלי וגו' ע"כ : ולע"דן לומר קרוב ומעין של מעלה הוא שאמרו לכו ונחשבה על ירמיהו מחשבות באיזה אופן ותחבולה שלא ינבא עוד ולא זולתו כדי שלא נשמע עוד בשורות רעות כי אם נאמר להכות נפש ירמי' כדי שלא ינבא עוד לנו זה לא יתכן אם מצד שיהי' עלינו עונש דם נפש אשר הרגנו ועוד שבית מה בלע בהריגתו כי לא תאבד תורה מכהן וגו' שאע"פ שהיה לא ינבא יש שלוחים ונביאים כמה וכמה שינבאו לנו וא"כ אין תיקון בהריגתו שמיד יבאו כיוצא בו כהנה וכהנה וינבאו לנו ע"כ המחשבה והעצה אשר נועץ בזה הוא נכהו בלשון שנבזה את דבריו ואל נקשיבה אל כל דבריו ובשיראה שדבריו אינם עושים פרי ואדרבה שהוא ללעג ולקלס גם הוא ימנע עצמו מלהתנבאו' עוד באומרו כשם שמצוה לומר דבר הנשמע כך מצוה שלא לומר דבר שלא נשמע ומה. גם האחרים ילמדו ק"ו ממנו אם ירמיהו שהיה נביא מפורסם כ"כ עד שאמרה תורה נביא כמוך אקים לך ואע"פכ לא הועיל בתוכחתו ואדרבא היה ללעג ולקלס כ"ש אנו שאין מדרגתנו כמדרגתו הלא נכלם בכפלים בתוכחת מוסר ע"כ טוב לנו להחריש ולסלק עצמנו מלהתנבאות להם ובאופן זה לא ינבאו עוד הנביאי' ולא נשמע עוד דברים רעים קשים

ובתחבולה זו אנו מרויחים שאינם חבים בדמו וגם פוטרין מעלינו כל הנביאים ועוד בזה תיקון כי באולי כשיראה ירמי' שדבריו אינם נשמעים ובזויים הם לא יתנבא עוד והרי הוא כנביא הכובש נבואתו וחייב מיתה בידי שמים וזהו ונכהו בלשון ע"י לשונו שלא ידבר נבואתו וישים לפיו ולשונו מחסום בזה נכהו וזה יהיה ע"י שאל נקשיבה אל דבריו · ולזה היה צועק וקובל ירמי' הקשיבה ה' וגו' הישולם תחת טוב' רעה כי דברי הם לטובה למען ייטיב להם והם כרו לנפשי שוחה להכשילני שאהי' כובש נבואתי לחייב נפשי לשמים וזה שאמר בסוף הענין ואתה ה' ידעת את כל עצתם עלי למות ולא אמר להמיתני כי לא בקשו להמיתו בידים כי אם למות מיתה בידי שמים ע"י כובש נבואתו :

כה אמר ה' הלוך וקנית בקבק וגו' מהר"יא ז"ל הבקבוק רומז לבני יהודה וירושלי' ושהיה הוראתו כפי שמו מלשון בוקה הארץ בוקה ומבוקה ומבולקה שהוא ענין הריקות ולפי שהיו בני יהודה ריקים במחשבותם ועצתם כמו שאמר ובקותי את עצת יהודה וירושלים והיה עתידה ירושלים להיות בוקה וריקה מעמה לכן צוה שיקח בקבוק שהוא מורה על שני ריקיות ריקת עצת העם וריקת ירושלים מאנשיה ומפני זה לא צוה בכלי אחר אלא בבקבוק המורה על שני רקיות האחד בק ושני בוק המורה על ריקות העם ועל ריקות העיר וצוה אותו שיקנהו כמו שהקב"ה קנה את ארצו ואת עמו כמו שאמר עד יעבר עמך ה' וגו' · וכן בדח"זל מהחמשה קניינים שקנה הקב"ה בעולמו היה ישראל קנין אחד והארץ קנין אחד וצוה אותו שיהיה בקבוק יוצר חרש כדי שישבור מהרה ולא יוכל להרפא כמו שיזכור אחר זה וצוה אותו שיעשה זה לפני זקני הכהנים וזקני

לא פשחור קרא יי׳ שמך · אמר קרא יי׳ שמך לפי שהוא היה מחזיק עצמו כנביא ואומר כי יי׳ קרא לו כי שלום יהיה להם לפיכך אמר לו ירמיהו אשר נבאת להם בשקר ואמר לו ירמיהו אתה אומר כי קרא יי׳ שמך ודבר עמך לא קרא יי׳ אותך בשם פשחור כי אם מגור מסביב לא תהיה בטוח כמו שאתה אומר אלא פחד יהיה לך מכל סביבותיך ומגור ראוי לקרוא שמך כי מגור יהיה לך : כי כה אמר יי׳ · נתנך למגור היה לו לומר נותן מגור לך ולכל אוהביך אלא כך אמר לו במקום שאתה עתה בנבואתך מבטח לך ולכל אוהביך שבוטחים בדברי שקר שאתה או׳ להם תהיה להם במקום מבטח למגור ולפחד וגם אתה תפחד עמהם : ונתתי · חוסן · ענין חוק ותקף כמו והיה החסון לנעור׳ וחסון הוא כאלוני׳ וחוסן ר״ל האוצר הטוב והיקר וכן חוסן ויקר יקחו וכן הנפעל ממנו לא יאצר ולא יחסן וקרא האוצ׳ חוסן לפי שהאוצר חוזק האדם ותקפו לעת צרה : ואתה · אתה וכל אוהביך · ולמעלה אמר על אהביו שיפלו בחרב אויביהם והנה אומ׳ שיקברו בבבל ר״ל אות׳ שימלטו מחרב ירו׳ ילכו בשבי בבבל ושם ימותו ויקברו והקלל׳ הו׳ שיקברו בארץ טמאה לפיכך אמר ושם תקבר כי אחר שאמר ושם תמות ידוע הוא ששם יקבר אלא דרך קללה זכר לו הקבורה שיקבר בארץ טמאה ומה שאמר בכל פסוק מהם כל אהביך ר״ל רבים מאהביך כי יבא כל בענין הזה כמו וכל הארץ באו מצרימ׳ ר״ל רבים מהארץ וכמוהו רבים : פתיתני · לפי שהכה אותו פשחו׳ ונתן אותו במהפכת צעק חמס מתוך צער ואמר פתיתני יי׳ כאדם המפתה חברו כי אני הייתי מונע עצמי מן שליחותיך : ואמרתי אהה יי׳ אלהים הנה לא ידעתי דבר כי נער אנכי ואתה פתיתני ואמר׳ לי אל תאמר נער אנכי : ואפת · ואני הייתי נפתה לדבריך : חזקתני ותוכל· היית חזק ממני בטענה ויכול׳ לי ועשיתי שליחותיך והנה הייתי לשחוק כל היום כי הם שוחקים ולועגים לו : כלה · אומר על ישר׳ דרך כלל · ואפת מבנין נפעל ויהיה בתשלומו אפתה על משקל אנכ׳ ובחסרון לא״ד הפעל אפת כמו תגל ערותך ויקר תהי׳ והדבר הזה אשר דבר ירמיה לא היה דבר שלא כהוגן כנגד האל אלא דברי צער על עצמו לפיכך לא חשב לו אלה הדברים באלה הפסוקים לעון כמו שחשב לו לעון מה שאמר למעלה היו תהי׳ לי כמו אכזב כי אותו הדבר היה דבר חטא כנגד האל לפיכך אמ׳ לו אם תשוב ואשיבך כמו שפירשנו : כי מדי · בכל עת שאדבר בדברי נבואה וכן מדי עברו והיה מדי לאתם והדומים להם : אזעק · אמר אני זועק ומרים קולי להם להוכיחם והנה חמס ושוד אקרא שהם אומרי׳ לי דברי חמס ושוד עד שיבוני ואצטרך לקרא חמס על דבריהם הרעים שאומרים לי כי היה דבר יי׳ לי לחרפה ולקלס : כל היום · כל הימי׳ שאדבר דבר יי׳ הוא לי לחרפה ולקלס שהם מחרפים אותי עליו וקלס ענינו לעג ובוז וכן וקלסה לכל הארצות וי״ת ארי בזמן דאנא מתנבא אנא מרים קלי בכי ומצוח ועל חטופין ובזוזין אנא מתנבא ארי הוה פתגמ׳ דיי׳ לי לחסודין וללעג כל יומא : ואמרתי · ואם חשב בלבי שלא אזכרנו עוד ושלא אדבר בשמו עוד לא אזכרנו להם ולא אדבר עוד בשמו להם כי אני נבזה עליו : והיה בלבי כאש בוערת · היה דבר יי׳ בלבי כאש בוערת שאשתדל בכל כחי להוציאה וכן כמו אם היה אש עצור בעצמותי שאשתדל להוציאו בכל כחי כן דבר יי׳ : נלאתי כלכל · נלאתי לכלכלו ולא אוכל לסבלו בקרבי כמו אם היה אש ואני על כרחי מוציאו בשפתי ואומרו להם ואמר בוערת ואמר עצור כי האש ימצא זכר ונקבה כי אש יצאה מחשבון ובפסוק אחר זכר ונקבה תאכלהו אש לא נפח כלכל ענין סבל וכן ומי מכלכל את יום באו : כי שמעתי דבת רבים · לשון הרע שאומרים עלי : מגור מסביב · מפחידים אותי מסביב זה מכאן וזה מכאן ויונתן תרגם מגור לשון אסיפה דמתכנשין מסחור סחור כמו יגורו עלי עזים יגורהו בחרמו ומה הם אומרים עלי זה לזה : הגידו ונגידנו · פי׳ הגידו דבר שקר עליו ונגידנו למלך כמו שאמר לכו ונכהו בלשון : כל אנוש שלומי שומרי צלעי · אותם שהייתי חושב שהם אנשי שלומי הם שומרים ומצפים מתי אהיה צולע ונכשל בשום דבר : אולי יפתה ונוכלה לו · אולי יפתה לדברינו שיאכל וישתה עמנו ונקחה נקמתינו לפי שנשקהו סם המות וי״ת מתי יטעי : ויי׳ אותי · הם חושבים להמיתני ומזה לא אפחד כי יי׳ הבטיחני ואמר אלי ונלחמו אליך ולא יוכלו לך והוא עמי כמו גבור עריץ שיהיה עמי שלא אפחד או פי׳ ונתן אותי כמו גבור עריץ לעמוד כנגדם ות״י ויי׳ מימריה בסעדי כגבר תקיף :

בשו

וַיְהִי מִמָּחֳרָת וַיֹּצֵא פַשְׁחוּר אֶת־
יִרְמְיָהוּ מִן־הַמַּהְפָּכֶת וַיֹּאמֶר אֵלָיו
יִרְמְיָהוּ לֹא פַשְׁחוּר קָרָא יְהוָה שְׁמֶךָ
כִּי אִם־מָגוֹר מִסָּבִיב:
כִּי כֹה אָמַר יְהוָה הִנְנִי נֹתֶנְךָ
לְמָגוֹר לְךָ וּלְכָל־אֹהֲבֶיךָ וְנָפְלוּ
בְּחֶרֶב אֹיְבֵיהֶם וְעֵינֶיךָ רֹאוֹת וְאֶת־
כָּל־יְהוּדָה אֶתֵּן בְּיַד מֶלֶךְ־בָּבֶל וְהִגְלָם ה
בָּבֶלָה וְהִכָּם בֶּחָרֶב: וְנָתַתִּי אֶת־כָּל־
חֹסֶן הָעִיר הַזֹּאת וְאֶת־כָּל־יְגִיעָהּ וְאֶת־
כָּל־יְקָרָהּ וְאֵת כָּל־אוֹצְרוֹת מַלְכֵי
יְהוּדָה אֶתֵּן בְּיַד אֹיְבֵיהֶם וּבְזָזוּם
וּלְקָחוּם וֶהֱבִיאוּם בָּבֶלָה: וְאַתָּה
פַשְׁחוּר וְכֹל יֹשְׁבֵי בֵיתֶךָ תֵּלְכוּ בַּשֶּׁבִי
וּבָבֶל תָּבוֹא וְשָׁם תָּמוּת וְשָׁם תִּקָּבֵר
אַתָּה וְכָל־אֹהֲבֶיךָ אֲשֶׁר־נִבֵּאתָ לָהֶם
בַּשָּׁקֶר:
פִּתִּיתַנִי יְהוָה וָאֶפָּת חֲזַקְתַּנִי וַתּוּכָל
הָיִיתִי לִשְׂחוֹק כָּל־הַיּוֹם כֻּלֹּה לֹעֵג
לִי: כִּי־מִדֵּי אֲדַבֵּר אֶזְעָק חָמָס וָשֹׁד
אֶקְרָא כִּי־הָיָה דְבַר־יְהוָה לִי לְחֶרְפָּה
וּלְקֶלֶס כָּל־הַיּוֹם: וְאָמַרְתִּי לֹא־
אֶזְכְּרֶנּוּ וְלֹא־אֲדַבֵּר עוֹד בִּשְׁמוֹ וְהָיָה
בְלִבִּי כְּאֵשׁ בֹּעֶרֶת עָצֻר בְּעַצְמֹתָי
וְנִלְאֵיתִי כַּלְכֵל וְלֹא אוּכָל: כִּי שָׁמַעְתִּי י
דִּבַּת רַבִּים מָגוֹר מִסָּבִיב הַגִּידוּ
וְנַגִּידֶנּוּ כֹּל אֱנוֹשׁ שְׁלוֹמִי שֹׁמְרֵי צַלְעִי
אוּלַי יְפֻתֶּה וְנוּכְלָה לוֹ וְנִקְחָה
נִקְמָתֵנוּ מִמֶּנּוּ: וַיהוָה אוֹתִי כְּגִבּוֹר
עָרִיץ עַל־כֵּן רֹדְפַי יִכָּשְׁלוּ וְלֹא יֻכָלוּ

בשו

וַהֲוָה בְּיוֹמָא דְבַתְרוֹהִי וְאַפֵּיק פַּשְׁחוּר יַת יִרְמְיָה מִן כִּיפְתָא וַאֲמַר לֵיהּ יִרְמְיָה לָא פַּשְׁחוּר רַבֵּי יְיָ שְׁמָךְ אֱלָהֵין יִתְכַּנְשׁוּן עֲלָךְ דְּקָטְלִין בְּחַרְבָּא מִסְּחוֹר סְחוֹר: אֲרֵי כִדְנַן אֲמַר יְיָ הָאֲנָא מְסַר לָךְ לְתַבָּר לָךְ וּלְכָל רַחֲמָךְ וְיִתְקַטְלוּן בְּחֶרֶב בַּעֲלֵי דְבָבֵיהוֹן וְעֵינָךְ חָזְיָן וְיַת כָּל דְּבֵית יְהוּדָה אֶימְסַר בְּיַד מַלְכָּא דְבָבֶל וְיַגְלֵינוּן לְבָבֶל וְיִמְחִינוּן בְּחַרְבָּא: וְאֶתֵּן יַת כָּל עוֹתַר אַרְעָא הָדָא וְיַת כָּל עֲמַלַהּ וְיַת כָּל לֵיאוּתַהּ וְיַת כָּל אוֹצְרֵי מַלְכַיָא דְבֵית יְהוּדָה אֶימְסַר בְּיַד בַּעֲלֵי דְבָבֵיהוֹן וְיִבְזוּנוּן וְיִשְׁבּוּנוּן וְיוֹבְלִינוּן לְבָבֶל: וְאַתְּ פַּשְׁחוּר וְכֹל יָתְבֵי בֵיתָךְ תְּהָכוּן בְּשִׁבְיָא וּלְבָבֶל תְּתוּבַל וְתַמָּן תְּמוּת וְתַמָּן תִּתְקְבַר אַתְּ וְכָל רְחִימָךְ דְּאִתְנַבֵּיתָא לְהוֹן בְּשִׁיקְרָא: שַׁבַּשְׁתַּנִי יְיָ וְאִשְׁתַּבַּשִׁית תְּקֵפְתַּנִי וִיכֵלְתְּ לִי הֲוֵיתִי לַלְעֵיב כָּל יוֹמָא כּוּלְהוֹן מְחַיְיכִין בִּי: אֲרֵי בִזְמַן דַּאֲנָא מִתְנַבֵּי אֲנָא מְרִים קָלִי בָּכֵי וּמְצַוַּח וְעַל חַטּוּפִין וּבִזּוּזִין אֲנָא מִתְנַבֵּי אֲרֵי הֲוָה פִּתְגָמָא דַיְיָ לִי לְחִסּוּדִין וּלְלַעֵיב כָּל יוֹמָא: וַאֲמָרִית לָא אִידְכְּרִינֵיהּ וְלָא אֲמַלֵּל עוֹד בִּשְׁמֵיהּ וַהֲווֹן פִּתְגָמוֹהִי בְלִבִּי כְּאֶשָּׁא בָעְיָא אִשְׁתְּטַפִּין יַת גַּרְמַי וְלֵיתִי לְסוֹבָרָא וְלָא יְכֵילִית: אֲרֵי שְׁמָעִית מִילֵּי סַגִּיאַיָא דְּמִתְכַּנְשִׁין מִסְּחוֹר סְחוֹר חֲווֹ וּנְחַוֵּינֵיהּ כֹּל אֱנָשׁ שְׁלָמִי כְּמָנִין לְאַבְאָשָׁא לִי מָאִים יִטְעֵי וְנִיכּוֹל לֵיהּ וְנִתְפְּרַע פּוּרְעָנוּתָנָא מִנֵּיהּ: וַיְיָ מֵימְרֵיהּ בְּסַעֲדִי כְּגִיבַּר תַּקִּיף עַל כֵּן רָדְפַי יִתַּקְלוּן וְלָא יִכְלוּן לְמֵיקָם

יבהתון

והביאים ג׳ בקריאה ב׳ מ״ל וא׳ חס׳ וסימ׳ למען אשר יביאו בני ישראל · ובוזזם ולקחום והביאום בבלה· ולקחום עמים והביאום אל מקומם : לשתוק ז׳ ו׳ מ״ל וא׳ חס׳ וסימ׳ כי היה דבר יי׳ חס׳ · פתתני יי׳ ואפת חזקתני · וספק מואב בקיאו · והיה מואב לשחוק · לשחק אמרתי מהולל · ועת לשחוק · לשחק עשים לחם · לישנא אחרי׳ ב׳ מ״ל כליש׳ בנביאים וסימ׳ הראים כשחוק שמשון · פתיתני יי׳ ואפת · וכל כתוב דכוו׳ מ״ל במ״ד חס׳ וסימ׳ שחק לרעהו אהיה קדמ׳ דפסוק · וגם בשחק יכאב לב · כן שחק הכסיל· הייתי שחק לכל עמי · וא״ני הצע״יר המ״אסף בקש״תי ולא מצאתי פסוק קדמ׳ דהיי״נו כ״י הי״ה הדב״ר יי׳ ובכ״ל ספ״רי המס׳ שהי״ו לפ״ני כן הי״ה כתו׳ :

רשי

מגור · יראה : לא פשחור קרא יי׳ שמך וגו׳ · לא נקרא שמך פשחור אלא בשביל דבר זה כלומ׳ פשח סחור כמו אילן שנפשח וכן ויפספני ובן אמר לו לא פשחור קרא שמך שלשון פשחור משמע אדם גדול וכן חורין אלא לכך נקרא שמך פשחור פשח סחור : ד״א פש סחור רבים סביבותיך להרוג וללשון זה מגור הוא לשון אסיפה כמו מגורי אל חרב : חוסן · ממון : פתתני ללכת בשליחותך : חזקתני · הכבדת עלי ידך החזקה ללכת על כרחי : ותוכל · ונלחת : כולה · כל העם לועג לי : מדי אדבר · בכל עת שאדבר אליהם אני צריך לזעוק ולהרי׳ קול ואיני קורא אליהם טובה כי אם נבואו׳ חמס ושוד : כי היה דבר יי׳ לי · לפיכך דברו לי חרפה שהם מחרפין אותו : ולקלס · ולדבור כמו וקלסה : ואמרתי לא אזכרנו · אם אמר לי לבי שלא אלך בשליחותך עוד : והיה בלבי · הנבואה כאש בוערת ועל כרחי אני צריך לילך : עצור בעצמותי · וכנוס בעצמותי האש : כלכל · לסבול האש : כי שמעתי · אני אמרתי לא אזכרנו לפי ששמעתי דבת רבים אלו שמתלחשים עלי : מגור · לשון אסיפה וכת״י : הגידו · עליו עדות שקר : ונגידנו · ונעידנו ומנח׳ פי׳ הגידו ונגידנו כמו לא תתגודדו וכן אבר לחלק יגיד רעים לשון השחתה כמו גודו אילנ׳ וד״ש פתר אותו לשון הגדה ממש וכה פתרונו הגידו עליו דבר שקר ונגידנו למלך ויש לנו כמו נגידנו דברים רבים במקרא אשר לא יכון פתרונן כי אם עד אשר יחלקין לשתי תיבו׳ או לג׳ כמו ולא יכלו דברו לשלום בכי ילאוני : שומרי צלעי · מגפי שברי : אולי יפותה · לשמוע לנו ולכנות אחרינו : כי לא השכילו · לא הצליחו בעלתם :

בערים

אורים ותומים

כי כה אמר ה׳ הנני וכו׳ ירצה שפשחור רוצה באהבת אוהביו ולמלאת רצונם כאמור והראייה שהוציאוהו לאמר ולכן קלל אותם שתבא לו ור׳ מסביב אחר שמירא׳ עשה וכן קלל אוהביו כאלו הם הסבה : פתיתני ה׳ וכו׳ מהדברים אשר התחלת׳ כמו אין ראוי להתרעם מן הזולת ולכן אחר שהיה ביד ירמיהו שלא להתנבא לישראל ולא ישנאוהו הם כי מה דעתו לנבאת אין תלונת בזה על הרע המגיע לו לכן קודם שיתחיל בתלונה הביא ראייה שנבואותיו אינם מאתת עצמם ולא ברצונו אבל בהכרח ע״י פיתוי וחוזק לב שמחזק ה׳ לבו וזהו שפתתני ה׳ וכו׳ בחוזק לב פריעה והביא ראייה על זה ואמר : כי מידי אדבר וכו׳ ירצה אין אדם יזיק את עצמו ברצונו אם לא שהיה שלא בידועים ובכבר אמר החכם שאין אדם חוטא בדעת ואז״ל אין אדם חוטא אלא א״כ נכנסת בו רוח שטות כי התאוה גונבת דעת כגנבת היין דעת השכור לבל ידע מה שידע בעת נקיות שכלו והראייה שאחר שעה ישוב דעתו לו ויתנחם ויקרה לחוטא אחר גמר תאותו חולשא אבל בעת תגבור׳ התאוה אינו יודע פרטי מעשיו ועניני תאותו א״כ מי שיתנחם עם היותו יודע בעת ובעונה הסרי׳ מה שאפשר לדעתו לא׳ כי זה יעשה בהכרח ולכם דרך מופת שהוא אנוס בנבואתו כי בעת דבר נבואתו יצעק בעול׳ השוא בהגידו הרע המגיע לו וחמס ושוד אקרא והוא הסבה והוכחם המגיע לו לדבר בנבואתו כי היה דבר ה׳ וכו׳ ולכן אני אומר בדעתי שלא להזכיר הזכו׳ : ואמרתי לא אזכרנו וכו׳ כי אם אעזוב לדעתי ואמרתי לא אזכרנו והיה בלבי וכו׳ וזה לפי שהתוך והנבואה כאשו לאש ומי יוכל לסבול האש בתוכו וגם לפי שכתוב אף על הנביא שלא יוסיף את השוא הזה הוא שנוי בכו ימות וכו׳ ולהדברי השם רע״ה אנכי אדרוש מעמו באורה של בגיים וזהו והיה בלבי וכו׳ הרי שאני מוכרח והמוכרח ראוי פיתנים יען הזכרתי : כי שמעתי דבת רבי׳ ירצה כי הדבה תעשה כשרבים יגידו דבר א׳ וגם כשידובר עם״ה פעמים רבות בדבר שלאמר ויבא יוסף את דבתם רעה וכו׳ כ״ש את הם רבים ופעמים רבות וכ״ש הם המדברים מולא׳ הדבה הם קרובי מי שידברו בו כי אז

מנחה גדולה

העם כדי להעיר לבבם שתחרב בית ה׳ ויתבטלו הכהנים מעבודתם וירושלים תשומם מזקנית ונוהו שיעשה זה בגי בן הנם שהוא פתח שער התרסית ואז״ל שהוא שער האשפה ששם זורקים חרסים הנשברים והיה א״כ לשון נופל על הלשון והענין כולו על שהיה העונש הזה על עון עבודת הבעל בגיא בן הנום בתופת היה ראוי ששם יעשו המעשה והרמז הזה ונוהו שיבא שמה הנבואה הזאת כדי שיהיה מקום הרשע שמה המשפט ע״כ : ולע״ד שהיה הרמז בזה כמה שאמר למעלה קום וירדת שאמר לשון ירידה כי ירדו ישראל מכבודם כמ״ש למעלה כמו כן בא הרמז בקבק חסר כתיב בגימטריא רד לרמוז שירידה יהיה להם תחת אשר נתנם ה׳ עליון על כל גויי הארץ עתה ירדו מכבודם מאיגרא רמה לבירא עמיקתא וע״כ בא גם כן הרמז בכלי יוצר חרש השפל שבכלים כי ישפלו וכשם שהוא עלול לשבור יותר משארי מיני כלים כמו כן הפרענות מוכן לבוא כי לא יאחר לשלם להם להאבידם ולזה נוה הש״י שיעשה זה לעיני זקני העם וזקני הכהנים לרמז שבעיניה׳ יראו השברון ואע״פ שזקנים הם וקרבו ימיהם למות אעפ״כ יהיה הדבר בימיהם ועיניהם יראה כידסובא הנזה לצאת אל גי בן הנם שהוא פתחה של גהינם כמאמר חז״ל לרמוז שאפי׳ בפתחה של גהינם לא חזרו בתשובה ועמדו ברשעתם ושע״כ היה נקרא שער האשפות לרמוז שהוא פתח שנדונין בה הרשעים שדומין לאשפה ולחרשי אדמה או בא הרמז שמלבד העונשי׳ אשר יגיע להם בעה״ז עוד הם מוכנים להיות נדונים בגהינם כשמתו בלא תשובה כמ״ש ז״ל על פסוק הכרת תכרת הכרת בעה״ז תכרת בעה״ב עונה בה בזמן שעונה בה · והנורך למשל אפשר לומר ע״פ מה שכתב מהר״מא ז״ל על פסוק וינחם ה׳ על הרעה אשר דבר לעשות לעמו כשהקב״ה גוזר גזירה ואינה מוציאה בפיו רק היא גנוז בלבו כענין במבול ויתעצב אל לבו אינו נח רוגזו עד עשות אשר ניחם משא״כ כשהוא מוציאה בפיו עי״כ נח רוגזו וע״כ בעגל היה נח רוגזו וינחם ה׳ על הרעה אל אשר דבר הדבר בפיו לעשות לעמו וע״כ ההוא אמר ולא יעשה ודבר ולא יקימינה וכמו כן אמר ה׳ אל ירמיה לעשות המעשה כדי שעי״כ יהא נוח רוגזו׳ במקצת וע״כ לא סיפר הכתוב שהי׳ ירמי׳ עשה זה הדבר בפועל אלא ברמז ויבא ירמיה מהתופת אשר שלחו ה׳ שם להנבא שלא אמר אשר שלחו ה׳ שם לשבור הבקבוק אשר קנה כי אם להנבא שהיה הדבר נטל ע״י שהי׳ נוח רוגזו ולזה ב״כ לא כתיב וילך ירמיהו להתופת לעשות המעשה הזה ושלקח מזקני העם וגו׳ אלא ויבא ירמי׳ וגו׳ כאלו השם החזירו מהנבואה ונוהו להנבא ולהזהיר להעם שוב ושני׳ וזה ויבא ירמי׳ וגו׳ להנבא ירצה כדי להנבא ולהזהיר לעם וכמ״ש כה אמר ה׳ וגו׳ כי הקשו את

ערפם

שהם קרובים ויעידו בו כן קרא לירמיהו פי׳ שמעתי דבת רבים וכן פעמים רבות הגידו ונגידנו וכן כל אנשי שלומי פי׳ הם קרוביו : וה׳ אותי כגבור וכו׳ הנה הוא יתברך הבטיחו אל תירא מפניהם וגו׳ ולעמוד נגדך וכו׳ ואלה לא קראו זה ועל״ז יבושו כלימ׳ גדולה כי לא השכילו ולא קראו ואין כלימה גדולה מזו כי הבזיון דבק בנפש כמו שידעת ואמר :

ה׳ צבאות

בשו מאד כי לא השכילו · ענין הצלחה כמו ויהי דוד בכל דרכיו משכיל והוא עבר במקום עתיד יבשו מאד כי לא השכילו כלומר יהיה להם בשת שלא יצליחו במעשיהם ובמחשבותם עלי ואותה הבושת תהיה כלימה שלא תשכח כי יהיו לקללה בפי האנשים לעולם : ולא יכלו · חסר וי"ו שהוא במקום יו"ד פ"א הפעל מהמכתב : ויי' צבאות בוחן צדיק · אותו שהוא צדיק לעיני בני אדם לא ידעו בו אם תוכו כברו ויי' נבחות בוחן אותו אם לבו בסתר כמו מעשיו בגלוי יגמלהו כצדקו ואם לאו יגלהו ויפרסמהו לעיני האנשים שידעו מי הוא כלומר שיכשילוהו במעשיו : שירו ליי' · אמר זה כנגד החסידים אשר היו בירושלם : כי הציל · שגלה לו שלא יאכל ולא ישתה עמהם כי היו רוצים להמיתו : ארור היום · ממרירות נפש' יקללו הצדיקים יום הולדם בו אף על פי שלא תשיגהו קללה כי כבר עבר וכן אמר איוב יאבד יום אולד בו וגו' והוסיף הענין במלות שונו' ואמר יום אשר ילדתני אמי : ארור האיש אשר בשר את אבי · ואף על פי שהיה מקלל ממרירו' נפשו יש לתמו' איך היה מקלל המבשר כי אם הוא היה בחיים תשיגהו קלל' ואילו היה איש טוב המבשר והיה לירמיהו עון על קללו אותו והאומרים כי נודע לו כי פשחור בן מלכיה היה המבשר : שמח · שמחהו באמת שמחהו כשאמר לו כי בן זכר יולד לו כי בני אדם שמחי' לבן זכר ודואגים על הנקבה ואם היה יודע אבי סופי שיהיו ימי בעמל ויגון לא היה שמח בי : והיה · ושמע זעקה בבקר · זעקה מקרוביו ומאוהביו בבקר כלומר בתחלת היום וכן ישמע תמיד עד עת צהרים וכן מכאן והילך כל היום אלא זכר צהרים לפי שאור הולך ומוסיף מהבקר עד עת הצהרי' ותהיה קללתו מוספ' והולכת כי התרועה יותר מהזעקה והתרועה תהיה לשמח' כמו לא ירוכנולא ירועע יתרועעו אף ישירו ותהיה לאבל ולצער כמו למה תריע רע וכן ותרועה בעת צהרים : אשר לא מותתני מרחם · מותתני מבנין מרובע אומר על איש למה לא המיתו קודם צאתו מרחם או אומר על האל כמו שאמר איוב כי לא סגר דלתי בטני : ותהי לי אמי קברי · שאם מותתני קודם צאתי מרח' היתה לי אמי קברי : ורחמה הרת עולם · רחם אמי למה לא היתה לי להריון עולם ממני הרה בסמיך הרת כמו מן שנה שנת שלומים שפה שפת היאור ובאמרו הרת לשון נקבה ורחם מן הדומ' לשון זכר טעם הנקבות על האם שתהיה הרת עולם ממני שאהיה לעולם ברחמה : למה זה · מבואר הוא וכן הפרשה הבאה אחריו מבוארת : נלחם עלינו · קמוץ כי הוא בינוני : כה תאמרון · חסר וי"ו המשך : הנני מסב · כאילו כלי המלחמה אשר בידכ' יהיו בידם שלא יהיה לכם כח להלחם כנגד' : ואספתי אותם · הכשדים : ונלחמתי · הכשדים ילחמו אתכם מחוץ ואני אלחם אתכם בדבר גדול שאכה אתכם ואת בהמתכם : מן

רשי

כערים אשר הפך · סדום ועמורה : ולא נחם · מסגור עליהם חורבן לא חשב מחשבה אחרת לבטל גזרתו : שמח · מ"ס דגושה שהוא לשון משמח אחרי' שמשח את אביו בבשורתו : ארור היום אשר יולדתי בו · פו"אי אינייו'ירש בלע"ז היא שעת הריון ועל ידי אונס שמש חלקיהו אביו מטתו ביום שהיה בורח מפני מנשה שהיה הורג את הנביאי' ושמש מטתו וברח : אשר לא מותתני · מלאך המות מרחם והרי זה מן המקראו' קצרי דיבור : הרת עולם · הריון של עולמית : עמל ויגון · חורבן בית המקדש : הנני מיסב את כלי המלחמה · יש בכם היודעים להשביע את השרים שלמעלה הממונים על הפורעניות להציל איש איש מן הרעה שהוא ממונה עליה ובכך אתם בוטחים הנני מיסב את הסדר' של זה לזה ולא תדעו על מי תשביעו : ואספתי אותם · כלי מלחמה אל תוך העיר הזאת שאשחית אתכם בדבר על ידי מלאך המות שהוא מן השרים העליונים וכן מפורש בענין בדבר גדול ימותו : והיתה

מסרה

והיה האיש ההוא ב' דסמיכי וסי' כערים אשר הפך יי' · איש היה בארץ עוץ : ויכלו ג' בקריאה וסימ' ויכלו המים מן החמת · ויכלו בבשת ימי ויכלו באפס תקוה : תאמרון ח' וסימ' נמסר בריש סדר וישלח ובמלכים ב' סימ' י"ח : ואת הכשדים ג' וסי' ואת כל היהודים דספרא · ויהי בחדש השביעי בא ישמעאל דסוף מלכים · הנני מסב את כלי המלחמה · יושבי ל"ד מ"ל וסימ' נמסר במסרה רבתא בערך ישב :

ואת האדם ל' ונקדת בספרים כתיב את האדם וטעות כי הוא נמנ' במסר' רבת' עם אות' ואת דלי' להון זוגא

בשו מאד כי לא השכילו כלמת
עולם לא תשכח: ויהוה צבאות
בחן צדיק ראה כליות ולב אראה
נקמתך מהם כי אליך גליתי את
ריבי: שירו ליהוה
הללו את יהוה כי הציל את נפש
אביון מיד מרעים:
ארור היום אשר ילדתי בו יום אשר
טו ילדתני אמי אל יהי ברוך: ארור
האיש אשר בשר את אבי לאמר
ילד לך בן זכר שמח שמחהו: והיה
האיש ההוא כערים אשר הפך יהוה
ולא נחם ושמע זעקה בבקר ותרועה
בעת צהרים: אשר לא מותתני
מרחם ותהי לי אמי קברי ורחמה
הרת עולם: למה זה מרחם יצאתי
לראות עמל ויגון ויכלו בבשת ימי:
א הדבר אשר היה
אל ירמיהו מאת יהוה בשלח אליו
המלך צדקיהו את פשחור בן
מלכיה ואת צפניה בן מעשיה
הכהן לאמר: דרש נא בעדנו את
יהוה כי נבוכדראצר מלך בבל
נלחם עלינו אולי יעשה יהוה אותנו
ככל נפלאתיו ויעלה מעלינו:
ויאמר ירמיהו אליהם
כה תאמרן אל צדקיהו: כה אמר
יהוה אלהי ישראל הנני מסב את
כלי המלחמה אשר בידכם אשר
אתם נלחמים בם את מלך בבל ואת
הכשדים הצרים עליכם מחוץ
לחומה ואספתי אותם אל תוך העיר
הזאת: ונלחמתי אני אתכם ביד
נטויה ובזרוע חזקה ובאף ובחמה
ה ובקצף גדול: והכיתי את ישבי
העיר הזאת ואת האדם ואת
הבהמה בדבר גדול ימתו: ואחרי
כן נאם יהוה אתן את צדקיהו
מלך יהודה ואת עבדיו ואת
העם ואת הנשארים בעיר הזאת
מן

יבהתון לחדא ארי לא יצלחון ותתחפינון איתכנעות עלם דלא תפסוק: ויי צבאות בחר קשוט גלין קדמוהי כולין ולב אחזי פורענות דינך מנהון ארי קדמך אמרית ית עולבני: שבחו קדם יי אורו קדם יי ארי שיזיב ית נפש מסכן מיד מבאשין: ליט יומא דאיתילידית ביה יומא דילדתני ביה אמי לא יהי בריך: ליט גברא דבשריה אבא למימר אתליד לך בר דכר חדאה חדיה: ויהי גברא ההוא כקרוייא דהפך יי ברוגזיה ולא איתיתבא וישמע צוחתא בצפרא ויבבא בעידן טיהרא: לוי דלא אמיר עלי דמהית ממעין והות לי פון אמי קברי והוית כדלא הוית: למה דנן מכטנא נפקית למיחזי עמל ודוון וכפו בבהתא יומי: פתגם נבואה דהוה עם ירמיה מקדם יי כד שלח לותיה מלכא צדקיה ית פשחור בר מלכיה וית צפניה בר מעשיה כהנא למימר: צלי כען עלנא קדם יי ארי נבוכדראצר מלכא דבבל מגיח קרבא בנא מאים יעבד יי עמנא ככל פרישתיה ויסתלק מיננא: ואמר ירמיה להון כדין תימרון לצדקיה: כדנן אמר יי אלהא דישראל האנא מסחר ית מאני קרבא דבידכון דאתון מגיחין קרבא בהון עם מלכא דבבל ועם כשדאי דצירין עליכון מברא לשורא ואיכנש יתהון לגו קרתא הדא: ואגיח אנא עמכון ביד מרמם ובדרע תקיפא וברגז ובחמה ובתקוף רב: ואמחי ית יתבי קרתא הדא וית אינשא וית בעירא במותא סגיאה ימותון: ובתר כן אמר יי אמסר ית צדקיה מלך שבטא דבית יהודה וית עבדוהי וית עמא וית דאישתארו בקרתא הדא מן

ד' · ג' · ל' · ב' · ל' · ל' · ב' · ל' · ל' ומל' · ל' · ל' · ב' · ב' · ה' בטע' · ג' מל' · חד מן ט' ג' חס' כ"ד · ג' · ל' דכמי' · ל' ב' · ל"ד · אית בפסו' מ"ב מלין והכון ק"ם אתין

ה' נבחות בוחן וכו' [illegible]

מנחה גדולה

[illegible]

מִן־הַדֶּבֶר מִן־הַחֶרֶב וּמִן־הָרָעָב בְּיַד נְבוּכַדְרֶאצַּר מֶלֶךְ־בָּבֶל וּבְיַד אֹיְבֵיהֶם וּבְיַד מְבַקְשֵׁי נַפְשָׁם וְהִכָּם לְפִי־חֶרֶב לֹא־יָחוּס עֲלֵיהֶם וְלֹא יַחְמֹל וְלֹא יְרַחֵם: וְאֶל־הָעָם הַזֶּה תֹּאמַר כֹּה אָמַר יְהוָה הִנְנִי נֹתֵן לִפְנֵיכֶם אֶת־דֶּרֶךְ הַחַיִּים וְאֶת־דֶּרֶךְ הַמָּוֶת: הַיֹּשֵׁב בָּעִיר הַזֹּאת יָמוּת בַּחֶרֶב וּבָרָעָב וּבַדָּבֶר וְהַיּוֹצֵא וְנָפַל עַל־הַכַּשְׂדִּים הַצָּרִים עֲלֵיכֶם יחיה וְהָיְתָה־לּוֹ נַפְשׁוֹ לְשָׁלָל:

י כִּי־שַׂמְתִּי פָנַי בָּעִיר הַזֹּאת לְרָעָה וְלֹא לְטוֹבָה נְאֻם־יְהוָה בְּיַד־מֶלֶךְ בָּבֶל תִּנָּתֵן וּשְׂרָפָהּ בָּאֵשׁ: וּלְבֵית מֶלֶךְ יְהוּדָה שִׁמְעוּ דְּבַר־יְהוָה: בֵּית דָּוִד כֹּה אָמַר יְהוָה דִּינוּ לַבֹּקֶר מִשְׁפָּט וְהַצִּילוּ גָזוּל מִיַּד עוֹשֵׁק פֶּן־תֵּצֵא כָאֵשׁ חֲמָתִי וּבָעֲרָה וְאֵין מְכַבֶּה מִפְּנֵי רֹעַ מעלליהם: הִנְנִי אֵלַיִךְ יֹשֶׁבֶת הָעֵמֶק צוּר הַמִּישֹׁר נְאֻם־יְהוָה הָאֹמְרִים מִי־יֵחַת עָלֵינוּ וּמִי יָבוֹא בִּמְעוֹנוֹתֵינוּ: וּפָקַדְתִּי עֲלֵיכֶם כִּפְרִי מַעַלְלֵיכֶם נְאֻם־יְהוָה וְהִצַּתִּי אֵשׁ בְּיַעְרָהּ וְאָכְלָה כָּל־סְבִיבֶיהָ:

א כֹּה אָמַר יְהוָה רֵד בֵּית־מֶלֶךְ יְהוּדָה וְדִבַּרְתָּ שָּׁם אֶת־הַדָּבָר הַזֶּה: וְאָמַרְתָּ שְׁמַע דְּבַר־יְהוָה מֶלֶךְ יְהוּדָה הַיֹּשֵׁב עַל־כִּסֵּא דָוִד אַתָּה וַעֲבָדֶיךָ וְעַמְּךָ הַבָּאִים בַּשְּׁעָרִים הָאֵלֶּה: כֹּה אָמַר יְהוָה עֲשׂוּ מִשְׁפָּט וּצְדָקָה וְהַצִּילוּ גָזוּל מִיַּד עָשׁוֹק וְגֵר יָתוֹם וְאַלְמָנָה אַל־תֹּנוּ אַל־תַּחְמֹסוּ וְדָם נָקִי אַל־תִּשְׁפְּכוּ בַּמָּקוֹם הַזֶּה: כִּי אִם־עָשׂוֹ תַּעֲשׂוּ אֶת־הַדָּבָר הַזֶּה וּבָאוּ בְשַׁעֲרֵי הַבַּיִת הַזֶּה מְלָכִים יֹשְׁבִים לְדָוִד עַל־כִּסְאוֹ רֹכְבִים בָּרֶכֶב וּבַסּוּסִים הוּא ועבדו וְעַמּוֹ:

ה וְאִם לֹא תִשְׁמְעוּ אֶת־הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה בִּי נִשְׁבַּעְתִּי נְאֻם־יְהוָה כִּי־לְחָרְבָּה יִהְיֶה הַבַּיִת הַזֶּה:

כי

(הערות בשוליים: ד' פסו' אית בהון מן מן ומן · ד' · ל · ד' מל · ג' וחיה ק' · ג' ר"פ · ג' מל' · מעלליכם ק' · חס' · ג' מל' בלים' · י' דסמיך · ל · ס"א ס"ע ונספי מונה שמע · ל · ל' חס' · ד' כתיב וי"ו · ועבדיו ק' · ב' חס)

מִן מוֹתָא וּמִן חַרְבָּא וּמִן כַּפְנָא בְּיַד נְבוּכַדְרֶאצַּר מַלְכָּא דְבָבֶל וּבְיַד בַּעֲלֵי דְבָבֵיהוֹן וּבְיַד דְּבָעַן לְמִקְטְלֵהוֹן וִימַחֵינוּן לְפִתְגַם דְּחֶרֶב לָא יְחוּס עֲלֵיהוֹן וְלָא יַחְמוֹל וְלָא יְרַחֵם: וּלְעַמָּא הָדֵין תֵּימַר כִּדְנַן אֲמַר יְיָ הָאֲנָא יָהֵב קֳדָמֵיהוֹן יַת אוֹרַח חַיֵּי וְיַת אוֹרַח מוֹתָא: דְּיָתֵיב בְּקַרְתָּא הָדָא יִתְקְטֵל בְּחַרְבָּא וּבְכַפְנָא וּבְמוֹתָא וּדְיִפּוֹק וְיִשְׁתְּמַע לְכַשְׂדָּאֵי דְּצָיְרִין עֲלֵיכוֹן וְיֵיחֵי וּתְהֵי לֵיהּ נַפְשֵׁיהּ לְשֵׁיזָבָא: אֲרֵי הַל רוּגְזִי בְּקַרְתָּא הָדָא לְבִישָׁא וְלָא לְטָבָא אֲמַר יְיָ בִּידָא דְמַלְכָּא דְבָבֶל תִּתְמְסַר וְיוֹקְדִינַהּ בְּנוּרָא: וּלְבֵית מַלַךְ שִׁבְטָא דְבֵית יְהוּדָה קַבִּילוּ פִּתְגָמָא דַּייָ: בֵּית דָּוִד כִּדְנַן אֲמַר יְיָ דִּינוּ לְצַפְרָא דִינָא וְשֵׁיזִבוּ אֲנִיסָא מִיַּד דְּאָנֵיס לֵיהּ דִּלְמָא יִדְלַק כְּאִישָׁתָא רוּגְזִי וִישֵׁיצֵי וְלָא יְהֵי חָיֵיס מִן קֳדָם בִּישׁוּת עוֹבָדֵיכוֹן: הָאֲנָא שְׁלַחִית רוּגְזִי עֲלָךְ דְּיָתְבָא בְּתוּקְפָּא בְּקִרְוִין כְּרִיכָן אֲמַר יְיָ דְּאָמְרִין מַן יֵיחוֹת עֲלָנָא וּמַן יֵיעוֹל בְּבִירָנְיָתָנָא: וְאַסְעַר עֲלֵיכוֹן כְּפֵירֵי עוֹבָדֵיכוֹן אֲמַר יְיָ וְאַדְלֵיק אִישָׁתָא בְּקִרְוָהָא וּתְשֵׁיצֵי בְּכָל סַחְרָנָהָא: כִּדְנַן אֲמַר יְיָ חוּת לְבֵית מַלַךְ שִׁבְטָא דְבֵית יְהוּדָה וְתִתְנַבֵּי תַּמָּן יַת פִּתְגָמָא הָדֵין: וְתֵימַר קַבֵּל פִּתְגָמָא דַייָ מַלַךְ שִׁבְטָא דְבֵית יְהוּדָה דְּיָתֵיב עַל כּוּרְסֵי דָוִד אַתְּ וְעַבְדָּךְ וְעַמָּךְ דְּעָלִין בְּתַרְעַיָּא הָאִלֵּין: כִּדְנַן אֲמַר יְיָ עִיבִידוּ דִינָא וּצְדַקְתָּא וְשֵׁיזִבוּ אֲנִיסָא מִיַּד דְּאָנֵיס לֵיהּ וְגִיּוֹר יְתֵים וְאַרְמְלָא לָא תוֹנוּן וְלָא תִנְסוּן וְדַם זַכַּי לָא תֵשְׁדוּן בְּאַתְרָא הָדֵין: אֲרֵי אִם מֶעְבַּד תַּעַבְדוּן יַת פִּתְגָמָא הָדֵין וְיֵיעֲלוּן בְּתַרְעֵי בֵיתָא הָדֵין מַלְכִין יָתְבִין לְדָוִד עַל כּוּרְסוֹהִי רָכְבִין בִּרְתִיכִין וּבְסוּסָוָן הוּא וְעַבְדוֹהִי וְעַמֵּיהּ: וְאִם לָא תְקַבְּלוּן יַת פִּתְגָמַיָּא הָאִלֵּין בְּמֵימְרִי קַיֵּימִית אֲמַר יְיָ אֲרֵי לְחוּרְבָּא יְהֵי בֵיתָא הָדֵין:

אֲרֵי

רש"י

והיתה לו נפשו לשלל · כאדם השולל שלל וחוטפו והולך לו כן תהיה לו נפשו שלולה מן המיתה ההורגים: פני · כתרגומו רוגזי: מיד עושק · טעמו למטה שאינו שם דבר אלא שם הגוזל העושק את האחרים: ואין מכבה · שלא ימלט לכם שריד: יושבת העמק · ירושל' היא בתוך עמק · ד"א שהעמיק הקב"ה עצה עליך להחריבך: צור המישור · הר שכל סביביו מישור: מי יחת עלינו · מי ינחה עלינו כמו כי שם הרס נחתים: אל תונו · זו אונאת דברים: גלעד

רד"ק

מן הדבר מן החרב · מחרב המלחמה בהלחמם על העיר אתן אותם ביד נבוכד נאצר כשיכבוש העיר ואף לצדקיהו ועבדיו שברחו: והכם לפי חרב · מי שירצה להמית ימית ומי שירצה להגלות יגלה: לא יחום עליהם ולא יחמול ולא ירחם · שהרי שחט בני צדקיהו לעיניו וכן בחורי' וזקני' לא חמל: הצרים עליכם יחיה · כתוב וקרי ויחיה הענין אחד: והיתה לו נפשו לשלל · כרווח בחילו שלל אותה: ולבית מלך יהודה · חסר תאמר כמו שאמר למעלה ואל העם הזה תאמר וסמך על המבין בחסרונו וזה מנהג המקרא במקומות רבים ופירושו ולבית לו ולבניו ושריו שהם בני משפחתו: בית דוד · זכר דוד לפי שהוא היה עושה משפט כמו שאמר ויהי דוד עושה משפט וצדקה לכל עמו וכן היה ראוי שיעשו בניו ובני ביתו שילמדו ממעשיו הטובים: דינו לבקר משפט · לבקר קודם שתתעסקו באכילה ושתיה ובדבר מצרככם תשבו במקום הדין לדון כל מי שיבא לצעוק וכן אמר במש' רבינו ע"ה ויעב משה לשפט את העם מן הבקר · והצילו גזול מיד עושק · מיד מי שעושק אותו וגוזלו והגזול הוא מי שחוטף מיד חברו או לוקח מידו או מכיתו בחזק' ועושק מי שבא ממון חברו לידו בפקדון או בהלואה או שכירות ואין רוצה לתתו לו ומי שגוזל כ"ש שעושק לפיכך אמר והצילו גזול מיד עושק כי הגוזל גוזל ועושק: מעלליהם · כתוב בה"א לנסתרים וקרי בכ"ף מעלליכם לנמצאים כמו שאמר דינו והצילו: הנני אליך · אמר כנגד ירושל' וקרא' יושבת העמק לפי שהוא גבוהה וסביבותי' עמק והיא יושבת בעמק וכן קראה צור המישור כי הי' צור והר וסביבותי' מישור ואמר לה הנני אליך לפי שיושביך מתגאים ואומרים מי יחת עלינו ומי יבא במעונותינו הנני אבא אליך ונלחמתי אתך: יחת · שרשו נחת ולולי האי"ת שהיא גרונית היתה דגושה ופי' ירד ויחנה וכן ותנחת עלי ידך ותרגום וירד ונחת ואמר בלשון ירידה לענין המלחמה שהיא בעמק ובמישור כמו שאמר או במלחמה ירד ונספה: ופקדתי' ביערה · הכנוי לירושלם רוצה לומר הערים אשר סביבותיה המשילם ליער לענין האש כמו כהם תבער יער וכת"י ביערה בקרוהא: כה אמר יי' רד בית מלך יהודה · בהר הבית נאמרה לו נבואה זו לפיכך אמר רד ואף על פי שזאת הנבואה כבר אמרה בית דוד כה אמר יי' דינו לבקר משפט אמר לו עוד שיאמ' אות' להם עוד בבתיה' ושיבטיח' ההבטחה הטובה אם ישמעו: בשערי' האלה · בשערי העזרה כמו שאמר בסמוך ובאו בשערי הבית הזה או יהיה פי' הבית הזה בית המלך לפי שאמר רוכבים ברכב ובסוסי' ולא יכנס אדם רוכב בשערי העזרה: כה אמר יי' · מיד עשוק · תואר בפלס קרוב גדול וענינו כמו עושק: כי אם עשו תעשו · עשו מקור בוי"ו במקום ה"א למ"ד הפעל: ועבדו · כתוב בלא יו"ד הרבים והענין אחד וכמוהו רבים: ואם לא · מבואר הוא:

אורים ותומים

כי שמתי פני וגו' והוא מלאך פניו הנ"ל בית דוד דינו לבקר וגו' הנה פעל המלאך המיוחד הוא המשפט ואם תאמר בזה אינו ראוי נמשכה כי חטא בפעולות המיוחד לו כענין שאול ולפי שהמשפט וכל עניני האל' הנה היותר מיוחד להם הוא כשהשכל יותר פנוי והוא הבקר ולכן באור שיעשה המלך עקר המשפט בבקר לא דבר אחר הפך מלכך כער וצריך בבקר יאכלו ואשר אלה לו המבזה את המשפט בקיומו מלך אפי' יהיה צדיק בדבר אם אין מספיקי' בידו כי עקר מלאכתו הדין הוא ולכן אחר שהוכיח את העם ואמר ואל העם הזה תאמר וגו' אחר שיאמר ב"כ אל בית אשר הם שלמי שיזהרו בעיקר מלאכתן שא"כ תגא החמה שאינה מבחין בין צדיק לרשע והיא הגזרה הטבעית רצוני אשר אמשלת המערכת כמ"ש פעמים: ובערה רצו' לא וספיקו מעשיהם הישרי' לבנות ולבטל הגזרה מעליהם ולעשות פרטית כמו שאין האיש מבחין שמעליהם שמיוחדים הרעו' ואמרתי שמעו דבר ה' מלך ישוד' וכו' הנה דוד מלך יש' משחו ה' למלך על יש' וכה דבר אם ישמרו בניך כו' גם בניה' כו' ולכן הזכי' המולך על כסא דוד להזכיר התנאי' להלן והפורענות אם לא ישמרו כמו שתראה מבואר:

כה

מסרה

והצתי אש ו' בקריאה וסימניה' [illegible]

מנחה גדולה

בכף הדמיון ולא ממש וזהו ולתת את העיר הזאת כתפת ע"כ:

וישמע וגו' והוא פקיד נגיד בבית ה' ספר בשבתו של אותו רשע לתת טעם שהיה ירמי' שתק אז כשהכהו ולא אמר לו מה שאמר לו אח"כ לא פשחור וגו' הוא מפני היראה להיותו פקיד בבית ה' והיה בידו לעשות עם ירמי' רע ואין מוחה בידו כי היה כולם ע"כ מסכימי' עם הפקיד ע"כ שתק ירמי' והע"פ שלא היה לירמי' לירא כ"כ שכבר הובטח מש"י ונלחמו אליך ולא יוכלו לך · מ"מ לא רצה להכניס עצמו בסכנה במקום שאינו צריך ושיעשה לו נס כדי שלא ינוכה מזכיותיו: ואפשר שסמך זה הדבר למה שאמר למעלה הרעה אשר יבוא על העיר ועל העם לבלתי יוכל להרפא ולהשמיענו שע"י הנער שקיבל ירמי' הנביא מההכאה והבזיון נתבטל מקצת הגזירה כענין מה שאז"ל גבי מכיהו שניבא על אחאב ועל עמו שיפלו ביד ארם ואח"כ לא מת כי אם אחאב לבדו והעם ניצל ע"י טפת דם שיצאה מאותו צדיק מכיהו שהכהו נתבטל הגזרה מהעם כ"כ גבי ירמי' ע"י שהכהו פשחור ונתביים ירמי' עי"כ בטל הגזרה במקצת וע"כ אמר ויכה פשחור את ירמיהו הנביא ר"ל להיותו נביא והכהו היה לו ביוש מרובה כי אינו דומה למביים לגדול למביים לקטן ולזה קראו פה ירמי' הנביא · ואח"כ כשהוציאו אמר ויצא פשחור את ירמיהו ולא אמר הנביא כי לא הוציאו כאלו הוא נביא דרך כבוד כי אם כאלו הוא ירמיהו אדם הדיוט ואז כשהי' ירמי' יוצא לחוץ במקום שרבים מצויים שם ולא היה מתירא כ"כ מפשחור וגם ראה ירמי' שעמד ברשעו בהוציאו בבזיון אז אמר לו לא פשחור וגו':

כה אמר רד וגו' הנה בפסוק לך רד אמרו ז"ל רד מגדולתך כלום נתתי לך גדולה אלא בשביל ישראל עכשיו שישראל חטאו גדולה למה לך · וידוע שמה שהפרה השם שכינתו על ישראל לא היה אל בשביל ישראל וכמ"ש להלן (סימן מה) כה אמר ה' הנה אשר בניתי אני הורס וגו' ואתה תבקש לך גדולות שאז"ל אין גדולה אלא נבואה וכיון שהמקדש חרב וישראל יגלו למה לך נבואה שאין הנביאים מתנבאים אלא בזכותן של ישראל · וז"ש ה' ית' כאן לירמי' כשבא להתנבא' על חרבן הבית וגלות ישראל רד בית מלך יהודה ירידה היא זו שעי"כ יפסק הנבואה מישראל ומה גם ירידה זו נוגע בית מלך יהודה כי גם כתר מלוכה יבטל ע"כ ודברת שם את הדבר הזה כי שם יעשו דבריך יותר רושם שחום על עצמו ועל זרעו לבל יתבטל כתר מלוכה על ידו ובזמנו · ולזה תאמר לו שמע דב' כ' כי מה שאני אומר לך דבר ה' הוא ואם אתה ממאן לשמוע לא בי אתה ממאן כי אם בדבר ה' כי שליחו של אדם כמותו · וראוי אתה לשמוע לי שלא לבד שמושבע ועומד אתה מסיני לשמוע בקול ה' אלא עליך הדבר ביותר מוטל כיון שמלך יהודה אתה באופן שאתה הראש וישראל הם הגוף ובתר רישא גופא גריר. ואם אתה זכאי לא לך לבד אתה מטיב ומזכה ע"י כך כי אם לכל יהודה כי מלך יהודה אתה וכולם נגררים אחריך וכמו שמצינו רובם ככולם כשהיה המלך צדיק ועושה הישר בעיני ה' גם הדור היו צדיקי' וכן להיפוך · ומה גם היושב על כסא דוד וכיון שכסאך מיוחס אחר דוד ראוי שתדמה אליו ותלך בדרכיו וגדול המעשה יותר מן העושה שעי"כ שאתה שומע גם עבדיך ועמך שומעים ונענשים וזה אתה ועבדיך ועמך · וכה אמר ה' שאינו מבקש ממך דברי חוקים שההומו' והשטן משיב עליהם כי אם משפט וצדקה דברים שאלמלא לא ניתנה התורה היה הדין נותן לקיימם וזה עשו משפט וצדקה ומה גם הם דברים שבין אדם לחבירו באופן שאל תאמרו לכבוד עצמו הוא דורש כי אם ליסוד העולם והם להציל גזול וגו' שעי"ז זכות זה לבד תזכו שבאו בשערי הבית הזה מלכים וגו' · והטעם שאני מדבר דברי' האלה אליך ולא לכל העם הוא כי כה אמר ה' גלעד אתה לי ראש הלבנון כיון שאתה מולך אחר גלות מלך ישראל א"כ אתה המלך על גלעד וגם ראש הלבנון וכיון שאתה הראש עליך מוטל לתקן הכל ואשמת העם תלוי בך כי השר נשיא יחטא הוא לאשמת העם ע"כ אתה הו' המחריב הבית ודמם בראשיך:

כי כה אמר יי' גלעד אתה לי ראש הלבנון · אמר על בית מלך יהודה שהוא ראש מלכת ישראל אתה היית לי כמו גלעד כי גלעד עיר אחת בעבר הירדן וכל הארץ ההיא ארץ סיחון ועוג וכל הבשן היתה נקראת על שמה ארץ הגלעד כי היא ראש להם וכן היית אתה לי ראש ממלכת ישראל כי ציון וירושלם ראש לכל ארץ ישראל וכן היית ראש הלבנון שנקראת גם כן ארץ ישראל בשם הלבנון כמו שאמר ההר הטוב הזה והלבנון ועתה אשיתך מדבר ואשית הערים אשר סביבותיך כאילו לא נושבו : אם לא · ענין שבועה כמו אם לא שויתי ודוממתי אם לא בתים רבים והדומים להם : נושבה · כתוב בה"א על הארץ דרך כלל וקרי נושבו על הערים ויונתן פי' גלעד בית המקדש ותרגם

רשי

גלעד אתה לי וגומר · אילו את חביב קדמי כבית מקדשא דרש בריש טוריא אם לא אשוינך מדברא גלעד בית המקדש שממנו צרי ורפואה לכל העול' : וקדשתי · וזמנתי : וכרתי מבחר ארזיך · לפי שדמהו ללבנון נופל כאן הלשון הזה : אל תבכו למת ליהויקים שימות לפני השער כשיסחבוהו להגלותו : בכו להולך · ליהויכין ולצדקיהו אמר מעתה חביבה מיתתו של יהויקי' שנאמר בו ונבלתו תהיה מושלכ' לחרב ביום ולקרח בלילה מחיין של יהויכין שנאמר בו וארוחתו ארוחת תמיד וגומר : אל שלום · הוא צדקיהו וכך נקרא בדברי הימים והרביעי שלום וקראו רביעי למלכות בבני יאשיהו שבתחילה מלך יהואחז ואחר כך יהויקים ואחריו יהויכין ואחריו צדקיהו : אשר יצא · ואע"פ שלא יצא עדיין מתנבא עליו כאילו יצא : הוי בונה ביתו : על יהויקי' הוא אומר שהוא היה רשע וסוף הענין מוכיח לכן כה אמר יי' אל יהויקים וגו' : בית מדות · בית גדול כמו אנשי מדות שיש בהן מה למדוד : וקרע לו · והרחיב לו אחרים הגיהו וקרע לו ופתח לו וכן תקרעי בפוך קרע' שמים ירדת כולן לשון פתיחה : וספון בארז · מסכך הגג בארזי' : ומשוח בששר · ומצייר בסמנים תירגם יונתן בששר צבע הוא ממין הציורים · ל"א ומשוח בששר בלייגה"נאש אנשי' נופלא בלע"ז כמו חוט המשחה : התמלך · התאריך ימים על שאת' מתחרה להכביד על ממשלתך להודיע שאתה מלך : אביך · יאשיה שהתנהג בענוה הלא אכל ושתה וראה טוב כל ימי חייו : על

6 כי־כה אמר יהוה על־בית מלך יהודה גלעד אתה לי ראש הלבנון אם־לא אשיתך מדבר ערים לוא נושבה [כ' נושבו ק']: 7 וקדשתי עליך משחתים איש וכליו וכרתו מבחר ארזיך והפילו על־האש: 8 ועברו גוים רבים על העיר הזאת ואמרו איש אל־רעהו על־מה עשה יהוה ככה לעיר הגדולה הזאת: 9 ואמרו על אשר עזבו את־ברית יהוה אלהיהם וישתחוו לאלהים אחרים ויעבדום: 10 אל־תבכו למת ואל־תנדו לו בכו בכו להלך כי לא ישוב עוד וראה את־ארץ מולדתו: 11 כי כה אמר־יהוה אל־שלם בן־יאשיהו מלך יהודה המלך תחת יאשיהו אביו אשר יצא מן־המקום הזה לא־ישוב שם עוד: 12 כי במקום אשר־הגלו אתו שם ימות ואת־הארץ הזאת לא־יראה עוד: 13 הוי בנה ביתו בלא־צדק ועליותיו בלא משפט ברעהו יעבד חנם ופעלו לא יתן־לו: 14 האמר אבנה־לי בית מדות ועליות מרוחים וקרע לו חלוני וספון בארז ומשוח בששר: 15 התמלך כי אתה מתחרה בארז אביך הלוא אכל ושתה ועשה משפט וצדקה אז טוב לו:
טו דן דין־עני ואביון אז טוב הלא־היא הדעת אתי נאם־יהוה: כי

ארי כדנן אמר יי' על בית מלך שבטא דבית יהודה אילו את חביב קדמי מבית מקדשא דרם בריש טוריא אם לא אשוינך מדברא קרוין דלא אתיתבא: ואיזמן עלך מחבלין גבר חיניה ויקטלון שפר גיברך כמה דקצצין אעי חורשא ורמן לנורא: ויעיברון עממין סגיאין על קרתא הדא ויימרון גבר לחבריה על מה עבד יי' כדין לקרתא רבתא הדא: ויימרון על דשבקו ית קיימא דיי' אלההון וסגידו לטעות עממיא ופלחונון: לא תבכון על מית ולא תדוון עלוהי בכו מבכא לדגלי ארי לא יתוב עוד ויחזי ית ארעא דילדותיה: ארי כדנן אמר יי' על שלום בר יאשיה מלך שבטא דבית יהודה דמלוך תחות יאשיה אבוהי דגלא מן אתרא הדין לא יתוב לתמן עוד: אילהין באתרא דאגליאו יתיה תמן ימות וית ארעא הדא לא יחזי עוד: ווי דבני ביתיה בלא קשוט ועיליתיה בלא דינא כדחזי בחבריה מפלח מגן ואגריה לא יהב ליה: דאמר אבני לי בתין דמשחן ועליין מרוחן ופצים ליה חרכין ומטלל בכיורי ארזיא ומצייר בסממנין: האת מרמי למהוי כמלכא קדמאה אבוך הלא אכל ושתא ועבד דין דקשוט וזכו בכן טב ליה: דן דין מסכן וחשוך בכן הוה טב הלא היא דעתא דרעינא בה אמר יי': ארי

הפסוק כן ארי כדנן אמר יי' על בית מלך שבטי וגו' כבעמוד : וקדשתי · אזמן עליך משחיתים שישחיתו בתיך : איש וכליו · ר"ל וכלי מפלו להפיל הבית : מבחר ארזיך · ר"ל קירוי הבתי' שספוני' כמו שאמר למטה בענין וספון בארז וכן כי ארזה ערה אמר על קירות הבתים הספוני' בארז : והפילו על האש · כמו שנ' וישרוף את בית יי' ואת בית המלך וגו' וי"ת ואזמן עלך מחבלין וגומר כבעמוד : ועברו · מבואר הוא וכן ואמרו : אל תבכו למת · למי שימות מבית דוד שזכר והוא יהויקים שמת בדרך כשהוליאו אותו מירושלם להגלותו אמר אל תבכו לו כיון שמת טוב הוא מסיגלה ויחיה חיי צער ובזיון כמו יהויכין ואמ' בעבור יהויקי' אל תבכו ואל תנודו לו כי טובה היה לו מיתתו אלא למי ראוי שתבכו למי שהולך בגלות כי לא ישוב עוד ורואה את ארץ מולדתו וזהו יהויכין שהגלו אותו לבבל ושם מת והיה בבית הכלא ל"ז שנה לו ראוי לבכות ודרשו רז"ל אל תבכו למת יותר מדאי ואל תנודו לו יותר מכשיעור הא כיצד שלשה לבכי שבעה להספד שלשים לגיהוץ ולתספורת ואמר בכו בכו להולך בלא בנים בכו מקור בוי"ו במקו' ה"א למ"ד הפעל : כי כה אמר יי' אל שלום בן יאשיהו · שלום הוא יהויכין ושני שמות היו לו ואע"פ שהיה בן בנו בני בני' הרי הם כבנים לפי שאמר בכו בכו להולך פירש מי הוא ההולך והוא לא שב עדין מגלה ומת בבבל ורז"ל פירשו כי שלום הוא צדקיהו והחכם רבי אברהם בן עזרא פי' כי שלום היא יהואחז כי במצרים מת וכבר בארתי כל זה הענין בספר מלכים ובספר דברי הימים : הוי בונה ביתו · זהו נאמר על יהויקים שזכר בפתס אל תבכו למת כמו שפירשנו ואמר שפירש ההולך

פי' המת שבנה בתים ועליות בגזל ובחמס וכן חברו בפי' בסוף הפרשה לכן כה אמר יי' אל יהויקים : ברעהו יעבוד חנם · היה שוכר הפועל במלאכת הבתים ולא היה נותן לו שכרו וזהו חנם והוסיף לפרש ואמר ופעלו לא יתן לו ופעלו שם מן ואת פעל יי' לא יביטו ואמר פעלו העי"ן בקמץ חטף כמו מן תאר מה תארו ובא זה בחולם הפ"א כמו שבא מן תאר ותארו מן בני אדם ופירושו שכר פעלתו לא יתן לו וזהו חנם שאמר וכן לא תלין פעלת. שכיר שכר פעלתו ואדוני אבי ז"ל פירש ופעלו פעל לו שם כאילו אמר ופועלו שעבד עמו לא יתן לו שכרו : האומר אבנה לי · אמר לבכות ובכה : בית מדות · גדולות וכן אנשי מדות : עליות מרוחים · מן ורוח לשאול ענין הרחבה ויתכן להיות מרוחים מענין רוח כלומר שיכנס בהם הרוח עשוים לימי הקיץ וזהו שאמר וקרע לו חלוני ופירו' פתח לו חלונים כתרגומו ופצים ליה חרכין · חלוני כמו חלונים וכן אורגים חורי וחשופי שת והדומים להם : וספון בארז · פירו' בית מדות שזכר הוא מקורה בקורות ולוחות ארזים ועוד הוא משוח בששר פירוש מצייר בצבע אחד מהם שמציירין בו ברוב והוא ששר נקרא בערבי זנגפ"ר ובלע"ז מיני : ספון · מקורה כמו חלקת מחקק ספון אתם יושבים בבתיכ' ספוני' · ומשוח שם התאר בפלס קרוב רחוק ונקרא מעשה הציור בזה הלשון לפי שהוא במשיכת היד על הדבר כמו המשיחה : התמלוך · ההחשיב לעמוד במלכותך בעבור זאת הגדולה שאתה נהנה בבתים הנאים הבנוים בחמס : מתחרה בארז · מתערב בארז כלומר בבנין הארזים אתה מתערב ונאחז להנאתך : אביך הלא אכל ושתה ועשה משפט וצדקה · כלומר איני תופש אותך בהנאותיך אם היית עושה משפט וצדקה כי אביך יאשיהו אכל ושתה כדרך המלכים ונהנה בטובתו וכיון שעשה משפט וצדקה אז טוב לו והיה בטוב כל ימיו אבל אתה נהנה בטובת העולם הזה בדרך רעה שבניניך שאתה נהנה בהם אינ' ביושר ובמשפט כי אם בעשק וכן מאכלך ומשתך לפיכך אמר לו אביך הלא אכל ושתה וגו' ואמר יש אומרים כי יהויקים היה מתענה תמיד והיה סבור כי התעניות היו תשלום מעשיו הרעים ומאמר אביך הלא אכל ושתה כמו שאמר כי אין עינך ולבך כי אם על בצעך וגומר יש אומרים כי יהויקים היה מתענה תמיד והיה סבור כי התעניות היו תשלום מעשיו הרעים לכן אמר אביך הלא אכל ושתה ועשה משפט וצדקה וי"ת הא את מדמי למהוי כמלכא קדמאה רוצה לומר כדוד שהיה המלך הראשון ואתה לפי שאתה מזרעו אתה חושב להיות כמוהו אין זה כי דוד עשה משפט וצדקה וקרא דוד ארז כי היה כארז בלבנון : דן דין עני · הלא היא הדעת אותי נאם יי' · פירשנו אותו בפסוק כה אמר יי' אל יתהלל חכם וגומר וי"ת הלא היא דעתא דרעינא אמר יי' : כי

מנחה גדולה

אל תבכו למת וגו' · ירצו אל תצטערו על מיתות יהויקים הנקרא מת בחייו כי רשע היה ואין לחוש למיתתו כי אחריו · נתמנה מלך אחר באופן שנשאר ירושלי' בתקפו כי אם בכו בכו להולך שתי בכיות על שני מלכים · שמלכו אחריו וגלו ויאותם עשה רושם שעם יכניה גלו החרש והמסגר ועם צדקי' הגלו גלות שלימה על זה ראוי לבכות ולהצטער והעיקר הוא שלא שלום הוא צדקי' שבטלה בימיו מלכות בית דוד ועליו אמר כי לא ישוב וגו' ואף אם היה שבי לא היה רואה ארץ מולדתו כי עורו עיניו ועל זה ראוי לבכות ולהתאונן : ומהר"מא · כתב בכו בכו שתי בכיות להוליך וגו' · שחייב אדם להוריד דמעות על אדם כשר אף למי שמשאיר אחריו בכיו על הפגם הנעשה לעולם לבני דורו ואשר הולך בלא בנים גם · אותו ראוי יבכו על עצמו שלא נשאר לו שייכות וכמש"ז בב"ר על פסוק ואם אין מתה אנכי מי שמת בלא בנים נקרא מת ונקרא הרוס והנה לצדקיהו הלך מן העולם בלא בנים כי את כל בניו שחטו לעיניו ושיעור הכתוב בכו בכיה אחת על שנאבד מהדור ובכו אותו שנית על כי הולך הוא בלא בנים מן העולם כי לא ישוב עוד וראה וגו' ומש"כ אם היו לו בנים שע"י היות לו בנים הוא כאלו נשאר לו שייכות בעולם וכרלו'

[illegible]

כה אמר ה' הנה הערים שהם יושבות בשנים קדמוניות אעפ"י שתהיה עתה חרבות עכ"ז ימצא סמוך אליהם עדי הגנות והפרדסים אשר היו בימים ההם מספקים מהם והם בזמן ישובן בזמן שעבר אבל עתה שגור לעשותן ערים לא נושבו בזמן ההולך מה שלא יתכן אבל ירצה שלא ימצא רישומן כיכל וזהו שיהיה משחיתים וגו' : אל תבכו וגו' כי' רש"י כי לפי שיהויקים סבבוהו בשער להגלותו ומת שם נאמר עליו הנבואה הזאת כי טובה מיתתו מחטא צדקיהו והוא שלום הנז' כאן ושל יהויכין הנאמר בו וארוחתו וגומ' ולדעתי זהו שנוהגים עתה המלכים שרוצים למות במלחמה מהיות שבויי חרב ואני אומר שטבעית או הכריתית כמפורש בפ' למה אירא בימי רע וגו'והוא יום המיתה עון עקבי ישובני ירצה אחר שהוכרחה שלד הנחש הכוסף העקב והמוכרחת אין לתמוה עליו כפירו' אדוני אבי ז"ל בפ' ומוצא אני מר ממות את האשה וגומ' כי יכלו הכל ולכן סד מר ממות אם יהיה הדבר באפשרות וזה האפשרות לא יצא לפועל זה רע הוא וז"ש ז"ל שמיאן להתנחם לפי שהיה יוסף חי ונפלה ראיתו תחת האפשרות אשר נאמר עליו ראות פניך לא פללתי שלא לראות פניך כי עדין היה אפשר וז"ש אחר שהמיתה מוכרחת אל תבכו למת כי מה מועיל וגם כי ראה פניך לא פללתי וגו' סוף אדם למות אבל הבכי על ההולך ישוב עם היותו אפשר כי גם שמתים בארץ תגידו אותם עליהם וזה שלא ישוב ואמר עליו כבלתי יקומון וזה דקדקי : כי במקום וגו': הוי בונה ביתו וגו' כלו תפרש ליה ויאמר שעשה כל מעשיו שלא במשפט והמשיל הענין לבנין ביתו ואמר שבנין ביתו נעשה מכל וכל בענין נמוך הקרקע עצמו ועליותיו היה סומכם על כותלי חבירו בלא משפט או יר' שהיה מוצא העלייה יותר מכותלי הבית כשנעשה אבל רבים היום ובזה גוזל רה"ר כי כמ"ש למטה והפועלים חנם ברעהו הוא האומן יעבוד חנם ואפילו שכל הפועלים אשר יביא האומן לעבדו לא יפרעם

כִּי אֵין עֵינֶיךָ וְלִבְּךָ כִּי אִם־עַל־בִּצְעֶךָ וְעַל דַּם־הַנָּקִי לִשְׁפּוֹךְ וְעַל־הָעֹשֶׁק וְעַל־הַמְּרוּצָה לַעֲשׂוֹת׃
לָכֵן כֹּה־אָמַר יְהוָה אֶל־יְהוֹיָקִים בֶּן־יֹאשִׁיָּהוּ מֶלֶךְ יְהוּדָה לֹא־יִסְפְּדוּ לוֹ הוֹי אָחִי וְהוֹי אָחוֹת לֹא־יִסְפְּדוּ לוֹ הוֹי אָדוֹן וְהוֹי הֹדֹה׃
קְבוּרַת חֲמוֹר יִקָּבֵר סָחוֹב וְהַשְׁלֵךְ מֵהָלְאָה לְשַׁעֲרֵי יְרוּשָׁלָ͏ִם׃
עֲלִי הַלְּבָנוֹן וּצְעָקִי וּבַבָּשָׁן תְּנִי קוֹלֵךְ וְצַעֲקִי מֵעֲבָרִים כִּי נִשְׁבְּרוּ כָּל־מְאַהֲבָיִךְ׃
דִּבַּרְתִּי אֵלַיִךְ בְּשַׁלְוֺתַיִךְ אָמַרְתְּ לֹא אֶשְׁמָע זֶה דַרְכֵּךְ מִנְּעוּרַיִךְ כִּי לֹא־שָׁמַעַתְּ בְּקוֹלִי׃
כָּל־רֹעַיִךְ תִּרְעֶה־רוּחַ וּמְאַהֲבַיִךְ בַּשְּׁבִי יֵלֵכוּ כִּי אָז תֵּבֹשִׁי וְנִכְלַמְתְּ מִכֹּל רָעָתֵךְ׃
יֹשַׁבְתְּי בַּלְּבָנוֹן מְקֻנַּנְתְּי בָּאֲרָזִים מַה־נֵּחַנְתְּ בְּבֹא־לָךְ חֲבָלִים חִיל כַּיֹּלֵדָה׃
חַי־אָנִי נְאֻם־יְהוָה כִּי אִם־יִהְיֶה כָּנְיָהוּ בֶּן־יְהוֹיָקִים מֶלֶךְ יְהוּדָה חוֹתָם עַל־יַד יְמִינִי כִּי מִשָּׁם אֶתְּקֶנְךָּ׃
וּנְתַתִּיךָ בְּיַד מְבַקְשֵׁי נַפְשֶׁךָ וּבְיַד אֲשֶׁר־אַתָּה יָגוֹר מִפְּנֵיהֶם וּבְיַד נְבוּכַדְרֶאצַּר מֶלֶךְ־בָּבֶל וּבְיַד הַכַּשְׂדִּים׃
והטלתי

(מסורה בגליון: ג׳ ל׳ מל׳ בלי׳ · ל׳ ו׳ ג׳ · י״ד בטע׳ בסיפ׳ ל׳ · מ׳ · ל׳ כתי׳ ה׳ ג׳ · ל׳ ומל׳ · י׳ · ל׳ ל׳ ל׳ · ל׳ · ל׳ ו׳ · ל׳ · ישבתי ק׳ · נחנת ל׳ חס׳ נחנת ק׳ · ג׳ · ל׳)

אֲרֵי לֵית עֵינָךְ וְלִבָּךְ אֱלָהֵין עַל מָמוֹנָא לְמֵינַס וְעַל דַּם זַכַּיי לְמִשְׁפַּךְ וְעַל עוּשְׁקָא וְעַל דְּבִרְעוּת נַפְשָׁךְ לְמֶיעְבַּד׃ בְּכֵן כִּדְנַן אֲמַר יְיָ עַל יְהוֹיָקִים בַּר יֹאשִׁיָּה מַלְכָּא שִׁבְטָא דְבֵית יְהוּדָה לָא יִסְפְּדוּן לֵיהּ וַוי עַל אֲחִי וַוי עַל אֲחָתָא לָא יִסְפְּדוּן לֵיהּ וַוי עַל מַלְכָּא וַוי עַל מַלְכוּתֵיהּ׃ כְּמָא דִמְשַׁגְּרַן יַת נִבְלַת חֲמָרָא כֵּן יְשַׁגְּרוּן יַת נִבְלְתֵיהּ יִתְגְּרַר וְיִשְׁתְּרֵי לְהַלָּאָה לְתַרְעֵי יְרוּשְׁלֵם׃ סְקִי לְבֵית מַקְדְּשָׁא וְצָוְחִי וּבְתַרְעֵי טוּר בֵּיתָא אַרְמִי קָלִיךְ וְצָוְחִי עַל מְגִיזָתָא אֲרֵי אִתְבָּרוּ כָּל רַחֲמָךְ׃ שְׁלָחִית לְוָתִיךְ יַת כָּל עַבְדֵי נְבִיַּיא כַּד הֲוֵית יָתְבָא שְׁלֵיוָא אֲמַרְתְּ לֵית אֲנָא מְקַבְּלָא אוּלְפַן דָּא אוֹרְחָתִיךְ מִזְּעוּרִיךְ אֲרֵי לָא קַבֵּלִית לְמֵימְרִי׃ כָּל פַּרְנָסָךְ יִתְבַּדְּרוּן לְכָל רוּחַ וְרִיחֲמָךְ בְּשִׁבְיָא יְהָכוּן אֲרֵי בְּכֵן תִּבְהֲתִין וְתִתְכַּנְעִין מִכָּל בִּישָׁתָךְ׃ דְּיָתְבָא בְּבֵית מַקְדְּשָׁא בֵּינֵי מַלְכַיָּא מְרַבְיָא כִּנְהָא מַה תַּעְבְּדִין בְּמֵיתֵי לָךְ עָקָא וְזִיעֲהָא כְּחִיבְלִין לְיָלֵידְתָּא׃ קַיָּים אֲנָא אֲמַר יְיָ אֲרֵי אִם יְהֵי כָּנְיָה בַּר יְהוֹיָקִים מַלְכָּא שִׁבְטָא דְבֵית יְהוּדָה כְּגְלַף דְּעִיזְקָא עַל יַד יְמִינִי אֲרֵי מִתַּמָּן בְּמֵימְרִי אַגְלֵינָךְ׃ וְאֶתְּנִינָךְ בְּיַד דְּבָעַן לְמִיקְטְלָךְ וּבְיַד דְּאַתְּ דָּחֵיל מִן קֳדָמֵיהוֹן וּבְיַד נְבוּכַדְרֶצַּר מַלְכָּא דְבָבֶל וּבְיַד כַּשְׂדָּאֵי׃
ואיטלטל

ולבך ה׳ בקריאה וסי׳ בספר שפטים סימן י״ו : הודו ה׳ בקריאה וסימ׳ הוי ארון והוי הדה ל׳ כתיב ה׳ · ויהי כזית הודו · כסוס הודו למלחמה · כסה שמים הודו · הודו על ארץ ושמים וירם קרן : עלי ו׳ בקריאה וסימ׳ עלי באר ענו לה · עלי הלבנון וצעקי ובבשן תני · עלי גלעד וקחו צרי · על הר גבוה עלי לך מבשרת ציון · עלי עילם צורי מדי · ולה אמר עלי לשלום לביתך : כניהו ג׳ וסי׳ חי אני נאם יי׳ כי אם יהיה · העצב נבזה נפוץ · וימלך מלך צדקיהו :

רשי

על בצעך · לגזול ממון : המרוצ׳ רינוץ דלים ועושק יתום עליו כי עסוק ורצון תמיד שמוכי׳ בלשון מקרא וכן את מי עשקתי ואת מי רצותי : הוי הודו · הוי על הפארתו : קבורת חמור יקבר · כמה דמשגרין ית נבלת חמרא כן ישגרון ית נבליתיה ישגרון ישחבון : עלי הלבנון וצעקי · סקי לבית מקדשא וצווחי : ובבשן תני קולך · על הבשן שיחרב ויונתן תירגם ובתרעי טור ביתא ואיני יודע לפרש היאך כפל לשון בשן בשערי הבית אם לא בשביל הדלתות שעושין מאלוני הבשן והוא שם מקום או לשון בשן מקום בקעה רחבה כן היקף הר הבית מגרש ריוח לבית המקדש : וצעקי מעברים · ולווחי על מגיזתא והם לשון מקום : בשלוחך · כששיתה בשלוה : כל רועיך · כל מלכיך : תרעה רוח · רוח קדים תרוכלם : מקוננת בארזי׳ · ששמת קנך במגדלות בתי ארזי׳ לבנות בית מדות : מה נחנת · מה מלאת חן בשביל גובה מגדליך בעיני שודדיך בבא לך חבלי׳ של לידה ומנחם פתר נחנת לשון חניה אבל דונש פתר אותו לשון חן : חותם על יד ימיני · חקיק וחתום בתוך בגד זרועי : אתקנך · הנתקך לשון התיקים כלאן לטבח׳ עד התיקנו אותם והכ״ן יתרה בו ומדרש אג׳ דה במקום שנתק נתקן שעש׳ תשובה בבבל ונשאל הקב״ה שכשבע כתבו את האיש הזה ערירי ונולד לו זרובבל נגבל ונאמר לו על פי הנביא כיוס ההוא אקחך זרובבל בן שאלתיאל וגו׳ והיה חות׳ על יד ימיני אנתקנו :
והטלתי

רדק

כי אין · בצעך · אחר חמדתך בממון : המרוצה · ענין שבר כמו את מי עשקתי ואת מי רצותי ואם איננו משרשו כי ימלא זה הענין מנחי העי״ן כמו לא יכהה ולא ירוץ והעשק בממון והמרוצה בגוף שהיה עושק שכר שכיר כמו שכתוב והיה מכה אות׳ ומכריחם לעבודתו וזהו המרוצה שאמר וגם היה שופך דם נקי ועל כל זה אמר בדברי הימי׳ ותועבותיו אשר עשה והנמצא עליו הנם כתובים על ספר מלכי ישראל ויהודה ועל זה הספר אמר שמדבר על ישראל ויהודה ועל מלכיהם : לכן " הוי אחי והוי אחות · הספד הקרובי׳ כמו שאמר הוי אדון והוי הודו הורה הספד העם ואיך יספדו אותו אלא זכר לשון הספד שהקרובים סופדים על האחים הוי אחי ועל האחות הוי אחות או אמר הוי אחות על אשת יהויקי׳ ואע״פ שלא נזכרה : הודה כמו והדרו ר״ל מלכותו כמו שת״י ווי על מלכותיה והה״א במקום וי״ו הכנוי כה״א אהלה והדומים לו : קבורת חמור · ר״ל כמו שהחמור לא יקבר כן לא יקבר הוא כי מה הוא קבורת החמור שיסחבו אותו וישליכוהו לאשפה כן יסחבו נבלת יהויקי׳ וישליכו אותו מהלאה לשערי ירושלם כי מחוץ לירושלם מת כשהיו מוליכין אותו בגלו׳ בפעם השנית והכשדים לא הניחוהו להקבר : עלי הלבנון · אמר כנגד כנסת ישראל ראי אם יש לך עזר מכל מאהביך שהם אשור ומצרי׳ שהייתי בוטחת בהם וסלקת בטחונך ממני עתה כנא שברך צעקי להם אם יושיעוך כי גם להם בא שבר כי מלך אשור נשבר ומצרים גם כן נשברו ע״י נבוכד נצר בימי יהויקים כמו שאמ׳ ולא הוסיף עוד מלך מצרי׳ לצאת מארצו כי לקח מלך בבל מנהר מצרים עד נהר פרת כל אשר היה למלך מצרים ואעפ״י שאחר זמן בימי צדקיהו אמר וחיל פרעה יצא ממצרים וגו׳ באחרונ׳ נצח נבוכד נצר והחריב מצרים ואמר על דרך משל עלי הלבנון ר״ל עלי להר הלבנון וכן ובבשן ר״ל ובהר הבשן כי מן ההרים ישמעו קול הצועק למרחוק : וצעקי · בקמץ העי״ן מפני הזקף והל״ד מפוחר בקר״ן הטף : מעברים · מכל עבר ומכל צד גם כן צעקי נראה כי לא יועילך כי נשברו כל מאהביך וי״ת סקי לבית מקדשא וצוחי ובתרעי טור ביתא ארימי קליך תרגם לבנון בית מקדשא כמו שתרג׳ אונקלוס ההר הטוב הזה והלבנון ובית מקדשא וכן פירשו רז״ל ואמרו למה נקרא בית המקדש לבנון שהיה מלבין עוונותיהם של ישראל אבל ובבשן שתרגם ובתרעי טור ביתא לא ידעתי טעם אולי כנה הר הבית בשם בשן לפי שהבשן היה מקום מרעה הבהמות ובבית המקדש גם כן היו תמיד בהמות לקרבן : דברתי אליך בשלותיך · אמר בלשון רבים כי היו להם שלוות רבות כשהיו מעשיהם טובים וכאשר החלו להרע והיו בשלותם הוכיחם האל על ידי הנביאים ולא הועיל : מנעוריך · ר״ל דור המדבר שהיה להם כימי הנעורים כי תחלת האומה בעבודת האל ותחלת מלכותם היה הדור ההוא וכן פי׳ חסד נעוריך : כל רעיך תרעה רוח · כתרגומו כל פרנסיך ר״ל מלכי אשור ומצרים שהיו להם כפרנסים וכרועים אותם · תרעה רוח תאכלם הרוח כלומר שישברו קל מהרה כאלו הרוח הדיחה אותם ותירגם יונתן יתבדרון לכל רוח : כי אז תבושי · כשיכלה בטחונך : יושבתי בלבנון מקוננתי בארזים · יושבתי מקוננתי בי״וד יתרה בכתב לא במבטא וכמלאת יתרה גם במבטא אהבתי לדוש מלאתי משפט ושתי המלות האלה אמרו שהן מורכבות יושבתי מן ישבת ויושבת מקוננתי מן מקננת ומקוננת וטעם ההרכבה ר״ל שיושבת וקוננת מקדם וגם עתה את יושבת ומקוננת כי עדין היו בארץ שהיא מיוחסת ללבנון וזכר לבנון וארזים לפי שהיו בתי הגדולים בירושלם ספונים בארז כבית המלך כמו שאמר על יהויקים וספון בארז : מה נחנתי · עקרו נחננת והוא מענין חן ומה ימלא לשני פנים למעלת הדבר ולחסרונו למעלה כמו מה רב טובך מה יקר חסדך אלהים ולחסרון מה אנוש כי תזכרנו ובזה יתפרש לשני הפנים למעלה כלומר מה חן ומה יופי היה לך כשבאו לך החבלים והצרות האלה ולחסרון אמר מה חן הוא אשר נשאר לך מכל אשר בנית וקוננת בארזים בבא לך החבלים : חי אני · כיון שדבר על יהויקים דבר גם כן על יהויכין בנו וקראו כניהו לפחיתות : חותם על יד ימיני · הטבעת שחותמים בה הכתבים נקרא חותם וכן שימני כחותם חותמך ופתילך והטבעת ההיא לא תסור מיד האדם לא ביום ולא בלילה לפיכך אמר כי אפי׳ יהיה כניהו כמו החותם על ידי הימין שלא יוסר ממנה משם אסירך ואתקנך : אתקנך · פרשו נתק והנ״ן התי״ו מורה חסרון הנ״ון והנ״ון האחרונה נוספת כנ״ון יברכנהו יצרנהו ויש דרש על הנ״ון היתר׳ אמרו שבמקום שנתק שם נתקן כי בבית האסורים עשה תשובה וקבלו הקב״ה ונולד לו בן בבית האסורים ומשל בן בנו זרובבל בן שאלתיאל ביהודה וישב על כסא דוד ואמרו לו ושמתיך כחותם כנגד מה שאמר לאביו אם יהיה כניהו חותם על יד ימיני כי משם אתקנך : ונתתיך · כל אלו ביד שאמר לענין אמרם וכן אשר הגיל אתכם מיד מצרים ומיד פרעה אשר הציל את העם מתחת יד מצריכ זה הכפל גם כן לחזק לענין ההוא ופי׳ ביד מבקשי נפשך שלא יחמלו עליך : אשר אתה יגור מפניהם · שלא יהיה לך כח לעמוד כנגדם : וביד נבוכד נצר מלך בבל · שהוא מלך עז וקשה כמו שנא׳ עליו עלה אריה מסבכו ומשחית גוים נסע ממקומו : וביד הכשדים · שהם גוי עז וקשה אשר לא ישא פנים כמו שנאמר עליהם הגוי המר והנמהר :
והטלתי

מנחה גדולה

וברא׳ בנו א״י הוא כאלו הוא רואהו והוא ענין מאמר׳ ז״ל באומר׳ כאלו הוא הרום כמדובר ע״כ :
הוי בונה ביתו וגו׳ מהר״יא ז״ל הנה יהויקים כשהמליכו מלך מצרים תחת יהואחז אחיו בנה בתים גדולים ויפים בנוי׳ ס לתלפיות ולא היה משלם שכר הפועלים שהיו עמלים בבנין וזהו הוי בונה ביתו בלא צדק ועליותיו בלא משפט ואין ענינו הבנין והבית שהיה כנגד הצדק ובע״ל אלא שאם היותו מלך לא היה משתדל לעשות משפט וצדקה לכל עמו כדוד אביו אבל היה כל השתדלותו לבנות בתים ובני יהודה שהיו עובדים בבנין לא היה משלם שכרם והפועל שהיה פועל בבית היה ג״כ אנס ע״כ : ומר״מא כתב הוי בונה היכל בצדק ויצא במשפט ואמר ופועלו וה״לל ופעולתו יהיה כי הנה הסכימו המפרשים כי על יהויקים ידבר ועליו הוא אומר הוי בונה ביתו והוא כי בתחלת הבנין שבונים הבית התחתון אין האדם מרגיש עדיין גודל ההוצאה ע״כ הבית בהבנתו לא התפקר לבנות בלא משפט כי אם בלא צדק בלבד אך בבואו לבנות העליות על הבית והרגיש ככר ההוצאה בבית ביותר אז התפקר לעשות בלא משפט עד גדר שברעהו יעבוד חנם שהוא הבנאי הבונה עליותיו חנם ולא די שלא היה נותן שכר הבונה כ״א גם שכר הפועל שהיה הבנאי מביא עמו כי אין בנאי יוכל לבנות מבלי היות לו פועל לתת לו האבנים ולגבל הטיט או הסיד גם את פועלו של האומן לא היה מתן לו באופן שהיה הבנאי צריך לפרוע לו משלו וזהו ברעהו הוא הבונה הבנין הנזכר יעבוד חנם ופועלו של רעהו הנזכר הבונה לא יתן לו שכר : ולע״ד נראה לפי מה דאי׳ בגמ׳ דבב״מ דהנהו שקלאי דתברי חביתא דחמרא ופסק רב ליתן להם אגרייהו משום דכתיב וארחות צדיקים תשמור · ופיר״שי שהוא לפנים משורת הדין · הרי שאפי׳ שאם הפועל לא עשה פעולתו אלא שקלקל אע״פ שאין הדין נותן לשלם ראוי ליתן לפועל שכרו לפנים משורת הדין · אבל אם הפועל עביד עבידתיה כדבעי חייב ליתן שכרו כפי המשפט והדין · וז״ש הוי בונה ביתו בלא צדק שאינו משלם לפועל אם קלקל המלאכה ואינו רוצה לעשות לפנים משורת הדין למען הצדק לקיים וארחות צדיקי׳ תשמור והוא איננו רוצה להיות בכלל צדיק · ולא עוד אלא ועליותיו שהוא אומן מעליות שבבית מלאכה מובחר ומעולה שחייב לשלם במשפט דעביד עבידתא שפירתא אף גם את זה איננו משלם · או ירצה בונה ביתו בלא צדק כי הנה מלאכת הפועל שעושה בבית למטה סמוך לארץ ואינו מסתכן עצמו כ״כ בזה האומן חייב להחזיק טובה לבעל הבית שע״י מלאכתו הוא מתפרנס ממנו והוא מעין צדקה שעושה בעל הבית עמו שבחר בו ולא באחר כיון שהיא מלאכה שאין סכנה משא״כ כשהוא צריך לעשות עליות על גבי עליות למעלה למעלה וצריך לעלות בסולם על גבי סולם ולתלות עצמו בנסר וחבל והוא מסתכן בעצמו כדי ליטול שכרו כמש״זל על ואליו הוא נושא את נפשו מפני מה עלה זה בכבש ונתלה באילן לא שיטול שכרו א״כ בזה אין הבעל הבית עושה צדקה עם הפועל כי אם דין ומשפט יש כאן לתת לו שכרו אשר עשה בנפשו ודמו שסיכן והם גם את זה יכבוש תחתיו ולא יתן הרי הוא כאלו נוטל את נפשו כמש״זל וז״ש הוי בונה ביתו בלא צדק כי מה שהפועל עושה בביתו אעפ״י שבא בשכרו אשר פעל ועשה מ״מ קצת צדקה יש בו שהגיע לו פרנסתו בלי סכנה · משא״כ

אורים ותומים

דברתי רמז למה שפיל׳ במעמד הכנחר כפ׳ כל אשר דבר ה׳ נעשה ולא אמר ונשמע כמו שישאלו מהם ואמר אם שמוע תשמעו בקולי וזו היא עת נעוריהם שאמר כאן זה דרכך מנעוריך כי לא שמעת בקולי : כל רועך וגומ׳ שור מרעת העוגם יהיה כי ע״י מלמד ילמד אדם להטיתו מרוע מעשיו כענין אני מלמדך להועיל ולא שמעתי לקול מורי ואם שהמעשה מגונה ידימוהו ע״י קרוביו ומיודעיו כי עז״כ ונתתי פני באיש ההוא וגומ׳ כי הם כשור עליו ולכן כשאין מלמד ואין קרוב יכסה המומין או תגלה רעתו גם תראה חרפתו ולכ״א בי רועיהם תרעה רוח וגם המלמדי׳ והכיהם המכסים כמו העושר המומין בשבי ילכו ימשך או כשתהיה עני ורש מהם אותבושי · יושבת בלבנון הנה הירא מפני אחת המציק ישים כשלתו קנו ושם יגלל ממנו אבל הירא מן המות או חולי אנה ילך וז״ש כשעלית ללבנון וכנית ביתך בעצי ארזי להזק בנגה מה יועיל אם יבואו לך חבלי׳ חיל כיולדה או יר׳ שהתעכנ מאד משחית נפשו כי מה יעשו בימי הרעה שלא יוכל לסבול מן הרעה מה שיסבול המורגל ע״ד ולא נחם אלדים וגו׳ כפי׳ הרמ״בם ז״ל ושלמה אמר מכל משמר נצור לבך וגו׳ כפי׳ אדוני אבי ז״ל וז״ש כאן וחזר ושנהו הספ׳ קינות שמעתים אלו יזיקו להם בימי הרעה אמר שם זכרה ירושלם ימי עניה ומרודיה ולכן ספט ואמ׳ טוב לגבר וגו׳ יר׳ שלא ינדם כאשר קרה לאמוני עלי תולע וזהו באומ׳ יושבת בלבנון ומקוננת בארזי׳ איך יסבול החבלים אשר אין מגן להם כאשר אין מגן לחבלי יולדה כי א״א שלא יבואו אליה וגו׳ : חי אני וגו׳ כי אם יהיה כניהו וגו׳ הן לצדק ימלוך ולעשות שאר בני אדם צדיקים כמותו וא״כ הם לגבי העם כמו חות׳ ע״ג דונג זה יפתח צורתו בה וזה יפתח יוסרו בהם אלא שזה הח״ת׳ רצוני המלך ילמד דרך ה׳ ונעשה שהוא חותם ביד ה׳ בו יפתח צורתו בעמו וז״ש כי אף שיהיה חותם על יד ימינו להורות את העם לא תספיק תשובתו שלא יענש על שעבר : ונתתיך ביד וכו׳ הנה פרט הענין א״כ להודיע כחו יתברך בב׳ פנים הא׳ כי מגיד מראשי׳ אחרית יורה שהוא עשהו ע״ד כי הגדלת על כל שמך אמרת׳ יודוך ה׳ כל מלכי ארץ וכו׳ והב׳ להורות כי אעפ״י שהו׳ מנבוכד נצר מלך בבל ואין ראוי שיפול בדבר שיעור ממנו אחר שמוסיף שמירה להנצל ממנו עד שנתפלא עליו איוב ואמר ואשר יגורתי יבא לי :

והטלתי · כמו והשלכתי וכן ויטילו את הכלים ובאמרו אשר ילדתך ר"ל שהיה דומה לה במעשים רעים לפיכך היה אומר ושם אמו במלכים שהיה הבן דומה לאם : על הארץ אחרת · בידיעת המתואר בלא ידיעת התאר כמו הגפן נכריה הכבש אחד הדוד אחד : אשר לא ילדתם שם · שלא תתנחמו שם בבני משפחה שירחמו עליכם : ושם תמותו · גם זו קללה כלומר בארץ שמחה ימותו : ועל הארץ · כמו ואל הארץ ורבים כמוהו : אשר הם מנשאים את נפשם · שהיו מבטיחים אותם נביאי השקר שישובו הגולים עתה מהרה כמו שאמר הנה כלי בית יי' מושבים מבבל עתה מהרה וכו' ובעבור זה היו מנשאי' את נפשם ובוטחים על שקר המלך יהויכין ושאר הגולים : העצב נבזה · הה"א ה"א השאלה לפיכך היא פתוחה אמר כניהו הוא כמו עצב נבזה ועצב הוא מן עצבים שהוא שם לכלמי' והעצב הוא נבזה ומשליך אותו המכיר בו שהוא הבל אין בו תועל' משליך אותו ומשבר אותו זהו שאמר נפוץ כמו ונפוץ הכדי' כי כהשליך אדם הכלי ישבר ויתנפצו שבריו ויתפזרו וכן כלי שאין חפץ בו ישליכנו האדם חוץ מביתו : הוטלו · כמו הושלכו הוא וזרעו והנה היה לו זרע בגלותו שהרי אמר עליו ערירי ואפשר שהיו לו בנים בגלותו בגולה ומתו בבבל והנה הוא ערירי וכפל הענין ואמר הושלכו אחר שאמר הוטלו והענין אחד לחזק הדבר כי כן דרך המקרא לכפול הענין במלו' שונות לחזק הדבר : ארץ ארץ ארץ · כבר כתבתי בפסוק היכל יי' היכל יי' היכל יי' מה שפי בו אדוני אבי ז"ל ויתכן לפרש כי הכפל לחזק הענין כי כן מנהג הלשון פעם בשתי מלות פעם בשלש בשתי מלות כמו כל הקרב הקרב נחמו נחמו עמי והדומים להם ובשלש מלות כמו ארץ ארץ ארץ היכל יי' היכל יי' עוה עוה עוה אשימנה והקריאה לארץ ר"ל לאנשי הארץ שהרי אמר כתבו וכן וכל הארץ באו מצרימה וי"ת מארעיה אגלוהי לארע הוחרא ארעא דישראל קבילי פתגמא דיי' : כה אמר יי' · כתבו · זה הכווי כלווי ראה ריח בני סולו סולו והדומים להם : ערירי · אם היו לו בנים ימותו בחייו ואם לא היו לו לא יהיו לו : לא יצלח בימיו · כי כל ימי חייו הי' בשבי : כי לא יצלח · וגם בזה לא תהיה לו הצלחה שיהיה מזרעו מושל ביהודה והנה זרובבל שהיה בן בנו היה מושל ביהודה אלא כמו שאמרו רבותי' ז"ל שעשה תשובה בבית האסורים ואמרו רבותינו ז"ל גדולה תשובה שמקרעת גזר דינו של אדם שנא' כתבו את האיש הזה ערירי וביון שעשה תשובה נהפך לו גזר דין לטובה

רשי

והטלתי · לשון השלכה : מנשאי' את נפשם · לשון תנחומי' שנפש' מתנשאה להתנחם ולומר עוד נשוב לארצנו : העצב נבזה · תמיה היא שמא כלם נשבר ונבזה האיש הזה שהושלך מעל פני כמו שאין חפץ בו : נפוץ · נשבר כמו ככלי יוצר תנפצם אחרי' הגיהו העצב כמו העצבי' מעציבין את הקטן במסכ' שבת כלומר האתה נבזה ונפוץ בעיניך כעולל קטן שמפליגין אותו מילו"יילי"ר בלע"ז אין זה כדי: הוטלו הושלכו לשון השלכה שאין תקומה כמו כי יפול לא יוטל : ארץ ארץ ארץ · מארצו גלה אל ארץ אחרת ואת ארץ ישר' שמעו דבר יי' · ד"א ארץ ארץ ארץ שהיא ארץ שבארצו' חשובה שבכולן · ד"א ה"י שלש ארצות היו בה יהודה ועבר הירדן והגליל : גבר אשר לא יצלח בימיו · כתבוהו : הוי רועים מלכי יהודה : לא פקדת' אותם · לא נזהרתם לשומרם : ולא יפקדו · ולא יחסרו לשון ולא נפקד ממנו איש : יי' צדקינו · יי' מצדיק אותנו בימיו של זה : והשכיל · ויצליח : לנביאי'

ל

א

מסרה

מנשאים ג' וסי' ועל הארץ אשר הם· ולא יהיה פליט · מנשאים את היהודים : וזרעו ז' בקריאה וסימ' נמסר בסדר בלק : ג' פסוקי' משולשי' בקריאה וסימ' ארץ ארץ ארץ שמעי דבר יי' · קדוש קדוש קדוש יי' צבאות · עוה עוה עוה אשימנה · וחד היכל יי' היכל יי' היכל יי' המה : אותם י"ו חס' בסיפרא וסימ' הכית אתם ולא חלו · האותי הם מכעיסים · ואת למדתי אתם · ולא פקדתם אתם · ואני אקבץ את · את ירושלם ואת עדי · אל אחאב · וצוית אתם אל אדניהם · והכבשו אתם להיות לכם לעבדי' · עד תמי אתם בידו · בבלה יובאו ושמה · והקרא אתם · השכם ולמד · ויהי בפנש אתם · אתם זכר יי' קדמא · ואביא אתם בית יי' :

ה

וְהֵטַלְתִּי אֹתְךָ וְאֶת־אִמְּךָ אֲשֶׁר
יְלָדַתְךָ עַל הָאָרֶץ אַחֶרֶת אֲשֶׁר לֹא־
יֻלַּדְתֶּם שָׁם וְשָׁם תָּמוּתוּ׃ וְעַל־
הָאָרֶץ אֲשֶׁר־הֵם מְנַשְּׂאִים אֶת־נַפְשָׁם
לָשׁוּב שָׁם שָׁמָּה לֹא יָשׁוּבוּ׃
הַעֶצֶב נִבְזֶה נָפוּץ הָאִישׁ
הַזֶּה כָּנְיָהוּ אִם־כְּלִי אֵין חֵפֶץ בּוֹ
מַדּוּעַ הוּטְלוּ הוּא וְזַרְעוֹ וְהֻשְׁלְכוּ עַל־
הָאָרֶץ אֲשֶׁר לֹא־יָדָעוּ׃ אֶרֶץ אֶרֶץ
אָרֶץ שִׁמְעִי דְּבַר־יְהוָה׃
ל כֹּה אָמַר יְהוָה כִּתְבוּ אֶת־
הָאִישׁ הַזֶּה עֲרִירִי גֶּבֶר לֹא־יִצְלַח
בְּיָמָיו כִּי לֹא יִצְלַח מִזַּרְעוֹ אִישׁ יֹשֵׁב
עַל־כִּסֵּא דָוִד וּמֹשֵׁל עוֹד בִּיהוּדָה׃
א הוֹי רֹעִים מְאַבְּדִים
וּמְפִצִים אֶת־צֹאן מַרְעִיתִי נְאֻם־יְהוָה׃
לָכֵן כֹּה־אָמַר יְהוָה אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל
עַל־הָרֹעִים הָרֹעִים אֶת־עַמִּי אַתֶּם
הֲפִצֹתֶם אֶת־צֹאנִי וַתַּדִּחוּם וְלֹא
פְקַדְתֶּם אֹתָם הִנְנִי פֹקֵד עֲלֵיכֶם אֶת־
רֹעַ מַעַלְלֵיכֶם נְאֻם־יְהוָה׃
וַאֲנִי אֲקַבֵּץ אֶת־שְׁאֵרִית צֹאנִי מִכֹּל
הָאֲרָצוֹת אֲשֶׁר־הִדַּחְתִּי אֹתָם שָׁם
וַהֲשִׁבֹתִי אֶתְהֶן עַל־נְוֵהֶן וּפָרוּ וְרָבוּ׃
וַהֲקִמֹתִי עֲלֵיהֶם רֹעִים וְרָעוּם וְלֹא־
יִירְאוּ עוֹד וְלֹא־יֵחַתּוּ וְלֹא יִפָּקֵדוּ
נְאֻם־יְהוָה׃
ה הִנֵּה יָמִים בָּאִים נְאֻם־יְהוָה וַהֲקִמֹתִי
לְדָוִד צֶמַח צַדִּיק וּמָלַךְ מֶלֶךְ וְהִשְׂכִּיל
וְעָשָׂה מִשְׁפָּט וּצְדָקָה בָּאָרֶץ׃
בְּיָמָיו תִּוָּשַׁע יְהוּדָה וְיִשְׂרָאֵל יִשְׁכֹּן
לָבֶטַח וְזֶה־שְּׁמוֹ אֲשֶׁר־יִקְרְאוֹ
יְהוָה צִדְקֵנוּ׃

לכן

וְאִיטַלְטֵל יָתָךְ וְיַת אִמָּךְ דִּילֵידְתָּךְ
לַאֲרַע אוֹחֲרִי דְלָא אִתְיְלֵידְתּוּן תַּמָּן
וְתַמָּן תְּמוּתוּן׃
וּלְאַרְעָא דְאִינוּן מַטְעַן יַת נַפְשְׁהוֹן
לְמֵיתַב תַּמָּן לְתַמָּן לָא יְתוּבוּן׃
בְּסִירָא חַלָּשָׁא מְטַלְטְלָא גַּבְרָא הָדֵין
כָּנְיָה כְּמָנָא דְלֵית צְרוֹךְ בֵּיהּ מָה דֵין
אִיטַּלְטָלוּ הוּא וּבְנוֹהִי וְאִתְגְּלִיאוּ
לְאַרְעָא דְלָא יְדָעוּ׃ מֵאַרְעֵיהּ
אַגְלוֹהִי לְאַרְעָא אָחֳרִי אַרְעָא דְיִשְׂרָאֵל
קַבִּילִי פִּתְגָּמֵי דַייָ׃ כִּדְנַן אֲמַר יְיָ
כְּתוּבוּ יַת גַּבְרָא הָדֵין דְּלָא וְלַד גַּבְרָא
דְּלָא יִצְלַח בְּיוֹמוֹהִי אֲרֵי לָא יִצְלַח
מִזַּרְעֵיהּ גְּבַר יָתֵיב עַל כּוּרְסֵי דָוִד
וְעָבַר שׁוּלְטָן עַל דְּבֵית יְהוּדָה׃ וַוי
פַּרְנָסַיָּא דִּמְאַבְּדִין וּמְבַדְּרִין יַת עַם
דְּאִתְקְרֵי שְׁמִי עֲלוֹהִי אֲמַר יְיָ׃ בְּכֵן
כִּדְנַן אֲמַר יְיָ אֱלָהָא דְיִשְׂרָאֵל עַל
פַּרְנָסַיָּא דְּמִתְפַּרְנְסִין יַת עַמִּי אַתּוּן
בַּדַּרְתּוּן יַת עַמִּי וְטַלְטֵלְתִּינוּן וְלָא
תְּבַעְתְּהוֹן יַתְהוֹן הָאֲנָא מַסְעַר עֲלֵיכוֹן
יַת בִּישׁוּת עוֹבָדֵיכוֹן אֲמַר יְיָ׃ וַאֲנָא
אֲכַנֵּישׁ יַת שְׁאָרָא דְעַמִּי מִכָּל
מְדִינָתָא דְּאַגְלֵיתִי יַתְהוֹן לְתַמָּן
וְאָתֵיב יַתְהוֹן לְאַתְרֵיהוֹן וְיִפְשׁוֹן
וְיִסְגּוֹן׃ וְאָקִים עֲלֵיהוֹן פַּרְנָסִין
וִיפַרְנְסוּנוּן וְלָא יִדְחֲלוּן עוֹד וְלָא
יִתַּבְרוּן וְלָא יִזּוּעוּן אֲמַר יְיָ׃ הָא יוֹמַיָּא
אָתַן אֲמַר יְיָ וְאָקִים לְדָוִד מְשִׁיחַ
דְּצַדִּיקַיָּא וְיִמְלוֹךְ מַלְכָּא וְיַצְלַח וְיַעְבֵּד
דִּין דִּקְשׁוֹט וְזָכוּ בְּאַרְעָא׃ בְּיוֹמוֹהִי
יִתְפַּרְקוּן דְּבֵית יְהוּדָה וְיִשְׂרָאֵל יִשְׁרֵי
לְרָחְצָן וְדֵין שְׁמֵיהּ דִּיהוֹן קָרַן לֵיהּ
יִתְעַבְדַן לָנָא זַכְוָן מִן קֳדָם יְיָ בְּיוֹמוֹהִי׃

בכן

ואמר לו אקחך זרובבל בן שאלתיאל עבדי ושמתיך כחותם כי בך בחרתי ועוד אמרו א"ר יוחנן גלות מכפרת על הכל שנאמר כתבו את האיש הזה ערירי ובתר דגלה כתיב ובני כניה אסיר בנו שאלתיאל בנו וגו' : הוי רועים · אמר על מלכי יהודה הרעים אמר להם הוי אתם מאבדים ומפיצים את צאן מרעיתי כלומר שאני הייתי רועה אותם כשהיו שומעים לקולי ואחר שהייתם אתם רועים אותם נהגתם אותם בדרך רעה ואבדתם והפיצותם אותם בגלות : לכן · ולא פקדתם אותם · ולא השגחתם עליהם אנה הם ומה הם עושים אם טוב ואם רע והיה לכם לדעת כי בעון הוא שהם נדחים וגולים ובעונכם שלא פקדתם אותם הנני פוקד עליכם את רוע מעלליכם : ואני אקבץ · אם על גלות בבל אמר יהיה פי' ולא ייראו עוד זמן רב או יהיה כמשמעו לעולם והוא אומר על קבוץ זה הגלות כמו הפרשה הבאה אחריו והוא הנכון : והקימותי · ורעום · ירעו אותם כמו הרועה הטוב : ולא יפקדו · לא יחסרו כמו ולא נפקד ממנו איש : הנה ימים באים · צמח צדיק · זהו המשיח וקראו צמח שיהיה צמח בעולם כצמח השדה שהיא רבבה כן בהיות צדיק יהיו עמו צדיקים רוב העולם כ"ש יפרח בימיו צדיק ואמר והוכיח עמים רבים ומלך מלך ואמר הכפל לחזק הפעולה כי בזכור הפעולה השם נזכר עמה ובזכור אחריה השם הוא לחזק כמו למטן בלוע בלע ממטיר עליו מטר כל בוגדי בגד וכן ומלך מלך כי באמרו ומלך ידענו שהוא מלך ובהוסיפו מלך הוא לחזק המלכות שתהיה מלכותו בכל הארץ לא בישראל לבד כמו שאמר עליו ומשלו מים ועד ים ומנהר עד אפסי ארץ : והשכיל · הצליח וכת"י ויצ"ח וכן ויהי דוד בכל דרכיו משכיל ואחרי' זולתו : בימיו · וזה שמו אשר יקראו יי' צדקנו · יקראו ישר' יקרא המשיח בזה השם יי' צדקנו לפי שבימיו יהיה צדק יי' לנו קיום תמיד לא יסור וזו הקריאה על דרך הקריאה שקרא משה רבי' ע"ה למזבח יי' נסי וקרא יעקב למזבח אל אלהי ישראל כל אחד לפי ענינו הנמצא בו וכן ושם העיר מיום יי' שמה וי"ת דיהוין קרן ליה וגו' כבעמוד : לכן

מנחה גדולה

משא"כ עליותיו שהוא הבנין למעלה בעליית הרבה שצריך הפועל לסכן עצמו ואליו הוא נושא את נפשו כשאינו משלם לו שכרו זה הוא ועליותיו בלא משפט · ברעהו יעבד חנם וגו' נראה כפל לשון: אך ירלה כי מדרך העולם כשיש להם לעשות מלאכה או לבנות איזה בנין הוא שוכר את הפועל בסך קצוב ליום על מנת שהפועל יתן משלו הסיד או היתדות ושארי דברים הטפלים לבנין ובשהוא מעכב אח"כ שכרו לא לבד שהפסיד שבילע זמנו חנם וטרח למגן אף מה שהוציא מכיסו דברים הטפלים לבנין הוא כפסד הרי נלקה הפועל בשתים שכר פעולתו ועוד מה שהוציא מכיסו וזה שאמר ברעהו יעבד חנם שאינו משלם לו שכר עבודתו ולא עוד אלא אפי' ופועלו מה שפעל ועשה להוציא מכיסו הוא הפועלה אף את זה לא יתן לו :

ואמר כי בבנין ביתו של יהויכין נמצא שני מיני פועלים הכת האחת אחוזת מרעיו הבאים לטורח מחמת הבושה כי הם ריעיו והוא קורא אותם לטרוח חנם והבה מקלקלת השורה · אמנם הכת השני משאר בני אדם שאינם ריעיו אבל קורא אותם ע"מ לפרעם ואח"כ עושק שכר שכיר ז"ש ברעהו מתחלה קודם שיעשה דבר קורא אותו ע"מ שיעבוד חנם וסבר וקבל וז"ש יעבוד בלשון עתיד דאדעתא דהכי קא נחית וכנגד הכת השנית אמר ופועלו שהוא מכניסו על מנת לפרעו ואח"כ לא יתן לו מאומה והנה מתוך זה מרה אף ה' בו ז"ש האומר אבנה לי כי קשה מאד בעיני ה' אומרו אבנה לי כי לא לו יהיה הבית הבנוי בלא צדק אלא בית יבנה ולא ישב בו ז"ש האומר אבנה לי כי קנה בעיני ה' אומרו לי כי על מה בטח שיזכה לשבת בו · ואמר כי לפני הקב"ה אינו נגלה ואיסור התענוג האדם ביגיע כפיו ובפרט בהצטרף אליו עבודת הש"י ז"ש אביך אכל ושתה

ובעל כלי חמדה ז"ל בפרשת וירא שני כתב הכוונה שהש"י קנא ונוקם על מה שבין אדם לחבירו

דעותיה צריך שיפקידים קודם לכן לדעת מכינם להחזירם אח"כ לאותו מספר בעת הקיבוץ וא"כ המפור בכל מכין יורה שאין בדעתו הקיבוץ והבה המוציא במספר צבאם רלה שכן יעשו רועיהם גם הם ואלה לא עשו כן אבל מפיצים ולא יפקדום : ואני אקבץ וכו' פרו ורבו עם היותם שלהיות פרים ורבים כלגי הים לשוב בארץ אעשה להם כם שאקבצם לנויהם ושם יפרו וירבו לירא' הפיזור הה' בימיו תושע יהודה ירלה עם היות שהוא ישכיל וילליח לג' שכתו עשה וקרבים מידו לו אבל שהוא יתב' סבת הצלחתו שיקרא שמו ה' צדקנו ירלה מצדיקנו : לנביאים נשבר וכו' אמר שהלב והעצמות שהם דברים קשים יותר עצמיים אשר שם תמתנך קדחת הדקה והם משל אל הגדולים אשר בארץ הם אשר פרו ושברו בסבת נביאיה' מה שהיה לאו שיהיה בהפך ואם כן יהי' מן הפלא אשר דבר ה' יסבב הפכו לכן המשילו לשכרו' המסובב מהיין כי אין ספק שהיין עם היותו משמח הוא מזון טוב מאד ואכל אותו הרע מהמזונות אם לא שיובגל שיעורו ועצמו עד שאז"ל תירש כתיב זכה נעשה ראש לא זכה נעשה רש כמפורש אצלי במאמרים כי הדב' היותר טוב יהיה סבת יותר רע גדול כשילא מטבעו והחכם ביודות יעיד וזה הוא שאמר שהנביאים סבה רעה גדולה בלב ובדברים הקשי' מה שלא יספיק לסבבו אחר והיה אם כן כאיש שכור וכגבר עברו יין ירל' כי לא לבד ימשך מלאות היין בלבול אל השכל אשר משכנו במוח כי גם לקלקותו יעבור מהלך יותר מן השיעור ויזיק בקלקלותו יותר מקלקלות המים עד שימית להעברתו הלב מהר כמו שמבואר אצל החכמים וזה רמזו כגבר עברו יין וכן יקרו ב' רעות מדעת הנביאים הם' לנוטה רוע האמונה באלו הנביאים הבעל כי הטעו בע"א ולימדוה לעם ישתקעו בחוק לבד כאותם שיזכו תשא"ת ולמדום את העם מהם כדי להעביר על המצות תמשך גם כן המיתה לאדם הסך · אורך ימים כי איכה · וכנגד שניהם אמר מפני ה' ומפני דבר קדשו :

כי

העצב נבזה וכו' רש"י פי' מלשון הגמרא אין מעצבין את הקטן מוסכין את דבריו והר דק פי' מלשו' עצבי הגוים וכו' ואפשר עוד יהיה לשון חוק כההיא דבר ב כם ג משל להדם ועצבוכיות ולפי' פי' הרד"ק בו ירצ' שהיה משפטו כמשפט ע"א שלא נתבטלה שאסידה בהגאה שכל מוגאה יזריקנה לים או יפורנה לרוח וז"ש שאם זה האיש היה ע"א ועצב נפוץ דגוי נשבר כי שבירתו זו היא ביטולו לא היו מושלכים על הארץ אשר לא ידעו אבל בשינוי הכך הנמשך יוליד הפך הקודם כי אחר שהושלך ירצה שלא נתבטלה וכן אם זה היה כלי אעפ"י שלא יהיה של חפץ להיות מושלכים אותו כי ימכרוהו בדמיו' אבל היה מושלך מדוע וכו' יתנה בשניהם טוב מה עם רעתו אצלם ורעתו הגורה וכפלי' בהפך כאו' עצבי הגוים וגומר ויוליד שהוא לו רע ואין חלק טוב : ארץ ארץ וכו' הנה העולם נחלק בג' חלקים א' החלק הארציי השפל והחלק השמימיי האמצעי והחלק האלהי העליון ג' הנה נרמזו בסולמו של יעקב אע"ה ולכן נחלקו כנגד שלשת' ג' פסו' נחלקים אל ג' חלקים להורות כי הם ג' הא' ידבר בזה העולם העליון והוא קק"ק ה' צבאות וכו' והב' דבר באמצעי והוא היכל ה' היכל ה' וכו' כי השמים כסאו וה' בהיכל קדשו וזה האחרון יעיד על השפל ארץ ארץ ארץ וכו' וכלם ואמרו במקום פורענות יורה שלשתן אסכימים בו כרצונו ית' המסכי' עליו ואולי בזה בפרט נשלם לפי שיש לחלק זה היותר מכת קיים ואכל הרם כי לפי שאין יהודה וגליל ועבר הירדן ונכא הוא : כתבו את האיש הזה וכו' הוא יודע ב' דברים שאמר בניו מתעלמים מקומו לא יוכלו לו במקום בנים והוין ליה כמאן דליתן כי לכן קראו ערירי שלא יגלגו מזרעו איש וכו' ג' שהחוטר צריך אל בנים כפי הדת עד שזה אשר ערירי על הדרך הנו' לא יגלה בימיו ולא יגיע אל ההצלחה : לכן כה אמר ה' וכו' הנה הסתיר ע"מ לבכות כך' לעולם בוכה אף בזמן הסתירה והמפור ע"מ לקבץ כך' מקבץ אף בזמן הפיזור כי יש מפור ונוסף וכן המפלים האלן לצורך

לכן · אלה שני הפסוקים נאמרו למעלה אלא שיש ביניהם שנוי מעט בקצת המלות כי כן דרך המקרא לכפול מלין או פסוקים במלות שונות · והענין אחד והכפל בכל מקום לחזק הענין וכבר פירשנו אלו הפסוקים למעלה במקומם : לנביאים · בעבור נביאי השקר שהם מטעים ישראל כי לולי הם שהם אומרים שהם נביאים ודבר יי' אתם היו ישראל שבים בתשובה בתוכחות נביאי האמת אבל הם מטעים אותם ואומרים להם עשו אים כתאות לבו כי דבר יי' לנו שלא תבא עליכם רעה : רחפו · התנודדו וכן מן הככר מרחפת על פני המים : וכגבר עברו יין · עבר עליו היין כלומר שגבר עליו ונשתכר ואינו יודע מה יעשה כן הייתי מפני יי' שהוא מחולל ע"י הנביאים האלה : ומפני דברי קדשו · שהם מחוללי' על פיהם שהם אומרים כי דברי יי' הם מה שהם אומרי' : כי מנאפי' · איך יוכלו ליפות מהם מעשיהם והנה מנאפים מלאה הארץ ועוד כי מפני אלה אבלה הארץ ומפני שבועת שקר נשחתה הארץ אלו שתי הרעות הם ברוב אנשי הארץ ואיך יוכלו נביאי השקר להטעותם כי רואה בעיניהם כי רוב ארץ ישראל נשחת' מפני רוב מעשיהם הרעים : נאות מדבר · מקום מרעה הבהמות : ותהי מרוצתם רעה · זריזות' ומרוצת' הם לרעה כי לא ירוצו לדבר מצוה ולעבודת האל אלא לרעה : וגבורתם לא כן · וכן גבורתם אינה לדבר אמת : כן · פירושו אמת כמו כן בנות צלפחד דוברו' שהיה להם להתגבר על נביאי השקר ולהכעס מלספר חלומות ודברי שקריהם והם מתגברים על נביאי האמת ואומרים להם שלא יתנבאו בשם יי' כמו שאמרו לירמיהו לא תתנבא בשם יי' ולא תמות בידינו וי"ת מרוצתם ענין רצון וכן תרג' ועל דמסגן ברעו' נפשהון בישתא איתי עליהון וגבריהון לא יצלחון : כי גם נביא גם כהן חנפו · בצרי בגזרת פעל ופי' נביא וכהן כתרגומו ארי אף ספר אף כהן ר"ל ספר מזהיר העם כי נבואה ענין דבור ויש מהם דבור רוח הקדש ויש מהם דבור דברי שקר כדברי נביאי השקר וכן מזהיר העם מדבר להם לפי דעתו דברים להזהירם וכהן הוא מכהני הלוי' כמו שאמר גם בביתי מצאתי רעתם : חנפו · ענין רשע ומשוא פנים ות"י גניבו ארחתהו' : גם בביתי · כי גם בבית המקד' היו עובדים ומזבחים לאלהים אחרים : לכן יהיה · כחלקלקות באפלה · כמו דרכים חלקלקות שתמעד רגל ההולך בהם כ"ש כשתהיה אפלה שלא יראה אנה יסמוך ואנה ילך : ידחו ונפלו בה · כאילו ידחה אותם דוחה מאחריהם כי על כל פנים יפלו בה ולרוב מהירות הנפילה זכר בה שלש סבות חלוקות הדרך והאפילה והדחיה ידחו מלעיל שלא כמנהג נחי הל"ד : ובנביאי שומרון · תפלה · כמו נביאיך חזו לך שוא ותפל ולא נתן תפל עני' דבר גרוע שאין לו טעם : הנבאו בבעל · כי אחאב עבד הבעל וקמו נביאי שקר רבים מתנבאים בבעל שהיו ארבע מאות וחמשים איש בימי אחאב שהרגם אליהו ואחרי כן קמו אחרים שהרג יהוא והם היו מתעים את ישר' עד שגלו בעונם אבל בירושלם לא קמו נביאי הבעל ולא עבדו לבעל מלכי יהודה כי אם מנשה ואחרי כן שב בתשובה · הנבאו חסר תי"ו התפעל ומשפטו התנבאו : ובנביאי ירושלם · לא התנבאו בבעל אבל היתה בהם דרך רעה : שערורה · פי' רשע ולכלוך : נאוף · כמו שנא' בצדקיהו ובאחאב וינאפו את נשי רעיהם : והלוך בשקר · שהיו אומרים כי דבר יי' בהם : וחזקו ידי מרעים · שהיו אומרים להם שלום יהיה לכם לפיכך לא היו שבים מרעתם : לבלתי שבו · שלא שבו כלומר הם גרמו להם שלא שבו וכן לבלתי הקריב שלא להקריב לבלתי ראו אומר מה שלא ראו : כסדום · כאנשי סדום : ויושביה כעמורה · ויושבי ירושלם כאנשי עמורה כלומר הנביאים כעם והעם כנביאים ברשע ובמעשים רעים : לכן מאכיל אותם לענה · אביא עליהם צרה מרה כלענה וכמי ראש והוא סם המות : חנופה · רשע ונשוא פנים שהם מיפים להם מעשיהם ונושאים פניהם שלא להוכיחם : לכל הארץ · לכל יושבי ארץ יהודה : כה אמר יי' · על דברי הנביאים · כמו אל דברי וכן וילך אלקנה הרמתה על ביתו כמו אל ביתו ונתן הספר על אשר לא ידע ספר כמו אל : מהבילים · מפתים אתכם בדברי הבל לאמר שלו' יהיה לכם כי החזון שהם אומרי' מלבם הוא לא מפי יי' :

לכן הנה ימים באים נאם יהוה ולא יאמרו עוד חי יהוה אשר העלה את בני ישראל מארץ מצרים: כי אם חי יהוה אשר העלה ואשר הביא את זרע בית ישראל מארץ צפנה ומכל הארצות אשר הדחתים שם וישבו על אדמתם:

לנבאים נשבר לבי בקרבי רחפו כל עצמותי הייתי כאיש שכור וכגבר עברו יין מפני יהוה ומפני דברי קדשו: כי מנאפים מלאה הארץ כי מפני אלה אבלה הארץ יבשו נאות מדבר ותהי מרוצתם רעה וגבורתם לא כן: כי גם נביא גם כהן חנפו גם בביתי מצאתי רעתם נאם יהוה: לכן יהיה דרכם להם כחלקלקות באפלה ידחו ונפלו בה כי אביא עליהם רעה שנת פקדתם נאם יהוה:

ובנביאי שמרון ראיתי תפלה הנבאו בבעל ויתעו את עמי את ישראל:

ובנבאי ירושלם ראיתי שערורה נאוף והלך בשקר וחזקו ידי מרעים לבלתי שבו איש מרעתו היו לי כלם כסדם וישביה כעמרה:

לכן כה אמר יהוה צבאות על הנבאים הנני מאכיל אותם לענה והשקתים מי ראש כי מאת נביאי ירושלם יצאה חנפה לכל הארץ:

טו כה אמר יהוה צבאות אל תשמעו על דברי הנבאים הנבאים לכם מהבלים המה אתכם חזון לבם ידברו לא מפי יהוה:

אמרים

בכן הא יומיא אתן אמר יי ולא יהון משתען עוד בגבורתא דיי דאסיק ית בני ישראל מארעא דמצרים: אילהן יהון משתען בגבורתא דיי דאסק וראתי ית זרעא דבני ישראל מארע ציפונא ומן מדינתא דאגליתינון לתמן ויתבון על ארעהון:

מן קדם נביי שקרא איתבר לבי במעי זעו כל גרמי הויתי כגבר דרוי וכגברא דמשתטי מן קדם חמריה מן קדם יי ומן קדם פתגמי קודשיה: ארי זנאין איתמליאת ארעא ארי מן קדם מומי דשקר חרובת ארעא יבישו דירוות מדברא ועל דמסגן ברעות נפשהון בישתא איתי עליהון וגיבריהון לא יצלחון: ארי אף ספר אף כהן גניבו אורחתהון אף בבית מקדשי גליין קדמי בישתהון אמר יי: בכן תהי אורחתהון להון כמשרועין בקבלא יתקלון ויפלון בה ארי איתי עליהון בישתא שנת סעורן חוביהון אמר יי: ובנביי שמרון חזיתי רשע מתנבן בשום טעותא ומטען ית עמי ית ישראל: ובנביי ירושלם חזיתי שנו זנאין ומהלכין בשקר ומתקפין יד מבאשין בדיל דלא למתב גבר מן בישתיה הוו קדמי כולהון כסדום ויתבהא כעבורה: בכן כדנן אמר יי צבאות על נביי שקרא הא אנא מיתי עליהון עקא מרר כגידין ואשקינון כס דלווט ביש כרישי חוין ארי מן נביי ירושלם נפקת חנפתא לכל יתבי ארעא: כדנן אמר יי צבאות לא תקבלון לפתגמי נביי שקרא דמתנבן לכון מטען אינון לכון רשע לבהון ממללין לא במימרא דיי: אמרין

רשי

לנביאים נשבר לבי בקרבי · לדברי הנביאים האומרים שלו' יהיה לכם נשבר לבי : רחפו · הולכים ונעים ככנפי נפור המרחף על קנו טרנבליר"ש בלע"ז : מפני יי' · שאני שומע ממנו גזר' רעה אלה : מפני אלה · שבועת שקר : אבלה · חרבה : מרוצתם · קור"סא בלע"ז וי"ת לשון רצון : גם נביא גם כהן · חפי' אלו שהכל למידין מהם : גם בביתי מצאתי רעתם שהעמידו צלם בהיכל : לא כן · לא כדין : בחלקלקות · ארץ חלק' שהרגל מחלקת בה והאדם נופל חלקלוק' באפלה כשלון על כשלון חלקלקות באור יש כשלון אפלה בלא חלקלקות יש כשלון : ובנביאי שומרון ראיתי תפלה · קודם שגלו ובנביאי ירושלם אני רואה עתה שערור' דבר מגונה : וחזקו ידי מריעים · אומרים לרשעי' שלום יהיה לכם : לבלתי שבו · שלא ישובו המריעי' איש מרעתו : וכל

מסרה

צפנה ה' בסיפרא וסי' נמסר בריש סיפרא סי' ג' : לא כן י"ט וסימ' ויאמר יוסף אל אביו לא כן אבי · לא כן לכו נא הגברים ועבדו · לא כן עבדי משה בכל ביתי · ואתה לא כן נתן לך · לא כן אוחילה לפניך · כי איש מהר אפרים · לא כן ביתי עם אל · והוא לא כן ידמה ב' בפסיק · שמענו גאון מואב נא מאד · הקשבתי ואשמע · וגבורתם לא כן · אני ידעתי · לא כן אנחנו עושים היום הזה · ויחפאו בני ישראל · לא כן הרשעים כי אם כמוץ · ולב כסילים לא כן · כי לא כן אנכי עמדי · וחד ולא כן בדיו · תפלה ג' בקריאה וסימן ובנביאי שמרון ראיתי תפלה · בכל זאת לא חטא איוב · מעיר מתים ינאקו · וסימן קריאה דאיוב שמרון · לכן י"ד בטעמא בסיפר' וסימן נמסר לעיל בסיפרא סימן ז' :

מנחה גדולה

ושתה והע"פ שהאכילה ושתיה ותענוגות בני אדם אינם טובים עכ"ז כיון שצרף אל האכילה ושתיה עשיית משפט וצדק ז"ש ועשה משפט וצדקה אז טוב לו מה שאכל ושתה טוב לו לגופו כי מלד המשפט וצדקה שעשה דהיינו דן דין עני ואביון אז טוב לנפשו ולזה לא אמר לו כמנא שזכה לשתי שולחנות אבל ושתה טוב לו לגופו כי היה בצדק ולא אכל דלאו דיליה ומצד דן דין עני ואביון אז טוב לנפשו כי היא הדעת אותי ובזה יושג טובות הנפש אבל אתה לא כן כי אין עיניך וגו' ע"כ : ובסדר משפטים ראשון כתב ז"ל על פסוק דן דין עני וגו' הכוונה לומר כי מלבד היושר והאמת המחוייב להמצא בדיין צריך ג"כ שיעשו האמת לאמתו במה שהוא אמת כי אפי' שיעשו האמת לאי זה תכלית הנה איננה לאמתו לזה באו שני כתובים הכתוב האחד מדבר במשפט וצדקה אפילו במשפט בין שני עשירי' או שני בינונים או שניהם עניי' כל זה בכלל משפט וצדקה שאפי' שיהיה נעשה לאיזה תכלית כיון שהמשפט בצדקה הנה אז טוב לו לבדו שכיון שיש לו אי זה פנייה הלואי יספיק לטוב לו אמנם דן דין עני ואביון שהעני ואביון תובעים או נתבעים מעשיר ומכ"ל עני ואביון מגוזלו לאהבת ה' ולא יהדר פני גדול ועשיר כמנא שדן לאמיתו של דין זהו שאמר דן דין עני לא אמר דן עני אלא דן דין כלומר דן לאהבת הדין ואמתו של דין עני ואביון הנה ימשוך טוב לכל העולם ז"ש אז טוב ולא אמר לו כי לא לו לבדו הטוביות אלא לכל כנמלאות יען כי דין הנדון לאמתו הוא הדעת אותי נאם ה' ע"כ : ולע"דן אפשר הלוא אכל ושתה ועשה משפט וצדקה שנעשה מלך כשהי' בן ח' שנה שהוא הימי' אשר טבע הנער אינו אלא על ענין אכילה ושתיה ועניני גופיי ולא על עניני נפשיי והוא לא כן היה כי אם שבימי בחרותו עשה משפט וצדקה וגו' ואמר משפט וצדקה שכל דין שדן מבן ח' עד י"ח שילם מביתו וזה משפט וצדקה משפט לזה וצדקה לזה ששילם לו מביתו אז טוב לו אמר ה"ז שמספרו ח' לרמוז שבן ח' טוב היה ועתה טוב לו בארץ החיים כשמתו ברורה שהיא הטובה האמיתית · וז"ש לכן כה אמר ה' וגו' התרעומות הוא על היותו בן יאשיהו מלך יהודה שנתגדל בביתו של אותו צדיק והיה לו ללמוד ממעשיו שיהיו דומה למעשה אבותיו וע"כ הטיב חרה ה' עליו שהיה לו ללמוד מעשה אבותיו ולא למד :

הוי רעים וגו' · הנה מכנה מלכי ישראל רעים כלפי שאז"ל ברבה פ' שמות על פסוק ומשה היה רועה וגו' · ז"ל ויקחהו ממכלאות צאן מהו ממכלאות צאן כמו ויכלא הגשם היה מונע הגדולים מפני הקטני' והיה מוצא הקטני' לרעות כדי שירעו עשב הרך ואח"כ מוציא הזקנים כדי

אורים ותומים

פי' מנאפים זה יורה על מה שנאמר כי כשם שהנביאים ידריכו את העם אל השלמו' להדמותם אליהם כן וכפי כן כשיטו אלי אורח ידריכו' אל הרע להדמותם אליהם כדרך היין המכלל ולפי שאחאב וחזקיהו היו ב' נביאים וזה דרכם אל נשי רעיהם ינאפו בנמשך לז"א כי גם נביא וכו' חיוב שיביטו אחר אדותם כלל העם ויתלמו אליהם כנמשך אם כן כי מנאפים מלאה הארץ ומבואר פי' אל הניאוף ימשך גם כן ואין ספק שחוטא ימלא תאותו כנתן לסליחה כנגד לא יבוזו לגנב כי וכו' מה שלא יותן החוטא בזולת תאוה וזהו שהתמיד חטאתם שיאמרו כשי דעיהם בזולת שיתגבר התאוה עליהם וזהו ותהי מרוצתם רעה וגבורתם לא כן : לכן יהיה דרכם להם וכו' ירצה אף על פי שמד עכשו חטאו בלי תאוה אבל ברצון כמו שאמרנו יקרא להם אחר כך אחר שתמידו כל כך לא יוכלו לשוב מחטו כשירצו כי גם התאוה בהם תמשכם על דרך הוי משכימי בבקר וכו' וזהו שאמר שהדרך שדרכו עד עתה ברצון היה עצמה תשוב להם סיבת נפילתם בחטא בחלקות באפילה כי הנכשל בחלקלקות לאור היום נראה לו איזה דבר שישען בו מה שלא יוכל באפילה עד שיפול וכן לו הנביאי' קוד' השתנותם בחטא היו בבחירתם ויכולים לשוב בבחירתם ותאותם אבל עתה דרכם עצמה תשיב אפילה להם עד שיוכרחו ליפול בחטא בהכרח וכבר ידעת פירושינו בעבר אל עביר' ושכר בה שיתירה לו : ובנביאי שומרון הנה ההפרש בין נביאי שומרון לנביאי ירושלם כי אלו יחטאו אחר ע"א ואותם בגילוי עריות : ובנביאי ירושלם וכו' זה היה ענין סדום ובנותיה שהיו מסדם הדת מריבה לרע טוב וכי תת' איש אאשר לו לחבירו הוא רע והפכו רלו' בלתי תת הוא טוב על דרך שלי שלי ושלך שלך זו מדת סדום ויד עני ואביון לא החזיקה ולזה היה הדת ולמדות לעם ונמשך לזה הניאוף כמבואר בכתוב אלא שחכמי הדת ההוא היה בסדום ושם תלה תירה אל שאר בנותיהם כי לכן באו המלאכים אל סדום להעניש כל החמש ערים וזהו הנה ענין סדום ובנותיה כי המה נמשכו אל סדום בזה וכן גם כן הנביאים אשר הם גם כן מלמדים או מסדרי הדתו אשר יבואו וכן יעשו שאר העם כמבואר למעל' ולפי שהם חטאו בניאוף וכן אבל המיון כמו שאמר נאוף והלוך בשקר בזה החזיקו ידי מרעים כי יורו שהוא מותר כמו שיורו סדום על הרע שיעשו שהיה טוב ובזה הם שוים רבו' הנביאים אל סדום כי שניהם במדרגת מלמדי' ויושביה דלו' אף יושבי ירושלם הלומדים בעתורה שכמסכה בדתיה ולהורות שהנביאים סבת הרע ההוא להורות להם זה דרכם כנאמר אומר הכתוב לכן אמר ה' וכו' : כה אמר ה' וכו' אחר שקראם נביאים אמר שהם מקבלים הכפך הדעת לכן אחז ואמר חזון לכם ידברו ידגיש כשקראם נביאים לכן הוא שמוציאים ומביאים בלשונם מה שבלבם הלשון השליח והמליץ הלב ונעשה כנביא לבו ע"ד ניב שפתים ומזה הצד אפשר שיקרא וימצא נביא רע ומהבילי' כי כשם שהנביא האמת ממלימי' את השכל ומעצמים אותו כן אלה מהבלים אותו עושים אין טן היא :

אומרים אמור · המקור הוא ברוב קודם הפעל וכאשר יבא אחרי הפעל הוא לחזק הפעולה כמו ויברך ברוך אתכ' והדומי' לו : וכן הולך בשרירות לבו · כמו ולכל הולך ולמ"ד למנאצי שזכר עומדת במקו' שני' · כי מי עמד · כי מי מהם שעמד בסוד השם רוצה לומר בסוד הנבואה ואיך יאמרו כי דבר השם אתם : וירא · פירוש במראה הנבואה : וישמע · הראשון בשוא הוי"ו והשני בפתח הוי"ו : הנה סערת יי' חמה יצאה · עבר במקו' עתיד כדרך הנבואות במקומות כי דבר יי' הנבואה קיים כאילו נעשה והנבואה הזאת עתידה לימות המשיח כי אז יכלו הרשעי' כלם ואמר זה הענין על דבר נביאי השקר הרשעים כי כבר אמר כי יעשה משפט בהם כמו שאמר הנני מהביל אותם לענה

רשי

כל הולך בשרירות לבו וגומר · ולכל הולך בשרירות לבו וגומר : מי עמד בסוד יי' · וישמע את הנגזר מלפניו אותו שהקשיב דבר תורתו וישמע למצותיו ולא הרשעים האלה שמיעה הראשונה שמקראת זה שמיע' מתם שמיעה האחרונה קבלה : מזמות · לשון מחשבה : מתחולל · משתכן מחול לשכון ועל ראש רשעים ישכון : ואם עמדו בסודי וישמיעו דברי · היה להם לשמוע דברי ותורתי את עמי ולא להטעותם בה מעלי: האלהי מקרוב · שאני רואה אלא בסמוך לי ואין בי כח לשפוט את התחתוני' שהם רחוקים ממני ואיני יודע במעשיהם: אם יסתר איש · זהו בכל תמיהה האלהי מקרוב כדרך כל תמיהות הכפולות: עד מתי · יגנבו שקר וכי יש בלבם של הנביאים הללו הנבאים שקר לקיים מחשבתם שהם חושבים להשכיח את עמי שמי וגו': תרמית · לשון תרמה: פתים · פי"ק בלע"ז ויש אומרים מרטי"ל בלע"ז · מגנבי דברי · איש מרעהו · איש מאת רעהו יש להם מרגלי' אצל נביאי האמת ושומעין שנבון שלה' שהם מתנבאי' בו ואומרין נבואת שקר כאותו לשון כמו ששמ' חנני' בן עזור שמע את ירמיה מתנבא בעוק העליון הנני שובר את קשת עילם והוא ניבא בעוק התחתון שנברתי את עול מלך בבל כמו שאמרו רבותינו בסנהדרין: יספר חלום · יספרנו לשון הובאי כשאר חלומי' ולא יחזקנו בדברי נבוא' : מה לתבן את הבר · מה ענין שקר אצל אמת את הבר עם הבר: הלא

אֹמְרִים אָמוֹר לִמְנַאֲצַי דִּבֶּר יְהֹוָה
שָׁלוֹם יִהְיֶה לָכֶם וְכֹל הֹלֵךְ בִּשְׁרִרוּת
לִבּוֹ אָמְרוּ לֹא־תָבוֹא עֲלֵיכֶם רָעָה׃
כִּי מִי עָמַד בְּסוֹד יְהֹוָה וְיֵרֶא וְיִשְׁמַע
אֶת־דְּבָרוֹ מִי־הִקְשִׁיב דְּבָרִי וַיִּשְׁמָע׃
הִנֵּה ׀ סַעֲרַת יְהֹוָה
חֵמָה יָצְאָה וְסַעַר מִתְחוֹלֵל עַל רֹאשׁ
רְשָׁעִים יָחוּל׃ לֹא יָשׁוּב אַף־יְהֹוָה
עַד־עֲשֹׂתוֹ וְעַד־הֲקִימוֹ מְזִמּוֹת לִבּוֹ
בְּאַחֲרִית הַיָּמִים תִּתְבּוֹנְנוּ בָהּ בִּינָה׃
כ לֹא־שָׁלַחְתִּי אֶת־הַנְּבִאִים וְהֵם רָצוּ
לֹא־דִבַּרְתִּי אֲלֵיהֶם וְהֵם נִבָּאוּ׃
וְאִם־עָמְדוּ בְּסוֹדִי וְיַשְׁמִעוּ דְבָרַי
אֶת־עַמִּי וִישִׁבוּם מִדַּרְכָּם הָרָע וּמֵרֹעַ
מַעַלְלֵיהֶם׃ הַאֱלֹהֵי
מִקָּרֹב אָנִי נְאֻם־יְהֹוָה וְלֹא אֱלֹהֵי
מֵרָחֹק׃ אִם־יִסָּתֵר אִישׁ בַּמִּסְתָּרִים
וַאֲנִי לֹא־אֶרְאֶנּוּ נְאֻם־יְהֹוָה הֲלוֹא אֶת־
הַשָּׁמַיִם וְאֶת־הָאָרֶץ אֲנִי מָלֵא נְאֻם־
יְהֹוָה׃ שָׁמַעְתִּי אֵת אֲשֶׁר־אָמְרוּ
הַנְּבִאִים הַנִּבְּאִים בִּשְׁמִי שֶׁקֶר לֵאמֹר
כה חָלַמְתִּי חָלָמְתִּי׃ עַד־מָתַי הֲיֵשׁ בְּלֵב
הַנְּבִאִים נִבְּאֵי הַשָּׁקֶר וּנְבִיאֵי תַּרְמִת
לִבָּם׃ הַחֹשְׁבִים לְהַשְׁכִּיחַ אֶת־עַמִּי
שְׁמִי בַּחֲלוֹמֹתָם אֲשֶׁר יְסַפְּרוּ אִישׁ
לְרֵעֵהוּ כַּאֲשֶׁר שָׁכְחוּ אֲבוֹתָם אֶת־
שְׁמִי בַּבָּעַל׃ הַנָּבִיא אֲשֶׁר־אִתּוֹ
חֲלוֹם יְסַפֵּר חֲלוֹם וַאֲשֶׁר דְּבָרִי
אִתּוֹ יְדַבֵּר דְּבָרִי אֱמֶת מַה־
לַתֶּבֶן אֶת־הַבָּר נְאֻם־יְהֹוָה׃
הלוא

אָמְרִין בִּנְבוּאַת שִׁקְרֵיהוֹן לְרַמְרְזִין
קֳדָמַי מַלֵּיל יְיָ שְׁלָמָא יְהֵי לְכוֹן וְכָל
דְּאָזֵיל בְּהִרְהוּר לִבֵּיהּ אָמְרִין לָא תֵיתֵי
עֲלֵיכוֹן בִּישְׁתָא׃ אֲרֵי לָא קָמוּ דְאִתְגְּלֵי
לְהוֹן רָז מִן קֳדָם יְיָ וְלָא חֲזוֹ וְלָא שְׁמָעוּ
יָת פִּתְגָּמוֹהִי וְלָא אַצִּיתוּ לְמֵימְרֵיהּ
וְלָא קַבִּילוּ׃ הָא מְזוֹפִיתָא מִן קֳדָם יְיָ
בִּרְגַז נַפְקַת וְעַלְעוֹל מִשְׁתַּגֵּשׁ עַל רֵישׁ
רַשִׁיעִין יָחוּל׃ לָא יְתוּב רוּגְזָא דַייָ עַד
דְּיַעְבֵּד וְעַד דִּיקַיֵּים מַחְשְׁבַת רְעוּתֵיהּ
בְּסוֹף יוֹמַיָּא תִּסְתַּכְּלוּן בַּהּ אִסְתַּכָּלָא׃
לָא שְׁלָחִית יָת נְבִיֵּי שִׁקְרָא וְאִינוּן
רְהִיטִין לְאַבְאָשָׁא וְלָא מַלֵּילִית עִמְּהוֹן
וְאִינוּן מִתְנַבַּן שִׁקְרָא׃ וְאִילוּ קָמוּ
אִתְגְּלֵי לְהוֹן רָז מִן קֳדָם יְיָ וְאַשְׁמָעוּ
פִּתְגָּמַיָּא יָת עַמִּי וְאָתֵיבִינוּן מֵאוֹרְחַתְהוֹן
בִּישְׁתָא וּמִבִּישׁוּת עוֹבָדֵיהוֹן׃ אֲנָא
אֱלָהָא בְרֵית עָלְמָא מִבְּרֵאשִׁית אֲמַר
יְיָ אֲנָא אֱלָהָא עֲתִידְנָא לְחַדָּתָא
עָלְמָא לְצַדִּיקַיָּא׃ אִם יִדָּמֵי גְבַר
לְאִיטַּמָּרָא כַּד בְּסִיתְרָא וְקֳדָמַי הֲלָא
גְלֵי אֲמַר יְיָ הֲלָא יָת שְׁמַיָּא וְיָת אַרְעָא
יְקָרִי מָלֵי אֲמַר יְיָ׃ שְׁמִיעַ קֳדָמַי יָת
דַּאֲמָרִין נְבִיֵּי שִׁקְרָא דְמִתְנַבַּן בִּשְׁמִי
שִׁקְרָא לְמֵימַר פִּתְגָּם נְבוּאָה
בְּחֶלְמָא אִתְחֲוָא לִי׃ עַד אֵימָתַי אִית
בְּלִבְּהוֹן דִּנְבִיֵּי שִׁקְרָא דְמִתְנַבַּן שְׁקַר
וּמִתְנַבַּן רְשַׁע לִבְּהוֹן׃ דִּמְחַשְּׁבִין
לְאַנְשָׁאָה יָת עַמִּי שְׁמִי בְּחֶלְמְהוֹן
דְּמִשְׁתָּעַן גְּבַר לְחַבְרֵיהּ כְּמָה דִּשְׁבָקוּ
אֲבָהַתְהוֹן יָת פּוּלְחַן שְׁמִי וּמְקַיְּמִין
בְּשׁוּם טַעֲוָתָא׃ נְבִיָּאָה דְּעִמֵּיהּ חֶלְמָא יִשְׁתָּעֵי חֶלְמָא וּדְפִתְגָּמֵי עִמֵּיהּ יְמַלֵּל
פִּתְגָּמֵי קְשׁוֹט הָא כְּמָה דִּיפָרֵישׁ מְדַמֵּי בֵּין תִּבְנָא לְעִיבּוּרָא כֵּן פָּרֵישׁ בֵּין צַדִּיקַיָּא
לְרַשִׁיעַיָּא אֲמַר יְיָ׃
הלא

מסרה

ד' פסוקים אית בהון ואני אני וסי' ויאמר יעקב אל שמעון · וישב ... תמול כאך והיום אניעך · ואמרת בלבבך מי ילד לי · אם יסתר איש במסתרים · ואני אהיה להם לאלהים · ואמר לכם אתם תרשו · הנביא ב' ר"פ וסימ' אשר אתו חלום · אשר ינבא לשלום : דברי י"ג וסימ' נמסר במלכים חלק א' סימ' ג' :

מנחה גדולה

הֲלוֹא כֹה דְבָרִי כָּאֵשׁ נְאֻם־יְהוָה וּכְפַטִּישׁ יְפֹצֵץ סָלַע: לָכֵן הִנְנִי עַל־הַנְּבִאִים נְאֻם־יְהוָה מְגַנְּבֵי דְבָרַי אִישׁ מֵאֵת רֵעֵהוּ: הִנְנִי עַל־הַנְּבִיאִם נְאֻם־יְהוָה הַלֹּקְחִים לְשׁוֹנָם וַיִּנְאֲמוּ נְאֻם: הִנְנִי עַל־נִבְּאֵי חֲלֹמוֹת שֶׁקֶר נְאֻם־יְהוָה וַיְסַפְּרוּם וַיַּתְעוּ אֶת־עַמִּי בְּשִׁקְרֵיהֶם וּבְפַחֲזוּתָם וְאָנֹכִי לֹא־שְׁלַחְתִּים וְלֹא צִוִּיתִים וְהוֹעֵיל לֹא־יוֹעִילוּ לָעָם־הַזֶּה נְאֻם־יְהוָה:

וְכִי־יִשְׁאָלְךָ הָעָם הַזֶּה אוֹ־הַנָּבִיא אוֹ־כֹהֵן לֵאמֹר מַה־מַּשָּׂא יְהוָה וְאָמַרְתָּ אֲלֵיהֶם אֶת־מַה־מַּשָּׂא וְנָטַשְׁתִּי אֶתְכֶם נְאֻם־יְהוָה: וְהַנָּבִיא וְהַכֹּהֵן וְהָעָם אֲשֶׁר יֹאמַר מַשָּׂא יְהוָה וּפָקַדְתִּי עַל־הָאִישׁ הַהוּא וְעַל־בֵּיתוֹ: כֹּה תֹאמְרוּ אִישׁ עַל־רֵעֵהוּ וְאִישׁ אֶל־אָחִיו מֶה־עָנָה יְהוָה וּמַה־דִּבֶּר יְהוָה: וּמַשָּׂא יְהוָה לֹא תִזְכְּרוּ־עוֹד כִּי הַמַּשָּׂא יִהְיֶה לְאִישׁ דְּבָרוֹ וַהֲפַכְתֶּם אֶת־דִּבְרֵי אֱלֹהִים חַיִּים יְהוָה צְבָאוֹת אֱלֹהֵינוּ: כֹּה תֹאמַר אֶל־הַנָּבִיא מֶה־עָנָךְ יְהוָה וּמַה־דִּבֶּר יְהוָה: וְאִם־מַשָּׂא יְהוָה תֹּאמֵרוּ לָכֵן כֹּה אָמַר יְהוָה יַעַן אֲמָרְכֶם אֶת־הַדָּבָר הַזֶּה מַשָּׂא יְהוָה וָאֶשְׁלַח אֲלֵיכֶם לֵאמֹר לֹא תֹאמְרוּ מַשָּׂא יְהוָה: לָכֵן הִנְנִי וְנָשִׁיתִי אֶתְכֶם נָשֹׁא וְנָטַשְׁתִּי

הֲלָא כָל פִּתְגָמַי תַּקִּיפִין כְּאִישָׁתָא אֲמַר יְיָ וּכְפַטִּישָׁא דִמְפַצַּע כֵּיפָא: בְּכֵן הָא אֲנָא שְׁלַח רוּגְזִי עַל נְבִיֵּי שִׁקְרָא אֲמַר יְיָ מְגַנְּבִין פִּתְגָמַי גְּבַר מִן חַבְרֵיהּ: בְּכֵן הָא אֲנָא שְׁלַח רוּגְזִי עַל נְבִיֵּי שִׁקְרָא אֲמַר יְיָ דְּמִתְנַבַּן כִּרְעוּת לִבְּהוֹן וְאָמְרִין כֵּן אֲמַר: הָא אֲנָא שָׁלַח רוּגְזִי עַל דְּמִתְנַבַּן חֶלְמָא דִשְׁקַר אֲמַר יְיָ וּמִשְׁתָּעַן וּמַטְעַן יַת עַמִּי בְּשִׁקְרֵיהוֹן וּבְבַקָּרוּתְהוֹן וַאֲנָא לָא שְׁלַחְתִּינוּן וְלָא פַקֵּדְתִּינוּן וְהַנָּאָה לָא יְהֲנוּן לְעַמָּא הָדֵין אֲמַר יְיָ: וַאֲרֵי יִשְׁאֲלִינָךְ עַמָּא הָדֵין אוֹ סָפַר אוֹ כָהֵין לְמֵימַר מַה נְבוּאֲתָא בִּשְׁמָא דַיְיָ וְתֵימַר לְהוֹן כְּדֵין נְבוּאֲתָא וְאַרְטוּשׁ יַתְכוֹן אֲמַר יְיָ: וְסָפַר וְכָהֵין וְעַמָּא דְּיֵימַר נְבוּאֲתָא בִּשְׁמָא דַיְיָ וְאַסְעַר עַל גַּבְרָא הַהוּא וְעַל בֵּיתֵיהּ: כְּדֵין תֵּימְרוּן גְּבַר לְחַבְרֵיהּ וּגְבַר לַאֲחוּהִי מָה אֲתֵיב יְיָ וּמַה מַלֵּיל יְיָ: וּנְבוּאָה בִּשְׁמָא דַיְיָ לָא תִדְכְּרוּן עוֹד אֲרֵי נְבוּאֲתָא תְּהֵי לִגְבַר דִּמְקַיֵּם פִּתְגָמֵי רְעוּתֵיהּ וְאַתּוּן מְרַמַּן לְבַטָּלָא יַת פִּתְגָמֵי אֱלָהָא קַיָּמָא דַיְיָ צְבָאוֹת אֱלָהָנָא: כְּדֵין תֵּימַר לִנְבִיָּא מָה אֲתִיבָךְ יְיָ וּמַה מַלֵּיל יְיָ: וְאִם נְבוּאָה בִּשְׁמָא דַיְיָ תֵּימְרוּן בְּכֵן כִּדְנַן אֲמַר יְיָ חֲלַף דַּאֲמַרְתּוּן יַת פִּתְגָמָא הָדֵין נְבוּאָה בִּשְׁמָא דַיְיָ וְשַׁלְחִית לְוָתְכוֹן לְמֵימַר לָא תֵימְרוּן נְבוּאֲתָא מִקֳּדָם יְיָ: בְּכֵן הָא אֲנָא שְׁלַח רוּגְזִי וְאַרְטוּשׁ יַתְכוֹן מַרְטַשׁ וְאַרְחֵיק יַתְכוֹן וְיַת קַרְתָּא

ויספרום ב' וסי' לאביהם · ויתעו את עמי : וכי י"ד ר"פ בנביאים וסי' וכי ירדף גאל הדם אחריו · וכי הקים יי' להם · וכי ימצא איש את · וכי תאמרון אל יי' דמלכים · וכי יאמרו אליכם דרשו · וכי תאמר אלי אל יי' דישעיה · וכי ישאלך העם הזה · וכי תאמר בלבבך · וכי יאמרו השרים · וכי אנחנו מקטירים · וכי יעשה הנשיא נדבה · וכי תאכלו וכי תשתו · וכי תגשן עור · וכי יתן מתנה :

רדק

הלא כה דברי · דברי החולמים הם בטלי' כמו שתראו כי הם אומרי' שלום שלום ואין שלום אבל דברי הוא כאש שתאכל ותשרף את אשר תמלא וכן הוא כפטיש יפוצץ סלע לא יעמוד דבר לפני דברי לבטלו כי את אשר דברתי אעשה ולא יפול דבר : לכן הנני על הנביאים · כלומר הנני עליהם לכלותם וכן תירגם יונתן הא אנא שלח רוגזי וכן תירגם כל אלה הנני אשר בפרש' ואמר שלשה פעמים הנני כי שלשה חלקים היו נביאי השקר באותו הזמן היו בהם נביאים שהיו שומעים דברי נביאי האמת בנבואות אומות העולם כמו שהתנבא ירמיהו על האמות והיו הולכים לעם ואומרי' להם כה אמר השם לעמון ועניין הנבואה כמו שאמר ירמיהו בביתו לתלמידיו כדי שיאמינו העם להם באמרם להם בשם יי' שלום יהיה לכם ועל אלה אמר מגנבי דברי איש מאת רעהו ועל זה אמרו רז"ל המתנבא מה שלא נאמר לו הא לחברו נא' כגון חנניה בן עזור דקאי ירמיה בשוק העליון ואמר כה אמר יי' צבאות הנני שובר את קשת עילם ראשית גבורתם נשא חנניה קל וחומר בעצמו ומה עילם שלא בא אלא לעזור את כשדים אמר הקדוש ברוך הוא הנני שובר את קשת עילם כשדים עצמן על אחת כמה וכמה אתא איהו לשוק התחתון ואמר כה אמר יי' אלהי ישראל לאמר שברתי את עול מלך בבל והקשו על זה ואמרו האי לחברו לא נאמר כיון דאתיהיב קל וחומר כמאן דאתמר ליה דמי והחלק השני היו בהם נביאים שהיו בעלי לשון לא ומתק שפתי' ועליהם נאמר הלוקחים לשונם וינאמו נאם והיו אומרים לעם דברי שלום בשם יי' היו מנאים פניהם במתק דבריהם כדי שישמעו להם ועל זה אמרו רבותינו ז"ל המתנבא מה שלא שמע והחלק השלישי נביאי חלומות שקר שהיו אומרים כי חלומותיהם נבואה והיו אומרים אותה לעם בשם יי' : הנני הלוקחים לשונם · המחליקים לשונם וכן הטתו ברוב לקחה בחלק שפתיה תדיחנו כמ"ש במתק שפתיה תדיחנו : הנני על נבאי מבנין נפעל : ובפחזות' · ובקלות' כלומר בקלות דעת וכן אנשי' רקים ופוחזי' : וכי ישאלך · האל יתברך שהוא חוקר לב ובוחן כליות ידע את לבב' כי כשהיו אומרי' משא יי' היה דעת' וכונת' ענין כבדות ומשא כמו תחת משאו לפיכך אמר לירמיהו הנביא שיזהיר שלא ישאלו דבר יי' בלשון משא : או הנביא · נביאי שקר · ויונתן תירג' ספר וכבר פירשנוהו : או כהן · מכהני הלוי' : את מה משא · תאמר להם את שאלת' ששואלי' מה משא ומה תאמר ונטשתי אתכ' זו תהיה תשובת שאלת' ויונתן תירג' יונתן ותימר להון כדין נבואתא וארטוש יתכון : והנביא · מבואר הוא : כה · איש על רעהו · כמו אל רעהו וכן וילך אלקנה הרמתה על ביתו כמו אל ביתו : מה ענה יי' · כמו מה דבר וכן ועניתם והאמרת ויען איוב הראשון : ומשא יי' · כי המשא יהיה לאיש דברו · לכל איש מהם יהיה המשא דברו כלומר בדברו לבד יאמר משא שמשמע נבואה אך בלבו הוא לשון כבדות וזהו שאמר והפכת' את דברי אלהי' חיים כלומר כלבבכ' תהפכו אותם מנבואה לכבדות : יי' צבאות · כי הוא אדון צבאות מעלה וצבאות מטה ובידו להביא עליכ' מה שדבר : אלהינו · כלומר אלהינו הוא ולא אלהיכ' שאין אתם מאמיני' בו ואדוני אבי ז"ל פירש כי דברו של אדם הוא נשיאות שפתיו כמו שאמר ובל אשא את שמות' על שפתי כלומר וכראוי נקראת הנבואה משא שהיא נשאת בפי הנביא אלא שאת' הופכי' דברי אלהי' חיים ותחשבו משא ענין כבדות : כה · מבואר הוא : ואם · מבואר הוא · לכן הנני ונשיתי אתכ' נשא · מה שאמר בזה הענין בכל דבר ודבר הנני מורה על מהירות הפורענות עליה' כלומר הנני מוכן ומזומן להביא עליכ' רעה · ונשיתי ושכחתי וכבר כתבנו כי בבא המקור אחרון הוא לחזק הפעולה ר"ל כמו שאת' שוכחי' דברי ואותותי שעשיתי על ידי נביאי ועתה אתם מואסי' נבואתי ומבזי' אותה אני גם כן אשכח אתכ' אף על פי שקניתי אתכ' וכרתי ברית אתכ' כי אתם בטלת' הברית תחלה : ונטשתי

רשי

הלא כה דברי כאש · לא היה לטעות ולדמות חלומותם לומר שהם נבואה כי דבר נבואה כשבאה בפי הנביא בגבורה היא באה כו כאש בוערת בעניין שנאמר והיה בלבי כאש בוערת והוגר ויד יי' עלי חזקה : הלוקחים לשונם · המלמדים לשונם לומר שקריהם בלשון נאם יי' כנביאי האמת למען יאמינו בם : ובפחזות' · לשון תמהון אי"ט ר"דיזון בלע"ז : מה משא יי' · לשון שחוק לפי שנבואתו להם למשא : ואמרת אליהם א"ת מה משא ונטשתי וגומר · ונטשתי ועזבתי האומרי' לכם מה המשוי אתם למשא להקב"ה הוא אמר שיטוש ויטליך התכ' משל זרועותיו משמי' הרץ כך שמעתי : כי המשא יהיה לאיש דברו · אף על פי שאת' מהפכין את המשא לגנאי משא דבר יי' לאיש דברו ולאיש עלתו הוא מגלהו ואתם מהפכין אותו ללשון משאוי זו לא שמעתי כן והיא עיקר אבל כך שמעתי כי המשאוי יהיה משאוי של פורענות לאיש שאומרו השואל מה משא ע"א משא יי' לשון נבואה הוא והיה הנביא השקר שואל לנביא האמת לאמר לו את דבר הקב"ה בלשון שבא הסיגנון אליו והסיגנון לא היה מפרש הדיבור כל כך והיה נביא השקר מהפך את הפירו' לצד אחר והיה מדבר בדוגמת נביא האמת כדי שיאמינו בו וכן עשה חנניה בן עזור לכן הוא אומר אל תשאלו משא יי' את לשון הסגנון אלא מה דבר ומה ענה את פירוש הדבר שאלו לנביא האמת לאמר להם מה הקב"ה אומר ולהיכן נוטין את דבריו : כי המשא יהיה לאיש דברו · שיגנון שאום הקב"ה אומרו שאם לאיש עלתו שאינו חפוד להפכו ואתם שואלי' אותו כדי להפכו והפכת' את דברי הקב"ה וזהו שאמר למעלה מגנבי דברי איש מאת רעהו גם זה לשון מיושר : כה תאמר אל הנביא · כשאת' באי' לשאול דברי את הנביא : ונשיתי · לשון גיד הנשה ולשון ונשתם גזרת' קופץ ומטלטל ממקום למקום : דולקי

אורים ותומים

לא יולדו משם, מכשיגי המדיכות והמכתשי' ובעלי החלומו' הנודקו' והעוסים הפליאו' בתחבולות הזכות והמלאכות הנעלמות עם היותם בלתי חכמים וגו' אמר' בעלי השכל ממקור השכל יודע השפע להם והוא הש"ית והאמצעי שכלי ג"כ והוא המקבל הוא השכל עצמו כאו' לא לנו ה' לא לנו למה יאמרו איה נא אלהיהם כי יבקשוהו אומרי כאשר עמו אנשי העגל וכו' א"כ החולמי' כדלו והנביאי באמת כי אלה יקבלו בחלק הדמיוני האומרי והמשפיע רחוק שנתקרב והוא גרם הגלגל ואלו יקבלו שלמות החלק השכלי מהמשפיע רחוק שנתקרב והוא הש"ית עם היות שימשך ג"כ משם אל הדמיון וז"ש כאן האלהי' מקרוב וגו' שבעלי החלום הנז' למטה יאמרו שהם נביאים כאלו אני משלים החומר הנז' הקרוב לנו ולא אלהים מרחוק והוא המשלים השכל ולפי שלא תוסף מזה כפירה והוא השלקות השגחה א"ז שאמר אלהי מקרוב א"ז כי עם היותו כו : אם יסתר איש וגו' ובכאן ביאר כי כשם שישלים השכל כן ישלים החלק הארציי ותכף אחר הגעת ההגעה הזאת ביאר כוונו למה אמר כדבל הוה : שמעתי את אשר אמרו וגו' ירצה ומה שכפל ואמר בפירוש חלמתי כי ביניהם החלו' הכפול יורה על אמתו ויקראוהו נבואה אבל יוסף אמר ועל השנות החלום שיורה ב' דברים כי נכון ואחר הדבר מאתו לא לבד על אמתו שמעתי שהחולמים יתפארו בשם נביאים כאלו הנבואה והחלום אחדים והוא שקר שהתחלת החלום זולת התחלת הנבואה כנז' לכ"א הנביאים בשמי וגו' השק' הוא שמהם חלומות ויאמרוהו בשמי מה שאינו יתברך התחלתו : עד מתי היש וגו' לפי מה שנראה מן הכתוב הזה חסר הנשו וכ"ל שביאר בכאן מ"ש הרמ"בם ז"ל בספרו שדעת בני אדם בנבואה כדעות בקדמות העולם כמ"ש בפ' האלדי' מקרוב וגו' כי החושבים שהגלגל קיים יחשבו ג"כ שמגבא על הדמיון אשר שם מקום החלום א"כ באו לכלל זה הטעו' לחושבם היות זה העולם קדום או כנראה מים א"כ שיפירש כן הכתוב עד מתי זה היש בלבם עד שיחשבו חלומותם לפי זה שהוא נבואה כאמור החושבים להשכיח את עמי וגומר כי אלה השואלים בחלום חשבו מעוד ה' את הארץ ואין נותן סמורה דבר אחר ... המשפיע ההוא על דמיונם אשר הוא אומרי ובאמת כי כמאלו רבים אשר כן יחשבו : הנביא אשר אתו וגומר כאן ביאר היטב שכשם שהתבן גמלא דבר לצורכו לא שהם שוים אלא דבר אחר כן וכפי בן חוייב שגאמר שעם היות שהנבואה תעורר הנביא חזיון לילה לצורך הנבואה אל ביטול שחושים כנמצא הרבה נביאים עד שוה הנביא אמר להלן על זאת הקיצותי וגומר אכן ראוי שנ' לפי כן שלא החלום והנבואה דבר א"א כל החלום דקך אל הגעת הנבואה כפתילה אשר בה ידבק השלהבת ואין הפתילה השלהבת אבל יתפרדו זה לזה כתבן אל הבר וכפתילה מהשלהבת וכן נמצא נבואה זולת החלום בנבואת מרע"ה ובנבואת אברהם בין הבתרים ואחר שמצא נבואה בזולת החלום חוייב שימצא חלום בזולת נבואה כמבואר אצל החכמים והרמ"בם ז"ל כתבו בביאור בפ' שאמר יכנאו ביניכם וגומר זהו דעתו וכונת זה הכתוב שאמר אתו חלום יגידהו בשם חלום ואשר דבר נבואה לו ידבר דבר נבואה שמה לתבן את הבר וגומ' כי משלם חסר ולא יחשוב החושב שהוא נביא שיחשב א"כ שיבא לספק בנביאים ולנביא חולמת בנביאות אחר שיחשוב שחלומותיו משם נבואתם אשר הכל יודעים בחילופם וזה יבא להשכיח שמו יתברך באומרו שאין התורה אלא מהמין ההוא : הלא כה דברי וגו' המשיל משל א' כי כשם שלהוציא האש מגור החלמיש צריך אל הפטיש יכה בו ואז יצא האש אבל לא כח שהפטיש יהיה האש עצמו כן הדבר הזה כי החלום יצטרך להמצא רב הנבואה ואפשר שהוא הנבואה אבל לא נאמר שהוא הנבואה ואפשר שירמוז על מה שאמ' שהמאמרים מאמר ג' דברים עלו במחשבה להבראות ע"ס ונבראו בעולם שבת ואלו הם פרדה ודעת ואש היוצאת מן הגלגלים הנה ישות אש היוצאת מן הגלגלים אל הדעת כי שניהם נבראו בכח בע"ש דגוני בימי המעשה לא בפעל ואחר יצאו בפעל כי כשם שאש המכנים במגלת בכח בשם בן המכמה נמצאת בכח בהקדמות אשר הם המושכלות לאשונות שנבראו בימי המעשה אלא לפי שנשארו בכח כאלו לא הספיק הזמן להוציאם בפעל כמו שלא שנבראו בבניונם וגומ' נאמר שנבראו בע"ש כאלו לא הספיק הזמן ואהו שהשום כאן ואמר שדברו והוא החכמה הוא כאש וכפטיש יפוצץ סלע כי יש ב' מיני אש אש פועל והוא הנכר' בשבת ימי בראשית ואש כחניית והיא באבנים כן יש ב' מיני חכמה אשר קראה דברו מין פועלי והיא התורה המקובלת אשר לא תמצא מהקדמו' ולא תצטרך אליהם ומין יצא מהקדמות המושכלות הראשונות וזהו ששמה כאן שניהם : לכן

מנחה גדולה

וגו' שהוא הראוי להיות מנהיג יען כי בנחת ינהג את עמו ומלך מלך שכבר מלך והשכיל זה דוד · וכשם שע"י רשעת מלכי ישראל נלקו כל הדור כך ע"י זכותו של דוד שהשכיל ועשה משפט וצדקה בימיו תושע יהודה וישראל וגו' :

כה אמר ה' צבאות אל תשמעו וגו' · כי מהבילו' המה אתכם וגו' וכי תאמרו איכה נדע שהם נביאי שקר כיון שהם מתנבאים ואומרים נאם ה' כמו ירמי' וא"כ איכה נדע להבחין בין אמת לשקר · אל תאמרו כך כי הוכחה גדולה יש שדבריהם שקר כי מי פתי יסיר הנה שלא יבין מדבריהם של נביאי שקר כי שקר תרמיתם שהרי אומרים אמור למנאצי דבר ה' שלו' וגו' וכי ס"ד שיהי' כח במקום לעשות מעשים כאלו ויהי' לו שלו' מה' ולא עוד שהאה הסכינה שורה על אנשים כאלו ותתנבאים שיפוך מה שכתב בתורה שהרי דבר זה אין בדעת שנבלהו באופנים אות ומופת וברור גמור שלא שלחם ה' להתנבאות : ומהר"מא ז"ל כתב קרוב לזה והוא מההבלים שהם אומרים לכם תדעו ודאי כי חזון לבם ידברו לא מפי ה' והוא מב' מאמריהם וזהו אומרים אומר מ"ש אומרים הוא שאומרים למנאצי החוטאים בפועל ובגלוי כד"א נאצו האנשים את ה' ולאומר ובוצע בדרך נאף' אומרים להם דבר ה' שלום יהיה לכם שפיל סגו' וטוב קניני ומה שאמרתי אומר הוא כי וכל הולך בשרירות לבו שנמשך אחר דעות נפסדות אלו שהוא אומר ותשוב אותם לסברות אמתיות אך לא יכחן בפועל ומעשה בגלוי להם אמרו הנביאים לא תבא עליכם רעה שהוא העדר רעה אך לא שלו' שהוא טוב קניני והפה יורה כי אבל שקר דברו כי

אורים ותומים

לכן וגו' הכהני על נביאי השלומות כי יגיד אמת אף שדברתי על הכנביאים והם נבאו מהם והוא המין הא' מין ב' שלא נבאו אלא הוא שקר אלא הם חושבים שהוא אמת והנה המין הב' שאמר הלוקחים לשונם וינאמו נאם והוא מין מנחש או כישוף שלוקחים הלשון אלא שלא ידבר ברצון ודברים מחושבים אלו מה שילא מפיהם במקרה ויקראוהו נבואה וזהו וינאמו נאום' ע"ד פסוק לי פסוקך אלא שהם ימשו מעשה על פיהם בין שלא נבאוהו ולא חשבו שהוא אמת אבל כמו שהוא שקר ג"כ יכרוהו הם ועכ"ז יורו בו את העם וז"ש הכהני על נביאי החלומות שקר גומ' ויתן נ"כ לשלשתן באו' ויתעו את עמי וגו' ויגד הלוקחי' אחר לשונם ופחזות' כי יצטרך שיכירו בפחזותם ואמר לא שלחתים וגומ' אבל הוד לאחר דסליק מיניה על מספירי מקורת החלומו' אשר הם עצמם יכירו ויבינו בשקרותם אחר שהוא חלום כשולים בחלום ולא' כנגדו ויתעו את עמי בשקרי' ונגד הלוקחי' בלשונם אמר ובפחזותם כי יצטרך שידענו במהירות ובבהילות לבלתי בתן זמן אל המחשבה שיכון אל דבר מה בהשכלת נקודו' החולי ואנכי לא שלחתים כנגד מגבבי דבריו ולפר שדרך כלם רעה יפרע מהם כל שכן שלא עשו כ"ז להועיל לישראל ולהשיבם בתשובה כמו שחייב והועיל לא יועילו וגו': ופי ישאלך וגו' ר"ל למה חזר ואמ' אח"כ כפ' הב' והנביא והכהן והעם אשר יאמר משא ה' ופקדתי אחר שכבר הענישם בכתו' הוה ואחשוב שהם ב' מיני פורענו' הא' על מעשיהם הרעים אשר עשו אשר כבר נגזרה גזרה עליהם ונטשתי אתכם ועל אדמתכם והב' על השלה הרעה הזאת לקרות הנבואה משא כבידה ולכן זה שאם ישאלוה הנבוא' בשם משא שיגיד הנבואה על הרעה והיא הנטישה ואח"כ אמור להם שעל המשא הזאת יפקוד בגוף הסואל משא ועל ביתו שהוא זולת הנטישה: כה תאמר וגו' אם תשאל ממנו מה ענה ואם לא שאלת מה דבר ה' שאעש' לעבודתו: ומשא ה' לא תזכרו וגו' כי המשא יהיה לאיש דברו מי שלא יעשה רצונו ברצון הב"ה אבל תנגד לו הוא אשר כל' לו משא ה' אחר שאין רצונו כרצונו ולא מחשבתו

רדק

ונטשתי אתכם: אעזוב אתכם ואת העיר שאסלק שכינתי ממנה ובאמרו מעל פני טעמו למלת אתכם ר"ל כי בעזבי אתכם תגלו מעל פני כמו שאמר שלח מעל פני ויצאו וי"ת וארטי' יתכון מרטש וארחק יתכון וית קרתא דיהבית לכון ולאבהתכון מקביל מימרי ויש לפרש ונטשתי כמו ונתשתי בתי"ו והוא הנכון כי התי"ו והטי"ת ממוצא אחד הן ויבא בענין אחד וכן טעה בטי"ת ותעה בתי"ו ענין אחד הוא וכן אם יכתשו מים זרים בתי"ו כמו ינטשו בטי"ת : וכתתי · וכלימות · שם בשורק הו"ו ודגש המ"ם : הראני א' בחירק הה"א : והנה שני דודאי תאנים · אמר הראני במראה הנבואה שני דודאי תאני' והא"ף דודאי תאנים נוספת כא"ף ממסי' לולאות וכן אמר הדוד אחד בלא א"ף ועניגו סלים וכת"י סלין :

רשי

דודאי · קלרות : מועדים · מוכנים : החר' והמסג' תלמידי' חכמים שגלו עם יכניה וכבר פירשתיו בספר מלכים החרש והמסג' לימייטראחה ליפור"טיר בלע"ז · ל"א החרש והמסגר החרש לשון חרש והמסגר לשון סוגר כלומר חכמים גדולים בתורה שכשהיה אחד מהם מדבר הכל שותקים מסגר שהיו סוגרים ואין פותח : כתאני הבכורות · שביסלוכל לרכן בתחלת בכורי תאינים שהם חביבות על מוכאיה' כראשיתם : כן אכיר את גלות וגו' · הרי זה מקרא מסורס כן אכיר לטובה את גלות יהודה שהגליתי כבר יכניה וגלותו : אתום · לשון עקידה : ולשכינה · שישכנו וידברו הכל בפורענות' : לזעוה · לרעה בכל ממלכו' הארץ שישמעו הרעה הבאה עליהם ויזועו : בשנה הרביעית · שנה שנתחת' גזר דינם שיגלו ושיסתו · כוס החימ' כמו שאמו' בענין קח את כוס וגו' וקודם גזר דין אמר לנביא להוכיחם אולי ישובו ולא יפתחם גזר דינם : שלש

מקרא

כד

ח' וְנָתַתִּי אֶתְכֶם וְאֶת־הָעִיר אֲשֶׁר
נָתַתִּי לָכֶם וְלַאֲבוֹתֵיכֶם מֵעַל פָּנָי׃
ט' וְנָתַתִּי עֲלֵיכֶם חֶרְפַּת עוֹלָם וּכְלִמּוּת
עוֹלָם אֲשֶׁר לֹא תִשָּׁכֵחַ׃
א הִרְאַנִי יְהוָה וְהִנֵּה שְׁנֵי דּוּדָאֵי
תְאֵנִים מוּעָדִים לִפְנֵי הֵיכַל יְהוָה
אַחֲרֵי הַגְלוֹת נְבוּכַדְרֶאצַּר מֶלֶךְ־
בָּבֶל אֶת־יְכָנְיָהוּ בֶן־יְהוֹיָקִים מֶלֶךְ־ (ס"א יכניהו)
יְהוּדָה וְאֶת־שָׂרֵי יְהוּדָה וְאֶת־הֶחָרָשׁ (ב')
וְאֶת־הַמַּסְגֵּר מִירוּשָׁלַםִ וַיְבִאֵם בָּבֶל׃ (ל' חס')
הַדּוּד אֶחָד תְּאֵנִים טֹבוֹת מְאֹד
כִּתְאֵנֵי הַבַּכֻּרוֹת וְהַדּוּד אֶחָד תְּאֵנִים
רָעוֹת מְאֹד אֲשֶׁר לֹא־תֵאָכַלְנָה מֵרֹעַ׃ (ד')
וַיֹּאמֶר יְהוָה אֵלַי מָה־
אַתָּה רֹאֶה יִרְמְיָהוּ וָאֹמַר תְּאֵנִים
הַתְּאֵנִים הַטֹּבוֹת טֹבוֹת מְאֹד
וְהָרָעוֹת רָעוֹת מְאֹד אֲשֶׁר לֹא־ (ג' ב' מל' וא' חס' ד')
תֵאָכַלְנָה מֵרֹעַ׃
ה וַיְהִי דְבַר־יְהוָה אֵלַי לֵאמֹר׃ כֹּה־
אָמַר יְהוָה אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל כַּתְּאֵנִים
הַטֹּבוֹת הָאֵלֶּה כֵּן־אַכִּיר אֶת־גָּלוּת
יְהוּדָה אֲשֶׁר שִׁלַּחְתִּי מִן־הַמָּקוֹם הַזֶּה
אֶרֶץ כַּשְׂדִּים לְטוֹבָה׃ וְשַׂמְתִּי עֵינִי (כ"ס)
עֲלֵיהֶם לְטוֹבָה וַהֲשִׁבֹתִים עַל־הָאָרֶץ
הַזֹּאת וּבְנִיתִים וְלֹא אֶהֱרֹס וּנְטַעְתִּים (ב' א' חס' וא' מל')
וְלֹא אֶתּוֹשׁ׃ וְנָתַתִּי לָהֶם לֵב לָדַעַת
אֹתִי כִּי אֲנִי יְהוָה וְהָיוּ־לִי לְעָם וְאָנֹכִי
אֶהְיֶה לָהֶם לֵאלֹהִים כִּי־יָשֻׁבוּ אֵלַי (ו' חס')
בְּכָל־לִבָּם׃
וְכַתְּאֵנִים הָרָעוֹת אֲשֶׁר לֹא־תֵאָכַלְנָה (ל' ד')
מֵרֹעַ כִּי־כֹה ׀ אָמַר יְהוָה כֵּן אֶתֵּן אֶת־
צִדְקִיָּהוּ מֶלֶךְ־יְהוּדָה וְאֶת־שָׂרָיו וְאֵת ׀ (ב')
שְׁאֵרִית יְרוּשָׁלַםִ הַנִּשְׁאָרִים בָּאָרֶץ
הַזֹּאת וְהַיֹּשְׁבִים בְּאֶרֶץ מִצְרָיִם׃ (ג' א' חס')
וּנְתַתִּים לְזַוֲעָה לְרָעָה לְכֹל מַמְלְכוֹת (לזעוה ק' חמסק כיתן)
הָאָרֶץ לְחֶרְפָּה וּלְמָשָׁל לִשְׁנִינָה
וְלִקְלָלָה בְּכָל־הַמְּקֹמוֹת אֲשֶׁר־
י אַדִּיחֵם שָׁם׃ וְשִׁלַּחְתִּי בָם אֶת־ (י"ב פסו' את את ואת)
הַחֶרֶב אֶת־הָרָעָב וְאֶת־הַדָּבֶר עַד־ (ג')
תֻּמָּם מֵעַל הָאֲדָמָה אֲשֶׁר־נָתַתִּי לָהֶם
וְלַאֲבוֹתֵיהֶם׃ (ד' מל' בנבי')

כה

א הַדָּבָר אֲשֶׁר־הָיָה עַל־יִרְמְיָהוּ (ד' בספ' · ד')
עַל־כָּל־עַם יְהוּדָה בַּשָּׁנָה הָרְבִעִית
לִיהוֹיָקִים בֶּן־יֹאשִׁיָּהוּ מֶלֶךְ יְהוּדָה
הִיא

תרגום

קִרְתָּא דִּיהָבִית לְכוֹן וְלַאֲבָהָתְכוֹן
מִקֳּבֵיל מֵימְרִי׃ וְאֶתֵּן עֲלֵיכוֹן חִיסוּדֵי
עָלַם וְתַחְפֵּינוּן אִיתְכַּנְעוּת עָלַם דְּלָא
תִפְסוֹק׃ אַחְזְיָנִי יְיָ וְהָא תְּרֵין סַלִּין
תֵּינִין מַחְתִין מִקֳּדָם הֵיכְלָא דַּיְיָ בָּתַר
דְּאַגְלֵי נְבוּכַדְנֶצַּר מַלְכָּא דְבָבֶל יַת
יְכָנְיָה בַּר יְהוֹיָקִים מַלְךְ שִׁבְטָא דְבֵית
יְהוּדָה וְיַת רַבְרְבֵי יְהוּדָה וְיַת אוּמָנַיָּא
וְיַת תָּרְעַיָּא מִירוּשְׁלֵם וְאוֹבֵילִינוּן
לְבָבֶל׃ סַלָּא חֲדָא תֵּינִין טָבָא לַחֲדָא
כְּתֵינִין בַּכִּירִין וְסַלָּא חַד תֵּינִין בִּישִׁין
לַחֲדָא וּדְבִישִׁין בִּישַׁן לַחֲדָא דְלָא
מִתְאַכְלָן מִבִּישׁוּ׃ וַאֲמַר יְיָ לִי מָה אַתְּ חָזֵי
יִרְמְיָה וַאֲמָרִית תֵּינַיָּא טָבָתָא
טָבָן לַחֲדָא וּדְבִישַׁן בִּישָׁן לַחֲדָא דְלָא
מִתְאַכְלִין מִבִּישׁוּ׃ וַהֲוָה פִּתְגַּם
נְבוּאָה מִקֳּדָם יְיָ עִמִּי לְמֵימָר׃ כִּדְנַן
אֲמַר יְיָ אֱלָהָא דְיִשְׂרָאֵל כְּתֵינַיָּא
טָבָתָא הָאִילֵין כֵּן אִשְׁתְּמוֹדַע יַת
גָּלוּת יְהוּדָה דְּאַגְלֵיתִי מִן אַתְרָא הָדֵין
לַאֲרַע כַּסְדָּאֵי לְטָבְתָא׃ וְאֵישַׁוֵּי
מֵימְרִי עֲלֵיהוֹן לְטָבָא וְאָתֵיבִינוּן
לְאַרְעָא הָדָא וְאֶבְנִינוּן וְלָא אֶפַגַּר
וְאֵיקַיְּמִנּוּן וְלָא אֶטַלְטֵל׃ וְאֶתֵּן לְהוֹן
לֵב לְמִידַע דַּחֲלְתִי אֲרֵי אֲנָא יְיָ וִיהוֹן
קֳדָמַי לְעַם וַאֲנָא אֱהֵוֵי לְהוֹן לֶאֱלָהּ
אֲרֵי יְתוּבוּן לְפוּלְחָנִי בְּכָל לִבְּהוֹן׃
וּכְתֵינַיָּא בִּישָׁתָא
דְלָא מִיתְאַכְלָא מִבִּישׁוּ אֲרֵי כִדְנַן
אֲמַר יְיָ כֵּן אֶתֵּן יַת צִדְקִיָּה מֶלֶךְ
שִׁבְטָא דְבֵית יְהוּדָה וְיַת רַבְרְבוֹהִי
וְיַת שְׁאָרָא דִירוּשְׁלֵם דְּאִשְׁתָּאֲרוּ
בְּאַרְעָא הָדָא וְדִיתְבִין בְּאַרְעָא
דְמִצְרָיִם׃ וְאֶתְּנִינוּן לְזִיעַ
וּלְבִישָׁא לְכָל מַלְכְוָת אַרְעָא
לְחִיסוּדִין וּלְמַתַל וּלְשׁוֹעֵי וּלְלוּטָא
בְּכָל אַתְרַיָּא דְאַגְלֵינוּן לְתַמָּן׃
וְאֵיגָרֵי בְהוֹן יַת דְּקָטְלִין בְּחַרְבָּא
בְּכַפְנָא וּבְמוֹתָא עַד דִּיסוּפוּן מֵעַל
אַרְעָא דִּיהָבִית לְהוֹן וְלַאֲבָהָתְהוֹן׃
פִּתְגַּם
נְבוּאָה דַּהֲוָה עִם יִרְמְיָה עַל כָּל עַמָּא
דְבֵית יְהוּדָה בְּשַׁתָּא רְבִיעֵיתָא
לִיהוֹיָקִים בַּר יֹאשִׁיָּה מֶלֶךְ שִׁבְטָא
דְבֵית יְהוּדָה הִיא

מועדים · מוכני' ומזומני' לאכול והיה זה אחר הגלו' נבוכד נצר מלך בבל את יכניהו : ואת החרש ואת המסגר · יועצים וחכמים היו וי"ת ית אומניא וית תרעיא : הדוד אחד · כתאני הבכורות · הסמוכות לענים כאילו אמר כתאני ענבי התאנה המבכרות · בכורות תאר וזכר אותם תאנים כי הן נחמדות בעיני מוכאיהן לפי שהן בכורות וכן אמר כבכורה בתאנה בראשיתה ראיתי את אבותיכ' : וכתאנים · כאילו אמר והנשברי' יהיו תאני' הרעות ואחר כן פי' ואמר כה אמר יי': והיושבי' בארץ מצרים · השארית שהיו יושבים אז בארץ מצרים הות' שילכו עם יוחנן בן קרח : לזועה · כתיב וקרי לזעוה והענין אחד כמו כבש וכשב : לחרפה · בלא וי"ו : לשכינה · בלא וי"ו : את הרעב · בלא וי"ו : הדבר · על ירמיהו · כמו אל : היא

מסרה

ואת העיר ח' בקריאה וסי' וילחמו בני יהוד' רשפטים ורמה לקחו את אשר עשה מיכה' ונתתי את הבית הזה כשלה' · ככה אשביר את בני יהודה דירמיה' · ונשיתי אתכם נשוא' והוספתי על ימיך דמלכי' · את אדום ואת מואב · ומכף מלך אשור אצילך דישעיה : ואת שרי ג' בקריא' וסימ' ויעבר יורם צעירה' · וחברו דד"ה · והנה שני דודאי תאנים : תאכלנה ד' בקריא' וס"מ' הדוד האחד תאנים טבות · התאנים הטבות טובות מאד · וכתאנים הרעו' אשר לא תאכלנה' · ונתתי אותם כתאנים : ובניתים ב' וסי' והשיבותי את שבות · והשיבותי על הארץ הזאת · קדמה חס' : והישבים ג' בקריא' וסי' וישמחו כל קהל · וכתאנים הרעות · והישבים הראשונים דד"ה · חד חס' וב' מ"ל · דתאנים חס' : אלין מתחלפין ונתתים לחרפה ולמשל ולשנינה ולקללה · והחרמתי' לשמה ולשרקה לחרבות עולם · והיתה לחרב ולשמה · ורדפתי לאלה ולשמה ולקללה ולחרפ' · ולא יוכל לחרבה לשמה ולקללה · כי בי נשבעתי כי לשמה לחרפה לחרב ולקללה :

מנחה גדולה

כי אין על המכאן בפועל ובגלוי יבשרם מאתו ית' בטוב ושלו' באומרם שלום יהיה לכם שהוא הויה קניכית ולחוטא במחשבה בלבד שאין הקב"ה מצרפה למעשה לא אמרו אלא העדר רעה בלבד מזה נראה שאין ממש בדברם רק שקר בימיכם: האלהי מקרוב אני וגו' מהר"יא ז"ל הנה קרא לדבר הנברא קרוב לפי שהתחלתו מזמן ידוע וקרא רחוק לקדמון מבלי התחלה ע"כ:

ומר"מא כתב הנה בא הוא ית' לשלול סברת האומרים כירם ה' ושפל לא יראה כ"ת על השמים כבודו הקרובי' אליו ולא הארץ ומסתריה חשוכי האיכות והנה אשר היה מקום להראות פנים אל הסברא ההיא הלא הוא לומר כי גם שלא ישללו בעצם השגחת הגשמית ופרטיו מהסבינה היא שם אדמות לפחות שם ההויה הגדול יבאו לומר כי רם הוא ואיכו לפי כבודו השגיח בדברים הרחוקים מאיכותו ועל כן לשלול הדעת הרע ההוא בא יתי' ויאמר האלהי מקרוב אני כו' לומ' היעלה על לב שאהי מקרוב שהוא מדבר הקרוב אליו ית' הם הדברים העליוני' כשמים ושמי השמי' והסברא המקרבת לזה היה להיות נאם ה' הוא השם הגדול שרם הוא ואין כבודו רק לדבר הקרוב אך לא אלהי מרחוק הוא הדבר הרחוק בארץ מאפליה הנה זה לא יתכן כי הלא לא אשר יעשה האדם בארץ במעשה שהוא כי יסתיר עצמו לעשות מעשה רע ולא אשר ידבר בדבור בלחם את חבירו ולא אשר בקרב לבו לא יסתר ממנו ופי' על ראשון ראשון ועל אשר יתכיא עצמו במעשה אומר אם יסתר איש במסתרים ואני לא אראנו נאם ה' כלומר הלא נאם ה' הוא כמה פעמים שאני מגלה את הנחבא כד"א על שאול הנה הוא נחבא אל הכלים וז"א נאם ה' ועוד ראוי' כי הלא את השמים ואת הארץ אני מלא כלו' שאלו לא הייתי נמצא בכל מקום לא היה מתקיים כי הוא ית' לעולם כנפש אל הגוף ובאיזה מקום יסתר איש שאני איני נמצא בו ולא יפלא זה כי הלא היו כל אלה נאם ה' כי כולם במאמר ה' נבראו ע"כ : ולע"דן שכוונת הכתוב על מה דסמיך ליה קודם לזה וישיבום מדרכם הרע ומרע מעלליהם וגו' ירצה שיש תיקון בתשובה ואל יתייאשו מן התשובה לומר שאיני מקבל שבים על זה אמר האלהי מקרוב אני כמ"ש ז"ל על פסוק שלו' לרחוק ולקרוב לרחוק שנתרחק ע"י חטאו ועשה תשובה ולקרוב שהוא קרוב לה' שלא חטא וז"ש למה תתייאשו מן התשובה וכי אלהי מקרוב אני לצדיק גמור ולא אלהי מרחוק אלו שנתרחקו ממנו במעשיהם שהרי אני מקבל שבים ורחוק נעשה קרוב ע"י תשובתו ואף בזה איני חפץ שיעשה אדם תשובה בגלוי לעין כל באופן שיתביישו עי"כ אדרבה סליק מאן דמפרש חטאי' אלא שיתוודה ויעשה תשובה בהסתר לבל יודע לאדם וכמ"ש שמזה הטעם שלא יתביישו החוטא וירגישו בו בני האדם לא חלק הכתוב בין שחיטת מקום עולה לחטאת הרי שאין רצונו של מקום שיתביישו החוטא ע"י חטאו שלא שיעשה תשובה בינו לבינו ומ"מ תשובתו רצויה כי אם יסתר איש וגו' העפ"י שעושה תשובה בסתר לפניו גלוי הדבר וא"כ אין מקום למנוע מהתשובה :

הראני ה' וגו' מהר"יא ז"ל הראהו שני דודאים תאנים ר"ל שני סלים מלאים תאנים שהיו מועדים לפני היכל ה' כאלו באו שמה מהבכורים והוכנו והוכחו שמה :

ולע"דן דידוע שישראל נמשלו לתאנה ואז"ל הטעם מה התאנה זו אין בה פסולת כך ישראל אין בהם פסולת ועי"כ בא המשל בתאנים לומר לך שישראל שנמשלו לתאני' בלי פסולת עכשיו שגרמו העוונות שנעשה פסולת מרובה · וע"כ אמר תחלה שני דודאי תאני' משמע שהיו שניהם כאחד טובים בלי פסולות ואח"כ אמר הדוד האחד וגו' אלא להורות בא שנשתנו התאני' מטובי' לרעי' כמו שנשתנה ישראל ממעשים טובי' לרעי' ואמר שכמו כן יתהפך הדבר מה שהוא רע עכשיו שהם שגלו כבר יהי' טובים שיהי' להם אחרית טוב ומה שהוא טוב עכשיו שלא גלו עדין יתהפך לרע שיגלו וכמו שמפורש בענין :

והאבדתי מהם וגומ' מהר"יא ז"ל אמר שתהיה הגרה כל כך בארץ שתאבד ממנה קול ששון וקול

במחשבתו כי אחר שישלים דרכיה' וצדיקים ילכו בם ולא ירד' בעיניו משא אבל ראוי שיחשו' זה אשר אין רצונו כרצונו הוא הוכיחו ורצון בוראו הישר וזהו כי המשא וכו' ירצ' דבדך שהוא המשא והבלתי ישר אחר שיכגד אל רצון האל והוא סבה שירצ' דבר ה' משא בעיניו והם הפכו הדבר הזה שחשבו שרצון האל הוא סבה היותו משא להיותו כפסד קלילה וזהו והפכתם את דברי אלהים חיים עם היות ה' צבאות אלהים יר'עם היותו אדון בגא מעלה שראוי שתן לו הגדולה והמעלה והגאה שדעתו גדולה מדעתך וגם שדינו שכל ישרא' מכירים בחכמתו ואין ראוי שתחשוב שדעת כל יש'בטלה לגבי דעתך : כה תאמר וגו' ואם משא ה' וגו' ר"ל למה חזר פעם ג' להעניש ע"ד שאמ' וכתתי להם חרפת עול' וגו' אבל רמז לדבר החכם שאמ' לא יבין ולא ישמע לקול מורה אבל אשר מעצמו לא יבין ולא ישמע לקול מורה זה האיש אשר לא יועיל ואין לו תקנה אלא בשבירה ולכן העונש שלאו' היה על חטאת הא' והב' על קורות הנבואה משא ועתה הג' על שהזהירם שלא יקראוהו כן ולא ישמעו לקול מורה כי אז עונשם יותר גדול וזהו שהתרה באשונה כה תאמר אל הנביא מה וגו' ואחר ואם משא וגו' לכן

היא השנה הראשונה לנבוכד נצר · והנה כתב בתחלת ספר דניאל בשנת שלש למלכות יהויכין מלך יהודה בא נבוכד נצר מלך בבל ירושלם ויצר עליה לך נאמר כי בשנת שלש למלכות יהויקים בנו המליכו פרעה נכו מלך נבוכד נצר ובא לירושלם ויצר עליה ובשנה הרביעית ליהויקים בתחלת השנה נתן יי' בידו את יהויקים והיא שנה ראשונה לנבוכד נצר : על כל עם יהודה · כמו אל : ואל כל יושבי ירושלם · עם יהודה מן הערים האחרות שבאו לירושלם ודברי ירמיהו אליהם ואל כל יושבי ירושלם : זה שלש ועשרים שנה : יאשיהו מלך שלשים ואחת שנה ובי"ג שנה למלכו תחלת נבואת ירמיהו נמצא ירמיהו נתנבא בימי יאשיהו י"ט שנה ונבואה זו היתה בשנה הרביעית ליהויקים בנו הנה שלש ועשרים שנה :

היא השנה הראשנית לנבוכדראצר מלך בבל: אשר דבר ירמיהו הנביא על כל עם יהודה ואל כל ישבי ירושלם לאמר: מן שלש עשרה שנה ליאשיהו בן אמון מלך יהודה ועד היום הזה זה שלש ועשרים שנה היה דבר יהוה אלי ואדבר אליכם אשכים ודבר ולא שמעתם: ושלח יהוה אליכם את כל עבדיו הנבאים השכם ושלח ולא שמעתם ולא הטיתם את אזנכם לשמע: לאמר שובו נא איש מדרכו הרעה ומרע מעלליכם ושבו על האדמה אשר נתן יהוה לכם ולאבותיכם למן עולם ועד עולם: ואל תלכו אחרי אלהים אחרים לעבדם ולהשתחות להם ולא תכעיסו אותי במעשה ידיכם ולא ארע לכם: ולא שמעתם אלי נאם יהוה למען הכעסוני במעשה ידיכם לרע לכם:

לכן כה אמר יהוה צבאות יען אשר לא שמעתם את דברי: הנני שלח ולקחתי את כל משפחות צפון נאם יהוה ואל נבוכדראצר מלך בבל עבדי והבאתים על הארץ הזאת ועל ישביה ועל כל הגוים האלה סביב והחרמתים ושמתים לשמה ולשרקה ולחרבות עולם:

והאבדתי מהם קול ששון וקול שמחה קול חתן וקול כלה קול רחים ואור נר: והיתה כל הארץ הזאת לחרבה לשמה ועבדו הגוים האלה את מלך בבל שבעים שנה: והיה כמלאות שבעים שנה אפקד על מלך בבל ועל הגוי ההוא נאם יהוה את עונם ועל ארץ כשדים ושמתי אתו לשממות עולם: והבואתי על הארץ ההיא את כל דברי אשר דברתי עליה את כל הכתוב בספר הזה אשר נבא ירמיהו על כל הגוים: כי עבדו בם גם המה גוים רבים ומלכים גדולים ושלמתי להם כפעלם ובמעשה ידיהם:

כי

היא שתא קדמיתא לנבוכד נצר מלכא דבבל: דאיתנבי ירמיה נבייא על כל עמא דבית יהודה ועל כל יתבי ירושלם למימר: מן תלת עשרי שנין ליאשיה בר אמון מלך שבטא דבית יהודה ועד יומא הדין דנן עשרין ותלת שנין הוה פתגם נבואה מן קדם יי עמי וכליל ית עמכון מקדם וממליל ולא קבלתון: ושלח יי לותכון ית כל עבדוהי נבייא מקדם ומשלח ולא קבלתון ולא ארכינתון ית אודניכון לקבלא: למימר תובו כען גבר מאורחיה בישתא ומבישות עובדיכון ותיבו על ארעא דיהב יי לכון ולאבהתכון למן עלמא ועד עלמא: ולא תהכון בתר טעות עממיא למפלחהן ולמסגד להן ולא תרגזון קדמי בעובדי ידיכון ולא אבאיש לכון: ולא קבלתון למימרי אמר יי בדיל דלא לארגזא קדמי בעובדי ידיכון לאבאשא לכון: בכן כדנן אמר יי צבאות חלף דלא קבילתון ית פתגמי: הא אנא שלח ואידבר ית כל מלכות ציפונא אמר יי ולנבוכד נצר מלכא דבבל עבדי ואיתינון על ארעא הדא ועל יתבהא ועל כל עממיא האילין סחור סחור ואגמרינון ואישוינון לצדו ולאישתממו ולחורבא לעלם: ואובד מנהון קל כיעוקל חדוא וקל חתנין וקל כלן קל סיען דמשבחין בניהור בוצין: ותהי כל ארעא הדא לחורבא לצדו ויפלחון עממיא האילין ית מלכא דבבל שבעין שנין: ויהי כמשלם שבעין שנין אסער על מלכא דבבל ועל עמא ההוא אמר יי ית חוביהון ועל ארע כסדאי ואישוי יתיה לצדות עלם: ואיתי על ארעא ההיא ית כל פתגמיא דגזרית עלה ית כל דכתיב בספרא הדין דאיתנבי ירמיה על כל עממיא: ארי פלחו בהון אף אינון עממין סגיאין ומלכין רברבין ואישלם להון כאיגוריהון וכעובדי ידיהון:

ארי

אשכם ודבר · האל"ף במקו' ה"א השכם כי אותיו' אה"וי מתחלפו' ונכתבה יו"ד המשך שלא כמנהג עם הנר"י ברוב : למן עולם ועד עולם · מזמן רב נתנה לאבותיכ' ועד עולם יתננה לכם ולבניכם אם תרצו ולמ"ד למן עולם לא באה על ענין הדבר אלא לאמתת ענם הדבר ויספיק הענין זולתה וכמוהו למן היום אשר יצאת מארץ מצרים למתי אעתי' לך והדומה להם : למען הכעיסוני · כתוב ר"ל בעבור שהכעיסוני וקרי הכעיסני למען הכעים אותי עוסי' הע"ז לא להנאה שיש להם בה : את כל משפחות צפון · ולמעלה בתחלת הספר אמ' לכל משפחות ממלכו' צפונה ושם פי' כי משפחות אומר על העם וממלכו' אומר על ראשי הממלכו' ולפי שאמר ונתנו איש כסאו זכר שם ממלכות : ואל נבוכד נצר מלך בבל עבדי · וטעם ואל אל שולח לא אל ולקחתי או יהיה ואל במקום ואת כמו אספרה אל חק יי' וירדפו אל מדין : ועל כל הגוים האלה · הסמוכים לא"י או האלה על הגוים שעתיד לזכרם בסמוך בפרשת כוס יין החמה : קול רחים ואור · קול רחים שטוחנין תבלין לסעודת שמחה וכן מדליקין נרות רבות בבית המשתה וי"ת קל סיען דמשבחין בנהור בוצין : כמלאת שבעים שנה · כי נבוכד נצר מלך מ"ה שנה והיאך ידענו זה שהרי אויל מרודך בנו מלך בשנת ל"ז לגלות המלך יהויכין כמו שכתו' בספר מלכים בסופו ובסוף זה הספר ויהויכין גלה בשנ' ח' לנבוכד נצר הרי מ"ה ואויל מרודך מלך כ"ג שנה והיאך ידענו זה שהרי מצאנו לבלשצר בנו מלך ג' שנים נשארו כ"ג בינתים והשלש לא שלמו לו לבלשצר כי בשנ' השלישי' נהרג הרי מ"ה וכ"ג הרי ס"ח ושתים לבלשצר הרי ע' לפיכך אמר כמלאת כי שלמים היו להם ע' שנה כי לא מת בלשצר עד שנה שלישית לו : לשממות עול' · שם מקובץ מן שממה והו' סמוך : את כל הכתוב בספר הזה · עם כל הכתוב · כלומר אביא על ארץ בבל את כל זה הדבר כמו שאביא על כל הגוים כל הכתוב בספר הזה אשר נבא ירמיהו : כי עבדו בם גם המה · עבדו עבר במקום עתיד אמר יעבדו בכשדי' גם המה כמו שעבדו הם בכל הגוים כן יעבדו בהם גוים רבים ומלכים גדולים והם מלכי מדי ופרס : כי

אורים ותומים

לכן כה אמר וגו' ידוע שאין העונש על האמירה עצמה אלא על שלא שמעו למצותו ששלח אליהם לאמר וגומר ולפי שאין להם עוד תקנה במאמר אומר ונתתי עליכם וגו' עונש אחר עונש כי עבירה גוררת עבירה : הראני ה' וגו' ראוי לעיין ולדקדק מה המשל הזה אל גלות יש' ואיך יורה דוד התאנים על יש' בין שיהיו טובים ורעי' ולכן להבין זה ראוי לזכור מש"ה קדש יש' וגו' כי כשם שראשית כל פרי האדמה קדש לה' וכן ג"כ בכור בהמה יביאנה לשם ביכורים כי השם א' ולכן המשיל גלות יש' הנשארים בירושלם אל הביכורי' ולכ"א שהראהו ה' אלהים שני דודאי תאנים כאלו הם ביכורי' יביאום בדודאי' לירושלם ולכ"א הראני הבכורות להורות לו ג"כ על חזרת הגלות לירו' במקו' ביכורי' אחר שהם ראשי תבואתו כנו' אלא שהדוד הא' טוב ומקובל והב' בלתי מקובל לרעתו · ולרמוז אל זה אמר שמנה הב' דודאים מועדים לפני היכל ה' כמש"ה והנחתו לפני מזבח ה' ואו' ג"כ למטה כן אכיר את גלות יהוד' לטובה עוזר' את הבכור בן השנואה יכיר וגו' כי הם ביכורים ולהם משפט הגאולה כנז' : והאבדתי מהם וגומר הנה ירמ' שהעניש בכל מיני תענוגי כי אמ' אשר בם יברך האל' ברכת הכהני' והם תענוגי הד' חושים ע"מ שנהג' מחוש השמע אז והאבדתי מהם קול ששון וגו' ועל המישוש אמר קול חתן וקול כלה ועל הטעם קול ריחים ועל הראות אמר ואור נר: כי

רשי

שלש ועשרים · יאשיהו מלך שלשים ואחת לא מהם שתים עשרה שנה נשארו תשע עשרה וארבע של בנו הרי שלש ועשרי' : אשכים ודבר · לשון הווה הייתי משכים ומדבר תמיד : קול רחים · סימן הוא לסעודת ברית מילה על שם שטוחנין ושוחקין נה שממנין לרפואה : אור נר · סימן משתה כך שנינו בסנהדרין : את כל הכתוב · על בבל : בספר הזה · בסופו : כי עבדו בם · כמו כי יעבדו גם בבני בבל : המה גוים רבים : מדי ופרס : גם

מסרה

אשכים ג' מ"ל בליש' וסימ' מן שלש עשרה שנה · ואשלח אליכ' את כל עבדי בתרא · מבורך רעהו בקול גדול בבקר השכים · לאמר ט' ר"פ בקריא' וסי' לאמר שובו נא איש מדרכו · לאמר לאסורים צאו · לאמר הן ישלח איש את אשתו · לאמר לא כי ארץ מצרים · לאמר לך אתן את ארץ כנען · וחכרו דר ה · לאמר אל הכהנים · לאמר מתי יעבור החדש והבאתים ד' וסי' והביאותים אל הר קדשי · והביאיתים על הארץ הזאת והביאותים אל אדמתם · אל המקום הזה · וכן רינן באתיהו' ישעיה יחזקאל והביאותים כתיב מ"ל דמ"ל · ירמיה והביאותים כתיב חסר וי"ו · עזרא והבאתים כתיב חסר יו"ד קדמ' והו"ו : במלאת ג' ב' חס' וא' מ"ל וסימ' ויהי במלאת הכלים ותאמר אל בנה הגישה · שלישית באור תבעיר · במלאות שבעים שנה · שנה מ"ל : גדולים ו' מ"ל בקריא' וסימ' גדולים חקרי לב · כי עברו בם גם המה · כשם הגדלים אשר בארץ דד"ה · כי מרפא יניח חטאים גדולים · וזבדיאל בן הגדלים · ויזבחו ביום ההוא :

מנחה גדולה

וקול שמחה ממה שישמחו בני אדם אלו לאלגולא ג"כ קול חתן וקול כלה שהוא בשולי האכסים והכנסים שלא יחללו מהארץ ואמר קול רחים ואור נר להגיד כי תהיה ג"כ הרעב כל כך רבה בארץ שלא תהיה בה קול רחים שטוחנין בהם החטה כי מעטו ולחוסר השמן לא יהיה ג"כ בין האכסים אור נר כי ימששו באפלה ע"כ : ומר"מא ז"ל כתוב קול ששון הוא ברית מילה וקול שמחה הוא ימים טובים קול חתן וגו' כמשמעו קול רחיים ואור נר הוא העדר שלו' שהוא כלי המחזיק כל טובות בעולם כנודע מרז"ל במקומות רבים והוא כי ב' דברים מרבים שלו' א' שבעת לחם כד"א השם גבולך שלום חלב חטים ישביעך וכן אור נר כמש"ז כי נר שבת וגר חנוכה או נר ביתו וקדוש היום נר ביתו קודם משום שלו' הבית ובזה יאמר כי לחסרון לחם יושבת קול רחיים וגם אור נר לבטל השלום ע"כ : ולע"רן נראה אומרו והאבדתי וגו' ולא אמר והשבתי או והסירותי אלא לשון אבידה יען שאומר מיד דברי נחומי' בפסוקים שאחר זה ע"כ אמר והאבדתי שתהי' כאבידה המתבקשת שעדיין ידו נטוי' עלינו לבקש אותנו ולהחזיר את ישראל למקומם · עוד יראה והאבדתי כי דבר הנאבד אין החסרון לאבידה אלא לאובדים כמ"ש ז"ל מרגלית שנאבדה כל מקום שהיא היא מרגליות אלא שנאבדה מבעליה אף כאן אף שיהי' ישראל גולים מארצם מ"מ ישראל המה ותכונותי' דמרן עליהם בכל מקום שהם וע"כ כל מקום שגלו ישראל כב יכול שכינה עמהם ועיקר האבידה היא לבעליה כב יכול שבכל צרתם לו צר ואליו ית' מגיע הדבר לגאול את עמו עם ישראל כדכתי' ושב ה' אלהי' ישוב לא נאמר אלא ושב שהוא עצמו ישב עמהם וא"כ הרי זה נקמה לישראל שאמר והאבדתי שיבקש אותם ויחזרם למקומם · ואמר קול ששון כי אחר הארבע

גזרו האומות שלא למול את בניהם ושיבעלו נדות ושיחללו שבת וז"ש קול ששון זו מילה כד"א שש אנכי על אמרתך וקול שמחה כמר"מא ז"ל זה י"ט כד"א ושמחת בחגך שזה מקללת ארץ ישראל והשבתי כל משושה חגה ומועדה ואז"ל אין לך מועד בא"י שלא בא בו גלפת והשבית אותם משממתם · קול חתן וקול כלה שע"י שגזרו שיבעלו נדות לא בקשו האנשי' לישא נשי' וגם לא הנשי' בקשו להנשא או קול חתן וגו' ע"י שנגזרה גזרה שימותו הבנים א"כ נשואין למה וכמ"ש הקב"ה לירמי' לא תקח לך אשה ולא יהי' לך בנים במקום הזה וגו' · קול רחים ואור נר זה שבת שגזרו עליה שלא ישמרו וזה קול רחים שהיו טוחנים קמח לשבת ואור נר זה הדלקת הנר לשבת · והיה אלו היעודי' על שעברו עליה כשהיו יושבים על אדמתם · קול ששון זה מילה כד"א ובשר קדש יעברו מעליך וגו' ואז"ל זה מילה · וקול שמחה זה י"ט שהשבתו מועדי ה' ועשו מועדים אשר בדאו מלבם כדכתי' בירבעם · וכתי' חדשיכם ומועדיכם שנאה נפשי יען שלא עשו הדבר אלא להנאתן ולא לקיים המצוה כמש"ז קול חתן וגו' כדכתי' כי כלם מנאפים וגו' קול רחים וגו' זה שבת שחיללו כמו שמצינו שהזהירם ה' על השבת ע"י ירמי' ואי לאו שחללו אותו לא היה הנביא מזהירם וזה שאמר שילקו במדה כנגד מדה על שעברו על אלה ילקו בהם וכמ"ש תחת אשר לא עבדת את ה' בשמחה והעבדת את אויבך וגו' הרי על שלא שמרו המצות בשמחה ביעוד שהיו יושבים על אדמתם היו א"כ האומות גוזרים עליה וע"כ בשוב ה' שבות עמו ילקו הגוים בהם על שהרבו לגזור על ישראל וז"ש וא"כ והיה כמלאת שבעי' שנה וגו' אפקוד על מלך בבל וגו' : עד ושלמתי להם כפעלם וגו' :

כי כה אמר · קח והשקית · הכל במראה הנבואה : היין החמה · חסר הנסמך ומשפטו היין יין החמה וכמוהו העם המלחמה הספר המקנה והדומים להם : ושתו והתגעשו · התפעל מורכ׳ עם כפל שלא נזכר פועלו ועניינו ענין ותגע׳ ותרעש הארץ : והתהללו · עניין הוללות והוא התפעל מורכב עם פעל הדומה למרובה : ואקח · ואשקה · הכל במראה הנבואה : את ירושלם · היא שתתה תחלה כי כל אלה הגוים לקו על ידי נבוכד נצר ושנה ראשונה שמלך והיא השנה הרביעית ליהויקים בא על ירושלם : ואת מלכיה · יהויקים ויהויכין וצדקיהו : את שריה · בלא וי״ו · לשרקה · בלא וי״ו : ואת כל הערב · עם מקובץ מעמים נתערבו יחד ות״י סומכוותא לשון ערבוביא : ואת כל מלכי ארץ פלשתים · שאר ארץ פלשתי׳ לבד הערי׳ הנזכרות וכן כתוב בספר שמואל אחר שזכר הערי׳ בענין טחורי הזהב אמר עוד מעיר מבצר ועד כפר הפרזי ולא זכר הנה גת כי לישראל היתה כי דוד לקחה מיד פלשתים כמו שכתוב בדברי הימים ויקח את גת ואת בנותיה מיד פלשתים והיא מתג האמה הנזכרת בספר שמואל : ואת שארית אשדוד · נראה כי כשלכדה נבוכד נצר מלאה נחרשת מקצתה ע״י מלך מצרים או זולתו : ואת מלכי האי · אין בו כל בספר מוגה : קצוצי פאה · השוכנים בקצה העולם בפאתו כי הפאה הוא קץ הדבר וי״ת מקפי פאתה : ואת כל מלכי ערב · הם הערביי׳ יושבי אהלים כמו שנ׳ לא יהל שם ערבי : ואת כל מלכי הערב השוכני׳ במדבר לפי שזכר למעלה ואת כל הערב פי׳ הנה כי אלה הם אחרים שהם שוכנים במדבר : ואת כל מלכי זמרי · אפשר כי זמרי הוא זמרן מבני קטורה : הממלכות הארץ · בא הממיכות עם ה״א הידיעה שלא כמנהג ברוב וכן באו כמהו הלשכות הקדש היתד ההרג והדומים להם מעטים : ומלך ששך · מלך בבל וכן תרגם יונתן וששך היא בבל באלפא ביתא ד״את ב״ש : וקיו כן דרך השכור להקיא אבל השכור אחר שיקיא ישוב מעט לדעתו ויקום אבל להם אמ׳ ונפלו ולא תקומו · וקיו שרשו קאה ובא היו״ד תמור׳ האל״ף : ממרום ישאג · על דרך משל כאילו ישאג ויירי׳ קולו ויבאו הגוים לקולו להחריב נוהו והוא בית המקדש : הידד כדרכים יענה · יצעק כמו הדורכי׳ בגת שמרימין קול לחזק עצמם ויהיו את אחיו במלאכה ודבר הקול הוא הידד ובלע״ז דוחי״דו : נשפט

טו כִּ֣י כֹה֩ אָמַ֨ר יְהֹוָ֜ה אֱלֹהֵ֤י יִשְׂרָאֵל֙ אֵלַ֔י
קַ֠ח אֶת־כּ֨וֹס הַיַּ֧יִן הַחֵמָ֛ה הַזֹּ֖את מִיָּדִ֑י
וְהִשְׁקִיתָ֤ה אֹתוֹ֙ אֶת־כָּל־הַגּוֹיִ֔ם אֲשֶׁ֧ר
אָנֹכִ֛י שֹׁלֵ֥חַ אוֹתְךָ֖ אֲלֵיהֶֽם׃ וְשָׁת֕וּ
וְהִֽתְגֹּעֲשׁ֖וּ וְהִתְהֹלָ֑לוּ מִפְּנֵ֣י הַחֶ֔רֶב
אֲשֶׁ֛ר אָנֹכִ֥י שֹׁלֵ֖חַ בֵּינֹתָֽם׃ וָאֶקַּ֥ח אֶת־
הַכּ֖וֹס מִיַּ֣ד יְהֹוָ֑ה וָֽאַשְׁקֶה֙ אֶת־כָּל־
הַגּוֹיִ֔ם אֲשֶׁר־שְׁלָחַ֥נִי יְהֹוָ֖ה אֲלֵיהֶֽם׃
אֶת־יְרוּשָׁלִַ֙ם֙ וְאֶת־עָרֵ֣י יְהוּדָ֔ה וְאֶת־
מְלָכֶ֖יהָ אֶת־שָׂרֶ֑יהָ לָתֵ֨ת אֹתָ֜ם
לְחָרְבָּ֨ה לְשַׁמָּ֧ה לִשְׁרֵקָ֛ה וְלִקְלָלָ֖ה
כַּיּ֥וֹם הַזֶּֽה׃ אֶת־פַּרְעֹ֧ה מֶֽלֶךְ־מִצְרַ֛יִם
וְאֶת־עֲבָדָ֥יו וְאֶת־שָׂרָ֖יו וְאֶת־כָּל־
כ עַמּֽוֹ׃ וְאֵת֙ כָּל־הָעֶ֔רֶב וְאֵ֕ת כָּל־מַלְכֵ֖י
אֶ֣רֶץ הָע֑וּץ וְאֵ֗ת כָּל־מַלְכֵי֙ אֶ֣רֶץ
פְּלִשְׁתִּ֔ים וְאֶת־אַשְׁקְלוֹן֙ וְאֶת־עַזָּ֣ה
וְאֶת־עֶקְר֔וֹן וְאֵ֖ת שְׁאֵרִ֥ית אַשְׁדּֽוֹד׃
אֶת־אֱד֥וֹם וְאֶת־מוֹאָ֖ב וְאֶת־בְּנֵ֥י עַמּֽוֹן׃
וְאֵת֙ כָּל־מַלְכֵי־צֹ֔ר וְאֵ֖ת כָּל־מַלְכֵ֣י
צִיד֑וֹן וְאֵת֙ מַלְכֵ֣י הָאִ֔י אֲשֶׁ֖ר בְּעֵ֥בֶר
הַיָּֽם׃ אֶת־דְּדָ֤ן וְאֶת־תֵּימָא֙ וְאֶת־בּ֔וּז
וְאֵ֖ת כָּל־קְצוּצֵ֥י פֵאָֽה׃ וְאֵ֖ת כָּל־מַלְכֵ֣י
עֲרָ֑ב וְאֵת֙ כָּל־מַלְכֵ֣י הָעֶ֔רֶב הַשֹּׁכְנִ֖ים
כה בַּמִּדְבָּֽר׃ וְאֵ֣ת ׀ כָּל־מַלְכֵ֣י זִמְרִ֗י וְאֵת֙
כָּל־מַלְכֵ֣י עֵילָ֔ם וְאֵ֖ת כָּל־מַלְכֵ֥י מָדָֽי׃
וְאֵ֣ת ׀ כָּל־מַלְכֵ֣י הַצָּפ֗וֹן הַקְּרֹבִ֤ים
וְהָרְחֹקִים֙ אִ֣ישׁ אֶל־אָחִ֔יו וְאֵת֙ כָּל־
הַמַּמְלְכ֣וֹת הָאָ֔רֶץ אֲשֶׁ֖ר עַל־פְּנֵ֣י
הָאֲדָמָ֑ה וּמֶ֥לֶךְ שֵׁשַׁ֖ךְ יִשְׁתֶּ֥ה אַחֲרֵיהֶֽם׃
וְאָמַרְתָּ֣ אֲלֵיהֶ֡ם כֹּֽה־
אָמַר֩ יְהֹוָ֨ה צְבָא֜וֹת אֱלֹהֵ֣י יִשְׂרָאֵ֗ל
שְׁת֤וּ וְשִׁכְרוּ֙ וּקְי֔וּ וְנִפְל֖וּ וְלֹ֣א תָק֑וּמוּ
מִפְּנֵ֣י הַחֶ֔רֶב אֲשֶׁ֛ר אָנֹכִ֥י שֹׁלֵ֖חַ בֵּינֵיכֶֽם׃
וְהָיָ֗ה כִּ֧י יְמָאֲנ֛וּ לָקַֽחַת־הַכּ֥וֹס מִיָּדְךָ֖
לִשְׁתּ֑וֹת וְאָמַרְתָּ֣ אֲלֵיהֶ֗ם כֹּ֥ה אָמַ֛ר
יְהֹוָ֥ה צְבָא֖וֹת שָׁת֥וֹ תִשְׁתּֽוּ׃ כִּ֣י הִנֵּ֠ה
בָעִ֨יר אֲשֶׁ֤ר נִֽקְרָא־שְׁמִי֙ עָלֶ֔יהָ אָנֹכִי֙
מֵחֵ֣ל לְהָרַ֔ע וְאַתֶּ֖ם הִנָּקֵ֣ה תִנָּק֑וּ לֹ֣א
תִנָּק֔וּ כִּ֣י חֶ֗רֶב אֲנִ֤י קֹרֵא֙ עַל־כָּל־יֹשְׁבֵ֣י
ל הָאָ֔רֶץ נְאֻ֖ם יְהֹוָ֥ה צְבָאֽוֹת׃ וְאַתָּה֙
תִּנָּבֵ֣א אֲלֵיהֶ֔ם אֵ֥ת כָּל־הַדְּבָרִ֖ים
הָאֵ֑לֶּה וְאָמַרְתָּ֣ אֲלֵיהֶ֗ם יְהֹוָ֞ה מִמָּר֤וֹם
יִשְׁאָג֙ וּמִמְּע֤וֹן קָדְשׁוֹ֙ יִתֵּ֣ן קוֹל֔וֹ שָׁאֹ֤ג
יִשְׁאַג֙ עַל־נָוֵ֔הוּ הֵידָד֙ כְּדֹרְכִ֣ים יַֽעֲנֶ֔ה
אֶ֖ל כָּל־יֹשְׁבֵ֥י הָאָֽרֶץ׃

בא

אֲרֵי כִדְנַן אֲמַר יְיָ אֱלָהָא דְיִשְׂרָאֵל לִי קַבֵּל יַת כַּסָּא דַחֲמַר לוּטָא הָדֵין מִן קֳדָמַי וְתַשְׁקֵי יָתֵיהּ יַת כָּל עַמְמַיָא דַאֲנָא שָׁלַח יָתָךְ עֲלֵיהוֹן׃ וְיִשְׁתּוּן וְיִשְׁתַּגְשׁוּן וְיִטַּרְפוּן מִן קֳדָם דְקַטְלִין בְּחַרְבָּא דַאֲנָא שָׁלַח בֵּינֵיהוֹן׃ וְקַבֵּילִית יַת כַּסָּא מִן קֳדָם יְיָ וְאַשְׁקֵיתִי יַת כָּל עַמְמַיָא דְשַׁלְחַנִי יְיָ לְוַתְהוֹן׃ יַת יְרוּשְׁלֵם וְיַת קִרְוַיָא דְבֵית יְהוּדָה וְיַת מַלְכָהָא וְיַת רַבְרְבָהָא לְמִתַּן יַתְהוֹן לְחוּרְבָּא לְצָדוּ לְאִישְׁתְּמָמוּ וּלְלוּטָא כְּיוֹמָא הָדֵין׃ יַת פַּרְעֹה מַלְכָּא מִצְרַיִם וְיַת עַבְדוֹהִי וְיַת רַבְרְבוֹהִי וְיַת כָּל עַמֵּיהּ׃ וְיַת כָּל מַלְכֵי סוּמְכְוָתָא וְיַת כָּל מַלְכֵי אֲרַע עוּץ וְיַת כָּל מַלְכֵי אֲרַע פְּלִשְׁתָּאֵי וְיַת אַשְׁקְלוֹן וְיַת עַזָּה וְיַת עֶקְרוֹן וְיַת שְׁאָרָא דְאַשְׁדּוֹד׃ יַת אֱדוֹם וְיַת מוֹאָב וְיַת בְּנֵי עַמּוֹן׃ וְיַת כָּל מַלְכֵי צוֹר וְיַת כָּל מַלְכֵי צִידוֹן וְיַת כָּל מַלְכֵי נִיסָּא דִי בְעִיבְרָא דְיַמָּא׃ וְיַת דְּדָן וְיַת תֵּימָא וְיַת בּוּז וְיַת כָּל מַקְפֵי פָּתָא׃ וְיַת כָּל מַלְכֵי עֲרַב וְיַת כָּל מַלְכֵי עַרְבָאֵי דְשָׁרַן בְּשְׁכוּנִין בְּמַדְבְּרָא׃ וְיַת כָּל מַלְכֵי זִמְרִי וְיַת כָּל מַלְכֵי עֵילָם וְיַת כָּל מַלְכֵי מָדָי׃ וְיַת כָּל מַלְכֵי צִיפּוּנָא דְקָרִיבִין וּדְרָחִיקִין גְּבַר לַאֲחוּהִי וְיַת כָּל מַלְכְוָות עַמְמַיָא דְעַל אַפֵּי אַרְעָא וּמַלְכָּא דְבָבֶל יִשְׁתֵּי בַּתְרֵיהוֹן׃ וְתֵימַר לְהוֹן כִּדְנַן אֲמַר יְיָ צְבָאוֹת אֱלָהָא דְיִשְׂרָאֵל שְׁתוּ וּרְווּ וְאִשְׁתַּגִּישׁוּ וּנְפָלוּ וְלָא תְקוּמוּן מִן קֳדָם דְקַטְלִין בְּחַרְבָּא דַאֲנָא שָׁלַח בֵּינֵיכוֹן׃ וִיהֵי אֲרֵי יְסָרְבוּן לְקַבָּלָא כַּסָּא מִן יְדָךְ לְמִשְׁתֵּי וְתֵימַר לְהוֹן כִּדְנַן אֲמַר יְיָ צְבָאוֹת מִשְׁתָּא תִשְׁתּוּן׃ אֲרֵי הָא בְקַרְתָּא דְאִתְקְרֵי שְׁמִי עֲלַהּ אֲנָא מְשָׁרֵי לְאַבְאָשָׁא וְאַתּוּן מִדְמָן דְמִזְכָּא תִזְכּוּן לָא תִזְכּוּן אֲרֵי דְקַטְלִין בְּחַרְבָּא אֲנָא מְכַלֵי עַל כָּל יָתְבֵי אַרְעָא אֲמַר יְיָ צְבָאוֹת׃ וְאַתְּ תִתְנַבֵּי לְהוֹן יַת כָּל פִּתְגָמַיָא הָאִילֵין וְתֵימַר לְהוֹן יְיָ מִמְּרוֹמָא יְכַלֵי וּמִמְּדוֹר קוּדְשֵׁיהּ יָרִים מֵימְרֵיהּ אַכְלָאָה יְכַלֵי דְיֵיתוּן בָּזוֹזִין עַל אֲרַע בֵּית שְׁכִינְתֵּיהּ הָא כְנַחֲתֵי מַעְצָרָא דְמְרִימִין קָלְהוֹן כֵּן יֵיתֵי זַעֲוָה לְכָל יָתְבֵי אַרְעָא׃

מטא

רשי

כוס יין החימה · כנוס׳ הפורענו׳ : והשקית אותו · הנב׳ להם שלא תשוב עוד בשו׳תשוב׳ : ויתגעשו · וישתגעון : ושתהוללו · לשון הוללות ישתטו : כיום הזה · כאש׳ הם היום לאחר החורבן כתב ירמיהו ספרו : ואת כל הערב · כל סומכות׳ אשר ערובה פרעה ומשענתו עליהם לעזרה הערב גרנ״יטאה בלע״ז : ואת מלכי האי · כל אלו שמנה עד כאן שכיני ארץ ישראל הם : קצוצי פיאה · המוקצי׳ בקצה אותה הרוח : מלכי ערב · ערביא : ואת מלכי הערב · סומכוותא של ערבים : ששך · בבל בגימטריא של א״ת ב״ש : וקיו · כאדם ששות׳ יותר מדאי שמקיא : החרב · התגר של מלחמה : מחל · מתחי׳ : על נוהו · מתאבל על חורבן ביתו : הידד · לשון הוי שצועקין עושי מלאכה כבדה בקול רם לזרז זה את זה להתחזק ודורכי גיתות רגילין בה : יענה · כל לשון עניה צעקת קול רם הוא : נשפט

מסרה

ואת ערי ז׳ וסימ׳ נמסר במלכים חלק א׳ סימן ט׳ : לחרבה לשמה ב׳ וסימ׳ והיתה כל הארץ הזאת לחרבה לשמה · ואת מלכיה ואת שריה לתת אתם : את ד׳ ר״פ בספרא וסימ׳ את ירושלם ואת ערי יהודה · ודבתריה פרעה מלך מצרים · את ארום ואת מואב · את דדן ואת תימא ואת בני : תימאה׳ וסימ׳ נמסר בישעיה סי׳ כ״א : תקימו ב׳ א׳ מ״ל וא׳ חסר וסימ׳ ואתם תקמו מהאורב והורשתם · ושכרו וקיו ונפלו ולא תקומו · קדמה חסר : כה אמר יי׳ צבאות י״ו מיחדין בקריאה וסימן פקדתי את אשר עשה עמלק׳ אני לקחתיך מן הנוה דשמואל׳ וחברו דד״ה · עולל יעוללו בגפן · התבוננו וקראו · ככה אשבר דספרא׳ והיה כי ימאני׳ מהבילים המה אתכם · הנה רעה יוצאה · מיכה המרשתי · הנני אשלח בכם · עוד יהיה במקום · לאדום כה אמר יי׳ צבאות · הנני שובר את קשת · עשוקים בני ישראל · חומות בבל הרחבה · ומן ריש דחגי עד סוף תריסר דכוותהון במ״ב וסי׳ שבתי לירושל׳ ברחמי׳ · רעה את צאן ההרגה : להרע ו׳ וסימניהון ולא נתנו אלהים להרע עמדי · או נפש כי תשבע · חכמים המה להרע · אנכי מחל להרע · נשבע להרע ולא ימיר · וזממתי להרע :

אורים ותומים

כי כה אמר וגומר הראשונים היו נהוגי׳ ע״פ הדת להשקות לנדון למות יין עד שכרות שלא ירגיש המות כאו׳ תנו שכר לאובד וגו׳ ולכן לאלו אשר נענשו למות רצה שישתו קודם לכן עד שישתכרו ויתהללו מכבי שלא ירגישו במות וז״ש קח את כוס וגומר הנה השמיע את כל הגוים הטוב המגיע להם בהשתעבד תחת נ״נ כמ״ש ג״כ להלן אשר זה יחוייב שיקי׳ להורות גזרת טבע המערכת עליו אשר חלק ה׳ אותם לכל העמים כי לא הסכימו כל הגוים, בחטא א׳ שכעשו כולם יחד ולא מעשה כנבוכדנצר ישרים כ״כ כמודע שראוי למלוך על הכל גם שהכתוב אמר להלן עד בא עת ארצו אם הוא כראה שגם הוא רשע ושהדבר תלוי בעת ונפלו ישר׳ ג״כ תחת הגזרה ההיא אחר אשר לא הספיקו בטוב מעשיהם לצאת מן הגזירה ההיא בהשגחתו ית׳ א״כ נקנסו בזה כח המערכה על כל העמים ורצון הש״ית גם על ישר׳ וזהו שאמר ה׳ ממרום ישאג והוא המערכת וממעון קדשו יתן קולו ירמוז אל השגחתו המיוחדת אל מקום קדשו וכו׳ אשר הוא למעלה מן המערכת וז״ש שאג ישאג על נוהו וזהו ירושלם אשר עליו אמר ממעון קדשו הנז׳ הידד כדורכי׳ יענה אל כל יושבי הארץ כנגד ממרום ישאג :

בא

מנחה גדולה

בראשית ממלכות יהויקים וגומר מהר״יא ז״ל את כל הדברים וגו׳ הזהירו שלא יגרע מהם דבר אף על פי שהיה הנביא ירא את העם והיעודים היו רעים עכ״ז לא יגרע מהם דבר ושהיה תכלית הדבור הזה אולי ישמעו וגו׳ ואמר כשלו יהיה הבית כשלקחו הפלשתים את ארון ברית ה׳ במלחמה שאז נחרב משכן שילה והיה זה מסורת הדין כי כיון שאין בארון רק שני לוחות הברית וס״ת שהיה מונח בצדו והם לא היו רוצים ללכת בדרכי התורה מה להם עם הארון והלוחות והתורה ראוי שיסתלקו מהם ומפני שלא נחרב עיר שילה כשנלקח הארון לכן הוצרך לומר כאן ואת העיר הזאת אתן לקללה לכל גויי הארץ והייעוד הזה כבר ניבא אותו ירמי׳ פעם אחרת כמו שנזכר למעלה ועשיתי לבית אשר נקרא שמי עליו וגו׳ והנה לא עשו שם בני יהודה שום רעה אל ירמי׳ על היותו מנבא היעוד הרע הזה כמו שעשו בכאן שאמרו מות תמות מדוע נבאת בשם ה׳ ר״ל שכך היה גזור לפניו הנה הוא לפי שהיו אז שמה המלך והשרים בעת הנבאו ולכן לא העלילו עליו כלל לא הם ולא הכהנים בראותם את המלך והשרים שותקים אבל עתה שלא היו שמה המלך והשרים אבל בהפך שהיו בבית ה׳ נביאי השקר התנקשו את דמו והמה הסיתו את הכהנים וכלם עשו החרדה הזאת ואפשר עוד לומר שהנבואה הזאת היא עצמה אשר נאמרה אז לירמיהו שיעמוד בחצר בית ה׳ ויאמר כל זה אבל שהוא לא עשאו בפועל עד אשר צוה לו השם עתה שילך להנבא הנבואה ההיא והיה זה מפני שלא ניבא אותה עדיין והמורה על זה הוא מ״ש לו כאן אל תגרע דבר כאילו אומר אל תעלם דבר כמו שעשית עד כה ולכן באה הנבואה הזאת באותן המלות עצמם שבאה שמה וגם יורה על זה שהשרים והזקנים כאשר דברו להציל את ירמי׳ וספרו ענין מיכה המורשתי אלו היה אמת שירמי׳ כבר היה מנבא הנבואה הזאת פעם אחרת היו הם וגם ירמי׳ מליצים זה ר״ל שכבר נאמרה הנבואה הזאת פעם אחרת בפני המלך ולא ענשו את ירמי׳ עליה ע״כ : ולע״דן כמו שאמרו ז״ל בת׳ סנהדרין וערכין מ״ד בראשית ממלכת יהויקים בראשית ממלכת צדקיהו בקש הקב״ה להחזיר את העולם לתהו ובהו בשביל יהויקים כיון שנסתכל בדורו נתקררה דעתו וכו׳ · הרי שדורו היה צדיקי׳ אלא שמה שמלינו אח״כ שגם דורו הרשיעו נ״ל שעל ידו נתקלקלו כולם וז״ש בראשי׳ ממלכת יהויקים וגו׳ שאז היה דורו צדיקי׳ והוא הרשיע כ״כ שבקש הקב״ה בתחילת מלכותו להחזיר העולם לתוהו ובהו אלא שזכות דורו עמדה לו ומתוך שהרשיע כ״כ גם דורו לא הסכילו ולמדו ממעשיו והתחילו וע״כ אמר הש״י לירמי׳ שיזהירם שלא ילמדו ממעשה המלך וישובו ממעשיהם

הרעים

משפט · כאילו נכנס במשפט עמהם שיענים על רעתם ונתנם ביד מלך בבל: כה אמר יי' · אפשר שפרשה זו מענין שלפניה ויהיה פירוש עזב ככפיר סכו על חרבן בית ראשון ע"י נבוכד נצר או תהיה עתידה והוא הנכון ויהיה פירו' עזב ככפיר סכו על חרבן בית שני: הילילו הרועים · הרועים ואדירי הצאן הם מלכי הארץ: והתפלשו · התגוללו בעפר או באפר: לטבוח · שיהיו טובחים איש את רעהו: ותפוציתיכם · זאת המלה באה שלא כמנהג כי הפ"א בחולם והתי"ו בחי"רק והנכון הפ"א בשורק והתי"ו בצר"י כי הוא מן תפוצה בשקל תבונה תמונה והקבוץ תבונות בשקל תפוצות תמונות תשובות ועם כנוי הנמצאי' תפוצותיכם בשקל ותשובותיכם נשאר מעל והאומר כי בא הפ"א בחולם לזווג התנועו' כמו תהומות יכסיומו ובא התי"ו בחי"רק כמו אם לא שריתך לטוב שראוי שאריתך כמו שפירשנו: ונפלת' ככלי חמדה · אתם שהיית' בכלי חמדה בשלותכ' עתה תפלו ותשברו וכת"י ותפלון דהויתון רגיגין כמני חמדתא: ויללת · בחי"רק הוי"ו ונוח היו"ד לבן אשר ולבן נפתלי בשו"א הוי"ו וחי"רק היו"ד: מרעית · לאן מרעית' והם הגוים שהם מלכיהם ורועיהם: ונדמו · כרתו כמו גם מדמן תדמי: נאות השלום · מקומות המרעה שהיו רועי' בשלו' והוא משל על עריהם ומדינותם: עזב ככפיר סכו · הראוי סכתו כי הנפרד סכה או יהיה הנפרד סוך בפלס עוז חוס יאמר ממנו סכו בשקל עזו אמר כמו שהכפי' עוזב סכו מפני שאינו מוצא שם טרפו כן עזב האל יתברך בית המקד' מפני שלא מצא שם רצונו וכיון שעזבו והסתיר פניו ממנו נחרב: כי היתה ארצ' לשמה · כי טרם חרב' הבית היתה ארצ' לשמה ועם כל זה מוסר לא לקחו ולא יכול להתאפק עוד ועזבו: מפני חרב היונה · חרון חרב היונה ר"ל חרב האויב האונסת אותם מן ולא יונו כשיאי עוד את עמי: ומפני חרון אפו · והחרב באה מפני חרון אפו ויונתן פי' היונה מן יין שתרג' מן קדם חרב סנאה דהיא כחמר מרויא: בראשית ממלכות · על דברי עבדי הנביאים · כמו אל דברי וכן וילך אלקנה הרמת' על ביתו כמו אל ביתו והדומין לו: כשלה · כשלקחו פלשתים את הארון במלחמה אז חרב משכן שילה: מדוע

בא שאון עד קצה הארץ כי ריב
ליהוה בגוים נשפט הוא לכל בשר
הרשעים נתנם לחרב נאם יהוה:
כה אמר יהוה צבאות
הנה רעה יצאת מגוי אל גוי וסער
גדול יעור מירכתי ארץ: והיו חללי
יהוה ביום ההוא מקצה הארץ ועד
קצה הארץ לא יספדו ולא יאספו
ולא יקברו לדמן על פני האדמה
יהיו: הילילו הרעים וזעקו
והתפלשו אדירי הצאן כי מלאו
ימיכם לטבוח ותפוצותיכם ונפלתם
ככלי חמדה: ואבד מנוס מן הרעים
ופליטה מאדירי הצאן: קול צעקת
הרעים ויללת אדירי הצאן כי שדד
יהוה את מרעיתם: ונדמו נאות
השלום מפני חרון אף יהוה:
עזב ככפיר סכו כי היתה ארצם
לשמה מפני חרון היונה ומפני חרון
אפו: בראשית ממלכות א
יהויקים בן יאשיהו מלך יהודה
היה הדבר הזה מאת יהוה לאמר:
כה אמר יהוה עמד בחצר בית יהוה
ודברת על כל ערי יהודה הבאים
להשתחות בית יהוה את כל
הדברים אשר צויתיך לדבר אליהם
אל תגרע דבר: אולי ישמעו וישבו
איש מדרכו הרעה ונחמתי אל
הרעה אשר אנכי חשב לעשות להם
מפני רע מעלליהם: ואמרת אליהם
כה אמר יהוה אם לא תשמעו אלי
ללכת בתורתי אשר נתתי לפניכם:
לשמע על דברי עבדי הנבאים ה
אשר אנכי שלח אליכם והשכם
ושלח ולא שמעתם: ונתתי את
הבית הזה כשלה ואת העיר הזאתה
אתן לקללה לכל גויי הארץ:
וישמעו הכהנים והנביאים
וכל העם את ירמיהו מדבר את
הדברים האלה בבית יהוה:
ויהי ככלות ירמיהו לדבר את כל
אשר צוה יהוה לדבר אל כל העם
ויתפשו אתו הכהנים והנביאים
וכל העם לאמר מות תמות:
מדוע

מטא איתרגושא עד סיפי ארעא ארי
דינא קדם יי בעממיא מיתפרע הוא
לכל בשרא רשיעיא דבהון מסרינון
לקטלא אמר יי: כדנן אמר יי צבאות
הא בשתא נפקא מעם לעם ועממין
רברבין ייתון בגלאי מסייפי ארעא:
ויהון קטיליא רמן קדם יי ביומא
ההוא מסיפי ארעא ועד סיפי ארעא
לא יסתפדון ולא יתכנשון ולא
יתקברון לזיבל מבדר על אפי ארעא
יהון: אלילו מלכיא וצוחו וחופו
רישיכון בקיטמא תקיפי עמא ארי
שלימו יומיכון לקטלא ותתבדרון
ותפלון דהויתון רגיגין כמני חמדתא:
וייבד בית עירוקי מן מלכיא ושיזבא
מתקיפי עמא: קל צוחת מלכיא
ויללת תקיפי עמא ארי אביז יי ית
עמהון: ויצדון מרורי שלמהון מקדם
תקוף רוגזא דיי: גלא מלך מכרכיה
ארי הוית ארעהון לצדו מן קדם
חרב סנאה דהיא כחמר מרויא ומן
קדם תקוף רוגזיה: בריש מלכות
יהויקים בר יאשיה מלך שבטא
דבית יהודה הוה פתגמא הדין מן
קדם יי למימר: כדנן אמר יי קום
בדרת בית מקדשא דיי ותתנבי על
כל קרויא דבית יהודה דעלין למסגד
בבית מקדשא דיי ית כל פתגמיא
דפקידתך לאיתנבאה להון לא
תמנע פתגם: מאים ישמעון ויתובון
גבר מאורחיה בישא ואתיב מן
בישתא דאנא חשיב למעבד להון
מקדם בישות עובדיהון: ותימר להון
כדנן אמר יי אם לא תקבלון למימרי
למהך באוריתי דיהבית קדמיכון:
לקבלא לפתגמי עבדי נביא דאנא
שלח לותכון מקדם ומשלח ולא
קבלתון: ואתן ית ביתא הדין כשילו
וית קרתא הדא אתן ללוטא לכל
עממי ארעא: ושמעו כהניא וספריא
וכל עמא דירמיה מתנבי ית פתגמיא
האילין בבית מקדשא דיי: והוה כד
שיצי ירמיה לאיתנבאה ית כל
דפקיד יי למללא עם כל עמא ואחדו
יתיה כהניא וספריא וכל עמא
למימר מימת תמות: מדין

רשי

כמשפט · מתוכח בדין: מירכתי · כתרגומו מסייפי: הילילו · לשון יללה: מגוי אל גוי · שהגוי מסכסכן זה בזה: התפלשו · התגלגלו בעפ' ווטרלי"ר בלע"ז: ותפוציתיכם · הרי זה מקרא קצר כלומר ותפוציתיכם תקון נבא לבא: ככלי חמדה · כל מה שתאמרו חשובים הנהגו הרבה כלי חמדה של זכוכית נופלים ומשתברים ואובדי': ונדמו · נשון חרבה לשון הדימנו ונדמה שם: עזב ככפיר וגומר · גלה מלכה מכרכיה ככפיר העוזב את סוכו: היונה · משתכרה ביין כן תירגם יונתן · ד"א לשון אונאה: בראשית ממלכות · פרשה זו תחתונ' קדמ' לעליונה ארבע שנים: בפתח שער בית יי' החדש אחרי הגיגו כשגלה יהויכין וקלת כלי בית אלהינו עמו שברו אילו של נבוכד נצר שער המזרחי וחזר לדקינו ותקנו וקדשו לכך נקרא חדש: וישמעו

אורים ותומים

בא שאון וכו' להראות שבאת הגזרה הזאת בהסכמת מסגית ג כ הביא ג' מופתים הא' שסיבה הגזרה פרטית על הראוי לבד הפך גזרה טבעית המשולחת אשר אליו רמז כאן באו' הרשעים נידונים לחרב והב' שסיבה הגזירה כוללת וזה א' א' כי בהסכמת הגזירה אלהית סימלות כלל וזהו כה אמר וכו' והיו חללי ה' וכו' הג' שלא יספיק חכמה והשתדלו' משתדל לצאת מתחת הגזרה אשר יספיקו לצאת מתחת המערכה כי עת ומשפט ידע החכם וזהו הלילו הרועי' וכו' ירצה החכמים יללו שאין שכן בידם למלט את נפשם וכל שכן לגולם לחכם כיון שאמר ואבד מנוס וזה שראה שטיב באו' ונפלתם ככלי חמדה · אשר בלי ספק ישתדלו מאד להצילו להיות כל כך נחמד ובשיפול נהרס יורה שיוכרחה נפילתו ולא הספיק השתדלו' להצילו וזהו שסיים אחר שכן הוא: קול צעקת וכו' ונדמו נאות השלום וכו' ירצ' ג"כ אל ארץ ישראל שנאמר בה וחרב לא תעבור בארצכם אפילו חרב של שלום ונתתי שלו' וכו': וישמעו הכהנים וכו' ויהי ככלות וכו' מדוע נבאת וכו' שמעו כאן דברי הריב הזה אשר בין הכהנים והעם אל ירמיהו ותשובת השרים אליהם וזה ענה ירמיהו אליהם והגדת הזקני ואיך ידפ' אחיקה"ה בדברי הגמרא תמצא ששלוחו של אדם כ ומו והשליח במקו' אדוניו באותו מעשה וידו כידו עד שלפי כן יאמר המלאך

מסרה

נשפט ה' קמץ וסי' בישעיה ריש סימ' נ"ט ובריש סיפרא סוף סימ' ב': מקצה הארץ ועד קצה הארץ ג' דסמיכי וסימ' מאלהי העמים · והפיצך יי' בכל העמים · והיו חללי יי' ביום ההוא: לטבוח ד' ומ"ל בקריא' וסימ' ואני ככבש אלוף יובל לטביח · כי מלאו ימיכ' לטביח · אורידם ככרים לטבוח · לטבוח ישרי דרך: סכו ג' בקריא' וסי' עזב ככפיר סכו כן כתיב · ויהי בשלם סוכו כן כתיב · ויחמ' כגן שכו שחת מועדו כן כתיב בש"ין בקמץ: בראשית ג' ר"פ וסי' בלשון תרגם אלהא מקיים צדקתא: כל לשון נחמה על במ"ז אל וסימ' נמסר בשמואל ב' סימ' י': שמיעה על י"ב בליש' וסימ' נמסר במלכים ב' סימ' ב': ואת העיר ח' וסימ' לעיל בספרא סוף סימן כ"ג:

בשליחותו של מקו' אני ה' אהי אברהם אביך וזה ימצ' אחד בשלוח המלאכי' איש אל רעהו ויותן להם ככוד אדוניהם גם ימצא שם שאין שליח לדבר עבירה כי הסורג במצות אדוניו יהרג ולא יעבור גם כן כמ"ש כי כשהלכה רופפת פוק חזי מאי עמא דבר כי בני ישראל בני נביאים הם ומעשה אבותיה' בידיה' גם כן ימצא שם כי הממון המוטל בספק אוקי ממונא בחזקת מריה כל אלה הקדמו' הביאו כאן אלה להחמיר ואלה להקל והכהנים והעם העומדי' כנגדו עם היות שכתוב ויהי ככלות ירמיהו וכו' הנה הורה שלשליחותו של מקום בא עכ"ז אמרו לו מדוע נבאת וכו' כי הדבר האסור לא היה לך לאו' אפי' בשם שליח וז"ש מדוע נבאת וכו' וירמיה השיב שאין חטא עליו אחר שבשליחותו של מקום בא שנא' ה' שלחני וכו' ואין כאן עבירה אלא התלט הגזירה לו' שאין תשובה מספקת להשיב הגזירה אחו' שאתה לא תועיל נבואתו אלא לרכך לב העם לבד וזה רע אבל עתה היטיבו דרכיכם וכו' ואין כאן עבירה אלא אדרבה מצוה ותועלת ולכן השרים דנוהו כהקדמה האחרת והיא שליחו של אדם כמותו כי כן הורגל בין השרים והמלאכים כאמור ואחר שבשם ה' בא אין עליו חטא שנאמר ולאיש הזה אין משפט מות כי בשם ה' אלהינו דבר הרי אלו חזרו להקדמה א' ואלה פטרו באחרת הרי דהלכה רופפת פוק חזי מנהגן של ישר' לכ"א: ויקומו

מנחה גדולה

הרעים · בהיות שהיה אז קרוב לחטא ולא נשתרשו עדין בחטאי' ע"כ הזהירם השם מיד בראשית ממלכתו כדי שלא ירבו לחטוא וישתרשו בהם ויהי' קשה להם לפרוש ואמר ונתתי את הבית הזה כשלה וגו' כדי שלא יאמר ישראל כיון שעד הנה היינו צדיקי' ועכשיו שחטאנו לא נתמלא סאתנו עדיין כי זה זמן מצער ומועט שחטאנו א"כ למה תרה ה' כ"כ עלינו אין לומר שחרון אף הוא בשביל מעשה יהויקים שהרבה לפשוע זה אינו וכי איש אחד יחטא ועל כל העדה יקצוף לזה אמר על תתמה על החפץ כי כבר מצינו דוגמתו בשילה שהיו ישראל צדיקי' ובשביל מעשה בני עלי שלא התנהגו כהוגן ובזו את הקדשים נשבה ארון ה' ונפלו עם רב מישראל לפי שראשי הדור הם ככל הדור נשיא כי יחטא לאשמת העם הוא כמו כן יהוי' עתה שע"י מעשה יהויקי' שחטא והחטיא את ישראל וגרם להרשיע ישרא' ע"כ אם לא תשובו יהי' הבית הזה כשילה: ומר"מא כתוב לשמוע על דברי עבדי הנה יותר היה צודק יאמר את דברי עבדו ולא על דברי אך למען הזהירם כי דברי הנביאים שישמעו אליהם עשה חיזוק לדבריהם יותר משל תורה וזהו חומרו ואמרת אליהם כה אמר ה' כלו' ראו עתה כמה חביבים לפניו ית' דברי הנביאים כי כה אמר ללכת בתורתי וגו' לשמוע את התורה על דברי עבדי הנביאים לומר כי תשמעו תחלה דברי עבדי הנביאים ועל דבריהם תשמעו אלי ללכת בתורתי ע"כ:

ויהי ככלות ירמי' הנה מודיע לנו בזה ב' דברים הא' אעפ"י שראה ירמיה שונאיו שנביאי שקר עומדי' עליו להרגו מ"מ לא כבש נבואתו ודיבר כל אשר צוהו ה' וז"ש ויהי ככלות ירמי' לדבר את כל אשר צוהו ה' · ושנית שלא היה תופסים לירמי' עד אשר כלה לדבר דבריו כי פגע ה' אותם כדי שלא יבלר דבר מדברי ירמי' ושיעשה שליחתו כאשר צוה ואע"פכ לא ערנו

מדוע נבית · בלא אל"ף כבעלי הה"א : כשלו יהיה הבית הזה · הראשון כתוב בה"א וזה בו"יו ושניהם חסרים : בפתח שער יי׳ החדש · הוא שער המזרחית כמו שת"י במעלה דתרעא בית מקדשא דיי׳ מדינחא ופירשו רז"ל כי נקרא החדש כי שם חדשו סופרים את ההלכה ושבעה שמות נקראו לו ויתכן לפרש שחדשוהו או חדשו בו שום בנין לפיכך נקרא חדש : ויקומו אנשים מזקני הארץ · אלה הזקנים היו צדיקים וספרו זה הענין שהיה בימי חזקיה שנתנבא מיכה ציון שדה תחרש וכן כתוב בנבואת מיכה : הלא ירא את יי׳ · כמו שכתוב בדברי הימים ויכנע חזקיהו בגובה לבו וגו׳ ענו אותם העם שרצו להמית את ירמיהו : וגם איש היה מתנבא וגו׳ · כלומר מה עדות זו שאתם מעידים כי חזקיהו לא המיתו כשהיה מתנבא רעה הנה יהויקים מלך יהודה כמוהו ובזאת השנה הרג אוריהו לפי שהיה מתנבא רע כמו ירמיהו גם ירמיהו יהרג : וירא · בי"וד אחן וי"וד הסרס נעלמת מהמכתב : הלכתן

רשי

וישמעו שרי יהודה · שתפסו נביאי השקר והכהנים את ירמיהו : מיכה המורשתי · דמן מרישה : עיים · גלים : ויחל · לשון תפלה : ואנחנו עושים רעה גדולה · אם נהרוג אותו : וגם איש היה מתנבא · מי שאמר זו לא אמר זו עד כאן דברי צדיקים ועמדו רשעים שהיו שם ואמרו וגם איש מתנב׳ וגו׳ כשם שאוריה נהרג יהרג ירמיה כך מפור׳ בספרי בראשית

מַדּוּעַ נִבֵּיתָ בְשֵׁם־יְהוָה לֵאמֹר כְּשִׁלוֹ
יִהְיֶה הַבַּיִת הַזֶּה וְהָעִיר הַזֹּאת תֶּחֱרַב
מֵאֵין יוֹשֵׁב וַיִּקָּהֵל כָּל־הָעָם אֶל־
יִרְמְיָהוּ בְּבֵית יְהוָה׃ וַיִּשְׁמְעוּ שָׂרֵי
יְהוּדָה אֵת הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה וַיַּעֲלוּ
מִבֵּית־הַמֶּלֶךְ בֵּית יְהוָה וַיֵּשְׁבוּ בְּפֶתַח
שַׁעַר־יְהוָה הֶחָדָשׁ׃ וַיֹּאמְרוּ הַכֹּהֲנִים
וְהַנְּבִאִים אֶל־הַשָּׂרִים וְאֶל־כָּל־
הָעָם לֵאמֹר מִשְׁפַּט־מָוֶת לָאִישׁ הַזֶּה
כִּי נִבָּא אֶל־הָעִיר הַזֹּאת כַּאֲשֶׁר
שְׁמַעְתֶּם בְּאָזְנֵיכֶם׃ וַיֹּאמֶר יִרְמְיָהוּ
אֶל־כָּל־הַשָּׂרִים וְאֶל־כָּל־הָעָם לֵאמֹר
יְהוָה שְׁלָחַנִי לְהִנָּבֵא אֶל־הַבַּיִת הַזֶּה
וְאֶל־הָעִיר הַזֹּאת אֵת כָּל־הַדְּבָרִים
אֲשֶׁר שְׁמַעְתֶּם׃ וְעַתָּה הֵיטִיבוּ
דַרְכֵיכֶם וּמַעַלְלֵיכֶם וְשִׁמְעוּ בְּקוֹל
יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם וְיִנָּחֵם יְהוָה אֶל־הָרָעָה
אֲשֶׁר דִּבֶּר עֲלֵיכֶם׃ וַאֲנִי הִנְנִי בְיֶדְכֶם
עֲשׂוּ־לִי כַּטּוֹב וְכַיָּשָׁר בְּעֵינֵיכֶם׃
טו אַךְ יָדֹעַ תֵּדְעוּ כִּי אִם־מְמִתִים אַתֶּם
אֹתִי כִּי־דָם נָקִי אַתֶּם נֹתְנִים עֲלֵיכֶם
וְאֶל־הָעִיר הַזֹּאת וְאֶל־יֹשְׁבֶיהָ כִּי
בֶאֱמֶת שְׁלָחַנִי יְהוָה עֲלֵיכֶם לְדַבֵּר
בְּאָזְנֵיכֶם אֵת כָּל־הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה׃
וַיֹּאמְרוּ הַשָּׂרִים וְכָל־הָעָם אֶל־
הַכֹּהֲנִים וְאֶל־הַנְּבִיאִים אֵין־לָאִישׁ
הַזֶּה מִשְׁפַּט־מָוֶת כִּי בְּשֵׁם יְהוָה
אֱלֹהֵינוּ דִּבֶּר אֵלֵינוּ׃ וַיָּקֻמוּ אֲנָשִׁים
מִזִּקְנֵי הָאָרֶץ וַיֹּאמְרוּ אֶל־כָּל־קְהַל
הָעָם לֵאמֹר׃ מִיכָיָה הַמּוֹרַשְׁתִּי הָיָה
נִבָּא בִּימֵי חִזְקִיָּהוּ מֶלֶךְ־יְהוּדָה
וַיֹּאמֶר אֶל־כָּל־עַם יְהוּדָה לֵאמֹר כֹּה־
אָמַר יְהוָה צְבָאוֹת צִיּוֹן שָׂדֶה תֵחָרֵשׁ
וִירוּשָׁלַיִם עִיִּים תִּהְיֶה וְהַר הַבַּיִת
לְבָמוֹת יָעַר׃ הֶהָמֵת הֱמִתֻהוּ חִזְקִיָּהוּ
מֶלֶךְ־יְהוּדָה וְכָל־יְהוּדָה הֲלֹא יָרֵא
אֶת־יְהוָה וַיְחַל אֶת־פְּנֵי יְהוָה וַיִּנָּחֶם
יְהוָה אֶל־הָרָעָה אֲשֶׁר־דִּבֶּר עֲלֵיהֶם
וַאֲנַחְנוּ עֹשִׂים רָעָה גְדוֹלָה עַל־
כ נַפְשׁוֹתֵינוּ׃ וְגַם־אִישׁ הָיָה מִתְנַבֵּא
בְּשֵׁם יְהוָה אוּרִיָּהוּ בֶּן־שְׁמַעְיָהוּ
מִקִּרְיַת הַיְּעָרִים וַיִּנָּבֵא עַל־הָעִיר
הַזֹּאת וְעַל־הָאָרֶץ הַזֹּאת כְּכֹל דִּבְרֵי
יִרְמְיָהוּ׃ וַיִּשְׁמַע הַמֶּלֶךְ־יְהוֹיָקִים
וְכָל־גִּבּוֹרָיו וְכָל־הַשָּׂרִים אֶת־דְּבָרָיו
וַיְבַקֵּשׁ הַמֶּלֶךְ הֲמִיתוֹ וַיִּשְׁמַע אוּרִיָּהוּ
וַיִּרָא וַיִּבְרַח וַיָּבֹא מִצְרָיִם׃
וישלח

מַדִּין אִתְנַבֵּיתָא בִּשְׁמָא דַיְיָ לְמֵימַר כְּשִׁילוֹ יְהֵי בֵּיתָא הָדֵין וְקַרְתָּא הָדָא תֶּחְרוּב מִבְּלִי יָתֵיב וְאִתְכְּנֵשׁ כָּל עַמָּא עַל יִרְמְיָה בְּבֵית מַקְדְּשָׁא דַיְיָ׃ וּשְׁמָעוּ רַבְרְבֵי יְהוּדָה יַת פִּתְגָמַיָא הָאִלֵּין וּסְלִיקוּ מִבֵּית מַלְכָּא לְבֵית מַקְדְּשָׁא דַיְיָ וִיתִיבוּ בְּמַעֲלָנָא דִתְרַע בֵּית מַקְדְּשָׁא דַיְיָ מַדִּינְחָאָה׃ וַאֲמָרוּ כָּהֲנַיָּא וְסָפְרַיָּא לְרַבְרְבַיָּא וּלְכָל עַמָּא לְמֵימַר חוֹבַת דִּין דִּקְטוֹל לְגַבְרָא הָדֵין אֲרֵי אִתְנַבִּי עַל קַרְתָּא הָדָא כְּמָה דִּשְׁמַעְתּוּן בְּאוּדְנֵיכוֹן׃ וַאֲמַר יִרְמְיָה לְכָל רַבְרְבַיָּא וּלְכָל עַמָּא לְמֵימַר יְיָ שַׁלְחַנִי לְאִתְנַבָּאָה עַל בֵּיתָא הָדֵין וְעַל קַרְתָּא הָדָא יַת כָּל פִּתְגָמַיָא דִשְׁמַעְתּוּן׃ וּכְעַן אַתְקִינוּ אוֹרְחָתְכוֹן וְעוֹבָדֵיכוֹן וְקַבִּילוּ לְמֵימְרָא דַיְיָ אֱלָהֲכוֹן וִיתוּב יְיָ מִן בִּישְׁתָא דְּמַלֵּיל עֲלֵיכוֹן׃ וַאֲנָא הָא אֲנָא מְסִיר בִּידְכוֹן עִיבִידוּ לִי כְּמָה דְתַקִּין וּכְמָה דְכָשַׁר בְּעֵינֵיכוֹן׃ בְּרַם מִידַע תִּידְעוּן אֲרֵי אִם קַטְלִין אַתּוּן יָתִי אֲרֵי דַם זַכַּי אַתּוּן יָהֲבִין עֲלֵיכוֹן וְעַל קַרְתָּא הָדָא וְעַל יָתְבָהָא אֲרֵי בְקֻשְׁטְ שַׁלְחַנִי יְיָ עֲלֵיכוֹן לְאִתְנַבָּאָה קֳדָמֵיכוֹן יַת כָּל פִּתְגָמַיָא הָאִלֵּין׃ וַאֲמָרוּ רַבְרְבַיָּא וְכָל עַמָּא לְכָהֲנַיָּא וּלְסָפְרַיָּא לֵית לְגַבְרָא הָדֵין חוֹבַת דִּין דִּקְטוֹל אֲרֵי בִּשְׁמָא דַיְיָ אֱלָהָנָא מַלֵּיל עִמָּנָא׃ וְקָמוּ גֻבְרַיָּא מִסָּבֵי אַרְעָא וַאֲמָרוּ לְכָל קְהָלָא דְעַמָּא לְמֵימָר׃ מִיכָה דְמִמָּרֵשָׁא הֲוָה מִתְנַבֵּי בְּיוֹמֵי חִזְקִיָּה מַלְכָּא שִׁבְטָא דְבֵית יְהוּדָה וַאֲמַר לְכָל עַמָּא דְבֵית יְהוּדָה לְמֵימַר כִּדְנַן אֲמַר יְיָ צְבָאוֹת צִיּוֹן חֲקַל תִּיתְרְדֵי וִירוּשְׁלֵם לְיַגְרִין תְּהֵי וְטוּר בֵּית מַקְדְּשָׁא דַיְיָ לְחֵישַׁת חוּרְשָׁא׃ הֲמִקְטַל קַטְלוּהִי חִזְקִיָּה מַלְכָּא שִׁבְטָא דְבֵית יְהוּדָה וְכָל דְּבֵית יְהוּדָה הֲלָא דָחֵיל מִן קֳדָם יְיָ וְצַלִּי קֳדָם יְיָ וְתָב יְיָ מִן בִּישְׁתָא דְמַלֵּיל עֲלֵיהוֹן וַאֲנַחְנָא גָרְמִין לְאֵיתָאָה בִּישְׁתָא רַבְּתָא עַל נַפְשָׁתָנָא׃ וְאַף גַּבְרָא הֲוָה מִתְנַבֵּי בִּשְׁמָא דַיְיָ אוּרִיָּה בַּר שְׁמַעְיָה מִקִּרְיַת יְעָרִים וְאִתְנַבִּי עַל קַרְתָּא הָדָא וְעַל אַרְעָא הָדָא כְּכָל פִּתְגָמֵי יִרְמְיָה׃ וּשְׁמַע מַלְכָּא יְהוֹיָקִים וְכָל גִּיבָּרוֹהִי וְכָל רַבְרְבַיָּא יַת פִּתְגָמוֹהִי וּבְעָא מַלְכָּא לְמִקְטְלֵיהּ וּשְׁמַע אוּרִיָּה וּדְחֵיל וַעֲרַק וַאֲתָא לְמִצְרָיִם׃
ושלח

מעשיו כי גם בכאן הרעו אשר עשה כי עברו על מצות הכתוב שצוה שלא יוסיפו לראות עוד את מצרים שנאמר ולא ישיב את העם מצרימה וזה שלח שם להביא את אוריהו אשר בהיקל ברח שם להציל את נפשו ולא ברח לארץ רחוקה חשב שילכו אחריו ויתפשוהו בכל מקום אשר ילך מה שלא ילכו למצרים כי היה אסור מן התורה ולא הועילה לו חכמתו שעד שם שלחו אחריו לתפשו ולהמיתו ועו׳ חט׳ ב׳ שהכהו בחר׳ ולא דנוהו בדין תורה כמשפט הנביא אשר ינבא בשם הש"ית והש׳ לא שלחו אשר אמר ומת הנביא ההוא ועוד חטא ד׳ ; וישלך

מנחה גדולה

ערכו העם אל לבם לשלוח יד בירמי׳ עד שתחלה פשטו הכהנים ונביאי שקר את ידם לתפוס בירמי׳ וז"ש ויתפשו אותו הכהנים והנביאי׳ וכל העםי ומ"ש העיר הזאתה בה"א יחירה לומר שעברו על חמשה חומשי תורה כששלחו השם להתנבאות נבואה זו :

מדוע נבאת וגו׳ ירצו כיון שיש כאן סך עלוס ורב מהנביאי׳ שמתנבאי׳ לשלו׳ הפוך דבריך איך מלאך לבך לחלוק על כולם ולומר כשלו יהי׳ הבית הזה וז"ש מדוע נבאת וגו׳ כנואתך דברי יחיד היא ודברי נבואי שקר הם רבים ואחרי רבים להטות והחולק על הרבים חייב מיתה וע"כ מות תמות · ויאמר ירמי׳ וגו׳ ה׳ שלחני וגו׳ כי ידוע שכפי השכל אם ימצא שום נביא שקר כדי להשיג חן וחסד בעיני המלך לא יבא עם נבואות ובשורות רעות אחר שהוא כוזב אלא עם בשורות טובות ונבואות טובות כמו שהיה עושה חנניא בן עזור ושארי נביאי שקר שהיו מנבאי׳ לשלו׳ ·וא"כ בלי ספק כיון שאני מנבא בשורות ונבואות רעות ויודע אני שלא לרצון הוא דברי לכם מה לי לצרה ולצער הזה להכנים ראשי במחלוקות ולהיות שנוא מן הבריות אלא מזה תראו ותדעו שה׳ שלחני להנבא כי לא מלבי ותראו ותדעו איך עלתה חרון אף ה׳ שאע"פי שהיא העיר הזאת והבית הזה שהוא העיר אשר בחר ה׳ בו לשבתו וביתו בנה בה אשר נקרא שמו עליה בית ה׳ ואע"פכ שלחני ה׳ לדבר אל הדברים האלה על העיר הזאת והבית הזה · וכיון שכן שאני שליח ה׳ לא עלי תרעומותיכם כי אם על ה׳ אשר שלחני וכי תאמר שמ"מ אתה הוא השליח והמבשר רע עלינו אל תאמרו כן כי לא לרע לכם שלחני ה׳ כי אם לטובתכם שכשתשמעו דברי בקשי׳ אשר חשב ה׳ לעשות תשימו הדברים על לבכם ותטיבו דרכיכם ומעלליכם וגו׳ וינחם ה׳ אל הרעה וגו׳ הרי שעליכם להחזיק לי לטובה שאני בא ומזהיר אתכם להנצל מן הרע · ויאמרו השרים וגו׳ אין לאיש הזה וגו׳ דקדקו בדבריהם האיש הזה כאלו רוצי׳ לומר שלנביאי שקר יש משפט מות שכיון שזה הוא יחיד הקוע כי בשם ה׳ אלהינו דבר א"כ מה שאומרי׳ הנביאי שקר הוא שאמרו מפי עצמם ולהם משפט מות :

ויקמו אנשי׳ וגו׳ הנה שו האנשי׳ אמרו דבריהם דרך ק"ו ומה מיכה המורשתי שלא אמר דבריו דרך תנאי שאם ישובו שיבוטל הגזירה אלא דרך הכרחי וגזרה כבא ציון שדה תחרש וגו׳ ואע"פכ לא המיתהו כ"ש ירמי׳ שעל תנאי דיבר שאם לא ישובו שיביא הגזרה ואם ישובו ינחם ה׳ ויהפכו לטובה כ"ש שאין לאיש הזה משפט מות · ועוד יש לכם לבחון בדעתיכם מה עלתה להם לחזקי׳ ולאנשי יהודה שלא המיתו למיכה אלא היו ירא את ה׳ וגו׳ שזכו לעצמם ולדורם וכמה נסים נעשה להם ואיך הגין ה׳ עליהם · ופוקו חזי מעשה שהי׳ באיש אחד שהיה מתנבא בשם ה׳ אוריה בן שמעי׳ שמו וינבא על העיר הזאת ואל הארץ הזאת ככל דברי ירמי׳ לא אמר כל דברי ירמי׳ אלא ככל דומה לו במקצת כי אין שני נביאי׳ מתנבאים בסגנון אחד · ויהויקי׳ לא לבד שלא חלה פני אלהיו ולא שב בתשובה אבל רדף אחרי הנביא עד שהרגו בחרב · ועתה ראו מה בין חזקי׳ ליהויקי׳ ששם היה ה׳ בעזרו ובכל אשר הלך חזקי׳ הצליח

ובנה ערים ומגדלי׳ ביהודה והיה לו עושר וכבוד · ויהויקי׳ כמה נבואו׳ נתנבאו עליו שלא יאריך ימים ושיפול ביד שונאיו וקבורת חמור יקבר מדה כנגד מדה כשם שהוא השליך את נבלתו אל קבר בני העם בבזיון ולא זכה לקברו בכבוד אף הוא נאמר עליו קבורת חמור יקבר סחוב והשלך מהלאה לשערי ירושלים · ולכן ראוי שנקח מזה לימוד ולא נרע לירמי׳ אבל נשוב בתשובה ויספר הכתוב כי לא היו מספיקים דברי השרים והזקנים להציל את ירמיהו אם לא שיד אחיקם בן שפן וגבורתו היה להציל מיד הכהנים והנביאי׳ וכל העם :

בראשית ממלכת יהויקים וגו׳ ספר הכתוב שבתחלת ממלכת יהויקים נגזרה גזרה וצוה השם לאומרו אלא שירמי׳ היה לאט בדבר אולי ישובו ויבוטל הגזירה כי ממלכת נ"כ

מסרה

הנביאים ח׳ מ"ל בירמיה וסימ׳ למן היום אשר · הנביאים יהיו לרוח : יוציאו את עצמות · ויתפשו אתו הכהנים · ויאמרו השרים וכל · ואלה דברי הספר · ואשלח אליכם בתראה · הנביאים אשר היו לפני · וכל שאר נביאים וכתובים הס׳ במ"א מ"ל וסימ׳ וכל הנביאים מתנבאים לפניהם : ושמעו ו׳ בקריאה וסימ׳ הקבצו ושמעו בני יעקב ב׳ בפסוק · האזינו ושמעו קולי ב׳ בפסוק · הטיבו דרכיכם ומעלליכם · ויאמר יהושע אל בני ישראל גשו הנה ושמעו : בשם יי׳ אלהינו ג׳ דסמיכי בקריאה וסימ׳ אין לאיש הזה משפט מות · כי כל העמים ילכו איש בשם · אלה ברכב ואלה בסוסים ואנחנו : ירושלים ה׳ מ"ל וסימ׳ מיכה המורשתי · ואלה נולדו לו · ושם אמו יהועדן דד"ה · אחר זה שלח אשר הגלה מירושלים : שמעיהו וסימ׳ ואל שמעיהו הנחלמי · וגם איש היה מתנבא בשם יי׳ · וירד בית המלך על · ויהי דבר האלהים אל דד"ה · ועמהם הלוים שמעיהו ונתניהו · וכל ושמעיהו דכוו׳ במ"א ושמעי׳ הנביא בא אל רחבעם : המיתו ג׳ בקריא׳ וסימ׳ ויהי בדרך במלון ויפגשהו · ויבקש המלך המיתו · יסר בנך כי יש תקוה ז"ל :

אורים ותומים

ויקומו אנשים מזקני הארץ וכו׳ וצריך לזה זקנים היודעים המנהג ואמר כי הם ראו שמיכה המורשתי היה נביא בימי חזקיהו וכו׳ עם היות שיעזור אל הטענה הזאת שהיה בימי חזקיהו אשר היה מלך חכם וצדיק וזהו אך ירא את ה׳ וראוי ללמוד ממנו ועו׳ שאז ניחם ה׳ על הרעה יר׳ שהנעולה במאמרי ירמיהו כאן וזהו ויחל את פני ה׳ וכו׳ גם זה מורה על צדקת ירמיהו הרי המנהג לפטור על ספק איש אחר ואמר כי גם כן ימצא ספק במנהג : וגם איש היה מתנבא וכו׳ הרי הורה המנהג ג"כ חלופו ונמצא ג"כ הדבר מוטל בספק ראוי בהקדימה הל׳ שיעזור אחוזתו וזהו אך יד אחיקם וכו׳ ולפי שמפשוטו של מקר׳ מורה שהזקנים הראשוני׳ אמרו דבר והפכו חיוב ופטור יחד אחר שלא הזכיר זקנים אחרים אפש׳ שנא׳ שהכל בא לפטור וזה כי כשם שצדקת חזקיהו תחייב שכלמו׳ ממעשיו הכו׳ כן ג"כ ע"ד לך מנגד כשיכפל יחייב רשע ויהויקים שנכלת ממנו וזהו אשר אמר וגם איש היה וכו׳ ואפשר להפוך בזכותו של ירמיהו ג"כ וזהו היה בימי יהויקים שידעו פרסום רוע

אלנתן · מלה אחת היא : בראשית ממלכת · נבואה זו נאמרה לירמיהו בשנה ראשונה למלכות יהויקים ואמר לו הא' כי כשימלוך צדקיהו אחר ממלכות יהויקים ויהויכין יעשה מוסרות ומוטות וישלחם למלכים הנזכרים ביד מלכים הבאים ירושלם אל צדקיהו ויבוא אותם אל המלכים אדוניהם ששלחו אות' אל צדקיהו ויאמרו להם כל הדברים הנזכרים בפרשה ויאמר להם ירמיהו גם כן ואל צדקיהו מלך יהודה דברתי ככל הדברים האלה כי נראה כי המלכים הנזכרים שלחו לצדקיהו שיסכים עמהם וימרדו כלם במלך בבל לפיכך צוה הא' לירמיה שיאמר למלכים האלה אחר שיבלו דברי אדוניה' יאמר להם ואל צדקיהו מלך יהודה דברתי ככל הדברים האלה וכלכם תביאו צואריכם בעול מלך בבל ורז"ל אמר כי כשהמליכו מלך בבל השליטו על המלכים האלה ומה שנאמר לו נבואה זו בראשית ממלכ' יהויקי' והנבואה אינה עדין עד י"א שנה כדי שידע יהויקי' שעתיד למלוך נבוכד נצר שלא יבטח יהויקים במלך מצרי' שהמליכו : מוסרות ומוטות · רצועות וגידי' שקושרי' בהם העול על צואר הבהמ' וי"ת חנקין ונירין : לאשר ישר בעיני · ישר פעל עבר הא' קמץ וחציו פתח : עבדי · שיעשה רצוני בגוים : וגם את חית השדה נתתי לעבדו · ע"ד וחית השדה השלמה לך וי"מ כי בזמן שהיה בין החיות היו עובדו' אותו במאכל שהיו מביאו' לו וזה דרך דרש והוא בזמן ההוא עשב היה אוכל כמו שאמר לו ועשבא כתורין לך יטעמון ויש דרש שרכב ארי וקשר תנין בראשו : ואת בנו · אויל מרודך : ואת בן בנו · בלשצר : אותו את נבוכד נצר · בא הידיעה אחר הכנוי שלא כמנהג ברוב אלא פעמים בא כן כמו ותראהו את הילד יביאה את תרומת יי' והדומים להם שכתבנו בספר מכלל : עד תמי אותם בידו · בא יוצא אף על פי שבנינו עומד כי המקור כדמות השם : ואל חלמתיכם · פי' ואל חולמי חלומותיכם וכת"י ומן חלמי חלמיכון : ואל כשפיכם · שם תאר למכשפים : כשף · בפלס גנב : לבלתי

וישלח המלך יהויקים אנשים
מצרים את־אלנתן בן־עכבור
ואנשים אתו אל־מצרים: ויוציאו
את־אוריהו ממצרים ויבאהו אל־
המלך יהויקים ויכהו בחרב וישלך
את־נבלתו אל־קברי בני העם:
אך יד אחיקם בן־שפן היתה את־
ירמיהו לבלתי תת־אתו ביד־העם
להמיתו: בראשית כה
ממלכת יהויקים בן־יאושיהו מלך
יהודה היה הדבר הזה אל־ירמיה
מאת יהוה לאמר: כה־אמר יהוה א
אלי עשה לך מוסרות ומטות ונתתם
על־צואריך: ושלחתם אל־מלך
אדום ואל־מלך מואב ואל־מלך בני
עמון ואל־מלך צר ואל־מלך צידון
ביד מלאכים הבאים ירושלם אל־
צדקיהו מלך יהודה: וצוית אתם
אל־אדניהם לאמר כה־אמר יהוה
צבאות אלהי ישראל כה תאמרו
אל־אדניכם: אנכי עשיתי את־
הארץ את־האדם ואת־הבהמה אשר
על־פני הארץ בכחי הגדול ובזרועי
הנטויה ונתתיה לאשר ישר בעיני:
ועתה אנכי נתתי את־כל־הארצות ה
האלה ביד נבוכדנאצר מלך־בבל
עבדי וגם את־חית השדה נתתי לו
לעבדו: ועבדו אתו כל־הגוים
ואת־בנו ואת־בן־בנו עד בא־עת
ארצו גם־הוא ועבדו בו גוים רבים
ומלכים גדלים: והיה הגוי
והממלכה אשר לא־יעבדו אתו את־
נבוכדנאצר מלך־בבל ואת אשר
לא־יתן את־צוארו בעל מלך בבל
בחרב וברעב ובדבר אפקד על־
הגוי ההוא נאם־יהוה עד־תמי אתם
בידו: ואתם אל־תשמעו אל־
נביאיכם ואל־קסמיכם ואל־
חלמתיכם ואל־ענניכם ואל־
כשפיכם אשר־הם אמרים אליכם
לאמר לא תעבדו את־מלך בבל:
כי שקר הם נבאים לכם למען
הרחיק אתכם מעל אדמתכם
והדחתי אתכם ואבדתם:
והגוי אשר יביא את־צוארו בעל י
מלך־בבל ועבדו והנחתיו על־
אדמתו נאם־יהוה ועבדה וישב בה:
ואל

ושלח מלכא יהויקים גברין למצרים ית אלנתן בר עכבור וגברין עמיה למצרים: ואפיקו ית אוריה ממצרים ואתיוהי לות מלכא יהויקים וקטליה בחרבא ורמא ית נבילתיה לקברי גליא: ברם יד אחיקם בר שפן הות עם ירמיה בדיל דלא למימסר יתיה בידא דעמא למיקטליה:

בריש מלכות יהויקים בר יאשיהו מלך שבטא דבית יהודה הות פתגמא הדין עם ירמיה מן קדם יי למימר: כדנן אמר יי לי עיביד לך חניקין ונירין ותתנינון על צורך: ותשלחינון לות מלכא דאדום ולות מלכא דמואב ולות מלכא דבני עמון ולות מלכא דצור ולות מלכא דצידון ביד איזגדיא דאתן לירושלם לות צדקיה מלך שבטא דבית יהודה: ותפקד יתהון לות רבונהון למימר כדנן אמר יי צבאות אלהא דישראל כדנן תימרון לריבונכון: אנא במימרי עבדית ית ארעא ית אינשא וית בעירא דעל אפי ארעא בחילי רבא ובאדרעי מרממא ויהבתה לדכשר קדמי: וכען אנא יהבית ית כל מדינתא האילן ביד נבוכדנאצר מלכא דבבל עבדי ואף ית חית ברא יהבית ליה למפלחיה: ויפלחון יתיה כל עממיא וית בריה וית בר בריה עד דימטי עידן תבר ארעיה אף הוא ויפלחון ביה עממין סגיאין ומלכין רברבין: ויהי עמא ומלכו דלא יפלחון יתיה ית נבוכדנאצר מלכא דבבל וית דלא יתן ית צוריה בניר מלכא דבבל בחרבא ובכפנא ובמותא אסער על עמא ההוא אמר יי עד דאימסר יתהון בידיה: ואתון לא תקבלון מן נבייכון דשקרא ומן קסמיכון ומן חילמי חלמכון ומן עוננכון ומן חרשיכון דאינון אמרין לכון למימר לא תפלחון ית מלכא דבבל: ארי שקרא אינון מתנבן לכון בדיל לארחקא יתכון מעל ארעכון ואיטלטל יתכון ותיבדון: ועמא דיעיל ית צוריה בניר מלכא דבבל ויפלחיניה ואשריניה על ארעיה אמר יי ויפלחה ויתיב בה: ועם

רשי

בראשית ממלכ' יהויקי' · שלש שנים לפני שמלך נבוכדנצר כשנבא עליו שימלוך : מוסרות · הם רצועות העול שקורין קווי"נגלש : ושלחתם אל מלך אדום · בימי צדקיהו בשנה הרביעית למלכו שעשאו נבוכד נצר שליט על חמשה מלכים : מלך אדום ומלך מואב ומלך בני עמון וגו' · אלו חמשה מלכים נתן נבוכד נצר תחת ידו של צדקיהו חמש עשרה שנה היו על צוארו משנה אחת ליהויקים עד השנה הרביעית לצדקיהו שנבא' הימנו חנניה בן עזור : עבדי · שיעשה רצוני ליפרע משנאי : ואת בנו · אויל מרודך : ואת בן בנו · בלשאצר : עד בא עת ארצו · שיבואו דריוש המדי וכורש ויהרגו את בלשאצר : ואל

מסרה

אל מצרים ב' וסי' והמדני' מכרו' בן עכבור ואנשים אתו : ויביאהו ז' וסימ' ויאמר ארני בזק · ופלשתים לקחו את ארון האלהי' · ויוציאו את אוריהו · וירכיבוהו עבדיו מת ממגדו · וישמע אליו גוים · ויתנהו בסוגר בחחים · ויבקש את אחזיהו וילכדהו : ג' פסוקי' דמיי' אית בהון אל ואל ואל ואל ואל אל וסי' ושלחתם אל מלך אדום ואל מלך מואב · אל תשמעו אל נביאכ' ואל קוסמיכ' · הן ישא איש בשר קדש בכנף בגדו : על פני הארץ ה' חס' כל וסימ' נמסר בסדר בהעלתך את הנרות : ישר ג' פתחין בקריאה וסימ' כאשר ישר בעיני היוצר לעשותו · ונתתיה לאשר ישר בעיני · ויאמרו כל הקהל לעשו' וסימ' בארמי פחרותא אתיהיבת לקהלא : אנכי נתתי ג' דסמיכי בקריא' וסי' בסדר לך לך : ואת בני ב' וסי' ושור או שה אתו ואת בנו · ואת בנו ואת בן בנו : צוארו בצוארו ה' בקריאה וסימ' וישם רביד הזהב על צוארו · והיה הגוי והממלכה · והגוי אשר יביא את צוארו · התתן לסוס גבורה בצוארו ילין עז :

אורים ותומים

ויסלך את נבלתו וכו' כי אף אם משפטו למות בחרב אין להעניש יותר על הדרך שאמר לא יוסיף להכותו על אלה וכו' וכמו שפי' בפסוק לא תלין נבלתו וכו' כי קללת אלהים תלוי רצו' תלוי לבד ר"ל משפט התלי' לבד לא להלין נבלתו אחר כך וזה השליך נבלתו אל קבר בני אדם רצו' צדיק אצל רשע ותטא בזה ראוי שלא ילך בדרכיו הרי יר' דינו יפה כמו שאמרנו : ועתה אנכי וכו' והנה כח המערכה חייב עבודת כל מלאכי האדמה לנבוכדנאצר ואת עמו והראיה הגמורה ע"ז כי החיה אשר אין בה דעת כעבד שנתן אותו תחת ממשלתי גם כן אשר זה יורה שהטבע המכריח החומר יחייבהו עד שכל בעל חומר שנתן תחתיו :
אך

מנחה גרולה

כ"כ היה תלוי בגלות ישראל שע"י שבקש הש"י למסור ישראל ביד נ"נ הרשע כשאו מכל המלכים כדי שלא יאמרו ביד אומה שפלה מסר את בניו וא"כ אלו היה ישראל שבים בתשובה לא היו נמסרים ביד נ"נ ולא היה השם מגביהו כ"כ והטעם שנמסרו בידו ולא ביד מלך אחר אמרו ז"ל שזכה לזה ע"י שהלך ארבע פסיעות לכבוד הש"י להחזיר האגרות שכתבו בו אלהא רבא לבסוף · ולהודות נתן השם ללמוד ממנו ק"ו אם על ד' פסיעות שהלך לכבוד המקום שילם לו השם ית' כ"כ שכר כ"ש ישראל שהם עובדים להשם ורצים לפניו כסוסים על א' כמה וכמה שישלם להם שכר הרבה ותלה הדבר במלכות יהויקים כי הוא היה הגורם לגזרה זו במעשיו כמש"זל וכמו שכתבנו למעלה וז"ש בראשית ממלכת יהויקים וגו' היה הדבר הזה ומ"מ היה הדבר נמשך עד זמן מלכות צדקיהו · ואמר עשה לך מוסרת ומוטות ונתתם על צוארך שאתה בעצמך תתן אותם על צוארך ולא שישימוהו אחרים כדי שלא יתבייש הנביא כ"כ כי אינו דומה למבייש לעצמו או למבויים מאחרים · אי נמי שזה היה לרמז כשם שהנביא עושה בעצמו המוטות על צוארו כך ישראל הם גרמו לעצמם במעשיהם להיות עבדים לנ"נ : ואמר אנכי עשיתי וגו' הנה אעפ"י שהטעם שנתן השם המושלה לנ"נ הוא מטעם שכתבנו למעלה מחז"ל על שהלך ד' פסיעו' לכבוד

הש"י מ"מ לא אמר שום טעם כי אם דרך גזירה ברצונו נתנה וברצונו נטלה וז"ש ונתתיה לאשר ישר בעיני ועתה וגו' וכיון באומרו לאשר ישר בעיני כדי שלא יאמרו האומו' שמ"מ הצור תמים פעלו ואין עול וא"כ מה טעם השליט עלינו כ"כ לזה אמר אין לכם להרהר אחר זה כי לפני הדבר ישר ונכון להיות כן ואנכי נתתי את כל הארצו' כבר הם נתונות בידו כי נתתי שהיתו על כל החיים ועל כן גם חית השדה הם יראים ממנו מחמת מוראי שנתתי על פניו להיות יראים ממנו :

ויהי בשנה ההיא בראשי' ממלכת וגו' בשנה הרביעי' חז"ל אמרו דהאי בראשי' ממלכת אתא לדרשא כמו שכתבנו למעלה שהוא מופנה לגזירה שזה שרצה הקב"ה להחזיר העולם לתוהו ובהו מפני דורו של צדקי' וכיון שראה מעשיו של צדקיה נתקררה דעתו · וע"כ אמר בראשי' כמו שנאמר בבריאת עולם בראשית ברא וגו' · ומ"ש בבית ה' לעיני הכהנים וגו' שבזה רצה להחזיק שקרו שיאמרו העם כיון שהעיז פניו כל כך לדבר נבואתו בפרהסיא בבית ה' ולעיני כל הכהנים והעם ודאי קושטא קאמר : ומהרי"א ז"ל כתב שחלם חנניה את הדבר הזה וחשב שהיה חלומו נבואיי והנה היה חלום מהרכבות הדמיון ובזה טעה לא להיותו מכוון לנבואת שקר אבל לפי שגגת תלמוד עולה זדון לכן נענש כי היה לו להבחין עניין חלומו ואמר אך שמע נא וגומר

לבלתי באו הכלים לגזרת פעול בשקל מה ... אהליך יעקב כי אורו עיני והוא עבר במקו' עתיד ואמר באו אל הכלים ואף על פי שאינם מבלתי הבאה כמו אפוד ירד בידו שבו כליהם ריקם: ובית מלך יהודה · כמו ובבית וב"ית בבית השם שזכר עומדת במקום שנים: אל העמודים · כמו על או פי' בעבור כמו ויאמר אברהם אל שרי אשתו : בגלותו · כמו בהגלותו ובשנפלה הה"א להקל הקריאה נשארה תנועתה על בי"ת השמוש: חורי יהודה · גדולי יהודה כמו חוריה ואין שם מלוכה יקראו ואריבה את החורים: עד יום פקדי · ע"י כרש מלך פרס שנתנס לבלשאצר הכשדי ליהודה והוא העלם עם הגולה: ויהי בשנה ההיא · השנה שעשה המוסרות והמוטות אשר לוה בהם ונתן אחת מהן על צוארו וזה הי' בראשית ממלכת צדקיהו: בשנת הרביעית · כן כתיב וקרי בשנה והענין אחד אלא שהכתו' נסמך אל המספר כמו בשנת ג' למלכו והקרי מוכר' כמשפטו · ומה שאמר בראשית ממלכת צדקיהו ואחר כן אמר בשנה הרביעית פי' בעל סדר עולם כי היא שנה רביעית למלכות צדקיהו שהלך להקביל פני מלך בבל ושריה שר מנוחה עמו כמו שכתוב בסוף זה הספר ושב לירושלם למלכותו לפיכך חשב אותה שנה ראשונה ראשית מלכותו לפיכך אמר בראשית ממלכת צדקיהו ויתכן לפרש בראשית ממלכת צדקיהו כמשמעו שנה ראשונה שמלך כמו שפירשנו ויהיה פי' בשנת הרביעית רביעית לשני השבוע והוא מלך י"א שנה הנה כשלמו למלכות צדקיהו ארבע שנים כשלש השבוע ונשארו ממלכותו ז' שנים והנה שבוע אחד וחרב הבית בסוף השבוע כמו שקבלו רז"ל כי כשחר' הבי' מוצאי שביעי' היתה ונכתב זה הספור הנה להודיע תחילת מלכות צדקיהו שבימיו הי' החרבן בסוף השבוע שישמטו ישראל מנחלתם לפי שלא עשו בה שמיט' לפיכך כתב גם כן בחדש החמישי לרמוז כי בחדש החמישי יהיה החרבן וכל הספור הזה היה לצורך כמו שפירשנו: חנניה בן עזור הנבי' · נביא שקר היה: הבאי

רשי

ואל צדקיהו מלך יהודה דברתי וגו' · כל זה אמר ירמיה אל שלוחי המלכים: הנה כלי בית יי' · שגלו עם יכניה: המכונות · ת"י בסיסיא כמו את הכיור ואת כנו: חורי · כמו שרי: בגלותו · כמו בהגלותו: עד יום פקדי אתם · בימי כורש כמו שמפורש בספר עזרא: ויהי בשנה ההיא · כשהגיע אותו הזמן שהשליט נבוכד נצר את צדקיהו על חמש מלכים שהיה ירמיה או' שליחותו ומשלח המוסרות והמוטות אל המלכי' ביד מלאכיהם: בראשית ממלכות צדקיהו · בתחלה שהשליטו על חמשת המלכי' ואי אפשר לומר בתחלת מלכותו שהרי נאמר בשנה הרביעית אות' שנה ירד להקביל את פני נבוכד נצר בבבל ושריה שר המנוחה עמו כמה שנאמר בסוף הספר והשליטו על המלכים: אמר אלי וגו' · אמרו רבותינו מי הטעה את חנניה שמע שהיה ירמיה מתנבא בשוק העליון הנני שובר את קשת עילם ונבואה זו בסוף הספר ונאמרה בראשית ממלכת צדקיה כמו שמפורש שם ולפי שעילם סמוכה לבבל עמד הוא בשוק התחתון ודרש ודן ק"ו ומה עילם שלא באו אלא לעזור את הכשדים וכו' כמה שהיא בסנהדרין: יעשה

ואל־צִדְקִיָּה מֶלֶךְ־יְהוּדָה דִּבַּרְתִּי כְּכָל־הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה לֵאמֹר הָבִיאוּ אֶת־צַוְּארֵיכֶם בְּעֹל מֶלֶךְ־בָּבֶל וְעִבְדוּ אֹתוֹ וְעַמּוֹ וִחְיוּ: לָמָּה תָמוּתוּ אַתָּה וְעַמֶּךָ בַּחֶרֶב בָּרָעָב וּבַדָּבֶר כַּאֲשֶׁר דִּבֶּר יְהוָה אֶל־הַגּוֹי אֲשֶׁר לֹא־יַעֲבֹד אֶת־מֶלֶךְ בָּבֶל: וְאַל־תִּשְׁמְעוּ אֶל־דִּבְרֵי הַנְּבִאִים הָאֹמְרִים אֲלֵיכֶם לֵאמֹר לֹא תַעַבְדוּ אֶת־מֶלֶךְ בָּבֶל כִּי שֶׁקֶר הֵם נִבְּאִים לָכֶם: כִּי לֹא שְׁלַחְתִּים נְאֻם־יְהוָה וְהֵם נִבְּאִים בִּשְׁמִי לַשָּׁקֶר לְמַעַן הַדִּיחִי אֶתְכֶם וַאֲבַדְתֶּם אַתֶּם וְהַנְּבִאִים הַנִּבְּאִים
טו לָכֶם: וְאֶל־הַכֹּהֲנִים וְאֶל־כָּל־הָעָם הַזֶּה דִּבַּרְתִּי לֵאמֹר כֹּה אָמַר יְהוָה אַל־תִּשְׁמְעוּ אֶל־דִּבְרֵי נְבִיאֵיכֶם הַנִּבְּאִים לָכֶם לֵאמֹר הִנֵּה כְלֵי בֵית־יְהוָה מוּשָׁבִים מִבָּבֶלָה עַתָּה מְהֵרָה כִּי שֶׁקֶר הֵמָּה נִבְּאִים לָכֶם: אַל־תִּשְׁמְעוּ אֲלֵיהֶם עִבְדוּ אֶת־מֶלֶךְ־בָּבֶל וִחְיוּ לָמָּה תִהְיֶה הָעִיר הַזֹּאת חָרְבָּה: וְאִם־נְבִאִים הֵם וְאִם־יֵשׁ דְּבַר־יְהוָה אִתָּם יִפְגְּעוּ־נָא בַּיהוָה צְבָאוֹת לְבִלְתִּי־בֹאוּ הַכֵּלִים הַנּוֹתָרִים בְּבֵית־יְהוָה וּבֵית מֶלֶךְ יְהוּדָה וּבִירוּשָׁלִַם בָּבֶלָה: כִּי כֹה אָמַר יְהוָה צְבָאוֹת אֶל־הָעַמֻּדִים וְעַל־הַיָּם וְעַל־הַמְּכֹנוֹת וְעַל יֶתֶר הַכֵּלִים הַנּוֹתָרִים בָּעִיר הַזֹּאת: אֲשֶׁר לֹא־לְקָחָם נְבוּכַדְנֶאצַּר מֶלֶךְ בָּבֶל בַּגְלוֹתוֹ אֶת־יְכָונְיָה בֶן־יְהוֹיָקִים מֶלֶךְ־יְהוּדָה מִירוּשָׁלִַם בָּבֶלָה וְאֵת כָּל־חֹרֵי יְהוּדָה וִירוּשָׁלִָם:
כ כִּי כֹה אָמַר יְהוָה צְבָאוֹת אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל עַל־הַכֵּלִים הַנּוֹתָרִים בֵּית יְהוָה וּבֵית מֶלֶךְ־יְהוּדָה וִירוּשָׁלִָם: בָּבֶלָה יוּבָאוּ וְשָׁמָּה יִהְיוּ עַד יוֹם פָּקְדִי אֹתָם נְאֻם־יְהוָה וְהַעֲלִיתִים וַהֲשִׁבֹתִים אֶל־הַמָּקוֹם
א הַזֶּה: וַיְהִי בַּשָּׁנָה הַהִיא בְּרֵאשִׁית מַמְלֶכֶת צִדְקִיָּה מֶלֶךְ־יְהוּדָה בִּשְׁנַת הָרְבִעִית בַּחֹדֶשׁ הַחֲמִישִׁי אָמַר אֵלַי חֲנַנְיָה בֶן־עַזּוּר הַנָּבִיא אֲשֶׁר מִגִּבְעוֹן בְּבֵית יְהוָה לְעֵינֵי הַכֹּהֲנִים וְכָל־הָעָם לֵאמֹר:

כה

וְעִם צִדְקִיָּה מֶלֶךְ שִׁבְטָא דְבֵית יְהוּדָה מַלֵּילִית יַת כָּל פִּתְגָמַיָּא הָאִלֵּין לְמֵימַר אָעִילוּ יַת צַוְרֵיכוֹן בְּנִיר מַלְכָּא דְבָבֶל וּפְלַחוּ יָתֵיהּ וְעַמֵּיהּ וְאִתְקַיִּימוּ: לְמָא תִתְקַטְלוּן אַתְּ וְעַמָּךְ בְּחַרְבָּא וּבְכַפְנָא וּבְמוֹתָא כְּמָא דְמַלֵּיל יְיָ עַל עַמָּא דְלָא יִפְלַח יַת מַלְכָּא דְבָבֶל: וְלָא תִתְקַבְּלוּן לְפִתְגָמֵי נְבִיֵּי שִׁקְרָא דְאָמְרִין לְכוֹן לְמֵימַר לָא תִפְלְחוּן יַת מַלְכָּא דְבָבֶל אֲרֵי שִׁקְרָא אִינוּן מִתְנַבַּן לְכוֹן: אֲרֵי לָא שְׁלַחְתִּנוּן אֲמַר יְיָ וְאִינוּן מִתְנַבַּן בִּשְׁמִי שִׁקְרָא בְּדִיל דְאִיטַלְטֵל יַתְכוֹן וְתֵיבְדוּן אַתּוּן וּנְבִיֵּי שִׁקְרָא דְמִתְנַבַּן לְכוֹן: וּלְכַהֲנַיָּא וּלְכָל עַמָּא הָדֵין מַלֵּילִית לְמֵימַר כִּדְנַן אֲמַר יְיָ לָא תְקַבְּלוּן לְפִתְגָמֵי נְבִיֵּיכוֹן דְשִׁקְרָא דְמִתְנַבַּן לְכוֹן לְמֵימַר הָא מָנֵי בֵית מַקְדְּשָׁא דַיְיָ מְתוּתְבִין מִבָּבֶל כְּעַן בִּפְרִיעַ אֲרֵי שִׁקְרָא אִינוּן מִתְנַבַּן לְכוֹן: לָא תְקַבְּלוּן מִנְהוֹן פְּלַחוּ יַת מַלְכָּא דְבָבֶל וְאִתְקַיִּימוּ לְמָא תְהֵי קַרְתָּא הָדָא חוּרְבָּא: וְאִם מִתְנַבַּן אִינוּן וְאִם אִית פִּתְגָמָא דַיְיָ עִמְּהוֹן יִבְעוֹן כְּעַן בְּמֵימְרָא דַיְיָ צְבָאוֹת בְּדִיל דְלָא יִתּוֹבְלוּן מָנַיָּא דְאִשְׁתְּאָרוּ בְּבֵית מַקְדְּשָׁא דַיְיָ וּבֵית מַלְכָּא שִׁבְטָא דְבֵית יְהוּדָה וּבִירוּשְׁלֵם לְבָבֶל: אֲרֵי כִדְנַן אֲמַר יְיָ צְבָאוֹת עַל עַמּוּדַיָּא וְעַל יַמָּא וְעַל בְּסִיסַיָּא וְעַל שְׁאָר מָנַיָּא דְאִשְׁתְּאָרוּ בְּקַרְתָּא הָדָא: דְלָא שְׁבִינוּן נְבוּכַדְנֶצַּר מַלְכָּא דְבָבֶל כַּד אַגְלֵי יַת יְכָנְיָה בַּר יְהוֹיָקִים מֶלֶךְ שִׁבְטָא דְבֵית יְהוּדָה מִירוּשְׁלֵם לְבָבֶל וְיַת כָּל רַבְרְבֵי יְהוּדָה וִירוּשְׁלֵם: אֲרֵי כִדְנַן אֲמַר יְיָ צְבָאוֹת אֱלָהָא דְיִשְׂרָאֵל עַל מָנַיָּא דְאִשְׁתְּאָרוּ בֵּית מַקְדְּשָׁא דַיְיָ וּבֵית מַלְכָּא שִׁבְטָא דְבֵית יְהוּדָה וּבִירוּשְׁלֵם: לְבָבֶל יִתּוֹבְלוּן וְתַמָּן יְהוֹן עַד יוֹמָא דְיֵיעוֹל דָּכְרָנְהוֹן קֳדָמַי אֲמַר יְיָ וְאַסֵּיקִינוּן וְאָתֵיבִינוּן לְאַתְרָא הָדֵין: וַהֲוָה בְּשַׁתָּא הַהִיא בְּרֵישׁ מַלְכוּת צִדְקִיָּה מֶלֶךְ שִׁבְטָא דְבֵית יְהוּדָה בְּשַׁתָּא רְבִיעֵיתָא בְּיַרְחָא חֲמִישָׁאָה אֲמַר לִי חֲנַנְיָה בַּר עַזּוּר נְבִיָּא שִׁקְרָא דִּי מִגִּבְעוֹן בְּבֵית מַקְדְּשָׁא דַיְיָ לְעֵינֵי כַהֲנַיָּא וְכָל עַמָּא לְמֵימָר:

כדנן

מנחה גדולה

וגו' לא תחשוב שבעבור שאני מנבא רעות ואתה מנבא טובות יאמנו דבריך ולא יאמנו דברי אין האמונה נתלית בדברים כי אם במציאות כי מה שלא לפועל יודע שהוא אמת ומה שלא יהיה במציאות יודע שהוא שקר וזהו אמרו הנביאים אשר היו לפני ולפניך מן העולם ויגבאו למלחמה לרעה ולדבר ר"ל כמוני היום הנביא אשר ידבר לשלו' כנגדם וסותר אליהם ר"ל כמוני עמי ר"ל לא היו מאמינים בהם להיות מנבאים טובות אבל בבוא דבר הנביא ובהתקיימו אז יודע ששלחו ה' באמת וא"כ לא תתפאר בנבואתך להיותן טובות כי לא יאמנו דבריך עד שיתקיימו · ע"כ :

ולע"דן שהיה זה הנביא חנניה רוצה להחזיק שקרו במה שאמר שברתי את עול מלך בבל כלו' אתה ירמי' אמת דבריך שצוך השם ית' לתת עליך מוסרות ומוטה לסימן שיהיה עול מלך בבל על ישראל כי כן היה הש"י רוצה לעשות לישראל אלא שניחם ה' על הרעה אשר דבר לעשות לעמו והוא אמ' ולא יעשה כי כך היא המדה שדבר רע יגחם ה' וע"כ שברתי את עול מלך בבל העול אשר היה נגזר לסבול שכמם של ישרא' נשבר כי ה' שברו ובטל את הגזיר' ולא לבד שנשבר העול מאשר אתנו פה היום בירושלי' אלא שבעוד שנתים ימים אני משיב וגו' באף שאלו שכבר גלו ישובו למקומם הראשון · ואת יכניה בן יהויקים מלך יהודה לא אמר יכניהו מלך יהודה כדי שלא יקנא בו צדקי' כיון שאמר שיכניהו יחזר למלכותו ואי אפשר לשתי מלכי' שישתמשו בכתר אחד ע"כ אמר יכניה בן יהוקי' מלך יהודה לישני דמשתמע לתרי אפי שאם ירא' שלא ישרו דבריו בעיני המלך צדקיה יתקן דבריו ויאמר לא כך אמרתי שישוב אל מלכותו כי לא אמרתי יכניה המלך אלא יכניה סתם ומה שאמרתי מלך יהודה חוזר ליהויקים שהוא היה מלך יהודה · ולזה השיבו ירמי' ממקום שבאת שאמרת שכך היא המדה שינחם ה' על הרעה בזה תקנת לי שלא אהיה נביא שקר רק הודית שדברי אמת ומה שלא נתקיים דברי הוא מפני שנתבטל הגזרה אבל לעצמך לא תקנת כיון שאתה מתנבא לטובה ובטובה כתיב לא איש אל וינחם שעכ"פ צריך להיות דבריך קיימים ונאמנים ואם לאו אנו יודעים בבירור ששקר נבאת ולא ה' שלחך · עוד כיון ירמי' בדבריו שאמר אמן כן יעשה ה' כלומר מה שאתה אומר בנבואתך יש בהם דברי אמת אשר יעשה ה' אחרי כלות זמן הקצוב להם להיות בבבל כי אז ישיב ה' את שבות הגולים בבלה אבל לא כמו שאמרת בעוד שנתים ימי' זה הוא שקר וז"ש אמן כן יעשה ה' כאשר אתה אומר שישיב ה' את כלי בית ה' ואת גלות יהודה למקום הזה כי כן התנבאתי אני בעצמי שישובו לכאן אך שמע נא שאתה מוסיף בה דברי' מה שאמרת ואת יכניה בן יהויקי' וגו' ישוב פה וגם אתה סותר דברי שאני אמרתי לשבעי' שנה ישובו ואתה אמרת לשתי שנים הרי זמנך מוקדם לזמני ובא דבריך יודע הנביא וגו' כי ככלות שתי שנים ולא ישובו יודע כי שקר דברת ודברי שאמרתי לא הורע כוחם בזה כי אדרבה מתוך שדבריך שקר ומה שאני התנבאתי שיגלו · כשיתקיים זה יודע שגם מה שאמרתי לעתים רחוקים הוא אשר שלחני ה' באמת :

ויהי דבר וגו' אחרי שבור וגו' מהר"יא ז"ל הנה מלבד שאמר הנבואה הזאת אל ירמיהו לאמר לחנניה מאת השם הנה ירמי' משלמו אמר אל חנניה שמע נא חנני' לא שלחך ה' ואתה הבטחת את העם הזה בשקר לכן כה אמר ה' וגזר עליך שתמות בשנה הזאת כי עם היות שלא אמ' השם כן לירמיהו הנה הוא גזר עליו העונש הזה כמו שעשה משה רבו לקרח ואם בריאה יברא ה' ופצתה האדמה את פיה והקב"ה מקים דבר עבדו ועצת מלאכיו ישלים כי כן מת חנניה בשנה ההיא ע"כ: ולע"דן שלא אמר ירמי' זה הדבר מעצמו כי אם דבר ה' היה ומלתו על לשונו וקרא מוכיח לכן כה אמר ה' הנני משלחך מעל פני האדמה וגו' וחלילה לירמי' שיאמר כה אמר ה' אם לא באתהו הנבואה ואע"פ שלא אמר תחלת דבריו כה אמר ה' שמע נא חנניה זה הוא מפני שכבר הקדים לומר בפסוק כי כה אמר ה' לבאו' וגו' וכל הענין היה דרך נבואה וצווי ואיני יודע מה הכריח למהר"יא ז"ל לפרוש כך במקום שמשמעות הכתוב מכחישו וגם אלו היה זה מקללת ירמי' מעצמו לא היה אומר הדבר דרך גזרה ולא היה אומר לכן כה אמר ה' אלא דרך תפלה כמו שעשה על אנשי ענתות שהיה מתפלל על מפלתם וקלל אותם ולא לגזור בלשון לכן כה אמר ה' וביותר שאנ"ל שלכן הוא שבועה וא"כ ודאי דרך נבואה הודיע ה' לירמי' שנשבע על כך

סימות

מסרה

צדקיה ו' בקריאה וסימ' ויעש לו צדקיה בן כנענה דמלכים · ואל צדקיהו מלך יהודה · ויהי בשנה ההיא בראשית · כיד אלעשה בן שפן · אשר היה דבר יי' אל ירמירו · ובני יהויקים יכניה · וא' וצדקיה ובן חכליה וצדקיה : הביאו ג' וסימ' בסדר מקץ : אל הגוי חד מן ו' זוגין מן ג' זוגין חד אל וחד על וחד ועל וסימ' נמסר במסרה רבת' בערך על : והיו ו' וסימ' נמסר במלכים חלק ב' סימן י"ח : ח' פסוקים ואם ואם וסימ' נמסר בסדר בחקתי ובירוש' סימן כ"ב : יהודה ובירושלם ג' דסמי' בקרי' וסימ' וגם את האבות ואת דיאשיה דמלכים · ואם נביאים הם ואם · והצורים ישבו בה דעזרא : כה אמר ו' בטעם בסי' וסימ' נמסר בסימ' ז' : בראשית ח' ג' מנהון ד"ף וסימ' בראשית ברא אלהים · ממלכות יהויקים ממלכת יהויקים בן יאשיהו · הלין ג' ר"פ · וב' מנהון במצעתא פסוק וסימ' אשר היה דבר יי' אל ירמיהו הנביא · בראשית ממלכת צדקיה : ולעיני ד' וסימ' לעיני פרעה ולעיני עבדיו דדם · את המדינית · אל חנניה הנביא לעיני הכהנים · לעיני חנמאל דודי ולעיני כל היהודים :

הבאים בבלה׳ שהיו באים : אמן כן יעשה יי׳ פשוטו מבואר ויש דרש אמר לו ירמיהו אם יהיה כמו שאתה אומר אני רואה בזה כי אני נשכר ואתה נפסד אני נשכר שאני כהן ואוכל מקדשי שמים אם ישאר הבית בבנינו ואתה תהיה נפסד שאת׳ גבעוני כמו שנאמר בגבעון והתה חוטב לי עצים ושואב לי מים ודרך פשוטו ישראל היה ומגבעון היה כי לא ישבו בה גבעונים מעת שנפלה בנחלת בנימן : אך שמע נא׳ הענין הזה שאמר לו כי בהבטחת הטובה יבחן הנביא כי אם יבטיח טובה ולא תבא ידוע שהוא נביא שקר כי כל דבר טוב שיבטיח האל אפי׳ על תנאי הוא בא אבל באמת תסור ממנו הטובה ההיא אם יחטא כמו שאמר ורגע אדבר על גוי ועל ממלכת לבנות ולנטוע ועשה הרע בעיני ונחמתי על הטובה אמנם על כל פנים תחול הטובה ותבא אבל אם יתנבא לרעה ולא תבא כלל לא יודע בזה שהוא נביא שקר שהקב״ה ארך אפים ורב חסד ונחם על הרעה כשעשו תשובה כמו שעשה באנשי נינוה : את המוטה מעל צואר ירמיהו הנבי׳: וישברהו׳ טעם וישברהו על העול שהוא נתק המוטה מעל צואר ירמיהו ושבר העול שהיה נקשר במוטה : ועשה תחתיהן מוטות ברזל׳ אמר האל לירמיהו אמור לחנניה מוטות עץ שברת ואתה תעשה תחתיהן מוטות ברזל כשתאמר לו זה הדבר מוטות עץ שברת ותאמר לו עוד כי כה אמר יי׳ אלהי ישראל וגו׳ אל השם צבאות אלהי ישראל כנגד מה שאמר הוא בזה הלשון הוא אמר לו כה אמר יי׳ צבאות אלהי ישראל שברתי את עול מלך בבל ומה שאמר מוטו׳ עץ והנחנו פירשנו מוטות רצועות כן הוא כי המוטות רצועות או גידים שקושרי׳ בהם העול והעול מעץ לפיכך סמך המוטות אל עץ וכן מוטות ברזל אין או׳ שהמוטות יהיו מברזל אלא העול יהיה מברזל והמוטות רצועות או גידים שקושרים אותו בהם :

מעל

כֹּה־אָמַ֞ר יְהוָ֧ה צְבָא֛וֹת אֱלֹהֵ֥י יִשְׂרָאֵ֖ל
לֵאמֹ֑ר שָׁבַ֕רְתִּי אֶת־עֹ֖ל מֶ֥לֶךְ בָּבֶֽל׃
בְּע֣וֹד ׀ שְׁנָתַ֣יִם יָמִ֗ים אֲנִ֤י מֵשִׁיב֙
אֶל־הַמָּק֣וֹם הַזֶּ֔ה אֶת־כָּל־כְּלֵ֖י בֵּ֣ית
יְהוָ֑ה אֲשֶׁ֨ר לָקַ֜ח נְבֽוּכַדְנֶאצַּ֣ר מֶֽלֶךְ־
בָּבֶ֗ל מִן־הַמָּק֣וֹם הַזֶּ֔ה וַיְבִיאֵ֖ם בָּבֶֽל׃
וְאֶת־יְכָנְיָ֣ה בֶן־יְהוֹיָקִ֣ים מֶֽלֶךְ־יְהוּדָ֡ה
וְאֶת־כָּל־גָּל֨וּת יְהוּדָ֜ה הַבָּאִ֣ים בָּבֶ֗לָה
אֲנִ֛י מֵשִׁ֛יב אֶל־הַמָּק֥וֹם הַזֶּ֖ה נְאֻם־
יְהוָ֑ה כִּ֣י אֶשְׁבֹּ֔ר אֶת־עֹ֖ל מֶ֥לֶךְ בָּבֶֽל׃
ה וַיֹּ֙אמֶר֙ יִרְמְיָ֣ה הַנָּבִ֔יא אֶל־חֲנַנְיָ֖ה
הַנָּבִ֑יא לְעֵינֵ֤י הַכֹּֽהֲנִים֙ וּלְעֵינֵ֣י כָל־
הָעָ֔ם הָעֹמְדִ֖ים בְּבֵ֥ית יְהוָֽה׃ וַיֹּ֙אמֶר֙
יִרְמְיָ֣ה הַנָּבִ֔יא אָמֵ֕ן כֵּ֖ן יַעֲשֶׂ֣ה יְהוָ֑ה
יָקֵ֤ם יְהוָה֙ אֶת־דְּבָרֶ֙יךָ֙ אֲשֶׁ֣ר נִבֵּ֔אתָ
לְהָשִׁ֞יב כְּלֵ֤י בֵית־יְהוָה֙ וְכָל־הַגּוֹלָ֔ה
מִבָּבֶ֖ל אֶל־הַמָּק֥וֹם הַזֶּֽה׃ אַךְ־שְׁמַֽע־
נָ֞א הַדָּבָ֣ר הַזֶּ֗ה אֲשֶׁ֧ר אָנֹכִ֛י דֹּבֵ֥ר
בְּאָזְנֶ֖יךָ וּבְאָזְנֵ֥י כָּל־הָעָֽם׃ הַנְּבִאִ֗ים
אֲשֶׁ֨ר הָי֧וּ לְפָנַ֛י וּלְפָנֶ֖יךָ מִן־הָעוֹלָ֑ם
וַיִּנָּ֨בְא֜וּ אֶל־אֲרָצ֤וֹת רַבּוֹת֙ וְעַל־
י מַמְלָכ֣וֹת גְּדֹל֔וֹת לְמִלְחָמָ֖ה וּלְרָעָ֥ה
וּלְדָֽבֶר׃ הַנָּבִ֕יא אֲשֶׁ֥ר יִנָּבֵ֖א לְשָׁל֑וֹם
בְּבֹא֙ דְּבַ֣ר הַנָּבִ֔יא יִוָּדַע֙ הַנָּבִ֔יא אֲשֶׁר־
שְׁלָח֥וֹ יְהוָ֖ה בֶּאֱמֶֽת׃ וַיִּקַּ֞ח חֲנַנְיָ֤ה
הַנָּבִיא֙ אֶת־הַמּוֹטָ֔ה מֵעַ֕ל צַוַּ֖אר יִרְמְיָ֣ה
הַנָּבִ֑יא וַֽיִּשְׁבְּרֵֽהוּ׃ וַיֹּ֨אמֶר חֲנַנְיָ֜ה
לְעֵינֵ֧י כָל־הָעָ֣ם לֵאמֹ֗ר כֹּה֮ אָמַ֣ר יְהוָה֒
כָּ֣כָה אֶשְׁבֹּ֞ר אֶת־עֹ֣ל ׀ נְבֻכַדְנֶאצַּ֣ר
מֶֽלֶךְ־בָּבֶ֗ל בְּעוֹד֙ שְׁנָתַ֣יִם יָמִ֔ים מֵעַ֕ל
צַוַּ֖אר כָּל־הַגּוֹיִ֑ם וַיֵּ֛לֶךְ יִרְמְיָ֥ה הַנָּבִ֖יא
לְדַרְכּֽוֹ׃ וַיְהִ֥י דְבַר־
יְהוָ֖ה אֶל־יִרְמְיָ֑ה אַחֲרֵ֡י שְׁב֞וֹר חֲנַנְיָ֣ה
הַנָּבִ֗יא אֶת־הַמּוֹטָ֔ה מֵעַ֛ל צַוַּ֛אר יִרְמְיָ֥ה
הַנָּבִ֖יא לֵאמֹֽר׃ הָל֨וֹךְ וְאָמַרְתָּ֜ אֶל־
חֲנַנְיָ֣ה לֵאמֹ֗ר כֹּ֚ה אָמַ֣ר יְהוָ֔ה מוֹטֹ֥ת
עֵ֖ץ שָׁבָ֑רְתָּ וְעָשִׂ֥יתָ תַחְתֵּיהֶ֖ן מֹט֥וֹת
בַּרְזֶֽל׃ כִּ֣י כֹה־אָמַר֩ יְהוָ֨ה צְבָא֜וֹת
אֱלֹהֵ֣י יִשְׂרָאֵ֗ל עֹ֣ל בַּרְזֶ֡ל נָ֠תַתִּי עַל־
צַוַּ֣אר ׀ כָּל־הַגּוֹיִ֣ם הָאֵ֗לֶּה לַעֲבֹ֛ד אֶת־
נְבֻכַדְנֶאצַּ֥ר מֶֽלֶךְ־בָּבֶ֖ל וַעֲבָדֻ֑הוּ וְגַ֛ם
אֶת־חַיַּ֥ת הַשָּׂדֶ֖ה נָתַ֥תִּי לֽוֹ׃ וַיֹּ֙אמֶר
טו יִרְמְיָ֤ה הַנָּבִיא֙ אֶל־חֲנַנְיָ֣ה הַנָּבִ֔יא שְׁמַֽע־
נָ֖א חֲנַנְיָ֑ה לֹֽא־שְׁלָחֲךָ֣ יְהוָ֔ה וְאַתָּ֗ה
הִבְטַ֛חְתָּ אֶת־הָעָ֥ם הַזֶּ֖ה עַל־שָֽׁקֶר׃

לכן

כְּדְנַן אֲמַר יְיָ צְבָאוֹת אֱלָהָא דְיִשְׂרָאֵל לְמֵימַר תְּבָרִית יַת נִיר מַלְכָּא דְבָבֶל : בְּסוֹף תַּרְתֵּין שְׁנִין אֲנָא מְתִיב לְאַתְרָא הָדֵין יַת כָּל מָנֵי בֵּית מַקְדְּשָׁא דַיְיָ דִשְׁבָא נְבוּכַדְנֶאצַּר מַלְכָּא דְבָבֶל מִן אַתְרָא הָדֵין וְאוֹבִילִינוּן לְבָבֶל: וְיַת יְכָנְיָה בַּר יְהוֹיָקִים מֶלֶךְ שִׁבְטָא דְבֵית יְהוּדָה וְיַת כָּל גָּלוּת יְהוּדָה דְאִתְגְּלִיאוּ לְבָבֶל אֲנָא מְתִיב לְאַתְרָא הָדֵין אֲמַר יְיָ אֲרֵי אֶתְבַר יַת נִיר מַלְכָּא דְבָבֶל: וַאֲמַר יִרְמְיָה נְבִיָּא לַחֲנַנְיָה נְבִיָּא שִׁקְרָא לְעֵינֵי כַהֲנַיָּא וּלְעֵינֵי כָל עַמָּא דְקַיְמִין בְּבֵית מַקְדְּשָׁא דַיְיָ: וַאֲמַר יִרְמְיָה נְבִיָּא אָמֵן כֵּן יְהֵא רַעֲוָא מִן קֳדָם יְיָ יְקַיֵּים יְיָ יַת פִּתְגָּמָךְ דְאִתְנַבֵּיתָא לַאֲתָבָא מָנֵי בֵּית מַקְדְּשָׁא דַיְיָ וְכָל גָּלוּתָא מִבָּבֶל לְאַתְרָא הָדֵין: בְּרַם שְׁמַע כְּעַן פִּתְגָּמָא הָדֵין דִּי אֲנָא מְמַלֵּיל קֳדָמָךְ וְקֳדָם כָּל עַמָּא: נְבִיַּיָא דַהֲווֹ קֳדָמַי וְקֳדָמָךְ מִן עָלְמָא וְאִתְנַבִּיאוּ עַל מְדִינָן סַגִּיאָן וְעַל מַלְכְוָן רַבְרְבָן לִקְרָבָא וּלְבִישָׁא וּלְמוֹתָא: נְבִיָּא דְיִתְנַבֵּי לִשְׁלָמָא בְּמֵיתֵי פִּתְגָּם נְבִיָּא יִתְיְדַע נְבִיָּא דִשְׁלָחֵיהּ יְיָ בִּקְשׁוֹט: וּנְסֵיב חֲנַנְיָה נְבִיָּא שִׁקְרָא יַת נִירָא מֵעַל צַוַּר יִרְמְיָה נְבִיָּא וְתַבְרֵיהּ: וַאֲמַר חֲנַנְיָה לְעֵינֵי כָל עַמָּא לְמֵימַר כִּדְנַן אֲמַר יְיָ כְּדֵין אֶתְבַר יַת נִיר נְבוּכַדְנֶצַּר מַלְכָּא דְבָבֶל בְּסוֹף תַּרְתֵּין שְׁנִין מֵעַל צַוַּר כָּל עַמְמַיָּא וַאֲזַל יִרְמְיָה נְבִיָּא לְאוֹרְחֵיהּ:

וַהֲוָה פִּתְגָּם נְבוּאָה מִן קֳדָם יְיָ עִם יִרְמְיָה בָּתַר דִתְבַר חֲנַנְיָה נְבִיָּא שִׁקְרָא יַת נִירָא מֵעַל צַוַּר יִרְמְיָה נְבִיָּא לְמֵימָר: אִיזִיל וְתֵימַר לַחֲנַנְיָה לְמֵימַר כִּדְנַן אֲמַר יְיָ נִירִין דְאָע תְּבַרְתָּא וְתַעְבֵּיד חִילוּפֵיהוֹן נִירִין דְבַרְזֶל: אֲרֵי כִדְנַן אֲמַר יְיָ צְבָאוֹת אֱלָהָא דְיִשְׂרָאֵל נִיר דְבַרְזֶל יְהָבִית עַל צַוַּר כָּל עַמְמַיָּא הָאִלֵּין לְמִפְלַח יַת נְבוּכַדְנֶצַּר מַלְכָּא דְבָבֶל וְיִפְלְחוּנֵיהּ וְאַף יַת חֵיוַת בָּרָא יְהָבִית לֵיהּ: וַאֲמַר יִרְמְיָה נְבִיָּא לַחֲנַנְיָה נְבִיָּא שִׁקְרָא שְׁמַע כְּעַן חֲנַנְיָה לָא שַׁלְחָךְ יְיָ וְאַתְּ אַרְחֵיצְתָּא יַת עַמָּא הָדֵין עַל שִׁקְרָא:

בכן

רש״י

יעשה׳ פא״ר בלע״ז: יקם׳ לשון תפלה של״ם. שבין אלו ע״ד והבי״או נבי״ת הב״לא נהסד״ן הר״ב המח״בר : אמן כן יעשה וגו׳ ׳ בעני׳ אגדה אומרים כך אמר לו הלוחי ויתקימו דבריך אני משתכר ואתה נפסד אני כהן ואוכל קדשי שמי׳ אם יעמוד הבית בבנינו ואתה גבעוני כדכתיב אשר מגבעון ותהיה לי עבד חוטב עצי׳ ושואב מים ומור׳ לדק שלא פירש נקיט ליה טעם רבותי׳ שלמדו מכאן כל המחניף לרשע סוף נופל ביד בנו או ביד בן בנו שכן ירמיה בן שלמיה בן חנניה תפסו לנסיף והביאו לבית הכלא : אך שמע נא וגו׳ עד הנביא אשר ינבא לשלום ׳ אמר אני מתנבא פורענות אם לא יבא איני שקרן שהקב״ה נחם על הרע׳ אבל הנביא אשר ינבא לשלום וגו׳ בבא דבר הנביא יודע וגו׳ אבל אם לא יבא דברו שקרן הוא שנאמר לא איש אל ויכזב וגו כך דרש ר׳ תנחומא : את חית השדה נתתי לו׳ שרכב על ארי וקשר תנין בראשו :

השנה

מסרה

יקם ג׳ וסי׳ אך יקם יי׳ את דברו׳ אמן כן יעשה יי׳ יקם סערה : הנביאים ח׳ מ״ל בספרא וסימ׳ נמסר בסימ׳ כ׳ו : למלחמה ב׳ רפי׳ וסימ׳ אם לשלום יצאו תפשום׳ ועל ממלכות גדלות : הנביא כ׳ ר״פ וסי׳ הנביא אשר אתו חלום׳ אשר ינבא לשלום : וישברהו ב׳ וסימ׳ ויתנהו יי׳ לאריה׳ ויקח את חנניה את המוטה : הלוך ו׳ מ״ל בסיפרא וסי׳ וקנית לך אזור פשתים׳ הלוך ואמרת אל חנניה וגו׳ מטות עץ שברת׳ הלוך להרגיעו ישראל׳ הלוך אל בית הרכבים׳ לעבד מלך הכושי : הלוך וכני : נבוכד נאצר י׳ חס׳ וי״ו וסימ׳ ותילוף שאר נביאיי נמסר במסר׳ רבתא בערך נב :

מנחה גדולה

סימות שנה זו כדין המתנבא מה שלא נאמר לו שחייב מיתה בידי שמים ומזה הפסוק נראה שהיה חנני׳ נביא אמת אלא שנבואתו זו כחש ושקר נבא וע״כ אמר ירמי׳ לא שלחך ה׳ וגו׳ משמע בנבואה זו לא שלחו ה׳ אבל כבר שלחו בנבואה אחרת ואלו היה נביא שקר לא היה ירמי׳ אומר לו הקדמה זו לא שלחך ה׳ שידוע הוא שכל שליחותיו אשר הלך ודברי נבואתו אשר דבר כולם שקר אלא ש״מ שנביא אמת היה כדברי חז״ל ׳ ומה שאמר לו הנני משלחך וגו׳ השנה אתה מת שפרשה לשון כפל אפשר לומר שרמז לו שיהי׳ לו חלק לעה״ב כיון שקבל עונשו בעלמא הדין וז״ש הנני משלחך מעל פני האדמה וגו׳ ולא מעל פני השמים א״כ לאידך גיסא שלא יהי׳ לו חלק לעה״ב וזה שאמר מעל פני האדמה בעה״ז אתה מת לעה״ב כמו שדרשו ז״ל בפסוקי׳ הנאמרי׳ בכפל לשון כי מת אתה בעה״ז ולא תחיה לעה״ב ׳ ומה גם לדברי חז״ל שהי׳ עומד במרדו עד יום מותו וצוה להעלים מתתו כדי שיאמרו ירמי׳ נביא שקר הוא ׳ ולע״פ שהיו הרבה מנביאי שקר שהיו מכחישי׳ דברי ירמי׳ לא היה כ״כ חילול השם בדבר כמו בחנני׳ שהי׳ נביא אמת וע״כ הקפיד ה׳ עליו ביותר וז״ש שמע נא חנני׳ וגו׳ ואתה הבטחת וגו׳ אלו אדם אחר שאינו נביא היה עושה זה לא היה השם ית׳ מקפיד כ״כ להענישו מיד לא כן אתה שאתה שלית ה׳ לא היה לך לבטוח את העם על שקר כי היו דבריך נאמני׳ יותר עליהם כיון שהיית מפורסם לנביא אמת ואתה אמרת היפוך דברי א״כ חלה מכן שיקרא קאמר ולאו זה כבוד שמים ע״כ גזר ה׳ עליך מיתה שלא יטעו העם עוד אחריך מאח״כ דברי נביא שקר שממלא הם ודברים בטלים כיון שלא נתקיים דבר מכל מה שהתנבאו עד הנה :

ואלה

אורים ותומים

אך שמע נא וכו׳ הנביאים אשר היו לפני ולפניך וכו׳ הנה רבי הדעות בכונת ירמיהו בזה הפסוק כי הרמ״בם והנמשכים אחרי כונתו בקיום ההבטחות יסברו שההבטח׳ הבאה לטובה לעולם לא תזור׳ לרעה אלא פעם א׳ לבד כמ״ש וממקדשי תחלו ושלפי זה בזה יבחן הנביא כשינבא לשלום כי זה לבדו חיוב שיתקיי׳ מה שלא הוא חיוב שיתקיים הרע כי אפי׳ שיעשו תשובה כמו נינוה ודומיהם ולכן אמ׳ כאן שהנביא אשר ינבא לשלום ביחוד חיוב שיתקיים ולכן בבא דבר הנביא הוא יודע אשר שלחו באמת וכבר ידעת כי רבים מן הכתובים הפלא ואת השכל שאם בן לאמו נתיירא יעקב ויאמר לו ומשה אמר ואיך באתי אל פרעה ומה אחריך ויחזקאל פירש באורו׳ כיון נבואת הטוב והבטחתו הם בין על הרע בשוב רשע מרשעתו וצדיק בצדקתו יתנחם ... גם כן מן הטוב ... כל צדקותיו ... לא תזכרנה לו להביא עליו הטוב ורבים כזה עד שביאר אדוני אבי ז״ל בזה הכתוב בפי׳ הענין הזה שיש ב׳ נביאים א׳ יבטיח טוב על איש פלוני עם היותו רשע במעשיו וא׳ ינבא עליו רע המחוייב לו מפאת מעשיו לא יתקיי׳ לבא כי ישוב מרשעתו והטוב יתקיי׳ לבא אחר שעם היותו רשע נגזר עליו כי לא יוכל הנביא לומר הרשיע אחר כך וזו היא הנגזרה טובה שחזר׳ לרעה כאו׳ וממקדשי תחלו כי עם היותם בתכלית הטוב מן הטוב במעשיהם אשר עליו נגזר עליהם מן השלום בלי שיור כלל חורה לרעה מן הפלא באלו שנו מצדקתם כי זה דרך ההנחה לשוב גם כן ויהיה א״כ פי׳ הנביא כן אשר ינבא על איש פרטי עם רוע מעשיו טוב וזה ינבא רע הנה יתחייב לבא הטוב אחר שעל רוע מעשיו נגזר עליו ועם היות זה הפי׳ נאה וטוב אפשר שיפרש לפי דעתי באופן תמשך בו ממנו כוונת אדוני אבי ז״ל בסברת קיום ההבטחה כי טובה היא וגם אדדוק בקצת דרכו בפי׳ הכתוב הזה אבל אדקדק או׳ על ארצות רבות ועל ממלכות גדולות וזה כי ההבטחה שתבא על איש פרטי זאת אפשר שתשתנה לקלות השתנותו במעשיו כי לבן נתירא יעקב אבינו אבל אשר תבא על מדינה או ממלכה או מלכות או ממלכות זאת לבדה אי אפשר שתשתנה כי רחוק מאד הוא שכלם נשתנו במעשיהם עד שזה יתקיים קיום הבטחת הש״ת את ישראל כי לא ידעו ולא ישמיתו כלם כמו שפי׳ אבל אני ה׳ לא שניתי וכו׳ ואעפ״י שאני לדין ... מן הרשעים ואכלם ואם לא שנשתנה הבדקות הזה וזה שלא נשתנה מן הבדקות הזה אמר שלא נשתנה אבל נפרע מן הרשע עם קיום הכולל כי לא הכל חטאו ואם כן כשינבא נביא על מדינות רבות ... אם רעים אם דבריו על שהיה שלא שבבה נינוה עם היותה עיר גדולה לאלהים ונתחייב שתשוב גם כן הגזירה עד שלפי זה חרה ליונה מאד שידמה היותו נביא שקר שנעשה או מה שהוא רחוק להיות וזהו שאמר בכאן ירמיהו ע״ה אחר שמה שנבאתי היא דבר כללי בכל העולם ואפי׳ על חיות השדה ואת׳ נבאת עליהם טוב איך אפשר שזאת הגזירה תשוב כ״א בשובם כלם מדרכיהם הרעות מה שלא ישוער ואמר אשר ינבא לשלום ולא למלחמה גם כן כי אשר ינבא לרעה לא יחוייב שתקיים אחד ... אם ימלא איש א׳ חסיד לבד אפשר שיעמוד ויגן בעדם ככה ודניאל ואיוב בדור׳ אשר זה קרוב מאד שימלא בכלל אנשי הגזירה ההיא כי רבים הם ... אבל מגזיר׳ ... אין ראוי שתשוב כ״א בשוב הכל מיושר מעשיהם׳ ואפשר עוד שנאמר כי זה ינבא בפרט בזמן נתינת שכניא המוספת על נבואתו כי אז חייב שיתחייב כהרמ״בם כי לבן אמר וינבאו על ארצות וכו׳ כי לא ביאר הנבואה להוכיח את ישראל ולתועלתם אלא להביא תוספת על רעתם ולכן יתנו תוספת בדבר חילוני ואפשר גם כן שירמוז כי יש ב׳ מיני נביאים נביא לא תעמוד לזולת כאלדד ומידד ורב בני הנביאים אשר מזה המין יוכלו להיות כל יש׳ כאשר היו במעמד הר סיני ומין להוכיח לזולת ובזה לא יוכלו להכנס כלם כי למי יוכיחו וז״ש המקנא אתה לי אשר נבואתי להשלים זולתי הפך אלדד ומידד ומי יתן כל עם ה׳ נביאים מהמין האפשרי והוא כי יתן ה׳ את רוחו ... לשלימותם לבד וז״ש כאן שאשר ינבא לעצמו לבד [illegible]

לָכֵן כֹּה אָמַר יְהוָה הִנְנִי מְשַׁלֵּחֲךָ מֵעַל פְּנֵי הָאֲדָמָה הַשָּׁנָה אַתָּה מֵת כִּי סָרָה דִבַּרְתָּ אֶל יְהוָה: וַיָּמָת חֲנַנְיָה הַנָּבִיא בַּשָּׁנָה הַהִיא בַּחֹדֶשׁ הַשְּׁבִיעִי:

א וְאֵלֶּה דִּבְרֵי הַסֵּפֶר אֲשֶׁר שָׁלַח יִרְמְיָה הַנָּבִיא מִירוּשָׁלִָם אֶל יֶתֶר זִקְנֵי הַגּוֹלָה וְאֶל הַכֹּהֲנִים וְאֶל הַנְּבִיאִים וְאֶל כָּל הָעָם אֲשֶׁר הֶגְלָה נְבוּכַדְנֶאצַּר מִירוּשָׁלִַם בָּבֶלָה: אַחֲרֵי צֵאת יְכָנְיָה הַמֶּלֶךְ וְהַגְּבִירָה וְהַסָּרִיסִים שָׂרֵי יְהוּדָה וִירוּשָׁלִַם וְהֶחָרָשׁ וְהַמַּסְגֵּר מִירוּשָׁלִָם: בְּיַד אֶלְעָשָׂה בֶן שָׁפָן וּגְמַרְיָה בֶּן חִלְקִיָּה אֲשֶׁר שָׁלַח צִדְקִיָּה מֶלֶךְ יְהוּדָה אֶל נְבוּכַדְנֶאצַּר מֶלֶךְ בָּבֶל בָּבֶלָה לֵאמֹר: כֹּה אָמַר יְהוָה צְבָאוֹת אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל לְכָל הַגּוֹלָה אֲשֶׁר הִגְלֵיתִי

ה מִירוּשָׁלִַם בָּבֶלָה: בְּנוּ בָתִּים וְשֵׁבוּ וְנִטְעוּ גַנּוֹת וְאִכְלוּ אֶת פִּרְיָן: קְחוּ נָשִׁים וְהוֹלִידוּ בָּנִים וּבָנוֹת וּקְחוּ לִבְנֵיכֶם נָשִׁים וְאֶת בְּנוֹתֵיכֶם תְּנוּ לַאֲנָשִׁים וְתֵלַדְנָה בָּנִים וּבָנוֹת וּרְבוּ שָׁם וְאַל תִּמְעָטוּ: וְדִרְשׁוּ אֶת שְׁלוֹם הָעִיר אֲשֶׁר הִגְלֵיתִי אֶתְכֶם שָׁמָּה וְהִתְפַּלְלוּ בַעֲדָהּ אֶל יְהוָה כִּי בִשְׁלוֹמָהּ יִהְיֶה לָכֶם שָׁלוֹם:

כִּי כֹה אָמַר יְהוָה צְבָאוֹת אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל אַל יַשִּׁיאוּ לָכֶם נְבִיאֵיכֶם אֲשֶׁר בְּקִרְבְּכֶם וְקֹסְמֵיכֶם וְאַל תִּשְׁמְעוּ אֶל חֲלֹמֹתֵיכֶם אֲשֶׁר אַתֶּם מַחְלְמִים: כִּי בְשֶׁקֶר הֵם נִבְּאִים לָכֶם בִּשְׁמִי לֹא שְׁלַחְתִּים נְאֻם

י יְהוָה: כִּי כֹה אָמַר יְהוָה כִּי לְפִי מְלֹאת לְבָבֶל שִׁבְעִים שָׁנָה אֶפְקֹד אֶתְכֶם וַהֲקִמֹתִי עֲלֵיכֶם אֶת דְּבָרִי הַטּוֹב לְהָשִׁיב אֶתְכֶם אֶל הַמָּקוֹם הַזֶּה: כִּי אָנֹכִי יָדַעְתִּי אֶת הַמַּחֲשָׁבֹת אֲשֶׁר אָנֹכִי חֹשֵׁב עֲלֵיכֶם נְאֻם יְהוָה מַחְשְׁבוֹת שָׁלוֹם וְלֹא לְרָעָה לָתֵת לָכֶם אַחֲרִית וְתִקְוָה: וּקְרָאתֶם אֹתִי וַהֲלַכְתֶּם וְהִתְפַּלַּלְתֶּם אֵלָי וְשָׁמַעְתִּי אֲלֵיכֶם: וּבִקַּשְׁתֶּם אֹתִי וּמְצָאתֶם כִּי תִדְרְשֻׁנִי בְּכָל לְבַבְכֶם: וְנִמְצֵאתִי לָכֶם נְאֻם יְהוָה וְשַׁבְתִּי אֶת שְׁבִיתְכֶם וְקִבַּצְתִּי אֶתְכֶם מִכָּל הַגּוֹיִם וּמִכָּל הַמְּקוֹמוֹת אֲשֶׁר הִדַּחְתִּי אֶתְכֶם שָׁם נְאֻם יְהוָה וַהֲשִׁבֹתִי אֶתְכֶם אֶל הַמָּקוֹם אֲשֶׁר הִגְלֵיתִי אֶתְכֶם מִשָּׁם:

כי

בְּכֵן כִּדְנָן אֲמַר יְיָ הָא אֲנָא מַגְלֵינָךְ מֵעַל אַפֵּי אַרְעָא בְּשַׁתָּא הָדָא אַתְּ מָאִית וּלְשַׁתָּא אוּחֲרַנְתָּא אַתְּ מִתְקְבַר אֲרֵי סְטֵיָא מַלֵּילְתָּא קֳדָם יְיָ: וּמִית חֲנַנְיָה נְבִיָּא שִׁקְרָא בְּשַׁתָּא הַהִיא וְאִתְקְבַר בְּיַרְחָא שְׁבִיעָאָה:

וְאִלֵּין פִּתְגָמֵי סִפְרָא דִּשְׁלַח יִרְמְיָה נְבִיָּא מִירוּשְׁלֵם לְוָת שְׁאָר סָבֵי גָלוּתָא וּלְוָת כָּהֲנַיָּא וּלְוָת סָפְרַיָּא וּלְוָת כָּל עַמָּא דְּאַגְלִי נְבוּכַדְנֶצַּר מִירוּשְׁלֵם לְבָבֶל: בָּתַר דִּגְלָא יְכָנְיָה מַלְכָּא וּמַלְכְּתָא וְרַבְרְבֵי יְהוּדָה וִירוּשְׁלֵם וְאוּמָנַיָּא וְתַרְעַיָּא מִירוּשְׁלֵם: בְּיַד אֶלְעָשָׂה בַּר שָׁפָן וּגְמַרְיָה בַּר חִלְקִיָּה דִּשְׁלַח צִדְקִיָּה מֶלֶךְ שִׁבְטָא דְּבֵית יְהוּדָה לְוָת נְבוּכַדְנֶצַּר מַלְכָּא דְּבָבֶל לְבָבֶל לְמֵימַר: כִּדְנָן אֲמַר יְיָ צְבָאוֹת אֱלָהָא דְּיִשְׂרָאֵל לְכָל גָּלוּתָא דְּאַגְלֵיתִי מִירוּשְׁלֵם לְבָבֶל: בְּנוֹ בָתִּין וְתִיבוּ וּצְובוּ גִנִּין וְאֵיכוּלוּ יָת אִיבֵּיהֶן: סְבוּ נְשִׁין וְאוֹלִידוּ בְּנִין וּבְנָן וּסְבוּ לִבְנֵיכוֹן נְשִׁין וְיָת בְּנָתֵיכוֹן הָבוּ לְגֻבְרַיָּא וִילִידָן בְּנִין וּבְנָן וּסְגוּ תַמָּן וְלָא תִזְעֲרוּן: וְתִבְעוּ יָת שְׁלָם קַרְתָּא דְּאַגְלֵיתִי יָתְכוֹן לְתַמָּן וְצַלּוֹ עֲלַהּ קֳדָם יְיָ אֲרֵי בִשְׁלָמַהּ יְהֵי לְכוֹן שְׁלָם: אֲרֵי כִדְנָן אֲמַר יְיָ צְבָאוֹת אֱלָהָא דְּיִשְׂרָאֵל לָא יִטְעוּן לְכוֹן נְבִיֵּי שִׁקְרָא דְּבֵינֵיכוֹן וְקָסְמֵיכוֹן וְלָא תְקַבְּלוּן מִן חֶלְמֵי חֶלְמֵיכוֹן דְּאַתּוּן מַחְלְמִין: אֲרֵי בְשִׁקְרָא אִינוּן מִתְנַבַּן לְכוֹן בִּשְׁמִי לָא שְׁלַחְתִּינוּן אֲמַר יְיָ:

אֲרֵי כִדְנָן אֲמַר יְיָ אֲרֵי לְפוּם מַשְׁלַם לְבָבֶל שִׁבְעִין שְׁנִין יֵעוֹל דָּכְרָנֵיכוֹן קֳדָמַי וַאֲקִים עֲלֵיכוֹן יָת פִּתְגָמֵי תַּקְנָא לַאֲתָבָא יָתְכוֹן לְאַתְרָא הָדֵין: אֲרֵי קֳדָמַי גְּלַן יָת מַחְשְׁבָתָא דִּי אֲנָא מַחְשִׁיב עֲלֵיכוֹן אֲמַר יְיָ מַחְשֶׁבֶת שְׁלָמָא וְלָא לְבִישָׁא לְמִתַּן לְכוֹן סוֹף וְסִיבּוּר: וּתְצַלּוֹן קֳדָמַי וַאֲקַבֵּל צְלוֹתֵיכוֹן וְתִבְעוּן מִן קֳדָמַי וְאַעְבֵּיד בָּעוּתְכוֹן: וְתִתְבְּעוּן דַּחַלְתִּי וְתִשְׁכְּחוּן אֲרֵי תִבְעוּן מִן קֳדָמַי בְּכָל לִבְּכוֹן: וְאִשְׁתְּאֵיל לְכוֹן בְּמֵימְרִי אֲמַר יְיָ וְאָתֵיב יָת גָּלוּתְכוֹן וְאֵיכְנוֹשׁ יָתְכוֹן מִכָּל עַמְמַיָּא וּמִכָּל אַתְרַיָּא דְּאַגְלֵיתִי יָתְכוֹן לְתַמָּן אֲמַר יְיָ וְאָתֵיב יָתְכוֹן לְאַתְרָא דְּאַגְלֵיתִי יָתְכוֹן מִתַּמָּן:

ארי

רשי

השנה אתה מת · ובשנה הבאה תקבר: בשנה ההיא בחדש השביעי · והלא אין חדש שביעי מן השנה אלא מת ערב ראש השנה וזהו בניו שיקברוהו לאחר ראש השנה ולא קודם ויעלימו את מיתתו אותו היום כדי לעשות נבואת ירמיה שקר: והגבירה · אם המלך: ישיאו · לשון השאה כמו הנחש השיאני: וקראתם אותי והלכתי · בדרכי והרי זה מקרא קצר: אל

רדק

מעל פני האדמה · ר"ל שיקבר בתוכה והנה הוא משולח מעל פניה: בשנה ההיא בחדש השביעי · פירשו רז"ל ואמרו בחד' השביעי שנה אחרת היתה ואת אמרת כן אלא מלמד שמת בערב ראש השנה וצוה את בניו ובני ביתו שיוליכוהו אחר ר"ה כדי לעשות נבואת ירמיהו שקר וכן ת"י מית חנניה נביא שקר בשתא ההיא ואתקבר בירחא שביעאה ומה שתרגם גם כן השנה אתה מת בשתא הדא את מית ולשתא אחרניתא את מתקבר פירו' הוא שפירש כי כן כוונת ירמיהו לא שאמר לו כן בפירוש שאם כן לא היתה נבואתו מוכחשת הזה ולפי הפשט אין צריך לכל זה כי יהוא לא אמר לו השנה הזאת אתה מת אלא השנה ור"ל תוך שנה לנבואה זו וכן אמרו רז"ל לענין נדרים המודר הנאה מחבירו לשנה מונה י"ב חדש מיום ליום ואם אמר לשנה זו אפילו לא עמד אלא בכ"ט באלול כיון שהגיע אחד בתשרי עלתה לו שנה: והגבירה · היא אם המלך: והסריסים · כתרגומו רברביא: אלעשה · מלה אחת: כי בשלומה יהיה לכם שלום · כל זמן שתמשך הגלות כי בחרבן בבל היה להם יותר שלום שילאו מהגלות: מחלמים · משפטו מחלימים כי הוא מבנין הפעיל וכן הם מעוזרים אותם כמו מעוזירים פי' אשר אתם מחלימים שאתם גורמים שיהיו הם חולמים שאם לא הייתם אתם שומעים אל חלומותיהם לא היו חולמים אם כן אתם מחלימים אותם לפיכך אמר חלומותיכם כי שלכם הם החלומות שהם חולמים: כי לפי מלאת לבבל שבעים שנה אפקד אתכם · ושבעים שנה למלכות בבל כתבנו למעלה השבונם · אפקוד שהעיר את רוח כרש מלך פרס כמו שכתוב והפקידה היתה לשבעים שנה למלכו' בבל אבל בנין הבית לא היה אלא עד מלאת לחרבות ירושלם ע' שנה שהוא בגלות לדקיהו: אחרית ותקוה · אחרית טובה כמו שאתם מקוים: והלכתם · פירוש בדרכי: כי

אורים ותומים

קחו נשים וכו' להורות שהאסור בנעל אין ראוי שיקח אשה ויוליד בנים כיוסף בימי הרעב ואז לאורך הגלות הותר להם ולפי שעד"ה אותו גלות היה לטובת' כי אשר יעבוד את מלך בבל בחרב וברעב ובדבר ימות והרע הקטון בערך אל הגדול כי טוב הוא כאשר פי' להלן: ודרשו את וכו' והנה היא כעיר מקלט אלנס להמלט מרעת המשפט ומזה הצד איך גולים עם אבל בגולו' וזהו כי כה אמר ה' אל ישיאו וגו' וכן פי' בפ' כי כה אמר ה' אל המלך היושב גם בפ' אני ידעתי את המחשבות וכו' הנה רוב הדברים הטובים יש להם רע מה ונרע טוב מה והיה אפשר שעלת ה' שיעבדו את המלך בבל יהיה לתכלית רע להרע להם בימי גלותם עם היות שאחר יגאלו משם · ואפשר שהכוונה להצילם מהחרב והרעב והדבר אשר יגזרו לומר שלא יעבדוהו אבל ישארו לעולם בגלות לכן ביאר שאין זה אלא להצילם מאותו פורענות המוכר על כל לא להגלותם ואם כן לא יקרא גלות אלא הצלה וגם אחר יגאלם גם כן וז"ש שהוא יודע שמחשבתו זאת היא מחשבת שלום להצילם מהגזירה הנזכר ולא שימשך ממנו רע והוא לתת להם אחרית שלא יכרתו בחלוף הימים תחת יד המערכת אבל יגיעו לאחרית ותקוה אחר כך והוא תקות הגאולה: וקראתם אותי וכו' בכאן ביאר רוב תפלותיהן של ישראל שאינם נענות כי קוראים אל ה' והולכים איש לדרכו ומתפללין לצאת ידי חובת תפלה לבד כאלו היא קבע ואז כל מה שעושים מן השמים הוא שומעים אותם אבל ובקשתם אותי ומצאתם כי תדרשוני וכו': כי

מסרה

ואלה דברי ב' וסימ' ואלה דברי הספר אשר שלח ירמיה · ואלה דברי דוד: אל יתר ב' וסימ' אל יתר חתנו · ואלה דברי הספר ותרין על יתר וסי' כוננו חצם על יתר · ומשלם על יתר · כה אמר ו' בטעם בסיפרא וסימניהון נמסר בסיפרא סימן ז': בבלה כ"ט וסי' נמסר במס' רבתא בערך כ"ב: שלום י' חטפין בקריאה וסימ' לך נא ראה את שלו' אחיך ואת שלום הצאן ב' בפסוק · ויען יוסף את פרעה לאמר בלעדי · וכל בניך למודי יי' · ובכל יום ויום מרדכי מתהלך · ואמר אהה יי' אלהים הנה על הנביאים דסיפרא ודרשו את שלום העיר אשר הגליתי · ירנו וישמחו חפצי צדקי · כי קנאתי בהוללים · שאלו שלום ירושלם ישליו: אנכי ידעתי ג' וסי' גם אנכי ידעתי כי בתם לבבך כי אנכי ידעתי את מריך · כי אנכי ידעתי את המחשבת: וקראתם ג' ר"פ בקריאה וסימ' נמסר בסדר אמור: ובקשתם ג' בקריאה וסי' גם כהונה · משם יי' אלהיך ומצאת · ובקשתם אתי ומצאתם:

מנחה גדולה

ואלה דברי הספר וגו' · הנה כתב ירמי' הספר הזה להודיעם דבר ה' שלא ישובו מבבלה לירושלי' עד כלות שבעים שנה כדי שלא יטעו בדברי חנניה שהי' ידוע להם לנביא אמת ואפשר שכתבו להם אגרת והודיעו להם שנבוא' חנני' כך וימרדו במלך בבל אחר שני שנים כי יסמכו על דבריו ויבא מזה חורבה ע"כ הודיעם ששקר ענה באחיו ולא דבר ה' בו ושנענש על נבואתו שמת בשנה ההיא והזהירם שלא לסמוך עוד על דברי נביאי שקר המתנבאי' שישובו קודם השבעים שנה כי בשקר הם נבאים · וכתב מהר"י"א ז"ל ראוי שתדע שאינם השבעים שנה שיעדם שיפקד את ירושלים כי הם היו לחרבן ירושלים והתחילו מחרבן העיר ושריפת בית המקדש ונשלמו בימי דריוש בהשלמת בית ה' · אמנם שבעים שנה הנזכרים שהם מהצלחת בבל הם מיום שנבוכד נאצר מלך בבל שמרד במלך אשור ולקח מלכותו עד מות בלשצר בן בנו כי הנה נבוכד נאצר מלך ארבעים וחמשה שנה ואויל מרודך בנו מלך אחריו כ"ב שנה ובלשצר ג' שנה עד שנהרג הרי לך ע' שנה למלכי בבל מהצלחה וכבוד וידוע שכאשר מלך כורש ודריוש חותנו בבבל נשלמה הצלחת מלכות בבל בזרע נבוכד נאצר בשבעים שנה ועם היות שעדין בזמן ההוא לא נבנה בית ה' הנה לא פקד השם את עמו בהעיר את רוח כורש מלך פרס לתת רשות לבני הגולה לעלות ירושלים ולבנות בית השם ולהשיב שם כליו והיה זה מ"ט שנה קרוב לחמשים לחרבן ירושלים ושריפת בית ה' ואח"כ שבתה מלאכת בית ה' במלות כורש והתמידה השביתה עד שנתים לדריוש שנתן רשות להשלים בנין בית ה' ואז נשלמו השבעים שנה לחרבן ירושלים והמקדש ולזה אמר כאן כי לפי מלאת לבבל שבעים שנה אפקוד אתכם והקמותי עליכם את דברי הטוב להשיב אתכם אל המקום הזה שהיא הפקידה שעשה כורש לעלות לירושלים ואמנם אומרו כי אנכי ידעתי את המחשבות וגו' ויתר הפסוקי' לא שיערו בהם המפרשים כראוי וראוי לדעת אחרי שזכר הפקידה והשבתם לירושלים מה הם המחשבות של שלו' ומה הוא והתפללתם אלי וגו' ובפרט מה הוא ושבתי את שבותיכם ולא כבר שבו גם אומרו וקבצתי אתכם מכל הגוים ומכל המקומות אשר הדחתי אתכם שם נראה בלתי צודק כי הנה לא שבו לבית שני לא עשרת השבטים שהגלה מלך אשור ולא בני יהודה שהלכו בגלות כי אם מעט מהם מאותם שהיו בבבל ושאר העם שהיו בשאר הארצות לא שבו לירושלים ואיך א"כ נתקיים היעוד הזה והתמה מרש"י שכתב שנאמר זה על צדקיהו שלא גלה עדין כי הנה הפרשה לאחרי הפקידה מדבר לא קודם אליה ודעתי בו הבין אחרי שתדע תכלית פקידת בית שני כי הנה יש לשואל שישאל האחרי אשר הקב"ה סילק שכינתו מישראל פחרבן

כי אמרתם הקים לנו יי' נביאים · זה שאני אומר לכם כי לע' שנה אפקוד אתכם הוא האמת אבל כשאתם אומרים הקים לנו יי' נביאים בבבל שאומרים לכם מעתה תשובו איכו כלום כי שקר הם נבאים לכם וי"ת נביאים מלפין : היושב אל כסא · כמו על כסא : כתאנים השוערים · המלוכלכי' כמו שערוריה עשתה וכן המשיל למעלה בנבואת שני דודאי תאנים שארית ירושלם כתאנים הרעות · השוערים העי"ן בקמ' בפלס כוכבי' כובעים : אשר הדחתים שם · עבר במקום עתיד כמו אדיאם כי עדין לא גלו שארית ירושלם : ולא שמעתם · לא הם ולא אתם : וכאחב · הקטין שמו לגנאי ויש תוספת לגנאי האמינון אחיך : קלם · שרפ' מן קלוי באש : ואנכי היודע ועד · יודע שהם מדברי' שקר בשמי ועוד שנאפו את נשי רעיה' וי"ת וגלי קדמי ומימרי סהיד היודע כתוב בהפך האותיו' הוידע : הנחלמי' נקרא כן לפי שהיה חולם להם חלומות שישובו מהרה לירושל' וי"ת הנחלמי דמן חלם : בשמכה כתו' בה"א כמו אשר צויתיאכ' וחסידך יברכוכה והדומי' להם: יי' נתנך · אע"פ שהיו כופרין בדברי נביא האמת מודים היו כי יי' הוא הסבה הראשונה וזכר יהוידע לפי שהיה כהן גדול והיה ראש וגדול בדורו וכן לפניה היה כהן גדול כי אמר תחת יהוידע להיות פקידי' אתה ושאר הכהני' : בית יי' · כמו בבית יי' וכן הנמצא בית יי' והדומי' להם: לכל איש משגע · בעבור כל איש ולנביא היו קוראים לנבאי משגע וכן מדוע בא המשגע הזה : אל המהפכת ואל הצינוק · המהפכת הוא בית הסהר וכן ת"י כיפתא ובדברי רז"ל כונסין אותו לכיפה : הצינוק · כלי מסגר לידים : ארכ' · היא הגלו' : את פריהן · הראשון פרין וזה פריהן : הדבר

ארי אמרתון אקים לנא יי מלפין בבבל: ארי כדנן אמר יי על מלכא דיתיב על כורסי דוד ועל כל עמא דיתיב בארעא הדא אחיכון דלא נפקו עמכון בגלותא: כדנן אמר יי צבאות האנא מגרי בהון ית דקטלין בחרבא וכפנא ומותא ואתן יתהון כתיניא בישתא דלא מתאכלן מבישו: וארדוף בתריהון בחרבא בכפנא ובמותא ואיתנינון לזיע לכל מלכות ארעא למומי ולצדו ולאישתממו ולחסודין בכל עממיא דאגליתינון לתמן: חלף דלא קבילו לפתגמי אמר יי דשלחית לותהון ית עבדי נביא מקדם ומשלח ולא קבלתון אמר יי: ואתון קבילו פתגמא דיי כל גלותא דאגליתי מירושלם לבבל:

כדנן אמר יי צבאות אלהא דישראל על אחאב בר קוליה ועל צדקיה בר מעשיה דאיתנביאו לכון בשמי שקרא האנא מסר יתהון ביד נבוכד רצר מלכא דבבל ויקטלינון לעיניכון: ויתנסב מנהון לוטא לכל גלות יהודה די בבבל למימר ישוינך יי כצדקיה וכאחאב דקלנון מלכא דבבל בנורא: חלף דעברו קלנא בישראל וזניאו ית נשי חבריהון ומלילו פתגמא בשמי שקרא דלא פקדתינון וקדמי גלי ומימרי סהיד אמר יי: ולשמעיה דמן חלם תימר למימר: כדנן אמר יי צבאות אלהא דישראל למימר חלף דשלחת בשמך איגרן לות כל עמא די בירושלם ולות צפניה בר מעשיה כהניא ולות כל כהניא למימר: יי מניך כהין חלף יהוידע כהנא למהוי ממנא סגן כהניא בבית מקדשא דיי לכל גבר דמשתלי ומטפש ותתן יתיה לכיפתא ולגו צינוקא: וכען למה לא נזפת בירמיה דמן ענתות דמתנבי לכון: ארי על כן שלח לותנא לבבל למימר אריכא היא בנו בתין ותיבו וצובו גנין ואיבולו ית איבהון: וקרא צפניה כהנא ית איגרתא הדא קדם ירמיה נביא:

והוה

כי־אמרתם הקים לנו יהוה נבאים בבלה:
טו כי־כה אמר יהוה אל־המלך היושב אל־כסא דוד ואל־כל־העם היושב בעיר הזאת אחיכם אשר לא־יצאו אתכם בגולה: כה אמר יהוה צבאות הנני משלח בם את־החרב את־הרעב ואת־הדבר ונתתי אותם כתאנים השערים אשר לא־תאכלנה מרע: ורדפתי אחריהם בחרב ברעב ובדבר ונתתים לזועה לכל ממלכות הארץ לאלה ולשמה ולשרקה ולחרפה בכל־הגוים אשר־הדחתים שם: תחת אשר־לא־שמעו אל־דברי נאם־יהוה אשר שלחתי אליהם את־עבדי הנבאים השכם ושלח ולא שמעתם נאם־יהוה: ואתם שמעו דבר־יהוה כל־הגולה אשר־שלחתי מירושלם בבלה:
כ כה־אמר יהוה צבאות אלהי ישראל אל־אחאב בן־קוליה ואל־צדקיהו בן־מעשיה הנבאים לכם בשמי שקר הנני נתן אתם ביד נבוכדראצר מלך־בבל והכם לעיניכם: ולקח מהם קללה לכל גלות יהודה אשר בבבל לאמר ישמך יהוה כצדקיהו וכאחב אשר־קלם מלך־בבל באש: יען אשר עשו נבלה בישראל וינאפו את־נשי רעיהם וידברו דבר בשמי שקר אשר לוא צויתם ואנכי הוידע ועד נאם־יהוה: ואל־שמעיהו הנחלמי תאמר לאמר: כה־אמר יהוה צבאות אלהי ישראל לאמר יען אשר אתה שלחת בשמכה ספרים אל־כל־העם אשר בירושלם ואל־צפניה בן־מעשיה הכהן ואל־כל־הכהנים לאמר:
כה יהוה נתנך כהן תחת יהוידע הכהן להיות פקדים בית יהוה לכל־איש משגע ומתנבא ונתתה אתו אל־המהפכת ואל־הצינק: ועתה למה לא גערת בירמיהו הענתתי המתנבא לכם: כי על־כן שלח אלינו בבל לאמר ארכה היא בנו בתים ושבו ונטעו גנות ואכלו את־פריהן: ויקרא צפניה הכהן את־הספר הזה באזני ירמיהו הנביא:

ויהי

רשי

אל המלך · צדקיהו אשר לא גלה : כתאני' השוערי' · לשון סערוריה: ולחרפה · שיחרפו אות' דסטרו"יר בלע"ז כן כל חרפה שבמקרא : אשר קלם · לשון קלוי באש: וינאפו את נשי רעיהם · כמו שמפורש בסנהדרין כה אמר הב"ה שכבי עם חבירי : ועד · לשון עדות : פקידים · ממונים : הנחלמי · שם מקום : נתנך כהן · אל צפניה כתב כן : מהפכת · כיפה: צינוק · סדן לים"ע בלע"ז: כי על כן שלח · כי יש לך לגעור בו על אשר שלח אלינו בבבל לאמר ארוכה היא גלותכם שם : על כן · כמו על אשר : כי

מסרה

היושב ב' מ"ל וסי' כי כה אמר יי' אל המלך היושב אל כסא ב' בו · וכל יהושע ושפטים וכל כתיבא דכוות' מ"ל במ"א חסר וסי' ורכב ברזל ככל הכנעני: כה אמרו' בטעמא בספר' וסי' נמסר בסיפר' סימ' ט': תאכלנה ד' וסימ' נמסר לעיל בסיפרא סימ' כ"ד: אל דברי ג' וסי' והיה האיש אשר לא ישמע תחת אשר לא שמעו אל דברי · הלא תקחו מוסר : אותם י"ו חסר בסיפרא וסי' נמסר בסיפרא סימ' כ"ג : בבבל ח' בקריאה וסי' וידבר אתו טובות · וחברו דד"ה · יעשה חפצו בבבל · ולקח מהם קללה לכל גלות יהודה · ופקדתי על בל בבבל · ומכלי בית יי' · וכען הן על מלכא טב בארץ · באדין דריוש מלכא : פקידים ד' ב' מ"ל וב' חסר יו"ד קדמא וסימ' יעשה פרעה ויפקד · יי' נתנך כהן תחת יהוידע · פקידים מיר כנניהו · ויפקד המלך פקידים · ב' בתראי מ"ל דמ"ל · ארוכה ג' דגשים וחסר וסי' ותהי המלחמה ארכה בין בית שאול · לאמר ארכה היא · ארכה מארץ מדה :

אורים ותומים

כי אמרתם וכו' הנה אחאב בן קוליה וצדקיה הם מתנבאים בבבל ואומרי' שישוב האל שביתם תכף שלא יגלו אחיהם מירושל' ולכן אמר אתם האמנתם בהם ואמרתם הקים וכו' וזה שקר כי כה אמר ה' אל המלך וכו ואחר ביאר עונשם של נביאים ואמר : ולוקח מהם וכו' והכונה כי לפי שהמורים והחכמים וכ"ש הנביאים הם מראה מלוטשת מהם יראו כלל העם וכן יעשו להיות דומים להדמות אליהם אמר כי גם כן יעשה אותם האל מראה להדמו להם ולהיות כמות' כל המקוללים הארורי' עד שיאמר ישימך ה' כצדקיהו וכו' : יען אשר וכו' אמר שקרה להם ד' עונשים הא' שיכם לעיניהם הב' שיתלה אותם והם עונש ב' עבירות הא' שנאפו נשי רעיהם שדינ' בשריפ' כ"ש אם היא מאורס' וזהו אשר קלם כבוכד נאצר והב' אשר אמרו דבר בשמי וכו' ולכן הוכו ואנכי היודע ועד : כאם ה' כי חטאתיה' שה וכל שכן כגואת אין עדים בדב' אל הוא ית' היודע הנסתרו' : לכן

מנחה גדולה

מתרבן בית ראשון מפני העבודה זרה שהיו עובדים ומפני עבירות אחרות משפיכות דמים וגלוי עריות וחלול שבתות שהיו ביניהם וגם מפני חלול השמטות איך גזר עליהם גלות ע' שנה בעון השמטות שחללו ופקד אותם מיד ולא הניאם עוד בגלות בעונם שאר הפשעים שעשו חמורות מהשמטות ואם היה. זה מהש"י חסד ורחמים לכפר על חטאתם ולהעביר פשעיהם ולשובם לקדמותם ולמה לא חלה הנבואה באיסיהם והאורים והתומים ארון וכפרת כרובים ואש מן השמים כימי קדם ואם לא עשה כן לפי שלא היתה גאולה שלימה כי אם פקידה תלושה למה א"כ השיבם לירושלים וצוה אותם על בנין הבית אם לא היה אלא מקדש מעט הבל שבת זה כלו הוא שהק' ב"ה רצה ליסר אותם כאשר ייסר איש את בנו ולכן הביאם בגלות בבל ע' שנה לשתרצה הארץ את שבתותיה כדי שירגישו באותו זמן מועט שישבו בבבל צרות הגלות ורעותיו · ואמנם אחרי אותם הע' שנה רצה לפקוד אותם ולהוציאם מאותו גלות ולהשיבם אל ירושלים לא להיותם כבר מכופרים מפשעיהם אלא כדי שיהי' להם מקום והכנה טובה לשישובו בתשובה ויתפללו אליו ומתוך תשובתם ותפלתם יסלח לעונותיהם וישרה שכינתו בתוכם ושבו בנים לגבול אחיהם שהיו מפוזרים ונדחים בגלו' שלא שבו בפקידה כי מפני שלא היתה פקידתם מבבל גאולה שלימה הוצרכה לאותה פקידה כדי להכין לבם לשוב אל אלהיהם באופן שיתפה לחננם ויחון לרחמם כי תהיה להם הכנה יותר טובה וקדושה לזה בהיותם בארץ הקדש ובבנותם בית ה' ועבודתם שמה ממה שהיה להם בהיותם בבבל וז"ש הנביא בכאן כי אנכי ידעתי את המחשבות אשר אנכי חושב עליכם נאם ה' מחשבה שלו' ולא לרעה ר"ל שלא היתה פקידת בבל מכוונת לעצמה כי אם לתת להם הכנה והזדמנות טוב לשישובו אל ה' אלהיהם כדי שיקבץ נדחיהם שלא שפו לבית שני ואלה הם המחשבות לשלו' ושהיו לתת להם אחרית ותקוה שהיא הגאולה השלימה ולכן באמר וקראתם אותי והלכתם והתפללתם אלי ואין זה ייעוד שיעשו כן אלא צווי שצוה אותם שיקראוהו ויתפללו לפניו על גאולת אחיהם ושובם אל הארץ ושאז ישמע אליהם וישיב את שבותם ויקבץ אותם מכל הגוים ומכל המקומות אשר כדחותיך כי זה על הגאולה הכללית אמרו לא על פקידת בבל שכבר היתה ולא היתה ככה ושאז ישיב כלם אל המקום הזה ירושלים אשר בהשגחתו הוגלו משם כי זה היה תכלית הפקידה וצרכה ולכן לא היו בה הקדושות שהיו בבית ראשון לפי שלא היתה גאולה נשלמת כי אם הכנה אליה אם היו העולים שמה הנכים לדיקים ושומרים דבר השם והולכים בדרכיו וכאשר אנשי בית שני הרעו מהראשוני' במעשיהם לא זכו אל מה שהיה הכונה שאלהית בפקידתם ונתחייבו לשוב בגלות אחר יותר קשה ויותר ארוך מן הראשון כמה פעמים לא לבד ... שחטאו בזמן בית שני אלא ג"כ על כל מה שעשו בזמן בית ראשון מהע"ז וש"ד וג"ע ושאר העבירות כי היה הגל"ת מדובק מראשו ועד סופו לפי שלא הוזהרו ממנו בבית שני ע"כ : ולע"ד נראה שכוונת דברי הספר שכתב בנו בתים וגו' הוא שלא ירד לבם אחרי שמעם את כל הרעה אשר דבר ה' אל יושבי ירושלי' והם שבתים רבים וגדולי' יחרבו ויהיו מאין יושב והבנים הילודי' להם יומתו בחרב וברעב וכו' ועוד יעודים רעים וקשים מאלה ומהם והאכלתים את בשר בניהם ואת בשר בנותיהם וכו' ובתוך היעודים הרעים הוא והפלתים בגוים אשר לא ידעו המה ואבותם ושלחתי אחריהם את החרב עד כלותי אותם באופן שגם אל המקומות שנדחו ונגלו לשם גם שם לא ינוחו מהפרעניות הנאמרים ולומר ונבחר מות מחיים לכל השארית הנשארים מן המשפחה הרעה הזאת בכל המקומו' הנשארים אשר הדחתים שם נאם ה' צבאות וכמוהו רבים מפסוקים כאלו המורים באלבע שגם במקום גלותם לא ינוחו יגיע להם ושאין ענבים בגפן ואין תאנה בתאנים וגו' ע"כ כדי להודיעם שלא עליהם נאמרו מקראות הללו אלא לאשר ילכו למצרים ולמקומו' אחרים ושלא ימסרו עצמם ביד כ"כ · ומה גם הרעה אשר דבר עליהם ישב ממנו ונחם על הרעה ויהפכו לטובה וזה שכתוב להם נגד בתיהם לחרבה יהיה אמר בנו בתים ושבו וכנגד אין ענבים בגפן וגו' אמר ונטעו גנות ואכלו את פריהם · וכנגד מה שנאמר לא תקח נשים ולא תוליד בנים במקום הזה באמר קחו נשים והולידו בנים וגו' וכנגד יעודים רעים על המקומות אשר נדחו שם וכנגד ספר השלום מהם · באמר ודרשו את שלו' העיר וגו' ושיהי' להם אחרית טוב ותקוה לטובה ושלא יהיה סתם תפלתם בנעילת שערי תפלה אלא והתפללתם

הדבר אשר היה אל ירמיהו · מבואר : כה אמר יי' · את כל הדברים אשר דברתי אליך · פי' אשר אני מדבר עתה כי על אלה הדברים אמר כמו שאמר ואלה הדברים אשר דבר יי' וגו' ואמר שיכתבם בספר כי הם דברים שעתידין לבא באחרית הימים ואמרם לי סמוך לפורענות שאמר למעלה לפני זאת הפרשה להיות נחמה לישראל שהיו באותו הדור כי כמו שיראו שתתקיים הפורענות בקרוב כן ידעו שתתקיים הנחמה הגדולה באחרית הימים : אל ספר · כמו בספר וכן אל הארון תתן את העדות כמו ובארון : כי הנה ימים באים · לעתיד לימות המשיח כמו שאמר ושבתי את שבו' עמי ישראל ויהודה ומגלות בבל לא שבו אלא יהודה ובנימן שגלו שם : ואלה הדברים · הם עתידים כמו שפירשנו : כי כה אמר יי' קול חרדה שמענו · דבר זה יאמרו כל הגוים בימות המשיח : שאלו נא וראו אם יולד זכר · הקל מזה הפעל ברוב על האשה אף על פי שהוא לפעמים על הזכר אמר על הרוב אם יולד זכר כלומר כי הזכר מוליד ואינו יולד והאשה היא היולדת ויולדת בחבלים אם כן מדוע ראיתי כל גבר ידיו על חלציו כיולדה וכי נקבה הוא שיש לה חבלים ולפי שחבלי יולדה חזקים מחבלים אחרים לפיכך אמר זה והמשיל חבלי האנשים מרוב הצרה שתבואם לחבלי היולדה : לירקון · כי ברוב החבלים ינוס הדם מהפנים והם ירוקים : הוי כי גדול · מאין כמהו · בנוע הי"ד : ועת צרה היא ליעקב · וזה יהיה במלחמת גוג ומגוג שתהיה לפי שעה צרה לישראל וכן נאמר בנבואת ישעיה חבי כמעט רגע עד יעבור זעם ונאמר בנבוא' דניאל והיתה עת צרה אשר לא נהיתה מהיות וגו' : והיה · עולו · עול גוג ומגוג או עול כל גוי וגוי שהיו נותנין עול' עליכם בגלות וכ"ת איתבר ניר עממיא מצואריכון ואמר צוארך ומוסרותיך ואמר בו כי כן דרך המקרא לדבר פעם לנכח ופעם שלא לנכח : ועבדו · אשר אקים להם · אפשר שאמר זה על דוד המלך שיקימנו מעפרו בעת תחי' המתים ואפשר שיאמר על המשיח בנו ויקרא שמו דוד : ואתה אל תירא · מרחוק · מארץ רחוקה שאתם בגלות שם : ואת זרעך · בנך הקטנים שלא יאמר אדם הגדולים יברחו מהגלות והקטנים שלא יוכלו לברוח ישארו בארץ שבים לא כן אלא בנחת תנאי גדולי' וקטנים כמו שאמר בנבואת ישעיהו כי לא בחפזון תצאו ובמנוסה לא תלכון : ושאנן · פעל עבר מוסב לעתיד מפני הו"ו והנ"ון פתוחה והתאר הנ"ון קמוצה : כי אתך · ויסרתיך למשפט · כמו שפי' יסרני יי אך במשפט כלומר איסרך כפי שתוכל לסבול לא כפי אפי וחמתי לפי מעשיכם הרעי' וכ"ת ואייתי עלך יסורי' לאלפותך ברם בדין חסוך ומה שאמר למשפט בפתחות הלמ"ד להורות הידיעה ר"ל לאותו משפט שנהגתי עמך מיום שיסרתיך בעונך כמו שאמר ישעיהו הכמכת מכהו הכהו : ונקה לא אנקך · ענין כריתה כמו ונקתה לארץ תשב כי כל הגונב מזה כמוה נקה גם הם ענין נקיות כי הנכרת מן העולם נקי ממנו ות"י ושיצאה לא אשיצינך :

רשי

כי הנה ימים באים · ולא תאמר למה אכתבנו כי יאבדו כול' ואין קורא בו ואין זוכרו עוד כי הנה ימים באים וגו' : קול חרדה שמענו · יש פותרין על שמועת בבל שהיו חרידים ממנה אותם שגלו שם ומדרש אגדה על מלחמת גוג ומגוג : ואתה אל תירא · מכל הרעות אשר תראה באה על בבל אשר את' בתוכה : אם יולד זכר · אם דרך לזכרים ללדת שיאחזום חבלי' כיולדה : חלציו · כמו מתניו : ושאנן · כמו ושקט : היום ההוא · יום הריג' בלשאצר ומפלת בבל · פ"א יום ומפלת גוג : אשבר עלו · יסיר עול האומות מעל ישר' : ויסרתיך למשפט · בדין חסוך : ונקה לא אנקך · לשון טיאוט השמד : אכוש

וַיְהִי֙ דְּבַר־יְהוָ֔ה אֶֽל־יִרְמְיָ֖הוּ לֵאמֹֽר׃
שְׁלַ֨ח עַל־כָּל־הַגּוֹלָ֜ה לֵאמֹ֗ר כֹּ֚ה אָמַ֣ר
יְהוָ֔ה אֶל־שְׁמַעְיָ֖ה הַנֶּחֱלָמִ֑י יַ֡עַן אֲשֶׁר֩
נִבָּ֨א לָכֶ֜ם שְֽׁמַעְיָ֗ה וַאֲנִי֙ לֹ֣א שְׁלַחְתִּ֔יו
ל וַיַּבְטַ֥ח אֶתְכֶ֖ם עַל־שָֽׁקֶר׃ לָכֵ֞ן כֹּֽה־
אָמַ֣ר יְהוָ֗ה הִנְנִ֨י פֹקֵ֜ד עַל־שְׁמַעְיָ֣ה
הַנֶּחֱלָמִ֗י וְעַל־זַרְעוֹ֙ לֹא־יִהְיֶ֨ה ל֜וֹ אִ֣ישׁ ׀
יוֹשֵׁ֣ב ׀ בְּתוֹךְ־הָעָ֣ם הַזֶּ֗ה וְלֹא־יִרְאֶ֥ה
בַטּ֛וֹב אֲשֶׁר־אֲנִ֥י עֹשֶֽׂה־לְעַמִּ֖י נְאֻם־
יְהוָ֑ה כִּֽי־סָרָ֥ה דִבֶּ֖ר עַל־יְהוָֽה׃
א הַדָּבָר֙ אֲשֶׁ֣ר הָיָ֣ה אֶֽל־
יִרְמְיָ֔הוּ מֵאֵ֥ת יְהוָ֖ה לֵאמֹֽר׃ כֹּה־אָמַ֛ר
יְהוָ֛ה אֱלֹהֵ֥י יִשְׂרָאֵ֖ל לֵאמֹ֑ר כְּתָב־לְךָ֗
אֵ֣ת כָּל־הַדְּבָרִ֛ים אֲשֶׁר־דִּבַּ֥רְתִּי
אֵלֶ֖יךָ אֶל־סֵֽפֶר׃ כִּי֩ הִנֵּ֨ה יָמִ֤ים בָּאִים֙
נְאֻם־יְהוָ֔ה וְשַׁבְתִּ֗י אֶת־שְׁבוּת֙ עַמִּ֧י
יִשְׂרָאֵ֛ל וִיהוּדָ֖ה אָמַ֣ר יְהוָ֑ה וַהֲשִׁבֹתִ֛ים
אֶל־הָאָ֛רֶץ אֲשֶׁר־נָתַ֥תִּי לַאֲבוֹתָ֖ם
וִירֵשֽׁוּהָ׃ וְאֵ֙לֶּה֙ הַדְּבָרִ֔ים
אֲשֶׁ֛ר דִּבֶּ֥ר יְהוָ֖ה אֶל־יִשְׂרָאֵ֥ל וְאֶל־
ה יְהוּדָֽה׃ כִּי־כֹה֙ אָמַ֣ר יְהוָ֔ה ק֥וֹל חֲרָדָ֖ה
שָׁמָ֑עְנוּ פַּ֖חַד וְאֵ֥ין שָׁלֽוֹם׃ שַׁאֲלוּ־
נָ֣א וּרְא֔וּ אִם־יֹלֵ֖ד זָכָ֑ר מַדּ֨וּעַ רָאִ֜יתִי
כָל־גֶּ֨בֶר יָדָ֤יו עַל־חֲלָצָיו֙ כַּיּ֣וֹלֵדָ֔ה
וְנֶהֶפְכ֥וּ כָל־פָּנִ֖ים לְיֵרָקֽוֹן׃ ה֚וֹי כִּ֣י
גָד֔וֹל הַיּ֥וֹם הַה֖וּא מֵאַ֣יִן כָּמֹ֑הוּ וְעֵת־
צָרָ֥ה הִיא֙ לְיַעֲקֹ֔ב וּמִמֶּ֖נָּה יִוָּשֵֽׁעַ׃
וְהָיָה֩ בַיּ֨וֹם הַה֜וּא נְאֻ֣ם ׀ יְהוָ֣ה צְבָא֗וֹת
אֶשְׁבֹּ֤ר עֻלּוֹ֙ מֵעַ֣ל צַוָּארֶ֔ךָ וּמוֹסְרוֹתֶ֖יךָ
אֲנַתֵּ֑ק וְלֹֽא־יַעַבְדוּ־ב֥וֹ ע֖וֹד זָרִֽים׃
וְעָ֣בְד֔וּ אֵ֖ת יְהוָ֣ה אֱלֹהֵיהֶ֑ם וְאֵת֙ דָּוִ֣ד
מַלְכָּ֔ם אֲשֶׁ֖ר אָקִ֥ים לָהֶֽם׃
י וְאַתָּה֩ אַל־תִּירָ֨א עַבְדִּ֧י יַעֲקֹ֣ב
נְאֻם־יְהוָ֗ה וְאַל־תֵּחַ֣ת יִשְׂרָאֵ֔ל כִּ֠י
הִנְנִ֤י מוֹשִֽׁיעֲךָ֙ מֵרָח֔וֹק וְאֶֽת־זַרְעֲךָ֖
מֵאֶ֣רֶץ שִׁבְיָ֑ם וְשָׁ֧ב יַעֲקֹ֛ב וְשָׁקַ֥ט
וְשַׁאֲנַ֖ן וְאֵ֥ין מַחֲרִֽיד׃ כִּֽי־אִתְּךָ֥ אֲנִ֛י
נְאֻם־יְהוָ֖ה לְהוֹשִׁיעֶ֑ךָ כִּ֣י אֶעֱשֶׂ֣ה כָלָ֣ה
בְּכָֽל־הַגּוֹיִ֣ם ׀ אֲשֶׁ֧ר הֲפִצוֹתִ֣יךָ שָּׁ֗ם
אַ֤ךְ אֹֽתְךָ֙ לֹא־אֶעֱשֶׂ֣ה כָלָ֔ה וְיִסַּרְתִּ֙יךָ֙
לַמִּשְׁפָּ֔ט וְנַקֵּ֖ה לֹ֥א אֲנַקֶּֽךָּ׃
כי

וַהֲוָה פִּתְגָם נְבוּאָה מִן קֳדָם יְיָ עִם יִרְמְיָה לְמֵימָר: שְׁלַח לְוָת כָּל בְּנֵי גָלוּתָא לְמֵימַר כִּדְנַן אֲמַר יְיָ עַל שְׁמַעְיָה דְּמִן חֵלֶם חֲלַף דְּאִתְנַבֵּי לְכוֹן שְׁמַעְיָה וַאֲנָא לָא שְׁלַחְתֵּיהּ וְאַרְחֵיץ יַתְכוֹן עַל שִׁקְרָא: בְּכֵן כִּדְנַן אֲמַר יְיָ הָא אֲנָא מַסְעַר עַל שְׁמַעְיָה דְּמִן חֵלֶם וְעַל בְּנוֹהִי לָא יְהֵי לֵיהּ גְּבַר יָתֵיב בְּגוֹ עַמָּא הָדֵין וְלָא יֶחֱזֵי בְּטוּבָא דַּאֲנָא עָבֵד לְעַמִּי אֲמַר יְיָ אֲרֵי סָטְיָא מַלֵּיל קֳדָם יְיָ: פִּתְגָם נְבוּאָה דַּהֲוָה עִם יִרְמְיָה מִן קֳדָם יְיָ לְמֵימַר: כִּדְנַן אֲמַר יְיָ אֱלָהָא דְּיִשְׂרָאֵל לְמֵימַר כְּתָב לָךְ יָת כָּל פִּתְגָמַיָּא דְּמַלֵּילִית עִמָּךְ עַל סִפְרָא: אֲרֵי הָא יוֹמַיָּא אָתַן אֲמַר יְיָ וְאָתֵיב יָת גָּלְוָות עַמִּי יִשְׂרָאֵל וִיהוּדָה אֲמַר יְיָ וְאָתֵיבִינוּן לְאַרְעָא דִּיהָבִית לַאֲבָהַתְהוֹן וְיַחְסְנוּנַהּ: וְאִלֵּין פִּתְגָמַיָּא דְּמַלֵּיל יְיָ עַל יִשְׂרָאֵל וִיהוּדָה: אֲרֵי כִּדְנַן אֲמַר יְיָ קָל זִיְעָא שְׁמַעְנָא דְּחַלָא וְלֵית שְׁלָם: שְׁאִילוּ כְעַן וַחֲזוֹ אִם יְלִיד דְּכַר מָרֵין חֲזֵיתִי כָּל גְּבַר יְדוֹהִי מַחְתַן עַל חַרְצֵיהּ כִּילֵידְתָא וּמִשְׁתַּנִּין כָּל אַפַּיָא לְמֶהֱוֵי כִּירָקְנָא: וַוי אֲרֵי רַב יוֹמָא הַהוּא לֵית דִּכְוָתֵיהּ וְעִידַּן עָקָא הוּא לְיַעֲקֹב וּמִינֵּהּ יִתְפְּרֵק: וִיהֵי בְּעִידָּנָא הַהוּא אֲמַר יְיָ צְבָאוֹת אִתְבַּר נִיר עַמְמַיָּא מִצַּוְּרֵיכוֹן וְחַנְקֵיכוֹן אִיפְסֵק וְלָא יִשְׁתַּעְבְּדוּן בְּיִשְׂרָאֵל עוֹד עַמְמַיָּא: וְיִפְלְחוּן קֳדָם יְיָ אֱלָהֲהוֹן וְיִשְׁתַּמְעוּן לִמְשִׁיחָא בַּר דָּוִד מַלְכֵּהוֹן דַּאֲקִים לְהוֹן: וְאַתְּ לָא תִדְחַל עַבְדִּי יַעֲקֹב אֲמַר יְיָ וְלָא תִתְּבַר יִשְׂרָאֵל אֲרֵי הָאֲנָא פָרֵיק לָךְ מֵרָחִיק וְיָת בְּנָךְ מֵאֲרַע גָּלְוָתְהוֹן וִיתוּבוּן דְּבֵית יַעֲקֹב וְיִשְׁקְטוּן וְיִשְׁרוֹן לִרְחָצָן וְלֵית דְּמָנִיד: אֲרֵי בְּסַעְדָּךְ מֵימְרִי אֲמַר יְיָ לְמִפְרְקָךְ אֲרֵי אַעְבֵּד גְּמִירָא בְּכָל עַמְמַיָּא דְּבַדַּרְתָּךְ לְתַמָּן בְּרַם עִימָּךְ לָא אַעְבֵּד גְּמִירָא וְאַיְתֵי עֲלָךְ אִיסוּרִין לְאַלָּפוּתָךְ בְּרַם בְּדִין חָסוּךְ וְשֵׁיצָאָה לָא אֲשֵׁיצִינָּךְ: ארי

מסרה

ז' פסוק על אל על וסימ' וישכב שמשון עד חצי הלילה · ויתמרד על הילד · ועברו גוים רבים על העיר · שלח על כל בני הגולה · על כן לבי למואב · לשלל שלל ולבז בז · ויתן שרי מלחמות דו"ה : כתוב ט' דגשי' בקריא' וסי' נמסר בישעיה סי' ז' : אל ספר ג' וסי' כתב לך את הדברים · ויכתב ירמיהו את · ויקרא בו לפני הרחוב : אל ישר' ז' דסמי' בקריא' וסימ' ויאמר יהודה אל ישר' אביו שלחה הנער · הקבצו ושמעו בני יעקב · והנה קמתם תחת אבותיכם תרבות · וישמעו פלשתים כי התקבצו · נסכלת · ואלה הדברים אשר דבר יי' · משא דבר יי' אל ישראל ביד מלאכי · וכל משחתיך למלך דכוו' אל ישראל כמ"א על וסימ' ויאמר נתן אל דוד אתה האיש : אקים ו' וסימ' נמסר בשמואל א' סימ' ג' : ושאנן ד' פתחי' בליש' וסימ' ושקט ושאנן ואין מחריד · שאנן מואב מנעוריו · ושב יעקב ושקט ושאנן · ושאנן מפחד רעה :

אורים ותומים

לכן כה אמר ה' הנני פוקד על שמעיה וגו' מדה כנג' מדה זה יקרי' הגאולה אשר לא חלב הא יתברך ולכן ירחיקוה יותר ממנו עד שלא יגאל עולמית : כה אמר ה' אלהי ישראל לאמר כתוב לך וכו' · כוונתו כי אחר שישובו יקראו בו ויהיה להם להשיבם כי חטאו אל ה' : כי כה אמר ה' קול חרדה שמענו פחד ואין שלום הפך כי אנכי ידעתי את כל המחשבות אשר פירשנו למעל' רצוני שהרע הזה כלו הוא על בלשצר כפי' קצת או על גוג ומגוג כדברי האחרונים אשר יעזור אליהם ולא יעבדו עוד זרים אשר אמר אחר זה : שאלו נא וראו אם יולד זכר וכו' · כבר ידעת דבריה"ז"ל שעמוד החוזר מבי' לידי ירקון והדרוקן והוא המרה האדומה המעוררת אל היציאה ויוצאה גם כן היא דרך

מנחה גדולה

כי כה אמר יי' אנוש לשברך · הלמ"ד במקום העלם ויספיק זולתה וכן למ"ד לאמות חמש הרגו לאבנר והדומים להם אחר העתידה שאמר אמר סמוך לענין לא אכלך אנוש לשברך ודבר בלשון נקבה כנגד הכנסה אמר אף על פי שאתה הנים לשברך ונחלה מכתך עוד אהי לך תקוה וכל המרעים לך ילקי בעבירך זהו שאמר בסיף הענין לכן כל אוכליך יאכלו · אנוש ונחלה פירשנו למעלה : אין דן · כל כך היא נחלה מכתך שאין רופא שיהיה דן החולי : למזור · כלומר שיועיל בו מזור ותחבושת וכלם אומרים כי אין לך רפואות תעלה · תעלה פי' רפואה וכפל הענין במלות שונות לחזק הענין וחסר וי"ו השמוש כמו שמש ירח ראובן שמעון והדומים להם ועניינו רפואה ותעלה והענין הזה הוא משל המשיל הצרות הגדולות וחרבן הארץ לחולי כבד שלא יקוו לרפואתו : כל מאהביך שכחוך · אשור ומצרים שהיית הולכת להם לעזרה שכחו אותך : לא ידרשו · ולמה כי מכת אויב הכיתיך כלומר שמתיך ביד הגוי המר והנמהר האכזרי והם כשדי' שלא יוכלו הם לעזור לך כי אפי' לעצמ' לא יועילו ולא יוכלו להנצל מיד נבוכד נצר והאדוני אבי ז"ל פירש כל מאהביך שכחוך דבק עם משל החולי אמר בדרכי בני אדם שיבאו אוהבי החולה לבקרו אך כאשר יראו כי חליו כבד והוא נוטה למו' יתיאשו ממנו מאהביו הרעים ולא יבקרו ולא ידרשו אותו אבל אותך שכחוך כל מאהביך בין רעים בין טובים ובדין דכי חליך למיתה כי מכת חרב אויב הכיתך : מוסר אכזרי · פירושו מוסר אדם אכזרי שמכה ומיסר באכזריות מוסר סמוך לאכזרי כי הוא פתוח : מה תזעק · אמר תזעק לשון זכר וכל הענין לשון נקבה וכבר כתבנו כמה פעמי' כי כשמדבר לישראל פעם ידבר בלשון זכר כנגד העם ופעם ידבר בלשון נקבה כנגד הכנסת והענין אחר אמר מה תזעק על שברך אין לך לזעוק עליו כי מאתך בא לך השבר הגדול על רוב עונך : עצמו חטאתיך · ולפי שעצמו חטאתיך עשיתי אלה לך ואף על פי כן אוכליך לא ינקו כי גם המה יאכלו : לכן · וכל צריך כלם · הכפל לחזק הענין : שאסיך · האל"ף במקום וי"ו המשך כי שרשו שסה ושרש משס' שסס והענין אחד בזה וכן בא אל"ף במקום וי"ו המשך במלת בלאתיו וגבאיו כי שרשו בלן : כי ארוכה · רפואה : קראו לך · אומות העולם ואמרו כי ציון היא עיר שאין לה דורש להשיבה לישראל : כה אמר · ונבנתה עיר על תלה · כתרגומו ותתבני קרתא דירושל' באתרה ואמר על תלה לפי שהיא גבוה מכל ארץ ישרא' והתל גבוה וכן העומדות על תלם ואותו ת"י תקפהון: וארמון · ארמון המלך ובית המקדש כמו שת"י ובית מקדש' כדחזי ליה ישתכלל : ויצא מהם · מאהלי יעקב וממשכנותיו יצא מהם תודה כלומר קול תודה וקול משחקים ופי' תודה שיהיו מודים לאל על רוב הטובה שנתן להם : והכבדתים · כמו והרביתים כלומר יהיו עם כבד וכן יכבדו בניו ולא ידע·ולא יצערו · כלומ' ולא ימעטו והענין כפול במלות שונות ויונתן תרגם ואתקיפינון ולא יהון חלשין: והיה אדיר ממנו · מלכו ממנו וכן אמר ומושלו והעני' כפול במלות שונות ומ"ש ממנו מקרבו כי ידוע הוא שהמלך המשיח מישראל יהיה אלא בא להודיע כי לא יהיה לישר' עוד מושל מאה' מות כמו שהיה עד עתה כל זמן שהיו בגלות ואף בהיות' בא"י פעמים שהיו נותנים מס למלכי האמות ואמר שלא יהיה זה עוד כי לא יהיה עוד מושל בו כי אם ממנו ומקרבו ופירוש מקרבו כמו שאמר מקרב אחיך תשים עליך מלך : והקרבתיו ונגש אלי · יתכן לפרש על המושל על דרך שאמר אני אהיה לו לאב והוא יהיה לי לבן וגם יש לפרשו על ישרא' וכת"י ואקרבינון ויתנהון לפולחני : כי מי הוא זה ערב את לבו לגשת אלי · פי' מי הוא זה שהטיב את לבו והכשירו לגשת אלי ולא הקרבתיו אפי' מהאמות כל שכן מישר' שהם עם קרובי מקדש שאקריבם אלי והם יהיו נגשים אלי : הנה סערת יי' · גם זו הפרשה עתידה והיא כתובה למעלה ושנה אותה עוד לחזק הענין ויש ביניהם שנוי בקצת המלות כי למעלה וסער בוי"ו ובזאת סער בלא וי"ו ולמעלה מתחולל ובזאת מתגורר והענין אחד למעלה אף יי' ובזאת חרון אף יי' למעלה תתבוננו בה בינה ובזאת תתבוננו בה בלבד וכבר פירשנו למעלה מתגורר כענין מתחולל ענין חגיה ודירה וי"ת ענין אסיפה מתכנש :

כי כה אמר יהוה אנוש לשברך
נחלה מכתך: אין דן דינך למזור
רפאות תעלה אין לך: כל מאהביך
שכחוך אותך לא ידרשו כי מכת
אויב הכיתיך מוסר אכזרי על רב
עונך עצמו חטאתיך: מה תזעק
על שברך אנוש מכאבך על רב
עונך עצמו חטאתיך עשיתי אלה
לך: לכן כל אכליך יאכלו וכל
צריך כלם בשבי ילכו והיו שאסיך
למשסה וכל בזזיך אתן לבז:
כי אעלה ארכה לך וממכותיך
ארפאך נאם יהוה כי נדחה קראו
לך ציון היא דרש אין לה:
כה אמר יהוה הנני
שב שבות אהלי יעקוב ומשכנותיו
ארחם ונבנתה עיר על תלה וארמון
על משפטו ישב: ויצא מהם תודה
וקול משחקים והרבתים ולא
ימעטו והכבדתים ולא יצערו:
והיו בניו כקדם ועדתו לפני תכון
ופקדתי על כל לחציו: והיה
אדירו ממנו ומשלו מקרבו יצא
והקרבתיו ונגש אלי כי מי הוא זה
ערב את לבו לגשת אלי נאם יהוה:
והייתם לי לעם ואנכי אהיה לכם
לאלהים: הנה סערת
יהוה חמה יצאה סער מתגורר על
ראש רשעים יחול: לא ישוב חרון
אף יהוה עד עשתו ועד הקימו
מזמות לבו באחרית הימים
תתבוננו בה: בעת ההיא נאם
א יהוה אהיה לאלהים לכל משפחות
ישראל והמה יהיו לי לעם:

ארי כדנן אמר יי תקיף תבריך
מרעא מחתך: לית דדאין דינך
לרחמא עלך אסו לא סליקית ליך:
כל רחמך אנשיוך משאל בשלמך
לא תבעו ארי מחת סנאה אלקתיך
ייסור אכזראין על דסגיאו חובך
תקיפו חטאך: מה את מצוחא על
תבריך מרעא מחתיך על דסגיאו
חובך תקיפו חטאך עבדית אילין ליך:
בכן כל אנסיך יתאנסון וכל סנאך
כולהון בשביא יהכון ויהון עדך לעדי
וכל בזזיך אמסר לביזא: ארי איתי
אסו ליך וממחתיך אסיניך אמר יי
ארי מטלטלתא קרו ליך ציון היא
תבעי לית לה: כדנן אמר יי האנא
מתיב גלוות ארעיה דיעקב ועל
קרוהי ארחם ותתבני קרתא ירושלם
באתרה ובית מקדשא כדחזי ליה
ישתכלל: ויסגון בהון מעלי תודתא
וקל דמשבחין ואסגינון ולא יזערון
ואתקיפנון ולא יהון חלשין:
ויסגון בניהון כדמלקדמין וכנישתהון
קדמי תתקן ואסער בישתא על כל
דחקיהון: ויתרבא מלכהון מנהון
ומשיחיהון מביניהון יתגלי
ואיקריבינון ויתינהון לפלחני ארי מן
הוא דין דאיתרעי לביה לאיתקרבא
לפלחני אמר יי: ותהון קדמי לעם
ואנא איהוי לכון לאלה: הא
מזופיתא מן קדם יי ברגז נפקא
ועילעול מתכנש על ריש רשיעין
יחול: לא תוב תקוף רוגזא דיי עד
דיעבד ועד דיקיים מחשבת רעותיה
בסוף יומיא תסתכלון בה: בעידנא
ההיא אמר יי אהוי לאלהא לכל
זרעית ישראל ואינון יהון קדמי לעם:

כה
כדנן

רשי

אנוש לשברך נחלה · שברך הכפר"ש בלע"ז : למזור · רפואה אין אדם סבור שאהא לך תשוע' : תעלה · רפואה לשון תועיל : מוסר אכזרי · ייסורי אכזריות שהמוסר אכזרי הוא : לכן שבועה : למשסה · לשון ביזה וכת"י ויהון עדך לעדי : ארוכה · רפואה : והרמון · המקדש : והכבדתים · שיהו עם כבד ולא יצערו · כמו ימעטו : אדירו · שר שלו : לגשת אלי · למלחמת למחות בידי : ערב את לבו · לשון ערבון פר"ווילא הטי"נא בלע"ז : על ראש רשעים · על ראש רשעי אומו : מתגורר · [illegible] לשון [illegible] ודוגמתו וסער מתחולל האמור במקרא האחר הוא זה שפניהם לשון חנייה : מגלה

מסרה

מוסר י"ב פתחין בקריא' וסימ' מוסר שלומנו עליו · מוסר הבלי' עץ הוא · מכת אויב הכיתיך מוסר אכזרי · מוסר מלכים פתח · מוסר כלמתי אשמע · לקחת מוסר השכל · שמע בני מוסר אביך · שמעו בנים מוסר אב · וכעכס אל מוסר אויל · אויל ינאץ מוסר אביו · בן חכם מוסר אב · יראת יי' מוסר חכמה : יעקוב ה' מ"ל וסימ' וזכרתי את בריתי יעקוב · הנני שב שבות אהלי יעקוב · גם זרע יעקוב ודוד עבדי · ושב יעקוב ושקט ושאנן ב' תניינא · לא כאלה חלק יעקוב תניינא דספרא : כקדם ב' וסי' והיו בניו כקדם · השיבנו יי' : מי הוא זה ג' דסמיכי וסי' מי הוא זה ערב את לבו · מי הוא זה מלך הכבוד · מי הוא זה ואי זה הוא אשר : ערב ה' פתחין וסי' נמסר בסדר ויגש : י"ו פסיק אית בהון עד ועד וסימ' נמסר במלכים א' סי' י"ח :

מנחה גדולה

אשבור עולו מעל צוארך וכנוי עולו חוזר למה שאמר כל גבר ידיו על חלציו ר"ל שמן היום ההוא והלאה לא יהיה עוד עול גבר מהאומות על ישראל ויהודה ומוסרתיך אנתק כלומר היסורים והשעבודים אשר שמו האומות בך אנתק אותם ולא יעבדו בו עוד זרים וכנוי בו חוזר אל העול שהאומות לא יעבדו את ישראל באותו עול עוד שמשעבדים עד עתה אבל עבודתם תהיה את השם אלקים ואת דוד מלכם אשר אקים להם והוא מלך המשיח שימלוך מבית דוד ויוחס אליו ובזה גלה ב' ייעודים הא' שעבדו את ה' אלקיהם ולא ישובו לכסלה לחטוא עוד כמו שחטאו אבותיהם והב' שלא ימרדו עוד בבית דוד כמו שעשו בזמן רחבעם כי תמיד יהי' מזרעו מולך עליהם ועל זה יאמר ואת דוד מלכם ולפי שהיה היעוד הזה לזמן ארוך לכן אמר אחריו ואתה אל תירא וגו' כי הנה מושיעך מרחוק ואין פרושו מארץ רחוקה אלא מזמן רחוק כמו מרחוק ה' נראה לי וכאילו הודע שלא תהיה הגאולה לגולים עצמם כי אם לזרעם וזהו ואת זרעך מארץ שבים האמנם אחר שיגאלו לא יחרדו עוד במלחמות ולא בצרות אחרות ולא ילכו בגלות אחר ועל זה אמר ויעקב ושקט ושאנן ואין מחריד ואמר שלשת הלשונות האלה כנגד הגליות שעברו עליהם כי הנה מלכות ישראל גלו בג' גליות וכן מלכות יהודה בג' אחרות מחרבן ראשון וכנגד' אמר שב שקט ושאנן וכנגד הגלות שגלו בבית שני אשר אנחנו בו אמר ואין מחריד ונתן הסיבה למה לא יפחדו מזה באומרו כי אתך אני להושיעך כי אעשה כלה בכל הגוים וגו' כי יכלו במלחמה ההיא האומות וישראל לא יכלה אבל ייסר אותם כפי המשפט למעשיהם ונקה לא אנקך שהוא ענין כריתה ע"כ :

ומר"מא ז"ל כי הנה הלה הקב"ה יאמר הנביא לישראל כה אמר ה' אלהי ישראל כתב לך והלא השומע מפי ירמיה אשר הפליג לדבר עד כה כל הדברים הרעים הלא יתמה איך כנה ית' את שמו עליהם לומר ה' אלהי ישראל והוא כשונא אותם וע"כ היה מקום לומר כי הנביא אם על רעתם ושינה ויכנה שמו ית' עליהם לבלתי תאבד תקוה ויתפקרו אז יותר ע"כ היחל ואמר הדבר אשר היה אל ירמיהו מאת ה' בעצמו לאמר הוא כה אמר ה' אלהי ישראל לאמר כלומר כי אלהי ישראל ראוי לומר כי מעולם לא סילק שם אלהותו ית' מעליהם ולבל יאמרו איך חבב עמו והוא דבר את כל הרעה הכתובה בפסוקים הקודמים הלא הוא כי אם עתה רעה תבא עליהם הלא הנה ימים באים ואיטיב לכם וזהו כתב לך את כל הדברים האלה וגו' ומה הם הדברים הלא המה כי הנה ימים באים וגו' · ואמר וירשוה שתהיה להם ירושה שאין לה הפסק ושמא קאמר מה דאה ית' עתה לדבר על לבם לבשרם מקודם הגלות הראשון השועת הרביעי לז"א ואלה הדברים אשר דבר ה' אל ישראל ואל יהודה מעתה הלא הוא על כי כה אמר ה' קול חרדה בשמים נשמעה כי גם למלאכי השרת הילר להם על החרבן ועשו חרדה למעלה והיתה קול חרדתם לדברם אומרם פחד ואין שלום בתמיה האם פחד שפחדו ישראל והתפעלו מכל הבשורות הרעות אשר דבר להם הנביא האם לא הספיק להביא אליהם כד"א שם פחדו פחד לא היה פחד כי בזכות ששם פחדו פחד לא היה פחד ונוכה רעתם ע"כ לא היה פחד ומעידהוא ית' ואומר מה רב פחדם אשר פחדו והתפעלות אשר התפעלו כי הלא שאלו נא וראו אם יולד זכר כי מדוע ראיתי כל גבר ידיו על חלציו כיולדה ומכאב לב ונהפכו כל פנים לירקון ע"כ ראה ה' לדבר על לבם ולומר כי גם שעתה אין תיקון כמש"ז"ל באיכה רבתי שאמר הקב"ה למשה כבר נגזרה עתה גזרה אך לעתיד לבשרם מעתה על מה שלעולם יירשו הארץ ולבל יעלה על לבם שגם אם לא יזכו לעתיד תבא הגאולה ורוב הטובה בלי צער ע"כ אמרו הוי כי גדול יום ה' וגו' שהוא חבלי משיח אך אפי' יום גמור לא תתמיד עיקר הצרה כי עת צרה מעתות אותו היום תהיה צרה ליעקב שהוא אם לא יזכו כי לא יצטרך חבלי משיח וז"א ליעקב שהוא אם יקראו בשם יעקב שהוא בהיותם בלתי כשרים ועכ"ז וממנה יושע שהוא מעת ההיא עצמה יושע שהוא כי מרוב צער הצרה שבעת ההיא תהיה התשובה כי יכוכה כל רעתם ויושעו כמלא כי ממנה מהעת ההיא יושע וזהו וממנה יושעו וזהו אם לא יזכו שיקראו בשם יעקב אך אם בשם ישראל יכנס שיהיו צדיקים לא יצטרכו לחבלי משיח ולא לעת צרה כי יבא בהשקט ובבטחה כנודע והומר עוד הוא ית' לישראל הלא באמר אם יהיה הדור כלו זכאים

כה אמר יי' מצא חן במדבר · עניין זה דבק לענין הגאולה שאמר למעלה אמר זה העם ככר מצא חן בעיני פעם אחרת כשהוצאתיו מגלות מצרים כי מצא חן בעיני והיו עם שרידי חרב שהיו המצריי' מתכלי' עליה' להמית' ולכלות' והני הוצאתי' מתוכ' ומצא חן בעיני במדבר שהולכתים במדבר ארבעי' שנה וכלכלתי' במן בלא יגיעה ובלא עמל: הלוך להרגיעו · הלוך מקור בינוני עבר כמו ילדה ועזוב כמו ועזבה כן הלוך ענינו כמו הלך כלומר האל הלך לפניהם במדבר להמציא לו מרגוע כמו שאמר לתור להם מנוחה ואמר ישראל אחר להרגיעו לתוספת באור כי ככר זכר עם וידוע הוא כי אותו עם שמצא חן במדבר הוא ישראל וכת"י הפסוק כדנן אמר יי' דיהב רחמין לעמא וגומר כבעמוד : מרחוק יי' נראה לי · הפסוק חלוק במענה ותשובה אומרת כנסת ישראל בגלות למה שאמר האל מצא חן במדבר אמרה היא אמת הוא זה כי מזמן רחוק יי' נראה לי אך עתה הסתיר פניו ממני בגלו' שנה אותה האל ואהבת עולם אהבתיך לא היתה אהבתי אליך לפי שעה אלא להיות האהבה לעולם : על כן משכתיך חסד ר"ל על כן משכתי לך חסדי ונראתי לך בכבודי על הר סיני להיות אהבתי לך לעול' לא לזמן ואע"פ שעזבתיך בגלות זה כמה שנים עוד אבנך ונבני' וגו': עוד אבנך · כי העדה הפזורה כמו הבנין ההרוס שיתפזרו אבניו ועציו וכשיבנה יתקבצו : בתולת ישראל · כי עוד תהיה כבתול' שלא נבעלה ולא יבעליך הדוכים זולתי : עוד תעדי תפיך כלומר מרוב הטובה תצאי ותשמחי בתפים ובמחולות והתפים יהיו כעדי לך : עוד תטעי כרמי' בהרי שמרון נטעו נטעי' וחללו · נטעו עבר במקו' עתיד דרך העולם לנטוע הכרמים בהרים כי יהיה מהם היין משובח ובהיות פוחדי' בארצם מאויביהם היו יראים לצאת לכרמים כל שכן לטעת כמו שאמר בחצים ובקשת יבאו שמה ועתה הבטיח' שיהיה להם שלוה גדולה ויטעו כרמים להם ויחללו בשנה הרביעית כמשפט פדיון פירות הכרמים ועושים אותן חולין ויהיו מותרין לזר לאכלן אחר החלול וזכר החלול לפי שהיא בשמחה ובשירים כמו שאמר קדש הלולים ובזמן הפחד לא יעשה אדם הלולי' ומה שזכר שמרון לפי שהיו שם בפחד האויב ימים רבים במצור ובמצוק : כי יש יום · יש יום שעתיד לבא שיקראו נצרים והם הצופי' שהיו עומדי' שם לקרא ליושבי הכפרי' לעלות לציון להודות ליי' על רוב הטובה ויום פי' עת וזמן כמו ביום ההוא שרש ישי והדומין לו וי"ת ארי אית אריכות יומיא וגו' כבעמוד : כי כה אמר יי' רנו ליעקב שמחה · זה יאמר על תחלת הגאולה כבא קול הבשורה והוא פקדס כאילו אמר כה אמר יי' ליעקב רנו שמחה פירוש בשמחה וכמוהו המוקד' מאוחר מקום שם קבר פי' זו מקום קבר שם כל רבים עמים כמו כל עמים רבים והדומי' להם שכתבנו בספר מכלל בחלוק הדקדוק ממנו : וצהלו בראש הגוים · כתרגומו ודוצו בריש גלי לעיני עממיא : השמיעו · הבשורה והללו את יי' : ואמרו הושע יי' · כמו שהשמעתנו הבשורה כן עשה והושע את עמך אמרו זה ואני אעשה כדבריכם והביא אתכם מכל המקומות אשר נדחת' שם ועל זה אמר : הנני מביא אותם מארץ צפון · כי רוב הגלות בצפון : מירכתי ארץ · ארץ בקמץ בסגול והוא אחד מי"ד שהם קמצין בזקף ובסגול : בם עור ופסח · כל כך יבאו בנחת שאפילו העור והפסח שיהיו שם והרה והיולדת ילכו לאטם ואדוני אבי ז"ל פי' ואמר כל כך אובילם בנחת דרך ישר עד שיוכלו ללכת עמהם עור ופסח והרה ויולדת ולא יכשלו בהליכתם : בבכי יבאו · יש בכי של שמחה כמו וישק יעקב לרחל וישא קולו ויבך · ויבך על צואריו עוד והדומים להם כן הוא זה מרוב שמח' שיבאו לארצ' יבכו כי כמה שנים גלו ממנה : ובתחנונים אובילם · ענין תפלה ורחמים כמו חלו נא פני אל ויחננו לבלתי היות להם תחנה היתה תחנה מאת יי' אלהינו והדומים להם ענין תפלה ורחמים וי"ת במגליהון כד הוון בכן וגומר כבעמוד : אל נחלי מים · כמו על נחלי מים כמו ויך את הפלשתי אל מצחו כמו על מצחו אל ההרי' לא אכל כמו על והדומים להם : ואפרים בכורי הוא · זכר אפרים כי רוב ישראל והם עשרת השבטים היו במלכות אפרים תחלה כשנחלקה המלכות ואחר כך נקראו בשם אפרים ואמר בכמה מקומות יהודה ואפרים ומה שאמר בכורי היא לפי שנתנה הבכורה ליוסף או פירושו חביב הוא עלי כבן הבכור לאביו וכן אמר בני בכורי ישראל לענין חבה ואהבה וכת"י ואפרים חביב הוא קדמי : שמעו · מורה ישראל יקבצנו · מי שזרה אותו והגלהו בין האמות הוא יקבצנו וידעו הגוים כי לא בכחם הגלוהו אם לא ברצון האל שהרי על כרחם יוציאנו מרשותם וישיבנו לארצו וזהו שאמר אחר כן כי פדה יי' וגומר : ובאו במרום ציון · ת"י בטור בית מקדשא דאתבני בציון : ונהרו אל טוב יי' · ענין מרוצה אל החפץ וכן ונהרו אליו כל הגוים : לאהבה

רשי

מצא חן · בעיני דור המדבר : שרידי חרב · מצרים והעמלקי והכנעני : הלוך להרגיעו ישראל בהולכם לנחול ארץ מרגועם : מרחוק · בזכות אבות : נראה לי · אני הנביא ואמר לי לאמר לכנסת ישראל אהבת עולם אהבתיך : עוד אבנך ונבנית · בניינים שנים היו לך ע"י אדם לכך חרבו עוד אבנה אני בעצמי בניין שלישי ונבנית לעול': וצהלו בראש הגוים · במגדלות גבוהי' כדי שישמעו למרחוק : בם עור ופסח · אפילו הנכשלים שבהם לא אמאס : תעדי · תתקשטי : וחללו · בשנה הרביעית יחללו את פריו לפדותו בכסף: נוצרים · צופי' בראשי מגדלי' גבוהי' להכריז קול נשמע למרחוק · ל"א נוצרים כמו נוצר חסד לאלפי' לשון שמירה כלומר יש יום שיקראו אותם ששמרו התורה ויאמרו קומו וכת"י ארי אית אריכות יומיא וסגי טובא דעתיד למיתי לצדיקי' דנטרו אורית' מלקדמין: מזרה · ספריי"נס בלע"ז : ונהרו · יאספו כמי נהר דשן

כה אמר יהוה מצא חן במדבר עם
שרידי חרב הלוך להרגיעו ישראל :
מרחוק יהוה נראה לי ואהבת עולם
אהבתיך על־כן משכתיך חסד :
עוד אבנך ונבנית בתולת ישראל
עוד תעדי תפיך ויצאת במחול
ה משחקים : עוד תטעי כרמים בהרי
שמרון נטעו נטעים וחללו : כי
יש־יום קראו נצרים בהר אפרים
קומו ונעלה ציון אל־יהוה אלהינו :
כי־כה ׀ אמר יהוה
רנו ליעקב שמחה וצהלו בראש
הגוים השמיעו הללו ואמרו הושע
יהוה את־עמך את שארית ישראל :
הנני מביא אתם מארץ צפון
וקבצתים מירכתי־ארץ בם עור
ופסח הרה וילדת יחדו קהל גדול
ישובו הנה : בבכי יבאו ובתחנונים
אובילם אוליכם אל־נחלי מים
בדרך ישר לא יכשלו בה כי־הייתי
לישראל לאב ואפרים בכרי הוא :
י שמעו דבר־יהוה גוים
והגידו באיים ממרחק ואמרו מזרה
ישראל יקבצנו ושמרו כרעה עדרו :
כי־פדה יהוה את־יעקב וגאלו
מיד חזק ממנו : ובאו ורננו
במרום־ציון ונהרו אל־טוב יהוה
על־דגן ועל־תירש ועל־יצהר ועל־
בני־צאן ובקר והיתה נפשם
כגן

כדנן אמר יי דיהב רחמין לעמא דנפק ממצרים ספוק צרכיהון במדברא כד הוו מערקין מן קדם דקטלין בחרבא דבר במימריה לאשראה בית ניחא ישראל : אמרת ירושלם מלקדמין יי אתגלי על אבהתנא נביא אימר להון הא רחמת עלמא רחימית יתכון על כן דברית יתכון בטבון : עוד איקיימינך ותתקיימין כנישתא דישראל עוד תתקנין בתיקוניך ותפקין בסיעת משבחין : עוד תצבין כרמין בטורי שומרון צוכו שתלין ואחלו : ארי אית אריכות יומיא וסגי טובא דעתיד למיתי לצדיקיא דנטרו אוריתי מלקדמין חולקהון בארעא דישראל דהוו מחמרין לשני נחמתא דאתיין דאמרין אימתי נקום וניסק לציון ונתחזי קדם יי אלהנא : ארי כדנן אמר יי שבחו דבית יעקב בחדוא ודוצו בריש גלי לעיני כל עממיא בשרו שבחו ואימרו פריק יי ית עמיה ית שארא דישראל : הא אנא מיתי להון מארע ציפונא ואיכנישינון מסיפי ארעא דהוו בהון עורין ותברין יסגיין בהון מעדיין וילדן כחדא במשירין סגיאין יתובון הלכא : במגלהון כד הוו בכן גלו ובמיתבהון מביני גלותהון ברחמין סגיאין איקריבינון אידברינון על פצידי מיא באורח תקנא לא יתקלון בה ארי הוה מימרי לישראל כאב ואפרים חביב הוא קדמי : קבילו פתגמא דיי עממיא וחוו בנגוון מרחיק ואימרו מן דבדריה לישראל יכנשינה ויטרינה כרעיא לעדריה : ארי פריק יי ית דבית יעקב ושיזיבנון מיד דתקיפין מנהון : וייתון וישבחון בטור בית מקדשא דתבני בציון ויתפנקון בטובא דיהב להון יי בעיבורא ובחמרא ובמשחא ובני ענא ותורין ותהי נפשהון מליא כגינת תפנוקין

מסרה

נראה לי ב' וסימ' כנגע נראה לי · מרחוק יי' נראה לי : רנו ג' וסי' רנו ליעקב שמחה · רנו שמי' כי עשה יי' · רנו שמים וגילי ארץ : ואפרים ה' בקריאה וסי' ואפרים לא הוריש את יושבי · בבכי יבאו ובתחנונים אובילם · כאשר ראיתי לצור תניינא דפסוק · וענה גאון ישראל בפניו · עגלה מלמדה · וכל מנשה ואפרים דכוו' : ונהרו ג' וסי' ונהרו אליו הגוים · וחברו ונהרו אלי עמים דמיכה · ונהרו אל טוב יי' על דגן · וא' מלעיל הביטו אליו ונהרו :

מנחה גדולה

ונאו' שיכנום בשם יעקב היתכן שלא יהיו בדור כמה צדיקים ולמה יסבלו עול הנקראים בשם יעקב לקבל הצרה עמהם לז"א אל תחוש ישראל כי הנה ביום ההוא אשבור עולו של יעקב הנזכר מעל צוארך ומוסרותיך הם החטאים קטנים המסייעים לקשר עול עונות הנקראים יעקב על צוארך ג"כ הכתוק ואז אין צ"ל אתה ישראל כ"א גם לא יעבדו עוד ביעקב זרים הוא שעבוד מלכיות ועבדו את ה' אלהיהם ע"כ : ולע"ד שכוונת הכתיבה אשר כזה ה' ירמי' הוא למען ידע דורות הבאים חסדי ה' כי רב הוא אשר עשה את ישראל עמו ואף כי יסר אותם ביסורין [illegible]

ויען שבימיך תחרב הבית ויגלו ישראל וכל היעודים יבאו בימיך ע"כ כדי להודיע איך הארכתי אפי עמהם כתב לך את כל הדברי' אשר דברתי אליך מיום הגלותי לדבר אליך בשנת שלש עשרה למלכות יאשיה עד תם עשתי עשרה שנה לצדקיהו הוא משך זמן ארבעים שנה למען יראו דורות הבאים כמה ארך אפים לפני וכמה זמן ועידן שלחתי אותך אליהם בהתראה אחר התראה ככל הכתוב בספר הזה וממני יראו כי לא תמנו חסדי ועוד ידי נטויה להטיב להם באחריתם אעפ"י שלא יהיו זכאין ושבתי את שבות עמי אמר שתי סיבות לגאולה הא' שידוע שבכל מקום שגלו שכינה עמהם וכשיגאלו אף היא נגאלת עמהם וכמ"ש ז"ל על פסוק ושב ה' אלהי' את שבותך [illegible]

כְּגַן רָוֶה וְלֹא־יוֹסִיפוּ לְדַאֲבָה עוֹד׃
אָז תִּשְׂמַח בְּתוּלָה בְּמָחוֹל וּבַחֻרִים
וּזְקֵנִים יַחְדָּו וְהָפַכְתִּי אֶבְלָם לְשָׂשׂוֹן
וְנִחַמְתִּים וְשִׂמַּחְתִּים מִיגוֹנָם׃
וְרִוֵּיתִי נֶפֶשׁ הַכֹּהֲנִים דָּשֶׁן וְעַמִּי אֶת־
טוּבִי יִשְׂבָּעוּ נְאֻם־יְהוָה׃
טו כֹּה אָמַר יְהוָה קוֹל בְּרָמָה נִשְׁמָע נְהִי
בְּכִי תַמְרוּרִים רָחֵל מְבַכָּה עַל־בָּנֶיהָ
מֵאֲנָה לְהִנָּחֵם עַל־בָּנֶיהָ כִּי אֵינֶנּוּ׃
כֹּה אָמַר יְהוָה מִנְעִי
קוֹלֵךְ מִבֶּכִי וְעֵינַיִךְ מִדִּמְעָה כִּי יֵשׁ
שָׂכָר לִפְעֻלָּתֵךְ נְאֻם־יְהוָה וְשָׁבוּ
מֵאֶרֶץ אוֹיֵב׃ וְיֵשׁ־תִּקְוָה לְאַחֲרִיתֵךְ
נְאֻם־יְהוָה וְשָׁבוּ בָנִים לִגְבוּלָם׃
שָׁמוֹעַ שָׁמַעְתִּי אֶפְרַיִם מִתְנוֹדֵד
יִסַּרְתַּנִי וָאִוָּסֵר כְּעֵגֶל לֹא לֻמָּד
הֲשִׁבֵנִי וְאָשׁוּבָה כִּי אַתָּה יְהוָה אֱלֹהָי׃
כִּי־אַחֲרֵי שׁוּבִי נִחַמְתִּי וְאַחֲרֵי הִוָּדְעִי
סָפַקְתִּי עַל־יָרֵךְ בֹּשְׁתִּי וְגַם־נִכְלַמְתִּי
כִּי נָשָׂאתִי חֶרְפַּת נְעוּרָי׃
כ הֲבֵן יַקִּיר
לִי אֶפְרַיִם אִם יֶלֶד שַׁעֲשֻׁעִים כִּי־
מִדֵּי דַבְּרִי בּוֹ זָכֹר אֶזְכְּרֶנּוּ עוֹד עַל־
כֵּן הָמוּ מֵעַי לוֹ רַחֵם אֲרַחֲמֶנּוּ נְאֻם־
יְהוָה׃
הַצִּיבִי לָךְ צִיֻּנִים שִׂמִי לָךְ תַּמְרוּרִים
שִׁתִי

כְּגִינַת שַׁקְיָא דְמַרְוְיָא וְלָא יוֹסְפוּן לְיִצְפָּא עוֹד׃ בְּכֵן יֶחֶדְיָן כְּנִשְׁתָּא דְיִשְׂרָאֵל כַּד בְּחִנְגִּין וְעוּלֵמִין וְסָבִין כַּחֲדָא וְאֶהְפּוֹךְ אֶבְלְהוֹן לְבִיעַ וְאֶנַחֵמִנּוּן וְאַחְדֵּינוּן מִדְוָנֵיהוֹן׃ וְאַשְׂבַּע נְפַשׁ כָּהֲנַיָא תַּפְנוּקִין וְעַמִּי בֵּית יִשְׂרָאֵל יַת טוּבִי דִיהָבִית לְהוֹן יִשְׂבְּעוּן אֲמַר יְיָ׃ כִּדְנַן אֲמַר יְיָ קָלָא בְּרוּם עָלְמָא אִשְׁתְּמַע בֵּית יִשְׂרָאֵל דְבָכַן וּמִתְאַנְחִן בָּתַר יִרְמְיָה נְבִיָּא כַּד שְׁלַח יָתֵיהּ נְבוּזַרְאֲדָן רַב קָטוֹלַיָּא מֵרָמְתָא אִלְיָא וּבְכָן בְּמֵרַר יְרוּשְׁלֵם מְבַכְּיָא עַל בְּנָהָא מְסָרְבָא לְאִתְנַחָמָא עַל בְּנָהָא אֲרֵי גְלוֹ׃ כִּדְנַן אֲמַר יְיָ מְנַעִי קָלִיךְ מִלְּמִבְכֵּי וְעֵינַיִךְ מִלְּשַׁגָּרָא דִמְעָן אֲרֵי אִית אֲגַר לְעוֹבָדֵי אֲבָהָתִיךְ צַדִּיקַיָּא אֲמַר יְיָ וִיתוּבוּן מֵאֲרַע בַּעֲלֵי דְבָבֵיהוֹן׃ וְאִית סִבּוּר לְסוֹפֵיךְ אֲמַר יְיָ וִיתוּבוּן בְּנַיָּא לִתְחוּמְהוֹן׃ שְׁמִיעַ וּגְלֵי קֳדָמַי בֵּית יִשְׂרָאֵל דְבָכַן וּמִתְאַנְחִין עַל דְאִטַּלְטָלוּ אָמְרִין אַיְתֵיתָא עֲלָן יִסּוּרִין וְלָא אַלֵּיפְנָא כְּעֵגַל לָא מַלִּיף נִיר כַּדְנָא אֲתֵיבְנָא לְפוּלְחָנָךְ וּנְתוּב אֲרֵי אַתְּ יְיָ אֱלָהָנָא׃ אֲרֵי כַּד אֲנַחְנָא תַיְבִין לְאוֹרָיְתָא מִתְנַחֵם עֲלָנָא וְכַד דְאִתְגְּלֵי לָנָא טְפַחְנָא עַל יִרְכָּנָא בְּהִיתְנָא וְאַף אִתְכְּנַעְנָא אֲרֵי קַבֵּילְנָא חִיסוּדֵי חוֹבָנָא דְמִלְקַדְמִין׃ הַבְּכַר חַבִּיב קֳדָמַי יִשְׂרָאֵל הֲלָא רְבֵי רָחִים הוּא אֲרֵי בִּזְמַן דִּמְשַׁוֵּי פִּתְגָמֵי אוֹרָיְתִי עַל לִבֵּיהּ לְמֶעְבַּדְהוֹן מִדְּכַר דְּכִירְנָא לְאוֹטָבָא לֵיהּ עוֹד עַל כֵּן אִתְגּוֹלָלוּ רַחֲמַי עֲלֵיהוֹן רַחֲמָא אֲרַחֵם עֲלֵיהוֹן אֲמַר יְיָ׃ כְּנִשְׁתָּא דְיִשְׂרָאֵל אִדְכַּרִי לִיךְ עוֹבָדֵי אֲבָהָתִיךְ תַּקְנָא שְׁפוֹכִי תַּחֲנוּנִין בִּמְרַר
שׁוּאִי

כגן ז' בקריא'וסימ' כגן יי' כארץ מצרים באכה · והשקית ברגליך · וערבתה כגן יי' ששון · והיית כגן רוה וכמוצא מים · והיתה נפשם כגן רוה : הארץ הלזו הנשמה · כגן עדן הארץ לפניו : בחרים ד' חס' ז' בקריא' בליש'וסי' בשמואל ב' סי' ג' : נשמע ד' קמ"ץ וסי' נמסר לעיל בריש סיפרא סי' ג' : ויש ז' ר"פ וסי' נמסר בסד' בהעלתך · שובי ג' מלרע וסי' כי אחרי שובי נחמתי ואחרי · שובי נפשי למנוחייכי · עד שובי בשלום דר"ה : בשתי ג' בקריא'וסי'וגם נכלמתי כי נשאתי · אהי בשתי ונכלמתי להרים · בשתי לשאל מן המלך :

רדק

אדאבה · להעצב ולדאג והוא מקור פ"א הפעל בפתח בפלס לאהבה את יי' אלהיך : אז תשמח בתולה · ר"ל כל בתולה ובתולה וי"ת בכן יחדון כנישתא דישראל כד בחינגין : מיגונם · היו"ד היא נחה : ורויתי · הטעם מלרע בתי"ו וזכר הכהנים לומר שתשוב עבודת בית המקדש במקומה וישבעו דשן הקרבנות שירבו מכל המקומות כמו שאמר אילי נביות ישרתונך יעלו לרצון על מזבחי : כה אמר יי' קול ברמה נשמע · אמר על דרך משל על עשרת השבטים שראשם אפרים וזכר האם לכלם והיא רחל כאילו בוכה על דרך משל על בניה : כי איננו · פירוש הטעם וזכר אלו ואמר עליהם איננו לפי שלא שבו עוד משגלו כמו ששבו יהודה ובנימין מגלות ראשון מבבל ועשרת השבטים לא שבו עוד ולא נודע מקומם לפיכך אמר כי איננו ופי' ברמה בגבעה רמה להשמיע הקול למרחוק ויש דרש למה רחל לפי שהלכו אבות ואמהות לפייס את הקב"ה על שהעמיד מנשה צלם בהיכל ולא נתפייס נכנסה רחל אמרה לפניו רבונו של עולם רחמי מי מרובין רחמיך או רחמי בשר ודם הוי אומר רחמיך מרובין והלא אני הכנסתי צרתי לביתי שכל העבוד' שעב' יעקב את אבי לא עבד אלא בשבילי וכשבאתי ליכנס לחופה הכניסו אחותי ולא די ששתקתי אלא שמסרתי לה סימני אף אתה אם הכניסו בני צרתך לביתך שתוק להם אמ' לה יפה למדת סניגוריא על בניך יש שכר לפעלתך לצדקתך שמסרת סימניך לאחותך ועוד יש דרש כי דרך קבר רחל הוליכם בגולה על כן אמר רחל מבכה על בניה ודרשו זה על פסוק ותקב' בדרך אפרי' ואמרו מה ראה יעקב אבינו לקבור את רחל בדרך אפרת אלא שצפה יעקב אבינו ברוח הקד' שהגליו' עתידות לעבור דרך שם לפיכך קברה שם כדי שתהא מבקשת עליהם רחמי' הדא היא דכתיב קול ברמה נשמע וגומר וי"ת הפסוק כן כדנן אמר יי' קלא ברום עלמא וגו' כבעמוד : בכי תמרורי' · שבוכה במרירות לב על דרך אמרר בבכי ובנה אליך במר נפש : רחל מבכה · יבא הפעל מפעל הדגוש לרו' הבכי : כה אמר יי' · לפעלתך · לפעלת בניך שסבלו הגלות כמה שנים ולא שכחו את שמי ולא עברו על בריתי ויונתן תרג' ארי אית אגרא לעובדי אבהתך צדיקיא : ויש תקוה לאחריתך · לאחרית בניך : שמוע · מתנודד בוכה ונוהה פלאני"ר בלע"ז ואומר לי יסרתני · יסרתני זה כמה שנים בגלו' והנני נוסר ולא אדע עוד : כעגל לא למד · שלא למדו אותו למשוך בעול ולא למד עד שמכין אותו ומרגילין אותו עד שילמוד כך אני סבלתי יסוריך ולמדתי לשוב אליך והנני שב אליך : השיבני · כלומר קבלני בתשובה : כי אחרי שובי נחמתי · אחרי ששבתי אליך נחמתי ממעשי הרעים כי בעל תשובה אין תשובתו תשובה שלמה אם לא יהיה תוהא ונחם על הראשונו' וכן הוא אומר מי יודע ישוב ונחם : ואחרי הודעי ספקתי על ירך · אחרי שנודעתי בעצמי והשבתי מעשים רעים שעשיתי והכרתי כי רעות גדולות עשיתי ספקתי על ירך כמצטער ומתאבל ובשתי בעצמי למעשים שעשיתי : וגם נכלמתי · הכלימה יותר מהבושה לפיכך אמר גם כן בשו וגם נכלמו : כי חרפת נעורי · כשזכרתי כי מה שנשאתי וסבלתי חרפת נעורי היה כלומר מהמעשים הרעים שעשיתי בימי הנעורים שהיו לי לחרפה ולקלס ופירוש נעורי בימים הקדמונים וקראו הימים הקדמונים נעורים בדרך השאלה כמו שימי הנעורים קודמים לימי הבחרות וימי הזקונים וכן חסד נעוריך כמו שפי' וכ"ת חסודי חובנא דמלקדמין : הבן יקיר · מה זה שאני זוכר אותו תמיד כאלו הוא בן יקיר לי שלא חטא לי מעולם : אם ילד שעשועים · כאב שמשתעשע עם בנו החביב לו : מדי דברי בו · בכל עת שאדבר בו אזכרנו עוד באהבתי הקדומה לו וכן והיה מדי צאת' מדי עברו יקח אתכם ענינם בכל עת : על כן המו מעי · על כן שאזכרנו באהבה הקדומה מעי לו בדעתי אותו בגלות : רחם ארחמנו · ואוציאנו מהגלות ופירוש דברינו לעבדי הנביאים וי"ת הא בבר חביב קדמי וגומר כבעמוד : הציבי לך ציונים · אמר כנגד כנסת ישראל שבאותו הדור כשתגלי הציבי לך ציונים כמו גלי אבני' או אבן מצבה להכיר הדרך ר"ל אף על פי שתגלי לא אבדה תקותך כי עוד תשובי אל עריך אלה : שימי לך תמרורים · כפל ענין במלות שונות כי תמרורים כמו ציונים כי הוא לשון גובה כמו ויתמרמר אליו ר"ל גלים גבוהים :
שיתי

רשי

דשן · שמן : בבכי יבאו · על ידי תפלה ותשובה : קול ברמה נשמע · קול ברום עלמא אשתמע קל בית ישראל דבכן על ירמיה נביא כד שלח יתיה נבוזר אדן מרמתה לשוב מאחרי הגולים אל גדליהו בן אחיקם כמו שמפורש בספר זה : רחל מבכה על בניה · מדרש אגדה אמר שהלכו אבות והאמהות לפייס את הקב"ה על שהעמיד מנשה צלם בהיכל ולא נתפייס נכנסה רחל אמר' לפניו רבונו של עולם רחמי מי מרובים רחמיך או רחמי בשר ודם הוי אומר רחמיך מרובים והלא אני הכנסתי צרתי בתוך ביתי שכל עבודת שעבד יעקב את אבא לא עבד אלא בשבילי וכשבאתי ליכנס לחופ' הכניסו את אחותי לא די ששתקתי אלא שמסרתי לה סימני אף אתה אם הכניסו בניך צרתך בביתך שתוק להם אמר לה יפה למדת סניגוריא יש שכר לפעולתך לצדקתך שמסר' סימניה לאחותך · מתנודד · רוזנפליי"נט בלע"ז לשון מי ינוד לך : יסרתני · בייסורין אתה הקב"ה : כעגל לא נומד · פושאנוויי"לונין בלע"ז לשון למלמ' הבקר הייתי בתחל' לכך חטאתי לך : נחמתי · אני מהרהר של תועבותי : הודעי · שהתבוננתי בעצמי שמעלתי אפרי"נויי בלע"ז : חרפת נעורי · שיכולי' אויבי לחרפני על חטאות נעורי : הבן יקיר לי אפרים · הן דברי שכינה כלומר הוא מתנודד והנני לבי נהפך עלי לרחם שמא בני יקירי הוא כמי שאין לו אלא בן אחד שהוא עושה לו כל רצונו : שעשוע' · אישבנ"ויימנין בלע"ז : מדי דברי בו · בכל עת שאני מדבר בו ומדרש ויקרא רבה די דיבורי שהיתי בו שלמדתיו תורתי לרחם עליו : הציבי לך ציונים · סימנים בדרכי אבותי' הטובים : תמרורים · תמרים קטנים נטועים לסימן בדרך ופשוטו של מקרא עשי סימנים לדעת הדרך שהלכת בה מארץ ישראל לבבל שתחזרי באותו הדרך כלומר כי ודאי תשובי משם :
דרך

מנחה גדולה

מלכות אפרים ואל יהודה מלכות בית דוד ולפי סבת החלוקה גרם להם לעבוד ע"ז מאז עשה ירבעם את העגלים מפני היראה ואחריו נמשכו כל המלכי' מאפרים וכל ישראל כמ"ש בירבעם אשר חטא ואשר החטיא את ישראל ואח"כ נתפשט הנגע גם ביהוד' ובמלכי בית דוד ע"י שנמשכו אלו עם אלו והיה זה החטא העיקר לגלותם ע"כ הבטיח שלעתיד לא יהי' כי אם מלך אחד נאמן לה' דוד מלכם ועי"כ יעבדו את ה' אלהיהם וכאלו המקרא מסורס ור"ל ואת דוד מלכם אשר אקים להם עי"כ ועבדו את ה' אלהיהם אלא מפני כבוד שמים הקדים עבודת ה' למלכות דוד · או ירצה ושבתי את שבות עמי וגו' שלא תהיה הגאולה ע"י שליח כמקדם וע"כ לא היתה גאולה שלימה כי אם עתה ושבתי את שבות עמי שע"י שמי תהיה הגאולה ולא ע"י שליח והשבותי' אני בעצמי אל הארץ ועי"כ ישראל נושע בה' תשועת עולמים תהיה וזה וירשוה · תהיה להם כירושה שאין לה הפסק או יאמר וירשוה שיגיע להם בלי עמל וטורח שימלאו בתים מלאי' כל טוב כמו ירושה שמגיע ליד היורש בלי עמל וטורח [illegible]

ורותי נפש הכהנים וגו' · ידוע שיש שלשה מיני קרבנות יש מהם שנאכלי' לבעלי' כמו שלמים ויש מהם שכולם נשרפים כמו עולה ופרים הנשרפי' · ויש מהם שהבעלים מתכפרים והכהנים אוכלי' הקרבן כמו חטאת והנה לעתיד יבוטל יצה"ר מן העולם ולא יהא חטא ועון ויהיו כולם עובדים את השם בלי מכשול וא"כ לא יקריבו לקרבן חטאת הנאכל לכהנים כי אם אשר יקריבו יהי' או עולה הבאה לדורון או שלמים ומזה הסוג אין לכהנים כי אם מעט עוד העולה וזרוע וקיבה וכדומה באופן שימעט מתנות כהונה וע"כ אמר ורויתי נפש הכהנים דשן שאותי ברכתי בזה המעט שיקבלו שיהיו שבעים ורוים דשנים ורעננים יהיו ולא שאמעט בגבול כך ברכת העם כי אם ועמי את טובי ישבעו שגם להם וגם לכהנים כולם יהיו מבורכים :

כה אמר ה' קול ברמה נשמע וגו' מהר"יא ז"ל עשה הבכיה המשל על ענין עשרת השבטים כאלו רחל אמו של יוסף היתה בוכה וכדי להשמיע קולה ביותר בכה תבכה ברמה ר"ל [illegible]

שיתי לבך · ואם לא תשיבי שיתי לבך שתזכרי הדרך שהלכת בה לגלות כי באותה הדרך תשובי וכל זה דרך משל לנחמה וי"ת כנישתא דישר' אדכרי ליך עובדי אבהתך: עד מתי תתחמקין · תהיי מסובבת לכאן ולכאן מן חמק עבר שענינו סבב: הבת השובבה · שהיתה סובבת ומורדת בי כלומר עד מתי תסבבי הנה והנה ולא תלכי דרך ישרה לשוב אל אישך הראשון כלומר עד מתי תתעכלי בתשובה: כי ברא יי' חדשה בארץ · עתיד לברוא חדשה אחר שתשבי בגלות ימים רבים ומה היא החדשה כי נקבה תסובב גבר שדרך העולם שהאיש מחזר ומסובב אחר האשה וכן אמרו רבו' ז"ל בעל אבדה מחזר על אבדתו ואז הנקבה תסובב אחר אישה כלומר שישובו בני ישראל אל יי' אלהיהם

רשי

דרך הלכת · הלכתי כתיב וכל מקום שהלכת הלכתי אני עמך ויונתן תרגם שימי לך תמרורים התפלל במרר כפסך ומנחם פי' תמרורין ענין מועל וכן פירש ותימרות עשן: תתחמקין · תסתרי מתני שאת בושה לשוב אלי מפני דרכך הנה חדש נברא' בארץ שהנקבה תחזור אחר הזכר לבקשו שישאנה לשון והסובבה בעיר אבקשה וגו' ומשו' ר' יהודה הדרשן שמעתי נקבה תסובב להיות גבר אני נתתיך כבת הנופלת עיסור נכסים שבעה כה אומות משבעי' סוף שתטלי הכל כבן זה שהוא יורש הכל: על זאת הקיצותי · כך אמר ירמיה כל מה שהייתי ישן ונרדם בנבואת פורענות בנבוא' הזאת הקיצותי מתרדמתי: ערבה · נעמה: זרע אדם וזרע בהמה · הטובים והסכלים שבהם אני אזרעם כול' להיות זרע שלי זרע אדם וזרע בהמה תירגם יונתן אוקימינון כבני אינשא ואצליחינון כבעירא שאין עונותיה נפקדין עליה: בוסר · פרי שלא נגמ' והוא מקהה את השינים: ושיני בנים תקהינה · הבנים ילקו בעון אבות: לאור

שתי לבך למסלה דרך הלכתי שובי
בתולת ישראל שבי אל עריך
אלה: עד מתי תתחמקין הבת
השובבה כי ברא יהוה חדשה
בארץ נקבה תסובב גבר:
כה אמר יהוה צבאות
אלהי ישראל עוד יאמרו את הדבר
הזה בארץ יהודה ובעריו בשובי
את שבותם יברכך יהוה נוה צדק
הר הקדש: וישבו בה יהודה וכל
עריו יחדו אכרים ונסעו בעדר:
כי הרויתי נפש עיפה וכל נפש
דאבה מלאתי: על זאת הקיצתי
ואראה ושנתי ערבה לי:
הנה ימים באים נאם יהוה
וזרעתי את בית ישראל ואת בית
יהודה זרע אדם וזרע בהמה:
והיה כאשר שקדתי עליהם לנתוש
ולנתוץ ולהרס ולהאביד ולהרע כן
אשקד עליהם לבנות ולנטוע נאם
יהוה: בימים ההם לא יאמרו עוד
אבות אכלו בסר ושני בנים תקהינה:
כי אם איש בעונו ימות כל
האדם האכל הבסר תקהינה שניו:
הנה ימים באים
נאם יהוה וכרתי את בית ישראל
ואת בית יהודה ברית חדשה:
לא כברית אשר כרתי את אבותם
ביום החזיקי בידם להוציאם מארץ
מצרים אשר המה הפרו את בריתי
ואנכי בעלתי בם נאם יהוה:
כי

שואי ליביך איסתכלי בעובדין דעבדת אם תקנין דהן גלית לאורח רחיקא כדו תובו כנישתא דישראל ותתובין לקירויך אילין: עד אימתי את מתחסנא למיתב כנשתא דסגיאין תיובתהא ארי הא יי ברי חדתא בארעא ועמא בית ישראל יתינהון לאוריתא: כדנן אמר יי צבאות אלהא דישראל עוד ימרון ית פתגמא הדין בארעא דבית יהודה ובקרוהי כד אתיב ית גלוותהון יברכינך יי מדור קושטיה טורא קדישא: ויתבון בה דבית יהודה וכל קרויהון כחדא איכרין ודנטלין בסיען: ארי שבעית נפש משלהיא וכל נפש יצפא מליתיט:ב: אמר נביא על דא בשורתא דיומי נחמתא דעתידין למיתי איתערית וחזירת תבית דמכית ושנתי הנתני: הא יומיא אתן אמר יי ואקים ית דבית ישראל וית דבית יהודה אסגינון באינשא ואצלחינון בבעירא: ויהי כמה דחשבית עליהון למעקר ולתרעא ולפגרא ולאבדא ולאבאשא כן יחדי מימרי עליהון למבני ולקיימא אמר יי: ביומיא האינון לא יימרון עוד אבהתנא חטן ובניא לקן: אילהן אינש בחוביה ימות כל אינש דיחטי הוא ימות: הא יומיא אתן אמר יי ואגזר עם דבית ישראל ועם דבית יהודה קיימא חדתא: לא כקיימא דגזרית עם אבהתכון ביומא דאתקפית בידיהון למיפקהון מארעא דמצרים דאינון אשניאו ית קימי ואנא איתרעיתי בהון אמר יי: ארי

ויגאלם וכן אמר בנבואת הושע ואחר ישובו בני ישרא' ובקשו את יי' אלהיהם ואת דוד מלכ' ופחדו אל יי ואל טובו באחרית הימים: כה אמר יי' · גם זו הפרשה עתידה וכן הפרשיות הבאות אחריה עד הדבר אשר היה אל ירמיהו בארץ יהודה זכר יהודה לפי שבחלקו בית המקדש והוא נוה צדק הר הקדש ואמר יברכך יי' כלומר שלא תחרב עוד: וישבו בה · בארץ יהודה שוכר ישבו בה יהודה כמו שהיה בה: וכל עריו · פי' ובכל עריו ובי"ת בה עומדת במקום שנים: אכרי' ונסעו בעדר · פי' וישבו בה אכרים ועובדי השדות ורועים עדריהם יסעו בהם ממקום למקום ולא יפחדו וי"ת אכרין ודנטלין בסיען: כי הרויתי נפש עיפה · נפש ישראל שהיתה עיפה וצמאה בגלות הרויתי אותה ממעיני הישועה: וכל נפש דאבה · שדאבה ודאגה לרוב הצרו' מלאתי אותה כל טוב שתשמח הפך הדאבון וכן תרגם יונתן מליתי כל טוב: על זאת הקיצותי · הה"א בשו"א וסג"ול והפסוק הזה הם דברי הנביא כי הנבואה תבא ברוב לנביאים בחלום ופירושו כתרגומו אמר נביה על דא בשורתא דיומי נחמת' דעתידין למיתי אתערית וחזית תבי' דמכית ושנתי הנתני· וי"ו ואראה כו"ו הן אתה קצפת ונחטא ר"ל וכבר חטאנו לפיכך קצפת וכן הקיצותי ואראה וכבר ראיתי בחלום הנבואה זאת הנחמ' ומתוכ' הקיצותי ושמחתי וכששכבתי אחר כן שנתי ערבה לי מתוך השמחה הפך ושנתי כהיתה עלי· ערבה ענין הנאה: הנה · זרע אדם וזרע בהמה · פי' אשימם כזרע שמפרותה אחת יצאו כמה פרותות: האדם והבהמה · כמו ברוך פרי בטנך ופרי בהמתך ופרי אדמתך ואחר שאמר וזרעתי ר"ל שהוא ישים בהם ברכתו וירבם ולא תהיה

מסרה

שיתי ג' בקריא' ב' חס' ומלעיל וא' מלרע וסימ' למען שתי אתתי אלה· שיתי כליל צלך · שתי לבך למסלה דרך הלכתי · מצעי' מ"ל: יברכך יי' ד' וסימ' נמסר בסדר נשא: וכל נפש ג' וסימ' זאת תורת הבהמה והעוף · וכל נפש אשר תאכל נבלה וטרפה · וכל נפש דאבה מלאתי: ולנטוע ג' מלאים וסימ' ראה הפקדתיך · ורגע אדבר על גוי · והיה כאשר שקדתי: לא ט' ר"פ בסיפרא וסימ' נמסר לעיל בסיפרא סימ' י': הפרו ד' וסי' כי עברו תורות · אשר המה הפרו את בריתי · שבו על עונות אבתם · עת לעשות ליי' הפרו:

בהם מבכלה ויש לפרש גם כן שתהיה וי"ו וזרע וי"ו ההשואה כמו מים קרי' על נפש עיפה ושמועה טובה מארץ מרחק והדומים להם שהם להשוות הדברים ר"ל כי כזה כן זה פי' זרע אדם כזרע בהמה כלומר שיהיו בהם האדם לרוב כמו הבהמה וכן אמר ארבה אותם כצאן אדם וי"ת אסגינון כאנשא ואצלחינון כבעירא: והיה: שקדתי · ענין השתדלות בדבר והזריזות בו: לא יאמרו עוד אבות אכלו בוסר ושני בנים תקהינה · משל הוא לחוטא כמו שאמרו קדמוניהם אבתינו חטאו ואינם ואנחנו עונותיהם סבלנו · ואמת הוא כי ממדת הבורא ית' פוקד עון אבות על בנים וזה המדה היא כשאוחזין הבנים מעשה אבתיהם אז יתחברו עונות האבות עם עונות הבנים ויפקדו על הבנים עון האבות עם עונותיהם וזה אינו אלא בחטא ע"ז וביוצא בו חטא גדול והאל הבטיח את ישראל כי לעתיד יהיה לבבם שלם עם יי' ומלאה הארץ דעת את יי' וימעטו החוטאי' ואף החוטאים בזמן ההוא לא יחטאו חטא גדול שאפי' להם עצמן יארך העונש כמו שאמר והחוטא בן מאה שנה יקלל כל שכן שלא יענש הבן בחטא אביו אפי' יחטא כאביו לפיכך האוכל הבוסר תקהינה שניו ובוסר הוא הפרי שלא נגמר בשולו והאוכלו שניו קהות ובספר יחזקאל נאריך עוד בזה הענין בעזרת האל: הנה ימים באים · ברית חדשה · חדושה הוא שתהיה קיימת לא תופר כמו שהופרה הברית שכרת יי' עם בני ישראל בהר סיני בזה ואומר כי הנביא נבא על תורה חדשה שעתידה להיות לו כתורה חדשה שנתנה בהר סיני כמו שאמר לא כברית אשר כרתי את אבתם והיא התורה חדשה שחדש להם תשובתם הרי אמר ופי' מה היא לא כברית אשר כרתי את אבתם והם הפרו את בריתי וזאת הברית לא יפרוה כי אתן תורתי בלבם ועל לבם אכתבנה שלא תשכח מהם לעולם וכל הענין כמו שמפ' והולך כי לא תהיה חדוש הברית אלא קיומה והרי אומר מלאכי חותם הנביאי' בחתימת דבריו זכרו תורת משה עבדי אשר צויתי אותו בחרב על כל ישרא' חקים ומשפטים וכל אותה הפרשה עתידה כמו שאתם הנה אנכי שולח לכם את אליהו הנביא הרי אתה רואה כי לא תהיה לעולם תורה חדשה אלא אותה שנתנה בהר סיני כמו שכתוב אשר צויתי אותו בחרב: לא החזיקי · בסגול הה"א תחת פתח כי הוא מקור וכן שכל אדם האריך אפו: בעלתי בם · כלומר אע"פ שבעלתי בם והייתי להם לאלהים המה הפרו את בריתי ותרגם יונתן ואנא אתרעיתי בהון ואדוני אבי ז"ל פי' כל לשון בעילה שהוא קשור בבי"ת הוא לשון גנאי ופי' בעלתי כמו בחלתי ענינו קלתי כמו וגם נפשם בחלה בי: זאת

מנחה גדולה

ישובו פעם אחרת בגאולה העתידה וזהו ויש תקוה לאחריתך ושובו בנים לגבולם שהם ג"כ בני בנימן שישובו בגאולה האחרונה · ואחרי אשר השיבה על ענין בנה הקטן השיבה על הגדול שאמרה כי איננו ואמר עליו שמוע שמעתי אפרים מתנודד ר"ל ראה ראיתי השבטים אשר גלו אשורה שהיו מתנודדי' כאיש המקונן בוכה ונוהה ע"כ: ומר"מא ז"ל אמנם הנה רחל לקול במולה הרעשתה היתה מבכה למעלה ברמה לפניו ית' והקול שהיה נשמע היה נהי של בכי על שני תמרורים וזהו קול ברמה נשמע נהי וגו' והקול שנשמע ברמה איננו קול רחל כ"א קול שהיתה היא מבכה את אחרים וקול האחרים היה הנשמע ברמה ומה היו השני תמרורים הא' על בניה בחרבן ראשון והשני מאנה להנחם על בניה של חרבן שני ומה שהיתה עושה כ"כ לא על מציאות הגלות כ"א איננו אתם השם הנזכר באומרו כה אמר ה' כי אלו לא נסתלק לא היה פחד והוא כ"א ישב הוא ית' ללכם אתם בגלות היה אחר בכיית רחל כנראה ממדרש איכה רבתי ואמר הוא ית' מנעי קולך מבכי שאת מבכה ושלא תצעקי להבכות את העליונים לפניו ית' וגם ועיניך מדמעה שלא תבכי גם את פי הנה על גלות חרבן ראשון דעי כי יש שכר וגו' וכמו שאז"ל שכה אמרה בבכייתה ומה אני שאני ב"ו סבלתי וכו' ובא אל הענין אמר אל תחשבי שבמה שאשיב את בניך מארץ אויב לכפה את שכרך במה שסבלת לאחותך כ"א יש שכר לפעולתך ועכ"ז ושבו מארץ אויב שהוא הגלות בבל ועל חרבן בית שני שהגאולה לאחרית הימים אמר ויש תקוה לאחריתך נאם ה' ושובו בנים לגבולם והוא כי טובים יהיו השבים לבית שלישי מהשבים לבית שני כי אין גאולה האחרונה באה עד בלתי השאיר בישראל שריד קעה ועון ע"י תשובה שלמה או אם יזכו מעצמן או ע"י חבלי משיח כנודע וזהו כי בשובם לבית שני אמר שתם ושבו מארץ אויב ובשובם אל השלישי אמר ושבו כי ישובו נקראים בנים לה' לגבולם שהוא שלמי הכשרון עד יקראו בנים למקום: ולע"דן קול ברמה נשמע שהוא על גלות בנימן שהיה רמה בחלקו היא ירושלים שהיתה רמה וגבוה מכל א"י וגם היה העיר רמה בחלק בנימן · נהי בכי תמרורים הם ב' מרורים על שני בניה שהוא בני יוסף מנשה ואפרים והנה כל זמן שהיה בנימן קיים בירושלי' היתה רחל מנחמת עצמה על מנשה ואפרים והיתה נחמתה שעדין נשאר מקלת מבניה הוא בנימן שנשאר אחר גלות מנשה ואפרים אך אחרי שגלו גם בנימן ואין עוד במה להנחם וכדאי' במדרש איכה רבתי אז היתה חוזר וניעור הנהי והבכי גם על מנשה ואפרים כי דומה עליה כאלו שלשתן ביום אחד גלו וז"ש מאנה להנחם על בניה לשון רבים מנשה ואפרים על כי איננו לשון יחיד שהוא בנימן משא"כ כל זמן שהיה נשאר בנימן בארץ היתה מתנחם בו · וה' השיבה מנעי קולך מבכי מבנימן עיניך מדמעה ממנשה ואפרים כי יש שכר לפעלתך שע"י הבכיה ששמע אלקי' לקולך והבטיח לך שישיב בנימין מארץ אויב · וגם ושבו בנים הם מנשה ואפרים לגבולם · ומ"ש בני בנימן מארץ אויב וגבי בני יוסף ושבו לגבולם הוא כפי מה שכתב בעל הטורים על ויגליכם אל ארץ אחרת למד גדולה וחסר יוד לומר שאין השלכה כזאת לעשרת השבטים כי אינם תחת אויבים כי אם שים להם מדינה בפני עצמם ואינם מוכנעים תחת אחרים אלא שנתרחקו מגבולם · וע"כ גבי בנימן שהם בארץ אויביהם ורשות אחרים עליהם אמ' ושבו מארץ אויב משא"כ מנשה ואפרים שנתרחקו מגבולם בלבד אמר ושבו בנים לגבולם:

זאת · מבואר הוא : אכתבנה · בקמץ חטף התי"ו לבן אשר ולבן נפתלי בשוא ופתח : ולא ילמדו · אינו אומר שיהיו כלם שוים בחכמה כי זה אי אפשר כל שכן שיהיו הקטנים חכמים כגדולים כמו שאמר למקטנם ועד גדולם אלא פי' לדעת את יי' כלומר ליראה אותו וללכת בדרכיו כמו שפירשנו הלא היא הדעת אותי נאם יי' : גדולם · בוי"ו עם הדגש : כי אסלח לעונם · שעברו בעודם בגלות ואתן להם לב חדש שידעו אותי : כה אמר יי' נותן שמש לאור יומם · זכר אלה הדברים שהם קיימים לא נשתנו מאשר היו מקדם ולא ישתנו כן זרע ישראל לא ישתנה מעת שובם מגלות זה מהיות גוי עובד אלהים כל ימי עד ואמר בירח וכוכבים חקות רוצה לומר חקי מהלכם שהיא חכמה נפלאה ולא ישיגנה האדם על בוריה וכן אמ' הידעת חקות שמים וטעם נותן על שמש ועל חקות ירח כאילו אמר ונותן חקות ירח וכוכבים לאור לילה : רוגע הים ויהמו גליו · רוגע כמו בוקע וכן עורי רגע אבל הוא פעל עומד וזה פעל יוצא ופי' שבקע הים לבני ישראל אף על פי שהמו גליו הוא השקיטם ונצבו מי הים כחומה מימינם ומשמאלם ועברו ישראל : יי' צבאות שמו · שהוא אדון צבאות מעלה ומטה ובידו הכל · ווי"ו ויהמו כוי"ו וירד מעשות העולה וכל הדומים לו שפירשנו אחר שירד כן פי' זה אחר שהמו : אם ימושו החקים · על שמש ירח וכוכבי' אמר שלא ימוש חקם לא על בקיעת הים כלומר כמו שלא ימושו החקים האלה כן לא ימושו ישר' ולא ישבתו מהיות גוי לפני כלומר עובדים לפני כל הימים ופי' מלפני שאני מעמידם בחקותיה' ולא זכר רוגע להמשילו לעמידת ישראל וקיומם שהרי אותה הבקיעה לא עמדה אלא וישב הים לפנות בקר לאיתנו אבל זכר אותו לומר מי שבטל חק הים בעבו' ישראל ועשה דבר חדש בעבורם הוא יעשה זה החדוש עוד שיברא להם לב חדש ליראה אותו כל הימים ויבטל בעבורם טבע היצירה שנ' עליו כי יצר לב האדם רע מנעוריו ואחר שהמשיל קיום ישראל על דרך ה' ומת לחקות השמי' המשיל אהבתם למדידת שמים למעלה ולחקירת מוסדי ארץ מלמטה לבני אדם כמו שאי אפשר לזה כן אי אפשר הפרד האל מישראל שימאס אותם : על כל אשר עשו · כלומר על כל עונו שעשו לא ימאסם בעבור זה כי יסלח לעונם כמו שאמר למעל' ועל זה אמר : כה אמר יי' אם ימדו שמים וגו' · וזכר המדידה לשמים לפי שהם נטוים ויתכן בהם ענין המדידה וזכר בארץ מוסדי שהיא תחתונה כיסוד לבנין וכן אמר בפסוק אחר אף ימיני יסדה ארץ וימיני טפחה שמים : הנה ימים · באים קרי ולא כתיב : ונבנתה העיר · ר"ל ירושלם : ליי' · שתהיה כל ימי' עוד ליי' ולא תחרב עוד ואמר שתחרב העיר ממה שהיתה ונתן גבול הרחבתה : ממגדל חננאל עד שער הפנה : ר"ל עד שער הפנים וכן אמר בנבואת זכריה עד שער הפנים וזכר גם כן שם ומגדל חננאל וחננאל שם ידוע אצלם ויונתן תרגם פקוס : ויצא עוד קו המדה · כתוב קוה בה"א כי נמצא זה השם בלשון נקבה כמו תקות חוט השני וקרי קו על הרוב : גרב וגעתה · שמות למקומות ידועים אצלם בירושלם או סמוך לה : וכל העמק · פירושו כתרגומו וכל מישרא אתרא וגו' כבעמוד פי' הדשן מן דשן ושמן ר"ל מחנה אשור שהיו דשנים ורעננים ולפי פשוטו פי' הדשן מקום ששפך הדשן מחוץ לעיר וכל זה יהיה תוספת העיר ומה שתרגם שער הסוסים תרע בי ריסא דמלכא ר"ל מקום מרוצת הסוסים ר"ל שער שהיה יוצא בו המלך עם פרשיו והיה שם דרך שוה למרוצת הסוסים והדרך ההוא היה שעור רים שהוא שבעי' קנים והקנה שש אמות וזרת : והשדמות · לפי פשוטו השדות ר"ל רוב השדות הסמוכות לעיר עתה יהיו בו בכלל העיר תוך החומה : קדש ליי' כמו קדש ישראל ליי' כמו שאומר לא ינתש ולא יהרס עוד או אומר כי מקצת התוספת הזה יהיה במקדש כי גם הוא ירחיב מקומו כמו שאומר בנבואת יחזקאל לא ינתש ולא יהרס כמו בית ראשון ובית שני שנהרסו וזה בנין העיר ובנין הבית לא יהרס עוד לעולם · השרמות · כתוב ברי"ש וקרי בדל"ת ויונתן תרגם אריתא הוא מלשון רז"ל אריתא דדלאי והוא אמת המים שמשקים ממנה השדות : הדבר · מבואר הוא וטעמו נמשך עד ויאמר ירמיהו כי דבר חננאל הוא שהיה אליו בשנה העשירית ואחרי השלימו הדבר ספרו ירמיה לאנשי המטרה : בחצר

תרגום

ארי דין קימא דאגזר עם בית ישראל בתר יומיא האינון אמר יי' אתן ית אוריתי במעיהון ועל לבהון אכתבינה ואיהוי להון לאלה ואינון יהון קדמי לעם: ולא ילפון עוד גבר ית חבריה וגברית אחוהי למימר דעו למדחל מן קדם יי' ארי כולהון ילפון למדע דחלתי למזעירהון ועד רבהון אמר יי' ארי אשבוק לחוביהון וחטאיהון לא ידכרון עוד: כדנן אמר יי' דיהב שמשא לאנהרא בימטא גזירת סיהרא וכוכביא לאנהרא בליליא נזף בימא והמן גלוהי יי' צבאות שמיה: כמה דלית איפשר דיעידון קימיא האילן מן קדמי אמר יי' אף זרעא דישראל לא יבטלון מלמהוי עם משמש קדמי כל יומיא: כדנן אמר יי' כמה דלית איפשר דידע אינש משחת שמיא מלעילא ואף לא למבדק יסודי ארעא מלרע אף מימרי לא ירחק בכל זרעא דישראל על כל דעבדו קדמי אמר יי': הא יומיא אתן אמר יי' ותתבני קרתא דירושלם קדם יי' ממגדל פקוס ועד תרע זויתא: ויהי נפיק עוד חוט משח בניינא לקבלה עד מטי לגבעתא דסמיכא לגרב ויהי מסתחר לבריכת עגלה: וכל מישרא אתר דנפלו תמן פגרי משריית אתוראה וכל אידיתא עד נחלא דקדרון עד זוית תרע בית ריסא דמלכא מדינחא קודשא קדם יי' לא יתעקר ולא יתפגר עוד לעלם: פתגם נבואה דהוה עם ירמיה מן קדם יי' בשתא עשיריתא לצדקיה מלך שבטא דבית יהודה היא שתא תמני עשרי שנין לנבוכד נצר: בכן משריית מלכא דבבל ציירין על ירושלם וירמיה נביא הוה כלי בדרת

ירמיה

כי זאת הברית אשר אכרת את בית ישראל אחרי הימים ההם נאם יהוה נתתי את תורתי בקרבם ועל לבם אכתבנה והייתי להם לאלהים והמה יהיו לי לעם: ולא ילמדו עוד איש את רעהו ואיש את אחיו לאמר דעו את יהוה כי כולם ידעו אותי למקטנם ועד גדולם נאם יהוה כי אסלח לעונם ולחטאתם לא אזכר עוד:

לה כה אמר יהוה נתן שמש לאור יומם חקת ירח וכוכבים לאור לילה רגע הים ויהמו גליו יהוה צבאות שמו: אם ימשו החקים האלה מלפני נאם יהוה גם זרע ישראל ישבתו מהיות גוי לפני כל הימים: כה אמר יהוה אם ימדו שמים מלמעלה ויחקרו מוסדי ארץ למטה גם אני אמאס בכל זרע ישראל על כל אשר עשו נאם יהוה: הנה ימים נאם יהוה ונבנתה העיר ליהוה ממגדל חננאל שער הפנה: ויצא עוד קוה המדה נגדו על גבעת גרב ונסב געתה:

מ וכל העמק הפגרים והדשן וכל השרמות עד נחל קדרון עד פנת שער הסוסים מזרחה קדש ליהוה לא ינתש ולא יהרס עוד לעולם:

א הדבר אשר היה אל ירמיהו מאת יהוה בשנת העשירית לצדקיהו מלך יהודה היא השנה שמנה עשרה שנה לנבוכדראצר: ואז חיל מלך בבל צרים על ירושלם וירמיהו הנביא היה כלוא בחצר

רשי

לאור · אסקלאר"ויר ובלע"ז : לאנהרא : רוגע הים · שובר הים מגידו ומכתיתו ונעשה קמטים קמטים כמו עורי רגע : ימושו · כמו לא ימיש : אם ימדו שמים · כמה גובהם : גם אני אמאס · בישראל כלומר כשם שהם לא ימדו ולא יחקרו כך ישראל לא ימאסו בכל אשר חטאו : העמק הפגרים · עמק שנפלו שם פגרי מחנה סנחריב : והדשן · מקום ששפך הדשן שהוא חוץ לירושלם יוסיפו על העיר ויכניסו כל זה לתוך חומותיה ונבואה זו עתידה לבא בגאולה אחרונה על כורחן של מיני' שהרי לא היתה בבית שני : השדמות · קנפנ"יאה בלע"ז : גרים · לשון מגור : חלר

מסרה

ידעו י"ב וסימ' למען ידעו דרתיכם · ולא ידעו כי אתי אשת ירבעם · יצרי פסל כלם · למען ידעו וממזרח שמש · לא ילמדו עוד איש את רעהו · ואטמא אתם במתנתם · באו ימי הפקדה · כל תפלה כל תחנה דד"ה · ואתה תשמע מן השמים בתרא דד"ה · שיתה יי' מורה להם · למען ידעו דור אחרון · ויאמרו צרינו לא ידעו : השדמות חד מן ד' מל' כתיב ריש וקרינן ד"לת וסימ' עמיהוד ואבשלום ברחו ילך · וארומים בעת ההיא השיב רצין · השרמות וכל עמק הפגרי' · גדל חמה נשא ענש : ואז ד' בקרי' וסימ' ואז יקרב לעשתו יהיה כאזרח · ואז ירצו את עונם · כי אז תצליח את דרכיך ואז תשכיל ואז חיל מלך בבל :

מנחה גדולה

הנה ימים באים נאם ה' וכרתי את בית ישראל וגו' · הנה המפרשי' ז"ל האריכו למעניתם באיזה ענין ואופן שיהיה חיות האדם לעתיד אם יהי' בגוף ונשמה כמו שהוא עתה מורכב גופניי ורוחניי או אם יהיה כולו רוחניי והנראה מדעת רוב המסכימי' בזה הוא שיהי' האדם אז בצורת הגוף כמו עתה ובכל ענייני גופני אלא שהפרש גדול יהי' שאז יהיה האדם שלם במעלות ומדות ויהיו גופו זך ונקי בהסרת המותרות הגורם לחטוא ולא יכספו כי אם דברים באותיים לתוריים וכדומה באופן שמדרגת הגוף יהיה ג"כ בערך רוחני כי יסתלק היצר הרע ולא ישאר כי אם החלק הטוב בערך מה שהי' אדם הראשון קודם החטא שהיה גופו בסוד כתנות אור ואח"כ כשחטא נתגשם בכתנות עור ולעתיד יתוקן הכל ויהי' במדרגת כתנות אור · וא"כ אין כאן מקום להאריך שיוסר דבר מדברי תורה או שיהי' איזה חטא ושגיאה ושגגה שיבטל איזה שפע קדושה או אורות עליונים שיאירו אז כי יתוקן הכל תיקון עצום בקשר אמיץ לעולם לא ינתק · וז"ש הנה ימים באים וגו' וכרתי ברית חדשה שיהי' ברית מחודש שלא יהי' בו איזה צד הפרת הברית כמקדם שהי' ע"י היצר הרע שהשליט אז בעולם והיה האדם ניסת ממנו לחטוא כי זה הברית לא יהי' כן כאשר היה מקדמת דנא שהיו חוטאים ע"י שאור שבעיסה וע"י שהיה החומר גובר בהם לעשות ענייני גופניי ושע"כ הפרו את בריתי ואע"פכ ואנכי בעלתי בם כי אעפ"י שחטאו ידעתי את רוע יצרם שגרם להם לחטוא על דרך ואשר הרעותי שאני בראתי יצה"ר ובראתי האב' בגוף מחומר עכור וזה גרם לחטא וע"כ לא מאסתים בהם אעפ"י שחטאו כל זה היה לשעבר משא"כ אז אכרות ברית חדשה שתבטל כל המטיעו' שהיו עד עתה ושגרמו לאדם לחטוא כי הסיר ממנו ג"כ החומר העכור ויהיו קרוב לרוחניי ומוכן מאוד לאור באור הבהיר ולקבל השפע להיות כתנות אור מאיר מאור השכינה ואז נתתי את תורתי בקרבם שאף בקרבם שהיה תמיד לנס נקפם לחטוא משא"כ עתה לא יהיה כי אם החלק הטוב לעסוק בענייס תוריים לבד ועל לבם אכתבנה לא אמר לבבם כי לא יהיה אז כי אם לב אחד חלק הטוב לבדו יהיה בקרב הארץ ואז והייתי להם וגו':

והנה עתה שיש יצה"ר בעולם מדרגות מדרגות יש באדם שאחד יותר צדיק מרעהו שאחד גבור לכבוש יצרו והשני אינו כן ויש צדיק גמור ורשע גמור ושע"כ אחד מוכן יותר לידע סודות התורה ועומקיה מחבירו הכל לפי מה שהוא אדם משא"כ לעתיד שיבוטל הרע ויהיו כל אפין שוים וכולם מוכני' אל הקדושה ע"כ לא ילמדו עוד איש את רעהו וגו' כי כולם ידעו את ה' היינו סודות התורה ועניינים נסתרים שהיו נעלמים עד עתה מן האדם מצד שלא היה כח בחומרו להשיגו ולהבינו משא"כ לעתיד שיהיו כלם מוכנים לזה ושלא תאמר תיכח להבא יהיו כולם במדרגה אחת האמנם העבר שחטאו קלתם וקלתם לא חטאו איך אפשר שיהיו שוים עונד מלקי' לאחר לא עבדו לז"ה אל תתמה על זה כי אסלח לעונם שיהיו כל הפגמים והכתמים כולם מכובסים כאלו היו נקיים מעולם בלי שמץ מגהו ע"י שאסלח לעונם לבל יזכרו עוד באופן שכלם כאחד ישכילו ויבינו הדבר על בוריו : ולז"א

כה אמר ה' נותן שמש וגו' שכשם שעתה ניתן חוק לשמש ולירח עד היכן יגיהו אורם ונגזר הדבר מוטבע כטבע שלא ישנו את תפקידם ואע"פכ כבר יעדתי ע"י ישעי' שיהי' אור הלבנה כאור החמה ואור החמה כאור שבעת הימים באופן שיתעלה חמה ולבנה בכמה מעלות כ"כ יהיה האדם נהפך לאיש אחר רוחניי בחומר ואתה עד בדבר שיש בידי לעשות כל אלה ממה שרהית

בחצר המטרה · בחצר שהיו נשמרים שם האסורים מטרה שרשו נטר ענין שמירה כמו היכטור לעולם ותרגום ויאסוף אותם למשמר לבית מטרא : הכתון · מקור באולם וכן הנתון תנתן ואם האכול יאכל : על פקדי אותו · רוצה לומר שאקח נשמתו : ויאמר ירמיהו · חנכאל בן שלום דודך · שלום היה דוד ירמיהו אחי אביו כמו שאומר חנכאל בן דודי בא אליך שהולכך למכור שדהו והנה הוא בא אליך ויאמר לך שתקנהו : משפט הגאולה · אם מכרתיו לאחר לך משפט הגאולה שתגאלהו מידו אף כי אתה ראוי לקנותו מידי : כדבר יי' · כמו שאמר יי' שיבא אלי כן עשה : כי דבר יי' הוא · ידעתי כי מהשם הוא שאקנהו כי אם לא היה מאתו למה אמר אלי שיבא חנמאל אלי למכור שדהו ויש מפרשים כי חנמאל בא על פי הדבר לירמיהו: ואשקלה לו · הקו"ף בשוא ופתח : את הכסף · הכסף שהתניתי עמו שבעה שקלי ועשר' הכסף · השקלים הם מנים והכסף הוא סלעים וכן תירגם יונתן שבעא מנין ועשר סלעין דכסף : ואכתוב בספר ואחתום · כתבתי דברי המקנה בספר ואחר כך חתמתי הספר בחותם : ואעד עדים · במקנה שקניתי העדתי עדים כלומר בפני עדי שזמנתי לכך קניתי השדה והם היו חותמים בספר המקנה : ואשקול הכסף במאזנים · וכבר אמר למעלה ואשקלה לו אלא רוצה לומר שבפני עדי המקנה שקל לו הכסף משקל ישר במאזנים כדי שלא יוכל להיות ביניהם דברי' על משקל הכסף : ואקח · את החתום · רוצה לומר ספר המקנה החתום כמו שאמר ואחתום : המצוה והחקים · רוצה לומר ספר המצוה והחקים וספר שזכר עומד במקום שנים וספר זה הוא תנאי המכיר' כמו מספר שני תבואות שהיא מצוה בתורה והחקים מנהגים שהיו נוהגין בזמן ההוא בענין המכיר' וכל זה כתוב בספר אחד : ואת הגלוי · רוצה לומר ספר הגלוי כי שני ספרים כתב במקנה האחד שהיה חתום והאחד שהיה גלוי כשירצו לראותו ולקרותו שיעשו כדי שלא יפתחו החתום והנה הם שלשה ספרים ואדוני אבי ז"ל פירש הגלוי ספר שכתוב בו שגלה אזן הגואלים אם ירצו לקנות כמו שעשה בעז וי"א ית שטרא דזביני וגומר כבעמוד : ואתן את הספר המקנה · בא בה"א הידיעה עם הסמיכות כמו ממלכות הארץ כמו שכתבנו למעלה : לעיני חנמאל דודי · רוצה לומר בן דודי כי בן דודו היה כמו שאמר למעלה וכן ואת לוט אחיו רוצה לומר בן אחיו או חנמאל זה היה אחר שהיה דודו אחי אביו והמוכר היה בן דודו אבל חנמאל זה שהיה דודו היה שם בעת המקנה ובאמרו שנתן לו ספר המקנה רוצה לומר עם הספרים האחרי' אלא שזכר ספר המקנה שהוא העקר : הכתובי' בספר המקנה · ר"ל שחתמו בו שמם לעדות : לקוח · מקור במקום צווי כמו זכור את יום השבת הלוך וקראת והדומים להם : ואת החתום · ספר המצוה והחקים וגם הוא היה חתום : למען יעמדו ימים רבים · עד שוב הגולה שאז תתקיים כנואת עוד יקנו בתים ולהיות לאות לשיבת הגלות כזה האל לקנות השדה לנחמה לישראל שלא יחשבו שאבדה תקותם אם יגלו : אהה

בַּחֲצַר הַמַּטָּרָה אֲשֶׁר בֵּית־מֶלֶךְ
יְהוּדָה׃ אֲשֶׁר כְּלָאוֹ צִדְקִיָּהוּ מֶלֶךְ־ ל
יְהוּדָה לֵאמֹר מַדּוּעַ אַתָּה נִבָּא לֵאמֹר
כֹּה אָמַר יְהוָה הִנְנִי נֹתֵן אֶת־הָעִיר
הַזֹּאת בְּיַד מֶלֶךְ־בָּבֶל וּלְכָדָהּ׃
וְצִדְקִיָּהוּ מֶלֶךְ יְהוּדָה לֹא יִמָּלֵט מִיַּד ב' יח"ג
הַכַּשְׂדִּים כִּי הִנָּתֹן יִנָּתֵן בְּיַד מֶלֶךְ־בָּבֶל ב'
וְדִבֶּר־פִּיו עִם־פִּיו וְעֵינָו אֶת־עֵינָיו ועיניו' יח' ק'
תִּרְאֶינָה׃ וּבָבֶל יוֹלִךְ אֶת־צִדְקִיָּהוּ ב' חד חס'
וְשָׁם יִהְיֶה עַד־פָּקְדִי אֹתוֹ נְאֻם־יְהוָה
כִּי תִלָּחֲמוּ אֶת־הַכַּשְׂדִּים לֹא תַצְלִיחוּ׃ ל
וַיֹּאמֶר יִרְמְיָהוּ הָיָה
דְּבַר־יְהוָה אֵלַי לֵאמֹר׃ הִנֵּה
חֲנַמְאֵל בֶּן־שַׁלֻּם דֹּדְךָ בָּא אֵלֶיךָ י"ג חס'
לֵאמֹר קְנֵה לְךָ אֶת־שָׂדִי אֲשֶׁר
בַּעֲנָתוֹת כִּי לְךָ מִשְׁפַּט הַגְּאֻלָּה לִקְנוֹת׃ קמץ
וַיָּבֹא אֵלַי חֲנַמְאֵל בֶּן־דֹּדִי כִּדְבַר ג' ב' חס' וא' מל'
יְהוָה אֶל־חֲצַר הַמַּטָּרָה וַיֹּאמֶר אֵלַי
קְנֵה נָא אֶת־שָׂדִי אֲשֶׁר־בַּעֲנָתוֹת
אֲשֶׁר בְּאֶרֶץ בִּנְיָמִין כִּי לְךָ מִשְׁפַּט י"ו מל'
הַיְרֻשָּׁה וּלְךָ הַגְּאֻלָּה קְנֵה־לָךְ וָאֵדַע ג'
כִּי דְבַר־יְהוָה הוּא׃ וָאֶקְנֶה אֶת־
הַשָּׂדֶה מֵאֵת חֲנַמְאֵל בֶּן־דֹּדִי אֲשֶׁר ג' ב' חס' וא' מל'
בַּעֲנָתוֹת וָאֶשְׁקֲלָה־לּוֹ אֶת־הַכֶּסֶף ג' ב' חס' וא' מל'
שִׁבְעָה שְׁקָלִים וַעֲשָׂרָה הַכָּסֶף׃
ה וָאֶכְתֹּב בַּסֵּפֶר וָאֶחְתֹּם וָאָעֵד עֵדִים ל' ל'
וָאֶשְׁקֹל הַכֶּסֶף בְּמֹאזְנָיִם׃ וָאֶקַּח ל
אֶת־סֵפֶר הַמִּקְנָה אֶת־הֶחָתוּם הַמִּצְוָה ל
וְהַחֻקִּים וְאֶת־הַגָּלוּי׃ וָאֶתֵּן אֶת־
הַסֵּפֶר הַמִּקְנָה אֶל־בָּרוּךְ בֶּן־נֵרִיָּה ל
בֶּן־מַחְסֵיָה לְעֵינֵי חֲנַמְאֵל דֹּדִי וּלְעֵינֵי ב' יג' ב' חס' ד'
הָעֵדִים הַכֹּתְבִים בְּסֵפֶר הַמִּקְנָה ל
לְעֵינֵי כָּל־הַיְּהוּדִים הַיֹּשְׁבִים בַּחֲצַר
הַמַּטָּרָה׃ וָאֲצַוֶּה אֶת־בָּרוּךְ לְעֵינֵיהֶם כ"ו
לֵאמֹר׃ כֹּה־אָמַר יְהוָה צְבָאוֹת
אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל לָקוֹחַ אֶת־הַסְּפָרִים ד' ג' מל' וא' חס'
הָאֵלֶּה אֵת סֵפֶר הַמִּקְנָה הַזֶּה וְאֵת ל' דסמי'
הֶחָתוּם וְאֵת סֵפֶר הַגָּלוּי הַזֶּה
וּנְתַתָּם בִּכְלִי־חָרֶשׂ לְמַעַן יַעַמְדוּ י' ד'
יָמִים רַבִּים׃
כי

בְּדָרַת בֵּית אֲסִירַיָּא דִּי בְּבֵית מַלְכָּא
שִׁבְטָא דְבֵית יְהוּדָה׃ דַּאֲסַרֵיהּ
צִדְקִיָּה מַלְכָּא שִׁבְטָא דְבֵית יְהוּדָה
לְמֵימַר מָדֵין אַתְּ מִתְנַבֵּי לְמֵימַר כִּדְנַן
אֲמַר יְיָ הָאֲנָא מְסַר יַת קַרְתָּא הָדָא
בְּיַד מַלְכָּא דְבָבֶל וְיִכְבְּשִׁינַהּ׃ וְצִדְקִיָּה
מַלְכָּא שִׁבְטָא דְבֵית יְהוּדָה לָא יִשְׁתֵּיזֵב
מִידָא דְכַסְדָּאֵי אֲרֵי אִתְמְסָרָא
יִתְמְסַר בְּיַד מַלְכָּא דְבָבֶל וִימַלֵּיל
פּוּמֵיהּ עִם פּוּמֵיהּ וְעֵינוֹהִי יַת עֵינוֹהִי
יֶחֱזְיָן׃ וּלְבָבֶל יוֹבִיל יַת צִדְקִיָּה וְתַמָּן
יְהֵי עַד דְּיֵעוֹל דּוּכְרָנֵיהּ קֳדָמַי אֲמַר יְיָ
אֲרֵי תְגִיחוּן קְרָב עִם כַּסְדָּאֵי לָא
תַצְלְחוּן׃ וַאֲמַר יִרְמְיָה הֲוָה פִּתְגַם
נְבוּאָה מִן קֳדָם יְיָ עִמִּי לְמֵימַר׃ הָא
חֲנַמְאֵל בַּר שַׁלּוּם אֲחָבוּךְ אָתֵי לְוָתָךְ
לְמֵימַר זְבוּן לָךְ יַת חַקְלִי דִבַעֲנָתוֹת
אֲרֵי לָךְ חֲזֵי אַחְסַנְתָּא לְמִזְבָּן׃ וַאֲתָא
לְוָתִי חֲנַמְאֵל בַּר אֲחַבִי כְּפִתְגָמָא דַיְיָ
לְדָרַת בֵּית אֲסִירַיָּא וַאֲמַר לִי זְבוּן כְּעַן
יַת חַקְלִי דִבַעֲנָתוֹת דִּבְאַרַע שִׁבְטָא
בִנְיָמִין אֲרֵי לָךְ חֲזֵי יְרוּתָא וְלָךְ
אַחְסַנְתָּא זְבוּן לָךְ וִידַעִית אֲרֵי פִתְגָמָא
דַיְיָ הוּא׃ וּזְבָנִית יַת חַקְלָא מִן חֲנַמְאֵל
בַּר אֲחַבִי דִבַעֲנָתוֹת וּתְקָלִית לֵיהּ יַת
כַּסְפָּא שַׁבְעָא מְנַן וַעֲשַׂר סִלְעִין דִּכְסַף׃
וּכְתָבִית בְּשִׁטְרָא וַחֲתָמִית וְאַסְהֵדִית
סַהֲדִין וּתְקָלִית כַּסְפָּא בְּמוֹזְנַיָּא׃
וּנְסֵבִית יַת שְׁטָרָא דִזְבִינֵי יַת דִּכְתִיב
בְּעִיזְקָא וְחָתִים כְּהִלְכְתָא וּכְדַחֲזֵא וְיַת
שְׁטָרָא פְּתִיחָא׃ וִיהַבִית יַת שְׁטָרָא
דִזְבִינֵי לְבָרוּךְ בַּר נֵרִיָּה בַּר מַחְסֵיָה
לְעֵינֵי חֲנַמְאֵל אֲחַבִי וּלְעֵינֵי סַהֲדַיָּא
דִּכְתִיבִין בִּשְׁטָרָא דִזְבִינֵי לְעֵינֵי כָּל
יְהוּדָאֵי דְּיָתְבִין בְּדָרַת בֵּית אֲסִירַיָּא׃
וּפַקֵּידִית יַת בָּרוּךְ לְעֵינֵיהוֹן לְמֵימַר׃
כִּדְנַן אֲמַר יְיָ צְבָאוֹת אֱלָהָא דְיִשְׂרָאֵל סַב
יַת שְׁטָרַיָּא הָאִילֵין יַת שְׁטָרָא דִזְבִינֵי
הָדֵין וְיַת דִּכְתִיב בְּעִזְקָא וְחָתִים וְיַת
שְׁטָרָא פְּתִיחָא הָדֵין וְתִתְנִינוּן בְּמָן
דַּחֲסַף בְּדִיל דְּיִתְקַיְמוּן יוֹמִין סַגִּיאִין׃
ארי

רשי

חצר המטרה · לשון בית המשמר: עד פקדי אותו · עד פקדת כל האדם היא המיתה : ויאמר ירמיהו וגומר · לא לצדקיהו אמר כן לא פירש הכתוב למה כלאו וחזר לדיבורו הראשון לפרש מה הדבר אשר היה אל ירמיהו : בא אליך · על פי הדיבור : את ספר המקנה · שטר המכירה : ואת החתום וגומר · עם חתימתו כשהוא חתום כדת וחוק : ואת הגלוי · שהוחזק בבית דין על פי עדיו וכתבו וחתמו הדיינין אשרתא דדייני הוא קיום השטרו' לעשו' הדבר גלוי ומפורסם פן ימותו העדים ורבותינו פרשו לענין גט פשוט ומקושר בבבא בתרא: כה אמר וגומר · אל תאמר לחנם אני מכניעם שהרי הכל גולים : כי כה אמר יי' · סופן לקנות בתים: לעיני חנמאל דודי · ועד עכשיו קראו בן דודו שמא שנים היו ואם אין זאת לא ידעתי מהו ויש נוטים לומר דודו ובן דודו היה חנמאל לירמיה כגון ראובן נשא את בת שמעון אחיו וילדה לו ימואל וכבר הוליד שמעון ימין הרי ימין דודו לימואל שבן אחי אמו הוא וגם בן דודו שהוא בן שמעון אחי אביו של ימואל ואיכה היא המדה שלא מצינו בכל המקרא את האם קרוי לא דוד :

מסרה

עינו ח' חסר יו"ד בתרא בקריאה וסי' ועינו החלו כהות · ולא כחד ממנו · ויברח אבשלום · ועברה העברה · ויקח ויעל · ועינו את עינו תראנה · יראו עינו כידו · קורץ בעינו מולל ברגלו : ואדע ג' בקריאה ובטעם זקף וסי' ואדע כילא אבוש · ואדע כי דבר יי' הוא · ואדע כי כרובים המה : ולעיני ד' וסי' נמסר לעיל בסיפר' סימ' כ"ח : לקוח ד' בקריא' וסי' לקוח את ספר התורה הזה ושמתם אתו · לקוח את הספרים האלה ואת · מבחר הצאן · לקוח מאת הגולה · קדמא חסר · וסי' סיפרא וספריא ענא וגלותא : ונתתם ו' בקריאה וקמצין וסי' במלכים א' סימ' ח' :

מנחה גדולה

מראית רוגע הים ויהמו גליו שאף שם שמתי גבול וחק לים שלא יהיו' ים יבשה או יבשה ים ואע"פ שהפכתי הדבר וקרעתי הים לעין כל הרי לך ראייה ברורה שבידי לעשות כל ומה שמבטיח אני עושה כאשר היה במצרים בקורעי הים באופן שמובטח אתה שכל היעודים יתקיימו ולא יעדר דבר : ומהר"יא ז"ל כתב נראה לפרש שר"ל שלא יתיאשו מן הגאולה עם כל תוקף הצרות ורבויים כי הנה יקרה להם כמו שיקרה לשמש המאיר לארץ ביום ובלילה יאסף אורו ויהיה בחשך ואפלה ואח"כ השמש יצא על הארץ ויאיר לדרים עליה וכן הירח וככבים שיאירו בלילה וביום יסתרו וכן בענין הים הפעמים הולך וסוער ואח"כ ברגלות ה' קם סערה לדממה ככה יהיה ענין ישראל שאחרי חשך הגלות ואפלת הצרות יראה אור גדול וכבוד ה' עליהם יזרח ואחרי רעשים הגלות משבריו וגליו וצרותיו הש"י ישים העקוב למישור ושקט ושאנן ואין מחריד ועל זה אמר כאן כה אמר ה' נותן שמש לאור יומם ר"ל כי בלילה יאהל אורו וירח וכוכבים לאור לילה כי ביום יסתר אורם רוגע הים ומשקיטו כאשר יהמו גליו כי רוגע הוא מלשון מרגוע ומנוחה כי הכל מאתו ית' כן יהיה ענין ישראל בגלותם שאחרי החשך יבוא אורם ואחרי הסערה ישקטו וינוחו כי לא ישבות זרעם ולא יפסדו בשום צד ואע"פ שימצא בהם תנועת ההעתק מעליה לשפלות ותנועת השנוי מטוב לרע הנה לא יפול בהם תנועת ההפסד והכליון אם היה שתאמר בו תנועה כי כמו שלא נפסד השמש והירח והככבים בזמן החשך ויבוא אחריו אור וכן לא ימיש חוקיהם כי תמיד יבא המרגוע אחר ההמיה כן זרע ישראל לא ישבית מהיות גוי כי אחרי הגלות יבאו לגאולה ויהיו גוי אחד בארץ למעלתם ולמנם אומרו אח"ז כה אמר ה' אם ימדו שמים מלמעלה ויחקרו מוסדות הארץ מלמטה גם אני אמאס בכל זרע ישראל יראה שאין בו צורך ושהוא כפל דברים גם יראה שאין ענין המשל מתוקן כראוי כי איך ידמה מדת השמים וחקירת מוסדי הארץ לענין המיאוס בכל זרע ישראל גם אומרו השמים מלמעלה והארץ מלמטה הוא ביאור בלתי הכרחי הלא ידענו שהשמים אם מלמעלה והארץ היא למטה והנ"ל בזה הוא שהכניסה עצה בקיום · ישראל דמוי אחר

ובבחינה אחרת והוא כי כמו שלא תפול המדה על גובה השמים כי הנה החקירה האנושית האמ"ר בחכמה שתגיע עד קערורית הגלגל הח' אבל א"א שתגיע לקערורית הגלגל הט' לדעת כמה הוא עוביו וגובהו וכן א"א שימוד האדם עובי הארץ ואמר זה על הנקודה אשר מגבה באמצע כדור הארץ שאותה הנקודה הוא המרכז והיסוד האמתי לא כדור הארץ בכללה וכמו שאמר עליו תולה ארץ על בלימה כי מפני שהנקודה ההיא בלתי מתחלקת קראה בלימה ר"ל בלי מהות וכמות ויאמר כי כמו שא"א שתפול המדה והמספר בשתי הקצוות האלה שהם האחד לצד מעלה שהוא המקיף והאחד לצד מטה שהוא המרכז ככה בשום צד לא יספרו עונותיהם של ישראל לפניו ית' באופן שמפניהם יהיו נמאסים לפניו ולפי שכלל העונות נכללו בשני סוגים סוג העונות שהם בין אדם למקום שהם כלפי מעלה לכן אמר כנגדם אם ימדו שמים מלמעלה וסוג העונות שבין אדם לחבירו וכנגדם אמר ויחקרו מוסדי הארץ למטה והמאמרים האלה כלם כחם כח הקש תנאי מתדבק אם ימושו החוקים האלה מלפני גם זרע ישראל ישבתו אם ימדו שמים מלמעלה ויחקרו מוסדי ארץ למטה גם אני אמאס וכנגה סתירת הקודם ויוליד סתירת הנמשך ר"ל אבל לא ימושו החקים האלה א"כ גם זרע ישראל לא ישבותו וכן לא ימדו שמים מלמעלה א"כ גם אני לא אמאס ע"כ ומר"א כתב יאמר הלא אמרתי למעלה כי גדול כבוד ישראל אשר אעשה להם לעתיד והלא יאמר איש מה גדלו כעם הזה לפניך שככה חיבבתם לכן אמר דעו איפה כי הלא חשובים הם לפני עם היותם גוי אחד בארץ מכל העולמות כי למענם בראתי את הכל והוא כי הנה היותו ית' אדון העולם השפל ועולם הגלגלים במה יוכר הלא הוא במה שהכירו אברהם שהוא כמו שאחז"ל בראות שמש לאור יומם ולא בלילה וכן ירח וכוכבי' לאור לילה ולא ביום ולא ישנו את תפקידם אז אמר אדון יש עליהם שעל פיו יצאו ועל פיו יבאו וזהו כה אמר ה' נותן וגו' לומר ובמה יראה כי הוא ה' הלא הוא כי הוא נותן שמש לאור יומם וירח וכוכבים לאור לילה כי בזה הכיר אברהם את בוראו הרי בזה מתגלה כי הוא ה' בעולם הגלגלים ובעולם השפל · כי בזה מאורות להאיר על הארץ
והנראה

אהה אתה עשית את השמים ואת הארץ · וכיון שעשית אות' לא יתכן שיפלא ויעלם ממך כל דבר הנעשה בהם בין בשמים בין בארץ ואם תנתן העיר ביד הכשדים אתה ידעת וחשב ירמיהו כי אולי שב אפו מהם מרוב חסדיו וזכר להם חסדי אבות הראשונים לפיכך אמר עושה חסד לאלפים שאם לא פן למה אמר שיקנה השדה והעיר קרובה להכבש וזהו ענין תפלתו : אל חיק בניהם אחריהם · כשאוחזין מעשה אבותיהם בידיה' כמו שכתוב בתורה לשונאי : האל הגדול הגבור · אמרו רז"ל למה לא אמר ירמיה והנורא אמר כשדים מרקדין בהיכלו ואיה נוראותיו : גדול העצה · שעצותיו גדולות ומעשיו רבים מהשיג' : העליליה · המעשה : על כל דרכי בני אדם · לא כמו שאמרו אין יי' רואה אותנו : לתת לאיש כדרכיו וכפרי מעלליו · ואמר בפרש' יי' עזי למעל' ולתת כפרי וזה לתת ובפרי והסימן וכלו : עד היום הזה · פי' עד היום הזה הם ידועי' בבני אדם : ובישראל ובאדם · ובישראל עושה אותו' ומופתי' ובשאר בני אדם בעבור ישר' : ותעשה לך שם · אתה נודע באותות ומופתים ובהם ידעוך בני אדם על כרחם ובמדרש ובישר' ובאדם ובישרא' ובמצרים עשיתי מופתי' כאחד לזה טוב ולזה רע והוא שאמר ויהי הענן והחשך ויאר את הליל' אותו מזל שימש חשך למצרים שימש אור ליסר' וי"ת ולישר' עבד' פרישן בגו בני אינשא : ותצא · ובאזרוע · בא"לף נוספת מאותיו' אמתי"ן : ויבאו וירשו · בי"וד איתן לבד וי"ו השרש נעלמ' מהמכתב : ובתורתך · כתוב והוא דרך פרט על התורו' וקרי ובתורתך דרך כלל כי כל התור' אחת : ותקרא · מן כי הקרה יי' אלהיך וכתוב בא"לף במקום ה"א ואמר כן להודיע כי המקרה הרע בבא להם איננו מקרה גמור הבא מאליו אלא הוא ית' הקרה אותו: הנה הסוללות · הם העלים שמשליכים בהם האבני' בחומו' העיר להכותם ויונתן תירג' הא מילתא נכרו על קרתא למכבש' והוא תל עפר שצוברין סביב החומה לעלות משם על החומה וכן בדברי רז"ל מליא בגלא : ויהי · הממני יפלא · באמת לא יפלא וידעתי שהעיר תנתן ביד הכשדים כי לא שב אפי מהם כי רבו עונותיהם להכעיסני ואע"פ כן אמרתי לך לקנות השד' להיות להם נחמה שישובו מהגלו' ויקנו שדות ובתים בארץ הזאת : ואת הבתים · כמו שאמר ואת כל הבית הגדול שרף באש כי היו מקטרים על הבתים הגדולים והגבוהים על גגותיהם : מכעורותיהם

טו כִּי כֹה אָמַר יְהוָה צְבָאוֹת אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל עוֹד יִקָּנוּ בָתִּים וְשָׂדוֹת וּכְרָמִים בָּאָרֶץ הַזֹּאת : וָאֶתְפַּלֵּל אֶל־יְהוָה אַחֲרֵי תִתִּי אֶת־סֵפֶר הַמִּקְנָה אֶל־בָּרוּךְ בֶּן־נֵרִיָּה לֵאמֹר : אֲהָהּ אֲדֹנָי יֱהוִה הִנֵּה אַתָּה עָשִׂיתָ אֶת־הַשָּׁמַיִם וְאֶת־הָאָרֶץ בְּכֹחֲךָ הַגָּדוֹל וּבִזְרֹעֲךָ הַנְּטוּיָה לֹא־יִפָּלֵא מִמְּךָ כָּל־דָּבָר : עֹשֶׂה חֶסֶד לַאֲלָפִים וּמְשַׁלֵּם עֲוֺן אָבוֹת אֶל־חֵיק בְּנֵיהֶם אַחֲרֵיהֶם הָאֵל הַגָּדוֹל הַגִּבּוֹר יְהוָה צְבָאוֹת שְׁמוֹ : גְּדֹל הָעֵצָה וְרַב הָעֲלִילִיָּה אֲשֶׁר־עֵינֶיךָ פְקֻחוֹת עַל־כָּל־דַּרְכֵי בְּנֵי אָדָם לָתֵת לְאִישׁ כִּדְרָכָיו וְכִפְרִי מַעֲלָלָיו :
כ אֲשֶׁר־שַׂמְתָּ אֹתוֹת וּמֹפְתִים בְּאֶרֶץ־מִצְרַיִם עַד־הַיּוֹם הַזֶּה וּבְיִשְׂרָאֵל וּבָאָדָם וַתַּעֲשֶׂה־לְּךָ שֵׁם כַּיּוֹם הַזֶּה : וַתֹּצֵא אֶת־עַמְּךָ אֶת־יִשְׂרָאֵל מֵאֶרֶץ מִצְרָיִם בְּאֹתוֹת וּבְמוֹפְתִים וּבְיָד חֲזָקָה וּבְאֶזְרוֹעַ נְטוּיָה וּבְמוֹרָא גָּדוֹל : וַתִּתֵּן לָהֶם אֶת־הָאָרֶץ הַזֹּאת אֲשֶׁר־נִשְׁבַּעְתָּ לַאֲבוֹתָם לָתֵת לָהֶם אֶרֶץ זָבַת חָלָב וּדְבָשׁ : וַיָּבֹאוּ וַיִּרְשׁוּ אֹתָהּ וְלֹא־שָׁמְעוּ בְקוֹלֶךָ וּבְתוֹרָתְךָ לֹא־הָלָכוּ אֵת כָּל־אֲשֶׁר צִוִּיתָה לָהֶם לַעֲשׂוֹת לֹא עָשׂוּ וַתַּקְרֵא אֹתָם אֵת כָּל־הָרָעָה הַזֹּאת : הִנֵּה הַסֹּלְלוֹת בָּאוּ הָעִיר לְלָכְדָהּ וְהָעִיר נִתְּנָה בְּיַד הַכַּשְׂדִּים הַנִּלְחָמִים עָלֶיהָ מִפְּנֵי הַחֶרֶב וְהָרָעָב וְהַדָּבֶר וַאֲשֶׁר דִּבַּרְתָּ הָיָה וְהִנְּךָ רֹאֶה :
כה וְאַתָּה אָמַרְתָּ אֵלַי אֲדֹנָי יֱהוִה קְנֵה־לְךָ הַשָּׂדֶה בַּכֶּסֶף וְהָעֵד עֵדִים וְהָעִיר נִתְּנָה בְּיַד הַכַּשְׂדִּים : וַיְהִי דְּבַר־יְהוָה אֶל־יִרְמְיָהוּ לֵאמֹר : הִנֵּה אֲנִי יְהוָה אֱלֹהֵי כָּל־בָּשָׂר הֲמִמֶּנִּי יִפָּלֵא כָּל־דָּבָר : לָכֵן כֹּה אָמַר יְהוָה הִנְנִי נֹתֵן אֶת־הָעִיר הַזֹּאת בְּיַד הַכַּשְׂדִּים וּבְיַד נְבוּכַדְרֶאצַּר מֶלֶךְ־בָּבֶל וּלְכָדָהּ : וּבָאוּ הַכַּשְׂדִּים הַנִּלְחָמִים עַל־הָעִיר הַזֹּאת וְהִצִּיתוּ אֶת־הָעִיר הַזֹּאת בָּאֵשׁ וּשְׂרָפוּהָ וְאֵת הַבָּתִּים אֲשֶׁר קִטְּרוּ עַל־גַּגּוֹתֵיהֶם לַבַּעַל וְהִסִּכוּ נְסָכִים לֵאלֹהִים

אֲרֵי כִדְנַן אֲמַר יְיָ צְבָאוֹת אֱלָהָא דְיִשְׂרָאֵל עוֹד יִזְדַבְּנוּן בָּתִּין וְחַקְלִין וְכַרְמִין בְּאַרְעָא הָדָא : וְצַלֵּיתִי קֳדָם יְיָ בָּתַר דִּיהָבִית יָת שְׁטָרָא דִזְבִינֵי לְבָרוּךְ בַּר נֵרִיָּה לְמֵימַר : קַבֵּל בָּעוּתִי יְיָ אֱלֹהִים הָא אַתְּ עֲבַדְתָּא יָת שְׁמַיָּא וְיָת אַרְעָא בְּחֵילָךְ רַבָּא וּבִדְרָעָךְ מְרַמְמָא לָא יִתְכַּסֵּי מִן קֳדָמָךְ כָּל פִּתְגָם : עָבֵד טֵיבוּ לְאַלְפֵי דָרִין וּמְשַׁלֵּם חוֹבֵי אֲבָהָתָא לִבְנַיָּא כַּד מְשַׁלְמִין לְמֶחְטֵי בַּתְרֵיהוֹן אֱלָהָא רַבָּא גִּבָּרָא יְיָ צְבָאוֹת שְׁמֵיהּ : דְּרַבְרְבִין מִלְּכֵיהּ וְסַגִּיאִין עוֹבָדוֹהִי דִּי קֳדָמָךְ גַּלְיָן כָּל אוֹרְחַת בְּנֵי אֱנָשָׁא לְמִתַּן לֶאֱנָשׁ כְּאוֹרְחָתֵיהּ וּכְפֵירֵי עוֹבָדוֹהִי : דְּשַׁוִּיתָא אָתִין וּמוֹפְתִים בְּאַרְעָא דְמִצְרַיִם עַד יוֹמָא הָדֵין וּלְיִשְׂרָאֵל עֲבַדְתָּא פְּרִישָׁן בְּגוֹ בְּנֵי אֱנָשָׁא וַעֲבַדְתָּא לָךְ שׁוּם כְּיוֹמָא הָדֵין : וְאַפֵּיקְתָּא יָת עַמָּךְ יָת יִשְׂרָאֵל מֵאַרְעָא דְמִצְרַיִם בְּאָתִין וּבְמוֹפְתִין וּבְיַד תַּקִּיפָא וּבְאֶדְרַע מְרַמַּם וּבְחֶזְוָנָא רַבָּא : וִיהַבְתְּ לְהוֹן יָת אַרְעָא הָדָא דְקַיֶּימְתָּא לַאֲבָהַתְהוֹן לְמִתַּן לְהוֹן אֲרַע עָבְדָא חֲלַב וּדְבַשׁ : וְעָלוּ וְאַחֲסִינוּ יָתַהּ וְלָא קַבִּילוּ לְמֵימְרָךְ וּבְאוֹרָיְתָךְ לָא הֲלִיכוּ יָת כָּל דְּפַקֵּידְתָּא לְהוֹן לְמֶעְבַּד לָא עֲבָדוּ וְעָרַעַת יָתְהוֹן יָת כָּל בִּישְׁתָּא הָדָא : הָא מְלֵיתָא עָלוּ עַל קַרְתָּא לְמִכְבְּשַׁהּ וְקַרְתָּא אִתְמְסָרַת בִּידָא דְכַשְׂדָּאֵי דִּמְגִיחִין קְרָבָא עֲלַהּ מִן קֳדָם דִּקְטָלִין בְּחַרְבָּא וְכַפְנָא וּמוֹתָא וּדְמַלֵּילְתָּא הֲוָה וּקְדָמָךְ גְּלֵי : וְאַתְּ אֲמַרְתְּ לִי יְיָ אֱלֹהִים זְבוֹן לָךְ חַקְלָא בְּכַסְפָּא וְאַסְהֵד סַהֲדִין וְקַרְתָּא אִתְמְסָרַת בִּידָא דְכַשְׂדָּאֵי : וַהֲוָה פִּתְגָם נְבוּאָה מִן קֳדָם יְיָ עִם יִרְמְיָה לְמֵימַר : הָא אֲנָא יְיָ אֱלָהָא כָּל בִּשְׂרָא הֲמִן קֳדָמַי יִתְכַּסֵּי כָּל פִּתְגָם : בְּכֵן כִּדְנַן אֲמַר יְיָ הָאֲנָא מְסַר יָת קַרְתָּא הָדָא בִּידָא דְכַשְׂדָּאֵי וּבְיַד נְבוּכַדְנֶצַּר מַלְכָּא דְבָבֶל וְיִכְבְּשִׁנַּהּ : וְיֵעֲלוּן כַּשְׂדָּאֵי דִּמְגִיחִין קְרָבָא עַל קַרְתָּא הָדָא וְיַדְלְקוּן יָת קַרְתָּא הָדָא בְּנוּרָא וְיוֹקְדוּנַהּ וְיָת בָּתַּיָּא דְאַסִּיקוּ בוּסְמִין עַל אִיגָּרֵיהוֹן לְבַעְלָא וְנַחִיכוּ נִסְכִּין לְטַעֲוַת עַמְמַיָּא

רשי

טו לא יפלא : לא יכחד ויודע אתה שסופנו לגלות ולמה אמרת לי לקנות שדה : ומשלם עון אבות אל חיק · הדור הזה ההולכים אחרי אבותיה' בדרך הרעה : הגדול הגבור · ולא אמר והנור' אמר גוים מרקדין בהיכלו איה נוראותיו במס' יומא : ובאדם · ובשאר אנשים · ד"א אותות שהיו שקולין לישראל ולמצרים כיצד ויהי הענן והחשך ויאר הלילה אותו מזל ששימש חשך למצרי' שימש אור לישרא' מדרש אגדה ויונתן תירגם ולישראל עבדת פרישן בגו בני אינשא : ותקרא אותם · הקרית אותם לשון מקרה : ואשר דברת ·
כ רעה עליה היה ובא : והעיר נתנה · ולמה לי שדה : הממני יפלא · וכי העתידות עלומות ממני : למן היום אשר בנו אותה · ביום שהוסד הבית נשא שלמה את בת פרעה : ולמד

מנחה גדולה

והוראה שגם הוא מושל בעולם המלאכים הלא הוא כי הלא רגע הים בים סוף ויהמו גליו כדרכם להציף על הארץ ולא שוה למו כי על אפס ועל חמתם רגע ה' הים והפיכם אחור ועשה הים יבשה הנה אין ספק כי אין זה כי הם שרו של ים משועבד לפניו ית' וכופהו לעשות רצונו כאשר הפליגו רז"ל בזה הרי שמושל בשר הים כי מלאך הוא וכן רוגע הים ויהמו גליו לבהות שמו לומר הלא מציאתו ית' כי הוא ה' ניכר במה שנתן שמש לאור יומם וירח לאור לילה ובמה שרגע הים ויהמו גליו הוכר כי ה' צבאות שמו
כה שהוא כי לא בלבד הקרא ה' כי אם גם ה' צבאות שהם מלאכים שמורי לא בלבד הוא מושל בעולם השפל מהגלגלים כ"א גם במלאכים ועכ"ז שהוא ית' בעל שלשת העולמות לא בחר לא בשמים שבע הן ולא בגלגו' עליונים כי אם בישראל כי חלקו ית' אמרה נפשם ובשבילם נברא העולמות כלם וזהו אם ימושו החקים האלה מלפני גם זרע ישראל ישבתו וגו' לומר כי אם אין ישראל אין עולמות והם דבקים בקיום ישראל כי אם ימושו החקים האלה הם ישבתו ואם לא ימושו הם יהיו ישראל קיימים שאם אין ישראל אין עולמות היכי אין עולם והוא מהטעם האמור כי חלק ה' עמו וס"ת הלא זה כיה בהיותם עושי רצונך אך בהיותם עוברי רצונך התאם בהם לו"א גם זה לא יתכן כי הלא גם בהיותם בלתי רצויים הם טובים מיתר אומות מצד נפשותם ויחזרו אל פרטם והראיה מותשה אל היות איכותם רב מהאומו' הלא הוא כי הלא ע"י קדושת נפשם ישיגו לדעת למעלה ולמטה כי הלא אם יאמרו להומה זולת ישראל כמה מדת השמים לא ידעו ולא יבינו וישראל על פי התורה יודעים להם מדה כמפורש בדבריהם במקומות רבים וכן יודעים מוסדות הארץ על פי חכמתם כאז"ל הארץ על מה היא

ובזרעך ה' חס' וסימ' נמסר בסדר עקב · ומשלם ג' וסימ' בסוף ואתחנן · גדול ג' ב' מ"ל וא' חס' וסימ' העצה ורב · הכנפים ארך האבר · הכנפים ורב נוצה · קדמא חס' : כל סיפרא ועד היום הזה במ"ד עד היום הזה וסימ' נמסר במלכי' ב' סי' נ"א : ובישר' ג' דסמיכי בקרי' וסי' ובישר' ובאדם ותעשה לך שם · ובישר' יתפאר · ובישר' נחלתו · וירשו ד' חסר וסי' נמסר ביהושע ריש סי' י"ב : צויתה ג' מ"ל וסימ' את כל אשר צויתה לעשות להם ולא עשו · אתה צויתה פקודיך · אשר צוית' לא יבאו · וא' וצויתה אותו לעיניהם : הנה אני ז' וסי' קשרתי על אדני · הנה אני יי' אלהי כל בשר · מביא רוח בכם וחייתם · פותח את קברותיכם · לוקח את עץ יוסף · לקח את בני ישראל · בנה · בית לשם יי' : על העיר י"ז וסי' בהיותם כאבים · רק עץ אשר תדע · והיה כבקר כזרח · ועתה אסף את יתר · ויהי כשמע את הדבר הזה · וישלח שמה סוסים ורכב · וישלח אשר על הבית ואשר על העיר · ויבא נבוכד נצר : ותבקע העיר וכל אנשים דמלכים · ועברו גוים רבים · ובאו הכשדי' · ושבו הכשדים · וגם איש היה מתנבא · ותבקע העיר וכל דירמיה ויאמר אל האיש לבוש · ויואל בן זכרי פקיד עליהם · וכל וגגותי דכוו' במ"א אל העיר וסימ' וגנותי אל העיר הזאת להושיעה קדמא דמלכים :

עומדת כו' מה שלא השיגו יתר אומות וגם שגם ישראל מתוך דברי התורה מוציאים אותו לא היה כח בכל חכמי הגוים להשיגו מתוך התורה אם לא היו חכמי ישראל בשפע אשר להם מפאת נפשם ומה גם ע"י מה שהושפע בנפשותם בסיני כמש"ז שכל מה שמחדשים בכל דור ודור הכל קבלו מאז בסיני כי זה יורה על קדושת נפשותם כי חלקו ית' הן וז"א אם ימדו השמים מלמעלה ע"י גוי מגויי הארץ או יחקרו על ידם מוסדי ארץ לדעת על מה היא עומדת כלומר כאשר ידעו ישראל גם אני אמאס בכל זרע ישראל ואבחר בגוי אחר ולא בלבד בהיותם כשרים כי אם גם על כל אשר עשו אשר לא טוב הם טובים מכל גוי וא"כ למה אמאס בזרע ישראל אחר שאין בכל העמים דומה לו והוא מאמרם ז"ל בשמות רבה שאמר עקילס הגר לאדרייכוס המלך רוצה אני להגייר כי הקטן שבהם יודע וכו' ועל מה העולם עומד והוא מה שכתבנו פה באומרו ויחקרו מוסדי ארץ ותפס דברים אלו להיותם נרגשי' יותר מיתר דבר חכמה עמוק עמוק מי ימצאם זולת ישראל ע"כ:

ויאמר ירמי' היה דבר ה' וגו' הנה חנמאל וגו' הנה חזר ופירש כל הנבואה וסיבת תפיסתו קודם שאמר היה דבר ה' להסמיך זה לזה אחר שאמר הנני נותן את העיר הזאת וגו' ולדקי' מלך יהודה לא ימלט וגו' כי תלחמו את הכשדים לא תצליחו · ואז אמר היה דבר ה' אלי והוא כדי שלא יאמר השומע הנה ירמיה סותר דברי עצמו שאיך אפשר אחר אשר נבא בשם ה' שיתן העיר ביד כ"כ והוא ילך ויקנה השדה בסך רב מאת חנמאל ע"כ אמר אל תכפי משמר שהיו באמר המטרה שדבר ה' הוא שהוא יקנה השדה כי עי"כ יהיו מבושר שעוד יקנו שדות בכסף אחר כלות שבעים שנה אשר אמר שיהיו ירושלי' ביד הכשדים ולזה הרמז אמר הנה חנמאל בן שלם דודך וגו' ופעם קורא אותו בן דודו אלא לחורות בא שכל הענין על הגאולה כאמר וכמ"ש או דודו או בן דודו יגאלנו ודרשו חז"ל זה הפסוק כולו על הגאולה כדאי' בפסיקתא וכי תשיג יד גר ותושב עמך אלו ערי יהודה וירושלים שנ' היו צריה לראש ומך אחיך עמו מה גרם לאחיכם להשתעבד על שנתחברו עמו אעפ"כ אחרי נמכר גאולה תהיה לו שנ' כי פדה ה' את יעקב וגאלו או דודו או בן דודו דודי לי ואני לו או בן דודו זה מלך המשיח שנ' בו אני היום ילדתיך או השיגה ידו ונגאל עד ה' אלהיך ושב ה' את שבותך ואם לא יגאל באלה ויצא בשנת היובל והיה ביום ההוא יתקע בשופר גדול ובוונת המדרש דרך כלל על שנתכרו ישראל בעונם ולא יתייאשו מן הגאולה אלא שיש לזה ב' זמנים אם יזכו אחישנה ואם לאו בעתה עכ"ל הנה

מנעורותיהם · מימי נעורים והם ימי המדבר כמו שפירשנו : כי היו בני ישראל · כי הם התחלו להכעיסני תחלה ואחר כך בני יהודה וטעם איך לאמת הדבר כמו אך עצמי
ובשרי אתה אך לשקר שמרתי והדומים להם : למן היום אשר בנו אותה · כי בימי שלמה שבנה את העיר והבית התחלו לזבוח בבמות ונשי שלמה עבדו לאלהים אחרים למן
היום ההוא היתה על אפי ועל חמתי כלומר היתה קיימת על אפי ועל חמתי כי באפי היה להסירה והארכתי אפי עד היום הזה ולא אאריך עוד · ובדרש ביום שהוסד הבית
נשא שלמה את בת פרעה : ונביאיהם · הנביאים שלהם שהם נביאי שקר : ולמד אותם · ע"י נביאי האמת : וישימו שקוציהם · אחז ומנשה : אשר לא צויתים · בג'
מקומות נאמר זה הענין במלות שונות ביניהם מעט והענין אחד הראשון בפרשת גזי נזרך אשר לא צויתים ולא עלתה על לבי והשני בפרשת וקנית בקבוק אשר לא צויתי ולא דברתי ולא עלתה על לבי השלישי בזו הפרשה אשר לא צויתים ולא עלתה על לבי לעשות התועבה הזאת : למען החטי את יהודה · וענינו פירשנו בפרשת גזי נזרך החטי בחסרון האל"ף למ"ד הפעל וכן אשר החטי את ישראל בה הלך דאך לא שרו חסר אל"ף למ"ד הפעל: ועתה לכן כה אמר יי' · פרשה זו עתידה ומבוררת : כי כה אמר יי' · ופרשה זו לזמן שתשוב גלות בבל לשבעים שנה ומה שזכר ההר והשפלה והנגב כי חלק יהודה בשלשתן כמו שכתוב בספר יהושע :
ויהי

רשי

ל ולמד אותם · לשון פעול אפרנ"כס בלע"ז : הנני מקבצם · ברחמים מכל אשר הדחתים שם באפי :
כה

מסרה

אותה י"ב מ"ל בקריאה וסי' בסדר בלק וב' מנהון בסיפרא וסי' למן היום אשר בנו אותה · יי' יוצר אותה להכינה : ואיש יהודה ו' דסמיכי וסימ' שלשים אלף דבקו במלכם · חמש מאות אלף · ועתה יושב ירושלם · נטע שעשעיו · ואיש יהודה ויושב ירושלם : והושבתים ב' א' מ"ל וא' חס' וסי' והושבתים מארץ · אל המקו' הזה והשבתים לבטח : וששתי ב' וסי' וגלתי בירושלם · וששתי עליהם להשיב אתם · וא' בדרך עדותיך ששתי : הרעה הגדולה הזאת ו' דסמיכי בקריאה וסי' איננו גדול בבית הזה ממני והיה אם דרך גבולו יעלה · אל אדות הרעה הגדולה הזאת · והיה כי תגיד לעם הזה דסיפרא · כאשר הבאתי אל העם הזה את כל הרעה הגדולה · ולכם הגשמע דעזרא : וחתום ד' מ"ל בליש' וסימ' נמסר בישעיה ריש סי' ח' :

לֵאלֹהִים אֲחֵרִים לְמַעַן הַכְעִסֵנִי׃
ל כִּי־הָיוּ בְנֵי־יִשְׂרָאֵל וּבְנֵי יְהוּדָה אַךְ
עֹשִׂים הָרַע בְּעֵינַי מִנְּעֻרֹתֵיהֶם כִּי בְנֵי־
יִשְׂרָאֵל אַךְ מַכְעִסִים אֹתִי בְּמַעֲשֵׂה
יְדֵיהֶם נְאֻם־יְהוָה׃ כִּי עַל־אַפִּי
וְעַל־חֲמָתִי הָיְתָה לִּי הָעִיר הַזֹּאת
לְמִן־הַיּוֹם אֲשֶׁר בָּנוּ אוֹתָהּ וְעַד־הַיּוֹם
הַזֶּה לַהֲסִירָהּ מֵעַל פָּנָי׃ עַל כָּל־
רָעַת בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל וּבְנֵי יְהוּדָה אֲשֶׁר
עָשׂוּ לְהַכְעִסֵנִי הֵמָּה מַלְכֵיהֶם
שָׂרֵיהֶם כֹּהֲנֵיהֶם וּנְבִיאֵיהֶם וְאִישׁ
יְהוּדָה וְיֹשְׁבֵי יְרוּשָׁלִָם׃ וַיִּפְנוּ אֵלַי
עֹרֶף וְלֹא פָנִים וְלַמֵּד אֹתָם הַשְׁכֵּם
וְלַמֵּד וְאֵינָם שֹׁמְעִים לָקַחַת מוּסָר׃
וַיָּשִׂימוּ שִׁקּוּצֵיהֶם בַּבַּיִת אֲשֶׁר־נִקְרָא
לה שְׁמִי־עָלָיו לְטַמְּאוֹ׃ וַיִּבְנוּ אֶת־
בָּמוֹת הַבַּעַל אֲשֶׁר בְּגֵיא בֶן־הִנֹּם
לְהַעֲבִיר אֶת־בְּנֵיהֶם וְאֶת־בְּנוֹתֵיהֶם
לַמֹּלֶךְ אֲשֶׁר לֹא־צִוִּיתִים וְלֹא עָלְתָה
עַל־לִבִּי לַעֲשׂוֹת הַתּוֹעֵבָה הַזֹּאת
לְמַעַן הַחֲטִי אֶת־יְהוּדָה׃
וְעַתָּה לָכֵן כֹּה־אָמַר יְהוָה אֱלֹהֵי
יִשְׂרָאֵל אֶל־הָעִיר הַזֹּאת אֲשֶׁר אַתֶּם
אֹמְרִים נִתְּנָה בְּיַד מֶלֶךְ־בָּבֶל בַּחֶרֶב
וּבָרָעָב וּבַדָּבֶר׃ הִנְנִי מְקַבְּצָם מִכָּל־
הָאֲרָצוֹת אֲשֶׁר הִדַּחְתִּים שָׁם בְּאַפִּי
וּבַחֲמָתִי וּבְקֶצֶף גָּדוֹל וַהֲשִׁבֹתִים
אֶל־הַמָּקוֹם הַזֶּה וְהֹשַׁבְתִּים לָבֶטַח׃
וְהָיוּ לִי לְעָם וַאֲנִי אֶהְיֶה לָהֶם
מ לֵאלֹהִים׃ וְנָתַתִּי לָהֶם לֵב אֶחָד
וְדֶרֶךְ אֶחָד לְיִרְאָה אוֹתִי כָּל־הַיָּמִים
לְטוֹב לָהֶם וְלִבְנֵיהֶם אַחֲרֵיהֶם׃
וְכָרַתִּי לָהֶם בְּרִית עוֹלָם אֲשֶׁר לֹא־
אָשׁוּב מֵאַחֲרֵיהֶם לְהֵיטִיבִי אוֹתָם
וְאֶת־יִרְאָתִי אֶתֵּן בִּלְבָבָם לְבִלְתִּי
סוּר מֵעָלָי׃ וְשַׂשְׂתִּי עֲלֵיהֶם לְהֵטִיב
אוֹתָם וּנְטַעְתִּים בָּאָרֶץ הַזֹּאת בֶּאֱמֶת
בְּכָל־לִבִּי וּבְכָל־נַפְשִׁי׃
כִּי־כֹה אָמַר יְהוָה כַּאֲשֶׁר
הֵבֵאתִי אֶל־הָעָם הַזֶּה אֵת כָּל־הָרָעָה
הַגְּדוֹלָה הַזֹּאת כֵּן אָנֹכִי מֵבִיא עֲלֵיהֶם
אֶת־כָּל־הַטּוֹבָה אֲשֶׁר אָנֹכִי דֹּבֵר
עֲלֵיהֶם׃ וְנִקְנָה הַשָּׂדֶה בָּאָרֶץ הַזֹּאת
אֲשֶׁר אַתֶּם אֹמְרִים שְׁמָמָה הִיא מֵאֵין
אָדָם וּבְהֵמָה נִתְּנָה בְּיַד הַכַּשְׂדִּים׃
מה שָׂדוֹת בַּכֶּסֶף יִקְנוּ וְכָתוֹב בַּסֵּפֶר
וְחָתוֹם וְהָעֵד עֵדִים בְּאֶרֶץ בִּנְיָמִן
וּבִסְבִיבֵי יְרוּשָׁלִַם וּבְעָרֵי יְהוּדָה
וּבְעָרֵי הָהָר וּבְעָרֵי הַשְּׁפֵלָה וּבְעָרֵי
הַנֶּגֶב כִּי־אָשִׁיב אֶת־שְׁבוּתָם
נְאֻם־יְהוָה׃
ויהי

עַמְמַיָּא בְּדִיל לְאַרְגָּזָא קֳדָמָי׃ אֲרֵי הֲווֹ
בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וּבְנֵי יְהוּדָה בְּרַם עָבְדִין
דְבִישׁ קֳדָמַי מִזְעוּרֵיהוֹן אֲרֵי בְנֵי יִשְׂרָאֵל
בְּרַם מַרְגְזִין קֳדָמַי בְּעוֹבָדֵי יְדֵיהוֹן
אֲמַר יְיָ׃ אֲרֵי רוּגְזִי וַחֲמָתִי חָל בְּקַרְתָּא
הָדָא לְמִן יוֹמָא דִבְנוֹ יָתַהּ וְעַד יוֹמָא
הָדֵין לְאַגְלָיוּתָא מִקְבֵל מֵימְרִי׃ עַל כָּל
בִּישַׁת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וּבְנֵי יְהוּדָה דַעֲבָדוּ
לְאַרְגָּזָא קֳדָמַי אִינוּן מַלְכֵיהוֹן
רַבְרְבָנֵיהוֹן וּנְבִיֵּיהוֹן דְשִׁקְרָא וֶאֱנָשׁ
יְהוּדָה וְיָתְבֵי יְרוּשְׁלֶם׃ וְאַחֲזָרוּ
בְּפוּלְחָנִי קְדָל וְלָא שַׁוִּיאוּ דַחֲלְתִּי
לְקֳבֵל אַפֵּיהוֹן וּשְׁלָחִית לְוָתְהוֹן יַת
כָּל עַבְדֵי נְבִיַּיָא מַקְדֵם וּמַלִּיף וְלֵית
אִינוּן צָבָן לְקַבָּלָא אוּלְפָן׃ וְשַׁוִּיאוּ
שִׁיקוּצֵיהוֹן בְּבֵיתָא דְאִתְקְרֵי שְׁמִי
עֲלוֹהִי לְסָאֳבוּתֵיהּ׃ וּבְנוֹ יַת בָּמַת
בַּעְלָא דִי בְחֵילַת בַּר הִנֹּם לְאַעְבָּרָא
יַת בְּנֵיהוֹן וְיַת בְּנָתְהוֹן לְמוֹלֶךְ דְלָא
פַקְדִית בְּאוֹרָיְתִי וְלָא רַעֲוָא קֳדָמַי
לְמֶעְבַּד תּוֹעֶבְתָּא הָדָא בְּדִיל לְחַיָּבָא
יַת דְבֵית יְהוּדָה׃ וּכְעַן בְּכֵן כִּדְנַן אֲמַר
יְיָ אֱלָהָא דְיִשְׂרָאֵל עַל קַרְתָּא הָדָא
דְאַתּוּן אָמְרִין אִתְמְסָרַת בִּידָא
דְמַלְכָּא דְבָבֶל בְּחַרְבָּא וּבְכַפְנָא
וּבְמוֹתָא׃ הָא אֲנָא מְכַנֵּישׁ לְהוֹן מִכָּל
מְדִינָתָא דְאַגְלֵיתִינוּן לְתַמָּן בְּרוּגְזִי
וּבְחֵמְתִּי וּבִתְקוֹף רָב וְאָתֵיבִינוּן
לְאַתְרָא הָדֵין וְאַשְׁרֵינוּן לִרְחֲצָן׃ וִיהוֹן
קֳדָמַי לְעַם וַאֲנָא אֱהֵוֵי לְהוֹן לֶאֱלָהּ׃
וְאֶתֵּן לְהוֹן לִבָּא חַד וְאוֹרַח חָד
לְמִדְחַל קֳדָמַי כָּל יוֹמַיָּא דְיִיטַב לְהוֹן
וְלִבְנֵיהוֹן בַּתְרֵיהוֹן׃ וְאֶגְזַר לְהוֹן קְיָם
עָלַם דְלָא יְתוּב מֵימְרִי מִבַּתְרֵיהוֹן
לְאֵיטָבָא לְהוֹן וְיַת דַחַלְתִּי אֶתֵּן
בְּלִבְּהוֹן בְּדִיל דְלָא יִסְטוּן מִבָּתַר
פּוּלְחָנִי׃ וְיֶחְדֵי מֵימְרִי עֲלֵיהוֹן לְאֵיטָבָא
לְהוֹן וַאֲקַיֵּימִינוּן בְּאַרְעָא הָדָא
בִּקְשׁוֹט בְּמֵימְרִי וּבִרְעוּתִי׃ אֲרֵי כִדְנַן
אֲמַר יְיָ כְּמָה דְאַיְתֵיתִי עַל עַמָּא הָדֵין
יַת כָּל בִּישְׁתָּא רַבְּתָא הָדָא כֵּן אֲנָא
מַיְתֵי עֲלֵיהוֹן יַת כָּל טַבְתָא דַאֲנָא
מְמַלֵּיל עֲלֵיהוֹן׃ וְיִזְדַּבְנוּן חַקְלִין
בְּאַרְעָא הָדָא דְאַתּוּן אָמְרִין צַדְיָא
הִיא מִבְּלִי אֱנָשָׁא וּבְעִירָא אִתְמְסָרַת
בִּידָא דְכַסְדָאֵי׃ חַקְלִין בְּכַסְפָּא יִזְבְּנוּן
וְיִכְתְּבוּן בְּשִׁטְרָא וְיַחְתְּמוּן וְיַסְהֲדוּן
סָהֲדִין בַּאֲרַע שִׁבְטָא דְבִנְיָמִין וּבְסַחֲרָנֵי
יְרוּשְׁלֶם וּבְקִרְוַיָּא דְבֵית יְהוּדָה
וּבְקִרְוֵי טוּרָא וּבְקִרְוֵי שְׁפֵלְתָּא וּבְקִרְוֵי
דָרוֹמָא אֲרֵי אָתֵיב יַת גָּלְוָתְהוֹן
אֲמַר יְיָ׃
והוה

מנחה גדולה

הנה הגאולה ולא יאמר וז"ש או דודו שהק"בה יעשה זה קודם זמנו כשיזכו או בן דודו זה מלך המשיח שיבא ליום המוגבל כמ"ש אני היום ילדתיך כלא נאותו היום שיבא לגאול יהיה כנולד בריה חדשה וכן ישראל הנגאלי' יהיו כנולד בריה חדשה כד"א ולציון יאמר איש ואיש יולד בה · ועכשיו מ מפרש המדרש הדבר או השיגה ידו בתשובה ושבת עד ה' אלהי' ואז ישב ה' את שבותך קודם הזמן יחישנה ואם לאו ויצא בשנת היובל שאז ישובו אל משפחתם ואחוזתם והוא שנת היובל ע"ש השופר שיתקע או וז"ש יתקע בשופר גדול כמו ביובל ונהיות שלא יאמר מזמן הקליב וע"כ בעתה יבא לז"א ביום ההוא יתקע ביום ההוא ממש שיגיע הזמן יגאלם · וז"ש ירמי' היה אלי דבר ה' קודם הגיע הפרענות שעד שלא נמסרה ירושלי' ביד הכשדים היה דבר ה' לבשר הרפואה ואמר הנה חנמאל בן שלם דודך בא כדי לקנות השדה ולהורות שעוד יגיע זמן שיקנו שדות בכסף וע"כ אמר דודך ואמר בן דודך על הרמז שכתבנו שהוא או דודו או בן דודו יגאלנו שמרמז על הגאולה וע"כ אמר כי לך משפט הגאולה וגו' שכיון שאתה הוא האיש המצטער על חרבנה נאה לך ג"כ לעשות מעשה המורה על הגאולה וע"כ במה שאתה קונה השדה אתה מה מראה ענין ורמז לגאולה כאמור וזאת המכירה היתה ע"י מעת יד של חנמאל ע"ד וימך אחיך וגו' כמו שנה הרמז למעלה בפסוק הזה רמז על הגלות והגאולה :
ואתפלל אל ה' וגו' מהרי"א ז"ל אמר שהיה זה אחרי תתו את ספר המקנה אל ברוך בן נריה להגיד שלא עשה תפלתו קודם שיקנה השדה כדי להמלט מקנות אותו ומתת הכסף בעדו כי הוא בצדקתו עשה כל מה שצוהו השם ולא עבר ממצותו ולא שכח והוציא הכסף מידו והשליכו לאבדן בתתו אותו תחת השדה שידע שלא יזכה בו אבל היתה תפלתו אחרי הקניה ומשקל הכסף ונתנו ספר המקנה אל ברוך אז התפלל לאלהיו שהוא ברחמיו וברוב חסדיו יסיבהו יעוד טוב על ענין ישראל כי זה היה תכלית תפלתו ע"כ : ומר"מא ז"ל הקשה הלא תשובת מבוקשו אמר הוא אל ברוך בן נריה והוא כי הנה דברי שאגתו בתפלתו הלא היא כי אחר שהסוללות באו העיר והיא נתנה ביד הכשדים ואיך יצוהו ית' לקנות שדה והעד עדים והלא תשובת הדבר כבר אמר הוא אל ברוך בן נריה באומרו כי כה אמר ה' וגו' עוד יקנו בתים וגו' בארץ הזאת וא"כ אחר שהוא על מה שעתיד להיות מה זו תמיהה כי אדרבה לבל יתייאשו מלשוב אל הארץ הזאת ע"י שהעיר נתנה ביד הכשדים ע"כ הוצרך רמז זה שיקנה שדה לרמוז שעוד יקנו

מנחה גדולה

בתים ושדות כי תשוב תבנה · אך הנה הוא ית' אמר אל ירמיהו אותו הלשון אשר אמר הוא אל ברוך עוד יקנו בתים ושדות וכרמים בארץ הזאת והנה הלשון סובל או שעוד יקנו וגו' קודם החרבן שירמוס על הארץ לראות הם יהנו לב לשוב ולא תחרב העיר או היא בשורה על העתיד כי גם שנחרבת עתה לא יהיה חורבן עולם כי עוד תשוב תבנה ותכונן וזה כה ירמיה העתיק לשונו ית' אל ברוך ואמר כה אמר ה' עוד יקנו בתים וגו' ולא הבין בלשון כי אם הפירוש הראשון דהכי דייק ליסנא דמלת עוד וגם מאמרו ית' קנה לך שמורה שיהיה לך ואם תחרב העיר לא לו היה המקח כי אם לנכרים ולרמז בעלמא על העתיד לשתוק ממלת לך וע"כ ראה הסוללות כן תמה ואמר הנה העיר נתנה ביד הכשדים ואיך אתה אמרת קנה לך שמשמעו שקנה אקנה לי לאכול פרותיה אז אמר לו הוא ית' כי לישאר עתה בארץ כשהיתה אי אפשר על אשר הכעיסוהו בה אך הרמז אינו רק על העתיד וזהו שמסיים ואומר שדות בכסף יקנו וגו' כי אשיב את שבותם וגו' לומר מה שאמרתי שדות בכסף יקנו לא עתה כי אם; לעתיד כאשר אשיב את שבותם · ע"כ :
ולע"רן שהיה ירמיה נתקשה בדבר וע"כ כדי לאמר שיבת קושיתו אמר אחרי תתי את ספר המקנה וגו' והוא שלא יבצר שהיה ירמיה יודע כוונת המכירה שהוא להחזיק לב ישראל שלא יתייאשו מן הגאולה כמ"ש כי כה אמר ה' עוד יקנו ושע"כ שלח ה' לחנמאל לקנות השדה אלא שהיתה קושיתו למה אמר ה' להעיד עדים וגו' ולתתו בכלי חרש למען יעמוד ימי' רבים כי מה בצע בזה הדבר שיהיה השטר מכירה קיימת כיון שיגלו מארצם ויהיה הארץ לכשדים עד יום אשר יפקוד אותם ה' ואז כשישבו לארץ לא ישובו איש לשדהו ולכרמו אלא שהיתה כל הארץ לפניהם כהפקר וכל הקודם זכה ומה גם כיון שהיתה הארץ רחבת ידים ומקום רוח רב היה כל אחד יוכל להחזיק בשדות וכרמים רבים בחנם ומה גם אלו השדות והכרמים שהיה אז באנשי הארץ שהיו מכמה אומות מה שהיו מחזיקים בהם אעפ"י שהיה של ישראל לא היה לו רשות לגרש הנכרי ממנו ולהחזיק בו כיון שהיה שלו או של אבותיו כי כבר באו בה פריצים וחללוה ונהפכה כמהפכת זרים א"כ למה יועיל השטר מכירה או העדאת עדים או הקיום שטרות שהוא הגלוי וע"כ לא אמר ואתפלל אחרי קניתי השדה כי זה לא היה תמיהתו כי אם אחרי תתו את ספר המקנה לברוך וגו' כי זה היה לו לתימה למה זה ועל מה זה צוה ה' ככה לחנם וז"א העיר נתנה ביד הכשדים וכיון שהם מושלים עליה איך אפשר שיועיל זה שטר מכירה כלום לשוב כל א' על נחלתו ואחוזתו באף

שישובו

ויהי דבר יי' שנית · ר"ל על זה הענין : כה · עשה · עושה ירושלם שזכר למעלה ופי' עשה מגדלה כלומר שהגדיל אותה על כל הארצות וכן אשר עשה את משה ואת אהרן:
יוצר אותה להכינה · מחדש אותה להכינה לעולם וכן הנה אנכי יוצר עליכם רעה וכל יצירה הוא מוציא הדבר למעשה : קרא · אם תקרא אלי אענך כדנוך הפך מה שאומר
ואל תשא בעדם רנה ותפלה : ואגידה לך גדולות ובצורות לא ידעתם · אגידה לך נחמות גדולות וחזקות שלא ידעתם וי"ת רברבן ונטירן היה קורא ובצורות בנו"ן : כי
כה אמר יי' אל הסללות ואל החרב · כמו בסללות ובחרב וכן ואל הארון תתן את העדות כמו ובארון אלא שאותה בי"ת הכלי וזאת בי"ת העזר ופי' החרב כשיל המפילים
התגדלים וכן ומגדלותיך יתן בחרבותיו וסללות פירשנוהו : באים להלחם · אמר למה היו נתוצים לפי שהיו באים יושבי הבתים להלחם עם הכשדי' ולא פתחו להם לפיכך התחזקו הכשדים והכו הבתים בסללות ובחרב עד שלכדו העיר: למלאם את פגרי האדם · והם גרמו גם כן למלא הבתים פגרי אדם שנלחמו בם הכשדי': הנני מעלה לה · לעיר ירושלם שזכר: ארוכה ומרפא · ענין כפול במלות שונות: וגליתי להם עתרת שלום ואמת · אמר וגליתי לפי שהיה דבר הקץ מכוסה עד יום הגאולה · עתרת פי' רוב כי כל לשון עתרת הוא ענין רבוי מה שהוא בענין תפלה כמו ויעתר יצחק הוא ענין רבוי תפלה וכן העתרת' עלי דבריכם רבוי דבריכם : ופחדו ורגזו · גויי הארץ יפחדו וירגזו: על כל הטוב' ועל כל השלום אשר אני עושה לה · פי' לירושלם: מביאים תודה · ולא אמר חטא' ואשם לפי שבזמן ההו' לא יהיו בהם רשעי' וחוטאי' כי כלם ידעו את יי' וכן אמרו רז"ל כל הקרבנות בטלי' לעתיד לבא חוץ מקרבן תודה : מרביצי' צאן · בכל מקום מאין פחד יהיה לרועים נוה וירבצו שם צאנ' בלי פחד: בערי ההר · בערי השפלה · בלא וי"ו והבאים אחריהם בוי"ו : על ידי מונה · ישראל נמשל לצאן והרועה הוא המלך ודרך הרועה למנות צאנו אם חסרה אחת מהן או יאמר זה הענין לכלו' הפושעי' מישראל בצאתם מהגלות כמו שמפירש בספר יחזקאל ואמר שם והעברתי אתכם תחת השבט וזהו שאמר הנה גם כן עוד תעבורנה הצאן על ידי מונה :
נמח

ויהי דבר-יהוה אל-ירמיהו שנית א
והוא עודנו עצור בחצר המטרה
לאמר: כה-אמר יהוה עשה יהוה
יוצר אותה להכינה יהוה שמו:
קרא אלי ואענך ואגידה לך גדלות
ובצרות לא ידעתם:
כי כה אמר יהוה אלהי ישראל על-
בתי העיר הזאת ועל-בתי מלכי
יהודה הנתצים אל-הסללות ואל-
החרב: באים להלחם את-הכשדים ה
ולמלאם את-פגרי האדם אשר-
הכיתי באפי ובחמתי ואשר הסתרתי
פני מהעיר הזאת על כל-רעתם:
הנני מעלה-לה ארכה ומרפא
ורפאתם וגליתי להם עתרת שלום
ואמת: והשבתי את-שבות יהודה
ואת שבות ישראל ובנתים
כבראשנה: וטהרתים מכל-
עונם אשר חטאו-לי וסלחתי לכול-
עונותיהם אשר חטאו-לי ואשר
פשעו בי: והיתה לי לשם ששון
לתהלה ולתפארת לכל גויי הארץ
אשר ישמעו את-כל-הטובה אשר
אנכי עשה אותם ופחדו ורגזו על
כל-הטובה ועל כל-השלום אשר
אנכי עשה לה:
כה | אמר יהוה עוד ישמע במקום- י
הזה אשר אתם אמרים חרב הוא
מאין אדם ומאין בהמה בערי יהודה
ובחצות ירושלם הנשמות מאין
אדם ומאין יושב ומאין בהמה:
קול ששון וקול שמחה קול חתן
וקול כלה קול אמרים הודו את-יהוה
צבאות כי-טוב יהוה כי-לעולם
חסדו מבאים תודה בית יהוה כי-
אשיב את-שבות-הארץ כבראשנה
אמר יהוה:
כה-אמר יהוה צבאות עוד יהיה |
במקום הזה החרב מאין-אדם ועד-
בהמה ובכל-עריו נוה רעים מרבצים
צאן: בערי ההר בערי השפלה
ובערי הנגב ובארץ בנימן ובסביבי
ירושלם ובערי יהודה עד תעברנה
הצאן על-ידי מונה אמר יהוה:
הנה

והוה פתגם נבואה מן קדם יי עם
ירמיה תנינות והוא עוד כען כלי
בדרת בית אסיריא למימר: כדנן
אמר יי דעבדה יי ברא יתיה
לאתקנותה יי שמיה: צלי קדמי
ואקביל צלותך ואחוי לך רברבן
ונטירן דלא ידעתינון: ארי כדנן אמר
יי אלהא דישראל על בתי קרתא
הדא ועל בתי מלכיא דבית יהודה
דמתרעין להון וצברין מיליתא
לתקפא שורא מן קדם דקטלין
בחרבא: אתן לאגחא קרבא עם
כסדאי ולמליותהון ית פגרי בני
אנשא דאלקיתי ברוגזי ובחמתי
ודסליקית שכנתי מנקרתא הדא על
כל בישתהון: הא אנא מיתי להון אסו
ופורקן ואסינון ואיגלי להון תרע
תיובא ואחוינון דיהכון באורח שלם
וקשוט: ואתיב ית גלות יהודה וית
גלות ישראל ואקימינון כדבקדמיתא:
ואידכינון מכל חוביהון דחבו קדמי
ואשבוק לכל חוביהון דחבו קדמי
ודמרדו במימרי: ויהון קדמי לשום
דחדוא לתושבחא וליקר לכל עממי
ארעא די ישמעון על כל טבתא די
אנא עביד עמהון ויזועון וידחלון על
כל טבתא ועל כל שלמא דאנא עביד
להון: כדנן אמר יי עוד ישתמע
באתרא הדין דאתון אמרין חרוב
הוא מבלי אינשא ומבלי בעירא
בקירויא דבית יהודה ובשוקי
ירושלם דצדין מבלי אינשא ומבלי
יתיב ומבלי בעירא: קל ביעו וקל
חידוא קל חתנין וקל כלן קל דאמרין
אודו קדם יי צבאות ארי טב יי ארי
לעלמא טבותיה מעלי תודתא לבית
מקדשא דיי ארי אתיב ית גלות
ארעא כדבקדמיתא אמר יי: כדנן
אמר יי צבאות עוד יהי באתרא הדין
דחרוב מבלי אינשא ומבלי בעירא
וכל קרויהון דירוות בית מישרי
רעיין וחוטרין רען: בקרוי טורא
בקרוי שפלתא ובקרוי דרומא
ובארעא שיבטא בנימן ובכחרני
ירושלם ובקרויא דבית יהודה
עוד יתינהון עמא על ידי משיחא אמר יי:
הא

רשי

כה אמר יי' עשה · העושה זאת : קרא אלי ואענך · להודיעך העתידות : ובצורות · שמורות בלבי לעשותם : הנתוצים אל הסוללות · לעשות מהם סוללות תלים שלבורי' למעל' אשר בוכים בני העיר לעלות אל הסוללות להלחם מעליהם אל הכשדים : ואל החרב · לתקפא שורא מן קדם דקטלין בחרבא : ולמלאם את פגרי האדם · ואת הבתים אשר נתצו עושים קברות לפגרי' שנהרגים בתוך העיר : ואשר הסתרתי וגומר · כה אמר יי' הנני מעלה לה וגומר : עתרת שלום · ברכת שלו' שלו"דר בלע"ז: נוה רועים · מדור רועים : עוד תעבורנה הצאן וגומר · ילאו ויבאו ישראל על ידי מלך הולך בראשם:
לא

מסרה

ידעתם ד' בקריאה וקמץ וסי' ובא האות והמופת אשר דבר אליך · שמעת חזה כלה · קרא אלי ואענך · והכעסתי לב עמים רבים · וסי' אתית וקרית שמעית וכעסית : ארוכה ד' ב' מ"ל וב' חסר וסי' הנני מעלה לה · כי אעלה ארוכה · ותעל ארוכה למלאכה · כי עלתה ארוכה · ב' קדמאי חסר : גויי ג' מ"ל וסימ' והיתה לי לשם ששון לתהילה · ונאספו עליה · וספרים כתב לחרף דד"ה · וכל אוריתא דכוו' · כבראשינה ה' בקריאה וסי' נגפים הם לפנינו · ותהי כבראשונה דירבעם · קול אומרים הודו את יי' · ואשיבה שפטיך כבראשונה · ובנתים כבראשינה · כי אשיב את שבית הארץ : ובארץ ה' וסי' נמסר בסדר ויגש :

מנחה גדולה

שישובו לארץ וא"כ למה אתה אמרת אלי ה' אלקי' קנה לך השדה בכסף והעד עדים כי מה יועיל בזה עדים כיון שהעיר נתנה ביד הכשדים ועל זה בא התשובה הממני יפלא כל דבר לא כמו שאתה סבור שזה העדאת עדים וכתיבת השטר נעשה כדי שתגבה בו נחלת שדה וכרם אלא מה שצויתי לך הוא לרמז ולהורות שעוד יבא זמן שדות בכסף יקנו וגו' שאע"פי שלעת אשר ישובו בבית שני יהיה מעטים והארץ יהי' רחבת ידים במעט יושבים מ"מ כשיהיו בארץ יפרו וירבו מאוד עד שיהי' השדות והבתים נקנים בכסף וע"כ צויתיך לעשות כן להיות לאות ולמופת ישראל שגאולה תהיה להם ובמקום שהיא עתה שממה מאין אדם וגו' שהיא מקום פנוי ואין צריך לקנות שדות עוד יבא זמן כשיהיו בארץ ילאוהו ויהיו רבים עד שיקנו השדות בכסף וגו':

ויהי דבר ה' וגו' והוא עודנו עצור וגו' · מהר"יא ז"ל בעבור שלמעלה זכר נבואה גדולה על קבוץ גליות והגאולה הכוללת העתידה להיות ועתה באתהו נבואה אחרת ג"כ על הגאולה העתידה הבאה לכן אמר ויהי דבר ה' אל ירמיה שנית ר"ל שנית על הגאולה העתידה ואם נאמר שהפסיק ביניהם בנבואת פקידת בבל בפרשה כאשר הבאתי אל העם הזה הוצרך הכתוב לומר בנבואה הזאת שיזכור שנית שהוא נאמר על הגאולה אשר תהיה לא על הראשונה שישובו מבבל אלא מהגאולה השנית שיגאלו בקץ הימים · ואמר עודנו עצור בחצר המטרה להודיע שהיה ענינו רמז לענין האומו' כי כמו שהיה ירמי' עצור ואסור בחצר המטרה ימים רבים ושמה באו לו נבואות שתי הגאולות הפרטי מבבל והכוללת מקבוץ גליות כן ישראל יהיו עצורים ואסורי' בגלותם וזמן רב ויהיו במאסרם וגלותם כמטרה לחץ לכל האויבים ועליהם תבא הגאולה הפרטי' מבבל וכוללת הקבוץ הגליות ואמר לו ית' בעד שתיהן כה אמר ה' עושה ה' יוצר אותם ר"ל שפקידת בבל ה' הוא עושה כי לא יעשה אותה כורש אלא הש"י שהעיר את רוחו וכנגד הגאולה העתידה אמר ה' יוצר אותה מלשון יוצר אור כי אז עליהם יזרח אור ה' ולפי שהגאולה היא תצטרך אל הכנות רבות לכן אמר להכינה ה' שמו כי הוא המהוה האמתי הדברים הנפלאים ועליה אמר לירמי' קרא אלי ואענך ואגידה לך גדולות ובצורות שלא ידעתם ר"ל אתה ירמיהו איך רוצה להתפלל אלא על בני דורך ועל גלות בבל להיותו בימיך ואני צויתיך שלא תתפלל עליהם אתם על הגאולה העתידה קרא אלי ואענך בשורות טובות ונחמות שהם גדולות ובצורות

כלומר חזקות ולפי שלא היה על פקידת בבל לכן אמר לו ולא ידעתם כי כה אמר ה' בבאות אלקי ישראל כי נקרא עדין שמו על ישראל לפי שעוד ישובו ליראתו ולעבודתו ע"כ: ומר"מא ז"ל כתב יאמר כי לקיחתו עצור כלוא בחצר המטרה לנחמו מעצבונו שימחו ביעודים טובים העתידים לבא וזהו עודנו עצור בחצר המטרה לאמר כה אמר ה' כו' כלומר למה שהיה עדיין עצור שם היה מאת ה' לאמר לו כה אמר ה' וגו' שהם טובה העתידות לנחמו מעצבונו וענין הכתוב כה אמר ה' עשה וגו' והוא כי בנין עשיה ליצירה הפרט כאשר בין אומר לצורה והאמר הוא ית' רוצה גלה רב הספירות ובהרות הרומזים שלא עושה לעתיד את ירושלים כי הנה

כה אמר ה' עושה וגו' אשר עשה אותה גשמית כמשמע עשיה הנה ה' בעצמו יוצר אותה בריה חדשה שהיא גדר צורה ולא שתסתר כך גדר צורה בערך העשייה כי אם שהיצירה לא תהיה רק להכינה אל הצורה הבאה אחר הצורה הזאת אשר ה' יוצר אותה וזהו ה' עושה ה' יוצר עושה להכינה ולא עוד אלא שלא יהיו מדושי עליה האלה ע"י כח מכחות השם הנזכר שיקרא נעשה מאתו להיות ע"י כח הכלל ממנו כ"א ה' שמו כי הוא ית' בעצמו את ההדרגות האמורות ולהפיס דעת ירמיה יותר אמר עוד קרא אלי וגו' לומר ראה כמה אתה סובל ייסורין והכלה הזה למענו כי לא תצטרך תפלה לגלות לך ייעודי הטובה העצומי' רק קרא אלי כלומר קריאה בעלמא ואגידה לך ע"כ: ולע"דן אומר שנית והוא עודנו עצור וגו' להודיע חסדי האל כי רב הוא ולף שישראל לא שבו ממרוד בדברי האל עם שראו שדברי ירמי' אמה שטרם בא הנמאל הודיע הדבר ואמר שיבא אלו למכור שדהו וכל הנבואה טרם שהיה נתנבא עליה וראו שכל מה שאמר היה נעשה ושהיה הקנין הזה לסימן ולאות שעוד יקנו שדות ומיכה בשמע שיגלו תחלה ואח"כ ישובו לארצם ומי ישמע דברים כאלה שיהא לבו נכון בטוח שדברי הנביא אמת ולא ידמע ויצטער על כך ואף אם לבו כלב הארי המס ימס וישוב אל ה' ויתפלל אליו אולי יש תקוה לבטל הגזרה ומה גם היה להם לשלוח לירמי' חפשי ממקום שהיה עצור בחצר המטרה ולהתחנן לו שיתפלל על נפשם אולי יתכן ה' נבאות בגללו ובזכותו ויחון על שארית הנמצא אז עוד בירושלים ומה גם שיראו שקרוב יום ה' כי הסללות באו העיר ללכדה וכמעט העיר נתנה ביד הכשדים וגו' והם לא שמו לבם לכל זאת אלא לא זו שלא שבו ובקשו על נפשם אף גם זאת החריבו אם שירמי' בלמת הוא
מתנבא

צמח צדקה · זהו מלך המשיח : וזהו אשר יקרא לה יי' צדקנו · הקב"ה יקרא לירושלם ליי' צדקנו כלומר שיושביה יאמרו יי' צדקנו וי"ת ודין שמא דיהון קרן לה יתעבדון לנא זכון מן קדם יי' בנוה ולמעלה אמר על מלך המשיח וזהו שמו אשר יקרא יי' צדקנו ושניהם עולים לענין אחד ושם פירשנוהו ואדוני אבי ז"ל פי' וזה אשר יקרא לה הקב"ה שהוא יי' צדקנו : כה אמר יי' אם תפרו את בריתי היום · אם תוכלו להפר בריתי שכרתי עם נח ובניו עוד כל ימי הארץ וגו' יום ולילה לא ישבותו כמו זה לא יופר ולא ישבות כן לא תופר בריתי את דוד שכרתי לו ברית להיות מלכותו קיימת וכן בריתי שכרתי עם אהרן ועם בניו : בעתם · על סדר התקופות : אשר · כמו כאשר חסר כ"ף הדמיון וכן כי אשר ראיתם את מצרים היום כמו כאשר : כן ארבה · עד שלא יספר ולא ימד ולשון ימד נופל על חול הים ולא על צבא השמי' והמספר נופל על זה ועל זה : משרתי אותי · כמו משרתים כי פעמים יפול מ"ם הרבוי ויספיק בי"וד הרבוי כמו נטעי נעמנים מי המרים מלאכי רעים והדומים להם : הלא ראית · שתי המשפחות · משפחת דוד ומשפחת אהרן אשר בחר יי' בהם להיות מנהיגי העם : ואת עמי ינאצון · וכיון שראו שהשלי' מאסם ינאצו בניה' את ישראל מהיו' עוד גוי לפניה' ולא יוכיחו' ולא ינהגו' בדרך ישרה כי חשבו כי פסקה המלכו' והכהונה כי רוב ישראל גלו והנשארים נתונים ביד גויי הארצות ואדוני אבי ז"ל פי' ואת עמי כמו ועמי כלומר כיון שראו עמי כי אלהים מאסם גם הם ינאצו אותם ולא ילכו אחר מצותיו ולא ירצו להיו' גוי לפניהם ולעשות מצותם ולפירושו יהיה את זה נופל על הפעל כמו ואת מלכינו ואת שרינו ואת הברזל נפל אל המים וכבר פירשנו אותם על הפעול ככל את שנופל על הפעול : כה אמר יי אם לא בריתי · כלומר אם לא נהיה בריתי יומם ולילה ולא שמתי חקות שמי' וארץ להיות חוק עולם אם לא יהיה זה לא יהיה זרע יעקב ודוד שאמאסם אבל כל זמן שתהיה קיימ' בריתי עם שמים וארץ ועם יומם ולילה תהיה בריתי עם זרע יעקב ודוד עם זרע יעקב להיות גוי ועם זרע דוד להיות מושל ולא הוצרך להשיב משפחת הכהונה כי כבר זכרה למעל' ואת הלוים משרתי' אותי אבל שנה בדבר המלכות כי הוא עקר הנהגת ישרא' מירא' המלכות : גם זרע יעקב ודוד · כתב ר' יונה המדקדק כי יעקב במקום אהרן לפי שזכר שתי המשפחות וכן אומר בל"ב מדות של רבי אליעזר בנו של רבי יוסי הגלילי במדת מדבר שנא' בזה ואינו ענין לו אבל הוא ענין לחברו כמו וזאת ליהודה שאינו ענין ליהודה שהרי נאמר שמע יי' קול יהודה תנהו ענין לשמעון כיוצא בו גם זרע יעקב ודוד שאינו ענין ליעקב שהרי נא' יצחק ויעקב תנהו ענין לאהרן ראיה לדבר שתי המשפחות שאמר וכבר פירשנוהו והחכם ר"א בן עזרא ז"ל פי' אך מי שהוא מזרע יעקב המרים בעבור שאמרה תורה שלא יהא מלך מושל בישראל כי אם מיעקב ועוד שהוא ממשפחת דוד והם שתי מעלות : אל זרע אברה' · כמו על וכן ואל ההרים לא אכל כמו על ההרי' : ישחק · כתוב בשי"ן כמו בל"די כי שני השרשים שוים בענין ושתי האותיות ממוצא אחד והוא אחד מד' הכתובים בשי"ן כנוי ליצחק : כי אשוב · כתוב בוי"ו וקרי אשיב בי"וד והענין אחד כי כמצא מן הקל יוצא בזה הענין כמו ושב יי' את שבותך וזולתו :

אך

רשי

לא יכרת · כריתת עולם אלא אם יפסוק סופו לחזור : כל הימי' · לא יכרת להם זרע הראוי להעלות עולה ולהקטיר מנחה : אם תפרו את בריתי היום · אם תוכלו להפר את בריתי אשר כרתי את היום ואת הלילה להיות' בעתם אשר כרתי לנח ובניו יוי' ולילה לא ישבותו : שתי המשפחות · המלכות והכהונה : ואת עמי ינאצון · ובדברים האלה הם גורמי' לעמי לנאץ מהיות גוי לי : לפניהם · לפני דבריהם אלה שמלמדין אותן לומר לא ישוב הקב"ה מחרונו עוד ולא תועיל לכם תשובה : אם לא בריתי וגו' · אי אפשר שלא יתקיים הברית שכרתי ליום ולילה להיות בעת' ואי אפשר לחוקות שמים וארץ ליבטל כאילו לא שמתי' גם זרע יעקב וגו' ורבותינו דרשוהו לענין ברית התורה והמילה ללמוד מכאן שבשבילם נבראו שמים וארץ אך אין המדרש מיושב על סדר המקראות :

בשלום

הנה ימים באים נאם־
יהוה והקמתי את־הדבר הטוב
אשר דברתי אל־בית ישראל ועל־
טו בית יהודה: בימים ההם ובעת
ההיא אצמיח לדוד צמח צדקה
ועשה משפט וצדקה בארץ:
בימים ההם תושע יהודה וירושלם
תשכון לבטח וזה אשר־יקרא־לה
יהוה צדקנו:
כי־כה אמר יהוה לא־יכרת לדוד
איש ישב על־כסא בית־ישראל:
ולכהנים הלוים לא־יכרת איש
מלפני מעלה עולה ומקטיר מנחה
ועשה זבח כל־הימים:
ויהי דבר־יהוה אל־ירמיהו
כ לאמור: כה אמר יהוה אם־תפרו
את־בריתי היום ואת־בריתי הלילה
ולבלתי היות יומם־ולילה בעתם:
גם־בריתי תפר את־דוד עבדי מהיות־
לו בן מלך על־כסאו ואת־הלוים
הכהנים משרתי: אשר לא־יספר
צבא השמים ולא ימד חול הים כן
ארבה את־זרע דוד עבדי ואת הלוים
משרתי אתי:
ויהי דבר־יהוה אל־ירמיהו לאמר:
הלוא ראית מה־העם הזה דברו
לאמר שתי המשפחות אשר בחר
יהוה בהם וימאסם ואת־עמי ינאצון
מהיות עוד גוי לפניהם:
כה כה אמר יהוה אם־לא בריתי
יומם ולילה חקות שמים וארץ לא־
שמתי: גם־זרע יעקוב ודוד עבדי
אמאס מקחת מזרעו משלים אל־
זרע אברהם ישחק ויעקב כי־אשוב
את־שבותם ורחמתים:

הדרן

הא יומא אתן אמר יי ואקים ית פתגמא תקנא דמלילית על בית ישראל ועל בית יהודה: ביומיא האינון ובעידנא ההיא אקים לדוד משיח דצדקה ויעביד דין דקשוט וזכו בארעא: ביומא האינון יתפרקן דבית יהודה וירושלם תשרי לרוחצן ודין שמה דיהון קרן לה יתעבדן לנא זכוון מן קדם יי בנוה: ארי כדנן אמר יי לא יפסוק לדוד גבר יתיב על כורסי מלכותא דבית ישראל: ולכהניא ליואי לא יפסוק גבר מן קדמי מסיק עלון ומקריב קורבן ועביד ניכסת קודשין כל יומיא: והוה פתגם נבואה מן קדם יי עם ירמיה למימר: כדנן אמר יי כמא דלית איפשר דיבטיל קיימי דאקימית עם יממא ועם ליליא ובדיל דלא למהוי יימם ולילי בעידנהון: אף קיימי לא יבטיל דאקימית עם דוד עבדי מלמהוי ליה בר מליך על כורסוהי וית ליואי כהניא דמשמשין קדמי: כמא דלית איפשר דיתמנון חילי שמיא ולא יתכיל חלא דימא כן אסגי ית זרעא דדוד עבדי וית ליואי דמשמשין קדמי: והוה פתגם נבואה מן קדם יי עם ירמיה למימר: הלא חזיתא מא עמא הדין ממללין למימר תרתין זרעיתא דאתרעי יי בהון ורחיקינון וית עמי מרגזין מלמהוי עוד עם משמש קדמי כקבלהון: כדנן אמר יי כמא דלית אפשר דיבטיל קיימי דאקמית עם יממא ועם ליליא כן גזירת שמיא וארעא לא שויתינון דיעדון: אף זרעא דיעקב ודוד עבדי לא ארחיק מלקרבא מבניהון עבדין שולטן על זרעיה דאברהם יצחק ויעקב ארי אתיב ית גלותהון וארחם עליהון:

פתגם

מסרה

אל בית ד' בסיפרא וסימ' הנה ימים באים נאם יי' והקימותי · הלוך אל בית הרכבים · כי בא ירמיהו אל · ויאמר אל המלך צדקיהו : ולכהנים ה' בקריאה וסימ' ויקרא המלך יהואש ליהוידע הכהן ולכהנים · ולכהנים הלוים לא יכרת איש · ואחר הביני להם ולכהנים ב' בפסוק · והסגנים לא ידעו אנה הלכתי : ומקטיר ג' בקרי' וסי' רק בבמות הוא מזבח ומקטיר : ולכהנים הלוים לא יכרת איש · והשבתי למואב : הלוים ד' דקדמי' לכהנים וסימ' גם בריתי תופר · וגם בירושלם העמיד · ויעמדו הלוים בכלי דוד · ויעשו בני ישראל הנמצאים בירושלם את חג המצות דחזקיה דד"ה : ואת הלוים ד' בקריאה וסי' גם בריתי תופר · ודבתריה אשר לא יספר · ויבאו את הכהנים מערי יהודה · ויאסף דוד את בני יעקוב : ה' פ"ל וסימ' נמסר בסדר בחקתי ולעיל בסי' סי' מל': ישחק ד' כנוי ליצחק וסי' גם זרע יעקוב ודוד עבדי אמאס · ולא תטיף על בית ישחק · ונשמו במות ישחק · ושבועתו לישחק דתהילים :

מנחה גדולה

מתנבא וכל אשר ה' עושה הוא שולח על ידו תחלה לרעה ולטובה להזהיר ולבשר אעפ"כ לא פטרו אותו מבית האסורין אלא עודנו עצור בחצר המטרה כי לא הניחוהו לילך ואם בשורות הדין היה ה' מתנהג עמהם לא היה לה' לשלוח עוד לבשר בשורות טובות ואע"פכ הוא ית' כרחם אב על בנים ריחם עליהם ושלח לירמי' שוב ושנית לבשר להם על הגאולה · וז"א שנית שלא מנע מהם להודיע בשורות טובות ישועות ונחמות אעפ"י שהי' עומדים במרדם אחרי שמעם הבשורה של הפרשה שדות בכסף יקנו וגו' · והא ראיה שעודנו הם במרדם ולא חשו לדברי ירמי' שהרי עודנו עצור בחצר המטרה ולא פטרוהו ואע"פכ הוא ית' שלח כפעם בפעם לירמי' לבשר להם עתידות ושיב את שבותם · ואמר כה אמר ה' עושה שה' מורה שהוא נאמן לאמת דבריו הן לשכר והן לפרענות וז"ש ה' עושה כל אלה עתה למסור ירושלי' ביד הכשדים ה' יוצר אותה להכינה הוא כורש שיבא ויצוה לבנות בית שני וקרוב ללשון זה ניבא ישעי' על כורש אלא שאין שני נביאים מתנבאים בסגנון אחד · ונבואת ישעי' היתה קודם החרבן שיבא כורש וה' הכינו לבנות ביתו ועירו באופן שמלך כשדים יחריב הבית ומלך כשדים יבנה הבית וז"ש ה' עושה עתה החרבן ע"י כשדים ה' יוצר אותה להכינה שהכין כורש קודם החרבן שהי' מלך פרס ומלך כשדים ואמר ה' שמו זה נאמר על הגאולה אחרונה שאז יהי' ה' שמו כי אין השם שלם עד אותו זמן ביום ההוא יהי' ה' אחד ושמו אחד וז"ש ה' שמו על העתיד כלומר משכון גדול יש לכם על הגאולה העתידה והוא ה' שמו שנשבע שלא יהי' שמו שלם עד שיעשה נקם באדום ויגאל אתכם מן העמים · ואמר קרא אלי וגו' אמרו ז"ל אין השכינה שורה מתוך עצבות וגו' אלא מתוך שמחה ובהיות שאז היה ירמי' אסור ועצור בחצר המטרה לא יבצר שהי' לבו דואג בקרבו בצער וע"כ אמר לו הש"י שיכון לבו בתפלה ואין עומדין להתפלל מתוך עצבות אלא מתוך שמחה כדי שיכוין לבו ועי"כ השכינה שורה עליו ויגיד לו עתידות וז"ש לו השם ית' קרא אלי בתפלה ועי"כ שתכוין לבך בתפלה ויעורר לבך לשמחה ואז אענך ואגידה לך גדולות וגו' · כי כה אמר ה' שיתקיים דבריך אשר התנבאת על ירושלים לרעה ואמר זה שלא יעלה אל לבו מה שאמר לו הש"י קרא אלי ואענך הוא שיבטל הגזירה בתפלתו ע"כ אמר לו שאינו כן אלא מה שאמרתי ואענך הוא ואגידה לך גדולות וגו' · לא לבטל הגזירה כי כה אמר ה' וגו' על בתי העיר הזאת וגו' באופן שהגזירה במקומה עומדת כי יהי' הדבר שימסור ירושלי' ביד הכשדים הבאים להלחם וגו' אשר הכיתי באפי ויש כאן מכה וצריך רפואה הנני מעלה לה ארוכה כי כשיש מכה צריך רפואה וזה אשר הכיתי וגו' הנני מעלה לה ארוכה מהמכה שלמה שיהי' ע"י הכשדים ממכה מעלה לה ארוכה כאמור :

כי כה אמר ה' לא יכרת לדוד איש וגו' מהר"יא ז"ל תדע שהיו בישראל שני השתלשלות אחד מהמלכים שהיו כולם נמשכים מזרע דוד והשני מהכהנים שהיו כולם מזרע אהרן והנה כשנחלקו המלכיות ומלך ירבעם על ישראל שלא היה מזרע דוד ולא מזרע יהודה כי אם משבט אפרים בראותו שנפסק ההשתלשלות הראשון עשה להפסיק ג"כ השתלשלות השני ועשה כהנים מקצה העם מאשר השבטים שלא היו משבט לוי ולא מזרע אהרן ומפני זה ייעד במקום הזה על שני ההשתלשלות באומרו לא יכרת לדוד איש יושב על כסא בית ישראל ר"ל שלא תכלה משפחתו לשתבוא המלוכה לזרע אחר וגם לא יכלה זרעו בנקבה כענין בנות צלפחד כי תמיד לא יכרת לו איש ר"ל זכר והוא יושב על כסא בית ישראל כל השנים עשר שבטים יחד וכן לא יכרת לכהנים הלוים ר"ל לכהנים שהם משבט לוי איש שיעלה עולה וגו' כי ישובו שני השתלשלות למעמדן הראשון וכדי לחזק זה עוד באה לירמי' נבואה אחרת לאמר אם תפרו את בריתי היום ואת בריתי הלילה ר"ל אם אפשר שתופר ותבוטל ההנהגה הטבעיות המסודרות מהיום והלילה יהיה אפשר שבריתי תופר את דוד מהיות לו בן מולך על ישראל כולו כמו שהיה כסא דוד וכן את הכהנים הלוים מהיותם משרתים בעבודת ביתי והנה קרא את חוקת שמים וארץ ברית להיותם דבר

עומד

רד"ק

אף בזה תתנחם · אע"פ שתגלה לא תמות בחרב: בשלום תמות · אע"פ שנקרו עיניו כיון שלא ימות בחרב וימות על מטתו ויעשו לו כבוד כמו שעושי' למלכים זהו בשלום ורז"ל אמרו מהו בשלום שמת נבוכדנצר בימיו: ובמשרפות · כמו שהיו שורפים על מטתם במתי' וזנים מרוקחים כמו שנ' באסא ורז"ל פי' מה היו שורפים עליהם מטתן וכלי תשמישן: כי דבר אני דברתי · כי זה הדבר אני דברתי אותו לפיכך תדע שיתקיים: אל לכיש ואל עזקה · כמו על לכיש ועל עזקה וכמוהם רבים כמו שכתבנו: הדבר · אחרי כרות המלך צדקיהו · שבו להם מזה העון וכרתו להם ברית לקיים הדרור ובסדר עולם כי מה שאומר בספר יחזקאל ויהי בשנה השביעית בחמשי בעשור לחדש באו אנשי' מזקני ישראל לדרוש את יי' וישבו לפני היא שנה שביעית למלכות צדקיהו ואותה שנה כרת המלך צדקיהו ברית את כל העם אשר בירושל' לקרא להם דרור פי' להם לעבדים ולשפחות כמו שאמר לשלח איש את עבדו וגו' ובא הכנוי מרם הידיעה כמו ותראהו את הילד והדומים לו: לבלתי עבד בם · בעברי ובעבריה ואחר כך הוסיף באור ואמר ביהודי אחיהו איש והוא כמו הפוך לבלתי עבוד איש ביהודי אחיהו וכן מקום שם קבר מקום קבר שם והדומי' להם שהמוקדם מאוחר: ויכבישם

א הַדָּבָר אֲשֶׁר־הָיָה אֶל־יִרְמְיָהוּ מֵאֵת יְהוָה וּנְבוּכַדְנֶאצַּר מֶלֶךְ־בָּבֶל וְכָל־חֵילוֹ וְכָל־מַמְלְכוֹת אֶרֶץ מֶמְשֶׁלֶת יָדוֹ וְכָל־הָעַמִּים נִלְחָמִים עַל־יְרוּשָׁלִַם וְעַל־כָּל־עָרֶיהָ לֵאמֹר: כֹּה־אָמַר יְהוָה אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל הָלֹךְ וְאָמַרְתָּ אֶל־צִדְקִיָּהוּ מֶלֶךְ יְהוּדָה וְאָמַרְתָּ אֵלָיו כֹּה אָמַר יְהוָה הִנְנִי נֹתֵן אֶת־הָעִיר הַזֹּאת בְּיַד מֶלֶךְ־בָּבֶל וּשְׂרָפָהּ בָּאֵשׁ: וְאַתָּה לֹא תִמָּלֵט מִיָּדוֹ כִּי תָּפֹשׂ תִּתָּפֵשׂ וּבְיָדוֹ תִּנָּתֵן וְעֵינֶיךָ אֶת־עֵינֵי מֶלֶךְ־בָּבֶל תִּרְאֶינָה וּפִיהוּ אֶת־פִּיךָ יְדַבֵּר וּבָבֶל תָּבוֹא: אַךְ שְׁמַע דְּבַר־יְהוָה צִדְקִיָּהוּ מֶלֶךְ יְהוּדָה כֹּה־אָמַר יְהוָה עָלֶיךָ לֹא תָמוּת בֶּחָרֶב:

ה בְּשָׁלוֹם תָּמוּת וּבְמִשְׂרְפוֹת אֲבוֹתֶיךָ הַמְּלָכִים הָרִאשֹׁנִים אֲשֶׁר־הָיוּ לְפָנֶיךָ כֵּן יִשְׂרְפוּ־לָךְ וְהוֹי אָדוֹן יִסְפְּדוּ־לָךְ כִּי־דָבָר אֲנִי־דִבַּרְתִּי נְאֻם־יְהוָה: וַיְדַבֵּר יִרְמְיָהוּ הַנָּבִיא אֶל־צִדְקִיָּהוּ מֶלֶךְ יְהוּדָה אֵת כָּל־הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה בִּירוּשָׁלִָם: וְחֵיל מֶלֶךְ־בָּבֶל נִלְחָמִים עַל־יְרוּשָׁלִַם וְעַל כָּל־עָרֵי יְהוּדָה הַנּוֹתָרוֹת אֶל־לָכִישׁ וְאֶל־עֲזֵקָה כִּי הֵנָּה נִשְׁאֲרוּ בְּעָרֵי יְהוּדָה עָרֵי מִבְצָר: הַדָּבָר אֲשֶׁר־הָיָה אֶל־יִרְמְיָהוּ מֵאֵת יְהוָה אַחֲרֵי כְּרֹת הַמֶּלֶךְ צִדְקִיָּהוּ בְּרִית אֶת־כָּל־הָעָם אֲשֶׁר בִּירוּשָׁלִַם לִקְרֹא לָהֶם דְּרוֹר: לְשַׁלַּח אִישׁ אֶת־עַבְדּוֹ וְאִישׁ אֶת־שִׁפְחָתוֹ הָעִבְרִי וְהָעִבְרִיָּה חָפְשִׁים לְבִלְתִּי עֲבָד־בָּם בִּיהוּדִי אָחִיהוּ אִישׁ:

י וַיִּשְׁמְעוּ כָל־הַשָּׂרִים וְכָל־הָעָם אֲשֶׁר־בָּאוּ בַבְּרִית לְשַׁלַּח אִישׁ אֶת־עַבְדּוֹ וְאִישׁ אֶת־שִׁפְחָתוֹ חָפְשִׁים לְבִלְתִּי עֲבָד־בָּם עוֹד וַיִּשְׁמְעוּ וַיְשַׁלֵּחוּ: וַיָּשׁוּבוּ אַחֲרֵי־כֵן וַיָּשִׁבוּ אֶת־הָעֲבָדִים וְאֶת־הַשְּׁפָחוֹת אֲשֶׁר שִׁלְּחוּ חָפְשִׁים וַיִּכְבִּישׁוּם לַעֲבָדִים וְלִשְׁפָחוֹת: וַיְהִי דְבַר־יְהוָה אֶל־יִרְמְיָהוּ מֵאֵת יְהוָה לֵאמֹר: כֹּה־אָמַר יְהוָה אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל אָנֹכִי כָּרַתִּי בְרִית אֶת־אֲבוֹתֵיכֶם בְּיוֹם הוֹצִאִי אוֹתָם מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם מִבֵּית עֲבָדִים לֵאמֹר:

מקץ
מסוף

(ה' בטע' בסיפ' · ב' הלכה · ל' · ג' · למדנחאי צדקיה · ל' · ל' ו' · כ' כ' · ד' · י"ו ל'ומל' י"ב ומל' · ל' דסמי' · ג' ב'חס' וח' מל' · ל' ה' · ד' · ט' · ה' דגשי' · ה' · ל' ז'חס' וג' מל' · ד' · ויכבשום ק' · כ"ל · ג'חס' וי"ד)

תרגום

פִּתְגָם נְבוּאָה דַהֲוָה עִם יִרְמְיָה מִן קֳדָם יְיָ נְבוּכַדְנֶצַּר מַלְכָּא דְבָבֶל וְכָל מַשִׁרְיָתֵיהּ וְכָל מַלְכְוַת אַרְעָא שׁוּלְטַן יְדֵיהּ וְכָל עַמְמַיָא מְגִיחִין קְרָבָא עַל יְרוּשְׁלֵם וְעַל כָּל קִרְוָהָא לְמֵימָר: כִּדְנַן אֲמַר יְיָ אֱלָהָא דְיִשְׂרָאֵל אֵיזִיל וְתֵימַר לְצִדְקִיָה מַלְכָּא שִׁבְטָא דְבֵית יְהוּדָה וְתֵימַר לֵיהּ כִּדְנַן אֲמַר יְיָ הָא אֲנָא מְסַר יַת קַרְתָּא הָדָא בִּיַד מַלְכָּא דְבָבֶל וְיוֹקְדִינַהּ בְּנוּרָא: וְאַתְּ לָא תִשְׁתְּזֵיב מִן יְדֵיהּ אֲרֵי אִתְאֲחָדָא תִתְאֲחַד וּבִידֵיהּ תִּתְמְסַר וְעֵינָךְ יַת עֵינֵי מַלְכָּא דְבָבֶל יֶחֶזְיָן וּפוּמֵיהּ עִם פּוּמָךְ יְמַלֵיל וּלְבָבֶל תְּתוּבַל: בְּרַם קַבֵּיל פִּתְגָמָא דַייָ צִדְקִיָה מַלְכָּא שִׁבְטָא דְבֵית יְהוּדָה כִּדְנַן אֲמַר יְיָ עֲלָךְ לָא תִתְקְטֵיל בְּחַרְבָּא: בִּשְׁלָמָא תְמוּת וּבִיקִידוּת אֲבָהָתָךְ מַלְכַיָא קַדְמָאֵי דַהֲווֹ קֳדָמָךְ כֵּן יוֹקְדוּן עֲלָךְ וַוי עַל מַלְכָּא יִסְפְּדוּן עֲלָךְ אֲרֵי פִתְגָמָא אֲנָא מַלֵילִית אֲמַר יְיָ: וּמַלֵיל יִרְמְיָה נְבִיָא עִם צִדְקִיָה מַלְכָּא שִׁבְטָא דְבֵית יְהוּדָה יַת כָּל פִּתְגָמַיָא הָאִילֵין בִּירוּשְׁלֵם: וּמַשְׁרְיַת מַלְכָּא דְבָבֶל מְגִיחִין קְרָבָא עַל יְרוּשְׁלֵם וְעַל כָּל קִרְוַיָא דְבֵית יְהוּדָה דְאִשְׁתְּאָרָא עַל לָכִישׁ וְעַל עֲזֵקָה אֲרֵי אִינִין אִשְׁתְּאָרָא בְּקִרְוַיָא דְבֵית יְהוּדָה קִרְוִין כְּרִיכָן: פִּתְגַם נְבוּאָה דַהֲוָה עִם יִרְמְיָה מִן קֳדָם יְיָ בָּתַר דִגְזַר מַלְכָּא צִדְקִיָה קְיָם עִם כָּל עַמָּא דְבִירוּשְׁלֵם לְמִקְרֵי לְהוֹן חֵירוּ: לְשַׁלָחָא גְבַר יַת עַבְדֵיהּ וּגְבַר יַת אַמְתֵיהּ בַּר יִשְׂרָאֵל וּבַת יִשְׂרָאֵל בְּנֵי חוֹרִין בְּדִיל דְלָא יִפְלְחוּן בְּהוֹן גְבַר בְּאָחוּהִי יְהוּדָאָה: וּשְׁמָעוּ כָל רַבְרְבַיָא וְכָל עַמָּא דַעֲלוּ בִקְיָמָא לְשַׁלָחָא גְבַר יַת עַבְדֵיהּ וּגְבַר יַת אַמְתֵיהּ בְּנֵי חוֹרִין בְּדִיל דְלָא יִפְלְחוּן בְּהוֹן עוֹד וְקַבִּילוּ וְשַׁלְחוּ: וְתָבוּ בָתַר כֵּן וְאָתִיבוּ יַת עַבְדִין וְיַת אַמְהָתָא דְפַטְרוּ בְּנֵי חוֹרִין וּכְבִישׁוּנוּן לְעַבְדִין וּלְאַמְהָן: וַהֲוָה פִּתְגַם נְבוּאָה מִן קֳדָם יְיָ עִם יִרְמְיָה מִן קֳדָם יְיָ לְמֵימָר: כִּדְנַן אֲמַר יְיָ אֱלָהָא דְיִשְׂרָאֵל אֲנָא גְזָרִית קְיָם עִם אֲבָהַתְכוֹן בְּיוֹמָא דְאַפֵּקִית יַתְהוֹן מֵאַרְעָא דְמִצְרַיִם מִבֵּית עַבְדוּתָא לְמֵימָר:

רשי

בשלום תמות · אמרו רבותינו שמת נבוכד נצר בימיו שכל ימי נבוכד נצר לא יצאו אסירין מאסיריהם וכשמת נבוכד נצר יצא צדקיהו מבית האסורים ולמחרת מת וקברוהו בכבוד: ובמשרפות אבותיך · כך היה דרכם לשרוף על המלכי' מטתן וכלי תשמישן: אחרי כרות המלך · בשנה השביעית נמלכו כך שנינו בסדר עולם ויהי בשנה השביעית באו אנשים מזקני יהודה לדרוש את יי' אמרו ליחזקאל עבד כהן שמכרו רבו מהו שיאכל בתרומה כלומר לפי שהיו רוצין לומר לא נענש על המלות על שהחזירו את העבדי' הכני

מסרה

ועיניך ז' וסימ' בניך ובנותיך נתונים לעם אחר · הנני נותנך למגור קחנו ועיניך שים · את עיני מלך בבל · ועיניך על רמים · תהי נא אזנך קשבת · ועיניך דרכי תצרנה: אבותיך ג' מ"ל בקריא' וסימ' שוב אל ארץ אבותיך ולמולדתך · ובמשרפות אבותיך דמלכים · אל תסג גבול עולם · אנ"ך: הנותרות ג' ... וסימ' ויעקב רעה את צאן · על פי השנים הנותרת · וחיל מלך בבל נלחמים · כ...רא מ"ל דמ"ל ושארא חס' וי"ו ב...רא: א...ו ד' וסימ' ויביאו את התרומה · אבד חסיד מן הארץ · לשלוח איש את עבדו · איש באחיהו ידבקו · שלחו ד' רגשי' וסימ' בשפטים סימן א':

מנחה גדולה

עומד לקיים בברית ואמר תפר לנוכח שישראל עצמם עשו חלוק המלכיות ולכן אמר כנגדם אם יש יכולת בידכם לשנות חוקי השמים ביום ובלילה כן יהיה בידכם להפרו עוד ברית דוד במלוכה ובבית אהרן בכהונה ואע"פ שאתם מעטתם אותם אני ארבה ואפרה אותם כי כמו שלא יספר צבא השמים ולא ימד חול הים לרבוים כן ירבו זרע דוד והכהנים המשרתים לפני ולפי שישראל היו אומרים כמו שנתבטל ברית דוד במלוכה וברית הלוי בכהונה כן נתבטל ברית ישראל מהיות עם ה' לכן באה אל ירמי' נבואה על זה ואמר לו הלא ראית מה העם הזה דברו לאמר שתי משפחות אשר בחר השם בהם וימאסם והם משפחות דוד למלוכה ומשפחות אהרן לכהונה שמאסם השם ואין עוד עמהם לא מלך ולא כהן ולא די זה שאומרים בני הדור הזה אלא שגם את עמי ינאצון ר"ל בדבריהם שאומרים שמאסתים מהיות עוד גוי לפניהם כלומר לפני המלך מבית דוד ולפני הכהן מזרע אהרן כי בביטול המלכו' והכהונה יבטל העם מהיותו עם השם ית' וכמו שדרשו חז"ל על אין לנו חלק בדוד ולא נחלה בבן ישי איש לאוהליו ישראל שכבר פרקו מעליהם מלכות בית דוד כן פרקו מעליהם מלכות שמים ע"כ: ומהר"מא ז"ל כתב הנה ידענו כי שלשה כתרים הם כתר תורה כתר כהונה כתר מלכות גם ידוע מאמרו ית' בתורה שהבטיח ית' שהתורה לא תשכח לעולם מישראל שנ' כי לא תשכח מפי זרעו כמו שאז"ל ונבא אל הענין והוא כי אמר שהבטיחו על מלכות בן דוד לעתיד ראה והנה היה פתחון פה לישראל כי הלא המה ראו כי נתמעט זרע דוד שאלמלא מה שריחם ית' על יכניה בבית האסורין היה כלה זרע דוד וכן הכהנים נתמעטו בחרבן כי שמנים אלף כלו הפרחיים ע"כ בא ית' ואמר אם אתם ישראל תפרו את בריתי היום ואת בריתי הלילה הוא מללמוד בתורה יומם ולילה אשר בזה תלוי גם ביטול יום ולילה בעולם גם בריתי תופר כלומר כאשר אי אפשר להפר אתם בריתי היום ובריתי הלילה כאשר ייעדתי בתורה שהוא כתר תורה אשר בזה תלוי מציאת יום ולילה גם אם אמאס בדוד ובכהנים שהם כתר כהונה וכתר מלכות יום תפרו את בריתי וגו' והנה עתה אל עליו תובת ביאור שני דברים האחד מה ראה על ככה שהוצרך לייעד על שני משפחות אלו שנית מה ענין דוד וכהנים אצל יום ולילה וגם מה ענין אומרו אם תפרו את בריתי וגו' ועל האחד אמר ויהי דבר וגו' · הלא ראית וגו' · לומר מה שהוצרכתי לומר שאמליך מלך מדוד וכהונה מלוי וגם שלא יספרו מרוב הלא הוא להסיר פתחון פה מהאומרים ק"ו אם ה' מאס בשתי משפחות אלו מה גם עתה שינאץ בישראל והוא בראות כי נתמעטו שני משפחות אלו כמדובר ועל הדבר השני אמר כה אמר ה' אם לא בריתי וגו' · יומם

מנחה גדולה

ולילה הנזכר כי שמש וירח תלויים בתורה ויומם ולילה שהוא ע"י כתר התורה אשר לא השכח וע"כ נבראת שמש לאור יומם וירח לאור לילה גם זרע יעקב הנקרא שמש וזרע זה הנקרא ירח לא אמאס ויהקיים ממשלת היום המתיחס ליעקב ל' כתר כהונה כי כהן היה כי ע"כ קנה הבכורה מאחיו וינחלו ממנו הלויים על אמרו עשר אעשרנו לך ולוי היה מעשר ויתכן כי על כן יעקוב אלא נה לרמוז אל הכהונה שהתחילה מאהרן שהוא אחר השפי אברהם יצחק יעקב לוי קהת עמרם · או בדרך אחרת שהכל בזרע יעקב והוא ראובן שמעון לוי קהת עמרם ואהרן הוא השפי ולא מבלי אין זכות לזרע אברהם יצחק ויעקב ימעטו המושלים בהם או יתבטלו חלילה כי הנני מבטיחם כי אשיב את שבותם ורחמתים ע"כ: ולע"רן אחרי אומרו תושיע יהודה וירושלים תשכון לבטח אמר סיבת קיומם היה השלשה דברי' שהעולם עומד עליהם והם תורה ועבודה וג"ח וז"ה לא יכרת לדוד וגו' שהוא היה עסק בג"ח בעשותו משפט לזה וצדקה לזה וכג"א לדוד שמרה נפשי כי חסיד אני וזה רגל ג"ח והכהנים הם רגל עבודה · והלוים הם רגל התורה כד"א יורו משפטך ליעקב ותורתך לישראל ובאלו תלוי עמידת שמים וארץ וע"כ אמר את תפרו את בריתי היום וגו' גם בריתי תפר את דוד וגו' ואת הלוים הכהני' משרתי שאלו תלו באלו · ואמר בענין הקרבן עולה ומנחה וזבח הם שלמים כי חטאת ואשם לא יהי' לעתיד וכן שאר מיני קרבן הבאים על חטא לא יקרבו לעתיד כי אם עולה ושלמים ובהיות שרגל העבודה נכלל בשתי הרגלים האחרים כמו שאז"ל כל העוסק בתורה אינו צריך לא לעולה ולא לשלמי' וכו' ומעלה עליו הכתוב כאלו הקריב כל הקרבנות כולם שנאמר זאת התורה לעולה ולשלמים וגומר הרי שברגל התורה נכלל העבודה וגם ברגל ג"ח כדכתי' ונבחר לה' מזבח עשה משפט וצדקה וכתיב כי חסד חפצתי ולא זבח ע"כ בפסוק אשר לא יספר אינו מזכיר כי אם זרע דוד הוא ג"ח ואת הלוים משרתי אותי הם המורים בתורה ואינו מזכיר גם הכהנים שהוא העבודה להורות שאלו שנים הם העיקר כי בקיום אלו השנים נתקיים גם השלישי כאמור וע"כ אמר בסמוך שתי המשפחות והם דוד והלוים ולא הזכיר ג' משפחות עם הכהנים כיון שקיום הכהן הוא העבודה נכלל בשתי המשפחות הנזכרים וזה הטעם שבכמה מקומות נקראו הכהנים לויים כיון שהעבודה המיוחס לכהן נכלל בעוסק בתורה שהיא מיוחס ללוי וז"ש גבי לוי יורו משפטיך ליעקב ותורתך לישראל הרי הוא כאלו ישימו קטרת באפך וכליל על מזבחך:

הדבר אשר היה אל ירמיה וגו' · מהרי"א ז"ל ענין הנבואה הזאת היא שברא... נינה

ויכבישם · כתיב ויכבשום קרי והענין אחד אלא שזה מן כוסף וזה מן הקל: הנני קורא לכם דרור נאם יי' אל החרב ואל הדבר ואל הרעב · כי כולם ישלטו בכם ולא יהיה לכם אדון שימנע אתכם מהם כי חפשים תהיו להם: לזעוה · לזועה כתיב וקרי לזעוה והענין אחד ענין תנועה ותנודה אלא שהאותיות הפוכות כמו כבש וכשב והדומים להם: העגל אשר כרתו לשנים · כן היה דרך כריתת הברית וכן ברית אברהם אבינו בין הבתרים: שרי יהודה ושרי ירושלם · שרי יהודה הם השרים אשר מן הערים מחוץ לירושלם ואמר אחר כך והסריסים והם שרי בית המלך: העולים מעליכם · כמו שכתוב בזה הספר למטה וחיל פרעה יצא ממצרים וגו' וישמעו הכשדים ויעלו מעל ירושלם: בית הרכבים · מבית חובב חותן משה היו ונקראו בית הרכבים על שם רכב אבי יונדב שהיה גדול המשפחה וכן אמר בדברי הימים המה הקני' הבאים מחמת אבי רכב: והשקית אותם יין · אף על פי שהם לא שתו אמר והשקית שתתן לפניה' כוסות יין לשתות: איש האלהים · כתרגומו נביא דיי': שומר הסף · סף הוא כלל לכלי הבית וכלי היין וזולת' ות"י שומר הסף אמרכלא: כי

רשי

הנני קורא לכם דרור · ונאתי שאיני אדון לכם להציל ותהיו הפקר אל החרב ואל הרעב: העגל אשר כרתו לשני' · כשחזרו וכבשום כרתו כול' ברית למרוד במקום וכרתו עגל לשני' ועברו בין בתריו למרוד בו והיא היתה ברית חזקה וגמורה לאמר ככה יבתר ויחלק העובר עליה: העולים מעליכם · מפני חיל פרעה שיצא ממצרים כמו שמפורש בספר זה: הנני מצוה · ושב חיל פרעה לארצו והכשדים ישובו עליכם: אל בית הרכבים · בני יונדב בן רכב ומבני יתרו הין: איש האלהים · נביאה דיי': שומ' הסף · אמרכליא טרשו"ריר בלע"ז: באולים

מִקֵּץ שֶׁבַע שָׁנִים תְּשַׁלְּחוּ אִישׁ אֶת־אָחִיו הָעִבְרִי אֲשֶׁר־יִמָּכֵר לְךָ וַעֲבָדְךָ שֵׁשׁ שָׁנִים וְשִׁלַּחְתּוֹ חָפְשִׁי מֵעִמָּךְ וְלֹא־שָׁמְעוּ אֲבוֹתֵיכֶם אֵלַי וְלֹא הִטּוּ
טו אֶת־אָזְנָם: וַתָּשֻׁבוּ אַתֶּם הַיּוֹם וַתַּעֲשׂוּ אֶת־הַיָּשָׁר בְּעֵינַי לִקְרֹא דְרוֹר אִישׁ לְרֵעֵהוּ וַתִּכְרְתוּ בְרִית לְפָנַי בַּבַּיִת אֲשֶׁר־נִקְרָא שְׁמִי עָלָיו: וַתָּשֻׁבוּ וַתְּחַלְּלוּ אֶת־שְׁמִי וַתָּשִׁבוּ אִישׁ אֶת־עַבְדּוֹ וְאִישׁ אֶת־שִׁפְחָתוֹ אֲשֶׁר־שִׁלַּחְתֶּם חָפְשִׁים לְנַפְשָׁם וַתִּכְבְּשׁוּ אֹתָם לִהְיוֹת לָכֶם לַעֲבָדִים וְלִשְׁפָחוֹת: לָכֵן כֹּה־אָמַר יְהוָה אַתֶּם לֹא־שְׁמַעְתֶּם אֵלַי לִקְרֹא דְרוֹר אִישׁ לְאָחִיו וְאִישׁ לְרֵעֵהוּ הִנְנִי קֹרֵא לָכֶם דְּרוֹר נְאֻם־יְהוָה אֶל־הַחֶרֶב אֶל־הַדֶּבֶר וְאֶל־הָרָעָב וְנָתַתִּי אֶתְכֶם לְזַוְעָה לְכֹל מַמְלְכוֹת הָאָרֶץ: וְנָתַתִּי אֶת־הָאֲנָשִׁים הָעֹבְרִים אֶת־בְּרִתִי אֲשֶׁר לֹא־הֵקִימוּ אֶת־דִּבְרֵי הַבְּרִית אֲשֶׁר כָּרְתוּ לְפָנָי הָעֵגֶל אֲשֶׁר כָּרְתוּ לִשְׁנַיִם וַיַּעַבְרוּ בֵּין בְּתָרָיו: שָׂרֵי יְהוּדָה וְשָׂרֵי יְרוּשָׁלַםִ הַסָּרִסִים וְהַכֹּהֲנִים וְכֹל עַם הָאָרֶץ הָעֹבְרִים
כ בֵּין בִּתְרֵי הָעֵגֶל: וְנָתַתִּי אוֹתָם בְּיַד אֹיְבֵיהֶם וּבְיַד מְבַקְשֵׁי נַפְשָׁם וְהָיְתָה נִבְלָתָם לְמַאֲכָל לְעוֹף הַשָּׁמַיִם וּלְבֶהֱמַת הָאָרֶץ: וְאֶת־צִדְקִיָּהוּ מֶלֶךְ־יְהוּדָה וְאֶת־שָׂרָיו אֶתֵּן בְּיַד אֹיְבֵיהֶם וּבְיַד מְבַקְשֵׁי נַפְשָׁם וּבְיַד חֵיל מֶלֶךְ בָּבֶל הָעֹלִים מֵעֲלֵיכֶם: הִנְנִי מְצַוֶּה נְאֻם־יְהוָה וַהֲשִׁבֹתִים אֶל־הָעִיר הַזֹּאת וְנִלְחֲמוּ עָלֶיהָ וּלְכָדוּהָ וּשְׂרָפֻהָ בָאֵשׁ וְאֶת־עָרֵי יְהוּדָה אֶתֵּן שְׁמָמָה מֵאֵין יֹשֵׁב:
א הַדָּבָר אֲשֶׁר־הָיָה אֶל־יִרְמְיָהוּ מֵאֵת יְהוָה בִּימֵי יְהוֹיָקִים בֶּן־יֹאשִׁיָּהוּ מֶלֶךְ יְהוּדָה לֵאמֹר: הָלוֹךְ אֶל־בֵּית הָרֵכָבִים וְדִבַּרְתָּ אוֹתָם וַהֲבִאוֹתָם בֵּית יְהוָה אֶל־אַחַת הַלְּשָׁכוֹת וְהִשְׁקִיתָ אוֹתָם יָיִן: וָאֶקַּח אֶת־יַאֲזַנְיָה בֶן־יִרְמְיָהוּ בֶּן־חֲבַצִּנְיָה וְאֶת־אֶחָיו וְאֶת־כָּל־בָּנָיו וְאֵת כָּל־בֵּית הָרֵכָבִים: וָאָבִא אֹתָם בֵּית יְהוָה אֶל־לִשְׁכַּת בְּנֵי חָנָן בֶּן־יִגְדַּלְיָהוּ אִישׁ הָאֱלֹהִים אֲשֶׁר־אֵצֶל לִשְׁכַּת הַשָּׂרִים אֲשֶׁר מִמַּעַל לְלִשְׁכַּת מַעֲשֵׂיָהוּ בֶן־שַׁלֻּם שֹׁמֵר הַסַּף: וָאֶתֵּן לִפְנֵי בְּנֵי בֵית־הָרֵכָבִים גְּבִעִים מְלֵאִים יַיִן וְכֹסוֹת וָאֹמַר אֲלֵיהֶם שְׁתוּ־יָיִן: ויאמרו

מִסוֹף שְׁבַע שְׁנִין תְּשַׁלְּחוּן גְּבַר יַת אֲחוּהִי בַּר יִשְׂרָאֵל דְיִזְדַּבַּן לָךְ וְיִפְלְחִנָךְ שִׁית שְׁנִין וְתִפְטְרִינֵיהּ בַּר חוֹרִין מֵעִמָּךְ וְלָא קַבִּילוּ אֲבָהָתְכוֹן לְמֵימְרִי וְלָא אַרְכִינוּ יַת אוּדְנֵיהוֹן: וְתַבְתּוּן אַתּוּן יוֹמָא דֵין וַעֲבַדְתּוּן יַת דְּכָשַׁר קֳדָמַי לְמִקְרֵי חֵירוּ גְּבַר לְחַבְרֵיהּ וּגְזַרְתּוּן קְיָם קֳדָמַי כְּבֵיתָא דְאִתְקְרֵי שְׁמִי עֲלוֹהִי: וְהַבְתּוּן וְאַחַלְתּוּן יַת שְׁמִי וַאֲתֵיבְתּוּן גְּבַר יַת עַבְדֵּיהּ וּגְבַר יַת אַמְתֵיהּ דִּי פְטַרְתּוּן בְּנֵי חוֹרִין לְנַפְשֵׁהוֹן וּכְבַשְׁתּוּן יָתְהוֹן לְמֶהֱוֵי לְכוֹן לְעַבְדִּין וּלְאַמְהָן: בְּכֵן כִּדְנַן אֲמַר יְיָ אַתּוּן לָא קַבֵּלְתּוּן לְמֵימְרִי לְמִקְרֵי חֵירוּ גְּבַר לַאֲחוּהִי וּגְבַר לְחַבְרֵיהּ הָא אֲנָא מַכְלֵי לְכוֹן חֵירוּ אֲמַר יְיָ מִן חַרְבָּא וּמִן מוֹתָא וּמִן כַּפְנָא וְאֶתֵּן יַתְכוֹן לְזִיעַ לְכֹל מַלְכְוָות אַרְעָא: וְאֶתֵּן יַת גֻּבְרַיָּא דַעֲבָרוּ עַל קְיָמִי דְלָא קַיִּימוּ יַת פִּתְגָּמֵי קְיָמָא דִּי גְזָרוּ קֳדָמַי עֶגְלָא דִּפְסָקוּ לִתְרֵין וְעָבָרוּ בֵּין פַּלְגוֹהִי: רַבְרְבֵי יְהוּדָה וְרַבְרְבֵי יְרוּשְׁלֵם וְרַבְרְבַיָּא וְכַהֲנַיָּא וְכָל עַמָּא דְאַרְעָא דַעֲבָרוּ בֵּין פַּלְגֵי עִיגְלָא: וְאֶימְסַר יָתְהוֹן בְּיַד בַּעֲלֵי דְבָבֵיהוֹן וּבְיַד דְּבָעַן לְמִקְטַלְהוֹן וּתְהֵי נְבִילַתְהוֹן מִשְׁגְּרָא לְמֵיכַל לְעוֹפָא דִשְׁמַיָּא וּלְבְעִירָא דְאַרְעָא: וְיַת צִדְקִיָּה מַלְכָּא שִׁבְטָא דְבֵית יְהוּדָה וְיַת רַבְרְבוֹהִי אֶמְסַר בְּיַד בַּעֲלֵי דְבָבֵיהוֹן וּבְיַד דְּבָעַן לְמִקְטַלְהוֹן וּבְיַד מַשִּׁירְיַת מַלְכָּא דְבָבֶל דְּאִסְתַּלְקָא מִנְּכוֹן: הָא אֲנָא מְפַקֵּיד אֲמַר יְיָ וְאַתִיבִינוּן עַל קַרְתָּא הָדָא וִיגִיחוּן קְרָבָא עֲלַהּ וְיִכְבְּשׁוּנַהּ וְיוֹקְדוּנַהּ בְּנוּרָא וְיַת קִרְוַיָּא דְבֵית יְהוּדָה אֶתֵּן לְצָדוּ מִבְּלִי יָתֵיב: פִּתְגָּם נְבוּאָה דַהֲוָה עִם יִרְמְיָה מִן קֳדָם יְיָ בְּיוֹמֵי יְהוֹיָקִים בַּר יֹאשִׁיָּה מַלְכָּא שִׁבְטָא דְבֵית יְהוּדָה לְמֵימָר: אִיזִיל לְוַת בְּנֵי בֵית רֵכָב וּתְמַלֵּיל עִמְּהוֹן וְתַעֲלִינוּן לְבֵית מַקְדְּשָׁא דַיְיָ לַחֲדָא מִן לִשְׁכָּתָא וְתַשְׁקֵי יָתְהוֹן חַמְרָא: וּדְבָרִית יַת יַאֲזַנְיָה בַּר יִרְמְיָה בַּר חֲבַצִּנְיָה וְיַת אֲחוּהִי וְיַת כָּל בְּנוֹהִי וְיַת כָּל בְּנֵי בֵית רֵכָב: וְאַעֲלִית יָתְהוֹן לְבֵית מַקְדְּשָׁא דַיְיָ לְלִשְׁכַּת בַּר חָנָן בַּר יִגְדַּלְיָה נְבִיָּא דַיְיָ דִּבְסְטַר לִשְׁכַּת רַבְרְבַיָּא דְּמֵעִיל לְלִשְׁכַּת מַעֲשֵׂיָה בַּר שַׁלּוּם אֲמַרְכְּלָא: וִיהָבִית קֳדָם בְּנֵי בֵית רֵכָב כְּלִירִין מְלַן חַמְרָא וְכָסִין וַאֲמָרִית לְהוֹן שְׁתוֹ חַמְרָא: ואמרו

מסרה

ועבדך ב' וסי' כי ימכר לך אחיך העברי · מקץ שבעים שנה תשלחו איש את אחיו: אותם י"ג חס' בספרא וסימ' נמסר לעיל בספרא סימ' כ"ג לא שמעתם ג' דסמיכי בקרי' וסימ' לכן כה אמר יי' צבאות יען · לקרא דרור איש לאחיו · דעו עונך כי ביי' אלהיך פשעת: וכל עם ז' דסמי' בקרי' וסימ' ויקם יהושע וכל עם המלחמה · ויעל יהושע מן הגלגל ויבא יהושע וכל עם המלחמה · ויעבר מלך הגלגלה · ותרא והנה המלך עומד על העמוד כמשפט דמלכים · וחברו דד"ה · שרי יהודה ושרי ירושלם · וסי' בלשון ארמי יהושע סלק לגלגלא וסרים מלכא וחמ' גברא: הדבר ה' בטעמא בסיפרא וסי' בשלח אליו המלך צדקיהו את פשחור · ונבוכד ראצר מלך בבל · אחרי כרות המלך צדקיהו ברית · בימי יהויקים בן יאשיהו · אשר דברת אלינו: ואת אחיו ה' בקרי' וסי' ויושב יוסף את אביו · ודבתריה ויכלכל יוסף את אביו ואת אחיו · האמר לאביו ולאמו לא ראתיו · ויורש זבול את געל ואת אחיו · ואקח את יאזניה בן ירמיה בן חבצניה:

מנחה גדולה

כינא זה עצמו על צדקיהו ובעבור שהיה אומר אותו בפרסום לכל אדם והיה מרפה ידי הנלחמים וכמו שנ' בסוף דבריו כי תלחמו את כשדים לא תצליחו שבזה היה מרפה ידיהם מהמלחמה כמו שאמרו השרים למלך לכן צוה המלך לשום אותו במשמר בחצר המטרה כדי שלא ידבר לשום אדם נבואותיו ועתה באתהו הנבואה והזהירו השם שיאמר אותה לצדקיהו והוסיף לומר ואמרת אליו להזהיר אותו שלא ידבר היעוד הרע הזה לשום אדם אחר כ"א לצדקיהו המלך לבדו וזה טעם ההסגות ואמרת אליו כי אליו בלבד תהיה האמירה הזאת לא לאדם אחר והיה התועלת בהודעה הזאת אם להסיר מלב צדקיהו שהיה ירמיה מנבא עליו רעות מלבו ומשנאתו אותו ולא מפי ה' כיון שאחרי שהיה במאסר לא נבא דבר רע לכן צוהו ה' בהיותו שם שינבא זה וידע צדקיה כי דבר ה' ושאין הנביא כובש נבואתו ואם להעיר את לב צדקיהו שיצא אל הכשדים ויכנע אליהם שאם היה עושה כן לא היה כ"כ שוחט את בניו לעיניו ולא לנקר את עיניו ולכן צוה ה' לנביא שינבא זה לצדקיהו בסתר ושלא ידע אדם דבר מזה · ואם למצוא חן בעיניו בתתו בשורות טובות שעם היות שיובל לבבל בגולה הנה לא ימיתוהו כ"כ בחרב כי היה ירא צדקי' מזה מאד ושימות בשלום מחמת אליו כשאר בני אדם המתים בשלום ויעשו לו הכבוד שהיו עושים למלכים ע"כ ואח"כ הביא דברי חז"ל שמת למחרת למיתת כ"כ וכו' · ועוד כתב ולכך אמר על כל זה כי דבר אני דברתי נאם ה' ר"ל גזרה היא גזורה מלפני לא אשוב ממנה הנה מלפני כל הדברים האלה באה אלו הנבואה הזאת ואפשר לומר עוד שהנבואה הזאת היא עצמה הנזכרת למעלה שעליה שמו את ירמי' כלוא בחצר המטרה אבל למעלה זכר הכתוב בלבד על מה שמו אותו שם וכאן יספר הנבואו' ההיא איך היתה ומה ענינה וחלקיה ע"כ: ומהר"מא ז"ל כתב כי תפוש תתפש היה הכפל על כי תחלה בהיותו בירושלים וכל שרי מלך בבל באו אל שער התוך היה הוא כתפוש בידם תוך העיר הרי תפיסה אחת ואחר שיצא לילה בשער בין החומותים וברח דרך הערבה וירדפו אחריו ויתפשוהו הרי תפיסה אחרה וזהו תפוש תתפש הרי שתים רעות שלישית בעת שבידו תכתן שהוא לער גדול מאוד · ועוד רביעית כי ועיניך את עיני מלך בבל תראינה איך צריך ילטוש עיניו לעיניך לעורם כד"א ואת עיני צדקיהו עור ולא הזכיר לו העורון בפי' לבלתי לער אותו מעתה ועכ"ז רמז לו כי ועיניך את מלך בבל תראינה כלומר אך לא את בבל כי אליה בא ואותה לא ראה ובזה מלאכו מקום אל מאמר פסיקתא שכאשר את עינין עורו היה אומר

מנחה גדולה

לו שמעתי את ירמיה שהיה אומ' לי שלא אראה את בבל כי אין זה רק הרמז הלז שבכתוב כמדובר ועוד צרה חמישית והוא ופיך אל פיך ידבר שדבור הוא לשון קושי שדבר אתו משפטים ועוד ששית והיא ואל בבל תבא שהם שם צרות לעומת היות זרע דוד מבורכים בשפה דברות ע"כ: ולע"דן אומרו מה שאמר כ"כ וכל חילו וכל ממלכת ארץ ממשלת ידו וגו' שזה היה סיבת באתהו הנבואה זה פעמים ושלש לומר שע"י שעד הנה לא הזכיר אלא חיל מלך בבל וכן להלן אמר חיל מלך בבל וכאן הוסיף ואמר וכל ממלכת ארץ ממשלת ידו וגו' שנראה שהיה כ"כ מתירא מפני חיל מצרים וע"כ נסעו מן ירושלי' ושוב אסף וכינס כל העמים אשר תחת ממשלת ידו כדי להתחזק נגד מצרים ונגד אנשי ירושלים ואע"פ שזה הענין של אנשי מצרים שבאו לעזרה לא כתוב עדין אין הדברים נאמרו כסדר כידוע וע"כ אפשר שהיה צדקי' סובר בדעתו כיון שאנשי מצרים באו לעזרתו שאין לו לירא מכ"כ ועם הכשדים לזה באתהו הנבואה ונשנית לאמר לו שאל יעלה בדעתו כך כיון שנ"כ הביא עתה בידו כל חיל עם ועם הכבושים תחת ידו שמע מינה כי ירא הוא מפני עם מצרים ואפשר שיפול ביד מצרים ע"כ אמר לו ירמי' מפי השם שלא כן הוא כי הם כה אמר ה' הנני נותן את העיר הזאת הני הנותן את העיר הזאת ואין איש יצילנה מידי לבלתי תתי אותה ביד מלך בבל וגו' · ואמר הלך ואמרת אל צדקי' מלך יהודה לומר שאע"פי שהוא צדקיהו מלך יהודה אל תירא ואל תחת ואל תכחד ממנו דבר מכל היעוד הרע הזה אלא ואמרת אליו אעפ"י שהוא אליו מלך יהודה אתה אל תכבוש הנבואה הלא ואמרת אליו ואתה לא תמלט אל תחלוק כבוד למלכות להסב הדבר ולכנות אותו אלא אמר לו אמירה ברורה ואתה לא המלט מידו · כי תפש תתפש א' לו ואחד לזרעו וזה רמז לו ג"כ באומרו כה אמר ה' עליך לא תמות בחרב כלומר משתי תפיסות האמורות א' לך ואחת לבניך על א' מהם אמר ה' לא תמות בחרב והוא עליך אבל התפיסה מבניך ימותו בחרב וז"ש לו כה אמר ה' עליך לא תמות בחרב עליך ולא על בניך

בניך

כי יונדב בן רכב אבינו · ר"ל אביו אבינו כי הנה מלאנו יונדב בן רכב כשמלך יהוא בן נמשי וממנו עד מלכות יהויקים קרוב לש' שנה: ולא יהיה לכם · טעמו על כלם לא בית ולא כרם ולא שדה · לא יהיה לכם לא במתנ' ולא במקח מאחר : למען תחיו ימים רבים · כי הבתים והשדות והכרמים מעכבים את האדם במקומו יהיה רעב או חרב וימות בקוצר ימים מדאגה וכשלא יהיה לו במקומו כל זה שיראה טוב בזה המקום ישב בו וכשיראה רע ילך למקו' אחר שיהיה בו בטוב לפיכך צוה להם שיהיו יושבי אהלי' ויסעו ממקום למקום כפי מה שיראו הטוב במקום בית שדה וכרם ויאריכו ימים בזה וכן ראינו באבות שהיו נוסעים ממקום למקום באהליהם מפני הרעב ושתית היין

ויאמרו לא נשתה־יין כי יונדב בן־
רכב אבינו צוה עלינו לאמר לא
תשתו־יין אתם ובניכם עד־עולם:
ובית לא־תבנו וזרע לא־תזרעו וכרם
לא־תטעו ולא יהיה לכם כי באהלים
תשבו כל־ימיכם למען תחיו ימים
רבים על־פני האדמה אשר אתם
גרים שם: ונשמע בקול יהונדב בן־
רכב אבינו לכל אשר צונו לבלתי
שתות־יין כל־ימינו אנחנו נשינו
בנינו ובנתינו: ולבלתי בנות
בתים לשבתנו וכרם ושדה וזרע לא
יהיה־לנו: ונשב באהלים ונשמע
ונעש ככל אשר־צונו יונדב אבינו:
ויהי בעלות נבוכדראצר מלך־בבל
אל־הארץ ונאמר באו ונבוא ירושלם
מפני חיל הכשדים ומפני חיל ארם
ונשב בירושלם:
ויהי דבר־יהוה אל־ירמיהו לאמר:
כה־אמר יהוה צבאות אלהי ישראל
הלך ואמרת לאיש יהודה וליושבי
ירושלם הלוא תקחו מוסר לשמע
אל־דברי נאם־יהוה: הוקם את־
דברי יהונדב בן־רכב אשר־צוה את־
בניו לבלתי שתות־יין ולא שתו
עד־היום הזה כי שמעו את מצות
אביהם ואנכי דברתי אליכם השכם
ודבר ולא שמעתם אלי: ואשלח טו
אליכם את־כל־עבדי הנביאים
השכם ושלח לאמר שבו־נא איש
מדרכו הרעה והיטיבו מעלליכם
ואל־תלכו אחרי אלהים אחרים
לעבדם ושבו אל־האדמה אשר־
נתתי לכם ולאבתיכם ולא הטיתם
את־אזנכם ולא שמעתם אלי:
כי־הקימו בני יהונדב בן־רכב את־
מצות אביהם אשר צום והעם הזה
לא שמעו אלי: לכן כה־אמר יהוה
אלהי צבאות אלהי ישראל הנני
מביא אל־יהודה ואל כל־יושבי
ירושלם את כל־הרעה אשר דברתי
עליהם יען דברתי אליהם ולא
שמעו ואקרא להם ולא ענו: ולבית
הרכבים אמר ירמיה כה־אמר יהוה
צבאות אלהי ישראל יען
אשר שמעתם על־מצות יהונדב
אביכם ותשמרו את־כל־מצותיו
ותעשו ככל אשר־צוה אתכם:
לכן

ואמרו לא נשתי חמרא ארי יונדב בר רכב אבונא פקיד עלנא למימר לא תשתון חמרא אתון ובניכון עד עלמא: וביתא לא תיבנון וזרעא לא תזרעון וכרמא לא תיצבון ולא יהילכון ארי במשכנין תיתבון כל יומיכון בדיל דתתקיימון יומין סגיאין על אפי ארעא דאתון דיירין תמן: וקבילנא למימר יונדב בר רכב אבונא לכל דפקדנא בדיל דלא למישתי חמרא כל יומנא אנחנא נשנא בננא ובנתנא: ובדיל דלא למיבני בתין למתבנא וכרמין וחקלין וזרעין לא יהי לנא: ויתיבנא במשכנין וקבילנא ועבדנא ככל דפקדנא יונדב אבונא: והוה כד סליק נבוכדנצר מלכא דבבל על ארעא ואמרנא איתו וניעול לירושלם מן קדם משרית כסדאי ומן קדם משרית ארם ויתיבנא בירושלם: והוה פתגם נבואה מן קדם יי עם ירמיה למימר: כדנן אמר יי צבאות אלהא דישראל איזיל ותימר לאנש יהודה וליתבי ירושלם הלא תקבלון אולפן לקבלא לפתגמי אמר יי: אתקיימו פתגמי יונדב בר רכב דפקיד ית בנוהי בדיל דלא למשתי חמרא ולא אשתיאו עד יומא הדין ארי קבילו ית תפקדתא דאבוהון ואנא שלחית לותכון ית כל עבדי נבייא מקדים וממליל ולא קבילתון למימרי: ושלחית לותכון ית כל עבדי נבייא מקדים ומשלח למימר תובו כען גבר מאורחיה בישתא ואתקינו עובדיכון ולא תהכון בתר טעות עממיא למפלחהון ותיבו על ארעא דיהבית לכון ולאבהתכון ולא ארכינתון ית אודניכון ולא קבילתון למימרי: ארי אקימו בני יונדב בר רכב ית תפקדתא דאבוהון דפקידינון ועמא הדין לא קבילו למימרי: בכן כדנן אמר יי צבאות אלהא דישראל הא אנא מיתי על אנש יהודה ועל כל יתבי ירושלם ית כל בישתא דגזרית עליהון חלף דשלחית לותהון ית כל עבדי נבייא ולא קבילו ואתנביאו להון ולא תבו: ולבני בית רכב אמר ירמיה כדנן אמר יי צבאות אלהא דישראל חלף דקבילתון לתפקידת יהונדב אבוכון ונטרתון ית כל פקודוהי ועבדתון ככל דפקיד יתכון:
בכן

שמכנעס ממה שידוע מסבתו שמטרף דעת מי שישגה בו כמו שכתוב כל שוגה בו לא יחכם וכתוב למי אבוי למי מדיני' למי שיח למי פצעי' חנם למי חכלילו' עינים למאחרי' על היין וסבת גלות עשרת השבטים היה על הרבות שתית היין כמו שנא' הוי עטרת גאות שכורי אפרים ואמר הוי גבורים לשתות יין ואמר משכימי בבקר שכר ירדפו וגם יהודה ובנימן סבת גלותם היין כמו שכתוב וגם אלה ביין שגו וכל הענין כמו שכתוב וראשון ששתה היין אע"פ שהיה צדיק ותמים נשתכר בו ונתבזה בו: ויהי בעלות נבוכד נצר · בבי"ת: ונאמר באו ונבוא · בואו לשון זרוז כמו לכו ונלכה הגלגל: הוקם את דברי יהונדב · הוקם לשון יחיד על רבים כי מלת את כוללת הרבוי: והשלח · אמר ואל תלכו אחר שאמר שובו והטיבו כי עבודה זרה שקולה כנגד כל העברות: ושבו אל האדמה · כמו על כן וכן אל ההרים לא אכל: על מצות יהונדב · כמו אל וכן וילך אלקנה הרמתה על ביתו כמו אל ביתו:
לכן

רשי

באהלים תשבו · במדברות אשר אתם גרי' שם לא היה להם חלק בארץ שבני גרים היו: ויהי בעלות נבוכד נצר · על כרחנו באנו העיר לכך עכשיו אנו יושבי' בבתים:
עלור

מסרה

יונדב ג' וסי' ויאמרו לא נשתה יין כי · ונשב באהלי' ונשמע ונעש' לכן כה אמר יי' צבאות אלהי ישר' לא יכרת איש · ובל שמואל דכוו' יונדב במ"א יהונדב וסימ' ויאמר לו יהונדב שכב על משכבך: תחיו ג' בקריא' וסימ' ועתה ישר' שמע אל החקים · ובית לא תבנו וזרעו דרשו טוב ואל רע: ונשב ג' בנביאים ובכתובי' וסימ' ונשב באהלים ונשמע ונעש' ודבתריה בירושלם · בנהר ההוא: באהלים ד' בקריאה וסי' בשפטים סי' ה': צונו ה' בקריא' וסי' נמסר בסדר דברים: הוקם ג' בקריא' ב' מ"ל וא' חס' וסימ' הוקם המשכן נאם הגבר הקם על · את דברי יהונדב בן רכב · נאם הגבר חס' ומלעיל: שבו ה' חס' בנביאים וכתיבי' וסי' אם תבעיון בעיו שבו אתיו · ואשלח אליכם את כל עבדי הנביאים דאריך · וגם עתה נאם יי' שבו עדי · ויעד יי' בישראל וביהודה · ושבו עוד צדקו בה כתיב: אל יהודהה' וסימ' וישב אל יהודה ויאמר לא מצאתיה · הנני מביא אל יהודה ואל כל יושבי ירושלם את כל הרעה · ויהי לתקופת השנה דד"ה · אשר תשלחני אל יהודה דעזרא · עד אשר אבוא אל יהודה · וא' ואל יהודה וסימ' ואלה הדברים אשר דבר יי':

מנחה גדולה

בביך · או רמז לו לא תמות בחרב אל תמות בסמיות עינים כי סומא חשוב כמת כחז"ל · ומ"ם לו ובמשרפות אבותיך המלכים וגו' כן ישרפו לך והוי אדון יספדו לך כפל מלת לך לומר לך ועליך ישרפו ויספדו ולא על נבוכד נצר כי המליך מקברו כנזכר כתעב כמס"ז ל וזה שאמר לו אעפ"י שתתפס ביד מלך בבל והוא יהיה מושל עליך בחיין ויהיה לו מעלה ועילה עליך מש"כ לענין מיתה אתה מתעלה ממנו כי אתה תמות ותקבר בכבוד והוי אדון יספדו לך לא כן על מלך בבל שלא תחד אתך בקבורה כי יהי' בשלך ונסחב בשלשלאות של ברזל ברחובות העיר ואין בזיון גדול מזה · ואמר כי דבר אני דברתי שני דבורים אחת לרעה ואתה לא תמלט ובבל תבא וא' לטובה בשלום תמות וגו':

הדבר אשר היה אל ירמי' וגו' אחרי כרות המלך וגו' מהר"יא ז"ל אמר ביהודי אחיהו איש אחרי שכבר אמר העברי והעבריה לפי שהאשה אמר שיהיו שולחים אותם חפשים כפי מצות התורה להיותם עברים ועתה יאמר שגם שתחברה להם בזה סבה אחרת והיא להיותם אחים ממלכות יהודה שהוא פרטיות וקורבה יותר גדולה מקורבת בני שאר השבטים ועל זה אמר לבלתי עבוד בם ביהודי אחיהו איש והוא מסורס לבלתי עבוד בם איש באחיהו יהודי ר"ל משבט יהודה · וישמעו כל השרים וגו' ואח"כ כתחרטו מהטובה וישובו לקחת את העבדי' וגו' ומפני זה גזר השם עליהם שיקרא דרור אל החרב הדבר והרעב שישלטו בכם ולא יהיה לכם אדון שימנע אתכם מידיהם כי תהיו משועבדים אליהם כמו שעבדתם רעיכם העבריים זה יהיו ענשיכם על שעבודם שלא מן התורה אמנם על עברכה על השבועה והברית אשר עשיתם על זה יהיה עונש אחר והוא שאתן את האנשים העוברים את הברית ההוא מפני שלא הקימו את דברי הברית אשר כרתו ויהיה ענשם שיתן אותם ביד אויביהם ושתהיה נבלתם וגו' ע"כ · ומהר"מא ז"ל כתב אמר לבלתי עבד בם ביהודי אחיהו איש שיראו דברים מיותרים ובלתי מסודרים הלא הוא הכתוב אלכנו בביאור התורה כי לא לחנם רמז ית' בריאות עולם בעבד עברי שש שנים יעבד ובשביעית יצא וגו' מעין כי ששת ימים עשה ה' את השמים ואת הארץ וגו' וביום השביעי שבת וינפש לך

מנחה גדולה

הוא כי רצה ה' להודיע כמה רב כח איש יהודי כייש ספק בידו לכיום העולם כברת בשבילו על פי בחירתו כי לדיק יסוד עולם וכל אחד ואחד מישראל מוכן לכך על פי הטייה בחירתו שיהיה כל העולם כולו כדאי לו וע"כ בכלל המוכנים הוא הענין עברי כי מישראל הוא וא"כ למה זה תשעבדהו שיהיה גופו קנוי לך לעבוד בו כא' מגויי הארץ וזה ירמוז באומרו לבלתי עבד בם ביהודי שהוא אחיהו איש כלומר חשוב כנודע כי כל איש או אנשים שתם שבמקרא חשובי הכשרון כמ"ש ז"ל הפי' במרגלים שב' בהם כלם אנשים אמרו כשרים היו באותה שעה כלומר שעם שהוא עבד מי יודע אולי הוא חשוב בעיניו ית' הרואה ללבב או אם אינו עתה כך אולי עתיד להיות וזהו אחיהו איש שאפשר הוא אחיהו איש כלומר ולמה ישתעבד בו וגם אפשר רמז באומרו איש לומר אולי הוא בקרא איש הוא כח יסוד עולם:

לכן כה אמר ה' וגו' הנה יראה כי הברית אשר כרתו אז היה עגל אשר כרתו לשנים ויעברו בין בתריו שהם שרי יהודה ושרי ירושלים וכל עם הארץ העוברים שהם מקצת העם אשר עברו עם השרים לאלה תחלק חלק רע על השאר כי כאשר עברו בין בתרי הבהמה כן יהיו מאכל לבהמה וזהו האנשים העוברים וגו' שרי יהודה וגו' ונתתי אותם וגו' לעוף השמים ולבהמת הארץ ואת צדקיה שלא עבר בין בתרי העגל אלא שלא מיחה וכן שריו אתן ביד אויביהם בשבים ומעתה הנני מצוה לאשר שבו על ידי מה שלאתם העבדי' והשבותים · עתה ששבתם לכובשם ויבאו אל העיר הזאת ולכדוה ע"כ: ולע"ד מהיות ידוע הטעם שאמרה תורה שלא ימכרו ממכרת עבד כנען הוא דכתי' כי לי בני ישראל עבדים עבדי הם ולא עבדים לעבדים וזה הבדבור מדבור ראשון שבעשרת הדברות אנכי ה' אלהיך אשר הוצאתיך מארץ מצרים מבית עבדים ומפני כך זכה הוא ית' בהם להיות לו לעבדים וחייבים לקבל גזרותיו ולזה סמך לו לא יהי' לך אלהים אחרים שגזר זאת עליהם מגד היותם לו לעבדים כדאי' במכילתא בהופן שמי שמקיים זאת המצוה שלא להשתעבד בעבד עברי יותר משיעור שנהגה תורה שש שנים יעבד הוא משתכל
ומעורר

לכן · לא יכרת איש ליונדב בן רכב עומד לפני כל הימים · תירגם יונתן משמש קדמי ובדברי רבותינו ז"ל רבי יהודה אומר וכי גרים נכנסים להיכל והלא אף ישראל אין נכנסים אלא שהיו יושבים בסנהדרין ומורים בדברי תורה וי"א בנותיהם נשואות לכהונה והיו מבני בניהם מקריבים על גבי המזבח : יונדב · בלא ה"א בפרשה שלשה וסימן ויאמרו ונסוב ולא יכרת : ויהי בשנה הרביעית ליהויקים · קח לך מגלת ספר · מגלה וגליון יקרא הקלף או הגויל שיכתוב אדם עליו ובסמכו המגלה לספר רוצה לומר שיכתוב עליה ואז תקרא ספר : וכתבת אליה · כמו עליה אמר שיכתוב כלל הדברים מראש הספר ועד הנה ורבותינו ז"ל דרשו זו מגלת איכה : ביום צום · ביום תענית ואדוני אבי ז"ל פירש ביום קבוץ מן אומת הנידון בדברי רבותינו ז"ל רוצה לומר יום שיתקבצו לדבר ולהתיעץ על צרתם : החדש · הוא שער המזרחי כמו שכתבנו למעלה וכן תירגם יונתן מדינחאה : מעל הספר · שהיו כתובים על הספר : על לשכת · כמו אל לשכת : ויגיד

לָכֵ֞ן כֹּ֤ה אָמַר֙ יְהֹוָ֣ה צְבָא֔וֹת אֱלֹהֵ֖י
ב׳ יִשְׂרָאֵ֑ל לֹֽא־יִכָּרֵ֨ת אִ֜ישׁ לְיוֹנָדָ֧ב בֶּן־
רֵכָ֛ב עֹמֵ֥ד לְפָנַ֖י כָּל־הַיָּמִֽים׃
א סיון וַיְהִי֙ בַּשָּׁנָ֣ה הָרְבִעִ֔ית
לִיהוֹיָקִ֥ים בֶּן־יֹאשִׁיָּ֖הוּ מֶ֣לֶךְ יְהוּדָ֑ה
הָיָ֞ה הַדָּבָ֤ר הַזֶּה֙ אֶֽל־יִרְמְיָ֔הוּ מֵאֵ֥ת
י״ב ר״פ יְהֹוָ֖ה לֵאמֹֽר׃ קַח־לְךָ֮ מְגִלַּת־סֵפֶר֒
י״ג חס׳ הא׳ וְכָתַבְתָּ֣ אֵ֠לֶיהָ אֵ֣ת כָּל־הַדְּבָרִ֞ים אֲשֶׁר־
דִּבַּ֧רְתִּי אֵלֶ֛יךָ עַל־יִשְׂרָאֵ֥ל וְעַל־יְהוּדָ֖ה
י׳ דסמי׳ וְעַל־כָּל־הַגּוֹיִ֑ם מִיּ֞וֹם דִּבַּ֣רְתִּי אֵלֶ֗יךָ
מִימֵ֤י יֹאשִׁיָּ֙הוּ֙ וְעַ֖ד הַיּ֥וֹם הַזֶּֽה׃
אוּלַ֣י יִשְׁמְעוּ֮ בֵּ֣ית יְהוּדָה֒ אֵ֣ת כָּל־
הָֽרָעָ֔ה אֲשֶׁ֧ר אָנֹכִ֛י חֹשֵׁ֖ב לַעֲשׂ֣וֹת לָהֶ֑ם
לְמַ֣עַן יָשׁ֗וּבוּ אִ֚ישׁ מִדַּרְכּ֣וֹ הָֽרָעָ֔ה
ג׳ וְסָלַחְתִּי֙ לַעֲוֺנָ֣ם וּלְחַטָּאתָ֔ם׃
וַיִּקְרָ֣א יִרְמְיָ֔הוּ אֶת־
בָּר֖וּךְ בֶּן־נֵֽרִיָּ֑ה וַיִּכְתֹּ֨ב בָּר֜וּךְ מִפִּ֣י
יִרְמְיָ֗הוּ אֵ֣ת כָּל־דִּבְרֵ֧י יְהֹוָ֛ה אֲשֶׁר־
ה ל׳ ה׳ דִּבֶּ֥ר אֵלָ֖יו עַל־מְגִלַּת־סֵֽפֶר׃ וַיְצַוֶּ֣ה
יִרְמְיָ֔הוּ אֶת־בָּר֖וּךְ לֵאמֹ֑ר אֲנִ֣י עָצ֔וּר
ז׳ מלרע לֹ֣א אוּכַ֔ל לָב֖וֹא בֵּ֥ית יְהֹוָֽה׃ וּבָאתָ֣
אַתָּ֡ה וְקָרָ֣אתָֽ בַמְּגִלָּ֣ה אֲֽשֶׁר־כָּתַֽבְתָּ־
ה׳ ל״ז מִ֠פִּי אֶת־דִּבְרֵ֨י יְהֹוָ֜ה בְּאָזְנֵ֥י הָעָ֛ם בֵּ֥ית
יְהֹוָ֖ה בְּי֣וֹם צ֑וֹם וְגַ֨ם בְּאָזְנֵ֧י כָל־יְהוּדָ֛ה
הַבָּאִ֥ים מֵעָרֵיהֶ֖ם תִּקְרָאֵֽם׃ אוּלַ֞י
ה׳ רפי׳ וחס׳ תִּפֹּ֤ל תְּחִנָּתָם֙ לִפְנֵ֣י יְהֹוָ֔ה וְיָשֻׁ֕בוּ אִ֖ישׁ
ג׳ מִדַּרְכּ֣וֹ הָֽרָעָ֑ה כִּֽי־גָד֤וֹל הָאַף֙ וְהַ֣חֵמָ֔ה
אֲשֶׁר־דִּבֶּ֥ר יְהֹוָ֖ה אֶל־הָעָ֥ם הַזֶּֽה׃
וַיַּ֗עַשׂ בָּר֙וּךְ֙ בֶּן־נֵ֣רִיָּ֔ה כְּכֹ֥ל אֲשֶׁר־צִוָּ֖הוּ
יִרְמְיָ֣הוּ הַנָּבִ֑יא לִקְרֹ֥א בַסֵּ֛פֶר דִּבְרֵ֥י
יְהֹוָ֖ה בֵּ֥ית יְהֹוָֽה׃
פ׳ וַיְהִ֣י בַשָּׁנָה֩ הַחֲמִשִׁ֨ית לִיהוֹיָקִ֧ים בֶּן־
ג׳ חס׳ יֹאשִׁיָּ֛הוּ מֶֽלֶךְ־יְהוּדָ֖ה בַּחֹ֣דֶשׁ הַתְּשִׁעִ֑י
קָרְא֨וּ צ֜וֹם לִפְנֵ֣י יְהֹוָ֗ה כָּל־הָעָם֙
ט׳ בסי׳ בִּירוּשָׁלִָ֔ם וְכָל־הָעָ֗ם הַבָּאִ֛ים מֵעָרֵ֥י
יְהוּדָ֖ה בִּירוּשָׁלִָֽם׃ וַיִּקְרָ֨א בָר֥וּךְ
ד׳ בַּסֵּ֛פֶר אֶת־דִּבְרֵ֥י יִרְמְיָ֖הוּ בֵּ֣ית יְהֹוָ֑ה
ל׳ בְּלִשְׁכַּ֡ת גְּמַרְיָ֣הוּ בֶן־שָׁפָ֣ן הַסֹּפֵ֡ר בֶּחָצֵ֣ר
הָעֶלְי֗וֹן פֶּ֜תַח שַׁ֣עַר בֵּית־יְהֹוָה֙ הֶחָדָ֔שׁ
ל״ז ד׳ חס׳ ו׳ בְּאָזְנֵ֖י כָּל־הָעָֽם׃ וַיִּשְׁמַ֞ע מִכָ֧יְהוּ בֶן־
גְּמַרְיָ֛הוּ בֶּן־שָׁפָ֖ן אֶת־כָּל־דִּבְרֵ֣י יְהֹוָ֑ה
ל׳ מֵעַ֖ל הַסֵּֽפֶר׃ וַיֵּ֣רֶד בֵּית־הַמֶּ֗לֶךְ עַל־
לִשְׁכַּ֣ת הַסֹּפֵ֔ר וְהִ֨נֵּה־שָׁ֔ם כָּל־הַשָּׂרִ֖ים
י׳ ג׳ יוֹשְׁבִ֑ים אֱלִישָׁמָ֨ע הַסֹּפֵ֜ר וּדְלָיָ֣הוּ בֶן־
ה׳ שְׁמַֽעְיָ֗הוּ וְאֶלְנָתָ֨ן בֶּן־עַכְבּ֜וֹר וּגְמַרְיָ֧הוּ
ב׳ ג׳ בֶן־שָׁפָ֛ן וְצִדְקִיָּ֥הוּ בֶן־חֲנַנְיָ֖הוּ וְכָל־
הַשָּׂרִֽים׃

ויגד

בְּכֵן כִּדְנַן אֲמַר יְיָ צְבָאוֹת אֱלָהָא
דְיִשְׂרָאֵל לָא יִפְסוֹק גְבַר לְיוֹנָדָב בַּר
רֵכָב מְשַׁמֵשׁ קֳדָמַי כָּל יוֹמַיָא: וַהֲוָה
בְּשַׁתָּא רְבִיעֵיתָא לִיהוֹיָקִים בַּר יֹאשִׁיָה
מְלַךְ שִׁבְטָא דְבֵית יְהוּדָה הֲוָה
פִּתְגָמָא הָדֵין עִם יִרְמְיָה מִן קֳדָם יְיָ
לְמֵימָר: סַב לָךְ מְגִלַת סִפְרָא וְתִכְתּוֹב
עֲלַהּ יַת כָּל פִּתְגָמַיָא דְמַלֵילִית עִמָךְ
עַל יִשְׂרָאֵל וְעַל יְהוּדָה וְעַל כָּל עַמְמַיָא
מִיוֹמָא דְמַלֵילִית עִמָךְ מִיוֹמֵי יֹאשִׁיָה
וְעַד יוֹמָא הָדֵין: מָאִים יִשְׁמְעוּן דְבֵית
יְהוּדָה יַת כָּל בִּישְׁתָא דַאֲנָא מְחַשֵׁיב
לְמֶעְבַּד לְהוֹן בְּדִיל דִיתוּבוּן גְבַר
מֵאוֹרְחֵיהּ בִּישְׁתָא וְאֶשְׁבּוֹק
לְחוֹבֵיהוֹן וּלְחַטָאֵיהוֹן: וּקְרָא יִרְמְיָהוּ
יַת בָּרוּךְ בַּר נֵרִיָה וּכְתַב בָּרוּךְ מִפּוּם
דְיִרְמְיָה יַת כָּל פִּתְגָמַיָא דַייָ דְמַלִיל
עִמֵיהּ עַל מְגִלַת סִפְרָא: וּפַקִיד יִרְמְיָה
יַת בָּרוּךְ לְמֵימַר אֲנָא כְלֵי לֵית אֲנָא
יָכִיל לְמֵיעַל לְבֵית מַקְדְשָׁא דַייָ: וְתֵיתֵי
אַתְּ וְתִקְרֵי בִמְגִלְתָא דִכְתַבְתָּא
מִפּוּמִי יַת פִּתְגָמַיָא דַייָ קֳדָם עַמָא
בְּבֵית מַקְדְשָׁא דַייָ בְּיוֹמָא דְצוֹמָא וְאַף
קֳדָם כָּל בֵּית יְהוּדָה דְאָתַן מִקִרְוֵיהוֹן
תִּקְרִינוּן: מָאִים תִּתְקַבַּל בָּעוּתְהוֹן
קֳדָם יְיָ וִיתוּבוּן גְבַר מֵאוֹרְחָתֵיהּ
בִּישְׁתָא אֲרֵי רַב רוּגְזָא וְחֵימְתָא דִגְזַר
יְיָ עַל עַמָא הָדֵין: וַעֲבַד בָּרוּךְ בַּר נֵרִיָה
כְּכֹל דִי פַקְדֵיהּ יִרְמְיָה נְבִיָא לְמִקְרֵי
בְּסִפְרָא פִּתְגָמָא דַייָ בֵּית מַקְדְשָׁא דַייָ:
וַהֲוָה בְשַׁתָּא חֲמִשְׁתָא לִיהוֹיָקִים בַּר
יֹאשִׁיָה מְלַךְ שִׁבְטָא דְבֵית יְהוּדָה
בְּיַרְחָא תְשִׁיעָאָה גְזַרוּ צוֹמָא קֳדָם יְיָ
כָּל עַמָא בִּירוּשְׁלֵם וְכָל עַמָא דְאָתַן
מִקִרְוַיָא דְבֵית יְהוּדָה בִּירוּשְׁלֵם:
וּקְרָא בָרוּךְ בְּסִפְרָא יַת פִּתְגָמֵי יִרְמְיָה
נְבִיָא בֵּית מַקְדְשָׁא דַייָ בְּלִשְׁכַּת
גְמַרְיָה בַּר שָׁפָן סַפְרָא בְּדַרְתָּא
עִילָיְתָא בְּמַעֲלָנָא דְתַרְעָ בֵּית
מַקְדְשָׁא דַייָ מַדִינְחָאָה קֳדָם כָּל עַמָא:
וּשְׁמַע מִיכָיְהוּ בַּר גְמַרְיָה בַּר שָׁפָן יַת
כָּל פִּתְגָמָא דַייָ מֵעַל סִפְרָא: וּנְחַת
לְבֵית מַלְכָּא לְלִשְׁכַּת סַפְרָא וְהָא
תַמָן כָּל רַבְרְבַיָא יָתְבִין אֱלִישָׁמָע
סַפְרָא וּדְלָיָה בַּר שְׁמַעְיָה וְאֶלְנָתָן בַּר
עַכְבּוֹר וּגְמַרְיָה בַּר שָׁפָן וְצִדְקִיָה בַּר
חֲנַנְיָה וְכָל רַבְרְבַיָא:

וחוי

רשי

עצור · בבית הכלא : פתח שער בית יי׳ החדש · הוא שער המזרחי כך תירגם יונתן : הגד

מסרה

קח י"ב ר"פ וסימ׳ נמסר בסדר במדבר סיני : את כל הדברי׳ י"ג חסר האלה וסימ׳ ויספר העבד ליצחק את כל · וידבר אהרן את הדברים · ויעש אהרן ובניו · ואצוה אתכם בעת ההיא את · ויגד לו שמואל · עמד בחצר בית יי׳ ויאמר ירמיה אל כל השרים · כתב לך דכה אמר יי׳ אלהי ישראל קח לך מגלת ספר · ויגד להם מכיהו · ויהי בשמעם את כל הדברים פחדו קדמאה דפסוק · ויגידו באזני המלך · שוב קח לך מגלה : האף ג׳ קמצין וסי׳ כי יגרתי מפני האף · מה חרי האף הגדול · כי גדול האף והחמה : החמשית ה׳ בקריאה חסר יו"ד קדמא וסי׳ ובשנה החמשי׳ תאכלו את פריו · ויהי בשנה החמשית ליהויקים בן יאשיהו · היא השנה החמשית לגלות · ויהי בשנה החמשית למלך רחבעם · וחברו עלה שישק מלך בבל · דאוריתא החמישת כתיב חסר יו"ד בתרא · דירמיה החמשית כתיב חסר יו"ד קדמא · שארא חחמישים כתיב מ"ל דמ"ל: דליהו ג׳ בליש׳ בקריא׳ וסי׳ אלישמע הסופר ודליהו בן · וגם א׳ נתן לדליהו שלש׳ ועשרי׳ :

מנחה גדולה

ומעורר לבו לשמים בזכרו הברית אשר כרת ה׳ עם ישראל עמו על הר סיני לקבל אלהותו ושלא לעבוד זולתו וזה היה כוונת צדקי׳ ודורו שקבלו עליהם לשלח איש את עבדו וגו׳ כדי שיהיו עבדים לה׳ ולא עבדים לעבדים ובכלל המצוה הזאת יבינו וישכילו לטעם הדבר שקבלו אלהותו ית׳ ושלא לעבוד ע"ז כי צדקיהו מלך כשר היה בעבודת אלהות כמו שאז"ל אלא שסכל לעשות שלא שמע אל דברי ירמי׳ מפי ה׳ למסור עמו ואדרבו ועצמו ביד כ"ב מחמת היראה שיתעללו בו היהודים שנפלו אל כ"כ כמפורש לקמן · אבל דורו רשעים הם ע"כ צדקיהו ראה למשוך עמו לעבודת שמים בתחבולה לשלוח חפשי עבדו העברי כדי שיהי׳ חפשי ונרשום עצמו לעבוד לשמים ועי"כ יעוררו גם המה לבם לשמים ולעזוב עבודתם זר עבודתם אבל לא עלתה בידו שכיון שראו אנשי דורו כוונתו אורו והפכו הדבר ככלב שב אל קיאו שבו והחזיקו בם כדי שלא יבא אל הכוונה לעבודת שמים שכבר נשתרשו בחטא כידוע ומה שנענש גם צדקי׳ על הדבר הוא כמו שכתב הרב מהר"ם אלשיך ז"ל שהיה לו למחות ולכופם ביד חזקה כי מלך היה אלא מחמת יראה היה מתרפה בכבוד שמים וחס על כבוד עצמו ע"כ נענש גם הוא · ומ"ש תחלה העברי ואח"כ אמר ביהודי הוא מטעם שכתבו המפרשים ז"ל בשביל שמכר עצמו לעבד ועבר על מה ששמע בסיני כי לי בני ישראל עבדים ולא עבדים לעבדים אינו כדאי לכנות אותו בשם יהודי כי אם עברי ומזה הטעם אמרה תורה עבד עברי ולא אמרה עבד יהודי או ישראל ע"י שחילל את עצמו בהמכרו לעבד ואינו יכול אז להיות עבד לה׳ כי בהיותו טרוד בעבודת רבו הוא מתרפה מעבודת שמים וגם שלל עצמו שהיה רבו מוסר לו שפחה כנענית שהיא אסורה לישראל שאינו עבד כמו שאז"ל וע"כ בענין עבדות קראם עברי כמ"ש את עבדו ואת שפחתו העברי וגו׳ ואח"כ כשמזכיר שהלכו לחפשי אמר חפשים לבלתי עבד בם ביהודי אחיהו וגו׳ שחזר לקדושתו ולעבודת שמים · ומ"ש לקרא להם דרור זה הלשון לא מצינו בתורה כי אם ביובל והיה לו לומר לקרא חפשי כמי שאמר העברי והעברי חפשים ואפשר לומר לפי שיש שני מיני חרות לעבד או לעבריה מלבד מה שהיתה לעבריה עוד בהבאת סימנים והוא בעבודת שש או ביובל אפי׳ אם פגע היובל בתוך שש היה יוצא לחרות כמש"ל וע"כ היה שם שני מיני חרות האחד לקרא להם דרור למי שלא עבד שש ולשלוח חפשי למי שעבד שש והקודם לשני׳ מאלו היה קודם לחרותו וע"כ אמר דרור וחפשי · ולפי מה שכתבנו למעלה יבא על נכון מה שמזכיר בת-עומת הש"י ותשבו אתם היום ותעשו את הישר בעיני וגו׳ ותשבו ותחללו את שמי · שקרא לזה הדבר ותעשו את הישר בעיני שהרי אף כששלחו העבדים

מנחה גדולה

לחרות עדיין לא עשו הישר בעיני ה׳ כי לא היה הכתוב קורא עליהם ותעשו את הישר בעיני כשהם עע"ז וגם בעברם על זה לא היה קורא עליהם ותחללו את שמי בשגם שאפש׳ לומר ותחללו את שמי בעברם על השבועה מ"מ לפי שכתבנו שהיה בכלל בזאת השילוח עבודת שמים לקיים הברית אשר שמעו בסיני שלא לעבוד ע"ז כי אם לה׳ לבדו וע"כ צוה להם להיות לו לעבדים ולא עבדים לעבדים כ"ש שלא להיות עבדים לע"ז ועי"כ היה קרוב הדבר להחזירם למוטב וע"כ קרא עליהם בקיימם הדבר הישר בעיני וכן בעברם על זה ותחללו את שמי וגו׳ וע"כ הטיב חרה אף ה׳ בם כפי הייעוד הרעה שנאמר עליהם כי זה היה יחד שהכל תלוי בה כאמור : הדבר אשר היה וגו׳ בימי יהויקים וגו׳ מהר"יא ז"ל הנה בכתבו הנבואה הזאת במקום הזה אחרי זכרון הנבואות שניבא ירמי׳ בימי צדקיהו נוכל לומר טעמים אם שהנבואות האלה מירמיהו היו מפוזרות ואנשי כנסת הגדולה קבצו אותם ושמום בספר וכאשר מצאו כל נבואה ונבואה מהם כתבו אותה ולא חששו אל הזמנים אלא לזכרון הנבואו׳ שניבא בתוכחתו לבני יהודה והתראתו בהם עם החרבן שהיה עתיד לבוא עליהם ועל ירושלים ובית ה׳ ואף שנאמר שירמי׳ כתב ספרו כמו שזכרו ז"ל בפ"ק דב"ב כאמר שהיו הנבואות האלה כולנה כזכרות אללו או בכתב כל אחת בעצמה וכאשר קבלם ושמם על ספר שם אות׳ כמו שמצא אותם או שנזכרו לו ולא חשש על זמניהם בקדימה ואיחור וזה ממה שלא יזיק והיותר נכון אללי הוא כי ירמי׳ כאשר כתב הנבואה שבאה לו ושניבא לבני יהודה על מצות דרור העבדים והשפחות שנזכרו למעלה והוכיחם על בטולה הביא אחריה נבואת בני רכב שהיו שומרים ומקיימים מצות אביהם להוכיח את בני יהודה למה לא יקיימו מצות האלוה ית׳ שצוה אותם על דרור העבדים והשפחות · והנה צוה השם לירמיהו הלך אל בית הרכבים ודברת אותם והביאותם בית ה׳ לפי שחשש אולי הרכבים כשישים לפניהם היין לשתות יגערו בו ויחרפהו להיות היין דבר נמאס אצלם גם שאולי לא ירצו לבא אל בית ה׳ להתקבץ בלשכה לעשות הבחינה הזו בפרסום ולכן צוהו השם שילך אל בית הרכבים וידבר אליהם והדבור היה להודיעם שהש"י צוהו שיעשה המשל הזה בפרסום בבית ה׳ ושלכן ירצו לבוא ולהתקבץ שמה ולא יחר בעיניהם המעשה ההו׳ כי אינו אלא לתכלית טוב ועל ההתנצלות וההודעה הזאת אמר הלוך אל בית הרכבים שהיו כלם חונים בירושלים בבית אחד ודברת אליהם ר"ל שתודיעם תכלית המעשה הזה וענינו ואז והביאותם בית ה׳ כי הודיע שהם יבואו בנפש חפצה למעשה ההוא ולא יקוצו בו · והנה לא עשה הנסיון הזה על שאר הדברים שלוה ג"כ יונדב בן רכב לבניו מבנין הבתים ומטע הכרמי׳ וזריעת השדות כ"א בענין היין לבד לסבות מהם שבענין הבתים והכרמים והשדות לא יוכלו לפרסם מצות אביהם כמו שיפרסמוהו ביין שהיה לפניהם והנביא אמר להם שתו ולא שתו וכתנו בדבר שבת מצות אביהם אבל אם היו אומר להם בנו בתים או זרעו שדות ונטעו כרמים היו ראוים לומר ואיך יבנו ואין להם עצים ולא אבנים ולא קרקע ואיך יטעו ברמים ואין להם קרקע וכן בכרמים או יאמרו הנה הם נעדרים מהבתים והשדה

רדק

הגיד · כתיב ביו"ד המשך שלא כמנהג ברוך : על הספר · על שם סופו כי לא יקרא ספר עד שיכתוב בו : בדיו · הוא שכותבים בו : הסתר · בתוך חצר המטרה שמא יחרה אף המלך עליכם בשמעו הדברים וירע לכם : חצרה · מלעיל הזקף בצר"י והה"א נוספת והוא כמו חצר רוצה לומר חצר המלך : בית החרף · כי עושים בית לקיץ שישלט בו הרוח לקרר וכן עושים בית לחרף שלא ישלט בה הרוח : ואת האח לפניו מבוערת · כלי שמדליקין בו אש ואמר מבוערת מפני העצים המבוערים בה כאילו היא מבוערת ויונתן תירגם וית נורא קדמוהי מדליקין ובדברי רז"ל מאי אח רב אמר אחונא ושמואל אמר עצים הנדלקים באחוה : שלש דלתות וארבעה · פירוש דפין כלומר דפי המגלה ונקראים דלתות לפי שנפתחים ונסגרים כדלתות ובאו בפסוק זכר ונקבה שאמר שלש וארבעה ואמר כן לפי שהוא שם מושאל כי דלת לשון נקבה : והשלך · מקור : אל האש אשר אל האח כמו על והראשוני׳ אל והאחרוני׳ על ופסוק חד סימן ואל על יקראוהו ורז"ל פירשו שלש דלתו׳ וארבעה שלשה פסוקי׳ וארבעה אמרו מאי שנא שלש דלתות וארבעה אמרו ליה ליהויקי׳ כתב ירמיה ספר קינות אמר להו מאי כתיב ביה אמרו ליה איכה ישבה בדד העיר אמר להו ואנא מלכא בכה תבכה אמר להו ואנא מלכא גלתה יהודה אמר להו ואנא מלכא דרכי ציון אבלו׳ אמר להו ואנא מלכא היו צריה לראש אמ׳ להו מאן אמריה כי יי׳ הוגה מיד קדר כל האזכרות שבה ושרפה באש ויונתן תירגם דלתו׳ פצין : ולא פחדו ולא קרעו · כי היה להם לפחוד ולקרוע בשמעם הדברים ולשוב בתשובה לפני האל ולא חששו בשמעם הדברים המלך וכל עבדיו שהיו עמו בבי׳ אבל השרים שבאו אל המלך והגידו לו הם פחדו כמו שכתוב למעלה פחדו איש אל רעהו וכן הפגיעו במלך לבלתי ישרף את המגילה ורז"ל דרשו ולא קרעו בגדיהם מכלל דבעי קריעה וסמכו על זה ואמרו הרואה ספר תורה שנקרע בזרוע חייב לקרוע : הפגיעו במלך · ענין תחנה ובקשה וכן וישתומם כי אין מפגיע : ויסתירם יי׳ · שחפשו במקום שהיו ולא מצאום כי הסתירם יי׳ אפשר ששת חשך סביבותם או שבטל כח ראותם באותו מקו׳ שהיו ירמיהו וברוך : ויהי

וַיַּגֵּד לָהֶם מִכָיְהוּ אֵת כָּל־הַדְּבָרִים
אֲשֶׁר שָׁמֵעַ בִּקְרֹא בָרוּךְ בַּסֵּפֶר בְּאָזְנֵי
הָעָם׃ וַיִּשְׁלְחוּ כָל־הַשָּׂרִים אֶל־
בָּרוּךְ אֶת־יְהוּדִי בֶּן־נְתַנְיָהוּ בֶּן־
שֶׁלֶמְיָהוּ בֶן־כּוּשִׁי לֵאמֹר הַמְּגִלָּה
אֲשֶׁר קָרָאתָ בָּהּ בְּאָזְנֵי הָעָם קָחֶנָּה
בְיָדְךָ וָלֵךְ וַיִּקַּח בָּרוּךְ בֶּן־נֵרִיָּהוּ אֶת־
טו הַמְּגִלָּה בְּיָדוֹ וַיָּבֹא אֲלֵיהֶם׃ וַיֹּאמְרוּ
אֵלָיו שֵׁב נָא וּקְרָאֶנָּה בְּאָזְנֵינוּ וַיִּקְרָא
בָרוּךְ בְּאָזְנֵיהֶם׃ וַיְהִי כְּשָׁמְעָם
אֶת־כָּל־הַדְּבָרִים פָּחֲדוּ אִישׁ אֶל־
רֵעֵהוּ וַיֹּאמְרוּ אֶל־בָּרוּךְ הַגֵּיד נַגִּיד
לַמֶּלֶךְ אֵת כָּל־הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה׃
וְאֶת־בָּרוּךְ שָׁאֲלוּ לֵאמֹר הַגֶּד־נָא לָנוּ
אֵיךְ כָּתַבְתָּ אֶת־כָּל־הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה
מִפִּיו׃ וַיֹּאמֶר לָהֶם בָּרוּךְ מִפִּיו יִקְרָא
אֵלַי אֵת כָּל־הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה וַאֲנִי
כֹּתֵב עַל־הַסֵּפֶר בַּדְּיוֹ׃
וַיֹּאמְרוּ הַשָּׂרִים אֶל־בָּרוּךְ
לֵךְ הִסָּתֵר אַתָּה וְיִרְמְיָהוּ וְאִישׁ אַל־
כ יֵדַע אֵיפֹה אַתֶּם׃ וַיָּבֹאוּ אֶל־הַמֶּלֶךְ
חָצֵרָה וְאֶת־הַמְּגִלָּה הִפְקִדוּ בְּלִשְׁכַּת
אֱלִישָׁמָע הַסֹּפֵר וַיַּגִּידוּ בְּאָזְנֵי הַמֶּלֶךְ
אֵת כָּל־הַדְּבָרִים׃ וַיִּשְׁלַח הַמֶּלֶךְ
אֶת־יְהוּדִי לָקַחַת אֶת־הַמְּגִלָּה וַיִּקָּחֶהָ
מִלִּשְׁכַּת אֱלִישָׁמָע הַסֹּפֵר וַיִּקְרָאֶהָ
יְהוּדִי בְּאָזְנֵי הַמֶּלֶךְ וּבְאָזְנֵי כָּל־
הַשָּׂרִים הָעֹמְדִים מֵעַל הַמֶּלֶךְ׃
וְהַמֶּלֶךְ יוֹשֵׁב בֵּית הַחֹרֶף בַּחֹדֶשׁ
הַתְּשִׁיעִי וְאֶת־הָאָח לְפָנָיו מְבֹעָרֶת׃
וַיְהִי כִּקְרוֹא יְהוּדִי שָׁלֹשׁ דְּלָתוֹת
וְאַרְבָּעָה יִקְרָעֶהָ בְּתַעַר הַסֹּפֵר וְהַשְׁלֵךְ
אֶל־הָאֵשׁ אֲשֶׁר אֶל־הָאָח עַד־תֹּם כָּל־
הַמְּגִלָּה עַל־הָאֵשׁ אֲשֶׁר עַל־הָאָח׃
וְלֹא פָחֲדוּ וְלֹא קָרְעוּ אֶת־בִּגְדֵיהֶם
הַמֶּלֶךְ וְכָל־עֲבָדָיו הַשֹּׁמְעִים אֵת כָּל־
כה הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה׃ וְגַם אֶלְנָתָן
וּדְלָיָהוּ וּגְמַרְיָהוּ הִפְגִּעוּ בַמֶּלֶךְ
לְבִלְתִּי שְׂרֹף אֶת־הַמְּגִלָּה וְלֹא שָׁמַע
אֲלֵיהֶם׃ וַיְצַוֶּה הַמֶּלֶךְ אֶת־יְרַחְמְאֵל
בֶּן־הַמֶּלֶךְ וְאֶת־שְׂרָיָהוּ בֶּן־עַזְרִיאֵל
וְאֶת־שֶׁלֶמְיָהוּ בֶּן־עַבְדְּאֵל לָקַחַת
אֶת־בָּרוּךְ הַסֹּפֵר וְאֵת יִרְמְיָהוּ הַנָּבִיא
וַיַּסְתִּרֵם יְהוָה׃

ויהי

וְחַוִּי לְהוֹן מִיכָיְהוּ יָת כָּל פִּתְגָמַיָא
דִשְׁמַע כַּד קְרָא בָרוּךְ בְּסִפְרָא קֳדָם
עַמָא׃ וּשְׁלָחוּ כָל רַבְרְבַיָא לְוָת בָּרוּךְ
יַת יְהוּדִי בַּר נְתַנְיָה בַּר שֶׁלֶמְיָה בַּר
כּוּשִׁי לְמֵימַר מְגִלְתָא דִקְרִיתָא בָהּ
קֳדָם עַמָא סַבְהִי בִידָךְ וְאִיתָא וּנְסֵיב
בָּרוּךְ בַּר נֵרִיָה יַת מְגִלְתָא בִּידֵיהּ
וְאָתָא לְוַתְהוֹן׃ וַאֲמָרוּ לֵיהּ תּוּב כְּעַן
וּקְרָהָא קֳדָמָנָא וּקְרָא בָרוּךְ קֳדָמֵיהוֹן׃
וַהֲוָה כְּמִשְׁמַעְהוֹן יַת כָּל פִּתְגָמַיָא
תְּוָהוּ גְּבַר לְחַבְרֵיהּ וַאֲמָרוּ לְבָרוּךְ
חַוָאָה נְחַוֵי לְמַלְכָּא יַת כָּל פִּתְגָמַיָא
הָאִילֵין׃ וְיַת בָּרוּךְ שְׁאִילוּ לְמֵימַר
חַוֵי כְּעַן לָנָא אֵיכְדֵין כְּתַבְתָּא יַת כָּל
פִּתְגָמַיָא הָאִילֵין מִפּוּמֵיהּ׃ וַאֲמַר לְהוֹן
בָּרוּךְ מִפּוּמֵיהּ קָרֵי לִי יַת כָּל פִּתְגָמַיָא
הָאִילֵין וַאֲנָא כָּתֵיב עַל סִפְרָא בִּדְיוֹתָא׃
וַאֲמָרוּ רַבְרְבַיָא לְבָרוּךְ
אִיזִיל אִיטַמַר אַתְּ וְיִרְמְיָה וֶאֱנָשׁ
לָא יְדַע אֵיכָא אַתּוּן׃ וְאָתוּ לְוָת
מַלְכָּא לְדַרְתָּא וְיַת מְגִילְתָא פַּקִידוּ
בְּלִשְׁכַּת אֱלִישָׁמָע סַפְרָא וְחַוִיאוּ
קֳדָם מַלְכָּא יַת כָּל פִּתְגָמַיָא׃
וּשְׁלַח מַלְכָּא יַת יְהוּדִי לְמִיסַב יַת
מְגִילְתָא וּנְסַבָהּ מִלִּשְׁכַּת אֱלִישָׁמָע
סַפְרָא וּקְרָהָא יְהוּדִי קֳדָם מַלְכָּא
וְקֳדָם כָּל רַבְרְבַיָא דְקַיְמִין מְעִילָוֵי
מַלְכָּא׃ וּמַלְכָּא יָתֵיב בֵּית סִתְוָא
בְּיַרְחָא תְּשִׁיעָאָה וְיַת נוּרָא
קֳדָמוֹהִי מַדְלְקִין׃ וַהֲוָה כַּד קָרֵי
יְהוּדִי תְּלַת פַּצִין וְאַרְבַּע בְּזַע
בְּאִזְמֵיל סַפְרָא וּרְמֵי לְנוּרָא
דִלְגוֹמְרֵי עַד דִשְׁלִימַת כָּל מְגִילְתָא
עַל נוּרָא דְעַל גוּמְרֵי׃ וְלָא תְּוָהוּ
וְלָא בְזָעוּ יַת לְבוּשֵׁיהוֹן מַלְכָּא וְכָל
עַבְדוֹהִי דְשָׁמְעִין יַת כָּל פִּתְגָמַיָא
הָאִילֵין׃ וְאַף אֶלְנָתָן וּדְלָיָה
וּגְמַרְיָה בָּעוּ מִן מַלְכָּא בְּדִיל דְלָא
לְאוֹקָדָא יַת מְגִילְתָא וְלָא קַבֵּיל
מִנְהוֹן׃ וּפַקֵיד מַלְכָּא יַת יְרַחְמְאֵל
בַּר מַלְכָּא וְיַת שְׂרָיָה בַּר עַזְרִיאֵל
וְיַת שֶׁלֶמְיָה בַּר עַבְדְאֵל לְמִידְבַּר
יַת בָּרוּךְ סַפְרָא וְיַת יִרְמְיָה נְבִיָא
וְאַגֵין עֲלֵיהוֹן יְיָ׃

והוה

רשי

הגד נגיד למלך · אולי ישמע : חצרה · אל החצר כל תיבה שצריכה למ"ד בתחלתה הטיל לה ה"א בסופה : ואת האח · פירשו רבותינו עצים על שם שנדלקין באחוה ולפי פשוטו משמע שהוא כלי שמבערין עליו אור לפני השרים : שלש דלתות · רבותינו אמרו מגלת קינות היתה קראו לפניו איכה בכה תבכה גלתה יהודה דרכי ציון אבלות בכל זה לא חש אמר אני מלך על המוקרי׳ כיון שקרא היו צריה לראש אמר מעכשיו איני מלך מיד ויקרעה בתער הסופר : יקרעה · כמו קרעה : הפגיעו · התחננו : דברים

מסרה

שמע ד׳ בקריאה וסימ׳ ויגד להם מכיהו · צעקו ויי׳ שמע · זה עני קרא · כי לא בזה ולא שקץ · וסימ׳ בלשון תרגום מכיהו צוח מסכינא ואת בזוי : ברוך בן נריהו ג׳ בקריאה וסי׳ קחנה בידך ולך · וירמיהו לקח מגלה · את הגברים ואת הנשים · ושארא ברוך בן נריה : הגיד ג׳ מ"ל בליש׳ בקריאה וסימ׳ ותגיד לבני ישראל · הגיד נגיד למלך · ובעל כנפים יגד דבר · אנ"ך · איפה י׳ כתיב כן איפה וסימ׳ נמסר בסדר וישב ובשמואל ב׳ סימ׳ ט׳ : ישיבה בית ו׳ וסי׳ שבי אלמנה בית אביך ב׳ בפסוק · וישב ארון יי׳ בית עובד דשמואל וישב בית ההפשים דד"ה · ותשב תמר ושוממה : והמלך יושב בית החרף : וכל עבדיו ד׳ בקריאה וסי׳ נמסר בשמואל א׳ סימ׳ כ"ב : שלמיהו ג׳ בקריאה וסי׳ וישלחו כל השרי׳ אל ברוך את יהודי · ויצוה המלך את ירחמאל בן המלך · וישמע שפטיהו בן מתן · וא׳ ושלמיהו וסימ׳ עזראל ושלמיהו שמריהו · ובספ"רי מס"רה אחרי"תי מו"נה במק"ום וייש"מע שפט"יהו וישלח המלך צדקיהו את יהוכל :

מנחה גדולה

והשדה והכרם לפי שהם נכרים ולא ניתן להם בארץ חלק ונחלה או שהם כלם דלים הו סכלים ואינם יודעים לעשותו גם שאין להם הקרן שצריך אליו מפני זה לא עשה נסיונו הלא מהיין שאין צריך לשתייתו לא חכמה ולא קרן ולא הכנות כי היו הכוסות והגביעים לעיניהם גם בשתייתו היה להם ערבות ועדון ולא עמל כאשר הוא בשאר הדברים ע"כ : ומהר"מא ז"ל כתב גם שדבר זה קדם מימי יהויקים הביאו פה אחר מה שניבא בימי צדקיהו הלא היא כי אחרי הביאו כל הרעה אשר דבר ה׳ בימי צדקיהו טרם יגיד איך באה ונהייתה רצה ית׳ להסיר מלב בני אדם גם בני איש בל יהרהרו אחריו ית׳ לאמר כי באכזריות חלילה התנהג אתם ע"כ סמך ענין הרכבים שהראה להם הוא ית׳ כי יותר היה יקר בעיני הרכבים מצות אביהם ממצות ה׳ בעיני עמו ישראל כי זאת היתה להם כהתראה גדולה ולא עוד אלא שכל הרעה הבאה עליהם הכתיבה ית׳ במגלת הקינות ואין צ"ל שלא הועיל לרכך לבם ולשוב עד ה׳ כי אם שגם שרפו אותן באש ובקשו להרוג את ירמיהו ואת ברוך בן נריה והיא הנבואה הבאה אחרי זאת אשר היתה מימי יהויקים וא"כ אמור מעתה כי אדרבה ברחמים גדולים התנהג הוא ית׳ כי כבר מאז הקדים כל התראות אלו ולא שוה לנו וא"כ אל תתמהו על החפץ איך על בלתי שלח את עבדיהם חפשים היה כל הרוגז הלז כי הלא לא היה זה רק בירוץ המדה כי כבר נתמלאה מאז ע"כ הביא שתי נבואות אלו שבימי יהויקים אחרי דרור העבדים שבימי צדקיהו שהיתה באחרונה ובבא על ענין הנזוי והנה צוה ית׳ אל ירמיהו שלא ישלח אחריהם כי אם ילך בכבודו ובעצמו אל ביתם כאומרו הלוך אל בית הרכבים וגם שלא יאמר מיד בהגיעו אליהם בביתם קומו לכו ובאו עמי כי אם ודברת עמהם שהוא כמי שמבקר בני אדם בעלי חשיבות שמשתעשע בדברו עמו בביתו יחד וזהו ודברת אליהם ואח"כ והביאותים בית ה׳ והוא כי אם היה משלח אחריהם ואומר להם שתו יין הלא מה שלא ישתו אין ראיה בעצם שעל צוות אביהם הם עושין רק תואנה הם מבקשים והעיקר הוא שאינו ראוי כי באמור לאנשים חשובים שתו יין הלא יחושו אל הכבוד באומרם השכורים אנחנו כי שלח אחרינו לאמר ישתו יין ע"כ גם שטענו שאל מצות אביהם הם עושים יאמרו כי תואנה הם מבקשים ע"כ צוה ית׳ הלוך ילך ירמיהו הנביא לביתם שהוא הוראת היותם חשובים לפניו ואח"כ לדבר אתם כדרך המבקר אנשים חשובים וע"כ כאשר יביאם לא אל מקום הדיוט כי אם אל בית ה׳ אשר שם לא יחשבו כי לשכורים יחשבם כי

מנחה גדולה

אין שכרות בבית ה׳ ויאמרו הלא דבר הוא ויענו האמת במה שהוא אמת ומה גם בבית ה׳ כי הפול מורחס לומר זולת דבר אמת ובכלל הדבר הוא כי לא רצה ית׳ ילך אל הנביא במלאכת ה׳ לאמר אליהם כה אמר ה׳ שאומר אליכם שתשתו יין כדי להוכיח על ידיכם את עמו באמור כי יקר בעיניכם דבר אביכם ממצות ה׳ להם כיהלא אם כך היה לא היתה ראיה כי הלא יאמרו ישראל כי למען תבוא תוכחתו ית׳ על ככון עשו הדבר רק רצה ית׳ יעשה ירמיה מעצמו כפי שמחשיבם ומכבדם ומדבר עמהם ואח"כ החלה פניהם ילכו עמו עד בית ה׳ וע"כ בגדולים שבהם היאל יאזניה וחבצניה ואחריהם נמשכו השאר ובאומרו אליהם שתו יין ענו והזכירו כל הד׳ דברים שצוה להם אביהם והוא כי יראו פן יתבדו ויאחזו באומרם אבינו צוה לנו שלא נשתה יין הלא יאמרו להם לא מפני כך אתם נמנעים שהרי גם צוה לכם שתשבו באהלים ואתם בבתי ירושלים וכאשר ביטלתם הדבר ההוא גם זו אתם מבטלים או שלא התנהגתם בו ולא ערב לכם ותואנה אתם מבקשים או שתאמרו להתפאר כי חביבה מצות אבותיכם עליכם ע"כ מה עשו הזכירו כל הדברים ואמרו שאמר להם לא תשתו יין ובית לא תבנה וזרע לא תזרעו ובאהלים תשבו וגו׳ והטעם שאמר לנו היה למען נחיה בזה אל תקשה עליהם אם עברנו מצותו ועזבנו האהלים ונשב בבתים בירושלים כי הלא ויהי בעלות נ"כ מלך בבל שהוא ממית כל הבא לידו ע"כ ונשב בירושלים כי אין זה עבור מצות אבינו כי הוא אמר למען תחיו כי בקיימו הוא חפץ וא"כ לא יחפוץ נתעתד למות ביד נ"כ וחילו וחיל ארם וא"כ היפא אשר חדלנו משתות יין אין דבר בלתי אם עשות מצות אבינו ע"כ :

ולע"דן לומר קרוב לזה והוא לאמת דבריו אשר התחיל הספר בו שהיה ירמי׳ מתנבא מימי יאשיהו עד תום מלכות צדקי׳ וע"כ אמר בימי יהויקים וגו׳ לומר שגם שבימי צדקיהו היה ירמי׳ זריז לילך בשליחותו של מקום בהשכם והלוך כמו כן היה בימי יהויקים אעפ"י שהיה מלך רשע מאוד מ"מ לא מנע ה׳ ממנו נביאיו להתרות בהם יום יום וע"כ נכתבה נבואה זו פה לומר שגם שמצינו כמה נבואות בהתראו׳ ואזהרות הנאמרו בימי צדקיהו וכלם לא הועילו כמו כן היה בימי יהויקים שהיה השם ית׳ מזהירם והתרה בהם בכמה משלים ודמיונות ללמוד

ממנו

ויהי דבר יי' · אחרי שרוף המלך את המגילה ואת הדברים · שלא תאמר גליוני המגלה שרף שאף הדברים הכתובים בה שרף ורבותינו ז"ל ראו מזה שהרואה ספר תורה שנשרף חייב לקרוע שתי קריעות אחת על הגויל ואחת על הכתב שנ' את המגלה ואת הדברים המגלה זה גויל הדברים זה כתב: לא יהיה לו יושב על כסא דוד · כי יהויכין לא מלך אלא שלשה חדשים ולא נחשב יושב על כסא: לחרב ביום · כי לא הניחוהו הכשדים להקבר: ועוד נוסף עליהם דברים רבים כהמה · בדברי רז"ל ר' חמא ב"ר חנינא ורב חד אמר ועוד נוסף עליהם זה איכה יעיב דברים זה איכה יועם רבים זכור יי' כהמה זה אני הגבר שהוא מן תלתא תלתא וחד אמר ועוד נוסף עליהם זה אני הגבר שהוא מן תלתא תלתא מלמד שהיה כתוב על המגלה הראשונה איכה ישבה ואיכה יעיב ואיכה יועם הדא הוא דכתיב ונוסף עליהם דברים כהמה זה אני הגבר שהוא מן תלתא תלתא רבים זה זכור השם: וימלך מלך · לפי שמלכות יהויכין לא עמדה אלא ג' חדשי' אמר וימלך מלך כי יהויכין לא נחשב למלך: בית הכליא · כתיב ביו"ד וקרי הכלוא בוי"ו והוא בית האסורים כי המלך צדקיהו צוה להוציאו משם ולא נתנו אותו שם עד שתפשו ירמיהו: יצא ממצרים · לעזור אל צדקיהו כי צדקיהו מרד במלך בבל אשר השביעו באלהי' כשהמליכו ומרד בו ושלח למלך מצרים לעזרו וכששלח שם מלך בבל חילו מפני שמרד בו יצא חיל פרעה ממצרים: לחלק

רשי

דברים רבים כהמה · מתחלה היו שלש אלפא ביתין איכ' ישבה איכה יעיב איכה יועם והוסיף עליה אני הגבר שכל אות משולשת בה: וימלך מלך · לפי שיעתה בא לספר ולו' שנתקיימו הפורעניות שנבא עד הנה התחיל לומר כן ובבא עת הפקודה שיקרבו הימי' להתקיים הדברים וימלך מלך על יהודה אחר יהויקים תחת כניהו וגו': וירמיהו בא ויוצא בתוך העם · כשמלך צדקיהו צוה, והוציאוהו מבית הכלא שכלאו יהויקים שצדקיהו היה צדיק ודורו רשעי' ויהויקי' היה רשע ודורו צדיקים: וחיל פרעה יצא ממצרים · לעזרה ליהודה: שב

ויהי דבר־יהוה אל־ירמיהו
אחרי שרף המלך את־המגלה ואת־
הדברים אשר כתב ברוך מפי
ירמיהו לאמר: שוב קח־לך מגלה
אחרת וכתב עליה את כל־הדברים
הראשנים אשר היו על־המגלה
הראשנה אשר שרף יהויקים מלך־
יהודה: ועל־יהויקים מלך־יהודה
תאמר כה אמר יהוה אתה שרפת
את־המגלה הזאת לאמר מדוע
כתבת עליה לאמר בא־יבוא מלך־
בבל והשחית את־הארץ הזאת
והשבית ממנה אדם ובהמה:
ל לכן כה־אמר יהוה על־
יהויקים מלך יהודה לא־יהיה־לו
יושב על־כסא דוד ונבלתו תהיה
משלכת לחרב ביום ולקרח בלילה:
ופקדתי עליו ועל־זרעו ועל־עבדיו
את־עונם והבאתי עליהם ועל־ישבי
ירושלם ואל־איש יהודה את כל־
הרעה אשר־דברתי אליהם ולא
שמעו: וירמיהו לקח
מגלה אחרת ויתנה אל־ברוך בן־
נריהו הספר ויכתב עליה מפי
ירמיהו את כל־דברי הספר אשר
שרף יהויקים מלך־יהודה באש
ועוד נוסף עליהם דברים רבים
א כהמה: וימלך־מלך צדקיהו בן־
יאשיהו תחת כניהו בן־יהויקים
אשר המליך נבוכדראצר מלך־בבל
בארץ יהודה: ולא שמע הוא
ועבדיו ועם הארץ אל־דברי יהוה
אשר דבר ביד ירמיהו הנביא:
וישלח המלך צדקיהו את־יהוכל
בן־שלמיה ואת־צפניהו בן־מעשיה
הכהן אל־ירמיהו הנביא לאמר
התפלל־נא בעדנו אל־יהוה אלהינו:
וירמיהו בא ויצא בתוך העם
ה ולא־נתנו אתו בית הכליא: וחיל
פרעה יצא ממצרים וישמעו
הכשדים הצרים על־ירושלם את־
שמעם ויעלו מעל ירושלם:
ויהי דבר־יהוה אל־ירמיהו הנביא
לאמר:

והוה פתגם נבואה מן קדם יי עם ירמיה בתר דאוקיד מלכא ית מגילתא וית פתגמיא דכתב ברוך מפומא דירמיה למימר: תוב סב לך מגילתא אוחרי וכתוב עלה ית כל פתגמיא קדמאי דהוו על מגילתא קדמיתא דאוקיד יהויקים מלך שיבטא דבית יהודה: ועל יהויקים מלכא שיבטא דבית יהודה תימר כדנן אמר יי את אוקידתא ית מגילתא הדא למימר מא דין כתבתא עלה למימר מיתי יתי מלכא דבבל ויחביל ית ארעא הדא ויבטל מינה אנשא ובעירא: בכן כדנן אמר יי על יהויקים מלך שבטא דבית יהודה לא יהי ליה יתיב על כורסי דוד ונבילתיה תהי משגרא לשרבא בימָמא ולגלידא בליליא: ואסער עלוהי ועל בנוהי ועל עבדוהי ית חוביהון ואיתי עליהון ועל יתבי ירושלם ועל אנש יהודה ית כל בישתא דגזרית עליהון ולא קבילו: וירמיה נסיב מגילא אוחרי ויהבה לברוך בר נריה ספרא וכתב עלה מפומא דירמיה ית כל פתגמי ספרא דאוקיד יהויקים מלך שיבטא דבית יהודה בנורא ועוד אתוכפו עליהון פתגמין סגיאין כותהון: ומלך מלך צדקיהו בר יאשיהו חלף כניה בר יהויקים דאמליך נבוכדנצר מלכא דבבל בארעא דבית יהודה: ולא קביל הוא ועבדוהי ועמא דארעא לפתגמא דיי דמליל ביד ירמיה נביא: ושלח מלכא צדקיהו ית יהוכל בר שלמיה וית צפניה בר מעשיה כהנא לות ירמיה נביא למימר צלי כען עלנא קדם יי אלהנא: וירמיה עליל ונפיק בגו עמא ולא יהבו יתיה בבית אסירי: ומשרית פרעה נפקא ממצרים ושמעו כסדאי דצירין על ירושלם ית שמעהון ואסתלקו מעל ירושלם: והוה פתגם נבואה מן קדם יי עם ירמיה למימר: כדנן

כה

מסרה

הראשונה ח' בקריא' וסי' נגף הוא לפנינו במלחמה הראשונה · ותהי המכה הראשונה: אשר היו על המגלה הראשונה · וכאה הממשלה הראשנה · במרכבה הראשונה סוסים · על המחלוקת הראשנה לחדש הראשון · הארך אמות במדה' הוא בשנה הראשונ' למלכו בחדש הראשון: וירמיהו ב' ר"פ וסימ' וירמיהו בא ויצא בתוך העם · וירמיהו לקח מגלה אחרת: ועוד כ"ג וסי' חמש שנים אשר אין חריש · ועוד לו אך המלוכה · ותהי נבלתם כסוחה · ועוד בא עשיריה · מנשה את אפרים · ארם מקדם ופלשתים מאחור · על כן על בחוריו · בלתי כרע תחת · ועוד נוסף עליהם דברים · ועוד תשוב תראה · ועוד בחיים חייתם · ועוד הסיר את הבמות דד"ה דיהושפט · ועוד העם לא הכינו לבבם דד"ה דיהושפט · ועוד העם משחיתים · ועוד ברצותי בית אלהי · ועוד אדומים באו · ועוד דבר עבדיו · ועוד מעט ואין רשע · כי יש לעץ תקוה · ועוד ראיתי תחת · אני מדבר ומתפלל · אני מדבר בתפלה · ועוד תוסף:

מנחה גדולה

ממנו בק"ו שראוי לשמוע בקול ה' ולא הועיל · ואמר הלוך אל בית הרכבים וגו' ולא אמר הלוך אל הרכבים אלא אל בית כלומר עכשיו יש מקום למצוא לאמר להם לשתות יין כיון שאינם מקיימים מצות אביהם בזה שצוה אותם שלא ישבו בבתים אלא באהלים ועכשיו הם דרים בבתים וכיון שבטל מקצתו בטל כולו וע"כ לך אל בית הרכבים וגם תאמר להם שיבאו בית ה' לשתות יין ואם ירצו להתנצל שהם מצווים ועומדים מן אביהם לבלתי שתות יין גם אתה אמור להם הרי בבתים אתם יושבים וזה ג"כ לכם באזהרה מאביכם · ולזה השיבו הם שאני התם שעשינו הדבר לישב בבית בעיר חומה הוא להציל נפשנו ואין לך דבר שעומד בפני פקוח נפש ואין אתה דן אונס כרצון כי ויהי בעלות נ"נ וגו' נאמר באו ונבוא כלומר אמרנו זה לזה בעצה נכונה למצוא היתר לעבור מצות אבינו כדי להציל נפשנו מפני חרב היונה · והנה אפשר כשהיו בני הרכבים רואים ירמי' בא ומביא אותם בית ה' לשתות יין היו סבורים אין זה כי אם שיש איזה עון בידם ושע"כ חרה ה' בם וצוה להם לשתות יין כוס התרעלה ושירמי' יתנבא עליהם שיקבלו עונש כי כן מצינו למעלה (סימן כה) שאמר ה' קח את כוס יין החמה הזאת מידי והשקית אותו את כל הגוים · הרי ששתיית היין היה מודיע להם הפורענו' הנגזרת עליהם כ"כ היו סבורים בני הרכבים שע"כ הביאם ירמי' בית ה' לשתות יין שיודיע להם בזאת השתיה מה שנגזר להם מה' ואפשר שהיו סבורי' שהחטא שלהם הוא מה שעברו על מצות אביהם שלא לגור בעיירות ועל זה חרה ה' בם וצוום לשתות כוס הפרענות ולזה עשו ההתנצלות על זה ואמרו שמצות אביהם הוא יקר בעיניהם כמעולם אלא שע"פ ההכרח באו לירושלים להציל נפשם גם קרוב לומר שהיו בני הרכבים מסופקים אם מפי ה' אמר ירמי' שישתו יין וא"כ אין כאן התנצלות לומר אבינו צוה עלינו לאמר לא תשתו יין כיון שה' אמר להם לשתות יין דברי הרב ודברי התלמיד דברי מי שומעין אלא שלא היו מחליטין הדבר שהוא דברי ה' כיון שלא אמר ירמי' לה' כה אמר ה' שתו יין אלא אמר אליהם שתו יין וע"כ היו מסופקים בדבר ואמרו בלבם אם מפי הגבורה נצטווינו לשתות חייבים אנו לבטל מצות אבינו ולעשות מצות השם כי אנו ואבינו חייבים בכבוד המקום ואם לא כשתה אנו נענשים בעבור דבר ה' דוגמת מה שמצינו שאמרה תורה שלא להכות אדם שום הכאה וכ"ש לעשות פצע וחבורה באדם ואע"פ כששאל הנביא מיכיהו ואמר לאיש בדבר ה' הכני נא וימאן האיש להכותו ויאמר לו יען אשר לא שמעת בקול ה' הנך הולך מאתי והכך האריה וגו' הרי כשהנביא מפורסם בא ודבר בדבר ה' לעשות דבר מה לצורך שעה חייבים לשמוע לו וע"כ ירמי' היה מפורסם לנביא אמת היו חייבין לשמוע לו ולשתות יין כנגד מצות אביהם מש"כ אם ירמי' מפי עצמו אמר כן לאיזה כוונה אין חייבי' לשמוע בקולו ולעזוב מצות אביהם וע"כ אמרו לירמי' הנה שמענו דבריך שאתה אומר לנו לשתות יין אלא אנו מסופקים בדבר אם מפי השם הוא או מפי עצמך ולכן תדע שאנו מחוייבים להגיד לך מצות אבינו כי כך צוה לנו אבינו לאמר לא תשתו יין שכיוונו בתיבת לאמר שאבינו צוה לנו שאם יבא איש להשקות לכם יין שתאמרו לו אבינו צוה וגו' וז"א אבינו צוה לנו לאמר לא תשתו יין וגו' וע"כ אנו אומרי' לך ירמי' שאנו מקיימים בזה האמירה ג"כ מצות אבינו שצוה לנו לאמר לא תשתו יין וגו' · ואתה תדע ותבחר הטוב לנו אם לשמוע לך ולשתות יין בשאם הוא דבר ה' או שאתה מעצמך אמרת לנו כך לכבודינו או לאיזה

מנחה גדולה

כוונה ולזה בא דבר ה' לירמי' שלא להכריחם לשתות יין כי אם שעשה זה לייסר בו ישראל · והנה בני רכב הוסיפו לדבר עוד שאחרי פרטיים מצוות אביהם ובית לא תבנו וגו' הוא כדי ליתן טעם למצות אביהם שעשה זה לטוב להם כי אם לא היתה המצוה אלא בשתיית היין לבד היה אפשר שיאמר ירמי' אין אתם חייבים לשמוע בזה בקול אביכם כיון שאמרה תורה איש אמו ואביו תראו ואת שבתותי תשמורו שאז"ל אם יאמר לך אביך עבור עבירה אל תשמע לו ומכיעה משתיית היין מכל וכל עבירה היא כמו שאז"ל על פסוק הכתוב בנזיר וכפר מאשר חטא על הנפש זה שציער עצמו מן היין וכו' לז"א שלא היתה כוונת אביהם בזה לאסור עליהם שתיית היין אלא שעיקר הצווי היה בית לא תבנו וגו' למען תחיו אתם ימים רבים וכדי לבוא לקיים אלו הענייניים היה על פי ההכרח ג"כ לאסור עלינו היין כדי שלא יגבה לבנו ונבוא לבנות בתים ולנטוע כרם לבנות בתים לאסוף בם את תבואתינו ופרי כרמנו כשתה יין מוכרחים אנו לזרוע ולנטוע כרם ולבנות בתים לאסוף בם את תבואתינו ופרי כרמנו ע"כ ראה אבינו שיסוד מוסד שהמצוה עומד עליה הוא שלא לשתות יין וכלל המצוה הוא למען תחיו ימים רבים וכיון שכן הרי הוא כפקוח נפש שחיינו תלוי בזאת המצוה ע"כ נשמע בקול אבינו לכל אשר צונו והוא ע"י ההכנה לבלתי שתות יין כל ימינו וגו':

ויהי בשנה הרביעי' וגו' קח לך מגלת ספר וגו' מהרי"א ז"ל ראה ירמיה לכתוב זה ע"י ברוך ולא עשה כן בשאר נבואותיו שהוא ירמי' בעצמו כתב כל ספרו זה וכל ס' מלכים וגם ס' שמואל לדעת המפרשי' לפי שהספרים אשר חוברו בנבואה הנבואה היא תעוררהו ותעזרהו לכותבה על ספר אבל מגלת קינות לא נעשתה כי אם ברוח הקודש שהיא מדרגה למטה מהנבואה והוא כח יולד לאיש לדבר דברי חכמה או תוכחת בלשון צח והדור מאוד כמו שכתב הרב המורה בפמ"ה ח"ב ולהיות מגלת קינות מלשון ירמיהו ומליצתו הוצרך להקל עליו את המלאכה לכתבה ע"י ברוך בן נריה מה שלא עשה בכתיבת הנבואות בעצמם כי המליצה והשיר הנעשה ברוח הקודש צריך התבודדות רב ולכן לא יוכל להטריד עצמו בכתיבה והתבונן אומרו דברי ירמיהו כי זה מעיר ומגלה אמתת דבריהם ז"ל שהיא היתה מגלת קינות שהם היו דברי ירמי' ואלו היו דברי נבואות כאשר ניבא מהשם לא היה הכתוב קורא אותם דברי ירמיהו אלא דברי

רד"ק

לחלק משם בתוך העם · כמו להחליק חסר ה"א הפעלה והוטלה תנועה תחת הלמ"ד וכן לשמיד מעוזניה והדומים להם ופי' לחליק להחליק עצמו משם שהיא בתוך העם והיה ירא שמא יתנוהו לבית הכלא לפי שאמר כי אם הכיתם את כל חיל כשדים וגו' ועניין לחליק לשון השמטה שהוא קרוב לענין חלחלקות כלומר היה רוצה להיות נשמט משם ויונתן תירגם לפלגא אחסנתא דאית ליה תמן בגו עמא · ובדרש ליטול חלק עם הכהנים שהיו בענתות : בשער בנימן · שער משערי ירושלם היה נקרא שער בנימן לפי שהיה בחלקו של בנימן או שהיה מוצא השער דרך ארץ בנימן : ושם בעל פקידות · בעל מנוי שמנו אותו כאותו השער כי היו אנשים ממונים לשמור שלא יצא אדם משם אל הכשדים : ושמו יראייה · בזה השער יראייה בב' יוד"ין הראשונ' נקראת והשנית אינה נקראת וכן מחוייאל ילד את מתושאל וכן יששכר לקריאת בן אשר · ובדרש כי זה חנניה בן עזור ובשביל שהכחישו ירמיהו בנבואתו ונבא לו במיתה צוה את בנו שאם יוכל להכשיל את ירמיהו יעשה וכן שלמיה בנו צוה לירא"יה בנו ועכשיו כשמצא לו עלה תפשו : אל הכשדים אתה נופל · ר"ל מתחבר ונשמע אליה' וכן תירגם יונתן משתמע ומעניין זה ותמצא' נפלו על דוד לכו ונפל אל מחנה ארם : אינני נופל על הכשדים · זה על והראשון אל וסימן ואל על יקראוהו : בית האסור · בשקל אבוס בעליו : ואל החניות · ת"י ולגיו מן חנותא כלומר זה בית האסור היה לפני' מן החניות שהיו שם לפני בית האסורים : ואיה נביאכם · ואיו כתי' ר"ל אין הדבר שהבטחתם בו מפי נביאכם : מחוץ

כדנן אמר יי אלהא דישראל כדין תימרון למלך שיבטא דבית יהודה דשלח יתכון לקדמי למתבע אולפן מן קדמי הא משרית פרעה דנפקא לכון לסעיד תבא לארעהון למצרים: ויתובון כסדאי ויגיחון קרבא על קרתא הדא ויכבשונה ויוקדונה בנורא: כדנן אמר יי לא תטעון נפשתכון למימר אסתלקא יסתלקון מיננא כסדאי ארי לא יסתלקון: ארי אם תקטלון כל משרית כסדאי דמגיחין קרבא עמכון וישתארון בהון גברין מטענין גבר במשכניה יקומון ויוקדון ית קרתא הדא בנורא: והוה כד אסתלקא משרית כסדאי מעל ירושלם מן קדם משרית פרעה: ונפק ירמיה מירושלם למיזל לארעא שיבטא בנימן לפלגא אחסנתא דאית ליה תמן בגו עמא: והוה הוא בתרע שיבטא בנימן ותמן גברא ממנא ושמיה יראיה בר שלמיה בר חנניה ואחד ית ירמיה נבייא למימר לכסדאי את משתמע: ואמר ירמיה שיקרא את אמר לית אנא משתמע לכסדאי ולא קביל מיניה ואחד יראיה בירמיה ואתיה לות רברביא: ורגיזו רברביא על ירמיהו ואלקיאו יתיה ויהבו יתיה בית אסירי בית יהונתן ספרא ארי יתיה עבדו לבית אסירי: ארי על ירמיה לבית אסירי ולגיו מן חנותא ויתיב תמן ירמיה יומין סגיאין: ושלח מלכא צדקיה ודבריה ושאליה מלכא בביתא בסתרא ואמר האית פתגמא מן קדם יי ואמר ירמיה אית ואמר ביד מלכא דבבל תתמסר: ואמר ירמיה למלכא צדקיה מה חבית לך ולעבדך ולעמא הדין ארי יהבתון יתי לבית אסירי: ואן נביאכון דשקרא דאתנביאו לכון למימר לא ייתי מלכא דבבל עליכון ועל ארעא הדא: וכען שמע כען רבוני מלכא תתקבל בעותי קדמך ולא תתיבנני לבית יהונתן ספרא ולא אימות תמן:

ז כה־אמר יהוה אלהי ישראל כה תאמרו אל־מלך יהודה השלח אתכם אלי לדרשני הנה ׀ חיל פרעה היצא לכם לעזרה שב לארצו מצרים:
ושבו הכשדים ונלחמו על־העיר הזאת ולכדה ושרפה באש:
כה ׀ אמר יהוה אל־תשאו נפשתיכם לאמר הלך ילכו מעלינו הכשדים כי־לא ילכו:
י כי אם־הכיתם כל־חיל כשדים הנלחמים אתכם ונשארו־בם אנשים מדקרים איש באהלו יקומו ושרפו את־העיר הזאת באש:
והיה בהעלות חיל הכשדים מעל ירושלם מפני חיל פרעה:
ויצא ירמיהו מירושלם ללכת ארץ בנימן לחלק משם בתוך העם:
ויהי־הוא בשער בנימן ושם בעל פקדת ושמו יראייה בן־שלמיה בן־חנניה ויתפש את־ירמיהו הנביא לאמר אל־הכשדים אתה נפל:
ויאמר ירמיהו שקר אינני נפל על־הכשדים ולא שמע אליו ויתפש יראייה בירמיהו ויבאהו אל־השרים:
טו ויקצפו השרים על־ירמיהו והכו אתו ונתנו אותו בית האסור בית יהונתן הספר כי־אתו עשו לבית הכלא:
כי בא ירמיהו אל־בית הבור ואל־החנות וישב־שם ירמיהו ימים רבים:
וישלח המלך צדקיהו ויקחהו וישאלהו המלך בביתו בסתר ויאמר היש דבר מאת יהוה ויאמר ירמיהו יש ויאמר ביד מלך־בבל תנתן:
ויאמר ירמיהו אל־המלך צדקיהו מה חטאתי לך ולעבדיך ולעם הזה כי־נתתם אותי אל־בית הכלא:
ואיו נביאיכם אשר־נבאו לכם לאמר לא־יבא מלך־בבל עליכם ועל הארץ הזאת:
כ ועתה שמע־נא אדני המלך תפל־נא תחנתי לפניך ואל־תשבני בית יהונתן הספר ולא אמות שם:

ויצוה · ופקד

רשי

שב לארצו מצרים · בספינות היו באים רמז הקב"ה לים והציף עליו כמו נודות והובות דומות לעורות בני אדם אמרו זה לזה מה זאת אמרו אלו אבותינו שטבעום אבותיהם של אלו שאנו הולכים לעזרתם בים מיד שבו לארצם : לחלק משם בתוך העם · לפלגא אחסנתא דיליה בגו עמא ובעוד הכשדים צרים עליה לא היה יוצ' ממנה שמחפלל על העיר שלא תלכד : ושם בעל פקידות · ממונה לשמור שלא יצא איש מן העיר להשליש אל הכשדים : בן שלמיה בן חנניה · הוא חנניה בן עזור בן בנו היה זה ולכך יחסו הכתוב ללמד שכל המחניף לרשע סוף נופל בידו או ביד בנו או ביד בן בנו וירמיה החניף לו שאמר לו אמן יקים יי' את דבריך · ומדרש אגדה שצוה חנניה את בנו ראו שאני מת על ידי ירמיה והעמידני שקרן בנבואתי אם תוכל להכשילו הכשילהו ובנו צוה גם הוא לבניו כך וכשהגיעה שעה הכשילו : ואל החנויות · תירגם יונתן ולגיו מן חנותא חניות היו לפני אותו בית הכלא : מחוץ

מסרה

כה אמר יי' אל תשיאו י"ח בטעמ' כה אמר בסי' וסי' נמסר לעיל בסיפרא דא סי' י"ב : מדקרים ב' וסי' ונשארו בם אנשי' מדקרי' שהם יזובו מדקרי' · וא' ומדקרי' ונפלו חללים בארץ כשדים : יראייה ב' ומ"ל ובענין וסי' ושם בעל פקדת ושמו יראייה · ויתפש יראייה בירמיהו : בית הבור חד מן ה' זוגין חד בית וחד בבית וסי' בית הבור כי בא ירמיה אל בית הבור · בבית הבור ויהי בחצי הלילה · בית רשע עוד האש בית רשע · בבית רשע מארת יי' · בית החפשית ויהי עזיהו דד"ה · בבית החפשית וינגע יי' דמלכים · בית אבל טוב ללכת · בבית אבל לב חכמים · גם ושתי בבית המלכות ותלבש אסתר מלכות : ואיה ג' ר"פ בקריא' וסי' ואיה אלהיך אשר עשית לך יקומו · ואיו נביאיכם כן כתיב · ואיה איפה תקותי :

מנחה גדולה

דברי ה' אבל להיותם נאמרים ברוח הקדש היו באמת דברי ירמי' והנה ברוך לא הלך לקרא את המגילה לשרים כי אם אל העם אבל אחר לקראתה בלשכת גמריה הסופר כדי שהו' להיותו חכם וסופר יראה הדברי' והנה גמריהו לא היה שם בלשכה אבל היה שם בנו ולכן אמר שמכיהו בנו שמע את הדברים מעל הספר ר"ל שלא שמעם מפי ברוך אבל עיין בכתיבה ומעל הספר שמעם וקבלם וקראם דברי ה' לפי שכל דברי הנביאים אף שהיו ברוח הקדש היו מיחסים אליו ית' שקבלו ממנו · והנה מה ששאלו השרים את ברוך הגד נא לנו איך כתבת וגו' · מה ענין השאלה הזאת ששאלו ממנו הלא היו יודעים איך יכתוב הסופר ומה היתה תשובתו שהוא יקרא אליו והוא כותב על בדיו ומה החדוש אשר בזה אבל אמתת הענין כך הוא שכאשר ברוך הגיד להם שהוא כתב כל הדברים אשר היו במגלה לפי ששמע אותם מירמיהו חששו השרים אם אמר ירמי' הדברים האלה אל ברוך בדרך כללות וברוך מעצמו סידר הדברים והניחם במגלה כאשר הם ואם היה הדבר כן לא יחושו כ"כ לפרטי הדברים כי אם לכללות הענין או אם כתב אותם מלה במלה בעת שהיה אומר אותם ירמיהו והיו א"כ כל הדברים דברי נבואה ויוצאים מפי ירמיהו לא זולת זה ומפני זה שאלו את ברוך הגד נא לנו איך כתבת את כל הדברים האלה מפיו ר"ל אם אמרה לך בכללות ואיך זכרת אותם כולם ובהכרח הוא שהיה מוסיף או גורע על דבריו או אם כתבת אותם מלה במלה ככל היוצא מפיו והוא השיבם שלא שמע הדברים בכללות אבל מפיו היה קורא אליו מלה במלה ובדברו הוא היה כותב על הספר והשכל כי לא אמר ואני כתבתי אלא ואני כותב על הספר בלשון הווה ר"ל שכאשר הוא היה אומר דבור אחד היה הוא לפניו כותב אותו מיד באופן שלא שם ברוך במגלה היה אלא הדיו והכתיבה בלבד והשאר היה מירמיהו ע"כ :

ומהר"מא כתב הנה ידוע מרז"ל כי דורו של יהויקים כשרים היו אלא שהיה בא הוא ית' לנחם והיה מסתכל ביהויקים ונמנע מלרחם · ונבוא אל הענין כי כשמוע השרים את שמע הדברים הרעי' שבמגילה יראה פן יהרוג המלך את ברוך וישלחו אל ברוך לאמר המגלה אשר קראת קחנה ולך כלומר לך והסתר בה פן ישמע המלך ויהרגך אז אמר הוא לא טובה העצה כי דברי נתפרסם ואיך אסתירנה ואני השמעתיה לעיני כל עם הארץ ע"כ מה עשה לקח אותה והוליכה אליהם וזהו ויקח וגו' ויבא אליהם אז אמרו לו שב נא וגו' לומר הנה בקול רם היית

מנחה גדולה

משמיעה מעומד בפני כל העם כדבר המשמיע לרבים אך עתה יראים אנחנו פן יקצוף עלינו המלך שלא בליכו אזנו ונתפרסם הדבר בינינו לכן שבנא מיושב ואמור בלחש שישמעו אזנינו וכן עשה כי ויקרא ברוך באזניהם שלא נשמע רק לאזניהם וע"כ חזר לומר ויקרא באזניהם ולא אמר וכן עשה לדקדק הדבר שגם הוא כיון לומר בלחש ויהי כשמעם ויהיו מצרים אם יגידו למלך אם לאו ופחדו איש אל רעהו כלומר בשביל רעהו פן ידע למלך ע"י רעהו ויהיה הבלתי מגיד באשם לפני המלך ויצר לו וגם היו דואגים על ברוך ועל ירמיה פן אם יגידו הם למלך יסתכנו ירמיה וברוך על ידם ע"כ ויאמרו אל ברוך הגיד נגיד למלך כלומ' הגיד אתה לנו הם נגיד למלך אם אתה בטוח מפי ירמיהו שלא יקרו אסון ולא השיב על זה דבר אז ואל ברוך שאלו לאמר הגד נא לנו איך כתבת וגו' לאמר הנה יראים אנו פן אחרי שמעך את כל המגלה מפי ירמיהו ובאת לכותבה שלא עצרת כח לבלתי הוסיף או גרוע דבר כי השכחה מצויה וא"כ היה אפשר לא יעשה לך נס כי הוספת או גרעת בדברי ה' ע"כ הגד נא לנו איך כתבת את כל הדברים האלה מפיו ואמר שאלו לאמר כלומר כי היתה השאלה לא להיותם מסתפקים אם אמת היה הדבר או שמלבו היה בודה אותה כי אם כדי לאמר להם וידעו ע"י תשובתו אם יהיה ברוך בטוח בהצלה אם לא שיהיה כולם כמדובר אז השיב להם ואמר הלא חשבתם ששמעתי כל דברי המגלה כאחת על פה וא"כ כתבתי שהיה אפשר לישמט קצת ולהוסיף או לגרוע אך לא היה כן כי אם מלה במלה מפיו היה קורא ואני כותב · ועוד אודיעכם כי בלעדי זה בהשגחה היה נעשה הדבר מאתו ית' שהוא אות ומופת כי מה' יצא הדבר והוא לך בטחון לבלתי הסתכן והוא כאלו יקרא ה' ואני כותב על הספר בדיו והנה בסוף לב אל אומרו יקרא לשון עתיד וכותב לשון הווה ואמרו בספר בדיו שהם שתי תיבות מיותרות אך יאמר ראו עתה גודל ההשגחה כאלו מן השמים היתה הכתיבה נעשית כי לא הייתי צריך יגמר המלה מפיו לכותבה כי אם מפיו יקרא שעדיין לא היה גומר התיבה כאלו יקרא לעתיד וכבר ואני כותב כאלו ה' היה מלמדני וכותב עמי וכמעט שלא הייתי מתעכב לצייר צורת כל אות ואות כתקנה כי אם הייתי כותב בשיתי שומי דיו על הספר בלבד וכאלו האותיות מצטיירות מעצמן כ"כ היו נעשות כהרף עין וזהו על הספר בדיו שיורה כי ה' נבאות עמנו בענין ומן השמים כי הוא יצילנו עם כל זה ויאמרו השרים אל ברוך אל תסמוך על הנס כי היכא דשכיחא היזקא שאני לך והסתר אתה וירמיה וגו' ועם כל זה כבואם לפני המלך לא ערבו אל לבם להוליך אתם המגלת ספר פן יקצוף עליהם באומרו האם ערבתם אל לבכם להביאה לפני ע"כ אמרו אוי לנו אם לא נאמר אוי לנו אם נראה המגלה לכן עשו פשרה והניחו המגלה בלשכת אלישמע ויגידו באזני המלך שנתקן הכל כי לא יקצוף על הסתיר דבר וגם לא על הראות לו המגלה רק דברים

מזון האופים · מצוק הנחתומים ובמדרש שהיו נותנים לו פת קובר שהיא נמכרת חוץ לפלטרא פירוש פת קובר פת סובין : יחיה · כתיב וחיה קרי והענין אחד : לשלל · לריוח כלומר כאילו שללה שהצילה מן החרב ומן הרעב : יומת נא את האיש הזה · באה מלת את עם הפעול לבדו לתוספת באור וכן יחלק את הארץ : על כן הוא מרפא · ענין רפיון והאל"ף תמורת ה"א למ"ד הפעל וכן תירגם יונתן מרשל : כי אין המלך יוכל אתכם דבר · אין מנהג לשון הקדש לבא מלת אין עם הכנויין העוברים והעתידים אם כן פירוש אין המלך שיוכל אתכם דבר כלומר אינכו כדאי שיוכל לעשות דבר כנגדכם ושלא ברצונכם ויונתן תירגם כמו יכול לית מלכא יכיל לאתבא יתכון פתגמא : אל הבור מלכיהו בן המלך · בא בסמיכות עם ה"א הידיעה כמו העם המלחמה הארון הברית והדומים להם וכן תירגם יונתן סמוך לגובא דמלכיהו בר מלכא: וישלחו את ירמיהו בחבלים · שלשלו אותו תוך הבור כי היה עמוק : עבד מלך הכושי · זה האיש היה עבד המלך והיה כושי וסריס וי"ת עבדא דמלכא צדקיהו ותרגם איש סרים גבר רב וקרז"ל פי' הכושי על צדקיהו ואמרו מה כושי זה משונה בעורו אף צדקיהו משונה בצדקו מכני דורו ואנשי דורו היו רעי' ואמרו זה העבד היה ברוך בן נריה והנכון בעיני עוד כי זה הכושי עבד מלך היה כמו כי לולי זה למה אמר בכל מקום עבד מלך ולא אמר המלך באחד מהם כי אם רוצה לומר מלך על צדקיהו היה לו לומר עבד המלך ועוד למה לא זכר שם האיש הזה באחד המקומות אלא שמו היה עבד מלך כי מנהגו אחימלך ואבימלך : וימת תחתיו · מפני הרעב קרוב למות תחתיו במקומו : מפני הרעב · כי בעוד שהיה בחצר המטרה היו רואין אותו ומרחמים עליו ועוד כי המלך צוה לתת לו ככר לחם ליו' מחוץ האופים עד תום כל הלחם ועדין לא תם כל הלח' ומה שאמ' כי אין הלחם עוד בעיר רוצה לומר אין הלח' כמו' כי אם בקושי ומאחר שהוא בבור ולא יראו אותו ולא ירגישו אליו ימות בבור מפני הרעב : שלשים אנשים · הוצרכו שלשים אנשי' להוציא אדם אחד מן הבור מפני שתשש כחם מפני הרעב :

רשי

מזון האופים · מצוק נחתומיא כמו וחוצות תשים לך בדמשק : והיתה לו נפשו לשלל · והיו לו חייו כשלל כאילו שלל נפשו כאדם השולל שלל ומשתכר כך ישתכר זה נפשו : על כן הוא מרפא · אלאקכ"ז בלע"ז לשון רפיון : יוכל · כמו יכול על אשר הוא מרפא את ידי וגומר : הבור מלכיהו · של מלכיהו : עבד מלך · ברוך בן נריה : הכושי · צדקיהו מה כושי משונ' בעורו אף צדקיהו משונה בצדקו מכל דורו ויש מדרש דורש הכושי על ברוך : וימת תחתיו וגומר · אילו הניחו אותו במקומו היה מת מאליו ברעב והם הרעו לקרב מיתתו : איש סרים · גבר רב : שלשים אנשים · מתוך שכחן תש ברעב נצרכו כולן :

מסרה

ונתון ז' בקריאה ג' חסר וד' מ"ל וסימ' ונתון אותו על כל ארץ מצרים · העלה עליהם קהל· ונתן את אלהים באש דישעיה · ונתן לו ככר לחם · את כל זה ראיתי ונתון אל לבי · ונתן תמרוקיהן · ונתון הלבוש והסוס על · קדמאה וג' בתראין מ"ל : בחרב ברעב ח' וסימ' למה תמותו אתה ועמך · ורדפתי אחריהם בחרב · כה אמר יי' הישב בעיר הזאת ימות · ויהיו כל האנשים אשר שמו את פניהם ועת'ירע תדעו כי בחרב·ולקחתי את שארית יהודה קדמא דפסוק · ודבתריה ופקדתי על היושבים · כה אמ' אדני יי' הכה בכפך ורקע וישלחו ד' בנביאים ובכתובים וסי' וישלחו את ארון האלהים עקרון · ויקחו את ירמיהו·ויכרתו את ראשו · וישאו את ראשו ואת כליו · וכל אוריתא דכוו' במ"א וישלחו האנשים את ירמ' והעלית ג' וסימ' אבנים שלמות תבנה · ובנית שם מזבח · והעלית את ירמיהו הנביא :

וַיְצַוֶּה הַמֶּלֶךְ צִדְקִיָּהוּ וַיַּפְקִדוּ אֶת־
יִרְמְיָהוּ בַּחֲצַר הַמַּטָּרָה וְנָתֹן לוֹ כִכַּר־
לֶחֶם לַיּוֹם מִחוּץ הָאֹפִים עַד־תֹּם כָּל־
הַלֶּחֶם מִן־הָעִיר וַיֵּשֶׁב יִרְמְיָהוּ בַּחֲצַר
א הַמַּטָּרָה׃ וַיִּשְׁמַע שְׁפַטְיָה בֶן־מַתָּן
וּגְדַלְיָהוּ בֶּן־פַּשְׁחוּר וְיוּכַל בֶּן־
שֶׁלֶמְיָהוּ וּפַשְׁחוּר בֶּן־מַלְכִּיָּה אֶת־
הַדְּבָרִים אֲשֶׁר יִרְמְיָהוּ מְדַבֵּר אֶל־כָּל־
הָעָם לֵאמֹר׃ כֹּה אָמַר יְהוָה הַיֹּשֵׁב
בָּעִיר הַזֹּאת יָמוּת בַּחֶרֶב בָּרָעָב וּבַדָּבֶר
וְהַיֹּצֵא אֶל־הַכַּשְׂדִּים יחיה וְהָיְתָה־לוֹ
נַפְשׁוֹ לְשָׁלָל וָחָי׃
כֹּה אָמַר יְהוָה הִנָּתֹן תִּנָּתֵן הָעִיר הַזֹּאת
בְּיַד חֵיל מֶלֶךְ־בָּבֶל וּלְכָדָהּ׃ וַיֹּאמְרוּ
הַשָּׂרִים אֶל־הַמֶּלֶךְ יוּמַת נָא אֶת־הָאִישׁ
הַזֶּה כִּי־עַל־כֵּן הוּא־מְרַפֵּא אֶת־יְדֵי
אַנְשֵׁי הַמִּלְחָמָה הַנִּשְׁאָרִים בָּעִיר
הַזֹּאת וְאֵת יְדֵי כָל־הָעָם לְדַבֵּר אֲלֵיהֶם
כַּדְּבָרִים הָאֵלֶּה כִּי הָאִישׁ הַזֶּה אֵינֶנּוּ
דֹרֵשׁ לְשָׁלוֹם לָעָם הַזֶּה כִּי אִם־לְרָעָה׃
ה וַיֹּאמֶר הַמֶּלֶךְ צִדְקִיָּהוּ הִנֵּה־הוּא
בְּיֶדְכֶם כִּי־אֵין הַמֶּלֶךְ יוּכַל אֶתְכֶם
דָּבָר׃ וַיִּקְחוּ אֶת־יִרְמְיָהוּ וַיַּשְׁלִכוּ
אֹתוֹ אֶל־הַבּוֹר מַלְכִּיָּהוּ בֶן־הַמֶּלֶךְ
אֲשֶׁר בַּחֲצַר הַמַּטָּרָה וַיְשַׁלְּחוּ אֶת־
יִרְמְיָהוּ בַּחֲבָלִים וּבַבּוֹר אֵין־מַיִם כִּי
אִם־טִיט וַיִּטְבַּע יִרְמְיָהוּ בַּטִּיט׃
וַיִּשְׁמַע עֶבֶד־מֶלֶךְ הַכּוּשִׁי אִישׁ סָרִיס
וְהוּא בְּבֵית הַמֶּלֶךְ כִּי־נָתְנוּ אֶת־
יִרְמְיָהוּ אֶל־הַבּוֹר וְהַמֶּלֶךְ יוֹשֵׁב
בְּשַׁעַר בִּנְיָמִן׃ וַיֵּצֵא עֶבֶד־מֶלֶךְ
מִבֵּית הַמֶּלֶךְ וַיְדַבֵּר אֶל־הַמֶּלֶךְ לֵאמֹר׃
אֲדֹנִי הַמֶּלֶךְ הֵרֵעוּ הָאֲנָשִׁים הָאֵלֶּה
אֵת כָּל־אֲשֶׁר עָשׂוּ לְיִרְמְיָהוּ הַנָּבִיא
אֵת אֲשֶׁר־הִשְׁלִיכוּ אֶל־הַבּוֹר וַיָּמָת
תַּחְתָּיו מִפְּנֵי הָרָעָב כִּי אֵין הַלֶּחֶם עוֹד
י בָּעִיר׃ וַיְצַוֶּה הַמֶּלֶךְ אֵת עֶבֶד־מֶלֶךְ
הַכּוּשִׁי לֵאמֹר קַח בְּיָדְךָ מִזֶּה שְׁלֹשִׁים
אֲנָשִׁים וְהַעֲלִיתָ אֶת־יִרְמְיָהוּ הַנָּבִיא
מִן־הַבּוֹר בְּטֶרֶם יָמוּת׃
ויקח

ה׳ י׳ ד׳ חס׳ · ז׳ ב׳ חס׳ · ב׳ דגשי׳ · ל׳ · ב׳ · ז׳ בטע׳ בסיפ׳ · ח׳ · וחיה ק׳ · ב׳ · ל׳ כתי׳ א׳ · ל׳ ואינו׳ י״ד · בסו׳ דמיין תר את ואת · ה׳ פסוקים אית בהון מ׳ תיבות · ל׳ · ד׳ וכל אוריתא דכו׳ במ״א · ל׳ · ב׳ · ו׳ · ב׳ דסמי׳ · ג׳ ומל׳ · ה׳ · ג׳

וּפַקִּיד מַלְכָּא צִדְקִיָּה וּפַקִּידוּ יָת יִרְמְיָה
בְּדָרַת בֵּית אֲסִירַיָּא וִיהָבִין לֵיהּ פִּיתָא
דְלַחְמָא לְיוֹמָא מִשּׁוּק נַחְתּוֹמַיָּא עַד
דִּשְׁלִים כָּל לַחְמָא מִן קַרְתָּא וִיתֵיב
יִרְמְיָה בְּדָרַת בֵּית אֲסִירַיָּא׃ וּשְׁמַע
שְׁפַטְיָה בַּר מַתָּן וּגְדַלְיָה בַּר פַּשְׁחוּר
וְיוּכַל בַּר שֶׁלֶמְיָהוּ וּפַשְׁחוּר בַּר
מַלְכִּיָּה יָת פִּתְגָּמַיָּא דְיִרְמְיָה מְמַלֵּיל
עִם כָּל עַמָּא לְמֵימָר׃ כִּדְנַן אֲמַר יְיָ
דְּיָתֵיב בְּקַרְתָּא הָדָא יִתְקְטֵיל
בְּחַרְבָּא בְּכַפְנָא וּבְמוֹתָא וּדְיִפּוֹק
וְיִשְׁתְּמַע לְכַסְדָּאֵי וְיֵחֵי וּתְהֵי לֵיהּ
נַפְשֵׁיהּ לְשֵׁיזְבָא וְיִתְקַיַּים׃ כִּדְנַן אֲמַר
יְיָ אִתְמְסָרָא תִּתְמְסַר קַרְתָּא הָדָא
בְּיַד מַשִּׁירְיַת מַלְכָּא דְבָבֶל וְיִכְבְּשִׁינַהּ׃
וַאֲמַרוּ רַבְרְבַיָּא לְמַלְכָּא יִתְקְטֵיל כְּעַן
גַּבְרָא הָדֵין אֲרֵי עַל כֵּן הוּא מַרְשֵׁיל יָת
יְדֵי גַּבְרֵי עָבְדֵי קְרָבָא דְּאִשְׁתְּאָרוּ
בְּקַרְתָּא הָדָא וְיָת יְדֵי כָּל עַמָּא
לְמַלָּלָא עִמְּהוֹן כְּפִתְגָּמַיָּא הָאִלֵּין אֲרֵי
גַּבְרָא הָדֵין לֵיתוֹהִי תָּבַע לִשְׁלָמָא
לְעַמָּא הָדֵין אֱלָהֵין לְבִישׁוּ׃ וַאֲמַר
מַלְכָּא צִדְקִיָּה הָא הוּא מְסִיר בִּידְכוֹן
אֲרֵי לֵית מַלְכָּא יָכִיל לַאֲתָבָא יַתְכוֹן
פִּתְגָּם׃ וְדַבָּרוּ יָת יִרְמְיָה וּרְמוֹ יָתֵיהּ
לְגוּבָא דְמַלְכִּיָּה בַּר מַלְכָּא דְּבְדָרַת
בֵּית אֲסִירַיָּא וְשַׁרְבִּיבוּ יָת יִרְמְיָה
בְּאַטּוּנַיָּא וּבְגוּבָא לֵית מַיָּא אֱלָהֵין
טִינָא וּטְבַע יִרְמְיָה בְּטִינָא׃ וּשְׁמַע
עַבְדָּא דְמַלְכָּא צִדְקִיָּה גְּבַר רַב וְהוּא
בְּבֵית מַלְכָּא אֲרֵי יְהָבוּ יָת יִרְמְיָה
לְגוּבָא וּמַלְכָּא יָתֵיב בִּתְרַע שִׁבְטָא
בִנְיָמִן׃ וּנְפַק עַבְדָּא דְמַלְכָּא מִבֵּית
מַלְכָּא וּמַלֵּיל עִם מַלְכָּא לְמֵימָר׃
רִבּוֹנִי מַלְכָּא אַבְאִישׁוּ גַּבְרַיָּא הָאִלֵּין
יָת כָּל דַּעֲבָדוּ לְיִרְמְיָה נְבִיָּא יָת
דִּרְמוֹהִי לְגוּבָא כְּבַר מִית בְּאַתְרֵיהּ מִן
קֳדָם כַּפְנָא אֲרֵי לֵית לַחְמָא עוֹר
בְּקַרְתָּא׃ וּפַקִּיד מַלְכָּא יָת עַבְדָּא
דְמַלְכָּא צִדְקִיָּה לְמֵימַר דְּבַר עִמָּךְ
מִכָּא תְּלָתִין גַּבְרִין וְתַסִּיק יָת
יִרְמְיָה נְבִיָּא מִן גּוּבָא עַד לָא יְמוּת׃ ודבר

מנחה גדולה

דברים על פה באומרם אם עתה יהפך לראות הכתב הלא מוכנת היא שם ישלח ויקחה לו וכן עשה כי ישלח ולקחה ע"כ : ולע"דן שגם פה השמיענו גודל חסדי ה' אשר עשה את עמו ישראל וכמה האריך אפו עמהם שהרי כבר בימי יהויקים נכתבה מגילות קינות שבה מבואר חרבן ירושלי' וחרבן הבית והריגת ישראל וגלותם וצרותם אשר עברו אליהם והיה זה הדבר גמר דין ואע"פכ לא זזה חיבתו ית' מעמו ישראל ושוב שלח כמה נביאי' וכמה התראות המשך הזמן מנשנת ד' ליהויקים עד שנת י"א לצדקיהו והוא שמנה עשרה שנה האריך עוד אפו והזהירם לשוב באופן אם ישובו יבנם ולא יהרסם ככל הכתוב בספר הזה · ולזה הכוונה אמר ה' קח לך מגלת ספר וגו' כדי כשיקראו הדברים יעשו יותר רושם בלבם אולי ישובו · והתנה השם בשעת כתיבה שהוא על תנאי שאם ישובו יחזור משום דקי"ל מה שהק"בה אומר ע"י נביא אינו חוזר כדי שלא יאמרו נביא שקר הוא ע"כ אמר שדברי' הללו על תנאי הם אמורים · עוד אפשר שע"כ לא היה ירמיהו כותב הדברים בעצמו כי אם ע"י תלמידו כדי שיהי' שיכוי בדבר משאר דברי נבואתו שאם ישובו יהיו הדברים בטלים ולא יתקיימו משא"כ אם היה ירמי' כותבם בעצמו היה כדברים הנאמרי' ע"י נביא ממש בלי איזה אמצעי ואינם בטלים · וגם' ויקהל משה כתב הטעם שאמר השם שיכתב הקינות ולא יגידם בעל פה כשאר נבואות הוא כדי שלא יגיע לו נזק וז"ש קח לך לסיבתך ולתועלת לפי שבעינינו ראינו מה שאירע לך מקדמת דנא כשהתנבאת וכתתי את הבית הזה כשילו וגו' לולי ה' שהי' לו וזימן לו אחיקם בן שפן שהצילו לפיכך צוה השם שלא ילך לדבר אל העם אוהשרים אלא שיקח מגילה ויכתבה עליה ועוד אני מצוה לך שיהיה בכתב לפי שכבר גזר דינם לפני ב"ד של מעלה ראיה לדבר שאני אומר לך קח לך מגילת ספר לרמוז לך שכבר הוא כתוב ולפיכך אני אומר וכתבת אליה לכוין שלא חסר בה אלא שתעבור הקולמוס על אותה הכתיבה שכבר היא כתובה לפני וכמו שירמיה הבין מה' כל מה שאמרנו שיגה ולא רצה לכתוב אותה על ידו אלא ע"י ברוך לב' סיבות א' שיותר חיזוק יש לכתב שהוא כתוב ביד המלך מהכתב שהוא כתוב על יד אחד מעבדיו והסיבה הב' הוא בעבור שכתוב תן להכם ויחכם עוד הרי השם צוה לי שבעבורי תהיה זאת הנבואה בכתב כמו שפי' בשלת לך ואם הדבר כן אני אעשה משמרת למשמרת שאפי' הכתיבה לא תהיה על ידי אלא צוה לברוך שיהיה הכותב והשליח וא"ת שעבר על מה שאמ' הכתוב ואהבת לרעך כמוך חס ושלום לפי שגזר הזומר אני שהוא הנביא לא אלך לשם לפי שלא אפול בידם · ולברך לא יעשו דבר לפי שהוא אינו אלא הכותב מה שאני מצוה לו · ואמר הגד נא לנו איך כתבת וגו' נראה לומר באחד משני פנים הא' הוא תדע לך שכשהאדם כותב מפי חברו לא יבא הכתיבה כתיקנה לפי שלפעמים חסר או יותר או אינו בא על הסדר אלא שמקדים מה שראוי לאחר ומאחר מה שראוי להקדים אבל כשהכותב הוא כותב מספר אחר בהכרח הגמור תהיה הכתיבה על מתכונתה בלא שום חסרון כלל וכמו שהם ראו זאת המגילה על סדר נכון ואלפא ביתא שאלו לו כמי שתמי' ואומר איך כתבת את כל שהם הב' חלוקות שאמרנו מפיו ר"ל בלא ספר אחר אלא שהוא אומר והוא כותב או ירצה באופן שני ואינו דרך תמיהה אלא דרך שאלה לומר אם זאת הכתיבה כתבה והעתיקה ממגילה אחרת או לא אלא שהוא היה אומר ואתה הכותב והטעם לידע שאם הוא היה אומר ואתה הכותב עדין לא נחתם גזר דינם ואם ישובו בתשובה השם ירחם עליהם ואם כתבה והעתיקה ממגילה אחרת שנשארה ביד הנביא נראה דבר חזק מאוד ואין להם תקומה לשונאיהם של ישראל והשיב הוא להם שהוא היה הקורא וברוך היה הכותב לפיכך אם תשובו בתשובה הקב"ה ירחם עליכם · או ירצה באופן שלישי וזה תדע שבכותבי ספרים יש על שלשה פנים הראשון הוא שאתה מדבר עמו בשוק ואומר כלל הדברים והוא מסדר לך הכתב פנים ואחור דרך ב' והיא שאינו יודע כ"כ אלא שצריך בעל הספר או הכתב להיות שם אבל הוא אומר בלשון בלתי צודק הטיב כמו שתאמר שצריך לדבר בלשון זכר ודבר בלשון נקיבה או לנכח ודבר בנסתר או ליחיד ברבים או מקדים מה שראוי לאחר או שאומ' דברים מיותרים הכותב הוא דתקן כל אלו החסרונות · ויש דרך שלישית והיא שאינו יודע כלל ועיקר לשנות שום דבר אלא ככל היוצא מפיו יעשה לפיכך שאלו הגד לנו איך כתבת כלו' מאיזה כת מאלו היית אם מהראשון או משני או משלישית והשיב להם לא זה ולא אותו ר"ל בלי ספק שהייתי ככותב הג' שאינו מוסיף ואינו גורע כלל ועיקר אלא מפיו יקרא אלי את כל הדברים האלה ואני כותב על הספר ומלתא דעדיפא אני אומר לך שאפי' הכתיבה לא היתה מחדש ולפי' לא בא בדיו עם שי"בא בבי"ת אלא בדיו עם פתח לרמוז עם הדיו שכבר היתה כתובה ולפיכך אמרתי לך על הספר שלא הייתי אלא עובר הקולמוס על האותיות באותו דיו שהיו כתובים ר"ל אפי' הדיו לא שמתי אותו כולו משלי שלא הייתי אלא מבאר האותיות אותה שעה אמרו לו לך הסתר אתה וירמי' · כלל העולה מן הדברים שהשליך המגלה עד תומה בא"ש כמו שפירשנו עם כל התנאים · סמך לזה אמר ויהי דבר ה' אל ירמי' אחרי שרוף על זה הכוונה אחר שאני רואה שהו' עשה עון אחד מורכב מארבע עונות צריך לתת לו ארבע מגלות כדי שכל העולם ידעו שיש דין ויש דיין וביאר הדברים אחרי שרוף המלך את המגלה והוא הגליון שיש לו קדושה בפני עצמה לפי שכבר ידעת שמצילין תיק הספר עם הספר ותיק התפילין עם התפילין הרי עון אחד · הב' בוא ואת הדברים שהם האותיות שהיו ברוח הקודש הרי ב' · הג' הוא אשר

רד"ק

בידו· עמו ברשותו לעשות מצותו למשוך ירמיהו מן הבור וכן אנשי המלחמה אשר בידינו או פי' בידו כמשמעו כי משך כל אחד בידו ללכת אתו כי היו מסרבין מפני חשות כחס: בלוי סחבות· בלוי ביו"ד למ"ד הפעל לבד ויו"ד הרבים נעלמת מהמכתב ונשארה במבטא: הסחבות· כתיב וקרי סחבות והענין אחד אין ביניהם אלא ה"א הידיע' ופירוש חתיכות בגדים בלוים נסחבים ברגלים וכן ובלוי מלחים ופירוש בגדים בלוים נמחתים מפני בליתם וכן ארץ מלחה נמחתה ובלוי שם תאר: בלואי הסחבו' והמלחי' באל"ף תמורת ה"א למ"ד הפעל: תחת אצילות ידיך· בתי השחי וכן בלשון זכרים על כל אצילי ידי: אל מבוא השלישי· מקום שהיו באים מבית המלך לבית יי': את אשר עשה· כתוב את ולא קרי והוא חד מן ח' דכתיבין ולא קריין: אשר עשה לנו את הנפש הזאת· נשבע לו מעין הענין באמרו לו הלא המת תמיתני ופירוש הנפש הזאת היא המדברת כלומר הנפש אשר בה כח הדבר והנבואה ויונתן תירגם דקיים לנא ית נפשתא האלין: אני דואג את היהודים· אני מפחד מן היהודים: פן יתנו· פי' פן יתנו הכשדים אותי בידם: והתעללו בי· יהרגוני בדקירות נקמה ובזיון לפי שהשלימו את הכשדים בנגבה בעל כרחי שאם הייתי יודע הייתי הורגם: אשר הראני· בתי"רק הה"א: אשר נשארו בבית מלך יהודה· הוא יהויכין כשילא הוא ואמו אל מלך בבל נשארו בביתו הנשים האחרות ועתה יהיו מוצאות אל שרי מלך בבל: והנה אומרות· הנשים אומרות כנגדך כשהם מוצאות: הסיתוך אנשי שלומך· נביאי השקר והשרים שהיו מאמינים בהם הסיתוך שלא תשלים עם מלך בבל: ויכלו לך אנשי שלומך· שהלכת אחר דעתם: הטבעו בבוץ רגלך· בבוץ בטיט וכיון מן היגאה גימא בלא בצה בצאתיו וגבאיו: רגלך· חסר יו"ד הרבי' מהמכתב: נסגו אחור· שלא יכלו רגליך ללכת לפני' ונסגו אחור אמר זה על דרך משל או לפי שהשיגוהו הכשדי' כשהיה בורח ודגש סמ"ך הסיתוך תמורת נו"ן הסיתוך: מוציאים

תרגום

וּדְבַר עַבְדָא דְמַלְכָּא יָת גֻּבְרַיָּא עִימֵּיהּ וְעַל לְבֵית מַלְכָּא לִתְחוֹת אוֹצְרָא וּנְסֵיב מִתַּמָּן בְּלָאֵי טַפְסָן וּבְלָאֵי שַׁחְקָן וְשַׁרְבֵּיבִנּוּן לְוָת יִרְמְיָה לְגוּבָּא בְּאַטּוּנַיָּא: וַאֲמַר עַבְדָא דְמַלְכָּא צִדְקִיָּה לְיִרְמְיָה שַׁוִּי כְעַן בְּלָאֵי טַפְסָן וְשַׁחְקָן תְּחוֹת מַדְבְּקֵי יְדָךְ מִלְּרַע לְאַטּוּנַיָּא וַעֲבַד יִרְמְיָה כֵּן: וּנְגַרוּ יָת יִרְמְיָה בְּאַטּוּנַיָּא וְאַסִּיקוּ יָתֵיהּ מִן גּוּבָּא וִיתֵיב יִרְמְיָה בְּדָרַת בֵּית אֲסִירַיָּא: וּשְׁלַח מַלְכָּא צִדְקִיָּה וּדְבַר יָת יִרְמְיָה נְבִיָּא לְוָתֵיהּ לְמַעֲלָנָא תְּלִיתָאָה דִּי בְּבֵית מַקְדְּשָׁא דַיְיָ וַאֲמַר מַלְכָּא לְיִרְמְיָה שָׁאֵל אֲנָא יָתָךְ פִּתְגָמָא לָא תְכַסֵּי מִנִּי פִּתְגָמָא: וַאֲמַר יִרְמְיָה לְצִדְקִיָּה אֲרֵי אֵיחַוֵּי לָךְ הֲלָא מִקְטַל תִּקְטְלִינַנִי וַאֲרֵי אִימְלְכִינָךְ לָא תְקַבֵּל מִנִּי: וְקַיֵּים מַלְכָּא צִדְקִיָּה לְיִרְמְיָה בְּסִתְרָא לְמֵימַר קַיָּים הוּא יְיָ יָת דְּקַיֵּים לָנָא יָת נַפְשָׁתָא הָאִילֵין אִם אִיקְטְלִינָךְ וְאִם אִימְסְרִינָךְ בְּיַד גֻּבְרַיָּא הָאִילֵין דְּבָעָן לְמִיקְטְלָךְ: וַאֲמַר יִרְמְיָה לְצִדְקִיָּה כִּדְנַן אֲמַר יְיָ צְבָאוֹת אֱלָהָא דְיִשְׂרָאֵל אִם מִיפַּק תִּיפּוֹק לְוָת רַבְרְבֵי מַלְכָּא דְבָבֶל וְתִתְקַיֵּים נַפְשָׁךְ וְקַרְתָּא הָדָא לָא תִתּוֹקַד בְּנוּרָא וְתֵיחֵי אַתְּ וֶאֱנָשׁ בֵּיתָךְ: וְאִם לָא תִפּוֹק לְוָת רַבְרְבֵי מַלְכָּא דְבָבֶל וְתִתְמְסַר קַרְתָּא הָדָא בִּידָא דְכַסְדָּאֵי וְיוֹקְדוּנַהּ בְּנוּרָא וְאַתְּ לָא תִשְׁתֵּיזֵיב מִידֵיהוֹן: וַאֲמַר מַלְכָּא צִדְקִיָּה לְיִרְמְיָה אֲנָא יָצִיף מִן יְהוּדָאֵי דְּאִשְׁתְּמָעוּ לְכַסְדָּאֵי דִּלְמָא יִמְסְרוּן יָתִי בִּידֵיהוֹן וְיִתְלַעֲבוּן בִּי: וַאֲמַר יִרְמְיָה לָא יִמְסְרוּן קַבֵּיל כְּעַן לְמֵימְרָא דַיְיָ לִדְאֲנָא מְמַלֵּיל עִימָּךְ וְיֵיטַב לָךְ וְתִתְקַיֵּים נַפְשָׁךְ: וְאִם לֵית אַתְּ צָבֵי לְמִיפַּק דֵּין פִּתְגָמָא דְאַחְזְיַנִי יְיָ: הָא כָּל נְשַׁיָּא דְּאִשְׁתָּאֲרָא בְּבֵית מְלַךְ שִׁבְטָא דְבֵית יְהוּדָה מִתַּפְּקָן לְוָת רַבְרְבֵי מַלְכָּא דְבָבֶל וְאִינּוּן אָמְרִין אַטְעִיוּךְ וִיכִילוּ לָךְ אֱנָשׁ שְׁלָמָךְ אִשְׁתְּקַעָא בְּבַהֲתָא רִגְלָךְ אִסְתַּחֲרָא לַאֲחוֹרָא: וית

מקרא

וַיִּקַּח עֶבֶד־מֶלֶךְ אֶת־הָאֲנָשִׁים בְּיָדוֹ וַיָּבֹא בֵית־הַמֶּלֶךְ אֶל־תַּחַת הָאוֹצָר וַיִּקַּח מִשָּׁם בְּלוֹיֵ הסחבות וּבְלוֹיֵ מְלָחִים וַיְשַׁלְּחֵם אֶל־יִרְמְיָהוּ אֶל־הַבּוֹר בַּחֲבָלִים: וַיֹּאמֶר עֶבֶד־מֶלֶךְ הַכּוּשִׁי אֶל־יִרְמְיָהוּ שִׂים נָא בְּלוֹאֵי הַסְּחָבוֹת וְהַמְּלָחִים תַּחַת אַצִּלוֹת יָדֶיךָ מִתַּחַת לַחֲבָלִים וַיַּעַשׂ יִרְמְיָהוּ כֵּן: וַיִּמְשְׁכוּ אֶת־יִרְמְיָהוּ בַּחֲבָלִים וַיַּעֲלוּ אֹתוֹ מִן־הַבּוֹר וַיֵּשֶׁב יִרְמְיָהוּ בַּחֲצַר הַמַּטָּרָה: וַיִּשְׁלַח הַמֶּלֶךְ צִדְקִיָּהוּ וַיִּקַּח אֶת־יִרְמְיָהוּ הַנָּבִיא אֵלָיו אֶל־מָבוֹא הַשְּׁלִישִׁי אֲשֶׁר בְּבֵית יְהוָה וַיֹּאמֶר הַמֶּלֶךְ אֶל־יִרְמְיָהוּ שֹׁאֵל אֲנִי אֹתְךָ דָּבָר אַל־תְּכַחֵד מִמֶּנִּי דָּבָר:

טו וַיֹּאמֶר יִרְמְיָהוּ אֶל־צִדְקִיָּהוּ כִּי אַגִּיד לְךָ הֲלוֹא הָמֵת תְּמִיתֵנִי וְכִי אִיעָצְךָ לֹא תִשְׁמַע אֵלָי: וַיִּשָּׁבַע הַמֶּלֶךְ צִדְקִיָּהוּ אֶל־יִרְמְיָהוּ בַּסֵּתֶר לֵאמֹר חַי־יְהוָה את אֲשֶׁר עָשָׂה־לָנוּ אֶת־הַנֶּפֶשׁ הַזֹּאת אִם־אֲמִיתֶךָ וְאִם־אֶתֶּנְךָ בְּיַד הָאֲנָשִׁים הָאֵלֶּה אֲשֶׁר מְבַקְשִׁים אֶת־נַפְשֶׁךָ: וַיֹּאמֶר יִרְמְיָהוּ אֶל־צִדְקִיָּהוּ כֹּה־אָמַר יְהוָה אֱלֹהֵי צְבָאוֹת אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל אִם־יָצֹא תֵצֵא אֶל־שָׂרֵי מֶלֶךְ־בָּבֶל וְחָיְתָה נַפְשֶׁךָ וְהָעִיר הַזֹּאת לֹא תִשָּׂרֵף בָּאֵשׁ וְחָיִתָה אַתָּה וּבֵיתֶךָ: וְאִם לֹא־תֵצֵא אֶל־שָׂרֵי מֶלֶךְ בָּבֶל וְנִתְּנָה הָעִיר הַזֹּאת בְּיַד הַכַּשְׂדִּים וּשְׂרָפוּהָ בָּאֵשׁ וְאַתָּה לֹא־תִמָּלֵט מִיָּדָם: וַיֹּאמֶר הַמֶּלֶךְ צִדְקִיָּהוּ אֶל־יִרְמְיָהוּ אֲנִי דֹאֵג אֶת־הַיְּהוּדִים אֲשֶׁר נָפְלוּ אֶל־הַכַּשְׂדִּים פֶּן־יִתְּנוּ אֹתִי בְּיָדָם וְהִתְעַלְּלוּ־בִי:

כ וַיֹּאמֶר יִרְמְיָהוּ לֹא יִתֵּנוּ שְׁמַע־נָא בְּקוֹל יְהוָה לַאֲשֶׁר אֲנִי דֹּבֵר אֵלֶיךָ וְיִיטַב לְךָ וּתְחִי נַפְשֶׁךָ: וְאִם־מָאֵן אַתָּה לָצֵאת זֶה הַדָּבָר אֲשֶׁר הִרְאַנִי יְהוָה: וְהִנֵּה כָל־הַנָּשִׁים אֲשֶׁר נִשְׁאֲרוּ בְּבֵית מֶלֶךְ־יְהוּדָה מוּצָאוֹת אֶל־שָׂרֵי מֶלֶךְ בָּבֶל וְהֵנָּה אֹמְרוֹת הִסִּיתוּךָ וְיָכְלוּ לְךָ אַנְשֵׁי שְׁלֹמֶךָ הָטְבְּעוּ בַבֹּץ רַגְלֶךָ נָסֹגוּ אָחוֹר:

ואת

רש"י

בלויי הסחבות· בלויי בגדים הנסחבים: והמלחים· לשון רקבון כמו כעשן נמלחו: תחת אצילי ידיך· שלא יזוקו החבלי': אצילות· איישי"לש בלע"ז: מבוא השלישי· לא ידעתי היכן הוא ושמא עזרת ישראל היא לומ' שהמיל ועזרת נשים לפניה: דואג· ירא: פן יתנו אותי הכשדים ביד היהודים לומר מלככם יהי עבדכ' על שקדמתם להשלים עמנו: והתעללו בי· היהודים אינגבר"נט בלע"ז: אנשי שלומך· נביאי השקר שאמרו לך לא תלכד: בבוץ· טיט לשון היגאה גומא בלי בצה: ואת

מסרה

וישלחם ח' בקריאה וסי' וישלחם מעל יצחק בנו· וישלחם יצחק וילכו מאתו· ויברכם יהושע· וישלח ביהודה להאביד' דמלכי'· ויכרת את מדויהם דשמו' וחברו דד"ה· אל ירמיהו אל הבור· ויכרה להם כירה· וישלחם ביד פשעם: איעצך ג' בקריאה וסי' עתה שמע בקולי איעצך ויהי· לכה איעצך אשר יעשה העם הזה לעמך· ויאמ' ירמיהו אל צדקיהו: יצוא ז' ד' חסר וג' מ"ל וסי' נמכר בסדר נח ובסדר מסעי: ונתנה ג' בקריאה וסימ' מלא שבוע זאת ונתנה לך גם· ונתנה לעבדיך המתהלכים· ואם לא תצא אל שרי מלך בבל: ותחי ג' בקריאה וסי' אמלטה נא שמה הלא מצער הטו אזנכם ולכו אלי שמעו ותחי נפשכם· ויאמר ירמיהו לא יתנו: שלומך ג' בקריאה ב' חסר וסי' לוא הקשבת למצותי· עד הגבול שלחוך· הסיתוך ויכלו לך אנשי שלומך· קרמא מלא:

מנחה גדולה

כתב ברוך ר"ל שלא שם לבו לכבוד הסופר הרי ג' הד' הוא מפי ירמיהו· ולקחוס על זה הסדר לפי שכך היה המעשה והמגילות שבתחלה נשרף הנייר ואח"כ האותיות שכתב ברוך בשם ירמיהו א"כ חייב ארבעה עונשים ובעבור שבזה העון חטא לך ולברוך ויאמרו הקהל שאתה מלבך הוספת על המגילה וז"ש ג"כ באופן שכי אחרי שרוף את המגילה ואת הדברים אשר כתב ברוך שהוא הנער שלך ומפי ירמיהו ולפיכך אני מצוה לך צווי גמור קח לך ואמר לך לסיבה שאמרנו שכן כתיב ומצא חן ושכל טוב בעיני אלקים ואדם וכתוב עליה את כל הדברים הראשונים אשר היו על המגילה הראשונה לא פחות ולא יותר שאם הוא חייב ארבעה גזירות אין אני צריך לתוספות שלך וז"ש וירמיה לקח מגילה אחרת ויתנה אל ברוך בן נריה לא על הסיבה הראשונה שכתבנו למעלה אלא הסופר לפי שהוא היה סופר מהיר ולפיכך הוסיף מלת סופר כאן מה שלא אמר למעלה ולא כתב בה אלא את כל דברי הספר אשר שרף יהויקים מלך יהודה שהיתה האלפא ביתא הראשון שהוא איכה ישבה בדד העיר שלענין התוספת מאליהם נוסף ד' שהם ו' ולפיכך לא אמר ועוד הוסיף אלא ועוד נוסף עליהם דברים רבים כהמה ולפיכך באה על זה הסדר שהעון הראשון היה על המגילה וא"כ די לו בתוספות אלפא ביתא אחרת כמו הראשונה שהיא איכה יועם· והעון הב' היה על הדברים ראוי לו עונש גדול ומשולש שהוא אני הגבר· העון הג' היה שחטא כנגד ברוך שהוא שמש הנביא די לו באלפא ביתא אחת שהיא איכה יועם· העון הד' שחטא כנגד הנביא ואמר התנא יהי כבוד תלמידך חביב עליך כשלך כנגד זה בא זכור ה' שהיתה שקולה כנגד כולם לפי שכתוב בה נפלה עטרת ראשנו אוי נא לנו כי חטאנו וכתיב בה על זה היה דוה לבנו וגו' וכתיב בה על הר ציון ששמם שועלים הלכו בה ע"כ:

ומהר"יא כתב ועוד נוסף עליהם דברים רבים כהנה כי אם היות שהש"י לא צוה אלא שיכתוב במגלה הזאת השנית כל הדברים שהיו בראשונה הנה ירמיהו הוסיף מדעתו בשנית דברים רבים וגם זה מוכית שזו היתה מגלת קינות ושירמי' עשאה מעצמו וברוח הקודש לקונן על מה שהיה עתיד להיות ולכן הושמה המגילה ההיא בין הכתובים ולא הושמה בתוך הנביאים עם היות המחבר והמסדר אותה נביא לפי שלא נכתבה כי אם ברוח הקודש וכבר כתבתי במקומות אחרות שהנביאים לא היו נמלטים פעמים מלהשתמש בהשגת חושיהם וכן פעמים היו מדברים ומספרים דברי שירות ותפלות או קינות ברוח הקודש עם היות שלא היו מגדר הנבואה ומעלתה כמו שביאר הרב המורה בפמ"ה ח"ב ע"כ:

מנחה גדולה

אל ארץ בנימן ואמרו לחלוק כדברי המפרשים ול"נ שבעבור שהיה ירמיהו מן הכהנים אשר בענתות בארץ בנימן ואנשי עירו היו שונאים אותו לכן היה הולך לשם להחניף להם בלשון חלקות כדי שיאהבוהו וימנא עמהם כאשר ילכו בגלות ואפשר לפרשו מענין מחלוקת אע"פ שהוא בחירק כך דרשוהו הז"ל מלשון חלק שהיה חולק ליטול חלק עם הכהנים אשר בענתות ובהיותו מלשון מחלוקת יאמר שלפי שהיה ירא בשבתו בירושלים לחלוק שם בתוך העם כי כולם היו קמים נגדו לכן היה הולך לארץ בנימן לחלוק ר"ל לחלוק משם בתוך העם שהיו קרובים עם אנשי ירושלים ע"כ:

ומהר"מא ז"ל כתב יאמר שילא לחלוק עצמו מירושלים ולא יצא לבדו פן יאמרו שהיה מהמכה לברוח ליפול אל הכשדים ע"כ לא רצה ללכת רק בלכת שיירת אנשים בארץ בנימן וילך הוא בתוך הבאים לארץ בנימן וזהו אומרו בתוך העם ושעור הכתוב כי הלך בכוונה לחלק משם והלך בתוך העם לבל יחשדוהו ולא שוה לו כי פגעו הדוב יראי' בן שלמיה בן חנניה ומה גם לאומרים שהיה נכד חנניה בן עזור שמת ע"י ירמיהו שאמר לו השנה אתה מת ויהי לו כן ועתה בא ליקום נכדו ממנו ויתפוש אותו ויאמר לו אל הכשדים אתה נופל ע"כ: ולע"ד ויצא ירמיהו מירושלים מיותר הוא דלא הוה ליה למימר אלא וילך ירמיהו ארץ בנימן אלא להורות שיציאתו עשה רושם פנה הודה זיוה והדרה שכל זמן שהיה ירמי' שם לא נמסר ירושלי' ביד כ"כ ואילו כמו שדרשו ז"ל על פסוק פתיתני ה' ואפת שע"כ נתנה' בלבו לילך משם כדי למסור ירושלי' ביד כ"נ וז"ש ויצא ירמיהו מירושלי' וגו' לחלוק מתוך העם שיהי' חלוק מן העם שבירושלים ולא תגין זכותו עליהם ואמר ויהי הוא בשער בנימן וגו' אפשר שאותו שער לא היה השער שהיה הולכי' משם אל הכשדים ואע"פכ זה ירא' העליל עליו וז"ש ויהי הוא בשער בנימן מקום שהוא משפא רחוקה שילך משם אל הכשדים ואע"פכ השנאה מקלקלת השורה והעליל לאמר אל הכשדים אתה נופל ולא עוד שהי' זה ראיי' בן שלמי' בן חנניה שהיה לו לידע שכבר כענש אבי זקנו ע"י ירמי' והיה לו ליזהר שלא לכוונת בנחלתו גם הוא ואע"פכ ויתפוש את ירמי' אעפ"י שידע שהוא ירמי' נביא אמת לה' עכ"ז תפשו' ומה גם שהיה לו לחקור על הדבר ולשמוע אם יש לירמי' איזה התנצלות למה הוא יוצא משם אלא שהוא לא עשה כן אלא מיד כשבא ירמי' ויתנכל עליו לאמר אל הכשדים אתה נופל ואע"פי שהיה יודע שהוא הולך לבית משפחתו מהאם כי היה שער בנימן ומשפחת ירמיה ואע"פכ תפשו לעלילה:

ויאמרו השרים אל המלך יומת נא את האיש הזה וגו' כי האיש הזה איננו דורש לשלו' וגו' מהרמ"א ז"ל הנה אומרו איננו דורש לשלו' העיר מה זו תלונתם באומרם כי הוא מרפה

ויצא ירמי' מירושלים וגו' מהר"יא ז"ל ספר הכתוב כמה היה ירמיהו מתאמת בנבואתו שהנה כאשר עלו הכשדים מעל ירושלים מפני חיל פרעה יצא ירמיהו מירושלים ללכת

מוציאים אל הכשדים · מוציאים אותם המוציאים מבני העיר או הכשדים שנכנסו לעיר כשכבשוה הוציאום אל הכשדים שהיו בחוץ : תשרף באש · אתה תהיה גורם בהיה שרופה לפי שלא תרצה לצאת אליהם ולהשלים הרי כאילו אתה תשרף אותה : כי לא נשמע הדבר · לפי שלא נשמע הדבר כלל שדבר עמו המלך לפיכך האמינו לו כמו שאמר להם ולא חקרו אותו יותר : והיה כאשר נלכדה ירושלם · לפי שזכר עד יום אשר נלכדה ירושלם זכר בסמוך לכידת ירושלם היאך היתה ואמר כי בשנה התשיעית החלו ימי המצור עד י״א לצדקיהו שנלכדה ירושלם : וישבו בשער התוך · שער שהיה בין שני שערים או פי׳ שער החומה התיכונה ורז״ל פירשו שהוא שער בעזרה והיה מזרחי וששבעה שמות נקראו לו ונקרא שער התוך שהיה בין שני שערי׳ והנכון שהיה משערי ירושלם שנאמר ויבאו וישבו בכניסתם בעיר אחר שהבקעה העיר ישבו בשער התוך וזהו שנבא ירמיהו ובאו ונתנו איש כסאו פתח שערי ירושלם : נרגל · מלה חדא : שראצר · מלה חדא : סמגרנבו · מלה חדא ויש ספרי׳ שכתוב סמגר נבו תרתין מלין מקף ביניהם ויש ספרים נבו בשורק : שרסכים · מלה חדא וכתוב בשי״ן ובת״ס : רב סרים · תרין מלין : רב מג · תרתין מלין ומה שזכר נרגל שראצר פעם אחרת אולי אחרי׳ היו שמם כשמם : דרך גן המלך · דרשו בו כי מערה אחת היתה מביתו עד ערבות יריחו ודרך המער׳ ברח שלא ראו אותו וזמן הקב״ה צבי אחד וראוהו חיל כשדים ורדפו אחריו והצבי הלך אל המערה והם אחריו כשהיו על פתח המערה ראו צדקיהו יוצא מן המערה ולקחו אותו : ויעלהו אל נבוכד נצר רבלתה · והלא בא נבוכד נצר ירושלם אלא שארכו ימי המצור והלך לו נבוכד נצר : וידבר אתו משפטים · על שמרד בו והפר בריתו ועבר על שבועת יי׳ אשר השביעו באלהים : ואת כל חורי יהודה · קציני יהודה ושריו : בנחשתים

רשי

ואת העיר הזאת תשרף באש · הרי אתה כאילו שורפה בידים שאתה גורם לה : ויבואו כל שרי מלך בבל וישבו בשער התוך וגו׳ · מגיד שנתקיימה כאן נבואה עליונ׳ ובאו ונתנו איש כסאו פתח שערי ירושל׳ וגו׳ : בשער התוך · בתרגום מציעא׳ שער העזרה שער ניקנור המזרחי והוא בין שער עזרת נשי׳ ובין שער ההיכל ורבותינו אמרו שער התוך שער שמתתכין בו הלכות עליהם הוא אומר מקו׳ המשפט שמה הרשע : דרך גן המלך · מערה היתה לו מביתו עד ערבו׳ ירחו ויצא לילך דרך המערה מה עשה הקב״ה לקיים ופרשתי את רשתי עליו זימן צבי לפני הכשדים מהלך על גג המערה חוץ לעיר ורצו אחריו לתפסו והוא רץ עד פתח המער׳ וראו את צדקיהו יוצא מן המערה : וידבר אתו משפטים · למה עברת על השבועה : ואת כל חורי יהודה · אלו הסנהדרין על שהתירו לו את שבועתו : ואת

וְאֶת־כָּל־נָשֶׁיךָ וְאֶת־בָּנֶיךָ מוֹצִאִים אֶל־הַכַּשְׂדִּים וְאַתָּה לֹא־תִמָּלֵט מִיָּדָם כִּי בְיַד מֶלֶךְ־בָּבֶל תִּתָּפֵשׂ וְאֶת־הָעִיר הַזֹּאת תִּשְׂרֹף בָּאֵשׁ׃

כה וַיֹּאמֶר צִדְקִיָּהוּ אֶל־יִרְמְיָהוּ אִישׁ אַל־יֵדַע בַּדְּבָרִים־הָאֵלֶּה וְלֹא תָמוּת׃ וְכִי־יִשְׁמְעוּ הַשָּׂרִים כִּי־דִבַּרְתִּי אִתָּךְ וּבָאוּ אֵלֶיךָ וְאָמְרוּ אֵלֶיךָ הַגִּידָה־נָּא לָנוּ מַה־דִּבַּרְתָּ אֶל־הַמֶּלֶךְ אַל־תְּכַחֵד מִמֶּנּוּ וְלֹא נְמִיתֶךָ וּמַה־דִּבֶּר אֵלֶיךָ הַמֶּלֶךְ׃ וְאָמַרְתָּ אֲלֵיהֶם מַפִּיל־אֲנִי תְחִנָּתִי לִפְנֵי הַמֶּלֶךְ לְבִלְתִּי הֲשִׁיבֵנִי בֵּית יְהוֹנָתָן לָמוּת שָׁם׃

וַיָּבֹאוּ כָל־הַשָּׂרִים אֶל־יִרְמְיָהוּ וַיִּשְׁאֲלוּ אֹתוֹ וַיַּגֵּד לָהֶם כְּכָל־הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה אֲשֶׁר צִוָּה הַמֶּלֶךְ וַיַּחֲרִשׁוּ מִמֶּנּוּ כִּי לֹא־נִשְׁמַע הַדָּבָר׃ וַיֵּשֶׁב יִרְמְיָהוּ בַּחֲצַר הַמַּטָּרָה עַד־יוֹם אֲשֶׁר־נִלְכְּדָה יְרוּשָׁלָ͏ִם וְהָיָה כַּאֲשֶׁר נִלְכְּדָה יְרוּשָׁלָ͏ִם׃

א בַּשָּׁנָה הַתְּשִׁעִית לְצִדְקִיָּהוּ מֶלֶךְ־יְהוּדָה בַּחֹדֶשׁ הָעֲשִׂרִי בָּא נְבוּכַדְרֶאצַּר מֶלֶךְ־בָּבֶל וְכָל־חֵילוֹ אֶל־יְרוּשָׁלַ͏ִם וַיָּצֻרוּ עָלֶיהָ׃ בְּעַשְׁתֵּי־עֶשְׂרֵה שָׁנָה לְצִדְקִיָּהוּ בַּחֹדֶשׁ הָרְבִיעִי בְּתִשְׁעָה לַחֹדֶשׁ הָבְקְעָה הָעִיר׃ וַיָּבֹאוּ כֹּל שָׂרֵי מֶלֶךְ־בָּבֶל וַיֵּשְׁבוּ בְּשַׁעַר הַתָּוֶךְ נֵרְגַל שַׂרְאֶצֶר סַמְגַּר־נְבוּ שַׂר־סְכִים רַב־סָרִיס נֵרְגַל שַׂרְאֶצֶר רַב־מָג וְכָל־שְׁאֵרִית שָׂרֵי מֶלֶךְ־בָּבֶל׃ וַיְהִי כַּאֲשֶׁר רָאָם צִדְקִיָּהוּ מֶלֶךְ־יְהוּדָה וְכֹל אַנְשֵׁי הַמִּלְחָמָה וַיִּבְרְחוּ וַיֵּצְאוּ לַיְלָה מִן־הָעִיר דֶּרֶךְ גַּן הַמֶּלֶךְ בְּשַׁעַר בֵּין הַחֹמֹתָיִם וַיֵּצֵא דֶּרֶךְ הָעֲרָבָה׃

ה וַיִּרְדְּפוּ חֵיל־כַּשְׂדִּים אַחֲרֵיהֶם וַיַּשִּׂגוּ אֶת־צִדְקִיָּהוּ בְּעַרְבוֹת יְרֵחוֹ וַיִּקְחוּ אֹתוֹ וַיַּעֲלֻהוּ אֶל־נְבוּכַדְנֶאצַּר מֶלֶךְ־בָּבֶל רִבְלָתָה בְּאֶרֶץ חֲמָת וַיְדַבֵּר אִתּוֹ מִשְׁפָּטִים׃ וַיִּשְׁחַט מֶלֶךְ בָּבֶל אֶת־בְּנֵי צִדְקִיָּהוּ בְּרִבְלָה לְעֵינָיו וְאֵת כָּל־חֹרֵי יְהוּדָה שָׁחַט מֶלֶךְ בָּבֶל׃

ואת

וְיַת כָּל נְשָׁךְ וְיַת בְּנָךְ מִתַּפְּקִין לְוַת כַּסְדָּאֵי וְאַתְּ לָא תִשְׁתֵּיזֵב מִידֵיהוֹן אֲרֵי בִּיד מַלְכָּא דְבָבֶל תִּתְמְסַר וְיַת קַרְתָּא הָדָא תִּיתּוֹקַד בְּנוּרָא׃ וַאֲמַר צִדְקִיָּה לְיִרְמְיָה אֱינַשׁ לָא יְדַע בְּפִתְגָּמַיָּא הָאִלֵּין וְלָא תְמוּת׃ וַאֲרֵי יִשְׁמְעוּן רַבְרְבַיָּא אֲרֵי מַלֵּילִית עִמָּךְ וְיֵיתוּן לְוָתָךְ וְיֵימְרוּן לָךְ חַוִּי כְעַן לָנָא מָה מַלֵּילִית עִם מַלְכָּא לָא תְּכַסֵּי מִנָּנָא וְלָא נִקְטְלִינָךְ וּמָה מַלֵּיל עִמָּךְ מַלְכָּא׃ וְתֵימַר לְהוֹן בָּעוּ אֲנָא בָּעֵי קֳדָם מַלְכָּא בְּדִיל דְּלָא לַאֲתָבוּתִי בֵּית יְהוֹנָתָן לִמְמַת תַּמָּן׃ וַאֲתוֹ כָּל רַבְרְבַיָּא לְוַת יִרְמְיָה וּשְׁאִילוּ יָתֵיהּ וַחֲוִי לְהוֹן כְּכָל פִּתְגָּמַיָּא הָאִלֵּין דְּפַקֵּיד מַלְכָּא וּשְׁתִיקוּ מִנֵּיהּ אֲרֵי לָא אִשְׁתְּמַע פִּתְגָּמָא׃ וִיתֵיב יִרְמְיָה בְּדָרַת בֵּית אֲסִירַיָּא עַד יוֹמָא דְאִתְכְּבֵשַׁת יְרוּשְׁלֵם וַהֲוָה כַּד אִתְכְּבֵשַׁת יְרוּשְׁלֵם׃ בְּשַׁתָּא תְּשִׁיעֵתָא לְצִדְקִיָּה מַלְכָּא שִׁבְטָא דְבֵית יְהוּדָה בְּיַרְחָא עֲשִׂירָאָה אֲתָא נְבוּכַדְנֶצַּר מַלְכָּא דְבָבֶל וְכָל מַשִׁרְיָתֵיהּ לִירוּשְׁלֵם וְצָרוּ עֲלַהּ׃ בְּחַדָא עַשְׂרֵי שְׁנִין לְצִדְקִיָּה בְּיַרְחָא רְבִיעָאָה בְּתִשְׁעָה לְיַרְחָא אִתְרַעַת קַרְתָּא׃ וַאֲתוֹ כָּל רַבְרְבֵי מַלְכָּא דְבָבֶל וִיתִיבוּ בְּתַרְעָא מְצִיעָיְתָא נֵרְגַל שַׂרְאֶצֶר סַמְגַר נְבוּ שַׂר סְכִים רַב סָרִיס נֵרְגַל שַׂרְאֶצֶר רַב מָג וְכָל שְׁאָר רַבְרְבֵי מַלְכָּא דְבָבֶל׃ וַהֲוָה כַּד חֲזָנוּן צִדְקִיָּה מַלְכָּא שִׁבְטָא דְבֵית יְהוּדָה וְכָל גֻּבְרֵי עָבְדֵי קְרָבָא וַעֲרָקוּ וּנְפָקוּ בְּלֵילְיָא מִן קַרְתָּא בְּאוֹרַח גִּינְתָא דְמַלְכָּא בְּתַרְעָא בֵּין שׁוּרַיָּא וּנְפַק בְּאוֹרַח מֵישְׁרָא׃ וּרְדָפוּ מַשִׁרְיַת כַּסְדָּאֵי בַּתְרֵיהוֹן וְאַדְבִּיקוּ יַת צִדְקִיָּה בְּמֵישְׁרֵי יְרֵחוֹ וּדְבָרוּ יָתֵיהּ וְאַסְקוּהִי לְוַת נְבוּכַדְנֶצַּר מַלְכָּא דְבָבֶל לְרִבְלַת בְּאַרְעָא דַחֲמָת וּמַלֵּיל עִמֵּיהּ פִּתְגָּמֵי דִינִין׃ וּנְכַס מַלְכָּא דְבָבֶל יַת בְּנֵי צִדְקִיָּה בְּרִבְלָה לְעֵינוֹהִי וְיַת כָּל רַבְרְבֵי יְהוּדָה נְכַס מַלְכָּא דְבָבֶל׃

וית

מסרה

ואמרו אליך י״ו בטעמא פזר גדול וגלגל וסימ׳ במסר׳ רבתא בערך טעם : ויחרשו ממנו ז׳ חס׳ י״ו בליש׳ החרשה וסי׳ והחרש יעקב עד באם · יי׳ ילחם לכם ואתם תחרישון · ושמע אישה תנינא · כי החרש לה ביום שמעו בתרא · למה אתם מחרשים · הומה לי לבי לא אחרש · ויחרשו ממנו כי לא נשמע דסיפרא : בעשתי ג׳ וסימ׳ ויהי בארבעים שנה דריש סדר דברים · בעשתי עשרה שנה לצדקיהו בחדש הרביעי · בעשתי עשרה שנה דצור דיחזקאל פלוגת׳ : ראם ב׳ ויאמר יעקב כאשר ראם · כאשר ראם צדקיהו : וישיגו ה׳ חס׳ בליש׳ בקריא׳ וסימ׳ וישגם וידבר אלהם · ארדוף אחרי הגדוד הזה האשגנו · פן ימהר והשגנו הרעה · וישגו אתו בערבות יריחו דמלכים · וחברו קדמא דירמיה :

מנחה גדולה

מרפא את ידי אנשי המלחמה כי הלא לא ימנע או תשדוהו לבודה מלבו אם לאו · אם תשדוהו למשקר למה אמרו על שמרפא ידי עושי המלחמה גדולה מזו היו יכולין לומר שהוא משקר ואם לא נחשד על כן למה יאשם הלא אשר יראה יגיד אך יתכן כי אחרי אומרם שהוא מרפא ידי עושי המלחמה הרגישו על ידי עצמן קושיא זו שכתבנו ותירצו באומרו איננו דורש לשלו׳ וגו׳ לומר הן אמת כי אשר ידבר ה׳ אליו הוא מגיד אך תלונתנו היא שאלו היה דורש לפני ה׳ לטובה היה נדרש ומתקבלת תחנתו אך הוא להפך שדורש לרעה מלמד קטיגוריא ומגיד לפניו ית׳ את אשר לא טוב עשינו ועל פי קטגוריא שלו משיב לו ית׳ לדברי צרות נבואתו ונמצא שהוא גורם אל הנבואה הרעה ומרפא ידי עושי המלחמה ע״כ : ולע״דן אמרם איננו דורש לשלו׳ וגו׳ שכתנו אמתלא לדבריהם שכוונת ירמי׳ היא דרישת רעה יען שהיה תחלת דבריו ועיקר נבואתו לרעה ואח״כ עשה טפל מהטובה והוא שאמר כה אמר ה׳ היושב בעיר הזאת ימות בחרב הרי שפותח ברעה ואח״כ אמר והיוצא אל הכשדים וחיה וגו׳ הנה הוא תופס לשון ראשון לרעה עיקר ואמר כה אמר ה׳ היושב וגו׳ ואח״כ כמבליע דבריו אמר ברפיון והיוצא אל הכשדים וגו׳ ולא אמר כה אמר ה׳ היוצא אל הכשדים תחלה ואח״כ יאמר שאיננו יוצא ימות וגו׳ וחזר ואמר וכפל דבריו כה אמר ה׳ הנתן תנתן העיר הזאת וגו׳ הרי שעשה מן הרעה שתי נבות כל רעה נבא לעצמו ולמה לא אמר השתי רעות נבאת אחת כה אמר ה׳ היושב בעיר הזאת ימות וגו׳ הנתן תנתן העיר הזאת ביד חיל מלך בבל · אלא שנתן אמירה לכל רעה לעצמו לחזוק הדבר מזה נראה שהוא שמח במפלת ישראל ואיננו דורש לטובה ולשלו׳ לעם הזה כי אם לרעה · וע״כ כשראה ירמי׳ סיבת החשד · כשדבר עם המלך הפך דבריו ופתח בזכות תחלה אם יצא תצא אל שרי מלך בבל וגו׳ · ואם לא תצא וגו׳ ונתנה העיר וגו׳ הרי שפתח תחלה בטובה וגם כלל הכל באמירה אחת כדי לאפוקי נפשיה מחשדא · והטעם שאמר ירמי׳ כך והגזים ברעה · ופתח בה תחילה ולא פתח בשלו׳ הוא כדי לאיים עליהם ביותר ושישימו הדברי׳ אל לבם שלא להחריב ירושלי׳ · ובהיות שדורו של צדקיהו רשעים היו לא היו חוששים לדברי ירמיהו וכשמלאו עילה עליו שהוא מעצמו הפריז על המדה ואמר ברעה שתי אמירות כדי להפליג הדבר אז אמרו אין זה מתנבא כאשר צוה אלא שהוא מלד שנאתו על העם הזה מתנבא כך ו״א כי זה האיש איננו דורש לשלו׳ כלומר ה׳ צוה לו לדרוש לשלו׳ ולפתוח בזכות

מנחה גדולה

תחילה אלא שזה האיש מהפך הסדר כי השנאה מקלקלת השורה וע״כ איננו דורש כי אם לרעה שהוא חפץ ברעת העם יותר מבשלומם :

ויאמר המלך צדקיהו אל ירמיהו אני דואג את היהודים וגו׳ · מבואר בס׳ הזוהר כי איננו דומה הנלכד בשחת ב״ח ממיתים כאריות ונחשים ודומיהם או אם יושלך בדומם הממית בטבעו כגון באש או במים אל הניתן בידי אדם בעל בחירה כי הנה הבחינות הראשונות נקל בעיני ה׳ להציל מהם צדיק בצדקו אך ההצלה מידי אדם רע יקר בעיני ה׳ ית׳ כי הלא אחד ממדותיו ית׳ היא לבלתי הסיר בחירת אדם מכל אשר יחפוץ לעשות שאל״כ בטלי שכר ועונש והן זאת היתה דברי צדקיהו דואג אני את היהודי׳ וגו׳ שאע״פ שאתה אומר לי מפי ה׳ למסור אותי בידי כשדים אני דואג כיון שאני מוסר עצמי בידי בעלי בחירה הנלתי קשה מאד שהבחירה איננו בטלה ועל זה השיבו ירמיהו לא יתנו וגו׳ שאני הבא כיון שכבר מובטח אתה מה׳ ית׳ שהוא ישמור אותך א״כ אין לך לדאוג מזה · ומה גם אין לך לדאוג שמא יגרום החטא אחר ההבטח׳ ויבטל החטא ההבטחה גם מזה אתה מוצל כיון שאני דבר אליך כי זה כלל בנבואה מה שהקב״ה מבטיח על ידי שליח איננו חוזר וע״כ אם תשמע ייטיב לך וא״ת מה טובה היא זו כיון שאני נמסר ביד שונאי לז״א ותחי נפשך די שאתה חי ומציל עצמך בזה · ואע״פ שכבר הבטיח לו ירמי׳ בשלו׳ תמות מ״מ לא הבטיח לו שיחי׳ אלא בלשון שלילה לא תמות בחרב וגם בהבטחת בשלו׳ תמו׳ איננו מזכיר חיים כי רמז לו שיעורו את עיניו וסומא חשוב כמת באופן שלא הובטח לו חיים אע״פ שלא יומת בחרב · משא״כ אם תשמע בקול ה׳ ותחי נפשך אי כמי אעפ״י שמובטח אתה ממני בשלו׳ תמות ולא תמית מחרב כ״כ מ״מ כיון שאתה גולה הרי חיי צער תחיה משא״כ אם תשמע לאשר אני דובר אליך וייטב לך ותחי נפשך שתחיה בטובה :

וישב ירמיהו בחצר המטרה וגו׳ סיפר הכתוב בגנות ישראל שעוד עמדו במרדם ולא זו שלא שמעו לדברי ירמי׳ אלא שהחזיקו אותו עדין אסור עד יום אשר נלכדה ירושלים וכדי שלא תאמר עד ולא עד בכלל ע״כ אמר והיה כאשר נלכדה ירושלי׳ כלומר אף אותו יום שנלכדה ירושלים בכלל שלא הניחוהו לצאת וכמשמעות פשטא דקרא לקמן וישלחו ויקחו את ירמי׳ מחצר המטרה וגו׳ ומדברי הרי״א לא משמע כן כמו שאזכיר בסמוך :

בשנה התשיעית לצדקיהו וגו׳ מהר״יא ז״ל לא בא הכתוב כאן לספר ולהודיע איך היה חרבן ירושלים והכוד המלך צדקיהו ועמו כי זה כבר כתבו ירמיהו עצמו בסוף ספר מלכים וגם בסוף הספר הזה נכתב פעם אחרת ואין צורך לשנותו כאן וגם שלא נזכר במקום הזה בשלמות אבל באו הכתובים האלה להודיע אחרי שנכתבו הנבואות אשר נבא ירמיהו על לכידת ירושלים ועל המלך צדקיהו ועמו שכולם נתקיימו וככה אשר פתר להם כן היה אם בלכידת הבבליים

אם

בנחשתים · שלשלאות של ברזל והם בלשון שנים לפי שהם לשתי הרגלים ובלשון נחשת כי מנחשת היו או מן ברזל חזק הנקרא פלושה : לביא אתו בבלה · כמו להביא וכן שהחל התרומה לביא בית יי' : ואת בית העם כמו בתי העם דרך כלל · ובדרש ואת בית העם זה בית הכנסת : נבוזראדן · מלה חדא וכן כל נבוכדנצר ונבוכד ראצר · מלה חדא : כרמים ויגבים · שדו' וכן נקראו עובדי השדות יוגבים לכורמים וליוגבים וכן תירגם יונתן למהוי פלחין בחקלין ובכרמין : מאומה רע · בדגש הרי"ש שום רע בעולם לא תעשה לו שאם יהיה רע בעיניו כומו בבלה לא תביאהו שם ואם רע בעיניו השארו עם דלת העם אל תאחירהו : כי אם כאשר ידבר · אם כתוב ולא קרי : ונבושזבן בנו"ן זעירא והוא אחד מן שלשה נו"נין זעירין : רבי מלך בבל · כמו על כל רב ביתו : וישלחו ויקחו את ירמיהו · זה הפסוק הוא ספור מה עשה בסוף הענין כי קודם שנתנו אותו אל גדליהו דבר עמו נבוזראדן שמצאו בתוך הגלות אסור באזיקים כאשר הגולי' שאסרום הכשדי' שנכנסו בעיר והם לא היו יודעים דבר בירמיהו מה צוה עליו נבוכדנצר כי לנבוזראדן צוה ומה שאמר מחצר המטרה ר"ל כי משם לקחו אותו השבים כי שם היה עד יום שנלכדה ירושלם כמו שכתוב למעלה ואמר על ירמיה שלקחו אותו השבים מחצר המטרה והוליכוהו עם שאר הגולים ונתנו אותו אל גדליהו נבוזר אדן ושאר רבי המלך להוציאהו אל הבית · אל הבית שהיה שם גדליהו וכן עשה : וישב בתוך העם · כמו שאמר בסוף הענין וישב אתו בתוך העם : הנני מבי' · חסר אל"ף [illegible] הפעל : והיו לפניך ביום ההוא · דברים שגזרתי על העיר יהיו לפניך שתראה אותם כלומר שלא תפחד שימיתוך השרי' טרם כבוש העיר לפי שעשית בירמיהו כנגד רצונם ואתה בעבור שבטחת בי ואתה אחד והשרים רבים ועשית כנגדם תמלט מחרב והם ימותו בחרב אף על פי שאתה מבני ביתו של צדקיהו והם שיברחו עמו ימותו בחרב ואתה תמלט ותראה כבוש העיר ותראה שיתקיימו דברי בעיר זהו שאמר והיו לפניך כלומר תראה ולא תפחד שתמות בחרב והיתה לך נפשך לשלל : הדבר אשר היה אל ירמיהו · הדבר הזה הוא מה שאומר בסוף כל הענין ויהי מקץ עשרת ימים ויהי דבר יי' אל ירמיהו ולפי שאמר ואל ירמיהו היה דבר יי' בהיותו עצור בחצר המטרה ר"ל שלא היה דבר יי' אליו עוד עד אחר כל הענין שמספר אחר כבוש ירושלם וכן הוא פי' הפסוק הדבר אשר היה אל ירמיה מאת השם זה הדבור מתי היה אחר שלוח אותו נבוזר אדן רב טבחים מן הרמה ואחר כל הענין שהולך ומספר בדבר גדליה עד סוף כל הענין ובדרש איזה דבר היה אל ירמיהו אחר שלוח אותו נבוזראדן הוא מה שאמר ושוב' אל גדליהו זהו דבר יי' שהיה אליו כי לא היה יודע לבחור עם ילך עם הגולה או אם ישאר ועודנו לא ישוב עד שהי' לו דבר יי' ואמר ושובה אל גדליהו : מן הרמה · כי ברמה נשאר נבוזר אדן כשנכנסו שאר שרי בבל לירושל' כי לא נזכר עמהם : באזיקים

ואת־עיני צדקיהו עור ויאסרהו בנחשתים לביא אתו בבלה: ואת־בית המלך ואת־בית העם שרפו הכשדים באש ואת־חומת ירושלם נתצו: ואת יתר העם הנשארים בעיר ואת־הנפלים אשר נפלו עליו ואת יתר העם הנשארים הגלה נבוזראדן רב־טבחים בבל: ומן־ י
העם הדלים אשר אין־להם מאומה השאיר נבוזראדן רב־טבחים בארץ יהודה ויתן להם כרמים ויגבים ביום ההוא: ויצו נבוכדראצר מלך־בבל על־ירמיהו ביד נבוזראדן רב־טבחים לאמר: קחנו ועיניך שים עליו ואל־תעש לו מאומה רע כי אם כאשר ידבר אליך כן עשה עמו: וישלח נבוזראדן רב־טבחים ונבושזבן רב־סריס ונרגל שראצר רב־מג וכל רבי מלך־בבל: וישלחו ויקחו את־ירמיהו טו
מחצר המטרה ויתנו אתו אל־גדליהו בן־אחיקם בן־שפן להוצאהו אל־הבית וישב בתוך העם: ואל־ירמיהו היה דבר־יהוה בהיתו עצור בחצר המטרה לאמר: הלוך ואמרת לעבד־מלך הכושי לאמר כה־אמר יהוה צבאות אלהי ישראל הנני מבי את־דברי אל־העיר הזאת לרעה ולא לטובה והיו לפניך ביום ההוא: והצלתיך ביום־ההוא נאם־יהוה ולא תנתן ביד האנשים אשר־אתה יגור מפניהם: כי מלט אמלטך ובחרב לא תפל והיתה לך נפשך לשלל כי־בטחת בי נאם־יהוה:
הדבר אשר היה אל־ירמיהו א
מאת יהוה אחר שלח אתו נבוזראדן רב־טבחים מן־הרמה בקחתו אתו והוא

וית עיני צדקיה עור ואסריה בשלשלן דנחש לאובלא יתיה לבבל: וית בית מלכא וית בית עמא אוקידו כסדאי בנורא וית שורי ירושלם תרעו: וית שאר עמא דאשתארו בקרתא וית שמיעיא דאשתמעו עלוהי וית שאר עמא דאשתארו אגלי נבוזר אדן רב קטוליא לבבל: ומן עמא חשיכיא דליתלהון מידעם אשאר נבוזר אדן רב קטוליא בארעא דבית יהודה ומנינון למיהוי מפלחין בחקלין ובכרמין ביומא ההוא: ופקד נבוכדנצר מלכא דבבל על ירמיהו ביד נבוזר אדן רב קטוליא למימר: דבריהי ועינך שוי עלוהי ולא תעבד ליה מידעם בישא אילהן כמה דימליל עימך כן עיביד עימיה: ושלח נבוזר אדן רב קטוליא ונבושזבן רב רבים ונרגל שראצר רב מג וכל שאר רברבי מלכא דבבל: ושלחו ודברו ית ירמיהו מדרת בית אסיריא ויהבו יתיה לגדליה בר אחיקם בר שפן לאפקותיה לביתא ויתיב בגו עמא: ועם ירמיה הוה פתגם נבואה מן קדם יי' כד הוה כלי בדרת בית אסיריא למימר: איזל ותימר לעבדא דמלכא צדקיה למימר כדנן אמר יי' צבאות אלהא דישראל הא אנא מיתיית פתגמי על קרתא הדא לבישתא ולא לטבא ויהון קדמך ביומא ההוא: ואשזבינך ביומא ההוא אמר יי' ולא תתמסר ביד גבריא דאת דחיל מן קדמיהון: ארי שיזבא אישזבינך ובחרבא לא תתקטיל ותהי לך נפשך לשיזבא ארי איתרחיצתא על מימרי אמר יי': פתגם נבואה דהוה עם ירמיה מן קדם יי' בתר דשלחיתיה נבוזר אדן רב קטוליא מן רמתא כד דבר יתיה והוא

רשי

ואת בית העם · בתי כנסיות : כורמים ויוגבי' · שדות לעבד' כל יגיבה לשון חפירה [illegible] בלע"ז : רבי · כמו שרי : אל גדליהו בן אחיקם · שנפל אל הכשדים על פי ירמיה וכשנלכד' העיר מינהו שליט בכשדי' שם : והיו לפניך ביום ההוא · והיו הדברים לפניך שתראה אותם מתקיימים : ביד האנשים · ביד הכשדים : הדבר אשר היה · מה שכ' בסוף הענין ויהי מקץ עשרת ימים ויהי דבר יי' וגו' לא שכתב תחלה על מה נאמר לו ומדרש אגדה באיכ' רבתי מה הי' הדבר ושובה אל גדליהו אמר לו או את כחות עמהון ואנא מסובר הכא או את סובר הכא ואנא נחית עמהון אמר אין אנא נחית עמהון מה אנא מהני להון אלא יחית בריהון עמהון דסגין הוא מהני להון : מן הרמה · שהיה גולה מעצמו עמהן היה רואה כת שלולים בקולרין היה מכניס צוארו ביניהם כו' כדאיתא בפסיקתא דאפטרתא דברי ירמיהו שאי אפשר לומר שנתנו נבוזר אדן באזיקים שהרי צוהו נבוכדנצר אל תעש לו מאומה רע : באזיקים

מסרה

לביא ב' לשון ביא' וסימ' לביא אתו בבלה · ויאמר מהחל התרומ' · וכל לשון ארי דכוו' בת"א מה אמך לביא : ועינך ז' בקרי' וסי' בניך ובנותיך נתנים לעם אחר · הנני נותנך למגור לך ולכל אהביך · קחנו ועיניך שים עליו · ועיניך את עיני מלך בבל · ועיניך על רמים · תהי נא אזנך קשבת · ועיניך דרכי תצרנה : ג' נונין זעירין בקרי' וסי' ונבושזבן רב סרים ונרגל שר אצר · נטע ארן וגשם יגדל · ונרגן מפריד אלוף : מבי ט' חס' אל"ף בליש' ביאה וסימ' כי על יום טוב בני · המוציא והמבי דשמואל · הנני מבי אליך רעה דאחאב · ויכו ירבעם וכל דמלכים · לא אבי הרעה בימיו דהראית כי נכנע אחאב · דנני מבי את דברי אל העיר הזאת דספרא · עד היורש אבי לך · הליך ואמרת לעבדי · הבי המטפחת אשר עליך · בתרא פלוגתא :

מנחה גדולה

את ירושלים כי הנה בשנה התשיעית לצדקיהו בחדש העשירי הוא טבת בא נ"נ וגו' כמו שניבא ירמיהו ועם היות שלא בא נ"נ שמה אלא נבוזר אדן רב טבחים לפי שבא בשם מלך בבל ומצותו אמר הכתוב שבא המלך וגם כדי להיות נבואת ירמיה שניבא בהם על ירושלים ע"כ :

ולע"דן שסיפר הכתוב מקושי ערפם של ישראל עם היות שנביאי שקר אמרו שלא יבא מלך בבל לצור על ירושלים כמו שאמר ירמיהו אל המלך צדקיהו ואיו נביאיכם אשר נבאו לכם לאמר לא יבא מלך בבל עליכם וגו' ואעפ"כ כשראו אח"כ שבא נ"נ לצור עליהם והיה נראה לעין כל ששקר דברו נביאי שקר ושלא שלחם ה' והיה להם לשמוע אל ירמי' אחרי דהותם ואחרי יודעם כי הוא נביא אמת לה' וכל זה לא הועיל ולא אבו שמוע · ובדוגה מזו שהיו רואי' כמה דברים המשך של מצור שהיה שתי שנים מה שניבא ירמי' הכל בא והכל אמת ונביאי שקר הרבו לשקר עד יום ניתן ירושלים ביד נ"נ ואפ"ה לא סרו מדרכם הרעה ושמעו לקול נביאי שקר ומרדו בדבריה' אשר דבר להם ביד ירמיהו · ובהיות שדבר פה מלכידת ירושלי' ע"כ אינו מזכיר שם מלוכה אצל צדקיהו אלא שמר לבד כי אז בטלה מלכותו כי לא נהג נ"נ כבוד בו כנהוג כשמלך אחר מלכות למלך אחר אינו נוהג בו מנהג בזיון משא"כ כאן נהג עמו בצדקיהו כהדיוט ולא כמלך : ואגב השמיענו מגבורת ישראל שאעפ"י שנ"נ וכל חילו צרים עליה משך זמן שתי שנים לא יוכלו לה כבש עד אשר חזק הרעב בארץ כמפורש במלכים וסוף ירמי' ולולי כך עדין לא היו יכולים לכבוש אותה וע"כ אמר הבקעה העיר ולא אמר שהם כבשו העיר אלא הבקעה מעצמו ע"י שלא היה עוד כח באנשי המלחמה להלחם עם הכשדים באופן שנתקיים בם דברי ירמי' שיכלו ברעב ובדבר ובחרב :

ויבאו כל שרי מלך בבל וגו' · ספר הכתוב כמה היו מתכבדים בזה שזכו לישב בשערי ירושלים אעפ"י שזה היה עדין בין החומות בדברי המפרשי' ז"ל אעפ"כ התעכבו שם

וישבו שם · עם היות שהוא אינו כדרך תכסיסי מלחמה שהיו להם תחלה לכבוש העיר בגלל ולרדוף אחרי הבורחים ואח"כ לישב במקומות החשובי' ומפורסמי' אלא שכ"כ היו להוטים אחר כבישת העיר עד כשזכו לכבוש שער א' שהיה בחומה האמצעית כי ג' חומות היה בירושלי' מיד שנו שם להתכבד בו :

וישחט מלך בבל את בני צדקי' · וגו' הנה לא נזכר פה בכתוב שתפסו לבני צדקי' וכן בסוף הספר וכן במלכים אינו אומר כי אם שתפסו לצדקי' לבדו ולא בניו עלכן נראה שהיה בני צדקיהו כבר ביד נ"נ למשכון שלא ימרוד בו וזהו הנקרא בני התערובות ולא כשתפס לצדקיהו הביא גם את בניו לשם ושחטם לעיניו אעפ"י שבניו לא חטאו לנ"נ אלא כיון שמתחלה כמסרו לידיו למשכון שאם ימרוד בו יוקם מבניו והרי הוא מסרוהו מתחילה לכך ע"כ עשה נקם בבניו כלומר כיון שאתה לא חסת על בניך ומרדת בי עם שהיית יודע שאני אוכל לעשות נקם בבניך ואעפ"כ מרדת בי ונתאכזרת על בניך גם אני לא אחוס עליהם · וגם כדי שלא יהא לצדקיהו סבור בדעתו שנ"נ ימליך אחד מבניו תחתיו כמו שעשה ליהויכן שמנהו תחת אביו וכן לצדקי' שמנהו תחת יהויקים אבל עתה הראה לו שנהג כבושה שאין בדעתו למנות מלך או מושל מזרעו וע"כ שחטם לעיניו :

ואת עיני צדקיהו עור אפשר כיון שהיה כופה לסנהדרין שיתירו לו שבועתו שלא בפני נ"נ והוא נגד הדין שהי' שבועה שתולה בדעת אחרים ואין מתירין אלא בפניו והם התירוהו מפני האימה שלא בפני נ"נ וע"כ הרג לסנהדרין וכיון שגרם מיתת סנהדרין הנקראי' עיני העדה נענש במדה שנקרו את עיניו אי נמי כיון שגרם לחרבן בית המקדש כמו שאז"ל על ואת העיר הזאת תשרף באש אתה הוא השורף אותה כיון שאין אתה רוצה לשמוע בקול ה' ובה"מ נקרא עיני של עולם כדכתיב הנני מחלל את מקדשי גאון עוזכם מחמד עיניכם ע"כ נקרוגם את עיני וסיפ

באזיקים · הא"לף נחה ופי טבעות כבלים שיאסרו בהם הידים: יי' אלהיך דבר את הרעה הזאת · כי שמעו מה שהיה מתנבא להם ירמיהו: כי חטאתם · כנגד הכלל כמו שאמר האל למשה רבינו עד אנה מאנתם: והיה לכם דבר הזה · דבר הזה כתיב וקרי הדבר ופירושו כמו שדבר יי' כן היה לכם: הנה פתחתיך · כשלקחו מתוך הגלו' או פתחו מן האזיקים: ועודנו לא ישוב ושובה אל גדליה בן אחיקם · ועוד ירמיהו לא אמר לו שישוב הבין נבוזר אדן כי דעתו לשוב ואמר לו ושובה אל גדליה אחר שדעתך להשאר שוב אל גדליה ושב אתו או אל כל הישר בעיניך ללכת או עם גדליה במקום שהוא או במקום אחר שתבחר בארץ לשבת שם לך עשה כרצונך ויונתן תרגם ואם לית את צבי למיתב ותוב לות גדליה בר אחיקם: ארוחה ומשאת · שניהם ענין מנחה והכפל רוצה לומר שני מינים מנחה ותרגם יונתן מתנן ונבזבן: אשר בשדה · רוצה לומר בכפרים: והחילים · הם שברחו מפני הכשדים הנה והנה והקימו להם שרים להתנהג על פיהם: וקיץ · פירוש פירות הקיץ שמיבשי' אותה כמו תאנים וזולת' והראשון וקיץ בשו"א הוי"ו והשני וקיץ הרבה בקמץ הוי"ו: אשר תפשתם · שתפשתם אותם לשבת בם: בעלים

וְהוּא־אָסוּר בָּאזִקִּים בְּתוֹךְ כָּל־גָּלוּת יְרוּשָׁלַםִ וִיהוּדָה הַמֻּגְלִים בָּבֶלָה׃ וַיִּקַּח רַב־טַבָּחִים לְיִרְמְיָהוּ וַיֹּאמֶר אֵלָיו יְהוָה אֱלֹהֶיךָ דִּבֶּר אֶת־הָרָעָה הַזֹּאת אֶל־הַמָּקוֹם הַזֶּה׃ וַיָּבֵא וַיַּעַשׂ יְהוָה כַּאֲשֶׁר דִּבֵּר כִּי־חֲטָאתֶם לַיהוָה וְלֹא־שְׁמַעְתֶּם בְּקוֹלוֹ וְהָיָה לָכֶם דָּבָר הַזֶּה׃ וְעַתָּה הִנֵּה פִתַּחְתִּיךָ הַיּוֹם מִן־הָאזִקִּים אֲשֶׁר עַל־יָדֶךָ אִם־טוֹב בְּעֵינֶיךָ לָבוֹא אִתִּי בָבֶל בֹּא וְאָשִׂים אֶת־עֵינִי עָלֶיךָ וְאִם־רַע בְּעֵינֶיךָ לָבוֹא־אִתִּי בָבֶל חֲדָל רְאֵה כָּל־הָאָרֶץ לְפָנֶיךָ אֶל־טוֹב וְאֶל־הַיָּשָׁר בְּעֵינֶיךָ לָלֶכֶת שָׁמָּה לֵךְ׃
ה וְעוֹדֶנּוּ לֹא־יָשׁוּב וְשֻׁבָה אֶל־גְּדַלְיָה בֶן־אֲחִיקָם בֶּן־שָׁפָן אֲשֶׁר הִפְקִיד מֶלֶךְ־בָּבֶל בְּעָרֵי יְהוּדָה וְשֵׁב אִתּוֹ בְּתוֹךְ הָעָם אוֹ אֶל־כָּל־הַיָּשָׁר בְּעֵינֶיךָ לָלֶכֶת לֵךְ וַיִּתֶּן־לוֹ רַב־טַבָּחִים אֲרֻחָה וּמַשְׂאֵת וַיְשַׁלְּחֵהוּ׃ וַיָּבֹא יִרְמְיָהוּ אֶל־גְּדַלְיָה בֶן־אֲחִיקָם הַמִּצְפָּתָה וַיֵּשֶׁב אִתּוֹ בְּתוֹךְ הָעָם הַנִּשְׁאָרִים בָּאָרֶץ׃ וַיִּשְׁמְעוּ כָל־שָׂרֵי הַחֲיָלִים אֲשֶׁר בַּשָּׂדֶה הֵמָּה וְאַנְשֵׁיהֶם כִּי־הִפְקִיד מֶלֶךְ־בָּבֶל אֶת־גְּדַלְיָהוּ בֶן־אֲחִיקָם בָּאָרֶץ וְכִי הִפְקִיד אִתּוֹ אֲנָשִׁים וְנָשִׁים וָטָף וּמִדַּלַּת הָאָרֶץ מֵאֲשֶׁר לֹא־הָגְלוּ בָּבֶלָה׃ וַיָּבֹאוּ אֶל־גְּדַלְיָה הַמִּצְפָּתָה וְיִשְׁמָעֵאל בֶּן־נְתַנְיָהוּ וְיוֹחָנָן וְיוֹנָתָן בְּנֵי־קָרֵחַ וּשְׂרָיָה בֶן־תַּנְחֻמֶת וּבְנֵי עוֹפַי הַנְּטֹפָתִי וִיזַנְיָהוּ בֶּן־הַמַּעֲכָתִי הֵמָּה וְאַנְשֵׁיהֶם׃ וַיִּשָּׁבַע לָהֶם גְּדַלְיָהוּ בֶן־אֲחִיקָם בֶּן־שָׁפָן וּלְאַנְשֵׁיהֶם לֵאמֹר אַל־תִּירְאוּ מֵעֲבוֹד הַכַּשְׂדִּים שְׁבוּ בָאָרֶץ וְעִבְדוּ אֶת־מֶלֶךְ בָּבֶל וְיִיטַב לָכֶם׃
י וַאֲנִי הִנְנִי יֹשֵׁב בַּמִּצְפָּה לַעֲמֹד לִפְנֵי הַכַּשְׂדִּים אֲשֶׁר יָבֹאוּ אֵלֵינוּ וְאַתֶּם אִסְפוּ יַיִן וְקַיִץ וְשֶׁמֶן וְשִׂמוּ בִּכְלֵיכֶם וּשְׁבוּ בְּעָרֵיכֶם אֲשֶׁר־תְּפַשְׂתֶּם׃ וְגַם כָּל־הַיְּהוּדִים אֲשֶׁר־בְּמוֹאָב וּבִבְנֵי־עַמּוֹן וּבֶאֱדוֹם וַאֲשֶׁר בְּכָל־הָאֲרָצוֹת שָׁמְעוּ כִּי־נָתַן מֶלֶךְ־בָּבֶל שְׁאֵרִית לִיהוּדָה וְכִי הִפְקִיד עֲלֵיהֶם אֶת־גְּדַלְיָהוּ בֶּן־אֲחִיקָם בֶּן־שָׁפָן׃

וישבו

והוא אסיר בעזקיא בגו כל גלות ירושלם ויהודה דאתגליאו לבבל: ודבר רב קטוליא לירמיה ואמר ליה יי אלהך גזר ית בישתא הדא על אתרא הדין: ואיתי וקיים יי כמא דמליל ארי חבתון קדם יי ולא קבלתון למימריה והוה לכון פתגמא הדין: וכען הא שריתך יומא דין מן עזקיא די על ידך אם תקין בעינך למיתא עימי לבבל איתא ואשוי ית עיני עלך ואם ביש בעינך למיתי עמי לבבל אתמנע חזי כל ארעא קדמך לדתקין ולדכשר בעינך למיזל תמן איזיל: ואם לית את צבי למיתב ותוב לות גדליה בר אחיקם בר שפן דמני מלכא דבבל בקרויא דבית יהודה ותיב עמיה בגו עמא או לכל דכשר בעינך למיזל איזיל ומניה ליה רב קטוליא מתנן ונבזבן ושלחיה: ואתא ירמיה לות גדליה בר אחיקם למצפיא ויתיב עמיה בגו עמא דאשתארו בארעא: ושמעו כל רבני חילותא די בחקלא אינון וגבריהון ארי מני מלכא דבבל ית גדליה בר אחיקם בארעא וארי מני עמיה גבריא ונשיא וטפלא ומחשיכי עמא דארעא מדלא אתגליאו לבבל: ואתו לות גדליה למצפיא וישמעאל בר נתניה ויוחנן ויונתן בר קרח ושריה בר תנחומת ובני עיפי דמנטופא ויזניה בר מעכת אינון וגבריהון: וקיים להון גדליה בר אחיקם בר שפן ולגבריהון למימר לא תדחלון מלמיפלח לכסדאי תיבו בארעא ופלחו ית מלכא דבבל וייטב לכון: ואנא הא אנא יתיב במצפיא למיקם קדם כסדאי דייתון עלנא ואתון כנושו חמרא ודבילתא ומשחא ושוו במניכון ותיבו בקרויכון דאחדתון: ואף כל יהודאי די במואב ובבני עמון ובאדום ודי בכל מדינתא שמעו ארי שבק מלכא דבבל שארא לדבית יהודה וארי מני עליהון ית גדליה בר אחיקם בר שפן:

ותבו

רשי

באזיקים · בוי"אוש בלע"ז: פתחתיך · לשון ויפתח הגמלים ות"י הא כען שריתך ומכא' פתר כלם לשון פתיחה ממש: יי' אלהיך דבר וגומר · למה אתה מצטער עליהם והלא אתה נבאת להם ולא שמעו כראית' בפסיקתא: ועודנו לא ישוב · בכל זאת לא היה חפץ לשוב אמר לו הקב"ה ושובה אל גדליהו אשר הופקד על העניים הנשארים גם הם צריכין לך כשאר הגולים: ארוחה ומשאת · מתנן ונבזבה: וקיץ · דבלה: ורבי

מסרה

ויבא נ"א וסי' נמסר בסדר ויקהל · עיני כ"ט וסי' נמסר במס' רבתא בערך עין: ושובה ב' וחסר וסי' אל גדליהו · הראה אתה: גדליה, ה' וסימ' ועודנו לא ישוב ושבה: ויבא ירמיה אל גדליה בן אחיקם · ויבאו אל גדליה המצפתה · ויקח יוחנן בן קרח וכל שרי החילים · דבר יי' אשר היה · וא' ויריב וגדליה: ויונתן ז' וסימ' עודנו מדבר והנה יונתן בן אביתר · ויען יונתן ויאמר לארניהו אבל ארנגנו · ובני יונתן פלת · ובני ירע אתי שמי · בני השם הגידוני · וידבקו פלשתים את שאול דד"ה · ויבאו אל גדליה המצפתה · ומן רישא רשמואל עד ויהי ככלתו לדבר אל שאול ונפש דכו' יונתן כמ"ב יהונתן וסימ' לכה ונעברה אל מצב הערלי' · ויאמ' יהונתן הנה אנחנו ומן ויהי ככלתו עד סוף סיפרא דכו' כמ"א יונתן וסי' וידבר שאול אל יונתן בנו · וכל עזרא דכו' יונתן כמ"א יהונתן וסימן לבלגה שמוע לשמעיה: גדליהו בן אחיקם בן שפן ו' וסימן והעם הנשאר בארץ יהודה דמלכים · וישבע להם גדליהו דסיפרא · וישלח ויקחו את ירמיהו מחצר המטרה · ועודנו לא ישוב ושבה אל · וגם כל היהודים אשר במואב · וישב ישמעאל את כל שארית את הגברים ואת הנשים · וא"ני הצעי"ר המא"סף מצא"תי בכ"ל הספרי' אש"ר לפ"ני בפ"סיק וי"קם ישמע"אל בן נתני"ה גדלי"הו ב"ן אחי"קם ב"ן שפ"ן ופס"וק וי"שב ישמע"אל א"ת כ"ל שארי"ת שמבי"א המס"רה אי"ן ב"ו ב"ן שפ"ן ובכ"ל ספ"רי המס"רה מב"יא פס"וק וי"שב ישמע"אל במס"פר הש"ש גדלי"הו ב"ן אחיקם ב"ן שפ"ן:

מנחה גדולה

וסיפר הכתוב מאכזריות הכשדים ואיך זלזלו בכבוד המלך צדקיהו שאע"פי שעורו את עיניו ואינו יכול לברוח מעתה אעפ"כ ויאסרהו בנחשתים כדי לבזותו ולענותו: **ואת** בית המלך וגו' מהר"יא ז"ל לפי שלא בא הכתוב לספר המאורע כי אם לרשום קיום הנבואה ולכן בלבד אמר שנשרפו את בית המלך ואת בית העם ופי' המפרשים בית כל א' מהעם · ויותר נכון הוא שקרא את בית המקדש בית העם ולא קראו בית ה' לפי שכבר נסתלקה משם השכינה ע"כ: ולע"דן שפרט הכתוב אלו השנים בית המלך ובית העם הוא בה"מ כדברי מהר"יא ז"ל או בית גדול שהיו מתאספים שם העם לאיזה דבר הצורך והיו אלו שני הבניינים גדולים וחשובים מאוד ומדרך הכהוג בשלוחה א' כובשת מקום גדול ויפה שמגיע הבניינים החשובים כדי להתפאר עצמו בה לומר ראו מה שכבשתי וגם להנות ממנו וממה שבתוכם וכאן מפני גודל השנאה לא נהגו בו כמנהג האומות אלא לא חשו על גודל ההפסד והעדר כבודם אלא כל כוונתם להרע ולבזות ישראל ולצערם שבעיניהם יראו כידם שלא יהיו סבורים לראותם עוד עד עולם · ומה גם שלא יהנו ממנו היהודים אשר הניחו שם תחת גדליהו בן אחיקם · וז"ש ואת בית המלך ואת בית העם שהיה מהדין הנהוג שלא לשרפם כאמור אף המה שרפו הכשדי' מפני היותם כשדים שונאי ישראל בהחלט ע"כ כל מזימותם להרס ולפרוץ כי אמרו ערו ערו עד היסוד בה: **ומן** העם הדלים וגו' גם בזה הראה רשעת לבו אשר היה על היהודים שלא השאיר והרשה לגור שם כי אם מדלת העם וגם שהיה מתירא שיעשרו יען היות המדינה רחבת ידי' עם במעט ויחזיקו בכרמי' ושדות ועץ עושה פרי באופן שירוויחו הרבה ויעשרו ע"כ ויתן להם כרמים שלא הרשה להם לזרוע ולנטוע אלא מעט מזער כדי חיותם וגם זאת המעט לא נתן להם שינהגו בו כאשר אדם עושה בשלו לתקן כפי רצונו אלא ביום ההוא כאדם הנותן לחבירו דבר לפי שעה ורמז לו שבידו לחזור וללקחו ממנו כדי שלא יחזיקו בהם ויבנה בהם בניינים ונטיעות יפות מפני שלא בקשו לעשות עליו הוצאות וטרחות כיון שלא החליט להם המקו' והכרמים כ"א ביום ההוא כנותן לפי שעה: **ויצו** נ"כ מלך בבל על ירמיהו וגו' מהר"יא ז"ל לפי שירמי' ניבא ג"כ על עצמו שיהיה לו נפשו לשלל לכן ספר כאן שצוה נ"כ עליו את נבוזר אדן קחנו ועיניך שים עליו כי משמים העירו לבבו לזה וגם היהודים שהיו בבבל מגלות יהויכין יתכן שהם הודיעו לנ"כ ענין ירמיהו ונבואותיו שהיה מתנבא על עלותו להחריב את ירושלים בחטאתיה כי חפצים היו גם הם בחרבנה להיותם מוזמנה גולים מזה התעורר ג"כ לעלות עליה כי הפעולות האלהות ימשכו באמצעות סבות אמצעיות מביאות אליהם · ולכן צוה נ"כ לנבוזר אדן שהיה על ירושלים במקומו שיקח את ירמי' ועיניו ישים עליו ולא יעשו עמו שום רעה לא מהריגה ולא מגלות ושביה · והמגס אמר וישלח נבוזר אדן וגו' וחזר לגמר וישלחו להעיד שכל אחד משרי בבל שלא בפני עצמו לבקש את ירמיהו ולחפש אחריו בכל הגולה אנה הוא אז וישלחו כלם יחד ויקחו את ירמיהו · וספר הכתוב שאין הקב"ה מקפח שכר כל בריה ובריה כי הנה בהיותו ירמיה עצור בחצר המטרה אחרי שהעלוהו עבד מלך הכושי מן הבור אעפ"י שהיה עת צרה בתוך החרבן באה לו הנבואה לומר לעבד מלך הכושי שחרבן העיר אעפ"י יבא ויהיה הרעות לפניך ביום ההוא ר"ל כי תראה החרב והרעב והדבר וביאת הכשדים בירושלים בעיניך אבל עכ"ז שיפול מלך אלף ורבבה מימינך אליך לא יגש וזהו והצלתיך ביום ההוא ולא תנתן ביד האנשים אשר אתה יגור מפניהם והם הכשדים הצרים על העיר והוא אמרו כי מלט אמלטך ובחרב לא תפול וגם לא תלך אסור בתוך השבויים כי תהיה לך נפשך לשלל כאילו אתה שללת אותה מכף האויבים ולא תהיה נפשך שלל לאדם אחר ויהיה כל זה לפי שבטחת בי ר"ל שבמה שעשית להציל את ירמיהו ממות לא יראת את השרים ובטחת בי שאצילך מידם וגם מחרב הכשדים ע"כ: ולע"דן אמרו ויצו וגו' על ירמיהו וגו' שהיה כלול בכוונת הצווי שלא לחום ושלא לרחם כי אם לנהוג עמהם באכזריות · אלא על ירמי' לבדו צוה שלא לעשות לו רע · וז"ש ויצו וגו' על ירמי' וגו' וע"כ בא כמה מיעוטים זה אחר זה ובלשון בכל פעמים ושלם ועיניך שים עליו הוא לשומרו מאחרי' שלא יעשו לו רע · ועליו מיעט הוא עליו שים עיניך ולא על אחרים · ואל תעש לו מאומה רע אתה בעצמך אבל לאחרים תעשה רע או דקדק לו רע אעפ"י שאתה סבור לדעתך שאינו רעה אעפ"כ אם בעיניו הוא רע אעפ"י שאינו רעה בעצם גם את זה לא תעשה לו · כי אם כאשר ידבר אליך כן עשה היינו בבקשת טובה יתר על העדר רע גם את זה תעשה לו אמר לו ולא לאחרים · באופן שבטובתן של רשעים רעה טמון בתוכו · והנה סמך כאן הנבואה שהיה על עבד מלך הכושי שזכה להנצל ע"י שהציל את ירמי' מן הבור לפי שאמר למעלה שפקד המלך בבל לגדליה בן אחיקם להורות שגם הוא זכה לכך ע"י שאביו אחיקם היה את ירמיהו והצילו מן המיתה כמבואר למעלה (בסימן כ"ו) להורות ששניהם כאחד טובים שילם ה' שכרם על שהצילו נפש ירמי' מיד שונאיו ומבקשי נפשו ורעתו גם הם הצילם ה' מיד שונאיהם ומבקשי רעתם · ומה שאמר לו ירמי' כה אמר ה' וגו' הנני מביא את דברי לרעה ולא לטובה וגו' הוא בהנחת הקדמה לומר לו שהיה מן הדין ליטול שכר יותר מזה שהיה לו

נפשו

בעלים · בסתר: אל תעש · כתיב אל תעשה קרי והענין אחד ׃ ויהי בחדש השביעי · כמו מחר חדש ובר״ה נהרג גדליה בן אחיקם וקבעו התענית במוצאי ר״ה מפני שהוא י״ט: מזרע המלוכה: מלכות בית דוד וקנא בגדליה שהפקידו מלך בבל על הארץ ורז״ל דרשו כי ישמעאל זה בן גרים היה כי ירחמאל לקח אשה ושמה עטרה כמו שכתוב בדברי הימים ואמרו עטרה זו היתה גויה ובת מלכים היתה ולקחה ירחמאל להתעטר בה לפי שהיתה בת מלכים ולפיכך קרא שמה עטרה ואמרו אל תאמן בגר עד כ״ד דורות ומעטרה עד ישמעאל זה כ״ד דורות כמו שכתוב שם והנה הרג גדליה: ורבי המלך · מקצת שרי המלך צדקיהו כי לא הלכו כלם עמו: אשר הפקיד · פירוש שקנא בו בעבור שהפקידו מלך בבל בארץ: מגלחי זקן וקרועי בגדי׳ · על חרבן בית המקדש: ומתגודדים · ששרטו שריטות בבשרם לאבל: להביא בית יי׳ · כי כשנסעו ממקומם לא ידעו בחרבן הבית וכששמעו בדרך גלחו זקנם וקרעו בגדיהם והתגודדו ותימה הוא מן החדש החמישי שחרב הבית עד החדש השביעי איך לא שמעו בשילו ובשכם ובשמרון כי נלכדה ירושלם וחרב הבית וגלו ישראל ממנה ויש לפרש כי שמעו בכבוש ירושלם ובגלות ישראל ממנה אבל חשבו כיון שהשאיר נבוזר אדן דלת הארץ השאיר גם בית המקדש שלא נתצו ושרפו כלו או מקצתו שיקריבו הנשארים בארץ קרבנותיהם וכיון ששמעו בדרך שנשרף בית יי׳ קרעו בגדיהם ושמעו גם כן כי מלך בבל הפקיד גדליה בארץ והיו באים אליו: הלך ובכה · היה מראה עצמו בוכה: אשר

וישבו כל-היהודים מכל-המקמות אשר נדחו-שם ויבאו ארץ-יהודה אל-גדליהו המצפתה ויאספו יין וקיץ הרבה מאד: ויוחנן בן-קרח וכל-שרי החילים אשר בשדה באו אל-גדליהו המצפתה: ויאמרו אליו הידע תדע כי בעליס מלך בני-עמון שלח את-ישמעאל בן-נתניה להכתך נפש ולא-האמין להם גדליהו בן-אחיקם:
טו ויוחנן בן-קרח אמר אל-גדליהו בסתר במצפה לאמר אלכה נא ואכה את-ישמעאל בן-נתניה ואיש לא ידע למה יככה נפש ונפצו כל-יהודה הנקבצים אליך ואבדה שארית יהודה: ויאמר גדליהו בן-אחיקם אל-יוחנן בן-קרח אל-תעש את-הדבר הזה כי-שקר אתה דבר אל-ישמעאל:
א ויהי בחדש השביעי בא ישמעאל בן-נתניה בן-אלישמע מזרע המלוכה ורבי המלך ועשרה אנשים אתו אל-גדליהו בן-אחיקם המצפתה ויאכלו שם לחם יחדו במצפה: ויקם ישמעאל בן-נתניה ועשרת האנשים אשר-היו אתו ויכו את-גדליהו בן-אחיקם בן-שפן בחרב וימת אתו אשר-הפקיד מלך-בבל בארץ: ואת כל-היהודים אשר-היו אתו את-גדליהו במצפה ואת-הכשדים אשר נמצאו-שם את אנשי המלחמה הכה ישמעאל: ויהי ביום השני להמית את-גדליהו ואיש לא ידע:
ה ויבאו אנשים משכם משלו ומשמרון שמנים איש מגלחי זקן וקרעי בגדים ומתגדדים ומנחה ולבונה בידם להביא בית יהוה: ויצא ישמעאל בן-נתניה לקראתם מן-המצפה הלך הלך ובכה ויהי כפגש אתם ויאמר אליהם באו אל-גדליהו בן-אחיקם: ויהי כבואם אל-תוך העיר וישחטם ישמעאל בן-נתניה אל-תוך הבור הוא והאנשים אשר-אתו: ועשרה אנשים נמצאו-בם ויאמרו אל-ישמעאל אל-תמתנו כי-יש-לנו מטמנים בשדה חטים ושערים ושמן ודבש ויחדל ולא המיתם בתוך אחיהם:
והבור

ותבו כל יהודאי מכל אתריא דאתבדרו לתמן ואתו לארעא דבית יהודה לות גדליה למצפיא וכנשו חמרא ודבילתא סגי לחדא: ויוחנן בר קרח וכל רבני חילותא די בחקלא אתו לות גדליהו למצפיא: ואמרו ליה המידע תידע ארי בעליס מלכא דבני עמון שלחית ישמעאל בר נתניה למיקטלך נפש ולא האמין להון גדליה בר אחיקם: ויוחנן בר קרח אמר לגדליה בסתרא במצפיא למימר אזיל כען ואמחי ית ישמעאל בר נתניא ואינש לא ידע למה יקטלינך נפש ויתבדרון כל דבית יהודה דאתכנישו לותך ויוביד שארא דבית יהודה: ואמר גדליה בר אחיקם ליוחנן בר קרח לא תעביד ית פתגמא הדין ארי שקרא את ממליל על ישמעאל: והוה בירחא שביעאה אתא ישמעאל בר נתניה בר אלישמע מזרעא דמלכותא ורברבי מלכא ועסרא גברין עמיה לות גדליה בר אחיקם למצפיא ואכלו תמן לחמא כחדא במצפיא: וקם ישמעאל בר נתניה ועסרא גברין דהוו עמיה ומחוית גדליה בר אחיקם בר שפן בחרבא וקטיל יתיה דמני מלכא דבבל בארעא: וית כל יהודאי דהוו עמיה עם גדליה במצפיא וית כסדאי דאשתכחו תמן ית גברי עבדי קרבא קטל ישמעאל: והוה ביומא תנינא למקטל ית גדליה ואנש לא ידע: ואתו גבריא משכם ומשילו ומשמרון תמנן גברין כד מגלחין דיקניהון ומבזעין לבושיהון ומתהממין וקורבנא ולבונתא בידיהון לאיתאה לבית מקדשא דיי: ונפק ישמעאל בר נתניה לקדמותהון מן מצפיא אזיל מיזל ובכי והוה כד ערעיתהון ואמר להון עולו לות גדליה בר אחיקם: והוה כמיעלהון לגו קרתא וכיסינון ישמעאל בר נתניה לגו גובא הוא וגבריא די עמיה: ועסרא גברין אשתכחו בהון ואמרו לישמעאל לא תקטלננא ארי אית לנא מטמורין בחקלא חטין וסערין ומשח ודבש ואתמנע ולא קטלינון בגו אחוהון:
וגובא

רשי

ורבי המלך · ושרי המלך נתקנא בו שנטל גדולה: להביא בית יי׳ · כשנסעו מביתם לא היו יודעים בחורבן הבית ובדרך שמעו וקרעו בגדיהם וגלחו זקנם והתגודדו לשון שריטה: אשר

מסרה

יככה ג׳ בקריא׳ וסי׳ כה אמר יי׳ אל תירא עמי יושב · למה יככה נפש ונפוצו · יומם השמש לא יכה: תעשה ד׳ קמצי׳ וסימ׳ אם תעשה עמנו רעה · ויאמר גדליהו בן אחיקם · ומה תעשה לשמך הגדול · ותאמר לו אל אחי: וימת ה׳ וסימ׳ בלשון ארמי אבאש דויג לגדליה וקטל נוניה · ופי׳ נמסר בשמואל א׳ סימן כ״ב: ואת הכשדים ג׳ וסי׳ בא ישמעאל בן נתניה דמלכים · ואת כל היהודים דירמיה · הנני מסב את כלי המלחמה: בכהובכה ז׳ וסי׳ נמסר בסדר שמות: וישחטם ג׳ בקריא׳ וסימ׳ וישחטם במדבר · ויורדם אליהו אל נחל קישון · וישחטם ישמעאל בן נתניה אל תוך הבור:

מנחה גדולה

בפשו לשלי׳ כי לגדולה מזו היה מתוקן של שהציל נפש מישראל וביותר ירמיהו נביא לה׳ אלא שאין הזמן גורם לשלם לו שכרו או להיות איזה הצלה יותר על ידו עכשיו כיון שכבר נגזרה גזירה לביא רעה ולא טובה ע״כ די להפקיע את עצמו בעת אשר הרעה הוא לפניו ומ״מ יהיה לו שכר שמור לעתיד וע״כ אמר והצלתיך ביום ההוא כלומר מה שאני אומר לך עתה הוא אינו עיקר שכרך כי אם ביום ההוא לפי שעה אתה ניצל מכל מה שאתה יגור מלפניהם ומ״מ לא יכבר לשלם לך שכר פעולתך לעת אשר ייטב ה׳ לעושי טוב:

הדבר אשר היה אל ירמיהו מאת ה׳ אחר שלח וגו׳ · מהר״יא ז״ל ראוי שתדע שהיה דרך הנביאים כלם ליחס נבואותיהם לזמן מלך מהמלכים שניבאו בימיהם באלו תאמר בירמיהו הנבואות אשר ניבא בימי מלכות יאשיהו או בימי מלכות יהויקים או בימי מלכות צדקיהו ואחרי שנחרב ירושלים ולא היה עוד מלך לבית יהודה הוצרך הכתוב לייחס נבואת ירמיהו שניבא אח״כ לדבר נרשם מהכשדים ומפני זה אחר חרבן ירושלים וגלות צדקיהו כשבא הכתוב לספר נבואת ירמיהו יחס אותה לזה הזמן ר״ל אחרי שלוח אותו נבוזר אדן כששלחו בהיותו אסור בזיקים בתוך הגלות ולא אמר הכתוב אם כן הדבר אשר היה על נבואה פרטית אלא על כל הנבואות והספורים שיבאו אח״כ בספר הזה שייחס אותה לפעל הזה לפי שלא היה כבר מלך ביהודה ליחסם אליו גם אחשיב שאמר הכתוב כן לפי שמציגו לירמיהו נבואות אחרי החרבן ויקשה איך ינבא בהיותו גולה ואין נבואה שורה מתוך עצבון לכן אמר שהיה לדבר ה׳ אל ירמיהו לפי ששלח אותו נבוזר אדן להוציאו מהשביה ודבר על לבו לבא ואז התנבא · ואמר ה׳ אלהיך דבר את הרעה אל המקום הזה ירושלים ר״ל אני יודע שאתה נבאת כל זה על העיר הזאת בשם ה׳ אלהיך ויבא ויעשו ה׳ כאשר דבר ר״ל לא אחשיב שכר נ״נ וכא שריו וחייליו עשה הדבר הזה כי השם בהשגחתו עשאו הכל ולא הם ושלא נעשה הדבר הזה מפני זכות נ״נ אלא מפני רשעת בני יהודה וחטאתם וז״ה כי חטאתם לה׳ ולא שמעת׳ בקולו והיה לכם הדבר הזה מהחרבן לזאת הסיבה והנה הגיע הידיעה הזאת לנ״נ ולנבוזר אדן באמצעות יהויכין והשרים מבני יהודה שהלכו עמו גולים לבבל שהם הודיעו להם ענין ירמיהו ונבואותיו אשר ניבא על מלכי יהודה ועל ירושלים ואולי מזה התעורר נ״נ לעלות על ירושלים כי לא האמינו מלכי ארץ כי יבא צר ואויב בשערי ירושלים אם לא בנבואת נביאיה ואחשוב שגם גדליה בן אחיקם שהיה עם מלך בבל הודיע זה ולכן הפקיד אותו נ״נ על ערי יהודה והפקיד עמו את ירמיהו גם ידעו נ״נ ושריו מה שניבא ירמיהו מהמוסרות ומוטות ששלח את מלך אדום ואל מלך מואב ואל מלך בני עמון ושאר המלכים ביד מלאכיהם לאמר כה אמר ה׳ הנה נתתי את כל הארצות האלה ביד נ״נ מלך בבל עבדי ועבדו את כל הגוים ושהיה הנביא מתרה בצדקיהו שיכנס ויכנע ביד מלך בבל ולכן היה נ״נ ושריו אוהבים לירמיהו בעד שמעתו ואולי שעל זה אמר נבוזר

מנחה גדולה

אדן כי חטאתם לה׳ ולא שמעתם בקולו שהחטא הוא שלא הות׳ לעבוד את מלך בבל ולהכנע לפניו וזהו לא שמעו בקולו ולכן היה להם הדבר הזה מהחרבן ואמר נבוזר אדן לירמיהו שבעבור שהוא היה מנגנא לעבוד את מלך בבל לכן פתח הוהו מהזיקים והם שלשלות הברזל שהיו על ידו ואם ירצה לבוא עמו לבבל יבא וייטיב לו ואם רע בעיניו לבוא מבבלה ילך וישוב במקום אשר ירצה ואמר ויתן לו ארוחה ר״ל שהיה הלא דבר קצוב דבר יום ביומו כי צוה על אחיקם לתת לו מתבואות הארץ מחלק המלך ארוחה תמיד לירמיהו כל הימים ע״כ׃ ולע״דן שזה הדבר היה מה׳ אל ירמי׳ והודעו שנבוזר אדן יקח אותו ויפטר לאותן האזיקים ויתן לו ברירה לילך עמו בבלה או לישב בא״י והודיע השם שיברר לו הטוב בעיניו עד שירמי׳ בחר לישב בארץ והשכים השכ על ידו וקרוב לזה בפסיקתא על זה הפסוק אמר הקב״ה לירמיה אותית עמהון לבבל ואנא הוי הכא או את הוי הכא ואנא איזות עמהון אמר ירמי׳ רבון העולמים הי אנא איזות עמהון מה הכא מהני להוו אלא יהות ברייהון עמהון דהוא מהני להון שני ע״כ וכוונת המאמר שאע״פ שישראל גרמו לעצמן כל הרעה ומה גם היה מבקשים להמית לירמיה על לא זזה חיבתו ית׳ מהם והיה מדבר עם ירמי׳ שילך עמם ויהי׳ ע״כ נחמה ונחת רוח לישראל וירמי׳ גם הוא היה מחבב ישראל ואמר שיותר טוב להם שילך מלכם עמם לשמור אותם בין העמים בגלותם ומה גם אמר ירמי׳ ע״כ יהיו ישראל מובטחים שיחזור ויגאלם השם כי גאולת עצמו תלוי בגאלותם וע״כ היה שב לגדלי׳ והגב השמיענו שלא היה כונת ירמיה לטובת עצמו לישב בארץ ולהנות מפירותיה או בשביל שום ענין המגיע לעצמו ולתועלתו כי אם כל כוונתו היה לטובת ישראל שתל׳ השכינה עמהם · ומה שאמר ויאמר אליו ה׳ אלהיך דבר וגו׳ כלומר שמה שעשה לכם הוא רחמים בדין וזה ה׳ אלהיך שריחם עליכם בדינכם שהייתם חייבים כלייה על חטאתיכם אלא שבחסד התנהג עמכם ששפך חרון אפו על עצים ואבנים דבר את הרעה הזאת אל המקום הזה ובזה נתקרר אפו · ואמר זה ג״כ כמתגלגל עצמו על שנשרף בית המקדש ושהחריב כל הבתים ובית המלך ובית העם ואמר שזה היה לטובת ישראל כדי שלא יעשה בהם כליה חלילה · ואמר כי חטאתם לה׳ שכלל גם את ירמי׳ בדבר דבהדי הוצא לקיה כרבא · ואפשר שנבוזר אדן דבר לשון נסתר כי חטאו לה׳ אלא שירמי׳ לכבוד ישראל ומחמת ענוותו כלל עצמו עמהם וכתב בספרו כי חטאתם ולא שמעתם שלא רצה להוציא עצמו מן הכלל · ואמר ויתן לו רב טבחים יר׳ שהיתה ארחה ומשאה כפי כבוד המקבל וכבוד הנותן שנתן לו מתנה וארחה ראוי לנביא ה׳ וכפי כבוד הנותן מרב טבחים ממלך גדול כמלך כשדים · וזהו ויתן לו רב טבחים וגו׳ :

ויהי בחדש השביע וגו׳ · מהרי״א ז״ל אמנם למה הרג ישמעאל את גדליהו בן אחיקם הוא הכל

והבור ב' וסימ' והבור רק אין בו מים · והבור אשר השליך שם ישמעאל : נתניהו ה' וסימ' וישלחו כל השרים אל ברוך · ויבאו אל גדליה המצפתה · והבור אשר השליך שם ישמעאל · החמשי נתניהו בניו ואחיו · ועמהם הלוים שמעיהו : אל מים בק"צת ספ"רי מס"רה נמסר ע"ם אות"ן שה"ם ע"ל מי"ם וזה ל"א נמצ"א בספרי"ם המדוייקי"ם וג"ם בהרב"ה ספ"רי מס"רה כפר"דים. כי אי"נם א"לא ז' על מי"ם וזה

והבור אשר השליך שם ישמעאל את כל פגרי האנשים אשר הכה ביד גדליהו הוא אשר עשה המלך אסא מפני בעשא מלך ישראל אתו מלא ישמעאל בן נתניהו חללים:

י וישב ישמעאל את כל שארית
העם אשר במצפה את בנות המלך
ואת כל העם הנשארים במצפה
אשר הפקיד נבוזראדן רב טבחים
את גדליהו בן אחיקם וישבם
ישמעאל בן נתניה וילך לעבר אל
בני עמון: וישמע יוחנן בן קרח וכל שרי
החילים אשר אתו את כל הרעה
אשר עשה ישמעאל בן נתניה: ויקחו את כל האנשים וילכו
להלחם עם ישמעאל בן נתניה
וימצאו אתו אל מים רבים אשר
בגבעון: ויהי כראות כל העם אשר
את ישמעאל את יוחנן בן קרח
ואת כל שרי החילים אשר אתו
וישמחו: ויסבו כל העם אשר שבה
ישמעאל מן המצפה וישבו וילכו
טו אל יוחנן בן קרח: וישמעאל בן
נתניה נמלט בשמנה אנשים מפני
יוחנן וילך אל בני עמון:
ויקח יוחנן בן קרח וכל שרי
החילים אשר אתו את כל שארית
העם אשר השיב מאת ישמעאל בן
נתניה מן המצפה אחר הכה את
גדליה בן אחיקם גברים אנשי
המלחמה ונשים וטף וסרסים אשר
השיב מגבעון: וילכו וישבו בגרות
כמוהם אשר אצל בית לחם ללכת
לבוא מצרים: מפני הכשדים כי
יראו מפניהם כי הכה ישמעאל בן
נתניה את גדליהו בן אחיקם אשר
הפקיד מלך בבל בארץ:
א ויגשו כל שרי החילים ויוחנן בן
קרח ויזניה בן הושעיה וכל העם
מקטן ועד גדול: ויאמרו אל
ירמיהו הנביא תפל נא תחנתנו
לפניך והתפלל בעדנו אל יהוה
אלהיך בעד כל השארית הזאת
כי נשארנו מעט מהרבה כאשר
עיניך ראות אתנו: ויגד לנו יהוה
אלהיך את הדרך אשר נלך בה
ואת הדבר אשר נעשה:

ויאמר

וגובא די רמא תמן ישמעאל ית כל פגרי גבריא די קטל ביד גדליה הוא דעבד מלכא אסא כד צר עלוהי בעשא מלכא דישראל יתיה מלי ישמעאל בר נתניה קטילין: ושבא ישמעאל ית כל שארא דעמא די במצפיא ית בנת מלכא וית כל עמא דאשתארו במצפיא דמני נבוזראדן רב קטוליא על גדליה בר אחיקם ושבינון ישמעאל בר נתניהו ואזל למיעבר לות בני עמון: ושמע יוחנן בר קרח וכל רבני חילוותא די עמיה ית כל בישתא דעבד ישמעאל בר נתניה: ודברו ית כל גבריא ואזלו לאגחא על ישמעאל בר נתניה ואשכחו יתיה על בריכת מיין סגיאין די בגבעון: והוה כד חזא כל עמא דעם ישמעאל ית יוחנן בר קרח וית כל רבני חילוותא די עמיה וחדיאו: ואסתחרו כל עמא דשבא ישמעאל מן מצפיא ותבו ואזלו לות יוחנן בר קרח: וישמעאל בר נתניה אשתזיב בתמניא גברין מן קדם יוחנן בר קרח ואזל לות בני עמון: ודבר יוחנן בר קרח וכל רבני חילוותא די עמיה ית כל שארא דעמא דאתיב מלות ישמעאל בר נתניה מן מצפיא בתר דיקטל ית גדליה בר אחיקם גברין גברי עבדי קרבא ונשיא וטפלא ורברביא די אתיב מגבעון: ואזלו ויתיבו בגירות דיהב דוד לכמהם בר ברזילי גלעדאה די בסטר בית לחם למיזל למיעל למצרים: מן קדם כסדאי ארי דחילו מן קדמיהון ארי קטל ישמעאל בר נתניה ית גדליה בר אחיקם דמני מלכא דבבל בארעא: וקריבו כל רבני חילוותא ויוחנן בר קרח ויזניה בר הושעיה וכל עמא מזעירא ועד רבא: ואמרו לירמיה נביא תתקביל כען בעותנא קדמך וצלי עלנא קדם יי אלהך על כל שארא הדין ארי אשתארנא זעיר מסגי כמא דעינך חזיין יתנא: ויחוי לנא יי אלהך ית אורחא דנהך בה וית פתגמא דנעביד: ואמר

רש"י

אשר הכה ביד גדליהו · מתוך שהיה לו לחוש לעצת יוחנן בן קרח ולא חש העלה עליו כאילו נהרגו על ידו : על מים רבים · על בריכת מיין סגיאין : בגרות כמהם · בגרות דיהב דוד לכמהם בן ברזילי גלעדאה בשכר מלחמת אבשלום כמו שנאמר בספר שמואל אתי יעבר כמהם וגו' : וקול

מסרה

לא נמ'נה עמ"הם וג' א"ל מי"ם וזה א' מה"ם וזא"ת המס"רה שמו"נה ז"ה ג"ב כתו"ב ש"ם ע"ל מי"ם ח' בקריא' ונר"אה טע"ות : וכל שרי ז' דסמי' וסי' והנו נצב על עלתו · יוחנן בן קרח וכל שרי החיילים · וישמע יוחנן בן קרח וכל שרי · ויקח יוחנן בן קרח וחבירו · ולא שמע יוחנן והאחשדרפנים והפחות ויאמרו ו' בטע' ר"פ וסי' הכה נבנה לנו עיר · הבה נלבה : אבל אשמים · לכו ונפילה גורלו' דיונה' למלאכי' הכאים · ויאמרו אל ירמיהו הנביא תפל נא תחנתינו :

רדק

אשר הכה ביד גדליהו · בסבת גדליהו כי הוא היה סבה להריג' כלם כי בעבורו בא למצפה להכותו וכיון שהרג גדליהו הרג גם כן אשר היו עמו והבאי' אליו וכן היד יואב אתך כלו' סבתו אם הוא סבב את הדבר ויש לפרש ביד גדליהו במקום גדליהו כלומר במקום שהיה בו במצפה וכן ויד תהיה לך איש על ידו פירושו מקום ורז"ל אמרו ולי גדליהו הרגם והלא ישמעאל הרגם אלא כיון שהי' לו לחוש על עצת יוחנן ולא חש מעל' עליו הכתוב כאילו נהרגו בידו : אשר עשה המלך אסא מפני בעשא · לא נזכר זה הבור אלא במקום הזה ותרגם יונתן הוא דעבד מלכא אסא כד צר עלוהי בעשא : ואת בנות המלך · כי לא הכה ישמעאל אלא אנשי המלחמה שהיו במצפ' אבל העם שלא היו אנשי המלחמ' והנשים והטף שבה אות' ישמעאל ובנות המלך שנשארו עם גדליה גם כן שבה אותם ולא הגלם נבוזר אדן עם הגלו' לא השאיר' עם דלת העם ולא ידענו אם היו בנו' המלך לדקיהו או יהויכין או יהויקים : לעבור אל בני עמון · כמו אל בני עמון וכן והראה את הכהן כמו אל הכהן את מי הגדת מלין כמו אל מי : אל מים רבים אשר בגבעון' כמו על וכן אל ההרים לא אכל כמו על ותרגם יונתן ועל ברכין מיין סגיאין די בגבעון : וסריסים · תרגם יונתן ורברביא : בגרות כמהם · במקום שגר שם כמהם בן ברזילי אולי הו' בנה אותו ובא לגור שם לפי' נקרא על שמו ויונתן תרגם בגרות דיהב דוד לכמהם ברזילי גלעדאה : אשר

מנחה גדולה

הגלי' לשתי סבות הא' לפי שישמעאל היה מזרע המלוכה ממשפחת צדקיהו וחשב שמפני זה שיהי' הוא השליט על הארץ המשביר את כל עם הארץ ולא גדליה שלא היה מזרע המלוכה כמוהו וזכבה ברמזה הסבה הזאת מהקנאה והתאוה והכבוד כמו שאמר בכאן ויהי בחדש השביעי בא ישמעאל בן נתניה מזרע המלוכה וגו' כי להיותו כן עשה זה לזה ולא יאמר עליו שהיה מזרע המלוכה כשזכר דאסוכה שבא אל גדליה וזכרו כאן בשעת המעשה להיות סבתו · והסיבה הב' היא שמלך בני עמון להיותו סוכא לכ"כ היה רע בעיניו שיהיה גדליה פקיד בארץ יהודה מתחת יד מלך בבל ולכן חשב להרוג את גדליה והכשדים אשר אתו כדי שילכו ולא יעמדו שמה ובחר בישמעאל להיותו יהודי שימצא מקום להרגו בערמה בבטחו וכבר גלה הכתוב גם הסיבה הזאת באומרו כאן ויכו את גדליהו בן אחיקם בן שפן בחרב וימת אותו אשר הפקיד מלך בבל בארץ כי זאת היתה הסבה במיתתו והכתוב הזה מורה שישמעאל ועשרת אנשיו קמו על גדליה ויכו אותו בחרב אבל לא המיתו אלא ישמעאל לבדו כי הוא הכהו מכת נפש והנה אומרו אחרי שאמר ויכו אותו בחרב וימת אותו שישמעאל בידו המיתו ע"כ : ולע"רן שכוונת הכתוב אומרו מזרע המלוכה הוא לומר שמגלגלין חובה ע"י חייב והמטא נקראת על ידי מי שגמרה כי הנה צדקיהו הוא הגורם לחרבן הבית והעיר כמו שאמר ואת העיר תשרף באש אתה הוא השורף אותה ועתה אמר שגם השריים שהרגו ונאבדו ע"י אחד מזרע המלוכה · באופן שע"י המלך וזרעו ובסבתם נעשה כליון חרוץ ·

וע"כ אמר ורבי המלך שהיה מהמגודלים ומרבים בבית המלך וכאשר ראו מצדקי' שלא אבה שמוע לדברי ירמי' וגרם החרבן כמו כן ישמעאל · והטעם שעשה ישמעאל זה לפי דעתי שהיה מלך בני עמון מתקנא עלמו בכ"כ שיהיה ישראל מוכנעים תחת ידו וע"כ רצה גם הוא שיהיה מקבלם תחת ידו וע"כ שלחו מלך בני עמון להרוג לגדליהו ושיוליך אח"כ היהודים הנשארים לארץ בני עמון וכמו שאמר וגו' וילך לעבור אל בני עמון הרי שהיתה כוונתו להוליך העם ארץ בני עמון להיות לו לעבדים · ואפשר שבטיח שישמעאל יהיה עליהם לראש ולשר בארצו · וע"כ עשה מה שעשה · ומה שאמר ויכו את גדליהו ואח"כ אמר וימת אותו הוא להורות שאע"פ שכולם הכהו לגדלי' מ"מ האשמה תלוי בראש ישמעאל לבדו כיון שהוא היה המעשה אותם ועל פיו נעשה הדבר וע"כ ייחס הדבר לישמעאל וכן מה שאמר ואת כל היהודים וגו' הכה ישמעאל אין הכוונה שישמעאל לבדו הכהו אלא כיון שהוא היה העיקר והמצוה לעשות הרי הוא ממש כאלו הוא הכהו לבדו · ואף כפי הדין עשרה שהכה בבת אחת לאדם והמיתוהו כולם פטורים בדיני אדם ואם הוא בזה אחר זה האחרון חייב וכאן הוא אומר ויכו את גדליהו משמע בבת אחת אעפ"כ האחרון חייב כיון שעל ידו ורשותו נעשה וע"כ חזר ואמר וימת אתו כאלו הוא לבדו הרגו וחייב · אי נמי שלכן אמר וימת אתו שכל אחד מהם חייב כאלו כל אחד לבדו הרגו :

ועשרה אנשים נמצאו שאמרו וגו' הודיענו הכתוב הזה רשעת ישמעאל שע"י שאלו עשר אנשים

והמה י' ר"ף וסימ' נמסר בישעיה סימ' ס"ג: אם ה' ר"פ בספרא וסי' אם עונינו ענו בנו יי' · אם ימשו החקים האלה · אם שוב תשבו בארץ · אם יסתר איש במסתרים ואני · אם יצאתי השדה והנה חללי · אם תשוב ישראל נאם יי' אלי · אם טוב ואם רע בקול · אם בוצרים באו לך אם שודדי לילה: נחמה אל ז' בליש' וסימ' נמסר בשמואל ב' ריש סימ' י': ואתן ג' וסימ' מאשר יקרת בעיני נכבדת · ואנכי

רדק

אשר אנו שולחים · אנו כתיב וקרי אנחנו והענין אחד אלא שמלת אנו לא נמצא במקר' עוד אלא זה אבל הוא נהוג בלשון משנה ובתלמוד: אם שוב תשבו · שוב מקור בחסרון פ"א הפעל ומשפטו בתשלומו ישוב ואע"פי שאין המנהג במקור שהוא בזה המשקל בנחי הפ"א לבא חסר הנה כמוהו ידעתי כי כל תוכל כמו יכול: והשיב אתכ' אל אדמתכ' · על הגולים אמר ואמר אתכם כי הרוב גלו והמעט נכלל ברוב: לאלה

ויאמר אליהם ירמיהו הנביא
שמעתי הנני מתפלל אל יהוה
ג' אלהיכם כדבריכם והיה כל הדבר
אשר יענה יהוה אתכם אגיד לכם
י' ר"פ לא אמנע מכם דבר: והמה אמרו ה
אל ירמיהו יהי יהוה בנו לעד אמת
ונאמן אם לא ככל הדבר אשר
ישלחך יהוה אלהיך אלינו כן נעשה:
ח' ר"פ בסי' ב' אם טוב ואם רע בקול יהוה
אנחנו ק' אלהינו אשר אנו שלחים אתך
אליו נשמע למען אשר ייטב לנו כי
נשמע בקול יהוה אלהינו:
ויהי מקץ עשרת ימים
ויהי דבר יהוה אל ירמיהו:
ויקרא אל יוחנן בן קרח ואל כל
שרי החילים אשר אתו ולכל העם
ל דסמי' למקטן ועד גדול: ויאמר אליהם
כ"ד מיחדין כה אמר יהוה אלהי ישראל אשר
שלחתם אתי אליו להפיל תחנתכם
ח' ר"ק בסי' לפניו: אם שוב תשבו בארץ י
כ"ב פסו' ולא ולא הזאת ובניתי אתכם ולא אהרס
נסיפ' ז' בלים' ונטעתי אתכם ולא אתוש כי נחמתי
ל"ג ר פ אל הרעה אשר עשיתי לכם: אל
תיראו מפני מלך בבל אשר אתם
יראים מפניו אל תיראו ממנו נאם
יהוה כי אתכם אני להושיע אתכם
ל' ט' ולהציל אתכם מידו: ואתן לכם
רחמים ורחם אתכם והשיב אתכם
ב' אל אדמתכם: ואם אמרים אתם
י"א לא נשב בארץ הזאת לבלתי שמע
ט' ר"פ בקול יהוה אלהיכם: לאמר לא כי
ה' ארץ מצרים נבוא אשר לא נראה
ח' פסו' לא לא לא מלחמה וקול שופר לא נשמע
ל וללחם לא נרעב ושם נשב: ועתה טו
לכן שמעו דבר יהוה שארית יהודה
כה אמר יהוה צבאות אלהי ישראל
כ"ב ול תס אם אתם שום תשמון פניכם לבא
מצרים ובאתם לגור שם:
והיתה החרב אשר אתם יראים
ממנה שם תשיג אתכם בארץ מצרים
והרעב אשר אתם דאגים ממנו שם
ידבק אחריכם מצרים ושם תמתו:
י"א ויהיו כל האנשים אשר שמו
את פניהם לבוא מצרים לגור שם
ל מל' בסיפ' ח' ימותו בחרב ברעב ובדבר ולא
יהיה להם שריד ופליט מפני הרעה
אשר אני מביא עליהם:
כי

ואמר להון ירמיה נביא שמעית הא
אנא מצלי קדם יי אלהכון
כפתגמיכון ויהי כל פתגם דיתיב יי
יתכון אחוי לכון לא אמנע מנכון
פתגם: ואינון אמרו לירמיה יהי
מימרא דיי בנא לסהיד קשוט ומהימן
אם לא ככל פתגמיא די שלחינך יי
אלהך לותנא כן נעביד: אם טב
ואם ביש למימרא דיי אלהנא די
אנחנא שולחין יתך לקדמוהי נקביל
למימרא דיי אלהנא: והוה מסוף
עשרא יומין והות פתגם נבואה מן
קדם יי עם ירמיה: וקרא ליוחנן בר
קרח ולכל רבני חילותא דעמה
ולכל עמא למזעירא ועד רבא: ואמר
להון כדנן אמר יי אלהא דישראל
דשלחתון יתי לקדמוהי למבעי
בעותכון קדמוהי: אם מיתב
תיתבון בארעא הדא ואבני יתכון
ולא איפגר ואקים יתכון ולא
אטלטל ארי תבית מן בישתא
דעבדית לכון: לא תדחלון מן קדם
מלכא דבבל די אתון דחלין מן
קדמוהי לא תדחלון מנה אמר יי
ארי בסעדכון מימרי למפרק יתכון
ולשיזבא יתכון מן ידיה: ואתן לכון
רחמין וירחם עליכון ויתיב יתכון
לארעכון: ואם אמרין אתון לא
נתיב בארעא הדא בדיל דלא
לקבלא למימרא דיי אלהכון:
למימר לא אלהין לארעא דמצרים
ניעול דלא נחזי עבדי קרבא וקל
שופרא לא נשמע וללחמא לא נכפן
ותמן נתיב: וכען בכן קבילו פתגמא
דיי שארא דבית יהודה כדנן אמר יי
צבאות אלהא דישראל אם אתון
שואה תשוון אפיכון למיעל למצרים
ותעלון לאתותבא תמן: ותהי
חרבא די אתון דחלין מניה תמן
תדביק יתכון בארעא דמצרים
וכפנא די אתון יצפין מניה תמן
ידביק בתריכון למצרים ותמן
תמותון: ויהון כל גבריא דשויאו ית
אפיהון למיעל למצרים לאתותבא
תמן יתקטלון בחרבא בכפנא
ובמותא ולא יהי להון שאר ומשיזב
מן קדם בישתא די אנא מייתי
עליהון:
ארי

רשי

וקול שופר: שתוקעין הצופים להזהיר את העם: וטמנתם

מסרה

אמרתי איך אשיתך · ואתן לך רחמים ורחם: נראה ה' בקריאה וסימ' ימהר יחישה מעשהו · כחשו ביי' ויאמרו לא הוא לאמר לא כי ארץ מצרי' נבוא · נשכימ' לכרמים נראה · באורך נראה אור: תשימון ג' בקרי' וסימ' לא תשימון עליו נשך · אם שום תשימון פניכם · עד אנה תשימון קנצי למלין · אנ"ך:

מנחה גדולה

אנשים היה להם מטמון החיה אותם וס"מ שאילו היה גם לאחרים מטמון החיה את כולם ומינה שהיה יותר חביב עליו מטמון חטים ושעורים מדמן של ישראל:

והבור אשר השליך שם וגו' · כלומר תחלת עשיית הבור לפרענות היה שעשה אותו אסא מלך יהודה כשלחם עם בעשא ובני ישראל ונפלו חללים רבים מישראל ע"י יהודה כמו כן עתה בא אחד מזרע המלוכה של יהודה ומלא את הבור מפגרי ישראל:

ויאמרו אל ירמיהו הנביא הנה פה כינוהו בשם נביא כי בע"כ הודו ולא בושו כי נביא נאמן הוא לה' על אשר ראו שנתקיימה נבואתו ככל אשר דבר · ואמרו והתפלל וגו' בעד כל השארית וגו' כלומר עם שידענו שה' אמר לך אל תתפלל בעד העם הזה לטובה מ"מ כיון שכבר לקינו ונשארנו מעט מהרבה אולי שב בזה חרון אפו ויכחם ה' על הרעה מכאן ולהבא ויגד לנו את הדרך וגו'

ויהי מקץ עשרת ימים וגו' · מהר"יא ז"ל ראוי לתת לב למה זכר הכתוב לכמה ימים באה לנביא דבר ה' להשיב אל העם והנה לא נמצא כזה בשאר הנבואות גם לא נאמר כאן ויהי אחרי עשרת ימים אלא ויהי מקץ עשרת ימים ואני אחשוב שגדליהו בן אחיקם מת בחדש השביעי ביום השני ממנו כי ביום הראשון הוא יום תרועה וביום השני נהרג ובא יוחנן בהיותם עשרת ימי תשובה להלחם עם ישמעאל והציל את השביה מידו ומיד דברו אל ירמיהו שיתפלל אל ה' מה יעשו כי היו יראים מאוד מהכשדיים שיהרגום כולם בעבור הריגת גדליהו והכשדיים שהיו אתו בחשבם שהיו כל השרים והעם במרד עם ישמעאל והתפלל ירמי' בהיותם עשרת ימי התשובה שבין ר"ה לי"כ ע"כ ונתרצה השם לו ביום הצום ולכן אמ' מקץ עשרת ימים ר"ל בסוף עשרת ימי תשובה שהסוף הוא ביום הכפורים אז בא דבר ה' אל ירמיהו לא שיאמר שנתאחרה תשובתו עשרה ימים אלא שניתנה לו בסוף עשרת הימים הנזכרים והנעשים בשנה ההיא ותהיה התשובה אחרי התפלה יום או יומים לא זמן עשרת ימים ולכן קרא הנביא אל יוחנן בן קרח שהיה השר הגדול העומד על בני עמו ולשאר השרים ולכל העם מגדול ועד קטן ודבר אליהם תשובת השם ודברו שהם ישבו בארץ יהודה יבנה אותם ולא יהרסם ר"ל יעשה מהם בנין גדול להרבות אותם ולנטוע אותם בארץ כימי קדם ושלא יבואו לידי הריסה שיהרגום או יגלו אותם האויבים כי נחם ה' על הרעה ולא יוסיף עוד עליהם ושלא יראו מפני מלך בבל ואומרו אשר אתם יראים מפניו אל תיראו ממנו אינו כפל לשון אבל ענינו והענין שבעבורו אתם עתה יראים מפניו והוא הריגת גדליהו והכשדים שהיו עמו אל תיראו ממנו ר"ל מאותו ענין כי אתכם אני להושיע אתכם ולב מלך ביד ה' אבל יהיה בהפך שאתן לכם רחמים לפניו וג"כ עצמו ירחם אתכם והשיב אתכם אל אדמתכם רמז אל היושבים בבבל שישיב אותם ירושלים ברצון השם ואומרו ואם אומרים אתם לא נשב בארץ הזאת נראה לי שגזרת הפסוק הוא אומרו מיד לבלתי שמוע בקול ה' אלהיכם ר"ל ואם אתם אומרים

רש"י

וטמנתם במלט · מ"ס זו יסוד כופל היא בתיב' כמו מקו' מעמד מעשה ויסודו לם כמו וילט פניו לאם אותה כתוך הטיט במלבן במלט אכוולופת"נט בלע"ז : ספירו

מסרה

ברוך שאלו לאמר · את הגברים ואת הנשים : קח י"ב ר"פ בקריא' וסימניהון קח נא את ברכתי אשר הבאת לך · קח את אהרן ואת בניו אתו · קח את הלוים מתוך בני ישראל · קח מאתם והיו לעבד את עבדת · קח את הלוים תחת כל בכור · קח את המטה והקהל את העדה · קח את אהרן ואת אלעזר בנו והעל · קח את האזור בידך · קח בידך אבנים גדלות וטמנתם במלט · קח לך מגלת ספר · קח בגדו כי ערב זר בתראה קח נא מפיו תורה :

נתך ג' וסימ' ויחדלו הקולות והברד ומטר · עד נתך מים עליהם · כאשר נתך אפי · ובכלה' בקריא' וסי' ככל חקתיו וככל משפטיו תעשו · וככל החזון הזה דד"ה · כי התעיתים בנפשתיכם · וככל החזון הזה · וככל כתי הכינתי לבית יי' אלהי דד"ה : תמותו ז' מ"ל וסי' נמסר בסדר מקץ : וכל שרי ז' וסי' נמסר לעיל בסיפרא סי' מ"א : ואת ירמיהו ב' וסי' וישלח המלך · אשר הניח נבוזר אדן רב טבחים : ואת ברוך ב' וסימ' ואת

ירמיה

כי כה אמר יהוה צבאות אלהי
ישראל כאשר נתך אפי וחמתי על־
ישבי ירושלם כן תתך חמתי עליכם
בבאכם מצרים והייתם לאלה
ולשמה ולקללה ולחרפה ולא־
תראו עוד את־המקום הזה: דבר
יהוה עליכם שארית יהודה אל־
תבאו מצרים ידע תדעו כי־העדתי
כ בכם היום: כי התעתם בנפשותיכם
כי־אתם שלחתם אתי אל־יהוה
אלהיכם לאמר התפלל בעדנו אל־
יהוה אלהינו וככל אשר יאמר יהוה
אלהינו כן הגד־לנו ועשינו: ואגד
לכם היום ולא שמעתם בקול יהוה
אלהיכם ולכל אשר־שלחני אליכם:
ועתה ידע תדעו כי בחרב ברעב
ובדבר תמותו במקום אשר חפצתם
לבוא לגור שם :
ויהי ככלות ירמיהו לדבר אל־כל־
העם את־כל־דברי יהוה אלהיהם
אשר שלחו יהוה אלהיהם אליהם
את כל־הדברים האלה:
מג
א ויאמר עזריה בן־הושעיה
ויוחנן בן־קרח וכל־האנשים הזדים
אמרים אל־ירמיהו שקר אתה מדבר
לא שלחך יהוה אלהינו לאמר לא־
תבאו מצרים לגור שם : כי ברוך
בן־נריה מסית אתך בנו למען תת
אתנו ביד־הכשדים להמית אתנו
ולהגלות אתנו בבל : ולא־שמע
יוחנן בן־קרח וכל־שרי החילים
וכל־העם בקול יהוה לשבת בארץ
יהודה: ויקח יוחנן בן־קרח וכל־
שרי החילים את כל־שארית יהודה
אשר־שבו מכל־הגוים אשר נדחו־
ה שם לגור בארץ יהודה: את־הגברים
ואת־הנשים ואת־הטף ואת־בנות
המלך ואת כל־הנפש אשר הניח
נבוזראדן רב־טבחים את־גדליהו
בן־אחיקם בן־שפן ואת ירמיהו
הנביא ואת־ברוך בן־נריהו: ויבאו
ארץ מצרים כי לא שמעו בקול יהוה
ויבאו עד־תחפנחס:
ויהי דבר־יהוה אל־ירמיהו
בתחפנחס לאמר: קח בידך
אבנים גדלות וטמנתם במלט
במלבן אשר בפתח בית־פרעה
בתחפנחס לעיני אנשים יהודים :
ואמרת

תרגום

ארי כדנן אמר יי צבאות אלהא
דישראל כמא דחל רוגזי וחימתי
על יתבי ירושלם כן יחול רוגזי עליכון
במיעלכון למצרים ותהון למומי
ולצדו וללוטא ולחיסודין ולא תחזון
עוד ית אתרא הדין : גזירת פתגמא
דיי עליכון שארא דבית יהודה לא
תעלון למצרים מידע תדעון ארי
אסהידית בכון יומא דין : ארי
אטעיתון בנפשתיכון ארי אתון
שלחתון יתי לקדם יי אלהכון למימר
צלי עלנא קדם יי אלהנא וככל דיימר
יי אלהנא כן חוי לנא ונעביד : וחויתי
לכון יומא דין ולא קבלתון למימרא
דיי אלהכון ולכל די שלחני לותכון :
וכען מידע תדעון ארי בחרבא
בכפנא ובמותא תמותון באתרא
דאתרעיתון למיעל לאתותבא תמן :
והוה כד שיצי ירמיה למללא עם כל
עמא ית כל פתגמיא דיי אלההון
דשלחה יי אלההון לותהון ית כל
פתגמיא האילין : ואמר עזריה בר
הושעיה ויוחנן בר קרח וכל גבריא
רשיעיא אמרין לירמיה שקרא את
מתנבי לא שלחך יי אלהנא למימר
לא תעלון למצרים לאתותבא תמן :
ארי ברוך בר נריה מגרי יתך בנא
בדיל למסר יתנא בידא דכסדאי
למקטל יתנא ולאגלאה יתנא לבבל :
ולא קביל יוחנן בר קרח וכל רבני
חילותא וכל עמא למימרא דיי
למיתב בארעא דבית יהודה: ודבר
יוחנן בר קרח וכל רבני חילותא ית
כל שארא דבית יהודה דתבו מכל
עממיא דאתבדרו לתמן לאתותבא
בארעא דבית יהודה: ית גבריא
וית נשיא וית טפלא וית בנת מלכא
וית כל נפשתא די שבק נבוזראדן
רב קטוליא על גדליה בר אחיקם
בר שפן וית ירמיה נביא וית ברוך
בר נריה : ואתו לארעא דמצרים
ארי לא קבילו למימרא דיי ואתו
עד תחפנחס:
והוה פתגם נבואה מן קדם יי עם
ירמיה בתחפנחס למימר: סב
עמך אבנין רברבן ותטמרינון
בטפיל בבנינא די בתרע בית פרעה
בתחפנחס לעיני גברין יהודאין:
ותימר

רדק קצר

לאלה ולשמה ולקללה · פי' אלה לקללה כפל הענין במ"ש הו פי' לאלה לשבועה ובת"י למומי והוא על דרך והנחת שמיכם לשבועה לבחירי : כי התעתם בנפשותיכ' · בכר"י קעי"ן ופירוש התעת' אותי ברצונכם כלומר במה שהיה בנפשותיכם כמו הם יש את נפשכם כלומר לא הראיתם לי בפיכם מה שהיה בלבבכם כי הכיר מהם ירמיהו כי דעתם ללכת למצרים לפיכך אמ' להם: ואגיד לכם היום ולא שמעת' · כי עדין לא כלה דבריו ולא ענו אותו אלא הכיר בהם כי דעתם היה ללכת למצרי' על כל פנים : את גדליהו · עם גדליהו : במלט במלבן · מלט הוא החומר שעושים ממנו הלבנים או חומר אח' מסיד ומחול במלבן במקום שרפת הלבנים או במקו' שעושין אותם ויונתן תרג' בטפיל בבנינא:
את

מנחה גדולה

אומרים לא נשב בארץ הזאת יודע אני באמת שאיככם רוצים ללכת ממנה אלא לבלתי שמוע בקול ה' אלהיכם כי הם היו יודעים שארץ ישראל היה ה' דורש אותה תמיד עיניו בה ושאם היו עובדים ע"ז בתוכה לא יתקיימו בה כיון שאיכם עושים משפט אלהי הארץ ולכן היו חפצים לרדת לארץ מצרים כדי שיעבדו שמה ע"ז לרצונכם בחשבם שלא יענשו שמה עליה כאשר הם נענשים בהיותם בארץ הקדושה וזהו מה שכיון באומרו ואם אומרים אתם לא נשב בארץ הזאת אין זה אלא לבלתי שמוע בקול ה' אלהיכם בהיותכם במצרים ולא תתחייבו במצות כבהיותם בארץ הקדושה וזהו האמת מכוונתכם עם היות שבדבריכם אתם נותנים בדבר סבה אחרת לאמר לא כי ארץ מצרים נבוא לא נראה מלחמה ושופר לא נשמע וללחם לא נרעב ושם נשב כאלו המלחמה והרעב תמיד תהיה בארץ יהודה ולא תבא ולא תהיה במצרים בשום צד בעולם ואין הדבר כן כי הנני מודיעכם בשם ה' שאם אתם תשימו פניכם לבוא מצרים ובפועל תבאו לגור שם בדרך גירות החרב והרעב אשר אתם יראי' מהם פה · ואמר דואגים ר"ל שיש לכם דאגה מכל מה שעברה מהם עליכם שם תדבק אחריכם במצרים כי אע"פ שאיכם תטבע הארץ יהיה זה בה אולי מתדבק שיתדבק בה מכם והאנשים שהם יותר חפצים לבוא שמה שם ימתו וימותו ולא יהי' מהם שריד ופליט לפי שכך גזר השם שכמו שנשכה חמתו על יושבי ירושלים כן תתך עליכם בבואכם אל מצרים · ואגד לכם היום' וגו' עם היות שעדין לא השיבו לו דבר הנה הנביא ראה בפניהם שלא היו חפצים במאמרו ושלא יקיימוהו ושעכ"פ ילכו למצרים ולכן אמר ולא שמעתם בקול ה' אלהיכם ובכל אשר שלחני אליכם ר"ל וכן עשיתם בכל אשר שלחני אליכם שלא שמעתם בקולו אשר דברתי ואמרו כי ברוך בן נריה מסית אתך בנו וגו' · אמנם מה היה בזה ענין ברוך בן נריה ולמה חשבו שבוא ושית את ירמיהו למנוע הליכה למצרים יראה לי בעניגו שברוך בן נריה היה משתדל להנבא כמו שיתבאר אחר זה והיה יודע שארץ ישראל היתה ארץ הנבואה מוכנת להנבא בה המוכנים ושארץ מצרים היתה בהפך מלאה גלולים לא תחול רוח הנבואה שמה על שום אדם ולכן חשבו האנשים האלה שברוך כדי שיגיע למעלת הנבואה היה רוצה לשבת תמיד בארץ הנבואה והיה מואס הליכה למצרים בעבור שלא תתעכב שמה בבואתו מפאת הארץ ושבוא לתועלתו זה היה מסית את ירמיהו שיאמר אליהם שישבו על הארץ וזהו אומרם שקר לא שלחך ה' אלהי' לאמר לא תבאו מצרים כי הגרות איננו אסור במצרים אבל ברוך בן נריה מסית אותך בנו ר"ל שלא נלך מצרים ואמרם עוד למען תת אותנו ביד הכשדים וגו' אין פירושו שהיה רוצה ומכוון ברוך לזה התכלית ולא אמרו עליו למען והוא ע"ד למען יגות שורך וחמורך כמוך שאין זה סיבת מצות השבת אבל הוא דבר נמשך ממנו כן הענין בזה שאם יעשו זה יהיה ישיבתם שמה סבה שיהרגום הכשדיים

יעטה ד' בקריא' וסימ' נמסר בסדר תזריע : מצבות ג' בקריא' וסימ' ויוציאו את מצבות אוריהו · ושבר את מצבות בית שמש · ומצבות עזך לארץ תרד · וסימ' אפקו שמשא לארעא : ואין בהם ב' וסי' ועל כל ערי יהודה והנם חרבה היום הזה · ואין בהם תכונה : העבים ג' יתירין יו"ד בליש' בקרי' וסי' נמסר לעיל בסיפרא סי' כ"ה: לחרבה לשמה לית דכוותי' דסמיך כן: נפשתכם דעליה ועתה כה אמר יי' אלהי צבאות אלהי ישראל

וְאָמַרְתָּ אֲלֵיהֶם כֹּה־אָמַר יְהוָה
צְבָאוֹת אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל הִנְנִי שֹׁלֵחַ
וְלָקַחְתִּי אֶת־נְבוּכַדְרֶאצַּר מֶלֶךְ־בָּבֶל
עַבְדִּי וְשַׂמְתִּי כִסְאוֹ מִמַּעַל לָאֲבָנִים
הָאֵלֶּה אֲשֶׁר טָמָנְתִּי וְנָטָה אֶת־
שַׁפְרוּרוֹ עֲלֵיהֶם׃ וּבָאה וְהִכָּה אֶת־
אֶרֶץ מִצְרָיִם אֲשֶׁר לַמָּוֶת לַמָּוֶת וַאֲשֶׁר
לַשְּׁבִי לַשֶּׁבִי וַאֲשֶׁר לַחֶרֶב לֶחָרֶב׃
וְהִצַּתִּי אֵשׁ בְּבָתֵּי אֱלֹהֵי מִצְרַיִם
וּשְׂרָפָם וְשָׁבָם וְעָטָה אֶת־אֶרֶץ מִצְרַיִם
כַּאֲשֶׁר־יַעְטֶה הָרֹעֶה אֶת־בִּגְדוֹ וְיָצָא
מִשָּׁם בְּשָׁלוֹם׃ וְשִׁבַּר אֶת־מַצְּבוֹת
בֵּית שֶׁמֶשׁ אֲשֶׁר בְּאֶרֶץ מִצְרָיִם וְאֶת־
בָּתֵּי אֱלֹהֵי־מִצְרַיִם יִשְׂרֹף בָּאֵשׁ׃
א הַדָּבָר אֲשֶׁר הָיָה אֶל־יִרְמְיָהוּ אֶל
כָּל־הַיְּהוּדִים הַיֹּשְׁבִים בְּאֶרֶץ
מִצְרָיִם הַיֹּשְׁבִים בְּמִגְדֹּל וּבְתַחְפַּנְחֵס
וּבְנֹף וּבְאֶרֶץ פַּתְרוֹס לֵאמֹר׃ כֹּה־
אָמַר יְהוָה צְבָאוֹת אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל
אַתֶּם רְאִיתֶם אֵת כָּל־הָרָעָה אֲשֶׁר
הֵבֵאתִי עַל־יְרוּשָׁלִַם וְעַל כָּל־עָרֵי
יְהוּדָה וְהִנָּם חָרְבָּה הַיּוֹם הַזֶּה וְאֵין
בָּהֶם יוֹשֵׁב׃ מִפְּנֵי רָעָתָם אֲשֶׁר עָשׂוּ
לְהַכְעִסֵנִי לָלֶכֶת לְקַטֵּר לַעֲבֹד
לֵאלֹהִים אֲחֵרִים אֲשֶׁר לֹא יְדָעוּם
הֵמָּה אַתֶּם וַאֲבֹתֵיכֶם׃ וָאֶשְׁלַח
אֲלֵיכֶם אֶת־כָּל־עֲבָדַי הַנְּבִיאִים
הַשְׁכֵּים וְשָׁלֹחַ לֵאמֹר אַל־נָא תַעֲשׂוּ
אֵת דְּבַר־הַתֹּעֵבָה הַזֹּאת אֲשֶׁר
שָׂנֵאתִי׃ וְלֹא שָׁמְעוּ וְלֹא־הִטּוּ אֶת־ ה
אָזְנָם לָשׁוּב מֵרָעָתָם לְבִלְתִּי קַטֵּר
לֵאלֹהִים אֲחֵרִים׃ וַתִּתַּךְ חֲמָתִי וְאַפִּי
וַתִּבְעַר בְּעָרֵי יְהוּדָה וּבְחֻצוֹת
יְרוּשָׁלִַם וַתִּהְיֶינָה לְחָרְבָּה לִשְׁמָמָה
כַּיּוֹם הַזֶּה׃
וְעַתָּה כֹּה־אָמַר יְהוָה אֱלֹהֵי צְבָאוֹת
אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל לָמָה אַתֶּם עֹשִׂים רָעָה
גְדוֹלָה אֶל־נַפְשֹׁתֵכֶם לְהַכְרִית לָכֶם
אִישׁ־וְאִשָּׁה עוֹלֵל וְיוֹנֵק מִתּוֹךְ יְהוּדָה
לְבִלְתִּי הוֹתִיר לָכֶם שְׁאֵרִית׃
לְהַכְעִסֵנִי בְּמַעֲשֵׂי יְדֵיכֶם לְקַטֵּר
לֵאלֹהִים אֲחֵרִים בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם אֲשֶׁר־
אַתֶּם בָּאִים לָגוּר שָׁם לְמַעַן הַכְרִית
לָכֶם וּלְמַעַן הֱיוֹתְכֶם לִקְלָלָה וּלְחֶרְפָּה
בְּכֹל גּוֹיֵ הָאָרֶץ׃ הֲשְׁכַחְתֶּם אֶת־רָעוֹת
אֲבוֹתֵיכֶם וְאֶת־רָעוֹת מַלְכֵי יְהוּדָה
וְאֵת רָעוֹת נָשָׁיו וְאֵת רָעֹתֵכֶם
וְאֵת רָעֹת נְשֵׁיכֶם אֲשֶׁר עָשׂוּ
בְּאֶרֶץ יְהוּדָה וּבְחֻצוֹת יְרוּשָׁלִָם׃
לא

וְתֵימַר לְהוֹן כִּדְנַן אֲמַר יְיָ צְבָאוֹת אֱלָהָא דְיִשְׂרָאֵל הָא אֲנָא שָׁלַח וְאֶדְבַּר יַת נְבוּכַדְנֶצַּר מַלְכָּא דְבָבֶל עַבְדִּי וַאֲשַׁוֵּי יַת כּוּרְסוֹתֵיהּ עֵיל מִן אַבְנַיָא הָאִלֵּין דְטַמָּרִית וְיִיגוּד יַת אַפַּדְנֵיהּ עֲלֵיהוֹן׃ וְיֵיתֵי וְיִקְטֵיל יַת אַרְעָא דְמִצְרַיִם דִּי לְמוֹתָא לְמוֹתָא וְדִי לְשִׁבְיָא לְשִׁבְיָא וְדִי לְחַרְבָּא לְחַרְבָּא׃ וְאַדְלֵיק אֶשָּׁתָא בְּבָתֵּי טַעֲוַת מִצְרָאֵי וְיוֹקִידִינוּן וְיִשְׁבֵּינוּן וְיִרוֹקִין יַת אַרְעָא דְמִצְרַיִם כְּמָא דְמִתְעַטֵּיף רַעְיָא יַת לְבוּשֵׁיהּ וְיִפּוֹק מִתַּמָּן בִּשְׁלָם׃ וְיִתְבַּר יַת קָמַת בֵּית שֶׁמֶשׁ דִּי בְּאַרְעָא דְמִצְרַיִם וְיַת בָּתֵּי טַעֲוַת מִצְרַיִם יוֹקִיד בְּנוּרָא׃ פִּתְגָם נְבוּאָה דַּהֲוָה עִם יִרְמְיָה עַל כָּל יְהוּדָאֵי דְּיָתְבִין בְּאַרְעָא דְמִצְרַיִם דְּיָתְבִין בְּמִגְדֹּל וּבְתַחְפַּנְחֵס וּבְמַפֵּס וּבְאַרַע פַּתְרוֹס לְמֵימַר׃ כִּדְנַן אֲמַר יְיָ צְבָאוֹת אֱלָהָא דְיִשְׂרָאֵל אַתּוּן חֲזֵיתוּן יַת כָּל בִּישְׁתָא דְאַיְתֵיתִי עַל יְרוּשְׁלֵם וְעַל כָּל קִרְוַיָא דְבֵית יְהוּדָה וְאִינוּן חָרְבָא יוֹמָא דֵין וְלֵית בְּהוֹן יָתֵיב׃ מִן קֳדָם בִּישַׁתְהוֹן דַּעֲבָדוּ לְאַרְגָזָא קֳדָמַי לִמְהָךְ לְאַסָּקָא בּוּסְמִין לְמִפְלַח לְטַעֲוַת עַמְמַיָא דְלָא יְדַעוּנוּן אַתּוּן וַאֲבָהַתְכוֹן׃ וּשְׁלָחִית לְוָתְכוֹן יַת כָּל עַבְדַּי נְבִיַיא מַקְדִּים וּמְשַׁלַּח לְמֵימַר לָא כְעַן תַּעַבְדוּן יַת עִיסַק תּוֹעֵיבְתָא הָדָא דְרְחֵיקִית׃ וְלָא קַבִּילוּ וְלָא אַרְכִינוּ יַת אוּדְנֵיהוֹן לְמִתַּב מִבִּישַׁתְהוֹן בְּדִיל דְלָא לְאַסָּקָא בּוּסְמִין לְטַעֲוַת עַמְמַיָא׃ וַחֲל רוּגְזִי וְחֵמְתִי וּדְלֵיק בְּקִרְוַיָא דְבֵית יְהוּדָה וּבְשׁוּקֵי יְרוּשְׁלֵם וַהֲוָאָה לְחוּרְבָא לְצָדוּ כְּיוֹמָא הָדֵין׃ וּכְעַן כִּדְנַן אֲמַר יְיָ אֱלָהֵי צְבָאוֹת אֱלָהָא דְיִשְׂרָאֵל לְמָה אַתּוּן גָּרְמִין בִּישְׁתָא רַבְּתָא עַל נַפְשָׁתְכוֹן לְשֵׁיצָאָה לְכוֹן גְּבַר וְאִתָּא וְעָלֵים וְיָנֵיק מִגּוֹ בֵית יְהוּדָה בְּדִיל דְלָא לְמִישְׁבַּק לְכוֹן שְׁאָרָא׃ לְאַרְגָזָא קֳדָמַי בְּעוֹבָדֵי יְדֵיכוֹן לְאַסָּקָא בּוּסְמִין לְטַעֲוַת עַמְמַיָא בְּאַרְעָא דְמִצְרַיִם דְאַתּוּן אָתָן לְאִתּוֹתָבָא תַמָּן בְּדִיל לְשֵׁיצָאָה לְכוֹן וּבְדִיל לְמֶהֱוֵיכוֹן לְלוּטָא וּלְחִיסוּדִין בְּכֹל עַמְמֵי אַרְעָא׃ הַאִתְנְשֵׁיתוּן יַת בִּישׁוּת אֲבָהַתְכוֹן וְיַת בִּישׁוּת מַלְכַיָא דְבֵית יְהוּדָה וְיַת בִּישׁוּת נְשׁוֹהִי וְיַת בִּישַׁתְכוֹן וְיַת בִּישׁוּת נְשֵׁיכוֹן דַּעֲבָדוּ בְּאַרְעָא דְבֵית יְהוּדָה וּבְשׁוּקֵי יְרוּשְׁלֵם׃ לא

רדק

את שפרורו · כתיב בוי"ו וקרי ביו"ד והענין אחד ואותיות אהו"י מתחלפות ופירושו אהלו והאהל הנאה נקרא שפריר ליופיו מן אמרי שפר ושפרי' בשקל סגרי': ובאה והכה · כתוב ובאה לשון נקבה על המחנה וקרי ובא לשון זכר על נבוכד נצר : ושרפם ושבם · ישרוף הבתים שבהם אלהי מצרים וישבה אלהי כסף ואלהי זהב או פירוש ישבה עובדיה': ועטה את ארץ מצרים · כלומר יבוז את כל שללה: כאשר יעטה הרועה את בגדו · כמו שיתעטף הרועה בבגדו ויכרוך את עצמו בו כן יכרוך הוא כל שלל ארץ מצרים וזכר הרועה לפי שהרועה עומד יומם ולילה במדבר עם הצאן ויתעטף ויתחבק בבגדו היטב מפני קרח הלילה ואדוני אבי ז"ל פירש כמו הרועה שנוסע ממקו' למקום וכשנוסע מן המקום נוטה בגד האהל שיושב בו והולך לו ולא ישאיר דבר באותו מקום. בית שמש · שהיו עובדים שם לשמש וזכר עוד ואת בתי אלהי מצרים ישרף באש לחזק הענין לומר כי כלם ישרוף באש לבזיון אלהיה': מפני רעתם · רעת יושביהם : המה אתם ואבותיכם · המה יושבי הערים שזכר שמתו או שגלו ולא אתם ואבותיכם לא ידעתם אותם: השכחתם · השי"ן קלה והה"א בלא געיא ויש ספרי' הה"א בגעיא : ואת רעות נשיו · נשי כל מלך ומלך וכן ראינו באשת אביה שעשתה מפלצת לאשרה : לא

רשי

שפרירו · אהלו ודוגמתו ברומי שמים שפרה : ועטה את ארץ מצרים · יכרוך כל שללה ויצא כאשר יכריך ויגלום הרועה את בגדו וישליכו מעל כתיפיו כשהוא מוליך צאנו לפניו : את מצבות בית שמש · מזבחו' שעשו שם הוא' שנתגיירו בימי חזקיהו שבויי סנחריב שהוליך מכוש וממצרים לפני ירושלם ביום הפלתו כמו שאמר ישעיה ביום ההוא יהיו חמש ערים בארץ מצרים מדברות שפת כנען ונשבעות ליי' צבאות עיר ההרס יאמר לאחת ותירגם יונתן עיר קריתא בית שמש דעתידא למיחרב יתאמר דהיא חדא מנהון : לא

מסרה

לית דכוו' חסר דחסר : במעשי י"א כתיב יו"ד וסי' נמסר בישעיה סי' נ"ט : רעת ד' חסר בליש' וסי' ושבע הפרות הרקות · לא תהיה אחרי רבים · ואת רעתיכם ואת רעת נשיכם · ב' בתראי דבפסוק בתרא חסר :

מנחה גדולה

הכשדיים או יגלום לבבל · ואמר ואת ירמי' הנביא וגו' הוליכם עמהם לארץ מצרים כי רצו שלא יפרד הנביא מהם כי זכותו יעמוד להם ושברוך ילך עמו ולא יזכה במעלת הנבואה ע"כ : ולע"דן שכוונת הכתוב להודיע שגזרת דבר ה' שאמר אל ירמי' אל תתפלל בעד העם הזה לטובה וגו' עדין היה קיים וע"כ היה צריך ירמי' להשתטח ולהרבות בתפלה עשרה ימי' שלמות וזה אומרו מקץ עשרת ימים וכל קץ לשון סוף הוא כלומר אחר שהתפלל ירמי' עשרת ימים בזה אחר זה והרבה ברחמים אז השיבו ה' ומה גם השמיענו מה שאז"ל מיו' שחרב בית המקדש ננעלו שערי תפלה וז"ש ויהי מקץ עשרת ימי' כלו' כבר היה היכר גדול שנחרב הבית כי במקום שהיה תפלת ירמי' נשמע מיד כי רצון יראיו יעשה ואת שועתם ישמע ועכשיו שחרב הבית היה צריך זמן עשרת ימים בתפלה עד שענהו ה' · ויקרא אל יוחנן וגו' הודיענו בזה אעפ"י שהיה יוחנן וכל העם צריכים לירמי' אעפ"כ חלק כבוד להם כפי שהי' ראוי להם בהיותם בירושלי' וע"כ פרט כל אחד לעצמו וז"ש ויקרא אל יוחנן בן קרח הוא היה הגדול שבשרים ואח"כ כל שרי החיילים · ואח"כ ולכל העם וגו' להורות לנו ענוות ירמי' שהי' מקטין עצמו וחולק להם כבוד ·

ויאמר אליהם כה אמר ה' אלהי ישראל כלו' אע"פ שגיתו חרב וישראל גלו עדין אלהי ישראל יקרא כי עוד ידו נטויה עליכם להטיב לכם ועדין חיבתו עליכם ואמר אשר שלחתם אתי אליו וגו' כלו' בזה חיבב אתכם ויטיב בעיניו אשר שלחתם אותי אליו להפיל תחינתכם לפניו כי בכך הוא חפץ לדרוש פניו ולא כמו שעשיתם עד עתה שדרשתם בשם ע"ז וע"כ כיון שאתם באתם לפניו להפיל תחנתכם גם הוא עונה אתכם ומודיע לכם שאם תרצו לחסות בצילו ולישב בארץ הזאת ובניתי אתכם כי כבר קבלתם עונש על חטאתכם על כל הרעה אשר מצא אתכם וזה כי נחמתי אל הרעה אשר עשיתי לכם כלומר נחמתי להטיב לכם ע"י הרעה אשר עשיתי לכם שבזה נתכפר לכם אל תראו מפני מלך בבל אשר אתם יראים מפניו כלומר בדין אתם עושים שאתם יראים מפניו כיון שאני נתתי אימתו עליכם וע"כ אתם יראים מפניו נפשם שאני נתתי מוראו עליכם כן אני אומר עתה אל תיראו ממני כי אבטל המורא ואהי' אתכם להציל אתכם · ואתן לכם רחמים וגו' והשיב אתכם אל אדמתכם · כלומר שיניח לכם להשיב אל אדמתכם ולא ירע לכם אדונה ישבים ויתן רשות לכם לישב בארצכם · והמפרשי' אמרו והשיב אתכם הוא על שכבר גלו וזה דוחק כי

רשי

לא דוכאו׃ לא נדכא לבם מרעתם׃ כי אם פליטי׃ ירמיה וברוך חזרו משם שהגלם נבוכד נצר כשנתנה ארץ מצרים בידו בעשרים ושבע למלכו כך שנוייה בסדר עולם׃ המבלעדי אנשינו׃ שלא מדעתם׃ כווני להעציבה׃ דפוסים כדמות עציבה׃ ולא

מסרה

ממנו למרד׃ ולא יהיה פליט ושריד׃ כי בשובכם על יי׳׃ וכל הנשים ג׳ בקריאה וסימ׳ אשר נשא לבן אתנה׃ הידעים כי מקטרות נשיהם׃ יתנו יקר לבעליהן׃ אנ״ך׃ הדבר ד׳ בטעמא בספרא וסימ׳ נמסר בסיפרא ריש סימ׳ ל״ח׃ ונהיה כ׳ וסימ׳ ונהיה עליהם עד פתח השער׃ ונשבע לחם ונהיה טובים׃ וכי י״ד ר״פ בנביאים וסימ׳ וכי ירדף גאל הדם אחריו׃ וכי הקים יי׳ להם׃ וכי ימצא איש׃ וכי תאמרון אלי אל יי׳ דמלכים׃ וכי יאמרו אליכם דרשו׃ וכי תאמר אלי אל יי׳ דישעיה׃ וכי תאמר בלבבך׃ וכי ישאלך העם הזה׃ וכי יאמרו השרים׃ וכי אנחנו מקטרים׃ וכי יתן מתנה׃ וכי תאכלו וכי תשתו׃ וכי תגישון עור לזבח אין רע׃ וכי יעשה הנשיא נדבה׃

חקתי ט׳ חס׳ בנביאים ובכתובים וסי׳ הבית אשר אתה בונה אם תלך׳ אם שוב תשובון אתם ובניכם׃ קרע אקרע את הממלכה׃ יען אשר עזבוני וישתחוו לעשתרת אלהי׃ ולא אקח את כל הממלכה׃ למען בחקתי ילכו׃ לא דכאו עד היום הזה׃ ועל ריב המה יעמדו למשפט׃ אם חקתי יחללו׃ וכל איריתא דכוו׳ חס׳ ו׳ ב מ״א עקב אשר שמע אברהם בקולי וישמר משמרתי׃ ולשוב ג׳ בקריא׳ וסימ׳ חלילה לנו

ירמיה מד

י לֹא דֻכְּאוּ עַד הַיּוֹם הַזֶּה וְלֹא יָרְאוּ
וְלֹא־הָלְכוּ בְתוֹרָתִי וּבְחֻקֹּתַי אֲשֶׁר־
נָתַתִּי לִפְנֵיכֶם וְלִפְנֵי אֲבוֹתֵיכֶם׃
לָכֵן כֹּה־אָמַר יְהוָה
צְבָאוֹת אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל הִנְנִי שָׂם פָּנַי
בָּכֶם לְרָעָה וּלְהַכְרִית אֶת־כָּל־
יְהוּדָה׃ וְלָקַחְתִּי אֶת־שְׁאֵרִית יְהוּדָה
אֲשֶׁר־שָׂמוּ פְנֵיהֶם לָבוֹא אֶרֶץ־מִצְרַיִם
לָגוּר שָׁם וְתַמּוּ כֹל בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם
יִפֹּלוּ בַּחֶרֶב בָּרָעָב יִתַּמּוּ מִקָּטֹן וְעַד־
גָּדוֹל בַּחֶרֶב וּבָרָעָב יָמֻתוּ וְהָיוּ לְאָלָה
לְשַׁמָּה וְלִקְלָלָה וּלְחֶרְפָּה׃ וּפָקַדְתִּי
עַל הַיּוֹשְׁבִים בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם כַּאֲשֶׁר
פָּקַדְתִּי עַל־יְרוּשָׁלִָם בַּחֶרֶב בָּרָעָב
וּבַדָּבֶר׃ וְלֹא יִהְיֶה פָּלִיט וְשָׂרִיד
לִשְׁאֵרִית יְהוּדָה הַבָּאִים לָגוּר־שָׁם
בְּאֶרֶץ מִצְרָיִם וְלָשׁוּב אֶרֶץ יְהוּדָה
אֲשֶׁר־הֵמָּה מְנַשְּׂאִים אֶת־נַפְשָׁם
לָשׁוּב לָשֶׁבֶת שָׁם כִּי לֹא־יָשׁוּבוּ כִּי
אִם־פְּלֵטִים׃
טו וַיַּעֲנוּ אֶת־יִרְמְיָהוּ כָּל־הָאֲנָשִׁים
הַיֹּדְעִים כִּי־מְקַטְּרוֹת נְשֵׁיהֶם
לֵאלֹהִים אֲחֵרִים וְכָל־הַנָּשִׁים
הָעֹמְדוֹת קָהָל גָּדוֹל וְכָל־הָעָם
הַיֹּשְׁבִים בְּאֶרֶץ־מִצְרַיִם בְּפַתְרוֹס
לֵאמֹר׃ הַדָּבָר אֲשֶׁר־דִּבַּרְתָּ אֵלֵינוּ
בְּשֵׁם יְהוָה אֵינֶנּוּ שֹׁמְעִים אֵלֶיךָ׃
כִּי עָשֹׂה נַעֲשֶׂה אֶת־כָּל־הַדָּבָר אֲשֶׁר־
יָצָא מִפִּינוּ לְקַטֵּר לִמְלֶכֶת הַשָּׁמַיִם
וְהַסֵּיךְ־לָהּ נְסָכִים כַּאֲשֶׁר עָשִׂינוּ
אֲנַחְנוּ וַאֲבֹתֵינוּ מְלָכֵינוּ וְשָׂרֵינוּ
בְּעָרֵי יְהוּדָה וּבְחֻצוֹת יְרוּשָׁלִָם
וַנִּשְׂבַּע־לֶחֶם וַנִּהְיֶה טוֹבִים וְרָעָה
לֹא רָאִינוּ׃ וּמִן־אָז חָדַלְנוּ לְקַטֵּר
לִמְלֶכֶת הַשָּׁמַיִם וְהַסֵּךְ־לָהּ נְסָכִים
חָסַרְנוּ כֹל וּבַחֶרֶב וּבָרָעָב תָּמְנוּ׃
וְכִי־אֲנַחְנוּ מְקַטְּרִים לִמְלֶכֶת הַשָּׁמַיִם
וּלְהַסֵּךְ לָהּ נְסָכִים הֲמִבַּלְעֲדֵי אֲנָשֵׁינוּ
עָשִׂינוּ לָהּ כַּוָּנִים לְהַעֲצִבָהּ וְהַסֵּךְ לָהּ
נְסָכִים׃
כ וַיֹּאמֶר יִרְמְיָהוּ אֶל־כָּל־הָעָם עַל־
הַגְּבָרִים וְעַל־הַנָּשִׁים וְעַל־כָּל־הָעָם
הָעֹנִים אֹתוֹ דָּבָר לֵאמֹר׃ הֲלוֹא אֶת־
הַקִּטֵּר אֲשֶׁר קִטַּרְתֶּם בְּעָרֵי יְהוּדָה
וּבְחֻצוֹת יְרוּשָׁלִַם אַתֶּם וַאֲבוֹתֵיכֶם
מַלְכֵיכֶם וְשָׂרֵיכֶם וְעַם הָאָרֶץ אֹתָם
זָכַר יְהוָה וַתַּעֲלֶה עַל־לִבּוֹ׃
ולא

תרגום

לא פסקו עד יומא הדין ולא דחילו
ולא הליכו באוריתי ובקימי דיהבית
קדמיכון וקדם אבהתכון׃ בכין
כידנן אמר יי צבאות אלהא דישראל
הא אנא משוי אפי בכון לבישא
ולשיצאה ית כל דבית יהודה׃
ואסב ית שארא דבית יהודה דשויאו
אפיהון למיעל לארעא דמצרים
לאתותבא תמן ויסופון כולהון
בארעא דמצרים יתרמון בחרבא
ובכפנא יסופון מזעירא ועד רבא
בחרבא ובכפנא ימותון ויהון למומי
ולצדו וללוטא ולחיסודין׃ ואסער
על דיתבין בארעא דמצרים כמא
דאסערית על ירושלם בחרבא
בכפנא ובמותא׃ ולא יהי שאר
ומשיזב לשארא דבית יהודה דאתן
לאתותבא תמן בארעא דמצרים
ולמתב בארעא דבית יהודה דאינון
מטען ית נפשהון למתב למיתב תמן
ארי לא יתובון אלהין משיזבין׃
ואתיבו ית ירמיה כל גבריא דידעין
ארי מסקן בוסמין נשיהון לטעות
עממיא וכל נשיא דקימן קהלא רבא
וכל עמא דיתבין בארעא דמצרים
בפתרוס למימר׃ פתגמא דמלתא
עמנא בשמא דיי לית אנחנא צבן
לקבלא מינך׃ ארי מיעבד נעביד ית
כל פתגמא דנפק מפומנא לאסקא
בוסמין לכוכבת שמיא ולנסכא לה
ניסכין כמא דעבדנא אנחנא
ואבהתנא מלכנא ורברבנא בקרויא
דבית יהודה ובשוקי ירושלם והוינא
סבעין לחמא והונא שלן שליוא
ובישתא לא חזינא׃ ומן עדן
דאתמנענא לאסקא בוסמין לכוכבת
שמיא ולנסכא לה ניסכין חסרנא
כולא ובחרבא ובכפנא ספנא׃ וארי
אנחנא מסקן בוסמין לכוכבת שמיא
ומנסכן לה ניסכין הבר מגברנא
עבדנא לה כרדיטין לטעותא
ומנסכן לה נסכין׃ ואמר ירמיה לכל
עמא לגבריא ולנשיא ועל כל עמא
דמתיבין יתיה פתגמא למימר׃ הלא
ית בוסמניא דאסקתון בקרויא דבית
יהודה ובשוקי ירושלם אתון
ואבהתכון מלכיכון ורברביכון ועמא
דארעא יתהון דכר יי וגלי קדמוהי׃
ולא

רדק

לא דכאו עד היום הזה׃ לא נכנעו ולא שמו עלמם דכאים מפני העונש שהשינם על דעתם שעשו׃ למלכת השמים׃ רוצה לומר למעשה השמים והם הכוכבים מלאכת הא׳ ית׳ והוא חסר אל״ף וכן האחרים חסר בפרשה ויש מפרשים למלכת השמים מלך ומעניינו כלומ׳ כוכב גדול אשר בשמים שהוא מלך על האחרים והוא השמש ותרגם יונתן ולכוכבת שמיא׃ ונהיה טובים׃ שהיינו בשלוה ובטובה׃ ומן אז חדלנו׃ והם לא חדלו אלא היו אומרים אם באה לנו רעה לא באה אלא מפני שפסקנו לקטר ולא היינו זריזי׳ כבראשונה לפיכך ענה להם הנביא הלא את הקטר׃ מקטרים׃ בא בי״וד מ״ם לנקבות כמו נשים פלגשי׳ לבנים חטי׳ שעורים ודומיה׳׃ המבלעדי אנשינו׃ מאמר הנשים כי הן עקר המעשה׃ כונים׃ הם מיני מאכלים שהיו מכינים ומגישים למלכת השמים ויונתן תרגם כרדוטין׃ להעציבה׃ על דרך הכנוי רוצה לומר לשמחה והה״א רפה ומפטה במפיק כי היא לכנוי והכנוי למלאכ׳ השמי׳ כי בלשון נקבה זוכר אותה כמו שאמר לה והה״א רפה ודינה במפיק כתבנו הדומי׳ לה בספר מכלל בחלק הראשון ממנו׃ הקטר׃ שם בפלס והדבר אין בהם לי נקס ופלס׃ אותם זכר יי׳׃ כל הקטרים שקטרתם כי רבים היו האלוהות כמו שכתוב כי מספר עריך וגו׳ ולכל אחד היה מיוחד קטרו כי הקטר שם כלל׃ ותעלה על לבו׃ אותה הקטרת כי קטרת וקטר אחד והמרו בלשון זכר ובלשון נקבה׃
ובעדותיו

מנחה גדולה

כי כבר נגזר עליהם גזירת שבעים שנה להיות בבבל וגם אין לשון אתכם מסכים עם פירוש זה׃ ואם אומרים אתם לא נשב וגו׳ ירלה כי רואה אני שבשתים אתם ממרים את פי ה׳ הא׳ אם אומרים אתם לא נשב בארץ הזאת בזה אתם עוברים את פי ה׳ אעפ״י שאיגכם הולכים לגור בארץ מצרים אלא בא׳ משארי מדינות האומות אעפ״כ איגכם שומעים בקול ה׳ אשר דבר שתשובו בארץ הזאת ואם אתם אומרי׳ להוסיף פשע על פשע לילך למצרים שכבר הזהיר בתורה לא תסוב לראותם וגו׳ כי גבאי לעבד לחזור לרבו הראשון וחילול השם יש בדבר כי יאמרו מצרים שיראתם תבעו עלבונם על שברחתם משם עם ממונם ע״כ בעל כרחכם אתם שבים לשם להיות עבדים בארצם וע״כ יחרה אף ה׳ שישיג שם לכם כל הרעות אשר אתם יראים ממנו׃

ויאמר עזריה וגו׳ לא שלחך ה׳ אלהינו כיון שאתה אומר שהוא אלהינו ואלהי ישראל יקרא שעדין מחבב אותנו ומבקש טובתנו וניחם על הרעה א״כ ודאי לא שלחך לאמר לא תבא מצרים כי אדרבה כיון שהמצרים הם אנשי בריתנו ושם נשב בשלו׳ ולא נראה מלחמה וקול שופר ודאי ניחא לאלהינו לילך לשם ולא לשוב פה כיון שהכשדים עומדים עלינו לכלותינו׃ כי ברוך בן נריה מסית אותך בנו וגו׳ כי יודע הוא שהשרים בקשו להרוג לירמי׳ והוא שמע שהיו השרים מלשינים תמיד על ירמיהו בהיותו אסור בחצר המטרה ועומדים עליו להרגו ע״כ הוא מסית לך להרוג אותנו ע״י הכשדים והטעם שכתב מהר״יא ז״ל שחשדו לברוך בן נרי׳ שרוצה להיות נביא כמו שזכרתי למעלה בדברי מהר״יא ז״ל נראה דוחק שהרי כשבקש ברוך להיות נביא היה שמנה עשרה שנה קודם החרבן כמבואר (בסימן מה) להלן ושם נאמר לו אשר בניתי אני הורס וגו׳ ואתה תבקש לך גדולות וגו׳ הרי שקודם החרבן זמן רב נאמר לברוך בן נריה שלא יהיה נביא׳ ועוד איך היה סלקא אדעתין שברוך בן נרי׳ מסית שירמי׳ ינבא שקר כדי שבוא יהי׳ נביא וכי הקב״ה ישרה שכינתו עליו אם הוא מסית לרבו להנבא שקר ואיך ישמע לו ירמי׳ לדבר הזה שהרי כל מה שאמר ירמי׳ שם היה אומר בשם ה׳ וגם מה שאמרו מסית אותנו בך למען תת אותנו ביד הכשדים ואם יהיו ביד הכשדים שיהרגם או יגלם איך ינבא כי אין השכינה שורה על נביא בח״ל אם לא היה מקודם נביא בא״י כמו שאז״ל על יחזקאל היה היה דבר ה׳ על נהר כבר והמרו ז״ל היה שכבר היה ואין חילוק בזה בין ארץ מצרי׳ לשארי ארצות שבח״ל׃ ומה שפי׳ מהר״יא ז״ל על למען תת אתנו נראה חוץ מפשטא דקרא׃

ועתה כה אמר ה׳ אלהי צבאות וגו׳ להכעסני במעשה ידיכם וגו׳ אשר אתם באים לגור שם וגו׳׃ מהר״יא ז״ל פי׳ אשר אתם באים לגור שם שתחילת כוונתכם היה לגור בארץ מצרים לעבוד ע״ז וע״כ הייתם סבורים להרחיק מעל גבול ארץ ישראל ארץ אשר עיני ה׳ בה׃ והייתם סבורים בזה להנצל מיד ה׳ ומהצרות שלא ישיג שם אתכם אך תדעו כשם שהתך שמתי עליכם בהיותכם בירושלים בכל אשר עבדתם ע״ז כ״כ ולקחתי את שארית יהודה אשר

שמו

ובתורתו ג' ב' מ"ל וא' הס' וסימן מפני אשר קטרתם · כי אם בתורת יי' חפצו · ובתורתו מאנו ללכת · קרמא חס' : ותדברנה ג' וסימ' ובעת מותה ותדברנה הנצבות · לא כי בנך המת ובני החי · ותדברנה בפיכם דסי' : הגדול כל נביאים וכתובים מ"ל וכל אוריתא חס' במ"ח מ"ל וסי' ופלוגתא דמטעי' אמצא במספר' רבתא בערך גדול : מתי מספר ה' בקריאה וסימ' ונאספו עלי והכני ונשמדתי · והפיץ יי' אתכם

ולא יוכל יהוה עוד לשאת מפני רע
מעלליכם מפני התועבת אשר
עשיתם ותהי ארצכם לחרבה
ולשמה ולקללה מאין יושב כהיום
הזה: מפני אשר קטרתם ואשר
חטאתם ליהוה ולא שמעתם בקול
יהוה ובתרתו ובחקתיו ובעדותיו
לא הלכתם על כן קראת אתכם
הרעה הזאת כיום הזה:
ויאמר ירמיהו אל כל
העם ואל כל הנשים שמעו דבר
יהוה כל יהודה אשר בארץ מצרים:
כה אמר יהוה צבאות אלהי ישראל כה
לאמר אתם ונשיכם ותדברנה
בפיכם ובידיכם מלאתם לאמר עשה
נעשה את נדרינו אשר נדרנו
לקטר למלכת השמים ולהסך לה
נסכים הקים תקימנה את נדריכם
ועשה תעשינה את נדריכם:
לכן שמעו דבר יהוה
כל יהודה הישבים בארץ מצרים
הנני נשבעתי בשמי הגדול אמר
יהוה אם יהיה עוד שמי נקרא בפי
כל איש יהודה אמר חי אדני יהוה
בכל ארץ מצרים: הנני שקד
עליהם לרעה ולא לטובה ותמו כל
איש יהודה אשר בארץ מצרים
בחרב וברעב עד כלותם: ופליטי
חרב ישבון מן ארץ מצרים ארץ
יהודה מתי מספר וידעו כל שארית
יהודה הבאים לארץ מצרים לגור
שם דבר מי יקום ממני ומהם:
וזאת לכם האות נאם יהוה כי פקד
אני עליכם במקום הזה למען
תדעו כי קום יקומו דברי עליכם
לרעה:
כה אמר יהוה הנני נתן את פרעה ל
חפרע מלך מצרים ביד איביו וביד
מבקשי נפשו כאשר נתתי את
צדקיהו מלך יהודה ביד
נבוכדראצר מלך בבל איבו ומבקש
נפשו:

מה

הדבר אשר א
דבר ירמיהו הנביא אל ברוך בן
נריה בכתבו את הדברים האלה
על ספר מפי ירמיהו בשנה
הרבעית ליהויקים בן יאשיהו
מלך יהודה לאמר: כה אמר
יהוה אלהי ישראל עליך ברוך:
אמרת

ולא הות רעוא קדם יי עוד דלא
למישבק מן קדם בישות עובדיכון מן
קדם תועבתא דעבדתון והות
ארעכון לחורבא ולצדו וללוטא
מבלי יתיב כיומא הדין: מן קדם
דאסקתון בוסמין ודחבתון קדם יי
ולא קבילתון למימרא דיי
ובאורייתיה ובקימוהי ובסהדותיה
לא הליכתון על כן ערעת יתכון
בישתא הדא כיומא הדין: ואמר
ירמיה לכל עמא ולכל נשיא קבילו
פתגמא דיי כל דבית יהודה די
בארעא דמצרים: כדנן אמר יי
צבאות אלהא דישראל למימר אתון
ונשיכון וגזרתון בפומכון וברעותכון
קיימתון למימר מעבד נעביד ית
נדרנא די נדרנא לאסקא בוסמין
לכוכבת שמיא ולנסכא לה נסכין
אקמא תקיימון ית נדריכון ומיעבד
תעבדון ית נסכיכון: בכן קבילו
פתגמא דיי כל דבית יהודה דיתבין
בארעא דמצרים הא אנא קיימית
בשמי רבא אמר יי אם יהי עוד שמי
מתקרי בפום כל אנש יהודה אמר
קיים הוא יי אלהים בכל ארעא
דמצרים: הא אנא מסער עליהון
לבישא ולא לטבא ויסופון כל אנש
יהודה די בארעא דמצרים בחרבא
ובכפנא עד דישתיצון: ומשיזבי
חרבא יתובון מן ארעא דמצרים
לארעא דבית יהודה עם דמנין
וידעון כל שארא דבית יהודה דאתן
לארעא דמצרים לאיתותבא תמן
פתגם דמן יתקיים אם דילי ואם די
להון: ודא לכון אתא אמר יי ארי
אנא מסער עליכון באתרא הדין
בדיל דתידעון ארי אתקיימא
יתקיימון פתגמי עליכון לבישא:
כדנן אמר יי הא אנא מסרית פרעה
חבירא מלכא דמצרים ביד בעלי
דבבוהי וביד דבען למקטליה כמא
דמסרית ית צדקיהו מלכא שבטא
דבית יהודה ביד נבוכד נצר מלכא
דבבל בעיל דבביה ודבעא
למקטליה: פתגם נבואה דאתנבי
ירמיה נביא על ברוך בר נריה כד
כתב ית פתגמיא האילין על ספרא
מפומא דירמיה בשתא רביעיתא
ליהויקים בר יאשיה מלך שבטא
דבית יהודה למימר: כדנן אמר יי אלהא דישראל עלך ברוך:
אמרת

רד"ק

בעלותיו · בשוא הד"לת ובחולם הוי"ו: ותדברנה בפיכם הוי"ו · בענין כאשר כוי"ו אם לא ישבעו וילינו וספתי רננות יהלל פי אמר כאשר דברתם בפיכם : ובידכם מלאתם · כלומר כן אמרת בילכ' ואחרי כן פי' הדבו' והמעשה ואמר כנגד הנשי' ואף על פי שאמר אתם ונשיכם כי עקר המעשה היה בנשים כמו שאמר : אם יהיה עוד שמי נקרא · כיון שאין שומעים זה שאומר להם הנביא בשמי לא יהיה שמי עוד נזכר בפיהם : כי תאכלם חרב ורעב · הפך מה שאמר אשר לא נראה מלחמה ולחם לא נרעב : בפי כל איש יהודה · בפי רובם כי צדיקים היו בהם כמו ירמיהו וברוך בן נריה ואמר עד כלות' אחר שאמ' ותמו לתוספת באור וחוזק הענין ומה שאמר כל ר"ל רובם שהרי אמר ופליטי חרב ומה שאמר עד כלותם הוא דרך הפלגה : מתי מספר · כמו ירמיה הנבי' וברוך בן נריה ומעטים אחרים צדיקים שהיו בהם : וזאת לכם האות · כי כשתראו בקרוב נבוכד נצר בא אל פרעה כמו שנבאתי לכם תדעו כי סופכם לכלות בארץ מצרים : כי קום יקומו · קום בחולם מקיר כמו ושוב אלי : פרעה חפרע · בחי"ת וכן היה כנוי שם אותו פרעה שהי' בימים ההם ויש אומרים כי החי"ת מקו' ה"א והוא פרעה בהפך האותיות רוצה לומר כי יהיה פרוע מן כי פרעה אהרן ותרגם יונתן פרע' חבירא : את הדברים האלה · הנזכרים למעלה מראש עד הספר עד השנה הרביעית ליהויקים כמו שכתוב למעלה :
אמרת

רש"י

ולא יוכל יי' עוד לשאת · כמו ולא יכול : פרעה חפרע · פרעה תבירא ות"י זו נשמט' במקום ה"א :

מסרה

בעמים · ופליטי חרב ישובון ב' · בהיותכם מתי מספר : ומהם ז' בקריאה וסימ' דבר מי יקום · ומהם עוד תקח · ומהם מן בני שמעון · ומהם על כלי העבודה · ודבתריה ומהם ממנים · ומהם לא נבקש · ד' מנהון ר"פ: איבו די בקריאה וסימ' בשמואל א' סימן כ"ד :

מנחה גדולה

פניהם לבוא ארץ מצרים לגור שם לכוונה זו לעבוד ע"ז ולהרחיק מעל גבול ה' שם תסיג כם כל היעודים הרעים חרב דבר רעב למען תדעו שידי בכל מסלה ולא יהיה שריד ופליט לכם בכל מקום שאתם הולכים להמלט שם אני ושם ידי נטויה עליכם לשלם לכם כמעשיכם · וכבר אמרתי למעלה שחרון אף ה' היה על ישראל כי היה חילול השם בדבר כי אמרו הגוים אחר שראו הדבר שאין אלהיהם היה יכול להושיעם מיד אויביהם ע"כ הלכו להם ובאו לחסות בצל ע"ז שלנו להושיעם לכן הראה לכם שאין קצרה ידי מהושיע אלא שבפשעיכם שלחתי אתכם וזה ידעו הגוים כשיראו שלא יחריבכם חרב ורעב ודבר ובכל אלהי מצרים אעשה שפטים כמו שאמר להלן בנבואת מצרים למען יכירו וידעו כי יד ה' עשתה זאת ואני ה' משלם לאיש כמעשהו בכל מקום שהוא :
ומן אז חדלנו וגו' אפשר שאמרו זה על דורו של יהויקים שאז"ל שצדיקים היה ואעפ"כ עלה עליהם נ"נ ויצר להם בשביל חטאת יהויקים וזה השיב להם ירמי' הלא את הקטר אשר קטרתם וגו' מלכיכם ושריכם שבאו לכם הצרות בימי יהויקים על חטאת המלך · נשיא כי יחטא לאשמת העם כתיב באופן שתמיד היה מקום לגבות מכם חוב ע"ז או ממלכיכם או מאבותיכם או מלכים ולפעמי' יפדיו ידבקו בע"ז מלכיכם שריכם ועם הארץ אתם זכר ה' שצירף הכל יחד עד שנתמלא הסאה וכיון שנתמלאה הסאה ולא יוכל ה' עוד לשאת מפני רע מעלליכם שכך היא המדה והנה גם הפריז ה' על המדה שלא ענש אלא אם כן הזהיר אף אחר שנתמלאה הסאה בהשכם ושלוח לכם חבילות נביאים ועכ"ז לא שמעתם בקול ה' ע"כ קראת אתכם הרעה הזאת כהיום הזה :
הדבר אשר דבר ירמיהו הנביא אל ברוך בן נריה וגו' · מהרי"א ז"ל ראוי לעיין למה נזכרה זאת הנבואה במקום הזה אחרי נבואת מצרים ומה יחסה בזה המקום · ואשר נראה לי בסבתו הוא שבעבור שהאנשים אשר הלכו למצרים אמרו לירמיהו שברוך היה מסיתו לאמר שלא ילכו למצרים וזכרתי שהיה זה לפי שהוא היה מכין עצמו לנבואה וידע שחוצה לארץ לא תבואהו הנבואה מתחם ולכן חשבו שהוא היה רוצה שישבו בארץ כדי שיתנבא בה מה שלא יהיה אפשר בלכתו מצרים הנה מפני זה אחרי שהנביא השיב לדבריהם ראה עוד להשיב על מחשבותם שחשבו על ברוך שהיא כוזבת ולזה כתב כאן הנבואה שנאמרה לו בימי יהויקים שבה הודיע השם לברוך שלא ישתדל להגיע למעלת הנבואה כי היא בלתי אפשר אליו שיגיע אליה מפני חרבן בית ה' וסלוק השכינה מקרב עמו שהיה קרוב לבוא אז וזה ממה שיורה שכבר זה לו לברוך עשרים שנה שהיה מתייאש מהנבואה בדבר ה' והוא המוכיח ששקר חשבו עליו האנשים החטאים האלה בנפשותם

אמרת׳ כי יסף יי׳ יגון על מכאובי · פירוש כי ברוך היה מתרעם על הנבואה ובעת שהיה כותב דברי הנבואה מפי ירמיהו ולא הגיע דבר הנבואה התרעם ואמר אוי נא לי · ובדרש התכאוב הוא מה שהיו מכאיבים אותו ישראל בחרפה ובוז והיגון דבר הנבואה שלא באת אליו והוא הכין עצמו אליה בכל אשר יכול אלא שלא היתה לו הכנה טבעית בעת היצירה כמו שכתבנו בתחלת הספר · ובדרש ברוך היה מתרעם על הנבואה אמר יהושע שמש משה רבינו ושרתה עליו רוח הקדש אלישע שמש אליהו ושרתה עליו רוח הקדש מה נשתנתי אני מכל תלמידי הנביאים אוי נא לי כי יסף יי׳ יגון על מכאובי ומנוחה לא מצאתי ואין מנוחה אלא נבואה שנאמר ונוח עליהם וגו׳ המקו׳ משיבו הנה אשר בניתי אני הורס וגו׳ : ואתה תבקש לך גדולות · ואין גדולות אלא נבואות שנאמר ספרה נא לי את כל הגדולות וגו׳ ואומר והגידה לך גדולות ובצורות אמר הקב״ה ברוך אם אין כרם סייג למה נאן אין רועה למה ומפני מה כי הנני מביא רעה על כל בשר ונומר הרי בכל מקום אתה מוצא שאין הנביאים מתנבאים אלא בזכותן של ישראל וכן תרג׳ יונתן ומנוח׳ לא מצאתי ונבואה לא אשכחית : ואת כל הארץ היא · כל הארץ כמו שהיא כלה הארום ואתוש כמו שאמר הנני מביא רעה על כל בשר כמו שהתנבא ירמיהו על האומות ויונתן תירגם וית כל ארעא דישראל דילי היא : למצרים · נשא תחילה על פורענות מלך מצרים שבאה לו מחוץ לארצו והוא כאשר הלך על נהר פרת בכרכמיש אחר שלכדה מלך אשור ומלך ארם כמו שאמ׳ הלא ככרכמיש כלנו וגומר והלך שם פרעה נכה בימי יאשיהו וארכו לו ימי המלו׳ שם עד השנה הרביעית ליהויקים ועלה עליו נבוכד נצר ואמר עליו נבואה זו ואחר כן נשא על ארץ מצרים שיכבשנה נבוכד נצר : אשר הכה נבוכד נצר מלך בבל בשנת הרביעית · מנהג הלשון לבוא סמוך על המספר וכן בשל׳ שלש למלכו ואחרים זולתו : פרעה נכה · תרגם יונתן פרעה חגירא : ערכו מגן · כנגד חיל נבוכד נצר שיערכו להלח׳ על חיל פרע׳ או אמר כנגד חיל פרעה שיערכו לעמוד כנגד חיל נבוכ׳ נצר הבא עליהם : וצנה · כמו מגן אלא שהוא עשוי בתכונה אחרת ות״י סדרו עגילין ותריסין : אסרו הסוסים · כמו ויאסר את רכבו : ועלו הפרשים · אותם הפרשי׳ עלו על הסוסי׳ שתאסרו : והתיצבו בכובעים · התיצבו על הסוסי׳ בכובעים שבראשיכ׳ : מרקו הרמחים · מרקו אותם מהחלודה ונקו אותם : לבשו הסריונות · הם לבושי הברזל שעשוים טבעות טבעות : מדוע · המה חתים · חיל מצרים ראיתי חתים מפני חיל נבוכד נצר מדוע היה זה איפה גבורתם : נסוגים אחור · שבים לאחור מפני חיל נבוכד נצר : יכתו · ענין שבר וכתיתה : ומנוס נסו · מנוס שם בפלס מקום : ולא הפנו · לא החזירו פניהם כנגד הרודפים אחריהם אלא נסו בחזקה זהו שאמר ומנוס נסו לחזק המנוס : מגור מסביב · בעודם נסים יהיה להם פחד מסביב שיפחדו שיבאו להם מכל סביבותיהם ויונתן תרגם מגור ענין אסיפה ולא מתפנן למיקם מן קדם דקטלין בחרבא דמתכנשין עליהון מן סחור סחור : אל ינוס · מי שהוא קל ברגליו לא ינוס כי לא יועילו לו כי ישיגוהו הרודפים : ואל ימלט הגבור · ואל יחשב הגבור שימלט אם יעמוד להלחם כנגדם כי לא תועילהו גבורתו ויפול בידם : צפונה · בפאת צפון לכרכמיש כי שם היתה המלחמה או כרכמיש היתה צפונית למצרים לפיכך אמר צפונה וכן אמר למטה בארץ צפון : מי זה · אמר על פרעה דרך לעג מי זה שהיה עולה מן הארץ : כיאור · כמו יאור שעולה ומתפשט בארץ : כנהרות · כמו הנהרות הגדולים כן יתגעשו מימיו של פרעה והוא משל על חילותיו וכיון שהיו עולים כל כך בגבורה איך כשלו ונפלו עתה לפני נבוכד נצר וכפל הענין לחזק עוד ואמר : מצרים כיאור · הראשון יתגעשו מבנין התפעל וזה השני יתגעשו בחולם הגימ״ל מורכבת מן התפעל הדומה למרובע אמר כמו שהנהרות יתגעשו מים כן יתגעשו חילותיו של פרעה בבאו לארץ וענין יתגעשו הוא ענין געש המים ותנועתם בחוזק ויונתן תרגם כיאור כעננא : ויאמר אעלה אכסה ארץ · אעלה בפתח האל״ף במקום סגול וכן אענה אף אני חלקי כי הם פועלים עומדים ואילו היו מבנין הפעיל היו יואמין ואיננו רחוק שתהיה האל״ף בפתח אף על פי שאין כן המנהג : אובידה · מבנין הפעיל משפטו אאבידה אלא שבא כן להניח על האל״ף כמשפט :

עלו

רשי

ומנוחה לא מצאתי · לא שרת׳ עלי שכינה להנבא כמו ותנח עליהם הרוח מה נשתניתי מתלמידי הנביאים יהושע שימש את משה נחה עליו רוח הקדש אלישע שימש את אליהו נחה עליו רוח הקדש אני מה נשתניתי : ואת כל הארץ · היא הנדונת בנתישה והריסה זו : תבקש לך גדולות · נבואת כמו ספרה נא לי את כל הגדולות ונומר קרא אלי ואגידה לך גדולות ונומ׳ אמר לו הקב״ה אם אין כרם אין סייג ואם אין נאן אין רועה אינו נגלה על הנביאי׳ אלא בזכותם של ישראל כך שנוי׳ במכילתיה בתחלתה : מגן · של עור הוא והוא שלוק וכשיוצא למלחמה מושחו בשמן : צנה · של עץ דמות תריסין שלנו : מרקו הרמחי׳ · כמו ומורק ושוטף פור״ביר בלע״ז : המה חתים · מצרים : ולא הפנו · עוד לעמוד במלחמה ולא היה להם פנאי : כיאור יעלה · שהיה רגיל להעלות גייסות סביביו כמי נהר לשטף סביביו : יתגעשו מימיו · למטרפין מוהי : כיאור יעלה · היה רגיל לעלות בארץ צפון שהלך פרע׳ על נבוכד נצר בכרכמיש ושם נפל ונהרגו גיבוריו והוא ברח מן המלחמה : אובידה · כמו אאבד : והתהוללו

מסרה

אמרת ג׳ ר״פ וסימ׳ אך דבר שפתים עצה וגבורה · אוי נא לי · אמרת הנה הבית דד״ה : על הגוים ה׳ בקריא׳ וסימ׳ ראה הפקדתיך היום הזה · שפוך חמתך על הגוים דסיפרא · אשר היה דבר יי׳ אל ירמיהו · וקצף גדול אני קוצף · מן הממלכות תהיה שפלה : ימלט י״ג בקריא׳ וסימ׳ ויאמר אליהו להם תפשו · ויבאו לעשות זבחים ועלות · גם שבי גבור יקח ומלקוח · היקח מגבור מלקוח ואם שבי · וצדקיהו מלך יהודה · ויאמ׳ הך הכפתור · אל ינוס הקל ולא ימלט הגבור · והיה כל אשר יקרא · ובזה אלה להפר ברית · ומוצא אני מר ממות את האשה · בוטח בלבו הוא כסיל · עד שקרים לא ינקה · ובעת ההיא יעמד מיכאל השר הגדול · וסי׳ תפש לגברא דשבא שביא צדקיהו חמא וערק דפשט ידא באתתא חכמתא ושקרת במיכאל :

אמרת אוי־נא לי כי־יסף יהוה יגון
על־מכאבי יגעתי באנחתי ומנוחה
לא מצאתי : כה תאמר אליו כה
אמר יהוה הנה אשר־בניתי אני
הרס ואת אשר־נטעתי אני נתש
ה ואת־כל־הארץ היא : ואתה תבקש־
לך גדלות אל־תבקש כי הנני מביא
רעה על־כל־בשר נאם־יהוה ונתתי
לך את־נפשך לשלל על כל־
המקמות אשר תלך־שם :
א אשר היה דבר־יהוה אל־
ירמיהו הנביא על־הגוים :
למצרים על־חיל פרעה נכו מלך
מצרים אשר־היה על־נהר־פרת
בכרכמש אשר הכה נבוכדראצר
מלך בבל בשנת הרביעית ליהויקים
בן־יאשיהו מלך יהודה :
ערכו מגן וצנה וגשו למלחמה :
אסרו הסוסים ועלו הפרשים
והתיצבו בכובעים מרקו הרמחים
לבשו הסרינות : מדוע ראיתי המה
חתים נסוגים אחור וגבוריהם
יכתו ומנוס נסו ולא הפנו מגור
ה מסביב נאם־יהוה : אל־ינוס
הקל ואל־ימלט הגבור צפונה על־
יד נהר־פרת כשלו ונפלו : מי־
זה כיאר יעלה כנהרות יתגעשו
מימיו : מצרים כיאר יעלה וכנהרות
יתגעשו מים ויאמר אעלה אכסה־
ארץ אבידה עיר וישבי בה :

עלו

אמרתא ווי כען ליארי אוסיף יי דוון על תברי לאיתי בתנחתי ונבואה לא אשכחית : כדנן תימר ליה כדנן אמר יי הא די בניתי אנא איפגר וית די קיימית אנא אטלטל וית כל ארעא דישראל דילי היא : ודאת בעי לך רברבן לא תבעי ארי הא אנא מייתי בישתא על כל בסרא אמר יי ואתן לך ית נפשך לשיזבא על כל אתריא דיתהך לתמן : דהוה פתגם נבואה מן קדם יי על ירמיה נביא על עממיא : למצרים על משרית פרעה חגירא מלכא דמצרים דהוה על נהר פרת בכרכמיש דמחא נבוכד נצר מלכא דבבל בשתא רביעיתא ליהויקים בר יאשיה מלך שיבטא דבית יהודה : סדרו עגילין ותריסין ואיתקרבו לאגחא קרבא : טקיסו סוסותא ויסקון פרשיא ויתעתדון בקולסיא צחצחו מורנייתא לבשו סריניא : מא דין חזיתי אינון תבירין מסתחרין לאחורא וגבריהון תבירין ומערק ערקין ולא מתפנן למיקם מן קדם דקטלין בחרבא דמתכנשין עליהון מסחור סחור אמר יי : לא יערק דקליל ולא ישתיזיב דגבר בארעא צפונא על כיף נהרא פרת אתקלו ונפלו : מן דין דסליק במשיריתיה כעננא דסליק וחפיית ארעא כמבוע דמיין דמטרפין מוהי : מלכא דמצרים דסליק במשיריתיה כעננא דסליק וחפיית ארעא כמבוע דמיין דמטרפין מוהי ואמר איסק אחפי ארעא ומלאה אוביד קרויא ודיתבין בהון :

יסקון

מנחה גדולה

בנפשותם כ״א בימי יהויקים נמנעה ממנו בעבור החרבן שהיה עתיד לבוא איך יחשוב עתה אחרי החרבן להשיגה וזהו תכלית זכרון הנבואה הזאת במקום הזה אחרי הספור הקודם ע״כ · וכבר כתבתי למעלה סתירה לדברי מהר״יא ז״ל ממה שכתב הוא כאן בעצמו כי כיון שזה הנבואה נאמרה עשרים שנה קודם החרבן א״כ לא היה יוחנן בן קרח וכל השרים כל כך פתאים לדבר אל ירמיהו דבר שאין לו שחר ולומר הנו חושדים לברוך בן נריה שהוא מסית אותך להתנבאות שקר לישב בארץ מה שלא צוה ה׳ כדי שהוא רוצה להיות נביא כיון שידעו שתברא בצידו שהיה ירמי׳ יכול להושיבם זה שקר גמר כיון שכבר נתייאש ברוך מן הנבואה זה עשרים שנה וכמו שהשרים בעצמם היו יודעים זה שכבר התייאש ברוך מן הנבואה · ואם נאמר שלא היו יודעים מנבואה זו כולם שהתנבא ירמי׳ על ברוך שלא יהי׳ נביא א״כ מנין היו יודעים שברוך רוצה להיות נביא כי לא מצינו בכל המקרא רמז שברוך היה רוצה להיות נביא כי אם שנלמד ממה שנאמר פה ומנוחה לא מצאתי וגו׳ ואתה תבקש לך גדולות וגו׳ הרי שע״פ ההכרח אנו צריכין לומר לדברי מהר״יא שהיו יודעי׳ מזאת הפרשה שהתנבא ירמי׳ על ברוך א״כ היו ג״כ יודעי׳ שכבר נאמרה נבואה זו בשנת הד׳ ליהויקים ואין כאן מקום לחשוד לברוך בזה ועוד סתירות אחרות עיין בפרשה שלמעלה שנראה מהם שדברי מהר״יא בזה דוחק אף שהם נאים במציאותם :

ולע״דן טעם סמיכות נבואה זו פה בשביל שכתב בה אשר בניתי אני הורס וגו׳ · וזהו סיבת מניעת נבואתו כאז״ל ע״כ נכתב עד הנה שנתקיים הדבר בפועל מחרבן והגלות · ויספר הכתוב שהיה זה בכתבו את הדברים על ספר וגו׳ לפי שאמר למעלה שהיה ירמי׳ קורא בפיו אל ברוך והוא כתבו בספר בדיו והלך ברוך וקרא נבואה זו לפי שירמי׳ היה עצור ולא יכול לבוא בית ה׳ ואז הרגיש ברוך החסרון שמגיע לו ע״י שאינו נביא כי אם היה נביא גם הוא לא היה צריך לכל זה אלא שהי׳ ברוך יודע מעצמו לכתוב הדברים בנבואה והי׳ יכול לכותבם בלי טרחה ע״י הנבואה ולילך לקרותם וע״כ התעורר אז ובקש להיות נביא ואמר אוי נא לי אין נא אלא עתה כלומר עתה אני רואה החסרון מהעדר נבואתו וכי יסף ה׳ יגון על מכאובי שלא לבד שאני צריך לשמוע מפירמי׳ דבר לצער יגון ואנחה מצרות צרורות אלא שאני רואה שאין בדעת המקום לשרות עלי נבואתו כי אם היה בדעת הש״י לשרות עלי נבואתו הרי עכשיו היה העת והשעה הגונה לכך להיות נביא כיון שאני צריך לכתוב על ספר דברי ירמיהו רבי ע״י טורח שמפיו יקרא אלי מה שלא היה צריך לטרוח אם הייתי נביא ומה גם אחרי שאני צריך לילך לקרות המגילה באזני העם זה היה ראוי יותר להיות ע״י נביא שלעולם יעשו דברי הנביא יותר רושם באזני העם מזולתו ע״כ היה ברוך אז מהרהר בלבו אחרי הנבואה וה׳ השיבו ע״י ירמיהו שלא יעלה על דעתו כך בלא שאין המניעה מצד הנותן ולא מצד המקבל אלא שהזמן גורם כיון שהוא קרוב לחרבן הבית וגלות ישראל ואם אין ישראל נבואה למה :

אשר היה דבר ה׳ אל ירמי׳ הנביא אל הגוים וגו׳ מהר״יא ז״ל למעלה בפרשת כוס היין החמה נבא ירמי׳ כל האומות שיחריב נ״נ או שימשול עליהם ויכנעם בדרך כלל לא בערך ישראל ועתה במקום הזה אחרי שזכר חרבן ירושלים וגלות בני יהודה זכר הנביא שכל האומות שעזרו ברעתו ובחרבנו של יהודה יחרבו ויגלו כמוהו ולזה לא זכר מהאומות אלא אלו שנזכרו כאן נבואותיהם לפי שאלה היו בחרבנן של בני יהודה אם מצרים כי הם שנדרו ואמרו לעזור אותם כנגד נבוכד נאצר נתנו לב לצדקיהו למרוד במלך בבל וזו היתה סבת החרבן והגלות שהמצריים

על היום הבא · כל שריד עוזר · צר וצידון היו עוזרים להם כי הם בגלילות פלשתים כמו שאמר שם מה אתם צר וצידון וכל גלילות פלשת : כי שודד יי׳ את פלשתי׳ · אין
בו מלת כל אבל לשדד ים בו מלת כל : שארית אי כפתור · פלשתים וכפתורי׳ אחים היו כמו שכתוב אשר יצאו משם פלשתים ואת כפתורים ופי׳ רבינו סעדיה כפתור דמיטא׳
ואמר שארית שלא ישאר להם שארית : באה קרחה אל עזה · אמר קרחה לפי שפרעה הכה אותה תחלה ואחר כך בא נבוכד נאצר וקרחה שלא נשאר בה דבר : נדמתה ·
נכרתה כמו נדמה מלך ישראל : שארית עמקם · רוב ממונם וחילם כי הרבוי יקרא מלשון עמק כמו העמיקו שחתו העמק שאלה ות״י שאר תוקפהון ואפשר לפרש שהיו כהם
יושבי העמק : עד מתי תתגודדי · ענין שריטה בבשר כמו לא תתגודדו ויונתן תרגם עד אימתי תתהממון כמו שתרג׳ אונקלוס לא תתגודדו לא תתהממון : הוי חרב ליי׳ · כלומר כי ליי׳ הוא החרב : עד אנה לא תשקטי · זה מאמר הנביא על פלשתים ואומר מי שכנגדו איך תשקטי : אל תערך · הוא נדן החרב : הרגעי הוא ענין מרגוע כמו שאמר תשקטי כי ההשקט והמרגוע אחד וכן ודמי ענין דממה : איך · צוה לה · אל אשקלון צוה לחרב שתלך אל אשקלון להכרית ואיך תשקט עד שתשלם שליחות׳ : שם יעדה · שם הזמינה : למואב · אלהי ישראל כי הוא לקח נקמת ישראל מהם : נלכדה קריתים · העיר שנקראת קריתי׳ ואפשר שיש שני מגדלים בעיר לפיכך נקראת בלשון שני׳ : הובישה המשגב · העיר הנקראת המשגב ויונתן תרג׳ בהיתו מבית רחצניהון ואתברו : אין עוד · בחשבון חשבו · לשון נופל על הלשון הוא מחות הלשון וכן מדמן תדמי ועקרון תעקר : נשברה צעוריה · כתוב בו״ו וקרי צעיריה בי״וד ואחד הוא ותרג׳ יונתן שלטניהון ואפשר שכנה הכתוב הגדולים בלשון צעיריה על דרך גנאי : כי מעלה הלחות · כתיב וקרי הלוחית וי״ו וי״וד מתחלפים במשפט וזה הפסוק הוא בנבואת ישעיהו בשני מלות מעט אמר כי יעלה מואב מעלה הלוחית שהוא מקום גבוה אולי יחשבו להשגב שם ויעלו עלה ובכה : בבכי יעלה בכי · וכפל בכי לחזק הענין : חורנים · שני׳ הם חורין עליון וחורון תחתון : צרי צעקת שבר שמעו · וצריהם ישמעו מהם צעקת שבר שיצעקו לשבר׳ וצרי כמו וצריס וכן חלוני שקופי׳ רטומים כמו חלונים והדומים להם רבי׳ כמו שכתבנו בספר מכלל : נסו מלטו נפשכם ותהיינה · נפשכם תהיינ׳ במקו׳ שימלטו : כערוער במדבר כמו כערער בערב׳ כלו׳ אשר שתגאו

ירמיה מח

ה
עַל־הַיּוֹם הַבָּא לִשְׁדוֹד אֶת־כָּל־
פְּלִשְׁתִּים לְהַכְרִית לְצֹר וּלְצִידוֹן כֹּל
שָׂרִיד עֹזֵר כִּי־שֹׁדֵד יְהוָה אֶת־
פְּלִשְׁתִּים שְׁאֵרִית אִי כַפְתּוֹר׃ בָּאָה
קָרְחָה אֶל־עַזָּה נִדְמְתָה אַשְׁקְלוֹן
שְׁאֵרִית עִמְקָם עַד־מָתַי תִּתְגּוֹדָדִי׃
הוֹי חֶרֶב לַיהוָה עַד־אָנָה לֹא תִשְׁקֹטִי
הֵאָסְפִי אֶל־תַּעְרֵךְ הֵרָגְעִי וָדֹמִּי׃
אֵיךְ תִּשְׁקֹטִי וַיהוָה צִוָּה־לָהּ אֶל־
אַשְׁקְלוֹן וְאֶל־חוֹף הַיָּם שָׁם יְעָדָהּ׃
א
לְמוֹאָב כֹּה־אָמַר יְהוָה
צְבָאוֹת אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל הוֹי אֶל־נְבוֹ כִּי
שֻׁדָּדָה הֹבִישָׁה נִלְכְּדָה קִרְיָתָיִם
הֹבִישָׁה הַמִּשְׂגָּב וָחָתָּה׃ אֵין עוֹד
תְּהִלַּת מוֹאָב בְּחֶשְׁבּוֹן חָשְׁבוּ עָלֶיהָ
רָעָה לְכוּ וְנַכְרִיתֶנָּה מִגּוֹי גַּם־מַדְמֵן
תִּדֹּמִּי אַחֲרַיִךְ תֵּלֶךְ חָרֶב׃ קוֹל צְעָקָה
מֵחֹרוֹנָיִם שֹׁד וָשֶׁבֶר גָּדוֹל׃ נִשְׁבְּרָה
מוֹאָב הִשְׁמִיעוּ זְּעָקָה צְעוֹרֶיהָ׃
ה
כִּי מַעֲלֵה הַלֻּחוֹת בִּבְכִי יַעֲלֶה־בֶּכִי כִּי
בְּמוֹרַד חוֹרֹנַיִם צָרֵי צַעֲקַת־שֶׁבֶר
שָׁמֵעוּ׃ נֻסוּ מַלְּטוּ נַפְשְׁכֶם וְתִהְיֶינָה
כַּעֲרוֹעֵר בַּמִּדְבָּר׃ כִּי יַעַן בִּטְחֵךְ
בְּמַעֲשַׂיִךְ וּבְאוֹצְרוֹתַיִךְ גַּם־אַתְּ
תִּלָּכֵדִי וְיָצָא כְמִישׁ בַּגּוֹלָה כֹּהֲנָיו
וְשָׂרָיו יַחַד׃ וְיָבֹא שֹׁדֵד אֶל־כָּל־
עִיר וְעִיר לֹא תִמָּלֵט וְאָבַד הָעֵמֶק
וְנִשְׁמַד הַמִּישֹׁר אֲשֶׁר אָמַר יְהוָה׃
תְּנוּ־צִיץ לְמוֹאָב כִּי נָצֹא תֵּצֵא וְעָרֶיהָ
לְשַׁמָּה תִהְיֶינָה מֵאֵין יוֹשֵׁב בָּהֵן׃
י
אָרוּר עֹשֶׂה מְלֶאכֶת יְהוָה רְמִיָּה
וְאָרוּר מֹנֵעַ חַרְבּוֹ מִדָּם׃
שאנן ... שלן

עַל יוֹמָא דְאָתֵי לְמִבַּז יָת כָּל אַרְעָא פְלִשְׁתָּאֵי לְשֵׁיצָאָה לְצוֹר וּלְצִידוֹן כָּל שְׁאָר סָעִיד אֲרֵי אָבִיז יְיָ יָת אַרְעָא פְלִשְׁתָּאֵי שְׁאָר נַגְוַות קַפּוֹטְקָאֵי׃ מְטַת פּוּרְעָנוּתָא לְיָתְבֵי עַזָּה אִיתְבַּרוּ אַשְׁקְלוֹנָאֵי שְׁאָר תּוּקְפֵּיהוֹן עַד אֵימָתַי תִּתְהַמְמוּן׃ וַי חַרְבָּא דִשְׁלִיחָא מִן קֳדָם יְיָ עַד אֵימָתַי לָא תְּנוּחִין אִתְכַּנְשִׁי לְנִדְנִיךְ לְבֵית זִמְנָא תְּנוּחִין׃ אֵיכְדֵין תְּנוּחִין וַיְיָ פַּקִּיד עֲלָהּ עַל אַשְׁקְלוֹן וְעַל סְפַר יַמָּא לְתַמָּן מְזַמְּנָהּ׃ לְמוֹאָב כִּדְנַן אֲמַר יְיָ צְבָאוֹת אֱלָהָא דְיִשְׂרָאֵל וַי עַל נְבוֹ אֲרֵי אִתְבְּזִיזַת בְּהִיתַת אִתְכְּבִישַׁת קִרְיָתַיִם בְּהִיתוּ מִבֵּית רוֹחֲצָנֵיהוֹן וְאִתְבָּרוּ׃ לֵית עוֹד תּוּשְׁבַּחְתָּא לְמוֹאָב בְּחֶשְׁבּוֹן חֲשִׁיבוּ עֲלָהּ בִּישָׁא אִיתוֹ וּנְשֵׁיצֵינַהּ מִלְּמֶהֱוֵי עַמָּא אַף בְּמַדְמֵן תִּתְבָּרִין בַּתְרִיךְ יְהַכוּן קְטוֹלֵי חַרְבָּא׃ קָל צְוַחְתָּא מֵחוֹרוֹנַיִם בִּיזָא וְתַבְרָא רַבָּא׃ אִתְבְּרַת מַלְכוּת מוֹאָב בַּסָּרוּ צְוַחְתָּא שִׁלְטוֹנֵיהוֹן׃ אֲרֵי מַסּוֹקִית לוּחִית כַּד בְּכָן יִסְקוּן בְּכָן אֲרֵי בְּמַחֲתִירַת חוֹרוֹנַיִם צְוַחַת תְּבִירֵי קְרָב יִבַסְרוּן׃ עֲרוֹקוּ שֵׁיזִיבוּ נַפְשְׁכוֹן וַהֲווֹ כְּמִגְדַּל עֲרוֹעֵר דְשָׁרַן בִּשְׁכוּנִין בְּמַדְבְּרָא׃ אֲרֵי חֲלַף דְּאִיתְרְחִיצַת בְּאוֹצָרָךְ וּבְבֵית גִּנְזָךְ אַף אַתְּ תִּתְאַחֲדִין וְיִפּוֹק כְּמוֹשׁ בְּגָלוּתָא פַּלְחוֹהִי וְרַבְרְבוֹהִי כַּחֲדָא׃ וְיֵיתוֹן בָּזוּזִין עַל כָּל קִרְוֵיהוֹן וְקִרְוָא מִנְּהוֹן לָא תִשְׁתֵּיזֵב וְיֵיבְדוּן דְיָתְבִין בְּעוּמְקָא וְיִשְׁתֵּיצוּן דְשָׁרַן בְּמֵישְׁרָא דַאֲמַר יְיָ׃ אַעְדּוּ כִיתְרָא מִן מוֹאָב אֲרֵי מִגְלָא תִגְלֵי וְקִרְוָהָא לְצָדוּ יְהֶוְיָן מִבְּלִי יָתִיב בְּהֵין׃ לִיט דְיַעֲבֵיד עֲלָה עוּבָדָא מִן קֳדָם יְיָ בִּנְכְלָא וְלִיט דִימְנַע חַרְבֵּיהּ מִקְטוֹל׃

כי תבא : וארור ח׳ בטעם זקף וסימ׳ מקלה · מסיג · משגה · שכב עם כל בהמה · שכב עם חתנתו · מכה רעהו בסתר · נותן אשה לבנימין · מונע חרבו מדם :

רשי

להכרית לצר ולצידן · פלשתים היו עוזרים אותם מהויביה : אי כפתור · אי״לש בלע״ז : נדמתה · נחרבה : תתגודדי · תשרטי באבל ובבכי : חרב ליי׳ שהקב״ה מביא לעולם : הרגעי · לשון מרגוע : המשגב · שם מקום : חשבון ומדמן · שם מקום ולפי שמות הוא מזכיר פורענותם : תדמי · תחרבי : צעיריה · שולטנהא הצעירי׳ מן המלכים : מעלה הלוחית · שם מקום הוא מעלת הר : כערוער · מגדל ערוער עשוי במדבר ואין סביביו ישוב כי אם סוכני אהלים ומגדל העומד באין ייסוב נראה כתורן כן תירג׳ יונתן ומנח׳ פי׳ כערוער שם עץ מעצי היער : תנו ציץ למואב · תנו כנף למואב כל דבר תלאי החולה ובולט מן האדם ומן הבהמה קרוי ציץ כמו והיה לכם לציצית ויקחני בציצית ראשי : כי נצא תצא · כי במעופה ופשזון תצא בגולה ויהי׳ נצא מגזרת נוצה כן חברו מנחם וכן כי גזו גם כעו ויונתן תירגם אעדו כתרא ממואב תנו לאחרי׳ ציץ הנזר אשר למואב : מלאכת יי׳ · מלאכת השחתת מואב שהיא שליחותו של מקום : לא

מסרה

באה בלהון מלעיל במו״אמלרע וסימ׳ בזכריה סימ׳ י״ד · וכל יחזקאל דמלכים דכו׳ מלרע במ״ב מלעיל וסימ׳ והשמיעה באה אל יואב · באה דצפירה : יעדה ג׳ וסימ׳ אם רעה בעיני אדניה · שמעו מטה ומי יעדה · ואל חוף הים שם יעדה : צעורה ד׳ בנביאים וסימ׳ מקול נפלה רעשה הארץ · קול צעקה מחרנים · קול צעקה משער הרגים · לצדקה והנה צעקה וכל אוריתא דכוו׳ : ארור ה׳ בטעמא רביע ופי׳ דינא דאחתיה גלי וקם ברמיותא · ופי׳ בסתר

מעריב׳ ותנוסו תהיינה עריכם כמו הערוער במדבר והוא עץ גדל במדבר בארץ ציה ותרגם יונתן והוו כמגדל ערוער דשרן בשכונן במדברי : כי יען בטחך במעשיך במקניך ובקניניך וכן איש במעון ומעשהו בכרמל ות״י באוצר׳ ובבית גנזך : גם את תלכדי · כלו׳ גם את כמו הגוי׳ האחרי׳ שאין להם אוצרות כמוך ולא היו בהשקט וזמן רב כמוך כמו שאמר שאנן מואב ונומר לפי׳ אמר גם את כי לא יועילוך אוצרותיך שהיית בוטח׳ בהם גם לא יועילך כמוש אלהיך כי גם הוא ילך בגולה : ויבא · ועיר לא תמלט · ועיר מהם לא תמלט כי אל כל עיר יבא השודד : אשר אמר יי׳ · כמו כאשר וכן ותאכל מלות אשר צויתיך כמו כאשר : תנו ציץ למואב · כנף ותרגו׳ סנפיר ציצן ואמרו רז״ל אלו הם סנפירים שפורחין בהם אמר תנו כנף למואב כנף שיפרח בו וילך מהרה מארצו זהו שאמר כי נצא תצא ענינו כי עוף תעוף מן כי גזו גם כעו שענינו הלך בגובה כי בכח הגובה יעוף העוף לפיכך ממשל ההליכה המהרה בגובה ונצא מקור וה״אלף תמורת ה״א וכן תצא והיה משפטו תצא בדגש בפלס תטה אלא שבא הנח תמורת הדגש כמו שבא כן במקומות רבים ויונתן פי׳ ציץ כמו ציץ הזהב וכן תרגם אעדו כתרא מן מואב ארי מגלא יגלי : ארור · יקלל מי שיהיה במלחמה וירפה ידו מהרוג ואמר זה במואב מה שלא אמר כן בשאר האומות כי קצף יי׳ גדל עליו לפי שהאל הזהיר את ישראל ואמר אל תצר את מואב והם הרשיעו לעשות להם : מלאכת יי׳ · כי מהשם תבא להם זאת הגזרה מאשר הרע לישראל ומרוב גאותו לרוב שלותו עד שהגדיל על יי׳ כמו שאומר : רמיה · מי שהוא מרפה ידו מהרע להם וכפל הקללה לחזק הענין : שאנן

מנחה גדולה

ואינו אלא כבוד זמני ועונשו עונש תמידי משא״כ אתה שעונשך עונש זמני וכבודך יהיה תמידי בלי הפסק וז״ש כי אעשה כלה בכל הגוים שיגיע זמנם להענש יהיה להם כליון חרוץ משא״כ אתה שאינו כ״א משפט לפי שעה ונקה לא אנקך לגמרי כמו שאני עושה לאומות כי הם עוד תשוב ותבנה לעולם :

אשר היה דבר ה׳ וגו׳ בטרם יכה פרעה את עזה גם זה מכלל נבואתו על פרעה כלומר שלא ישמח פרעה על אשר הכה את עזה כי לא לו יהי׳ לנחלה שכבר נגזרה גזירה על ארץ פלשתים בבלל שיפול ביד נבוכד נאצר ונבללה עזה כמו שאמר להלן באה קרחה אל עזה שאע״פי שאין עתה עזה בממשלת ארץ פלשתים כי אם תחת מצרים מ״מ כיון שגם על מצרים נגזרה גזירה ע״כ עמה בשפך לא תמלט עזה רק באה קרחה שהיא ע״י שכבר הכה גם פרעה והנשאר יפלו

ביד נבוכד נאצר ע״כ יהי׳ קרחה קרח מכאן ומכאן :

למואב כה אמר ה׳ צבאות אלהי ישראל וגו׳ הנה אמרו ז״ל כשהלכו האומות לבוז כסף וזהב הלכו בני עמון ומואב ולקחו ס״ת וביזוהו על אשר כתב בה לא יבא עמוני ומואבי בקהל ה׳ · באופן שאר האומו׳ עשו מלחמה עם מה שנוגע לישראל לבוז בז ולשלול שלל וליקח הארץ מידם משא״כ עמון ומואב שהלכו כנגד כבוד ס״ת שהיא כבוד שמים וע״כ כה אמר ה׳ צבאות אלהי ישראל אשר חרפת ונדפת בבזותך התורה · ומה גם שלא היית תם על אבדון הביזה ולא היה כחשב אלך לכולם · ואין זה כי בטחך במעשיך לעשות דבר נגד כבוד שמי׳ והיית בטח באוצרותיך שיש לך די על כן לא תשת על חסרון הבזה · ע״כ גם את תלכדי וילך כמוש בגולה שיבוזו אותך ואלהותך כי יתמדו הע״ז שהיא של כסף וזהב :

שאנן מואב · הנו"ן פתוחה כי הוא לשון עבר : ושקט הוא אל שמריו · כמו על שמריו ודימה אותו ליין שעומד על שמריו והוא היין הטוב כי בהרקת היין מכלי אל כלי ילך ריחו וטעמו ומואב ג"כ לא גלה עדיין ועמד שוקט בארצו : לא נמר · שרשו נמר על משקל מרד והוא מבנין נפעל ועניינו לפי מקומו נתחלף או פי' ענין רפיון ואליסו' כתרגומו לא פג וכן על כן תפוג תורה אל תתני פוגת לך ויפג לבו וכן בדברי רבותינו ז"ל וניחוש דלמא פייגא דעתיהו דגבורא כלומר שמא תחלש דעת הגבור וכן אמרו בוף קשה יין מפינו כלומר מחלישו ומתיש כחו וכן פי' לא נמר לפי תרגומו כלומר שלא נחלש כח היין וריחו : לכן הנה ימים באים · צועים וצעוהו · צועים מן הקל וצעוהו מן הדגוש ועניינו' מגלים ומסיעים אותו ממקומו שהיה שוקט בו עד הנה וכן צועה ברוב כחו ותרג' יונתן בזוזין ויבזוזנון : וכליו יריקו · לפי שהמשיל אותו ליין שלא הורק מכלי אל כלי אמר וכליו יריקו : ונבליהם ינפצו · נבליהם שבהם היין · כמו ונבל יין ינפצו ינפצו אותם וישברו אותם וזה דרך משל כמו שפירשנו ותרגם יונתן ונכסיהן ירוקנון וטב ארעהון יגמרון ואדוני אבי ז"ל פירש ינפצו כמו יריקו מתרגום ותער כדה ונפצת והו' כפל ענין לחזק : ובוש מואב מכמוש · שהיו בוטחים בכמוש אלהיהם : מבית אל מבטחם · שהיו בוטחים בעגל שהיה בבית אל מבטחם בסגול הטי"ת ומה שסמך להם לישראל להודיעם כי מה שהרעו לישראל לא בצדקתם אלא בעון ישראל שבטחו בבית אל : שדד מואב ועריה עלה · כבר פירשנו כי מנהג הלשון לדבר פעם לשון זכר ולשון נקב' כי ידבר לשון זכר כנגד העם ויבא לשון נקב' כנגד הכנסה ופי' עלה נפסק רוצה לומר המון עריו' נפסק וכן יכועי [?] עלה כעלות גדיש ותרגם יונתן וקרויהון חרבא ואדוני אבי ז"ל פירש ולעריה עלה השודד : רדי מכבוד · מהכבוד שהיית בו שלא היית חסרה דבר : ושבי בצמא · רוצה לומר שבי בגלות שתהיי צמאה לכל טוב ישבי כתי' וקרי ושבי והכתוב ר"ל שתהיה מיושבי בצמא : אל דרך · כמו על דרך וכן אל ההרים לא אכל : שאלי נס ונמלטה · אומר ליושבי ערוער שתעמוד על דרך ותשא' הנסים והנמלטים משאר ערי מואב שבא להם תחילה האויב תשאל מה נהיתה כלומר מה רעה נהית' בהם ואמר נס ואמר נמלטה כלומ' אם איש ואם אשה : ונמלטה · מלעיל והוא נפעל עבר כלומר ואשר נמלטה : הגידו בארנון · כי ארנון גבול מואב והאויב מהגבול שכנגדו : קריות · שם עיר : הרחוקות והקרובות · הרחוקות הם שעל הגבולים והקרובות הם אשר בתוך הארץ : נגדע' קרן מואב · מלכות מואב ולפי שהקרן היא גבוה על כל אברי הבהמה נקראת המלכות קרן שהיא גבוהה במעלה על כל העם וכת"י מלכות : וזרועו · שריו וחייליו כי הם זרוע המלך והעם וחוזקם כמו וזרועות הנגב וכן תרגם יונתן ושלטוניהון אתברו : השכירוהו · על דרך משל אמר לאויבים השכירוהו כוס החימה : כי על יי' הגדיל · כשראו בגלות ישראל הגדילו פיהם עליהם ועל יי' שאמרו שלא יוכל להצילם ותרגם יונתן ארי על עמא דיי' אתרברבו וכן אמר בנבואת צפניה כי חרפו ויגדילו על עם יי' צבאות : וספק מואב בקיאו · לפי שהמשילו לשכור אמר וספק בקיאו רוצה לומר כמו שהשכור מתגולל ומתהפך מצד אל צד בהקיאו היין ששתה וספק בגופו לארץ כן יעשה מואב מרוב צרותיו ותרגם יונתן וידשון מואבאי באתריהון דהוון · קיאו שם בפלם ריבו דיכו : והיה לשחוק גם הוא · כמו שישחקו על השכור ואמר גם הוא כמו שהוא שחק ולעג על ישראל כן ישחקו וילעיגו עליו גם הוא : ואם לוא השחוק היה לך ישראל · בדרך השאלה אמר אם לא היה לך לישראל לשחוק כן תהיה אתה לשחוק : אם בגנבים נמצא · הנמצא ישראל בגנבים : ושחקו עליו כמו שישחקו ויריעו על גנב כמו שאמר ויריעו עלימו כגנב : כי מדי דברך בו תתנודד · כי בכל עת שהיית מדבר בו על גלותו היית מתנודד כאדם השמח בדבר ומתנודד בעבורו בעצמו ומכרכר וי"ת ועל דחריתון ועל תבריה דישראל וגומר כבעתוד :

רשי

לא נמר · לא נחלף : צועים · מריקי' וכן מהר צועה להפתח הוא הילוך המעיי' בשלשול : ונבליהם · חביותיה' של מואבים : ינפצו · ישברו כמו איכה נחשבו לנבלי חרש כל נבל ימלא יין : מכמוש · אשר בטח בו : מבית אל · עגל הזהב : נדו לו · לשון קינה כמו אל תנוד לו : שאלי נס ונמלטה · שאלי מן הנסים והנמלטים ממואב : מה נהייתה · אם נמלט כלום מהשבי : ומשפט בא · פורענות בא : השכירוהו · השקוהו תרעלה עד שיסתכר : גם הוא · כמו שהיה ישראל שחוק לו : תתנודד · היית מניד בראשך ומתלוצץ על חרבנו ל"א כי מדי דברך בו שהיית מתלוצץ על חרבנו תתנודד לצאת בגולה וכת"י על דאסגיתון עליהון פתגמיכון תיטלטלון :

בעברי

מסרה

איכה י"ו בקריאה וסי' נמסר בריש מגלת איכה : ישבת ח' חסר וסי' ואם על המשכב הוא · והיא ישבת בירושלם · הנני אליך ישבת העמק · רדי מכבוד · חמשי ושארי על בבל · היושבת על מבואות ים · והנה כל הארץ ישבת ושקטת · בהיות ירושלם ישבת ושלוה · וחד מנהון היושבת במבואות ים · וחד ישבת בחומה היא ישבת : בקיאו ב' ומ"ל וסי' בהתעות שכור בקיאו · וספוק מואב בקיאו והיה לשחוק :

שאנן מואב מנעוריו ושקט הוא אל־
שמריו ולא־הורק מכלי אל־כלי
ובגולה לא הלך על־כן עמד טעמו
בו וריחו לא נמר:
לכן הנה־ימים באים נאם־יהוה
ושלחתי־לו צעים וצעהו וכליו
יריקו ונבליהם ינפצו: ובש מואב
מכמוש כאשר־בשו בית ישראל
מבית אל מבטחם: איך תאמרו
גבורים אנחנו ואנשי־חיל למלחמה:
טו שדד מואב ועריה עלה ומבחר
בחוריו ירדו לטבח נאם־המלך
יהוה צבאות שמו: קרוב איד־מואב
לבוא ורעתו מהרה מאד: נדו לו כל־
סביביו וכל ידעי שמו אמרו איכה
נשבר מטה־עז מקל תפארה: רדי
מכבוד ישבי בצמא ישבת בת־
דיבון כי־שדד מואב עלה בך שחת
מבצריך: אל־דרך עמדי וצפי
יושבת ערוער שאלי־נס ונמלטה
כ אמרי מה־נהיתה: הביש מואב כי־
חתה הילילי וזעקי הגידו בארנון כי
שדד מואב: ומשפט בא אל־ארץ
המישר אל־חלון ואל־יהצה ועל־
מופעת: ועל־דיבון ועל־נבו ועל־
בית דבלתים: ועל קריתים ועל־
בית גמול ועל־בית מעון: ועל־
קריות ועל־בצרה ועל כל־ערי ארץ
כה מואב הרחקות והקרבות: נגדעה
קרן מואב וזרעו נשברה נאם
יהוה: השכירהו כי על־יהוה
הגדיל וספק מואב בקיאו והיה
לשחק גם־הוא: ואם לוא השחק
היה לך ישראל אם־בגנבים נמצאה
כי־מדי דבריך בו תתנודד:

עזבו

שלן מואבאי מזעוריהון ושקטין אינין על נכסיהון ולא אתגליאו מאתר לאתר ובגלותא לא הליכו על כן אוריכו שליוא נכסיהון כחמרא דינטיר על שמריה וריחיה לא פג: בכן הא יומיא אתן אמר יי ואשלח עליהון בזוזין ויבזוזנון ונכסיהון ירוקנון וטוב ארעהון יגמרון: ויבהתון מואבאי דפלחין לכמוש כמא דבהיתו בית ישראל מבית אל רוחצנהון: איכדין תימרון גברין אנחנא וגברין דחילא למעבד קרבא: אתבזיזו מואבאי וקרויהון חרובא ושפר עולימהון יתמסרון לקטלא אמר מלכא יי צבאות שמיה: קריב תברהון דמואבאי למיתי ובישתהון מוחיא לחדא: דוו עלוהי כל סחרנוהי וכל ידעי שמיה אמרו איכדין אתבר מלך מבאיש שלטון מעיק: חותי מיקרא ותובי בצחיא מלכות כנשתא דדיבון ארי בזוזין אתו על מואב סליקו עלך חבילו כרכך: על אורחא קומו וסכו דיתבין בערוער שאילו למערקיא ולמשזביא אמרו מה הוה על תברא דיכי: בהיתו מואבאי ארי אתברו איליו וצווחו תנו בארנון ארי אתבזיזו מואבאי: ועבדי פורענותא מטו לארע מישרא לחולון וליהץ ועל מיפעת: ועל דיבון ועל נבו ועל בית דבלתים: ועל קריתים ועל בית גמול ועל בית מעון: ועל קריות ועל בצרה ועל כל קירוי ארע מואב דרחיקין ודקריבין: אתקטפת מלכות מואב ושלטוניהון אתברו אמר יי: איתא עליהון עקאיהון דמן לרויא ארי על עמא דיי איתרברבו וידרשון מואבאי באתרהון ויהון ללעיב אף אינון: ועל דחדיתון על תבריה דישראל בדלא חטו לכון כאילו כגנבין אשתכחו ועל דאסגיתון עליהון פתגמין בכן תטלטלון:

שבקו

עזבו

עזבו · והיו כיונה תקנן בעברי פי פחת · כמו היונה שעושה קנה בצדי הפחתים כדי שלא יקחו בני אדם אותה ואת אפרוחיה כי מפני הפחת לא יוכלו לעבור אליה ופחת היא חפירה ושוחה עמוקה ותרגום כי כרו שוחה ארי כרו פחת ויונתן תרגם והוו כיונה דשבקא פום שובכה ונחתא ושריא בארעית גובא : שמענו · מאמר הנביא בלשון האומות שיאמרו על מואב כן שמענו שהיה מתגאה מואב מאד בעודו בשלותו וכפל לשון הגאוה כמה פעמים לרוב הגאוה : אני ידעתי · עברתו שהיה מתעבר ומתקלף לגאת דבר על הגוים שסביביו מרוב גאותו : לא כן בדיו · אני ידעתי כי לא יתקיימו דברי כזביו שהיה מדבר בגאותו כן וכן אעשה : ואני ידעתי נאם יי׳ · פי׳ לא יתקיימו דברי כזביו שהיה אומ׳ בגאותו לא תבא עליו הרעה : כן בדיו · אמת כמו כן בנות צלפחד דוברות : לא כן עשו · בני מואב כמו שחשבו ויונתן תרגם קדמי גלן אמר יי׳ עובדי רברבניהון ולא תקנין יקריהון ולא כדכשר עבדו ואנחנו בפירושנו קשרנו מלת בדיו עם כן ואף על פי שהאתנח במלת כן וכן דעת יונתן וכן הוא הענין בפסוק של ישעיהו ויש לפרשו על דרך הטע׳ ועברתו לא כן לא נתקיימה עברתו · על כן על מואב איליל · הנביא מדבר על לשון עם מואב : קיר חרש · שם עיר מערי מואב ובישעיה קיר חרשת : יהגה · יהגה מואב ויהגה · הוא ענין לצפוף פה בקול ויללה וכן אהגה כיונה ויונתן תרגם קיר חרש כרך תקפיהון ותרג׳ יהגה דוון : מבכי · יאמר שאר עם ערי מואב בוכים כבכי עם יעזר : אבכה לך · כלו׳ בעבורך הגפן שבמה כי ידעתי כי כן יהיה לך כמו ליעזר ואלה הערים שזכר למואב כבר לקחום ישראל מיד האמרי כמו שכתוב בתור׳ אבל כשגלו ראובן וגד חזרו מואב וישבו בהם והגפן שבמה כמו הארץ כנען חסר הנסמך פי׳ הגפן גפן שבמה וכבר פי׳ בספר ישעיה כי גפן משל על העם שיהרגו האויבים מקצתם ויוליכו בגולה מקצתן וזהו שאמר נטישותיך עברו ים והנטישות הם פארות הגפן המתפשטות והם משל על הגוי׳ : על קיצך על בצירך שודד נפל · ובישעיה על קיצך ועל בצירך הידד נפל וקיצך הוא פירו׳ הקיץ אחים ויבשי׳ ובזמן הקציר והבציר היו בהם האויבים שוללי׳ בוזזים : ונאספה · ובישעיה ונאסף ופי׳ יאסף מהם אל מקום אחד או פירושו ענין כליון מן אסוף אסיפם : ומכרמל · מקום שדות זריעה ועצי פרי : ידרוך · פירוש לא ידרוך הדורך כמו שהוא בישעיה : הידד הידד לא הידד · הידד הוא קריאת הדורכי׳ בעת הדריכה אומר הידד שהיה מנהג הדורכים לקרוא עתה לא יקראו ות״י לא יעצרו עצורים ולא ירימון בקלהון : מזעקת · עגלת שלישיה עגלת כמו עגלה הת״ו במקום ה״א כמו ותועבת לא לאדם לן אף גילת ורנן אל תתני פוגת לך והדומים להם שכתבנו בספר מכלל ופירוש שלישיה גדולה או בת שלש שנים כי היא הטובה וכן היתה מואב מלאה כל טוב כשבא אליה הרעב ואמר כי מצער ועד חורונים תלך מואב הלוך וזעקה ויונתן תרגם עגלא תורתא רבתא : למשמות יהיו · ונמרים שם נהר או שם מקום בארץ מואב ואמר שיהיו למשמות כיון שאין שם יושבים כאילו אין שם מים ואין שם ירק ועשב כי יושבי הארץ מהם נהרגו ומהם ברחו : והשבתי · מעלה במה · מעלה בהמה קרבן על הבמה : על כן לבי למואב · מדבר הנביא על לשון העם שאמר כל אחד מהם כך : על כן יתרת עשה אבדו · הת״ו במקום ה״א כמו שכתבנו במלת עגלת אמר על כן לבי יהמה כי יתר הנכאים וההמון שקבץ אבדו ועשה חסר מלת אשר כאילו אמר אשר עשה וכן לעם עליה אשר עליה הדרך ילכו בה אשר ילכו בה : כי כל · אמר קרחה בראש כי כן דרך בני אדם שתולשין שער ראשיהם על אבל וכן אמר וכל זקן גרועה כי הזקן תפארת הפנים ובעת האבל יגלח האדם אותה להסיר תפארת פניו וכן אמר מגולחי זקן וקרועי בגדים וכן תרגם יונתן וכל דקניהון גלוח ולא אמר כל זקן מגולחת ואמר גרועה לגנאי : על כל ידים גדודות · בפלס מלוכה חלושה ועניינו שריטות בבשר וכן לא תתגודדו : על כל גגות מואב · בגלוי יעשה מספד בגגות שיראום בני אדם וכן ברחובות : איך חתה · מלעיל בשני פשטין לשון עבר : הילילו · צווי או עבר : איך הפנה ערף · איך הפנה ערפו לנוס מפני אויביו ולא עמד בפניהם :

עִזְבוּ עָרִים וְשִׁכְנוּ בַּסֶּלַע יֹשְׁבֵי מוֹאָב וִהְיוּ כְיוֹנָה תְּקַנֵּן בְּעֶבְרֵי פִי־פָחַת׃ שָׁמַעְנוּ גְאוֹן־מוֹאָב גֵּאֶה מְאֹד גָּבְהוֹ וּגְאוֹנוֹ וְגַאֲוָתוֹ וְרֻם לִבּוֹ׃ אֲנִי יָדַעְתִּי נְאֻם־יְהוָה עֶבְרָתוֹ וְלֹא־כֵן בַּדָּיו לֹא־כֵן עָשׂוּ׃ עַל־כֵּן עַל־מוֹאָב אֲיֵלִיל וּלְמוֹאָב כֻּלֹּה אֶזְעָק אֶל־אַנְשֵׁי קִיר־חֶרֶשׂ יֶהְגֶּה׃ מִבְּכִי יַעְזֵר אֶבְכֶּה־לָּךְ הַגֶּפֶן שִׂבְמָה נְטִישֹׁתַיִךְ עָבְרוּ יָם עַד יָם יַעְזֵר נָגָעוּ עַל־קֵיצֵךְ וְעַל־בְּצִירֵךְ שֹׁדֵד נָפָל׃ וְנֶאֶסְפָה שִׂמְחָה וָגִיל מִכַּרְמֶל וּמֵאֶרֶץ מוֹאָב וְיַיִן מִיקָבִים הִשְׁבַּתִּי לֹא־יִדְרֹךְ הֵידָד הֵידָד לֹא הֵידָד׃ מִזַּעֲקַת חֶשְׁבּוֹן עַד־אֶלְעָלֵה עַד־יַהַץ נָתְנוּ קוֹלָם מִצֹּעַר עַד־חֹרֹנַיִם עֶגְלַת שְׁלִשִׁיָּה כִּי גַּם־מֵי נִמְרִים לִמְשַׁמּוֹת יִהְיוּ׃ וְהִשְׁבַּתִּי לְמוֹאָב נְאֻם־יְהוָה מַעֲלֶה בָמָה וּמַקְטִיר לֵאלֹהָיו׃ עַל־כֵּן לִבִּי לְמוֹאָב כַּחֲלִלִים יֶהֱמֶה וְלִבִּי אֶל־אַנְשֵׁי קִיר־חֶרֶשׂ כַּחֲלִילִים יֶהֱמֶה עַל־כֵּן יִתְרַת עָשָׂה אָבָדוּ׃ כִּי כָל־רֹאשׁ קָרְחָה וְכָל־זָקָן גְּרֻעָה עַל כָּל־יָדַיִם גְּדֻדֹת וְעַל־מָתְנַיִם שָׂק׃ עַל כָּל־גַּגּוֹת מוֹאָב וּבִרְחֹבֹתֶיהָ כֻּלֹּה מִסְפֵּד כִּי־שָׁבַרְתִּי אֶת־מוֹאָב כִּכְלִי אֵין־חֵפֶץ בּוֹ נְאֻם־יְהוָה׃ אֵיךְ חַתָּה הֵילִילוּ אֵיךְ הִפְנָה־עֹרֶף מוֹאָב בּוֹשׁ

שְׁבַקוּ קִרְוַיָּא וּשְׁרוֹ בְּכֵיפָא יָתְבֵי מוֹאָב וַהֲווֹ כְּיוֹנָה דְּשָׁבְקָא פּוּם שׁוֹבְכָהּ וְנַחֲתָא וְשַׁרְיָא בְּאַרְעִית גּוּבָא׃ שְׁמַעְנָא רַבְרְבֵי מוֹאָב דְּמִתְגָּאָן לַחֲדָא רַבְרְבֵיהוֹן וּמְפַנְּקֵיהוֹן וְגֵיוְתָנוּתְהוֹן וְרָמוּת לִבְּהוֹן׃ קֳדָמַי גְּלַן אֲמַר יְיָ עוֹבָדֵי רַבְרְבֵיהוֹן וְלָא תַקְנִין יְקָרֵיהוֹן לָא כִּדְכָשַׁר עֲבָדוּ׃ עַל כֵּן עַל מוֹאֲבָאֵי מְיַלְּלִין וְעַל מוֹאֲבָאֵי כּוּלְּהוֹן מְצַוְּחִין עַל אֱנָשׁ כְּרַךְ תּוּקְפְּהוֹן דָּוְן׃ בְּכֵן כְּמָא דְּאַיְתֵיתִי מַשִּׁירְיָן עַל יַעְזֵר כֵּן אַיְתֵי קְטוֹלֵי עַל שִׂבְמָה מְטַלְטְלַךְ נְזוּ עֲבָרוּ יַמָּא עַד יַם יַעְזֵר מְטוֹ עַל חֲצָדִיךְ וְעַל קִטְפִיךְ בָּזוֹזִין נְפָלוּ׃ וְתִתְכְּנֵישׁ בֵּיעַ וְחֶדְוָא מִכַּרְמְלָא וּמֵאַרְעָא מוֹאָב וַחֲמַר מִמַּעְצְרַיָּא אֲבַטֵּלִית לָא יְעַצְּרוּן עִיצוּרִין וְלָא יְרִימוּן בְּקָלְהוֹן׃ מִצְּוַחַת חֶשְׁבּוֹן עַד אֶלְעָלֵה עַד יַהַץ אִשְׁתְּמַע קָלְהוֹן מִצֹּעַר עַד חוֹרוֹנַיִם עֶגְלַת תַּלְתּוּת רַבְּתָא אֲרֵי אַף מֵי נִמְרִים לְצָדוּ יְהוֹן׃ וַאֲבַטֵּיל מִן מוֹאָב אֲמַר יְיָ מַקְרִיב קוּרְבַּן עַל בָּמְתָא וּמַסִּיק בּוּסְמִין לְטַעֲוָתֵיהּ׃ עַל כֵּן לִבְּהוֹן מוֹאֲבָאֵי בְּכִינוֹרָא הָמָן וְלִבְּהוֹן עַל אֱנָשׁ כְּרַךְ תּוּקְפְּהוֹן כִּזְמַר אַבּוּבִין דָּוְנִי עַל כֵּן שְׁאָר נִכְסֵיהוֹן דִּקְנוֹ יִתְבַּזְזוּן׃ אֲרֵי כָל סְעַר רֵישׁ נְתַר וְכָל דִּקַן גִּילוּחַ עַל כָּל סִיעַן מִתְהַמְמִין וְעַל חַרְצִין סַק׃ עַל כָּל אִגָּרֵיהוֹן דְּמוֹאֲבָאֵי וּבִרְחוֹבֵיהוֹן כּוּלְּהוֹן עָבְדִין מִסְפְּדָא אֲרֵי תַבְרִית יַת מַלְכוּת מוֹאָב כְּמָנָא דְּלֵית צְרוֹךְ בֵּיהּ אֲמַר יְיָ׃ אֵיכְדֵין אִתְּבָרוּ אֲיַלִּילוּ אֵיכְדֵין אַחֲזָרוּ קְדָלְהוֹן מוֹאֲבָאֵי בְּהִיתוּ

והיו ו׳ וסימ׳ התחזקו והיו לאנשים פלשתים · תחזקנה ידיכם והיו לבני חיל · הקיפו הלוים את המלך סביב דד״ה · גורו מתוך בבל · והקפתם על המלך סביב דמלכים · עזבו ערים ושכנו בסלע : מזעקת ג׳ וסימ׳ חשבון עד אלעלה · אטם אזנו מזעקת דל · מזעקת מושל בכסילים : עגלת ח׳ בקריאה וסימ׳ בשמואל א׳ סימן י״ו : שלישיה ג׳ בקריאה בישעיה סימ׳ ט״ו : על כן ז׳ פסוקים בקריאה אית בהון על אל על וסימן וישכב שמשון עד חצי הלילה · ויתמודד על הילד שבע פעמים · ועברו גוים רבים על העיר · שלח על כל הגולה · על כן לבי למואב · לשלול שלל ולבז בז : ויתן שרי מלחמות דד״ה :

רשי

בעברי פי פחת · מקום שהמים כורין תחת גידודי שפת הנחל הגבוהים וכשהנחל מתמעט כמלאכת הגומ׳ ריקנית והיונה מקננת באח׳ מעבר׳ הגומ׳ וכשהנחל רבה שוט׳ את הקן והיה גודל׳ מסס כך שמעתי ויונת׳ לא תירג׳ כן והוו כיונה דשבקא פים שובכהא ונחתא ושריא בארעית גובא : עברתו ולא כן · שאחז לישראל לא באמת ולא במשפט : בדיו · גבוריו : לא כן עשו · לא כגמול השיבו לזרע אברהם שנלחם עם המלכים והציל את לוט אביה׳ : קיר חרש · עיר מארץ מואב : יהגה · גונח כיונים הוגים : מבכי יעזר אבכה לך · כשנאמרה נבואה זו כבר חרבה יעזר והיא סמוכה למואב ואבכה לך אבכה בשבילך דוגמת אותו בכי כי גם את תחרבי כמוה : הגפ׳ שבמה · ארץ כרמים היא : נטישותיך · לפי שדימ׳ אותה לגפן דימה את גיבורי׳ לנטישות הגפן : עברו ים · הלכו בגולה : קיצך · לשון קיץ תאנים וקלך שהוא לשון קץ אין בו יו״ד והדל״י דגושה : ונאספ׳ · וכלתה שלא תראה : לא ידרוך · שנכים בקול ענו׳ הידד בשמחה כאשר היו עוסים : הידד לא הידד · שהידד יצעקו לא יהא הידד הראשון כי אם הידד של מגופת חרב : עגלת שלישיה · מדינת גברתנית : על כן יתרת עשה · על אשר גאוה עשה לכך אבדו : גדרות · שריטות : איך חתה הילילו · הלילו עליה ויאמרו איך חתה :

כג ר

בוש

רשי

כנשר ידאה · האויב אל מואב ידאה יעוף : הקריות · שם מ העיר : פחד ופחת · אלו שני דברים קשים זה אצל זה שהפחד גורם לו לנוס והפח' מוכן ליפול בו פחת פוס"א בלע"ז : בצל חשבון · שהיא גבוהה ויש לה צל : עמדו · הנסים לנוח בצל מאשר לא היה בהן עוד כח לנוס : מבן סיחון · מעיר סיחון כמו בן ראובן ביהושע : וקדקד · אטריפי"רלא בלע"ז ומנח' חברו לשון מקור וי"ת ויקירי לשון יקר : בני שאון · אותם שהיו מגביהים קול תפארת : הבנים אין לישרא' בי"ת רפה וה"א חטף פתח שהו' לשון תמיהא : מלכם ע"ז של בני עמון מלכם שמה שנאמר ולמלכום תועבת בני עמון לשון מלך : כי שדדה עי · הסמוכה לה ומארץ עמון היא : בנות רבה · רבת בני עמון :

והתשוטטנה

כֹּ֥ושׁ וְהָיָ֨ה מוֹאָ֤ב לִשְׂחֹק֙ וְלִמְחִתָּ֔ה
לְכָל־סְבִיבָֽיו׃
כִּי־כֹ֙ה אָמַ֣ר יְהֹוָ֔ה הִנֵּ֥ה
כַנֶּ֖שֶׁר יִדְאֶ֑ה וּפָרַ֥שׂ כְּנָפָ֖יו אֶל־מוֹאָֽב׃
נִלְכְּדָה֙ הַקְּרִיּ֔וֹת וְהַמְּצָד֖וֹת נִתְפָּ֑שָׂה
וְהָיָה֩ לֵ֨ב גִּבּוֹרֵ֤י מוֹאָב֙ בַּיּ֣וֹם הַה֔וּא
כְּלֵ֖ב אִשָּׁ֥ה מְצֵרָֽה׃ וְנִשְׁמַ֥ד מוֹאָ֖ב
מֵעָ֑ם כִּ֥י עַל־יְהֹוָ֖ה הִגְדִּֽיל׃ פַּ֥חַד
וָפַ֖חַת וָפָ֑ח עָלֶ֕יךָ יוֹשֵׁ֥ב מוֹאָ֖ב נְאֻם־
יְהֹוָֽה׃ הַנָּ֞יס מִפְּנֵ֤י הַפַּ֙חַד֙ יִפֹּ֣ל אֶל־
הַפַּ֔חַת וְהָעֹלֶה֙ מִן־הַפַּ֔חַת יִלָּכֵ֖ד בַּפָּ֑ח
כִּי־אָבִ֨יא אֵלֶ֧יהָ אֶל־מוֹאָ֛ב שְׁנַ֥ת
מה פְּקֻדָּתָ֖ם נְאֻם־יְהֹוָֽה׃ בְּצֵ֥ל חֶשְׁבּ֛וֹן
עָמְד֖וּ מִכֹּ֣חַ נָסִ֑ים כִּי־אֵ֞שׁ יָצָ֣א
מֵֽחֶשְׁבּ֗וֹן וְלֶֽהָבָה֙ מִבֵּ֣ין סִיח֔וֹן וַתֹּ֙אכַל֙
פְּאַ֣ת מוֹאָ֔ב וְקָדְקֹ֖ד בְּנֵ֥י שָׁאֽוֹן׃
אוֹי־לְךָ֣ מוֹאָ֔ב אָבַ֖ד עַם־כְּמ֑וֹשׁ כִּי־
לֻקְּח֤וּ בָנֶ֙יךָ֙ בַּשֶּׁ֔בִי וּבְנֹתֶ֖יךָ בַּשִּׁבְיָֽה׃
וְשַׁבְתִּ֧י שְׁבוּת־מוֹאָ֛ב בְּאַחֲרִ֥ית
הַיָּמִ֖ים נְאֻם־יְהֹוָ֑ה עַד־הֵ֖נָּה מִשְׁפַּ֥ט
מוֹאָֽב׃

מט

א לִבְנֵ֣י עַמּ֗וֹן כֹּ֚ה אָמַ֣ר יְהֹוָ֔ה הֲבָנִ֥ים אֵין֙
לְיִשְׂרָאֵ֔ל אִם־יוֹרֵ֖שׁ אֵ֣ין ל֑וֹ מַדּ֗וּעַ
יָרַ֤שׁ מַלְכָּם֙ אֶת־גָּ֔ד וְעַמּ֖וֹ בְּעָרָ֥יו יָשָֽׁב׃
לָכֵ֞ן הִנֵּ֨ה יָמִ֤ים בָּאִים֙ נְאֻם־יְהֹוָ֔ה
וְהִשְׁמַעְתִּ֞י אֶל־רַבַּ֥ת בְּנֵי־עַמּ֖וֹן
תְּרוּעַ֣ת מִלְחָמָ֗ה וְהָֽיְתָה֙ לְתֵ֣ל שְׁמָמָ֔ה
וּבְנֹתֶ֖יהָ בָּאֵ֣שׁ תִּצַּ֑תְנָה וְיָרַ֥שׁ יִשְׂרָאֵ֛ל
אֶת־יֹרְשָׁ֖יו אָמַ֥ר יְהֹוָֽה׃
הֵילִ֤ילִי חֶשְׁבּוֹן֙ כִּ֣י שֻׁדְּדָה־עַ֔י צְעַ֜קְנָה
בְּנ֣וֹת רַבָּ֗ה חֲגֹ֙רְנָה֙ שַׂקִּ֔ים סְפֹ֕דְנָה
והתשוטטנה

תרגום

כְּהִיתוּ וִיהוֹן מוֹאֲבָאֵי לְחוּךְ וְלִתְבִיר לְכָל סַחֲרָנֵיהוֹן׃ אֲרֵי כִדְנַן אֲמַר יְיָ הָא כְּנִשְׁרָא דְמִשְׁתְּדֵי כֵּן יִסַּק מְלַךְ בְּמַשִּׁירְיָתֵיהּ וְיִשְׁרֵי עַל מוֹאָב׃ וְתִתְכְּבִישׁ כְּרַכָּא וּמְצַדְתָּא יִתְאַחֲדָן וִיהֵי לֵב גִּבָּרֵיהוֹן דְמוֹאֲבָאֵי בְּיוֹמָא הַהוּא כְּלֵב אִתְּתָא דְעֵיקָא לַהּ בְּחֶבְלָהָא׃ וְיִשְׁתֵּיצוֹן מוֹאֲבָאֵי מִלְמֶהֱוֵי עַם אֲרֵי עַל עַמֵּיהּ דַיְיָ אִתְרְרַב׃ דְחִלָא וְכוּמְצָא וּמְצָדָא עֲלָךְ יָתֵיב מוֹאָב אֲמַר יְיָ׃ דְיַעֲרוֹק מִן קֳדָם דְחִלָא יִפּוֹל לְגוֹ כוּמְצָא וּדְיִסַּק מִיגוֹ כוּמְצָא אִתְאַחַד בִּסְרִיגָתָא אֲרֵי אַיְתֵי עֲלֵיהוֹן עַל מוֹאֲבָאֵי שְׁנַת סְעוֹרַן חוֹבֵיהוֹן אֲמַר יְיָ׃ עַל דְאִשְׁתְּמָעוּ לְיָתְבֵי חֶשְׁבּוֹן גָלוֹ אִתְקְצַת חֵילֵיהוֹן עֲרַקוּ אֲרֵי קִידוּם תַּקִּיף כְּאֶשָּׁתָא נְפַק מֵחֶשְׁבּוֹן וְעָבְדֵי קְרָבָא כְּשַׁלְהוֹבִיתָא מִבֵּין סִיחוֹן וְקָטִילוּ רַבְרְבֵי מוֹאָב וְיַקִּירֵי בְּנֵי אִתְרְגוּשָׁא׃ וַי לְכוֹן מוֹאֲבָאֵי אֲבַדְתּוּן עַמָּא דְפַלְחִין לִכְמוֹשׁ אֲרֵי אִידַבָּרוּ בְּנָךְ בְּשִׁבְיָא וּבְנָתָךְ בְּגָלוּתָא׃ וְאָתִיב גָלְוַת מוֹאָב בְּסוֹף יוֹמַיָא אֲמַר יְיָ עַד הָכָא לְמֶעְבַּד פּוּרְעֲנוּת דִין מִן מוֹאָב׃ לִבְנֵי עַמּוֹן כִּדְנַן אֲמַר יְיָ הֲבְנִין לֵית לְיִשְׂרָאֵל אִם יָרִית לֵית לֵיהּ מָאדֵין אַחֲסִין מַלְכֵּיהוֹן יָת אֲרַע גָד וְעַמֵּיהּ בְּקִרְווֹהִי יָתֵיב׃ בְּכֵן הָא יוֹמַיָא אָתַן אֲמַר יְיָ וְאַשְׁמַע לְרַבַּת בְּנֵי עַמּוֹן יַבָּבוּת עָבְדֵי קְרָבָא וּתְהֵי לְתֵל צָדוּ וְיָתְבֵי כַפְרָנָהָא בְּנוּרָא יִתּוֹקְדוּן וְיַחְסְנוּן בְּנֵי יִשְׂרָאֵל נִכְסֵי עַמְמַיָא דַהֲווֹ מַחְסְנִין לְהוֹן אֲמַר יְיָ׃ אַיְלִילוּ יָתְבֵי חֶשְׁבּוֹן אֲרֵי אִתְבְּזִיזַת עַי צְוַחוּ יָתְבֵי כַפְרָנֵי רַבָּה אֱסָרוּ סַקִּין סְפוֹדוּ

והתהממו

מסורה

בלבה' בקריא' וסי' אשר לבו כלב האריה · הנה כנשר יעלה נלכדה הקריות והמצדות · ותתן לבך כלב אלהי' · וחברו תתן את לבבך : יצא ג' סבירי' יצאה וסי' השמש יצא על הארץ · כי אש יצא מחשבון · ומן אחד מהן יצא קרן מחת : ישב ה' קמצין וסימן ישב נא עבדך ואמות · הבנים אין לישראל · אשרי האיש · יי' למבול ישב · יי' בכל צדקתיך :

רדק

בוש · פעל עבר על משקל הבקר אור כשהפכה ערף היה לו בשת לפי שהיה לשחוק והוא היה שוחק על ישראל בגלותם : כי כה · כנשר ידאה · האויב יעוף כנשר ויבא מהרה עליהם והאויב הוא נבוכד נצר : נלכדה הקריות · הקריות לשון רבות ואמר נלכדה לשון יחידה כי כל הקריות ילכדו מהרה כעיר אחת וכן והמצדות נתפשה על זה הדרך והקריות הם הערים שהם במישור והמצדות הם שהם במקום גבוה ויתכן לפרש הקריות שם עיר מערי מואב וכן מצאנו על קריות ועל בצרה ואף על פי שנכנסה עליו ה"א הידיעה הנה כמוהו בקרקר בשכות וי"ת ותכבש כרכא ומצדתא יתאחדן : כלב אשה מצרה · שהיא מצרה בעת חבליה כשכורעת לילד וכן תרגם יונתן דעקא לה בחבלהא ומצרה מפעלה מן ובהצר לו והוא פעל עומד כלומר כואבת ועומדת בצרה : הנים · כתיב ביו"ד כלומר מי שהניס בניו ומקנהו כמו הניס את עבדיו ואת מקנהו והקרי הו' הנס אומר על עצמו ושניהם יהיו בהם נסים ומניסים : פחת · הוא חפירה גדולה ועמוקה : אליה · אל מואב הכנוי קודם הידיעה כמו ותראהו את הילד : בצל חשבון עמדו מכח נסים · אותם הנסים מערי מואב מפני האויב חשבו להנצל בצל חשבון מרוב כח אנשי העי' והעי' שהית' בצורה כי כבר בימים הקדמונים יצאה אש מחשבון כשהיתה לאמורי : ותאכל פאת מואב · לפיכך חשבו להשגב בה עתה ואדוני אבי ז"ל פי' כי הנסי' מכח אויביה' עמדו בצל חשבון ויונתן תרג' על דאשתמעו ליתבי חשבון גלו אתקצר חיליהון ערקו : אש יצא · בלשון זכר וכן אש לא נופח : פאת מואב · כלומר על הפאה שלא נשאר בה דבר או הוא לדרך משל על הגדולים וכן תרג' יונתן קטילו רברבי מואב : וקדקד בני שאון · גם כן משל על הראשים לפיכך כנה אותם בקדקד ופירוש בני שאון שהיו אנשי שאון והומה ומדברי גבוהו' וכן תרג' יונתן ויקירי בני אתרגשותא : אוי לך · הענין כמו שכתוב בתורה אך המלות שונות : ושבתי שבות מואב · כיון שאמר באחרית הימים היא עתידה וזה יהיה בימות המשיח וכן שבית בני עמון שאומר אחרי זה ואחרי כן אשיב את שבות בני עמון גם כן יהיה לעתיד וכן אומר בנבוא' צפניה על שתי האומות האלה שארית עמי יבזום ויתר גוי ינחלום ואמר זאת להם תחת גאונם כי חרפו ויגדילו על עם יי' צבאות כמו שאומ' בנבוא' זו כי על יי' הגדיל ואומ' שם עוד כי רזה כל אלהי הארץ וישתחוו לו איש ממקומו כל איי הגוי' וזה לא יהיה עד ימות המשיח ואף על פי שנתבלבלו האומות היום אפשר שנתפזרו במקומו' קרובים מארצם ואף על פי שנתערבו באומות אחרות אפשר שנאמר שום זכר להם : באחרית הימים · תשוב כל אומה ואומה בארצה וכולן תהיינה תחת ממשלת ישראל כמו שאומר אדום ומואב משלוח ידם ובני עמון משמעתם : עד הנה משפט מואב · לפי שהאריך בספור הרעה הבאה עליו אומר עד הנה ומשפט ענינו גזרה הבאה עליהם בדין ומשפט : לבני עמון · מדוע ירש מלכם את גד · כמו שפירשנו כי כשגלו בני גד ובני ראובן מארצם באו בני עמון ומואב שהיו שכנים להם וישבו בה ועוד שהיו סבורין שהיה להם בה דין כי מקדם היתה שלהם ומה שאמר מלכם את גד רוצה לומר את ארץ גד ואפשר בנה בארץ גד מלך בני עמון עיר המלוכה לפיכך אמר מלכם : לכן · לפי שהוא החזיק בארץ גד יבא לו השודד על עיר המלוכה והיא רבת בני עמון שהיתה לו בארצו ויחריב אותה היא ובנותיה : וירש ישראל את יורשיו · זה לא אמר על הזמן ההוא כי פורענות אלה האומות שזכר על ידי נבוכד נצר תהיה ואז ישראל היו בגלות אלא לפי שאמר כי בני עמון ירשו ארץ בני גד אמר כי עוד יבא זמן שירשו ישראל את עמון שהיו יורשיו וזה יהיה באחרית הימים כמו שאמר ובני עמון משמעתם בנבואת ישעיה ואפשר שהיה ענין וירש ישראל את יורשיו כי בני עמון לקו גם כן על ידי מדי ופרס כמו שאמר בנבואת יחזקאל הנני נותנך לבני קדם למורשה וישראל עלו מהגולה על ידי כורש מלך פרס ונתן להם רשות בארץ בני עמון כי בתחילה נפלו ביד מלך בבל כמו שאר האמות ואחר כך מרדו כמו שמרד צדקיהו : הילילי חשבון כי שדדה עי · חשבון היתה למואב אחר שגלו בבית שני בני גד ובני ראובן ועי זו היתה לבני עמון ועי אחר' היתה בארץ כנען כמו שכתוב ונבוכד נצר כשעלה בארץ שטף בני עמון תחלה ואחר כך מואב וכשבא על בני עמון פגע בעי תחלה לפיכך אמר הילילי חשבון כי שדדה עי : את חשבון בארץ מואב · אף על פי שאת בצורה וגדולה הילילי כיון ששדדה עי שהיתה בצורה לא תנצלי את : וגם בנות רבה · והם הכפרים של רבת בני עמון : צעקנה · כי לא יהיה להם מקלט ברבה אע"פ שהיא עיר המלוכה כי גם היא תלכד ובאמרו לבנות רבה צעקנ' חגרנה שקים ספדנה הוא על דרך משל או אמר כנגד העם שישבו בהם :

והתשוטטנה

מנחה גדולה

לבני עמון וגו' מדוע ירש מלכם את גד פהר"יא ז"ל מדוע ירש מלכם של בני עמון את ארץ גד ועמו של עמון בעריו של גד ישב ופי"רשי שמלכם היה אליה בני עמון כי כן כתוב ולמלכם תועבת בני עמון ונראה שהיה מנהגם לכנות מלכותם אל הע"ז שלהם ולכן אמר מדוע ירש מלכם הע"ז שלהם את גד ע"כ : ולע"רן שע"כ היו קוראי' שם ע"ז מלכם לפי שהיו מייחסים הנצחון של המלך שלהם להע"ז כאלו היא המשפעת הכח והממשלה להמלך וע"י יושע תשועותיו וזה שאמר הבנים אין לישראל וגו' ושמא תאמר כיון שגרש מלך אשור את ישראל אבות עם בנים א"כ למה לא אשב בה כיון שהיור ש אינו פה · לזה אמר מ"מ לא היה לך לייחס הנצחון למלכום השקוץ שהרי לא הוא ולא המלך ירשם וא"כ אין לייחס הנצחון לא למלך ולא לע"ז לכן הנה ימי' באים וגו' ותראו שאין הע"ז שלכם יוכל להושיע ולהציל לא למלכם ולא לארצם כי מלכם הוא המלך וגם הע"ז יחדיו בגולה ילכו וכשול עוזר ונפול עזור · וישראל ישענו באלהיהם וירש ישראל את יורשיו אמר ה' נאמן לקיים דברו : ואחרי כן אשיב שבות בני עמון וידעו שהוא נאם ה' שהוא העושה המפיל והמקים ולא ייחסו הנצחון עוד כי אם לה' :

ל׳ ל וְהִתְשׁוֹטַטְנָה בַּגְּדֵרוֹת כִּי מַלְכָּם
ג׳ מל׳ בַּגּוֹלָה יֵלֵךְ כֹּהֲנָיו וְשָׂרָיו יַחְדָּיו:
ל׳ ד׳ בליש׳ מַה־תִּתְהַלְלִי בָּעֲמָקִים זָב עִמְקֵךְ
ד׳ ל הַבַּת הַשּׁוֹבֵבָה הַבֹּטְחָה בְּאֹצְרֹתֶיהָ
ה מִי יָבוֹא אֵלָי: הִנְנִי מֵבִיא עָלַיִךְ פַּחַד
נְאֻם־אֲדֹנָי יְהוִה צְבָאוֹת מִכָּל־
סְבִיבָיִךְ וְנִדַּחְתֶּם אִישׁ לְפָנָיו וְאֵין
ל׳ חס׳ בסי׳ מְקַבֵּץ לַנֹּדֵד: וְאַחֲרֵי־כֵן אָשִׁיב אֶת־
שְׁבוּת בְּנֵי־עַמּוֹן נְאֻם־יְהוָה:
לֶאֱדוֹם כֹּה אָמַר יְהוָה
ל צְבָאוֹת הַאֵין עוֹד חָכְמָה בְּתֵימָן
ל אָבְדָה עֵצָה מִבָּנִים נִסְרְחָה חָכְמָתָם:
ל׳ ל׳ נָסוּ הָפְנוּ הֶעְמִיקוּ לָשֶׁבֶת יֹשְׁבֵי דְּדָן
כִּי אֵיד עֵשָׂו הֵבֵאתִי עָלָיו עֵת
ל׳ י״ב ר״פ בסיפ׳ פְּקַדְתִּיו: אִם־בֹּצְרִים בָּאוּ לָךְ לֹא
ל מל׳ יַשְׁאִרוּ עוֹלֵלוֹת אִם־גַּנָּבִים בַּלַּיְלָה
ג׳ הִשְׁחִיתוּ דַיָּם: כִּי־אֲנִי חָשַׂפְתִּי אֶת־ י
ל׳ ל כתיב ה״א עֵשָׂו גִּלֵּיתִי אֶת־מִסְתָּרָיו וְנֶחְבָּה לֹא
ל מל׳ יוּכָל שֻׁדַּד זַרְעוֹ וְאֶחָיו וּשְׁכֵנָיו וְאֵינֶנּוּ:
כ׳ י׳ ד׳ חס׳ בליש׳ ל עָזְבָה יְתֹמֶיךָ אֲנִי אֲחַיֶּה וְאַלְמְנוֹתֶיךָ
עָלַי תִּבְטָחוּ: כִּי־כֹה
אָמַר יְהוָה הִנֵּה אֲשֶׁר־אֵין מִשְׁפָּטָם
לִשְׁתּוֹת הַכּוֹס שָׁתוֹ יִשְׁתּוּ וְאַתָּה הוּא
ל׳ י׳ ב׳ כתיב ה״א נָקֹה תִּנָּקֶה לֹא תִנָּקֶה כִּי שָׁתֹה תִּשְׁתֶּה:
כִּי בִי נִשְׁבַּעְתִּי נְאֻם־יְהוָה כִּי־
ספח״ק בזמן לְשַׁמָּה לְחֶרְפָּה לְחֹרֶב וְלִקְלָלָה תִּהְיֶה
בָצְרָה וְכָל־עָרֶיהָ תִהְיֶינָה לְחָרְבוֹת
עוֹלָם: שְׁמוּעָה שָׁמַעְתִּי מֵאֵת יְהוָה
ל׳ וְצִיר בַּגּוֹיִם שָׁלוּחַ הִתְקַבְּצוּ וּבֹאוּ
עָלֶיהָ וְקוּמוּ לַמִּלְחָמָה: כִּי־הִנֵּה טו
קָטֹן נְתַתִּיךָ בַּגּוֹיִם בָּזוּי בָּאָדָם:
תַּפְלַצְתְּךָ
טפשותך

וְאִתְהַמְמוּ בְּסִיעָן אֲרֵי מַלְכְּהוֹן בְּגָלוּתָא יְהָךְ פַּלְחוֹהִי וְרַבְרְבוֹהִי כַּחֲדָא: מָה אַתְּ מִשְׁתַּבְּחִי בְּמֵישְׁרָךְ חָרוּבוּ תּוֹקְפָּךְ מַלְכוּתָא טִפְּשְׁתָּא דְּמִתְרַחֲצָא בְּבֵית גִּנְזָהָא אָמְרָה מַן יֵיעוּל עֲלַי: הָא אֲנָא מַיְתֵי עֲלָךְ דַּחֲלָא אֲמַר יְיָ אֱלֹהִים צְבָאוֹת מִכָּל סַחֲרָנָךְ וְתִתְבַּדְּרוּן גְּבַר לָקֳבֵיל אַפּוֹהִי וְלֵית דִּמְכַנֵּישׁ לִמְבַדְּרַיָּא: וּבָתַר כֵּן אָתִיב יַת גָּלוּת בְּנֵי עַמּוֹן אֲמַר יְיָ: לֶאֱדוֹם כִּדְנַן אֲמַר יְיָ צְבָאוֹת הֲלֵית עוֹד חוּכְמָא בְּדָרוֹמָא פְּסַק מִילְּכָא מִבְּנַיָּא אִתְקַלְקָלַת חוּכְמַתְהוֹן: עִירוֹקוּ גְּלוֹ אַרְחִיקוּ לְמִתַּב יָתְבֵי דְּדָן אֲרֵי תְּבִיר עֵשָׂו אַיְתֵיתִי עֲלוֹהִי עִידַּן סְעוֹרַן חוֹבוֹהִי: אִם חָטוֹפִין כְּקָטְפִין אָתוֹ עֲלָךְ לָא אַשְׁאַרוּ עוֹלְלָן אִם גַּנְּבַיָּא בְּלֵילְיָא חַבִּילוּ מִסַּתְהוֹן: אֲרֵי אֲנָא אַיְתֵיתִי בְּלוּשִׁין עַל עֵשָׂו גְּלֵיתִי יַת מַטְמְרוֹהִי דְּאִם יִבְעֵי לְאִטַּמְרָא לָא יִיכוּל אִתְבְּזִיזוּ בְּנוֹהִי וַאֲחוֹהִי וְקָרִיבוֹהִי וְלֵיתִינוּן: אַתּוּן בֵּית יִשְׂרָאֵל לָא תִשְׁתַּבְּקוּן יַתְמֵיכוֹן אֲנָא אֲקַיֵּים וְאַרְמְלָתְכוֹן עַל מֵימְרִי יִתְרַחֲצָן: אֲרֵי כִדְנַן אֲמַר יְיָ הָא דְּלָא חֲזֵי לְהוֹן לְמִשְׁתֵּי כַּסָא דְּלוּטָא מִשְׁתָּא יִשְׁתּוֹן וְאַתּוּן מִדְּמַן דְּמִזְכָּא תִּזְכּוּן לָא תִזְכּוּן אֲרֵי מִשְׁתָּא תִשְׁתּוּן: אֲרֵי בְּמֵימְרִי קַיֵּימִית אֲמַר יְיָ אֲרֵי לְצָדוּ לְחִסּוּדִין לְחוֹרֶב וּלְלוּטָא תְּהֵי בָצְרָה וְכָל קִרְוָהָא יְהֶוְיָן לְחוּרְבָּא לַעֲלָם: בְּסוֹרָא שְׁמָעִית מִן קֳדָם יְיָ וְאִיזְגַּד בְּעַמְמַיָּא שְׁלִיחַ אִתְכַּנִּישׁוּ וַאֲתוֹ עֲלָהּ וְקוּמוּ לְאַגָּחָא קְרָבָא: אֲרֵי הָא חֲלַשׁ יְהַבְתָּךְ בְּעַמְמַיָּא כְּסִיר בִּבְנֵי אֲנָשָׁא:

הבת ד׳ וסימ׳ וכל הבת תחיון · עד מתי תתחמקין הבת · מה תתהללי בעמקים · מה אעידך מה אדמה לך: דים ג׳ בקריא׳ וסימ׳ והמלאכה היתה דים לכל · השחיתו דים · הלא יגנבו דים: שתה ג׳ כתיב ה׳ וסי׳ אחרי אכלה בשילה ואחרי שתה · צפה הצפית · אשר אין משפטים לשתות; שלוח ד׳ בקריאה וסימ׳ במלכים א׳ סימ׳ י״ד:

רש״י

והתשוטטנה בגדרות · תירגמו יונתן ואיתהממון בסיען התגודדו בחיילות פתר והתשוטטנה לשון חיילות משוטטים וגדרות לשון גדרות כאן המלאים עדרים ויש לפתור והתשוטטנה והתעוללנה בזבל גדרות כאן לשון בזיון ויבז עשו ושט עשו: תתהללו · תתפארי ונט״יר בלע״ז: בעמקים · שארצך ארץ עמקים ואין עוברת גשמי׳ קשה לה שאין חמה שולט׳ בה: זב עמקך · מכח רוב גשמים באה בה עד שזבו המים בעמק ושטפו שרשי התבואה כך פי׳ מנחם: איש לפניו · כל אשר יוכל למהר ולנוס: לנודד · לשון נע ונד: בתימן · אדום בדרומה של א״י היא כמה שנא׳ והיה לכם פאת נגב ממדבר צין על ידי אדום: מבנים · מדור זה: נסרחה · היתקלקלת: הפנו · התבערו מן המקו׳ הזה לשון ופנו את הבית: העמיקו לשב׳ · להחבא בעמקי מסתרי׳ כוסו הפנו העמיקו כולם לשון ציווי הם: לא ישאירו עוללו׳ · בתמיה והשודדי׳ שבאו עליך לא השאירו לך כלו׳: חשפתי גליתי כמו מחשוף הלבן ואהא הסגרת שרידי ישראל למען לא ישאר מהם איש כמה שנאמר אל תסג׳ שרידיו: ונחבא לא יוכל ויבקש להחבא ולא יוכל: לחרפה ולקללה תהיה בצרה · בצרה מערי מואב לא מפני שהעמידה מלך לאדום כעניין שנאמר וימלך תחתיו יובב בן זרח מבצר׳ היא לוקה עמו: אם בצרים באו לך וגו׳ · חשפתי את עשו וגו׳ שמועה שמענו וגו׳ כל כעין דוגמא זו כבא עובדיה על אדום לפי שסיגנון אחד עולה לכמה נביאי׳ ואין שני נביאי׳ מתנבאים בסיגנון אחד במקצת הדברים משתכין: עזבה יתומיך שיחמת בישראל: אשר אין משפט לשתו׳ שלא היו אחים לישר׳ והם הרעו להם אין להם משפט מות כמותך: קטן נתתיך · שאין בהם מלך בן מלך לא היה דרכם ברומי להעמי׳ מלך בן מלך:
תפלצתך

רדק

והתשוטטנה בגדרות · מענין משוט בארץ כלומר לכו הנה והנה צועקות וסופדות ובאמרו בגדרות ר״ל בגדרות הכפרים כי לא יקראו מסגרות הכפרי׳ חומה אלא גדרות כמו גדרות כאן או גדרות הגנות והכרמל כי לא יעשו חומה בצורה לכפרים ואמר להם זה כלומר התשוטטו ביניהם בגדרותיהם ולא תחשבו ללכת להשגב בעיר חומ׳ דלתי׳ ובריח כי לא תועילכ׳ כי גם היא תלכד וזו היא שאמר כי מלכם בגולה ילך מלכ׳ היושב ברבה שהיא ע״י המלוכה ואני תמיה ממה שת״י והתשוטטנה בגדרות ואתהממן בסיען כמו שתרגם על כל ידים גדודות ידמה שהיה קורא בגדלות בשני דלתי״ן ומלת והתשוטטנה נקדמ׳ התי״ו לפ״א הפעל מפני התחברות שני טתי״ן ובא שלא כמנהג באותיו׳ ז״ס שר״ן: מה תתהללי בעמקים · היתה משתבח׳ בארץ המישור שהיתה לה והיתה רב תבואות: זב עמקך · יזוב אותו העמק שאת משתבחת בו כדם חלליך ויונתן תרגם בעמקים במישרך ותרגם זב עמקך חרובו תוקפך: איש לפניו · כלומר כל אחד יהיה נדח כנגד פניו לאיזה צד שינוס כלו׳ שלא יתקבצו הנדחי׳ אחד עם אחד ולא ינחמו איש באחיו: ואחרי כן אשיב את שבות בני עמון · כמו שפירשנו למעלה בנבואת מואב: לאדום · נבואה זו עתידה כמו נבואת ישעיהו שנבא על אדום לעתיד וכן עובדיה וכן יחזקאל וכול׳ משמעו׳ נבואתם שהיא עתידה וכן אמר בזאת הנבואה אם לא יסחבום צעירי הצאן והם ישראל: האין עוד חכמה בתימן · וכן נאמר בנבוא׳ עובדיה והאבדתי חכמי׳ מאדום נראה כי חכמה נמצאת בהם ובעת רעתם לא הועילם חכמתם ותימן הוא מבני אליפז בן עשו אבל תרג׳ יונתן בדרומ׳: מבני׳ · ענין תבונה הבינוני מן הקל כמו בנתה לרעי שהו׳ מן הקל וכן אמר בנבואת עובדיה ותבונ׳ מהר עשו אבל יונתן תרג׳ מבניא: נסרח׳ הרי״ש בקמץ חטף וענינו נפסדה ונסרחה מדברי רבותינו ז״ל טפה סרוחה ויונתן תרגם אתקלקלת: נוסו הפנו העמיקו לשבת יושבי דדן · דדן הוא מאדום כמו שנאמר בנבואת יחזקאל ודדנה בחרב יפלו ופי׳ הפסוק כן נוסו יושבי דדן כי אויבים הפנו העמיקו לשבת בארצכם ולגרש אתכם ולהגלות אתכם ואדוני אבי ז״ל פי׳ כאשר אמרו נוסו הם הפנו והעמיקו לברוח והחזיקו מקום שבחם שלא תשיגם יד האויב וצריך לפרשו כן לפי שלא נוכל לפרש הפנו כמו נוסו צווי כי לא יבא צווי מבנין שלא נזכר פעלו וכן העמיקו עבר כי הה״א בסגול ואילו היה צווי היה בפתח: אם בוצרים · יאמר על דרך משל איך נשחת אדום כלה ועל הדרך הזה נבואת עובדיה: כי אני · ונחבה לא יוכל · כתוב בה״א במקום הא׳ והוא מקור בתשלומו וידמה לעבר כי נמצא מבנין נפעל מקור דומה לעבר אחר והחבא לא יוכל עשו כי אני גליתי מסתריו ואיננו דבק עם הפסוק הבא אחריו: עזבה · כלו׳ אחר ששודד זרעו ואחיו ושכניו אין מי שיאמר כנגד החלל עזבה יתומיך אני אחיה כלומ׳ אם אתה נופל על חלל אל תחוש על הנשארי׳ אחריך כי אני אחיה אות׳ אין מי שאמר להם זה כי כולם ימותו לא יהיה להם שריד כמ״ש בנבואת עובדיה ולא יהי׳ שריד לבית עשו: עזבה · צווי כמו עזוב הנה פירשנו הפסוק דבק למעל׳ ממנו וי״ת אתון בית ישרא׳ לא תשתבקון יתמיכון אנא אקיים וארמלתכון על מימרי יתרחצון ואמר תבטחו זו על הנקבות ונקרבו עלמות אחר שיש בו סימן נקבות אחת די וכן מגוי יעמדנה וישרנה הפרות בסימן נקבות אחד לבד: כי כה אמר אמר יי׳ הנה אשר אין משפטם לשתות הכוס שתו ישתו · ר״ל אין משפטם כי אין העונש מוטל עליהם כמו שהוא מוטל עליך בעבור כי ישראל אחיך כי כל האמות לקו בעונש שהרעו לישראל ואדום שהיה אח לישראל לא היה לו להרע לו אלא לעזרו כאשר יוכל וכן אמר בנבואת עובדיה מחמס אחיך יעקב תכסך בושה ונכרת לעולם לפיכך משפט אדום לשתות כוס החימה יותר משאר האומות: כי בצרה · היא עיר מלוכה באדום: שמועה · אומר הנביא שמועה שמעתי מאת יי׳ וציר בגוים שולח וכאילו מלאך שולח בגוים שיתקבצו למלחמה על בצרה ועל עריה: כי הנה · אם מעט היו אדום או גם ארלם איגה רחבת ידים כן פי׳ החכם רבי אברהם בן עזרא והנכון כי פי׳ קטן שפל ונבזה כמו קטונתי מכל החסדים: נתתיך · כמו אתנך כי לא יחושו עליך שאר הגוים אם תאבד ויונתן תרגם כן קטן חלש:
תפלצתך

מנחה גדולה

לאדום כה אמר ה׳ צבאות וגו׳ · כתב מהר״יא ז״ל דעת הר׳ אברהם בן עזרא שכל נבואת אדום כאמר׳ על ארץ אדום הסמוכה לא״י ועל החרבן שעשה בה נ״כ מלך בבל ודעת הרד״ק שהיא לעתיד ושני הדרכים בכללות הנבואה הזאת בלתי אמתיים בעיני וכו׳ ואחרי שהאריך בראיות לסתור סברת שניהם כתב ראוי שנפרש מקצתה בדרך אחד ר״ל על העבר ומקצתה בדרך אחר היינו לעתיד לבוא כי הנה בתחילתה אין ספק שמתחיל הנביא ליעד שיעבור כוס כ״כ על אדום כמו שעבר על שאר האומות אשר סביבות א״י ועל זה אמר האין עוד חכמה בתימן אבדה עצה מבנים וכל הנבוא׳ עד לא תנקה כי שתה תשתה מכוס החמה על יד נבוכד נצר כאשר שתו גם המה ע״כ ניבא על ענין כ״כ ואמנם אומרו עוד בי נשבעתי עד סוף הנבואה הנה הוא בלי ספק ייעוד לעתיד לבא כי הנה כאשר הראה השם לנביא חרבן ארץ אדום על יד נבוכד נצר הראהו אחריו ג״כ חרבן אחר שיבא על זרע אדום ואוכלוסיו לעתיד עם יתר הגוים וכו׳ ע״ש שהאריך בזה: ולע״דן שהרא״בע והרד״ק שניהם מודים לא לבד על נבואה זו אלא על כל הנבואות שניבא הנביא יש מהם לעתיד ויש מהם שעבר · כי כמו שכבר נלקו האומו׳ עוד ילקו לעתיד וזה הכוס התרעלה רבים שתו רבים ישתו ודוגמא השקוהו ממה שישקו לעתיד כי ע״י שלא היה האומו׳ מאמינים לדברי הנביאים שנבאו לעתים רחוקים ע״כ הביא הש״י עליהם מקצת הפורענות כדי שיהי׳ להם זה לאות ולמופת שגם מה שניבאו על העתיד שיתקיים וע״כ תמצא הרב׳ בנבואו׳ בלשון כפל כמו שתו ישתו נקה תנקה לא תנקה כי שתה תשתה וכמוהו רבים להורות שבנבואה היא שתי שתיות לעבר ולעתיד · ויש לזה ג״כ ראיה מדברי רז״ל כמו שאמרו בברכות שנקט ר״ג להסור בקהל עמון ומואב היושבי׳ היום בארץ עמון ומואב משום דכתיב ואחרי כן

תפלצתך ׃ יש מפרשים עבודה זרה וכן אשר עשתה מפלצת לאשרה או יהיה ענינו מן פלצות בעתתני שהוא ענין אימה ורעדה אמר אימתך שהיתה מוטלת על שכניך לפי בהיית מלכית אותה המורא השיאה אותך וכן זדון לבך השיאך להגדיל פה ולהרע אף לאחיך יעקב ויונתן תירגם טפשותך אטעית יתך : שוכני בחגוי הסלע ׃ כמו שוכן והיו״ד נוספת וכן תפשי מרום קברו גבעה וכן מוכבי מרום קברו והדומים לו ופי׳ בחגוי מן חוג הארץ חגה וחוג בענין אחד כלומר סביב הסלע ר״ל ראש הסלע והוא המגדל הבנוי עליו ואמר זה על הר שעיר וי״ת דאת דמית לנשרא דישרי בשנא דכיפ׳ : כי תגביה כנשר ׃ פי׳ תגביה מקום שבתך כנשר שהוא עוף גבוה מכל העופות : הנה כאריה ׃ פי׳ כתרגומו הא מלך במשריתיה יסק עליהון כאריא דסליק מרום ירדנא והוה לדיר רעין רוצ׳ לומר יהיה נח להכבש לפניו כמו דיר הרועים תרגום נוה דיר כמו שכתוב נוות כרות רועים ופיר׳ איתן המקום שהוא עתה איתן יהיה כמו נוה רועים וזה הפסוק נאמר גם כן בנבואת בבל ויתכן לפרש הפסוק כן המשחית אדום יעלה כמו אריה בלי פחד ויעלה מגאון הירדן כלומר יעלה ויתגבר כמו שמתגברין המים כשהירדן בגאונו מלא על כל גדותיו וזכר הירדן לפי שהוא בארץ ישראל ומגאון ארץ ישראל יבא להם הרע כמו שאומר בנבואות עובדיה ועלו מושיעים בהר ציון לשפוט את הר עשו : אל נוה איתן ׃ אל נוה מקום איתן והוא הר שעיר : כי ארגיעה אריצנו מעליה ׃ רוצה לומר כאשר אשקיט ואגיע לישראל ארוץ אותו מעל ארץ אדום שהוא שם בגלות : ומי בחור אליה אפקוד ׃ וכל מי שהוא בחור למלחמה אפקוד ואמנה אותו אל ארץ אדום : כי מי כמוני ׃ כלומר מי כמוני שיעמוד כנגדי : ומי יועידנו ׃ מי יתן לי זמן ומועד למלחמה : ומי זה רועה ׃ ומי זה מלך באדום אשר יעמוד לפני יועידני הנו״ן דגושה וזה הענין בעצמו אמר בנבואות מלך בבל לפי שגדל ענשם כאשר הרעו לישראל וזה יוכיח הפירוש הזה שפירש בפסוק כי נרמז בו גדולת ישראל ותשועתם כי אז יהיה חרבן אדום ויונתן תירגם כי ארגיע מן רגע אחד וכן תירגם ארי בזמן אייתינון עלה ושלטונין אמני עלה ארי מאן כוותי ומאן דיערענני ולית מלך דאית ליה תקוף קדמאי ובספר מכלל בחלק השרשים פירשתי כי ארגיע מן רוגע הים עודי רגע שענינם הבקיעה והכריתה כלומר אכריתם ואגלם מארצם: לכן ׃ אל אדום ׃ כמו על אדום וכן אל יושבי תימן כמו על וכמוהו רבים: אם לא ׃ ענין שבועה וכן נשבע יי׳ צבאות לאמר אם לא כאשר דמיתי כן היתה: יסחבום ׃ כמו סחוב והשלך כלומר ימסום וידרוס: צעירי הצאן ׃ אלו ישראל שהיו עד עתה צעירים וחלשים כנגד האומות ואמר גם כן צעירי כנגד אדום כי עשו הגדול וכן אמר ורב יעבוד צעיר ׃ ודרש צעירי הצאן אלו בני בניה של רחל ללמדך שאין עשו נופל אלא ביד זרעה של רחל ויוסף ובנימין היו צעירי השבטים ויונתן תירגם אם לא יגררינון ויקטלינון תקיפי עמא: אם לא ישים עליהם ׃ האל יתברך ישים עליהם נויהם כלומר ישים בתיהם שממה עמהם: מקול נפלם ׃ כנופל ממקום גבוה לנמוך שנשמע קול מפלתו כן אדום לרוב גבהותם וגאותם כשתבא מפלתם ישמע למרחוק כאילו רעשה הארץ: צעקה ׃ תשמע מהם עד כי בים סוף נשמע קולה וכל זה להפלגה ולגוזמא וזכר ים סוף שהוא כנגד ארץ אדום ואף על פי שמדבר גדול שם נשמע קול ארץ אדום ביום מפלתה: הנה ׃ וידאה ׃ ויעוף וכן כאשר ידאה הנשר: כלב אשה מצרה ׃ פי׳ למעלה: לדמשק ׃ בים דאגה השקט לא יוכל ׃ כמי שהוא בים שיש לו דאגה יפחד ולא יוכל להשקט לבו מדאגה ומפחד כן יהיו יושבי דמשק ועריה: רפתה דמשק ׃ כלומר רפו ידיה לעמוד כנגד אויביה: ורטט החזיקה ׃ כמו רתת שהוא ענין רעדה ופלצות האברים: צרה וחבלים אחזתה כיולדה ׃ מנהג הלשון בדבור זכר ונקבה סמוכים נופל הפעל על הדבק אם ראשון ואם אחרון כמו ותדבר מרים ואהרן ותכתוב אסתר המלכה בת אביחיל ומרדכי היהודי הנה אפי ותמתי נתכת אל המקום הזה כאשר קיים עליהם מרדכי היהודי ואסתר המלכה והדומים להם אם כן מה שאמר אחזתה לשון נקבה והדבק חבלים כפרש ו״ו וחבלים עם כמו ויוסף היה במצרים והדומים לו ופי׳ צרה וחבלים אחזתה צרה עיקר הספור לפיכך נפל הענין על צרה ואמר לשון נקבה: איך לא עזבה ׃ איך לא עזבה מלהלחם בה כלומר תאמר דמשק ר״ל אנשיה בנוסם כשבאו האויבים להלחם בנו ולקחת ארצנו איך לא עזבו דמשק שהיא עיר תהלה והיא קרית משוש איך לא עזבוה מלהחריבה ותירגם יונתן אכדין לא אשבקת קרתא משבחתא וכן תירגם יונתן אכדין לא תנטית ויש מפרשים עזבה מן ויעזבו את ירושלם ענין בנין וחוזק כלומר איך לא נבנתה בחומה חזקה שלא תוכל יד האויב לשלוט בה: תהלה ׃ כתוב ותהלת קרי והענין אחד כי תבא תי״ו במקום ה״א במקומות רבים: לכן

רשי

תפלצתך ׃ לשון בהלה שהיית ממהר ובהל לעורר שטימתך לאחיך יש לועזין לשון פלצות ויש לועזין לשון מפלצת : השיא אותך ׃ להרע להם : שכני ׃ שוכן : תפשי ׃ כמו תופש והיו״ד יתרה בו : כאריה העולה מגאון הירדן ׃ שהוא מקום אריות כתרגומו של יונתן כן יעל׳ האויב אל נוה איתן : ארגיעה ׃ אקרב את הרגע : אריצנו מעליה ׃ פתאם ובהלכה יתריבנה ויטיב לו כרגע קטן אל מקומו ואני אומר אריצנו מעליה ממעל לה שיהא מתגבר עליה ועליון לה
כ וכן ממעל לרקיע וכן ממעל לו מעל למדיו : ומי בחור ׃ אותו שבחרתי לנקום נקמתי עליה אפקד : ומי יועידני ׃ למלחמה להלחם אתי : רועה ׃ מלך : אם לא ׃ לשון באמת : יסחבום ׃ יגררו׳ : צעירי הצאן ׃ בזויי האומות ורבותנו דרשו פרס שהוא הצעיר בבני יפת : ישים ׃ לשון שממה : בושה חמת וארפד ׃ ערי ארם כי שמעו שמועה רעה על דמשק שהיא ראש ארם כמה שנאמר כי ראש ארם דמשק לכך נמוגו : בים דאגה ׃ דאגתם דומה לדאגת הים : השקט לא יוכל ׃ כל דאגה לשון יראה הוא : רפתה דמשק ׃ רפו ידיה
כה מהלחם : ורטט ׃ זיע : איך לא עוזבה ׃ לא נתמלאת עפר סביב חומתה לחזק החומה כמו ויעזבו את ירושל׳ עד החומה ויש עוד לפתור למה לא כעזובת מן הרעה הזאת שלא תבא הרעה עליה : קרית משושי ׃ כך יתאבלו מלכה עליה : לכן

תִּֽפְלַצְתְּךָ הִשִּׁיא אֹתָךְ זְדוֹן לִבֶּךָ
שֹׁכְנִי בְּחַגְוֵי הַסֶּלַע תֹּפְשִׂי מְרוֹם גִּבְעָה
כִּֽי־תַגְבִּיהַּ כַּנֶּשֶׁר קִנֶּךָ מִשָּׁם אוֹרִֽידְךָ
נְאֻם־יְהֹוָה׃ וְהָיְתָה אֱדוֹם לְשַׁמָּה
כֹּל עֹבֵר עָלֶיהָ יִשֹּׁם וְיִשְׁרֹק עַל־כָּל־
מַכּוֹתֶֽהָ׃ כְּמַהְפֵּכַת סְדֹם וַעֲמֹרָה
וּשְׁכֵנֶיהָ אָמַר יְהֹוָה לֹא־יֵשֵׁב שָׁם אִישׁ
וְלֹא־יָגוּר בָּהּ בֶּן־אָדָֽם׃ הִנֵּה כְּאַרְיֵה
יַעֲלֶה מִגְּאוֹן הַיַּרְדֵּן אֶל־נְוֵה אֵיתָן כִּֽי־
אַרְגִּיעָה אֲרִיצֶנּוּ מֵעָלֶיהָ וּמִי בָחוּר
אֵלֶיהָ אֶפְקֹד כִּי מִי כָמוֹנִי וּמִי יֹעִידֶנִּי
וּמִי־זֶה רֹעֶה אֲשֶׁר יַעֲמֹד לְפָנָֽי׃
לָכֵן שִׁמְעוּ עֲצַת־יְהֹוָה אֲשֶׁר יָעַץ אֶל־
אֱדוֹם וּמַחְשְׁבוֹתָיו אֲשֶׁר חָשַׁב אֶל־
יֹשְׁבֵי תֵימָן אִם־לֹא יִסְחָבוּם צְעִירֵי
הַצֹּאן אִם־לֹא יַשִּׁים עֲלֵיהֶם נְוֵהֶֽם׃
מִקּוֹל נִפְלָם רָעֲשָׁה הָאָרֶץ צְעָקָה בְּיַם־
סוּף נִשְׁמַע קוֹלָֽהּ׃ הִנֵּה כַנֶּשֶׁר
יַעֲלֶה וְיִדְאֶה וְיִפְרֹשׂ כְּנָפָיו עַל־בָּצְרָה
וְהָיָה לֵב גִּבּוֹרֵי אֱדוֹם בַּיּוֹם הַהוּא
כְּלֵב אִשָּׁה מְצֵרָֽה׃
לְדַמֶּשֶׂק בּוֹשָׁה חֲמָת וְאַרְפָּד כִּֽי־
שְׁמֻעָה רָעָה שָׁמְעוּ נָמֹגוּ בַּיָּם דְּאָגָה
הַשְׁקֵט לֹא יוּכָֽל׃ רָפְתָה דַמֶּשֶׂק
הִפְנְתָה לָנוּס וְרֶטֶט הֶחֱזִיקָה צָרָה
וַחֲבָלִים אֲחָזַתָּה כַּיּֽוֹלֵדָה׃ אֵיךְ לֹא־
עֻזְּבָה עִיר תְּהִלָּה קִרְיַת מְשׂוֹשִֽׂי׃
לכן

טפשותך אטעיאת יתך רשע לבך
דאת דמי לנשרא דישרי בשיני כיפא
מותביה בתקוף רומא ארי תרים
כנישרא מדורך מתמן במימרי
אחתינך אמר יי׃ ותהי אדום לצדו
כל דיעבר עלה יכלי ויניד על כל
מחתהא׃ כהפכתא דסדום ועמורה
וקריבהא אמר יי לא יתיב תמן אינש
ולא יתותב בה בר אינש׃ הא מלך
במשריתיה יסק עליהון כאריא
דסליק מרום ירדנא והוי לדיר רעיין
ארי כזמן איתינון עלה ושילטונין
אימני עלה ארי מן כוותי ומן
דיערעינני ולית מלך דאית ליה תקוף
קדמי׃ בכן שמעו מלכא דיי דימלך
על אדום ומחשבתיה דחשיב על
יתבי ארעא דרומא אם לא יגררון
ויקטלון תקיפי עמא אם לא יצדון
עליהון מדוריהון׃ מקל מפלתהון
זעת ארעא צווחתא בימא דסוף
אישתמע קליהון׃ הא כנישרא
דסליק ומשתדי כן יסק מלך
במשריתיה וישרי על בצרה ויהי לב
גבריהון דאדומאי ביומא ההוא כלב
אתתא דעקא לה בחבלהא׃
לדמשק בהיתו יתבי חמת וארפד
ארי בכורא בישא שמעו איתברו
דחלא כימא ויצפא אחדתנון הא
כנחת ימא דשקטין ולא יכלין למנח׃ אתרשלו יתבי דמשק אתפניאו למערק
ושפלותא אחדתנון עקא וחבלין אחדונון הא כמחבלין לילדתא׃ איכדין לא
אשתביקת קרתא משבחתא כרכא חדאה׃ בכין

שכני ד׳ בקריאה וסימ׳ בסדר ברכה: כמהפכת ו׳ בקריא׳ וסימ׳ כמהפכת סדום ועמורה אדמה וצביים ׃ ושממה כמהפכת זרים ׃ והיתה בבל צבי ממלכות ׃ כמהפכת סדם ועמרה ושכניה ׃ כמהפכה אלהים את סדם ואת עמרה ׃ הפכתי בכם כמהפכת אלהים את סדום דעמוס: ארגיעה ד׳ ב׳ מ״ל וא׳ חס׳ י״וד וא׳ חס׳ ה׳ וסי׳ לאור עמים ארגיעו ׃ כי ארגיעה אריצנו ׃ כי ארגיעה ארוצם כן כתיב ׃ ועד ארגיע לשון שקר ׃ קדמ׳ חס׳ ה׳ ׃ אריצם חס׳ י״וד : כל לשון מחשבה על במ״ג אל וס״א לכן שמעו עצת יי׳ אשר יעץ אל אדום ׃ מה תחשבון אל יי׳ דנחום ׃ ומחשבותיו אשר חשב אל ארץ כשדים : נמגו ד׳ והס׳ וסי׳ כל יושבי כנען ׃ וכי נמגו כל יושבי ׃ וגם נמגו כל ׃ לדמשק בושה חמת :

מנחה גדולה

כן השיב את שבות בני עמון וכבר שבו אחרי שבלבל אותם סנחרב והשיב ר׳ יהושע והלא כבר נאמרו שבתי את שבות בני ישראל ועדין לא שבו ׃ אלא דהדרי הכא כמי דהדרי ועדין לא שבו ׃ הרי העפ״י שיש בנבואות עמון ומה שעבר על ידי סנחריב יש בו ג״כ לעתיד שישובו לארצם כשיגיע הזמן שיעשה השם נקם באומות מקודם לכן יישב כל אומה בארצם ומשם ידונם ׃ וההכרח לזה הוא לפי כך דייקת תמצא בכל נבואה דברים ידועים שכבר נתקיים ונעשה וג״כ דברים אשר לא נתקיימה עדין והנביאים דברו הדברים כפי אשר הראום מן השמים עם היותם שלא כסדרן עבר ועתיד יחד ולעתים רחוקים וקרובים מעורבים ודבר אלהינו יקום לעולם : והנה אומרו אבדה חכמה וגו׳ כלפי שאז״ל אבדה עצה מבנים היינו מישראל שנקראו בנים למקום נסרחה חכמתן של אומות העולם כדאי׳ בחגיגה ׃ ולפי שאדום המה מחריבי ביתו עי״כ אבדה חכמת ישראל שהיו רבתי בגוים רבתי בדעות ועי״כ נאבד ג״כ חכמתן של אדום הרי שהם גרמו לעצמן שנאבדה חכמתן ובעת צרה כשהיו צריכין ליטול עצה לא היה בהם חכם ויועץ וז״ש האין עוד חכמה בתימן בתמי׳ הרי חכמים גדולים ורבים היו שם וא״כ איה איפוא איך אפשר שאין עוד חכמה בתימן ׃ ובא הכתוב כמתרץ שהם גרמו זה לעצמן ע״י שאבדו חכמה מבנים שגרמו אבדון חכמת ישראל שהיו רבתי בדעות והם החרבו בית המקדש וע״י טלטול וגלות אין הדעת גלולה בחכמה על כן גם חכמתן נסרחה ונאבד׳ וזה מדה כנגד מדה בעונש :
אשר

לכן ילמו · יכרתו וכן אל תדמו בעינה: והצגתי · ענין הדלקה שרשו יצת וכן למה הציתו עבדיך: בן הדד · כך היה שם מלך ארם בזמן חרבנה על יד נבוכד נצר ורצין שם המלך בזמן חרבנה על יד סנחריב: לקדר ולממלכות חצור · אמר בזה שהכה נבוכד נצר מה שלא אמר כן באומות אחרות אף על פי שלקו על ידו לפי שהאחרות לקו על ידי אחרים פעם אחרת שהרי אדום ומואב ובני עמון וארם לקו על ידי דוד מלך ישראל אבל קדר וממלכות חצור לא ראינו שלקו אלא על ידי נבוכד נצר לפיכך אמר אשר הכה וכתוב נבוכד ראצור בו"ו וקרי בלא וי"ו שהיה נקרא גם כן נבוכד ראצור בחולם: ושדדו · גזרה מן הקל בא שלם והוא בפלס חרבו אחד משכו אותה: את בני קדם · גם הוא מבני ישמעאל כמו קדר וכן כתוב בתורה יטור נפיש וקדמה ויונתן תירגם בני מדינחאה ואפשר שהיו אלה בני קדר שוכנים במזרח: אהליהם · לפי שהיו יושבי אהלים ובעלי מקנה וכן אמר כל צאן קדר יקבצו לך: נסו נדו · כבר פי' ענין הפסוק בנבואת אדום: קומו אל גוי שליו · כמו שלו הייתי אלא שזה משקל אחר בשוא השי"ן בפלס שאר פאר זעיר ונכתב בו י"וד המשך כמו בזעיר: והיו קצוצי פאה · יהיו קצוצי' לכל פאה מענין קץ כי הפאה היא קץ וסוף: אשר היה · אמרו רבותינו ז"ל כי עילם עזרו את הכשדים ובאו עמהם להרע לישראל לפיכך נאמרה עליהם נבואה זו: כה אמר יי' · קשת עילם · ר"ל חוזקם ותקפם כמו שהקשת חוזק הנושא אותו וכן תירגם יונתן תקיף: והבאתי · ארבע רוחות כאילו ארבע רוחות יכוס זאת הרוח תזרה אותם לרוח שכנגדה ושכנגדה הלאה כן יהיו מפוזרי' בכל מקום וי"ת ארבע רוחות ארבע מלכוון: נדחי עולם · בדגש הד"לת לחסרון פ"א הפעל נדחי ישראל יכנס רפה הד"לת: עולם · כתיב בוי"ו עילם קרי בי"וד ואותיות אה"וי מתחלפו': והחתתי · בא על דרך השלם ודגש הת"יו האחרונה לחסרון תי"ו למ"ד הפעל שרשו תחת ענין שבר: את חרון אפי · על שהרעו לישראל: ושמתי כסאי בעילם · כיון שאאביד ממנה מלך ושרים ויבינו כי מאתי הוא כאילו שם כסאי ואמליך עליה מלך ורז"ל פירשו הפסוק על דבר ושתי ולדבר המן ובניו כי הכל היה סבה מהאל להטיב לישראל בגלותם ופי' מלך זה ושתי ושרים זה המן ועשר בניו וזהו ושמתי כסאי בעילם כי הכל ידעו כי מיי' היתה התשועה ההיא: והיה באחרית הימים · פי' בנבואת מואב: אשוב · כתוב בוי"ו וקרי בי"וד והענין אחד וכן שבית כתוב בי"וד וקרי בוי"ו והענין אחד: סלבר

בכן יתרמון עולמהא ברחובהא וכל
גברי עבדי קרבא יתברון בעידנא
ההיא אמר יי צבאות:
ואדליק אשתא בשורי דמשק
ותשיצי בירנית בר הדד: לקדר
ולממלכות חצור דמחא נבוכדנצר
מלכא דבבל כדנן אמר יי קומו סקו
על קדר ובזו ית בני מדינחא:
משכניהון ועניהון ישבון יריעתהון
וכל מניהון וגמליהון יסבון להון
ויתכנשון עליהון דקטלין בחרבא
מסחור סחור: עירוקו גלו לחדא
ארחיקו למיתב יתבי חצור אמר יי
ארי מלך עלכון נבוכדראצר מלכא
דבבל מלכא וחשיב עליכון
מחשבא: קומו סקו על עמא דיתבין
שליוא שרן לרוחצן אמר יי לית להון
דשין ועברין כלחודיהון שרן: ויהון
גמליהון לביזא והמון גיתיהון לעדי
ואיבדרינון לכל רוח מקפי פתא
ומכל עיבריהון איתי תברהון אמר
יי: ותהי חצור למדור ירודין צדו
עד עלמא לא יתיב תמן אנש ולא
יתיתיב בה בר אינש: דהוה פתגם
נבואה מן קדם יי עם ירמיה נביא על
עילם בריש מלכות צדקיה מלך
שבטא דבית יהודה למימר: כדנן
אמר יי צבאות הא אנא תבר ית
תקוף עילם ריש גברותהון: ואיתי
על עילם ארבע מלכוון מארבע רוחי
שמיא ואבדרנון לכל רוחתא האלין
ולא יהי עם דלא יהכון לתמן
מטלטלי עילם: ואתבר ית עילם
קדם בעלי דבביהון וקדם דבען
למקטלהון ואיתי עליהון בישא ית
תקוף רוגזי אמר יי ואגרי בתריהון
דקטלין בחרבא עד דאשיציתהון:
ואשוי כורסי מלכותי בעילם ואוביד
מתמן מלך ושלטון אמר יי: ויהי
בסוף יומיא אתיב ית גלות עילם
אמר יי:
פתגמא

לכן יפלו בחוריה ברחבתיה וכל־
אנשי המלחמה ידמו ביום ההוא
נאם יהוה צבאות: והצתי אש
בחומת דמשק ואכלה ארמנות בן־
הדד: לקדר ולממלכות
חצור אשר הכה נבוכדראצור מלך־
בבל כה אמר יהוה קומו עלו אל־
קדר ושדדו את־בני־קדם: אהליהם
וצאנם יקחו יריעותיהם וכל־כליהם
וגמליהם ישאו להם וקראו עליהם
מגור מסביב: נסו נדו מאד העמיקו
לשבת ישבי חצור נאם־יהוה כי־
יעץ עליכם נבוכדראצר מלך־בבל
עצה וחשב עליהם מחשבה: קומו
עלו אל־גוי שליו יושב לבטח נאם־
יהוה לא־דלתים ולא־בריח לו בדד
ישכנו: והיו גמליהם לבז והמון
מקניהם לשלל וזרתים לכל־רוח
קצוצי פאה ומכל־עבריו אביא את־
אידם נאם־יהוה: והיתה חצור
למעון תנים שממה עד־עולם לא־
ישב שם איש ולא־יגור בה בן־אדם:
אשר היה דבר־
יהוה אל־ירמיהו הנביא אל־עילם
בראשית מלכות צדקיה מלך־יהודה
לאמר: כה אמר יהוה צבאות הנני
שבר את־קשת עילם ראשית
גבורתם: והבאתי אל־עילם ארבע
רוחות מארבע קצות השמים
וזרתים לכל הרחות האלה ולא־
יהיה הגוי אשר לא־יבוא שם נדחי
עולם: והחתתי את־עילם לפני
איביהם ולפני מבקשי נפשם
והבאתי עליהם רעה את־חרון אפי
נאם־יהוה ושלחתי אחריהם את־
החרב עד כלותי אותם:
ושמתי כסאי בעילם והאבדתי
משם מלך ושרים נאם־יהוה:
והיה באחרית הימים אשוב את־
שבית עילם נאם־יהוה:
הדבר

רשי

לכן · לשון שבועה: ידמו · יחריבו ואינו זז מלשון דממ' שכל עיר חריבה אין קול נשמע בה: קדר · בוכני מדברו' באהלים הם אין חומה ואין עיר: מגור · אמאסמ"נט בלע"ז ל"א לשון יראה: כי יעץ עליכם וגו' · ומה היא העצה קומו עלו אל גוי שליו: בדד ישכונו · בטח ביחידות אין צריכין להתאסף ולישב ברוב אדם שאין יראים שיבא אויב עליהם: קצוצי פאה · מוקצי' מקצה אל קצה הרוחות: את קשת עילם · את תקות עילם: ראשית גבורתם · מיטב גבורתם: ושמתי כסאי · מגור שלי:
ושהו

והצתי אש ו' וסימ' נמסר לעיל בסיפרא סוף סימ' כ"א: בחומת כל סיפרא חומות במ"ג חומת וסי' שורא דדמשק נפל · ופי' ונתתיך לעם הזה · והצתי אש בחומת דמשק · ופקדתי על כל בבבל: בדד ח' וסימ' בדד ישב מחוץ למחנה · יי' בדד ינחנו · וישכן ישראל בטח · כי עיר בצורה · קומו עלו אל גוי שליו · לא ישבתי בסוד משחקים · איכה ישבה בדד · ישב בדד וידם: צדקיה ו' וסימ' ויעש לו צדקיה בן כנענ' דמלכים · ואל צדקיה מלך יהודה · ויהי בשנה ההיא בראשית · ביד אלעשה בן שפן · בראשית מלכות צדקיה מלך יהודה · ובני יהויקים יכניה · וא' וצדקיה ובן חכליה וצדקיה: אשיב ג' דכתיב אשוב וסי' כי הנה בימים ההמה · גם זרע יעקב ודוד עבדי · והיה באחרית הימים אשיב את: שבות דכתיב שבית ו' בקריאה וסימ' לכן כה אמר אדני יי' עתה אשיב את · ויי' שב את שבות איוב בהתפללו · והיה באחרית הימים אשיב את שבות סדום ובנתיה ג' בפסוק · וא' חילוף כתיב שבות וקרינן שבית וסי' רצית יי' ארצך:

מנחה גדולה

אשר היה דבר ה' אל ירמי' הנביא אל עילם בראשית מלכות צדקי' וגו' מהר"יא ז"ל הודיע הכתוב הזה מעלות נבואת ירמיהו שקודם שניבא חרבן בבל ניבא וראה חרבן המחריב את בבל שהיה מדי וזהו בראשית מלכות צדקי' כי קודם חרבן ירושלם ראה חרבן בבל המחריב אותו וראה חרבן עילם המחריב את בבל מחריב ירושלי' ומזה תבין שאמרו כאן אשר היה דבר ה' אל ירמיהו בראשית מלכות צדקיהו לא אמרו בלבד על נבואת עילם ששתי הנבואות האלה היו בראשית מלכות צדקיהו וכמו שית באר בסוף נבואת בבל בשליחות שריה ע"כ:
ולע"ד שייחס הדבר אל ראשית מלכות צדקיהו שבמלת ראשית נרמז על צדקתו של צדקיהו כמש"ז"ל שבקש הקב"ה להחזיר העולם תוהו ובוהו בשביל דורו של צדקיהו כיון שנסתכל במעשה צדקי' נתקררה דעתו · וז"ש בראש' מלכות צדקי' נאמרה נבואה זו והסמוכה לה היא מפלת בבל כדברי מהר"יא ז"ל ע"י מעש' צדקיהו הצדיק זכותו גרמה שבעת שמלך התנבא ירמי' על מפלתן של שונאי ישראל · גם כיון למה שאז"ל שע"י שבקש הקב"ה למסור ישראל ביד נ"נ ע"כ כבש תחתיו העולם כולו כדי שלא יאמרו ביד אומה שפלה מסר את בניו וכיון שבימי צדקיהו גלו ישראל לבבל אמר שבראשי' מלכות צדקי' כנגזרה גזרה על האומו' שימסרו ביד נ"נ כיון שצדקי' ועמו ימסרו בידו ג"כ · וע"כ אמר ושבתי את שבות וגו' שזה היה אחר מפלת בבל שבו איש לארצו ולכבודו כיון שכל הממשלה לא ניתן לנ"נ אלא בשביל ישראל שלא יהיו ישראל ביד מלכות שפלה וכיון שבטלה מלכות בבל לא שייך עוד טעם זה ע"כ שבו האומו' לישב בארצם כמקדם · ולזה סמך אחר אשיב את שבות עילם נבואת מפלת בבל להורות שכל מקו' שנ' ושבתי את שבות האומ' פלונית הוא יהיה אחר מפלת בבל:

הדבר

הדבר אשר דבר יי' אל בבל אל ארץ כשדים · הגידו בגוים · לפי שנבוכדנצר השמיד כל הגוים אמר שיבשרו בשורה זו בגוים : הוביש בל את מרודך · אלה היו אלהי בבל ואמר הרי הם כאילו הובישו עתה ואתו כי לא יוכלו להציל את עובדיהם : חת · פעל עבר בשקל תם עונך שרשו תחת. חתו מלעיל : כי עלה גוי מצפון · מדי ופרס : בימים ההמה · כי כשחרבה בבל יצאו ישר' מהגלות על ידי כרש מלך פרס : יבאו בני ישראל המה ובני יהודה יחדו · פי' המה אותם שהיו בגלות בבל עם יהודה ובנימן כי כשגלו עשרת השבטים נשארו בארץ מעטים מפוזרים כמו שכתוב בדברי חזקיהו ויאשיהו ועל אותם בני ישראל אומר שגלו עם יהודה לבבל והם יצאו עמהם כשעלו מבבל על ידי כרש מלך פרס . הלוך ובכה · משמחה בשובם לארצם כי יש בכי של שמחה כמו בבכי יבאו כמו וישק לרחל וישא קולו ויבך ויבך על צואריו עוד: ציון ישאלו · בשובם מגלות בבל ישאלו זה לזה דרך ציון : דרך הנה · דרך המקום הזה כמו לא אתם שלחתם אותי הנה והדומים לו : באו ונלוו אל יי' · כל אחד יאמר לחברו באו ונלוו אל יי' ונלוו צווי בא על דרך העבר וכן ונלוו אל יי' ונקבצו שניהם צווי כלוו ונקבצו וי"ת באו ונלוו עבר מוסב לעתיד ייתון ויתוספון על עמא דיי' יגזר להון קיים עלם דלא יפסוק דעתו בזה שילוו עמהם גרים בצאתם מבבל וכן אמר בנבואת בבל בישעיה ונלוה הגר עליהם ואנחנו פירשנוהו שם כי הוא לעתיד אלי הפסוק בצאתם מבבל וחציו לעתיד בימות המשיח כמו שפי' שם : צאן אובדות · שאין מבקש אותן כן היו עמי עד אותו הזמן שתחרב בבל כי אז יהיה להם דורש ומבקש : היה עמי · כתוב על דרך כלל היו קרי על דרך פרט: רועיה' התעום · מלכיהם היו סבת אבדתם והם התעום שהלכו בדרך הרעה : הרים שובבים · כתוב ביו"ד וקרי בוי"ו ואותיות אהו"י מתחלפות וענינו ענין גרוש ושלוח וכן כי שבבים יהיה על דעת רבי יונה פירושו אל ההרים גרשום ושלחום ויש לפרש שברום וכתתום בלכתם בגלות מהר אל הר ומהר אל גבעה וכן כי שבבים יהיה ענין שבר וכתיתה וכן ושבבתיך וששאתיך : כל מוצאיהם · שעושים להם צרות : אמרו לא נאשם · אין עלינו אשם בהרע להם תחת אשר חטאו וזה דבר הנבי' אומר להם למה באה להם כל הצרה הזאת : נוה צדק · שהיה להם נוה צדק ומעון אמת כשהיו עושים רצונו ומקוה אבותיהם יי' וכן היה מקוה אבותיכ' שהיו בוטחים בו ומקוים אליו הוא היה להם מקוה שהיו מוצאים תקותם בו : נדו · אמר כנגד ישראל נדו מתוך בבל : יצאו · כתיב מדבר שלא לנכח וקרי צאו מדבר לנכח והענין אחד : והיו כעתודים לפני צאן · תהיו בצאתכם כמו העתודים שהולכים לפני הצאן כן תהיו אתם בלא פחד ולא יראה וי"ת והוו כרברבין בריש עמא : כי הנה · וערכו לה · מסם תלכד · במקום שיערכו מלחמה משם ילכדו אותה ולא יצרכו ללכת אל מקום אחר : חציו כגבור משכיל · חצי הקהל הזה שיעלו על בבל יהיו כחצי גבור משכיל שלא ישובו ריקם בירודתו שלא יהרג בן יהיו חצי כל הנלחמים על בבל משכיל פעל יוצא הגבור משכיל בהרגו ואם נהרג שכולה : והיתה כשדים · פי' ארץ כשדים וכן תירגם יונתן ארע כשדאי או פי' עדת כשדים: כי תשמחי · כתוב ביו"ד וקרי בוי"ו וכן תעלזי תפושי ותצהלי כתוב ביו"ד וקרי בוי"ו והכתוב שהוא כנוי הנקבה כנגד בבל אומר על הכנסה דרך כלל והקרי כנוי הרבים כנגד יושבי בבל דרך פרט אמר אתם שוסי נחלתי הייתם שמחים ועלזים בהחריבכם ארצי והייתם פרים ורבים בטוב ארצי כמו עגלה דשנה והייתם צהלים ושמחים כמו אבירים בנצחם המלחמה ואתם לא בגבורתכם נלחמתם את עמי כי אם מפני חרוני שהיה עליהם : תפושי · ענין רבוי רוצה לומר רבוי הבשר ובריאותו כמו ויצאתם ופשתם כעגלי מרבק : כעגלי דשא · כעגלה שהיא תמיד רועה בדשא שהיא שמנה ובריאת בשר ודשא כתוב באל"ף והוא תאר במקום ה"א הנקבה והאל"ף השרש נגרעה או נפלה הה"א והקמץ סימן כפילתה וכן היוצא מלפני השליט ומשפטו דשאה בפלס מלאה או דשאה בפלס חכמה ובמקצת ספרים הוא כתוב בה"א ופי' מענין דיש ופי' כעגלה שהיא דשה שהיא אוכלת כל היום מדישה לא כעגלה שהיא חורשת שאיננה אוכלת ויונתן תירגם ארי תדולון כעגלה רבקא : בושה אמכם מאד · מן השמחה שהייתם שמחים כשהייתם שוסים נחלתי תהיו בושים כשיבאו אחרים וישוסו אתכם ופירוש אמכם ויולדתכם היא כניסתכם וקהילתכם וכן ריבו באמכם ותירגם יונתן אמכ' כנשתכון ותירגם יולדתכם מדינתכון : הנה אחרית גוים · ואחרית גויי מלכות בבל סופם שתהיה ארצם מדבר כי הם יהרגו ותשאר ארצם ציה וערבה ערבה כמו מדבר : מקצף

רשי

ושאו נס · פור"קא בלע"ז סימן אסיפה: הוא בל ומרודך · שמות ע"ז של בבל: גוי מצפון · מדי ופרס : דרך הנה · דרך המקום הזה ירושלם ישבו פניהם כשתחר' בבל ויצאו מתוכה בריש[ו]ן כורש מלך פרס : רועיהם התעום · מלכיהם התעום מעלי : הרים שובבים · אל ההרים · אלע"ז שנהרים שובבים אגוויי"זאכן בלע"ז שובבים מלכיה' וי"ת הרי' שובבים שלטוניא בזונן : ומקוה אבותיהם · וסבר אבהתהון : נוסו מתוך בבל · מעתה צאו משם : כעתודים לפני צאן · דרך העתודי' ללכת לפני העדר בראש העזים : שסי נחלתי · בוזזי נחלתי : וערכו לה · ויסדרון עלה קרב : כי תפושי · לשון שומן : כעגלה דשה · הדשה בתבואה ואוכלת תמיד : אמכם · כניסייתכם : אחרית גוים · אם ראשיתכם גדול אחריתכם יהי' מדבר : ילו

א הדבר אשר דבר יהוה אל
בבל אל ארץ כשדים ביד ירמיהו
הנביא: הגידו בגוים והשמיעו
ושאו נס השמיעו אל תכחדו
אמרו נלכדה בבל הביש בל חת
מרדך הבישו עצביה חתו גלוליה:
כי עלה עליה גוי מצפון הוא ישית
את ארצה לשמה ולא יהיה יושב
בה מאדם ועד בהמה נדו הלכו:
בימים ההמה ובעת ההיא נאם יהוה
יבאו בני ישראל המה ובני יהודה
יחדו הלוך ובכו ילכו ואת יהוה
אלהיהם יבקשו: ציון ישאלו דרך
ה הנה פניהם באו ונלוו אל יהוה
ברית עולם לא תשכח:
צאן אבדות היה עמי רעיהם
התעום הרים שובבים מהר אל
גבעה הלכו שכחו רבצם: כל
מוצאיהם אכלום וצריהם אמרו לא
נאשם תחת אשר חטאו ליהוה נוה
צדק ומקוה אבותיהם יהוה: נדו
מתוך בבל ומארץ כשדים יצאו והיו
כעתודים לפני צאן: כי הנה אנכי
מעיר ומעלה על בבל קהל גוים
גדלים מארץ צפון וערכו לה משם
תלכד חציו כגבור משכיל לא ישוב
י ריקם: והיתה כשדים לשלל
כל שלליה ישבעו נאם יהוה:
כי תשמחי כי תעלזי שסי נחלתי
כי תפושי כעגלה דשה ותצהלי
כאברים: בושה אמכם
מאד חפרה יולדתכם הנה אחרית
גוים מדבר ציה וערבה:
מקצף

פתגמא דמליל יי על בבל ועל ארע כסדאי ביד ירמיה נביא: חוו בעממיא ובסרו וזקיפו אתא בסרו לא תימנעון אמרו אתכבישת בבל בהיתו דפלחין לבל אתברו דפלחין למרודך בהיתו צילמנהא איתברא טעותהא: ארי סליק עלה עם מארעא ציפונא הוא ישוי ית ארעה לצדו ולא יהי יתיב ביה מאנשא ועד בעירא אטלטלו גלו: ביומיא האינון ובעדנא ההיא אמר יי ויתחברון בני ישראל אינון ובני יהודה כחדא במיגלהון כד הוו בכן גלו ובמותביהון מארע גלותהון פולחנא דיי אלההון יתבעון: לציון ישאלון למיזל אורחא מכבשא קדמיהון ייתון ויתוספון על עמיה דיי ויגזר להון קיים עלם דלא יפסוק: עאן מבדרא הוו עמי מלכיא טלטלנון שילטוניא בזונון מטור לרמא גלו אתנשיאו מבית רוחצנהון: כל דאשכחונון בזונון וסנאיהון אמרין לית עלנא חובא חלף דחבו קדם יי איתרחקו ממדור קודשיה וסיבור אבהתהון יי: גלו מגו בבל ומארעא כסדאי פוקו והוו כרברבין בריש עמא: ארי הא אנא מיתי ומסיק על בבל משרית עממין סגיאין מארעא ציפונא ויסדרון עלה קרב מתמן תתאחד גירוהי כגבר מתכיל לא תייבין ריקן: ותהי ארעא כסדאי לביזא כל בוזזהא יסבעון אמר יי: ארי תחדון וארי תבועון בוזזי אחסנתי ארי תדוצון כעגלי ריבקא ותטולון כגבריא: בהיתת כנשתכון לחדא אתברת מדינתכון הא סופהון דעממיא מדבר צדי וחרוב: על

בל ג' בקריאה וסי' ופקדתי על בל בבבל · אמרו נלכדה בבל הוביש בל · כרע בל קורס נבו : ונלוו ד' בקריאה וסי' ונלוו עליה ושמרו את משמרת אהל מועד ואת · ציון ישאלו דרך הנה פניהם · ונלוו גוים רבים אל יי' · ונלוו עליהם רבים בחלקלקות : מעלה ומעלה ה' פתחין וסי' ויהי שמואל מעלה העלה · הנני מעלה לה ארוכה · ולכהנים הלוים לא יכרת · ולכן הנה ארני מעלה עליכם · והשבתי למואב נאם יי' · מעלה ולהב חרב וברק חנית · מעלה נשיאים מקצה · כי הנה אנכי מעיר ומעלה על בבל · וסימן בלשון ארמי שמואל אסיא שיצי נהריהון דמואביא וברק ברקין בבבל :

מנחה גדולה

הדבר אשר דבר ה' אל בבל אל ארץ כשדים וגו' מהרי"א ז"ל · בפרשת כוס היין החמה נאמר ומלך ששך ישתה באחרונה שיזכור חרבן מלך בבל שהוא ששך באחרונה אחר זכרון חרבן שאר האומות כן עשה שבסוף דבריו נבא על בבל המדינה גברת במדינות ועל עם הכשדים כולם שהחריבו שאר הארצות ע"כ: ולע"ד נראה שבא להורות ששקולה מפלת בבל כנגד מפלת כל האומו' ושזה גם כל האומות שמחו במפלתה של בבל וע"כ אמר הגידו בגוים וגו' כי כול' ישמחו על מפלתו וע"כ עשה ממנו נבא לעצמו ואמר הדבר אשר דבר ה' אל בבל וגו' שהוא דבור מיוחד למפלת בבל מה שלא מצינו לשון זה בכל נבואו' האומו' כי אם אשר היה דבר ה' או כה אמר ה' וגו' אבל הדבר אשר דבר ה' זה הלשון לא תמצא בירמיהו כי אם בנבואת ישראל לא בנבואת העמים חוץ מבבל היה בא הדבר אל ירמיהו פרטי אל בבל בפני עצמו כי היה זה לשמחת לב ירמיהו ובכלל כל עם יהודה וישראל וגם כל העולם כולו כמו שמפרש בהנבואה וע"כ עשה לו אמירה ודיבור לעצמו להיות דבור קשה וז"ש הדבר אשר היה דבור קשה ולהיות שהיה מפלת בבל שקול כנגד כל המדינה ע"כ פרטה לעצמה ואמר אל בבל אל ארץ כשדים כלו' מפלת בבל היא מפלת כל ארץ כשדים ולזה ג"כ בכל נבואת מפלת העמים אמר אל ירמיהו הנביא וכאן אמר ביד ירמיהו שהיה הדבר לו לנחמה ולנפש משעה שכתבה בידו לאומרו וע"כ האריך בה בכפלי כפלים משארי נבואות גם אמר ביד ירמי' שהיה כותב זאת הנבואה אל ספר אחד בכתיבת ידו כמו שמפורש בסוף הענין וזה אומרו ביד ירמיהו :

בימים ההמה ובעת ההיא וגו' הנה מצאנו בס' עזרא כששבו מגולה ובנו בה"מ כתי' שם ורבים וגו' אשר ראו את הבית הראשון ביסדו זה הבית בעיניהם בוכים בקול גדול ורבים בתרועה בשמחה להרים קול וז"ש יבאו בני ישראל וגו' הלוך ובכו ילכו ואת ה' אלהיהם יבקשו עליהם אמר כי היו בוכי' על שראו ההפרש לבנין הראשון ובנין הזה · והעם אשר נולדו בגלות עליהם אמר ציון ישאלו שהיו משמחי' על שזכו לעלות לציון וללות אל ה' וגו' :

מקצף יי' · מקצף שקצף עליה ויונתן תירגם על דארגזת בבל קדם יי' : לא תשב · כלומר לא ישבו בה בני אדם ומדבר על העיר כמו על יושביה וכן העיר היוצאת אלף רבה לומר אנשיה שיוצאים ממנה : והיתה שממה כלה · שלא ישאר בכל העיר שום ישוב ובבל שישב דריוש וכרש ושהיא עד היום אינה אותה בבל שהיתה מקדם כי אותה היא חרבה ובנו עיר אחרת באותה בקעה ושמה בבל גם כן : ערכו · פירושו ערכו מלחמה : ידו אליה · השליכו אליה ומן הכבד לידות את קרנות הגוים רוצה לומר השליכו החצים או האבנים : אל תחמלו אל חץ · אל כמו על וכמוהו רבים אמר לא תחושו על החצים ותאמרו שמה נירה אותו ולא נכה אדם כי לא ישוב ריקם כמו שאמר למעלה כי כל חץ שתשליכו יהרוג אדם כי ליי' חטאה : הריעו עליה סביב · פי' כדי להבהילם כמו שעשו ביריחו : נתנה ידה · כלומר מסרה עצמה אל האויבים כי לא תוכל לעמוד בפניהם וכנגדם : נפלו אשויתיה · האל"ף נקרא בקמץ חטף ופי' יסודותיה וכן בארמית ואושיא יחיטו פי' כאשר עשתה שהרסה חומות ירושלם : כרתו זורע · אחר שתהיה שממה לא יזרע בה אדם ולא יקצור ויונתן תירגם דרך משל שיצו מלכא מבבל ואחידו חרבא בעדן קטול : מפני חרב היונה · פירשנוהו כי עניינו האונאת מן והאכלתי את מוניך ולא יונו כשיאי עוד את עמי וי"ת מן קדם חרב סנאה דהיא כחמרא מרויא תרגמו עניין יין : איש אל עמו יפנו · מאשר היו בבבל גולים מעמים רבים אומר שיפנו איש אל עמו : שה פזורה ישראל אריות הדיחו · פי' הדיחו אותה ואריות הוא משל על מלכי האומו' שהגלו אותם מארצם : הראשון אכלו מלך אשור · פי' אכל בשרו שלא נשאר לו אלא העצמות והוא מלך אשור שהגל' לראובני ולגדי ולחצי שבט המנשי ואחר כך שאר השבטים לא נשאר אלא יהודה ובנימן : וזה האחרון עצמו · פירוש שבר עצמותיו עד שלא נשאר בו דבר זה נבוכד נצר שהגלה יהודה ובנימן שהחר ב ירושלם וכל ערי יהודה : לכן · אל כמו על : ושובבתי · תשיבנו אל נוהו אחר שאפקוד על אויביו : ורעה · לפי שהמשילו לשה אמר ורעה וזכר המקומות האלה שהם ארץ מרעה וזה הפסוק ואשר אחריו בשיבת גלות בבל או הם לעתיד והוא הנכון כי כמו שפקד על מלך אשור ועל מלך בבל כן יפקוד על כל לוחצי ישראל כמו שנאמר ופקדתי על כל לוחציו : בימים ההם · עניין זה הפסוק מוכיח שהיא עתידה כמו שאמר למעלה כי אסלח לעונ' ולחטאת' לא אזכור עוד ואמר כי כול' ידעו אותי למקטנם עד גדולם וכמה פושעים וחטאים היו בבית שני ואחריו בגלו זה : לאשר אשאיר · וגם זה מוכית שהיא עתידה כמו שאמר והיה הנשאר בציון והנות' בירושלם קדוש יאמר לו ונאמר שארית ישראל לא יעשו עולה וגומר : על הארץ מרתים · קרא מלכות בבל מרתים עניין מרי וכן תירגם יונתן על ארעא דעמא סרבן : עלה עליה · אמר כנגד דריוש : ואל יושבי פקוד · קראה גם כן פקוד שבא העת לפקוד עונם ויונתן לא תירגם כן פקוד לדעתו שהוא שם מערי בבל כמו שכתוב פקוד ושוע וקוע : חרוב והחרים אחריהם · חרוב לשון מענין חרב כלומר חרוב בחרב וכן והחרים כמו ואת כל הנשמה החרים ופי' אחריהם לאשר ינוסו רודף אחריהם בחרב כמו וחרב אריק אחריהם והריקותי אחריכם חרב ויונתן פי' אחריהם כמו ואחריתם בחרב אהרוג שפירש בניהם שהם שארית האדם ואחריתו וכן ת"י ועל יתבי פקוד דקטלין בחרבא ייתון לגמרא שאריתהון : קול · מבואר הוא : איך נגדע · פטיש כל הארץ · כי הוא היה כמו הפטיש ששובר ומפוצץ ועתה נשבר איך היה זה : יקשתי לך · שמתי לך מוקש שנלכדת בו : נמצאת וגם נתפשת · שאילו ידעת טרם בא עליך שאת היית בורחת אבל עתה שלא ידעת כי פתאום באה עליך הרעה ונמצאת בתקומך ונתפשת וי"ת אתבעו חובך ואשתכחו : התגרית · עניין התערב הריב כמו ואל תתגר בם מלחמה : פתח · על דרך משל שידעו ויכירו כי הוא נלחם בהם :

מִקֶּצֶף יְהוָה לֹא תֵשֵׁב וְהָיְתָה שְׁמָמָה
כֻּלָּהּ כֹּל עֹבֵר עַל־בָּבֶל יִשֹּׁם וְיִשְׁרֹק
עַל־כָּל־מַכּוֹתֶיהָ׃ עִרְכוּ עַל־בָּבֶל׀
סָבִיב כָּל־דֹּרְכֵי קֶשֶׁת יְדוּ אֵלֶיהָ אַל־
תַּחְמְלוּ אֶל־חֵץ כִּי לַיהוָה חָטָאָה׃
הָרִיעוּ עָלֶיהָ סָבִיב נָתְנָה יָדָהּ נָפְלוּ טו
אָשְׁוִיֹּתֶיהָ נֶהֶרְסוּ חוֹמוֹתֶיהָ כִּי נִקְמַת
יְהוָה הִיא הִנָּקְמוּ בָהּ כַּאֲשֶׁר עָשְׂתָה
עֲשׂוּ־לָהּ׃ כִּרְתוּ זוֹרֵעַ מִבָּבֶל וְתֹפֵשׂ
מַגָּל בְּעֵת קָצִיר מִפְּנֵי חֶרֶב הַיּוֹנָה
אִישׁ אֶל־עַמּוֹ יִפְנוּ וְאִישׁ לְאַרְצוֹ
יָנֻסוּ׃ שֶׂה פְזוּרָה
יִשְׂרָאֵל אֲרָיוֹת הִדִּיחוּ הָרִאשׁוֹן אֲכָלוֹ
מֶלֶךְ אַשּׁוּר וְזֶה הָאַחֲרוֹן עִצְּמוֹ
נְבוּכַדְרֶאצַּר מֶלֶךְ בָּבֶל׃ לָכֵן כֹּה־
אָמַר יְהוָה צְבָאוֹת אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל הִנְנִי
פֹקֵד אֶל־מֶלֶךְ בָּבֶל וְאֶל־אַרְצוֹ כַּאֲשֶׁר
פָּקַדְתִּי אֶל־מֶלֶךְ אַשּׁוּר׃ וְשֹׁבַבְתִּי
אֶת־יִשְׂרָאֵל אֶל־נָוֵהוּ וְרָעָה הַכַּרְמֶל
וְהַבָּשָׁן וּבְהַר אֶפְרַיִם וְהַגִּלְעָד תִּשְׂבַּע
נַפְשׁוֹ׃ בַּיָּמִים הָהֵם וּבָעֵת הַהִיא כ
נְאֻם־יְהוָה יְבֻקַּשׁ אֶת־עֲוֺן יִשְׂרָאֵל
וְאֵינֶנּוּ וְאֶת־חַטֹּאת יְהוּדָה וְלֹא
תִמָּצֶאינָה כִּי אֶסְלַח לַאֲשֶׁר אַשְׁאִיר׃
עַל־הָאָרֶץ מְרָתַיִם עֲלֵה
עָלֶיהָ וְאֶל־יוֹשְׁבֵי פְּקוֹד חֲרֹב וְהַחֲרֵם
אַחֲרֵיהֶם נְאֻם־יְהוָה וַעֲשֵׂה כְּכֹל אֲשֶׁר
צִוִּיתִיךָ׃ קוֹל מִלְחָמָה בָּאָרֶץ
וְשֶׁבֶר גָּדוֹל׃ אֵיךְ נִגְדַּע וַיִּשָּׁבֵר
פַּטִּישׁ כָּל־הָאָרֶץ אֵיךְ הָיְתָה לְשַׁמָּה
בָּבֶל בַּגּוֹיִם׃ יָקֹשְׁתִּי לָךְ וְגַם־
נִלְכַּדְתְּ בָּבֶל וְאַתְּ לֹא יָדָעַתְּ נִמְצֵאת
וְגַם־נִתְפַּשְׂתְּ כִּי בַיהוָה הִתְגָּרִית׃
פָּתַח יְהוָה אֶת־אוֹצָרוֹ וַיּוֹצֵא אֶת־ כה
כְּלֵי זַעְמוֹ כִּי־מְלָאכָה הִיא לַאדֹנָי
יְהוִה צְבָאוֹת בְּאֶרֶץ כַּשְׂדִּים׃
באו

עַל דְּאַרְגֵּיזַת בָּבֶל קֳדָם יְיָ לָא תִתְיְתֵב וּתְהֵי לְצָדוּ כְּלָהּ כֹּל דְּיִעְבַּר עַל בָּבֶל יִכְלֵי וְיָנִיד עַל כָּל מַחְתָּהָא׃ סְדָרוּ עַל בָּבֶל סְחוֹר סְחוֹר כָּל מָתְחֵי קַשְׁתָּא שְׁדוּ בַהּ לָא תְחוּסוּן עַל גִּירַיָּא אֲרֵי קֳדָם יְיָ חָבַת׃ יַבִּיבוּ עֲלַהּ סְחוֹר סְחוֹר אִתְמְסָרַת בִּידֵיהוֹן נְפַלָא אֻשְּׁיָתְהָא אִתְפַּגְרָא שׁוּרְהָא אֲרֵי פוּרְעֲנוּת עַמָּא דַיְיָ הִיא אִתְפְּרָעוּ מִינַהּ כְּמָא דַעֲבַדְתָּא עֲבִידוּ לַהּ׃ שֵׁיצוּ מַלְכָּא מִבָּבֶל וְאָחִיד חַרְבָּא בְּעִדָּן קְטוֹל מִן קֳדָם חֶרֶב סַנְאָה דְהִיא כַּחֲמַר מַרְוְיָא גְּבַר לְעַמֵּיהּ יִתְפְּנוּן וּגְבַר לְאַרְעֵיהּ יְעִירְקוּן׃ עַם מְבַדְּרָא יִשְׂרָאֵל מַלְכַיָּא טַלְטֵילְנוּן קַדְמָאָה שַׁלִּיט בְּהוֹן מַלְכָּא דְאָתוּר וְדֵין בַּתְרָאָה אַסְפִּינוּן נְבוּכַדְנֶצַּר מַלְכָּא דְבָבֶל׃ בְּכֵן כִּדְנַן אֲמַר יְיָ צְבָאוֹת אֱלָהָא דְיִשְׂרָאֵל הָא אֲנָא מַסְעַר עַל מַלְכָּא דְבָבֶל וְעַל אַרְעֵיהּ כְּמָא דְאַסְעָרִית עַל מַלְכָּא דְאָתוּר׃ וְאָתֵיב יַת יִשְׂרָאֵל לְאַתְרֵהוֹן וְיִתְפַּרְנְסוּן בְּאַרְעָא כַּרְמְלָא מַתְנָן וּבְטוּר בֵּית אֶפְרַיִם וְגִלְעָד וּמַקְדְּשָׁא תִּסְבַּע נַפְשְׁהוֹן׃ בְּיוֹמַיָּא הָאִנוּן וּבְעִדָּנָא הַהִיא אֲמַר יְיָ יִתְבְּעוּן יַת חוֹבֵי יִשְׂרָאֵל וְלֵיתֵינוּן וְחַטָאֵי בֵּית יְהוּדָה וְלָא יִשְׁתַּכְחוּן אֲרֵי אֶשְׁבּוֹק לִשְׁאָרָא דְאַשְׁאַר׃ עַל אַרְעָא דְעַמָּא סַרְבָן סַקוּ עֲלַהּ וְעַל יָתְבֵי פְּקוֹד דְּקָטְלִין בְּחַרְבָּא יֵיתוּן לְגַמְרָא שְׁאָרְהוֹן אֲמַר יְיָ וַעֲבֵיד כְּכֹל דְּפַקֵּידְתָּךְ׃ קַל קְרָבָא בְּאַרְעָא וּתְבָרָא רַבָּא׃ אֵיכְדֵין אִתְקְטִיף וְאִתְּבַר מַלְכָּא דַהֲוָה מְזִיחַ לְכָל אַרְעָא אֵיכְדֵין הֲוָת לְצָדוּ בָּבֶל בְּעַמְמַיָּא׃ אִתְצְיָדַת לִיךְ וְאַף אִתְאֲחַדְתְּ בָּבֶל וְאַתְּ לָא יָדַעַתְּ אִתְבְּעִיאוּ חוֹבַיִךְ אִשְׁתַּכְחוּ וְאַף אִיתְאֲחַדְתְּ אֲרֵי בְעַמָּא דַיְיָ אִתְגָּרִית׃ גְּלָא יְיָ יַת בֵּית גִּנְזֵיהּ וְאַפֵּק יַת מָנֵי כַּס דִּלְווֹט קֳדָמוֹהִי אֲרֵי עֲבִידְרָא הִיא קֳדָם יְיָ אֱלֹהִים צְבָאוֹת בְּאַרְעָא כַסְדָּאֵי׃ עולו

רשי

ידו אליה · זרקו לה אבנים כמו וידו אבן בי : ונתנה ידה · כאדם שאין בו כח ומושיט יד לכל מי שרוצה לבקש רחמים ועזרה וכן מצרים נתנו יד הושטנו יד למצרים לבקש מהם עזרה : אשויתיה · חוזק יסודותיה וכן ואושיא יחיטו ובלשון משנה כגון אלו החופרים לאושין וכן והתאוששו והתחזקו : כאשר עשתה · לעיר יי' : כרתו זורע · שיצו מלכא מבבל ואחיד חרבא בעידן קטול : הראשון אכלו · שהגלה עשרת השבטים : עצמו · גרמו גירס עצמותיו שגמר השירים יהודה ובנימן עצמו דיסוש"אר בלע"ז : ורעה הכרמל · לשון מרעה : מרתים · שהמרתני והרגזתני : פקוד · שם מדינה וכן פקוד ושוע וקוע תירג' יונתן שם מדינות : ועשה ככל אשר ציותיך · אתה כורש ביד ישעיה הנביא : פטיש כל הארץ · שהיה מפוצץ ומכתת את הכל : יקושתי לך · לשון מוקש : באו

מכותיה ב'מ"ל וסי'כי אנושה מכותיה · כל עובר על בבל ישום וישרוק : זורע ב'מ"ל וסי'זורע עולה יקצר און · כרתו זורע מבבל : כל לישון פקירה על כמ"ד אל וסי' הנני פוקד אל אמון מנוא · הנני פוקד אל מלך בבל ואל ארצו כ' בפסוק·פקדת אל שערי הבית:ככל אשר צויתיך ד'דסמי'בקריאה וסי'ואת שמן המשחה ואת קטרת · ואתה אם תלך לפני דמלכים · וחברו דד"ה · על הארץ מרתים עלה עליה :

מנחה גדולה

בימים ההם ובעת ההיא יבוקש עון ישראל וגו' מהר"יא ז"ל לפי שגלות בבל היה על חטאת ישראל ורשעתם והם לא עשו תשובה בבבל ואיך א"כ תבא משם ותחזור לירושלי' הוצרך הכתוב לומר בימים ההם ובעת ההיא כאשר השם יבוקש את עון ישראל ואיננו וגו' לא להיותם נקיים מעון אלא לפי שאסלח לאשר אשאיר ויתכן שאמר זה יבוקש את עון ישראל ואיננו על ביטול השתעות כי כבר יהיו גולים במספר השנים שלא שמטו בארץ וזהו איננו כי כבר שלמו נשיים ואמר' אומרו בנבואה הזאת ישראל ויהודה אין ראוי שיובן שם ישראל כאן על עשרת השבטים אבל אומרו על הנשארים מהשבטים שלא הלכו עם אחיהם בגולה אשורה ונשארו נטפלים עם יהודה ובנימן ולהראות זה אמר כי אסלח לאשר אשאיר ירמוז לנשארים מעשרת השבטים ע"כ : גלע"רן כלפי שאמרו ז"ל מלך בשר ודם בשעה שהוא בכעס ודן את עבדיו אותו שעה אינו מטיב לאחרים משא"כ הקב"ה באותו שעה שהוא מעניש לזה מטיב לזה וקרוב לזה דרשו ג"כ על ימינך ה' נאדרי בכח ימינך ה' תרעץ אויב אותו ימין שתרעץ אויב היא הנאדרי בכח לישראל להצילם · וז"ש כאן בימים ההם ובעת ההיא שיהי' עת צרה לפורענות אותו שעה הוא ייטיב לישראל לעשות להם לפנים משורת הדין שאע"פ שמדת הדין יקטרג שאין זכות לישראל להגאלם מיד בבל וגם היה עדין רושם החטא של בית ראשון קיימת כמו שאז"ל ראוי היה לישראל לעשות להם נס בימי עזרא כבימי יהושע אלא שגרם החטא ופי' רשי החטא של ימי בית ראשון קיימת עדין וע"כ ילך מדת הדין לקטרג ולבקש עונש של ישראל אבל לא ימצאם · וזה משמעות לשון יבוקש עון ישראל שיבקש מדה"ד אחר עון ישראל לקטרג אבל לא ימצאם והנה אמרו ז"ל שע"י תשובה זדונות נעשו שגגות וכאן אפי' חטאת יהודה שיהיו מעון חטאת גם זה לא תמצאנה כי אסלח לאשר אשאיר כלומר מה שהדין נותן להשאיר מעון מזיד חטא שוגג וכאן הסלח הכל באופן שאפי' חטאת יהודה לא תמצאנה · אי נמי כי אסלח לאשר אשאיר ע"י שיהיו הנשארים מעט מהרבה כמו שאמרו לירמי' ז"ל כי נשארנו מעט מהרבה ובזה כבר קבלו עונש על חטאתם וסלחתי לאשר אשאיר ועוד בזה חסד באשר שישראל עשו עון במזיד ולא אבו שמוע בקול ה' ואח"כ כשחטא יהודה ואנשי ירושלים היה להם החטא יותר גדול וראוי' לעונש יותר מישראל ובמקום שהוא אצל ישראל עון מזיד היה להם ליהודה להיות בערך פשע שהוא יותר חמור ממזיד ועם כל זה לא לבד שלא יהי' עון ישראל ג"כ ליהודה אלא אפי' משאת יהודה בערך שוגג ג"כ לא יהי' כי אסלח וגו' :

עד

באו לה מקץ פתחו מאבסיה סלוה
כמו ערמים והחרימוה אל תהי לה
שארית: חרבו כל פריה ירדו
לטבח הוי עליהם כי בא יומם עת
פקדתם: קול נסים ופלטים מארץ
בבל להגיד בציון את נקמת יהוה
אלהינו נקמת היכלו: השמיעו אל
בבל רבים כל דרכי קשת חנו עליה
סביב אל יהי פליטה שלמו לה
כפעלה ככל אשר עשתה עשו לה
כי אל יהוה זדה אל קדוש ישראל:
ל לכן יפלו בחוריה ברחבתיה וכל
אנשי מלחמתה ידמו ביום ההוא
נאם יהוה: הנני אליך
זדון נאם אדני יהוה צבאות כי בא
יומך עת פקדתיך: וכשל זדון
ונפל ואין לו מקים והצתי אש
בעריו ואכלה כל סביבתיו:
כה אמר יהוה צבאות
עשוקים בני ישראל ובני יהודה
יחדו וכל שביהם החזיקו בם מאנו
שלחם: גאלם חזק יהוה צבאות
שמו ריב יריב את ריבם למען
הרגיע את הארץ והרגיז לישבי
לה בבל: חרב על כשדים נאם יהוה
ואל ישבי בבל ואל שריה ואל
חכמיה: חרב אל הבדים ונאלו
חרב אל גבוריה וחתו: חרב אל
סוסיו ואל רכבו ואל כל הערב
אשר בתוכה והיו לנשים חרב אל
אוצרתיה ובזזו: חרב אל מימיה
ויבשו כי ארץ פסלים היא ובאימים
יתהללו: לכן ישבו ציים את איים
וישבו בה בנות יענה ולא תשב עוד
לנצח ולא תשכון עד דור ודר:
כמהפכת

עולו לה מסיטרא פתחו איבולהא גמירו נכסהא כמא דמגמרין ית ערימת עיבורא כן גמרוהא לא יהי לה שארא: שיציאו כל גברהא יתמסרון לקטלא ווי עליהון ארי מטא יום תברהון עידן סעורן בישתהון: קל דערקין ומשתזבין מארעא דבבל לחואה בציון ית פורענותא דיי אלהנא פורענות היכליה: בסרו על בבל סגיאין כל מחהי קשתא שרו עלה סחור סחור לא יהא לה שיזבא שלימו לה כאגרה ככל דעבדת עבידו לה ארי על עמא דיי בסרת אמרת מלין דלא כשרן קדם קדישא דישראל: בכן יתרמון עולימהא ברחובהא וכל אינשי עבדי קרבא יתברון בעידנא ההיא אמר יי: הא אנא שלח רוגזי עלך מלכא רשיעא אמר יי אלהים צבאות ארי מטא יום תבירך עידן סעורן בישתיך: ויתקיל מלכא רשיעא ויפול ולית ליה מקים ואדליק אישתא בקרוהי ותשיצי כל סחרניהון: כדנן אמר יי צבאות אנוסין בית ישראל ובית יהודה כחדא וכל שוביהון אתקיפו בהון מסרבין לשלחותהון: פריקהון תקיפא יי צבאות שמיה אתפרעא אתפרע ית עולבניהון בדיל למיתבר רשיעי ארעהון ולאיתאה זיעא לכל יתבי בבל: דקטלין בחרבא ייתון על ארעא כסדאי אמר יי ועל יתבי בבל ועל רברבהא ועל חכימהא: דקטלין בחרבא ייתון על קסמהא וישתבשון דקטלין בחרבא ייתון על גברהא ויתברון: דקטלין בחרבא ייתון על סוסותהון ועל רתיכהון ועל כל סומכוותא דיבגוה ויהון חלשין כנשיא דקטלין בחרבא ייתון על בית גנזהא ויתבזזון: שרבא במהא ויבשון ארי ארעא צילמניא היא ובטעותא משתבחין: בכן יערעון תמון בחתולין וישרון בה בנת נעמין ולא תיתב עוד לעלם ולא תשרי עד דר ודר:
רחיק

רשי

באו לה מקץ · מסוף העיר שתחילו בה שלא תדע ותתפש פתאם: פתחו מאבוסיה · תירגם יונתן איבולהא שעריה ואין לו דמיון ומכחם חברו לשון אבוס: סלוה · דושו אותה: כמו ערמים · גרנות: כל פריה · פריה כן דרך הנביאים להמשיל השרי' לפרים אבירי' ולעתודי': השמיעו אל בבל רבים · לשון וישמע שאול את העם הזעיקו להאסף אל בבל מורים בחצים כמו יסבו עלי רביו: לכן · לשון שבועה: הרגיע את הארץ · כשתפול בבל יהי מרגוע והנחה לכל: אל הבדים · אל הקוסמי' שלה: ונואלו · בקסמיהם ודומ' לו מפר אותות בדים וכן תירגם יונתן על סבר סבורי' ואומרים דברי כזב: הערב · סומכוותא גרנט"זה בלע"ז: ובאימי' יתהללו · ישתטו ל"א פורווגט"רונט בלע"ז וכת"י ישתבחון באלהי העמים שהיו להם: ציים את איים · יערעון תמון בחתולין מיני חיו' המצויין בחורבה: הנה

רדק

באו לה מקץ · ת"י עולו לה מסטרא ויש לפרש מקץ מעט שבא קלה באו לה: פתחו מאבוסיה · המקומות שיאצרו בהם התבואות והפירות מענין אבוס בעליו שהוא מקום שיתנו בו מאכל הבהמות: סלוה כמו ערמים · ידרכו עליה במסלה כמו שדורכי' על הערמים לדושם ואדוני אבי ז"ל פי' כי עשו תלים תלים כמו ערמים מסללה פי' לדעתו כל לשון מסלה ענין הרמה וי"ת גמרו נכסהא כמה דמגמרין ית ערמת עבורא: חרבו כל פריה · ענין הריגה וחרב פריה משל על גדוליה וגבוריה כמו שבכוכי פרים וכן ת"י גברהא: קול נסים · הנסים והפלטים הם ישראל ואף על פי שלא היה להם לנוס כי כורש העביר קול בכל מלכותו מי בכם מכל עמו יהי אלהיו עמו ויעל דריוש מלך קודש כורש והוא כבש בבל והחריבה וכשבא חילו על בבל היו מקצת ישראל נסים מתוכה והולכים לציון כי ידעו כי דבר יי' הוא שנבא להם ירמיהו חרבן בבל: השמיעו · אספו לפי שאסיפת העם על יד השמעת קול כאמרה בלשון שמיעה וכן מן הדגוש וישמע שאול את העם: רבים · יורי חצים כמו וימררוהו ורבו יסבו עלי רביו וי"ת סגיאין כמו הן רבים עתה עם הארץ: אל יהי לה פלטה · לה קרי ולא כתיב של מעלה אל תהי לה שארית וזה אל יהי לה פליטה והסימן תשי"ף: כי אל יי' זדה · עבר מלעיל ענין זדון ות"י ארי עמא דיי' בסרת אמר' מלי' דלא כשרן קדם קדישא דישראל: לכן · ידמו · יכרתו: הנני אליך זדון · שם תאר כמו זיד יהיר: וכשל זדון ונפל · אמר זה כנגד מלך בבל וכן ת"י הא אנא שלח רוגזי עליך רשיעא: כה אמר יי' · מבואר הוא: גואלם · הרגיע והרגיז · שניהם מקור ובאה הה"א בהם בחי"רק כמו העבד וכן באו כמו הם גנון והציל פסוח והמליט עד השמידו אותם ופי' הרגיעו ענין מרגוע ומכות' כי ברגז שיבא ליושבי בבל יהיה מרגוע לארץ כי מלך בבל היה מרגיז הארץ ומרעים ממלכות וי"ת הרגיע ענין רונע הים שתרגם בדיל למתבר רשיעי ארעא ולאיתאה זיעא לכל יתבי בבל: חרב על כשדים · מבואר הוא: חרב אל הבדים ונואלו · הבדים פי' הכוזבים מן בדיך מתים יחרישו והם הקוסמים ועתה בבא הרעה עליהם נואלו ולא ידעו דבר ולא הועילו להם קסמיהם: נואלו · ענין סכלו' וכן נואלנו שרי צוען אשר נואלנו וכן תירגם יונתן על קסמיא וישתבשון: חרב · ואל כל הערב · כמו ערב רב ר"ל אנשי' נכרים שהיו בבבל מכמה ארצות או יהי' ענין סחורה כמו ועורבי מערבך ר"ל אל כל אנשי הערב כלו' הסוחרים: והיו לנשים · חלשים כנשים שלא ילחמו כנגד אויביהם: חרב אל אוצרותיה · אפשר לפרש חרב זה כמו כי חרבך הנפת עליה שהוא חרב הבנין וההריסה והכתילה וי"ת דקטלין בחרבא ייתון על בית גנזהא ויתבזזון: חרב אל מימיה ויבשו · מן חרבו המים לפי שבבל רבת מים אמר על דרך משל שיבשו מימיה רוצה לומר שיכלה טובה ועושרה: כי ארץ פסילים היא · כלומר לפי שהיו בוטחים בפסיליהם: ובאימים יתהוללו · נקראו העצבים אימים לפי שעובדיהם יפחדו מהם ואמר שיהיו משתגעין בהם ובעבודתם ומן התימה שתרגם יונתן ובטעותא משתבחין תרגם יתהללו ענין תהלה והוא לפי הנראה ענין הוללות וסכלות כמו ויתהוללו בידם והתהוללו הרכב: לכן · ציים · חיות השוכנות בציה ותירגם יונתן תמון ויש מפרשים שהם נתיות הנזכר בדברי רבותינו ז"ל כדי שלא תקפוץ הנמייה מרטו"לא בלע"ז: איים · תירגם יונתן חתולין:
כמהפכת

השמיעו אל בבל חד מן כ"ו פסקי' דספרא וסימ' ויהי דבר יי' אלי שנית · ואם תשוב ישראל נאם יי' מעי מעי אוחילה קורות לבי · ואת חמת יי' מלאתי · הגנוב רצוח ונאוף והשבע לשקר · וירפאו את שבר בת עמי על נקלה · וחברו וירפו · וידרכו את לשונם קשתם שקר · למען הקים את השבועה · כי את רגלים רצתה וילאוך · בימיו תושע יהודה · וכל העמק הפגרים · שדות בכסף יקנו וכתוב בספר · ונבוכד נאצר דהדבר אשר היה · ואשלח אליכם את כל עבדי הנביאים ב' בפסוק · וישם ישמעאל · אתם ונשיכם · הילילו · רפתה דמשק · והחתתי את עילם · ערכו על בבל סביב · השמיעו אל בבל רבים · ושלחתי לבבל זרים · והיתה בבל לגלים מעון תנים ב' בפסוק:

כמהפכת · להפלגה והוא שם סמוך אל הפועל כמהפכת סדום ועמורה שם סמוך אל הפעול : ואת שכניה · שכני סדום ושכני עמורה והם אדמה וצבוים והאחרות ות"י רחיק
מימרי יתהון כמה דרחיק יי' ית סדום וית עמורה וקריבתהא : הנה · ומלכים רבים · גדולים וחשובים כמו על כל רב ביתו והם דריוש וכורש או פירוש רבים במנין כי באו
עם דריוש מלכי אומות אחרות כמו שאמר לתשה ממלכות אררט מני ואשכנז : קשת וכידון · כתרגומו קשתן ותריסין פי' כידון כלי מגן והפשר שיהיה כמו רומח כמו ויפשק
ברעש כידון להב חנית וכידון : ערוך כאיש למלחמה · כל אחד מהם ערוך בכל כלי זיין כמו אדם אחד שרוצה להלחם עם חברו עורך עצמו בכל כלי זין : שמע מלך בבל ·
הוא בלשצר : הנה כאריה יעל' ·
פירשנו הפסוק למעלה בנבואת אדום ועוד אנו מפרשים אותו הנה אמר כי משחית בבל יעלה כמו אריה בלי פחד ויעלה מגאון הירדן כלומר יעלה ויתגבר כמו שמתגברים המים כשהירדן בגאונו מלא על כל גדותיו וזכר הירדן לפי שהוא בארץ ישראל ומגאון ישראל יבא עליהם הרע כלומר מעונש ישראל יבא הרע לבבל ויעלו ישראל לגאון על ידי המלך הכובש בבל : אל נוה איתן · אל נוה מקום איתן והיא בבל : כי ארגיעה ארוצם מעליה · ר"ל כאשר ארגיע אשקוט לישראל ארוץ אות' מעל ארץ בבל שהם שם בגלות : ומי בחור אליה אפקוד · וכן מי שהוא בחור למלחמה אפקוד ואמנה אותו על בבל להלחם בה ושאר הפסוק מבואר הוא : יועידני · הנ"ון דגושה כמו אשר למעלה : לכן אל בבל · כמו על בבל וכן אל ארץ כשדים כמו על : אם לא יסחבום צעירי הצאן · הם ישראל כמו שפי' למעלה ואף על פי שהסוחבים בני בבל לא היו ישראל כי אם מדי ופרס ישראל היה סבת סחיבתם והרי הם כאילו הם סחבום כי בעונש ישראל בא עליהם האויב כמו שנאמר נקמת יי' אלהינו נקמת היכלו : אם לא ישים עליה' נוה · ולמ"ד נוהו ושם מבואר הענין : מקול נתפשה בבל נרעשה הארץ · מקול שנתפשה בבל וכן תירגם יונתן מקל דאיתחדת בבל זעת ארעא : וזעקה בגוים נשמע · פי' וקול זעקה וקול שוכר עומד במקום שנים והוכרכה לזה לפי שזעקה לשון נקבה ונשמע לשון זכר וכן אשר כמוהו לא נהיתה זכר זעקה זכר ונקבה ואע"פ שלא זכר קול כי הזעקה היא הקול : כה אמר יי' · ואל יושבי לב קמי · כשדים באת בא ויתכן שיהיה ארץ כשדים חסר כאילו אמר יושבי ארץ כשדים וסמך אותו על המבין לפי שזכר בבל וכן מנהג הכתוב בהרבה מקומות ויהיה לב קמי כמשמעו לב אויבי ויהיה תכונת הפסוק כן ואל לב קמי יושבי ארץ כשדים ועל הדרך הזה תירגם יונתן הפסוק כן הא אנא מייתי על בבל ועל יתבי ארע כשדאי עממין קטולין די רם לבהון ושפירי בקומתהון רוחהון מחבלא הנה הוסיף ארע כשדאי ופי' לב קמי כמשמעו לפי דעתו : ושלחתי לבבל זרים וזרוה · זרים נכרים וזרוה מן מזרה ישראל והוא לשון נופל על הלשון לנחות וזרים בשקל קמים מנחי הע"ין וזרוה מנחי הלמ"ד מבנין הדגוש והרי"ש אינה ראוי להדגש ויתכן לפרש זרים וזרוה ענין אחד ושרש אחד ויהיה זרים תאר בפלס דוים כלים וכתי"י בוזזין ויבזזוניה : ויבוקקו את ארצה · ענין רקות כמו כי בקקום בוקקים : אל ידרוך הדורך קשתו · אומר אל הדורך שידרוך קשתו אל אשר יתעל בשריונו אל תחמלו אל בחוריה וי"ת אל כמו אליה לא יתמח דמתח קשתיה ולא יסק בסריניה : ואל יתעל · אל אשר יתעלה ויתגאה בשריונו שהוא לביש ושריון הוא לבוש הברזל הזכרג"א בלע"ז וידרך כתוב כפול והאחד כתוב ולא קרי : ונפלו · הפסוק כפול בענין במלות שונות כמנהג לחזק : כי לא אלמן · איכו כמו האלמנה שמת בעלה שהיא עזובה ממנו לעולם לא כן ישראל כי בעלה חי וקיים ואם עזובה בגלות עוד יפקדנה וישוב אליה ויפקוד על אויביהם : כי ארצם מלאה אשם מקדוש ישראל · ארץ כשדים מלאה אשם וחטאה מקדוש ישראל כלומר ממה שעשו רעות בעמו וי"ת כן ארי לא שביקין בית ישראל ויהודה מאלההון מיי' צבאות ארי ארעהון אתמליאת חייבי קטול מימר קדישא דישראל :

מ כמהפכת אלהים את־סדם ואת־
עמרה ואת־שכניה נאם־יהוה לא־
ישב שם איש ולא־יגור בה בן־אדם :
הנה עם בא מצפון וגוי גדול
ומלכים רבים יערו מירכתי־ארץ :
קשת וכידן יחזיקו אכזרי המה ולא
ירחמו קולם כים יהמה ועל־סוסים
ירכבו ערוך כאיש למלחמה עליך
בת־בבל : שמע מלך־בבל את־
שמעם ורפו ידיו צרה החזיקתהו
חיל כיולדה : הנה כאריה יעלה
מגאון הירדן אל־נוה איתן כי־ארגיעה
ארוצם מעליה ומי בחור אליה אפקד
כי מי כמוני ומי יועדני ומי־זה רעה
מה אשר יעמד לפני : לכן שמעו
עצת־יהוה אשר יעץ אל־בבל
ומחשבותיו אשר חשב אל־ארץ
כשדים אם־לא יסחבום צעירי
הצאן אם־לא ישים עליהם נוה :
מקול נתפשה בבל נרעשה הארץ
וזעקה בגוים נשמע :
א כה אמר יהוה הנני מעיר על־בבל
ואל־ישבי לב קמי רוח משחית :
ושלחתי לבבל זרים וזרוה ויבקקו
את־ארצה כי־היו עליה מסביב
ביום רעה : אל־ידרך ידרך הדרך
קשתו ואל־יתעל בסרינו ואל־
תחמלו אל־בחריה החרימו כל־
צבאה : ונפלו חללים בארץ
כשדים ומדקרים בחוצותיה :
ה כי לא־אלמן ישראל ויהודה
מאלהיו מיהוה צבאות כי ארצם
מלאה אשם מקדוש ישראל :

רחיק מימרי יתכון כמא דרחיק יי' ית
סדום וית עמורה וקריבהא אמר יי'
לא יתיב תמן אינש ולא יתותב בה בר
אנש : הא עמא אתא מציפונא
ועממין רברבין ומלכין סגיאין ייתון
ביגלי מסיפי ארעא : קשתא ותריסין
אחידן אכזראין אינון ולית להון
רחמין קלהון כימא באתרגושתיה
ועל סוסותא רכבין מסדרין אינון
כגבר עביד קרבין עלך כנישתא
דבבל : שמע מלכא דבבל ית
שמעהון ואתרשלא ידוהי עקא
אחדתיה הא כחיבלין לילדתא :
הא מלך במשריתיה יסק עליהון
כאריא דסליק מרום ירדנא ויהוי
לדיר רעיין ארי בזמן דאיתינון עלה
ושלטונין אמני עלה ארי מן כותי ומן
ד ערעינני ולית מלך דאירת ליה
תקוף קדמי : בכין שמעו מלכא דיי' די
מלך על בבל ומחשבתיה דחשיב על
יתבי ארעא כסדאי אם לא יגררום
ויקטלון תקיפי עמא אם לא יצדון
עליהון מדוריהון : מקל דאיתאחדת
בבל זעת ארעא וצווחתא בעממיא
אישתמעת : כדנן אמר יי' הא אנא
מיתי על בבל ועל יתבי ארעא כסדאי
עממין קטולין די רם לבהון ושפירין
בקומה רוחהן מחבלא : ואשלח
על בבל בוזזין ויבזזונה וירוקנן ית
ארעא ארי הוו עלה מסחור סחור
ביום ביש : לא ימתח דמתח קשתיה
ולא יסק בסיריניה ולא תחוסון על
עולימהא גמירו כל נכסהא : ויתרמון
קטולין בארעא כסדאי ומטענין
בשוקהא : ארי לא שביקין בית ישראל ויהודה מאלההון מיי' צבאות ארי ארעהון
אתמליאת חייבי קטול ממימר קדישא דישראל :

רשי

הנה כאריה · אשר יעלה מגאון הירדן כן יבוא השודד אל נוה איתן כך תירגם יונתן הא מלך במשרייתיה ייסק עליהון כאריה דסליק מרו' ירדנא למדנו שגאון הירדן מקום אריות הוא ואף כך תירגמו יונתן ואיך תעשה בגאון הירדן לקבל חיות ברא ברום ירדנא : כי ארגיעה · כשתביא השעה : מעליה · ממעל לה : ומי יועידני · למלחמה : צעירי הצאן · פרס צעיר לבני יפת : לב קמי · כשדים בגימטרי' דאת בש : רוח משחית · את רוח מלך פרס ומדי שהוא משחית רוח טלנ"ש בלע"ז : וזרוה · ונפצוה : ויבקקו · וירוקנו : אל ידרוך הדורך · הרי זה מקרא קצר אל אשר אני אומר שם ידרוך הדורך קשתו : ואל יתעל בסריונו · אל ירפא : כי לא אלמן · לא שכחו מלנקום נקמתו : כי ארצם · של כשדים :

נסו
עירוקו

וגוי ד' בקריאה וסימ' ואתם תהיו לי ממלכת כהנים · וגוי לא ידעוך אליך ירוצו · וגוי גדול יעור מירכתי ארץ : וגוי גדול ומלכים רבים יערו : יערו ג' בקריאה ב' מנהון חס' וסימ' ומלכים רבים יערו מירכתי ארץ · יערו ויעלו הגוים אל עמק יהושפט · ולא יערו משנתם · יהושפט מ"ל : כל לשון מחשבה על במ"ג אל וסימ' לכן שמעו עצת יי' אשר יעץ אל אדום · ומחשבותיו אשר חשב אל ארץ כשדים · מה תחשבון אל יי' רנחום : צבאה ב' וסי' כי מלאה צבאה · החרימו כל צבאה : אשם כלהון קמצין במ"ב פתחין וסי' לאשר אשם לו · אשום אשם ליי' :

נסו · אומר לאנשים מארצות אחרות שהיו באה לסחורה שינוסו מתוכה שלא יסופו בעון העיר : אל תדמו בעונה · ענין כריתה כמו ונדמו נאות השלום : כוס זהב · קרא היין הזך זהב לזכות הזהב המשל המשילו בו וכן המשיל השמן הזך כזהב כמו שאמר המריקי' מעליהם הזהב וכן הרוח הזהב מצפון זהב יאתה ואמר ביד יי' כי מלך בבל היה שליח האל להחריב הגוים והוא מה שאמר למעלה קח את כוס היין החמה הזאת מידי והשקית אותו את כל הגוים וכן אמר הנה תיינה שתו גוים : יתהוללו · ישתגעו מן הוללות וסכלות וכן אמר למעלה ושתו והתגעשו והתהוללו המשילו ליין זך ונקי לפי שפעל האל זך ונקי הצור תמים פעלו : פתאום · אולי תרפא דרך לעג : רפאנו · נכתב כבעלי האלף ונקרא כבעלי הה"א : ולא נרפתה · כבעלי הה"א ובאמרו רפינו דבר על הלשון האנשי' הנכרים אשר בה : הוציא · דבר על לשון ישראל שהיו בה : הברו · מן ברר כמו תן ברור הוא והוא לשון מריקה וברירה ולבון וכן ת"י שנינו אמר כנגד האויבים הבאים להלחם עליה : מלאו השלטים · אספו המגינים וכן קראו החריך מלא ענין אסיפה וקבוץ · השלטים · מגינים כמו כל שלטי הגבורים וכת' אדוני אבי ז"ל הברו משפטו האברו מן אבר כיונה ארך האבר שעינינו נוצה ר"ל שימו נוצה בחצים כדי ליסרם : אל חומות בבל · כמו על ובמוהו כתבנו רבים בזה הספר : שאו נס · כשתכבשו אותה שאו נס על החומות להראות כי לכם היא כי דרך העולם כשיכבשו עיר ישאו גם על המגדלים ועל החומות : החזיקו המשמר · קודם כבוש העיר : גם זמם גם עשה · כל אח' לרבות על חברו וכן גם אתם גם מלככם והדומים להם : שכנתי · נכתבה בו יו"ד והיא נוספת על הפעל כמו היושבי בשמים חולבי מרום קברו והדומים לו וכן בנקבה אוהבתי לדוש אל תשמחי אויבתי לי אבל שכנתי לא נקרא עם היו"ד כי התי"ו בשוא והוא בשקל יושבת בלבנון והיא מלה מורכבת כמו שפי' בחלק הראשון בספר מכלל והיא מורכבת מן שוכנת שהיא פעלת ומן שכנתי שהיא פעלתי וטעם ההרכב' ר"ל ששכנ' מקדם ואת שוכנת עדין בבא עליך הרעה וטעם על מים רבים כמשמעו כי בבל רבת מים וכן הוא דרך משל על רוב הטובה שהיה לה מקדם וכן רבת אוצרו' אפשר אוצרו' התבואה הן אוצרו' כסף וזהב : אמת בצעך · זרוע בצעך כלומר שהיית מבלעת אחרים בחזקה ובזרוע עתה בא העונש עליך או פירו' מדת בצעך ר"ל במדה שמדד ובעב' ירושלם כן מדד לך האל : נשבע בנפשו · כאילו אמ' בו כמו בי נשבעתי כי אינו דבר אחד ונפשו דבר אחד כמו האדם אלא שדברה תורה כלשון בני אדם וכן נפשו אותה ויעש ויש מסרה שלא תשעה ירמיהו נשבע יי' צבאות בנפשו עמוס קדמה נשבע יי' בקדשו תנינה נשבע יי' בנפשו : כי אם · לשון שבועה כמו שפירשנו : מלאתיך · עבר במקום עתיד ר"ל אמלא אותך לרוב כמו הילק שיבא לרוב וכן אמר כדי ארבה לרוב כלומר שיביא עליה מחנות האויבים לרוב מאד : וענו וזעקו כמו הילד בדורכי' יענה : עושה

נסו מתוך בבל ומלטו איש נפשו
אל־תדמו בעונה כי עת נקמה היא
ליהוה גמול הוא משלם לה׃
כוס־זהב בבל ביד־יהוה משכרת
כל־הארץ מיינה שתו גוים על־כן
יתהללו גוים׃ פתאם נפלה בבל
ותשבר הילילו עליה קחו צרי
למכאובה אולי תרפא׃ רפאנו
את־בבל ולא נרפתה עזבוה ונלך
איש לארצו כי־נגע אל־השמים
משפטה ונשא עד־שחקים׃
הוציא יהוה את־צדקתינו באו
ונספרה בציון את־מעשה יהוה
אלהינו׃ הברו החצים מלאו
השלטים העיר יהוה את־רוח מלכי
מדי כי־על־בבל מזמתו להשחיתה
כי־נקמת יהוה היא נקמת היכלו׃
אל־חומת בבל שאו־נס החזיקו
המשמר הקימו שמרים הכינו
הארבים כי גם־זמם יהוה גם־עשה
את אשר־דבר אל־ישבי בבל׃
שכנתי על־מים רבים רבת אוצרת
בא קצך אמת בצעך׃ נשבע יהוה
צבאות בנפשו כי אם־מלאתיך אדם
כילק וענו עליך הידד׃
טו עשה ארץ בכחו מכין תבל
בחכמתו ובתבונתו נטה שמים׃
לקול תתו המון מים בשמים ויעל
נשאים מקצה־ארץ ברקים למטר
עשה ויוצא רוח מאצרתיו׃ נבער
כל־אדם מדעת הביש כל־צורף
מפסל כי שקר נסכו ולא־רוח בם׃
הבל המה מעשה תעתעים בעת
פקדתם יאבדו׃ לא־כאלה חלק
יעקוב כי־יוצר הכל הוא ושבט
נחלתו יהוה צבאות שמו׃

מפץ

עירוקו מגו בבל ושיזיבו גבר נפשיה לא תלקון בחובה ארי עידן פורענותא היא קדם יי גמלא הוא משלם לה׃ הא כבסא דדהבא דהוא רגיג מכל מניאכן עילאי חובה דבבל בבן פורענות תקיפא עתידא דייתי להון מן קדם יי עתידין דיתרוון מינה רוון כל מלכי עממיא ומכס פורענותא ישתון עממיא על כן ישתגשון עממיא׃ בתכיף נפלת בבל ואיתברת אילילו עלה סבו שעיף לתברה מאים תתסי׃ אסינא ית בבל ולא מיתסיא שבקוהא וניזיל גבר לארעיה ארי קריב לשמיא תברה ומנטל עד שמי שמיא׃ גלא יי ית זכותנא איתו ונישתעי בציון ית עובדא די עביד יי אלהנא׃ שנינו גירריא מלו שלטיא אעיר יי ית רוח מלכי מדי ארי על בבל רעותיה לחבלותה ארי פורענותא דיי היא פורענות היכליה׃ על שורי בבל זקופו אתא אתקיפו מטרתא אקימו נטריא אתקינו חוצניא ארי אף חשיב יי אף עבד ית דמליל על יתבי בבל׃ דשריא על מיין סגיאין סגיאין בית גנזהא מטא יום תבריך עידן סעורן בישותיך׃ קיים יי צבאות במימריה אלהן אימלינך משרית עממין סגיאין כזחלא וירימון עלך קלהון׃ אמר אילין דעבד ארעא בחיליה שכליל תבל בחוכמתיה ובסוכלתנותיה תלא שמיא׃ לקל מיתניה דיכפת דמיין בשמיא ומסיק עננין מסיפי ארעא ברקין לזמן מטרא עביד ומפיק רוחין מבית גנזוהי׃ איטפשו כל עממיא מלמידע חוכמתא בהית כל קיניי מלמיעבד צלם ארי שקרא אתיכונון ולא רוחא בהון׃ למא אינון עובד תולעבא בעידן דאסער עליהון חוביהון ייבדון׃ לא כאילין חולקיה דיעקב ארי די ברא כולא הוא וישראל חולק שיבטא דאחסנתיה יי צבאות שמיה׃

מבדר

רשי

נסו · ישראל מתוך בבל : כוס זהב · היתה בבל עד הנה ביד יי' לשכר בה את כל הארץ יין החימה : על כן יתהוללו גוים · נשתכרו ונשתטו : נגע אל השמים משפטה · גבה פורענות' עד אל השמים : הוציא יי' את צדקותנו · בזכרנו לפניו לזכור ובאו צדקו' אבותינו לפניו : הברו · לשון נקיון : השלטים · אשפות שהחצים נתונים בהם : גם זמם יי' · זה ימים רבים גם עשה · את מזימתנו דרך המקרא לדבר שני גמין זה אחר זה ועל ידי האחרון בא הראשון : בא קצך · קץ שלך : אמת בצעך · מדת חמסך ל"א אמת בצעך מדת סופך כמו כי יבצע : בנפשו · איניסימיסי"מוש בלע"ז : כי אם · לשון באמת : וענו עליך הידד · וירמון עלך בקלהון : מלאתיך אדם · אימלכיך משריית עממין דסגיאין כחלא : נבער כל אדם · העושה פסל לאלוה : נסכו · לשון מסכם : בעת פקדתם · כשיפקוד הקב"ה עליהם ועל עובדיהם : ושבט נחלתו · יעקב הנזכר למעלה בראש המקרא :

מפן

ומלטו ב' בסיפרא וסימ' נסו מתוך בבל ומלטו · צאו מתוכה עמי ומלטו איש : למכאובה ב' מ"ל בליש' וסי' פתאום נפלה בבל ותשבר · כי כל ימיו מכאובים : צדקותינו ג' בקריא' וסי' הוציא יי' את צדקותינו · וכבגד עדים כל · כי לא על צדקותינו אנחנו מפילים : להשחיתה ד' וסימ' עתה המבלעדי דישעיה · כי על בבל מזמתו · וישלח האלהים מלאך לירושלם · ובת הנשים יתן לו : אוצרות ד' מלאים בליש' בקריא' וסי' שוכנת על מים רבים · נותן באוצרות תהומות · ויפקדו ביום ההוא · ואוצרה על האוצרות : מסרה אחריתי אוצרות ד' מ"ל דמ"ל וסי' נותן באוצרות תהומות · ויפקדו ביום ההוא · הביאו מעשר הדג' ודבתריה ואוצרה על אוצרות · וא' אוצרת חס' וי"ו בתרא וסי' שוכנת על מים רבים · ושארה אצרות חסר וי"ו קדמא : כאלה ג' בקריאה וסי' לא כאלה חלק יעקב כי יוצר וחברו · שמעתי כאלה רבות : ושבט ה' בקריאה וסימ' כי יוצר הכל הוא · ושבט מצרים יסור : ושבט עברתו יכלה · ושבט לגו כסילים · ושבט לגו חסר לב :

ארץ בכחו · זאת הפרשה כתוב' למעלה אחר כלנה תאמרון להום ושם באריכות ויש ביניהם שנוי מעט במלות למעלה ויעלה נשיאים והנה ויעל נשיאי' למעלה בקלה הארץ בה"א בקרי והנה מקלה ארץ בלא ה"א למעל' וישר' שבט נחלתו והנה ושבט נחלתו ושנה הפרשה הנה לענין שלי' שהיו בוטחים בהם בני בבל והיו חושבים כי בעבודתם היו הנלחמים:

מפן

מפץ־אתה לי כלי כ
מלחמה ונפצתי בך גוים והשחתי
בך ממלכות: ונפצתי בך סוס
ורכבו ונפצתי בך רכב ורכבו:
ונפצתי בך איש ואשה ונפצתי בך
זקן ונער ונפצתי בך בחור ובתולה:
ונפצתי בך רעה ועדרו ונפצתי בך
אכר וצמדו ונפצתי בך פחות וסגנים:
ושלמתי לבבל ולכל יושבי
כשדים את כל־רעתם אשר־עשו
בציון לעיניכם נאם יהוה:
הנני אליך הר המשחית כה
נאם־יהוה המשחית את־כל־הארץ
ונטיתי את־ידי עליך וגלגלתיך מן־
הסלעים ונתתיך להר שרפה:
ולא־יקחו ממך אבן לפנה ואבן
למוסדות כי־שממות עולם תהיה
נאם־יהוה: שאו־נס בארץ תקעו
שופר בגוים קדשו עליה גוים
השמיעו עליה ממלכות אררט מני
ואשכנז פקדו עליה טפסר העלו־
סוס כילק סמר: קדשו עליה גוים
את־מלכי מדי את־פחותיה ואת־כל־
סגניה ואת כל־ארץ ממשלתו:
ותרעש הארץ ותחל כי קמה על־
בבל מחשבות יהוה לשום את־ארץ
בבל לשמה מאין יושב: חדלו ל
גבורי בבל להלחם ישבו במצדות
נשתה גבורתם היו לנשים הציתו
משכנתיה נשברו בריחיה:
רץ לקראת־רץ ירוץ ומגיד לקראת
מגיד להגיד למלך בבל כי־נלכדה
עירו מקצה: והמעברות נתפשו
ואת־האגמים שרפו באש ואנשי
המלחמה נבהלו:
כי כה אמר יהוה
צבאות אלהי ישראל בת־בבל
כגרן

מבדר את קדמי כרכא די ביה מני
קרבא ואבדר בך עממין ואחביל בך
מלכוון: ואבדר בך סוסון
ורתיכיהון ואבדר בך רתיכין
ורכביהון: ואבדר בך גבר ואתא
ואבדר בך סב וניק ואבדר בך
עולימין ובתולן: ואבדר בך רעיא
ועדריה ואבדר בך אכר ופדניה
ואבדר בך שילטונין וטורנין:
ואשלם לבבל ולכל יתבי ארעא
כסדאי ית כל בישתהון דעבדו בציון
לעיניכון אמר יי: הא אנא שלח רוגזי
עלך כרכא מחבלא אמר יי דמחביל
ית כל ארעא וארים ית מחת גבורתי
עלך ואמגרינך מן תוקפא ואתנינך
לכרך יקידא: ולא יסבון מינך מלך
למלכו ושלטון לשולטנו ארי צדורת
עלם תהי אמר יי: זקופו אתא
בארעא תקעו שופרא בעממיא זמינו
עלה עממיא בסרו עלה מלכוות
ארעא קרדו משרית חורמיני והדיב
זמינו עלה עבדי קרבא דיהון סלקין
סוסותהון מפגבין הא כזחלא
דמצלהב: זמינו עלה עממיא ית
מלכי מדי ית שלטונהא וית כל
טורנהא וית כל ארע שולטניה:
ותזוע ארעא ותתמרע ארי קמא על
בבל מחשבתא דיי לשואה ית ארעא
דבבל לצדו מבלי יתיב: אתמניעו
גיברי בבל מלאגחא קרבא יתיבו
במצדיא אתברת גבורתהון הוו
חלישין כנשיא אתדלקא ברנייתהא
אתברו עברהא: רהיט לקדמות
רהיט ירהוט ומחוי לקדמות
מחוי לחואה למלכא דבבל ארי
אתכבישת קרתיה מסופיה:
ומגיזתא אתאחדא וית אגמיא
אוקידו בנורא וגברי עבדי קרבא
אתבהילו: ארי כדנן אמר יי צבאות אלהא דישראל כנישתא דבבל
דמיא

רשי :

מפץ אתה לי · עד הנה העמדתיך לי למשחית ולמפץ את האומות שגזרתי עליהם גולה : ושלמתי לבבל · אחרי כל זאת שאגמור נקמתי על ידו באומות : קדשו · זמנו : טפסר · לשון חיל : סמר · הריל"ייר בלע"ז כמו תסמר שערת בשרי : ותחול · לשון חלחלה : נשתה · קפצה כמו גיד הנשה שנשה ממקומו : כגורן

אכר ב' בקריאה וסימ' ונפצתי בך אכר · וקראו אכר אל אבל : שאו י"ב ד"פ בקריאה וסימ' שאו את ראש כל עדת בני דריש ספרא · שאו את ראש כל עדת דפנחס · שאו מרום עיניכם וראו מי ברא אלה · שאו עיניכם וראו והתמהו · שאו לשמים עיניכם והביטו · שאו נס ציונה · שאו נס בארץ · הבאים מצפון · שאו שערים ראשיכם והכרו · שאו זמרה ותנו תוף שאו ידיכם קדש : במצדות ח' בליש' וסימ' בלשון תרגום במערתא דגידא בטורא מטמר אדום בבל אקש לה מותא · ופירו' בישעיה סימן ל"ב :
מקצה ב' וסימ' טרם ישכבו ואנשי העיר · רץ לקראת רץ :

מפץ אתה לי · מפץ שם הכלי שמנפצים בו האבנים וכן איש כלי מפצו בידו אלא שזה צרי וזה קמץ והנפוץ הוא השבר עם הפזור כי כשמשברים האבנים מתפזרים האבנים הנה והנה וכן ונפצתי כלם בזה הענין ואמר האל יתב' כנגד מלך בבל מפץ אתה לי כי בך אני מנפץ ומשחית הגוים והממלכות אך עתה אשלם לך על מה שעשית בישרא' ואענישך על ישראל שעשית בהם רעה יותר מדאי ואני קצפתי מעט ואתה עזרת לרעה : ונפצתי · כלם מלרע והוא מורה לעתיד ברוב הנבואה הזאת אפשר שנאמרה קודם מלוך נבוכד נצר או אחר מלכו ויתכן בענין עתיד ועבר : הנני אליך הר המשחית · קרא בבל הר ואם היא בקעה ר"ל הר עיר בצורה כמו אם היא יושבת בהר וכן הרות הגלע' רוצה לומר הערים הבצורות וכן תירגם יונתן כרכא מחבלא וכן מן הסלעים גם כן משל על המגדלי' הגבוהי' אשר בבבל וכן ת"י ואגרמינך מן תקפא כלומר אפילך ממקומות החזקים והגבוהים : וגלגלתיך · ענין גלגול ידוע מן גבוה אל הנמוך : ולא יקחו ממך אבן לפינה ואבן למוסדות · כי מנהג העול' לתת ביסוד הבנין אבנים גדולות וכן בפינות הקירות ואמר זה דרך משל כתרגומו ולא יסבון מנך מלך למלכו ושלטון לשולטנו : שאו נס · כווי שאינגו לאדם מיוחד ולא לאנשים מיוחדי' אלא למי שיהיה והוא על דרך המליצה כמו ראה ריח בני אמור למלך ולגבירה חזקו ידים רפות אמרו לנמהרי לב והדומים להם וכמוהם שאו נס תקעו שופר : קדשו עליה · השמיעו עליה : פקדו · העלו · כי לפי שאמר בחרב ותיגר בגוים לא נאמר כי כנגד מדי אמר נגד : קדשו · ענין הזמנה : השמיעו עליה · ענין האסיפה וקבוץ וכן השמיעו אל בבל רבים וכן מן הדגוש וישמע שאול את העם : ממלכות אררט מני ואשכנז · אלו באו עם דריוש ותירגם יונתן מלכות ארע קדרו משרית הורמיני והדיב : פקדו עליה · ענין מנוי : טפסר · כמו שר וכן וטפסריך כגוב גובי : כילק סמר · כמו סמר מפחדך בשרי וכן מן הדגוש תסמר שערות בשרי ענין הנעירה והרעדה כאדם שעמדו שערותיו ארי"שמגפי בלע"ז ויונתן תירגם זמינו עלה עבדי קרבא דיהון סלקין סוסותהון מפככין הא כזחלא דמצלהב ופירוש מפככין ענין להירה כמו שתרגם גם כן מדהרו' דהרות אביריו מפנוכא דהוה מפניך קדם רתיכי גבריהי : ותרעש · ותחול · עניין חיל כיולדה : כי קמה על בבל · אמר קמה יחידה ואמר מחשבות יי' רבים ר"ל כל מחשב' ומחשבה שחשב עליה תקום : חדלו · ישבו במצדות · ולא יצאו להלחם ישבו להם במגדלים החזקים להשגב בהם : נשתה גבורתם · פסקה וכן ונשתו מים מהים : היו לנשים · חלשים כמו הנשים : הציתו · המציתים : רץ לקראת רץ ירוץ · היה לומר רץ אחרי רץ ומגיד אחר מגיד אלא פירושו הנה ילך הראשון ויגיד למלך וישוב לו וימצאו רץ אחר בא לקראתו גם כן להגיד למלך כי נלכדה עירו : מקצה · כלומר מקצה האחד : והמעברות נתפשו · מעברות המים בכניסת העיר והי' בהם מגדלי' למנוע אויבים אם ירצו להכנס בעיר ולפי שאמר כי נלכדה עירו מקצה שמא יאמר אדם מגדלי המעברות איך לא מנעום שתשובה כי המעברות נתפשו : ואת האגמי' שרפו באש · הגמא הגדל על הנהרות שרפו באש שלא ימנעם רוב הגמא מלבא בעיר וכן הלכוף כאגמון ראשו הוא הגמא ורבי יונה כתב כי אגמים הם המגברי' ודמה אותו ללשון הערב שאומר למגברי' אגם : כי כה אמר יי' צבאות אלהי ישראל · אמר אלהי ישראל כי נקמת ישראל יקח מהם :
הדריכה

הדריכה · בא המקור בחירק הה"א ומשפטו בפתח על הרוב וכן כמוהו מקור הה"א בחירק גנון והגיל פסוח והמליט : עד השמידו אותם · ודמה אותם לגורן שהגיע עתה לדרוך ולדוש כן בבל הגיע עתה שירמסוה האויבים : עת הקציר · המשיל הבזה לקציר וכן תירגם יונתן ויתון בזוזין עלה ואמר הקציר אחר דריכת הגורן אף על פי שהוא קודם עוד מעט וזמן שתבא לה עת הקציר שיבואו וילכדו כל עריה סביב והוא משל הקציר ואחר כך יתפשו העיר בבל וירמסוה כי כמו שאוספין הקציר אל הגורן כן היו אוספין ומכניסין מיטב חילם כל העירות אל בבל וכשיתפשוה ידריכוה וירמסוה ויבלוה כליון חרוץ : אכלנו המממו · אלו החמשה שהם בפסוק כתובים בוי"ו וקרויין ביו"ד והכתוב לשון רבים על הפרטים והקרי לשון יחיד על הכלל והענין מדבר על לשון ישראל שצועקים חמס על בבל · המממו · כמו והמם גלגל עגלתו ענינם ענין שבר : הציגני כלי ריק · העמידני רקה כמו כלי ריק וריק שם כאילו אמר כלי ריקות : מלא כרישו מעדני · על דרך משל כלומר מלא ארצו מטובי · מלא בקמץ : הדיחני · כמו שידיח אדם את הכלי שלא נשאר בו דבר ותירגם יונתן הפסוק כן אמרת ירושלם בז נכסי ושיצני נבוכד נצר מלכא דבבל נפצני כמן ריקן בלעני כתנינא מלא בית גנזיה מטוב ארעי טלטלני וכן ענין הפסוק אשר אחריו על לשון ציון וירושלם כמו שאומר : חמסי ושארי · שארי בשרי ואמר חמסי על הממון אשר בוזזו ושארי על החללים וכן ודמי וכפל הענין במלות שונות ואדוני אבי ז"ל פירש ושארי על הגולים שהיו מענים אותם בגופם ודמי על ההרוגים ויונתן תירגם חמסי ושארי חטופי ובוזזי ותירגם ודומי וחובת דם זכאי דאשתפך בי : ואל יושבי כשדים · כמו על יושבי ארץ כשדים וכת"י על יתבי ארעא כשדאי : לכן · אומר האל ית' לציון ולירושלם שקורא חמס על בבל : הנני רב את ריבך · והחרבתי את ימה · משל על טובה הרב כמימי הים : והיתה · ושרקה · שישרוק עליה כל עובר . יחדו ככפירים ישאגו · אפשר לפרשו על בני בבל על דרך שאגתי מנהמת לבי ויתכו כמים שאגותי או על חיל מדי הלוכדים בבל על דרך עליו ישאגו כפירים שואג לקראתו הישאג אריה ביער והדומים להם : נערו · כענין שאגו ורז"ל נהגו בזה הלשון על חמור באמרם חמור נוער : כגורי · כחולם : בחמם · בלילה שנלכדה בבל עשה בלשאצר משתה גדול כמו שכתוב בספר דניאל ויצאה היד הכותב' בקיר היכל כמו שכתוב וזהו אשית את משתיהם כלומר בעת חמימותם במשתה אשית ברע את משתיהם שנהפך להם השמחה לאבל ולפחד גדול כמו שכתוב אדין בלשצר סגיא מתבהל וזיוהי שנין עלוהי ורברבנוהי משתבשין : והשכרתים · למען יעלזו · אשכיר אותם באותו המשתה שישנו שינת עולם כי שאר השכורים ישנו בשכרות' ויקיצו אחר כך מיינם אבל אלו שנת עולם ולא יקיצו וזה למען שהיו שמחים ועלזים בשתותם בכלי בית המקדש ויסנו שינת עולם ולא יקיצו נאם יי' שימותו מתוך שכרותם כמו שכתוב ביה בליליא קטיל בלשצר מלכא כשדאה ורבי יונה פירש למען יעלזו יתחוללו וירעדו מלשון ערבי עלו אלמות ורעדה שאוחזת מקלת החולים בקרבם למיתה ונראה שיסחקו וכן פרשו מזה כי רעתיכי אז תעלזי וי"ת הפסוק כן איתא עליהון עקא ויהון דמן לרוויא בדיל דלא יהון תקיפין וימותון מותא תנינא ולא ייתון לעלמא דאתי אמר יי : אוריד' · מבואר הוא וכן איך נלכד : ששך · פירשוהו שהוא בבל בא"ת ב"ש : עלה על בבל הים · דרך משל אמר כי החיל הגדול שבא עליהם כסו את הארץ וכן תירגם יונתן סליק על בבל מלך במשיריתיה דסגי כמי ימא : היו · וערבה · כמו מדבר כמו כארץ ערבה ושוחה וכן במדבר בערבה : ופקדתי על בל בבבל · בל הוא אלוה שהיו עובדים בבבל ופקדתי שישברו אותו וישאו זהבו וכן כתוב בנבואת ישעיה כרע בל קורס נבו : והוצאתי את בלעו מפיו · על דרך משל שהיו מביאין לו מנחות על דרך חיל בלעו ויקיאנו : ולא ינהרו אליו עוד גוים · ענין מרוצה אל החפץ וכן ונהרו אליו כל הגוים ולפיכך נקרא הנהר בזה הלשון לפי שהוא מקום מרוצת המים : גם חומת בבל נפלה · הרבוי לפי שהיתה חזקה ורחבה כמו שכתוב חומת בבל הרחבה ופירוש נפלה על ידי המפילים אותה : צאו · מבואר הוא : ופן ירך לבבכם · לפיכך אני מבטיחכם שלא תיראו מפני האויב שיבא אל בבל כי לא ירע לכם ותצאו מתוכה בשלום ובלשצר מלך שלש שנים ובשנה ראשונה באה שמועת מדי שיבאו על בבל וכן בשנה השניה זהו ובא בשנה השמועה וכן בשנה השלישית זהו ואחריו בשנה השמועה :

וחמס

רשי.

גורן עת הדריכה · הרי היא עתה מלאה כגורן בעת שדשו תבואתה שהיא מליאה חטין : עוד מעט · ותתרוקן ותדמה לגורן בעת תחלת הקציר שהיא ריקנית : חמסי ושארי · צעקת חמסי ומזונותי אשר אכלו שארי: נערו · לשון חמור נוער : בחמם אשית את משתיהן אכיון שיהו משתיהן בעת החום כדי שישתכרו : למען יעלזו וישנו · וירדמו : שנת עולם · שנת עולמית וכן עלתה בם מתוך משתה ושכרות נחרבו ונהרגו ונלכדה העיר כמו שנאמ' בדניאל בלשאצר אמר בטעם חמרא וגו' אשתי חמרא וגומר ביה בליליא קטיל בלשאצר מלכא וגו' ודריוש מדאה קביל מלכותא : ככרים · כבשים כתורין : ששך · בבל בגימטריא דא"ת ב"ש : עלה אל בבל הים : חיל גדול כמי הים על בל · על ע"ז של בבל : את בלעו · שהושפלו כל יושבי הארץ תחתיו : ולא ינהרו · ולא יאספו וכן ונהרו אליו כל הגוי' כמימי נהרו' כולם ההולכי' אל הים ; בשמועה

לג כגרן עת הדריכה עוד מעט ובאה
עת־הקציר לה׃ אכלנו הממנו נבוכדר־
ראצר מלך בבל הציגנו כלי ריק
בלענו כתנין מלא כרשו מעדני
לה הדיחנו׃ חמסי ושארי על־בבל
תאמר ישבת ציון ודמי אל־ישבי
כשדים תאמר ירושלם׃
לכן כה אמר יהוה הנני־
רב את־ריבך ונקמתי את־נקמתך
והחרבתי את־ימה והובשתי את־
מקורה׃ והיתה בבל לגלים מעון־
תנים שמה ושרקה מאין יושב׃
יחדו ככפרים ישאגו נערו כגורי
אריות׃ בחמם אשית את־משתיהם
והשכרתים למען יעלזו וישנו שנת־
עולם ולא יקיצו נאם יהוה׃
מ אורידם ככרים לטבוח כאילים עם־
עתודים׃ איך נלכדה ששך ותתפש
תהלת כל־הארץ איך היתה לשמה
בבל בגוים׃ עלה על־בבל הים
בהמון גליו נכסתה׃ היו עריה
לשמה ארץ ציה וערבה ארץ לא־
ישב בהן כל־איש ולא־יעבר בהן
בן־אדם׃ ופקדתי על־בל בבבל
והצאתי את־בלעו מפיו ולא־ינהרו
אליו עוד גוים גם־חומת בבל נפלה׃
מה צאו מתוכה עמי ומלטו איש
את־נפשו מחרון אף־יהוה׃
ופן־ירך לבבכם ותיראו
בשמועה

דמיא לאידרא דמטא עידן
אדריכותיה עוד ציבחר כזעיר וייתון
בזוזין עלה׃ אמרת ירושלם בז נכסי
ושיצני נבוכד נצר מלכא דבבל נפצני
כמן ריקן בלעני כתנינא מלא בית
גנזיה מטוב ארעי טלטלני׃ חטופי
ובוזזי על בבל תימר כנישתא דציון
וחובת דם זכאי דאתשד בי על יתבי
ארעא כסדאי תימר ירושלם׃ בכן
כדנן אמר יי הא אנא דאין ית דינך
ומתפרע ית פורענותיך ואחריב ית
ימה ואוביש ית מבועהא׃ ותהי בבל
ליגרין מדור ירודין צדו ואשתממו
מבלי יתיב׃ כחדא כאריון ינהמון כבני
אריון ירימון קליהון׃ איתא עליהון
עקא ויהון דמן לרוויא בדיל דלא יהון
תקיפין וימותון מותא תנינא ולא ייתון
לעלמא דאתי אמר יי׃ אמסרינון
כתורין לקטלא כדיכרין עם גדיין׃
איכדין איתכבישת בבל ואתאחדת
תושבחת כל ארעא איכדין הות
לצדו בבל בעממיא׃ סליק על בבל
מלך במשיריתיה דסגי כמי ימא
כאתרגושת גלוהי חפא׃ הואה
קירוהא לצדו ארעא צדיא וחרבא
ארעא לא יתיב בה כל אנש ולא
יעיבר בה בר אנש׃ ואסער על
דפלחין לביל בבבל ואביז ית נכסוהי
מיניה ולא ישתמעון ליה עוד עממיא
אף שורי בבל יתרמון׃ פוקו מגוה
עמי ושיזיבו גבר ית נפשיה מתקוף רוגזא דיי׃ ודילמא יזוע לבכון ותידחלון
מן

אכלני · תני ק' ק' הציגני ק' בלעני ק' כי"ב/ותאמר ק' שרי ה' חס' · ג' ג' ל' · ג' ב' חד חס' הערת יג' ד' חס' · ל' ל' · ג' ג"ה' בליש' שינה ל' · ד' ומ"ל ב' ד' ל' · ג' ר"פ פ"ו · כיון פ"ו ג' · י"ת ב' חס' ב' ח' · ג' · ג'

חמסי ב' וסימ' ותאמר שרי · חמסי ושארי על בבל : ונקמתי ג' וסימ' ויאל שאול את העם · ונקמתי דמי עבדי · הנני רב את ריבך ונקמתי : שנת ה' בליש' שינה וסימ' בחמם אשית את משתיהם · והשכרתי שריה וחכמיה · אם אתן שנת לעיני · מתוקה שנת העבד · בלילה ההוא נדדה שנת המלך · חומת ג' בספר' וסימ' שורא דדמשק נפל · ופירושן לעיל בסי' מ"ט : ופן ה' בקריאה וסי' ופן תשא עיניך השמימה וראית את השמש · רק השמר לך ושמר נפשך מאד · השמר לך פן תנקש אחריהם תנינא דפסוק' · ופן ירך לבבכם ותראו · ופן אורש וגנבתי · ופן תדרוש לאלהיהם לאמר :

והמס בארץ · שיבאו חומסים בארץ כשדים : ומושל על מושל · זהו כורש הפרסי שמלך אחר דריוש המדי ובשרם שלא ייראו ולא ירך לבבם מכל אלו כי לא ידעו להם אלו יטיבו וכורש שלא הגלות : לכן · וכל ארצה תבוש · כלומר כל אנשי ארצה יהיה להם בושת כי פסיליהם יוכתו וישברו : יפלו בתוכה · כי לא יבאו חוץ לעיר להלחם : ורננו כאילו שמים וארץ ישמחו וירנו למפלתה : יבא לה השודדים · יבא לה דריוש עם חילו שהם השודדים : גם בבל · נותן טעם למה שאמר וכל חלליה יפלו בתוכה כי גם היא היתה סבה לנפול חללי ישראל וכן חללי כל הארץ לפיכך יפלו חלליה : גם לבבל · בעבור בבל ועל ידה או פירוש לבבל כמו בבבל וכן וישבו אתו לארץ כמו בארץ הרגתי לפלטי כמו בפלשי : פלטים מחרב · אתם ישראל אשר בבבל שנמלטתם מחרב נבוכד נצר וגליתים לבבל הלכו מבבל : זכרו מרחוק את יי' · זכרו מזמן רחוק זה שבעים שנה : את יי' · כלומר עבודת יי' שבטלה וכן תירגם יונתן ית פולחנא דיי : וירושלם · שחרבה תעלה על לבבכם ולא מתוך בבל : בשנו · ואמרו בשנו מאז מעת חרבן ירושלם כי שמענו חרפה שהיו האויבים מחרפים אותנו בגלותנו מירושלם : על מקדשי בית יי' · הכל בכלל בית יי' ומקדשו הדביר והיכל והאולם כל אחד מקדש : לכן · יאנק חלל · החלל בעת מותו מוציא הנשמה באנקה וצעקה : כי תעלה בבל השמים · לא יועיל לה אפילו תבנה בנינים גדולים וגבורי' בשמים וכי תבצר ותחזק מרום עזה שתגביה למרום בניני' לא יועיל לה כי מאתי יבאו שודדים לה ופי' מאתי כי האל העיר רוח דריוש וכורש לבא אל בבל : תבצר · ענין חוזק מן גדולות ובצורות וכן לבצר החומה : קול זעקה מבבל · זעקה שם הצעקה ישמעו מבבל : כי שודד · ואבד ממנה קול גדול · שהיתה עיר הומיה והיה נשמע בה קול גדול מרוב העם אשר בה שהיו הומים כהמות גלי הים והים כמו שאון קולם אבד האל ממנה אותו קול : כי בא עליה · על בבל כמו ותראהו את הילד והדומים לו : חתתה קשתותם · פירשו המפרשים חירק החי"ת מקום שורק וכן ופתחו שעריך תמיד וכת"י ואתברא קשתותיהון והנכון בעיני שהוא כמשמעו מן הדגוש רוצה לומר כאילו בבל חתתה ושברה קשתותם ברוב חטאתיה וזהו שאמר אחריו כי אל גמולות יי' : והשכרתי · מבואר הוא למעלה בפסוק והשכרתי' למען יעלזו : נאם המלך יי' · כי הוא מלך על כל מלך ובידו להסיר המלוכה ממי שירצה ולתתה למי שירצה והוא אדון לצבאות מעלה ולצבאות מטה כן שמו וכן הוא : כה אמר יי' צבאות חומות בבל · כל אחת מחומותיה הפנימית והחיצונה שהיא רחבה לא יועיל לה חוזק בנינה : כי ערער תתערער · ענין שבר והריסה וכן עוררו ארמנותיה ושרשם עור מנחי העי"ן ונכפלו פ"א הפעל ולמ"ד הפעל בערער תתערער כמו ותתחלחל המלכה משרש חול : באש יצתו · יבערו באש : ויגעו עמים · ביו"ד האי"תן לבד והיא מעמדת בגעיא כי הגעיא לחסרון היו"ד פ"א הפעל : בדי ריק · כמו בריק וכן בדי אש כמו באש ומלת די נוספת בהם מורה על התמדת הדבר והגדלתו וכן בדי שופר בדי ארבה לרוב ופירוש העמים אשר בבבל אם ייגעו להציל עצמם לריק ייגעו כי הצלתם תהיה באש כי מה שיחשבו להנצל תבא בהם אש ותשרפם הנה יגיעת' לריק או פירושו אז יכירו כי יגיעתם בבנין בבל היתה לריק וסוף יגיעתם לאש כמו שאמר שעריה הגבוהים באש יצתו וזה הפירוש נראה לי לפי מה שכתוב בנבואת חבקוק כי שם הוא זה הפסוק בשנוי מעט והענין כפול במלות שונות : וייעפו · מגזרת פעל :

מִן קֳדָם בְּסוֹרְתָא דְתִשְׁתְּמַע בְּאַרְעָא וְתֵיתֵי בְּשַׁתָּא בְּסוֹרְתָא וּבָתְרוֹהִי בְּשַׁתָּא בְּסוֹרְתָא וְיִסְגוּן חֲטוּפִין בְּאַרְעָא וִיקוּם שִׁלְטוֹן עַל שִׁלְטוֹן: בְּכֵן הָא יוֹמַיָא אָתָן וְאַסְעַר עַל צִילְמֵי בָבֶל וְכָל אַרְעָא תֵּיחֲרוּב וְכָל קְטִילָאָהּ יִתְרְמוֹן בְּגַוָּהּ: וִישַׁבְּחוּן עַל בָבֶל שְׁמַיָא וְאַרְעָא וְכָל דִי בְהוֹן אֲרֵי מִצִיפוּנָא יֵיתוּן עֲלַהּ בָּזוֹזִין אֲמַר יְיָ: אַף בְּבָבֶל אִתְרְמִיאוּ קְטִילֵי יִשְׂרָאֵל אַף לְבָבֶל יִתְרְמוֹן קְטִילֵי כָל אַרְעָא: מְשֵׁיזְבַיָא מֵחַרְבָּא גְלוֹ לָא תִתְעַכְּבוּן אִדְכְּרוּ מֵרַחִיק יַת פּוּלְחָנָא דַיְיָ וִירוּשְׁלֵם תִּיסַק עַל לִבְּכוֹן: כַּהִיתְנָא אֲרֵי שְׁמַעְנָא חִיסוּדִין חֲפַת אִתְכְּנָעוּתָא אַפָּנָא אֲרֵי עָלוּ נוּכְרָאִין וּסְאִיבוּ יַת בֵּית מַקְדְשָׁא דַיְיָ: בְּכֵן הָא יוֹמַיָא אָתָן אֲמַר יְיָ וְאַסְעַר עַל צַלְמָהָא וּבְכָל אַרְעָא יִתְרְמוֹן קְטוֹלָא: אֲרֵי תִיבְנֵי בָבֶל בִּנְיָינִין דְרָמִין עַד צֵית שְׁמַיָא וַאֲרֵי תִיכְרוֹךְ כְּרַכִּין תַּקִּיפִין עַד רוּמָא מִן קֳדָמַי יֵיתוּן בָּזוֹזִין עֲלַהּ אֲמַר יְיָ: קָל צְוָוחָתָא מִבָּבֶל וְתִבְרָא רַבָּא מֵאַרְעָא כַסְדָאֵי: אֲרֵי אֲבִיז יְיָ יַת בָּבֶל וְאַבִיד מִינַהּ מַשִׁירְיָן סַגִיאִין וְיִתְכַּנְשׁוּן עֲלֵיהוֹן מַשִׁרְיַת עֲמָמִין סַגִיאִין וְיִרִימוּן בְּאִתְרְגוּשַׁת קָלֵיהוֹן: אֲרֵי אָתוּ עֲלַהּ עַל בָּבֶל בָּזוֹזִין וְאִתְאֲחִידוּ גִבָּרָהָא אִיתְבָּרָא קַשְׁתּוֹתֵיהוֹן אֲרֵי אֱלָהָא מָרֵי גִימְלַיָא יְיָ שַׁלָמָא יְשַׁלֵם לְהוֹן גְמוּלֵיהוֹן: וַאֲרַוֵי רַבְרְבָהָא וְחַכִּימָהָא וְשִׁלְטָנָהָא וְטוּרְנָהָא וְגִבָּרָהָא וִימוּתוּן מוֹתָא תִנְיָינָא דְלָא יֵיחוּן לְעָלְמָא דְאָתֵי אֲמַר מַלְכָּא יְיָ צְבָאוֹת שְׁמֵיהּ: כִּדְנַן אֲמַר יְיָ צְבָאוֹת שׁוּרֵי בָבֶל פְּתַיָא אִתְחַמָרָא יִתְחַמְרוּן וְתַרְעָהָא רְמַיָא בְּנוּרָא יִתוֹקְדוּן וְיִהֲלוּן עַמְמַיָא לְרֵיקָנוּ וּמַלְכְּוָתָא תְסוּף אִישָׁתָא וְיִשְׁתַּלְהוּן:

בַּשְּׁמוּעָה הַנִּשְׁמַעַת בָּאָרֶץ וּבָא בַשָּׁנָה הַשְּׁמוּעָה וְאַחֲרָיו בַּשָּׁנָה הַשְּׁמוּעָה וְחָמָס בָּאָרֶץ מֹשֵׁל עַל־מֹשֵׁל: לָכֵן הִנֵּה יָמִים בָּאִים וּפָקַדְתִּי עַל־פְּסִילֵי בָבֶל וְכָל־אַרְצָהּ תֵּבוֹשׁ וְכָל־חֲלָלֶיהָ יִפְּלוּ בְתוֹכָהּ: וְרִנְּנוּ עַל־בָּבֶל שָׁמַיִם וָאָרֶץ וְכֹל אֲשֶׁר בָּהֶם כִּי מִצָּפוֹן יָבוֹא־לָהּ הַשּׁוֹדְדִים נְאֻם־יְהוָה: גַּם־בָּבֶל לִנְפֹּל חַלְלֵי יִשְׂרָאֵל גַּם־לְבָבֶל נָפְלוּ חַלְלֵי כָל־הָאָרֶץ: פְּלֵטִים מֵחֶרֶב הִלְכוּ אַל־תַּעֲמֹדוּ זִכְרוּ מֵרָחוֹק אֶת־יְהוָה וִירוּשָׁלַםִ תַּעֲלֶה עַל־לְבַבְכֶם: בֹּשְׁנוּ כִּי־ נ
שָׁמַעְנוּ חֶרְפָּה כִּסְּתָה כְלִמָּה פָּנֵינוּ כִּי בָּאוּ זָרִים עַל־מִקְדְּשֵׁי בֵּית יְהוָה: לָכֵן הִנֵּה־יָמִים בָּאִים נְאֻם־יְהוָה וּפָקַדְתִּי עַל־פְּסִילֶיהָ וּבְכָל־אַרְצָהּ יֶאֱנֹק חָלָל: כִּי־תַעֲלֶה בָבֶל הַשָּׁמַיִם וְכִי תְבַצֵּר מְרוֹם עֻזָּהּ מֵאִתִּי יָבֹאוּ שֹׁדְדִים לָהּ נְאֻם־יְהוָה: קוֹל זְעָקָה מִבָּבֶל וְשֶׁבֶר גָּדוֹל מֵאֶרֶץ כַּשְׂדִּים: כִּי־שֹׁדֵד יְהוָה אֶת־בָּבֶל וְאִבַּד מִמֶּנָּה קוֹל גָּדוֹל וְהָמוּ גַלֵּיהֶם כְּמַיִם רַבִּים נִתַּן שְׁאוֹן קוֹלָם: כִּי בָא עָלֶיהָ עַל־בָּבֶל שׁוֹדֵד וְנִלְכְּדוּ נה
גִּבּוֹרֶיהָ חִתְּתָה קַשְּׁתוֹתָם כִּי אֵל גְּמֻלוֹת יְהוָה שַׁלֵּם יְשַׁלֵּם: וְהִשְׁכַּרְתִּי שָׂרֶיהָ וַחֲכָמֶיהָ פַּחוֹתֶיהָ וּסְגָנֶיהָ וְגִבּוֹרֶיהָ וְיָשְׁנוּ שְׁנַת־עוֹלָם וְלֹא יָקִיצוּ נְאֻם־הַמֶּלֶךְ יְהוָה צְבָאוֹת שְׁמוֹ: כֹּה־אָמַר יְהוָה צְבָאוֹת חֹמוֹת בָּבֶל הָרְחָבָה עַרְעֵר תִּתְעַרְעָר וּשְׁעָרֶיהָ הַגְּבֹהִים בָּאֵשׁ יִצַּתּוּ וְיִגְעוּ עַמִּים בְּדֵי־רִיק וּלְאֻמִּים בְּדֵי־אֵשׁ וְיָעֵפוּ:

רשי

בשמועה הנשמעת בארץ · השמוע' הזאת של בלשצר שנהרג : ובא בשנה השמועה · באותה שנה עצמה תבוא השמוע' שחרב' בבל מאליה מן השמים שנאמר והיתה בבל צבי ממלכו' תפארת גאון כשדים כמהפכת אלהים את סדום ואת עמורה : ואחריו בשנה השנייה : השמועה הטובה לכם כה אמר כורש מלך פרס מי בכם מכל עמו : ומושל על מושל · דריוש המדי מלך שנה אחת ובשנ' השנייה כורש הפרסי : גם בבל · היתה לנפול בה חללי ישראל : גם לבבל · יפלו חללי כל ארצה : פליטים מחרב · ישראל שגלו לתוכה שפלטו מחרב נבוכ' אלן : כי שמענו חרפה · שהיו כשדים אומרים ומחרפים אותנו לאמר יד אלהיהו רמה שחרבנו את ביתו : יאנק חלל · יצעק חלל כשהורגים את האדם בחץ או ברומח והוא גונח כשמוציא' הרומח היא האנקה : וכי תבצר · לשון מבצר חוזק : מאתי יבואו שדדים לה · מאתי מן השמים הגבוהי' ממנה יבאו לה השודדי' : נתן שאון קולם · נשמע קול צעקתם : תתערער · לשון חפיר' לשון ערו ערו עד היסוד : בדי ריק · בהרבה ריק שינא עליהם : עד

הדבר
פתגמא

לנפל ד' בקריאה וחס' וסימ' אל הארץ הזאת לנפל בחרב · גם בבל לנפל · דחה דחיתני לנפל · אם מזרע היהודים מרדכי : כי תעלה בבל כל ר"פ דנביאי' כי במ"יד וכי וסי' נמסר לעיל בסיפרא סי' מ"ד : מ ים ג' רפין בקריא' וסימ' והמו גליהם כמים רבים · כמים מוגרים במורד · כמים עברו תזכור : וישנו ג' בקריא' וסי' בחמם אשית את משתיהם · וישנו שנת עולם · ולא יקיצו נאם המלך · ושכנו במדבר וישנו ביערים :

הדבר

הדבר׳ בלכתו את צדקיהו׳ כתוב בסדר עולם כי בשנה הרביעית לצדקיהו ירד הוא להקביל פני מלך בבל ושריה שר צבא מנוחה עמו וחזר ובא לו למלכותו בירושלם ונדעת יונתן לא הלך שם צדקיהו אלא שלח שם שריה וכן תירגם כד אזל בשליחות צדקיהו פי׳ את צדקיהו בעבור צדקיהו: בשנת הרביעית׳ דרך הלשון לסמוך הנספר אל המספר וכן בשנת ג׳ למלכו והדומי׳ לו: שר מנוחה׳ שהיה ריע המלך והיה עם המלך בעת מנוחתו לשוח ולהתענג עמו וי״ת כמו מנחה שר תקרבתא: כבאך׳ נכ״ף וכן ככלותך: אל תוך פרת׳ הנה מצאנו כי נהר פרת גבול ארץ ישראל כמו שכתוב בתורה ובנביאים ובפסוק הזה נראה כי פרת בבבל ושמעתי שהוא נמשך עד בבל: ולא תקום׳ ולא תתקיים כלומר לא תהיה לו תקומה: ויעפו׳ פי׳ אנשיה שלא יהיה להם כח להלחם כנגד אויביה׳: עד הנה דברי ירמיהו׳ לפי שהאריך בספור הרעה הבאה על בבל אמר עד הנה דברי ירמיהו כלומר שזכר על בבל כמו שאמר למעלה עד הנה משפט מואב כמו שפירשנו או אמר עד הנה לפי שמכאן ועד סוף הספר הוא ספור דברי׳ לא נבואת ירמיהו אלא מי שכתב הספר כתב בסוף הספר הגלו׳ והחרבן כמו שכתוב בסוף בספר מלכים ויש לפרש עוד לפי מה שכתו׳ לדעת החכם הרב הגדול ר׳ משה בר מימון ז״ל שאי אפשר שלא תפסק הנבואה מהנביא טרם מותו אם בזמן גדול או מעט תפסק ממנו ולפי דעתו זה אפשר לפרש כן עד הנה דברי ירמיהו כלומר כשהשלים נבואת בבל פסקה נבואתו ודבריו ולא נבא עוד: בן עשרים ואחד שנה׳ פרשה זו עד סוף הספר היא כתובה בסוף ספר מלכים ושם בארנוה גם בבנינה במלכים פירשנו ענין העמודים ממה שכתוב הנה כי הלש דברים הנה אלא פי׳ שם וענין הרמונים גם כן מבואר שם וכן המחלוקו׳ שבין שתי הפרשיו׳ פירשנו שם ומה שיש לנו לפרש בפרש׳ זו נפרש: בבית

רשי

שר מנוחה׳ רב תקרובתא על ידו היו רואים את פני המלך המביאים לו בשורה: כי על אף יי׳ היתה׳ היא נרמה לו מרד צדקיהו במלך בבל שהוא תחלת החורבן: דיק׳ כרקום: ויברחו׳ כמו ברחו: דרך שער בין החומותים׳ מערה היתה לו מביתו עד ערבות ירחו וכבר פירשתיה בספר הזה: רבלתה׳ היא אנטוכיא: וידבר אתו משפטים׳ על שעבר על השבוע׳: את כל שרי יהודה׳ סנהדרין שאמר להם אתם התרתם לו את שבועתו: בבית

מסרה

הדבר ד׳ בטעמי׳ גריש בסי׳ וסי׳ על כל עם יהודה בשנה הרביעי׳: בשנת העשירית לצדקיהו׳ הדבר אשר היה אל ירמיהו מאת יי׳ רעליה אחר שלח אותו נבוזר אדן הדבר אשר צוה ירמיהו הנבי׳ את שריה: חלוף ולא יקחו ממך כי א שממות עולם תהיינה נאם יי׳ למאדם ועד בהמה כי שממות עולם תהיה ס״פ׳ היו עדיו לא ישב בהן כל איש ולא יעבור בהן בן אדם׳ ושארא לא ישב שם איש ולא יגור בה בן אדם׳ קדמ׳ ופקדתי על פסילי בבל׳ תניינא ופקדתי על פסיליה׳ קדמא וכל ארצ׳ תבוש׳ תניינא ובכל ארצ׳: יאנק חלל׳ ירמיה ויגעו עמים בדי ריק ולאמים בדי אש ויעפו׳ חבקוק ויגעו עמים בדי אש ולאמים בדי ריק יעפו: בחד׳ ז׳ ר״פ בקרי׳ וסי׳ נמסר בסדר וישמע יתרו: ויחזק ט״ו בקריא׳ בשמואל א׳ סימן י״ז: העיר ג׳ וסי׳ וילך האיש מהעיר׳ ואשר הסתרתי פני מהעיר הזא׳ ותבקע ה העיר וכל אנשי המלחמ׳ דסיפרא: לעיניו ה׳ בקריא׳ וסי׳ ושרף את הפרה לעיניו את ערה׳ ותלך תמר בית אמנון אחיה׳ ואת בני צדקיה דמלכים׳ וישחט מלך בבל דסיפרא וחברו:

הדבר אשר צוה ירמיהו הנביא את שריה בן נריה בן מחסיה בלכתו את צדקיהו מלך יהודה בבל בשנת הרבעית למלכו ושריה שר מנוחה: ויכתב ירמיהו את כל הרעה אשר תבוא אל בבל אל ספר אחד את כל הדברים האלה הכתבים אל בבל: ויאמר ירמיהו אל שריה כבאך בבל וראית וקראת את כל הדברים האלה: ואמרת יהוה אתה דברת אל המקום הזה להכריתו לבלתי היות בו יושב למאדם ועד בהמה כי שממות עולם תהיה: והיה ככלתך לקרא את הספר הזה תקשר עליו אבן והשלכתו אל תוך פרת: ואמרת ככה תשקע בבל ולא תקום מפני הרעה אשר אנכי מביא עליה ויעפו עד הנה דברי ירמיהו:

בן עשרים ואחת שנה צדקיהו במלכו ואחת עשרה שנה מלך בירושלם ושם אמו חמיטל בת ירמיהו מלבנה: ויעש הרע בעיני יהוה ככל אשר עשה יהויקם: כי על אף יהוה היתה בירושלם ויהודה עד השליכו אותם מעל פניו וימרד צדקיהו במלך בבל: ויהי בשנה התשעית למלכו בחדש העשירי בעשור לחדש בא נבוכדראצר מלך בבל הוא וכל חילו על ירושלם ויחנו עליה ויבנו עליה דיק סביב: ותבא העיר במצור עד עשתי עשרה שנה למלך צדקיהו: בחדש הרביעי בתשעה לחדש ויחזק הרעב בעיר ולא היה לחם לעם הארץ: ותבקע העיר וכל אנשי המלחמה יברחו ויצאו מהעיר לילה דרך שער בין החמתים אשר על גן המלך וכשדים על העיר סביב וילכו דרך הערבה: וירדפו חיל כשדים אחרי המלך וישגו את צדקיהו בערבת ירחו וכל חילו נפצו מעליו: ויתפשו את המלך ויעלו אתו אל מלך בבל רבלתה בארץ חמת וידבר אתו
י משפטים: וישחט מלך בבל את בני צדקיהו לעיניו וגם את כל שרי יהודה שחט ברבלתה: ואת

פתגמא די פקיד ירמיה נביא ית שריה בר נריה בר מחסיה כד אזל בשליחות צדקיה מלכא שבטא דבית יהודה לבבל בשתא רביעתא למימלכיה ושריה רב תוקרבא: וכתב ירמיה ית כל בישתא דעתידא למיתי על בבל על ספרא חדית כל פתגמיא האילין דכתיבין על בבל: ואמר ירמיה לשריה במיתך לבבל ותחזי ותיקרי ית כל פתגמיא האילין: ותימר יי׳ את גזרתא על אתרא הדין לשיצאותיה בדיל דלא למהוי ביה יתיב לממנשא ועד בעירא ארי צדות עלם תהי: ויהי כשיציותך למיקרי ית סיפרא הדין תקטר ביה אבנא ותרמיניה לגו פרת: ותימר כדין תשתקע בבל ולא תקום מן קדם בישתא דיאנא מיתי עלה וישתלהון עד הכא נבואת פתגמי ירמיה: בר עסרין וחדא שנין צדקיה כד מלך וחדא עשרי שנין מלך בירושלם ושום אימיה חמוטל בת ירמיה מלבנה: ועבד דביש קדם יי׳ ככל די עבד יהויקים: ארי על דארגיז קדם יי׳ הות בירושלם וביהודה עד דאגלי יתהון מארעא בית שכינתיה ומרד צדקיה במלכא דבבל: והוה בשתא תשיעתא למימלכיה בירחא עשיראה בעסרא לירחא אתא נבוכדנצר מלכא דבבל הוא וכל משיריתיה על ירושלם ושרו עלה ובנו עלה כרקום סחור סחור: ועלת קרתא בצירא עד חדא עסרי שנין למלכא צדקיה: בירחא רביעאה בתשעה לירחא ותקיף כפנא בקרתא ולא הות מיכל לעמא דארעא: ואתרעת קרתא וכל גברי עבדי קרבא ערקו ונפקו מן קרתא בליליא באורח תרע בין שוריא די על גינתא דמלכא וכסדאי שרן על קרתא סחור סחור ואזלו באורח מישרא: ורדפא משירית כסדאי בתר מלכא ואדביקו ית צדקיה במישרי ירחו וכל משיריתיה אתבדרא מיניה: ואחידוית מלכא ואסיקו יתיה לות מלכא דבבל לרבלת בארעא דחמת ומליל עמיה פתגמי דינין: ונכיס מלכא דבבלית בני צדקיה ברבלתה לעינוהי ואף ית כל רברבי יהודה נכס ברבלתה: וית

מנחה גדולה

עד הנה דברי ירמי׳ אפשר לומר מהדבר אשר צוה ירמיהו הנביא את שריה עד סוף הסימן הוא מה שצוה ירמי׳ לשריה מעצמו מבלי שנצטוה על זה אלא שהי׳ אומר לשריה שיתפלל על הדבר בקראו את הדברי׳ מעל הספר שיתקיים הדב׳ ולא יאחר אע״פ שהי׳ ירמי׳ מתנבא מפלת בבל מפי ה׳ מ״מ היה מתיירא אולי יגרום החטא מישראל שיעוכב הדבר ע״כ כבואך שמה תקרא הדברי׳ כאשר תראה בבל כדי שיעשו דבריך יותר רושם בהתפללך על הדבר ונוסח תפלתך תהי׳ אתה ה׳ נאמן לאמת דבריך דברת אל המקום הזה וגו׳׳ ואמרת ככה תשקע בבל כאשר שאני כוונתי בזריקת האבן והספר שתשקע בבל ולהביא עליה בזריקה זו כל הרעה הכתובה בה כן יעשה ה׳ ויקבל תפלתי ועל זה אמר עד הנה דברי ירמי׳ כלומר עד פה הגיע הדברים אשר דבר ירמי׳ שיעשה שריה׳ ואין להקשות איך צוה ירמי׳ להשליך הספר אל המים ויש בו כמה שמות בקודש והסור למחוק השם׳ כי כבר תירצו בגמרא שאם לעשות שלו׳ בין איש לאשתו אמרה תורה שם שנכתב בקדושה ימחו על המים כ״ש לעשות שלו׳ בין ישראל לאביהם שבשמים ואין לך שלו׳ גדול מזה שיאבדו שונאי ישראל מן העולם ובודאי היה ירמי׳ מוסר לשריה כוונת ידועות לו ואופן עשיית הענין שיעשה רושם ע״י מחשבתו אשר חשב שריה אז בהשליכו הספר והלבן וי״מ שהדבר אשר צוה ירמי׳ את שריה גם עליה כנצטווה מפי ה׳ ושיהי׳ שריה שליח לזה הדבר וע״כ אמר אשר אנכי מביא עליה שהוא מדבר כאלו השם מדבר ולפי זה יהי׳ עד הנה דברי ירמי׳ מה שניבא וכתב בספר זה מה שלא נזכר בספר אחר מסא״כ מה שסיפר אחר זה מהחרבן אעפ״י שהם דברי ירמי׳ אינם ממה שכתב בעצם הנה כי שייך לספר מלכים שכתב גם הוא אלא שחיבה פה כדבר להורות שכל הנבואות אשר ניבא היה שלא יחריב ירושלים ועתה שנחרב בעוונינו שנה ושלש הדבר למען שהקורא ישים הדבר אל לבו לחנן ולבקש לפני הש״י שישוב וירחם עלינו וכימי קדם נפלאות יראנו ויקים לביאת משיחנו ולבנות בית תפארתנו במהרה בימינו אמן:

עד הנה הגיע פה שהבאתי מנחה לפני המעיין מספר ירמיה כפי אשר חנני מוציאי לרויה

בבית הפקדות · כתיב וקרי בית : **עמד לפני מלך בבל** · שעמד ופי' כבוזר אדן שעמד לפני מלך בבל כמו שאומר במלכים עבד מלך בבל בא בירושלם ובירושלם ·דבק ייע
בא לא עם מלך בבל : **ומדלות העם** · ואחר כן אמר ומדלות הארץ השאיר מקצת דלת העם הגלם ומקצתם השאיר : **ואת יתר ההמון** · כמו ההמון כי אותיות אה"וי מתחלפות
וכן כתוב במלכים ההמון במלכים כתוב דלת העם וכאן דלות במסרה סימן בן המלך דל ירמיה דלות היינו דאמרי אנשי בתר עניא אזלא עניותא : **העמודים שנים** ·
אף על פי שזכר ואת עמודי הנחשת וזכר ים הנחשת זכר כמה היו כי העמודים היו שנים והים אחד והבקר שנים עשר ומה שאמר אשר תחת המכונות אינו אומר כי הבקר
היו תחת המכונות כי הבקר תחת הים היו והמכונות תחת הכיורות אלא אשר תחת אינו דבק עם המכונות אלא ר"ל אשר תחת הים שזכר ופי' המכונות גם כן היו תחת ולא זכר מה וקצר הענין לפי שהוא נזכר במלכי' וחסרון הזה רבי' במקרא במה שיוכל האדם להבין ומה שאמר אשר עשה המלך שלמה רוצה לומר כי לא היו שם אחרים אלא אותם הכלי' שעשה בבית המקדש הם היו שם עד החורבן: **לנחשתם כל הכלים האלה** · בא הכנוי קודם הידיעה וכן ותראהו את הילד והדומים להם רבים : **קומה העמוד האחד** · כתיב קותה כמו המוכרת ואף על פי שהוא סמוך וכן כאיפה שעורים והדומים להם וקרי קומת במשפט : ויהיו

ואת־עיני צדקיהו עור ויאסרהו
כ"ט בנחשתים ויבאהו מלך־בבל בבלה
בית ק' ויתנהו בבית־הפקדת עד־יום
ה' ר"פ מותו: ובחדש החמישי בעשור
לחדש היא שנת תשע־עשרה שנה
למלך נבוכדראצר מלך־בבל בא
נבוזראדן רב־טבחים עמד לפני
מלך־בבל בירושלם: וישרף את־
ט' בית־יהוה ואת־בית המלך ואת כל־
ל בתי ירושלם ואת־כל־בית הגדול
שרף באש: ואת־כל־חומת ירושלם
סביב נתצו כל־חיל כשדים אשר
ב' ומ"ל את־רב־טבחים: ומדלות העם ואת־ טו
יתר העם הנשארים בעיר ואת־
הנפלים אשר נפלו אל־מלך בבל
ל ומ"ל ואת יתר האמון הגלה נבוזראדן רב־
טבחים: ומדלות הארץ השאיר
נבוזראדן רב־טבחים לכרמים
ב' וליגבים: ואת־עמודי הנחשת אשר
ב' בסיפ' לבית־יהוה ואת־המכנות ואת־ים
ל"ס הנחשת אשר בבית־יהוה שברו
כשדים וישאו את־כל־נחשתם בבלה:
ב' חסי ואת־הסרות ואת־היעים ואת־
ב' חס' המזמרות ואת־המזרקת ואת־הכפות
ואת כל־כלי הנחשת אשר־ישרתו
ז' בהם לקחו: ואת־הספים ואת־
המחתות ואת־המזרקות ואת־
הסירות ואת־המנרות ואת־הכפות
ב' מ"ל ואת־המנקיות אשר זהב זהב ואשר־
כסף כסף לקח רב־טבחים: העמודים ב
ב' אחד ק' שנים הים האחד והבקר שנים־עשר
נחשת אשר־תחת המכנות אשר
עשה המלך שלמה לבית יהוה לא־
ג' היה משקל לנחשתם כל־הכלים
האלה: והעמודים שמנה עשרה
קומת ל' חס' ק' ב' אמה קומה העמד האחד וחוט שתים־
ל' ב' עשרה אמה יסבנו ועביו ארבע
ב' מ"ל ב' אצבעות נבוב: וכתרת עליו
נחשת וקומת הכתרת האחת חמש
ב' מ"ל אמות ושבכה ורמונים על־הכותרת
ב' סביב הכל נחשת וכאלה לעמוד
השני ורמונים:

ויהיו

וית עיני צדקיה עוור ואסריה
בשילשלן דנחש ואובליה מלכא
דבבל לבבל ויהביה בבית אסירי עד
יום מותיה: ובירחא חמישאה
בעסרא לירחא היא שנת תשע עשרי
שנין למלכא נבוכד רצר מלכא
דבבל אתא נבוזר אדן רב קטוליא
קם קדם מלכא דבבל בירושלם:
ואוקיד ית בית מקדשא דיי וית בית
מלכא וית כל בתי ירושלם וית כל
בתי רברביא אוקיד בנורא: וית כל
שורי ירושלם סחור סחור תרעו כל
משירית כסדאי דעם רב קטוליא:
ומחשיכי עמא וית שארא דעמא
דאשתארא בקרתא וית שמעיא
דאשתמעו על מלכא דבבל וית
שאר המונא אגלי נבוזר אדן רב
קטוליא: ומחשיכי עמא דארעא
אשאר נבוזר אדן רב קטוליא למהוי
מפלחין בחקלין ובכרמין: וית עמודי
נחשא די בבית מקדשא דיי וית
בסיסיא וית ימא דנחשא די בבית
מקדשא דיי תברו כסדאי ואובילו ית
כל נחשהון לבבל: וית דודיא וית
מגרופיתא וית מזמריא וית מזרקיא
וית בזיכיא וית כל מני נחשא דהוו
משמשין בהון נסיבו: וית קוליא וית
מחתיתא וית מזרקיא וית דודיא
וית מנרתא וית בזיכיא וית מכילתא
דדהבא דהבא ודי כספא כספא נסיב
רב קטוליא: עמודיא תרין ימא חד
ותורי תרי עסר דנחשא דתחות
בסיסיא דעבד מלכא שלמה בבית
מקדשא דיי לא הוה מתקל לנחשהון
דכל מניא האילין: ועמודיא תמנא
עסרי אמין רומיה דעמודא חד וחוט
משח תרתא עסרי אמין מקף לה
סחור סחור וסומכיה ארבע אצבעין
חליל: וקרונתהון עלוהי דנחשא
ורומא דקרונתהון חדא חמש אמין
וסריגתא ורימוניא על קרונתהון
סחור סחור כולא נחשא וכאילין
לעמודא תנינא ורימוניא:

והוו

רשי

בבית הפקדות · בבית האסורין: בית הגדול · בתי כנסיו' שמגדלין בהם תפלה ויש אומרים בתי מדרשות שמגדלין בהם את התורה מחלוקת המורקים היה. **יתר ההמון** · כמו ההמון : **וליוגבים** · חופרין בארץ ורבו' אמרו לדי חלזון : **ואת המכונו'** · של כיורות : **ואת הסיפים** · תירגם יונתן קליא ולא ידעתי אם ממיני כלי זמר הוא ואומר אני שהן אגנות לקבל דם כמו בדם אשר בסף ויש מפרשים הספים לשון כדים לפי תרגום של יונתן שתרגם קוליא כי כן תרגם אונקלוס וכדה על שכמה וקולתה על כתפהא וללשון זה נראה שהספים אינם ממין כלי זמר אלא הם כדים : **ומזמרות** · הם כלי זמר : **מחתות** · שחותין בהן גחלים מעל המזבח : **מנקיות** · סניפי הזהב שבהם מעמידין לחם הפני' כמו שפרשנו במנחות : **אשר תחת המכונות** · לא ידעתי היאך שהרי תחת הים הם ודומה לי שאין זה אלא כמו אצל המכונות : **יסובנו** · יקיפנו עוגל היקפו : **ועביו ארבע אצבעות** · סביב חללו : **נבוב** · חלול : **ושבכה ורימונים על הכותרת** · עשויה כשתי אגנות אחת כדרכה כפויה על פי התחתונה והעליונה קרויה שבכה קויי"פא בלע"ז ורמונים תחובים היו בשרשרות והשרשר' שני ראשיה קשורין יחד ונתונה על השבכ' מלמעלה מקו' שהשבכ' קצרה מלמעלה והיא יורדת עד מקום דבק השבכה והכותרת שהוא הבטן הרחב שבכותרת ושם עומדת והרימונים מכסים את מקו' הדבק שתי פיות האגנו' המדובקים יחד : תשעים

וכחדש ה' ר"פ וסימ' יבשה הארץ · ובחדש הראשון דפסח דסדר פנחס · ובחדש החמשי דסוף מלכים · ודסוף סיפרא · ובחדש השביעי מקרא : ואת כל בית ט' וסימ' נמסר במלכים ב' סימ' כ"ח : וליגבים ל' והוא חד מן מלין דרישיהון ול' וסימ' נמסר במסר' רבתא בערך ל' : בבית יי' מ"ל וסימ' נמסר במסר' רבתא בערך ארני : כלי הנחשת ד' וסימ' והעיר שרפו באש · ואת הסירות דסוף מלכים · וחברו דסוף סיפרא · עשה שלמה את הים : הים אחד ב' וסימ' העמודי' שנים דסוף ירמיה · ואת הים דד"ה : ועביו טפח ושפתו במעשה שפת כוס · וחברו דד"ה · ועביו ארבע אצבעות נבוב :

תשעים וששה רוחה · ובסוף המקרא הוא אומר כל הרמונים מאה על השבכה ובספר מלכים הוא אומר כל הרמונים מאתים טורים ארבע מאות לשתי השבכות אמור מעתה ארבע מאות היו לשתי השבכות על שני העמודים שני טורים לכל שבכה והטור מאה הוא שאמור כאן כל הרמונים מאה על השבכה לטור האחד ומאתים לשני הטורים הוא שאמור שם והרמוני' מאתים טורים סביב מאתים לשני טורים סביב לעמוד האחד וכן לשני הרי ארבע מאות והעמודים העמידם שלמה באולם סמוך לכותל ההיכל והכותל מכסה ארבע רמונים מכל טור שאין נראין מבחוץ הוא שאמור כאן ויהיו הרמונים תשעים וששה רוחה רוחה כמו לרוח כל תיבה שצריכה למ"ד בתחילתה הטיל לה ה"א בסופה ולכך הטע' מלמעלה תחת הרי"ש כלומר תשעים וששה מהם נראים לרוחות העמוד זו למדתי בפרק שלשי' ושתים מדות שאמר רבי אליעזר בנו של רבי יוסי הגלילי: כהן המשנה · סגן הכהני' הממונה תחת כהן גדול לשמש תחתיו אם יאר' בו פסול: שומרי הסף · אמרכלין שמפתחות העזרה מסורות להן: ושבעה אנשים מרואי פני המלך · ובספר מלכים אמר וחמשה אנשי' השנים חשובים ולא חשובים: המצבא את עם הארץ · יודע מנין של כל עיר ועיר כמה אנשי' מוציאה לצבא: בשנת שבע · הוא גלות יכניה ובספר מלכי' אמר בשנת שמונה הא כיצד שנת שמונה שמלך נבוכד נצר היא שנת שבע שכבש את יהויקים לעבד דאמר מר שנה ראשונ' כבש נינוה שנייה עלה וכבש יהויקים: יהודים שלשת אלפים · ומשאר שבטים שבעת אלפים הרי עשרת אלפים הכתוב הזה שפירש יהודי' שלשת אלפים הכריע בין שני מקראות שבסוף ספר מלכים אחד אומר עשרת אלפים ואחד אומר שבעת אלפים בא זה ופירש יהודים שלשת אלפים ומשאר שבטים שבעת אלפים הרי עשרה: בשנת שמונה עשרה · הוא גלו' צדקיהו ולמעלה הוא אומר שנת תשע עשרה למלך נבוכד נצר תשע עשרה שמלך שמונה עשר' שכבש את יהויקים: בשנת שלש ועשרי' · נתנה צור בידו ושטף יהודים שנסביבות עמון ומואב שבע מאות וארבעי' וחמשה כך מפורש בסדר עולם: בעשרים וחמשה לחדש · ובמקום אחר הוא אומר בעשרים ושבעה לחדש בעשרים וחמשה מת שוטנו נבוכד נצר ובעשרים ושש נקבר והוציאו אויל מרודך מקברו ובעשרים ושבע' הלך ונשא את ראש יהויכין: נשא · נשאו וגדלו · ל"א מנאו עם שאר המלכים כמו שא את ראש בני ישראל: ארוחתו · כותל פרס מבית המלך לכל צרכיו:

סליק ספר ירמיה

ויהיו הרמנים תשעים וששה רוחה
כל־הרמנים מאה על־השבכה סביב:
ויקח רב־טבחים את־שריה כהן
הראש ואת־צפניה כהן המשנה ואת־
כה שלשת שמרי הסף: ומן־העיר
לקח סריס אחד אשר־היה פקיד על־
אנשי המלחמה ושבעה אנשים
מראי פני־המלך אשר נמצאו בעיר
ואת ספר השר צבא המצבא את־
עם הארץ וששים איש מעם הארץ
הנמצאים בתוך העיר: ויקח אותם
נבוזראדן רב־טבחים וילך אותם אל־
מלך בבל רבלתה: ויכה אותם מלך
בבל וימתם ברבלה בארץ חמת ויגל
יהודה מעל אדמתו: זה העם אשר
הגלה נבוכדראצר בשנת־שבע
יהודים שלשת אלפים ועשרים
ושלשה: בשנת שמונה
עשרה לנבוכדראצר מירושלם נפש
שמנה מאות שלשים ושנים:
ל בשנת שלש ועשרים לנבוכדראצר
הגלה נבוזראדן רב־טבחים יהודים
נפש שבע מאות ארבעים וחמשה
כל־נפש ארבעת אלפים ושש מאות:
ויהי בשלשים ושבע
שנה לגלות יהויכן מלך־יהודה
בשנים עשר חדש בעשרים וחמשה
לחדש נשא אויל מרדך מלך בבל
בשנת מלכתו את־ראש יהויכין
מלך־יהודה ויצא אתו מבית הכליא:
וידבר אתו טבות ויתן את־כסאו
ממעל לכסא מלכים אשר אתו
בבבל: ושנה את בגדי כלאו ואכל
לחם לפניו תמיד כל־ימי חיו:
וארחתו ארחת תמיד נתנה־לו מאת
מלך־בבל דבר־יום ביומו עד־יום
מותו כל ימי חייו: חזק

והוו רימוניא תשעין ושיתא בעברתא כל רימוניא מאה על סריגתא סחור סחור: ודבר רב קטוליא ית שריה כהנא רבא וית צפניה סגן כהניא וית תלתא אמרכליא: ומן קרתא דבר גואה חד דהוה ממנא על גברי עבדי קרבא ושבעא גברין דחזן אפי מלכא דאשתכחו בקרתא וית ספרא רב חילא דכניש ית עמא דארעא ושיתין גברא מעמא דארעא דאשתכחו בגו קרתא: ודבר יתהון נבוזר אדן רב קטוליא ואוביל יתהון לות מלכא דבבל לרבלת: ומחא יתהון מלכא דבבל וקטלינון ברבלה בארעא דחמת ואתגליאו דבית יהודה מעל ארעהון: דין עמא דאגלי נבוכד נצר בשנת שבע יהודאי תלתא אלפין ועסרין ותלתא: בשנת תמני עסרי לנבוכד נצר מירושלם נפשתא תמני מאה תלתין ותרתין: בשנת עסרין ותלת לנבוכד נצר אגלי נבוזר אדן רב קטוליא יהודאי נפשתא שבע מאה ארבעים וחמש כל נפשתא ארבעא אלפין ושית מאה: והוה בתלתין ושבע שנין לגלות יהויכין מלכא שבטא דבית יהודה בתרי עסר ירחין בעסרין וחמשא לירחא רבי אויל מרודך מלכא דבבל בשנת מלכותיה ית ריש יהויכין מלכא שבטא דבית יהודה ואפיק יתיה מבית אסירי: ומליל עימיה פתגמין תקנין ויהב ית כורסוהי מעיל לכורסי מלכיא די עימיה בבבל: ושניית לבושי אסוריה ואכל לחמא קדמוהי תדירא כל יומי חיוהי: ושריותיה שריות תדירא מיתיהבין ליה מן קדם מלכא דבבל פתגם יום ביומיה עד יום מותיה כל יומי חיוהי:

רדק

ויהיו · תשעים וששה רוחה · מלעיל והה"א נוספת ורוח פי' עבר ופיאה כמו לכל רוח אורה מדד את רוח הצפון והדומים להם ובספר מלכים בבנינה פירשנו הענין: בשנת שבע · פירשנו במלכים סוף שבע ותחלת שמנה כי שם כתוב שמנה בשנת שמנה עשרה סוף י"ח ותחל' י"ט כי שם כתוב י"ט: בשנת שלש ועשרים · כתוב בסדר עולם כי אז נתנה צור בידו ושטף את כל היהודי' שהיו בעמון ובמואב ובסביבות ארץ ישראל: נפש שבע מאות ארבעים וחמש · והכל ארבעת אלפים ושש מאות בין שלשת החשבונות האלה: בעשרים וחמשה · ובספר מלכים בעשרים ושבעה ושם פירשנו הענין: מלכים · כתוב וקרי המלכים: ושנה · כתוב בה"א ובמלכים ושנא בא"לף: לפניו · פירשנוהו במלכים וכן כל ימי חיו:

תם ונשלם ספר ירמיה שבח לאל בורא עולם

סכום פסוקי ספר ירמיהו אלף ושלש מאות וששים וחמשה וסימן אשס"ה וסדריו שלשים ואחד וחציו ויאמר חנניה:

רוחה ב' חד מלעיל וכתיב ה' וחד מלרע וכתיב א' וסימ' ויהיו הרמנים תשעים וששה דסוף סיפרא · בארין דקו כחרא · כתרא מלרע וכתיב א': כ' פסוקים מטעי' וסי' אשר הוא פקיד דסוף מלכים · ירמיהו אשר היה פקיד · ואפ"ם היה גבור ציד · מלכים ואת הספר שר הצבא · ירמיה ואת ספר שר הצבא · ואפ"ם וזה פתשגן הנשתוון: וימתם ח' חסר יו"ד בליש' וסי' בפגעו בו הוא ימתנו · להמתו דהעלו אתו אלי במטה · והנה קמה כל המשפחה · ועשרה אנשים · ויכה אתם מלך בבל · עו"ד מצא"תי להמתם במדבר גם הוא חסר: שמונה ג' מלאים בנביאים וסימ' ויעברו את בני ישראל את עגלון: בשנת שמנה עשרה לנבוכד נצר תניינא דפסוק · ומעלות שמונה מעליו · וכל ד"ה דכוו' מ"ל: מלכתו ג' חסר וסי' יזל מים מדליו · נשא אויל מרדך מלך בבל בשנת דסוף ירמיה · ותכון מלכתו מאד דשלמה דמלכים: כבבל ח' וסי' נמסר בסיפרא סימ' כ"ט: ושנה ב' חד כתיב א' וחד כתיב ה' וסי' ושנא את בגדי כלאו דסוף מלכים כתיב א' וחברו · הדין דסוף סיפרא כתיב ה' ואינון חד מן י"ו זוגין מן כ"ב חד כתיב א' וחד כתיב ה' וסימ' במסרה רבתא בערך א' · חייו ד' חסר בליש' וסי' נמסר בסוף מלכים:

לקוטי שושנים על ירמיה מהרב המוסמך האשל הגדול
מרנא ורבנא מהו"ר יעקב בי רב ז"ל

זאת רעתך כי מר כי נגע עד לבך אז"ל לבך אלו סנהדרין והפרש שיש בין רע למר הוא כי הדבר המר לא יותמד הרגשו כי אם אותה שעה ואמר שבפסירת השלם ראוי לאדם להחזיק אותו המרירות שיתמיד זמן רב כדבר שנגע עד לבך :

על זאת תאבל הארץ וגו' ירצ' שלקות השמש הוא מצד שהלבנה עוברת לפניו מתחת וכשיעבו' הלבנה מיד תאיר השמש לז"א שקדרו שמים ממעל לא קדרות מתחת כמו לקות השמש שמאיר אח"כ וזה על כי דברתי זמותי וגו' יר' שמלך בשר ודם לא ישוב מכעסו למה שאותו הענין לא דברו עם אדם וגם שהוא פתאומי ובפתע נזה לעשות זה הפועל שיעשה ולז"א ואני כבר דברתי מה שאביא עליהם וגלוי לכל וזאת זמותי חשבתי אותו ולא היה פתע פתאום ועכ"ז לא נחמתי ולא אשוב ממנה :

מקול פרש ורומי קשת וגו' ירצ' כשישמעו חיל פרשים ירעשו כלם ומי שיהיה לו מקום להחבא יתחבא ותהי' הארץ עזובה והנה אתה שדוד מה תעשי ועכ"ז לא תשוב עוגבים וגו' שהיו אוהבים לישראל כשהיו צדיקים ועתה מאסו בך :

כי קול כחולה וגו' אוי לי כי עיפה נפשי להורגים שההורגים הם מעייפים נפשי שלוקחים נפשי שהם הצדיקי' שהצדיקים הם נפשם של ישראל :

עושה ארץ בכחו וגו' הכונה כי המביאים ראיה לבטל חדוש העו' ולקיים שנראתם או' כי כל דבר מחודש הוא אפשרי וכל אפשר היה בתחלה בכח ולכן או' הנביא כי זה שבוש כי מה שהיה בכח הוא נתן הכנה לקבל :

נבער כל אדם וגו' לעשות הפסל צריך ג' דברים א' החכם שיצוה לעשותו ב' לרגעים יפקדנו ג' חרש חכם יבקש לו שיחזקהו במסמרים לז"א שבשהיו רואים שכל מעשיהם ישא רוח החכם היה תולה טעותו בחרש והאמת הוא שאת כלם ישא רוח ושיעור הכתוב נבער כל אדם מדעת ולזה הובישו כל צורף מפסל שרא' שהטעות היה בו :

לא כאלה חלק יעקב מ"ה האומות למה שהם חלקים נתנם הש"ת לשרי מעלה אבל ישראל שהם הכל לקחם לו הש"י ולז"א לא כאלה האומות מ"ה שקם חלק ויעקב אינו חלק כי יוצר הכל הוא :

כי נבער הרועים וגו' הכונה כשהק"בה מסלק החסידים מה"מ מה"ה הוא מורה רעה על שונאי ישראל למה שהצדיקים עומדים בפרץ ולז"א למה נבערו הרועים הטעם הוא כי את ה' לא דרשו :

אל תנאץ למען שמך וגו' ירצה שהכסא הוא השמים ואמר שכשמעניש לנו לא יהיה בבחינה שחטאנו למלך גדול כמוהו ועם זה אל תנבל כסא כבודך ר"ל אם תנאץ עמנו תנבל כסא כבודך שהם השמים והעולם שאין נבל מתקיים כי אם בעבור ישראל ואומר זכור אל תפר בריתך אתנו פי' יובן עם מה שאמר ישעיה כי מי נח זאת לי וגו' הכונה שכמו שנשבע הש"י שלא יביא עוד מבול לפי שלא יחרב העולם כן נשבע שלא יקלוף עוד על ישראל שגם זאת סבת הפסד העולם וז"ה אל תפר בריתך אתנו שגם אנחנו סבת הברית שהוא הברית שעשה הש"י לנח כנז' וז"א אתה ה' לעולם תשב ואף אם יאבד כל העו אמנם כסאך שהם השמים יעמדו לפי הדור אם הדור הוא זכאי יעמדו ואם לאו לאו : תם

הקדמת הרד"ק ז"ל על יחזקאל

ברוך עליון אשר חביון עוז חזיון יחזקאל הוא : ועל ידן גלה סודו אף כבודו יתארהו :
לאיש תמים בא בימים בין חכמים ישתירהו : וגם בחר לכן שחר כתבו אחר ירמיהו :

מראות אלהים נשגבו גם נפלאו · ולעין נביאיו בנבואה נבראו : יראו תמונת יעלו גם ירדו · צורות למיניהם אשר לא נמצאו :
בהם בעולם רק בעת התקשרו · רוחות ברוחות בנביאים נבאו : נפלו יסודיהם לאישים חכמו · כי גבהו גם עמקו התפלאו :
מראות יחזקא מראותם נסתמו · וללב נבונים מהבינם נורא : שעיפי בנו קמחי לפרש' ישאלו · מאהים לעוזרם בם למען נפלאו :

אמר דוד בן יוסף בן קמחי הספרדי זאת המראה אשר פתח בה יחזקאל הנביא ספרו היא מראה סתומה מאד והנני אדבר בה בענין המראה דע כי מראת הנביא בעין לבבו נראית במחשבו כאילו יצורה בבת עינו נדמת לדמיונו כמראת המראה אשר בעתה נבראה ומאחרי הספור לרואה נמצאה ואחרי הקיצו מתרדמת המראה ימצאה במחשבתו כלואה כאילו בעטו יכתבנה או בפיו יקראנה ומחשבתו בעת מחברתו כח המדבר לפעל המחבר תעלה מרומות ותרד תהומית תעשה לה כנפים ותעוף בשמים תשב אראלים ותכנס בחדרי חדרים תראה תמונות נפלאות לעתים נקראות לשעתם נבראות לפניו נמלאות כאילו לעין החוש נראו מלפני אל אלהי הרוחות הנה שלוחות בלב הנביא מפותחות פעם ברורות לו ונכוחות פעם בהם מחשבותיו פוסחות כמאמ' זכריה מה אלה אדוני ומאמר דניאל והשתומם על המראה ואין מבין ואני שמעתי ולא אבין ישמעו דברים נעלמים וקולות עצומים · ויחזקאל הנביא ראה מראה סתומה ושמע שמועה עצומה אבל ממנו לא נעלמה שאם כן היה שואל עליה כזכריה ודניאל והמראה הזאת נקראת מרכבה כמו שנ' בספר מלכי' ומעשה האופני' כמעשה אופן המרכבה וי"ת כעובדי גלגלת מרכבת יקרא וגן נאמר בדברי הימים ולתבנית המרכבה כרובים זהב וראה שלמה בחכמתו מה שראה יחזקאל הנביא בנבואתו גם דוד המלך אביו מסר לו הכל על ידי רוח הקדש כמו שכתוב הכל בכתב מיד יי' עלי השכיל כל מלאכות התבנית גם צורות בקרים ואריות שגר בקירות הבית והכלים מענין מרכבת הקדש היו שבה ראה יחזקאל הנביא פני אריה ופני שור והכרובים שגר בהם היו במקום נשר ואדם אשר במרכבה כי הכרובים פניו פני אדם וכנפיו כנפי נשר הנה הכרוב כלל שניהם וכן היו בהם ארבעה אופנים ונקראת מרכבה לפני שנראת על דמות מרכבה בארבע חיות ארבעה אופנים ומרכבה העשויה למרכבת בני אדם היא בארבע בהמות כמו שכתוב ותעלה מרכבה ממצרים בשש מאות כסף וסוס בחמשה ומאה וכן רבותינו ז"ל קראו המראה הזאת מרכבה כמו שאמר ולא במרכבה ביחיד אלא אם כן היה חכם ומבין מדעתו ואחר שרבותינו ז"ל הזהירו שלא לדרוש במעשה מרכבה אינני רשאי לכתוב בפירוש הספר הזה מה שעלה בדעתי לפרש במרכבה כי אם אעשה כן ההיה כדורש אותה ברבים כי הפירוש הזה נמסר לכל לומד ספר לפיכך כתבתי פירוש מעשה המרכבה בקונטרס בפני עצמו כמום עמדי חתום באוצרותי בעבור שלא אשכחנו ולהועיל בו כל חכם הראוי למסור לו סתרי תורה ואשוב מעתה לפרש הספר ולא אפרש בפסוקי המרכבה אלא טעמי המלות מפסוק וארא עד סוף המרכבה ועתה אחל בעזרת המלמד לאדם דעת :

רש"י

ויהי בשלשים שנה: סתם הנביא דבריו לא פירש שמו מי הוא ולא פירש למניין מה מנה לפיכ' הפסיקה רוח הקודש את דבריו בשני מקראו' הסמוכין לזה ללמד מי הוא הנביא וללמד למניין מה מנה שנ' בחמשה לחדש הוא השנה החמישית וגו' אין אלא דברי הנביא שהרי כבר אמר שבחמשה לחדש היה עומד ועוד שמתחיל אמר נבואתו בלשון עצמו ואני בתוך הגולה ואראה מראות אלהים וכן בסוף ואראה והנה רוח סערה וגו' ואלו שני מקראו' מפסיקין דבריו כאילו אחר מדבר עליו היה היה דבר יי' אל יחזקאל ותהי עליו שם יד יי': ואני

רד"ק

ויהי בשלשים שנה ברביעי בחמשה לחדש · החשבון הזה כתב אדוני אבי ז"ל כי לפי פשוטו פירושו שלשי' שנה ליובל והראיה על זה כי כשראה יחזקאל בנבואה בנין העיר ובנין הבית לעתיד היתה שנת היובל והיתה בעשרים וחמש לגלות יהויכין · הנה כי גלה יהויכין בעשרים לחמש וחמש ליובל · וזאת המראה שהיתה בשנה החמשית לגלות יהויכין היתה אם כן בשנת שלשים ליובל והיאך ידענו כי כשראה בנין העיר ובנין הבית היתה שנת היובל שנ' בראש השנה בעשור לחדש איזוהי שנה שראש השנה שלה בעשור לחדש הוי אומ' זו שנת היובל ואני אומר כי מה שתרגם יונתן בתלתין שנין לזמן דאשכח

ר"ן

זה פירוש מעשה המרכבה על דרך הנסתר לחכם הנזכר רבי דוד קמחי זצ"ל

נקראת המרכבה הנראית במראה הנבואה לנביא כן · לפי שנראתה לו על דמות המרכבה בארבע חיות וארבעה אפנים · והמרכבה העשויה למרכבת בני אדם הוא בד' חיות כמו שכתוב · ותצא מרכבה ממצרים ונומ' · וכן רז"ל קראו למראה הזאת מרכבה · כמו שאמרו ז"ל ולא במרכבה ביחיד · אלא אם כן היה חכם ומבין מדעתו · ואין המרכבה מבלי רוכב · לפיכך הראה האל לנביא דמות כסא במראה מעל המרכבה · ודמות כמראה אדם עליו · והמרכבה סימן הנסיעה והראה לנביא במראה הנבואה כי כבוד ה' נסע מבית המקדש ורואה והבין גם כן הנביא כמו במעשה המרכבה כי האל משגיח בנמצאים הנבראים ומכין מעשיהם ועושה בהם כרצונו כמו שהרוכב מבין במעשה מרכבתו ומנהיג אותה ועושה בה כרצונו · וכל זה הראה לו האל להשכילו · כי כבודו נוסע ממקומו מפני מעשה ישראל הרעים · בשומם הסמל בבית שהשכין כבודו בו וכאילו דחקוהו לצאת ממקומו · וכן ראה במראה הנבואה הזאת המרכב' בעלמה בסוב כבוד ה' אל בית לעתיד בימי המשיח כמו שכתו' בסוף הספר · ומה שקרא בעלות המרכב' חיות · לפי שארבעתם היו במראה מחלק מין החי לא מין הצומח ולא [illegible]

[illegible]

ויהי

בשלשים שנה ברביעי בחמשה לחדש ואני

תרגום: והוה בתלתין שנין לזמן דאשכח חלקיה כהנא רבא סיפרא דאוריתא בבית מקדשא בעזרתא תחות אולמא בפלגות ליליא בתר מעלני סיהרא ביומי יאשיה בר אמון מלך שבטא דבית יהודה בתמוז בחמשא לירחא אמר

חד מן מ"ח מלין דנסבין א' במצעות תיבות' ולא קרי' וסימנהון תאספון לא תוספון לתת תבן · והאספסוף אשר בקרבו · ויאצל וירד יי' בענן וידבר · משאת כי תשה ברעך · מראון מלך שמרון מראון · בא רומה וילך אבימלך בארומה · בלאט ותקח יעל אשת חבר · פלאי ויאמר לו מלאך יי' למה זה תשאל לשמי · חטאים ויגידו לשאול לאמר · ויאסף לרא מפני · חלאמה ויגד לדוד ויאסף את כל יש' דשמואל · המלאכים והיה לתשובת השנה דשמואל · ויראו המראים אל עבדיך · המראים ב' בפסו' · מבאר ויתאוה דוד ויאמר דשמואל · מבאר ויבקעו שלשת הגבורים · הבאר ובניהו בן יהוידע בן · רפאתי ויצא אל מוצא המי' · רפאנו את בבל ולא נרפתה · ונרפאו ויאמר אלי המי' האלה · בראדך בעת ההיא שלח דמלכי' · פארה הנה האדון יי' צבאות · כאביר כה אמר בכח ידי עשיתי · הובאיש כל הובאיש על עם · ויאת חעירתי מצפון ויאת · בארת כי שתים רעות עשה עמי ב' בפסו' · שאסיך לכן כל אכליך יאכלו · השאטות בטרם תגלה רעתך · שאטך כי כה אמר יי' אלהים יען · השאטי' ולא יהיה עוד לבית יש' סלון · השאטי' וישבו עליה לבטח ובני דבתרהי' · ונאשאר ויהי בהכותם ונאשאר אני · וששאתיך ושובבתיך וששאתיך · ורצאתי ויכלו את הימים · ואענה את זרע דוד למען זאת · ואעשיר אשר קניהן יהרגון · וקאם שאון בעמיך וכל מבצריך · ערבאל יושד ב' בפסו' · ואמאסאך נדמו עמי מבלי הדעת · פארור מפניו יחילו עמים · פרור בוקה ומבוקה ומבלקה · דכאת אתה דכאת כחלל רהב · ותדכאנני עד אנה תוגיון · מאום אם תטה אשורי מני · מאום ילדים אשר אין בהם · בודאם ואשלחה אליו לאמר · באשים השיבו נא להם כהיום · למואל והתודה השנית ההולכת · דאג והצרים ישבו בה : חד מן י"ב מלין דכתיב א' בסוף תיבותא ולא קרינן וסימ' רפוא למטה בנימן פלטי · ההלכוא ויהי כהוציאם את המלכים · הקליא ויאמר ישי לדוד בנו קח נא לאחיך איפת הקליא הזה · אבוא אשר אמר אליהם זאת · רצוא והחיות רצוא ושוב · ואתיקיהא ומדד ארך הבנין אל פני הגזרה אשר על אחרית ואתיקיהא מפו ומפו · נקיא מצרי' לשממה תהיה וארום למדבר שממה תהיה · נגוא ומני שים טעם די כל עם אמה ולשן די יאמר שלה · ושוציא ביתיא דנא עד יום · יפוא ויתנו כסף לחצבים ולחרשים ומאכל ומשתה דעזרא · ארעא ובתרך תקום מלכו אחרי ארעא מנך :

מנחה גדולה

ויהי בשלשי' שנה וגו' · מהר"יא ז"ל אחר שהביא דעת המורה ושארי מפרשי' ודחה אותם כתב ז"ל ומה שנ"ל בזה הוא מיוסד על מה שזכרו חז"ל שיחזקאל ניבא קודם שיצא מירושלי' ומקרב וכמו שדרשו על היה היה דבר ה' אל יחזקאל היה מה שכבר היה שאין שכינה שורה בח"ל אלא על מי ששרתה עליו תחילה בארץ וכן ת"י ע"ש וכן כתב רש"י שבן אדם עמוד על רגלך היא נבואה נאמרה לו קום שגלו ונראין הדברים שאות' שנה שלשים ליובל ולהמצא ס"ת בבית ה' באותה שנה ניבא יחזקאל ואולי ניבא מסכי' לנבואת חולדה ונסתלקה ממנו הנבואה וחזרה לו עתה כשראה המראה הזאת ולכן הנביא בתחילתה רשם שלשה דברים שהיו זרים אצלו הא' שאחרי שעברו שלשים שנה שנסתלקה ממנו הנבואה בהיותו אז בארץ הקדושה חזרה עתה אליו וזהו באומרו ויהי בשלשים שנה והב' שבאה אליו המראה הזאת ברביעי בחמשה לחדש שאז כשלמה השנה החמשית לגלות המלך יהויכין והוקשה לו זה כי עת רעה היא ולא עת שרות הנבואה על הנביא והשלישית שהיה הוא בלתי מוכן לה להיותו כהן ועם החרבן היו כהניה נאנחי' והוא היה בגלות מגורש מבית ה' ומעבודתו לא יאכל בקדשים · והרביעית כפי המקום שהיה בארץ כשדים על נהר כבר שהוא פרת העובר בתוך מדינת בבל ולהיותה חוצה לארץ לא תחול בה הגילוי הנבואיי וכמו שאמר גם נביאיה לא מצאו חזון מה' הנה א"כ שכר הנביא ארבע זריות שראה בענין נבואתו זאת אם לפי שהיו לו שלשים שנה שנסתלקה ממנו הנבואה ואם כפי הזמן כי עת רעה היא בזמן שגלה [illegible]

מנחה גדולה

היינו שלא היה נוהג דין יובל בשלוח עבדים ושדות ושארי ענייים שהיה תלוי ביובל אבל מ"מ היו מונין יובלות למנין השנים והכי אי' בערכין שם · מנו יובלות לקדש שמיטין וע"כ לא אמר בפירוש בשנת שלשי' ליובל כי לא היה יובל בעלם לנהוג בו דין יובל אלא למנין שנים וזה בשנת שלשי' שלא היה כי אם שנת שלשים למנין ולא לדין יובל · תו איתא בגמ' שם תירוץ אחר והוא שירמיהו החזירן ויאשיהו מלך עליהם ואז חזרו ונהגו יובל · ומיהו לתירוץ זה צריך עיון במה שאמרו שם יכול היו עליה והם מעורבין שבט בנימן ביהודה ושבט יהודה בבנימן יהא יובל נהג ת"ל לכל יושביה בזמן שיושבין כתיקונן ולא בזמן שהן מעורבין · הרי שלא היה היובל נוהג אלא כשיושבין כל שבט ושבט במקומם ובחלק שנתן להם בארץ וזה קשה לומר שכשחזרו עשרת השבטי' בימי יאשיה שהחזיקו כל שבט ושבט בארצם שהיה להם קודם שגלו שהרי סנחרב לקח שארי אומות והושיבם בארץ כדמוכחי קראי ואלו האומות היו נשארים בארץ כמו שמצינו בעזרא שבימיו היו עדין שם כששב לארץ ברשיונכורש כדכתי' אדין רחום בעל טעם וגו' ושאר אומיא די הגלי אסנפר רבא ויקירא והותב המו בקריה די שמרין ושאר עבר נהרא וכענת וקא השיב שם אומות הרבה שהושיב סנחריב הוא אסנפר רבא בארץ וא"כ דוחק לומר ששבו השבטי' לארצם כבראשונה · ומשמע מפי' רש"י בד"ה ב' (סימן לה) שמה שאמר שיאשי' מלך עליהם היה בירושלי' ששם היו יושבים ול"ע ועם היות שגלו בתוך היובל שנת ל"ו מ"מ כיון שעבר רוב היובל בארץ קא חשיב ליה ליובל שלם · כך המרו רז"ל:

[illegible]

בהמבעי ויצא ממנו זרע באוכם ואח"כ רצה בתו אחריו ונתעברה מזה · גם מה שמביא מהר"יא ז"ל ראי' על שאינו מזכיר בגלות דבר מאשתו ובניו · אין זה ראיה שהרי רוב הנביאי' אינו מזכיר דבר מנשיהם ובניהם ות"מ אין זה הוכחה שלא היה להם אשה ובנים · ומה גם אלו הנביאים שמזכיר מבניהם ונשיהם הוא ע"פ ההכרח לדבר נבואה כמו ישעי' שנאמר לו אתה ושאר ישוב בנך וכן יחזקאל שנ' לו שתמות אשתו במגפה · ואלו לא היה הדבר כאמר לצורך נבואה גם מהם לא היינו יודעים אם היה להם אשה או בנים ע"כ נראה שדבריהו"ל הן הן הדברים הנאמרים באמת שיובל

וַאֲנִי בְתוֹךְ־הַגּוֹלָה עַל־נְהַר־כְּבָר נִפְתְּחוּ הַשָּׁמַיִם וָאֶרְאֶה מַרְאוֹת אֱלֹהִים׃ בַּחֲמִשָּׁה לַחֹדֶשׁ הִיא הַשָּׁנָה הַחֲמִישִׁית לְגָלוּת הַמֶּלֶךְ יוֹיָכִין׃ הָיֹה הָיָה דְבַר־יְהוָה אֶל־יְחֶזְקֵאל בֶּן־בּוּזִי הַכֹּהֵן בְּאֶרֶץ כַּשְׂדִּים עַל־נְהַר־כְּבָר וַתְּהִי עָלָיו שָׁם יַד־יְהוָה׃ וָאֵרֶא וְהִנֵּה רוּחַ סְעָרָה בָּאָה מִן־הַצָּפוֹן עָנָן גָּדוֹל וְאֵשׁ מִתְלַקַּחַת וְנֹגַהּ לוֹ סָבִיב וּמִתּוֹכָהּ כְּעֵין הַחַשְׁמַל מִתּוֹךְ הָאֵשׁ׃ וּמִתּוֹכָהּ דְּמוּת אַרְבַּע חַיּוֹת וְזֶה מַרְאֵיהֶן דְּמוּת אָדָם לָהֵנָּה׃ וְאַרְבָּעָה פָנִים לְאֶחָת וְאַרְבַּע כְּנָפַיִם לְאַחַת לָהֶם׃

ורגליהם

אֲמַר נְבִיָּא וַאֲנָא בְּגוֹ בְּנֵי גָלוּתָא עַל נְהַר כְּבָר אִתְפְּתַחוּ שְׁמַיָּא וַחֲזֵית בְּחֵיזוּ נְבוּאָה דִּשְׁרַת עֲלַי חֵיזוּ יְקַר שְׁכִינְתָא דַיְיָ׃ בַּחֲמִשָּׁא לְיַרְחָא הִיא שַׁתָּא חֲמִישֵׁתָא לְגָלוּת מַלְכָּא יוֹיָכִין׃ מֶהֱוֵי הֲוָה פִּתְגָם נְבוּאָה מִן קֳדָם יְיָ עִם יְחֶזְקֵאל בַּר בּוּזִי כַּהֲנָא בְּאַרְעָא דְיִשְׂרָאֵל תָּב תִּנְיָנוּת וְאִתְמַלֵּיל עִמֵּיהּ בִּמְדִינַת אַרְעָא כַסְדָּאֵי עַל נְהַר כְּבָר וּשְׁרַת עֲלוֹהִי תַּמָּן רוּחַ נְבוּאָה מִן קֳדָם יְיָ׃ וַחֲזֵית וְהָא רוּחַ עַלְעוֹלָא אָתֵי מִן צִיפּוּנָא עֲנַן רַב וְאֶשָּׁתָא מִשְׁתַּלְהֲבָא וְזִיהוֹרָא לֵיהּ סְחוֹר סְחוֹר וּמִגּוֹ עֲנָנָא וּמִגּוֹ עַלְעוֹלָא כְּעֵין חַשְׁמַלָא מִגּוֹ אֶשָּׁתָא׃ וּמִגַּוֵּיהּ דְּמוּת אַרְבַּע בִּירְיָין וְדֵין חֶזְוֵיהוֹן דְּמוּת אֲנָשָׁא לְהֵין׃ וְאַרְבְּעָא אַפִּין לְחָדָא וְאַרְבַּע אַפִּין לְכָל חַד וְחַד שִׁיתַּת עֲשַׂר אַפִּין לְבִרְיְתָא חֲדָא מִנְיַן אַפַּיָּא דְאַרְבַּע בִּירְיָין שִׁיתִּין וְאַרְבְּעָא אַפִּין וְאַרְבְּעָא גַּדְפִּין לְחָדָא וְאַרְבְּעָא גַּדְפִּין לְכָל חַד וְחַד שִׁיתַּת עֲשַׂר גַּדְפִּין לְכָל אַפָּא וְאַפָּא שִׁיתִּין וְאַרְבְּעָא גַּדְפִּין לְבִרְיְתָא חֲדָא וַהֲווֹ מִנְיַן גַּדְפַּיָּא דְאַרְבַּע בִּירְיָין מָאתָן וְחַמְשִׁין וְשִׁיתָּא אַפִּין וְגַדְפִּין׃

וריגליהון

נפתחו ב׳ וסימ׳ נפתחו שערי ארצך · נפתחו השמים ואראה : החמישית ח׳ וסימ׳ נמסר בסדר קדשים ובירמיה סימ׳ לו׳ : יחזקאל כ׳ בקריאה וסימ׳ אל יחזקאל בן בוזי הכהן בארץ כשדים על נהר כבר · והיה יחזקאל לכם למופת · וא׳ ליחזקאל העשרים דר״ה : וארא ה׳ ג׳ בסיפר׳ וסימ׳ וארא והנה רוח סערה באה מן הצפון · וארא החיות והנה אופן · וארא כעין חשמל כמראה אש בית לה סביב · וארא כי נטמאה · ויביאני דרך שער הצפון אל פני הבית : מראיהן ד׳ כתיב נו״ן בקריאה וסי׳ ומראיהן רע כאשר בתחילה ואיקץ · ומראיהן שפל מן הקיר · וזה מראיהן דמות אדם להנה · מראיהן כלפידים כברקים ירוצצו :

רדק

דאשכח חלקיהו כהנא רבא ספרא דאוריתא עולה לחשבון אחר למה שפירש אבי ז״ל כי בשמונה עשרה שנה למלך יאשיהו מצא חלקיה הכהן הספר בבית יי׳ כמה כשארו ממלכותו י״ג שנה כי ל״א שנה מלך י״ג של יאשיהו וי״א של יהויקים הרי כ״ד ובעשרים וחמש מלך יהויכין ואע״פ שלא עלתה לו מלכותו שנה כמו שכתוב כי בעשרים וחמש ליובל גלה יהויכין והמראה הזאת היתה בשנה החמישית לו הרי שלשי׳ שנה ליובל והראה האל ית׳ ליחזקאל המראה הזאת שיש בה רמז לנסיעת הכבוד מהבית בשלשים שנה למציאת הספר שקרע המלך את בגדיו בשמעו דברי הספר כי הרעה והגלות תבא לישראל בעברם על דברי הספר וכבר החלה הרעה לבא בימי יאשיהו לפיכך הראה האל יתברך לנביא סימן נסיעת הכבוד מן הבית כי כמו שהחלה הרעה בימי יאשיהו כן תבא כלה והראה לו בשנת שלשי׳ ליובל שהיתה שנה חמשית לגלו׳ יהויכין לפי שצדקיהו בא לבבל בשנה הרביעית למלכו שהיא שנה חמישית לגלות יהויכין וכן הראה לו ברביעי שהוא חדש תמוז מפני שהחדש הזה היה בשנת החרבן תחלת החרבן כי בו נבקעה העיר וכשהראה לו המראה הזאת לשיבת הגלות בימי המשיח ובנין העיר ובנין הבית הראה אותם לו בשנת היובל וביום הכפורי׳ שהוא סימן לצאת העבדים מעבדות לחרות ולהורות כי האל ית׳ יסלח לעון ישראל וחטאתם לא יזכור עוד והראה לו המראה הזאת בבבל כמו שהיה הנביא שם לסימן הגלות שהוא בבבל וכשהראה לו המראה הזאת לשיבת הגלות הראה אותה לו בענין שראה

רשי

ואני בתוך הגולה · כלומר חוץ לארץ ישראל · על נהר כבר · שם הנהר : מראות אלהים · על שם שלא היה רואה באספקלריא מאירה קורא אותו מראות אלהים כמין חלום ולא ממש וכל הנביאים אף הם מתוך אספקלריא שאינה מאירה ראו חוץ ממשה רבינו הוא שנאמר וביד הנביאים אדמה : היא השנה החמישית לגלות המלך יהויכין · כמצינו למדין ששלשים שנה שאנה לתחילת היובל מנה שהיובל האחרון התחיל בתחלת י״ח ליאשיה היא השנה שמצא חלקיהו את הספר וכן שנינו בסדר עולם שהיא היתה תחילת היובל יאשיהו מלך ל״א שנה צא מהן י״ז שעברו כבר נשתיירו י״ד שנה יהויקים מלך י״א שנה הרי כ״ה ויכניה בנו לא מלך אלא ג׳ חדשים וגלה ושנה שניבא יחזקאל היתה חמישית לגלותו הרי שנת שלשי׳ ביובל וכן מצינו בסוף נבואתו שנתן סימן למנין היובל שנאמר ויהי בעשרי׳ וחמש שנה לגלותינו בראש השנה בעשור לחדש והמרו רבותינו איזוהי שנה שראש השנה שלה בעשור לחדש הוי אומ׳ זו שנת היובל : היה היה דבר יי׳

רש"י

רגל ישרה · רגלין כיונן מכוונין זה כנגד זה · ד"א ישרה שאין להם קפילי ארכובות לכוף את שוקיהם לפי שאין להם ישיבה ואין שכיבה ואין צריכין להיות להם קפילין כעין שיש לבהמה קפץ עליון וקפץ תחתון שבהם היא כופפת שוקיה לשכבה: רגל עגל · רגל עגול וכן תירגם יונתן רגלין סגלגלין: ונוצצים · מאיר וזהורית' דומה כאילו · יוצאות מהם נצוצות כדאמרינן במסכת יומא אף הוא עשתה נברשת של זהב כו' בשעה שחמה זורחת נצוצו' יוצאין הימנה וכו' · ונוצצים אישטנצל"נט בלע"ז: כעין כמו כמראה: נחשת קלל · מזוקק ומאיר ומנח' חברו עם קלוי באש: וידי אדם מתחת כנפיהם · כתרגומו למתחת בהון גומרין דאישא וגומר וכן אנו מוצאי' בספר זה וישלח הכרוב את ידו אל האש אשר בינות לכרובין וישא ויתן אל חפני לבוש הבדים · וכן אחריו ויראו לכרובים תבנית יד אדם וגומר וידי אדם חותו' את האש ונותנות לכרוב והכרוב לשליח כדי שיכסכנו גחלים מיד אל יד להקל הפורענות מעל ישראל: על ארבעת רבעיהם · לארבע' רוחות העולם שהרי יש להם פנים וכנפים לכל רוח: ופניה' וכנפיה' לארבעתם · כתרגומו שוה לארבעתהון: חוברות אשה אל אחותה כנפיהם · כנפה של זו פרושה לכל כנפה של זו לכאן וכן לכאן עד שחוברות ומגיעות זו לזו וכך הם מכסות פניהם שהכנפים פרושות למעלה מן הפנים: לא יסבו בלכתם · אם רוצות ללכת לאיזה רוח שירצו אין צריכות להסב פניהם שהרי יש להם פנים לכל צד לפיכך איש אל עבר פניו ילכו לצד פניו של אותה הרוח שהם רוצי' ללכת ילכו: ופניהם וכנפיהם פרודו' מלמעלה · אילמלא שראיתי טעם זקף גדול בנקוד על ופניה' לא הייתי יודע לפרשו אבל הניקוד למדני להבדילם זו מזו ולהעמיד תיבת ופניהם בפני עצמה וכן פירושו ופניהם להם וכנפיהם היו פרודות למעלה מפניהם ומכסות אותם כיצד לאיש שתים חוברות איש לכל פנים ופנים שתים כנפיהם ...

רד"ק

ורגליהם · ונוצצים · מענין נצוץ: קלל · ממורט ... מלהב: וידו אדם · כתוב בוי"ו וקרי ביו"ד והכתוב רוצה לומר וידו אדם ... אמר וידי ידי אדם כמו עיניך יונים ר"ל כעיני יונים: חוברות אשה · ... איש אל אחותה כי לכל דבר יקרא איש ואשה וכנה החיות ...

7 וְרַגְלֵיהֶם רֶגֶל יְשָׁרָה וְכַף רַגְלֵיהֶם
כְּכַף רֶגֶל עֵגֶל וְנֹצְצִים כְּעֵין נְחֹשֶׁת
קָלָל: 8 וִידֵו אָדָם מִתַּחַת כַּנְפֵיהֶם עַל
אַרְבַּעַת רִבְעֵיהֶם וּפְנֵיהֶם וְכַנְפֵיהֶם
לְאַרְבַּעְתָּם: 9 חֹבְרֹת אִשָּׁה אֶל־
אֲחוֹתָהּ כַּנְפֵיהֶם לֹא־יִסַּבּוּ בְלֶכְתָּן
אִישׁ אֶל־עֵבֶר פָּנָיו יֵלֵכוּ: 10 וּדְמוּת
פְּנֵיהֶם פְּנֵי אָדָם וּפְנֵי אַרְיֵה אֶל־
הַיָּמִין לְאַרְבַּעְתָּם וּפְנֵי־שׁוֹר
מֵהַשְּׂמֹאול לְאַרְבַּעְתָּן וּפְנֵי־נֶשֶׁר
לְאַרְבַּעְתָּן: 11 וּפְנֵיהֶם וְכַנְפֵיהֶם פְּרֻדוֹת
מִלְמָעְלָה לְאִישׁ שְׁתַּיִם חֹבְרוֹת אִישׁ
וּשְׁתַּיִם מְכַסּוֹת אֵת גְּוִיֹתֵיהֶנָה:
12 וְאִישׁ אֶל־עֵבֶר פָּנָיו יֵלֵכוּ אֶל אֲשֶׁר
יִהְיֶה־שָׁמָּה הָרוּחַ לָלֶכֶת יֵלֵכוּ לֹא
יִסַּבּוּ בְּלֶכְתָּן: 13 וּדְמוּת הַחַיּוֹת
מַרְאֵיהֶם כְּגַחֲלֵי־אֵשׁ בֹּעֲרוֹת כְּמַרְאֵה
הַלַּפִּדִים הִיא מִתְהַלֶּכֶת בֵּין הַחַיּוֹת
וְנֹגַהּ לָאֵשׁ וּמִן־הָאֵשׁ יוֹצֵא בָרָק:
14 וְהַחַיּוֹת רָצוֹא וָשׁוֹב כְּמַרְאֵה הַבָּזָק:
טו 15 וָאֵרֶא הַחַיּוֹת וְהִנֵּה אוֹפַן אֶחָד בָּאָרֶץ
אֵצֶל הַחַיּוֹת לְאַרְבַּעַת פָּנָיו: 16 מַרְאֵה
הָאוֹפַנִּים וּמַעֲשֵׂיהֶם כְּעֵין תַּרְשִׁישׁ
וּדְמוּת אֶחָד לְאַרְבַּעְתָּן וּמַרְאֵיהֶם
וּמַעֲשֵׂיהֶם כַּאֲשֶׁר יִהְיֶה הָאוֹפַן בְּתוֹךְ
הָאוֹפָן: 17 עַל־אַרְבַּעַת רִבְעֵיהֶן
בְּלֶכְתָּם יֵלֵכוּ לֹא יִסַּבּוּ בְּלֶכְתָּן:
וגביהן

תרגום

וְרִגְלֵיהוֹן רִגְלִין כִּיוָנָן וּפַרְסַת
רִגְלֵיהוֹן כְּפַרְסַת רִגְלִין כְּגַלְגְּלָן
וּמְזִיעַן עָלְמָא כְּמַהֲכֵהֵין וּמְנַצְנְצָן כְּעֵין
נְחָשׁ מְצַלְהָב: וִידִין כִּידֵי אֱנָשָׁא עֲבִיד
לְהוֹן מִתְּחוֹת גַּדְפֵיהוֹן עַל אַרְבַּע
סִטְרֵיהוֹן לְמִיתַּחֵי בְּהֶן גּוּמְרִין דְּאִישָׁא
מִבֵּינֵי כְּרוּבַיָּא מִתְּחוֹת רְקִיעָא דְּעַל
רֵישֵׁיהוֹן לְמִתַּן עַל חוּפְנֵי סָרְפַיָּא
לְמִיזְרַק עַל אֲתַר רַשִׁיעַיָּא לְאַבָּדָא
חַיָּבַיָּא עָבְרֵי מֵימְרֵיהּ וְאַפֵּיהוֹן וְגַדְפֵּיהוֹן
שַׁוִּי לְאַרְבַּעְתְּהֵין: מְכַוְּנָן חֲדָא לָקֳבֵיל
חֲדָא גַּדְפֵּיהוֹן לָא מִתְחַזְּרִין בְּמֵיזַלְהֵין
בִּירְיָא לָקֳבֵיל אַפָּהָא אָזְלָן: וּדְמוּת
אַפֵּיהוֹן אַפֵּי אֱנָשָׁא וְאַפֵּי אַרְיָא עָבִיד
מִימִינָא לְאַרְבַּעְתְּהֵין וְאַפֵּי תוֹרָא
עָבִיד מִשְּׂמָלָא לְאַרְבַּעְתְּהֵין וְאַפֵּי
נִשְׁרָא לְאַרְבַּעְתְּהֵין: וְאַפֵּיהֶן וְגַדְפֵּיהֶן
פְּרִישִׁין מִלְּעֵילָא לַחֲדָא תַּרְתֵּין מְכַוְּנָן
חֲדָא וְתַרְתֵּין מְכַסַּן יַת גְּוִיָּתְהֵין:
וּבִירְיָא לָקֳבֵיל אַפָּהָא אָזְלָא לַאֲתַר דִּי
תְהֵוֵי תַמָּן רַעֲוָא לְמֵיזַל אָזְלָן לָא
מִתְחַזְּרָן בְּמֵיזַלְהֵין: וּדְמוּת בִּירְיָתָא
חֶזְוֵיהוֹן כְּגוּמְרִין דְּאִישָׁא בָּעֲרָן כְּחֵזוּ
בְּעוּרַיָּא אֶשָּׁתָא מִשְׁתַּלְהֲבָא בֵּין
בִּירְיָתָא וְזִיהוֹרַיָּא לְאֶשָּׁתָא וּמִן
אֶשָּׁתָא נָפִיק בַּרְקָא: וּבִרְיָתָא
בְּאִשְׁתַּלּוּחֵהֵין לְמֶעְבַּד רְעוּת
רִיבּוֹנְהֵן דְּאַשְׁרֵי שְׁכִינְתֵּיהּ בִּמְרוֹמָא
עֵילָא מִנְּהֵין כְּאַנְפָּא עֵינָא לְמֵיחֱזֵי חָזְרָן וּמַקְפָן וּמְכַסָּן יַת עָלְמָא וְתָיְבָן בִּירְיָתָא חֲדָא
וְקַלִּילָן כְּחֵיזוּ בַרְקָא: וַחֲזֵית בִּירְיָתָא וְהָא גַלְגַּל חַד מִשְׁתְּוֵי כְּמִלְרַע לְרוּם שְׁמַיָּא
בִּסְטַר בִּירְיָתָא לְאַרְבַּע אַפּוֹהִי: חֵיזוּ גַלְגְּלַיָּא וְעוֹבָדֵיהוֹן כְּעֵין אֶבֶן טָבָא וּדְמוּת חָד
לְאַרְבַּעְתְּהֵין וְחֶזְוֵיהוֹן וְעוֹבָדֵיהֵין כְּמָא דִּתְהֵוֵי גַלְגַּל בְּגוֹ גַלְגַּל: עַל אַרְבַּעָא סִטְרֵיהֵין
בְּמֵיזַלְהֵין אָזְלִין לָא מִתְחַזְּרִין בְּמֵיזַלְהֵין: וגביהן

מנחה גדולה

ויאמר ...

וְגַבֵּיהֶן וְגֹבַהּ לָהֶם וְיִרְאָה לָהֶם וְגַבֹּתָם מְלֵאֹת עֵינַיִם סָבִיב לְאַרְבַּעְתָּן: וּבְלֶכֶת הַחַיּוֹת יֵלְכוּ הָאוֹפַנִּים אֶצְלָם וּבְהִנָּשֵׂא הַחַיּוֹת מֵעַל הָאָרֶץ יִנָּשְׂאוּ הָאוֹפַנִּים: עַל אֲשֶׁר יִהְיֶה־שָּׁם הָרוּחַ לָלֶכֶת יֵלֵכוּ שָׁמָּה הָרוּחַ לָלֶכֶת וְהָאוֹפַנִּים יִנָּשְׂאוּ לְעֻמָּתָם כִּי רוּחַ הַחַיָּה בָּאוֹפַנִּים:

כ בְּלֶכְתָּם יֵלֵכוּ וּבְעָמְדָם יַעֲמֹדוּ וּבְהִנָּשְׂאָם מֵעַל הָאָרֶץ יִנָּשְׂאוּ הָאוֹפַנִּים לְעֻמָּתָם כִּי רוּחַ הַחַיָּה בָּאוֹפַנִּים: וּדְמוּת עַל־רָאשֵׁי הַחַיָּה רָקִיעַ כְּעֵין הַקֶּרַח הַנּוֹרָא נָטוּי עַל־רָאשֵׁיהֶם מִלְמָעְלָה: וְתַחַת הָרָקִיעַ כַּנְפֵיהֶם יְשָׁרוֹת אִשָּׁה אֶל־אֲחוֹתָהּ לְאִישׁ שְׁתַּיִם מְכַסּוֹת לָהֵנָּה וּלְאִישׁ שְׁתַּיִם מְכַסּוֹת לָהֵנָּה אֵת גְּוִיֹּתֵיהֶם: וָאֶשְׁמַע אֶת־קוֹל כַּנְפֵיהֶם כְּקוֹל מַיִם רַבִּים כְּקוֹל־שַׁדַּי בְּלֶכְתָּם קוֹל הֲמֻלָּה כְּקוֹל מַחֲנֶה בְּעָמְדָם תְּרַפֶּינָה כַנְפֵיהֶן: וַיְהִי־קוֹל מֵעַל לָרָקִיעַ אֲשֶׁר עַל־רֹאשָׁם בְּעָמְדָם תְּרַפֶּינָה כַנְפֵיהֶן:

כה וּמִמַּעַל לָרָקִיעַ אֲשֶׁר עַל־רֹאשָׁם כְּמַרְאֵה אֶבֶן־סַפִּיר דְּמוּת כִּסֵּא וְעַל דְּמוּת הַכִּסֵּא דְּמוּת כְּמַרְאֵה אָדָם עָלָיו מִלְמָעְלָה: וָאֵרֶא כְּעֵין חַשְׁמַל כְּמַרְאֵה־אֵשׁ בֵּית־לָהּ סָבִיב מִמַּרְאֵה מָתְנָיו וּלְמָעְלָה וּמִמַּרְאֵה מָתְנָיו וּלְמַטָּה רָאִיתִי כְּמַרְאֵה־אֵשׁ וְנֹגַהּ לוֹ סָבִיב: כְּמַרְאֵה הַקֶּשֶׁת אֲשֶׁר יִהְיֶה בֶעָנָן בְּיוֹם הַגֶּשֶׁם כֵּן מַרְאֵה הַנֹּגַהּ סָבִיב הוּא מַרְאֵה דְּמוּת כְּבוֹד־יְהוָה וָאֶרְאֶה וָאֶפֹּל עַל־פָּנַי וָאֶשְׁמַע קוֹל מְדַבֵּר: ויאמר

וְגַבֵּיהֶן שָׁוִין לְקִבְלָא רְקִיעָא וְרוּמָא לְהֵין וּדְחִילִין אִנּוּן וְגַבֵּיהֶן מְלָן עַיְנִין סְחוֹר סְחוֹר לְאַרְבַּעְתְּהֶן: וּבְמֵיזַל בִּירְיָתָא אָזְלִין גַּלְגַּלַּיָּא לְקִבְלֵיהוֹן וּבְאִיתְרָמָא בִּירְיָתָא כְּמִלְרַע לְרוּם שְׁמַיָּא מִיתַּרְמִין לְגַלְגַּלַּיָּא: עַל אֲתַר דַּהֲוֵי תַמָּן רַעֲוָא לְמֵיזַל אָזְלִין לְתַמָּן רַעֲוָא לְמֵיזַל וְגַלְגַּלַּיָּא מִתְרַמִין לְקִבְלֵיהוֹן אֲרֵי כְּרוּחַ בִּירְיָתָא בְּגַלְגַּלַּיָּא: בְּמֵיזַלְהוֹן אָזְלִין וּבְמִקָּמַתְהוֹן קַיְימִין וּבְאִיתְרָמֵהוֹן כְּמִלְרַע לְרוּם שְׁמַיָּא מִתְרַמִין גַּלְגַּלַּיָּא לְקִבְלֵהוֹן אֲרֵי כְּרוּחַ בִּירְיָתָא בְּגַלְגַּלַּיָּא: וּדְמוּת עַל רֵישֵׁי בִּירְיָתָא רְקִיעָא כְּעֵין גְּלִיד חָסִין מַרְכֵן עַל רֵישֵׁיהוֹן מִלְעֵילָא: וּתְחוֹת רְקִיעָא גַּדְפֵּיהוֹן מְכַוְּנָן חֲדָא לָקֳבֵיל חֲדָא לַחֲדָא תַּרְתֵּין מְכַסְּיָן לְהֵין וְלַחֲדָא תַּרְתֵּין מְכַסְּיָן לְהֵין יַת גְּוִיָּתְהֶן: וּשְׁמָעִית יַת קָל גַּדְפֵּיהֶן כְּקָל מַיִין סַגִּיאִין כְּקָלָא מִן קֳדָם שַׁדַּי בְּמֵהַכְהֵין קָל מִלּוּלֵיהֶן כַּד מוֹדָן וּמְבָרְכִין יַת רִיבּוֹנֵיהוֹן קַיָּימָא מְלַךְ עָלְמַיָּא כְּקָל מַשְׁרְיַת מַלְאֲכֵי מְרוֹמָא בְּמִקָּמְהֶן מְשַׁתְּקָן גַּדְפֵּיהֶן מִן קֳדָם דִּיבְּרָא: וּבְזִמַן דַּהֲוֵי רַעֲוָא קֳדָמוֹהִי לְאַשְׁמָעָא דִּיבְּרָא לְעַבְדוֹהִי נְבִיֵּי יִשְׂרָאֵל הֲוֵי קָלָא וּמִשְׁתְּמַע מֵעִילָוֵי רְקִיעָא מִבֵּין כְּרוּבַיָּא מִתְּחוֹת רְקִיעָא דִּי עַל רֵישֵׁיהוֹן בְּמִקָּמְהֶן מְשַׁתְּקָן גַּדְפֵּיהֶן מִן קֳדָם דִּיבְּרָא: וּמֵעִילָוֵי רְקִיעָא דִּי עַל רֵישֵׁיהוֹן כְּחֵיזוּ אֶבֶן טָבָא דְּמוּת כּוּרְסַיָּא וְעַל דְּמוּת כּוּרְסַיָּא דְּמוּת כְּחֵיזוּ אֱנָשָׁא עֲלוֹהִי כִּלְעֵילָא: וַחֲזֵית כְּעֵין חַשְׁמַלָא כְּחֵיזוּ אֶשָּׁתָא מְגִוָּלַהּ סְחוֹר סְחוֹר חֵיזוּ יְקַר דְּלָא יְכִילָא עֵינָא לְמֶחֱזֵי וְלָא אֶפְשַׁר לְאִסְתַּכָּלָא בֵּיהּ וּלְעֵילָא חֵיזוּ יְקַר דְּלָא יְכִילָא עֵינָא לְמֶחֱזֵי וְלָא אֶפְשַׁר לְאִסְתַּכָּלָא בֵּיהּ וּלְרַע חֲזֵיתִי כְּחֵיזוּ אֶשָּׁתָא וְזִיהוֹרָא לֵיהּ סְחוֹר סְחוֹר: כְּחֵיזוּ קַשְׁתָּא דַּהֲוֵי בַּעֲנָנָא בְּיוֹמָא דְמִטְרָא כֵּן חֵיזוּ זִיהוֹרָא סְחוֹר סְחוֹר הוּא חֵיזוּ דְּמוּת יְקָרָא דַּייָ וַחֲזֵית וְאִשְׁתְּטָחִית עַל אַפַּי וּשְׁמָעִית קָל דְּמִתְמַלֵּיל: ואמר

ומעשיהם כעין · ודמות על ראשי החיה רקיע · וארא כעין חשמל כמראה אש כעין החשמלה · כעין אבן תרשיש · כעין נחשת קלל וקול דבריו דדניאל · סימ' קדמא חשמל · תניינא החשמל · תליתא החשמלה: מדבר ח' בקריא' וסימ' יש לאל ידי לעשות עמכם · ובבוא משה אל אהל מועד לדבר אתו · ויכל משה מדבר אתם ויתן על · ועתה דעי וראי מה תעשי · ותבא בי רוח כאשר דבר אלי · ואשמע מדבר אלי: אהבת רע מטוב · נצור לשונך מרע:

רד"ק

וגביהן · מלת וגביהן נפרדת בטעם ופירושה כמו שפי' במלת ופניהם שאינה דבקה עם הבאה אחריה אמר וגביהן כמו שהיו בגב כל אופן אלא שגבה היה להם עד שמרוב גבהם היתה יראה להם כי הדבר יהיה מופלג בכמותו יקרא נפלא ונורא וכן מעם נורא אל הרץ נוראה או באיכותו כמו הקרח הנורא וגבותם כמו וגביהן אלא שזה מקובץ בלשון זכרים וזה בלשון נקבות ומפני כפלו שנה המלה: ובלכת · ת"י ובמיזל ברייתא אזלי' וגו': על אשר יהיה שם הרוח · הרצון כמו שפירשנו והוסיף עוד ואמר שמה הרוח ללכת ר"ל רוח האופנים: ללכת · בסגול באתנחתא וכן ויסוב שמואל ללכת: ודמות הנורא · פירוש נורא בלבנותו ובזהרו: ותח' · לאיש · לכל אחד ואחד: ואשמע כקול שדי · פירו' חזק ותקיף וכן כשוד משדי יבא והיה שדי בצריך או פי' על האל יתברך שנקר' שדי וכן אמר במראה השלישית כקול אל שדי בדברו ורוצה לו' בדברו כשדבר בהר סיני שנאמר בו קול גדול ושם אמר נשמע עד החצר החיצונה שהוא גבול הבית וכן בהר סיני אף על פי שהיה הקול גדול לא נשמע חוץ למחנה ישרא' וכן כל קול נבואה איננו נשמע אלא למי שמיוחד אליו הקול: קול המולה · פי' כמו מלה אלא שזה מורה על מלה חזקה כשמעת ממדברים רבים כקול מחנה: ויהי קול מעל לרקיע · תרגם יונתן הפסוק כן ובזמן דהוי רעוא וגו': וממעל · לדמות כמראה אדם לא תרגמו יונתן: וארא · בית לה · מבפנים לה ותרגם יונתן הפסוק כן וחזית כעין חשמלא כחיזו אשת' וגו' כבעמוד ובנוסחא אחרת מלאתי דלא אפשר לאסתכל ביה ולרע: כמראה הקשת · ואפול על פני · וארא כל המראה הנזכרת מראשה ועד סופה: ואפול על פני · שהשתומם לבי על המרא': ואשמע קול מדבר · ובעודי נופל על פני שמעתי קול שמדבר אלי זה הי' מלאך שמדבר עמו ואמרו רבותינו ז"ל כי ישראל ביום מתן תורה ראו המרכבה כמו שראה אותה יחזקאל עד שאמרו כי קטנה שבנשיהם גדולה היא כיחזקאל בן בוזי ואמרו כי פני שור ראו כנגד מחניהם לפיכך עשו צור' עגל ועוד אמרו כי אלה הפנים היו בארבעה דגלי' בדגל יהודה פני אריה דכתי' גור ארי' יהוד' ובדגל ראובן פני אדם לפי שנא' בו וימצא דודאים בשדה ולהם צורת אדם ובדגל אפרים פני שור שנא' עליו בכור שורו הדר לו ובדגל דן פני נשר שנא' יהי דן נחש עלי דרך ונאמר אפע' ושרף מעופף: ויאמר

רש"י

ונביהן · וגב יש להם: וגובה להם ויראה להם · מאוימים הם לרואה אותם ויש פותרין יראה להם במורא עומדים: וגבותם · אילויר"שור ניילש בלע"ז: מלאות עינים סביב · לראות לכל רוח שהרי לא יסבו בלכתם: מעל הארץ · ונעלרפפת הרקיע וכן תרגם יונתן מלרע לרו' שמיא כלומר שהגבהם מלמטה למעלה: הרוח · הרצון של הב"ה: שמה הרוח ללכת · אין צריך לומר להם לכל זה לכו שרוחו של הב"ה בחיות ורוח החיה באופני': בלכתם · החיות: ילכו · האופנים: הקרח הנורא · ת"י גליד הסי' גלי"א פ"ורט בלע"ז: ישרו' · מכוונו': כקול מים רבים · יכול קול נמו' ת"ל כקול שדי כקול המפורש קול יי' שובר ארזים: קול המולה · כקול מחנה · קול מלוליהון דמודן ומברכן קדם רבוניהון כקל משריי' מלאכי מרומ': בעמד' תרפינה כנפ' ה' מלשמע קול ויונתן תרגם במקמהון משתקן גפיהון מן קדם דבירי' דבורו של מקום היוצא מן ע' לראשן להשמיע לנביאי' שליחותו כמו שמפי' והולך ויהי קול וגו' ומדרש אגדה בעמדם מקלסי' בשביל ישראל שיקלסו תחלה: ויה' קול מעל לרקיע · תרגם יונתן ובזמן דהוה רעוא קדמוהי לאשמ' דבור לעבדוהי נביאיא הו' קלא משתמע מעילוי רקיע' דעל רישיהון: תרפינה כנפיהם · מאימ' הדבור: וארא כעין חשמל · לא נתן רשות להתבונן במקר' זה: בית לה · מלפנים לה כמראה אש: ואפל על פני · ואשתטחית: ואשמע קול מדב' · ומה דבר ויאמר אלי בן אדם וגו' בן אדם קורא ליחזקאל מתוך שראה המרכבה הילך בין עלייה ומשתמש בה כמלאכי' לומר אין כאן יליד אשה אלא זה כ"ן הטעי"ם אי"ם אחד לר' והגא"ה ולי נרא' שלא קראו בן אדם אלא בשביל שלא תזוח דעתו ורבה עליו מתוך שהיה גס לבו במראה המרכבה ובמלאכות עליונים: את

מסרה

ז' פסוקים שם שמה וסימ' נמסר בריש סדר ראה: כקול י' בקריא' וסימ' ואשמע את קול כנפיהם ג' בפסוק · וקול כנפי הכרבים משיק' ת' והנה כבוד אלהי ישרא' כקול מרכבות על ראשי ההרים ב' בפסוק · והצב גלתה העלתה וגויתו כתרשיש ופניו כמראה כי כקול הסירים תחת הסיר כעין ט' וסימ' והמן כזרע גד וארא והנה רוח סערה · ורגליהם רגל ישרה · מראה האפנים

מעשה מרכבה

מתוכה כעין החשמל מתוך האש · מתוך הסערה שהסתער והסתומם לבו על המראה · ראיתי כעין החשמל · וי"ת ומתוכה · ומגו עננא ומגו עלעולא · וחשמל הוא הזך אשר באש המריקה מן העשן · והו שאמ' מתוך האש · וכן אמר במרא' השלישי' כמראה זוהר כעין החשמלה · ודמה בו הרוכב: ומה שזכר כעין החשמל הוא מה שזכר למטה ואר' כעין חשמל · וזכרו בראשונ' ובאחרונ' · בראשונה זכרו דרך כלל ופתח לבו שני פתחים: זכר החשמל ראשונה לפי שהוא ראשון ועליון על הכל במדרגה ובמעלה: וזכרו באחרונה לפי שהו' אחרון וסוף בלימוד ובהשג': ולענין מציאותו למה אותו בדרך משל לעין החשמל · אבל לענין השגת בן אדם אותו ישת חושך סתרו · ומשה נגש אל הערפל אשר שם האלהים · ונגש משה לבדו אל יי' והם לא יגשו · ובדברי רז"ל מאי חשמל · אמר רב יהודה חיות אש ממללות · במתניתא תנא פעמים חשות פעמי' ממללות · בשעה שהדבור יוצא מפי הקב"ה ממללות · ומתוכה · פירושו כפי' אשר לפניו: דמות ארבע חיות · כבר פירשנו לחות ארבע חיות · ועוד לטעם אחר לפי שהיו משל להנהגת העולם הגדול והעולם הקטן · והם על ארבע' דרכי' · לפיכך ראה ארבע חיות וארבעה אופנים וארבע' פנים וארבעה כנפים הכל ארבעה · כי מן החיות והאופנים תבא ההנהגה בארבע חלוקות בד' סרשים שהם הוה העולם השפל · והעולם ד' מינים · דומם וצומח וחי ומדבר · והמאורו' הגדולות מנהיגי העולם השפל על ד' דרכים · כי השמש במהלכו מתהלך בד' תקופות השנה · וכן הירח בארבע תמורו' בחודש · וכן היום מתחלקת בד' תקופות כנגד ד' שרשי' · וכן החי והצומח הכל הולך על ארבעה · וכל זה הנהגת העולם השפל · והרוכב בזו המרכבה השכל הפועל · וכן הנהגת העולם הקטן הולכת על ארבעה · כי מנהיגי גוף האדם הם ד' · הזן והמגדל והמדמה והמתעורר: והזן נחלק לד' כוחות · המושך והמחזיק והמעכל והדוחה: בארבעה איכותיהם · והם החום והקור והיובש והלחות · ועוד ארבע לחות שבהם מתקיים הגוף · והם הדם והלחה הלבנה והמרה השחור' והאדומה: וכן מחקרי העולם ארבעה זה וזה ולפי והם כו:

מנחה גדולה

ממעל לו לפי שהם עומדים תמיד וכיון שהוא היה נופל על פניו והיו צריכין להעמידו ע"כ אמר בן אדם כלומר הראית בעיניך שהפרש יש בינך ובין החיות אשר ראית כי אלו נקראו עומדים ואתה הנך נופל על פניך וזה בא מצד שבן אדם אתה נברא מן האדמה ואין כח בנוצר מהאדמה לעמוד תמיד כמוכו ושם אדם הוא מן אדמה כמ"ש ז"ל כשקרא אדם שמות לכל ברי' אמר לו הקב"ה ואתה מה שמך א"ל אדם לפי שנבראתי מן האדמה · ונכלל בזה מה שאמרו המפרשי' שלפיכך קראו בן אדם כדי שלא יתגאה ויחשוב עצמו כאחד מהמלאכי' לפי שראה המראה הגדולה הזאת ע"כ אמר בן אדם אל תהי' תפארתך עליך לדמות עצמך לעליונים שהרי ראית כי בן אדם אתה אין בך כח לעמוד על אשר ראית שהרי נופל אתה על פניך והמלאכי' כולם עומדים למעלה בלי נפילה או שכיבה הרי כמה יש בינך לבינם כי המה רוחניים קדושים ואתה בן אדם נברא מן האדמה וכל הנברא מן האדמה סופו לשוב אליה כמו שאמר הכל היה מן העפר והכל שב אל העפר וכיון שסופו להיות כך א"כ במה יתפאר או יתנשא ילוד אשה כיון שסופו למות וכל זה כלל באומרו בן אדם:

או ירצה שקראו בן אדם לשבח לומר שאע"פ שאתה בין הגולים איכך כמותם שגלו על ידי שחטאו כי אין אתה מן החוטאים אלא שאתה דומה לבן אדם שאע"פ שאינו חוטא הרי הוא הוכרח למות בעטיו של נחש מצד היותו בן אדם הראשון אף אתה כך כיון שנגזר הגזירה שיגלו ישראל מארצם אף אתה נענשת בכללם אעפ"י שלא היו מעשיך גורמים זה לך מ"מ כיון שהיתה הגזירה כוללת לא הבחין ה' בין טוב ובין רע כחוטא כצדיק כמו שהוא במיתה מקרה אחד לצדיק ולרשע כטוב כחוטא וגו' כ"כ אתה וז"א בן אדם:

או ירצה בן אדם לפי שראה ד' צורות אשר המה המלכים על הנבראים אריה מלך בחיות נשר מלך בעופות שור מלך בבהמות והאדם מושל ומלך על הבני חיים כאמור ומוראכם וחתכם יהי' על כל חית השדה וגו' · וזה הוא ע"י צלם אלהי' אשר עשה באדם והוא כשהאדם צדיק והצלם אלקי' על פניו אז כולם יראים ממנו אבל כשחוטא נסתלק צלם אלקים ממנו ואז נמשל כבהמות כדמותו וא"כ הבטיח ליחזקי' שהוא צדיק ומושל בג' צורות אשר ראה וז"א בן אדם צדיק וראוי לכנות אחר אדם שנ' בו כי בצלם אלהים עשה את האדם וז"ש בן אדם וקרוב לזה בתנא דבי אליהו ז"ל הובא בילקוט בן אדם בן אנשים כשרים בן אנשים צדיקים בן גומלי חסדים בן שמבזים עצמם לכבודי ולכבוד ישראל ע"כ ואפשר דקשיא ליה למה קראו בן אדם היה לו לקרותו אדם דהוה משמע מינה כמה רמזים הנאמרים אלא להורות למדרש מיני' טובא כיון דכולם שייכ' ביה · הי מינייהו מפקית ואמר בן אדם בן אנשים כשרים לפי שהיו מבזים אותו שהוא בן בניה של רחב הזונה כמו שכתבתי למעלה ע"כ אמר בן אנשים כשרים שראוי לייחס אחר אבותיו ירמיהו אביו וחלקיהו אבי אביו כמו שאמרו ז"ל וכתבתיו למעלה וז"ש אנשים רמז על אביו ואבי אביו ולמעלה דודאי כולם כשרים היו ואמר בן גומלי חסדים שכהנים גומלי חסדים הם שמקריבי' קרבן ומכפרים על ישראל וגם רמז שבא מן אהרן שהי' גומל חסד עם ישראל כמה שאמר ויעמד בין המתים ובין החיים ותעצר המגפה גם היו גומל חסדים לעשות שלו' בין איש לאשתו וכמו כן ירמיהו עשה כמה חסדי' עם ישראל בתוכחתו ובהתפללו עליהם ואביו חלקיהו כ"ג היה ועשה שלו' בין ישראל לאביהם שבשמים וכפר עליהם בכל יום כיפור וזה הוא ב"א · בן מי שמבזים עצמם כמ"ש למעלה שהי' נקרא בן בוזי על שם שהיו מבזים לירמי' בתוכחתו וסבל הכל בשביל כבוד שמים וכבוד ישראל וכן אהרן אז"ל כשפי' שמע שעשה אדם עון הלך אצלו ועשה לו כבוד כדי שיביים אותו אדם לחטוא עוד כמו שאז"ל על המשנה הוי מתלמידיו של אהרן אוהב שלו' וגו' ומקרב את הבריות לתקום · הרי שגם התנא דבי אליהו דורש בן אדם לשבח וכוונת הענין שאתה בן אדם ראוי לייחס אחר אבותיך שהם כשרים וצדיקי' וכו' ואתה כדאי לקרות בן להם כי כמוהם כמוך דומה להם ולמעשיהם: ובעל כלי חמדה כתב בשם הזוהר טעם וסיבה אל יחזקאל הנביא ע"ה אשר ראינו אותו מגלה סוד ואומר וארא וארא ולא כמוהו נאמן רוח ראוי שיהיה מכסה דבר ותירצו כי גלות מצרים שהיו ישראל מעולם מלומדים בטלטול ורועי צאן הפה ואביהם לא הרגישו כל כך בצער הגלות ההוא לא כן בגלות בבל שהי' בני

ויאמר אלי בן אדם· פירשו המפרשים כי לפיכך קראו בן אדם כדי שלא יתגאה ויחשוב עצמו כאחד המלאכים לפי שראה המראה הגדולה הזאת והנכון בעיני לפי שראה פני אדם במרכבה הודיעו כי ישר וטוב הוא בעיניו והוא בן אדם לא בן אריה ולא בן שור ולא בן נשר על הדרך שפירשנו לפיכך תרגם יונתן בר אדם לא בר אנשא ואעפ"י שתרגם פני אדם אפי' אנשא לענין הדמיון אמר זה: אותך · כמו אתך כדגש: ותבא בי רוח כאשר דבר אלי · בשעה שדבר אלי באה בי רוח שחזקה אותי והעמדתני על רגלי: מדבר · מבנין התפעל ומשפטו מתדבר: ויאמר · אל בני ישראל · אותם שהיו בבבל שגלו בגלות יהויכין ויתכן גם כן לאותם שהיו בירושלם על ידי כתב כי הוא היה בבבל ואחר שאמר למטה לך בא אל הגולה נראה כי לאותם שבבבל שלחו : אל גוים המורדים אף על פי שהיו גוי אחד מפני שהיו חלוקים במעשיהם הרעים אלה עובדים לעבודה זרה של בני עמון ואלה של מואב או גוי אחר או אמר גוי' לחלק השבטים והמשפחות וכן עמים הר יקראו אחריך בנימן בעממיך : והבני' קשי פנים · ת"י אקיפי אפין וכן גוי עז פנים מי שאין לו בשת פניו עזי' וקשים והפכו מי שיש לו בשת רכו פניו ויתאדמו כשיוכיחנו אדם : כה אמר יי' · כלומר תאמר להם הנבואה בשמי : והמה אם ישמעו והם יחדלו · אף על פי שאתה מסופק בהם אם ישמעו ואם יחדלו מלשמוע אף על פי כן אמור להם כי בית מרי המה ויש ספק בתשובתם אף על פי כן אמור להם כדי שידעו כי נביא היה בתוכם ומוכיח אם ישמעו אליו ויונתן תרגם ואם יחדלו ואם יתמנעון מלמחטי : ואתה · כי סרבים · ממאנים וממרים תרגום וימאן וסריב ותרגום ממרים סרבנין וכן בית מרי עם סרבן והוא תואר בשקל חדשי' גנבים וסלונים קוצים וכן סלון ממאיר קוץ כמו קוצים ובניים הם אחך אף על פי כן אל תירא מהם : אותך · כמו אתך : ואל עקרבים · כמו ועם עקרבי' והם קוצים קשים ויונתן תרגם ובגו עממיא דעובדיהון דמין לעקרבים פי' כמו נחש שרף ועקרב : ודברת · כי בית מרי המה פי' בית מרי המה כמו ואני תפלה שפי' איש תפלה : ואתה · אל תהי מרי כבית המרי· הראשון תואר ובא בסגול בטרח' כמו בהפסק כי כן מנהג הטרח' במקומות : פצה פיך · וכן פציתי פי ואכלתי המגלה במראה הנבואה והוא משל ללמד דברי הנבואה ולזכרם וי"ת ארכין נפשך וקבל ית דאנא יהיב לך : ואראה והנה יד שלוח' אלי· והנה בו מגל' ספר זכר היד זכר ונקב' וברוב היא לשון נקבה וכן בלשון זכר יכתוב ידו ליי' : ויפרש · והיא כתובה פנים ואחור · פנים יקרא הצד שכותבין בו שהוא נגד פני האדם ואשר תחתיו יקרא אחור : וכתוב אליה · כמו עליה קנים והגה והי · כולם לשון נהי ומספד ואלה הקנים היו על

רשי

ב

את מדבר אלי · את המתדבר עמי וכבוד הוא לכתוב מדבר כלפי מעלה שהאות' מדבר כשמע כאדם המדבר לחבירו פונה אין פנים אל פנים והאות' מדבר משמעו שהשכינה כדבר בפני עצמו בכבודו ושלוחיו ישמעו פור"פאלין בלע"ז : אל גוים המורדים · שני שבטים קרויין שני גוים : והבנים · לפי שאמר אבותם פשעו כי ואלו בניה קשי פני' : והמה · שמא ישמעו שמא יחדלו מלשמוע כי ידעתי כי בית מרי הם אנשי קנתורין אלא שאני חפץ שידעו לעת פורענות' כי נביא היה בתוכם שהוכיח' ולא שמעו : סרבים · לשון מרדות כלומר סרבנים ודונש פתר אותו לשון קוצים ועצרים שמות להם: סלונים · לשון קוצים וכן סלון ממאיר וקוץ מכאיב : ואל עקרבי' אתה יושב · הפעם אם' אתה מוכיח ילאוך. ויקטיבוך כאילו אתה יושב על עקרבים ועוקצין אותך מכל צדדיך · עקרבים אגליכט"יירש בל' · ל"א עקרבים ממש וכן ת"י ובגו עמא דעובדיהון דמן לעקרבין את יתיב : אל תהי מרי · מלילך בשליחותי : פצה · פתח וכן פצו עליכו פיה' : פצה פיך ואכול · משל הו' הטה אזנך ושמע ויערב לך כאילו אתה אוכל מאכל לרעבון : את אשר אני נותן

ג

אליך · מה היא הנתינה היא מגילת הספר : והנה וגו' · יש דברים משמשין לשון זכר ולשון נקבה כמו השמש יצא על הארץ וזרחה לכם יראי שמי שמש וגו' אל המחנה האחת והכהו : פני' ואחור · מה דהוה מן שרייא ומה דעתיד למהוי בסופא : קיני' · פורענותם של צדיקים בעולם הזה : והגא · מתן שכרן שירכנו עליו לעתיד לבא : והיו· נהי של רשעים לעולם הבא : ואוכלה ותהי כפי וגו' · וקבילתהא והוו פתגמהא בפומי כדבש חלי :

עמקי

א וַיֹּ֖אמֶר אֵלָ֑י בֶּן־אָדָ֕ם עֲמֹ֥ד עַל־רַגְלֶ֖יךָ
וַאֲדַבֵּ֥ר אֹתָֽךְ׃ וַתָּ֧בֹא בִ֣י ר֗וּחַ כַּאֲשֶׁר֙
דִּבֶּ֣ר אֵלַ֔י וַתַּעֲמִדֵ֖נִי עַל־רַגְלָ֑י וָאֶשְׁמַ֕ע
אֵ֖ת מִדַּבֵּ֥ר אֵלָֽי׃
וַיֹּ֣אמֶר אֵלַ֗י בֶּן־אָדָם֙ שׁוֹלֵ֨חַ אֲנִ֤י
אֽוֹתְךָ֙ אֶל־בְּנֵ֣י יִשְׂרָאֵ֔ל אֶל־גּוֹיִ֥ם
הַמּוֹרְדִ֖ים אֲשֶׁ֣ר מָֽרְדוּ־בִ֑י הֵ֤מָּה
וַֽאֲבוֹתָם֙ פָּ֣שְׁעוּ בִ֔י עַד־עֶ֖צֶם הַיּ֥וֹם
הַזֶּֽה׃ וְהַבָּנִ֗ים קְשֵׁ֤י פָנִים֙ וְחִזְקֵי־לֵ֔ב
אֲנִ֛י שׁוֹלֵ֥חַ אוֹתְךָ֖ אֲלֵיהֶ֑ם וְאָמַרְתָּ֣
ה אֲלֵיהֶ֔ם כֹּ֥ה אָמַ֖ר אֲדֹנָ֥י יְהוִֽה׃ וְהֵ֙מָּה֙
אִם־יִשְׁמְע֣וּ וְאִם־יֶחְדָּ֔לוּ כִּ֛י בֵּ֥ית מְרִ֖י
הֵ֑מָּה וְיָֽדְעוּ֙ כִּ֣י נָבִ֔יא הָיָ֖ה בְתוֹכָֽם׃
וְאַתָּ֣ה בֶן־אָ֠דָם אַל־
תִּירָ֨א מֵהֶ֜ם וּמִדִּבְרֵיהֶ֣ם אַל־תִּירָ֗א כִּ֣י
סָֽרָבִ֤ים וְסַלּוֹנִים֙ אוֹתָ֔ךְ וְאֶל־עַקְרַבִּ֖ים
אַתָּ֣ה יוֹשֵׁ֑ב מִדִּבְרֵיהֶ֤ם אַל־תִּירָא֙
וּמִפְּנֵיהֶ֣ם אַל־תֵּחָ֔ת כִּ֛י בֵּ֥ית מְרִ֖י הֵֽמָּה׃
וְדִבַּרְתָּ֤ אֶת־דְּבָרַי֙ אֲלֵיהֶ֔ם אִם־
יִשְׁמְע֖וּ וְאִם־יֶחְדָּ֑לוּ כִּ֥י מְרִ֖י הֵֽמָּה׃
וְאַתָּ֣ה בֶן־אָדָ֗ם שְׁמַע֙ אֵ֤ת אֲשֶׁר־אֲנִי֙
מְדַבֵּ֣ר אֵלֶ֔יךָ אַל־תְּהִי־מֶ֖רִי כְּבֵ֣ית
הַמֶּ֑רִי פְּצֵ֣ה פִ֔יךָ וֶאֱכֹ֕ל אֵ֥ת אֲשֶׁר־אֲנִ֖י
נֹתֵ֥ן אֵלֶֽיךָ׃ וָאֶרְאֶ֕ה וְהִנֵּה־יָ֖ד שְׁלוּחָ֣ה
י אֵלָ֑י וְהִנֵּה־ב֖וֹ מְגִלַּת־סֵֽפֶר׃ וַיִּפְרֹ֤שׂ
אוֹתָהּ֙ לְפָנַ֔י וְהִ֛יא כְתוּבָ֖ה פָּנִ֣ים וְאָח֑וֹר
וְכָת֣וּב אֵלֶ֔יהָ קִנִ֥ים וָהֶ֖גֶה וָהִֽי׃
וַיֹּ֣אמֶר אֵלַ֔י בֶּן־אָדָ֕ם
אֵ֥ת אֲשֶׁר־תִּמְצָ֖א אֱכ֑וֹל אֱכוֹל֙ אֶת־
הַמְּגִלָּ֣ה הַזֹּ֔את וְלֵ֥ךְ דַּבֵּ֖ר אֶל־בֵּ֥ית
יִשְׂרָאֵֽל׃ וָאֶפְתַּ֖ח אֶת־פִּ֑י וַיַּ֣אֲכִלֵ֔נִי
אֵ֖ת הַמְּגִלָּ֥ה הַזֹּֽאת׃ וַיֹּ֣אמֶר אֵלַ֗י
בֶּן־אָדָ֞ם בִּטְנְךָ֤ תַֽאֲכֵל֙ וּמֵעֶ֣יךָ תְמַלֵּ֔א
אֵ֚ת הַמְּגִלָּ֣ה הַזֹּ֔את אֲשֶׁ֖ר אֲנִ֣י נֹתֵ֣ן
אֵלֶ֑יךָ וָֽאֹכְלָ֕ה וַתְּהִ֥י בְּפִ֖י כִּדְבַ֥שׁ
לְמָתֽוֹק׃

ויאמר

וַאֲמַר לִי בַּר אָדָם קוּם עַל רִיגְלָךְ
וַאֲמַלֵיל עִמָךְ׃ וַעֲלַת בִּי רוּחָא כַּד
מַלִיל עִמִי וַאֲקִימַתְנִי עַל רַגְלָי וּשְׁמָעִית
יַת דְמִתְמַלֵיל עִמִי׃ וַאֲמַר לִי בַּר
אָדָם שְׁלַח אֲנָא יָתָךְ לְוַת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל
לְוַת עַמְמַיָא סַרְבָנַיָא דְסָרִיבוּ עַל
מֵימְרִי אִינוּן וַאֲבָהָתְהוֹן מָרְדוּ בְמֵימְרִי
עַד כְּרַן יוֹמָא הָדֵין׃ וּמִתְקְרַן בְּנַיָא
אִינוּן חֲצִיפֵי אַפַּיָא וְתַקִיפֵי לִבָּא אֲנָא
שְׁלַחְיָתָךְ לְוַתְהוֹן וְתֵימַר לְהוֹן כִּדְנַן
אֲמַר יְיָ אֱלֹהִים׃ וְאִינוּן אִם יְקַבְּלוּן
אוּלְפַן וְאִם יִתְמַנְעוּן מִלְמֵיחֲטֵי אֲרֵי
עַם סַרְבָן אִינוּן וְיִדְעוּן דִי נְבִיָא הֲוָה
בֵּינֵיהוֹן׃ וְאַתְּ בַּר אָדָם לָא תִדְחַל
מִנְהוֹן וּמִפִּתְגָמֵיהוֹן לָא תִדְחַל אֲרֵי
מְסָרְבִין וּמַקְשָׁן לְקִיבְלָךְ וּבְגוֹ עַמָא
דְעוֹבָדֵיהוֹן דְמַן לְעַקְרַבִּין אַתְּ יָתִיב
וּמִפִּתְגָמֵיהוֹן לָא תִדְחַל וּמִן קֳדָמֵיהוֹן
לָא תִתְּבַר אֲרֵי עַם סַרְבָן אִינוּן׃
וְתִתְנַבֵּי יַת פִּתְגָמֵי נְבוּאָתִי לְהוֹן אִם
יְקַבְּלוּן אוּלְפַן וְאִם יִתְמַנְעוּן מִלְמֶחֱטֵי
אֲרֵי עַם סַרְבָן אִינוּן׃ וְאַתְּ בַּר אָדָם
קַבֵּיל יַת דִי אֲנָא מְמַלֵיל עִמָךְ לָא תְהֵי
סַרְבָן כְּעַמָא סַרְבָנָא אַרְכִין נַפְשָׁךְ
וְקַבֵּיל יַת דִי אֲנָא יָהֵב לָךְ׃ וַחֲזֵית
וְהָא דְמוּת יַד מְתוֹשְׁטָא לְצַד לְוָתִי
וְהָא בֵיהּ מְגִלַּת סִפְרָא׃ וּפְרַס יָתַהּ
קֳדָמַי וְהָא כְתִיבָא מֵאַפָּהָא
וּמֵאֲחוֹרָהָא מָן דַהֲוָה מִן שֵׁירוּיָא וּמָה
דַעֲתִיד לְמֶהֱוֵי בְּסוֹפָא וּכְתִיב בָּהּ
דְאִם יַעַבְרוּן בֵּית יִשְׂרָאֵל עַל אוֹרָיְתָא
יִשְׁלְטוּן בְּהוֹן עַמְמַיָא וְאִם יַעַבְדוּן יַת
אוֹרָיְתָא יְסוּף מִנְהוֹן אִילְיָא וּדְוָונָא
וְתִינַחְתָּא׃ וַאֲמַר לִי בַּר אָדָם יַת
דְמִתְיְהִיב לָךְ קַבֵּיל קַבֵּיל מָא דִכְתִיב
בִּמְגִלְתָא הָדָא וַאֲזִיל וְאִתְנַבֵּי עַל בֵּית
יִשְׂרָאֵל׃ וְאַרְכִינִית יַת נַפְשִׁי וְאַחֲכִימַנִי
מַה דִכְתִיב בִּמְגִילְתָא הָדָא׃ וַאֲמַר לִי בַּר אָדָם נַפְשָׁךְ תִּסְבַּע וּמֵיעָךְ תְּמַלֵּי אִם
תְּקַבֵּל מַה דִכְתִיב בִּמְגִילְתָא הָדָא דִי אֲנָא יָהִיב לָךְ וְקַבִּילְתָּהָא וַהֲווּ פִּתְגָמָהָא
בְּפוּמִי כִּדְבַשׁ חָלֵי׃

ואמר

מרי ד' וסי' לבני מרי ותכל תלונת' מעלי · כי חטאת קסם מרי ואון ותרפים · אל תהי מרי בבית המרי פצה פיך · ואמרת אל מרי אל בית ישראל : אכול ה' מ"ל וסימ' ואשימה לפניך פת לחם · ויאמר לו קום אכול · בן אדם את אשר תמצא אכול כ'בו · אכול ושתה יאמר לך :

ישראל: ויאמר אלי את אשר תמצא אכול · פי' אשר תמצא בידי מה שאני נותן לך אכול : ואפתח את פי · הכל דרך משל כמו שכתבנו ותרגם יונתן והרכינית ית נפשי ואחכמני מה דכתיב במגלתה הדא : ויאמר אלי · בטנך תאכל · דרך משל שלא יקיא מתוך פיו אלא יאכיל בטנו ותרגם יונתן ית נפשך תשבע : את המגלה · פי' מן וכן הם יבאו את העיר כמו מן העיר : ואוכלה · אכלתי את המגילה ותהי בפי כדבש למתוק והאכלתי את בטני שלא הקאתיה : למתוק · כמו מתוק והלמ"ד מורה על העצם ויספיק זולתה וכן לאמות חמס והדומים להם שכתבנו בספר מכלל רוצה לומר שקבלה ולמדה ברצון טוב ובלב טוב :

ויאמר

מנחה גדולה

מעשה מרכבה

כזו המרכבה שהו' עולם הקטן · שכל האדם ולענין זה אמרו רז"ל ויעל מעליו אלהי' · אמר ר' שמעון בן לקיש האבות הם המרכבה כי שכל' מושל בהם ומנהיגם וכזה תכות עליהם רוח

ויאמר אלי בן אדם לך בא אל בית ישראל ודברת בדברי אליהם: כי לא אל עם עמקי שפה וכבדי לשון אתה שלוח אל בית ישראל: לא אל עמים רבים עמקי שפה וכבדי לשון אשר לא תשמע דבריהם אם לא אליהם שלחתיך המה ישמעו אליך: ובית ישראל לא יאבו לשמע אליך כי אינם אבים לשמע אלי כי כל בית ישראל חזקי מצח וקשי לב המה: הנה נתתי את פניך חזקים לעמת פניהם ואת מצחך חזק לעמת מצחם: כשמיר חזק מצר נתתי מצחך לא תירא אותם ולא תחת מפניהם כי בית מרי המה: ויאמר אלי בן אדם את כל דברי אשר אדבר אליך קח בלבבך ובאזניך שמע: ולך בא אל הגולה אל בני עמך ודברת אליהם ואמרת אליהם כה אמר אדני יהוה אם ישמעו ואם יחדלו: ותשאני רוח ואשמע אחרי קול רעש גדול ברוך כבוד יהוה ממקומו: וקול כנפי החיות משיקות אשה אל אחותה וקול האופנים לעמתם וקול רעש גדול: ורוח נשאתני ותקחני ואלך מר בחמת רוחי ויד יהוה עלי חזקה: ואבוא אל הגולה תל אביב הישבים אל נהר כבר ואשר המה יושבים שם ואשב שם שבעת ימים משמים בתוכם:

ויהי

ז' בטע' בסיפ' · ל"ח בטע' · ג' · כ"א · ד' · ג' · י"ו זקפין קמצ' · ב' · ב' · כ' · י' ר"פ בסיפ' · ג' · ל' · כ' חס · בטינרא · ל' · ח' · ז' דטע' בסיפ' · ג' · י"א · ב' · ב' · ל ומל' · כי נשאתני ותביאני · ג' · וחסב · י' · ק' חל · ה'

ואמר לי בר אדם איתא איזיל לות בני ישראל ותתנבי כפתגמי נבואתי להון: ארי לא לות עם עמיקי ממלל ויקירי לישן את שליח לאתנבאה אילהין לות בית ישראל: לא לות עממיא סגיאין תקיפי ממלל ויקירי לישן דלא תשמע פתגמיהון אילו לותהון שלחתיך אינון יקבלון מינך: ובית ישראל לא ייבון לקבלא מינך ארי לית אינון צבן לקבלא למימרי ארי כל בית ישראל חציפי אפין ותקיפי ליבא אינון: הא יהבית ית אפך תקיף כקביל בית אפיהון וית בית עינך חסין כקביל בית עיניהון: כמא דשמירא תקיף מטינרא כן יהבית ית בית עינך חסין כקביל בית אפיהון לא תדחל מנהון ולא תיתבר מן קדמיהון ארי עם סרבן אינון: ואמר לי בר אדם ית כל פתגמי דאמליל עמך קביל בלבך ובאודנך שמע: ואיתא איזיל לות בני גלותא לות בני עמך ותתנבי להון ותימר להון כדנן אמר יי אלהים אם יקבלון אולפן ואם יתמנעון מלמחטי: ונטלתני רוחא ושמעית בתריקל זיע סגיא דמשבחין ואמרין בריך יקרא דיי מאתר בית שכינתיה: וקל גפי ברתא נקשן חד לחד וקל גלגליא לקבליהון וקל זיע סגי: ורוחא נטלתני ונסיבתני ואזלית במריר בתקוף רוחי ונבואה מן קדם יי עלי תקיפת: ואתית לות בני גלותא לתל אביב דיתבין על נהר כבר ונחית ביניהון ואינון יתבין תמן ויתיבית תמן שבעא יומין שתיק ביניהון:

והוה

רש"י

עמקי שפה · שיהא להם לשון עמוק שאינם מכירבו : אל בית ישראל · כי אל בית ישר' אני פולחך אשר לשונם כלשונך : אם לא אליה' שלחתיך וגו' · לשון שבועה הוא אם אליהם שלחתיך חי אני אם לא המה ישמעו אליך ומקרא מסורס הוא : שמיר · מין תולע' הוא שמראין אותו על האבן והיא נבקעת כנגדו הג"ה נ"א שמיר לשונסלע חזק ובתרגו' ירושלמי הוא תרגום של צור וכן תרגום מצור החלמיש שמיר טינרא ויש משמע שמיר הברזל החזק כי כמו שנקרא כצור החזק שמיר כמו כן נקרא הברזל שמיר בשביל חזקו : כה אמר יי' אלהי' הנבואה הזאת לאומר אליכם : אם ישמ' · או ישמעו או יחדלו אתה אמור אותה אליהם : ותשאני רוח · לאחר שנגמר דבריו לוה אל הרוח לשאתו אל המקום אשר בני הגולה שם : משיקו' · לשון נשיקה מקישות זו אל זו ושיר נשמע בהקשן כמו שאמו' למעלה ואשמ' את קול כנפיהם : ואלך מר · שהיה קשה בעיני לקנת' את בני עמי : ויד יי' עלי חזק' · אכפו וכתו להוליכני על כרחי : תל אביב · לתל אביב שם מקום : משמים · משתומם אדם משותק מלדבר : נופה

מסרה

טו עמקי ג' וסימ' את עם נועז · כי לא אל עם עמקי שפה · ודבהריה לא אל עמים · וא' בעמקי שאול קראיה : חזקים ג' וסימ' וילכו בני דן לדרכם · הנה נתתי את פניך חזקים לעמת · חזקים כרגי מ צק · לא תירא ח' וסימ' לא תירא מהם זכור תזכור את יוראית סים ורכב עם רב ממך · ויי' הוא ההולך לפניך הוא ישמיד · לא תירא מפניהם דירמיה · לא תירא אתם ולא תחת מפניהם דסיפרא · לא תירא מפחד לילה · לביתה משלג · והייתה מוצק לא תירא · וקול כנפי חד מן י' ר"פ מן נ' ג' מלין דנסבין ו' בקריא' ופי' ולכל חית הארץ ולכל ולכל · והנה אנחנו מאלמים אלמים והנה והנה · וכן תעשה לחמרו וכן וכן · וכל הארץ בונים ובל ובל · ואנשי בבל עשו ואנשי ואנשי · וקול כנפי החיות וקול וקול · ואיש את אשת רעהו ואיש ואיש · ואל תרא ביום אחיך ואל ואל · ובני אפים ישעי ובני ובני · ושם האיש אלימלך ושם ושם :

רד"ק

ויאמר אלי · ודברת בדברי · בלשון אשר אני מדבר לך כן תדבר אליהם כי אינם לעוזות שלא יבינו לשונך : כי לא אל עם עמקי שפה וכבדי לשון · כפל ענין במלות שונות אמר גם הם אינם מדברים לשון אחרת שלא תבין אתה את דבריהם כי בני לשון אחת אתה עמהם הם יבינוך ואתה תבינ' : לא על עמי' רבים · ר"ל רבי המרחק שהם מארץ רחוקה מאד שלא שמעת מעולם לשונם : אם לא אליהם · אם לא לשון שבועה וכן אם לא בתים רבים לשמה יהיו אם לא כאשר דמיתי כן היתה כאדם שאומר לא יהיה זה אם לא יהיה זה כאילו אמר באמת אם אליהם שלחתיך הם ישמעו אליך אע"פ שלא יבינו לשונך ולא תבין לשונם הם יבקשו מי שיפרש להם נבואתך ובית ישראל לא יאבו לשמוע אליך · ולמה לא יאבו לשמוע אליך כי אינם אובים לשמוע אלי לא מפני שמואסי' בך אלא מפני שמואסי' המה בדברי ובתוכחתי : הנה נתתי את פניך חזקים · שלא תירא מהם ולא תכנע מפניהם : כשמיר חזק מצר · בחולם כמו ותקח צפורה צור הברזל : חזק · יקרא שמיר אמר כמו שהברזל חזק מן הצור ומוחץ אותו כן תשברם אתה ותכלם : כי בית מרי המה · וידעתי שיעמדו כנגדך בהוכיחך אות' : ויאמר · קח בלבבך ובאזניך שמע · הוי"ו כוי"ו הן אתה קצפת ונחטא והדומים לו אחר שתשמע באזניך קח בלבבך שלא תשכח מה ששמעת : ולך בא אל הגולה · הוא היה במקו' אחד ומקצת בני הגולה אשר הוא שלוח אליהם במקום אחר גם כן על נהר כבר : הגולה · ר"ל בני הגולה או פירושו הכנס' הגולה : ודברת אליהם ואמרת אליהם · כפל ענין במלות שונות לחז' הענין ר"ל שיאמר להם פעם אחר פעם אולי ישמעו ותרגם יונתן ותתנבי להון ותימר להון : ותשאני רוח · במראה הנבואה נדמה לי שנשאתני רוח ללכת אל הגולה : ואשמע אחרי קול רעש גדול ברוך כבוד יי' ממקומו · כשנשאתני הרוח שמעתי קול אחרי במקו' הנבואה שהייתי שם והקול היה או' ברוך כבוד יי' ממקומו ר"ל כשסר ממקומו מעל הכפורת מבין שני הכרובים כי ישראל היו מחסרי' כבודו בהיותו ביניהם בסמל הקנאה המקנה ואילו נתוסף כבודו כשורו מהם ולשון ברכה היא תוספת טובה וכבוד וכן אמר למטה וכבוד אלהי ישראל נעלה מעל הכרוב אשר היה עליו על מפתן הבית והחכם הגדול רבי' משה ז"ל פי' ממקומו כפי מעלתו ועלכם חלקו במכיאו' : וקול כנפי החיות · כמו שאמר למעלה ואשמע את קול כנפיהם ופי' משיקות שהם נושקות זו לזו כמו שאמר חוברות אשה אל אחותה ויונתן תרגם נקשן חד לחד כלומר דופקות זו בזו כמו וארכובותיה דא לדא נקשן :

וקול רעש גדול · והיה הקול רעש גדול ושמיעתו זה הקול פעם אחר מורה על מהירות הנסיעה והאופנים משמיעי' קול בלכתם וכן קול כנפי החיות כשאתני · במראה הנבואה היה זה והוא מה שאמר למעלה ותשאני רוח אלא לפי שהפסיק בשמיעת הקול חזר ואמר רוח נשאתני ובמראה הנבואה היה למטה ורוח נשאתני ותביאני כשדימה אל הגולה במראה ברוח האלהים וכל מה שכתוב עד אותו הפסוק הכל היה במראה הנבואה ובואו אל הגול' תל אביב ושבתו שם שבעת ימים משמים ומקץ ז' ימים שב אליו הדבר ונאתו אל הבקעה וכן קח לך לבינה שכב על צדך קח לך חטים קח לך חרב חדה הכל היה במראה הנבואה וכן בשנה הששית אני יושב בביתי וכל הענין על פסוק ורוח נשאתני ותביאני כשדימ' וגו' ולא הורשה לדבר אליהם ולהוכיחם עד אותו העת כמו שאמר ואדבר אל הגולה וגו' : ואלך מר בחמת רוחי · ר"ל מר נפש כמו שאמר בחמת רוחי : ויד יי' עלי חזקה · יד הנבואה : ואבא תל אביב · שם מקום כמו תל מלח תל חרשא ואולי הוא אחד מהם : אל נהר כבר · כמו על נהר כבר : ואשר · כתיב ואשיב קרי והכתוב ר"ל וכאשר ראיתי המה יושבים ואשב שם ויונתן תרגם זה ונחית ביניהון והשני ויתבית כמשמעו והקרי כמשמעו ואשב ומה שאמר המה יושבי' ר"ל ואשב כמו שהיו המה יושבים ואשר פנין מוזק ואמר אחר כן ואשב שם שבעת ימים משמים בתוכם תמה ונבהל וי"ת שתיק : ויהי

מעשה מרכבה

לרוב מרחקם לא יראה כן לאום · גם יש לפרש טעם ובוללים על החיות שאמן לומר שראה עינם כעין כחושת קלל ומלליה כמוהו : וכן ראה מלאך : ות"י הפסו' כן ורגליהון רגלין כיוון ופרסת רגליהון כפרסת רגלין סגלגלין ומזיען עלמא במהכין ומללכן כעין כחש מללהב : וידי אדם וידו כתיב בוי"ו וקרי ביו"ד והכתיב ר"ל וידו ידי אדם · כלומר וידיו ידי אדם · וכן עיניו כיונים על אפיקי מים · ר"ל עיניו כעיני יונים ועניין ידי אדם פירשנו למעל' · על ארבעת רבעיהם · להודיע כי לכל רוח מארבע רוחות העולם היה יד תחת הכנף · פניהם וכנפיהם לארבעתם · כמו כן הפני' והכנפים לארבעת היו על ארבעת רבעיהם שוה בשוה כי לא היו פנים וכנפים מעבר אחד שמוכים לחבריהם יותר מעבר אחר אלא במרחק שוה שזה מזה על ארבעת רבעיהם · וי"ת הפסוק כן · וידיהי בידי אינשא עביד להון מתחות כפיהון על ארבע סטריהון למחתי בהון גומרין דאישא מביני כרוביא מתחות רקיעא דעל רישיהון למיתן על אפני סרפיא למירק על אתר רשיעיא לאבדא חייביא עברי מימריה ואפיהון וגפיהון שוה לארבעתהון · חוברות אשה אל אחות' כנפיהם · אמר שראה החיות שהיו חוברות בכנפיהם הפרושות אשה אל אחותה והענין מזה כי בפעולתם אינן חלוקות שיפעלו אלה במקצת העולם ואלה במקצת העולם : אשה אל אחותה · בפעולתם : לא יסבו בלכתם · לא היו מסבבו' פניהם בלכתם מרוח זה לרוח זה · למה · כי איש אל עבר פניו ילכו · ולכל רוח היה להם פנים · גם רגליהם עגולים שלא היה צורך להסיבם והענין מזה כי בהשתנו' פעולת מפעולה לפעולה אין ביניה' עיכוב ולא החזרת פנים · והסיבה כי בכל מקום הם בשוה · כי הם אין להם מקום : ות"י מכוון חדא לקביל חדא גפיהון לא מתחזרן במיזלהון בריא לקביל אפא אזלא : ודמות פניהם אשה ואיש כי מלכות בלשון חיות שהוא לשון נקבה · ובלשון כרובים כמראה הסלית שהם לשון זכר : ודמות פניהם פני אדם · פניהם הפיקריים · כי שאר הפני' הם כמושאלים אל העניין הגדולה בהם : אבל בניהם היו פני אדם כמו שידיהם ידי אדם · ותבין זה מתרגם שתרגם יונתן בימין ושמאל · עביד מימנא ועביד משמאלא

מנחה גדולה

יהרגוך כיון שתכלית פשעם הוא המרי בדבר השם לא שפיכת דמי הנביאי' ולכן תדבר את דברי אליהם בין שישמעו אותך ובין שיחדלו מלשמעם ע"כ : ולע"דן נראה בזה שמהר"יא ז"ל ראוי לדונו לכף זכות מן השמים על זה שגם הוא דן את ישראל לכף זכות בפירושו באומרו אל תירא מהם כי אינם רצחנים ואינם שופכים דם נביאים מ"מ פשטא דקרא לא משמע הכי אלא בהפיך כמו שמצינו שהרגו לאוריהו ולזכריהו ובקשו להרוג את ירמיהו ואליהו אמר ואת נביאיך הרגו בחרב ואותר אני לבדי ויבקשו את נפשי לקחתה · ע"כ נראה שאלו פסוקים הם בטחון מהש"י שהבטיחו שאע"פ שהם בית מרי מורדים ופושעים ויבקשו להרוג אותו אל תירא מהם וכיון שאמר השם אל תירא הרי הוא בטחון שלא יוכלו לו וכמו שאמר השם לירמיהו אל תחת מפניהם וגו' · ואני הנה נתתיך היום לעיר מבצר וגו' ונלחמו אליך ולא יוכלו לך כי אתך אני נאם ה' להצילך וכמו כן אמר השם ליחזקאל שאל תירא מהם כי אתך אני להושיעך ולא יוכלו להרע לך · וז"ש ודברת את דברי אליהם לפי שהיו דברים קשים כגידים אל תמנע מלדבר להם ואל תירא מהם אעפ"י שבית מרי המה ולא לרצון להם יהי' שליחותך זה אליהם מ"מ עשה שליחותך ואני עמך להושיעך · וכן הוא משמעות הכתובי' לקמן הנני נתתי את פניך חזקים לעמת פניהם וגו' לא תירא אותם ולא תחת מפניהם וגו' הרי בבירור שאלו הפסוקים נאמר להבטחה ליחזקאל כאמור :

ויפרש אותה לפני והיא כתובה פנים ואחור וגו' · לפי שהיה כתוב בה דברים נגליים כמו פורענותן של צדיקים בעה"ז שהיה נראה · עתה לעין נקרא פנים ואחור נקרא מה שיהי' באחרית הימים לעה"ב ומה שאמר קינים לשון רבים והגה והי לשון יחיד ולא אמר הגים והיים אפשר לומר שכלל בקינים שני דברים א' שלותן של רשעים בעה"ו ושנית פורענותן של צדיקים בעה"ז וכלל שניהם בקינים כי גם הרשע ע"י שלותו בעה"ז קונה איבעיליה שעי"כ הוא נעדר מעה"ב · ומה גם שלותן של רשעים פרענות ורעה היא לגד קים כמש"ז שלוה לרשעים רע להם ורע לעולם וע"כ אינו מזכיר זה בבבא בפני עצמו כמו שעשה מהחלוקת האחרות לפי ששנים אלו כא' הם · ולפי פירש הרד"ק ז"ל שנקרא פנים הצד שבותכין בו שהוא נגד פני האדם ואשר תחתיו יקרא אחור אפשר לומר שעל צד של מעלה היה נכתב שלותן של רשעים בעה"ז ופרענותן של צדיקים בעה"ז וזה היה נקרא בפירוש נגד פניו כי היו דברים נגליים ונראים ושכרן של צדיקי' ופרענותן של רשעים לעתיד היה נכתב מצד השני וזה לא היה הכתיבה נקראת בבירור כי אלו דברים נראים ברמז לבד ולא דאייה חושית כי אם שכלית וע"כ נקרא אחור כדבר הנראה מאחוריו ואינו יכולין לקרותן בטוב ולזה אמר וכתוב אליה ולא אמר עליה שהיה משמע שעליו היינו צד עליון לבד היה כתב הכל אלא אליה משמע על המגלה בכלל היה כתוב קינה מפנים היינו קינים וקינה מאחור היינו הגה והי : ולפי דברי חז"ל שאמרו כל הנביאי' לא נתנבאו אלא לימות המשיח אבל לעה"ב עין לא ראתה וגו' א"כ צריך לומר שפירוש קינים והגה והי כולם על פורענותן של רשעים כאמר כפי' הרד"ק ז"ל אי כמי מה שאמרו מתן שכרן לא ראו היינו בבירור עד כמה הגיע מתן שכרן אבל ברמז ראו :

כי לא אל עם עמקי שפה וגו' מהר"יא ז"ל ר"ל אל תשנה דבר ממה שאומר אליך כי אינך צריך לשנות הדברים ולהעתיקם מלשון אל לשון לפי שלא אל עם עמקי שפה אתה שלוח שאז היית צריך לשנות הדברים ולהעתיקם מהלשון אשר שמעת אל לשון המקבל אשר ישמעוהו אבל כיון שלשונם כלשונך אינך צריך לשנות ולהעתיק הדברים אבל ודברת בדברי אליהם גם אולי תחשוב שיהיה מוטב לך הלשון לא מפאת הדברים אשר אתה תדבר אלא מפאת התשובה שישיבו אליך כי אם היו עמים רבים מתחלפי לשונות עמקי שפה וכבדי לשון לא תשמע דבריהם אבל אינך

ויהי מקצה שבעת ימים · סוף השבעה ימים מבואר הוא : בן אדם צופה · כמו הצופה שמזהיר את העם בבא עליהם האויב : והזהרת אותם ממני · כלו' בשמי בדברים שאמרת ממני : באמרי · מדרכו הרשעה · הרשע דרכו רשעה כמו שהטוב דרכו טובה : בעונו ימות · מיתה מופתית בעולם הזה או הכרתית לעולם הבא וכן פירוש לחיותו כי יש עון עונשו בעולם הזה ויש בעולם הבא ומה שאמר בעונו ימות ואף על פי שלא נזהר לפי שהוא יודע בעצמו שהוא חוטא אף על פי כן אם יזהירנו אפשר שישוב בתשובה : ודמו מידך אבקש · כיון שצויתיך להזהירו כמו שאמר באמרי לרשע כי באמרי לך שתאמר לו בשמי כאילו אני אומר לו והנה אם אתה לא אמרת לו אתה פשעת בנפשו כי היה שב בהזהרתך לפיכך אבק' דמו מידך ואענישך עליו : ואתה · מבואר הוא : ובשוב צדיק ונתתי מכשול לפניו · המכשול הוא שימות בחטאו ואדוני אבי ז"ל פירש המכשול שיכשיל בכל מעשיו בעול' הזה כי פרי צדקותיו שהיה עתיד לאכול לעולם הבא יאכלנו בעולם הזה וזהו מה שאמר משה רבינו לא יאחר לשונאו כתרגומו ומה שאמר ולא תזכרנה צדקותיו רוצה לומר לעולם הבא אבל לעולם הזה תזכרנה : צדקתו · כן כתיב על הכלל וקרי צדקותיו על הפרט ויונתן תרגם ונתתי מכשול ואתן תקלת חובי קדמוהי נראה שדעתו כדעת רבותינו ז"ל שפירשו באדם שהיה צדיק ושב מצדקו ועשה עול בכתר אמר הקדוש ברוך הוא אני אתן מכשול לפניו כלומר אני ממציא לידו חטא גלוי לכל כדי שידע הכל כי הוא רשע : ואתה · כי הזהרתו צדיק · הכנוי קודם הידיעה וכן וישנו את טעמו ותמתתו חיתו לחם והדומי' להם : צדיק · מי שהיה כבר צדיק : לבלתי חטא · צדיק שלא ישוב מצדקו : חיו יחיה · בוי"ו במקום ה"א למ"ד הפעל : נזהר · בקמץ והוא נפעל עומד : ותהי עלי שם · בתל אביב וצוהו לצאת אל הבקעה והראהו שם הכבוד כמו שהראהו על נהר כבר כי הבקע' מקום טהו' יותר מתל אביב שהיו יושבים שם בני אדם ושנה לו פעם אחר פעם להשכילו ההשגחה וההנהג' ועוד כי באות' הבקעה שנה נבנת' בבל הראהו הנה שם השגחתי בכרובי' שבלל שם שפתם ובטל שם מחשבתם ובאמרו ככבוד אשר ראיתי על נהר כבר לא הוצרך לפרש ולפרוט דברי המרכבה · ואקום · מבואר הוא : ותבא בי · מתחילה צוהו להיותו בתוכ' שותק להודיע כי שתיקתו כדבורו כי בית מרי המה ואחר כך צוהו להיות נסגר בתוך ביתו ולא יבא בתוכם כדי שלא יוכיחם עד כלותו לדב' עמו כל הנבואות עד פסוק ורוח נשאתני ותביאני כשדימ' : ואתה · הנה נתנו עליך עבותי' ואסרוך בהם · כאילו אסרוהו בעבותים שלא יוכל לצאת מביתו ללכת בתוכם : ולשונך · כאילו דבוקה לשונך אל חכך ותהיה נאלם כלומר שלא תדבר אליהם ולא תוכיחם : ובדברי אותך · כשאחפוץ לדבר אתך תפתח את פיך כלומר אתן לך רשות לדבר להם : השומע ישמע והחדל יחדל וכלותו לדבר עמו היה כשאמר ויעל מעלי המראה אשר ראיתי ואדוני אבי ז"ל פירש זה על מה שאמר בבא אלי הפליט ויד יי' היתה אלי בערב לפני בא הפליט ויפתח את פי וגומר : ואתה בן אדם קח לך לבנה · למה צוה לו לבנה ולא אמר לו שיצור על לוח כל הענין לפי שבונים בלבנים הערים או באבנים תהיה הלבנה משל זה והלבנה נוחה לחקק בה יותר מהאבן ויונתן תרגם לבנה אבנא :

ונתת

רשי

צופה נתתיך · למה אתה שותק הלא כצופה שמעמידים על המגדלים לראות אם יבאו גייסו' לעיר יתקע בשופ' להזהיר את העם שיכנסו ויתחזקו כן נתתיך להזהירם להשמר מן הפורענות שלא אביאנו עליהם : ונתתי מכשול לפניו · כשהוא עושה דבריו בהצנע ומרא' עצמו כצדיק אני נותן עביר' מפורסמ' לפניו כדי לגלו' מעשיו וכשאביא רעה עליו לא יהרהרו אחרי : ולא תזכרנ' צדקותיו · פירשו רבותינו בתוהא על הראשונות שמתחרט על הצדקות הראשונות שעשה : והנה שם כבוד יי' עומד · הקדים על ידו לילך שם מדת ענו' יתיר' מה שאין דרך בשר ודם לעשות כן התלמיד ממתין לרב וכאן הרב ממתין לתלמיד : הסגר בתוך ביתך · להראותם שאינם ראוין לתוכחה ; הנה נתנו אליך עבותים · הוי אסור בביתך כאילו נאסרת בעבותים וכן תרגם יונתן הא גזירת פתגמי עלך כאיסור גילדין וגומר : ובדברי אותך · כשאחפוץ לדבר אחך לשלחך אליהם : ואמרת אליהם כה אמר יי' אלהים · את כל דברי שליחותי : השומ' ישמע · אין זה מן השליחות אלא רוח הקודש אמר לנביא אתה אמור אליהם שליחותי והם השומע ישמע והחדל יחדל כי ידעתי כי לא כלם ישמעו כי בית מרי המה : לבנה · טו"לה בלע"ז ויש מהם שהם גדולות : דייק

מסרה

ובשוב ד' בקריאה וסימ' ובשוב צדיק מצדקו ועשה עול · בשוב צדיק דבכל התועבות · ובשוב רשע מרשעתו · והכרו · וחד ובשוב דוד מהכות את הפלשתי : חיו ד' כתיב ו' בקריאה וסי' ואתה כי הזהרתו צדיק · ויראה וישב · חבול ישיב רשע · ושלאחריו כל חטאתיו אשר חטא לא תזכרנה : עבותים ג' מלאים בקריא' וסימ' הנה נתנו עליך עבותים · והנה נתתי עליך עבותים · ויתן את צמרתו : ישמע ב' קמצין וסי' פן יראה בעיניו ובאזניו · השמע ישמע והחדל :

וַיְהִי מִקְצֵה שִׁבְעַת יָמִים ס
וַיְהִי דְבַר־יְהוָה אֵלַי
לֵאמֹר׃ בֶּן־אָדָם צֹפֶה נְתַתִּיךָ לְבֵית
יִשְׂרָאֵל וְשָׁמַעְתָּ מִפִּי דָּבָר וְהִזְהַרְתָּ
אוֹתָם מִמֶּנִּי׃ בְּאָמְרִי לָרָשָׁע מוֹת
תָּמוּת וְלֹא הִזְהַרְתּוֹ וְלֹא דִבַּרְתָּ
לְהַזְהִיר רָשָׁע מִדַּרְכּוֹ הָרְשָׁעָה לְחַיֹּתוֹ
הוּא רָשָׁע בַּעֲוֺנוֹ יָמוּת וְדָמוֹ מִיָּדְךָ
אֲבַקֵּשׁ׃ וְאַתָּה כִּי־הִזְהַרְתָּ רָשָׁע
וְלֹא־שָׁב מֵרִשְׁעוֹ וּמִדַּרְכּוֹ הָרְשָׁעָה
הוּא בַּעֲוֺנוֹ יָמוּת וְאַתָּה אֶת־נַפְשְׁךָ
כ הִצַּלְתָּ׃ וּבְשׁוּב צַדִּיק מִצִּדְקוֹ וְעָשָׂה
עָוֶל וְנָתַתִּי מִכְשׁוֹל לְפָנָיו הוּא יָמוּת
כִּי לֹא הִזְהַרְתּוֹ בְּחַטָּאתוֹ יָמוּת וְלֹא
תִזָּכַרְןָ צִדְקֹתָו אֲשֶׁר עָשָׂה וְדָמוֹ
מִיָּדְךָ אֲבַקֵּשׁ׃ וְאַתָּה כִּי הִזְהַרְתּוֹ
צַדִּיק לְבִלְתִּי חֲטֹא צַדִּיק וְהוּא לֹא־
חָטָא חָיוֹ יִחְיֶה כִּי נִזְהָר וְאַתָּה אֶת־
נַפְשְׁךָ הִצַּלְתָּ׃
וַתְּהִי עָלַי שָׁם יַד־יְהוָה וַיֹּאמֶר אֵלַי
קוּם צֵא אֶל־הַבִּקְעָה וְשָׁם אֲדַבֵּר
אוֹתָךְ׃ וָאָקוּם וָאֵצֵא אֶל־הַבִּקְעָה
וְהִנֵּה־שָׁם כְּבוֹד־יְהוָה עֹמֵד כַּכָּבוֹד
אֲשֶׁר רָאִיתִי עַל־נְהַר־כְּבָר וָאֶפֹּל עַל־
פָּנָי׃ וַתָּבֹא־בִי רוּחַ וַתַּעֲמִדֵנִי עַל־
רַגְלָי וַיְדַבֵּר אֹתִי וַיֹּאמֶר אֵלַי בֹּא
כה הִסָּגֵר בְּתוֹךְ בֵּיתֶךָ׃ וְאַתָּה בֶן־אָדָם
הִנֵּה נָתְנוּ עָלֶיךָ עֲבוֹתִים וַאֲסָרוּךָ
בָּהֶם וְלֹא תֵצֵא בְּתוֹכָם׃ וּלְשׁוֹנְךָ
אַדְבִּיק אֶל־חִכֶּךָ וְנֶאֱלַמְתָּ וְלֹא־תִהְיֶה
לָהֶם לְאִישׁ מוֹכִיחַ כִּי בֵּית מְרִי הֵמָּה׃
וּבְדַבְּרִי אוֹתְךָ אֶפְתַּח אֶת־פִּיךָ
וְאָמַרְתָּ אֲלֵיהֶם כֹּה אָמַר אֲדֹנָי יְהוִה
הַשֹּׁמֵעַ יִשְׁמָע וְהֶחָדֵל יֶחְדָּל כִּי בֵּית
א מְרִי הֵמָּה׃ וְאַתָּה בֶן־אָדָם
קַח־לְךָ לְבֵנָה וְנָתַתָּה אוֹתָהּ לְפָנֶיךָ
וְחַקּוֹתָ עָלֶיהָ עִיר אֶת־יְרוּשָׁלִָם׃

ונתתה

וַהֲוָה מִסוֹף שַׁבְעָא יוֹמִין וַהֲוָה פִּתְגַם
נְבוּאָה מִן קֳדָם יְיָ עִמִּי לְמֵימָר׃ בַּר
אָדָם מַלִּיף מַנִּיתָךְ לְבֵית יִשְׂרָאֵל
וּתְקַבֵּיל מִמֵּימְרִי פִּתְגָם וְתַזְהַר יָתְהוֹן
מִלְמֶחֱטֵי קֳדָמָי׃ כַּד אֲמָרִית לְרַשִׁיעָא
מֵימַת תְּמוּת וְלָא אַזְהַרְתּוֹהִי וְלָא
מַלֵּילְתָּא לְאַזְהָרָא רַשִׁיעָא מֵאוֹרְחֵיהּ
דִּרְשַׁע לְקַיָּימוּתֵיהּ הוּא רַשִׁיעָא
בְּחוֹבֵיהּ יְמוּת וּדְמֵיהּ מִן יְדָךְ אֶתְבַּע׃
וְאַתְּ אֲרֵי אַזְהַרְתָּא רַשִׁיעָא וְלָא תָב
מֵחוֹבֵיהּ וּמֵאוֹרְחֵיהּ דְּרִישְׁעָא הוּא
בְּחוֹבֵיהּ יְמוּת וְאַתְּ יָת נַפְשָׁךְ שֵׁיזֵבְתָּא׃
וְכַד יְתוּב זַכָּאָה מִזְּכוּתֵיהּ וְיַעְבֵּיד
שְׁקַר וְאֶתֵּן תַּקְלַת חוֹבִין קֳדָמוֹהִי הוּא
יְמוּת אֲרֵי לָא אַזְהַרְתּוֹהִי בְּחוֹבֵיהּ
יְמוּת וְלָא אִידְכְּרָן זְכְוָתֵיהּ דַּעֲבַד
וּדְמֵיהּ מִן יְדָךְ אֶתְבַּע׃ וְאַתְּ אֲרֵי
אַזְהַרְתְּ לְצַדִּיקָא בְּדִיל דְּלָא לְמֶחֱטֵי
צַדִּיקָא וְהוּא לָא חָטֵי מֵיחֵי יֵיחֵי אֲרֵי
אִזְדְּהַר וְאַתְּ יָת נַפְשָׁךְ שֵׁיזֵבְתָּא׃ וּשְׁרַת
עֲלַי תַּמָּן רוּחַ נְבוּאָה מִן קֳדָם יְיָ וַאֲמַר
לִי קוּם פּוּק לְבִקְעֲתָא וְתַמָּן אֲמַלֵּל
עִמָּךְ׃ וְקָמִית וּנְפָקִית לְבִקְעֲתָא וְהָא
תַמָּן יְקָרָא דַּיְיָ שַׁרְיָא כִּיקָרָא דַּחֲזֵיתִי
עַל נְהַר כְּבַר וְאִשְׁתַּטְּחִית עַל אַפַּי׃
וְעָלַת בִּי רוּחָא וַאֲקִימַתְנִי עַל רִיגְלָי
וּמַלֵּיל עִימִּי וַאֲמַר עוֹל אִיטַּמַּר בְּגוֹ
בֵיתָךְ׃ וְאַתְּ בַּר אָדָם הָא גְזֵירַת
פִּתְגָמֵי פּוּמִי עֲלָךְ כְּאִיסוּר גְּדִילַן
דְּאַסְרִין בְּהֵין וְלָא תִיפּוֹק בֵּינֵיהוֹן׃
וְלִישָׁנָךְ אַרְבֵּיק לְחִכָּךְ וְתִשְׁתּוֹק וְלָא
תְהֵי לְהוֹן לִגְבַר מוֹכַח אֲרֵי עַם סָרְבָן
אִינוּן׃ וּבְמַלָּלוּתִי עִימָּךְ אַרְכֵּין יָת
נַפְשָׁךְ וְתֵימַר לְהוֹן כִּדְנַן אֲמַר יְיָ אֱלֹהִים
דִּמְקַבֵּיל יְקַבֵּיל אוּלְפַן וּדְיִתְמְנַע יִתְמְנַע
יִתְמְנַע מִלְמֶחֱטֵי אֲרֵי עַם סָרְבָן אִינוּן׃
וְאַתְּ בַּר אָדָם סַב לָךְ אַבְנָא וְתִתֵּן יָתַהּ
קֳדָמָךְ וְתָצוּר עֲלַהּ קַרְתָּא יָת יְרוּשְׁלֵם׃

ותתן

מעשה מרכבה

משמאל · ולא תירגם בן אדם · לא אמר בהם עביד · וזהו שתרגם עביד ר"ל בדבר שעושה להשאיל לא מעיקר הדבר · אף על פי שבפני נשר לא תירגם עביד : זה היה לקצר כי בנשר וכרוב לפי שהנשר הוא העקר מפני הכנפים : כי הכרוב שהיו פני אדם היו לו שתי כנפים ואלה הפנים היו לצד מזרח כמו שפירשנו · ולא הוצרך לבאר אל המזרח כי פני האדם מכוונים למזרח · ולענין זה נקרא הדרום · ימין והצפון שמאל ומערב אחור · וכיון שפני אדם הים למזרח · ופירוש האחרין ימין ושמאל · ידוע כן הרוח הרביעית הוא מערב ואין צריך באור אחר · וכבר כתבנו הפנים והכנפים ; ויונתן לא חידש דבר בזה הפסוק אלא מלת עביד כמו שפירשנו · ופניהם וכנפיהם פרודות מלמעלה · מלת ופניהם נפרדת בטעם לומר שאינה דבוקה עם הבא אחריה ר"ל ופניהם היו כמו שזכרנו · וכנפיהם היאך היו שהיו פרודות מהגוף ופורשות מלמעל' לעיפף כמו שאמר במרא' ישעיה ובשתים יעופף · וזהו שאמר לאיש שתים חוברות איש · כלומר אחד מן החיות היו שתי כנפי' שהיו חוברות עם כנפי האיש האחר ואותם היו לעופף · ושתים האחרו' היו מכסות בהם את גוויות יהנה · ומה שאמ' למעלה כי הגוף בעופפו מגביה כנפיו כלפי למעלה כענין העופפות וענין הכיסוי פירשנו למעלה · ומה שאמ' בחיות אשה ואיש · לפי שהנראה היא חיה שהיא בלשון נקבה והמושל הוא איש · והנה איש עומד לנגדו · וכבר כתבנו טעם אחר למעלה · ויש לנו לפרש למה זכר ישעיה שש כנפים לשרף ויחזקאל לא זכר לחיה אלא ארבע כנפים לדעתינו כי החיה הוא השרף ורז"ל כך היה דעתם זה קצר זה לזה ותרצו כאן בזמן שבית המקדש קיים כאן בזמן שאין בית המקדש קיים · כ"ב יכו' ל נתמעטו כנפי החיות ופירשו שם בכנפים · בשתים יכסה פניו שלא יביט בשכינה ויזעות שם כי לא יראני האדם וחי ואפילו חיות הקודש ובשתים יכסה רגליו דכתיב ורגליהם בכף רגל עגל · אמר הקב"ה יהיו רגליהם תכוסים שלא יהיו עוונות בניי מזכרים · ובשתים יעופף שהם מקלסים · ואני בפירוש ישעיה דרכתי דרך החכם הגדול רבינו משה בן מיימון ז"ל כי החיות אינם השרפים שם

וחיות

מנחה גדולה

לייך שלוח אל עמים רבי' עמקי שפה וכבדי לשון אשר לא תשמע דבריהם ר"ל מהתשובה שישיבוך הנה א"כ אין לך מניעה בלשון לשיבינו הם מה שאתה מדבר ולא ג"כ לשתבין אותה מה שהם ישיבוך ע"כ : ולע"ד כיון שהיה הנביא שלוח בדברים קשים כגידין כמ"ש ודברתי את דברי דבור קשה ולזה אפשר שיפחד הנביא לדבר באותו לשון ברוגזא אלא ירצה להמתיק הדברים ולדבר בלשון נחת מפני היראה ולזה אמר לו השם ית' לך בא אל בית ישראל ודברת בדברי אליהם בדברי ממש באותו דבור ובאותו לשון אף שהוא דבור קשה מ"מ אל תשנה אלא ודברת בדברי ואמר הטעם כי לא אל עם עמקי שפה כלומר אינך שלוח לאומה שלא קדמה להם כבר כמה וכמה נביאים שאלו אתה היית הראשון מהנביאים הנשלחים להם ולא הורגלו כבר בנבואות היית באמת צריך להפוך הדבור מקשה לרך ומרוגז לנחת כי דברי חכמים בנחת נשמעים ומה גם היית צריך להוסיף או לגרוע מהדברים הנאמרים להם לפי תואר הענין כדי שיבינו אותך מה אתה אומר אליהם · לא כן עתה שכבר הורגלו בדברים קשים וכבר קדמוך כמה נביאים שהיתה תחילת דבורם בנחת קודם שדברו דברים קשים וכיון שראו הנביאים שקדמוך שבדברים רכים לא יוסרו הוכרחו לדבר קשות וא"כ כבר הורגלו בדברים קשים ומבינים הדברים ברמז ע"י ריבוי השליחות הנביאים אשר השכם ושלוח אליהם יום יום ע"כ ודברת בדברי אליהם כי אין כל חדש תחת לשונך וז"ש כי לא אל עם עמקי שפה וכבדי לשון אתה שלוח שיהי' דבריך להם כדבר עמוק וכבד אלא אתה שלוח אל בית ישראל שכבר הורגלו באלה וברמז די להם ואף שהם קשה · ושמא תאמר מ"מ אפשר שע"י שאני מדבר קשות ולא רכות אינם שומעי' לי וא"כ יותר טוב הוא לדבר רכות שיטו אוזן יותר לדברים רכים מבקשות לז"א דע כי אינו כן כי אין הדבר תלוי בקשה או ברכה והא ראיה אלו אתה שלוח אל עם עמקי שפה אשר לא תבין ישראל המה ולא הורגלו לא בנבואות קשות ולא דברים עמקי שפה שנאמרים ברמז אעפ"כ כיון שהיו מחבבים דבריך והיו מתיראים ממני שאני המשלח אותך מיד היו שומעי' אליך כמו שמצינו בנינוה שהיה יונה הולך בתוך העיר ודבר דבור קשה וגם בעמקי שפה וכבדי לשון אשר לא ישמע המוני עם כמו שאמר בינוה ויחל יונה לבוא בעיר מהלך יום אחד ויקרא ויאמר עוד ארבעים יום ונינוה נהפכת · הרי שהיו הדברים קשים מצד עצמם ועוד שנית שהיה כדברי ספר החתום שלא אמר שום תוכחה כדרך הראוי לילך ולהוכיחם על מעשיהם הרעים ולפרוט מעשיהם ולהזהירם שישובו שאם לא ישובו יענשו · והוא לא עשה כן אלא מיד בואו לעיר קודם שהוכיחם דבר דרך גזירה בלי טעם עוד ארבעים יום ונינוה נהפכת אעפ"כ ויאמינו אנשי נינוה באלהי' ויקראו צום וגו' והרי שאין סדר הדיבור וקושי הדברים גורמים אלא אם אבים לשמוע ישמע גם לדברים עמקי שפה ואם לא יאבו לשמוע כל מה שאתה רוצה להחכים ולסדר הדבר באופן נאה אינו מועיל כי המניעה הוא מצד שאינם אבים לשמוע אע"פ שמבינים ויודעים הדברים ויודעים ומכירים את רבונם ואשר שלוח להם ואעפ"כ אינם רוצים לשמוע כי אין המניעה מהשליח ומדבריו כי אם המניעה הוא שאינם אבים לשמוע אלי וגו' ושמא תאמר מ"מ מוכרח אני לדבר רכות מפני היראה אולי יעשו לי רעה לז"א גם מזה אל תירא כי הנה נתתי את פניך חזקים וגו' ולא תאמר שאין אתה חזק מהם כיון שהם חזקים ג"כ לזה אמר שאין חוזק כחזקך כי כשמיר חזק מצר נתתי מצחך כלומר שהרבה מעלה ועילוי יש לך בחוזק מהם כמו שהשמיר חז' מצר באופן שלא תירא אותם וגו' :

בן אדם צופה נתתיך וגו' מהרי"א ז"ל קרוב לדברי רש"י ז"ל בעבור שהיה יחזקאל הנביא עומד משמים בתוך הגולה ימים רבים ולא ידבר הודיעו ית' שהיה בזה חוטא ומסכן עצמו לפי שהוא נתנו במדרגת צופה לבית ישראל שמזהיר את העם בבוא עליהם האויב ולכן כשישמע דבר השם ראוי שיזהיר אותם ממנו והוא אומרו והזהרת אותם ממני ר"ל ראוי שתזהיר אותם בשמי ואל יעשה לו חלוקות שיפלו בדבר הזה והוא באמרי לרשע מות תמות ואתה לא הזהרת שמות ימות בעונו או אעפ"י שלא הזהרתו אותו ממות היה לך לדבר ולהזהיר את הרשע ההוא שישוב מדרכו הרשעה כדי לחיותו הנה אם לא עשית דבר מזה הוא רשע בעונו ימות ואתה הוא ההורג

אותו

וְנָתַתָּה עָלֶיהָ מָצוֹר וּבָנִיתָ עָלֶיהָ דָּיֵק
וְשָׁפַכְתָּ עָלֶיהָ סֹלְלָה וְנָתַתָּה עָלֶיהָ
מַחֲנוֹת וְשִׂים עָלֶיהָ כָרִים סָבִיב׃
וְאַתָּה קַח לְךָ מַחֲבַת בַּרְזֶל וְנָתַתָּה
אוֹתָהּ קִיר בַּרְזֶל בֵּינְךָ וּבֵין הָעִיר
וַהֲכִינֹתָה אֶת פָּנֶיךָ אֵלֶיהָ וְהָיְתָה
בַמָּצוֹר וְצַרְתָּ עָלֶיהָ אוֹת הִיא לְבֵית
יִשְׂרָאֵל׃ וְאַתָּה שְׁכַב עַל צִדְּךָ
הַשְּׂמָאלִי וְשַׂמְתָּ אֶת עֲוֺן בֵּית
יִשְׂרָאֵל עָלָיו מִסְפַּר הַיָּמִים אֲשֶׁר
תִּשְׁכַּב עָלָיו תִּשָּׂא אֶת עֲוֺנָם׃ וַאֲנִי
נָתַתִּי לְךָ אֶת שְׁנֵי עֲוֺנָם לְמִסְפַּר
יָמִים שְׁלֹשׁ מֵאוֹת וְתִשְׁעִים יוֹם
וְנָשָׂאתָ עֲוֺן בֵּית יִשְׂרָאֵל׃ וְכִלִּיתָ
אֶת אֵלֶּה וְשָׁכַבְתָּ עַל צִדְּךָ הַיְמָנִי
שֵׁנִית וְנָשָׂאתָ אֶת עֲוֺן בֵּית יְהוּדָה
אַרְבָּעִים יוֹם יוֹם לַשָּׁנָה יוֹם לַשָּׁנָה
נְתַתִּיו לָךְ׃ וְאֶל מְצוֹר יְרוּשָׁלַ͏ִם תָּכִין
פָּנֶיךָ וּזְרֹעֲךָ חֲשׂוּפָה וְנִבֵּאתָ עָלֶיהָ׃

והנה

וְתִתֵּן עֲלַהּ בְּצַיָּר וְתִבְנֵי עֲלַהּ כַּרְקוֹם
וְתִיצְבּוֹר עֲלַהּ מִילִיתָא וְתַשְׁרֵי עֲלַהּ
מַשִׁרְיָן וּמַנֵּי עֲלַהּ אִיפַּרְוָון סְחוֹר סְחוֹר׃
וְאַתְּ סַב לָךְ מַסְרֵית בַּרְזֶל וְתִתֵּן יָתַהּ
כּוֹתַל בַּרְזֶל בֵּינָךְ וּבֵין קַרְתָּא וְתַתְקֵין
יַת אַפָּךְ לַהּ וּתְהֵי בְּצַיָּרָא וּתְצוּר עֲלַהּ
אָתָה הִיא לְבֵית יִשְׂרָאֵל׃ וְאַתְּ שְׁכוּב עַל
סִטְרָךְ דִּשְׂמָלָא וּתְשַׁוֵּי יַת חוֹבֵי בֵּית
יִשְׂרָאֵל עֲלוֹהִי מִנְיַן יוֹמַיָּא דְּתִשְׁכּוּב
עֲלוֹהִי תְּקַבֵּיל יַת חוֹבֵיהוֹן׃ וַאֲנָא
יְהָבִית לָךְ עַל חַד תְּרֵין כְּחוֹבֵיהוֹן
לְמִנְיַן יוֹמַיָּא תְּלַת מְאָה וְתִשְׁעִין יוֹמִין
וּתְקַבֵּיל חוֹבֵי בֵית יִשְׂרָאֵל׃ וְתַשְׁלִים
יַת אִלֵּין וְתִשְׁכּוּב עַל סִטְרָךְ דִּימִינָא
תִּנְיָנוּת וּתְקַבֵּיל יַת חוֹבֵי בֵּית יְהוּדָה
אַרְבְּעִין יוֹמִין יוֹמָא לְשַׁתָּא יוֹמָא
לְשַׁתָּא יְהַבִיתִנּוּן לָךְ׃ וּלְצַיָּר
יְרוּשְׁלֵם תַּתְקֵין אַפָּךְ וּדְרָעָךְ תַּתְקֵיף
וְתִתְנַבֵּי עֲלַהּ׃

והא

ט׳ · ג׳ · ל׳ כתי׳ כן מל׳ ח״ל · פלוגתא ד״ן אחר · ל׳ · ג׳ · ל׳ · ל׳ · הימני ק׳ · ה׳ · ב׳ · ל׳ · ה׳חס׳ · ג׳

ושים ט׳ וסימ׳ בסדר בשלח: מחבת ג׳ וסי׳ על מחבת בשמן תעשה · וכל נעשה במרחשת · מחבת ברזל ונתת אתה: ואני נתתי לך ב׳ וסימ׳ ואני נתתי לך שכם אחד על אחיך · ואני נתתי לך את שני עונם: זרעך ד׳ חס׳ בליש׳ בנביאים וכתובי׳ וסימ׳ וגדעתי את זרעך ואת זרע · הכל היום יחרוש החורש לזרוע · וזרעך חשופה · ולא בזרוע גדולה ובעם רב · וכל אוריית׳ דכוו׳ חס׳ כמ״ג בליש׳ בקרי׳ וסי׳ וגאלתי אתכם בזרוע נטויה ובשפטים · במסות באתות ובמופתים ובמלחמה · וטרף זרוע אף קדקד: לישנא אחרינא וזרעך ה׳ חס׳ בקריאה וסימ׳ בסדר עקב:

רדק

ונתת · ובנית עליה דיק · מגדל עץ שבונין נגד העיר לכבש׳: ושפכת עליה סללה · כתרגומו ותצבר עלה מליתא והוא ששופכי׳ עפר בחפירו׳ שסביב העיר למלאתם ולעשות מן העפר תל גבוה כדי לעלות ממנה אל החומה או להלחם: ושים עליה כרים סביב · נגידים ושרי חיילות ואדוני אבי ז״ל פירש כרים כבשים כמו עם חלב כרי׳ והדומי׳ לו והוא שעושין אילי ברזל לנגד החומה: ואתה · מחבת ברזל · מחבת אין לו ענין קבול אלא שהיא פשוטה יותר מפרור ושאר כלי ברזל לדמותה לקיר וענין קיר ברזל לשני דברים האחד לחזק הברזל שלב ישראל חזק כברזל והשחרות לשחרות הברזל משל לעונותיה׳ שהם שחורי׳ וכעורי׳ כמו שדמה אות׳ לאחני השחורי׳ והם רחוקים מלהלבין והם מבדילים בינם לבין אלהים כקיר המבדיל בין בית לבית וענין והכינות את פניך אליה כי פני יי׳ אליהם אם ישובו אליו או ענין הכנת פנים כמו ושמתי את פני בהיום ההוא ומה שאמ׳ וצרת עליה אחר שאמר והיתה במצור רוצה לומר וצרת עליה עד רדת חומותיה: אות היא · כי כן יצורו האויבים על ירושלים עד בקעם אותה: ואתה שכב · עוד צוה שיעשה אות אחר להם: שכב על צדך השמאלי · לפי שרוב שכיבת האדם היא על צדו השמאלי לפיכך צוה לשכב עליו על עון בית ישראל שהם הרוב וצוה לו שישכב עליו ש״ל יום כי כן היו שני עונם ורש״י ז״ל פירש לפי ששמרון היתה לשמאל ארץ יהוד׳ כמו שכתוב ואחותך הגדולה שמרון היושבת על שמאלך לפיכך צוה לו לשכב על שמאלו לקחת עון בית ישראל ופירוש שתא את עונם תסבול עונש כי השכיבה על צד אחד זמן רב שלא יהפך לצד אחר הוא קשה מאד והנה זה היה למופת להם כי השנים שלא עבדו האל עבדו הגוים וסבלו עבודתם הקשה וכל השכיבה הזאת ואף על פי שהרבו הימי׳ הכל היה במראה הנבואה והכי נתתי לך את שני עונם למספר ימים שלש מאות ותשעי׳ יום רוצה לומר שנתן לו ימים כמספר כנגד השני׳ שחטאו יום לשנה יום לשנה ושני עונש היו שלש מאות ותשעים שנה ופירוש כי בימי השעבוד אשר בין שופט לשופט שהיו עבדי׳ לגוים מיהושע ועד שמשון תמצא בחשבון קי״א [illegible] עשו הרע בעיני יי׳ והיו בשיעבוד מלכי האומו׳ תמצא שני ובימי מלכי ישראל שעשו הרע בעיני יי׳ והין בשיעבוד מלכי האומו׳ תמצא בחשבון מירבעם עד הושע מאתי׳ וארבעים ואחת שנה הרי שלש מאות וחמשי׳ ושתי׳ חסרו שלשי׳ ושמנה הוסף בהם עשרים של שמשון שהיו מושלים בהם פלשתי׳ לפי שהיו עושים את הרע בעיני יי׳ כמו שכתוב הלא ידעת כי מושלים בנו פלשתי׳ כי אף על פי שהושיעם שמשון לא היתה תשועה שלמה לפי שלא היה לבם שלם עם יי׳ ויחסרו עדין שמונה עשרה שנה אלו שמונה עשר׳ שנה היו בין ימי שמגר שלא נתפרשו שלא היתה תשועתו אלא מעוטה · וכן כתיב בימי שמגר בן ענת בימי יעל חדלו ארחות וכין ימי׳ שבין שמשון לעלי שנאמר בימי׳ ההם אין מלך בישראל איש הישר בעיניו יעשה ואז נעשה פסלו של מיכה כמו שפירשנו במקומו ותימה הוא מה שת״י את שני עונם על חד תרין כחוביהון: וכלית את אל׳ · רוצה לומ׳ כי אחר שגלו עשרת השבטי׳ התחלו מלכי יהוד׳ לעשות הרע בעיני יי׳ כי בשנת שש לחזקיהו גלו ואחרי מות חזקיהו התחלו לעשות הרע בעיני יי׳ ואף על פי שאחז היה רשע לא נגזרה גזרה בחרבן ירושלם עד מנשה שנ׳ עליו אשר עשו האמורי אשר לפניו ויחטיא גם את יהודה בגלוליו ונאמ׳ הנני מביא רעה על ירושלם וגו׳ ומחיתי את ירושלם כאשר ימחה הצלחת והנה מנשה מלך חמשים וחמשה שנה ועמד ברשעו עשרי ושתי׳ שנה ועשה תשובה כדברי בעל הדרש וסמך זה לפסוק ויעש אשרה כאשר עשה אחאב וכמה מלך אחאב עשרים ושתים שנה וזה הדרש רחוק כמו שכתבנו הטעם בספר מלכי׳ ולפי זה הפי׳ נחשב עשרים ושתי׳ למנשה ושמנה עשרה ממלכות יהויקי׳ ולדקיהו ואע״פ שמלכו בין שניהם עשרי׳ ושתים לא נחשב הארבעה שנים האחרונות לצדקיהו שהיתה הארץ חרבה רבה ולפי דעתי כי הארבעי׳ שנה נחשבי׳ כולם למנשה כי בעונותיו חרבה הארץ כי לולי כובד עונותיו היה האל סולח לעונות הבאים אחריו ולצדקיהו ולזה יקים תלה בחטאות מנשה כמו שאמר ביהויקים אך על פי יי׳ היתה ביהודה להסיר מעל פניו בחטאות מנשה ולא אבה יי׳ לסלוח וכן אמר בצדקיהו כי על אף יי׳ היתה בירושלם וביהודה עד השליכו אותם מעל פניו וארבעים שנה היה מנשה ברשעתו והיה בתשובה חמש עשרה שנה: הימיני · כתוב הימני קרי׳: ואל מצור ירושלם תכין פניך · אמר לו כי כשכבו על הצד יהיו פניו כנגד הלבינה שחקק בה ירושלם והמצור: וזרועך חשופה · מגולה כי הרוצה להכות ולהלחם בחזקה חושף זרועו מן הבגד שעליו וכן חשף יי׳ את זרוע קדשו ויונתן תרגם ודרעך תתקף: ונבאת עליה · בעוד שתצור עליה תנבא עליה ותאמר לה דברי מוסר ושתהיה נכבשת אם לא תשוב:

רשי

דייק · מגדל בלע״ז שמשליכין בו אבנים לעיר: סוללה · שופך עפר וסוללו וכובשו במקלות ועושה תל גבוה לעמוד עליו ולראות בתוך העיר ולירות בחצים סוללה באשפ״ייון בלע״ז: ושים עליה כרים · תרגם יונתן איפרורין והם כפריכ שמושיב חיילותיו ויושבים באהלי׳ לרוחות העיר שלא יצא אדם יוצא ובא ופי׳ כרי׳ שרי׳ ממוני׳ על הצבא זה שומר לרוח זו וזה לרוח זו: קיר ברזל · דוגמת לחומת העיר המפסקת בין הצבא ובין העיר: אות הי׳ · שכך תבוא ירושלים במצור: על צדך השמאלי · לסבול צער וייסורין מניין ימים כמניין שנים את׳ הליקחני רומי על שהכעיסו לפני ותכס׳ על עונ׳ אחרי אש׳ קשה בעיניך הפורענו׳ שאני חומר להביא עליהם נתתי לך את שני עונם וגו׳ הקילותי עליך לקבל את צער שסבלתי אני למנין שני׳ שחטאו לפני הכעסים לך למנין ימים ל״ח שני כמו שנים וכן תרגם יונתן והנא יהבית לך על חד תרין בחוביהו׳: שלש מאות ותשעים יום · שניכו בסד׳ עולם מלמד שחטאו ישראל שלש מאו׳ ותשעי׳ שנה משנכנסו לארץ עד שגלו ממנה עשרת השבטים והתה מוכא מהם מפורשי׳ מאתים וארבעי׳ ושלש משמלך ירבע׳ עד שגלה הושע בן אלה ובימי שפוט השופטים ק״ח שנים והשאר סתומים אלו הם״ל שני׳ שמצאתי בתשובות רב יוסף ריש מתיבתא שחטאו י׳ השבטי׳ נימות יהושע עד שהגלם סנחריב משמרון חשוב בימי השופטי׳ ח׳ שני׳ ביד כושן י״ח ביד עגלו׳ כ׳ ביד סיסרא ז׳ ביד מדין י״ח ביד בני עמון מ׳ הרי ק״א מן מיכה עד שנשבה הארון בימי עלי מ׳ הרי קנ״א חשוב לירבעם בן נבט כ״ב נדב בנו ב׳ בעשא כ״ד אלה בנו ב׳ עמרי י״ב אחאב כ״ב אחזיה בנו ב׳ ויהורם אחיו י״ב ויהוא כ״ח יהואחז י״ז יהואש בנו י״ו וירבעם בנו מ״א הרי ש״ן שנה ומנחם בן גדי י׳ פקחיהו בנו ב׳ ופקח בן רמליהו כ׳ והושע בן אלה ט׳ שני׳ הרי של״ח ושנה אחרונה להושע איכ׳ מן המנין לפי שבשנת ט׳ להושע נלכד׳ שמרון ולא היה חשבון המלכו׳ להושע אלא ח׳ שני׳ הרי ש״נ שני׳ שחטאו מלכי יהודה אחר גלו׳ סנחריב עד שנאמר פרשה זו ליחזקאל [illegible] לפרשה: עון בית יהודה מ׳ יום · מלמד שחטאו בית יהודה [illegible] עד שחרבה ירושלים ארבעי׳ שנה כ״ב של מנשה שכתוב בו ככל אשר עשה אחאב ואחאב מלך עשרים ושתים דאמון וי״א דיהויקים ונב׳ אה זו נאמרה ליחזקאל בשנה החמישית לצדקיהו הרי ארבעים סך כלם ארבע מאות ושלשים ואחר הנבואה הזאת שהן שש שנים הרי שמנה יובלות ושלשים ושש שנה בשמנה יובלות שמונה שבועי שמיטו׳ הרי תמשים ושש שנות שמיטה ושמונה שנות יובל הרי ששים וארבע ובשלשים ושש שנה יש חמש שנו׳ שמט׳ הרי ס״ט שמיטו׳ ושנת היובל האחרון נחשבה להם לעון שהרי בעונם גלו ממנה הרי שבע׳ שנה מקידשים של שמיטה שלא שמטו ישר׳ לפי׳ גלו שבעים שנה לקיים אז תרצה הארץ את שבתותיה והוא שכתוב בסוף דברי הימי׳ למלאת דבר יי׳ בפי ירמי׳ עד רצת׳ הארץ את שבתותיה כל ימי השמה שבתה למלאות שבעי׳ שנה: צדך השמאלי · לשמרון: צדך הימני · ליהודה לפי שיהודה בדרומה של ארץ ישראל כמה שנאמר ואחותך הגדולה שמרון היושבת על שמאלך ואף בספר יהושע אמר מגב שבט יהודה כל תאר הדרומי: ואל מצור ירושל׳ · אשר חקקת על הלבינה תשים פניך כשתשכב על צדך השמאלי תהי׳ הלבינה לנגדך וכן כשתשכב על הימיני: וזרועך · תהא חשופה לנגד׳ כאדם הנלחם הוא הות לנבוכד נצר הנלחם בה חשופה כמו גלויה:

נתתי

מנחה גדולה

אותי כיון שהיה צריך להצילו וכו׳ ואמנם בענין הצדיקים ג״כ צריכה מאד הזהרתך כי הנה בשוב צדיק מצדקו ועשה עול אולי שיטעה בעצמו ויחשוב שבעבור שהיה צדיק כל ימיו אע״פ שעת׳ עשה עול יכפר לו המלכים ויעשה כניתה במצותיו ואין הדבר כן כי אני אתן מכשול לפניו והוא אחד משלוחי ההשגחה באופן שהוא ימות ואמר כי לא הזהרתו בחטאתו ימות עניינו ואולי כי בעבור שלא הזהרתו אתה הכניע בחטאתו ימות ולא תזכרנה צדקותיו אשר עשה כי אולי אילו היית מזהיר אתו ידע שצדקתו אשר עשה לא יועילו לו בעשותו עול והיה שב בתשובה אבל כיון שלא הזהרתו הרי אתה כרוצה אותו בידך ולכן דמו מידך אבקש ע״כ:

ולער״ן לפי שנבואה של מעלה נאמר לו דרך כלל לאומה ישראלית כמ״ש שולח אני אותך אל בני ישראל וגו׳ וכה״א ולך בא אל הגולה אל בני עמך ודברת אליהם ואמרת אליהם שמשמעו שילך אל ישראל בכלל ויזהירם שישובו אל ה׳ לא במה שנוגע אל כל יחיד ויחיד לעצמו ע״כ באתהו עתה הדבור שצופה נתתיך גם לכלל יחיד ויחיד לעצמו להזהירו על עבירות שבידו וענין צופה נתתיך הוא כמו שהצופה הוא עומד על המשמר שאם יראה אדם הולך חוץ לעיר בשעת מלחמה במקום שאפשר שיפול ביד שונאו הוא צריך להזהירו שלא ירחיק עצמו מן העיר כי השיירות [illegible]

שאנשי המלחמה אשר צרים על העיר באים להלחם על החומה ולהפילה מיד הוא תוקע ומזהיר לאנשי העיר כדי שיהיו מוכנים בכלי זיינם עליה׳ וללחום נגד שונאיהם ולגרשם מן חומת העיר כמו כן צופה נתתיך לבית ישראל שאם אתה רואה אחד מישראל עובר על דת ועבירה בידו אתה צריך להוכיחו כמ״ש הוכח תוכיח את עמיתך וגו׳ ועוד שהיא כשאתה שומע ממני דבר שאני רוצה להעניש אדם והזהרת אותו ממני · באמרי לרשע מות בעה״ז תמות בעה״ב זה מה שהוא ממני ולא הזהרת בזה וגם לא דברת להזהיר רשע מדרכו הרשעה כשעשה העבירה לא דברת לו שיחדל ממנו הוא רשע בעונו ימות וגו׳ ואתה כי הזהרת בשעת מעשה כשעשה העבירה ואע״פכ לא שב מרשעו ועשה העבירה ואח״כ מדרכו הרשעה כשדברת לו ממני העונש המוכנת לבוא עליו על דרכו הרשעה ואף בזה לא שב הוא בעונו ומות ואתה וגו׳ · או ירצה ולא שב וגו׳ ע״ד שאז״ל כיון שעבר אדם עבירה ושנה בה נעשה לו כהיתר מ״ש ולא שב מרשעו מדרכו הרשעה וגו׳ ובשוב צדיק מצדקו הייגו שיעזוב מעשיו הטובים וישוב מדרך הטובה אשר הלך בה׳ ועוד נוסף על זה שיעשה עול הרי שבשתים חטא עזיבת הטוב ובחירת הרע וע״כ ונתתי מכשול לפניו כשיבא לו דבר מכשול שיכשל בה והוא הפורענות שיגיע לו על ענשו הוא ימות בה אע״פ שלא [illegible]

משנה מרכבה

והחיות ארבע · אבל למה שנתחדש לו דעת אחרת עתה כי החיות הם השרפים צריך לתת טעם למה ראה ישעיה שש ויחזקאל ארבע · ויחזקאל ראה ארבעה פנים לאחת · וישעיה לא ראה פנים אחרים · ויחזקאל אמר מניין לחיות וישעיה לא אמר מניין לחיות · וישעיה לא אמר מניין לשרפים · לכל אחת צריך ליתן טעם · כאשר כי מראות ישעיה ומראות יחזקאל שוות בענין אחד · והוא להבין מכל אחד מן המראות ענין השגחת האל ושמירתו בנבראי׳ · ולא הראה האל לישעיה תואר המרכבה שהיא בנויה על ארבע ארבע · לפי שהמרכבה סימן הנסיעה כמו שפירשנו · ובימי ישעיה לא היתה עת נסיעת הכבוד מבית המקדש עדיין והיה כחושב לנסוע לא נוסע עדיין · ובימי יחזקאל נסע · ויחזקאל לא היה כחו יפה כישעיה לפיכך הראה לו האל דבר ההשגחה במבואר יותר בארבע חיות וארבעה אופנים וארבעה פנים וארבעה כנפים כמו שפירשנו כי במניין הארבעה יתבאר יותר ענין ההשגחה בשפלים על סדר הארבעה כמו שכתבנו: ושש כנפים שראה ישעיהו שהיו השתים לכסות הפנים ושתים לכסות רגלים · והשתים לעופף · לפי שישעיה עיין דק בהם יותר מיחזקאל · [illegible]

והנה נתתי · כאילו נתתי לך עבותי׳ שלא תוכל להתהפך מצדך אל צדך עד שתשלים ימי המצור שהם ארבע מאות ושלשים ומלת מצוריך כתיב בי״וד הרבוי האחד מצור שמרון והאחד מצור ירושלם ואלו הארבע מאות ושלשים שנה שהיו ברשעים בטלו השמטות והיובלות ותמלא בהם שבעי׳ שמטות וכנגד׳ היו בבבל בגלו׳ שבעי׳ שנה כמו שאמר או תרצה הארץ את שבתותיה וכיצד הם ע׳ שמטות בג׳ מאות וחמשי׳ שנה יש חמשי׳ שמטות נשארו לך מן הארבע מאות ושלשים שמנים. שנה בחמשי׳ שנה שבע שמטות קריהם חמשי׳ ושבע שמטות נשארו שלשי׳ שנה שבהם ארבעה שמטות ועוד שתי שני׳ הרי לך ששים ואחד שמטות ובארבע מאות שנה שמנה יובלי׳ הם ששים ותשעה שמטות שבטלו והשמטה האחת למלאת שבעים תחשוב שתי שני׳ שנשארו לנו משלשים וארבע שנים שלא חשבנו לצדקיהו הרי שש שנים ובשביעית גלו ולא הספיק להם לשמוט אפי׳ אם רצו : ואתה קח לך חטין · בנ״ון כמו במ״ם וכן לקץ הימין כמו הימים את קול הרצין כמו הרצים והדומי׳ לו כזה לו גם זה לעשות לאות לבני ישראל כי יאכלו במצור אלה המינים מעורבין מפני הרעב שלא יברור אדם חטים לאכלו אלא יאכלם עם המיני הפחותים מעורבים מפני הרעב ופול ועדשים ידוע ולא יעשה אדם מהם לחם אלא בימי הרעב ודוחן הוא שקורין לו בלע״ז מי״ליין וכסמי׳ בלנס בסמ״ך והו׳ שקורין בלע״ז סי״גלה : בכלי אחד · כלומר שתערבם כולם והכל במראה הנבואה : אשר אתה שוכב על צדך · ולא אמר השמאלי כי למספר הימים שזוכר ידוע שעל השמאלי אמר או אמר על דרך שתם לכלול שניהם וזכר מספר הימים של השמאלי והוא הדין לימינו ג״כ ארבעי׳ יום לזה שיאכלנו כי ג״כ היו בני יהודה במצור וברעב : ומאכלך במשקול · בחולם בשקל מזמור וזה אות לבני ישראל כי במשקל יאכלו לחמם מפני הרעב ולא יאכלו פעמים ביום אלא פעם אחת בין היום והלילה מעת לעת מחסרון הלחם : ומים במשורה תשתה · אמרו רבותינו ז״ל כי משורה מדה קטנה אחד משלשי׳ בלוג ומה שאמר ששית ההין לא אמר שהמשורה ששית ההין אלא שלא ישתה מעת לעת אלא ששי׳ ההין ומאותו ששית ישת׳ במשורה מעט מעט שלא ישבע והמים באחת מן הפעמים אלא מעט

רשי

נתתי עליך עבותי׳ · גזירת מצותי תהא ממורה עליך כאילו נאסרת בעבותי׳ שלא תהפך מצדך אל צדך : עד כלותך ימי מצורך · מניין הימי׳ האלה שגזרתי עליך : חטים ושעורים וגו׳ ודוחן וכסמי׳ · פאנ״ץ איאפי״ולטרא בלע״ז ס״י הרעב שיה׳ עליהם בימי המצור ויאכלו לחם תערוב׳ ובמיאום : במשקול · סימן לאנשי מצו׳ הירא׳ מן הרעב ואוכלי׳ במשקל ושותין במשור׳ : מעת עד עת · מיום ליום במדה זו תשת׳ ששית ההין : ועוגת שעורי׳ תאכלנה · עריכת׳ מגוולת כעריב׳ שעורי׳ ולא נאה כעריב׳ עוגת חטים : בגללי צאת האדם תעוגנה · האפינה בגחליהם שמייבשן ושורפן : אהה · לשון אנח׳ : נפשי לא מטמא׳ · לא הרהרתי ביום ובאתי לידי טומא׳ בלילה : ונבילה וטריפה לא אכלתי · בשר מסוכנת שדומה לנבילה וטריפה : בשר פיגול · בהמה שהורה בה חכם ולא יתכ׳ לומר נבילה וטריפה ממש דאם כן מאי רבותיה : טמא · מאוס : צפיעי · גללי : מטה לחם · משען לחם פיל״א דיפאן בלע״ז : ובדאגה · דואגים שמא יכלה הלחם מהם דאגה איי״כסא בל׳ ובלשונינו טרו״אר בלע״ז : למען יחסרו · דאגתם ושממו׳ בשביל שיהו חסירי לחם ומי׳ בימי המצו׳ וידאגו פן יכלה : חרב

ג וְהִנֵּה נָתַתִּי עָלֶיךָ עֲבוֹתִים וְלֹא־
תֵהָפֵךְ מִצִּדְּךָ אֶל־צִדֶּךָ עַד־כַּלּוֹתְךָ
יְמֵי מְצוּרֶךָ: ט וְאַתָּה קַח־לְךָ חִטִּין
וּשְׂעֹרִים וּפוֹל וַעֲדָשִׁים וְדֹחַן וְכֻסְּמִים
וְנָתַתָּה אוֹתָם בִּכְלִי אֶחָד וְעָשִׂיתָ
אוֹתָם לְךָ לְלָחֶם מִסְפַּר הַיָּמִים אֲשֶׁר־
אַתָּה שׁוֹכֵב עַל־צִדְּךָ שְׁלֹשׁ־מֵאוֹת
י וְתִשְׁעִים יוֹם תֹּאכְלֶנּוּ: וּמַאֲכָלְךָ
אֲשֶׁר תֹּאכְלֶנּוּ בְּמִשְׁקוֹל עֶשְׂרִים
שֶׁקֶל לַיּוֹם מֵעֵת עַד־עֵת תֹּאכְלֶנּוּ:
וּמַיִם בִּמְשׂוּרָה תִשְׁתֶּה שִׁשִּׁית הַהִין
מֵעֵת עַד־עֵת תִּשְׁתֶּה: וְעֻגַת שְׂעֹרִים
תֹּאכְלֶנָּה וְהִיא בְּגֶלְלֵי צֵאַת הָאָדָם
תְּעֻגֶנָה לְעֵינֵיהֶם:
וַיֹּאמֶר יְהוָה כָּכָה יֹאכְלוּ בְנֵי־יִשְׂרָאֵל
אֶת־לַחְמָם טָמֵא בַּגּוֹיִם אֲשֶׁר אַדִּיחֵם
שָׁם: וָאֹמַר אֲהָהּ אֲדֹנָי יֱהוִה הִנֵּה
נַפְשִׁי לֹא מְטֻמָּאָה וּנְבֵלָה וּטְרֵפָה לֹא־
אָכַלְתִּי מִנְּעוּרַי וְעַד־עַתָּה וְלֹא־בָא
בְּפִי בְּשַׂר פִּגּוּל:
טו וַיֹּאמֶר אֵלַי רְאֵה נָתַתִּי לְךָ אֶת־
צְפִועֵי הַבָּקָר תַּחַת גֶּלְלֵי הָאָדָם
וְעָשִׂיתָ אֶת־לַחְמְךָ עֲלֵיהֶם: וַיֹּאמֶר
אֵלַי בֶּן־אָדָם הִנְנִי שֹׁבֵר מַטֵּה־לֶחֶם
בִּירוּשָׁלַםִ וְאָכְלוּ־לֶחֶם בְּמִשְׁקָל
וּבִדְאָגָה וּמַיִם בִּמְשׂוּרָה וּבְשִׁמָּמוֹן
יִשְׁתּוּ: לְמַעַן יַחְסְרוּ לֶחֶם וָמָיִם
וְנָשַׁמּוּ אִישׁ וְאָחִיו וְנָמַקּוּ בַּעֲוֹנָם:
ואתה

וְהָא גְזֵרַת פִּתְגָּמִי עֲלָךְ כְּאִיסוּר
גַּדִּילָן וְלָא תִתְהַפִּיךְ מִסִּטְרָךְ
לְסִטְרָךְ עַד אַשְׁלָמוּתָךְ יוֹמֵי צֵירָךְ:
וְאַתְּ סַב לָךְ חִיטִין וּסְעוֹרִין וּפוּלָא
וּטְלוּפְחִין וְדוֹחַן וְכוּנָתִין וְתִתֵּן יַתְהוֹן
בְּמָנָא חָד וְתַעְבֵּיד יַתְהוֹן לָךְ לְמֵיכַל
מִנְיַן יוֹמַיָא דְאַתְּ שְׁכִיב עַל סִטְרָךְ
תְּלַת מְאָה וְתִשְׁעִין יוֹמִין תֵּיכְלִינֵיהּ:
וּמֵיכְלָךְ דְתֵיכְלִינֵיהּ בְּמַתְקַל עַסְרִין
פִּילַס לְיוֹם מֵעִידָן עַד עִידָן תֵּיכְלִינֵיהּ:
וּמַיָא בִּמְכִילָא תִשְׁתֵּי חַד מִן שִׁתָּא
בְּהִינָא מֵעִידַן עַד עִידָן תִּשְׁתֵּי:
וְחַרָרָא דִלְחֵים שְׂעוֹרִין תֵּיכְלִינַהּ וְהִיא
עַל גְלֵי מַפְקַת אֱנָשָׁא תַּחַרְרִינַהּ
לְעֵינֵיהוֹן: וַאֲמַר יְיָ כְּדֵין יֵיכְלוּן בְּנֵי
יִשְׂרָאֵל יַת מֵיכַלְהוֹן מְסָאַב בְּנֵי
עַמְמַיָא דְאַגְלֵינוּן לְתַמָּן: וַאֲמָרִית
קַבִּיל בָּעוּתִי יְיָ אֱלֹהִים הָא נַפְשִׁי לָא
מְסָאֲבָא וּנְבֵילָא וּתְבִירָא לָא אֲכָלִית
מִזְּעוּרִי וְעַד כְּעַן וְלָא אֲכָלִית בְּסַר
מְרָחָק: וַאֲמַר לִי חֲזֵי דִיהָבִית לָךְ
יַת גְלֵי תוֹרַיָא חֲלַף גְלֵי אֱנָשָׁא
וְתַעְבֵּיד יַת מֵיכְלָךְ עֲלֵיהוֹן: וַאֲמַר לִי
בַּר אָדָם הָא אֲנָא תָבַר סְעִיד מֵיכְלָא
בִּירוּשְׁלֵם וְיֵיכְלוּן לַחְמָא בְּמַתְקַל
וּבִיצְפָא וּמַיָא בִּצְרוּ וּבְאִישְׁתְּמָמוּ
יִשְׁתּוּן: בְּדִיל דְיִחְסַר לְהוֹן מֵיכַל
וּמִישְׁתֵּי וְיִצְדוּן גְבַר וַאֲחוּהִי וְיִתְמְסוּן
בְּחוֹבֵיהוֹן: ואת

במשקול ה׳ מ״ל בליש׳ וסימ׳ או ככר כסף תשקול · במשקול עשרים שקל · לו שקול ישקל כעסי · ועשרה אלפים בכר כסף אשקול · ואשקולה להם את הכסף : אשקול על ידי עושי המלאכה · על גנזי המלך · הדי״ן תרי״ן בתרא״ין דאי״נון אש״קול על ידי עושי המלאכה על גנזי אי״ת ד״לא מסר״י יתה״ון :

מעט ישתה אות לבני ישראל שלא יהיה להם מים ומה שישתו מהם יהיו מעט במדה מחסרון המים בירושל׳ כל ימי המצור שהיה משכת חשע לצדקיהו עד שנת אחד עשר : ועוגת שעורים תאכלנה · חסר כ״ף הדמיון כמו לב שמח ייטיב גהה וזולתה ר״ל וכעוגת שעורים כך תאכלנה כאילו היתה עוגת שעורי׳ לבדם בלא ערוב כי המעורב מכל אלו המיני׳ קשה לאוכלה ולא אמר כעוגת חטי׳ כי זה רחוק שיאכל בתאבון העוגה המעורבת כעוגת חטים לבד׳ : והיא בגללי צואת האדם · מלא והיא מורה על פירושינו כי עוגת שעורי׳ היא דמיון כי אילו היה אומר עוגת שעורי׳ על העוגה המעורבת וסמכה לשעורי׳ לומר שרובה שעורי׳ היה אומר ובגללי צואת האדם לא היה אומר והיא אלא אמר והיא שב אל העוגה המעורבת גם לפי׳ שפי׳ עוגת שעורים שתהא עריבתה כעריבת עוגת שעורי׳ שאינה נאה לו היה לו לומר תאכלנה ולא תעשנה : תעוגנה לעיניה · תעוגנה הכסים וי״א כי הנ״ון והה״א לפעלה והיתה הנ״ון ראויה להדגש פי׳ אתה בעצמך תעוג אותה וכן תרגם יונתן תחררינה ר״ל תאפנה על הגחלים כי לפיכך נקראת העוגה חררה וענין תעגנה תעשה החררה והמעשה לעוגה היא אפיתה ואמר לו שיאפה אותה בגללי צואת האדם׳ ונקראת הצואה היבשה גלל לפי שהיא מתגלגלת ואמר לו שידליק גללי צואת האדם ויאפה בהם העוגה והוא דבר טמא ומאוס והיא אות לבני ישראל שיאכלו לחמם טמא בגוים ופי׳ לעיניהם לעיני בני ישראל כדי שיראהו כי אות היא להם : ויאמר יי׳ · את לחמם טמא · כי בגלותם בין הגוים לא יוכלו לשמור מאכלם מטומאה ולא יוכלו לאכול בנקיות : ואומר · הנה נפשי לא מטמאה · לא נפשי ולא גופי אינם מטומאים לא נפשי ממחשבה רעה ולא גופי ממאכל טמא וזהו שאמר נבלה וטרפה לא אכלתי כי הכהני׳ מוזהרים על הנבלה ועל הטרפה יותר מישראל מפני הטומאה וכן כתיב כל נבלה וטרפה לא יאכלו הכהנים לטמאה בה : מנעורי · אפי׳ מנעורי נזהרתי מטומאה וכן ולא בא בפי בשר פגול שהכהנים מוזהרים עליו ואיך תאמר לי שאטעם לחמי בדבר טמא ומאוס ורז״ל פירשו הנה נפשי לא מטומאה שלא הרהרתי ביום ובאתי לידי טומאה בלילה ונבלה וטרפה לא אכלתי שלא אכלתי מבשר כוס כוס מעול׳ פי׳ בהמה מסוכנת שאומרים עליה שחוט שחוט כלומר ממהרים לשחטה שלא תמות כוס כמו נכוס תרגום שחוט כי אם ר״ל נבלה וטרפה ממש מאי רבותיה דיחזקאל : ולא בא בפי בשר פגול · שלא אכלתי מבהמה שהורה בה חכם משום דרבי נתן אמרו שלא אכלתי מבהמה שלא הורמו מתנותיה : ויאמר אלי · לפועי · כתיב בו״ו וקרי לפיעי בי״וד ואותיות אה״וי מתחלפות וצפיעי הבקר פי׳ גללי הבקר וצפיעי כמו צואות ענין יציאה היא וכן הנאצאים והצפיעות וצואת הבקר אינה מאוסה כצואת האדם : ויאמר · מטה לחם · משעד כמו שהמטה משעד האדם החלוש וכן אמר בתורה בקללות בשברי לכם מטה לחם עוד זה לחם עתה פי׳ מה שאמר לו שיאכל לחמו במשקל וישתה מימיו במשורה כי אות היה לבני ישראל : ובדאגה · שידאגו ויפחדו באכלם שיחסרו לחם ומים : ובשממון · בתמהון לבב : למען · עתה פי׳ הדאגה לפי שיחסרו לחם ומים : נשמו איש באחיו · כלומר איש את אחיו שלא יהיה לאחד יתרון על חברו : ונמקו · ימק לבבם מרוב צרות וכל זה בעונם שיכירו כי הם גרמו להם זה כי עונם גרם להם כל זה : ואתה

מנחה גדולה

קטן נחשב לו לגדול כמ״ש ז״ל שהקב״ה מדקדק עם צדיקים כחוט השערה וז״ש הוא ימות בה ולפי׳ גרם בדבר כיון שהוא צדיק קרוב לודאי שהיה שב אם הזהרתו והיה חי בעה״ז ויחיה לעה״ב וזה חיה יחיה וגו׳ :

ותהי עלי שם יד ה׳ · וגו׳ במד״ר פרשת בא אמר ר״ש גדולה חיבתן של ישראל שנגלה הקב״ה במקום ע״ז ובמקו׳ טנופת ובמקום טומאה ע״כ וז״ש יחזקאל שאע״פ שהיתה השכינה נוסע ממקומה בשביל עוונת ישראל מ״מ עדין חביבותי׳ עליהם שהרי ותהי שם עלי יד ה׳ שהיתה השכינה נגלת אלי במקום טומאה לכבודן של ישראל · ועי״כ אמר ויאמר אלי קום צא אל הבקעה להורות שבבבל דבר עמו השכינה וצוה אותו לילך אל הבקעה לפי שהבקעה הוא מקום טהור כמים כיון שהיא מנוקה מטנופת וטומאה וכמו שאי׳ במכילתא ר״א בר צדוק אומר היה הוא אומר קום צא אל הבקעה מגיד שהבקעה כשירה · ומ״ש בא הסגר בתוך ביתך כתב הר״א ז״ל שמנהו כן לפי שהיה צריך להיותו יחיד סגור בביתו לחקות על הלבינה העיר ירושלים ולהצור עליה אחר זה ולעשות הקיר ברזל ולשכוב על צדו השמאלי בראשונה ואח״כ בימיני ולעשות שאר המעשים שיזכיר אחר זה שאין ראוי לעשותם ולא לראותם בנבואתו אלא בהיותו יחידי ומתבודד עכ״ל ונראה שהוא מפרש כן לפי דברי המפרשים שאומרי׳ שנבואת אלו הכל היה בנבואה כדברי רד״ק ז״ל וכמו שכתוב מהר״יא ז״ל בעצמו וז״ל והנה השכיבה הזאת לא העיד הכתוב שנעשית בפועל ולכן ראוי לומר שהיה כל זה במראה הנבואה שראהו האל כל זה וכו׳ ע״ש ואנחנו אין לנו אלא דברי חז״ל שאומרי׳ שהיה זה הענין בפועל כנראה ממסכת סנהדרין וז״ל א״ל ... ת אלהיכן בהכן הוא דאתר ליחזקאל שכב על צדך השמאלית וגו׳ אתא הוא

תלמידא א״ל מ״ט דשביעית א״ל השתא אימא לכו מילתא דשוויא לתרווייכו אמר הקב״ה לישראל זרעו שש והשמיטו שבע כדי שתדעו שהארץ שלי והם לא עשו כן אלא חטאו וגלו מנהגו של עולם מלך ב״ו שסרחה עליו מדינה אם אכזרי הוא הורג את כולן אם רחמן הוא הורג חציין אם רחמן מלא רחמן הוא מייסר את הגדולים שבהן ביסורין אף הקב״ה מייסר את יחזקאל כדי למרק עונותיהם של ישראל ע״כ הרי שהיה זה בפועל כדי למרק עונותיהם של ישראל ואם היה זה בחזיון לבד לא היה ממרק עונותיהם בזה · ומה שהביא מהר״יא ז״ל ראיה שלא מצינו בכתוב שנעשת בפועל גם לדבריו יקשה למה לא נזכר שעשה יחזקאל זה במראה הנבואה כמו שמצינו גבי הושע שאמר לו השם שיקח אשה זונה וכתב שם שעשה זה ושהוליד בנים וגו׳ אף שמפרשי׳ כל ענין של הושע במראה ולא בפועל מ״מ נאמר שם שעשה הדבר כאשר צוה וא״כ ג״כ כאן היה ראוי שיזכיר הכתוב שעשה זה במראה נבואה כאשר צוה ע״כ נראה שאין זה הוכחה שלא נעשית הדבר בפועל · ומה שאינו מזכירו שעשה הדבר הרי יש כמה וכמה ענייני׳ בנבואה שנצטוה הנביא עליה לעשותה בפועל והכתוב אינה מזכירו הכה מצינו בישעיהו שאמר לו השם ית׳ לך ואמרת לעם הזה שמעו שמוע ואל תבינו וגו׳ עד סוף הנבואה ולא הזכיר הכתוב שהלך ואמר · וכן ויאמר ה׳ אל ישעיהו צא נא לקראת אחז אתה ושאר ישוב בנך וגו׳ ולא מצינו בכתוב שהלך ישעי׳ ועשה הדבר וכן לך בא אל הסוכן הזה וגו׳ ולא מצינו שהלך וכן בירמי׳ הלוך וקראת באזני ירושלים וגו׳ ולא מצינו שהלך וקרא · וכן עמוד בשער בית ה׳ וקראת שם את הדבר הזה ולא מצינו שעשה הדבר · וכמוהו רבים בכמה נביאים ואע״פכ בלי ספק שלא היו הנביאים כובשין נבואתן והולכי׳ ועשאו כמו שדבר ה׳ אלא כיון שהדבר פשוט אינו מזכיר שנעשה כמו כן ביחזקאל אינו מהצורך שנעשה

חדש בזה הפסוק דבר : איש על עבר פניו ילכו · כבר זכר ענין זה לתעלה · ולא סיכה הפסוק הכה אלא לחדש בו ענין והוא אל אשר יהיה שמה הרוח ללכת ילכו · ופירוש הרוח החפץ והרצון וכן ת״י רעותא · והענין שהיות הוא שהחיות יש להם רצון ובחירה כמו שהוכפפו לבם · ין ההנהגה · כמו שפירש החזרה לדק נפרק השכיתי וין התחלק השכי · והאלהים בזה מה שאמר הולך ללנט שאמר כי לא תוכל לעשות דבר וגו׳ · ואחר הנה נשאתי פניך גם לדבר הזה · ועוד אמת שכת״ב השמר מפניו ושמע בקולו אל תמר בו וגו׳ · כי לא ישא לפשעכם וגו׳ · ויונתן לא חדש בזה הפסוק דבר : ודמות החיות · פירוש דמות עינים ומראיהם · כי דמות גחלים כבר אמר מראיהן כגחלי אש · פירוש דמה מראיהן כגחלי אש · דמי שראה ישעיה שרפים · ומה שהגדיל בוערות הלפידי׳ · לגודל עוצם שהלך הולך וגדל עד שהרג הבית ונתחייבו כלייה ושריפה : היא מתהלכת בין החיות · הוא האש שזכר · וכן ת״י אבחתן אשא הבא בין בריותא כלבר מראה מראיהן כגחלי אש · לאש אש שהיתה מתהלכת בין החיות · וזה היה ישל לשריפת בית המקדש שהיו בו כרובים שהן מנורות החיות · וכן בית החלך וכן בית גדול שרף באש · כמו שאמר במראה השלישית וזרוק על העיר : ונוגה לאש · ירמוז בזה כי איתה האש לא תהיה לעולם לכלות את ישראל · אלא עוד יהיה לה נוגה להאיר לישראל : ומן האש יוצא ברק · ועוד יצא מן האש ההוא ברק לאומות העולם כמו שאמר ברק תפילה · ולעתיד הנהגת העולם הגדול יחזקאל חשב על האור הגדול · ולעולם הקטן על החוש השכלי · ויונתן לא חדש בזה הפסוק דבר : והחיו׳ רצוא ושוב כמראה הבזק · בזק כמין ברק וכן ת״י כברקא · ונדבר רז״ל אמר רצוא ושוב · אמר רב יהודה כאור היוצא מבין הכבשן אמר כמראה הבזק אמר ר׳ יוסי בר׳ חנינא כאור היוצא מן החרסים · ור׳ יהודה אומר בשם ר׳ סיחי בן פרטה · בזק שבוזק נגפת בבירה · כלומר כמי שהפזר נפת שהוא כסול זתים בבירה שהיא מחלקת חבריה ומולה להב והלהב עולה ויורד וזהו פירוש רצוא ושוב : ולפירושנו

רדק

ואתה בן אדם · אמר לו שיעשה אות אחר שיקח חרב חדה והכל במראה הנבואה וחרב חדה היא תער הגלבים שהיא חריפה מאד וכורתת מהרה גלבי הספרי׳ והם המגלחים ראשי בני אדם וזקנם ולא מצאנו לו חבר במקרא ובבראשית רבה היה המלך עומד ומגלב ותרגום ירושלמי וכל זקן גדועה מגליבא : שלישית · העברת השער בתער הוא משל על השחתת הדבר כי התער משחית השער לגמרי וכן אמר ולא תשחית את פאת זקנך וכן אמר דרך משל בהשחתת האל מחנה אשור יגלח יי׳ בתער השכירה וגו׳ וכוה׳ לחלוק השער המגלח לג׳ חלקים משל לישראל המגולחים ומוסרי׳ מארצם ומהעולם מהם ברעב מהם בחרב מהם בגלות : באור תבעיר בתוך העיר · העיר שחקק בלבנה : במלאת ימי המצור · ימי מצורו שהיו ת״ל יום וזה היה משל לאותם שכלו בירושלם בתוך העיר הן ברעב הן בדבר מיום המצור עד יום שנכבשה : תכה בחרב סביבותיה · זה משל על צדקיהו וסיעתו שיצאו מן העיר והשיגום הכשדים והכום בחרב וזה היה סביבות ירושלם כי בערבות ירחו השיגום והכום : והשלישי׳ תזרה לרוח וחרב אריק אחריהם · וכן אמר בתוכחות והריקותי אחריכם חרב וענין הרקת החרב היא הוצאת החרב מתערה וזה משל לאות׳ שהלכו לארץ מצרים עם יוחנן בן קרח ואמר להם הנביא והיתה החרב אשר אתם יראי׳ ממנה שם תשיג אתכם בארץ מצרים וכן הלכו בשאר ארצות קודם החרבן כמו שכתוב בדברי גדליה : ולקחת · זה משל לאותם שגלו לבבל לפיכך אמר וצרת אותם בכנפך שיהיו שמורים שם עד שובם לארצם כדבר הצרור והקשור בכנף הבגד ומה שאמר מעט במספר כי מעט היו מתי מספר עשרת אלפים גולה : ומהם · מן הגולים מבבל שכלו שבבל הרשעים שבהם גם צדקיהו ואחאב קלם מלך בבל באש : ממנו תצא אש · מן האש שלויתיך להבעיר תצא אש אל כל בית ישראל בין לאותם שהיו בירושלם בין לאותם אשר בגולה כי זה שצויתיך רמז לכליון ישראל כמו שמפו׳ : כה אמר אדני יי׳ · בתוך הגוים שמתיה יושביה שמתי בה לטובתם לפי שהיא נבחרת מכל הארצו׳ יפה נוף משוש כל הארץ שהיא באמצע הישוב לפיכך אוירה טוב ומזוג מכל הארצות ויושביה היה להם ללכת דרך ישרה ולעשות משפטי הטובים והם המירו אותם לרשעה מן הגוים אשר סביבותיהם כמו שאמר ויתעם מנשה לעשות את הרע מן הגוים אשר השמיד יי׳ מפני בני ישר׳ והגוים ההם אשר סביבותיה׳ לא המירו משפטיהם והם המירו משפטי בלא יועיל : ותמר · מן כי המירו את רוחו ממרים הייתם עם יי׳ והתי״ו בסגול והוא מבנין הפעיל : לרשעה · שם ומשוך וברשעת הגוים ההם : כי במשפטי מאסו · והגוים לא מאסו במשפטיהם : לכן כה אמר אדני יי׳ יען המנכם מן הגוים · המנכם מקור ושרשו המון ענינו היותכם המון רב רוצה לומר כי אני הרביתי אתכם והרביתי לכם טוב מן הגוים אשר סביבותיכם ויען עשיתי לכם הטוב הזה בחקתי לא הלכתם על דרך וישמן ישורון ויבעט ויטש אלוה עשהו ואמר וכסף הרבתי לה׳ וזהב עשו לבעל וכמשפטי הגוים אשר סביבותיכם לא עשיתם כי הם לא המירו אלהיהם ואתם המירותם אותי בלא יועיל ורבותינו ז״ל פירשו כמתוקני׳ שבהם לא עשיתם כמקולקלים שבהם עשיתם ויונתן תרגם יען המנכם חלף דחבתון מן עממיא : לכן כה אמר אדני יי׳ הנני עליך גם אני · כמו שאתם עשיתם מה שלא עשה גוי אחר כן אעשה גם אני בכם משפטים שלא עשיתי בהם ולא אעשה עוד בהם והעשה זה לעיני הגוים למען תבשו ותכלמו ממעשיכם הרעים : ועשיתי · את אשר לא עשיתי פי׳ בגוי אחר וכן אמרו בתוכחות והפלא יי׳ את מכותך : לכן אבות יאכלו בנים · וזה העונש גדול שאין כמוהו :

תרגום	מקרא
וְאַתְּ בַּר אָדָם סַב לָךְ חַרְבָּא חֲרִיפָא מְסַפַּר גַּלָּבַיָא תִּיסַב לָךְ וְתַעְבַּר עַל רֵישָׁךְ וְעַל דִּיקְנָךְ וְתִיסַב לָךְ מוֹזַנְיָן דְּמַתְקַל וְתַפְלְגִינוּן׃	א וְאַתָּה בֶן־אָדָם קַח־לְךָ ׀ חֶרֶב חַדָּה תַּעַר הַגַּלָּבִים תִּקָּחֶנָּה לָּךְ וְהַעֲבַרְתָּ עַל־רֹאשְׁךָ וְעַל־זְקָנֶךָ וְלָקַחְתָּ לְךָ מֹאזְנֵי מִשְׁקָל וְחִלַּקְתָּם׃
תִּלְתָּא בְּנוּרָא תַּדְלֵיק בְּגוֹ קַרְתָּא כְּמִשְׁלַם יוֹמֵי צִירָא וְתִיסַב יַת תִּלְתָּא תִּקְטִיל בְּחַרְבָּא סַחֲרָנָהָא וְתִלְתָּא תְּבַדַּר לְכָל רוּחַ דְּכֵן יִתְבַּדְּרוּן וּדְקַטְלִין בְּחַרְבָּא אֲגָרֵי בַּתְרֵיהוֹן׃	שְׁלִשִׁית בָּאוּר תַּבְעִיר בְּתוֹךְ הָעִיר כִּמְלֹאת יְמֵי הַמָּצוֹר וְלָקַחְתָּ אֶת־הַשְּׁלִשִׁית תַּכֶּה בַחֶרֶב סְבִיבוֹתֶיהָ וְהַשְּׁלִשִׁית תִּזְרֶה לָרוּחַ וְחֶרֶב אָרִיק אַחֲרֵיהֶם׃
וְתִיסַּב מִתַּמָּן זְעֵיר בְּמִנְיָן וְתָצוּר יָתְהוֹן בִּכְנָפָךְ׃	וְלָקַחְתָּ מִשָּׁם מְעַט בְּמִסְפָּר וְצַרְתָּ אוֹתָם בִּכְנָפֶיךָ׃
וּמִנְּהוֹן עוֹד תִּיסַב וְתִרְמֵי יָתְהוֹן לְגוֹ נוּרָא וְתוֹקִיד יָתְהוֹן בְּנוּרָא בְּכֵין תִּיפּוֹק אֶשָּׁתָא עַל כָּל בֵּית יִשְׂרָאֵל׃	וּמֵהֶם עוֹד תִּקָּח וְהִשְׁלַכְתָּ אוֹתָם אֶל־תּוֹךְ הָאֵשׁ וְשָׂרַפְתָּ אֹתָם בָּאֵשׁ מִמֶּנּוּ תֵצֵא־אֵשׁ אֶל־כָּל־בֵּית יִשְׂרָאֵל׃
כִּדְנַן אֲמַר יְיָ אֱלֹהִים דָּא יְרוּשְׁלֵם בְּגוֹ עַמְמַיָא שַׁוִּיתָהָא וּסְחוֹר סְחוֹר לַהּ מְדִינָתָא׃	ה כֹּה אָמַר אֲדֹנָי יֱהֹוִה זֹאת יְרוּשָׁלִַם בְּתוֹךְ הַגּוֹיִם שַׂמְתִּיהָ וּסְבִיבוֹתֶיהָ אֲרָצוֹת׃
וְאַשְׁנִיאַת יַת דִּינַי לְמֶחֱבֵיהוֹן מִן עַמְמַיָא וְיַת קְיָמַי מִן מְדִינָתָא דִּי בְּסַחֲרָנָהָא אֲרֵי בְדִינַי קָצוּ וּקְיָמַי לָא הֲלִיכוּ בְהוֹן׃	וַתֶּמֶר אֶת־מִשְׁפָּטַי לְרִשְׁעָה מִן־הַגּוֹיִם וְאֶת־חֻקּוֹתַי מִן־הָאֲרָצוֹת אֲשֶׁר סְבִיבוֹתֶיהָ כִּי בְמִשְׁפָּטַי מָאָסוּ וְחֻקּוֹתַי לֹא־הָלְכוּ בָהֶם׃
בְּכֵן כִּדְנַן אֲמַר יְיָ אֱלֹהִים חֲלָף דְּחַבְתּוּן מִן עַמְמַיָא דִּי בְּסַחֲרָנֵיכוֹן בִּקְיָמַי לָא הֲלִיכְתּוּן וְיַת דִּינַי לָא עֲבַדְתּוּן וּכְנִימוֹס עַמְמַיָא דִּי בְּסַחֲרָנֵיכוֹן לָא עֲבַדְתּוּן׃	לָכֵן כֹּה־אָמַר ׀ אֲדֹנָי יֱהֹוִה יַעַן הֲמָנְכֶם מִן־הַגּוֹיִם אֲשֶׁר סְבִיבוֹתֵיכֶם בְּחֻקּוֹתַי לֹא הֲלַכְתֶּם וְאֶת־מִשְׁפָּטַי לֹא עֲשִׂיתֶם וּכְמִשְׁפְּטֵי הַגּוֹיִם אֲשֶׁר סְבִיבוֹתֵיכֶם לֹא עֲשִׂיתֶם׃
בְּכֵן כִּדְנַן אֲמַר יְיָ אֱלֹהִים הָא אֲנָא שָׁלַח רוּגְזִי עֲלָךְ אַף אֲנָא וְאַעְבֵּיד בְּגַוִּיךְ פּוּרְעָנוּת דִּינִין לְעֵינֵי עַמְמַיָא׃	לָכֵן כֹּה אָמַר אֲדֹנָי יֱהֹוִה הִנְנִי עָלַיִךְ גַּם־אָנִי וְעָשִׂיתִי בְתוֹכֵךְ מִשְׁפָּטִים לְעֵינֵי הַגּוֹיִם׃
וְאַעְבֵּיד בִּיךְ יַת דְּלָא עֲבַדִית וְיַת דְּלָא אַעְבֵּיד דִּכְוָתַהּ עוֹד חֲלָף כָּל תּוֹעֲבָתִיךְ׃	וְעָשִׂיתִי בָךְ אֵת אֲשֶׁר לֹא־עָשִׂיתִי וְאֵת אֲשֶׁר־לֹא־אֶעֱשֶׂה כָמֹהוּ עוֹד יַעַן כָּל־תּוֹעֲבֹתָיִךְ׃
בְּכֵן אֲבָהָן יֵיכְלוּן בְּסַר בְּנֵיהוֹן בְּגַוִּיךְ וּבְנַיָא יֵיכְלוּן בְּסַר אֲבָהָתְהוֹן וְאַעְבֵּיד בִּיךְ פּוּרְעָנוּת דִּינִין וַאֲבַדַּר יַת כָּל שְׁאָר עַמִּיךְ	י לָכֵן אָבוֹת יֹאכְלוּ בָנִים בְּתוֹכֵךְ וּבָנִים יֹאכְלוּ אֲבוֹתָם וְעָשִׂיתִי בָךְ שְׁפָטִים וְזֵרִיתִי אֶת־כָּל־שְׁאֵרִיתֵךְ

לכל

לכל

(מסורה) לרוח ג׳ קמץ בקריאה וסי׳ והשלישית תזרה לרוח · לעשות לרוח משקל · ומה יתרון לו שיעמול לרוח : אריק ד׳ בקריאה וסימ׳ נמסר בסדר בשלח : את משפטי ג׳ בקריאה וסימ׳ את משפטי תעשו ואת חקתי · ואם בחקתי תמאסו ואם את משפטי · ותמר את משפטי לרשעה : משפטי דקדים לחקתי ה׳ בקריא׳ וסי׳ את משפטי תעשו ואת חקתי תשמרו · והארץ תעזב מהם ותרץ את שבתתיה · ותמר את משפטי לרשעה ב׳ בפסוק · מעני השיב ידו · יען במשפטי מאסו · יען משפטי לא עשו וחקתי מאסו · ועבדי דוד מלך עליהם ורעה אחד · על ריב המה יעמדו למשפט : תועבתיך ה׳ כתו׳ כן חס׳ ו׳ בתר׳ וסימ׳ ועשיתי בך את אשר לא עשיתי · יען את מקדשי טמאת · ואת כל תועבתיך ותרפי את תועבתיך · ושארה תועבותיך: נאם ג׳ בטעם זרק׳ בסיפ׳ וסימ׳ יען את מקדשי טמאת במקום · ועשיתי :

רשי

חרב חדה · סימן לחרב נבוכד נצר : תער הגלבים · הרצעים ובלשון יוני הוא ויש אומרי׳ פרקמ״יר בלע״ז ומנחם חבר תער הגלבי׳ תער המגלחי׳ ואין לו דמיון בתורה : בתוך העיר · אשר חקיתה על הלבינה ככלות ימי מצורך הוא היה שיכלו שלישיתם בזלעפות רעב בתוכה שהם כאש כענין שנאמר עורנו כתנור נכמרו מפני זלעפות רעב : תכה · אותם בחרב : סביבותיה · סביב אותה לבינה סימן על הבורחי׳ מן העיר שישיגום כשדי׳ ויהרגו׳ סביב ירושלם : והשלישית תזרה לרוח · סימן לגולים שילכו למצרים יוחנן בן קרח וחבורתו ושם אריק חרב אחריהם שהלך נבוכד נצר והחרי׳ את מצרי׳ ושם נהרגו : וצרת אותם בכנפיך · אלו מתי מעט שיגלו לבבל ויחיו : ומה׳ עוד תקח · מאותם מתי מעט : ושרפת אותם באש · סימן לאחאב בן קולי׳ וצדקי׳ בן מעשיה אש׳ קלם מלך בבל : ממנו תצא אש · מן הרמזים האלה שאני רומז לך תצא הפורענו׳ לכל בית ישרא׳ : בתוך הגוי׳ · שמתיה באמצע העולם : ותמר את משפטי · והחליף את משפטי : מן הגוים · שכך כתיב במנשה ויתע מנשה את יהודה ויושבי ירושלם לעשו׳ רע מן הגוים אשר השמיד יי׳ מפני ישראל ויש פותרי׳ שהגוים לא קבלו תורתי והם קבלוה עליהם ועברו עלי׳ : יען המנכ׳ · יען הזמינכם את עצמיכם להפקר מן הגוים · המנכ׳ לשון וימן להם המלך ומנחם פתרו לשון הומה כמו המון גוים : וכמשפטי הגוים אש׳ סביבותיכ׳ לא עשיתם · שהם לא המירו את אלהיהם והמ׳ לא אלהים ואתי המרתם בכבודי בלא יועיל ורבותי׳ פי׳ כמתוקני׳ שבהם לא עשיתם כמקולקלים שבהם עשיתם : גם אני · את נגדת עלי וגם אני הנני עליך :

והניחותי

מעשה מרכבה

לפירושינו שהוא בזק מעינו כי הבזק רץ אשרח ושב ומתכנס אשרח עד שמעט תשיגנו שראות ברוגא ובשובו · וענין זה בחיות כי יעשו החיות בנבראי׳ אשר תחתיהם בסדרגם מעלה אחר מעלה בלי עיכוב · והסיבה לאחור · שוא כאדון ששלוח מעבדיו לעשות מעשה ואחר כך ישובו אליו לשמוע מה שיצוה עוד · ובשליחות האל לחיות אינן כך · כי השיבה היא קלה כשיבת הברק ויותר על שאין לשער · אלא שלא מצא דמיון קלי יותר מזה · ובהם על האמת אין שיבה ואין ריצה כי אינן גופות אלא שדמה במראה ענייכם בענייני הגופות כמו שכראה לכל מראה שנבואות · וכתב בעל ספר יצירה · עשר ספירות בלימה צפוים כמראה בזק ותכליתם אין להם קץ · ודברו בזה ברצוא ושוב · ולמה אמרו בסופה ירדופו · ועוד אמר עשר בלימה בלום פיך מלדבר ולבך מלהרהר · שוב למקום · שכך נאמ׳ והחיות רצוא · ות״י הפסוק כן · ובריית׳ באשתלחותהון למעבד רעות ריבוכהון דאשרי שכינתיה במרומא עילאה מיכהון באכפא עינא למחזי חזרן ומקפן ומכסן ית עלמא ותייבן ברייה חדא וקלילו כחיזו ברקא : וארא החיות והנה אופן אחד בארץ · בארץ פירוש למט׳ במקו׳ שפל כארץ כמו רקמתי בתחתיות ארץ · אמר עוד ראיתי למטה מן החיות אופן אחד אצל כל חיה מהם : כי האופנים היו ארבעה כמו החיות שאמר לארבעתן · וכן אמר במראה השלישית · וארא והנה ארבעה אופנים · אם כן מה שאמר אופן אחד ר״ל לחיה אחת · ומה שאמר לארבעת פניו ר״ל לחיה אחת ולארבעת פניה לא היה אלא אופן אחד · ומה שהוצרך לומר לארבעת פניו · להודיע כי האומר שהיה אצל החיה לא היתה נוטה לצד אחד מהפנים יותר מן האחר אלא לארבעת פניו היה בשוה : וטעם פניו לחיה לשון זכר ונקבה כמו שפירש באיש ואשה · או יהיה טעם פניו לאופן ויהיה פי׳ כמו צדיו · כי לא ראה לאופנים צורת פנים · והבין מזה כי הכחות החזות לעולם באמצעות האופנים היה שוה לארבעת הפנים כמו שפירשנו אותם · אלא שהשמירה איפה שוה בהם · ובאומרו והנה אופן ולא אמר דמות אופן כמו שאמר דמות ארבע חיות · להודיע כי אלה גופות ואלה אינם גופות

מנחה גדולה

שנעשה הדבר כיון שידוע הוא שעשה מה שלוה : והנה אין להקשות בדברי חז״ל מה שאמר חטאו וגלו וא״כ כבר קבלו ענשם במה שגלו וא״כ אמר שיחזקאל היה צריך לשאת עליו עוונות ישראל שי״ל שעל השמיטה שעברו עליה ולא קיימוה גלו ועוונות אחרים שהיו בידם היה יחזקאל מכפר עליהם בצערו שלא נעשה בהם כלי בחטאיהם הרבים והעצומים וא״כ היה בזה שני מיני חסדים הא׳ שרחמן מלא רחמים ליסר את יחזקאל והוא לבדו נשא עליו עוונת ישראל ויהודה ועוד שנית שהיה יום לשנה כדי להקל העונש והצער מהצדיק ולהורות כמו שאלו היו ישראל שבים יום לשנה היה נחשב להם כאלו שבו כל השנה כולו ואפשר שאמר השם ליחזקאל שישא עליו יום לשנה כיון שהוא היה כהן והכהן היה מכפר על ישראל יום לשנה הוא יום כיפור ואמר השם ית׳ ליחזקאל שאותו העינוי שיענה עצמו באלו הימי׳ יהי׳ נחשבים הימי׳ כולם ליום כיפור שבכל יום יכפר על שנה אחת כאלו כולם ימי כפורים המה וזה יום לשנה שהוא יום המיוחד בשנה שהוא י״כ יהיו נחשבים כל אלו הימים לכפר על ישראל · והעינוים יהי׳ במקום העינוי הנאמר ביום כיפור ועניתם את נפשותיכם : וכן משמע בפסיקתא ז״ל מטרופא שאלה את ה׳ יוסי בן חלפתא כמה לטר נצטער אותו צדיק א״ל להודיעך כל זמן שישראל בצער הצדיקים אף עמהם בצער וכשהם בשלוה אף הצדיקים והק״בה עמהם בשמחה וכה״א ישיש עליך לטוב כאשר שש על אבותיך ע״כ הרי שבפשיטות אמרו שהיה הדבר בפועל כל הענין וכל הנבואה :

ואתה קח לך מחבת ברזל וגו׳ מהר״יא ז״ל כ״ל שאחרי שצוהו בחקוי עיר ירושלי׳ צוה שיקח מחבת ברזל ויתן אותה כאלו היא קיר ברזל בינו ובין העיר לרמוז שעם היות שבזמן הקודם היה אוהב הש״י שערי ציון כל מעייניו בם הנה עתה מפני כובד עונותיהם יסתיר פני השגחתו מירושלים וכאלו קיר ברזל מונע ומבדיל שלא יעבור חוש הראות בינו לבינה והוא אומרו ונתתי אותה קיר ברזל בינך ובין העיר כי היה הנביא משל לבורא ית׳ וקיר הברזל משל להסתרת פניו וחקוי ירושלי׳ משל לכל בית יהודה ועליו אמר ג״כ והכינות את פניך עליה והיית במצור וצרת עליה ר״ל עם היות קיר הברזל בינך ובין העיר מונע הראות וההשגחה הנה אתה תכין את פניך אליה לא להשגיח עליה לטוב אבל לשתהיה במצור ובמצוק ואתה צרת עליה ר״ל אתה תהיה בעל המצור גוזר אותו ומחייבו וכל זה יהיה אות לבית ישראל ולא נאמר כאן בית ישראל על מלכות אפרים על עשרת השבטים אלא על ירושלים שהיא באמת בית ישראל ובית אלהי יעקב ויהיה להם לאות שאני מסתיר פני מהם מלהשגיח אותם ושיהיו במצור ובמצוק האויבים ושהמצור ההוא מאתי יתחייב ויהיה כגזר על חטאתם ע״כ : ולע״דן שדברי מהר״יא ז״ל הם דברי חז״ל במסכת ברכות פרק אין עומדין אמר ר״א מיום שחרב בה״מ נפסקה חומת ברזל בין ישראל לאביהם שבשמים שנ׳ ואתה בן אדם קח לך מחבת וגו׳ · ע״כ · וזהו שצוהו השם לשים קיר ברזל בינם ובין הש״י כלומר שגם אם יתפללו יהי׳ קשה לקבל עד שירבו בתפלה כמי שרוצה לחתור בקיר של ברזל או לאידך גיסא שאמר הש״י שאע״פי שיש חומת ברזל בינם לביני אעפ״כ אם ישובו אני אקבל תשובתם ואפרוץ החומה כי אז אפי׳ מחיצה של ברזל אינה מפסקת וגם כיון הש״י בזה כלומר בוא וראה מה גרמו ישרא׳ בחטאם יותר מעבודת העגלה כי עשו מחיצה של ברזל ביני לביניהם ופי׳ מהר״שא ז״ל לענין תפלה דרחמי קאמר דאינה נשמעת כ״כ מיום שחרב בה״מ אבל לענין שבחו ית׳ לקדוש׳ וברכו הא אמרי׳ דאפי׳ מחיצה של ברזל אינ׳ מפסקת בין ישרא׳ לאביה׳ שבשמי׳ :

ואתה בן אדם קח לך חרב חדה וגו׳ · מהר״יא ז״ל צוהו עתה עוד שיעשה אות וסימן רביעי והוא

לכל רוח · מהם הלכו למצרים ומהם הלכו לבבל וכן במואב ובבני עמון ובאדום וכן בשאר ארצות כמו שכתוב בדבר גדליה : לכן · את מקדשי טמאת · כי מנשה שם
פסל האשרה בבית המקדש : וגם אני אגרע · כמו שגרעת את כבודי בשומך השקוצים בביתי כן אגרע אני כבודך ותהיה נקלה בעיני אנשים זרים ויעשו בך שפטים :
ולא תחוס עיני · בחולם : וגם אני לא אחמול · כמו שאתה לא חמלת על כבודי מלחללו : שלישתיך · עתה מפרש המשל שאמר לו לחלק השער לג' חלקים : אזרה ·
מבנין הדגוש והאל"ף נקודה בשו"א וסגול שלא כמנהג ברוב : וכלה אפי ע"ד אני אכלה בם אמר אחר שיכלה אפי והנחותי חמתי בם אנחם אנקמתי בהם כי רבה תהיה :

לְכָל־ר֥וּחַ׃ לָכֵ֣ן חַי־אָ֗נִי
נְאֻם֮ אֲדֹנָ֣י יְהוִה֒ אִם־לֹ֗א יַ֚עַן אֶת־
מִקְדָּשִׁ֣י טִמֵּ֔את בְּכָל־שִׁקּוּצַ֖יִךְ וּבְכָל־
תּוֹעֲבֹתָ֑יִךְ וְגַם־אֲנִ֣י אֶגְרַ֗ע וְלֹא־
תָח֥וֹס עֵינִ֖י וְגַם־אֲנִ֥י לֹ֥א אֶחְמֽוֹל׃
שְׁלִשִׁתַ֗יִךְ בַּדֶּ֣בֶר יָמ֘וּתוּ֮ וּבָרָעָ֣ב יִכְל֣וּ
בְתוֹכֵ֒ךְ֒ וְהַשְּׁלִשִׁ֕ית בַּחֶ֖רֶב יִפְּל֣וּ
סְבִיבוֹתָ֑יִךְ וְהַשְּׁלִישִׁ֞ית לְכָל־ר֣וּחַ
אֱזָרֶ֔ה וְחֶ֖רֶב אָרִ֥יק אַחֲרֵיהֶֽם׃ וְכָלָ֣ה
אַפִּ֗י וַהֲנִחוֹתִ֧י חֲמָתִ֛י בָּ֖ם וְהִנֶּחָ֑מְתִּי
וְיָדְע֗וּ כִּֽי־אֲנִ֤י יְהוָה֙ דִּבַּ֣רְתִּי בְּקִנְאָתִ֔י
בְּכַלּוֹתִ֥י חֲמָתִ֖י בָּֽם׃ וְאֶתְּנֵ֤ךְ לְחָרְבָּה֙
וּלְחֶרְפָּ֔ה בַּגּוֹיִ֖ם אֲשֶׁ֣ר סְבִיבוֹתָ֑יִךְ
טו לְעֵינֵ֖י כָּל־עוֹבֵֽר׃ וְהָיְתָ֞ה חֶרְפָּ֣ה וּגְדוּפָ֗ה
מוּסָר֙ וּמְשַׁמָּ֔ה לַגּוֹיִ֖ם אֲשֶׁ֣ר סְבִיבוֹתָ֑יִךְ
בַּעֲשׂוֹתִ֨י בָ֜ךְ שְׁפָטִ֗ים בְּאַ֤ף וּבְחֵמָה֙
וּבְתֹכְח֣וֹת חֵמָ֔ה אֲנִ֥י יְהוָ֖ה דִּבַּֽרְתִּי׃
בְּשַׁלְּחִ֣י אֶת־חִצֵּי֩ הָרָעָ֨ב הָרָעִ֜ים בָּהֶ֗ם
אֲשֶׁ֤ר הָיוּ֙ לְמַשְׁחִ֔ית אֲשֶׁר־אֲשַׁלַּ֥ח
אוֹתָ֖ם לְשַׁחֶתְכֶ֑ם וְרָעָב֙ אֹסֵ֣ף עֲלֵיכֶ֔ם
וְשָׁבַרְתִּ֥י לָכֶ֖ם מַטֵּה־לָֽחֶם׃ וְשִׁלַּחְתִּ֨י
עֲלֵיכֶ֜ם רָעָ֨ב וְחַיָּ֤ה רָעָה֙ וְשִׁכְּלֻ֔ךְ וְדֶ֥בֶר
וָדָ֖ם יַֽעֲבָר־בָּ֑ךְ וְחֶ֙רֶב֙ אָבִ֣יא עָלַ֔יִךְ אֲנִ֥י
יְהוָ֖ה דִּבַּֽרְתִּי׃
א וַיְהִ֥י דְבַר־יְהוָ֖ה אֵלַ֥י לֵאמֹֽר׃ בֶּן־
אָדָ֕ם שִׂ֥ים פָּנֶ֖יךָ אֶל־הָרֵ֣י יִשְׂרָאֵ֑ל
וְהִנָּבֵ֖א אֲלֵיהֶֽם׃ וְאָמַרְתָּ֙ הָרֵ֣י יִשְׂרָאֵ֔ל
שִׁמְע֖וּ דְּבַר־אֲדֹנָ֣י יְהוִ֑ה כֹּה־אָמַר֩
אֲדֹנָ֨י יְהוִ֜ה לֶהָרִ֣ים וְלַגְּבָע֗וֹת
לָאֲפִיקִים֙ וְלַגֵּאָי֔וֹת הִנְנִ֨י אֲנִ֜י מֵבִ֥יא
עֲלֵיכֶ֖ם חֶ֔רֶב וְאִבַּדְתִּ֖י בָּמוֹתֵיכֶֽם׃
וְנָשַׁ֙מּוּ֙ מִזְבְּח֣וֹתֵיכֶ֔ם וְנִשְׁבְּר֖וּ חַמָּנֵיכֶ֑ם
וְהִפַּלְתִּי֙ חַלְלֵיכֶ֔ם לִפְנֵ֖י גִּלּוּלֵיכֶֽם׃
ונתתי

לְכָל רוּחַ׃ בְּכֵן קַיָּים אֲנָא אָמַר יְיָ
אֱלֹהִים אִם לָא חֲלָף דְּמַקְדְּשִׁי סָאֵיבְתְּ
בְּכָל שִׁקּוּצַיִךְ וּבְכָל תּוֹעֲבוֹתַיִךְ וְאַף
אֲנָא אֶיקְטוֹף תְּקוֹף דְּרָעִיךְ וְלָא יְחוּס
מֵימְרִי וְאַף אֲנָא לָא אֲרַחֵם׃ תִּלְתִּיךְ
בְּמוֹתָא יְמוּתוּן וּבְכַפְנָא יִשְׁתֵּיצוּן
בְּגַוִּיךְ וְתִלְתָּא בְּחַרְבָּא יִתְקַטְלוּן
סַחֲרָנַיִךְ וְתִילְתָּא לְכָל רוּחַ אֲבַדַּר
וּדְקַטְלִין בְּחַרְבָּא אֲגָרֵי בָּתְרֵיהוֹן׃
וְיָחוּל רוּגְזִי וַאֲנִיחַ חֵימְתִי בְּהוֹן וְאַסִּיף
וְיִדְעוּן אֲרֵי אֲנָא יְיָ גְּזָרִית בְּמֵימְרִי
וַאֲקַיֵּים כַּד יָחוּל רוּגְזִי בְּהוֹן׃ וְאֶתְּנִינָךְ
לְחַרְבָּא וּלְחִיסוּדִין בֵּינֵי עַמְמַיָּא דִּי
בְּסַחֲרָנַךְ לְעֵינֵי כָּל דְּעָדֵי׃ וּתְהֵן
לְחִיסוּדִין וּלְאִיתְרַבְרְבָא עֲלָךְ צָדוּ
וְאִישְׁתְּמָמוּ לְעַמְמַיָּא דִּבְסַחֲרָנָךְ כַּד
אַעְבִּיד בִּיךְ פּוּרְעֲנוּת דִּינִין בִּרְגַז
וּבְחֵימָה וּבִתְקוֹף רְגַז אֲנָא יְיָ גְּזָרִית
בְּמֵימְרִי׃ בְּגָרְיוּתִי יַת מַחַת כַּפְנָא
מַכְתְּשִׁין בִּישִׁין דְּמִתַקְנִין לְחַבָּלָא
דַּאֲשַׁלַּח יַתְהוֹן לְחַבָּלוּתְכוֹן וְכַפְנָא
אוֹסִיף עֲלֵיכוֹן וְאֶתְבַּר לְכוֹן סְעַד
מֵיכְלָא׃ וַאֲשַׁלַּח עֲלֵיכוֹן כַּפְנָא וְחֵיוְתָא
בִּישְׁתָּא וְיִתְכְּלוּנִיךְ וּמוֹתָא וְקִטְלָא
יַעְדּוּן בִּיךְ וּדְקַטְלִין בְּחַרְבָּא אַיְתֵי עֲלָךְ
אֲנָא יְיָ גְּזָרִית בְּמֵימְרִי׃ וַהֲוָה פִּתְגָּם
נְבוּאָה מִן קֳדָם יְיָ עִמִּי לְמֵימָר׃ בַּר
אָדָם קַבֵּיל נְבוּאָה מִן טוּרֵי יִשְׂרָאֵל
וְאִתְנַבֵּי עֲלֵיהוֹן׃ וְתֵימַר טוּרֵי יִשְׂרָאֵל
קַבִּילוּ פִּתְגָּמָא דַּייָ אֱלֹהִים כִּדְנַן
אֲמַר יְיָ אֱלֹהִים לְטוּרַיָּא וּלְרָמָתָא
וּלְפַצִּידַיָּא וּלְחֵילַיָּא הָא אֲנָא מַיְתֵי
עֲלֵיכוֹן דְּקַטְלִין בְּחַרְבָּא וְאוֹבִיד
בָּמוֹתֵיכוֹן׃ וְיִצְדּוּן אֵיגוֹרֵיכוֹן
וְיִתַּבְּרוּן חֲנִיסְנְסֵיכוֹן וְאַרְמֵי קְטִילֵיכוֹן קֳדָם פַּגּוּר טַעֲוָתְכוֹן׃ ואיתן

רשי

והניחותי חמתי · כשאנקם בם תנוח חמתי ולא תציקני רוחי : והנחמתי · ואתנחם עלי הגער שגערתם אותי : ולחרפה · דיספר"ויר בלע"ז : וגדופה · בזיון : מוסר · ייסורי' : ומשמה · תמהון : ורעב אוסיף עליכם · הוא רעב הפרוטה הכלה מן הכיס כך שמעתי : מטה לחם · משען לחם : ולגבעו' · לשון רמה : ולגיאי' · לשון גיא : חמנים · מין צלמי ע"א העשויי' על הגגות לחמה : ויאשמו

מסרה

אזרה ג' בקריאה וסימ' ואתכם אזרה בגוים והרקתי אחריכם · וכל אגפיו אזרה לכל רוח · והשלישית לכל רוח אזרה: אשלח ט' וסימ' נמסר בסדר בא אל פרעה: אוסף ג' מלרע ב' חסר וא' מלא וסימ' ככל אשר שאלת מעם אלהיך בחרב · לא אוסף אהבתם · בשלחי את חצי הרעב הרעים : אהבה מ"ל · וסי' בלשון ארמי שמעית דרחימו כפנא : אל הרי ה' וסימ' והוצאתים מן העמים · במרעה טוב ארעה אתם · בן אדם שים פניך אל הרי ישראל · ואתה בן אדם הנבא אל הרי ישראל · ויתנהו בסוגר בחחים :

רדק

והנחותי · מבנין התפעל הראוי התנחמתי כמו וימאן להתנחם וסגול הנ"ון מקום פתח ודגש הנ"ון לחסרון התי"ו : בכלותי · תב"ית ויונתן תרגם והתנחמתי ואסוף: ואתנך לחרבה · שתהיה ארצך חרבה ותהיה בזה לחרפה בגוים אשר סביבותיך שארצם נושבת וארצך חרבה : לעיני כל עובר · וכן תהיה חרפה לעיני כל עובר עליך ישנו' וישרוק עליך · בזה הפסוק בגוים ובפסוק שאחריו לגוים והסיר בל : והיתה חרפה כן דרך המקרא לדבר לנוכח ושלא לנוכח כאחד וגדופה שם בשקל תלוכה וענינו כמו חרפה וכפל הענין במלות שונות לחזק הענין כמנהג : מוסר ומשמה · מוסר שיוסרו הגוים בך כמו שאמר וכוסרו כל הנשים ומשמה ענין תמהון לבב כמו ישום וישרוק כלומר שיתמהו ברוב הרעה שתבא עליך וי"ת ותהא לחסודין ולאתרברבא עלך צדו ואשתממו לעממיא : באף ובחמה ובתוכחות חמה · הכפל לחזק הענין : בשלחי את חצי הרעב · חצי הרעב הם השדפון והירקון והארבה שמכלים את התבואה קלתה או רובה ומה שאמר ורעב אוסיף עליכם עצירת השמי' שלא יהיה מטר והאדמה לא תתן את יבולה כלל הנה לא יהיה להם מה שיאכלו וזהו שברתי לכם מטה לחם ומעט מה שיאכלו מי שיהיה להם כסף להביא מארצות הגוים וזה לא יהיה אפשר להם כי אם בקושי גדול מפני האויבים הצרים עליהם : אוסף · בצר"י ורש"י ז"ל פירש ורעב אוסף עליכם חסרון מעו' שלא יהיה להם במה לקנו' תבואה אף על פי שמצאו לקנות וזהו קשה משיהיו פירות ביוקר ומעו' בזול : ושלחתי עליכ' רעב וחיה רעה ושכלך · רעב והחיה רעה ישכלו אתכ' שימותו בניכם ובנותיכם כי הקטנים לא יוכלו לסבול הרעב כמו הגדולים וכן החיה הרעה תשלוט בקטנים בכם יותר מן הגדולים כי הגדולים יעמדו כנגד החיה בכלי זינם ואמרה קללה זו בתורה בתוכחות והשלחתי בכם את חית השדה ושכלה אתכם וגם בגדולים תשלוט החרב והרעב אלא שבקטנים יותר לפיכך אמר ושכלוך : ודבר ודם · דם זה הוא החרב ומה שאמר אחר כך וחרב אביא עליך הטעם כי מה שזכר תחילה ודם הוא חרב אויב שלא תהיה כונתו הראשונה לישראל כחרב פרעה נכה וזהו שאמר יעבור בך ומה שאמר וחרב אביא עליך חרב אויב שתהיה כונתו ראשונה לישראל ובעבורם נסעו מארצם כחרב סנחריב ונבוכד נאצר וזהו שאמר אביא עליך כי הוא העיר את רוחם לבא עליהם : אני יי' דברתי · וכיון שאני דברתי עלי לקיים ובידי יכולת לקיים : בן אדם · לפי שהיו עובדים על ההרים הרמים ועל הגבעות לאלהים שהיו נותנים שם ותחת כל עץ רענן שהיה באפיקים ובגאיות אמר שיתנבא עליהם כלומר כאילו מדבר כנגדם כי הבמות והמזבחות והחמנים שבנוי' עליהם יאבדו וישברו וסמך הנעבדים והעובדים להם מפני המעשה הנעשה בהם ואמר במותיכם מזבחותיכם חמניכם חלליכם גלוליכם וחרב כולל החרב ההורג העובדים והחרב הנותצת את המזבחות והבמות כי גם יקרא חרב והוא הפטיש כמו כי חרבך הנפת עליה יתן בחרבותיו פירוש חמניכם גלוליכם שהיו עושים עובדי חמה : ולגאיות · כתיב וקרי ולגאיות ואחד הוא אלא שבקרי סימן ה"א הנקבה נהפכת ליו"ד נראת : ונתתי ·

מנחה גדולה

נסות שיקח חרב חדה ואמר קח לך שיראה מלא לך מיורת להגיד שיעשה זה בעצמו ולא יצוה לאדם אחר שיגלחהו והוא על דרך דרש לך לך מארצך וממולדתך שפירשתי בו במקומו שילך הוא בלבד ולא עם אביו וקרוביו כאשר הלך בראשונה מאור כשדים עד חרן וכן ולך לך אל ארץ המוריה ר"ל שילך הוא לבדו מבלי נעריו כמו שעש' וכן פסל לך שיהא משה פוסל הלוחות ולא אחר וכן שלח לך אנשים שהוא לבדו ישלחם ולא ידע העם מהליכתם ועל הדרך הזה נאמר כאן לך חרב חדה ויהא תער הגלבים ואומרו עוד תקחנה לך הוא להודיע שלא יצוהו על זה כדי שהנביא יגלח

[illegible]

מעשה מרכבה

גופות · ות"י וחזית בריתא וכא גלגל חד משתוי כמלרע לזום שמיא כסיפור בריתא לארבעת גפוהי : ומראה האופנים ומעשיהם כעין תרשיש · תרשיש היא אבן טובה הנזכרת באבני חושן תרשיש שהם וישפה · וכן אמ' במראה השלישית כעין אבן תרשיש ועינה כעין התכלת וכן הוא מראה האופנים : ופירוש ומעשיהם דמיון תרשיש כי הוא אמר שתי מלות מראיהן ומעשיהם : ואמר לדמיון מראה כעין תרשיש : ולדמיון מעשה כתרשיש · שהם מקבלין מעשה ופעולה

[illegible]

ונתתי את פגרי בני ישראל לפני גלוליהם וזריתי את עצמותיכם סביבות מזבחותיכם: בכל מושבותיכם הערים תחרבנה והבמות תישמנה למען יחרבו ויאשמו מזבחותיכם ונשברו ונשבתו גלוליכם ונגדעו חמניכם ונמחו מעשיכם: ונפל חלל בתוככם וידעתם כי אני יהוה: והותרתי בהיות לכם פליטי חרב בגוים בהזרותיכם בארצות: וזכרו פליטיכם אותי בגוים אשר נשבו שם אשר נשברתי את לבם הזונה אשר סר מעלי ואת עיניהם הזנות אחרי גלוליהם ונקטו בפניהם אל הרעות אשר עשו לכל תועבתיהם: וידעו כי אני יהוה לא אל חנם דברתי לעשות להם הרעה הזאת: כה אמר אדני יהוה הכה בכפך ורקע ברגלך ואמר אח אל כל תועבות רעות בית ישראל אשר בחרב ברעב ובדבר יפלו: הרחוק בדבר ימות והקרוב בחרב יפול והנשאר והנצור ברעב ימות וכליתי חמתי בם: וידעתם כי אני יהוה בהיות חלליהם בתוך גלוליהם סביבות מזבחותיהם אל כל גבעה רמה בכל ראשי ההרים ותחת כל עץ רענן ותחת כל אלה עבתה מקום אשר נתנו שם ריח ניחח לכל גלוליהם: ונטיתי את ידי עליהם ונתתי את הארץ שממה ומשמה ממדבר דבלתה בכל מושבותיהם וידעו כי אני יהוה:

א ויהי דבר יהוה אלי לאמר: ואתה בן אדם כה אמר אדני יהוה לאדמת ישראל קץ בא הקץ על ארבעת כנפות הארץ: עתה הקץ עליך ושלחתי אפי בך ושפטתיך כדרכיך ונתתי עליך את כל תועבתיך: ולא

ואיתן ית פגרי בני ישראל קדם פיגור טעותהון ואבדר ית גרמיכון סחרנות איגוריכון: בכל מותבניכון קירויא יחרבן ובמתא יצדין בדיל דיחרבון ויצדון אגוריכון ויתברן ויבטלן טעותכון ויתקטפון חנסניכון ויתמחון עובדיכון: ויתרמון קטילין ביניכון ותידעון ארי אנא יי: ואשאר במהוילכון משיזבי חרבא בני עממיא באיתבדוריכון במדינתא: וידכרון משיזביכון דחלתי ביני עממיא דאשתביאו לתמן דתברית ית ליבהון טפשא דסטא מבתר פולחני וית חיזו עיניהון דטעא בתר טעותהון ויתנקון ויהון חזן על בישתא דעבדו לכל תועבתהון: וידעון ארי אנא יי לא למגן גזרית במימרי למעבד להון בישתא הדא: כדנן אמר יי אלהים טפח בידך ורפוס בריגלך ואימר ווי על כל תועבתא בישתא בית ישראל די בחרבא בכפנא ובמותא יתרמון: דרחיק במותא ימות ודקריב בחרבא יתקטיל ודישתאר ודייעול לכרכי צירא בכפנא ימות ויחול רוגזי בהון: ותדעון ארי אנא יי כמהוי קטליהון בגו פיגור טעותהון סחרנות איגוריהון על כל רמא מנטלא בכל רישי טוריא תחות כל אילן עבוף ותחות כל בוטמא מעפיא אתר די הבו תמן קורבנין לפולחן לכל טעותהון: וארים ית מחת גבורתי עליהון ואיתן ית ארעא לצדו ואישתממו ממדבר דבלת בכל מותבניהון וידעון ארי אנא יי: והוה פתגם נבואה מן קדם יי עמי למימר: ואת בר אדם כדנן אמר יי אלהים לארעא דישראל קיצא מטא מטת פורענות קיצא למיתי על ארבע רוחי ארעא: כען מטת פורענות קיצא למיתי עלך ואשלח רוגזי ביך ואתפרע מינך כאורחתיך ואיתן עלך ית כל תועבותיך: ולא

רדק

ונתתי וזריתי · מלרע בפסוק אחד: בכל · תשמנה · פרשה יפה ענין שממה ישם ושמם בענין אחד: וחרבו · בסגול היו"ד והחי"ת ענין חרבן: ויאשמו · בא"ו הא"לף ענין שממה ופעם למען בעבור כי חטא הבמות הם המזבחות והגלולים: ונפל חלל · על דרך כלל: והותרתי · בהם שלא תפלו כלכם בחרב: בהזרותיכם · בא המקור ביו"ד הרבוי לפי שהמקור הוא בדמות השם וכן בבנותיך גבך: וזכרו · אשר נשברתי לבם הזונה אמרו קצת המפרשים שהוא כמו שברתי וכן תרגם יונתן די תבריח ואינו נכון שיהיה בבנין נפעל יוצא ופירושו כמשמעו עומד ויהיה את כענין מן כמו כצאתי את העיר אמר האל על דרך משל שאני נשברתי מלבם הזונה ובא על דרך ויתעצב אל לבו: ונקוטו בפניהם · בדגש הטי"ת ושרשו קטט ענינו ענין כריתה וכן משרש קוט מענין זה ונקוטותם בפניכם פי' בפניכם כתרגומו ויהון חזן על דרך יראו עיניו כידו: אל הרעות · כמו על וכן אל ההרים לא אכל: וידעו כי לא אל חנם דברתי · כמו בחנם כלומר שיתקיים מה שדברתי וכן ואל הארון תתן את העדות כמו ובארון: כה אמר יי' · הכה בכפך כפך בכפך כמו ויספוק את כפיו או הכה בכפך על ירכך כמו ספקתי על ירך: ורקע ברגלך · בשמכה אדם ברגל על הרגל כאילו רוקע ושוטח הארץ תחתיו: ואמר אח · ענינו אוי ואבוי וכן ת"י ווי: אל כל תועבות רעות בית ישראל · סמוך על סמוך וכמוהו מספר מפקד העם נהרי נחלי דבש וחמאה והדומים להם: אשר בחרב · אשר בעונם התועבות בחרב ברעב ובדבר יפולו: הרחוק · מי שירחיק עצמו מן האויבים ויברח לארצות בדבר ימות שם והקרוב שישיגוהו האויבים בחרב יפול: והנשאר והנצור · הנשאר בירושלם והוא שם במצור ברעב ימות והנצור פעול מן נוצר תאנ' עניינו שהוא שמור בתוך העיר או הוא מענין מצור ומשרשו והוא נפעל ובא בשורק כמו נבוכים הם בארץ כן כעיר נצורה וכן תרגם יונתן ודיעול לכרכי צירא: וידעתם · אל כל גבעה · כמו על וכמוהו רבים: בכל ראשי ההרים · חסר וי"ו החבור והוא כמו ובכל וכן שמש ירח ראובן ושמעון והדומי' להם: עבתה · מן עץ עבות יאמר מן עבות עבתה לנקבה בדגש התי"ו כמו מן אלו' אלת': מקום אשר נתנו · מקום סמוך למלת טעם וכן במקום לא ידע אל: ונטיתי · שממה ומשמה הכפל לחזק: ממדבר דבלתה · בד"לת כמו רבלתה ברי"ש וכן דעואל רעואל וזכר המקום הזה לפי ששם היה נבוכד נצר כאשר צרו חילו על ירושלם ושם העלו צדקיהו כמו שכתוב ויעלו אותו אל מלך בבל רבלתה: ואתה בן אדם כה אמ' אדני יי' לאדמ' ישרא' ליסובה: קץ בא הקץ · אמר האל כי לטובת אדמ' ישראל קץ והנה עתה בא הקץ: על ארבע' · כתיב על ארבע קרי והכתו' לזכר הקרי לנקבה וכנף ימצא בלשון נקבה: עתה הקץ עליך · פירושו כנפות הארץ כי על ארץ ישראל אמר · כדרכיך · בכ"ף: ולא

רשי

ויאשמו · יהיו נכרים באשמתם: וזכרו פליטיכם אותי · את חסדי ואת רחמי שהייתי מרחם עליהם בהעשאת' לפני בהרג': אשר נשברתי את לבם הזונה · אשר נכנעתי אצלם אף על פי שזונה לבם יסר מעלי הייתי מבקש מהם על ידי נביאי לשוב אלי והטיב להם ולא אבו: ונקוטו בפניהם · מגחם חברו עם ראיתי בוגדים ואתקוטטה יתקוטטו על עצמ' על אשר לא שמעו אלי וי"ת וידקון ויהון חזן וכן תרגם הנתקים דמדבקין ובכי ואחקה דמדבקן דמוני"ר בלע"ז: רקע · עניינו יורה עליו מכה רגלו על הארץ ומרדד את הטיט והיא דרך אבל: ואמר אח · לעקה יגון ואוי: והנצור · הנאסף אל העיר ויצורו עליו: וכליתי חמתי · אשלי' כל חרוני ואפלתי בהעתם: אלה · פלגי"ן בלע"ז: עבתה · לשון עץ עבות שענפיו מרובין: שממה · מאין יושב: משמה · תמהון שיתמהו עליה ראיה: בא הקץ · שאמרתי ונושנתם בארץ והשחתם וגו' העדותי בכם כי אבד תאבדון ונושנתם בגימט' ריא"ח תתל"ב והם נשתהו בה תת"ן ארבע מאות וארבעים משנכנסו לה עד שנבנה הבית וארבע מאות ועשר הבית: רעה

מסרה

נשבו ה' בקריאה וסימ' נשבר בשמואל א' סימ' ל': הזונה חד מן ה' זונין דפשטין ציבחר וסימ' במחזה לאמר אל תירא אברם · ירפה לכן כאכול קש לשון אש: מקשה ויתחת מעשה מקשה קרח' הזונה וזכרו פליטיכם אותי · יונה ואיש לא יונח חבולתו · לעילה ואל הבתף מחוצה · המנה והשקל עשרים גרה · החולה ואמרתם הנה מתלאה והפחתם · ומוצא אני מר ממות את · דוה לבינו על אלה חשכו: מזבחותיהם ג' א' חסר וכ' מ"ל וסי' כי אם כה תעשו להם מזבחותיהם: ואתם לא תכרתו ברית דספר שפטי' בהיות חלליהם · קדמא חסר:

מעשה מרכבה

החיות מעל הארץ ינשאו האופנים · ענין נשיאות החיות והאופנים מעל הארץ · הוא משל לענין שיקרה בעולם השפל ובדברים שיוצאין מסדר והנהגה כאילו אין מנהיג ושומר כאלו הם דברי' מופקרים למקר' · וזה כמטר סוחף יבא וישטוף זרעים ודשאים ועשבים גם עצי פרי עם שאר העצים עד שימות ומתחרבון בני אד' ובהמות וחיות · וכן ברוב השלג והברד והרוחות החזקות והרעמי' והברקי' ועיפוש האויר או התחדשות בו ממיתות יכלו ארץ או ארצות או בהפסק מקומות והרעש והזוועו' והמים השוטפי' מן הימי' כמו שזכר מורה צדק בפרק ע"ב מן החלק הראשון מהאמר מורה הנבוכי' · ואף על פי שכל זה הוא לפי הנהגתו כיון שרוב הנהגתו הוא קיו' ההויה והויה מה שהוא בהפכו ידמה כאילו אין הנהגה וכן יש בזה העולם הקטן · וכן אמ' בחורבן הארץ נתנו את נבלת עבדך וגו' · וכל זה ידמה סילוק סדר והנהג' כאלו המנהיגים והשומרים נשאו מעל הארץ וכל אשר בה ויניחום מופקרים · ות"י ובמיזל בריית' אזלין גלגלי' לקבליהון ובאיתרמא בריית' מארעא לרום שמיא מתרמן גלגליא · על אשר יהיה שמה הרוח ללכת ילכו · כבר פירשנוהו · כי פי' הרוח · הרצון · ופירש הכוונה בזה · והוסיף עוד ואמר שמה הרוח ללכת ר"ל רוח האופני' · והוסיף עוד ואמר והאופנים ינשאו לעומתם · לתת טעם למה היה האופני' והנשאם לעומת החיות · ובירש הטעם ואמר כי רוח החיה באופנים · וכבר פירשנו זה · ותרגו' יונתן נוטה לפירושינו שתרגם ארי רוח בריית' בגלגליא · ושאר הרוח תרגם רעוא · ללכת בסגול באתנח · וכן ויסב שמואל ללכת: בלכתם ילכו ובעמדם יעמודו · ההליכה היא משל על הנהגת העולם והעמידה היא גם כן משל · כי אין עמידה והפסק לאופנים כי כל ימי עד הם מתגלגלים בלא עמידה ובלא הפסק אלא העמידה היא כמו עומדים ממעל לו: וכל צבא השמים עומדים עליו שהוא ענין השירו' כמו והוא עומד עליהם · והעבודה והשירות לפני האל להשכיל בו יתע' ויתברך שמו · ואמרו ובעמדם יעמודו · לפי שהשכל יבא לאופנים מהחיות · ואף על פי שהוא ראה ההליכה העמידה וההתנשאות חוזם

מנחה גדולה

שאמר משה רבינו ע"ה בתוכחות והפלא ה' מכותך ואחר לומר שנית ועשיתי לך את אשר לא עשיתי ואחרי שכבר אמר ועשיתי בתוכך משפטים לעיני הגוים לפי ששם אמר שיעשה בתוכם משפטים ר"ל בהיותם במצור ובמצוק הרומיים בעיני הגוים ולזה אמר ועשיתי בתוכך כלומר בתוך ירושלם ואמנם אחרי שתלכו בגלות אעשה בך מה שלא עשיתי ואת שלא אעשה כמוהו מהרעות והצרות עוד כל ימי הארץ ויהיה זה כולו יען כל תועבותיך שבסבתם תבוא לכל זה ותהי' הצרה כל כך ביניכם שאבות יאכלו בנים בתוכך והיה זה בימי המצור שהיו הרומיים צרים על ירושלים ולזה אמר בתוכך ר"ל בתוך ירושלים כי לפי שייעד למעלה ברעות שיעשה בהם בימי המצור ובמה שיעשה להם אחר שילכו בגלות נתן בכל אחד מהם משפטים וכנגד המצור אמר לכן אבות יאכלו בנים וגו' ר"ל לכן מפני זה הייעוד אשר יעדתי עליכם במצור תבואו אל גבול שהאבות יאכלו הבנים בתוך ירושלי' כי מפני גודל הרעב יהיה כן ע"כ: ולע"ד נראה כלפי שאמרו ז"ל מציון מכלל יופי שממנו הוכלל העולם שציון נבראת תחלה באמצע העולם ואח"כ היה מתפשט העולם סביבות ירושלים לכל רוח באופן שירושלים היא העקר והעולם הם כמו ענפים מתפשטים מהעקר וכשם שהעיקר גורם לצמיחת הפירות כמו כן מירושלים היה השפע יוצא לכל העולם שאפי' אומות העולם היה נשפעים מירושלים וע"כ היו מקריבים בחג הסוכות שבעים פרים כנגד שבעים אומות כמש"ז הרי זאת ירושלים בתוך הגוים שמתיה שהיא הם העקר לכל הגוים כי היא נבראת תחלה וכל הגוים סביבותי' וע"כ היתה ירושלי' עיר אשר בחר ה' בה להיותה מקור העולם וכיון שכן היה מן הראוי כי מציון תצא תורה ודבר ה' מירושלים כדי שע"י העקר כשהיא טובה גם הענפים המסתעפים ממנה כמוהו יהיו וכל הנטיעות יהיו כמוהו ודרך קוטרא אאוירא אעיקרא קאי כי הכל הולך אחר העיקר אמנם הפכו הסיפה במקום שהיה לירושלי' להיות עיקר לעבודת ה' ושארי מקומות ענפים לה היתה היא עיקר במעשי רשעה באופן שהיא היתה אם ועיקר לכל המקומות להרע וזה ותמר את משפטי לרשעה מן הגוים וגו' בעקבים שהיה לירושלים להיות ביתר שאת ועוז מכל העמי' במשפטי' וחקי ה' היא המירה והחליפה

הדבר להרע להיות עיקר לרשעה כי הרשיעו מכל הגוים והארצות אשר סביבותיה באופן שהיא האם ברשעה ומקומות סביבותי' כענפים לה · וז"ש ז"ל שהיה שמנשה הכנים ע"ז לבית קדש הקדשים והיה לה ארבע פנים כנגד ארבע רוחות העולם שבעולם אמר כל מי שיבא מארבע רוחות העולם יהא משתחוה לצלם היפך הכוונה שאמרו ז"ל שקראה ירושלים תל שכל פיות פונים אליה בתפלתם היה עומד במזרח הופך פניו למערב במערב הופך פניו למזרח · בצפון הופך פניו לדרום בדרום הופך פניו לצפון כדי שכולם יכוונו את לבם נגד ירושלים ובית המקדש והיו כולם משתחוים לשמים כנגד קה"ק ומנשה הפך הקערה על פיה והכנים צלם בארבע פני לקה"ק כדי שאם יעמדו ישראל בתפלתם בד' פינות העולם ויכוונו לבם לקה"ק יהי' נגד פני הע"ז שהיה לה פנים מכל צד וזה שאמר כל מי שיבא מד' פינות העולם וכו' · וזה ותמר את משפטי מה שהיה משפטי להשתחות לי מד' פינות העולם וכל פיות יהיו פונים אלי להשתחות לי הם המירו והחליפו הדבר לעשות כן לע"ז בגבורות ארבע פנים להשתחות אליה מכל צד לכן אשר עשיתם והרביתם לעשות תועבות גדולות מן העמים אשר סביבותכם וזה וכמשפטי הגוים אשר סביבותיכם לא עשיתם אלא יותר גרוע מהם לכן גם אני אעשה בך משפטי' יותר ממה שעשיתי בשארי העמים וגם בזה יהיה מדה כנגד מדה יען אשר עשו צלם בד' פנים אזרה אותם בד' רוחות העולם וזה וזריתי את כל שאריתך לכל רוח וזה יען אשר את מקדשי טמאת כהר"ק ז"ל שזה נאמר על מנשה שהעמיד פסל האשרה בבה"מ והיא היתה בארבע פנים ע"כ הנשארים לכל רוח יזורו · ולפי דברי חז"ל נראה שזה היתה לטובת ישראל שלא יהיו כולם במקום אחד שלא יוכלו האומו' לכלות אותם כדאי' בפסחי' על פסוק צדקות פרזונו בישראל צדקה עשה הקב"ה עם ישראל שפזרם לבין האומות ופי' רש"י שאין יכולין לכלותם יחד · וזהו מרומז ג"כ בתיבת רוח כמו שדרשו ז"ל בע"ז ותענית על פסוק כי כארבע רוחות השמים פרשתי אתכם כשם שאי אפשר לעולם בלא רוחות כך אי אפשר לעולם בלא ישראל וזה וזריתי אתכם לכל רוח ובא הבטחה כשם שאי אפשר לכלות הרוח מן העולם כי לא יתקיים העולם בלא רוח כך לא יתקיים העולם בלא ישראל

ולא תחוס · בחולס : כה אמר יי רעה אחת רעה · ר"ל זאת הרעה אחת היא שאין כמוה כמו שאמר למעלה ועשיתי בך את אשר לא עשיתי ואשר לא אעשה עוד וידמה כי יונתן היה קורא אחר רעה שתרגם בישתא בתר בישתא : קץ בא בא הקץ · הכפל לחזק ולמהר הענין ועוד הוסיף ואמר הקיץ אליך הקיץ מבנין הפעיל מענין קץ והקיץ שרשו קוץ תנחי הפי"ן וקץ שרשו קצץ מפעלי הפעל : הנה באה · הרעה שזכר : באה הצפירה · הגזרה באה לך בבקר מתרגם בקר לפרא או הוא ענין סבוב כלומר סיבה היא מאת האל יתברך לבא אליך האויב ויונתן שתרגם אתגליאת מלכותא פי' הצפירה כמו ולצפירת תפארה שהיא עטרה והיא סימן מלכות : קרוב היום מהומה · חסר הנסמך כאילו אמר היום יום מהומה וכן ההרון הברית והדומים להם : ולא הד הרים · הד הוא לשון קריאה כמו הידד הידד אמר שהמהומה הזאת וקריאת הד זאת לא תהיה כמו קריאת הד הרים כשאדם נותן קולו בין ההרים ידמה שיוצא קול אחר בין ההרים ואינו קול אח' כמו שידמה אבל זה קול הצעקה והמהומה יהיה קול אמתי לא דמיון קול ויונתן תרגם ולית לאישתיזבא במצדי טוריא : עתה מקרוב · כמו בקרוב ויש לפרשו כמשמעו שהוא כמו שאר המ"ן הבאים בזה הדרך שידמה ענינ' כשמוש בי"ת כאשר כתבנו בספר מכלל בחלק הדקדוק ממנו בשרש מן ונפרש מקרוב כן לפי שמל' עתה מורה על זמן העומד שהוא בין העבר והעתיד ופעמי' יאמר עתה להרחבת הלשון לזמן שהוא קרוב לזמן העומד מלפניו או מאחריו ויש קרוב מקרו' ולקרוב הזמן אמר עתה מקרוב כלומר זה יהיה עתה מזמן קרוב לזה הזמן העומד ומה יהיה עתה שאשפוך חמתי עליך וענין זה הפסוק כבר אמרו למעלה ושנה אותו הנה לחזק הענין : ולא תחוס עיני · זה הפסוק אמר למעלה ושנה אותו הנה עם שנוי מעט למעלה אמר כי דרכיך ובזה אמר כדרכיך בכ"ף השמוש והענין אחד ולמעלה כי אני יי' והוסיף בזה ואמר כי אני יי' מכה: הנה היום · צץ המטה · יש מפרשים המטה ענין הטית הדין והוא שם ויורה עלי פרח הזדון כלומר מעשים רעים שעשו ישראל עתה יפרחו ויציצו כלומר שיקחו הגמול והעונש ויש לפרשו כמשמעו ונכוכד נאמר קור' מטה כמו הוי אשור שבט אפי ומטה הוא בידם זעמי וזהו שאמר מענין יצאה הצפירה ונבוכד נאמר גם כן קורא זדון כמו הנני אליך זדון ועל הדרך הזה תרגם יונתן צמח שולטנא הופע רשעא : החמס קם למטה רשע · החמס שעשו קם להם למטה רשע שמכה אותם ויונתן תרגם חטופין קמו למסער רשיעיא : לא מהם · לא ישאר אחד מהם שלא יגלה או ימות : ולא מהמונם · ולא מרבוי ממון שלהם כמו המון ספירושם רוב ממון : ולא מהמהם · כמו מהם וכפל בו המ"ם והה"א כאילו אמר שני פעמים מהם ר"ל משום דבר מהם לא ישאר ר"ל בניהם ובני בניה' או יהיה מהמהם מן המה ר"ל דבר שהאדם הומה עליו והם הבנים : ולא נה בהם · לא יהיה נהי ויללה בהם מרוב הצרות לא יבכו החיים על המתים כמו שאמר ירמיהו לא יספדו ולא יקברו ויונתן תרגם לא מהמהם ולא נה בהם לא מבניהון ולא מבני בניהון : בא העת · הקונה אל ישמח · דרך העול' שהקונה שמח במקנתו והמוכר מתאבל ומצטער כי מתוך דחקו הוא מוכר וכן דברי רבותינו ז"ל הדבר אשר בפי האנשים זבנת קנית זבינת אובדת ואמרו כי המוכר שדה בארץ ישראל אין לו להתאבל על זה כי אפי' לא ימכרנו מעט יעמוד בידו כי במהרה יגלה ויניחנו וכן הקונה אין לו במה ישמח כי המקנה לא תעמוד בידו כי אם מעט : כי חרון · יבא מאתי אל כל המונה להמיתם ולהגלותם : כי המוכר · טעם כי אל החרון שזכר כי חרוני יהיה עליהם שלא ישוב המוכר אל הממכר כמו שהוא המשפט בעודם בארץ ישראל בשנת היובל הזאת תשובו איש אל אחוזתו אבל הם תרה אפי בם ולא ישובו אל אחוזתם ביובל כי בגלות יהיו : ועוד בחיים חיתם · ואף על פי שיהיו בחיים לא ישובו אל ממכרם כי בארץ אחרת יהיו גולים : חיתם · כפשם · כמו וחיתם בקדשים וחיתו כאור תהיה : כי חזון אל כל המונה · כי כשנאמר החזון אל כל המונה : לא ישוב · לא היו שבים מרשעים כשהיו מוכיחי' אתם הנביאים השכם והערב : ואיש בעונו חיתו לא יתחזקו · וכל אחד היתה שקועה נפשו בעונו לא יתחזקו לשוב אל הנבואה ותרגם יונתן הפסוק כן ארי מוזבנא לזבינא לא יתוב וגו' כבעמוד בפסוק של מעלה כי חרון ברי"ש ובזה הפסוק כי חזון בזי"ן וסימן רז :

תקעו

רשי

רעה אחת רעה · רעה שלימה ומיוחדת למעלה מכל הרעות הוא חורבן הבית : הנה באה · טעמו באל"ף הוא לשון פועלת : באה הצפירה · טעמו למעלה בבי"ת והוא לשון פעלה כבר באה הצפירה כמו בא ושקע מאור השחר והתפארת : ולא הד הרים · ולא לאישתיזב' לריש טוריא והד לשון צעקת הכרז' קול לברוח אל ראשי ההרים כמו הידד השבתי וענו עליו הידד השמעת קול נושאי משא ענבי' אל הגת ודורכי הקורה : מקרוב · במהרה : הנה היום · הנה בא היום : הנה באה · הרעה : יצאה הצפיר' · עלה השחר של יום הרעה : צץ המטה · להכות אתכם : פרח הזדון · נתגלה נבוכד נצר הרשע : החמס קם וגו' · החמס אשר בידכם הוא קם עליכם למטה רשע לשחתכם : לא מהם · כך אמר הקב"ה למשחית אינו זקוק להשאיר נפש כי אין טוב' יונתן לא מהם ולא מבניה' ולא מהמונ' : ולא נה בהם · אין בהם נוהה אחרי מגעגע ונותן לב אלי כמו וינהו כל בית ישר' אחרי יי' ולשון ארמי הוא מתיגהון לפולחני לשון תאוה וגעגועין ומנחם חברו לשון יללה וכן וינהו כל בית ישראל פי' לשון יללה ואין בתבה רק ה"א יסוד : והמוכר אל יתאבל · אף על פי שדרך המוכר שדהו להיות עצב אל יתעצב כי סופכם לגלות : כי המוכר אל הממכר לא ישוב · משיגלה בגולה לא ישוב ויראה עוד השדה שמכר ולמה יתאבל : ועוד בחייהם חיתם · כל ימי חייהם לא ישובו אל מקומם : כי חזון את כל המונה וגו' · ארי נבייא מתנבן על כל איתרגושתהון למיתב בתיובתא ולא תייבין ואיש בעונו חיתו · כל אחד מהם חיתו ונפשו דבוקה בעונו : לא יתחזקו · לא יחזקו לבם על לשוב לתורתם : יגרם הרע

מעשה מרכבה

מוחש על דרך משל · והראה לו כן כדי שיבין מהמוחש מושכל · ובזה הפסוק אדם השמידה והשאר הוא כפל לחזק הענין · ועל הכל אמר כי רוח החיה באופנים : ודמות על ראשי החיה רקיע · כאילו אמר ודמות רקיע על ראש החיה והחיה דרך כלל במקום החיות · כמו רוח החיה באופנים · וזה הרקיע איננו גוף · אבל הנביא ראהו מוחש כדי שיבין ממנו חוש כולם · ואין בכל אשר הוראה דבר גופני אלא האופנים לפיכך לא אמר בהם דמות אלא והנה אופן · וזה הרקיע אור השכל הבהיר החופף על הכל שמו כשם רבו הכתוב על ראשי החיות והוא שכתוב בו שנקרא ביום שיני יהי רקיע בתוך המים ויהי מבדיל בין מים למים · בין צורה שיש לה דיבוק עם הגוף ובין צורה שאין לה דיבוק עם הגוף · ואפשר שעמו כמלאך כאלף אלפין ורבוא רבוון : הנורא · פי' נורא בלכתו ובזהרו · ובפרקי רבי אליעזר אומר · איזהו רקיע שנברא ביום שני רבי אליעזר אומר הרקיע שעל ראשי החיות שנ' ודמות ראשי החיות רקיע · כעין הקרח הנורא ·

מהו

ולא־תחוס עיני עליך ולא אחמול כי־דרכיך עליך אתן ותועבותיך בתוכך תהיין וידעתם כי־אני יהוה: כה אמר אדני יהוה
ה רעה אחת רעה הנה באה: קץ בא בא הקץ הקיץ אליך הנה באה: באה הצפירה אליך יושב הארץ בא העת קרוב היום מהומה ולא־הד הרים: עתה מקרוב אשפוך חמתי עליך וכליתי אפי בך ושפטתיך כדרכיך ונתתי עליך את כל־תועבותיך: ולא־תחוס עיני ולא אחמול כדרכיך עליך אתן ותועבתיך בתוכך תהיין וידעתם כי אני יהוה מכה: הנה היום הנה באה יצאה הצפרה צץ
י המטה פרח הזדון: החמס קם למטה־רשע לא־מהם ולא מהמונם ולא מהמהם ולא־נה בהם: בא העת הגיע היום הקונה אל־ישמח והמוכר אל־יתאבל כי חרון אל־כל־המונה: כי המוכר אל־הממכר לא ישוב ועוד בחיים חיתם כי־חזון אל־כל־המונה לא ישוב ואיש בעונו חיתו לא יתחזקו:

ולא יחוס מימרי עלך ולא אירחם ארי חוב אורחתיך עלך איתן ופורענות תועבתיך בגויך יהוין ותדעין ארי אנא יי: כדנן אמר יי אלהים בישתא בתר בישתא הא אתיא: קיצא מטא מטת פורענות קיצא למיתי עלך הא אתיא: איתגליאת מלכותא עלך יתיב ארעא מטא עידן תבירא קריב יום איתרגושא ולית לאישתיזבא במצדי טוריא: כען מקריב אשפוך חימתי עלך ויחול רוגזי ביך ואתפרע מניך כאורחתיך ואתן עלך ית כל תועבתיך: ולא תחוס מימרי ולא ארחים כחובי אורחתיך עלך אתן ופורענות תועיבתיך בגויך יהוין ותידעון ארי אנא יי איתיתי עליכון מחא: הא יום פורענותא מטא הא אתיא איתגליאת מלכותא צמח שולטנא הופע רשיעא: חטופין קמו למסער רשיעין לא מנהון ולא מאיתרגושתהון ולא מבניהון ולא מבני בניהון: מטא עידן תושלמת חובין קריב יום פורענות חיטאין זבנא לא יחדי ומזובננא לא ידוי ארי רגז מן קדמי על כל איתרגושתהון: ארי מזובננא לזבינא לא יתוב ועד דאינון חיין ידרנון בגויתהון ארי נביא מיתנבן על כל איתרגושתהון למיתב בתיובתא ולא תייבין גבר בחובי נפשיה מיתרען ועד דאינון קיימין בתיובתא לא מתקפין:

נפקין

ולא תחוס ה' בקריאה וסימ' לא תאבה ולא תשמע אליו · ולא תחוס עינך נפש בנפש עין · לכן חי אני נאם יי' · ולא תחוס עיני עליך ולא אחמול כי דרכיך · ולא אחמול כדרכיך עליך · מכה ה' קמצין בקריא' וסימ' מכה איש עברי מאחיו · מכה במטה אשר בידי · האשר שבית בחרבך אתה מכה · מכה עמים בעברה מכה בלתי סרה · ולא תחוס עיני עליך ולא אחמול · וסימ' עבדאה בחוטרא ובחרבא עממיא תמחי : קונה הקינה ד' מ"ל בקריאה וסימ' והיה כעם ככהן כעבד כאדניו · בא העת הגיע היום · פורע מוסר · רע רע יאמר הקונה : חרון ג' קמצין בקריאה וסימ' כי חרון אל כל המונה · כמו אי כמו חרון יסערנו · ואתם מוסיפים חרון :

מנחה גדולה

ישראל כי לא יכול כל אותה לבלותן דלתניהו גבי חד מלכא ואם יבלה הני דאיתנהו גבי' קרי ליה מלכותא קטיעותא כדאי' בפסחים :

בן אדם שים פניך אל הרי ישראל וגו' מהר"יא ז"ל הנני אני מביא עליכם חרב לשון הנני מורה על המהירות ואני מורה שתהיה בזרה מלפניו ית' ולא מפאת המערכה כי הוא יביא עליהם חרב האויבי' באופן שיאבדו הבמות שהיו בעשות עליהם וישומו המזבחות אשר שם והר"דק כתב שאמר כאן חרב על הפעים כי בו יהרסו המזבחות והבמות מלשון כי חרבך הנפת עליה ואין צורך כי לא אמר שהחרב יתוץ הבמות ויהרום המזבחות אבל שיבא חרב האויבים על ירושלים באופן שהיהודים יסגרו בתוך העיר ולא יצאו משם לעבוד עבודתם בהרים ובגאיות כמנהגם ובזה הדרך יאבדו הבמות וישומו המזבחות בהיותם מבלי אדם עובר בהם גם שהאויבים הבאים על הארץ ישברו אותם ויהרסם ע"כ : ולע"דן אחרי אשר דבר ה' שינבא יחזקאל על חילול המקדש שהכנים מנשה צלם לשם ובהיות שהיה זה העון בתכלית הגודל עד שאין למעלה מזה להכעים ה' להכנם במקום קודש הקדשים מסכה נרה עכ"ז לא היה הדבר כל כך בגלוי נודע לכל ומפורסם לעיני כל העמים ולא היה כל כך חילול השם בדבר בפרהסיא כמו שהיה בזה שהיו עומדים ע"ז על כל הר וגבעה ועל כל תלמי שדי שהיה נראה לעיני כל עובר ושב והיה זה חילול השם מפורסם ואע"פ שמצד המקום אין העון חמור כל כך כמו שהוא בהכנס הטומאה למקום הקודש מ"מ מצד אחר שהיה זה בהצנע וזה בגלוי והיה כל העמים ואשר יבא מארץ רחוקה רואה את הטומאה עומדת בראש ההר לעיני כל הלא יחשב העון בכפלי כפלים מצד גודל חלול שמו ית' ית' · וקרוב לזה מצינו בדברי רז"ל שהשע"י יותר מקפיד על חילול השם בפרהסיא אעפ"י שאין העון חמור כ"כ ממה שהוא מקפיד על עון חמור שאינו בפרהסיא וכדאי' במ' והובא ברש"י פרשת בהעלותך גבי הצאן ובקר ישחט להם ר' עקיבא אומר שש מאות אלף רגלי ואתה אמרת בשר אתן להם ואכלו חדש ימים הכל כמשמעו מי מספיק להם כענין שנאמר ומצא כדי גאולתו ואי זו קשה זו או שמעו נא המורים אלא לפי שלא אמר ברבים חיסך לו הכתוב ולא נפרע ממנו וזו של מריבה היתה בגלוי לפיכך לא חיסך לו הכתוב ע"כ · והם מלינו שב"כ מקפיד הכתוב מה שהוא בפרהסיא בפני ישראל אעפ"י שלא היה נודע לעיני כל העמים ומה גם לא היה הדבר מצד עצמו חטא גדול כמ"ש ז"ל שבקש משה לפני הש"י יכתוב סרחני כדי שלא יאמרו שחטא בפועל בדברי השם כ"ש וק"ו כאן שהי' חטא גדול יחד שכל התורה תלויה בו ונעשית בפרהסיא לעיני כל העמים שהכתוב מקפיד עליו ביותר ממה שנעשית בהצנע · וז"ש בן אדם שים פניך אל הרי ישראל וגו' כלומר מה שאמרתי למעלה מחלול המקדש הוא היה דבר שאינו נגד פניך כי בסתר עשאהו משא"כ כאן הוא נגד פניך על כל הר וגבעה נשאה וע"כ הנבא ואמרת הרי ישראל וגו' הנני אני מביא כיון שיש חילול השם בדבר אני בעצמי אנקום נקמת דבר כי אלי ולכבודי הדבר נוגע ע"כ הנני אני מביא וגו' · למען תדעו כי אני ה' ואין ממש בע"ז · כי זה היה החילול השם באמרו כל הגוים אלולי שיש ממש בע"ז לא היו מעמידין אותו בפרהסיא על ההרים והגבעות ע"כ לא לבד שאפרע מן העבודים אלא ג"כ מן הנעבדים ואבדתי במותיכם ונשמו מזבחותיכם וגו' באופן שיראו כל העמים שאין ממש בע"ז שלא יכלו להציל את עצמם כ"ש לאחרים וזה ונתתי את פגרי בני ישראל לפני גלוליכם הרי נקם בעובדים ונעבדים יחד יכשלו וידעתם כי אני ה' אני ולא אחר ואין ממש בע"ז ובזה תוספת החילול השם כי בע"כ יודו שהבל היה בימיכם וזה

וזכרו

רדק

תקעו בתקוע · השופר נקרא תקוע לפי שתוקעים בו כי הם תוקעים בשופר להכים אשר בחוץ אל העיר זהו ור"ל הכל כלומר יבינו כל אשר בשדה אל תוך העיר : ואין הולך למלחמה · ואין אחד מהם יוצא לאויב להלחם אלא כולם נאספים אל העיר מפחד האויב ולמה להם זה כי חרוני אל כל המונה : החרב בחוץ · רעב ודבר יאכלנו · כתרגומו · ישיכים : ופלטו · כיוני הגאיות · דרך היונים להקבץ בגיא : הומות · משמיעות קול כקול כהי כן יעשו הפלטים בנוסם : והיו על ההרים · להסגב בהם עד יעבור חיל האויבים ובהיותם על ההרים יהמו ויכהו ויתודו כל איש מהם כי בעונו בא לו כל זה : אל ההרים · כמו על ההרים : כל הידים תרפינה · כי לא יהיה בהם כח להלחם כנגד כל האויבים : וכל ברכים תלכנה מים · תלכנה כמים על דרך משל כאילו כמסו שלא יהיה בהם כח מרוב הבהלה : וחגרו · מבואר הוא : כספם בחוצות ישליכו · מוכל לפר' אלילי הכסף והזהב שעשו כמו שנא' בישעיה ביום ההוא ישליך האדם את אלילי כספו ואת אלילי זהבו כיון שראו שאין בהם תועלת ולא הצילום ישליכו אותם בחוצות ויתכן גם כן לפרש אוצרות הכסף והזהב כי לא יועילו להם לא להנצל מן הרעב ולא מן האויב על כן ישליכו אות' בשוקי' וברחובות · וזהו שאמר נפשם לא ישבעו כי מן הכסף והזהב לא יוכלו למלא מעיה' כמו שישבעו מן הלחם ואם אין להם הלחם מה יועיל להם הכסף והזהב וכן יאכלו אותם גם לפי' הראשון רוצה לומר כי האלילים לא ישבעו אותם בעת הרעב : לנדה יהיה · לריחוק כי ירחיקו אותו מבתיהם כי מכשול עונם היה כלומר כל זה המכשול להם בעבור עונם היה : וצבי עדיו · זהו בית המקדש שהו' פאר יפי כבוד האל הנקדש בתוכו שהיו מתיפים בו כעדי והקב"ה שמהו לגאון שישראל היו מתגאים ומתגדלים בו על כל עם כי כבוד האל נראה בו בענין ובאש העליון והם שמוהו לשקוץ כי עשו בו צלמי תועבות' על כן נתתיו להם לנדה שהם ירחיקו ממנו ויגלו מארצם : ונתתיו · וחללוה · כתיב וחללוהו קרי הכתיב על השכינה והקרי על הבית : והסבותי · כמו שאמר בתורה והסתרתי פני מהם : וחללו · הזרים המקום הצפון שלי בבית והוא הדביר שהוא קדש הקדשי' ששם הארון : ובאו בה פריצים וחללוה · לשון נקבה על שכינת הכבוד השוכנה על הארון או אמר וחללוה על העיר ויונתן תרגם ואסליק שכינתי מנהון על דאחילו ארע בית שכנתי ויעלון בה רשיעיא ויחלוניה : עשה הרתוק · עשה שלשלת של ברזל סימן שיוליכו הכשדים אנשי ירושלם בגלות בשלשלאות כמו שעושין לשבוים : משפט דמים · כלומר כולם חייבים משפט דמי' לפי ששפכו דם נקי ועברו עברות שנתחייבו עליהם מיתה וכן משפט מות לאיש הזה כמו משפט דמים : והעיר מלאה חמס · ועוד שעושי' בה חמס ועל כן ראוים לגלות ממנה כי לא יתקיים ישוב הארץ עם החמס : והבאתי רעי גוים · הם הכשדים שנאמר עליהם הגוי המר והנמהר : ונחלו מקדשיהם · ונחלו ענין חלול שרשו חלל והוא מבנין נפעל ובא מהקל כמו ונחלת בך והיה משפטו עם הדגש ונחלו בשקל ונמסו ההרים : מקדשיהם · כמו מקדשיהם אלא שהוא משקל אחר מקדש בשקל למתעב נוי שהוא שם תאר : קפדה · בא מלעיל מפני שסמוכה למלה זעירה והוא בא או הה"א נוספת לפיכך הוא מלעיל לפי שאמר בלשון זכר בא והוא ענין כריתה כמו קפדתי כאורג חיי : ובקשו שלום ואין · יבקשו השלום שהיו אומרים להם נביאי השקר שלום יהיה לכם : הוה על הוה · שבר על שבר וכן תרגם יונתן תבר על תבר וכן במשקל אחר יעוז בהותו והות רשעי' יהדוף ענין רעה ושבר : אל שמועה · כמו על שמועה והשמועות הם בא האויב על הארץ : ובקשו חזון מנביא · ר"ל ואין כי דבר שלא ימצא יבקש אדם וכן גם נביאיה לא מצאו חזון מיי' וכן אמר בישעיה שופט ונביא וקוסם וזקן ר"ל הן שימותו הן שתפסק הכמתם ונבואת' כי ברוב הצרות תאבד הנבואה והחכמה והעצה כי לב בני אדם נבהל ובנבואה ראינו באלישע והיה כנגן המנגן ותהי עליו יד יי' : ותורה תאבד מכהן · כי הכהנים היו מורי התורה ויונתן תרגם מנביא מספר ר"ל סופר ומזהיר העם : המלך · ונשיא · הוא המלך וכפל הענין במלות שונות לחזק הענין : מדרכם אעשה אותם · הם מאסו התורה והנבואה ותאבד מהם כמו שאמר מלכה ושריה בגוים אין תורה וגו' : ובמשפטיהם · בבי"ת :

14 תקעו בתקוע והכין הכל ואין הלך
למלחמה כי חרוני אל כל המונה:
החרב בחוץ והדבר והרעב מבית
אשר בשדה בחרב ימות ואשר בעיר
רעב ודבר יאכלנו: ופלטו פליטיהם טו
והיו אל ההרים כיוני הגאיות כלם
המות איש בעונו: כל הידים
תרפינה וכל ברכים תלכנה מים:
וחגרו שקים וכסתה אותם פלצות
ואל כל פנים בושה ובכל ראשיהם
קרחה: כספם בחוצות ישליכו
וזהבם לנדה יהיה כספם וזהבם לא
יוכל להצילם ביום עברת יהוה
נפשם לא ישבעו ומעיהם לא ימלאו
כי מכשול עונם היה: וצבי עדיו
לגאון שמהו וצלמי תועבתם
שקוציהם עשו בו על כן נתתיו
להם לנדה: ונתתיו ביד הזרים כ
לבז ולרשעי הארץ לשלל וחללוה:
והסבותי פני מהם וחללו את צפוני
ובאו בה פריצים וחללוה:
עשה הרתוק כי הארץ
מלאה משפט דמים והעיר מלאה
חמס: והבאתי רעי גוים וירשו את
בתיהם והשבתי גאון עזים ונחלו
מקדשיהם: קפדה בא ובקשו
שלום ואין: הוה על הוה תבוא כה
ושמעה אל שמועה תהיה ובקשו
חזון מנביא ותורה תאבד מכהן
ועצה מזקנים: המלך יתאבל
ונשיא ילבש שממה וידי עם הארץ
תבהלנה מדרכם אעשה אותם
ובמשפטיהם אשפטם וידעו כי
אני יהוה:

נפקין באצוחת קרנא ומתקנין בכני
זינא ולית דאזיל לקרבא ארגז מן קדמי
על כל אתרגושתהון: חרבא
מלברא ומותא וכפנא מלגיו
דבחקלא בחרבא יתקטיל ודי
בקרתא כפנא ומותא ישיציניה:
ומשיזביא ישתזבון מנהון ויהון על
טוריא כיוני חילייא כולהון מנהמין
גבר בחובי נפשיה: כל ידיא
יתרשלן וכל רכוביא יתאשדן מיא:
ויסרון סקין ותחפי יתהון
איתכנעותא ועל כל אפיהון בהתא
ובכל רישיהון מרט: כספיהון
בשוקין ירמון ודהביהון לבוסרן יהי
כספיהון ודהביהון לא יכיל
לשיזבותהון ביום רוגזא דיי נפשהון
לא ישבעון ומעיהון לא ימלון ארי
לתקלת חוביהון יהי: וחדוות תיקוניה
ליקר יהביתיה ואינון צילמי
תועבתהון שיקוציהון עבדו ביה על
כן יהביתיה להון לבוסרן:
ואימסרינה ביד רשיען למיבז
ולחייבי ארעא לעדי ויחלוניה:
ואסליק שכינתי מנהון על דאחילו
ית ארעא בית שכינתי ויעלון בה
רשיעין ויחלונה: עביד שלשלן ארי
ארעא איתמליאת חייבי קטול
וקרתא איתמליאת חטופין: ואיתי
מבאישי עממיא ויחסנון ית בתיהון
ואבטיל רבות רשיעין ויתחלון
מקדשיהון: איתקפדת מטת ויבעון
שלמא ולית: תבר על תבר ייתי
ובסורתא על בסורתא תהא ויבעון
אולפן מספר ואוראה תיפסוק מכהן
ומלך מחכים: מלכא יתאבל ורבא
ילבש צדווידי עמא דארעא יתבהלן מאורחהון אעביד עמהון ובנימוסיהון
אתפרע מנהון וידעון ארי אנא יי: והוה

רשי

תקעו בתקוע · כשיבוא עליהם הגר הכינו עצמ' למלחמה ואין יוצא להלחם : כיוני הגאיות · דרך היוני' להקבץ בגאיות והומו' שם והיו הומים אל ההרים אשר יכוסו שם איש בעונו כיוני הגאיו' אשר כלם הומות : תלכנה מים · מזיעת אימה : לנדה יהי' · לשקוץ יהיה להם : וצבי עדיו · של הב"ה אשר לגאון שמהו להם הוא בית המקדש שנקרא גאון עוזם כמה שנ' הנני מחלל את מקדשי גאון עוזכם והם נתנו' תועבות' עשו בו על כן וגו' : את צפוני · את מקום שהייתי צפון שם בניה : עשו הרתוק · שלשלת הוא הוא שילכו בגולה אסורים בזיקי' : משפט דמים · חובי קטול : רעי גוים · רעים שבגוים ואכזרי' : ונחלו · ויתנחלו לאחרים : מקדשיהם · בתי היכלי הבמות שנהם נועדי' שם לשון בית זמונם : קפד' בא · כמו קפדתי כאורג חיי לשון כריתה : הוה על הוה · מאורע על מאורע הויה אחר הויה ומנחם חברו לשון שבר : ותורה תאבד מכהן · הרגילי' בהוראה כמו שנא' ותורה יבקשו מפיהו :
בשנה

מסרה

פלצות ד' וסימ' נמסר בישעיה סימן כ"א · עדיו ג' בקריאה וסי' ולא שתו איש עדיו עליו · וצבי עדיו לגאון שמהו · במתג ורכן עדיו לבלום · א"נך · והשבתי י"ג בקריאה וסי' ונתתי שלום בארץ ושכבתם ואין · והשבתי מערי יהודה · והשבתי למואב נאם יי' · והבאתי רעי גוים וירשו' והשבתי זמתך ממך · והשבתי זמה מן הארץ · וכרתי להם ברית שלום · ופקדתי על תבל רעה · והשבתי את המון מצרי' והאבדתי גילולים והשבתי אלילי' · והשבתי המון שיריך · ויאמר יי' אליו קרא שמו יזרעאל · והשבתי כל משוש' חגה חדשה :

מעשה מרכבה

מאו כעין הקרח הנורא כאבנים טובות ומרגליו' והוא מאיר לכל השמי' כאור שהוא מאיר בתוך הבית וכשמש הזה שהוא מאיר בזהרים בגבורתו · שנ' והזורח עד"ה שריה · וכמוהו הצדיקים עתידין להאיר לעתיד לבוא שנ' והמשכילים יזהירו כזוהר הרקיע · ועוד אמר ברוך כבוד יי' ממקומו · במקומו לא נאמר אלא ממקומו שאפי' החיות שנושאות את הכסא אינן רואו' אותו שנתן הקב"ה בינו לבין הרקיע שנ' ודמו' על ראשי החיו' רקיע · ויונתן לא חידש בזה הפסוק דבר : ותחת הרקיע כנפים ישרות אשה אל אחותה · מה שאמר ישרות הוא מה שאמר למעלה חוברות · כי כשהכנפים פרושות הוא הם ישרות · ובהתחברם אשה אל אחותה לאיש שתים מכסות לאנה · אמ' כי לכל אחת מהן היו עוד שתי כנפי' מלבד הישרות שהיו לעופף היו להם עוד שתים כנפי' שהיו אחזו לאנה · ומה הן מכסות לאנה את גוויותיהנה · ואע"פ שזה הענין כבר זכרו ושינה אותו עוד להודיע כי מה שבהם כאלל פניהם מהרקיע הנטוי על ראשיהם · וגם בזה לא חידש יונתן דבר : ואשמע את קול כנפיה' · הבין

מנחה גדולה

זכרו פליטיכם אותי בגוים שידו שאני אלוה ואין אחר בלעדי ויכירו וידעו שאני השברתי את לבם הזונות אחרי גלוליהם וידעו כי אני ה' עושה כל :

ויהי וגו' ואתה בן אדם כה אמר אדני ה' לאדמת ישראל וגו' · מהר"יא ז"ל לפי שירושלים וארץ יהודה אדמת ישראל היא הוא אשר דברתי אליך למעלה שבדברי הנביא יחזקאל תקרא מלכות יהודה וארצו פעמים רבות בית ישראל אדמת ישרא' הוא אשר דברתי אליך למעלה שבדברי הנביא יחזקאל תקרא מלכות יהודה וארצו פעמי' רבות בית ישראל אדמת ישראל הרי ישראל · ואמר בא הקץ על ארבע כנפות הארץ להגיד שאין בכל הארץ חמשים צדיקים להגין בעדה ואין יראת אלקים בעיר אחת זולת עיר אחרת ולכן בא הקץ על ארבע כנפות הארץ כי יבא האויב ויכבוש כל הארץ יחד ע"כ : ולע"ר נראה כמו שכתבתי למעלה בשם דברי חז"ל מה שאמרו על פסוק צדקת פרזונו בישראל צדקה עשה הקב"ה שפיזרן בין האומו' וכו' · גם ידוע דברי רז"ל הובא ברש"י והמפרשים בא הקץ הוא קץ של ונושנתם שישבו עליה כמנין ונושנתם אלא שחסרו שתי שנים שגלו קודם שימלא מנין מספר ונושנתם וזה מגד חסד האל כמ"ש ז"ל צדקה עשה הקב"ה עם ישראל שהגלם שתי שנים קודם ונשנתם כדי שלא יתקיים ג"כ סיפא דקרא אבד תאבדון · ועוד בה חסד שליסי שלא כלה אמתו בישראל כי אם שפכה על עצים ואבנים כדי שיתקרר עי"כ מקצת אמתו ויהיה שארית לישראל · הרי שאפי' בשעת הזעם הוא ית' זוכר את הרחמים וזה בשלשה הוי חזקה חיזוק וקיום לישראל ה' אדמת ישראל שפך חמתו על עצים ואבנים וכן בסוף הנבואה מזכיר חורבן הארץ והמקדש ב' בא הקץ וגו' אעפ"י שלא כתמלא שאת ונושנתם ג' על ארבע כנפות הארץ מפוזרים ולא מכונסים במקום שלא יוכל מלך או שר לכלותם וז"ש כה אמר אדוני ה' דין ורחמים מעורב לומר שהוא רחום בדין אעפ"י שהדין נותן לכלותם חלילה הוא עשה לפנים משורת הדין מעורב עם הדין ופירש מה הוא הרחום בדין לאדמת ישראל לא אמר לישראל אלא לאדמת ישראל שיהי' הארץ שמה ומשמה והם בארץ אויביהם ויעשה נקם באדמה מכורף לחורבן הבית כדי שיתקרר חרון אפו · ושנית בא הקץ אעפ"י שעדיין לא כלו כי אם תת"ן שנה כפי' רש"י ז"ל ועדין הם להם להיות שם שתי שנים למנין ונושנתם הוא ית' מיהר את הקץ שתי שנים קודם לטובת ישראל כאמור ושלישית אל ארבעת כנפות הארץ שיהיו מעט שם זעיר שם מפוזרים בכל ד' כנפות הארץ תחת מלכים ומושלים הרבה ולא תחת מלך אחד שלא יבא לכלותם מעל פני הארץ אלא יהי' להם קיום והעמדה בין העמים ויחיו בגוים אע"פ שהם כשה בין זאבים כמש"ל :

ויהי בשנה הששית וגו' מהר"יא ז"ל לפי שהיתה הנבואה חביבה על יחזקאל וכפלה הללו להיותו יושב חוצה לארץ לכן היה הנביא כהגיע אליו הנבואה זוכר השנה והחדש והיום והמקום שהיה יושב בו בהנבאו והנה השנה הששית היה לגלות יהויכין כי הוא גלה י"א שנים קודם חרבן הבית ובשנה החמשית לגלותו באה הנבואה הראשונה ליחזקאל ועתה בשנה הששית לגלותו באה לו הנבואה הזאת ולפי שראה כבוד השם כמו שראה אותו על נהר כבר לכן היה שתי הפעמים
ההם

ויהי בשנה הששית· פירוש לגלות המלך יויכין : בששי· הוא חדש אלול וכתב בעל סדר עולם כי שנה זו מעוברת היתה כי הנה הוא התחיל להנבא בשנה החמשית בחמשה לתמוז ועוד שבעה ימים שהיה משמים בתוכם הרי חצי תמוז ובאותה שעה אמר לו שכב על צדך ת"ל ימים וחצי תמוז של שנה חמשית עד ה' באלול של שנה ששית אפילו לעולם. אינם כי אם ארבע מאות ימים היאך אמר ואני יושב בביתי אלא שאותה שנה מעוברת היתה ונראה מתוך דבריו כי שכיבת הצדדים היתה כמשמעה אבל לפירושינו שפירשנו כי במראה הנבואה היה אין אנו צריכין לכל זה : וזקני יהודה· שגלו עם יכניה : יד יי'· רוח נבואה כשתבא בחוזקה נקראת יד יי' ובשלש המראות האלה שראה בהם מעשה מרכבה נאמר בהם יד יי' וטעם שלש המראו' האלה כנגד שלשה גליות שגלו גלות יהויקים וגלות יהויכין וגלו צדקיהו וזו האחרונ' כנגד גלות צדקיהו שרא' הכבוד נוסע מבית המקדש וראה חרבן העיר והבית לפיכך הביא אותו במראות אלהים ירושלם שיראה השקוצי' והגלולי' בבית שבעבורם נסע הכבוד ממקומו ובנסעו חרב הבית כמו שאמר בתורה והסתרתי פני מהם וגומר ואמר ביום ההוא הלא על כי אין אלהי בקרבי מצאוני הרעות האלה : וראה· מבואר הוא למעלה בראש הספרים : החשמלה· הה"א נוספת לפיכך המלה מלעיל כמו השער התחתונה מבא המלך החיצונה והדומים להם : וישלח· השולח הוא הכבוד הנראה כעין החשמל : בציצת ראשי· היא מחלפ' הראש פלוט"א בלע"ז וכן ועשו להם ציצית שהוא כמו ענף כתל"ד בבגד וכל זה היה במראה הנבואה כי לא בא יחזקאל ירושלם ולא סר ממקומו שהיה יושב שם בביתו עד כלות הנבואה כמו שאמר ותבא אותי ירושלימה : במראות אלהים· הנה אמר כי במראות אלהים הלך ירושלם ובמראה היה שבכשדים כמו שאמר בסוף הנבואה ותביאני כשדימה אל הגולה במראה ברוח אלהים וכל זה סימן הגלות ומה שהביא אותו ירושלם להראותו המעשים שבעבורם חרב הבית ונסתלק הכבוד לפיכך לקחו בציצת ראשו למשל כאדם הקולף על עבדו ולוקחו בציציות ראשו להוליכו לבית הסהר אבל במראה שהיתה סימן לשיבת הגלות בימי מלך המשיח לא לקחו בציציות ראשו אלא הביאו להרץ ישראל והניחו שם בנחת והושיבו על הר גבוה מאד כל זה סימן המעלה גדולה שתהיה לישראל בזמן ההוא : אל פתח שער הפנימית· פירוש שער החצר הפנימית והיא העזרה כמו שאמר במלכים ויבן החצר הפנימית ונקראת פנימית לפי שהיא פנימית להר הבית הקרואה חיצונה ובאמרו הפנימית וזכר התאר בחסרון המתאר הנה כמוהו כעדר הקלובות ומאכלו בריאה ופירוש אל פתח סמוך לפתח: הפונה צפונה· שהיה הפתח פונה לצד צפון כי בארבע רוחות היו פתחים : מושב סמל הקנאה המקנה· בא בדרך בעלי הה"א ומשפטו המקניא בשקל משגיא לגוי' ופירושו שהסמל מקניא האל בהיותו בביתו במקום משכן כבודו כמו שאמר הם קנאוני בלא אל : והנה שם· כמראה אשר ראיתי בבקעה סמך אותו אל הסמוך כי בבקעה אמר ככבוד אשר ראיתי על נהר כבר והנה אמר כמראה אשר ראיתי בבקעה : ויאמר אלי· והנה מצפון לשער המזבח· זה שער הצפוני שבו מזבח שבנו לסמל הקנאה הזה לפיכך אמר שער המזבח ומצפון לאותו שער היה זה הסמל : בבאה· רוצה לומר בכניסת השער מבחוץ בהר הבית ויונתן תרגם המזבח מדבחא אם כן דעתו היה על מזבח בית המקדש מזבח העולה שהיה חוץ לפתח האולם ואולי כנגד המזבח ההוא היה שער העזרה מצפון ואילו היה דעתו כמו שפירשנו היה מתרגמו אגורא ואולי היה כן דעתו כמו שפירשנו כי פעמים מתרגם גם מזבח הפסילים מדבחא : ויאמר אלי· מהם כן כתיב מלה חדא וקרי מה הם תרין מלין והוא חד מן ט"ו מלין דכתיבין מלה חדא וקריין תרין מלין : לרחקה· החי"ת בקמץ חטף לפאר הקריאה ומשפטו על המנהג לרחקה בשקל וכנו נחשת לרחצה ופי' כדי שארחק מעל מקדשיהם עושים התועבות במקדשי על פני : ויבא אותי אל פתח החצר· הוא הפתח שזכר אלא שמתחילה הביאו סמוך לשער מבחוץ ועתה הביאו תוך הפתח וראה בקיר הלשכה הסמוכה לפתח השער מבפני' חור אחד בקיר וחתר בקיר ע"ז שנעשה החור פתח שיכול אדם להכנס בו וראה הצלמים מצויירים על הקיר שהיו עובדים להם וזו המראה משל חתיר' הקיר להראותו בקיעת העיר ובעון העבודה זרה שעובדים בה יחתרו האויבים בקיר חומות ירושלם ויבקעוה עד שיכנסו בה וענין החור שהיה בו לפני החתירה רמז למצור ולדיק שבנו עליה קודם : ואבוא· מחקה על הקיר· כמו מחוקק כי חקק ומקה בענין אחד והמר מחוקה לפון יחיד על הכלל ובכלל כל גלולי בית ישראל הם אנשי מחקה על הקיר צלמי כשדים שזכר למטה בפרשת שתי נשים :

ושבעים

רשי

בשנה הששית· לגלות יכניה : ממראה מתניו וגומר· אסור להתבונן בפסוק זה : בציצת ראשי· בשער ראשי פלוני"ל בלעז : במראות אלהים· הראני כאילו נוש' אותי ומביאני לירושלם : שער הפנימית הפונ' צפונה· שער העזרה שהיא פנימי' להר הבית והיו לה שערי' לכל רוחותיה : סמל הקנאה· צלם דקנאתא דמרגזין: שא עיניך דרך צפונה· להר הבית מחוץ לעזרה שהרי בפתח שער הצפוני של עזר' מבחוץ היה עומד ודרך צפונה לשער חוץ לעזרה הוא : מצפון לשער המזבח· בהר הבית מצפון לאותו שער העזרה הצפוני ואומר אני שהיה אותו שער מכוון כנגד המזבח: בבאה· כשאדם בא ליכנס לעזרה מוצאו שם בביאה אלאנטרי"אה בלע"ז : לרחקה מעל מקדשי· כדי שאתרחק מעל מקדשי : אל פתח החצר· הקריבני עד פתח אותו שער עצמו : חור אחד בקיר· חומת העזרה : חתר נא בקיר· והרחב את החור : והנה פתח אחד· דרך החור ראיתי פתח לשכה אחת : שקץ· עשוין לשקוץ עבודה זרה : מחקה· חקוקין על הקיר : ויאזניהו

מסרה

ציצת ד' בליש' וכתיב כן ג' בפרש' ציצת· ויקחני בציצת ראשי : במראה ה' דגשים בקריאה וסימ' וזה מעשה המנורה מקשה זהב· והנה שם כבוד אלהי ישראל· ופני הקדש המראה במראה· ובמראה המראה אשר ראיתי ב' בפסוק· ועוד כ"ג וסימ' נמסר בירמיה סוף סימן ל"ו : והנה כל ה' דסמיך וסימ' נמסר במלכים א' סימן ז' :

א ויהי בשנה הששית בששי בחמשה
לחדש אני יושב בביתי וזקני יהודה
יושבים לפני ותפל עלי שם יד אדני
יהוה: ואראה והנה דמות כמראה
אש ממראה מתניו ולמטה אש
וממתניו ולמעלה כמראה זהר
כעין החשמלה: וישלח תבנית יד
ויקחני בציצת ראשי ותשא אתי
רוח בין הארץ ובין השמים ותבא
אתי ירושלמה במראות אלהים אל
פתח שער הפנימית הפונה צפונה
אשר שם מושב סמל הקנאה
המקנה: והנה שם כבוד אלהי
ישראל כמראה אשר ראיתי בבקעה:
ה ויאמר אלי בן אדם שא נא עיניך
דרך צפונה ואשא עיני דרך צפונה
והנה מצפון לשער המזבח סמל
הקנאה הזה בבאה:
ויאמר אלי בן אדם הראה אתה
מהם עשים תועבות גדלות אשר
בית ישראל עשים פה לרחקה
מעל מקדשי ועוד תשוב תראה
תועבות גדלות: ויבא אתי אל
פתח החצר ואראה והנה חר
אחד בקיר: ויאמר אלי בן אדם
חתר נא בקיר ואחתר בקיר והנה
פתח אחד: ויאמר אלי בא
וראה את התועבות הרעות אשר
הם עשים פה: י ואבוא ואראה
והנה כל תבנית רמש ובהמה
שקץ וכל גלולי בית ישראל מחקה
על הקיר סביב סביב:

ושבעים

והוה בשתא שתיתיתא בשתיתאה בחמשא לירחא אמר נביא אנא יתיב בביתי וסבי בית יהודה יתבין קדמי ושרת עלי תמן רוח נבואה מן קדם יי אלהים: וחזית והא דמות כחיזו אשתא חיזו יקר דלא יכלא עינא למחזי וליתאפשר לאיכתכלא ביה ולרע חיזו אשתא וחיזו יקר דלא יכלא עינא למחזי ולא אפשר לאיסתכלא ביה ולעילא כחיזו זהרא כעין חשמל: ואושיט דמות יד ואחדני בסער רישי ונטלת יתי רוחא בין ארעא ובין שמיא ואעילת יתי לירושלם כחיזו נבואה דשרת עלי מן קדם יי במעלנא דתרעא גואה דפתיח לצפונא דתמן מותב צלם קנאתא דמרגזין: והא תמן יקר אלהא דישראל כחיזוא דחזיתי בבקעתא: ואמר לי בר אדם זקוף כען עינך לאורח ציפונא וזקפית עיני לאורח ציפונא והא מציפונא לתרע מדבחא צלם קנאתא הדין במעלנא: ואמר ליבר אדם חזי את מה דאינון עבדין תועיבן רברבן דבית ישראל עבדין כא לאיתרחקא מעל מקדשי ועוד תתוב תחזי תועיבן רברבן: ואעיל יתי לתרע דרתא וחזית והא חורא חד בכותלא: ואמר לי בר אדם התור כען בכותלא וחתרית בכותלא והא תרעא חד: ואמר לי עול וחזיית תועבתא בישתא דאינון עבדין כא: ועליתוחזית והא כל דמות רחיש ובעירא שיקוצין וכל טעותא דפלחין להין בית ישראל מציירין על כתלא סחור סחור: ושבעין

מעשה מרכבה

הענין הזה כי האופני' יש להם כגלגלים קולות עצומים ויתם זה לחיות כאו פותח להם התנועה אע"פ שאינה להם גו' דרך האות אלא כמו פותח שהגלגלי' מיתם להם תנועת האופנים וקול האופנים שהם קול גם כן כמו שאמר וקול האופני' לעומתם' אלא ספיקה הנה הענין ויתם הקול לחיות לכך כי החיה העיקר' ... כי הם המשמיעות קול כקול שדי' ... וכן כמו שדי ... קול גדול ... הקול

מנחה גדולה

הם ניבא בחמשה לחדש שאותו יוחד למראותיו והחדש הששי שנזכר כאן הוא חדש אלול ובסדר עולם כתוב שאותה שנה מעוברת היתה וכו' כדאיתא בהר"דק ע"ש שכתב ג"כ שנראה מדבריה' ז"ל כי שכיבת הצדדים היתה בפועל ובהקיץ כמשמעה ואין כן הענין לדעתו כי במראה הנבואה היו לדקו דבריו בדבר הזה ע"כ : ולע"דן שטעם מהר"יא ז"ל שפרט שנה וחדש ויום ומקום מפני שהיתה הנבואה חביבה עליו להיותה בח"ל הוא נראה דוחק כי אדרבה הנבואה הזאת היתה לו להגמת נפש ולצער ואם אמרו ז"ל שהיו נביאי ישראל מצטערים כששמעו נבואה פרענות האמו' כמ"ש לבי כחלילים יהגה ואומר מעי מעי אחילה והרבה כמוהו כ"ש שהיו מצטערים על נבואות רעות לישראל ומה גם אין להוראות מקום וזמן שייכות לחביבת הדבר והרי מצינו כמה נבואות לפניו ולאחריו שאינו מזכיר מקום או זמן אטו דלא היו חביבות עליו אלא דוקא נבואה זו שנאמ' בה תועבות גדולות אשר עשו ישראל ואשר נגזר עליהם על זה ע"כ נראה שאין זה אלא כמספר חסדי המקום כמו שכתבתי למעלה וביותר בכאן שהראהו השם תועבת גדולות אשר בית ישראל עושים וכפי שורת הדין היו ראויים ישראל לעונשים הנאמרי' למטה בענין מיד ואעפ"כ לא ענש אלא א"כ הזהיר עוד עד אחד עשר שנים למלכות צדקיהו והרי אין לך חסד גדול שב"כ הרבה להשיב אפו ולא העיר חמתו כי אם זמן אחר זמן חכה שישובו וע"כ מזכיר הנביא יום וחדש ושנה להודיע כמה ארך אפים לפניו ית' · ועוד בא מחסדי השם כי בלי ספק שהיו עושין מעשים כאלו זה ימים ושנים כי לא ערוך מאתמול והיום נעשה הדבר כי אם משנים הרבה עשו כך והכעיסו לבוראם במעשים רעים ותועבות גדולות מאלו והיה א"כ מהראוי מאז שהתחילו להרע לגזור גזירה הנגזרה עתה עכ"ז אל שפקחסד הוא ולא שפך בהשחת ישראל כי אם שישובו ויקיו המתין להם זמן ועידן קודם שגזר הגזרה · וזה אומרו ויהי בשנה הששית לגלות יכניה אשר הגלו על אשר עשו תועבת כאלו אעפ"כ לא עשה כלה ולא גזר על ירושלים זו הגזרה כי אם בשנה הששית ועוד אחר זמן גדול בשנים זמן קטן בחדשים שלא נעשה זה הדבר בתחילת השנה כי אם ככלות עוד חמשה חדשים ואם הוא אלול הכוונה בחדש החמישי שאז מתחילין ימי התשובה ושע"כ בהרבה מקומות נוהגים לקום באשמורות הבוקר מר"ח אלול והם לא שמו גם את זה נגד לבם ועוד זמן קטן בחדש כיתן להם שלא גזר זו בר"ח כי אם עוד המתין חמשה ימים לחדש באופן שרצה ה' לזכותם בכל מיני זכות ובכל אופן המועיל וכל זה לא הועיל וע"כ בא אלי יד ה' קודם שהראה לי העונש הראה לי תחלה המעשים והתועבות הגדולות כדי שלא יתמהו בלב השומע העונשים הגדולים והנוראים כי תשובתו בצדו על מה אבדה הארץ · ומה שכתב הרד"ק לסתור דברי חז"ל שלא היה הנבואה הנזכרת למעלה בפועל כי אם במראה ומהר"יא ז"ל הודה והסכים לדבריו וכבר הוכחתי למעלה שהיה הדבר בפועל ואין מקרא יוצא מידי פשוטו ודברי חז"ל קיימים ונאמנים לעד לעולם : וז"ש וזקני יהודה היו יושבים לפני כתב מהר"יא ז"ל ראוי להתעורר למה זכר זה ומה צורך לידיעתו והנראה בזה הוא שהזקנים באו אל יחזקאל לדעת ממנו מה יהיה בירושלים האם תשאר בשלוחה ומלכותה וכ"כ לא ילך עליה ולא ישחיתה כמו שהיה חושב צדקיהו ועמו או אם תחרב ירושלים ויגלו בני יהודה כמו שניבא עליהם ירמיהו והיה הספק הזה אצלם לפי שראו שכבר עברו שש שנים אחרי גלות יהויכין וכ"כ היה שקט על שמריו בלתי מתעורר לעלות אל ירושלים ומפני זה היתה זקני יהודה לפני הנביא היתה עליו יד ה' ע"כ : ולע"דן. שאלו זקני יהודה היו מן החרש והמסגר אלף והיו יושבים לפניו יום יום ללמוד תורה וזהו היו יושבי' לפני

ושבעים איש מזקני בית־ישראל
ויאזניהו בן־שפן עמד בתוכם
עמדים לפניהם ואיש מקטרתו בידו
ועתר ענן־הקטרת עלה: ויאמר
אלי הראית בן־אדם אשר זקני בית־
ישראל עשים בחשך איש בחדרי
משכיתו כי אמרים אין יהוה ראה
אתנו עזב יהוה את־הארץ: ויאמר
אלי עוד תשוב תראה תועבות
גדלות אשר־המה עשים: ויבא
אתי אל־פתח שער בית־יהוה אשר
אל־הצפונה והנה־שם הנשים
ישבות מבכות את־התמוז:
טו ויאמר אלי הראית
בן־אדם עוד תשוב תראה תועבות
גדלת מאלה: ויבא אתי אל־חצר
בית־יהוה הפנימית והנה־פתח
היכל יהוה בין האולם ובין המזבח
כעשרים וחמשה איש אחריהם אל־
היכל יהוה ופניהם קדמה והמה
משתחויתם קדמה לשמש: ויאמר
אלי הראית בן־אדם הנקל לבית
יהודה מעשות את־התועבות אשר
עשו־פה כי־מלאו את־הארץ
חמס וישבו להכעיסני והנם
שלחים את־הזמורה אל־אפם:
וגם

ושבעין גברא מסבי בית ישראל
ויאזניה בר שפן קאים ביניהון
קיימין קדמיהון וגבר מחתיתיה
דקטרתא בידיה ויטור ענן קטרתא
סליק: ואמר לי החזיתא בר אדם
דסביבית ישראל עבדין בקבלא גבר
באדרון בית משכביה ארי אמרין לא
גלן עובדנא קדם יי רחיק יי ית
ארעא: ואמר לי עוד תתוב תחזי
תועיבן רברבן דאינון עבדין: ואעיל
יתי במעלנא דתרעבית מקדשא דיי
דפתיח לציפונא והא תמן נשיא יתבן
מבכן ית תמוזא: ואמר לי החזיתא
בר אדם עוד תתוב תחזי תועבן
רברבן מאילין: ואעיל יתי לדרת
בית מקדשא דיי גויתא והא תרע
היכלא דיי בין אולמא ובין מדבחא
כעשרין וחמשא גברא אחוריהון
להיכלא דיי ואפיהון למדינחא והא
אינון מתחברין סגדין למדינחא
לשמשא: ואמר
לי הא חזיתא בר אדם
הזעיר לבית יהודה מלמעבד ית
תועבתא דעבדו כא ארי מלו ית
ארעא חטופין ותבו לארגזא קדמי
והא אינון מתין בהתא לאפיהון:
ואף

רש"י

ויאזניהו בן שפן · חשוב היה ולמדין דורו הימנו לפיכך הקפיד עליו : ועתר ענן הקטרת · תמור קטור ענן הקטרת ולשון עתר מרבית וכן העתרת׳ עלי דבריכם וכן נעתרו׳ נשיקות שונא וכן חברו מנחם במחלוקת אחת שלשתן ופי׳ עניין מעבה המה אך כל אחד לשון בני אדם : בחדרי משכיתו · משוכה ברצפת אבני שיש לשון ושכתי כפי : אל פתח שער בית יי׳ · תוך חלל העזרה אל פתח ההיכל אשר בצפון דאמ׳ מר שני פשפשין היו בבית החליפות אחד בצפון ואחד בדרו׳ : מבכות את התמוז · צלם אח׳ שמחממות אותו מבפני׳ והיו עיניו של עופרת והם נתוכין מחו׳ ההיסק ונראה כאילו בוכה והומרות תקריב׳ הוא שואל תמוז לשון היסק כמו עד די חזה למזייה ואתוב׳ איזה יתיר מבכו׳ את התמוז פיי״שב׳ פלור״ר לאלק״אלפי״ן בלע״ז : ויב׳ אותי אל חצר בית יי׳ הפנימית · היא העזרה כי הר הבית נקרא החצ׳ החיצונה ועד עכשיו בחוב׳ היה עומד אלא שהוא נכנס בשער הצפוני והראהו בבית החליפות את צלם התמוז וחזר והוליכו למזרח לפני ההיכל והמזבח : ופניה׳ קדמ׳ וגו׳ · ממשמע שנא׳ ופניהם קדמה יודע אני שאחוריהם אל ההיכל אלא מגיד שהיה אחוריה׳ מגולה שהיו פורעין עצמם ומתריזין כלפי מטה : משתחויתם · כשתי תיבו׳ הוא משמ׳ לשון השחתה ולשון השתחוי׳ כן הוא בתלמוד ירושלמי משחיתים ההיכל ומשתחוים לחמה וכן ת״י ואינון מתחבלין וסגדין ומנח׳ חברו לשון שחות כמו שחי ונעבורה : הנקל לבית יהודה · המעט להם קל בעיניה׳ שאר עבירות שבידם : מעשות את התועבות · אם היו חדילים מעשות את כל התועבות אשר עשו בביתי פה : כי מלאו את כל הארץ חמס · ונקל בעיניהם אותו עון ושובו להכעיסני בתוך ביתי בתועבות האלה : והנה שולחים את הזמורה אל אפם · והנה שולחי׳ אל חוטמם את ריח רע של זמור׳ זו שהם מזמרי׳ ברוח היוצא מפי טבעת כלומר בושתם זה אל פיהם ישוב ומכתם פי׳ והנה שולחי׳ את הזמורה אל אפם עניין דופי וקלון היא לפרושי השוה ריח מקטרתם וכעס קרבנם וניחוחם למלאכת דופי נקבי׳ ואחוריהם אל היכל יי׳ יורה על העניין : קרנו

רד"ק

ושבעים איש · ע׳ סנהדרין להראותו מה שנתן להם האל תחלה שיהיו עליה׳ שבעי׳ זקנים להורותם הדרך הטובה הם היו מתעים אות׳ כמו שאמר ישעיהו עמי מאשריך מתעים : ויאזניהו בן שפן · גדול שבכולם היה : מקטרתו · המחתה נקראת מקטרת לפי שמקטרין בה : ועתר ענן הקטורת · עובי הענן כי היו מחתות רבות מהעובדים שהיו רבי׳ והנעבדי׳ ג״כ שהיו רבים כמו שאמר וענן העשן היה עבה מרבוי וכן העתרתם עלי דבריכם עובי הדברי׳ ורבוים : ויאמר · בחשך · כי חושבי׳ שלא יראה האל מה שעושי׳ בחשך בחדריהם וכנגד׳ אמר דוד גם חשך לא יחשיך ממך ועוד היו אומרי׳ עזב יי׳ את הארץ כלומר איננו משגיח כלל בתחתוני׳ אלא בעליונים שהם הגלגלים והמלאכי׳ אבל בעניני הארץ לא ישגיח כלל כי עוזבה לבני אדם ויעשו בה כרצונ׳ כמו שהיו אומרים רשעי עולם עבים סתר לו ולא יראה וחוג שמים יתהלך : ויאמר · מבואר הוא : ויבא אותי אל פתח שער בית יי׳ אשר אל הצפונה · זה שער התא שנקרא ג״כ צלע ויציע שהוא בכותל ההיכל מבחוץ כמו שבארנו בספר מלכים ואותם שהיו בכותל צפון היו פתוחים לצפון העזר׳ שהוא חצר הפנימ׳ : מבכות את התמוז · יש מפרשי׳ כי מבכות הוא כנוי ר״ל משמחו׳ את התמוז בירח תמוז היו עושי׳ חג לעבודת אלילי׳ והיו הנשים באותו לשמחו וי״מ שהיו עושים בתחבולות שיצאו המים לעיני ע״א הנקראת תמוז והיה בוכה לומר שהיה שואל שיעבדוהו ויש מפרשי׳ התמוז השרוף מן למיזא לאתונא ר״ל שהיו בוכות על אותו שהיה שרוף שהיו שורפין בניהם ובנותיה׳ באש והנשי׳ היו בוכות אותם : מבכות · מן הדגוש כמו רחל מבכה על בניה והרב החכם הגדול רבינו משה בר מימון ז״ל כתב כי נמצא כתוב בספ׳ מספרי העבודו׳ הקדמוני׳ כי היה איש מנביאי ע״א ושמו תמוז וקרא למלך אחד וצוהו לעבוד ז׳ כוכבי לכת וי״ב מזלות והמיתו המלך ההוא מיתה משונה ובליל מותו התקבצו כל הצלמים מקצות הארץ אל היכל בבל לצלם הזהב שהוא צלם השמש והיה זה הצלם תלוי בין שמים וארץ ונפל לתוך ההיכל וכן הצלמים סביבו והיה מספר להם מה שאירע לתמוז הנביא והצלמי׳ כולם בוכי׳ וסופדים כל הלילה וכאשר היה בבקר עופפו כל הצלמים להיכליה׳ בקצות הארץ והיה זה להם לחוק עולם בתחילת יום ראשון מחדש תמוז בכל שנה יספדו ויבכו על התמוז ויש מפרשים תמוז שם חיה שהיו עובדים צלם שלהם ותרגים ופגשו לייס את אייס ויערעין תמוזין בחתולין וברוב הנסחאות כתוב תמוז בשני ווי״ן ומה שהראה לו באלה המראות פתח צפון רמז לו כי מצפון תפתח הרעה אליהם : ויאמר · גדולת מאלה · באר כאשר למעלה לא אמר מאלה שהיו שוות התועבות ההם אבל אלה היו גדולות מהאחרות שהיו אחוריה׳ אל היכל יי׳ ופניהם קדמה והם היו עושים הפך מכוונת האל כי לכוונה זו צוה האל פתח המשכן למזרח וקדש הקדשים למערב לבטל עבודת השמש שהיו רגילים בה באותו הזמן ושיהיו בהכנס׳ למשכן אחוריהם לשמש שתמחה האמונה ההיא מלבם וכן צוה במקדש עולמים ועתה נטלו המצוה והכוונה והחזירו פניהם מעבודת האל ומהשתחות כנגד בית מקדשו וחזרו לעבודת השמש ולהשתחות לו ובדברי רבו׳ ז״ל ממשמע שנאמר ופניהם קדמה איני יודע שאחוריהם אל היכל יי׳ אלא מלמד שהיו פורעי׳ אחוריהם כלפי מטה : ויבא אותי אל חצר בית יי׳ הפנימי׳ · היא אות׳ חצר שזכר אלא שהסיע אותו ממקום למקו׳ בחצר כי היה לנגד צפון בפתח התא כמו שפירשנו ועת׳ הביאו למזרח ההיכל וראה חוץ לפתח ההיכל בין האולם והמזבח כי מזבח העולה היה לפני האולם בעזר׳ : משתחויתם · מלה מורכבת מן משתחוי׳ והשתחויתם וטעם ההרכב׳ אמר הנביא כי מצא אותם האנשים משתחוים קדמה לשמש ואומרים לנכנסי׳ השתחויתם דרך שאלה ויונתן פי׳ המלה מורכבת מן משחיתים ומשתחוים שתרגם מתחבלין סגידין וכן בדברי רבותינו משחיתי׳ ההיכל ומשתחוי׳ לחמה : ויאמר · הנקל · בצרי נפעל עבר או תאר אמר וכי קל הוא בעיניה׳ מעשות התועבות אשר עשו פה : כי מלאו את הארץ חמס · עד ששבו עוד להכעיסני בביתי : והנם שולחי את הזמורה אל אפם · והנם הם מקטרי׳ בביתי ושולחי׳ רוח הקטרתם אל אפי מלבד הבזיון שעושי׳ לי שמחזירין אחוריהם אל היכלי : הזמורה · פי׳ ריח רע והיא על דרך כנוי לקטרת שהיו מקטרין והוא עטוש מלמטה לפיכך ת״י מייתן בהתא לאפיהון ותרגם בשת בהתא והוא מקום הבשת : אפס · ר״ל אפי אלא שכנה הכתוב והוא אחד משמונה עשרה מלין שהם תקון סופרים : וגם

ענן ד׳ חטפין פתחין בקריא׳ וסי׳ כי ענן יי׳ על המשכן יומם ואש · וכסה ענן הקטרת · ועתר ענן הקטרת עלה · יפיץ ענן אורו · וחד וענן יי׳ עליהם יומם · המה עושים ה׳ בקריא׳ וסימ׳ איש איש ממלאכתו אשר המה · כן המה עשים גם לך דשמואל · האינך ראה מה המה עשים · עוד תשוב תראה תועבות : כי עגבים בפיהם · אחוריהם ג׳ וחס׳ בקריא׳ וכל אחריהם ביתה דמלכים · וחברו דד״ה · אחריהם אל היכל יי׳ · אל אפם חד מן י״ח מלין תקון סופרים וסימ׳ נמסר בריש ספר במדבר סיני · כל כל לשון אף על במ״א הזמרה אל אפם :

מעשה מרכבה

הקול : קול המולה · פי׳ כמו מלה · אלא שזה מורה על מלה חזקה בשמעת מדברי׳ רבי׳ בקול חזקה · ועוד פניך שמא זה הקול להודיעו כי המרכבה נוסעת מן הבית כי קול כנפי החיות הוא משל לנסיעה · כי העוף בבואו לעוף ידפיק בכנפיו · וכן האופנים משמיעים קול בלכתם · ות״י הפסוק כן · ושמעי׳ ית קול גפיהון כקל מיין סגיאין כקלא מן קדם שדי במהכהון קל מילוליהון כד מודן ומברכין ית ריבונהון קיימא מלך עלמין כקל משריית מלאכי מרומא במקמהון משתקן גפיהון מן קדם דבירא : ויהי קול מעל לרקיע אשר על ראשם · אמ׳ היה קול לא כקול שאמ׳ קול כנפיהם אלא מעל לרקיע אשר על ראשם יבא הקול · הבין מזה כי אף על פי שהרקיע כסוי על ראשיהם · ואין הוא המצוה אותם והמשמיע קולו להם על פעולותיה׳ אל מעל לרקיע הוא אותו הקול אמר הכתוב · והקול והדבר הוא דרך משל · וכן אמר גבורי כח עושי דברו לשמוע בקול דברו · כי הרקיע אף על פי עלתם הוא עלול גם כן והנה הקול היוצא מעל לרקיע הוא באדון המצוה עבדיו העומדי׳

מנחה גדולה

לפני ואלו הוא כדברי מהר״יא ז״ל היו לו לומר באו לפני זקני יהודה כמ״ש לקמן ויבא אלי אנשים מזקני ישראל וגו׳ · ומדקאמר וזקני יהודה יושבים לפני ש״מ שהיו יושבים לפניו ללמוד תורה וע״כ בהתאספם יחד לעסוק בתורת ה׳ ותפל עלי שם יד ה׳ שם דייקא שזכות התורה מסייע לזה שהיתה שם התגלות השכינה כי כשיושבי׳ ועוסקים בתורה שכינה שורה ביניהם ואין להקב״ה בעולמו אלא ארבע אמות של הלכה ע״כ ותהי עלי שם יד ה׳ · עוד כיון באומרו וזקני יהודה יושבים לפני כלפי שאמרו ז״ל במס׳ גיטין על פסוק וישקוד ה׳ על הרעה ויביאה עלינו כי צדיק ה׳ אלהינו צדקה עשה הקב״ה עם ישראל שהגלה גלות צדקיהו ועדיין גלות יכניה קיימת בעוד שהיו החרש והמסגר אלף שהיו ת״ח גדולים כדי שילמדו תורה עם דורו של צדקי׳ וע״כ עתה שראה פורענות ישראל בחרבן ירושלים אמר וזקני יהודה יושבים לפני שעדיין היו יושבים בישיבה של תורה ולומדים אותה שלא ימושו מפיהם ומפי זרעם עד עולם כי על כן השאירם ה׳ בחיים אותם למען אשר ילמדו תורה לדורו של צדקיהו כשיגלו וא״כ גם בזה סיפר חסדי ה׳ כי הבים המה שגלה גלות צדקיה בעודו דורו של יהויכין חי כדי שילמדו תורה בגלותם ועי״כ תהיה גם השכינה עמהם בגלותם המשך הזמן שיהיו בגלות ולסימן לזה ותפל עלי שם יד ה׳ למען ידעו גם דורות הבאים שאף כשהם בארץ אויביהם יש תיקון שישרה שכינה בישראל והוא בד׳ אמות של הלכה וזו שיעמוד להם בגלותם כי כל זמן שקול קול יעקב מצפצף בבתי כנסיות ובתי מדרשים אין הידים ידי עשו שולטין ובזכותה יגאלו וכמ״ש ז״ל אין הגליות מתכנסות אלא בזכות התורה שנ׳ גם כי יתנו בגוים עתה אקבצם ואומר זכרו תורת משה עבדי וגו׳ וכתי׳ בתריה הנה אנכי שולח לכם את אליהו וגו׳

ויבא אותי אל פתח וגו׳ והנה שם הנשים יושבות ומבכות את התמוז · מהר״יא ז״ל הביא דברי הרד״ק ז״ל ומה שהביא בשם המורה וכתב אח״כ סוף דבר שהנשים הצדקניות ההמה היו מבכות את התמוז והיה סימן רע להם ולבעליהן כי בתמוז הבקעה העיר ונכנסו הכשדיים בה ואולי שהתמוז הנזכר כאן הוא החדש הרביעי שהיה נקרא בבבל ובאשור תמוז וגם אנחנו היום קורין אותו כן ולפי שבחדש ההוא חמשה דברים אירעו את אבותינו היו הנשים מיחסות אותם למזל החדש ההוא ולכן היו מבכות את התמוז אותו החדש רע המזל שאסף עליהם הרעות וכזה מהפשע רב שהעונשים האלקיים הבאים עליהם לכוכב עונותיהם היו מיחסות אותם אל התמוז ע״כ : ולע״ד אומרו הנשים מבכות את התמוז הוא שהיו כעין הנשים שהשיבו את ירמיהו עשה נעשה את כל הדבר וגו׳ לקטר למלכת השמים והסך לה נסכים כאשר עשינו אנחנו ואבותינו מלכינו ושרינו ונשבע לחם וגו׳ ומן אז חדלנו לקטר למלכת השמים והסך לה נסכים חסרנו כל ובחרב וברעב תמנו וגו׳ הרי שהיו כ״כ אדוקים בע״ז עד שהיו סבורים לשבוע לחם ולראות טוב כשיתמידו לעבוד ע״ז ולהיות עי״כ ניצול מכל רע והיו טועים אם יחדלו מעבודתם יחסרו כל טוב ויתמו בחרב וברעב וע״כ אמר שהיו הנשים יושבות ועובדות ע״ז בלב שלם שהיו סבורין בזה לבטל הגזרות הנגזרת להיות בתמוז היא הבקעת העיר שהיא היתה הקשה עליהם ביותר והיה עלתה על דעתן שע״י שעובדי׳ ע״ז בבית המקדש היא תעמוד להם שלא ימסור העיר ביד נבוכד נצר וביד מבקשי נפשם ופי׳ בכה כמו כבה בהפוך אתוון או פי׳ מבכות כפשוטו שהו יושבות ובוכות מפני היראה שלא יעבדו ע״ז כראוי להם ויענשו עי״כ כמו שאמרו ומן אז חדלנו וגו׳ וזה היו מבכות את התמוז על מה שנגזר בתמוז ועל כן אמר הפ״י עוד תשוב

וגם אני · מבואר הוא : ויקרא · פקדות העיר · האנשים הפקודים על אנשי חיל וכן ויפקד הכהן פקודות על בית יי' וסמכה אל העיר ואמר פקדות העיר שבאו אל העיר תחלה והחיל אחריהם ואלה פקדות העיר שמבאר שהיו ששה אנשים והשביעי בתוכם שהיה סופר המלך אלה הם שבעת הסרים שבאו אל העיר כאשר הובקעה העיר כמו שאמר בספר ירמיהו והם נרגל שמגר נבו שר סכים רב סרים נרגל שראצר רב מג ואע"פ שהם שמנה הראשון פקיד על השבעה ולא נמנה עמהם והראה לו השם יתברך במראה הנבואה כי בזה הדרך תלכד ירושלם : ואיש כלי משחתו · כלי בחירק כי הוא יחיד וכן כלי מפצו : משחתו · בצרי והוא שם וכמוהו שם אבל הוא בחירק תהרגו למשחית חרשי משחית : והנה ששה אנשים · פירשנוהו על דרך פשוטו ועל דרך משל הם ששה מסכים והשביעי ביניהם שהוא לבוש בדים וידוע כי בדים הם בגדי פשתן המנוהגין והוא הסופר הגדול ומנהיג העיר והו' הזורק אש בעיר ואלה הם פקדת העיר ובדברי רבו' ז"ל מאי ניהו ששה אנשי' משבר משחית מכלה קצף אף וחמה : שער העליון · פירשו רבותינו ז"ל שהוא שער מזרחי ונקר' עליון שהו' מלמעלה מעזרת ישראל : אשר מפנה לפונה · מזרחי לפוני היה וכבר פירשנו הטעם למה הראה המרא' בצפון ובכל היא מזרחית לפונית לארץ ישראל : מפנה · פעול בשקל אשר אתה מראה בהר : מפצו · כמו משחיתו שזכר כי מפץ שם כלי הוא שמשברים הסלעים בו וכן מפץ אתה לי והוא בצרי וזה בקמץ : ואיש אחד בתוכם לבוש הבדים · כבר פירשנוהו על דרך משל ורבותינו ז"ל פי' כן וכן אמרו זה גבריאל והם אמרו כי גבריאל מלאך של אש לפי שהוא הזורק האש על העיר וכן ראהו דניאל לבוש בדים וראה פניו כמראה ברק ועיניו כלפידי אש : וקסת הסופר במתניו · קסת הוא כלי הדיו ויונתן תרגם פנקס ספרא והפנקס הוא מה שכותב עליו הסופר והוא נייר או לוח ואע"פ כי ענין הפסוק הוא על צורך הדיו לא על הלוח שאמר והתוית תיו ואולי לפי שתלוי' במתני הסופר הנייר או הלוח עם כלי הדיו כלל הכל בפנקס : לבוש בדים · בקמץ בסמיכות וכן חגור כלי מלחמה ופי' לבוש בבדים : ויבאו ויעמדו אצל מזבח הנחשת · זהו מזבח העולה שהיה לפני האולם בעזרה ואותו עשה שלמה כמו שכתוב בדברי הימים ומה שהראה לו עמד' אצל מזבח הנחשת ראה כי אצל מזבח הנחשת המשתחוים קדמה לשמש וכיון שבוו כבוד האל יתברך בזה הראהו שבעון זה נעלה הכבוד מעל הכרוב : אל מפתן הבית · מורה הסתלק הכבוד מבית המקדש ובאמרו מעל הכרוב ולא אמר הכרובים כי שני כרובים היו אמרז"ל כי נסע מכרוב לכרוב ומכרוב למפתן ואמרו י' מסעות נסעה שכינה ואפשר כי אמר מעל הכרוב הוא לדרך משל וי"ת אסתלק מכרובא דהוה שרי עלוהי בית קדש קדשים ובאמרו ככרובא ולא אמר מכרובא ר"ל כי עם הכרוב נעלה רוצה לומר מי שנעשה לו הכרוב דמיון הוא והוא השרף העף אל האדם רמז בהסתלק הנבואה מישראל לא נשארו אלא חגי זכריה ומלאכי שהתנבאו בבנין בית שני ובהם פסקה הנבואה : וכבוד אלהי ישראל · מבואר הוא : הלבוש הבדים · אותו שנזכר שהיה לבוש בדים ובא בירִיעת התאר והתחבר : ויאמר יי' אלו · כתיב בוי"ו וקרי ביו"ד ובוי"ו והוא כמו עליו בשמים ירעם והדומים לו ואחר שאמר בתוך העיר אמר בתוך ירושלם אף על פי שידוע כי העיר שזכר היא ירושלם שהרי זכר בענין הפרשה בית יי' והיכל ואולם ומזבח אלא הוסיף ואמר ירושלם כלומר העיר אשר בחרתי לשכן שמי בה הם השיעור ממנה ברוב עונותם : והתוית תו · ענין סימן וכתיבה אמר שיתוה בדיו על מצחות האנשי' הנאנחים והנאנקים לסימן שלא יגעו בהם המשחיתים וזה הענין כענין דם הפסח במצרים לאות ולסימן אלא שזה היה במראה הנבואה ורבותינו ז"ל פי' תיו האות הנקראת תי"ו אמר לו הקדוש ברוך הוא לגבריאל כתוב על מצחן של צדיקים תי"ו של דיו ועל מצחן של רשעים תי"ו של דם ואמר מאי שנא תי"ו רב אמר תי"ו תחיה תי"ו תמות ושמואל אמר תמה זכות אבות ואלה האנשים היו הצדיקים אשר בירושלם שהיו נאנחים ונאנקים על כל התועבות הנעשות בתוכה : והנאנקים · ענין צעקה וצוחה כמו האנק דום ושב הפועל נפעל לרוב הפעולה וכן הנדברים בך : ולאלה אמר באזני · ולאלה הם הששה שזכר אמר להם שיבאו אחר המתוה הזה ויכו : על תחום · כן כתיב וקרי אל והכתוב רוצה לומר והכה על אשר תחום עיניכם וכל שכן על האחרים והקרי כמשמעו הזהירם שלא יחוסו על האדם ולא יחמלו : עיניכם · כתיב לשון רבים וקרי עינכם לשון יחיד כמו לא תחום עינך והיחיד הוא דרך כלל : זקן בחור · תהרגו למשחית שם רוצה לומר להשחתה שתשחיתו הכל : וממקדשי תחלו · מאשר במקדשי כי אותם חייבים יותר שעובדים עבודה זרה במקדשי על פני להכעיסני : באנשים הזקנים · הם שבעים איש מזקני ישראל שזכר שהיו עובדים עבודה זרה בלשכה אשר בעזרה לפני הבית ורבותינו ז"ל דרשו אל תקרי ממקדשי אלא ממקודשי אלו בני אדם שקיימו כל התורה כולה מאל"ף ועד תי"ו ואמרו לא יצאה מדה טובה מאת הקדוש ברוך הוא וחזר בו לרעה חוץ מדבר זה שהרי אמר תחלה והתוית תיו ואמר ועל כל איש אשר עליו התיו אל תגשו ואחר כך אמר וממקדשי תחלו : ויאמר

רשי

קרבו פקדות העיר · הקריבו את הפקידי' אשר הפקדתי לשחת את העיר : ששה אנשים · רבותינו פרשוה במסכת שבת קצף אף וחימה משחית משבר מכלה : מפצו · שהוא משבר את הכל כמו ונפץ את עולליך : וקסת הסופר · פנקס הם לוחו' שמחופין בשעוה וחורתין בם בעט : אצל מזבח הנחשת · הוא מזבח האבנים שעשה שלמה תחת מזבח הנחשת שעשה משה במדב' : מעל הכרוב · מעל הכפרת שהשכינ' הית' שורה שם עד הנה והתחילה להסתלק ולצאת לחוץ מעט מעט י' מסעו' וזה מסע הראשון מן הכרוב למפתן בית קדשי הקדשים · והתוית תיו · ורשמת רושם : על מצחות האנשים · הצדיקים כדי להיות לאות שלא יפגעו בם המשחיתים : ולאלה אמר באזני · לששת המחבלים : וממקדשי תחלו · מן העומדי' לפני מקדשי ורבותינו אמרו אל תקרי ממקדשי אלא ממקודשי מן המקודשים לי הם אותם חקוקי שתיו שהתרה בהם מלהזיקם חזר וצוה לחבלם לפי שאמרה מדת הדין לפניו מה נשתנו אלו מאלו הרי לא מיחו בהם כדאיתא במס' שבת : ונאמר

וְגַם־אֲנִי֙ אֶעֱשֶׂ֣ה בְחֵמָ֔ה לֹא־תָח֥וֹס
עֵינִ֖י וְלֹ֣א אֶחְמֹ֑ל וְקָרְא֤וּ בְאָזְנַי֙ ק֣וֹל
גָּד֔וֹל וְלֹ֥א אֶשְׁמַ֖ע אוֹתָֽם׃ א וַיִּקְרָ֤א
בְאָזְנַי֙ ק֣וֹל גָּד֔וֹל לֵאמֹ֔ר קָֽרְב֖וּ פְּקֻדּ֣וֹת
הָעִ֑יר וְאִ֛ישׁ כְּלִ֥י מַשְׁחֵת֖וֹ בְּיָדֽוֹ׃
וְהִנֵּ֣ה שִׁשָּׁה֩ אֲנָשִׁ֨ים בָּאִ֜ים ׀ מִדֶּֽרֶךְ־
שַׁ֣עַר הָעֶלְי֘וֹן אֲשֶׁ֣ר ׀ מָפְנֶ֣ה צָפ֒וֹנָה֒
וְאִ֨ישׁ כְּלִ֤י מַפָּצוֹ֙ בְּיָד֔וֹ וְאִישׁ־אֶחָ֤ד
בְּתוֹכָם֙ לָבֻ֣שׁ בַּדִּ֔ים וְקֶ֥סֶת הַסֹּפֵ֖ר
בְּמָתְנָ֑יו וַיָּבֹ֕אוּ וַיַּֽעַמְד֕וּ אֵ֖צֶל מִזְבַּ֥ח
הַנְּחֹֽשֶׁת׃ וּכְב֣וֹד ׀ אֱלֹהֵ֣י יִשְׂרָאֵ֗ל
נַעֲלָה֙ מֵעַ֤ל הַכְּרוּב֙ אֲשֶׁ֣ר הָיָ֣ה עָלָ֔יו
אֶ֖ל מִפְתַּ֣ן הַבָּ֑יִת וַיִּקְרָ֗א אֶל־הָאִישׁ֙
הַלָּבֻ֣שׁ הַבַּדִּ֔ים אֲשֶׁ֛ר קֶ֥סֶת הַסֹּפֵ֖ר
בְּמָתְנָֽיו׃
וַיֹּ֣אמֶר יְהוָ֗ה אֵלָו֙ עֲבֹר֙ בְּת֣וֹךְ הָעִ֔יר
בְּת֖וֹךְ יְרוּשָׁלָ֑͏ִם וְהִתְוִ֨יתָ תָּ֜ו עַל־
מִצְח֣וֹת הָאֲנָשִׁ֗ים הַנֶּֽאֱנָחִים֙ וְהַנֶּ֣אֱנָקִ֔ים
עַ֚ל כָּל־הַתּ֣וֹעֵב֔וֹת הַֽנַּעֲשׂ֖וֹת בְּתוֹכָֽהּ׃
ה וּלְאֵ֙לֶּה֙ אָמַ֣ר בְּאָזְנַ֔י עִבְר֥וּ בָעִ֛יר
אַחֲרָ֖יו וְהַ֑כּוּ עַל־תָּחֹ֥ס עֵינֵיכֶ֖ם וְאַל־
תַּחְמֹֽלוּ׃ זָקֵ֞ן בָּח֤וּר וּבְתוּלָה֙ וְטַ֣ף
וְנָשִׁ֔ים תַּהַרְג֖וּ לְמַשְׁחִ֑ית וְעַל־
כָּל־אִ֨ישׁ אֲשֶׁר־עָלָ֤יו הַתָּו֙ אַל־תִּגַּ֔שׁוּ
וּמִמִּקְדָּשִׁ֖י תָּחֵ֑לּוּ וַיָּחֵ֙לּוּ֙ בָּאֲנָשִׁ֣ים
הַזְּקֵנִ֔ים אֲשֶׁ֖ר לִפְנֵ֥י הַבָּֽיִת׃
ויאמר

וְאַף אֲנָא אַעֲבֵיד בִּרְגַז לָא יְחוּס מֵימְרִי וְלָא אֶירְחַם וִיצַלּוֹן קֳדָמַי בְּקָל רַב וְלָא אֲקַבֵּיל צְלוֹתְהוֹן: וְאַכְלֵי וַאֲנָא שְׁמַע קָל רַב לְמֵימַר אִתְקָרַבוּ דִּמְמַנַן עַל קַרְתָּא וּגְבַר מָאן חִבּוּלֵיהּ בִּידֵיהּ: וְהָא שִׁיתָּא גֻבְרִין אָתַן מֵאוֹרַח תַּרְעָא עִילָאָה דְפָתִיחַ לְצִיפּוּנָא וּגְבַר מָאן בִּידוּרֵיהּ בִּידֵיהּ וְגַבְרָא חַד בֵּינֵיהוֹן לְבִישׁ לְבוּשִׁין וּפִנְקַס סָפְרָא בְּחַרְצֵיהּ וְעָלוּ וְקָמוּ בִּסְטַר מַדְבְּחָא דִּנְחָשָׁא: וִיקַר אֱלָהָא דְיִשְׂרָאֵל אִסְתַּלַּק בִּכְרוּבָא דַּהֲוָה שְׁרֵי עֲלוֹהִי בֵּית קֹדֶשׁ קוּדְשַׁיָּא וּשְׁרָא מֵעֵיל לְקָבֵיל סְקוּפַת בֵּיתָא וּקְרָא לְגַבְרָא דִּלְבִישׁ לְבוּשַׁיָּא דְפִינְקַס סָפְרָא בְּחַרְצֵיהּ: וַאֲמַר יְיָ לֵיהּ עִיבַר בְּגוֹ קַרְתָּא בְּגוֹ יְרוּשְׁלֵם וְתִרְשׁוֹם תְּוָא עַל בֵּית עֵינֵי גַבְרַיָּא דְּמִתְאַנְחִין וּדְמַאַנְקִין עַל כָּל תּוֹעֵיבָתָא דְּאִתְעֲבִידָא בְּגַוַּהּ: וּלְאִלֵּין אֲמַר וַאֲנָא שְׁמַע עִיבְרוּ בְּקַרְתָּא בַּתְרוֹהִי וּקְטוּלוּ לָא תְחוּס עֵינֵיכוֹן וְלָא תְרַחֲמוּן: סָב עוּלֵים וּבְתוּלָה וְטַפְלָא וּנְשַׁיָּא תִּיקְטְלוּן לְחַבָּלָא וְעַל כָּל גַּבְרָא דַּעֲלוֹהִי רוּשֶׁם תְּוָא לָא תִקְרְבוּן וּמִבֵּית מַקְדְּשִׁי תִּשְׁרוֹן וּשְׁרִיאוּ בְּגַבְרַיָּא סָבַיָּא דִּקְדָם בֵּיתָא: ואמר

מעשה מרכבה

העומדי' עליו הוא נותן להם קול ומדבר והם שומעי ושותקים לשמוע בקול דברו · וזהו בעמדם תרפינה כנפיה' כי אין לעבדים העומדים קול ודבר אלא השמיעה והקבלה · ורמז גם כן באמורו ויהי כי היה זמן אחד ולאדם מיוחד שהקול יוצא לו מעל לרקיע בלא אמצעי · שנ' וישמע את הקול מדבר אליו · פנים בפנים דבר יי' עם משה · ולשאר הנביאים הקול מהכפרד האחרון · הוא השכל הפועל · וי"ת הפסוק כן · ובזמן דהוי רעוא קדמוהי לאשמעא דביר' לעבדוהי נביאייא ישראל היה קלא משתמע מעלוי רקיעא דעל רישיהון במקמיהון משתן גפיהון מן קדם דבירא : וממעל לרקיע אשר על ראשם · אמר כי עוד יש כמאה ממעל · וראה דמות כסא עליו כי אין יושב אלא על כסא · ואיש שהיה דמו' היה מראיהו כמראה אבן ספיר שהוא בהיר ומזהיר · ועל דמות הכסא דמות כמראה אדם עליו מלמעלה · והוא היושב או הרוכב · כי פעמים יתארהו רוכב לענין המרכבה בימושלו עליה כרוכב על מרכבתו · ופעמים יתארהו כמלך יושב על כסא · ומורה במלת יושב גם כן קיום במציאותו : והכסא

כלי"ח כלישנא וסי' נמסר בסדר ויקהל : לבוש כל לישנא חסר כנביאים במ"ב וסימ' ושריון קשקשים· הוצא לבוש לכל עבדי וכל כתובים דכוו' מ"ל במ"א חסר כי כל ביתה לבש שני : ולאלה ג' ר"פ בקריאה וסי' ולאלה תטמאו כל הנגע בנבלתם · ולאלה אמר באזני עברו · ולאלה תהיו תרומת הקדש סופא דספרא :

מנחה גדולה

אשר הראה תועבות גדולות מאלה שהיה זה תועבה יותר מתועבות הקודמות שהיו עולים בדעתן שבעבדם ע"ז יהיו נגולין מרע ובעזבם הע"ז יחסרו כל טוב :

ויקרא באזני קול גדול וגו' · מהר"יא ז"ל הקשה על דברי הרד"ק שפי' פקודות העיר האנשים הפקודים על אנשי החיל וכו' ע"ש והרבה להשיב על דבריו גם ממאן בפי' מדרש איכה על ששה אנשים אלו ואח"כ כתב והנכון אצלי בו הוא אחד משני דרכים הא' שהקול קרא קרבו פקודת העיר ר"ל באו ימי הפקודה להפקד על העיר עונותיה וכאלו היה אומר למשחיתים שכל איש יבא כלי מפצו בידו לשחת את העיר וכן דרשו באיכה רבתי קרבו פקודת העיר ע"כ עמד מטא של עגל שנ' והיה ביום פקדי ופקדתי והראה לזה בנבואתו ששה אנשים באים בדרך העליון והוא שער מזרחי ונקרא עליון שהוא למעלה מעזרת ישראל ולפי שהיה מזרחי לפוני אמר אשר מפנה לפונה כאלו היה מודיע שמשם תבוא ההשחתה ולכן היה כל אחד מהששה אנשים כלי מפצו בידו ר"ל משחתו כמו מפץ אתה לי ושהיה בתוכם איש לבוש הבדים וקסת הסופר היה תלוי במתניו והוא הפינקס שבו יכתבו הסופרים עניניהם והנה ששה אנשים האלה המשחיתים היו רמז ומשל לששה שנות משחיתות שחייבו חרבן ירושלים וכבר ידעת שלדדי העולם שש מעלה ומטה פנים ואחור ימין ושמאל ואמנם המעלה שהיה סבת החרבן היא חרון השם וכעסו עליהם שהוא עליון על כל אלקים גם רמז אל האש אשר נשלח עליהם מלמעלה מבינות לגלגל כמו שיאמר והמטה שסיבב החרבן היא א"י וקדושת ירושלים שלא יכלה לשאת אותם בתועבותיהם וכמו שאמר והארץ תעזב מהם והפנים והאחור שהיו ג"כ סבות לחרבנם הם אשר זכר למעלה שהיו אחוריהם אל היכל ה' ופניהם קדמה והם משתחוים לשמש ואמנם הימין והשמאל סבות לחרבן היה הימין כנגד הקטרת שהיו מקטרים לע"ז בידיהם כמו שאמר ואיש מקטרתו בידו והשמאל היה רמז לשאר העונות שהיו עושים כי מלאו את הארץ חמס כי להיותם דברים שהם בין אדם לחבירו תאר אותם בצד שמאל ומה שבין אדם למקום תאר אותם בימין ולרמוז על ששת הסבות האמה שהיו מסבבים חרבנ' כפי ששת צדדי העולם הראה השם לנביא ששה אנשים באים מצד לפונה ואיש כלי מפצו ומשחתו בידו האמנ' לפי שהנביא לא יתרעם כמו שהתרעם אברהם האף תספה צדיק עם רשע הראהו שהיה איש אחד בתוך המשחיתים ההם לבוש הבדים שהוא מורה על הנקיות והטהרה וקסת הסופר במתניו רמז למשפט האלהי שיהיה במעשה ההוא וכל זה להגיד שדינא יתיב וספרין פתיחו ולכן לוהו שיעבור בתוך ירושלים וישים תיו על מצחות האנשים הטובים והישרים בלבותם וצוה למשחיתים שלא יגעו בהם וזכר הנביא יהי בההכותם ונשאר אני להגיד שאיש הבדים לא מצא איש צדיק בארץ אשר ישים התו על מצחו אלא הנביא וזה כלו להודיע שבירושלים הכל סג יחדו נאלחו זהו ענין המראה הזאת והוראתה כפי הדרך הראשון והוא היותר ישר ואמתי בעיני כפי מה שיורו עליו שאר דברי הנביא ואמנם כפי הדרך השנית הוא' שהיו ששת האנשים המשחיתים ששה מלכים ממלכי יהודה שסבבו חרבן ירושלי' בתועבותיהם והם מנשה ואמון בנו ויואחז בנו ויהויקים בנו ויהויכין ולדקיהו כי הנה מנשה הוא אשר שם הפסל בהיכל ואליו יחסו הנביאים בעלם ראשונה חרבן ירושלים ולכן עשיתי ממנו התחלה למלכים הרשעים האלה ומפני שמלך באמצעותם יאשיהו כי הוא היה בן אמון ואביו של יואחז ויהויקים ולדקיהו לכן הראהו ששה אנשים משחיתים רמז לששת המלכים האחרונים שהשחיתו את ירושלים בתועבותי' ואיש אחד בתוכם לבוש הבדים ר"ל טהור ונקי וכל עת היו בגדיו לבנים וקסת הסופר במתניו שבתורת ה' חפצו ובתורתו יהגה יומם ולילה שהוא רמז אל יאשיהו שמלך ביניהם וכו' ע"ש עוד : ולע"ד ויקרא באזני קול גדול שהיה הדבר באזני לקול גדול לא לבד גדול באיכותו אלא גדול בכמותו שהיה קול גדול עצום ונורא מאוד על אשר שמע הגזירה הגדולה על עיר ירושלים ועמה והיו הדברים עושים רושם בנביא בשומעם וזה ויקרא באזני שהיתה הקריאה נכנסת באזני באוזן שומעת ולב מבין ויהי לו מה ששמע דבר גדול דברו באותו שעה מפרענות ישראל ואמר קרבו פקודת העיר ייחס הדבר לעיר ולא לעם כי זה היה מכלל העונש כמו שאז"ל שספך חמתו על עצים ואבנים וזה אמרו פקודת העיר · ואמר קרבו לשון קריבה כמו שאז"ל כל מקום שנאמר קריבה הוא קודם זמנו כמו שפי' רש"י על ויקרבו ימי ישראל למות

ויאמר אליהם טמאו את הביתי · אל תחושו אם תהרגו בבית המקדש וי טמאו את הבית בחללים. כי הם טמאוהו ראשונה בגלולים : ומלאו · כווי מבנין הדגוש אף על פי שהלמ"ד איננה דגושה כי יתנאו כמוהו קלים מבנין הדגוש כמו ונקשו ברמזבותיה כי לא תלאו אחריו ויקנאו בו והדומים להם : את החצרות · חצרות בית המקד' עזרת אנשים ועזרת נשים והר הבית כי כולם היו חצרות : ויהי כהכותם · בכ"ף בהכותם בחצרות כי שם היה הנביא במראה : ונאשאר אני · כשארתי אני ביניהם שלא הכוני ומלה זו מורכבת מן ונשאר שהוא כפעל עבר ומן אשאר שהוא עתיד מן הקל וטעם ההרכבה אמר כשהיו מכים נתתי עיני מי נשאר בחצרות שלא הכו וראיתי כי לא נשאר אלא אני זהו ונשאר ואמר שני פעמים במלה אחת לקצר והוא על דרך צחות כמו שפירשנו במלת משתחויתם ובא להודיע כי לא היה בחצרות בית השם מי שהיה עליו התי"ו לא הוא לבדו : ואזעק ואומר · על ירושלם כי היא היתה שארית כל ישראל כי כל ישראל גלו זולתי ירושלם ונכר מתו ברעב או בחרב או בגלות : ויאמר אלי · ותמלא הארץ חמס · ארץ ישראל ויהודה לפיכך חרבה הארץ מהם ואף על פי שהיו בהם שאר עברות העונש הגדול הוא בעבו' החמס כי לא יעמדו שום ישוב בחמס והמבול בא בעבו' החמס ובקצת ספרי' המדויקים ותמלא הארץ דמים פירוש שופכי דמים : והעיר מלאה מטה · וגם העיר הזאת ירושלם שהיתה מלאתי משפט עתה היא מלאה משפט מטה ומעוקל והוא החתם אלא לפי שהיתה ירושלם מקום המשפט ואליה באים כל ישראל למשפט זכר הטיית הדין שבה וכל זה גרם להם אמונת הרעה : כי אמרו עזב יי' את הארץ ואין יי' רואה · ולא יענוש על הרע ולא יגמול על הטוב וכבר פרשנו ענין זה למעלה : וגם אני · כמו שהם לא חסו ולא חמלו על העניים גם אני לא תחוס עיני מדה כנגד מדה : והנה האיש · האל גמר תשובתו אלי : והנה האיש לבוש הבדים · משיב דבר אליו שעש' במלותו לעבור בעיר ולהתוות התי"ו : לבוש הבדים · בשו"א כמשפט הסמוכים : כאשר צויתני · כתיב וקרי ככל אשר צויתני כלומר שלא חסר דבר מכל אשר צוהו. ואראה והנה אל הרקיע · כמו על הרקיע וכן אל ההרים לא אכל והדומים להם רבים : אשר על ראש הכרובים · הוא מה שאמר במראה הנבוא' הראשונ' וממעל לרקיע אשר על ראשם כי החיות שזכר במרא' ההיא הם הכרובים שזוכר במראה הזאת כמו שאמר למטה ואדע כי כרובים המה : ויאמר אל האיש לבוש הבדים · גם זה בשוא כמשפט הסמוכי' : אל בינות לגלגל אל תחת לכרוב · למ"ד לגלגל במקום ה"א הידיעה וכן לכרוב כמו הכרוב וכן מבינות לכרובים כמו הכרובים וכמוהם אשר למלך נשען על ידו עד לשמים הגיע שיר : למעלות לגלגל · על דרך כלל כאילו אמר לגלגלים וכן אמר לאופנים להם קורא הגלגל באזני וכן לכרוב על דרך כלל וכן אמר מבינות לגלגל מבינות לכרובים : ואל תחת · כמו בינות ובאמרו תחת רמז בו כי הגלגל תחת הכרוב במעלה : גחלי אש מבינות לכרובים · כמו מתחת לכרובי' וזהו שאמר למעלה במרכבה ראשונה היא מתהלכת בין החיות ושם בארנו הענין : ויבא לעיני · בא אל בינות לגלגל כאשר צוהו ואני ראיתי בואו ולא גמר נוה עשה והפסיק בענין הכרובים ואמר : והכרובים עומדים מימין לבית בבאו האיש · הראה האל לנביא הכרובים מימין לבית לפי שהראהו התועבות שהיו עושים לצפון הבית לטע' שכתבנו הראהו הכרובים בהפכם : בבאו האיש · כמו ותראהו את הילד והאיש הוא לבוש הבדים ופי' בבאו כאשר בא אל בינות לגלגל : והענן מלא את החצר הפנימי · היא העזרה והחצר החיצונה היא הר הבית וכבר פירשנו דבר הענן במרכבה הראשונה בנסתר ובהיות הכבוד בבית הענן היה בחצר ובצאת הכבוד מן הבית לחצר נמלא הבית מן הענן : והחצר מלאה את נוגה כבוד יי' · כי דרך החצר יצא הכבוד : וירם · מבואר הוא : וקול כנפי הכרובים · מבואר הוא במרכבה הראשונה : ויהי בצותו · חזר להשלים ענין ויבא לעיני שאמר. ויעמוד

1 וַיֹּאמֶר אֲלֵיהֶם טַמְּאוּ אֶת־הַבַּיִת וּמַלְאוּ אֶת־הַחֲצֵרוֹת חֲלָלִים צֵאוּ וְיָצְאוּ וְהִכּוּ בָעִיר: וַיְהִי כְּהַכּוֹתָם וְנֵאשֲׁאַר אָנִי וָאֶפְּלָה עַל־פָּנַי וָאֶזְעַק וָאֹמַר אֲהָהּ אֲדֹנָי יְהוִה הֲמַשְׁחִית אַתָּה אֵת כָּל־שְׁאֵרִית יִשְׂרָאֵל בְּשָׁפְכְּךָ אֶת־חֲמָתְךָ עַל־יְרוּשָׁלִָם: וַיֹּאמֶר אֵלַי עֲוֺן בֵּית־יִשְׂרָאֵל וִיהוּדָה גָּדוֹל בִּמְאֹד מְאֹד וַתִּמָּלֵא הָאָרֶץ דָּמִים וְהָעִיר מָלְאָה מֻטֶּה כִּי אָמְרוּ עָזַב יְהוָה אֶת־הָאָרֶץ וְאֵין יְהוָה רֹאֶה: וְגַם־אֲנִי לֹא־תָחוֹס עֵינִי וְלֹא אֶחְמֹל דַּרְכָּם בְּרֹאשָׁם נָתָתִּי: וְהִנֵּה הָאִישׁ לְבֻשׁ הַבַּדִּים אֲשֶׁר הַקֶּסֶת בְּמָתְנָיו מֵשִׁיב דָּבָר לֵאמֹר עָשִׂיתִי כַּאֲשֶׁר צִוִּיתָנִי: וָאֶרְאֶה וְהִנֵּה אֶל־הָרָקִיעַ אֲשֶׁר עַל־רֹאשׁ הַכְּרֻבִים כְּאֶבֶן סַפִּיר כְּמַרְאֵה דְּמוּת כִּסֵּא נִרְאָה עֲלֵיהֶם: וַיֹּאמֶר אֶל־הָאִישׁ לְבֻשׁ הַבַּדִּים וַיֹּאמֶר בֹּא אֶל־בֵּינוֹת לַגַּלְגַּל אֶל־תַּחַת לַכְּרוּב וּמַלֵּא חָפְנֶיךָ גַחֲלֵי־אֵשׁ מִבֵּינוֹת לַכְּרֻבִים וּזְרֹק עַל־הָעִיר וַיָּבֹא לְעֵינָי: וְהַכְּרֻבִים עֹמְדִים מִימִין לַבַּיִת בְּבֹאוֹ הָאִישׁ וְהֶעָנָן מָלֵא אֶת־הֶחָצֵר הַפְּנִימִית:
וַיָּרָם כְּבוֹד־יְהוָה מֵעַל הַכְּרוּב עַל טו
מִפְתַּן הַבָּיִת וַיִּמָּלֵא הַבַּיִת אֶת־הֶעָנָן וְהֶחָצֵר מָלְאָה אֶת־נֹגַהּ כְּבוֹד יְהוָה: וְקוֹל כַּנְפֵי הַכְּרֻבִים נִשְׁמַע עַד־הֶחָצֵר הַחִיצֹנָה כְּקוֹל אֵל־שַׁדַּי בְּדַבְּרוֹ: וַיְהִי בְּצַוֺּתוֹ אֶת־הָאִישׁ לְבֻשׁ־הַבַּדִּים לֵאמֹר קַח אֵשׁ מִבֵּינוֹת לַגַּלְגַּל מִבֵּינוֹת לַכְּרֻבִים וַיָּבֹא ויעמד

וַאֲמַר לְהוֹן סָאִיבוּ יַת בֵּיתָא וּמְלוֹ יַת דָּרָתָא קְטוֹלִין פּוּקוּ וּנְפָקוּ וְקַטְלוּ בְּקַרְתָּא: וַהֲוָה כְּקַטְלוּתְהוֹן וְאִשְׁתְּאַרִית אֲנָא וְאִשְׁתַּטְחִית עַל אַפַּי וּצְוָחִית וַאֲמָרִית קַבֵּיל בָּעוּתִי יְיָ אֱלֹהִים הַמְחַבֵּל אַתְּ יַת כָּל שְׁאָרָא דְיִשְׂרָאֵל בְּמִישְׁפְּכָךְ יַת חֵימְתָךְ עַל יְרוּשְׁלֵם: וַאֲמַר לִי חוֹבֵי בֵית יִשְׂרָאֵל וִיהוּדָה תַּקִּיפוּ בַהּ לַחֲדָא לַחֲדָא וְאִיתְמְלִיאַת אַרְעָא חַיָּבֵי קְטוֹל וְקַרְתָּא אִיתְמְלִיאַת אַסְטְיוּת דִּין אֲרֵי אֲמָרוּ רָחִיק יְיָ יַת יָתְבֵי אַרְעָא וְלֵית דְּאַגְלְיָא קֳדָם יְיָ: וְאַף אֲנָא לָא אֲחוּס מֵימְרִי וְלָא אֲרַחֵים פּוּרְעָנוּת אוֹרְחַתְהוֹן בְּרֵישֵׁיהוֹן יְהָבִית: וְהָא גַּבְרָא דְּלָבִישׁ לְבוּשָׁא דְּפִינְקְסָא בְּחַרְצֵיהּ מְתִיב פִּתְגָמָא לְמֵימַר עֲבָדִית כְּמָא דְּפַקֵּדְתָּנִי: וַחֲזֵית וְהָא בִּרְקִיעָא דִּי עַל רֵישׁ כְּרוּבַיָּא כְּאֶבֶן טָבָא כְּחֵיזוּ דְּמוּת כּוּרְסַיָּא אִתְחֲזֵי עֲלֵיהוֹן: וַאֲמַר לְגַבְרָא דְּלָבִישׁ לְבוּשַׁיָּא וַאֲמַר עוֹל לְבֵינֵי גַּלְגַּלָּא לִתְחוֹת כְּרוּבָא וּמַלֵּי חוּפְנָךְ גּוּמְרִין דְּאִישָׁא מִבֵּינֵי כְּרוּבַיָּא וּזְרוֹק עַל קַרְתָּא וַאֲנָא חָזֵי: וּכְרוּבַיָּא קַיְמִין מִדָּרוֹם לְבֵיתָא בְּמֵיעַל גַּבְרָא וַעֲנַן אֲמִיטְתָא אִתְמְלִיאַת יַת דָּרְתָא גַּוַּיְתָא: וְאִסְתַּלַּק יְקָרָא דַּייָ בִּכְרוּבָא דַּהֲוָה שְׁרֵי עֲלוֹהִי וּשְׁרָא מֵעִיל לְקֳבֵיל סְקוּפַת בֵּיתָא וְאִתְמְלִיאַת בֵּיתָא יַת עֲנַן אֲמִיטְתָא וְדָרְתָא אִיתְמְלִיאַת יַת זְהוֹר יְקָרָא דַּייָ: וְקַל כַּנְפֵי כְרוּבַיָּא אִישְׁתְּמַע עַד דָּרְתָא בָּרָיְתָא כְּקָלָא מִן קֳדָם שַׁדַּי בְּמַלּוּלָא: וַהֲוָה בְּפַקִּידוּתֵיהּ יַת גַּבְרָא דְּלָבִישׁ לְבוּשַׁיָּא לְמֵימַר סַב אֶשָּׁתָא מִבֵּינֵי גַלְגַּלַּיָּא מִבֵּינֵי כְּרוּבַיָּא וְעַל וקם

רשי

ונאשאר אני · ונשארתי אני : מלאה מוטה · דין מעוקל : על ראש הכרובים · על ראש ארבע חיות המרכבה ובפרשה זו חזר לקרותם כרובים לפי שנהפכו פני השור לפני כרוב כמ' שכתו' בפרשה זו ואמרו רבותינו יחזקאל בקש רחמים והפכו לכרוב אמר לפניו רבונו של עולם אין קטיגור נעשה סניגור : בינות לגלגל · בין האופנים כל מקום שנאמר ויאמר ויאמר אינו אלא לידעם הקב"ה אמר לגבריאל והוא בקש מן הכרוב לתת לו כדי שלטננו הגחלים ותקל הגזרה וכן הוא מפורש בענין ויפשט ויתן אל חפני לבוש הבדים : וזרוק על העיר · לא זרקם מיד ואע"פי שקבלם לבוש הבדים לא השליכה עד לאחר שש שני' לקבלתו שנתעממו הגחלי' בידו כל שש שנים ותדע שהרי נבואה זו בשנה הששית באמרה והעיר חרבה בשנת אחת עשרה : מימין לבית · בדרום : החצר הפנימית · היא העזרה : על מפתן הבית · הוא הסילוק עצמו שאמר למעלה : עד חצר החיצונה · שר הבית יכול מפני הקול כמוך תלמוד לומר כקול שדי בדברו אלא משהוא מגיע לחצר החיצונה הוא נפסק · והנה

מסרה

צאי ג' וסימ' לאמר לאסורים צאו' נודו מתוך בבל · ויאמר אליהם טמאו את הבית · במאד מאד ו' וסי' נמסר בסדר לך לך : ונתתי ג' קמץ סימ' וגם אני לא תחוס עיני מצמרת הארז · הכל נתתי : ד פסוקים אל אל אל על וסי' ויבא יואב אל המלך דוד ומשפט בא אל ארץ המישור · ויאמר אל האיש לבוש הבדים · וארא ואקים ואמר אל החרים ואל הסגנים : וימלא ו' בקריא' וסי' אחרי הכות יי' את היאר · וימלא את החכמה וימלא בית הבעל · וימלא הבית את הענן · וימלא המן חמה · וימלא המן על מרדכי חמה :

מעשה מרכבה

והכסא לא יהיה דבר חוץ מעצמו כי אין למעלה מן הרקיע נפרד אחר אלא הרוכב והכסא מורה כמותו עלותו וגדולתו · כמו שפירש הרב המור' צדק בפסוק כי יד על כס יה · בפרק ט' מהחלק הראשון ממאמר הככבד מורה הכבוכים · כי כמו שהמלך בשבתו בין שריו יודע למי שלא ידעהו בשבתו על כסא למעלה משריו כי עלמות היושב הזה וחכמתו מורה עליו כי הוא כמלא והוא עלת הכל יתב' שמו · והכור' המוחשת הככבדת בכורו' המוחשות היא צורת האדם · לפיכך ראה דמות כמראה אדם · ולפי שעל דרך האמת אין לרוכב דמות שוה בדמיון · ואמר דמות · ואמר דמות כמראה אד' להרחיק ממנו גשמות · לא ת"י שלא יעלה על לב איש שיש לו יתבר' דמות ומראה · ולא קדם יונתן בזה הפסוק דבר אך אלא שלא תרגם דמות כמראה אדם : ואראה כעין חשמל · זה שהיה כמראה אדם ראתיו בעיניו כעין חשמל : כמראה אש בית לה סביב · פי' בית לה · כמו מתוכה · כמו שאמר למעל' מתוך האש · והוא צדק שנאש · כמו שפירשנו · והאש הענ סביבו והדק בתוכו · ולא

מנחה גדולה

למות · וזה משתי סיבות הא' שגלו שתי שנים קודם הזמן כמו שכתבנו לעיל על סמך פסוק ונושבתם · הב' לפי שהרבו לפשוע כמו שהראה הש"י לנביא תועבות גדולות ועי"כ נתמלא סאתם במהירות וז"ש קרבו פקודות העיר שמלאו סאת עונם וגדשו אותה על ידי תועבות חטאים ופשעם גדולות ועצומות עד מאד :

ואלו ששה אנשים מאן נינהו אין לנו אלא דברי חז"ל שהיו ששה מלאכי חבלה אף ומשחית וכו' : והמספר שבאו במספר ששה לפי שידוע שגלות ישראל היא על חטא השמיטה שאמר הש"י ארעו שש ושמטו שבע והם לא עשו כן וגלו והנה גבי שמיטה הבטיחם השם שלא יפסדו עי"כ כי אם וצויתי את ברכתי בשנת הששים שיהיו להם די והותר ממה שיהי' להם אם זרעו גם בשביעית וכיון שהם לא עשו כך ולא שמטו שנת השבע ע"כ כנגד ששת שנים המוברכים באו ששה מלאכי חבלה להשחית ולכלות הכל היפוך הברכה כיון שלא עשו בטחונ' בש"י ולא חפצו בברכה הנשתלחת ע"י מלאכי רחמים עתה באו ששה מלאכי חבלה וז"ש הגמרא ומאן נינהו ששה אנשים כלומר העפ"י שמתוך הענין נראה שהם מלאכי חבלה כדכתי' ואיש כלי מפצו בידו וגו' וכתי' ולאלה אמר באזני עברו בתוך העיר והכו וגו' הרי שמלאכי חבלה היו אלא הקושיא הוא למה ששה וזה מאן נינהו ששה אנשים למה באו במספר ששה ומשני מפני שהם אף וכימה משחית ומכלה הם ממונים להשתלח מאחר נוסף על ההריגה כדי שהנשארים ברעב ימותו כידוע שע"י הרעב ותבקע העיר וזה ע"י שלא חפצו בברכה בששת שנים ולשמוט שביעית ע"כ באו ששה מול ששה שני' · ובא הרמז ואיש אחד בתוכם לבוש בדים הוא נגד שנת השבע שנת השמיטה והיה לזכותן של ישראל שע"י שיהי' גלו מארצם שבעים שנה כמנין השנים שלא שבתו לנקות עי"ב חטאיהם ויהיו מנוקים מעון לגאלם למלואת לחרבן ירושלים שבעים שנה כאשר כבר קדמנו שכל מקום שזוכר פרענות ישראל

זוכר ג"כ רחמים במקלת בלדו · ואמר וכבוד אלהי ישראל נעלה מעלה הכרוב ואח"כ ויקרא אל האיש וגו' ולאלה אמר באזני וגו' ע"פ מה שאז"ל והובא ברש"י על פסוק והענן סר מעל האהל ואח"כ והנה מרים מצורעת משל למלך שאמר לפדוגוג רדה את בני אבל לא תרדנו עד שאלך מאצלך שרחמי עליו ע"כ וזה וכבוד אלהי ישראל נעלה וגו' ואח"כ ויקרא אל האיש כי עדיין חביבותיה עלי עמו :

ואמר והתוית תו וגו' ואז"ל שצוה לרשום על מצחן של צדיקים תיו של דיו שלא ישלוט בהם מלאכי חבלה ועל מצחן של רשעים תיו של דם שישלט בהם מלאכי חבלה וי"ל למה היה צריך לסמן צדיקי' ורשעי' ולא היה די לכתוב על מצחן של צדיקים לבד תיו של דיו שלא ישלוט בהם מלאכי חבלה ולצות שעל כל מי שיהיה התיו לא יגשו ועל מי שאין תיו יהרוגו ומה היה צריך לרשום התיו על מצחן של רשעי' אי כמי להפוך היה לו לרשום מצחות הרשעי' בתיו של דם שישלטו בהם מלאכי חבלה ולצות להם שלא יהרגו כי אם אשר עליהם התיו · ואפשר לומר לפי שיש שלשה כתות צדיקים ורשעים ובנונים צדיקים נכתבים לאלתר לחיים רשעים לאלתר למיתה בינונים תלוים ועומדים אם יזכו יכתבו לחיים ואם לאו למיתה · וא"כ היה כוונת השם להרוג לרשעים ולהחיות הצדיקים ושבינונים יהיו תלוים ועומדין עד שיכריע עצמן לזכות או לחוב וע"כ היה צריך לרשום מצחות שניהם כדי להוציא הבינונים מכלל שניהם כי אלו היו נרשם מצחות צדיקים לבד שיהיו היו נהרגין גם הבנונים · ואלו היה נרשם מצחות רשעים לבד היה משמע שגם הבנונים יהיו נצול כצדיקים ע"כ רשם צדיקי' ורשעים כדי להוציא את הבנונים מדין שניהם · עוד י"ל לפי שיש שני מיני צדיקים הא' אשר המה ראשי העם וגדוליה' שיש בידם למחות ודבריהם נשמעי' ומקובלים כי ידם תקיפם ועל אלו תלא תדת הדין מקום לקטרג עליהם היה להם למחות הנ"הם הנפים

ויעמוד אצל האופן · הוא הגלגל שזכר ואצל כמו בינות שזכר או נאמר כי אצל אינו כמו בינות ושנה המלוה בזה כמו ששנה בלקיחת האש מבינות הכרובי' שלא לקחה אלא הכרוב ועם זה לא לשנות המלוה שלא כאדם הירא להכנס למקום יותר גבוה ונקדש ממנו ועמד אצל האופן לראות מה יהי' והנה לקח הכרוב האש מבינות לכרובים ונתנם אל חפניו והכרוב הזה הוא אחד מן הכרובים אשר האופנים אצלם לפיכך אמר מבינות לכרובים: וישלח · ויקח ויצא · יצא לגמור מלות האל יתברך והוא לזרוק האש על העיר · ובדרש גבריאל שהוא לבוש הבדים בקש מן הכרוב לתתם לו כדי שיצטננו הגחלים מיד אל יד ותקל הגזרה ועוד היו בחפניו שש שנים כדי שיהיו הגחלי' עוממות

רשי

והנה ארבעה אופני' · לפי שנשתנית אחת מן הפני' הוזקק לחזור ולשנות כאן כל מעשה החיות בראשונה שלא תאמר מרכבה אחרת היא · וידיהם של אופנים הם החור שהמרכבה מתגלגלת בתוכן שקורין בו"יל בלע"ז ויונתן תרגם ואשתדהון ושפוכיהם: לארבעת' אופניה' לארבעת אופני החיות: להם קורא הגלגל באזני · אני שמעתי שהמלאך היה קורא את האופן גלגל קורא הגלגל להם נקר' שם גלגל: פני האחד · פני הכרוב הם היו פני השור שנהפכו לכרוב: פתח שער בית יי' · פתח ההיכל: הקדמוני · שבמזרח וזה היה מסע סילוק השכי' ממפתן בית קדשי קדשים לעזרה: היא

מסרה

הכרבים י"ג חס' וסי' נמסר בסדר תרומה: ומראה ז' קמצין וסימ' ומראה כבוד יי' כאש · ומראה הנגע עמק · ומראה הנתק · ומראה אש לילה · ומראה האפני' כעין אבן תרשיש · ומראה הילדים האכלים · ומראה הערב והבקר · וא' פתח ומראה ולא בחידת: קורא ו' וסימ' נמסר בישעיה סוף סימ' נ"ה: וירומו ב' א' מ"ל וא' חס' וירמו הכרובים היא החיה · וירומו מן הארץ לעיני · קדמ' חס': לרום ב' וסימ' שמים לרום · לרום מעל הארץ לא יסכו:

ויעמד אצל האופן: וישלח הכרוב
את ידו מבינות לכרבים אל האש
אשר בינות הכרבים וישא ויתן
אל חפני לבש הבדים ויקח ויצא:
וירא לכרובים תבנית יד אדם תחת
כ כנפיהם: ואראה והנה ארבעה
אופנים אצל הכרבים אופן אחד
אצל הכרוב אחד ואופן אחד אצל
הכרוב אחד ומראה האופנים כעין
אבן תרשיש: ומראיהם דמות
אחד לארבעתם כאשר יהיה האופן
בתוך האופן: בלכתם אל ארבעת
רבעיהם ילכו לא יסבו בלכתם כי
המקום אשר יפנה הראש אחריו
ילכו לא יסבו בלכתם: וכל בשרם
וגבהם וידיהם וכנפיהם והאופנים
מלאים עינים סביב לארבעתם
אופניהם: לאופנים להם קרא
כה הגלגל באזני: וארבעה פנים
לאחד פני האחד פני הכרוב ופני
השני פני אדם והשלישי פני אריה
והרביעי פני נשר: וירמו הכרובים
היא החיה אשר ראיתי בנהר כבר:
ובלכת הכרובים ילכו האופנים
אצלם ובשאת הכרובים את
כנפיהם לרום מעל הארץ לא יסבו
האופנים גם הם מאצלם: בעמדם
יעמדו וברומם ירומו אותם כי רוח
החיה בהם: ויצא כבוד יהוה
מעל מפתן הבית ויעמד על
ל הכרבים: וישאו הכרובים את
כנפיהם וירומו מן הארץ לעיני
בצאתם והאופנים לעמתם ויעמד
פתח שער בית יהוה הקדמוני וכבוד
אלהי ישראל עליהם מלמעלה:
היא

וקם בסטר גלגלא: ואושיט כרובא
ית ידיה מביני כרוביא לאישתא די
ביני כרוביא ונסיב ויהב לחפני
דלביש לבושיא ונסיב ונפק:
ואיתחזי לכרוביא דמות יד אנשא
תחות גפיהון: וחזית והא ארבעא
גלגליא בסטר כרוביא גלגל חד
בסטר כרובא חד וגלגל חד בסטר
כרובא חד וחיזו גלגליא כעין אבן
טבא: וחזויהון דמות חד
לארבעתהון כמא דהוי גלגל בגו
גלגל: במיזלהון על ארבעת
סיטריהון אזלין לא מיתחזרין
במיזלהון ארי לאתרא דמיתפני
קדמאה בתרוהי אזלין ולא מתחזרין
במיזלהון: וכל בסריהון וגביהון
ואשרתהון וגפיהון וגלגליא מלן
עינין סחור סחור לארבעתהון
דגלגליא: לאופניא להון איתקרי
גלגלא ואנא שמע: וארבעא אפין
לחד אפי חד אפי כרובא ואפי
תנינא אפי אנשא ותליתאה אפי
אריא ורביעאה אפי נשרא: ואתרמו
כרוביא אינון בריתא די חזיתי בנהר
כבר: ובמיזל כרוביא אזלין גלגליא
לקיבליהון ובמיטל כרוביא ית
גפיהון לאיתרמא כמלרע לרום
שמיא לא מתחזרין גלגליא אף אינון
מקיבליהון: במיקמהון קיימין
ובאיתרומיהון מיתרמין עמהון ארי
ברוח בריתא בהון: ואיסתלק יקרא
דיי דהוה שרי עלוהי מעיל לקביל
סקופת ביתא ושרא על כרוביא:
ונטלו כרוביא ית גפיהון ואיתרמו
כמלרע לרום שמיא ואנא חזי
במפקהון וגלגליא לקיבליהון וקם
במעלנא דתרע בית מקדשא דיי מדינחא ויקר אלהא דישראל עליהון מלעילא:
אינון

כידו להקל עוד הגזרה שהרי נבואה זו היתה בשנה הששית ולא חרבה העיר עד שנת אחת עשרה: וירא · מה שאמר וירא ואמר תבנית להראות כי לא הי' הכל אלא במראה הנבואה לא שיש לכרובים ידים ורגלי' וכנפי' כמשמעם ואמר באחד מהם להורות על האחרים: ואראה · מבואר הוא במרכבה הראשונה בנסתר: ומראיהם · גם זה מבואר: בלכתם · כי המקום אשר יפנה הראש הוא הכרוב והאופן הולך אחר הכרוב כי רוח החיה באופנים ויונתן תרגם הראש קדמאה: וכל בשרם · יש להתבונן למה זכר לאופנים בשר ולא לכרובים ומבואר הוא בנסתר: וגבהם · חסר יו"ד הרבוי מהמכתב: וידיהם · תרגם יונתן ואשדהון ענין אשדות הפסגה שהוא מקום מדרון: לארבעתם אופניהם · זה תוספת באור כמו להם לבני ישראל ועמהם הימן וידותן מצוררות והדומים להם ובקצת' היה מספיק באחד שהרי זכר הדבר בסמוך והיה מספיק אם היה אומר לארבעתם לבד אלא שנהגו תוספת באור במקומות וכנוי אופניהם על עצמם כמו שנהגו בכנוי המספר כמו נאו שלשתיכם ויפלו שבעתם: לארבעתם · תרגם יונתן לארבעתהון דגלגליא: לאופני' להם קורא הגלגל באזני · לא אמר כי לאופנים יקראו גלגלים כי ידוע הוא זה לכל בעלי הלשון כי אופן וגלגל שם אחד במלות שונו' כמו בגד ושמלה ואמר ואופן ועגלה ואמר והמם גלגל עגלתו והענין אח' ומה בא ללמד הנבי' כי שמע כי לאופנים בא קול שקרא להם קול הגלגל והו' ענין קריאה כמו הדור אתם ראו דבר יי' כי כל המעשה שזכר לאופנים במלותו וברצונו היה וכאילו קירא לו המלוה עשה כך ועשה כך ומלות האופן היה הכרוב: קורא · משלא נזכר שם פעלו מהדגוש והפועל הוא הכרוב הקורא תמיד ואין קריאתו בקול ובכלי הדבור אלא שהשמיע האל את הנביא בנבואה קול להבינו הענין וכן וקרא זה אל זה ואמר: וארבעה פנים לאחד · לכל אחד מהכרובים: פני האחד פני הכרוב · פי' פני אחד מהפנים וכן השני והשלישי והרביעי על הפנים שהיו ארבעה אמר ומה שאמר פני הכרוב במקום שזכר במראה הנבואה' הראשונ' פני שור ידוע מה שאמרו רבותי' ז"ל אמרו יחזקאל בקש עליו רחמי' והפכו לכרוב אמר רבש"ע אין קטיגור נעשה סניגור ופי' כרוב כרביא שכן בבבל קורין לינוקא רביא והקשו פני האחד פני כרוב ופני השני פני אדם אדם וכרוב חד הוא ותרצו אפי רברבי ואפי זוטרי ואנחנו פירשנו ענין זה בנסתר: וירמו הכרובים · לשון הרמה שנאמר בזו המראה היא לשון הנשאות שנאמר במראה הראשונה והענין אחד כי רוממות ונשיאות אחד ושם פירשנו הענין בנסתר ומלת וירמו מבנין נפעל או התפעל מפעלי הכפל: בעמדם · מבואר הוא במראה הראשונה בנסתר: וברומם · בהנשאם: ויצא · מבואר הוא: וישאו הכרובי' · בצאתם · מן הבית כי מתחלה ראה אותם לימין הבית: ויעמוד · על דרך הכלל על הכרובים · כאילו אמר ויעמדו אלא אמר דרך כלל כי כאחד עמדו: פתח שער בית יי' הקדמוני · בצאתם ממפתן הבית עמדו פתח שער הבית מבחוץ ולא שעמדו בארץ אלא התרוממו מעל הארץ בעמדם והעמידה שם מפני האנשים שהיו שם שהיו אחוריהם אל היכל וכאילו הם דחקו הכבוד לצאת ולהרום מעל הארץ: עליהם · על הכרובים ומה שאמר מלמעלה אחר שאמר עליהם לפי שהכבוד ראה על הרקיע שעל ראשי החיות הנקראים כרובים:
היא

מעשה מרכבה

וראה לו שני מראים כעין חשמל מראה מתניו ולמעלה וממתניו ולמטה כמראה אש ונוגה לו סביב · והדק לא יראה לרוב דקותו · והחילוק הזה הוא משל כענין שאמר וראית את אחורי ופני לא יראו · והחלק הנכבד באר הוא ממראה מתניו ולמעלה · כי באותו החלק נורת הפני' וכלי המעשה · וכלי הנשימה אשר בהם ישכיל האדם · ור"ל כי תשיג המרכבה מן הרוכב קצת מצד עצמה ברוכב עליה ומהות הרוכב ואמיתתו שהם הפנים לא תשיג על האמת שנאמר כי לא יראני האדם וחי · פי' וחי · אפי' חיות הקדש אינם רואין אותו · וזה פי' ונוגה לו סביב · ההשגה שמשיגות אותו חיות הקדש · והרקיע שעל ראשם · ובמדרש חזית אמר רבי יודן גדול כחן של נביאים שהם מדמים את הצורה ליוצר' הדא הוא דכתיב ואשמע קול אדם בין אולי אובל · אמר רבי יודן רבי סימן אית ליה הדין דהוא מתוור מן הדין: ועל דמות הכס' דמות כמראה אדם עליו מלמעלה · וי"ת הפסוק כן · וחזית כעין חשמלא כחיזו אשתא מגיו לה סחור סחור דלא יכילא עינא למיחזי דלא אפשר לאסתכלא · ביה ומלר' חזיתי כחיזו אשתא וזיהור

מנחה גדולה

אנשים צדיקים שהם עניים וחכמת המסכן בזויה ודבריו אינם נשמעים ולא יוכלו להריס ראש ולהוכיח ומה גם שלא היה עליהם מועל הדבר כיון שהיו סנהדרין וראשי העם הממונים על העם להוכיח כמו שאמרו ז"ל רישך בקרירי וריפא דריסך בחמימי כי כשים ראש ממונה על כך אינו מהדין שיכניסו אחרים עצמם בדבר כי באתר דאית גבר תמן לא תהוי גבר וא"כ אין כאן מקום לקטרג על אלו הצדיקים · ועכ"ם יצאו אלו הצדיקים תרות מן הגזירה כיון שלא היה בידם למחות אין מקום למה"ד לקטרג עליהם כי הם צדיקים גמורים ולא היה צריך תיו כלל משא"כ אלו האנשים החשובים שהיה בידם למחות אלו היה כצדיקים שאינם גמורים כמ"ש במס' שבת כיון שלא מיחו וע"כ היו צריכין תיו שלא ישלטו בהם מלאכי חבלה עד שקטרג מדת הדין עליהם ושלט גם בסוגיא אלו שלא היה עליהם תיו כלל הם צדיקים גמורים שלא היה בידם למחות · וכמדומה לי שראיתי סברא זו או קרוב לזה בדברי הרב הגאון מוה"רם אלשיך ז"ל אלא שנעלם ממנו איה מקומו: והרב בעל בינה לעתים ז"ל כתב בדרוש ח"ז ז"ל ואולם טעם השימת הת"יו לצדיקים ולרשעים הוא כי ברצותו ית' להעניש האנשים החטאים ולשמור נפשות חסידיו מעות רעה בחכמתו כי אולי ימצא בעל דין מקום לחלוק בזה ובזה ויעשה קטגוריא על הצדיקים וסנגוריא על הרשעים לבלתי יענשו כי על הצדיקים יבא בטענת שלא מיחו ולפיכך הם ראוים לעונש ולרשעים יבקש התנצלות להוכם כשגגות מזה הטעם עצמו כי כיון שהיו שם חכמים וצדיקים שלא מיחו בידם לא עלה בדעתם היות העוונות עצומים וחמורים כל כך ותקל אשמתם לבלתי היותם ראוים לעונש קשה כזה וכמלא שבלאת גזר דין מלפני בית דינו ית' להמית החייבים מיתה על ידי שלוחי השגחתו · שמא יחליפו הכוונה ע"פ טענות אלו ואדרבא ימיתו הצדיקים ואת הרשעים יחיו ע"כ הקדים יתברך לעשות גדר על שניהם כי על הצדיקים צוה לרשום תיו של דיו כדי שלא ישלטו בהם מלאכי חבלה מפני קטרוג · זה שלא מיחו כי הוא ית' ברחמיו היה דן אותם לכף זכות לפטרם מטעם שהיה גלוי לפניו שלא יקבלו מהם ועל מצחות הרשעים תי"ו של דם וזה כדי שישלטו בהם מלאכי חבלה שלא ימנעו מלשלוט בהם מפאת ההתנצלו' שלא הוזהרו על כך והוא סליק אדעתייהו דהוצרך התיו לצדיקים כדי להצילם מאשמת העון שהיה תלוי בהם וכ"ש שיצללו הרשעים אשר אין אשמם כבד ואלו היה נרשם לרשעים בלבד יאמרו הוצרכו לכך כדי שלא יועיל להם ההתנצלות האמור אבל הצדיקים שאין שום התנצלות לאשמם מכ"ש שיענשו כי מה נשתנו אלו מאלו ראוי הוא שיהיה שום או לטובה או לרעה אם ינצלו הצדיקים ולא תחשב אשמתם לכלות גם הרשעים ינצלו לקלות אשמתם ואם הרשעים יתחייבו ולא יקובל שום התנצלות הכלם גם הצדיקים יאשמו על חטאתם כי כבדה מאד ע"כ הוצרכו שניהם תיו לצדיקים ותיו דם לרשעים כי בבית דינו הצדק יתב' היה מוצא בחסדו התנצלות לצדיקים ממה שהיה גלוי לפניו שלא יקבלו ומזה הטעם עצמו חובה לרשעים כי היו יודעים רשעם ולא ישובו מפני כל ואין לדונם כשוגגים · ואולם הבינונים לא הוצרכו לשום רושם כי נשארו כדינם בעלמא · אחרי שבא הקטרוג בפעל ועבר הויכוח מב"ה"ד והוסיפה טענת לפניהם מי גלוי הוכרח הוא ית' כ"י להודות ולחזור בו ממדה טובה לרעה על שלא מיחו ע"כ:

ויאמר אליהם טמאו את הבית כלומר אל תחושו לטומאת בית המקדש כיון שהם כבר טמאוה בהכנס הצלם בהיכל ובקה"ק כמו שאמר למעלה אם לא יען את מקדשי טמאת בכל שקוליך ובכל תועבתיך וגם אני אגרע ולא תחוס עיני · כלומר שלא אשגיח קדושת המקדש וקללתם כבודו להכנס הע"ז הטומאה במקום הקודש גם אני אעשה כן להרוג אתכם בתוך הקודש ולא אחוס על קדושת מקדש כיון שכבר אתם החלותם לחללו מקדושתו:

והנה

מעשה מרכבה

חיהור לס סתור סתור · ובנוסחא אחריתא דלא אסתכלית ביה ומלרע וכו': כמראה הקשת · והם ארבעה · הייני · וסמוך לייני המראה המעורב · וסמוך לו הירוק · וסמך לו הכרכומי · והוא למטה מכולם · והוא מגד חללה · לפיכך ראה מרא' הקשת לענין ארבעה שהוא הולך בכל ענין המרכבה לטעם שזכרנו והוא מראה שאין האדם סובל' כי שאינו מבחין · והו' משל השמש שזכרנו שהוא הנוגה סביב · והוא מראה דמות כבוד יי' · כלומר מה שתשיג המרכבה הכבוד יי' : ואראה ואפול על פני · ואראה כל המראה הנזכר' מראשו · ועד סופו · ואפיל על פני שהשתומם לבי על המראה · ובעודי על פני שמעתי קול שמדבר אלי · וזה היה מלאך שמדבר עמו · ואם שכתב החכם הגדול הרמ"בם ז"ל במעשה המרכבה ידוע מסיפרו לחכמים אותו · ואמרו רז"ל כי ישראל ביום מתן תורה ראו המרכבה כמו שראה אותו יחזקאל בן בוזי · עד שאמרו ששקטנה שבנשים גדולה כיחזקאל בן בוזי · ואמרו כי צורת שיר ראו כנגד מחניהם לפיכך עשו צורת עגל · ועוד אמרו כי אלה הפנים

רדק

היא החיה · מבואר הוא : ארבעה ארבעה פנים לאחד · לכל אחד כרוב מהכרובים ארבעה פנים וארבע כנפים : ודמות ידי אדם · ולכל אחד ידי אדם מתחת כנפיהם ומבואר הוא : ודמות פניהם · מראיהם : ואותם · ועצמם כמו ויראו שוטרי בני ישראל אותם ברע כלומר עצם הפנים ומראיהם היה כפנים אשר ראיתי בנהר כבר : ותשא אותי · וכבר נשאה אותי והביאה אותי אל שער בית יי' הקדמוני למעל' זכר זה ויבא אותי אל חצר בית יי' הפנימית ושנה אותו הנה להודיע כי באותם כ"ה אלה היו הע' שרי העם : ויאמר והיועצי' · לפי שהיו שרים וגדולי העיר אמר זה בהם כי בהם תלוי' עצת העיר עצת דבר רע : האומרים לא בקרוב בנות בתים · לא בקרוב תהיה הגזרה שמתנבא הנביא עלינו לפיכך לא נחוש לדבריו ונבנה בתים כי ירושלם היא הסיר ואנחנו הבשר כמו שהבשר לא יוציאוהו מתוך הקדרה עד שיתבשל כן אנחנו לא נצא מירו' ולא נגלה ממנה עד שיגיע זמנינו למות ונמות בה : בנות · מקור כמו ביום עשות אלהים : ותפול · כן אמרתם · אמת אמרתם במשל הזה אשר אתם מושלים אבל לא כדרכיכם על עצמכם ולא כאשר חשבת' כי מחשבותיכם אני ידעתי ידעתי שאתם חושבי' באמרכם המשל הזה שלא תגלו מתוך ירושלם אלא המשל יהיה כמו שאומר כי חלליכם שהרבית' הם בשר והיא הסיר כי בתוך העיר שפכת' דם נקי ושמתם החללים בתוכה כבשר בתוך קלחת אבל לעצמיכ' לא יהיה המשל כמו שחשבתם : ומעלות רוחכם אני ידעתיה · המחשבה העולה על רוחכם ונקראת מעלה ולרבות מעלות ופי' ידעתיה כל אחת ואחת מהמעלות : הרביתם · והנה הולך ומפרש המשל : לכן · הוציא מתוכה · מקור במקום הוציא כלומר גזרתי להוציא אתכם מתוכה לא כאשר חשבתם שתהיו בתוכה עד מותכם ולא תגלו ממנה : חרב יראתם · בצרי מן ולא ירא אלהי' והם יראו חרב מלך בבל ושלחו למצרים לעזרה כמו שכתוב בצדקיהו וימרד בו לשלח מלאכיו מצרים לתת לו סוסים ועם רב : וחרב אביא עליכם · אותו חרב שיראתם ממנו אותו אביא עליכ' ולא יציל אתכם מלך מצרים : והוצאתי אתכם מתוכה · לא כאשר חשבת' שתהיו בתוכה עד יום מותכם : בחרב תפולו על גבול ישראל עם צדקיהו והוא ברבלתה בארץ חמת כמו שאמר וגם את כל שרי יהודה שחט ברבלתה ואחת גבול ישראל כמו שאמר מלבוא חמת ועד נחל מצרים : היא לא תהיה לכם לסיר · כמו שחשבתם שלא תצאו מתוכם : ואתם תהיו בתוכ' לבשר · אבל לא בתוכה ממש כי אל גביל ישראל אשפוט אתכם ותהיו כבשר שמבשלים אותו והוא נמק בתוכו כמו שאמר וכבשר בתוך קלחת ושם בגבול ישראל יגיע זמן בשולכם וכן תרגם יונתן היא לא תהא לכון כדודא ברם אתון תהון בגוה כבסרא דבשיל בגו דודא : וידעתם · אז כהגיע משפטכם תדעו כי אני יי' כי כמו שגזרתי עליכם כן יגיע אליכם : וכמשפטי הגוים אשר סביבותיכם עשיתם · לעבוד אלהים אחרים כמו שהם עובדים ולשפוך דם נקי כמו שהם שופכים : ויהי

תרגום

אִינוּן בְּרִיָתָא דַחֲזֵיתִי תְּחוֹת יְקָר אֱלָהָא דְיִשְׂרָאֵל בִּנְהַר כְּבָר וִידַעִית אֲרֵי כְּרוּבַיָא אִינוּן: אַרְבַּע אַרְבַּע אַפִּין לְחָד וְאַרְבַּע גַפִּין לְחָד וּדְמוּת יַד אֱנָשָׁא תְּחוֹת גַפֵּיהוֹן: וּדְמוּת אַפֵּיהוֹן אִינוּן אַפַּיָא דִי חֲזֵיתִי עַל נְהַר כְּבַר חֶזְוֵיהוֹן וְאִינוּן בְּרִיָא לָקֳבֵיל אַפָּהָא אָזְלָא: וּנְטַלַתְיָתִי רוּחָא וְאָעֵילַת יָתִי לִתְרַע בֵּית מַקְדְשָׁא דַיְיָ מַדִינְחָא דִפְתִיחַ לְמַדִינְחָא וְהָא בְּמַעֲלָנָא דִתְרַע עַסְרִין וְחַמְשָׁא גַבְרִין וַחֲזֵית בֵּינֵיהוֹן יַת יַאֲזַנְיָה בַר עַזוּר וְיַת פְּלַטְיָה בַר בְּנָיָה רַבְרְבֵי עַמָא: וַאֲמַר לִי בַר אָדָם אִלֵין גַבְרַיָא דִמְחַשְׁבִין לְמֵינַס וּדְמַלְכִין מְלַךְ בִּישׁ בְּקַרְתָּא הָדָא: דְאָמְרִין לָא בְקָרִיב לְמִבְנֵי בָתִּין הִיא חֲשִׁיבָא לְנָא כְדוּדָא וַאֲנַחְנָא חֲשִׁיבִין בְּגַוָה כְבִיסְרָא דְבַשִׁיל בְּגוֹ דוּדָא: בְּכֵן אִתְנַבֵּי עֲלֵיהוֹן אִתְנַבֵּי בַר אָדָם: וּשְׁרַת עֲלַי רוּחַ נְבוּאָה מִן קֳדָם יְיָ וַאֲמַר לִי אֵימַר כִּדְנַן אֲמַר יְיָ כֵּן אֲמַרְתּוּן בֵּית יִשְׂרָאֵל וְדִי אַתּוּן מְהַרְהֲרִין וְדִסְלִיקַת עַל לִבְּכוֹן קֳדָמַי גְלָן: אַסְגֵיתוּן קְטִילֵיכוֹן בְּקַרְתָּא הָדָא וּמְלֵיתוּן שׁוּקָהָא קְטִילִין: בְּכֵן כִּדְנַן אֲמַר יְיָ אֱלֹהִים קְטִילֵיכוֹן דְשַׁוִיתוּן בְּגַוָהּ אִינוּן כְּבִיסְרָא וְהִיא כְדוּדָא וְיַתְכוֹן אַגְלֵי מִגַוָהּ: מִן קֳדָם דְקַטְלִין בְּחַרְבָּא דְחֵילְתּוּן וּדְקַטְלִין בְּחַרְבָּא אַיְתֵי עֲלֵיכוֹן אֲמַר יְיָ אֱלֹהִים: וְאַגְלֵי יַתְכוֹן מִגַוָהּ וְאֶמְסַר יַתְכוֹן בְּיַד נוּכְרָאִין וְאַעְבֵיד בְּכוֹן פּוּרְעֲנוּת דִינִין: בְּחַרְבָּא תִּתְקַטְלוּן עַל תְּחוּם אַרְעָא דְיִשְׂרָאֵל אִתְפְּרַע מִנְכוֹן וְתִדְעוּן אֲרֵי אֲנָא יְיָ: הִיא לָא תְהֵי לְכוֹן כְּדוּדָא בְּרַם אַתּוּן תְּהוֹן בְּגַוָהּ כְּבִיסְרָא דְבַשִׁיל בְּגוֹ דוּדָא עַל תְּחוּם אַרְעָא דְיִשְׂרָאֵל אִתְפְּרַע מִנְכוֹן: וְתִדְעוּן אֲרֵי אֲנָא יְיָ דִי בִקְיָמַי לָא הַלֵכְתּוּן וְדִינַי לָא עֲבַדְתּוּן וּבְנִימוּסֵי עַמְמַיָא דִי בְסַחֲרָנְכוֹן עֲבַדְתּוּן: והוה

יחזקאל יא

הִיא הַחַיָּה אֲשֶׁר רָאִיתִי תַּחַת אֱלֹהֵי־יִשְׂרָאֵל בִּנְהַר־כְּבָר וָאֵדַע כִּי כְרוּבִים הֵמָּה: אַרְבָּעָה אַרְבָּעָה פָנִים לְאֶחָד וְאַרְבַּע כְּנָפַיִם לְאֶחָד וּדְמוּת יְדֵי אָדָם תַּחַת כַּנְפֵיהֶם: וּדְמוּת פְּנֵיהֶם הֵמָּה הַפָּנִים אֲשֶׁר רָאִיתִי עַל־נְהַר־כְּבָר מַרְאֵיהֶם וְאוֹתָם אִישׁ אֶל־עֵבֶר פָּנָיו יֵלֵכוּ:

א וַתִּשָּׂא אֹתִי רוּחַ וַתָּבֵא אֹתִי אֶל־שַׁעַר בֵּית־יְהוָה הַקַּדְמוֹנִי הַפּוֹנֶה קָדִימָה וְהִנֵּה בְּפֶתַח הַשַּׁעַר עֶשְׂרִים וַחֲמִשָּׁה אִישׁ וָאֶרְאֶה בְתוֹכָם אֶת־יַאֲזַנְיָה בֶן־עַזֻּר וְאֶת־פְּלַטְיָהוּ בֶן־בְּנָיָהוּ שָׂרֵי הָעָם: וַיֹּאמֶר אֵלָי בֶּן־אָדָם אֵלֶּה הָאֲנָשִׁים הַחֹשְׁבִים אָוֶן וְהַיֹּעֲצִים עֲצַת־רָע בָּעִיר הַזֹּאת: הָאֹמְרִים לֹא בְקָרוֹב בְּנוֹת בָּתִּים הִיא הַסִּיר וַאֲנַחְנוּ הַבָּשָׂר: לָכֵן הִנָּבֵא עֲלֵיהֶם הִנָּבֵא בֶּן־אָדָם:

ה וַתִּפֹּל עָלַי רוּחַ יְהוָה וַיֹּאמֶר אֵלַי אֱמֹר כֹּה־אָמַר יְהוָה כֵּן אֲמַרְתֶּם בֵּית יִשְׂרָאֵל וּמַעֲלוֹת רוּחֲכֶם אֲנִי יְדַעְתִּיהָ: הִרְבֵּיתֶם חַלְלֵיכֶם בָּעִיר הַזֹּאת וּמִלֵּאתֶם חוּצֹתֶיהָ חָלָל: לָכֵן כֹּה־אָמַר אֲדֹנָי יֱהוִה חַלְלֵיכֶם אֲשֶׁר שַׂמְתֶּם בְּתוֹכָהּ הֵמָּה הַבָּשָׂר וְהִיא הַסִּיר וְאֶתְכֶם הוֹצִיא מִתּוֹכָהּ: חֶרֶב יְרֵאתֶם וְחֶרֶב אָבִיא עֲלֵיכֶם נְאֻם אֲדֹנָי יֱהוִה: וְהוֹצֵאתִי אֶתְכֶם מִתּוֹכָהּ וְנָתַתִּי אֶתְכֶם בְּיַד־זָרִים וְעָשִׂיתִי בָכֶם שְׁפָטִים: בַּחֶרֶב תִּפֹּלוּ עַל־גְּבוּל יִשְׂרָאֵל אֶשְׁפּוֹט אֶתְכֶם וִידַעְתֶּם כִּי־אֲנִי יְהוָה: הִיא לֹא־תִהְיֶה לָכֶם לְסִיר וְאַתֶּם תִּהְיוּ בְתוֹכָהּ לְבָשָׂר אֶל־גְּבוּל יִשְׂרָאֵל אֶשְׁפֹּט אֶתְכֶם: וִידַעְתֶּם כִּי־אֲנִי יְהוָה אֲשֶׁר בְּחֻקַּי לֹא הֲלַכְתֶּם וּמִשְׁפָּטַי לֹא עֲשִׂיתֶם וּכְמִשְׁפְּטֵי הַגּוֹיִם אֲשֶׁר סְבִיבוֹתֵיכֶם עֲשִׂיתֶם: ויהי

מצודות

היא החיה · מתוך שראיתי במרכבה זו כל מעשה המרכבה הראשונה אני אומר היא אשר ראיתי בנהר כבר : ואדע · כי נהפך פני השור לפני כרוב והיו בה שני פני אדם פנים קטנים של ילד ופנים גדולים של אדם : והנה בפתח השער וגו' · הם הם שאמר למעלה אחוריהם אל היכל יי' אלא שלא פירש שם מי היו וכאן פירש את שמות שנים מהם : האומרים לא בקרוב · יבאו דברי הנביאי' עלינו : בנות בתים · אין לחוש להם אלא בנות בתים ושבת בתוכם כי לא נגלה מן העיר הזאת עד מותינו : היא הסיר והנחנו הבשר · כשם שאין הבשר יוצאות מן הסיר עד גמר בישולו כך לא נצא ממנה עד שנמות : כן אמרתם · ידעתי כי זאת אמרתם שירושלם הסיר ואתם הבשר ואני אומר לכם כי לחללים שנתתם בה היא לסיר שהם נגמרו בה אבל לכם לא תהי' לסיר לקלוט אתכ' עד יום מיתה כי אתכם אוציא מתוכה : ומעלות רוחכם · העולה על דעתכם בוט"ר טלג"ט בלע"ז : הוציא · כמו להוציא : ולשוא בניתם הבתים כי בגלות תלכו האבות והבנים ואין יורש את הבתים : חרב יראת' · כששלחת' לעזרה למלך מצרי' כמו שנאמר בצדקיהו וימרד בו לשלח מלאכיו למצרים : על גבול ישרא' · בסוף הגבול והיא רבלת' ארץ חמת היא אנטוכיא שם נשפט צדקיהו ביד נבוכד נצר כמו שנא' בספר מלכים שם שחט את בניו שם נקרו את עיניו והיא סוף הגבול שנא' במרגלים ובכמה מקומות עד לבא חמת : לא תהיה לכם לסיר · המשמרת נתחיה עד גמר בישולם : ואתם תהיו בתוכה לבשר · שתותכו בתוכ' ותשברו בתוכה כבשר נסיר ובתוך קלחת : אל גבול ישראל אשפוט אתכם · ולא בתוכה תמותו : קמיך

מסרה

היא ג' ר"פ בקריאה וסימ' היא מוצאת והיא שלוחה אל חמיה · היא החיה אשר ראיתי · היא לא תהיה לכם לסיר : ואיתם ג' ב' מ"ל וא' חסר וסימ' והעמיד דכהן המטהר · אשר ראיתי על נהר כבר מראיהם · ויבאו אליך כמבוא עם · קדמא חס' : והיעצים ד' חסרי' בליש' וסי' והיעצים עצת רע בעיר · ויעציך כבתחלה · יעץ בליעל ויעציו ושריו · וכל יוצא דכוו' : חוצתיה ג' כתיב כן בליש' וסימ' אל תגידו בגת · ומלאתם חוצתיה · חגרו שק · וכל ירמיה דכוו' חצות כתיב : יראתם ג' וסימ' חרבא רמשה נורא · ופי' בסדר בהעלותך :

מנחה גדולה

והנה האיש לבוש הבדים אשר הקסת במתניו משיב דבר וגו' · מהר"יא ז"ל וראה הנביא כאלו בהשלים השם תשובתו אליו בא האיש לבוש הבדים והשיב דבר לאדוני לאמר עשיתי כאשר צויתני והנה כפי הדרך הראשון מהפירוש שהיה האיש לבוש הבדים רמז לדין והמשפט שגזר השם עליכם בדבר הזה יהיה תשובתו עשיתי כאשר צויתני להבחין בין צדיק לרשע שכל המוקים נמקו בעונם וכפי הדרך השני שהוא היה רמז למלך יאשיהו החסיד יהיה ענין והתית תו שזכותו ישייע להצלת הצדיקים אם מעט ואם הרבה שיהיו ולהשלמת המשל וייפיו היה ענין התשובה עשיתי כאשר צויתני ע"כ : ולע"דן והנה האיש משיב דבר שהיה כוונת האיש לבוש הבדים להשיב דבר כלומר להשיב דבר אחד שעשה כאשר צוה אבל לא בכל הענין עשה כאשר צוה וע"כ לא אמר משיב לאמר עשיתי ככל אשר צויתני אלא משיב דבר שהיה בושתי תשובות וזה אמרו משיב דבר לאמר עשיתי וגו' כלומר לא בפירוש אמר עשיתי ככל אשר צויתני אלא מכלל דבריו מובן שרצה בתשובתו לאמר עשיתי ככל אשר צויתני וע"כ הכתיב הוא כאשר צויתני וקרי ככל אשר צויתני והוא מה שאז"ל בפרק יום הכפורים על פסוק ויאמר אל האיש לבוש הבדים ויאמר בוא אל בינות לגלגל אל תחת לכרוב ומלא חפניך גחלי אש מבינות לכרובים וזרוק על העיר ויבא לעיני וכתיב וישלח הכרוב את ידו מבינות לכרובים אל האש אשר בינות לכרובים וישא ויתן אל חפני לבוש הבדים ויקח ויצא א"ר חמא בר חנינא אר"ש חסידא אלמלא לא נצטננו גחלים מידו של כרוב לידו של גבריאל לא נשתייר משונאיהם של ישראל שריד ופליט וכתיב והנה האיש לבוש הבדים אשר הקסת במתניו משיב דבר לאמר עשיתי ככל אשר צויתני א"ר יוחנן באותה שעה הפקוהו לגבריאל מאחורי הפרגוד ומחיוהו שתין פולסא דנורא אמרו ליה אי לא עבדת לא עבדת אי עבדת איבעי לך למעבד כד פקדוך ועוד אי עבדת כד פקדוך לא איבעי לך לאהדורי לית לך אין משיבין על הקלקלה · ע"כ · נשמע בזה שסיבה גבריאל לטובת ישראל וע"כ לא אמר בפירוש עשיתי ככל אשר צויתני אלא היה משיב דבר שהוא לאמר שמשמעות דבריו היה כאלו רוצה לומר עשיתי ככל אשר צויתני וע"כ הכתיב כאשר צויתני והקרי ככל אשר צויתני ולפי משמעות הכתיב הוא עשיתי דבר כאשר צויתני והוא שהתוית תיו על מצחות האנשים בזה עשה כאשר צוה אבל בלקיחת גחלים לא עשה כאשר צוה וע"כ הקדים לכתוב זה הפסוק והנה האיש לבוש הבדים משיב דבר לאמר עשיתי וגו' קודם שגמר הענין מלקיחת גחלים ולפי משמעות הגמרא היה משיב דבר אחר לקיחת הגחלים · אלא שע"כ כתבו פה קודם שדיבר מלקיחת גחלים להורות שעד כה עשה כאשר צוה משא"כ מה שפ' להלן ויאמר אל האיש וגו' ומלא חפנך גחלי אש בזה לא עשה כאשר צוה · וזהו אומרו משיב דבר שהיה משיב דבר לומר עשיתי כאשר צויתני ואמרו לו הלא פיך ענה בך שלא עבדת כד פקדוך והנה בזה אינך ראוי לעונש כ"כ כיון שכוונתך היה לטובת ישראל אלא שלא היה לך להשיב תשובה שאז לא עברת אלא על אחת משא"כ עכשיו שהנית בשתי והם כשותרות זו את זו שבמה ששנית בלקיחת הגחלים כדי שיצטננו נראה שכוונת לטובת ישראל ואתה מצטער על צרתן של ישראל ואח"כ אתה בא ומשיב דבר שזה היה ראוי לעשות לך אם היה הדבר לך לשמחה בדבר טוב משא"כ עכשיו שהיה קלקלה הרי אין משיבין על הקלקלה ואתה השבת תשובה ש"מ שאין הדבר בעיניך כקלקלה וא"כ מ"ט לא עבדת כד פקדוך ואמר וירם כבוד ה' מעל הכרוב וגו' ואח"כ וישלח הכרוב וגו' כמו שכתבתי למעלה משל למלך שאמר לפדגוג רדק את בני אבל לא תרדנו עד שאלך מאצלך שרחמי עליו ע"כ הקדים וירם כבוד ה' וגו' קודם לקיחת הגחלים :

ויהי

ויהי כהנבאי · בכ"ף כאשר הייתי מתנבא ראיתי שמת פלטיהו בן בניהו : כלה אתה עושה · דרך שאלה ואף על פי שאין בו ה"א השאלה כמו ארדוף אחרי הגדוד הזה אתה זה בני עשו והדומים להם ומה שצעק על מיתתו שראה והוא היה רשע לפי שראה מיתתו פתאום והוא היה מראשי העם חרד למיתתו אמר כי אולי יעשה תשובה והאל לא ענה לצעקתו דבר : ויהי · בן אדם אחיך אחיך אנשי גאולתך · אמר שלשה פעמים לגלות בני גד ובני ראובן ולגלות שמרון ולגלות יהויכין וחזר וכללם וכל בית ישראל כלה · וסמך ענין זה למה שהיו אומר בנות בתים היא הסיר ואנחנו הבשר שהיו חושבי' שיהיו לעולם בתוכה והיו חושבי' והומר לנגד אותם שגלו : רחקו מעל יי' · אותם שגליתם

רשי

אחיך אחיך · גלות שמרון וגלות יכניה וכל בית ישראל שהלכו בגולה : אשר אמרו להם · אשר אמרו עליהם יושבי ירושלם שלא גלו עם יכניה שהמליך עליהם נבוכד נצר את צדקיהו ועת' הם משחקים על אחיך שגלו ואומרי' עליהם רחקו מעל יי' : למקדש מעט · לבתי כניסתא דאיכון יתבין תיניין לבי מקדשא : לב בשר · לב רך וכוח ליכנע : ואל לב שקוציהם וגומר · ואותם על אשר לב שקוץ ותועב' לבם הולך שנשארו בירושל' שלא גלו וטועי' בע"ז ושקוצים : דרכם בראשם נתתי · שאוציא עליהם חרב ושבי וילכו בגול' :וישאו הכרובי' · לאחר שגמר דברו אלי נסתלק : על ההר אשר מקדם לעיר · הוא הר הזיתים שהוא במזרחו של העיר וזה מסע שלישית :במראה ברוח אלהים · נדמה לי כאילו עכשיו היא מחזירתי מירושלם לבבל : כלי

מסרה

ואפל חד מן ז' זוגין מן כ"ב בסיפ' קדמ' נסיב אות וחסר מלה ותניין כ חסר אות ונסיב יתיר מלה וסימ' ואת את יי' אלהיך תירא ואתו תעבד ובשמו תשבע · אתו את יי' אלהיך תירא אתו תעבד ובו תדבק ובשמו תשבע · שנים על פי שנים עדים או שלשה עדים · שני על פי שני עדים או על פי שלשה עדים · ולא אבו אשר אמר זאת המנוחה · לא אבו כי עם מרי הוא בנים לא אבו שמוע תורת יי' · ואפלה ויהי בהכות ואזעק ואמר· ואפל ויהי בהנבאי ופלטיהו בן בניה ואזעק קול גדול ואמר · וירפאו את שבר עמי · וירפו את שבר בת עמי · והנשאו מי זה מלך הכבוד · ושאו מי הוא זה מלך הכבוד · וחד חלוף קדמא חסר אות ויתיר מלה ותניין יתיר אות וחסר מלה וסימ' בך בחר כי עם קרש אתה · וכך בחר כי עם קדש אתה :

וַיְהִי֙ כְּהִנָּ֣בְאִ֔י וּפְלַטְיָ֥הוּ בֶן־בְּנָיָ֖ה מֵ֑ת וָאֶפֹּ֨ל עַל־פָּנַ֜י וָאֶזְעַ֣ק קוֹל־גָּד֗וֹל וָֽאֹמַר֙ אֲהָהּ֙ אֲדֹנָ֣י יְהוִ֔ה כָּלָה֙ אַתָּ֣ה עֹשֶׂ֔ה אֵ֖ת שְׁאֵרִ֥ית יִשְׂרָאֵֽל׃
וַיְהִ֥י דְבַר־יְהוָ֖ה אֵלַ֥י
טו לֵאמֹֽר׃ בֶּן־אָדָ֗ם אַחֶ֤יךָ אַחֶ֙יךָ֙ אַנְשֵׁ֣י גְאֻלָּתֶ֔ךָ וְכָל־בֵּ֥ית יִשְׂרָאֵ֖ל כֻּלֹּ֑ה אֲשֶׁ֨ר אָמְר֜וּ לָהֶ֨ם יֹשְׁבֵ֤י יְרוּשָׁלַ֙͏ִם֙ רַֽחֲקוּ֙ מֵעַ֣ל יְהוָ֔ה לָ֥נוּ הִ֛יא נִתְּנָ֥ה הָאָ֖רֶץ לְמוֹרָשָֽׁה׃ לָכֵ֣ן אֱמֹ֗ר כֹּֽה־אָמַר֙ אֲדֹנָ֣י יְהוִ֔ה כִּ֤י הִרְחַקְתִּים֙ בַּגּוֹיִ֔ם וְכִ֥י הֲפִיצוֹתִ֖ים בָּאֲרָצ֑וֹת וָאֱהִ֤י לָהֶם֙ לְמִקְדָּ֣שׁ מְעַ֔ט בָּאֲרָצ֖וֹת אֲשֶׁר־בָּ֥אוּ שָֽׁם׃ לָכֵ֣ן אֱמֹר֮ כֹּֽה־אָמַ֣ר אֲדֹנָ֣י יְהוִה֒ וְקִבַּצְתִּ֤י אֶתְכֶם֙ מִן־הָ֣עַמִּ֔ים וְאָסַפְתִּ֣י אֶתְכֶ֔ם מִן־הָ֣אֲרָצ֔וֹת אֲשֶׁ֥ר נְפֹצוֹתֶ֖ם בָּהֶ֑ם וְנָתַתִּ֥י לָכֶ֖ם אֶת־אַדְמַ֥ת יִשְׂרָאֵֽל׃ וּבָאוּ־שָׁ֑מָּה וְהֵסִ֜ירוּ אֶת־כָּל־שִׁקּוּצֶ֧יהָ וְאֶת־כָּל־תּוֹעֲבוֹתֶ֛יהָ מִמֶּֽנָּה׃ וְנָתַתִּ֤י לָהֶם֙ לֵ֣ב אֶחָ֔ד וְר֥וּחַ חֲדָשָׁ֖ה אֶתֵּ֣ן בְּקִרְבְּכֶ֑ם וַהֲסִ֨רֹתִ֜י לֵ֤ב הָאֶ֙בֶן֙ מִבְּשָׂרָ֔ם וְנָתַתִּ֥י לָהֶ֖ם לֵ֥ב בָּשָֽׂר׃ לְמַ֙עַן֙ בְּחֻקֹּתַ֣י יֵלֵ֔כוּ וְאֶת־מִשְׁפָּטַ֥י יִשְׁמְר֖וּ וְעָשׂ֣וּ אֹתָ֑ם וְהָיוּ־לִ֣י לְעָ֔ם וַאֲנִ֕י אֶהְיֶ֥ה לָהֶ֖ם לֵאלֹהִֽים׃ וְאֶל־לֵ֧ב שִׁקּוּצֵיהֶ֛ם וְתוֹעֲבוֹתֵיהֶ֖ם לִבָּ֣ם הֹלֵ֑ךְ דַּרְכָּם֙ בְּרֹאשָׁ֣ם נָתַ֔תִּי נְאֻ֖ם אֲדֹנָ֥י יְהוִֽה׃ וַיִּשְׂא֤וּ הַכְּרוּבִים֙ אֶת־כַּנְפֵיהֶ֔ם וְהָאוֹפַנִּ֖ים לְעֻמָּתָ֑ם וּכְב֛וֹד אֱלֹהֵֽי־יִשְׂרָאֵ֥ל עֲלֵיהֶ֖ם מִלְמָֽעְלָה׃ וַיַּ֙עַל֙ כְּב֣וֹד יְהוָ֔ה מֵעַ֖ל תּ֣וֹךְ הָעִ֑יר וַֽיַּעֲמֹד֙ עַל־הָהָ֔ר אֲשֶׁ֖ר מִקֶּ֥דֶם לָעִֽיר׃ וְר֣וּחַ נְשָׂאַ֗תְנִי וַתְּבִיאֵ֤נִי כַשְׂדִּ֙ימָה֙ אֶל־הַגּוֹלָ֔ה בַּמַּרְאֶ֖ה בְּר֣וּחַ אֱלֹהִ֑ים וַיַּ֙עַל֙ מֵעָלַ֔י הַמַּרְאֶ֖ה אֲשֶׁ֥ר רָאִֽיתִי׃
כה וָאֲדַבֵּ֖ר אֶל־הַגּוֹלָ֑ה אֵ֚ת כָּל־דִּבְרֵ֣י יְהוָ֔ה אֲשֶׁ֖ר הֶרְאָֽנִי׃

יב
א וַיְהִ֥י דְבַר־יְהוָ֖ה אֵלַ֥י לֵאמֹֽר׃ בֶּן

וַהֲוָה כְּאִיתְנַבָּיוּתִי וּפְלַטְיָה בַּר בְּנָיָה מִית וְאִשְׁתַּטָּחִית עַל אַפַּי וּצְוָחִית בְּקָל רַב וַאֲמָרִית קַבִּיל בָּעוּתִי יְיָ אֱלֹהִים גְּמִירָא אַתְּ עֲבִיד עִם שְׁאָרָא דְיִשְׂרָאֵל׃ וַהֲוָה פִּתְגַם נְבוּאָה מִן קֳדָם יְיָ עִמִּי לְמֵימָר׃ בַּר אָדָם אֲחָךְ אֲחָךְ אֱנָשׁ קְרִיבָךְ וְכָל בֵּית יִשְׂרָאֵל כּוּלְהוֹן דְּאָמְרִין לְהוֹן יָתְבֵי יְרוּשְׁלֶם אִתְרַחֲקוּ מִדַּחַלְתָּא דַיְיָ דִּילָנָא הִיא אִתְיְהִיבַת אַרְעָא לְמֵירְתַהּ׃ בְּכֵן כְּדְנַן אֲמַר יְיָ אֱלֹהִים אֲרֵי אַרְחֵיקְתִּינוּן לְבֵינֵי עַמְמַיָא וַאֲרֵי בַּדַּרְתִּינוּן בִּמְדִינָתָא וִיהָבִית לְהוֹן בָּתֵּי כְנִישְׁתָּא תִּנְיָין לְבֵית מַקְדְּשִׁי וְאִינוּן כִּזְעֵיר בִּמְדִינָתָא דְּאִיתְגְּלִיאוּ לְתַמָּן׃ בְּכֵן אֵימַר כִּדְנַן אֲמַר יְיָ אֱלֹהִים וַאֲקָרֵיב יָתְכוֹן מִן בֵּינֵי עַמְמַיָא וְאֶכְנֵישׁ יָתְכוֹן מִן מְדִינָתָא דְּאִיתְבַּדַּרְתּוּן בְּהֵין וְאֶיתֵּן לְכוֹן יַת אַרְעָא דְיִשְׂרָאֵל׃ וְיֵיעֲלוּן לְתַמָּן וְיַעְדוּן יַת כָּל שִׁיקוּצְהָא וְיַת כָּל תּוֹעֵיבְתָא מִינַהּ׃ וְאֶיתֵּן לְהוֹן לֵב דָּחִיל וְרוּחַ דְּחִילָא אֶתֵּן בִּמְעֵיהוֹן וְאֶתְבַּר לִבָּא דְרַשִׁיעָא דְּהוּא תַּקִּיף כְּאַבְנָא מִבִּיסְרֵהוֹן וְאֶיתֵּן לְהוֹן לֵב דָּחִיל קֳדָמַי לְמֶיעְבַּד רְעוּתִי׃ בְּדִיל דִּבְקְיָמַי יְהָכוּן וִיהוֹן קֳדָמַי לְעָם וַאֲנָא אֱהֵוֵי לְהוֹן לֶאֱלָהָא׃ בָּתַר פּוּלְחַן שִׁיקוּצֵיהוֹן וְתוֹעֲבָתְהוֹן לִבְּהוֹן טָעֵי פּוּרְעֲנוּת אוֹרְחֵיהוֹן בְּרֵישֵׁיהוֹן יְהָבִית אֲמַר יְיָ אֱלֹהִים׃ וּנְטָלוּ כְרוּבַיָּא יַת גַּפֵּיהוֹן וְגַלְגַּלַּיָּא לָקֳבְלֵיהוֹן וִיקַר אֱלָהָא דְיִשְׂרָאֵל עֲלֵיהוֹן מִלְעֵילָא׃ וְאִיסְתַּלַּק יְקָרָא דַיְיָ מִן גּוֹ קַרְתָּא וּשְׁרָא עַל טוּר זֵיתָא דְּמִמַּדְנַח לְקַרְתָּא׃ וְרוּחַ נְטַלְתַּנִי וְאוֹבִילַתְנִי לִמְדִינַת אַרְעָא כַּסְדָּאֵי לְוַת בְּנֵי גָלוּתָא בְּחֶזְוָא בְּרוּחַ נְבוּאָה דִּשְׁרַת עֲלַי מִן קֳדָם יְיָ וְאִסְתַּלַּק מִנִּי חֶיזְוָא דַּחֲזֵיתִי׃ וְאִיתְנַבֵּיתִי לִבְנֵי גָלוּתָא יַת כָּל פִּתְגָּמַיָּא דַיְיָ דְּאַחֲזְיַנִי׃

וַהֲוָה פִּתְגָם נְבוּאָה מִן קֳדָם יְיָ עִמִּי לְמֵימָר׃ בַּר

רחקו מעל יי' כלומר מעל אדמ' יי' שהיא אדמת הקדש כי לנו היא נתנה הארץ למורש' לא לכם שגליתם ממנה : רחקו · צווי פ"א הפעל פתוחה כמו ושחטו הפסח ואמר היא ואחר כן אמר הארץ הכנוי קודם הידיעה כמו ותראהו את הילד והדומים לו : לכן · כי הרחקתים בגוים · ואף על פי כן לא עזבתים אלא הייתי להם למקדש מעט בארצות אשר באו שם כלומ' אם רחקו ממקדש יי' שהוא מקדש גדול שם בארצו אני אהיה להם למקדש מעט כלומר בבתי כנסיו' שהם נועדי' שם להתפלל אלי אני עמהם ושומע קולם ומציל' מיד אויביה' שלא יעשה בהם כלה ועוד אני עתיד לקבץ אותם כמו שאמר בסמוך וקבצתי אתכם : למקדש מעט · פתח כי הוא סמוך למלת מעט כי מעט איננו תאר אלא שם כן מצאתיהו בקצת ספרים מדויקים ובקצת מצאתי קמץ אם כן מעט יהיה תאר ויונתן תרגם ויהבית להון בתי כנישתא וגומר כבעמוד : לכן · אמר כנגד עשרת השבטים שגלו תחילה : וקבצתי אתכם · על גלות השבטים אמר זאת הנבוא' לא על גלות בבל כי לאות' שהיו מבזים יושבי ירושלם בשר קבוץ גלותם ועוד שאמר מן העמים מן הארצות ועוד שאמר ונתתי להם לב חדש ורוח חדשה ולא היה כן לעולי בבל : ובאו שמה · נחלקה המלה בטרחא וכן ויצא נח והימן עשרה בטעמא : את כל שקוציה' · השקוצי' והתועבות שעשו בהם הגוים והם שקוצי אדום כי בידם תהיה בבא הגאולה וימצאו השקוצים בה והיא שוחת כי עליו נאמר גם כן ולאת שקוץ משומם : ונתתי להם לב אחד · שיהיה להם לב אחד ליראה את יי' לא יהיה עוד לבם פונה אל התועבות אלא לבם יהיה מיוחד לאל לבדו ויונתן תרגם לב דחיל : לב האבן · חזק כאבן מלקבל תוכחות מוסר : לב בשר · כי הבשר הוא רך ויהיה לבם רך לקבל המוסר ותרגם יונתן ואתבר לבא דרשיע דהוא תקיף כאבנא וגומר כבעמוד : למען · מבואר הוא : ואל לב שקוציהם · ואל אשר הם בירושלם עתה שהולך לבם ללב שקוציהם ותועבותיהם דרכם בראשם נתתי כלומר אשיב גמולם בראשם ופי' לב שקוציהם כאילו לבם חלוק לשני לבבות כמו שאמר אליהו לעובדי הבעל עד מתי אתם פוסחים על שתי הסעיפים והנה לבם חלוק והולך הרצון אחר שקוציהם יותר : וישאו · כבר פירשנו הענין : ויעל · כי משער בית יי' נסע אל תוך העיר ואם לא נזכר ומעל תוך העיר עלה ועמד על ההר אשר מקדם לעיר והנה הוא מסלק מן העיר ושב לו אל מקומו השמים ופי' מעל תוך כי למעלה מהארץ ראה אותו כמו שאמר וירומו מן הארץ לעיני וההר הזה הוא הר הזיתים שהוא למזרח העיר וכן תרגם יונתן ושרא על טור זיתא : ורוח נשאתני · במראה ברוח אלהים · להודיע כי ההליכה לירושלם והשיבה לבבל לא היה ממש אלא במראה ברוח אלהים נראה לי כן : ויעל מעלי המראה אשר ראיתי · אז עלתה מעלי רוח הנבואה ונתן לי רשות לדבר זהו שאמר למעלה ובדברי אותך אפתח את פיך וגומר : ואדבר אשר הראני · בשגול הה"א ולית כוותיה ומה שאמר את כל דבר יי' דבר המגלה ובאו אל הגולה תל אביב ושבתו שם משמים ובאתו אל הבקעה וקחתו לבנה ושכיבתו על צדו ודבר העבותים ודבר חטין ושעורים וחרב חדה ודברי התוכחה ובואו לירושלם ושובו לבבל הכל אמר להם זהו את כל דברי יי' אשר הראני : ויהי

מעשה מרכבה

אפנים היו בארבעה דגלים · בדגל יהודה היה פני אריה · וכתיב גור אריה יהודה · ובדגל ראובן צורת אדם לפי שנאמר בו וימצא דודאים בשדה · ולהם צורת אדם · וברגל אפרי' צורת שור שנאמר בכור שורו הדור לו · ובדגל דן פני נשר שנ' יהי דן נחש עלי דרך ונאמר בו אפעה ושרף מעופף : המראה השלישית · בשנה הששית · והנה ששה אנשים מסיבים והשביעי ביניהם שהוא לבוש הבדים · וידוע כי בדים הם בגדי פשתן המנוהגין · והוא הסופר הגדול ומנהיג העיר · והוא הזורק אש בעיר · ואלה פקודת העיר · ואפשר כי קסת הסופר הוא רמז לאשר נקרא סופר ההולך לבוש הבדים · ורז"ל פירשו לבוש הבדים זה גבריאל מלאך של אש לפיכך הוא הזורק האש על העיר · וכן ראהו דניאל לבוש בדים וראה פניו כמראה ברק ועיניו כלפידי אש · והכרובי' עומדים מימין לבית: הראה האל לנביא הכרובי' מימין לבית · לפי שהראהו התועבו' שהיו עושין לצפון הבית הראה לו הכרובי' גבורי כח עושי דברו לדרום הבית · וכן באמצעותם יקח נקמת העוברי' רצונו ועל דברו · כי מני,ותם

מנחה גדולה

ויהי כהנבאי ופלטיהו בן בניה וגו'· מהר"יא ז"ל כדברי הרד"ק ז"ל שלא היה צעקת הנביא להיות פלטיהו צדיק כי רשע גמור היה אלא לפי שראה מיתתו פתאומית וכו'· ואמר אחיך אחיך וגו' הראשון על הכהנים ואחיך השני על כל שבט לוי ואנשי גאולתך על יושבי ירושלים ושאמר כל בית ישראל על בני יהודה אשר בכל ערי יהודה והיה ענין הדבור הזה לנביא למה אתה צועק על מיתת פלטיהו ושאר הרשעים שבירושלים הלא ידעת שאחיך בכהנים ואחיך הלוים ואנשי גאולתך היושבים בירושלים וכל בית ישראל אשר בערי יהודה כולם הם אמרו להם ר"ל שאמרו על עצמם יושבי ירושלים רחקו מעל ה' ואמר זה כנגד הגולים שגלו עם יכניה שהיו מיושבי ירושלים והיו הנשארים בירושלי' אומרים עליהם שאותם הגולים רחקו מעל השם ושלא היה משגיח בם אמנם לנו ניתנה הארץ למורשה כלומר שירושלים וכל ארץ יהודה נשארה להם למורשה עד עולם והגולים בגלות יכניה וגם בגלות יהויקים לא יהיה להם עוד שארית ותקוה ואיך א"כ תזעק על מות האנשים הרשעים ההמה לכן אמור עליהם כי הרחקתים בגוים כלומר אעפ"י שהרחקתים בגוים והפילותים בארצות לא רחקו ממני אבל אהיה להם למקדש מעט בארצות אשר באו שם כי אעפ"י שרחקו מעל מקדשי שהוא המקדש הגדול הזה שם בתוך הגוי' אהיה למקדש מעט רומז לבתי כנסיות שיהיו להם בגלות וכו' (כדברי הרד"ק ז"ל) ועוד אני עתיד לקבצם ולגאלם והוא אומרו וקבצתי אתכם מן העמים וגו' ובסוף ונתתי לכם את אדמת ישראל וא"כ לא תהיה ארצו לרשעי ירושלים למורשה כי הם הגולים בשובם מגלותם יירשוה אבל לא יהיו עע"ז כמותם כי בבואם לירושלי' יסירו ממנה כל תועבותי' ולא תחשוב שישובו לחטוא כי אני אתן להם בימים ההם לב אחד ורוח חדשה אתן בקרבכם ר"ל אם היה שנת הע"ז אמונת רעות מינות ואפיקורסות בנפש אתן להם לב אחד ורוח חדשה ואם יהיה שנתו היות' לוהטים אחר הדברים הגשמים אסיר לב האבן מבשרם וגו' ע"כ :

והנה מה שכתב הרד"ק ז"ל ומהר"יא ז"ל שלא היה מיילל עליו על מיתתו וכו' דבר זה במחלוקת שנויה בפרק עשרה יוחסין ז"ל ויהי כהנבאי ופלטיהו בן בניהו מת ואפול על פני ואקרא בקול גדול ואומר אהה ה' אלהים רב ושמואל חד אמר לטובה וחד אמר לרעה מאן דאמר לטובה כי הא דאיסתנדרי דמישן (פי' שלטון של מישן) חתניה דכ"כ הוה שלא ליה מכולא האי שבייה דאייתית לך לא שדרת לן דקאי לקמן בעי לשדורי ליה מישראל א"ל פלטיהו בן בניהו אבן דחשבינן ניקום קמך הכא ועבדין ניזלו להתם ואמר נביא מי שעשה טובה עם ישראל ימות בחצי ימיו מ"ד לרעה דכתי' ותבא אותי אל שער בית ה' הקדמוני הפונה קדימה והנה בפתח שער ההיכל בין האולם ולמזבח עשרים וחמשה איש ואראה בתוכם את יאזניה בן עזור ואת פלטיה בן בניהו שרי העם וכתיב ויבא אותי אל שער בית ה' הפנימי והנה בפתח שער ההיכל בין האולם ולמזבח עשרים וחמשה איש ואראה בתוכם את יאזניה בן עזור ואת פלטיה בן בניהו שרי העם וכתיב ויבא אותי אל שער בית ה' הפנימי וגו' ופניהם קדמה וגו' ממשמע שנ' ופניהם קדמה איני יודע שאחוריהם כלפי מערב מה ת"ל אחוריהם אל היכל ה' מלמד שהיו מפריעין עצמן ומתריזין כלפי מטה וקאמר נביא מי שעשה הרעה הזאת בישראל ימות על מטתו : ופירש"י לטובה היה מיילל הנביא עליו וחד אמר לרעה שהיה רע בעיניו שמת מיתה יפה · ומהר"שא פי' מי

רדק

ויהי דבר · בן אדם · עינים להם לראות ולא ראו · שהרי ראו שגלו הם וכאילו לא ראו ולא שמעו דברי תוכחותיך וכאילו לא שמעו עדין מחזיקים ידי הכשדים בירושלם שהיו שולחים להם נביאיהם וקסמיהם כי לא יגלו הכשדים ושמעיהו הנחלמי' ששלח ספרים אל כל העם אשר בירושלם להבטיחם על שקר : ואתה בן אדם עשה לך · תקן לך כלי גולה והם מקל ותרמל וכוס וכד וקערה ותעשה זה לאות שכן יגלו יושבי ירושלם ותעשה זאת לעיני בני הגולה שמבטיחים על שקר יושבי ירושלם לאמר שלא גלו : וגלה יומם · מן היות השמש על הארץ יקרא יומם אבל יום כולל פעמים היום והלילה ולוהו שני דברים האחד לגלות ממקום למקום באותה העיר שהיה יושב בה עם בני הגולה ויגלה לבית רחוק מביתו במקום שיהיו בני הגולה רואים וזה יהיה סימן ואות ליושבי ירושלם שיגלו ממנה ביום' בעוד יומם יקדר שמשם והאות האחר שיחתיר בקיר העיר לילה כאדם היוצא בגנבה וישא כלי גולה על כתפו ויצא לו דרך החור ויכסה פניו בצאתו שלא יראנו אדם כאדם שיש לו בשת וזה יהיה אות לצדקיהו שיצא מירושל' לילה כמו שכתוב ויברחו ויצאו לילה מן העיר : והוצאת כליך ככלי גולה · כמו שמוציא אדם כלי גולה שקו בכתפו ומקלו בידו : כמוצאי גולה · כמו שיצא אדם בגולה סר וזעף : מוצאי · שם כמו מוצאי בקר וערב והאחד כמוצא מים : לעיניהם · והוצאת בו · במקום חתירת הקיר תוליך כליך רוצה לומר שיהיה החור מקום נר ויוציא בו כליו ואחר כך יצא הוא : לעיניהם · בעלטה · בחשך בלא נר כאד' שיש לו בשת בצאתו ולא ירצה שיראוהו בני אדם : ולא תראה את הארץ · על דרך בושנו מאד כי עזבנו ארץ : ואעש · ביד · לא בכלי ברזל שחותרים בו כדי שלא ישמעו קולו וכמו כן כאד' היוצא פתא' בחפזון שאין לו פנאי לקח' כליו כן צדקיהו ושריו כשראו שרי מלך בבל ברחו מיד ויצאו בחפזון ואע"פ שאינו כתוב שם שחתרו בקיר כיון שאמר הנה בקיר יחתרו אמת כן היה וכן נראה מדרך הסברא כי הם יצאו דרך גן המלך שנכנסו דרך פתח הגן וחתרו בקיר הגן שכנגדם לצאת בו וביד חתרו בו כי לא היה להם כלי ברזל לחתו' בו כי בחפזון יצאו וברחו : ויהי בן אדם · הנשיא המשא הזה בירושלם · פירושו כתרגומו על רבא מטל נבואת' הדא בירושלם והנשיא הוא צדקיהו : אמור אני · כן יעשה להם · ולא אמר כן יעשו להם · לפי שעל כרחם גלו בגולה בשבי כי יש גול' שאינ' שבי כמו וגם גול' אתה למקומך ויגלום אל מנחת : והנשיא' אל כתף ישא · בגדיו כאדם בורח שמרים בגדיו על כתפו ללכת קל מהרה : בעלטה · כי בלילה יצאו כמו שכתוב בקיר יחתרו להוציא בו בקיר הגן יחתרו לו עבדיו להוציאו בו : יען אשר לא יראה לעין הארץ · בעבור שלא יראה את הארץ בצאתו : יכסה פניו · כי בשת הוא לו שיברח מן העיר שהיה מולך עליה ויונתן תרגם בכותלא יחתרון לאפקותא בית אפוהי יכסא חלף דחב יכקרון ית עינוהי ולא יחזי ית ארעא : ופרשתי · שאתן בלב הכשדים לרדוף אחריו ולהשיגו ובדרש מערה היתה מבית צדקיהו עד ערבות יריחו וברח לו צדקיהו דרך המערה והקדוש ברוך הוא זמן צבי והלך על גב המערה ורדפו הכשדים אחר הצבי וכשהגיע על פתח המערה היה צדקיהו יוצא ולכדוהו נהו שאמר יחזקאל ופרשתי : ואותה לא יראה · כי מלך בבל עור עיניו ברבלתה :

וכל

בֶּן־אָדָם בְּתוֹךְ בֵּית־הַמֶּרִי אַתָּה יֹשֵׁב אֲשֶׁר עֵינַיִם לָהֶם לִרְאוֹת וְלֹא רָאוּ אָזְנַיִם לָהֶם לִשְׁמֹעַ וְלֹא שָׁמֵעוּ כִּי בֵּית מְרִי הֵם:
וְאַתָּה בֶן־אָדָם עֲשֵׂה לְךָ כְּלֵי גוֹלָה וּגְלֵה יוֹמָם לְעֵינֵיהֶם וְגָלִיתָ מִמְּקוֹמְךָ אֶל־מָקוֹם אַחֵר לְעֵינֵיהֶם אוּלַי יִרְאוּ כִּי בֵּית מְרִי הֵמָּה:
וְהוֹצֵאתָ כֵלֶיךָ כִּכְלֵי גוֹלָה יוֹמָם לְעֵינֵיהֶם וְאַתָּה תֵּצֵא בָעֶרֶב לְעֵינֵיהֶם כְּמוֹצָאֵי גּוֹלָה:
לְעֵינֵיהֶם חֲתָר־לְךָ בַקִּיר וְהוֹצֵאתָ בּוֹ:
לְעֵינֵיהֶם עַל־כָּתֵף תִּשָּׂא בָּעֲלָטָה תוֹצִיא פָּנֶיךָ תְכַסֶּה וְלֹא תִרְאֶה אֶת־הָאָרֶץ כִּי־מוֹפֵת נְתַתִּיךָ לְבֵית יִשְׂרָאֵל:
וָאַעַשׂ כֵּן כַּאֲשֶׁר צֻוֵּיתִי כֵּלַי הוֹצֵאתִי כִּכְלֵי גוֹלָה יוֹמָם וּבָעֶרֶב חָתַרְתִּי־לִי בַקִּיר בְּיָד בָּעֲלָטָה הוֹצֵאתִי עַל־כָּתֵף נָשָׂאתִי לְעֵינֵיהֶם:
וַיְהִי דְבַר־יְהוָה אֵלַי בַּבֹּקֶר לֵאמֹר:
בֶּן־אָדָם הֲלֹא אָמְרוּ אֵלֶיךָ בֵּית יִשְׂרָאֵל בֵּית הַמֶּרִי מָה אַתָּה עֹשֶׂה:
אֱמֹר אֲלֵיהֶם כֹּה אָמַר אֲדֹנָי יְהוִה הַנָּשִׂיא הַמַּשָּׂא הַזֶּה בִּירוּשָׁלַ͏ִם וְכָל־בֵּית יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר־הֵמָּה בְתוֹכָם:
אֱמֹר אֲנִי מוֹפֶתְכֶם כַּאֲשֶׁר עָשִׂיתִי כֵּן יֵעָשֶׂה לָהֶם בַּגּוֹלָה בַשְּׁבִי יֵלֵכוּ:
וְהַנָּשִׂיא אֲשֶׁר־בְּתוֹכָם אֶל־כָּתֵף יִשָּׂא בָּעֲלָטָה וְיֵצֵא בַּקִּיר יַחְתְּרוּ לְהוֹצִיא בוֹ פָּנָיו יְכַסֶּה יַעַן אֲשֶׁר לֹא־יִרְאֶה לַעַיִן הוּא אֶת־הָאָרֶץ:
וּפָרַשְׂתִּי אֶת־רִשְׁתִּי עָלָיו וְנִתְפַּשׂ בִּמְצוּדָתִי וְהֵבֵאתִי אֹתוֹ בָבֶלָה אֶרֶץ כַּשְׂדִּים וְאוֹתָהּ לֹא־יִרְאֶה וְשָׁם יָמוּת:

וכל

בַּר אָדָם בְּגוֹ עַמָּא סַרְבָנָא אַתְּ יָתִיב דִּי עֵינִין לְהוֹן לְמֶחֱזֵי וְלָא חָזַן וְאוּדְנִין לְהוֹן לְמִשְׁמַע וְלָא שָׁמְעִין אֲרֵי עַם סַרְבָן אִינוּן: וְאַתְּ בַּר אָדָם אַתְקִין לָךְ מָנֵי גָלוּתָא וּגְלֵי בִּימָם לְעֵינֵיהוֹן וְתִגְלֵי מֵאַתְרָךְ לַאֲתַר אוֹחֲרָן לְעֵינֵיהוֹן מָאִים יְדַחֲלוּן אֲרֵי עַם סַרְבָן אִינוּן: וְתַפֵּיק מָנָךְ כְּמָנֵי גָלוּתָא בִּימָם לְעֵינֵיהוֹן וְאַתְּ תִּפּוֹק בְּרַמְשָׁא לְעֵינֵיהוֹן כְּמַפְּקָנֵי גָלוּתָא: לְעֵינֵיהוֹן חֲתַר לָךְ בְּכוּתְלָא וְתִיפּוֹק בֵּיהּ: לְעֵינֵיהוֹן עַל כַּתְפָּא תִטּוֹל בְּקַבְלָא תִיפּוֹק אַפָּךְ תְּכַסֵּי וְלָא תֶחֱזֵי יַת אַרְעָא אֲרֵי אָת יְהַבִיתָךְ לְבֵית יִשְׂרָאֵל: וַעֲבַדִית כֵּן כְּמָא דְאִתְפַּקִּידִית מָנַי אַפֵּיקִית כְּמָנֵי גָלוּתָא בִּימָם וּבְרַמְשָׁא אִתְחַדְּתִית לִי בְּכוּתְלָא בְּיַד בְּקַבְלָא נַפְקִית עַל כַּתְפָּא נְטָלִית לְעֵינֵיהוֹן: וַהֲוָה פִּתְגַם נְבוּאָה מִן קֳדָם יְיָ עִמִּי בְּצַפְרָא לְמֵימָר: בַּר אָדָם הֲלָא אִם יֵימְרוּן לָךְ בֵּית יִשְׂרָאֵל עַמָּא סַרְבָנָא מָא אַתְּ עָבִיד: אֵימַר לְהוֹן כִּדְנַן אָמַר יְיָ אֱלֹהִים עַל רַבָּא מְטַל נְבוּאֲתָא הָדָא בִּירוּשְׁלֵם וְכָל בֵּית יִשְׂרָאֵל דְאִינוּן בֵּינֵיהוֹן: אֵימַר אֲנָא אָתְכוֹן כְּמָא דַעֲבָדִית כֵּן יִתְעֲבֵיד לְהוֹן בְּגָלוּתָא בְּשִׁבְיָא יְהָכוּן: וְרַבָּא דְבֵינֵיהוֹן עַל כַּתְפָּא יְטוֹל בְּקַבְלָא יִפּוֹק בְּכוּתְלָא יַחְתְּרוּן לְאַפָּקוּתֵיהּ בֵּיהּ אַפּוֹהִי יְכַסֵּי חֲלַף דְּחַב הוּא וְלָא יֶחֱזֵי יַת אַרְעָא: וְאֶפְרוֹס יַת מְצַדְתִּי עֲלוֹהִי וְיִתְאַחַד בְּסַרְיָגְתִי וְאַגְלֵי יָתֵיהּ לְבָבֶל לִמְדִינַת אַרְעָא כַסְדָּאֵי וְיָתַהּ לָא יֶחֱזֵי וְתַמָּן יְמוּת:

וכל

רשי

כלי גולה · כלי לשתות ומקידה קטנה ללוש בה הררה אות לבית ישראל שבירושלם שיעשו כן ולא יצטרכו ללוש בלק בגומא על גבי קרקע והחגבים נכנסים בתוכה והם לא שמעו לו והוצרכו לכך והוא הכתוב בספר קינות ויגרם בחצץ שיני במדרש קינו' : וגלה יומם · מיום אל יום שנים שלשה ימים כהוג בעצמך כאדם המכין לעדיו לגלות שיראו בני הגולה וישאלו מה מעשיך ואתה תגיד להם שסימן הוא לצדקיהו ועמו וישלחו להם אלו את שלוחיה' ויודיעו לאחיה' וקרוביה' אשר שם ככל אשר ישמעו מפיך וכן כל יומם שבמקרא לשון יום יום הוא דבר הנוהג ימים רבים כך שמעתי משמו של רבי מנחם ואמת דבריו : אולי יראו · שמא יבינו אפרצבר' וגט בלע"ז : כי בית מרי המה · לפיכך עדיין הוא שמא : חתר לך בקיר · סימן לצדקיהו שיצא דרך מחתר' מערה כי ירא לצאת בפרהסי' מפני הכשדים : כמוצאי · קומ"א אי"שוא"ש בלע"ז : בעלט' תוציא' · לכשתחשך תוציא את כליך : כלי הוצאתי ככלי גולה יומם · יום יום הייתי מראה להם שאני מתקן לעצמי כלי גולה : הנשיא המשא הזה · על המלך צדקיהו אני מראה המשא הזה לשון נבואה : פניו יכסה · מחמת כלימה שהוא בורח מן העיר לילה : ופרשתי את רשתי עליו · מערה היתה לו מביתו עד ערבות יריחו ויצא דרך המערה מה עשה הקב"ה הביא צבי אחד לפני חיל כשדים והולך לפניהם על גג המערה והם רודפי' אותו וכשיצ' צדקיהו מן המערה בערבו' יריחו ראוהו יוצא ותפשוהו : ואותה לא יראהו · כי ברבלה בארץ חמת דבר אתו משפטים ועור את עיניו ואחר כך הביאו לבבל כמה שנאמר בספר מלכים ובירמיהו :

וכל

מעשה מרכבה

אבירותם יוקת האש המכלה אותם · ולענין הנהגת העולם הגדול דרך ימין יבוא האש מלבוש הנדים · וכן לעולם הקטן : ויעמוד אצל האופן · הודיע בזה כי אין לאופנים מעשה אלא מסבת הכרובים · לפיכך נאמר המעשה לכרובים · ונראה לכרובים תבנית יד אדם מתחת כנפיהם כי מעשיהם בתנועתם ותנועתם היא תנועת האופנים כי המקום אשר יפנה הראש הוא הכרובי' והאופן הולך אחר הכרובים · כי רוח החיה באופנים · אפשר שרמז במלת הראש האופן העליון המקיף עמו כל האופנים אשר בתוכו · והיא התנועה היומית : וכל בשרם · זכר לאופנים בשר לפי שהם באמת גוף · אבל לכרובים שאינם גוף על דרך האמת אלא בדרך המראה לא זכר להם בשר · אלא פנים וכנפי' ידים ורגלים · אבל בשר לא נאמר על שכל נפרד בשום מקום · כי בשר יאמר בדבר מוחלט מבעלי חיים לא על זולתו · אפילו בדרך משל · והצד העליון בגוף נקרא גב ומה שתחוב בעובי הדבר יקרא בשר · וענין הפסו' דבק למה שאמר לא יסבו בלכתם · כי אחר

פרש

ולא ראו ב' וסימ' ושמתי בהם אות · בן אדם בתוך בית המרי : עשה לך ז' וסי' בסדר בהעלותך : בעלטה ג' ובענין וסימ' לעיניהם על כתף תשא · ובערב חתרתי לי בקיר ביד · והנשיא אשר בתוכם אל כתף ישא: ובערב ד' בקרי' וסי' ובערב יהיה על המשכן כמרא' אש ובערב תאמר מי יתן בקר ובערב חתרתי לי בקיר' ומקטירים ליי' עולות בבקר ובערב : הלא ח' חס' בספרא וסימ' הלא אמרו אליך · הלא כגעת בה רוח הקדי' הלא ידעתם מה אלה · הלא דרכיכם לא יתכנו · וחברו · הלא ממשל משלים הוא · הלא תגיד לנו מה אלה קדמא · מקול מפלתך · ויצא ג' וסימן והנשיא אשר בתוכם אל כתף · לפניו ילך דבר ויצא · גרש לץ ויצא מדון :

מנחה גדולה

שעשה טובה דמסיים בהאי קרא אהה אדוני ה' כלה אתה עושה שארית ישראל דמשמע שהיה מצטער עליו שהיה משארית ישראל שנעשה כלה דהיינו שמת קודם זמנו אך למ"ד לרעה קשה דהיאך יתפרש סיפא דקרא כלה אתה עושה וגו' ויש ליישב דמשום דלעיל מיניה כתיב בחרב תפולו על וגו' וזה פלטיהו מת כדרך כל הארץ על מטתו ולכך התרעם וקובל הנביא יחזקאל שזה שעשה מעשה רע כזה ימות על מטתו ושארית ישראל יהיו כלים דהיינו במיתת חרב שזכר ע"כ : ולע"ד שלמ"ד לטובה ומ"ד לרעה מפרשי' המקרא מה שהיה יחזקאל צועק וקובל כלה אתה עושה וגו' והוא ע"פ מה שאז"ל במס' שבת בפרק האורג אחד מבני חבורה שמת תדאג כל החבורה כלה אמרי לה דמת גדול ואמרי לה דמת קטן ופי' רשי דמת גדול יש לדאג הואיל ושלטה מדת הדין בראש הבית · ואמרי לה דמת קטן שבקלקלה מתחילין מן הקטן · ע"כ · והנה למ"ד שהיה הנביא קובל עליו לטובה שעשה טובה לישראל ומת בחצי ימיו סבירא ליה כמ"ד דמית גדול כשמדת הדין מתחיל בגדול יש לדאוג ג"כ על אחרים וע"כ כשראה הנביא שמת שר ישראל גדול שבכולם ועשה טובה לישראל ובו התחילה מדת הדין היה מתירא שמעתה ישלוט מדת הדין בכולם וע"כ אמר אהה אדוני ה' כלה אתה עושה וגו' כיון שרואה אני שבגדול התחיל הפורענות דואג אני שזה לסימן שכלה אתה עושה כיון שהתחיל בגדול · ולמ"ד שהיה יחזקאל צועק לרעה ס"ל כמ"ד דמית קטן שבקלקלה מתחלין מן הקטן וע"כ כשראה שזה פלטיהו הרע לעשות מכולם כיון שהוא היה משרי העם ועמד עם אחוריו אל היכל ה' וע"י עשו כל החמשה ועשרים איש כמוהו וזה היה הגדול שבכל התועבו' הנעשה כמ"ש הכתוב עוד תשוב תראה תועבות גדולות מאלה ויבא אותי אל חצר וגו' אחריהם אל היכל ה' וגו' הרי שזה היה הגדולה שבתועבות וע"כ נחשב זה פלטיהו קטן שבכולם שהוא היה אשר הרשיע לעשו' מכולם וע"כ נקרא קטן שבכולם אעפ"י שהיה משרי ישראל בענין מעשיו כיון שהוא ראוי לעונש יותר מכולם ובו התחילה מדת הדין יש מקום לדאוג שעל כולם יצא דבר המלך ב"ה לנקמיתם וע"כ אמר כלה אתה

עושה הרי שבין כך ובין כך היה יחזקאל מתירא שמעתה ומעכשיו יתפשט העונש על כל ישראל ונכראה אין הפרשיות כאמרים כסדר שהרי למעלה אמר ויהי כהכותם ונשאר אני ואפלה על פני ואזעק ואומר אהה אדוני ה' המשחית אתה את כל שארית ישראל וגו' הרי שמאז הראהו שלא נשאר כי אם הוא וכאן אמר ויהי כהנבאי ופלטיה בן בניה מת וגו' ואזעק קול גדול אהה וגו' שא"ל שאין מוקדם ומאוחר ושהיה תחילת הפורענות מיתת פלטיהו ואח"כ ראה שהוכו כולם והיה זה מיתת פלטיהו סימן להאחרים אית דאמרי דמת גדול ואית דאמרי דמית קטן · והשיב לו הש"י בן אדם אחיך אחיך אנשי גאולתך שהם אומרי' ע"י שעובדים ע"ז יהיו נשארים בארץ ואותם שכבר גלו לא ישובו אליה לפי שהיו מתרשלים בעבודת ע"ז ע"כ גלו כמו שהשיבו אל ירמיהו ומאז חדלנו לקטר למלכת השמים חסרנו כל וגו' וזה היה חרון אפו' ית' שהיו כ"כ אדוקים בע"ז וע"כ כשנפל יחזקאל על פניו ויזעק קול גדול צעקה גדולה ומרה על מפלת ישראל ואמר כלה אתה עושה וגו' השיבו השם ית' עון בית ישראל גדול במאד מאד מאד מדה גדושה עד מאד כי אמרו רחקו מעל ה' שנתרחקו ולא ישובו עו' כיון שלא עז"ז כמוהם חסרו כל טוב משא"כ אנו שעובדי' ע"ז לנו היא נתנ' הארץ למורשה לכן אמר שלא כן הוא כי אם שהרחקתים בגוים הוא ע"י שעבדו ע"ז אמנם אתן בלבבם לעבוד אותי ואז ישובו אל ארצם וזה להם לאות כי אהיה להם למקדש מעט שתהא שכינתי שרויה בניהם בגלותם בבתי כנסיות ובתי מדרשים וזה שיעמוד להם שיגאלו כי יעסקו בתורה ויתפללו אלי ואשמע תפלתם ולא ידאגו שיגלו פעם אחרת ע"י החטא כי והסרתי את לב האבן וגו' שיבוער היצר הרע מן העולם כמו שאז"ל כי עד עתה יש לאדם שני לבבות יצר טוב ויצר הרע משא"כ לעתיד ונתתי להם לב אחד ואיזהו ורוח חדשה חדשה בגמיטר' יצר טוב לבד אתן בקרבכם והסרותי את לב האבן זה היצר הרע שנקרא אבן כמ"ש ז"ל וע"י"כ בחקתי ילכו וגו' והיו לי לעם שלא יחטאו עוד · ואם תאמר מה נעשה מעונות הראשוני' שכבר נעשו ובמה יכופר לזה אמר ואת לב שקוציהם וגו' דבר נמחל להם בגלותם שנזדככו מחטאים שבידם וזה דרכם בראשם נתתי ע"י

שעבוד

וכל אשר סביבותיו עזרה · בה"א כמו אהלה ופי' סביבותיו אותם שהיו עומדים סביבות לצדקיהו שהיו לעזור לו שלא לנפול אל הכשדים והיו רוצים להלחם כנגדם ועוברים על דברי הנביא שאמר לצדקיהו אם יצא תצא אל שרי מלך בבל וחיתה נפשך ואמר והביאו את צואריכם בעול מלך בבל ועבדו אותו ועמו וחיו : וכל אגפיו · בני חילו וכן אתה וכל אגפיך ות"י משריתיה ואדוני אבי ז"ל פי' אגפיו אגפיך הא"לף נוספת והוא מתרגום כנפי' גפין והחיילות יקראו כנפים כמו שכתוב והיה מוטות כנפיו מלא רחב ארצך : אזרה לכל רוח · שהרי הלכו מהם למצרים עם יוחנן וכן ברחו מה' בשאר ארצות וחרב אריק אחריהם כמו שאמר להם ירמיהו הנביא והיתה החרב אשר אתם יראי' ממנה שם תשיג אתכם : וידעו · אז בהתקיי' הנבוא' להם ידעו כי אני יי' ויספרו זה לזה בגוים אשר באו אשר את כל תועבות' שעשו כי בעונם בא להם כל זה כמו שדבר יי' על ידי נביאיו ואז ידעו כי אני יי' : והותרתי · מבואר הוא : ויהי · בן אדם לחמך ברעש תאכל · ברעש הגוף וברתת וכן ברעד תנוע' הרתת כמו וירגז המלך : ואמרת אל עם הארץ · הם בני הגולה : אל אדמת ישראל · כמו על כלומר ליושבי ירושלם וליושבים על אדמת ישראל : למען תשם ארצו · שרשו ישם וכן והבמות תשמנה וכנוי ארצה לירושלם : ממלואה · מהמלוי שהיה בה מעם ומנכסי' : והערים · מבואר הוא ר"ל הערים הממלאים את ירושלם והם כרכים ועיירים אחרי' הסמוכים לה הבאי' לשם לדין ולמלך : ויהי · בן אדם · לכם · על דרך שאמר למשה רבינו עד אנה מאנתם לשמור מצותי או אמר לנביא שיאמר לישראל מה המשל הזה לכם על אדמת ישראל שאתם אומרים שלא תחרב ועוד שאתם אומרים יארכו ימים ואבד כל חזון זה שהנביאים אומרי' לנו בשם יי' אלהי אמת כי תחרב הארץ ונגל' ממנה יארכו ימי החזון שהם מתנבאי' כמו שהיו אומרים לא בקרוב בנות בתים : ואבד כל חזון · פירושו יאבד הדבר הבא בפי הנביאים האומרי' חזון כי למרחוק הם מתנבאים ובין כך שיארכו הימי' יאבד כל חזון שלא יתקיי' כי מתוך אריכות דברי הנביאים לא יתקיימו דבריהם אבל אנו נעמוד על הארץ תמיד והנה היו הם מתכוונים בזה המשל להכעים השם יתברך כי הם היו יודעים באמת שסופם לגלו' מן הארץ כשיעשו ע"א וגז"ל ושפיכות דמים רק שהיו מתחזקי' בדברי נביאי השקר האומרים להם שלא יהיה לכם וקר' הדבר הזה משל ואף על פי שהו' מליצה לפי שהיה הדבר הזה בפיהם תמיד כמשל הנשא בפי האדם תמיד : יארכו · מן הקל בפלס יעמדו למשפט : לכן אמר · מבואר הוא : כי לא יהיה עוד כל חזון שוא · כי לא נבואתי כנבואת נביאיכם שאומרי' דבר ולא יבא כי דברי יתקיים ובהתקיי' דברי שתחרב הארץ יתבטלו דברי נביאי השקר והם ג"כ יסופו ולא יהיה עוד בתוך בית ישראל חזון שוא : ומקסם חלק · ומקסם פתח ואף על פי שאינו סמוך כי חלק שם תאר ואילו היה שם היה הסמיכות נכון כמו חזון שוא אבל אם חלק שם תאר כמו. ואנכי איש חלק לא יהיה מקסם סמוך ואם הוא פתח הנה מצאנו כמוהו משפט אחד יהיה לכם ולשומו מרמס ויהי המלכד ואפשר שיהיה מקסם סמוך ויהיה חלק תאר לאיש הדובר חלוקות והוא נביא השקר ומקסם וקסם ענין כולל מלאכה שיעשו אותה לדעת העתידות : בתוך בית ישראל כן הוא · והספרים שכתוב בתוך בני ישראל טעות הוא כי כן היא המסרה כל קריאה בתוך בני ישראל בר מן דין בתוך בית ישראל : כי אני · אין דברי כדברי החוזים שוא כי מה שאני מדבר על ידי נביאי יהיה ויעשה וזו הגזרה שדברתי עליכם לא תמשך עוד : אדבר דבר · איזה דבר שאדבר יעשה : תמשך · לשון נקבה על הגזר' כי הדבר ההוא גזרה נגזרה מהאל : ועשיתיו · תחילה אמר ויעשה ואח"כ ועשיתיו שלא תאמר יעשה הדבר דרך מקרה אלא אני אעשה הדבר כמו שדברתי אותו טרם באו : ויהי · עוד שנה הענין הזה לחזק הענין כי על כל פנים תבא הגזרה בקרוב ומבואר הוא :

רשי

וכל אגפיו · שריו ומנחם פתר בו לשון כנפים : אזרה לכל רוח · הפנל"רי בלע"ז הם יוחנן בן קרח ושרי החיילי' שגלו למצרים ושם השיגת' חרבו של נבוכד נצר כשהחריב את מצרים : למען יספרו את כל תועבותיהם · ויאמרו בעונינו לקינו כי כזאת וכזאת עשינו ואודיע כי לא על חנם כליתם : ממלואה · מעושרה : מחמס כל היושבים בה · בעון חמס יושביה : הנושבות · לי"ם אשיי"אש בלע"ז : מה המשל הזה · למה אתם מושלי' כן תמיד בפיכם למשול דבר זה : יאריכו ימים · ולא תבא הפורענות ובתוך כך ואבד החזון הרע שהנביאי' נבאים לנו וישכח וישתקע : ימשלו · לשון משל : לא יהיה עוד חזון שוא · לא יוכלו עוד נביאי השקר להבטיח אתכם שלום על שקר כי מהרה אקרי' את דברי נביאי האמת לבוא : מקסם חלק · דבנ'יילא בלע"ז קסם של חלקלקות : תמשך · שרא אלונגי"א בלע"ז : לימים רבי' · הנבואה לא תתקיים אלא לזמן מרובה : הנבלים

מסרה

אריק ד' וסימ' נמסר בסדר בשלח : תועבותיה' ג' מ"ל וסי' ושלמתי ראשונה משנה עונם · ואל לב שקוציהם · והותרתי מהם אנשי מספר · אל אדמת ואל אדמת ח' בסיפרא וסימ' ואמרת אל עם הארץ · וברותי מכם המורדים והפושעים · והיתה ידי אל הנביאים · בהביאי אתכם אל אדמת ישראל · והטף אל מקדשי · יען אמרך האח · ותשמח בכל שאטך בנפש : הנה אני פותח את קברותיכם · חלק ג' קמצי' בקריאה וסימ' הן עשו אחי איש שעיר · כי לא יהיה כל חזון שוא · ופה חלק יעשה מדח' · וחד וחלק כשמן חכה : תמשך ב' וסי' לא תמשך עוד כי בימיכ' בית המרי · כה אמר אדני יי' לא תמשך :

וְכֹל אֲשֶׁר סְבִיבֹתָיו עֶזְרֹה וְכָל־
אֲגַפָּיו אֱזָרֶה לְכָל־רוּחַ וְחֶרֶב אָרִיק
טו אַחֲרֵיהֶם׃ וְיָדְעוּ כִּי־אֲנִי יְהוָה
בַּהֲפִיצִי אוֹתָם בַּגּוֹיִם וְזֵרִיתִי אוֹתָם
בָּאֲרָצוֹת׃ וְהוֹתַרְתִּי מֵהֶם אַנְשֵׁי
מִסְפָּר מֵחֶרֶב מֵרָעָב וּמִדָּבֶר לְמַעַן
יְסַפְּרוּ אֶת־כָּל־תּוֹעֲבוֹתֵיהֶם בַּגּוֹיִם
אֲשֶׁר־בָּאוּ שָׁם וְיָדְעוּ כִּי־אֲנִי יְהוָה׃
וַיְהִי דְבַר־יְהוָה אֵלַי
לֵאמֹר׃ בֶּן־אָדָם לַחְמְךָ בְּרַעַשׁ
תֹּאכֵל וּמֵימֶיךָ בְּרָגְזָה וּבִדְאָגָה
תִּשְׁתֶּה׃ וְאָמַרְתָּ אֶל־עַם הָאָרֶץ כֹּה־
אָמַר אֲדֹנָי יְהוִה לְיוֹשְׁבֵי יְרוּשָׁלִַם
אֶל־אַדְמַת יִשְׂרָאֵל לַחְמָם בִּדְאָגָה
יֹאכֵלוּ וּמֵימֵיהֶם בְּשִׁמָּמוֹן יִשְׁתּוּ
לְמַעַן תֵּשַׁם אַרְצָהּ מִמְּלֹאָהּ מֵחֲמַס
כ כָּל־הַיֹּשְׁבִים בָּהּ׃ וְהֶעָרִים הַנּוֹשָׁבוֹת
תֶּחֱרַבְנָה וְהָאָרֶץ שְׁמָמָה תִהְיֶה
וִידַעְתֶּם כִּי־אֲנִי יְהוָה׃
וַיְהִי דְבַר־יְהוָה אֵלַי לֵאמֹר׃
בֶּן־אָדָם מָה־הַמָּשָׁל הַזֶּה לָכֶם עַל־
אַדְמַת יִשְׂרָאֵל לֵאמֹר יַאַרְכוּ הַיָּמִים
וְאָבַד כָּל־חָזוֹן׃ לָכֵן אֱמֹר אֲלֵיהֶם
כֹּה־אָמַר אֲדֹנָי יְהוִה הִשְׁבַּתִּי אֶת־
הַמָּשָׁל הַזֶּה וְלֹא־יִמְשְׁלוּ אֹתוֹ עוֹד
בְּיִשְׂרָאֵל כִּי אִם־דַּבֵּר אֲלֵיהֶם קָרְבוּ
הַיָּמִים וּדְבַר כָּל־חָזוֹן׃ כִּי לֹא
יִהְיֶה עוֹד כָּל־חֲזוֹן שָׁוְא וּמִקְסַם חָלָק
כה בְּתוֹךְ בֵּית יִשְׂרָאֵל׃ כִּי אֲנִי יְהוָה
אֲדַבֵּר אֵת אֲשֶׁר אֲדַבֵּר דָּבָר וְיֵעָשֶׂה
לֹא תִמָּשֵׁךְ עוֹד כִּי בִימֵיכֶם בֵּית
הַמֶּרִי אֲדַבֵּר דָּבָר וַעֲשִׂיתִיו נְאֻם
אֲדֹנָי יְהוִה׃
וַיְהִי דְבַר־יְהוָה אֵלַי לֵאמֹר׃ בֶּן־
אָדָם הִנֵּה בֵית־יִשְׂרָאֵל אֹמְרִים
הֶחָזוֹן אֲשֶׁר־הוּא חֹזֶה לְיָמִים רַבִּים
וּלְעִתִּים רְחוֹקוֹת הוּא נִבָּא׃

לכן

וכל די בסחרנוהי סעדוהי וכל
משריתיה אבדר לכל רוחא ודקטלין
בחרבא אגרי בתריהון׃ וידעון ארי
אנא יי כד אגלייתהון לביני עממיא
ואבדר יתהון במדינתא׃ ואשאר
מנהון גברין דמניין מחרבא מכפנא
וממותא בדיל דישתעון ית כל
תועבתהון בעממיא דאתגליאו
לתמן וידעון ארי אנא יי׃
והוה פתגם נבואה מן קדם יי עימי
למימר׃ בר אדם מיכלך בזיע
תיכול ומשתך בצדו ובאישתממו
תישתי׃ ותימר לעמא דארעא
כדנן אמר יי אלהים ליתבי ירושלם
על ארעא דישראל מיכלהון בזיע
ייכלון ומשתהון באישתממו ישתון
בדיל דתיצדי ארעא ממלואה
מחטוף כל דיתבין בה׃ וקירויא
דהואה יתבן יחרבן וארעא לצדו
תהי ותדעון ארי אנא יי׃
והוה פתגם נבואה מן קדם יי עימי
למימר׃ בר אדם מא מתלא הדין
לכון על ארעא דישראל למימר
יורכון יומיא ותבטיל כל נבואה׃
בכן אימר להון כדנן אמר יי אלהים
אבטל ית מתלא הדין ולא ימתלון
יתיה עוד בישראל אלהן איתנבי
להון איתקרבו יומיא ופתגם כל
נבואה׃ ארי לא תהי עוד כל נבואה
שקר וכזב כדבין בגו בני ישראל׃
ארי אנא יי אמליל ית דאמליל
פתגמא ויתקיים ולא יבטל עוד ארי
ביומיכון עמא סרבנא אמליל
פתגמא ואקימיניה אמר יי אלהים׃
והוה פיתגם נבואה מן קדם יי עימי
למימר׃ בר אדם הא בית ישראל
אמרין אולפן דהוא מליף ליומין
סגיאין ולעידן רחיק הוא מתנבי׃

בכן

מעשה מרכבה

הראש ילכו האופנים · ולא תאמר בכללם · כי גם בחלקיה' שהם בשרם וגביהם וידיהם וכנפיהם כולם ילכו אחר הראש · וידיהם אינו אומר על ידיהם שיהיו משל כמו שאמר תבנית יד אדם תחת כנפיהם · אלא פירש ידיהם כמו שתי ידות לקרש האחד · והם קוטב כל אופן · וכנפיהם · פי' האמץ יפי הקטני' שהם כשטת המקיפי' הגדולים לאי שיש לו זה הדעת בחכמי המחקר · ולדעת זולתם יהיה פירש וכנפיהם על תנועת עצמם ועל סתר ענייניהם בהנהגה · אחר כן אמר והאופני' מלאים עינים סביב לארבעת אופניהם · הוא מה שאמר במראה הראשו' וגבותם מלאות עינים סביב לארבעתם · וכן פירשנו המשל · ומה שאמר שם וגבותם · הוסיף פירוש הנה ואמר והאופנים שלא תאמר העינים היו על הגבות לבד · כלומ' על שטח האופנים · ר"ל כל עובי האופנים · כי העינים עוברים מצד אל צד כמסמרים בדלת · ומה שאמר אופניהם אחר שאמר לארבעתם הוא תוספת ביאור כמו להם לבני ישראל · ועמהם הימן וידותון מצלרות · והדומים להם · וכינוי אופניהם על עצמם : כמו

מנחה גדולה

שענוד עול גלותם וכבר קבלו עונשם עי"כ ונסלח להם · ואמר ויעל כבוד ה' וגו' ויעל מעלי המראה וגו' ואח"כ ואדבר אל הגולה כמ"ש זה פעמים למעלה במשל המלך שאמר לפדגוג רדה את בני וכו' :

ויהי דבר ה' וגו' בן אדם בתוך בית המרי אתה יושב וגו' מהר"א ז"ל כדברי הרד"ק ז"ל · והיה זה הקדמה למה שצוהו מיד שיעשה כלי גולה כי לפי שהאדם בטבע מתפעל מהדברים שיראה יותר משיתפעל מהדברים שישמע לכן בהיות שהם בני מרי לא היו מתפעלים מדברי הנביא ותוכחותיו רצה השם שיעשה הנביא בגלוי ובפרסום מעשים זרים מורים ורומזים על העתיד לבוא עליהם כי אולי עם היותם בית מרי יתפעלו מהמעשים ההם שיראו ולכן צוהו שיעשה כלי גולה והם כמו שזכרו חז"ל מקל ותרמל וכו' · ואחשוב אני שהיו"ג כ"כ כלי הגולה בגדים פחותים בלויות שחבות שצוהו שיעשה אותם וילבשם כאיש הולך בגלות · ונראה שעם היות שעשה הנביא כל המעשים ההמה הנה בני דורו הרואים אותם לא שאלו מה המה אלה ולכן באהו דבר השם בבקר ר"ל אחר המעשים ואמר בן אדם הלא אמרו אליך בית ישראל בית המרי מה אתה עושה ר"ל הלא ראית שהאנשים המעשים ההמה בנפשותם לא שאלו ולא אמרו אליך מה אתה עושה וכיון שאינם שואלים אליך דבר אמור אתה מעצמך אליהם פתרון ונמשל כל המעשים האלה והוא אומרו הנשיא המשא וגו' ע"כ : ולע"ד דקאי אדלעיל מיניה ואדבר אל הגולה את כל דברי ה' אשר הראני והוא כל התוכחות והגזרות מפרענות הגדולות והעצומות עד מאד המבואר בפסוקים הקודמים עד שצעק יחזקאל אהה כלה אתה עושה את בית ישראל והיה סבור יחזקאל שבשמעם דבריו יעשו תשובה שמיד ישובו אלו שכבר גלו תשובה שלימה וירבו ברחמים אל ה'

על אחיהם אשר עדיין בירושלי' שלא ישיגם הרעה ומה גם לצוות לאחיהם ולהזהירם בהודיע להם את כל דברי הנביא אשר דבר את כל הרעה אשר דבר ה' לעשות לעמו וגם היה מן הראוי לתת שבח והודאה למקום על אשר בישר להם הטובות הנאמרים למעלה שיהיה להם למקדש מעט בארצות אשר באו שם וכל הנחמות הטובות הנזכרים למעלה וכיון שראה יחזקאל שלא התפעלו לא זה ולא זה ולא היו שמים הדברים אל לבם על כן באתהו עתה הנבואה ואמר בן אדם הראית בעיניך בתוך בית המרי אתה יושב ולא שמו הדברים אשר דברת להם על לבם ואעפ"י שכבר ראו את אשר קרה להם ואיך ירדו מכבודם ונפלו מאיגרא רמה לבירא עמיקתא מחירות לעבדות ומגאולה לשעבוד וכל היעודים הרעי' אשר עברו עליהם כאשר בעיניהם ראו ומ"מ עושים עצמם כאילו אינם רואים וזה עינים להם לראות ולא ראו שים להם עינים לראות כל אשר עבר עליהם והפרש שיש בין עבדו אלהי' לאשר לא עבדו שהיו מקדם בעבדם אלקי' במעלה גדולה ורמה עליון על כל העמים ועתה להפך למשל ולשנינה לכל העמים בזוי מכל העמים ותחת אשר לא עבדו אלקי' בשמחה עתה עובדים לשונאיהם בצער יגון ואנחה וכל זה בא להם לפי שלא שמעו לדברי נביאיהם שהזהירם על זה ולא אבו שמוע וכיון שהם רואים מה שאירע להם על אשר לא שמעו לדברי הנביאים עתה היה ראוי ונאה להם לשמוע לך ואע"פכ אינם רוצים לשמוע וזה אזנים להם לשמוע ולא שמעו כי בית מרי המה וכיון שכן יש לומר דרך קל וחומר ומה אלו שכבר גלו ועברו על ראשם צרות רבות ומכות גדולות עד מאד ואע"פכ אינם שמים הדברים על לב כל שכן אלו שעדיין הם בארץ ולא עבר עליהם כוס הפורענות שלא ישמעו לדבריך ולא יעשו דבריך רוצה ע"כ אין כאן תיקון שישובו ישראל שבירושלים ולא יגלו כי אם שגלו יגלו מעל אדמתם

ולכן

ויהי · בן אדם · הנבא' בקמץ הבי"ת ולית כוותיה : לנביאי מלבם · הסמיכות בא על אות השמוש כמו גמולי מחלב והדומים להם ופירושו כי מלבם אומרים הנבואה לא שראו אותה כמו שאמר ולבלתי ראו : כה אמר · הנבלי' · אנשים פחותי' ונבזים כמו כאחד הנבלים כאחת הנבלות ותרגם יונתן כאחד מן שפיא ותרגם זה ג"כ דמשטתן : אחר רוחם · אחר רצונם : כשועלי' בחרבות' כמו השועלי' הנכנסים במקום הנפרץ בגדר הכרם ומשחיתי' הכרמים כן היו נביאיך כמו שאמר שועלי' קטנים מחבלי' כרמים והפרץ נקרא חרבה כי חרב הוא מקום הפרץ באמרו בפרצות וישראל נקראו כרם והנה נביאי השקר שהם שועלים נכנסי' דרך הפרץ להשחית הכרם והפרץ הוא משל לקטני

לָכֵן אֱמֹר אֲלֵיהֶם כֹּה אָמַר אֲדֹנָי יְהוִה
לֹא־תִמָּשֵׁךְ עוֹד כָּל־דְּבָרָי אֲשֶׁר אֲדַבֵּר
דָּבָר וְיֵעָשֶׂה נְאֻם אֲדֹנָי יְהוִה׃
וַיְהִי דְבַר־יְהוָה אֵלַי א
לֵאמֹר׃ בֶּן־אָדָם הִנָּבֵא אֶל־נְבִיאֵי
יִשְׂרָאֵל הַנִּבָּאִים וְאָמַרְתָּ לִנְבִיאֵי
מִלִּבָּם שִׁמְעוּ דְּבַר־יְהוָה׃ כֹּה אָמַר
אֲדֹנָי יְהוִה הוֹי עַל־הַנְּבִיאִים הַנְּבָלִים
אֲשֶׁר הֹלְכִים אַחַר רוּחָם וּלְבִלְתִּי רָאוּ׃
כְּשֻׁעָלִים בָּחֳרָבוֹת נְבִיאֶיךָ יִשְׂרָאֵל
הָיוּ׃ לֹא עֲלִיתֶם בַּפְּרָצוֹת וַתִּגְדְּרוּ ה
גָדֵר עַל־בֵּית יִשְׂרָאֵל לַעֲמֹד בַּמִּלְחָמָה
בְּיוֹם יְהוָה׃ חָזוּ שָׁוְא וְקֶסֶם כָּזָב
הָאֹמְרִים נְאֻם־יְהוָה וַיהוָה לֹא שְׁלָחָם
וְיִחֲלוּ לְקַיֵּם דָּבָר׃ הֲלֹא מַחֲזֵה־שָׁוְא
חֲזִיתֶם וּמִקְסַם כָּזָב אֲמַרְתֶּם וְאֹמְרִים
נְאֻם־יְהוָה וַאֲנִי לֹא דִבַּרְתִּי׃
לָכֵן כֹּה אָמַר אֲדֹנָי יְהוִה
יַעַן דַּבֶּרְכֶם שָׁוְא וַחֲזִיתֶם כָּזָב לָכֵן
הִנְנִי אֲלֵיכֶם נְאֻם אֲדֹנָי יְהוִה׃
וְהָיְתָה יָדִי אֶל־הַנְּבִיאִים הַחֹזִים שָׁוְא
וְהַקֹּסְמִים כָּזָב בְּסוֹד עַמִּי לֹא־יִהְיוּ
וּבִכְתָב בֵּית־יִשְׂרָאֵל לֹא יִכָּתֵבוּ וְאֶל־
אַדְמַת יִשְׂרָאֵל לֹא יָבֹאוּ וִידַעְתֶּם כִּי
אֲנִי אֲדֹנָי יְהוִה׃ יַעַן וּבְיַעַן הִטְעוּ י
אֶת־עַמִּי לֵאמֹר שָׁלוֹם וְאֵין שָׁלוֹם
וְהוּא בֹּנֶה חַיִץ וְהִנָּם טָחִים אֹתוֹ תָפֵל׃
אֱמֹר אֶל־טָחֵי תָפֵל וְיִפֹּל הָיָה
גֶּשֶׁם שׁוֹטֵף וְאַתֵּנָה אַבְנֵי אֶלְגָּבִישׁ
תִּפֹּלְנָה וְרוּחַ סְעָרוֹת תְּבַקֵּעַ׃
והנה

בכן אימר להון כדנן אמר יי אלהים
לא יבטיל עוד כל פתגמי דאמליל
פתגמא ויתקים אמר יי אלהים:
והוה פתגם נבואה מן קדם יי עמי
למימר: בר אדם אתנבי על נביי
שקרא דמתנבן ותימר לדמיתנבן
ברעות לבהון קבילו פתגמא דיי:
כדנן אמר יי אלהים ווי על נביי
שקרא דמשתטן דאזלין בתר
הירהור לבהון ומדעם לא חזן:
כתעלין בחרבתא נביי שיקרך
ישראל הוו: לא קמתון בתירעתא
ולא עברתון לכון עובדין טבין
למבעי על בית ישראל למקם
למבעי עליהון רחמין בעידן דאתו
עליהון עבדי קרבא ביום רוגזא דיי:
מיתנבן שקר ומלפן כדבין אמרין
אמר יי ויי לא שלחינון ומחצפין
דתתקיים מילתהון: הלא נביאן
דשקר אתנביתון וקסם כדבין
אמרתון ואמרין אמר יי ומן קדם יי
לא איתמליל: בכן כדנן אמר יי
אלהים חלף דאיתנביתון שקר
ואליפתון כדבין בכן הא אנא שלח
רוגזי עליכון אמר יי אלהים: ותהי
מחת גבורתי על נביי שיקרא
דמיתנבן שקר ומלפין כדיבין ברז טב
דגניז לעמי לא יהון ובכתב חיי עלמא
דכתיב לצדיקי בית ישראל לא
יתכתבון ולארעא דישראל לא
יעלון ותדעון ארי אנא יי אלהים:
חלף דאיתנביאו שקר וחלף דאטעיאו ית עמי למימר שלמא ולית שלם ואינון
דמן לדבני מחיצא ושעעליה טין פטיר דלא תבן: אימר לדבני מחצא ושעיע
ליה טין פטיר דלא תבן נפיל הוא כען יהי מטר מגבר וית אבני אלגביש ייחתן ורוח
עלעולין תבזע:
והא

רשי

הנבלים · השוטים : רוחם · כמו רצונם : כשועלים בחרבות · כשיבא אדם על פרץ החורב בורח השועל על דרך פרץ אחר' ואינו עומד בפרץ להלחם : לא עליתם בפרצות · לא עשיתם מעשי' טובי' שתוכלו לעכ' את הרעה מלבא : חזו · לשון נבואה: ויחלו לקיי דבר · ואיך סבורי' לקיי' דבריהם לשון תוחלת ויש אומר' איקויי"ר אהט בלע"ז לשון אח' לשון המתנה : והוא בונה · חיץ : והנה עמי בונים בנין מחיצה והנביאי' טחי' אותו תפל קרקע הדומ' לסיד ואינו מתקיי' לפני הגשמים : תפל · איוטמ"נן בלע"ז וי"א בלאסט"יא בלע"ז : ואתנה · כמו ואתם : אבני אלגביש · אבני ברד גדולות ואומר אני לפי שהם מזהירות ככל אבני גבי' הוא מדמה אותן אל גבים שהיא אבן טובה בענין שנ' ראמו' וגבים ורבותינו אמרו אלגבים שעמדו באוי' על גב איש וזהו משה רבינו שנ' ומעבר לא נתך אראה אותם שהתחילו לירד לא הגיעו לארץ : תפלנ' על הקיר : איה

מסרה

ויעשה ב' וסימן לא תמשך עוד כי בימיהם · כה אמר אדני יי' לא תמשך : ולבלתי ד' שאין להם זוג בפסוק וסימ' לבלתי שאת משא · ולבלתי בנות בתים לשבתנו · אם תפרו את בריתי · ההולכים אחר רוחם · וכל היכא דאית לבל י ולבלתי דכוו' בפסו' במ"א לבלתי לבלתי וסימן לבלתי הביא משא בשערי העיר הזאת ביום השבת · ומקסם ב' וסימ' כי לא יהיה עוד כל חזון שוא · הלא מחזה שוא חזית' : יכתבו ד' בקריאה וסימ' וסורי בארץ יכתבו · ובכתב בית ישר' לא יכתבו · ימחו מספר חיים ועם צדיקים · ועל ספרך כלם יכתבו : ואתנ' ג' וסי' ואתנ' ידעת' כי בכל כחי עבדתי · אמו' אל טחי תפל ויפל · ואתנה צאני · וחד אתנה וסי' הנני אל כסתתי יכנה :

אמנה שבהם שמיפי' להם נביאי השקר דבריהם ונפתי' להם והם סומכי' ידיה' שישמעו להם ג"כ האחרים ומשחיתים כרם יי' צבאות · ואמר נביאיך כלומר נביאיך הם ולא נביאי יי' : לא עליתם בפרצות ותגדרו גדר · אמר כנגד שרי ישראל וגדוליו שהיה כח בידם למחו' בהם אמר לא עליתם באות' פרצות לעמוד כנגד השועלי' שלא יכנסו לכרם ולהכות בהם ולגלותם וכן לא גדרתם גדר ולא בניתם אותם הפרצות בתשובה ומעשי' טובים לשמור על בית ישראל : לעמוד במלחמה ביום יי' · כלומר ביו' אף יי' ועברתו וכן תרגם יונתן ביום רוגזא דיי' כי אם עשית' כן מעשיכ' היו עומדי' לכם במלחמה ולא היה' שולט' בכם יד אויביכ': חזו שוא וקסם כזב · פי' וקסם כזב קסמו או אמרו כי נביאי השקר היו דבריה' על שני פנים היו יודעים דברי קסמים להגיד העתידות ולפעמים היו באים דבריהם כמו שאמר מודיעים לחדשי' מאשר יבאו עליך מאשר ולא כל אשר לפיכך היו נפתים לדבריהם והיו אומרים ג"כ כי דבר יי' היה להם בחזון וזהו חזון שוא שאומר שחזו והחזון היה שוא והקסם כזב : ויחלו לקיים דבר · מיחלים ישראל לקיים דבריהם והיא תוחלת נכזבת : הלא · אמר כנגד הנביאי' : ואומרי' · ואתם אומרי' : לכן הנני אליכ' · כמו ונתתי אני את פני באיש ההוא ויונתן תרג' הא אנא שלח רוגזי עליכון : והיתה ידי אל הנביאי' כמו על : בסוד עמי · לא יהיו ובכתב עמי ישראל לא יכתבו · פירושו כתרגומו ברז טב דגניז לעמי לא יהון ובכתב חיי עלמא דכתיב לצדיקי בית ישראל לא יכתבון : ואל אדמת ישר' לא יבאו בשוב גלות בבל : יען וביען · הכפל לחזק העונש וכן יען וביען במשפטי מאסו ותרגם יונתן חלף דאיתנביאו שקר וחלף דאטעיאו ית עמי : והטעו את עמי · זה לבדו בט"ית במקר' כי במקר' ישתמשו בענין זה בת"י תעה לבבי כי רוח זנוני' התע' וכן כלם בתי"ו אבל במשנה ותלמו' נשתמשו בעני' הזה בטי"ת העובר לפני התיבה וטע' והטעו את בעל הבית וזולתם רבים וכן שמוש' בענין הזה בטי"ת והטי"ת והתי"ו ממוצא אחד הם ויבא זה במקום זה : והוא בונה חיץ · והנם טחים אותו תפל : נביאי השקר בהבטיחם על שקר דומה למי שבנה חיץ והיא מחיצה גרועה והוא משל שהם אומרי' לבנות ירושלם בניין קיים לאמר שלו' ואין שלום הנה הבנין תפל וישראל המקבלי' דבריהם דומי' לטחי החיץ בחומר טפל וגרוע שאין לו קיימה כמו היאכל תפל מבלי מלח לפי שהוא דבר שאין לו טעם ואדוני אבי ז"ל פי' תפל לבני' שאינם שרופים ובנין שעושין מהם כשבא הגשם עליו ויפול ויונתן תרגם ושעע ליה טין פטיר דלא תבן ויש לפרש והנם טוחי' אותו תפל על נביאי השקר עצמם שבוני' החיץ ואחר כן טחין אותו כלומר שמיפי' דבריה' בדברי חלוקות כבונה בית וטח אותו ליפותו וכן אמר למטה בפרשה את הארץ לא מטוהרה היא ונביאיה טחו להם תפל : אמור אל טחי תפל ויפל · הבוני' בכלל ויונתן תרג' אימר לדבני מחיצה ושעיע ליה טין פטיר דלא תבן נפיל הוא : ויפול · הוי"ו כפ"א רפה בלשון ישמעאל כו"יו וישא אברהם את עיניו והדומי' לו כלומר יפול זה הבנין ואפי' יהיה חזק כמחשבותיכ' כי יהיה גשם שוטף שיפילנו : היה · עבר במקום עתיד : ואתנה אבני אלגביש תפלנה · כנגד אבני הברד ידבר ואומר להם תפלנה הבנין הזה וכן תהיה רוח סערות שתבקע אותו והגשם והאבנים והרוח משל לאויבי' החזקי' : ואתנה · כמו ואתן והה"א נוספת כמו ואתנה ויונתן תרגם ואתנה כמו ואתן אבני אלגביש יחתן ובמקצת נוסחאות כתיב ואת אבני אגבים ואבני אלגבים הם אבני ברד גדולות ויקראו אלגבים ואלגבים מלה אחת במקצת הספרים ובקצתם שתי מלות ויש מפרשים במלה אחת ענין שתי מלות דומות אלגבים מן ראמות וגבים :
והנה

מעשה מרכבה

כמו שנהגו בכינוי המספר · לאו שלשתכם · ויפלו שבעתם : לארבעתם · ת"י לארבעתיהון דגלגליא : לאופנים להם קורא הגלגל באזני · לא אמר כי לאופנים יקראו לגלגלים כי ידוע הוא זה לכל בעלי לשון · כי אופן וגלגל שם אחד במלות שונות כמו בגד ושלמה · ואומר אופן עגלה · ואומר גלגל עגלתו · והענין אחד · ומה בא ללמד הנביא כי שמע כי לאופנים היו קורין גלגלים · אלא בא ללמד הנביא כי שמע כי לאופנים בא קול שקרא להם הגלגל והוא קריא' · כמו הדור אתם שמעו דבר יי · הקהל חקה אחת · ר"ל כי כל המעשה שזכר לאופנים במצותו וברצונו היה · וכאילו קורא לו המצוה ואומר לו עשה כך ועשה כך · ומצוה באופן הוא הכרוב · כי רוח החיה באופנים · ואין קריאתו בקול ובכלי דבור אלא השמיעהו האל בנבואה קול להבינו הענין · וכן וקרא זה אל זה ואמר · פני הכרוב · במקום שזכר במראה הראשונה פני השור · וידוע מה שאמרו בו רז"ל · ואנחנו נאמר לענין מה שפירשנו במרכבה · כי כרוב שם הגדל בכל מקום ונעשה

מנחה גדולה

ולכן כלי גולה עשה לך שיהי' זה להם לאזהרה שיקחו כלים כאלו עמם בגלותם כדי שלא יחסרו להם בגלותם כל צרכם וענין מה שהיו אלו כלי גולה פי' ז"ל במסכת נדרים נר וקערה ושטיח הוא עור לאכול עליו · כי אלו הם הצריכי' ביותר למי שגולה שלא ימצאם מוכן בכל מקום · ודייקו זה מדקראם כלי גולה משמע שהם כלים ידועים ומיוחדים לגולה · ובמדרש איכה ר' חייא בר אבא אמר כלי גולה חמת וקערה ושטיח וכל אחד ואחד משמש שני דברים חמת ממלאו מים ונותנו תחת ראשו קערה אוכל בה ושותה בה שטיח ליושבה ליושן עליה ר"ש בן חלפתא אומר קופה אחת של ארבעה פונים שהיא מחזקת את כלם ע"כ ודייקו ז"ל ג"כ למה קראם כלי גולה לזה אמר כלים שכל אחת תשמש שני דברים לפי שדרך הולכי דרכי' למעט במשא כ"ש הגולים שצריכין לטלטל בלאו הכי משא כמו שאמרו ז"ל שהיה נבוכד נאצר מטיל חול על כתפיהן וע"כ מקמץ בכליו שלא להרבות עליו ולהקל מעליו המשא ע"כ אמר שהיה לוקח כלי אחד שמשמש שני דברים · ורבי שמעון דייק מדכתיב כלי ולא כתיב כלים משמע שהיה קופה אחת שמשימים בה הכלים שצריך לו על פי ההכרח בדרך · ואמר בן אדם הלא אמרו אליך בית ישראל בית המרי מה אתה עושה ירצה ע"י שישאלו לך מה אתה עושה תדע שבית מרי המה כיון שהדבר שאתה עושה מובן הוא לכל רוא' שהם כלי גולה ועתה עושה כמה עניינים כמו שנהוג במי שגולה ממקומו והם יודעי' זה כיון שהם גלו הרי יודעים כל ענין הגלות איך הוא ואפ"ה מה זו ששאלה מה אתה עושה כיון [illegible]

לירושלי' כמו שמצינו בירמיה שהיה חנניה בן עזור מנבא בעוד שנתים ימים אני משיב אל המקום הזה וגו' ואת יכניה בן יהויקים מלך יהודה ואת כל גלות יהודה הבאים בבלה אני משיב אל המקו' הזה וגו' ועוד כמה נביאי שקר שהיו בבבל שהיו מתנבאים שישובו לירושלים מבבל ועל"כ היה ירמי' שלח להם ספר להזהירם שלא ישמעו אל דברי נביאיהם כי לא ישובו עד מלאת לבבל שבעים שנה ע"כ אמר הש"י ליחזקאל שינבא על הנשיא הוא המלך שילך עם עמו בגולה ושיתפש ביד נבוכד נצר וכל עמו ואגפיו יזרה לכל רוח· וגו' ושע"כ לא יעלו על דעתם שישובו לירושלם כי אם גם אשר המה עדין שם יגלו ויפלו ביד שונאיהם :

בן אדם לחמך ברעש תאכל וגו' מהר"יא ז"ל עתה הודיע השם לנביא מה יהי' אחר הגלות וחרבן ירושלים וזה שיעשה ג"כ על זה מעשה אחר והוא שיאכל לחמו ברעש ומימיו ברגזה ובדאגה ישתה כלומר שבהיותו אוכל ושותה לא יקבל גופו הנאה ולא שמחה אבל יהיה ברעש ורתת ויאמר אל עם הארץ שכן יהיו יושבי ירושלים אוכלים לחמם בדאגה ושותים מימיהם בשממון אל אדמת ישראל ר"ל על אדמת ישראל ר"ל בעבור שתהיה ארצם שממה מהעם שהיו ממלאים אותה ע"כ: ולע"ד שלא כדברי מהר"יא ז"ל שלא שזאת בנבואה כאמר על אנשי ירושלי' כשיהיו במצור שיהיו בחוסר לחם ועי"כ יהיו מוכרחים למסור עצמן ביד שונאיהם ולא יוכלו להלחם כנגדם מחמת הרעב · לפי שאנשי ירושלים גבורים היו וגם ירושלים היה עיר מבצר בחיל וחומה [illegible]

ונגה׳ הלא יאמר אליכם איה הטיח אשר טחתם וכן איה הבנין אשר בניתם אלא לקח הענין האחרון לקצר או לפי שבוני החיץ לא יהיה אחרי נפול הקיר כי יכלו ויסיפו נביאי השקר ויאמרו קצת מן הטחים והם ישראל ולגשארים יאמר איה הטיח אשר טחתם והנה קרא החיץ קיר ואמר והנה נפל הקיר רוצה לומר כי בנפול הקיר והיא חומת ירושלם שנבקעה יודע כי נפל החיץ הנאמר על דרך משל: לכן · ובקעתי · פעל יוצא לשלישי כי הרוח תבקע: והרסתי · ונפלה · ירושלם: בתוכה · בתוך ירושלם כי נביאי השקר נהרגו בה בנפול הקיר לא נמלט אחד: וכליתי · ואומר לכם · ואז אומר לכם אין הקיר ואין הטחים אותו והם נביאי ישראל הנבאים מלבם שנאמר משל זה עליהם וגם ישראל המחזיקים בידיהם והמקבלים דבריהם כלו בתוכה או בחרב או ברעב או בדבר: נביאי ישראל הנבאים · בפו״א הבי״ת וי״ת הקיר הראשון כותל׳ והשאר קרתא · ותרגם את הקיר אשר טחת׳ית קרתא דאתנביתון בה נבואן דשקר וכן ובטחי׳אותו ואין לו הטחים: ואתה · אחר שאמר לו להנב׳ על נביאי השקר אמר לו להנב׳ על נביאו׳השקר: המתנבאות מלבהן · ואומרו׳ כי רוח יי׳ דבר בהן ומגידו׳ עתידו׳ ואומרות זה יחיה וזה ימות וזה יבא לו כך וכך לטוב או לרע ועושות מעשה כשפים ואומרות כי בנבואה בא להן זה: ואמרת · הוי למתפרות כסתות · כסת הוא כר שמשימים תחת הראש כשישכב האדם ופעמים אדם יושב עליו והנשים האלה היו עושו׳ זה הענין בדרך כשפי׳ והיו מתפרו׳ כסתות על כל אצילי ידי מן השואלים בהן ומתקנות מספחות על ראש כל קומה מן השואלים בהם והיו אומרו׳ להם כי על ידי אותם מעשים ודברי׳ שהיו הן אומרות מודיעות להם את העתידות ומה שאמר קומה לפי שהיו מעמידות אותם על רגליה׳ בעוד שהיו עושו׳ המעשה: אצילי ידי · כמו ידים וכן והורני׳ חורי כמו חורים וקרע לו חלוני כמו חלונים ואצילי הם בית השחי וכתיב על כל מרפקי ידיו והמרפק הוא בית השחי כמו שאמרו רבותינו ז״ל במשנה בפיו ובמרפק: המספחות · כמו המטפחות והם הצעיפי׳ שמכסו׳ בהם הנשים את פניהן: לצודד נפשות · כי נפשות הצדיקים התמימים הם כאילו נתפשות במצודותיכן שאתן אומרו׳ עליהן שתמותינה לפי שאינה שואלים בכן שידעו כי שוא הוא ואע״פ כן הם מתפחדי׳ מדבריהן וסבורי׳ כי הן יודעות העתידות אבל לרשעים המחזיקים בידיהן ושואלין בהן ונותנין להן שכריהן אומרות להם בתחיינה נפשותם ותבא להם טובה: הנפשות תצודדנה לעמי · הה״א לשאלה כמו הדרכי לא יתכנו וכי תחשבו שתצודדנה נפשות עמי והם התמימים: ונפשות לכנה תחיינה · ונפשו׳ שהן לכן והם נפשות הרשעים תחיינה אותנו כאילו בדבריכם נפשות תלויות להמית ולהחיות ויונתן תרגם הנפשות עמי אתון יכלן להבדא ולקיימא הלא נפשתכון דילכן לא יכלתון לקיימא ויש מפרשים ונפשות לכנה תחיינה בשכר שהיו לוקחות במעשיכן: ותחללנה אותי אל עמי · כמו בעמי וכן אל הארון כמו בארון והחלול הוא שמסירין בטחונם ממני ובוטחים בדבריכן שהם כזב: בשעלי שעורים ובפתותי לחם · שכר מעשיהן שהשואלים בהם נותנים להם מלא אגרוף שעורים או פת לחם ויש מפרשים כי השעורים והלחם היו נותנות תוך הכסתות ובהם היו עושות המעשה: להמית נפשות אשר לא תמותנה · אלו הן נפשות הצדיקים: ולחיות נפשות אשר לא תחיינה · אלו נפשות הרשעים כי בעבור דבריהם לא תחיינה ולא תמותנה אבל אתן מכזבות להם למי שהם בעמי שומעי כזב: בכזבכם · הזי״ן בסגול: לכן הנני אל כסתותיכנה · כמו הנני אליכם שפי׳ ודגש סמך כסתותיכנה לתפארת הקריאה כדגש קו״ף מקדש יי׳: לפורחות · להיות פורחות בדבריכם שתאמרו שימותו: וקרעתי אותם מעל זרועותיכם · הם אצילי ידים שזכר ואמר זרועותיכם והם היו על זרועות השואלים אותם בהם הם כאילו הם זרועות הם כי הן היו עושות בהם המעשה ויש אומרים כי בזרועות המכשפות היו תלויות אלה הכסתות: ושלחתי

וְהִנֵּה נָפַל הַקִּיר הֲלוֹא יֵאָמֵר אֲלֵיכֶם
אַיֵּה הַטִּיחַ אֲשֶׁר טַחְתֶּם: לָכֵן כֹּה
אָמַר אֲדֹנָי יֱהוִה וּבִקַּעְתִּי רוּחַ־סְעָרוֹת
בַּחֲמָתִי וְגֶשֶׁם שֹׁטֵף בְּאַפִּי יִהְיֶה
וְאַבְנֵי אֶלְגָּבִישׁ בְּחֵמָה לְכָלָה:
וְהָרַסְתִּי אֶת־הַקִּיר אֲשֶׁר־טַחְתֶּם תָּפֵל
וְהִגַּעְתִּיהוּ אֶל־הָאָרֶץ וְנִגְלָה יְסֹדוֹ
וְנָפְלָה וּכְלִיתֶם בְּתוֹכָהּ וִידַעְתֶּם כִּי־
טו אֲנִי יְהוָה: וְכִלֵּיתִי אֶת־חֲמָתִי בַּקִּיר
וּבַטָּחִים אֹתוֹ תָּפֵל וְאֹמַר לָכֶם אֵין
הַקִּיר וְאֵין הַטָּחִים אֹתוֹ: נְבִיאֵי
יִשְׂרָאֵל הַנִּבְּאִים אֶל־יְרוּשָׁלַ͏ִם
וְהַחֹזִים לָהּ חֲזוֹן שָׁלֹם וְאֵין שָׁלֹם
נְאֻם אֲדֹנָי יֱהוִה:
וְאַתָּה בֶן־אָדָם שִׂים פָּנֶיךָ אֶל־בְּנוֹת
עַמְּךָ הַמִּתְנַבְּאוֹת מִלִּבְּהֶן וְהִנָּבֵא
עֲלֵיהֶן: וְאָמַרְתָּ כֹּה־אָמַר אֲדֹנָי
יֱהוִה הוֹי לִמְתַפְּרוֹת כְּסָתוֹת עַל ׀ כָּל־
אַצִּילֵי יָדַי וְעֹשׂוֹת הַמִּסְפָּחוֹת עַל־
רֹאשׁ כָּל־קוֹמָה לְצוֹדֵד נְפָשׁוֹת
הַנְּפָשׁוֹת תְּצוֹדֵדְנָה לְעַמִּי וּנְפָשׁוֹת
לָכֶנָה תְחַיֶּינָה: וַתְּחַלֶּלְנָה אֹתִי אֶל־
עַמִּי בְּשַׁעֲלֵי שְׂעֹרִים וּבִפְתוֹתֵי לֶחֶם
לְהָמִית נְפָשׁוֹת אֲשֶׁר לֹא־תְמוּתֶנָה
וּלְחַיּוֹת נְפָשׁוֹת אֲשֶׁר לֹא־תִחְיֶינָה
בְּכַזֶּבְכֶם לְעַמִּי שֹׁמְעֵי כָזָב:
לָכֵן כֹּה־אָמַר ׀ אֲדֹנָי יֱהוִה
הִנְנִי אֶל־כִּסְּתוֹתֵיכֶנָה אֲשֶׁר אַתֵּנָה
מְצֹדְדוֹת שָׁם אֶת־הַנְּפָשׁוֹת
לְפֹרְחוֹת וְקָרַעְתִּי אֹתָם מֵעַל זְרוֹעֹתֵיכֶם
ושלחתי

וְהָא נְפַל כָּתְלָא הֲלָא יִתְאֲמַר לְכוֹן אָן שֵׁיעָא דְשָׁעֵיתוּן: בְּכֵן כִּדְנַן אֲמַר יְיָ אֱלֹהִים וְאַיְתֵי מְלַךְ דְּתַקִּיף כְּרוּחַ עַלְעוֹלִין בְּחֶמְתִּי וְעַמְמִין קָטוֹלִין כִּמְטַר מַגְבַּר בִּרְוּגְזִי יֵיתוּן וּמַלְכְוָן דַּחֲסִינִין כְּאַבְנֵי אֶלְגָּבִישׁ בִּרְגַז לְשֵׁיצָאָה: וְאַפְגַּר יַת קַרְתָּא דְּאִתְנַבֵּיתוּן בַּהּ נְבוּאַן דִּשְׁקַר וְאִרְמִינַהּ לְאַרְעָא וְיִתְגְּלוּן אֻשָּׁתָהָא וְתִפֵּל וְתִשְׁתֵּיצוּן בְּגַוַּהּ וְתִידְעוּן אֲרֵי אֲנָא יְיָ: וְיָחוּל רוּגְזִי בְּקַרְתָּא וּבִנְבִיֵּי שִׁקְרָא דְּאִיתְנַבִּיאוּ בַהּ נְבוּאַן דִּשְׁקַר וְיִתְאֲמַר לְכוֹן לֵית קַרְתָּא וְלֵית נְבִיֵּי שִׁקְרָא: נְבִיֵּי שִׁיקְרָא דְּיִשְׂרָאֵל דְּמִיתְנַבַּן עַל יְרוּשְׁלֵם וּמַטְעַן לַהּ בְּאוּלְפַן שְׁלָם וְלֵית שְׁלָם אֲמַר יְיָ אֱלֹהִים: וְאַתְּ בַּר אָדָם קַבֵּיל נְבוּאָה עַל בְּנַת עַמָּךְ דְּמִתְנַבַּן כִּרְעוּת לִבְּהוֹן וְאִתְנַבֵּי עֲלֵיהוֹן: וְתֵימַר כִּדְנַן אֲמַר יְיָ אֱלֹהִים וַוי עֲלֵיהֶן עַל דִּמְחַטְטָן רְקִיעֵי חֲשׁוֹךְ עַל כָּל מַדְבְּקֵי יְדִין וְעָבְדִין פַּת כּוּמְרִין עַל רֵישׁ כָּל קוֹמָה לְאַבָדָא נַפְשָׁן הֲנַפְשַׁת עַמִּי אַתּוּן יָכְלִין לְאַבָדָא וּלְקַיָּמָא הֲלָא נַפְשָׁתְכוֹן דִּילְכֶן הֲלָא יָכְלְתִּין לְקַיָּמָא: וְאַחֲלְתִּין רְעוּתִי בְּעַמִּי בִּשְׁעָלֵי שְׂעָרִין וּבִמְגוּסֵין דִּלְחֵים לְאַמָּתָא נַפְשָׁן דְּלָא חֲזֵי לְהֵין דִּימוּתוּן לָא אַתּוּן מְמִתִין וּלְקַיָּמָא נַפְשָׁן דְּלָא חֲזֵי לְהֵין לְקַיָּמָא דְּתִתְקַיְּמִין לָא אַתּוּן מְקַיְּמִין בְּכַדְּבוּתְכוֹן לְעַמִּי שָׁמְעֵי כַּדְבִין: בְּכֵן כִּדְנַן אֲמַר יְיָ אֱלֹהִים הָא אֲנָא שָׁלַח רוּגְזִי עַל רְקִיעֵי חֲשִׁיכוֹכִין דְּאַתִּין מַטְעִין לְמֵימַר בְּהוֹן וַאֲנַחְנָא מְחַרְשָׁן יַת נַפְשָׁן לְאַבָדָא וְאַפְסִיק יַתְהֶן מֵעַל דִּרְעֵיכוֹן: ואשזיב

רשי

איה הטיח · כך כשתבא הרעה יאמר לכם איה השלו׳ שהבטחת׳: הקיר׳ היא ירושלם: הוי למתפרות כסתות · קוטר״אש בלע״ז כמין כסתות קטנות היו תופרו׳ ותולו׳ לנשאלים אליהם על אצילי ידיה׳ וקוסמו׳ להם באותן כסתו׳ קסם שקרים ולמי שהם חפצות אומרו׳ קסם טוב ולמי שרוצות אומרות קסם רע אצילי איישי״לש בלע״ז: אצילי ידי · כמו אצילי ידים כמו חלמי שדי: ועושות המספחו׳ · על ראשי האנשים אף הם לקסום בהם ולא ידעתי מה הם מתוך שנאמר וקרעתי אותם אומר אני שהן של בגד ויונתן תרגמו פת כומרין וכן תרגם בתות שלואות מתפייןפת כומרין המספחות כמו ספחיני נא ליש״אגט׳מכן בלע״ז ויש לועזי׳ פלטר״איים בלע״ז: לצודד נפשו׳ בכן · הן לדות הנפשו׳ לגיהנם שמחזיקות ידי הרשעי׳ לקסום לאם שלום ומרפות ידי לדיקים לקסום להם רעה: הנפשות תצודדנה וגו׳ · תמיה היא: ונפשות לכנה תחיינה · לכנה כמו לכם שאתנה נוטלות שכר על כך ומתפרנסות בכך: בשעלי שעורים · כמו מי מדד בשעלו מים אונגי״אלוניאש בל׳ לא לשון מדה: ובפתותי לחם · אומגפיי״לאש בלע״ז שאתן נוטלות בשכרכן: להמית נפשו׳ כ אשר לא תמותנה · כלומר לאמר על הנפשות אשר לא תמותנה אלו ימותו ולאמר על אשר לא תחיינה יחיו כי קסמיכם שקר ועמי מקבלים את קסמי כזב שלכם: לפורחות · להיות פורחות על ידיכן לגיהנם: ושלחתי

מעשה מרכבה

ונעשה לדמיון כדמות: שתי תבניו׳ הנכבדו׳ במושגי החוש בשפלים · והם בני אדם ובנפי העוף · וידוע כי המין שנבעלי חיים שאינם מדברים אשר תועלתו האדם תלויה בו לכפי הנוף ברוב הוא השור למזונו · ורב תבואות בכח שור · ולתשמיש משאו ולאסוף גורנו הוא המושך העגלות שהאדם נעזר בהם ברוב המשא · הנה שרוב עזרת האדם לחיי הגוף הוא השור · ואחר שהאדם כמו נמשך לתאוות העולם הגופניות וישליך אחרי גיוו השמעיו׳אף כי השכליו׳ · הנה הוא ושורו אוכלין באבוס אחד · ואין לשכל בו דבקות · ואין בו שמירת הרוכב · ונסתלקו הפנים האלה מהמרכבה אפילו כמושאל · אמר מכח הדמיון מפנים האחרי׳ עד שיקראו בני אדם לאדם שאין בו דעת שור · ולא יקראו לו אריה ונשר · כיום להם חלק גדול בכח הדמיון ותחבולה על טרפם · ורמז לו בזו המראה ולא במראה הראשו׳ · לפי שהראה לו בזו המראה התועבות שהיו עושים בבית שבעל ידם נסתלק הכבוד מכל הנעשה לדמיו׳ הכרוב · לא מהכרוב כי אל הכרוב שב · וכן לענין שמירה כללית

פ׳ פסוקי׳ אין ואין במצעות פסוק וסימן נמסר בסדר כי תשא: שלום ח׳חס׳בלישנא בקריאה וסי׳ ולא יכלו דברו לשלום · ויעש שמואל את אשר דבר יי׳ · וישם דמי מלחמה בשלם · ולא תורד שיבתו בשלם שאול · ויהי שלם בין חירם ובין שלמה · ומי יסור לשאל לשלם לך · נביאי ישראל הנביאים דיחזקאל ב׳ בפסוק: אל עמי ד׳ וסימ׳ אני נאסף אל עמי · ותחללנה אתי אל עמי · ויקחני יי׳ מאחרי הצאן · בא הקץ אל ישראל לא · וחד ואל עמי ידו גורל:

מנחה גדולה

גרגזה ודאגה תשתה ואמרת לעם הארץ שזה להם למופת שבכה יאכלו לחמם במצור בירושלי׳ לחמם בדאגה יאכלו והדאגה הוא שאם יכלה פרוסה מן הבית לא יש אחר להביא מן השדה כי אויב בחוץ ומימיהם בשממון ישתה שאם יכלו המים מן החמת לא יש מקום למלאות ולשאוב אחרת שחתיה והיה זה סיבה למען תשם ארצם שע״י הרעב ותבקע העיר וזה היה מעון החמס כמו שמלינו בדור המבול שעפ״י שהיה חטאים הרבה בידם לא נחתם גזר דינם אלא על הגזל וז״ש ג״כ שה מחמס כל היושבים בה · אוירלה ע״י שהיו דוחקים ומגרשים העני מביניהם כמו שאמר ישעיהו הנביא ע״ה הוי מגיעי בית בבית שדה בשדה יקריבו עד אפס מקום והושבתם לבדכם בקרב הארץ באזני ה׳ צבאות אם לא בתים רבים לשמה יהיו וגו׳ וז״ש למען תשם ארצם מחמס כל היושבים בה שהיו חומסים בית העני לגרשו מתוכם וע״כ והערים הנושבות תחרבנה כמ״ש בתים רבים לשמה יהיו וגו׳ · ואמר ליושבי ירושלים אל אדמת ישראל לפי שירושלים היתה מטרפולין של ארץ ישראל ע״כ קורא אותה אדמת ישראל:

ויהי וגו׳ בן אדם הנבא אל נביאי ישראל הנבאים וגו׳ מהר״יא ז״ל בעבור שנביאי השקר היו מכחישים את דברי הנביא יחזקאל שנזכרו למעלה לכן באתהו הנבואה עליהם בן אדם הנבא אל נביאי ישראל והוסיף לומר הנבאים לפי שהנביא יקרא נביא משתי בחינות אם מפאת שהם מביאים ומושכים משפע העליון ועל זה אמר ונביא לבב חכמה ואם מפני שהם מדברים לבני אדם מגזרת ניב שפתים לכך ביאר שלא קראם נביאי ישראל מפני קבולם השפע העליון אלא מפני שהם מנבאים ומדברים ולזה אמר הנביאים ר״ל המדברי׳ ולענין השפע אמר ואמרת לנביאי מלבם ר״ל שאין להם שפע עליון אלא מה שהם בודים מלבם ולכן אמר הוי על הנביאים הנבלים אשר הולכים אחר רוחם ולבלתי ראו ר״ל מה שלא ראו בנבואה והומרו כשועלים בחרבות נביאיך ישראל היו עיין פירש הרד״ק ז״ל ובמדרש מגילת אסתר אמרו חכמים ז״ל כשועלים בחרבות נביאיך ישראל היו רבי נקוניא אומר השועל הזה יוצא · ונעשה בחרבה בשעה שרואה אדם לאיזה לך יברח ככה כשועלים בחרבות היו נביאיהם ולא עליהם בפרצות כמשה ולמה היו משה דומה לרועה יפה שנפרץ גדר לגנו וערב שבת עם חשיכה עמד וגדרה ונשתיירה שם פירצה אחת ועמד בה בא ארי ועמד כנגדו בא זאב ועמד כנגדו אבל אתם לא עלית׳בפרצות שאילו כן הייתם יכולין לעמוד במלחמה ביום אף ה׳ הנה באדו הפסוקים האלה על נביאי השקר לא על נביאי ישראל ולי נראה שהשועלים תמיד נכנסים במקומות החרבים כי הנה לא יבאו במקומו׳ המיושבים מיראת בני אדם ולכן דמה את נביאי השקר שיכנסו בחרבות שהם לא נכנסו בישראל בימי דוד ושלמה ושאר המלכים הצדיקים כמו שלא יכנסו השועלים במקומות המיושבים אבל אחר שנגזרה גזרה על ירושלים שתחרב אז קמו נביאי השקר ובאו א״כ בחרבות בירושלים החרבה ועומדת ליחרב בגזרה אלהות ולכן דבר כנגד הנביאים הבם לא עליהם בפרצות ופירשו המפרשי׳ הפסוק הזה כנגד שרי ישראל (עיין הרד״ק ז״ל) ואינו נכון בעיני כי הנבואה הזאת על הנביאים היתה לא על השרים שלא מיחו בידם אבל פירושו כך הוא הנה נביאי השקר היו מנבאים לישראל שלו׳ וכמו שאמר אחר זה יען וביען התעו את עמי לאמר שלו׳ שלו׳ ואין שלו׳ ולכן כמתהל אמר הנביא׳ אליהם אם אתם מנבאים שלו׳ ונאמן לישראל למה לא עליתם בפרצות ר״ל בפרצות שעשו הכשדים בחומה למה לא עליהם שמה להבין על העיר והגדרו גדר לבל יכנסו האויבים בעיר והגדר הוא לעמוד במלחמה ביום ה׳ כי אם הדבר כאשר נבאתם מהשלו׳ היה ראוי שתעל בפרצות ותגדרו גדרים בעיר ותעמדו במלחמה ביום ה׳ כיון שאתם יודעים רלונו שהוא לשלום ישראל והגלתם אלא שכל דבריכם הם חזון שוא וקסם כזב ר״ל חזון משא ושקר וקסם מכזבים שאף בקסם אין אתם יודעים דבר עם היות שאתם אומרים נאם ה׳ ומיחסים אליו הנבואה ואין הדבר כן כי השם לא שלח אתכם כי מחזה שוא חזיתם וגו׳ע״כ: ולע״דן שניה השם ליחזקאל להתנבאות נבואה זו לנביאי אמת תלמידיו וגם לנביאי שקר וע״כ כפל הנבא אל נביאי ישראל הנביאים · ואמרת לנביאי מלבם לשתיהם תאמר שמעו דבר ה׳לכל אחד מהם תאמר נבואה זו וזכונת

ושלחתי את הנפשות · אשלח אותן חפשי מידכן אשר אתן מצודדות אותן: את נפשים · בא מקובץ בלשון זכרים כמו פלגשים : וקרעתי את מספחותיכם · וכן אקרע מספחותיכם שהייתן מסימות על ראש כל קומה וקריעת הכסתות והמספחות הוא כליון הנשים המכשפות ומיתתן וכיון שיבטלו הן יבטלו מעשיהן : למצדה · חסר וי"ו : יען הכאות לב צדיק שקר ואני לא הכאבתיו · שהיה הצדיק מתפחד מדבריהם כמו שפירשנו והן היו מכאיבות אותו בשמי שקר כי אני לא דברתי להן : ולחזק ידי רשע · כמו כן שהיו אומרות לו שיחיה : הכאות · ענין כאב כמו וגבאה לבב : מדרכו הרע · כן ימלא פעמים דרך לשון זכר כמו זה הדרך לכו בו : לכן שוא · מבואר הוא : ויבאו

וְשִׁלַּחְתִּי אֶת־הַנְּפָשׁוֹת אֲשֶׁר אַתֶּם מְצֹדְדוֹת אֶת־נְפָשִׁים לְפֹרְחֹת: וְקָרַעְתִּי אֶת־מִסְפְּחֹתֵיכֶם וְהִצַּלְתִּי אֶת־עַמִּי מִיֶּדְכֶן וְלֹא־יִהְיוּ עוֹד בְּיֶדְכֶן לִמְצוּדָה וִידַעְתֶּן כִּי־אֲנִי יְהוָה: יַעַן הַכְאוֹת לֵב־צַדִּיק שֶׁקֶר וַאֲנִי לֹא הִכְאַבְתִּיו וּלְחַזֵּק יְדֵי רָשָׁע לְבִלְתִּי־שׁוּב מִדַּרְכּוֹ הָרָע לְהַחֲיֹתוֹ: לָכֵן שָׁוְא לֹא תֶחֱזֶינָה וְקֶסֶם לֹא־תִקְסַמְנָה עוֹד וְהִצַּלְתִּי אֶת־עַמִּי מִיֶּדְכֶן וִידַעְתֶּן כִּי־אֲנִי יְהוָה: וַיָּבוֹא אֵלַי אֲנָשִׁים מִזִּקְנֵי יִשְׂרָאֵל וַיֵּשְׁבוּ לְפָנָי:

וַיְהִי דְבַר־יְהוָה אֵלַי א לֵאמֹר: בֶּן־אָדָם הָאֲנָשִׁים הָאֵלֶּה הֶעֱלוּ גִלּוּלֵיהֶם עַל־לִבָּם וּמִכְשׁוֹל עֲוֺנָם נָתְנוּ נֹכַח פְּנֵיהֶם הַאִדָּרֹשׁ אִדָּרֵשׁ לָהֶם: לָכֵן דַּבֵּר־אוֹתָם וְאָמַרְתָּ אֲלֵיהֶם כֹּה־אָמַר אֲדֹנָי יְהוִה אִישׁ אִישׁ מִבֵּית יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר יַעֲלֶה אֶת־גִּלּוּלָיו אֶל־לִבּוֹ וּמִכְשׁוֹל עֲוֺנוֹ יָשִׂים נֹכַח פָּנָיו וּבָא אֶל־הַנָּבִיא אֲנִי יְהוָה נַעֲנֵיתִי לוֹ בָה בְּרֹב גִּלּוּלָיו: לְמַעַן תְּפֹשׂ אֶת־בֵּית־יִשְׂרָאֵל בְּלִבָּם אֲשֶׁר נָזֹרוּ מֵעָלַי בְּגִלּוּלֵיהֶם כֻּלָּם: לָכֵן אֱמֹר אֶל־בֵּית ה יִשְׂרָאֵל כֹּה אָמַר אֲדֹנָי יְהוִה שׁוּבוּ וְהָשִׁיבוּ מֵעַל גִּלּוּלֵיכֶם וּמֵעַל כָּל־תּוֹעֲבֹתֵיכֶם הָשִׁיבוּ פְנֵיכֶם: כִּי אִישׁ אִישׁ מִבֵּית יִשְׂרָאֵל וּמֵהַגֵּר אֲשֶׁר־יָגוּר בְּיִשְׂרָאֵל וְיִנָּזֵר מֵאַחֲרַי וְיַעַל גִּלּוּלָיו אֶל־לִבּוֹ וּמִכְשׁוֹל עֲוֺנוֹ יָשִׂים נֹכַח פָּנָיו וּבָא אֶל־הַנָּבִיא לִדְרָשׁ־לוֹ בִי אֲנִי יְהוָה נַעֲנֶה־לּוֹ בִּי: ונתתי

וְאֵשֵׁיזֵיב יָת נַפְשָׁתָא דְּאַתּוּן מְהַרְשָׁן יָת נַפְשָׁהָן לְאַבְדוּתְהָא: וְאַפְסִיק יָת פַּת כּוּמְרֵיכוֹן וְאֵשֵׁיזֵיב יָת עַמִּי מִיֶּדְכוֹן וְלָא יִתְמַסְרוּן עוֹד בִּידְכוֹן לְאִשְׁתֵּיצָאָה וְתִדְעוּן אֲרֵי אֲנָא יְיָ: חֲלַף דְּאַבְהֵתִין לֵב זַכָּאֵי לְמֶהֱוֵי שַׁקַּר וּמִן קֳדָם מֵימְרִי לָא אִתְכְּהִיוּ וּלְתַקָּפָא יְדֵי רַשִׁיעָא בְּדִיל דְּלָא לְמֵתַב מֵאוֹרְחֵיהּ בִּישְׁתָּא לְקַיָּמוּתֵיהּ: בְּכֵן שִׁקַּר לָא תִתְנַבְּאָן וְאוּלְפַן לָא תִילְפוּן עוֹד וְאֵשֵׁיזֵיב יָת עַמִּי מִיֶּדְכוֹן וְתִדְעוּן אֲרֵי אֲנָא יְיָ: אֲמַר נְבִיָּא אֲתוֹ לְוָתִי גַּבְרִין מִסָּבֵי יִשְׂרָאֵל וִיתִיבוּ קֳדָמַי: וַהֲוָה פִּתְגָּם נְבוּאָה מִן קֳדָם יְיָ עִמִּי לְמֵימָר: בַּר אָדָם גֻּבְרַיָּא הָאִלֵּין אַסִּיקוּ פוּלְחַן טַעֲוָתְהוֹן עַל לִבְּהוֹן וְתַקָּלַת חוֹבֵיהוֹן יְהַבוּ לָקֳבֵיל אַפֵּיהוֹן הַאִשְׁתָּאָלָא שְׁתָּאִיל בְּמֵימְרִי לְהוֹן: בְּכֵן אִתְנַבֵּי לְהוֹן וְתֵימַר לְהוֹן כִּדְנַן אֲמַר יְיָ אֱלֹהִים גְּבַר גְּבַר מִבֵּית יִשְׂרָאֵל דִּי יַסִּיק פּוּלְחַן טַעֲוָתֵיהּ עַל לִבֵּיהּ וְתַקָּלַת חוֹבֵיהּ יְשַׁוֵּי לָקֳבֵל אַפּוֹהִי וְיֵיתֵי לְוָת נְבִיָּא אֲנָא יְיָ מִשְׁתְּאֵיל לֵיהּ בְּמֵימְרִי דְּאָתֵי לְמִתְבַּע אוּלְפַן מִן קֳדָמַי אַף עַל גַּב דְּמִתְעָרֵב בְּסַגֵּי פּוּלְחַן טַעֲוָתֵהּ: בְּדִיל לְקָרָבָא יָת בֵּית יִשְׂרָאֵל לְמִתַּן תְּיוּבְתָּא בְּלִבְּהוֹן דְּסָטוֹ מִבָּתַר פּוּלְחָנִי וְאִסְתָּאֲבוּ בְּפוּלְחַן טַעֲוָתְהוֹן כּוּלְהוֹן: בְּכֵן אֵימַר לְבֵית יִשְׂרָאֵל כִּדְנַן אֲמַר יְיָ אֱלֹהִים תּוּבוּ לְפוּלְחָנִי וְאַעְדּוּ מִנְּכוֹן פּוּלְחַן טַעֲוָתְהוֹן וְיָת כָּל חוֹבֵי פּוּלְחַן טַעֲוַת תּוֹעֲבָתְכוֹן אַרְחִיקוּ מִקְּבֵיל אַפֵּיכוֹן: אֲרֵי גְּבַר גְּבַר מִבֵּית יִשְׂרָאֵל וּמִגִּיּוֹרַיָּא דְּיִתְגַּיְּרוּן בְּיִשְׂרָאֵל וְיִסְטֵי מִבָּתַר פּוּלְחָנִי וְיַסֵּק פּוּלְחַן טַעֲוָתֵיהּ עַל לִבֵּיהּ וְתַקָּלַת חוֹבוֹהִי יְשַׁוֵּי לָקֳבֵיל אַפּוֹהִי וְיֵיתֵי לְוָת נְבִיָּא לְמִשְׁאַל לֵיהּ בְּמֵימְרִי אֲנָא יְיָ מִשְׁתְּאֵיל לֵיהּ בְּמֵימְרִי: ואתן

רשי

ושלחתי את הנפשות · כתרגומו ואשיזיב ית נפשתי דאתון מהרשן ית נפשהן לאבדותהא : את נפשי · את הנשים להיות הנפשות פורחות : יען הכאות לב צדיק שקר · כשאתן קוסמות לו רעה הוא מצטער ולבו נכאה : ויבא אלי אנשים כלם כלב אחד לרעה לכך נאמר ויבא ומדרש אגדה אומר על שם שהב"ה גלה און הנביא תחילה הנה יבואו אליך פלוני ופלוני : העלו גלוליהם על לבם · לבם אל גלוליהם לעבוד : נתנו נכח פניהם · להיות להם ע"א תמיד למורא ולאלוה : האדרש אדרש · התראה כי אני אדרוש לכם ואשים על דבריהם הרבה תמיהות מתקיימות : נעניתי לו בה · ס"א בו קרי ובמו"ז בלע"ז אע"פ שהוא בא לפני ברוב גלוליו כן ת"י : למען תפוש את בית ישראל וגומר · בדיל לקרבא ית בית ישראל למיתן תיובתא בלבהון : נזורו · כמו נזיר אחיו פורי"כנו אשי"ברין בלע"ז : שיבו מתרדיכם : והשיבו · את לבבכם : מעל גלוליכם · אשר פניתם אל לבבכם : השיבו פניכם · אשר שמתם מכשול עונכם לנכח : נעניתי לו בי · מתשאיל ליה במימרי הדרש לו : ונתתי

מסרה

וידעתן כ' בנ"ון וסימ' וקרעתי את מספחתיכם · לכן שוא לא תחזינ' וקסם · וא' ידעתן ואתנה ירעתן : ויבא ח' דמיין ויבאו יסבירין ויבא וסי' במסר בסדר שלח לך : נעניתי ב' וסי' אני יי' נעניתי לו בה ברבי נעניתי עד מאד : בלבם ג' בקריאה וסימ' החיל אשר נגע אלהים בלבם · עם תירתי בלבם : למען תפוש את בית ישראל · ולא זעקו אלי בלבם · ואמרו אלפי יהודה בלבם · אל יאמרו בלבם האח חרבם תבוא בלב וקשתות · אמרו בלבם נינם יחד · גם את העלם נתן בלבם :

רדק

מפרשים הענין הזה בדרישת המתים שהיו הנשים בעלות אוב מעלות נפשות המתי' בדבריהן ומפרשים לפורחו' בעבור אותן נפשות שאומר שהיו מעלות מקבריהן ופורחו' באויר : ויבוא אלי אנשים מזקני ישראל וישבו לפני · אמ' הנביא ככלות נבואה זו באו אלי אנשים מזקני הגולה וישבו לפני שהיה מראים עצמם שבאים לדרוש את יי' והאל גלה אלי את לבבם ואמר ויבא לשון יחיד על רבי' להודי כי בהסכמ' אחת ובלב אחד באו כלם על זה : ויהי · בן אדם · האדרש אדרש להם · האלפין בחירק הראשון מקור בחולם והאל"ף במקו' ה"א כי כפר על הלשון לקר' שני הפי"ן כאחד והוא בחולם כשקל הכתון תכתון ואמר וכי אדרש להם אחר שלבם אל גלוליהם לא אדרש וקבול הדריש' היה לתת שאלת' : לכן דבר אותם · עמם · כמו אתם : נעניתי לו בה ברו' גלוליו · נעניתי לו אבל לא נדרשתי לו אבל אענה לו ואשיבנו על דבריו כדי לגלו' צפון לבו אבל לא אדרש לו לתת את שאלתו ולעשות את בקשתו ונעניתי לו ונענ'לו כריכין פירו' לפי בנינם ולפי ענינם כי נעניתי ונענה הם מבנין נפ"על והא' הוא הפועל בענותו הצועק אליו כמו שאו' ענני יי' ענני אשר יענה באש הוא האלהים והאדם הצועק הוא נענה כמו שאמר הן אצעק חמס ולא אענה הנה כי האל הוא העונה והאדם הוא הנענה ואיך אמר הנה על האל יתברך נעניתי ונענה נאמר כי הטעם לפי שלשון מענה הו' על שני פנים האחד הוא תחילת הדבור כמו ויען איוב הראשון ועניית ואמרת והשני הוא לשון השבת הדבור והוא הנמצ' ברוב כשאמר כי הקדוש ברוך הוא הוא העונה כן הוא לקורא ולצועק וכשאמר עליו נעניתי ונענה הוא נענה לעונה אליו והוא הקורא והצועק : בה · כתיב בה"א וקרי בא"ו כי אותיו אהו"י מתחלפו' ופי' בעבור שבא ברוב גלוליו אענה לו כדי לגלו' צפון לבו וזהו שאמר אחריו : למען תפוש את בית ישראל בלבם · שהם מכסי' את לבם ממני ואני אתפשם בלבם שאגלה להם גלולי לבם ומחשבותם הרעה ויונתן תרגם אני יי' נעניתי לו בה ברוב גלוליו אנא יי' משתאיל ליה במימרי דאתי למתבע אולפן מן קדמי אף על גב דמערב בסגי פולחן טעוותיה ותרגם למען תפוש בדיל לקרבא ית בית ישראל למיתן תיובתא בלבהון דסטו מבתר פולחני ואיסתאבו בפולחן טעוותהון כלהון ורבותינו ז"ל פירשו למען תפוש את בית ישראל בלבם כי בעבודת אלילים מחשבה רעה הקדוש ברוך הוא מצרפה למעשה כי הם לא היו עובדים עבידת אלילים אחר שגלו אלא לפי שהיו חושבים עליה עדיין חשבה עליהם כאילו עבדוה. נזורו · הפעל שהנ"ון שרש ויהיה מן הקל מגזרת פעול בשקל ולא יכלו מעגין ויזורו מקדשי בני ישראל או יהיה מבנין נפעל משרש זור מענין זר : לכן · שובו והשיבו · לזקני ישראל אומר שובו והשיבו נשיכם ובחוריכם : השיבו פניכם · שלא יהיו הגלולים נכח פניכם כמו שהיו : כי איש · ומהגר אשר יגור בישראל · זכר הגרים נראה כי מן הכשדים שבו לדת ישראל אשגלו ישראל לתוכם כי ראו כי אלהי ישראל כתוכם אלהי אמת וכי הביא עליהם כל אשר דבר בע בם את תורתו : ובא אל הנביא לדרוש לו בי · לדרוש לנביא בעבורי שאתן שאלתו : אני יי' נענה לו בי · אני יי' אענהו בעבור שמי כדי שאגלה לו צפון לבו הרע אבל לא אדרש לו לתת שאלתו אבל הפך שאלתו אתן לו שאתן פני בו : ונתתי

מעשה מרכבה

כללית כמשל כבהמות כדמו ונמשלו לו במראה המרכבה פני אדם למעטים שהיו בהם הנקראים אדם המולדו' בינו לענין זה גם כן נשתנה לו שם חיות בכרובים · כי החיות שם מורכב · לא כן כרוב כי הוא הנבדל ולא יורו בו שם אחר להודיעו · כי לא נשאלה לו שמירה מופתיות בארץ · לפיכך שמע הנבי' שם כרובים · כימה שראה בראשונה ראה באחרונה · כמו שאמר הוא החיה אשר ראיתי בנהר כבר · וכן מה שאמר ואדע כי כרובים המה · לא נתחדש לו ידיעה · כי גם בראשונה ידע כי אין בשמים שור ואריה ונשר · ואינם כי אם לדמיון במראה אלא שבוו המראה השבילהו האל פילוק הכבוד והשמיר מהארץ · כמו שאמר וירומו מעל הארץ לעיני · והנה שבו החיות כרובים כי לא נשארה השמירה בכרובים ר"ל בייחודים על דרך מופת זולתי השמירה שהיא דרך כלל על כל חי · זהו ואדע כי כרובים המה · עתה ידעתי כי הם כרובים ולא חיות אף על פי שראיתי באחרונה · מה שראיתי בראשונ' · ולזה הטעם אמר בזו המראה חיה ולא חיות כאילו כנייחדה השמירה באחת · ומפני שנתן השם מחיות לכרובי' זכר הענין כמה פעמי' וארבעה פנים ואחד היא החיה · ואמר עוד וארבעה פנים לאחת · ואחד ודמות פניהם · המה הפנים להודיע כי לא נשתנה לו בענין המראה דבר וירומו · לשון הרמה שנאמר בזו המראה הוא לשון הנשאות כמו שנאמ' במראה הראשונה והעניין אחד · כי רוממו' ונשיאות ענין אחד · ושם פירשנו הענין : בעמדו · מבואר היא במראה הראשונה : ויצא · הוא כמו שפירשנו הסתלק השמירה מן הארץ ונתייחדה בכרובים

מנחה גדולה

שנבואה לנביאי אמת תאמר שאל תיראו מפני הנביאי שקר המתנבאים הפוך דבריכם כי אתם האומרים שלא ישובו מבבל לירושלים כי אם בכלות שבעים שנה לגלות ירושלים וככלל בזה הנבואה שאלו אשר הם עדיין בירושלים ולא גלו עד הנה שיגלו בבלה · ונביאי שקר היו מכחישים דבריהם והאומרים היפוך שתיהם שלא לבד שאלו שעדין לא גלו והם עתה בירושלים שלא יגלו · אלא אף זו שאלו שכבר גלו לבבל ישובו מבבל לירושלים עם המלך יהויכין ועם הארץ היו שומעי' לדברי נביאי שקר כי בזה היו מגלים שהיו מתנבאים מה שטוב להם ועי"כ היו נביאי אמת מעלים נבואתיהם כי לא שמעו להם לזה אמר הש"י ליחזקאל שיאמר להנביאים הלמידיו שלא יחושו על זה כי הש"י יענש אותם ויפרם ודברי נביאתם בטלים ומבוטלים לעיני כל ומה גם כשיראו ישראל שאלו שבירושלי' יגלו בבלה ישבו ויכלמו נביאי שקר כי יראו שהשקר היה בימינם וע"כ אל ימנעו עצמם בשביל כך להתנבאות לישראל כי המה ודבריהם יקיימו ונביאי שקר יאבדו וממילא יבוטל דבריהם · ושפת אמת שפתי נביאי אמת תכון לעד ועיניהם יראו כידם של נביאי שקר כמבואר להלן בפרשה זו והיא מה שתנבא אל נביאי ישראל הנבאים הם נביאי אמת ולזה בא התנכחתא תחת הנבאים לומר שהוא הדבר בפני עצמו עד כה · ואח"כ אמר ואמרת לנביאי מלבם הם נביאי שקר שמעו דבר ה' כלומר מה שאתם אומרים בשם ה' שקר הוא אלא אם אתם רוצים לשמוע דבר ה' שמעו ממני מה שאני אומ' לכם וזה שמעו דבר ה' אתם המתנבאים בשקר בשם ה' שמעו דבר ה' ותשמעו כמה רחקו דבריו מדבריכם כי אתם מתנבאים לשלום ואינו כן כי אם הוי על הנביאים ולא שלו' · ואתם נביאי שקר המכונים בשם נביאים אין ראוי לכנות אתכם נביאים כי אם נבלים וזה על הנביאים הנבלים המה אומרים שהם נביאים ואינו כן כי אם נבלים המה ואמר נבלים לשון נופל על הלשון נביאים נבלים וזהו הוי על הנביאי' הנבלי' · אשר הולכים אחר רוחם הם אומרי' ברוח ה' דבר בם ואינו כן כי אחר רוחם לבם הולך · בם אומרי' שהם נביאים אשר לפנים נקראו רואים כי לנביא היום לפנים נקרא הרואה לפנים הם בלתי ראו שהיינו רואים כי לא ראו ולא רואים את הנולד · ואמר כשעלים בחרבות וגו' ירלה כשים מקום חרב ופרץ בגדר הכר' או השדה והשועל הולך ועומד עצמו במקום הפרץ וממלא אותו הפרץ ושבור בעל הכרם שע"י השועל שמילא הפרץ כרמו או שדהו שמור ע"כ ואינו כן כי כשאדם בא ליכנס בתוך הפרץ או חיה אחרת החזק משועל בא ליכנס בחור הגדר השועל הולך לו והפרץ פרוץ ולא מגודר ע"כ ולא עוד אלא אף השועל בעצמו הולך בשדה או בכרם ומכלה בו · כמו כן היו נביאי השקר שהיו מתנבאי' לשלו' וכאלו הם גודרי בגדרוב אמת אין כאן גדר ולא עוד אלא שאף הם גרמו עוד שנפרץ הגדר · שלא היו ישראל יכולין לעמוד במלחמה ע"י שהיו הנביאי שקר מטעים אותם באופן שלא לבד שלא הצילו את ישראל אלא אף הם גרמו רעה לישראל שיפלו ביד אויביהם וזה שאמר לא עליתם בפרצות שלא עשיתם גדר לפרצת הדור בנביאיכם ותגדר גדר על בית ישראל שיהיו מגודר ע"י כך אלא אף זו שמה שהיה ע"ד מגודר הרסתם שלא יוכלו לעמוד במלחמה · ואמר עוד חזו שוא וקסם כזב וגו' ההפרש בין שוא ובזב הוא שלשון שוא כאבר על מי שרוצה לשנות הידוע כמו שפירשו ז"ל על לא תשא את שם ה' לשוא ופירשו ז"ל זה הנשבע על עמוד של ברזל שהוא של עץ או על איש שהוא אשה וכדומה שבשעה שנשבע יודעים שהוא שוא וכזב הוא שעדיין לא נודע שהוא כזב אלא לאחר זמן · כמו כן היה בנביאי שקר שהיו מתנבאים דברים שהיו יודעים כבר שהוא שוא כמו בעוד שנתיים ימים אני משיב אל המקום הזה את כל כלי בית ה' ובשעבר זה הזמן ולא נתקיים נבואתם היו יודעים המוכי עם שהם נביאי שקר ולא היו להם לשמוע עוד לדבריהם וכזביהם מה שהיו מתנבאים להבא שלא תנתן העיר ירושלים ביד מלך בבל אע"פכ היו שומעין לדברי נביאי שקר אינך שקר שבלות גדול מזה ומה גם הנביאי שקר עצמם היה להם להיות בבושת פנים כיון שכבר נתגלה שקרותם לעיני כלו' מ"מ העיזו פניהם לקסום כזב וזה הוא

וְנָתַתִּי פָנַי בָּאִישׁ הַהוּא וַהֲשִׁמֹתִיהוּ
לְאוֹת לִמְשָׁלִים וְהִכְרַתִּיו מִתּוֹךְ עַמִּי
וִידַעְתֶּם כִּי־אֲנִי יְהוָה׃ וְהַנָּבִיא כִי־
יְפֻתֶּה וְדִבֶּר דָּבָר אֲנִי יְהוָה פִּתֵּיתִי
אֵת הַנָּבִיא הַהוּא וְנָטִיתִי אֶת־יָדִי
עָלָיו וְהִשְׁמַדְתִּיו מִתּוֹךְ עַמִּי יִשְׂרָאֵל׃
וְנָשְׂאוּ עֲוֺנָם כַּעֲוֺן הַדֹּרֵשׁ כַּעֲוֺן
י הַנָּבִיא יִהְיֶה׃ לְמַעַן לֹא־יִתְעוּ עוֹד
בֵּית־יִשְׂרָאֵל מֵאַחֲרַי וְלֹא־יִטַּמְּאוּ
עוֹד בְּכָל־פִּשְׁעֵיהֶם וְהָיוּ־לִי לְעָם
וַאֲנִי אֶהְיֶה לָהֶם לֵאלֹהִים נְאֻם אֲדֹנָי
יְהוִה׃
וַיְהִי דְבַר־יְהוָה אֵלַי לֵאמֹר׃
בֶּן־אָדָם אֶרֶץ כִּי תֶחֱטָא־לִי לִמְעָל־
מַעַל וְנָטִיתִי יָדִי עָלֶיהָ וְשָׁבַרְתִּי
לָהּ מַטֵּה־לָחֶם וְהִשְׁלַחְתִּי־בָהּ רָעָב
וְהִכְרַתִּי מִמֶּנָּה אָדָם וּבְהֵמָה׃
וְהָיוּ שְׁלֹשֶׁת הָאֲנָשִׁים הָאֵלֶּה בְּתוֹכָהּ
נֹחַ דָּנִאֵל וְאִיּוֹב הֵמָּה בְצִדְקָתָם
יְנַצְּלוּ נַפְשָׁם נְאֻם אֲדֹנָי יְהוִה׃ לוּ־
חַיָּה רָעָה אַעֲבִיר בָּאָרֶץ וְשִׁכְּלָתָּה
והיתה

וְאֶתֵּן רוּגְזִי בְּגַבְרָא הַהוּא וַאֲשַׁוֵּינֵיהּ
לְאָת וּלְמַתְלִין וְאֵשֵׁיצֵינֵיהּ מִגוֹ עַמִּי
וְתִידְעוּן אֲרֵי אֲנָא יְיָ׃ וּנְבִיָּא אֲרֵי
יִטְעֵי וִימַלֵּיל פִּתְגָמָא אֲנָא יְיָ אַטְעֵיתִי
יַת נְבִיָּא הַהוּא וַאֲרִים יַת מְחַת
גְּבוּרְתִּי עֲלוֹהִי וְאֵישֵׁיצֵינֵיהּ מִגוֹ עַמִּי
יִשְׂרָאֵל׃ וִיקַבְּלוּן חוֹבֵיהוֹן כְּחוֹב
דַּאֲתֵי לְמֵילַף וְלָא אֲלֵיף כְּחוֹב נְבִיֵּי
שִׁקְרָא יְהֵי׃ בְּדִיל דְּלָא יִטְעוּן עוֹד
בֵּית יִשְׂרָאֵל מִבָּתַר פּוּלְחָנִי וְלָא
יִסְתַּאֲבוּן עוֹד בְּכָל מַרְדֵיהוֹן וִיהוֹן
קֳדָמַי לְעַם וַאֲנָא אֱהֵוֵי לְהוֹן לֶאֱלָהָא
אֲמַר יְיָ אֱלֹהִים׃ וַהֲוָה פִּתְגָם נְבוּאָה
מִן קֳדָם יְיָ עִמִּי לְמֵימָר׃ בַּר אָדָם
אַרְעָא אֲרֵי תְחוֹב קֳדָמַי לְשַׁקָּרָא
שְׁקַר וַאֲרִים מְחַת גְּבוּרְתִּי עֲלַהּ
וְאֶתְבַּר בַּהּ סְעֵיד מֵיכְלָא וְאֶשְׁלַח בַּהּ
כַּפְנָא וְאֵישֵׁיצֵי מִינַהּ אֱנָשָׁא וּבְעִירָא׃
וִיהוֹן תְּלָתָא גַּבְרַיָּא הָאִלֵּין בְּגַוַּהּ נֹחַ
דָּנִיאֵל וְאִיּוֹב אִנּוּן בִּזְכוּתֵיהוֹן יְשֵׁיזְבוּן
נַפְשֵׁיהוֹן אֲמַר יְיָ אֱלֹהִים׃ אִילוּ חַיְתָא
בִּישְׁתָא אַעְבַּר בְּאַרְעָא וְתִתְכְּלִינַהּ
ותהי

והנביא נ'ר"פ בקריאה וסימ' והנביא ההוא או חולם החלום · והנביא והכהן והעם · והנביא כי יפתה ודבר דבר: יטמאו ב' בחירק תחת י"וד וסימ' למען לא יתעו עוד בית ישראל מאחרי · ולא יטמאו עוד בגלוליהם · ואינון מן א"ב מן ב"ב י' בירשהון: והשלחתי ג' וסימ' נמסר בסדר בחקתי · דנאל ג' הס' יו"ד וסימ' חכם אתה מדנאל · והיו שלשת האנשים האלה בתוכה · ונח דנאל ואיוב בתוכה: אעביר ג' וסימ' אני אעביר כל טובי · לו חיה רעה · ואת רוח הטומאה:

רש"י

ונתתי פני באיש ההוא · אחרי כן אם לא ישמע אל דברי הנביא פני נויש איר אם בלע"ז: והשימותיהו · תרגם יונתן ואשויניה: והנביא כי יפתה ודבר דבר · שאינו אמת: פתיתי · פתחתי לו פתח לאחוז שירצה ומכאן יש לומר בא ליטמא פותחין לו: כעון הדרש · כעון הנביא כתוב דאתי למילף ולא אליף כתוב נביי שקרא יהי: ממה לחם · משען לחם: נח דנאל ואיוב · לפי שאלו שלשה ראו שלשה עולמות נח ראה העולם בנוי וחרב ובנוי ודניאל את בית המקדש או עצמו תחלה שר על כל הסרים וסוף הושלך לגוב אריות וחזר לגדולתו וכן איוב ראה את עצמו מיושב וחרב ומיושב לפיכ' הביאו דוגמא לדורו של יכניה שראו את הבית בבניינו ומורבנו ובנין שני וכן אמר להם הב"ה חיבה יתירה אני מראה לכם אתם יכני' וגלותו אילו תחטא לי אח' מארבע' הגוים וגזרתי עליה אחת מארבעת שפטי אלה או רעב או חיה רעה או חרב או דבר כמו שמסדרן בפרשה זו זה אחר זה ושלשת הצדיק' אלו בתוכה לא יצילו לא בן ולא בת ואני אביא ארבעתן על ירושלם ואשאיר לכם מבניכ' אשר שם ואף על פי שאינכם בתוכ' ולא שהם ראויי' להצלה אלא לנחם אתכם כשיגלו אצלכ' ותראו מעשיה' הרעים ותתנחמו על הרעה אשר הבאתי עליה' כי תראו שלא היו כדי לסובלם עוד בר"י ז"ה מה"לך סד"ר פר"שה ז"ו וכו"לה לש"ון ז"ה א"ין ליי"שבו וג"ראה שאי"נו לש"ון הר"ב וע"וד נר"אה שבש"פר ז"ה מס"ר את"ת מאר"בעת שפט"ים מ"אז וע"ד א"ז · ל"א ארץ כי תחטא לי וגו' והיו שלשת האנשי' האלה בתוכ' נח דנא' ואיוב לפי שלש' האנשי' האלה הצילם הב"ה משלש' שפטי' האלה הזכיר הכתוב את אלו נח נמלט משלשתן מחיה רעה מניין אתה או' בשעה שנכנס לתיבה בקשו כל החיו' ליכנס ולא הניחן הק"בה דכתיב ויסגר יי' בעדו אין ויסגר אלא מחיות כד"א וסגר פום אריותא ולא חבלונני ארי בא ליכנס והיו שיניו כהות דוב בא ליכנס והיו רגליו מתערטלות כו' בב"ר מן הרעב מניין שנ' מן האדמה אשר אררה ה' ולמד בב"ר במקום שחושב עשרה רעבון שירדו לעולם ותמצא שבימי נח היה אחד מהם ומביא ראיה מן האדמה אשר אררה מן החרב זה המבול ועוד שהיו דורו מבקשין ליזדווג לו והיו אומרים אין אנו מניחין אותו ליכנס אלא שהציל הב"ה אמר הב"ה אין אני מניחו ליכנס אלא בחצי היום ודרגיש ליה ימחלל הה"ד בעצם היום הזה בא נח בעצימו של יום דניאל בשעה שנכנס נבוכד נצר להיכל בימי יהויקים והרג יהויקים והגיא לדניאל והגלה לדניאל הגלת שלומים לפי שמצאו מלא רוח חכמה מן הרעב שהרי עד שלא נכבשה ירושלם בימי יהויקים צר עליה נבוכד נצר שלש שני' שנאמר ויהי רעב גדול בעיר מן החיות מניין וסגר פום אריוותא ולא חבלונני וכן אתה מוצא איוב שנמלט משלשתן מן הרעב מניין לדברי האומר איוב בימי יעקב היה מצינו שהיה רעב בימיו מן החיה מניין דכתיב ומקנהו פרץ בארץ פרץ גדרו של עולם מן החרב מניין יפלא כליותי ולא יחמול: והיו שלשת האנשי' האלה בתוכה נח דניאל ואיוב המה בצדקתם ינצלו נפשם · מפני מה לא הוזכרו במיתת הרעב בנים ובנות · שלא נאמר בהם אם בנים אם בנות יצילו כמו שהוזכרו בשני שפטים האחרונים דוגמא לדניאל שהוא אחד מהם והוא היה מדור' של יכניה ולא נמלטו עמו לא בנים ולא בנות ועליו נתנבא ישעיה כה אמר יי' לסריסים אשר ישמרו את שבתותי: לו חיה · אם חיה: חרב

רד"ק

ונתתי פני · כאדם שאומר פונה אני מכל עסקי ועוסק בזה אף יהיה כתרגומו ואתן רוגזי כמו ופניה לא היו לה עוד אכפרה פניו: והשימותיהו לאות ולמשלי' · מהרעה הגדולה שתבא עליו יהיה לאות ולמשל על דרך היינו משל בגוי': והנביא כי יפתה · אמר וכן יהיה עונש הנביא כי יפתה והענין הזה כענין מי יפתה את אחאב והיא הערת רוח התפץ כי נביא השקר הבוא חייב מיתה בדברים יעשה אותם בסתר כמו שראינו באחאב בן קוליה וצדקיהו בן מעשיה שהיו מנאפי' את נשי רעיהם וכן דברי' רעים אחרים בסתר היו עושים אלה הנביאים וכדי לגלות' לבני אדם מביא האל יתברך על ידם כשלון ועל ידי עוברי עבירה בסתר בענינים רבים ואחד מהם זה הענין נביאי השקר שהיו מתפארים בנבואה והאל העיר אפלם בזה כדי להודיע שקריה' ופחזות' ובבא להם העונש מאת האל יתברך יצדיקו בני אדם עליהם את הדין וזהו שאמר אני השם פתיתי את הנביא ההוא וזהו טעם והאלהים אנה לידו וכן פירש אדוני אבי ז"ל ודומה לזה וחזקתי את לב פרעה ורבי סעדיה ז"ל פירש פתיתי באמתי וגליתי עליו שהוא מפתה: פתיתי · בצרי הת"יו עי"ן הפעל: ונשאו · כעון הדורש כעון הנביא' כמו כעם ככהן כעבד כאדוניו והדורש הוא שזכר למעלה שדורש בנביאי האמת ולבו רע ותרגם יונתן כעון הדורש כתוב דאתי למילף ולא אליף: למען · מבואר הוא: ויהי · בן אדם ארץ כי תחטא לי למעל מעל · לא בעבור כל חטא אשלח להם העונש הגדול הזה כשיהי' החטא למעול מעל לכחש בי וביכולתי שיאמרו לית דין ולית דיין כאנשי סדום ועמורה: ונטיתי ידי עליה · בשדפון וירקון או ואצוה על העבים ואמנע מהמטיר עליהם מטר: אדם ובהמה · הבהמה לעונש האדם: והיו שלשת האנשים האלה בתוכה נח דנאל ואיוב · דנאל חסר הי"וד וכן האחר הנזכר בפרשה הנה חכם אתה מדנאל יהי"וד נקראת אף על פי שאינה כתובה כי"וד ירושלם והא"לף נחה כי הצרי תחת הי"וד והי"וד דגושה וזכר אלה השלשה צדיקים לפי שכל אחד מהם ראה שלשה עולמות בנוי וחרב ובנוי נח ראה העולם בנוי וראהו חרב במבול וראהו בנוי דניאל ראה בית המקדש בנוי וראהו חרב וראהו בנוי אף על פי שלא ראהו חרב בעיניו כי בגלות היה שגלה עם יהויקים אף על פי כן בימיו חרב ואחר כך ראהו בנוי כשלוה כורש לבנותו איוב ראה עצמו בנוי בבנים ובבנות בעושר ובנכסים וראה עצמו חרב מבנים ומבנות ומכל נכסיו ומדוכה ביסורין וזכרם בענין זה כי חרבן הארץ יהיה בעון היושבים בה והם בצדקתם לא הצילו אלא עצמם כי נח לבדו היה צדיק בדורו עם בניו כמו שאמר כי אותך ראיתי צדיק לפני בדור הזה ולא הציל מכל בני דורו אלא הוא ובניו לבדם שהיו צדיקים ודניאל ג"כ לא הציל בצדקתו אלא עצמו ומן הגלות לא היה יכול להציל עצמו כי איך ישאר בארץ יחידי או הוא וחביריו הצדיקים כיחזקאל וחנניה מישאל ועזריה איך יהכן שישארו יחידי' בארץ החרבה ולטובתם גלו ראשונים כדי שלא יראו בחרבן העיר ובית המקדש ואף על פי שבחרבן העיר נהרגו חסידים ולא הצילו עצמם כמו שכתוב נתנו את נבלת עבדיך וגו' אפשר שהיה החסיד ההוא יחידי בין רבים בעת ההרג ונאמר כי עד צדיק יש ב משפט אבל כשהם שלשה או יותר יצטרפו זכיותיה' ויצילו עצמם ואיוב ג"כ הציל עצמו לבד ממיתה ולא הציל בניו ובנותיו כי לא היו צדיקים כמו שאמר אם בניך חטאו לו וישלחם ביד פשעם וכן אמרו רבותי' ז"ל ואין מידי מציל אין אברהם מציל את ישמעאל ואין יצחק מציל את עשו ואיוב לא הציל עצמו מיסורין כי לטובתו היה למרק קצת עונות שהיו בו אף על פי שהוא לא היה יודעם בעצמו ועוד זכר אלה השלשה כי שלשתם עמדו בצדקתם בנסיון ונצלו כי דבר נח אין לו נסיון גדול מזה שכיון שאמר לו האל יתברך עשה לך תיבת עצי גפר עשה אותה לעיני כל בני דורו והיה המעשה ההוא כנגד דעתם ומורה על המחות זכרם ובטח באל יתברך ולא פחד שיהרגוהו וכן דניאל עמד בנסיון גדול שהשליכוהו לגוב האריו ובטח באל יתברך שיצילנו ולא כפר בו מיראת מיתתו ונצל וכן איוב עמד בנסיון שהכהו השטן בשחין רע מכף רגלו ועד קדקדו ועמד בנסיון ולא חטא בשפתיו לדבר דברי' אשר לא כן כנגד האל יתברך ונצל לפיכך זכר צדקת אלה השלשה צדיקים אף על פי כן המה בצדקת' הצילו את עצמם ולא אחרים עמם: ינצלו נפשם · זה לבדו מהדגוש בזה הענין: לו חיה רעה אעביר בארץ ושכלתה · לו כמו אם כמו לו החייתם אותם: ושכלתה · פעל יוצא כי אין הארץ משכלת אות' כי היא כאם ליושבי' בה והחיה משכלת את הארץ: אעביר בארץ · כמו הנני משליח בך:
והיתה

יתברך עלת המרכב' העליונ' אם המציא לידינו זה הפירוש מן המרכבה על דרך הנסתר דרך כלל ופרט מפרישת רד"ק מוסף על פירושו שפי' בספר עצמו · וזהו מעט הכמות ורב האיכות: והצאנו לאור תעלומתו ואם כוונת המחבר לא היה בזה יען עשותו מגלת סתרים · עם כל זה לא הוסגנו לאחור ידינו מלהדפיסו בעבור רוב התועלת הנמשך מעצמותו למביני' אותו · כי הפי' הראשון כמו חומר וזה לו כצורה · על כן אני מודיע לכל מסתכל בפי' הזה לבל יסבור סברא ואל יחשוב מחשבות בפירוש הזה שלא יושגו דבריו ולא יודעו כלל על ברור זולתי שלמדו מפי חכם מבין והסברא בו אולת מחשבה דעת הבוקים מונעת התועלת:

בגדול ממך כל תדרוש · בחזק ממך כל תחקור · במופלא ממך כל תדע · במכוסה ממך כל תשאל · במה שהורשית התבונן · שאין לך עסק בנסתרות:

מנחה גדולה

שוא תרעומות הכתוב חזו שוא והיה נודע לכל שנביאי שקר הם כיון שלא נתקיימו דבריהם ואע"פכ וקסם כזב היו חוזים וקוסמים כזב על להבא וכ"כ היו עמי הארץ בבלי דעת ותבונה שעדין היו מיחלים לקיים דבר והיה ראוי להם ללמוד הסתום מן המפורש ולומ' הלא מחזה שוא חזיתם שנודע ומפורסם שוא הוא ומקסם כזב אמרתם בתמי' איך נאמין לכם כיון שגלוי ומפורסם הוא שכבר מחזה שוא חזיתם ועדין הם אומרים נאם ה' ויש לכם להבין ואני לא דברתי כי שקר הם ודבריהם כזב · ובזה יבא על נכון שבכל הפרשה כפל הדבר שוא וכזב והקדים השוא לכזב כי עיקר תרעומו' הם על שלא הבינו מן השוא הוא מה שאמרו וכבר עבר הזמן ולא בא אשר דברו ולא נעשה הדבר מזה היה להם לידע מה שאומרים על העתיד שהוא כזב · וגם זאת התרעומות היו להע"ית על נביאי שקר איך העיזו כ"כ פניהם ככלב שב על קיאו לקסום כזב אחרי שכבר חזו שוא וז"ש יען דברכם שוא ואע"פכ קוסמים כזב בזה גדול עונם מנשוא:

ויבוא אלי אנשים מזקני ישראל וגו' · מהר"יא ז"ל לפי שלא באו כולם יחד אלא כל אחד בפני עצמו ונקבצו שם לפניו לכן אמר בלשון יחיד ויבוא אלי אנשים ואמר האנשים האלה העלו גלוליהם על לבם ר"ל האנשים האלה אע"פ שמראים עצמם צדיקים מן השפה ולחוץ הנה הם באמונותיה' העלו גלוליהם על לבם ולא תחשוב שלא ישובו לחטוא בפועל כי הנה מכשול עונם נתנו נוכח פניהם רוצה לומר לשוב לעשותם האדרש אדרש להם וזה במאמר הוא שאלה לנביא האם נראה לך שראוי שאדרש להם ואשיבם דבר על שאלתם וכו' (כדברי הרד"ק ז"ל) ואמר הני"ה' נענה לו לפי שכבוא השואלים ההמה לפני הנביא שורת הדין היה נותן שלא יענם השם מפני גלוליהם אבל מפני שהוא ה' בעל הרחמים נענה בדבר הזה שראוי להשיבו ולהודיעו כוונתו ולזה אמר נעניתי נענה כבשתי מדת הדין שלי ועשיתי לפנים מן השורה ונעניתי ונדרשתי להשיבו דבר לאותו שבא ברוב גלוליו ע"כ: ולע"ד אומרו ויבוא אלי בגנותן של ישראל דבר הכתוב שאחרי אמרו להם כל דבר ה' וכל היעודים הנאמרים הי' להם להתאסף כולם יחד להתחנן ולעמוד על נפשם להתפלל על יתר הפלטה ועל עם ה' אשר עדין בירושלי' שלא יגלו ועל בית ה' שלא יחרב והם לא שמו כל דבריו נגד פניהם ולא התפעלו ממנו כי אם זקני העם ואף מאלו לא באו כולם כי אם מזקני ולא כל זקני ובהיות כ"כ מעטים שהיו כמעט בטלים במעוטם אמר ויבוא לשון יחיד כאלו לא בא כי אם אחד וע"כ אחרי סיימו הנביא דבר ה' אשר דיבר על נביאי שקר ועל הדורשים בם · אמר ויבוא אלי אנשים מעט מזער מזקני ישראל וישבו לפני להורות להם הדרך אשר ילכו בה כי התחרטו מעונם והעלו גלוליהם על לבם שהיו שמים מעשיהם הרעי' על לבם להשיב מהם כענין כי פשעי אני אדע וחטאתי נגדי תמיד כך אלו האנשים העלו גלוליה' על לבם ונוכח פניהם להתחרט עליהם ולעזבם ולדרוש את ה' שימחול להם · ואע"פי שמדת הדין נותן שלא לדרוש להם ולא לקבל תשובתם כיון שהם היו זקני העם וגדוליהם כמ"ש אנשים
מזקני

וְהָיְתָה שְׁמָמָה מִבְּלִי עוֹבֵר מִפְּנֵי
הַחַיָּה: שְׁלֹשֶׁת הָאֲנָשִׁים הָאֵלֶּה טו
בְּתוֹכָהּ חַי־אָנִי נְאֻם אֲדֹנָי יֱהֹוִה אִם־
בָּנִים וְאִם־בָּנוֹת יַצִּילוּ הֵמָּה לְבַדָּם
יִנָּצֵלוּ וְהָאָרֶץ תִּהְיֶה שְׁמָמָה: אוֹ
חֶרֶב אָבִיא עַל־הָאָרֶץ הַהִיא וְאָמַרְתִּי
חֶרֶב תַּעֲבֹר בָּאָרֶץ וְהִכְרַתִּי מִמֶּנָּה
אָדָם וּבְהֵמָה: וּשְׁלֹשֶׁת הָאֲנָשִׁים
הָאֵלֶּה בְּתוֹכָהּ חַי־אָנִי נְאֻם אֲדֹנָי
יֱהֹוִה לֹא יַצִּילוּ בָּנִים וּבָנוֹת כִּי הֵם
לְבַדָּם יִנָּצֵלוּ: אוֹ דֶּבֶר אֲשַׁלַּח אֶל־
הָאָרֶץ הַהִיא וְשָׁפַכְתִּי חֲמָתִי עָלֶיהָ
בְּדָם לְהַכְרִית מִמֶּנָּה אָדָם וּבְהֵמָה:
וְנֹחַ דָּנִאֵל וְאִיּוֹב בְּתוֹכָהּ חַי־אָנִי נְאֻם
אֲדֹנָי יֱהֹוִה אִם־בֵּן אִם־בַּת יַצִּילוּ
הֵמָּה בְצִדְקָתָם יַצִּילוּ נַפְשָׁם:
כִּי כֹה אָמַר אֲדֹנָי יֱהֹוִה כ
אַף כִּי־אַרְבַּעַת שְׁפָטַי הָרָעִים חֶרֶב
וְרָעָב וְחַיָּה רָעָה וָדֶבֶר שִׁלַּחְתִּי אֶל־
יְרוּשָׁלִָם לְהַכְרִית מִמֶּנָּה אָדָם
וּבְהֵמָה: וְהִנֵּה נוֹתְרָה־בָּהּ פְּלֵטָה
הַמּוּצָאִים בָּנִים וּבָנוֹת הִנָּם יוֹצְאִים
אֲלֵיכֶם וּרְאִיתֶם אֶת־דַּרְכָּם וְאֶת־
עֲלִילוֹתָם וְנִחַמְתֶּם עַל־הָרָעָה אֲשֶׁר
הֵבֵאתִי עַל־יְרוּשָׁלִַם אֵת כָּל־אֲשֶׁר
הֵבֵאתִי עָלֶיהָ: וְנִחֲמוּ אֶתְכֶם כִּי־
תִרְאוּ אֶת־דַּרְכָּם וְאֶת־עֲלִילוֹתָם
וִידַעְתֶּם כִּי לֹא חִנָּם עָשִׂיתִי אֵת כָּל־
אֲשֶׁר־עָשִׂיתִי בָהּ נְאֻם אֲדֹנָי יֱהֹוִה:
א וַיְהִי דְבַר־יְהוָה אֵלַי לֵאמֹר:
בֶּן־אָדָם מַה־יִּהְיֶה עֵץ־הַגֶּפֶן מִכָּל־עֵץ
הַזְּמוֹרָה אֲשֶׁר הָיָה בַּעֲצֵי הַיָּעַר:

היקח

ותהי לצדו מבלי עדי מן קדם חיתא: א' מל'
תלתא גבריא האילין בגוה קיים
אנא אמר יי אלהים אם בנין ואם בנן
ישיזבון אינון בלחודיהון ישתזבון
וארעא תהי לצדו: או דקטלין
בחרבא איתי על ארעא ההיא
ואימר דקטלין בחרבא יעדון
בארעא ואישיצי מינה אנשא ובעירא: ג' ר"פ
ותלתא גבריא האילין בגוה קיים
אנא אמר יי אלהים לא ישיזבון בנין
ובנן אלהן אינון בלחודיהון ט"א ואשלח
ישתזבון: או מותא אשלח על
ארעא ההיא ואשפוך חימתי עלה
בקטול לשיצאה מינה אנשא ג' ר"פ ג' חס
ובעירא: ונח דניאל ואיוב בגוה ל' וחד וחס
קיים אנא אמר יי אלהים אם בר אם בת היא וחיה
ברת ישיזבון אינון בזכותיהון ישיזבון
נפשהון: י"ג דסמי' ארי כדנן אמר יי אלהים
אף ארי ארבע פורענין בישן חרבא י"ג וכל עזרא דכל במ"א
וכפנא וחיתא בישתא ומותא
שלחית על ירושלם לשיצאה מינה ג' חס'
אנשא ובעירא: והא אישתארת כ' מל' י"ד מל'
בה שיזבתא דמיתפקין בנין ובנן
אינון נפקין לותכון ותיחזון ית
אורחיהון וית עובריהון ותתנחמון
על בישתא דאיתיתי על ירושלם ית ג'
כל דאיתיתי עלה: וינחמון יתכון
ארי תחזון ית אורחיהון וית עובריהון ל' דסמי'
ותדעון ארי לא למגן עבדית ית כל בספר מוגה לא
דעבדית בה אמר יי אלהים: והוה
פתגם נבואה מן קדם יי עימי למימר: ל"ח בטע'
בר אדם מה שנא אילן גופנא מכל ג' ומל'
אילנא שבשתא דהות באעי
חורשא:

היסבון

והיתה שממה מבלי עובר מפני החיה · לא אמר זה ברעב בחרב ובדבר כי אעפ"י שתהיה הארץ שממה מיושביה יעברו דרך עליה אנשי ארצות אחרות ולא תרבה שם החיה אבל כשהארץ שממה מפני חיה משולחת שהאל יתברך השליחם בה כמו שאמר והשלחתי בכם את חית השדה יראו לעבור בה אפי' אנשי' אחרי' מפני החיה כי הרבותה שם : שלשת · אם בני' ואם בנותי יצילו · קטני' וקטנות כמו או בן יגח או בת יגח כלומר אפי' הקטני' שהם בלא רשא לא יצילו כי הם ילקו בעון אבותם ואפי' בני הצדיקי' הקטני' ימותו כמו שאמר הם לבדם ינצלו כי די להם שיצילו עצמם כי היה להם עון שהיו דרים בין רשעים : או חרב אביא על הארץ · זה לבדו על הארץ בענין זה וכן היא המסרה מן ריש ספרא עד והטף כולהון אל הארץ בר מן חד על הארץ או חרב אביא על הארץ : ואמרתי חרב תעבור בארץ · לא אמר בחיה ובדבר ואמרתי כי אין פי' ואמרתי להם ע"י נביאי להתרות' כי לא שולח נבי' לסדו' ועמורה להתרות' כי השכל הוא המתר' בעברו' כאלה שהשכל מורה עליהם אלא פי' ואמרתי כי לחרב יש אומרי' ומגידי' טרם בואה שמגידי' עוברי אורחו' מלך פלוני יבא על הארץ הזאת והאומרים אהם כאילו אמר האל יתברך כמו והכרתי שהחיל הבא עליהם הם המכריתי' אלא שהאל העיר את רוחם לבא עליה' אבל חיה משלחת בארץ אין אומר ואין מגיד עד בואה וכן הדבר אין מגיד עד באו : ושלשת · מבואר הוא : או דבר · ושפכתי חמתי עליה בדם הטעם כי הדבר יבא ברצון האל בהפסד האויר בחום או בקור משול' מהמנהג והאויר והדם מהדמים בשתי איכותיה' שהם החום והלחות והדם הוא הנפש ורוח החיים שהוא בלב תלויה באויר ואם האויר מופסד הנה גם הדם מופסד וימותו ברגע אחד רבים לפיכך אמר ושפכתי חמתי בדם : ונח · אם בן ואם בת · לא רבים ולא אחד כי הראשון אם בנים ואם בנות והשני בנים ובנות וזה אם בן ואם בת אלא שנה כל אחד מהשלשה כמנהג המקרא לשנות מלות בענין כפול : כי כה אמר · אף כי ארבעת שפטי הרעים רוצה לומר כל שכן כמו אף כי אנכי אשכנו והדומים לו אמר בארץ מארצות הגוים באחד מארבע' שפטי' אני אעשה אותה כלה כל שכן במקום שאביא כל הארבע' שראויה שתהי' כלה ואל ירושלם שלחתי הארבעי' עם כל זה לא עשיתי כלה כמו שהבטיח' האל יתברך ואוחך לא אעשה כלה : להכרית ממנה אדם ובהמה · כדי היתה שיכרתו ממנה אדם ובהמה אלא שחמלתי עליה והותרתי ממנה פליטה : והנה · המוצאים בנים ובנות · המוצאי' מירושלם להגלותם בבלה ואמר בני' ובנות כנגד מה שאמר אם בנים ואם בנות יצילו אמר כי בירושלם יהיו נצלים בני' ובנות אף מן הרשעים שימותו שם ולא כלם כי ג"כ מהקטנים נהרגו שם ומתו ברעב ואף מן הגדולים נצלו מן המיתה ונגלו : הנם יוצאים אליכם · אמר כנגד בני הגולה הנה הנצלים בירושלם יוצאים בגלות ובאים אליכם בבל שתראו אותם ותכירו כי בדין לקו ומה שהותרתי מהם לפי מדת רחמי' אשר בי כי עדין תראו אותם ברשעים שלא נכנעו מכל אשר עשו והם השארית שנשארו עם יוחנן בן קרח וסיעתו שנשארו ברשעם עדין שלא שמעו לדברי ירמיהו מפי יי' והלכו למצרים : ונחמתם על הרעה · תהיה ראותכם אותם ברשעם נחמה לכם כי בדין הבאתי את כל אשר הבאתי על ירושלם : ונחמתם · מבנין כפעל : ונחמו אתכם · מבנין פעל הדגוש : ויהי · בן אדם מה יהיה עץ הגפן מכל עץ · מה גריעתו מכל עץ אחר ובאיזה עץ גפן אני שואל הואך לא על עץ גפן שעשה פרי כי אותו חשוב הוא אלא הזמורה אשר בעצי היער והיא כמותם שאינם עושים פרי עליה אני שואל אותך כי אפי' כעצי היער אינה כי עצי היער אף על פי שאינם עושים פרי הם ראויים לעשות מהם למלאכה לעשות מהם כלים ולקחת מהם בתים אבל עץ הגפן הזה אינו כן : היקח

רשי

טו חרב · גייסות למלחמה : שפטי · מישפוכטי"ש בלע"ז : אף כי · לשון קל וחומר וכל שכן הוא וכן בכל המקרא כגון הנה אנחנו פה ביהודה יראים ואף כי נלך קעילה וכן בפרשה זו הנה בהיותו תמים לא יעשה למלאכה אף כי אש אכלתהו וגו' : נותר · איירטר"אוים בלע"ז : המוצאים · בשביה ויביאום כאן : עלילותם · מעשיהם · מה יהיה עץ הגפן מכל עץ · מה סופו מכל שאר עצים : הזמורה אשר היה בעצי היער · לא על גפן הכרמים שעושה פרי אני אומר לך אלא על זמורות גפן הגדילה ביערים : היוקח

מסרה

על הארץ סימ' מן ריש ספרא עד והטף אל מקדשים כולהון אל הארץ במ"א או חרב אביא על הארץ · ומן והטף עד סופא דספרא וכל שאר קריי' דכוו' על הארץ במ"ג אל הארץ וסי' וירדו מעל כסאותם · יקרא אל השמים מעל · ובניהם הרבית ככוכבי השמים · אשלח ט' וסי' נמסר בסדר בא אל פרעה · ונח ג' ר"פ וסי' ונח בן שש מאות שנה · ונח דניאל ואיוב בתיכה · ונח מצא חן בעיני יי' · יוצאים ד' מ"ל וסי' והנה נותרה בה פלטה · יוצאים אל הגלילה · כי מימיו מן המקדש · אל ארץ צפון הניחו · א רוכריה · הזמורה ב' ומ"ל וסימ' ויאמר אלי הראית בן אדם הנקל' בן אדם מה יהיה עץ הגפן:

מו

מנחה גדולה

מזקני ישראל כל אנשים שבמקרא לשון חשיבות הוא ועליהם היה מוטל להוכיח אחרים ולהחזירם למוטב והם לא עשו כן אלא שחטאו ועי"כ למדו מהם אחרים לעשות כמעשיהם והרי הוא כחוטא ומחטיא את הרבים שאין מספיקין בידו לעשות תשובה ולעפ"כ הש"י ברחמיו המרובים אסר חפץ שלא ידח ממנו נדח ולא במות המת וגו' נדרש להם וז"ש בן אדם האנשים האלה העלו גלוליהם על לבם וגו' וגמרו בדעתם לשוב אלי כי מכשול עונם שמו נגד פניהם לשוב מהם ולחזור בתשובה האדרש אדרש להם וכי לפי שורת הדין ראוי לדרוש להם ולקבל תשובתם כיון שהם האנשים האלה היינו מזקני ישראל שגרמו בעונם שגם אחרים חטאו ולמדו לעשות כמוהם והרי הם כמחטיא את הרבים ואין מקבלין אותם אעפ"כ דבר אותם תחלה דבר קשה ותהא השמאל דוחה להוכיח אותם על אשר לא טוב עשו בעמם להכשיל הרבים ואח"כ ואמרת אליהם אמירה רכה בימין מקרבת כה אמר אדוני ה' וגו' אני ה' במדת הרחמים אתנהג עמו ולדרוש לו ולענה לו ואקבל תשובתו · למען שעי"כ ישובו רבים מעון כי יראו שאילו האנשים חטאו והחטיאו אחרים אעפ"כ נתקבל תשובתם כ"ש מי שלא החטיא אחרים ובא לעשות תשובה על עונות עצמו שאקבלנו · ויהיה זה א"כ תשובת המשכיל לתקן דמיון מה שעוותו כי כשם שעל ידי שחטאו החטיאו אחרים כמו כן על ידי תשובתם השיבו רבים מעון וז"ש למען תפוש את בית ישראל בלבם וגו' שגם אחרים שחטאו מהם ילמדו וכן יעשו שישבו מחטא שבידם ע"כ אמר להם שלא יתייאשו מן התשובה אע"פ שהרבו לפשוע בחטאים גדולים ועצומים מ"מ שובו והשיבו מעל גלוליכם וגו' כי כל מי שיהי' בישראל ויכזר מאחרי ואח"כ יתחרט ויעל גלוליו אל לבו שישים אל לבו שחטא ומכשול עונו ישים נגד פניו להתחרט עליהם ובא אל הנביא לדרוש לו בי שיסדר לו תשובתו ויקבל עליו בפני הנביא לדרוש ה' ולעזוב מעשיו הרעים אני ה' נענה לו בי ואקבל תשובתו ע"כ אל תדמה אותם הנביאים אליך לדרוש ה' כשירצו לשוב אע"פ שאתה יודע שהרבו לפשוע · ושמא תאמר מי יודע אם תוכם כברם אולי אין לבם כפיהם ובלשונם יכזבו לו ולבם בל נכון עמם לז"א אין זה הדבר מוטל עליך לדאוג ממנו כי הם וכתתי פני באיש ההוא אני הוא היודע מחשבות ואני אפרע למי שאין תוכו כברו והשמותיהו לאות וגו' וידעתם כי אני ה' בוחן לבות יודע מה שבתוכו :

והנביא כי יפותה וגו' מהר"א ז"ל כבר ביארתי וגליתי עליו שהוא מפותה ואחרים פירשו

שמפני שהק"בה לא המית את הנביא ההוא · בהתנבאו שקר לכן יוחם אליו אני ה' פתיתי את הנביא ההוא והספק היותר גדול שאני רואה באלה הפסוקים הוא שהפרשה כולה מדברת בנביא אמת ובא אל הנביא אני ה' נענתי לו ובא אל הנביא לדרוש לו כי אני ה' נענה לו בי ומה שאמר בסמוך לזה והנביא כי יפותה אם נפרש אותו ג"כ על הנביא אמת שיפותה לדבר שקר יקשה מאד אומרו אני ה' פתיתי את הנביא ההוא ונטיתי ידי עליו והשמדתיו ואמר ונשאו עונם כעון הדורש כעון הנביא ומאמר הזה יורה שהוא הנביא שהיו שואלים ממנו דבר ה' ואם נפרש והנביא כי יפותה על נביא השקר יהיה דבר תימה אני ה' פתיתי את הנביא ההוא כי הנביא מעצמו נפתה לדבר שקר ולא פתהו הש"י ואם הוא פתהו למה ישמידהו ונראה לי לפרש והנביא כי יפותה על נביא השקר שדבר מה שלא דברו השם ועליו אמר בתמיהה אני ה' פתיתי את הנביא והוא"ל האם אני פתיתי אותו לדברי שקר לא באמת כי הוא בעצמו נפתה או בני אדם הרשעים פיתוהו לא אני ולכן ונטיתי ידי עליו והשמדתיו ונשאו עונם ועונשם אם הדורש אותם ואם הנביא עצמו באופן שלא יתעו עוד בית ישראל מאחרי אבל שאני אהיה להם לאלהים ע"כ : ולע"דן אחר שאמר הש"י שיעשה לפנים משורת הדין לאנשים האלה אשר יעלו גלוליהם על לבם וגו' אעפ"י שחטאו והחטיאו הרבים שלמדו מהם ושורת הדין נותן שלא לקבלם אעפ"כ אדרש להם ואענה להם ואקבל תשובתם כמו שכתבתי למעלה עתה אמר שאין בכלל הזה נביא השקר שחטא והחטיא את הרבים שלא יספיקו לו מן השמים לקבל תשובתו לחילוק יש בין האנשים הזקנים האלה ובין נביאי השקר דהאנשים הזקנים לא החטיאו הרבים בפועל אלא שעל ידי שחטאו ראו עם הארץ מעשיהם ולמדו גם הם לעשות כמותם והזקנים הם בזה כגרמא בעלמא אבל לא צוו ואמרו להם לעשות כמעשיהם בפירוש אלא מכללא היתמר ע"י שהזקנים הם עיני העדה והיה להם להשגיח על הדור ולעכוב לעושי רשעה כרשעתו וכיון שהם בעלמא חטאו ועשו מעשים אשר לא יעשו עי"כ אנשי הדור למדו מעשיהם ועשו גם המה כמוהם · משא"כ אלו נביאי השקר המה החטיאו העם בפועל בכזביהם ובשקריהם שהחזיקו ידי עוברי עבירה ואמרו להם שלום יהיו לכם לא תענשו עשו מה שלבכם חפץ באופן שהמה המה ממש החטיאו את הרבים ע"כ אין תשובתם מקובלת כתשובת הזקנים וז"ש אחרי אומרו שיקבל תשובת מי שישים גלוליו אל לבו ועונו נגד פניו כדי להשיב

מהם

רד"ק: היקח · אם יקחו ממנו יתד אין צריך לומר שלא יקחו ממנו עץ למלאכה אלא אפילו יתד. לתלות עליו כל כלי לא יקחו ממנו : כל כלי · שום כלי אפילו קטן כמו כל מלאכה לא תעשו שום מלאכה כל חלב וכל דם לא תאכלו שום חלב ושום דם : הנה לאש נתן לאכלה · אין בו צורך אלא להדליק בו האש : את שני קצותיו אכלה האש · עוד אתננו פחות ואומר הנה שני קצותיו אכלה האש כלומר אם יקחו אותו מתוך האש אחר שאכלה שני קצותיו באמת תוכו נחר כי אם אכלתו מן הקצה האחד עוד הקצה האחד רחוק מן האש ולא נחר אבל אם אכלה האש שני קצותיו באמת תוכו נחר ואע"פ שלא אכלתו האש נחר הוא מפני האש שאכלה סביבותיו ואין לו צורך אלא שיחזיר אדם אותו לאש כי בהיותו תמים ושלם לא היה ראוי למלאכה כל שכן כשאכלתו האש סביביו : ותוכו נחר · שרשו חרר מפעלי הכפל והוא נפעל בשקל ונקל זאת בעיני יי' ונסב גועתה ונקמצה חי"ת נחר מפני הזקף או הוא נפעל בינוני לפיכך היא קמוצה כמו עם נבר תתבר אבל נחר מפוח שהוא נפעל עבר החי"ת פתוחה וכן ויחר מבנין נפעל בשקל לא יחל אלא מפני שלא תדג' החי"ת והיו"ד בצרי והחי"ת קמוצה מפני הזקף ונחר הוא ענין הדבר המורגש מהאש לא שנשרף ממש. וענין המשל כי המשיל ישראל לעץ גפן שהוא עץ דק ורפה מכל העצי' וישראל נאמ' כי אתם המעט מכל העמי' וכשיוצא פרי טוב יצא ממנו היין המשמח אלהים ואנשים הנה העץ הזה אין בו תועל' אלא בפריו וישראל הוא עץ הגפן כמו שהמשילו ישעיהו ואמר כרם היה לידידי בקרן בן שמן ויטעהו שורק ויקו לעשות ענבים ויעש באושים והנה הוא זמורת היער ואין בו צורך אלא לאש וישראל כיון שעשה מעשים רעים אין לו תקנ' אלא ליסרו למשפט ברעב ובחרב וברעב והוא האש והנה שני קצותיו אכלה האש כמו שאמר ארם מקדם ופלשתים מאחור ויאכלו את ישראל בכל פה אמר ותלהטהו ולא ידע ותבער בו ולא ישים על לב ואמ' ובתוכו נחר זה ירושלם שהיא באמצע ארץ ישראל ובכל הרעה שראו שבאו לעשר' השבטי' ולכל ערי יהודה לבד ירושלם ואף על פי כן יושבי ירושלם שנחרו מן האש ובאו להם ארבעת השפטים לא לקחו מוסר ומה

רשי

היוקח ממנו ונומר · איכה ראויה לכך : כל כלי · שום כלי : הנה לאש נתן לאכלה · ארבי"ר בלע"ז הנה שאלתיך על התמים ואינו ראוי לכלות עתה עוד אני מוסיף על השאלה הנה אם נתנו ומורה ממנה באש ואכלה האש בשתי קצות הקיפה עד כי נחר תוכו : נחר · נשחר מן האש ברו"איר בלע"ז: נחר לשון ועצמי חרה ויש לועזי' אשאר"ט בלע"ז וכן ויחר עלי אפו חברו מנחם עם ועצמי חרה. היצלח עוד למלאכה : כן נתתי · את ירושלם שתי קצותיה אכלה האש שתי גליות כשגלה יהויקים גלו עמו מזרע המלוכה ומן הפרתמים כמו שנאמר בדניאל אחריו גלה יכני' בנו והחרש והמסגר ותוכו נחר צדקיהו הנותר בה כבר גזרתי עליו מלא חופנים גחלי אש וזרוק על העיר : מהאש יצאו · על פתגמי אורית' דיהיבין מגו אישת' עברו עממי' דתקיפין כאישתא ישיצונון : הודע · פייסבו"ייר בלע"ז : מכורותיך · כמו מגורותיך מנחם חברו לשון תולדה וכן פירש כלי חמס מכרותיה' איש מאת מכרו לבד ממכריו כלם לשון תולדות : אביך ואמך · אברהם ושרה משם נטלו גדולתם ובני חת נתנו לה קבר : ביום הולדת אותך · פוסכי"אה בלע"ז כשבחרתי בך במצרים היית בלא שום תקון ולפי שדימה הדבר ללידה הזכיר כאן תיקוני הולד : שרך

היקח ממנו עץ לעשות למלאכה אם יקחו ממנו יתד לתלות עליו כל כלי : הנה לאש נתן לאכלה את שני קצותיו אכלה האש ותוכו נחר
ה היצלח למלאכה : הנה בהיותו תמים לא יעשה למלאכה אף כי אש אכלתהו ויחר ונעשה עוד למלאכה :
לכן כה אמר אדני יהוה כאשר עץ הגפן בעץ היער אשר נתתיו לאש לאכלה כן נתתי את ישבי ירושלם :
ונתתי את פני בהם מהאש יצאו והאש תאכלם וידעתם כי אני יהוה בשומי את פני בהם : ונתתי את הארץ שממה יען מעלו מעל נאם אדני יהוה :
יו
א ויהי דבר יהוה אלי לאמר : בן אדם הודע את ירושלם את תועבתיה : ואמרת כה אמר אדני יהוה לירושלם מכרתיך ומלדתיך מארץ הכנעני אביך האמרי ואמך חתית : ומולדותיך ביום הולדת אתך

לא

תרגום: היסבון מיניה אעא למעבד עיבידא אם יסבון מיניה סיכתא למתלי בה כל מאן : הא לאישתא אתמסר לאישתיצאה ית תרין סיטרוהי אכלא אשתא וגויה חרר היכשר לעיבידא : הא כד הוה שלים לא כשר לעיבידא אף אלהן דאשתא אכלתיה וחר היכשר עוד לעיבידא : בכן כדנן אמר יי אלהים כמא דאילן גופנא באעי חורשא דמסרתיה לאישתא לאישתיצאה כן מסרית ית יתבי ירושלם : ואתן ית פורענותי בהון על פיתגמי אוריתא דיהיבין מגו אשתא עברו ועממיא דתקיפין כאישתא ישיצינון ותידעון ארי אנא יי כד יחול רוגזי בהון : ואיתן ית ארעא לצדו חלף דשקרו שקר אמר יי אלהים : והוה פתגם נבואה מן קדם יי עימי למימר : בר אדם הוכחית יתבי ירושלם וחוי להון ית כל תועבתהון : ותימר כדנן אמר יי אלהים ליתבי ירושלם תותבתכון וילדותכון מארעא כנענאי תמן איתגליתי על אברהם אבוכון בין בתריא והודעתיה דאתון נחתין למצרים בדרע מרומם אנא פריק יתכון ובזכות אבהתכון אנא מתריך מן קדמיכון ית אימוראי ומשיציית חיתאי : ואף כד נחתו אבהתכון למצרים תותבין בארעא לא דילהון משעבדין ומען הות כנישתא דישראל דמיא לולדא דירטיש על אפי ברא

דלא

אכלתהו ד' וסימ' ואמרנו חיה רעה אכלתהו · ויבירה ויאמר · הנה בהיותו תמים לא יעשה · מטה עזה אש אכלתהו : בשומי ב' וסימ' מהאש יצאו והאש · בשומי ענן לבושו · ומלדתיך ב' א' חס' וא' מ"ל וסי' ומלדתיך מארץ הכנעני : דכנעני חסר ודבתריה ומולדותיך ביום הולדת מ"ל דמ"ל :

רד"ק (המשך): תקוה יש בהם אם ימלטו מן האש שלא תאכלם לגמרי הנה לא יצליחו למלאכה כלומר לא יחזרו בתשובה ולא ייטיבו מעשיהם הנה אין להם תקנה אלא להחזירם לאש לאכלם ולהחרימם גם ירושלם שתהיה שממה וזהו שאמר מהאש יצאו והאש תאכלם ואמרתי שירושלם כמלטה מן האש שאלתי אליכם הסכ' והערב שישובו בתשובה והעיר לא תשרף באש ולא שמעו אם כן האש תאכלם : הנה בהיותו תמים · כשהיו כל ישראל בארצם לא רצו לחזור בתשובה אע"פ שהייתי מתרה בהם על ידי נביאי תמיד והייתי משליט בהם אויביהם לשלול שלל ולבוז בז כדי שיוסרו ולא עשו תשובה כל שכן עתה שהרגילו במעשיהם הרעים עד שאכלה אות' האש כל סביב' וחרבה כל ארץ ישראל מלבד ירושלם והקשו את לבם עד שנעשה להם האסור כהתר והורגלו במעשי הגוים הרעים ואחזו בדעה רעה ואמר כי הגוים מצליחים במעשיהם ונעשה כן גם אני כמו שאמר אחז כשכלת' עליו מלך ארם כי אלהי מלכי ארם הם מעוזרים אותה להם אזבח ויעזרוני לפיכך אין בהם תקוה כי נחרו מן האש ולא הרגישו אם כן האש תאכלם : לכן כה אמר יי' · בעץ היער · דרך כלל כמו לא תשחית את עצה : אשר נתתיו לאש לאכלה · אמר נתתיו שהאל יצר עץ הגפן בזאת התכונה : ונתתי · מהאש יצאו והאש תאכלם · מבואר הוא למעלה ויונתן תרגם על פתגמי אוריתא דיהבין מגו אשתא עברו ועממיא דתקיפין כאישתא ישיצינון : ויהי · בן אדם הודע את ירושלם את תועבותיה · כתרגומו הוכח ית יתבי ירושלם וחוי להון ית תועבתהון : ואמרת · אמר לו שיאמר להם תוכחה זו דרך משל ואף על פי שהוא היה יושב בבבל צוה לו שיודיעם שם ע"י ספר אולי ישמעו וישובו : מכורותיך · בחולם וענינו כמו מגורותיך : ומולדותיך מארץ הכנעני · קשר מ"ם מארץ למולדותיך הסמוך למכורותיך אמר במעשיך את דומה לתרבות ארץ כנען כאילו נולדת ושכנת שם וכאילו אביך האמרי ואמך חתית שעשית כמעשיהם ויונתן תרגם ותימר כדנן אמר יי אלהים ליתבי ירושלם תותבותכון וגומר : ומולדותיך · עתה החל המשל והמשיל כנסת ישראל לנערה שהיתה בעת לדתה במקום שלא מצאה חומל ומשגיח עליה לעשות לה כדת הילוד אלא כמו שנולדה עם הגיעול והדם השליכוה אל פני השדה כמו שמשליכים חוץ לעיר את הנבלה ודבר המגועל עד שעבר עליה חומל וראה אותה מתבוססת בדמים ובשדה וחמל עליה שלא תמות מתוך הגעול ההוא אלא שתחיה ותהיה עדיין כצמח השדה לרבבה והניחה החומל כמו שהיתה לא רחצה ולא שטף הדמים מעליה והניחה כמו שהיתה עד שגדלה הילדה הזאת ובאה בעדי עדים כלומר הגיעה לפרקה בימי הנערות שראוי לעדותה בעדי עדים כמשפט הבנות הראויות להנשא לבעל ופשראה החומל כי הגיע עת דודים וראויה היא להיות לאיש פירש כנפיו עליה כלומ' הבטיחה שיקחנה לאשה ונשבע לה על זה ובא בברית אתה וכל הענין כאשר הוא הולך ואו' הנה פירשנו ענין המליצה ועתה נפרש ענין המשל : ומולדותיך · אמר לך מולדותיך איך היו ועת הלידה הוא עת וימת יוסף וכל אחיו וכל הדור ההוא ובני ישראל פרו וישרצו וירבו שהיתה העת ההיא כנסת ישראל בלי חומל ומשגיח בלתי האל ית' : ביום הולדת אותך · זה הראשון נכתב בוי"ו עם הדגש והוא מקור מבנין פפעל ואותך כמו עצמך כאילו אמר ביום שנולדת : לא כרת שרך · כי זה מצרכי הילוד בעת לידתו וכן שאר הדברים הרחיצה והמליחה והחתול ואם לא יעשו דברים אלו לילוד הוא בסכנה שימות לפיכך התירו לעשות לו בשבת כמו שאמר כל האמור בפרשת תוכחה עושין לחיה בשבת כי הם דברים שהם סכנה אם לא יעשו אותם. ואמר ביום הולדת אותך מכאן שמילדים את האשה בשבת :

לא

מנחה גדולה

פהם שיענה אותם ומי שלא יהיה תוכו כברו שישאידו אמר עתה והנביא כי יפתה ודבר דבר וגו' אל יעלה בדעתו שתהא תשובתו מקובלת כי לא יכופר עונו בתשובה כי אם והשמדתיו וגו' ואמר הטעם לדבר כמו שאז"ל שלא יהא הוא בג"ע ותלמידו שהסית בגיהנם וז"ש ונשאו עונם כעון הדורש כעון הנביא יהיה כלומר ראוי הוא שלא יקבל תשובתן כדי שגם הוא עונו ישא כעון הדורש שלא יהא הדורש הנכשל על ידו בגיהנם ונשא עונו עליו והוא יהיה בג"ע כי אם כעון הדורש שהוא בגיהנם כעון הנביא יהיה שוין זה כזה וזה הוראות שני כפין כעון הדרש כעון הנביא זה כזה וזה כזה דורש כנביא ונביא כדורש כמו שפירשו ז"ל על כעם ככהן וכדומה רבים וענין יפתה הוא כמו שפירשו ז"ל גבי פרעה שבתחילה כתיב ויחזק לב פרעה ואח"כ כשראה השם שלא שב כתיב ויחזק ה' את לב פרעה שהקשה הש"י את לבו וז"ש והנביא כי יפתה מיצרו לנבואות שקר ודבר דבר שיוסף לעשות מעשהו זר מעשהו פעמים ושלש וזה ודבר דבר שיחטא פעם אחר פעם כיון שלא ישב אני ה' פתיתי את הנביא שיהי' לו פתח פתוח בלי מניעה כמו שפי' רש"י ז"ל בא ליטמא פותחין לו וכיון שהוא התמיד לעשות ולא שם אל לבו לשוב אלא ישב אל קיאו לעשות עוד כמעשה הראשון אז אני ה' פתיתי את הנביא כדי שיקבל עונשו · וזה ג"כ מחסדי האל שאלו פעם ראשון ושני אשר חטא היה מעלה גלוליו על לבו ובא לעשו' תשובה שלימ' אעפ"כ שהחטיא רבי' היה רפואה למכתו :

בן אדם ארץ כי תחטא וגו' והיו שלשת האנשים האלה בתוכה וגו' · מהר"ים ז"ל ראוי עתה לבאר למה זכר ארבעת שפטים אלה ר"ל הרעב והחיה והחרב והדבר ולא זכר רעות והשחתו' אחרות כאלו תאמר מבול וגשם שוטף כמו שהיה בחרבן שראה נח אש וגפרית ורוח זלעפות מאת ה' מן השמים כמו שהיה במהפכות סדום ועמורה או רוח חזק מפרק הרים ומשבר סלעים כמו שהיה בחרבן בני איוב או השבי והגלות שהיה בימי דניאל והשנית למה זכר שלשת האנשים האלה נח דניאל ואיוב ולא זכר שאר הצדיקים שראו חרבן עולמם בחייהם כאלו האמר לוט שראה חרבן סדום וירמיהו שראה חרבן ירושלם וא"ת שלוט הציל את בנותיו הנה גם נח הציל את בניו ובזכר כאן והשלישית למה בענין הרעב אמר הנה בצדקתם ינצלו נפשם ולא זכר שם בנים ולא בנות ואמנם בחיה ובחרב וברעב זכר שהם ינצלו את נפשם ושלא ינצלו בנים ובנות והרביעית מה היה תכלית הנבואה הזאת כולה כי הנה בענין חרבן ירושלים לא היה כדבר הזה ומי הוא זה ואיזהו מהצדיקים שהם הצילו את נפשם ולא הצילו בנים ובנות וראיתי מי שפירש בזה שלאחת משלש סבות תזדקק השגחת השם יתברך על הצלת איזה איש או אומה מהפורענות והם או לצרכו ואם לכבודו ואם לצדקתו כיצד לצרכו אם מלך גדול שם השתדלות עלום בבנין אי זו מדינה וא"כ מרדה בו כי הוא יעביר על מדותיו כדי שלא יתם לריק כחו ויגיעו לבהלה וכמו שאמר משה רבינו ע"ה למה יחרה ה' באפך בעמך אשר הוצאת מארץ מצרים וגו' כיצד לכבודו כמ"ש משה רבינו ע"ה בעון המרגלים ושמעו מצרים וגו' · ואמרו מבלתי יכולת ה' ועתה יגדל נא כח ה' והיתה תשובתו סלחתי כדבריך כיצד לצדקתו כמו שטען אבימלך הגוי גם צדיק תהרוג ואברהם אבינו למלט אנשי סדום אמר השופט כל הארץ לא יעשה משפט : והנה שלשה הענינים האלה נתייחדו לנח דניאל ואיוב כי

הנה

לא כרת שרך · מכאן שחותכין את העיבור בשבת : ובמים לא רחצת · מכאן שמרחיצין את הולד בשבת וכרת שלא נזכר פעלו מדגוש וכן והאשרה אשר עליו כרתה : שרך · דגוש הרי"ש לחסרון הרי"ש האחרת והשרר הוא הטבור וידוע הוא : ובמים לא רחצת · שתם רחילה במים חמין : והמלח לא המלחת · מכאן שמולחין את הולד בשבת : והחתל לא חתלת · מכאן שמלפפין את הולד בשבת : למשעי · פירושו להחליק הבשר כי הרחיצה במי' חמין מחליקה הבשר ומעדנת אותו ותרגו' חלקת כוחריו שעיעו' צוחריה ויהיה הי"וד למשעי במקום אות הכפל . והמלח לא המלחת · והמלח בקמץ חטף הה"א : הומלחת · בשורק הה"א כי המלח מחזק עור בשר הילד ומקשה אותו : והחתל לא חתלתי כמו שמלפפין את הולד ומחתלין אותו בחתלת בגדי' וקושרין אותו לתקן איבריו וליישרם לפי שהיה במעי אמו כרוך בשליתו ראשו בין ברכיו · וענין המשל שהיו ישראל במצרים מעת מת יוסף וקם מלך חדש על מצרים כילד שאין בו כח לפרנס עצמו ולא מצא חומל שיחמול עליו ולא עוד אלא שהשליכוהו חוץ לעיר על פני השדה מרוב מאסם בו וזהו שאמר בגעל נפשך ביום הולדת אותך וזהו געל דמי הלידה כן ישראל העבידום מצרי' בפרך וענו אותם בכל מיני ענויים עד שהיו קרובי' למות מרוב הענויי' ולא עוד אלא שהשליכו' חוץ לעיר בשדה כמו שכתוב בחומר ובלבנים ובכל עבוד' בשדה ממאסם בהם שלא ירחמו וזהו משל ותשלכי על פני השדה

שרך · כמו שררך : למשעי · לצחצוח לחית הסלע שעיעות כיפא תרגומו אפלנמ"נט בלע"ז ומנחם חבר למשעי לשון שעשוע : לא המלחת · מכאן שמולחין את הולד כדי שיתקשה בשרו : והחתל · לשון כריכה בבגדי' וכן וערפל חתולתו הוא שמלפפין את הולד : לחמלה · לחוס : בגעל · אנבורי"שמנט בלע"ז : מתבוסס · נרפסת כמו יבוס קמינו : בדמיך חיי · אף בגוליך זה לא תמותי ושניה לומר שני פעמי' לפי שבב' פסח ודם מילה נגאלו לשון אחר מתבוססת שוי"ליאה בלע"ז : בעדי · לשון מכלול ומנחם פירשו בעדי עדים לשון עד כמו בטחו ביי' עדי עד אנגו"קא אסי"גלא כל' אבל דונש פתר אותו לשון עדי ומשקל עדי עדי' הוא מן י' שמות ארי אריים גבי גביי' גדי גדיים : נכונו · פור"ינט הפיים"יאש בלע"ז : ושערך צמח · סימני נערות : דודים · אמיטי"אש בלע"ז : ואסוכך · לשון משיח' וכל הענין איננו אלא לשון משל ויונתן פירש את כולה ואין להוסיף על התרגו' וכן פירש מכורותיך ומולדותיך וגו' תותבותכון וילדותכון מארע כנענאי תמן איתגליתי על אברהם אבוכון בין בתריא ואודעיתיה דאיתון נחתין למצרי' ובדרע מרמ' הנא פריק יתכון ובזכות אבהתכון הנא מתריך ית אמוראי וחתאי : ומולדותיך ביום הולדת אותך וגו' · ואף כד נחתו אבהתכון למצרים חותבין בארעא דלא דילהון משעבדין ומענן להון הות כניסתא דישר' דמיא לוולדא דרטים על אפי ברא דלא איתפסק שוריה ובמיא לא איסתטיף לאיתנקרא ובמלח לא איתמלח ובאיסורי' לא איתאסר : לא חסה עליך עין וגו' · לא חסת עליכון עינא דפרעה רשיעא למעבד לכון טבא חדא לאנחא לכון משעבדכם לרחמא עליכון וגזר עליכון גזירת גמירא למרמיית דוכריכון בנהרא לאבדא יתכון בעידן דהויתון במצרים : ואעבר עליך וגו' · ועל דוכרן קים אבהתכון קדמי איתגליתי למפרקכון ארי גלי קדמי ארי אתון מענן בשעבודיכון ואמרית לכון בדמא דמהולתא אחוס עליכון ואמרית לכון בדם פסחא אפרוק יתכון : רבבה כצמח השדה נתתיך · ריבבת כצימחי חקלא יהבתיכון וסגיתון ותקיפתון והויתון לזרעין ולשבטין ובעובדי אבהתכון תקניא עידן פורקן כנישתכון מטא ארי אתון משעבדין ומענין : רבבה כצמח השדה · כמו שנאמר ובני ישראל פרו וישרצו וירבו : ואת ערום ועריה · מן המצות : ואעבור עליך ואראך · ואיתגליתי על משה באסנא ארי גלי קדמי ארי מטא זמן פורקנכון ואגניה במימרי עליכון ואעדיתי חוביכון וקיימית במימרי למפרק יתכון כמה דקיימית לאבהתכון אמר יי' אלהים למיהוי לכון עם משמש קדמי : ואפרש כנפי · כנף בגדי : ואשבע

לֹא־כָרַּת שָׁרֵּךְ וּבְמַיִם לֹא־רֻחַצְתְּ
לְמִשְׁעִי וְהָמְלֵחַ לֹא הֻמְלַחַתְּ וְהָחְתֵּל
ה לֹא חֻתָּלְתְּ׃ לֹא־חָסָה עָלַיִךְ עַיִן
לַעֲשׂוֹת לָךְ אַחַת מֵאֵלֶּה לְחֻמְלָה
עָלָיִךְ וַתֻּשְׁלְכִי אֶל־פְּנֵי הַשָּׂדֶה בְּגֹעַל
נַפְשֵׁךְ בְּיוֹם הֻלֶּדֶת אֹתָךְ׃
וָאֶעֱבֹר עָלַיִךְ וָאֶרְאֵךְ מִתְבּוֹסֶסֶת
בְּדָמָיִךְ וָאֹמַר לָךְ בְּדָמַיִךְ חֲיִי וָאֹמַר
לָךְ בְּדָמַיִךְ חֲיִי׃ רְבָבָה כְּצֶמַח
הַשָּׂדֶה נְתַתִּיךְ וַתִּרְבִּי וַתִּגְדְּלִי
וַתָּבֹאִי בַּעֲדִי עֲדָיִים שָׁדַיִם נָכֹנוּ
וּשְׂעָרֵךְ צִמֵּחַ וְאַתְּ עֵרֹם וְעֶרְיָה׃
וָאֶעֱבֹר עָלַיִךְ וָאֶרְאֵךְ וְהִנֵּה עִתֵּךְ
עֵת דֹּדִים וָאֶפְרֹשׂ כְּנָפִי עָלַיִךְ
וָאֲכַסֶּה

דְלָא אִתְפְּסַק שׁוּרֵיהּ וּבְמַיָא לָא אִשְׁתְּטִיף לְאִתְנַקָרָא וּבְמַלַח לָא אִתְמְלַחוּבְאִיסוּרִין לָא אִתְאֲסַר׃ לָא חָסַת עֲלֵיכוֹן עֵינָא דְפַרְעֹה לְמֶעְבַּד לְכוֹן טָבָא חֲדָא לְאַנְחָא לְכוֹן מִשִׁעְבּוּדְכוֹן לְרַחֲמָא עֲלֵיכוֹן וּגְזַר עֲלֵיכוֹן גְזֵרַת גְמִירָא לְמִרְמֵי דְכוּרֵיכוֹן בְּנַהֲרָא לְאַבָדָא יַתְכוֹן בְּעִידָן דַהֲוֵיתוּן בְּמִצְרָיִם׃ וְעַל דָכְרַן קְיָם אֲבָהַתְכוֹן קֳדָמַי אִתְגְלֵיתִי לְמִפְרַקְכוֹן אֲרֵי גְלֵי קֳדָמַי אֲרֵי אַתּוּן מְעַנַן בְּשִׁעְבּוּדְכוֹן וַאֲמָרִית לְכוֹן בִּדְמָא דִמְהוּלְתָא אָחוּס עֲלֵיכוֹן וַאֲמָרִית לְכוֹן בִּדְם פִּסְחָא אֶפְרוֹק יַתְכוֹן׃ רִיבְבַת כְּצִימְחֵי חַקְלָא יְהַבְתִּיכוֹן וּסְגֵיתוּן וּתְקֵיפְתּוּן וַהֲוֵיתוּן לְזַרְעִין וּלְשִׁבְטִין וּבְעוֹבָדֵי אֲבָהַתְכוֹן תַּקְנַיָא עִידָן פּוּרְקַן כְּנִישַׁתְכוֹן מְטָא אֲרֵי אַתּוּן מְשַׁעְבְּדִין וּמְעַנַן׃ וְאִתְגְלֵיתִי עַל מֹשֶׁה בְּאַסְנָא אֲרֵי גְלֵי קֳדָמַי אֲרֵי מְטָא זְמַן פּוּרְקָנְכוֹן וְאַגְנֵית בְּמֵימְרִי עֲלֵיכוֹן וְאַעְדִּיתִי

ובמים ג' בקריאה וסימ' ובמים רבים זרע שיחור · ובמים לא רחצת למשעי · ובמים עזים נתיבה · אל פני ט' בקריאה וסימ' שלש פעמים בשנה יראה כל זכורך קדמאה · וזאת תורת המנחה הקרב אתה בני אהרן · ויקחו את אשר צוה משה אל פני · את הצפור החיה יקח אתה ואת עץ תנינא ואל יבא בכל עת אל הקדש מבית · ויבא משה ואהרן אל פני אהל · ויקהילו משה ואהרן את הקהל · לא חסה עליך עין · ואצאה בשע' הגיא לילה : ומן בעשרים וחמש שנה לגלותינו עד סוף דספרא דכוו' אל פני ואל פני במ"ד על פני וסי' בסדר משפטי' :

ויונתן תרגם הפסוק כן ואף כד נחתו אבהתכון למצרים וגו' : לא חסה עליך עין · אחת מאלה · אפי אחת מאלף כל שכן כלם שהיית צריכה להן : לחמלה · בשורק החי"ת : אל פני · כמו על פני · וכמוהו רבים : בגועל נפשך · גופך וכן ברזל באה נפשו גופו והגעל הוא דמי הלידה זהו שאמר ביום הולדת אותך הגעול שהיה לך ביום שנולדת וענין זה המשל מבואר הוא למעלה ויונתן תרגם לא חסת עליכון עינא דפרעה וגו' : ואעבור עליך · כבר פירש' ענין המליצה וענין המשל זהו שאמר ואודע לכם בארץ מצרים ע"י אהרן ומרים ומשה נודע להם בנבואה שהזהירו אותם לאמר להם איש שקוצי עיניו השליכו ובגלולי מצרי' אל תטמאו : ואראך מתבוססת בדמיך · מתגוללת בדמי הלידה והמשל שהיו מתבוססי' בטיט והוא החמר שהיו עושי' ממנו הלבנים ולא היה להם פנאי לנקות עצמן ממנו כי תמיד היו מוכרחים אות' לעשות הלבני' יום יום לא ישביתו : בדמיך חיי · לא תראו שתמותו מתוך כובד העבודה הזאת אלא עם כל זה הטניף והלכלוך וכובד העבודה תחיו ותרבו כצמח השדה : חיי · כמו תחיי צווי במקו' א"תן כמו עלה ומות בהר כמו תמות שים קניך כמו חשים ומה שכפל פעמי' בדמיך חיי לחזק את לבה שלא תירא כי כן מנהג המקל' לכפול הדברים לחזק הענין ורבותינו ז"ל דרשו הכפל לדם פסח ודם מילה בשרס כי בזכות שתי המצות האלה יצאו מהגלות ויונתן תרגם על דוכרן קיים אבהתכון קדמי אתגליתי למפרקכון וגו' : רבבה · מבואר הו' למעלה : ותרבי ותגדלי · כמו שאמר וירבו ויעצמו במאד מאד אחד מהם ברבוי המספר ואחד מהם ברבוי הגוף : ותבואי בעדי עדים · באת לעת שאת ראויה לעדי עדים כנערה שהגיע זמנה להיות לאיש ראוי לעדותה בתכשיטין נאים ופי' בעדי עדים בטוב ויפה שבעדים כמו מלך מלכים כלומר זמן ישר' הגיע לצאת מן הגלות כמו שאמר פקוד פקדתי אתכם ואת העשוי לכם במצרים ואומר אעלה אתכם מעוני מצרים והעדי הוא כלי כסף וכלי זהב ושמלות שנצלו את מצרים ואדוני אבי ז"ל פירש עדי עדים עדי הגוף כמו שפירש אחריו שדים נכונו ושערך צמח ואלו הן סימני נערות תכונת השדים והשער הצומח במקום הערוה ויתכן בעדי עדים על דרך משל על חקי התורה ומשפטיה הטובים שהם כעדי כמו שנ' בדרך משל כי לוית חן הם לראשך וענקים לגרגרותיך : צמח · פעל עומד מן הבנין ומה להורות על רוב הצמיחה ועל מהירותה : ואת ערום ועריה · ערומה וגלויה כיום הלידה · ואת ערום ועריה · שם יתפרש בחסרון בי"ת בערום ובעריה ואפשר שהם תאר ואמר ערום לשון זכר שכיון שהוא משל לכנסת ישר' ידבר פעם לשון זכר ופעם לשון נקבה ולשון זכר הוא כנגד העם ולשון נקבה על כנסת ישר' וזהו בכמה מקומות כדברי הנבואה שמדבר על כנסת ישראל זכר ונקבה ופי' ערום ועריה על דרך המשל יתכן כמשמעו שהיו לבושים בגדים פחותים כשבויי' ועבדים והרי הם כאילו הם ערומים או יהיה דרך משל שהיו ערומי' ממצות האבות לשמור דרך יי' לעשות צדקה ומשפט וכן שדים נכונו משל על התורה שבכתב ותורה שבעל פה שהיו נכונה לתתם להם בצאתם ממצרים וכן יתפרש במשל שיר השירים שני שדיך תורה שבכתב ותורה שבעל פה כי כמו שהשדים מגדילים התינוק ומעמידים אותו בחיים כן התורה מורה דרך החיים בזה ובבא וכן ושערך צמח משל ליחידי' שבישראל שפירשו מדרך הרעה מעת שהתנבאו להם הנביאים במצרים כי כמו שהשער סימן לנערה שיצאה מקטנות לנערו' כן בדרך המשל סימן לאותם שהיו קטני אמנה שיצאו מאמונתם הרעה לאמונה למובה על ידי תוכחת הנביאים ועליהם נאמר לך ואספת את זקני ישר' והנזירי' והפרושים מגדלים שערם לפיכך השער משל להם וכן במשל שיר השירים שערך כעדר העזים משל על הנזירים והפרושים בישראל ואמר ואת ערום ועריה על רוב ישר' שהיו במצרים שנ' עליהם וימרו בי ולא אבו לשמוע אלי איש את שקוצי עיניהם לא השליכו והיו ערומים מן המצות לעשות צדקה ומשפט ויונתן תרגם ריבבת כצמחי חקלא יהבתיכון וגו' : ואעבור עליך ואראך והנה עתך עת דודים · שנגלתי למשה בסנה ועשה במצותי אותות ומופתים והראתי כי עת דודים הגיע שנלחמתי בעבורך במצרים עד שהוצאתיך משם ביד חזקה : ואפרש כנפי עליך · כמו שאמר ופרשת כנפיך על אמתך כי גואל אתה כלומר אמרתי שתהיו לי לעם כמו שאמר ולקחתי אתכם לי לעם : ואכסה

מנחה גדולה

הנה נח לא ניצל מחבול לגודל זכותו כי אם לצורך המציאות שישאר לו שארית וכן אמרו ז"ל לא נוהמהם אפילו נח לא לא היה זכאי ונאמר ונח מצא חן אבל הקב"ה לא מצאו וכל זה מורה שעיקר הצלת' נח לא היתה רק ליתן רויח והצלה לעולם שנברא בעשרה מאמרות · אמנם הענין הב' כתיאם אל דניאל במאורע ההוא שבקשו לו עילה שרי בבל לעלול עליו דלא יבעי בעי מאלהא שמיא ולא נתפס כי אם על דבר כבוד השם והוא מה שאמר לו דריוש על פי הבאר דניאל עבדא די אלהא חייא אלהא די אנת פלח ליה בתדירא היכיל לשזבינך וגם הוא השיב אלהי שלח מלאכיה וסגר וגו' ואולם הענין הג' כתיאם לאיוב כי הוא לא נתפס רק על פי השטן והוא הפגיע בו את אשר לא חטא לנפשו כמו שאמר ית' ותסיתני בו לבלעו חנם ולזה אמר הנביא כאן כי כאשר נגזרה גזירה על שום עיר ומדינה לכלותה בעבור חטאתם באחת מארבע ששמיו הרעים הבאים מאחת מארבע היסודות שמהם הושתת העולם כגון הרעב שבא מעצירת המים ומיעוטם ושלוח החיות ותגבורת הטבע הארציי כד"א עם חמת זוחלי עפר והדבר הבא על הרוב ממפסד האויר והחרב מתגבורת היסוד האשיי הנותן תבערה ומסה בלבות האנשים כד"א ובקנאתי באש עברתי דברתי וגו' הנה כאשר תקריבה אותם כאלה אע"פ שיהיו שלשת האנשים האלה בתוך העיר לא יספיקו להעביר הגזרה מעל הכל מצד המדה אלא שכל אחד מהם בעד עניינו המיוחד יציל נפשו בלבד וכל העם ישפטו עליהם כי באה על זה שבועת האלקים כפי המדה הנזכרת ובזה הצדיק עצמו ית' אבל הרעות המוצאות את ישראל ביותר הם במה שאמר שהוא כבר העביר כל ארבעת שפטיו הרעים האלה על ירושלים להכרית ממנה אדם ובהמה מפני חטאתם והנה נותרה בה פליטה המוצאים בנים ובנות ויתחייב על פי השבועה הנזכרת שאלו הבנים והבנות הנשארים יהיו לו כנח ודניאל ואיוב כל אחד בדורו שאם לא כן לא ינצלו והנם יוצאים לכם וראיתם את דרכם ואת עלילותם ומתוכם תכירו האנשים האובדים והנבדלים בהם כי אלה הם הטובים שבהם והנשארים בצדקתם כנח דניאל ואיוב בדורותם ותראו את רוע דרכם ואת עלילותם תדעו כמה רעים יותר מהם היו כל זולתם ונחמתם על הרעה אשר הבאתי על ירושלים מהשפטים הרעים ההם וגם כי תראו את אלו המוצאים ואת דרכם ואת עלילותם הנחמו אתכם מצד עצמם וידעתם כי לא לחנם עשיתי כל אשר עשיתי בה וזה פירוש נכון בפרשה הזאת (והשאר כדברי רש"י והר"דק) ע"כ :

ולע"דן ארץ כי תחטא לי אין חטא אלא שוגג ואח"כ ולמעל מעל במזיד ע"י שלא שמו לבם על השוגג לשוב באו לעבור במזיד כמו שאז"ל על פסוק אשר נשיא יחטא אשרי הדור שהנשיא שלו נותן לב להביא כפרה על שגגתו קל וחומר שמתחרט על זדונותיו משא"כ אם אינו משגיח על השוגג סוף בא לידי מזיד וזה עבירה גוררת עבירה ואמר כי תחטא לי הוא מה שבין אדם למקום שיכול לתקן בתשובה או יאמר תחטא לי הוא מה שנוגע לי בפרטות שכופר באחדותי וגם אנכי ולא יהי' לך מפי הגבורה שמענום וזה אומרו לי כלו' הדבור שלי מה שאמרתי לך
ושמעה

וָאֲכַסֶּה עֶרְוָתֵךְ וָאֶשָּׁבַע לָךְ וָאָבוֹא
בִבְרִית אֹתָךְ נְאֻם אֲדֹנָי יֱהֹוִה וַתִּהְיִי
לִי׃ וָאֶרְחָצֵךְ בַּמַּיִם וָאֶשְׁטֹף דָּמַיִךְ
מֵעָלָיִךְ וָאֲסֻכֵךְ בַּשָּׁמֶן׃ וָאַלְבִּישֵׁךְ
רִקְמָה וָאֶנְעֲלֵךְ תָּחַשׁ וָאֶחְבְּשֵׁךְ בַּשֵּׁשׁ
וַאֲכַסֵּךְ מֶשִׁי׃ וָאֶעְדֵּךְ עֶדִי וָאֶתְּנָה
צְמִידִים עַל־יָדַיִךְ וְרָבִיד עַל־גְּרוֹנֵךְ׃
וָאֶתֵּן נֶזֶם עַל־אַפֵּךְ וַעֲגִילִים עַל־
אָזְנָיִךְ וַעֲטֶרֶת תִּפְאֶרֶת בְּרֹאשֵׁךְ׃
וַתַּעְדִּי זָהָב וָכֶסֶף וּמַלְבּוּשֵׁךְ שֵׁשִׁי
וָמֶשִׁי וְרִקְמָה סֹלֶת וּדְבַשׁ וָשֶׁמֶן
אָכַלְתִּי וַתִּיפִי בִּמְאֹד מְאֹד וַתִּצְלְחִי
לִמְלוּכָה׃ וַיֵּצֵא לָךְ שֵׁם בַּגּוֹיִם
בְּיָפְיֵךְ כִּי ׀ כָּלִיל הוּא בַּהֲדָרִי אֲשֶׁר־
שַׂמְתִּי עָלַיִךְ נְאֻם אֲדֹנָי יֱהֹוִה׃
טו וַתִּבְטְחִי בְיָפְיֵךְ וַתִּזְנִי עַל־שְׁמֵךְ
וַתִּשְׁפְּכִי אֶת־תַּזְנוּתַיִךְ עַל־כָּל־עוֹבֵר
לוֹ־יֶהִי׃ וַתִּקְחִי מִבְּגָדַיִךְ וַתַּעֲשִׂי־
לָךְ בָּמוֹת טְלֻאוֹת וַתִּזְנִי עֲלֵיהֶם
לֹא בָאוֹת וְלֹא יִהְיֶה׃
וַתִּקְחִי כְּלֵי תִפְאַרְתֵּךְ מִזְּהָבִי וּמִכַּסְפִּי
אשר

ואעדתי חוביכון וקיימית במימרי למיפרק יתכון כמא דקיימית לאבהתכון אמר יי אלהים למהויכון עם משמש קדמי: ופריקית יתכון משעבוד מצראי ואעדיתי תקוף מרוותא מנכון ודברית יתכון בחירותא: ואלבישית יתכון לבושי ציורין מחמדת סנאיכון ויהבית מסן דיקר בריגליכון וקדשית מנכון כהניא למהוי משמשין קדמי במצנפן דבוץ וית כהנא רבא בלבושי ציבעונין ותקינית יתכון תיקון פתגמי אוריתא כתיבין על תרין לוחי אבניא ויהיבין על ידי משה ובקדושת שמי רבא קדישית יתכון: ויהבית ארון קיימי ביניכון וענן יקרי מטל עילויכון ומלאך שליח מן קדמי מדבר ברישכון: ויהבית משכני ביניכון מתקן בדהב וכסף ויריעות בוץ וציבעונין וציורין ומנא דטב כסולתא וכדבש וכמשח אכילית יתכון ועתרתון ותקיפתון לחדא ואצלחתון ושלטתון בכל מלכוותא: ונפיק לך שום כנשתא דישראל ביני עממיא בשופריך ארי גמיר הוא יקרי דשויתי עליך אמר יי אלהים: ואיתרחיצת בשופריך וטעית על שמיך ואיתחברת ליך למיפלח לטעותא עם כל דעדי ולא כשר ליך למעבד כן: ונסיבית מלבושיך ועבידית ליך במן מחפין פת כומרין וטעית עליהון לא כדכשר ולא כדחזי: ונסיבית מני תושבחתיך מדהבי ומכספי די

מעליך ג' בקריא' וסימ' הסירי את יינך מעליך · ובשר קדש יעברו מעליך · וארחצך במים · ועתה אשבור מוטהו מעליך : ושמן ו' בקריא' וסימ' סלת ודבש ושמן אכלתי · ולחמי אשר נתתי לך סלת · בחטי מנית ופנג ודבש · אהב יין ושמן · אוצר נחמד ומאכל ומשתה · בקצ"ת ספר"י מס"רה מוג"ה ג"ם בכ"לל אל"ו ואת"ם אס"פו יי"ן וקי"ץ ושמן וטע"ות הו"א כ"י הו"א ושמ"ן בש"וא תחת הוי"ו : עובר כל סיפר' מ"ל במ"א ונתתי את הר שעיר · וכל שאר קריאה חסרים במ"ח מ"ל וסימ' ויאמר יהואש אל · תחת היותך עזובה ושנואה · ואפיצם בקש · לשום ארצה לשמה · גוים נשמו פנותם · ארם להבל דמה · זאת העיר העליזה · מרוע אתה עובר את מצות המלך :

ואשבע לך · לכן אמור לבני ישראל אני יי' והוצאתי אתכם ואין לכן אלא שבועה כמו שנאמר לכן נשבעתי לבית עלי : ואבא בברית אותך · הנה דם הברית אשר כרת יי' עמכם : וארחצך במים · ופריקית יתכון משעבוד מצראי ואעדיתי תקוף מרוות' מנכון ודברית יתכון בחירותא : ואלבשך רקמה · ואלבישית יתכון לבושי ציורין מחמדת סנאיכון: ואנעלך תחש · איקאלצי"מנטי טיי"שון בלע"ז ויהבית מסן דיקר ברגליכון : ואחבשך בשש · איפולי"ניסטויי בלע"ז וקדשית מנכון כהניא למהוי משמשין קדמי במצנפן דבוץ: ואכסך משי · שוי"א בלע"ז וית כהנא רבא בלבושי צבעוני' ומדרש אגדה ואכסך משי אלו שבעת ענני כבוד דכתיב לא ימיש עמוד הענן יומם : ואעדך עדי · איפאר"טווי בלע"ז ותקיני' יתכון תיקון פיתגמי אוריתא כתיבין על תרין לוחי אבניא : צמידים · חברתים דבור כנגד חבירו חמשה כנגד חמשה : ואתנה · על ידי משה : ואתן נזם על אפך · ויהבית ארון קיימי ביניכון : ועגילים על אזניך · לשון נזם וענן דיקר מטיל עילויכון על שם שהיו מוקפין בעגול : ועטר' תפארת בראשך · ומלאך שליח מן קדמי מדבר בריסיכון שנאמר ויעבר מלכם לפניה' ויי' בראש': ותעדי זהב וכסף · ויהבית משכני ביניכון מתקן בדהב וכספ ויריעו' בוץ וצבעונין וציורין ומנא דטב כסולתא וכדבש וכמשח אכילית יתכון ועתרתון ותקיפתון לחדא ואצלחתון ושליטתון בכל מלכוותא : סלת ודבש ושמן אכלת · המן שהיה משתנה לכל הטעמים, לסלת ודבש ושמן אכלת ומדרש אגדה י"ג דברים יש כאן וכנגדן אמר להם הב"ה להביא י"ג דברי' המנויין בתרומ' המשכן ואע"פ כן הוא פורע להם כנגדן לעתיד לבא י"ג דברים וברא יי' על מכון הר ציון וגומר וסוכה תהיה לצל יומם מחורב מזרם וממטר וגומר : ותיפי · לשון יופי : כי כליל הוא · לשון מכלול ד"א כי כליל הוא כי שלם היה ד"א כי כליל קרו"נא בלע"ז כמו נזר דמתרגמינן כלילא : ותזני על שמך · בטחת על שם היופי שיצא לך : ותשפכי את תזנותיך · הראית יופיך לכל עובר עד נשפכה עליהם תאות זנותיך לפתות אותך לזנות עמם : לו יהי · ומשנתאוו לך אתה הפקרת להם עצמך ולכל אשר שאל זנותך לו היה ויונתן תרגם ולא כשר ליך למעבד כן כאילו היה כתוב לא יהי וכל משל הזה על עגל המדבר וכל שאר ע"ז שעבדו שבטו של דן במדבר כמו שכתוב כל הנחשלים אחריך ומיכו בפסיקת' זה שבטו של דן שהענן פולטו שהיו כול' עובדי ע"ז : במות טלואות · מכוסות בבגדים מנומרים של מיני צבעונין פלטרי"אש בלע"ז : לא באות · לא היתה ראויה זאת לבא ע"ן אבנ"יר אונ"ן אאי"טרא בלע"ז :
צלמי

ואכסה ערותך · שהיית ערום ועריה וכסיתיך אם כמשמעו בבגדים טובים כמו שפירשנו או בדרך הטובה שהוריתי אתכם וניסים ובנפלאות שהראתי לכם עד שסבתם כלכם לאמונה טובה ואין ערוה ודבר רע ביניכם : ואשבע לך · זהו שאמר לכן אמור לבני ישראל אני יי' והוצאתי אתכם מתחת סבלות מצרים אני יי' שקיימתי שבועתי : ואבוא בברית אתך · בהר סיני הנה דם הברית אשר כרת יי' עמכם על כל הדברים האלה : ותהיי לי לעם · כמו שאמר היום הזה נהיית לעם ליי' אלהיך ותרגם יונתן ואתגליתי למשה בסנה וגומר : וארחצך · הוא מה שאמר לך אל העם וקדשת' היו' ומחר וכבסו שמלות' כמי שיצא מעבדו' לחרות שרוחץ ומחליף שמלותיו גם להטהר מן הטומאה שיצאו ממנה שהכנו בתוך עם טמא זהו שאמר אשטוף דמיך מעלי' שטף ולכלוך העבודה כמו שפירשנו ואסכך בשמן לעדן הבשר שנתקשה בעבוד' בחמר ובלבנים וזה משל למנוחה שהית' להם וספוק צרכ' במדבר כמו שאמר ויתעדנו בטובך הגדול וזהו שאמר אחר זה ואלבישך רקמה וכל הענין עד ותצלחי למלוכה הוא הרחבת המליצ' לרוב הטובה שהיה להם במדבר במאכל ובמשתה ובכל תענוג ובכסות ובנעיל' כמו שנ' שמלתך לא בלתה מעליך ורגלך לא בצקה זה ארבעים שנה : ואלבישך רקמה · ת"י ואלבישית יתכון לבושי ציורין וגו' אמ' רבי יהודה ברבי סימון אמר הקדוש ברוך הוא לא תהיו סבורין שאת' גומלי' שלש עשר' דבר שהפרשתם לי כנגד שלש עשר' דבר שעשיתי לכם במצרים ואלו הן ואלבישך רקמה וגומר ואני מעלה עליכם שאתם גומלי' עלי כמו שאמ' דוד אשיר' ליי' כי גמל עלי לעולי' הבא אני פורע לכם כנגד שלש עשר' דבר אלו וברא יי' על כל מכון הר ציון ועל מקראיה ענן יומם ועשן ונגה אש להבה לילה כי על כל כבוד חפה וסכה תהי' לצל יומם מחורב ולמחסה ולמסתור מזרם וממטר הוי אומר אשירה ליי' כי גמל עלי: ואנעלך · הנע"ן בשוא ופתח : ואכסך משי · הוי"ו פתוחה ואף על פי שהענין מורה לעבר וכמוהו ואעמוד עליו ואמותתהו : ואעדך עדי · תרגם יונתן ותקינית יתכון וגומר : ואתן נזם · תרגם יונתן ויהבית ארון קיימי ביניכון וגו' : ששי · כן כתיב ביו"ד וקרי שש והיו"ד בכתוב נוספת : ותיפי · מלעיל בשני פסוקין לבן אשר ושרשו יפה והוא מנחי הקצות : ותצלחי למלוכה · שתמלכי על גוים אחרים וזה כשהגיע זמן מלכות בית דוד : ויצא לך שם בגוים ביפיך · זה היה במלכות דוד ושלמה כי כליל הוא שלם בכל ענייני היופי וההדר : בהדרי אשר שמתי עליך · כלומר כל זאת ההצלח' הגדולה שהיתה לך באלה הימים בעזרתי היתה שהיית את עושה רצוני ואני גם כן הייתי מצליח אותך על הגוים לא בכחך ועוצם ידיך : ותבטחי ביפיך ותזני על שמך · בטחת בהצלחה הגדולה ועל שמך שיצא לך שם בגוים וזנית אחרי אלהים אחרים מאלהי העמים כמו שנאמר וישמן ישורון ויבעט וכל ענין הזנות הבא בכנסת ישראל היא עבודה זרה ואף על פי שהמליצה היא כמשפטי הזנות וכדרך התשמיש הכל הי' ענין המליצה לפי שדמה אותה לזונה אבל המשל הוא על כל מיני עבודה זרה : ותשפכי את תזנותיך על כל עובר · כמו הכלי שהוא מלא יותר מדי ונשפך אמר רבת הזנונים היית עד ששפכת אותם : על כל עובר · על כל מי שיעבור עליך : לו יהי · לו יהיה חשקך ורצונך כמו הזונ' המופקרת לכל שלא תספיק באנשי עירה עד שמפקרת עצמה על הנכרים העוברים דרך עליה כן את לא היית מספקת בעבודה זרה אחת ובשתים ובשלש כי מספר עריך היו אלהיך יהודה ואם יעבור נכרי מן הגוים הרחוקים ועבודה זרה בידו לו יהיה חשקך עד שתעשי אותה בארצך : תזנותיך · לשון רבים תזנות בשקל תרבות והרבים תזנותיך ותרגם יונתן לו יהי כמו לא באל"ף לא כשר לך למעבד כן: ותקחי · דרך הזונה ליפות ביתה ולהרבות בבגדים נאים בבגדי צבעונים למשוך לב הזונים להכנס בביתה · ופי' במות טלואות עשית טלאים מבגדים רכובים ומרובים זה על זה עד שנעשו מהם במות ואותם הבגדים הם מצבעונים שונים זה מזה כדי שיהיה מראה יפה והמראים המתערבים קלאם עם קלאם יתחדש עמהם ערבות לנפש הנפש וזהו פירוש טלאות כמו העקודות והטלואות שהם מראים שונים בשער העזים ובצמר הכבשים שחור ולבן או צהוב וכיוצא בהם זה ענין המליצה וענין המשל שהיו עושים בית ישראל במות לעבודה זרה וזו שונה מזו בתבניתה ובעבודתה : לא באות ולא יהיה · לא באות כמוהן כלומר אינם עתידות לבא ולא יהיה אדם או עם שיעשה כמוהן לרוב ויונתן תרגם לא כדכשר ולא כדחזי : ותקחי כלי תפארתך מזהבי ומכספי · לחבוב עבודה זרה עושים מכלי כסף ומכלי זהב המפוארים שיש להם ועושים מהם הצלמי' כמו שאמר בדבר העגלי ופרקו כל העם את נזמי הזהב אשר באזניהם :
אשר

מנחה גדולה

ושמעת ממני ותפי וע"כ כיון שחטאת לי גם אני זאת אעשה לך ונטיתי ידי עליך דבר שהו' בידי ולא מסרתי אותה ביד שליח והוא מפתח של פרנסה והוא מדה כנגד מדה כיון שעברת על מה ששמעת ממני ונוגע לי בפרעות גם אני אשבור מטה לחם שזה שייך לי ולא שליח וכבר ייעד התורה זה העונש על עבירה זו כאומרו והיה אם לא תשמעו וגו' ועבדתם אלהים אחרים וגו' ועצר את השמים ולא יהיה מטר וגו' ועי"כ ואבדתם מהרה ע"י האומות כמו כן היה בירושלי' ע"י שעבדו ע"ז נעצר השמים ולא היה מטר ולא יבול הארץ וע"כ ותבקע העיר מפני הרעב ואבדו ע"י האומות · ואמר והיה שלשת האנשים האלה בתוכה וגו' הנה מכיין זה נראה מיותר דלא ה"לל אלא והיו נח דניאל ואיוב בתוכה ואכן ידעינן שהם שלשה אלא בא לומר והיו שלשת האנשים האלה בתוכם בלי צדיקים אחרים כי אלו היו אלו הצדיקים שם בצירוף צדיקים אחרים היו זכותם גדול להציל גם אחרים כמו שמצינו בסדום שאמר הש"י לאברהם לא אשחית בעבור עשרה ע"כ שלשת האנשים לבדם בלי צדיקים אחרים כלו' שאין כאן צדיקים יותר מאלו ששה אנשים וסדר אותם בזה האופן כמו שכתב מהר"יא ז"ל נח ראשונה מפני שראה חרבן העולם כולו ואחריו דניאל שראה חרבן מלכותו ועירו ירושלים ואחריו איוב שראה חרבן ביתו לבד וע"כ נקט הני תלתא כי שלשתן נרמזים בחרבן בית המקדש · חרבן העולם כי מיום שחרב בית המקדש אין לך יום שאין בו קללה ולא ירד טל לברכה ומה גם מבית המקדש היה נשפע כל העולם כולו וכן דרשו על וביום הקים את המשכן אותו יום הוקם בריאת שמים וארץ וכן אמרו שלא נשלם מלאכת שמים וארץ עד שנשלם בנין בית המקדש הרי שבחרבנה הוא כאלו נחרב העולם וחרבן המלכות הוא כפשוטו · ודמיון חרבן בית איוב הוא ג"כ פשוט שנחרב בתי ישראל ונורשו מארצם ואין לך חורבן גדול מזה · או יאמר נח דניאל ואיוב כי שלשתן בוטחו בשכר עה"ב נח אז"ל נייחא בעה"ז ונייחא בעה"ב · דניאל נאמר לו ואתה לך לקץ ותנוח ותעמוד וגו' · איוב וה' בירך את אחרית איוב מראשיתו ור"ל אחרית איוב על עה"ב וגם פי' המפרשים שע"כ נתפרש מספר שנותיו ומיתתו להודיע שהוא כקדושי' אשר בארץ והחסידי' שכתב בהם מספר ימים וזמן מיתתם לומר שיש לו חלק לעה"ב ואמר אעפ"כ שאלו אנשי' היו המיוחדים שבדורים נח איש צדיק תמים וכן דניאל איש חמודות איוב כמ"ש איש תם וישר וגו' ויש להם בעה"ז ובעה"ב ואע"פכ את נפשם ינצלו ולא אחרים · והקשיב העונשים מלמעלה למטה כי רעב הוא קשה מכולם שמצטער זמן הרבה קודם שמת ואח"כ חיה רעה שגם נח מצטער הרבה במיתתו ואח"כ חרב שאינו מצטער כ"כ במיתתו
מ"מ

אשר נתתי לך · כמו שאמר וכסף הרבתי לה וזהב עשו לבעל ומה שאמר צלמי זכר הוא לענין המליצה כדרך הזונות שעושות צלמי זכרות לדבר התשמיש : ותקחי · לענין המליצה רוצה לומר ותכסים על הזונים שהזונה מכסה אותם מבגדי רקמתה ליפותם בעיניה ולמשוך לבבם אליה ולענין המשל פירש ותכסי' על הצלמים וכנוי שמני וקטרתי כענין שאמר אשר נתתי לך : וקטרתי · הטי"ת נקראת בקמץ חטף לבן אשר : נתתי לפניהם · כתוב בי"וד וקרי בלא י"וד והכתוב כאילו נתתי לפניהם אני גרמתי לך כיון שנתתי לך כמו שאמרו במשל מי גרם לך שתבעיטו בי כרשינין שהאכלתיך : ולחמי · ונתתיהו לפניהם · אני נתתיה לך לאכלה וזהו פי' אשר האכלתיך את נתת אותם לפני הצלמי' לקרבן ותי"ו הנקבה הנמצאת תקל' בחירק בהתחברה עם הכנוי' לפיכך תי"ו ונתתיהו בחירק והי"וד למשך וכן לא במחברת מצאתי ומה שאמר ולחמי הוא דרך כלל כי לחם כולל כל מאכל ואחר כן פי' סלת ושמן ודבש האכלתיך ותרגם יונתן ולחמי וטובי : ויהי · נאם יי' · כל זה היה לא תוכלו להכחיש כי אני היודע ועד וזהו שאמר אני יי' ויונתן תרגם ויהי בתמיה הלא הואה כל אלין אמר יי' אלהי' · ובדרש יום שעשו את העגל ירד להם המן ונתנו לפניו ואף על פי כן ביום מחר לא פסק וכן מפורש בספר עזרא אף כי עשו עגל ומסכה וגומר ומנך לא מנעת מפיהם כדי היה למנוע מפיה' ולא מנעת אף כאן אמר ויהי נאם יי' אלהים היה הלחם ולא פסק מלירד : ותקחי · אשר ילדת לי · שנכנסו בבריתי ולי היו ואת לקחת אותם ממני ומתורתי וזבחת אות' להם לאכול האש אותם ולהעבירם למלך כמו שאמר לשרוף את בניה' ואת בנותיהם באש · ובמדרש אשר ילדת לי מי שהיו לו חמשה בנים נותן מהם ארבעה לעבוד אלילי' ואחד מקלה לבית הספר בא להקריב את' מבניו למולך מקרי' לו את זה שהקלה ללמוד תורה ויונתן תרגם הפסוק כן איכא אסגית לארגזא קדמי כנישתא וגו' כבעמוד : המעט מתזנותך · כתוב בלא י"וד וקרי בי"וד אמר המעט לך מה שהכעסתני בבני ובבנותיך שהיו לי וזבחת אותם להם ולפי שקשה העבודה הזאת משאר העבודות חזר עוד ואמר ותשחטי את בני אמר ובני כמו שאמר אשר ילדת לי : ואת כל תועבותיך · ועם כל תועבותיך ותזנותיך שעשית להכעיסני לא זכרת את ימי נעוריך כמה חסדי' עשיתי עמך בהיותך ערו' ועריה כמפורש למעלה : לא זכרתי · כתוב בי"וד ר"ל אני לא זכרתי לך בימי נעוריך מה שאת עתידה לחטא וריחמתי עליך בימי נעוריך והקרי זכרת מבואר הוא : מתבוססת בדמך היית · ולמעלה אמר בדמיך לשון רבים והנה אמר בדמך לשון יחיד והענין אחד וכן נזכרו דמי הלידה בלשון רבים תשב בדמי טהרה וכשיזכר אותם בלשון רבים מפני שיש מקומות חלוקים באשה שיוצא הדם מהם והם החדר והעלייה והפרוזדור גם יש מראו' דם שונים זה מזה וקרא אות' דרך כלל דם לשון יחידי : עירום · נכתב בי"וד המשך : ויהי אחרי כל רעתך · ויהי כן כמו שהיתה מתחילה ערום ועריה כן היתה אחר שעשית כל הרעה שעשית נשאר' בערום ובחוסר כל : אוי אוי לך · כמה פעמים יש עליך לומר אוי שהפסדת כמה טובות בפשיעתך : ותבני · הפסוק כפול בענין במ"ש כי גב כמו רמה והגב והרמה אמר על המזבחות : אל כל ראש דרך · אל במקום בי"ת כמו ואל הארון תתן את העדות כמו ובארון אמר בפרשת דרכים בנית רמתך כדי שיהיה גלוי ונמצא לכל עובר : ותתעבי את יפיך · והדרך שהיה לך שיצא לך שם בגוי' ביפיך בהדרי אשר שמתי עליך את תעבת אותו ולא רצית בו במעשיך הרעים שעשית ויונתן תרגם ואחלית ית קדושתיך והפסד לפרש ותתעבי פעל יוצא לשלישי כלומר שיתעבו אותו לאחרים מרוב שהפקרת עצמך לכל : ותפשקי את רגליך לכל עובר · פסוק הרגלים הוא מדרך התשמיש ולפי שהמשילה לזונה אמר כן וענין המליצה הוא שזמנת עצמך לכל עובר שיבא עליך וענין המשל הוא שהפקרת עצמך לעבוד כל ע"ז שיספר לך כל עובר עליך : תזנותך · כתוב בלא י"וד וקרי בי"וד : ותזני אל בני מצרים · כמו עם : גדלי בשר · אבר התשמיש יקרא בשר רר בשרו את זובו החתים בשרו וכן אמר על מצרים אשר בשר חמורי' בשרם ובדרך התשמיש תאות הנשי' לגדלי בשר וי"ת מסרבלי בשר וענין המשל ר"ל שהתאוית תאוה גדולה לתועבת מצרים תזנותך לשון יחיד : והנה נטיתי ידי עליך · לשפטך כמעשיך : ואגרע חקך · חק טרפך שנתתי לך סלת ושמן ודבש גרעתי אותו ולקחתי אותו ממך : בנפש שונאותיך · ברצון כמו אל תתני בנפש צרי ר"ל שראו בך נקמה מה שרצו לראות והן היו שונאות ישראל מקדם שהרי כל הימים נלחמו בהם עד שקם דוד והכניעם : בנות · כתרגומו כפרני פלשתאי : הנכלמות מדרכך זמה · אפי' הן שהן שונאותיך נכלמות מדרכך שהיא דרך זמה : ותזני אל בני אשור · עם בני אשור : מבלתי שבעתך · שם בפלס חכמתך אמר לא שבעת בתועבות מצרים הקרובים אליך עד שזנית עם בני אשור הרחוקים ממך התאוית גם לתועבותם : ותזנים

אשר נתתי לך ותעשי־לך צלמי זכר
ותזני־בם: ותקחי את־בגדי
רקמתך ותכסים ושמני וקטרתי
נתתי לפניהם: ולחמי אשר־נתתי
לך סלת ושמן ודבש האכלתיך
ונתתיהו לפניהם לריח ניחח ויהי
נאם אדני יהוה: ותקחי את־בניך כ
ואת־בנותיך אשר ילדת לי
ותזבחים להם לאכול המעט
מתזנותך: ותשחטי את־בני ותתנים
בהעביר אותם להם: ואת כל־
תועבתיך ותזנתיך לא זכרתי את־
ימי נעוריך בהיותך עירם ועריה
מתבוססת בדמך היית: ויהי אחרי
כל־רעתך אוי אוי לך נאם אדני
יהוה: ותבני־לך גב ותעשי־לך
רמה בכל־רחוב: אל־כל־ראש כה
דרך בנית רמתך ותתעבי את־יפיך
ותפשקי את־רגליך לכל־עובר
ותרבי את־תזנותך: ותזני אל־בני־
מצרים שכניך גדלי בשר ותרבי את־
תזנתך להכעסני: והנה נטיתי
ידי עליך ואגרע חקך ואתנך
בנפש שנאותיך בנות פלשתים
הנכלמות מדרכך זמה: ותזני
אל־בני אשור מבלתי שבעתך
ותזנים

די יהבית ליך ועבידית ליך צלמי
דכורא וטעית בהון: ונסיבית ית
לבושי ציוריך וכסיתינון ומשחי
וקטורת בוסמי שוית קדמיהון:
וטובי דיהבית ליך סולתא ומשח
ודבש אוכילתיך ויהבתינון קדמיהון
קורבנין לפולחן הלא הואה כל
אילין אמר יי אלהים: איפא אסגית
לארגזא קדמי כנשתא דישראל די
דברת ית בנך וית בנתך דעתידין
למפק מנהון תולדת קודשא קדמי
ונכיסתינון להן קורבנין לפולחן
הזעירא הות בעינך טעותיך:
ונכיסית ית בניא ויהבתינון
באעבראיתהון להן: וית כל חובי
תועיבתיך וטעותיך לא אדכרת ית
יומין דמלקדמין כד הוית מטלטלא
ושביקא מתעניא בשעבודין הוית:
מה יהי בסופיך על כל בישתיך נביא
אמר לה ווי ליך על דחבת ווי ליך
על דלא תבת אמר יי אלהים: ובנית
ליך איגורין ועבדית ליך רמן בכל
רחוב: בריש כל פרשות אורח
בנית רמתיך ואחילת ית קדושתיך
ואתחברת ליך למפלח לטעותא
ואסגית ית טעותיך עם כל דעדי
ואסגית ית טעותיך: וטעית בתר
בני מצרים קריבך מסרבלי בשר ואסגית ית טעותיך לארגזא קדמי: והא ארימית
ית מחת גבורתי עלך ומנעית טוביך ואמסרינך ביד בעלי דבביך כפרני פלישתאי
דאילו עליהון שלחית נביי אתכנעו ואת לא תברת מאורחיך דעיצת חטאין:
וטעית בתר בני אתור מדלא ידעת אוריתא   וטעית

לריח י"ו וסימ' נמסר בסדר ויקרא · לאכול י"ג מ"ל וסימ' הנה חדש מחר · ויסתר דוד בשדה ויהי היום · ותקח את המשרת דאמנון ותמר · והלחם והקיץ לאכול הנערי' · ודבש וחמאה וצאן ושפית · ויצקו לאנשים לאכול · ותזבחים לדם לאכול · את הנשיא נשיא הוא · והיה אם כלה לאכול את עשב הארץ · כנשר חש לאכול · הן אעצור השמים ולא יהיה מטר · טוב אשר יפה לאכול ולשתות דקהלת · אין אשכול לאכול:

רשי

צלמי זכר · לפי שדימה אותה לנקבה זונה דימה את הצלם לזכר הנואף עמה : ולחמי אשר נתתי לך וגו' · ביום שעשו את העגל ירד להם המן ונתנו ממנו לפני העגל ואף על פי כן ויהי ביו'מחר ולא פסק ואף כן מפורש בספר עזרא אף כי עשו להם עגל מסכה וגו' ואתה ברחמיך הרבים לא עזבתם וגו' ומנך לא מנעת מפיה' כדי הוא למונעו מה' ולא מנעתו אף כאן ויהי נאם יי' אלהים היה הלחם ולא פסק מלירד ליום מחר כך דרש רבי תנחומא : אשר ילדת לי · היו לו חמשה בנים ארבעה מהם לעבוד עבודה זרה ואחד מוקלה לבית הספר ובא להקריב האחד מבניו למולך מקריב לו את זה שהקלה ללמוד תורה במדרש רבי תנחומא ואני אומר אשר ילדת לו אלו הבכורות וכן הוא אומר בספר הזה ואטמא' אות' במתנות' בהעביר כל פטר רחם : את ימי נעוריך · את חסדי אשר עשיתי עמך במצרים : אוי אוי לך · ווי לך על דחבת ווי ליך על דלא תבת : ותבני לך גב · גובה כענין בימוס ומזבח : ותבני · לשון בנין : ותפשקי את רגליך · לפי שדימה אות' לזונ' דב' בלשון התשמיש שיש פסוק הרגלים איאקייי"מ"ש בלע"ז : גדלי בשר · בעלי אבר תשמיש : חוקך · מזונותיך כימי שפוט השופטים : ואתנך בנפש שנאתיך · בימי שמשו' : הנכלמו' מדרכ' זמה · תרג' יונתן דאילו שלחית לוותהון נביי איתכנעו ולא היו הולכים בדרך זמתך : מבלתי שבעתך · מחוק שלא שבעת בתועבות מצרים : ותזנים

מנחה גדולה

מ"מ מיתה מנוולת היא ואח"כ דבר שאינה מיתה מנוולת כיון שמת אל מטתו ואמר דרך לא זו אף זו לא זו כשהיה גזרת רעב שהיא גזרה קשה מאד שלא יצילו אחרים אף זו לו היית'גזירת חיה שהיא קל מרעב גם בזו לא היו יכולין להציל ולא זו מגזירת חיה אלא אפי' מגזרת חרב שהיא קלה מחיה ולא זו מחרב אלא אפי' מגזרת דבר גם בזו לא ינצלו אחרים ואף מכ"ש כי ארבעת שפטי הרעי' וגו' : ובעל יד יוסף ז"ל כתב פרשת נח דרוש ראשון דקדק למה לא ינצלו אחרים דהצדיק הוא מגי' על הדור וקראו נטורי קרתא · אבל להיות שנח לא היה מדריך לבני דורו כמ"ש בזוהר שנענש נח וקראו מי המבול על שמו דכתי' כי מי נח זאת לי ר"ל שנח גרם אותם שלא הוכיחם ולא התפלל עליהם וכן דניאל לא שביד לצלמא הוא עצמו אבל לא הדריך לאחרים שלא יסגדו ולא ישתחוו עד שבעבור שהשתחוו לצלם נ"כ נתחייבו כלייה בימי אחשורוש · ואיוב היה בעצת מצרים ויתרו ובלעם והנה בלעם יעץ יתרו מחה ואיוב שתק ומנע עצמו אבל לא יעץ לאחרים ולא הדריך אחרים שלא יעשו זה וכן נאמר איש תם וישר וירא אלקי' וסר מרע הוא עצמו אבל לא מסיר אחרים ולכך אם יהיו אלו השלשה דוקא עצמם ינצלו אבל לא אחרים מדה כנגד מדה כיון שלא היו מדריכים ומיישרים לבני דורם ומשתדלים בעבורם ע"כ :

בן אדם הודע את ירושלים את תועבותיה וגו' מהר"יא ז"ל רצה בזה שהנה האדם במדותיו ותכונותיו יתדמה אם לארץ אשר הורגל בה וכמו שאמר כמעשה ארץ מצרים אשר ישבתם בה לא תעשו · ואם שיתדמה לאביו ולאמו המולידי' אותו ולכן היה אומר כנגדם מכורתיך ר"ל הארץ אשר גרת בה ומולדותיך והם האב והאם שהולידוך אגיד לך מי המה אלה · אם הארץ אשר גרתה בה שעליה אמר מכורותיך באמת היא ארץ הכנעני ושם הרגלת ולכן לקחת אמונותיהם ועבודתיהם בכנענים עצמם ואמנם מולדותיך נראה שהיה אביך האמורי ואמך חתית כי הנה במעשיך הרעים והמגונים אליהם נמשלת ודמית רוצה לומר לכנעני מצד אחד ולאמורי ולחתי מצד אחר ע"כ : ולע"ד נ ספתח הס"י בהקדמה זו לפי שהיא לטובת ישראל שיוכלו להתגדל ע"כ כמו שאז"ל על פסוק למה יחרה אפך בעמך אשר הוצאת מארץ מצרים אמר משה רבון העולם מהיכן הוצאת אותם ממצרים שהיו כולם עובדי טלאים ולמדו מהם בניך ואף הם עשו את העגל לפיכך אמר אשר הוצאת מארץ מצרים דע מהיכן הוצאת אותם · אף כאן שבאו ישראל לירושלים שהיא מארץ כנען ימצאו שם עובדי גלולים ולמדו מעשיהם והרי הם כמי שרואה מעשה אביו ואמו ועושה כמעשם כמו כן ראו מעשה גויי הארץ ולמדו מעשיהם כאלו אביהם אמורי ואמותם חתית ולמדו מעשיהם וכן פירש הרד"ק ומולדתיך מארץ הכנעני את דומה לגרבות ארץ כנען כאלו נולדת וגדלת שם וכאילו אביך האמורי ואמך חתית שעשית כמעשיהם · ואם נפרש אביך האמורי כפי' רש"י מתרגם יונתן אביך ואמך על אברהם ושרה כפרשנו לאידך גיסא שאמר השם שאין כאן התנצלות לישראל כיון שבאו לארץ כנען למדו מעשה גויי הארץ וע"כ עשו כמעשיה' כיון שמכל מקום היה בידם להטיב מעשיהם ואברהם ושרה יוכיחו שהרי אביך האמורי ואמך חתית וכל יושבי הארץ ההוא כולם עע"ז היו ושם נתגדלו אברה' ושרה ואע"פכ לא עשו כמעשיהם אלא

ותזניס · ותזני עמס וי"ת מבלתי סבעתך מדלא ידעת אוריתא ותרגס וגם לא סבעת ואף לא ידעת' תיובת' : ותרבי את תזנותיך · גם זה לשון יחיד : אל ארץ כנען כשדימה · יש מפרשים כמו מארץ כנען ואינגו ככון כי מ"ס הסמוס הוא הפך מלת אל ולמ"ד הסמוס ועוד מה לריך לזכר כנען היה לו לומר מארלך אלא פי' כמשמעו אל ארץ כנען כלומר כתועבות ארץ כנען שהיו עושים הכנעניי' אשר הוריש יי' מפניך כמעשיה' עשית והרבית את תזנותיך כמו שכתוב במנשה מכל אשר עשו האמרי אשר לפניו ופרוש אל ארץ כנען דמית בתזנותיך אל ארץ כנען כשהיתה ארץ כנען וכשדימה ר"ל אל כשדים כלומר הרבית תזנותיך ודמית לארץ כנען ולארץ כשדים בתזנותך כי לא שבע' באחד מהן וגם בזאת לא שבעת כדרך שתיהן : מה אמולה לבתך · זכר לב בלשון נקבה לגריעות אמולה גזורה כלומר אין לה מחשבה ישרה כאילו היא גזור' ואינה כי לא חשבת כל אשר עשית כי הם מעשי' רבים ורעי': מעשה אשה זונה שלטת · פירוש מעשים שעשית הם מעשי זונה שהיא שליטה בעלמה לעשות כל אשר תתאוה : שלטת · שם תאר בפלס אדרת עורת אמר לזכר שליט ולנקבה שליטה או שלטת בלע"ז גלייר"דא ויונתן תרגס דשליט לה בנפשה : בבנותיך · לפי שהתקיר דומה לשם בא פעמים בלשון רבוי וכן בהזרותיכם באראות וענין הרבוי ר"ל בניניס רבים במזבחות אלהים רבים : גבך · כמו שאמר למעלה ותבני גב : עשיתי · בי"וד נוספת בסוף וכן ולא הייתי והקרי בלא י"וד כמנהג כי אין י"וד לנקבה אחר תי"ו הנמצאת אף על פי שנהגו כן במקומו' אחר כ"ף הנמצאת כמו עוניכי נעוריכי תחלואיכי לא נהגו כן אחר ת"יו הנמצאת : לקלס אתנן · בזה לא היית כזונה כי הזונ' לועגת על האתנן ומבזה אותו כדי שיוסיף לה עוד בועלה אבל את כמו זונה מתאוה אל הזנות תאוה גדולה עד שכל אתנן טוב בעיניה ואפי' הפחות שבהם ולא עוד אלא שמרוב תאותה היא תתן אתנן כמו שאמ' ואת נתת את נדניך וזהו דרך משל על רוב תאות ישרא' לאלהי' אחרים עד שמבקשים מיני העבודו' בכל מקום ושוכרים שלוחים ומשלחים כסף וזהב לאלהי העמים ומיקרים עבוד' אלילי' שלהם בעיניה' וזהו בהפך כל עם כיכל עם עובד אלהיו ומבזה אלהי עם אחר ולפיכך אמר ויהי בך הפך מן הנשים : האשה המנאפת · כן עשית את תחת האל לקחת אלהים אחרים וכתב זה הפסוק לבאר כל המשל כי כל מה שנזכר בענין התשמיש הוא משל לע"א : לכל זונות יתנו נדה · מתן הזונה יקרא נדה ונ"כון תמורת ה"א ואת נתת את נדנך ורז"ל הרגילו זה הלשון במהר הבתולו' כי מה שמביאה אשה לבעלה יקראו אותו נדוניא וי"ת אגרו כמו אתנן : תשחדי · בקמץ חטף החי"ת וענין הפסוקים האלה כבר פירשנוהו : ויהי בך · והאחריך לא זונה · בו"יו עם הדגש אמר כמו שבך הפך מן הנשים שהיו עד הזמן הזה כן אחריך לא יהיה כזנותיך ופי' ולא זונה לא נעשה ולא יעשה במעשה הזנו' כזנותך והוא מן שלא נזכר פועלו מהדגוש : ותהי להפך · אמר ותהי לשון זכר כמו שזכרנו כמה פעמים כי ידבר כנגד הכנסה פעם לשון זכר ופעם לשון נקבה : לכן · מבואר הוא : כה אמר יי' אלהים יען השפך נחשתך · פי' תחתיך ובאמרו אחריו ותגלה ערותך הוא כפל ענין במלות שונות כי ענין השפך כענין ותגלה כי הדבר הנשפך נגלה ונראה וענין נחשתך כענין ערותך כי תחתי' האשה היא הערוה ונחשתך תחתיך כמו וחרה נחשתה וכן בדברי רבותי' ז"ל נחשתו של תנור פי' תחתית ויונתן תרגם חלף דאתגליא' בהתתיך וענין זה המשל כי נגלו מעשיה הרעים לעיני כל העמים בקבלת עונש על מעשיה הרעים וכענין זה אמר הושע אגלה את נבלותה לעיני מאהביה : מאהביך · הם שהיית מחבבת ומתחברת להם לעבוד ע"א שלהם : וכדמי בניך · בכ"ף פי' באותו החטא קבלת עונש מדה כנגד מדה את לא חמלת על דמי בניך שזבחת להם לעבוד' אלילי' גם אני לא חמלתי על דמך והבאתי עליך חרב נוקמ' נקם ברית : אשר נתת · מהם לגלולים שזכר : לכן אשר ערבת עליהם · כמו יערב עליו שיחי ענין ההנאה וההכשר : על כל אשר שנאתי · כמו עם וכן ויבאו האנשים על הנשים כלומר הנני מקבץ אות' הגוים שאהבת עם אותם שסנאת' וכולם יבאו עליך מסביב להחריב ארלך וזהו גלוי הערוה : וראו את כל ערותך · על דרך משל : ושפטתיך משפטי נואפו' ושופכו' דם · כי יש עליהם שני משפטים משפט הנאוף ומשפט שפיכו' דם כי האשה המנאפת פעמים שהיא שופכת דם כי יבאו אליה שני זונים ויתקוטטו זה עם זה עליה או יבא בעלה פתאום בבית וימצא המנאף עם אשתו ויהרגנו או המנאף יהרג את בעלה כן את נואפת תחת אישך שהוא האל יתברך על דרך משל ושפכת דם נקי דם בניך ובנותיך לע"א : ונתתיך דם חמה וקנאה · כתרגומו ואמסרינך לקטול ברוגז ובחמה כי אני יש לי חמה עליך כי את הכעס' אותי במעשיך הרעים גם קנאה כי קנאת אותי בלא אל וכן אמר במשלי שלמה כי קנאה חמת גבר ולא יחמול ביום נקם : ונתתי

רשי

ותזניס · לשון זנות אהאנ"סארא אא"לס בלע"ז : אל ארץ כנען כשדימה · כשדים לא מארץ כנען הם וכך פרשו הוספ' כלמי כשדים על של כנעני' שהיו סמוכים ליך וזנית להם כבר ויונתן תרגם ותרבי תזנותיך כשדימה ונלמית לכנענים השטופים בע"א ואסגיתית טעותיך לאתחבר' לעמא דכנע' למהך אנימוסי כשדאי ולי נראה כנען כמו סוחר כמו כנען בידו מאזני מרמה שכן קורא ארץ כשדים ארץ סוחרים כמו שנאמ' ויביאהו אל ארץ כנען בעיר רכלים שמו : מה אמולה מקולקל' וכן היהודים האומללי' וכן כי אמלל אני : לבתך · כמו לבך : שלטת · שיררה שליט עליה : בבנותיך גבך · כמו בבנותיך לשון בנין : לקלס אתנן · לדבר ולהתהלל באתנן יפה שנותנין לה וכן כל לשון קלסה לשון דבור פאר"ליץ בלע"ז אתנן הוא לשון שכירו' לוי"אין בלע"ז : האשה המנאפת את האשה המנאפת תח' אישה וגו' · בהיותה תחת בעלה נותנת עיניה באחרי' : נדה · מוהר בתזנותיך · מרוב זנות שהיה ביך עשית כן : לא זונה · לא כזנה לכל זונ' כזנותך : השפך נחשתך · הוא לשון סולים שקורין פונ"ץ בלע"ז וכן הרבה בסדר טהרות נחשתו של תנור השפך נחושתך מרוב תאות זנות היה מקורך זב : ועל כל גלולי תועבתי' · ויע' כל גלולי תועבתי' : ובדמי בניך · ובעון דמי בניך אעשה לך הרעה הזאת המפורש' בענין הנני מקבץ וגו' : ערבת · מ"אלאש בל' : ונתתיך דם חימה וקנאה · ואסגירך להורגי בחימה וקנאה וכעס : והרסו

ותזנים וגם לא שבעת: ותרבי את־
תזנותך אל־ארץ כנען כשדימה וגם־
ל בזאת לא שבעת: מה אמלה לבתך
נאם אדני יהוה בעשותך את־כל־
אלה מעשה אשה־זונה שלטת:
בבנותיך גבך בראש כל־דרך
ורמתך עשיתי בכל־רחוב ולא־
הייתי כזונה לקלס אתנן: האשה
המנאפת תחת אישה תקח את־זרים:
לכל־זנות יתנו־נדה ואת נתת את־
נדניך לכל־מאהביך ותשחדי אותם
לבוא אליך מסביב בתזנותיך:
ויהי־בך הפך מן־הנשים בתזנותיך
ואחריך לא זונה ובתתך אתנן ואתנן
לה לא נתן־לך ותהי להפך: לכן זונה
שמעי דבר־יהוה:
כה אמר אדני יהוה יען השפך
נחשתך ותגלה ערותך בתזנותיך
על־מאהביך ועל כל־גלולי
תועבותיך וכדמי בניך אשר נתתי
להם: לכן הנני מקבץ את־כל־
מאהביך אשר ערבת עליהם ואת כל־
אשר אהבת על כל־אשר שנאת
וקבצתי אתם עליך מסביב וגליתי
ערותך אליהם וראו את־כל ערותך:
ושפטתיך משפטי נאפות ושפכת
דם ונתתיך דם חמה וקנאה:
ונתתי

וטעית בהון ואף לא ידעת תיובתא: ואסגית ית טעותיך לאתחברא לעמא דארעא דכנען למהך בנימוסי כשדאי ואף בדא לא ידעת אוריתא: מה תקיף הוה רשע ליבך אמר יי אלהים במיעבדך ית כל אילין כעובדי איתא נפקת ברא דשליטא בנפשה: במיבנך איגורך בריש כל פרשות אורח ורמתך עבדת בכל רחוב ולא הוית כנפקת ברא דמיתהניא באגרא: כנישתא דישראל דמיא לאיתתא דרחימא על בעלה ומזניא עלוהי שבקת ית בעלה וטעת בתר נוכראין: לכל נפקת ברא יהבין אגר ואת אהנית ית אגריך לכל רחימך ושחרת יתהון למיתי עלך מסחור סחור בטעותיך: והוה ביך שנו כנשתא דישראל מן מדינתא בטעותיך ובתריך לא הוות דטעת כוותיך ובמיתנך אגר ואגר לא איתיהב ליך והוית לשנו: בכן דעובדהא כנפקת ברא כנשתא דישראל קבילי פתגמא דיי: כדנן אמר יי אלהים חלף דאגליאת בהתתיך ואתחזית קלניך בדטעית בתר רחימיך וית כל חובי פולחן טעוות תועבותיך ובחובת דם בניך דנכיסת להן: בכן הא אנא מכניש ית כל רחמך דאיתרעית למיטעי בתריהון וית כל דרחימית עם כל דשנית ואכניש יתהון עלך מסחור סחור ואגלי בהתתיך להון ויחזון ית כל קלוניך: ואיתפרע מיניך פורענות גיפן ואשדת דם ואימסרינך לקטול ברגז ובחימה: ואמסר

י"ב מלין וגם וב' מלין סוף פסוק וסימ' וגם בעליו יומת · וגם הגמלים השקתה · וגם שמו בכליהם · וגם לא שבעת · וגם אני אליך · וגם במכתב לאמר דעזרא · וחברו דד"ה · וגם משרי ישראל דד"ה · וגם נגיד ברית · ונם ילדתי בנים · וגם בהמות שדי · וגם זה הבל · אתנן ה' פתחים בליש' בקריא' וסי' לא תביא אתנן זונה ומחיר כלב · ויהי בך הפך מן הנשים תניינא דפסוק · ושרפו בתיך באש · כי מאתנן זונה קבצה ועד אתנן ב' בפסוק · אלהים ז' חס' בסיפרא וסי' לכן הנני אקבץ · בן אדם דבר אל זקני · איש שקוצי עיניו השליכו · ואמר אלהים מה הבמה · כה תאמר אלהים · על הדם תאכלו · ודבר אלהים ר"פ :

מנחה גדולה

אלא עזבו העבודה זרה והכירו את בוראם והיו נאמנים בעבודת ה' אף אתם שאתם מבניהם היו לכם לעשות כמעשה אבותיכם ולדבק בה' וללמוד ממעשה אבותיכם ולא ממעשה יושבי הארץ · וזה אומרו בן אדם הודע את ירושלים כת"י הוכח ית יתבי ירושלים את תועבותיה שעשו מעשים מתועבים ואע"פ מכורתיך ומלדתיך מארץ הכנעני וע"י סגרת בארץ ההיא הורגלת במעשה יושבי הארץ לעשות כמעשיהם כאלו נולדת בה אין זו טענה לפטור עצמך מן הדין. וראיה לדבר אביך האמרי ואמך החתית ראה איך עזבו מעשה אבותיהם ומעשה גויי הארץ אשר גרו בה ובאו לחסות תחת כנפי השכינה ויותר היה ראוי לעשות כמעשה מלדותיך ממעשה מכרתיך וע"כ אמר מכרתיך ומלדתיך שתיהם מארץ הכנעני מכורתיך כמו מגורתיך ומולדתיך הם האבות ועזבת מעשה מולדתיך הם מעשה אביך ועשיתי כמעשה מכורתיך כמעשה הגוים אשר גרתה בה : ואמר לא כרת שרך פי' הרב בעל עוללת אפרים בדרוש חג הפסח שהם מדות שהיו נעדרים במצרים לא כרת שרך רמז לתורה שנ' בה רפאות תהי לשרך ובמים התוריים לא רחצת והמלח לא המלחת רמז לתיקון המדות כמלה זה העשוי לתיקון המאכל והחתל לא חתלת במעשים טובים שנמשלו לבגד שנ' לדק לבשתי וילבשני ואעבור עליך וארחצך במים התורניים ואלבישך רקמה בלבוש מעשים טובים ואעדך עדי בתיקון המדות ע"כ · ואמר רבבה כצמח השדה נתתיך ותרבי ותגדלי וגו' הנה בפסוק ובני ישראל פרו וגו' כתבנו כי מדרך הטבע כשאשה מוליד תאומים אין מולדות גדולי קומה ובעלי אברים כמו שהוא כשמוליד ולד אחד וכ"ש כשהיא מוליד יותר משתים

בפעם אחת הם חלושי כח ביותר כידוע ובמצרים ילדו ששה בכרס אחד ואע"פכ היו גבורי כח ולזה אמר הכתוב שהיו המצרים יראים מזה וזה שאמר מלך מצרים הנה עם בני ישראל רב ועצום ממנו אעפ"י שהם רב ויולדים ששה ששה בכרס אחד אעפ"כ הם עצום ממנו · וז"ש ובני ישראל פרו וישרצו וירבו שהיו יולדות ששה בכרס אחד ומ"מ ויעצמו מאד זה היו דברים נגדיים זה לזה כפי הטבע · וזה הוא אומרו פה בספור חסדי השם ית' מה שעשה לישראל במצרים ותרבי ותגדלי אעפ"י ותרבי שהיית רב מאוד וכפי הטבע היה לך להיות קטני אבר ולא בעלי קומה ואני לא כן עשיתי לך אלא ותרבי ואע"פכ ותגדלי :
ואעבר עליך ואראך והנה עתך עת דודים וגו' ירצה שלא היה אז הזמן לגאל כי היה להם להיות במצרים ת' שנה ועדין לא היו כי אם רד"ו אלא שהק"בה חישב את הקץ מזמן שיהי' ת' שנה משנולד יצחק או היה מחשב קושי שעבוד או כמ"ד שהלילות השלימו וכמה דרכים הנאמרים בזה והי' השם מהפך בזכותם למהר הקץ כמ"ש ז"ל על פסוק מדלג על ההרים וגו' וז"ש והנה עתך עת דודים לא שיהי' עתך לגאת מסם אלא עת דודים מפני החיבה שהי' להש"י עליהם ע"ד אני לדודי ודודי לי שהי' השם מראה אהבתו וחיבתו לישראל למהר הקץ בחשבון שישלימו הת' שנה קודם הזמן משנולד יצחק וכדומה · או ירצה ע"פ שאמרו ז"ל שהיה צריכין ישראל להיות דוקא ששים רבוא בקבלת התורה כידוע וז"ש רבבה כצמח השדה נתתיך ותרבי וגו' באופן שהיית כ"כ מרובה באוכלסין שהיית ראוי לקבלת התורה שנתמלא מספר ששים רבוא וראיתי והנה עתך
עת

נתתי אותך בידם · ביד האוהבים והשנואים הנזכרים: ערום ועריה · כמו שמלאתיך בעת שחמלתי עליך והרסו גבך כמו שפירש כי על המזבחות אמר ויונתן תרגם ויפגרון שוריך ויתרעון רמתך ושלמעלה גב וגבך תרגם יונתן אגורא אגורך: והעלו · אלה הנזכרים יקבצו עמהם קהל משאר העמים ואמר והעלו כי ארץ ישראל גבוה מכל הארצות: ורגמו אותך באבן · כמשפט המנאפות שרוגמים אותם באבנים לא שימיתוה וכן וירגמו אותו אבן הנאמר בעכן ופירש אדוני אבי ז"ל כי אחרי שאמר מלינת המשל והשבתיך מזונה נראה שדבר בזונה שהכוה באבנים ועשו בה דקירות חרב ושרפו ביתה וכל השפטים האלה לבזותה ולהכלימה עד שתהיה נבזת ושפלה בעיני כל ולא

ונתתי אותך בידם והרסו גבך ונתצו
רמתיך והפשיטו אותך בגדיך ולקחו
כלי תפארתך והניחוך עירם ועריה:
והעלו עליך קהל ורגמו אותך באבן
ובתקוך בחרבותם: ושרפו בתיך
באש ועשו בך שפטים לעיני נשים
רבות והשבתיך מזונה וגם אתנן
לא תתני עוד: והנחתי חמתי בך
וסרה קנאתי ממך ושקטתי ולא
אכעס עוד: יען אשר לא זכרתי
את ימי נעוריך ותרגזי לי בכל
אלה וגם אני הא דרכך בראש נתתי
נאם אדני יהוה ולא עשיתי את
הזמה על כל תועבתיך: הנה כל
המשל עליך ימשל לאמר כאמה
בתה: בת אמך את געלת אישה
ובניה ואחות אחותך את אשר געלו
אנשיהן ובניהן אמכן חתית ואביכן
אמרי: ואחותך הגדולה שמרון
היא ובנותיה היושבת על שמאולך
ואחותך הקטנה ממך היושבת
מימינך סדם ובנותיה: ולא
בדרכיהן הלכת וכתועבותיהן
עשיתי כמעט קט ותשחתי מהן
בכל דרכיך: חי אני נאם אדני יהוה
אם עשתה סדם אחותך היא
ובנותיה כאשר עשית את ובנותיך:
הנה

ואמסריתיך בידיהון ויפגרון שוריך
ויתרעון רמתיך וישלחון יתיך לבושי
יקריך ויסבון מני תושבחתיך
וישבקוניך מטלטלא ושביקא:
ויסקון עלך משירין וירגמון יתיך
באבני קלעא ויבזעוניך בסיפיהון:
ויוקדון בתיך בנורא ויעבדון ביך
פורענות דינין לעיני מדינן סגיאן
ואבטליניך מלמהוי כנפקת ברא
ואף אגר לא תיתנין עוד: ואניח
חמתי ביך ותעדי קנאתי מיניך ואסיף
ולא יהי רוגזי עוד: חלף דלא
אדכרת ית יומין דמלקדמין והוית
מרגזא קדמי בכל אלין ואף אנא
פורענות אורחתיך בריש יהבית
אמר יי אלהים לא עבדת ליך
עיצה למיתב מן כל תועבתיך: הא
כל דמתיל עלך ימתול למימר
כעובדי אימא כן ברתא: למא הוית
ב־תה לארעא דכנען למיעבד
כעובדי עמא דאיתרבו אבהן עם
בנין ואחתא לסדום ועמרה
דאישתיצי עמהון אבהן עם בנין
הלא אימכון שרה בני חיתאי הות
ולא עבדת כעובדיהון ואבוכון
אברהם ביני אמוראי ולא הליך
בעיצתהון: ואחתיך רבתא שמרון
היא וכפרנהא דיתבא על סמאליך:
ואחתיך דזעירא מניך דיתבא מימניך סדום וכפרנהא: ואילו באורחתהון
הליכת וכתועיבתהון עבדת חסוך הוות חוביך אילהן דאסגית לחבלא מינהון
בכל אורחתיך: קיים אנא אמר יי אלהים אם עבדית סדום אחתיך היא וכפרנהא
כמא דעבדית את וכפרניך:
הא

הא ג' וסי' הא לכם זרע וזרעת' וגם אני הא דרכך בראש נתתי הא כדי פרזלא לא מתערב: ואביכן ב' וסי' ואביכן התל בי והחליף אמכן חתית ואביכן אמרי: ותשחתי ז' חס' בליש' וסי' נמסר בשמוא' ב' ריש סי' י"א:

יבאו אליה עוד מנאפי' ועל כרח' תהיה נשבתת מהיות זונה ואפי' אם תתן היא אתנן לא יהיו עמה כי תשאר נבזה ושפלה בעיני כל ועניין המשל הזה הוא הריסות החומות שמשליכים בקלע ובדיק אבני' גדולות אל החומה להפילה כמו שנאמר בקיר חרשת ויסבו הקלעים ויכוה: ובתקוך בחרבותם · כתרגומו ויבזעונך בסיפיהון: ושרפו · כי כן עושים לנשים המנאפות ולעניין המשל כמו שכתו' וישרוף את בית יי' ואת בית המלך ואת בתי ירושלם: שפטים · סקילה שרפה והרג: לעיני נשי' רבות · כדי שיוסרו הנשים הנשארות ולעניין המשל כתרגומו לעיני מדינן שניא רוצה לומר אנשי המדינות אלא שהמדינות קורא אות' נשי' בדרך משל: והשבתיך מזונה · מהיות זונה וכן ויסירה מגבירה מהיות גבירה ונכחידם מגוי מהיות גוי' ועניין המליצה פירשנו ועניין המשל כי מיום שחרבה ירושלם לא עבדו ישרא' אלהים אחרים: והנחתי · אחר שהגליתיך מארצך והחרבתי ארצך הנה לקחתי נקמתי ממך ונחה חמתי ושככה ואין לי עוד קנאה וכעס כי נסבת' ממך עבוד' אלהים אחרים: יען · וכל זה עשיתי לך בעבור שלא זכרת כל החסדי' שעשיתי עמך בימי נעורי' כשמלאתיך ערום ועריה והרגזת והכעסת אותי בעבודת אלהי' אחרים: ותרגזי · זה לבדו פעל יוצא מן הקל: זכרתי · כתיב ביו"ד יתירה בסוף: וגם אני הא דרכך בראש נתתי · את עשיתי את כל התועבות האלה וגם אני הנה ראיתי שנתתי את דרכ' בראש ולקחתי נקמתי ממך: הא · כמו הנה וכן הא לכם זרע: ולא עשיתי · הוי"ו יתירה ככתוב וכבר פי' זה ופי' ולא עשית את הזמה על כל תועבותיך בעוד שהיית עושה התועבות ואני הייתי מעיד בך יום יום שובי מדרכך הרעה ולא עשית המחשבה שהיה עליך לעשות כלומר לא נתת אל לבך איך אעשה הרעה הגדולה הזאת וחטאתי לאלהי' שהוציאני מבית עבדי' ונתן לי ארץ נחלה ועשה לי כמה טובו' וכמה חסדי' כל זה נתת אל לבך ועל הדרך הזה פ"י ולא עבדת לך עצה למתב מכל תועבותיך: הנה כל המשל · ענין משל ומליצה משל שאומרים בני אדם: כאמה בתה · כמעשה האם כן עושה הבת עליך יאמרו זה המשל והאם היא על דרך משל ארץ כנען והבת היא כנסת ישראל והכנסת תקרא בת כמו שכתוב בת ירושה בת אדום והנה את עשית כמעשה ארץ כנען והנה ימשול עליך כל מושל כאמה בתה: כאמה · הה"א רפה בתה הה"א מפיק ומנינו ה"א רפה שדינה במפיק כמו ותתמרה בחמר ובזפת למן היום הוסדה כל אנחתה הסבתיך והדומי' להם ובא הכנוי קוד' הידיעה כמו ישנו עם אחד ותראהו את הילד והדומים להם וכזה באה ה"א הידיעה עם הכנוי לענין הדמיון: בת אמך · את שאת דומה לה במעשה עד שיאמרו עליך בת אמה היא וכמו שגעלה היא אישה ובניה כמו שכתוב כאשר קאה את הגוי הזה אשר לפניכם והגעול והקיא' ענין אחד ואשה ובניה משל על המלך והעם דרך פרט כי על דרך כלל העם היא הכנסת והיא הבת כן בת ירושלם געלה מלכה ועמה ואחות אחותך וכן את אחות אחותך סדום שדומים מעשיך למעשיהם שהיו אנשי חמס ותועבות אחרות וכן את כמוהו ואמר אחותך לפי שהיתה שכנה לה ואמר געלו לשון רבים על סדום ועמורה ואמר אחותך דרך כלל גם סדום היה עיקר המלוכה אנשיהן ובניהן מלכיהם ועמם וכל היקום אשר בם כי נהפכה הארץ: אמכן חתית אביכן אמורי · ידמה למעשיכן כי אמכן היתה חתית ואביכן היה אמורי שעשיתם כמעשיכם ולא כן אלא אמכן ואביכן היו צדיקי' אברהם ושרה יצחק ורבקה יעקב ונשיו ולא למדתן מעשיהם הטובים אלא למדתן מעשה הארץ אשר באתן בה כאילו אמכן ואביכן היו אמורי וחתית ושאר האומות ההם יושבי הארץ: ואחותך הגדולה · ר"ל הגדולה ממך כי במלכות שמרון היו עשרת השבטים: על שמאלך · כי חלק יהודה היה לדרום וחלק יוסף לצפון: ולא בדרכיהן הלכת · אלא רע מהן: וכתועבותיהן עשית · ולא כתועבותיהן אלא רע מהן: כמעט קט ותשחיתי מהם · מעט קט זמן עמדת אחרי גלות שמרון: ותשחיתי מהם · מסדום ומשמרון כי גלות שמרון היה בשנת שש לחזקיהו ונשארו ממלכותו עשרים ושלש ומלך מנשה בנו אחריו והרשיע מכל אשר לפניו וזה מעט קט עשרים ושלש שנה אלה: קט · כמו מעט ונכפל במלו' שונות למעט יותר: חי אני · אם עשתה · כי הם לא המירו אלהיהם ואת המירו' כבודך בלא יועיל ואפשר כי גם במעשים רעים השחיתה ממנו:
הנה

רשי

והרסו גביך · בנייני גובהי כימוסיך: רמותיך · לשון במות: ובתקוך · אין לו דמיון ות"י ויבזעונך · אסקרי"פולרונט"ו בלע"ז: והשבתיך מזונה · מהיות עוד זונה: הא · כמו הנה: ולא עשית את הזמה · אף על פי שאני נתתי דרכך בראשך לא עשית עצה לתת לב על תועבותיך לשוב מהם כל זימה שבמקרא לשון עצה הוא יש לטובה ויש לרעה: כל המושל · לשון משל וחידה הוא: כאמה בתה · ה"א של כאמה אינה מפיק ה"א לפי שאינה משמשת כלום אלא כאם כן בתה: בת אמך · אומה של כנען אשר ירשתם את ארצם: גועלת אישה ובניה · אשר הרגו תועבותם עד כי געלה והקיאה הארץ את יושביה האבות והבני' יחד: ואחות אחותך · סדום הסמוכה לה"י: אמכן חתית וגו' · ת"י הלא אמכן שרה בני חתאי הוות ולא עבדת כעובדיהון ואבוכון אברהם ביני אמוראי ולא הליך בעצתהון: על שמאלך · לפי שנחלת יהודה בגבול דרומי של ארץ ישראל היה נמצאו כל שאר השבטים על שמאלם: ולא בדרכיהם הלכת · והלואי בדרכיהון הלכת ולא התעבת יותר מהם וכן ולא יותן לא לעבדך וכן ולא הם עודנו מי דיהונתן אפל ייאי"ט בלע"ז: כמעט קט · והיו תועבותיך לפני אילו לא התעבת מהן אבל את ותשחיתי מהן וכן ת"י ויש פותרין ולא בדרכיהם הלכת כמשמעו כמעט קט היו תועבותיהם בעיניך ותשחיתי מהן קט פי"קוט בלע"ז:
ותגביהנה

מנחה גדולה

עת דודים לקבלת התורה אלא שעדיין היה חסר מזמן השעבוד ואפרוש כנפי עליך להוציא אותך משם קודם הזמן באותות ובמופתים וביד חזקה כמו שאז"ל שהיה צריך יד חזקה ע"י שיצאו משם קודם הזמן ומכסה ערותך ר"ל מה שהיה מן הדין להיות עוד במצרים הייתי מכסה עליה ואגינת עליך או ירצה ואכסה ערותך הם המעשים רעי' שעשית במצרים שהיו עובדי ע"ז ועל כן לא היית ראוי לצאת משם · ואשבע לך כדי שלא יקטרג מדת הדין הללו עובדי ע"ז והללו עע"ז כי הייתי מחויב לקיים שבועתי וזה ואשבע לך להגאלך ולטובתך כי מצידי לא היה צריך שבועה אלא בשבילך נשבעתי שלא יקטרג מדת הדין עליך וע"כ ואשבע לך וכמו שאמר במדרש חזית על פסוק כשושנה בין החוחים אלולי שאסר הקב"ה עצמו בשבועה לא היה ישראל נגאלים לעולם · ואבוא בברית אותך וגו' ותהיי לי כי בקבלת התורה הייתם דומה לי כמ"ש אני אמרתי אלהים אתם ובני עליון כולכם להיות חיים וקיימים לעולם כמ"ש על חרות על הלוחות חרות ממלאכי המות וזה זכית ע"י וארחצך במים כי המיתה הוא מצד הזוהמא שהטילה הנחש על חוה ישראל שעמדו על הר סיני פסקו זוהמתן ועי"כ בטלו מהם המיתה וזהו ואשטף דמיך מעליך וגו' הוא הזוהמא שהטילה נחש שפסק ממך: והרב ר' שלמה בן התשבץ פי' ואעבור עליך ואראך מתבוססת בדמיך ואומר לך בדמייך חיי שהכוונה לומר כאשר ראיתיך מתבוססת בדמייך דהיינו כגב רעה השולט עליך שהוא מורה על הדם והיה הדם ההוא כבר נשפך עליך עד שהיית מתבוססת באותו דם תקנתי אני ההוראה עצמה שהפכתי את הדם לדם מילה ונמצא שחיית ורבית בדם ההוא והוא אומרו ואומר לך בדמיך חיי וגו' ע"כ: ואמר ואעדך עדי וגו' שעשיתי לך עדי ע"י התורה והוא במה שיש בתורה רמ"ח מצות עשה כמנין אבריו של אדם ושס"ה מצות לא תעשה כמנין הגידים שבאדם ואין לך עדוי גדול מזה ואתנה צמידים על ידך כשהם צמודים יחד עולה תרי"ג והכל היה כלול וצמוד בשתי לוחות שהם נגד שתי ידיך כמ"ש ז"ל שבין כל דבור ודבור היו כתובי' המצות והדקדוקים שבה וכן אמרו שמספר אותיות עשרת הדברות הם כמנין כתר שהם תרי"ג מצות ושבעה מצות דרבנן · ובכל אות כלול מצוה אחת כמו שמפורש בספר כתר תורה להרב ר' דוד הרופא · וז"ש ועטרת תפארת בראשך שעולים המצות כמנין כתר שהיא עטרה · ואמר ורביד על גרונך הוא הקול קול יעקב שכל זמן שישראל מצפצפים ומהגים בגרונם בבתי כנסיות ובתי מדרשי' אין הידים ידי עשו שולטין בהם וזה ורביד על גרונך ורב"יד אותיות דיבור לומר שכל זמן שהדיבור בגרונך בדברי תורה אי אתה מהירא משום אומה ולשון · ואתנה נזם על אפך אז"ל כל דבור ודבור שיצא מפי הקב"ה נתמלא כל העולם בשמי' והריח מיוחס לאף כדכתיב וריח אפך · ועגילים על אזניך עגילים תרתי משמע אנכי ולא יהיה לך מפי הגבורה שמענום או יאמר ועגילים על אזניך במה ששומעין היה ג"כ דבר פלא וכם כמו שאז"ל על פסוק וכל העם רואים את הקולות שהיו רואים את הנשמע · או יאמר ואתנה צמידים וגו' במה שאז"ל כיון שעמדו על הר סיני כל בעלי מומין נתרפאו וז"ש צמידים על ידיך וגו' שכל האיברי' שבך היו בעדי ויופי שלא היה בהם מום וזה ויצא לך שם ביפיך כי כליל הוא בהדרי אשר שמתי עליך שהייתי מיפי אותך בכל מיני יופי:

והנה מצינו במדרש על פסוק קול דודי הנה זה בא וגו' פלוגתא לר' יהודה ור' נחמי' ורבנן
רבי

הנה זה היה · סדום אחותך · גאון היה לה שבעת לחם ושלות השקט היה לה למה היה לה גאון לפי שהיה לה שובע לחם ושלות השקט וסמיכו׳ שלות אל השקט לרוב השלו׳ : שבעת · שם או תאר כמשקל שפלת קומה ומ׳נס היה לה אל ושלות השקט : ותגביהנה · כמו ותגבהנה אלא בא כן לזווג המלות מפני מלת תעשינה או יאמר כן בלא זווג כמו תבאנה ותבאינה · ואמר ותגבהינה לשון רבות על סדום ובנותיה שזכר ויהיה פירוש ואסיר אתהן שהשחתי את העם והערים כלם לפי שהפכתי אותם שלא יהיה שם ישוב וזהו ואסיר או יהיה פי׳ ותגבהינה על סדום ועל שמרון שזכר ויהיה פירוש ואסיר זאת בגלותו וזאת בהשחתה ופי׳ כאשר ראיתי כמו שנראה לי כי משפט׳כן או פירו׳כאשר

רשי

ותגבהינה היא ובנותיה כמו שמפורש באיוב ארץ ממנה יצא לחם וכל הענין עד שאמרו נשכח תורת רגל מארצנו שאין באים אלא לחסרנו : ואסיר אתהן כאשר ראיתי · דרכן כענין שנאמר בסדום ארדה נא ואראה וגומר : ותצדקי את אחותך · קודם שהתעבת יותר מהן היו נדונו׳ לחובה וכיון שהרשע׳ מהן עשית אותן כצדקניו׳ ונתת להן פתחון פה לומר יש שהכעיסוך יותר ממני : אשר פללת · אשר שפט׳ להן קודם שהרשע׳ מהן היית אומר׳ עליהן ראוי׳ הן לפורענו׳ : את שבות סדום · ארפא את הארץ מגפריו׳ ומלח ואושיב בה יושבים : בתוכהנה · כמו בתוכן : בנחמך אותן · כשהרשע׳ מהן ונתת להן פתחון פה · ד״א בנחמך אותן כשתבא עליך הרעה יכוחמו הנה לומר לא לבדינו לקינו : ולא היתה סדום אחותך וגומר · בתמיה לשמועה בפיך להוכיח רבי׳ ולומר הזהרו שלא תהפכו כסדו׳ כאילו היתה ליך שמועתה חדשה : ביום גאונך׳ כשהיי׳ בגדולתך : כמו עת חרפ׳ בנות ארם · כמו שנגלי׳ בעת מסרתי אתכם ביד מלכי ארם שבאו על אחז בעת ההיא. החל יי׳ להשליח ביהודה את גדודי ארם וגומר וכד״ה ויתנהו יי׳ ביד מלכי ארם וגומר ופלשתים פשטו בערי הנגב והשפלה וגומר : השאטו׳ · לשון בזיון ולא קריא אל״ף ויבז מתרגמינן ושט : נשאתים · נשא׳ אותם ולשון נקבה הוא בכמה מקומו׳ בספר זה : ועשיתי אותך וגומר · ועשיתי לך רעה כגמולך אשר עשי׳ : אשר בזית אלה וגומר · אותה שקבל׳ עליך בחורב לעוברך בברי׳ יי׳ אלהיך וגומ׳ אך לא אפיר אני את הברי׳ מלזוכרו כי אין אני כגוותך : וזכרתי

הִנֵּה־זֶה הָיָה עֲוֹן סְדֹם אֲחוֹתֵךְ גָּאוֹן
שִׂבְעַת־לֶחֶם וְשַׁלְוַת הַשְׁקֵט הָיָה לָהּ
וְלִבְנוֹתֶיהָ וְיַד־עָנִי וְאֶבְיוֹן לֹא
נ הֶחֱזִיקָה׃ וַתִּגְבְּהֶינָה וַתַּעֲשֶׂינָה
תוֹעֵבָה לְפָנָי וָאָסִיר אֶתְהֶן כַּאֲשֶׁר
רָאִיתִי׃ וְשֹׁמְרוֹן כַּחֲצִי חַטֹּאתַיִךְ
לֹא חָטָאָה וַתַּרְבִּי אֶת־תּוֹעֲבוֹתַיִךְ
מֵהֵנָּה וַתְּצַדְּקִי אֶת־אֲחוֹתֵךְ בְּכָל־
תּוֹעֲבֹתַיִךְ אֲשֶׁר עָשִׂיתִי׃ גַּם־אַתְּ
שְׂאִי כְלִמָּתֵךְ אֲשֶׁר פִּלַּלְתְּ לַאֲחוֹתֵךְ
בְּחַטֹּאתַיִךְ אֲשֶׁר־הִתְעַבְתְּ מֵהֵן
תִּצְדַּקְנָה מִמֵּךְ וְגַם־אַתְּ בּוֹשִׁי וּשְׂאִי
כְלִמָּתֵךְ בְּצַדֶּקְתֵּךְ אַחְיוֹתֵךְ׃ וְשַׁבְתִּי
אֶת־שְׁבִיתְהֶן אֶת־שְׁבִית סְדֹם
וּבְנוֹתֶיהָ וְאֶת־שְׁבִית שֹׁמְרוֹן וּבְנוֹתֶיהָ
וּשְׁבִית שְׁבִיתַיִךְ בְּתוֹכָהְנָה׃ לְמַעַן
תִּשְׂאִי כְלִמָּתֵךְ וְנִכְלַמְתְּ מִכֹּל אֲשֶׁר
נה עָשִׂית בְּנַחֲמֵךְ אֹתָן׃ וַאֲחוֹתַיִךְ סְדֹם
וּבְנוֹתֶיהָ תָּשֹׁבְןָ לְקַדְמָתָן וְשֹׁמְרוֹן
וּבְנוֹתֶיהָ תָּשֹׁבְןָ לְקַדְמָתָן וְאַתְּ
וּבְנוֹתַיִךְ תְּשֻׁבֶינָה לְקַדְמַתְכֶן׃
וְלוֹא הָיְתָה סְדֹם אֲחוֹתֵךְ לִשְׁמוּעָה
בְּפִיךְ בְּיוֹם גְּאוֹנָיִךְ׃ בְּטֶרֶם תִּגָּלֶה
רָעָתֵךְ כְּמוֹ עֵת חֶרְפַּת בְּנוֹת־אֲרָם
וְכָל־סְבִיבוֹתֶיהָ בְּנוֹת פְּלִשְׁתִּים
הַשָּׁאטוֹת אוֹתָךְ מִסָּבִיב׃ אֶת־זִמָּתֵךְ
וְאֶת־תּוֹעֲבוֹתַיִךְ אַתְּ נְשָׂאתִים נְאֻם
יְהוָה׃ כִּי כֹה אָמַר אֲדֹנָי
יְהוִה וְעָשִׂית אוֹתָךְ כַּאֲשֶׁר עָשִׂית
אֲשֶׁר־בָּזִית אָלָה לְהָפֵר בְּרִית׃
וזכרתי

הָא דֵין הֲוָה חוֹב סְדוֹם אֲחָתִיךְ
גֵּאוּתָנִין שַׂבְעִין לַחְמָא וּשְׁלֵיוָא
וְשִׁידוּכֵיָא הֲוָה לַהּ וּלְכַפְרָנָהָא וְיַד
מִסְכֵּן וַחֲשׁוֹךְ לָא אַתְקִיפַת׃
וְאִתְרַבְרְבָא וַעֲבָדָא תוֹעֵיבָא קֳדָמָי
וְאַגְלֵיתִי יַתְהוֹן כְּמָא דִּגְלֵי קֳדָמָי׃
וְשֹׁמְרוֹן כְּפַלְגוּת חוֹבִךְ לָא חָבָא
וְאַסְגֵּית יַת תּוֹעֲבָתִיךְ מִנְּהוֹן וְזַכֵּית יַת
אֲחָתִיךְ בְּכָל תּוֹעֲבָתִיךְ דַּעֲבַדְתְּ׃ אַף
אַתְּ קַבִּילִי אִיתְכְּנָעוּתִיךְ דִּי בָעֵית
לַאֲחָתִיךְ כְּחוֹבִיךְ דְּאִיתְעִיבַרְתְּ מִנְּהוֹן
וְזַכְּיָן מִינִיךְ וְאַף אַתְּ בְּהִיתִי וְקַבִּילִי
אִיתְכְּנָעוּתִיךְ כִּדְזַכֵּית אֲחָוָתִיךְ׃
וְאָתֵיב יַת עַמְהֶן לְהֶן יַת עַמָּא דִּסְדוֹם
וְכַפְרָנָהָא וְיַת עַמָּא דְשֹׁמְרוֹן
וְכַפְרָנָהָא וְאָתֵיב גָּלוּת עַמִּיךְ בֵּינֵיהוֹן׃
בְּדִיל דְּיִתְקַבְּלִין אִיתְכְּנָעוּתִיךְ
וְתִיתְכַּנְעִין מִכָּל דַּעֲבַדְתְּ בְּנַחֲמוּתִיךְ
יַתְהֶן׃ וַאֲחָתִיךְ סְדוֹם וְכַפְרָנָהָא יְתוּבוּן
לְאֵוִילְהֶן וְשֹׁמְרוֹן וְכַפְרָנָהָא יְתוּבוּן
לְאֵוִילְהֶין וְאַתְּ וְכַפְרָנִיךְ תְּתוּבוּן
לְאֵוִילְכֶן׃ וְלָא הֲוֵית סְדוֹם אֲחָתִיךְ
לְאוּלְפַן בְּפוּמִיךְ בְּיוֹם אִיתְרַבְרְבוּתִיךְ׃
עַד לָא תִיתְגַּלֵּי בִּישָׁתִיךְ כְּעִידָן
דְּחַסִּידוּ כַּפְרָנֵי אֲרָם וְכָל סַחְרָנָהָא
כַּפְרָנֵי פְלִשְׁתָּאֵי דְּבָזוּ יָתִיךְ מִסְּחוֹר
סְחוֹר׃ יַת חוֹבֵי עֵיצַת חֶטְאָךְ וְיַת
פּוּלְחַן תּוֹעֲבָתִיךְ אַתְּ קַבִּילְתִּינוּן אֲמַר
יְיָ׃ אֲרֵי כִדְנַן אֲמַר יְיָ אֱלֹהִים וְאִתְפְּרַע
מִינִיךְ כְּמָא דַעֲבַדְתְּ דְּבַסַּרְתְּ עַל מוֹמֵי
לְאַשְׁנָאָה קְיָם׃ ודכירנא

ראיתי כמו שאמר בסדום ארדה נא ואראה הנכון כי פי׳ ותגבהינה ואסיר אתהן על סדום ובנותיה כי זכר סדום בפרט אחר שזכר אותה בכלל עם שמרון וכן פרט אחר זה שמרון ואמר : ושמרון · מהנה · משמרון ובנותיה : ותצדקי את אחותך · כשאמ׳ רואה תועבותיך חושב אותן לצדקות כנגד מעשים הרעים כאילו את שמת אותם צדיקו׳ כנג׳ מעשיך : אחותך · כתיב לשון יחידה וקרי אחותיך לשון רבות הכתוב על שמרון והקרי על שומרון וסדום : עשיתי · כתוב בי״וד יתירה : גם את · אשר פללת לאחותך · פירוש שמרון אמר קודם שחטא׳ היית שופטי׳ אותה ומחייבת אותה על רשעה כמו שאמר אביה מלך יהודה לירבע׳ מלך ישראל ועמכם עגלי זהב ואנחנו יי׳ אלהינו ולא עזבנוהו כי שומרים אנחנו את משמר׳ יי׳ אלהינו ואתם עזבתם אותו וכן אחר כן כי מלכי יהוד׳היו טובים ברוב עד אחז וחזקיהו הטיב מה שהרע אחז אבל ממנשה ואילך היו רעים ועובדי עבוד׳זרה לבד מיאשיהו א״כ ראוי לך שתכלמי בחטאתיך אשר התעבת מהן : תצדקנה ממך · כי עתה הם צדיקות ממך ואמר לאחותך לשון יחידה על שמרון ואחר כן אמר מהן ואמר תצדקנ׳ואמר אחיותיך לשון רבים אמר כן על בנות שמרון או כלל סדום עם שמרון : אחיותיך · בא ברבוי הנקבו׳ לבד בלא רבוי הזכרים וכן והפלה יי׳את מכומך והדומי׳ להם ופירוש שאי כלימתך ענין סבל כמו שאתי עליך חרפה ות״י קבילי אתכנעותיך : בצדקתך · מקור בתוספ׳ ת״ו : ושבתי את שביתהון · כולם בזה הפסוק שבית כתיב ביו״ד וקרי בוי״ו ובשורק שבותהן : שביתיך · כתיב וקרי בחירק וביו״ד : בתוכהנה · מלה מורכבת מן יחידה ורבות כי ליחידה אמר בתוכה ולרבות בתוכן ובתוספת ה״א בתוכהנה וטעם ההרכבה

גאון ג׳ וסימ׳ עדה נא גאון וגבה · גאון שבעת לחם · לפני שבר גאון · וא׳וגאון וסימ׳ יראת יי׳ שנאת רע: גם ג׳ר״פ בסיפ׳וסימ׳גם את שאי כלמתך · גם אני נשאתי את ידי תנינא דסיפרא׳ גם הם אתו ירדו:אחיות ה׳בליש׳בקריא׳וסימ׳והחייתם את אבי ואת אמי · בצדקתך אחיותך · ואחיותיהם צרויה ואביגיל · וקראו לשלשת אחיותיהם דאיוב · ויבאו אליו כל אחיו וכל אחיותיו : ואחותיך ג׳וסימ׳ ושמרון כחצי חטאתיך · סדם ובנותיה תשבן · וזכרת את דרכיך ונכלמת׳ בקצת ספ״רים ראיתי אחותי״ך דשמ״רון אחו״תך כתו׳חס׳ ובקצת ספרי מסרה מסור עליו חס׳ : תגלה ג׳ בקריא׳ וסי׳ לא תגלה ערותך עליו · בטרם תגלה רעתך · תגלה רעתו בקהל · וחד ותגלה ערותך :

כי בתוכה רוצה לומר בתוך שבית שמרון כי הם עם אחד וכיון שסדום שכנה להן אמר בתוכהנה וטעם זה תשובה שאומרים שהנחמו׳כבר עברו והנה סדום היום עדין בהפיכת׳ כמו שהיתה ולא שב בה עדין ישוב : למען · בנחמך אותן · לפי שאת הרשעת מהן ימלאו נחמה בך באשר עשו כאילו את תנחמי אותם ברעתך הגדולה מרעתם: ואחותיך· בסימן רבוי הזכרים לבד בלא רבוי הנקבו׳ וכן נלאת ברוב עצתך שנים הראשונים תשובן והשלישי תשובינה ואחד הוא כמו שכתוב תגבהינה ותגבהנה כמו תבאנה ותבאינה : ולא היתה · לשמועה בפיך ביום גאוניך · לא זכרת בפיך השמועה ששמעת מהפיכת סדום מפני שהתגאו ואת ביום גאונך לא זכרת בפיך שמועו׳סדום ולא אמרתם אחד לחבירו סוף הגאון שבר ולא נתגאה שהרי סדום נהפכה ונשברה מפני גאונה : גאוניך · לשון רבים כי בדברים רבים נתגאו בני יהודה בעת שלוותם : בטרם תגלה רעתך · לא שבת לדרך טובה בטרם שנגלתה רעתך בימי אחז וזהו שאמר כמו עת חרפת בנות ארם כי בעת ההיא נגלתה רעת יהודה והיו לחרפה בערי ארם וזהו שאמר חרפת בנות ארם כי הלכו שם שבי בני יהודה כמו שכתוב ויתנהו יי׳ אלהיו ביד מלך ארם ויכו בו וישבו ממנו שביה גדולה ויביאו דמשק : וכל סביבותיה בנו׳ פלשתים השאטו׳ אותך מסביב · וכן פלשתים בזזו ושללו אותם ולקחו עריהם כמו שכתוב ופלשתים פשטו בערי שפלה והנגב ליהודה וילכדו את בית שמש ואת אילון ואת הגדרות ואת שוכו ובנותיה ואת תמנה ואת בנותיה וישבו שם : השאטות · ענין בזה וכן השאטים אותם והאל״ף נחה כאל״ף וקאם שאון : את זמתך · את נשאתים · סבלת אותם וקבלת׳ עונשם : כי כה אמר יי׳ · ועשית אותך · כתיב ועשית קרי הכתוב אומר את גרמ׳ מה שעשיתי לך אשר בזית אלה להפר ברי׳ כמו שכתוב לעברך בברי׳ יי׳ אלהיך ובאלתו ובהר סיני הוא שכריתי ברי׳ עמך ונאמר לא את אבותינו כרת יי׳ את הברי׳ הזא׳ כי אתנו ונאמר לנו ולבנינו עד עולם לעשו׳ את כל דברי התורה הזא׳ : וזכרתי

מנחה גדולה

ר׳ יהודה אומר קול דודי הנה זה בא זה משה בשעה שבא ואמר לישראל בחדש הזה אתם נגאלים אמרו לו משה רבינו האיך אנו נגאלין והלא אמר הקב״ה לאברהם ועבדום ועינו אותם ארבע מאות שנה ועדיין אין בידינו אלא מאתים ועשר שנים אמר להם הואיל והוא חפץ בגאולתכם אינו מביט בחשבונותיכם אלא מדלג על ההרים מקפץ על הגבעות אין הרים וגבעות האמורין כאן אלא קצין ועבורין מדלג על החשבונות ועל הקצים והעבורים ובחדש הזה אתם נגאלים שנ׳ החדש הזה לכם ראש חדשים · רבי נחמיה אומר קול דודי הנה זה בא זה משה בשעה שאמר לישראל בחד׳ הזה אתם נגאלים אמרו לו משה רבינו האיך אנו נגאלים והלא אין בידינו מעשים טובים אמר להם הואיל והוא חפץ בגאולתכם אינו מביט במעשיכם הרעים ובמי הוא מביט בצדיקים שבכם ובמעשיהם כגון עמרם וב״ד מדלג על ההרים מקפץ על הגבעות אין הרים אלא ב״ד כד״א ואלכה וירדתי על ההרים ובחדש הזה אתם נגאלים שנ׳ החדש הזה לכם ראש חדשים רבנין אמרו קול דודי הנה זה בא זה משה בשעה שבא ואמר לישראל בחדש הזה אתם נגאלים אמרו לו משה רבינו האיך אנו נגאלים והלא כל מצרים מטונפת מע״ז שלנו אמר להם הואיל והוא חפץ בגאולתכם אינו מביט בע״ז שלכם אלא מדלג על ההרים מקפץ על הגבעות אין הרים וגבעות אלא ע״ז שנ׳ על ההרים יזבחו ועל הגבעות יקטרו ובחדש הזה אתם נגאלים שנ׳ החדש הזה לכם ראש חדשים ע״כ · הנה דרשו קול דודי על משה כאלו רצה לומר קול דודי שהקול של משה מה שהשיב לישראל והמליץ בעדם למר כדאית ליה ולמר כדאית ליה ולומר כדאית ליה זה בא שהשם מלא דברי משה ועשה כאשר דבר וגאל אותם ופלשתן קא מפלגי בפרושי דקראי של יחזקאל וע״כ דרש כל אחד מה שדרש והוא אומרו ואעבר עליך והנה עתך עת דודים שאע״פ שעדין לא הגיע הזמן לגאול אתכם אלא שהוא עת דודים זה משה שקול דודי זה בא לפני שהבטיח לישראל שיגאלו ולא יעכב הזמן או החטא או המקום וזה עת דודים · ואמר ותבאי בעד״י עדי״ס בגמטר יא רד״ו כלומר שבאת לכלל רד״ו שנים ולא יותר ואע״פכ גאלתיך ולא הייתי מדקדק בחשבוניכם · כאלו הגיע הזמן וזה ואעבר עליך ואראך שהייתי רואה בך כאלו עתך עת דודים כאלו הגיע הזמן לגאלך זו היא דעת רבי יהודה ור׳ נחמיה דרש ואת ערם ועריה ממעשים טובים · ורבנן אמרו מדכתי׳ ואכסה ערותך זו ע״ז אעפ״י שהי׳ ישראל עע״ז וגם מצרים מלך עצמו מקום מטונף בע״ז לא מנע השם לילך לשם ולגאול את בניו כדאי׳ במדרש וז״ש והלא כל מצרים מטונפת מע״ז שלנו כלל שני דברים אחד שהיא ארץ מטונפת מלך עצמו כדאי׳ במדרש שלכבוד ישראל הלך הש״י במקום מטונף לע״ז לגאול את בניו ושנית מע״ז שלנו שהיו ישראל עצמן עע״ז במצרים על זה אמר ואכסה ערותך אין ערוה אלא עבודה זרה · ואע״פ שהיית כופר בי היית מכסה עליך כי על כל פשעים תכסה אהבה ואבוא בברית אתך שנתתי לך התורה שיש בה תרי״ג מצות כמנין ברי״ת עם הכולל כי אמת היא הכולל את כולם ע״כ אמר תרי״ב ואחד הוא הכולל את כל התורה כולה שהיא אנכי ה׳ אלהיך וגו׳ שכל הכופר בע״ז הוא כאלו מודה בכל התורה כולה וכל המודה בע״ז הוא כאלו כופר בכל התורה כולה וז״ש ותהיי לי כל הברית תלוי במה שפקיה לי שאתה מקבל עליך אלהותי או ירצה ותהיי לי כמ״ש ז״ל שהקב״ה חלק שבעים אומות תחת יד שבעים שרים של מעלה כל אומה תחת שר אחד משא״כ ישראל כי חלק ה׳ עמו שהם תחת יד הקב״ה עצמו בלי שום אמצעי וכמו שאז״ל שזאת היתה תשובת משה כשרצה השם לשלוח מלאך עם ישראל אמר ובמה יודע איפה וגו׳ הלא בלכתך עמנו ונפלינו אני ועמך מכל העם אשר על פני האדמה ולזה זכו ע״י קבלת

וזכרתי אני את בריתי אתך בימי נעוריך · את הפרה את בריתי אבל אני אזכרנו עוד ולא אפרנו הוא הברי' שהיה לי אתך בימי נעוריך והוא מעמד הר סיני כי מה שהיו ישראל במצרים עד שבאו לו נקראו ימי נעורים : והקימותי לך ברי' עולם · כמו שקבל' אותו עד עולם כמו שכתוב לנו ולבנינו עד עולם כן אקימנו עוד ברי' עולם שלא יהיה לו הפסק וזה יהיה אחר שתקבלי עונשך ותזכרי את דרכיך ותכלמי מהם : וזכרת את דרכיך ונכלמ' בקחתך · וזה יהיה בצא' ישראל מהגלו' הזה ואז תקחי הגדולו' עם הקטנו' תחת ידך כי המלכו' תהיה ליהודה כמו שאמר ועשיתים לעץ אחד והגדולו' שומרון ובנותיה שהוא אפרים והקטנו' בנימין ושמעון שהיה חלקה בתוך נחל' בני יהודה : ונתתי אתהן לך לבנו' ולא מבריתך · אף אותם שאינם מבריתך ומתורתך כגון סדום ובנותיה יהיו לך לבנו' נחשבו' בערי הפרזו' לך ותחת ידך יהיו וי"ת ואת לא עבד' אורית' לדעתו יהיה פירוש ולא מבריתך מה שאעשה עמך לא מברי' שהיה לי שקיימ' אותו כי לא עשית דברי התורה ולא קיימ' הברי' אלא למעני אעש' ובדרש ולא מבריתך לא מפטרמוניא שלך לא נתתים לאברה' אביך בברי' בין הבתרי': והקימותי אני את בריתי אתך · זה אתך בדגש ושלמעלה אותך : למען תזכרי ובוש' · כשאני אקים בריתי אתך תזכרי שאת לא קיימ' אותו לי ויהיה לך בשת מזה ולא יהי' לך עוד פתחון פה מפני כלימתה כי עד אותו העת היה לך פתחון פה באורך הגלו' מפני כלימתך שסבל' בין הגוים והיה לך בזה פתחון פה שהיו אומרי' אם חטאנו קבלנו עונשנו אחל עד שאבדה תקותנו מאורך הגלו' ובהקימי לך בריתי ובכפרי לך לכל אשר עשית לא יהיה לך עוד פתחון פה עלי וי"ת ולא יהא לך עוד לאיתרברבא במילי פומיך : ויהי · בן אדם חוד חידה · החיד' הוא הדבר הסתום יבינו ממנו דבר אחר והמשל הוא דמיון הדבר לדבר אחר כמו זה המשל שהמשיל המלאך לנשר והוא חידה שלא יבינוה כל אדם אלא המשכילים · ואמר הנשר הגדול גדול הכנפים · פי' במה הוא גודלו ואמר שהוא גדול הכנפים ועוד אמר ארך האבר מלא הנוצה · אמר ארך האבר שגוף הכנף ארוך ואמר עוד מלא הנוצה שהכנף מלא הנוצ' וכל זה נותן לו שהוא מעופף מאד עד הנה אמר גודלו וחזקו לעוף ועוד תאר לו הדר ויופי · ואמר אשר לו הרקמה שנוצתו מגוונים שונים זה מזה שהוא יפה מראה בזה וזה כמו נוצת הטווס כי רקמה יקרא מעש' האורג בבגד או מעשה המחט בחוטי' שונים זה מזה בצבעונים וזהו מעשה רוקם כמו שלל צבעים רקמה : בא אל הלבנון · לבנון הוא מקום העצים הרבים כמו שאמר יער הלבנון והארז הוא הגבוה שבעצים והצמר' הוא ענף הגבוה שבעץ בי"מה בלע"ז : הנשר הוא משל לנבוכד נצר מלך בבל כי הנשר הוא מלך העופות כן נבוכד נצר היה מלך על כל מלכי הארץ ועלה מאד למעלה כמו שהנשר מעופף בגובה האויר על כל העופות : בא אל הלבנון · הלבנון · היא ארץ ישראל כי בו יער טוב נקרא לבנון וכן ארץ ישראל נקרא על שמו לבנון וכמו שהארז הוא הגבוה מכל העצים כן ירושלם גבוהה מכל הארצות : ולמרת הארז · הוא משל להר ציון שהוא בית המלוכה והנשר לוקח טורפו במקום גבוה שלא יראוהו גם שאר העופו' כן נבוכד נצר כבש ירושלם שלא יכלו שאר המלכים לכבשה ואפילו סנחריב שמלך על כל הארצות וכבש בית המלוכה בירושלם שהסיר מלך והקים מלך : את ראש יניקותיו קטף · הענפים הרבים והם העליונים יקרא ויניקות כמו הנער היונק שהוא רך וכמו שפירשנו כי צמרת הוא משל לבית המלוכה והצמרת שהוא הענף הגבוה יצאו בו ענפים רבים נקראו יניקות כן בבית המלוכה בנים רבים וגדול הבנים הוא מלך הוא ראש היניקו' והוא משל ליהויכין ונער רך היה במלכו כי בן שמונה עשרה שנה היה במלכו ונבוכד נצר קטף אותו ממלכותו : ויביאהו אל ארץ כנען · ארץ סוחר והוא דרך כלל והפרט בעיר רוכלים וכן כנען בידו מאזני מרמה סוחר כנענים נכבדי ארץ סוחריה ובבל היתה עיר גדולה סוחרים בה מכל הארצות ונקראת גבי מלכו' תפאר' גאון כשדים ונבוכד נצר הביא את יהויכין בבבל עם עמו ונשיו ושריו ויונתן תירגם כן ית ראש שבשתיה נסיב ואוביליה לארעא דבטלא מפולחנא דכנען ועד דלא יעלון לה בית ישרא' בקרי' תגרין שוייה רוצה לומר דבטלא מן פולחנא שלא היתה עובד' ולוקח' מס לשום מלך אחר אבל היו עובדים אותה ונותנים לה מס מלכים אחרים וכן היתה ארץ כנען בטרם בא ישראל אליה כי היתה ארץ שוקטת ולא היתה עובדת לשום מלך אחר לפיכך דמה אותה הארץ והיא בבל לארץ כנען אבל אחר שבאו ישראל לארץ כנען היתה נותנ' מס ועובד' מלכים אחרים בסורם מאחרי יי' : ויקח מזרע הארץ · זה משל לצדקיהו שהיה מזרע המלוכה כלומר שלא המליך בה מלך מעם אחר שלא היה יודע משפט הארץ כזורע זרע נכרי בארץ שלא יצליח בה אותו הזרע כי אין משפט הארץ ההיא לצמוח בה אותו עשב או אותו אילן כן נבוכד נצר מזרע הארץ המליך בה מלך והיה ראוי שיצלח ויעשה פרי תבואה אם היה הולך בדרך טובה וזהו שאמר ויתנהו בשדה זרע בשד' הראוי לזרע ומצליח מה שזורע אדם בו כן ירושלם ראויה להיות בה אנשים טובים אנשי אמת עובדי האל יתברך והפכם הוא נכרי מן הארץ כמו שאמר אלהי נכר הארץ ואמר לא תקיא אתכם הארץ כאשר קאה את הגוי אשר לפניכם : קח על מים רבים · קח פעל עבר כמו לקח והיא קמוץ כמו אריה שאג מי לא יירא וחבריו או בא להפריש בינו ובין קח את הלוים וזולתו שהוא צווי ופי' לקחו על מים רבים כלומר כשלק' מזרע הארץ לקח שדה שהיה ראוי לצמוח מהרה כי על מים רבים היה השדה אשר נתנו שם כלומר במקום שהיה צדקיהו שהיה מצליח אם רצה כמו הנט' בנטוע על מים רבים ויונתן תירגם נצביה נטעו מתרגום ויטע ונציב : צפצפה שמו · פי' רז"ל שהוא מין ממיני הערב' הפחות' וכן פירוש הפסוק אני עשיתי אותם כערבה הגדלה על מים רבים והם שמו עצמם כצפצפה הגדלה בין ההרים ולדבריהם פירשו שמו שם ישראל עצמו ויונתן תירגם גפן נסבא שוייה רוצה לומר אף על פי שלקח זרע וזרעו שם אותו כגפן נטועה כלומר כי במהרה גדלה כי האילן הנזרע לא יצמח ויגדל במהרה כמו הגפן הנטועה : ויצמח

תרגום	מקרא
וּדְכִירְנָא אֲנָא יַת קְיָימִי דְעִימָךְ בְּיוֹמֵי קֳדָם וַאֲקִים לָךְ קְיָם עֲלָם׃ וְתִדְכְּרִין יַת אוֹרְחָתִיךְ וְתִתְכַּנְעִין בְּקָרְבוּתִיךְ יַת מְרִינָן דְרַבְרְבָן מִינִיךְ עִם דִזְעֵירָן מִינִיךְ וּמְסָרֵית יַתְהוֹן לִיךְ לְאִשְׁתְּמָעָא וְאַתְּ לָא עֲבַדְתְּ יַת אוֹרַיְתָא׃ וְאָקִים אֲנָא יַת קְיָמִי עִימָךְ וְתִדְעִין אֲרֵי אֲנָא יְיָ׃ בְּדִיל דְתִדְכְּרִין וְתִבְהֲתִין וְלָא יְהֵי לָךְ עוֹד לְאִיתְרַבְרְבָא בְּמִילֵי פוּמִיךְ מִן קֳדָם אִתְכְּנָעוּתִיךְ כַּד אֶשְׁבּוֹק לִיךְ לְכָל דַעֲבַדְתְּ אֲמַר יְיָ אֱלֹהִים׃ וַהֲוָה פִּתְגַם נְבוּאָה מִן קֳדָם יְיָ עִימִי לְמֵימַר׃ בַּר אָדָם חוּד חִידָתָא וּמְתִיל מַתְלָא עַל בֵּית יִשְׂרָאֵל׃ וְתֵימַר כִּדְנַן אֲמַר יְיָ אֱלֹהִים נִשְׁרָא רַבָּא רַב גַּדְפִּין אָרִיךְ אֵיבְרִין חֲפֵי כַּנְפִּין דִילֵיהּ צִיוּרִין אָתָא לְלִיבְנָן וּנְסִיב יַת עוֹבַרְתָּא דְאַרְזָא רָמָא׃ יַת רֵישׁ שִׁבְשְׁתֵּיהּ נְסִיב וְאוֹבְלֵיהּ לְאַרְעָא דְבַטְלָא מִפּוּלְחָנָא בְּאַרְעָא דִכְנַעַן וְעַד לָא יַעֲלוּן לַהּ בֵּית יִשְׂרָאֵל בְּקִרְיַת תַּגָּרִין שַׁוְיֵיהּ׃ וּנְסִיב מִזַרְעָא דְאַרְעָא וִיהָבֵיהּ בַּחֲקַל טַב לְמִזְרַע נִצְבֵיהּ עַל מַיִין סַגִּיאִין גְּפַן נְסִבָא שַׁוְיֵיהּ׃	ס וְזָכַרְתִּי אֲנִי אֶת־בְּרִיתִי אוֹתָךְ בִּימֵי נְעוּרָיִךְ וַהֲקִמוֹתִי לָךְ בְּרִית עוֹלָם׃ וְזָכַרְתְּ אֶת־דְּרָכַיִךְ וְנִכְלַמְתְּ בְּקַחְתֵּךְ אֶת־אֲחוֹתַיִךְ הַגְּדֹלוֹת מִמֵּךְ אֶל־הַקְּטַנּוֹת מִמֵּךְ וְנָתַתִּי אֶתְהֶן לָךְ לְבָנוֹת וְלֹא מִבְּרִיתֵךְ׃ וַהֲקִימוֹתִי אֲנִי אֶת־בְּרִיתִי אִתָּךְ וְיָדַעַתְּ כִּי־אֲנִי יְהוָה׃ לְמַעַן תִּזְכְּרִי וָבֹשְׁתְּ וְלֹא יִהְיֶה־לָּךְ עוֹד פִּתְחוֹן פֶּה מִפְּנֵי כְּלִמָּתֵךְ בְּכַפְּרִי־לָךְ לְכָל־אֲשֶׁר עָשִׂית נְאֻם אֲדֹנָי יְהוִה׃ א וַיְהִי דְבַר־יְהוָה אֵלַי לֵאמֹר׃ בֶּן־אָדָם חוּד חִידָה וּמְשֹׁל מָשָׁל אֶל־בֵּית יִשְׂרָאֵל׃ וְאָמַרְתָּ כֹּה־אָמַר אֲדֹנָי יְהוִה הַנֶּשֶׁר הַגָּדוֹל גְּדוֹל הַכְּנָפַיִם אֶרֶךְ הָאֵבֶר מָלֵא הַנּוֹצָה אֲשֶׁר־לוֹ הָרִקְמָה בָּא אֶל־הַלְּבָנוֹן וַיִּקַּח אֶת־צַמֶּרֶת הָאָרֶז׃ אֵת רֹאשׁ יְנִיקוֹתָיו קָטָף וַיְבִיאֵהוּ אֶל־אֶרֶץ כְּנַעַן בְּעִיר רֹכְלִים שָׂמוֹ׃ ה וַיִּקַּח מִזֶּרַע הָאָרֶץ וַיִּתְּנֵהוּ בִּשְׂדֵה־זָרַע קָח עַל־מַיִם רַבִּים צַפְצָפָה שָׂמוֹ׃

ויצמח   וצמח

ג' מל' · ד' ב' חס' וב' מ' · ל' · ל' · ל' · ל' ב' · ס' כמע' בסיפ · ג' · ל' ה' מל' · ד' · ב' וסי' ולקח זרעו · ל' ב'

והקימותי ג' מ"ל בקריא' וסימ' והקימותי לך ברית עולם קרמאה דיחזקא' והקימותי את זרעך דד"ה והיה כי ימלאו ימיך ושש חס' וי"ו וסימ' נמסר בסדר בחקתי ושארא הקמתי כתיב: לבנות ד' בקריא' א' מ"ל וב' חסר וסימן ויפצל בהן פצלות לבנות · חשף · בהרות · בהרות · בהרות כהות לבנת : ונתתי אתהן לך לבנות ולא מבריתך · קדמא וכתרא מ"ל : ואמרת ה' כמע' בסיפ' וסימן מכרותיך · הנשר הגדול · ישראל · אצילי דבר · על מים ז' וסימן וצוה הכהן דמצורע · ושחט את הצפר האחת ר"פ · והיה כעץ שתול דירמיה שכנתי על מים רבים · ויקח מזרע הארץ · אמך כגפן ברמך על מים שתולה · יי' על מים רבים :

רשי

וזכרתי אני את בריתי · אשר היה עמך בימי נעוריך וזכרתי בהטיבי ליך את דרכיך הרעים ונכלמה מלפני על שגמלת לי רעה ואני גומלך טובה : בקחתך את אחותיך · כשתכבשי לירש את האומו' אשר סביבותיך הקטנו' והגדולו' : לבנות · לפרוורים לך משועבדים ליך כמו סדום ובנותיה וכפרנהא : ולא מבריתך · ולא משמרך את הברית אשר כרתי אתך אלא בחסדי וברחמי שאני שומר את בריתי ומדרש אגדה דרבי תנחומא ולא מבריתך לא מפטרמוניא שליך לא נתתים לאברהם אביך בין הבתרים וזה הלשון קרוב לעז שכן קורין עלתה לקרבו' פאטרמוניא בלע"ז וכן קורין כל דבר שיש לו לאדם מנחל' אבותיו : למען תזכרי · דרכך בהטיבי לך : ובושת · להרים פנים אלי : בכפרי לך · בסלחי לך את אשר עשית תבושי ותדעי כי לא מגמולך הטוב הטיבותי לך : חוד חידה · הנבואה שבענין בלשון חידה היא שהוא מדמ' את נבוכד נצר לנשר ואת מלכי יהודה לצמרת ארזים : ארך האבר · כמו כנף אל"ה בלע"ז · לשון אחר כמשמעו לשון אברים ממש : הרקמה · נוצתו נאה ומצויירת : את צמרת הארז · כל כיף האילן ובלעז ני"מא הוא משל שהגלה את יהויקי' וגבוריו: את ראש יניקותיו קטף · גדולתו ומלכותו השפיל יניקותיו כמו ענפיו : ויביאהו אל ארץ כנען · אל ארץ תגרים היא בבל : ויקח מזרע הארץ · את צדקיהו בנו : בשדה זרע · בירושלם בעיר מלוכה : קח על מים רבים · נשרש על מים רבים כלומר נתן לו גדולה וממשלה על סביביו : צפצפה · מין אילן ערבה שענפיו מרובי' שא"לקא בלע"ז : סרפת

מנחה גדולה

קבלת התורה וז"ש ותהיי לי ע"י שאבוא בברית אתך ותהיי לי ולא תחת יד שר כשאר אומות : וע"כ גורתו של יעקב חקוקה בכסא הכבוד כמו שאז"ל וזה ותהיי לי וגו' :

ויצא לך שם בגוים ביפיך וגו' אם נפרשהו כפשוטו על היופי כמש"זל יאמר שע"י היופי ותזני על שמך והוא עפ"י מה שאז"ל בפרק כ"ג מ"ד ויצא לך שם בגוים ביפיך שאין להם לבנות ישראל לא שער בית השחי וכו' ואמרו ז"ל בפסיקתא על פסוק ושפח ה' קדקד בנות ציון א"ר חנינא בר פפא לפי שהיה ירמי' מחזר עליהם אמר להם בנותי עשו תשובה עד שלא יבאו השונאים והן היו אומרות ימהר יחישה מעשהו למען נראה דוכס רואה אותי ונוטל אותי לו לאשה איפרכוס רואה אותי כטלני לו לאשה ותקרב ותבואה עצת קדוש ישראל ונדעה וכו' וז"ש ע"י שיצא לך שם בגוים שהיו בך מעלה יתירה מכל העמים ביופי אם מצד היופי מבחוץ הנראה לעינים אז"ל עשרה קבין יופי ירדה לעולם תשעה נטלה ירושלים ואחד בכל העולם כולו ואם במקום מוצנע ומכוסה יצא לך שם בגוים שאין להם שער וכו' ועי"כ ותבטחי ביפיך שאמרת ימהר יחישה מעשהו וגו' דוכס רואה אותי ונוטל אותי הרי שהיופי גרם לך שלא לשוב וזה שאמרו ז"ל במס' שבת על וה' פתהן יערה שנעשו פתחיהן כיער ופי' רשי כיער נתמלאו שער ונמאסות לתשמיש וכיצ זה מדה כנגד מדה ע"י שנתגאו לחטוא במה שיצא להם שם שלא היה להם שערות ואח"כ כשבאו ביד השרים נעשו פתחיהן כיער שבדבר שקלקלו בה נענשו :

הנה כל המשל עליך ימשל לאמר כאמה בתה וגו' מהר"יא ז"ל נראה לי שאמר אישה כנגד הקדוש ברוך הוא שהוא בעלה וכמו שאמר כי בועליך עושיך ואמר ובניה כפשוטו שהיו שורפים בניהם ובנותיהם לעבודה זרה ולכן את כאשה גועלת אישה ובניה ע"כ · ולע"דן שאמר כל המשל עליך וגו' כלו' את ישראל לא לבד שבזית עצמך ושמך הטוב אלא אפילו שאתה מטיל פגם באבותיך שיאמרו כאמה בתה וגם גורמת את שיאמרו אמכן חתית ואביכן אמורי וכמו שאז"ל בסנהדרין פרק נגמר הדין בשעה שאמ' הקב"ה ליחזקאל לך אמור להם לישראל אביך האמורי ואמך החתית אמרה רוח פסקונית לפני הקב"ה רבש"ע אם יבא אברהם ושרה ויעמדו לפניך אתה אומר להם כך ריבך ריב את רעיך וסוד אחר אל תגל הרי שבמעשיהם הרעים הם גורמים פגם באבותם לומר אביך האמורי ואמך החתית כי כך דרך המושלים לאמר כאמה בתה דרך הבת לעשות כמעשה האם כי סרך הבת למעשה האם וכדאי' במדרש רבה כאמה בתה אין אתתא זני עד ברתא זני אמר ליה אם כן אמכו לאה זונה היתה · לפי שכתוב ותצא לאה לקראתו יצאת מקושטת כזונה לפיכך ותצא דינה בת לאה ע"כ הרי שע"י שהבת מזנה פוגמת כבוד אמה וכה"א את אביה היא מחללת ביזתה כבודו וז"ש כל המשל עליך ימשל לאמר כאמה בתה וגו' ואת גורם לומר אמכן חתית ואביכן אמרי :

ותקחי כלי תפארתך מזהבי ומכספי אשר נתתי לך ותעשי לך וגו' מהר"יא ז"ל ותעשי לך מהם צלמי זכר כי להיותך חפלה בזנות תעשי לך צלמי זכר ולא צלמי נקבה וגם כן תקח בגדי רקמתך ותכסים רוצה לומר ותכסה אותם ושמני וקטרתי שהיה להם ממני ומהארץ נתתי

ויצמח · כי על שמרד צדקיהו הצליח במעשיו ונגדל במהרה ומרדו היה מן הדומה בשנה החמשית למלכו כי בשנה הד' למלכו הלך אל בבל כמו שכתוב בסוף ספר ירמיהו והלך להקביל פני מלך בבל ומלך בבל כשהמליכו השליטו על כל המלכים אשר סביבותיו והם מלך אדום ומלך מואב ומלך בני עמון ומלך צור ומלך צידון כי כן כתו' בספר ירמיהו כי אלה המלכים שלחו מלאכים אל צדקיהו מלך יהודה ושם פירשנו הענין ופירוש ויצמח הזרע שזרע צמח: ויהי לגפן סורחת · כמו וסרח העודף היה זרע לגפן יתירה וגדולה והנה המשילו לגפן ולא לארז כמו שהי' מתחיל' לפי שנדלדלה המלוכה מעת שמלך מנשה כי מתחילה היתה דומה לארז שהוא גבוה מכל העצים והגפן דקה ומדולדלת מכל העצים שפלת קומ' אע"פ שנתן מלך בבל גדולה לצדקיה רצה שיהיה שפל לפניו ולא יתגאה עליו כמו שאמר בפי' המשל להיו' ממלכה שפלה לפנו' דליותיו אליו כי הגפן שפל' קומה לא יגבהו ויעלו דליותיו שהם הענפים אלא פונו' אל הגפן כן רצה נבוכד נצר שיעבדנו צדקיהו ויפנה אליו כעבד אל האדון: ושרשיו תחתיו יהיו · שלא יפשטו שרשי הגפן למרחוק לא יהיו תחת הגפן במקומו לא רחוק לו והדליות הם משל לשחד ולעבודה והשרשים הם משל למלוכה ובעבור שיתקיים זה כרת עמו ברית והשביעו באלהים ונזכר גפן בפרשה זכר ונקבה וברוב הוא לשון נקבה ובלשון זכר נמצ' גם כן גפן בוקק ישרא' וילקטו ממנו פקועות שדה: ותהי לגפן · כמו והיית לאיש: ותעש בדים ותשלח פארות · פראות כתיב רי"ש קודם לאל"ף ובדים הם הגפנים והפארות הם הענפים היוצאים מהם כן צדקיהו היתה ממשלתו על סביבותיו והמלכי' נשמעים אליו כל זמן שעמ' בשבועתו ולא זכר לא פרי לפי שלא נתקיימו בניו כי נשחטו: ויהי נשר אחד · זה משל למלך מצרים ואף על פי שהיה תקיף לשעתו לא היה כמו הראשון ולא תארו בתוקף ובהדר כמו הראשון: והנה הגפן הזאת כפנה שרשיה עליו · כפשה אספה הפוך מן כנופיא בדברי רבותינו ז"ל צדקיהו תלה מלכותו על מלך מצרי' ודליותיו שלחה לו ששלח לו שחד ועבדו: להשקות אותה מערוגו' מטעה · עזרו בעמו ובחילו הגדול ממלך בבל זהו מערוגו' מטעה כי מלך בבל שנטעה עשה לו ערוגות להשקותה דרך אותן ערוגות כלומר שנתן לו ממשלה להעמיד מלכותו בכבוד וצדקיהו בקש ממלך מצרי' שיעזרהו כדרך שהיה עוזר אותו

וַיִּצְמַח וַיְהִי לְגֶפֶן סֹרַחַת שִׁפְלַת קוֹמָה לִפְנוֹת דָּלִיּוֹתָיו אֵלָיו וְשָׁרָשָׁיו תַּחְתָּיו יִהְיוּ וַתְּהִי לְגֶפֶן וַתַּעַשׂ בַּדִּים וַתְּשַׁלַּח פֹּארֹת׃ וַיְהִי נֶשֶׁר־אֶחָד גָּדוֹל גְּדוֹל כְּנָפַיִם וְרַב נוֹצָה וְהִנֵּה הַגֶּפֶן הַזֹּאת כָּפְנָה שָׁרָשֶׁיהָ עָלָיו וְדָלִיּוֹתָיו שִׁלְּחָה־לוֹ לְהַשְׁקוֹת אוֹתָהּ מֵעֲרֻגוֹת מַטָּעָהּ׃ אֶל־שָׂדֶה טּוֹב אֶל־מַיִם רַבִּים הִיא שְׁתוּלָה לַעֲשׂוֹת עָנָף וְלָשֵׂאת פֶּרִי לִהְיוֹת לְגֶפֶן אַדָּרֶת׃ אֱמֹר כֹּה אָמַר אֲדֹנָי יֱהוִה תִּצְלָח הֲלוֹא אֶת־שָׁרָשֶׁיהָ יְנַתֵּק וְאֶת־פִּרְיָהּ יְקוֹסֵס וְיָבֵשׁ כָּל־טַרְפֵּי צִמְחָהּ תִּיבָשׁ וְלֹא־בִזְרֹעַ גְּדוֹלָה וּבְעַם־רָב לְמַשְׂאוֹת אוֹתָהּ מִשָּׁרָשֶׁיהָ׃ וְהִנֵּה שְׁתוּלָה הֲתִצְלָח הֲלֹא כְגַעַת בָּהּ רוּחַ הַקָּדִים תִּיבַשׁ יָבֹשׁ עַל־עֲרֻגֹת צִמְחָהּ תִּיבָשׁ׃

וַיְהִי דְבַר־יְהוָה אֵלַי לֵאמֹר׃ אֱמָר־נָא לְבֵית הַמֶּרִי הֲלֹא יְדַעְתֶּם מָה־אֵלֶּה אֱמֹר הִנֵּה־בָא מֶלֶךְ־בָּבֶל יְרוּשָׁלִַם וַיִּקַּח אֶת־מַלְכָּהּ וְאֶת־שָׂרֶיהָ וַיָּבֵא אוֹתָם אֵלָיו בָּבֶלָה׃ וַיִּקַּח מִזֶּרַע הַמְּלוּכָה וַיִּכְרֹת אִתּוֹ בְּרִית וַיָּבֵא אֹתוֹ בְּאָלָה וְאֶת־אֵילֵי הָאָרֶץ לָקָח׃ לִהְיוֹת מַמְלָכָה שְׁפָלָה לְבִלְתִּי הִתְנַשֵּׂא לִשְׁמֹר אֶת־בְּרִיתוֹ לְעָמְדָהּ׃ וימרד

וצמח והוה לגפן תקיף מכיך בקומא לכפפא עוברתיה ליה ושרשוהי תחותוהי יהון והוה לגפן ועבד שבקין ושלח עוברן: והוה נישרא חד רבא רב גפין וחפי כנפין והא גופנא הדא כפת שורשהא עלוהי ועוברתיה שלחת ליה לאשקאה יתה מעוגית נצבתה: בחקל טב עלי מיין סגיאין היא שתולה למעבד ענף ולמטען פירין למהוי פגלן תקיף: אימר כדנן אמר יי' אלהים תצלח הלא ית שורשהא יפסיק וית איבה יקטיף ויבשון כל טרפי צמחה ייתרון ולא במשרין סגיאין ובעם סגי ייתון למיעקר יתה משורשהא: והא שתולה התיצלח הלא כמיקרב בה רוח קידומא תיבש מיבש על עוגירת נצבתה תיבש: והוה פיתגם נבואה מן קדם יי' עימי למימר: אימר כען לעמא סרבנא הלא ידעיתון מה אילין אימר הא אתא מלכא דבבל לירושלם ודבר ית מלכה וית רברבהא ואוביל יתהון לותיה לבבל: ודבר מזרעא דמלכותא וגזר עימיה קיים ואעיל יתיה במומי וית רברבי ארעא דבר: למהוי מלכו חלשא בדיל דלא לאיתרברבא למיטר ית קיימיה למיפלחיה: ומרד

רשי

סרחת · כמו וסרח העודף גדילה: שפלת קומה · לעבוד למלך בבל: דליותיו · זמורותיו: אליו · אל מלך בבל: תחתיו · תחת מלך בבל: בדים · מטות: ותשלח · ותגדל: פארות · ענפי' רבים: ויהי נשר אחד · מלך מצרים: כפנה שרשיה · לשון רעבון כמו לשוד ולכפן רעבו ונתאוו שרשי הגפן הזאת לאותו הנש' תוספת ויש משמע כפנה כמו אספה והוא הפוך בדברי רבותי' יש מן הדומה לו שקורין לאסיפ' העם כנופיא וכפנה הוא כמו כנפה אמתש"א בלע"ז: ודליותיו שלחה לו · ושלוחיה שלח לו לבא אליה ולהשקות אותה מערוג' מטעה מעוגיאות מים שעשה לה הנשר הראשון: אל שדה טוב וגו' · כלומר ועל חנם עשת' זאת כי אל שדה טוב היתה שתולה: לגפן אדרת · לגפן תקיף כל האלפא ביתא במקר' זה ותמיה אני כי אינו נמנ' במסורה: ינתק · הנשר הראשון: ואת פריה יקוסס · כמו יקוצץ הם בני צדקיהו ששחט' לעיניו: טרפי · עלי פויי"לייא בלע"ז: ולא בזרוע גדולה ובע' רב · יבא הנשר השני לעזרתה: למשאות אותה משרשיה · לנוכח העוקרות ומסיעות אות' משרשיה · והנה עתה שתולה כרצונ': התצלח · איפשר שתצלח זו שבגדה במי שנטעה ראשון: מה אלה · מה החידה הזאת ופירשה להם: ויקח את מלכ' ושריה · הם במרת הארז יהויקי' ושריו: בבלה · היא עיר הרוכלים: מזרע המלוכה · צדקיה: אילי הארץ · שרי הארץ: לעמדה · למען יתקיים:

שלחה ו' רפין וסימ' נמסר בשמואל א' סימ' י"ו : ולשאת ב' וסי' ולשאת את חלקו : לעשות ענף ולשאת פרי: צמחה ד' וסימ' כי כארץ תוציא' כל טרפי צמחה תיבש · על ערגת צמחה תיבש' כרכיבים תמגגנה צמחה תברך : מזרע המלוכה ד' דסמיכי בקריאה וסי' בא ישמעאל בן נתניה דמלכים · וחברו דירמיה' ויקח מזרע המלוכה ויכרת אתו ברית · ויאמר המלך לאשפנז רב סריסיו להביא דריש דניאל :

ומגדל אותו נבוכד נצר שהמליכו: אל שדה טוב אל מים רבים · כמו על אמר למה הוצרך לעשות זה והלא צדקיהו היה בטוב ובכבוד עם נבוכד נצר והיה מצליח עמו להיו' מלך אדיר ושליט למה מרד בו ועבר על שבועתו ואילו לא עשה כן היה עושה ענף ונושא פרי שיתקיימו לו בנים: אמר כה אמר יי' · תצלח · בתמיה: הלא את שרשיה ינתק · הנשר הראשון והוא נבוכד נצר ינתק ויעקר שרשיה והם משל למלכות צדקיהו שעקר אותה מכל: ואת פריה יקוסס · זהו ששחט בני צדקיהו לעיניו: יקוסס · יכרת כמו יקוצץ בצ"די: ויבש · כיון שנקצץ הפרי ממקומו יבש מאליו כן בני צדקיהו כיון ששחטו יבש ופסק זכרם כי לא היו להם בנים והמלוכה שבה ליהויכין ולבניו: כל טרפי צמחה תיבש · תרגום עלה זית טרף זיתא וכן כל עלי צמחה ייבשו והנה תיבש הגפן כיון שיבשו פריה ועליה תיבש הגפן היא גם כן כי צדקיהו מת בבבל ובמותו יבש ופסק זכרו וטרפי צמחה הם שרי יהודה ששחטם מלך בבל: ולא בזרוע גדולה ובעם רב · ולא יוכל מידו בזרוע גדולה של פרעה שחשב להצילו מידו ולא בעם רב לא יוכלו להצילו מידו: למשאות אותה משרשיה · כשיבא מלך בבל להשיא הגפן הזאת ולעקרה משרשיה לא יועיל פרעה ולא יציל: למשאות · שם במקום מקור בפלס להשאות כמו להשיא וכן למסע את המחנות כמו להסיע וי"ת ולא במשרין סגיאין ובעם סגי ייתון למיעקר יתה משורשהא ר"ל לא יצטרך מלך בבל לבא בזרוע גדולה ובעם רב לעקור הגפן הזאת משרשיה כי במעט עם יעקר אותה כי נבוכד נצר אף על פי שבא הוא וכל חילו ירושלם לא עמד שם נבוכד נצר כל ימי המצור כי ארכו ימי המצור משנ' התשיעי' לצדקיהו עד י"א שנה ובין כך הלך לו נבוכד נצר לרבלה בארץ חמת והניח מקצת חילו ונבוזר אדן בראשם וכבשו ירושלם החיל הנשאר שם ולקחו צדקיהו והעלוהו אל מלך בבל רבלתה: והנה שתולה התצלח · והנה חשבה שהיא שתולה ולא תעקר · כי צדקיהו לא רצה לצאת אל הכשדים כמו שהיה אומר לו ירמיהו הנביא כי חשב שלא הנתן העיר ביד הכשדים: התצלח · ואיך תחשב כי תצלח איך היה חושב צדקיהו שימלט מיד הכשדים והוא בזה אלה והפר ברית: הלא כגעת בה רוח הקדים תיבש יבש · המשיל מלך בבל לרוח הקדים כי בבל מזרחית לפונית לארץ ישראל ועוד כי רוח הקדים היא חמה ומיבשת וכן אמר רוח הקדים הוביש פריה ואמר יבא קדים רוח יי' ממדבר עולה ויבש מקורו ויחרב מעינו: תיבש יבש · האחרות מקור ויבא כן לחזק הפעולה כמו ויברך ברוך אתכם: על ערוגת צמחה תיבש · במקום שהיה מקוה שישקה אותה מלך מצרים: ויהי · אמור נא · אמור לו שיאמר להם פירוש המשל: את מלכה · זה יהויכין כמו שפירשנו: ויקח מזרע המלוכה · זה צדקיהו כמו שפירשנו: ואת אילי הארץ לקח · מלבד האלה והברית לקח עוד אילי הארץ והם השרים להיות בידו תערובות שלא ימרד בו ושיהיה נכנע אליו ושלא יתנשא ויתגאה עליו: להיות · לשמור את בריתו לעמדה · לעמוד בה בברית:

וימרד

מנחה גדולה

שנתתי לכם אותם כתת לפני הצלמים ההם וכתוב וכתתי וקרי כתת והקרי נדרש לנקבה כאלו את נתת לפניהם והכתב שהוא כתתי עכינו ושמני וקטרתי האם נתתי לפניהם ר"ל האם נתתי אותם אני לפני הצלמים באמ' לא נתתים לשום לפניהם ע"כ: ולע"ד ותקחי ותעשה לך וגו' ע"ד שאמרו ז"ל על פסוק ותראו את שקוציהם וגו' עץ ואבן וגו' ופי' רש"י ז"ל אותן של עצים ושל אבנים ראיתם בגלוי לפי שאינו ירא שמא יגנבו אבל של כסף וזהב עמהם בחדרי משכיתם הם לפי שהם יראים שמא יגנבו וזה כסף וזהב אשר עמהם ע"כ וז"ש ותקחי כלי תפארתך מזהבי ומכספי וגו' ותעשה לך שלא עמדת אותם בגלוי מפני היראה שלא יגנבו וזהו ותעשי לך ולא לאחרים וכיון שכן אין סכלות גדול מזה שאתה עושה אלוה שאינו שומר את עצמו איך ישמור אחרים ואע"פ"כ ותעשי לך וגו' ואמר אל כל ראש דרך בנית רמתך כיון שהוא בנין של עץ ואבן עמדת אותו בגלוי הויאמר אל כל ראש דרך בנית רמתך שעמדת אותו ברמה כדי שיהא נראה לכל כמ"ש ז"ל הקב"ה נראה רחוק והוא קרוב שנ' קרוב ה' לכל קוראיו וע"ז נראה קרובה והיא רחוקה כי רחוק מרשעים ישועה וז"ש מפתיות האדם שעושה לעצמו ע"ז ומעמידו ברמה כדי שיראה אותה קרובה לפניו והיא רחוקה ומה גם היא נראית ואינה רואה כי עינים להם ולא יראו והקב"ה רואה ואינו נראה וז"ש אל כל ראש דרך בנית רמתך כדי שתהא נראה ומה יועיל לך זה כיון שהיא אינה רואה · ותתעבי את יפיך שהיית יפה בנשים יפה מכל האומו' ואת תעבת יפיך ונעשית גרוע מכולם בעזבך את ה' הרואה ואינו נראה וחשקת בנראה ואינו רואה עזבת אלהיך ית' שנראה רחוק והוא קרוב וחשקת בע"ז שהיא נראית קרובה והיא רחוקה בזה תעבת את יפיך ונעשית גרוע מהם כי כל אומה יש ע"ז שהם בוחרים בה ומואסים באחרת משא"כ את ותפשקי את רגליך לכל עובר שזנית רעים רבים שאוו לאלהות הרבה כמ"ש ז"ל וכזה גלית דעתך שלהכעיסני נתכוונת כיון שאפי' האומו' אינם עובדי' אלא לע"ז אחת והם מודים שאין אלהי אלא אחד אך זה דרכם כסל למו שנותנים זה כוחם לאלהות שלהם ואומרים שזה הוא אלהי ואתה עבדת ובחרת באלוהות הרבה שמ"מ יש בהם שאפי' לדבריך ובחירתך הבל המה והי מינייהו מפקית וכלם הבל ומדהא ליתא הא נמי ליתא אין זה כי אם ותרבי את תזנותך להכעיסני שבע"כ תן תודה שלהכעיסני נתכוונת:

ויהי בך הפך מן הנשים וגו' בעל כלי חמדה ז"ל פרשת דברים דרוש שני כתב ז"ל בעל עקידה ז"ל כתב שאשה חמדנית אל אתנן ומתן ובסיבתו מזנה הנה לזאת תקרא אשה חמדנית בעלם וראשונה וזונה במקרה אמנם הנותנת אתנן זו היא אנה אמיתית בעלם וראשונה וזהו מה שאמר ויהי בך הפך מן הנשים בתזנותיך ואחריך לא זונה וגו' שלא קראם זונה אלא נשים שאמר הפך מן הנשים דיקא מהטעם הנזכר שלפי האמת נשים יקראו אף על פי שמזנות כיון שמקבלות אתנן הן אבל את הנותנת אתנן את היא הזונה בעלם לכן זונה שמעי וגו' שאת זונה אמיתית זהו הגעת הרב · ולי נראה להרחיב בהבנת הפסוקים שאמר ויהי בך הפך מן הנשים בתזנותיך ואחריך לא זונה הזכיר שתי בחינות שנשתנית בהם הפך מן הנשים האחת שדרך כל זונה להוליך זונה אחרת זקנה אחריה היא סרסורית עבירה כי הבחורה בושה לתבוע האנשים או להקפיד עם החושק באתגנה אדרבה מדבר עמו כדיבות והזקנה היא המתווכת ביניהם כמו

וימרד בו · ונמלט · בתמיה : חי אני · אם לא · לשון שבועה כמו אם לא בתים רבים אם לא כאשר דמיתי · ולא בחיל גדול · יעשה אותו · יעשה עמו כלומר לא יעזרוהו פרעה בחיל גדול כמו שהתנה עמו במלחמה כשילחם מלך בבל על ירושלם : בשפוך סוללה ובבנות דיק · כששפכו סוללה ויבנו דיק ללכוד העיר להכרית נפשו׳ רבות שהרג בעיר כשלכדה בכל זה לא עזרו פרעה · סללה ודיק כבר פירשנו בתחילת הספר · וטעם אותו למלך בבל כי הוא אמר כי לא יעשה פרעה עמו מלחמה : ובזה · והנה נתן ידיו · כי נתינת היד הוא קיום אהבה ושלום כמו שראיתו שאמר יהוא ליהונדב תנה את ידך : לכן · אם לא · לשון שבועה כמו שכתבנו : אלתי · כי באלהים השביעו :

ובריתי · כי בשמו כרת אותו ברית : ונתתיו בראשו · אותו העון אתננו בראשו כמו אשיב לו גמולו בראשו או אמר בראשו על עורון עיניו : ופרשתי · שאתן בלב הכשדים לרדוף אחריו ולהשיגו ובדרש מערה היתה מבית צדקיהו עד ערבות יריחו וברח לו דרך המערה והקב״ה זימן צבי כמו שכתבנו למעלה בפרשת עשה לך כלי גולה : ונשפטתי אתו שם · כי בבלא יהי׳ שם בבבל וכאילו אני נשפט ומתוכ׳ עמו כי במעלו אשר מעל כי באה לו הצרה הזאת והוא יתודה בזה וי״ת ואתפרע מניה תמן : מעלו · חסר בית השמוש כמו הנמצא בית יי׳ והדומים לו : ואת כל מברחו · כתיב בלא יו״ד וקרי ביו״ד וכמוהו רבים והוא תאר ועניינו הבורחים שברחו עמו או בלעדיו : בכל אגפיו · בכל חייליו כמו שפירש למעלה : בחרב יפולו · אותם שישיגו הכשדים והנשארי׳ שלא ישיגום : לכל רוח יפרשו · יהיו מפוזרים בכל פאה : יפרשו · מבנין נפעל לשון פזור וכן בא בענין זה הכבד כי בארבע רוחות השמים פרשתי אתכם : כי אני יי׳ דברתי · תדעו כי קיימתי מה שדברתי כי אני הוא יי׳ האומר ועושה גוזר ומקיים : כה אמ׳ יי׳ · ולקחתי אני מצמרת הארז הרמה ונתתי · מאותה צמרת הארז שנקטפה והוסרה ממקומה עוד אקח ממנה ולא כאותה לקיחה שלקח׳ מלך בבל כמו שאמר ויקח את צמרת הארז כי הוא לקחה להסירה ולבטלה אבל אני אקח׳ ממקום הגלות ונתתי אותה במקומה זהו שאמר ונתתי : מראש ינקותיו רך אקטף · ראש ינקותיו הוא יהויכין כמו שפירשנו למעלה ממנו אקטוף ענף רך לנוטעו במקומו וזהו שאמר ושתלתי אני כשאקטפנו ממקומו שהוא שם לטובתו אקטפנו כי לנטוע אותו בארצו אקטפנו והרך הזה הוא זרובבל בן שאלתיאל בן יהויכין : על הר גבוה ותלול · פעול מן תל שראש ההר דומה לתל והוא

ומרד ביה לשלחא אזגדוהי למצרים למיתן ליה סוסון ועם סגי היצלח הישתיזב דעביד אילין ומשני קיים הישתיזיב : קיים אנא אמר יי׳ אלהים אם לא באתרא דמלכא דאמליך יתיה דבסר על מומתיה ודאשני ית קיימיה עימיה בגו בבל ימות : ולא במשריין סגיאן ובעם סגי יעביד עמיה פרעה קרבא במיצבר מלתא ובמיבני כרקום לשיצאה מדינן סגיאין : ובסר על מומי לאשנאה קים והא אמטי ידיה לפרעה וכל אילין עבד לא ישתיזיב : בכן כדנן אמר יי׳ אלהים קיים אנא אם לא מומתי דבסר וקימי דשני ואיתן פורענות אורחיה ברישיה : ואפרוס עלוהי מצדתי ויתאחד בכר גתי ואגליניה לבבל ואתפרע מיניה תמן שיקריה דשקר קדמי : וית כל גיברוהי בכל משירייתיה בחרבא יתקטלון ודישתארון לכל רוח יתבדרון ותדעון ארי אנא יי׳ גזרית במימרי : כדנן אמר יי׳ אלהים ואקריב אנא ממלכותא דבית דוד דמתיל בארזא רמה ואקיימיניה מבני בנוהי יניק ארבי ואקימיניה במימרי בטור רם ומנטל : בטור קודשא דישראל אקימיניה ויכניש משריין ויעביד כומכוון ויהי למלך תקיף ויסתמכון עלוהי כל צדיקיא וכל ענותניא ביטלל מלכותיה ישרון : וידעון כל מלכי עממיא ארי אנא יי׳ אמאיכית מלכוות דהות תקיפא ותקיפת מלכוות דהות חלשא אמאיכית מלכוות עממיא דהות תקיפא כאעא רטיב ותקיפית מלכוות בית ישראל דהות חלשא כאעא יביש אנא יי׳ גזרית במימרי ואקיים : והוה

טו וימרד־בו לשלח מלאכיו מצרים
לתת־לו סוסים ועם־רב היצלח
הימלט העשה אלה והפר ברית
ונמלט : חי־אני נאם אדני יהוה
אם־לא במקום המלך הממליך אתו
אשר בזה את־אלתו ואשר הפר את־
בריתו אתו בתוך־בבל ימות : ולא
בחיל גדול ובקהל רב יעשה
אותו פרעה במלחמה בשפך סללה
ובבנות דיק להכרית נפשות רבות :
ובזה אלה להפר ברית והנה נתן ידו
וכל־אלה עשה לא ימלט :
לכן כה־אמר אדני יהוה
חי־אני אם־לא אלתי אשר בזה
ובריתי אשר הפיר ונתתיו בראשו :
כ ופרשתי עליו רשתי ונתפש
במצודתי והביאותיהו בבלה
ונשפטתי אתו שם מעלו אשר מעל־
בי : ואת כל־מברחו בכל־אגפיו
בחרב יפלו והנשארים לכל־רוח
יפרשו וידעתם כי אני יהוה דברתי :
כה אמר אדני יהוה
ולקחתי אני מצמרת הארז הרמה
ונתתי מראש ינקותיו רך אקטף
ושתלתי אני על הר־גבה ותלול :
בהר מרום ישראל אשתלנו ונשא
ענף ועשה פרי והיה לארז אדיר
ושכנו תחתיו כל צפור כל־כנף בצל
דליותיו תשכנה : וידעו כל־עצי
השדה כי אני יהוה השפלתי עץ
גבה הגבהתי עץ שפל הובשתי עץ
לח והפרחתי עץ יבש אני יהוה
דברתי ועשיתי :
ויהי

רשי

בשפוך סוללה · כשיבא נבוכד נצר וישפוך סוללה על ירושלם : להכרית נפשו׳ רבות · להרוג את בני העיר : נתן ידו · הבטיחו באמונה ונשא ידו בברית : ונתתיו בראשו · הוא סמוי עיניו : ופרשתי עליו רשתי · כמו שפירשתי למעלה בתחיל׳ הספר שזימן צבי להלך על גג המערה : ונשפטתי · ואתווכח עמו : ואת כל מברחו · כתרגומו וית כל גיברוהי ומנחם חברו עם ברח דודי וכה פתרונו ואת כל הבורחים : בכל אגפיו · בכל כנפיהם כלומר בכל כחם בחרב יפולו : יפרשו · שרוכשפ״ר דון בלע״ז : ונתתי · כתרגומו ואקיימיניה : ולקחתי אני · את מלך המשיח : רך הקטוף · אין דרך להרכיב אלא מן הרך שגדל אשתקד שקורין גריי״פיא בלע״ז : ותלול · לשון תל שדרך תל להיות גבוה ותלו׳ אומנצל״ה בלע״ז : תשכנה · דגשו׳ הנו״ן משמש תחת נ״ון שנייה כאילו כתוב תשכוננה : השפלתי עץ גבוה · את האומות המושלים בישראל : הובשתי עץ לח · צדקיהו וזרעו : הפרחתי עץ יבש · יהויכין שגלה בלא בנים יוליד בבבל את זרובבל והיא יהי׳ פחת יהודה למשול : ויהי

מסרה

נאם ג׳ בטעם בסיפרא וסי׳ בריש סיפרא סימ׳ ח׳ : בזה ח׳ בקריאה וסימ׳ כי דבר יי׳ בזה ואת מצותו׳ בזה לך לענה לך בתולת · וחברו דישעיה · אשר בזה אתי ואשר הפר · אם לא אלתו אשר בזה · ואת אסיריו לא בזה · כי לא בזה ולא שקץ ענות עני · ולא בזה את תפלתם · וחד ובזה אלה להפר ברית : בראשו ט״ו וסי׳ ושלם אתו בראשו · בראשו נגעו · והשיב את אשמו · דמו בראשו ואנחנו נקיים · ואת רעת נבל · וכובע ישועה בראשו · ישם ויניד בראשו

ובריתי אשר הפיר דס״פרא · ותבא חרב ותקחהו · ואתה תשמע השמים דמלכים קדמא · וחברו דדברי הימים ואתה תשמע מן השמים קדמא · ישוב עמלו בראשו · דמו בראשו יהיה דס״פרא · החכם עיניו בראשו · ואשר נתן כתר : דברתי ועשיתי ד׳ דסמיכי וסימ׳ וידעו כל עצי השדה · היעמד לבך אם תחזקנה · וידעו כל הגוים אשר ישארו · ונתתי רוחי בכם :

הר ציון תל ובלע״ז אמו״לנט : בהר מרום ישראל · מרום ארץ ישראל כי ירושלם גבוהה מכל ארץ ישראל וארץ ישראל גבוהה מכל הארצות וי״ת בטור קודשא דישראל : אשתלנו · התי״ו בקמץ חטף לתפארת הקריאה : ועשה פרי · ובצדקיהו לא זכר פרי כי מתו בניו כמו שזכרנו : והיה לארז אדיר · כמו שהיה מתחלה ארז כיון שאמר צמרת הארז לא לגפן כמו שאמר על צדקיהו : ושכנו תחתיו · ישראל ישכנו בצלו : תשכנה · דגש הנו״ן לנ״ון משרש שנכפלה ופי׳ תשכנה הצפורים והוא משל לישראל שישכנו בצל זרובבל : וידעו כל עצי השדה · לפי שהמשיל מלכות בית דוד לארז המשיל מלכי האומות לשאר עצי היער : וידעו כי אני יי׳ · השפלתי עץ גבוה הגבהתי עץ שפל · השפלתי עץ גבוה זה מלך בבל הגבהתי עץ שפל זה מלך יהודה והוא זרובבל וכן הובשתי עץ לח והפרחתי עץ יבש משל ג״כ עליהם ויש מפרשים עץ גבוה ועץ לח צדקיהו עץ שפל ועץ יבש זה יהויכין שהיה בגלות שפל והגביהו האל יתעלה שהוציאו אויל מרודך מבית הכלא ונתן כסאו ממעל לכסא המלכים אשר אתו והיה עץ יבש שלא היו לו בנים בגלותו אחר כן היו לו בנים בבית הכלא אסיר ושאלתיאל הנה שב עץ לח ויש מפרשים את הפרשה על המשיח וכן נראה שהוא דעת יונתן שתרגם ולקחתי אני מצמרת הארז ואקרב ממלכותא דבית דוד דמתיל בארזא וגומר : ויהי

מנחה גדולה

שדרשו חז״ל בפסוק ויחל העם לזנות אל בנות מואב בנות שתים אחת זקנה ואחת בחורה זקנה שוהלת ביותר על בגדי הפשתן והבחורה מוחרת ביותר כדי לעורר אש האהבה וכנגד בחינה זו אמר ויהי בך הפך מן הנשים בתזנותיך בבחינה זו שואחריך לא זונה שאין את מוליכה זונה אחריך לסרסר עבירה ובזה מדוקדק אומרו זונה בשורוק דהיינו אשה שזנתה מקודם ובטלה מלד זקנה ואחר כך הולכת אחר זונה אחרת והבחינה השנית שג״כ היית בה הפך הנשים הוא ובתתך אתנן ואתנן לא ניתן לך ותהי להפך ר״ל בבחינה זו השנית גם כן ותהי להפוך מלבד הבחינה הראשונה ובזה מובן כפל ויהי בך הפך וגו׳ ותהי להפך עוד אפשר לומר שאמרו ותהי להפך הוא תולדה ופרי תועבותיה הנזכר שכמו שהיה בך הפך כל הנשים וגו׳ כך נהפכו עליך כל סדרי הצלחתך ותהי להפך בכל ענייניך כלומר לאחור ולא לפנים או יאמר ותהי להפך מקושר עם ובתתך אתנן כמש״חזל כל זונה שנשכרת סופה שסוכרת ע״כ הנה התרעם הכתוב שהיא נותנת אתנן שמא תאמר שמתחילה היתה נשכרת והוא הוא שגרם לה לבסוף להיותה סוכרת לזה אמר כי ואתנן לא ניתן לה מעולם בזמן העבר כדי שנאמר שהוא גרם לתתך כעת זה שאמר ואתנן לא ניתן לך באופן שבזה הוא שהיית להפך ודקדק בלשונו שאמ׳ ואתנן לא ניתן לך ולא כתב ליך ביו״ד כמשפט הנקבה אבל אמר לך בלשון זכר דכיון שעשתה דרך זכר לחזר על אשה ולהרבות מוהר להרחיב מתן זה שאמר לא ניתן לך ולא ליך כי ותהי להפך מן הנשים ובזכר נחשבת ואתני החכם ה״ר אברהם נר״ו פירש אומרו ואחריך לא זונה רצה לומר הנה בטלת כל הזונות אחריך שיהיו בטלות באין מזנה עמהן כי מי יניח אנה הנותנת אתנן ללכת אל זונה מקבלת אתנן באופן שאחריך לא המצא זונה שתזנה ע״כ : ולע״ד נראה אומרו ויהי בך הפך מן הנשים וגו׳ כי אף שדרך הזונה לקבל אתנן מ״מ לפעמים ימצא זונות שאין כוונתן לקבל אתנן כי אם שיגרה אלבישה והיא חושקת את זרים תחת אישה · מ״מ תרתי לא עבדה שהיא תתן אתנה לבועלה כי די לו שהיא נתרצת לו לזנות בחנם בלי קבלת אתנן אבל לא תתן אתנן לבועלה וז״ש ויהי בך הפך מן הנשים בתזנותיך כמו שאמר למעלה לכל זונות יתנו נדה ושמא תאמר שסבר כמלא כיוצא בה שאינן מקבלת נדה · לזה אמר מ״מ ויהי בך הפך מן הנשים וגו׳ והוא כי בשתים שנית דרכך אחד שלא קבלת אתנן ושנית בתתך אתנן ואמר דרך זו ואין צריך לומר זו וזה שאמר עשית הפך מן הנשים כי בתתך אתנן ואין צריך לומר שאת בהפך ואתנן לא נתן לך כי ותהי להפך אפי׳ ליתן אתנן לבועליך באופן שבשתים שנית דרכך :

כי כה אמר ה׳ וגו׳ ועשיתי אותך מהר״יא ז״ל כדברי הרד״ק ז״ל ואמר ועשיתי יהיה פירוש ועשיתי אותך ר״ל לך כאשר עשית אתה לי כי אתה בזית אלה להפר ברית גם אני אפיר את בריתי אתך אבל לא יתמיד הגלות והרעה כל הימים כי הנה אם אזכור את בריתי אשר כרתי אותך וגו׳ ואומרו בקחתך את אחותך הגדולות ממך אל הקטנות הוא קשה לפי שאחותה הגדולה היא שמרון והקטנה היא סדום ואיך יאמר שיקח אותן בלשון רבים (ועיין הרד״ק ז״ל) אבל יקשה על זה אומרו ולא מבריתך וגם יקשה אומרו וזכרתי את דרכיך ונכלמת בקחתך וגו׳ כי אין הלקיחה מכלל הכלמה ולכן נ״ל שהמ׳ אחותך הגדולת על שומרון ובנותיה והקטנות סדום ובנותיה ויאמ׳ שתזכור את דרכיה ותכלם מאשר לקחה את שמרון ואת סדו׳ לאחיות כי בעשותה כמעשיה׳ לקחה אותן לעצמה ונעשו לה כאחיות והוא אומרו ונכלמת בקחתך את אחותיך אמנם לעתיד לבוא לא יהיו לך לאחיות אבל יהיו לבנות ר״ל נכבשות לירושלים לא כאחיות כמו שהיו בזמן התועבות ואמנם אומרו ולא מבריתך אפשר שאמרו בבחינת סדום ובנותיה שלא היו מברית ישראל ע״כ : ולע״דן שאלו הפסוקים גם שניהם דברי נחומים הם כמו שאמרו ז״ל על גם אלה תשכחנה

ויהי · לאמר שיאמר להם לישראל : מה לכם · על אדמת ישראל · על חרבן ארץ ישראל יאמרו הדור שחרבה בימיהם זה המשל : אבות יאכלו בסר ושיני הבנים תקהינה · ופירו' המשל מה שהיו אומרים אבותינו חטאו ואינם ואנחנו עונותיהם סבלנו ובעבור שהיו אומרים הנביאים לישראל בחטאת ירבעם והיו אומרי' לשבט יהודה בחטאות מנשה אמרו אם כן הבנים לוקים בעון אבותיהם והנה יתכן לומר זה אבות יאכלו בוסר ושיני בנים תקהינה והם לא הבינו ולא השכילו בזה כי בגלל חטאו' ירבעם ומנשה היה הקצף הגדול ביהם המטיאו הבאים אחריהם ואילו לא אחזו ישראל בחטאות ירבעם ולא אחזו בני יהודה בחטאו' מנשה לא היו לוקים על עונותיהם ולא חרבה ארץ ישראל ועל זה הענין

רשי

ויהי דבר יי' אלי לאמר · מה לכם אתם מושלים את המשל · אשנפ"לאנן בלע"ז : אבו' יאכלו בוסר · פרי עד שלא נתבשל ביי"רגון בלע"ז : ושיני הבנים תקהינה · אגאציר"וכט בלע"ז כך דרכו של הב"ה האבו' חוטאים והבנים לוקים שהרי כמה שנים חטאו מלכי ישראל קודם שגלו ואף אנו לא כדאג ללקו' בעונינו: משל · כמו למשול : כל הנפשו' לי הנה · ולמה ילקה הבן שלא חטא לי הלא שלי הוא : אל ההרים לא אכל · בטוריא לא פלח לטעוותא לאכול זבחי מתי' אל גלולי שאר עבוד' זרה כגון הבעל שבשומרון והעגלים שבבית אל ושכבן : חבלתו חוב ישיב · אם חבל שלמת רעהו באשר ישיב אות' לו כבוא השמש : ועשה

א וַיְהִי דְבַר־יְהֹוָה אֵלַי לֵאמֹר׃ מַה־
לָּכֶם אַתֶּם מֹשְׁלִים אֶת־הַמָּשָׁל הַזֶּה
עַל־אַדְמַת יִשְׂרָאֵל לֵאמֹר אָבוֹת
יֹאכְלוּ בֹסֶר וְשִׁנֵּי הַבָּנִים תִּקְהֶינָה׃
חַי־אָנִי נְאֻם אֲדֹנָי יְהֹוִה אִם־יִהְיֶה
לָכֶם עוֹד מְשֹׁל הַמָּשָׁל הַזֶּה בְּיִשְׂרָאֵל׃
הֵן כָּל־הַנְּפָשׁוֹת לִי הֵנָּה כְּנֶפֶשׁ
הָאָב וּכְנֶפֶשׁ הַבֵּן לִי־הֵנָּה הַנֶּפֶשׁ
הַחֹטֵאת הִיא תָמוּת׃ וְאִישׁ כִּי־יִהְיֶה
צַדִּיק וְעָשָׂה מִשְׁפָּט וּצְדָקָה׃ אֶל־
הֶהָרִים לֹא אָכָל וְעֵינָיו לֹא נָשָׂא אֶל־
גִּלּוּלֵי בֵּית יִשְׂרָאֵל וְאֶת־אֵשֶׁת רֵעֵהוּ
לֹא טִמֵּא וְאֶל־אִשָּׁה נִדָּה לֹא יִקְרָב׃
ה וְאִישׁ לֹא יוֹנֶה
חֲבֹלָתוֹ חוֹב יָשִׁיב גְּזֵלָה לֹא יִגְזֹל לַחְמוֹ
לְרָעֵב יִתֵּן וְעֵירֹם יְכַסֶּה־בָּגֶד׃

בנשך

וַהֲוָה פִּתְגַם נְבוּאָה מִן קֳדָם יְיָ עִמִּי
לְמֵימָר׃ מָא לְכוֹן דְּאַתּוּן מַתְלִין יָת
מַתְלָא הָדֵין עַל אַרְעָא דְיִשְׂרָאֵל
לְמֵימָר אַבְהָתָא חֲטוֹ וּבְנַיָּא לָקַן׃
קַיָּים אֲנָא אֲמַר יְיָ אֱלֹהִים אִם יְהֵי לְכוֹן
עוֹד מַתֵּל מַתְלָא הָדֵין בְּיִשְׂרָאֵל׃ הָא
כָּל נַפְשָׁתָא דִילִי אִינוּן כְּנַפְשׁ אַבָּא
וּכְנַפְשׁ בְּרָא קֳדָמַי אִינוּן אֱנַשׁ דְּיֶחֱטֵי
הוּא יְמוּת׃ וּגְבַר אֲרֵי יְהֵי זַכַּאי וְיַעֲבֵיד
דִּין דִּקְשׁוֹט וּזְכוּ׃ בְּטוּרַיָּא לָא פְלַח
לְטַעֲוָתָא וְעֵינוֹהִי לָא זְקַף לְפוּלְחַן
טַעֲוַת בֵּית יִשְׂרָאֵל וְיָת אִתַּת חַבְרֵיהּ
לָא סָאֵיב וּלְוַת אִתְּתָא מְסָאֲבָא לָא עָל׃
וֶאֱנָשׁ לָא אוֹנִי מַשְׁכּוֹן דְּחוֹבְתָא אָתֵיב
גְּזֵילָא לָא גְזַל מִלַּחְמֵיהּ לְכַפְנָא יָהֵב
וְעַרְטִילָאָה כַּסֵּי מִכְּסוּתֵיהּ׃

בחיבוליא

הסיבם האל יתעלה והוא ענין כל הפרשה הבאה אחר זה : חי אני אם יהיה לכם עוד משל המשל הזה · כי אני אודיע בם משפטי ודרכי ולא תטעו עוד בו ותתנו רעתכם ותראו כי כן הוא כי כל הנפשות לי הנה ואני נתתי אותם בבשר להנהיג הגוף ללכת אחרי ואני רוצה בחייהן ולא במיתתן כי לי הנה ומכבודי נגזרו כנפש האב וכנפש הבן ואיך תעלו בדעתכם שאענים הנפש אם לא חטאה לי חלילה לי : הן כל הנפשות לי הנה · מבואר הוא : ואיש כי יהיה צדיק עתה יפרש המשפט כאשר הוא מלפניו כדי שלא יטעו שהם גם אין להם לטעות במה שכתוב בתורה פוקד עון אבות על בנים שהרי כתוב שם לשונאי : כי יהיה צדיק · בהמכנו ממלות לא תעשה : ועשה משפט וצדקה · שקיים מלות עשה אחר כן פרט קצת העונות והזכיות ואמר : אל ההרים לא אכל · קמץ בזקף לפי שהיו עובדים ע"ז על ההרים הרמים כמו שכתוב לפיכך אמר אל ההרים לא אכל ואל כמו על

אל ההרים לא אכל חד מן ח' פסוק אית בהו לא לא לא לא וסימ' והיא שפחה נחרפת · לאמר לא כי אל ארץ מצרים נבא : ומולדתיך ביום הלדת · אל ההרים לא אכל קדמא דסיפרא · ארזים לא עממוה · הנבחרות כי הנה אנכי מקיים · לא שמעה בקול · לא תרצח לא תנאף דאלה שמות :

וכמוהו רבים ואמר אכל לפי שהיו אוכלים שם זבחיהם אחרי הקרבתם לעבודה זרה וכן ת"י בטוריא לא פלח לטעוותא : ועיניו לא נשא אל גילולי בית ישראל · אין לריך לומר שלא עבד ע"ז אלא אפי' עיניו לא נשא אליה כענין שנ' אל תפנו אל האלילים ואחר שזכר הע"ז והיא עבירה שבין אדם למקום והיא שקולה כנגד כל העברו' זכר מעבירו' שבין אדם לחבירו הרגילות במשא ובמתן והלואה שרגילים בה בני אדם וזכר מן העריות מה שאדם קרוב אליהם כי כל עריות שהם שאר בשר אין לריך לזכרם כי רוב בני אדם בדלים מהם ואפי' הרשעים וזכר ממלות עשה הלדקה שהיא מלוה הגדולה בדברים שבין אדם לחבירו וכן זכר משפט אמת שהוא קיום הייסוד בעולם וזכר החוקי' בכלל ואמר בחקותי הלך ואחר שאמר כי הבן לא ישא בעון האב והאב לא ישא בעון הבן אמר כי אפי' עונות עלמו לא ישאם אם ישוב מהם ובכל זה הענין זכר הגמול בכלל בחיים והעונש בכלל במיתה וכתב הגאון רב סעדיה ז"ל כי מה שזכר החיים והמיתה הם לעולם הבא ואני אומר כי אמת כן הוא כי עיקר העונש והגמול הוא לעולם הבא אבל הענין הנזכר הנה לא נזכר על דבר העולם הבא כי הענין הזה תשובה לאומרים כי הבן נושא עון האב בראותם הלרות רבות לבנים בהותו הדור ואבותיהם חטאו ואינם ולא היו אלו מתלוננים על דבר העולם הבא כי לא ידעו מה הוא אלא על מה שהיו רואים בעיניהם ולריך שתהיה התשובה מענין השאלה והתמיהה ואם תאמר אם כן למה זכר החיים והמות לבד ואין הגמול והעונש בע"הז בחיים ובמות לבד אלא אף בכל פרטי הברכות והקללות הכתובים בתורה נאמר כי אמר זה לקלר הענין ולזכר הדבר הכולל והם החיים והמות כמו שאמר ושמרתם את כל חוקותי ואת כל משפטי אשר יעשה אותם האדם וחי בהם הנה זכר החיים במקום כל פרטי הברכות ואע"פ שאנקלום תרגם ויחי בהון לחיי עלמא אין משמעות וחי אלא בעולם הזה כמו שהיו כל הברכות והקללות שיעדם בתורה בע"הז אלא שנרמז במלת וחי בהם חיי העולם הבא וכן נרמז במקומות אחרים מן התורה אבל פשוטו של דבר הוא בעולם הזה וכן מה שאמר לאדם הראשון כי ביום אכלך ממנו מות תמות המיתה הזאת כוללת כל הקללות שנגזרו על אדם בעון אכילת הפרי והוא מה שאמר לו ארורה האדמה בעבורך בעלבון תאכלנה וגו' וקוץ ודרדר תלמיח לך וגו' בזעת אפך וגו' והנה כלל בלשון המיתה כל אלה הקללות וכן אמר החיים והמות נתתי לפניך הברכה והקללה ובחרת בחיים למען תחיה אתה וזרעך והברכה והקללה היא דרך כלל במקום הברכות והקללות הנה קרא הברכות החיים וקרא הקללות המות והטעם כי החיים עם ההללחה והטוב הם החיים ועם הרע הם המיתה כמו שאמר על המלליח במעשיו והמרתם כה לחי והמנוגע בגופו נקרא מת כמו שאמר אל נא תהי כמת וכן העני חשוב כמת ובאמרו הנפש החוטאת היא תמות אמר על הנפש שהיא בעלת התאות והיא החוטאת עם הגוף וכן אמר נפש כי תחטא וכן היא מקבלת העונש עם הגוף הרעב והחולי והשבי וכל זה והדומה לו יקרא מיתה כי מי שחייו רעים חשוב כמת וכמה מן הנביאים שאלו מיתתם כמו שמלינו באיוב וכאשר אמר כי הבן לא ישא בעון האב בבן שהוא גדול שהוא ראוי לעונש ולשכר מעלמו אבל הבנים הקטנים מתים בעון אבותם וכן ייטיב להם בזכות אבותם אבל הגדולים שהם רשעים לא תועילם זכות אבותם כמו שהלדיקים לא יזיקם עון אבותם כמו שאמר בתורה פוקד עון אבות על בנים ואמר לשנאי ואמר בגמול הטוב שומר הברי' והחסד לאוהביו ולשומרי מלותיו לאלף דור אבל מדה הטובה מרובה ממדת הפורענות כי זכות האבות שומר הבנים ומוסיף להם טובה בזכות אבותם אפי' לאלף דור או לאלפים דורות כמו שאמר לנו ברית אבותינו אברהם ילחק ויעקב עד היום שאנחנו אוהביו ושומרי מלותיו ואף על פי שיש בינינו רשעים כל ישראל נקיים היום מעון ע"ז ומשאר עונות הנזכרים נקיים רוב ישראל וכל שכן שהבטיח אבותינו בזה כמו שאמר כי ידעתיו למען אשר ילוה את בניו ואת ביתו אחריו וגו' וכרת עמו ברית בין הבתרים לשמור הברית לבניו עד עולם ואמר וזכרתי את בריתי יעקב ואף את בריתי ילחק ואף את בריתי אברהם אזכור וגו' ואמר וזכרתי להם ברית ראשונים וברית כרותה לזרע אברהם ילחק ויעקב שלא ישבותו מהיות גוי לפני האל יתעלה ואשר ילאו מכלל אמונתינו לא היו מזרעם באמת אלא מן האספסוף הגרים שנתגיירו ועון האבות שמור לבנים הרשעים להוסיף להם כרעתם בעון אבו' עד ארבעה דורות לא יותר כי כן יוכל לראו' הזקן המורד מבני בניו עד ארבעה דורות כיים רשע מאריך ברעתו וזכר עליו שאמר לו האל שישמור לו ולבניו העון עד עולם העון ההוא היה גדול והיה בו חלול השם וקורא הדורו' מראש ידע שלא היו בבנים מי שראוי לכפר עון אבותיו ההוא בעבורו ואם יהיה לא יחול עליו העונש ההוא כמו שאמרו רז"ל בזבח ומנחה הוא אינו מתכפר אבל בדברי תורה ובגמילות חסדים מתכפר וזכר בפרשה זאת שלשה דורות בלדיק ורשע ולדיק כנגד הדורות שהיו מתרעמים עליהם כי חזקיהו היה לדיק ולא נשא עון אחז אביו ומנשה בנו היה רשע שופך דם כמו שאמר והוליד בן פריץ שופך דם והנ' לא הועילה לו לדקתו של חזקיהו אביו ונענש על רשעו ולכדוהו שרי לבאות מלך אשור בחיים ויאסרוהו בנחושתים ויוליכוהו בבלה והנה בן מנשה היה רשע ונענש על רשעו ונפקד עליו גם עון אביו ולא מלך אלא שתי שנים ויקשרו עליו עבדיו וימיתוהו בביתו והנה אמון הוליד בן וירא את חטאו' אביו אשר עשה ולא עשה כהנה והנה לא מת בעון אביו כיון שהוא היה לדיק ואם תאמר הנה אמר כי בשוב רשע מכל חטאותיו אשר עשה חיה יחיה וכל פשעיו אשר עשה לא יזכרו לו והנה מנשה שב מרשעו ונזכרו מעשיו הרעים עד חרב הארץ כמו שאמר בחטאת מנשה נאמר כי הוא חטא והחטיא את הרבים לא היה יכול להשיב ונשארו מעשיו הרעים עד שחרבה הארץ בעבורם לפיכך היו נזכרים מעשיו אבל לא נזכרו כי לא נענש בעבורם כיון שעשה תשובה ונכנע מלפני אלהי אבותיו ויעתר לו וישמע תפלתו וישיבהו לירושלם למלכותו אבל לאוחזי מעשיו נזכרו והנה ענין הפרשה והנחלה בה הכל מבואר : ואיש · חבולתו חוב ישיב · בחבולה שהיה לו בחובו ישיב אותה לעני כמו שלותה התורה להשיב את העבוט וחבולה הוא המשכון חוב ידוע שהוא המלוה : ועירום · נכתב בי"וד המשך : בנשך

מנחה גדולה

השכחנה ואנכי לא אשכחך גם אלה זה מעשה עגל שאמרת אלה אלהיך ישראל אשכחנה ואנכי זה מעשה סיני שאמרתי אנכי ה' אלהיך לא אשכחנה וז"ש ועשיתי אותך והכתיב ועשית אותך שכבר עשיתי עמך ושלמתי לך כאשר עשית אשר בזית אלה שעברת על האלה להפר ברית שקבלת בסיני באמרך אלה אלהיך ישראל זה לא אזכור עוד כי כבר עשיתי עמך מה שרליתי לעשות עמך לענוש אותך ע"כ ומעתה לא יזכר עוד אמנם וזכרתי אני וגו' מה שאזכור הוא את בריתי אותך בימי נעוריך שה יהי' לך לברית עולם כי אנכי זה מעשה הר סיני לא אשכחך לעולם :

בן אדם חוד חידה וגו' · המשיל נ"נ לנשר על שם שנ' ישא ה' עליך גוי מרחק וגו' כאשר ידאה הנשר וגו' שהיו ישראל אומרים לעתים רחוקים הוא ניבא ע"כ אמר שבקרוב יהיה הדבר שיבא האויב עליהם איש קל מהרה כאשר ידאה הנשר · וגם על שם שנאמר תחת אשר לא עבדת את ה' בשמחה וגו' ועבדת את איביך וגו' כי כאשר עשו רלונו של מקום כתיב ואשא אתכם על כנפי נשרים ועכשיו שהפרו ברית חלפו חק גוי מרחק כאשר ידאה הנשר והנשר הזה הוא רחמני על בניו כמו כן היה רחמי השם ית' על בניו כדכתי' כנשר יעיר קנו ועכשיו שחטאו נתהפך הרחמים לדין עליהם כאשר ידאה הנשר וע"כ דימה נ"נ לנשר שבא עליהם לקטוף ראש יניקותיו למען יראו מה בין עובד אלקים שהיו תחת כנפי השכינה וברחמים ינהגם כנשר יעיר קינו על גוזליו ירחם וגו' והיו יושבים תחת תאנם וגפנם ועבדו בשמחה · לאשר לא עבדו את ה' ועבדו לנ"נ שבא עליהם כאשר ידאה הנשר יעוט עלי אוכל ודימה ישראל לארז כי כשם שהארז גבוה מכל האילנות כך היו ישראל עליון על כל גוי הארץ כארז בלבנון ישגה וזה בא אל

הלבנון ויקח את למרת הארז א"כ ע"ש שבה"מ נקרא לבנון ונבנה בעלי ארזים כי כשבא נ"נ ולכד את יהויקים ויהויכין לקח מקלת כלי בית ה' וז"ש למרת הארז גם קרא ללייון וירושלים למרת הוא ענף כדכתי' יפה נוף משוש כל הארץ · ולפי המפרשים למרת הארז הוא יהויכין קראו למרת שהוא ענף רך לפי שלא האריך בימי מלכותו כי אם שלשה חדשים ועשרה ימים וכמו שמלינו בדוד שבתחלת מלכותו אמר ואנכי היום רך וגו' ואמר את ראש יניקותיו קטף וגו' אפשר שרמז בזה על יהויקים ויהויכין וז"ש יניקותיו לשון רבים ועל יהויקים אמר ויביאהו אל ארץ כנען שמת בארץ ישראל בבית האסורים כדאי' בסדר עולם פכ"ה ועל יהויכין אמר בארץ רוכלים שמו שהוליכוהו לבבל שהיתה עיר מלוכה והרוכלים מחזירין בה ובא הרמז ביהויקי' אל הרץ ולא בארץ כמו שאמר בעיר רוכלים כי לא ניתן לקבורה כי אם סחוב והשלך הלאה משערי ירושלים וזה ויביאהו אל ארץ כנען משא"כ יהויכין בעיר רוכלים שמו שמת בבבל ונקבר שם· ואמר ויקח מזרע הארץ וגו' לפלפה שמיהוא מין אילן ערבה שעליו כמוסין ויבישים בזמן קלר וגם אינו ערבה ממש כי אם מין ערבה כך היה מלכות לדקיהו אע"פ שמנהו למלך היה תחת ממשלת נ"נ ובלעדו לא ירים ראש וע"כ קראו לפלפה שהוא מין ערבה ולא ערבה ממש כי היה מלך ולא ממש מלך כי אם על פי פקודת נ"נ ורשותו · וז"ש אעפ"י שקח על מים רבים מ"מ לפלפה שמו ומהר"יא כתב לפלפה שמו נראה לי שענינו שנטע אותו ושמו באופן שכל העופות היו מלפלפים ומשוררים עליו ע"כ · ולפי פירוש רש"י ז"ל שהוא מין ערבה שענפיו מרובים היה הרמז שהשליטו נ"נ על אומות הרבה כמו שמביא הרד"ק בסמוך שהמליכו על מלך אדום ומואב ועמון לור ולידן · וזה הרמז בענפיו המרובים ·

ויצמח

בנשך לא יתן · הבי"ת פתוחה לאכרון ה"א הידיעה ופירושו הנשך הידוע שאסרה אותו התורה : ותרבית לא יקח · אמרו רז"ל הוא נשך הוא תרבית ולא חלקו עליו הכתוב אלא לעבור עליו בשני לאוין ואמר לא יתן בשעת המלוה כי אז הוא נותן ואמר לא יקח בשעת גבייתו החוב כי אז הוא לוקח : מעול ישיב ידו · כמו שאסרה תורה לא תעשו עול במשפט במשקל ובמשורה משפט אמת אם יהיה שופט בין שני אנשים יעשה להם משפט אמת ולא יכיר פנים לאחד מהם : בחקתי יהלך · מן הדגוש והוא עומד וזכר החקים והמשפטים בכלל מלבד מה שזכר בפרט : והוליד בן פריץ · שפורץ גדר האמת : ועשה אח מאחד מאלה · אח כמו אחד ויאמרו ממנו אחת לנקבה כי גם הוא בלא ד"לת ויאמר בשני לשונות כמו אחי ואככי וי"ת כמשמעו ויעביד לאחוהי מחדא מאילין ופי' ועשה אח ועשה עון אחד ואי זה עון מאלה הנזכרים כמו מכל אשר יעשה מאחת מאלה : והוא את כל אלה לא עשה · כל אלה הזכיות שזכר לא עשה אות' אלא עשה הפכם : כי גם אל ההרים אכל · אכל פתח בזקף ושלמעל' לא אכל קמץ בזקף כמו שכתבנו והסימן לא אכל קמץ פומיה : עני ואביון הונה · זכר עני לפי שהוא חלוש והוא נקל להונתו והוא גם אחרים הונה כאשר יכול אלא זכר עני ואביון על ההוה כי לא יורא להונותם מחלישותם וההונאה היא קיחת ממון אחרי' בחזקה ומתן שלא מדעתם או מדעתם כמו ולא יונו כשדי עוד את עמי והאכלתי את מוניך : תועבה עשה · שקרב אל נדה : בנשך · וחי · בתמיה : דמיו בו יהיה · זכר דמיו לשון רבים ואמר יהיה לשון יחיד כמו שפירשנו למעלה בפרשת הודע כי דם נזכר בכלל ובפרט גם לשון הויה נופל על הענין כמו כי יהיה נערה : והנה · מבואר הוא : על ההרי' · זהו שאמר על ושארה אל : ואיש חבול לא חבל · לא חבל אותו בעת שראוי להשיבו : מעני השיב ידו · מעשות לו שום רע וכן מאחרים אלא שזכר מי שהוא נקל להרע לו שהוא חלוש : אביו · גזל אח · כל ישראל אחים כמו שאמר עד דרוש אחיך אותו וזולתו ותירגם יונתן גזל גזילה לחד מאחוהי : ואשר לא טוב עשה בתוך עמיו · כאילו אמר ורע עשה בתוך עמיו ואמר דרך כלל על הרעות וכן מנהג הלשון לומר לא טוב במקום רע כמו ויתיצב על דרך לא טוב ומאזני מרמה לא טוב וכן על הדרך הזה אשר איננה טהורה אשר לא יהי' טהור : בתוך עמיו · כי לא יבוש לעשות רע בתוך קהלות אנשים : מדע · חסר וי"ו וצית כוותיה · וטעם ואמרתם כי אתם תאמרו אלי כשאומר לכם מדתי זאת מדוע לא נשא הבן בעון האב כמו שאנו רואים אבותינו חטאו ואינם ואנחנו עונותיהם סבלנו וזה לא יתכן כי הבן משפט וצדקה עשה מדוע ישא עון האב אבל אתם רשעים ואתם נושאים עונותיכם ועון אבותיכם כמו שהיא מדתי פוקד עון אבות על בנים לשונאי : שמר ויעשה אותם · שמר מצות לא תעשה ויעשה מצות עשה : הנפש · מבואר הוא : רשע · כתיב וקרי הרשע אין ביניהם אלא ה"א הידיע' : והרשע · עד הנה דבר באב ובבן ועתה מדבר באדם עצמו בשובו ממעשיו ואמר כי אם היה רשע ושב מרשעתו ויעשה משפט וצדק' חיה יחיה וכל פשעיו לא יזכרו עוד וכן בשוב צדיק מצדקתו ועשה עול כל צדקותיו אשר עשה לא תזכרנה והקשו רז"ל ולהוי כמחצה זכאי ומחצה חייב ותרצו בתוהא על הראשונות שכיון שמתחרט אדם על מעשיו הראשונים אינ' נחשבים לו לכלום : חיה יחיה ולא ימות · יחיה בעולם הזה ולא ימות לעולם הבא וכן יחי ראובן ואל ימות : מכל חטאתו · חסר יו"ד הרבים מהמכתב : כל פשעיו · מבואר הוא : החפץ אחפוץ מות רשע · איככי חפץ במות רשע אלא אני מאריך לו ברשעו כדי שישוב בתשובה כמו שעשיתי למנשה : ובשוב

בחיבוליא לא יהב וריביתא לא נסיב משיקרא אתיב ידיה דין דקשוט עביד בין גבר לגבר : בקיימי יהליך ודיני נטר למעבד קשוט צדיקא הוא מיחא ייחי אמר יי אלהים : ואוליד בר רשיעא אשיד דם ויעביד לאחוהי מחדא מאילין : והוא ית כל אילין לא עבד אלהין בטוריא פלח לטעותא וית איתת חבריה סאיב : מסכין וחשיך אוני גזילא גזל משכונא לא אתיב ולפולחן טעותא זקף עינוהי תועיבא עבד : בחיבוליא יהב וריביתא נסיב האיתקיים לא יתקיים ית כל תועבתא האילין עבד מימת ימות חובת קטוליה ביה תהי : והא אוליד ברא וחזא ית כל חובי אבוהי דעבד וחזא ולא עבד כותהון : על טוריא לא פלח לטעותא ועינוהי לא זקף לפולחן טעות בית ישראל וית איתת חבריה לא סאיב : ואנש לא אוני משכונא לא נסיב וגזילא לא גזל מלחמיה לכפנא יהב וערטילאה כסי מכסותיה : ממסכינא לא אתיב ידיה חיבוליא וריביתא לא נסיב דיני עביד בקיימי הליך הוא לא ימות בחובי אבוהי מיחא ייחי : אבוהי ארי עשק עישקא גזל גזילא לחד מאחוהי ודלא תקין עבד בגו עמיה והא מית בחוביה : ותימרון מא דין לא לקי ברא בחובי אבא וברא דין וקשוט וזכו עבד ית כל קיימי נטר ועבד יתהון מיחא ייחי : אנש דייחוב הוא ימות ברא לא לקי בחובי אבא ואבא לא לקי בחובי ברא זכות זכאה ביה יתקיים וחובת חייבא עלוהי תהי : ורשיעא ארי יתוב מכל חובוהי דעבד ויטר ית כל קיימי ויעביד דין דקשוט וזכו מיחא ייחי לא ימות : כל חובוהי דעבד לא ידכרון ליה בזכותיה דעבד יתקיים : המירעא רעינא במותיה דרשיעא אמר יי אלהים הלא כד יתוב מאורחיה ויתקיים :

בנשך לא־יתן ותרבית לא יקח מעול ישיב ידו משפט אמת יעשה בין איש לאיש : בחקותי יהלך ומשפטי שמר לעשות אמת צדיק הוא חיה יחיה נאם אדני יהוה : והוליד בן־פריץ שפך דם ועשה אח מאחד מאלה : והוא את־כל־אלה י
לא עשה כי גם אל־ההרים אכל ואת־אשת רעהו טמא : עני ואביון הונה גזלות גזל חבל לא ישיב ואל־הגלולים נשא עיניו תועבה עשה : בנשך נתן ותרבית לקח וחי לא יחיה את כל־התועבות האלה עשה מות יומת דמיו בו יהיה : והנה הוליד בן וירא את־כל־חטאת אביו אשר עשה ויראה ולא יעשה כהן : על־ההרים לא אכל ועיניו לא נשא אל־גלולי בית ישראל את־אשת רעהו לא טמא :
טו ואיש לא הונה חבל לא חבל וגזלה לא גזל לחמו לרעב נתן וערום כסה־בגד : מעני השיב ידו נשך ותרבית לא לקח משפטי עשה בחקותי הלך הוא לא ימות בעון אביו חיה יחיה : אביו כי־עשק עשק גזל גזל אח ואשר לא־טוב עשה בתוך עמיו והנה־מת בעונו : ואמרתם מדע לא־נשא הבן בעון האב והבן משפט וצדקה עשה את כל־חקותי שמר ויעשה אתם חיה יחיה : הנפש החטאת היא תמות בן לא־ישא בעון האב ואב לא ישא בעון הבן צדקת הצדיק עליו תהיה ורשעת רשע עליו
תהיה : והרשע כי ישוב מכל־ כ
חטאתו אשר עשה ושמר את־כל־חקותי ועשה משפט וצדקה חיה יחיה לא ימות : כל־פשעיו אשר עשה לא יזכרו לו בצדקתו אשר־עשה יחיה : החפץ אחפץ מות רשע נאם אדני יהוה הלא בשובו מדרכיו וחיה :

ובשוב

וכר׳

רשי

ועשה אח מאחד מאלה · תירגם יונתן ויעביד לאחוהי מחדא מאילין : והוא את כל אלה · את כל הטובות האלה שעשה אביו : תועבה עשה · משכב זכור : ויראה ולא יעשה כהן · ראה בלבו שאין טוב לעשות כן אימפר"ציויט בל' : מעני השיב ידו · מעשות לו רעה :

מסרה

ח' פסוקי' אית בהון חטאה ועשיי' וסי' והתודו את חטאתם אשר עשו · ואת חטאתכם אשר עשית' את העגל · בכל חטאת אביו אשר דאביה · על חטאת יי' אשר חטא לעשות הרע דזמרי · וילכו בני ישראל בכל חטאת ירבעם · כי על אף יי' · וחנה הוליד בן פריץ · והרשע כי ישוב : חטאת ו' חס' ו' בלישנא בקריאה וסימ' נמסר בסדר נשא : גזל ב' קמצין וסימ' גזל אח ואשר לא טוב עשה וגזל ומשפט וצדק תראה : ויעשה ד' בקריאה וסימ' נמסר במלכים א' סימ' י"ו : צדקת ה' בקריאה וסימ' כי שם חלקת מחוקק ספון ויתא · צדקת הצדיק עליו תהי' · צדקת הצדיק לא תצילנו · צדקת ישרים תצילם · צדקת תמים תישר דרכו · וחד וצדקת צדיקי' יסירו ממנו :

מנחה גדולה

ויאמר ויהי לגפן סורחת שלא שמע בקול ה' כמבואר בירמיה וכמו שמצינו בישעי' במשלו המעשים רעים לגפן סורחת ובאושים שנ' קויתי לעשות ענבים ויעש באושים וז"ש ויהי לגפן סרחת ע"כ היה שפלת קומה · ואמר ויהי נשר אחד גדול וגו' כתב מהר"יא ז"ל עם היותו גדול הכנפים ורב הנוצה כראשון הנה לא היה שוה לו בשאר הגדולות ולזה לא אמר בו ארך האבר ולא אשר לו הרקמה כאשר אמר בראשונה לפי שלא היה כמוהו על הגפן הזאת ע"כ : ולע"דן לפי שהיה כ"כ מלך על מלכים הרבה ע"כ אמר בו מלא הנוצה שהיה ממשלתו על מדינות רבות משא"כ מלך מצרים שלא היה מושל אלא על מדינתו אמ'רב נוצה שהיה רב בממשלתו לבד ולא במדינות רבים כמו נ"כ :
כה אמר אדוני ה' ולקחתי אני מצמרת הארז וגו' מהר"יא ז"ל פירשוהו המפרשים על זרובבל בבית שני וקשה הדבר בעיני לפי שזרובבל לא מלך בירושלים אבל בא שמה ובנה את בית השם וחזר לבבל ומת שם בעבדותו וכמו שכתב יוסף בן גוריון ז"ל ומפני זה אחשוב אני שלא נאמרה הנבואה הזאת על זרובבל ולא על בית שני אלא לעתיד לבוא על מלך המשיח במהרה יגלה ועליו אמר ונשא ענף ועשה פרי והיה לארז אדיר לפי שימלוך במעלה עליונה ולפי שלו יקהת עמים אמר כל צפור כל כנף בצל דליותיו תשכנה ובזה ידעו כל עצי השדה שהם מלכי האדמה כי אני השם השפלתי עץ גבוה שהוא נ"כ הגבהתי עץ שפל שהוא זרע דוד והפרחתי עץ יבש שהוא זרע יהויכין שיבש בגלותו הארוך הזה וגם זה מוכיח שלא נאמר זה על בית שני כי לא היה עדין זרע דוד ויהויכין יבש בחמשים שנה שישבו בבבל אלא שנאמר על הגאולה העתידה שיצמח מבית דוד צמח צדיק וכן תרגומו יונתן ע"ש ע"כ · ולע"דן שהענין הזה כלמ' התחלתו על זרובבל כמו שאז"ל שעל כן נקרא זרובבל שנזרע בבבל ונקרא שאלתיאל ששאלו אל שלא כדרך העולם שנתעברה ממנו אמו מעומד וזה שאמר כה אמר ה' ולקחתי אני מצמרת הארז וגו' כמ"ש ז"ל שמפתח של חיה אינו נמסר ביד שליח אלא בידו של הקב"ה וז"ש ולקחתי אני אני דייקא ואמר הארז הרמה רמז כמו שהארז הוא בקרקע מעומד בגובה קומתו כמו כן יהיה עם יהויכין שתתעבר ממנו אשתו מעומד וזה שאמר ג"כ ושתלתי אני . אני אשתול אותו שלא כדרך העולם וזה יהיה לאות אמת לישראל שיצא ממנו מלך המשיח כי על כן עשה ה' ככה ושינה סדר הטבעי כדי שיצא חוטר מגזע ישי והוא ירום כיסו על כל העמים וזה שאמר ושתלתי אותו על הר גבוה הוא ציון בהר מרום ישראל וגו' כמו שאמר ישעי' ז"ל והיה באחרית הימים נכון יהיה הר בית ה' בראש ההרים ונשא מגבעות ונהרו אליו כל הגוים וגו' וזה שאמר פה בהר מרום ישראל לכוונת ישעיה כי אין שני נביאים מתנבאים בסגנון אחד אבל שני נבואות עולים לסגנון אחד ואמר והיה לארז אדיר כמו שאמר והיה אדירו ממנו וגו' ואמר ושכנו תחתיו כל צפור כל כנף רמז לכל האומות כמ"ש ונהרו אליו עמים רבים וגו' ואמר וידעו כל עצי השדה כי אני ה' נאמן לקיים הבטחתי אשר הבטחתי לישראל וכל עצי השדה רמז על האומות כולם ידעו כי אני ה' כמו שאמר והי' ה' למלך וגו'

ובשוב צדיק · וחי · בתמיה : צדקתו · חסר יו"ד הרבים מהמכתב : והמרתם לא יתכן דרך יי' · שלא תזכרנה לו מעשיו הראשונים איננו נכון וזה שתאמרו אתם הדרכי לא יתכן · איך תוכלו לומר זה אלא דרכיכם לא יתכנו ודרכי מחשבותיכם ודעתכם לא יתכנו כי אין לדון את האדם אלא לפי מעשיו האחרונים כי הראשונים נתחרט עליהם ויונתן תירגם לא יתכן דרך יי' לא מפרשן לנא אורחת טובא דיי' : בשוב · מבואר הוא : ומת עליהם · על שובו והתחרטו מצדקתו ועל עשותו העול על שניהם יענש ולהודיע זה השיב הענין כי כבר זכרו וכן אמר עוד ובשוב רשע וחדש בו גם כן זה הענין והוא אומרו ויראה וישוב כלומר ראה מעשיו הרעים והתבונן בהם כי רעים הם והתחרט עליה' ושב מכל פשעיו ויעש משפט וצדקה על שניהם יקבלו שכר : יחיה · הוא מחיה נפשו בשובו כי בידו החיי' והמות לפי מעשיו : ויראה · מבואר הוא : וישוב · כתיב בו"יו וקרי בלא ו"יו והשי"ן קמוצה : חיו יחיה · בו"יו וכל הנזכרי' למעלה חיה יחיה בה"א ואחד הוא כי המקור מנחי הלמ"ד מן הקל יבא בוי"ו או בה"א : ואמרו הדרכי · לשון רבים ושלמעלה הדרכי לשון יחיד : דרכיכם לא יתכנו · כל אחד מדרכיכ' : לכן · שובו והשיבו · איש את אחיו ויונתן תירגם תובו לפולחני ואעדו מנכון פולחן טעותא : ולא יהיה לכם · מניעת התשובה למכשול עון : השליכו מעליכ' · התחרטו עליכם ובזה תשליכו ענשיכם מעליכם : כי לא אחפוץ במות המת · על שם סופו וכן יומת המת על שם סופו וכן ת"י דחייב למימת כמו שתרגם אנקלוס דחייב קטול : ואתה שא קינה אל נשיאי ישראל · אל כמו על וכמוהו רבים ונשיאי ישראל הם מלכי יהודה יהואחז ויהויקים וצדקיהו · ואמרת מה אמך לביא · תבא מלת מה בענין נהי כמו זה וכמו מה אמולה לבתך הכנסה תקרא אם כן ת"י מה כנישתא דישראל דהות דמי' לליתא והמשילה ללביא והיא אם האריות ואריה מלך החיות והלביאה אם המלוכה לפיכך המשיל בהם מלכות בית דוד ומלת לביא הנכון לביאה אלא שבאה הי"וד תמורת הא"לף והא"לף במקום ה"א הנקב' כא"לף נבהא קומתו וי"וד המשך נבלע' בדגש הי"וד המונעת תמורת הא"לף : בין אריות רבצה · בעוד שהיו עושים רצונו של מקום היו רובצים כארי בלי פחד : בין אריות · בין מלכי האומות : רבתה · ענין גדול כמו אשר טפחתי ורביתי והכפי' קטן מהארי וגדול מגור ואריות משל למלכים וכפירים משל לשלטונים וכן ת"י אריות מלכייא וכפירים שלטונייא : ותעל · מבנין הפעיל היא העלתה אחד מגוריה ר"ל אחד מבני המלוכה והוא יהואחז כמו שאמר ויקח עם הארץ את יהואחז בן יאשיהו וימשחו אותו וימליכו אותו תחת אביו ר"ל ותעל שרבתה אותו עד שעלה במעלה והיה כפיר ר"ל שמלך יהואחז וקראו כפיר ולא קראו ארי כי לו ממשלה גדולה כי רוב הארץ היתה אז מרבה : וילמד לטרף טרף אדם אכל · למד זה הכפיר לטרוף טרף עד שאכל אדם כי הארי או הכפיר רוב טרפו בחיות ופעמים טרף גם האדם כן יהואחז נלחם בגדול ממנו והוא מצריי כמו שפי' בספר מלכים ובעבור זה אסרו פרעה נכה : וישמעו אליו גוים · חיל פרעה שהיה בארץ חמת שמעו כי פשט בארץ מצרים ותפשוהו בשובו משם וזהו שאמר בשחתם נתפש בשחתם מן כורה שחת וי"ת כמו במצודתם שתרגם בסריגתהון אתאחד : בחחים · בשלשלאות של ברזל וכן תירגם יונתן בשלשלן : ותרא

ובשוב צדיק מצדקתו ועשה עול
ככל התועבות אשר עשה הרשע
יעשה וחי כל צדקתו אשר עשה
לא תזכרנה במעלו אשר מעל
ובחטאתו אשר חטא בם ימות:
ואמרתם לא יתכן דרך אדני שמעו
נא בית ישראל הדרכי לא יתכן הלא
כה דרכיכם לא יתכנו: בשוב צדיק
מצדקתו ועשה עול ומת עליהם
בעולו אשר עשה ימות:
ובשוב רשע מרשעתו
אשר עשה ויעש משפט וצדקה הוא
את נפשו יחיה: ויראה וישוב
מכל פשעיו אשר עשה חיו יחיה
לא ימות: ואמרו בית ישראל לא
יתכן דרך אדני הדרכי לא יתכנו בית
ישראל הלא דרכיכם לא יתכן:
לכן איש כדרכיו אשפט אתכם בית
ישראל נאם אדני יהוה שובו
והשיבו מכל פשעיכם ולא יהיה
ל לכם למכשול עון: השליכו
מעליכם את כל פשעיכם אשר
פשעתם בם ועשו לכם לב חדש
ורוח חדשה ולמה תמתו בית
ישראל: כי לא אחפץ במות המת
נאם אדני יהוה והשיבו וחיו:
א ואתה שא קינה אל
נשיאי ישראל: ואמרת מה אמך
לביא בין אריות רבצה בתוך כפרים
רבתה גוריה: ותעל אחד מגריה כפיר
היה וילמד לטרף טרף אדם אכל:
וישמעו אליו גוים בשחתם נתפש
ויבאהו בחחים אל ארץ מצרים:
ותרא

וכד יתוב זכאה מזכותיה ויעביד שקר ככל תועבתא דיעבד רשיעא יעביד דאיתקיים כל זכותיה דעבד לא ידכרון בשקריה דשקר ובחובוהי דיחב בהון ימות: ואמרתון לא מפרשן לנא אורחת טובא דיי שמעו כען בית ישראל האורחת טובי לא מפרשן לכון הלא אורחתכון דילכון לא תקנן: וכד יתוב זכאה מזכותיה ויעביד שקר וימות עליהון בשיקריה די עבד ימות: וכד יתוב רשיעא מחובוהי די עבד ויעביד דין דקשוט וזכו הוא ית נפשיה יקיים: וחזא ותב מכל חובוהי דיעבד מיחא ייחי לא ימות: ואמרו בית ישראל לא מפרשן לנא אורחת טובא דיי האורחת טובי לא מפרשן לכון בית ישראל הלא אורחתכון דילכון לא תקנן: בכן אנש כאורחתיה איתפרע מנכון בית ישראל אמר יי אלהים תובו לפולחני ואעדו מנכון פולחן טעותא ולא יהי לכון לתקלא חובין: ארחיקו מנכון ית כל חוביכון דחבתון בהון ועבידו לכון לב דחיל ורוח דחלא ולמה תמותון בית ישראל: ארי לא רעינא במותא דחייב לממת אמר יי אלהים תובו לפולחני ואתקיימו: ואת טול איליא על רברבי ישראל: ותימר מה כנשתא דישראל דהות דמיא ללייתא ביני מלכיא רבא ביני שלטוניא רביאת בנהא: ורביאת חד מבנהא מלכא הוה ואליף למיקטל קטיל אנשא קטל: ושמעו עלוהי עממיא בסריגתהון אתאחד ואיתיאוהי בשלשלן לארעא דמצרים: וחזית

רשי

כל צדקותיו לא תזכרנה · פירשו רבותינו במתחרט עליהם : לא יתכן · כמו לא יתקן אפייאט"ש בלע"ז : שובו והשיבו שובו אתם והשיבו את אחרים דמור"ניר בלע"ז : מה אמך לביא · כמה היתה חשובה אמך אתה צדקיהו שנמשלה ללביא זו: בין אריות · שרי יהודה : ותעל אחד מגוריה · על בני יאשיהו נאמרה קינה זו : הראשון · הוא יהואחז : אדם אכל · גוזל את ישראל כי ישראל נקראו אדם כמו שנאמר ואתנה צאני צאן מרעיתי אדם אתם ולפי המשל כל חיה שטעמ' פעם בשר אדם מתגרה באנשים לטול' : וישמעו אליו גוים · פרעה מלך מצרי' : בשחתם נתפש · גומין חופרין ומכסין פיהם בקש והחיה נופלת בתוכה : בחחי' · כמין טבעו' ברזל נוקבין חוטמו ומושכין אותו בהן : ותרא

מסרה

ובשוב ד' וסימ' ובשוב צדיק מצדקתו ועשה עול · ככל התועבות אשר עשה · ובשוב רשע מרשעתו · וחברו · וחד ובשוב דוד מהכות את הפלשתי · הלא כל סיפרא מ"ל במ"ח וסימ' נמסר לעיל בסיפרא סימ' י"ב · יחיה ז' בקריא' וסימ' ואיש ואשה לא יחיה · דוד · והכה דוד את הארץ ויואב יחיה את שאר העיר דדברי הימים · יחיה איש עגלת בקר · כי לא יחיה רשע · נשימה נא שקים במתנינו · הוא את נפשו יחיה · ואתה שא קינה אל כל לשון קינה על במ"ג אל וסימ' ויקונן המלך אל אבנר : ואתה שא קינה אל נשיאי ישראל · ונשאו אליך בניהם :

מנחה גדולה

וגו' ביום ההוא יהיה ה' אחד ושמו אחד ואמר השפלתי עץ גבוה על ארם כמו שאמר אם תגביה כנשר ואם בין כוכבים שים קנך משם אורדך נאסה' וזה השפלתי עץ גבוה הגבהתי עץ שפל אלו ישראל שהיו שפלים מכל העמים הובשתי עץ לח זה ארם והפרחתי עץ יבש חוטר מגזע ישי אני ה' דברתי וע"כ מובטח אתה כאלו כבר עשיתי כי הבטחת השם מעשה הוא וזה דברתי ועשיתי הדבור הוא מעש' כי בדבר ה' הכל נעשה באופן שבנבוא' זו יש בה לשעבר ויש בה לעתיד :
מה לכם אתם משלים את המשל הזה וגו' מהר"יא ז"ל במאמר הזה כללו שלש תרעומות שהיו מתרעמים ממשפטי השם · הראשונה שהאבות יאכלו בוסר ר"ל ולא קהו שיניהם כי הנה ירבעם אחאב ושאר מלכי ישראל הרשעים וכן אחז ומנשה ושאר הפושעים כולם אכלו בוסר שהוא רמז ומשל לפשעיהם שעשו הרע בעיני השם ולא קבלו ענשם בחייהם אבל מתו בכבודם וזרעם נכון לפניהם והוא עוות הדין גדול שהרשע לא יענש על פשעו והתרעומת השני הוא שהבנים שהיו צדיקים וטובים כאלו תאמר אנשי ירושלים ובני יהודה לא קבלו שכר מעשיהם הטובים אבל מרה היתה אחריתם כי הלכו בגלות ומתו בשביה וגם זה משפט מעוקל הוא והתרעומות השלישי הוא שהבנים ההמה נענשו בעון אבותיהם וכמו שאמרו אנשי הגלות אבותינו חטאו ואינם וגו' והוא ג"כ עוות הדין גדול שיקבל האדם גמול מעשה זולתו ומפני שהיו אומרים כל זה כמראים עצמם צדיקים וטובים שלכן התרעמו ממשפטי השם כמו שאמר ישעיהו ודעת דרכי יחפצון כגוי אשר צדקה עשה וכמו שפירשתי שם לכן אמר כאן מה לכם אתם מושלים את המשל הזה על אדמת ישראל ר"ל מה לכם לעשות הקושיא הזאת האם אתם צדיקים שתתרעמו על משפטי השם ולמה תמשלו זה על אדמת ישראל ר"ל על חרבן ארץ ישראל האם היתה על אדמת ישראל מלכים ועמים צדיקים וטובים או למה תעשו עליה התרעומות הזה כי באמת אינו ראוי לא לכם ולא לה ולכן חי אני וגו' (כדברי הרד"ק ז"ל) והנה לא ירד החכם לעומק כוונת זה המאמר כי הכוונת האלקות היתה בו כמו שאומר הנה הנפשות אין ספק שהאחד יוליד את האחד ולכן מזה הצד הניפני יקרא המוליד אב והנולד בן וכמו שבעלי היער הבן שהוא הענף כמ"ש ועל בן אמצעת לך הוא מטבע האילן המוליד אותו שהולידו והצמיחו כן הבנים יתדמו בטבעם למולידיהם ולכן אינו מהזרות שהבן יהיה יורש בתוארי אביו והצאיו להיותם דברים גופיים נמשכי' בהולדה אבל הנפש אינה כן כי נפש האב לא תוליד נפש הבן ולכן אין נפש אב לנפש ולא נפש בן לנפש כי כל אחת מהן היא בפני עצמה עלם רוחני יצרו האלקים והשפיעו באדם כרצונו והנה להיות הנפש היא הפועלת באמת בהיותה עם הגוף והגוף אינו כי אם כלי פעולתה לכן השכר והעונש על המצות והעבירות לא יוחס אלא לנפש לא לבד בעולם הבא שאין שם גוף וגויה שלא גם בעולם הזה השכר והעונש עם היותו גופני יוחס מפני העונג המגיע לנפש עם השכר והצער שמגיע אליה מהעונש לא לגוף שהוא כלי כי לא נאמר שהחרב הרג את הנפש אבל האדם שהניע את החרב ומזה יתבאר שקרות האומרים אבות יאכל בוסר ושיני בנים תקהינה לפי שקהות השינים שהוא העונש יוחס לנפש באמת ואין לנפשות אב ולא בן ואיך א"כ תענש נפש הבן בעבור נפש האב שאין לה עמה קורבה כלל ומציכו רמז וראייה לזה בענין אדם הראשון שהנה הקללות הגופניות שנתקלל בהן על חטאו נמשכו בתולדותיו בעבור שהיו בניו לענין הגוף אמנם לענין העונש הנפשיי אם נגזר עליו הוא לבדו קבלו ונח שם ועבר ואברהם ושאר חסידי הדורות שהיו זרע ותולדותיו לא ירשו העונש הנפשיי כמו שירשו הגופיי יען וביען אין בנפשות אב ובן כי הנפשו' האב כן נפש הבן לפניו ית' וזהו שאמר כאן כל הנפשות לי הנה ואין הכוונה בזה שהן כולן ברשותו ית' אלא שהוא בעצמו בראם ויצרם כלם וכמ"ש ונשמות אני עשיתי ונפש האב לא תולי הנפש הבן ומפני זה הנפש החוטאת היא תמות ולא ימותו בנים על אבות ובזה השיב הנביא לתרעומת הג' והוא שיני בנים תקהינה בעון אביהם והשיב לתרעומת הזה ראשונה לפי שהוא הנראה תחילה מכוונת קושייתם ועתה ישיב לתרעומת האחר והוא שהאבות לא קבלו ענשם ולא שכרם בחייהם וקבלוהו בניהם ועל זה ביאר הדבר מפאת הפכו ומפאת עצמו וזה שאמר ואיש כי יהיה צדיק וגו' (הכל כדברי הרד"ק ז"ל) ועוד האריך מהר"יא ז"ל ע"ש ובסוף דבריו כתב ואמנם מה שאמרו חז"ל בפרק אלו הן הלוקין א"ר יוסי בר חנינא ד' גזרות גזר משה על ישראל ובאו ארבעה נביאים ובטלו משה אמר וישכן ישראל בטח בדד עין יעקב בא עמוס ובטלה חדל נא מי יקום יעקב כי קטן הוא וכתיב ודוד הוא הקטן משה אמר ובגוים ההם לא תרגיע בא ירמיה ובטלה הלוך להרגיעו ישראל משה אמר פוקד עון אבות על בנים בא יחזקאל ובטלה שנ' הנפש החוטאת היא תמות משה אמר ואבדתם בגוים בא ישעיהו ובטלה והיה ביום ההוא יתקע בשופר גדול ובאו האובדים ע"כ · יראה סותר לזה אבל עם ההתבוננות כוונו למה שפירשתי ע"כ :
ולע"ד מה לכם אתם מושלים וגו' נראה לשון כפל דה"ל מה לכם מושלים או מה אתם

ותרא כי נוחלה · הפך התוחלת ופירו' אבדה תקותה ועל הדרך הזה תירגם יונתן ותחזת ארי פסק אבד סעדה · ויש לפרש כמשמעו ענין תוחלת כלומר ותרא כי עמדה ימים רבים בתוחלת אולי ייטיב ענינה והנה אבדה תקותה : ותקח אחד מגוריה כפיר שמתהו · התורה אולי יצלח זה למלוכה ואף על פי שפרעה נכה המליכו בהסכמת עם הארץ המליכו וכאילו הם שמוהו מלך : ויתהלך בתוך אריות · זה היה יהויקים שהמליכהו פרעה נכה ויתהלך בתוך אריות כלומר בתוך מלכי' והם פרעה נכה ונבוכדנצר כי פעם היה עם זה ופעם עם זה כי מלך בבל כבשו והוליכו לבבל ואחר כך שב לירושלם ומרד במלך בבל והיה נעזר במלך מצרים : כפיר היה · שלא עלה במעלה עד שיקרא ארי אלא כפיר היה כמו שהיה בעת מלכו : וילמד לטרוף טרף אדם אכל · אפשר שנלחם באדום ובמואב ובבני עמון כי הם באו עליו עם גדודי כשדים כשמרד במלך בבל וכן בישראל הי' שופך גם דם נקי : וידע אלמנותיו · הכנוי כנגד אדם שזכר ושניהם דרך משל אמר כי היה הורג האנשים והיה שוכב עם אלמנותיה' זהו שפירש וידע כמו וידע אדם עוד את חוה אשתו ובן העיד עליו הנביא שהי' שופך דם נקי שאמר עליו ירמיהו כי אין עיניך ולבך כי אם על בצעך ועל דם הנקי לשפוך וי"ת וידע והצדי בירנייתיה תרגם וידע ענין שבר וחרבן כמו ויודע בהם אנשי סכות ותירגם אלמנותיו כמו ארמנותיו שתרגם והצדית בירנייתיה : ועריהם החריב · ממעשיו הרעי' היה חרבן הערי' בארץ ישראל כי הוא לא החריב בידים אלא הוא גורם החרבן וכן ואת העיר תשרוף באש שאמר הנביא לצדקיהו : ותשם ארץ ומלואה מקול שאגתו · שממה ארץ יהוד' מקול שאגתו שהיה מטיל יראתו על בני אדם ולפי שהמשילו לכפיר אמר קול שאגתו : ויתנו עליו גוים סביב ממדינות · נתנו עליו בקולם כלומר שנאספו גוים רבים כמו שאמר את גדודי כשדים ואת גדודי ארם ואת גדודי מואב ואת גדודי בני עמון : ויתנוהו בסוגר · הנה לא זכר בזה המשל יהויכין וצדקיהו ויש לפרש כי יהויכין לא מלך אלא ג' חדשים לפי כך לא זכרו וצדקיהו גם כן כי כיון שהיה מלכות יהויקים וצדקיהו במספ' אחד ושניה' נתנו ביד מלך בבל ומתו ברשותו אמר הענין על שניהם כאחד ועיקר החרבן היה מיהויקי' שהרי מלך בבל הוליך עמו בבלה מקצת כלי בית אלהים ומשרי הארץ : בסוגר בחחים · ת"י בקולרין בשלשלן : יביאהו במצודות · ואחר שהביאהו לבבל הביאהו במצודות פי' מגדלים חזקים להיות שם כלוא וכן מצודות סלעים משגבו במצודות עין גדי : למען לא ישמע קולו · לפי שאמר מקול שאגתו אמר שלא ישמע עוד קול אל הרי ישראל והל' כמו על ואם על צדקיהו אמר הוא הנכון כי לא שב עוד לארץ ישראל מיום גלותו ואם על יהויקים גם כן נכון כי בגלות ראשונה שגלה הביאו גם כן מלך בבל במצודות למען לא ישוב עוד לארץ ישראל ואף על פי כן השיבו אחר כן שם כי חשב שלא ימרוד בו והאמין בו ואחר כן בגלות שני תפשוהו הכשדים להוליכו בבל ומת בדרך כמו שכתוב סחוב והשלך מהלאה לשערי ירושלם ולדעת קצת המפרשים מת בבבל : אמך כגפן בדמך על מים שתולה · עוד הוסיף למשול משל על כנסת ישראל בענין אחר דמה כנסת ישראל לגפן פוריה וענפה כן היה ענינה בתחילה עם המלכים הראשונים דוד ושלמה והמלכים הטובים הבאים אחריהם. וכ"ף אמך כנגד ישראל והאם היא הכנסה ופירו' בדמך כמו בדמותך וכן ת"י כנישתא דישראל במעבדה אוריתא דמיא לגפן דשתילא על מבוע דמיין ויהיה בדמך כמו בדמותיך כמו וגורס לבלות שאול שהוא כמו וגורתם אל פנה כמו פנתה או הוא משקל אחר דם בשקל נו קו ורב האי ז"ל פי' בדמך כמשמעו שהדם הוא רטיבות הטבע לפי שכל דבר שיוצא מדבר אחר יש בו מרטיבות טבעו : על מים שתולה · לפיכך היתה פוריה וענפה שלא פסקו המים מתחתיה כך כנסת ישראל כל זמן שמנהיגיה היו טובים היתה מצלחת במעשיה והולכת וגדלה כמו הגפן שהיא על המים : פוריה · גדלו מן פרו ורבו והוא בשקל כוכיה או יהיה פוריה עושה פרי לרוב וענפה שם התואר עניינה בעלת ענפים ארוכים : ויהיו לה מטות עוז אל שבטי מושלי' · ענפיה היו מטות עוז ותוקף וגדולה עם שבטי המושלים והם המלכים אשר בידם שבטי המוסר : ותגבה קומתו · זכר הגפן בלשון זכר ובלשון נקבה ברוב ובלשון זכר כמו שאמר הנה קומתו ואמר וירא בגבהו ברוב דליותיו וכן בלשון זכר גפן בוקק ישראל וכן וימצא גפן בשדה וילקט ממנו : על בין עבותים · הענף שהוא בין העבותים הוא גבוה על כל שאר הענפים והוא האמצעי שבאילן והוא הנקראת צמרת וזאת הגפן היתה קומתה על צמרת שאר העצים והמשל כי מלכות דוד ושלמה בנו היתה עליונה על כל ממלכות הגוים ועל הגבוה והגדול שבהם וכולם היו נכנעים למלכות בית דוד ומשועבדים תחתיה עד שהיתה נראית בגובה ובמעלה על כולם ברוב גבורים ושרים רבים ונכבדים שהיו לה זהו משל ברוב דליותיו וכן תירגם יונתן הפסוק והוו בה שלטונין וגו' : דליותיו · בשקל הריותיו : ותתש בחימה · הנטישה הגדולה הזאת לא היתה אלא בחמה ובקצף גדול כי היתה גבוה מהכל ושבה שפלה מהכל כי לארץ השלכה וכן אמר ויתשם יי' מעל אדמתם באף ובחימה ובקצף גדול וישליכם אל ארץ אחרת כיום הזה : ורוח הקדים הוביש פריה · כמו שפירשנו למעלה בפסוק הלא כגעת בה רוח הקדים כי המשיל מלך בבל לרוח הקדים כי היא חמה ויבשה ועוד כי בבל מזרחית לפונית לארץ ישראל : התפרקו ויבשו · דליותיו שזכר מטה עוזה אש אכלתהו : מטה עוזה · הוא המלך כמו שפירשנו והוא צדקיהו : ועתה שתולה במדבר · בגלות שהוא דומה להם למדבר וארץ ציה :

ותצא

ותרא כי נוחלה אבדה תקותה ותקח אחד מגריה כפיר שמתהו: ויתהלך בתוך אריות כפיר היה וילמד לטרף טרף אדם אכל: וידע אלמנותיו ועריהם החריב ותשם ארץ ומלאה מקול שאגתו: ויתנו עליו גוים סביב ממדינות ויפרשו עליו רשתם בשחתם נתפש: ויתנהו בסוגר בחחים ויבאהו אל מלך בבל יבאהו במצדות למען לא ישמע קולו עוד אל הרי ישראל: אמך כגפן בדמך על מים שתולה פריה וענפה היתה ממים רבים: ויהיו לה מטות עז אל שבטי משלים ותגבה קומתו על בין עבתים וירא בגבהו ברב דליתיו: ותתש בחמה לארץ השלכה ורוח הקדים הוביש פריה התפרקו ויבשו מטה עזה אש אכלתהו: ועתה שתולה במדבר בארץ ציה וצמא:

ותחזת ארי פסק אבד סיבורה ורביאת חד מבנהא מלכא שויתיה: והליך בגו מלכיא מלכא הוה ואליף למיקטל קטול אנשא קטל: ואצדי בירניתיה וקירויהון אחריב ואצדיאת ארעא ומלואה מקל אתרגושתיה: ואתכנישו עלוהי עממיא סחור סחור ממדינתא ופרסו עלוהי מצדתהון בסריגתהון אתאחד: ויהבוהי בקולרין בשילשלן ואיתיאוהי לות מלכא דבבל איתיאוהי במצדיא בדיל לא ישתמע קליה עוד על טורי ישראל: כנישתא דישראל במעבדה אוריתא דמיא כגופן דשתילא על מבוע דמיין דנופה שפיר וסוכה מטלן היא שתילה על מיין סגיאין: והוו בה שילטונין תקיפין מלכין דגיברין לשעבדא מלכוון ורמא בתוקפיה על מלכותיה ואיתנצח בסומכותיה בסגי גיברוהי: ואיתעקרת בתקוף מארעא בירת שכינתא לארעא אוחרי איתגליאת ומלך דתקיף כרוח קידומא קטיל עמה איטלטלו וגלו שילטוני תוקפה ועממיא דתקיפין כאשתא שיציאונון: וכען דמיא לגופן דשתילא במדברא בארעא צדיא וחרבא:

ואתו

רש"י

ותרא · אמו כנסת ישראל : כי נוחלה · לשון חולי : ותקח אחד מגוריה · יהויקים : כפיר שמתהו · מלך כל כפיר שבמקרא ארי בחור וגבור : וידע אלמנותיו · מענה את הנשים והורג את בעליהן ויש פותרין אלמנותיו כמו ארמנותיו וידע לשון פגור והרס כמו ונבזה ממרחק ידע : ועריהם החריב · שנתן מס על הארץ לתת לפרעה בכל שנה כמו שנא' במלכים : ויתנו עליו גוים סביב ממדינות · וישלח יי' בו את גדודי ארם ואת גדודי כשדים ואת גדודי מואב ואת גדודי בני עמון ויתנו עליו גוים ואיתכנשו : בסוגר · ת"י בקולרין : במצודות · להיות כלוא שם : אמך כגפן · עוד זה מן הקינה : בדמך · לשון דמיון ומשל כלומר דומה אתה למי שהית' אמו כגפן שתולה על מים : פוריה · כמו פורה ראש לשון עושה פרי : ממים רבים · על ידי מים רבים : מטות עוז אל שבטי מושלים · שלטונין תקיפין ומלכין גברין : עבותים · אילנות שענפיהם מרובין : ותתש · כל נתישה ונטישה הוא דבר המוטל בפיזור על פני כל הארץ : ורוח הקדים · נבוכדנצר : הוביש את פריה · שחט את בני צדקיהו :

ותצא

ויתהלך ג' ר"פ וסימן ויתהלך חנוך את האלהים אחרי הולידו · וחברו ויתהלך חנוך את האלהים ואיננו · ויתהלך בתוך אריות כפיר היה : ויתנהו ד' ג' חס' וא' מ"ל וסימ' ויתנהו על יד עשי המלאכה המפקדי' ר"פ בן כתיב · חתיכו עבדיך · ויתנהו בסוגר בחחים · ויאמר המלך ויתיכו את הכסף דדברי הימים · בתרא מ"ל : וירא ב' בקריאה וסימ' וירא יי' אל אברם ויאמר לזרעך אתן · ויהי אפרים בן תשעים שנה ותשע שנים · וירא אליו יי' באלוני ממרא · ויאמר אל תרד מצרימה · וירא אליו יי' בלילה ההוא · וירא אלהים אל יעקב צור · ויאסר יוסף מרכבתו · בלבת אש מתוך הסנה · ויבא משה ואהרן אל אהל מועד · ויקהל עליהם קרח · ויהי בהקהל העדה על משה ועל אהרן · ויבא משה ואהרן מפני הקהל · באהל בעמוד ענן ויעמד עמוד הענן · וירא אליו מלאך יי' · וירא מלאך יי' אל האשה · וירכב על כרוב ויעף דשמואל · וירא יי' אל שלמה · וחברו אל שלמה שנית · וירא לכרובים תבנית יד · וירא בגבהו ברב דליותיו :

מנחה גדולה

מושלים אלא ר"ל כיון שאתם רשעים בעדמיכם א"כ די לפרוע מכם ולענוש אתכם על מעשיכם לבד עוונות אבותיכם ומה לכם למשול משל אבות אכלו בוסר ושני הבנים וגו' כאלו אתם נענשים על עוונת אבותיכם והרי מלבד זה יש לגבות מכם על מה שעשיתם אתם וז"ש מה לכם שאתם מושלים משל זה על אדמת ישראל שאתם רשעים · ואלו היה התרעומות הזה מאנשי' צדיקים באף שהיה נענשי' על מעשה עצמם אפשר שהיו טועים בדעתם לומר כיון שהם צדיקים ופגעה בהם מדת הדין אין זה כי אם במעשה אבותיהם לקו · ובאמת גם אלו שגו ברואה כי אע"פ שהם צדיקים אין צדיק בארץ אשר יעשה טוב ולא יחטא והקב"ה מדקדק עם צדיקיו כחוט השערה מ"מ לא היה כל כך מן התימה שטעו בשיקול דעתם לומר כיון שהם צדיקים שעוונות אבותיהם גרמה להם הפרענות משא"כ מה לכם אתם בזה המשל כיון שאתם רשעים ומידכם היתה זאת לכם · וכ"ש אם אבותיהם היו ג"כ רשעים והדין נותן ללקות אותם גם על חטא אבותיהם כי כך היא המדה פוקד עון אבות על בנים כשאוחזין מעשה אבותיהם בידיהם וא"כ תכפל התימה מה לכם אתם מושלי' וגו' כיון שאתם אוחזי' מעשה אבותיכם בידיכם וזה מה שאמר ושני הבנים ולא אמר שני הבנים כלומר שהוא נקרא למה שלמעלה אבות אכלו בוסר ושני הבנים גם הם אכלו בוסר וע"כ תקהינה שיני הבני' על עוונותיהם ועל מעשה אבותיה' · וקרוב לזה פירש בספר לחם דמעה על פסוק אבותינו חטאו ואינם אנחנו עונותיה' סבלנו כך הוא הכתיב והקרי הוא ואנחנו מן הכתיבה משמע כי אנחנו עונותיהם סבלנו וזה הוא שלא כדין כי אבות לא יומתו על בנים ובנים וגו' ולכן קרינן ואנחנו לומר כי אבותינו חטאו וגו' וגם אנחנו חטאנו כאבותינו ולכן אנחנו עונותיהם סבלנו שהוא הכתיב כי כשאוחזין הבנים מעשה אבותיהם בידיהם מגיע להם רעה על עון אבותם ומגלגלין עליהם את הכל · וזהו אבות יאכלו בוסר ושני בנים ג"כ אכלו בוסר כאביהם וע"כ תקהינה שיניהם וכיון שכן מה לכם למשול משל ולתמוה על מה אתם נלקים שמעשיכם גרמו עם שמעשה אבותיכם שבידכם הלא המה היו בעוכריכם ללקות על שתיהם : ואמר הן כל הנפשות לי הנה וגו' כידוע שהנשמה היא חלק אלוה ממעל וניתנה בגוף האדם להגיע למעלה ויתרון ממה שהי' לה מקדמת דנא ונשמת האדם היא תשוב אל האלהים אלא כשתטהר צריכה מירוק בנהר דינור או בגיהנם כפי אשר פגם וליכלך אותה כן צריכה ליבון ומירוק וכל זה לבלתי ידח ממנו נדח וכיון שכן למה יאמרו ישראל שאני מעניש הבן בשביל האב כיון שכל הנפשות לי הנה ואני רוצה לקרב כולם זה כמו זה וא"כ למה אכביד העונש על הא' יותר מעל השני גם ירצה כל הנפשות לי הנה ויש די בכל אחד לגבות ממנו חובו ולענישה על מה שעבר ויכול אני להעניש כל אחד על שלו וא"כ למה לי לגבות החוב מהבן כיון שאוכל לגבותו מן האב ומ"מ אם הבן אוחז מעשה אביו אעפ"י שראה מאביו כי לא טוב עשה והי' לו לפרוש ממעשה אביו ולא פירש ע"כ נענש הוא בכפלים כדכתי' פוקד עון אבות על בנים וגו' אבל בשביל זה לא נפטר האב מעונשו כי מ"מ איש בחטאו יומת אלא שהם שנענש האב על חטאו מ"מ גם הבן יענש כמו האב · ואמר ואיש כי יהיה צדיק וגו' דרשו רז"ל בסנהדרין אל ההרים לא אכל שלא אכל

בזכות

ותצא אש ממטה בדיה · הוא לדקיהו כי הוא גרם החרבן ואחריו לא היו בה מטה עז שבט למשול : קינה הוא ותהי לקינה · קינה היא בדבר הנבואה וכן היתה לקינה בעת החרבן והגלות ותירגם יונתן אמר נביית אליה היא נבואתא ותהי לאליא : ויהי בשנה השביעית · לגלות המלך יהויכין ובכל שנה היה אומר לו האל יתעלה נבואה אחת להוכיחם ואף על פי שהיו ביניהם נבואות אחרות בכל שנה היתה תחלת הנבואה זאת שאמר עליה בשנת פלונית ובכל אחת מהם היה עם בני הגולה או עם זקניהם התחלה בשנה החמישית לגלות המלך יהויכין וכן ויהי בשנה הששית וזקני יהודה יושבים לפני ועתה בשנה הרביעית בחמשי בעשור לחדש באו אנשים מזקני ישראל לדרוש את יי' וישבו לפני ספור החדש וימי החדש רמז כי בזה הזמן תחרב ירושלם והיה מאת יי' לבא בזה היום הזקנים לפני הנביא כדי שישמעו התוכח' ביום ההוא כי בעונם ובעון אבותם חרב הבית ואלה הזקנים באו לדרוש את יי' וצדיקים היו מאותם שגלו עם יהויכין ומה שאמר להם אם אדרש לכם בעבור עון דור' אמר אולי הם באו לדרוש על הגולה אם תשוב לארץ ומה שאמר להם הבדרך אבותיכם אתם נטמאים כנגד הדור הרע אמ' כמו שאמר למשה רבינו עליו השלום עד אנה מאנתם לשמור מצותי ותורתי ובסדר עולם מי היו אלה זקני ישראל חנניה מישאל ועזרי' היו ויתכן שבאו לדרוש את השם בעבור הנותרי' בארץ מה יהיה אחריתם אם יגלו אם לא לפיכך אמר להם הבדרך אבותיכם אתם נטמאים כי אותם שגלו לבבל לא עבדו ע"א אחר שגלו : ויהי · בן אדם · את זקני ישראל · כמו עם או אל : אדרש · האל"ף בחיר"ק : התשפט · תירגם יונתן התוכח יתהון התוכח בר אדם · כלומר תרצה לשפוט אותם ברשעתם הוכח אותם על מעשיהם הרעי' והודיעם גם כן את תועבות אבותם כי מקדם הכעיסוני במעשי ידיהם : ואמרת · ביום בחרי בישראל · המ"ם בקמץ חטף לתפארת הקריאה החל התוכחה מעת שהיו לעם בגלות מצרים ויום שבחר בהם הוא יום ששלח להם תחלה נביאת ומי הם משה אהרן ומרי' וזה הענין והתוכחה שהוכיחם במצרי' על ידי נביאיו לא ראינו אלא מדברי יחזקאל במדרש הרי שנאה זו היתה כבושה לפני המקו' קרוב לתשע מאות שנה משהיו במצרים עד יחזקאל והיתה אהבתו מחפה עליהם ועל ידי שהיו עתה מרבי' לפשוע נתעוררה השנאה ועל זה נאמר שנאה תעורר מדני' ועל כל פשעים תכסה אהבה : ואשא ידי · כמו שנאמר אשר נשאתי את ידי לתת אות' לאברה' ליצחק וליעקב וכאן פי' לזרע יעקב כי מה שנתן לאברהם וליצחק בעבור זרע יעקב אמר וכן אמר שם ונתתי אותם לכם מורשה אני יי' : ואודע להם · נודעתי להם ע"י נביאי ששלחתי להם ואשא ידי להם כמו שאמר אני יי' · שבועה וכן נשאתי את ידי ואשא את ידי וי"ת קיימית במימרי וכנוי כי אשא אל שמים ידי ואמרתי חי אנכי לעולם : ביום ההוא · כמו שאמר לכן אמור לבני ישראל אני יי' והוצאתי אתכם : צבי היא לכל הארצות · תפארת וחמדה לכל הארצות הוא כי היא הנוף האמצעי והוא משובח משאר הנופות ואוירה מזוג וטוב מכל הארצות וכן אמר יפה נוף משוש כל הארץ ותירגם יונתן צבי היא תושבחתא היא לכל מדינתא : ואומר אליהם · קודם לכן אמרתי להם על יד הנביאים הראשונים שבאו להם משה רבינו עליו השלום : איש שקוצי עיניו השליכו · כי העינים מביאות האדם לחטא כמו שאמר ולא תתורו אחרי לבבכם ואחרי עיניכם אשר אתם זונים אחריה' וכן אמר בפרשת זו כי אחרי גילוליהם לבם הולך ואמר אחר כן ואחרי גלולי אבותם היו עיניהם ואמרו רז"ל עינא וליבא סרסורי דחטאי נינהו : ובגלולי מצרים · כתרגומו ובפולחן טעות מצראי לא תסתאבון : וימרו בי · לשפוך חמתי לכלות אפי כפל הענין במלות שונות כי כשישפוך אדם מה שבכלי הוא מכלה ממנו מה שבתוכו : ואעשה · לבלתי החל · מבנין נפעל וצרי החי"ת מקום פתח וכן כי תחל לזנות והם מנין חלול : אשר נודעתי ע"י הנביאים : לעיניהם · כי המצריים היו שומעים בדבר אליהם הנביאים והיו מבטיחים אותם להוציאם מתוכם אף קודם משה רבינו עליו השלום כי משבא אליהם משה רבינו עליו השלום בשליחות האל לא החזיקו במעשיהם הרעים שהרי אמר ויאמן העם וישמעו כי פקד יי' את בני ישראל והאמינו במשה מפני האותות שעשה לעיניהם ולא עשו כן הנביאים הראשונים ובדברי רבינו ז"ל כי אף משבא אליה' משה רבינו עליו השלום בשליחות האל היו בהם רשעים ולא שבו מדרכם הרעה ואותם מתו בג' ימי אפילה כדי שלא יראו המצריים במפלתם וישמחו להם : ואוציאם

רשי

ותצא אש ממטה בדיה · מעון מלכיה ושריה באה לה הרעה : קינה היא ותהי לקינה · אליא היא נבואת' והות לאליא : א
לדרוש יי' · על צרכיהם ואם אינו שומע לנו גם אנו לא נענש על עבירות שבידינו שהרי כבר מכרנו ואין לו עלינו כלום עבד שמכרו רבו ואשה שגרש' בעלה כלום יש לזה על זה כלו' ומסוף הענין' אתה למד מתשוב' שהשיב' והעולה על רוחכ' וגו' אם אדרש לכם בבקשתם ובסוף הספ' הזה הוא אומר אדרש לבני ישראל זו אחת מן המקומות האלמדי' אותנו שהב"ה חוזר בו על הרע' ועל כיוצ' באלה הוא ה
אמר ולא יעשה מדר' רבי תנחומא : התשפט אותם · לשון ויכוח : ביום בחרי בישרא' הרי שהיתה שנאה זו כבושה לפני המקום קרוב לתשע מאות שנה משהיו במצרים עד יחזקא' והיתה אהבתו מחפ' עליהם ועל ידי שהיו עתה מרבי' לפשו' נתעוררה ועל זה נאמר שנאה תעורר מדנים וגו' : ואומר אליהם · אהרן ניבא להם נבואה זו קוד' שנגלה הב"ה על משה בסנ' וזהו שנ' לעיל הנגלה נגליתי אל בית אביך בהיותם במצרים וגו' : וימרו בי · הם הרשעים רובם של ישראל שמתו בשלשת ימי אפלה כמו שנאמר וחמושי' עלו בני ישראל וגומ' אחד מחמשים ויש אומרים אחד מחמש מאות : לבלתי החל · שלא יתחלל שמי מאח' שנודעתי להם והבטחתים להוציאם והכירו מצרים שהם עמי אילו הייתי משחית' היו אומרים אויביהם מבלתי יכולת בידו להוציאם : להיות

וַתֵּצֵא אֵשׁ מִמַּטֵּה בַדֶּיהָ פִּרְיָהּ אָכָלָה
וְלֹא־הָיָה בָהּ מַטֵּה־עֹז שֵׁבֶט לִמְשׁוֹל
קִינָה הִיא וַתְּהִי לְקִינָה׃
וַיְהִי ׀ בַּשָּׁנָה הַשְּׁבִיעִית בַּחֲמִשִׁי
בֶּעָשׂוֹר לַחֹדֶשׁ בָּאוּ אֲנָשִׁים מִזִּקְנֵי
יִשְׂרָאֵל לִדְרֹשׁ אֶת־יְהוָה וַיֵּשְׁבוּ
לְפָנָי׃ וַיְהִי דְבַר־
יְהוָה אֵלַי לֵאמֹר׃ בֶּן־אָדָם דַּבֵּר
אֶת־זִקְנֵי יִשְׂרָאֵל וְאָמַרְתָּ אֲלֵהֶם כֹּה
אָמַר אֲדֹנָי יְהוִה הֲלִדְרֹשׁ אֹתִי אַתֶּם
בָּאִים חַי־אָנִי אִם־אִדָּרֵשׁ לָכֶם נְאֻם
אֲדֹנָי יְהוִה׃ הֲתִשְׁפֹּט אֹתָם הֲתִשְׁפּוֹט
בֶּן־אָדָם אֶת־תּוֹעֲבֹת אֲבוֹתָם הוֹדִיעֵם׃
וְאָמַרְתָּ אֲלֵיהֶם כֹּה־אָמַר אֲדֹנָי
יְהוִה בְּיוֹם בָּחֳרִי בְיִשְׂרָאֵל וָאֶשָּׂא יָדִי
לְזֶרַע בֵּית יַעֲקֹב וָאִוָּדַע לָהֶם בְּאֶרֶץ
מִצְרָיִם וָאֶשָּׂא יָדִי לָהֶם לֵאמֹר אֲנִי
יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם׃ בַּיּוֹם הַהוּא נָשָׂאתִי
יָדִי לָהֶם לְהוֹצִיאָם מֵאֶרֶץ מִצְרָיִם אֶל־
אֶרֶץ אֲשֶׁר־תַּרְתִּי לָהֶם זָבַת חָלָב
וּדְבַשׁ צְבִי הִיא לְכָל־הָאֲרָצוֹת׃
וָאֹמַר אֲלֵהֶם אִישׁ שִׁקּוּצֵי עֵינָיו
הַשְׁלִיכוּ וּבְגִלּוּלֵי מִצְרַיִם אַל־תִּטַּמָּאוּ
אֲנִי יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם׃ וַיַּמְרוּ־בִי וְלֹא
אָבוּ לִשְׁמֹעַ אֵלַי אִישׁ אֶת־שִׁקּוּצֵי
עֵינֵיהֶם לֹא הִשְׁלִיכוּ וְאֶת־גִּלּוּלֵי
מִצְרַיִם לֹא עָזָבוּ וָאֹמַר לִשְׁפֹּךְ חֲמָתִי
עֲלֵיהֶם לְכַלּוֹת אַפִּי בָּהֶם בְּתוֹךְ אֶרֶץ
מִצְרָיִם׃ וָאַעַשׂ לְמַעַן שְׁמִי לְבִלְתִּי
הֵחֵל לְעֵינֵי הַגּוֹיִם אֲשֶׁר־הֵמָּה בְתוֹכָם
אֲשֶׁר נוֹדַעְתִּי אֲלֵיהֶם לְעֵינֵיהֶם
לְהוֹצִיאָם מֵאֶרֶץ מִצְרָיִם׃
ואוציאם

וְאָתוּ עַמְמַיָּא דְתַקִּיפִין כְּאֶישָׁתָא
מְחוֹבֵי זְדוֹנָהּ עַמָּהּ קְטִילוּ וְלָא הֲווֹ בָהּ
שִׁילְטוֹנִין תַּקִּיפִין מַלְכִין דְנִיבְרִין
לְשַׁעְבָּדָא מַלְכוּ אָמַר נְבִיָּא אֲלִיָּא
הִיא נְבוּאָתָא וּתְהֵי לַאֲלִיָּא׃ וַהֲוָה
בְּשַׁתָּא שְׁבִיעֲתָא בְּחַמְשָׁא בְּעַשְׂרָא
לְיַרְחָא אָמַר נְבִיָּא אֲתוֹ גַבְרִין מִסָּבֵי
יִשְׂרָאֵל לְמִתְבַּע אוּלְפַן מִן קֳדָם יְיָ
וִיתִיבוּ קֳדָמַי׃ וַהֲוָה פִתְגַם נְבוּאָה מִן
קֳדָם יְיָ עִמִּי לְמֵימַר׃ בַּר אָדָם אִתְנַבֵּי
לְסָבֵי יִשְׂרָאֵל וְתֵימַר לְהוֹן כִּדְנַן אֲמַר
יְיָ אֱלֹהִים הַלְמִתְבַּע אוּלְפַן מִן קֳדָמַי
אַתּוּן אָתַן קַיָּים אֲנָא אִם אִישְׁתְּאִיל
לְכוֹן בְּמֵימְרִי אֲמַר יְיָ אֱלֹהִים׃ הֲתוֹכַח
יָתְהוֹן הֲתוֹכַח בַּר אָדָם יָת תּוֹעֲבַת
אֲבָהַתְהוֹן הוֹדְיעִנּוּן׃ וְתֵימַר לְהוֹן
כִּדְנַן אֲמַר יְיָ אֱלֹהִים בְּיוֹמָא
דְאִתְרְעִיתִי בְּיִשְׂרָאֵל וְקַיֵּימִית לְהוֹן
בְּמֵימְרִי לְזַרְעָא דְבֵית יַעֲקֹב
וְאִתְגְּלֵיתִי לְמִפְרַקְהוֹן בְּאַרְעָא
דְמִצְרַיִם וְקַיֵּימִית בְּמֵימְרִי לְהוֹן
לְמֵימַר אֲנָא יְיָ אֱלָהֲכוֹן׃ בְּיוֹמָא הַהוּא
קַיֵּימִית לְהוֹן בְּמֵימְרִי לְאַפָּקוּתְהוֹן
מֵאַרְעָא דְמִצְרַיִם לְאַרְעָא דִּיהָבִית
לְהוֹן עָבְדָא חֲלַב וּדְבַשׁ תּוּשְׁבַּחְתָּא
הִיא לְכָל מְדִינָתָא׃ וַאֲמָרִית לְהוֹן
גְּבַר יַת שִׁיקּוּצוֹהִי אַרְחִיקוּ מִקֳּבֵיל
עֵינוֹהִי וּפוּלְחַן טַעֲוַת מִצְרָאֵי לָא
תִּיסְתַּאֲבוּן אֲנָא יְיָ אֱלָהֲכוֹן׃ וְסָרִיבוּ
עַל מֵימְרִי וְלָא אָבוּ לְקַבָּלָא לִנְבִיַּי
גְּבַר יַת שִׁקּוּצֵי עֵינֵיהוֹן לָא אַרְחִיקוּ
וְיַת פּוּלְחַן טַעֲוַת מִצְרָאֵי לָא שְׁבַקוּ
וַאֲמָרִית לְמִישְׁפַּךְ חֵימְתִי עֲלֵיהוֹן
לְשֵׁיצָיוּתְהוֹן (?) דְּיֵחוּל רוּגְזִי בְּהוֹן בְּגוֹ אַרְעָא דְמִצְרָיִם׃ וַעֲבָדִית בְּדִיל שְׁמִי בְּדִיל דְּלָא יִתְחַל לְעֵינֵי
עַמְמַיָּא דִּי אִינוּן בֵּינֵיהוֹן דְּאִתְגְּלֵיתִי לְמִיפְרַקְהוֹן לְעֵינֵיהוֹן לְאַפָּקוּתְהוֹן מֵאַרְעָא
דְמִצְרָיִם׃
ואפקיתינון

נשאתי ידי בשיאת יד ז' חס' את בקריאה בליש' וסי' נשא ידו במלך בדוד · ביום בחרי בישראל ב' בפסוק · ודבתריה ביום ההוא נשאתי ידי להם · וגם אני נשאתי ידי להם במדבר קרמא · על כן נשאתי ידי · וישא ידו להם להפיל · וחד כי אשא אל שמים ידי :

מנחה גדולה

בזכות אבותיו ועיניו לא נשא אל גלולי בית ישראל שלא הלך בקומה זקופה ואת אשת רעהו לא טמא שלא ירד לאומנות חבירו ואל אשה נדה לא קרב שלא נהנה מקופה של צדקה וכתיב צדיק הוא חיה יחיה כשהיה ר"ג מגיע למקרא זה היה בוכה ואמר מאן דעביד לכולהו הוא דחיי בחדא מינייהו לא חיי א"ל ר"ע אלא מעתה אל תטמאו בכל אלה הכא נמי בכולהו אין בחדא מינייהו לא אלא באחת מכל אלה ה"נ באחת מכל אלה ע"כ · והנה ההכרח שהגמרא מוציא המקרא מפשטא לגמרי שכפי הפשוטא כבר נכלל באמרו משפט וצדקה וגם באמרו בחקותי יהלך ומשפטי שמר וגו' נכלל הכל ע"כ דרשו אותו לדברים שאינם מצות מפורסים בתורה · ולפי זה צריכין אנו לומר שגם שאר דברים שמזכיר הכתוב שהם ג"כ אינם מצד הדין בך אלא לפנים משורת הדין כמוצאים לא יונה אפי' מה שאינו בכדי אונאה · חבלתו חוב ישיב אפי' מה שאינו כסות יום ביום וכסות לילה בלילה או כלי אומנות של הלוה וכן כולם יש למצוא בהם צד לפנים משורת הדין וזה צדיק הוא חיה יחיה בעה"ז ובעה"ב והוא צדיק וטוב לו כיון שהוא עושה לפנים משורת הדין גם לו יעשה לפני' משורת הדין מן השמים שיהי' טוב לו בעה"ז ולא ינוכה עי"כ מזכיותיו בעה"ב וז"ש חז"ל שלא אכל בזכות אבותיו לפי דקי"ל שצדיק בן צדיק הוא צדיק וטוב לו וא"כ הוא אוכל בעה"ז בזכות אבותיו משא"כ זה אל ההרים לא אכל שלא אכל בזכות אבותיו אלא מה שהוא צדיק וטוב לו הוא בזכות עצמו שעשה לפנים משורת הדין · ודרש אל ההרים כמו אל ההורים לשון הריון פשם אבותיו שהרו אותו וילדו אותו וקרוב לזה דרשו בב"ר פרשה ס"ח על פסוק השא עיני אל ההרים אל ההורים ופירשו שם שהם האבות ואמר ועיניו לא נשא אל גלולי בית ישראל שלא הלך בקומה זקופה אפשר שקרא גלולי בית ישראל גלולי הגסים כמ"ש ויאמר ה' יען כי גבהו בנות ציון שהלכו בקומה זקופה ובית ישראל אלו הגסים כהו שאז"ל · ומהר"שא פי' לפי שדימה הגאוה לעובד ע"ז כדאמרי' פ"ק דסוטה כל שיש בו גסות הרוח כאילו עובד ע"ז כתיב הכא תועבת ה' כל גבה לב וכתי' ולא תביא תועבה אל ביתך גם ההולך בקומה זקופה כאלו דוחק רגלי השכינה ודרש אשת רעהו לא טמא שלא ירד לאומנות חבירו לפי שעי"כ לא יכל לפרנס אשתו ובא לידי קטטה עמה כמו שאז"ל כד מישלם שערא מכדא נקים ואתא תיגרא · ועי"כ היא הולכת ומזנה · ומהר"שא פי' כי דימה בכל מקום מחייתו של אדם לאשה כמו שאמר ראה חיים עם אשה כי בה תלה מחייתו כמ"ש ז"ל פרק הבא על יבמתו עזר כנגדו במה עוזרתו אדם מביא חטים חיטים כוסס וכו' · ואל אשה נדה לא קרב זה שלא נהנה מקופה של צדקה כלום · אפשר לומר כי בימים הקדמונים היתה הנדה מרוחקת מבני אדם וע"כ נקראתה נדה שהיא מנודה מבני אדם כדאי' באגרת אקדם ובמנורת המאור ואמר שם שאפי' אסור להנות ממלאכתה ואם אמרו רז"ל כל המלאכות שאשה עושה לבעלה נדה עושה לבעלה חוץ מהצעת המטה וכו' זה היה לפי שראו את העם שלא יסבלו יותר מזה בחסרין שפחות אבל המחמיר שומר מצרות נפשו · הרי שראוי להחמיר ושלא להנות ממלאכות אשה נדה וביותר שאמרו בנדה ת"ח אסור לשאול בשלומה של נדה ר' נחמי' אומר אפי' הדבור מפיה טמא א"ר יוחנן אסור להליך אחר הנדה ולדרוס עפרה וכו' ואם הוא אינו

רדק

ואוציאם · ואבאם · חסר יו"ד : ואתן · וחי בהם · כתרגומו ויחי בהון לחיי עלמא וכן תירגם אנקלוס וחי בהם אני יי' : וגם את שבתותי · אמר וגם כי היא מתנה טובה נתנה אלהים לעמו ישראל כדי לזכור להם בו את יום המנוחה שהניח להם והוציא אותם מעבדות לחירות וזהו האות שהוא בין האל ובין ישראל שהוא קדשם והבדילם מן האומות והפרישם מגלולי מצרים ונתן להם תורה קדושה חקים ומשפטים צדיקים ואמר שבתותי לשון רבים כלל בו שביתת המועדים כי גם הם זכר ליציאת מצרים ולפי שמצות שבת גדולה ושקולה כנגד כל המצות אמר כמה פעמים בספר תוכחות חלול שבת : וימרו בי · בחקותי לא הלכו · שצוה אותם במרה כמו שכתוב שם שם לו חק ומשפט : חללו מאד · כי שבת הראשונה חללו שיצאו ללקוט המן לפיכך אמר מאד וגם החקים והמשפטי' אשר כוס עברו עליה' כמו שאמר עד אנה מאנתם לשמור מצותי ותורותי : ואומר' מבואר הוא : וגם אני נשאתי את ידי להם · בדבר מרגלים שאמר ואולם חי אני וימלא כבוד יי' את כל הארץ : יען · מבואר הוא : ותחס עיני · ולא עשיתי אותם כלה · כי השארתי בניה' אחריהם להביאם אל הארץ : ואומר · בחוקי · בו"ו עם הדגש וכל הענין הוא מבואר : וגם אני נשאתי את ידי להם במדבר · להפיץ אותם בגוים ולזרות אותם בארצות · וכן אמר דוד ע"ה וישא ידו להם להפיל אותם במדבר ולהפיץ זרעם בגוים ולזרותם בארצות וזה לא מצאנו מבואר בתורה והנראה בעיני כי זה מה שאמר וירד העמלקי והכנעני היושב בהר ויכום ויכתו' עד החרמה וכן מה שאמר וישמע הכנעני מלך ערד וגו' וישב ממני שבי זהו ולזרותם בארצות כי באותו השבי הרחיקו' שוביהם ומכרום לשאר גויי הארצות ובדרש כי על העתיד אמר שגזר על זרעם להיותם גולים מארצם ולזרותם בארצות וזהו שאמר כי תוליד בנים ובני בנים וגו' והפיץ יי' אתכ' בעמי' וגו' ואמרו כי מה שאמר ויבכו העם בלילה ההוא ליל תשעה באב היה אמר הקדוש ב"ה אתם בכית' בכיה של חנם אני אקבע לכם בכיה לדורות כי בתשעה באב חרב הבית בראשונה ובשניה : יען

י ואוציאם מארץ מצרים ואבאם אל־
המדבר : ואתן להם את־חקותי ואת־
משפטי הודעתי אותם אשר יעשה
אותם האדם וחי בהם : וגם את־
שבתותי נתתי להם להיות לאות
ביני וביניהם לדעת כי אני יהוה
מקדשם : וימרו־בי בית־ישראל
במדבר בחקותי לא־הלכו ואת־
משפטי מאסו אשר יעשה אתם
האדם וחי בהם ואת־שבתתי חללו
מאד ואמר לשפך חמתי עליהם
במדבר לכלותם : ואעשה למען
שמי לבלתי החל לעיני הגוים אשר
הוצאתים לעיניהם : טו וגם־אני
נשאתי ידי להם במדבר לבלתי
הביא אותם אל־הארץ אשר־נתתי
זבת חלב ודבש צבי היא לכל־
הארצות : יען במשפטי מאסו ואת־
חקותי לא־הלכו בהם ואת־שבתותי
חללו כי אחרי גלוליהם לבם הלך :
ותחס עיני עליהם משחתם ולא־
עשיתי אותם כלה במדבר : ואמר
אל־בניהם במדבר בחוקי אבותיכם
אל־תלכו ואת־משפטיהם אל־
תשמרו ובגלוליהם אל־תטמאו :
אני יהוה אלהיכם בחקותי לכו ואת־
משפטי שמרו ועשו אותם : כ ואת־
שבתותי קדשו והיו לאות ביני
וביניכם לדעת כי אני יהוה אלהיכם :
וימרו־בי הבנים בחקותי לא־
הלכו ואת־משפטי לא־שמרו לעשות
אותם אשר יעשה אותם האדם וחי
בהם את־שבתותי חללו ואמר
לשפך חמתי עליהם לכלות אפי בם
במדבר : והשבתי את־ידי ואעש
למען שמי לבלתי החל לעיני הגוים
אשר־הוצאתי אותם לעיניהם :
גם־אני נשאתי את־ידי להם
במדבר להפיץ אתם בגוים ולזרות
אותם בארצות : יען

ואפיקתינון מארעא דמצרים ואעילתינון למדברא : ויהבית להון ית קימי וית דיני הודעית יתהון דאם יעביד יתהון אנשא וייחי בהון בחיי עלמא : ואף ית יומי שביא דילי יהבית להון למהוי לאת בין מימרי וביניהון למידע ארי אנא יי מקדשהון : וסריבו על מימרי בית ישראל במדברא בקימי לא הליכו וית דיני קצו דאם יעביד יתהון אנשא וייחי בהון חיי עלמא וית יומי שביא דילי אחילו לחדא ואמרית למשפך חימתי עליהון במדברא לשיציותהון : ועבדית בדיל שמי בדיל דלא יתחל לעיני עממיא דאפיקתינון לעיניהון : ואף אנא קיימית במימרי להון במדברא בדיל דלא לאעלא יתהון לארעא די יהבית עבדא חלב ודבש תושבחא היא לכל מדינתא : חלף דיבדיני קצו וית קימי לא הליכו בהון וית יומי שביא דילי אחילו ארי בתר פולחן טעותהון לבהון טעי : וחס מימרי עליהון מלחבלותהון ולא עבדית עמהון גמירא במדברא : ואמרית לבניהון במדברא בגזירת אבהתכון לא תהכון וית נימוסיהון לא תטרון ובפולחן טעותהון לא תסתאבון : אנא יי אלהכון בקימי הליכו וית דיני טרו ועבידו יתהון : וית יומי שביא דילי קדישו ויהון לאת בין מימרי וביניכון למידע ארי אנא יי אלהכון : וסריבו על מימרי בניא בקימי לא הליכו וית דיני לא נטרו למיעבד יתהון דאם יעביד יתהון אנשא ויחי בהון בחיי עלמא ית יומי שביא דילי אחילו ואמרית למשפך חימתי עליהון דיחול רוגזי בהון במדברא : ואתיבית מחת גבורתי ועבדית בדיל שמי בדיל דלא יתחל לעיני עממיא דאפקית יתהון לעיניהון : אף אנא קיימית במימרי להון במדברא לאגלאה יתהון לביני עממיא ולבדרא יתהון במדינתא : חלף

רשי

להיות לאות · אות גדול הוא להם שנתתי את יום מנוחתי להם למנוחה הרי היכר גדול שקדשתים לי : בחוקותי לא הלכו · כגו אותי בעגל וברפידי' מלקבל את התורה והותירו מן המן : ואת שבתותי חללו · יצאו מן העם ללקוט מן : וימרו בי הבנים · שבטו של דן וכן הנצמדים לבעל פעור לאחר שמתו דור המדבר : להפיץ אותם · מאז הבטחתי להפיצם כי תוליד בנים ובני בנים וגו' : נתתי

מסרה

אני יי' מקדשכם ד' בקריאה וסי' אך אל הפרכת אל יבא ואל · ושמרו את משמרתי ולא ישאו עליו חטא · והשיאו אתם עון אשמה : וגם את שבתותי נתתי להם להיות לאות : הביא ח' קמצין בקריאה וסי' למען הביא יי' על אברהם את אשר דבר · ואותנו הוציא משם למען הביא · ויאמר אבשלום וכל איש ישראל טובה עצת אחיתופל · לא תוסיפו הביא מנחת שוא · יבושו רדפי ואל אבושה אני · והיה אם שמוע תשמעון דירמיה · וגם אני נשאתי ידי · הבי המטפחת אשר עליך · בתרא חס א' : תטמאו ג' קמץ וסימ' ולאלה תטמאו · אל תשמרו ובגלליהם אל תטמאו · ובגלולי מצרים אל תטמאו : את שבתותי ב' וסי' וגם שבתותי נתתי להם להיות · את שבתותי חללו ואמר לשפיך : גם ג' ר"פ בסיפ' וסימ' גם את שאי כלמתך · גם אני נשאתי את ידי תניינא דספרא · גם הם אתו ירדו :

מנחה גדולה

אינו רוצה לעשות מלאכה ולפרנס מיגיע כפיו כי אם מקופה של צדקה הרי הוא דומה לאשה נדה שהיא כלואה בבית ואינה יוצאת בין הבריות ולעסוק במלאכה אלא מתפרנס בממון בעלה אף הוא כך אינו יוצא למלאכה או למשא ומתן אלא להתפרנס מקופה של צדקה וזה שאמר ואל אשה נדה לא קרב שאינו קרב אצלה להיות כמוה כלוא בבית ושלא לעשות מלאכה ולהתפרנס מאחרים אלא אינו רוצה להנות מקופה של צדקה כלום · ומהר"שא כתב דימה הצדקה לאשתו נדה שכבר היה לו בה שעת היתר אבל יתרחק עתה ממנה בעבור דמי הנדה שבה עתה כן ממון בצדקה היה לו שעת היתר בידי בעלים אבל יתרחק עתה ממנה בעבור נפשו' ודמי עניים התלויי' בזה הממון הצריכים לצדקה יותר ממנו כ"כ : ומהר"שא מבאר כל הענין מהמצות הנאמרים בו שהם לפנים משורת הדין וז"ל ויש לעיין בזה דהאי קרא איה יחיה דבסיפא דעניינא כתיב דבתר ההוא קרא דאל ההרי' לא אכל ואיש אל יונה חבלתו חוב ישיב גזילה לא יגזול כו' ואח"כ כתי' חיה יחיה ולמה לא דריש בהו כדדריש בקרא אל ההרי' וי"ל משו' דכתי' לעי' ואיש כי יהיה צדיק ועשה משפט וצדק' והשת' האי קרא ואיש אל יונה כולה מלת' במשפט וצדקה איירי אם עשאן בשלימות וז"ש אל יונה דבתורה כתיב ולא תונו איש את עמיתו דהיינו עמיתו במצות שהוא ישראל ואונאת עכו"ם שרי וקאמר דיקדים עצמו במותר לו ואיש אל יונה בסתם אפי' עכו"ם כמו שמצינו בכמה חכמים בתלמוד שהזהירו טעות עכו"ם משום קדוש השם ואמר חבולתו חוב ישיב אלא חוב הוא מיותר לומר שאם חבל ועבר על השבת העבוט יקדש עצמו שישיב המשכון ויהיה לו המצו' לתוב בעלמא ואמר גזיל' לא יגזול מלת גזילה הוא מיותר לומר לך בגדר הגזילה גם אם לפי דעתך חברו גזל אותך לא יורה לך היתר לגזול לשוב את חבירו ואמר לחמו לרעב יתן דהיינו מלחמו שהו' אוכל ולא מלחם אחר הפחו' ממנו וערום יכסה בגד לפי שישעי' אמ' וכי תראה ערו' וכסיתו במה שהוא הוסיף הוא לומר שיכסהו בבגד שהו' דבר חשוב בכ"מ ב' על ב' עכ"פ ואמ' בנין רבית בנשך לא יתן ובתרבית לא יקח וגו' לא אמר בשניהן אלא לשון כתיבה שהוסיף לומר ברבית כדאמרינן ר"פ איזהו נשך דאוזפי ק' בק"כ מעיקרא קיימא ק' בדנקא ולבסוף ק"ך בדנקא דלא הוה רק הכתיבה בנשך אם אוזפי ק' בק' מעיקרא קיימא ק' בדנקא ולבסוף קיימא ק"ך בדנקא דלא הוו רק הלקיחה ברבית ששניהם יאסרו לו ואמר מעול ישיב ידו דהיינו שישי' ידו מליקח שחד לעשות עול במשפט או דאיירי במשקל שקר דכתיב ביה כל עושה עול שיש אנשים שיש להם משקל יפה אבל מותח חבל מאזנים לעשו' עול ואמר משפט אמת יעשה בין איש לאיש דהיינו שיקיים הדין ב' עמודי עולם אמת ומשפט ושיים בכפל ומשפטי שמר לעשות אמת דהיינו הבעל דין ישפו' בדעתו את עצמו אם יש לו דין ודברי' עם חברו שלא לבא בתחבולות ועקיפין עמו ושיים איש כזה שיש בו כל מדו' הללו לקדש עצמו במות' לו צדי' גמור הוא חיה בעה"ז ויחי' בעה"ב :

ויהי בשנה השביעית וגו' מהר"יא ז"ל קרוב לדברי הרד"ק ז"ל ואמר שצוה השם את הנביא שישיבם הלדרוש אותי אתם באים רוצה לומר להתפלל לפני שתנצל ירושלי' חי אני אם אדרש לכם לתת את שאלתכם ובקשתם ולפי שרצה להוכיחם כדי להראות להם שבדרך משפט היו ראויים בני ישראל כלייה אמר לנביא התשפוט אותם התשפוט בן אדם ר"ל האם את רוצה להוכיחם כאשר צויתיך לא תוכיחם בלבד על מעשיהם בדור הזה אבל את תועבת אבותם הודיע' שתודיע אותם כל התועבות שעשו אבותיהם קודם שנכנסו לארץ ועם זה מה שעשו הם אחרי היות' בארץ ע"כ : ולע"ד כפי שאז"ל במדרש על פסוק השיבנו ה' אליך ואח"כ ונשובה שרוצים ישראל שה' הוא יפתח תחילה וישיב אותנו ואח"כ נשוב לו והש"י רוצה שישראל ישיבו לו תחילה ואח"כ ישיב הוא אליהו כדכתי' שובו אלי ואשובה אליכם · והנה שאלו זקני ישראל שבאו לדרוש ה' ולבקש ממנו שישיב אותם ועל זה אמר השם הלדרוש אותי אתם באים לדרוש ולחקור ממני שאשיב אתכם לארץ ישראל ועדיין אין אתם באתם לשוב אלי תחילה חי אני אם אדרש לכם לעשות שאלתכם עד אשר תשובו ותבקשו אותי ולדרש אותי בכל לב ונפש ואז אדרש לכם :

וגם את שבתותי וגו' מהר"יא ז"ל הנה נזכרה מצות השבת בכל זאת הפרשה בלשון רבים שבתותי

יען · מבואר הוא : וגם אני נתתי להם חקים לא טובים · כיון שהם מאסו בחקותי מסרתי אותם ביד אויביהם שישימו עליהם חקים שלא יהיו טובים להם כמו חקי שהיו טובים להם אם היו הולכים בהם והחקים שמשימים עליהם האויבים הם המסים שמשימים עליהם לחק בכל שנה ושנה ועבודות אחרות ומשפטים לא יחיו בהם שישימו אויביהם משפטים וגזירות עליהם שלא יחיו בהם אלא ימותו בהם ואם היו עושים משפטי היו חיים בהם כמו שכתוב אשר יעשה אותם האדם וחי בהם : ואטמא · אולי אמר זה על שנצמדו לבעל פעור שנתחברו לו חבור חזק עד שהעבירו כל פטר רחם שצויתי לתתם לי לקדושה כמו שאמר קדש לי כל בכור והנה הם העבירום ממני ונתנום לע"ז וזהו טומאתם הפך הקדושה ופירוש ואטמא שמתי אותם טמאים והרחקתים ממני תמורת מה שהקדשתים והם לא אבו לכך נתתי אותם טמאים ורחוקים ממני וזהו שלא נזכר השבט הנצמד לבעל פעור בברכת משה רבי' עליו השלום: למען אשמם · הם עשו הפך רצוני למען שאשימם שממה כי כבר הזהרתים שאם יעברו על מצותי יהיו שממה והשממה היתה להם מיד שחוך לעונם : למען אשר ידעו אשר אני יי' · וכמו שאמרתי כן עשיתי והענשתי על עונ' ונפל מן העם ארבעה ועשרים אלף השימם מבנין הפעיל מפעלי הכפל דינו בתשלומו אשימם : לכן · עוד הודיעם תועבות אבותם משבאו לארץ ואביאם אל הארץ · ויתנו שם כעס קרבנם · שהיו מכעיסים אותי בקרבנם שהיו מקריבים לע"ז כמשפט הגוים אשר הורשתי מפניהם : ואומר אליהם מה הבמה · כשראיתי שהם מקריבי' לעבודה זרה בכל מקום ואני יחדתי להם מקו מיוחד לשמי והם עשו הפך מצותי בשני פנים נעשות להם במה בכל מקום ואפילו לשמי ועוד שהקריבו בהם לאלהים אחרים אמרתי להם מה הבמה מי זה אתכם לעשות במה גבוה הלא צויתי אתכם מזבח אדמה תעשה לי אלא שאתם למדים ממעשי הגוי' לעשות מזבח גבוה שנקרא במה לגבהותו או שהוא על הרים גבוהים כי לשון במה הוא לשון גובה כמו ירכיבהו על במותי ארץ אעלה על במותי עב ומתוך שלמדתם מהגוים לעשות במה כמותם למדתם מהם גם כן לעשותם בכל מקום ועוד לעבוד בהם לאלהים אחרים : אשר אתם הבאים שם · אמר כנגד העובדים בהם אתם הם הבאים שם לא שומרי מצותי שאיכ' באים אלא במקו' המיוחד לי : ויקרא שמה במה עד היום הזה · כי להרגל הלשון בהם נקרא אף הנעשה בשמי במה עד היום הזה כי נאמר בדברי שמואל הרמתה ונאמר בדבר שלמה הבמה אשר בגבעון ונאמר רק הבמות לא סרו מהרגל מה שעשו אותם מתחלה לשם ע"ז לא הניחו לעשותן אפילו בימי המלכים שהיו עושים הישר בעיני יי' היו עושים אותם לשמי : לכן אמור אל בית ישראל · על אותם שהיו עדיין בארץ ישראל אמר כמו שפירשנו אמר איך אדרש לכם ואתם עדיין ברשעתכם : נטמאים · בשוא הנ"ם כמו הנמצאים בשוא : ובשאת מתנותיכם · ענין הנטילה והתרומה : והעולה על רוחכם היו לא תהיה · המחשבה הרעה שעולה על רוחכם לא תהיה ולא תתקיים : על רוחכם · כמו על לבבכם כמו שתירגם יונתן כי הרוח שוכנין בלב : אשר אתם אומרים נהיה כגוים · אתם חושבים לצאת מרשותו ושלא תהיו לי לעם שאתם רואים הגוים מצליחי' בעבודות ע"ז כמ"ש אחז כי אלהי מלכי ארם הם מעזרים אותם להם אזבח שיעזרוני ולא כן הדבר כי אומות העולם איני משגיח עליהם מפקיתותם אלא כמו הבהמות אלא כשים להם לדבר על ישראל לפקוד עליהם עונם כשישראל עושים רצוני אבל כשעוברי' על מצותי אגביר הגוי' עליה' להצלחת' לא לטובת' אלא לרעת ישראל אבל הם בעצמ' לא אשגיח עליה' אלא אם כן יהיה חמס גדול כמו דור המבול וסדום ועמורה וכן מצאנו בדברי רז"ל שאני גוים דלא מקפיד דינא עלייהו אבל ישראל שלקחתי' מבית עבדי' להיות לי לעם סגולה מכל העמי' ואני אהיה להם לאלהי' עיני אתמיד עליה' לטובה ולרעה כמו שאמר בנבואת עמוס רק אתכ' ידעתי מכל משפחות האדמה על כן אפקוד עליכ' את כל עונותיכ' ואם תרצו לצאת מעבודתי לא אתן לכם רשות בזה כי אף על פי שתהיו ימים רבים בגלות בין העמי' לא תשבתו מהיות גוי כי אפילו יכלו מעטי' מכם מן הכלל כללכ' יהיה גוי לפני כל הימי' ובחזקה אמלוך עליכם ואגרוף אתכם בהוציאי אתכם מן הגלות וברותי מכם המורדים והפושעים בי : חי אני

יַעַן מִשְׁפָּטַי לֹא־עָשׂוּ וְחֻקּוֹתַי מָאָסוּ
וְאֶת־שַׁבְּתוֹתַי חִלֵּלוּ וְאַחֲרֵי גִּלּוּלֵי
כה אֲבוֹתָם הָיוּ עֵינֵיהֶם׃ וְגַם־אֲנִי נָתַתִּי
לָהֶם חֻקִּים לֹא טוֹבִים וּמִשְׁפָּטִים לֹא
יִחְיוּ בָּהֶם׃ וָאֲטַמֵּא אוֹתָם בְּמַתְּנוֹתָם
בְּהַעֲבִיר כָּל־פֶּטֶר רָחַם לְמַעַן אֲשִׁמֵּם
לְמַעַן אֲשֶׁר יֵדְעוּ אֲשֶׁר אֲנִי יְהוָה׃
לָכֵן דַּבֵּר אֶל־בֵּית
יִשְׂרָאֵל בֶּן־אָדָם וְאָמַרְתָּ אֲלֵיהֶם כֹּה
אָמַר אֲדֹנָי יֱהוִה עוֹד זֹאת גִּדְּפוּ אוֹתִי
אֲבוֹתֵיכֶם בְּמַעֲלָם בִּי מָעַל׃ וָאֲבִיאֵם
אֶל־הָאָרֶץ אֲשֶׁר נָשָׂאתִי אֶת־יָדִי לָתֵת
אוֹתָהּ לָהֶם וַיִּרְאוּ כָל־גִּבְעָה רָמָה וְכָל־
עֵץ עָבֹת וַיִּזְבְּחוּ־שָׁם אֶת־זִבְחֵיהֶם
וַיִּתְּנוּ־שָׁם כַּעַס קָרְבָּנָם וַיָּשִׂימוּ שָׁם
רֵיחַ נִיחוֹחֵיהֶם וַיַּסִּיכוּ שָׁם אֶת־
נִסְכֵּיהֶם׃ וָאֹמַר אֲלֵהֶם מָה הַבָּמָה
אֲשֶׁר־אַתֶּם הַבָּאִים שָׁם וַיִּקָּרֵא שְׁמָהּ
בָּמָה עַד הַיּוֹם הַזֶּה׃
ל לָכֵן אֱמֹר אֶל־בֵּית יִשְׂרָאֵל כֹּה
אָמַר אֲדֹנָי יֱהוִה הַבְּדֶרֶךְ אֲבוֹתֵיכֶם
אַתֶּם נִטְמְאִים וְאַחֲרֵי שִׁקּוּצֵיהֶם
אַתֶּם זֹנִים׃ וּבִשְׂאֵת מַתְּנֹתֵיכֶם
בְּהַעֲבִיר בְּנֵיכֶם בָּאֵשׁ אַתֶּם נִטְמְאִים
לְכָל־גִּלּוּלֵיכֶם עַד־הַיּוֹם וַאֲנִי אִדָּרֵשׁ
לָכֶם בֵּית יִשְׂרָאֵל חַי־אָנִי נְאֻם אֲדֹנָי
יֱהוִה אִם־אִדָּרֵשׁ לָכֶם׃ וְהָעֹלָה
עַל־רוּחֲכֶם הָיוֹ לֹא תִהְיֶה אֲשֶׁר
אַתֶּם אֹמְרִים נִהְיֶה כַגּוֹיִם כְּמִשְׁפְּחוֹת
הָאֲרָצוֹת לְשָׁרֵת עֵץ וָאָבֶן׃
חי

חֲלַף דְּדִינַי לָא עֲבָדוּ וּבִקְיָמַי קָצוּ וְיָת
יוֹמֵי שַׁבַּיָּא דִּילִי אַחִילוּ וּבָתַר טַעֲוַת
אֲבָהַתְהוֹן הֲוָאָה עֵינֵיהוֹן׃ וְאַף אֲנָא
מִדְּמָרְדוּ בְּמֵימְרִי וְלָא אֲבוֹ לְקַבָּלָא
לִנְבִיאַי אַרְחֵיקְתִּינוּן וּמְסַרְתִּינוּן בְּיַד
שַׂנְאֵיהוֹן וּבָתַר יִצְרֵיהוֹן טִפְשָׁא אֲזָלוּ
וַעֲבָדוּ גְּזֵירָן דְּלָא תַקְנָן וְנִימוֹסִין דְּלָא
אִתְקַיָּמוּתוּן בְּהוֹן׃ וְסָאֵיבִית יָתְהוֹן
בְּמַתְּנַתְהוֹן בְּאַעֲבָרָא כָל פָּתַח וַלְדָא
בְּדִיל דְּאַצְדִּינוּן בְּדִיל דִּידְעוּן דִּי אֲנָא
יְיָ׃ בְּכֵן אִתְנַבֵּי לְבֵית יִשְׂרָאֵל בַּר
אָדָם וְתֵימַר לְהוֹן כִּדְנַן אֲמַר יְיָ אֱלֹהִים
עוֹד דָּא אַרְגִּיזוּ קֳדָמַי אֲבָהַתְכוֹן
בְּדְשַׁקַּרוּ בְּמֵימְרִי שְׁקָר׃ וְאַעֵילְתִּינוּן
לְאַרְעָא דְקַיֵּימִית בְּמֵימְרִי לְמִתַּן יָתַהּ
לְהוֹן וַחֲזוֹ כָל רָמָא מְנַטְלָא וְכָל אִילַן
עֲבוֹף וּנְכִיסוּ תַמָּן יָת נִכְסֵיהוֹן וִיהָבוּ
תַמָּן אַרְגָּזָא קוּרְבָּנֵיהוֹן וְשַׁוִּיאוּ תַמָּן
פּוּלְחַן דִּבְחֵידְהוֹן וְנַסִּיכוּ תַמָּן יַת
נִיסְכֵּיהוֹן׃ וַאֲמָרִית לְהוֹן מָא בָמְתָא
דְּאַתּוּן אָתָן לְאִישְׁתְּטָאָה תַּמָּן
וְאִתְקְרֵי שְׁמַהּ בָּמְתָא עַד יוֹמָא הָדֵין׃
בְּכֵן אֵימַר לְבֵית יִשְׂרָאֵל כִּדְנַן אֲמַר יְיָ
יְיָ אֱלֹהִים הַבְּאוֹרַח אֲבָהַתְכוֹן אַתּוּן
מִיסְתַּאֲבִין וּבָתַר שִׁיקּוּצֵיהוֹן אַתּוּן
טָעָן׃ וּבְמִיטַּל מַתְּנָתְכוֹן בְּאַעֲבָרָא
בְּנֵיכוֹן בְּנוּרָא אַתּוּן מִסְתַּאֲבִין לְכָל
פּוּלְחַן טַעֲוָתְכוֹן עַד יוֹמָא דֵין וַאֲנָא
אִישְׁתְּאִיל לְכוֹן בְּמֵימְרֵי בֵּית יִשְׂרָאֵל
קַיָּים אֲנָא אֲמַר יְיָ אֱלֹהִים אִם
אִישְׁתְּאִיל לְכוֹן בְּמֵימְרִי׃ וּדְאַתּוּן
מְהַרְהֲרִין וְדִסְלֵיקַת עַל לִבְּכוֹן קֳדָמַי גְּלֵיין דְּאַתּוּן אָמְרִין נְהֵי כְּעַמְמַיָּא כְּזַרְעִיַּת
מְדִינָתָא לְשַׁמָּשָׁא אָעָא וְאַבְנָא׃ קיים

רשי

נתתי להם חוקים לא טובים · מסרתים ביד יצרם להכשל בעונם וכן ת"י מסרתינון ביד יצרהון טפשא ואזלו ועבדו גזירן דלא תקנן ונימוסין דלא יתקיימו בהון : ואטמא אותם במתנות' · אותם מתנו' שחקקתי להם לקדש לי כל בכור מסרתים ביד יצרם להעבירם לאות' בכורות למולך הרי חקים לא טובים : למען אשמם · אשומם ואחריב אותם אשמם לשון שממ' והמפרשו לשון אשמה טועה הוא שהאל"ף איכה משרשי התיבה : אשר ידעו · כשאביא עליהם הרעה : עוד זאת · הוסיפו לעשו' כשהביאותי' אל הארץ : ויקרא שמה במה · לשון גנאי כלומר במה היא נחשבת : הבדרך אבותיכם וגו' · לשון תמיה וכי כך הגון שבדרך אבותיכם אתם נטמאים ואני אדרש לכם להשיב על שאלתכ' : ובשאת מתנותיכם · ובלקיחת מתנותיכם שהיה לכם לתת לי ואתם לוקחים אותם ממני להעביר בכורותיכם לע"ז : והעולה על רוחכם · והעולה על דעתכם : נהיה כגוים · נפרוק עולו מעל צוארינו מאחר שנלחנו מעליו : היה לא תהיה · כי כבר קבלת' עליכם מדעתכם בימי יהושע כמו שנאמר ויאסוף יהושע את כל שבטי ישראל וכל הענין : מדבר

מסרה

יחיו ז' בקריאה וסימ' ויאמרו אליהם הנשיאים יחיו · מתים בל יחיו רפאים · יחיו מתיך נבלתי · יי' עליהם יחיו · וגם אני נתתי להם חקים לא טבים · אבותיכם איה הם · מדוע רשעים יחיו עתקו: וכל עץ ה' בקריאה וסימ' והערים יהרסו · והכיתם כל עיר מבצר · רנו שמים כי עשה יי' · ואביאם אל הארץ · ואמרת ליער הנגב : מתנותיכם ד' ב' מ"ל וב' חסר וסימ' מלבד שבתות יי' ומלבד · ואתם בית ישראל ענפיכם : ובשאת מתנתיכם כהעביר · מכל מתנתיכם תרימו את כל תרומת יי' · ב' קרמא מלאים : כגוים ג' בקריאה וסימ' כגוים אשר יי' מאביר מפניכם כן · והעלה על רוחכם · ויקטרו שם בכל במות :

מנחה גדולה

שבתותי הוא אלוי לכלול מצות השבת ביום השביעי ומצות השמיטה בשנה השביעית והיובל גם כן כי כלם אם כפי הימים ואם כפי השנים היו שבתות ה' וכלם היו רמז לחדוש העולם ע"כ : ולע"ד אמרו שבתותי לרמז מה שאמרו ז"ל פ' כל כתבי אלמלא משמרים ישראל שני שבתות כהלכתן מיד נגאלים שנ' כה אמר ה' לסריסים אשר ישמרו את שבתותי וכתי' בתרי' והביאותים אל הר קדשי וגו' · וז"ש וגם את שבתותי וגו' בשתי שבתות בלבד היו יכולין לזכות עצמן ולא עשו ומה שאמר וגם את שבתותי וגו' לפי שאמרו ז"ל במדרש שהיתה התורה אומרת לפני הקב"ה זה פונה לכרמו וזה לזיתתו ומי יעסוק בתורה ואמר לה הקב"ה שבת יהיה בת זוגך כי בשבת הם בטלים ממלאכה ויש להם פנאי ללמוד וע"כ בשבת ניתנה תורה לישראל ואנו אומרי' בשבת ישמח משה במתנת חלקו כי עיקר העסק בתורה מכל ישראל היא בשבת עכ"פ כשאינם יכולין לעסוק בה בחול מפני טרדת הפרנסה וע"כ אחר שאמר ואתן להם את חוקתי וגו' אמר וגם את שבת כלומר גם עוד את זאת עשיתי להם תיקון לעסוק בתורה ולהגיע עי"כ לחיות בהם והוא את שבתותי נתתי להם וגו' שעי"כ הם פנוים ממלאכתם ויכולין לעסוק בתורה וז"ש וימרו בי בית ישראל וגו' שלא עסקו בתורה כי בחול היו טרדים בעסקיהם ואת שבתותי חללו שגם בשבת עסקו במלאכתם ועי"כ לא היו פנוים לתורה :

ובעל כלי חמדה ז"ל כתב וגם את שבתותי וגו' יש לדקדק שבפסוק הזה או שנתן להם את השבתות לדעת כי אני ה' מקדשים ובסמוך הוא אומר ואת שבתותי קדשו והיו לאות וגו' לדעת כי אני ה' אלהיכם שהטעמים הללו מתחלפים וע"ק אומר וגם אני נשאתי את ידי להם במדבר וגו' יען במשפטי מאסו ואת שבתותי חללו כי אחרי גלוליהם לבם הולך שלא מצאנו נשיאת יד בשבועה על חילול שבת כי אם על עון המרגלים וע"ק שנה ושלש ורבע בענין הזה ותמיד מזכיר ענין חלול השבת כאשר נראה מהפסוקים · הביאור שידוע היות השבת ראש פנה לכל האמונה ואות ומופת על מציאת הש"י ועל השגחתו בעין חמלתו על כל ברואיו אשר ברא בששת ימי בראשית כי כולם חסד יבנה והמזלזל בו מכחיש מציאות ה' והרי הוא ככופר בכל עיקרי התורה שזהו יסוד לכולם וביטול אמונת החידוש גורמת כפירה והכחשה בכל התורה ומשורש זה יהיה פורה ראש ולענה כל מינות ומיני גופי עבירות והנה בצאת ישראל ממצרים חדשים מקרוב באו וראו את היד הגדולה אשר עשה ה' במצרים באותות ומופתים באדמת בני חם הנה לא הוצרכו אז לעדות השבת כי הם הם עדים מעידים עדות בשפה ברורה על השגחת ית' ויכלתו שליט בעולמו לעשות בו כרצונו אכן מה שהיה מועיל השבת היה להשפיע ולערות עליה' רוח קדושה וטהרה ביום הקדוש שבת לה' וז"ש ואתן להם את חוקותי וגו' כלל חוקי' ומשפטי התורה וגם את שבתותי נתתי להם לאות וגו' והעיקר היה בכוונת השבת לדעת כי אני ה' מקדשם בקדושת נפש רוח נשמה יתירה אשר מתהווים במעלות קדושת יום השבת אמנם אחר כך כשהמרו בי ישראל הנה בלי ספק המרי ומעלם אשר מעלו בי הכל נמשך להם מחילול השבתו' שאילו שמרום כהלכתן וידעו הוראתם על מציאותו והשגחתו לא מרו את דברו ז"ש וימרו בי וגו' בחוקותי לא הלכו ואת משפטי מאסו וגו' וכל זה נמשך להם מואת שבתותי חללו מאד שאומר מאד מורה על חילול יתירה בין במעשה ובין בכוונה כי עזבו את ה' ויאמרו לא הוא וזה יהיה כעון העגל וכיוצא ותולה הכל בחילול שבת מהטעם הנזכר וכמו שפירשנו בדברי חז"ל שכל המשמר שבת כהלכתו אפי' עובד ע"ז כאנוש מוחלין לו שהשבת מתייחס מאוד לביטול ע"ז וכמו שאנו אומרים ולא נתתו לגויי הארצות הם היו הכופרים שאמרו שהעולם קדמון גם לא הנחלתו לעובדי פסילים באומרם שאין הקב"ה משגיח כי השבת בוטל כולם הואיל ואין להם בו חלק לא בעבודתו ולא במתן שכרו שלזה גם במנוחתו

חַי־אָנִי נְאֻם אֲדֹנָי יֱהֹוִה אִם־לֹא בְּיָד
חֲזָקָה וּבִזְרוֹעַ נְטוּיָה וּבְחֵמָה שְׁפוּכָה
אֶמְלוֹךְ עֲלֵיכֶם׃ וְהוֹצֵאתִי אֶתְכֶם
מִן־הָעַמִּים וְקִבַּצְתִּי אֶתְכֶם מִן־
הָאֲרָצוֹת אֲשֶׁר נְפוֹצֹתֶם בָּם בְּיָד
חֲזָקָה וּבִזְרוֹעַ נְטוּיָה וּבְחֵמָה שְׁפוּכָה׃
וְהֵבֵאתִי אֶתְכֶם אֶל־מִדְבַּר הָעַמִּים
וְנִשְׁפַּטְתִּי אִתְּכֶם שָׁם פָּנִים אֶל־פָּנִים׃
כַּאֲשֶׁר נִשְׁפַּטְתִּי אֶת־אֲבוֹתֵיכֶם
בְּמִדְבַּר אֶרֶץ מִצְרָיִם כֵּן אִשָּׁפֵט אִתְּכֶם
נְאֻם אֲדֹנָי יֱהֹוִה׃ וְהַעֲבַרְתִּי אֶתְכֶם
תַּחַת הַשָּׁבֶט וְהֵבֵאתִי אֶתְכֶם בְּמָסֹרֶת
הַבְּרִית׃ וּבָרוֹתִי מִכֶּם הַמֹּרְדִים
וְהַפּוֹשְׁעִים בִּי מֵאֶרֶץ מְגוּרֵיהֶם אוֹצִיא
אוֹתָם וְאֶל־אַדְמַת יִשְׂרָאֵל לֹא יָבוֹא
וִידַעְתֶּם כִּי־אֲנִי יְהֹוָה׃ וְאַתֶּם בֵּית־
יִשְׂרָאֵל כֹּה־אָמַר אֲדֹנָי יֱהֹוִה אִישׁ
גִּלּוּלָיו לְכוּ עֲבֹדוּ וְאַחַר אִם־אֵינְכֶם
שֹׁמְעִים אֵלָי וְאֶת־שֵׁם קָדְשִׁי לֹא
תְחַלְּלוּ־עוֹד בְּמַתְּנוֹתֵיכֶם וּבְגִלּוּלֵיכֶם׃
כִּי בְהַר־קָדְשִׁי בְּהַר מְרוֹם יִשְׂרָאֵל
נְאֻם אֲדֹנָי יֱהֹוִה שָׁם יַעַבְדֻנִי כָּל־בֵּית
יִשְׂרָאֵל כֻּלֹּה בָּאָרֶץ שָׁם אֶרְצֵם וְשָׁם
אֶדְרוֹשׁ אֶת־תְּרוּמֹתֵיכֶם וְאֶת־רֵאשִׁית
מַשְׂאוֹתֵיכֶם בְּכָל־קָדְשֵׁיכֶם׃ בְּרֵיחַ
נִיחֹחַ אֶרְצֶה אֶתְכֶם בְּהוֹצִיאִי אֶתְכֶם
מִן־הָעַמִּים וְקִבַּצְתִּי אֶתְכֶם מִן־
הָאֲרָצוֹת אֲשֶׁר נְפֹצֹתֶם בָּם וְנִקְדַּשְׁתִּי
בָכֶם לְעֵינֵי הַגּוֹיִם׃ וִידַעְתֶּם כִּי־
אֲנִי יְהֹוָה בַּהֲבִיאִי אֶתְכֶם אֶל־אַדְמַת
יִשְׂרָאֵל אֶל־הָאָרֶץ אֲשֶׁר נָשָׂאתִי אֶת־
יָדִי לָתֵת אוֹתָהּ לַאֲבוֹתֵיכֶם׃
וּזְכַרְתֶּם־שָׁם אֶת־דַּרְכֵיכֶם וְאֵת כָּל־
עֲלִילוֹתֵיכֶם אֲשֶׁר נִטְמֵאתֶם בָּם
וּנְקֹטֹתֶם בִּפְנֵיכֶם בְּכָל־רָעוֹתֵיכֶם
אֲשֶׁר עֲשִׂיתֶם׃ וִידַעְתֶּם כִּי־
אֲנִי יְהֹוָה בַּעֲשׂוֹתִי אִתְּכֶם לְמַעַן
שְׁמִי לֹא כְדַרְכֵיכֶם הָרָעִים
וְכַעֲלִילוֹתֵיכֶם הַנִּשְׁחָתוֹת בֵּית
יִשְׂרָאֵל נְאֻם אֲדֹנָי יֱהֹוִה׃
ויהי

קיים אנא אמר יי אלהים אם לא ביד
תקיפא ובדרעא מרומם וברגז שפיך
אמלוך עליכון: ואפיק יתכון מביני
עממיא ואכניש יתכון מן מדינתא
דאיתבדרתון בהון ביד תקיפא
ובדרעא מרומם וברגז שפיך:
ואעיל יתכון למדבר עממיא
ואיתפרע מנכון תמן אפין באפין:
כמא דאיתפרעית מן אבהתכון
במדברא ארעא דמצרים כן אתפרע
מנכון אמר יי אלהים: ואניח עליכון
גזירת דיני ואעיל יתכון במסורת
קיימא: ואפריש מנכון דימרדו ודי
שקרו במימרי מארעא תותבותהון
אפיק יתהון ולארעא דישראל לא
יעלון ותידעון ארי אנא יי: ואתון
בית ישראל כדנן אמר יי אלהים גבר
פולחן טעותיה איזילו פלחו ובתר
דתבתון ליתיכון צבן לקבלא למימרי
וית שמא דקודשי לא תחלון עוד
במתנתכון ובטעותכון: ארי בטור
קודשי בטור קודשא דישראל אמר
יי אלהים תמן יפלחון קדמי כל בית
ישראל כולהון בארעא חייא תמן
יתקבל קורבניהון בפריע ותמן
אתבע ית אפרשותכון וית ריש
אצוותכון בכל קודשיכון: קורבן
לרעוא יתקבל קורבנכון בפריע כד
אפיק יתכון מביני עממיא ואכניש
יתכון מן מדינתא דאתבדרתון בהן
ואתקדש בכון לעיני עממיא:
ותדעון ארי אנא יי כד אעיל יתכון
לארעא דישראל לארעא דיקיימית
במימרי למיתן יתה לאבהתכון:
ותידכרון תמן ית אורחתכון וית כל
עובדיכון דאיסתאבתון בהון
ותידנקון ותהון חזן בכל בישתכון
דעבדתון: ותידעון ארי אנא יי כד
אעביד עמכון בדיל שמי לא
כאורחתכון בישתא וכעובדיכון
מחבליא בית ישראל אמר יי אלהים:
והוה

רשי

מדבר העמים · הוא המדבר שהלכו בו ארבעי' שנה וכן ניבא הושע והולכתיה המדבר : תחת השבט · שתהיו כפופים לי ולמוסרי : במסורת הברית · בברית שמסרתי לכם : וברותי · לשון ברירה : מארץ מגוריהם · מארץ גלותם אוציא אות' ואמית' במדבר : לכו עבדו · ואל תראו לאומות שאתם נקראים על שמי בבואכם אל הנביא לשאול לו תורה ואחר שהוא אומר לכם דברי אינכם שומעי' אלי כענין שנאמר והנך להם כשיר עגבים וגו' שומעין את דבריך ועושים אינם אותם : במתנותיכם ובגלוליכם · שאתם מפרישים הבכורות בשם בכורה כהשר לויתי אתכם ומשנקרא שמי על הדבר אתם מקריבים אותם לעבודה זרה : משאותיכם · כמו משארותיכם · לשון מזון כמו שארה כסותה ועונתה לא יגרע וכן חברו מנחם : ונקטתם · לשון קטט' לשון אחר כתרגו' ותידקנון וכן ת"י הנאנקי' דמוני' בנע"ז :
דרך

מסרה

פנים אל פנים ה' וסימ' כי ראיתי אלהים פנים · ודבר יי' אל משה פנים אל · ולא קם נביא עוד בישראל כמשה · וירא גדעון כי מלאך יי' · ונשפטתי אתכם שם פנים אל פנים : יבא י"ד סבירין יבאו לשון רבים וסימ' בסדר שמיני : ואת שם ד' בקריאה וסי' ואת שם השני קרא אפרים · ואת שם אהרן תכתב על מטה לוי · ואת שם קדשי לא תחללו · ואת שם קדשי אודיע בתוך : אדרוש ג' מ"ל בקרי' בליש' וס' ושם אדרוש את תרומתיכם : ואחר כל ירוק ידרוש · בי בכם נדרוש לאלהיכם : אל אדמת ח' וסימ' נמסר לעיל בסיפרא סימ' י"ב · ג' מלין מן י"א אתין וסימן
וכעלילותיכם הנשחתות ·
וכתועבותיהן עשים ·
והאחשדרפנים והפחות :

רדק

חי אני · ובחמה שפוכה · לכלות הפושעים והמורדים : והוצאתי · אשר נפוצותם בם · בחולם הפ"א ויבא בשורק כמו ובחכמתי כי נבונותי : והבאתי אתכם אל מדבר העמים · כשאוציאכם מן העמים לא אביאכם אל אדמת ישראל עד שאשפוט אתכם במדבר העמים שם אקח משפטי מכם ואכלה המורדים והפושעים שאמלא בכם ואקח משפטי מכם במדבר במקום שאין שם אדם ולא עובר ושב כדי שלא יראו הגוים ברעתכם וישמחו לכם וזהו שאמר ונשפטתי אתכם שם פנים אל פנים כלומר ביני וביניכם ביחוד בלא אמצעי וכן ודבר יי' אל משה פנים אל פנים בלא אמצעי ועניין ונשפטתי אודיעכם מעשיכם הרעים שעברתם על תורתי בגלות ואקח נקמתי מכם שם במדבר : כאשר · מבואר הוא : והעברתי אתכם תחת השבט · על דרך כל אשר יעבור תחת השבט כלומר כמו הכאן שהמונה אותם אומו שבט בידו ומונה אותם אחד אחד והעשירי מוציא למעשר כן אמנה אתכם והחוטא יאבד וזה הענין על דרך משל וכן אמר ירמיהו עוד תעבורנה הצאן על ידי מונה אמר יי' ותירג' יונתן ואניח עליכון גזיר' דיני ואעיל יתכון במסורת קיימא : במסרת הברית · חסר האלף פ"א הפעל ומשפטו במאסורת והוא שם בשקל מתגורת שק ופירושו אאסור אתכם בברית שלא תצאו ממנה לעולם : וברותי · שרשו ברר ר"ל הברור מכם המורדים והפושעים לכלותם במדבר : מארץ מגוריהם אוציא אותם מארץ גלותם שלא אכלם בין אויביהם שלא ישמחו להם : לא יבוא · דרך כלל כמו לא יבואו ובמסרה י"ד סבירין לשון רבי' : ואתם · לפי שדבר עד הנה על בניהם העתידי' לצאת מהגלות שב להוכיח בפסוק זה הדור ההו' שהיו בירוסל' לפיכך אמר ואתם: איש גלוליו לכו עבדו · הצווי הזה אינו דרך מצוה רצונית כי אם דרך גזום כמו שמח בחור בילדותך ר"ל שמח ותראה מה יקרך באחריתך או פירו' טוב הוא שתעבדו גלוליכם לבד ולא שתביאו לי מתנותיכם ותעבדו גלוליכם כי זה חלול יי' · ופירו' ואחר אם אינכם שומעים אלי וי"ו ואחר כוי"ו ויטא אברהם את עיניו · ואם כענין אשר כמו עד אם דברתי דברי ויונתן תירגם ובתר דתבתון ליתיכון צבן לקבלא למימרי : כי בהר קדשי · עתה אינני רוצה במתנותיכם אבל כשיהיו ישראל בהר קדשי בשובם מהגלות שם ארצם : שם ארצם · שם ארצה אותם על ידי קרבנותיהם ומעשיה' הטובים · ומה שאמר בהר מרו' ישראל לפי שבית המקדש גבוה מכל ארץ ישראל וארץ ישראל גבוה מכל הארצות : שם יעבדוני כל בית ישראל כלה בארץ · לפי שאמר למעלה וברותי מכם המורדים והפושעים בי אמר הנה כל בית ישראל כלה לפיכך אמר בארץ אות' שיזכו לשוב בארץ לא יחסר מהם אחד אלא כלם יעבדוני שם ואמר כל בית ישראל ואמר כלה כפל הענין לחזק וכן וכל שריך כלם בשבי ילכו כל מלכי גוים כלם והדומי' להם וחזוק הענין בזה הדבר לומר כי אע"פ כן במלחמת גוג ומגוג לא ימות מהם אחד ואע"פ שיהיו בצרה וי"ת בארץ בארעא חייא : ושם אדרוש · ארצה שיקריבו לפני כאילו אני דורש קרבנותיה' כי בהיות מעשיהם טובים יערבו לי זבחיהם ותרומותיהם : ואת ראשית משאותיכם · מה שתשאו ותרימו לי בראשית הבכורים והעיסה וי"ת וית ריש אצוותכון : בריח ניחח · ונקדשתי בכם לעיני הגוים · זה יהיה במלחמת גוג ומגוג כמו שאמר ואת שם קדשי אודיע בתוך עמי ישראל : וידעתם · מבואר הוא : וזכרתם · ונקטתם בפניכם · עניין כריתה כמו אשר יקוט כסלו ופי' תהיו ככרתים בעיניכם כלומר תחשבו בעיניכם כשתזכרו רעותיכם שתהיו ראויים להכרת מן העולם וי"ת ותידנקון ותהון חזן בכל בישתכון דעבדתון : וידעתם · מבואר הוא : ויהי

מנחה גדולה

במנוחתו לא ישכבו ערלים וכו' באופן שהכל תלוי בחילול שבת ותלה ג"כ בחילול שבת עון המרגלים כי עון המרגלים גדול מנשא הוא וכמו שפירשו ז"ל בפסוק כי חזק הוא ממנו כב יכול כלפי מעלה שפקפקו ביכולת אלהי שאלו ידעו שהוא יכול לא היו יראים מהנפילים בני ענק ז"ש וגם אני נשאתי את ידי וגו' לבלתי הביא אותם אל הארץ וגו' יען דעבירה חמורה היא אותה של מרגלים כי במשפטי מאסו ואת חוקותי וגו' והכל נמשך לכם יען שאת שבתותי חיללו כי אחרי גילוליהם לבם הולך ולבם כופר בה' והורו זה בחילול שבת המורה על מציאות ה' הממציא מציאות מאין · ולא יכולת על כל כמו שאמרו יהושע וכלב כי יכול נוכל לה ר"ל כי יכול הוא הקב"ה ובעזרתו נוכל לה הפך מה שאמינו המרגלים והבוכים בלילה ההוא באופן שהם הורו בחילול שבת על רוע תכונתם ואמונתם שאחרי גילוליהם דהיינו ע"ז לבם הולך ולכך היו חייבים כליה אלא ותחס עיני עיני לשון יחיד לא השני עינים יחד שאינם כדאי כיון שהם כופרים ואחרי גלולי' לבם הולך לעומת זה הזהרתי את בניהם ואו' אל בניהם וגו' אני ה' אלהיכם שהוא מציאות ה' באני ה' ומשגיח באלהיכם בחוקתי לכו וגו' ואת שבתותי קדשו שהוא העיקר והנה נתחדש לכם טעם בשמירת שבת מה שלא היה לאבותיכם כי לאבותיכם היה השבת לדעת ידיעת כי אני ה' מקדשם לא ידיעת מציאות ה' והשגחתו כי כבר קיימו וקבלו עליהם אלו העיקרים במה שראו אותות ומכות מצרים אמנם אתם בניהם המפקפקים ביכולת השי"ת הנה ואת שבתותי קדשו לדעת כי אני ה' אלהיכם אני ה' על מציאות ה' ואלהיכם ביחוד משגיח בכם ועל זה וישובו למרות עיני כבודו וז"ש וימרו בי הבנים וגו' היינו במחלוקת קרח ועניין פעור וכיוצא והכל תלוי ג"כ באת שבתותי חללו ובהא סליק ונחית עד שאמר שאפי' הגליות ושעבוד מלכיות הכל נתחייב לנו מחילול שבת דכיון דחז"ל אמרו שאלו שמרו ישראל שתי שבתות כהלכתן מיד היו נגאלים כ"ש שאם שמרום כהלכתן לא גלו כלל וז"ש וגם אני נשאתי את ידי להפיץ אותם בגוים ולזרות אותם בארצו' ר"ל שבארצות הגוים לא ירגיעו אלא יהיו זרים שהמים רעים והאויר והארץ משכלת לזרים ז"ש ולזרו' אותם בארצות לשון זרות וזרים והכל נמשך להם מחילול השבת שהורו בחילולו שאחרי גילולי אבותם היו עיניהם שאע"פ שלא הלך לבם אחרי גילולי אבותם סוף סוף עיניהם זנו אחרי הגילולים כל זה נמשך מחילול שבת כאמור ע"כ :

והעולה על רוחכם וגו' מהר"יא ז"ל הנבואה הזאת עצומה היא מאוד ראוי לתת לב עליה כי רובה קראנו וראינו בעינינו בגלות המר והנמהר הזה שאנחנו בו בתוך בני אדום ועניינה אין ספק שלא נתקיימה בגלות בבל אלא בגלות אדום אשר אנחנו בו שבני ישראל מפני צרות הגזרות והשמדות ומפני חרבות האויבים יצאו מכלל הדת והשבו להיות כגוי הארצות ועשו זה בחשבם שבזה תסור מהם השגחת הש"י ויצאו מחובת שמירת תורתו ולא יפול עליהם בעבור זה חרון אפו ולא עונש קללותיו ויהיו כמשפחות האדמה לעבוד את אלהיהם ויעזבו למקרי הזמן ולמערכות השמימיות ויהיו מוצלחים במעשיהם כהצלחת העמים ההם ולא יהיו עוד עם השם ולא מרעיתו ולא יזכר שם ישראל עוד עליהם לכן אמרו בויקרא רבה את מוצא כשבקשו לפרוק עול בימי יחזקאל כתיב באו אנשים מזקני יהודה לדרוש את ה' אמרו לו בן אדם כהן שקונה עבד תהא שיאכל בתרומה אמר להם יאכל אמרו לו אם חזר ומכרו לישראל לא יצא מרשותו א"ל הן
א"ל

ויהי דבר יי׳ · בן אדם שים פניך דרך תימנה · הנביא היה בבבל ואמר לו האל שיפנה דרך דרום והיא ירושלם שהיא דרומה של בבל כי בבל היא צפונית לירושלם כמו שאמ׳ מצפון תפתח הרעה אם כן ירושלם היא דרומה של בבל : והטף אל דרום · ענין דבור וכן אל תטיפו יטיפון : והנביא אל יער השדה נגב · קרא ירושלם יער השדה דרך משל כמו היער שיש בו עצים טובים ורעים כן בירושלם צדיקים ורשעים ונספו הצדיקי׳ שהיו מעטי׳ בעון הרשעים שהיו רבים נספו בכללם כמו שאמר כי עד צדק ישוב משפט וכן אמר המלאך ללוט פן תספה בעון העיר ותירגם יונתן שים פניך קביל נבואה ותרגם והטף ואליף ואמר תימנה דרום נגב כפל הענין במלות שונות לחזק כמנהג הנבואות בכל מקום : ואמרת · הנני מצית בך אש · ענין הדלק׳ והבערה כמו ויצת אש בציון : כל עץ לח וכל עץ יבש · משל כמו שפירשנו לצדיקי׳ ולרשעים ויונתן תירגם הא אנא מגרי בך עמא דתקיף כאישתא ויקטול בך כל גבר עתיר וכל גבר מסכן לא ימנע בשלהוביתא דמשציא ובמקצת נוסחאו׳ הא אנא מדליק בך אשתא ותקטיל בך כל אילן רטב וכל אילן יביש לא תטפי לשלהובית׳ דמשיציא : לא תכבה להבת שלהבת · כפל הענין במלות שונות לחזק הדבר כי להבת כמו שלהבת כלומ׳ האש לא תכבה כי בכל עת תעלה להבת עד שיכלו כלם בין גלות ובין חרב : ונצרבו בה כל פנים · מן צרבת השחין היא ועל שפתיו כאש צרבת ענין שריפה ופירושו אותם שלא ימותו ישרפו פניהם מבשת וכלימה בגלותם : מנגב צפונה · מנגב שהיא ירושלם לצפון שהיא בבל ופירוש כל פנים כל פני הגולים ויש לפרש כל פנים על שאר האומות והוא כמו שאמר למטה תצא חרבי מתערה אל כל בשר ופירוש מנגב צפונה כמו מנגב לצפון כמו שלקו ישראל מנגב צפונה כן ילקו שאר האומות ועלו כמותם : וראו כל בשר · בערתיה לא תכבה · תירגם יונתן נוסחא אחת ארי אנא יי׳ אתייתנון ולא אתמנעון ולנוסחא אחרת ארי אנא יי׳ אדליקתה לא תטפי ופירושו וראו כל הכל יכירו כי מאתי הרעה הבאה לירושלם וכן אמר רב טבחים לירמיהו יי׳ אלהיך דבר את הרע׳ הזאת אל המקום הזה ויבא ויעש יי׳ כאשר דבר כי חטאתם ליי׳ ולא שמעתם בקולו והיה הדבר הזה : ואמר אהה יי׳ אלהים · איך תשלחני אליהם לדבר דרך משל והנה המה אומרים לי כשאני אומר להם הנבואות דרך משל כמו הנבואות שקדמו כנבואת הנשר הגדול ונבואת אמך כגפן בדמך וכן השאר אומרים בעבורי : הלא ממשל משלים הוא · מדבר משלים הוא ואינו אומר על פי הנבואה אלא להראות עצמו כי הוא יודע לחשול משל לפיכך שונה אליו הדבר בענין זה מבואר בלא משל ואמר לו שים פניך אל ירושלם במקום דרך תימנה · והטף אל מקדשים במקום והטף אל דרום · והנבא אל אדמת ישראל במקום והנבא אל יער השדה נגב · ואמרת לאדמת ישראל במקום ואמרת ליער הנגב · והוצאתי חרבי מתערה במקום הנני מצית בך אש · והכרתי ממך צדיק ורשע במקום ואכלה בך כל עץ לח וכל עץ יבש : ויהי דבר יי׳ · בן אדם והטף אל מקדשים · אמר לשון רבים כי בית המקדש ג׳ בתים אולם היכל ודביר לבד העזרות או אמר מקדשים רמז לחרבן בית ראשון ולחרבן בית שני : ואמרת · מתערה · הוא תיק החרב ותירגם יונתן מלדנה והוא כמו בעברי וישב חרבו על נדנה וכן בארמית אתכרית רוחי אנא דניאל בגו נדנה בחלוף נו״ן בלמ״ד כמו נשכה ולשכה : והכרתי ממך צדיק ורשע · כמו שכתבנו למעלה כי הצדיקים נספים בעון הרשעים וכן אמר נתנו את נבלת עבדיך מאכל לעוף השמים ורב סעדיה פירש צדיק לבעל ורשע לבעל כי מי שעובדו תמיד ובכל לב נקרא אצלם צדיק ומי שאינו עובדו תמיד נקרא אצלם רשע ושניהם רשעים אצל הקב״ה וכן מדבר עם יעקב מטוב ועד רע טוב היה אצל לבן אם היה גוזל מיעקב רכושו ולא היה הורגו ורע אם היה הורגו ושניהם רעים אצל יעקב ותירגם יונתן ואגלי מינך זכאך בדיל לשיצאה חייבך : יען אשר הכרתי ממך צדיק ורשע · בעבור שעשית נקמה גדולה בך ושמחו עליכם אויביכם ועזרו לי לרעה יותר מדאי לכן ילקו כולם כמו שלקיתם אתם וזהו שנאמר לכן תצא חרבי מתערה : אל כל בשר · אל כמו על וכמוהו רבים ובאמרו כל בשר רוצה לומר האומות שהתנבאו עליהם הנביאים : מנגב צפון · כמו שפירשנו למעלה אמר כמו שתכרות חרבי אתכם מנגב לצפון שתגלו אתם שמה ונכרתה בחרב מלך צפון כן ילקו שאר האומות על ידו והוא ילקה אחר כך על ידי מדי ופרס : וידעו · לא תשוב עוד · לא תשוב אל תערה עד אשר תכרות האומות הנזכרות בדברי הנביאים : ואתה · האנח בשברון מתני׳ · כי כל הנאנח על צרה גדולה הוא כאילו נשברו מתניו ויפול מכובד האנחה : ובמרירות · רוצה לומר ובמרירות לב תאנח לעיניהם כדי שישאלו אותך על מה אתה נאנח : והיה · אל שמועה · כמו על וכמוהו רבים ואמר שמועה כי הם היו בבבל ותבא להם זאת השמועה מירושלם : וכהתה כל רוח · תקצר וכן רוח כהה כי כהה לשון קצור ועצור וקמוץ : תלכנה מים · תלכנה כמו מים שיטעו ויזועו מרוב בהלה : הנה באה ונהייתה · הנה בקרוב השמועה הרעה באה לכם וכן תהיה כמו שתשמעו :

ויהי

כא

א וַיְהִי דְבַר־יְהוָה אֵלַי לֵאמֹר׃ בֶּן־אָדָם שִׂים פָּנֶיךָ דֶּרֶךְ תֵּימָנָה וְהַטֵּף אֶל־דָּרוֹם וְהִנָּבֵא אֶל־יַעַר הַשָּׂדֶה נֶגֶב׃ וְאָמַרְתָּ לְיַעַר הַנֶּגֶב שְׁמַע דְּבַר־יְהוָה כֹּה־אָמַר אֲדֹנָי יְהוִה הִנְנִי מַצִּית־בְּךָ ׀ אֵשׁ וְאָכְלָה בְךָ כָל־עֵץ־לַח וְכָל־עֵץ יָבֵשׁ לֹא־תִכְבֶּה לַהֶבֶת שַׁלְהֶבֶת וְנִצְרְבוּ־בָהּ כָּל־פָּנִים מִנֶּגֶב צָפוֹנָה׃ וְרָאוּ כָּל־בָּשָׂר כִּי אֲנִי יְהוָה בִּעַרְתִּיהָ לֹא תִּכְבֶּה׃ וָאֹמַר אֲהָהּ אֲדֹנָי יְהוִה הֵמָּה אֹמְרִים לִי הֲלֹא מְמַשֵּׁל מְשָׁלִים הוּא׃ וַיְהִי דְבַר־יְהוָה אֵלַי לֵאמֹר׃ בֶּן־אָדָם שִׂים פָּנֶיךָ אֶל־יְרוּשָׁלִַם וְהַטֵּף אֶל־מִקְדָּשִׁים וְהִנָּבֵא אֶל־אַדְמַת יִשְׂרָאֵל׃ וְאָמַרְתָּ לְאַדְמַת יִשְׂרָאֵל כֹּה אָמַר יְהוָה הִנְנִי אֵלַיִךְ וְהוֹצֵאתִי חַרְבִּי מִתַּעְרָהּ וְהִכְרַתִּי מִמֵּךְ צַדִּיק וְרָשָׁע׃ יַעַן אֲשֶׁר־הִכְרַתִּי מִמֵּךְ צַדִּיק וְרָשָׁע לָכֵן תֵּצֵא חַרְבִּי מִתַּעְרָהּ אֶל־כָּל־בָּשָׂר מִנֶּגֶב צָפוֹן׃ וְיָדְעוּ כָּל־בָּשָׂר כִּי אֲנִי יְהוָה הוֹצֵאתִי חַרְבִּי מִתַּעְרָהּ לֹא תָשׁוּב עוֹד׃ וְאַתָּה בֶן־אָדָם הֵאָנַח בְּשִׁבְרוֹן מָתְנַיִם וּבִמְרִירוּת תֵּאָנַח לְעֵינֵיהֶם׃ וְהָיָה כִּי־יֹאמְרוּ אֵלֶיךָ עַל־מָה אַתָּה נֶאֱנָח וְאָמַרְתָּ אֶל־שְׁמוּעָה כִי־בָאָה וְנָמֵס כָּל־לֵב וְרָפוּ כָל־יָדַיִם וְכִהֲתָה כָל־רוּחַ וְכָל־בִּרְכַּיִם תֵּלַכְנָה מַּיִם הִנֵּה בָאָה וְנִהְיָתָה נְאֻם אֲדֹנָי יְהוִה׃

ויהי

וַהֲוָה פִּתְגָם נְבוּאָה מִן קֳדָם יְיָ עִמִּי לְמֵימָר׃ בַּר אָדָם קַבִּיל נְבוּאָה לְאוֹרַח דָּרוֹמָא וְאַלִּיף עַל דָּרוֹמָא וְאִתְנַבֵּי עַל חוּרְשָׁא דַּחֲקַל דָּרוֹמָא׃ וְתֵימַר לְחוּרְשָׁא דְּדָרוֹמָא קַבִּיל פִּתְגָמָא דַּיְיָ כִּדְנַן אֲמַר יְיָ אֱלֹהִים הָא אֲנָא מַדְלִיק בָּךְ אֶשָּׁתָא וְתִקְטִיל בָּךְ כָּל אִילָן רְטִיב וְכָל אִילָן יַבִּישׁ לָא תִתְטְפֵי לְשַׁלְהוֹבִיתָא דִּמְשֵׁיצְיָא וְיִתְרַשְׁמוּן בָּהּ כָּל אַפַּיָּא מִדָּרוֹם לְצִיפּוּנָא׃ וְיֶחֱזוּן כָּל בְּנֵי בִּשְׂרָא אֲרֵי אֲנָא יְיָ אַדְלִיקְתַּהּ לָא תִטְפֵי׃ וַאֲמָרִית קַבִּיל בָּעוּתִי יְיָ אֱלֹהִים הָא אִינוּן אָמְרִין לִי הֲלָא מַמְתִּיל מַתְלִין הוּא׃ וַהֲוָה פִּתְגָם נְבוּאָה מִן קֳדָם יְיָ עִמִּי לְמֵימָר׃ בַּר אָדָם קַבִּיל נְבוּאָה עַל יְרוּשְׁלֵם וְאַלִּיף עַל מַקְדְּשִׁין וְאִתְנַבֵּי עַל אַרְעָא דְּיִשְׂרָאֵל׃ וְתֵימַר לְאַרְעָא דְּיִשְׂרָאֵל כִּדְנַן אֲמַר יְיָ הָא אֲנָא שְׁלַח רוּגְזִי עֲלָךְ וְאַפֵּיק חַרְבִּי מִלְּדָנַהּ וְאַגְלֵי מִינִיךְ זַכָּאָךְ בְּדִיל לְשֵׁיצָאָה חַיָּבָךְ׃ חֲלַף דְּאַגְלֵי מִינִיךְ זַכָּאָךְ בְּדִיל לְשֵׁיצָאָה חַיָּבָךְ כְּבֵן תִּיפּוֹק חַרְבִּי מִלְּדָנַהּ עַל כָּל בִּשְׂרָא מִדָּרוֹם לְצִיפּוּנָא׃ וְיִדְּעוּן כָּל בְּנֵי בִּשְׂרָא אֲרֵי אֲנָא יְיָ אַפֵּיקִית חַרְבִּי מִלְּדָנַהּ לָא תְתוּב עוֹד׃ וְאַתְּ בַּר אָדָם אִתְאֲנַח כִּזְיוֹעַ חַרְצִין וּבְמֵרַר תִּתְאֲנַח לְעֵינֵיהוֹן׃ וִיהֵי אֲרֵי יֵימְרוּן לָךְ עַל מָא אַתְּ אִתְאֲנַח וְתֵימַר עַל בְּשׂוֹרְתָא אֲרֵי אַתְיָא וְיִתְמְסֵי כָּל לֵב וְיִתְרַשְׁלָן כָּל יְדִין וְתִיעֲמֵי כָּל רוּחַ וְכָל רְכוּבַיָּא יִתְאַשְׁדָן מַיָּא הָא אַתְיָא וְתִתְקַיֵּים אֲמַר יְיָ אֱלֹהִים׃

והוה

רשי

דרך תימנה · ארץ ישראל בדרומה של בבל : אל יער השדה · אל בית מקדשי שעתיד להיות כיער וכשדה להחרש להלך בו שועלים : ונצרבו · לשון צרבת השחין ועל שפתיו כאש צרבת לשון כויה : כל פנים מנגב צפונה · כל האנשים שבדרומה של בבל שהיא בצפון לשון צרב רטר״ייר בלע״ז : ממשל משלים הוא · כשאני מתנבא להם בלשון משל וחידה כגון יער ואש אוכלת לח ויבש : ויהי דבר יי׳ אלי לאמר · הנבא להם נבואה מפורש׳ שאמרתי לך שים פניך דרך תימנה אני מפרש לך שים פניך אל ירושלם : והטף · והנבא וכן אל תטיפו ואל תטיף על בית ישחק : אל מקדשים · הוא יער השדה : מקדשים · שני חורבנים : צדיק ורשע · הוא הלח והיבש : יען אשר הכרתי ממך · וידעתי כי ישמחו האומות לאידכ׳ אקצוף עליהם ואגרה את נבוכד נצר בכלם הוא שכתבתי ונצרבו בה כל פנים הדרומיים : חרב

מסרה

לא תכבה ו׳ וסי׳ בריש צו ובישעיה סימ׳ ל״ד : אמרים לי ג׳ בליש׳ וסימ׳ הלא ממשל משלים · ישמו על עקב בשתם · שמחתי באמרים לי בית יי׳ נלך : מתערה ד׳ בקריא׳ וסי׳ וישלפה מתערה · הנני אליך · והוצאתי חרבי מתערה · ודבתריה והוצאתי חרבי מתערה : ונמסר ב׳ וסימ׳ וכל המלאכה נמבזה ונמס · אל שמועה כי באה ונמס :

מנחה גדולה

א״ל אף אנו יצאנו מרשותו של הקב״ה נהיה כאומו׳ העולם א״ל יחזקאל העולה על רוחכם היו לא תהיה חי השם וגו׳ אמר להם כל זמן שלא מכרו ברשותו הוא ואתם לא נמכרתם ולא בכסף תגאלו הנה ביארו שהיתה כוונתם לצאת מכלל הדת וכבר ניבא זה אדונינו משה באומרו והפיצ׳ אתכם בעמים ונשארתם מתי מספר בגוים אשר ינהג ה׳ אתכם שמה ועבדתם שם אלקים אחרים מעשה ידי אדם עץ ואבן אשר לא יראון ולא ישמעון ולא יריחון ועל זה אמר כאן הנביא והעולה על רוחכם היו לא תהיה ובאר מהו העולה על רוחם באומרו אשר אתם אומרים נהיה כגוים כמשפחות הארצות לשרת עץ ואבן שהם הפסילים כמו שהם עובדים אבל המחשבות הזאת העולה על רוחכם דעו נא וראו שהיו לא תהיה לעד ולא תתקיים לפי שאני נשבע חי השם אם לא ביד חזקה וזרוע נטויה ובחמה שפוכה אמלוך עליכם ואמר יד חזקה וזרוע נטויה לחמה שפוכה לכלול כל בני ישראל אם היהודים שעמדו בדתם וטעמם לא נאמר שהנה ימלוך עליהם ביד חזקה ובכחו הבלתי בעל תכלית ואמר זה על היהודים אשר בארץ אדום · ואמר ובזרוע נטויה על היהודים שבארץ ישמעאל שעמדו ביהדותם ושמרו דתם וכנגד המשומדים והאנוסים שיצאו מכלל הדת אמר ובחמה שפוכה אמלוך עליכם שהחמה היא מפני שעברו על דת ורמז בזה שאע״פי שישתדלו הם וזרעם אחריהם להיות כגוים גמורים הנה לא היה כן כי תמיד יקראו אותם משפחות הארצות יהודים ובשם ישראל יכנם בעל כרחם ויחשבו אותם ליהודים ויעלילו עליהם שהם מתיהדים בסתר ובאש שרוף ישרפו אותם על זה וכל זה ככלל באומרו ובחמה שפוכה אמלוך עליכם שאע״פ שהם ירצו להראות עצמם גוים הנה בעל כרחם יהיו נחשבים ליהודים כי המלך ה׳ צבאות ימלוך עליהם בעל כרחם ולפי שהם יתערבו בגוים ויתחתנו בהם ויפולו בארצותם אמר והוצאתי אתכם מן העמים וקבצתי אתכם מן הארצות אשר נפוצותם בם הנה נתבאר שלפי שיהיה קבוץ הגליות כולל לכל עדת ישראל אם לאותם שעמדו ביהדותם ואם לאותן שעברו על דת וכמו שאמר ישעיהו ובא לציון גואל וגו׳ לכן נאמר כאן בענין קבוץ גליות ביד חזקה כנגד היהודים הגמורים שבארץ אדום ובזרוע נטויה אותם שבארץ ישמעאל ובחמה שפוכה כנגד אותם שעברו על דת ומזה התבאר שישראל אעפ״י שחטא ישראל הוא ואע״פ שעבדו ע״ז לא יצאו מהשגחת הש״י והנהגתו ולא יצא אחד מצאנו ועם מרעיתו להיות לעם אחר לא יחליפנו ולא ימיר אותו ברשעת הגוים טוב ברע או רע בטוב כי על כל פנים ישוב אל העדר אשר ממנו לוקח הוא וזרעו ואמנם איך תהיה ההוצאה והקבוץ הזה הנה נרמז באומרו ובחמה שפוכה ר״ל שבאחרית הימים יעיר ה׳ לבות המשומדים האנוסים ההם או זרעם לשוב אל ה׳ ולעשות קצת המצות בסתר וכמו שאמר משה רבינו עליו השלום אחרי אותו פסוק שזכרתי למעלה ובקשתם משם את ה׳ אלהיך ויעורר לבות הגוים לרדוף אחריהם על זה ולהעליל עליהם לאמר אתם מתיהדים ואת דתי הגוים אינכם עושים וישרפו אותם לאלפים ולמאות באכזריות חמה ושטף אף כמו שראינו בעינינו בדור הזה במלכיות ספרד ומפני זה יתעוררו לבות האנוסים ההם ובניהם נשיהם וטפם לנוס ולברוח מארצות מגוריהם מקרב ארם ללכת למרחקי ארץ למלט על נפשם ובזה האופן יהיה קבוצם מן הארצות אשר נפוצו שם מפאת ההכרח וליראת המות בחימה שפוכה שימלוך עליהם ית׳ ואמנם היהודים האומללי׳ יהיה קבוצם ויציאתם מארץ מגוריהם במצות המלכים שיאמרו אליהם קומו צאו מתוך עמי ולכן אמר שיקבצם ביד חזקה כלומר באותו דרך ששלחם פרעה שהכריחם לצאת מארצו והודיע עוד בזה שלא יחשבו המקובצים ההם שמיד בצאתם מארץ מגוריהם יבאו בדרך ישרה בלי עיכוב אל אדמת ישראל

וַיְהִי דְבַר־יְהוָה אֵלַי לֵאמֹר׃ בֶּן־אָדָם הִנָּבֵא וְאָמַרְתָּ כֹּה אָמַר יְהוָה אֱמֹר חֶרֶב חֶרֶב הוּחַדָּה וְגַם־מְרוּטָה׃ לְמַעַן טְבֹחַ טֶבַח הוּחַדָּה לְמַעַן־הֱיֵה־לָהּ בָּרָק מֹרָטָּה אוֹ נָשִׂישׂ שֵׁבֶט בְּנִי מֹאֶסֶת כָּל־עֵץ׃ וַיִּתֵּן אֹתָהּ לְמָרְטָה לִתְפֹּשׂ בַּכָּף הִיא־הוּחַדָּה חֶרֶב וְהִיא מֹרָטָּה לָתֵת אוֹתָהּ בְּיַד־הוֹרֵג׃ זְעַק וְהֵילֵל בֶּן־אָדָם כִּי־הִיא הָיְתָה בְעַמִּי הִיא בְּכָל־נְשִׂיאֵי יִשְׂרָאֵל מְגוּרֵי אֶל־חֶרֶב הָיוּ אֶת־עַמִּי לָכֵן סְפֹק אֶל־יָרֵךְ׃ כִּי בֹחַן וּמָה אִם־גַּם־שֵׁבֶט מֹאֶסֶת לֹא יִהְיֶה נְאֻם אֲדֹנָי יְהוִה׃ וְאַתָּה בֶן־אָדָם הִנָּבֵא וְהַךְ כַּף אֶל־כָּף וְתִכָּפֵל חֶרֶב שְׁלִישִׁתָה חֶרֶב חֲלָלִים הִיא חֶרֶב חָלָל הַגָּדוֹל הַחֹדֶרֶת לָהֶם׃
טו לְמַעַן לָמוּג לֵב וְהַרְבֵּה הַמִּכְשֹׁלִים עַל כָּל־שַׁעֲרֵיהֶם נָתַתִּי אִבְחַת־חָרֶב אח

וַהֲוָה פִתְגַם נְבוּאָה מִן קֳדָם יְיָ עִמִּי לְמֵימָר׃ בַּר אָדָם אִתְנַבֵּי וְתֵימַר כִּדְנַן אֲמַר יְיָ אֱלֹהִים אֵימַר חַרְבָּא דְמַלְכָּא דְבָבֶל תִּקְטוֹל וְחַרְבָּא דִבְנֵי עַמּוֹן תִּתְנֵי וְתֵשֵׁיצֵי׃ בְּדִיל לְמִקְטַל קְטוֹל אִשְׁתְּלִיפַת בְּדִיל לְמֶיעְבַּד פּוּרְעָנוּת אִשְׁתְּנִינַת עַל דְּחָדִיאוּ שִׁבְטָא דְבֵית יְהוּדָה וּבִנְיָמִין לְשִׁבְטֵי יִשְׂרָאֵל כַּד גְּלוֹ עַל דִּפְלַחוּ לְטַעֲוָתָא וְתָבוּ אִינוּן לְמִטְעֵי בָּתַר צַלְמֵי אָעַיָּא׃ וִיהַב פּוּרְעָנוּתְהוֹן לְאִתְמְסָרָא בְּיַד מַלְכָּא דְבָבֶל הִיא מְחַת חַרְבָּא תְּהֵי פּוּרְעָנוּתְהוֹן לְמִמְסַר יַתְהוֹן בְּיַד קָטוֹלִין׃ צְוַח וְאֵילֵיל בַּר אָדָם אֲרֵי הִיא הֲוָת בְּעַמִּי הִיא וְכָל רַבְרְבֵי יִשְׂרָאֵל קְטוֹלֵי חַרְבָּא אִתְכַּנָּשׁוּ וְאָתוּ עַל עַמִּי מִכְּחוֹר סְחוֹר בְּכֵן טְפַח עַל יַרְכָא׃ אֲרֵי אִתְנַבִּיאוּ עֲלֵיהוֹן נְבִיַּיא וְלָא תָבוּ וּמָה יְהֵי בְּסוֹפֵיהוֹן אֵימַר וְאַף שִׁבְטָא דְבֵית יְהוּדָה וּבִנְיָמִן מִיגְלָא יִגְלוֹן וּכְעוֹבָדֵיהוֹן בִּישַׁיָּא לָא יִתְקַיְּימוּן אֲמַר יְיָ אֱלֹהִים׃ וְאַתְּ בַּר אָדָם אִתְנַבֵּי וּטְפַח יַד עַל יַד וְתִתְכְּפֵיל חַרְבָּא תְּלִיתָא חֲרַב קָטוֹלִין הִיא חֲרַב פּוּרְעָנוּת קְטוֹלָא רַבָּא דְּמִזְיְעָא לְהוֹן׃ בְּדִיל לְמִתְבַּר לִבְּהוֹן וּלְאַסְגָּאָה מַתַּקְלְהוֹן עַל כָּל קִרְוֵיהוֹן מַנִּיתִי קָטְלֵי חַרְבָּא׃ ווי

הוחדה ג׳ וסימ׳ חרב חרב הוחדה וגם מרוטה · ודבתריה למען טבוח טבח הוחדה · ודבתריה לתפש בכף היא הוחדה · תלתיהון בחד ענינא דא בתר דא : מגורי ב׳ בתרי ליש׳ וסימ׳ בארץ מגורי אביו · מגורי אל חרב היו · שלישתה ג׳ כתיב כן בליש׳ וסי׳ ונסכיהם חצי ההין · ויוסף יי׳ קרא שמואל · ותכפל חרב שלישתה · והרבה ב׳ וסימ׳ למוג לב והרבה המכשלים · והרבה עמו פדות והוא יפדה · ואינון מן זוגין מן כ״ב דמשמשין וה׳ בריש תיבותא וסימ׳ נמסר במסרה רבתא בערך ה׳ :

רש"י

חרב חרב · שתי חרבות חרב מלך בבל ראשונה ואחר כך חרב בני עמון ביד ישמעאל בן נתניה · שיהרוג את גדליה ואת הנאספים אליו משארית החרב כמו שמפורש בירמיה : מרוטה · פורבי"אה בלע"ז ומנחם חברו לשון שליפה וכן ויתן אותה למורטה וכן כלם : היה לה ברק · להיות לה ברק זהרורית פלנדור"ש בלע"ז : או נשיש · לשון תמיה הוא שמא יש לנו לשמוח עוד : שבט בני מואסת כל עץ · שבט שאני מכה בה את בני ליסרו קשה מכל השבטי׳ ומואסת היא מכח כל מטה וכל עץ כי אינה אלא לכלוס : ויתן אותה · את השבט : למורטה לתפש בכף · לנחנחה שתהא נוחה והגונה לתופשה בכף : היא הוחדה חרב · היא השבט חרב חדה ומרוטה היא לתת אותה ביד נבוכד נצר להרוג בה : והילל · לשון יללה : כי היא · החרב תהיה בעמי · ובכל נשיאיהם ושריהם : מגורי אל חרב · קבוצת עמים באים לחרב הין סביבו׳ עמי כן ת״י מגורי לשון אוגר בקיץ בן משכיל אגרה בקיץ אגרה בקציר נהרסו ממגורות העוד הזרע במגורה ומנחם חברו לשון יראה כמו ויגר מואב : לכן ספק אל ירך · לנהי ולקינה : כי בחן · כי בוחן רב בגזרות שאר פורענות הרבה כבחנתו בהן שפוט ודבר ורעב וחיה : ומה אם גם שבט מואסת לא יהיה · ומה אהי עוד על בני אם גם שבט מואסת זו תבא עליו ועם שאר הבחן : לא יהי׳ · עוד בני בעולם וכן ת״י לא יתקיימון אבל שאר המקר׳ לא תרג׳ כך וכן נרא׳ בעיני ושמעתי בו לשונות רבים וראיתי בסיפרי פתרונות ולא נתיישבו לי והפייט שייסד בחנוכה מואסת כל עץ הדקור המונה מסייעני שקרא את החרב מואסת כל עץ ויונתן כן תרג׳ או נשיש וגו׳ על דחדיאו שבטא דבית יהוד׳ ובנימן לשבטי דישראל כד גלו על דפלחו לטעותא ותבו אינון למטעי בתר צלמי אעיא אף הוא מפרש או נשיש לשון תמיהא · כי בחן ומה אם גם שבט מואסת לא יהיה ארי איתנביאו עליהון נביא ולא תבו כלומר כבר הדבר בחון שלא ישובו ומה יהא בסופיהון אם גם שבט מואסת לא יהיה אימר ואף שיבטא דבית יהודה ובנימן מגלא יגלון ובעובדיהון בישיא לא יתקיימון מלכות שבט שהיתה מואסת בחבירתה ומלעגת עליהם ועל הרעה הבאה עליהם אף היא לא תהיה ולא תקום עוד אפתרנו לשון אחר או נשיש וגו׳ או שמא נשיש כי תאמר אלי שבט בני מואסת כל עץ מלכי יהודה מואסי ע״ז הם כמו שמלינו באביה שאמר ועמכם עגלי הזהב ואסא ויהושפט וחזקיהו ויאשיהו שבערו כל ע״ז שבעולם שתחת ידם ואף אלו ישובו בתשובה זעק והילל · ואל תשיש על זאת כי היא תהיה בעמי ולמה כי בוחן כבר בחון הדבר לפני שלא ישובו תשובה הוגנת · ומה אם גם שבט מואסת לא יהיה ומה אמתין עוד אפילו אם באו לשוב ולמאוס בע״ז לא יתקיים הדבר בידם כי ימהרו לשוב לרשעתם והוא שאמ׳ לירמיה אם ישוב לא ישוב : הנבא והך כף אל כף · כדרך הסופדים ומה היא הנבואה והכפל חרב שלישיתה אני אמרתי חרב חרב חרבו של נבוכד נצר להחריב ירושלם וחרב בני עמון בגדליה עוד יש חרב של שלישית כפולה פי שתיהן הללו וחרב חללים תהיה והיא חרב החלל הגדול המפלת חללים רבים : החודרת להם · בכל אשר תלכו תרדף אתכם בחדרי חדרי׳ הרי יוחנן בן קרח ושרי החיילים ילכו למצרים שם תשיגם חרב וכן בכל המקומות אשר ימלטו מהם אל ערים בצורות כמו שאמור בענין על כל שעריהם נתתי אבחת חרב : למוג · לשון הנעה לשון אחר לשון דבר נמס : והרבה המכשולי׳ · והרבות המכשולי׳ וכן כל הרבה שבמקר׳ לשון הרבות הוא לשון פעול · אבחת חרב יש פותרין טבחת טי״ת תחת אל״ף באט״ב ויש פותרין כמו אבעת לשון בעתה ולא יתכן כי הת״ו באבחת אינה יסוד ולא באה אלא לסמיכה והת״ו בבעתה מן היסוד ואני אומר אבחת חרב השמעת קול הורגי חרב לשון נביחה גלאפ״ישמינט בלע״ז כי נו״ן בנביחה יסוד נופל הוא כמו נו״ן בנשיכה ותבא אל״ף במקומה כמו אחוותי באזניכם אסוך שמן ומנחם פירש כמו אימת חרב ואין לו דמיון אלא פתרונו לפי ענייני : אח

רד"ק

ויהי · בן אדם · אמר חרב חרב הוחדה וגם מרוטה אמור להם כי זאת החרב הנזכרת שאמרתי והוצאתי חרבי מתערה הוחדה לכרות היטב ומהר וגם מרוטה שעברה החלודה מעל פניה כדי שתבריק ותפחיד בני אדם במראה ופירש בפסוק הבא אחריו למען טבוח טבח וכפל חרב חרב כדרך הנוהים והכואבים שכופלים דבריהם כמו מעי מעי ראשי ראשי ויונתן תירגם חרבא למלכ׳ דבבל תקטול וחרב דבני עמון תיתני ותשיצי פירו׳ חרב בני עמון חרב ישמעאל כי בעלים מלך בני עמון שלחו : מרוטה · ענין המריקה והעברת החלודה יפה עד שתבריק כמו נחשת ממורט : למען טבוח טבח יבא שם הפועל עם הפעול לחזק הפעולה וכן למען בלוע בלע קלף יי׳ על אבותיכם קלף ומפלה מעל ביי׳ וינס דוד נוס והדומים להם כמו שכתבנו בספר מכלל בחלק הדקדוק ממנו : למען היה לה ברק · היה מקור כמו היות וכן הבט ימין וראה : מרטה · מפלא נזכר שם פועלו ודגש הטי״ת לתפאר׳ הקריאה לחזק קריאת הטי״ת כי כן דרך העברי ובמקומות רבים נמצא כמו זה במקרא כמו שכתבנו בספר מכלול בחלק הדקדוק ממנו : או נשיש שבט בני מואסת כל עץ · או שמא שאמרו ששים ונשמח לזאת החרב כי לא יגאה לנו אלא להויבינו לא נוכל לשמוח לה כי לכרות שבט בני יבאה ומואסת כל עץ לכרות עתה אלא שבט בני זהו ישראל וי״ת הפסוק כן בדיל למקטל קטול אישתליפת וגו׳ : ויתן אותה למרטה · מקור בתוספת ה״א כמו לקרבה אל המלאכה כי הה״א רפה ר״ל האל יתברך שהוציאה מתערה נתנה למורט : לתפוש בכף · שיתפוש אותה ההורג בכף אחר שימרטו אותה וכפל הענין עוד ואמר היא הוחדה חרב והיא מורטה לתת אותה ביד הורג · מרטה גם זה בדגש הטי״ת : היא הוחדה חרב · כמו הפוך היא חרב הוחדה וכן כל רבים עמים כמו כל עמים רבים רבות עתים כמו עתים רבות והדומים להם : זעק והילל בן אדם · כי היא היתה בעמי החרב הזאת תהיה בעמי לכן זעק והילל בן אדם לא שתשים כמו שאמר או נשיש : היא בכל נשיאי ישראל · כי יאשיהו מת בחרב · וכן יהויקים ובני צדקיהו שנשחטו לעיניו וכן אותם שגלו בעבור החרב שעברה עליהם גלו : מגורי אל חרב היו אל עמי · מענין ויגר מואב ענין פחד ויראה פחדי חרב היו עמי קודם שבאה עליהם החרב כמו שאמר חרב יראתם וחרב אביא עליכם ובאה מלת מגורי בסמוך על מלת אל כמו שבא הסמיכות אל מלת עליו על מלת את כמו והולכי על דרך שיחו ומשוש את רצין וי״ת כן נוח ואוליל וגו׳ : לכן · שהחרב הזאת היא בעמי ובכל נשיאי ישראל : ספוק אל ירך · אל כמו על : כי בחן ומה · כי החרב הזאת הוציאה לבחון בה בני אדם וכל המריטה שנעשית להבריקה ולהפסיד בה בני אדם כדי שישובו בני אדם לדרך הטובה והוחדה לכרות בה אם לא ישובו : ומה אם גם שבט מואסת לא יהיה · ומה יהיה זה הבוחן אם גם שבט בני תמאס לכרתו כמו שמואסת כל עץ מה יהיה הבוחן הזה הנה לשוא מורטה והבריקה והברקת החרב היא משל להזהרת הנביאים ויונתן תירגם ארי איתנביאו עליהון נבייא ולא תבו וגו׳ : ואתה בן אדם · ותכפל החרב שלישיתה · מלעיל והה״א נוספת והוא כמו שלישית כלומר תכפל שלשה פעמים לכך נקראת החרב שלישית רוצה לומר שיהיו הגזרות שונות ומשלשות עליהם יש מפרשים שלישיתה גדולה כמו השליש אשר למלך ושלישים על כולו : חלל הגדול · דרך כלל כלומ׳ חללים רבים וגדולים שיפלו בה מלכים ושרים : החודרת להם · המכה אותם בחדרי בתיהם או שהיתה לפונה בחדר עד עתה שיצאה בעבורם ויונתן תירגם שלישיתה תליתא ותירגם האודרת להם דמזיעא להון ותרגומו כמו הפוך החודרת ענין חרדה : למען למוג לב · אמר כאן מלת הטעם ואות הטעם כי די לו אם יאמר למען מוג לב או למוג לב מבלי זכר למען והיא לתוספת דבר ולחזק הדבר ופי׳ בעבור שימס לבבם וירבו מכשוליהם : והרבה · מקור בשקל והחיה אותם הזנה הזנו : על כל שעריהם נתתי אבחת חרב · פי׳ ענין בעתה כמו אבעת בך כך פירשוהו המפרשים לפי ענינו כמו ברק חרב והדומה לו ויש מפרשים אבחת שבחת בחלוף אל״ף בטי״ת באלפא ביתא דחס׳ ב״ח ויונתן תירגם קטלי חרבא : אח

מנחה גדולה

ישראל כי הנה קודם זה יביאם השם אל מדבר העמים ושפוט אותם פנים אל פנים כאשר נשפטו את אבותינו במדבר ארץ מצרים ואמנם מהו המדבר הזה ולמה קראו מדבר העמים לא פערו בו המפרשים שיעור אמתי כיהם חשבו שיהיה מדבר שמם ומקום שאין שם אדם ולא עובר ושב כדי שלא יראו הגוים ברעתם ויקמת לבבם ושזהו אומרו פנים אל פנים ר״ל ביני וביניכם מבלי אמצעי ואין הדבר כן אבל אמתתהענין הזה בעונותינו פרצו הזמן והנסיון הורה אותו והוא שהקב״ה מוציא את ישראל אם היהודים גמורים ואם השבי פשע ובעלי תשובה . מהאנוסים ומקבלם מן הארצות אשר נפוצו שם האמנם אינם הולכים בדרך ישר אל אדמת הקדש כי אם מגוי אל גוי וממלכה אל עם אחר כי אותם הבורחים מאימת המות והמגורש׳ מרשעת המלכים ילכו בטלטול גדול מפה אל פה ובגוי אשר לא ישמע לשונו יתמידו להלוך ימים רבים ואותו הטלטול החזק והעלום קרא כאן בלי ספק מדבר העמים כי הוא היה להם כמדבר אשר בו נחש שרף ועקרב וצמאון שהם הרעות והצרות אשר מצאו בדרכיהם האמנם לא יהיה מדבר שמם כמו אותו מדבר שהלכו בו ישראל בצאתם ממצרים כי אותו מדבר מצרים היה שמם מבלי יושב וזה יהיה מדבר העמים המתחלפים אשר יעברו בהם ובארציהם וגו יתבררו ויתלבנו ויצטרפו רשעים כי במדבר

הזה יתמו ושם ימותו האנסים הפושעים ונעל זה אמר ונשפטתי אתכם שם שיעשה בהם משפט ולפי שלא יהיה המשפט ההוא מפאת המקרה ולא מפאת המערכות כי אם בהשגחה פרטית ממנו ית׳ לכן אמר ונשפטתי אתכם שם פנים אל פנים שהוא שם נאמר על ההשגחה הפרטית כמו שאמר פנים בפנים דבר ה׳ עמכם כי כמו שבגאולת מצרים נאמר ועברתי בארץ מצרים ובא בקבלה האמתית אני ולא מלאך אני ולא שרף אני ולא שליח ובמדבר ג״כ הושגח מבלי אמצעי כמו שאמר במדבר הזה אשר נשאך ה׳ אלהי׳ כן אמר כאן ונשפטתי אתכם שם פנים אל פנים וכזה גלה שתהיה הגאולה העתידה דומה לגאולת מצרים בבחינות רבות כמו שהזכירו רבינו ז״ל ע״כ : ולע״רן אחרי אמרו חי אני נאם ה׳ וגו׳ אם אדרש לכם אמר עם כל זה על יעלה על רוחכם שאני רוצה להעמים עליכם עונשים אעפ״י שהרביתם לפשוע עם כל זה אעשה לכם לפנים משורת הדין כי לפי הדין הקב״ה מצרף מחשבת ע״ז למעשה מ״מ אני לא אעשה כן אלא והעולה על רוחכם היו לא תהיו מה שהיה במחשבתכם לעשות ולעבוד ע״ז לא אצרף לכם ליענש עליכם וזה היו לא תהיו שלא תהי׳ חטא לכם מה שאתם אומרים להיות ככל הגוים וגו׳ וקרוב לזה במדרש רבה מנין שאין העולה בא אלא על הרהור הלב שנ׳ והעולה על רוחכם היו לא תהיה וגו׳

לקוטי שושנים להר"י בי רב

ויהי דבר ה׳ בן אדם הנבא וגומ׳ אמור חרב חרב הוחדה וגומ׳ אמור להם כי זאת החרב שאמרתי למעלה והוצאתיה מתער׳ הוחדה לכרות פשיב וגם מורטה שעברה החלודה ופי׳ אותו הכתוב הבא אחריו למען טבוח טבח הוחדה למען היה לברק מורטה וכו׳ : או נשיש שבט יר׳ שאו׳ הכביא או כמה שמחה ישמח הש״י אם יהיה בני לשבט לשהחרב לא יוכל לכלות לפי שהחרב מואסת לכרות עץ והכוונה שהש״י שמח כשהרשעים חוזרים בתשובה כמ״ש כי לא לכלא אריב שאינו מריב אלא כדי שיהא הוא נוכח וז״א או נשיש וגו׳ : ויתן אותה למורטה וגו׳ כא לתת סבה למה ענין מורטה והוא לשיהיו יראים ממנו שאין הכוונה להרוג שאם הכוונה להרוג למה הוא מורטה כי יספיק לשיות הוחדה ביד ההורג לשיכרות ולזה אמר שיתן אותה למורטה לתפוש בכף הורג לשיהיו יראים ממנו והראיה שהיא החרב הוחדה והיא מרוטה היא לתת אותה ביד ההורג כנז׳ : זעק והילל בן אדם וגו׳ יר׳ שכשלאל׳ זבא רעה והוא לא גרם הוא צועק ומרי׳ קולו אמנם אם הוא שגתו הוא מיליל בינו לבין עצמו לז״א זעק מהרעה שבא לך והיליל בינך לבין עצמך שאתה גרמת לפי כי היא היתה בעמי בכל נשיאי ישראל מגורי אל חרב ר״ל בכל יום היה מטיל אימ׳ עליהם כמ״ש למעלה והוצאתי חרבי ואינו מועיל ואתה גרמת הרעה לכן ספוק על ירך וגו׳ : כי בוחן ומה אם גם שבט מואסת לא יהיה נאם ה׳ אלהים יר׳ מה בוחן יהיה לשיהיה שבט בני שהחרב יהיה מואסת אותו שלא יהיה נאם ה׳ שלא יהיה מה שאמרתי · או ירצ׳ חרב הוחדה למען טבוח טבח וגו׳ עץ כמשל לחכמה ולתורה שהוא עץ חיים וירצ׳ איך תאמרו נשיש ולא נדאג מזה ולא תיראו מן החרב והנה שבט ישראל שהוא בני ככל מואסת כל עץ כאומ׳ על מה אבדה הארץ ואמר בסוף הפרשה כי בוחן ומה כלו׳ כי תאמרו נעמוד בטח בעופל ובחן ומה הבטחון הזה כי הנה אם שבט בני מואס׳ כל עץ שהיא התורה והמצות או לא יהיה הבטח ואם לא יתאשו חזרתי יהיו בטוח וכן כולל לפרש בוחן מענין בתחלה שבזה שלקו לבחון אם תקולל התחנה :

רש"י

את עשויה לברק · אוי ואח כי עשויה היא ללהט מרוטה ומוברקת : מעטה לטבח · ועטויה כשמלה עד תתפש בכף לטבח ביום המלחמה ויש פותרין מעטה על לשון מיעוט שתתמעטת כשמשכנין אותה וטעות הוא ביד' כי חסרון הוי"ו ודגשו' הטי"ת יורה עליה כי אין המ"ם · שורש בתיבה כמ"ם של מתוכה ומסוכה ומעטה ומעלפת ספירי' ומנחם חבר מעטה לשון מחשבה כמו התיב עיטה וטעי' אבל דונש פתר אותו כמו עוטה אור כשמל': התאחדי · אל מקום אחד או לימין או לשמאל : מועדות · מזומנות : וגם אני אכה כפי אל כפי · אני אמור לך הכה כף אל כף וגם אני כמוך מקונן עליהם ואכה כפי אל כפי אך חמתי בוערת בי והניחותי אותה : שים לך שנים דרכים · כמו שהוא מסיים המקרא : ויד ברא בראש דרך עיר · פנה לך מקו' בראש דרך שאתה בה ועשה לך כמין דרך מפוללת לפרשת דרכים אחד פונה לימין ואחד פונה לשמאל : יצאו שניהם · שני הדרכים : ויד ברא מקום פנה מן הקוצים והברקני' איסר"טיר בלע"ז ודוגמתו בספר יהושע עלה לך היערה ובראת לך שמה ועוד כי הר יהיה לך כי יער הוא ובראתו ומנחם חבר' כלם לשון בריר' כמו ברו לכם איש ברא ליסג"ט בלע"ז: דרך תשים לך וגו' · סימן שתי דרכים הללו למלך בבל היוצ' מארצו על מנת לילך או לירושלם או לרבת בני עמון לאי זו מהיהן שיפול לו גורל בקסמיו עליה כמו שמפורש כי עמד מלך בבל וגו' : אם הדרך · קאר"פור בלע"ז : קלקל בחצים · ליהט בלהט חצים זרה מן כלפי למעלה והיא פונה מאליה לימין או לשמאל ולמקום שהיא פול' הוא הגור' קלקל בחצי' חברו מנחם עם נחשת קלל ועם לא פנים קלקל ויש משמע קלקל לשון קלקול כמו וכל הגבעות התקלקלו ויש לועזים קלקל טראחי"ט בלע"ז וכן ת"י קלקל בחצים קשית בגרירייא : שאל בתרפים · כלם שמדבר במכשפות ויש שעה שמכוונת שאם עושהו באותה שעה יש בו דבור לפעלם : ראה בכבד · יש בקיאים קוסמים בכבד : בימינו היה הקסם ירושלם · כל גורלותיו קסמו לו לבא ירושלם : לשום כרים · שלטוני' ממוני' ראשי גייסות : לשום כרי' על שערי' · אתה וגיים שלך שב על שער פלוני : לשפוך סוללה · שופכין עפר וסוללין וצוברין תל גבוה וכובשין אות' כעין שכובשין תלי המגדלים לעמוד עליו ולהלחם בבני העיר : והיה להם · לישראל מה שעשה נבוכד נצר כקסם שוא · ולא יאמינו שיגליה אך באמת שבועי שבועות להם ארבעים ותשע פעמים קסם להם נבוכד נצר וכל הקסמים כוונו זה כזה : והוא

מקרא ותרגום

אָח עֲשׂוּיָה לְבָרָק מְעֻטָּה לְטָבַח: | וַוי חַרְבָּא אִשְׁתְּלִיפַת לְמִקְטַל
כ הִתְאַחֲדִי הֵימִנִי הָשִׂימִי הַשְׂמִילִי ל' ל' ל' (וכ'חס'בליש') | אִשְׁתַּנִינַת לְשֵׁיצָאָה: אִשְׁתְּלִיפִי
אָנָה פָּנַיִךְ מֻעָדוֹת: וְגַם־אֲנִי אַכֶּה ל' | וְקַטִּילִי מִדָּרוֹמָא וְשֵׁיצִי מִן צִיפוּנָא
כַּפִּי אֶל־כַּפִּי וַהֲנִחֹתִי חֲמָתִי אֲנִי ט' | לְאָן אַפָּךְ מְזַמְּנִין: וְאַף אֲנָא אַיְתֵי
יְהוָה דִּבַּרְתִּי: | פּוּרְעָנוּת עַל פּוּרְעָנוּת וַאֲנִיחַ חֵימְתִי
וַיְהִי דְבַר־יְהוָה אֵלַי לֵאמֹר: וְאַתָּה | אֲנָא יְיָ גְּזָרִית בְּמֵימְרִי: וַהֲוָה פִּתְגָם
בֶן־אָדָם שִׂים־לְךָ ׀ שְׁנַיִם דְּרָכִים כ"ד בסיפ' | נְבוּאָה מִן קֳדָם יְיָ עִמִּי לְמֵימַר: וְאַתְּ
לָבוֹא חֶרֶב מֶלֶךְ־בָּבֶל מֵאֶרֶץ אֶחָד | בַּר אָדָם אַתְקֵין לָךְ תַּרְתֵּין אוֹרְחָן
יֵצְאוּ שְׁנֵיהֶם וְיָד בָּרֵא בְּרֹאשׁ דֶּרֶךְ־ י"ד ג' ב' (ל"ה) | דְּיֵיתוֹן בְּהוֹן קָטוֹלֵי חַרְבָּא דְּמַלְכָּא
עִיר בָּרֵא: דֶּרֶךְ תָּשִׂים לָבוֹא חֶרֶב ב' | דְּבָבֶל מִמְּדִינְתָּא חֲדָא יִפְקוּן תַּרְוֵיהוֹן
אֵת רַבַּת בְּנֵי־עַמּוֹן וְאֶת־יְהוּדָה ג' | וְאַתְרָא אַתְקֵין בְּרֵישׁ פְּרָשׁוּת אוֹרַח
כה בִירוּשָׁלִַם בְּצוּרָה: כִּי־עָמַד מֶלֶךְ־ | קַרְתָּא אַתְרָא אַתְקֵין: אוֹרְחָא
בָּבֶל אֶל־אֵם הַדֶּרֶךְ בְּרֹאשׁ שְׁנֵי ל' | אַתְקֵין דְּיֵיתוֹן בַּהּ קָטוֹלֵי חַרְבָּא מֵרַבַּת
הַדְּרָכִים לִקְסָם־קָסֶם קִלְקַל בַּחִצִּים כ' והוא לא פנים | בְּנֵי עַמּוֹן וְעַל דְּבֵית יְהוּדָה דִּי נְפָקוּ
שָׁאַל בַּתְּרָפִים רָאָה בַּכָּבֵד: בִּימִינוֹ ל' | מִירוּשְׁלֵם לְמִיתַּב בְּקִרְוִין כְּרִיכָן:
הָיָה ׀ הַקֶּסֶם יְרוּשָׁלִַם לָשׂוּם כָּרִים ל' | אֲרֵי קָם מַלְכָּא דְּבָבֶל עַל אֵם פָּרָשׁוּת
לִפְתֹּחַ פֶּה בְּרֶצַח לְהָרִים קוֹל בִּתְרוּעָה ג בנעלמתי | אוֹרַח בְּרֵישׁ תַּרְתֵּין אוֹרַח לְמִקְסַם
לָשׂוּם כָּרִים עַל־שְׁעָרִים לִשְׁפֹּךְ סֹלְלָה ל' | קְסַם קְשַׁת בְּגִירָרַיָּא שָׁאִיל בְּצִילְמַנַּיָּא
לִבְנוֹת דָּיֵק: וְהָיָה לָהֶם כִּקְסוֹם־ ל' ויתיר וי"ו | חֲזָא בִּכְבְדָא: בִּימִינֵיהּ הֲוָה קִיסְמָא
שָׁוְא בְּעֵינֵיהֶם שְׁבֻעֵי שְׁבֻעוֹת לָהֶם ל' וחס' ד' | נְפִיל לִמְהָךְ לִירוּשְׁלֵם לְמַנָּאָה
וְהוּא | אִיפְּרוּרְוָן לְמִפְתַּח תַּרְעִין דְּיֵעֲלוּן
 | בְּהוֹן קָטוֹלִין לְאַרְמָא קָל בְּאַצְוָחַת

קַרְנָא לְמַנָּאָה אִיפְּרוּרְוָן עַל תַּרְעִין לְמִצְבַּר מְלִיתָא וּלְמִבְנֵי כַּרְקוֹם: וַהֲוָה לְהוֹן קִיסוּמֵיהוֹן כַּדִּיבִין בְּעֵינֵיהוֹן נַחֲשִׁין דַּהֲוָה מְנַחֵשׁ לְהוֹן וְאִנּוּן לָא יָדְעִין דְּאַרְבְּעִין וּתְשַׁע זִמְנִין הוה

מסורה

יצאו ט"ו בקריאה וסי' נמס' בירמיה סימ' י"ז · ויד ג' קמצי' בקריאה וסימ' ויד אל תשלחו בו למען הציל· ויד תהיה לך מחוץ למחנה ויצאת · ויד ברא בראש דרך · וסימ' תיפוק בירא למדברא · ואת יהודה ג' דסמיכי וסי' שלח לפניו אל יוסף להורות · ויוסף יי' לחרו' בישר' · ואת יהודה בירושלם בצורה · שבעו' ד' חסר וסימ' נמסר בירמיה סימ' ה':

רד"ק

את עשויה לברק · אוי וכן אמר אח וכן תירגם יונתן ווי ואחי רבי משה ז"ל פי' ענין הכאה ונפלה הכ"ון ככ"ון אמן מאמת אמר כי זאת החרב עשויה לברק המעט שנפל בה והיא המריטה נעשה בה לברק כלומר להיות ברק להפחיד בה בני אדם : מעטה לטבח · לפי ענינו כמו הוחדה כמו שאמר למען טבוח טבח הוחדה ואין למלה הזאת חבר לפי הענין ואדוני אבי ז"ל כתב כי פירו' מלשון והוא עוטה מעיל אך מעטה מבנין פועל הדגוש כמו מגול' מן גלה מכוסה מן כסה וענינו כענין לוטה בשמלה כלומר מעוטה עד עתה שגלחה לטבח ויונתן תירגם ווי חרבא אשתליפת למקטל אשתנינת לשיצאה : התאחדי הימיני השימי השמילי · השמילי בחסרון א"לף שמאל כי איננה עקרית כי אם למסך אמר כנגד החרב התאחד באחת הפאות כי לא נכר בך אנה פניך מועדות או לצד ימין שהיא ירושל' או לצד שמאל שהיא בבל ופי' השימי שימי פניך לצפון השמילי שם או פי' השמילי לרבת בני עמון כמו שאמר אחרי זאת רבת בני עמון ואת יהודה ויונתן תירגם איסתליפי וקטילי מדרומא ושיצי מן ציפונא לאן אפך מזמנין : וגם אני אכה כפי אל כפי · אמר לפי שאמר הנביא והך כף אל כף אמר לו הא' יתב' גם אני כמוך אכה כפי אל כפי אמר דרך משל אכה כפי אל כפי על ירושלם ועל ישראל כי עליה' מועדות פני החרב הזאת והם בהבריקי אותה על פניה' לפיכך ילקו בה : והניחותי חמתי · ובזה תנוח חמתי אחר שאנקם מהם על דרך וחמת המלך שככה : אני יי' דברתי · ובידי לקיים מה שדברתי ויונתן תירג' ואף אנא אייתי פורענות וכו' : ויהי דבר יי' · ואתה בן אדם שים לך · תחשב בלבבך שיהיו שנים דרכים או תקן לך ועשה שני דרכים כענין קח לבנה והכל במראה הנבואה : לבא חרב מלך בבל · שחרב מלך בבל יבא על אחד משני הדרכים והוא החרב שהוצאתי מתערה והוחדה ומרטה ונתתי ביד הורג וההורג הוא מלך בבל : מארץ אחד יצאו שניהם · שני הדרכים יצאו מארץ אחת והוא בבל ותירגם יונתן ממדינתא חדא יפקון תרויהון וזכר ארץ בלשון זכר ואמר אחד והוא כמו ולא נשא אות' הארץ או פי' אחד על המלך כאילו אמר מארץ מלך אחד : ויד ברא בראש דרך עיר ברא · ויד פי' מקום כמו ויד תהיה לך מחוץ למחנה : ברא לווי · מענין ברו לכם איש שהוא ענין בחירה אלא שמלת ברו מן הקל ומן בעלי הה"א וברא מן הדגוש ומבעלי הא"לף וכמוהו ובראת לך שם אמר בחר לך מקום שיפנו אליו שני דרכים כי כן יעשה מלך בבל יעמוד על אם הדרך לראות באי זה לדרך ילך ואמר עוד זה המקום ברא בראש דרך עיר · ברא אותו דרך שיהיה מבואו לעיר ותירג' יונתן ואתרא אתקין בריש פרשות אורח קרתא אתרא אתקין פרשות כמו שמצאנו בדברי רבותינו ז"ל בפרשת דרכים : דרך תשים · את רבת בני עמון · כמו אל וכן ואת יהודה כמו ואל יהודה וכן והראה את הכהן כמו אל : בירושלם בצורה · יהודה היושב בירושלם שהיא עיר בצורה וחזקה וחושבים להשגב בה אמר החרב שתבא תבא לאחת משתי הערים האלה וזכר רבה וירושלם שהם ערי הממלכה ויונתן תירגם ארחא אתקין דייתון בה קטולי חרבא וגו' : כי עמד מלך בבל אל אם הדרך · כמו על וכמוהו רבים וקראת אם הדרך שהדרכים פונים אליה והיא להם כאם והם לה כבנות : לקסום קסם · לראות בקסמיו לאי זה דרך ילך אם לדרך שהיא לירושלם או לאותה שהיא לרבת בני עמון ובאמרו לקסום קסם בא שם הפועל עם הפועל לחזק הפעולה כמו למען טבוח טבח והדומי' לו שכתבנו ואחר שאמר לקסם דרך כלל פי' הקסם מה הוא ואמר : קלקל בחצי' שאל בתרפים ראה בכבד · וכל זה ממעשי הקסם ופי' קלקל כמו והוא לא פנים קלקל והוא שמחדדין ומלטשין פני ברזל החץ על שיהיה בהיר מאד ורואין בו בעלי הקסם כמו שרואים בזוהן היד בצפורן לבהירות הציפורן וכן רואים בסיף וכן במראה וכן רואים בכבד שיש לו בהירות ותרפים הם צלמים יראו בהם העתידות ובשלשת מיני קסם אלה ראה נבוכד נצר אם ילך לירושלם שהיתה לצד ימינו או לרבת בני עמון שהיתה לצד שמאלו ונפל לו הקסם לירושלם ואדוני אבי ז"ל כתב קלקל ענין קלות כלומר ירה החצים והפריחם באויר לראות לאי זה צד יפלו וכן תירגם יונתן קשית בגירירייא : בימינו · מבואר הוא בפסוק של מעלה מזה : לשום כרים · נגידים שרי חיילות וכן ושים עליה כרים ואדוני אבי ז"ל פי' כרים כבשים כמו עם חלב כרים אלים והוא שעושין אילי ברזל לנגח החומה : לפתוח פה ברצח · שיפתח בו נבוכד נצר פיו וכן שרי החיל ברצח לעם כלומר שירצחו כל הנמצא בעיר : להרים קול בתרועה · שירימו כולם קול בתרועה להבהיל העם אשר בעיר : לשום כרים על שערים · כשיסגרו אנשי העיר השערים ישימו כרים עליה' לשברם ולהכנס בהם לכל אחד מן הפירושים שפירשנו במלת כרים לפי ענייני : לשפוך סוללה · כתרגומו למצבר מליתא והוא שצוברי' עפר כנגד החומה ועושים קל גבוה מן החומה להלחם משם ולהכנס בעיר : ולבנות דיק · הוא מגדל עץ שעושים נגד העיר לכבשה : והיה להם כקסום שוא בעיניהם · כקסום כתיב בוי"ו וקרי בלא וי"ו בקמץ חטף והוא מקור אמר כי בעיני ישראל היה קסם נבוכד נצר כמו אם היה קסם שוא שהיו בוטחים על דברי נביאי השקר שהיו מבטיחים אותם על שקר שלא תנתן העיר ביד מלך בבל : שבועי שבועות · כאילו היו הכשדי' שבועי שבועות להם כלומר כאילו נשבעו להם שבועות רבות : והוא

מנחה גדולה

וגו' · עוד כיון באמרו אשר אתם אומרים וגו' דוגמת מה שמצינו בימי שמואל הנביא שפרקו מעליהם עול מלכות שמים ואמרו שימה לנו מלך לשפטנו ככל הגוים ובקשו להשען על משענת קנה רצוץ על זרוע בשר ודם סוס ורכב בבן אדם שאין לו תשועה כמי שעובד לעץ ואבן ומשים בטחונו בו ומה' יסיר לבו וז"ש והעולה על רוחכם היו לא תהיה אשר אתם אומרים נהיה כגוים וגו' אשר שמו בטחונם בזרוע בשר ועל מלכים ישענו כמו שעשיתם לשעבר וזה כמי שעובד עץ ואבן שהישועה רחקה מהם כמו כן זרוע בשר ודם זה הדבר היה לא תהיה חי אני וגו' אמלוך עליכם אני אהיה מלככם ובגוים לא תחשבו להיות כמותם כאשר ראיתם מן הגוים אשר עברתם וישבתם בארצם שסומכין על רבוי העם וזרוע בשר על מלכם אשר רב חילו בנכאות מלחמה והמלך עם העם על עץ ואבן ישענו פסילי נסכם אשר העמידו להם לאלוה ואתם בני ישראל אינו כן כי אינכם צריכים לשום דבר כי אני אמלוך עליכם והוצאתי אתכם מן העמים ביד חזקה כדי שתראו שאני מלככם וביד חזקה אמלוך לעשות נקמה בגוים אשר רבים המה כדי שתראו שאני מלככם וזהו והוצאתי אתכם והבאתי אתכם על ידי יהיה הכל ולזה אביא אתכם אל מדבר העמים ושם אשפט אתכם כי גם שם לא היה לכם מלך כי אם על פי ה' יסעו ועל פי ה' יחנו ואשר הנחה אותם בעמוד ענן ואש וככל האותות אשר עשה להם ממצרים ועד הנה כמו כן יהיה לעתיד ישראל נושע בה' וגו' גם כיון בהביאו אותם בארץ העמים כדי שיראה במקומות אשר חטאו בהם ויתבייסו ועי"כ יכופר להם כמו שאז"ל כל העובר עבירה ומתבייש בה מוחלין לו על כל עונותיו וזה שאמר בסוף הענין וזכרתם שם את דרכיכם וגו' ועי"כ יגיע לכם בושה ואמחול לכם על כל רעתכם אשר עשיתם ואז תדעו כי אני ה' נאמן לקיים הבטחתי אשר הבטחתי לכם וגם תדעו כי אני ה' חנון ורחום בעשותי אתכם התשועה והגאולה למען שמי :

בן אדם שים פניך דרך תימנה וגו' כיון בזה שעוונות ישראל מהפכין מדת הרחמים למדת הדין שאמרו ז"ל בפרקי ר"א דרום משם טללי ברכה וגשמי ברכה באים לעולם כידוע שכל השפע היה בא מירושלי' מבית המקדש לכל העולם ועתה נהפוך הוא שים פניך דרך תימנה וגו' והנבא על חרבן ירושלי' וא"י שורש השפע והברכה וא"כ הנבא ג"כ פרענות אומות העולם שע"י שהשפע יפסוק מירושלים ג"כ האומו' האחרי' שהיו נשפעים על ידה ילקו עי"כ וע"כ ככלות לדבר נבואה זו והסמוכה לה על ישראל ניבא על עמון ומואב לפי שהם היו הסמוכין לארץ ישראל והיו שכנים לה כמו שאז"ל עמון ומואב שיבבי ביםי דישראל הוה וע"כ מכנה פה דרום בשלשה שמות תימנה דרום נגב לומר שבכל חלקי השפע יהיה חסרון לעולם ע"י חורבן הבית והנה במשל עשה ג' חלוקות דרך תימנה · והטף אל דרום · והנבא אל יער השדה נגב · ובנמשל ג"כ עשה ג' חלוקות ירושלים ומקדשים ואדמת ישראל וא"כ בנבואה אינו אומר כי אם ואמרת לאדמת ישראל ואינו מזכיר לא ירושלי' ולא בה"מ לפי שאדמת ישראל כולל הכל אלא שעשה להם חלוקה בפני עצמם

והוא מזכיר עון להתפש · וזה הדבר היה מזכיר להם עון שיתפשו בו כי הנה צדקיהו מלכם לא שמר שבועתו למלך בבל כמו שאמר וגם במלך נבוכד נצר מרד אשר השביעו באלהים ואיך יחשבו שישמרו להם הכשדים שבועתם ואפי' אם נשבעו להם כי הם אינם שומרים שבועתם כמו שאומר על כן אבלה הארץ וכן אמר רצוח ונאוף והשבע לשקר · שבועי שם תאר בשקל השכוני באהלים ואדוני אבי ז"ל פי' והיה להם כקסום שוא בעיניהם הכשדים חשבו להם כי הקסם היה כזב כי דעת' היה לבני עמון והאל יתב' מסבב לירושלם בעבור שלא המתין על חלול יי' שחלל צדקיהו וזהו שבועי שבוע' להם והוא מזכיר עון להתפש הזכיר עונותיהם האחרים ויונתן תירג' והוה להון קיסומיהון וגו' תירג' שבועי שבועות כמו שבעה שבועות : לכן כה אמר יען הזכרכם עונכם · כמו שאמר מזכיר עון . הזכרכם · מקור מבנין הפעיל ובא בפתח כמו ואון ותרפים הפצר אמר בעבור שאתם מזכירי' לפני עונכם והוא עון שבועות שקר ובמה אתם מזכירים אותם בהגלות פשעיכ' להראו' חטאתיכ' בכל עלילותיכ' כי בכל מעשיכם יש פשעים וחטאות נראים ונגלים לכל כל שכן לי ובזה אתם מזכירים העונות הישנים עם החדשים והחמורים עם הקלים יען הזכרכם בעבור שאתם נזכרים לפני כאנשים חוטאים ופושעים לפיכך בכף תתפשו · ופי' בכף בפתח הבי"ת מורה על ה"א הידיע' ר"ל בכף הידוע והוא כף מלך בבל וכן תירג' יונתן ביד מלכא דבבל תתמסרון : חלל רשע · חלל כתרגומו חייב קטלא ויש לפרשו כמשמעו כמו אשה זונה וחללה : נשיא ישראל · הוא צדקיהו : אשר בא יומו · הגיע זמנו להסיר ממנו המלוכה : בעת עון קץ · בעת שעונו גרם לו הקץ שהוא קצו וסופו במלוכה ומה שאמר עון קץ שסמך עון אל קץ ר"ל העון שבעבורו בא קצו והוא עון שבועת שקר שהשביעו נבוכד נצר באלהים והוא מרד בו ובזה אלה להפר ברית לפיכך עלה עליו נבוכד נצר ועור עיניו והגלהו והחריב הארץ ותירגם יונתן דמטא יום תבריה עידן תושלימת חובוהי פירשו כמו הפוך : כה אמר אדני יי' · הסיר המצנפת והרים העטרה · הסיר והרים ענין מקור וכן הגבה והשפל כאילו אמר הסיר המצנפ' והרים העטרה מעל ראש המלך ר"ל שיסיר מעל ראש המלך מלכות יהודה שיגלה המלך צדקיהו לארץ אויביו וי"ת אעדי מצנפתא משריה כהנא רבא ואבטל כיתרא מצדקיהו מלכא ואני תמיה למה זכר שריה כי יהוצדק בנו הוא שגלה עם צדקיהו : זאת לא זאת · העטרה שהיא היום לא תהיה זאת כמו שחושב צדקיהו שתתקיים מלכותו לא תהיה זאת העטרה לו אלא למי תהיה : השפלה הגבה · יהויכין שגלה כבר והיה שפל אגביה אותו כי זרובבל בנו היה מלך בשובו מגלות בבל וגם הוא בגלותו נשא אותו אויל מרודך ויתן כסאו גבוה וגו' : והגבוה השפל · צדקיהו שהיה גבוה ונתגאה ומרד במלך בבל אשר השביעו באלהים אשפיל אותו שלא יהיה עוד מלך מזרעו שהרי בני צדקיהו שחט מלך בבל לעיניו והמלכות עמדה מיהויכין : השפלה · הה"א בו נוספת כי המלה מלעיל והוא כמו השפל כמו שאמר והגבוה השפל ועוד כי אילו היתה לנקבה היה אומר השפלה השי"ן בשוא : עוה עוה עוה אשימנה · ענין עוה כמו ועות פני יי' אשר זאת העטרה אשימנה עוה שלא תשוב ליושרה ולמתכונתה עד זמן רב ואמר ג"פ עוה כי ג' דורות היתה בטלה העטרה אחר הגלות והם אסיר שאלתיאל פדיה ובדור הרביעי שהוא זרובבל הושבה העטרה ליושנה : גם זאת לא היה · גם זאת השפלות שהיתה לא היתה לעטרה כי אע"פ שהיו חייבים בני יאשיהו יהואחז ויהויקים ויהויכין ואף על פי שלקו כל אחד בעצמו לא הוסרה העטרה עד צדקיהו שבא נבוכד נצר : אשר לו המשפט ונתתיו · בידו כי הוא לקח המשפט מצדקיהו שהיה חייב זהו שאמר עד בא אשר לו המשפט ונתתיו : אתה בן אדם · ואל חרפתם · שחרפו וגדפו את ישראל ושמחו להם בגלותם ואתם מארצם לכן הנבא אליהם ואל חרפתם כי החרב שהוחדה לישראל פתוחה ג"כ להם ואם לא תהיה עתה על ידי נבוכד נצר תהיה על ידי מדי ופרס כי מתחילה כבשם מלך בבל והיו לו עבדים ואחר כך מרדו בו כמו שמרד צדקיהו לפי שהיה מגמת פניו אל בני עמון ואל ירושלם ונפל גורלו על ירושלם והחריבה ושב לו לארצו ולא הלך אל בני עמון לפיכך חרפו בני עמון את ישראל בגלותם וחרפתם ואמר ג"כ בנבואת צפניה שמעתי חרפת מואב וגדופי בני עמון : פתוחה · החרב שהיתה פתוחה לישראל כן תהיה פתוחה לבני עמון ואמר פתוחה לפי שהוציאה מתערה כי כשהיא בתוך תערה היא סגורה וכשהוציאה מתערה היא פתוחה ויש מפרשים פתוחה כמו לטושה וכן חרב פתחו רשעים ואין צורך להוציא מענין פתחו וכן תירגם יונתן אשתלפת : לטבח מרוטה · מבואר הוא : להכיל למען ברק · פירוש החרב הוחדה ומורטה לסבול ולהחזיק הרג רב ולמען הראות ברקה להפחיד העמים : להכיל · כמו ונורא מאד ומי יכילנו ואדוני אבי ז"ל פי' להכיל כמו להאכיל וכן אזין עד תבונות כמו האזין ולא יהל שם ערבי כמו לא יאהל והאדם האוחז החרב הוא המאכיל והחרב אוכלת והחללים אכולים להאכיל הוחדה למען ברק מרוטה ופי' למען היות לה ברק כמו שאמרנו למעלה למען היה לה ברק מרוטה ועל הדרך הזה תירגם יונתן אשתנית לשיצאה בדיל למיהוי לה צחצוחין תירגם להכיל לשיצאה : בחזות לך שוא · אמר כנגד בני עמון ואמר לשון נקבה כנגד הכנסה אמר בעת שיהיו חוזיך וקוסמיך חוזים וקוסמי' לך שוא וכזב בהבטיחם אותך שלא תבא החרב עליך ולא ידעו כי החרב פתוחה : לתת אותך אל צוארי חללי רשעים · כמו עם כלומר עם צוארי החללי' ביד החרב וכן תירגם יונתן למימסר ית צוורך בצוארי קטיליא רשיעיא ואלה החללים אמר על חללי רשעי ישראל שנפלו בחרב אמר כי גם בני עמון יפלו בחרב כמו שנפלו בני ישראל אשר בא יומם בעת עון קץ וכבר פירשה למעלה עון קץ ותירגם יונתן דמטא יום תברהון עידת סעורן בישתהון :

והוא מזכיר עון להתפש · ונבוכד נצר בקסמו את קסמיו היה מזכיר עונות שביד ישראל שהיו מודיעים לו עמון ומואב שכיניהם שהיו שומעין את תוכחות הנביאים : להתפש · שהיו ישראל נתפסים בידו : יען הזכרכם עונכם · שאתם מחדשין עבירות מיום אל יום ועונותיכם הראשונים נזכרים על ידיהם : בהגלות פשעיכם · החדשים : להראות חטאותיכ' · הישנים יען הזכרכ' לפני לרעה לפיכך בכף תתפשו ביד מלכא דבבל תתמסרון : חלל רשע · חייב להיות חלל ברשעך : נשיא ישראל · צדקיהו : בעת עון קץ · בעת נתמלאת הסאה והגיע עון האחרון המתמלא את הסאה : הסיר המצנפת וגו' · כתרגום אעדי מצנפת משריה כהנא רבא ואבטל כיתר' מצדקיהו מלכא אימר דין ודין באתרי' לא יתקיי' : השפלה הגבה וגו' · גדליה בר אחיקם דלאו הות דיליה יסביני' וצדקיה דדיליה היא תעדי מיניה : עוה עוה · לשון עי השדה לשון חורבה אחר חורבה פעמי' ושלש אשימנה כבר ניטלה מיכניה וניתנה לצדקיה ומצדקי' תנתן לגדליה הרי שתי' ותנחם חבר עוה עם עותה ושתי המלכ' העויכו והרשענו : גם זאת לא היה · גם לגדליה לא תתקיים עד בא ישמעאל בן נתניה : אשר לו המשפט · אשר עליו שמתי להפרע נקמתי ומשפטי : ונתתיו · בידו : אל בני עמון ואל חרפת' · אשר שמחו בנפול גורלו של נבוכד נצר בקסמיו לבא על ירושל' וחרפו אותי ואת עמי לאמר יד ע"ז שלהם רמה : למען ברק · להכיל חללים רבים למען לא יחשך מראה להט שלה בחלליה : בחזות לך שוא · קוסמי עמון חזו להם שוא לאמר לא יבא עוד עלינו : לתת אותך על צוארי חללי רשעי' להטעותך ולתת את צואריך כצוארי חללי רשעים של ישראל : אשר בא יומם וגו' · יום שלהם :

וְהוּא־מַזְכִּיר עָוֺן לְהִתָּפֵשׂ׃
לָכֵן כֹּה־אָמַר אֲדֹנָי יֱהֹוִה יַעַן הַזְכַּרְכֶם עֲוֺנְכֶם בְּהִגָּלוֹת פִּשְׁעֵיכֶם לְהֵרָאוֹת חַטֹּאותֵיכֶם בְּכֹל עֲלִילוֹתֵיכֶם יַעַן הִזָּכֶרְכֶם בַּכַּף תִּתָּפֵשׂוּ׃ וְאַתָּה חָלָל רָשָׁע נְשִׂיא יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר־בָּא יוֹמוֹ בְּעֵת עֲוֺן קֵץ׃
כֹּה אָמַר אֲדֹנָי יֱהֹוִה הָסִיר הַמִּצְנֶפֶת וְהָרִים הָעֲטָרָה זֹאת לֹא־זֹאת הַשָּׁפָלָה הַגְבֵּהַ וְהַגָּבֹהַּ הַשְׁפִּיל׃ עַוָּה עַוָּה עַוָּה אֲשִׂימֶנָּה גַּם־זֹאת לֹא הָיָה עַד־בֹּא אֲשֶׁר־לוֹ הַמִּשְׁפָּט וּנְתַתִּיו׃
וְאַתָּה בֶן־אָדָם הִנָּבֵא וְאָמַרְתָּ כֹּה אָמַר אֲדֹנָי יֱהֹוִה אֶל־בְּנֵי עַמּוֹן וְאֶל־חֶרְפָּתָם וְאָמַרְתָּ חֶרֶב חֶרֶב פְּתוּחָה לְטֶבַח מְרוּטָה לְהָכִיל לְמַעַן בָּרָק׃ בַּחֲזוֹת לָךְ שָׁוְא בִּקְסָם־לָךְ כָּזָב לָתֵת אוֹתָךְ אֶל־צַוְּארֵי חַלְלֵי רְשָׁעִים אֲשֶׁר־בָּא יוֹמָם בְּעֵת עֲוֺן קֵץ׃

הֲוָה כְמִין וּמִיתִיתַב עַל פִּתְגָמָא עַד דְתֵיתִילֵיהּ שַׁעֲתָא דְיִתְמַסְרוּן בִּידֵיהּ׃ בְּכֵן כִּדְנַן אֲמַר יְיָ אֱלֹהִים חֲלַף דְאִדְכַּרְתּוּן חוֹבֵיכוֹן בְּאִתְגְלָאָה מִירְדֵיכוֹן לְאִתְחֲזָאָה חֶטְאֵיכוֹן בְּכָל עוֹבָדֵיכוֹן חֲלַף דְאִידְכַּרְתּוּן בְּיַד מַלְכָּא דְבָבֶל תִּתְמַסְרוּן׃ וְאַתְּ חַיָּב קְטָלָא רַשִׁיעָא רַבָּא דְיִשְׂרָאֵל דִמְטָא יוֹם תְּבָרֵיהּ עִידָן תּוֹשְׁלֵימַת חוֹבוֹהִי׃ כִּדְנַן אֲמַר יְיָ אֱלֹהִים אַעְדִי מִצְנֶפְתָּא מִשְּׂרָיָה כַּהֲנָא רַבָּא וַאֲבַטֵל כִּיתְרָא מִצִּדְקִיָּה מַלְכָּא אִימַר דֵין וְדֵין בְּאַתְרֵיהּ לָא יִתְקַיַּם מִגְלָא יִגְלוּן גְּדַלְיָה בַּר אֲחִיקָם דְלָא הֲוַת דִילֵיהּ יְסַבִינָהּ צִדְקִיָּה דְדִילֵיהּ הִיא תַּעְדֵי מִנֵּיהּ׃ חוֹבֵיהוֹן דְרַבְּנוּ כְּחוֹבֵיהוֹן אִיתְפְּרַע מִנְהוֹן אַף לְדֵין לָא יִתְקַיַּם לֵיהּ עַד דְאֵיתֵי עֲלוֹהִי פוּרְעֲנוּת יִשְׁמָעֵאל בַּר נְתַנְיָה וְאֶמְסְרִינֵיהּ בִּידֵיהּ׃ וְאַתְּ בַּר אָדָם אִתְנַבֵּי וְתֵימַר כִּדְנַן אֲמַר יְיָ אֱלֹהִים עַל בְּנֵי עַמּוֹן וְעַל חִיסוּדֵיהוֹן וְתֵימַר חַרְבָּא חַרְבָּא אִשְׁתְּלַפַת לְמִקְטַל אִישְׁתְּנִינַת לְשֵׁיצָאָה בְּדִיל לְמֶהֱוֵי לַהּ צַחְצוּחִין׃ בְּאִתְנַבָּאָה לָךְ שְׁקַר בְּאַלָּפָא לָךְ כַּדְבִין לְמִמְסַר יַת צַוְורָךְ בְּצַוְורֵי קְטִילֵי רַשִׁיעַיָא דִמְטָא יוֹם תְּבִרְהוֹן עִדַּת סְעוֹרַן בִּישַׁתְהוֹן׃

י"ב בטע' בסיפ' · ל · ג' וא' הראות ד' מל' · ל · ל · ל · ב' ו' · ל · ב' או הגבה למעלה · ל' ג' ימן תלת מלין מתאמן · ל · כ"ל · ג' ו' ל · ל · ט' מל' בליש' זכר · ל

להראות ג' ומ"ל וסים' כי לא יוכלו להראות : וילך אליהו להראות אל אחאב · להראות חטאתיכם : וחד וביום הראות בו : הגבה ב' וסי' העמק שאלה או הגבה · השפלה הגבה והגבה : פתוחה ג' וסי' ויעזבו את העיר · חרב חרב פתוחה · ואגרת פתוחה בידו :

מנחה גדולה

שלמים מפני חשיבותם ולהורות שירושלים היא שקולה ככל ארץ ישראל ובית המקדש שקול ככל ירושלי' וארץ ישראל ואמר והכרתי ממך צדיק ורשע כי כיון שניתן רשות למשחית אינו מבחין בין צדיק לרשע אי כמי הצדיק נענש על שלא מיחה ברשע כמו שאמר למעלה ממקדשי תחלו וכו' · ובעל כלי חמדה פי' ע"ד כי מפני הרעה נאסף הצדיק כדי שלא יגון על הרשע וע"ד כי תצא אש ומצאה קוצים ונאכל גדיש שאז"ל ונאכל גדיש כבר קודם הקוצים כשוחים הם הרשעי' נאכל גדיש והם הצדיקים ועד"ז נאמר והכרתי ממך צדיק תחילה הוא כגדיש או הקמה ואח"כ ורשע כי מפני הרעה וקודם נאסף הצדיק · א"נ קרא הכא צדיק למכסה פשעיו בהתגללות שלא חטא ואינו מרגיש בחטאיו כי אם סבור בדעתו שלא חטא שבעיניו הוא כצדיק ולפי האמת הוא רשע ע"ד דור טהו' בעיניו ומצואתו לא רוחץ ואפשר לפרחיב ענין זה ולהרכיבו בתיבת ממך צדיק וגו' שממך ובעיניך הוא צדיק לא בעיני המשוטטות בחדרי משכיות לבבו כי הוא רשע נמצא בו הרכבת שני הפכים כאחד צדיק ורשע ולכך יכרת ע"כ · ואמר האנח בשברון מתנים כלומר על שברון וחרבן בה"מ שהיא באמצע העולם כמו המתנים שהם באמצע הגוף כדאי' במס' כתובו' פרק אע"פ וכמו שהמתני' הם המעמידי' האדם על רגליו כמו כן הבית המקדש היה מעמד וקיום כל ארץ ישראל ובכללו קיום כל העולם : ובעל יד יוסף ז"ל כתב שהכוונה לומר שיעשה אנחה והתפעלות גדול כאילו בא איזה מרירות וצער גדול לעיניהם שראו בעיניהם וז"א האנח בשברון מתנים ובמרירות תאנח לעיניהם ירצה כאילו היה הצער לעיניהם שראו אותה בעיניהם והיה כי יאמרו אליך אל מה אתה נאנח כל כך כיון שלא ראית שום דבר בעיניך לשתפעל כל כך

אז תשיב ואמרת אליהם אל שמועה כי באה ואף שלא ראיתי עדין הענין לגודל הרעה שנמס כל לב וגו' לגודל איכות הרעה אין להפריד בין שמיעה לראייה רק כאלו באה ונהייתה ע"כ : ולע"ד האנח בשברון מתנים וגו' והוא שוברות אלי גופו של אדם כמו שאז"ל במס' כתובו' · והיה כי יאמרו אליך על מה אתה נאנח כיון שאתה מגדיל הענין כל כך והצרה גדולה היא עד מאוד שאין למעלה הימנו וא"כ ראוי שנימס כל לב ורפו כל ידים באופן שראוי שיהא כל גופו נשבר עליו ואתה לא עשית תנועה אחרת כי אם אנחה במרירות לבד וכאלו אין ראוי לשבר כל הגוף על ענין כזה · ואמרת אליהם טעם האנחה הוא אל שמועה כי באה כי עדין לא ראיתי שום תמונה זולתי קול ה' אלי להתנבאות על הדבר על כן לא התפעלתי למשמע אוזן כי אם אנחה השוברת חלי גופו של אדם · אמנם ונמס כל לב וגו' הוא הנה באה ונהייתה כשהדבר יבא בפועל ואז למראה עינים נמס כל לב ברואה וכהתה כל רוח וגו' :

עוד אפשר לומר שים לך דרך תימנה וגו' לפי שאמר להלן שהיה נבוכד נאצר כשבאו מבבל מסופק אם לילך לרבת בני עמון שהיא לפון או לירושלים שהיא לדרום לזה אמר השם ליחזקאל שיכנא שיעלה לירושלים ולא לרבת בני עמון שיפול הגורל על ירושלים ולפי שג' מיני צורלות עשה כ"כ כמו שאמר קלקל בחצים · שאל בתרפים · ראה בכבד · אמר שלשה חלוקות בצד ימין והוא תימנה דרום נגב ואפשר שכל פעם שהגורל ל"נ בקסמו שינה הדבר בדרך הקוסמי' שבתחילה הקסים אם לילך דרך תימנה והיתה מוכתו בקסמו על ירושלי' ואח"כ הקסים וגורל על בית המקדש בלשון דרום · ואמר מקדשים לפי שהיו בו הרבה מיני קדושות שכל אחד מקודש

השב · כמו השב שהרי השי"ן רפה המתיני עד שוב הרב חרב שעל ישראל אל תער' ואחר כך כשיגבור נקמתי בישראל ישוב עליך ובמקום אשר נבראת וגומר: חרשי משחית · אומנן לקטלא: אנשים בוערים · מנהיגין עצמן בשגעון לחבל ולהשחית: אפיח עליך · לשון נפיחה אש במפוח ז"ה ימי"ם רבי"ם ספיר"ות פרש"ה ז"ו כאש"ר כתו"ב למע"לה עכש"יו אכ"י רו"אה בשי"נוי לשונ"ות שנ"ה שאי"ן הנב"יא מדב"ר אל"א ע"ל החר"ב · לתת אותך אל צוארי חללי הרשעי': השב אל תערה וגומר · אפיח עליך איכו נופל לשון זה אלא על מתכת וכן חרשי משחית ונראה בעיני שעל נבוכד נצר נאמרה נבואה זו וכן משמע הנבא ואמרת כה אמר יי' אלהי' על בני עמון ועל חרפת' כלומר על נבוכד נצר שבני עמון מחרפי' את ישראל על שהחריב' נבוכד נצר: חרב חרב פתוחה · חרב נבוכד נצר הכפולה לבאת בשני הדרכי' על ירושל' ועל בני עמון מפורש בפרשה העליונה הרי פורענות לבני עמון · בחזות לך שוא בקסם לך כזב אתה סבור כי על ידי קסמים של הבל ושוא וכזב אתה מצליח שחרבך נתונה אל צוארי חללי הרשעי' שבא יומם בגזירה מלפני בעת תשלום עון קיצם: השב אל תערה· כלומר העת יבא שתשוב אל תערה ותקבל החר' פורענות' מיד מלכי מדי ואז אפיח עליך באש עברתי ותהיה נתונה ביד נפחי' שוטים שהם חרשי משחית שיבואו לחרדך ולמורטך כאשר מאז ויספיתוך: ויהי דבר יי' אלי לאמר · התשפט את עיר הדמי' ירושלם והודעתה · מפיק ה"א והודעת אותה: עיר שופכת דם בתוכה לבא עתה · הרי זה מקרא מסורס וזהו פירושו עיר שופכת דם בתוכה אמר יי' אלהי' לבא עתה: ועשתה גלולים · כמו ואשר עשתה גלולי' וגומר: עד שנותיך · גזירת ונושנת' בגימטריא שאמר משה: וקלסה· דנה שהכל נדברי' בך פר"לדין בלע"ז יתקלסו בך ומה היא הקלסות שמאות השם זו היא שטמאת את שמה שהיו נקראי' עם קדוש בנים ליוצרם וגרמו עצמם להקרות עם טמא שפתי': איש לזרועו · כל דאלי' גבר: אב ואם הקלו בך · כל התועבות שבפרשת קדושי' תהיו שהוזהרו עליה' כמנו כאן: קדשי בזית · ולא כמו שאמרתי לרצונכם תזבחו: ואל ההרים אכלו בך · ובטוריא פלחו ביך לטעוותא:

השב אל תערה · השב מקור השי"ן בפתח מקום צרי ופירושו בתמיה כלומר סבורת את שאשיב החרב אל תערה אחר שתכרות ישראל לא כן לא אשיבנה אל תערה עד שאשפוט אותך בה: במקום אשר נבראת בארץ מכורותיך אשפוט אותך · ר"ל בארץ בני עמון שנבראו שם מקדם וגרו בה עד היום שם אביא להם החרב ושם אשפוט אותם שלא יצאו ממנה לארצות אחרות מרב בטחם שלא תבא עליהם חרב אויב: מכורותיך · כמו מגורותיך: ושפכתי עליך זעמי · אפיח עליך מענין נופח באש פחם ואף על פי שהם שני שרשים וכן אמר למטה ונפחתי עליכם באש עברתי ר"ל אבעיר אש עברתי עליך כמו שנופחי' באש להבעירו וכן תירגם יונתן באשתא פורענותי אתקיף עלך · בוערי' כסילים ונמהרים שיהרגו פתאו' כמו בינו בוערי' בעם ויש לפרש בוערים מענין באש תבעיר יער כלומר מכלים ושורפי' וכן אמר המסרה על בינו בוערים בתרי לישני וי"ת בוערים רשיען: חרשי משחית · שהם אומני' להשחית: משחי' · שם כמו השחתה וכן תהרגו למשחית: לאש תהיה · אמר תהיה לשון זכר הנמנ' ואמ' דמך ואמר תזכרי לשון נקבה הנמצאת כי כן דרך המקרא כמו שכתבנו כמה פעמים כי כשידבר לשון זכר ידבר כנגד העם וכשידבר לשון נקבה ידבר כנגד הכנסה והערה שהוא לשון נקבה ושניהם ענין אחד: דמך יהיה בתוך הארץ · הפך ארץ אל תכסי דמי רוצה לומר שלא ינקם דמך זהו שאמר לא תזכרי: ויהי דבר יי' · ואתה בן אדם התשפוט התשפוט הכפל לחזק הענין כמו האכה אכה אמר אם תשפוט אותה ראה מעשיה: את עיר הדמים · אע"פ שהיתה עיר גילולים ותועבות אחרות העון הגדול הוא שפיכות דם נקי וכן אמר במנשה אחר שזכר כל תועבותיו וגם דם נקי שפך מנשה: והודעת · תודיע אותה את כל תועבותיה ועליה' תשפטנה והמשפט הוא בדברי' שתודיענה כי היא חייבת לפי מעשי' כל הרע הבא עליה ויותר

הָשַׁב אֶל־תַּעְרָהּ בִּמְקוֹם אֲשֶׁר־נִבְרֵאת בְּאֶרֶץ מְכֻרוֹתַיִךְ אֶשְׁפֹּט אֹתָךְ׃ וְשָׁפַכְתִּי עָלַיִךְ זַעְמִי בְּאֵשׁ עֶבְרָתִי אָפִיחַ עָלָיִךְ וּנְתַתִּיךְ בְּיַד אֲנָשִׁים בֹּעֲרִים חָרָשֵׁי מַשְׁחִית׃ לָאֵשׁ תִּהְיֶה לְאָכְלָה דָּמֵךְ יִהְיֶה בְּתוֹךְ הָאָרֶץ לֹא תִזָּכֵרִי כִּי אֲנִי יְהוָה דִּבַּרְתִּי׃

ב

וַיְהִי דְבַר־יְהוָה אֵלַי לֵאמֹר׃

א וְאַתָּה בֶן־אָדָם הֲתִשְׁפֹּט הֲתִשְׁפֹּט אֶת־עִיר הַדָּמִים וְהוֹדַעְתָּהּ אֵת כָּל־תּוֹעֲבוֹתֶיהָ׃ וְאָמַרְתָּ כֹּה אָמַר אֲדֹנָי יְהוִה עִיר שֹׁפֶכֶת דָּם בְּתוֹכָהּ לָבוֹא עִתָּהּ וְעָשְׂתָה גִלּוּלִים עָלֶיהָ לְטָמְאָה׃ בְּדָמֵךְ אֲשֶׁר־שָׁפַכְתְּ אָשַׁמְתְּ וּבְגִלּוּלַיִךְ אֲשֶׁר־עָשִׂית טָמֵאת וַתַּקְרִיבִי יָמַיִךְ וַתָּבוֹא עַד־שְׁנוֹתָיִךְ עַל־כֵּן נְתַתִּיךְ חֶרְפָּה לַגּוֹיִם וְקַלָּסָה
ה לְכָל־הָאֲרָצוֹת׃ הַקְּרֹבוֹת וְהָרְחֹקוֹת מִמֵּךְ יִתְקַלְּסוּ־בָךְ טְמֵאַת הַשֵּׁם רַבַּת הַמְּהוּמָה׃ הִנֵּה נְשִׂיאֵי יִשְׂרָאֵל אִישׁ לִזְרֹעוֹ הָיוּ בָךְ לְמַעַן שְׁפָךְ־דָּם׃ אָב וָאֵם הֵקַלּוּ בָךְ לַגֵּר עָשׂוּ בַעֹשֶׁק בְּתוֹכֵךְ יָתוֹם וְאַלְמָנָה הוֹנוּ בָךְ׃ קָדָשַׁי בָּזִית וְאֶת־שַׁבְּתֹתַי חִלָּלְתְּ׃ אַנְשֵׁי רָכִיל הָיוּ בָךְ לְמַעַן שְׁפָךְ־דָּם וְאֶל־הֶהָרִים אָכְלוּ בָךְ זִמָּה

(marginal masoretic notes: ב' א' ר"פ וא' ס"פ · ל · ל · ב' בגיני · כ"ד בסיפ' · ל מפיק ה"א · ג' ב' מל' וא' חס' · ב' מפיק ה"א · ב' · ל · ל · ל' י' מל' · ל · ב' · ג' י' ר"פ בסיפ' · ב' י' ב' פת' ובענין · ב' חס' · ל ותד ועל ההרים)

אָתֵיב חַרְבָּא לְנִדְנַהּ בְּאַתְרָא דְּאִתְבְּרֵיתוּן בְּאַרְעָא תּוֹתָבוּתְכוֹן אֶתְפְּרַע מִנְּכוֹן׃ וְאֶשְׁפּוֹךְ עֲלָךְ חֵימְתִי בְּאֵשַּׁת פּוּרְעָנוּתִי אַתְקֵיף עֲלָךְ וְאֶמְסְרִינָךְ בְּיַד גִּבָּרִין רַשִׁיעִין דְּאוּמָנִין לְחַבָּלָא׃ לַעֲמְמַיָּא דְּתַקִּיפִין כְּאֶשָּׁתָא תִּתְמַסְרוּן לְאִישְׁתֵּיצָאָה חוֹבַת קְטוֹלָךְ תְּהֵי בְּגוֹ אַרְעָא לָא יֵיעוּל דָּכְרָנָךְ אֲרֵי אֲנָא יְיָ גְּזָרִית בְּמֵימְרִי׃ וַהֲוָה פִּתְגָם נְבוּאָה מִן קֳדָם יְיָ עִמִּי לְמֵימָר׃ וְאַתְּ בַּר אָדָם הֲתוֹכַח הֲתוֹכַח יָת קַרְתָּא דְּאַשְׁדֵּי דַּם זַכַּי בְּגַוַּהּ וְחַוִּי לַהּ יָת כָּל תּוֹעֲבָתְהָא׃ וְתֵימַר כִּדְנַן אֲמַר יְיָ אֱלֹהִים קַרְתָּא דְּאַשְׁדֵּי דַּם זַכַּי בְּגַוַּהּ מְטָא עִדַּן תַּבְרַהּ וּדְפָלְחִין לְטַעֲוָתָא בְּגַוַּהּ בְּדִיל לְסָאֲבוּתַהּ׃ בְּחוֹבַת דַּם זַכַּי דְּאַשְׁדַּת חָבַת וּבְפוּלְחַן טַעֲוָתִיךְ דִּפְלַחַת אִיסְתָּאֲבַת וְקָרִיב יוֹם תַּבְרִיךְ וּמְטָא עִדָּן בִּישָׁתִיךְ עַל כֵּן יְהַבְתִּיךְ חִיסוּדִין לְעַמְמַיָּא וּלְעֵיב לְכָל מְדִינָתָא׃ דְּקָרִיבִין וּדְרַחִיקִין מִינִיךְ יִתְלַעֲבוּן בִּיךְ סוֹאֲבַת שְׁמָא דְּסַגִּיאִין אִתְרְגוּשְׁתָהָא׃ הָא רַבְרְבֵי יִשְׂרָאֵל גְּבַר לְתוּקְפֵיהּ הֲווֹ בִּיךְ בְּדִיל לְמִשְׁפַּךְ דַּם זַכַּי׃ אַבָּא וְאִימָּא אַקִילוּ בָּךְ לְגִיּוֹרָא אֲנִיסוּ אוֹנְסָא בְּגַוִּיךְ יַתְמִין וְאַרְמְלָן אוֹנִיאוּ בִּיךְ׃ עַל קוּדְשַׁי בְּסַרְתְּ וְיָת יוֹמֵי שַׁבַּיָּא דִּילִי אַחֵילְתְּ׃ גֻּבְרֵי אָכְלֵי קוּרְצָא הֲווֹ בִּיךְ בְּדִיל לְמִשְׁפַּךְ דַּם זַכַּאי וּבְטוּרַיָּא פָּלְחוּ בִּיךְ לְטַעֲוָתָא אֲרֵי

בערים ב' וחס' וסימ' ונתתיך ביד אנשים בערים חרשי משחית · בינו בערים בעם: ותבא י' מ"ל בנביאים וסימ' ותבוא אליו בלט ותתקע · אשה בעלת אוב · והיא מתקדשת מטמאתה · ותבוא האשה אל כל העם · ותבוא דרך מבוא הסוסים · ותקריבי ימיך ותבוא עד שנותיך · ותבוא חרב ותקחהו · ותבא חרב ותקח מהם נפש · ותבוא בהם הרוח ויחיו ויעמדו · ותבוא אליך תפלתי · וכל כתו"י דכוון מ"ל במ"ב חסר וסי' ותבא כמים בקרבי · ותבא בלט ותגל מרגלתיו ותשכב:

וי"ת התוכח ית קרת' דאשדי דם זכאי: ואמרת עיר שופכת דם · עיר שאנשיה שופכים דם וכן דרך הלשון לזכור העיר במקו' אנשיה לפי שהעיר כוללת אותם כולם כמו העיר היוצאת אלף עיר הומיה קריה עליזה והדומה להם: בתוכה · אמר בתוכה לשני טעמים האחד כי שפיכות דמים לעיני כל היא רעה גדולה יותר משפיכו' דמים בדרכים ובמסתרי' והשני אמר בתוכה כלומר כי תוכה מלא דם מרוב שפיכות דמים כמו שאמר על מנשה עד אשר מלא ירושלים פה לפה: בלא עתה · שפיכות דמים גרם לה לבא עת חרבנה: ועשתה גילולים עליה לטמאה · אמר עליה לפי שהגלולים היו על ההרים ועל הגבעות וי"ת עליה גבוה: לטמאה · הטמאות שאדם מוזהר עליה' הם מדרגות יש טומאה במגע ויש טומאה חמורה ממנה לבעול בעילות האסורות ויש עוד טומאה חמורה ממנה והיא עבודת הגילולים שהיא טמאת הנפש ועל אלה השתי' האחרונות קראה ארץ כנען הגוי אשר בה לפיכך זכרה בזו הפרשה ולפיכך אמר על מעשה הגילולים לטמאה וכן בתורה אמר בהפך קדושים תהיו ואמר אחריו אל תפנו אל האלילים ואלהי מסכה לא תעשו לכם כי עבודת הגילולים היא טומאת הנפש לפיכך אמר לטמאה ואמר ובגילוליך אשר עשית טמאת כי היא הטומאה הגדולה: בדמך · ותקריבי ימיך · את ברעותיך הקרבת ימי גלותיך וחרבנך: ותבא עד שנותיך · שנות הגלות והחרבן והוא כפל הענין במלות שונות ואמר ותבא שהוא לשון זכר הנמצ' לשון הפרשה לנקבה הנמצאת כמו שכתבנו כמה פעמים כי כשידבר כנגד העדה פעמים ידבר בלשון זכר ופעמים ידבר בלשון נקבה כי יכונו בעם שהוא לשון זכר ובעדה שהוא לשון נקבה: על כן נתתיך חרפה לגוים · שהגוים מחרפים ומבזים אותך על עזבך תורת אלהיך והם לא עזבו תורת אלהיהם: על כן נתתיך · זאת חרפה וקלסה להם כלומר בפיהם וטעם נתתיך כי כולם שולטים בך ולא יראו ממך לחרפך ולגדף הפך הכבוד שהיה לך והיראה ממך אם היית עושה רצוני כמו שכתוב וראו כל עמי הארץ כי שם יי' נקרא עליך ויראו ממך לפיכך כשעברת על רצוני משלו בך גוים רבים ועתה חרפה וקלסה להם ופירוש קלסה לעג וכן יתקלסו בך וכן הוא במלכים יתקלס ורוזנים משחק לו: הקרובות · טמאת השם · שיש לך שם טומאה בגוים כי מלבד שאת טמאה בגופך את טמאה בשמך: רבת המהומה · שמהומותיך רבות רעב וחרב ודבר: הנה נשיאי ישראל · המלכים והשרים: איש לזרועו היו בך · כלומר כל איש ואיש לפי חזקו היו להרע ולשפוך דם זהו שאמר לזרועו לפי זרועו והתגברותו מפני עשרו או קרוביו וכן איש זרוע לו הארץ: אב ואם הקלו בך · ספר להם מן העבירות החמורות שהיו בהם וראוי לכל אדם להרחיקה ואפילו לא הזהירה עליהם התורה: עשו בעשק בתוכך · כל מה שהיו עושים ומתעסקי' עם הגר היה בעשק לפי שאין לו קרובי' ועוזרי' וכן הונו היתום והאלמנה לפי שהם חלושים שמת בעלה ואביו: קדשי בזית · כמו שאמר והבאתם גזול את הפסח ואת החולה וכל זה דרך בזיון: ואת שבתותי חללת כמו שראינו שהזהירם ירמיהו על חלול השבת: אנשי רכיל · שהיו הולכים רכיל מהחלושי' לחזקים כדי לשפוך דם נקי חנם: ואל ההרים אכלו · כמו שפירשנו למעלה בפסוק ואל ההרים לא אכל:

מנחה גדולה

ובעל בינה לרעתים בדרוש כ"ג כתב ז"ל הלא ממשל משלים הוא יאמר אנה האל ית' הביטה וראה עד היכן הגיעה רשעתם כי כאשר אני מגזימם ומייעד להם הרעות האלה כן בשמך הם מעזים פניהם לומ' לי דרך הכחשה שאין הדברים כאמרו כאשר אני עבינס כפשטם אלא הוא ית' בדבריו אלה הוא ממשל משלים ומדבר בדרך רמז ומשל והכוונה ענינים אחרים נעלמים ממך ולא שתבאנה ממש הרעות והצרות כאשר אתה אומר ובזה הם מבטיחים עצמן על שקר ואין פחד אלהים נגד עיניהם ע"כ:

כי עמד מלך בבל וגו' שלא תאמר הטעם שהלך לירושלים ולא לארץ בני עמון הוא מפני שרבת בני עמון עיר בצורה מאוד ולא יכול לכבשה משא"כ ירושלים שאינו כ"כ עיר בצורה ע"כ אמר שלא כן הוא כי אם ואת יהודה שהם אנשי חיל מלומדי מלחמה וגם ירושלי' בצורה וא"כ יותר היה לו לנטות עצמו לילך לארץ בני עמון כי נוח לו יותר לכבשה מירושלי' אעפ"כ נתן ה' בלבו להטיל גורל ונפל על ירושלים · וכדי שלא תאמר שבענין הגורל או הקסם היה נוטה עצמו באיזה דבר שיפול הגורל על ירושלי' או שהיה הדרך יותר כבושה לילך מירושלים מרבת בני עמון

שהזכירו כמו ששנינו במס' כלים הר הבית מקודש שאין זבים וזבות וכו' נכנסים לשם · החיל מקודש ממנו וכו' עזרת נשים מקודש ממנו וכו' הרי שהיה בה"מ מקודש בקדושת הרבה ע"כ אמר מקדשים לשון רבים · ואח"כ הקסים בגורלו על אדמת ישראל בכללו בלשון יער השדה נגב לפי שהי' בדעתו לעשותו חרב כיער ומה שהיה שדה זרוע שדה הבעל רצה לעשות שדה נגב מגוגב וחורב וז"ש כה אמר ה' הנני אליך וגו' א עפ"י שיש לו שני דרכים אני אפנה הגורל עליך ומ"מ לא תבטל הגורל השני כלל אלא אחר כלות מלאכתו עמך אח"כ ילך אל בני עמון וז"ש לכן תצא חרבי מתערה אל כל בשר מנגב צפון תחילה מנגב ואח"כ לצפון אל בני עמון · או ירצה מנגב ע"י נגב שהוא ארץ ישראל שהיה עמון שמח במפלת ישראל ע"כ גם עליו יעבור הכוס וז"ש מנגב יצא החרב לצפון · ואתה בן אדם תאנח וגו' והיה כי יאמרו אליך על מה אתה נאנח ואמרת אל שמועה כי באה וגו' שעד עתה היה לכם תקוה שיפול הגורל על מלך בני עמון שהוא לצפון עתה שמענה כי נפל הגורל על ירושלים · וכמו שאמר להלן התאחדי הימיני וגו' כפירש הרד"ק ז"ל; וזה שסמך לזה שים לך שנים דרכים וגו':

י זִמָּה עָשׂוּ בְתוֹכֵךְ׃ עֶרְוַת־אָב גִּלָּה־
בָךְ טְמֵאַת הַנִּדָּה עִנּוּ־בָךְ׃ וְאִישׁ ׀
אֶת־אֵשֶׁת רֵעֵהוּ עָשָׂה תּוֹעֵבָה וְאִישׁ
אֶת־כַּלָּתוֹ טִמֵּא בְזִמָּה וְאִישׁ אֶת־
אֲחֹתוֹ בַת־אָבִיו עִנָּה־בָךְ׃ שֹׁחַד
לָקְחוּ־בָךְ לְמַעַן שְׁפָךְ־דָּם נֶשֶׁךְ
וְתַרְבִּית לָקַחַתְּ וַתְּבַצְּעִי רֵעַיִךְ בַּעֹשֶׁק
וְאֹתִי שָׁכַחַתְּ נְאֻם אֲדֹנָי יְהוִה׃ וְהִנֵּה
הִכֵּיתִי כַפִּי אֶל־בִּצְעֵךְ אֲשֶׁר עָשִׂית
וְעַל־דָּמֵךְ אֲשֶׁר הָיוּ בְּתוֹכֵךְ׃ הֲיַעֲמֹד
לִבֵּךְ אִם־תֶּחֱזַקְנָה יָדַיִךְ לַיָּמִים
אֲשֶׁר אֲנִי עֹשֶׂה אוֹתָךְ אֲנִי יְהוָה
טו דִּבַּרְתִּי וְעָשִׂיתִי׃ וַהֲפִיצוֹתִי אוֹתָךְ
בַּגּוֹיִם וְזֵרִיתִיךְ בָּאֲרָצוֹת וַהֲתִמֹּתִי
טֻמְאָתֵךְ מִמֵּךְ׃ וְנִחַלְתְּ בָּךְ לְעֵינֵי
גוֹיִם וְיָדַעַתְּ כִּי־אֲנִי יְהוָה׃
וַיְהִי דְבַר־יְהוָה אֵלַי
לֵאמֹר׃ בֶּן־אָדָם הָיוּ־לִי בֵית־יִשְׂרָאֵל
לְסוּג כֻּלָּם נְחֹשֶׁת וּבְדִיל וּבַרְזֶל
וְעוֹפֶרֶת בְּתוֹךְ כּוּר סִגִים כֶּסֶף הָיוּ׃
לָכֵן כֹּה אָמַר אֲדֹנָי
יְהוִה יַעַן הֱיוֹת כֻּלְּכֶם לְסִגִים לָכֵן
הִנְנִי קֹבֵץ אֶתְכֶם אֶל־תּוֹךְ יְרוּשָׁלָםִ׃
כ קְבֻצַת כֶּסֶף וּנְחֹשֶׁת וּבַרְזֶל וְעוֹפֶרֶת
וּבְדִיל אֶל־תּוֹךְ כּוּר לָפַחַת־עָלָיו אֵשׁ
לְהַנְתִּיךְ כֵּן אֶקְבֹּץ בְּאַפִּי וּבַחֲמָתִי
וְהִנַּחְתִּי וְהִתַּכְתִּי אֶתְכֶם׃ וְכִנַּסְתִּי
אֶתְכֶם וְנָפַחְתִּי עֲלֵיכֶם בְּאֵשׁ עֶבְרָתִי
וְנִתַּכְתֶּם בְּתוֹכָהּ׃ כְּהִתּוּךְ כֶּסֶף בְּתוֹךְ
כּוּר כֵּן תֻּתְּכוּ בְּתוֹכָהּ וִידַעְתֶּם כִּי־אֲנִי
יְהוָה שָׁפַכְתִּי חֲמָתִי עֲלֵיכֶם׃
ויהי

ארי עיצת חיטאין עבדו בגויך: ערית אבא גליאו ביך איתא טומאה עניאו ביך: וגבר ית איתת חבריה עבד תועיבא וגבר ית כלתיה סאיב בעיצת חטאין וגבר ית אחתיה בת אבוהי ענא ביך: שוחדא קבילו ביך בדיל למשפך דם זכי חיבוליא ורביתא נסבת ואהנית רחימך באונסא ופולחני שבקת אמר יי אלהים: והא איתיתי פורענותי עלך בחובי ממון אונסיך דאנסת ועל דם זכי דאשתפיך בגויך: היתקף ליביך אם יתחסנן ידיך ליומיא דאנא עתיד למעבד עמך אנא יי גזרית במימרי ואקיים: ואגלייתיך לביני עממיא ואיבדרנך במדינתא ואסיף סאובתיך מיניך: ואיתקדש ביך לעיני עממיא ותדעין ארי אנא יי: והוה פתגם נבואה מן קדם יי עימי למימר: בר אדם הוו קדמי בית ישראל לפסולא כולהון כמא דמערב בנחש ובעיץ וברזלא ואבר בגו כורא לפסולת כספא הוו: בכן כידנן אמר יי אלהים חלף דהויתון כולכון לפסולא בכן הא אנא כניש יתכון לגו ירושלם: כמיכנש כסף ונחש וברזלא ואבר ובעיץ לגו כורא לאתקפא עלוהי נורא לאמסיותיה כן אכניש ברוגזי ובחימתי ואסיף ואשיצי יתכון: ואכניש יתכון ואתקיף עליכון באישתא פורענותי ותתמסון בגוה: כאיתמסאה כסף בגו כורא כן תתמסון בגוה ותידעון ארי אנא יי שפיכית חימתי עליכון: והוה

רשי

זמה · עצות של רשעה : ותבצעי רעיך בעושק · העשרת את אוהביך בעושק שעשקת מן העניים לשון אחר ותבצעי לשון גזל כמו ובוצע ברך נאץ יי' וכה פתרונו ותגזלי לרעיך בעושק : הכתי כפי · לעקתי ווי וקינה : על בצעך · כאן למדנו שהגזל קשה מן הכל שעליו נחתם גזר דין : אשר אני עושה אותך · פועל ליך כפעלך : והתימותי · וכליתי : ונחלת בך · תתחלחלי בעצמך על מה שעשית : לסיג · תערובת פסולת המעור' בכסף וזהב וצריך להתיכו באש לצורפו : כור · שצורפין בו זהב : קבוצת כסף · כאשר יקבוץ הצורף את כל הסיגים אל תוך כור : לפח' · לנפח : להנתי' · וינקת מתרג' ותתיך : לא

מסרה

לימים ה' רגשי' בקריאה וסימ' עשרת כסף לימים · ובגלחו את ראשו · היעמד לבך אם תחזקנה ידיך לימים · ובאתי להבינך · על כן קראו לימים האלה פורים : וידעת ז' בקריאה וסי' והיו מלכים אמניך ושרותיהם · וינקת חלב גוים ושד מלכים · והקימותי אני' ונחלת בך לעיני הגוים · וארשתיך לי לעולם · ונלוו גוים רבים אל יי' ביום ההוא · ויהי בשכבו וידעת את המקום : והנחתי ג' וסי' אל נא תמש מזה · והנחתי והתכתי אתכם · ונתתי רוחי בכם וחיתם :

רדק

זמה עשו בתוכך · אמר זמה דרך כלל לכל העריות ואחר כך פרט קצת' : ערות אב · זכר חמורה שבעריות והוא שאמר בתורה ערות אביך והיא אמו שהיא אשת אביו ובאמרו גלה לשון יחיד והאחרי' לשון רבי' יש בו רמז למה שאמרו רבותינו ז"ל כי אנוון הרבה אשמה שבא על אמו : טמאת הנדה · שם רוצה לומר אשה שהיא מדם נדות ובאתו שם והוציאו את הנדה מן הקל' בימי נדת דותה והתאר כמו כן בזה המשקל נדה היא וזכר בבעילת העינוי שאמר ענו בך כי יש לה עינוי אם יבעלוה בנדתה כמו שיש לבתולה : ואיש את אשת רעהו · אינו אומר על איש אחד לבד כמו שאמר ואיש בא מבעל שליסה והדומים לו אלא אמר איש ואיש כמו איש מזרעך איש כי יתן מום בעמיתו והדומי' להם וכן ואיש את כלתו ואיש את אחותו ואמר ענה בך כי כדוב אם ישכב עם אחותו ישכב עמה בבית אביו והיא עודנה בתולה : שחד · מלכך ושריך לקחו שחד מבעל הריב לשפוך דם נקי : נשך ותרבית לקחת · כפל הענין במלות שונות ורז"ל זהו כסף זהו תרבי' ולא חלקו הכתוב אלא לעבור עליו בשני לאוין : ותבצעי רעיך בעושק · פירושו כתרגומו ואהנית רחמיך באונסיא כלומר אהנית מרעיך ונתת להם בצע כסף מן העושק שעשק' בני עמך החלושי' ולעיך הם השור זאכרי' שהיו נותני' להם שוחד להיות להם לעזרה : ואותי שכחת · כי לא בטח' בי ולא בקשת ממני עזר אלא מן האומות המכלות אותך וכן אמר לטע' אחר ואותי שכחה אמר אותי שכח' שהזהרתי אותך על כל אלה העבירו' והלכ' אחרי תאותך ולא זכרת אותי שצויתיך עליהן: והנה הכתי כפי · דרך משל כאדם המצטער כמ"ש וגם אני אכה כפי אל כפי: על בצעך · כמו על ובדברי רבותי' ז"ל כ"ד חטאו' סדר יחזקאל ומכול' לא חתם אלא בגזל שנאמר הנה הכתי כפי אל בצעך אשר עשית: ועל דמך אשר היו בתוכך · אמר דמך לשון יחיד דרך כלל ואמר היו בתוכך לשון רבי' כי דמי' רבי' שפכו ויונתן תרג' כך הא איתיתי פורענות עלך בחובי ממון אונסך די אנס' רוצה לומר מה שלקחו באונס מן הכאנסי' שאין כח בידם להמלט מן האנסי' ההם : היעמד לבך · היוכל לעמוד לבך לרוב הצרות שאני מביא עליך זהו לימים אשר אני עושה אתך ר"ל ימי הצרות : דברתי ועשיתי · כמו שדברתי כן אקים כי אני יי' והיכול' בידי: והפיצותי · והתמותי טמאתך ממך כי לא עבדו גלולים שהם הטמאה הגדולה בגלות : ונחלת בך · עיקרו ונכחלת ובהעדר הנו"ן פ"א הפעל היתה ראויה עי"ן הפעל להדגש לולי שהחי"ת אינה מקבלת דגש ופירושו תהי נחלת בעצמך כי על עתה היית נחלתי ומעתה אין את נחלתי ויש מפרשים ונחלת ענין חלול : לעיני גוים · שהם יראו כי אין את נחשבת נחלתי בהיותך בגלות ביניהם : וידעת כי אני יי' · אז תדעי ותכירי כי אני יי' כי עתה שכחת אותי ואז כבא עליך כל הרעות שאמרתי לך על ידי נביאי תדעי כי אני יי' אומר ועושה גוזר ומקיים : ויהי דבר יי' · בן אדם היו לי בית ישראל לסיג · לסוג כתוב בוי"ו וקרי ביו"ד כי אותיות אהוי מתחלפות אמר היו לי בית ישראל כמו הסיג שהוא פסולת הכסף · וזכר המתכו' שהם פחותים מהכסף והם נחשת ובדיל וברזל ועופרת כלו' אם היו כולם תוך כור להתיכם כן היו לי סיגים לא כסף וכן אתיך אותם כמו שהאומן מתיך המתכות האלה ונקראו גסתרון בתלמוד ובלע"ז מי"טאל והכלי שיעשה מן המתכות המעורבים הוא פחות מהכלי שיעשה מאחד המתכות לבדו כי אם ישבר אין לו תקנה אלא אם כן ישובו להתיכו לפיכך המשיל ישראל למתכות המעורבים ואמר סיגים כסף היו ופירשו המפרשים כי חסר הנסמך כמו אמרי' אמת והנכון בהם סיגי סיגי כסף אמרי' אמרי אמת ויש לפרש סיגים בכסף היו בחסרון בי"ת השמוש כמו הנמצא בית יי' והדומים לו רבים רוצה לומר כי מעט כסף מעורב בהם כי עושים קצת כלים מן המתכות המעורבים עם כסף מעט והם הכלים שעושים להשמיע קול כמו המצלצלים והדומים להם וישראל היו בהם חסידים מועטי' וכן אמר אח"כ קבוצת כסף ונחשת וברזל ויש לפרש עוד סיגים וכסף היו כלומר עתה הם סיגים וכבר היו כסף וזכר כסף לא זכר זהב שהוא נקי מכל כלי המתכות ואמר בחנני כזהב אצא לפי שלא היו ישראל דור אחר דור שהיו כזהב אלא ככסף ויונתן תרגם כפסולת כספא הוו : לכן יען היות כלכם לסיגים · תחת אשר היה הדין עליכם להיות כסף והייתם סיגים אקבץ אתכם ואתיך אתכם באש עברתי כי כמו שהדבר המותך תאבד צורתו הראשונה בהתכה וכל שכן המתכות המעורבים שתאבד צורתם בהתכתם כן אמר שיאבדו הם בחרב וברעב ובדבר ואף הנשארים מהם יאבדו ממה שהיו בארצם בטובה יגלו ממנה לרעה : אל תוך ירושלם · היא תהיה לכם כמו הכור למתכות : קבצת כסף · מבואר הוא ענין קבוצה שם בפלס מלוכה : לפחת · פרשו נפח מענין נופח באש פחם ובמקום הזה נגרעה הנו"ן כמו נו"ן נגש מן לגשת ומפני החי"ת נפתח לפחת ופי' עליו על הכור שצריך לפחת עליו האש להתיך הדבר אשר בתוך הכור ואמר עליו כי הגחלת משימי' עליו וכא להנתיך שלם עם הנו"ן שהוא פ"א הפעל : והנחתי והתכתי אתכם · והנחתי אתכם בתוך הכור להתיך אתכ' או פי' הנית ואעזוב אתכם ביד החרב והרעב והדבר : וכנסתי · כענין וקבצתי כמו נדחי ישראל יכנס וכפל הענין בזה הפסוק לחזק הענין להוסיף בו ונפחתי עליכם באש עברתי : כהתוך כסף · שם ויבא שלם כהכתוך בשקל כהכדוף עשן אלא שזה בשורק וזה בחולם אמר כהתכת כסף בתוך כור כן תתכו בתוך ירושל' ומה שזכר כסף אחר שזכר בתחלה שאר מתכות גם כן לשני טעמים ה' אחד שהוא מאוחר ההתכה מהבדיל והעופרת רוצה לומר בזה שיכלו באיחור זמן ברעב ובדבר ובחרב לא בזמן מועט והטע' השני זכר כסף לפי שהיו כסף מתחלה : ויהי

מנחה גדולה

או שהיה הכישוף והקסם יותר חזק באותו צד שהיה הגורל לירושלים לזה אמר שלא כן הוא כי אם עמד מלך בבל אל אם הדרך שהיא במזג השוה בלי נטות לדרך א' יותר מחבירו וזה בראש שני הדרכים בלי יוצא משווי אמצע כדי שלא יהא הקסם נוטה בקסמו לצד ירושלים יותר מלארץ בני עמון והדרכה יותר הגביר כח הקסם לצד בני עמון כי היה מתיירא מאד לילך לירושלי' כמו שאז"ל דאמר דלא ליעבד בי כדעבד בקמאי זה סנחריב וע"כ בימינו היה הקסם של ירושלים ובשמאל הקסם של בני עמון וידוע שכח הטומאה היא לצד שמאל באופן שהקסם לרבת בני עמון היה יותר בכח פועו בכמה מדרגות מהקסם של ירושלים שהי' ביד כהה לטומאה שהיא ימין שאין הקליפה חזקה שם כ"כ ואע"פ נפל הגורל על ירושלי' כי מה' היתה סיבה למען הכרית את ישראל ולהעניש על מעשיהם כאשר ייעד להם ע"י נביאיו · אמנם בעיני ישראל היו הדבר כקסם שוא בעיניהם והיו סבורים שודאי יעלה הגרל לשמאל שהוא רבת בני עמון כי היותו שם כח הטומאה עצומה ועי"כ יתארכו הזמן מלחמה עם בני עמון עד שבועי שבועות להם שיש להם עוד זמן שמיעה ושמיעות הרבה קודם שיבא אליהם נבוכד נאצר וע"כ לא בקשו לשוב ולשמוע לדברי הנביא כי אמרו עוד חזון למועד אשר אמר הנביא שיבא כ"כ עד אשר ילך תחילה לארץ בני עמון ויחזור וישוב עליהו וזה היה להם להזכרת עון להתפש יען שלא בקשו לשוב כי אם הרחבת זמן לשובה לו יאמר והוא מזכיר עון להתפש כי אילו היה להם עוד זמן הרבה היו מוסיפין לחטוא והיו החטאי' אשר יחטאו עוד נוסף על הראשוני' כדאים להתפש עליהם · כי אין תקוה שישובו או יאמר כיון שלא רצה כ"כ לסמוך עצמו על הגורל הראשון והפיל עוד פול אחר עד שלש פעמים כדכתי' קלקל בחצים וגו' · היו ישראל אומרים הלא כקסום שוא הוא זה בעיני כ"כ ולא יסמוך עליה אפי' שבעי שבועו' להם שיעלה הגורל למספר כמה שביעיות לא יסמוך עליהם לבא אלינו דמסתפינא דלא ליעבדי ביה כדעבדי בקמאי ואמר מספר שבעי לפי שכל הקסמים סובבים על זה המספר כנגד שבעי כוכבי לכת וכמו שאמר בלעם הקוסם בנה בזה שבעה מזבחות וגו' וזה אמרם שבעי שבעות להם ולא רצו להאמין לדברי הנביא שאמר להם שעליהם יעלה ויבא כ"כ קודם לכתו אל רבת בני עמון והם לא האמינו בדבריו והוא מזכיר עון להתפש כי אלו האמינו ושבו אל ה' היו ניצולין · ומהר"יא כתב והוא מזכיר עון שהאל ית' משך את מלך בבל על ירושלים בעבור שהזכיר עון ישראל והביאו כדי שיתפוש ירושלים ולזה אמר לכן כה אמר ה' אלקים יען הזכרכם עונכם ר"ל יען אתם עצמיכם מזכירים עונותיכם ומגלים פשעיכם להראות חטאתיכם שזכר בזה כל שלשת מיני העונות עון ופשע וחטאת יען הזכרתם לפני במעשים הרעים ההם שעשיתם לכן בכף מלך בבל תתפשו כיון שלא נכלמתם מעונותיכם ומגלים ומכריזים אותם וכמאמר הנביא ישעיה וחטאתם כסדום הגידו לא כחדו ע"כ :

כה אמר ה' הסיר המצנפת והרים העטרה וגו' מהר"יא ז"ל לי נראה שהוא כנוי ואמר

ויהי דבר יי׳ · בן אדם אמר לה · לירושל׳ שזכר למעלה אל תוך ירושל׳ : את ארץ לא מטוהרה היא · כמו שקראה למעלה טמאת השם ואמר לא מטוהרה כמו אשר לא יהיה טהור כי לא טהור והדומי׳ להם או אמר כן שלא טהרה עצמה מטומאתה כלומר שלא עשתה תשובה: ולא גשמה ביום זעם · הה״א במפיק ויתכן לומר כי היא שם גשם בשקל גדל והתחברו עם הכנוי בא פ״א הפעל בשורק כמו הללוהו כרוב גדלו ופירושו שלא ירדה גשמה ביו׳ זעם כלו׳ ביו׳ אף יי׳ שחרה בהם עצר את השמי׳ ולא היה מטר כמו שיעד בתורה ואמר פן יפתה לבבכ׳ וסרת׳ ועבדת׳ אלהי׳ אחרי׳ והשתחוית׳ להם וחרה אף יי׳ בכם ועצר את השמי׳ ולא יהיה מטר והאדמה לא תתן את יבולה וגם יתכן שהי׳ מלת גשמה מבנין שלא נזכר פעלו מן הדגוש ונפל הדגש כמו שנפל ברכי׳ מהלגוש ומפיק הה״א לתפארת הקריאה וכמוהו ותעלומה יוציא אור כביכורה בטרם קיץ וגולה על ראשה :
קשר נביאיה · נביאי השקר קשרו קשר ביניה׳ שיתנבאו בענין אחד לאמר שלום שלום ויונתן תרגם סיעת ספרהא בגוה : כארי שואג טרף טרף · כארי הכ״ף פתוחה לא הורה על הידיעה אמר כמו ארי שהוא שואג ואחר כך הוא טורף טרף כן הם מבהילים העם בדבריה׳ וצועקי׳ בקול ומדברים בחזקה ומראים טענותיה׳ להבהיל העם לשמוע אליהם ובזה טורפים והורגים אותם זהו נפש אכלו כאילו הם נוטלים נפשותם כי הם גורמים להם כל הרעה הבאה עליהם :
חוסן ויקר יקחו · חוסן העיר ויקרה הם לוקחין אותו כי הם מחזקים בידם מעשיהם הרעים ובעונם זה יבא עליהם האויב ויקח כל מחמדיהם והרי הם כאילו לקחו אותו וכן הנופלים בחרב הם גרמו להם והנה הם הרבו אלמנותיה בתוכה · חסן כמו אוצר וכן לא יאצר ולא יחסן : כהניה · זכר הראשוני׳ והם הנביאים והכהנים והשרים ואחר כך עם הארץ ואמר כי כלם דרכו דרך רעה כל אח׳ במה שהוא בו אף הכהנים שעליהם להורות התורה הם חמסו וגזלו אותה מעשות׳ כיון שהם עוברי׳ עליך איך יזהירו העם עליה : ויחללו קדשי׳ שאכלום בטומאה : בין קדש לחול · לא הבדילו ובין הטמא לטהור לא הודיעו · כמו שהוזהרו בתורה ולהבדיל בין הקדש ובין הטהור ולהורות את בני ישראל : ומשבתותי העלימו עיניהם · שראו מהם שהיו נושאים משא ביום השבת כמו שכתוב בספר ירמי׳ והכהני׳ היה להם למחות בידם ולא מיחו אלא העלימו עיניהם כאילו אינם רואים : ואחל בתוכם · מבנין נפעל כמו כי איך יחל ענין חלול ותרגם יונתן וחלת רעותי ביניהון : שריה · למען בצע בצע · כמו שאמר למעלה שוחד לקחו בך למען שפוך דם ובא הפועל עם השם לחזק הענין וכן למען טבוח טבח כמו שפירשנו: ונביאיה · שב עוד לזכור הנביאים לפי שהם היו גורמים כל הרעה : טחו להם תפל : כתרגומו ונביי שקרא די בגוה דמן לדבני מחילה ושעע ליה טין פטיר דלא תבן מתנבן שקר ומלפין להון כדבין וכבר פירשנו זה הענין למעלה בפסוק והוא בונה חיץ : עם הארץ · מי שחזק בחבירו עושקו וגוזלו כי אין משפט בעיר : ואבקש מהם · איש גודר גדר · אמרתי אולי יצא מהם איש שיגדור הפרצות ויעמוד בפרץ שלא יעבורו הרשעים והפרצות הם העבירות והגודר אותם והעומד בפניהם הוא המונע פורצי הגדר ומחזירם לדרך הטוב ויעמוד לפני להתפלל בעד הארץ בלתי שחתו כי כבר שבו מדרכיהם הרעים כמו שעשה משה רבינו ע״ה שנא׳ עליו לולי משה בחירו עמד בפרץ לפניו להשיב חמתו מהשחית · גודר גדר בשני טעמים במאריך הגי״מל מפני המקף ומעמיד כל״נת להעמיד מפני הגרי שבל״את כי לא יבא פועל מהשלמים כי אם בגרי לפיכך לא יבא מלעיל שלא ידמה לשם כמו שכתבנו בספר מכלול בחלק הדקדוק ממנו : ואשפך · מבואר הוא : ויהי דבר יי׳ · בן אדם שתים נשים בנות אם אחת היו · המשיל הכנסה המיוחדת לאם ובהתחלקם היו כבנות ובמצרים היו עדה אחת וכן עד שנחלקה מלכות בית דוד ותרג׳ יונתן בר אדם אתנבי על תרתין מדינן דאינון כתרתין נשין די בנת אימא חדא הואה : ותזנינה · כבר פירשנו כי כל לשון זנות הבא בכנסת ישראל הוא עבוד׳ זרה ואף על פי שהמליצה היא במשפטי הזנות בדרך האשמים הכל הוא לענין המליצה לפי שדמה אותה לזונה אבל המשל הוא על כל מיני עבודה זרה וכן תרגם יונתן וטעאה במצרים בתר פולחן טעותהון טעאה תמן פלחא לטעותא ותמן קלקלא עובדיהון וכן כל הענין תרגם על זה הדרך : שמה מעכו שדיהן · מעכו משלא נזכר פועלו מהדגש בשקל דועכו כאש קוצי׳ וענינו מענין ומעוך וכתות וכתיתו מעוכה בארץ ומעיכת השדים הוא מדרך הזנות וכן בדברי רבותינו ז״ל מה עשה לה ערבי זה מפני שמיעך לה בין דדיה פסלה לכהונה וכפל הענין במלות שונות ואמר ושם עשו דדי בתוליהן בעודן בתולות עשו דדיהן ועשו מבנין פעל הדגוש בשקל כאשר כלו ופירוש עשו עשו המצריים שלמדום דרכי תועבותיהן והשדים הם משל למצוה שירשו מהאבות דור מדור עד אברהם אבינו עליו השלום והם ימי הבתולים ובטלו במצרים וזהו עשוי השדים : שמותן

רשי

לא גשמה ביו׳ זעם · לא נתן גשם הראוי לה לטהרה ביו׳ זעם ופירו׳ הדב׳ כתרגו׳ לא אתעבידו בה עובדין טבין דיגנון עלה ביו׳ לווט : קשר נביאיה נקשרי׳ יחד בעצה רעה : נפש אכלו שהיו נוטלין שוחד ומחזיקי׳ ידי מרעי׳ להרוג ולשלול ולבוז ונבאין להם שלו׳ : חסן · ממון: חמסו תורתי · עליה׳ היה להוכיח ולהורו׳ ולהודיע חק ומשפט ולא עשו הרי זה חמס שחמסוה מן הצריכין ללמוד: ואחל · ונתחללתי: למען בצע בצע · לחטוף ממון: טחו להם תפל · דומין לטוחי בנין טיט שאינו מעורב כל צורכו שאין בו תבן והוא נפשר מאיליו בבא עליו גשמי׳ ולשון תפל כל דבר המחוסר תקון : שתי נשי׳ · תרתין מדינן דאינון כתרין נשין : בנות אם אחת · שתיהן מכנסיה אחת נחלקו לשתי׳ בימי רחבע׳ : שמה מעכו · בני מצרי׳ את שדיה׳ לשון ומעוך : ושם עשו · המצריי׳ את דדי בתוליהן · כלומר למדו׳ את דרכי תועבות׳ עשו איטייגדי״נט בלע״ז : ושמותן

ושמותן

מסרה

טרף ד׳ חס׳ וסי׳ קשר נביאיה · אריה טרף בדי · פצו עלי · טרף נפשו : כ״ל חי״לופי דספ״רא ודכ״ל סיפר״א וסיפ״רא תמ״צא במ״סרא רב״תא דמס״רתא לפו״ם ענ״ית דע״תין כ״ל את״ד ע״ל דג״לו בא״ותות וחי״לופי דס״פרא ודשא״רא ספ״רי תמצ״א בע״רך ח׳ בא״ר היט״ב כ״י פ״ה קצ״ר המצ״ע מהש״תרע : ולא מצאתי ח׳ וסימ׳ לה בתולים · ואבקש מהם גדר גדר · ולמנחמים לא מצאתי · אשר עוד בקשה נפשי · ויאמרו שדי פלשתים :

ויהי דבר־יהוה אלי לאמר: בן־
אדם אמר־לה את ארץ לא מטהרה
היא לא גשמה ביום זעם: קשר
נביאיה בתוכה כארי שואג טרף טרף
נפש אכלו חסן ויקר יקחו אלמנותיה
כה הרבו בתוכה: כהניה חמסו תורתי
ויחללו קדשי בין־קדש לחל לא
הבדילו ובין־הטמא לטהור לא
הודיעו ומשבתותי העלימו עיניהם
ואחל בתוכם: שריה בקרבה
כזאבים טרפי טרף לשפך־דם לאבד
נפשות למען בצע בצע: ונביאיה
טחו להם תפל חזים שוא וקסמים
להם כזב אמרים כה אמר אדני
יהוה ויהוה לא דבר: עם הארץ
עשקו עשק וגזלו גזל ועני ואביון
הונו ואת־הגר עשקו בלא משפט:
ואבקש מהם איש גדר־גדר ועמד
בפרץ לפני בעד הארץ לבלתי
ל שחתה ולא מצאתי: ואשפך עליהם
זעמי באש עברתי כליתים דרכם
בראשם נתתי נאם אדני יהוה:
א ויהי דבר־יהוה אלי
לאמר: בן־אדם שתים נשים בנות
אם־אחת היו: ותזנינה במצרים
בנעוריהן זנו שמה מעכו שדיהן
ושם עשו דדי בתוליהן:

ושמותן

והוה פתגם נבואה מן קדם יי׳ עימי
למימר: בר אדם אימר לה את ארעא
דישראל ארעא לא מדכיא היא ולא
איתעבידו בה עובדין טבין דיגנון
עלה ביום לווט: סיעת ספרהא בגוה
כאריון נהמין למיקטל קטול אינשא
קטלו עותר ויקר נסיבו ארמלתהא
אסגיאו בגוה: כהנהא חטפין
באוריתי ומפסין קדשי בין קודשא
לחולא לא אפרישו ובין מסאבא
לדכיא לא הודיעו ומיומי שביא דילי
כבשו עיניהון וחלת רעותי ביניהון:
רברבהא בגוה כדיבין חטפי חטוף
למישפך דם זכי לאבדא נפשן בדיל
לקבלא ממון דשקר: ונביי שקרא
די בגוה דמן לדבני מחצא ושעע ליה
טין פטין דלא תבן מיתנבן שקר
ומלפין להון כדבין אמרין כדנן אמר
יי׳ אלהים ומן קדם יי׳ לא איתמלל:
עמא דארעא עשקו עושקא וגזלו
גזלה ומסכין וחשיך אוניאו ולגיורא
אנסו בלא כדחזי: ואיתבע מנהון
קדמי גבר דליה עובדין טבין דיקום
בתירעתא קדמי ויבעי רחמין על
עמא דארעא בדיל דלא לחבלותה
ולא אשכחית: ושפיכית עליהון
חימתי באישת פורענותי שיציתינון
פורענות אורחהון ברישהון יהבית
אמר יי׳ אלהים: והוה פתגם נבואה מן קדם יי׳ עימי למימר: בר אדם איתנבי על
תרתין מדינן דאינון כתרתין נשין די בנת אימא חדא הואה: וטעאה במצרים בתר
פולחן טעותהון טעאה תמן פלחא לטעותא ותמן קלקלא עובדיהן :

ושמהתהן

מנחה גדולה

יאמר אתה חלל רשע נשיא ישראל כה אמר ה׳ אלהים והוא מלוה אותך הסיר המצנפת והרם העטרה מעל ראשך כי כבר בוטל מלכותך ולא תתעטף כמלך והמצנפת היה על ראש המלך לכבוד ולתפארת והעטרה היתה על המצנפת אמנם במס׳ גיטין אמר רב חסדא וכי מה ענין מצנפת אצל עטרה אלא לומר לך בזמן שמצנפת בראש כ״ג עטרה בראש כל אדם נסתלקה המצנפת מראש כ״ג נסתלקה העטרה מראש כל אדם ולזה הפירוש נטה יונתן בן עוזיאל ולפי שהיה מוסב לצדקיהו שיעשה לו כ״כ כמו שעשה ליהויכין או ליהויקים שכאשר הסירם מהמלכות המליך במקום כל אחד מהם אחד מזרעו לכן אמר כנגד צדקיהו זאת לא זאת ר״ל זאת הרעה אשר קרה אליהויכין שלא מלך אלא שלשה חדשים תבא למעלה ורוממות וזהו אומרו הגבה שהק״בה יגבהה ותארעו יצא זרובבל ומלך המשיח ג״כ שעליו נאמר ירום ונשא וגבה מאוד והגבוה שהוא צדקיהו השפל והגבוה והשפל הם מהמקור כמו שכתב הרד״ק ז״ל ותז״ל דרשו הפסוק הזה באופן אחר ולא זאת להם לישראל שהשפילו את הגבוה והגביהו את השפל כאשר העמידו צלם בהיכל ואמנם אומרו עוה עוה עוה אשימנה אמר כנגד שלשת המלכים שסילק כ״כ ממלכות יהודה שהם יהויקים ויהויכין ולדקיהו כי כולם היו מעוותים במעשיהם ר״ל כל אחד מהם היה עוה עוה ולכן כמלה יהיה מעונשם שעוה אשימנה ואם תאמר ולמה לא נענשו אחז ומנשה ואמון ושאר המלכים הרשעים על זה השיב גם זאת לא היה עד בוא אשר לו המשפט ונתתיו ר״ל גם זאת הרעה והסרת המלכות לא היה עד שבא לדקיהו שלו היה המשפט לאבד מלכותו בהחלט מפני שכשמלאה סאתו ונתתיו לו המשפט והיותר נכון אצלי שמפני שאמר השפלה הגבה והגבוה השפל ביאר מאי דסמיך ליה והוא הגבוה השפל ואמר עליו עוה עוה עוה אשימנו שהוא לדקיהו ובניו ואמנם על מה שאמר שפלה הגבה אמר שזה יהיה לימות המשיח כי הנה כמו שבא החרבן והגלות לזמנו ככה תבוא הגאולה ותחזור מלכות בית דוד לזמנה וזהו אומרו גם זאת לא היה עד בוא אשר לו המשפט שהוא מלך המשיח מהרה יגלה ויהיה מלת היה עבר במקום עתיד כאלו אמר גם זאת מהשפלה הגבה לא יהיה עד בוא לו המשפט ר״ל להיות גבוה ונתתיו לו הגדולה והגבור׳ והתפארת ע״כ : ולע״דן הסיר המצנפת וגו׳ שיסיר ויצניע כלי תפארתו המצנפת והעטרה כדי שלא יגיעו ליד נבוכד נאצר כמו שאמר ואתה חלל רשע וגו׳ כיון שנגזרה גזירה הרי אתה כאלו חלל אתה ומת כי כבר הגיע יומך עת קץ ע״כ מה לך במצנפת ועטרה ביון שכבר הגיע העת להסיר מלכותך וליתנו לנ״נ ע״כ הרים המצנפת והסיר העטרה כדי שלא יבאו ליד שונאך · ונראה שהעטרה היתה על המצנפת והרימו המצנפת מן הראש גם העטרה מסתלקת עמו וע״כ אמר הרים המצנפת מעל ראשך ועי״כ גם הסיר העטרה ואמר זאת לא זאת לא היה ראוי להיות לא זאת וגם לא זאת כלומר לא החטא ולא העונש ומה החטא הוא השפלה הע״ז שהיא שפלה הגבה היית מגביה אותו והגבה הקב״ה שהוא גבוה מעל גבוה השפיל השפלת אותו כב יכול לור ילדך תשי או יאמר עפ״י מה שאמרו ז״ל שמלכות בבל היה מלוכה שפלה וכדי שלא יאמרו שביד אומה שפלה מסר את בניו השליטו השם על כל האומות ומלכות ישראל היה עליון על כל מלכי הארץ והשפלה עד עפר וז״ש ע״י שאתה הגבהת את השפל ע״ז גם אני הגבהתי השפל זה כ״כ וע״י שהשפלת ולא עבדת כ״י הש״י שהוא הגבוה · גם הוא השפיל מלכותיך : ואמר עוה עוה וגו׳ כנגד ג׳ חלוקים שאמר בתחלת הנבואה שים פניך אל ירושלים והטף אל מקדשים והנבא אל אדמת ישראל ועל שלשתן אמר עוה עוה עוה שכל ג׳ החלקי׳ ישתומו ויחרבו ואמר עם כל זה לא לא היה די לגבות על חובת עונם עד בא אשר לו המשפט הוא נ״נ שעשה נקם בישראל שהלכו בגולה לארץ מצרים ככתוב בירמיהו : ובמסכת גיטין אמרו ז״ל מאי זאת לא זאת ידש רב

ושמותן · זה המשל הוא על שתי הבנות שהם עתה שמותן כן אהלה הגדולה ומפרש כי שמרון נקראת אהלה וירושלם אהליבה וזכר שמרון לפי שהיתה ראש ממלכת ישראל
מעת שבנה אותה עמרי וירושלם ראש ממלכת יהודה ופי' אהלה כי האהל שלה אין לו חלק בו והם העגלי' שעשה ירבעם : ואהליבה ירושלם · ר"ל כי אהלי בה ושם אני
שוכן כי בה בית המקדש שהוא משכן כבודי ופי' ותהיינה לי מתחילה היו לי לכנסי' על דרך משל כלומר היו נשמעים אלי ועושים מצותי : ותלדנה בנים ובנות · כלומר
הגליאו במעשיהן כשהיו שתיהן עדה אחת והיו עובדין לי ויונתן תרג' והואה משמשן קדמי ואצלחא בבנין ובנן : ותזן אהלה תחתי · אחר שהיתה אהלה ועשתה העגלים
היתה עלין תחתי כי לשם האל עשה ירבעם העגלי' מתחלה ואחר כך בא אחאב ועשה הבעל ועבדו זהו זנות שזנתה אהלה שעזבה עבודתי ועבדה לאלהים אחרים : ותעגב על מאהביה · ענין חשק כמו מאסו בך עוגבים ודומיה' שבפרשה זו וכתב אדוני אבי ז"ל כי כל הנמצא בלשון הזה הוא בענין חשק הזנות על כן טעו הפייטי' ששמו המלה הזאת בענין חשק האל ית' : אל אשור קרובים · עגבה אל אשור ועשתה אותם קרובים או פירוש קרובים כאילו הם לה קרובים כמו ששלח אחז אל מלך אשור עבד' ובנך אני עלה אלי והושיעני ואחז לקח דמות המזבח מדמשק ואמר כי אלהי מלכי ארם הם מעוזרי' אות' להם אזבח ויעזרוני וכן עשו מלכי ישראל שהם אהלה ואם לא נכתב : לבושי תכלת · השרים שבאו עם מלך אשור וכראותה בחורי חמד במלבושים נאים רוכבי סוסי' חשקה בהם והתערבה בהם ולמדה ממעשיהם זהו שאמר ותתן תזנותיה עליהם ומבואר הוא : ואת תזנותיה ממצרים לא עזבה · אף על פי שלמדה מעשה עבודת אלילי' מאשור לא עזבה מה שלמדה גם בנעורים מבני מצרים בגילולים ובכשפי' כי הם למדום ראשונה וזהו כי אותה שכבו בנעוריה : וישפכו · שלמדום לרוב כמו הדב' הנשפך בדברי המעוננים והמכשפים : לכן נתתיה · לפי שמלק' בטחונ' ממני ועזב' עבודתי ובטחה בבני אשור ולמדה תועבותם וגלוליה' נתתי אותה בידם : המה גלו · המה תחלה הגלו את בני גד ובני ראובן ואח' כך הגלו שאר השבטים שהוא מלכות אפרים : לקחו · הקטנים שאינם בני מלחמה שבו אותם והרגו הבחורים ואנשי המלחמה והמלך ושריו וגדוליו : ותהי שם לנשים · היתה שם רע לשאר נשי' העוגבות כי את אשר עגבה אהלה הקל אותה ובזה אותם והרגה והמשל לנשים לשאר המדינות כתרגומו והוא שום למדינתא : ושפוטים עשו בה · משפטי נקמות שפוטים שם שפוט בשקל זבול ובא בחולם דבר שפוט וחרב : ותרא אחותה אהליבה עגבתה · שם עגבה כפלם על זה

(ד' בפסו') וּשְׁמוֹתָן אָהֳלָה הַגְּדוֹלָה וְאָהֳלִיבָה אֲחוֹתָהּ וַתִּהְיֶינָה לִי וַתֵּלַדְנָה בָּנִים וּבָנוֹת וּשְׁמוֹתָן שֹׁמְרוֹן אָהֳלָה (ב') וִירוּשָׁלִַם אָהֳלִיבָה: וַתִּזֶן אָהֳלָה (כ"ח ותעגב') תַּחְתָּי וַתַּעְגַּב עַל־מְאַהֲבֶיהָ אֶל־ (ה' מל') אַשּׁוּר קְרוֹבִים: לְבֻשֵׁי תְכֵלֶת פַּחוֹת וּסְגָנִים בַּחוּרֵי חֶמֶד כֻּלָּם פָּרָשִׁים ה רֹכְבֵי סוּסִים: וַתִּתֵּן תַּזְנוּתֶיהָ עֲלֵיהֶם (כ') מִבְחַר בְּנֵי־אַשּׁוּר כֻּלָּם וּבְכֹל אֲשֶׁר־ עָגְבָה בְּכָל־גִּלּוּלֵיהֶם נִטְמָאָה: וְאֶת־תַּזְנוּתֶיהָ מִמִּצְרַיִם לֹא עָזָבָה כִּי (ב') אוֹתָהּ שָׁכְבוּ בִנְעוּרֶיהָ וְהֵמָּה עִשּׂוּ דַּדֵּי בְתוּלֶיהָ וַיִּשְׁפְּכוּ תַזְנוּתָם עָלֶיהָ: לָכֵן נְתַתִּיהָ בְּיַד־מְאַהֲבֶיהָ בְּיַד בְּנֵי (י"ס ר"פ) אַשּׁוּר אֲשֶׁר עָגְבָה עֲלֵיהֶם: הֵמָּה גִּלּוּ (ד') עֶרְוָתָהּ בָּנֶיהָ וּבְנוֹתֶיהָ לָקָחוּ וְאוֹתָהּ (ב') בַּחֶרֶב הָרָגוּ וַתְּהִי־שֵׁם לַנָּשִׁים (ל' ומל') וּשְׁפוּטִים עָשׂוּ בָהּ: י וַתֵּרֶא אֲחוֹתָהּ אָהֳלִיבָה וַתַּשְׁחֵת עַגְבָתָהּ מִמֶּנָּה וְאֶת־תַּזְנוּתֶיהָ מִזְּנוּנֵי (ג') אֲחוֹתָהּ: אֶל־בְּנֵי אַשּׁוּר עָגָבָה פַּחוֹת וּסְגָנִים קְרֹבִים לְבֻשֵׁי מִכְלוֹל פָּרָשִׁים רֹכְבֵי סוּסִים בַּחוּרֵי חֶמֶד כֻּלָּם: (ה' בסיפ') וָאֵרֶא כִּי נִטְמָאָה דֶּרֶךְ אֶחָד (ג' מל' ה' ר"פ) לִשְׁתֵּיהֶן: וַתּוֹסֶף אֶל־תַּזְנוּתֶיהָ (ג') וַתֵּרֶא אַנְשֵׁי מְחֻקֶּה עַל־הַקִּיר (כשדים ק' ב') צַלְמֵי כַשְׂדִּים חֲקֻקִים בַּשָּׁשַׁר: חֲגוֹרֵי אֵזוֹר בְּמָתְנֵיהֶם סרוחי	וּשְׁמָהַתְהֶן אָהֳלָה רַבְּתָא וְאָהֳלִיבָה אֲחָתָהּ וַהֲוָאָה מְשַׁמְּשָׁא קֳדָמַי וְאַצְלְחָא בִּבְנִין וּבְנָן וּשְׁמָהַתְהֶן שָׁמְרוֹן אָהֳלָה וִירוּשְׁלֵם אָהֳלִיבָה: וְטָעַת אָהֳלָה מִבָּתַר פּוּלְחָנִי וְאִתְרְעִיאַת לְמִטְעֵי בָּתַר רְחִימָהָא בָּתַר בְּנֵי אָתוּר קְרִיבָהָא: לְבוּשֵׁי גְמִיר שִׁלְטוֹנִין וְטוּרְנִין עוּלֵימֵי חֶמְדְּתָא כוּלְהוֹן פָּרָשִׁין רוֹכְבֵי סוּסְוָן: וְאִתְרְעִיאַת לְמִטְעֵי בַּתְרֵיהוֹן עוּלֵימֵי בְּנֵי אָתוּר כוּלְהוֹן וּבְכָל דְּאִתְרְעִיאַת בְּכָל פּוּלְחַן טַעֲוָתְהוֹן אִסְתַּאֲבַת: וְיַת פּוּלְחַן טַעֲוָתָא דַּהֲוָת עִמַּהּ מִמִּצְרַיִם לָא שְׁבַקַת אֲרֵי יָתַהּ אַפְלַחוּ לְטַעֲוָתְהוֹן וְאִינוּן אַלְפוּהָא עוֹבָדִין בִּישִׁין וְשָׁפְכוּ טַעֲוָתְהוֹן עֲלַהּ: כְּכֵן מְסַרְתַּהָא בְּיַד רְחִימָהָא בְּיַד בְּנֵי אָתוּר דְּאִתְרְעִיאַת לְמִטְעֵי בַּתְרֵיהוֹן: אִינוּן גַּלִּיאוּ קְלָנַהּ בְּנָהָא וּבְנָתָהָא שְׁבוּ וְעַמַּהּ בְּחַרְבָּא קְטִילוּ וַהֲוָה שׁוּם לִמְדִינָתָא וּפוּרְעָנוּת דִּינִין עֲבַדוּ בַּהּ: וַחֲזַת אֲחָתַהּ אָהֳלִיבָה וְחַבִּילַת רְחִמְתָּא מִינַהּ וְיַת טַעֲוָתָהָא מִטַּעֲוַת אֲחָתַהּ: בָּתַר בְּנֵי אָתוּר אִתְרְעִיאַת לְמִטְעֵי שִׁלְטוֹנִין וְטוּרְנִין קָרִיבִין לְבוּשֵׁי גְמַר וּפָרָשִׁין רָכְבֵי סוּסְוָן עוּלֵימֵי חֶמְדְּתָא כוּלְהוֹן: וּגְלֵי קֳדָמַי אֲרֵי אִסְתַּאֲבַת אוֹרְחָא חֲדָא שַׁוִּי לְתַרְתֵּיהֶן: וְאוֹסִיפַת עַל טַעֲוָתַהּ וַחֲזַת גֻּבְרִין מְצַיְּירִין עַל כָּתְלָא צַלְמֵי כַשְׂדָּאֵי מְצַיְּירִין בְּסַמְמָנַיָּא אֲסִירִין זְרָזִין בְּחַרְצֵיהוֹן מחתין

רשי

ושמותן · בכינוי אהלה ואהליבה : ושמותן · הראשונים שמרו' היא שאני מכנה אהלה שנעשית אהל מתחיל' לעגלי ירבעם ובית הבעל לאחאב ואע"פ ששמרון לא נבנתה אלא בימי עמרי קורא את מלכי ישראל על שמה שמשנבנ' נעשי' ראש : אהליבה · על שם שאהלי היה בה ומקדשי : ותעגב · ותאהו' איסו"ייר בלע"ז לעז אחר דישם"ריר : אל אשור קרובים · שהיו שכני' לה ושלאו להם להיות להם לעזר זה היה מנחם בן גדי שנתן מס לפול מלך אשור להיו' ידו אתו להחזיק הממלכ' בידו והנביא מדמה הדבר לאשה מנאפ' שאם היו עובדים להקב"ה לא נצרכו למלכי אשור : ותתן תזנותיה עליה' · לב ניאופי' ורוח זנונים נתנה עליהם שהיתה מתאוה להם : ובכל אשר עגבה · בכל האומות אשר נשתתפ' עמהם למדה דרכיה' ונטמא' בגלוליהם: ואת תזנותי' ממצרים לא עזבה · גם על מלכי מצרים שמכו שמליכו בהושע בן אלה אשר שלח מלאכי' אל סוא מלך מצרי': כי אותה שכבו וגו' · ומאז וישפכו תזנותם עליהם תאות זנוניה' כנכנס בה מימי נעורי' : לכן נתתי' וגו' · שבא סנחריב והגלה אותם : ותהי שם לנשי' · לוקח מהן קללה לכל הנואפות להוסר ממנה ראו ראו מה עלתה לפלונית על זימתה : ושפוטי' · כמו שופטי' יוטי"שח בלע"ז : ותרא אחותה אהליבה · את כל הרעה אשר באה לאחותה על זנוניה ולא ירא(ה) : ותשחת עגבתה · תאותה זויי"טיר בלע"ז : אל בני אשור עגבה · זה אחז ששלח אל מלך אשור לעזרה : ותוסף אל תזנותיה · להשתחוות לצלמי' שלא ראת אות' אלא דמותם : מחוקה על הקיר · בששר כזאת לא עשתה אחותה : צלמי כשדים · למות אנשי כשדים שמשונין בלבושיהם : בששר · מיני ציור : חגורי אזור · כן דרך לבושי כשדים : סרוחי

קרובים ה' מ"ל בליש' וסימ' וידעו קרובים את גבורתי · מאהביה אל אשור קרובים · הכהנים אשר קרובים ליי' · ומלך ששך ישתה · ויכתב מרדכי את · ואותה ד' בקריא' ג' חס' וא' מ"ל וסימ' מדוע לא אכלתם את החטאת במקום הקדש · ואתה החייתי · ואתה בחרב הרגו · ואותה לא יראה · בתרא מ"ל ותוסף ה' ר"פ בקריא' וסימ' ותוסף ללדת את אחיו את הבל · ותוסף עוד ותלד בן · הלין ב' קדמא' חס' · ותוסף המלחמה · ותוסף אל תזנותיה · ותוסף אסתר ותדבר לפני · ג' בתראי מ"ל :

אהבה אמר אף על פי שראתה אהליבה חרבן וגלות אהלה אחותה כשמעתי' לא נמנעה בעבור זה מלבטוח במלכי אומות העולם וללמד ממעשיה אלא שהשחית' עגבתה ממנה כמו שאמר ירמיה לקה נפשה משובה ישראל מבוגדה יהודה : מזנוני אחותה · נכפל בו ע"ין הפעל כמו הגיגי מן הגה כן זנוני מן זנה : אל בני אשור עגבה · כבר פירשנו הענין למעלה מה שעשה אחז : קרובי' · פירשנוהו : לבושי מכלול · בכל מיני לבושי' נאים והוא כולל מה שפרט למעלה תכלת ועוד לדברים רבי' אחרי' כמו הרגמן ושני כרמל : וארא · טעם וארא נמשך ובא עד ואקע נפשי מעליה : ותוסף אל תזנותיה · כמו על ועוד הוסיפה על הגלולי' שעבדה : ותרא אנשי מחקה · כלומר ראתה לחקות ולצייר אנשי' בקיר והם צלמי כשדי' ומרוב חשקה בהם ובלבושיהם ובמעשיה' ציירה לה אות' על הקיר לראות' תמיד כי חמדה להתערב עמה' במעשה עבודת' ובאלהיה' כי כל משפטיהם ומעשיה' ישרו בעיניה זהו שאמר הכתוב ויתערבו בגוים וילמדו מעשיה' : אנשי · כמו אנשים ובא בסימן רבוי אחד וכן מאנשי התרים תלוני שקופי' והדומים להם וזה הענין הוא מה שאמר למעלה נבואת השנה הששית וכל גלולי בית ישראל מחקה על הקיר סביב סביב כמו שפירשתי שם : כשדיי' · כתוב בשני יוד"ין כמו אלהי העבריי' וקרי כשדי' בי"וד אחד על הרוב : חקקים בששר · דמותם חקוק על הקיר בסמנים שמציירין בהם וששר הוא שם כלל הסמנין ההם וכן תרגם יונתן מציירין בסממניא ועוד מפרש ששר שם אחד מן הסמני' שקורין מי"ני בלע"ז : חגורי אזור במתניה' · חגורי' בחולם והוא תאר ספר תכונות מלבושיהם הנראי' בעיניהם יפים והוא שהיו חגורים במתניהם מה שאין עושין כן בני ארץ ישראל ושבחו מנהגם על מנהג עצמם וכן מצאנו בדברי רבותינו ז"ל כי בני בבל מנהג' לאזור אזור במתניה' שאמרו בפרק יציאות שבת מאימתי התחלת אכילה רב אמר משיפשול ידיו ורבי חנינא אמר משיתיר חגורו ולא פליגי הא לן והא להו פירוש לבני בבל משיתיר חגורו לבני ארץ ישראל משיפשול ידיו ועוד אמרו הני חברוון בבלאי למאן דאמר תפלת ערבית רשות כיון דפרא ליה המיניה לא מטרחינן ליה משמע כי בני בבל היו חוגרין אזור במתניהם : סרוחי

מנחה גדולה

פוירא וכו' בשעה שאמר הקב"ה לישראל הסר המצנפת והרם העטרה אמרו מלאכי השרת לפני הקב"ה רבש"ע זאת להם לישראל שהקדימו לפניך בסיני נעשה לנשמע אמר להם לא זאת לישראל שהשפילו את הגבוה והגביהו את השפל והעמידו צלם בהיכל ופירש מהר"שא ז"ל ע"פ מ"ש ג' כתרים הן וכו' · והן שניתנו לישראל במתן תורה כמ"ש במתן תורה ואתם תהיו לי ממלכת כהנים וגוי קדוש וכמ"ש פרק ר"ע בשעה שהקדימו ישראל נעשה לנשמע באו מלאכי השרת וקשרו לכל אחד מישראל ב' כתרים והן כתר מלכות וכתר כהונה וכשחטאו ירדו ק"ך רבוא מלאכי השרת ופרקו וכו' כך כשחטאו בשעת החורבן אמר הקב"ה הסר המצנפת וכו' שהן ב' הכתרים כהונה ומלכות ולזה אמרו מלאכי השרת זאת להן לישראל שהיא קבלת התורה שנקראת זאת והקדימו בה נעשה לנעשה שעי"ז ניתן להם הב' כתרים והשיב הקב"ה לא זאת ע"י שעברו על התורה ולא קיימוהו שנקראת זאת יש להם להסיר הב' כתרים השייכי' לכתר הג' שהוא כתר תורה והיינו שהשפילו את הגבוה שהוא כתר תורה שהוא גבוה מב' כתרים האחרים והגביהו שהעמידו לצלם ע"כ :

ואתה בן אדם ואמרת הנבא ואמרת כה אמר ה' אל בני עמון וגו' הנה אז"ל שהיו עמון ומואב שיבבי ביאה לישראל שהם הסיתו את נ"נ לבוא על ירושלים עד שנתרצה לבוא וע"כ אמר השם לנביא שינבא על עמון ומואב שיבא עליהם נ"נ אחרי שבותו נקם בישראל ויהי' זה על אשר הם הסיתו לבוא נ"נ תהרגו ע"כ עליה' יעבר כוס הפרענו' קודם לכל שארי האומו' :

בן אדם היו לי בית ישראל לסיג וגו' · בכלי חמדה ז"ל ראוי לעורר ראשונה דפעם אמר לסיג לשון יחיד ואח"כ אומר סיגים לשון רבים ועוד אחר שאמר בתחלה היו לי וגו' מה צורך לומר בסוף פסוק היו סיגים כסף היו גם מה טעם לא אמר בסיפי' דקרא לי כבריש' דקרא והיינו יכולין לפרש שמתרעם מישראל שהם סיגים מיכים מימיני' שונים והם מחשיבים עצמם ומחזיקים כאלו הם כסף צרוף בעליל לארץ מזוקק שבעתים זה שאמר היו לי בית ישראל ובעיני הם סיג ולא של כסף השוה אלא כולם נחושת וגו' כלומר סיג מהמיכים הגרועים נחשת ובדיל ועופרת בתוך כור כי הפיזור בהם מפחתים ועלים ושכר האומנים תהיה הבולאה יתירה על הפנה והלואי היו מכירים ערכם אלא הם חכמים בעיניהם ואע"פ שלפי האמת הם סיגים עכ"ז כסף היו בעיניהם בגודל לבם מחזיקים עצמם לכסף שיש לה ערך וחשיבות ולזה לא אמר סיגי כסף היו לי אלא כתב סיגי' כסף היו שחיבת סיגים מוכרתת וחוזרת למעלה בתוך כור סיגים לפי האמת אלא שבעיניהם נדמה להם שכסף היו כאמור · אמנם נדקדק ג"כ מהטעם הפסוק הא' הזכיר המתכות האלה בלתי מתיחסים דהיינו נחשת עם בדיל וברזל עם עופרת לא כן בפסוק השני נאמר נחשת וברזל ועופרת ובדיל והוסיף בפסוק זה קבילת כסף מה שלא נאמר בפסוק ראשון כלל ענין כסף זולת בסוף פסוק כדפרישי' · גם צריך להבין מה טעם קאמר כהיתוך כסף דבשלמא נחשת וברזל ניחא דלא נקט כי אין בהם הזהב כנודע לצורפים אכן הבדיל והעופרת שייך בהו היתוך וא"כ אמאי לא קאמר כהיתוך כסף ובדיל ועופרת איברא דהיינו יכולין לומר שהיתוך בבדיל

סְרוּחֵי טְבוּלִים בְּרָאשֵׁיהֶם מַרְאֵה שָׁלִישִׁים כֻּלָּם דְּמוּת בְּנֵי־בָבֶל כַּשְׂדִּים אֶרֶץ מוֹלַדְתָּם׃
טו וַתַּעְגַּב עֲלֵיהֶם לְמַרְאֵה עֵינֶיהָ וַתִּשְׁלַח מַלְאָכִים אֲלֵיהֶם כַּשְׂדִּימָה׃ וַיָּבֹאוּ אֵלֶיהָ בְנֵי־בָבֶל לְמִשְׁכַּב דֹּדִים וַיְטַמְּאוּ אוֹתָהּ בְּתַזְנוּתָם וַתִּטְמָא־בָם וַתֵּקַע נַפְשָׁהּ מֵהֶם׃ וַתְּגַל תַּזְנוּתֶיהָ וַתְּגַל אֶת־עֶרְוָתָהּ וַתֵּקַע נַפְשִׁי מֵעָלֶיהָ כַּאֲשֶׁר נָקְעָה נַפְשִׁי מֵעַל אֲחוֹתָהּ׃ וַתַּרְבֶּה אֶת־תַּזְנוּתֶיהָ לִזְכֹּר אֶת־יְמֵי נְעוּרֶיהָ אֲשֶׁר זָנְתָה בְּאֶרֶץ מִצְרָיִם׃ וַתַּעְגְּבָה עַל פִּלַגְשֵׁיהֶם אֲשֶׁר בְּשַׂר־חֲמוֹרִים בְּשָׂרָם וְזִרְמַת סוּסִים זִרְמָתָם׃
כ וַתִּפְקְדִי אֵת זִמַּת נְעוּרָיִךְ בַּעְשׂוֹת מִמִּצְרַיִם דַּדַּיִךְ לְמַעַן שְׁדֵי נְעוּרָיִךְ׃
לָכֵן אָהֳלִיבָה כֹּה־אָמַר אֲדֹנָי יֱהֹוִה הִנְנִי מֵעִיר אֶת־מְאַהֲבַיִךְ עָלַיִךְ אֵת אֲשֶׁר־נָקְעָה נַפְשֵׁךְ מֵהֶם וַהֲבֵאתִים עָלַיִךְ מִסָּבִיב׃ בְּנֵי בָבֶל וְכָל־כַּשְׂדִּים פְּקוֹד וְשׁוֹעַ וְקוֹעַ כָּל־בְּנֵי אַשּׁוּר אוֹתָם בַּחוּרֵי חֶמֶד פַּחוֹת וּסְגָנִים כֻּלָּם שָׁלִשִׁים וּקְרוּאִים רֹכְבֵי סוּסִים כֻּלָּם׃ וּבָאוּ עָלַיִךְ הֹצֶן רֶכֶב וְגַלְגַּל וּבִקְהַל עַמִּים צִנָּה

מַחְתִּין קוֹלְסִין בְּרֵישֵׁיהוֹן חֵיזוּ גִּיבָּרִין כּוּלְהוֹן דְּמוּת בְּנֵי בָבֶל מְדִינַת כַּסְדָּאֵי אַרְעָא יַלְדוּתְהוֹן׃ וְאִיתְרְעִיאַת לְמִטְעֵי בַּתְרֵיהוֹן בָּתַר חֵיזוּ עֵינָהָא וּשְׁלַחַת אִיזְגַּדִּין לְוָתְהוֹן לִמְדִינַת אֲרַע כַּסְדָּאֵי׃ וַאֲתוֹ לְוָתַהּ בְּנֵי בָבֶל לְמֶעְבַּד רַחֲמוּ וְסָאִיבוּ יָתַהּ בְּטַעֲוָתְהוֹן וְאִיסְתַּאֲבַת בְּהוֹן עַד דְּקָצַת נַפְשָׁהּ בְּהוֹן׃ וְאִתְגְּלִיאַת בַּהֲתָתַהּ וְאִיתְחֲזִי קְלָנַהּ וְרַחִיק מֵימְרִי יָתַהּ כְּמָא דְרַחִיק מֵימְרִי יַת אֲחָתַהּ׃ וְאַסְגִּיאַת יַת טַעֲוָתַהּ לְאַדְכָּרָא יַת יוֹמִין דְּמִלְקַדְמִין דְּטָעַת בְּהוֹן כַּד הֲוַת בְּאַרְעָא דְמִצְרָיִם׃ וְאִיתְרְעִיאַת לְמֶהֱוֵי שָׁמוֹטָא לְהוֹן דִּבְסַר חֲמָרִין בְּסְרֵיהוֹן וְצַחֲנַת סוּסָוָן צַחֲנַתְהוֹן׃ וְאַדְכַּרְתְּ יַת חוֹבֵי עֵיצַת חִיטְאִךְ דְּמִלְקַדְמִין כְּמֶיעְבְּדִיךְ מִמִּצְרַיִם רְחִימוּ בְּדִיל חֶטְאֵי יַנְקוּתִיךְ׃ בְּכֵן אָהֳלִיבָה כִּדְנַן אֲמַר יְיָ אֱלֹהִים הָא אֲנָא מַיְתֵי בִּיגְלָאֵי יַת רְחִימָךְ עֲלָךְ יַת דְּקָצַת נַפְשִׁיךְ בְּהוֹן וְאַיְתִינוּן עֲלָךְ מִסְּחוֹר סְחוֹר׃ בְּנֵי בָבֶל וְכָל כַּסְדָּאֵי פְּקוֹדָאֵי וְשׁוֹעָאֵי וְקוֹעָאֵי כָּל בְּנֵי אַתּוּר עִמְּהוֹן עוּלֵימֵי חֶמְדְּתָא שִׁלְטוֹנִין וְטוּרְנִין כּוּלְהוֹן גִּיבָּרִין מְזַמְּנִים רוֹכְבֵי סוּסָוָן כּוּלְהוֹן׃ וְיֵיתוּן עֲלָךְ בְּמָאנֵי זֵינָא בִּרְתִיכִין וְגַלְגַּלִּין וּמַשִּׁירְיַת עַמְמִין דִּמְזַיְּנִין בְּעִיגְלִין

רש"י סרוחי טבולים · יתירי כובעים גדולים ומנחם פירש כמו ויטבלו הכתנת בדם · ופתרון סרוחי טבולי' כן הוא סרח העודף מן המכנפת נבועה טבולים אין לו דמיון ופתרונו לפי הענין וכן תרגם יונתן מחתין קולסין: שלישים · גבורים: למראה עיניה · בשביל שראת דמות צורתן: ויבאו אליה בני בבל למשכב דודים · כורתו יחד ברית ואומר אני שזה נאמר על חזקיהו ששמח על מלאכי מרודך בלאדן והאכילן על שלחנו והרא' את כל בית נכותה ודוגמת שאמר הכביא אנשי מחוקה על הקיר לפי שמארץ רחוקה באו ולא היו בני כשדי' רגילים אצלם כמו שנאמר שם מארץ רחוקה באו אלי ובשביל ראות פניה' פעם אחת נתחברו עליו והקפיד הקב"ה על הדבר כמה שנאמר הנה ימים באים ונשא את כל אשר בביתך וגומר ובדברי הימים ולא כגמול עליו השיב חזקיהו כי גבה לבו ויהי עליו קצף גדול וגומר: ותקע נפשה מהם · שמרד בהם יהויקי' וצדקיהו ותקע אשלוקי"ר בלע"ז כמו ותקע כף ירך יעקב הוקעה לשון חבור ותקיע' עץ בארץ הוא וכן בהשתלפו מן הארץ יפול בו לשון קעייה כאש' תאמר ותשרש שרשיה לשון קליטה וכל תבואתי תשרש לשון עקור וכן בסעיפיה פוריה לשון ענפים ומסעף פורה לשון קוצץ ענפי העץ ופארותיו: לזכור את ימי נעוריה · עלת על לבה תאות בני מצרים ששלח צדקיהו אליהם שנאמר וימרד בו לשלוח מלאכיו מצרימה: ותעגבה על פלגשיהם · על פלגשותם להיות להם לפלגש: אשר בשר חמורים · אבר תשמיש: וזרמת סוסים · לשון רבוי תשמיש שמרבים תשמיש יותר מאשר כל הזכרים שבבהמה זרמת קלות הזרע כמו זרם מים עבר: ותפקדי · ותזכרי: בעשות · לשון כבישה: את מאהביך · את כשדי' אשר ערבו של חזקיהו: את אשר נקעה נפשך מהם · אשר חזר צדקיהו ונשאם ומרד בהם: פקוד ושוע וקוע · תרגם יונתן שם מדינו' ומקרא מסייעו בספר ירמיה על הארץ מרתי' עלה עליה ועל יושבי פקוד והפותרים אומרים לשון פקידים ושרים ושלטונים: וקרואי' · שמונ"ץ בלע"ז: הצן · פירש דונש אחד מכלי המלחמה הוא ואני אומר לשון הקפת מחנות כמו ולצניכים בצדיכ' ולמשריין מקפנכון הכן מנחם פירוש כמו צנה וסוחרה אמתו ואין דונש מודה לו והתרגו' שתרג' וייתון עלך במאני זייגא מסייע לדונש הוצן כמו בהוצן ויש משמע הוצן כמו חוצן מן והביאו בניך בחוצן שפירושו זרוע וכן ובאו עליך הוצן ועניינו חיל כמו וזרועו' הנגב שפירושו וחיילות הנגב: ונתתי

רד"ק סרוחי טבולים בראשיהם · טבולים אומר על הצניפים הצבועים במיני צבעונים טבולים רוצה לומר טבולים בצבע כמו ויטבילו את הכתנ' בדם ובא בחסרון המתוא' כמו כעדר הקצובות ומאכלו בריאה והדומי' להם אמר כי בני בבל משימי' בראשיה' צניפים צבועים ואותם הצניפים הם עודפים ותלויים להם מאחריהם ולא כן מנהג בני ארץ ישראל וסרוחי רוצ' לומר עודפי' ויתרי' כמו וסרח העודף אני היריע' העודפ' תסרח ומלת סרוחי נופלת עליהם או כי הם סרוחים מצד הצניפים הטבולים שהם סרוחי' על דרך כשה נופלת עליה שהיא נקרא' נובלת מצד עליה שהם נובלים וכן קרועי בגדי' מגלחי זקן והדומים להם: מראה שלישי' כלם · כמו ושלישים על כלו גדולי' ונכבדי' כלומ' כלם יש להם מראה שרים ונכבדים בהתנהגות' בלבושיהם ובדרכיה': דמות בני בבל · כן הוא דמות בני בבל שהם כשדי': ארץ מולדתם · והמנהג הזה שהם נוהגים הוא מנהג ארץ מולדתם מקדם לא שלקחו אותו המנהג מעם אחר כמו שחומדי' ישר' ונאה בעיניהם מנהגם ממנהג עצמם: ותעגב כתיב ותעגבנה קרי בתוספת ה"א כיון שראתה אותם עגבה עליהם זהו שאמ' למראה עיניה: ותשלח מלאכי' אליהם כשדימה · שלא אליהם שיהיו רגילים אצלה וכן עשו: ויבאו אליה · למשכב דודים · להתערב עמהם בעבוד' אלהיהם ובמעשיהם שיהיו שוים במנהג אחד: ויטמאו אותה · למדוס דרכי ע"ז שלהם: ותקע נפשה מהם · כמו ותקע כף ירך יעקב ענין הסר' הדבר ממקומו ושרשו קעע וענין זה המרד שמרד יהויקים במלך בבל וכן צדקיהו: ותגל תזנותיה · כי נודע לכל כי זנתה אחרי אלהים אחרים: ותגל את ערותה · זהו שבזה צדקיהו את האלה אשר השביעו מלך בבל באלהים: ותקע נפשי מעליה · כלומר סלקתי שכינתי ממנה שתהיה הפקר למלך בבל אויביה ויחריב העיר ויגלה העם כמו שעשה לשמרון: ותרבה · לזכר את ימי נעוריה · כל כך הרבתה תזנותיה עד שזכר לה האל יתברך את הרעו' שעשתה בימי נעוריה במצרים: ותעגבה על פלגשיהם · פירשו המפרשים פלגשיה' עבדיה' כי פילגשים במקום הזה אנשים לא נשים ויורה על זה אשר בשר חמורים בשר' שהוא כנוי לאבר האיש כמו רר בשרו את זובו או החתי' בשרו מזובו שהוא כנוי והנכון בעיני שהוא כמשמעו ופירוש על כמו עם וכמוהו ויבאו האנשי' על הנשים והדומי' לו אמר כל כך חשקה בהם עד שכלמדתה להם כמו פלגשיה' לא נשותיה' ולענין זה נוטה דעת המתרגם שתרגם ואתרעיאת למהוי שמושא להון בטי"ת בקצת נוסחאות פי' שמוטה להם ובקצת נוסחאות שמשא כמו שפחה: אשר בשר חמורים בשרם · טעמו על הפילגשים כי גם ערות הנקבה מכונה בלשון בשר כמו דם יהיה זובה בבשרה או טעמו על המצרים ועל הכשדיים ועל זה המשל אמר וזרמת סוסים זרמתם כנוי לזרע היוצא כזרם מים היוצא בכח ודמה ערותם לחמורי' שהם גדולי בשר ודמה אותם לסוסים שהם שטופי' בזמה יותר מאשר הבהמות וזכר הספור הזה לגנאי שהמצריי' מכוערי' במעשיה' ואף על פי כן חשקה בהם ולמדה את מעשיה' המעשים המכוערים והפחותים שבמעשיהם זהו משל פלגשיהם ואף על פי שזכר זנות מצרים בתחלה הענין זכר אותו גם כן בסוף הענין לפי שהיא היתה תחילת זנותם והיא סבת זנותם בכל הזמנים שזנו וזהו שאמר ותפקדי זכרת הזנות שזנית במצרי' ואהבת אותה גם כן בארצך לזנות אחרי אלהים אחרים: בעשות ממצרים · זה לבדו מן הקל בענין עשוי והענין הזה מפורש למעלה ופירוש למען שדי נעוריך בעבור מעיכת שדיך שערב לך או זכרת עתה לעשות זמה וזנות גם אתה: לכן הנני · מעיר את מאהביך עליך · שהיו מאהביך מתחילה: את אשר נקעה נפשך מהם · שמרדת בהם ונקעה שרשו קעע והוא בפלס ורחבה ונסבה או שרשו נקע: בני בבל וכל כשדים · מאשר מדינות בבל: פקוד ושוע וקוע · שמות תאר לשרים הנזכרים בשם בספר ירמיה נבוזר אדן נבושזבן שראצר רב מג ושאר הנזכרים שם פקוד כמו פקיד וכן שוע שם לנדיב גדול וכן קוע שם תאר לשר גדול אף על פי שלא מצאנו לו חבר במקרא ויונתן לא תרגם בענין אחר אלא אמר פקודאי ושועאי וקועאי: כל בני אשור אותם · פי' באו אותם אותם כמו אתם וכן אדבר אותך כמו אתך וכן וגם היטב אין אותם אולי יי' אותי והדומים להם: וקרואים · כמו קרואי העדה ותרגם יונתן זמנין: ובאו עליך הצן · שם לאחד ממיני המרכבות או לאחד מכלי הזין ואין לו חבר במקרא ואפשר שהוא שם לכלל כלי הזין וכן תרג' יונתן וייתון עלך במאני זיינא ברתיכין וגלגלין ואדוני אבי ז"ל פירש כמו חוצן בחי"ת מן והביאו בניך בחוצן שפירושו זרוע והחיל יקרא זרוע כמו וזרועות הנגב שפירושו חיילותא: צנה

למראה ד' בקריא' ב' צרי וב' סגול וסימ' ויצמח יי' אלהים מן האדמה · ויבאו אל גלילות הירדן · אילן ב' קדמאי סגול · והריחו ביראת יי' · ותעגבה עליהם למראה עיניה · צרי: חמורים ו' מ"ל וסימ' נמסר בספר שופטים סימ' י"ט: פקוד ה' מ"ל בליש' בקריא' וסימ' ועל יושבי פקוד · בני בבל וכל כשדים · לא אפקד · על בנותיכם כי תזנינה · יזכור עונם יפקוד חטאתם : על הרעים הרה אפי ועל העתודים אפקוד :

מנחה גדולה

הבדיל והעופרת בבבל ותקף יותך בקצת חום אם לא כן הכסף ולכן דימה הענין אל היתוך הכסף הצריך חום אש בוער והוא דוגמת החימה עזה והקצף גדול שייעד להתיכם בו כאו' ונפחתי עליהם באש עברתי וגו' ועלה קאי וכהיתוך כסף וגו' · והנכון הוא כי הוא ית' ראה מעשה ישרא' בדור ההוא שנעשו סיגים ונזכר הלכה מענין יציאת' שגם אז היה סייגים והוא ית' במצרים כור הברזל צרפם כצרוף הכסף ובחנם כבחון הזהב וחזרו להיות כסף צרוף ז"ש בן אדם היו לי בזמן העבר במצרים היו לי בית ישראל לסיג הכוונה באומר לסיג בלשון יחיד לומר כי נמצא בישראל שלימות היותם נאמני רוח מכסה דבר כענין דבר נא באזני העם וישאלו וגו' שלא גלו סודם למצרים כמנא שאפי' שהיו סיג היה בהם אחדות בבחינת הגוים והיו כולם לסיג אחד מתוך גבותן שלהיותם סיג למדנו שבחם שהיו סיג א' באחדות והיינו דלא קאמר לסיגים אלא לסיג עם היות שהם בינם לבינם היה בהם קצת תחרות כמו שמצינו איש מצרי מכה איש עברי מאחיו ונאמר בו למה תכה רעיך וכן מצינו שהעיז פניו כנגד משה אשר כל זה מוכיח קצת היות תחרות בינהם לעומת זה אמר כולם נחשת ובדיל לומר שכמו שלא יתאחד הנחשת עם הבדיל ולא העופרת עם הברזל ככה לא נתאחדו הם בהם ישרא' ואם נאמר שאחד היה ופרסמו הכתוב דהיינו דתן ואבירם ולעולם אימא לך שלא היה בהם פירוד עב"ז אפשר שסדר הפסוק המתכות הללו בזה האופן לומר שכמו שלא יש הגלחה בהם מהיות בזה הסדר ככה לא היתה הגלחה בישראל בעת ההיא לא יגלחו לכל לולי חסדי ה' וז"ש כולם נחשת וגו' בתוך כור דהיינו מצרים סוגים שהיותם סוגים מרובים הוא גרעון בחקם ושלימותם אלא שנתקנו וכסף היו ע"י היותם בתוך כור הברזל חזרו להיות כסף והמכריח פי' זה הוא דה"ל סיגי כסף היו סוגי סמוך אמנם סיגים הוא מוכרת סיגים לחוד וכסף לחוד והיינו לומר דמסיגים נעשו כסף כאמור ולכן כה אמר ה' כמו שעשיתי אז באף ובחמה של גלות מצרים שנתקנו ככה אעשה בעת שהם קבוצת כסף וכו' כי אפי' בעת כשלוה של ירושלים לא פסקו ממנה אנשי אמונה כמו שדרשו ז"ל בפסוק לא החריב חובש וגו' לעומת זה אמר קבוצת כסף ונחשת וגו' כי בעת שקבלו התורה יצאו מכלל סוגים ונכנסו בכלל קבוצת כסף וגו' להתיך אותם ולברדם וללבנם כאשר יבאו הפורענו' להם יבכרו על הרעה מעין הטובה ויכירו כי מה' הוא אז מנחשת וברזל ובדיל ועופרת בהתכנסם שיומנו יחזרו להיות כסף ז"ש כהתוך כסף בתוך כור כן תותכו בתוכה אימתי כשתדעו כי אני ה' שפכתי חמתי עליכם ומידי היתה זאת לכם אז תעלו במעלה להיות כהיתוך כסף מאחר ששבתם עד המכה אתכם ז"ש וידעתם כי אני ה' שפכתי וגו' ע"כ: ולע"ד היות ב' מיני סיגים הא' הוא אם עירבו נחשת או שארי מיני מתכות השפלים תוך כסף כדי להונות ולרמאות כמ"ש כספך היה לסיגים אזי ניכר הרמאות לעין כל ע"י שמשפשים בו ומגרדים בו בברזל אז נראה הרמאות והזיוף · ומי שמבין במטבע או בכלי כסף בקל יוכל להבחין ולהכיר הרמאות שבו ועוד יש מין סיגים והוא שמשפנים הוא כולו נחשת או בדיל וכדומה ומבחוץ מצפה אותו בצפוי דק של כסף בתחבולה שלא יוכל אדם לראות שהוא מצופה רק אשר למראה עיניו ישפוט סבור שתוכו כברו אבל

צִנָּה וּמָגֵן וְקוֹבַע יָשִׂימוּ עָלַיִךְ סָבִיב
וְנָתַתִּי לִפְנֵיהֶם מִשְׁפָּט וּשְׁפָטוּךְ
בְּמִשְׁפְּטֵיהֶם׃ וְנָתַתִּי קִנְאָתִי בָּךְ
וְעָשׂוּ אוֹתָךְ בְּחֵמָה אַפֵּךְ וְאָזְנַיִךְ
יָסִירוּ וְאַחֲרִיתֵךְ בַּחֶרֶב תִּפּוֹל הֵמָּה
בָּנַיִךְ וּבְנוֹתַיִךְ יִקָּחוּ וְאַחֲרִיתֵךְ תֵּאָכֵל
בָּאֵשׁ׃ וְהִפְשִׁיטוּךְ אֶת־בְּגָדָיִךְ
וְלָקְחוּ כְּלֵי תִפְאַרְתֵּךְ׃ וְהִשְׁבַּתִּי
זִמָּתֵךְ מִמֵּךְ וְאֶת־זְנוּתֵךְ מֵאֶרֶץ מִצְרָיִם
וְלֹא־תִשְׂאִי עֵינַיִךְ אֲלֵיהֶם וּמִצְרַיִם
לֹא תִזְכְּרִי־עוֹד׃
כִּי כֹה אָמַר אֲדֹנָי יֱהוִֹה הִנְנִי נֹתְנָךְ
בְּיַד אֲשֶׁר שָׂנֵאת בְּיַד אֲשֶׁר־נָקְעָה
נַפְשֵׁךְ מֵהֶם׃ וְעָשׂוּ אוֹתָךְ בְּשִׂנְאָה
וְלָקְחוּ כָּל־יְגִיעֵךְ וַעֲזָבוּךְ עֵירֹם וְעֶרְיָה
וְנִגְלָה עֶרְוַת זְנוּנַיִךְ וְזִמָּתֵךְ וְתַזְנוּתָיִךְ׃
עָשֹׂה אֵלֶּה לָךְ בִּזְנוֹתֵךְ אַחֲרֵי גוֹיִם
עַל אֲשֶׁר־נִטְמֵאת בְּגִלּוּלֵיהֶם׃
בְּדֶרֶךְ אֲחוֹתֵךְ הָלָכְתְּ וְנָתַתִּי כוֹסָהּ
בְּיָדֵךְ׃ כֹּה אָמַר אֲדֹנָי
יֱהוִֹה כּוֹס אֲחוֹתֵךְ תִּשְׁתִּי הָעֲמֻקָּה
וְהָרְחָבָה תִּהְיֶה לִצְחֹק וּלְלַעַג מִרְבָּה
לְהָכִיל׃ שִׁכָּרוֹן וְיָגוֹן תִּמָּלֵאִי כּוֹס
שַׁמָּה וּשְׁמָמָה כּוֹס אֲחוֹתֵךְ שֹׁמְרוֹן׃
וְשָׁתִית אוֹתָהּ וּמָצִית וְאֶת־חֲרָשֶׂיהָ
תְּגָרֵמִי וְשָׁדַיִךְ תְּנַתֵּקִי כִּי אֲנִי דִבַּרְתִּי
נְאֻם אֲדֹנָי יֱהוִֹה׃
לָכֵן כֹּה אָמַר אֲדֹנָי יֱהוִֹה יַעַן שָׁכַחַתְּ
אוֹתִי וַתַּשְׁלִיכִי אוֹתִי אַחֲרֵי גַוֵּךְ וְגַם־
אַתְּ שְׂאִי זִמָּתֵךְ וְאֶת־תַּזְנוּתָיִךְ׃
ויאמר

בעיגלין וקולסין ימנון עלך סחור
סחור ואתן קדמיהון פורענות דינין
ויתפרעון מניך בנימוסיהון׃ ואתן
פורענותי ביך ויתפרעון מניך ברגז
רברבך ויקירך יגלון ועמיך בחרבא
יתקטלון אינון בנך ובנתך ישבון
ושפר ארעיך יתוקדון בנורא׃
וישלחונך לבושי יקריך ויסבון מאני
דתושבחתיך׃ ואבטל חובי עצת
חטאך מניך וית פולחן טעותיך
דהוית עימיך כד הוית בארעא
דמצרים ולא תזקפין עינך להון
וטעות מצראי לא תדכרין עוד׃
ארי כדנן אמר יי אלהים הא אנא
מסר ליך ביד דסנית ביד דקצת
נפשך בהון׃ ויתפרעון מניך ברבבו
וישבון ית כל ליאותיך וישבקוניך
מטלטלא ושביקא ויתגלי בהתת
טעותיך וחובי עצת חטאך וזדוניך׃
חובך גרמו אילין ליך בדטעית בתר
עממיא ואסתאבת בפולחן טעותהון׃
באורח אחתיך הליכת ואתן כס
פורענותה בידיך׃ כדנן אמר יי
אלהים כס פורענות אחתיך תשתין
תקיפא וחסינא תהין לחוך וללעיב
מסגי עקא דהיתי עלך׃ הא כרויא
ורוון תתמלן כס צדו ואשתממו כס
פורענות אחתיך שמרון׃ ותשתין
יתה ותגמרין ית פורענותהא
תקבלין ובסריך תתלשין ארי אנא
גזרית במימרי אמר יי אלהים׃ בכן
כדנן אמר יי אלהים חלף דשבקת פולחני וארחיקית דחלתי מקבל עינך ואף את
קבילי חובי עצת חטאך וטעותיך׃
ואמר

רדק

צנה ומגן וקובע ישימו עליך סביב · כתרגומו מזוינין בעיגלין וקולסין ימנון עלך וקובע בק"וף ומלרע ועניינו ידוע שהוא כלי מגן על הראש : ונתתי לפניהם משפט · אתן המשפט לפניהם שישפטוך כלומר תהיה עמהם להחריבך : ושפטוך במשפטיהם · את אהבת מנהגם ומשפטיהם לפיכך אני אומר בידם שישפטיך כמו שמנהגם לשפוט המורד והפושע והמשפט הוא ששחט בני צדקיהו לעיניו וגם כל שרי יהודה שחט ואת עיני צדקיהו עור : ונתתי קנאתי בך · על ידיהם אתן קנאתי וחמתי בך : ועשו אותך בחימה · יעשו עמך נקמה בחימה : אפך ואזניך יסירו · זה המשפט יעשו אותו לאשה מזנה תחת בעלה שיסירו ממנה האזנים והאפים שהם הנזמים והם הדרת פנים וכן למי שרוצים לשפוט בחימה יסירו ממנו הנזירי' והאזנים והעיני' וזה משל למלכו' ולכהונה שהוסר ממנה · אפך · הוא משל למלך כמו אפך כמגדל הלבנון שהוא משל למלך כי המלך הוא גבוה ורם על כל העם וכן האף הוא גבוה על הפנים ואזניך הוא הכהן המשמיע קול לאזני' בבואו אל הקדש בפעמוני הזהב ותרג' יונתן ואפך ואזניך יסירו רברבך ויקירך יגלון : ואחריתך בחרב תפול · תרגם יונתן ועמך בחרבא יתקטלון נראה כי דעתו היה לפרש ואחריתך שהוא כנגד הראש שזכר ואם הגדולים נקראים ראש העם יקרא אחרית שהו' כנגד הראש כמו שאמר טוב אחרית דבר מראשיתו כי הגדול הוא ראשית ותחילה לעם יוצא ובא לפניהם : המה בניך ובנותיך יקחו · יקחו אותם לעבדים וישבו אותם על דרך שנאמר נתן בניו פלטים ובנותיו בשבית ופי' פלטים מחרב כי ברוב לא יהרוג האויב הקטנים והקטנות אלא ישבה אותם לגדלם עמו לעבדי' ולשפחות : ואחריתך תאכל באש · אמר אחריתך על הבתים הנשארים אחרי האדם במותו וכן כתוב ואת כל בתי ירושל' ואת כל בית גדול שרף באש ותרגם יונתן ואחריתך ושפר ארעיך : והפשיטוך את בגדיך ולקחו כלי תפארתך · אפשר שזה נאמר על בגדי כהונה ועל כלי בית המקדש או נאמר על כל שלל העיר בין בבית המקדש בין בשאר הבתים : והשבתי זמתך ממך · כי מיום שגלו לא עבדו ע"ז : כי כה אמר יי' הנני נותנך · הנ"ון בקמץ לנקבה ומשפטה בצרי אלא הוא כמו שכתבנו כי כשמדבר כנגד הכנסה מדבר פעם לשון זכר ופעם לשון נקבה ושנה הענין הזה עוד לחזק : ועשו · ערום ועריה · בערום ובעריה בפרשת הודע את ירוש' כתבנו פירושו : זנוניך · ואמר זנון מן זנה בהכפל עי"ן הפעל כמו הגיגי מן הגה : עשה אלה לך · מקור כלומר אלה שיעשה לך בעונש עונותך הו' בזנותיך · עשה כחולם ומקור בשקל בכותיך : בדרך · מבואר הוא : כה אמר · תהיה · פי' הכוס תהיה לצחוק וללעג פי' שהגוים יצחקו וילעגו על רוב פורענות הבא עליה : מרבה להכיל · תאר לכוס שהיא רבה להכיל ולהחזיק יין תרעלה רב : שכרון ויגון תמלאי · אותו השכרון הוא היגון שתמלאי ממנו כי הכוס והיין הוא משל על הצרות : ושתית אותה ומצית · תשתי אותה הכוס כלה עד התמצית שתמציא : ואת חרשיה תגרמי · ולא עוד אלא שחרשיה תגרמי אחרי שתמציא אותה תשברי הכוס בשניך למצות חרשיה והמשיל הענין לכוס חרס לפי שנבלע היין בתוך החרס ואמר חרשיה לשון רבים כי בהשברה יהיו חלקיה רבים : תגרמי · מלה מושאלת מן ועצמותיהם יגרם שפירושו שבירת העצמים ר"ל ולעום אותם כמו תשרש שהוא עקירת השרש כן תגרמי יגרם שבירת הגרמים כי העצם נקרא גם כן גרם כמו שכתוב תשבר גרם גרמיו כמטיל ברזל וכן תרגום עצם גרמא וכן אמר לשבירת החרסים בלעיסה תגרמי : ושדיך תנתקי · תעקרי שדיך בשתיית יין התרעלה ותרגם יונתן ובסריך תתלשין והמשל הזה הוא שיעברו עליהם צרות עד כלותם כליון חרוץ משל ושדיך תנתקי הוא על בטול התורות בגלות כי השדים משל לתורה שבכתב ותורה שבעל פה כמו שכתבנו בפרשת הודע ובגלות בבל ראינו ששכחו התורה ובטלו אותה כמו שראינו שנשאו נשים נכריות וחללו את השבת ודברים אחרים שלא נכתבו ואף הלשון שכחו : לכן כה אמר יי' · אחרי גוך · כאדם המשלך דבר אחרי גוו שלא יראהו ולא יזכרנו : וגם את שאי זמתך · עונש זמתך שאי וסבלי :
ויאמר

רשי

ונתתי לפניהם משפט · מה שעלי לשפוט אעשה אות' שלוחי לעשות המשפט : במשפטיהם · משפט שלא כתבתי בתורתי והו' ממשפטי נימוסיה' ואיזה זה זה סמוי עיניהם שעורו את עיני צדקיהו : אפך ואזניך · הם תפארת הפרצוף ולהם המשיל הכהונה והמלכות : ואחריתך · שאר העם : ואחריתך תאכל באש · ושפר ארעיך שהן אחריות ליסמך עליהם לפרנסה : את בגדיך · בגדי כהונה : אשר נקעה · כשדים שמרדת בהם : עשה אלה · לשון פעול פיי' שנם בלע"ז : מרבה להכיל · יתיר' מלהכיל כמו מלסבול : ומשמה · תמהון : ומצית · לשון מוצץ על התמצית איסו' ראש בלע"ז : ואת חרשיה · ליתה כוס המשקה פורענות לישראל לכלי חרס שמשנשתבר אין לו תקנה כך משתכח תפועתם וישבר הכוס לא ישוב להשקות' עוד וכשהוא מדבר בהשקאת אומות קרא אותו זהב שנאמר כוס זהב בבל ביד יי' משכרת כל הארץ : ואת חרשיה תגרמי · כמו ועצמותיה' יגרם לא גרמו לבקר רונג"ייר בלע"ז גורר בשינוי את שבירות העצם או החרש לרדות מעליו בשר הדבוק בו ומנח' חברו לשון שבירה וגם כן פתר ועצמותיה' יגרם וכן לא גרמו לבקר : התפסע

מסרה

תפול ח' מ"ל בקריאה וסימ' ואחריתך בחרב תפול · ונטשתיך המדברה על הרי ישראל תפול אתה וכל אגפיך · על פני השדה תפול · וכל חומה לארץ תפול · כתפי משכמה תפול · כשתפול עליהם פתאום · כי נפול תפול לפניו · וכל קהלת ומשלי דכוו' מ"ל במ"ג חס' וסימ' וברשעתו יפל רשע · באין תחבולות יפל עם · מלאך רשע יפל ברע : והשבתי י"ג וסימ' נמסר בריש סיפרא סוף סימן ז' : עשו ד' כתיב וי"ו וסימ' נמסר בירמיה סימן כ"ב : וללעג ל' כה אמר אדני יי' כוס אחותך · וללאה ל' השדה אל צאנו · וללבן ל' שתי בנות · וללחם ל' המערכת ולעלת · וללוי ל' אמר תומיך ואוריך · וללמד ל' כי עזרא הכין לבבו : להן י"ד וסימ' הנה נא לי שתי בנות · וישב יצחק ויחפר כ' בו : ויאמר להן ראה אני את פני אביכן · ויקרא מלך מצרים למילדות · כן בנות צלפחד תניינא דפסוק · המה עולים במעלה העיר · והוא הפיל להן גרל · ויאמר אלי בן אדם התשפוט והקמתי עליהם רעה אחד · כי משלשות הנה · ויאמרו ראיתי את כל ישראל נפצים דד"ה · אך לא בעי ישלח יד · יתן יי' לכם ומצאן מנוחה :

מנחה גדולה

אבל מי שהוא מומחה גדול ויודע בטיב הרמאות יש לו סמנים מובהקים במטבע או בכלים להכיר מה שבתוכו כמו היו בישראל שני מיני רשעים הא' שהיו כל רואיהם יכירום מתוך מעשיהם כי רשעים המה ואף שהיו מחזיקי' עצמם כצדיקי' בפני מי שאינם מכירים מ"מ למשמע אזון אשר ידברו מתגו בני אדם וממעשי' בקל היו יכולין לידע טבעם ומהותם כמו החלק הראשון שמכירים במטע קע זייפותם והסוג השני המה היו כצבועים עושין מעשים מכוערים וממזיקי' עצמן כצדיקים ובקרבם ישימו ארבם לעשות במחשך מעשיהם ומי שאינו בקי בהם הצדיק הטיב לא יבינו למו כי שבע תועבות בקרבם · ואלו הם גרועים מראשונים שהראשונים משוים כבוד עבד לכבוד קונו לא כן האחרונים שמסתירי' מעשיהם מן הבריות ויראים מהם ולא שמו יראת אלקי' לנגד עיניהם ואינן משוים כבוד עבד לכבוד קונם · ובימי יחזקאל היו רשעי ישראל מסוג השני והשלם יעלימו מעשיהם הרעים בפני הבריות כדי שיחזיקו אותם לצדיקים וז"ש היו לי בית ישראל לסיג לי ולא בעיני הבריות והוא היותר חמור לעשות עין של מטה כאלו אינו רואה כי בפני הבריו' לא היה אפשר להכיר זייפותם כי כל הרואה אותם היה סבור שתוכם כברם ואין מכיר בם כי אם ע"י כור ואז נמצא זייפותם וניכר הרמאות שבתוכם ע"כ כדי שידעו שאני מכיר בהם ובמעשיהם הנני קובץ אתכם וגו' כדי להראות לכל מה היה בתוככם למען תדעו כי אני ה' בוחן לבות וכליות :
בן אדם שתים נשים וגו' ספר הכתוב בזה להורות שע"י שתחלת יסודם היה במצרים ומעשה ארץ מצרים היו מכוערים מאד כמ"ש כמעש' ארץ מצרים אשר ישבתם בה לא תעשו כלומר שהייתם שניסרבות שם והורגלתם במעשיהם וז"ש אשר ישבתם בה כלומר ישבתכם בה גורמת לכם לעשות כמעשיהם ואמר ותזנינה במצרים וגו' שמה מעכו שדיהן וגו' משמע שלא היה זנות ממש אלא דבר מועט ואע"פכ קראה אותו זנות לפי שע"י שהתחילו בזה ובאו לכלל חשק לזנות גמרו אח"כ הדבר אף כאן אעפ"י שבן נח מוזהר על ע"ז וקודם מתן תורה היו ישראל כבן נח מ"מ כיון שלא היו נכנסים עדין בתסורות הברית אינו מקפיד כ"כ עליהן וקראו על שם ההחלת הזנות מעיכם השדים · ושמותן אהלה הגדולה ע"ש שהאהל מועד הי' בחלקו של אפרים בשלה ומלכו' השבטים נקרא ע"ש אפרים ע"כ קראו למלכות עשרת השבטים אהלה והאליבה זה בית המקדש ולפי שהיה במקום אשר בחר ה' לשבת שם לעולם קראו אהליבה כלומר אחר שנבנה המקדש אין היתר להקריב אלא בה שנאסרו הבמות שהיו מותרין בזמן אוהל מועד וגם אחר החרבן אין התיר להקריב במקום אחר וע"כ נקרא אהלי בה ולא במקום אחר ואמר ותלדנה בנים ובנות הוא כלמ' על דורות הבאים שהחזיקו ברשעת הראשונים ועוד הוסיפו עליהן כדבר שעושה תולדות וז"ש ותלדנה בנים ובנות שהיו מעשיהם הרעים הולכים וגוברים עד מאד וזה היה שמרון וירושלים שמאז שמלך אחאב הרבו לפשוע וגם מלכי ירושלים ע"י שהתחתנו באחאב עבדו ע"ז כמותו כמבואר במלכים · ותזן אהלי תחתי כלומר שהעמיד ע"ז העגלים במקומי שהיו להם לעלות לרגל להשתחות לפני העמיד עגלים לע"ז על אם הדרך בית אל ודן ואמר רב לך מעלות ירושלי' אלה אלהיך וגו' הרי במקום ותחת עבודת השם העמידו ע"ז וזה שאמר ותזן אהלי תחתי והיו מעשיהם דומה למעשה אשור וע"כ גלו ע"י אשור גם הם גם הע"ז כמ"ש גם המה לאשור הובלו ותרא אחותה וגו' כי בשתים היתה חטא יהודה גדולה מחטא אפרים הא' שעיקר חטאם היה מחמת יראה שלא תשוב הממלכה לבית דוד עד שאח"כ כשנתרשו בחטא ושנית שהיה מקום המקדש העיר אשר בחר ה' בה לשבת עולם : ונוסף על זה שהיה להם ללמוד אח"כ מעשרת השבטים מה שעלתה

התשפט · לשון ויכוח: שאי זמתך קבלי חובי עלת חטאיך : ודם בידיהם · בנאופיהם שפכו דם : ואת גלוליהם נאפו · נאוף שלהם עם גלוליהם היה : וגם את בניה' וגו' · וזהו שפיכו' הדם שבידיהם : סמאו את מקדשי ביום ההוא · ביום ששוחטו' את בניהן לע"א באות לפני במקדשי לעשות בו תועבה להכעיסני : ואת שבתותי חללו · שהיו שוחטין את בניהם בשב' : ואף כי תשלחנ' · וכל שכן קשה מן הכל כי תשלחנה להביא אליהן משרי האומות אוהביהן ורואי' החלול שמחללו' מקדשי : שלוח אליהם · אתת אהלה ואהליב' לבא אליהם : והנה באו לאשר רחצ' כחלת וגו' · לאשר תרג' יונתן לאתר א"ללוא בל' אל מקו' אשר ייעד' להם לאמר במקו' פלוני נהא לקראתכ' מקושטות במרחץ וכחול כחלת : כחלת · מין צבע ושמו כחול וצובעת בו עיניהם אקלי"רא בלע"ז : מטה כבודה · מוכללת במצעות נאו' פרי"דא בלע"ז : וקול המון · של אומו' רבו' היו בה ולא המון של מלחמ' אלא קול המון שליו : ואל אנשי' · בשביל אנשי' ושל אנשים היה אותו המון ולא של בהמה : מרוב אדם · שהיו בתוך המובאי' לנאוף מן המדבר : סבאים · שהיו דרין סביב לה משכיני' עמון ומואב וכן תרגום סבאים מסחו' סחור : ויתנו · אהלה ואהליבה : צמידים על ידיהם להתקש' לנאוף כלומ' עמון ומואב מתו' שהם רבים היא מתקשטת ומתפאר' להם ומתוך שהם שכיניה מתפארת לעיניהם בקישוטיה לפיכך ויתנו אהלה ואהליב' צמידים על ידיהם כדי שיהיו נאות בעיני הנואפים וי"ו של ויתנו יתירה כמו אותה של עזי וזמר' ויהי לי לישועה וכמו אותה של ואשר לא שם לבו אל דבר יי' ויעזב : ואומר לבלה · נאופי' עתה יזנה וגו' · אמר לי לבי על זו שבלתה והזקינה בנאופי' מעתה שהזקינה וזנו תזנותיה ממנה ותצא תאות זנותה מלבה ותחזור בה והרי היא עודנה בזנוניה כאש' בתחלה : יזנו · יצאו כל זונה תרגו' כפקת ברא כך שמעתי וכן ת"י · לבלה נאופים כמו לבלה בנאופים כאשר תאמר ותשב בית אביה כמו בבית אביה ירחצו מים כמו ירחצו במים ויצאה חנם ואם בית אישה נדרה וכן פי' דונש ומנחם חברו עם תבל עשו ולא יתכנו דבריו : ויבוא אליה · כל אשר מלאו לבו' : אשת הזמה · נשי הזמה : והאנשים

לה וַיֹּאמֶר יְהוָה אֵלַי בֶּן־אָדָם הֲתִשְׁפּוֹט
אֶת־אָהֳלָה וְאֶת־אָהֳלִיבָה וְהַגֵּד לָהֶן
אֵת תּוֹעֲבוֹתֵיהֶן׃ כִּי נִאֵפוּ וְדָם
בִּידֵיהֶן וְאֶת־גִּלּוּלֵיהֶן נִאֵפוּ וְגַם אֶת־
בְּנֵיהֶן אֲשֶׁר יָלְדוּ־לִי הֶעֱבִירוּ לָהֶן
לְאָכְלָה׃ עוֹד זֹאת עָשׂוּ לִי טִמְּאוּ
אֶת־מִקְדָּשִׁי בַּיּוֹם הַהוּא וְאֶת־
שַׁבְּתוֹתַי חִלֵּלוּ׃ וּבְשַׁחֲטָם אֶת־
בְּנֵיהֶם לְגִלּוּלֵיהֶם וַיָּבֹאוּ אֶל־מִקְדָּשִׁי
בַּיּוֹם הַהוּא לְחַלְּלוֹ וְהִנֵּה־כֹה עָשׂוּ
בְּתוֹךְ בֵּיתִי׃ וְאַף כִּי תִשְׁלַחְנָה
לַאֲנָשִׁים בָּאִים מִמֶּרְחָק אֲשֶׁר מַלְאָךְ
שָׁלוּחַ אֲלֵיהֶם וְהִנֵּה־בָאוּ לַאֲשֶׁר
רָחַצְתְּ כָּחַלְתְּ עֵינַיִךְ וְעָדִית עֶדִי׃
מ וְיָשַׁבְתְּ עַל־מִטָּה כְבוּדָּה וְשֻׁלְחָן
עָרוּךְ לְפָנֶיהָ וּקְטָרְתִּי וְשַׁמְנִי שַׂמְתְּ
עָלֶיהָ׃ וְקוֹל הָמוֹן שָׁלֵו בָהּ וְאֶל־
אֲנָשִׁים מֵרֹב אָדָם מוּבָאִים סוֹבָאִים
מִמִּדְבָּר וַיִּתְּנוּ צְמִידִים אֶל־יְדֵיהֶן
וַעֲטֶרֶת תִּפְאֶרֶת עַל־רָאשֵׁיהֶן׃
וָאֹמַר לַבָּלָה נִאוּפִים עַתָּה יִזְנֶה
תַזְנוּתֶיהָ וָהִיא׃ וַיָּבוֹא אֵלֶיהָ כְּבוֹא
אֶל־אִשָּׁה זוֹנָה כֵּן בָּאוּ אֶל־אָהֳלָה
וְאֶל־אָהֳלִיבָה אִשֹּׁת הַזִּמָּה׃
ואנשים

וַאֲמַר יְיָ לִי בַּר אָדָם הֲתוֹכַח יַת אָהֳלָה
וְיַת אָהֳלִיבָה וְחַוִּי לְהֶן יַת תּוֹעֲבָתְהֶן׃
אֲרֵי זַנְאִין בְּהֶן וְדָם זַכַּי אַשְׁדוּ בִידֵיהֶן
וּבָתַר פוּלְחַן טַעֲוָתְהֶן טָעוּ וְאַף יַת
בְּנֵיהֶן דַּעֲתִידִין לְמִיפַּק מִנְּהֶן תּוֹלְדַת
קוּדְשָׁא קֳדָמַי אַעֲבִירוּ לְהֶן לְפוּלְחָן׃
עוֹד אַרְגִּזוּ קֳדָמַי סָאִיבוּ יַת בֵּית
מַקְדְּשִׁי בְּיוֹמָא הַהוּא וְיַת יוֹמֵי שַׁבַּיָּא
דִילִי אַחִילוּ׃ וּבְנַכְסוּתְהוֹן יַת בְּנֵיהוֹן
לְפוּלְחַן טַעֲוָתְהוֹן וַעֲלוּ לְבֵית מַקְדְּשִׁי
בְּיוֹמָא הַהוּא לְאַחְלוּתֵיהּ וְהָא כְדֵין
עֲבָדוּ בְּגוֹ בֵּית מַקְדְּשִׁי׃ וְאַף אֲרֵי
שְׁלַחַת לְגַבְרַיָּא דְּאָתַן מֵרָחִיק
דְּאִיזְגָּד שָׁלִיחַ לְוָתְהוֹן וְהָא אָתוּ
לַאֲתַר דְּזַמִּינַת אַתְקֵינַת שׁוּקִין וּמַנִּית
פַּלְטִירִין׃ וּרְמִית דַּרְגְּשִׁין מַכְּבִין דִּיקַר
וּפָתוֹרִין סְלַן כָּל טוּב סַדַּרְתְּ קֳדָמֵיהוֹן
וּקְטוֹרֶת בּוּסְמֵי וּמִישְׁחֵי שֵׁירוּת
עֲלֵיהוֹן׃ וְקַל אִתְרְגוּשְׁתְּהוֹן דִּשְׁלַן
שַׁלְיָא בְהוֹן וּלְתְקוֹף גִּבָּרִין מִסְּגֵי
אֱנָשָׁא אָתַן מִסְחוֹר סְחוֹר מִמַּדְבְּרָא
וִיהָבוּ שֵׁירִין עַל יְדֵיהוֹן וּכְתַר
דְּתוּשְׁבְּחָא עַל רֵישֵׁיהוֹן׃ וַאֲמָרִית
לִכְנִשְׁתָּא דְיִשְׂרָאֵל דִּבְלִיאַת עִמָּהּ
בְּחוֹבִין כְּעַן תִּשְׁבּוֹק מִטַּעֲוָתָהּ וּתְתוּב
לְפוּלְחָנִי וְלָא הֲבַת׃ וְעָלוּ לְוָתַהּ כְּמָא דְעָלִין לְוַת אִתְּתָא פוּנְדְּקִיתָא כֵּן עָלוּ
לְאָהֳלָה וּלְאָהֳלִיבָה מְדִינְתָּא דְעֵיצַתְהוֹן חִטְאִין׃ וגברין

ערוך ד' בקריא' וסימ' קשת וכידון יחזיקו וחברו תרויהון דירמיה · כי ערוך מאתמול תפתה · ושולחן ערוך לפניהם · ושלחן ערוך לפניה וקטרתי :

ויאמר · התשפט את אהלה ואת אהליבה · אחר שהיו שתיהם בדרך אחד הגד להן את תעבותיהן : כי נאפו · זה איננו משל אלא כמשמעו שהיו מנאפים את נשי רעיהם : ודם בידיהן · כמ"ש ישעיהו הנביא ידיכם דמים מלאו וכן נקראת ירושלם עיר הדמי' כמו שכתו' למעלה : ואת גלוליהן נאפו · זהו דרך משל לעבוד הגילולים כמו שהאשה המנאפת תחת אישה תקח זרי' כן ישר' זנו תחת האל יתב' שהיה איש' לקחה אלהים אחרים לעובדם : וגם את בניהן אשר ילדו לי · כלומר לעבודתי כי בשמונה ימים ללידתם מלו אותם והכניסום בבריתי ואחר כך העבירו להם לאכלה העבירום לגלוליה' באש זהו לאכילת האש : עוד · ביום ההוא · זהו ענין כפל עבדו הגלולים להכעיסני ובאותו יום עצמו באו להקדי' בביתי כאילו איני רואה מעשיה' וקרבנותיהם הם טומאת מקדשי : ובשחטם · מקור מן הקל ויש אומרים מן הדגוש וכפל הענין בזה הפסוק במלות שונות : והנה כה עשו בתוך ביתי והכ' עשו זה החלול בתוך ביתי או פירו' גם כן עשו גלולי' בתוך ביתי שהיו מציירים צורות בתוך לשכות העזרה ומקטרים להם כמו שכתבנו בפרשת בשנה הששית : ואף כי השלחנה · כל שכן שעשו יותר תועבה שיש עלי לאחס ביד אויביהם ששלחו לאנשים באים ממרחק שבאו אליה ממרחק ע"י שליחותה וכן פירו' אשר מלאך שלוח אליהם והנה באו שלחה אליהם שיבואו אליה להנהיגם בדרכיה' ובמעשיה' : להם רחצת כחלת עיניך ועדית עדי · אמר כנגד אהליבה למי שלחת למי שבעבורם נתיפי' כדרך הזונה שרוחצת במרחץ וכוחלת עיניה ולובשת מלבושים נאים כדי שתהיה יפה בעיני הרואי' אותה ויחשקו בה והמשל כי שלחה שיה' אגרו' מדברו' כבבלו' ומצאו' להביא אהבת' עליה ושתתערב עמהם ותלמד מנהג' ומעשיהם ות"י לאתר דזמינת אתקינת שוקין ומני' פלטורין : וישבת על מטה כבוד' · בוי"ו עם הדגש וכן כבוד' בת מלך פנימ' ואת הכבוד לפניה' והדומים להם : ושולחן ערוך לפניה · לפני המטה כי כן היה מנהג' להסב על המטות בעת האכילה כמו שמצינו בדברי רז"ל ופי' ערוך ערוך בכל מיני מאכלים טובים : וקטרתי ושמני שמת עליה' בקמץ חטף הטי"ת לקריא' בן אשר ולקריא' בן נפתלי וקטרת בפתח הטי"ת : עליה · על המטה כי כן היה מנהג' לגמר אחר האכילה כמו שמצאנו בדברי רבו' ז"ל שהיו משימים בשמים על הגחלים להעלות עשנם אל האף לריח טוב וכן היו מושחים בשמן הטוב אחר האכילה ומה שאמ' וקטרתי ושמני ביו"ד כנוי המדבר רוצה לומר כי אני נתתי' לה והיא עבדה בהם לעבודת אלילי' כמו שאמר בפרשת הודע את ירושלם · דרגשין ידוע בדברי רבו' ז"ל שאמרו מאי דרגש ערסא דגדא והיא מטה עשויה לכבוד המזל · מכבין פי' מלצו' תרגום רפדתי ערשי מאשית שווי משכב וספות תרגומו מכבין : וקול המון שלו בה · בי"ת בה רפה ואף על פי שוי"ו שלו מפיק וכמוהו קו תהו יי' בם אמר קול המון נשמע בה באהליבה וההמון ההוא שלו כלומ' לשלום באו כמו אליה לא למלחמה כי היא שלחה אליהם לבא אליה להיותם שלמים עמה כי ישרו מעשיה' בעיניה : ואל אנשים מרוב אדם · ואל כמו ועם וכן ואשה אל אחותה קרבו אותי אל אבותי והדומים להם אמר אלה ששלחה אליהם באו עם אנשים אחרים : מרוב אדם · מרוב אדם שרצו להביא עמהם להיות ההמון רב הביאו אנשים סבאים ממדבר זהו מובאים שהם הביאו אותם והם היו מובאים : סבאים · גוי סבא והם מבני כוש וכמוהו וסבאים אנשי מדה אלא שבא הסמ"ך בשוא וזה בקמץ : ויתנו צמידים על ידיהן · כמו על וכמוהו רבים ואמר ידיהן וראשיהן על שתיהן אהלה ואהליבה וכשמדבר בלשון יחיד אמר על אהליבה כי היא האחרונה ועליה עיקר נבואת הנביא : ואומר לבלה נאופים · רוצה לומר אמר השם יתעלה כשראיתי את דרכיה אמרתי וכי הזונה הזקנה נאף · בלה זקנה כמו אחרי בלותי ועל דרך המשל אמר נזדקנה בע"א כמה שנים ועדיין לא כתנה אל לבה ולא שבה אלי : עתה יזנה תזנותיה והיא · עתה יאבדו ע"א תזנותיה והיא עמהם כי בגלותה יאבד הכל האלילי' והעובדים אותם ואמר יזנו כלומר יצאו מרשותם ומארצם כי הזונה יוצאה מרשות הבעל וכן ותזנה עליו פלגשו · יזנה כתיב בה"א כמו ידינו לא שפכה וקרי בוי"ו יזנו : ויבא · לשון יחיד כלומר כל גוי וגוי והוא אחד משמנה בלשון ביאה דסבירין לשון רבים והוין לשון יחיד : אשת הזימה · זה לבדו בא מן אשה אשות כי יאמר נשים נשי לנגאי בא כן : והאנשים

מנחה גדולה

צלתה להם ומה הגיע להם על אשר עזבו את ה' ולא למדו ע"כ ותשחת עגבתה ממנה וגו' · וז"ש לכן נתתיה ביד מאהביה וגו' והיה להיות להם לתוכחת מוסר שלא לעשות כמעשה אחותה הגדולה ואע"פ שותרא אחותה אהליבה ואפילו הכי ותשחת עגבתה וגו' ולא ביקשו לעשות מעשה אחותה ואע"פ שהיה אהליבה לא מנעו מרעה אלא שהעמידו צלם בהיכל וגם בזה השחיתו עגבתה מאחותה בהכנס צרה בקודש הקדשי' וההיכל מקום שהיה אהלי הם עשו אהל לע"ז הרי שבכמה סוגים השחיתו התעיבו מעליליהם ממעשה אחותה ע"כ גם בעניין העונש הגדיל ה' לעשות עמהם כמו שמפרש להלן שיותר לקו בני יהודה מאשר לקו עשרת השבטים ויותר הגדיל קצאת ה' לבאות באף ובחמה ובקצף גדול כהיום הזה גלו לבין העמים לא כן עשר' השבטים כמו שכתוב בעל הטורים בפסוק וישליכם אל ארץ אחרת כיום הזה וגו' ע"כ :

התשפט את אהלה וגו' מהר"יא ז"ל אחר שסיפר הנביא מה שאמר לו השם ממעשה השתי בנות ומעשיהן וסופן לזהו שיתן הוא המשפט על שתיהן ויגזור כפי הדין כדת מה לעשות להן ושיגיד להן את תועבותיהן אשר עשו כדי שילדיקו עליהן את הדין והתועבות הן אשר יזכור ואיכן בדרך משל אלא כמשמען וזהו כי נאפו בגלוי ערוית ודם בידיהם בשפיכות דמים כמו שאמר ישעיהו ידיכם דמים מלאו ואת גילוליהן נאפו והיא הע"ז שעבדו ומהעבודות זרות כולן היותר מגונה ורעה שעשו היא שגם את בניהן אשר ילדו לי לעבודתי העבירו להם לאכלה ר"ל העבירוה לגלוליהם לשתאכל אותם האש לפניהם והיא עבודת המולך שהיו שורפים בניהם ובנותיהם באש ועוד זאת עשו לי רעה אחרת והיא שטמאו את מקדשי ביום ההוא ר"ל שבאותו יום עצמו שהיו מעבירים בניהם ובנותיהם למלך היו באים אל מקדש ה' להקריב קרבנות כאילו הוא לא היה רואה מעשיהם וטומאותיהם ובזה היו הם מטמאים את מקדש ה' ומלבד זה את שבתותי חללו ש:ס בשבת היו עושים המעשים רעים ההם ועוד היו עושין כי כאשר היו שוחטין את בניהם לגלוליהם שהי' עבודת המולך והיו באים ביום ההוא אל מקדשי לא היו עושין זה אלא לחללו כי לא היו מכוונים בבואם אל בית ה' אלא להכלית החלול והבזוי ואמרו והנה כה עשו בתוך ביתי וזכר עוד מפשעם באומרו ואף כי תשלחנה לאנשים באים ממרחק ר"ל כ"ש שעשו יותר תועבה ששלחו לאנשים שיבואו אליהם ממרחקי ארץ והשליחות היה ע"י מלאך שלוח אליהם ע"ז והענין שיבואו להנהיגם וללמדם בדרכיהם ומעשיהם והנה באו לאשר רחצת כחלת עיניך ועדית עדי ר"ל והנה באו שלוחי מלך בבל ומלך מצרים שהיית מתחברות אליהם ואתה כדי לכבדם רחצת וכחלת עיניך ועדית עדי כזונה וכו' (כדברי הרד"ק ז"ל) ועל זה אמר וקול המון שלו בה וגו' ר"ל אלה ששלחו אהלה ואהליבה לקרוא לשאר האומות לא עשאוהו מפאת ההכרח כי כל המון שלו בה ר"ל שקול המון אהלה ואהליבה היו שלו בתוכה ואותם אשר שלחו הביאו עמהם מהאמות אנשים רבים וזהו ואל אנשים מרוב אדם מובאים ר"ל שבאו עם אנשים מרב אדם שהביאו עמהם · ויתנו צמידי' וגו' אין הכוונה שהאומות נתנו המתנות על ידיהן על ראשיהם של אהלה ואהליבה כי הן נתנו מתנות לאומות אבל לא קבלו מהן אך ענינו שאהלה ואהליבה נתנו מתנות לאומות והמתנות היו הצמידים שהיו על ידיהן ועטרות שהיו על ראשיהן של אהלה ואהליבה כי כל הזהב והכסף אבנים טובות ומרגליות שהיו להם נתנו במתנה לאותן המלכים שהיו מבקשים אהבתם ואומר לבלה נאופים עתה יזנו תזנותיה (כרד"ק ז"ל) וענין הפסוק הזה שכאשר ראה הקב"ה תזנותי' אהליבה ושהיו זנים מכל זנוני אהלה אחותה אמר השם לבלה נאופים האם הזקנה אהלה יש לה גם עתה נאופים כי אלה הם נאופי אה לה ואיך א"כ עתה הזנו תזנותיה וכי היא עדין זונה וזהו אומרו והיא כלומר כיון שעתה הזנו תזנותיה הנה היא עדין בחיים והוא בדרך תימה ולענ ונתן הסיבה למאמר הזה באמרו ויבא אלי כבוא אל אשה זונה ר"ל ויבא מלך בבל אל אהליבה וכן מלך מצרים כבוא אל אשה זונה ר"ל ויבא מ"ך בבל אל אהליבה

ואנשים צדיקים · כתב אדוני אבי ז"ל אינו אומר צדיקים ממש אך בעלי טענות ומחולדין בדין ישפטו אתכם בשני דינין משפט נואפות ומשפט שופכות דם נקי כי מה שאמר ושופכות דם ר"ל דם נקי כמו ויסלף דברי צדיקים: אותהם · בחולם האל"ף: כי כה אמר יי' · העלה עליהן קהל · העלה מקור וכן ונתן אתהם לזעוה כאילו אמר העלה ואתן: ורגמו עליהן אבן קהל · קהל העמים ירגמו עליהם באבנים כמשפט הנואפות והמשל הוא הדיק שבנו על העיר: וברא אותהם בחרבותם · וברא פעל עבר מן הקל לגזרת פעל בצרי בשקל ירא והוא ענין כריתה כמו וביראת לך שם והוא מן הדגוש כלומר יכרתו אותם הגוים בחרבותם וכן תרגם יונתן ויבזעון יתהון בסיפיהון ואמר וברא לשון יחיד על דרך כלל:
והשבתי זמה · כיון שיגלו מיד תשבות הזמה והגלולים: ונוסרו · דגש הוי"ו לחסרון ת"יו התפעל ודגש הס"מך לאות הבנין והראוי ונתוסרו והמלה מורכבת מן נפעל והתפעל וכן ונכפר להם הדם הראוי ונתכפר ואמר הגוי' האחרים יקחו מוסר מכם שראו שלקחתם העונש בעונכם ובזמתכם שעשיתם: ולא תעשינה כזמתכנה · אף על פי שיעשו לא יעשו כזמתכן שלא יחליפו עבודו' אלהיה' בעבודות אלהים אחרים ולא יעבדו אלהי' רבים כאשר עשיתם אתם: ונתנה זמתכנה עליכן · יתנו בדבריהם עונש זמתכן עליכן כי יאמרו כי משפט הוא שיבא עליכ' עונש זמתכן: וחטאי גלוליכן תשאינה · כמו עונם ישאו תשאו את עונה והדומי' להם ענין הסבל והמשא ומלת תשאינה בתנועת האל"ף בסגול והיו"ד למשך: ויהי דבר יי' אלי בשנה התשיעית · למלכות צדקיהו וכן כתוב במלכים ובירמיה בשנ' התשיעית למלכו: בן אדם כתוב לך את שם היום את עצם היום הזה · הנבואה באה לו בעשרה בטבת שבאותו יום סמך מלך בבל על ירושלם ואמר לו שיכתוב אותו היום ויראה לפני הגולה כי באותו היום סמך מלך בבל וכשישמעו אחר כן מפי המגידים כי כן היה באותו היום עצמו שכתב הנביא ידעו כי נביא היה בתוכה ואמת הם דבריו שאומר להם בשם יי' ולא ישמעו עוד אל נביאי השקר: ומה שאמר שם היום ועצם היום ר"ל שם היום כאחד בשבת או בשני בשבת או אי זה יום שהיה כי אין שמות לימי' בלשון הקדש אלא למספר ימי השבוע ולא לחדשים אלא ראשון שני ושלישי ועצם היום ר"ל בעשור לחדש העשירי · ופי' סמך עם חילו אל העיר ובנו עליה דייק: ומשל אל בית המרי · משל הסיר היא ירושלם וזה המשל אתה תמשול אותו לא כמו שהם היו · מושלים ואומרים היא הסיר ואנחנו הבשר כמו שכתבנו במראה השנית בשנה השנית: שפות הסיר שפות · זה יעשה האדם בסיר בתחילה שופת אותה והוא שישים אותה על השפתים ואחר כך יוצק בו מים ואחר כן ישים הבשר בתוכה וירתיח האש תחתיה עד שיבשל הבשר ושפיתת הסיר על השפתים הוא משל לסמיכת מלך בבל אל ירושלם כי זה היה תחילת מעשהו בה ויציקת המים בה הוא משל שלא תאחוז בה האור מהרה כי המים מאחרים הבשר מלהתבשל מהרה כי כשהיא בלא מים יאחוז בו האור והבשר נכלה מהרה אבל כשיהיה בה מים יתבשל הבשר מעט מעט כן ארכו ימי המצור משנה התשיעית לצדקיהו עד שנת י"א כדי שיכלו מעט מעט בירושלם ברעב בדבר ובחרב: וגם יצק בו מים · אמר בו לשון זכר לסיר וזכרו גם כן לשון נקבה בכל הפרשה לדרך הנמשל שהיא ירושלם או זכרה בלשון נקבה שהיא נקראת גם כן קלחת שהיא לשון נקבה: אסף נתחיה אליה · הנתחים שראויים לתת בתוכה אסוף אותם אליה וזה משל לאשר נאספו אל ירושלם מן הערים שנחרבו והיו שם במצור: כל נתח טוב · משל לשרי יהודה: ירך וכתף · אלו נתחים טובים מלאים בשר: מבחר עצמים מלא · וכן משאר מבחר האברים מלא הסיר ולפי שהאברים מנותחים לפי העצמים יקראו האברים עצמים: מבחר הצאן לקוח · מקור במקום צווי כמו זכור את יום השבת הלוך וקראת והדומים להם הבשר שתתנתו יהיה ממבחר הצאן מן השמנים והטובים וזה משל לשרים ולגדולים: וגם דור העצמים תחתיה · דור צווי בשקל קום מלשון מדורה אמר תבעיר העצמים תחתיה כלומר במקום עצים תשים עצמי' תחת הסיר והדליק בהם האור וזה המשל כאילו עצמו' חללים שעשו בה ששפכו דם נקי בתוכה הם מבעירים האש ומביאים הפורענות רתח רתחיה גם בשלו עצמיה בתוכה · כל כך תבעיר האש ותרתיח הסיר עד שאפי' העצמים שהם קשים להתבשל יתבשלו וזה משל לגבורים שהם חזקים כעצמם שיכלו ויפלו בחרב בתוכה:

לכן

ואנשים צדיקם המה ישפטו אותהם
משפט נאפות ומשפט שפכות דם כי
נאפת הנה ודם בידיהן׃
כי כה אמר אדני יהוה מה
העלה עליהם קהל ונתן אתהן
לזעוה ולבז׃ ורגמו עליהן אבן
קהל וברא אותהן בחרבותם בניהם
ובנותיהם יהרגו ובתיהן באש
ישרפו׃ והשבתי זמה מן הארץ
ונוסרו כל הנשים ולא תעשינה
כזמתכנה׃ ונתנו זמתכנה עליכן
וחטאי גלוליכן תשאינה וידעתם כי
אני אדני יהוה׃
ויהי דבר יהוה אלי בשנה א
התשיעית בחדש העשירי בעשור
לחדש לאמר׃ בן אדם כתוב לך
את שם היום את עצם היום הזה
סמך מלך בבל אל ירושלם בעצם
היום הזה׃ ומשל אל בית המרי
משל ואמרת אליהם כה אמר אדני
יהוה שפת הסיר שפת וגם יצק בו
מים׃ אסף נתחיה אליה כל נתח
טוב ירך וכתף מבחר עצמים מלא׃
מבחר הצאן לקוח וגם דור העצמים ה
תחתיה רתח רתחיה גם בשלו
עצמיה בתוכה׃

לבן

וגברין זכאין בקבליהון יתפרעון
מנהן פורענות גייפין ופורענות
אשדת דם ארי זכאין כהן ודם זכי
אשדו בידיהון׃ אריכדנן אמר יי
אלהים אתנבי דיסקון עליהון משריין
ואמסר יתהון לתביר ולביזא׃
וירגמון יתהן באבני קלע משריין
ויבזעון יתהן בסיפיהון בניהון
ובנתהון יקטלון ובתיהון יוקדון
בנורא׃ ואיבטל חובי עצת חיטאין
מן ארעא ויתרדין כל מדינתא ולא
יעבדן כעצת חטאיכון׃ ויתיהבון
חובי עצרת חטאיכון עליכון וחטאי
פולחן טעותכון תקבלן ותדעון ארי
אנא יי אלהים׃ והוה פתגם נבואה
מן קדם יי עימי בשתא תשיעתא
בירחא עשיראה בעסרא לירחא
למימר׃ בר אדם כתב לך ית שום
יומא ית כרן יומא הדין סמך מלכא
דבבל על ירושלם בכרן יומא הדין׃
ואתנבי לעמא סרבנא נבואה ותימר
להון כדנן אמר יי אלהים איתנבי
דיסקון משירין על קרתא הדא ואף
יתיהיב לה ארכא לקבלא מצירא׃
כנוש רברבהא לגוה כל גבר גיבר
אימתן וגבר עביד קרב משרית עממין
מליתה׃ מלכי עממין קריב ואף
טקים סומכותהא עמהון אבעזמנה אף יתרמון קטילהא בגוה׃

בכן

ואנשים י' וסימ' בספר שפטים סימ' ט': ונתון ז' וסימ' נמסר בירמיה סימ' ל"ז: ולא תעשינה ב' וסימ' ולא תעשינה כזמתכנה · מפר מחשבות ערומים: כתוב ד' מ"ל בליש' בקריא' וסימ' וכתוב בספר וחתום והעד עדים · כתוב לך את שם היום · וכתוב עליו ליוסף עץ אפרים · אכתוב לו רבי תורתי · יי' יספור בכתוב עמים: שפות ג' בקריאה וסימ' הסיר הגדולה ובשל נזיד · שפות הסיר שפות וגם יצק בו · ואחר ושפות בקר: לקוח ד' בקרי' וסימ' ספרא וספריא ענא וגלותא ופי' בירמיה סימן ל"ב:

רשי

ואנשי' צדיקם · אנשים דיינים שרי מלך בבל ומלך אשור וי"ת זכאין בקיבליהון לפי מעשיהן של אלו הזונות צדיקים הגוים מהנה: משפט נואפות ומשפט שופכות דם · כמו שמפורש אחריו: העלה · ונתון · וברא · כולן לשון עשה ופעול הם · וברא · לשון קציצה וכן ובראתו היער יהיה לך בספר יהושע: ורגמו עליהן אבן · והריגת בניהן ובנותיהן ושריפת בתיהן היא משפ' נואפת ובר' אתהן בחרבותם הוא משפט שופכות דם: ונתנו זמתכנה עליהן · שפטיכן יתנו את משפט זמתכן בראשיכן: בשנה התשיעית · לצדקיהו: סמך מלך בבל · היום נר עליה: שפות הסיר · על פי הכירה במקום מושבה היא קרויה שפיתה בלשון המשנה שאמרו רבותינו מקום שפיתת שני קדירות ועוד שנינו אחד שופת את הקדירה ואחד נותן לתוכה מים ואחד נותן לתוכה תבלין למדנו שהשפית' היא הושבתה על פי הכירה עד שלא יתנו לתוכה כלום והדוגמא זו על ירושלם שאמרתם עליה היא הסיר עתה בא העת שתהיה לסיר ואתם בתוכ' לבשר יבא נבוכד נצר ויתנגה על האור ומנחם פי' לשון שימה: וגם יצק בו מים · הם צורכי המצור יצק כמו שפוך: אסוף נתחיה אליה · מיראת המצור אספו לתוכ' כל ראשיה ושריה: כל נתח טוב · כל גבר גיבר אימתן וגבר עביד קרב: מבחר הצאן לקוח · קח אתה נבוכד נצר את מבחר חייליך סביבותיה כן ת"י ואינו מיושב על ענין הסיר וכן צריך לפותרו מבחר ישראל יבאו ויכנסו בתוכה : וגם דור העצמי' תחתיה · סדר וערך העצמים תחת שאר האברים כלומר ילחמו הגבורי' בשביל החלשים ויסמכו או עליהם דור לשון עריכה וכן ילכפך לגפה כדור שורת היקף גייסות וכן שורה תרגם דרא ומנחם פי' כמו אני אגייל המצור : רתח רתחיה · ואחר שיהו כלם לתוכה יקרבו כלי המצור והמלחמה אל העיר :

חלאתה

מנחה גדולה

האליבה וכן מלך מצרים כבוא האדם אל האשה אל אשה זונה ובדבר הזה נתדמו שתיהן כי כן באו אל אהלה וכן באו אל אהליבה אשת הזמה והניאוף והנה בפסוק הזה יש קרי וכתיב ואני פרשתיו כפי הקרי מסכים עם הנקודה אמנם כפי הכתב שהוא עת יזנה תזנותה יש לי לפרשו כמין אומר שאמר כמתמיה לבלה ניאופים הא' הראוי לזקנה שיהיו לה נאופים עת יזנה תזנותה האם היא עת לשתזנה תזנותה בו כי להיותה עת זקנתה לא היה עת לזנות תזנותה ואם אהלה להיותה קטנה זנתה איך אפשר באהלה שהיא ג"כ תזנה שאמר כל זה מפני שמעשה אהליבה יוכיחו כאילו היא עצמה עשה אותם ואומרו ואנשים צדיקים המה ישפטו אתהן אפשר לפרשו על הכשדים והאשורים שהמה היו צדיקים במעשיהם שהחריבו שמרון והחריבו ירושלים כאלו שפטו אתהן משפט נואפת ומשפט שופכת דם ויורה על אמתת זה הפירוש אומרו מיד אחרי זה כי כה אמר השם העלה עליהם קהל שהוא קהל האויבים ונתן אתהן ר"ל אהלה ואהליבה לזעוה וגו' כי כן הוא המשפט הראוי אליה ורגמו עליהן וגו' (כפר"דק ז"ל) ובתיהם באש ישרופו כי כן שרפו בית ה' ובית המלך ובתי כל השרים ואפשר לפרש ואנשים צדיקים המה ישפטו שאם כברר אנשים צדיקים לשפוט המשפט הזה אין ספק שישפטו את אהלה ואת אהליבה משפט נואפת ומשפט שופכת דם ולכן גזר השם עליהם ארבע מיתות בית דין סקילה שריפה הרג וחנק כמו שביאר בפרשה וכשתעשה המשפט הזה תבטל הזימה מן הארץ כי מיד שגלו שבתה הע"ז והגלולים כולם וכל העם ישמעו ויראו ונוסרו ר"ל שיקבלו מוסר כל הנשים הנה א"כ יצאו לנו שלשה תועלות מהמשפט הזה הראשון שתבטל הע"ז מן הארץ הקדושה ועל זה אמר והשבתי זמה מן הארץ והשני שיקבלו מוסר כל הנשים וכל האומות ולא תעזוב אומה עבודת אלהיה ועל זה אמר ונוסרו כל הנשים וגו' והשלישי שלא יאמרו חוטא נשכר אבל הנפש האוכלת היא תמות ותלקה בעונשה באופן שיכירו וידעו כל

יושבי תבל כי יש אלקי' שופטים בארץ ועל זה אמר ונתנו זמתכנה עליכן וגו' וידעתם כי אני ה' ע"כ: ולע"דן לדקדק מה שסיבה בנבואה זו משארי נבואות שבכל מקום נאמר ההשפוט בתחלת הנבואה כמ"ש התשפט אותם התשפוט בן אדם וגו' וכן התשפוט התשפוט את עיר הדמים וגו' ואח"כ מספר והולך המעשים עם העונש וכאן היפך הסדר שתחילה מספר והולך מעשה אהלה ואהליבה ועונשם ובתוך הענין אמר ויאמר ה' אלי בן אדם התשפוט · והנה מ"ש שלמעלה אמר שני פעמים התשפוט וכאן אמר פעם אחת · ונראה לפי שנבואות הראשונות נאמרו על ירושלי' והגביה והם היו עדין קיימים בימי יחזקאל והיה מדבר כמי שמדבר לנוכח והיה צריך ויכוח רב ע"כ אמר התשפוט התשפוט כי היו פנים לפנים כדמוכחי קראוי והם ירצו לעמוד כנגדך ולפטפט בדברי' לסתור דבריך ע"כ הוי זריז ונשכר להוכיח ולשפוט עמהם בויכוח ונצוח פעם אחר פעם עד שתודו לך והודאה יהיה ע"י שתודיעם תועבתם · אבל כאן כיה הנבואה דבר ה' ליהודה בינו לבינו להודיע לו ענין מרדם בה' ולהמשיל משל ע"כ אינו מזכיר כאן ענין ויכוח עד שסיים המשל ואח"כ אמר התשפוט וגו' ולפי שלא היתה צריך ויכוח נגד עשרת השבטים שכבר גלו ונודעה להם יד ה' במה שאירע להם ובודאי אלו היו שם היו מודים לדברי הנביא ע"כ אמר התשפוט פעם אחת כאילו אינו צריך כ"א חצי ויכוח נגד יהודה לבד · ואמר כי נאפו ודם בידיהם וגו' כי ע"כ היו הנשים נבדקי' בסוטה שלא השם רוח קנאה באים והיו המים בודקין את האשה ומה ע"כ הבועל והנבעלת ודמם בראשו וזה ודם בידיהן שהוא גרם למיתה זו וגם את בניהם אשר ילדו להיות לי ולהדריכו לת"ת ומצות כדכתי' ולמדתם אותם את בניכם קרי ביה אתם כמ"ש ז"ל חייב אדם ללמוד בנו תורה שנ' והודעתם לבניך ובני בניך וגו' · ומה גם חייב ללמדו אומנות שיחיה בו ועי"כ והם המיתו אותו בידים וזה אשר ילדו לי העבירו להן לאכלה עוד זאת עשו לי וגו'

דידוע

לכן · עתה פי' המשל כי עיר הדמים והיא ירושלם היא הסיר : סיר אשר חלאתה בה וחלאתה לא יצאה ממנה · חלאתה הראשון רפה הה"א : חלאתה פי' זוהמתה כי דרך בני אדם להעבי' הזוהמא מן הקדרה אבל זאת חלאת' נשאר בה לא יצאה ממנה וחלאתה משל לעונות הנראי' בתוך' עד שנמאס' בעיני כל רואיה כזוהמא הנמאסת : לנתחיה לנתחיה הוציאה · לא תוציא ממנה הנתחים כאחד אלא נתחי' אחר נתחים וזה משל שלא כלו יושבי ירושלם והנאספים בה כאחד אלא היו יוצאים ממנה אנשי המלחמה ונהרגי' ולזמן יוצאים גם כן ונהרגים וכן גלו ממנה גלות אחר גלות גלות יהויכין תחילה ואחר כן גלות החורבן עם צדקיהו : לא נפל עליה גורל · לא נפל גורל

רשי

חלאתה · זוהמתה שמוציאין מעל פיה על ידי הרתחתה שקורין אשקו"מא בלע"ז כלומר לא יצאו ממנה רשעים שבה : לנתחיה לנתחיה · גלות אחר גלות היוצא ונפל אל הכשדים איש איש לבדו : לא נפל עליה גורל · לא כשאר קדירות שמוציאין נתחיהן יחד לתתה לפני כל אחד ואחד חלקו וגורלו וי"ת מדלא יתעביד בה תיובתא לא נפל עליה גורלו של מקו' : צחיח · שעיעות : לא שפכתהו על הארץ וגו' · ת"י בזידו ובדרע מרומ' שפכיתיה לא שפכיתי' בשלו למיעב' עלוהי תיובא ורבותי' פירשוהו בדמו של זכריה בן יהוידע לא נהגו בו לא כדם הצבי ולא כדם האיל : להעלו' חמה · לפני צויתי לאותו דם שלא יבלע בקרקע כדי שיזכר לנק' נקמתו : המדור' · הסק גדול פוא"ית בלע"ז : הרבה העצים הדלק האש · להרבו' העצי' ולהדלי' האש ולהת' הבשר : והרקח המרקחה · כשהבשר תם מעל העצמו' והוא מנטת ומעור' ברוטב ומגים בכף דומה למרקחת פטום שממכים שמערבי' אותו יפה יפה ומתו' נימו' הבש' עשנה נהפך לתוכה שקורי' אאו"ר שיר טו בל' וזהו שאמ' והעצמות יחרו יבשו ויעשנו לשון חרה מני חורב וכן למען תחם וחרה נחשת' כדרך קדירה שתתו מימי' ברתיחת' מתחממת ונשרפין חרסיה והתבשיל מתקלקל : תתום חלאתה · תכלה זוהמתה ותבלע בנחשת' סיר של נחש' הוא : תאונים הלאת · בתואנ' ותרמי' הלאת את העניים לכן לא יצאו ממנה רשעים שבתוכה אלא באש פורענותה יכלו : בטומאתך · בטומא' של זמה תכלי : יען טיהרתיך · להוכיחה על פי הנביאים ולא טהרת וגו' : לא אפרע · לא אבטל גזירתי : ולא אנחם · לשו' ממחשבתי הרע' אשר דברתי לעשות לך : מחמ' עיניך · אשתך כמו שהענין מוכיח בסופו :

לָכֵ֞ן כֹּֽה־אָמַ֣ר ׀ אֲדֹנָ֣י יְהֹוִ֗ה אוֹי֮ עִ֣יר הַדָּמִים֒ סִ֚יר אֲשֶׁ֣ר חֶלְאָתָ֣ה בָ֔הּ וְחֶ֨לְאָתָ֔הּ לֹ֥א יָצְאָ֖ה מִמֶּ֑נָּה לִנְתָחֶ֤יהָ לִנְתָחֶ֙יהָ֙ הוֹצִיאָ֔הּ לֹא־נָפַ֥ל עָלֶ֖יהָ גּוֹרָֽל׃ כִּ֤י דָמָהּ֙ בְּתוֹכָ֣הּ הָיָ֔ה עַל־צְחִ֥יחַ סֶ֖לַע שָׂמָ֑תְהוּ לֹ֤א שְׁפָכַ֙תְהוּ֙ עַל־הָאָ֔רֶץ לְכַסּ֥וֹת עָלָ֖יו עָפָֽר׃ לְהַעֲל֤וֹת חֵמָה֙ לִנְקֹ֣ם נָקָ֔ם נָתַ֥תִּי אֶת־דָּמָ֖הּ עַל־צְחִ֣יחַ סָ֑לַע לְבִלְתִּ֖י הִכָּסֽוֹת׃

לָכֵ֗ן כֹּ֤ה אָמַר֙ אֲדֹנָ֣י יְהֹוִ֔ה אוֹי֙ עִ֣יר הַדָּמִ֔ים גַּם־אֲנִ֖י אַגְדִּ֥יל

י הַמְּדוּרָֽה׃ הַרְבֵּ֤ה הָֽעֵצִים֙ הַדְלֵ֣ק הָאֵ֔שׁ הָתֵ֖ם הַבָּשָׂ֑ר וְהַרְקַח֙ הַמֶּרְקָחָ֔ה וְהָעֲצָמ֖וֹת יֵחָֽרוּ׃ וְהַעֲמִידֶ֥הָ עַל־גֶּחָלֶ֖יהָ רֵקָ֑ה לְמַ֨עַן תֵּחַ֜ם וְחָ֣רָה נְחֻשְׁתָּ֗הּ וְנִתְּכָ֤ה בְתוֹכָהּ֙ טֻמְאָתָ֔הּ תִּתֹּ֖ם חֶלְאָתָֽהּ׃ תְּאֻנִ֖ים הֶלְאָ֑ת וְלֹֽא־תֵצֵ֤א מִמֶּ֙נָּה֙ רַבַּ֣ת חֶלְאָתָ֔הּ בְּאֵ֖שׁ חֶלְאָתָֽהּ׃ בְּטֻמְאָתֵ֖ךְ זִמָּ֑ה יַ֤עַן טִֽהַרְתִּיךְ֙ וְלֹ֣א טָהַ֔רְתְּ מִטֻּֽמְאָתֵךְ֙ לֹ֣א תִטְהֲרִי־ע֔וֹד עַד־הֲנִיחִ֥י אֶת־חֲמָתִ֖י בָּֽךְ׃ אֲנִ֧י יְהֹוָ֣ה דִּבַּ֗רְתִּי בָּאָ֣ה וְעָשִׂ֔יתִי לֹֽא־אֶפְרַ֥ע וְלֹא־אָח֖וּס וְלֹ֣א אֶנָּחֵ֑ם כִּדְרָכַ֤יִךְ וְכַעֲלִילוֹתַ֙יִךְ֙ שְׁפָט֔וּךְ נְאֻ֖ם אֲדֹנָ֥י יְהֹוִֽה׃

טו וַיְהִ֥י דְבַר־יְהֹוָ֖ה אֵלַ֥י לֵאמֹֽר׃ בֶּן־אָדָ֕ם הִנְנִ֨י לֹקֵ֧חַ מִמְּךָ֛ אֶת־מַחְמַ֥ד עֵינֶ֖יךָ בְּמַגֵּפָ֑ה וְלֹ֤א תִסְפֹּד֙ וְלֹ֣א תִבְכֶּ֔ה וְל֥וֹא תָב֖וֹא דִּמְעָתֶֽךָ׃

האנק

בְּכֵן כִּדְנַן אֲמַר יְיָ אֱלֹהִים וַוי עַל קַרְתָּא דְּאַשְׁדִּי דַּם זַכַּי בְּגַוָּהּ דְּהִיא כְּדוּדָא דְּזִיהוּמְתֵיהּ בֵּיהּ וְזִיהוּמְתֵיהּ לָא נַפְקַת מִינֵיהּ גָּלוּ עַל גָּלוּ אִיתְפַּק עַמַּהּ מִדְּלָא יִתְעֲבִיד בַּהּ תְּיוּבָא אֲרֵי דַם זַכַּי דְּאִיתְאֲשַׁד בְּגַוַּהּ בְּזֵידוּ וּבִדְרַע מְרוֹמַם שַׁפְכִיתֵיהּ לָא שַׁפְכִיתֵיהּ בְּשָׁלוּ לְמֶעְבַּד עֲלוֹהִי תְּיוּבָא: לְמֶיעְבַּד פּוּרְעֲנוּת לְאִתְפְּרָעָא בִּתְקוֹף גְּלִיתִי חוֹבֵיהוֹן עַל דְּאַשִׁידוּ דַּם זַכַּי בְּגִלְּאֵי בְּדִיל דְּלָא לְאִשְׁתַּבְקָא: בְּכֵן כִּדְנַן אֲמַר יְיָ אֱלֹהִים וַוי עַל קַרְתָּא דְּאַשְׁדִּי דַּם זַכַּי בְּגַוַּהּ אַף אֲנָא אַסְגֵּי תְּבִירַהּ: אַסְגֵּי מַלְכַיָּא כְּנִישׁ מַשִׁרְיָתָא תַּקִּיף סוּמְכוּתָא וְזַמִּין עֲלַהּ עַבְדֵי קְרָבָא וְגִבָּרָהָא יִשְׁתַּבְשׁוּן: וְאַשְׁאַר אַרְעָא צַדְיָא בְּדִיל דְּיִצְדּוּן וִיסוּפוּן תַּרְעֵי קִירְוָהָא וְיִתְמְסוּן בְּגַוַּהּ עָבְדֵי סְאוֹבְתַהּ וִיסוּפוּן חוֹבְהָא: תַּסְקוֹפִין אִתְמְלִיאַת וְלָא יִפְקוּן מִינַּהּ עָבְדֵי בִּישְׁתָא בְּנוּרָא תִּיתּוֹקַד מַסְגִּיוּת חוֹבְהָא: בְּדִיסְתַּאֲבַת בַּעֲצַת חֶטְאִין חֲלַף דְּדַכִּיתִיךְ וְלָא דִּיכֵּירַת מִסּוֹאֲבָתִיךְ לָא תִידְכַּן עוֹד עַד דְּאַנִּיחַ חֵימְתִי בִּיךְ: אֲנָא יְיָ גְּזָרִית בְּמֵימְרִי אַתְיָא וְתִתְקַיֵּים לָא אֶמְנַע וְלָא אֲחוּס וְלָא אֲרַחֵם כְּאוֹרְחָתִיךְ בִּישָׁתָא וּכְעוֹבָדָךְ מְקַלְקְלַיָּא אִתְפְּרַע מִינִיךְ אֲמַר יְיָ אֱלֹהִים: וַהֲוָה פִּתְגָם נְבוּאָה מִן קֳדָם יְיָ עִמִּי לְמֵימָר: בַּר אָדָם הָא אֲנָא נְסִיב מִינָּךְ יַת רִגְגָא דְּעֵינָךְ בְּמוֹתָא וְלָא תִּיסְפּוּד וְלָא תִתְבְּכֵי וְלָא תִשְׁגַּר דִּמְעִין:

אירנק

עליה איזה נתח יצא תחילה אלא כמו שיזדמן והמשל לא יצא גורל על יושבי ירושלם אלא כמו שיזדמן אשר לשבי לשבי אשר לדבר לדבר ואשר לרעב לרעב : כי דמה · למה היה כל זה העונ' כי דמה בתוכה היה כי הדמים ששפכו בה בחנם מגולים הם והם מעוררים העונש והמשפט ובדרש כי על דם זכריה נאמר שראהו רב טבחים רותח והרג עליו אלפים ורבבות וזהו שאמר להעלות חמה ולנקם נקם : על צחיח סלע שמתהו · כאילו על שן סלע שמתהו במקו' גבוה שלא יוכל להתכסות והמשל כל כך הרבו שפיכות דם נקי עד שלא יתכן לסלוח ולהיו' כנעלם אותו העון מלפני האל יתברך אלא גלוי ועומד הו' לפניו לנקו' נקם מהם · צחיח סלע הוא המקום הגבוה שבסלע והוא שן הסלע וכן מאחרי לחומה בצחיחים : להעלות חמה · שפכו הדם בגלוי לרוב כדי שתעלה חמתי עליה' לנקו' נקם בהם : נתתי את דמה · אמר שמתהו ואמר נתתי היא הרבת' הדם כדי שיהיה מגולה כאילו שמתהו על צחיח סלע ואני גם כן נתתיו להיותו מגולה לפני לבלתי הכסות שלא אביתי לסלוח לה כי גדול עונה מנשה וכן אמר בספר מלכי' וימלא את ירושלם דם נקי ולא אבה יי' לסלוח : לכן כה אמר יי' · גם אני אגדיל המדורה · לפי שאמר דור הצלמים תחתיה אמר האל יתברך גם אני רוצה לומר הם הגדילו לעשו' הרע גם אני אגדיי לנקום בהם נקם גדול ואמרתי לך דור העצמים גם אני אגדיל המדורה וארבה עצי' על העצמי' כי האור יאחז במהרה יותר בעצי' מן העצמי' שהם קשי' ואדליק האש הרבה כדי שיתם הבש' ויהיה מאוכל וגם העצמו' שהם קשי' יחרו וישרפו מחוזק האש הגדולה : הרבה · מקור וכן הדלק התם והרקח ופירושו והרקח המרקחת כי כשהבשר מבושל משימים בקדרה בשמים להטעי' הבשר לאכילה וערוב הבשמי' יקרא רקח מרקח' וענין המשל שיתמו בעיר מרוב הצרו' ויהיו מוכנים לאכילת החרב כמו שהבש' הוא מוכן לאכול אחר שהו' מבושל ומרוקח במרקחת' והעצמות משל לגדולים כמו שפי' : יחרו · מבנין נפעל שרשו חרר מן ושכן חררי' במדבר שהוא מקו' הנשרף מרוב חמימות : והעמיד' על גחליה ריקה · מקור כאילו אמר והעמידה כיון שית' הבשר ויחרו העצמות תשאר הקדר' ריקה על האש ותחם וחרה נחשתה כלומר ישרפו חרסיה : למען תחם · מבנין נפעל שרשו חמם והמשל אחר שתשאר העיר ריקה מאנשיה תהיה שממה גפרית ומלח שרפה כל ארצה : וחרה · מבנין הקל ופירש"י חרו : נחשתה תחתיה · וכן יען השפך נחשתך תחתיך וכמשל' הבית שהיא מלאה משקין טהורין ונתכן למטה מנחושתו של תנור פי' חרסיה תבלע טומאתה וכפל הענין במלות שונות ואמר תתם חלאתה תתם בשורק כמו בחולם כמו ושפתי חכמים תשמורם והוא מבנין נפעל : · · · ם און ומעניכו פי' הוגיעה עצמ' עשות השקרי' ובא על דרך העוה כלו : ולא תצא ממנה רבת חלאתה · לא תוכל לצאת ממנה כי היא רבת חלאת' : · · · בת חלא' אין לה תקנה אלא שתתם באש כמו שאמר תתם הלאתה : בטמאתך זמה · עדין את בטומאתך שהי' הזמה : יען טהרתיך ולא טהרת · · · רתיך שהזהרתיך תמיד ע"י נביאי שתטהרי מטומאתך ולא שמעת אלי : לא תטהרי עוד · עד שתקבלי העונש וזהו על דרך השמן לב העם הזה · · · אני יי' דברתי באה ועשיתי · הגזר' באה עתה ואני אעשה אות' ולא שתבא דרך מקרה : לא אפרע · לא אשוב אחור ממה שגזרתי וכן בדברי רז"ל הקורא למפרע : שפטוך · השופטים כמו שאמר למעלה ואנשים צדיקים ישפטו אתהם או פי' שפטוך הגוים הבאי' עליך : ויהי · בן אדם · מחמד עיניך · זה אשתו כמו שמפורש ותמת אשתי בערב : במגפה · שלא יקדם לה חולי וזה למופת כי פתאום יבא שברם במחמד עיניהם שהוא בית המקדש : ולא תספוד ולא תבכה · להיות למופת לישראל כי כן יעשו מרוב הצרות : ולא תבא דמעתך · לא תבא על לחייך וי"ת ולא תשגר דמעין :

האנק

שמתהו ב' וסימן אחד מגוריה כפי' שמתהו · כי דמה בתוכה היה על צחיח : סימן והרקח כמרקחת יקרה פתחין · מרקחת מרקחיה קמצין וסימ' טעם בקו"ף פתחין טעם בהי"ת קמצין : ולא תצאו ו' דסמיכי וסימ' ולא תצא משם אנה · הנה נתנו עליך עבותים · תאנים הלאת ולא תצא · ולא תצא בצבאתינו · ותרין חברוהי · ולא תצא אלהים : אני יי' דברתי ב' ר"ף וסימ' אני יי' דברתי אם לא זאת אעש' · באה ועשיתי לא אפרש : ולא תבוא ג' בקריא' וסימ' ביומו תתן שכרו ולא תבוא עליו · כחשו ביי' ויאמרו לא הוא · הנני לוק' ממך את מחמד עיניך : לקח ח' ותס' וסימן אם לקח יעקב אשה · ארור לקח שחד · לקח את אדניך · ותברו · את מחמד עיניך · את עץ יוסף · הנני לקח את בני ישראל · יסר לעץ לקח לו קלון · וא' ולקח נפשות חכם :

מנחה גדולה

ידוע שהנשמה שבאדם היא חלק אלוה ממעל ואם האדם חוטא הוא עושה עבירה עם חלק אלוה כביכו"ל וז"ש עוד זאת עשו לי כביכול טמאו את מקדשי היא הקדושה שבו חלק אלוה שחללו · הוירא כי כאפו וגו' עוד זאת עשו לי טמאו את מקדשי וגו' ואת שבתותי חללו דאי' במדרש רבה פ' נשא הנואף והנואפת עוברין עשרת הדברות וקחשיב לא תרצח שהנואף נכנס על מנת או יהרוג או יהרג ועל זכור את יום השבת שפעמים כהן יש לו אשה וישראל נואף בא עליה והיא יולדות בן שסבורים בו שהוא בנו של כהן ועומד אותו בן ומשמש בבית המקדש ומעלה עולות בשבת ונמצא מחלל את השבת · וז"ש כי נאפו ודם בידיהן שנכנס להרוג או להרג ועוד ואת עשו לי על ידי הזנות טמאו את מקדשי לפי שהבן הוא ממזר והוא פסול לעבודה והוא עומד על המזבח להקריב קרבן ובזה טמאו את מקדשי וז"ש עוד זאת עשו לי שלשון זאת משמע שקאי אלעיל מיני' והוא כי נאפו וגו' עוד זאת עשו לי בנאפם טמאו את מקדשי בהקריבם איש זר וממזר לעבודה ואת שבתותי חללו שחילול שבת בעבודתו כדאי' במדרש הנ"ל : ובשחטם את בניהם וגו' והיה מטמאים עצמם בזה כמש"ז"ל שכל מי שהיה מקריב בנו לע"ז היה מנשק לע"ז ומחבקה וטימא את עצמו או בע"ז או שנגע במת שהוא בנו שנשרף ועתה אסור ליכנס במקדש עכ"פ עד שיטבל ויהא לו הערב שמש אם לא טמא מת היה צריך ג"כ הזאה שלישי ושביעי · וז"ש ויבאו אל מקדשי ביום ההוא לחללו · הרי שכמה וכמה עבירות שעשה בזה כ"ש כאן שהיה חטא נוסף שהוא והנה כה עשו בתוך ביתי · ואף כי תשלחנה וגו' עוד חטא נוסף שלא לבד שעבדת ע"ז שהיה מוכן בידך אלא אף גם כי תשלחנה לאנשים וגו' לחקור אחר ע"ז שלהם ולעבדם ואין לך חילול השם גדול מזה כי אמרו הגוים יודע זה שאין ממש באלוהו וע"כ הוא שולח אחר ע"ז שלהם לנסות בה ובזה כבדת העבודה זרה שהובאו אליך והנה באו וגו' ועדית עדי העדי שלי שנתתי לך שהיה לך לעבדני בו עבדת ע"ז וכן וקטרתי ושמני וגו' וקול המון שלו בה וגו' שהיית יושב בשלוה שנתתי לך שלום בארץ כדי שתהיה שפוי לעבודתי ואת כאותו שלוה שנתתי לך הוספת לחטוא · ע"כ מי שהוא צדיק ובצדק ישפוט יצדיק הדין עליך כי אתה גרמת כל זה לעצמך :

ויהי דבר ה' אלי בשנה התשיעית וגו' מהר"יא ז"ל כבר ביארתי למעלה שבתחילת כל שנה ושנה מגלות יהויכין אחרי שהתחיל יחזקאל לנבאות על נהר כבר באה אליו נבואה מיוחדת ועל זה הדרך נאמר כאן שבשנה התשיעית לגלות היתה בחדש העשירי שהוא טבת בעשור לחדש באה אליו הנבואה ואמרת לו בן אדם כתב לך את שם היום וגו' והתועלת המגיע מזאת הכתיבה

היא

האנק דם · מהאנק דם כלומר מזיעק כשאר אבלים שתוק אתה שלא תזעק ותרגם יונתן אידנק שתוק ובדברי רז״ל האנק מכאן שמנודין על הר תי׳ ולמדו מכאן דוב שאבל אסור בשאלת שלום ובדברי תורה כאילו אמר באלה השני׳ תעשה מנהג אבל ללוח ולידוך אבל בשאר דברי׳ לא : מתים אבל לא תעשה · כמו הפיך אבל מהי׳ לא תעשה וכן מקו׳ שם קבר כמו מקו׳ קבר שם וכן ומספד אל יודעי נהי כמו ויודעי נהי אל מספד והדומי׳ להם וי״ת על מיתיך אבלא לא תעביד : פארך חבוש עליך · פארך היא מגבעת הראש שהוא פאר האדם כמו פארי המגבעות פארי פשתי׳ יהיו על ראשם הפארי׳ והצעדי׳ ואבל חייב בפריעת הראש שהוא הסרת מגבעתו או סודרו מעל ראשו ויעטוף בסודרו בעטיפ׳ השפם עם הראש שהוא סימן לאבילות לפיכך אמר האל ית׳ ליחזקאל שלא לנהוג מנהגי אבל במות אשתו להיות למופ׳ לישרא׳ ורז״ל פירשו פארך אלו תפילין שבראש וכן ת״י טוטפתך יהון עלך : ולחם אנשי׳ לא תאכל · כשאר אבלי׳ ששולחי׳ להם שכניהם מאכל · ותרגם יונתן ולחים אבלין לא תיכול : ואדבר על העם · דברתי אליהם הנבואה הזאת שבאה אלי : ואעש בבקר · שהיה זמן אבלות ועשית הפך האבלים : ויאמרו · מה אלה לנו · מה מופת הם הדברים האלה לנו : כי אתה עושה · כי ידענו שאת׳ עושה אות׳ למופת לנו : ואמר אליהם דבר יי׳ היכנו׳ עושה הדברים האלה מעצמי כי כבר אמרתי לכם הנבואה שבאה אלי שתמות אשתי וצוני האל יתברך שלא אתאבל עליה ומה ששאלו מה המופת הוא לכם : דבר יי׳ היה אלי לאמר לכם מה מופת הוא לכם : אמור · הנני מחלל · שאביא עליו זרים שיחללוהו כמו שאמר למעלה יחללו את צפוני וכמו ובאו בה פריצים וחללוה : גאון עוזכם · כמו שאמר לגאון שמהו כי גאון ישראל היה בית המקדש ועוז ותפארת׳ על כל עם שהיה נראה בו כבוד האל יתברך בענין ובאש העליונה : מחמד עיניכם · שהיה יפה בבנינו ובתקונו : ומחמל נפשכ׳ · כאשר יחמול איש על הדבר שאוהב אותו והם היו מקוי׳ בכל יום לשוב אליו כמו שהיו מבטיחין אות׳ נביאי השקר שהיו עמהם בבבל : בניכם ובנותיכם אשר עזבתם · כי אלו שגלו עם יהויכין עזבו בירושלם בניהם ובנותיה׳ והם ג״כ מחמל על נפשם יבא להם מבשר שיאמר להם שנפלו בחרב בעת החרבן ולא יתאבלו עליהם כי מרוב צרותם יהיו כדהמים לא יתנו אל לבם לספוד ולבכו׳ :

הֵאָנֵק דֹּם מֵתִים אֵבֶל לֹא־תַעֲשֶׂה
פְּאֵרְךָ חֲבוֹשׁ עָלֶיךָ וּנְעָלֶיךָ תָּשִׂים
בְּרַגְלֶיךָ וְלֹא תַעְטֶה עַל־שָׂפָם וְלֶחֶם
אֲנָשִׁים לֹא תֹאכֵל׃ וָאֲדַבֵּר אֶל־
הָעָם בַּבֹּקֶר וַתָּמָת אִשְׁתִּי בָּעָרֶב
וָאַעַשׂ בַּבֹּקֶר כַּאֲשֶׁר צֻוֵּיתִי׃ וַיֹּאמְרוּ
אֵלַי הָעָם הֲלֹא־תַגִּיד לָנוּ מָה־אֵלֶּה
לָּנוּ כִּי אַתָּה עֹשֶׂה׃ וָאֹמַר אֲלֵיהֶם כ
דְּבַר־יְהוָה הָיָה אֵלַי לֵאמֹר׃ אֱמֹר ׀
לְבֵית יִשְׂרָאֵל כֹּה־אָמַר אֲדֹנָי יְהוִה
הִנְנִי מְחַלֵּל אֶת־מִקְדָּשִׁי גְּאוֹן עֻזְּכֶם
מַחְמַד עֵינֵיכֶם וּמַחְמַל נַפְשְׁכֶם
וּבְנֵיכֶם וּבְנוֹתֵיכֶם אֲשֶׁר עֲזַבְתֶּם
בַּחֶרֶב יִפֹּלוּ׃ וַעֲשִׂיתֶם כַּאֲשֶׁר
עָשִׂיתִי עַל־שָׂפָם לֹא תַעְטוּ וְלֶחֶם
אֲנָשִׁים לֹא תֹאכֵלוּ׃ וּפְאֵרֵכֶם עַל־
רָאשֵׁיכֶם וְנַעֲלֵיכֶם בְּרַגְלֵיכֶם לֹא
תִסְפְּדוּ וְלֹא תִבְכּוּ וּנְמַקֹּתֶם
בַּעֲוֺנֹתֵיכֶם וּנְהַמְתֶּם אִישׁ אֶל־אָחִיו׃
וְהָיָה יְחֶזְקֵאל לָכֶם
לְמוֹפֵת כְּכֹל אֲשֶׁר־עָשָׂה תַּעֲשׂוּ
בְּבֹאָהּ וִידַעְתֶּם כִּי אֲנִי אֲדֹנָי יְהוִה׃
כה וְאַתָּה בֶן־אָדָם הֲלוֹא
בְּיוֹם קַחְתִּי מֵהֶם אֶת־מָעוּזָּם מְשׂוֹשׂ
תִּפְאַרְתָּם אֶת־מַחְמַד עֵינֵיהֶם וְאֶת־
מַשָּׂא נַפְשָׁם בְּנֵיהֶם וּבְנוֹתֵיהֶם׃
בַּיּוֹם הַהוּא יָבוֹא הַפָּלִיט אֵלֶיךָ
לְהַשְׁמָעוּת אָזְנָיִם׃ בַּיּוֹם הַהוּא
יִפָּתַח פִּיךָ אֶת־הַפָּלִיט וּתְדַבֵּר וְלֹא
תֵאָלֵם עוֹד וְהָיִיתָ לָהֶם לְמוֹפֵת וְיָדְעוּ
כִּי־אֲנִי יְהוָה׃

כה

א וַיְהִי דְבַר־יְהוָה אֵלַי
לֵאמֹר׃ בֶּן־אָדָם שִׂים פָּנֶיךָ
אֶל־בְּנֵי עַמּוֹן וְהִנָּבֵא עֲלֵיהֶם׃
ואמרת

אִידְנַק שְׁתוֹק עַל מֵיתָיךְ אֶבְלָא לָא
תַעֲבֵיד טוֹטֶפְתָּךְ יְהוֹן עֲלָךְ וּמְסָנָךְ
תְּשַׁוֵּי בְּרִיגְלָךְ וְלָא תִתְעַטַּף עַל שָׂפָם
וּלְחֵים אֶבְלִין לָא תֵיכוֹל׃ וְאִתְנַבֵּיתִי
לְעַמָּא בְּצַפְרָא וּמִיתַת אִתְּתִי
בְּרַמְשָׁא וַעֲבָדִית בְּצַפְרָא כְּמָא
דְאִתְפַּקֵּידִית׃ וַאֲמַרוּ לִי עַמָּא הֲלָא
תְּחַוֵּי לָנָא מָא אִילֵין לָנָא אֲרֵי אַתְּ
עָבֵיד׃ וַאֲמָרִית לְהוֹן פִּתְגָם נְבוּאָה
מִן קֳדָם יְיָ הֲוָה עִמִּי לְמֵימָר׃ אֵימַר
לְבֵית יִשְׂרָאֵל כִּדְנַן אֲמַר יְיָ אֱלֹהִים
הָא אֲנָא מְפִיס יַת בֵּית מַקְדְּשִׁי יְקַר
תּוֹקְפֵיכוֹן רִגְגַּת דְּעֵינֵיכוֹן וְחִיבּוּב
נַפְשְׁכוֹן וּבְנֵיכוֹן וּבְנָתֵיכוֹן דְּשַׁבַקְתּוּן
בְּחַרְבָּא יִתְקַטְלוּן׃ וְתַעְבְּדוּן כְּמָא
דַעֲבָדִית עַל שָׂפָם לָא תִתְעַטְפוּן
וּלְחֵים אֶבְלִין לָא תֵיכְלוּן׃ וְטוֹטֶפְתְּכוֹן
בְּרֵישֵׁיכוֹן וּמְסָנֵיכוֹן בְּרִיגְלֵיכוֹן לָא
תִכְפְּדוּן וְלָא תִבְכּוּן וְתִתְמְסִין
בְּחוֹבֵיכוֹן וְתִתְנַהֲמוּן גְּבַר לַאֲחוּהִי׃
וִיהֵי יְחֶזְקֵאל לְכוֹן לְאָת כְּכֹל דִּי עֲבַד
תַּעַבְדוּן בְּמֵיתָהּ וְתִדְעוּן אֲרֵי אֲנָא יְיָ
אֱלֹהִים׃ וְאַתְּ בַּר אָדָם הֲלָא בְּיוֹמָא
דְאַעְדֵּי מִנְהוֹן יַת בֵּית מַקְדְּשֵׁיהוֹן יְקַר
תּוּקְפֵיהוֹן חֶדְוַת תּוּשְׁבַּחְתְּהוֹן
יִתְנְסֵיב מִינְהוֹן רִגְגַּת דְּעֵינֵיהוֹן וְחִיבּוּב
נַפְשֵׁהוֹן דְּטַב לְהוֹן מִבְּנֵיהוֹן
וּמִבְּנָתֵהוֹן׃ בְּיוֹמָא הַהוּא יֵיתֵי
מְשֵׁיזְבָא לְוָתָךְ לְאַשְׁמָעוּתָךְ בְּסוֹרָא׃
בְּיוֹמָא הַהוּא יִתְפַּתַּח פּוּמָךְ בְּמֵיתֵי
מְשֵׁיזְבָא וְתִתְנַבֵּי וְלָא תִשְׁתּוֹק עוֹד
וּתְהֵי לְהוֹן לְאָת וְתִדְעוּן אֲרֵי אֲנָא יְיָ׃
וַהֲוָה פִּתְגָם נְבוּאָה מִן קֳדָם יְיָ עִמִּי
לְמֵימָר׃ בַּר אָדָם קַבֵּיל נְבוּאָה עַל
בְּנֵי עַמּוֹן וְתִתְנַבֵּי עֲלֵיהוֹן׃
ותימר

רש״י

האנק · המתמקמק בשתיקה שו״אש דמוני״ן בלע״ז : פארך · תפילי׳ כל אלה הלכות אבלים ואת׳ חליף אבל אסור בתפילין וסנדל וחייב בעטיפת הראש ומברין אותו סעודה ראשונ׳ משל אחרי׳ : כאשר צויתי · שלא לנהוג אבילות : מה אלה לנו · מה הרמזי׳ הללו עלינו : אשר עזבתם · בירושלם כשהלכתם בגולה : ועשית כאשר עשיתי · לא תוכלו לנהוג אבילות כי אין מנחמי׳ לכם שאין בכם אחד שלא יהיה אבל ואין אבילות אלא במקו׳ מנחמים ד״א שהיו יראים לבכות לפני הכשדי׳ שאתם בתוכ׳ : שפם · גרי״ון בלע״ז · ונקמתם · היסר ויי״ן דמוני״ן בלע״ז : את הפליט · עם הפליט : בבאה · בבא הרעה הזאת · משא נפשם · שנפש מתכשאה בהם : ביום ההוא · אי אפשר לבא הפליט ביו׳ החורבן וכן פתרונו ביום ההוא שיבא הפליט אליך להשמיע אזניך ביום ההוא יפתח פיך : להשמעות אזני׳ · לבשר בשור שהוכת׳ העיר : ותדבר ולא תאלם · לפי שאמרתי לך ונאלמת ולא תהיה להם וגו׳ מעתה יראו שדבריך אמת ולא תאלם עוד מהתנבו׳ להם :
האת

מסרה

עזכם ב׳ וסימ׳ ושברתיאת גאון עזכם · את מקדשי עזכם · יחזקאל ב׳ וסימ׳ היה היה דבר יי׳ דריש סיפרא · והיה יחזקאל לכם למופת · הפליט ה׳ וסי׳ ויבא הפליט ויגד · ביום ההוא יבא הפליט אליך · ודבתיה יפתח פיך את הפליט · בא אלי הפליט מירושלם · לפני בא הפליט ויפתח :

ועשית׳ · מבואר הוא : ופארכם · חסר יו״ד הרבים מהמכתב : ונקמת׳ · כמו שאמר משה רבינו ע״ה ימקו בעונם : ונהמתם · כאדם השואג בפיו ונוהם על הרעה אשר עשה כענין ונהמת באחריתך בכלות בשרך ושארך ואמרת איך שנאתי מוסר וגו׳ : והיה יחזקאל · הנביא היה מדבר בלשון האל יתברך לפיכך אמר והיה יחזקאל ולא אמר והייתי וכן כי אני יי׳ אלהים : בבאה · בבא השמועה הרעה שחרב בית המקדש : ואתה · הלא ביום קחתי · על דרך שאמר הנני לוקח ממך : ואת משא נפשם · מה שאליה׳ הם נושאים את נפשם והם בניה׳ ובנותיה׳ או יהיה משא נפשם משל על בית המקדש כמו שאמר ומחמל נפשכם ויהיה בניה׳ חסר וי״ו השמוש כמו שמש ירח עמד זבולה והדומי׳ להם ר״ל בניה׳ ובנותיה׳ : ביו׳ ההוא יבא הפליט אליך · נראה כי פי׳ ביום ההוא ביו׳ קחתי סוכר וזה לא יתכן כי החרבן היה בעשרה באב והפליט בא בחמשה בטבת כמו שכתוב לפנים ויהי בשנת שתי׳ עשרה שנה וגו׳ אלא פי׳ ביום קחתי ביו׳ ההוא בעת כמו ביו׳ הכותי כל בכור והיה ביום ההוא פרש ישי ואחרה אפי בו ביו׳ ההוא והדומי׳ להם שפירוש׳ עת וזמן : להשמעו׳ אזני׳ · להשמיע לאזנים דבר החרבן · להשמעות · שם ויונתן תרגם לאשמעותך בסורא ויש לפרש להשמעות אזני׳ כי הפליט יבא אליך ויגיד לך החורבן להשמעות אזני׳ לא למראה עינים כי אפשר שהיה הפליט באחד המקומות מארץ ישראל חוץ לירושל׳ מכל מקו׳ יש לתמוה איך לא הגיעה השמועה עד חמשה חדשי׳ מן החרבן ואפשר שהלכו חיל הכשדי׳ לכבוש מקו׳ אחר והשבויי׳ עמהם עד בואם לבבל : ביו׳ ההוא יפתח פיך את הפליט · עם הפליט שתאמר לבני הגולה הנה כאשר נבאתי לכם ולא שמעתם ולא הייתם מאמינים לדברי וי״ת ביומא ההוא יתפתח פומך במיתי משיזבא : ותדבר ולא תאלם עוד · כיון שיגיעו אליהם כל נבואותיך תוכל לדבר להם ולהוכיחם כי לא יהיה להם פתחון פה להשיבך דבר ומה שאמר ולא תאל׳ עוד לפי שאמר לו בנבואת הבקעה ולשונך אדביק אל חכך ונאלמת ולא תהיה להם לאיש מוכיח : ויהי דבר יי׳ · בן אדם עתה האל בפורענות האומות השכנות לארץ ישראל ששמחו לחרבנה ובכלותו לדבר בחרבן ארץ ישראל בפרשה הזאת פתח בחרבן האומות :
ואמרת

מנחה גדולה

היה להודיע שסמך מלך בבל אל ירושלים שר״ל על ירושלים בעצם היום הזה הנה א״כ כשאמר את עצם היום הזה הראשון הוא לענין הכתיבה שיכתוב עצם היום ההוא ואומרו בעצם היום הזה השני הוא לענין הסמיכה שסמך מלך בבל על ירושלים בעצם היום הזה והיה תכלית הכתיבה במו שכתב הרד״ק ז״ל ע״ש וכ״ל עוד בזה שרצה הקב״ה שיכתוב היום אשר בו סמך מלך בבל על ירושלים כדי שיכירו וידעו כמה מהימים יתמידו ישראל במצור עד שילכו בגלות והיה זה לרמוז ענין אמתי גדול מאוד והוא שמעת שיצאו מגלות מצרים עד שנכנסו הגלות בבל עברו עליהם תת״קי שנים כי הם יצאו מגלות מצרים בשנת אלפים ותמ״ח ליצירת העולם ובאו בגלות בבל כשנחרבה ירושלים בהחלט ונשרפה בית השם בשנת שלשת אלפים ושנ״ח שנה כפי מה שנזכר בסדר עולם והיו א״כ חמשים וגאולים אתק״י שנים כתב לך את שם היום שבו סמך מלך בבל על ירושלים שהיה ביום העשירי לחדש העשירי מהשנה הט׳ למלכות צדקיהו והתמיד המצור עד שהובקעה העיר שהיה בתשעה לחדש הרביעי כמו שנזכר בספר ירמיהו והוא ג״כ בסוף ספר מלכי׳ ומן היום ההוא שסמך מלך בבל עד שהובקעה העיר והיו כבר בגלות היו תתק״יד יום הנה א״כ כמספר השנים שעברו עליהם בין גלות לגלות היו הימים שסמך מלך בבל על ירושלים יום לשנה יום לשנה כי היו הארבע שנה הנוספים למקוטעות ולהעיד על זה ג״כ בא לו הצווי כתב לך את שם היום את עצם היום הזה סמך מלך בבל על ירושלים · והנה בני הגולה לא היו מאמינים כי יבא צר ואויב בשערי ירושלים להיותה עיר רבתי עם ושיתקבצו בה כל בני יהודה ולא יוכל ג״כ לכובשה גם שהיו חושבים שהקב״ה למען מקדשו ושכינתו אשר שמה יחוס ויחמול ויגן על העיר ועל המקדש ולהסיר מלבם שתי המחשבות האלה צוה לנביא בשני המשלים אשר יעשה רומז למה שיהיה בירושלים והראשון הוא שפות הסיר שפות וגם יצק בו מים ר״ל משול המשל הזה אל בית ישראל וגו׳ ע״כ : ולע״דן כדברי מהר״יא ז״ל ולא מטעמיה שכוונת כתיבת יום אשר סמך מלך בבל על ירושלים הוא להודיע כמה זמן ימי המצור עד שנת י״א בחדש החמישי · והוא להודיע חסדי האל הע״פ״י שכבר נתנבא יחזקאל כמה נבואות מעונשי ישראל ושבא הקץ קץ בא וקרוב יום ה׳ ולא יאחר מ״מ לא מיהר לעשות מעשהו כי אם לאט יתנהל עמהם אולי ישובו כאשר יראו שדברי הנביא התחילו למשמש ולבא ואשר סמך מלך בבל אל ירושלים ודאי רעדה אחזתם ותפול עליהם אימתה ופחד מאימת מות השוכה וילכו לשוב עד ה׳ ולהתחנן על נפשם ולבטל הגזרה אשר דיבר ה׳ לעשות לעמו ע״כ זמן אחר זמן חכתה נפשו שישובו ולא שבו הע״פ שסמך מלך בבל ובא ירושלים במצור המה לא שמו כל זאת נגד פניהם ועם כל זה לא מיהר ה׳ ליתן ירושלים ביד כ״כ כי אם ככלות עוד שנה ושתים ובתוך הזמן ימי המצור התחיל הפרענות אחת לאחת מרעב והרב וצרות צרורות ועדין לא שב עד אשר הכה ה׳ בם וכלה חמתו כאשר דבר ביד נביאיו · וז״ש בן אדם כתב לך את שם היום וגו׳ למען יראו דורות הבאים מהרה דמרי עלמא כמה אריכת אפים הוא וכמה זמן שהיה ירושלי׳ במצור קודם שהגיע ליד כ״כ כדי שיהי׳ זמן לשוב לה׳ והע״פ שכבר סמך מלך בבל ה׳ יתן בלבו לשוב לאחריו מעל ישראל ויתבטל הגזרה · ושמא תאמר היא הנותנת כיון שהודיע להם שיש עוד חזון למועד לא ישובו כי יאמרו עוד היום גדול לשוב אל עת האסף העיר ביד נ״כ ע״כ אמר ומשל אל בית המרי משל וגו׳ כלומר לך אני מגלי׳ שעדין

ואמרת לבני עמון שמעו דבר אדני יהוה כה אמר אדני יהוה יען אמרך האח אל מקדשי כי נחל ואל אדמת ישראל כי נשמה ואל בית יהודה כי הלכו בגולה: לכן הנני נתנך לבני קדם למורשה וישבו טירותיהם בך ונתנו בך משכניהם המה יאכלו פריך והמה ישתו חלבך: ונתתי את רבה לנוה גמלים ואת בני עמון למרבץ צאן וידעתם כי אני יהוה: כי כה אמר אדני יהוה יען מחאך יד ורקעך ברגל ותשמח בכל שאטך בנפש אל אדמת ישראל: לכן הנני נטיתי את ידי עליך ונתתיך לבג לגוים והכרתיך מן העמים והאבדתיך מן הארצות אשמידך וידעת כי אני יהוה: כה אמר אדני יהוה יען אמר מואב ושעיר הנה ככל הגוים בית יהודה: לכן הנני פתח את כתף מואב מהערים מעריו מקצהו צבי ארץ בית הישימות בעל מעון וקריתמה: לבני קדם על בני עמון ונתתיה למורשה למען לא תזכר בני עמון בגוים: ובמואב אעשה שפטים וידעו כי אני יהוה: כה אמר אדני יהוה יען עשות אדום בנקם נקם לבית יהודה ויאשמו אשום ונקמו בהם: לכן

ותימר לבני עמון קבילו פתגמא דיי אלהים כדנן אמר יי אלהים חלף דאמרתא חדוא על מקדשי ארי איתחל ועל ארעא דישראל ארי צדיאת ועל דבית יהודה ארי הליכו בגלותא: בכן הא אנא מסר ליך לבני מדינחא לירותא ויתובון בירניתהון ביך ויגרון ביך משכניהון אינון יכלון טוב ארעיך ואינון יבזון נכסך: ואתן ית רבה למדור גמלין וית בני עמון לבית מישרי עדרין דען ותדעון ארי אנא יי: ארי כדנן אמר יי אלהים חלף דיטפחתא בידך ורפסתא בריגלך וחדיתא בכל ציפוח נפש על ארעא דישראל: בכן הא אנא מרים ית מחת גבורתי עלך ואתנינך לביז לעממיא ואשיצינך מביני עממיא ואבדינך מן מדינתא אצדינך ותידע ארי אנא יי: כדנן אמר יי אלהים חלף דאמרו מואבאי ושעיר מה שנו מכל עממיא דבית יהודה: בכן הא אנא תבר ית תקוף מואב מקירויהון מכרכיהון עד פציחיהון חדות ארעהון בית ישימות בעל מעון וקריתים: לבני קדם על בני עמון ואמסרינה לירותא בדיל דלא יהי דכרן בני עמון בעממיא: ובמואב אעביד פורענות דינין וידעון ארי אנא יי: כדנן אמר יי אלהים חלף דעבדו אדומאי בתקוף פורענות לבית יהודה וחבו חובא ואתפרעו מנהון: בכן

רשי

האח. לשון שמחה: כי נחל. כי ננחל והיה מורשה לאחרים: לבני קדם. כשדים והרס לגד מזרח הם: יען מחאך יד ורקעך ברגל. לשם שמחה ואף על פי שבראש הספר אמר כן לענין אבל הכה בכפך ורקע ברגלך ואמור האח יש דברים שעושין אותם לאבל ולשמחה אבל אין ענייה שוה וכן חלילים לכלה ולמת: ורקעך. לשון מרפס: בכל שאטך. לשון בזיון פותרין בו כמו ויבז עשו שתרג' אונקלוס ושאט עשו ואני אומר שאט לשון שאף גלוזמ"נט בלע"ז: הנה ככל הגוים בית יהודה. בשלא אהבה הב"ה מהם ונמאסו לתתם ביד נבוכד נצר כשאר הגוים ומדרש אגדה שנכנסו להיכל וקפ... ראו הכרובי' שבנה שלמה על קיר ההיכל כמער איש ולויו' והוציאום לחוץ אמרו ראו אלו שהיו מרמים עצמם ככנועי' במה היו עוסקין: הנני פותח. את מבצרי ארץ מואב אשר בספר נסוף גבולם הוא הכתף סוף גבול ארצם כמו ולכתף השנית אל הכתף דמתרגם לעיברא: לבני קדם. אפתח אותם שיבאו על בני עמון דרך ארץ מואב ודלקה

מסרה

נחל ב' א' קמץ וא' פתח ובתרי לישני וסימ' אשר נחל משה · אל מקדשי כי נחל · בתרא קמץ: טירותיהם ז' מ"ל בליש' בקריאה וסימ' וישבו טירותיהם בך · מתחת הטירות · ואלה מושבותם לטירותם דד"ה: עליך ג' מטעי' וסימ' לכן הנני נטיתי את ידי: כל ידעיך בעמים · דבר ואמרת: מהערים ד' וסימ' נמסר בספר שפטים סימ' ב': הישימות ד' וסי' ויחנו על הירדן מבי' הישימו' והערבה עד ים: ובית פעור ואשדוד לכן הנני פתח את כתף מואב · ומשתנין באתיהון אורית' הישמת ד' כתיב כן · יהושע הישמו' כתיב · יחזקאל הישימות:

ואמרת לבני עמון · יען אמרך · אמר לשון נקבה כנגד הכנסה: האח · ענין שמחה וגילה וכן האח האח ראתה עינינו והדומים להם וכן ת"י חדו: כי נחל · נפעל מפעלי הכפל ונקרו כחלל והוא קמץ אף על פי שהוא עבר כמו שידמה הענין וכמו כי נשמה שהוא עבר ואילו היה בינוני היה נשמה בשוא הנ"ון כן נחל נאמר שהוא עבר ואף על פי שהוא קמוץ מלאכו כמוהו כמו שכתבנו בספר מכלל בחלק הדקדוק ממנו ואמר נחל כמו שאמר הנני מחלל את מקדשי: ואל אדמת ישראל כי נשמה · והיא ארץ עשרת השבטים שעמדה שממה משנת שש לחזקיהו כי הלכו בגולה אז שמחו כאשר ראו כי בית יהודה שנשארו הלכו בגולה: לכן הנני נותנך · בקמץ הנ"ון והטעם כמו שכתבנו בכמה מקומות כי כשידבר כנגד אומה פעם מדבר לשון נקבה כנגד הכנסה ופעם לשון זכר כנגד העם: לבני קדם · אמר אף על פי שנמלטו מיד נבוכד נצר שנפל לו גורלו על ירושלם לא ישמחו בעבור זה כי לבני קדם והם מדי ופרס יהיו למורשה שירשו את ארצם: וישבו טירותיהם בך · לא שילכדוה וילכו להם לא כמו שירשוה ישבו בה ויהיו מושבים אותה בטירות והיכלות שיבנו בה: המה יאכל פריך והמה ישתו חלבך · דרך משל כמו שת"י אינון יכלון טוב ארעיך ואינון יבזזון נכסך: ונתתי את רבה · היא עיר המלוכה: לנוה גמלים · כי אחר זמן שיגיחו אותה מדי ופרס מעלמם או מפני עם אחר שיבא עליהם תהיה חריב' ותהיה לנוה גמלים ולמרבץ צאן: וידעתם כי אני יי' · תדעו כי אני יי' היכול על הכל ומשגיח בכל ומה שבא על ישראל בעונם היה ומה שיבא לכם גם כן לפי ששמחתם לאיד ישראל: כי כה אמר יי' · יען מחאך יד · לשממון ארץ ישראל הכית כף אל כף לשמחה כמו וכל עצי השדה ימחאו כף ויכו כף ויאמרו יחי המלך וכן ירקע אדם רגלו על הארץ לשמח' והוא הרקוד: מחאך · מקור ובא פ"א הפעל בפתח מפני אות הגרון כי היה דינו בחירק כמו בשברו לכם בפתחי את קברותיכם והדומים לו ומפני אות הגרון יפתח פ"א הפעל כמו ובשחטם את בניהם לפעמו במחנה דן ואמ' רקעך בפתח פ"א הפעל גם כן ואף על פי שאין הקו"ף גרוני' ובא כן לזוג המלות: בכל שאטך בנפש · תרגום ויבז עשו את הבכורה ושאט עשו שמחת לרעתם בכל בזיון שהיית מבזה אותם בנפשך ובלבך: שאטך · מקור והשי"ן בקמץ והיה משפטו להקרא חטף כמו בשכבך ושב רחב להכיח האל"ף: לכן · ונתתיך לבג לגוים · לבג כתיב ועניינו מאכל כמו פת בג וקרי לבז והענין אחד כי המאכל הוא משל על הבזה והגי"מל והזי"ן מתחלפין באלפאביתא דא"ט ב"ח: כה אמר יי' · יען אמר מואב ושעיר · אמור · מקור: מואב · הוא עיקר האמירה לפיכך הוא לשון יחיד כמו ותדבר מרים ואהרן ותכתוב אסתר המלכה ומרדכי היהודי אמר בהם לשון נקבה לפי שהנקבה עיקר המעשה וזכר שעיר עם מואב שהם שכנים ושמחו בגלות ישראל כמו שאמר בנבואת עובדיה: הנה ככל הגוים בית יהודה · לפי שנשאר בית יהודה אחר גלות ישראל חשבו כי לא יגלו בית יהודה מפני בית המקדש אשר היה בתוכם ועתה כשראו שגלו אמרו הנה ככל הגוים לקו בית יהודה כי כל הגוים על ידי סנחריב ונבוכד נצר והנה הם גם כן כהם ולא הועילה להם שכינת האל יתברך אשר היה בתוכם: לכן הנני פותח את כתף מואב · עבר מואב כמו ולכתף השנית ובסמוך יאמר כתף בסגול אמר אפתח עבר מואב מהערי' אלד הערים הבצורות שלו שהיה בוטח בהם משם אפתח שיכנסו בהם אויביהם וכפל עוד מעריו מקצהו כלומר מעריו שהם בקצה גבולו כי הערים אשר על הגבול יבצר אותם אדם ויחזק אותם יותר משאר הערים ומה הם אותם הערים צבי ארץ חמדת ארצו הם והם בית הישימות: בעל מעון וקריתמה בלא יו"ד אחר התי"ו וקרי ביו"ד והאחד הוא: לבני קדם על בני עמון · לבני קדם אקרא שיבאו על בני עמון ושנה בענין בני עמון בפרשת מואב לפי שהם הרעו יותר לישראל וגדפו אותם יותר בגלותם כמו שאמר בנבואת עמוס על בקע' הרות גלעד למען הרחיב את גבולם וכן אמר בנבואת צפניה שמעתי את חרפת מואב וגדופי בני עמון וכן אמר הנה יען אמרך האח ואמר יען מחאך יד ורקעך ברגל ותשמח וגומר לפי' הרבה בפורענות ושנה בה בפרשת מואב לפי שבני עמון ומואב אחים היו וארצותם סמוכות זו לזו: ונתתיה למורשה · אתננה להם למורשה כמו שאמר למעלה: ובמואב · מבואר הוא: כה אמר · עתה אומר פורענות שעיר שזכר בפרשת מואב כי שעיר הוא אדום: יען עשות אדום בנקום נקם לבית יהודה · הראו בהם מעשה נקם ואף על פי שהם לא חטאו להם ועשו להם מה שעשו כמו שאמר בנבואת עובדיה ואל תעמוד על הפרק להכרית את פליטיו וכל הענין כמו שאומר שם: ויאשמו אשם · אשמו וחטאו עליהם כי אחיהם היו ולא זכרו ברית אחים ויאשמו האל"ף בשו"א: ונקמו בהם · נמלא בו אחרים נקשר הבי"ת מבנין נפעל כמו אני נקמתי בכם הנקמו בה: לכן

מנחה גדולה

שעדין אתן להם זמן וזמנים הרבה עד שלא תנתן העיר ביד מלך בבל אמנם אל בני ישראל תאמר שקרב יום ה' ולא יתמהמה עוד כי אם משל אל בית המרי משל ואמרת אליהם שפות הסיר שפות כלומר הגיע הזמן אשר אמר ה' לעשות מעשהו חיש מהרה כאשר יעשה השופת קדרה על גבי כיר אחר ששפת הקדרה הוא נותן בו מים ואח"כ הבשר ולא ימוש ממלאכתו עד כי בישל הבשר שתהא ראוי' לאכילה אף כאן כיון שהתחיל הפרענות וכבר מלך בבל סמך אל ירושלים ולא ישוב עד רדתה כי היו ישראל אומרי' עד עתה שילך ג"כ אל ארץ בני עמון ועליהם לא יבא דמסתפינא דלעבדי ביה כדעבדי בקמאי זה סנחרב כמ"ש ז"ל וכמו שכתבנו למעלה אמנם כאשר יראו שסמך מלך בבל אל ירושלים · יבינו לאחריתם שעליהם נאמר המקרא הזה וישובו אל ה':

בן אדם הנני לקח ממך את מחמד עיניך וגו' מהר"יא ז"ל אחרי שביטל המחשבה הראשונה שהיתה להם שלא יכבוש נ"כ את ירושלים במשל הסיר בא לבטל המחשבה השנית שהיה להם שלא יכבשה מפני מקדש השם אשר בתוכה ועל זה אמר לו הנני לקח את מחמד עיניך במגפה ואמר זה על אשתו שהיה הנביא אוהב אותה מאד כמו שמפרש ותמת אשתי בערב והנה הוצרך לומר במגפה להגיד שלא תהיה מיתתה כדי לעשות הרמז הזה מעניינה כי היא בשנת המגפה תמות והמגפה היא בעון העיר ומפני הגזירה שנגזרה על כללות העיר ימותו הנמצאים שמה כי העיר נדונת אחר רובה וכמו שאשת הנביא לא מתה בעונה אבל מתה בעון העיר כן מקדש השם לא תשרף בעונה כי קדש היא אלא בעון העיר ירושלים ובהיות העיר נדונת בכללות' לוקח מקדש השם מבלי אשמתה ע"כ: ולע"דן אומרו הנני לוקח ממך דנראה מיותר דלא ה"ל אלא הנני לוקח את מחמד עיניך אלא לרמז מה שאמרו ז"ל אין אשה מתאלא לאיש וזה לקח ממך כי איבה לוקח אלא ממך ואין מרגיש בצער כ"כ כמוך אעפ"י שיש לה אב ואם ואח ואחות שמצטערים במיתתה מ"מ העיקר צער לך הוא כי היא פלג גופיה כי ממני לוקח וזה שאמר הנני לוקח ממך מה שהוא ממך ממש · והנמשל ממנו הוא שאע"פי שהיה מקדש ה' ובית ה' נקרא מ"מ העיקר צער מגיע להם להיותו מחמד עיניה' שכל זמן שהיה בית המקדש קיים היו במעלה עליונה ביותר שאת מכל העמים וממנה היו נשפעים במדה גדושה כי שם צוה ה' את הברכה עד עולם ובחרבנו נהפך הוא כי אין לך יום שאין קללתו מרובה מחבירה כמו שאז"ל ונסתלקה מהם השכינה שהיתה שרויה בהם באמצעות המקדש ומאז היתה אהבתם עזה עם ה' גם ה' אהב אותם כמ"ש אני את אהבי אהב והיה האהבה כמשל לדמיון אהבת איש ואשה ולזה הכוונה היו הכרובים עומדי' פניהם איש אל אחיו כידוע · וז"ש הנני מחלל את מקדשי אעפ"י שגם לי מגיע הדבר כי מקדשי הוא מ"מ גאון עוזכם הוא ומחמד עיניכם ומחמל נפשכם שעי"כ הייתם בחמלה רבה אבל השם שאין אדם לן בירושלי' ועבירה בידו כמ"ש ז"ל · ונפש כי תחטא היה מביא קרבן ונתכפר לו והיו מרוחמים עי"כ מן השמים וכל אלה חסרו בחרבן הבית · אז יאמר הנני מחלל את מקדשי · כי הפגם מגיע ג"כ למקדש של מעלה המכוון כנגד של מטה כעיר שחוברה לה יחדו ואמרו ז"ל על פסוק כי בקרבך קדוש ולא אבא בעיר נשבע הקב"ה שלא אבא במקדש של מעלה עד שאבא במקדש של מטה וז"ש הנני מחלל את מקדשי מקדש של מעלה במה שאני מחלל גאון עוזכם מחמד עיניכם וגו':

ובענין האבלות שלמדו חז"ל מיחזקאל כדאי' במועד קטן כתב מהר"יא ז"ל ראוי לתת לב בדברים האלו למה אסרו אותם רז"ל באבלי' והטעם בו אצלי שהתורה האלקית נתנה לכל דבר מהדברים חקו וכמו שאין ראוי שהאדם יתאבל על מתיו בהפלגה יותר מהשיעור הנאות כמ"ש כל המתאבל על מתו יותר מדאי וכו' ככה אין ראוי שיהיה האדם בלתי מרגיש בצערו

לכן כה אמר יי׳ · ונתתיה חרבה מתימן · אמן אדו׳ חרבה מאד תימן כלו׳ שתימן תחרב כי תימן בכור אליפז בן עשו והר׳ נקרא על שמו תימן וכן אמר בנבוא׳ ירמיה האין עוד חכמה בתימן ויונתן תרגם מדרומא : ודדנה · הה״א נוספת כי הוא מלעיל הטעם בד״לת רוצה לומר יושבי דדן בחרב יפלו ודדן היא עיר גדולה בארץ אדום וכן זכרה ירמיה בנבואתו יושבי דדן : ונתתי · ביד עמי ישראל · מזה נראה כי נבואה זו עתידה ואפשר גם כן שהיתה בבית שני שגברה יד ישראל עליהם והחריבום וזה לא ידענו כי לא נכתבו דברי בית שני בספר נבואות : כאפי וכחמתי · בכ״ף רוצה לומר כמו שהיה אפי וחמתי גדולה עליהם כן יעשו בהם נקמה גדולה : כה אמר יי׳ · בנקמה הם עשו עם ישראל רעה בנקמה כלומר בענין רעה הנקמ׳ שהיא גדולה מרעה אחרת כאילו ישראל הרעו להם תחלה והם לקחו נקמת׳ מהם ויונתן תרג׳ בדבבו : בשאט בנפש · בבזיון שהיו מבזי׳ אותם בנפשות׳ להרע להם דרך בזיון וקלון : למשחית איב׳ עולם · שם כמו והודי נהפך עלי למשחית כלומר הרעו להם להשחתה להיות איבת עולם ביניהם : לכן · והכרתי את כרתי׳ משפח׳ גדולה מפלשתים וכן נאמר עליהם פשטנו נגב הכרתי וכן גוי כרתים : את שארית חוף הים · כי עכו אבד בחרבן ארץ ישראל כי הים האחרון הוא גבול׳ וארץ פלשתי׳ ים מתנה ג״כ על חוף הים ואותו נשאר אחר חרבן ארץ ישראל ועליו אמר והאבדתי : ועשיתי · מבואר הוא : ויהי בעשתי עשרה שנה · י״א שנה לצדקיהו שהיא שנת החרבן כי אז אמרה צור על ירושלם האח : באחד לחדש · לא גלה אי זה חדש וכיון שסמ׳ אותו נראה כי על חדש החרבן אמר שהוא חדש אב : בן אדם · האח · ענין שמח׳ כמו שפירשנו : נשברה דלתות העמים · העיר שהיתה דלתות העמים שהיו נכנסים ויוצאים בה הסוחרים בסחורתם מכל העמים : נסבה אלי · אותה הסחור׳ שהיו מביאי׳ הסוחרים בה נסבה ונתגלגלה אלי כי כיון שתחרב היא יבאו אלי : נסבה מבנין נפעל ושרשו סבב והו׳ נפעל עבר לגזיר׳ פעל בכרי׳ : אמלאה החרבה · אני אמלא מסחורה אחר שהיא חרבה כי כיון שהיתה במצור בי״א שנה לצדקי׳ ידעו כי לא תמלט ותחרב וחשבו אותה לחרבה טרם יום החרבן · אמלאה הא׳״תן מבנין נפעל בתוספת ה״א · החרבה מבנין הפעל ולתקן קרית׳ החי״ת שהיא גרונית נקדו הה״א בקמץ רחב והחי״ת בחטף קמץ . לכן · כהעלו׳ הים לגליו · כי בהסתער הים מפני הרוח מעל גליו למעלה ותרגם יונתן כמיתק ימא באיתרגושת גלוהי : וסחתו׳ וסחיתי · עפרה ממנה כי צור נבנתה על סלע בתוך הים וכסו הסלע עפר לצורך הישוב וכאשר כסוהו מי הים בעת חרבנה סחבו והשליכו ממנה עפרה ונשאר הסלע יבש כמו שהיה מתחלה לצחיח סלע · המקום הגבוה בסלע יקרא צחיח והוא המקום היבש שבו לפיכך נקרא כן וכן שכנו צחיחה מקום יבש ולמא כמו והשביע בצחצחות נפשך ויונתן תרגם לשעיעות כיף גלי כלומר שיהיה הסלע חלק ואין עליו עפר : משטח חרמים תהיה · שהציידים ישטחו רשתותם שם באותו הסלע שיהיה יבש ונגוב כי מה שאומר אחר זה ובתוך המים הרבים זה יהיה לשעה כשיעלה הים עליה וישטפנה וישוב הים למקומו וישאר הסלע יבש ונגוב : והיתה לבז לגוים · כי הגוים כשיבאו עליה יבוזוהו וישללוה : ובנותיה · הם הספרים : תהרגנה · יהרגו אנשיהן :

כי

בכן כדנן אמר יי אלהים ואריים מחת גבורתי על אדום ואישיצי מינה אינשא ובעירא ואיתנינה חורבא מדרומא ויתבי דדן בחרבא יתקטלון: ואיתן ית פורענותי באדום ביד עמי ישראל ויתמסרון ויתפרעון מן אדום כרוגזי וכחימתי וידעון ית פורענותי אמר יי אלהים: כדנן אמר יי אלהים חלף דעבדו פלשתאי בדבבו ויתפרעון פורענות בציפוח נפש בדיל לחבלא דבבות עלם: בכן כדנן אמר יי אלהים הא אנא מרים ית מחת גבורתי על פלשתאי ואשיצי ית עמא דחייבין לאישתיצאה ואוביד ית שאר ספר ימא: ואעביד בהון פורענון רברבן בתקוף רגז וידעון ארי אנא יי כד אתין ית פורענותי בהון: והוה בחדא עשרי שנין בחד לירחא הוה פתגם נבואה מן קדם יי עימי למימר: בר אדם חלף דאמרת צור על ירושלם חירוא איתברת דהוה מספקא סחורא לכל עממיא איסתחרת למיתי לותי דהוות מליא חרובת: בכן כדנן אמר יי אלהים הא אנא שלח רוגזי עלך צור ואסק עלך משירית עממין סגיאין כמיסק ימא באיתרגושת גלוהי: ויחבלון שורי צור ויפגרון מגדלהא ואעקר עפרה מינה ואיתן יתה לשעיעות כיף גלי: משטח ציידין תהי בגו ימא ארי אנא גזרית במימרי אמר יי אלהים ותהי לביזא לעממיא: ויתבי כפרנהא די בחקלא בחרבא יתקטלון וידעון ארי אנא יי: ארי

(י״ו חס׳ את בליש׳) לָכֵן כֹּה אָמַר אֲדֹנָי יֱהוִה וְנָטִתִי יָדִי
עַל־אֱדוֹם וְהִכְרַתִּי מִמֶּנָּה אָדָם
(ל׳ וסע׳ לעיל) וּבְהֵמָה וּנְתַתִּיהָ חָרְבָּה מִתֵּימָן וּדְדָנֶה
בַּחֶרֶב יִפֹּלוּ: וְנָתַתִּי אֶת־נִקְמָתִי
בֶּאֱדוֹם בְּיַד עַמִּי יִשְׂרָאֵל וְעָשׂוּ בֶאֱדוֹם
(ל׳ ל׳) כְּאַפִּי וְכַחֲמָתִי וְיָדְעוּ אֶת־נִקְמָתִי
נְאֻם אֲדֹנָי יֱהוִה:
טו כֹּה אָמַר אֲדֹנָי יֱהוִה יַעַן עֲשׂוֹת
(ל׳) פְלִשְׁתִּים בִּנְקָמָה וַיִּנָּקְמוּ נָקָם
(ז׳ · ב׳) בִּשְׁאָט בְּנֶפֶשׁ לְמַשְׁחִית אֵיבַת עוֹלָם:
(ד׳ מל׳ י״ו חס את בליש׳) לָכֵן כֹּה אָמַר אֲדֹנָי יֱהוִה הִנְנִי נוֹטֶה
יָדִי עַל־פְּלִשְׁתִּים וְהִכְרַתִּי אֶת־
(ב׳) כְּרֵתִים וְהַאֲבַדְתִּי אֶת־שְׁאֵרִית חוֹף
הַיָּם: וְעָשִׂיתִי בָם נְקָמוֹת גְּדֹלוֹת
(ל׳ וחד ובתוכחות) בְּתוֹכְחוֹת חֵמָה וְיָדְעוּ כִּי־אֲנִי יְהוָה
בְּתִתִּי אֶת־נִקְמָתִי בָּם:
(חצי הספר) א וַיְהִי בְּעַשְׁתֵּי־עֶשְׂרֵה
(ג׳) שָׁנָה בְּאֶחָד לַחֹדֶשׁ הָיָה דְבַר־יְהוָה
אֵלַי לֵאמֹר: בֶּן־אָדָם יַעַן אֲשֶׁר־
אָמְרָה צֹּר עַל־יְרוּשָׁלִַם הֶאָח נִשְׁבְּרָה
(ג׳ · ל׳ · ל׳) דַּלְתוֹת הָעַמִּים נָסֵבָּה אֵלָי אִמָּלְאָה
(ל׳) הָחֳרָבָה: לָכֵן כֹּה אָמַר
אֲדֹנָי יֱהוִה הִנְנִי עָלַיִךְ צֹר וְהַעֲלֵיתִי
(ל׳) עָלַיִךְ גּוֹיִם רַבִּים כְּהַעֲלוֹת הַיָּם לְגַלָּיו:
(ח׳ · ב׳ · ב׳) וְשִׁחֲתוּ חֹמוֹת צֹר וְהָרְסוּ מִגְדָּלֶיהָ
וְסִחֵיתִי עֲפָרָהּ מִמֶּנָּה וְנָתַתִּי אוֹתָהּ
לִצְחִיחַ סָלַע: מִשְׁטַח חֲרָמִים תִּהְיֶה ה
בְּתוֹךְ הַיָּם כִּי אֲנִי דִבַּרְתִּי נְאֻם אֲדֹנָי
יֱהוִה וְהָיְתָה לְבַז לַגּוֹיִם: וּבְנוֹתֶיהָ
(ל׳) אֲשֶׁר בַּשָּׂדֶה בַּחֶרֶב תֵּהָרַגְנָה וְיָדְעוּ
כִּי־אֲנִי יְהוָה:

כי

רשי

ודדנה · ויתבי דדן : ביד עמי ישראל · הם יהיו שלוחי לנקום נקמתי : יען עשות פלשתים בנקמה · בשנאה ובהפך כאדם הנוקם נקמתו באויבו : את כרתי׳ · עמא דחייבין לאשתיצאה ואומר אני לפי שראיתי במקום אחר קורא אל פלשתים כרתים הוי יושבי חבל הים גוי כרתי׳ ואינו קורא כן לאומה אחר׳ נראה בעיני שיש גבול בפלשתי׳ ששמו כרתי׳ וכן אני מוצא בספר שמואל בגדוד שטרף את צקלג אנחנו פשטנו על נגב הכרתי : חוף הים · מאר״ק בלע״ז הם פלשתי׳ שיושבין במקצוע דרומי׳ מערבי׳ של גבול ארץ ישראל על הים האחרון : בעשתי עשרה · לצדקיהו : על ירושלם · שהיתה במצור : האח · לשון קול שמחה : נשברה דלתות העמים · עיר שכל האומות נכנסים לה לסחור׳ מעתה תסבר כי לא ילך המצור מעליה עד תלכד : נסבו אלי · מעתה הוסבה סחורות העמים אלי : אמלאה החרבה · אתמלא אני מן העיר ירושלם החרבה : וסחיתי · ועקרתי כמו בית גאים יסח יי׳ ונסחתם מעל : לצחיח סלע · לפי שהיתה בנויה בסלע בתוך הים כשתנתץ ויסח עפרה אל הים נשאר הסלע חלק וכן ת״י לשעיעות כיף גלי : משטח חרמים · על הסלע ישטחו הדייגים את חרמי מכמורותם לנגבם : ובנותיה אשר בשדה · הכפרי׳ המשועבדו׳ לה סביבותי׳ :

והקים

מסרה

ונטיתי ידי על ארום חד מן י״ו דחסר את וסימ׳ דם · ארבע · חשך · והארב קם מהרה · ארץ כי תחטא · והנה נטיתי ידי עליך ואגרע חקך · ונטיתי ידי על אדום · הנני נטה ידי על פלשתים · הנני אליך הר שעיר · על כן חרה אף יי׳ בעמו : ויי׳ הטה ידו · ויך ידו על צפון · ידו נטה על הים · ונטיתי ידי על יהודה · יען קראתי ותמאנו · כי נטה אל אל ידו : דלתות ב׳ וסימ׳ בן אדם יען אשר אמרה · ועשיה אליהם אל · חומות ה׳ בקריאה וסי׳ ביום ההוא יושר השיר · ואת כל חומות ירושלם סביב נתצו דמלכים · ושחתו חומות צר · ויבן את בית חורון העליון · הטיבה ברצונך את ציון · ויהי כאשר שמע סנבלט · ואצאה בשער הגיא לילה · זנח יי׳ מזבחו נאר מקדשו · וסי׳ תקפו דמלכא חבלו ובנה ואייטב סנבלט נפק למדבחא · וכל ירמיה דכוו׳ חומות במ״ג חומת וסי׳ ונתתיך לעם הזה · והצתי אש בחומת דמשק · ופקדתי על בל בבבל וסי׳ טורא דדמשק נפל : צור י׳ מ״ל בליש׳ בקריאה וסי׳ וישלח חירם מלך צור דמלכי׳ ואמרת לצור הישבת ב׳ בפסוק · כאנק חלל · חכמיך צור · כי כציר גרמה · שא קינה על מלך צור · כאשר ראיתי לצור · צור תעודה חתום תורה · גבל ועמון ועמלק פלשת :

מנחה גדולה

בצערו ולא ימוש במות קרוביו שהם עלם מעצמיו ובשר מבשרו ומפני זה תקנו חכמים ז״ל ששבעת ימים יסגר בתוך ביתו רמז לימי שנותינו שבעים שנה שהם חיי האדם הנהוגים ושיספוד ויבכה כמצטער על פרידתם ושלא יחבוש פארות כי אין תפארת ואין שלטון ביום המות וכדי שלא יצא מביתו ולא ילך לעשות עסקיו וישכח את מתו אסרו על האבל נעילת הסנדל וכדי שלא ידבר ולא יעביר דאגתו ברוב הדיבור צוו שיעטה על שפמו ומפני שאחרי קבורת המת לא יצטרך האבל ללכת לקנות בר ולחם ומזון למאכלו צוו שלא יאכל פעם ראשונה משלו כי אם מהבראת אוהביו הנה התבאר כי ישרים דרכי השם בדיני האבלים עכ״ל · ועוד מדברים אלו תמצא להרב בעל עקידה פרשת שמיני ובספר נשמת חיים דף כ״ב האריך בזה ע״ש :

ביום ההוא יפתח פיך את הפליט וגו׳ מהר״יא ז״ל אחרי שהקשה על דברי רש״י והר״דק כתב ולכן היותר נ״ל בפירוש זה הוא שאמרו ביום ההוא יבא הפליט לא נאמר להודיעו על איש שיבא מירושלים להגיד חרבן העיר כי בידוע שאחרי שהיה תבוא שמועה ממני על יד איש פליט או אדם אחר ומה צורך לומר זה לנביא בנבואתו אבל ענינו שאמר השם לנביא הלא ביום קחתי מהם ר״ל אל תחשוב שעם חרבן הבית והסתלקות השכינה משם תסתלק ממך הנבואה הנה לא יהיה כן כי בזמן ההוא שתחרב בה״מ שהוא מעוזם של ישראל להם בוטחים בו וביופיו ותפארתו והוא משוש תפארתם והוא ג״כ מחמד עיניכם כי תאוה הוא לעינים ביופיו וכן אקח מהם משא נפשם הדבר היותר אהוב אצלם שאליו נושאים את נפשם שהם בניהם ובנותיהם ביום ובזמן ההוא שאקח זה מהם ואסלק שכינתי יבא הפליט אליך מירושלים ואין הכוונה להודיעו שיבא הפליט אלא שבזמן ההוא שיבא אליו להשמעות אזנים בזמן ההוא עצמו אחר החרבן יפתח פי הנביא עם ביאת הפליט ויתחזקו נבואותיו וזהו אומרו ותדבר ולא תאלם עוד רומז לנבואות שהראהו אחרי בא הפליט מקבוץ הגלוית ותחיית המתים ומלחמת גוג ובנין בה״מ העתיד להיות ושאר הנבואות שבאו אחריו עד סוף הספר שהם כולם נחמות שכולם הראה אליו אחרי בוא הפליט ועליהם אמר ותדבר ולא תאלם עוד והיית להם למופת כי אותם היעודים וקיומם יביא להם למופת וישתלמו בידיעה האלקית וזה תכלית היעוד הזה ר״ל שאחרי בא הפליט יראה נבואות עתידות גדולות וטובות ואמנם איך היה שבא האיש הפליט מירושלים לבבל עם הבשורה הזאת בחדש העשירי חמשה חדשים אחר החרבן כמו שיזכור אחר זה הנה בפירוש הפסוק ההוא הבארהו בע״ה ואפשר לומר שהפליט הנזכר כאן איננו בן אדם שיבא מבבל להגיד השמועה שהוכתה העיר אבל הוא רמז אל הרוח הנבואיי שיבא אליו פליט מהש״י להודיע כן ולכן אמר הלא ביום קחתי את מעוזם ביום ההוא יבא הפליט אליך להשמעות אזנים כי ביום החרבן עצמו יבא הרוח הנבואיי להודיעו ליחזקאל ועליו אמר ג״כ ביום ההוא אפתח פיך את הפליט ותדבר ולא האלום עוד ר״ל יפתח פיך עם הפליט כי בבא הפליט הנבואיי אליו פתח פיו לנבואות גדולות ובצורות ומנחתי סמך לפירוש הזה בפרקי ר״א שאמרו הפליט זה מיכאל והגיד לאברהם שנשבה לוט שנ׳ ויבא הפליט ויגד לאברהם העברי ע״כ : ולע״דן שזה ג״כ מכלל התחלת הנבואה זו שנאמר לו לא תבכה ולא תבא דמעתך ואמר ביום קחתי מעוזם מהם לא תבכה כי ביום ההוא יפתח פיך וגו׳ וידוע שאין הנבואה שורה אלא מתוך שמחה וכיון שאז תצטרך להתנבאות ותדבר ולא תאלם ע״כ והיית להם למופת באותו הפעם במה שלא תבכה כמו שנאמר למעלה והיה יחזקאל לכם למופת ככל אשר עשו תעשו ועתה חזר ואמר בשעת מעשה והיית להם למופת כאשר יבא הפליט אליך אז תתקיים המופת מה שאמרתי לך שלא תבכה וגו׳ · וע״כ בא פה האזהרה שנית שמלבד טעם הנגלה שלא תבכה שזה לאות שגם הם לא יבכו והיית להם למופת אלא עוד דברים בגו שאין ראוי שתראה בעצמך ענין עצבות ואבילות כי ביום ההוא יפתח פיך את הפליט ותדבר ולא תאלם עוד ע״כ אין ראוי שתהי׳ בך עצבות כי אז אין השכינה שורה אליך כי אם מתוך שמחה ע״כ והיית להם למופת שכמו שאתה לא תראה ענין אבלות כמו כן יהיו הם כמבואר למעלה ואמר וידעו כי אני ה׳ במדות הרחמים אני מתנהג גם כי הראיתיך למעלה שאכלה את כולם כמבואר בנבואת למעלה שאמר יחזקאל כלה אתה עושה וגו׳ אמנם כאשר תראה שיבא הפליט אליך ותראה כי נשארו פלטים כי הפליט הזה יספר לך שנשארו מהם וזה שאמר יבא הפליט אליך להשמעות

אזנים

כי כה אמר · מלך מלכים · כי כל מלכי הארץ תחתיו ואמר זה רוצה לומר שיבא על צור עם עם מלכי האומות כי הוא מלך עליהם ויביאם לאשר ירצה : בנות ד · דייק וסוללה · פירשתי למעלה בפרשת לכנה : לכנה · כלי מגן הנקרא טר"קא בלע"ז ובערבי ויונתן תרגם ויקים עלך די מזיינין בתריסין : ומחי קבלו · פירשו בו שהוא כלי שמשליכים בו אבנים בחומה לנתצה · מחי מכה תרגום מכה מחי · קבלו נגדו · תרג' נגד קבל וכן ויכהו קבל עם נגד העם ויש לפרש כי המ"ם נוספת והוא מדברי רבותינו ז"ל שאמרו מתלקטין בחי קבל והוא הקשת שקורין ארק"ה בלי"סטרא ומורים בו חצים לעומדי' בחומה שלא יראו בחומה מפחד החצי' ולא ילחמו. והרג' יונתן ומחת פגוזוהי · בחרבותיו · הם כלי המפץ שמנפצי' ומשברים בהם האבנים : משפעת סוסיו · מרבוי וכן שפעת גמלי' תכסך ויכסך על דרך הפלגה : אבק · האבק שיעלו ברגליה' : תרעשנ' חומותיך · על דרך הפלגה : כמבואי עיר מבקעה · כמו שבאין בעיר מבוקעה בלא יגיע' ובלא מלחמה כן יבאו בשעריך · מבואי קבוץ מן מבוא : בפרסות סוסיו · ומצבות עוזך לארץ תרד · הם המגדלים הגבוהי' שהם נצבי' למעלה והם מצבות העוז כי בה יעוז ויגבר האדם ובאמרו תרד ר"ל כל אחד מן המצבות : ושללו חילך · כתרגומו ככסך : רכלתך · סחורתך : ועפרך · עפר הבנין : והשבתי המון שיריך · רבוי שיריך שהיית שמח' ומנגנת ושרת מרוב טובה : ונתתיך · תי"ו תהיה תי"ו הנקבה שלא לנוכח וכן תבנה ואמר לא תבנה עוד והעיר שהיא בנויה היום הנקראת צור היא ביבשה על שפת הים כי צור הקדומה היא בתוך הים והיא כמו סלע : כה אמר יי' · מפלתך · מפלת ההרוגים : באנק חלל · כמו יאנק חלל ואנקת החלל היא יציאת נשמתו מהקנה בקול בעת מותו ויונתן תרג' בניהום מטעני חרב : בהרג · כמו בהרג ובנפול ה"א הבנין הנופלה תנועת' על בי"ת השימוש : הרג · שם הפועל · ואמר שם הפעל אחר הפעולה לחזק הענין כמו ויצם דוד צום למען טבוח טבח בלוע בלע בוגדי בגד והדומים להם : וירדו · הענין הזה כולו כי יפחדו על עצמם כי יאמרו עיר גדולה וסוחר כזאת חרבה ואיך נעמוד אנחנו : וחרדו לרגעים · לשעות ולרגעים כלומר תמיד וי"ת ויזועון מן קדם תבריהון תרגם לרגעים מן רגע הים עורי רגע : ונשאו · נושבת מימי' · כי מהסחורות שהיו באות אליה דרך ים נתישבה ועלתה במעלה ואמר מימי' לשון רבי' כלומר ים אוקינוס וים סוף וים מערבי ושאר הימים כי דרך כלם היו באים אליה סוחרי' וי"ת דהות יתבא בגו ימיא : העיר ההללה · הה"א במקום אשר כי לא תבא ה"א הידיעה בעברי' וכן וכל ההקדיש שמואל כמו אשר הקדיש : אשר היתה חזקה בים · רוצה לומר באיי הים היתה היא החזקה שבהם העיר היתה חזקה בבנינה וכן יושביה חזקים וי"ת דהוית יתבא בתקוף ימא : אשר נתנו חתיתם לכל יושביה · מרוב חזקם נתנו חתיתם ומוראם לכל יושבי הים וזכר הים בלשון נקבה כמו שאמר ג"כ ואת הים הוריד מעל הבקר הנחשת אשר תחתיה ויונתן תרגם איכדין אתמסרו לתבר כל יתבהא פירוש כנוי יושביה לצור על דרך רחוקה : עתה יחרדו · בשוא האי"ת : האין · בי"וד אחת לבד והנו"ן במקום מ"ם וכן לקץ הימין כמו הימים ותרגם יונתן פרוריא וכן תרגם ירעשו האיים למעלה אבל ונבהלו האיים אשר בים תרג' נגוותא דבימא וזה עשה מפני שנכפל בפסוק ופרודיא פי' מגרשי הערים והכפרים וכן תרגם ירעשו מגרשות יזועון פרודיא וכן בדברי רבותינו ז"ל פרוהא : מצאתך · כתרגומו במיפוק גלוותך : כי כה אמר יי' · כערים אשר לא נושבו · כי כשנראה הסלע חלק נראה שלא היה שם עיר מעולם : בהעלות

רשי

והקים עליך לנה · ויקים עלך די מזיינין בתריסין : ומחי קבלו · הוא אחד מתחבולות המצור לזרוק אבנים גדולות ומכה כנגדו אילקולי"אה דשחפור"ירא בלע"ז ויש לועזים קבלו דשארבלי"טא בלע"ז ויש לועזים פורייר"א בלע"ז : בחרבותיו · באומניות חורבן שיבא עמו : משפעת סוסיו · כשיש סוסים הרבה מעלים אבק ברגליהם ועולה ונעשה כענן ומחשיך הארץ הוא קרוי שפעת וכן שפעת מים תכסך לאפוי"שון בלע"ז : כמבואי עיר מבקעה · כמה דעלין לקרתא דמתרעא משור שפרצה חומת' : רכלתך · סחורתך : וחרדו לרגעים · לשברים פן יבא עליהם גם הם כשברם לרגעים לשון שבר כמו רוגע הים עורי רגע על רגעי ארץ על דכאי ארץ ומנחם פיר' לשון רגע כמו כי רגע באפו : ושממו · לשון תמהון : נושבת מימים · יש נוקדים רפי ופותרין מיושבת מימי' קדמונים ויש נוקדי' דגש ופותרין מיושבת בחזק' על ידי ימים הסבובים לה וכן תרגם יונתן וכן הוא : אשר נתנו חתיתם · סביבות לכל היושבי' טו חתיתם · לורדפריי"מנט בלע"ז : האין · כמו האיים : מצאתך · מיציאתך בגולה : בהעלותי

כִּי כֹה אָמַר אֲדֹנָי יֱהֹוִה הִנְנִי מֵבִיא אֶל־צֹר נְבוּכַדְרֶאצַּר מֶלֶךְ־בָּבֶל מִצָּפוֹן מֶלֶךְ מְלָכִים בְּסוּס וּבְרֶכֶב וּבְפָרָשִׁים וְקָהָל וְעַם־רָב׃ בְּנוֹתַיִךְ בַּשָּׂדֶה בַּחֶרֶב יַהֲרֹג וְנָתַן עָלַיִךְ דָּיֵק וְשָׁפַךְ עָלַיִךְ סֹלְלָה וְהֵקִים עָלַיִךְ צִנָּה׃ וּמְחִי קָבָלּוֹ יִתֵּן בְּחֹמוֹתָיִךְ וּמִגְדְּלֹתַיִךְ יִתֹּץ בְּחַרְבוֹתָיו׃ מִשִּׁפְעַת סוּסָיו יְכַסֵּךְ אֲבָקָם מִקּוֹל פָּרַשׁ וְגַלְגַּל וָרֶכֶב תִּרְעַשְׁנָה חוֹמוֹתַיִךְ בְּבֹאוֹ בִּשְׁעָרַיִךְ כִּמְבוֹאֵי עִיר מְבֻקָּעָה׃ בְּפַרְסוֹת סוּסָיו יִרְמֹס אֶת־כָּל־חוּצוֹתָיִךְ עַמֵּךְ בַּחֶרֶב יַהֲרֹג וּמַצְּבוֹת עֻזֵּךְ לָאָרֶץ תֵּרֵד׃ וְשָׁלְלוּ חֵילֵךְ וּבָזְזוּ רְכֻלָּתֵךְ וְהָרְסוּ חוֹמוֹתַיִךְ וּבָתֵּי חֶמְדָּתֵךְ יִתֹּצוּ וַאֲבָנַיִךְ וְעֵצַיִךְ וַעֲפָרֵךְ בְּתוֹךְ מַיִם יָשִׂימוּ׃ וְהִשְׁבַּתִּי הֲמוֹן שִׁירָיִךְ וְקוֹל כִּנּוֹרַיִךְ לֹא יִשָּׁמַע עוֹד׃ וּנְתַתִּיךְ לִצְחִיחַ סֶלַע מִשְׁטַח חֲרָמִים תִּהְיֶה לֹא תִבָּנֶה עוֹד כִּי אֲנִי יְהוָה דִּבַּרְתִּי נְאֻם אֲדֹנָי יֱהֹוִה׃ כֹּה אָמַר אֲדֹנָי יֱהֹוִה לְצוֹר הֲלֹא מִקּוֹל מַפַּלְתֵּךְ בֶּאֱנֹק חָלָל בֵּהָרֵג הֶרֶג בְּתוֹכֵךְ יִרְעֲשׁוּ הָאִיִּים׃ וְיָרְדוּ מֵעַל כִּסְאוֹתָם כֹּל נְשִׂיאֵי הַיָּם וְהֵסִירוּ אֶת־מְעִילֵיהֶם וְאֶת־בִּגְדֵי רִקְמָתָם יִפְשֹׁטוּ חֲרָדוֹת יִלְבָּשׁוּ עַל־הָאָרֶץ יֵשֵׁבוּ וְחָרְדוּ לִרְגָעִים וְשָׁמְמוּ עָלָיִךְ׃ וְנָשְׂאוּ עָלַיִךְ קִינָה וְאָמְרוּ לָךְ אֵיךְ אָבַדְתְּ נוֹשֶׁבֶת מִיַּמִּים הָעִיר הַהֻלָּלָה אֲשֶׁר הָיְתָה חֲזָקָה בַיָּם הִיא וְיֹשְׁבֶיהָ אֲשֶׁר־נָתְנוּ חִתִּיתָם לְכָל־יוֹשְׁבֶיהָ׃ עַתָּה יֶחְרְדוּ הָאִין יוֹם מַפַּלְתֵּךְ וְנִבְהֲלוּ הָאִיִּים אֲשֶׁר־בַּיָּם מִצֵּאתֵךְ׃ כִּי כֹה אָמַר אֲדֹנָי יֱהֹוִה בְּתִתִּי אֹתָךְ עִיר נֶחֱרֶבֶת כֶּעָרִים אֲשֶׁר לֹא־נוֹשָׁבוּ

בהעלות

אֲרֵי כְדְנַן אֲמַר יְיָ אֱלֹהִים הָא אֲנָא מַיְתֵי עַל צוֹר נְבוּכַדְנֶצַּר מַלְכָּא דְבָבֶל מִצִּיפּוּנָא מֶלֶךְ מַלְכַיָא בְּסוּסָן וּבִרְתִיכִין וּבְפָרְשִׁין וּמַשְׁרְיָן וְעַם סַגִּי׃ יַתְבֵי כַּפְרָנִיךְ דִּי בְּחַקְלָא בְּחַרְבָּא יִקְטִיל וְיִבְנֵי עֲלָךְ כַּרְקוֹם וְיִצְבּוֹר עֲלָךְ מְלִיתָא וִיקִים עֲלָךְ דִּי מְזַיְנִין בִּתְרֵסִין׃ וּמְחַת פַּגּוֹזוֹהִי יְהַב בְּשׁוּרָךְ וּמִגְדְּלָךְ יִתְרַע בְּאַבְנֵי בַּרְזְלֵיהּ׃ מֵרִיפְסַת סוּסְוָתֵיהּ יַחְפִּינָךְ אֲבָקְהוֹן מִקָּל פָּרָשִׁין וְגַלְגַּלִּין וּרְתִיכִין יְזוּעוּן שׁוּרָךְ בְּמֵיעֲלוֹהִי בִּתְרָעָךְ כְּמָא דְעָלִין בְּקַרְתָּא דְמִתַּרְעָא מִשּׁוּר׃ בְּפַרְסוֹת סוּסְוָתֵיהּ יְדוּשׁ יַת כָּל שׁוּקָךְ עַמִּיךְ בְּחַרְבָּא יִקְטִיל וְקָמַת תּוּקְפִּיךְ לְאַרְעָא יִמַּגַּר׃ וְיִבְזוֹן נִכְסָךְ וְיִשְׁבּוֹן סְחוֹרְתִיךְ וִיפַגְּרוּן שׁוּרָךְ וּבָתֵּי חֶמְדְּתִיךְ יִתְרְעוּן וְאַבְנָךְ וְאָעָךְ וַעֲפָרָךְ בְּגוֹ יַמָּא יְשַׁווּן׃ וַאֲבַטֵּל אִתְרְגוּשַׁת זְמָרַיִךְ וְקָל נִיגּוּן כִּינָרַיִךְ לָא יִשְׁתְּמַע עוֹד׃ וְאֶתְנִנָּךְ לִשְׁעִיעוּת כֵּיף גְּלֵי מִשְׁטַח צַיָּידִין תְּהֵי לָא תִתְבְּנֵי עוֹד אֲרֵי אֲנָא יְיָ גְּזָרִית בְּמֵימְרִי אֲמַר יְיָ אֱלֹהִים׃ כִּדְנַן אֲמַר יְיָ אֱלֹהִים לְצוֹר הֲלָא מִקָּל מַפַּלְתִּיךְ קְטִילָךְ בְּנִיהוּם מְטַעֲנֵי חֶרֶב כַּד יִתְרְמוּן קְטוֹלִין בְּגַוִּיךְ יְזוּעוּן פְּרוּרַיָא׃ וְיֵחֲתוּן מֵעַל כּוּרְסָוָתְהוֹן כָּל רַבְרְבֵי יַמָּא וְיַעְדּוּן יַת מְעִילֵיהוֹן וְיַת לְבוּשֵׁי צִיּוּרֵיהוֹן יִשְׁלְחוּן זְיַע יִלְבְּשׁוּן אַרְעָא יִתְבוּן וִיזוּעוּן מִן קֳדָם תַּבְרֵיהוֹן וְיִצְדּוֹן עֲלָךְ׃ וְיִטְּלוּן עֲלָךְ אִילְיָא וְיֵימְרוּן לָךְ אֵיכְדֵין אֲבַדְתְּ דַּהֲוֵית יַתְבָא בְּגוֹ יַמָּא קַרְתָּא מְשַׁבַּחְתָּא דַּהֲוֵית יַתְבָא בִּתְקוֹף יַמָּא הִיא וְיַתְבָהָא אֵיכְדֵין אִתְמְסַרוּ לְתַבָּר כָּל יַתְבָהָא׃ כְּעַן יְזוּעוּן פְּרוּרַיָא בְּיוֹם מַפֶּלֶת קְטִילָךְ וְיִתְבַּהֲלוּן נַגְוָתָא דִּי בְּיַמָּא בְּמִיפַּק גָּלְוָתִיךְ׃ אֲרֵי כִדְנַן אֲמַר יְיָ אֱלֹהִים כַּד אֶתֵּן יָתִיךְ קִירְוָה חָרְבָא כְּקִירְוִין דְּלָא אִיתוֹתַב

באסקותי

מנחה גדולה

אונים שזה הפליט ישמיע לאזניך שנשארו פליטים וידעו כי אני ה' שנהגתי עמהם במדת הרחמים ולא שלמתי להם כמדתם : או יאמר והיית להם למופת כי דומה כאבך לכאבם וגערך לגערם כמ"ש ז"ל במס' סנהדרין כל אדם שמתה אשתו כאלו חרב בית המקדש בימיו ולמדוהו ממקרא זה הנני לוקח את מחמד עיניך וגו' וכ"ש והיית להם למופת כי כמוך כמוהם בצער ודומה להם · ומהר"שא ז"ל פי' הדמיון בזה לפי שאבילות שאר קרובים יש לו זמן וכמ"ש שהמת נשכח מן הלב גם אפשר בחזרה כענין איוב שנתן לו השם ית' בנים כפליים אבל אשתו ראשונה אי אפשר בחזרה כדאמרו ז"ל לכל יש תמורה חוץ מאשת נעורים ואינו מוצא קורת רוח לעולם באשה אחרת כדאמרי' במי לקמן וה"ל אבילות ישנה כמו חורבן · בית המקדש דנוהגין בו אבילות ישנה לעולם עכ"ל · והנה זה הדמיון ג"כ שייך אבל מקדש ראשון אע"פ ככלות שבעי' שנה נבנה בית שני מ"מ לא היה נחת רוח לזה כמו במקדש ראשון לא להש"י ולא לישראל להש"י ממה שא"זל שהיו ה' דברים חסרים בבית שני כדאי' ביומא פ"א ארון וכפורת וכרובים אש ושכינה ורוח הקודש ומאי גם אמרו ז"ל שבבית ראשון היה האש רבוצה על המזבח כארי ובבית שני ככלב ופי' מהר"שא ע"ש שבית ראשון נבנה ע"י שלמה המלך משבט יהודה שנמשל לארי כמ"ש גור אריה יהודה וגו' אבל בית שני נבנה ע"י מלכות פרס ולא היה אש רובץ בו רק ככלב ואינו שנדמה לכלב כמ"ש בפר"ק דר"ה והשגלת יושבת אצלו כלבתא ע"כ הרי שיפה בא מקדש ראשון בכמה דברים מה שהיה נוגע מלך השכינה · וגם מה שנוגע מלך ישראל היה ג"כ הפרש גדול ביניהם כי אז היה חפשי' משעבוד מלכיות מה שא"כ בבית שני היו משועבדים תחת מלכי פרס ואחרי מלכים וכמה הרפתקאות דעדו עלייהו עד שראוי לומר שהמקדש ראשון היה דבר שאין לו תמורה לעולם עד אשר ירצה ה' לחננו ולבנות בית שלישי שיהיה גדול כשוד הבית האחרון מן הראשון וז"ש והיית להם למופת כמו שאין רפאות תעלה למכתך שתגיע למצוא קורת רוח אחרת כמו שהיה לך בזו כמו כן גם המה לא יגיע למדרגה זו בעולם הזה אעפ"י שהתנבאו עליהם הנביאי' שיבנה הבית אחר שבעים שנה רחוק הוא לדמות לבנין הראשון · ומה שאמר ז"ל על בנין הורדוס גדול יהיה כבוד הבית וגו' כבר אומרו ז"ל בב"ב פ"ק שזה נאמר על דבר פרטי בבנין שהיה גובהו מאה אמה או לחד מ"ד בשנים בית ראשון ת"י שנים ובית שני ת"כ שנים אבל דרך כלל ובמעלות רוחניית קדושים אין דמיון זה לזה כידוע :

בן אדם שים פניך אל בני עמון וגו' מהר"יא ז"ל היתה שמחה של רבת בני עמון על שלשה דברים שנעדרו מישראל שהם קדושת המקדש ומעלת הארץ הקדושה אבי לכל הארצות וכבוד בית יהודה ורבוי עמו שהלכו בגולה ומפני זה ייעד שיתן את רבת בני עמון לבני קדם למורשה ובני קדם הם פרס ומדי כי הנה בני עמון נכבשו ראשונה לכ"כ ומרדו בו ואח"כ באו פרס ומדי וירשו את ארץ בני עמון כי לא באו לשלול שללה ולבוז כאשר עשר נ"כ אלא לרשת את הארצם והוא אומרו לבני קדם למורשה וישבו טירותיהם בך ר"ל שמדי ופרס יבנו בתים וטירות והיכלות ומשכנות מבטחים בארץ בני עמון כמו אנשים שיכוונו לשבת בארץ בתמידות והמה יאכלו את פריו וישתו את חלבו של עמון והוא משל שימשלו על הארץ וטובה ודשנה יאכלו ולפי שרבה היתה ראש המלכות ועיר המלוכה אמר ונתתי את רבה לנוה גמלים כלומר שאחרי שיאלו ממנה מדי ופרס האדמה תשאה שממה וברבה שהיא עיר המלוכה ירעו הגמלים בתוכה וכן ירעו הצאן בשאר ערי בני עמון לפי שהיו חרבות מאין אדם ואז ידעו בני עמון כי אני השם שקצפתי על עמי מפני חטאתם

בְּהַעֲלוֹת עָלַיִךְ אֶת־תְּהוֹם וְכִסּוּךְ הַמַּיִם הָרַבִּים׃
כ וְהוֹרַדְתִּיךְ אֶת־יוֹרְדֵי בוֹר אֶל־עַם עוֹלָם וְהוֹשַׁבְתִּיךְ בְּאֶרֶץ תַּחְתִּיּוֹת בְּחֳרָבוֹת מֵעוֹלָם אֶת־יוֹרְדֵי בוֹר לְמַעַן לֹא תֵשֵׁבִי וְנָתַתִּי צְבִי בְּאֶרֶץ חַיִּים׃ בַּלָּהוֹת אֶתְּנֵךְ וְאֵינֵךְ וּתְבֻקְשִׁי וְלֹא־תִמָּצְאִי עוֹד לְעוֹלָם נְאֻם אֲדֹנָי יֱהוִֹה׃

א וַיְהִי דְבַר־יְהוָה אֵלַי לֵאמֹר׃ וְאַתָּה בֶן־אָדָם שָׂא עַל־צֹר קִינָה׃ וְאָמַרְתָּ לְצוֹר הַיֹּשֶׁבֶתי עַל־מְבוֹאֹת יָם רֹכֶלֶת הָעַמִּים אֶל־אִיִּים רַבִּים כֹּה אָמַר אֲדֹנָי יֱהוִֹה צוֹר אַתְּ אָמַרְתְּ אֲנִי כְּלִילַת יֹפִי׃ בְּלֶב יַמִּים גְּבוּלָיִךְ בֹּנַיִךְ כָּלְלוּ יָפְיֵךְ׃
ה בְּרוֹשִׁים מִשְּׂנִיר בָּנוּ לָךְ אֵת כָּל־לֻחֹתָיִם אֶרֶז מִלְּבָנוֹן לָקָחוּ לַעֲשׂוֹת תֹּרֶן עָלָיִךְ׃ אַלּוֹנִים מִבָּשָׁן עָשׂוּ מִשּׁוֹטָיִךְ קַרְשֵׁךְ עָשׂוּ־שֵׁן בַּת־אֲשֻׁרִים מֵאִיֵּי כִּתִּים׃ שֵׁשׁ־בְּרִקְמָה מִמִּצְרַיִם הָיָה מִפְרָשֵׂךְ לִהְיוֹת לָךְ לְנֵס תְּכֵלֶת וְאַרְגָּמָן מֵאִיֵּי אֱלִישָׁה הָיָה מְכַסֵּךְ׃ יֹשְׁבֵי צִידוֹן וְאַרְוַד הָיוּ שָׁטִים לָךְ

חכמיך

בְּאַסְקוּתִי עֲלָךְ מַשִּׁירְיַת עַמְמִין דְּסַגִּיאִין כְּמֵי תְהוֹמָא וְיַחְפִּינָךְ עַמְמִין סַגִּיאִין׃ וְאַחְתִּינִיךְ עִם נַחֲתֵי גוֹב בֵּית אַבְדָּנָא לְוַת עַמָּא דְמֵעָלְמָא וְאַצְדְּרִינִיךְ בְּאַרְעָא אַרְעִיתָא בְּחֲרוֹבְתָא דְּמֵעָלְמָא עִם נַחֲתֵי גוֹב בֵּית אַבְדָּנָא בְּדִיל דְּלָא תִתְיַהֲבִין וְאֶתֵּין חֶדְוָא בְּאַרְעָא דְיִשְׂרָאֵל׃ כִּדְלָא הֲוֵית אֶתְּנִינָךְ וּכְנַתְהִי וְתִתְבְּעִין וְלָא תִשְׁכְּחִין עוֹד לְעָלַם אֲמַר יְיָ אֱלֹהִים׃ וַהֲוָה פִתְגַם נְבוּאָה מִן קֳדָם יְיָ עִמִּי לְמֵימָר׃ וְאַתְּ בַּר אָדָם טוֹל עַל צוֹר אִילְיָא׃ וְתֵימַר לְצוֹר דְּיָתְבָא עַל מְנַרְשׁ מָחוֹזֵי יַמָּא מְסַפְּקָא סְחוֹרָא לְעַמְמַיָּא לְנַגְוָון סַגִּיאָן כִּדְנַן אֲמַר יְיָ אֱלֹהִים צוֹר אַתְּ אֲמַרְתְּ אֲנָא מְשַׁכְלְלָא בְּשׁוּפְרִי׃ בְּגוֹ יַמַּיָּא תְּחוּמִיךְ אַרְדִּיכְלַיִךְ שַׁכְלִילוּ בִּנְיָנִיךְ׃ בִּירוֹן מִשְּׂנִיר בְּנוֹ לִיךְ יָת כָּל גִּישְׁרָךְ אַרְזִין מִלִּיבְנָן נְסִיבוּ לְמֶעְבַּד תּוֹרְנִין עֲלָךְ׃ בְּלוּטִין מִמַּתְנָן עֲבַדוּ מְשׁוֹטֵי סְפִינָךְ תִּירוּמֵי תַרְעָךְ דַּפִּין דְּאִישְׁכְּרְעִין מְכַבְּשִׁין בְּשֵׁן דְּפִיל בֵּית חוֹפָאָה לְאִיתְטְרוֹן מִמְּדִינַת אַפִּילְיָא׃ בּוּץ וְצִיּוּרִין מִמִּצְרַיִם הֲוָה פְרָסִיךְ לְמֶהֱוֵי לִיךְ לְאָת תַּכְלָא וְאַרְגְּוָנָא מִמְּדִינַת אִיטַלְיָא הֲוַת כְּסוּתִיךְ׃ יָתְבֵי צִידוֹן וְאַרְוַד הֲווֹ שַׁיָּטִין וּמַיְתַן סְחוֹרָא לְגַוִּיךְ

חכימיך

בהעלות ג' בקריאה וסימ' בהעלות ה' את אליהו · בתתי אותך עיר נחרבת · ואחר הכינו להם ולכהנים · תחתיות ז' בקריאה וסימ' זאת גלות תחתיות דיהושע · הריעו תחתיות ארץ פצחו הרים והורדתיך · את יורדי בור · נהה על המון מצרים · שם עילם וכל המונה · שתגי בבור תחתיות · קראתי שמך יי' מבור תחתיות : אלישע ג' בקריאה וסימ' ובני יון אלישע ותרשיש · וחברו דדברי הימים · מאיי אלישה היה מכסך :

רד"ק

בהעלות עליך את תהום וכסוך המים הרבים · כפל הענין במלות שונות ואמר למעלה משטח חרמים תהיה כשוי המים היה לשעה כשעלו המים על העיר ועלה הים עליה ושטפה ואחר כך חזרו גלי הים לאחור ונשאר הסלע מגולה ויבש ויונתן תרגם זה דרך משל באסקותי עלך משיריית עממין דסגיאין כמי תהומא ויחפונך עממין סגיאין : והורדתיך את יורדי בור · כלומר תאבדי מן העול' כמו יורדי בור והוא הקבר ותרג' יונתן ואחתיניך עם נחתי גוב בית אבדנא : אל עם עול' · כלומר עם שמתו מעולם היום זמן רב שנשחת גופם ואבד ושב עפר . והושבתיך בארץ תחתיו' כאילו את בארץ תחתיות וכפל הענין לחזק . למען לא תשבי · שלא תשבי עוד : ונתתי צבי בארץ חיים ואתן חפץ ופאר בא"י שהיא ארץ חיים שהיית שמחה עליה על שנחרב' היא תשוב עוד לקדמות' שהיא ארץ חיים ולפי שאמר על צור בארץ תחתיו' שהי' ארץ מתים שאבדו מן העול' אמר בהפך על ארץ ישראל שהיא ארץ חיים ורבותינו ז"ל דרשו ארץ שמתיה חיים כלו' שהמתים בה מישראל יחיו לזמן תחיית המתי' ותרגם יונתן ואתן חדוה בארעא דישראל : בלהות אתנך · הפיך כמו בהלות ענין בעתה וכליון : ותבקשי · ואם תבקשי לא תמצאי עוד לעולם ותבקשי הו"ו נמשכת בגעיא והת"ו בשוא ופתח ויונתן תרגם בלהות שתי מלות כדלא הוית בל הות : ויהי ואתה בן אדם · ואמרת : על מבואות ים · על מקומות שנכנסים אליהם דרך ים והוא הנמל שנכנסים שם הספינות : רוכלת העמים · סוחרת את אמרת אני כליל' יופי את שבחת עצמ והיית אומרת אני שלמה מכל יופי וכל טוב והולך ומספר ש בה ויופיה : בלב ימי' גבוליך' כי מכל צד היה לה ים : בוניך · האומנים הבונים חומותיך ומגדלותיך ובתיך : כללו יפיך · הם השלימו יפיך כי בנו אות' בטוב שבבנינים וביפה שבהם :

ברושים משניר · כי בהר שניר היו נדלים הברושים היפים : את כל לחתים · לפי שכל טוב צור היה דרך הים בספינות באות אליה ויוצאות ממנה שבח ענין הספינות שהיו בה ואמר כי לחות הספינות היו עושים מברושים וזה לגדולה וליופי ואמר לחתים לשון רבוי ובלשון שנים ר"ל כי הרבוי עשוי בתכונת שנים או לפי שהספינה עשויה שני צדדי' כי שני ראשיה חדים והחכם ר' אברהם א"ע פירש כי הטעם שיש ספינות שעושים אותם משני לוחות ויונתן תרגם ית כל גשרך ר"ל גשר שיעברו עליו מספינה לספינה : לעשות תורן עליך · התורן הוא עץ הגבוה הנצב בספינה שמשימין בראשו הנס · עליך · ר"ל על ספינותיך : אלונים · הם הערמונים וכן תרגם יונתן בלוטין : משוטיך · מן כל תופשי משוט לא שהוא משקל אחר כי מן משוט יאמר משוטיך בשוא המ"ם ובלא דגש השי"ן כמו כן מקום מקומיך ומשוטיך בחירק המ"ם ודגש השי"ן והמשוטים הם העצים הארוכים שמנהיגים בהם כמו אני שיט : משוטיך · ר"ל משוטי ספינותיך : קרשך עשו שן · קרש ספינתך והוא דרך כלל כי לא יהיה קרש אחד לבד כי הוא אומר על קרשי המגדל שעושין בראש הספינה ועושין אותו המגדל בשאר הספינות מקרשי עץ ט בים ויפים ובספינות צור היו עושי' מקרשי שן לגדולה ולפאר : בת אשורי' · עדת אשורי' עשו לך קרשי שן שהביאו אותו השן מאיי כתיים כי שם הפיל' מצויין שעושים מעצם שלהם קרשי' וכלים ולכך נקרא העצ' ההוא בכלל שן כי משיני הפיל עושים המלאכה היפה ויונתן תרגם בת אשורי' מלה אחת מן תדהר ותאשור שתרגם דפין דאשכרועין וכן תרגם ותאשור ואשכרועין וכן תרג' תירומי תרעך דפין דאשכרועין מכבשין בשן דפיל בית חופאה לאיתטרון ממדינת אפיליא ולא הבנתי מלת לאיתיטרון ובקצת נוסחאות לאתרנטרון ואשכרוע הוא הנקרא בוש"ות בלע"ז : כתים בי"ו אחד כתיב וקרי בשני יוד"ין בי"ו היאם ובי"ו הרבוי כתיים כמו אלהי העבריים : שש ברקמה ממצרים · יריעות פשתן עשויות מעשה רוקם מביאים לך ממצרים כי משם מביאים כלי פשתן ואותו השש היה מפרשך : להיות לך לנס · והוא הוילון שפורשין על התורן כמו שאומר בל יחזקו כן תרנם בל פרשו נס ואומר כי דרך גדולה היו עושים בצור וילוני הספינות מיריעות שש כאות עשויות מעשה רוקם : תכלת וארגמן מאיי אלישה היה מכסך · בגדים צבועים בתכלת וארגמן שמביאים מאיי אלישה · היה מכסך מלבושך או היה מכסה אהל הספינה לכסות על פני הספינה מזרם וממטר ומחורב והיה האהל או המכסה ההוא עשוי מיריעו' צבועות בתכלת וארגמן לנוי : מאיי אלישה · תרגם יונתן ממדינת איטליאה : יושבי צידון וארוד היו שטי' לך · הם היו מלחי' לנוכריהם שטי' אוחזי המשוטי' מנהיגי הספינה ויונתן פי' היו שטי' בעבורך להביא סחורה אליך הוו שיטין ומייתין סחורה לגויך :

חכמיך

רש"י

בהעלות עליך את תהום · באסקותי עלך משריית עממין דסגיאין כמי תהומא ויחפונך עממין סגיאין בן ת"י וכמשמעו בתחילה נתנה ביד נבוכד נאצר וסוף עלה הים וטבעה : את יורדי בור · עם יורדי גיהנם : אל עם עולם · עם שאר האומות אשר שם מעול' : בחרבות מעולם · כערים אשר חרבו מאז סדום וחברותיה : ונתתי צבי בארץ חיים · ואתן התפארת בירושלי' : בלהות · פרשו יונתן בלהות כדלא הוית והפותרין אומרי' לשון מקום מרקד שעירים ומזיקים : על מבואות ים · על הנמל שהספינו' באות עד החומה והשערי' והרב' כרכי' יושבין על הים ואינ' מקו' נמל ואין הספינות יכולות לקרב אליהם מבואת ים פו"רט בל' : רכלת העמים · כך היה מנהג סוחרים הבאי' לא זה מצפון וזה מדרום לא היו רשאין לעשות סחירה זה עם זה הלא יושבי העיר לוקחין מזה ומוכרין לזה : את אמר אני כלילת יופי · עד עכשיו הכל אומרים על ירושלם כליל' יופי משוש כל הארץ עכשיו את מתגאה לומר אני כלילת היופי סוף גמר היופי כלול בי : בוניך · אדרכלייך לשון בניין : ברושים משניר · לפי שהיתה בנויה בים ובים אבדה המשילה הנביא לספינה משובח' שהכבידו משאה בתוכה וטבעה ברוח קדים · משניר טור תלגא : את כל לחתים · הלוחים שנעשית האניה מהם : ארז מלבנון · שם יער שהארזים מצויין בו : תורן · הוא העץ הזקוף וגבוה התקוע בספינה שבו תולין המפרש שקורין בו"יילא בל' ובו נקבים בראשו שחבל שמושכין בו הספינה נכנס ויוצא בו מא"ט בלע"ז : אלונים · מין עץ שרק שקורין קיי"שנא בלע"ז : משוטיך · הם שרחבם בראשם שמנהיגים בהם האניה רויי"מש בלע"ז : קרשך · הוא הקרש הרחב שבראש השני של ספינה אל מול התורן שבראשה אחר ובו מהפכין את הספינה לכל צדדיה ומכוונין אותה אל הדרך ורב החובל אוחז בו ובלשון משנה קרבניט ובלשון לעז גוברי"נאל בלעז : עשו שן בת אשורים · אי אפשר לו להיות אלא של עץ וזהו בת אשורים כאילו הוא תיבה אחת לשון תדהר ותאשור שניהם הרגמן יונתן אשכרועין ואת קברניטה של צור המשיל לקרש של אשכרוע ומצופה בשן ע"י מסמרים לנוי ולחוזק כי כן תרגם יונתן דפין דאשכרועין מכבשין בשן דפיל בית חופאה לאיתיטרון כשויה לא יפול אבל יונתן פי' הקברניט הזה לפי ענין העיר על קרשי שעריה : שש ברקמה · בגד שש עשוי בציורי רקמות : מפרשך · הוא שקורין בלשון אשכנז שי"גל ובלשונינו בו"יילא בלע"ז : להיות לך לנס · לפורשו על כלונס הארז ולהגביהו על התורן נס בלשון משנה כלונס ובלע"ז פור"קא : היה מכסך · לאהל ולגג על פני כל האניה : היו שטים לך · תופשי משוטיך להנהיגך :

חובליך

מנחה גדולה

הטאתם ושאני שופט כל הארץ לתת לעם ועם כדרכיו והנה הנבואה הזאת לבני עמון איננה מוכפלת לפי שהראשונה שנזכרה למעלה היה מהחרבן שעשה נ"נ בבני עמון וזאת היא מחרבן שעשו בהם פרס ומדי וירשו את ארצם ולכן אמר הנני נותנך לבני קדם למורשה · ואמנם הומרו עוד כי כה אמר ה' יען מחאך יד וגו' הוא פירוש הנבואה שקדמה שלפי שאמר בה יען אמרך האח אל מקדשי ואל אדמת ישראל ואל בית יהודה שהם שלשת הרעות שבאו על עם ה' ועליהם שמחה רבת בני עמון לכן ביאר במה ועל מה היתה שמחתה והוא אומר יען מחאך יד שהוא תקיעת הכפים לשמחה ושסון ואמר זה כנגד חילול בית המקדש ששמחו עליו ראשונה ואמנם כנגד גלות העם ואיבודו אמר ברקעך ברגל כי האדם ירקע ברגלו על הארץ משמחה ועל שוממות ארץ ישראל שהיא הרעה השלשית אמר ותשמח בכל שאטך בנפש שהיית מבזה על שוממות אדמת יהודה בכל לבבך לכן הנני נטיתי ידי עליך כי תחת שתקעת כפך על חלול מקדשי נטיתי ידי שהוא רמז לחרבן ולרעה עליך שתחרב ותשומם כמו בה"מ ואמנם כנגד מה ששמחת מגלות בני יהודה יהיה עונשך שאתנך לבג בגוים · וכנגד מה שמחת עלי שוממות ארץ ישראל יהיה עונשך שאאביד אותך מן הארצות ותהיה יותר נשמדת מארץ יהודה והיה א"כ עונשם של בני עמון מתיחס לרשעת שמחתם בכל חלקיה ע"כ : ולע"ד כמו שכתבתי למעלה שעיקר ההסתה שבא נבוכד נאצר על ירושלים היה על ידי עמון ומואב כמו שאז"ל בסנהדרין דף צ"ז אמר עולא עמון ומואב שיבבי בישי דירושלים הוו כיון דשמעינהו לנביאי דקא מתנבי לחורבנא דירושלים שלחו לנבוכד נאצר פוק ותא אמר מסתפינא דלא לעבדן בי כדעבדו בקמאי שלחו לי' כי אין האיש בביתו ואין איש אלא הקב"ה שנ' ה' איש מלחמה שלא להו בקריבא הוא ואתי שלחו ליה הלך בדרך מרחוק שלא להו אית בהו צדיקי דבעו רחמי ומייתי ליה וכו' ע"ש הרי שהיה נבוכד נצר מתירא מאוד לבוא אבל אלו שכנים הרעים וקרובים להם שראו בטיב מעשיהם של ישראל והוכחת הנביאים פיתו אותו בדבריהם אלו כדאי' שם וג"כ הוא הטעם שהכתוב אומר כתב לך שם היום וגו' שהיה זה כנגד סדר ודרך המלחמה לצאת בימי החורף הוא החודש העשירי שבא נ"נ על ירושלים לפי שהיה נ"נ מתגלגל לבא ואמר סיתוא הוא ולא מצינו דאתא מתלגא וממטרא שלחו לי תא אסיקא דטורא · והיו א"כ עמון ומואב גרמא בניזקי ישראל ולפי שרצה השם לומר ליחזקאל א"כ לינבא על מפלת עמון ומואב אמר כת לך שם היום והוא בעשירי לחדש שסמך מלך בבל על ירושלים והדבר הזה יפלא בעיני כל רואה שאין זה עת צאת המלכים למלחמה אלא כל אחד יושב בביתו ונוח מפני הקור וזה בא בחדש העשירי בעשר לחודש בזמן שהקור יותר גדול ומצוי גשם ושלג זה היה מהסתה של עמון ומואב ע"כ ככלותך לדבר דברי אשר דברתי לך על ישראל מסמיכת נ"נ על ירושלי' ואשר נגזר עליהם לעשות להם מיד הנבא על עמון ואח"כ מואב ויתר האומות הסמוכי' להם הקרוב קרוב

קודם

חָבְלָיִךְ · אומני הקברניט לכוין ולישר האניה: זקני גבל · אומני הבנין כמו שנאמר ובוני חירום והגבלים: מחזיקי · בדקך · מתקני בדקיך שלא יכנסו בהם המים אפיי"טונט שאק"רחולא בלע"ז: כל אניות הים ומלחיהם · הספנים שלהם: היו בך · היו סביביך לשוט אל המדינות הרחוקות להביא הסחורה לתוכך: לערב מערבך · לשון ערובה גרנטי"אה בלע"ז הם כל צורכי האדם שהו' חי בהם וממנה הוא ערובתו והצלתו לחייו: בני ארוד וחילך · שאר חיל בני אדם היושבים בתוכך: וגמדים · תרג' יונתן ואף קפוטקאי שמעתי משמו של ר' מנחם על שם שיורדים בים עד התהום ומשערים גומדי אמות עומקה נקראו גמדים אנד"יש בלע"ז ויש פותרי' שהם ננסים ונכנסין במדת אמה: שלטיהם · הם אשפות שנותנין בהם חצי' כמו הברו החצי' מלאו השלטי' קויבר"יל בלע"ז: תלו · הרבה תלי תלים: תרשיש · ים שמה תרשיש: מרוב כל הון · שהיה בתוכך ובטוחים הסוחרים שימצאו בך סחורה הראויה להם: בדיל · אסט"יין בלע"ז: עזבוניך · חוזקיך וטוזריך כמו ויעזבו את ירושלם עד החומה ומתוכו של אדם הוא חוזקו המעמידו על רגליו: בנפש אדם · עבדים ושפחות למכור: ידך · מקומך: קרנות שן והובנים · קרני יעלים ועצמו' פיל וטווסים עופות ששמן פ"און בלע"ז: השיבו אשכרך · הביאו לך תשורה: בנפך · איקאבוק"לא בל': ארם סחרתך · באבנים טובות האמורות במקר' וארגמן ורקמה ובוץ: מרוב מעשיך · מתוך שהיו יודעין בנשיאיך וצריך שמרבי' להם מעשה נוי ותפאר' לתכשיט: בחטי מנית · שם מקום שחיטיה יפות כמו על בואך מנית ומדרש אגדה חטין יפין וגסין הנמכרין במניין ויונתן תרגם בחטי דריחוש לשון קבול' מנייכים הרבה טרו"קאש בלע"ז וחברו בספיקתא מה הדם רחוש בעלין אף לאה רחושה בבכים ולא ידעתי מהו מפי רבי שמעון מצאתי שמצא במקרא תרגום ירושלמי בחיטי מנית ופנג דחושלא וקלמא שערי דחושלא שבתלמוד אנו שונים שעורים קליפים ואומר אני מנית לשון מנות מאכל מזומן ואף לפי נקוד דגש דרכו של יונתן לתרגם התיבה פעם משמעה פעם מדרשה כן תרגם וגם שם העיר המונה אנו נוקדין שם והמונה לא מפיק ה"א ותרג' ואף לתמן יתרמון קטולי רומי קרתא לסגיאין אתרגושתהא: ופנג · ראיתי בספר יוסף הכהן עץ אפרסמון הוא פנג והיו מגדלין ביריחו ועל שם ריח הטוב נקראת יריחו באלגמ"א בלע"ז: ביין חלבון · יין לבן מבושל ומכניס חברו עם חלב חטים לשון טוב · וצמר צחר · ועמר מילת כבינה וטיהרתו אמו בלאיכתה עושין כסות ומכבנין אותו סכיבנו בקרסי' כדי שיהא לבנו נקי צמר לבן כמו אתונות צחורות: ודן

חֲכָמַיִךְ צוֹר הָיוּ בָךְ הֵמָּה חֹבְלָיִךְ: זִקְנֵי גְבַל וַחֲכָמֶיהָ הָיוּ בָךְ מַחֲזִיקֵי בִּדְקֵךְ כָּל־אֳנִיּוֹת הַיָּם וּמַלָּחֵיהֶם הָיוּ
י בָךְ לַעֲרֹב מַעֲרָבֵךְ: פָּרַס וְלוּד וּפוּט הָיוּ בְחֵילֵךְ אַנְשֵׁי מִלְחַמְתֵּךְ מָגֵן וְכוֹבַע תִּלּוּ־בָךְ הֵמָּה נָתְנוּ הֲדָרֵךְ: בְּנֵי אַרְוַד וְחֵילֵךְ עַל־חוֹמוֹתַיִךְ סָבִיב וְגַמָּדִים בְּמִגְדְּלוֹתַיִךְ הָיוּ שִׁלְטֵיהֶם תִּלּוּ עַל־חוֹמוֹתַיִךְ סָבִיב הֵמָּה כָּלְלוּ יָפְיֵךְ: תַּרְשִׁישׁ סֹחַרְתֵּךְ מֵרֹב כָּל־הוֹן בְּכֶסֶף בַּרְזֶל בְּדִיל וְעוֹפֶרֶת נָתְנוּ עִזְבוֹנָיִךְ: יָוָן תֻּבַל וָמֶשֶׁךְ הֵמָּה רֹכְלָיִךְ בְּנֶפֶשׁ אָדָם וּכְלֵי נְחֹשֶׁת נָתְנוּ מַעֲרָבֵךְ: מִבֵּית תּוֹגַרְמָה סוּסִים וּפָרָשִׁים וּפְרָדִים נָתְנוּ
טו עִזְבוֹנָיִךְ: בְּנֵי דְדָן רֹכְלַיִךְ אִיִּים רַבִּים סְחֹרַת יָדֵךְ קַרְנוֹת שֵׁן וְהוֹבְנִים הֵשִׁיבוּ אֶשְׁכָּרֵךְ: אֲרָם סֹחַרְתֵּךְ מֵרֹב מַעֲשָׂיִךְ בְּנֹפֶךְ אַרְגָּמָן וְרִקְמָה וּבוּץ וְרָאמֹת וְכַדְכֹּד נָתְנוּ בְּעִזְבוֹנָיִךְ: יְהוּדָה וְאֶרֶץ יִשְׂרָאֵל הֵמָּה רֹכְלָיִךְ בְּחִטֵּי מִנִּית וּפַנַּג וּדְבַשׁ וָשֶׁמֶן וָצֹרִי נָתְנוּ מַעֲרָבֵךְ: דַּמֶּשֶׂק סֹחַרְתֵּךְ בְּרֹב מַעֲשַׂיִךְ מֵרֹב כָּל־הוֹן בְּיֵין חֶלְבּוֹן וְצֶמֶר צָחַר: ודן

חַכִּימַיִךְ צוֹר הֲווֹ בִיךְ אִינוּן פַּרְנָסַךְ: סָבֵי גְבַל וְחַכִּימָהָא הֲווֹ בִיךְ מַתְקְפֵי צוֹרְכֵךְ כָּל נַחְתֵי יַמָּא וְסַפָּנֵיהוֹן הֲווֹ שַׁיְיטִין וּמַיְתַן סְחוֹרָא לְגַוִּיךְ: פַּרְסָאֵי וְלוּדָאֵי וּפוּטָאֵי הֲווֹ בְּמַשְׁרִיתֵךְ גִּבָּרֵי עָבְדֵי קְרָבִיךְ עֲגִילִין וְקוּלְסִין תְּלוֹ בִיךְ אִינוּן אַסְגִיאוּ זִיוֵיךְ: בְּנֵי אַרְוַד וְכָל מַשִּׁרְיָתִיךְ עַל שׁוּרָךְ סְחוֹר סְחוֹר וְאַף קַפּוּטְקָאֵי בְּמִגְדְּלַךְ הֲווֹ שִׁלְטֵיהוֹן תְּלוֹ עַל שׁוּרֵךְ סְחוֹר סְחוֹר אִנּוּן שַׁכְלִילוּ שׁוּפְרִיךְ: מִן יַמָּא מַיְתַן סְחוֹרָה לְגַוִּיךְ מִסְּגֵי כָּל עוֹתַר בִּכְסַף בַּרְזֶל עֲבַץ וַאֲבַר יְהַבוּ בְּבֵית גִּנְזֵךְ: יָוָן תּוּבַל וּמֶשֶׁךְ אִינוּן תַּגָּרֵךְ בְּנַפְשָׁא דֶאֱנָשָׁא וּמָנֵי נְחָשָׁא מַיְתַן סְחוֹרָה לְגַוִּיךְ: מִמְּדִינַת גַּרְמַמְיָא סוּסָון וּפָרְשִׁין וְכוּדַנְיָן מַיְתַן סְחוֹרָה לְגַוִּיךְ: בְּנֵי רְדָן תַּגָּרֵךְ יָתְבֵי נַגְוָון סַגִּיאָן מַיְתַן סְחוֹרָה לְגַוִּיךְ בְּקַרְנִין דְּיַעֲלִין וְשֵׁן דְּפִיל וְטַוְסִין אַתְבוּ קוּרְבָּנִיךְ: מִן אֲרָם מַיְתַן סְחוֹרָא לְגַוִּיךְ מִסְּגֵי עוֹתְרִיךְ בְּתַכְרִיכִין דְּאַרְגְּוָן וְרִקְם וּבוּץ צִיּוּרִין וְאַבְנִין טָבִין וּמַרְגְּלִין יְהַבוּ בְּבֵירַת גִּנְזָךְ: יְהוּדָה וְאַרְעָא דְיִשְׂרָאֵל אִינוּן תַּגָּרֵךְ בְּחִטֵּי רִיחוּשׁ וְקוֹלְיָא וּדְבַשׁ וּמְשַׁח וּשְׁעִיף יְהַבוּ בַּחֲנוּתִיךְ: מִן דַּמֶּשֶׂק מַיְתַן סְחוֹרָא לְגַוִּיךְ בִּסְגֵי עוֹתְרִיךְ מִסְּגֵי כָּל עוֹתַר בַּחֲמַר חֵילַת מְבַשַּׁל וַעֲמַר מֵילַת כְּבֵינָא: ודן

לערוב ב' ומב' ליש' וסימ' רפא היום לערוב · לערב מערבך · קדמא מ"ל: בכסף ט"ו רפין וסי' נמסר ביהושע סימ' כ"ב: עזבונך ד' יבעניין וסימ' תרשיש סוחרתך · מבית תוגרמה · רכלי שבא ורעמה בזאת עזבוניך מימים: ראמות ג' כתיב כן וסימ' את בצר במדבר · ומעבר לירדן נתנו · ארם סחרתך:

חכמיך צור היו בך · צור הוא לשון קריאה כלומר את צור. חכמיך היו בך לא היית צריכה להביא לך חכמים מעיר אחרת יודעי הים להנהיג הספינה בחכמה כי בך היו: המה חובליך · חובל יקרא מוסך חבלי הוילון במשפט וצריך לתפוש בחכמה לקבל הרוח במשפט ואחד הוא הרב פרנס הספינה המלמד שאר החובלים לתפוש כפי מה שירצה והוא האוחז הקברניט הנקרא טי"מון בלע"ז וכן מנהיג הספינה להדריכה הדרך אשר ירצה וכל זה בחכמ': זקני גבל וחכמיה · בנאים היו וכן אמר בבניין שלמה והגבלים והם היו באים לצור להחזיק בדק העיר בחומותיה ובניניה: כל אניות הים ומלחיה' · כתרגומו כל נחתי ימא וספניהון הוו שייטן ומייתן סחור' לגויך חופשי' במשוטות נקראים מלחי': לערב מערבך · ענין סחורה וכן כל אשר בפרשה זה מזה השרש ונקראה הסחור' מערב והסוחרי' עורבין לפי שהסוחרין עורבי' זה לזה בסחורתם במקח' וממכרם: פרס ולוד ופוט · היו יודעי' מלחמה והיו באים לצור כשהית' צריכה לעשו' מלחמה עם אחרי': מגן וכובע תלו בך · נראה כי הם היו מביאים מארצם כלי מלחמה שהיו טובים לפיכך אמר הנה המה נתנו הדרך כי היו מיפים ומהדרין העיר בכלי מלחמה טובי' ויפים ודרך בני אדם לתלות המגינים והכובעי' בראשי המגדלים ועל החומות וכן אמר אלף המגן תלוי עליו: תלו · מבנין פועל הדגוש: בני ארוד וחילך · בני ארוד הם ג"כ בני מלחמה והם היו עם חילך כמו פרס ולוד שזכר ויחדו היו על חומותיך סביב כשבאו אויבים להלח' עליך: וגמדים במגדלותיך · היו אנשים ננסים אנשי מדה קטנה מן גמד ארכה ויונתן תרגם קפוטקאי: שלטיהם · מגיניהם כמו כל שלטי הגבורים: תלו על חומותיך · גם זה מן הדגוש: תרשיש סחרתך · מביאה סחורה אליך כי היא על הים ויונתן תרג' תרשיש מן ימא: מרוב כל הון · מרוב כל הון שמביאה אליך נקראת סוחרתך ובמה היא סוחרתך בכסף ברזל בדיל בחסרון וי"ו השמוש כמו שמש ירח ראובן שמעון: עזבוניך · סחורתך ויונתן תרגם יהבו בבית גנזך: יון תובל · בנפש אדם · שמביאים עבדים ושפחות למכור וכלי נחשת מביאי' כמו כן וכל המקומות שזוכר כל אחד לפי הכריו הנמצאים שם שמביאי' אותם למקום אחד למכור ואמר כי מכל המקומות היו מביאים לצור מרוב סחורתה: מבית תוגרמה סוסים ופרשי' · תרגם יונתן ממדינת גרמתיא ויש מפרשים ופרשים מין סוסים טובים וקלים ויקראו אותם פרשי' כנגד הסוסי' האחרים כמו שהאנשים הפרשים יש להם מעלה על שאר בני אדם במלחמה ויש לפרשו כמשמעו בני אדם פרשים כי באותן המקומות שמוכרין בני אדם כמו שמוכרים היום הכושים לעבדים יש מהם שראוים להיות עבדים ויש מהם ראוים לפרשים רוכבי סוסים ומיון תבל ומשך יביאו אותם שהם ראוי' לעבדים לפיכך אמר בנפש אדם ומבית תוגרמה היו מביאים אותם שהם ראוים להיות פרשים: נתנו עזבוניך · זה תרגם יונתן מייתן סחורה לגויך: בני דדן · סחורת ידיך · היו סוחרים על ידיך: קרנות שן והובנים · דמה שיני הפיל לקרנות לפי שהם דומים להם ומהם עושים מלאכה מדעת יונתן קרנות שן הם שני דברים ור"ל קרנות ושן וחסר וי"ו החבור כמו שמש ירח והדומי' להם והנסמך לקרנות חסר וכן תרגם יונתן בקרנן דיעלין ושן דפיל · והבנים · פי' בו העץ הנקרא בערבי אבנוס ויונתן תרגם וטוסין הוא העוף שקורין בלע"ז פ"און: השיבו אשכרך · השיבו מנחתך כמו והשיב למלך ישראל והוא הבאת המנחה פעם אחר פעם: אשכרך · מנחתך כמו אשכר יקריבו: ארם · מרוב מעשיך · מרוב מעשים ומלאכות יקרות שהיו בך היו מביאים לך ארם בסחורה אבנים יקרות ובגדי רקמה וי"א בנפך ארגמן בתכריכין דארגון ותמהתי מתרגומו כי נפך הוא שם אבן יקרה הנזכרת בתורה: בעזבוניך · תרגם יונתן בבית גנזך: יהודה · בחיטי מנית · שם מקום בארץ ישראל שהחיטים שם יפות ומלאכו עד בואך מינית · וכן פנג שם מקום ויונתן תרגם בחיטי ריחוש וקוליא ולא הבנתי מלת ריחוש מה הוא וקוליא מצאנו בדברי רז"ל מערבין בקוליא והוא מיני מתיקות השדה הנאכלים ופי' בעל הערוך שהוא עשב ששורפין אותו ומשימין אפרו בבירית ויוסף בן גוריון פי' פנג שמן אפרסמון הנקרא בלס"מו והיה נמצא ביריחו כי לכך נקראת יריחו שריחו טוב והנה אומר בפסוק וצרי ומפרשים אותו שהוא שמן אפרסמון: נתנו מערבך · תרגם יונתן יהבו בחנותיך וכבר פירש' מערבך שהוא ענין סחורה: דמשק · ביין חלבון · שם מקום בדמשק שיינו טוב ויונתן תרגם בחמר חילת מבושל: וצמר צחר · לבן וכן אתונות צחורות לבנות ויונתן תרגם ועמר מילת כבינא: ודן

מנחה גדולה

קודם וע"כ הקדים עמון למואב · א"כ לפי שיותר נחשב לעון הדבר לעמון ממואב לפי שהות היה יותר כפוי טובה לישראל ממואב דגבי מואב לא נאמר אלא אל תצר וגו' משא"כ גבי עמון כתיב ... וע"כ הקדים בכל העונשים עמון למואב אע"פ שהיה צעיר ממואב ... ה' · וכן הנביאי' נבאו תחלה על עמון ואח"כ על מואב מטעם ... הבדיל עונשם על גודל חטאם ביותר לפי שהיה להם לזכור חסד ... זכות אברהם לא היה ניצול לוט מהפכת סדום כמ"ש ויזכור אלהי' ... את אברהם וגם עשו שהיה לו לזכור ברית אחים ע"כ מזכיר אלו ג' זה אחר זה:

ויהי בעשתי עשרה שנה באחד לחדש וגו' נראה שהיה זה בראש השנה בהכנסת השנה ... והודיע לנו בזה חסדי האל שאותו שנה שגזר על ירושלים ... היו שמחים במפלתן של ישראל עם יתר האומות שהיו שונאי' ... וכתב מהר"י"א ז"ל צור הנזכר בנבואה הזאת וכן הנזכר בנבואת ישעיה הוא ... מדינות צור הגדולה המעטירה ולידון שהיתה כנגדה והים עובר ... נכות לא"י היו וחירם היה מלך צור בימי דוד וכמו שכתוב בד"ה ... אל שלמה וגם שלמה שלח לאמר לו כי אתה ידעת כי אין בנו איש יודע לכרות עצים כצדונים ולהיות צור וצידון קרובות לירושלים אמר הנביא וגם מה אתם לי צור וצידון וכל גלילי פלשת הגמול אתם משלמים עלי ואם גומלים אתם עלי קל מהרה אשיב גמולכם בראשכם אשר כספי וזהבי לקחתם ומחמדי הטובים הבאתם להיכליכם ובני יהודה ובני ירושלים מכרתם לבני היוונים למען הרחיקם מעל גבולם הנה התבאר שהיה צור סמוך לצידון ושניהם היו סמוכים לא"י עד שהיו גונבים הנערים הקטנים משם והיו מוכרים אותם ליוונים להרחיקם מגבולן או ששבו אותם בגולה והיו מוכרים אותם למרחוק וצור זה נטבע בים וגם היום נראין יסודותיה ובנינה מרחוק והיא הנקראת אצל הנוצרים תיר"ו ואין צור א"כ לא רומי ולא ויניסי"אה הן אמת שיש בדעתי שהנה ויניס"יאה כאשר נבנת בנוה בכלם ודמות צור שהיתה בתוך הים ולכן רוב הדברים שזכר הנביא בצור נמצאים היום בוינס"יאה ואולי שמזרע אנשי צור היו המתחילים בבנין ויניסי"אה לא שתהיה היא צור כי אם קריה רבתא שהיתה קרובה לירושלים: ואמנם אם היתה הנבואה שנבא ישעיהו על צור והנבואה הזאת שתיהן אחת ועלה סגנון אחד לשני נביאים כדבר הזה כ"ל שאינו כן ושלא ניבא ישעיהו על אותו חרבן שניבא יחזקאל אבל ישעיהו ניבא שתבוא על צור השפלה ויעלו עליה שודדים והיה זה על ידי סנחריב כמ"ש שם הן ארץ כשדים זה העם לא היה אבל לא ניבא ישעיהו שתחרב ויפלו חומותיה ולא שיעלה הים

ודן ויון מאוזל · בוי"ו עם הדגש ופירושו הולך כמו אזלת יד אזלו מים רכי יס ואזל לו וכן תרגם יונתן הלך אזל ואמר מאוזל בלשון פעול להתמדת ההליכה בשיירות וכן תרגם יונתן ודן ויון בשירין : נתנו · בדגש הנו"ן לתפארת הקריאה מפני ההפסק ברזל עשות · אך מן עשת שן והוא הברזל שקורין אלהינדי ויונתן תרגם בערקין דברזל : במערבך · תרגם יונתן בתגותך : דדן רכלתך בבגדי חפש לרכבה · בגדים יקרים הראויים לחפשי ולבן חורין · לרכבה לתקון המרכבה וכן תרגם יונתן בלבוש דיקר לרתיכין : ערב וכל נשיאי קדר תרגם יונתן וכל רברבי נבט : בכרים · בכבשים ויונתן תרגם בתורין נראה שהוא היה קורא אותו בפרים במקו' בכרים: רכלי · נתנו עזבוניך · תרגם יונתן יהבו בבית גנזך : חרן וכנה ועדן · תרגם יונתן חרוון ונציבין וחדיב : אשור כלמד רכלתך · פי' אדוני אבי ז"ל שהיו כמו למודים לבא אליך בסחורת' תמיד ויהיה כלמד שם התואר סמוך והמוכרת למד בשקל כבד והסמוך כבד פה ותרגם יונתן מדינן אתור ומדי אנון תגרך : המה רכליך במכלולים · כתרגומו בגמר מיני כל תושבחתא : בגלומי תכלת ורקמה · בגלימו' תכלת וגלימא ידוע בדברי רז"ל ויש מפרשים כרכי בגדי' טרוסי"לש בלעז : ובגנזי ברומים ארגזים עשויים מעור וגנזים בתוכם הבגדים החמודים שנקראים ברומי' והביא לו ראיה אדוני אבי ז"ל מן הערבי שאומר לבגדים הנאים והנכבדי' תאב מברומא : בחבלים חבושים · הבגדים שזכר שהם מונחים בארגזי' הם חבושים בחבלים : וארזים במרכלתך · כמו ארוזים מן לוארך בארוזים שהם הענקים התלוים בגרון ויונתן תרגם בגוזין דתכלא וכוספין וגו' פי' אוצרו' כמו בי גזי דמלכא בדברי רז"ל וכוספין אפשר שהוא כמו גוספן ובדברי רז"ל והותמין בתרין גושפנקי פי' חותמות באימלין הוא תרגום גנזי ולא מצאתי לו חבר קומטרין הוא כמו קימטרי דספרי והם התיבו' שמניחים בהן הספרים ותרגם יונתן לאסר על המלתח קמטר' : אניות תרשיש שרותיך · שיירות הולכת בסחורתך כלומר רבות ביחד כמו שיירא : ותמלאי ותכבדי · כמו ותרבי וכן עם כבד : בלב ימים · כאילו היית באמצע הימים כי האניות באות אליך מכל הימים . או אמר בלב ימים לפי שהיתה בנויה בתוך הים כמו שפירשנו למעלה ובאמרו ימים לשון רבים לפי שים זה נכנס לים אחר וכן אמר במעשה בראשית ולמקוה המים קרא ימים : במים רבים הבאוך השטים אותך · השטים בלא אל"ף וענינו ענין בזה ושלל ותרגום ויבז ושט וענין בזה ושלל בלשון אחד ובמים רבים הוא משל לגזרות כאילו אמר בגזרות רבות הביאוך וי"ת כמיין סגיאין עלו עלך ובזו יתיך : רוח הקדים שברך · אם שהיית בלב ימים רוח הקדים שברך ולפי שרוח הקדים תשבר אניות תרשיש לפיכך דמה החזק והוא נבוכד נצר לרוח הקדים וכן תרגם יונתן מלך דתקיף כרוח קדומא תברך בגו ימיא : הונך · יפלו בלב ימים ביום מפלתך : כי אחר שכבש נבוכד נצר את צור ואספו שללה תוך העיר לשאת אותו בלכתם מן העיר והם היו במחניהם חוץ לעיר עלה הים על העיר ושטף כל השולל וההרוגים עם עפר העיר הכל שטף ושב הים למקומו ונשאר הסלע שהיתה העיר בנויה עליו : לקול זעקת · בחולם והוא כמו מגרשים והענין דרך הפלגה ר"ל כי מגרשי צור שהיו ביבשה ירעשו לקול זעקת חבליך שיזעקו בבא להם השבר : וירדו מאניותיהם · אל הארץ יעמודו · כמו על וכן אל ההרים לא אכל כמו על : והשמיעו · יתפלשו · כמו התפלשי באפר ענין התגלגל להתכסות באפר : והקריחו אליך קרחה · באל"ף במקום ה"א :

וְדָן֙ וְיָוָ֣ן מְאוּזָּ֔ל בְּעִזְבוֹנַ֖יִךְ נָתָ֑נּוּ בַּרְזֶ֣ל עָשׁ֗וֹת קִדָּ֣ה וְקָנֶ֔ה בְּמַעֲרָבֵ֖ךְ הָיָֽה׃
כ דְּדָן֙ רֹכַלְתֵּ֔ךְ בְּבִגְדֵי־חֹ֖פֶשׁ לְרִכְבָּֽה׃
עֲרַב֙ וְכָל־נְשִׂיאֵ֣י קֵדָ֔ר הֵ֖מָּה סֹחֲרֵ֣י יָדֵ֑ךְ בְּכָרִ֤ים וְאֵילִם֙ וְעַתּוּדִ֔ים בָּ֖ם סֹחֲרָֽיִךְ׃
רֹכְלֵ֤י שְׁבָא֙ וְרַעְמָ֔ה הֵ֖מָּה רֹכְלָ֑יִךְ בְּרֹ֨אשׁ כָּל־בֹּ֜שֶׂם וּבְכָל־אֶ֤בֶן יְקָרָה֙ וְזָהָ֔ב נָתְנ֖וּ עִזְבוֹנָֽיִךְ׃
חָרָ֤ן וְכַנֵּה֙ וָעֶ֔דֶן רֹכְלֵ֖י שְׁבָ֑א אַשּׁ֖וּר כִּלְמַ֥ד רֹכַלְתֵּֽךְ׃
הֵ֤מָּה רֹֽכְלַ֙יִךְ֙ בְּמַכְלֻלִ֔ים בִּגְלוֹמֵי֙ תְּכֵ֣לֶת וְרִקְמָ֔ה וּבְגִנְזֵ֖י בְּרֹמִ֑ים בַּחֲבָלִ֧ים חֲבֻשִׁ֛ים וַאֲרֻזִ֖ים בְּמַרְכֻלְתֵּֽךְ׃
כה אֳנִיּ֣וֹת תַּרְשִׁ֔ישׁ שָׁרוֹתַ֖יִךְ מַעֲרָבֵ֑ךְ וַתִּמָּלְאִ֧י וַתִּכְבְּדִ֛י מְאֹ֖ד בְּלֵ֥ב יַמִּֽים׃
בְּמַ֤יִם רַבִּים֙ הֱבִא֔וּךְ הַשָּׁטִ֖ים אֹתָ֑ךְ ר֚וּחַ הַקָּדִ֔ים שְׁבָרֵ֖ךְ בְּלֵ֥ב יַמִּֽים׃
הוֹנֵ֨ךְ וְעִזְבוֹנַ֜יִךְ מַֽעֲרָבֵ֗ךְ מַלָּחַ֙יִךְ֙ וְחֹבְלָ֔יִךְ מַחֲזִיקֵ֣י בִדְקֵ֗ךְ וְעֹרְבֵ֣י מַ֠עֲרָבֵךְ וְכָל־אַנְשֵׁ֨י מִלְחַמְתֵּ֜ךְ אֲשֶׁר־בָּ֗ךְ וּבְכָל־קְהָלֵךְ֙ אֲשֶׁ֣ר בְּתוֹכֵ֔ךְ יִפְּלוּ֙ בְּלֵ֣ב יַמִּ֔ים בְּי֖וֹם מַפַּלְתֵּֽךְ׃
לְק֖וֹל זַעֲקַ֣ת חֹבְלָ֑יִךְ יִרְעֲשׁ֖וּ מִגְרֹשֽׁוֹת׃
וְיָרְד֣וּ מֵאֳנִיּֽוֹתֵיהֶ֗ם כֹּ֚ל תֹּפְשֵׂ֣י מָשׁ֔וֹט מַלָּחִ֕ים כֹּ֖ל חֹבְלֵ֣י הַיָּ֑ם אֶל־הָאָ֖רֶץ יַעֲמֹֽדוּ׃
ל וְהִשְׁמִ֤יעוּ עָלַ֙יִךְ֙ בְּקוֹלָ֔ם וְיִזְעֲק֖וּ מָרָ֑ה וְיַעֲל֤וּ עָפָר֙ עַל־רָ֣אשֵׁיהֶ֔ם בָּאֵ֖פֶר יִתְפַּלָּֽשׁוּ׃
וְהִקְרִ֤יחוּ אֵלַ֙יִךְ֙ קָרְחָ֔ה וְחָגְר֖וּ שַׂקִּ֑ים וּבָכ֨וּ אֵלַ֜יִךְ בְּמַר־נֶ֖פֶשׁ מִסְפֵּ֥ד מָֽר׃
ונשאו

וְדָן וְיָוָן בְּשִׁירִין סְחוֹרְתִיךְ מַיְתַן בְּעַרְקִין דְבַרְזֶל קִדָּה וּקְנֵה בְשֶׂם בְּחֲנוּתַיִךְ יְהָבוּ: מִן דְדָן מַיְתַן סְחוֹרָה לְגַוִיךְ בִּלְבוּשׁ דִיקַר לִרְתִיכִין: עֲרַב וְכָל רַבְרְבֵי נְבָט אִינוּן תַגָרָךְ בְּתוֹרִין וְדִיכְרִין וְגַדְיָן בְּהוֹן הֲוַת סְחוֹרְתִיךְ: תַגְרֵי שְׁבָא וְרַעְמָה אִינוּן תַגָרָךְ בְּרֵישׁ כָּל בּוּסְמִין וּבְכָל אַבְנִין טָבָן וְדַהֲבָא יְהָבוּ בְּבֵית גִנְזָךְ: חַרְוָן וּנְצִיבִין וְחַדִיב תַגְרֵי שְׁבָא מְדִינַת אַתּוּר וּמָדַי אִינוּן תַגָרָךְ: אִינוּן תַגָרָךְ בִּגְמַר מִינֵי כָּל תּוּשְׁבַּחְתָּא בְּגוֹזְזִין דִתְכַלְתָּא וְכוּשְׁפִּין דְאַרְזָא בְּאִימְלִין דִיזָהֲרִין יָתְהוֹן דִמַחֲתִין בְּקוּמְטְרִין חָפַן גִילְדִין מְאַסְרִין בְּאַטוּנִין דִי בוּצָא מַחֲתִין בְּעִזְקְרַת גָלָב עִיבִידַת יַמָא מַחֲתִין בְּמִגְדְלֵי אָעֵי הַדְסִין בְּהוֹן הֲוַת סְחוֹרְתִיךְ: בִּסְפִינֵי יַמָא הֲווֹ שַׁיְיטִין וּמַיְתַן סְחוֹרָה לְגַוִיךְ וְעַתִירַת וְתַקִיפַת לַחֲדָא בְּגוֹ יַמָא: כְּמַיִין סַגִיאִין עֲלוּ עֲלָךְ וּבְזוּ יָתִיךְ מְלַךְ דְתַקִיף כְּרוּחַ קִידוּמָא תַבְרִיךְ בְּגוֹ יַמָא: עוּתְרִיךְ וְנִכְסִיךְ סְחוֹרְתִיךְ סַפָּנָךְ וּפַרְנָסָךְ מַתְקְפֵי צוֹרְכִיךְ וּמַיְתַן סְחוֹרַת חֲנוּתִיךְ וְכָל גַבְרֵי עָבְדֵי קְרָבִיךְ דִי בִיךְ וְכָל מַשִׁירְיָתִיךְ דִי בְגַוִיךְ יִתְרְמוֹן בְּגוֹ יַמָא בְּיוֹם מַפָּלַת קְטִילִיךְ: לְקָל צְוָחַת פַּרְנָסָךְ יְזוּעוּן פַּרְוָורַיָא: וְיֵחֲתוּן מִסְפִינֵיהוֹן כָּל אֲחִידֵי מַשׁוֹט סַפָּנִין כָּל פַּרְנְסֵי יַמָא עַל אַרְעָא יְקוּמוּן: וְיַשְׁמְעוּן עֲלָךְ בְּקָלֵיהוֹן וְיִצְוְחוּן בִּמְרַר וְיַסְקוּן עַפְרָא עַל רֵישֵׁיהוֹן בְּקִיטְמָא יְהוֹן חֲפִיפִין: וְיִמְרְטוּן עֲלָךְ מְרַט וְיִסְרוּן סַקִין וְיִבְכּוּן עֲלָךְ בִּמְרִיר נְפַשׁ וְיַעְבְּדוּן מִסְפֵּד מְרִיר: ויטלון

ודן ויון · מדינות הם : מאוזל · מטיה של שיראין : ברזל עשות · עשוי כעששיות מס"ס בלע"ז והוא פרזלא הנלווהה : בבגדי חפש לרכבה · בלבוש דיקר לרתיכין : בכרים · כבשים ויונתן תרגם בתורין וכן תרגם מאה אלף כרים דמישע מלך מואב : אשור כלמד · י"ת מדינן אתור ומדי : במכללים · בדברי' שהם למכלול פ"רמונט בלע"ז ומה הם המכלולי' גלומי תכלת ורקמה טליתות של תכלת מרוקמות : ובגנזי ברומים · בתכשיטי פאר שגנוזי' אותם בארגזין שקורין אשקרו"ן בלע"ז והם מחופין עור ומסמרין לגוי במיני מסמרין שורות שורו"ריורין והם בלשון ארמי קמטרין ובלשון עברי ברומים והם חבושין ואסורין בחבלי בוץ לגוי : וארזי' ת"י אעי הדסי' אותן ארגזים היו נתוני' במגדלי עץ הדס ומביאין אותן לתוך המגדלין והקמטרהו' שבתוכן והתכשיטין שבתוך הקמטראות הכל יחד לסחורה וכה פתרון הלשון קארה ובגנזי ברומים החבושי' בחבלים וארזי' בתוך עץ ארז שהברומים הם הקטמראות והיו אסורי' בחבלים ונתונים במגדלי הדס שהוא ממיני ארז ומכלולים שבתוך הברומים קרא יונתן וכוספים דארז' באימלי' די זהריתא תכשיטין הצריכין שמירה כאה דמחתין בקומטרין מונחים בקמטראות והמגדלים שבתרגו' כמו שאנו שונין תיבה ומגדל סיפר"ייט' בלע"ז : אניו' תרשיש שרותיך · הם היו לך לערבה ומישור כשם שהמישור הוא דרך כבושה להביא בו סחורה לעיר היושבת ביבשה היו לך תחתיך אניות תרשיש מעלה להביא מערבך לתוכך : שרותיך · לשון שרון ומישור ודוגמתו עלו בשרותיה : ותמלאי ותכבדי מאד · הביאו לתוכך משאוי רב והכבידו משאך יותר מדאי : במים רבי' הביאוך השטי' אותך כדרך האניות הגדולו' שמפליגין אותן לתוך פלגוס הים ומתוך שנתמלאת וכבדת באה רוח הקדי' ושברך בלב ימים ולענין דוגמת העיר מתוך שנתמלאת עושר גבה לבך ובא עליך פורענות : מגרשות · כמו מגרשי העיר : על הארץ יעמדו · מה לנו עוד באניו' להיכן נוליך סחורה עוד : יתפלשו · יתגלגלו : ונשאו

ודן ב' כתרי לישני וסימ' למה יגור אניות · ודן ויון מאוזל : נתנו ונתנו ד' דגשי' וסי' ונתנו את בנותינו להם · בעזבוניך נתנו · כי ממך הכל ומידך נתנו לך · מצרים נתנו יד אשור : עדן ועדן ד' בסגול וסי' ההצילו דמלכים · ההצילו דישעיה · ושברתי בריח דמשק · חרן וכנה ועדן : השטים ב' חס' א"לף וסי' ישבי צידון וארוד · במים רבים הביאוך : ובכל ח' דמטעי' בהון דסבירין בכל וסימ' ובכל ארץ מצרים תשחת · ובכל אשר אמרתי אליכם תשמרו · ובכל ארצה יאנק חלל · ובכל אבן יקרה וזהב נתנו עזבוניך · מחזיקי בדקך וערבי מערבך : כל לשון שמיעה אל ב"מ י"ב על וסימ' ואני שמעתי עליך לאמר תשמע חלום · וישמע על תרהקה לאמר דישעיה · דרשו מעל ספר יי' הזכירו לגוים בירמיה · אל תשמעו על דברי הנביאים · לשמוע על דברי עבדי הנביאים ולבית הרכבים אמר ירמיהו · כה אמר יי' שאו נס בארץ · והשמיעו עליך בקולם · השמיעו על ארמנות באשדוד · ואת זעקתם שמעת על ים סוף :

מנחה גדולה

עליה ולא אמר על צור שלא תבנה עוד כמו שאמר יחזקאל אלא שיבאו עליה שודדים ותחדל מעשות סחורותיה בכבוד ע' שנה בימי סנחריב שבלבל כל האומות וידמה שלהיות צור שכינים לירושלים זכר הנביא שם שקרה לה מה שקרה לירושלים מהטלטול והגלות ע' שנה ושאחר כך תפקד צור ותשוב לקדמותה בכבודה וסחורתיה ותהיה באהבה עם ירושלים ואחשוב שהיה זה בימי חזקיהו ומזה בלבד דבר ישעיהו ולזה אמר שיהיה סחרה ואתננה קודש לה' כי כן היה צור בימי חזקיהו אוהבת לישראל וסחורתיה הולכת שמה והיה שולחים מצור מתנות לבית המקדש וכמ"ש ליושבים לפני ה' יהיה סחרה לאכול לשבעה ולמכסה עתיק ולהיות הנבואה ההיא מישעיהו מתיחסת לימי חזקיהו ע"כ באה בספרו אחרי ספור שבנא ואליקים ואחרי פרשת הנה ה' בוקק הארץ ובולקה אבל מפני שבחרבן ירושלים ע"י נ"כ שמחה ונתעלה צור ולא זכרה ברית אחים ולא הבאת שכנות לכן נגזרה על צור ועל צידון באותו עון החרבן והמפלה שניבא עליה יחזקאל וזה ענין שתי הנבואות האלה וכבר זכרתי זה בפירוש ישעיהו ע"כ ועיין עוד שם שהאריך בזה מענין חרבנה וע"י מי שנחרבה וכל מה שעבר עליה ענין נאה וארוך : ולע"דן לפי שעיקר תפארת צור היה ע"י עושרה שגבה לבה במאוד כמ"ש להלן וכ"כ גבה לבו עד שנגיד צור אמ' אל אני מושב אלהי' ישבתי בלב ימים וגו' וכל העושר בא לה ע"י חרבן ירושלי' ע"כ לוה השם לנביא שיקונן עליה שהעושר ההוא שמור לבעליו לרעתו שסו"כ יבא מפלתם באשר שגבה לבם כמבואר בענין ולפי שהיה תפארתם על שהיא יושבת על מבואות ים ע"כ בנבוא' ירה אותם בים כי בדבר אשר זדו לעשות הזאת הים נענשו :

בן אדם אמר לנגיד צר וגו' מהר"יא ז"ל אחרי שהשלים הנביא לנבאות וליעד על מפלת צור וחרבנה בשתי הפעמים שנחרבה כמו שבארתי בזכרו כאן שתי נבואות שבאו לו אחת על נגיד צור ואחת על מלך צור וכבר הודעתיך דעת המפרשים שנגיד ומלך הם דבר אחד והספק שיקרה להם בזה שתהיה אחת מהם ללא צורך ויקשה ג"כ שינוי השמות במקום אחד ומפני זה אמרתי למעלה שבימי דוד ושלמה היה מלך על צור ואחר כך הוסר המלכפת והעטרה ולא רצו אנשי צור למלוך עליהם מלך ומנו ביניהם נגיד ומלוה כאשר עשו הרומיים כמו שבארתי ובזמן הנגיד בא נ"כ לכובשה האמנם כשראו יושבי צור שנפלו ביד נ"כ ושהנגיד לא עצר כח למלטם מיד צר ומיד עדילים כאשר חזרו בבנין העיר בתוך הים מפחד אויב המליכו עליהם מלך שילחם מלחמותיהם ובזמן המלך בא אלכסנדרוס מוקדון והחריב חרבן האלטי את צור ומפני זה אחרי שספר הכתוב שתי החרבנות והמפלות שבאו על צור זכר הנבואות שבאו לנביא אם על הנגיד שלהם בזמן שהיה מושל נגיד והוא בחרבן ראשון ואם הנבוא' שבאתהו על המלך שהיה מולך בצור בזמן החרבן שני שהיה שם מלך ולא נגיד ולזה נכתבה נבואת הנגיד בצר חסר ונבואת המלך בצר מלא וזהו כלל מה שאמרתי שמה בענין הזה ואם לא תרצה לשום הבדל זמני בנבואת האלה אלא שהיה הכל חרבן א' ע"י נ"כ בלבד כדרך המפרשים אמור מעתה שהיה בצור נגיד ומלך והנגיד הוא היה ממונה על כל הסחורות והסוחרים ועל כל אנשי האניות הבאות לצור והוא הנקרא בינינו היום קונסיל והיו ממנים היותר חכם שימצא בעיר ע"ז והממוני השני היה למלך המולך על כל הארץ ולכן באו שתי הנבואות האלה כנגדם בקטן החל ובגדול כלה וניבא ראשונה לנגיד צור יען גבה

וְנָשְׂאוּ אֵלַיִךְ בְּנִיהֶם קִינָה וְקוֹנְנוּ
עָלָיִךְ מִי כְצוֹר כְּדֻמָה בְּתוֹךְ הַיָּם:
בְּצֵאת עִזְבוֹנַיִךְ מִיַּמִּים הִשְׂבַּעַתְּ
עַמִּים רַבִּים בְּרֹב הוֹנַיִךְ וּמַעֲרָבַיִךְ
הֶעֱשַׁרְתְּ מַלְכֵי־אָרֶץ: עֵת נִשְׁבֶּרֶת
מִיַּמִּים בְּמַעֲמַקֵּי־מָיִם מַעֲרָבֵךְ וְכָל־
לה קְהָלֵךְ בְּתוֹכֵךְ נָפָלוּ: כֹּל יֹשְׁבֵי
הָאִיִּים שָׁמְמוּ עָלָיִךְ וּמַלְכֵיהֶם שָׂעֲרוּ
שַׂעַר רָעֲמוּ פָּנִים: סֹחֲרִים בָּעַמִּים
שָׁרְקוּ עָלָיִךְ בַּלָּהוֹת הָיִית וְאֵינֵךְ עַד־
א עוֹלָם: וַיְהִי דְבַר־יְהוָה
אֵלַי לֵאמֹר: בֶּן־אָדָם אֱמֹר לִנְגִיד
צֹר כֹּה־אָמַר ׀ אֲדֹנָי יְהוִה יַעַן גָּבַהּ
לִבְּךָ וַתֹּאמֶר אֵל אָנִי מוֹשַׁב אֱלֹהִים
יָשַׁבְתִּי בְּלֵב יַמִּים וְאַתָּה אָדָם וְלֹא־
אֵל וַתִּתֵּן לִבְּךָ כְּלֵב אֱלֹהִים: הִנֵּה
חָכָם אַתָּה מִדָּנִאֵל כָּל־סָתוּם לֹא
עֲמָמוּךָ: בְּחָכְמָתְךָ וּבִתְבוּנָתְךָ
עָשִׂיתָ לְּךָ חָיִל וַתַּעַשׂ זָהָב וָכֶסֶף
ה בְּאוֹצְרוֹתֶיךָ: בְּרֹב חָכְמָתְךָ
בִּרְכֻלָּתְךָ הִרְבִּיתָ חֵילֶךָ וַיִּגְבַּהּ לְבָבְךָ
בְּחֵילֶךָ: לָכֵן כֹּה אָמַר
אֲדֹנָי יְהוִה יַעַן תִּתְּךָ אֶת־לְבָבְךָ כְּלֵב
אֱלֹהִים: לָכֵן הִנְנִי מֵבִיא עָלֶיךָ
זָרִים עָרִיצֵי גּוֹיִם וְהֵרִיקוּ חַרְבוֹתָם
עַל־יְפִי חָכְמָתֶךָ וְחִלְּלוּ יִפְעָתֶךָ:
לַשַּׁחַת יוֹרִדוּךָ וָמַתָּה מְמוֹתֵי חָלָל
בְּלֵב יַמִּים: הֶאָמֹר תֹּאמַר אֱלֹהִים
אָנִי לִפְנֵי הֹרְגֶךָ וְאַתָּה אָדָם וְלֹא־אֵל
י בְּיַד מְחַלְלֶךָ: מוֹתֵי עֲרֵלִים תָּמוּת
בְּיַד־זָרִים כִּי אֲנִי דִבַּרְתִּי נְאֻם אֲדֹנָי
יְהוִה: וַיְהִי דְבַר־
יְהוָה אֵלַי לֵאמֹר: בֶּן־אָדָם שָׂא קִינָה
עַל־מֶלֶךְ צוֹר וְאָמַרְתָּ לּוֹ כֹּה אָמַר
אֲדֹנָי יְהוִה אַתָּה חוֹתֵם תָּכְנִית
מָלֵא חָכְמָה וּכְלִיל יֹפִי:
בעדן

וִיטְלוּן עֲלָךְ בְּעֵינֵיהוֹן אִילְיָא וִילִילוּן
עֲלָךְ מַן כְּצוֹר לֵית דְּדָמְיָא לַהּ בְּגוֹ יַמַּיָּא:
בְּמִיפַּק סְחוֹרְתִיךְ מִבֵּינֵי עַמְמַיָּא
שָׂבַעְתְּ עַמְמִין סַגִּיאִין בִּסְגֵי עוֹתְרִיךְ
וְנִכְסִיךְ אַתְעַרְתְּ מַלְכֵי אַרְעָא: כְּעַן
אִיתְבְּרַת דַּהֲוַת מְסַפְּקָא סְחוֹרְתַהּ
לְעַמְמַיָּא בְּעוּמְקֵי יַמָּא סְחוֹרְתִיךְ וְכָל
מַשִּׁירְיָתִיךְ בְּגַוִּיךְ נְפָלוּ: כָּל יָתְבֵי
נַגְוָתָא צְדִיאוּ עֲלָךְ וּמַלְכֵיהוֹן זָעוּ זִיעַ
אִיתְרְשִׁימוּ אַפֵּיהוֹן: תַּגָּרִין בְּעַמְמַיָּא
צְדִיאוּ עֲלָךְ כִּדְלָא הֲוֵית אִיתְנִינָךְ וְכֵן
תְּהֵן עַד עָלְמָא: וַהֲוָה פִּתְגָם נְבוּאָה
מִן קֳדָם יְיָ עִמִּי לְמֵימָר: בַּר אָדָם
אֵימַר לְמַלְכָּא דְּצוֹר כִּדְנַן אֲמַר יְיָ
אֱלֹהִים חֲלַף דִּרְאִים לִיבָּךְ וַאֲמַרְתְּ
דַּחֲלָא אֲנָא וּמוֹתַב תַּקִּיפִין יְתִיבִית בְּגוֹ
יַמַּיָּא וְאַתְּ אֱנָשָׁא וְלֵית בָּךְ צְרוֹךְ
וְחַשִּׁבְתָּא בְּלִיבָּךְ דְּאַתְּ דַּחֲלָא: הָא
חַכִּים אַתְּ מִדָּנִיאֵל וְכָל רָזָא לָא אִתְכַּסָּא
מִינָךְ: בְּחוּכְמְתָךְ וּבְסוּכְלְתָנוּתָךְ
קְנִיתָא לָךְ נִכְסִין וּכְנַשְׁתָּא דַּהֲבָא
וְכַסְפָּא בְּאוֹצָרָךְ: בִּסְגֵי חוּכְמְתָךְ
וּבִסְחוֹרְתָךְ סַגִּיאָה מַשִּׁירְיָתָךְ וּרְאִים
לִבָּךְ בְּמַשִּׁירְיָתָךְ: בְּכֵן כִּדְנַן אֲמַר יְיָ
אֱלֹהִים חֲלַף דְּחַשִּׁיבְתָּא בְּלִבָּךְ דְּאַתְּ
דַּחֲלָא: בְּכֵן הָא אֲנָא מַיְתֵי עֲלָךְ נוּכְרָאִין
תַּקִּיפֵי עַמְמַיָּא וְיִשְׁלְפוּן סַיְפֵיהוֹן עַל
תִּיקוּן חוּכְמְתָךְ וִיחַבְּלוּן זִיו אֵימְתָךְ:
לְחַבָּלָא יַחְתוּנָךְ וּתְמוּת מְמַת מְטַעֲנֵי
חַרְבָּא בְּגוֹ יַמַּיָּא: הֲמֵימַר תֵּימַר
דַּחֲלָא אֲנָא קֳדָם דְּקָטְלָךְ וְאַתְּ אֱנָשָׁא
וְלֵית בָּךְ צְרוֹךְ בְּיַד מְחַבְּלָךְ: מְמַת
רַשִּׁיעִין תְּמוּת בְּיַד נוּכְרָאִין אֲרֵי אֲנָא
גְּזָרִית בְּמֵימְרִי אֲמַר יְיָ אֱלֹהִים: וַהֲוָה
פִּתְגָם נְבוּאָה מִן קֳדָם יְיָ עִמִּי לְמֵימָר:
בַּר אָדָם טוֹל אִילְיָא עַל מַלְכָּא דְּצוֹר
וְתֵימַר לֵיהּ כִּדְנַן אֲמַר יְיָ אֱלֹהִים
אַתְּ דָּמֵי לְמָנָא דְצוּרְתָא דִּי מְתַקַּן בְּחוּכְמָא וּמְשַׁכְלַל בְּשׁוּפְרַהּ: בסני

רשי

ונשאו אליך בניהם · בנהי שלה׳: כדומה · כך שם ראשי אדוס כענין שנאמר משא דומה וי״ת לית דדמי לה כדומה כדוגמתה: בצאת עזבוניך וגומר · כל זה יקוננו עליך בקינתה: רעמו פנים · זעומי פנים וכן בעבור הרעימה וכן כל תלונ׳ תורעמת: שרקו · סובלי״ר בלע״ז כך שורקי׳ על דבר שחלף והלך לו: מושב אלהי׳ · עשה לו באויר על הים כמנגנין כמין שבעה רקיעים ויושב לו על העליון: הנה חכם אתה מדניאל · דניאל בא נבוכד נצר לעשותו אלוה ולדניאל סגיד ומנחה וניחוחין אמר לנסכא ליה ולא קביל עליה ואתה עושה עצמך אלוה: וכל סתום לא עממוך · לא עמום ממך קנתורין הם שמקנתרין כלו׳ שמא חכם אתה כדניאל שנאמר בו כל רז לא אנס לך: עשית לך חיל · קנית לך נכסים: ותעש זהב וכסף · וכנסתא: והריקו חרבותם · כמשמעו ומדרש אגדה משכב אסור שנבעל כנשי׳ שלשה עשו עצמם אלוה ונבעלו כנשים יואש בן אחזיה שנא׳ ואת יואש עשו שפוטים וחירם ונבוכד נצר: יפעתך · הופעתך לשון תואר פנים והמדרש דורשו יופי עתך: מחללך · כמו הורגך: תכנית · פינטור״א בלע״ז: אתה חותם תכנית וגומר אתה הוא מלא חכמה לחתום ולטבוע כל תכנית וצורה: בעדן

כח

ונשאו אליך בניהם · ענין נהי אבל הוא שרש אחר על דעת המדקדקים ועל דעתי שהיו״ד עי״ן הפעל מומרת בה״א וכבר הארכתי בזה בספר מכלל בחלק השרשים: מי כצור כדמה בתוך הים · יאמרו בקינתם מי היתה כצור במעלה ומי כמוה שהיא דומה בתוך הים ודומה נכרתת וכן שכנה דומה נפשי ויונתן תרגם מי כצור לית דדמי לה בגו ימיא: בצאת · כשהיו יוצאים עזבוניך מימים השבעת עמים רבים מרוב סחורותיך שהיו יוצאות מן הים כלומר ממך שהיית שוכנת בתוך הים השבעת והעשרת רבים: עת נשברת מימים · עת שתהיה נשברת מימים כל סחורתך וכל קהלך נפלו בתוכך כלומר עמך אתר מימים היה עושרך והונך וימים שטפו הכל: כל יושבי האיים · לפי שהיית יושבת אי אמר כל יושבי שאר האיים שממו: ומלכיהם שערו שער · שיפחדו על עצמם שלא יקרם כמקרך ענין שער ידוע ושוה הוא בס׳ מך וסי״ן: רעמו פנים · ענין זעם וכעס בעבור הרעימה: סוחרים · מבואר הוא: ויהי דבר יי׳ · בן אדם · עד הנה דבר על העיר עתה הוא מדבר על המלך: אל אני · כלומר כמו אל אני שלא יוכל אדם להזיקני ולהרע לי: מושב אלהים ישבתי בלב ימים · כי אני ישבתי במקו׳ חזק כי אני בלב ימי׳ שהימי׳ מקיפי׳ אותי ומי יוכל לגעת בי כמו אלהי׳ שיושב בשמי׳ וכל סוחרי העמי׳ עובדים אותי ומביאים לי מנחה ויונתן תרגם דחלא אנא מושב תקיפין יתיבית בגו ימיא: הנה חכם אתה מדנאל · זכר דניאל לפי שנודעה חכמתו בבבל: מדנאל · חסר יו״ד והיא נקראת דגושה בתנוע׳ הצרי ואף על פי שאינה כמו יו״ד ירושלם שנקרא׳ בתנוע׳ החירק והיגנה בתוכה יאמר הנה חכם אתה בעיניך מדניאל: כל סתום לא עממוך · הדברים הסתומים והנעלמים לא נסתמו ממך עממוך ענין סתר וכסוי כמו ארזים לא עממוהו אלא שהוא עובר וזה בודד וכן איכה יועם זהב נסתר זהרו ונכס׳ וכן תרג׳ יונתן וכל רז לא יתכסי מנך: בחכמתך · ואתה חשבת כי בחכמתך ובתבונתך עשית לך חיל כמו שהתגאה מלך אשור שאמ׳ בכח ידי עשיתי ובחכמתי כי נבונותי: עשית · ותע׳ ענין אסיפה וקבוץ כמו ותעש הארץ עשה לי את החיל הזה חיל נכסי׳ כמו את החיל הזה: ברוב · מבואר הוא: חילך · בחילך נכסיך או בניך וכן תרגם יונתן מסרייתך: לכן · על יפי חכמתך · בשוא היו״ד ופי׳ והריקו חרבותם על יפי חכמתך דרך משל כלומר שתשחת חכמתך בחרבכך או כמשמעו על הבנאה שהרבה ברוב חכמתו: יפעתך · זהרך מן הושיע מהר פארן יפעה בשקל שמלה: לשחת · ומתה · אין בו מן השרש כי אם המ״ם ועיקרו מתת בשקל שבר קמת ותי״ו למ״ד הפעל נבלעה בדגש תי״ו הנמלא ונכתב בו הנה שאחרי התי״ו: ממותי · שם נפלם כמבואי עיר מבוקע׳ וטעם הרבוי אמר תמות מיתות רבות כלומר בדקירו׳ רבות כמו מיתות החלל שיקדרוהו דקירות רבות עד שימות וכן הטובע לא ימות בבת אחת לפיכך אמר בלב ימים או פי׳ ואתה שהיית מתגאה בלב ימים תמות ביד עריצי גוים מיתה משונה בדקירות רבות: האמור תאמר מחללך · כמו מהרגיך והוא מבנין הדגוש ונפל ממנו הדגש ויבא מן חלל חללים: מותי ערלים תמות · שם אמר מן מות מותים כמו מן און אונים ובסמוך מותי וכן ואת עשיר במותיו: ערלים · כתרגומו רשיעא כלומר ערלי לב: ויהי · בן אדם · אתה חותם תכנית · תכנית · משלים התכנות כי כלו שלם בך ותכנית שם בשקל גפרית כי התי״ו שרשית וכן ומדדו את תכנית פי׳ תוכן כל החכמות והכבוד והעושר וכן פירש מלא חכמה כלי ליופי ויונתן תרגם את דמי למנא דצורתא דמתקן בחכמה ומשכלל בשופריה: בעדן

מסרה

במעמקי מים ב׳ וסימ׳ עת נשברת מימים · באתי במעמקי מים · קהל ב׳ וסימ׳ הונך ועזבוניך׳ עת נשברת מימים: גבה ה׳ בקריאה וסימ׳ אמר לנגיד צור · גבה לבך ביפיך · ובחזקתו גבה לבו דדברי הימים · ולא כגמול עליו השיב דיחזקיהו דדברי הימים לא גבה לבי ולא רמו עיני · וחד וגבה ירום ונשא וגבה · הנה י׳ ר״פ בסיפרא וסי׳ הנה נתתי את פניך · באה הצפירה · הנה לאש נתן לאכלה · הנה בהיותו תמים · הנה כל המשל · הנה זה היה עון סדום · הנה נשיאי ישראל · הנה אשור ארז · הנה חכם אתה · הנה באה ונהיתה נאם יי׳ : כלב ח׳ וסי׳ נמסר בירמיה סוף סי׳ מ״ח : על מלך ט׳ בקריאה וסי׳ בימיו עלה פרעה נכה · ויקח אתכם נבוזר אדן דמלכים · ויצא יהויקים מלך יהודה דמלכי׳ · ונשאת המשל הזה · בן אדם שא קינה על · והיה כמלאת שבעים שנה׳ בעת ההיא בא חנני ויער כחו ולבבו׳ ובעתי׳ ההם רבים יעמדו על מלך הנגב :

מנחה גדולה

גבה לבך ותאמר אל אני רוצה לומר חשבת שהיית בעל יכולת רב כאל שהוא השם המורה על היכולת מגזרת יש לאל ידי והיה הגובה הזה לך לפי שמושב אלקים ישבת בלב ימים ר״ל כי כמו שהאלקים יושב בשמים כן אתה מושב אלקים יכול ישבת בלב ימים ואין הדבר כמו שחשבת כי אתה אדם ולא אל ר״ל אדם אשר בעפר ובאדמה יסודו וברגע קטן ישוב העפר אל הארץ כשהיה ולא אל שאין לך יכולת ועל כל זה נתת לבך ומחשבותיך כלב אלהי׳ היכול על כל אשר הוא באמת סבלות גדול ואם חשבת זה מפני חכמתך אמור אם חכם אתה מדניאל וכו׳ (כהר״דק) לכן אמר השם על מה שגבהת בחכמתך ותבונתך לא העניסך דבר כי כמה שוטים יש בעולם ואתה כאחד מהם ובני חיי ומזוני לא בחכמתא תליא מילתא אלא במזלא תליא מילתא אבל יען תתך את לבבך בלב אלקי׳ על זה אוכיחך ואערכה לנגדך והוא שאביא עליך זרים עריצי גוים שהם כפי דעתי פרסיים ומדיים והריקו חרבותם על יופי חכמתך ר״ל על יפוי הנהגותיך בסחורות שהם יבלבלו הכל וחללו יפעתך שהיא זוהרך מלשון הופיע מהר פארן וגם אתה לשחת יורידוך ותמות ממותי חלל ר״ל כחללים המתים אבל תהיה מיתתך בלב ימים כי תטבע בים ושם תמות ע״כ:

ולע״רן שלא יתכנו דברי מהר״יא ז״ל שיהי׳ פי׳ נגיד פה על נגיד ומלוה ואינו מלך כי אם כדברי המפרשי׳ ז״ל שנגיד ומלך גבי צור הכל כיון אחד להם וכבר מצינו דגמתו כמה פעמים כמו לצוות אותי נגיד הנאמר בדוד וכן להיות נגיד על עמי ישראל וכמוהו רבים ודוד מלך היה ואב לכולם וימליכו שנית לשלמה בן דוד וימשחו לה׳ לנגיד הרי בבירור ששם נגיד נאמר ג״כ על המלך ומה גם מה שאמר יען גבה לבך ותאמר אל אני וגו׳ שאז״ל שעשה חירם מלך צור עצמו אלוה ולא חירם ... מלכו זה בגי נגיד ומלוה של צור וכמו שהביא רש״י ז״ל שלשה עשו עצמן אלוה

וכו׳ · וכן הביא בילקוט יחזקאל ענין ארוך מזה איך בנה שבעה רקיעי׳ ויחזקאל הורידו משם ע״פ ה׳ וא״כ הייגו נגיד כיינו חירם מלך צור וכבר מצינו שכנה הכתוב המלך בכמה שמות כמו שהביאו בספר אוהל מועד בערך מלך ע״ש ומיהו הפשר לומר כיון שרצה השם להוכיחו על גבה לבו והחזיק עצמו לאל לא רצה לכנותו בפירוש בשם מלך אלא לנגיד הנאמר ג״כ על ממונה על דבר מה כמו נגיד בית המלך וכדומה וכדי להשפילו אמר לנגיד צור כלומר שאינו כדי לכנות אותו בשם מלך כי כל המגביה עצמו הקב״ה משפילו ע״כ קורהו נגיד ומשפילו משא״כ בסמוך אמר הש״י שא קינה כנהו בשם מלך כדי לצערו ביותר כי כל עוד שהוא מגדיל אותו לערו גדול על הסרת ממנו המעלה הגדולה שהיה לו כי אינו דומה לגדול המבוים לקטן המבוים וע״כ שא קינה על מלך צור ותקונן עליו איך נפלת מאיגרא רמה לבירא עמיקתא שהיה בך כמה מעלות גדולות חשובים וספונים וכלם נאבדו ממך על גאוותך : והן אמת אם נאמר שזה היה חירם שעלה לשלמה עלים לבנין הבית צריכין אנו לומר שמדרשים חלוקים יש בזה שכבר מצינו לאז״ל שאמרו שהוא היה א׳ משלשה עשר שלא טעמו טעם מיתה ואחד מתשעה שנכנסו חיים לגן עדן׳ ובמדרש אחר אחר שסיפר באריכות מבנין שבעה רקיעי׳ שעשה על הים אמר ומה היה סופו הביא הקב״ה עליו נבוכד נאצר ובעל את אמו בפניו והורידו מכסאו והיה חותך בשרו כשתי אצבעות בכל יום ומטבילם בחומץ ומאכילן עד שמת מיתה משונה הרי שמדרשי׳ חלוקים בדבר ועל פי משמעות הכתובים שנעשה בו כל הייעודים ושפטים הרעים מסכים עם המדרש הנ״ל אך קשה ליישב דברי המדרש ראשון שאמר שלא טעם טעם מיתה ושנכנס חי לג״ע · ועל כרחך ער׳כן אנו לומר שזה הוא חירם אחר שלא סרש״י ז״ל פי׳ שזה הוא חירם סטיים שלמה בבנין הבית

רד"ק

בעדן גן אלהים · כאילו בעדן גם אלהים היית שלא חסרת דבר ותירג' יונתן בסגי טבין ותפנוקין את מתפנקא כאילו בעדן גנתא דיי' את שרי וגיותא ויקרא מתיהב לך בעדן גן כמו בעדן בגן וכי"ת בעדן עומדת במקום שנים או יהיה סמוך עדן אל גן ואף על פי שכתוב נסמך גן אל עדן ושני מקומו' היו כמו שכתוב ונהר יוצא מעדן להשקות את הגן: מסוכתך · גזרך והיא כתוב בס"מך כמו הסר משוכתו והוא על דרך הפלגה כאילו גזר ביחו או גכו או כרמו היה מאבן יקרה ויונתן תירגם כל אבנין טבן מסדרין על לבושך: וברקת · כמו וברקת הנזכר בתורה והוא בשני יחזקאל: וזהב · כלל הזהב עם האבנים היקרות כי הוא המשובח שבמיני מתכו' ומשימין אותו עם האבני' במלאכות הנאוה והיקרות וי"ת משקען בזהב כלומר כל אלה האבני' משבצו' בזהב על לבושך: מלאכת תפיך ונקביך · תפיך כמו בתפי' ובמחולות ונקביך הם כלי הנגון העשוי' נקבים נקבים: בך · כלומר בביתך מיוחדים שאין כמותם: ביום הבראך כוננו · כאילו ביום שנבראת כוננו אלה הכלים לך כוננו מבנין שלא נזכר שם פועלו והוא מבני העי"ן ויונתן תירגם כל אילין עבידת תקונך וגו': את כרוב ממשח הסוכך · דמה אותו לכרוב לרוב מעלתו · ממשח · ענין גדולה כמו אל תגעו במשיחי: הסוכך · לפי שה' כרובים סוככים בכנפיהם ודמה אותו לכרוב אמר עליו גם כן הסוכך כלומר סוכך על עמו וממשח שם תואר ואף על פי שהוא פתח שלא בסמיכות הנה כמוהו ומקסם חלק ולשומו מרמס ויהי המלכר ורבי יונה פירש כי סוכך שם השמן הטוב שמושחין בו המלכים מן וסוך לא סכתי ויהיה ממשח תואר סמוך: ונתתיך אני נתתיך בזאת הגדולה ואתה לא ידעתני והתגאית כל עמי: בהר קדש אלהים היית · אמר כנגד מלך צור לא כנגד זה שהיה היום מלך כאילו אמר מלך צור כבר היה טוב והיה בהר הקדש כי חירם מלך צור היה בירושלם ושלח לשלמה המלך עצים לבנות בית המקדש הכל כמו שכתוב במלכי': בתוך אבני אש התהלכת לישראל קרא אבני אש שהיו עם קדוש · ואדוני אבי ז"ל פי' הפסוק בלשון תמיה ופי' בתוך אבני אש גופיה רוחניי' של אש עליונים ופי' בו עוד פי' אחר עוד חשבת בלבך שאתה כרוב כי אתה התהלכת בתוך אבני' יקרות האבני' אקדח מאירות כאש שהיו מוליכים לפניך במקום נרות להאיר בלילה: תמים אתה · מיום הבראך · מיום עמדת על דעתך וכן רכבת עלי מעודך מעוד שרכבת: עד נמצא עולת' בך · שהתגאות על עם יי' ושמחת בחורבנה: ברוב רכלתך מלו תוכך חמס · ועוד כי ברוב הסחורה שהיתה בעירך היו סוחריך עושים חמס לסחורי המקומות האחרים ואמרת כי מרוב שנודעת העיר בסחורה לא ימנעו בעבור זה לבא: מלו · כמו מלאו ובא בדרך בעלי הה"א: תוכך · תוך עירך: ותחטא את החטאת במה ששמחת על חורבן ארץ ישראל וחטאת בחמס שעשו בעירך לפי שהיה כח בידך למנוע ולא מנעת: ואחללך מהר אלהים ואבדך · הוי"ו קמוצין כי הענין לעבר והוא במקום עתיד כדרך הנבואות: ואבדך · מבנין הדגוש ומשפטו ואאבדך ובכפול אלף פ"א הפעל להקל הקריאה מפני פגישת שני האלפ"ין הוסלה הנועתה על אל"ף האי"תן אמר ואחללך מהר אלהים · ואבדך אזכרה זו הטובה שהיה למלך צור כהר אלהים כמו שאמר בהר קדש אלהים היית אחללך מאותו מקום קדוש שלא אזכר שם אלא לאלה ולקללה וכפל הענין במלות שונות ואמר ואבדך כרוב הסוכך מתוך אבני אש ר"ל אתה כרוב הסוכך אאבד אותך כלומר שמך וזכרך אאבד מתוך אבני קדש שהם ישראל הנמשלים לאבני אש: גבה לבך · שחת · דינו שחת: על יפעתך · שגבה לבך בה ובזה שחת חכמתך כי החכ' לא יגבה לבו בטוב העולם הזה: יפעתך · פירשנוהו: לראוה בך · כמו לראות בך כלומר לראות בך הפך מה שהייתה וחשבת ברוב גאות לבך ולתמוה עליך וכן ת"י לאסתכלא בך ויש מפרשים לראוה ענין בזיון וכן והמה יביטו יראו בי את כל גבוה יראה ואין צריך להוציאם מעניכם ומלת לראוה מקור שלם מן הקל בתמורת למ"ד הפעל בוי"ו כראה ומשקלו לאהבה את יי' אלהיך: מרוב עונך בעול רכלתך · בעול סמוך מן עול ולא בא בדרך חברו במשקלו: חללת מקדשך · ארמונך כמו מקדש מלך הוא אמר החמס והעול שעשית גרמו לך לחלל ולהחריב את מקדשך: ואוציא אש מתוכך היא אכלתך · האש היא משל לעון ולפי שאמר אכלתך אמר ואתנך לאפר על דרך משל כי הנאכל באש שב לאפר ובאמרו כל הענין בלשון עבר כמו השלכתיך נתתיך ואוציא ואתנך כלם עבר במקום עתיד כמו שהוא מנהג המקרא ובדברי הנבואות ברוב: כל יודעיך · שממו · כמו תמהו: בלהות · פירשנוהו: ויהי · בן אדם · מבואר הוא: ואתרת אמר הנני עליך ואמר בה כן מנהג המקרא ובדברי הנבואות ברוב לדבר לנכח ושלא לנכח כאחד : ושלחתי

רש"י

בעדן גן אלהים וגומר · בסגי טו"ב ותפנוקין את מתפנק כאילו בעדן גינתא דיי' את שרי עותרא גיותא ויקרא מתיהיב לך כל אבנין טבן מסדרן על לבושך: מסוכתך · חופתך · ל"א לבוש כסוייך: מלאכת תופיך ונקביך בך · אע"פ שנתתי לך הכבוד הזה יודע הייתי שתתגאה ועשיתי בך מלאכות תופים ונקביך המוליכין רוח בקול זמר בתוף וגם היו לך להתבונן: את כרוב ממשח הסוכך · את עוף מדה כלומר העוף הגדול הסוכה בכנפיו סכך רב כלומר מושל ממשל רב ממשח לשון גודל כמו הכסי מהו' דמתרגמינן גברי דמשחן: ונתתיך בהר קודש אלהים היית · ונתתי לך מקום לקנות לך שם בבנין הר קדשי שסייעת את שלמה בעצי ארזים: בתוך אבני אש התהלכת · קנית לך זכרון עם מלכי ישראל שהם כמלאכי השרת: נמצא עולתה בך · באמרך אל הני: מלו · כמו מלאו: ואחללך · ואהר אלהים · גרמת שאמחה אותך שלא תגדק עוד בבנין ביתי: ואבדך · כמו ואאבדך: מתוך אבני אש · שלא תטול חלק עם הצדיקים · ורבותינו במדרש אגדה דרשו הענין הזה באדם הראשון וכן אמר הנביא לחירם מה נתגאית ברקיעך שמא בעדן גן היית כמי שהיה אדם הראשון כל אבן יקרה וגו' כי כל החופות האלה עשיתי לאדם הראשון ופחות' שבכולן והב שהיא מגויה אחרון מלאכת תופיך וגו' בזאת השויתיך לו ולא באחרת ובך נסתכלתי ובראתי תופי' ונקבים באדם הראשון את כרוב ממשח שמא אתה כאותו הכרוב שהיה גדול בממשח הסיכך כולם מקלה השמים ועד קצה השמים ושמא נתתיך להיו' בהררי קודש כאשר נתתי לו: שחת חכמתך על יפעתך · שנתגאית ביפעתך: לראוה בך · להסתכל בבושתך לראוה · כמו לראיה: חללת מקדשיך · קדושתך: אש מתוכך · דברי גאוה שיצאו מפיך לאמ' אל אני ל"א כתרגומו ואייתי עממיא דתקיפין כאשתא מחוייב זדונך: שממו · תמהו: ונפלל

בעדן גן־אלהים היית כל־אבן יקרה מסכתך אדם פטדה ויהלם תרשיש שהם וישפה ספיר נפך וברקת וזהב מלאכת תפיך ונקביך בך ביום הבראך כוננו: את־כרוב ממשח הסוכך ונתתיך בהר קדש אלהים היית בתוך אבני־אש התהלכת: תמים אתה בדרכיך מיום הבראך עד־נמצא עולתה בך:

טז ברב רכלתך מלו תוכך חמס ותחטא ואחללך מהר אלהים ואבדך כרוב הסוכך מתוך אבני־אש: גבה לבך ביפיך שחת חכמתך על־יפעתך על־ארץ השלכתיך לפני מלכים נתתיך לראוה בך: מרב עוניך בעול רכלתך חללת מקדשיך ואוצא־אש מתוכך היא אכלתך ואתנך לאפר על־הארץ לעיני כל־ראיך: כל־יודעיך בעמים שממו עליך בלהות היית ואינך עד־עולם: ויהי דבר־יהוה אלי לאמר:

כא בן־אדם שים פניך אל־צידון והנבא עליה: ואמרת כה אמר אדני יהוה הנני עליך צידון ונכבדתי בתוכך וידעו כי־אני יהוה בעשותי בה שפטים ונקדשתי בה: ושלחתי

תרגום

בסגי טוב ותפנוקין את מתפנק כאילו בעדן גינתא דיי' את שרי עותרא גיותא ויקרא מתיהב לך כל אבנין טבין מסדרן על לבושך סמקן ירקן וסבהלום כרום ימא וכורלא ופנתירין שבזיז אזמרגדין וברקן משקען בדהב כל אילין עבידת תיקונך בכן ראים ליבך ברם לא איסתכלת בפגרך דאיתעביד חללין ונקבין דאינון צורכך דלא איפשר לך דתתקיים בלא כהון מיומא דאיתבריתא עמך מתקנין: את מלך מרבא למלכו ויהבית לך רבותא ואת על טור קודשא דיי' בסרתא ובעמא קדישא סברתא למישלט: שלים את באורחך מיומא דאיתבריתא עד דאשתכח שקר ביך: בסגיאות סחורתך אתמליאו אוצרך חטוף וחבתא ואפסינך על על דבסרתא על טור קודשא דיי' ואבדינך מלכא דרבתנא על די סברתא למשלט בעמא קדישא: ראים לבך בתוקפך אתחבלת בחוכמתך על זיו אימתך על ארעא רטשיתך אזהרא למלכיא יהביתך לאסתכלא בך: מסגי חובך בשקר סחורתך אפיסתא מקדשך ואיתי עממיא דתקיפין כאשתא מחובי זדונך אינון ישיצונך ואתנינך כקטם על ארעא לעיני כל חזך: כל דידעך בעממיא צדיאו עלך כדלא הוית אתנינך וכן תהי עד עלמא: והוה פתגם נבואה מן קדם יי' עמי למימר: בר אדם קביל נבואה על צידון ואתנבי עלה: ותימר כדנן אמר יי' אלהים הא אנא שלח רוגזי עלך צידון ואתיקר בגויך וידעון ארי אנא יי' כד אעביד ביך פורענות דינין ואיתקדש בה: ואשלח

את ג' לזכר וסימ' ואם ככה את עשה לי · ואת תדבר אלינו · את כרוב ממשח: יפעתיך ב' וסימ' וחללו את יפעתך · חכמתך על יפעתך · ואוצא אש מתוכך חד מן מלין מיחדין דחסרים יו"ד בליש' יציאה וסי' מוצאי דבת הארץ · והוצא עליה שם רע · ותעלה ותצא מרכבה דמלכים · ויוצאו את מצבות · ביום הוציאי אתכם · ביום הוצאי דלקרוא דרור · להוצאהו אל הבית דירמיה · ואוצא אש מתוכך דיחזקאל · ותעלומה יוצא אור · ומלבם יוצאו מלין · ומוצא דבה הוא כסיל :

מנחה גדולה

הבית · ודוחק לומר שזה היה הבן או בן הבן של חירם הראשון שהיה בימי שלמה ושאותו חירם הראשון לא טעם טעם מיתה ונכנס חי בג"ע ומעלה הכתוב על בניהם ג"כ כאלו הם סייעו בבנין ג"כ ואפשר שכבר היו נולדים בימי שלמה והיה מסייעין בענין כתיבת העצים ושאר דברי' ואלו לא חטא חירם זה היה לו זכות גדול ע"כ וע"כ זכה לעושר עצום כמוזכר בכתוב אלא שגבה לבו ע"י עשרו עד שנעקר ע"כ מן העולם · כי אם היה זה חירם הראשון שהיה בימי שלמה קשה לומר שהאריך ימים כ"כ מימי שלמה עד עכשיו יותר מארבע מאות שנה · וצ"ע : בן אדם שא קינה על מלך צור וגו' · מהר"יא ז"ל אזל לשיטתי' שזה מלך צור אינו נגיד צור הנזכר למעלה וכ"כ ז"ל אחרי שניבא על הנגיד בא לנבא על מלך צור ונשא עליו קינה באומרו אתה חותם תכנית מלא חכמה וכליל יופי ר"ל אתה איש אמתי שלא ימצא בך כזב ושקר ולכן דמה אותו לתכנית החותם שבו יתאמו הדברים לקיומם ואתה ג"כ מלא חכמה וג"כ כליל יופי יפה תואר ויפה מראה ולא אמר עליו שגבה לבו ולא שדמ' עצמו אלקים כאשר אמר על הנגיד בשגעונו ע"כ וכבר דחיתי אותו בראיה ברורה שאינו כן אלא שלמעלה אמר השם ית' שינבא על מפלתת של צור על רוע מעלליה ואח"כ אמר שא קינה על מלך צור ונגיד ומלך אחת הוא · וכמו בן מצינו גבי מצרים שמתחלה ניבא עליה את כל אשר נגזר עליהם ואח"כ אמר השם ית' שא קינה על פרעה וכן מצינו למעלה בנבואת ישראל אחרי אשר ניבא עליהם וביאר עונשם על תועבותיה' אמר שא קינה אל נשיאי ישראל ר"ל על מלכי ישראל מכל זה נראה כמו שכתבתי: ומ"ש לפני מלכים נתתיך לראוה בך פי' מהר"יא ז"ל מלשון לכלוך ובזיון כמו הוי מראה ונגאלה כאלו אמר לפני מלכים נתתיך לבזותך לפי שמרוב עוניך בעול רכולתך אללת מקדשך שהוא רמז אל ארמון המלך כי הוא הנקרא מקדש כמו כי מקדש מלך היא יאמר החמס והעול גרמו לחלל ולהחריב מקדשך וארמונך ואוציא אש מתוכך היא אכלתך והאש הוא משל לעון שהוא סבב אכילתו וחרבנו של צור ואתנך לאפר על הארץ כי לא תשאר בית לא חומה ולא מגדל לפי שהכל יטבע בים ולכן כל יודעך בעמים שממו עליך על הבלהות והנבלות שקרו אותך וכאילו היית ואינך עד עולם כי נעדרת פתאום בהמלט מן העולם והנה דבר כל הענין בלשון עבר השלכתיך נתתיך שהם כלם עבר במקום עתיד וכן הוא המנהג בדברי הנביאים ע"כ : ולע"דן כלפי שאמרו ז"ל על ונתתי בהר קדוש וגו' הובא ברש"י ז"ל שזה נאמר על חלקו שהי' בבית המקדש ושע"כ קנה לו שם עם מלכי ישראל שהם כמלאכי השרת לפי זה לא היה לו לשמוח על חרבן בית המקדש אדרבה היה לו להצער על שנתבטל מעשה ידיו בחייו מה ששלח לו מארכי המקדש וגם מעבדיו אשר סייעו במלאכה והוא לא כן עשה רק אדרבה לאהבת הממון והעושר שמח במפלתה של ירושלי' ואמר האח

ושלחתי · ונפלל חלל · כמו ונפל אלא שנכפלה בו למ"ד הפעל : בחרב עליה מסביב · בחרב יבא עליה : ולא יהיה סילון ממאיר · כמו קוץ והענין כפול במלות שונות : ממאיר · כמו צרעת ממארת פוג"יינט בלע"ז : מכאיב · ידוע מן כאב והוא דרך משל ותירגם יונתן מלך מבאיש ושלטונין מעיקין : השאטים אותם · ענין בזה ושלל וכן תירגם יונתן דבזזין כי אלה האומות שזכר הם שכנים לארץ ישראל והיו מריעים לישראל : כה אמר יי' · מבוארת היא זאת הפרשה בהבטחה זו שהבטיחם משכניהם מריעים להם והאל ית' יעשה בהם שפטים שלא יוכלו להרע עוד : וישבו · מבואר הוא : בשנה העשירית בעשירי · עשירית למלכות צדקיהו וזכר תחלה פורענות צור

רשי

ונפלל חלל בתוכה בחרב עליה מסביב · על אשר יראו החרב מסביב בחוץ יפללו יושבי העיר ויהיו בטוחים להיות חללים בתוכ' ונפלל כמו לא פללתי לא סברית וכמו ואויביכו פלילים ידונו עצמם להיות חללי' בתוכה: ולא יהיה עוד לבית ישראל וגו' · לפי שניבא על עמון ומואב ופלשתים ואדום וצור וצידון שהם שכיני ארץ ישראל שיחרבו ומאחר שיאבדו כלם לא יהיה סלון וקוץ לישראל בכל סביבות' שיכאיבם ושירע להם : סלון מין קמשונים וחוחים הוא : ממאיר · כמו צרעת ממארת פוייג"ט בלע"ז : השאטים אותם · הבוזזי' אותם : לעבדי ליעקב · כמו שניתנה ליעקב בלא מצרים ופרצת ימה וקדמה צפונה ונגבה : בשנה העשירית בעשירי בשני' עשר לחדש היה דבר יי' אלי לאמר · התנים הגדול · לפי שכל גדולתה של מצרים וכל שובע שבה על ידי יאורי נילום הוא לפיכך הנביא מושל את מלכה לתנין ואת עמה לדגת יאור : לי יאורי · איני צריך לעליונים כי יש לי יאור תספיק כל צרכי : ואני עשיתני · בגבורתי ובחכמתי הגדלתי גדולתי וממשלתי : חחים · כמין שכעו' ברזל אי"נס בלע"ז: דגת יאוריך בקשקשותיך · אינטישאי"קארדים בלע"ז כלומ' אתן בלב כל גבוריך לצאת עמך למלחמה ויפלו כלם : ונטשתיך המדברה · איאטי"כדריטוי בלע"ז זו היא אובדנן של דגים כיון שנטשו על פני היבשה מתי': משענת קנה · כמה פעמים סמכו עליה' בימי סנחריב ובימי נבוכד נצר ולא הועיל להם כקנ' זה שהוא רך ואינו סומך את הנשען עליו : בתופסם

ושלחתי בה דבר ודם בחוצותיה
ונפלל חלל בתוכה בחרב עליה
מסביב וידעו כי אני יהוה : ולא
יהיה עוד לבית ישראל סלון ממאיר
וקוץ מכאב מכל סביבתם השאטים
אותם וידעו כי אני אדני יהוה :
כה אמר אדני יהוה
בקבצי את בית ישראל מן העמים
אשר נפצו בם ונקדשתי בם לעיני
הגוים וישבו על אדמתם אשר
כה נתתי לעבדי ליעקב : וישבו עליה
לבטח ובנו בתים ונטעו כרמים
וישבו לבטח בעשותי שפטים בכל
השאטים אתם מסביבותם וידעו כי
אני יהוה אלהיהם :
א בשנה העשירית בעשרי בשנים
עשר לחדש היה דבר יהוה אלי
לאמר : בן אדם שים פניך על
פרעה מלך מצרים והנבא עליו ועל
מצרים כלה : דבר ואמרת כה
אמר אדני יהוה הנני עליך פרעה
מלך מצרים התנים הגדול הרבץ
בתוך יאריו אשר אמר לי יארי ואני
עשיתני : ונתתי חחים בלחייך
והדבקתי דגת יאריך בקשקשתיך
והעליתיך מתוך יאריך ואת כל
דגת יאריך בקשקשתיך תדבק :
ה ונטשתיך המדברה אותך ואת כל
דגת יאריך על פני השדה תפול לא
תאסף ולא תקבץ לחית הארץ ולעוף
השמים נתתיך לאכלה : וידעו
כל ישבי מצרים כי אני יהוה יען
היותם משענת קנה לבית ישראל :
בתפשם

ואשלח בה מותא וקטלא בשוקהא
כד יתרמון קטילין בגוה באיתיאותי
עלה דקטלין בחרבא מסחור סחור
וידעון ארי אנא יי : ולא יהי עוד
לבית ישראל מלך מבאיש ושילטון
מעיק מכל סחרניהון דבזזין יתהון
וידעון ארי אנא יי אלהים : כדנן
אמר יי אלהים כד אכניש ית בית
ישראל מביני עממיא דאיתבדרו
לתמן ואיתקדש בהון לעיני עממיא
ויתובון על ארעהון דיהבית לעבדי
ליעקב : ויתובון עלה לרוחצן ויבנון
בתין ויצבון כרמין ויתבון לרוחצן כד
אעביד פורענות דינין מכל דבזזין
יתהון מסחרניהון וידעון ארי אנא יי
אלההון : בשתא עשיריתא
בעשיראה בתרי עסר לירחא הוה
פתגם נבואה מן קדם יי עימי למימר :
בר אדם קביל נבואה על פרעה
מלכא דמצרים ואיתנבי עלוהי ועל
מצראי כולהון : איתנבי ותימר כדנן
אמר יי אלהים הא אנא שלח רוגזי
עלך פרעה מלכא דמצרים דאת
דמי לתנינא רבא דישרי בגו
נהרוותיה די אמר דילי מלכותא
ואנא כבישית : ואתן שירין בליסתך
ואקטול שלטוני תוקפך עם גיברך
ואבטלינך ממלכותך וית כל שלטוני
תוקפך עם גיברך יתקטלון :
וארטשינך למדברא יתך וית כל
שילטוני תוקפך על אפי חקלא
תתרמי נבילתך לא תתכניש ולא
תתקבר לחית ארעא ולעופא
דשמיא מסריתך לאישתיצאה :
וידעון כל יתבי מצרים ארי אנא יי חלף דהוו סמך קניא רעיע לבית ישראל :
כאיתכניותהון

לפי שהיתה פורענותה תחילה לפורענות מצרים אבל נבואת מצרים באה לו תחילה בשנה העשירית ואח"כ בשנת החרבן בי"א שנה לצדקיהו באה לו הנבואה על מצרים שני פעמים ואחר החרבן גם כן שני פעמים בי"ב שנה : בן אדם · ועל מצרים כלה · אמר כלה בלשון נקבה כלומר על עדת מצרים · וזכר התנים הגדול במ"ם במקו' נ"ון וכמוהו כמהם וכמהן מוף ונוף ומפני שטוב מצרים הוא היאור כי הוא המשקה אותם ואינם צריכים למטר ועל כן מתגאים בו המשיל מצרי' ליאור ופרעה המלך לתנים הגדול בתוכו והתנים הוא הדג הגדול כמו שאמר ויברא אלהים את התנינים הגדולים והמשיל עם מצרים לשאר הדגים כמו שאמר דגת יאוריך הרובץ בתוך יאוריו שאין מחריד אותו : לי יאורי · המשקה אותי וארצי השובע נמצ' בה ברוב השנים ואינני צריך למטר ולא לילך למדינות אחרו' בעבור תבואה : ואני עשיתני · אני עשיתי ותקנתי לי היאור להשקות את ארצי או פי' עשיתני עשיתי ותקנתי אותי בחכמתי ובתבונתי עד שנעשיתי מלך גדול וכמוהו אשר עשה את משה ואת אהרן שפירושו הגדילם ויונתן תירג' הא אנא שלח רוגזי עלוך פרעה מלכ' דמצרים דאת דמי לתנינא רבא דשרו בגו נהרותיה דאמר דילי מלכותא ואנא כבישית : ונתתי חחים · כתוב בשתי יוד"ין ונקרא בי"וד אחת חחי' ואם הי' נקר' ככתיבתו היה נקרא חחיים בתנועת י"וד הראשונה בחירק והשניה רפה כמשפט י"וד הרבוי והיה שרשו אז מנחי הלמ"ד ועתה הוא בקריאתו מנחי העי"ן ויאמר מן חח חחים כמו מן פח פחים ולפי שהמשיל אותו לתנין זכר עליו דרך משל חחים שתופשים בהם הדג שנוקבים בהם לחיי הדג ומעלין אותו וכן אמ' ובחח תקוב לחיו : דגת · שם כלל לדגים כלם דגה כמו והדג' אשר ביאור תמות ובסמוך דגת : והדבקתי · שיעלו עמך כשיעלוך מן היאור

וקוץ ג' וסימ' וקוץ ודרדר תצמיח · סלון ממאיר וקוץ מכאיב · וקוץ הוליד את ענוב : כה אמר ה' בטע' בספרא וסימ' בקבצי את בית ישראל · כל בן נכר · בראשון באחד · שער החצר הפנימית : בעשרי ד' חס' בליש' וסימ' בשנה התשיעית לצדקיהו · לשכניהו העשרי · בשנה העשירית בעשרי דפרעה דסי' · בעשרי' בחמשה לחדש לגלותינו בא אלי הפליט · וכל רבוי מניין מלאים במ"א והמה בשלשים איש : אמר לי ה' דסמיכי בקריא' וסי' נמסר בסדר וירא אליו יי' : המדברה י"ב וסי' נמסר בסדר אחרי מות : אותך י"ז מ"ל וסי' במסר' רבת' :

והוא משל על עם מצרים שרים ופרשים וגבורים ולא העם כלם יסופו : ונטשתיך המדברה · אמר המדברה לענין משל כי הדגי' לא יחיו במדבר כן המצרים ימותו בחרב על פני השדה בצאתם להלחם עם הכשדי' ולא יאספו לקבורה ויהיו לאכלה לחית השדה ולעוף השמים ותירג' יונתן ולא תקבן ולא תתקבר ר"ל ולא תקבן לקבורה : וידעו כל יושבי מצרים · יען היותם משענת קנה לבית ישראל כי היו מבטיחים את ישראל להצילם מיד הכשדים ולא יכלו והנה היו להם משענת קנה כי אינו חזק ואינו משענת אלא לפי שעה מעט כי קרוב הוא להשבר כל שכן כשהוא רצוץ וכן תירגם יונתן סמך קניא רעיעי וכן בחסרון התואר כאמר יהיו ר"ל כאמר לבן וכן ויש בעדרו זכר ר"ל זכר תמים כן מצרים לא היו לישראל משענת ועזר אלא מעט כמו שאומר בספר ירמיהו וחיל פרעה יצא ממצרים וישמעו הכשדים הצרים על ירושלם את שמעם ויעלו מעל ירושלם ואמר להם הנביא הנה חיל פרעה היוצא לכם לעזרה שב לארצו מצרים ושבו הכשדים ונלחמו על העיר הזאת ולכדוה ושרפוה באש והנה הם לא סמכום אלא הרעו להם כי מפני בטחונם מרדו במלך בבל והנה זהו דמיון משענת קנה וזהו ובקעת להם כל כתף וכן אמר רבשקה הנה בטחת על משענת קנה הרצוץ הזה על מצרים אשר יסמוך איש עליו ובא בכפו ונקבה לא די שלא סמכו אלא שנקבה כפו שהיתה תופשת בו : בתפשם

מנחה גדולה

באה נסברה דלתות העמים נסבה אלי אמלאה החרבה בזה גלה דעתו שהוא תוהא על הראשונה במה שהי' מסייע ידי המלך שלמה בבנותו הבית וז"ש מרב עונך בעול רכלתך חללת מקדשך ע"י שהרבת לחטוא להיות תוהא על הראשונות מה שעשית טובה לבנין בית ה' ע"י עול רכלתך שהיית רוצה שיבוא אליך כל יורדי הים עם סחורתם כאשר באו עד עתה לירושלים ואמרת אמלאה ע"י ירושלים החרבה בזה חללת מקדשך חלקך שהי' לך במקדש ואש תוציא מתוכך ע"י ששמחת על שריפת ירושלים ובית ה' גם אתה תוצא אש מתוכך היא אכלתך וגו' · ורש"י ז"ל מביא מדרש אגדה (והוא ב"ב דף עה) בך נסתכלתי וראיתי תופים ונקבי' באדם הראשון ד"א בך נסתכלתי וקנסתי מיתה על אדם הראשון · ופירש רשב"ם ז"ל בך נסתכלתי כשבראתי עולמי שאתה עתיד לפרוד בי ולעשות עצמך אלוה בראתי באדם נקבים שמוציאין רעי · תוף חלול הוא וגם מנוקב ביום הבראך כוננו ביום שנתתי את לבי שתהא נברא בו ביום כוננו הנקבים באדם וקנסתי לו מיתה והיינו תופיך הקבר שהוא חלול כמו תוף עכ"ל : ולע"דן הטעם דפליגי בהני תרי מילתא מר סבר נקבים ברא ומר סבר מיתה קנס עליו · דמכח אלו שתים נסתר טועת דחירם שאמר שאף הוא אלוה שיש לו ג"כ שבעה רקיעים וכשם שהק"בה יושב ברקיע שביעי אף הוא ישב עצמו ברקיע שביעי שעשה על הים וז"ש מושב אלהי' ישבתי שגם אני כאלהי' וע"כ גזר ה' נקבי' ומיתה באדם דמכח הני תרתי מוכח שאין אלוה אלא אחד · והוא מה דאי' בסנהדרין (דף לט) א"ל ההי אמגושא לאמימר מפלגך לאילעי דהורמיז מפלגך לתתאי דאהורמיז א"ל א"כ היכי שבק ליה אהורמיז להרמיז לעבורי מיא בארעיא הרי ע"י שיש נקבים באדם לעשות צרכיו מוכח שאין אלוה אלא אחד וזה שאמר בך נסתכלתי וראיתי נקבים באדם שמוכרח לעשות צרכיו ושמא מינה שה' אחד דאל"כ איך שביק ליה חד לחבריה לעבורי מיא בארעי' · ולמ"ד מיתה קנס עליו הוא מ"ש הגמרא שם דא"ל קיסר לר"ג כתיב ויברא ויצר מי שברא זה לא ברא זה א"ל ובשעת מיתה היאך כתפייסו הרי שהמיתה ג"כ הוכחה שאין אלוה אלא אחד · וז"ש מלאכת תפיך ונקביך בך וגו' כי ע"י אלו שתים מוכח שאין אלוה אלא אחד ואתה בדאי :

כה אמר ה' בקבצי את בית ישראל וגו' בעל כלי חמדה ז"ל אמר כי להיות שנתערבו בגוים וילמדו מעשיהם שהללו עובדי ע"ז והללו עובדי ע"ז · הללו מגדלי בלורית והללו גם כן וכו' ואל זה כיון באומר בקבצי את בית ישראל מן העמים אשר נפוצו בם בם דייקא ולא כתיב בארצם או בקבצי את בית ישרא' מן העמים אשר נפוצו שם אלא מן העמים אשר נפוצו בם · בם מורה על התערבם ביניהם ודומים ליהם בעבודת ע"א ובלורית ונקדשתי וכו' · אשר לעומת זה כדי להסיר מתוכם מוטה וחרצובו' רשע הוכרחתי להביאם והושיבם על אדמתם בטח עליה' וכדי שלא יבטחו עוד בע"ז ולא ישובו לכסלה הוכרחתי להחריב גוים נשמדו נשמו פנותם כדי שיראו יראה גדולה ויבטחו בי זהו שאמר וישבו לבטח בעשותי שפטים בכל השאטים אותם רוצה שאז יפחדו פן תדבקם רעה ולכך הוכרחו לבטוח בי ולדבק אלי והיינו יתור וישבו לבטח בעשותי וגו' שכבר נאמר בתחלת הפסוק וישבו לבטח עליה אלא ודאי כדפרישית שכוונת וישבו עליה מורה על השקט ובטחה אמנם וישבו לבטח בעשותי שפטים וכו' הוא בהפך שתהיות להם לב רגז פן תדבקם הרעה ומתוך יוכרחו לשבת בטח בקונם שיצילם מהרעות המתרגשות ועם שהמלות מתדמות במבטא הם מתחלפות בכוונה כאמור והיינו דמסיים וידעו כי אני ה' אלהיהם באמונות

בתפשם בך בכפך תרוץ · תרוץ מבנין נפעל שרשו רצץ מן קנה רצוץ : והעמד' להם כל מתנים יש מפרשים והעמדת בהפוך האותיות והעמדת מן ולא מעדו קרסולי והנכון כמשמעו כי בהשען האדם יכפף ובהשב' המשענ' יעמד מלהכפף וכן ת"י ולא תהוי להון לבית סומכוון כלומר תעמידם על מתניהם שלא יסמכו עוד אליך ופי' יונתן המשל כן באתכניותהון ויש נוסחאות באתכנעותהון כיד ביד מלך בבל תקיף תתמסר וייבד בית רוחצניהון ובאסתמכותהון עלך תתבר : בכפך · כתיב ר"ל שתסמוך אות' בידך יקרי בכ"ף ר"ל בכפם כאדם שתופש הקנה בכפו לסמוך בו : לכן · מבואר הוא : והיתה : יאור לי ואני עשיתי · כמו שפירשתי ואני עשיתני לשני הפירושים ויונתן תירג' ג"כ כתרגומו מלכותא דילי ואנא כבישית : לכן · לחרבות · חורב שממה לאיזה חרבות אתננה שתהיה חרב שממה וי"ת לחרב צדו ושממו : לא תעבור בה · ארבעי' שנה · יש דרש למה ארבעים שנה כי מ"ב שני רעבון נגזר למצרים בחלום פרעה כנגד שלשה פעמי' שנכתב החלו' שבע פרות ושבע שבלי' רעות ראה פרעה וספר ליוסף הרי שני פעמי' י"ד שהם עשרי' ושמונה ויוסף אמר שבע פרות הדקו' והרעות ושבע השבלים הרקות הנה י"ד וכ"ח הנה מ"ב והיו להם שתי שנים רעב כמו שכתוב כי זה שנתים הרעב ומשירד יעקב אבינו למצרים נפסק הרעב נשארו ארבעי' שנה ונגזר עליה להיות חרבה אותם מ' שנה : ונתתי · מבואר הוא : מחרבו' · מופעלו' ומפני החי"ת הושב הקמץ חטף בחי"ת : כי כה אמר יי' מבואר הוא : ושבתי · מכורתם · כמו מגורתם הארץ אשר גרו בה : מן הממלכות · והמעטתים · הפך הנני מפרך והרביתיך : רדות · מקור מן לא תרדה בו בפרך : ולא יהי' עוד · דרך כלל על עם מצרי' : למבטח מזכיר עון · שסלקו בטחונם ממני ובטחו עליהם : ויהי בעשרים ושבע שנה · למלכו' נבוכד נצר וכן כתוב בסדר עולם בעשרים ושבע לנבוכד נצר נתנה מצרים בידו ונשא המונה ושלל שללה ובוז בזה והיתה שכר לחילו והגלה ירמיהו וברוך לבבל ועוד כתוב בסדר עולם כי בעשרים ושלש שנה לנבוכד' נצר שהגלה נבוזר אדן נפש תשמ"ה כמו שכתוב בירמיהו כי אז נתנה צור בידו ושטף את כל היהודי' שהיו בעמון ובמואב ובסביבות הארץ ישראל נפש תשמ"ה : בן אדם · אל ציר · כמו על צור : כל ראש מוקרח וכל כתף מרוטה · כי צרו על צור ימים רבים והיו כל בני החיל טרודים וטורחים במצור כדרך בני אדם הצרים על עיר לשאת אבני' ועצים על ראשיהם ועל כתפיהם : מקרח' שנשר שער הראש מרוב העבוד' : מרוטה · שנמרט עור הכתף מן המשא בכתף ימים רבי' : ושכר לא היה לו ולחילו מצור על העבודה אשר עבד עליה · כי כשכבש נבוכד נצר צור ושלל שללה בא הים על העיר ושטף כל השלל כי נגזר עליה לשטף הים כל אנשיה וחילה והנה חיל נבוכד נצר טרחו ויגיעו לשוא והקב"ה שלם להם ונתן להם שלל מצרים חלף עבודת' אשר עבדו בצור : לכן

ז בִּתָפְשָׂם בְּךָ בַכַּפְּךָ תֵּרוֹץ וּבָקַעְתָּ
לָהֶם כָּל־כָּתֵף וּבְהִשָּׁעֲנָם עָלֶיךָ
תִּשָּׁבֵר וְהַעֲמַדְתָּ לָהֶם כָּל־מָתְנָיִם׃
לָכֵן כֹּה אָמַר אֲדֹנָי יֱהֹוִה
הִנְנִי מֵבִיא עָלַיִךְ חָרֶב וְהִכְרַתִּי מִמֵּךְ
אָדָם וּבְהֵמָה׃ וְהָיְתָה אֶרֶץ־מִצְרַיִם
לִשְׁמָמָה וְחָרְבָּה וְיָדְעוּ כִּי־אֲנִי יְהוָה
יַעַן אָמַר יְאֹר לִי וַאֲנִי עָשִׂיתִי׃
י לָכֵן הִנְנִי אֵלֶיךָ וְאֶל־יְאֹרֶיךָ וְנָתַתִּי
אֶת־אֶרֶץ מִצְרַיִם לְחָרְבוֹת חֹרֶב
שְׁמָמָה מִמִּגְדֹּל סְוֵנֵה וְעַד־גְּבוּל כּוּשׁ׃
לֹא תַעֲבָר־בָּהּ רֶגֶל אָדָם וְרֶגֶל בְּהֵמָה
לֹא תַעֲבָר־בָּהּ וְלֹא תֵשֵׁב אַרְבָּעִים
שָׁנָה׃ וְנָתַתִּי אֶת־אֶרֶץ מִצְרַיִם
שְׁמָמָה בְּתוֹךְ אֲרָצוֹת נְשַׁמּוֹת וְעָרֶיהָ
בְּתוֹךְ עָרִים מָחֳרָבוֹת תִּהְיֶיןָ שְׁמָמָה
אַרְבָּעִים שָׁנָה וַהֲפִצֹתִי אֶת־מִצְרַיִם
בַּגּוֹיִם וְזֵרִיתִים בָּאֲרָצוֹת׃
כִּי כֹה אָמַר אֲדֹנָי יֱהֹוִה
מִקֵּץ אַרְבָּעִים שָׁנָה אֲקַבֵּץ אֶת־מִצְרַיִם
מִן־הָעַמִּים אֲשֶׁר־נָפֹצוּ שָׁמָּה׃
וְשַׁבְתִּי אֶת־שְׁבוּת מִצְרַיִם וַהֲשִׁבֹתִי
אֹתָם אֶרֶץ פַּתְרוֹס עַל־אֶרֶץ מְכוּרָתָם
וְהָיוּ שָׁם מַמְלָכָה שְׁפָלָה׃
מִן־הַמַּמְלָכוֹת תִּהְיֶה שְׁפָלָה וְלֹא־
תִתְנַשֵּׂא עוֹד עַל־הַגּוֹיִם וְהִמְעַטְתִּים טו
לְבִלְתִּי רְדוֹת בַּגּוֹיִם׃ וְלֹא יִהְיֶה־
עוֹד לְבֵית יִשְׂרָאֵל לְמִבְטָח מַזְכִּיר
עָוֹן בִּפְנוֹתָם אַחֲרֵיהֶם וְיָדְעוּ כִּי אֲנִי
אֲדֹנָי יֱהֹוִה׃
וַיְהִי בְּעֶשְׂרִים וָשֶׁבַע שָׁנָה בָּרִאשׁוֹן
בְּאֶחָד לַחֹדֶשׁ הָיָה דְבַר־יְהוָה אֵלַי
לֵאמֹר׃ בֶּן־אָדָם נְבוּכַדְרֶאצַּר
מֶלֶךְ־בָּבֶל הֶעֱבִיד אֶת־חֵילוֹ עֲבֹדָה
גְדֹלָה אֶל־צֹר כָּל־רֹאשׁ מֻקְרָח וְכָל־
כָּתֵף מְרוּטָה וְשָׂכָר לֹא־הָיָה לוֹ
וּלְחֵילוֹ מִצֹּר עַל־הָעֲבֹדָה אֲשֶׁר־
עָבַד עָלֶיהָ׃
לכן

בְּאִיתְכַּנְיוּתְהוֹן בָּךְ כְּבִיד מֶלֶךְ תַּקִּיף
תִּתְמְסַר וְיֵיבַד בֵּית רוֹחֲצָנֵיהוֹן
וּבְאִיסְתְּמָכוּתְהוֹן עֲלָךְ תִּתְּבַר וְלָא
תְהֵי לְהוֹן לְבֵית סוּמְכָוָן׃ בְּכֵן
כִּדְנַן אֲמַר יְיָ אֱלֹהִים הָא אֲנָא מַיְתֵי
עֲלָךְ דְּקָטְלִין בְּחַרְבָּא וְאֵישֵׁיצֵי מִינָךְ
אֱנָשָׁא וּבְעִירָא׃ וּתְהֵי אַרְעָא דְמִצְרַיִם
לְאִישְׁתְּמָמוּ וְחוּרְבָּא וְיִדְעוּן אֲרֵי אֲנָא
יְיָ חֲלַף דַּאֲמִיר מַלְכוּתָא דִילִי וַאֲנָא
כַבְשִׁית׃ בְּכֵן הָא אֲנָא שָׁלַח רוּגְזִי
עֲלָךְ וְעַל מַלְכוּתָךְ וְאֶתֵּן יַת אַרְעָא
דְמִצְרַיִם לְחוּרַב צָדוּ וְאִישְׁתְּמָמוּ
מִמִּגְדַּל סְוֵנֵה וְעַד תְּחוּם כּוּשׁ׃ לָא
תְעִיבַּר בָּהּ רִיגְלָא אֱנָשָׁא וְרִיגְלָא דִּי
בְעִירָא לָא תְעִיבַּר בָּהּ וְלָא תִתִּיתֵב
אַרְבְּעִין שְׁנִין׃ וְאֶתֵּן יַת אַרְעָא
דְמִצְרַיִם לְצָדוּ בְּגוֹ מְדִינָן צַדְיָין
וְקִירְוָהָא בְּגוֹ קִירְוִין דַּהֲוָאָה חָרְבַן
הַוְיָין לְצָדוּ אַרְבְּעִין שְׁנִין וְאַגְלֵי יַת
מִצְרָאֵי לְבֵינֵי עַמְמַיָּא וְאֵיבַדְּרִינוּן
בִּמְדִינָתָא׃ אֲרֵי כִדְנַן אֲמַר יְיָ
אֱלֹהִים מִסּוֹף אַרְבְּעִין שְׁנִין אֲכְנִישׁ
יַת מִצְרָאֵי מִבֵּינֵי עַמְמַיָּא דְּאִיתְבַּדָּרוּ
לְתַמָּן׃ וְאָתִיב יַת גָּלוּת מִצְרַיִם
וְאָתִיב יַתְהוֹן לְאַרְעָא פַּתְרוֹס עַל
אַרְעָא תּוֹתָבוּתְהוֹן וִיהוֹן תַּמָּן מַלְכוּ
חַלָּשָׁא׃ מִן מַלְכְוָתָא תְּהֵי חַלָּשָׁא
וְלָא תִתְרַבְרַב עוֹד עַל עַמְמַיָּא
וַאֲזְעֵירִינוּן בְּדִיל דְּלָא יִפְלְחוּן
בְּעַמְמַיָּא׃ וְלָא יְהוֹן עוֹד לְבֵית
יִשְׂרָאֵל לְאִיתְרְחָצָא עֲלֵיהוֹן לְאַדְכָּרָא
חוֹבִין בְּאַפְנָיוּתְהוֹן בָּתְרֵיהוֹן וְיִדְעוּן
אֲרֵי אֲנָא יְיָ אֱלֹהִים׃ וַהֲוָה בְּעַשְׂרִין
וּשְׁבַע שְׁנִין בְּקַדְמָאָה בְּחַד לְיַרְחָא
הֲוָה פִּתְגַם נְבוּאָה מִן קֳדָם יְיָ עִמִּי
לְמֵימָר׃ בַּר אָדָם נְבוּכַדְנֶאצַּר
מַלְכָּא דְבָבֶל אַפְלַחִית מַשִּׁירְיָיתֵיהּ
פּוּלְחַן רַב עַל צוֹר כָּל סְעַר רֵישׁ נַתַּר
וְכָל כְּתַף אִיתְמְרַט וַאֲגַר לָא הֲוָה לֵיהּ
וּלְמַשִּׁירְיָיתֵיהּ מִצּוֹר עַל פּוּלְחָנָא דְּאַפְלַח עֲלָהּ׃
בכן

רשי

בתפשם בך בכפך · בכף קרי כאדם המהלך ונשען על מקלו : תרוץ · תירצץ : ובקעת להם כל כתף · כתפיה' כאד' הנסמך על קנה ונשבר והאדם נופל עליו והקרומיות נכנסות לו בכתיפיו : והעמדת להם כל מתני' · מאחר שתשבר יצטרכו לחזק את מתניהם ולעמוד עליהם והרי אתה כאדם שחבירו נשען עליו והוא חלש ואומר לו התחזק על מתניך כי לא תסמוך עוד עלי וכן תרגמו יונתן ולא תהא להון לבית סומכוון ויש מחליפין והעמדת להם לו העמד' ואיני רואה את דבריהם ומנח' חברו עם מעמד רגלי' כמוני : ולא תשב ארבעי' שנה · ארבעים ושתי שני רעבו' נגזרו בחלום פרעה כנגד שלשה פעמים שנכתב החלו' שבע פרות ושבע שבלים רעות ראה וספרו ליוסף הרי שני פעמים ויוסף אמר לו שבע הפרות הדקות והרעות ושבע השבלי' הרקות הרי ארבעים ושתי' לרעה ולא היה להם אלא שתים שנ' כי זה שנתי' הרעב ומשירד יעק' למצרי' פסק הרעב שהרי בשני' השלישית זרעו שנאמר והן זרע ונתיה וגו' והארבעי' נפרעו להם עכשיו תשב ארבעים שנה תשב שר"א אשיג"אה בלע"ז : מכורתם · מגורתם ל"א כמו תולדותם וכן חברו מנחם : לבלתי רדות בגוים · לשון ממשלה כמו ורדו בדגת הים : ולא יהיה · יקריס לבית ישרא' עוד למבטח המזכיר להם עון שאמר להם הב"ה לא תוסיפו לראות' עוד : ויהי בעשרים ושבע שנה · למלכות נבוכד נצר אות' שנה נהנו מצרי' בידו כך שנינו בסדר עולם ויש בספר הזה הרבה נבואות כתובות מוקד' מאוחר : העביד את חילו · על צר עבוד' גדולה : כל ראש · אנשי חיילותיו : מוקרח וכל כתף מרוטה · כדרך הצרי' על העיר ימים רבים וטורחו' ויגיעו' בשאת משאות עצים ואבני' והוא לכד את צור בעשרים ושלש למלכותו כמו שמצינו בסדר עולם מוקרח קא"לבו בלע"ז מרוטה פלי"אה בלע"ז : ושכר לא היה לו · לאחר ששללו שללה עלה הים ושטפו מהם לפי שנגזר עליה ועל שללה ליאבד בים פעולתו

ועד גבול ד' בליש' בקריא' וסימ' מן השיחור אשר על פני מצרים · ושלמה היה מושל · ממגדל סונה ועד גבול כוש · ויהי מושל בכל הממלכות · ולא תשב ד' בקרי' וסי' בירמיה סי' י"ז · תהיין ה' כתיב כן בליש' בנביאים וסימ' ותהיין שתיהן לך לנשים · ולא תחום עיני עליך תנינא דסיפרא · וחברו תליתא כי אני יי' מכה · ונתתי את ארץ מצרים שמה · ולא תהיין להם לאכלה · על הגוים ה' וסי' ראה הפקדתיך היום הזה · שפוך חמתך על הגוים דירמיה · אשר היה דבר יי' · מן הממלכות תהיה · וקצף גדול אני · ושכר ב' בתרי לישני וסימ' וכל כתף מרוטה ושכר לא היה לו · ושכר הרביעי :

מנחה גדולה

הבטחון הזה הנמשך מהשפטים של השאטים אותם ג"כ ימשך שידעו מאיאות ה' כי אני ה' ומשגיח ואלהיהם אני המזיק לשונאם ומציל לאוהבי בני ישראל : ולע"דן אחר שאמר ולא יהיה עוד לבית ישראל סלון ממאיר וגו' · שכוונת הכתוב הוא כמ"ש ז"ל גבי יוסף על פסוק ואת העם העביר אותו לערים מקצה גבול מצרים וגו' כי היכי דלא ליקרי לאחוהא גלותא כמו כן עשה ה' כשרוצה ליתן עשרת השבטים תחת יד סנחריב לגלות אותם מארצם כבש ג"כ תחתיו כל מלכי העמים וגלה גם המה מארצם לארץ אחרת כמ"ש ז"ל כבר בא סנחרב ובלבל כל האומות ועשה הש"י זה כי היכי דלא ליקרי לישראל גלותא · כמו כן עתה בהגיע תור יהודה לגלות אותם מארצם על אדמתם ושיהיו תחת יד נ"נ כבש ג"כ כל העולם תחתיו כדי שלא יונו את ישראל לקרוא אותם גלותא ומלכותא קטיעא כי כולם כמוהם היו משועבדים תחת יד נ"נ ועבדים לו כמ"ש ז"ל כל ימיו של נבוכד נאצר לא נמצא שחוק בפי כל בריה כי כולם היו אימתו עליהם. וע"כ צוה ה' לנביא שיבא כל אלו הנבואות מפרענות העמים כדי שלא יבזו לישראל ולקרוא להם גלותא [illegible]

לא ינקה מאותו אד כי ימדד לו באותו מדה וזה וידעו כי אני ה' משלם לאיש כמעשהו · ואמר כה אמר ה' וגו' כשם שעשיתי נקם מאז בעמים כאמור שידעו עי"כ כי אני ה' ששלמתי להם כמדתם כמו כן אעשה בקבצי את בית ישראל מן העמים שאשלם להם כמדתם כאשר הרעו לעשות ונקדשתי בם לעיני הגוים ע"י האותות והמופתים אשר אעשה להם להצילם מיד שונאיהם ואפשר שרמז כאן על מלחמת גוג שנאמר שם בהקדשי בך לעיניהם גוג ואומר והתגדלתי והתקדשתי וגו' ע"י שיעשה השם נסים נגליים במכות גדולות ונפלאות בגוג והמונו וז"ש ונקדשתי בם לעיני הגוים וגו' וישבו על אדמתם וגו' כלומר יתמידו בישיבתם כמו שהיה קודם בו גוג כמבואר להלן בפרשת גוג וע"כ לא אמר וישובו על אדמתם אלא וישבו ואמר אשר נתתיך לעבדי ליעקב נחלה בלי מצרים כמו שאמרו ז"ל עתיד ארץ ישראל שיהיה מסוף עולם ועד סופו וישבו עליה לבטח כי יראו כי אולת יד העמים כי השפילם והכניעם ה' תחת יד ישראל ואמר עוד וישבו לבטח שלא פחדו שבעת מן העמים יגלו משם כאשר היה מאז כי אם וישבו לבטח מעולם ועד עולם שתהי' [illegible]

בשנה [illegible]

לָכֵ֗ן כֹּ֤ה אָמַר֙ אֲדֹנָ֣י יֱהֹוִ֔ה הִנְנִ֣י נֹתֵ֔ן
לִנְבוּכַדְרֶאצַּ֥ר מֶֽלֶךְ־בָּבֶ֖ל אֶת־אֶ֣רֶץ
מִצְרָ֑יִם וְנָשָׂ֨א הֲמֹנָ֜הּ וְשָׁלַ֤ל שְׁלָלָהּ֙ ל חס׳
וּבָזַ֣ז בִּזָּ֔הּ וְהָיְתָ֥ה שָׂכָ֖ר לְחֵילֽוֹ׃ ל מפיק ה״א
כ פְּעֻלָּתוֹ֙ אֲשֶׁר־עָ֣בַד בָּ֔הּ נָתַ֥תִּי ל֖וֹ אֶת־
אֶ֣רֶץ מִצְרָ֑יִם אֲשֶׁר֙ עָ֣שׂוּ לִ֔י נְאֻ֖ם אֲדֹנָ֥י
יֱהֹוִֽה׃ בַּיּ֣וֹם הַה֗וּא אַצְמִ֤יחַ קֶ֙רֶן֙
לְבֵ֣ית יִשְׂרָאֵ֔ל וּלְךָ֛ אֶתֵּ֥ן פִּתְחֽוֹן־פֶּ֖ה ב׳
בְּתוֹכָ֑ם וְיָדְע֖וּ כִּֽי־אֲנִ֥י יְהֹוָֽה׃
א וַיְהִ֥י דְבַר־יְהֹוָ֖ה אֵלַ֥י
לֵאמֹֽר׃ בֶּן־אָדָ֕ם הִנָּבֵא֙ וְאָ֣מַרְתָּ֔ כֹּ֥ה ל״א בטע׳ בסים׳
אָמַ֖ר אֲדֹנָ֣י יֱהֹוִ֑ה הֵילִ֖ילוּ הָ֥הּ לַיּֽוֹם׃ ל׳ וחד חת״ב
כִּֽי־קָר֣וֹב י֔וֹם וְקָר֥וֹב י֖וֹם לַיהֹוָ֑ה י֣וֹם ד׳
עָנָ֔ן עֵ֥ת גּוֹיִ֖ם יִהְיֶֽה׃ וּבָאָ֥ה חֶ֙רֶב֙
בְּמִצְרַ֔יִם וְהָיְתָ֤ה חַלְחָלָה֙ בְּכ֔וּשׁ בִּנְפֹ֥ל
חָלָ֖ל בְּמִצְרָ֑יִם וְלָקְח֣וּ הֲמוֹנָ֔הּ וְנֶהֶרְס֖וּ ד׳
ה יְסוֹדֹתֶֽיהָ׃ כּ֣וּשׁ וּפ֤וּט וְלוּד֙ וְכָל־ ב׳ חד חס׳ · ל
הָעֶ֔רֶב וְכ֖וּב וּבְנֵ֣י אֶ֣רֶץ הַבְּרִ֑ית אִתָּ֖ם ל׳ · ל״ו
בַּחֶ֥רֶב יִפֹּֽלוּ׃ כֹּ֚ה אָמַ֣ר
יְהֹוָ֔ה וְנָֽפְלוּ֙ סֹמְכֵ֣י מִצְרַ֔יִם וְיָרַ֖ד גְּא֣וֹן ל
עֻזָּ֑הּ מִמִּגְדֹּ֣ל סְוֵנֵ֗ה בַּחֶ֙רֶב֙ יִפְּלוּ־בָ֔הּ ב׳ וחס׳
נְאֻ֖ם אֲדֹנָ֥י יֱהֹוִֽה׃ וְנָשַׁ֕מּוּ בְּת֖וֹךְ
אֲרָצ֣וֹת נְשַׁמּ֑וֹת וְעָרָ֕יו בְּתוֹךְ־עָרִ֥ים ד׳ כטע׳
נַחֲרָב֖וֹת תִּהְיֶֽינָה׃ וְיָדְע֖וּ כִּֽי־אֲנִ֣י
יְהֹוָ֑ה בְּתִתִּי־אֵ֣שׁ בְּמִצְרַ֔יִם וְנִשְׁבְּר֖וּ
כָּל־עֹזְרֶֽיהָ׃ בַּיּ֣וֹם הַה֡וּא יֵצְא֣וּ י״ד
מַלְאָכִ֤ים מִלְּפָנַי֙ בַּצִּ֔ים לְהַחֲרִ֖יד אֶת־ ל
כּ֣וּשׁ בֶּ֑טַח וְהָיְתָה֩ חַלְחָלָ֨ה בָהֶ֜ם כְּי֣וֹם
מִצְרַ֔יִם כִּ֥י הִנֵּ֖ה בָּאָֽה׃
כה

בְּכֵן כִּדְנַן אֲמַר יְיָ אֱלֹהִים הָא אֲנָא
יָהֵיב לִנְבוּכַדְרֶאצַּר מַלְכָּא דְבָבֶל יַת
אַרְעָא דְמִצְרַיִם וְיִשְׁבֵּי אִתְרְגוּשְׁתַּהּ
וְיָבוּז בִּיזַהּ וְיַעְדֵּי עֲדָאַהּ וּתְהֵי אֲגַר
לְמַשִּׁירְיָתֵיהּ׃ אַגְרֵיהּ דְאַפְלַח בֵּיהּ
יְהָבִית לֵיהּ יַת אַרְעָא דְמִצְרַיִם דְחָבוּ
קֳדָמַי לְאִתְפְּרַע מִנְהוֹן אֲמַר יְיָ
אֱלֹהִים׃ בְּיוֹמָא הַהוּא אַיְתֵי פּוּרְקַן
לְבֵית יִשְׂרָאֵל וְלָךְ אֶתֵּן מִפְתַּח פּוּמָא
בִּנְבוּאָה בֵּינֵיהוֹן וְיִדְעוּן אֲרֵי אֲנָא יְיָ׃
וַהֲוָה פִּתְגָם נְבוּאָה מִן קֳדָם יְיָ עִמִּי
לְמֵימָר׃ בַּר אָדָם אִתְנַבֵּי וְתֵימַר כִּדְנַן
אֲמַר יְיָ אֱלֹהִים אַיְלִילוּ וְאִימְרוּ וַוי מִן
קֳדָם יוֹמָא׃ אֲרֵי קָרִיב יוֹמָא וְקָרִיב
יוֹמָא דַעֲתִיד לְמֵיתֵי מִן קֳדָם יְיָ יוֹם
עֲנָן זִיעַ עִידָן תְּבַר עַמְמַיָּא יְהֵי׃ וְתֵיחוֹל
חַרְבָּא בְּמִצְרַיִם וִיהֵי זִיעַ בְּכוּשׁ כַּד
יִתְרְמוֹן קְטִילִין בְּמִצְרַיִם וְיִשְׁבּוֹן
אִתְרְגוּשְׁתַּהּ וְיִפְגְּרוּן אוּשָּׁהָא׃
כּוּשָׁאֵי וּפוּטָאֵי וְלוּדָאֵי וְכָל סוּמְכְוָתָא
וְכוּב וּבְנֵי אַרְעָא קְיָמָא עִמְּהוֹן
בְּחַרְבָּא יִתְקַטְלוּן׃ כִּדְנַן אֲמַר יְיָ
וְיִתְקַטְלוּן סַעֲדֵי מִצְרַיִם וְיִבָּטִיל יְקַר
תּוּקְפַּהּ מִמִּגְדּוֹל סְוֵנֵה בְּחַרְבָּא
יִתְקַטְלוּן בַּהּ אֲמַר יְיָ אֱלֹהִים׃ וְיִצְדּוּן
בְּגוֹ מְדִינָן דְצַדְיָן וְקִירְוֹהִי בְּגוֹ קִירְוִין
דַהֲוָאָה חָרְבָּן יְהֶוְיָין׃ וְיִדְעוּן אֲרֵי אֲנָא
כַּד אֶתֵּן עַמְמַיָּא דְתַקִּיפִין כְּאֶשָּׁתָא עַל
מִצְרַיִם וְיִתְבָּרוּן כָּל סַעֲדָהָא׃ בְּעִידָנָא
הַהִיא יִפְקוּן אִיזְגַּדִּין מִן קֳדָמַי בְּלִיגְיוֹנִין
לְאַזָּעָא יַת כּוּשׁ דְשָׁרְיָא לְרוּחְצָן וִיהֵי זִיעָא בְּהוֹן כְּיוֹם מִצְרַיִם אֲרֵי הָא אַתְיָא׃
כדנן

ונשא י״ז בקריא׳ וסימ׳ על כתפות האפוד׳ ונשא אהרן את שמות בני ישראל׳ את האורים ואת התומים והיו על לב אהרן׳ והיה על מצח אהרן׳ והוא עד או ראה או ידע׳ ואם נפש כי תחטא ועשתה׳ ונשא השעיר עליו את כל עונותם׳ ואם לא יכבס׳ איש איש כי יקלל אלהיו׳ ואם הפר יפר אתם אחרי׳ ונשא שה מהעדר׳ ויצו המלך את חלקיה תניינא׳ ונשא נס לגוים ואסף נדחי ישראל׳ וחברו בהר מרום ישראל׳ ונשא המונה׳ הנני גוער לכם את הזרע׃ ליום כ׳ דגשי׳ וסי׳ מצויין במס׳ רבתא בערך יום׃ וקרוב ד׳ בקריא׳ וסי׳ וקרוב לבוא עתה ועשתה גלולים׳ כי קרוב יום וקרוב יום לה׳׳ הודינו וקרוב שמך׳ וקרוב לשמוע מתת הכסילים׳ יצאו י״ד וסימ׳ נמסר בירמיה סימ׳ י״ז׃ מלפני י״ב וסימ׳ נמסר בסדר אמור׃

רשי

פעולתו אשר עבד בה׳ שכר פעולה אשר עבד במלותי בצור אתן לו את ארץ מצרים׃ אשר עשו לי׳ מצרים רעה במשענת׳ שהבטיחו את עמי בעזרת׳ הבל׃ ביום ההוא אצמיח קרן׳ לא שמעתי ולא מצאתי פירוש מקר׳ זה מה הוא צמח קרנם של ישראל במפלת מצרי׳ שהרי ישראל גלו ח׳ שנים לפני מפלת מצרים ואומר אני ביום ההוא מוסב על פרשה של מעלה מקץ ארבעים שנה אקבץ את מצרים ואותו חשבון כלה בשנת שמלך בלשצר ומצינו בדניאל שבאותה שנה התחילו מלכי פרס להתחזק ונגזר מפלה על בבל שנאמר בשנת חדא לבלשצר דניאל חלם חזא וגומר קדמיתא כאריה היא בבל וכתיב חזה הויתי עד דאימריטו גפהא וגומר וארו חיוא אוחרי תנייתא דמיא לדוב היא פרס וכתיב וכן אמרין לה קומי אכולי בשר שגיא כלומר תפשי המלוכה ומלכות פרס היא צמיחת קרן לישראל שנאמר בכורש הוא יבנה עירי וגלותי ישלח ומניין שארבעים שנה של מצרי׳ כלו באותו הפרק מצרים נתנה ביד נבוכד נצר בכ״ז לנבוכד נצר בשנה שנאמרה נבואה זו ליחזקאל הוסיף ארבעי׳ שנה הרי ששים ושבע לא מהם ארבעים וחמש לנבוכד נצר ועשרים ושלש לאויל מרודך כדאמרינן במסכת מגילה ושנה אחת מהם עלתה לזה ולזה כדאמרינן התם שנים מקוטעות הין׃ ולך אתן פתחון פה בתוכ׳ ולך יחזקאל יהא פתחון פה כשיראו נבואתך מתקיימת׃ הה׳ כמו אהה הה ליום העתיד לבא על האומות׃ עת גוים׳ עידן תבר עממיא׃ והיתה חלחלה בכוש׳ לשון רעד כשישמעו מפלת מצרים יחרדו לנפשם פן יעלה מלך בבל עליהם׃ וכל הערב׳ ת״י וכל סומכוותא כל העורבי׳ ערובת מצרי׳ גרנסי״אה בלע״ז׃ ארץ הברית׳ כרותי ברית למצרים לעזור לה׃ בתתי אש׳ אמתי כאש׃ מלאכים מלפני׳ גדודי גייסות הולכים בשליחותי בשיירות רבות להחריד את כוש היושבת בטח׃ ומכרתי׳ כתרגומו ואימסר׃ בצים׳ כמו וציס אדיר כתים וכן תרגמו יונתן בליגיונין׃ ונתתי

רדק

לכן מבואר הוא׃ פעולתו׳ אשר עשו לי׳ תחת הרע אשר עשו לי שהיו משענת קנה לבית ישראל וכן תירגם יונתן דחבו קדמי לאתפרעא מנהון׃ ביום ההוא אצמיח קרן לבית ישראל ולך אתן פתחון פה בתוכם׳ פירושו בזמן ההוא כמו וחרה אפי בו ביום ההוא והדומים לו ואין לפרש בזמן שנלכדה מצרים שהרי נלכדה בכ״ז לנבוכד נצר ומה צמיחת קרן היה לישראל באותה שנה ופירוש אדוני אבי ז״ל בזמן מלכות מלך בבל שזכר שיתן האל יתברך מצרים בידו אמר כי בזמן מלכותו רוצה לומר מלכות בנו היתה צמיחת קרן לבית ישראל ומה הוא שנולד כורש בשנת חמשים לגלות בבל כמו שאומר מן מוצא דבר להשיב ולבנות ירושלם עד משיח נגיד שבעים ושבעה שהם מ״ט שנה וכורש נקרא משיח כמו שנ׳ למשיחו לכורש והוא היה צמיחת קרן לבית ישראל שסלחם מן הגולה והשיבם לארצם והיה אז בן עשרים שנה ודריוש אתנו בן ס״ב׃ ולך אתן פתחון פה בתוכם׳ שיראו שיתקיימו נבואותיך ורבינו שלמ׳ ז״ל פירש כי הפסוק הזה מוסב לפרשה של מעלה מקץ ארבעים שנה אקבץ את מצרים ואותו חשבון כלה בשנה שמלך בלשצר כי״ל בשנת כ״ז לנבוכד נצר נתנה מצרים בידו נשארו ממלכותו י״ח שנה וכ״ב דאויל מרודך הרי ארבעים ובשנה ראשונ׳ לבלשצר נאמרה נבואת פרס לדניאל כמו שנאמר׳ בשנת חדא לבלשצר וגו׳ וביאת כורש מלך פרס לבבל היתה צמיחת קרן לבית ישראל ותירגם יונתן ביומא ההוא אקים פורקן לבית ישראל ולך אתן מפתח פומא בנבואה ביניהון וידעון ארי אנא יי׳׃ ויהי בן אדם׳ הלילו׳ אמר לנגד מצרים׃ כי קרוב יום׳ כי באותה שנה שנאמרה נבואה זו נתנה מצרים ביד מלך בבל אמר כי קרוב יום רוצה לומר יום אידם ואמר אחר כן וקרוב יום ליי׳ ר״ל כי היום הזה בא להם מיי׳ ואליו הוא למהר יום איד׳ כי הוא יצוה לאויב לבא עליהם׃ יום ענן׳ ענן וערפל יהיה להם היו׳ ההוא עת גוים יהיה׳ עת שיאספו גוים על מצרים להחריבה ויונתן תירגם עידן תבר עממין יהא׃ ובאה׳ מלרע׃ והיתה חלחלה בכוש׳ כשיראו בני כוש שיפלו חללים במצרים יחילו ויפחדו וירגזו שתבא החרב גם עליהם כי שכנים הם ועם אחד הם כלם בני חם׃ חלל׳ דרך כלל רוצה לומר חללים רבים׃ כוש ופוט ולוד וכל הערב׃ עם מקובץ מעמים נתערבו יחד וי״ת סומכיתא לשון ערבות׃ ובני ארץ הברית׳ שהיה להם ברית עם ארץ מצרי׳ אבל לא היו מהם וממשפחותם ולפי שהיו בני בריתם לקו עמהם׃ כה אמר יי׳׳ סומכי מצרים׳ הם בני ארץ הברית ושאר העמים שזכר שהיו סומכים ידי מצרים ועוזרים אותם׃ ממגדל סונה׳ הוא גבול מצרים מפאה אחת ואמר כי משם תחול החרב לאכול בהם עד גבול כוש כמו שזכר למעלה ממגדל סונה ועד גבול כוש ולפי שזכר כוש למעל׳ שהוא הגבול השני סמך על המבין ולא זכרו וכנוי מלת בה לארץ מצרים׃ ונשמו בתוך ארצות נשמות׳ בתוך ר״ל בכלל ופירוש ונשמו ארצות מצרים ובתוך ארצות יעיד עליו וכן כפל הענין במלות שונות ואמר ועריו בתוך ערים נחרבות׃ וידעו׳ בתתי אש במצרים׳ על דרך משל כתרגומו כד אייתי עממיא דתקיפין כאשתא על מצרים׃ ביום ההוא יצאו מלאכים מלפני בצים להחריד את כוש׳ בצים הם הספינות כמו וצי אדיר לא יעברנו והיה משפטו ציים בשני יודי״ן כמו מן עי עיים אלא שהוקל כמו עברי׳ יהודים אמר בעת ההיא אחרי חרבן מצרים אביא על כוש צבא גוים בספינות וקראם מלאכים כאילו בשליחות האל ית׳ באים שם כי הוא גזר הגזירה עליה לפיכך אמר מלפני ואמר בצים כי נהר גדול סובב ארץ כוש ולא יוכלו להכנס לה אלא בספינות וכן אמר בתורה הוא הסובב את כל ארץ כוש וכן יש נהרות אחרו׳ ואמר בספר ישעיה הוי ארץ צלצל כנפים אשר מעבר לנהר כוש השולח בים צירים ובכלי גמא על פני מים׃ להחריד את כוש בטח׳ כוש שהיה יושב לבטח יחריד אותה העם שיבואו עליהם פתאום׃ כיום מצרים׳ כמו שהיית חלחלה בהם בחרבן מצרים כמו שאמר למעלה והיתה חלחלה בכוש בנפול חלל במצרים כן תהיה עתה חלחלה בהם בעבור עצמם׃ כי הנה באה׳ רוצה לומר עת חורבנם׃
כה

מנחה גדולה

ולע״ד לפי שנבואה הקודמת על צור נאמר בשתי נבואות תחילה על צור ואח״כ על נגיד צור כל אחד נבואה לעצמו וכאן כלל שניהם יחד בנבואה אחת וזה שאמר שים פניך על פרעה מלך מצרים ועל מצרים כולה על שתיהן יחד נבואה כוללת ואמר כולה לשון נקבה לפי שהם כאן כנקבה וכמו שאמר ישעי׳ ע״ה והיתה מצרים כנשים׳ אי נמי על שם שבאו עליה צרה אחר צרה כמ״ש ז״ל שלשה כוסות האמורות במצרים למה אחת ששתה בימי משה ואחת ששתתה בימי פרעה נכה ואחת שעתידה לשתות עם כל האומות וע״כ המשילה לנשים כשהם כפלות מצרה וחבלי יולד׳ אינו אלא לפי שעה עד שחוזרת לילד׃ ובעל כלי חמדה ז״ל פרשת וארא שני כתב הנני עליך פרעה מלך מצרים כי אחר שאז״ל אלוס פרעה אשר מימי עולם ושנים קדמוניות ראה ה׳ כעת ליפרע ממנו אותה מלוה ישנה והיינו ארבעים שנה שנגזר על מצרים להיות חורבה ושוממה כמו שהובא ברש״י ז״ל וז״ש הנני עליך ר״ל הנני מוכן מכמה שנים שיש לי עליך חוב מ׳ שנה וזהו דקדוק עליך ולא כתיב אליך לומר שחוב ישן נושן עליו בעונש אשר אמר לי יאורי ואני עשיתני באופן שכל הפורענות הראשון והאחרון כדי להראות לכל העולם שאזלת יד אלוהו הוא היאור אשר אמר לי יאורי ר״ל לי להשפיע עלי טובה ואני עשיתי כל זאת בעבדי אותו תמיד בעבודה נכריה וכל מעשה שדים וטומאה ולזה כל חרבת מצרים היתה ביאור ממש כמו שנ׳ הנני אליך ואל יאוריך וגו׳ ליבשם במדה שנתגאה בה מודדין לו ע״כ׃ ובעל בינה לעתים ז״ל בדרוש כ״ט כתב הנני עליך וגו׳ הוכיחו ית׳ על פניו על חשבו היותו אלוה ושאין עליו שום קצין שוטר ומושל והשיבו ית׳ הנני עליך אני הוא גבוה מעל גבוה ממעל לך ומושל עליך בעל כרחך וגדולתי גדולה מגדולתך וע״כ באה לו הכנעתו עד סלף בזמן חזרתו לאיתנו אמר עליו מן הממלכות תהיה שפלה ולא תתנשא עוד וגו׳ וביאר כי התכלית היה בעבור ישראל שלמדו ממעשיהם והיו גאים כמוהו וזהו אומרו ולא יהיה עוד לבית ישראל למבטח מזכיר עון בפנותם אחריהם וגו׳ דהיינו שהיו למדים להתגאות כמותו ע״כ׃ ולע״רן לפי שמלכות מצרים היתה שפילה קודם שירדו ישראל לשם אלא מפני כבודן של ישראל השליטו ה׳ על מלכים רבים כאמרם ז״ל על פסוק מי ה׳ אשר אשמע בקולו שאמר פרעה חפשתי בפנקסי שנרשמים שם כל המלכים שמריכים אגרותיהן לי ומעלים לי מסים ואלהיכם לא מצאתי שם שלא כתב לי אגרות מעולם ׳ וע״כ עתה שישתה כוס פרענות יחזיר לקדמותו למלכות שפלה׃ ובעל׳ יפק רצון ז״ל כתב דבר ואמר׳ ירצה בקושי תתחיל אמרתך זאת והיא הנני עליך פרעה מלך מצרים התנים הגדול הרובץ בתוך יאריו וגו׳ ולמה אני קורא לו הרובץ בתוך יאוריו יען אמר לי יאורי כלומר יאורי לי ואני לו שאיני זז ממנו ובתוכו אני יושב ואני עשיתני באופן זה מלד הרגל שנתנהגתי בעצמי בזה ואינני יכול לצאת חוצה ממצרי׳ אשר בה היאור וכו׳ ונתתי חחים בלחייך והדבקתי דגת יאוריך בקשקשותיך והם הגבורים שלו כפר״שי ז״ל והעליתיך מתוך יאוריך ואז בראותך את עצמך חוצה מן היאור תבקשי לך מעט חיות מה בהדבקך עם כל דגת יאוריך ר״ל עם השרים והגבורים שהעלתי עמך וגם בזה לא יהיה לך מנוח אשר ייטב לך וז״א פעם שניה ואת כל דגת יאוריך בקשקשותיך

רדק

כה אמר · מבואר הוא : הוא ועמו · מובאים כי אני יי' מביא אותם : ונתתי יאורים חרבה · יבשה כמו שאמר בחרבה ולפי שארץ מצרים כל טובה ושבחה היא היאור אמר דרך משל שיחרבו היאורים רוצה לומר שיכלה מהם כל טובה : כה אמר יי' · והאבדתי גלולים · כמשמעו ולפי שהיה בטחונם בהם שיצילו אותם מיד האויב אמר כן כמו שאמר בבבל הובישו בל את מרודך חתו גלוליה או על דרך משל כמו ובכל אלהי מצרים אעשה שפטים וי"ת ואביד דפלחין לטעוותא : ונשיא מארץ מצרים לא יהיה עוד · ומלך גם כן משבית מארץ מצרים שלא יהיה שם עוד ר"ל זמן רב כמו ולא יספו עוד גדודי ארם שהרי אמר מקץ מ' שנה אקבץ את מצרים או יהיה עוד כמשמעו לעולם כמו שאמר ולא תתנשא עוד על הגוים וזהו שאמר ונתתי יראה בארץ מצרי' שיהיו לעולם יראים משאר העמים : והשמתי · בנא · נא היא אליכסנדריא וכן תירגם יונתן : ושפכתי · מבואר הוא : ונתתי · חול תחיל סין · כתיב ביו"ד וקרי בוי"ו הכתוב מבנין הפעיל והקרי מן הקל והוא לשון חיל כיולדה : להבקע · שיבקעו חומותיה : ונוף צרי יומם · ואל נוף יבואו צרי יומם רוצה לומר ביום יבואו לה האויבי' ולא בלילה כגנבים ויונתן תירגם בעיל דבבא יקפינה יום יום : בחורי און · שם עיר בארץ מצרי' ואפשר שהיא און הכתוב בתורה כהן און ופיבסת תרין מלין כתיבן וקרין מלה חדא והוא שם עיר : והנה בשבי תלכנה · כמו הן הנה היו לבני ישראל · יאמר המה לזכרים והנה לנקבות ופירש אדוני אבי ז"ל כי על הנשי' אמר ואף על פי שלא זכרם הנה זכר הבחורים שיפלו בחרב ואמר כי נשיהם תלכנה בשבי ויונתן תירגם עולמי און ופיבסת בחרבא יתקטלון ופלחיהון בשביא יהכון : ובתחפנחס · הוא תחפנחס הנזכר במלכים ונשתנו שתנועות כי זה נקוד הבי"ת בחיריק והתי"ו בשוא והחי"ת בפתח והפ"א והנ"ון בשוא : חשך היום · בשי"ן ונקר' בשמאל כמו ולא חשך ממני מאומה פירוש מנע היום מאורו להם ואמר זה מרוב הצרה כאילו מנע היום מאורו להם ויונתן תירגם על תחפנחס איתי חשך בימם תירגם סותו כמו חשך בימין : את מטות מצרים · מוטות עול שהיו על צוארי הגוים ויונתן תירגם כדאתבר תמן ית תקוף מצרים : היא ענן יכסנה · כתרגומו מלך במשרייתיה יחפינה כעננא דסליק וחפי ית ארעא : ובנותיה בשבי תלכנה · רוצה לומר יושבי הכפרים ילכו בשבי כי הם אין להם כח להלח' כנגד האויבים ויקחום ויוליכום בשבי . ויהי באחת עשרה שנה · לגלות צדקיהו : בראשון בשבעה לחדש · בחדש הראשון שהוא ניסן : בן אדם את זרוע פרעה מלך מצרים שברתי · זהו שנאמר בירמיה על חיל פרעה נכה מלך מצרים אשר היה על נהר פרת בכרכמיש אשר הכה נבוכד נצר מלך בבל בשנה הרביעית ליהויקים בן יאשיהו ואומר במלכים ולא הוסיף עוד מלך מצרים לצאת מארצו כי לקח מלך בבל וגומר וזהו שנשברה זרועו האחת : והנה לא חובשה · אחר שנשברה לא חובשה שתוכל לתפוש בחרב עוד כמו שאמר ולא הוסיף עוד : לשום חתול · כריכה שכורכין העצם הנשבר וחובשין אותו וזה השברון לא היה לו רפואה עוד : לחבשה · במפיק הה"א לחבש אותה וכן לחזקה ויהי לחזקה מקור מן הקל יוצא וכן ויצר לו ולא חזקו פעל יוצא מן הקל ופירש יונתן המשל כן בר אדם ית תקוף פרעה מלכא דמצרים תברית והא לא מיתקפא לאתססאה וגומר : לכן

10 כֹּה אָמַר אֲדֹנָי יְהוִה
וְהִשְׁבַּתִּי אֶת־הֲמוֹן מִצְרַיִם בְּיַד
נְבוּכַדְרֶאצַּר מֶלֶךְ־בָּבֶל׃ הוּא וְעַמּוֹ
אִתּוֹ עָרִיצֵי גוֹיִם מוּבָאִים לְשַׁחֵת
הָאָרֶץ וְהֵרִיקוּ חַרְבוֹתָם עַל־מִצְרַיִם
וּמָלְאוּ אֶת־הָאָרֶץ חָלָל׃ וְנָתַתִּי
יְאֹרִים חָרָבָה וּמָכַרְתִּי אֶת־הָאָרֶץ
בְּיַד־רָעִים וַהֲשִׁמֹּתִי אֶרֶץ וּמְלֹאָהּ
בְּיַד־זָרִים אֲנִי יְהוָה דִּבַּרְתִּי׃
כֹּה־אָמַר אֲדֹנָי יְהוִה
וְהַאֲבַדְתִּי גִלּוּלִים וְהִשְׁבַּתִּי אֱלִילִים
מִנֹּף וְנָשִׂיא מֵאֶרֶץ־מִצְרַיִם לֹא יִהְיֶה־
עוֹד וְנָתַתִּי יִרְאָה בְּאֶרֶץ מִצְרָיִם׃
וַהֲשִׁמֹּתִי אֶת־פַּתְרוֹס וְנָתַתִּי אֵשׁ בְּצֹעַן
וְעָשִׂיתִי שְׁפָטִים בְּנֹא׃ 15 וְשָׁפַכְתִּי
חֲמָתִי עַל־סִין מָעוֹז מִצְרָיִם וְהִכְרַתִּי
אֶת־הֲמוֹן נֹא׃ וְנָתַתִּי אֵשׁ בְּמִצְרַיִם
חוּל תָּחִיל סִין וְנֹא תִּהְיֶה לְהִבָּקֵעַ
וְנֹף צָרֵי יוֹמָם׃ בַּחוּרֵי אָוֶן וּפִי־בֶסֶת
בַּחֶרֶב יִפֹּלוּ וְהֵנָּה בַּשְּׁבִי תֵלַכְנָה׃
וּבִתְחַפְנְחֵס חָשַׂךְ הַיּוֹם בְּשִׁבְרִי־שָׁם
אֶת־מֹטוֹת מִצְרַיִם וְנִשְׁבַּת־בָּהּ גְּאוֹן
עֻזָּהּ הִיא עָנָן יְכַסֶּנָּה וּבְנוֹתֶיהָ בַּשְּׁבִי
תֵלַכְנָה׃ וְעָשִׂיתִי שְׁפָטִים בְּמִצְרָיִם
וְיָדְעוּ כִּי־אֲנִי יְהוָה׃
20 וַיְהִי בְּאַחַת עֶשְׂרֵה שָׁנָה בָּרִאשׁוֹן
בְּשִׁבְעָה לַחֹדֶשׁ הָיָה דְבַר־יְהוָה אֵלַי
לֵאמֹר׃ בֶּן־אָדָם אֶת־זְרוֹעַ פַּרְעֹה
מֶלֶךְ־מִצְרַיִם שָׁבָרְתִּי וְהִנֵּה לֹא־
חֻבְּשָׁה לָתֵת רְפֻאוֹת לָשׂוּם חִתּוּל
לְחָבְשָׁהּ לְחָזְקָהּ לִתְפֹּשׂ בֶּחָרֶב׃
לָכֵן כֹּה־אָמַר אֲדֹנָי
יְהוִה הִנְנִי אֶל־פַּרְעֹה מֶלֶךְ־מִצְרַיִם
ושברתי

תרגום

כִּדְנַן אֲמַר יְיָ אֱלֹהִים וַאֲבַטֵּל יָת אִתְרְגוּשַׁת מִצְרַיִם בְּיַד נְבוּכַדְנֶאצַּר מַלְכָּא דְבָבֶל׃ הוּא וְעַמֵּיהּ עִמֵּיהּ תַּקִּיפֵי עַמְמַיָּא אַתְיָן לְחַבָּלָא אַרְעָא וְיִשְׁלְפוּן סַיְפֵיהוֹן עַל מִצְרַיִם וְיִמְלוּן יָת אַרְעָא קְטִילִין׃ וְאֶתֵּן נַהֲרֵיהוֹן יַבִּישְׁתָּא וְאֶמְסַר יָת אַרְעָא בְּיַד מַבְאֲשִׁין וְאַצְדֵּי אַרְעָא וּמְלָהָא בְּיַד רַשִׁיעִין אֲנָא יְיָ גְּזָרִית בְּמֵימְרִי׃ כִּדְנַן אֲמַר יְיָ אֱלֹהִים וְאֵבֵיד דְּפַלְחִין לְטַעֲוָתָא וְאֵשֵׁיצֵי דְּפַלְחִין לְצִילְמַנַיָּא מִמֹּפֶס וּמַלְכָּא מֵאַרְעָא דְמִצְרַיִם לָא יְהֵי עוֹד וְאֶתֵּן דַּחֲלָא בְּמִצְרַיִם׃ וְאַצְדֵּי יָת פַּתְרוֹס וְאַיְתֵי עַמָּא דְתַקִּיפִין כְּאֶישָׁתָא עַל טָאנִיס וְאַעְבֵּיד פּוּרְעֲנוּת דִּינִין בְּאַלֶכְסַנְדְּרִיָּא׃ וְאֶשְׁפּוֹךְ חֵימְתִי עַל סִין תְּקוֹף מִצְרַיִם וְאֵשֵׁיצֵי יָת אִתְרְגוּשַׁת אַלֶכְסַנְדְּרִיָּא׃ וְאַיְתֵי עַמְמַיָּא דְתַקִּיפִין כְּאֶישָׁתָא בְּמִצְרַיִם מִזַּע תְּזוּעַ סִין וְאַלֶכְסַנְדְּרִיָּא תְהֵי מִתַּרְעָא מִשּׁוּר וּמַפִּיס בַּעֲלֵי דְבָבוֹ יְקַפוּנָהּ יוֹם יוֹם׃ עוּלֵימֵי אָוֶן וּפִיבֶסֶת בְּחַרְבָּא יִתְקַטְּלוּן וּפַלְחֵיהוֹן בְּשִׁבְיָא יְהָכוּן׃ וְעַל תַּחְפַּנְחֵס אַיְתֵי חֲשׁוֹךְ בִּימָם כַּד אִתְּבַר תַּמָּן יָת תְּקוֹף מִצְרַיִם וְיִבְטֵל בָּהּ יְקַר תּוּקְפָהּ מֶלֶךְ בְּמַשְׁרְיָתֵיהּ יַחְפִּינַהּ כַּעֲנָנָא דְסָלִיק וְחָפֵי יָת אַרְעָא וְיִתְבֵי כַפְרָנַהָא בְּשִׁבְיָא יְהָכוּן׃ וְאַעְבֵּיד פּוּרְעֲנוּת דִּינִין בְּמִצְרַיִם וְיִדְעוּן אֲרֵי אֲנָא יְיָ׃ וַהֲוָה בְּחַדָא עַשְׂרֵי שְׁנִין בְּקַדְמָאָה בְּשִׁבְעָא לְיַרְחָא הֲוָה פִּתְגַם נְבוּאָה מִן קֳדָם יְיָ עִמִּי לְמֵימַר׃ בַּר אָדָם יָת תְּקוֹף פַּרְעֹה מַלְכָּא דְמִצְרַיִם תַּבְרִית וְהָא לָא מִתְקְפָא לְאִתְּסָאָה לְמִיתַּן עֵיצָא לְמֶחְבַּשׁ לְאִתְּקָפָא לְמֵיחַד מַלְכוּ׃ בְּכֵן כִּדְנַן אֲמַר יְיָ אֱלֹהִים הָא אֲנָא שְׁלַח רוּגְזִי עַל פַּרְעֹה מַלְכָּא דְמִצְרַיִם ואיתבר

רשי

ונתתי יאורים · ארץ היאורים היא מצרים : ועשיתי שפטים בנא · אלכסנדריא : להבקע חומתה תבקע : צרי יומם · צרים יבאו עליה יום יום והנה בשבי תלכנה שתיהן המדינות און ופיבסת : חשך היום · ימנע האור : ענן יכסנה · צרה תבא עליה ותכסנ' ותחשך ביום כשוי ענן : ובנותיה · וכפרנהא : את זרוע פרעה מלך מצרים שברתי · כבר פעם אחר' שנתתי חילו ביד נבוכד נצר בשנה הרביעית ליהויקים כמה שנאמר בספר ירמיה למצרים על חיל פרעה נכה מלך מצרי' אשר היה בכרכמיש על נהר פרת אשר הכה נבוכד נצר וגומר : והנה לא חבשה · מאותו היום והלאה כמה שנאמר בספר מלכי' בסופו ולא יסף עוד מלך מצרים לצאת מארצו כי לקח מלך בבל מנהר פרת עד נחל מצרים ובסגנון זה נתנבא ירמיה גם הוא על אותה המכה בלשון רפואה אין לה שב' עלי גלעד וקחי צרי בתולת בת מצרים לשוא הרבית רפואות תעלה אין לך לא חובשה לשון קשירה שקושרין עצם הנשבר : לשום חתול · מעשה בגדי' ורטייה כמו והחתל לא חתלת : לתפש בחרב · שיהא לו עוד כח להלחם : ושברתי

מסרה

והשבתי י"ג וסי' נמסר בריש ספר' דא סוף סימ' ז' : מובאים ג' בקריאה וסימ' אנחנו מובאים להתגולל עלינו' מובאים סבאים לשחת הארץ : כה אמר ח' בטע' בסיפרא וסימ' הכה כף אל כף : השפך נחשתך' והאבדתי גלולים' כסיתי עליו את תהום · דנני אל הרועים · האתה הוא אשר · רב לכם נשיאי · כי יתן הנשיא : והנה ג' בקריאה וסי' בשמואל ב' סימן ד' : חשך ז' בקריאה וסי' בלשון תרג' ירדף מני רבוני יומא בישא ועמא דמותא · ופי' נמסר בשמואל א' סוף סימן כ"ד : רפאות ג' בקריאה והסר וסי' לשוא הרבית רפאות תעלה אין לך : אין רדינך למזור · והנה לא חבשה לתת רפאות :

מנחה גדולה

בקשקשותיך תדבק אחרי שאמ' והדבקתי דגת יאוריך בקשקשותיך אלא שהענין הראשון הוא פעל הסי"ת והענין הב' היא מה שיעשה הוא כדי להשען עליו ולעמוד על מה שהיה ממנהגו לעמוד על היאור ועתה שילא מאכל היאור ידבק ביוצאי' מן היאור וכו' ונטשתיך המדבר' שהוא הפך מן היאור שאם יש חורב שממה וכו' אותך ואת כל דגת יאוריך על פני השדה תפול לא תאסף ולא תקבץ כאשר יאספו ויקבצו את הדגים אך לחית בארץ ולעוף השמים שאין מדרכם לאכול את הדגים נתתי לאכלה אותך ואת עמך הנמשלים לדגים · וידעו כל יושבי מצרים כי אני ה' נאמן לתת פורענות לעושי רשעה לעמי והוא יען היותם משענת קנה לבית ישראל · בתפשם בך בכף תרוץ ובקעת להם כל כתף בימי סנחריב שנשענו עליך ובהשענם עליך בימי נבוכד נצר תשבר והעמדת להם כל מתנים כי בשני פעמים אלו נשענו עמי עליך ולא הועלת להם דבר · ועם זה שביארתי הותרה שאלה אחת שיש בפסוק זה והיא דלמה אמ' ב' ענינים אלה בתפשם וכו' ובהשענם וכו' אם לא שנאמ' שהוא כפל ענין במלות שונות והוא דוחק · כה אמ' ה' אלי"ם הנני מביא עליך חרב כו' והיתה ארץ מצרים לשממה וחרבה כאילו היתה מקודם מדבר ולא הגל היאור וידעו כי אני ה' יען אמר יאור לי ואני עשיתי כאמור · לכן יהיו העומדים בה כעומדים במדבר · לכן הנני אליך ואל יאוריך וכו' לא תעבור בה רגל אדם מרוב החמימות כאילו הוא במדבר או ארץ כוש שהיא חמה ביותר · ונתתי את ארץ מצרים שממה בתוך ארצות נשמות יר' לו' זו טעם היותם נשמות תקרא זאת שממה בערכם באופן שתהיה שממה תכלית השממות ועל זה הדרך ועריה בתוך ערים מחרבות תהיה שממה ולא יהיה עוד למבטח מזכיר עון · והנה אחד מהדברים שמזכירין עונותיהם של האדם הוא קיר נטוי ור"ל שמבטחם הוא כקיר נטוי שהוא מזכיר עון :

ובילקוט מביא בשם הנחומא ולא יהיה עוד לישראל למבטח ולמזכיר עון ר' יעקב בר זבדי בשם ר' אבהו כתיב שרפים עומדים וגו' בשתים יכסה פניו שלא להביט בשכינה ובשתים יכסה רגליו שלא יראו פני השכינה דכתי' וכף רגליהם ככף רגל עגל ראה מה כתיב ארבעה פנים לאחד וארבעה כנפים בשביל כפרתם של ישראל הוסיף להם עוד שהיה אמר הקב"ה יתכסו רגליהם שהם דומות לעגל תמן תנינן כל השופרות כשרים חוץ משל פרה תמן תנינן והרגת את האשה ואת הבהמה אם אשה חטאה בהמה מה חטאה אלא שלא תהא בהמה עוברת בשוק ואומר זו היא שנהרגה פלוני על ידה ומפני מה אמרו אין סוטה שותה בכוס של חברתה שלא יהיו הבריות אומרים בכוס זה שתה אשה פלונית ומתה וכה"א שור או כשב או עז כי יולד שור נולד ואין עגל נולד אלא שלא להזכיר עון · עכ"ל המדרש וכפי כוונת המדרש פי' הפסוק שכל זמן שהיה מלכות מצרים במעלה היו מזכירין טעם הדבר שהוא בשביל שהיו ישראל משועבדי' תחת ידו ע"כ נתן לו הש"י גדולה כמ"ש לעיל וכדאי' במכילתא זה לשונו ללמדך שלא היתה מלכות ירודה ממצרים אלא שנטלה שררה לשעה בשביל כבודן של ישראל הרי שהיו מזכירין ישראל כשהיו מזכירין כבודן של מצרים והיו מזכירין עונותיהם שהיו עושין במצרי' כמ"ש הללו עע"ז והללו עע"ז וע"כ מן הממלכות תהיה שפלה כדי שלא יזכר עון ישראל עוד א"כ ולא יהי' עוד וגו' לפי שיוחנן בן קרח עם יתר הפלטה היו הולכין למצרים כדי להבטיח עצמן במצרים וזה היה להם לעון כי ירמיה ע"ה צוה להם ע"פ ה' שלא ילכו לשם כמבואר בירמי' וכל זמן שהיה מלכות מצרים קיימת היה מזכירין אותו עון ע"כ צוה ה' לנביא שינבא על מפלתה של מצרים כדי שלא יהיה עוד זכרון העון קיימת :

בן אדם נ"כ מלך בבל העביד את חילו וגו' · מהר"יא ז"ל הגיד הכתוב שכל הצלחת שבאו לנ"כ היו בהשגחת ה' ומלותו לפי שהוא היה כלי זעמו ומטה משפטו ולכן אמר בדרך מליצה ולאות בן אדם נ"כ מלך בבל העביד את חילו עבודה גדולה אל צור וענין המליצה הזאת כאלו נ"כ היה שכירו של צור להחריב אותה או שכירו של הקב"ה ששלח אותו להחריבה ולכן אמר העביד את חילו עבודה גדולה את צור שעבד אותה בעבודת הקרבן שעשה בה כל ראש ר"ל מאנשי צור מוקרח והוא רמז להרוגים על ידי חרב שנכרת ראשם במלחמה ועל כתף מרוטה מאשר כרתו הזרוע ועשו אברים אברים כי זאת היתה העבודה שעשה נ"כ את צור ושכר לא היה לו ולחילו מצור כי נשארה חרבה ולא מלך הוא עליה אחר כך ומפני שאין הקב"ה מפקח שכר כל בריה ובריה אמר שהיה נותן אל נ"כ את ארץ מצרים לא שימלוך עליה אלא שישא המונה בשבי וישלול שללה ובוז בזה ואותו שלל ובזת מצרים תהיה שכר לחיל נ"כ והנה אמר שכר לחילו ולא אמר שכר אליו כמו שאמר למעלה ושכר לא היה לו ולחילו לפי שהשלל וביזה היה שכר לאנשי המלחמה לא למלך כי המלך לא יעשה מלחמה בעבור חמדת השלל כי אם לתכלית קנין כבוד הנצחון השיגם

לכן · את החזקה ואת הנשברת · החזקה אשר הנשברת תהיה שבורה כמו שהיתה והחזקה משל על ארצו שנשארה לו אחר שהכה אותו נבוכד נצר על נהר פרת : והפילותי מבואר הוא : וחזקתי · ונאק נאקות חלל לפניו · כבר פירשנו לעיל מהו נאקת חלל והוא הוצאת הנשמה מהקנה בקול בעת מותו : והחזקתי · תפלנה · כאילו נפלו שלא יהיה בהם כח : ונטה אותה · על דרך נטה את מטך : אל ארץ מצרים · כמו על וכמוהו רבים : ויהי · בן אדם · אל מי דמית בגדלך · למי את דומה בגדלך שתתפאר בהמונך ובגדלך ותחשב שלא תרד מגדולתך הנה אשור היה גדול ממך ונפל בידי אף אתה תפול והתל בגדולת מלך אשור על דרך משל והמשילו לארז בלבנון שהוא גבוה

רש״י

ושברתי את זרועותיו · אשבור את השנית ותהיין שתיהן שבורו׳ כלומר כבר לקח מלך בבל מלך האחד עוד אמסור לו יתר המלכות כולו : וחזקתי · לשון חוזק : והחזקתי · לשון אחיזה שאוחז בידו לסומכה שלא תפול וסופו יוכיח וזרועות פרעה תפלנה שאינו אוחז בהן : אל מי דמית בגדלך · בהתגדלך לנגדי אל מי היית סבור לדמות : הנה אשור שהפלתי כבר : ארז בלבנון היה · וחורש מצל · יער מסכך צל גדול : ובין עבותים : עצי רענן : צמרתו · ני״מה בלע״ז : תעלותי׳ · פוס״ין בלע״ז : אל כל עצי השדה · להשקותה והדוגמא בתרגומו של יונתן הא אתוראה דמי לארזא דלבנון וגו׳ כבעמוד: מים גדלוהו תהום רוממתהו · בעממיא סגיא בסמכוותא תקף ית מלכיא שעביד לתחו׳ מלכות׳ וית שולטניכוהי מני על כל מדינ׳ ארעא ומדרש אגדה ובין עבותי׳ היתה צמרתו מהיכן זכה לגדולה זו לפי שנמנע מעצת דור הפלג׳ שנאמר מן הארץ ההיא יצא אשור כשנכנסו כל באי העולם קליעה אחת לבוא בעצה למרוד בו אז היתה צמרתו כרוית לעצמה ולא נשתלשלה עמהם מים גדלוהו תהו׳ רוממתהו ועל ששמע לקול יונה בן אמתי שירד לתהו׳ ושבו אנשי נינוה מן החמס אשר בכפיהם : סרעפותיו · ענפיו : פארותיו · זמורותיו : ממי׳ רבי׳ בשלחו · פארותיו על ידי מים רבים בשלחו פארותיו כלומר נגדלו פארותיו ולשון שילוח נופל בהם כמו ושלח פארות : קננו · לשון קן : בסעפותיו · בענפיו : דליותיו · אף הם לשון ענפים הנטוים לאורך לכל צד כמין דליות הכר׳ שיסטרו״יילאש בלע״ז : וייף · לשון יופי : לא

וְשִׁבַּרְתִּי אֶת־זְרֹעֹתָיו אֶת־הַחֲזָקָה
וְאֶת־הַנִּשְׁבָּרֶת וְהִפַּלְתִּי אֶת־הַחֶרֶב
מִיָּדוֹ: וַהֲפִיצוֹתִי אֶת־מִצְרַיִם בַּגּוֹיִם
וְזֵרִיתִם בָּאֲרָצוֹת: וְחִזַּקְתִּי אֶת־
זְרֹעוֹת מֶלֶךְ בָּבֶל וְנָתַתִּי אֶת־חַרְבִּי
בְּיָדוֹ וְשָׁבַרְתִּי אֶת־זְרֹעוֹת פַּרְעֹה
כה וְנָאַק נַאֲקוֹת חָלָל לְפָנָיו: וְהַחֲזַקְתִּי
אֶת־זְרֹעוֹת מֶלֶךְ בָּבֶל וּזְרֹעוֹת פַּרְעֹה
תִּפֹּלְנָה וְיָדְעוּ כִּי־אֲנִי יְהוָה בְּתִתִּי
חַרְבִּי בְּיַד מֶלֶךְ־בָּבֶל וְנָטָה אוֹתָהּ אֶל־
אֶרֶץ מִצְרָיִם: וַהֲפִצוֹתִי אֶת־מִצְרַיִם
בַּגּוֹיִם וְזֵרִיתִי אוֹתָם בָּאֲרָצוֹת וְיָדְעוּ
כִּי־אֲנִי יְהוָה:
א וַיְהִי בְּאַחַת עֶשְׂרֵה שָׁנָה בַּשְּׁלִישִׁי
בְּאֶחָד לַחֹדֶשׁ הָיָה דְבַר־יְהוָה אֵלַי
לֵאמֹר: בֶּן־אָדָם אֱמֹר אֶל־פַּרְעֹה
מֶלֶךְ־מִצְרַיִם וְאֶל־הֲמוֹנוֹ אֶל־מִי
דָּמִיתָ בְגָדְלֶךָ: הִנֵּה אַשּׁוּר אֶרֶז
בַּלְּבָנוֹן יְפֵה עָנָף וְחֹרֶשׁ מֵצַל וּגְבַהּ
קוֹמָה וּבֵין עֲבֹתִים הָיְתָה צַמַּרְתּוֹ:
מַיִם גִּדְּלוּהוּ תְּהוֹם רֹמְמָתְהוּ אֶת־
נַהֲרֹתֶיהָ הֹלֵךְ סְבִיבוֹת מַטָּעָהּ וְאֶת־
תְּעָלֹתֶיהָ שִׁלְחָה אֶל כָּל־עֲצֵי הַשָּׂדֶה:
ה עַל־כֵּן גָּבְהָא קֹמָתוֹ מִכֹּל עֲצֵי
הַשָּׂדֶה וַתִּרְבֶּינָה סַרְעַפֹּתָיו וַתֶּאֱרַכְנָה
פֹארֹתָו מִמַּיִם רַבִּים בְּשַׁלְּחוֹ:
בִּסְעַפֹּתָיו קִנְנוּ כָּל־עוֹף הַשָּׁמַיִם
וְתַחַת פֹּארֹתָיו יָלְדוּ כֹּל חַיַּת הַשָּׂדֶה
וּבְצִלּוֹ יֵשְׁבוּ כֹּל גּוֹיִם רַבִּים:
וַיְּיִף בְּגָדְלוֹ בְּאֹרֶךְ דָּלִיּוֹתָיו כִּי־
הָיָה שָׁרְשׁוֹ אֶל־מַיִם רַבִּים:
ארזים

וְאִיתְבַּר יָת סַעֲדוֹהִי וְיָת שִׁלְטוֹנוֹהִי תַּקִּיפַיָּא דִּבְהוֹן הוּא תְּבַר יָת מַלְכְוָתָא וְאַרְמֵי יָת תּוּקְפָּא מִינֵּיהּ: וְאַגְלֵי יָת מִצְרָאֵי בֵּינֵי עַמְמַיָּא וְאִיבַדְּרִינוּן בִּמְדִינָתָא: וְאַתְקֵיף יָת מַלְכוּת מַלְכָּא דְּבָבֶל וְאֶתֵּן יָת תּוּקְפִּי בִּידֵיהּ וְאִיתְבַּר יָת תְּקוֹף פַּרְעֹה וִינַהֵם נְהוֹם מִטְּעַנֵּי חֶרֶב קֳדָמוֹהִי: וְאַתְקֵיף יָת מַלְכוּת מַלְכָּא דְּבָבֶל וּמַלְכוּת פַּרְעֹה תִּבְטֵיל וְיִדְעוּן אֲרֵי אֲנָא יְיָ כַּד אֶתֵּן תּוּקְפִּי בְּיַד מַלְכָּא דְּבָבֶל וְיִתְפְּרַע פּוּרְעֲנוּת מִן אַרְעָא דְּמִצְרָיִם: וְאַגְלֵי יָת מִצְרָאֵי לְבֵינֵי עַמְמַיָּא וְאֶבַדַּר יָתְהוֹן בִּמְדִינָתָא וְיִדְעוּן אֲרֵי אֲנָא יְיָ: וַהֲוָה בְּחַדָא עַשְׂרֵי שְׁנִין בִּתְלִיתָאָה בְּחַד לְיַרְחָא הֲוָה פִּתְגַם נְבוּאָה מִן קֳדָם יְיָ עִמִּי לְמֵימָר: בַּר אָדָם אֵימַר לְפַרְעֹה מַלְכָּא דְּמִצְרַיִם וּלְאִיתְרְגוּשְׁתֵּיהּ לְמַן דְּמֵיתָא בְּתוּקְפָךְ: הָא אֲתוּרָאָה דְּמֵיָא לְאַרְזָא בְּלִיבְנָן דְּנוֹפֵיהּ שַׁפִּיר וְסוֹכֵיהּ מְמַלַּן וְרָם בְּקוֹמְתֵיהּ וְעַל נִיגְדִין שְׁלַח שָׁרְשׁוֹהִי: בְּעַמְמַיָּא סַגִּי בְּסוֹמְכְוָתָא תְּקֵיף יָת מַלְכַיָּא שַׁעְבֵּיד לִתְחוֹת מַלְכוּתֵיהּ וְיָת שִׁלְטוֹנוֹהִי מַנֵּי עַל כָּל מְדִינַת אַרְעָא: עַל כֵּן רָאִים בְּתוּקְפֵיהּ מִכָּל מַלְכֵי אַרְעָא וּסְגִיאָה מַשִׁרְיָתֵיהּ וְאִיתְנַצַּחוּ סוֹמְכְוָתֵיהּ עַל עַמְמִין סַגִּיאִין בְּאִיתְנַצָּחוּתֵיהּ: בְּמַשְׁרְיָתֵיהּ כְּבִישׁ כָּל כְּרַכִּין תַּקִּיפִין וּתְחוֹת שִׁלְטוֹנוֹהִי שַׁעְבֵּיד כָּל מְדִינַת אַרְעָא וּבְטַלַּל מַלְכוּתֵיהּ יָתִיבוּ כָּל עַמְמִין סַגִּיאִין: וְאִיתְנַצַּח בְּסוֹמְכְוָתֵיהּ בִּסְגֵי גִּיבָּרוֹהִי אֲרֵי הֲוַת אֵימְתֵיהּ עַל עַמְמִין סַגִּיאִין: מלכין

מכל שאר עצי הלבנון : הנה אשור · יפה ענף שענפיו יפים : וחורש מצל · ענף שהוא מסתבך הרבה ועושה צל תחתיו מצל מן צלל והוא מפעל מבנין הפעיל ובא בפתח כמו מסב קלע ויבא בצרי הנני מסב את כלי המלחמה : ובין עבותים היתה צמרתו · הסעיף העליון יקרא צמרת אמר כי צמרת הארז הזה היתה בין עבותים בין אנפים מסתבכים וגבוה עליהם ונראה יפה או אמר עבותים על רבוי העלים בענפים כמו שפירשו רז״ל וענף עץ עבות והוא משל על מלכי האומות כי על כלם עלה ויונתן תירגם ועל ניגדין שלח שרשוהי ובדרש מהיכן זכה לגדולה זו לפי שנמנע מעצת דור הפלגה שנאמר מן הארץ ההיא יצא אשור שנעשו כל בעלי עולם קליעה אחת לבא בעצה ולמרוד בו אז היתה צמרתו לעצמה ולא נשתלשלה עמהם : מים גדלוהו · היה לו שפע מים לפיכך גדל כל כך כלומר היתה לו הצלחה גדול׳. תהום רוממתו׳ זכר תהום בלשון נקבה ובלשון זכר תהום אמר לא כי היא ואמר תהום שהוא לשון עומק מים רבים שלא יפסקו כן גדולתו לא היתה לה הפסק ימים רבים עד בא עתו : את נהרותיה הולך סביבות מטעה · נהרות התהום כלומר כל אחת מן הנהרות היוצאים מן התהום הולכים סביבות הארז הזה שהוא מטע התהום כמו שאמר תהום רוממתהו והתהום הוא משל לטובה ולהצלחה גדולה : ואת תעלותיה שלח אל כל עצי השדה אמר כי התהו׳ הוליכה נהרותיה סביבות זה הארז שהיא מטעה כלומר רבוי מימיה ותעלותיה שהם פלגי מים קטנים כמו תעלת הברכה אותם התעלות שלחה להשקות כל עצי השדה והמשל כי רוב הטובה והצלחה היתה למלך אשור והמעט לשאר מלכי הארץ ויונתן פירש המשל כן בעממיא סגי בסומכוותיה תקיף ית מלכיא שעביד לתחות מלכותיה וית שילטנוהי מני על מדינת ארעא : שלחה · קלה הלמ״ד וראויה להדגש ובדרש מים גדלוהו תהום רוממתהו על ששמע לקול יונה בן אמתי שירד לתהום ושבו אנשי נינוה מן החמס אשר בכפיהם: על כן גבהא קומתו · הא׳לף במקום ה״א : ותרבינה סרעפותיו ותארכנה פארותיו · הענין כפול במלות שונות כי סרעפותיו והסעיף והפארה אחת בשמות שונים והענף מסעף פארה סרעפותו כתיב בלא יו״ד הרבוי וקרי ביו״ד וכמוהו רבים : פארותיו · הא׳לף קודם לרי״ש : ממים רבים בשלחו · בשלח התהום מים רבים סביבותיו כמו שאמר מים רבים תחותה מים רבים ארכו פיזרותיו : בסעפותיו · פארותיו · הא׳לף קודם הרי״ש וי״ת המשל כן במשירייתיה כביש כל כרכין תקיפין וגומר : וייף · היו״ד הראשונה מאי״תן והשנייה פ״א הפעל שרשו יפה ויאמר האיתן איפה רפה ובחסרון למ״ד הפעל איף ייף וזה וייף הוא לקריאת בן כפתלי בחירק היו״ד הראשונה ונוח השנייה לקריאת בן אשר וייף בשוא הראשונה וחירק השנייה וקצת הספרים מצאתי בחירק הראשונה ובשוא השנייה לבן אשר וזו היא קריאה נכונה על משקל וישב : בארך דליותיו · הם הענפים הרמים מענין ארוממך יי׳ פי דליתני : ארזים

את החזקה ל׳ וחד ואת החזקה את האבדת אבקש ואיכון מן שטה חדא את ואת כל חד וחד לית דכוו׳ וסי׳ במסרא רבתא בערך את : וחזקתי ב׳ וסימ׳ וחזקתי את לב פרעה ורדף׳ וחזקתי את זרעות מלך בבל: תפלנה ב׳ וסי׳ אבני אלגביש תפלנה. וזרעות פרעה תפלנה : המונו ג׳ מ״ל וסי׳ בספר שפטי׳ סי׳ ד׳ · אל מי ג׳ וסימ׳ אל מי מכולנו דיהוא · בן אדם אמור אל פרעה · אל מי דמית בכה: שלוחה ו׳ וסי׳ נמסר בשמואל א׳ סי׳ י״ו : גבהא חד מן מלין דלית דכוו׳ כתיבין א׳ בסוף תיבותא וסי׳ נמס׳ במסרה רבתא בערך א׳ : בארך ג׳ בקריאה וסי׳ בארך יריעת האהל יהיה סרוח׳ ויף בגדלו בארך דליותיו · בארך אפים יפתה קצין · אנ״ך :

מנחה גדולה

השינם אינראוי לי לקחת יותר מכבוד שנאמון והצלחת הכיבוש והממשלה והוא היה מאמר נכבד מאוד שבחובו כל האומים ועל זה באמת נאמר כאן הנני נותן את נ״כ מלך בבל את ארץ מצרים המלכות והממשלה בארץ אשר יכבוש וכבר אמר אלכסנדרוס מוקדון בלכידת עיר אחת לגבוריו ואנשי הצבא אשר לו בהיותם שואלים ממנו מהו החלק אשר ירצה לקחת מהעיר ההיא והוא כי זה היה חלקו המלכות והממשלה והנצחון ההוא וכנגד חילו אמר ושלל שללה ובוז ביזה והיתה שכר לחילו כי השכר היה מיוחס לחילו אמנם על מלך בבל בפרט פעולתו אשר עבד בה נתתי לו את ארץ מצרים כי זה היה חלקו הממשלה והנצחון כמו שבארתי האמנם ביאר ואמר שלא גזר זה על ארץ מצרים בלבד כדי לתת שכר לכשדים כי הנה פרעה ומצרים נתחייבו לזה באמת מפני מה שעשו לישראל והוא מה שנ׳ למעלה יען היותם משענת קנה לבית ישראל ועל זה נאמר כאן נתתי לו את ארץ מצרים אשר עשו לי ר״ל תחת אשר עשו לי ואמנם אומרו אחרי זה ביום ההוא אצמיח קרן לבית ישראל היותר נכון אצלי שכאשר יראו ישראל חרבן מצרים שנבא יחזקאל כמו שנבא על קבוץ גליות יאמינו בגאולתם ויאמרו כמו שנתקיים מה שנבא על קבוץ הגליות יאמינו בגאולתם ויאמרו כמו שנתקיים מה שנבא על חרבן מצרים כך יתקיים מה שנבא על גאולתנו ועל ישועתנו ובזה האופן באמונתם ובדעתם יצמיח אז קרן גאולתם ויהיה ליחזקאל פתחון פה בתוכם שנתקיימו דבריו ושנאמן הוא לנביא להשם ע״כ : ולע״ד שרצה הקב״ה לשלם שכר נ״נ בהאי עלמא ושלא ישאר לו שום זכרון זכות שיעשה דבר מה בשליחותו של מקום שלא יקבל שכרו עליו כמו ששילם לו על העבר שפסע ארבע פסיעות לכבודו של מקום שע״כ זכה למלוכה כמש״זל וזה שאמר השם ית׳ בן אדם נ״נ העביד את חילו ושכר לא היה לו ע״כ הנבא שיהי׳ זה הכיבוש של ארץ מצרים לו לשכר כדי שיקבל שכרו מה שעשה בשליחותו של מקום וגם חילו יקבל שכרם בביזה שיקבלו וא״ע״פ שבלאו הכי נגזרה גזרה על מצרים על שהיו לישראל משענת קנה רצון אפשר לומר שהיה מצרים נלכד ביד מלך אחר ולא ביד נ״נ משא״כ עכשיו יהיה הוא הכובשה וז״ש לכן הנני נותן לנ״נ מלך בבל את ארץ מצרים וגו׳ כלו׳ לולי שאני רוצה ליתן לו שכרו הייתי נותן ארץ מצרים ביד מלך אחר א״כ שאני בעצמי הייתי שולח עליו פרענות שירדו לתהום או שיכסה עליהם הים כמו שנעשה לצור משא״כ עכשיו שאני רוצה ליתן לו ולחילו שכר עבודה של צור לכן הנני נותן לנבוכד נצר מלך בבל את ארץ מצרים ולפי שהמלך נוטל חלק בראש בביזה ע״כ אמר ונשא המונה ושלל שללה כי אעפ״י שהבזה יהיה ע״י חילו מ״מ הוא נוטל חלקו כחלק חילו ומחלקי׳ הבז ביניהם וע״כ תלה הבזה בו ובחילו וז״ש פעלתו אשר עבד בה ונתתי לו את ארץ מצרים וגו׳ · ואמר ביום ההוא וגו׳ נראה שנבואה זו היא מעין ודוגמת נבואת ירמי׳ אחרי שניבא על מצרים שיפלו ביד נ״נ אמר ואתה אל תירא עבדי יעקב ואל תחת ישראל וגו׳ וכל הנבואה והייעוד הטוב שכתב שם והוא לפי שהיו ישראל יתר הפליטה הולכים למצרים והיו גרים שם וכששמעו דברי ירמיהו על מפלת מצרים היו מתיראים שגם המה כמותם יפלו ויכלו עם המצרים ע״כ באתהו הנבואה שיאמר לישראל שהם אינם בכלל הזה ובגוים לא יתחשבו כי אם אעשה כלה בכל הגוים אשר הדחתיך שמה ואתך לא אעשה כלה ויסרתיך למשפט ונקה לא אנקך · שלא עליהם נאמר המקרה הרע שיקרה למצרים כי יפליא ה׳ בין ישראל ובין מצרים אע״פ שנשתקעו ביניהם לא יעשה בהם כלה כמו במצרים ושאר העמי׳ כמו כן בסגנון אחר ניבא זה יחזקאל ביום ההוא כשאציל ישראל מבין המצרים יכירו וידעו כל העמים כי עוד ידו נטויה על עמו ישראל להצילם כאשר הבטיחם התורה ואף גם בהיותם בארץ אויביהם לא מאסתים ולא געלתים לכלותם וגו׳ וז״ש ביום ההוא שיבא על המצרים כל האמור אצמיח קרן לבית ישראל במה אצילם עם היותם משוקעים בין המצרים למען יכירו וידעו כל העמים כי אני המכה אותם ולך אתן פתחון פה בתוכם שיראו שאתה נביא אמת וידעו כי אני ה׳ נאמן לקיים הבטחתי למצרים לרעה ולישראל לטובה :

ארזים לא עממוהו · כמו כל סתום לא עממוך ענין הסתר וכסוי ר"ל הארזים הגבוהי' שהם בגן אלהים לא יסתירוהו ולא יכסוהו כי הוא על כולם ובאמרו בגן אלהים הוא על דרך הפלגה והוא הגן שנאמר עליו ויטע יי' אלהים גן בעדן : וערמונים · כמו ולוז וערמון שהוא אילן שקורין קסט"ניר בלעז : כפראתיו · כאן הרי"ש קוד' לאל"ף : יפה עשיתיו · אמר עשיתיו להודיע כי מאת האל יתברך היתה הגדולה הזאת ולא כמו שהיה אומר בכח ידי עשיתי : לכן · אמר גבהת ואמר ויתן ודם כן דרך המקרא לדבר לנכח ושלא לנכח כאחד כמו שמעו עמים כול' והדומים לו : ואתנהו ביד אל גוים · ואתנהו בשוא הו"ו והוא עתיד במקו' עבר : איל · למדינחאי מלא בי"וד ולמערבאי חסר י"וד ופירו' בי"וד תקיף הגוי' וכן ואת אילי הארץ לקח תקיפי הארץ ואמר אל גוים על נבוכד נצר כמו שאמר בסדר עולם וכן אחז"ל בשנה ראשונה כבש נינוה : כרשעו גרשתיהו · כרשעו טעמו לפניו ולאחריו : ויכרתהו זרים · לפי שהמשילו לעץ אמר בו לשון כריתה וזרים ועריצי גוים אומר על הכשדים כמו שנאמ' עליהם ג"כ הגוי המר והנמהר וענין המשל מפורש : על מפלתו · ת"י על מפלת קטילוהי שרו כל עופא דשמי' ועל פגרי משרייתיה נחא כל חיות ברא : ואל פראותיו · הרי"ש קודם לאל"ף : למען · זה אשר עשיתי לו בעבו' שלא יתגאו שאר מלכים הגדולי' : כל שותי מים · כל ארזים ר"ל שותי מים שהם גבוהי קומה משפע המים אשר תחתיהם ור"ל במשל על הגלחתם במלוכ' כמו שפירשנו : ולא יעמדו אליהם בגובהם · אליהם בצירי מן אלה ואלון מאלים אשר חמדתם ויהיו שם כלל לכל עצי' או יהיו שם לאילן הנקרא בלע"ז אולמו וי"ת כמו אליהם בשוא ופתח האל"ף ולא יתרברבון להון בתוקפיהון כל עבדי מלכו : בתוך בני אדם · בכלל בני אדם כן ימותו המלכי' כמו שאר בני אדם : אל יורדי בור · כמו עם יורדי בור והוא הקבר · ויונתן תירגם עם נחתי גוב בית אבדנא : כה אמר · האבלתי כסיתי עליו את תהום · כאילו התהום שהיה מגדל אותו מתאבל עליו בהיותו נכרת כי כבר המשילו לארז ואמר עליו תהום רוממתהו ועתה יתאבל עליו ויתכסה שק עד"מ : האבלתי · פעל יוצא לשני : כסיתי · פעל יוצא לשלישי : כסיתי בגדי שם אך : ואמנע נהרותיה · נהרות התהום שאמר למעלה שהיו הולכים סביבות מטעה מנעתי אותם ממנו וייבש ויכלה וכבר פירשנו המשל למעלה : ואקדיר עליו לבנון · לפי שהמשילו לארז בלבנון אמר כי בנפלו קדרו עליו עצי הלבנון ובאמרו האבלתי כסיתי ואמנע ואקדיר להודיע כי מאת האל יתברך היתה לו הרעה . עלפה · שם תאר מן ויתעלף תתעלפנה הבתולות ועניינו רב היגיעה והבהלה עד שלא יוכל אדם לעמוד על עצמו ובדברי רז"ל שמא יתעלפה ועלפה תאר מבנין פעל שלא נזכר שם פעלו בתוספת ה"א ויאמר עלף בלי תוספת בשקל אכל לקח ותוספת הה"א בו כתוספת הה"א במלת אשה ליי' נחה נמה ובאמרו בלשון יחיד עלפה ר"ל כל אחד מן עצי השדה : מקול · וינחמו בארץ תחתיות · היתה להם נחמה בו כשירד שאול גם הוא על דרך שאמר ישעיה על מלך בבל גם אתה חלית כמונו : מבחר וטוב לבנון · סמוך על סמוך כמו מספר מפקד העם והדומים לו : גם הם · המלכים שהיו עמו היו חללי חרב כמוהו ואמר הם כי זכר עצי עדן ושותי מים והוא משל למלכים ואמר כי אשר ירדו לפניו נחמו בו ובמותו גם כן מתו עמו : וזרעו

ארזים לא עממהו בגן אלהים ברושים לא דמו אל סעפתיו וערמנים לא היו כפארתיו כל עץ בגן אלהים לא דמה אליו ביפיו: יפה עשיתיו ברב דליותיו ויקנאהו כל עצי עדן אשר בגן האלהים: לכן כה אמר אדני יהוה יען אשר גבהת בקומה ויתן צמרתו אל בין עבתים ורם לבבו בגבהו: ואתנהו ביד אל גוים עשו יעשה לו ברשעו גרשתיהו: ויכרתהו זרים עריצי גוים ויטשהו אל ההרים ובכל גאיות נפלו דליותיו ותשברנה פראתיו בכל אפיקי הארץ וירדו מצלו כל עמי הארץ ויטשהו: על מפלתו ישכנו כל עוף השמים ואל פראתיו היו כל חית השדה: למען אשר לא יגבהו בקומתם כל עצי מים ולא יתנו את צמרתם אל בין עבתים ולא יעמדו אליהם בגבהם כל שתי מים כי כלם נתנו למות אל ארץ תחתית בתוך בני אדם אל יורדי בור:

טו כה אמר אדני יהוה ביום רדתו שאלה האבלתי כסתי עליו את תהום ואמנע נהרותיה ויכלאו מים רבים ואקדר עליו לבנון וכל עצי השדה עליו עלפה: מקול מפלתו הרעשתי גוים בהורדי אתו שאלה את יורדי בור וינחמו בארץ תחתית כל עצי עדן מבחר וטוב לבנון כל שתי מים: גם הם אתו ירדו שאלה אל חללי חרב
וזרעו

מלכין תקיפין לא איתנצחו לקבליה בתקוף גבורה דהוה עימיה מן קדם יי שלטונין לא קמו קדם משיריתיה וגיברין לא יכילו בסומכותיה בתקוף גבורא דהורה עימיה מן קדם יי לא דמי ליה בתוקפיה: שפיר עבדתיה בסגי גיברוהי וזעו מן קדמוהי כל מלכי קדם בתקוף גבורא דהורה עימיה מן קדם יי: בכן כדנן אמר יי אלהים חלף דראימתא בקומתא ויהב מרותיה על מלכותיה וראים לביה בתוקפיה: ואימסריניה ביד תקיף עממיא איתפרע מיניה בחוביה תרכתיה: ושציוהי נוכראין תקיפי עממיא ורטשוהי על טוריא ובכל חיליא נפלא משיריתיה ואיתברו סומכותיה בכל פצידי ארעא ונחתו מטלל מלכותיה כל עממי ארעא ורטשוהי: על מפלת קטילוהי ישרון כל עופא דשמיא ועל פגרי משיריתיה נחא כל חית ברא: בדיל דלא ירמון בתוקפיהון כל מלכי קדם ולא יתנון ית מרותהון על מלכותא ולא יתרברבן להון בתוקפהון כל עבדי מלכו ארי כולהון איתמסרו למותא לארעא ארעיתא בגו בני אינשא עם נחתי גוב בית אבדנא: כדנן אמר יי אלהים ביום אחתותי יתיה לשאול איתאבלו עלוהי חפרת עקאית עלמא וחרובא מדינתא וזעו עממין סגיאין וחשוכית עלוהי אפי מלכיא וכל מלכי עממיא עלוהי טפחו כתפא: מקל מפלתיה אזעית עממיא באחתותי יתיה לשאול עם נחתי גוב בית אבדנא ואיתנחמו בארעא ארעיתא כל מלכי קדם שלטונין ועתירי ניכסיא כל עבדי מלכו: אף אינון עימיה איתחתו לשאול עם קטילי חרבא :
ושלטנוהי

רשי

לא עממוהו · לא כהו תארו כלומר לא היה בהם אחד נאה ממנו : בגן אלהים · כלומר בכל העולם : ערמונים · קסט"ניים בלע"ז : כל עצי עדן · כלומר כל המלכים המשובחין : יען אשר גבהת בקומה · כך אמרתי למסור ביד אל גוים · ביד קשה שבגוים ביד נבוכד נצר כתרגו' דאמר מר שנה ראשונה כבש נינוה : עשה יעשה לו · נבוכד נצר ככל רצוני : ויטשוהו · ניפילוהו לארץ כמו ויטש על המחנה : על מפלתו ישכנו וגו' · כתרגומו על מפלת קטילוהי : עצי מים · שהם רכי' וחלשים אלא שענפיהם רבים וארוכין מחמת לחלוחית המים אין להם לדמות עצמן לארזי עדן כלומר לא היה לו להתגאות על ישראל ולא יעמדו עליהם : אל בין עבותים · לא יתגאו להשות גבורת' שותן מים של עבי עבותי' : ביום רדתו שאולה · כשהשפלתי את מלך אשור ביד אויבו : האבלתי · עליו אבלים רבים שהיו סומכין עליו : כסיתי עליו את תהום · כסיתי בשבילו את תהום שהיה רגיל להשקותו ולגדלו כמו שאמור למעל תהום רוממתהו אותו הי' כסיתיו שלא יעלה ויבכה את תבערתו כלומ' החלשתי את עוזריו : ואמנע נהרותיה · שהיו הולכין סביבו' מטעה : ויכלאו מים רבים · שהיו מאריכין פארותיו כמו שאמר למעל' ותארכנה פארותיו ממים רבים : ואקדיר · בשבילו לבנון ואקדיר לשון שחרות : וכל עצי השדה · שהיו תעלותיו שלוחים אליהם כמו שאמר למעלה : עליו עלפה · בשבילו פסק לחלוחם כאדם שמתעלפ' ורוחו פורחת פשמי"ר בלע"ז : וינחמו בארץ תחתיות · שאר יורדי גיהנם קבלו תנחומי' אמרו אף זה כמונו : וזרעו

ביפיו ב' וסימ' לא דמה אליו · מלך ביופיו : יפה ה' בקריאה וסימ' וכאבשלום לא היה איש יפה בכל הארץ · יפה עשיתיו ברוב דליותיו · את הכל עשה יפה בעתו · טוב אשר יפה לאכול ולשתות · הנך יפה דודי אף נעי' : למען אשר לא יגבהו חד מן ל"ד פסו' דאית בהון לא ולא ולא קדמא קרחי ותרין אחרנין נסבין וי"ו וסימ' נמסר במסר' רבתא בערך לא : שאלה ט' בקריא' ח' חס' וא' מלא וסימ' ויקומו כל בניו וכל בנותיו לנחמו וימאן · לא ירד בני עמכם כי אחיו מת · ולקחתם גם את זה מעם פני וקרהו אסון · והיה כראותו כי אין הנער ומת והורידו · ואם בריאה יברא יי' · וירדו הם וכל אשר להם חיים · ביום רדתו שאלה · מקול מפלתו הרעשתי · גם הם אתו ירדו · והד ישובו רשעים לשאלה כל גוים · וכולהון חסר במ"ב לא ירד · ישובו רשעים :

מנחה גדולה

בן אדם הנבא וגו' הלילו הה ליום וגו' מהר"יא ז"ל כבר בארתי למעלה שדרך הנבואות כן הוא שפעמים תבוא הנבואה לנביא על ענין אחד קרוב לבוא ומיד יודיעהו ענין אחר ממינו שהוא לזמן רחוק או לאחרית הימים וכמו שפירשתי בענין צור שלא לבד ניבא יחזקאל החרבן העתיד לבוא עליה בקרוב הבל גם ניבא על חרבן אחר שהיה עתיד לבוא עליה אחרי ימים רבים כן היה הענין במצרים כי הנה הנביא יחזקאל נבא בפרשיות האלה שפירשתי על חרבן מצרים הקרוב לאותו זמן ומיד באה לו נבואה אחרת ממה שעתיד שתחרב מצרים חרבן אחר יותר מופלג ממה שעשה נ"נ ויהיה זה באחרית הימים ועל זה באה הפרשה הזאת בן אדם הנבא ואמרת כה אמר ה' אלקי' הלילו הה ליום ר"ל החרבן הזה שנבאתי על מצרים בימי נ"נ כאפס ותוהו תחשב לו בערך אל חרבן אחר שיהיה למצרים אח"כ ביום השם הגדול והנורא שהוא יום קבוץ הגליות וכאילו אמר אל תיילילו על החרבן הזה אבל הלילו על אשר יהיה ביום השם שהוא יהיה יום ענן ועת גוים ר"ל עת שיפלו בו גוים רבים ואז תבא חרב גדול במצרים וממנו תהיה חלחלה בכוש בשמעם חללי מצרים ולכן זכר בחרבן הזה כוש ופוט ולוד וכל הערב וכוב ובני ארץ הברית שעם המצריים בחרב יפלו והאומות ההמה רובם לא זכרם ירמיהו בפרשת כוס יין החימה כי לא היה אלה בכלל החרבות שהחריב נ"נ אבל הם עתידים ליחרב לע"ל כמו שיתבאר ועל זה אמר ג"כ כה אמר ה' ונפלו סומכי מצרים ר"ל שהאומות אשר יבאו לסמוך את מצרים ולעוזרו יפלו ג"כ תהם חללים הרבה ע"כ : ולע"דן לפי שאמר למעלה אצמיח קרן לבית ישראל וגו' והיתה הכוונה בזה כמו שניבא ירמיהו שיציל הש"י את ישראל הדרים במצרים שלא יעשה בהם כלה כמו במצרים כמו שאמר ירמיה ויסרתיך למשפט ונקה לא אנקך כמו שכתבתי למעלה והנה אע"פ שהיתה ההבטחה שלא יעשה בהם כלה ככל הגוים מ"מ נאמר שם ויסרתיך למשפט והכוונה כמו שניבא עליהם ירמיהו אם אתם שום תשימון פניכם לבא מצרים ובאתם לגור שם והיתה החרב אשר אתם יראים ממנו שם תשיג אתכם בארץ מצרים וגו' וכל הנבואה הנאמר שם לזה אמר הש"י ליחזקאל בן אדם אעפ"י שאמרתי לך ביום ההוא אצמיח קרן לבית ישראל הכוונה בו שלא אעשה בהם כלה אבל מ"מ אסרם למשפט וע"כ הלילו הה ליום כי קרוב יום של מצרים ג"כ קרוב יום לה' שאמר לישראל ויסרתיך למשפט שגם כמה נלקו עם המצרים יום ענן עת גוים יהיה זה יום הענן יהיה כשיהי' עת שילקו הגוים ע"י נ"נ גם ישראל ילקו בכלל בנבואת ירמיהו וזה שאמר ובני ארץ הברית אתם בחרב יפלו ר"ל ישראל שהיה סומכים על הברית שכרת להם פרעה · או ירצה ובני ארץ הברית ישראל שהיה להם ארץ ישראל שנקרא ארץ הברית על שם שכרת ה' אתם ברית לתת להם ארץ כנען :

בן אדם שא קינה על פרעה מלך מצרים וגו' הנה גבי צור לא הזכיר שם המלך כי אם שא קינה על מלך צור לפי שלא היה לו מעלה מצד עצמו כי אם במה שהיה מלך צור זו היא מעלתו ע"כ לא מזכיר שמו כי אם מלך צור משא"כ פרעה שמלבד שהיה לו מעלת מלך מצרים גם היה לו מעלה מצד עצמו ע"כ אמר פרעה מלך מצרים · א"נ לפי ששם פרעה לא היה שם העצם של מלך כי אם היה שם התואר על המלוכה כמו שאחז"ל ע"כ בהזכיר המלכות מזכיר ג"כ שם פרעה שהוא שם משותף אל המלוכה · ואמר שא קינה וגו' אע"פ שבנבואה ראשונה על פרעה כלל גם שניהם בנבואה אחת כמ"ש על פרעה ועל מצרים כלה משא"כ לענין הקינה שא קינה על פרעה בפני עצמו ועל המונו בפני עצמו · והטעם כיון שהיה לפרעה עונש מפורש לעצמו שלא ישוב עוד לכתר המלוכה כמו שהיה כי אם ממלכה שפילה כמפורש לעיל ע"כ שא עליו קנה בפני עצמו · ואמר כפיר גוים נדמת וגו' שהיית סבור שאתה מושל ביבשה ובמים כי אמרת לי יאור
ואני

וזרועו ישבו בצלו בתוך גוים · אותם המלכים שהיו זרועו ועוזריו שישבו בצלו בתוך גוים ירדו אתו לשאול אל חללי חרב וי״ת וזרועו ושלטנוהי אתברו מתוקפיהון בגו מלכותא: אל מי דמית ככה · אמר כנגד פרעה אל מי מכל עצי עדן דמית אם אתה סבור שדמית למלך אשור בגדלך שהיה ארז בלבנון הנה אשור נפל גם אתה תפול : והורדת את עצי עדן · כמו שנפלו וירדו שאר המלכים כן תרד אל ארץ תחתית גם אתה : בתוך ערלים · הם ערלי לב ועל דרך הזה ת״י חיבייא: הוא פרעה · כאילו אמר אתה פרעה את שדרך המקרא לדבר לנכח ושלא לנוכח כאחד כמו שמעו עמים כולם · והדומים להם: ויהי בשתי עשרה שנה · למלכות צדקיהו שנה אחת אחר החרבן: בן אדם

וזרע ישבו בצלו בתוך גוים:
אל־מי דמית ככה בכבוד ובגדל
בעצי־עדן והורדת את־עצי־עדן
אל־ארץ תחתית בתוך ערלים תשכב
את־חללי־חרב הוא פרעה וכל־
המונה נאם אדני יהוה:
א ויהי בשתי עשרה שנה
בשני־עשר חדש באחד לחדש היה
דבר־יהוה אלי לאמר: בן־אדם
שא קינה על־פרעה מלך־מצרים
ואמרת אליו כפיר גוים נדמית ואתה
כתנים בימים ותגח בנהרותיך
ותדלח־מים ברגליך ותרפש נהרותם:
כה אמר אדני יהוה
ופרשתי עליך את־רשתי בקהל
עמים רבים והעלוך בחרמי:
ונטשתיך בארץ על־פני השדה
אטילך והשכנתי עליך כל־עוף
השמים והשבעתי ממך חית כל־
ה הארץ: ונתתי את־בשרך על־
ההרים ומלאתי הגאיות רמותך:
והשקיתי ארץ צפתך מדמך אל־
ההרים ואפקים ימלאון ממך:
וכסיתי בכבותך שמים והקדרתי
את־כככביהם שמש בענן אכסנו וירח
לא־יאיר אורו: כל־מאורי אור
בשמים אקדירם עליך ונתתי חשך
על־ארצך נאם אדני יהוה:
והכעסתי לב עמים רבים בהביאי
שברך בגוים על־ארצות אשר לא־
י ידעתם: והשמותי עליך עמים
רבים ומלכיהם ישערו עליך שער
בתפשם

ושלטונוהי איתברו מתקפהון בגו מלכותא: למן דמית כדין ביקר ובירבו במלכי קדם ותיתחת עם מלכי קדם לארעא ארעיתא בגו חייביא תשכב עם קטילי חרבא הוא פרעה וכל איתרגושתיה אמר יי אלהים: והוה בתרתא עסרי שנין בתרי עסר ירחין בחד לירחא הוה פתגם נבואה מן קדם יי עימי למימר: בר אדם טול אליא על פרעה מלכא דמצרים ותימר ליה תקיף בעממיא הוית ואת כתנינא כימיא ואנחתא במשריתך ואזעתא עממיא בסומכותך ואחריבתא מדינתהון: כדנן אמר יי אלהים ואפרס עלך ית מצרתי בקהל עממין סגיאין ותיתאחד בסריגתי: וארטשינך בארעא על אפי ברא אירמי נבילתך ואשרי עלך כל עופא דשמיא ואסבע מינך חית כל ארעא: ואתן ית בסר קטילך על טוריא ויתמלון חיליא פגרי משריתך: ואַרוי ארעא דהניתא מדמך על טוריא ופצידיא יתמלון מינך: ותחפינך עקא באבהיותי ית זיו יקר מלכותך מן שמיא יזערון עם משריתך דהוו סגיאין ככוכביא מלך במשריתיה יחפינך בעננא דסליק וחפי ית שמשא וכסהרא בממלא מזהר נהוריה: כל שבילי אורחתיך דמתקנין ונטירן בגויך הא כמנהרי זהריא בשמיא אקלקלינון עלך ותחפי עקא כקבלא ית ארעך אמר יי אלהים: ואזיע לב עממין סגיאין באיתיותי תבירי קרבך לביני עממיא למדינן דלא ידעתנון: ואצדי עלך עממין סגיאין ומלכיהון יתמאון עלך תימרה באיתכנו ותהון

רשי

לב

וזרועו ישבו בצלו · ועוזריו אשר ישבו בצלו: אל מי דמית ככה · אתה פרעה אל מי מעצי עדן דמית שיהא ככה גדול כאשור בכבוד ובגודל והרי ראית שהורדתיו שאול ואף אתה והורד׳ עם עצי עדן עם שאר מלכים חזקים: אל ארץ תחתית גיהנם: כפיר גוים נדמית ואתה כתנים בימי׳ · היה לך לרבוץ תוך יאוריך כמשפט הדגי׳ ולא לצאת אל היבשה ונתגאות בלבך ונדמית בעצמך לכפיר השליט ביבש׳ ויוצא לטרוף טרף: ותגח בנהרותיך · ותצא חוץ עם נהרותיך לשון גוחי מבטן כי יגיח ירדן והורב ישראל מגיח ממקומו לשון דבר הנובע ויוצא מבית מסתרים: ותדלח לשון עכירה: ברגליך · רגלים לא היו לך ועשית לך רגלי׳ כחית הארץ לעבור מימי הארצות ולרפוס נהרות׳ והדוגמא כתרגו׳ יונתן ואגחתא במשרייתך ואזעתא עממיא בסומכוותך ואחריבתא מדינתהון: בחרמי · לשון מצודה והרבה יש במקרא יגורהו בחרמו מצודים ותרמים: ומלאתי הגאיות רמותיך השלכתך כמו רמה בים ויש אומרים דמותיך לשון רמה כמו וירם תולעים ויבאש: והשקיתי ארץ צפתך · ארץ אשר אתה צף בה על פני מימי יאוריך כמו כפו מים על ראשי ויצף הברזל אותה הארץ אשקך מדמך: אל ההרים · הגבוהים: שבה צפתך טונפרוטמ״נט בלע״ז: ואפיקי׳ · ראוי״ש בלע״ז: וכסיתי בכבותך שמים · כשתכבה תבערתך יעלה העשן ויכסה השמים ויחשיך המאורות כלומר כל שומעי שמעך יתאבלו וישתוממו כי ידאגו איש לנפשו לאמר גם עלינו יעמוד המשחי׳: כל מאורי אור בשמי׳ · שרי׳ של מעלה מליציך: בהביאי שברך באיתיותי תבירי קרבך לביניהון: והכעסתי לב׳ · כלומר ירגז ויחרד לבם: והשימותי · לשון תמהון · בעופפי

שא קינה · כי כן יקוננו עליו המקוננים: כפיר גוים נדמית · כמו כפיר אריות בתוך חית השדה כן נדמית את׳ בתוך הגוים: ואתה כתנים בימים · וכן היית כמו התני׳ הגדול בימי׳ כמו שאמר עליו גם כן התנים הגדול הרובץ בתוך יאוריו ומ״ש כתנים במקו׳ כו״ן כמו שכתבנו: ותגח בנהרותיך · ותוציא כמו כי יגיח ירדן אל פיהו ופי׳ ותוצי׳ מים בנהרותיך אל היבש׳ ובי״ת בנהרותיך כבי״ת בך לריגו ננגח והדומים לו או יהיה ותגח מבנין קל ופי׳ ותצא עם נהרותיך לשטף את הארץ והנהרות הם משל לחיילותיו : ותדלח מים ברגליך · שאר מים של שאר ארצות : נהרותם · נהרות מים שזכר : ותדלח ותרפוש · ענין אחד במלות שונות ענין הדרים׳ במים עם עכירות המים כי כשדורס אדם במים שאינ׳ עמוקי׳ שיוכל לגעת ברגלו בארץ מעל הטיט ומעכיר המים וזה משל שהיה נלחם בגוים רבים ומשחית ארצותם · ותירגם יונתן ותגח ענין מלחמ׳ שתרגם ואגחת במשיריתך וגו׳ : כה אמר · רשתי · ואמר בחרמי לומר כי האל יתברך יהיה עמה׳ להשחית מצרי׳ וחרמי כמו רשתי וכן יגודו חרם ות״י רשתי מצודתי וחרמי סריגתי כי הרשת עשוי מעשה סירוג : ונטשתיך · מבואר הוא : אטילך · כמו אשליכך וכן ויטילו את הכלים : נתתי את בשרך · כתרגומו ית בשר קטיליך כי לא אמר על פרעה לבדו אלא עליו ועל עמו׳ ואמר על ההרים שיחשבו להשגב בהרי׳ ושם יהרגו או העופות ישאו אותם על ההרי׳ : רמותיך · שיהיו הגאיות והעמקי׳ מלאים מן הפגרי׳ ועוד ירומו ויגבהו עגירים מרוב ההרוגים ותירגם יונתן ויתמליין חלייא פגרי משירייתך ויש מפרשים רמותך הגבהתך שהיית גבה לבב ומתגא׳ ברוב חיילותיך אני אמלא הגאיות מהם : והשקיתי ארץ צפתך מדמך אל ההרים · צפתך מן כפו מים על ראשי ומלת צפתך בינוני לנקבה מנחי העי״ן אמר הרנך הצפים המים עליה ר״ל ארץ המישור עתה אשקה אותה מדמך ר״ל מדם חלליך ויהיה הדם צף עליה כמו המים ועוד אל ההרים כלומר עד שיגעו על ההרים וזה דרך הפלגה וכתב אדוני אבי ז״ל כי אמר זה בעבור יאור מצרי׳ שיצא להשקות השדות וקרא הארץ צפה לפי שצפים המים עליה כמו שקרא הארץ זבת חלב ודבש לפי שהחלב זב עליה : ואפיקי׳ ימלאון ממך · מדם חלליך או מפגריהם ויונתן תירגם ארץ צפתך ארע דהנייתא ר״ל ארץ דשנה : וכסיתי · בכרי הס״מך : בכבותך · כשתכבה אותך ר״ל כאילו היה נר מאיר מרוב גדולתו ובכבותו יעלה עשן גדול עד שיכסה השמים שלא יראו וכן כל ענין הפסוק משל על דרך הפלגה מרוב הצרה שתהיה לו : כל מאורי אור · חמשת הככבים המאירים על הארץ וכל זה דרך משל כי כל מי שתבא עליו הצרה ידמה לו כל העולם חשך : והכעסתי לב עמים · שיהיה לבבם סר וזעף עליך מפחדם שיפחדו על עצמם ותירגם יונתן ואזיע לב עמהון סגיאין : בהביאי שברך בגוים · האנשים הנשברים והנגפים בך ועל הדרך הזה תירגם יונתן באותיותי תבירי קרבך לביני עממיא או פירושו בהביאי באזניהם קול השבר ושמעו : והשימותי · ענין תמהון כמו כאשר שממו עליך רבים והדומים לו : ישערו עליך שער · זכר השם אחר הפעל הנגזר מהשם לחזק הענין כמו וילם דוד לוט והדומים להם : בעופפי

אל מי ג׳ בקריא׳ וסימ׳ ויאמר יהוא אל מי מכלנו · אל מי דמית בגדלך · אל מי דמית בכה : בשני עשר ו׳ בלישא וסימ׳ נמסר בסדר תצוה : כתנים ג׳ בקריא׳ וסי׳ בירמיה סימן י״ה : בימים ה׳ דגשים בקריא׳ וסימ׳ פרו ורבו ומלאו · כל אשר לו סנפיר · וכל אשר אינלו · ואתה כתנים בימים : בימים וכל תהומות : ומלאתי ד׳ בקרי׳ וסי׳ את דבריך · את הריו חלליו · את הבית הזה כבוד · ומלאתי הגאיות : וירח ט׳ בקריאה וסימ׳ וידם השמש וירח עמד · שמש בגבעון דם וירח בעמק · חשך השמש בצאתו : שמש וירח קדרו · וחברו תרויהון ביואל · וכסיתי בכבותך שמים · יומם השמש לא יככה · הללוהו שמש וירח · וירח יקר הולך :

מנחה גדולה

ואני עשיתני וז״ש שבער היית בדעתך שאתה כפיר גוים נדמת כמו הכפיר שכחו וחיותו הוא ביבשה וגם כתנים בימים שכחו וגבורתו הוא במים כך אמרת שאתה מושל על הים ועל היבשה וע״כ בשתיהם תלקה כי ופרשתי עליך את רשתי שהוא שפורשין על החיות ביבשה וגם והעלוך בחרמי הוא שפורשין על הדגים שבים : ומהר״יא ז״ל כתב ותגח הוא לשון נגיחה כמו כי יגח שור איש ר״ל ואתה כאחד מהתניני׳ בימים ובהיותך שמה תגח בנהרותיך ר״ל ואתה כאחד מהתנינים בימים ובהיותך שמה תגח בנהרותיך ר״ל אתה מנגח לכאן ולכאן בתוך נהרותיך והיה זה משל לפרעה שהוא התנים הגדול הרובץ בתוך יאוריו ונהרותיו הם משל לחילותיו ולמצרים ולארצו שמשם היה מנגח ימה ולפונה מלשון בך צרינו ננגח ותרפוס נהרותם הוא משל לשאר הארצות והמלכיות שהיה נלחם בהם ומשחיתם וכבר נטה יונתן לפי׳ זה ע״ש ואמר כל מאורי אור בשמים וגו׳ אפשר לפרש הפסוק הזה לא בדרך משל אלא על הוראת השמיימות כי אין ספק שהשמש והירח וכל מאורי אור מורים על מלכי האדמה בהצלחתם ורעתם והקמתם והשפלתם וכבר בארתי למעלה שהשמים יורו ויחייבו כפי המסודר אליהם מהשכלים המניעים אותם והמה ישדרו וינהיגו כפי הרצון האלהי השופע עליהם וכמ״ש אל אשר יהיה שמה הרוח ללכת ילכו ולזה באמר כאן שכאשר יכבה ויכלה ממשלת פרעה וכבודו הגרמיים יורו על השפלתו וזהו כסוי השמים וקדרות הכוכבים שלא יאירו אורם כלו׳ שלא ישפיעו טובה על מצרים ויאסף מזה שאתן חשך על מצרים שהיא נרת כ״נ ואומרו והכעסתי לב עמים ענינו שעמים רבים כשישמעו שהחריב נ״נ את ארץ מצרים יכעסו ויהיה לבבם סר וזעף מפחדם שככה יעשה להם ותנא אומרו בהביאי שברך בגוים ר״ל כשידברו ויגידו שברך ורעתך בגוים ע״כ : ולע״דנ כל מאורי אור וגו׳ ונתתי חשך על ארצך לפי שכבר לקה פרעה בחשך כאשר לא רצה לשלוח את ישראל מארצו ע״כ גם אתה דוגמא השקוהו מאותן מכות שכבר הרגישו לערם כדי שכאשר ישמעו מפרענות אלו מיד יבהלו דמאן דנכית ליה חויא אפי׳ חבלא מבעית ליה ולזה הטעם תמצא כמה דברי׳ ויעוה׳ שניבא כאן דומות למכת מצרים שכמו שלקה היאור כמו כן ותדלח מים ברגליך וגו׳ והשכנתי עליך כל עוף השמים דמיון לארבה והשבעתי ממך חית כל הארץ דומה למכת ערוב · והשקתי ארץ צפתך מדמך נגד דם · ונתתי חשך כמשמעו · בעופפי חרבי על פניהם הוא הדבר ואבדתי את כל בהמתה הוא כנגד ברד שהיה הורג בהמתם ושדדו את גאון מצרים הוא המחון שאדם מתגאה בהם כנגד ויכללו את מצרים אז אשקיע מימיהם וגו׳ באופן שימותו הדגים כאשר היה במצרים והדבה אשר ביאור מתה והכעסתי לב עמים רבים וגו׳ והשמותי עליך עמים רבים ומלכיהם ישערו עליך וגו׳ דמיון אז נבהלו אלופי אדום וגו׳ וכן מציכו למעלה דמיון וקרוב למכת מצרים כד דייקית ביה וכן אמר והאבדתי גלולים והשבתי אלילים וגו׳ דמיון בכל אלהי מצרים אעשה שפטים וגו׳ · וכן כולם :

בן אדם נהה וגו׳ מהר״יא ז״ל אחרי שראה הנביא קינת פרעה והרבנו ע״י כ״כ שראה אותם בשנת י״ב למלכות צדקיהו זכר שאחרי זה י״ד יום באותה שנה בחדש עצמו באתהו הנבוא׳ להודיע חרבן אחר שיהיה על מצרים ולכן כאמר כאן השנה וימי החדש באומרו בחמשה עשר לחדש ולא זכר מה היה החדש ההוא לפי שהיה החדש שנזכר למעלה ונסמך על מה שכתוב שם ועגין

בעופפי חרבי על פניהם · בהבריקי ולהטי אותה על פניהם להפחידם ולהודיעם כי בה יהרגו׳ בעופפי ענין בהירות והבריקה כמו תעופה כבקר תהיה ויש לפרש גם כן ענין תנועה כלומר כהניעי ועופפי אותה על פניהם וענין התנועה קרוב לענין העיפה ובדברי רז״ל אין מדליקין בגרי מפני שהוא עף כלומר שהוא פורח ונע מן הנר הנה והנה ויונתן תירגם באיתיותי עלך דקטלין בחרבא וחיגון חזן : וחרדו לרגעי׳ · מרגע לרגע יחרדו ויונתן תירגם לרגעים מן רגע הים ויזועון מן קדם תבריהון : איש לנפשו · כל אחד ואחד יחרד על עצמו ויפחד ברואם מפלתך : כי כה אמר · תבואך · תבא לך : בחרבות · מבואר הוא : והאבדתי · מעל מים רבים · שהיתה גדלה על מים רבים כי מים רבים היו במצרים ביאורים ואגמים לבד היאור הגדול ולא תשאר בה בהמ׳ שתעבור בהם כי שממה תהיה ופירש הענין ואמר ולא תדלחם רגל אדם עוד ופרסות בהמה לא תדלחם ותדלחם כמו תרפסם ובאמרו עוד רוצה לומר זמן רב כמו ולא יספו עוד גדודי ארם : אז אשקיע מימיהם · כשהמים רבים במקו׳ אחד יש בהם עומק ונקראו שוקעים לפי שהגופל בהם שוקע למטה וכן אמר ושקעה כיאור מצרים ואמר שלא ישקו מהם השדות והגנים שהארץ תהיה מחוץ אדם ובהמה הנה הם שוקעים :ונהרותם כשמן אוליך · זכים כשמן כי המים שתעבור בהם רגל אדם ובהמה הם עכורי׳ויונתן תירג׳ וכבן אשקיט לעממיה ומלכיהון בניח אדבר ובמקלת כוסחות בכן אגליתי למכיותחהון ומלכיהון בניח אדבר : בתתי · ונשמה ותהיה נשמה הארץ ממלואה ואע״פ שעמד הטעם במלת ונשמה טעמה דבק עם ארץ נשמה בינוני לנקבה מבנין נפעל מן שמם : קינה היא · כמו שאמר בתחלת׳ הענין אמר בסוף גם כן : קינה היא וקוננוה · אמרו אותה בקול קינה וי״ת אליתא היא נבואתא ותהי לאליא : בנות הגוים תקוננה אותה · בני הכפרים אשר בגוים יקוננו אותה וכן תירגם יונתן כפרני עממיא יילכון יתה ויש לפרש בנות כמשמעו נשים כי המספד והקינה היא מנהג הנשים כמו שאמר וקראן למקוננו׳ ותבאנה תקוננה דגש נו״ן הנקבות לחסרון נו״ן הכפל לבנין המרובע או פירו׳ בנות הגוים קהלות הגוים כמו בת ציון בת אדם ספי׳ עדה : ויהי בשתי עשרה שנה מבואר הוא למעלה : בחמשה עשר לחדש · ולא זכר איזה חדש סמך בזה לפי שזכרו למעלה בשני עשר חדש : בן אדם נהה על המון מצרים והורידהו · אמר נהה כמו שאמר שא קינה לא שהנביא יקונן ויגהה עליהם אבל ישמח על מרבגם ועל אבדם אלא שיאמרו הדברים שיקוננו בהם המקונני׳ והנוהים עליהם : והורידה · פירושו לפניו : אל ארץ תחתיות · רוצה לומר שיורידהו בדברו ובנבואתו ויש מפרשים אותו מענין אריד בשיחי ואם הם שנים שרשים : אותה ובנית גוים אדירים · לא מצרים לבדה אלא הוריד אותה ובנות גוים אדירי׳ הגוים אדירים כולם ירדו מגדולתם ויספו וירדו אל ארץ תחתיות ויאבד שמם ובנות קהלות כמו בת אדום בת בבל : תחתיות · הם קבוץ תחתיות : ממי נעמת · אתה חושב להיות נעים ויפה והלא כל המוני הגוים שיחשבו להתגבר ולעמוד ביפים ירדו ממעלתם ואתה תחשוב לעמוד : רדה והשכבה את ערלים · רד כמו שהם ירדו ותשכב עם ערלי לב ורשעי המוני הגוים בבקר והשכבה מקור בתוספת ה״א מבנין הפ״על שלא נזכר פעלו כי לא יבא ממנו צווי כמו שכתבנו בספר מכלל בחלק הדקדוק ממנו : מתוך חללי חרב יפולו · שגם הם יהיו חללי חרב : חרב נתנה · כמו לחרב נתנה · משכו אותה וכל המוניה · משכו צווי לגזרת פעול המ״ם נקראת בקמץ חטף וכן אמר המסרה עליו לית וחטף אמר שימשכו אותם לארץ תחתיות : ידברו לו אילי גבורים · אמר דרך משל כי ברדת פרעה שאול ידברו לו גוים תקיפי גוים הגבורים שירדו לשאול ולא הועילה להם גבורתם וחזקם ולא ספר מה ידברו לו כי סמך על המבין והדבר כמאמר ישעיהו על מלך בבל כולם יענו ויאמרו אליך גם אתה חלית כמונו · את עוזריו · עם עוזריו ידברו עם פרעה ועם עוזריו : ירדו שכבו הערלים · עם עוזריו שירדו ושכבו עם הערלים חללי חרב : שם אשור וכל קהלה · קהל ארץ אשור : סביבותיו קברותיו · סביבות אשור יהי׳ קברות פרעה והמונו : אשר נתנו קברותיה בירכתי בור · לפי שאמר סביבותיו קברותיו אמר ואנה נתנו קברותיה של עדת אשור בירכתי בור ואמר זה להפלגה שירדו לשאול תחתית והעמק שאמ׳ בקבורתם באמרו ול ארץ תחתיות בירכתי בור להגדיל אבדם בעמק במקום שלא תשיג יד וכל זה דרך משל כלומר שיאבדו לעולם הם ונפשותם :

ויהי

בעופפי חרבי על־פניהם וחרדו
לרגעים איש לנפשו ביום מפלתך :
כי כה אמר אדני יהוה
חרב מלך־בבל תבואך : בחרבות
גבורים אפיל המונך עריצי גוים
כלם ושדדו את־גאון מצרים ונשמד
כל־המונה : והאבדתי את־כל־
בהמתה מעל מים רבים ולא תדלחם
רגל־אדם עוד ופרסות בהמה לא
תדלחם : אז אשקיע מימיהם
ונהרותם כשמן אוליך נאם אדני
טו יהוה : בתתי את־ארץ מצרים
שממה ונשמה ארץ ממלאה בהכותי
את־כל־יושבי בה וידעו כי־אני
יהוה : קינה היא וקוננוה בנות
הגוים תקוננה אותה על־מצרים ועל־
כל־המונה תקוננה אותה נאם אדני
יהוה : ויהי בשתי
עשרה שנה בחמשה עשר לחדש
היה דבר־יהוה אלי לאמר : בן־
אדם נהה על־המון מצרים והורדהו
אותה ובנות גוים אדרם אל־ארץ
תחתיות את־יורדי בור : ממי
נעמת רדה והשכבה את־ערלים :
כ בתוך חללי־חרב יפלו חרב נתנה
משכו אותה וכל־המוניה : ידברו־
לו אלי גבורים מתוך שאול את־
עזריו ירדו שכבו הערלים חללי־
חרב : שם אשור וכל־קהלה
סביבותיו קברתיו כלם חללים
הנפלים בחרב : אשר
נתנו קברתיה בירכתי־בור
ויהי

באיתיותי עלך דקטלין בחרבא אינון
חזן ויזועון מן קדם תברהון גבר
לנפשיה ביום מפלת קטילך : ארי
כדנן אמר יי אלהים קטולי חרבא
מלכא דבבל ייתון עלך : בחרבא
דגיבריא אימגר משירייתך תקיפי
עממיא כולהון ויבזון ית תקוף מצרים
ותישתיצי כל איתרגושתהא : ואוביד
ית כל בעירה מעל מיין סגיאין ולא
תזועינון רגלא דאנשא עוד ופרסות
בעירא לא תזעונון : כבן אשקיט
לעממיא ומלכיהון בניח אדבר אמר
יי אלהים : כד אתן ית ארעא דמצרים
צדו ותצדי ארעא ומלהא באיתיותי
מחא על כל דיתבין בה וידעון ארי
אנא יי : אמר נבייא אליא היא
נבואתא ותהי לאליא כפרני עממיא
ילילון יתה על מצרים ועל כל
איתרגושתה ילילון יתה אמר יי
אלהים : והוה בתרתא עשרי שנין
בחמשא עשר לירחא הוה פתגם
נבואה מן קדם יי עימי למימר : בר
אדם איתנבי על אתרגושת מצרים
ותברה לה ולכפרני עממיא תקיפיא
איתנבי דיתמסרון לארעא ארעיתא
עם נחתי גוב בית אבדנא : ממן את
גיבר חות ושכיב עם חייביא : בגו
קטילי חרבא יתרמון לה לחרבא
יתמסרון לשיצאה יתהון וית כל
איתרגושתהון : ימללון עימיה תקיפי
גיבריא מגו שאול עם סעדוהי נחיתו
שכיבו חייביא קטלי חרבא : תמן
אתור וכל משיריתיה גוב בית
אבדנא סחרתהון קבריהון כולהון קטילין דאיתקטלו בחרבא : דאיתמסרו
לקבורא בסיפי גוב בית אבדנא
והוה

רשי

בעופפי חרבי על פניהם · לשון עוף פורח בשלחי עליך חיל שלוחי דרך ארנ׳ : וחרדו לרגעי׳ · לשברי׳ פן גם עליהם יבא השבר ל״א לשון רגע ממש כן חברו מנח׳ : איש לנפשו · כל אחד על עצמו שוייתא״ימתא בלע״ז : מעל מים · של שאר מדינות שהיית עוברם : אשקיע מימיה׳ · שלא תעכרם רגל בהמה ישקע הטי״ט ויהיו המי׳ צלולי׳ ונקיי׳ כש״ין המזוקק · ארץ ממולאה ארץ שהיא עתה ממולאה מכל טוב : נהה · בכה וקינן : והורידהו אותה ובנות וגו׳ · התנבא עליו ועל כל האומות שירדו לבאר שחת כאן הראהו הקב״ה ליחזקאל שכל הרשעי׳ יורדי׳ לגיהנם : ממי נעמת · כלום נעמת משאר הערלי׳ אף אתה רדה לבור והשכבה אותם : חרב נתנה · לחרב נתנה מצרים : ידברו לו · ידברו עליו ועל עוזריו : אילי גבורים מתוך שאול · סרס המקרא ודרשהו ידברו לו את עוזריו עם עוזריו כלומר גם על עוזריו אחו ידברו אילי גבורים שבשאול וככה יאמרו עליהם ירדו שכבו הערלים וגו׳ כל לו ולי ולהם ולך הסמוכין לדבור אינם אלא לשון על : שם אשור · בגיהנם : סביבותיו · בתוך שאול קברותיו מוכנים כי משם לא יצא נגוח בקבר : בירכתי בור · בעמקי בור בתוך עמקו :

ויהי

מסרה

לרגעים ד׳ וסימ׳ אני יי׳ נצרה · חרדות ילבשו׳ על הארץ ישבו׳ וחרדו לרגעים איש לנפשו׳ לרגעים תבחננו : כשמן ב׳ וסימ׳ ונהריתם כשמן אוליך · כשמן הטוב : בהכותי ב׳ א׳ מל׳ וא׳ חסר וסימ׳ בהכתי בארץ מצרים · בהכותי את כל יושבי בה : תקוננה חד מן ג׳ מלין ת׳ בריש תיבותא ומן ב׳ ב׳ בפסוק וסימ׳ תדלחם והאבדתי את בהמתה · תקוננה קינה היא וקוננוה · הכל ואנה שמעית עליך : קברותיה ג׳ בקריאה וסימ׳ אשר נתנו קברותיה · בתוך חללים ר״פ שם משך תובל · ומשתנין כאתיהון קדמא קברתיה כתיב · תנינא · קברתה כתיב חס׳ דחס׳ · תליתאה קברותיה כתיב מל׳ דמל׳ :

מנחה גדולה

ענין הנבואה הזאת לדעתי לא שערו אמתתו המפרשים כלל והוא מה שבארתי במעין הי״א מספר מעייני הישועה שעשיתי בפי׳ ספר דניאל והוא שקודם הגאולה אשר קוינו׳ עתידי ארמיי׳ אשר בארצות המערב ורומי ואטליא ללכת לכבוש את ירושלים ואת כל א״י שהוא כולו היום ממלכות מצרים וילכדו את ארץ מצרים ראשונה ויחריב את מצרים ויהרגו המון רב ועם עצום בקרבה וכן יכבשו הרבה מא״י וכשישמעו שאר האומות מארצות המזרח והצפון שרובם הם היום ישמעאלים אכזריות אדום אשר עשו במצרים ובא״י ושאר ארצות שילכדו יפחדו וירעדו מפניהם פן יתפשטו גם על ארצותם ויעשו בהם כמו שעשו במצרים ועם זה יקנאו קנאה גדולה על היות הנוצרים לוקחים להם העיר ירושלים שגם היא בפני הישמעאלי׳ מקום הקדושה ושער השמים ועל זה נאמר בפרשה שזכרתי למעלה והיתה חלחלה בכוש בנפול חלל במצרים וגו׳ כוש ופוט ולוד וכל הערב ובני ארץ הברית אותם בחרב יפולו שארץ הברית היא א״י ופרט אותה לפי שעליה ולכובשה תהיה עליית הנוצרים שמה ומפני זה יתקבצו העמים ממזרח ומצפון ויבאו על הנוצרים ויערכו אתם מלחמה קרוב לירושלים ויהרגו אלו באלו מכה רבה והיתה להם עת צרה גדולה כי אז יתמו הטאים מן הארץ ותהיה נקמת ה׳ עליהם והאשורים שהם היום מדת ישמעאל שהחריבו בית ראשון והנג לו עטרת השבעים והנוצרים בני אדום שהחריבו בית שני בהיותם לוחמים ומתקוטטים אלו עם אלו למשול על אדמת הקדש יקבלו בתוכה עונש מה שעשו בה בימי קדם מקום הרשע שמה יהיה המשפט וכבר העיר על כל זה דניאל בסוף נבואותיו כשזכר ממלך הצפון ומלך הנגב שאמר שם וישלח ידו בארצות וארץ מצרים לא תהיה לפליטה ומשל במכמני הזהב והכסף על חמודות מצרים וזה כולו ממה שעשו הנוצרים בארץ מצרים ואמר עוד ושמועות יבהלוהו ממזרח ומצפון והם שמועות אנשי המזרח ואנשי הצפון שיבאו להלחם על הנוצרים ולכן לא זכר מערב כי הנוצרים הם מערביים וכמו שפירשתי שם ועל זה באמת יחזקאל ניבא במקום הזה באמור השם אליו בן אדם נהה על המון מצרים כי עם שהנביא ישמח בחרבנה ואבודם אמר לו נהה שעניינו שא קינים והוא שיאמר הדברים שיקוננו המקוננים עליהם ואמר והורידהו אותה ר״ל שבדברו ובנואתו יספר ויגיד שאותה ר״ל בת מצרים ובנות גוים אדירים והם שאר האומות שיזכו׳ אחר זה בפרשה ירדו אל ארץ תחתית אל יורדי בור ר״ל שימותו חללים במלחמה ההיא ויפלו בשדה כמו חללים שוכבי קבר כי בעבור שאר העמים ההם באו לעזור למצרים ולנקום נקמתם לכן שתף הריגתם עם הריגת מצרים באומרו אותה לבנות גוים אדירים ואמר כנגד מצרים בפרט ממי נעמת רדה והשכבה את ערלים ר״ל את מצרים היית מתפארת מכל האומות ועתה תרדי ותשכבי לארץ בה לאחך את ערלים שהם האדומים ערלי לב וערלי בשר ולפה הנביא ברוח נבואתו שבזמן ההוא

יהיה

ויהי קהלה סביבות קברתה · קהל ארץ מצרים סביבות קברות עדת ארץ אשור ובאמרו סביבות אינו אומר שיקברו במקום שנקבר הם אלא שיפלו בחרב כמוהם ומשפט אחד להם כאילו הם ביחד וכולם יפלו בחרב אותם אשר נתנו חתית בארץ חיים שנתנו מוראם ואימתם בבני אדם בעול' חיים ולפי אמר בארץ חיים לפי שהם עתה בארץ מתים ויונתן תירג' על דשליטו בארעא דישר': שם עילם · סביבות קברתה · המון עילם יהיו סביבות קברתה וקבורתה אמר על עדת השרי' והגבורים: אשר ירדו ערלי' · שמתו ברשעם: וישאו כלימתם · כי יהיו נכלמי' מגדולתם שהיתה להם ועתה יפלו בחרב ביד אויביהם ויונתן תירגם וקבילו אתכנעותהון: בתוך חללי' נתנו משכב לה · שמשכבה בקבר עם שאר החללים: בכל המונה סביבותיו קברותיה · סביבות המונה וכל הענין מבואר הוא: חללי חרב · כולם אשר בפרשה חטופין אין מאריך בחי"ת: שם משך · מחללי חרב מענין חללי חרב והוא פעול מבנין הדגוש והיקל והאמר בשוא ופתח והפועל ביד מחלליך: ולא ישכבו את גבורי' נופלי' מערלי' · אמר כי עם חללי חרב ישכבו ולא עם הגבורים שנפלו כלומר שמתו מיתת עצמם שלא נפלו בחרב ופירש עוד ואמר מערלי' אשר ירדו שאול בכלי מלחמתם ר"ל מאותם ערלים שירדו לשאול בכלי מלחמה כלומר שעד מותם אחזו בכלי מלחמת' וכאילו נתנו חרבותם תחת ראשיהם בשכבם בקבר כלומר שער הקבר גברה ידם במלחמה הם הנזכרים ולא ישכבו עם אות' הגבורים ולא ישכבו עם אות' שהם חללי חרב: ותהי עונותם על עצמותם · חטאת עונות' וענשם היתה על עצמותם כלומר שדקרו אותם בחרב ושברו עצמותהם: כי חתית גבורים בארץ חיים · לפי שאלה הגבורים נתנו חתיתם בארץ חיים לפיכך לא ימותו מיתת עצמם שלא חללי חרב יהיו ויש לפרש נופלים מערלים כמו לא נופל אנכי מכם כלות'פחותי' יהיו מאותם ערלי' שירדו לשאול בכלי מלחמתם ויש לפרש בכלי מלחמתם ויתנו חרבותם תחת ראשיה' כמשמעו כי כן עושים אות' הגבורי' שמתו מיתת עצמ' לאות ולסימן להם קוברין עמה' כלי מלחמתם והסיף שלהם משימים אותו הקוברים תחת ראשיהם שימצאו המוצאים בחטיטת הקברי כלי מלחמתם בקבר כדי שידעו כי אותם היו גבורי' ולא נפלו בחרב במותם ויהיה להם לשם וי"ת נופלים דאתקטילו: ואתה · אמר כנגד פרעה: תשבר · בפתח הבי"ת כמו תשבר בצרי וכמוהו וכל מקנך תזכר והעצר המגפה: שמה אדום · וכל אלה שזוכר הם שהרעו לישראל וכולם נפלו בחרב: שמה נסיכי צפון · הם מלכי בבל: וכל צדוני · כמו צדונים וכן נכרי ונצרים כמו נכרי': מגבורתם · הגי"מל רפה ומשפטה להדגש וכמוהו מבציר אביעזר: וישכבו ערלי' · שמתו ברשעתם: אותם · ונחם פתח הוא נפעל עבר מוסב לעתיד מפני הוי"ו: כי נתתי את חתיתו · כתוב בו"יו וקרי ובי"וד והוא מאמר האל יתברך והכתוב ר"ל כי חתית פרעה אני נתתי אותו לא בכח ידו ובגבורתו והקרי פי' כי אני נתתי חתיתי בארץ חיים באותם שנתנו חתית: והשכב · הה"א בקבוץ ספתים והוא מבנין הפעל שלא נזכר פועלו: וכל המונה · בה"א כמו בו"יו וכן ויע אהלה והדומים לו: ויהי

ויהי קהלה סביבות קברתה כלם
חללים נפלים בחרב אשר נתנו
חתית בארץ חיים: שם עילם וכל
המונה סביבות קברתה כלם חללים
הנפלים בחרב אשר ירדו ערלים
אל ארץ תחתיות אשר נתנו חתיתם
בארץ חיים וישאו כלמתם את
כה יורדי בור: בתוך חללים נתנו
משכב לה בכל המונה סביבותיו
קברתיה כלם ערלים חללי חרב כי
נתן חתיתם בארץ חיים וישאו
כלמתם את יורדי בור בתוך חללים
נתן: שם משך תבל וכל המונה
סביבותיו קברותיה כלם ערלים
מחללי חרב כי נתנו חתיתם בארץ
חיים: ולא ישכבו את גבורים
נפלים מערלים אשר ירדו שאול
בכלי מלחמתם ויתנו את חרבותם
תחת ראשיהם ותהי עונתם על
עצמותם כי חתית גבורים בארץ חיים:
ואתה בתוך ערלים תשבר ותשכב
את חללי חרב: שמה אדום
מלכיה וכל נשיאיה אשר נתנו
בגבורתם את חללי חרב המה את
ערלים ישכבו ואת יורדי בור:
שמה נסיכי צפון כלם וכל צדני
אשר ירדו את חללים בחתיתם
מגבורתם בושים וישכבו ערלים
את חללי חרב וישאו כלמתם את
יורדי בור: אותם יראה פרעה
ונחם על כל המונה חללי חרב
פרעה וכל חילו נאם אדני יהוה:
כי נתתי את חתיתו בארץ
חיים והשכב בתוך ערלים את
חללי חרב פרעה וכל המונה
נאם אדני יהוה:

ויהי

והוה משיריתהון סחרנותהון קברתהון כולהון קטיליא דאיתקטלו בחרבא דאיתמסירו להבר על דשליטו בארעא דישראל: תמן עילם וכל איתרגושתה סחרנותהון קבריהון כולהון קטיליא דאיתקטלו בחרבא דאיתחתו חייביא לארעא ארעיתא דאיתמסרו לתבר על דשליטו בארעא דישראל וקבילו איתכנעותהון עם נחתי גוב בית אבדנא: בגו קטיליא איתמנא בית משכבהון להון בכל איתרגושתהון סחרנותהון קבריהון כולהון חייביא קטלי חרבא דאיתמסרו לתבר על דשליטו בארעא דישראל וקבילו איתכנעותהון עם נחתי גוב בית אבדנא בגו קטיליא איתמסרו: תמן משך תובל וכל משיריתהון סחרניהון קברתהון כולהון חייביא קטילי חרבא דאיתמסרו לתבר על דשליטו בארעא דישראל: ולא ישכבון עם גיבריא דאיתקטלו מחייביא דאיתחתו לשאול במני קרביהון ויהבו ית סיפיהון תחות רישיהון והוו חוביהון על גרמיהון ארי איתמסירו לתבר גיבריא על דשליטו בארעא דישראל: ואת בגו חייביא תתבר ותשכוב עם קטילי חרבא: תמן אדום מלכהא וכל רברבהא דאיתמסירו בגבורתהון עם קטילי חרבא אינון עם חייביא ישכבון ועם נחתי גוב בית אבדנא: תמן רברבי ציפונא כולהון וכל צידונאי דאתחתו עם קטיליא באיתברותהון מגבורתהון בהתין ושכיבו חייביא עם קטילי חרבא וקבילו איתכנעותהון עם נחתי גוב בית אבדנא: יתהון יחזי פרעה ויתנחם על כל איתרגושתיה קטילי חרבא פרעה וכל משריתיה אמר יי אלהים: ארי איתמסירו לתבר גיבריא על דשליטו בארעא דישראל ושכיבו בגו חייביא עם קטילי חרבא דפרעה וכל איתרגושתיה אמר יי אלהים: והוה

רשי

ויהי קהלה · בתוך שאול סביבות קבורתה: אשר נתנו חתית · אשר נתנו שבר בארץ ישראל: נתנו משכב לה · לעילם: מחללי · כמו הרוגי: ולא ישכבו · אלה הנזכרי' עם גבורי' שמתו מיתת עצמם כי נופלים ונרועים יהיו מערלי' אשר מתו מית' עצמה וירדו בכלי מלחמת' שאול: ויתנו · קובריה' את חרבותם תחת ראשיהם לסימן להודיע כי לא שלטה בהם חרב: ותהי עונותם על עצמותם · לא נחסר מעונם כלום שלא כפרה עליהם חרב הריגה שלא נהרגו ומה הוא העון כי חתי' הגבורים ההם היתה בארץ חיים: ואתה בתוך ערלים · לפרעה הוא אומר: את חללי חרב · ולא עם המתי' מיתת עצמם · בחתיתם מגבורתם בושים · באתברותהון מגבורתהון בהתין: כי נתתי את חתיתי בארץ החיים · כי אתן אני את מוראי בארץ ישראל ולא תנתן עוד חתית אדם בה: לגופה

מסרה

קבורתה ג' ב' חס' וא' מלא וסימ' נמסר בסדר וישלח · תחתיות ו' וסי' ביהושע סימ' ט"ו · סביבותיו ל' ר' מ"ל וסי' שם אשור וכל קהלה: בתוך חללים נתנו · שם משך תובל · ישת חשך סתרו דתהלו' · ראשיהם י"ג בקריא' וסימ' ואת עמודיו חמשה ואת וויהם · והאדנים לעמדי' נחשת ועמדיה' ארבעה ואדניהם ארבעה נחשת · ואת האלף ושבע המאות וחמשה: וישימו את ראשיהם כדודים · נטוי על ראשיהם מלמעלה: ועלו עפר על ראשיהם · וכל ראשיהם קרחה · ויתנו את חרבותם תחת ראשיהם · כסום יכסמו את · ראשיהם מאתים דד"ה · מה עצמו ראשיה' · ויזרק עפר על ראשיהם השמימה · סימן מן ריש יחזקאל עד ויאמר יי' אלי עבור בתוך העיר אל כל ואל כל ומן עבור בתוך העיר עד בעשרים וחמש לגלותינו על כל ועל כל במ"ג אל כל ואל כל וסי' אל כל ראש דרך בנית: יען אשר הכרתי ממך · מים גדלוהו · ומן בעשרים וחמש שנה עד סוף דסיפרא אל כל ואל כל במ"א על כל וסימ' ולא יגשו לכהן לי:

מנחה גדולה

יהיה בני מצרים ורוב אנשי המזרח והצפון נמולים כדת ישמעאל לכן קרא בנבואה הזאת את האדומים ערלים לאפוקי אנשי מצרים שלא יהיו כן ואמר בתוך חללי חרב יפלו להגיד שלא יחשבו שיעשו למצרים האדומים שביה וגלות כמו שעשה נ"כ כי הם יכו את מצרים מכת הרג וזהו בתוך חללי חרב יפלו חרב נתנה מאדם על מצרים לכן אחם המצרים משכו אותה וקבלוה וכן כל המוניה של מצרים ולפי שיתקבצו המוני אומת המזרח וגבוריהם לעזור את מצרים ולנקום את נקמתו מיד האדומים הערלים לכן אמר בדרך המשל וידברו לו אל גבורים מתוך שאול את עוזריו כלומר שמן הקבר יכיו אילי הגבורים שהם חללי מצרים קוראים לו ר"ל בעדו שפעד מצרים יקראו את עוזריו שיבאו לנקום נקמתו והוא על דרך קול דמי אחיך צועקים אלי מן האדמה ובעבור זאת הנקמה ירדו שכבו הערלים חללי חרב ר"ל שגם הערלים מחריבי מצרים יפלו חללי חרב באותה מלחמה וזו היא כללות הנבואה הזאת ר"ל שהערלים יחריבו למצרים ויבאו עוזרי מצרים ויחריבו את הערלים ויחריבו גם העוזרים ההם שמה באופן שתהיה ההריגה עצומה מפה ומפה ולכן אמר בדרך המשל ידברו לו כאילו חללי מצרים ידברו את עוזריו ויספרו להם צרתם ומה שעשו להם האדומים אשר בעבור זה באו העוזרים וירדו ושכבו גם הערלים חללי חרב וביאר הנביא מי הם האומות אשר יבואו שמה באותה מלחמה בעזרת מצרים ושיפלו בה ג"כ כי יפול עוזר ונפל עזור על זה אמר שם אשור וכל קהלה וגו' ר"ל שהיו האשורים סביבותיו של מצרים כי מתו בעבור' והתבונן שלא קרא לאשור ערלים לפי שראה הנביא שבזמן ההוא יהיו כולם נמולים נכנסים בדת ישמעאל ולפי שיהיה מפלת בני אשור בסבת מצרים לכן אמר סביבותיו קברותיו ר"ל שסביב מצרים יהיו קברות אשור לא שיהיו כנגם באותו מקום שהיו קברות מצרים אבל שיתקרבו אליהם בענין ההריגה והוא אומרו כולם חללים הנופלים בחרב וגו' ואין פירוש שאול זירכתי בור עונשי גהינם כי אין הכוונה בכאן דבר מזה אלא על המות והקבר כי הוא השאול והבור ר"ל הקבר ויהי קהלה סביבות קברתה ונתן הסבה למה יפלו שם האשורים בחרב באומרו אשר נתנו חתית בארץ חיים ר"ל שהאשורי' עשו שבר על שבר ומחתה רבה בא"י שהיא ארץ חיים בגלות עשרת השבטים ולכן יבאו לקבל עונשם שמה עוד אמר שם עילם וכל המונה וגו' ר"ל שגם אנשי עילם שהוא מדי וכל המונה יבואו לאותה מלחמה בשמעם שמע מצרים וילחמו בנוצרים ויפלו גם הם בני מדי שם חללים בחרב והיה זה מפני שילחמו עם הערלים וירדו מאלו ומאלו אל ארץ תחתית שהוא הקבר והיה זה לעילם לפי שגם הם נתנו חתיתם בארץ חיים במה שמנעו בנין הבית ובענין המן ובדברי' אחרים ולכן ישאו כלימתם אל יורדי בור ואמרו בתוך ערלים נתנו משכב לה בכל המונה וגו' ענינו שבתוך החללים שבאותה מלחמה נתנו משכב לעילם בכל המונה והיו סביבותיו קברותיה של עילם ערלים מהאדומים רבים הלוחמים בהם כי אותם הערלים שהיו סביבותם היו כקבר לעילם לפי שיהיו אלו על אלו מושלכי' על פני השדה הנה א"כ לא אמר כולם ערלים חללי חרב על בני עילם אלא על האדומים הערלים באמת כי הם היו סביבותיו וקבורותם של עילם והיה זאת ההריגה ג"כ לעילם לפי שנתן חתיתם בארץ החיים בהיותם מושלים בארץ ישראל והשכל שאמר אשר נתנו חתית בארץ חיים לפי שהם נתנו בעצמם המחתה לא"י וכן אמר על הערלים אשר נתנו חתיתם בארץ חיים במה שהחריבו בית שני הרומים והגלים את ישרא' מארצם אבל בעילם שלא הרעו לישראל בכונה מרשעתם אלא ששמעו למלשינים ולמוסרים להם נזק לעכב ולמנוע בנין הבית לא אמ' בהם אשר נתנו חתיתם אבל אמר כי ניתן חתיתם בארץ חיים כאילו הם לא

ויהי · בן אדם · אל בני עמך · הנה דברתי אליך על הגוים המריעים לישראל כי ישאו את עונם ועתה דבר אל בני עמך כי בעונותם שלטה בהם יד הגוים : ואמרת
אליהם · אמור להם זה המשל : ארץ כי אביא עליה · אמר אביא כמו שאמר ירמיה רגע אדבר על גוי ועל ממלכה להודיע כי הוא משגיח בבני אדם וגומל טוב לטובים
ורע לרעים אף על פי כן בישראל היא ההשגחה הגדול היש ממנה מקלת בשאר האומות כמו שאמר רק אתכם ידעתי מכל משפחות האדמה על כן אפקוד עליכם את כל
עונותיכם : מקציהם · רפויה הק״וף וענינו כמו מקצה אחיו לקח ות״י מקציהם מ״ס בשמוש ומ״ס מקצה מ״ס התוספת : וראה את החרב באה על הארץ · כתרגומו
דקטלין בחרבא אתיין על ארע׳:

א וַיְהִי דְבַר־יְהוָה אֵלַי לֵאמֹר: בֶּן־אָדָם דַּבֵּר אֶל־בְּנֵי־עַמְּךָ וְאָמַרְתָּ אֲלֵיהֶם אֶרֶץ כִּי־אָבִיא עָלֶיהָ חָרֶב וְלָקְחוּ עַם־הָאָרֶץ אִישׁ אֶחָד מִקְצֵיהֶם וְנָתְנוּ אֹתוֹ לָהֶם לְצֹפֶה: וְרָאָה אֶת־הַחֶרֶב בָּאָה עַל־הָאָרֶץ וְתָקַע בַּשּׁוֹפָר וְהִזְהִיר אֶת־הָעָם: וְשָׁמַע הַשֹּׁמֵעַ אֶת־קוֹל הַשּׁוֹפָר וְלֹא נִזְהָר וַתָּבוֹא חֶרֶב וַתִּקָּחֵהוּ דָּמוֹ בְרֹאשׁוֹ יִהְיֶה: אֵת קוֹל הַשּׁוֹפָר שָׁמַע וְלֹא נִזְהָר
ה דָּמוֹ בּוֹ יִהְיֶה וְהוּא נִזְהָר נַפְשׁוֹ מִלֵּט: וְהַצֹּפֶה כִּי־יִרְאֶה אֶת־הַחֶרֶב בָּאָה וְלֹא־תָקַע בַּשּׁוֹפָר וְהָעָם לֹא־נִזְהָר וַתָּבוֹא חֶרֶב וַתִּקַּח מֵהֶם נָפֶשׁ הוּא בַּעֲוֺנוֹ נִלְקָח וְדָמוֹ מִיַּד־הַצֹּפֶה אֶדְרֹשׁ: וְאַתָּה בֶן־אָדָם צֹפֶה נְתַתִּיךָ לְבֵית יִשְׂרָאֵל וְשָׁמַעְתָּ מִפִּי דָּבָר וְהִזְהַרְתָּ אֹתָם מִמֶּנִּי: בְּאָמְרִי לָרָשָׁע רָשָׁע מוֹת תָּמוּת וְלֹא דִבַּרְתָּ לְהַזְהִיר רָשָׁע מִדַּרְכּוֹ הוּא רָשָׁע בַּעֲוֺנוֹ יָמוּת וְדָמוֹ מִיָּדְךָ אֲבַקֵּשׁ: וְאַתָּה כִּי־הִזְהַרְתָּ רָשָׁע מִדַּרְכּוֹ לָשׁוּב מִמֶּנָּה וְלֹא־שָׁב מִדַּרְכּוֹ הוּא בַּעֲוֺנוֹ יָמוּת וְאַתָּה נַפְשְׁךָ הִצַּלְתָּ:
י וְאַתָּה בֶן־אָדָם אֱמֹר אֶל־בֵּית יִשְׂרָאֵל כֵּן אֲמַרְתֶּם לֵאמֹר כִּי־פְשָׁעֵינוּ וְחַטֹּאתֵינוּ עָלֵינוּ וּבָם אֲנַחְנוּ נְמַקִּים וְאֵיךְ נִחְיֶה: אֱמֹר אֲלֵיהֶם חַי־אָנִי נְאֻם אֲדֹנָי יְהוִה אִם־אֶחְפֹּץ בְּמוֹת הָרָשָׁע כִּי אִם־בְּשׁוּב רָשָׁע מִדַּרְכּוֹ וְחָיָה שׁוּבוּ שׁוּבוּ מִדַּרְכֵיכֶם הָרָעִים וְלָמָּה תָמוּתוּ בֵּית יִשְׂרָאֵל: וְאַתָּה בֶן־אָדָם אֱמֹר אֶל־בְּנֵי־עַמְּךָ צִדְקַת הַצַּדִּיק לֹא תַצִּילֶנּוּ בְּיוֹם פִּשְׁעוֹ וְרִשְׁעַת הָרָשָׁע לֹא־יִכָּשֶׁל בָּהּ בְּיוֹם שׁוּבוֹ מֵרִשְׁעוֹ וְצַדִּיק לֹא יוּכַל לִחְיוֹת בָּהּ בְּיוֹם חֲטֹאתוֹ: בְּאָמְרִי לַצַּדִּיק חָיֹה יִחְיֶה וְהוּא־בָטַח עַל־צִדְקָתוֹ וְעָשָׂה עָוֶל כָּל־צִדְקָתוֹ לֹא תִזָּכַרְנָה וּבְעַוְלוֹ אֲשֶׁר־עָשָׂה בּוֹ יָמוּת: ובאמרי

והוה פתגם נבואה מן קדם יי עימי למימר: בר אדם אתנבי לבני עמך ותימר להון ארעא ארי איתי עלה דקטלין בחרבא וידברון עמא דארעא גברא חד מביניהון וימנון יתיה להון לאזהרא: ויחזי ית דקטלין בחרבא דאתן על ארעא ויתקע בשופרא ויזהר ית עמא: וישמעדי שמעית קל שופרא ולא איזדהר ואתו קטולי חרבא ודברוהי חובת קטוליה ברישיה הי: ית קל שופריה שמע ולא איזדהר חובת קטולא ביה תהי והוא אזדהר נפשיה שזיב: ומזהרנא ארי יחזי ית דקטלין בחרבא אתן ולא תקע בשופרא ועמא לא איזדהר ואתו קטולי חרבא ודברו מנהון נפשא הוא בחוביה אידבר ודמיה מיד אזהרנא אתבע: ואת בר אדם מליף מניתך לבית ישראל ותקביל ממימרי פתגם ותזהר יתהון מלמחטי קדמי: כד אמרית לרשיעא רשיעא ממת תמות ולא מלילתא לאזהרא רשיעא מאורחיה הוא רשיעא בחוביה ימות ודמיה מן ידך אתבע: ואת ארי אזהרתא רשיעא מאורחיה למתב מינה ולא תב מאורחיה הוא בחוביה ימות ואת נפשך שיזבתא: ואת בר אדם אימר לבית ישראל כן אמרתון למימר ארי חובנא וחטאנא עלנא מתיהבין ובהון אנחנא מיתמסין ואיכדין ניחי: אימר להון קיים אנא אמר יי אלהים אם רעינא במית רשיעא אלהין כד יתוב רשיעא מאורחיה ויחי תובו תובו מאורחתכון בישתא ולמה תמותון בית ישראל: ואת בר אדם אימר לבני עמך זכות זכאה לא תשזביניה ביומא דחובתיה וחובת חייבא לא יתקל בה ביומא דיתוב מחוביה וצדיקא לא ייכול לאיתקיימא ביה ביומא דחובתיה: כד אמרית לזכאה מיחא יחי והוא יתרחיץ על זכותיה ועבד שקר כל זכוותיה לא ידכרן ובשיקריה דעבד ביה ימות: ובדאמרית

רשי

לצופה · באריט״א בלע״ז : וראה את החרב · המה הגייסו׳ : דמו בראשו יהיה · עון מיתתו ידרש מיד עצמו שפשע בנפשו : והוא נזהר נפשו מלט · אם נזהר היה נמלט : צופה נתתיך · כאותו הצופה הניתן להזהיר שלא תאבד נפש כן נתתיך להזהיר את ישראל : כן אמרתם · לפיכך אין אתם חפצים לשוב כסבורין אתם שלא הועיל לכם תשובה : לחיות בה · בצדקתו : לא תזכרנה · להצילו מליפגע על עבירה זו : חבול

מסרה

כראשו י״ד וסי׳ נמסר בסוף סדר ויקרא ולעיל בסיפ׳ סימן י״ז : ותבוא י׳ מ״ל בנביאים וסי׳ נמסר בסיפרא דא סימן כ״ב : והזהרת ג׳ ב׳ חס׳ וא׳ מלא וסי׳ אתהם את החקים · צפה נתתיך לבית ישראל · וחברו · קדמא מ״ל : ולא שב ה׳ בקריא׳ וסי׳ וילך בדרך אחד דמלכים · בא המלאך עד הם · וחברו ואתה כי הזהרתה רשע · וחברו · תמותי ז׳ מ״ל וסי׳ נמסר בסדר מקץ : וצדי׳ י׳ וסי׳ מדבר שקר תרחק · ואתה בן ארם אמור אל בני עמך · הנה עפלה לא ישרה · זרח כחשך אור · חנון יי׳ וצדיק אלהינו · יכין רשע וצדי׳ ילבש · כפשע איש רע מוקש · כל היום התאוה תאוה · לוה רשע ולא ישלם בעבור סופה ואין רשע : חיו ד׳ כתיב כן וסימ׳ נמסר ברייש סיפר׳ דא סימן ג׳ :

רדק

ושמע · ולא נזהר · כל נזהר דפרשה זו קמצין : את קול · מלעי · בצרי : והצפה · לקח · קמץ בזקף : אדרש · ואף על פי שהו׳ שהי׳ חייב ככר מכל מקו׳ על ידי הצופה מת והוא מתחייב בדמו כיון שלא הזהירו והוא לא ידע מה יהיה נלקח ומי הוא ראוי להלקח והיה לו להזהיר העם בכלל כיון ששמהו לו צופה ובטחו בו וכן אמר והאלהי׳ אנה לידו ואף על פי כן חייב השוגג כיון שהיה לו להזהיר ואמר כי יפול הנופל ממנו ואמרו רז״ל ראוי היה זה ליפול אלא שמגלגלין זכות על ידי זכאי וחובה על ידי חייב : ואתה בן אדם · הענין הזה מפורש למעלה בתחלת הספר : וקול השופר · הוא דבר הנביא כמו שאמר הרם קולך והגד לעמי פשעם : ואתה נפשך הצלת · בלא מלת את ושארא את נפשך הצלת : ואתה בן אדם · כן אמרת לאמר · כמו כן בנות צלפחד דוברות אמר טוב חשבתם אם חשבת׳ בלבבכם לאמר פשעינו וחטאתינו עלינו כלו׳ אם תתודו על חטאתיכם ופשעיכם יהיה טוב ותודו כי הרעות הבאות עליכם הם בעונותיכם לא דרך מקרה : נמקים · מבנין נפעל שרשו מקק מענין המק בשרו וכן ימקו בעונם : אמר אליהם · כל הענין עד סוף הפרשה מבואר הוא למעלה : ואתה בן אדם · ביום חטאתו · מקיר כשקל לבלתי קראת לנו עד יו׳ מלאתו : באמרי · והוא בטח על צדקתו · אף על פי שפירשנו זה הענין בתוהא על הראשונו׳ כמו שפירשו רז״ל אמר בטח ר״ל כי הו׳ חושב כי יועילו לו צדקותיו אשר עשה אף על פי שתוהא עליהן כי ענין תהייתו הוא לאהבתו תאות העולם ולעשות מה שלבו חפץ ותוהא על הזמן שעבר שלא עשה כתאו׳ לבו : ויהי

מנחה גדולה

לא נתנו בעלמם המחיתה אבל ניתנה בשמם ולכן נענשו כפי מעשם וישאו כלימתם את יורדי בור בתוך חללים ניתן עילם בעבור זה עוד אמר שם משך ותובל וכל המונה סביבותיו קברותיה כולם ערלים וגומר ואם היה משך ותובל מארצות הצפון מבני יפת כדברי המפרשים הנה הם בלא ספק גויי גוג ראש משך ותובל שגם הם יבואו לזאת המלחמה ויהיה לפי זה פירוש הכתוב הזה שגם משך ותובל יבאו לזאת המלחמה ויהיה סביביו של מצרים וגם יהיו קברותיה של משך ותובל הערלים הנוגרים מחללי חרב כי קרה להם כמו שקרה לעילם שמתו במלחמה והיו קברותיהם האדומים הערלים שהיו חלליהם סביבותיהם והיה זה למשך ותובל לפי שגם הם נתנו חתיתם בארץ חיים כיהם באו עם ג״כ להחריב בית השם ולכן יהיו מעונשם שימותו חללים אבל יוסף בן גורין כתב בספרו ממלחמת בית שני וזה לשונו שבני יפת הם בצרפת על נהר סיינה עמהם בארץ גרמ״ניא על נהר ליר״א ובני תובל הם בספ״רד ובני תירס הם האינג״לשי ובני אשכנז הם אליפג״יא והכתים הם הרומים החונים בבקעת קאמפניא על נהר טיבריאו ובני תרשיש ישבו בטוסק״נא ויהיו גבולם עד נהר טיברי״או ובני יון ארצם ידוע וכן בני תוגרמה שהם שפרה כמו שזכר וכל זה מפה שיורה שבני יפת נתישבו בחלק האירו״פא ומשך ותובל הם היום מכלל האדומים ואפשר שגוג ומגוג והאדומי׳ ג״כ כולם היו ממשך ותובל ונתפרדו לגויהם ונשאר חלק מהם במזרח והשאר פנה למערב ולכן נאמר בענין גוג נשיא ראש משך ותובל אולי שמשם נתישבה בן הבכור וכבר יסכימו כל המפרשים בספר דברי הימים אשר לרומיים שבני נח חלקו ביניהם את הארץ שראו בחכמתם שהיתה עתידה להתישב ושנפל חלקו של שם בארץ האסי״אה שנקראת כן על שמו וחלקו של חם באפריקה ושיפת לקח לו האירו״פה והיא נתחלקה לבני׳ ותובל ירש את ארץ ספרד וצרפת ומהם עברו הים אל אי קטנה בארץ הנקראת אינגלאטי״רה ומפני זה הדרשים בכתב אמת משך ותובל הם

היום מכלל האדומי׳ ויהיה ענין הכתוב הזה שאחרי שזכר ענין אשור ועילם אשר יבאו לעזרת מצרים להלחם עם האדומי׳ זכר האומו׳ האדומי׳ שיהיו באותה מלחמה והתשובה זכר מהם משך ותובל שיפלו שם חללים כשאר האומו׳ ועליהם אמר כולם ערלים מחללי חרב ר״ל שהם כולם ערלים והם יהיו מכלל חללי חרב שימותו שמה לפי שנתנו חתיתם בארץ חיים והוא חרבן בית שני שהחריבו הרומיים ואמנם אומרו ולא ישכבו את גבורים נופלים מערלים ענינו כפי זאת הכוונה שגם אלה משך ותובל בהיותם נופלים חללים לא יהיו נקברים בכבוד כמו שהיו נקברים גבורים רבים שכבר מתו מן הערלים ונקברו בכבוד בכלי מלחמתם וחרבותם תחת ראשיהם כי כן יקברו האדומים את הגבורים והפרשים לכבוד ולתפארת לא יזכו לדבר מזה משך ותובל אבל תהיה עונותם על עצמותם ויקבלו גמול מה שעשו והוא שגם הם לא נתנו בקבירה וכבוד לבני ישראל במלחמותם והוא אומרו כי חתית גבורים בארץ חיים ר״ל כי מחתה רבו עשו הם ג״כ לגבורי ישראל ויהודה בארץ חיים ולכן ראוי שיעלו הם שמה כפגר מובס ויענשו מדה כנגד מדה ואומרו ואתה בתוך ערלים תשבר פי׳ המפרשי׳ על פרעה ואינו נכון כי הדברים היו עם משך ותובל שנתנו חתית גבורים בארץ חיים וכנגדם אמר ואתה בתוך ערלים תשבר ותשכב את חללי חרב ר״ל לכן כאשר עשית יעשה לך שאתה בתוך ערלים תשבר כמו שנשברו ישראל בתוכך ותשכב את חללי חרב שלא תקבל קבורה בכבוד אלא תשלך ארצה עם חללים רבים : וממה שזכר הנביא בכאן יתבאר אמתית מה שפרשתי בענין גוג ומגוג שלא תהא ביאתו להלחם עם ישראל בלבד אלא להלחם עם בני אדום הבאים בארץ הנגב ובארץ הכנעני וכמו שיתבאר אחר זה ואחרי שזכר משך ותובל שהם מכלל ארמיים זכר אדום מלכיה וכל נשיאיה שהוא רומי וכל נשיאי איטלי״אה ולפי שהרומיים היו הגבורים אשר מעולם לכן אמר אשר ניתנו בגבורתם את חללי חרב ר״ל שנפסקה גבורתם יהיו נתונים עם חללי חרב שימותו במלחמה ולפי שהם מכלל אמונה ידוע אמר המה את ערלים

ויהי · לגלותינו · לגלות יהויכין כי אז גלה יחזקאל הנביא : ויד יי' · באה אלי · הפליט כמו שאמר למעלה ביום יבא אליך הפליט ושם פירשנו הענין וכן בפסוק ובדברי אחך : ויהי · בן אדם יושבי החרבות האלה · כי במלכות צדקיהו רוב ארץ ישראל היתה חרבה : אחד היה אברהם ויירש את הארץ · אמר הנה אברהם אבינו לא היה אלא אחד וירש את הארץ כי נתנה לו האל יתברך בירושלם כמו שאמר לתת לך את הארץ הזאת לרשתה ואמר במה אדע כי אירשנה והוא שהיה אחד ירש את הארץ ואף על פי שהיה די לו במקום אחד מן הארץ ואנחנו שאנו רבים כל שכן שראויה לנו את הארץ לירושה ובדברי רז"ל אחד היה אברהם רבי עקיבא אומר כך אמרו ומה אברהם שלא עבד

רשי

חנול · עבוט שגויתי להשיבו כנא השמש : ומת בהם · בשבילם יענש : ויפתח את פי · כמו שאמר בראש הספר ונאלמת ולא תהיה לאיש מוכיח ואחר כך אמר לו ביום קחתי מהם את מעוזם יבא הפליט אליך ביום ההוא יפתח את פיך את הפליט ולא תאלם עוד : עד בא אלי בבקר · כלומר בעוד בואו אלי בבקר כמו לפני בואו אלי בבקר : אחד היה אברהם · זה אחד מארבעה דברים שהיה רבי עקיבא דורש ואין רבי שמעון בן יוחאי תלמידו דורש כמותו וכך היה רבי שמעון דורשו אברהם שלא נצטוה אלא על מצוה אחת ירש את הארץ אנו שנצטווינו על מצות הרבה כל שכן לנו נתנה הארץ למורשה הוא שהנבי' משיב' על הדם תאכלו וגומר והארץ תירשו בתמיה אם נצטויתם אין אתם שומרים על הדם תאכלו את מאכלי תפנוקי' אתם אוכלי' על ידי רציח' שהורגין את בעלי ממון ונוטלין את ממונם : עמדת' על חרבכם · כלומר כל בטחונכם נתחזקתם על חרבכם : עשיתם תועבת · משכב אסור : אשר בחרבות · בערים הבצורות שסופן להיות חריבות : ואשר במצדות · במחבא להטמן מן החרב אשלח בם את הדבר הנדברים

טו
וּבְאָמְרִי לָרָשָׁע מוֹת תָּמוּת וְשָׁב מֵחַטָּאתוֹ וְעָשָׂה מִשְׁפָּט וּצְדָקָה׃ חֲבֹל יָשִׁיב רָשָׁע גְּזֵלָה יְשַׁלֵּם בְּחֻקּוֹת הַחַיִּים הָלַךְ לְבִלְתִּי עֲשׂוֹת עָוֶל חָיוֹ יִחְיֶה לֹא יָמוּת׃ כָּל־חַטֹּאתוֹ אֲשֶׁר חָטָא לֹא תִזָּכַרְנָה לוֹ מִשְׁפָּט וּצְדָקָה עָשָׂה חָיוֹ יִחְיֶה׃ וְאָמְרוּ בְּנֵי עַמְּךָ לֹא יִתָּכֵן דֶּרֶךְ אֲדֹנָי וְהֵמָּה דַּרְכָּם לֹא־יִתָּכֵן׃ בְּשׁוּב־צַדִּיק מִצִּדְקָתוֹ וְעָשָׂה עָוֶל וּמֵת בָּהֶם׃ וּבְשׁוּב רָשָׁע מֵרִשְׁעָתוֹ וְעָשָׂה מִשְׁפָּט וּצְדָקָה עֲלֵיהֶם הוּא יִחְיֶה׃
כ
וַאֲמַרְתֶּם לֹא יִתָּכֵן דֶּרֶךְ אֲדֹנָי אִישׁ כִּדְרָכָיו אֶשְׁפּוֹט אֶתְכֶם בֵּית יִשְׂרָאֵל׃
וַיְהִי בִּשְׁתֵּי עֶשְׂרֵה שָׁנָה בָּעֲשִׂרִי בַּחֲמִשָּׁה לַחֹדֶשׁ לְגָלוּתֵנוּ בָּא־אֵלַי הַפָּלִיט מִירוּשָׁלַ͏ִם לֵאמֹר הֻכְּתָה הָעִיר׃ וְיַד־יְהוָה הָיְתָה אֵלַי בָּעֶרֶב לִפְנֵי בּוֹא הַפָּלִיט וַיִּפְתַּח אֶת־פִּי עַד־בּוֹא אֵלַי בַּבֹּקֶר וַיִּפָּתַח פִּי וְלֹא נֶאֱלַמְתִּי עוֹד׃ וַיְהִי דְבַר־יְהוָה אֵלַי לֵאמֹר׃ בֶּן־אָדָם יֹשְׁבֵי הֶחֳרָבוֹת הָאֵלֶּה עַל־אַדְמַת יִשְׂרָאֵל אֹמְרִים לֵאמֹר אֶחָד הָיָה אַבְרָהָם וַיִּירַשׁ אֶת־הָאָרֶץ וַאֲנַחְנוּ רַבִּים לָנוּ נִתְּנָה הָאָרֶץ לְמוֹרָשָׁה׃
כה
לָכֵן אֱמֹר אֲלֵיהֶם כֹּה־אָמַר אֲדֹנָי יְהוִה עַל־הַדָּם תֹּאכֵלוּ וְעֵינֵכֶם תִּשְׂאוּ אֶל־גִּלּוּלֵיכֶם וְדָם תִּשְׁפֹּכוּ וְהָאָרֶץ תִּירָשׁוּ׃ עֲמַדְתֶּם עַל־חַרְבְּכֶם עֲשִׂיתֶן תּוֹעֵבָה וְאִישׁ אֶת־אֵשֶׁת רֵעֵהוּ טִמֵּאתֶם וְהָאָרֶץ תִּירָשׁוּ׃ כֹּה־תֹאמַר אֲלֵהֶם כֹּה־אָמַר אֲדֹנָי יְהוִה חַי־אָנִי אִם־לֹא אֲשֶׁר בֶּחֳרָבוֹת בַּחֶרֶב יִפֹּלוּ וַאֲשֶׁר עַל־פְּנֵי הַשָּׂדֶה לַחַיָּה נְתַתִּיו לְאָכְלוֹ וַאֲשֶׁר בַּמְּצָדוֹת וּבַמְּעָרוֹת בַּדֶּבֶר יָמוּתוּ׃ וְנָתַתִּי אֶת־הָאָרֶץ שְׁמָמָה וּמְשַׁמָּה וְנִשְׁבַּת גְּאוֹן עֻזָּהּ וְשָׁמְמוּ הָרֵי יִשְׂרָאֵל מֵאֵין עוֹבֵר׃ וְיָדְעוּ כִּי־אֲנִי יְהוָה בְּתִתִּי אֶת־הָאָרֶץ שְׁמָמָה וּמְשַׁמָּה עַל כָּל־תּוֹעֲבֹתָם אֲשֶׁר עָשׂוּ׃

ואתה

וּכְדַאֲמָרִית לְרַשִׁיעָא מְמָת תְּמוּת וִיתוּב מֵחוֹבוֹהִי וְיַעְבֵּיד דִּין דִּקְשׁוֹט וְזָכוּ׃ מַשְׁכּוֹנָא יָתִיב רַשִׁיעָא גְּזֵילָא שַׁלֵּים בִּגְזֵירַת חַיַּיא הַלֵּיךְ בְּדִיל דְּלָא לְמֶיעְבַּד שְׁקַר מֵיחָא יֵיחֵי וְלָא יְמוּת׃ כָּל חוֹבוֹהִי דְּחַב לָא יִדְכְּרָן לֵיהּ דִּין דִּקְשׁוֹט עֲבַד וּזְכוּ מֵיחָא יֵיחֵי׃ וְיֵימְרוּן בְּנֵי עַמָּךְ לָא מְפָרְשָׁן לָנָא אוֹרְחַת טוּבָא דַּיְיָ וְאִינוּן אוֹרְחַתְהוֹן דִּילְהוֹן לָא תַקְנָן׃ כַּד יְתוּב זַכָּאָה מִזַּכְוָתֵיהּ וְיַעְבֵּיד שְׁקַר וִימוּת בְּהוֹן׃ וְכַד יְתוּב רַשִׁיעָא מֵחוֹבוֹהִי וְיַעְבֵּיד דִּין דִּקְשׁוֹט וּזְכוּ עֲלֵיהוֹן הוּא יִתְקַיַּים׃ וַאֲמַרְתּוּן לָא מְפָרְשָׁן לָנָא אוֹרְחַת טוּבָא דַּיְיָ אֱנָשׁ כְּאוֹרְחֵיהּ אִיתְפְּרַע מִנְכוֹן בֵּית יִשְׂרָאֵל׃ וַהֲוָה בִּתְרַתָּא עַסְרֵי שְׁנִין בְּעַסִירָאָה בְּחַמְשָׁא לְיַרְחָא לְגָלוּתָנָא אִתְאֲלוּתִי מְשֵׁיזְבָא מִירוּשְׁלֵם לְמֵימָר אִיתְרְעַת קַרְתָּא׃ וּנְבוּאָה מִן קֳדָם יְיָ הֲוָת עִימִי בְּרַמְשָׁא קֳדָם מֵיתֵי מְשֵׁיזְבָא וּפְתַח יַת פּוּמִי עַד מֵיתֵיהּ לְוָתִי בְּצַפְרָא וְאִיפְּתַח פּוּמִי וְלָא שְׁתַקִית עוֹד׃ וַהֲוָה פִּתְגָּם נְבוּאָה מִן קֳדָם יְיָ עִימִי לְמֵימָר׃ בַּר אָדָם יָתְבֵי חוּרְבָּתָא הָאִלֵּין עַל אַרְעָא דְּיִשְׂרָאֵל אָמְרִין לְמֵימָר חַד הֲוָה אַבְרָהָם בְּעָלְמָא וִירִית יַת אַרְעָא וַאֲנַחְנָא סַגִּיאִין לָנָא יְהִיבָא אַרְעָא לְמִירְתַּהּ׃ בְּכֵן אֵימַר לְהוֹן כִּדְנַן אֲמַר יְיָ אֱלֹהִים עַל דַּם זַכַּי אַתּוּן אָכְלִין וְעֵינֵיכוֹן אַתּוּן זָקְפִין לְפוּלְחַן טַעֲוָתְכוֹן וְדַם זַכַּאי אַתּוּן אַשְׁדִּין וְאַרְעָא אַתּוּן מְרַמַּן לְמִרְתַּהּ׃ וְאִיתְעַתַּדְתּוּן עַל תּוּקְפֵיכוֹן עֲבַדְתּוּן תּוֹעֵיבָא וּגְבַר יַת אִיתַּת חַבְרֵיהּ סָאֵבְתּוּן וְאַרְעָא אַתּוּן מְרַמַּן לְמִירְתַּהּ׃ כִּדְנַן תֵּימַר לְהוֹן כִּדְנַן אֲמַר יְיָ אֱלֹהִים קַיָּים אֲנָא אִם לָא דִּי בְּחָרְבָא בְּחַרְבָּא יִתְקַטְלוּן וְדִי עַל אַפֵּי בָרָא לְחֵיוְתָא מְסַרְתֵּיהּ לְשֵׁיצָיוּתְהוֹן וְדִי בִּמְצָדָתָא וּבִמְעַרְתָּא בְּמוֹתָא יְמוּתוּן׃ וְאֶתֵּין יַת אַרְעָא לְצָדוּ וְאִישְׁתְּמָמוּ וְיִבְטַל יְקַר תּוּקְפַהּ וְיִצְדּוּן טוּרֵי יִשְׂרָאֵל מִבְּלִי עָדֵי׃ וְיִדְעוּן אֲרֵי אֲנָא יְיָ בְּדְאֶתֵּין יַת אַרְעָא לְצָדוּ וְאִישְׁתְּמָמוּ עַל כָּל תּוֹעֲבָתְהוֹן דַּעֲבַדוּ׃

ואת

אלא אלוה אחד ירש את הארץ אנחנו שאנו עובדים אלוהות הרב' על אחת כמה וכמה שנירש את הארץ רבי שמעון בן יוחאי אומר ומה אברהם שלא נצטווה אלא מצוה יחידית ירש את הארץ אנחנו שנצטווינו כמה מצות אינו דין שנירש את הארץ ומה הנבי' משיב על הדם תאכלו וגו' והארץ תירשו : למורשה · להיות לנו לירושה כי לא נתנה לאברה' אלא שתהיה לנו למורשה : לכן · על הדם תאכלו · ואני צויתי לכם לא תאכלו על הדם כי היא עבודת ע"א שהיתה חק מן הזובחים לשדים שאוכלים סביב הדם אחר שזבחו להם וזהו דבר הלמד מענינו לא תאכלו על הדם לא תנחשו ולא תעוננו : ועיניכם תשאו אל גלוליכ' שאתם פונים אליהם תמיד לעובדם ולהשתחות להם ואפילו להביט בהם הסרתי לכם כמו שנאמ' אל תפנו אל האלילים : ודם תשפכו ר"ל דם נקי : והארץ תירשו · בתמיהה ואיך תרשו את הארץ ותעשו אלה המעשים שאינה סובל הארץ כמו שכתוב אלהי נכר הארץ והכנענים יצאו ממנה מפניכם מפני עבודת אלילים ושפיכות דם נקי ועשו התועבות כמו שכתוב ולא תקיא הארץ אתכם בטמאכם אותה כאשר קאה את הגוי אשר לפניכם ואיך תירשו אתם הארץ ואתם עושים התועבות שעשו אנשי הארצות האלה שהיו לפניכם : עמדתם על חרבכם · לשפוך דם נקי ויונתן תירגם את עתדתון על תוקפיכון : עשיתן תועבת · בנו"ן במקו' מ"ם או אמר עשיתן כנגד הנקבות : כה תאמר · אם לא · לשון שבועה כמו אם לא כאשר דמיתי והדומים להם כמו שפירשנו : במצדו' · מגדלי' חזקים : ונתתי · מבואר הוא : וידעו · מבואר הוא : ואתה

מסרה

ובשוב ד' בקריאה וסימ' ובשוב צדיק מצדקו ועשה עול · בכל התועבות · ובשוב רשע · וחברו חד ובשוב דוד מהכות את הפלשתי : בעשרי ד' חסר בליש' וסי' בסדר נשא ולעיל בסיפרא סימן כ"ט : בוא י"ד מ"ל בקריאה וסימ' ויאמר בוא ברוך יי' למה תעמד · ויכינו את המנחה עד בוא יוסף · ותנח בגדו אצלה עד בוא אדניו · עד השנה התשיעית עד בוא תבואתה · אם חבול תחבל שלמת רעך · וידי משה כבדים ויקחו אבן · פלי"גא ע"ל די"ן · לבלתי בוא בגוים · עד בוא המלך אחז מדמשק · כל אשר ידבר בוא יבוא · בוא בצור והטמן בעפר · בוא כתבה על לוח · ביום בוא גוג על אדמת ישראל · לפני בוא הפליט ב' בפסוק · את אליהו הנביא לפני בוא יום יי' · וכל שמואל דכוו' מ"ל במ"ה חס' : עשיתן ב' וסי' ותחיין את הילדים · עמדתם על חרבכ' עשיתן תועב' : במצדות ח' וסימ' בלשון ארמי במערתא דגריא בטורא מטמר מרום בבל אקש לה מותא · ופי' נמסר בישעיה סימן ל"ג :

מנחה גדולה

ערלים ישכבו את יורדי בור ואומרו שמה נסיכי צפון כולם וכל צידוני המפרשים פירשו נסיכי צפון על מלכי בבל וצידונים אמרו שהם מארץ צידון ואני אחשוב שנסיכי צפון וכל צידוני הם משפחות האשכנזים ואנשי אינגריא פולוניא ובוהי"מא ורוס"יא שהם כלם לצד צפון וגם אנשי אינגלטירה וסקוליא שהם לפוניים באמת וקראם מפני היותם טורפים והומסים צדוני מלשון צייד והם כולם מכלל האמונ' הידוע ולא יוכללו בשם אדום אשר יותם לרומי ולאנשי איטליא וצרפת וספרד שיהיו עיקר מלחמה הזאת ומפני הדת יבואו בעזרת בני אדום לכבוש את ארץ ישראל ולפי שהם עם גבור ואיש מלחמה לכן אמר עליהם אשר ירדו את חללים בחתיתם מגבורתם בושים ר"ל שיבושו מגבורתם ושכבו הערלים ההם עם שאר חללי חרב שימותו שמה במלחמ' וישאו כלימתם את יורדי בור ומפני שאלה לא היו בחרבן בית ראשון ולא בחרבן בית שני לכן לא נאמר בהם שנתנו חתיתם בארץ חיים כמו שאמר בשאר האומו' אמנם לא נאמר באדום אשר נתנו חתיתם לפי שענין המלחמה הזאת לא תהיה רק על ביאת אדם לכבוש את ארץ ישראל והיה א"כ הדבר מבואר שנתנו חתיתם בארץ חיים ואמנם אומרו אחר זה אותם יראה פרעה ונחם נ"ל שהוא חוזר לכל הערלים שזכר למעלה משך ותובל ואדום ונסיכי צפון שהם האומות שמאיני' באותו האיש כולם שבראות פרעה כקבר אשר הוא שם שהם ג"כ חללים ינחם על רעתו וממה שעשו לו ברואותו שכבר לוקחה נקמתו מהם וזהו אותם יראה פרעה ונחם על כל המונה לפי שהיו חללי חרב פרעה וכל חילו ע"י אמונת הידוע הערלים והנה יהיה זה לפרעה ולמצרים לפי שנתתי חיתתו בארץ חיים

כי גם פרעה נכה המית את יאשיהו והוא הסיר את יהואחז ממלכותו והוליכו אסור למצרי' וזהו כי נתתי את חיתתו בארץ חיים ששמחת פרעה היתה אבל הכל נמשך ממנו ולזה אמר נתתי והכתוב הוא חתיתו והקרי הוא חתיתי לפי שהכל היה מאת האלקים ומפני זה השכב פרעה בתוך ערלים שנפל בתוך הערלים הנזכרים והיו את חללי חרב ר"ל עם חללי פרעה וכל המונו :

הנה התבארה הנבואה העצומה הזאת בשלמותה הרחק מאד ברחוק מזרח ממערב מדרכי המפרשים והאמת עד לעצמו כי לא דבר הנביא מעונשי גהינם בכל הנבואות האלה כי אם ממלחמת האדו"מים בערלים עם בני ישמעאל באחרית הימים ואין להפלא מאשר באו בה הדברים פעם בלשון יחיד פעם בלשון רבים פעם לנוכח פעם שלא לנוכח ועל האומו' פעם בלשון זכר פעם בלשון נקבה כי כן דרך הנביאים בנבואותיהם ותדע ותשכיל שעל זה ג"כ ניבא ישעיה בפרשת קרבו גוים לשמוע אם לא שהם ביאר כללות המלחמה בדרך קצרה ומפלת אדום אשר תהייה ביאר באריכות ויחזקאל עשה בהפך שביאר כאן המפלה הכוללת באריכות וחרבן אדום בקוצר ומה שלא ביאר זה ביאר זה וכבר זכרתי במעיני הישועה שירצה מדברי הנבואות שגם במלחמה הזאת יצאו בני ישראל הנמצאים על אדמת הקדש ויבאו מארצות המזרח מהשבטים אשר שמה ועשו להם ראש אחד הוא משיח בן יוסף וימות באותה מלחמה ואז יתגלה משיח בן דוד כמו שאמר דניאל ובעת ההיא ימלט עמך וכבר היה הדבר מקובל אצל חכמינו הקדושים שאמרו בפרקי ד"א ג' מלחמות של מהומה עתידין בני ישראל לעשות באחרית הימים עם בני אדום שנ'

כי

ואתה · הנדברים בך · מרוב השתדלות בדבור שם הפועל נפעל וכן מה נדברנו עליך אז נדברו יראי יי' ולשון דבור שהוא קשור עם בי"ת הוא לענין גנאי כמו ותדבר מרים ואהרן במשה תשב באחיך תדבר ואל יקשה עליך נכבדות מדובר בך שהרי פירושו ואמר נכבדות אבל פירו' הנבואה יבא פעמי' בקשר הבי"ת כמו רוח יי' דבר בי והדומים לו : אצל הקירות · כי כן מנהג בני האדם בפגוש זה בזה בעיר ורוצה לדבר אחד עם אחד דבר סתום נסמכי' אל הקיר ומדברי' שלא ישמעם אדם מאחוריהם וכן בפתח הבתים כשעומד אדם בפתח ביתו ועובר אדם עליו ורוצה לדבר עמו דבר סתר מדבר עם שהוא גם כן מקום סתר בדבור וכן נאמ' באבנר ויטהו אבנר אל השער לדבר אתו בשלי : ודבר חד · כמו אחד ונפל האל"ף לקצר וכן בלשון ארמי הוא בחסרון האל"ף : את אחד · פתח כלו שלא בסמיכות וכן שכם אחד והדומים לו ויונתן תירגם הנדברים בך דרנן בך בסתר כותליא : ויבאו אליך כמבוא עם · ר"ל כמבוא עם החפצים לשמוע וחרדים על דבר יי' ות"י כמיתי גיברין תלמידי' וגלה האל לנביא מחשבת לבם ומה שמדברים שלא בפניו : כי עגבים בפיהם המה עושים · לעג הם עושים בפיהם וכן תירגם יונתן ארי תולעבא בפומהון אינון עבדין : והנך להם כשיר עגבים · כשיר חשק ודברי שחוק : יפה קול ומטיב נגן · כמו שישמע אותו האדם מאדם שהוא יפה קול ומטיב נגן כך הם מדמים שישמעו דבריך בלב טוב וי"ת והא את להון כזמר אבובין דבסים קליה ומיטב לנגנא תירגם עגבים כמו עוגבים כי תרגום עוגב אבובא : ובבאה הנה באה · הם חושבים דברי נבואותיך לדברי לעג ולחוק ובבא נבואותיך כי הנה עתה באה בקרוב אז ידעו כי נביא היה בתוכ' ונבואתך אינה דברי לעג : ויהי · בן אדם הנבא · ואמרת אליהם לרועים · תוספ' ביאור · רועי ישר' · הם המלכי' · כי אחר שהמשיל העם לצאן המשיל המלכים לרועים : אשר היו רועים אותם · עצמו וכן וירעו הרועים אותם עצמם ויקבו' אותו בגיא קבר את עצמו וכן תירגם יונתן ווי על פרנסי ישראל דהוו מפרנסין נפשיהון הלא לפרנסא עמא אתמניאו פרנסיא אמר כי המלכים היו מתעסקין בהנא' עצמן ולא היו חוששין על העם להנהיגם כמשפט : הלא הצאן ירעו הרועים · הלא היה להם לרעות הצאן למה נתמנו רועים אלא לרעות אותם דעה ובינה והשכל כמו שנאמר בדוד שהיה רועה נאמן ויהי דוד עושה משפט וצדקה לכל עמו וכן אמר באסא ויאמ' ליהוד' לדרוש את יי' ולעשות התורה והמצוה ונאמ' ביהושפט שלח לשריו וגו' ללמד בערי יהודה ונאמר וילמדו ביהודה ועמהם ספר תורת יי' ויסבו בכל ערי יהודה וילמדו בעם ונאמר ויעמד שפטים בארץ ונאמר ויצו עליהם לאמר כה תעשון ביראת יי' באמונה ובלבב שלם וגו' : את החלב · אמר כי מיטב הצאן יאכלו רוצה לומ' שיקחו ממונם שלא במשפט · ויונתן תירג' ית טובא אתון אכלין ועמר נקי אתון לבישין ופטימיא אתון נכסין לעמ' ליתיכון מפרנסין : הבריאה · השמנה כמו ועגלון איש בריא מאד להבריאכם מראשית מנחת ישראל : את הנחלות · שרשו חלה מבנין נפעל ופירו' נחלו' שהם כאבות באחד מאיבריהן וצריכות חיזוק : ואת החולה · שיש לה חולי שצריכה רפואה : ולנשברת · שנשבר אחד מעצמיה : ואת הנדחת · שנפרדה מהאחרות וידע אדם מקומה ולא חשו להשיבה עם שאר רעותיה : ואת האבדת · שנדחה ואבדה ולא נודע מקומה וכל זה משל על עניי ישראל הבריאים והחולים שלא השגיחו עליהם וכן השבויים והגולים לא חששו בהם לפדותם ולהשיבם : ותפוצינה · לכל חית השדה · פירוש המשל כתרגומו ואתמסרו נשיאה לכל מלכות עממיא והטלטלו ובנוסחא אחרינא יש לאשתיצאה לכל מלכות וגו' : ישגו · מבואר הוא : לכן · מבואר הוא : חי אני · מבואר הוא : לכן · שנה הפסוק לחזק הענין ולא שנה בו מלה אלא שהראשון רועים והשני הרועים והראשון את דבר יי' והשני דבר יי' ויונתן חדש בו בתוספת שהוסיף בו בכן פרנסיא רשיעיא תובו לאוריתא והנא עתיד לרחמא עליכון אציתו לאולפן אוריתא וקבילו פתגמא דיי' :

כה

ואת בר אדם בני עמך דרנן בך בסטר
כתליא ובתרעי בתיא וממליל חד עם
חד גבר ית אחוהי למימר איתו כען
ושמעו מה פתגמא דנפק מן קדם יי׃
וייתון עלך כמיתי גברין תלמידין
ויתיבון קדמך עמי ושמעין ית
פיתגמך ויתהון לא יעבדון ארי
תולעבא בפומהון אינון עבדין בתר
ממון אונסיהון לבהון טעי׃ והא את
להון כזמר אבובין דבסים קליה
ומוטב לנגנא ושמעין ית פתגמך
ולמעבדהון לית אינון צבן׃
ובמיתיה הא אתיא וידעון ארי נביא
הוה ביניהון׃ והוה פתגם נבואה
מן קדם יי עימי למימר׃ בר אדם
איתנבי על פרנסי ישראל איתנבי
ותימר להון לפרנסיא כדנן אמר יי
אלהים ווי על פרנסיא דישראל דהוו
מפרנסין נפשיהון הלא לפרנסא
עמא איתמניאו פרנסיא׃ ית טובא
אתון אכלין ועמר נקי אתון לבשין
פטימיא אתון נכסין עמא ליתיכון
מפרנסין׃ ית כאיביא לא אתקיפתון
ולמרעיא לא אסיתון ולתביריא לא
צמרתון וית דאיטלטלו לא אתיבתון
וית דאבדו לא בעיתון ובתוקפא
פלחתון בהון ובקשיו׃ ואיתבדרו
מבלי פרנס ואתמסרו לאישתצאה
לכל מלכוות עממיא ואיטלטלו׃
טעו עמי בכל טוריא ועל כל רמא
מנטלא ועל כל אפי ארעא איתבדרו
עמי ולית דתבע ולית דבעי׃ בכן
פרנסין קבילו ית פתגמא דיי׃ קיים
אנא אמר יי אלהים אם לא חלף דהוו
עמי לביזא ואיתמסרו עמי
לאישתצאה לכל מלכוות עממיא
מבלי פרנס ולא תבעו פרנסיא ית
עמי ופרניסו פרנסיא ית נפשיהון וית
עמי לא פרניסו׃ בכן פרנסיא רשיעיא תובו לאוריתא ואנא עתיד לרחמא
עליכון אצתו לאולפן וקבילו פתגמא דיי׃

ל ואתה בן־אדם בני עמך
ל' ב' ל' וחד וכפתח · הנדברים בך אצל הקירות ובפתחי
ל' וכל לשון ארמית דכו' · הבתים ודבר־חד את־אחד איש את־
ו' · אחיו לאמר באו־נא ושמעו מה
ד' מל' בכבי' ל' ימל' · הדבר היוצא מאת יהוה׃ ויבואו
ייו' ד' · אליך כמבוא־עם וישבו לפניך עמי
ג' חד חס' · ושמעו את־דבריך ואותם לא יעשו
ה' · כי־עגבים בפיהם המה עשים אחרי
בצעם לבם הלך׃ והנך להם כשיר
ב' חד חס' ו' קדמ' · עגבים יפה קול ומטב נגן ושמעו
ו' הדין חס דחס' · את־דבריך ועשים אינם אותם׃
ב' לספר המלך · ובבאה הנה באה וידעו כי נביא היה
בתוכם׃ א ויהי דבר־
יהוה אלי לאמר׃ בן־אדם הנבא על־
ל מל' · רועי ישראל הנבא ואמרת אליהם
לרעים כה אמר אדני יהוה הוי רעי־
ישראל אשר היו רעים אותם הלוא
הצאן ירעו הרעים׃ את־החלב
ב' · תאכלו ואת־הצמר תלבשו הבריאה
תזבחו הצאן לא תרעו׃ את־
ב' · הנחלות לא חזקתם ואת־החולה
לא רפאתם ולנשברת לא חבשתם
ג · ואת־הנדחת לא השבתם ואת־
ל' ג · האבדת לא בקשתם ובחזקה רדיתם
ל' ב' ובפסו' · אתם ובפרך׃ ותפוצינה מבלי
ה רעה ותהיינה לאכלה לכל־חית
ג' ואם כל עדת ישראל · השדה ותפוצינה׃ ישגו צאני בכל־
ד' בליש' · ההרים ועל כל־גבעה רמה ועל כל־
ד' מל' · פני הארץ נפצו צאני ואין דורש
ואין מבקש׃
לכן רעים שמעו את־דבר יהוה׃
חי־אני נאם אדני יהוה אם־לא יען
היות־צאני לבז ותהיינה צאני
לאכלה לכל־חית השדה מאין רעה
ב' אל נא תהי מריבה · ולא־דרשו רעי את־צאני וירעו
הרעים אותם ואת־צאני לא רעו׃
ג · לכן הרעים שמעו דבר־יהוה׃

כה

כדנן

רשי

הנדברים בך · מתלוצצין בך : וישבו לפני' · כאילו הם עמי : עגבים · שחוק כמו עוגב : בלע' · גזילתם : והנך להם כשיר עגבי' · והא את להון כזמ' אבובי' : ובבאה · הרעה אליהם : הנה באה · כי אמת מוכנת היא לבא אז ידעו כי לא שחוק היו דבריך כי נביא אמת היה בתוכ' : על רועי ישרא' · על פרנסי ישראל : אשר היו רועים אותם · את עצמם היו מהנני' ממתנות חביריה' אשר תחתיהם : הלא הצאן ירעו הרועים · הלא משפט הרועי' לרעות את הצאן ולא לרעות את עצמם : את הנחלות · את הכחושות מאין כח דולרוסי"אש בלע"ז שצריכו' חיזוק לתמוך בהן ביד : לא חבשת' · לקשור שברי העצם זה עם זה כמשפט הרופאי' : את הנדח' · שנדחת מתוך העדר אל החוץ : רדיתם · ישרתם : ישגו · להני · הולכו' טועית על פני כל ההרי' כלומ' נעשו הפקר לעשו' איש איש כרצונו ולא הוכחתם אותם ולא שפטתם בי' איש לרעהו . וירעו הרועים אותם · את עצמם :

ולא

לד

מסרה

אחד כ"ה פתחין וסימ' נמסר בספר מלכים חלק ב' סימן ו' : וישובו ד' בקריא' וסימ' האנשים האלה שלמים הם אתנו · מקניהם וקנינם וכל · ויבואו אליך כמבוא עם · ויצו מלך אשור לאמר : ומטיב נגן חד מן ט' מלין חסרי' יו"ד בליש' הטב' וסימ' להיטבך באחריתך · והטיבך והרבך מאבתיך : כי ייטב אל אבי · והיטב לאדני · מה תיטבי דרכך · יפה קול ומיטב נגן : והיטבתי מראשותיכ' · לב שמח ייטב גהה · ארבעה מיטבי לכת תניינא דפסוק : הבריאה ב' וסימ' את החלב תאכלו ואת הצמר · ובשר הבריאה יאכל : י"ג פסוקים בקריא' אית בהון ואין ואין וסי' במסר' רבת' :

מנחה גדולה

כי מפני חרבות נדדו אחת בים שנ' מפני חרב נטושה ואחת בשדה מפני קשת דרוכה ואחת בכרך גדול של רומי שהיא כבדה משתיהן שנ' ומפני כובד מלחמה ומשם בן דוד יצמח ויראה באבדן של אלו ושל אלו ומשם יבוא לארץ ישראל שנ' מי זה בא מאדום התבונן אם ידעת בינה כי הנה שתי מלחמות שאמרו אחת בים ואחת בשדה הם אשר יהיו באחי' אדומ"יים שילכו שמה לכובשה והישמעאלי' שיבאו עליהם וכמו שנא' בדניאל ובעת קץ יתנגח עמו מלך הנגב ויסתער עליו מלך הצפון ברכב ובפרשים ובאניות רבות כי האדומ"ים ילכו שמה באניות בלב ים ומשם ירדו בארץ ברכב ובפרשים ולכן נאמר שם ויטע אהלי אפדנו בין ימים להר צבי קדש כי יהיו אניותיהם על הים והמה נלחמים בארץ והישמעאלים ג"כ יבואו עליהם בים וביבשה ולכן יהיו שתי המלחמות שמה אחת בים ואחת בשדה ומפני מפלת אדום שתהיה עצומה יעברו בני הישמעאלי' לבוא על רומי כמו שהאדומ"יים הלכו על ירושלי' ואז תהיה המלחמה הג' שאמרו בכרך גדול של רומי עכ"ל:
הן אמת שיש להביא ראיה לדברי מהר"יא ז"ל במה שאמר שאין דבר הנביא כאן מעונשי גיהנם וכו' ממה שאמרו ז"ל בפ' שני דעירובין אר"ל ז' שמות יש לו לגיהנם שאול ואבדון וכו' וארץ תחתית ומייתי הגמרא קראי לכל חד אלא גבי ארץ תחתית אמר וארץ תחתית גמרא ואי ס"ד דהכא מיירי מגיהנם אמאי אמר גמרא הרי מקרא אלא הוא דארץ תחתית כתיבי טובא אלא ודאי דלא מיירי כאן מגיהנם אלא שהן שמות מושאלים למיתה וקבורה · וראיתי שתוס' מרגישי' בזה וז"ל בתוס' הובא בעין יעקב ארץ תחתית גמרא ולית דגרסי ארץ תחתית כשהראה הקב"ה ליחזקאל היורדים לגיהנם באותה פרשה כתיב ארץ תחתית הך תימא אמאי קאמר גמרא · ומהר"שא ז"ל כתב לתרץ זה ז"ל ואפשר דה"ק גמרא דארץ תחתית היא מדור הז' ודיוטא התחתונה ולכך חשיב לה בשביעי ע"כ והן אמת שהרמ"בן מביא ראי' מפרקי ר"א משבעי מדורי גיהנם והתחתון שבכולם הוא ארץ תחתית מ"מ נראה דבדברי מהר"שא דוחק קצת דכפי פשטא דגמרא לא מיירי כאן ממדרגות כי אם שמות כמ"ש שבעה שמות יש לגיהנם ותו למה אמר ארץ תחתית שהיא הז' גמרא שהרי כולם גמרא שלא מצינו קראי אלא לשמות הגיהנם אבל לא למדרגות רק כולהו גמרא נינהו שיש שבעה מדורי גהינם ואיזה למטה מחבירו כולהו גמרא נינהו וכדאי' במסכת גהינם הובא בראשית חכמה בשער היראה פרק י"ג ע"ש וא"כ הדרא קושית התוס' לדוכתא למה אמר גמרא : ולע"דן דגמרא דייקי דהכא לא מיירי משמות גהינם או ממדרגותה דא"כ שהרי קראי אהדדי דכתיב מקול מפלתו הרעשתי גוים בהורדי אותו שאולה את יורדי בור וינחמו בארץ תחתית הרי שכולל כאן ג' מהדורי באחד קרא ובירידה אחת שאול ובור, ותחתית וכן להלן מביא כמה פסוקים כזה וא"כ אי ס"ד דקרא משתעי ממדורי גהינם ושמותיה איך אפשר אם ירד לשאול איך יהי' בבור או בארץ תחתית אלא ודאי דהכא לא מיירי אלא מהריגה ומיתה וכיון שהרשעי' במיתתם נדונים בגיהנם מייתי כאן דמיוננת לשמות ומדורי גהינם כדרך הנבואות שכופלי'

דבריהם

כה אמר · ודרשתי · שאעניש אותם על אשר לא רעו אותם : והשבתים מרעות צאן · שאקח המלוכה מידם ולא ירעו עוד הרועים אותם כלומר לא ימלכו עליה' עוד ויונתן תרגם ולא יפרנסון עוד פרנסיא נפשיהון : כי כה אמר · הנני אני · כיון שפשעו בהם הרועים אני אדרוש אותם ואוציאם מגלותם : כבקרת · נפרשות · כמו נפרדות כי אז יבקר אותם יותר היטב ויונתן תירגם ומפרש להון : ביום ענן וערפל · כי יום חשך היה להם הגלות והמליכה כי הצאן מתפזרות ביום המעונן : והוצאתים · אל הרי ישראל באפיקים ובכל מושבי הארץ · כי העיזים טוב מרעיתם בהרים והכבשים והרחלים בעמקים ובאפיקים והנה ישראל ישובו לארצם וישכנו בכל מושב טוב בהרים ובעמקים : במרע' טוב · ובהרי מרום ישר' · אמר זה על ירושלם שהיא גבוהה מכל ארץ ישראל וכן ישר' יהיה להם נוה בירושל' לעתיד לבא כמו שכתוב בסוף זה הספר : אני ארעה · ואני ארביצ' · כי הרועה ירעה הצאן עד הצהרים ובצהרי' אז ירביצ' כמו שכתוב איכה תרעה איכה תרבין בצהרים : את האבדת ואת החולה אחזק · אמר חולה הנה במקום נחלות וחולה שאמר למעלה אומר אחזק הכולל שניה' כי הרפואה לחזק הבריאו' : ואת השמנה ואת החזקה · אשמיד השמנה והחזקה שדוחפין את החלושות מהמרעה אני אשמיד חזקתן : ארענה במשפט' כהוגן כמו החלושות שלא ירעו יותר מן הראוי להן והמשל על העושקי' והחזקים שהיו בישראל והיו עושקי' את העניי' והחלושי' ויונתן תירגם ית חטאיא וית חייביא אשיצי ואפרנס ית עמי בדינא : ואתנה · בין שה לשה · בין החזקה לחלושה : לאילים ולעתודים · כי הם החזקים שבצאן ויונתן תירגם לענין המשל בין גבר לגבר בדין לחטאיא ולחייביא : המעט · פי' המשל כתרגומו הזעיר לכון דפרנוס טב אתון מתפרנסין ומותר פרנסיכון אכלי' שמשיכון ומשתי מתקן אתון שתן וית מותרא שמשיכון שתן : ומשקע מים · המים הצלולים כמו שפירשנו בפסוק אז אשקיע מימיהם : ולאני · ועמי ויונתן תירג' ועמי מות' מיכל שמשיכון וכו' שתן : תרפשון · ומרפש כתיב בשי"ן והם עני"ן הרמיסה במים והעכירה : לכן · בריה · כמו בריאה ופירושו שמנ' והמשל כתרגומו בין גבר עתיר ובין גבר מסכן : יען · תירג' יונתן חלף דברשע ובדרע דחקתון וגו' : והושעתי · מבואר הוא : והקימותי · את עבדי דוד המשיח שיעמוד מזרעו בעת הישועה : ואני

רשי

ולא ירעו עוד הרועי' אותם · את עצמם : ובקרתים · לשון ביקור חולים : כפרשות · בשהן נפוצות והוא הולך ביניה' ומאספם יחד : ביום ענן וערפל · כי כן דרך הצאן להתפזר ביום המעונן : ואת השמינה ואת החזקה · ההודפת ודוחפת את חברותיה : בין שה לשה · בין בעלי אגרופי' לחלשים : המעט מכם · את אשר החזקות שבכם רועות המרעה הטוב והלוואי לא תרמסו המותר ברגליכם ותאכלנה אותן שאר פאני אלא שאף מותר מרעיכם תרמסו ברגליכם ולא די לכם אשר משקע מים תשתו אלא שהנותרים ברגליכם תרפושון : ומשקע מים · המים הצלולי' ששקע הטיט ולא נעכרו ברגלי' והדוגמה כתרגומו הזעיר לכון דפרנוס טב אתון מתפרנסין ומותר פרנוסיכון אכלין שמשיכון טו ומשתי מתקן אתון שתן וית מותריא שמשיכון שתן : ולאני מרמס רגליכם וגו' ועמי מותר מיכל שמשיכון אכלין ומותר משתי שמשיכון שתן : שה בריה · חזקה : רזה · מייגר"א בלע"ז : עבדי דוד · מלך מזרעו : ויסנו

מסרה

אתהם ה' וסי' וישכם לבן בבקר · והזהרת אתהם את · וישמע יי' בקול ישראל ויתן את הכנעני · כבקרת רעה עדרו · ויחנו בגורל ממטה יהודה כד"ה · אל הרי ה' בקריא' וסימ' והוצאתים מן העמים · במרעה טוב ארעה אות' שים פניך אל הרי ישראל הנבא על גוג · ויתנהו בסוגר בחחים · השמנה ב' בתרי לישני וסימ' השמנה היא אם רזה · ואת החולה אחזק ואת השמנה · ואתנה ג' וסימ' בסדר ויצא ובספרא דא סימן י"ג · תרפשון נ' כתיב שי"ן בליש' וסי' ואת הנותרי' ברגליכם ודבתריה וצאני מרמס רגליכם תשתינה · מעין נרפש ומקור משחת · החוצה י"ו בקריא' וסימ' נמסר בספר שופטים סימן י"ב · דויד ה' מלאים בקריאה וסימ' והארכתי ימיך · ויהי לעת זקנת שלמה · ולבנו אתן שבט · והקימותי עליהם דיחזקאל · במגדל דויד צוארך בנוי · וכל הריסר ועזרא וד"ה דכוו' מלאים :

י כה-אמר אדני יהוה הנני אל-הרעים ודרשתי את-צאני מידם והשבתים מרעות צאן ולא-ירעו עוד הרעים אותם והצלתי צאני מפיהם ולא-תהיין להם לאכלה: כי כה אמר אדני יהוה הנני-אני ודרשתי את-צאני ובקרתים: כבקרת רעה עדרו ביום-היותו בתוך-צאנו נפרשות כן אבקר את-צאני והצלתי אתהם מכל-המקומת אשר נפצו שם ביום ענן וערפל: והוצאתים מן-העמים וקבצתים מן-הארצות והביאותים אל-אדמתם ורעיתים אל-הרי ישראל באפיקים ובכל מושבי הארץ: במרעה-טוב ארעה אתם ובהרי מרום-ישראל יהיה נוהם שם תרבצנה בנוה טוב ומרעה שמן תרעינה אל-הרי ישראל: אני ארעה צאני ואני ארביצם נאם אדני יהוה: את-האבדת אבקש ואת-הנדחת אשיב ולנשברת אחבש ואת-החולה אחזק ואת-השמנה ואת-החזקה אשמיד ארענה במשפט: ואתנה צאני כה אמר אדני יהוה הנני שפט בין-שה לשה לאילים ולעתודים: המעט מכם המרעה הטוב תרעו ויתר מרעיכם תרמסו ברגליכם ומשקע-מים תשתו ואת הנותרים ברגליכם תרפשון: וצאני מרמס רגליכם תרעינה ומרפש רגליכם תשתינה: לכן כה אמר אדני יהוה אליהם הנני-אני ושפטתי בין-שה בריה ובין שה רזה: יען בצד ובכתף תהדפו ובקרניכם תנגחו כל-הנחלות עד אשר הפיצותם אותנה אל-החוצה: והושעתי לצאני ולא-תהיינה עוד לבז ושפטתי בין שה לשה: והקמתי עליהם רעה אחד ורעה אתהן את עבדי דויד הוא ירעה אתם והוא-יהיה להן לרעה: ואני

כדנן אמר יי אלהים הא אנא שלח רוגזי על פרנסיא ואתבע ית עמי מידיהון ואיבטלינון מלפרנסא עמא ולא יפרנסון עוד פרנסיא נפשהון ואשיזיב עמי מידהון ולא יתמסרון בידהון לאישתיצאה: אריכדנן אמר יי אלהים הא אנא מיתגלי ואתבעיה עמי ואיבקרינון: כמא דמבקר רעיא עדריה ביומא דהוי כגו עניה ומפרש להון כן אבקר ית עמי ואשיזיב יתהון מכל אתריא דאיתבדרו לתמן ביום עננא ואמיטתא: ואפיקינון מביני עממיא ואכנשינון מן מדינתא ואעילינון לארעהון ואפרנסינון על טורי ישראל בפצידיא ובכל מותבי ארעא: בפירנוס טב אפרנס יתהון ובטור קודשא דישראל יהיבית מישריהון תמן ישרון באתר דיאי ופרנוס טב יתפרנסון על טורי ישראל: אנא אפרנס ית עמי ואנא אשרינון לרוחצן אמר יי אלהים: ית דאברו אתבעית דאיטלטלו אתיב ולתביריא איצמוד ולמרעיא איסובר וית חטאיא וית חייביא אשיצי ואפרנס עמי בדינא: ואתון עמי כדנן אמר יי אלהים הא אנא דאין בין גבר לגבר לחטאיא ולחייביא: הזער לכון דפרנוס טב אתון מתפרנסין ומותר פרנוסכון דיישין ברגליכון ומשתי מתקן אתון שתן וית מותרא ברגליכון אתון דיישין: ועמי מותר מיכל שמשכון אכלין ומותר מישתי שמשכון שתן: בכן כדנן אמר יי אלהים להון הא אנא מיתגלי ואידון בין גבר עתיר ובין גבר מסכן: חלף דברשע ובדרע דחקתון ובתוקפא תברתון כל כאיביא עד דבדרתון יתהון לביני מדינתא: ואפרוק לעמי ולא יתמסרון עוד לביזא ואידון בין גבר לגבר: ואקים עליהון פרנס חד ויפרנס יתהון ית דוד עבדי הוא יפרנס יתהון והוא יהי להון לפרנס: ואנא

מנחה גדולה

דבריהם לחזוק הדבר או דרך משל כידוע ובזה ניחא כמי אמאי לא מייתי הגמרא ראייה מהכא לשמות הגיהנם מבור ושאול אלא ודאי דהכא לא מיירי מגיהנם בעלם אלא מהריגה וקבורה כאמור כן כ"ל :

בן אדם דבר אל בני עמך ואמרת אליהם ארץ וגו' מהר"א ז"ל דעתי הוא שהנבואה הזאת נאמרה ליחזקאל הנביא בערב היום שבא אליו הפליט להודיעו שהוכתה העיר ועליה יאמר אחר זה ויד ה' היה אלי בערב לפני בוא הפליט והיה ענין הנבואה הזאת וצורכה שחשש השם שמא יאמר הנביא וגם בני עמו בשמעם חרבן ירושלים וחרבן עמה מה הועילו נבואת הנביא ומה הועילו דבריו והזהרותיו אחרי שהיה הכל בגזרה ועליה אין להשיב וכבר מפני זה בתחלת הספר לפי שהנביא היה נשמט מלהנביא אמר לו השם צופה נתתיך לבית ישראל והגיד לו התועלת שהיה אפשר שימשך מדבריו והזהרתו אם לעם שישובו בתשובה ויכפר להם כל הפשעים שעשו ואם לנביא עצמו שבהזהרתו אותם את נפשו הציל אע"פ שהם לא ישובו ואם לא יזהירם דמם מידו יבקש ושם נאמר לו כל זה לתת לו לב להנבא ולא ישמט מתוכו אמנם כאן נאמר לו זה עצמו לנחמו ולדבר על לבו שלא יתעצב ולא יתקוטט בעצמו על כל מה שגיבא אליהם כיון שלא ישמעו זלא הטו את אזנם כי הנה מלכותא דרקיעא כעין מלכותא דארעא והארץ כשיבא עליה ההשגחה האלקית חרב הנה עם הארץ גם שיהיו מסרי ונעדרי הידיעה יקחו איש אחד מקציהם ר"ל מהקצינים שבהם ונתנו אותו לצופה וכו' אין ספק שהנפש ההוא בעונו נלקח כי אם היה צדיק היה חונה מלאך השם סביב ליראיו ויחלצם · ואמר והצופה וגו' ולא תקע בשופר וגו' כי הוא הנמשל בתקיעת שופר וכן אמר ישעיהו קרא בגרון אל תחשוך כשופר הרם קולך · אמור אליהם וגו' שאין הנזירה חרותה כי לא אחפוץ במות הרשע אעפ"י שהוא רשע יראוי שימות לא אחפוץ במיתתו כי אם בשובו מדרכיו וגו' · עכ"ל : ובעל כלי חמדה ז"ל אחרי שהרבה להקשות כמה דקדוקים כתב בביאור כי הנה הרשע ברשעתו הרי הוא הורג את עצמו ומתחייב הוא בנפשו כאלו הרג את עצמו ויותר כי הרג נפשו הרוחניות והשחיתה לעומת זה המשיל הקב"ה הנביא לצופה המציל בני העיר מהמיתה ככה הנביא המוכיח מציל הרשע ממיתה ואמר כי לקחו עם הארץ לצופה איש אחד מקציהם הכוונה באמרו מקציהם להודיענו אגב אורחין דכשהאדם נחבא אל הכלים ובורח מן השררה שררה רודפת אחריו וז"ש ולקחו עם הארץ איש א' מקציהם כלו' אחד המיוחד שבעם והחשוב בשלימות שבו דרך כלל ופרט היותו עניו שתמיד היה יושב בקצוות בענותנותו · והנה ראוי להיות צופה להזהיר העם וכאשר השומע ישמע ולא יזהר נמצא מתחייב בגופו ומתחייב בנפשו בגופו ותבא חרב ותקחהו דמו בראשו יהיה כלומר מהיותו קשה עורף וקשה ראש גורם פורענות לגופו שדמו יהיה בראשו הקשה להבלתי נכנע לקול הצופה והרי הוא כהורג לעצמו בעה"ז ובעה"ב ולהיות האדם מחויב להרחיק עצמו מהסכנה תכף ומיד לעומת זה אמר את קול השופר שמע ולא נזהר דמו בו יהיה כלו' החיוב הזה של הנפש קודם לחיוב הגוף כי חיוב הגוף לא בא בו עד עת ההריגה ממש לא כן חיוב נפשו באשר חטא עליה שתכף אשר את קול השופר שמע וכו' נתחייב בנפשו כיון שהפקיר עצמו למיתה הרי מיד באותו העת חוטא הוא והוא מדוקדק באמרו שנית את קול השופר שמע וגו' להורות שתכף ששמע ולא נזהר קודם שיהרגוהו הרי חטא בנפשו ודמו בו יהיה ומדוקדק ג"כ לשון יהיה שהוא לשון עתיד על עולם הבא העתיד לבא ונכון הוא · ואם האיש הזה עצמו שסופו נהרג היה עושה יכלתו לנזהר ולהמלט על נפשו וסוף תעלה חרס בידו שיהרגוהו מ"מ היה מרויח שאע"פי שנתחייב בגופו לא היה מתחייב בנפשו וז"ש והוא נזהר נפשו מלט כלומר אפי' הוא האיש הזה הנזכר שנהרג עם נזהר מתחלה אלא שלא הועילה לו אזהרתו מ"מ הרויח שמילט נפשו מהחטא והיא הצלת הנפש אפי' שלא הציל הגוף לפחות הציל נפשו וביאר המשל ואמר ואתה בן אדם כי הזהירות אל הנביא הוא כיהו ממש דומה בדומה אל הצופה שכמו שהיה לשם שתי הצלות הצלת הגוף מהלכד בחרב והצלת הנפש מעשיית העון ככה הוא הנביא מציל הרשע באזהרתו הצלת הנפש והצלת הגוף ז"ש באמרי לרשע

ואני יהוה אהיה להם לאלהים
ועבדי דוד נשיא בתוכם אני יהוה
דברתי: כה וכרתי להם ברית שלום
והשבתי חיה רעה מן הארץ וישבו
במדבר לבטח וישנו ביערים:
ונתתי אותם וסביבות גבעתי ברכה
והורדתי הגשם בעתו גשמי ברכה
יהיו: ונתן עץ השדה את פריו
והארץ תתן יבולה והיו על אדמתם
לבטח וידעו כי אני יהוה בשברי
את מטות עלם והצלתים מיד
העבדים בהם: ולא יהיו עוד בז
לגוים וחית הארץ לא תאכלם
וישבו לבטח ואין מחריד:
והקמתי להם מטע לשם ולא יהיו
עוד אספי רעב בארץ ולא ישאו
עוד כלמת הגוים: וידעו כי אני ל
יהוה אלהיהם אתם והמה עמי בית
ישראל נאם אדני יהוה: ואתן
צאני צאן מרעיתי אדם אתם אני
אלהיכם נאם אדני יהוה:

לה

א ויהי דבר יהוה אלי
לאמר: בן אדם שים פניך על
הר שעיר והנבא עליו: ואמרת לו
כה אמר אדני יהוה הנני אליך הר
שעיר ונטיתי ידי עליך ונתתיך
שממה ומשמה: עריך חרבה אשים
ואתה שממה תהיה וידעת כי אני
יהוה: יען היות לך איבת עולם ה
ותגר את בני ישראל על ידי חרב
בעת אידם בעת עון קץ: לכן חי
אני נאם אדני יהוה כי לדם אעשך
ודם ירדפך אם לא דם שנאת ודם
ירדפך: ונתתי את הר שעיר
לשממה ושממה והכרתי ממנו עבר
ושב: ומלאתי את הריו חלליו
גבעותיך וגיאותיך וכל אפיקיך
חללי חרב יפלו בהם:
שממות עולם אתנך ועריך לא
תישבנה וידעתם כי אני יהוה:
יען

ואנא יי אהוי להון לאלהא ועבדי
דוד מלכא בינידהון אנא יי גזרית
במימרי: ואגזר להון קיים שלם
ואבטל חיתא בישתא מן ארעא
ויתיבון במדברא לרוחצן ויתעתקון
בחורשא: ואשרי יתהון סחור
סחור לבית מקדשי ויהון מבורכין
ואחית להון מטר בכיר בעידניה
מטרין דברכן יהון: ויתן אילן חקלא
ית איביה וארעא תתן עללתה ויהון
על ארעהון לרוחצן וידעון ארי אנא
יי כד אתבר ית ניר תוקפהון
ואשזבינון מיד דמפלחין בהון: ולא
יהון עוד ביזא לעממיא ומלכות
ארעא לא ישיצינון ויתבון לרוחצן
ולית דמניד: ואקים להון נצבא
לקיימא ולא יהון עוד מטלטלי כפנא
בארעא ולא יקבלון עוד אתכנעות
עממיא: וידעון ארי אנא יי אלההון
מימרי בסעדהון ואינון עמי בית
ישראל אמר יי אלהים: ואתון עמי
עם דאתקרי שמי עליהון בית
ישראל אתון אנא אלהכון אמר יי
אלהים: והוה פתגם נבואה מן
קדם יי עימי למימר: בר אדם
קביל נבואה על טורא דשעיר
ותתנבי עלוהי: ותימר ליה כדנן
אמר יי אלהים הא אנא שלח רוגזי
עלך טורא דשעיר וארים מחת
גבורתי עלך ואתנינך לצדו
ואישתממו: קירוך חורבא אשוי
ואת לצדו תהי ותדע ארי אנא יי:
חלף דהות לך דבבות עלם ותביבתא
ית בני ישראל על ידי קטולי חרבא
בעידן תברהון בעידן תושלימת
חוביהון: בכן קיים אנא אמר יי
אלהים ארי לקטול אעבדינך
ודקטלין בחרבא ירדפונך אם לא
דמא סניתון ואשדי דמא ירדפונך:
ואתן ית טורא דשעיר לצדו
ולאישתממו ואשיצי מיניה דעדי
ודתאיב: ואמלי ית טורוהי קטילוהי רמותהי וחילוהי וכל פצידוהי קטילי חרבא
יתרמון בהון: צדו עלם אתנינך וקירוך לא יתיתבן ותדעון ארי אנא יי: חלף

רדק

אלהי · מבואר הוא: וכרתי · וישנו ביערים · כי לא יפחדו מחית היער וישנו ענין שינה: ונתתי אותם וסביבות גבעתי ברכה: אתן אותם ברכה על דרך והיה ברכה וסביבות גבעתי אתן אות' ברכה והיא אתן ארץ ישראל כלה שהיא סביבות בית המקדש כי בית המקדש באמצע ארץ ישר' הוא ובית המקדש נקרא הר וגבעה כמו שכתוב נכון יהיה הר בית יי' בראש ההרים ונשא מגבעות וי"ת ואסרי יתהון סחרי לבית מקדשי ויהון מברכין ותירגם הגשם מטר בכיר: ונתן · מבואר הוא: ולא יהיו · וחית הארץ לא תאכלם · משל כתרגומו ומלכו' הרעה לא ישיצינו': והקימותי להם מטע · כמו שאמר ונטעתי' על אדמתם: לשם · שיהא שמם בגוים וי"ת לקיימא: אספי רעב בארץ · ענין כליון כמו אסוף אסיפם וי"ת מטלטלי כפנא כי כשהיה רעב בארץ ישראל היו מתטלטלים במגרים ובשאר ארצות והיו נושאים שם כלימת הגוים כמו שנאמר גרות באבות כשהלכו למצרי' ולארץ פלשתים ונאמר באבימלך לגור בשדי מואב ונאמר בשונמית ותגר בארץ פלשתים: וידעו · מבואר הוא: ואתן צאני צאן מרעיתי אדם אתם כשתהיו צאן מרעיתי שארעה אתכם דעה ובינה והשכל אז תקראו אדם לא צאן ובהמה כי כשיתפתה האדם לתאות העולם הנה הוא בהמה לא אדם כי בגשמיות ישתתף האדם עם הבהמה הוא וחמורו אוכלין באבוס אחד אבל כשיגיענו הטוב אשר יעדנו האל יתברך ומלאה הארץ דעה את השם ושאר הענינים הטובים והיעודים לאהוב את יי' ולעבדו בלב שלם ונתעסק במושכלות אז נקרא אדם שיהיה נכר בנו חלק האלוהי ונהיה נבדלים מן הבהמה ומבני האדם הדומים לה וי"ת ואתון עמי עם דמתקרי שמי עליהון בית ישראל אתון ועל הדרך הזה אמרז"ל אדם אתם אתם קרויין אדם ואין רשעי העולם קרויין אדם: ויהי · בן אדם שים פניך על הר שעיר · סמך נבואת מפלת הר שעיר לנבואת ישועת ישראל כי בעת הישועה תהיה מפלת שעיר כמו שכתוב בנבואת עובדיה ועלו מושיעים בהר ציון לשפוט את הר עשו. ואמרת · מבואר הוא: עריך · ואתה שממה תהי' שיכלו עם שעיר בכל מקום שיהיו: יען היות לך איבת עולם · ולא פירש עם מי ור"ל עם בני ישראל · כמו שאמר ותגר את בני ישראל ופי' ותגר כמו יגירוהו על ידי חרב ענין ההתכה כי ענין הגרת הדם מתכות החרב: בעת עון קץ · בעת שבא קץ גלות' בעונם וי"ת בעידן תושלמ' חוביהון: לכן חי אני · כי לדם אעשך · כלומר אתקנך ואזמינך לחרב: ודם ירדפך · כלומר שופכי דמים ירדפוך: ורדפך שניהם · הד"לת בחטף קמץ לבן אשר ובשוא ופתח לבן נפתלי: אם לא דם שנאת ודם ירדפך · שנאת שופכי דמים ונשמרת מהם ועתה ירדפוך וישיגוך וי"ת אם לא דמא סניתון ואשדי דמא ירדפונך: ונתתי · לשממה · שם בפלס שמלה שפחה ונמשך פ"א הפעל בטעם: ומלאתי את הריו חלליו · יאמר גבעותיך וגיאותיך וכל אפיקיך כי כן דרך המקרא לדבר לנכח ושלא לנכח במקום אחד כמו שמעו עמים כלם ואולם אולם תשובו והדומי' להם רבים: חללי · חטוף: שממות עולם: נמשך פ"א הפעל בטעם · תישבנה · כתוב ופי' ענין ישוב וקרי תשובנה ר"ל לא תשובנה לקדמותן:

יען

רשי

וישנו ביערים · תירגם יונתן ויתעתקון בחורשא ויש לפותרו בלשון שינה: ונתתי אותם וסביבות גבעתי · אהי' נתינת' בברכה ונתתי כמו והשכנתי: מטע לשם · קיום שיהא לשם עולם: אסופי רעב · שמוני רעב מחמת בושת רעבון ועוני: אדם אתם · איננם כבהמות בעיני: ותגר · ותשפל כמו והגרתי לגיא אבניה שהיו מסגירין אותם לאויביה' כשהיו בורחים דרך ארצ' וזהו היא שאמר עובדיה אל תעמוד על הפרק: בעת אידם · כשמסרתי' ביד אויב: בעת עון קץ · כשנגמר קץ עונם ונתמלאת סאתם: לדם אעשך · נופל בחרב: דם שנאת · בזית את הבכורה שעבודתי היא' מסור' להם ושנאת להיו' מלכלך עצמך בדם קרבן עבודתי ולכלוך דם הרוגים ירדפוך ויש אומרי' דם מילה שנאת ויש אומרי' רוצחים אתה ירא כשאר כל אדם ורוצחי' ירדפוך ויש אומרים דם שנאת אחיך שהוא בשרך ודמך: ועריך לא תשובנה · לא כמו שאמרתי למצרים ושבתי את שבות מצרי' ושבתי את שבות בני עמון וזו היא שאמר מלאכי ואת עשו שנאתי ואתן את הריו שממה שעתידים לשוממות עולם:

שני

מסרה

נתינה יבולה ד' חס' את בליש' וסימ' ונתתי גשמיכ' בעתם ונתנה הארץ · ונתן עץ השד' את פריו· גם יי' יתן הטוב · ארץ נתנה יבולה · יבולה ח' וסימ' נמסר בריש סדר בחקתי · ולא ישאו ד' וסימ' והיו על אהרן ועל בניו בבאם · ושמרו את משמרתי · ולא ישאו עצים מן השדה · ולא ישאו עוד כלמת הגוים · ונטיתי יד י"ו חס' את וסימ' נמסר בהאי סיפרא סימ' כ"ה · איבת ב' ובסידרא וסימן בשאט בנפש למשחית · יען היות לך איבת עולם · ושב ג' קמץ וסימן ודוד הולך ושב מעל שאול · ושב ורפא לו · והכרתי ממנו עבר ושב:

מנחה גדולה

רשע מות תמות כלו' באומר לרשע מלד היותו רשע מות המות כפלים מיתת הנפש ומיתת הגוף שכמו שהחרב הורג הגוף ככה החטא הורג הנפש וז"ש רשע מות תמות הזכיר הסבה והוא רשע והמסובב מות תמות אמנם בענין התוכחות אמר כי ימלא באחד משני פנים האחד שיוכיח הרשע על פניו ממעשיו בתוכחת מגלה טובה היא אבל המעולה מאהבה הלא היא המסותרת כאלו אינו מדבר עם הרשע אלא מביא הלכה למעשה העושה דבר פלוני ענשו כך וכך עד שיבין הרשע לאשורו וישוב וניחם ז"ש ולא דברת ר"ל לא דברת דרוש שמתוכו יוקח מוסר השכל להזהיר רשע שאלו אמר ולא הזהרתו רשע היה מורה שהוא מחייבו להוכיחו על פניו לא כן עתה כי בדברו דבריהם שמתוכם ילמד הרשע איך גדול עונו מכסוא ישוב ז"ש ולא דברת להזהיר רשע אפי' זאת התוכחת אשר לא תירא מהרשע לא הוכחתו דע לך כי הוא רשע בעונו ימות כלומר ימות מלד העונש ועוד עונו בו כי לא נתן לבו לתשובה כי לא מצא מי שיזרז אותו על כך ז"ש בעונו ימות או אמר הוא רשע בעונו ימות כלו' אפי' בחיים חיותו מלד עונו תשוב כמת ז"ש הוא רשע כלו' הוא בהיותו בחייו רשע בעונו ימות המיתה הנפשיית עד הרשעי' אשר אפי' בחיים קרוים מתים ולהיות כל עם בני ישראל גוי אחד הן בגופם הן בנפשם כמ"ש שבעים נפש ולא נפשות ע"כ מלבד שממית עצמו בחטאו גם אחרים נפגמים עי"כ מש"ה אם אתה מזהירו אזי כל ישראל נקיים והוא לבדו ימית בעונו וז"ש ואתה את נפשך הצלת במה שהזהרת אותו אתה נקי מעונש · ואמר ואתה בן אדם כן אמרתם לאמר הכוונה אמור לבני ישראל אמרתם דברים לכוונת אמירת ענין אחר ואע"פ שבאותה הכוונה לא צדקתם מ"מ מלד אחר כוונתם לדעת האמת ז"ש כן אמרתם כמו כנים אנחנו ז"ש הפת אמרתם במה שאמרתם אע"פ שבדעתיכם היה לאמר ענין אחר ז"ש לאמר ופה הן הדברים פי' ואמר כי פשעינו וחטאתינו עלינו וגם אנחנו נמקים ואיך נחיה כי הדברים האלה המכוון בהם הוא להתיאש מהתשוב' באמרכם שכפלתם לא תוסיפו קום מאת פשעיכם וחטאתיכם עליכם בם אתם נמקים באין מרפא והנה אע"פ שכוונה זו בלתי צודקת שהרי אין ראוי להתייאש מן התשובה אפי' בפשעים גדולים מ"מ צדקתם בדבריכם בחלק מהם והוא במה שהודיתם שהנפש החוטאת היא תמות בחיים חיותה וזהו שאמרתם וגם אנחנו נמקים ואיך נחיה מכלל דהרי הם כמתים בחייהם מדקאמר ואיך נחיה לעומת זה אמר אמור אליהם חי אני אם אחפוץ במות הרשע כלומר במות בחיים חייתו על ידי רשעתו כי מה שאני חפץ הוא בשוב רשע מדרכו וחיה ר"ל ויחיה כי כבר הוא מת ברשעתו כמו שפי' במות רשע ועתה בשובו חיו יחיה מחיה ממות רשעתו לכך אמר שובו שובו ולמה תמותו בעודכם בית ישראל כי ודאי מיתת החטא הוא בחיים חייתכם ובית ישראל הרי אתם כמתים ז"ש ולמה תמותו בית ישראל ולא אמר שובו שובו בית ישראל ולמה תמותו · עוד אפשר שאמר אם אחפוץ במות וגו' כפי מה שפי' הרב ב"ע ז"ל שהכוונה אפי' כשגורמים העונות למות הרשע אינני חפץ במיתתו מלד עצמה אלא כדי שיקח רשע אחר מוסר ז"ש כי אם בשוב רשע ולא אמר הרשע כמו בתחלת הכוונה אם אחפוץ במות הרשע כי אם כדי שישוב רשע אחר זולתו באופן שחפץ ה' להמית רשע כדי שישוב רשע זולתו ע"כ שמעתי וזה אני מבין לע"ד סוף הפסוק שאמר שובו וגו' הכוונה בכפל שובו כלו' מאחר שתכלית המיתה של הרשע הוא כדי שישיב רשע אחר הנה יותר טוב היה שישובו שניהם כאחד טובים ולא ימות אחד ז"ש שובו שובו ולמה תמותו בית ישראל כלומר מה בצע במיתה מאחר שהתכלית בה לשוב שובו שובו גם הרשעים החייבים כדי שישובו חבריכם שובו גם שניכם ולמה תמותו מאחר שתשיגו התשובה

י יען אמרך את־שני הגוים ואת־שתי הארצות לי תהיינה וירשנוה ויהוה שם היה׃ לכן חי־אני נאם אדני יהוה ועשיתי כאפך וכקנאתך אשר עשיתה משנאתיך בם ונודעתי בם כאשר אשפטך׃ וידעת כי־אני יהוה שמעתי ׀ את־כל־נאצותיך אשר אמרת על־הרי ישראל לאמר ׀ שממה לנו נתנו לאכלה׃ ותגדילו עלי בפיכם והעתרתם עלי דבריכם אני שמעתי׃ כה אמר אדני יהוה כשמח כל־הארץ שממה
טו אעשה־לך׃ כשמחתך לנחלת בית־ישראל על אשר־שממה כן אעשה־לך שממה תהיה הר־שעיר וכל־אדום כלה וידעו כי־אני יהוה׃
א ואתה בן־אדם הנבא אל־הרי ישראל ואמרת הרי ישראל שמעו דבר־יהוה׃ כה אמר אדני יהוה יען אמר האויב עליכם האח ובמות עולם למורשה היתה לנו׃ לכן הנבא ואמרת כה אמר אדני יהוה יען ביען שמות ושאף אתכם מסביב להיותכם מורשה לשארית הגוים ותעלו על־שפת לשון ודבת־עם׃ לכן הרי ישראל שמעו דבר־אדני יהוה כה־אמר אדני יהוה להרים ולגבעות לאפיקים ולגאיות לחרבות השממות ולערים הנעזבות אשר היו לבז וללעג לשארית הגוים אשר מסביב׃
ה לכן כה־אמר אדני יהוה אם־לא באש קנאתי דברתי על־שארית הגוים ועל־אדום כלא אשר נתנו־את־ארצי להם למורשה בשמחת כל־לבב בשאט נפש למען מגרשה לבז׃
לכן

חלף דאמרת ית תרין עממין וית תרתין מדינן דילי אינון ואירתינון וקדם יי גליין מחשבת ליבא׃ בכן קיים אנא אמר יי אלהים ואעביד כרוגזך וכחימתך דעבדתא מדסנית להון ואיתגלי לאיטבא להון כד איתפרע מינך׃ ותדע ארי אנא יי שמיע ית כל ארגזותך דאמרת על טורי ארעא דישראל למימר צדיאת לנא איתמסירו לאישתיצאה׃ ואיתרברבתון עלי במילי פומכון ואסגיתון עלי פתגמיכון קדמי שמיע׃ כדנן אמר יי אלהים כמיחדי כל ארעא צדו אעביד לך׃ כמא דחדיתא על אחסנת בית ישראל דצדיאת ארעהון כן אעביד לך צדו תהי טורא דשעיר וכל ארום כולה וידעון ארי אנא יי׃ ואת בר אדם איתנבי על טורי ישראל ותימר טורי ישראל קבילו פתגם יי׃ כדנן אמר יי אלהים חלף די אמר סנאה עליכון חדוא ובמת עלם לירותא הות לנא׃ בכן איתנבי ותימר כדנן אמר יי אלהים חלף די איתרברבו חלף דחשיבו לאחרבא ולאצדאה יתכון מסחור סחור למהויכון ירותא לשארא דעממיא ואיתאמרתון על שפת לישן וריננת עם׃ בכן טורי ישראל קבילו פתגמא דיי אלהים כדנן אמר יי אלהים לטוריא ולרמתא לפצידיא ולחיליא ולחרבתא צדיתא ולקירויא שביקתא דהואה לחוך ולעב לשארא דעממיא דמסחור סחור׃ בכן כדנן אמר יי אלהים אם לא באישת פורענותי גזרית במימרי על שארא דעממיא ועל אדומאי כולהון די הבו ית ארעא בית שכינתי להון לירותא בחדוות כל לב בצפוח נפש בדיל להרכותה למיבזה׃ בכן

רשי

שני הגוים · ישראל ויהודה ומדרש אגדה רבי תנחום' דורשו כלפי שהלך עשו אל ישמעאל להתחתן בו להשיאו שיעורר על יצחק על ירושת אברהם ויהרג ישמעאל את יצחק ואהיה אני גואל הדם ואהרג את ישמעאל וזהו יקרבו ימי אבל אבי ואירש אני את יצחק ואת ישמעאל : וה' שם היה· יוד'את מחשבותיך : ועשיתי כאפך · כאותה האף שעשית לישראל אעשה לך : ונודעתי בם · כאשר אשפטך אז יכירו את גבורתי : העתרתם הרביתם וכן ועתר ענן הקטרת לשון עובי : כשמח כל הארץ · כשאטול אני את מלכותי כי אז תשמח הארץ כענין שנאמר יי' מלך תגל הארץ אז שממה אעשה לך: האח · שמחה : ובמות עולם · ארץ ישראל שהיא גבוהה מכל עולם : שמות ושאוף אתכם מסביב·שביביכם היו משתוממים ותוהים לשתוק ולראות בסוף חורבנכם ושואפים ותאבים ומצפים להיותכם מורשה לשארית הגוים : ותעלו על שפת לשון · ועכשיו בחורבנכם הכל מדברים ומדובבים בכם לאמר האח הרי' שממו : ודבת עם · פאר"למגע בלע"ז : למען מגרשה לבז · לפי שראו גירושה לבז שהוטלה לביזה : לשכלם

מסרה

ואת שתי ו' בקריאה וסימ' ויקח את שתי נשיו ואת שתי שפחותיו' ואת שתי בניך הנמצאות · ואת שתי קצות שתי · וחברו · ואת שתי נשיו הציל דוד רצקלג · יען אמרך את שני הגוים · נתנו ו' בקריאה וסימ' כי חקך וחק בניך נתנו · למען אשר לא יגבהו· אשר נתנו קברתיה· שמה ארום וכל מלכיה ·וידעת כי אני יי' שמעתי את כל נאצותיך · נתנו מרעה אחד : כשמחתך חד מן ד' זוגין מן כ"ב כ"ס ברישיהון וסי' בספר ל' ונמקו·כל צבא השמים · כסיר ל' ירתיח כסיר מצולה · כשמח ל' כה אמר ארני יי' כשמח · כשמחתך ל' לנחלת בית ישראל דסיפ' ואינון מן א"ב כ' ברישיהון וכל חד לית ליה זוגא : שמות ג' בקריאה וסי' שמות ההרוד' · יען ביען שמות ושאוף · אשר שם שמות בארץ : כלא חד מן טלין דמשמשין א' בסוף תיבותא · וכל חד וחד לית דכוו' וסים' נמסר במסרה רבתא בערך הא"לף :

רדק

יען אמרך את שני הגוים · ישראל ויהודה : ואת שתי הארצות · ארץ יהודה ובנימן וארץ שאר השבטים כמו שהיו חלוקות במלכות · ואמר תהיינה על הדבק וכן גרי ביתי ואמהותי לזר תחשבני הנה אפי וקנאתי ונתתי נתכת ואמר אחר כך וירשנוה לשון יחידה כי שתי הארצות אחת אלא שנחלקה המלכות אחרי דוד : וה' שם היה · שמע דבריהם וישיב גמולם בראשם : לכן · ועשיתי כאפך וכקנאתך · כמו שהיה אפך וקנאתך על ישראל כן אעשה עמך : אשר עשית משנאתיך בם · משנאתיך כתוב ביו"ד הרבוי ובא בסימן רבוי הזכרים לכל כמו למען אספרה כל תהלתיך וכן ונשאו את זנותיכם בזנותיך וברעתיך והדומים להם : ונודעתי בם כאשר אשפטך · כי בעבורם אשפטך ואז אהיה נודע בישראל שבחרתי בהם והם לי לעם ות"י ואתגלי לאוטבא להון כד אתפרע מינך: וידעת · נאצותיך · בקמץ הנ"ון והאל"ף והוא מן הדגושים לולי האל"ף נאצה בשקל אפרה וכן פרשה ופרשת גדולת מרדכי שלא בדגש מפני הרי"ש : לאמר שממה · כתוב בה"א כמו לא ספכה וקרי בוי"ו : ותגדילו · שהייתם אומרים שאינני שומע דבריכם הרעים : והעתרתם · ענין רבוי דברים חזקים וכן נעתרות נשיקות שונא ועתר ענן הקטרת עולה וכן תירגם יונתן ואסגיתון עלי פתגמיכון: כה אמר · כשמח כל הארץ · כ"ף כשמח וכ"ף כשמחתך שני כ"פי הדמיון סמוכים כמו כעם ככהן כמוך כפרעה כמלוה כלוה והדומים להם רוצה לומר שמחת כל הארץ על שוממותיך ושמחתך על שממו' נחלת ישראל שוין כלומר כמו ששמחה על נחלת ישראל כששממו כן תשמח כל הארץ על שוממותיך : כשמחתך · תהיה הר שעיר · בא הר מכונה בלשון נקבה או פירושו עדת הר שעיר וכן וכל אדום כלה רוצה לומר עדת אדום כמו ותהי ישראל ותהי אדום : ואתה בן אדם הנבא אל הרי ישראל · אחר שדבר פורענות על הר שעיר דבר נחמה על הרי ישראל : כה אמר · האח · כתרגומו חדוה : ובמות עולם · קרא הרי ישראל במות עולם לפי שארץ ישראל גבוה מכל הארצות ואמר היתה על הארץ הכוללת הבמות : לכן · יען ביען · הכפל לחזק הענין וכן יען וביען במשפטי מאסו : שמות ושאוף אתכם מסביב · שמות מקור בשקל השכח חנות אל ואמר חלותי היא ושאוף ענין בליעה כמו שאפה רוח שאפני אנוש ושמות מקור יוצא וכן אשם ושאף פועל יוצא ופירושו הגוים אשר סביבותיכם היתה מחשבת' ועסקם לשמות אתכם ולבלוע אתכם ות"י חלף דיתרברבו וחלף דחשיבו לאחרבא ולאצדאה יתכון מסחור סחור : ותעלו · העי"ן בשוא ופתח שלא כמנהג כי משפטו על המנהג העי"ן בקמץ כמו ויעלו מעל משכן קרח : על שפת לשון ודבת עם · כי כל אומה יש לה לשון מיוחד כמו שאמר ללשונותם בגויהם והיו מדברים רעות על ישראל זהו שהיו ישראל נעלים על שפם והיו דבת עם ועם ויונתן תירגם ותעלו ואתאמרתון : לכן · כמו שאמר למעלה בפורענות בפרט כה אמר יי' להרים ולגבעות כן אמר הנה בנחמה בפרט כה אמר יי' להרים ולגבעות : ולחרבות השוממות · בגרי הם"ם במקלת ספרים ובמקלתם בשוא: לכן · ועל אדום כלא · אל"ף במקום ה"א כמו והיה לכם לזרא · קראנא לי מרא כן יתן לידידו שינא : את ארצי · עניינו כתרגומו ית ארע בית שכנתי : בשאט נפש · בלא כי"ת ואשר למעלה בפרשת פלשתים בשאט בנפש בבי"ת : למען מגרשה לבז · שם במקום מקור כמו ולמסע את המחנות כאילו אמר לגרוש אותה להיותה לבז וכן תירגם יונתן בדיל לאתרכות' למבזה:
לכן

מנחה גדולה

התשובה בלי התעוררת המיתה ונכון ע"כ :
אחד היה אברהם וגו'מהר"יא ז"ל זאת הנבואה נאמרה על היהודים הנשארים שאחרי חרבן ירושלים נשארו מפוזרים בערי יהודה הנחרבות מהם תחת גדליהו בן אחיקם ומהם תחת יוחנן בן קרח ושאר שרי יהודה ועליהם אמר יושבי החרבות האלה על אדמת ישראל אומרים אחד היה אברהם וגו' ר"ל שהיה בדעתם שבם אשר לא הלכו בגולה יירשו את כל ארץ יהודה ובאלו היו אומרים אע"פ שנשארנו מעט מהרבה כיון שהק"בה הותיר לנו שריד באמת לנו נתנה הארץ למורשה וחפץ השם בנו לרשת את הארץ ולא ימנע מזה בעבור מעוטנו כי אחד היה אברהם ויירש את הארץ ואין מעצור ביד השם להושיע ברב או במעט ע"כ : ולע"דן אחד היה אברהם שהוא היה אחד בעולם שהכיר אחדותו ית' כי כל דורו עע"ז היו ועובדים לנמרוד מלכם והוא פרסם אחדותו ית' בעולם והרגילו בפי הבריות כידוע וע"כ זכה שאמר השם להת לו ולבניו את ארץ כנען לרשת לאחוזת עולם וכיון שכן ראוי שנהיה יושבי' בה לעולם מצד ירושת אבינו אפי' שלא היה שום סבה אחרת ליתן לנו את הארץ אלא מצד הבטחת אבינו כ"ש שיש עוד סיבה אחרת שראוי ליתן לנו את הארץ והוא ואנחנו רבים שקבלנו תורתו וקבלנו אלהותו עלינו מה שלא רצו שום אומה ולשון לעשות כ"ש שלנו נתנה הארץ למורשה להיות לנו לאחוזת עולם · וה' ית' השיבם אדרבה היא נותנת כיון שקבלתם עליכם אחדותי ומצותי חייבים אתם לקיימם ואם לאו יש לכם עונש יותר מהאומו' שלא קבלוהו והשתא יש ללמוד הק"ו לאידך גיסא אם האומות שהיו יושבים לפנים בה הקיאה הארץ אותם על רוע מעליליהם אע"פ שלא קבלו התורה כ"ש אתם שקבלתם התורה עליכם ואתם עושים תועבות גדולות כ"ש שתקיא הארץ אתכם · ועוד עונש נוסף על הגלות והוא בחרב יפלו וגו' עד שידעו כי אני ה' עושה זאת על תועבתם אשר עשו :
הוי רועי ישראל וגו' בעל בינה לעתים ז"ל כתב ירלה כי הרועים נתחלפו בעצמם ממה שהם: כי במקום היות הרועים הם רועי את הצאן ומשגיחי' עליה לכל המצטרך להם ולבקש טובתם היה הדבר נהפך כי הלא הצאן ירעו הרועים · הצאן היו הם הרועים והמפרנסים את הרועים כי אתם אוכלים את חלבם ולובשים את צמרם ונמצא שהרועים אינם הם עצמם והומרו באיכותם שתחת היותם פועלים הם מתפעלים אמנם הוא ית' מבטיח לישראל כנכוני אני · לעולם אני אהיה מה שאני בעצמי ולא אשתנה ולא אתחלף ממה שאני כי לעולם אהיה אני הרועה והמשגיח על צאני אשר אדרוש אותם ואהיה מבקש תועלתם ובקרתים לטובה ולא לכבוד עצמי אדרוש כי אקבצם מכל הארצות ואביאם אל אדמתם ע"כ : ולע"דן דידוע כל זמן שהיו המלכים צדיקים גם הדור היו צדיקים וכן להפוך בהופן שמצוה גוררת מצוה שלא לבד שהיו מזכה לעצמו אלא גם אחרים היו עושין כמעשיו ואף גם היה בידו למחות לאחרים העושים ולהוכיח לאחרים כיון שקשט עצמו תחילה היה יכול לקשוט גם אחרים והיה זוכה וזיכה גם אחרים משא"כ אם היו המלכים הולכים בדרך רע טוב לא יבחרו והיו עושי' מעשים מכוערים שלא לבד שחת לו גם אחרי' שחתו עי"כ שממנו ראו וכן עשו הרי עבירה גוררת עבירה ומה גם לא היו יכול להוכיח לאחרים ליטול קיסם מבין שניהם כיון שקורה בין עיניהם ואיך יקשטו לאחרים כיון שעצמו לא קשט וא"כ הוא גרם שהדור פרוץ בעבירה וז"ש הוי רועי ישראל שאתם היה לכם לרעות לאחרי' ולהוכיח

לכן · כלימת גוים · בלא ה"א ולית כותיה ושלמה בפרשת האחרת כלימת הגוים : לכן · מבואר הוא : ואתם · ענפכם תתנו רוצה לומר ענף עלמיכם : ופריכם ·
בסגול הפ"א ויש ספרים בחירק : כי קרבו לבא · פעל עומד מן הדגים וכן ופרעה הקריב כאשר הקריב לבא מצרימה פעל עומד מן הנוסף או פי' קרבו לבא קרבו
ביאתם בתשובה ומעשים טובים ויונתן תרגם ארי קריב פורקני למיתי : כי הנני · מבואר הוא : והרביתי · כל בית ישראל כלה · הכפל לחזק הענין ולהורות על עשרת
השבטים שנעלמו עד היום : והרביתי · כקדמותיכם · קבוץ מן קדמת סלף יבם : והטבותי מראשתיכם · אמר ארבה אתכם כמו שהייתה מקדם ויותר איטיב מפה
שהייתם בראשונה : והטבתי · מורכב משני משקלי' מן והטבתי כמו והטבתי אתכ'ומן והטיבותי כמו הטיבות כי היה עם לבבך אם הניפותי על יתו' ידי או הוא מורכב מן יטב וטוב כי שני השרשים בענין זה : מראשתיכ' · הרי"ש בחירק והוא ממשקל אמרה שמלה אמר כן האחד ראשה בנוח הא"לף והקבוץ ראשות בפלם אמרות שמלות כבשות ובסמוך ראשות בפלם כבשות הלאן אלא שנחה הא"לף וכן בסתיכות הכנוי · והולכתי כשאוציאם מן הגלות אוליכם בדרך ואביאם עליכם · ואמר וירשוך והיית תוסיף כנגד כל הר והר : כה אמר · לכם · כנגד ההרים ואמר אוכלת אדם וגומר כנגד הארץ : אתי · כתיב ביו"ד בדרך היו"ד הנוספת לנקבה הנמצא' כמו נעוריכי תחלואיכי והדומים להם וקראת כמשפט : גויך · חסר יו"ד הרבי' מהמכתב וכן וגויך ביו"ד אחת לבדה : לכן · לא תכשלי · כתיב וקרי תשכלי ועניג'קרוב : ולא תכשלי כן כתיב וקרי ויונתן תרגם תכשלי תתכלין : ויהי · בן אדם · כטומאת הנדה · לפי שעל דרך משל נקראת כנסת ישראל אשה לאל יתברך והוא גם לבעל במשילה בעת חטאתיה לנדה שהבעל מרחיקה כל ימי נדותה ומקרבה אחרי טהרתה וכן הרחיק האל יתב' ישראל והגלם לארצות העמים מפני חטאתם ועתיד להחזירם אחרי שישובו אליו ויטהרו מעונותיה'. ואשפוך מבואר הוא : ואפיץ · מבואר הוא : ויבא · לשון יחיד דרך כלל ובדרש על דרך בכל נרתם לו גר : ויחללו את שם קדשי באמור להם עם יי' אלה ומארצו יצאו · זהו חלול הש"י שאומר העמי' על ישראל עם יי' אלה כבר נקראו עם יי' אלה ויצאו מארצו והניחם בגלות זה כמה והנה כאלו הם מחללי' אותו בהמשך גלותם זה כמה בעונותיהם והעמי' אומרי' מבלתי יכולת יי' להוציאם יאמרו איך בחר בהם ואחר כך נאסם והשליכם מעל פניו ויונתן תרג' ועלו לביני עממיא דאתגליאו לתמן על דאחילו ית שמ'דקודשין כדאמרין להון עמא דיי' אילו ואיכדין מארע בית שכנתי' גלוי: ואחמול · מבואר הוא : לכן

לכן הנבא על־אדמת ישראל ואמרת להרים ולגבעות לאפיקים ולגאיות כה־אמר אדני יהוה הנני בקנאתי ובחמתי דברתי יען כלמת גוים נשאתם: לכן כה אמר אדני יהוה אני נשאתי את־ידי אם־לא הגוים אשר לכם מסביב המה כלמתם ישאו: ואתם הרי ישראל ענפכם תתנו ופריכם תשאו לעמי ישראל כי קרבו לבוא: כי הנני אליכם ופניתי אליכם ונעבדתם ונזרעתם: והרביתי עליכם אדם כל־בית ישראל כלה ונושבו הערים והחרבות תבנינה: והרביתי עליכם אדם ובהמה ורבו ופרו והושבתי אתכם כקדמותיכם והטבתי מראשתיכם וידעתם כי־אני יהוה: והולכתי עליכם אדם את־עמי ישראל וירשוך והיית להם לנחלה ולא־תוסף עוד לשכלם: כה אמר אדני יהוה יען אמרים לכם אכלת אדם אתי ומשכלת גויך היית: לכן אדם לא־תאכלי עוד וגויך לא תכשלי־עוד נאם אדני יהוה:
טו ולא־אשמיע אליך עוד כלמת הגוים וחרפת עמים לא תשאי־עוד וגויך לא־תכשלי עוד נאם אדני יהוה:
ויהי דבר־יהוה אלי לאמר: בן־אדם בית ישראל ישבים על־אדמתם ויטמאו אותה בדרכם ובעלילותם כטמאת הנדה היתה דרכם לפני: ואשפך חמתי עליהם על־הדם אשר־שפכו על־הארץ ובגלוליהם טמאוה: ואפיץ אתם בגוים ויזרו בארצות כדרכם וכעלילותם שפטתים:
כ ויבוא אל־הגוים אשר־באו שם ויחללו את־שם קדשי באמר להם עם־יהוה אלה ומארצו יצאו: ואחמל על־שם קדשי אשר חללהו בית ישראל בגוים אשר־באו שמה: לכן

בכן איתנבי על ארעא דישראל ותימר לטוריא ולרמתא לפצידיא ולחיליא כדנן אמר יי אלהים הא אנא ברוגזי ובחימתי גזרית במימרי חלף דאיתכנעות עממיא קבילתון: בכן כדנן אמר יי אלהים אנא קיימית במימרי אם לא עממיא די בזויתכון מסחור סחור אינון איתכנעותהון יקבלון: ואתון טורי ישראל איבכון תצלחון ופריכון תטענון לעמי ישראל ארי קריב יום פורקני למיתי: ארי הא אנא מתגלי עליכון ואתפני במימרי לאיטבא לכון ותתפלחון ותזדרעון: ואסגי עליכון אינשא כל בית ישראל כולהון ויתתבן קירויא וחרבתא יתבניין: ואסגי עליכון אינשא ובעירא ויסגון ויפשון ואתיב יתכון כדמלקדמין ואוטיב לכון כדמן אוולא ותדעון ארי אנא יי: ואסגי עליכון אינשא ית עמי ישראל ויחסנונך ותהי להון לאחסנא ולא תוסיף עוד לתכלותהון: כדנן אמר יי אלהים חלף דאמרין לכון מקטלת אינשא את ומתכלת עמיך הוית: בכן אינשא לא תקטלין עוד ועמיך לא תתכלין עוד אמר יי אלהים: ולא אשמע ליך עוד איתכנעות עממיא וחיסודי עממיא לא תקבלין עוד ועמיך לא תתכלין עוד אמר יי אלהים: והוה פתגם נבואה מן קדם יי עימי למימר: בר אדם בית ישראל יתבין על ארעהון וסאיבו יתה באורחתהון ובעובדיהון כסואבת איתתא טומאה הוות אורחתהון קדמי: ושפיכית חימתי עליהון על דם זכי דאשדו על ארעא ובפולחן טעותהון סאבוה: ואגליתי יתהון לביני עממיא ואתבדרו במדינתא כאורחתהון בישתא וכעובדיהון מקלקליא איתפרעית מנהון: ועלו לביני עממיא דאתגליאו לתמן על דאחילו ית שמא דקודשי כדאמרין להון אם עמיה דיי אילין ואיכדין מארעא בית שכינתיה גלו: וחסית על שמא דקודשי דאחילוהי בית ישראל ביני עממיא דאיתגליאו לתמן: בכן

רש"י

לשכלם · לגרש יושביך מקרב' הוא קרוי שכול· אוכל' אדם את· לימודה היא הארץ הזאת להשמי' את יושביה האמוריי' כלו בה והיהודים כלו בה : ויהי דבר יי' אלי לאמר · בן אדם בית ישראל יושבים על אדמתם וגומר · כטומאת הנדה המשילה הכתוב לנדה שבעלה מצפה מתי תטהר ואתא לשוב אליה : ויבא · לפי שאמר בית ישראל בראש הפרשה קרא כל הפרשה בלשון יחיד ומדרש אגדה הקב"ה בא עמהם בגולה ומטה אזן מה היו אומרים השבאים הרי אלו עם יי' ולא היה לו יכולת להצילם במדרש איכה רבתי : ויחללו את שם קדשי · השפילו את כבודי ומהו החלול באמור אויביהם עליהם עם יי' אלה ומארצו יצאו ולא היה יכולת בידו להציל את עמו ואת ארצו : לכן

מסרה

שאו ו' קמצין בקריאה וסי' חטאם ישאו ערירים ימתו · כי את שארו הערה · ולבני קהת לא נתן כי עבדת · זהב ולבונה ישאו ותהלות יי' · המה כלמתם ישאו · עליו משל ישאו · ואתם ד"פ בקריא' בטעמא וסי' קמין ישראל וכתבן בשבתא · ופי' ביהישע סי' י"ת : ולא תוסף ד' בקריאה וסימ' נוע תנוע ארץ כשכור · והולכתי עליכם אדם · עין שזפתהו ואמר עד פה תבא · תוסף ג' חסרים יו"ד בקריאה וסימ' ולא תסף עוד לשכלם · כי אם תציל · ובוגדים באדם תוסף · על אדמתם ד' וסי' בקבצי את בית ישראל · ונתן עץ השדה את פריו · בית ישראל ישבים · בשבתם על אדמתם : שמה ד' ס"פ פסוק בספרא וסימ' מן העמים אשר נפצו שמה · ואחמל על שם קדשי אשר חללוהו : בעשרים וחמש שנה לגלותינו · סביב שמונה עשר אלף :

מנחה גדולה

ולהוכיח אותם ולהדריכם בדרך ישרה ולהשגיח עליהם ועל מעשיהם כמו שעושה הרועה הנאמן משגיח על צאנו ואתם לא עשיתם כן אלא הנחתם להם לעשות רע ע"י שאתם בעצמכם עשיתם כמותם ולא היה בידכם להוכיח ע"כ ומעלה עליכם כאלו אתם הרגתם אותם בידים וכל הנגזר עליהם אתם גרמתם הכל ומידכם היתה זאת לכם וזה שדימה הענין במשל כאלו היו מכלה הצאן כי הם הם הגרם שנעשו הפעולו' הרעות ואמר הלא הצאן ירעו הרועים במקום שהיה לכם להוכיח הדור היה הדור מוכיח אתכם כי הרעותם אשר עשיתם יותר מאנשי הדור · ובהיות שכל מלכי ישראל רשעים היו משא"כ מלכי יהודה היו רובם כשרים ע"כ אמר מלכי ישראל ואינו מזכיר יהודה או ירצה רועי ישראל לשון רבים לפי שע"י שנחלקה מלכות בית דוד מלך ירבעם וממנו התפשט הנגע בעובדי אלילי' וז"ש שני פעמים הנבא · וסיים הענין שיתוקן זה ע"י שלא יהי' עליהם כי אם מלך אחד : ואמר ואתן צאני צאן מרעיתי אדם אתם מהר"יא ז"ל שתהיה מעלתם בזמן הגאולה על מעלתם בגלות בענין הידיעה והדבוק האלהי כמעלת האדם על הבעל חי הבלתי מדבר ועל זה אמר ואתן צאני צאן מרעיתי אדם אתם וגו' כלומר כי בגלות היו כצאן לטבח יובל וכרחל לפני גוזזיה נאלמה אבל בזמן הגאולה יהיו כתפארת אדם · ובספרי אמרו אם צאן למה אדם ואם אדם למה צאן א"ר יוחנן צאן לעונשים ואדם למתן שכר רצה בזה שאין סתירה בכתוב מאשר קראם צאן וקראם אדם כי הם בבחינות שונות שאם ישראל חייבים עונשים על עוונותיהם הקב"ה מעלה עליהם כאלו הם צאן פתאים ומבלי דעת ויעבור על פשעם וכמו שאמרו שם מה צאן משברת את האילנות ואע"פ כן אין הבעלים מקפידים אף הקב"ה ר"ל שבענין העונשים יחשבו לפניו ית' כאלו הם צאן וילדים שאין בהם דעת ואינם בני עונשים אמנם אם עשו מצות יתן להם שכר כאלו הם אדם בעל שכל ובחירה וזהו ואתנה צאני צאן מרעיתי אדם אתם ע"כ : ובעל כלי חמדה ז"ל כתב אדם אתם שכולכם כאדם אחד יחשבו ולא כאנשים הרבה וז"ש אדם אתם אחד אתם כיון שכולכם יחד שרים אל משמעתי : ובעל יד יוסף ז"ל פי' לך לך דרוש שלישי כתוב שרלה בזה ב' ענינים והוא דידוע שהמילה הוא גשמי שיקנלם ויהיו נכרים כל אנשי זאת האמונה באות מיוחד כמו הצאן שמסומנות אותות מחולפים ובזה נכרות של מי הם ומאיזה מרעה הם כפי האות והם מן שרשום עליה היינו דקאמר ואתן צאני ובאות המילה אתם נכרים שאתם מצאן מרעיתי ולא ממרעה אחר וגם יש תועלת אחר וטעם אחר במילה שמחלישים האבר ומכסה התאוה ואין האדם להוט אחר הזנות כבהמות השדה והיינו דקאמר אדם אתם בזה ניכר שאדם אתם והיינו דאמרו חז"ל אדם אתם ואין אומו' העולם קרויין אדם פי' אתם שאתם מהולים ונחלש תאותכם ואינה רק כפי הצריך לקיום המין אדם אתם ע"כ : ולע"דן ואתנה צאני צאן מרעיתי כשאתם צאן מרעיתי כצאן שאינו מניח מרעה שלו והולך למרעה אחרת כך אם אתם ישראל עושי' עצמיכם כצאן הזה להיות דבוקי' בי ולא תלכו אחר ע"ז אז אדם אתם מבחר האנושי · או ירצה אדם אתם אפי' אחד מכם חשוב כרבים וזה אדם אתם שצדיק א' יסוד עולם משא"כ אם אינם עושים רצונו של מקום אפי' רבים אינם חשובים כאחד שהם בטלים כמ"ש ז"ל קשר רשעים אינם מן המנין וזה כשאתם עושי' רצונו של מקום אתם קויין אדם ואז כל אחד הם כרבים וג"ש ז"ל על פסוק ונפל ממנו רב אפי' יחיד שנפל הרי הוא כרבים ודייקי זה מדכתיב ונפל ולא כתיב ונפלו כדאי' במכילתא פ' יתרו לפי שאז במתן תורה היו כולם צדיקי' וכל אחד מהם חשוב כרבי' וזה אדם אתם :

יען אמרך את שני הגוים ואת שתי הארצות וגו' מהר"יא ז"ל אמרו בני אדום שהם הרומיים שהם ירשו אותם וכן היה שנחרבן בית שני משלו על כל א"י והתמידו בממשלתם עליה ממש מאו' ושפים שנה ואתה אדום לא זכרת שהשם שם היה כלומר בית מקדשו אשר החרבת היה שם ומפני זה חי אני נאם השם ועשיתי כאפך וגו' : ולע"דן שאמר אדום כיון שישראל היו

לכן · מבואר הוא : וקדשתי · מבואר הוא : ולקחתי · מבואר הוא : וזרקתי · דרך משל כמו שהטמא נטהר במים שטובל בהם ובהזאת מי חטאת כן הטמא מעונות נטהר בכפרה ויונתן תרגם ואשבוק לחוביהון כמה דמדכן במי אדיות' ובקטם תורתא דחטאתא ותדכון מכל סואבתכון ומכל טועותהון אדכי יתכון : ונתתי לכם לב חדש ורוח חדשה אתן בקרבכם · החדוש הוא שיהיה להם לב שומע ורוח נכונה לקבל דברי האל יתברך באהבה וכן תרגם יונתן לב דחיל ורוח דחילא וכן לב האבן תרגם ליבא רשיעא דהוא תקיף כאבנא : לב בשר · לב רך ונכון לקבל הטוב ויונתן תרגם לבדחיל קדמי למעבד רעותי : ויתרוחי · ויתרוחקדשי : וישבתם · מבואר הוא :

רשי

לא למענכם אני עושה התשועה שאושיעכם : וקדשתי את שמי · ומה הוא הקידוש ולקחתי אתכם מן הגוים : מים טהורים · אכפר עליכם ואעביר טומאותיכ בהזית מי חטאת המעבירין טומאת המת: לב חדש · יצר שנתחדש לטובה: ונקוטותם בפניכם · דמוני"ר בלע"ז תמקו בעצמיכם בבשתכ' על הגמול הרע אשר גמלת' לפני ואני גומל לכם טובה : והארץ הנשמה תעבד · הארץ אשר היתה שממה עד הנה תהיה נעבדת ונזרעת: היתה כגן עדן · עכשיו נהפכה להיות כגן עדן: והערים החרבות · זה ימים רבים עכשיו בצורות ישבו : אדרש לבית ישראל אתפתה להם בתפילתם בדורשם אותי על זאת : ארבה אותם · אדם כצאן לרוב : כצאן

לכן אמר לבית־ישראל כה אמר
אדני יהוה לא למענכם אני עשה
בית ישראל כי אם־לשם־קדשי
אשר חללתם בגוים אשר־באתם
שם: וקדשתי את־שמי הגדול
המחלל בגוים אשר חללתם בתוכם
וידעו הגוים כי־אני יהוה נאם אדני
יהוה בהקדשי בכם לעיניכם:
ולקחתי אתכם מן־הגוים וקבצתי
אתכם מכל־הארצות והבאתי אתכם
כה אל־אדמתכם: וזרקתי עליכם מים
טהורים וטהרתם מכל טמאותיכם
ומכל־גלוליכם אטהר אתכם:
ונתתי לכם לב חדש ורוח חדשה
אתן בקרבכם והסרתי את־לב האבן
מבשרכם ונתתי לכם לב בשר:
ואת־רוחי אתן בקרבכם ועשיתי את
אשר־בחקי תלכו ומשפטי תשמרו
ועשיתם: וישבתם בארץ אשר
נתתי לאבתיכם והייתם לי לעם
ואנכי אהיה לכם לאלהים:
והושעתי אתכם מכל טמאותיכם
וקראתי אל־הדגן והרביתי אתו ולא־
ל אתן עליכם רעב: והרביתי את־
פרי העץ ותנובת השדה למען אשר
לא תקחו עוד חרפת רעב בגוים:
וזכרתם את־דרכיכם הרעים
ומעלליכם אשר לא־טובים ונקטתם
בפניכם על־עונתיכם ועל תועבתיכם:
לא למענכם אני־עשה נאם אדני
יהוה יודע לכם בושו והכלמו
מדרכיכם בית ישראל:
כה אמר אדני יהוה ביום
טהרי אתכם מכל עונותיכם
והושבתי את־הערים ונבנו החרבות:
והארץ הנשמה תעבד תחת אשר
היתה שממה לעיני כל־עובר:
לה ואמרו הארץ הלזו הנשמה היתה
כגן־עדן והערים החרבות והנשמות
והנהרסות בצורות ישבו: וידעו
הגוים אשר ישארו סביבותיכם כי
אני יהוה בניתי הנהרסות נטעתי
הנשמה אני יהוה דברתי ועשיתי:
כה אמר אדני יהוה עוד
זאת אדרש לבית־ישראל לעשות
להם ארבה אתם כצאן אדם:
כצאן

בכן אימר לבית ישראל כדנן אמר יי אלהים לא בדילכון אנא עביד בית ישראל אלהין על שמא דקודשי דאחילתון ביני עממיא דאיתגליתון לתמן : ואקדש ית שמי רבא דאתחל ביני עממיא דאחילתון ביניהון וידעון עממיא ארי אנא יי אמר יי אלהים כד אתקדש בכון לעיניהון : ואקריב יתכון מביני עממיא ואכניש יתכון מכל מדינתא ואעיל יתכון לארעכון : ואשבוק לחוביכון כמא דמידכן במי אדיותא ובקטם תורתא דחטאתא ותדכון מכל סאבתכון ומכל טעותכון אדכי יתכון : ואתן לכון לב דחיל ורוח דחילא אתן במעיכון ואתבר ליבא דרשיעא דהוא תקיף כאבנא מבשריכון ואתן לכון לב דחיל קדמי למעבד רעותי : וית רוח קודשי אתן במעיכון ואעביד ית די בקימי תהכון ודיני תטרון ותעבדון : ותיתבון בארעא די הבית לאבהתכון ותהון קדמי לעם ואנא אהוי לכון לאלהא : ואפרוק יתכון מכל סואבתכון ואברך ית עיבורא ואסגי ית פירי אילנא ועללת חקלא בדיל דלא תקבלון עוד חיסודי כפנא ביני עממיא : ותדכרון ית אורחתכון בישתא ועובדיכון דלא תקנין ותדקנון ותהון חזן על חוביכון ועל תועבתכון : לא בדילכון אנא עביד אמר יי אלהים יתידע לכון כהיתו ואתכניעו מאורחתכון בית ישראל : כדנן אמר יי אלהים ביומא דאדכי יתכון מכל חוביכון ואתיב ית קירויא ויתבניין חורבתא : וארעא דהות צדיא תתפלח חלף דהות צדו לעיני כל דעדי : ויימרון ארעא דנן דישראל דהות צדיא תבת למהוי כגינתא דעדן וקירויא חרבתא וצדיתא ומפגרתא תקיפין יתיבו : וידעון עממיא די ישתארון סחרניכון ארי אנא יי בניתי מפגרתא קיימית צדיתא אנא יי גזרית במימרי ואקיים : כדנן אמר יי אלהים עוד דא אישתאיל לכון במימרי לבית ישראל למעבד להון אסגינון באנשא ואצלחינון כבעירא: כעמא

והושעתי · וקראתי · כאלו אני קורא אליו שירב' בהמטירי עליו ושמרי אותו מן השדפון והירקון ושאר הפגעים: והרביתי · לא תקחו עוד חרפת רעב בגוי' · כי ארץ ישראל צריכה לגשמי' יותר מן הארצות האחרות לפיכך הרעב מצוי בה יות' משא' ארצות והפד אברהם יצחק ואלימלך וכשאר' יוצא מארצו לארץ אחרת בעבור הרעב הוא חרפה : וזכרתם · ונקטתם בפניכם · תהיו נכרתים בעיני עצמכם כשתזכרו עונותיכ' תאמרו בדין הכריתנו האל יתברך והגלנו מארצנו ויונתן תרגם ותרקנון ותהון חזן : לא למענכם · בושו והכלמו · דין הוא שתבושו ותכלמו כי דרכיכם רעים ואני אוציא אתכם מן העמים ואביא אתכם אל ארצכם ומה שאמר לא למענכם מראה שלא יצאו מהגלות אלא על ידי תשובה וכבר הארכנו בזה הענין בספר ישעיהו בפסוק וירא כי אין איש : כה אמר יי' · ונבנו החרבות · הה"א בסגול והחי"ת בקמץ חטף והרי"ש בקמץ: והארץ · מבואר הוא : ואמרו · בעודה שממה היו אומרים העוברים כן ויונתן תרגם כי אחר שתשוב לישובה יאמרו כן וימרון ארעא דנן דישראל דהות צדיא תבת למיהוי כגנת' דעדן וקרויא חרבת' וצדית' ומפגרתה כריכן תקיפין יתיבו : והערים החרבות · בצרי הרי"ש : וידעו · אשר ישארו סביבותיכם · וראוה בחורבנה ויראוה בישובה במעט זמן ידעו כי לא היה יכול להיות דבר זה אלא מהאל יתברך : אני יי' דברתי ועשיתי · דברתי זה על ידי הנביא וכן עשיתי כמו שדברתי: כה אמר יי' · עוד זאת אדרש · עוד אהיה נדרש להם בזאת הברכה שארבה אותם : כצאן אדם · אדם הם ישראל שהם אדם כמו שפירשנו למעלה אדם אתם יהיו רבי' כצאן ואמר כצאן עם כ"ף הידיעה ופיר' אחר כן כצאן קדשים וי"ת כצאן אדם אסגינון באינשא ואצלחינון כבעירא : כצאן

מסרה

לעיניהם כ"ד וסימ' נמסר בסדר חקת התורה · ומכל גלוליכם חד מן ח' מלין בתרי טעמי פי' הטפחא לא ישרתנה מירכא בתיבתה כי אם בח' מקומות וסימ' בכל משבתיכם דוספרתם לכם דפרשת אמור' ההרותיה ואת כל ההרותיה בקע דמלכים · מבליגתי גלוליכ' ומכל גלוליכם אטהר · מכל תועבותיכם · כי למבראשונה דר"ה · ונבזביתך לאחרן הב · שהם הרהיבוני · וסימ' מהמ"ג תל"וש : בושו ג' מ"ל וסימ' ואם נכלמו מכל אשר עשו · בושו והכלמו מדרכיכם בית · כך כטחו ולא בושו : דברתי ועשיתי ד' וסימ' נמסר בסיפרא רא סי' י"ז :

מנחה גדולה.

היו יורשים הארץ מאבותם אברהם יצחק ויעקב ועכשיו שגלו אין יורש קרוב מעשו וז"ש שתי הארצות לי תהיינה שהדין נותן שלי תהיינה וירשנוה שמצד ירושה היא מגיע לי וטועה אתה בדבר כי הגלות מארצם אינה אלא לפי שעה לא גרושין עולמות שע"כ מעולם לא זזה שכינה מכותל מערבי וזה שאמר וה' שם היה כשדברת זה הדבר ה' שם בכותל המערבי היה לאות אמת שעוד ישובו ישראל לארצם ולירושי' ובית ה' יבנה בה · וא"כ איך עלתה על דעתך כך כיון שאתה מרוחק מלהקריב קרבנות כמ"ש למשלה דם שנאת שדרשו חז"ל על דם קרבנות שנאה או דם מילה שנאת וערל וטמא לא יבא בית ה' וע"כ לא לבד מה שבקשת לא יותן לך אפי' מה שבידך יוקח ממך ונתתי את הר שעיר לשממה וגו' שממה אעשה לך וגו' :

בן אדם התחייבה העצמו' האלה וגו' מהר"יא ז"ל אין בידינו להכריח אם מתי יחזקאל היה משל או היה הדבר כפשוטו כי מי ישלם ידו בין גאוני עולם להכריע במה שחלקו בו אבל לבד אודיע שגם שנודה שהיה הדבר כפשוטו בין שיהיו מבני אפרים שמהרו את הקץ לצאת ממצרי' ונהרגו בגת ובין שיהיו אנשים שכפרו בתחיית המתים או אותם שמתו בבקעת דורא אם היו שחיו שמה ועמדו על רגליהם אין ספק שבאה הנבואה הזאת להודיע לנביא שכן יהיו כל בית ישראל שמתו בגלות שעוד יקומו מקבריהם ויבאו על אדמת ישראל כי מה שקרה לאלה יקרה להם וזה ענין אומרו כפי זה הדעת העצמות האלה כל בית ישראל המה וגו' ואם נאמר שהיה הדבר משל שהוא היותר מתישב על הלב לא יעלה על לבך שהיה הנמשל קבוץ גליות ושקרא לארצות

הגוים קברים באומרו הנני פותח את קברותיכם ושעל הידיעה והחכמה שתתחדש בזמן הגאולה העתידה אמר ונתתי רוחי בכם וחייתם כמו שפירש הרד"ק כי הנה לייעוד קבוץ גליות לא היה הנביא צריך למשל וכמה מהפעמים ניבא עליו באין משל ולא בחידות אבל היתה המראה הזאת משל לענין תחיית המתים שתהיה סמוכה וקרובה לזמן הגאולה ולכן היה המשל מראה הנביא תחיית העצמות היבשות שראו באותה בקעה והיה הנמשל בה התחייה אשר תהיה באחרית הימים ולכן אמר בביאור הנמשל הנני פותח את קברותיכם והעלתי אתכם מקברותיכם וגו' ונתתי רוחי בכם וחייתם כי זהו המכוון והנמשל בנבואה הזאת באמת וכן אמרו בפר"א היו ישראל יושבין ובוכין היינו מקוים לאור ובא חושך באותה שעה אמר הקב"ה לנביא חי ה' שאני מעמיד אתכם בתח"המ ואקבץ אתכם עם ישראל שנ' הנני פותח את קברותיכם גם שאחרי הנבואה הזאת באה נבואה קח לך עץ אחד שמיעד על קבוץ גליות בביאור וכיון שקיבץ הגליות בא בנבואה בפני עצמה יתחייב שהנבואה הזאת שקדמה לנבואת הקבוץ תהיה מענין אחר זולתו והוא התחייה כמו שזכרתי ועל זה אמר היתה עלי יד ה' שכבר פירש הרב המורה בפרק מ"ה חלק שני שיד ה' היא אחרת ממדרגות הנבואה כי לפי שהיה האדם בשגם הוא בשר בלתי ראוי ולא הגון לקבל השפע האלהי והנבואה העליונה ימשילו הנביאים הורדת השפע על הנביא כאלו הש"י מחזיק בו בידינו או שתמך את ידיו עליו ולדעת מי שיאמר שהיתה הנבואה הזאת כפשוטה ושענין מעצמות היה בפועל ובהקיץ יהיה ענין היתה על יד השם שלקחו בציצית ראשו ויניחהו בתוך הבקעה שהיתה מלאה

כצאן קדשים · ופירש אחר כן כצאן ירושלם במועדיה וזהו הקדשים שהיו מביאי' ישראל לירושלם שלש פעמים בשנה שהיו רבים : הערים החרבות · בא בגרי הרי"ש ויונתן תרגם כעמא קדישא כעמא דמדכן ואתן לירושלם בזמן מועד פסחא כן יהון קרוי ארעא דישראל די הואה חרבן יהו מליין אנשא דעמא בית ישראל וידעון ארי אנא יי' אמר בזמן מועד פסחא רוצה לומר כי אז היה הצאן מרובה בירושלם כי כל הבאי' לירושלם היו מביאים כל אחד את פסחו לשחטו שם ולאוכלו שם כמו שכתוב בתורה : היתה עלי יד יי' · ויניחני · כתרגומו ואשריני ענין מנוחה : בתוך הבקעה · אפשר שהיא הבקעה שבאה לו הנבואה שם כבר כמו שאמר בתחלת הספר : והיא מלאה עצמות · תירגם יונתן גרמי אנשא והענין הזה הראה לו הקדוש ברוך הוא למשל כי בני ישראל יצאו מהגלו' שהם בו והם בו כעצמות היבשו' על דרך משל או הראה לו זה להראות לו שעתיד להחיות מתי ישראל בעת הישועה כדי שיראו גם הם בישועה ויש בזה מחלוק' בדברי רז"ל תניא רבי אליעזר אומר מתי' שהחיה יחזקאל עמדו על רגליהם ואמרו שירה ומה שירה אמרו יי' ממית ומחיה ממית בצדק ומחיה ברחמים ורבי יהושע אומר שירה זו אמרו יי' ממי' ומחיה מוריד שאול ויעל רבי יהודה אומר באמת משל היה רבי אליעזר בנו של ר' יוסי הגלילי אומר מתים שהחיה יחזקאל עלו לארץ ישראל ונשאו נשים והולידו בנים ובנות עמד רבי יהודה בן בתירא על רגליו ואמר אני מבני בניהם והללו תפילין שהניח לי אבי אבא מהם ואמרו מי היו המתים שהחיה יחזקאל אמר רב אלו בני אפרים שמנו לקץ וטעו דכתיב ובני אפרים שותלח וברד בנו וגומר והרגום אנשי גת וגומר ויתאבל עליהם אפרים אביהם ושמואל אמר אלו בני אדם שכפרו בתחיי' המתים ורבינו יוחנן אמר אלו מתים שבבקעת דורא וכו' כמו שכתוב בפרק חלק : והעבירני · וכל זה במראה הנבואה : עליהם סביב סביב · כדי שאראה אותם כולם ומה שפירש רש"י ז"ל סביב סביב לבקע' ולא הכניסו לתוכה כדי שלא יטמא לפי שהיה כהן אם כן איך צוהו להעביר התער על ראשו ועל זקנו וכן תרג' יונתן על הכהני' ופאת זקנם לא יגלחו ועוד הרי אמר ויניחני בתוך הבקעה אלא הכל היה במראה הנבואה ולא היו דברים ממש : ויאמר · בן אדם · מבואר הוא : ויאמר · הנבא · מבואר הוא : כה אמר · מביא בכם רוח · אחר הבשר והעור והגידים כמו שאמר בפסוק האחר על הסדר : ונתתי עליכם גידי' · כי הם תחל' יצירת הוולד ותכונתו כי רבים מהם נקשרות בעצמות ואחר הגידים הבשר ואחר כך העור כי הוא העליון ומה שאמר איוב עור ובשר תלבישני ועצמות וגידים תסוככני לא אמר שהעור והבשר הם תחלה ביצירה לפי שזכר בתחילה שהרי אמר תלבישני שהם כמו לבוש שהוא עליון : וקרמתי · פעל יוצא ויקרם עליהם עור פעל עומד כמו שאמר גם כן ובשר עלה והוא ענין קרום ובדברי רז"ל אמרו כדי שיקרמו פניה : ונבאתי · ותקרבו · העצמות שכבר נפרדו איש מעל אחיו לאורך הזמן ואמר ותקרבו לשון נקבה בסימן אחד לבד כי על הרוב יאמר בשני סימנין ותקרבנה וכמוהו ואלמנותיך עלי תבטחו וברוב עצם לשון נקבה ובאמרו עצם אל עצמו הוא לשון זכר ורוצה לומר עצם הראוי להדבק בו כפי היצירה : וראיתי · ובשר עלה · פירוש עלה על הגידים כי הגידים הם בתוך הבשר וי"מ עלה גדל כמו ותעל אחד מגוריה : ויאמר · מארבע רוחות באי הרוח · זו היא רוח החיים לפיכך אמר מארבע רוחות כלומר מאיזה עבר שתהיה תבא כי היא מהאויר ומה שאמר ונתתי רוח בכם היא רוח השכל לפיכך אמר רוח והעד שאמר אחר שאמר והעלתי אתכם מקברותיכם : ופחי · שרשו נפח על משקל גשי מן נגש מענין ויפח באפיו נשמת חיים : בהרוגים האלה · אינו אומר הרוגי חרב אלא רוצה לומר במתים כי ההריגה נאמר גם כן על המתים בלא חרב כמו היו הרוגי מות ואם היו בני אפרים כמו שכתוב למעלה הם היו הרוגי חרב : והנבאתי · חסר תי"ו התפעל ומשפטו והתנבאתי לפיכך נגדשה הנו"ן לחסרון התי"ו : ויאמר

כְּעַמָּא קַדִּישָׁא כְּעַמָּא דִּמְדַכַּן וְאָתַן לִירוּשְׁלֵם בִּזְמַן מוֹעֲדֵי פִּיסְחַיָּא כֵּן יְהֶוְיַן קִירְוַיָּא אַרְעָא דְּיִשְׂרָאֵל דַּהֲוָאָה חוּרְבַּן מַלְיָין אֱנָשָׁא עַמָּא בֵּית יִשְׂרָאֵל וְיִדְעוּן אֲרֵי אֲנָא יְיָ: שְׁרַת עֲלַי רוּחַ נְבוּאָה מִן קֳדָם יְיָ וְאַפְּקַנִי בְּרוּחַ נְבוּאָה דִּי שְׁרַת עֲלַי מִן קֳדָם יְיָ וְאַשְׁרִינִי בְּגוֹ בִּקְעֲתָא וְהִיא מַלְיָא גַּרְמֵי אֱנָשָׁא: וְאַעֲבַרַנִי עֲלֵיהוֹן סְחוֹר סְחוֹר וְהָא סַגִּיאָן לַחֲדָא עַל אַפֵּי בִקְעֲתָא וְהָא יַבִּישִׁין לַחֲדָא: וַאֲמַר לִי בַּר אָדָם הֲיֵיתֵין גַּרְמַיָּא הָאִילֵין וַאֲמָרִית יְיָ אֱלֹהִים אַתְּ גְּלֵי קֳדָמָךְ: וַאֲמַר לִי אִתְנַבֵּי עַל גַּרְמַיָּא הָאִילֵין וְתֵימַר לְהוֹן גַּרְמַיָּא יַבִּישַׁיָּא קַבִּילוּ פִּתְגָמָא דַּיְיָ: כִּדְנַן אֲמַר יְיָ אֱלֹהִים לְגַרְמַיָּא הָאִילֵין הָא אֲנָא מָעִיל בְּכוֹן רוּחָא וְתֵיחוֹן: וְאֶתֵּן עֲלֵיכוֹן גִּידִין וְאַסֵּיק עֲלֵיכוֹן בִּשְׂרָא וְאֶקְרוֹם עֲלֵיכוֹן מַשְׁכָא וְאֶתֵּן בְּכוֹן רוּחָא וְתֵיחוֹן וְתִדְּעוּן אֲרֵי אֲנָא יְיָ: וְאִיתְנַבֵּיתִי כְּמָא דְּאִיתְפַּקְּדִית וַהֲוָה קָל כְּאִיתְנַבְּיוּתִי וְהָא זִיעַ וּקְרִיבוּ גַּרְמַיָּא גַּרְמָא לְוַת חַבְרֵיהּ: וַחֲזֵית וְהָא עֲלֵיהוֹן גִּידִין וּבִשְׂרָא סְלִיק וּקְרַם עֲלֵיהוֹן מַשְׁכָא מִלְעֵילָא וְרוּחָא לֵית בְּהוֹן: וַאֲמַר לִי אִתְנַבֵּי עַל רוּחָא אִתְנַבֵּי בַּר אָדָם וְתֵימַר לְרוּחָא כִּדְנַן אֲמַר יְיָ אֱלֹהִים מֵאַרְבַּע רוּחַיָּא אַתְיָא רוּחָא וְעוּלִי בִּקְטִילַיָּא הָאִילֵין וְיֵיחוֹן: וְאִתְנַבֵּיתִי כְּמָא דִּי פַקְדַנִי וְעָלַת בְּהוֹן רוּחָא וִיחִיוּ וְקָמוּ עַל רִיגְלֵיהוֹן מַשִּׁירְיָין סַגִּיאָן לַחֲדָא: ואמר

ז' רפין כְּצֹאן קָדָשִׁים כְּצֹאן יְרוּשָׁלִַם
ל ומל' בְּמוֹעֲדֶיהָ כֵּן תִּהְיֶינָה הֶעָרִים
כ' ובעניין הֶחֳרֵבוֹת מְלֵאוֹת צֹאן אָדָם וְיָדְעוּ כִּי־
אֲנִי יְהוָה:
ה' ר"פ הָיְתָה עָלַי יַד־יְהוָה וַיּוֹצִאֵנִי בְרוּחַ א
ב' ובסיפ' יְהוָה וַיְנִיחֵנִי בְּתוֹךְ הַבִּקְעָה וְהִיא
ל ומל' מְלֵאָה עֲצָמוֹת: וְהֶעֱבִירַנִי עֲלֵיהֶם
סָבִיב סָבִיב וְהִנֵּה רַבּוֹת מְאֹד עַל־
פְּנֵי הַבִּקְעָה וְהִנֵּה יְבֵשׁוֹת מְאֹד:
ל"ח בטע' בסי' · ל' וַיֹּאמֶר אֵלַי בֶּן־אָדָם הֲתִחְיֶינָה
הָעֲצָמוֹת הָאֵלֶּה וָאֹמַר אֲדֹנָי יְהוִה
אַתָּה יָדָעְתָּ: וַיֹּאמֶר אֵלַי הִנָּבֵא עַל־
הָעֲצָמוֹת הָאֵלֶּה וְאָמַרְתָּ אֲלֵיהֶם
ג הָעֲצָמוֹת הַיְבֵשׁוֹת שִׁמְעוּ דְּבַר־יְהוָה:
כֹּה אָמַר אֲדֹנָי יְהוִה ה
ז' לָעֲצָמוֹת הָאֵלֶּה הִנֵּה אֲנִי מֵבִיא בָכֶם
ג' ובעניין רוּחַ וִחְיִיתֶם: וְנָתַתִּי עֲלֵיכֶם גִּידִים
ל חס' וְהַעֲלֵתִי עֲלֵיכֶם בָּשָׂר וְקָרַמְתִּי
ג' עֲלֵיכֶם עוֹר וְנָתַתִּי בָכֶם רוּחַ וִחְיִיתֶם
וִידַעְתֶּם כִּי־אֲנִי יְהוָה: וְנִבֵּאתִי
ה' כַּאֲשֶׁר צֻוֵּיתִי וַיְהִי־קוֹל כְּהִנָּבְאִי
וְהִנֵּה־רַעַשׁ וַתִּקְרְבוּ עֲצָמוֹת עֶצֶם
ב' · י"ג אֶל־עַצְמוֹ: וְרָאִיתִי וְהִנֵּה־עֲלֵיהֶם
ח' · ג גִּדִים וּבָשָׂר עָלָה וַיִּקְרַם עֲלֵיהֶם
עוֹר מִלְמָעְלָה וְרוּחַ אֵין בָּהֶם:
ד' וַיֹּאמֶר אֵלַי הִנָּבֵא אֶל־הָרוּחַ הִנָּבֵא
בֶן־אָדָם וְאָמַרְתָּ אֶל־הָרוּחַ כֹּה־אָמַר
אֲדֹנָי יְהוִה מֵאַרְבַּע רוּחוֹת בֹּאִי
ל · ל ומל' ל וחד הָרוּחַ וּפְחִי בַּהֲרוּגִים הָאֵלֶּה וְיִחְיוּ:
ויחיו וְהִנַּבֵּאתִי כַּאֲשֶׁר צִוָּנִי וַתָּבוֹא י
ל וחד ויהיו בָהֶם הָרוּחַ וַיִּחְיוּ וַיַּעַמְדוּ עַל־רַגְלֵיהֶם
חַיִל גָּדוֹל מְאֹד מְאֹד:
ויאמר

רשי

כצאן קדשי' שהיא באה לירושל' במועדי פסחים לשון אחר כתרגומו אסגיגון באיכשא ואצלאכון בנעירה כלומר שלא יהיו עונותיהם נזכרי' עליהם : היתה עלי יד יי' ויוציאני ברוח יי' וגומר · יד יי' כל יד יי' שבנבואה לשון כפייה הוא שהית' הרוח כופה אותו לילך כמשהגע אל מקום שהרוח הפך : והיא מלאה עצמות · רבותינו אמרו שהיו משבט אפרי' שיצאו ממצרי' לפני הקץ והרגום אנשי גת הנולדים בארץ כמו שאמור בדברי הימים : והעבירני עליה' סביב · לבקעה ולא הכניסו לתוכ' לפי שהיה כהן : התחיינה · הנראה בעיניך שיכולו לחיות : ונתתי עליכם גידים וגומר : ובספר איוב הוא אומר עור ובשר תלבישני תחילה ואחר כך ובעצמות וגידים תסוככני אלא למה היו אלו דומים לאד' שפושט וחוזר ולובש שמה שפשט אחרון לובש ראשון אבל בתחילת בריי' הוולד עור ובשר תחיל' ואחר כך עצמות וגידים : וקרמתי · לשון קרום איקרוטי"יהרי"יא בלע"ז : ויהי קול · והנה רעש העצמות שהיו ש פחין זה לזה : עצם אל עצמו · עצמות כל אחד כל מקו' שנתפזרו היו קופצין ומתקרבין כל אחד ואחד אצל מקום חבורו : מארבע רוחות · כל מקום שהלכו נשמותיהם לסוף ארבע רוחות העולם משם יתקבצו ויבאו : ופחי · כמו נופח באש פחם : העצמות

מסרה

כצאן ז' בקריאה וסימ' התיקם כצאן לטבחה והקדישם · כצאן קדשים כצאן ירושלם ב' בפסוק · יחד אשימנו כצאן בצרה · ביום ההוא בצאן עמו · נחשבנו כצאן טבחה · תתננו כצאן מאכל · היתה ה' ר"פ בקריאה וסי' היתה עלי יד יי' ויוציאני · היתה לי נחלתי · היתה לי דמעתי לחם · היתה יהודה לקדשו · היתה כאניות סוחר : ג' מ"ל גבי נו"ן כלישנא העברה וסי' והעבירני עליכם סביב סביב · ויאמר המלך לעבדיו העבירוני · אשר יעבירוני : הנה אני ז' בקריאה וסימ' הנה אני קשרתי על אדני · הנה אני יי' אלהי כל בשר · הנה אני מביא בכם רוח · הנה אני פותח את קברותיכם · הנה אני לוקח את עץ יוסף אשר ביד אפרים · הנה אני לוקח את בני ישראל · בונה בית : ובשר ח' בקריאה וסימ' זאת הפעם עצם מעצמי ובשר מבשרי · ובשר כי יהיה בו בערו שחין · והעורבים מביאים לו לחם ובשר ב' בפסוק : וראיתי והנה עליהם גידים ובשר עלה · לחם חמודות לא אכלתי · עור ובשר תלבישני ועצמות :

מנחה גדולה

מלאה עצמות אדם וכדי שיראה כמותם ואיכותם העבירוהו עליה סביב ורש"י כתב שמפני שהיה יחזקאל כהן כדי שלא יטמא בעצמו' אדם העבירהו סביבותם ע"כ : ולע"דן שאין פלוגתא בין אכז"ל אם היה הדבר בפועל או אם משל היה · ולשון הגמרא כך הוא תני דבי אליהו צדיקים שעתיד הקב"ה להחיותן אינם חוזרים לעפרם שנ' והיה הנשאר בציון והנותר בירושלי' קדוש יאמר לו מה קדוש לעולם קיים אף הם לעולם קיימין וכו' ומקשה בגמ' וכילף ממתים שהחיה יחזקאל (ופי' רש"י וכילף ממתים שהחיה יחזקאל שחזרו ומתו כך צדיקים שעתיד להחיות יחזרו לעפר) ומשני סבר לה כמ"ד באמת משל היה דתניא ר' אליעזר אומר מתים שהחיה יחזקאל עמדו על רגליהם ואמרו שירה וכו' (ופיר"ש באמת בברור) משל היה שהיה מרמז להם על הגלות כאדם מת שחוזר ואיכך ישראל ישובו מן הגלות ר"א בנו של ר"י הגלילי אומ' מתים שהחיה יחזקאל עלו לא"י וכו' ע"ש הרי שאף למ"ד שמשל היה אין הכוונה שלא היה בפועל אלא שאין ללמוד מכאן שהמתים יחזרו לעפרן כיון שלא היה הדבר אלא למשל על ישראל כפיר"שי ע"כ נראה דכולהו ס"ל שהיה הדבר בפועל וכמה ראיות לדבר ואין צריכין להאריך בזה ומה שהקשה הרד"ק ז"ל על רש"י איך הניאו ה' בתוך הבקעה שהרי כהן היה אפשר לומר שאותו מקום שהיה יחזקאל שם היה פנוי באופן שלא היה מאהיל על מת ומה גם אפשר שבתחילה הניחוהו ה' בתוך הבקעה כדי לשים עיניו אליה ולהתכוון בה ברוח הקדש כדרך הנביאי' וכמו שאמר בשערי נבואה' שים עיניך וגו' · ולפי שהי' זה צריך להיות בתוך הבקעה כדי שישים עיניו על אלו העצמות שהיו בתוך הבקעה ולא היה עין הרואה שולט לראותם אם איננו עומד תוך הבקעה וע"פ ההכרח היה צריך לעמוד אז תוך הבקעה ואח"כ העבירו ג"כ סביב סביב כדי שישים עיניו גם על אלו העצמו' שלא היה נראי' לו כשהי' עומד תוך הבקעה והיה צריך להעבירו סביב סביב לראותם ולשים עיניו בהם ועל זה רצה רש"י ז"ל לפרש למה לא העבירו בתוך הבקעה ממקום למקום ולראות כולם כיון שכבר היה עומד בה ומה לא להוציאו לחוץ ולהעבירו סביב סביב ולזה אמר כיון שכהן היה והיה אפשר לראות העצמות מבלי שיצטרך להאהיל עליהם היה השם מוציאו והוליכו חוצה סביב סביב משא"כ מתחיל' היה צריך להניחו תוך הבקעה כדי לראות האמצעיים ולא סגי בלאו הכי ע"כ ע"פ ההכרח היה צריך לעמוד תוך הבקעה · ואין להקשות סוף סוף איך צוהו השם לטמאו' עצמו כיון שכהן היה דהוא אמר והוא אמר כמו שמצינו ג"כ שצוהו השם לגלח עצמו בתער כל השערות שלו וזה אסור מן התורה אע"פ שהרד"ק ז"ל אמר ג"כ על זה שהיה במשל כי איך יצוהו השם לעבור עבירה כבר דחיתי דבריו למעלה בסימן ה' ע"ש דלוים יוכיח שצוה ה' להם להעביר תער על כל בשרם : ומה גם גדעון יוכיח שאמרו ז"ל שמנה דברי' התיר לו ה' מוקלה ואשרה ולילה וזר וכו' כמו שכתבתי למעלה וא"כ אין כאן מקום לקושית הרד"ק איך יצוה ה' לעשות דבר נגד התורה במקום הצורך ודברים אלו עומדים ברומו של עולם ונכויים על אמת ולדק ומלבד כל זה שכתבתי תירצו בה המפרשי' שהיו כפקוח נפש כדי לחיות אלו העצמו' ע"פ ה' כמו שתירצו גבי אליהו למ"ד פנחס הוא אליהו והחיה בן השונמית · וגדולה מזו מצינו שאפי' ע"פ צווי המלך היה הכהן מטמא עצמו כמו שמצינו שבניהו בן יהוידע שהרג לאדוני' וליואב ושם כתב הרד"ק בעצמו שהי' מותר לטמא ע"פ מצות המלך וכן אמרו ז"ל שפנחס הרג לבלעם והורקנוס כהן היה והי' יוצא במלחמה והורג הרג' וכמוהו רבים אין מספר ע"כ נרא' כמו שכתבתי : ובעל בינה לעתים ז"ל (דרוש ל') כתב התחיינה העצמות האלה וגו' כי הוא ית' אמר לו כתואר אקבקניה האם האמנת אמונה שלמה שיש מקום לשוב לחיות העצמות היבשות האלה · או שמא חלילה יש בדעתך צד פקפוק בזה ואת מסופק בחיובו מחמת טענות מורות על קושיו ובלדקתו ובתום לבבו השיב למה יכנס בלבי שום
ספק

ויאמר אלי · העצמות האלה כל בית ישראל המה · אם הענין הזה משל אמר לו זה שהראיתי לך במראה הנבואה העצמות היבשות שחיו וקמו על רגליהם זהו משל לכל בית ישראל שהיו בגלות זה כמה עד שנואשו מן הגאולה ואמר יבשו עצמותינו ואבדה תקותינו וגו׳ כלומר הרי אנו כעצמות יבשות שאין להם עוד תקוה ואם הענין כמשמעו אמר זה שהראתי בעצמות האלה כן יחיו כל בית ישראל שמתו בזמן הגלות שארך זה כמה והרי הם כאילו הם אומרים יבשו עצמותינו ואבדה תקותינו נגזרנו לנו ולא נראה בישועת ישראל אשר יהיו בזמן הישועה ואיך נחיה אלף שנים או יותר נגזרנו לנו לעצמינו : לכן · אם הענין משל ארצות הגויים והגלות הם הקברות ואם כמשמעו מבואר הוא ומחלוקת יש בדברי רז״ל על המתי׳ בחוצה לארץ מהם אמרו כי בחוצה לארץ יעלו מקברותיה׳ ומהם אמרו מקברותיה׳ יעלו לא״י בגלגול ודרך מחילות והפסוק הזה מוכיח כי בחוצה לארץ יחיו כמו מיתי א״י שהרי אמר פותח את קברותיכם והעליתי אתכם מקברותיכם ואחר כך והבאתי אתכם אל אדמת ישראל : וידעתם · מבואר הוא : ונתתי רוחי בכם · זהו רוח השכל כמו שפירשנו · כי כיון שאמר ובהעלותי אתכם הרי רוח חיים כי לא יתנועע האדם בלא רוח חיים אם כן מה שאמר אח״כ ונתתי רוחי בכם על רוח השכל אמר והבטיחם שיתן בהם דעה ובינה והשכל ולא יחטאו עוד כמו שיעדם גם כן ואמר כי כולם ידעו אותי למקטנם ועד גדולם : וחייתם · הבטיחם שיחיו ימים רבים והוא כמו שנא׳ בנבואת ישעיהו כי כימי העץ יהיו ימי עמי : והנחתי אתכם על אדמתכם · הבטיחם שלא יגלו ממנה עוד : ויהי · ואתה · ולבני ישראל חברו · שבט בנימין שהיה עם שבט יהודה לעולם גם לאחר שנחלק׳ המלכות : חברו · כן כתיב לפי שהיה בשבט אחד : ליוסף עץ אפרים · לפי שבעת שנחלקה המלכו׳ היה מלך ירבעם שהיה משבט אפרי׳ נקראו עשרת השבטים על שם אפרים : וכל בית ישראל חברו · חברו כתיב על דרך כלל כמו שאמר בית יעקב : וקרב · לווי מן הדגוש ובא בפתח הרי״ש כמו כתר לי פלג לשואם : לך לעץ אחד אמר שתקח שני עצים ותכתוב בכל אח׳ שם בפני עצמו שהוא סימן למלכות ישראל שנחלקה אחר כך · תקרב אותם אחד אל אחד והיו בידך שניהם יחד כאילו הם עץ אחד : והיו לאחדים בידך · שני האחדים יהיו בידך לאחד סימן למלכות ישראל שתהיה אחת ואדוני אבי ז״ל פי׳ אמר לו שיקרב שני העצי׳ ויתחברו יחד ויעשו עץ אחד במעשה נס ויונתן תרגם כל עץ שבפרשה זו עד דבר אליה׳ לוחא וכן והיו העצים תרג׳ לוחיא ושבפסוק דבר תרגם את עץ יוסף אשר ביד אפרי׳ ית שבטא דיוסף דהוא שבטא דאפרי׳ את עץ יהודה ית שבטא דיהודה ועשיתי׳ לעץ אחד לעמא חדא : וכאשר · כמו שאמר לו שיכתוב לעיניה׳ וכם ישאלוהו מה המשל : דבר חבירו · כתי׳ וקרי חביריו : ונתתי אותם עליו · אתן שבטי ישראל עם שבט אפרים את עץ יהודה · עליו · פירושו עמו : את עץ · פירושו עם עץ : והיו · מבואר הוא : ודבר · מבואר הוא : ועשיתי · ולא יהיה · כתיב על דרך כלל וקרי יהיו : ולא יטמאו · מבכין התפע׳ ומשפטו יתטמאו : ועבדי

רשי

העצמות האלה כל בית ישראל המה · רמז ודוגמא לכל בית ישראל בגלותם המה שהרי הם אומרי׳ יבשו עצמותינו בצרות אבדה תקותינו ומה נוחיל לתשועות עוד ד״א כלם אלו משל ישראל היו ומפני שהחייתם עכשיו הם אומרי׳ אבד׳ תקותינו ולא נחיה עוד שנית כשיחיו המתים : לכן הנבא · שעתיד אני להחיותם שנית : ויהי דבר ה׳ אלי לאמר : ואתה בן אדם קח לך עץ אחד וגו׳ וכתוב עליו ליהודה ולבית ישראל חביריו · ארבע תיבות הללו כתוב עליו לומר עץ זה ליהוד׳ ולשבט בנימן שנלוה עליו וקח עץ אחד וכתוב עליו זה ליוסף עץ אפרים ושאר תשעת שבטי׳ שהיו אחרי ירבע׳ שהיה משבט אפרים : והיו לאחדים · אני אחברם לשני העצים שיהא עץ אחד בידך : הנה אני לוקח את עץ וגו׳ · שלא יהיו עוד לשתי ממלכות : ועבדי

ויאמר אלי בן־אדם העצמות האלה
כל־בית ישראל המה הנה אמרים
יבשו עצמותינו ואבדה תקותנו
נגזרנו לנו: לכן הנבא ואמרת
אליהם כה־אמר אדני יהוה הנה אני
פתח את־קברותיכם והעליתי אתכם
מקברותיכם עמי והבאתי אתכם
אל־אדמת ישראל: וידעתם כי־
אני יהוה בפתחי את־קברותיכם
ובהעלותי אתכם מקברותיכם עמי:
ונתתי רוחי בכם וחייתם והנחתי
אתכם על־אדמתכם וידעתם כי־אני
יהוה דברתי ועשיתי נאם־יהוה:
ויהי דבר־יהוה אלי
טו לאמר: ואתה בן־אדם קח־לך עץ
אחד וכתב עליו ליהודה ולבני
ישראל חברו ולקח עץ אחד וכתוב
עליו ליוסף עץ אפרים וכל־בית
ישראל חברו: וקרב אתם אחד
אל־אחד לך לעץ אחד והיו לאחדים
בידך: וכאשר יאמרו אליך בני
עמך לאמר הלוא־תגיד לנו מה־
אלה לך: דבר אלהם כה־אמר
אדני יהוה הנה אני לקח את־עץ
יוסף אשר ביד־אפרים ושבטי
ישראל חברו ונתתי אותם עליו את־
עץ יהודה ועשיתם לעץ אחד והיו
כ אחד בידי: והיו העצים אשר־
תכתב עליהם בידך לעיניהם:
ודבר אליהם כה־אמר אדני יהוה
הנה אני לקח את־בני ישראל מבין
הגוים אשר הלכו־שם וקבצתי אותם
מסביב והבאתי אותם אל־אדמתם:
ועשיתי אתם לגוי אחד בארץ
בהרי ישראל ומלך אחד יהיה לכלם
למלך ולא יהיה־עוד לשני גוים
ולא יחצו עוד לשתי ממלכות עוד:
ולא יטמאו עוד בגלוליהם
ובשקוציהם ובכל פשעיהם
והושעתי אתם מכל מושבתיהם אשר
חטאו בהם וטהרתי אותם והיו־לי
לעם ואני אהיה להם לאלהים:
ועבדי

ואמר ליבר אדם גרמיא האילין כל
בית ישראל אינון הא אינון אמרין
יבשו גרמנא פסק סברנא אבדנא
לנא: בכן איתנבי ותימר להון כדנן
אמר יי אלהים הא אנא פתחית ית
קבריכון ואסקית יתכון מקבריכון עמי
ואעיל יתכון לארעא דישראל:
ותדעון ארי אנא יי כד איפתח ית
קבריכון וכד אסיק יתכון מגו
קבריכון עמי: ואתן רוחי בכון
ותחון ואשרי יתכון על ארעכון
ותדעון ארי אנא יי גזרית במימרי
ואקיים אמר יי: והוה פתגם נבואה
מן קדם יי עימי למימר: ואתבר
אדם סב לך לוחא חדא וכתוב
עלוהי לשיבטא דיהודה ולבני
ישראל אחיהון וסב לוחא חדא
וכתוב עלוהי שיבטא דיוסף דיהוא
שיבטא דאפרים וכל בית ישראל
אחיהון: ותקריב יתהון חד לות
חד לך ללוחא חד ויהון לחד בידך:
וכד יימרון לך בני עמך למימר הלא
תחוי לנא מה אילין לך: איתנבי
להון כדנן אמר יי אלהים הא אנא
מקריב ית שבטא דיוסף די הוא
שיבטא דאפרים ושיבטי ישראל
אחיהון ואחבר יתהון עלוהי ית
שיבטא דיהודה ואעבדינון לעמא
חד ויהון חד קדמי: ויהון לוחיא
די תיכתוב עליהון בידך לעיניהון:
ואיתנבי להון כדנן אמר יי אלהים
הא אנא מקריב ית בני ישראל מביני
עממיא דאיתגליאו לתמן ואכנוש
יתהון מסחור סחור ואעיל יתהון
לארעהון: ואעביד יתהון לעמא
חד בארעא בטור קודשא דישראל
ומלכא חד יהי לכולהון למהוי
מלכא ולא יהון עוד לתרין עממין
ולא יתפלגון עוד לתרתין מלכוון
עוד: ולא יסתאבון עוד בטעותהון
ובשיקוציהון ובכל מירדיהון ואפרוק
יתהון מכל מותבניהון דחבו קדמי
בהון ואדכי יתהון ויהון קדמי לעם
ואנא אהוי להון לאלהא: ועבדי

מסרה

ויאמר ג׳ בטעם זרקא בספרא וסימ׳ העצמות האלה · זקני יהודה: אל ארמת ח׳ בספרא וסימ׳ גמסר בריש סיפרא סימן י״ב : והנחתי ג׳ וסי׳ אל נא תמש מזה : והנחתי והתכתי · ונתתי רוחי בכם וחייתם : ליוסף ח׳ וסימ׳ ויספר שר המשקים · ויולד ליוסף בארץ · ויקרבו ימי ישראל למות · ויאמר ליוסף הנה אביך · כה תאמרו ליוסף אנא · קח לך עץ אחד וכתוב עליו · כי יהודה גבר באחיו · ויצא הגורל הראשון לאסף ליוסף : לקח ח׳ וחס׳ בקריאה וסי׳ אם לקח יעקב אשה מבנות חת כאלה · ארור לקח שחד להכות נפש דם · ויצאו בני הנביאים אשר בית אל · ויגשו בני הנביאים אשר ביריחו · הנני לקח ממך · הנה אני לקח את עץ יוסף אשר ביד אפרים · הנני לקח את בני ישראל מבין הגוים · יוסר לץ לקח לו קלון · וחד ולקח נפשו׳ חכם : ומלך אחד ח׳ מן י׳ יחידאין אחד ולית להון זוגא וסי׳ עד אחד ל׳ ההרים אשר אמר אליך · ואת אחד ל׳ עשר ילדיו ויעבר · ונשיא אחד ל׳ נשיא אחד למחה ב׳ בו · וראש אחד ל׳ בא מדרך אלון מעוננ׳ דשפטי׳ · ונביא אחד ל׳ זקן דמלכי׳ · ומלך אחד ל׳ יהיה לכלם למלך ודרך אחד ל׳ ליראה אתי כל הימים · לא אחד ל׳ מי יתן טהור :

מנחה גדולה

ספק בזה והלא גדולה מזאת ופנין יותר קשה מזה מאד לא הבהילני ולא התפעלתי משום טענה לבלתי האמינו חלילה והיא הידיעה האלהית אשר שפכו עליה כמה סוללות להכחישה מכח כמה טענות חשבום למכריחות אם מצד גדולתו ית׳ ואם מצד רוע הסדר ואם מפני ביטול הבחירה ואם מצד פנים אחרים באו במקומם אשר יראו פנים היות הידיעה בו ית׳ מכחת הסרוכות רבות חלילה ועל כל זה לא עמד שום דבר בפנינו ותלינו הכל בחסרון ידיעתנו והשגתנו אופן ידיעתו המעולה שאינה כידיעתנו וקיימנו במוכח קיים היותו יודע באמת ידיע׳ פרטי כל הידיעות כלם ואכחנו לא נדע היאך ידעם וזה הוא ה׳ אלהים עם גודל אלהותך אתה ידעת ולא היתה ידיעתך נמנעת אצלי א״כ כל שכן שאקיים גם כן עוצם יכולתך אלי התחיה ולא תהיה אצלי בלתי אפשרות ואם נעלמה ממני הראיה ע״כ : ובעל יד יוסף ז״ל אמר אשר הקשה דקדוקי׳ בפסוקי׳ אלו כתב אמנם נראה לפרש שאלו האנשים היו סוברים ומאמינים תחיית המתים לנפש אבל לא לגוף שהורקב אלא הנפש שהתלבש בגוף חדש ויחיה בתחית המתים לזה אמר כבר יבשו עצמותינו ואכלו הבשר החיות והעופות והעצמות יבשו אם כן שיבשו עצמותינו כבר אבדה תקותינו נגזרנו לנו והגופות אבדה תקותם אבל הנשמות יש להם תחייה בגופות חדשות ולכן כיון שלא היו כופרין מכל וכל בתחיית המתים שהיא עיקר האמונה רק טועים בשקול הדעת שיהיה התחייה בגופים חדשים לכן אמר הנבא אליהם כה אמר ה׳ וגו׳ הנה אני פותח את קברותיכם והעלתי אתכם מקברותיכם עמי כלו׳ אותם גופים שירדתם לקברים אותם גופים עצמם אני מעלה מהקברות וידעתם כי אני ה׳ הממית והמחיה בלי שינוי ככה הגוף המת הוא הגוף שקם וחי ולכן כששאל האל ית׳ ליחזקאל התחייבה העצמות האלה נסתפק יחזקאל כי להיות שהיו מאמינים בתחייה בגוף אחר חדש נקראים מאמינים באמונת תחיית המתי׳ וראויין לתחיה או דלמא כיון שלא היו מאמינים שיהיה התחייה בגוף המת עצמו אינם נקראים מאמינים בתחייה ולפיכך לא יהיה להם חלק בתחייה ולפיכך כששאל האל ית׳ ליחזקאל התחיינה העצמות האלה השיב יחזקאל ה׳ אלהי׳ אתה ידעת אם אלו נקראים מאמינים בתחייה כיון שאינם מכחישין אותה במוחלט אלא שתהייה בגוף חדש או אינם נקראים מאמינים כיון שאינם מאמינים שתהיה התחייה לאותו גוף שנקבר ונפסד כי אני בספק בדבר זה אם נקראים מאמינים ויזכו לתחייה או לא והודיעו האל ית׳ שכיון שמאמינים בעיקר תחיית המתים אע״פ שטועין באופן התחייה וסוברין שיהיה לגוף חדש אינם כופרים בהחלט ויהיה להם תחייה : ומהר״יא ז״ל כתב התחיינה העצמות האלה אין פירושו אם יחיו בדרך טבע ולא אם יוכל ית׳ לחיותם בדרך נס אבל היתה השאלה אם היו ראויים לזכות לתחיה כפי מעשיהם אם לא ולכן היתה תשובת הנביא ה׳ אלקים אתה ידעת ר״ל אתה ידעת וראית מעשיהם אם הם ראוים לשתעשה עמהם הנס הנפלא ההוא כדי לקבל שכר או כדי לקבל עונש ועל זה אמר ה׳ אלהים רצה לומר רחום בדין אתה ידעת מעשיהם ותדע מה לעשות להם · גם אפשר לפרש מלת ידעת מלשון רחמים כמו וידע אלקים יאמר ה׳ אלקים אתה רחמת תמיד והיית מטה כלפי חסד בדורות הראשונים ולכן גם עתה סלח נא לעון העם הזה כי זה כולו נכלל באתה ידעת

ועבדי דוד מלך · המלך המשיח יקרא שמו דוד ולפי שהיה מזרע דוד קראו דוד או רמז לתחיית המתי': וישבו · לעבדי ליעקב · לפי שאברה' ויצחק היו להם בנים אחרים שלא ירשו הארץ זכר יעקב כי לו נתנה הארץ ולזרעו אחריו: וכרתי יהיה אות' · פי' עמם כי יש מן הרפי' שפירושם עם: ונתתים · פי' ונתתים בארצי או בברכתי ויונתן תרגם ואברכינון: והיה משכני עליהם · תרגם יונתן ביניהון לפי שבמקומות קשור שכינת האל ית' עם בתיך ומה שאמר במקום הזה עליהם לומר כי מוראו יהיה עליהם לעולם כי ישכון כבודו בתוכם לעולם: וידעו · מבואר הוא: ויהי · בן אדם · אל גוג ארץ המגוג · מגוג היה מבני יפת וכן משך ותובל ובאמרו המגוג בה"א הידיע' ואין

ועבדי דוד מלך עליהם ורועה אחד
כה יהיה לכלם ובמשפטי ילכו וחקתי
ישמרו ועשו אותם: וישבו על
הארץ אשר נתתי לעבדי ליעקב
אשר ישבו בה אבותיכם וישבו
עליה המה ובניהם ובני בניהם
עד עולם ודוד עבדי נשיא להם
לעולם: וכרתי להם ברית שלום
ברית עולם יהיה אותם ונתתים
והרביתי אותם ונתתי את מקדשי
בתוכם לעולם: והיה משכני
עליהם והייתי להם לאלהים והמה
יהיו לי לעם: וידעו הגוים כי אני
יהוה מקדש את ישראל בהיות
מקדשי בתוכם לעולם:
א ויהי דבר יהוה אלי לאמר:
בן אדם שים פניך אל גוג ארץ
המגוג נשיא ראש משך ותבל
והנבא עליו: ואמרת כה אמר
אדני יהוה הנני אליך גוג נשיא
ראש משך ותבל: ושובבתיך
ונתתי חחים בלחייך והוצאתי אותך
ואת כל חילך סוסים ופרשים
לבשי מכלול כלם קהל רב צנה
ה ומגן תפשי חרבות כלם: פרס כוש
ופוט אתם כלם מגן וכובע: גמר
וכל אגפיה בית תוגרמה ירכתי
צפון ואת כל אגפיו עמים רבים
אתך: הכן והכן לך אתה וכל
קהלך הנקהלים עליך והיית להם
למשמר: מימים רבים תפקד
באחרית השנים תבוא אל ארץ
משובבת מחרב מקבצת מעמים
רבים על הרי ישראל אשר היו
לחרבה תמיד והיא מעמים הוצאה
וישבו לבטח כלם: ועלית כשאה
תבוא כענן לכסות הארץ תהיה אתה
וכל אגפיך ועמים רבים אותך:
י כה אמר אדני יהוה
והיה ביום ההוא יעלו דברים על
לבבך וחשבת מחשבת רעה:
ואמרת

ועבדי דוד מלכא עליהון ופרנס חד יהי לכולהון ובדיני יהכון וקימי יטרון ויעבדון יתהון: ויתיבון על ארעא די יהבית לעבדי ליעקב דיתיבו בה אבהתכון ויתבון עלה אינון ובניהון ובני בניהון עד עלמא ודוד עבדי מלכא להון לעלם: ואגזר להון קים שלם קים עלם יהי עימהון ואיבריכינון ואסגי יתהון ואתן ית מקדשי ביניהון לעלם: ואשרי שכינתי ביניהון ואהוי להון לאלהא ואינון יהון קדמי לעם: וידעון עממיא ארי אנא יי מקדש ית ישראל במהוי מקדשי ביניהון לעלם:

והוה פתגם נבואה מן קדם יי עימי למימר: בר אדם קביל נבואה על גוג ארעא מגוג רבריש משך ותובל ואתנבי עלוהי: ותימר כדנן אמר יי אלהים הא אנא שלח רוגזי עלך גוג רבריש משך ותובל: ואשדלינך ואתן שירין על ליסתך ואפיק יתך וית כל משיריתך סוסון ופרשין לבושי גמיר כולהון משירין סגיאין די מזיינין בעגילין ותריסין אחדי סייפין כולהון: פרסאי כושאי ופוטאי עמהון כולהון מזיינין בעגילין וקולסין: גמר וכל משיריתהא מדינת גרממיא ספי ציפונא וית כל משירייתהון עממין סגיאין די עמך: איזדרז ואתקין לך את וכל משיריתך דאתכנישו עלך ותהי להון למטרא: מיומין סגיאין תמני משיריתך בסוף שניא תהך על ארעא דתבו עלה מקטלי חרבא דאיתכנשו מעממין סגיאין על טורי ארעא דישראל דהוו לחורבא תדירא ואינון מביני עממיא איתגליאו ויתיבו לרוחצן כולהון: ותיסק באיתרגושתא תיתי כעננא דסליק וחפי ית ארעא תהי את וכל משיריתך ועממין סגיאין די עימך: כדנן אמר יי אלהים ויהי בעידנא ההיא יסקון הרהורין על ליבך ותחשיב מחשבן בישן: ותימר

ה"ה באה הידיעה על שם אדם אפשר שה' שם היחס כי הראשון שהיה בן יפת העם היוצא ממנו נקראים מגוג שמתיחסי' אל מגוג הראשון וכן שבט המנשה ועל שם היחס תבא ה"א הידיעה וגוג שם המלך המולך עליהם ואל עומד במקו' שנים כאילו אמר אל גוג אל ארץ המגוג: נשיא ראש משך ותובל · גוג הוא מלך מגוג ומלך שתי האומות האלה משך ותובל ובאמרו נשיא ראש הוא ענין כפול במלו' שונות והוא סמוך על סמוך וכן מבחר וטוב לבנון מספר מפקד העם: ואמרת · מבואר הוא: ושובבתיך · אשברך מן כי שובבי' יהיה עגל שומרון וכן בדברי רז"ל דברים שמשבבים לבו של אדם ובאמרו ושובבתי' ר"ל אשבר לבך עד שתתאוה מאד לצאת ממקומך לבא אל ארץ ישראל ובא זה על דרך ומשכתי אליך אל נחל קישון את סיסרא שר צבא יבין ואת רכבו ואת המונו ויעשה זה האל יתברך כדי שיהא נודע בכל העמים ונקדש בהם: ונתתי חחים בלחייך · על דרך משל למשוך אותך כמו שעושים לדג ויונתן תרג' ושובבתיך ואשדלינך ר"ל אפתה אותך כתרגומו של כי יפתה אדי ישלל: לבושי מכלול כלם · בכל מיני דין: קהל רב צנה ומגן · בצינה ומגן: פרס · כולם מגן וכובע · במגן וכובע וכובע מלרע: גמר וכל אגפיה · ר"ל עדת גמר וכל חיילותיה וכן כל אגפיו כל חיילותיו וכן תרגם יונתן משירייתהא: בית תוגרמה · כמו בית ישראל ויונתן תרגם מדינת גרממיא וכן אדז"ל במס' יומא גמר זו גרממיא כדעת התרגו': ירכתי צפון · כל אלה בני יפת שוכנים בסוף צפון: אגפיו · אגפי תוגרמה: הכון והכן לך · הכון אתה והכ' לך כל קהליך למשמר שישמרו אותך איזה דרך תלך וילכו עמך: מימים רבים תפקד · אמרו כי מימי אלכסנדרוס מלך יון היו בני מגוג נסגרי' שם בסו' צפון כי הסגיר' שם אלכסנדרוס אחר ההרים ולא יצאו משם עוד וזהו שאמר מימי' רבים תפקד כלומר תזכר בפי בני העולם באמרך כי עד היום ההוא לא נזכרת כי היית נסגר ולא היית יוצא ביניהם: באחרית השנים · זה יהיה בעת הישועה אחר צאת כל ישראל מהגלות או רובם: משובבת מחרב · כמו ושובבתיך משובר' מחרב העמים ויונתן תרגם מעני' שב לתבו עמא מקטולי חרבא: ועלית כשואה · כהמון מים רבי' שבאים פתאום ומשמיעים קול ושוטפין וכן בבא כשואה פחדכם: אותך · כמו אתך נדגש עניינו כמו עמך: כה אמר · מבואר הוא: ואמרת

רשי

כה לעבדי ליעקב · כעין שנתתיה ליעקב בלא מצרים: אל גוג · כך שם המלך: המגוג · שם האומה כל"א גומר ומגוג: ושובבתיך · אעשה אותך שובב אנכוויי"שר בלע"ז כל ההולך בשרירות לבו נקרא שוב' כמו וילך שובב בדרך לבו: ונתתי חחים בלחייך · דרך חיה להוציאה בחחים שבלחייה לפי שאינה רוצה לצאת גם אני אתן בלבך הרהורים ויהא המושך אותך מארצך לבא על ארץ ישראל וכל אגפיה · כל סביביה: הכון והכן לך · הכון אותך והכן לך חיל אחרים הכון הזדמן: והיית להם למשמר · דרך המלכים לתת לב על חיילותיה היאך יצאו
א ולהעמיד משמרות שלא יבא משחית על חילו בלילה: מימי' רבים תפקד · מימים רבים שחטאת לי תפקד עתה לפני לזכור עונותיך להשיב גמולך ואשיא' באחרית השנים לבא אל ארץ ישראל המשובבת מחרב ששבו יושביה מן הגולה אשר גלו שם ע"י חרב האויב: אשר היו לחרב' תמי' · וזה שנים רבות וסמוך לביאך עליהם חזרו: והיא מעמים הוצאה · והיה לך לשו' על לב שהיא מעמים הוצאה והמוציאה מן העמי' לא יעזבנה בידך: כשואה · כחשך המכסה את הארץ שואה ברוחי"ר בלע"ז: יעלו דברים · יסקו הרהורים: מחשב' רעה · להלחם כנגדי: על

מסרה

משכני ג' בקריא' וסימ' ונתתי משכני בתוככם ולא תגעל · בטמאם את משכני אשר · והיה משכני עליהם · שים פניך אל גוג וחד על גוג ואינון מן א"ב מן חד חד אל וחד על ולית דכוותא בסיפרא וסימן נמסר במסורה רבת' בערך אל · רב לג' קמצים וסימ' נמסר במסרה רבתא בערך רב: הכון ב' א' מ"ל וא' חסר וסימן הכן והכן לך אתה וכל קהלך · הכון לקראת אלהיך ישראל · קרמא חסר · כשואה ל' וחד כשוא תחת הכ"ף ואינון מן א"ב מן כ"ב חד מלרע וחד מלעיל כ"ף בריש תיבותא וסימן נמסר במסרא רבתא בערך כ':

מנחה גדולה

ידעת והנה היתה השאלה הזאת לפי שבנב ואה שלמעלה אמר לא למענכם אני עושה בית ישראל לכן שאל את הנביא אם היו ראויין לתחייה כדי שישיבהו מה שהשיב ואז אמר לו ה' ית' שינבא העצמות היבשות שמעו דבר ה' ר"ל אע"פ שאתם עצמות יבשות ואין בכם הכנה ולא לחות לקבל החיות רומז לאנשי הגלות שמתו בו שלא היה בידם מצות ומעשים טובים ראוים לתחיה הטו אזניכם ושמעו בדבור ותראו מעשה השם כי נורא הוא אשר הוא עושה עמכם והוא מה שזכר מיד הנני מביא בכם רוח וחייתם והרצון בזה הרוח הוא שיגיע בתוככם שמה רוח ואויר כנשף יקדם לתחייתם והוא הרעש שיזכור אחר זה שנ' ויהי קול כהנבאי והנה רעש ותקרבו עצמות עצם אל עצמו כי הנה על הרעש ההוא שיתחדש בתוכה כדי שיקרבו העצמות עצם אל עצמו כאלו תאמר עם הראש הזרוע מאותו הגוף והשוק והעצמות מאותו הגוף בפרט כדי שיהיו כל עצמות הגוף [illegible]

יהיה יותר כלל בכתובים כי היה הרוח הנזכר ראשונה נאמר על הראש והרוח שבפסוק השני נאמר על הנפש שהיא כנושא אחת ורבת בכוחות ולכן לא אמר בה לשון הבאה כי אם לשון נתינה · ואמר ונבאתי כאשר צויתי להגיד שהיה הדבר הזה בעיני הנביא נמנע בפי הטבע אבל עם כל זה כיבא עליו לקיים מצות האל שצוהו להנבא וזכר שמיד אחר נבואתו ראה דבר מופלא שנתחדש הרעש ונתקרבו העצמות כי בא הרוח שייעדו בראשונה שהוא הרעש ובו נתקרבו עצמות הגוף הפרטי אחד אל אחד והושמו בבנינה הראויה לגוף האדם כאלו תאמר הראש למעלה ושאר העצמות כפי התכן הנכון וראה עוד שהגידים והבשר והעור נעשו מאליהם וזהו אומרו והנה עליהם גידים ובשר עלה אבל הרוח שהוא הנפש לא היה בהם והיה זה לפי שעם היות שהנביא אמר דבקותו בש"י יפעל בחומר העולם ויעשה אותות ומופתים כיד אלהיו הטובה עליו הנה אין יכולת בידו [illegible]

ואמרת אעלה על ארץ פרזות אבוא השקטים ישבי לבטח כלם ישבים באין חומה ובריח ודלתים אין להם: לשלל שלל ולבז בז להשיב ידך על חרבות נושבות ואל עם מאסף מגוים עשה מקנה וקנין ישבי על טבור הארץ: שבא ודדן וסחרי תרשיש וכל כפיריה יאמרו לך הלשלל שלל אתה בא הלבז בז הקהלת קהלך לשאת כסף וזהב לקחת מקנה וקנין לשלל שלל גדול: לכן הנבא בן אדם ואמרת לגוג כה אמר אדני יהוה הלוא ביום ההוא בשבת עמי

טו ישראל לבטח תדע: ובאת ממקומך מירכתי צפון אתה ועמים רבים אתך רכבי סוסים כלם קהל גדול וחיל רב: ועלית על עמי ישראל כענן לכסות הארץ באחרית הימים תהיה והביאותיך על ארצי למען דעת הגוים אתי בהקדשי בך לעיניהם גוג: כה אמר אדני יהוה האתה הוא אשר דברתי בימים קדמונים ביד עבדי נביאי ישראל הנבאים בימים ההם שנים להביא אתך עליהם: והיה ביום ההוא ביום בוא גוג על אדמת ישראל נאם אדני יהוה תעלה חמתי באפי: ובקנאתי באש עברתי דברתי אם לא ביום ההוא יהיה רעש גדול על אדמת

כ ישראל: ורעשו מפני דגי הים ועוף השמים וחית השדה וכל הרמש הרמש על האדמה וכל האדם אשר על פני האדמה ונהרסו ההרים ונפלו המדרגות וכל חומה לארץ תפול: וקראתי עליו לכל הרי חרב נאם אדני יהוה חרב איש באחיו תהיה:

ונשפטתי

ותימר איסק על ארעא דיתבא שליא בקירוי פצחיא איתי על עמא דשקטין ושרן לרוחצן כולהון יתבין בלא שורא ועברין ודשין לית להון: למיבז ביזא ולמעדי עדאה לכנשא משירייתך על חרבתא דאיתיתבא ועל עמא דאיתכנשו מביני עממיא דאצלחו בנכסין וקנינין יתבין על תוקפא דארעא: שבא ודדן ותגרי ימא וכל מלכהא יימרון לך הלמיבז ביזא את אתי הלמעדי עדאה כנישת משירייתך למיסב כסף ודהב למישבי נכסין וקנינין למעדי עדי סגי: בכן אתנבי בר אדם ותימר לגוג כדנן אמר יי אלהים הלא בעידנא ההוא כד יתבון עמי ישראל לרוחצן תדע פורענות גבורתי: ותיתי מאתרך מסיפי צפונא את ועממין סגיאין די עימך רכבי סוסן כולהון משירין סגיאין ועם סגי: ותסק על עמי ישראל כעננא דסליק וחפי ית ארעא בסוף יומיא תהי ואיתינך על ארעא בית שכינתי בדיל דידעון עממיא פורענות גבורתי כד אתקדש בך דיהון חזן בפורענותך גוג: כדנן אמר יי אלהים האת הוא דמלילית ביומי קדם ביד עבדי נביי ישראל דאיתנביאו ביומי האינון מלקדמת דנא שנין סגיאן לאיתאה יתך עליהון: ויהי בעידנא ההוא ביום מיתי גוג על ארעא דישראל אמר יי אלהים ידליק רוגזי וחימתי: ובאיתגלאה פורענותי במדליק אישת רוגזי גזרית במימרי אם לא ביומא ההוא יהי זיע סגי על ארעא דישראל: ויזועון מן קדמי נוני ימא ועופא דשמיא וחית ברא וכל רחשא דרחיש על ארעא וכל אינשא די על אפי ארעא ויתפגרון טוריא ויתלשון מגדליא וכל שור רם לארעא יתחמר: ואזמניניה למיפל בחרבא על טורי ישראל עמי אמר יי אלהים חרב גבר באחוהי תהי:

ואתפרע

רשי

על ארץ פרזות · יושבי כפרים מאין חומה שבוטחים במעוזם ואינם יראים להאסף אל ערי מבצר פרזות כמו מערי הפרזי מאין חומה: אבוא · אל השקטי' ואראה מה הוא מבטחם: להשיב ידך על חרבות נושבות · להשחית שנית את הערים שהיו חרבות עד הנה ועכשיו נתיישבו אל עם המאסף מעמים העושים עתה מקנה וקניין: על טבו' הארץ · על גובה וחוזק הארץ כטבור זו שהוא אמצעו של אדם ומשופע מכל צדדיו: וכל כפיריה · סוחרי' חריפים שבה הרגילים לצאת ולבוא ככפירים בכל המדינות ויודעין איזה מקום העושר: יאמרו לך הלשלול שלל אתה · כלומר מי הגיד לך את מקום העושר הידעת כי להארץ מלאה שלל ובז אתה הולך ושם באמת תמצא הון עתק: תדע · תרגם יונתן תדע פורענות גבורתי כלו' תדע ותכיר מי הוא מעוזם ומבטחם: האתה הוא · באותן הימים יאמר הקב"ה האתה הוא אותו אשר דברתי בימי קדמונים ביד עבדי נביאי ישראל כגון יחזקאל וזכריה שאף הוא נתנבא על מלחמות ג"ו ומגוג ואספתי את כל הגוים וגומר ורבו' אמרו אלדד ומידד הם נתנבאו עליו וזהו שנים האמור כאן אל תקרי שנים אלא שנים שני נביאים נתנבאו נבוא' אחת בפרק אחד: והיה ביום ההוא ביום בא גוג אל אדמת ישראל וגומר · רעש גדול · על ידי קולות ורעמים כמו שהוא אומר: ונפלו המדרגו' · אני שמעתי שהם סלעי' הזקופי' ותלויים ונראים כנופלים ואני אומר הם תלי מגדלי' שחופרים סביב וזורקין העפר באמצע להגביה התל ועשוי מדרגות מדרגות אשק"לונש בלע"ז כדי שיעמוד העפ' ולאח'שנכבש יפה נוטלין המלבנים מעמידי המדרגה: וקראתי חרב לכל הרי · לבא חרב בהם עליו וקראתי וזימנתי ומה היא החרב שאקרא עליו חרבם של עצמת חרב איש באחיו: והבני

רדק

ואמרת · על ארץ פרזות · כמו פרזות תשב ירושלם ערי הפרזות פירוש ערי השדה שאין להם חומה: אבוא השוקטים · אל השוקטים וכן ויבא ירושלם כמו אל ירושלם וכן רבים: לשלל · להשיב ידך על חרבות נושבות · להשיב ידך עליהם להחריבם כמו שהיו ויונתן תרגם לכנשא משירייתיך: עשה מקנה וקנין · האחד על הבהמו' והאחד על שאר נכסים וכן מקניהם וקנינם ותרגם יונתן ואצלחו בנכסין וקנין: יושבי על טבור הארץ · פעמים יבא הסמיכות על מלת על וכן יושבי על מדין והולכי על דרך וקראת ארץ ישראל טבור הארץ לפי שהיא באמצע העולם כמו שהטבור באמצע הגוף ויונתן תרגם על תוקפא דארעא לפי שארץ ישראל גבוה מכל הארצות: שבא · וכל כפיריה · מלכיה ושריה וכן כפיר גוים נדמת ונקרא כן עד"מ כמו שכפיר אריות מלך על כל שאר החיות וכן תרגם יונתן וכל מלכה': לכן תדע · כאשר תדע שהם יושבי' בארצם לבטח תבא ממקומך ויונתן תרגם פורענות גבורתי: ובאת · מבואר הוא: ועלית · לעיניהם גוג · לשון קריאה אתה גוג: כה אמר · ביד עבדי · הנביאים יחזקאל וזכריה וא"ף על פי שזכריה לא זכר גוג ומגוג בפרשה הנה יום בא על מלחמה זו נאמרה: בימי' ההם שנים · כאילו אמר זה שנים רבות ויונתן תרג' מלקדמת דנא שנין סגיאין ובדברי רז"ל אלדד ומידד מתנבאי' במחנ' על עסקי גוג ומגוג היו מתנבאי' שנאמר האתה הוא וגומ' אל תקרי שנים אלא שנים הם שנים נביאי' אלו שנתנבאו נבואה אחד: והיה · מבואר הוא: ובקנאתי · רעש גדול · כמשמעו שתרעש א"י וכן נאמר בנבואת זכריה ונבקע הר הזתי' ונאמר ונסת' גי הרי כאשר נסתם מפני הרעש בימי עוזיהו מלך יהודה: ורעשו · כל זה יהיה בא"י ומה שאמר דגי הים וכו' על דרך הפלג' הרעש והמהומה שתהיה אז לא שירעשו הדגים והעופות והחיות והרמש ואפשר כמשמעו והרעש מקום יש ארץ ישראל וכן העופו' והחיות שיהיו במקומו' הרעש: ונהרסו ההרים כמו שנאמר בנבואת זכריה ונבקע הר הזתי' אולי כי גם כן יקרא להרים אחרים: ונפלו המדרגות תרג' יונתן ויתלשון מגדליא ורש"י ז"ל כתב שמעתי שהם סלעי' זקופי' תלוים ונראים כנופלים: וקראתי עליו · על גוג: לכל הרי · כמו בכל הרי או כמו על כל הרי כמו שאמ' על הרי ישראל תפול ותרגם יונתן ואזמניני' למיפל בחרב' על טורי עמי: חרב איש באחיו תהיה · כי הם יהרגו איש את אחיו במהומת יי' שתהיה בהם: ונשפטתי

מסרה

לשלול שלל חד מן כ"ו פסוקין בקריאה דאית בהון כל א"ב וסי' זה הדבר אשר צוה לקטו ממנו · או הנסה אלהים לבוא · ידוע תדעו כי לא יוסף יי' דיהושע · ויצא אחד השדה ללקט אורות · ואלישע ישב בביתו · ויבאו המצרעים האלה בקצה המחנה · על כן חרה אף יי' בעמו · המתקדשים והמטהרים אל הגנות · כה אמר יי' עשו משפט · ובאו הכשדים הנלחמים · הלא כנעת בה רוח הקדים · לשלול שלל ולבוז בז · ונשמדו במות · ועתה יוסיפו לחטוא ויעשו להם · ונגש חרש בקוצר · לכן חכו לי נאם יי' · ולקחת כסף וזהב דזכריה · ויהי לעזיהו חיל · יש אחד ואין שני גם בן ואח · ונשלוח ספרים ביד הרצים · די מטורא אתנזרת אבן · דתא מהצפא · ואלו עיר וקדיש: אדין צבית · ועלי הטה חסד · מלטיה דגבעוני וידון המרונתי: בוא ג' מ"ל וסימ' נמסר בישעיה סימן ב' ובסיפרא דא סימ' ל"נ: ה' פסוקין וכל וכל וכל וסי' והערים יהרסו · אתה הוא יי' לבדך · ורעשו מפני דגי · וכל פסיליה יכתו · וכל הארץ בכים קול גדול:

מנחה גדולה

על אותם המתים לא תבוא בהם בהדרגה זמנית כמו שתחול בעובר כשיולד במעי אמו שזכר הפלוסוף בספר בעלי חיים שראשונה תחול בו נפש ההזנה ואחר זמן ידוע תחול בו הצורה החיונית והנפש השכלית תבוא אליו באחרונה אבל בתחיית המתים לא יהיה כן אלא שתחול בו הרוח כולל הכחות כלם יחד באופן שבאותו עת יהיה זן וחי ובעל שאר הכחות טבעיות ושכליות כלם וכמו שאמרו באדם הראשון שבקומתו נברא בצביונו נברא בדעתו נברא כלו' שלא נברא ילד ונתגדל אחר כך אלא בקומת אדם גדול נברא וגם לא נולד מטונף ומלוכלך מזוהמת בטן המלאה אלא בצביונו רוצה לומר ביופיו וכמו שאמר וייף בגדלו שיופי בא אחר הגידול וגם לא נולד עיר פרא ושאחר כך נתלמ' וידע מתוך למודו כי הוא בדעתו שהוא שכלו ושלמותו נברא כן יהיה ענין המתים בתחייתם שתחול בהם נפש אחת בנושא רבת הכחות בשלמו' כולם וידוע שהכחות הם שלשה חיוני וטבעי ונפשיי והכח השכלי שהוא רביעי יותר נכבד מכלם והחיות הוא נאמר על כלם כי כמו שזכר הפלוסוף במה שאחר הטבע החיות נם כן נאמר על ההשכלה וכן כתבו הרב המורה בפרק מ"ב ח"א בשתוף חי הנה מפני זה אמר מארבע רוחות בואי הרוח ר"ל שיבא עליהם הרוח שהוא הנפש כולל מארבע הרוחות החיוני שכלב והטבעי שבכבד והנפשי שבמוח והכח השכלי ואמר ופחי בהרוגים האלה לפי שישראל בגלות הם כלם הרוגים כי גם אותם שלא ימותו חללי חרב ימותו מדאגת הגלות ולכן קראם הרוגים ומה שאמר בזה רוח בלשון פרטי אפשר לפרש שהוא בערך המין כולו כי הרוח החיוני והטבעי והנפשיי הוא אחת לכלם ואפשר לומר שעל כל אחד ואחד מהם אמרו מארבע רוחות בואי הרוח על כל אחד מההרוגים האלה ובזה הלשון אמר שלמה ומי יודע רוח בני האדם העולה היא למעלה והרוח תשוב אל האלקים אשר נתנה וכבר ביאר הנביא ישעיהו שהיה הרוח הגופני הכולל שלשת הכוחות אחד בכל האנשים אבל הנשמות השכליו' הן רבות כפי מספר האנשים באומרו על הנפש הגופני כי רוח מלפני יעטוף בלשון יחיד ואמנם על הנשמות השכליות אמר בלשון רבים ונשמות אני עשיתי כיכמו שכתב הרמב"ע שם נשמה לא תאמר אלא על השכלית ואמר והנבאתי כאשר צוני להגיד שהיה הנביא בוש ונכלם ירא וחרד מהנבאות על הכח השכלי שהוא תחת כסא הכבוד ולגזור עליו שיצא ממנוחתו וישוב אל הגוף הנגוף אבל שעשה בזה מה שצוהו השם בהנבאו עליו ושמיד נתקיימה נבואתו ותבא בהם הרוח רוצה לומר הנזכ' כולל הארבע רוחות ואמר ותבוא בלשון נקבה לפי שהוא רמז לנפש ויחיו ויעמדו על רגליהם והיו חיל גדול מאד מאד והודיעו השם יתברך שהדבר ההוא שנעשה יקרה שמה בפעל מתחיית המתים ההם או כפי הדעת האחר מה שהראהו בנבואתו מהעצמות בחיותם כפי כל א' מהדעות היה כולו משל לתחייה הכוללת העתידה להיות ועל זה אמר העצמות האלה כל בית ישראל המה המתים בגלות שאומרים יבשו עצמותינו ואבדה תקותנו נגזרנו לנו רוצה לומר שימותו בגלות ולא יראו בתשועת ה' ואתה דע לך שלא יהיה הדבר כן ולכן הנבא ואמרת עליה' רוצה לומר עליהם כה אמר ה' אלקים הדבר יצא מפי המלך וגזור הוא מלפניו וגזרתו היא כך הנה אני עתיד לפתוח את קברותיכם רוצה לומר שבזמן הגאולה העתידה יחיה אותם אחרי היותם קבורים שנים רבות בגלות ויוציאם מקבריהם ואחרי תחייתם יביאם אל ארץ ישראל ולפי שהתחייה תהיה לצדיקי' ולרשעים אלה לחיי עולם ואלה לחרפות לדראון עולם לכן לא אמר בפתיחת הקברים מלת עמי כי הם יפתחו לטובים ולרשעי' ולא אמר גם כן מלת עמי לענין ביאתם לארץ כי כולם טובים ורעים יבאו שמה למשפט אבל אמר בלבד מלת עמי בענין העליה כמו שאמר והעליתי

ונשפטתי · ואבני אלגביש · הוא מין ממיני הברד ויש מפרשי' שהם שהי אלוה רולה לומר אבני ברד דומות אלגביש מן ראמו' וגביש שהיא אבן לבנה מהאבני' היקרות : והתגדלתי : מבואר הוא : ושובבתיך וששאתיך · ושובבתיך פירשנוהו וששאתיך פירש בו שהוא מלשון ששה כלומר שלא ישאר בהם כי אם ששית המחנה ויש מפרשים אותו לפי ענינו אכריתך או אחטיאך ואדוני אבי ז"ל פי' אשפטך בששה שפטים כמו שאמר ונשפטתי אתו בדבר ובדם וגשם שוטף ואבני אלגבים אש וגפרית והם ששה ויונתן תרגם ואשדלינך ואטעינך : והכתי קשתך · אכה בו עד שאשפילנו מיד שמאלך כי הקשת יאחזנו האדם ביד שמאלו ונותן על החיצים ביד ימינו וימשוך יתר הקשת בימינו וענין זה רוצ' לו' שלא יועילנו כלי מלחמתו והרי הם כאילו אינם על הרי : לעיט צפור כל כנף · הסמיכות הזה כסמיכות אדמת עפר טיט היון : כל כנף · פי' כל בעלי כנף וכן כל צפור כל כנף ובשלשו הענין להגדיל הדבר שיבאו כל העופות לאכול בשר ההרוגים טורפין ושאינם טורפין : על פני השדה · בין שיהיו על ההרי' בין שיהיו על פני השדה כולם יפלו בחרב ובשאר שפטים : ושלחתי אש במגוג · אכלה אותה כמו האש המכלה או הוא כמשמעו כמו שאמ' אש וגפרית אמטיר עליו : ואת שם · ולא אחל את שם קדשי עוד · כי בהאריכו הגלו' שמו מחולל בגוי' כאילו הוא יתברך מחלל שמו : הנה באה ונהיתה : באה עת הישועה הוא היום אשר דברתי : ויצאו ובערו והשיקו · כפל הענין במלות שונו' : ולא ישאו · לא יצטרכו כי יספיקו בכלי הזיין : ולא יחטבו · מן הקל : והיה מקו' שם קבר · כמו הפוך מקו' קבר שם וכן כל הרע אויב בקדש כמו כל אויב הרע בקדש אף אם צריך תאכלם כמו אף צריך אם תאכלם כל תשא עון כל עון תשא והדומי' להם רבים כמו שכתבנו בספר מכלל בחלק הדקדוק ממנו · ויונתן תרגם אתר כשר לבית קבורה ובדרש לפי שכסו שם ויפת ערו' אביהם זכה שם לציצית בטלית וזכה יפת לקבורה בארץ ישראל ועל דרך פשוטו הרי כתו' למען טהר את הארץ : גי העוברים · באותו הגי שעוברים דרך עליו : קדמת הים · למזרח הים ולא פירש אי זה ים והנה היו בארץ ישראל ים מזרחי וים מערבי ויונתן תרגם בחילת מגיזתא מדנחים גינוס' והוא ים כנרת : וחסמת היא את העברי' · חסמת פועל יוצא לשלישי רוצה לומ' כי באשת ההרוגי' תעשה לעוברי' דרך שם שיחסמו ויסגרו אפיהם מריח הרע ותרג' יונתן וסומכא היא לתרין טוריא · המונה · בה"א מקום וי"ו כמו אהלה והדומי' לו : גי העברים · ביו"ד לבדה : גיא המון גוג · ביו"ד ואל"ף : וקברום · האל יתברך צוה לקבור הנחלים בישראל ואמר ולא תטמא אדמתך כי המת שלא נקבר הוא טומא' הארץ וכן צוה יהושע לעשות כן לה' המלכי' וכן יקברו ישרא' המון גוג למען טהר את הארץ : שבעה חדשים · שבעה חדשי' יתעסקו עם הארץ בקבורתם :

וקברו

ונשפטתי אתו בדבר ובדם וגשם
שוטף ואבני אלגביש אש וגפרית
אמטיר עליו ועל אגפיו ועל עמים
רבים אשר אתו: והתגדלתי
והתקדשתי ונודעתי לעיני גוים
רבים וידעו כי אני יהוה:
א ואתה בן אדם הנבא על
גוג ואמרת כה אמר אדני יהוה הנני
אליך גוג נשיא ראש משך ותבל:
ושבבתיך וששאתיך והעליתיך
מירכתי צפון והבאותיך על הרי
ישראל: והכיתי קשתך מיד שמאלך
וחציך מיד ימינך אפיל: על הרי
ישראל תפול אתה וכל אגפיך
ועמים אשר אתך לעיט צפור כל
כנף וחית השדה נתתיך לאכלה:
ה על פני השדה תפול כי אני דברתי
נאם אדני יהוה: ושלחתי אש
במגוג ובישבי האיים לבטח וידעו
כי אני יהוה: ואת שם קדשי אודיע
בתוך עמי ישראל ולא אחל את
שם קדשי עוד וידעו הגוים כי אני
יהוה קדוש בישראל: הנה באה
ונהיתה נאם אדני יהוה הוא היום
אשר דברתי: ויצאו ישבי ערי
ישראל ובערו והשיקו בנשק ומגן
וצנה בקשת ובחצים ובמקל יד
וברמח ובערו בהם אש שבע שנים:
י ולא ישאו עצים מן השדה ולא
יחטבו מן היערים כי בנשק יבערו
אש ושללו את שלליהם ובזזו את
בזזיהם נאם אדני יהוה:
והיה ביום ההוא אתן
לגוג מקום שם קבר בישראל גי
העברים קדמת הים וחסמת היא את
העברים וקברו שם את גוג ואת
כל המונה וקראו גיא המון גוג:
וקברום בית ישראל למען טהר
את הארץ שבעה חדשים:

ואתפרע מיניה במותא ובקטלא ומטר מגבר ואבני אלגביש אישתא וגופריתא אמטר עלוהי ועל משיריתיה ועל עממין סגיאין די עימיה: ואיתרבי ואתקדש ואגלי גבורתי לעיני עממין סגיאין וידעון ארי אנא יי: ואת בר אדם אתנבי על גוג ותימר כדנן אמר יי אלהים הא אנא שלח רוגזי עלך גוג רב ריש משך ותובל: ואשדלינך ואטעינך ואסקינך מסיפי ציפונא ואיתינך על טורי ישראל: וארמי קשתך מיד סמאלך וגירך מיד ימינך אמגר: על טורי ארעא דישראל תתרמי נבילתך את וכל משריתך ועממין די עמך לעופא ציפר כל די פרח ולחית ברא מסרתך לאישתיצאה: על אפי ברא תתרמי נבילתך ארי אנא גזרית במימרי אמר יי אלהים: ואדליק אישתא במגוג ובתבינגותא דישרן לרוחצן וידעון ארי אנא יי: וית שמא דקודשי אגלי בגו עמי ישראל ולא אחיל ית שמא דקודשי עוד וידעון עממיא ארי אנא יי קדישא אשרתי שכינתי בישראל: הא אתיא ותתקיים אמר יי אלהים הוא יומא די גזרית במימרי: ויפקון יתבי קירוי ארעא דישראל ויהון שגרין ומסתוברין במני זינא בעגלין ותריסין בקשתן ובגירין ובאטי מורנין ורומחין וידלקון בהון נורא שבע שנין: ולא יסבון אעין מן חקלא ולא יקצון מן חורשא ארי במני זינא ידליקון נורא ויבזון ית בזיהון ויעדי ית עדיהון אמר יי אלהים: ויהי בעידנא ההוא אתן לגוג אתר כשר לבית קבורה בישראל בחילת מגיזתא מדנח ים גינוסר וסמכא היא לתרין טוריא ויקברון תמן ית גוג וית כל איתרגושתיה ויקרון חילת איתרגושת גוג: ויקברונון בית ישראל בדיל לדכאה ית ארעא שבעא ירחין: ויקברון

רשי

ואבני אלגבים · אבני ברד המאירו' כאבני' טובות ששמם גבים כענין של' ראמו' וגבים ורבו' אמרו אל גב אים אבני ברד שהתחילו לירד על מצרי' ועמדו באויר על גב האים משה שהתפלל שלא ירדו כענין שנאמ' לא נתך ארצה לא הגיע לארץ : וששאתיך · כמו והשאתיך על עמי כמו לא ישי' אויב בו : ולא אחל את שם קדשי · שפלותם של ישראל חלול שמו הוא באמור להם עם יי' אלה ולא יכול להצילם : והשיקו · כמו תנור שהסיקוהו בלשון משנ' : בנשק · אנ"אר מור"אש בלע"ז : אתן לגוג מקום שם קבר · מקום שיה' שם קבר להם לפי שהוא מזרעו של יפת שכס' את ערות אביו לפיכך זכה לקבורה : גי העוברים · גי ששם עוברי' את ים כנרת להביא משם פירות גינוסר תמיד : קדמת הים · במזרח ים גינוסר · ת"י וחוסמת היא את העוברים וסוגרת היא את העוברים כמו לא תחסום שרוב פגרים שיפלו שם יבדלו את העוברי' מעבור לפי יעברו עליה' ויקברו אותם ומנחם פתרו בספרו יחסמו את הפה מלהריח ריח הפגרים : קברו

מסרה

ועל אגפיו חד מן ו' פסוקים אית כהון ועל ועל ומלה חדא ביניהון וסימ' וכפר את מקדש הקדש · יבוא יי' עליך ועל עמך · ונשפטתי אתו בדבר ובדם · עם כל מלכותו וגבורתו · והוא ישקיט ומי ירשיע · קימו וקבלו היהודים עליהם : תפול ה' מ"ל וסימ' לעיל בסיפרא סימ' כ"ג · אתך ג' דגשי' בענין וסימ' גמר וכל אגפיה · ובאת ממקומך · על הרי ישראל : אחל ב' קמץ וא' פתח וסימ' אחל את פחדך · אחל גדלך בעיני · ואת שם קדשי אודיע · בתרא פתח : ויצאו ז' רפין וסימ' נמסר בסדר ויהי בשלח פרע' : ישאו כ' כקריא' וסימ' ולא ישאו עון ומתו חקת · ושמרו את משמרתי ולא ישאו עליו · ואתה הפקד את הלוים על משכן העדות : ועבד הלוי הוא את עבדת · ושבעה כהנים · וחברו ויקרא יהושע : המה ישאו קולם · משא בהמות נגב · ישאו דבלת תאנים · ישאו מדבר ועריו חצרים תשב · אהליהם וצאנם · והקימתי להם מטע · ולא ישאו עצים · חטאת עמי יאכלו · ושפט בין עמים רבים דמיכה · ישאו נהרות דכים · ישאו הרים שלום לעם · לו שקול ישקל כעשי · ישאו בתוף וכנור · כי בול הרים ישאו לו · המונה ד' כתיב ה' בקריאה וסי' אל מי דמית בגה' אותם יראה פרעה ונחם · וחסמת היא את העברים · כי נתתי את חתיתו :

וקברו

מנחה גדולה

והעליתי אתכם מקברותיכם עמי לפי שרמז בעלית המעלה והשלמות העליון והשכר הגדול שיקנו הצדיקים באותה תחייה ולכן אמר בהם בלבד עמי ולפי שהיתה תחיית המתים דבר סמוך לקבוץ הגליו' שיחיה הקדוש ברוך הוא את המתים בגלות כדי שיזכו בגאולה וכמו שהוכחתי זה בראיות ברורות מן התורה מן הנביאים ומן הכתובי' בספר צדק עולמי' אשר חברתי והיתה התחייה הגדולה והעצומה שבפלאות לכן אמר וידעתם כי אני ה' בפתחי את קברותיכם והיא התחייה ובהעלותי אתכם מקברותיכם עמי רוצה לומר בתאר מעלה ושלמות ושכר גדול לצדיקים שהם עמי ונתתי רוחי בכם שהוא השכל והידיע' העליונה וחייתם בשאר הכחות טבעי וחיוני ונפשיי והנחתי אתכם על אדמתכם באופן שהזכו בגאולה וידעתם כי אני ה' היכול במוחלט דברתי לנביא' ועשיתי כמו שדברתי ועם היותם שיקומו בתחייה ממתי שאר האומו' כמו שהוכחתי במקום הנזכר הנה לא הראה הקדוש ברוך הוא את הנביא במראה הזאת כי אם תחיית עם ישראל אשר מתו בגלות שיקומו בתחייה ויבואו לירושלם ויגילו בתשוע' ה' וגאולת עמו כמאמר הנביא ישעיהו שמחו את ירושל' וגילו בה כל אוהביה שישו אתה משוש כל המתאבלים עליה לפי שנבואותיו אלה של הנביא יחזקאל היו כלם על הגאלה וקבוץ הגליות גם כי שאר האומות אף על פי שיחיו לא יזכו לשכר התחייה וכמאמר המשורר על כן לא יקומו רשעים במשפט רוצה לומר שלא יהיה להם קימה ומעלה בתחייה ובדין ההוא ולכן לא זכר פה תחייתם : ואמנם עיקרי התחייה ושרשיה לא ראיתי להביאם במקום הזה הלא הם כתובים באותו מאמר צדק עולמים אשר עשיתי וראשי פרקים זכרון לבני ישראל כתבתי מהם במאמר נחלת אבות הוא פי' מסכת אבות במשנת הילודים למות והמתים להחיות וגם בהקדמו' פירושי לספר ישעיהו ע"כ :

ויהי דבר ה' אלי לאמר ואתה בן אדם קח לך עץ אחד וגו' מהר"יא ז"ל ייעוד הנבואה הזאת הלא אם קטן היא בעיניך המעיין ראש ייעודי ישראל הוא וענינו כמו שזכרתי שאחרי שבנבואה הקודמת ביאר ענין תחיית המתים העתידה בא להודיע בנבואה הזאת שקודם התחייה וסמוך אליה יהיה קבוץ הגליות ויתאחדו מלכיות יהודה וישראל ולפי שהאדם עץ השדה לקח לו בזה משל העצים שלוה לנביא קח לך עץ אחד וכתוב עליו ליהודה ולבני ישראל חבריו ר"ל שיכתוב על העץ ההוא שהוא עץ יהודה ובנימין ובני לוי שנלוו אליהם ועל אלה שהיו ממלכות יהודה אמר ולבני ישראל חבריו וכתוב חבריו וקרי חבירו וטעם הכתוב חבירו לרמוז לבנימין שהוא היה השבט הנלוה ליהודה בכללותו מיום שנחלקה המלכיות אמנם שג"כ נכנסו במלכות יהודה קצת מבני שמעון וגם קצת משאר השבטים שנחרבן שומרון ברחו ונכנסו במלכות יהודה לא השבטים בכללותם כי אם אנשים מהם לכן בא הקרי חבירו ולוה ב"כ שיקח עץ אחד לכתוב עליו ליוסף עץ אפרים וכל בית ישראל חבירו כי מפני שבחילוק המלכיות מלך ירבעם שהיה משבט אפרים לכן נתייחס המלכיות כולו לאפרים האמנם לפי שיעקב אבינו בברכותיו נתן הבכורה ליוסף ויסם את אפרים לפני מנשה לכן אמר כאן ליוסף עץ אפרים כי עשה אב המלכות יוסף כי הוא הבכור ואפרים שבחר בו השם על אחיו ולפי שהיה מלכות אפרים שאר שבטי ישראל בכללותם לכן אמר בו וכל בית ישראל חבירו אמנם יהודה שלא נטפלו אליו השבטים בכללותם אלא אנשים מפוזרים מהם לא אמר בו וכל בית ישראל גם כי היו במלכות אפרים עשרה שבטים ולכן אמר בו וכל בית ישראל אמנם במלכות יהודה שלא היו בו כי אם שני שבטים לא אמר בו וכל בית ישראל וכ"ל שהיו הייעודים בנבואה הזאת שנים הראשונה על משיח בן יוסף שיקום תחילה ללחום

וקברו · והיה להם לשם · כי אומות העולם יזכרו אותם לטובה בזה ויאמרו ראו מה טובה אומה זו שקברו אויביהם הבאים עליהם ואף על פי שהם אין כונתם לזה אלא למען טהר את הארץ : ואנשי תמיד יבדילו · ישראל יבדילו אנשים שיעברו תמיד בארץ לחקור על החללים כדי לקברם : את העוברים · כמו עם העוברים אמר כי האנשים המותמדי' יאמרו לעוברים בדרך עליהם באיזה מקום שיהיו שיעזרו אותם לקבור הנותרים בארץ שלא יהרגו בגיא כי שם נהרגו רובם : יחקרו · ישלימו החקירה : ועברו העוברים · אינו אומר על אנשי תמיד אלא על העוברים שיעברו בארץ כשיראו אפי' עצם אדם יבנו אצלו ציון מאבנים עד שיעברו עליו אנשי תמיד המקברים כי אולי כין כך ובין כך עד שיעברו המקברי' יכוסה העצם בעפר או בשום דבר ולא יראו אותו וכשיראו הציון ידעו כי שם עצם אדם ויקחוהו משם ויקברוהו בגיא המון גוג כי כולם יביאו אותם שם ושם יקברום כדי שלא תהיה הארץ מלאה מהם אלא מיוחדין יהיו ונקברין במקום אחד ויהיו זכר לימים הבאי' נוה שעשה האל יתברך בה והציון יהיה מאבן אחת או מאבנים מקובצים יחד : אל גיא · כמו בגיא וכן ואל הארון תתן את העדות כמו ובארון : וגם שם עיר המונה · כמו שהגיא יקרא המון גוג כן העיר הסמוך לגיא או עיר ירושלם תקרא המונה על שם המון גוג הנהרגים סמוך לה המונה לא מפיק ה"א ויונתן תרגם הפסוק כן ואף לתמן ית רמון קטולי קרתא דסגיאין אתרגושתהא וידכון ארעא : ואתה בן אדם · הפרשה הזאת מבוארת היא : בשר גבורים · אלים כרים ועתודים פרים מריאי בשן · משל על המלכים והשרים ומה שקורא להם לאכול הוא בין ההריגה לקבורה : ואכלת' · מבואר הוא : ושבעת' · מבואר הוא : ונתתי · מבואר הוא · וידעו · מן היום ההוא והלאה סימן שלא יטעה אדם יחזקאל מן היום שמואל מהיום : וידעו · ענין ויפלו בחרב כולם רובם וכן וכל הארץ באו מצרימה והדומים לו : לכן · מבואר הוא :

וכשו

רש"י

וקברו כל עם הארץ · שמחו שם : והיה להם לשם · כל האומות יספרו את שמם · לשבח ולחסד אין לך כאומה זו רחמני' ישנך אדם שקובר את אויבו שעמד עליו להורגו : ואנשי טו תמיד · אנשים המותמדים לכך יבדילו ישראל כדי לעבור בארץ ללקט את המפוזרים : מקברים את העוברים · מקברים עם העוברים את הפגרים החוסמי' ומעכבים את המעבר שהעוברי' את הים מקברים אותם להכאת' את העוברים עם העוברים כך שמעתי וכן ת"י : את הנותרי' על פני הארץ · רחוק מן המעבר שאין העוברי' את הים מתעסקי' בהם לקובר' יקברו' אלא המותמדי' ומובדלי' לכך : מקצה שבעה חדשים · יכלו מרבי' הפגרים הנראי' לעינים להקבר ומאז והלאה יחקרו בארץ במקו' המסתרים בחורים ובין הקוצים ויקברו מה שימצאו : ועברו העוברי' בארץ · הולכי דרכים שיראו עצם אדם ובנו אצלו ציון כ סימן שיש כאן עצם של מת כדי שיפרשו ממנו הולכי דרכים ועושים טהרות : עד · בא אנשי התמיד המובדלים לחקור וקברו אותו : וגם שם העיר המונה · וגם העיר ששמה עיר הומי' מרוב אדם היא כוש הרשעה וגם היא חיל יושביה שם יקברו : וטהרו · את ישראל בארץ את טהרותיה' ותרומותיה': המונה לא מפיק ה"א לפי שה"א אחרונה משמשת שם דבר המוכ' כמו הומי' : אלים כרי' ועתודי' מלכים ודוכסים שלטוני' ושרי' : מריאי בשן · שור של פטם קרוי' אלמרי בלשון ערבי : את משפטי · את פורענותי יושטי"לא בלע"ז : וידעו הגוים כי בעונם גלו · בני ישראל כשיראו את גבורתי יכירו כי לא מקוצר ידי היה שלא הושעתים אלא בעונם הסתרתי פני מהם וגלו : וקנאתי לשם קדשי · ולבשתי קנאת תשועה ונקם למען שם קדשי שלא יתחלל עוד וקנאתי לשם קדשי בשביל שם קדשי כמו המקנא אתה לי :

וכשו

13 וְקָבְרוּ כָּל־עַם הָאָרֶץ וְהָיָה לָהֶם לְשֵׁם
יוֹם הִכָּבְדִי נְאֻם אֲדֹנָי יְהוִה׃ וְאַנְשֵׁי
תָמִיד יַבְדִּילוּ עֹבְרִים בָּאָרֶץ מְקַבְּרִים
אֶת־הָעֹבְרִים אֶת־הַנּוֹתָרִים עַל־פְּנֵי
הָאָרֶץ לְטַהֲרָהּ מִקְצֵה שִׁבְעָה־חֳדָשִׁים
טו יַחְקֹרוּ׃ וְעָבְרוּ הָעֹבְרִים בָּאָרֶץ וְרָאָה
עֶצֶם אָדָם וּבָנָה אֶצְלוֹ צִיּוּן עַד קָבְרוּ
אֹתוֹ הַמְקַבְּרִים אֶל־גֵּיא הֲמוֹן גּוֹג׃
וְגַם שֶׁם־עִיר הֲמוֹנָה וְטִהֲרוּ הָאָרֶץ׃
וְאַתָּה בֶן־אָדָם כֹּה־
אָמַר אֲדֹנָי יְהוִה אֱמֹר לְצִפּוֹר כָּל־
כָּנָף וּלְכֹל חַיַּת הַשָּׂדֶה הִקָּבְצוּ וָבֹאוּ
הֵאָסְפוּ מִסָּבִיב עַל־זִבְחִי אֲשֶׁר אֲנִי
זֹבֵחַ לָכֶם זֶבַח גָּדוֹל עַל הָרֵי יִשְׂרָאֵל
וַאֲכַלְתֶּם בָּשָׂר וּשְׁתִיתֶם דָּם׃ בְּשַׂר
גִּבּוֹרִים תֹּאכֵלוּ וְדַם־נְשִׂיאֵי הָאָרֶץ
תִּשְׁתּוּ אֵילִים כָּרִים וְעַתּוּדִים פָּרִים
מְרִיאֵי בָשָׁן כֻּלָּם׃ וַאֲכַלְתֶּם־חֵלֶב
לְשָׂבְעָה וּשְׁתִיתֶם דָּם לְשִׁכָּרוֹן
מִזִּבְחִי אֲשֶׁר־זָבַחְתִּי לָכֶם׃
כ וּשְׂבַעְתֶּם עַל־שֻׁלְחָנִי סוּס וָרֶכֶב
גִּבּוֹר וְכָל־אִישׁ מִלְחָמָה נְאֻם אֲדֹנָי
יְהוִה׃ וְנָתַתִּי אֶת־כְּבוֹדִי בַּגּוֹיִם
וְרָאוּ כָל־הַגּוֹיִם אֶת־מִשְׁפָּטִי אֲשֶׁר
עָשִׂיתִי וְאֶת־יָדִי אֲשֶׁר־שַׂמְתִּי בָהֶם׃
וְיָדְעוּ בֵּית יִשְׂרָאֵל כִּי אֲנִי יְהוָה
אֱלֹהֵיהֶם מִן־הַיּוֹם הַהוּא וָהָלְאָה׃
וְיָדְעוּ הַגּוֹיִם כִּי בַעֲוֹנָם גָּלוּ בֵית־
יִשְׂרָאֵל עַל אֲשֶׁר מָעֲלוּ־בִי וָאַסְתִּר
פָּנַי מֵהֶם וָאֶתְּנֵם בְּיַד צָרֵיהֶם וַיִּפְּלוּ
בַחֶרֶב כֻּלָּם׃ כְּטֻמְאָתָם וּכְפִשְׁעֵיהֶם
עָשִׂיתִי אֹתָם וָאַסְתִּר פָּנַי מֵהֶם׃
כה לָכֵן כֹּה אָמַר
אֲדֹנָי יְהוִה עַתָּה אָשִׁיב אֶת־
שְׁבִית יַעֲקֹב וְרִחַמְתִּי כָּל־בֵּית
יִשְׂרָאֵל וְקִנֵּאתִי לְשֵׁם קָדְשִׁי׃

ונשו

ויקברון כל עמא דארעא ויהי להון לשום יום איתיקרותי אמר יי אלהים: וגברין ימנון תדירא למהוי עדן בארעא מקברין עם דעדן ית די אישתארו על אפי ארעא לדכיותה מסוף שבעא ירחין ישרון למבדק: ועדי אורחא דעדן בארעא די אם יחזי גרמא דאנשא ויבני לותיה ציונא עד דיקברון יתיה די מקברין בחילת איתרגושת גוג: ואף לתמן יתרמון קטולי קרתא דסגיאין איתרגושתהא וידכון ארעא: ואת בר אדם כדנן אמר יי אלהים אימר לעופא ציפר כל די פרח ולכל חית ברא איתכנשו ואיתו איתקרבו מסחור סחור על קטילי די אנא קטיל לכון קטול סגי על טורי ישראל ותיכלון בשרא ותשתון דמא: בשר גיברין תיכלון ודם רברבי ארעא תשתון מלכין שלטונין וטורנין גיברין עתירי נכסיא כולהון: ותיכלון תרבא למשבע ותשתון דמא מבשר קטילין די אנא קטיל לכון: ותשבעון על טורי ישראל סוסון ורתיכין גיברין וכל גברי עבדי קרבא אמר יי אלהים: ואתן ית יקרי בעממיא ויחזון כל עממיא ית פורענותי דעבדית וית גבורתי דשויתי בהון: וידעון בית ישראל ארי אנא יי אלההון מן יומא ההוא ולהלא: וידעון עממיא ארי בחוביהון גלו בית ישראל על דשקרו במימרי וסליקית שכינתי מנהון ומסרתינון ביד שנאיהון ואתקטלו בחרבא כולהון: כסואבתהון וכמרדיהון איתפרעית מנהון וסליקית שכינתי מנהון: בכן כדנן אמר יי אלהים כען אתיבית גלות יעקב ואירחם כל בית ישראל ואיתפרע פורענות גבורתי מן עממיא על דאחילוית שמא דקודשי: ויקבלון

מסרה

שם ו' בסגול וסימ' אברם אברה' נטר קרתא דבריה בוכרא · ופי' נמסר בסדר לך לך · הקבצו ד' בקריאה וסימן הקבצו ושמעו בני יעקב · הקבצו ובאו התנגשו · הקבצו ובאו האספו מסביב · הקבצו כלכם ושמעו · לשבעה ד' בקריאה וסימ' לאכול לשבעה ולמכסה עתיק · ואכלתם חלב · זרעתם הרבה דריש חגי · למה תשקלו כסף בלא לחם · משפט י"ו וסימ' למה תאמר יעקב · קרוב מצדיקי מי יריב · ואני אמרתי · לריק יגעתי · הקשיבו אלי עמי · ונתתי את כבודי בגוי' ועף יי' אשא כי חטאתי · לכן הבו לי נאם יי' · העירה והקיצה למשפטי · מלפניך משפטי יצא · כי עשית משפטי ודיני · ראית יי' עותתי חי אל הסיר משפטי · צדק לבשתי וילבשני · כי אמר איוב צדקתי · האף תפר משפטי · על משפטי אכזב :

מנחה גדולה

ללחום מלחמו' ה' והוא יהיה מלך על בני ישראל ועל בני יהודה הנמצאים שמה ועל זה אמר הנה אני לוקח את עץ יוסף אשר ביד אפרים ושבטי ישראל חביריו ונתתי אותם עליו ר"ל על אפרי' כי הוא יהיה הראש ושיתאחדו בזה ג"כ בני יהודה כי הוא ימלוך על כלם ולא יהיה ביניהם חלוק כלל ולזה אמר ונתתי אותם עליו את עץ יהודה ר"ל עם עץ יהודה ועשיתים לעץ אחד והיו אחד בידי שכלם יתאחדו וידבקו תחת ממשלת משיח בן יוסף שימלך ראשונה על כל ישראל ולזה אמר ונתתי אותם עליו את עץ יהודה ר"ל שיתן כל השבטים עם עץ יהודה על משיח בן יוסף · ולזה השם לנביא שאחרי שיאמר זה לישראל השואלים אותו לא יסיר את העצים מנגד עיניהם אבל יתמידם שמה עד שידבר אליהם היעוד השני והוא מהשלמת קיבוץ הגליות והמלכת בית דוד עליהם כלם ועל זה בא הדבור השני באומרו ודבר אליהם כה אמר ה' אלקים הנה אני לוקח את בני ישראל וגו' וזה כולל למלכות יהודה ומלכות ישראל שישתלם קבוצם ואחרי היותם בארץ אעשה [illegible]

שכל מלכי מצרים נקראו זמן רב בשם פרעה ואח"כ נקראו בשם תלמי וזמן רב כן יקרא מלך המשיח וכל זרעו בשם דוד לעדות שיהיה מזרעו יושב על כסאו ירא אלקים וסר מרע כדוד וזכר שהמלכים והרועים הם וישראל כלו ג"כ במשפטיו ילכו ואת חוקתיו ישמרו ועשו אותם ואז לא תבואם רעה לא צרות ולא מלחמות ולא גלות אחר זהו וישבו על הארץ אשר נתתי לעבדי ליעקב כי לפי שאברהם הוליד את ישמעאל ובני קטורה ויצחק הוליד את עשו לכן לא זכר במתנה אברהם ויצחק כ"א יעקב לפי שנתנה לו ולזרעו בלבד עד עולם וזהו וישבו עליה הם ובניהם ובני בניהם עד עולם וכמו שהאומה תהיה נצחית בארץ כן מלכות בית דוד תהיה ג"כ נצחי ביניהם ולכן ליעד על הנצחיות אמר ודוד עבדי נשיא להם לעולם שתמיד ימלוך איש מזרעו וממשפחתו וכבר הודעתיך למעלה דעת המקובלים בזה והתבונן אומרו עד עולם או לעולם כי הנה אמר זה לפי שהיה מקובל אצל הנביאים והחכמים הראשונים שהיה העולם עתיד לכלות וליפסד ולכן אמר כאן שיתמידו ישראל בארצם ובנחלתם וזרע דוד במלכותו עד שיתום העולם ויכלה החלד ואמר שגם [illegible]

ונשו את כלימתם · כמו ונשאו פי' ישאו בפיהם ויזכרו כלימתם שהיה להם בגלות : ואת כל מעלם אשר מעלו בי · כי בעונם עונם היו סובלי' כלימת הגוים · ומתי יזכרו זה בשבתם על אדמתם לבטח : בשובבי אותם מן העמים · בזמן שאשיב אותם מן העמים לארצם וכן לשוב יעקב אליו ענין השבה : לעיני הגוים רבים · בידיעת המתואר בלא ידיעת התאר כמו סורי הגפן נכריה את העגלה חדשה והדומים להם : וידעו · מבואר הוא : ולא אסתיר · מבואר הוא : בעשרים וחמשה שנה לגלותינו בראש השנה בעשור לחדש בי"ד שנה אחר אשר הכתה העיר · בשלשים שנה ליובל ראה הסתלק הכבוד מישראל כמו שכתבו בתחלת הספר והוא השנה מהחמשים לגלות המלך יהויכין כמה נשארו מן היובל כ' שנה שם שנים של צדקיהו שהרי עברו לו חמש וי"ד שנה אחר אשר הכת' העיר הרי כ' והיא שנת החמשי' שהיא שנת היובל וזהו שאמר בר"ה בעשור לחדש איזו היא שנה שר"ה שלה בעשרה לחדש הוי אומר זה שנת היובל ולפי שהעבדי' היו יוצאי' מעבדו' לחירות בשנת היובל ביו' הכפורי' הראה לו הקדוש ברוך הוא צאת מהגלות ובני' הבית בשנ' היובל וביום הכפורים כי בו יסלח האל לעון ישראל וחטאתם לא יזכר עוד : שמה · העיר שזכר : במראות · אל הר גבוה מאד · זהו הר הבית והראהו לו גבוה מאד כי כן יהיה במעלה גבוה מאד ונשא כמו שכתוב נכון יהיה הר בית יי' בראש ההרים ונשא מגבעות וגם בעצמו הוא גבוה לפי מקומו כי ארץ ישראל גבוה מכל הארצות וירושל' גבוה מכל ארץ ישראל : ועליו כמבנה עיר מנגב · פי' ועליו בסמוך לו כמו ועליו מטה מנשה כי בית המקד' יהיה בנוי בהר כמו שהיה והעיר ירושלם סמוכה לו מנגב והראהו בנין הבית העתיד כמו שהראהו חרבנו לנחם בנבואה זו בית ישראל אשר גלו כי לא תאבד תקות' ועוד ישובו אל הארץ וישבו בה לבטח ובנין הבי' יהיה יותר ממה שהיה בתחילה : כמבנה שם · סמוך בשקל מקנה · וענינו בנין הראהו כמו עיר בנויה או שהיו בונין אותה ובבנין הבית הראהו איך היו בוני' אותו והראה לו האיש שהיה עומד על הבונים ומודד האורך והרוחב איך יבנו : ויבא אותי שמה והנה איש מראהו כמראה נחשת · כאילו אמר מלאך מן השמי' מודד הבנין והמלאך ראהו הנביא בדמות איש כמו שנאמר ביהושע והנה איש עומד לנגדו ומה שאמר כמראה נחשת כמו שאמר במראה אשר בתחילת הספר ונוצצים כעין נחשת קלל ונחשת שם תשותף נחשתי ויברכני יי' בגללך : ופתיל פשתים בידו · למדוד : וקנה המדה · גם כן בידו למדוד אלא שבחבל מודד אדם מדה מרובה בקרקע ובקנ' המדה מודד אדם מדה מועטת כמו מדת הבנין וזולתו : והוא עומד בשער · ראה אותו עומד בשע' הבית ובידו החבל והקנה למדוד : וידבר · מבואר הוא : הראותכה · כתוב בה"א אחר הכ"ף וכן הבאתה : והנה חומה מחוץ לבית סביב · שהיו מתחילים לבנו' חומה סביב הר הבית כי ההר בכללו נקרא בית המקדש והיה האיש מודד את החומה כמה יעשו רחבה וקומתה וקנה המדה היו בו שש אמות באמה וטפח באמה הידועה שהיא של חמשה טפחים וטפח וזאת האמה היתה יתירה טפח והיה בת ששה טפחים וכן אמרינן במשנה · אמר רבי יהודה אמת הבנין ששה טפחים ושל כלים חמשה ויונתן תרגם שית אמין באמתא דהיא אמה ופשך : זאת החומה החיצונה היתה שפלה ולא היתה גבוה אלא קנה אחד שמדתו שש אמות באמה של ששה טפחים ושאר כותלי העזרה לא היו עומדים לפניו כי כנגד השערים היה עומד וכל השערים זה כנגד זה פתוחים והיו גבוהים יותר משע' הבית לפי גובה מקומ' וכן מצינו במסכת מדות כל הכתלי' שהיו שם היו גבוהים חוץ מהכותל המזרחי שהכהן השורף את הפרה עומד בהר המשחה ומתכוין ורואה כנגד פתחו של היכל בשע' הזיית הדם ואילו היה הכותל המזרחי שבהר הבית גבוה לא היה יכול לראות פתחו של היכל כי הכותל היה עומד לפניו וזה שהוא אומר חוץ מכותל מזרחי אומר בחומה הר הבית שהיא חצונה ועולי גולה עשו הבנין כדמות שראהו בבנין יחזקאל העתיד בקצת הדברים ואף על פי שמשמעות הכתוב כי כל החומה היתה שפלה סביב שלא ייחד כותל מזרחי אלא אמר בסתם וקומה קנה אחד :

וְנָשׂוּ אֶת־כְּלִמָּתָם וְאֶת־כָּל־מַעֲלָם אֲשֶׁר מָעֲלוּ־בִי בְּשִׁבְתָּם עַל־אַדְמָתָם לָבֶטַח וְאֵין מַחֲרִיד: בְּשׁוֹבְבִי אוֹתָם מִן־הָעַמִּים וְקִבַּצְתִּי אֹתָם מֵאַרְצוֹת אֹיְבֵיהֶם וְנִקְדַּשְׁתִּי בָם לְעֵינֵי הַגּוֹיִם רַבִּים: וְיָדְעוּ כִּי אֲנִי יְהוָה אֱלֹהֵיהֶם בְּהַגְלוֹתִי אֹתָם אֶל־הַגּוֹיִם וְכִנַּסְתִּים עַל־אַדְמָתָם וְלֹא־אוֹתִיר עוֹד מֵהֶם שָׁם: וְלֹא־אַסְתִּיר עוֹד פָּנַי מֵהֶם אֲשֶׁר שָׁפַכְתִּי אֶת־רוּחִי עַל־בֵּית יִשְׂרָאֵל נְאֻם אֲדֹנָי יְהוִה:

א בְּעֶשְׂרִים וְחָמֵשׁ שָׁנָה לְגָלוּתֵנוּ בְּרֹאשׁ הַשָּׁנָה בֶּעָשׂוֹר לַחֹדֶשׁ בְּאַרְבַּע עֶשְׂרֵה שָׁנָה אַחַר אֲשֶׁר הֻכְּתָה הָעִיר בְּעֶצֶם הַיּוֹם הַזֶּה הָיְתָה עָלַי יַד־יְהוָה וַיָּבֵא אֹתִי שָׁמָּה: בְּמַרְאוֹת אֱלֹהִים הֱבִיאַנִי אֶל־אֶרֶץ יִשְׂרָאֵל וַיְנִיחֵנִי אֶל־הַר גָּבֹהַּ מְאֹד וְעָלָיו כְּמִבְנֵה־עִיר מִנֶּגֶב: וַיָּבֵיא אוֹתִי שָׁמָּה וְהִנֵּה־אִישׁ מַרְאֵהוּ כְּמַרְאֵה נְחֹשֶׁת וּפְתִיל־פִּשְׁתִּים בְּיָדוֹ וּקְנֵה הַמִּדָּה וְהוּא עֹמֵד בַּשָּׁעַר: וַיְדַבֵּר אֵלַי הָאִישׁ בֶּן־אָדָם רְאֵה בְעֵינֶיךָ וּבְאָזְנֶיךָ שְּׁמָע וְשִׂים לִבְּךָ לְכֹל אֲשֶׁר־אֲנִי מַרְאֶה אוֹתָךְ כִּי לְמַעַן הַרְאוֹתְכָה הֻבָאתָה הֵנָּה הַגֵּד אֶת־כָּל־אֲשֶׁר־אַתָּה רֹאֶה לְבֵית יִשְׂרָאֵל:
ה וְהִנֵּה חוֹמָה מִחוּץ לַבַּיִת סָבִיב סָבִיב וּבְיַד הָאִישׁ קְנֵה הַמִּדָּה שֵׁשׁ־אַמּוֹת בָּאַמָּה וָטֹפַח וַיָּמָד אֶת־רֹחַב הַבִּנְיָן קָנֶה אֶחָד וְקוֹמָה קָנֶה אֶחָד:

ויבוא

וִיקַבְּלוּן יַת אִתְכְּנָעוּתְהוֹן וְיַת כָּל שִׁקְרֵיהוֹן דְשַׁקַרוּ בְּמֵימְרִי בְּמִתַּבְהוֹן עַל אַרְעֲהוֹן לְרוֹחֲצָן וְלֵית דְמָנִיד: כַּד אָתִיב יַתְהוֹן מִבֵּינֵי עַמְמַיָא וְאַכְנִישׁ יַתְהוֹן מִן מְדִינָתָא בַּעֲלֵי דְבָבֵיהוֹן וְאִתְקַדַּשׁ בְּהוֹן לְעֵינֵי עַמְמִין סַגִּיאִין: וְיִדְעוּן אֲרֵי אֲנָא יְיָ אֱלָהֲהוֹן וְעַל דְחָבוּ קֳדָמַי אַגְלֵיתִי יַתְהוֹן לְבֵינֵי עַמְמַיָא וּכְדוּ דְתָבוּ כְּנִישְׁתִּינוּן לְאַרְעֲהוֹן וְלָא אַשְׁאַר עוֹד מִנְהוֹן תַּמָּן: וְלָא אֲסַלֵּק עוֹד שְׁכִינְתִּי מִנְהוֹן דִשְׁפֵיכִית יַת רוּחַ קוּדְשִׁי עַל בֵּית יִשְׂרָאֵל אֲמַר יְיָ אֱלֹהִים: בְּעַשְׂרִין וְחָמֵשׁ שְׁנִין לְגָלוּתָנָא בְּרֵישָׁא דְשַׁתָּא בְּעַשְׂרָא לְיַרְחָא בְּאַרְבַּע עַשְׂרֵי שְׁנִין בָּתַר דְאִתְּתָרְעַת קַרְתָּא בְּכֵרַן יוֹמָא הָדֵין שְׁרַת עֲלַי רוּחַ נְבוּאָה מִן קֳדָם יְיָ וְאַעֵילְיָתִי לְתַמָּן: בְּרוּחַ נְבוּאָה דִשְׁרַת עֲלַי מִן קֳדָם יְיָ אַעֵילַנִי לְאַרְעָא דְיִשְׂרָאֵל וְאַשְׁרְינִי עַל טוּר רָם לַחֲדָא וַעֲלוֹהִי כְּבִנְיַן קַרְתָּא מִדָּרוֹמָא: וְאַעֵיל יָתִי לְתַמָּן וְהָא גַּבְרָא חֵיזְוֵיהּ כְּחֵזוּ נְחָשָׁא וְחוּט דְכִיתָּנָא בִּידֵיהּ וּקְנֵי מְשַׁחְתָּא וְהָא קָאִים בְּתַרְעָא: וּמַלֵּיל עִמִּי גַּבְרָא בַּר אָדָם חֲזֵי בְעֵינָךְ וּבְאוּדְנָךְ שְׁמַע וְשַׁוִּי לִבָּךְ לְכָל דִּי אֲנָא מַחֲזֵי יָתָךְ אֲרֵי בְּדִיל לְאַחֲזָיוּתָךְ אִתֵּיתָא הַלְכָא חַוִּי יַת כָּל דְאַתְּ חָזֵי לְבֵית יִשְׂרָאֵל: וְהָא שׁוּרָא מִבָּרָא לְבֵיתָא סְחוֹר סְחוֹר וּבְיַד גַּבְרָא קְנֵה מְשַׁחְתָּא דְחַד מִנְהוֹן שֵׁית אַמִּין בְּאַמְיָא בְּאַמְּתָא דְהִיא אַמָּא וּפְשַׁךְ וּמְשַׁח יַת פּוּתְיָא דְבִנְיָנָא קַנְיָא חַד וְרוּמָא קַנְיָא חַד:

ועל

רשי

ונשו את כלימתם · בהטיבי להם ולא אגמלם כרעתם אז ישאו כלימתם ויבושו מלהרים פנים ומנחם פי' ונשו כמו אשרי נשוי פשע לשון כפרה : ולא אותיר · אף מהם בגולה : בראש השנה בעשור לחדש · איזוהי שנה שראש השנה שלה בעשור לחדש הוי אומר זה יובל נחרב הבית בשנת שלשים ושם ביובל שהתחיל בשמונ' עשר שנה ליאשיהו ולסוף ארבע עשר' היה ראוי היובל להיות והיא שנת עשרים וחמש לגלות יכני' שגלה בעשרים ושם ביובל י"ד של יאשיהו מי"ח עד ל"א ויהויקים י"א: יד יי' · חוזק תוקפו להוליכני על כרחי : ויבא אותי שמה · אל העיר ההוכתה היא ירושלם אות' שנה הראהו בנין הבית לעתיד לבא : במראות אלהים הביאני · לא הוליכני שם אלא הראני כאילו אני שם : אל הר גבוה מאד · שכן הוא עתיד ליגבה שנא' ונשא מגבעו' : כמבנה עיר · כבנין עיר : מנגב · בדרומו של הר : כמראה נחשת · כעין זיו החיות ונוצצי' כעין נחשת קלל : ופתיל פשתי' בידו : למדידת קרקע אין יפה מחבל פשתי' : וקנה המדה · למוד בו את עובי החומ' והורך ורחב השערים : לכל אשר אני מראה אותך · ענין הבנין : היבאתה הנה · מבבל : והנה חומה מחוץ לבית · בנין בית אחד הראני בצפון ההר וחומה מחוץ סביב סביב כך מפורש בסוף הספר שהעיר בדרו' והבי' בצפון : שש אמות באמה וטופח · שית אמין באמתא והיא אמתא ופשך וכן ת"י וזו היא אמה בינוני' בת ששה שהי' אמה וטוח' באמה בת חמשה : רחב הבנין · עובי החומה : וקומה קנה אחד · וזו היא חומה תכונה שהיא סביב הר הבית והיא היתה נמוכ' כמו ששנינו כל הכתלים שהיו שם היו גבוהי' חוץ מכותל מזרחי שהכהן השורף את הפרה עומד בהר המשחה כו' :

ויבא

אל הגוים ה' וסימ' ושמתי בהם אות · ויבא אל הגוים · בהגלותי אתם · אל הגוים השוללים אתכם דזכריה · שפוך חמתך דתהלות · הכתה ב' וסימ' אחר אשר הכתה העיר · בא אלי הפליט · במראות ד' ב' חס' וב' מ"ל וסימן ויאמר אלהים לישראל · במראות הצובאות אשר צבאו · ותבא אותי ירושלימה במראות אלהים · במראות הביאני אל ארץ ישראל · ב' קרמאי חס' : הביאני ד' בקריאה וסימן בסדר עקב · ושים ט' וסימן נמסר בסוף סדר ויהי בשלח פרעה · הראות כה ב' חד מ"ל וחד חס' וסימן ואולם בעבור זאת העמדתיך · כי למען הראותכה הבאתה · קדמא חסר :

ויבוא

מנחה גדולה

וכמה יהיו לי לעם והכיה קדושתם של ישראל כל כך עד שתתפשט גם בכל הגוים שיבואו לקבל האמונה האלהית באמצעותם ועל זה אמר וידעו הגוים כי אני ה' מקדש את ישראל בהיות מקדשי בתוכם לעולם שהקדושות ההמה אשר בתוכם יעידו על מעלתם והתדבקם בו ית' הנה התבארו בנבואה הזאת מלבד קבוץ הגליות ותשועת ישרא' דברים גדולים בגאולה העתידה ע"כ :

ובעל כלי חמדה ז"ל בדרוש ויגש ראשון אחר שהרבה להקשות דקדוקי' כתב הביאור כי ראינו שהפרוד בין יהודה ואפרים גרם כמה טומאה כל חטאות ירבעם בן נבט אפריים נמשכו ע"ז וכמה וכמה טומאות והיינו מה שייעד הנביא אחר הייעוד של ועשיתי אותם לגוי אחד סמוך ליה ולא יטמאו עוד בגלוליהם וגו' ולפי שלפום רהיטא נראה שיותר טוב היה היות ישראל שתי ממלכות שם טוב ותהלה בעולם שהם כ"כ רבי הכמות והיכות לשתי ממלכות גדולות לז"א ועשיתי אותם לגוי אחד בארץ וגו' ולא יהיו עוד לשתי גוים ולא יחצו עוד לשתי ממלכות ואין זה גרעון בחקם אלא אדרבה עדיות מעלה ויתר שאת והיינו עוד דבסוף הפסוק לבאר שאין זה גרעון אלא עודיות כאמור ולזה להורות האחדות הגמורה אמר שיקח עץ אחד ויחתוך אותו לשנים באופן כזה ומכוין כשיתקע אחד אל אחד חבירו יחזור לקדמותו ויותאם כי תאומים הם ויחדיו יהיו תמים כעץ אחד כשיהיה כמו העץ שנותנים באמצע האהלים שהוא ממש על האופן שהזכרתי שנטיהם מעץ אחד נחתך לשנים באופן שיהיו תאומים ויחדיו יהיו תמים וז"ש קח לך עץ אחד ולקח עץ אחד אחד דייקא שכולם עץ אחד היה אלא שנחתך לשניים כאמור ולכך לא כתיב עץ אחר ברי"ש אלא בדל"ת ואמר וקרב אותם אחד אל אחד כי כולם ניתנו מעץ אחד ואמר כי אע"פ שנתייחדו כולם לעץ אחד עכ"ז צריך שיהיו חשובים בעיניו כל אחד לפי ערכי חלק העץ שבו יהודה ובנימין ראוי להחשיבו מצד הכמות אשר בו שבטי יה וישראל עשרת השבטים וזהו שאמר לך לעץ אחד ועכ"ז שנעשו לעץ אחד מצד התקרבותם אחד לאחד סוף סוף ישאר כל חלק ממנו בחשיבותו האחד מצד הכמות והשני מצד האיכות וזהו שאמר והיו לאחדים בידך שאמר שיהיה לך לעץ אחד ואמר שיהיו לאחדים לשני אחדים שבבחינת הפירוד לא יהיה פירוד אלא אחדות ובבחינת חשיבות כל אחד כמדרגתו אמר לאחדים לשני אחדים ולהורות על זה הוכרח לעשותו בתחילה משני חתיכות מן העץ להורות שהם שתי בחינות של חשיבות האחד של כמות והאחד של איכות של עולם תשאר כל בחשיבותה ולכן כוון לעשותם בשני עצים ולא בעץ אחד וזה כ"ל שאמר הפסוק וכאשר יאמרו אליך בני עמך לאמר הלא תגיד לנו מה אלה לך כלומר הם שואלים למה נעשו משני עצים היה לך לעשות מעץ אחד מתחלה ועד סוף וז"ש מה אלה לך אלה דייקא בלשון רבים למה היה אלה רבים והתשובה לזה דבר אליהם וגו' הנה אני לקח את עץ יוסף וגו' ושבטי ישראל חבירו כי להיות שבטי ישראל חבירו ראוי לחלוק להם כבוד שהן אל כביר לא ימאס ולכן כשנתן עליו שבט יהודה לרדות בהם יהיו עדין בחשיבותם מצד רבויים כאלו הם על יהודה ויהודה מצד איכותו

רש"י

ויבוא אל שער אשר פניו דרך הקדימה: נכנס לתוך ההיקף ובא לו לשער עזרת נשי' המזרחי היא נקראת חצר החצונה בכל הענין הזה לפי שהיא לפני עזרת ישראל : ויעל במעלותיו · שבשפוע ההר הולך ועולה מן החיל התחתון עד עזרת נשים שתי' עשרה מעלות כחו"ת' שבכינו לפנים ממנו החיל עשר אמו' ושתי' עשרה מעלות היו שם כו': סף השע' · היא מזוזת השע': קנה אחד רוח' · שם אמו' ומכסה את כל עובי החומ' שהיה קנה אח' כמו שאמור למעלה : ואת סף אחד · מזוזה השנית אחת מצפון ואחת מדרום: והתא · הוא יציע שקורין אפנד"ין בלע"ז והיו שלשה מימין השער ושלשה מן השמאל כמו שאמור בענין והתאי' סמוכין לכותל המזרחי של עזרת נשים מבחוץ כלפי הר הבי' ומהיכן אני למד שהם מבחוץ ממה שכתב אחר כל הענין ויביאני אל החצר החצונה מכאן אני למד שכל האמור למעלה היה חוצה לה שעדיין לא נכנ' לתוכ': והתא' קנה אחד אורך וגו' · חללו של כל אחד ואח' שש אמו' מרובע : ובין התאים חמש אמ' · כתלי' המפסיקי' בין התאים עוביים ה' אמות וכן ת"י ובין תאווא כותלא חמש אמי' וכן שנינו במסכת מדו' כותל התא חמש : וסף השע' מאצל אולם השער וגו' · שלפני' מן השער היה עשוי אולם מחובר לשער כמו שמפור' בענין בולט לתוך עזרת נשי' עשר אמות וכראשן דלתות ומזוזות זה שאמ' וסף השער שהוא אצל אולם השע': מהבית כלו · לצד פנים : קנה אחד · רחבו לכסות עובי חומת האולם אחד מימין ואחד משמאל שעובי בחומ' של אולם לימין ולשמאל קנה אחד כמו שמפר' והולך : וימד את אולם השע' מהבית · לפנים מן השער: קנה אחד · עובי חומת הימין והשמאל שהאולם נכון עליהם : וימד את אולם השער · שמונ' אמות משך בליטתו לתוך עזרת נשים : ואיליו · אשיש לטי"ן כל אילים האמורי' בענין הם כמין אילנו' עגולין עשוין מאבני גזית ועומדי' בפת' אח' מימין ואחד משמאל במקום ספים במקו' מזוזות וכן תרגם יונתן ויגועו אמות הסיפים אילו' ספיא וקרוין אילים על שם עגולן כאלה וכאלון : ואיליו שתים אמות · עובי עגולן ועומדין בסוף חלל האולם דבוקים זה לכותל ימין וזה לכותל שמאל כמלא בליטת האולם ואילי' שלו עשר אמות לתוך העזר' לפנים מן השער : ואולם השער מהבית · לפי שאולמי שער עזרת ישראל היו בולטים ומשוכים לצד החוץ כמו שמפורש בענין פי' באולמי שערי עזרת נשים שהם היו משוכי' לצד פנים ושערי עזרת נשים מכוונ' כנגד שערי עזרת ישר' נמצא אולם כנגד אולם ודבר נוי הוא זה : ותאי השער · הוא אשר דרך הקדים שבכותל מזרחי של עזרת נשים ושלשה היו מפה שלשה לדרום ושלשה לצפון סמוכין לכותל עזרת נשים ופניהם להר הבית ומדת חללו וכותל המפסיק בין כל אחד פיר' למעלה : ומדה אחת לאילים · העשוין לספי האולם מבפנים : מפה ומפה · מימין ומשמאל מדתן שתים אמות : רחב פתח השער · רחב חלל הפתח וכן שנינו כל הפתחים רחבן עשר אמו' : אורך השער · הוא חלל אולם השער מן הצפון לדרום : שלש עשר' אמות · עשר כנגד חלל הפתח ואמה וחצי לכאן ואמה וחצי לכאן ואל תתמה שחלל הפתח קורהו רחב וחלל חלל האולם קורהו אורך שהפתח גובהו הוא אורכו והרח' מסף אל סף והאולם לפי שמשך בליט' חללו מן המזרח למערב פתו' ממדת חללו מן הצפון לדרו' שזו שמונה אמות וזו י"ג קורא את המדה היתירה אורך והרי עדות לדבר במסכת למלכי' והאולם על פני היכל הבית עשרים אמה ארכו על פני רוחב הבית נמצא מן הצפון לדרו' קרוי להיכל רוחב ולאולם קרוי אורך לפי שההיכל מדתו מן המזרח למער' יתירה על מצפון לדרום ובאולם חלוף למדת שהמדה היתירה קרויה אורך : וגבול לפני התאו' אמה אחת וגו' · התאות שמכאן ומכאן לשער היו משוכין מן כנגד חלל האולם שלפני' אמה לצפון ואמה לדרום שכבר פי' שהוא מבית משוך כנגד חלל השער אמה ומחצה לצפון וכן לדרו' ועכשיו מפרש שהתאי' שבחוץ משוכים לצפון אמה אחת יותר מן האולם וכן לדרום אמה אח' נמצאו נסוכין מחלל רחב הפתח שתי אמו' ומחצה לכאן ושתי אמו' ומחצה לכאן וזהו לשון גבול אשומי"יל בלע"ז מקום פנוי וכותל התא עוביו חמש כמלא עובי כותל הצפוני של התא הצפוני ועובי כותל הצפוני של אולם כלים זה כן זה שכותל אולם עוביו שש וכותל התא חמש והוא נמשך אמה אחת לתוך כנגד עובי כותל האולם וכן לדרום :
וימד

יחזקאל מ

ויבוא אל־שער אשר פניו דרך
הקדימה ויעל במעלתו וימד ׀ את־
סף השער קנה אחד רחב ואת סף
אחד קנה אחד רחב: והתא קנה
אחד ארך וקנה אחד רחב ובין התאים
חמש אמות וסף השער מאצל אולם
השער מהבית קנה אחד: וימד את־
אלם השער מהבית קנה אחד:
וימד את־אלם השער שמנה אמות
ואילו שתים אמות ואלם השער
מהבית: ותאי השער דרך
הקדים שלשה מפה ושלשה מפה
מדה אחת לשלשתם ומדה אחת
לאילם מפה ומפו: וימד את־
רחב פתח־השער עשר אמות ארך
השער שלוש עשרה אמות:
וגבול לפני התאות אמה אחת
ואמה־אחת גבול מפה והתא שש־
אמות מפה ושש אמות מפו:
וימד

(מסורה בגליון: ט"ו חס' · ל' · תיו ק' · יפס · ל · יפה · ואליו ק' · י"א כתיב ה' בנכיינה · י' חס' · י"א כתי' ה' · ל ומ' י' ס"פ בנכיינה · י"א כתיב ה' בנכיינה)

תרגום

ועל לתרעא דפתיח לאורח מדינחא
וסליק בדרגוהי ומשח ית סיפא
דתרעא קניא חד פותיא וית סיפא
חד קניא חד פותיא: ותוא קניא חד
אורכא וקניא חד פותיא ובין תויא
כתלא חמיש אמין וסיפא דתרעא
מקביל אולמא דתרעא מלגיו קניא
חד: ומשח ית אולמא דתרעא
מלגיו קניא חד: ומשח ית אולמא
דתרעא תמני אמין ואלוהי תרתין
אמין ואולמא דתרעא מלגיו: ותוי
תרעא באורח מדינחא תלתא מיכא
ותלתא מיכא משחתא חדא
לתלתיהון ומשחתא חדא לאיליא
מיכא ומיכא: ומשח ית פותיא
דמעלנא דתרעא עסר אמין אורכא
דתרעא תלת עסרי אמין: ותחומא
די קדם תויא אמתא חדא ואמתא
חדא תחומא מיכא ותוא שית אמין
מיכא ושית אמין מיכא: ומשח

מסורה

ויבוא ט"ו מל' בקרי' וסי' ויבוא והנה עלי · ויקץ שלמה והנה חלום · בן אשה אלמנה הוא ממטה נפתלי · ונביא אחד זקן · ויבוא אל המלך · ויתחפש מלך ישראל ויבוא במלחמה · וימת המלך ויבוא שמרון · ויבוא יהוא יזרעאלה · ויבוא ישעיהו בן אמוץ דישעיה · ויבוא אלי אנשים מזקני ישר' · ויבוא אל הגוים אשר באו שם · ויבוא אליה כבוא אל אשה זונה · ויביא אל שער אשר פניו · ויבוא גם השטן בתוכם · וחברו · וכל אסתר דכוו' מל' במ"ב חס' וסימ' אל המשתה אשר עשתה אסתר · ויבא המלך והמן לשתות :

רד"ק

ויבוא · ממזרח לאמה היה ונכנס בשער המזרחי מהר הבית: אשר פניו דרך הקדימה · שהיתה פתוחה לדרך המזרח הפתח הוא פני השער וכן תרג' יונתן דפתיח לארח מדינחא ורש"י ז"ל פיר' ויבוא אל שער אשר פניו דרך הקדימה נכנס לו לתוך ההקף ובא לו לשער עזרת נשי' המזרחי: ויעל במעלותיו · לפי' רש"י ז"ל עלה לי"ב מעלות שהיו בין החיל לעזרת נשים ולפירושינו כי הר הבית היה גבו' מהמקו' אשר סביבותיו ובמעלות היו עולי' אליו : וימד את סף השער קנה אחד רחב · ברוחב החומה היה רחבו : ואת סף אחד · וכן היה הסף השני והספים הם מזוזות השער מפה ומפה : והתא · הוא לשכה ונקרא יציע ובלע"ז אמר כי מדת כל תא ותא מן התאין שהיו שם היה קנה מדתו באורך וברוחב כי מרובע היה: ובין התאים חמש אמות · פירו' מה שהיה בין התאים כלומר הכותל הממוצע בין שני התאים היה רחבו חמש אמות וכן תרגם יונתן ובין תויא כותלא חמש אמין והתאים היו לפנים מן החומה וחמשה מקומות היו נחלקים זה לפנים מזה מחומ' הר הבית עד המזבח הר הבית לפנים ממנו המקום הנקרא חיל לפנים ממנו עזרת נשים לפנים ממנו עזרת ישראל לפנים ממנו עזרת הכהני': וסף השע' מאצל אולם השער מהבית קנה אחד · לפי שזכר למעלה מדת ספי השער שהם הספים החצונים ולזה השער היו לו גם כן ספים פנימיים לפי שהאולם מחובר אליו ואמר כי הסף הפנימי שהו' אצל אולם השער מדת רחבו קנה אח' כמו החיצוני' וכן הסף השני ואף על פי שלא זכרו : מהבית · פירושו מבפנים כמו שפירשנו וכן תרגם יונתן מלגיו : וימד את אולם השער מהבית קנה אחד · עובי כותל האולם מבפני' קנה אחד : וימד את אולם השער שמנה אמ' · שהיה נמשך כלפי פנים שמונה אמות ואלו שתים אמות מזוזות האולם מבפנים היו שתים אמות משוכים כלפי פנים : ואולם השער מהבית · מבפנים כתרגומו מלגיו והוצרך לומר זה כי שאר אולם הוא חוץ לשער היו שקוראי' בית שער וכן היה אולם ההיכל מבחוץ לפיכך אמר כי זה אולם השער מבפנים היה : ותאי השער דרך הקדים · לפי שהיו סמוכים לשער זה המזרחי שנכנס לו ואמר תאי השער דרך הקדי' השע' שדרכו למזרח : שלשה מפה ושלשה מפה · ג' מדר' השער וג' מצפונו : לאילים · אילי האולם שזכר או אילו התא : מפה ומפו · מצפון ומדרום כל מפה בפסוק זה כתובי' בה"א ומפו בסוף הפסוק כתי' בוי"ו : וימד · פתח השע' · המזוזו' והאסקופו' והפתח כלו קרוי שער ומה שפתוח בו לבד קרוי פתח ואמר שרחבו של פתח היה עשר אמות ולא ספר גבהו ואמ' כי אורך השע' שלש עשרה אמות והאורך השער מסף החצוני עד סף הפנימי והנה אמר הנה כי הסף החצוני היה רחבו קנה אחד הוא שש אמות והוא הרחב קורא עתה אורך בזכרו מדת השער מסף אל סף כי המדה היתרה נקראת ארך והנה זכר כי רחב הפתח מסף אל סף עשר אמות והארך מסף אל סף י"ג אמו' אלא שברחב אין נכלל מדת הספי' שאינו אומ' אלא על מה שפתוח בשער והוא הנקר' פתח ובאורך נכלל מדת הספי' ומדת הספי' בין בפנימי והחצוני' י"ב אמו כי כל סף רחבו קנה אחד שהוא שש אמות ובין סף לסף אמה אחת הנה י"ג אמו' ורש"י ז"ל פי' אורך השער חלל אולם השער מן הצפון לדרום י"ג אמה עשר כנגד חלל הפתח ואמה וחצי מכאן ואמה וחצי מכאן : וגבול לפני התאות · לפני השלש תאים היה אמה אחת שהיה להם לרחב ועד סף האמה גבול התאים וכן מפה לשלשה התאים האחרים כי אלו התאים היו פתוחים לפנים למערב כנגד החיל וכן היו פתוחים לצפון ולדרום ורש"י ז"ל פירש כי אלו התאים היו סמוכין לכותל מזרחי של עזרת נשים מבחוץ כלפי הר הבית והתא שש אמות מפה ושש אמו' מפה ואם אמר כי כל תא מהם היה שש אמות כבר אמר למעלה והתא קנה אחד ומה צריך לשנותו הנה ואפשר שאמר שהיה התא הדרומי נמשך מחלל האולם שש אמות וכן התא הצפוני : · וימד

מנחה גדולה

איכותו שליט עליהם ז"ש ונתתי אותם עליו מטה יהודה דה"לל ונתתי אותם על מטה יהודה או ונתתי עליהם את מטה יהודה גמדקאמר ונתתי אותם את עץ יהודה אומר השני ענייכים יחד אותם עליו מטה יהודה כאלו ר"ל שהם עליו והוא עליהם מהשתי בחינות שאמרנו ובזה מידו היותם מתחלה בשני עצים כדי שתשאר כל בחינה בחשיבותה בפני עצמה הרבי' בריבויים והיחיד סגולה באיכותו ואפשר דהיינו דקאמר יהיו לאחדים בידיך כלומר אחר שקרבת עץ אל עץ ונעשו משניהם עץ אחד לא תכיר פנים לראש אחד לשים אותו בידיך והשני על הארץ אלא יהיו לאחדים בידיך לאחדים שוים ולזה כאמר ועשיתי אותם לגוי אל ארץ והמלך שיהיה להם לא יכיר המשפט להחניף לאותם שהם משבטו שבט יהודה או מבנימין אשר תמיד בעוזריו אלא הן של יהודה הן של ישראל ימלוך בהם כאחד וידין אותם בשוה ז"ש ומלך אחד יהיה לכולם למלך של כולם בשווי אחת יהיה למלך בלי הפרש ביניהם כי באמצעות זה יתווך השלו' ביניהם שלא יאמרו שמחניף ליהודה ובנימין יותר מישראל ועל ידי כך ולא יהיו לשני גוים כלומר שלא יחזיקו עצמן לשני גוים בין שרואים המלך שופט לכולם בשוה · ולא יהיו עוד שני גוים ולא שתי ממלכות שמא תאמר כד היינה זוטרא לגברא וחשובים שתי ממלכות והשתא דקשינא לדרדקי שאין בנו כדי שני גוים ושתי ממלכות אלא לגוי אחד וממלכה אחת לא"א אדרבה עיקר החשיבות והמעלה הוא להיותם אחדים איש את רעהו יעזרו ואת אחיו יאמר חזק כי גוי אחד וממלכה אחת הם ולז"א ולא יחלו עוד לשתי ממלכות וזה היכו גרעון אלא עוד ר"ל עידיות ויתר שאת הוא ע"כ :

בן אדם שים פניך על גוג וגו' מהר"יא ז"ל ענין הנבואה הזאת הוא בענין הנבואה שפירשתי למעלה בן אדם נהה על המון מצרים והוא שבאחרית הימים כשהקדוש ברוך הוא ירצה לגאול את עמו ולקבץ נדחיו ילכו הנוצרים כלו' בני אדום על אדמת ישראל לכבשה ויחריבו ראשונה את מצרים ויעשו בה חללים הרבה וילכו לכבוש את ארץ ישראל כדי ללכוד את ירושלם ולמשול בה ומפני זה יתקבצו אומות המזרח והצפון לבוא עליהם למלחמה ומכללם יהיה גוג ארץ המגוג שילא גם כן מירכתי צפון לבוא למלחמה הזאת וכתב רש"י שגוג הוא שם המלך ומגוג הוא שם האומה ולי נראה שאין הדבר כן אלא שגוג הוא שם האומה ומגוג הוא שם המחוז והארץ אשר הוא גר בה ואף שנאמר שהיו הם מבני יפת שנתישבו בארץ הצפון אין ספק שמשם יצאו הכלוסין מהם להתישב בארץ המערב כמו שכתב יוסף בן גורין וזהו מה שאמר כאן נשיא ראש משך ותובל לפי שאותם שתי האומות יצאו משם והודיע הנביא מי הוא גוג אשר לא ידענו עם משך ותובל אשר ידענו שיצאו מהם כי הנה בראשונה יראה שנתישבו בארץ הצפון ואחר כך אם שלא יכלה הארץ לשאת אותם או לסבות אחרות יצאו משם משך ותובל והלכו להם לצד המערב כי כן עשו אומות

וַיָּמָד אֶת־הַשַּׁעַר מִגַּג הַתָּא לְגַגּוֹ רֹחַב
עֶשְׂרִים וְחָמֵשׁ אַמּוֹת פֶּתַח נֶגֶד פָּתַח׃
וַיַּעַשׂ אֶת־אֵילִים שִׁשִּׁים אַמָּה וְאֶל־
אֵיל הֶחָצֵר הַשַּׁעַר סָבִיב ׀ סָבִיב׃ טו וְעַל
פְּנֵי הַשַּׁעַר הַיְאִתוֹן עַל־לִפְנֵי אֻלָם
הַשַּׁעַר הַפְּנִימִי חֲמִשִּׁים אַמָּה׃
וְחַלֹּנוֹת אֲטֻמוֹת אֶל־הַתָּאִים וְאֶל
אֵלֵיהֵמָה לִפְנִימָה לַשַּׁעַר סָבִיב ׀
סָבִיב וְכֵן לָאֵלַמּוֹת וְחַלּוֹנוֹת סָבִיב ׀
סָבִיב לִפְנִימָה וְאֶל־אַיִל תִּמֹרִים׃
וַיְבִיאֵנִי אֶל־הֶחָצֵר הַחִיצוֹנָה וְהִנֵּה
לְשָׁכוֹת וְרִצְפָה עָשׂוּי לֶחָצֵר סָבִיב ׀
סָבִיב שְׁלֹשִׁים לְשָׁכוֹת אֶל־הָרִצְפָה׃
והרצפה

וּמְשַׁח יָת תַּרְעָא מֵאִיגַר תְּוָא
לְאִיגָּרֵיהּ פּוּתְיָא עַסְרִין וְחָמֵשׁ אַמִּין
תְּרַע לָקֳבֵיל תְּרַע׃ וַעֲבַד יָת אֵלַיָּא
שִׁתִּין רוּמְהוֹן אַמְּתָא חֲדָא וְעַל אֵלָא
דְדָרְתָא דְתַרְעָא סְחוֹר סְחוֹר׃ (האיתון ק')
וּקְדָם תַּרְעָא מְצִיעָאָה דִּי קֳדָם
אוּלַמָּא דְתַרְעָא גַוָּאָה חַמְשִׁין אַמִּין׃
וְכַוִּין סְתִימָן לְתַוַּיָּא וְלָאֲלֵיהֶן מִגָּיו
לְתַרְעָא סְחוֹר סְחוֹר וְכֵן לְאוּלַמַּיָּא
וְכַוִּין סְחוֹר סְחוֹר לְגָיו וְעַל אֵלָא
כּוֹתַרְתָּא׃ וְאַעֲלֵינִי לְדָרְתָא בָרַיְתָא
וְהָא לִשְׁכַּן וּרְצִפְתָּא עֲבִיד לְדָרְתָא
סְחוֹר סְחוֹר תְּלָתִין לִשְׁכַּן עַל
רִצְפְּתָא׃
ורצפתא

לגגו ל' וג' כתיב גגו וסימ' וצפית אתו זהב טהור · ויצף אתו זהב טהור · ויעש להם סכות איש על גגו : ועל פני מן בעשרים וחמש שנה לגלותינו עד סוף סיפרא אל פני ואל פני במ"ד על פני ועל פני וסי' ועל פני השער האיתון · כי ארך הלשכות אשר לחצר · וחמשת אלפים הנותר · והנותר לנשיא מזה ומזה תנינא רפסוק · ובכל שאר קריא' אית ט' אל פני וסימ' נמסר בסדר משפטים ולעיל בסיפרא דא סי' י"ו : אל הרצפ' ל' וחד על הרצפה ואינון מן א"ב מן חד חד חד אל וחד על ול' דכוו' וסי' במסר' רבת' בערך אל:

רש"י

וימד את השער מגג התא לגגו · מגג התא שבצפון השער לגג התא שבדרום השער : עשרים וחמש אמות · עובי כותל התא חמש וכן עובי כותל התא שמצד שני הרי עשר ושתי אמות ומחצה שהתא משוך מחלל הפתח לכאן וכן לכאן הרי ט"ו וחלל הפתח עשר אמות הרי כ"ה וכלן מדת רחב השער הן כנגד שלש עשרה אמות של חלל האולם מבפנים ושני כתלי' קנה מכאן וקנה מכאן הרי כ"ה : פתח נגד פתח · פתח התא שאצל השער בדרום מכאן כנגד פת' התא שאצל השער בצפון שלא היה לכל שבעת התאים האלה פתח בכותל שבצד החוץ אלא שני התאין הסמוכין לשער היו להם פתחים פונים אל אויר שבין שניהם וכן הוא אומר למטן ואל אילימה לפנימ' לשע' למדנו שפתחיהם פונים לשער : ויעש את אילים ששים אמה · גובהן של אילים של פני האולם גבוהים ששים אמה : ואל איל החצר השער סביב · וכן לכל אילי החצר שבכל אולמי שערים סביב סביב שאף בצפון ובדרום היו לה שערים עשויין כתבני' השער הזה כמו שמפורש בענין : ועל פני השער האיתון · גובהו של השער הזה והוא קרוי שער האיתון לפי שהוא משמש כניסה ויציאה לכל באי העזרה איתון תרגום של ביאה : על לפני אולם השער הפנימי · עם גובהו של אולם השער שהוא לפנים מן השער : חמשים אמה · ומגובה שאר השערי' שבענין שהם חמשים אמה אני למד שעל פני האמור כאן הוא גובה : וחלונות אטומות אל התאים · התאים האלה לא היו להם פתחים אל החוץ אלא זה פתוח לזה וכן מצינו במס' מדות בתאים שסביבות ההיכל שלשה פתחים לכל אחד ואחד אחד לתא מן הימין ואחד לתא מן השמאל ואחד לתא שעל גביו ולתאים שבאגף שלא היו אלא שלשה תאים זה אצל זה ולא היו להם תאים על גביהם היו לאמצעים שני פתחים אחד לתא מן הימין ואחד לתא מן השמאל ולאילון של צד השער היו שני פתחים אחד פתוח לאמצעי ואחד לצד השער וכן לתא האחרון של כתף השני מזה ומזה לשער כמו שכתוב למעלה פתח כנגד פתח והיו להם חלונות שקופי' אטומים פתוחים לצד החוץ וסתומים לצד פנים כלומר קצרים לצד פנים ורחבים לצד החוץ אל המזרח ומנחם פתר שקופים לשון השקפה כמו מי זאת הנשקפה כי השקיף ממרום קדשו וכן אל המשקוף גם כן פתר לשון השקפה : ואל איליהמה לפנימה לשער · ואל כתפות פתחיהם של שני תאים הסמוכים לשער מזה ומזה שהיה פתחן אל תוך אויר השער פתח התא הצפוני מצפון לשער ופתח התא הדרומי מדרום לשער וכתפות הפתחים שמזה ומזה לפתח התא הם האילים והיו בהם חלונות פתוחים לאויר הפסק רוחב השער שהיה מפסיק בין התאים ואותו אויר קורא לפנימה לשער שני שנכנס לבין אויר בליטות התאים שמכאן ומכאן נראה שהוא נכנס לשער : וכן לאילמות · וכן היו חלונות לאילמות של כל שער ושער : וחלונות סביב סביב לפנימה · בחומה לצד העזרה מבפנים : ואל איל תמורים · ת"י כותרתא כותרות בראש האיל היה עשוי כמין כותרות דומה לדקל כי במסכת דשלמה הן מתורגמות צורת דקלין פוי"ילש בלע"ז : ורצפה · פלנקי"ן בלע"ז ורצפה אומר אני שהוא עלייה סביב כאותה שסביבו חלקה היתה בראשונה והקיפוה כסוסטרא ועל אותה העלייה היו הלשכות קנבר"אש בלע"ז וממה שאמור בענין והרצפה אל כתף השערי' ותחתיתה כנגד גובה השערים אנו למידין שהרצפה הזאת עלייה היא : והרצפה

רד"ק

וימד את השער מגג התא לגגו · פי' רש"י ז"ל מגג התא שבצפון השער לגג התא שבדרום השער כ"ה עובי כותל התא וכן עובי כותל התא שמצד השני הרי עשר ושתי אמות ומחצה שהוא משוך מחלל הפתח לכאן וכן לכאן הרי ט"ו וחלל הפתח עשר אמות הרי כ"ה ואם כפירושו למה אמר וימד את השער היה לו לומר וימד מגג התא האח' לגג התא האחר שכנגדו למה זכר שער ועוד המדו' האלה כבר זכרם בפרט למה חוזר לומ' אותם בכלל ועוד כי יונתן תרג' מגגא התא מאגרי תויא לשון רבים לומר כי על כל התאים אמר ותא הוא שם כלל ועוד וי"ו גגו הוא כנוי השער ולא התא כי לא זכרו ואף על פי שיש לסייעו כי מצאנו כמו זאת הו"יו עמו הראובני והגדי והאמת כי המדו' האלה אשר בבנינא זו אינם מבוררת אצלינו כי הם בבנינא העתידה ומה שמפרש אדם בהם לפי סברא אין לסמוך עליהם ומה שנמצא מהם בקבלה במסכ' מדות או בתרגום יונתן נקבל והשאר יהיה מונח במקומו עד שיבא אליהו וכן אמרו רז"ל במקצת דברים מזו הנבואה פרשה זו עתיד אליהו לדרשה כלומר שאין אנו יודעים לדרשה ואפשר כי התאים האלה היו נרי' מלמעלה לפיכך חזר למדוד גבי התאים עם גג השער והאילים והאולם כ"ה רחב כי לפי מדתם מלמטה הם יותר וכן נאמר בשאר השערים עם התאים והאילים והאולמים רחב עשרים וחמשה ואורך חמשים ואולי היו שם אולמים אחרים לבד האולם הנזכר : פתח נגד פתח · פתח שער זה כנגד פתח שער שלפנים ממנו של עזרת נשים ושל עזרת ישראל ורש"י ז"ל פי' פתח התא שאצל השער שבדרום מכוון כנגד פתח התא שאצל השער שבצפון : ויעש את אילים ששים אמה · בקצת נוסחאות מן התרגום מצאתי ועבד איליא שתין אמין קומיהון ובקצת נוסחאות איליא שתין אמין רומיהון אמתא חדא : ואל איל החצר השער סביב סביב · פי' וכן לכל אילי החצר שהם אילי השער סביב סביב כן היה להם המדה הזאת ואיל עומד במקום שנים ואמר איל דרך כלל במקום אילים כי חמשה שערים היו בחומת הר הבית בבנין בית שני כמו שאמר במסכת מדות חמשה שערים היו להר הבית שני שערי חולדה מן הדרום משמשים כניסה ויציאה נורה פי' שם איש מן הצפון לא היה משמש כלו' שער מזרחי עליו שושן הבירה במערב נורה שבו שורף כהן את הפרה פרה וכל מסעדיה יוצאים להר המשחה ואמר בזה הפסוק כי כמו שהיו אילים לשער מזרחי כן היו לכל השערי' סביב : על פני השער האיתון · כן כתיב וקרי האיתון והוא כמו המלות ההפוכות כבש כשב שמלה שלמה לא ידעתי דעת המתרגם שתרגם תרעא מציעאה ואפשר לפי שלשער מזרחי הזה של הר הבית היו לו שני פשפשין אחד מימינו ואחד משמאלו לפיכך קרא השער אמצעי ואפשר כי איתון מענין אתא בקר ומזה השער היו נכנסי' הבאים לעזרה להתפלל לפי שהיה מזרחי ומכוון כנגד פתח ההיכל אמר כי על פני השער הזה כלומר מפני השער מחוץ על לפני אולם השער הפנימי היה חמשים אמה ארך כמו שמנה בשאר השערים ארך חמשים אמה ורחב עשרים וחמש עם התאים והאילים והאלמים כלומר מסף השער החצוני על איל השער הפנימי שהוא האולם חמשים אמה : על לפני אולם · כמו עד וכן על המעברות כמו עד ורש"י ז"ל פי' ועל פני השער גובה השער ואמר ומגובה שאר השערים שבענין שהם חמשים אמה אני לומד שעל פני האמור כאן היא גובה וכן פי' למטה חמשים אמה ארכו גובהו ואני תמיה על פירושו כי בכל הענין אינו אומר על גובה השערי' מדה וכן בבנין בית שני לא היה שער שהיה גבוה חמשים אמה כי כל השערים רחבן עשר וגובהן עשרים חוץ משל אולם שהיה גובהו ארבעים והנה מלא לשון אורך שעניינו גובה אין זה כי אורך הוא מדת השטח וגובה הוא מדת הרום או העומק ומה שאמר במדת העמודים בבנין שלמה שאמר בספר מלכים קומה ובדברי הימים אורך כבר פי' שם כי בדברי הימים ספר מדתן בעת יציקתן בקרקע שהיא מדת השטח לפיכך אמר אורך ובעת שהעמידן וספר מדתן אמר קומה כי כן היה : וחלונות אטומות סתומות · ואינו אומר שהיו סתומות מכל וכל כי לא יקרא חלון אם אינו פתוח אלא פי' אטומות כפי' חלוני שקופים אטומים בבנין שלמה שפירושו שהיו רחבות מבחוץ וצרות מבפנים והנה לא אמר אלא אטומות ר"ל שהיו צרות מבפנים ויונתן לא ביאר הענין ולא תרגם אלא סתמן ובבנין שלמה אמר פתיחן מלגיו וסתימן מלבר : איליהמה · כמו איליהם והה"א נוספת על מ"ם הרבים וכן אמר נו"ן הרבות גוויתיהנה כסתותיכנה ולתאים היו אילים ואמר כי היו חלונות בקירות התאים וכן באילים לפנימה לשער סביב סביב וכן לאילמות לתאים ולאילים שהיו לפני' מן השער הזה וכן לשאר השערים שהיו סביב שהיו להם אילים ואילמים היו להם חלונות אטומות אילמות כמו אלים שהוא רפה : וחלונות סביב סביב לפנימה · החלונות שהיו סביב לפנימה ר"ל החלונות שהיו סביב לצד פנים היו ולא לצד חוץ החומה : ואל איל תמרים · ואל כל איל ואיל היו תמרים ותרגם יונתן כותרתא ובבנין שלמה תרגם צורת דקלין ואפשר שהיו עשוים על צורת דקלים כותרת על ראשיהן : ויביאני אל החצר החיצונה · היא עזרת נשים כי עד הנה היה בהר הבית ועתה אמר שהכניסו בעזרת נשים וקראה חצונה לפי שהיא חצונה מעזרת ישראל : והנה לשכות · ואחר כך אמר כמה היו אלא שספר בתחלה כי על רצפה היו בנויות ובבנין בית שני לא היו אלה הלשכות : ורצפה · ידוע כמו על בהט ושש שרוצפין הקרקע באבנים ואמר עשוי לשון זכר ורצפה לשון נקבה טעם עשוי על הבנין ואחר שאמר הרצפה התחתונה נראה שהיה בה רצפה עליונה ותחתונה והתחתונה היתה על הקרקע והעליונה בנויה על גבי העמודים גזוזטרא ואפשר שמעין אותה בנו בבנין בית שני גזוזטרא בעזרת נשים הוא שאמר במסכת מדות וחלקה היתה בראשונה והקיפוה גזוזטרא שהנשים רואות מלמעלה והאנשים מלמטה כדי שלא יהיו מעורבין : אל הרצפה · כמו על וכן אל ההרים לא אכל : והרצפה

מנחה גדולה

אומות אחרות בארצותם לגויהם שנעתקו מפה אל פה ואולי שעל כן נקרא העם ההוא משך לפי שנמשך ויצא מארצו לרשת משכנות לא לו במערב ותובל שהוא מלשון הולכה או הובאה והראיה על זה שלא זכר כאן גוג וביאר האומות שבאו עמו אמר פרס כוש ופוט אתם גומר וכל אגפיה בית תוגרמה ירכתי צפון אבל לא זכר שבאו עמו משך ותובל לפי שכבר בזמן ההוא לא יהיה שם אדם מהם ולא מהמונם ואם אמת היה הדבר שמשך ותובל הם גם כן גם היום אומות מארץ המגוג כדברי המפרשים כאמר שבאותה פרשה שלמעלה מזכרון האומות בכלל ענין גוג במה שאמר שם משך ותובל שבכל אחד ושם תהיה מפלתו בתוך שאר האומות אבל נכתב שם בקולה ועתה הראהו השם לנביא בפרטיות בפרשה ונבואה בפני עצמ' ואם הדבר כדברי יוסף בן גוריון שמשך ותובל הם מכלל הנוצרים כאמר אם כן שלהיות מפלת גוג גדולה עד מאד לא זכר אותה שמה עם שאר האומות וזכר אותה בפני עצמה עתה בארוכה : אבל כללות הענין הזה הוא שלא תהיה ביאת גוג ומגוג על אדמת ישראל להלחם עם בני ישראל כי אם להלחם בנוצרים שיעלו בה לכובשה ובוא יבואו גם כן לקחת מידם [illegible] ירכתי צפון [illegible] אשר ועילם ושאר האומות [illegible] ולא היה אם כן כוונת הקדוש ברוך הוא בפעל הזה לכלות פושעי ישראל [illegible] אלא [illegible] הנוצרי' הבאים מארץ המערב [illegible] ולא כמו שחשבו המפרשים :

שבאופן זה היה חרב גוג איש ברעהו בהיות' לוחמים כנגד הנוצרים ועליהם אמר אל ארץ משובבת מחרב מקובצת מעמים רבים שהעמים רבים הם גויי הנוצרים ועליהם אמר אל עם מאוסף הגוים וכמו שיתבאר ואין ספק אצלי שהאומה הזאת גוג ארץ המגוג היתה מתחילה עצומה בגבורותיה מטלת אימה רבה על כל שכניה ואולי שלכן נקראת מגוג מלשון והגבעות תתמוגגנה וגם נמוגו כל יושבי הארץ מפניהם ולזה אמר הנני אליך גוג נשיא ראש משך ותובל רוצה לומר אני אסבב סבות לשאנקם ממך גוג והתבונן אומרו נשיא ראש משך ותובל ולא אמר נשיא משך ותובל לפי שמשך ותובל כבר יצאו משם ונעתקו לעמים אחרים שהם עתה מכלל הנוצרים ולכן אין עתה גוג נשיא למשך ותובל אבל היה נשיא בתחילה לראשי משך ותובל בהתחלתם קודם שיצאו מהארץ ההיא ואמר ושובבתיך ונתתי חחים בלחייך להגיד שיעיר לבבו ורצונו לבוא בחיל גדול על הנוצרים שיעלו על ארץ ישראל וכאילו עליית הנוצרים שסבב השם יהיו החחים להמשיך ולהביא את גוג ומגוג שמה וכמוהו בדברי דבורה לברק לך ומשכת בהר תבור וגומר ומשכתי אליך אל נחל קישון את סיסרא וגומר [illegible] בהר תבור [illegible] סיסרא וכל המונו [illegible] ולא יהיה [illegible] גוג [illegible] על ארץ ישראל מפני הנוצרים אשר [illegible] סוסים ופרשים לבושי מכלול כלם קהל רב צנה ומגן תופשי חרבות כלם כלומר שהיו רבים [illegible] וכגבורים

רש"י

והרצפה אל כתף השערים · גובה שערי החצר היה מפסיק העלייה שלא היתה מסבבת כל החצר והיא לכתפות השער מזה ומזה כנגד גובה השערי׳: הרצפה התחתונה · נשתנית תיבה זו מכל תחתונה שבמקרא שבכל מקום הטעם בנ"ון וזה בתי"ו למלכו שאין תחתונה זו רצפה שתחת אחרת אלא רצפה אחת היא ותחתיתה של רצפה היה לעומת גובה השער וה"א של תחתונה כה"א של ביתה וכה"א עזרתה ושל אלאת שהן יתירות: וימד רחב · אלל עזרת נשים: מלפני השער התחתונה · זה השער המפורש למעלה: לפני החצר הפנימי עד עזרת ישראל: הקדי׳ והצפון · לשתי רוחותיה אלה מאה: מדד ארכו ורחבו׳ כמדת שער הקדים כך מפורש בענין: חמשים אמה ארכו גובהו: ורחב חמש ועשרים מגג התא לגגו: ואילמיו לפניה׳ · ואולם השער לפני המעלות קוד׳ שיכנס לאול׳ היה עולה במעלו׳: ושער לחצר הפנימי · לעזרת ישראל: נגד השער · החלונה מכוונים: וימד השער · התחתון עד העליון מאה אמה הוא רחב אלל עזרת נשים: ויוליכני דרך הדרום·לחצר החלונה:כהחלונות האלה · דרש רבי תנחומא כ"א יתירה זו לשון כהה חלונו׳ כהות רחבות מבחוץ וצרות מבפנים לומר לא לאורה אני צריך שכל חלונות העשויות להכנים אורה צרות מבחוץ ומרחיבו׳ מבפנים: עולותיו · כמו מעלותיו: אל אליו · על ראש האיל היה דקל מצוייר: וימד את השער הדרו׳ של חצר הפנימי: ואילמות · ארב"ון בלע"ז סבי׳ סביב הכותל היה עשוי אולמים אולמי׳ נכנסין בעוביו ואילמו׳ הללו היו מבפני׳ כי התאים היו מבחוץ ושש׳ תאי׳ ומתליהם וס"ו אמות של רחב השער עולים לשמונים ואחת אמה וכל החצר הפנימי אינו אלא מאה על מאה כמו שמפורש בענין:ואילמיו אל החצר החצונ׳· אולמו של שער הפנימי לא היה לצד פנים כמו שהיה אולמו של שער החצונה אלא מבחוץ היה בולט: אורך

והרצפה אל כתף השערים
לעמת ארך השערים הרצפה התחתונה:
וימד רחב מלפני השער התחתונה
לפני החצר הפנימי מחוץ מאה אמה
כ הקדים והצפון: והשער אשר פניו
דרך הצפון לחצר החיצונה מדד
ארכו ורחבו: ותאו שלושה מפו
ושלשה מפו ואלו ואלמו היה
כמדת השער הראשון חמשים אמה
ארכו ורחב חמש ועשרים באמה:
וחלונו ואילמו ותמרו כמדת השער
אשר פניו דרך הקדים ובמעלות
שבע יעלו־בו ואילמו לפניהם:
ושער לחצר הפנימי נגד השער
לצפון ולקדים וימד משער אל־
שער מאה אמה: ויולכני דרך
הדרום והנה־שער דרך הדרום
ומדד אילו ואילמו כמדות האלה:
כה וחלונים לו ולאילמו סביב סביב
כהחלנות האלה חמשים אמה ארך
ורחב חמש ועשרים אמה: ומעלות
שבעה עלותו ואלמו לפניהם
ותמרים לו אחד מפו ואחד מפו אל־
אילו: ושער לחצר הפנימי דרך
הדרום וימד משער אל־השער דרך
הדרום מאה אמות: ויביאני אל־
חצר הפנימי בשער הדרום וימד
את־השער הדרום כמדות האלה:
ותאו ואלו ואלמו כמדות האלה
וחלונות לו ולאלמו סביב סביב
חמשים אמה ארך ורחב עשרים
ל וחמש אמות: ואלמות סביב
סביב ארך חמש ועשרים אמה
ורחב חמש אמות: ואלמו אל־
חצר החיצונה ותמרים אל־אילו
ומעלות

ורצפתא לעיברא דתרעיא לקביל אורכא דתרעיתא ריצפתא ארעיתא: ומשח פותיא מן קדם תרעא מציעאה דקדם דרתא גויתא מברא מאה אמין למדינחא ולצפונא: ותרעא דפתיח לאורח צפונא לדרתא בריתא משח אורכיה ופותיה: ותוהי תלתא מכא ותלתא מכא ואלוהי ואולמוהי הוית כמשחת תרעא קדמאה חמשין אמין אורכיה ופותיא עשרין וחמש אמין: וכווהי ואולמוהי וכותרתיה כמשחת תרעא דפתיח לאורח מדינחא ובדרגין שבעא סלקין ביה ואולמוהי קדמיהון: ותרעא לדרתא גויתא לקביל תרעא דפתיח לציפונא ולמדינחא ומשח מתרע לתרע מאה אמין: ואובלני באורח דרומא והא תרעא חד פתיח לאורח דרומא ומשח אלוהי ואולמוהי כמשחתא האילין: וכווין ליה ולאולמוהי סחור סחור כבוויא האילין חמשין אמין אורכא ופותיא עשרין וחמש אמין: ודרגין שבעא דרגוהי ואולמוהי קדמיהון וכותרן ליה חדא מכא וחדא מכא על אלוהי: ותרעא דדרתא גויתא באורח דרומא ומשח מתרע לתרע באורח דרומא מאה אמין: ואעלני לדרתא גויתא בתרע דרומא ומשח ית תרע דרומא כמשחתא האילין: ותווהי ואלוהי ואולמוהי כמשחתא האילין וכווין ליה ולאולמוהי סחור סחור חמשין אמין אורכא ופותיא עסרין וחמש אמין: ואולמיא סחור סחור אורכא עסרין וחמש אמין ופותיא חמש אמין: ואולמוהי לדרתא בריתא וכותרן על אלוהי ודרגן

רדק

והרצפה אל כתף השערים · והרצפה שעליה הלשכות היתה עשויה בעבר השערים מזה ומזה פירוש כתף לד ועבר כמו ולכתף השנית: לעומת אורך השערים · כמו שאמר שהיה אורך כל השערים חמשים אמה ובזה כלל מדת אורך ורחב השערים כמו שכתוב למעלה בשער הבית חמשים ארכו ועשרים וחמש רחבו כמו שפירשנו למעלה הרצפה התחתונה עליה אמר שהיתה בנויה על כתף השערים: וימד רחב מלפני השער התחתונה · כמו התחתון והה"א נוספת לפיכך המלה היא מלעיל הטעם בתי"ו כי שער הוא לשון זכר וקרא תחתונה שער החצר החיצונה הזו שהיא עזרת נשים לפי שהיא תחתונה כנגד שער החצר הפנימי שהוא עזרת ישראל כי עזרת ישראל גבוהה מעזר׳ נשים כי ההר היה משופע ועול׳ והרי אמר הנה כי בשבע מעלות יעלו בו ומדד הרוחב שהיה בין שער זה לשער החצר הפנימי מאה אמה מחוץ החצר הפנימי כלומר המד׳ היתה מחוץ לא עם השער הפנימי לפיכך אמר לפני החצר הפנימי כלומר עד לפני החצר: הקדי׳ והצפון · זו המדה היתה למזרח ולצפון: והשער · אמר שמדד גם כן אורך ורוחב של שער הצפוני של עזר׳ נשים: ותאו · כל אילו ותאו וחלונו׳ ואילמו חסרי׳ יו"ד הרבוי בכתו׳: שלשה מפו ושלשה מפו · שניהם כתובים בוי"ו: כמדת השער הראשון · הוא שער הר הבית כמו שפירשנו למעלה כי מדת ארכו חמשים אמה ורחבו עשרי׳ וחמש אמה: וחלונו · ובמעלות שבע יעלו בו · בשבעה מעלות יעלו מעזרת נשים לעזרת ישרא׳ ובנו בו על השער ובבנין בית שני שנינו במסכ׳ מדו׳ ט"ו מעלו׳ עולות מתוכם לעזרת ישראל כנגד ט"ו שיר המעלו׳ שבתילים שעליהם הלוים עומדים בשיר: ואילמו לפניהם · לפני המעלות היו אילמו כי קודם שיכנס לאילמים היה עולה במעלות: ושער לחצר הפנימי · אמר כי שער עזרת ישראל שהוא חצר הפנימי היה כנגד השער רוצה לומר השער החיצון של עזרת נשים לצפון ולקדים היו זה כנגד זה והיו מאה אמה מזה לזה כמו שאמרנו למעלה: ויוליכני · בעזר׳ נשים הוליכו לדרך הדרום ומבואר הוא:וחלונים· כהחלונות האלה · עם ה"א הידיעה כמו להגדול אשר בא אליו בהשמים חסדך כהיום הזה והדומים להם ויש בו דרש כהחלונות כהה חלונות כלומר חלונות כהות צרות מבפנים ורחבות מבחוץ כלומר לא לאורה אני צריך: ומעלות שבעה עולותיו · כמו מעלותיו כלומר במעלות שבעה היו עולים גם כן בשער הדרום מעזרת נשים לעזרת ישראל: ותמורים לו · פירשנוהו: אחד מפו ואחד מפו · שניהם כתובים בוי"ו: ושער לחצר הפנימי · הוא עזרת ישראל כמו שפירשנו: ויביאני · אל השער הדרום כמו הדרומי ובא הסמיכות עם ה"א הידיע׳ כמו הלעג השאננים הממלכות הארץ והדומים להם: ותאו · מבואר הוא: ואלמות סביב סביב · היו אלמות בנויות סביב הקיר או בחלל הקיר: ארך חמש ועשרים אמה · בין כלם היו מחזקות בארך הקיר חמש ועשרים: ורוחב חמש אמות · כל אחד רוחב חללו חמש אמות וזה לא זכר בחצר החיצונה:ואילמו אל חצר החיצונה אמר כי אילמיו של חצר הפנימי היו בולטים אל החצר החיצונה לא כמו שהיה בחצר החיצונ׳ שהיא עזרת נשים שאיליו ואילמיו מבפני׳:

ומעלות

דרך הצפון ו׳ בקריא׳ וסימ׳ והשער אשר פניו דרך הצפון · פני דרך הצפון : והלשכה אשר פניה : ופתח הצלע למנה: ויוציאני אל החצר החיצונה ודרך לפניהם: מדד ה׳ בקריא׳ וסימ׳ מי מדד בשעלו מים ושמים בזרת תכן · והשער אשר פניו · מדד רוח הקדים בקנה המדה · מדד רוח הצפון חמש מאות · את רוח הדרום מדד · סב אל רוח הים מדד : דרך הדרום ז׳ בקריא׳ וסימ׳ ויולכני דרך הדרום ב׳ בפסוק · ושער לחצר הפנימי ב׳ בפסוק : וידבר אלי זה הלשכה · ופניהם דרך הדרום אחד · ובפתחי הלשכות : אמות ו׳ס"פ בבגיינה וסי׳ ארך השער שלש עשרה · ושער לחצר הפנימי דרך הדרום · ותאו ואיליו ואילמיו במדו׳ האלה קרמא דעגינא · ואלמות סביב סביב · ובא לפנימה וימד איל הפתח · אל פני ארך אמות המאה :

מנחה גדולה

ונכבדים במלבושיהם ובכלי מלחמתם שהם לא יבאו למלחמה כבני כושיים שאין להם חרב וחנית אבל גוג ומגוג עם היותם קהל רב כולם יהיו לבושי מכלול לכול׳ יהיו צנה ומגן ביד אחת תופשי חרבות ביד האחרת וזכר שיבאו עמו בחברתו אומות אחרות שהם אנשי פרס וכוש ופוט ואמר בהם כולם מגן וכובע להגיד שעם היות מנהג הכושים לבוא למלחמותם מבלי כלי מלחמה כי אם מחבבי השדה הנה או בסבת בואם עם גוג ומגוג כולם ישאו בידיהם מגן וכובע בראשם והוא אומרו אתם רוצה לומר שלהיותם אתם עם גוג ומגוג יבאו כן במגן וכובע וכן גומר וכל אגפיה רוצה לומר עדת גומר וכל חיילותיה וכן בית תוגרמה ירכתי צפון יבאו עם גוג וכבר זכר יוסף בן גוריון שהם עשר משפחות מבית תוגרמה ומפני שממשפחות תוגרמה יש מהם שאינם בירכתי צפון והם הטורקו"ש שהם סובבי ארץ יון ומושלים בה היום שגם הם מכלל התוגרמה כמו שזכר לכן כדי להוציא אותם מכלל הבאי׳ עם גוג אמר בית תורגמ׳ ירכתי צפון רוצה לומר אותם שהם בירכתי צפון ובכלל אמר כנגד גוג עמים רבים · אתך ופללו היה השם מוכיח ומועד את גוג הכון והכן לך אתה וכל קהלך רוצה לומר אל תקל בעיניך המלחמה הזאת אבל התיצב והכן לך בשמירה רבה וכן כל קהלך הנקהלים עליך והיית להם למשמר כי שמירת החיל מוטל על ראש הצבא ונתן הסבה בצורך ההכנה והשמיר׳ הזאת בעמיו וקהלותיו באומרו מימים רבים תפקד באחרית השנים רוצה לומר אילו היית מלומד מלחמה לא היית צריך לזווחך על זה אבל אתה לא קרבת למלחמה זה ימים רבים ולהגדיך בלתי מלמודי׳ בה ולכן תהיה כפילתם קרובה כי מימים רבים שלא נלחמת תפקד לזאת המלחמ׳ ובאחרית השנים תבוא להלחם בה : ואמר לא תחשוב שתהיה המלחמה הזאת בארצך אשר בטחת בה כי אתה באחרית שנות הגלות תבא אל ארץ מסובבת שהוא מלשון ושובבתיך רוצה לומר שהקב"ה הסכימה להביא עליה כל העמים תופשי חרב והיא מקובצת מעמי׳ רבים שהם הנוצרים שנקבצו עמים רבים מהם על הרי ישראל אותם ,ההרים שהיו לחרבה תמיד פעם משלו בהם הרומיים ופעם הישמעאלים ופעם אחרת משלו בה בני אדום אחריהם ואחר כך הישמעאלים לכבוה מידם ועתה היא מעמים הוצאה רוצה לומר שהנוצרים הוציאו אותה מידי הישמעאלים שהיו מושלים בה וישבו לבטח כולם אותם הנוצרים שלכדוה היו יושבים לבטח עליה ומפני זה תעלה אתה גוג ומגוג כמו השואה שתבוא פתאום ולרוב המונך תהיה כענן לכסות את הארץ ולפי שהנוצרי׳ אחרי כיבושם את הארץ ישבו לבטח ימים אחדים עליה וחז"ל אמרו שיהיו תשעה חדשים וכמו שאמרו עתידה מלכות הרשעה שתתפשט בעולם תשעה חדשים שנאמר לכן אתנם עד עת יולדה ילדה לכן אמר על גוג והיה ביום ההוא יעלו דברים על לבבך וחשבת מחשבת רעה ר"ל שתהיה רעה לך והיא שתאמר אעלה על ארץ פרזות רוצה לומר אין במלחמה זאת סכנה כי לא אלחם על עיר מבצר ובית מקדש מלך ולא עם עם חזק מלומד מלחמה אבל אעלה על ערי פרזות שאין להם חומה והן נכבשות מאיליהן ואבוא על אנשים שקטים לבטח באין חומה ובריח ודלתים אין להם שהם הנוצרים באופן שלא יהיה טורח גדול בהחרימם אלא לשלול שלל ולבוז בז ולהשיב ידך על חרבות ארץ ישראל שהם עתה נושבות מהנוצרים שהוא עם מאוסף מגוים מתחלפים שנאספו לבא בארץ ההיא ואחר שכבשוה עשו בה מקנה וקנין מאשר גזלו והם יושבים על טבור הארץ שהיא ארץ ישראל אמצע העולם כאמרך שאיך ישבו הפחותים ההם על

טבור

רדק

ומעלות שמונה מעלו · בשמונה מעלות היו עולין מעזרת ישר' לעזרת הכהנים ובבנין בית שני לא היו אלא ג' מעלות: ויביאני · דרך הקדים · כן הביאו בג' הרוחות וכמו זה כן זה יהיה מבואר: ולשכה ופתחה באילים השערים · כמו באילי השערים ובא במיבות עם הם"ס כמו אילים אמר סיגים כסף והדומים להם ואמר כי ברוח הצפון ראה לשכה והיא פתוחה באילי השערים כי לרוח צפון לצפונו של מזבח היה שחיטת הקדשים והפשטם ונתוח' כמו שאמר בתורה צפונה לפני יי': שם ידיחו את העולה · כמו שכתוב וקרבו וכרעיו ירחץ במים ועל שלחנות של שיש היו מדיחין אותם: ובאולם השער · מפו · הראשון בוי"ו והשני בה"א: לשחוט אליהם · כמו עליהם וכן ואל ההרים לא אכל והדומים להם רבים: העולה והחטאת והאשם · כמו שכתוב בתורה במקום אשר תשחט העול' תשח' החטאת וכן אמר במקום אשר ישחטו' את העולה ישחטו את החטאת והיה כן שלא לפרסם החוטאים: ואל הכתף מחוצה לעולה · בסגול כמו מעלה כלומר מחוץ למעלות שזכר: השער הצפונה · כמו השער הדרו' שפירשנו: ארבעה אליהם ישחטו · כמו עליהם · וארבעה שלחנות לעולה · זכר העולה לפי שהית' תמיד וגם כן היו להניח עליהם כל כלי שאר הזבחי' כמו שאמר בסוף הפסוק והזבח: אליהם ויניחו את הכלי' · הוי"ו נוספת כוי"ו וישא אברהם את עיניו ואיה וענה והדומי' לו כמו שכתבנו בספ' מכלול בחלק הדקדוק · ממנו אמר כי על ארבעה שלחנות אלה היו מניחים הכלים אשר ישחטו בהם העולה ואת הזבחים והם הסכינים אשר ישחטו בהם והמזרקות אשר יקבלו בהם את הדם: והשפתי' טפח אחד מוכנים בבית סביב סביב · כלי ששופתים עליו הקדירות והיא שפיתת שתי קדירות לפיכך נקרא בלשון שני' ויונתן תרגם ועונקלין נפקין פשך חד קבעין בעמודי בית מטבחים מגו לאולמי' סחור סחור ועונקלין הם ווי ברזל קבועי' בעמודים ובכתלי' לתלות בהם וקורין עונקלי' בעי"ן או בא"לף אונקלי' ובאלה השפתים היו תולי' בהם הקרבנו' ומפשיטין אותם וכן שנינו במסכת מדות בית המטבחים היה לצפונו של מזבח ועליו שמונה עמודי' ננסין ורביעית של ארז על גביהם ואונקלי' של ברזל קבועי' בהן וג' סדרים היה לכל אחד ואחד שבה' תולין ומפשיטין על שלחנות של שיש שבין העמודים: ואל השלחנות בשר הקרבן · בהעמדת קמץ הק"וף בגעי' ורפיון הבי"ת מפני שסוא הרי"ש נע מפני העמדת הקמץ לפיכך נרפתה הבי"ת ור' יונה כתבו בחטיפת הק"וף ורפיות הבי"ת: ומחוצה לשער הפנימי לשכו' שרים · שער הפנימי של עזרת ישראל היה מחוץ לו כלו' בחלל החצר הפנימית לשכות הלוים המשוררים וכן תרג' יונתן לשכות ליואי: אשר אל כתף שער הצפון ופניהם דרך הדרו' · והיו אל כתף שער הצפון ופני הלשכות היו דרך הדרום כלומר פתחיהם לדרום וכתף השער קורא מה שאחורי השער כמו שפירשנו:

ומעלות שמונה מעלו: ויביאני אל-
החצר הפנימי דרך הקדים וימד את-
השער כמדות האלה: ותאו ואלו
ואלמו כמדות האלה וחלונות לו
ולאלמו סביב סביב ארך חמשים
אמה ורחב חמש ועשרים אמה:
ואלמו לחצר החיצונה ותמרים אל-
אילו מפו ומפו ושמנה מעלות
מעלו: לה ויביאני אל-שער הצפון
ומדד כמדות האלה: תאו אלו
ואלמו וחלונות לו סביב סביב
ארך חמשים אמה ורחב חמש
ועשרים אמה: ואילו לחצר
החיצונה ותמרים אל-אילו מפו
ומפו ושמנה מעלות מעלו:
ולשכה ופתחה באילים השערים
שם ידיחו את-העלה: ובאלם
השער שנים שלחנות מפו ושנים
שלחנות מפה לשחוט אליהם העלה
והחטאת והאשם: ואל-הכתף
מחוצה לעולה לפתח השער
מ הצפונה שנים שלחנות ואל-הכתף
האחרת אשר לאלם השער שנים
שלחנות: ארבעה שלחנות מפה
וארבעה שלחנות מפה לכתף
השער שמונה שלחנות אליהם
ישחטו: וארבעה שלחנות לעולה
אבני גזית ארך אמה אחת וחצי
ורחב אמה אחת וחצי וגבה אמה
אחת אליהם ויניחו את-הכלים
אשר ישחטו את-העולה בם
והזבח: והשפתים טפח אחד
מוכנים בבית סביב סביב ואל-
השלחנות בשר הקרבן: ומחוצה
לשער הפנימי לשכות שרים
בחצר הפנימי אשר אל-כתף שער
הצפון ופניהם דרך הדרום
אחד

תרגום

ודרגן תמניא דרגוהי: ואעלני לדרתא גויתא באורח מדינחא ומשח ית תרעא כמשחתא האילין: ותווהי ואילוהי ואולמוהי כמשחתא האילין וכוין ליה ולאולמוהי סחור סחור אורכא חמשין אמין ופותיא עשרין וחמש אמין: ואולמוהי לדרתא בריתא וכותרן על אלוהי מיכא ומיכא ותמניא דרגין דרגוהי: ואעלני לתרע צפונא ומשח כמשחתא האילין: תווהי אלוהי ואולמוהי וכוין ליה סחור סחור אורכא חמשין אמין ופותיא עשרין וחמש אמין: ואלוהי לדרתא בריתא וכותרין על אלוהי מיכא ומיכא ותמניא דרגין דרגוהי: ולישכתא ופיתחה באיליא דתרעיא תמן מתקנין ית עלתא: ובאולמא דתרעא תרין פתורין מיכא ותרין פתורין מיכא למיכס עליהון עלתא חטאתא ואשמא: ולעיברא דמיברא למסקנא במעלנא דתרע ציפונא תרין פתורין ולעיברא אוחרנא דלאולמא דתרעא תרין פתורין: ארבעא פתורין מיכא וארבעא פתורין מיכא לעברא דתרעא תמניא פתורין ביניהון נכיסין: וארבעא פתורין לעלתא באבני גזית אורכא אמתא חדא ופלגא ופותיא אמתא חדא ופלגא ורומיה אמתא חדא עליהון ויחתון ית מניא דיכסון ית עלתא ברהון ונכסת קודשיא: ועונקלין נפקין פשך חד קביעין בעמודי בית מטבחיא כגיו לאולמיא סחור סחור ועל פתוריא בשר קורבניא: ומברא לתרעא גואה לישכת ליואי בדרתא גויתא דילעבר תרע ציפונא ואפיהון לאורח דרומא חד

רשי

אורך חמשים אמה · גבהו חמשים אמה: ואיליו לחצר החצונ' · אשיספו"יארקהש בלע"ז · אולם השער קרוי אילים כאן: ולשכה · היתה אצל שער הצפוני בעזרת ישראל: ופתחה · של לשכה אל אילי השער לנגד השער: באילים השערים · יש בפרשה פסוקים קורין לכתפות השער אילים מייני"לש בלע"ז: שם ידיחו את העולה · הנשחטת בצפון ידיחו את העולה ירחצו את הקרביים: ובאולם השער הצפוני: שנים שלחנות · במזרחו ושתי' במערבו ואף על פי שהן היו משוכין אל תוך החצ' החצונה קדושתן כלפנים: ואל הכתף מחוצה · ואל עבר פתח האולם מחוצה לחלל האול' לתוך חללו של פתח של נגד עזרת ישראל: לעולה לפתח השער הצפונה · כשנכנס לתוך השער ועולה במעלות פתח העזרה: שני' שלחנות · לכתף הפתח למזרח או למערב: ואל כתף האחרת · אשר לפתח האולם שנים שלחנות: אליהם ויניחו את הכלים · עליהם מניחין הסכינין והמזרקות שמקבלין בהם את הדם שיהו מוכנים לשוחטים שם קדשי קדשים בצפון: והשפתים טופח אחד · אונקליות של ברזל קבועין בעמודי ננסין שבבית המטבחים בצפון לתלו' ולהפשיט בהם את הקדשי' הוא ששנינו בפסחים אונקליות של ברזל היו קבועין בעמודים ובכתלים שבהן תולין ומפשיטין וכן ת"י ועונקלין נפקין פשך חד: מוכני' בבית · קבועים בתוך חלל העזרה בבית לגיו: ומחוצה לשער הפנימי · מחוץ לחלל אולם השער לתוך אויר חצר הפנימי כמו שמפורש במקרא בסופו: לשכו' שרים · לשכות לוים משוררי': ופניהם דרך הדרום · פתחם לנגד דרו':
אחד

מסורה

שמונה ג' מ"ל בנביאים וסימ' ויעבדו בני ישראל את עגלון · בשנת שמונה עשרה לנבוכד נצר תנינא דפסוק דירמיה · ומעלות שמונה מעלו · וכל ר"ה דכוו' מ"ל: תאיו אליו חד מן ו' זוגין מן ג' בענין קדמא ותניינ' נסיב וי"ו ותליתא קרחי וסימ' וסאתים שערים: ויאמר · וסאתים שערים ויצא העם · סאתים שערים ויהי כדבר · ושמחת עולם ופדויי יי' · ושמחת עולם ששון ושמחה ישיגון · שמחת עולם תחת בשתכם · וסער מתחולל הנה סערת י · וסער גדול כה אמר יי' · סער מתגורר הנה סערת בתרא · ואתה אל תירא עבדי יעקב: ואתה אל תירא עבדי יעקב · אתה אל תירא עבדי יעקב · ותאיו ואיליו ואלמיו · ותאיו ואיליו ואילמיו · תאיו איליו ואילמיו · והאר פניך אלהים השיבנו · והאר פניך אלהים צבאות השיבנו · האר פניך יי' אלהים צבאות השיבנו: מפה י"א כתיב ה' בצורת הבית וסי' ותא חשער דרך הקדים ג' בפסוק קדמאה ותנינא ותליתא · וגבול לפני התאות קדמאה דפסוק · ושנים שלחנות · ארבעה שלחנות מפה ב' בפסוק · ויביאני אל אלם הבית ב' בפסוק קדמאה דפסוק ותנינא · ועמודים אל האלים ב' בפסוק: שרים ח' בלישנא וסימ' נמסר בשמואל חלק ב' סימן י"ט:

אחד

מנחה גדולה

שבור הארץ כבי לבל הארצות ולפי שגוג ומגוג שמו מגמת' בשלל ובבזה ולא כאשור וע"לם שנזכרו למעלה שיבאו לעשות מלחמה לנקום את נקמת מצרים אחיהם מהרעה אשר יעשו בה הכופרים ולהציל את הארץ הקדושה מידי ערלים אבל גוג ומגוג שלא היה כוונתו כי אם לשלול שלל ולבוז בז לכן אומר הנה כמלעיג עליהם שבא ודדן סוחרי תרשיש וכל כפיריה יאמרו לך כמתמיהים ממך הלשלול שלל בא אתה הלבוז בז הקהלת קהליך כי הנה יאמרו זה הסוחרים כאילו הם באו שמה לקנות מגוג ומגוג זמן השלל והבזה אשר היתה מחשבתו שיקח מהנוכרי' ולא יהיה כן כי יפלו גוג ומגוג חללים כדומן על פני האדמה ולכן יתמהו הסוחרים ממעלהם ומפני זה צוה השם לנביא שינבא ויגיד למה זה חשב השם כך על גוג ומגוג והוא אומרו הנבא בן אדם ואמרת אל גוג כה אמר ה' הגבור והנורא שאין שכחה לפני כסא כבודו הלא ביום ההוא בשבת עמי לבטח תדע רוצה לומר זכור תזכור ותדע מזמן סנחריב כאשר היה יושב עמי ישראל לבטח בארצי ותדע גם כן שאז אתה גוג באת ממקומך מירכתי צפון אתה ועמים רבי' מחיילי מלך אשור כולם רוכבי סוסים קהל גדול וחיל רב ותדע שעלית על מי ישראל כענן לכסות הארץ וכל זה הוא ספור מה שהיה בזמן גלות השבטים והיה תכלי' זה המאמר באחרית הימים תהיה והביאותיך על ארצי למען דעת הגוים אותי רוצה לומר כמו שבאת בימים ההם להחריב ולגלות לשבטי ישראל כן תהיה עתה באחרית הימים שאביא אותך על ארצי כדי שידעו הגוים אותי בהעניש' אותך על מעשיך וזה שאמר מיד כה אמר ה' האתה הוא אשר דברתי בימים קדמונים רוצה לומר הלא ידעת שאתה הוא אשר דברתי עליך בימים הקדמונים ביד עבדי הנביאי' הנבאים ויעדתי להביא אותך עליהם ר"ל להביא אותך פה להחריבך בעבורם ולנקום נקמתם ממך ואמר בימים ההם שנים כאילו אמ'

זה שנים רבות כי היו גוג ומגוג ממלכיו' מלך אשור והם גלו הראובני והגדי וחצי שבט המנשי שהיו מעבר לירדן ושאר השבטים שהיו בארץ ובמלכו' שומרון ולכן היה משפט האלקים שבהותה ארץ ששפכו דמי ישראל כמים ישפכו דמי חלליהם כמים הנגרים ארצה:

ובעל יפק דכון ז"ל כתב והיה ביום ההוא ביום בוא גוג על אדמת ישראל וגו' יר' שמחה גדולה תהיה אז כשיבא גוג על אדמת ישראל בנאם ה' אלי"ם שגזר כן ורוצה להטיב לישראל במה שינקום נקמתם ולזה וגזור שיבאו על אדמת ישראל להשקם שם מהם על מה שעשו שם לישראל כשנים קדמוניות והיא אומ' תעלה חמתי באפי ר"ל החמה שהיתה אצלי עליהם תעלה אז באפי' ובקנאתי היום הזה שאני עומד באש קנאתי ואינני מוציאו עדין לחוץ דברתי כעת אם לא ביום ההוא יהיה רעש וגו' ורעש ומפני דגי הים ועוף וגו' ואח"כ כל האדם אשר על פני האדמה כי החיים הבלתי מדברי' יהיו המרגישי' בענין יותר מהאדם המדבר והכונה הוא להגזים בענין עד שהבלתי מרגישי' כ"כ ירגישו אז יותר מהמרגישי' תמיד בצרות · וקראתי עליו לכל הרי חרב יר' בכל מקום שילך גוג יומת שם כאילו אפי' ההרים בעצמם הם חרב להורגם ובזה יובן אומ' ביפתח ויקבר בערי גלעד והטעימהו · ונשפטתי אתו וגו' והתגדלתי וגו' יר' וזה יהיה תכלי' גזרתי שיבא גוג שמה וידעו כי אני ה' הבור' שמים וארץ וכל צבאם אשר הם קיימי' בסבת היות ישראל שומרים את התורה: ואתה בן אדם יר' הנה אז ירעשו כל האדם אשר על פני האדמה וכעת הנביא עליהם אתה שאתה ג"כ בן אדם אלא שאתה מן המובחרי' שבהם ואמרת כה אמ' ה' אלי"ם הנני אליך גוג נשיא כו' יר' נשיא ראש משך ונשיא ראש תובל · ושובבתיך ושמתיך אשר לפרשו כפי משז"ל בעמלק שפסע חמש עממין ובא ועשה מלחמה עם ישראל וכמו

כן

רש"י

אחד אל כתף שער הקדים · לשכה אחת אל כתף שער הקדי' : פני דרך הצפון · ופתחה לצד צפון : לכהנים · משרתי הבית כמדומה הם הלוים המשוררים : וימד את החצר · אל עזרת ישראל לפני האולם וההיכל : אל אולם הבית · אולם ההיכל : וימד אל אולם · כמו איל אולם עובי כתפות הפתח הרוחב את המזרח מדד מן המזרח למערב · והכ"י הכו"תב מלא"חי כפי"רושים אחר"י כמ"ו שהעת"קתי ורוחב השער ג' אמות מפה וגו' הוא עובי האיל הצפוני בתוך חלל הפת' למערב וכן עובי האיל הדרומי לתוך חלל האולם למערב ואע"פי שכך שנינו כותל אולם חמש ואולם אחת עשרה של לעתיד לבא אינו אלא שלש אלא שבאולם בית שני כו' : חמש אמות · ואף של בית שני היה כן שכן שנינו כותל אולם חמש ואולם אחת עשרה אלא שבאולם בית שני לא היו כתפו' לפתח לצפון ולדרום שהיה רחב הפתח עשרים אמה כרחב האולם וכאן כתוב ורחב השע' שלש אמו' מפה ושלש אמות מפה ואי"כי יוד"ע לגד"ד פי"רו' אלא ברוחב כתפות הפתח שלש אמות סותמין חלל הפתח מכאן ושלש אמו' מכאן : אורך האולם עשרי' אמה · כנגד רחב ההיכל : ורוחב עשתי עשרה · מן המזרח למערב : ובמעלו' אש' יעלו אליו · ובמעלות היא הדרך אשר בהם יעלו אליו כמו ששנינו בין האולם ולמזבח עשרים ושתים אמה ושתי' עשרה מעלות היו שם רום מעלה חצי אמה : ועמודים אל האילים · תחת יכין ובועז שהיו במקדש ראשו' : שש אמו' רחב · הוא עובי כותל ההיכל שבין ההיכל לאולם : רחב האהל · רחב האולם שהוא ברחבו של אולם ובאורכו של היכל : בפירו'שים אחר'ים רחב האהל אהלו של פתח : וכתפו' הפתח חמש אמו' · שהיכל רחבו כ' אמה ורחב הפתח י' נמצאו כתפותיו מפה ומפה של חמש חמש : ובא לפנימה · אל המחיצה המפסקת בין ההיכל לקדש הקדשי' : וימד איל הפתח · עוביו שתי' אמו' אין זה שוה לאמ'טרקסין : והפתח שש אמות · איני יכול לפרשו אלא לגבהו : אל פני ההיכל · על פני רחבו של היכל : את קיר הבית כותל מערבי : ורחב הצלע · אפנד"ין בלע"ז התא של אחריו ארבע אמות חללו ושל בית שני היה שש ועל כרחך בית זה לעתיד לבא שהרי בבית שני לא היתה חומה מפסק' לבית קדשי הקדשי' : צלע אל צלע · תא אל תא ותא על תא : שלש ושלשי' פעמי' · ובבית שני היו שלשי' ושמונ' חמש עשרה בצפון וט"ו בדרום חמשה על חמשה וחמש' על גביה' ושמונה במערב הוא יציע הוא תא ואו' אני שהתאי' שבצפון ובדרום כך סדרן שכל אחד ואח' ארכו י"ב אמה הרי ס' אמה לחמש תאי' וה' כתלי' של ה' ה' אמה הרי פ"ה ורחב ה' אמות של המוכה פירכסת כ' אמה של אורך הכותל וכן לדרום ושבמערב אחד ע"ג אחד ושלישי על גביהן ואורכן על גביהן כ' אמה כנגד רחב בית קדשי הקדשי' הרי י"א בכל סדר וכן ת"י חד עשר בסידרא : ובאות

רד"ק

אחד אל כתף שער הקדים · אמר ולשכה אחת היתה אל כתף שער הקדים : פני דרך הצפון · כלומר פתוחה לצד צפון ואמר אחד לשון זכר על הלשכה והיא לשון נקבה כי הלשכה בית ובית הוא לשון זכר : וידבר אלי זה הלשכה אשר פניה דרך הדרום · לשכה אחרת היתה שם ואם לא זכרה שהיו פניה דרך הדרום לצד לשכות הלוים שזכר כי אותם היו ללוים וזו לכהנים : והלשכה · לשכה הנזכרת אשר פני' דרך הצפון : המה בני צדוק · זכר צדוק כי הו' היה כהן גדול תחילה בבית שבנה שלמה כמו שכתו' וימליכו שנית לשלמה בן דוד לנגיד ולצדוק לכהן והוא היה מבני אלעזר הכהן ולפנחס בנו ולזרעו נתנה ברית הכהונה ואשר היו מבני איתמר ירדו מתעלות הכהונה בקללות עלי : וימד את החצר אורך מאה אמה ורחב מאה אמה מרובעת · זה לא היה בבית שני כי אורך עזרת ישראל היה מאה ושלשים וחמש על רוחב אחת עשרה וכן עזרת הכהנים : והמזבח לפני הבית · אמר ומדד גם כן המזבח שהיה לפני הבית ולא זכר מדתו ועוד לא יזכרנו : ויביאני אל אולם הבי' · הוא אולם ההיכל : וימד אל אולם · אל חסר יו"ד אמר כי מדד אילי האולם אש' על פתחו מפה ומפה והיה כל אחד חמש אמות : מפה · שניהם בה"א : ורחב השער שלש אמות מפו ושלש אמות מפו · שניהם בוי"ו ואמר כי רוחב שער האולם היה כדי שנשאר לו כתף אחר השער ג' אמות מן הצפון ושלש אמות מן הדרום נמצא רוחב השער ארבע עשרה אמות כי אורך האולם היה עשרי' אמה טול מהם שש לכתפות השער ג' מכאן וג' מכאן נמצא רחבו של שער י"ד אמה ולבאר זה סמך לו: ארך האולם כ' אמה · ארכו כנגד רחבו של היכל : ורחב י"א · כן היה בבנין ב' שני כמו ששנינו במסכת מדות והאולם י"א אבל בבני' שלמ' היה כ' רחבו כארכו : ובמעלו' אשר יעלו עליו · וראיתיו מנדנד במעלות אשר יעלו עליו ולא זכר כמה ובבנין בית שני שנינו במסכת מדות ושנים עשר מעלות היו שם רום מעלה חצי אמה ושלחה חצי אמה : ועמודים אל האלי' אחד מפה ואחד מפה · אל האילים שזכר שהיו לאולם מפה ומפה אמ' כי שנים עמודי' ראה להם : מפה · שניהם כתיבין בה"א · ויביאני אל ההיכל וימד את האילים · אילי שער ההיכל והיו עשויין כמין כפה מלמעלה והיו רחבו של כל איל שש אמות : רחב האהל · רחב הכפה היה שש אמות והכפה קורא אהל ויונתן תרגם ופוריא דמשכנא : ורחב הפתח עשר אמות · רחב פתח ההיכל : וכתפות הפתח ה' אמות מפה וה' אמות מפה · הנה עשרים כי כן היה רחבו של היכל כמו שאמר ארכו ארבעים אמה ורחב עשרים אמה : מפו · שניהם כתובים בוי"ו : ובא לפנימה · לפני ולפנים אל הדביר : וימד אל הפתח שתים אמות · רוצה לומר שני אילי הפתח מזה ומזה כל אחד היה רחבו שתים אמות : והפתח שש אמות · עביו של פתח שש אמות וחברו שבע : וימד · אל פני ההיכל · כי כן היה רחבו של היכל עשרים אמה וכן היה הדביר שבנה שלמה וכן היה בבית שני : וימד קיר הבית שש אמות · כותל ההיכל : ורוחב הצלע' הצלע וכן צלע אל צלע והצלע הוא התא והוא היציע הנזכר בבנין שלמה ותרגם יונתן מחיצתא וכן תרגמו שם וענין בנין הצלעות הנה כמו שהוא שם אלא שהוא כפול במלו' שונות אלא שהיציע התחתונה אמר הנה ד' אמות ושם חמש אמות והצלעות האלו בג' כותלי הבית מחוץ מערב צפון ודרום וזהו סביב : והצלעות צלע אל צלע שלש ושלשים פעמים · אל כמו על כי זו על זו היו בנויות כמו שאומר במלכים שלש ושלשים

מקרא

אֶחָד אֶל־כֶּתֶף שַׁעַר הַקָּדִים פְּנֵי־דֶרֶךְ
הַצָּפוֹן׃ וַיְדַבֵּר אֵלַי זֹה הַלִּשְׁכָּה
אֲשֶׁר פָּנֶיהָ דֶּרֶךְ הַדָּרוֹם לַכֹּהֲנִים
כה שֹׁמְרֵי מִשְׁמֶרֶת הַבָּיִת׃ וְהַלִּשְׁכָּה
אֲשֶׁר פָּנֶיהָ דֶּרֶךְ הַצָּפוֹן לַכֹּהֲנִים
שֹׁמְרֵי מִשְׁמֶרֶת הַמִּזְבֵּחַ הֵמָּה בְנֵי־
צָדוֹק הַקְּרֵבִים מִבְּנֵי־לֵוִי אֶל־יְהֹוָה
לְשָׁרְתוֹ׃ וַיָּמָד אֶת־הֶחָצֵר אֹרֶךְ
מֵאָה אַמָּה וְרֹחַב מֵאָה אַמָּה מְרֻבָּעַת
וְהַמִּזְבֵּחַ לִפְנֵי הַבָּיִת׃ וַיְבִאֵנִי אֶל־
אֻלָם הַבַּיִת וַיָּמָד אֵל אֻלָם חָמֵשׁ
אַמּוֹת מִפֹּה וְחָמֵשׁ אַמּוֹת מִפֹּה וְרֹחַב
הַשַּׁעַר שָׁלֹשׁ אַמּוֹת מִפּוֹ וְשָׁלֹשׁ
אַמּוֹת מִפּוֹ׃ אֹרֶךְ הָאֻלָם עֶשְׂרִים
אַמָּה וְרֹחַב עַשְׁתֵּי עֶשְׂרֵה אַמָּה
וּבַמַּעֲלוֹת אֲשֶׁר יַעֲלוּ אֵלָיו וְעַמֻּדִים
אֶל־הָאֵילִים אֶחָד מִפֹּה וְאֶחָד מִפֹּה׃
א וַיְבִאֵנִי אֶל־הַהֵיכָל וַיָּמָד אֶת־הָאֵילִים
שֵׁשׁ־אַמּוֹת רֹחַב מִפּוֹ וְשֵׁשׁ־אַמּוֹת
רֹחַב־מִפֹּה רֹחַב הָאֹהֶל׃ וְרֹחַב הַפֶּתַח
עֶשֶׂר אַמּוֹת וְכִתְפוֹת הַפֶּתַח חָמֵשׁ
אַמּוֹת מִפּוֹ וְחָמֵשׁ אַמּוֹת מִפּוֹ וַיָּמָד
אָרְכּוֹ אַרְבָּעִים אַמָּה וְרֹחַב עֶשְׂרִים
אַמָּה׃ וּבָא לִפְנִימָה וַיָּמָד אֵיל־הַפֶּתַח
שְׁתַּיִם אַמּוֹת וְהַפֶּתַח שֵׁשׁ אַמּוֹת
וְרֹחַב הַפֶּתַח שֶׁבַע אַמּוֹת׃ וַיָּמָד
אֶת־אָרְכּוֹ עֶשְׂרִים אַמָּה וְרֹחַב
עֶשְׂרִים אַמָּה אֶל־פְּנֵי הַהֵיכָל וַיֹּאמֶר
ה אֵלַי זֶה קֹדֶשׁ הַקֳּדָשִׁים׃ וַיָּמָד
קִיר־הַבַּיִת שֵׁשׁ אַמּוֹת וְרֹחַב הַצֵּלָע
אַרְבַּע אַמּוֹת סָבִיב ׀ סָבִיב לַבַּיִת
סָבִיב׃ וְהַצְּלָעוֹת צֵלָע אֶל־
צֵלָע שָׁלוֹשׁ וּשְׁלֹשִׁים פְּעָמִים
ובאות

תרגום

חַד לְעִיבַר תְּרַע מַדִינְחָא אַפֵּי אוֹרַח
צִיפּוּנָא׃ וּמַלִּיל עִימִּי דָא לִשְׁכְּתָא
דִּפְתִיחָא לְאוֹרַח דָּרוֹמָא לְכַהֲנַיָּא
נָטְרֵי מַטְּרַת בֵּיתָא׃ וְלִישְׁכְּתָא דִּפְתִיחַ
לְאוֹרַח צִיפּוּנָא לְכַהֲנַיָּא נָטְרֵי מַטְּרַת
מַדְבְּחָא אִינוּן בְּנֵי צָדוֹק דְּקָרְבִין מִבְּנֵי
לֵוִי לְפוּלְחָנָא דַּייָ לְשַׁמָּשָׁא קֳדָמוֹהִי׃
וּמְשַׁח יַת דַּרְתָּא אוּרְכָּא מְאָה אַמִּין
וּפוּתְיָא מְאָה אַמִּין מְרַבַּע וּמַדְבְּחָא
דִּי קֳדָם בֵּיתָא׃ וְאַעֲלַנִי לְאוּלָמָא
דְּבֵיתָא וּמְשַׁח אֵלָא דְאוּלָמָא חֲמֵשׁ
אַמִּין מִיכָּא וַחֲמֵשׁ אַמִּין מִיכָּא וּפוּתְיָא
דִּתְרְעָא תְּלַת אַמִּין מִיכָּא וּתְלַת אַמִּין
מִיכָּא׃ אוּרְכָּא דְאוּלָמָא עֶשְׂרִין אַמִּין
וּפוּתְיָא חַד עַשְׂרֵי אַמִּין וּבְדַרְגִּין
דְּסָלְקִין לֵיהּ וְעַמּוּדַיָּא עַל אֵלַיָּא חַד
מִיכָּא וְחַד מִיכָּא׃ וְאַעֵילַנִי לְהֵיכְלָא
וּמְשַׁח יַת אֵלַיָּא שִׁית אַמִּין פּוּתְיָא
מִיכָּא וְשִׁית אַמִּין פּוּתְיָא מִיכָּא פּוּתְיָא
דְּמַשְׁכְּנָא׃ וּפוּתְיָא דִּתְרְעָא עֲשַׂר
אַמִּין וְכִתְפֵי תַּרְעָא חֲמֵישׁ אַמִּין מִיכָּא
וַחֲמֵישׁ אַמִּין מִיכָּא וּמְשַׁח אוּרְכֵּיהּ
אַרְבְּעִין אַמִּין וּפוּתְיָא עַשְׂרִין אַמִּין׃
וְעַל לְגָיו וּמְשַׁח אֵלָא דִּתְרְעָא תַּרְתֵּין
אַמִּין וְתַרְעָא שִׁית אַמִּין וּפוּתְיָא
דִּתְרְעָא שְׁבַע אַמִּין׃ וּמְשַׁח יַת
אוּרְכֵּיהּ עַשְׂרִין אַמִּין וּפוּתְיָא עַשְׂרִין
אַמִּין דִּי קֳדָם הֵיכְלָא וַאֲמַר לִי דֵּין בֵּית
קוֹדֶשׁ קוּדְשַׁיָּא׃ וּמְשַׁח כּוּתְלָא
דְּבֵיתָא שִׁית אַמִּין וּפוּתְיָא דִּמְחִיצְתָא
אַרְבַּע אַמִּין סְחוֹר סְחוֹר מַקַּף לְבֵיתָא
סְחוֹר סְחוֹר׃ וּמְחִיצָיָא מְחִיצָא עַל
מְחִיצָא תְּלָתִין וּתְלַת חֲדָא עַשְׂרֵי
בְּסִידְרָא קְבִיעִין

מסורה

זה י"ח כתי'ה' וב'כתיב ויו וסי' נמסר במלכי' חלק ב'סי'ו' : הקרבי'ג'בליש'וסי'אתם קרבי'היום · והלשכה אשר פניה דרך הצפון · קרש מן הארץ הוא לכהנים : והמזבח ב'וסימ' והמזבח נקרע וישפך · וימד את החצר ארך: אליו כלהון חסר בבניינא כמ"א מ"ל וסי'ובמעלות אשר יעלו אליו · וכל קריא'דכוו' אליו מ"ל במ"ג חס'וסי'למה קשרתם כלכם·עבור בתוך העיר·רוץ דבר אל הנער הלז: ובא י"ו ר"פ בקריא'וסי'נמסר בשמואל ב'סי'י"ו וישעיה סי'מ"ז : שלוש ח'מ"ל וסי'על מה הכית את אתנך · שלש ערים תבדיל לך קדמה דמשנה תורה·שלוש פעמים בשנ'דראה·והצלעו'צלע אל צלע·המזבח עץ שלוש אמו'·וכל כתו'דכוו'מ"ל:

מנחה גדולה

כן יעשה גוג שיפסע ויעבור על ה' מלכים באופן שעם חומתו יהיה אז נשיא שנה מלכיות וז"א ושאתיך · על הרי ישראל תפול יר' תפול אתה מעצמך כאילו הרי' הם החרבות להרגך כאמו' · לעיט צפור כל כנף וחית השדה אשר נתתיך להם לאכלה תפול אתה מעצמך להיותך להם לאכלה מרגונך הפנים ואין צ"ל על ההרים שיש שם כל ההרי' שתפחד ממנו אלא שגם על פני השדה שהוא מקום ישר כערבה תפול והכל הוא להיותה גזרתי כי אני דברתי נאם ה' והוא ע"ד אומ' ורדף אותם קול עלה נדף · ושלחתי אש במגוג יר' שם במקומותם וביושבי האיים לבטח יהיה להם אש ולהבה במה שבטחו בה יהיו מדוכאים על הרי ישראל ואת שם קדשי אודיע בתוך עמי ישראל וכו' וידעו הגוים כי אני ה' קדוש בישראל וגם אני חפץ · הנה באה ונהיתה נאם ה' אלי"ס יר' אחרי היותה נאם ה' אלי"ס הנה באה ונהיתה · ויצאו יושבי ערי ישראל וגו' ולא ישאו עצים וגו' ושללו את שולליהם יר' אפי' מהכלים שבהם הרעו להם יקנאו ולזה ישיקום במקום עצים · והיה ביום ההוא וגו' כונת הפסו' והנה אחריו הוא לומ' כי ביום ההוא יתן להם מקום שם קבר לכלותו כדי לטהר את הארץ תכף ומהרה וקברום בית ישראל שבע' חדשים עם היות כי שם במקו' ההוא כים מוספת ומוכרת את העוברים שלא יוכלו לעבור שם במה שהיא מתרבה והולכת שם במקומות ההם ואז תשטוף את כל עמה שימלא שם וכו' ויעשה ג"כ לאלה שגם אחרי שיקברו שם תשטפו אל הים הגדול וכו' · וקברו כל עם הארץ יר' וקברו לכל עם הארץ והיה להם לישראל לשם שהאל ית' יביא בארצם כ"כ אויבים עד שיצטרכו ז' חדשים לקוברם וכו' ואנשי תמיד והם ישראל שנקר' כי יען כי האל ית' אמ' עליהם שלא ישבתו מהיותם גוי לפניו וכו' יבדילו עוברי' בארץ יר' יבדילו מהם את העוברים בארץ והם גוג שעברו על ארץ ישר' ויהיו מקברים את העוברים האלה ר"ל את הנותרי' על פני הארץ כי את השאר כבר קברו כאמו' והכל הוא לטהרה מקץ שבעה חדשים שקברו את העוברים ויחקורו למצוא יותר כדי לטהר את הארץ יותר ויותר · ועברו העוברים בארץ מכל אומה שיהיו ובהיותם יודעים כונת ישראל יעשו גם המה כן כי בראותם עצם אדם יבנו אצלו ציון עד קברו אותו המקברים והם אנשי תמיד הנז' שיקברום אל גיא המון וכו' וגם שם עיר המונה יר' וגם המקום ההוא שהוא גיא המון גוג יקרא בשם עיר המונה להיות שנקברו שם המון גוג וכאשר יקברום שמה וטהרו הארץ ע"ג :

בעשרים וחמש שנה לגלותינו וגו' מהר"יא ז"ל חכמים ז"ל בדברם מהנבואה הזאת אמרו פרשה זו עתיד אליהו לדרשה כלו' שאין אנחנו יודעים לדרוש אותה ולפרשה כראוי לפי

וְבָאוֹת בַּקִּיר אֲשֶׁר־לַבַּיִת לַצְּלָעוֹת סָבִיב׀ סָבִיב לִהְיוֹת אֲחוּזִים וְלֹא־יִהְיוּ אֲחוּזִים בְּקִיר הַבָּיִת׃ וְרָחֲבָה וְנָסְבָה לְמַעְלָה לְמַעְלָה לַצְּלָעוֹת כִּי מוּסַב־הַבַּיִת לְמַעְלָה לְמַעְלָה סָבִיב׀ סָבִיב לַבַּיִת עַל־כֵּן רֹחַב־לַבַּיִת לְמָעְלָה וְכֵן הַתַּחְתּוֹנָה יַעֲלֶה עַל־הָעֶלְיוֹנָה לַתִּיכוֹנָה׃ וְרָאִיתִי לַבַּיִת גֹּבַהּ סָבִיב׀ סָבִיב מְיֻסְּדוֹת הַצְּלָעוֹת מְלוֹ הַקָּנֶה שֵׁשׁ אַמּוֹת אַצִּילָה׃ רֹחַב הַקִּיר אֲשֶׁר־לַצֵּלָע אֶל־הַחוּץ חָמֵשׁ אַמּוֹת וַאֲשֶׁר מֻנָּח בֵּית צְלָעוֹת אֲשֶׁר לַבָּיִת׃ וּבֵין הַלְּשָׁכוֹת רֹחַב עֶשְׂרִים אַמָּה סָבִיב לַבַּיִת סָבִיב׀ סָבִיב׃ וּפֶתַח הַצֵּלָע לַמֻּנָּח פֶּתַח אֶחָד דֶּרֶךְ הַצָּפוֹן וּפֶתַח אֶחָד לַדָּרוֹם וְרֹחַב מְקוֹם הַמֻּנָּח חָמֵשׁ אַמּוֹת סָבִיב׀ סָבִיב׃ והבנין

קְבִיעִין בְּכָתְלָא דִּמְגָיו לִמְחִיצָא סְחוֹר סְחוֹר לְמֶהֱוֵי רֵישֵׁי שְׁרִיתָא נְיָיחִין עַל זִיזָא וְלָא יְהוֹן שְׁרִיתָא מְעַבְּרָן בְּכָתְלֵי בֵּיתָא׃ וּפוּתְיָא מְסִיבְּתָא וְסַלְקָא לְעֵילָּא לְעֵילָּא מִן מְחִיצָּא אֲרֵי מַקְּפָא בֵיתָא לְסַלְקָא לְעֵילָּא לְעֵילָּא סְחוֹר סְחוֹר לְגָיו עַד כֵּן פַּתֵּי בֵּיתָא מִלְּעֵילָּא וְכֵן בִּמְסִיבְּתָא סַלְקִין מִן אַרְעִיתָא לְעִילָיתָא בְּאוֹרַח מְצִיעֲתָא׃ וַחֲזֵית לְבֵיתָא רוּמָא סְחוֹר סְחוֹר מְשַׁכְלְלָן מְחִיצַיָּא מִשְׁחַת קַנְיָא שִׁית אַמִּין רֵוַח׃ פּוּתְיָא דְּכָתְלָא דִּמְחִיצָתָא דִּלְבָרָא חֲמֵשׁ אַמִּין וַאֲתַר שְׁבַק בֵּית מְחִיצַיָּא דִּלְגָיו׃ וּבֵין לִישְׁכָּתָא פּוּתְיָא עַסְרִין אַמִּין סְחוֹר סְחוֹר מַקַּף לְבֵיתָא סְחוֹר סְחוֹר׃ וְתַרְעָא דִּמְחִיצָתָא לַאֲתַר שְׁבִיק תַּרְעָא חַד פְּתִיחַ לְאוֹרַח צִיפּוּנָא וְתַרְעָא חַד פְּתִיחַ לְדָרוֹמָא וּפוּתְיָא דַּאֲתַר שְׁבִיק חֲמֵשׁ אַמִּין סְחוֹר סְחוֹר׃ ובינינא

ל' ומל' · ג' ובספרו' ומל' · ל · ל · י"ב · ג' מוסד ת ק' · ג' ל · ל וחד למנח · ה' · ג' ו'

וראיתי י"ב וסי' וראיתי את הדם ופסחתי עליכם · וראיתי שה והגדתי לך · וראית לבית גבה · וראיתי והנה עליהם גידים ובשר עלה · וראיתי אני שיש יתרון לחכמה מן הסכלי' · וראיתי כי אין טוב מאשר ישמח האדם · וראיתי אני את כל עמל ואת כל כשרון · וראיתי את כל מעשה האלהים · כי איככה אוכל וראיתי ב' בפסוק · וראיתי אני דניאל לבדי את המראה · והנה שנים אחרים : מנח ל' בית צלעו' אשר לבית · למנח ל' ופתח הצלע · המנה ל' חמש אמות סביב : ופתח ה' בקריא' וסי' התבה בצדה תשים · ופתח אהל מועד תשבו יומם ולילה · וקדמאה ותליתא דופתח הצלע · ופתח הבית דלתותיו :

ושלשים פעמים זו על זו היה גובה שלש ושלשים רגלים ומדת הרגל שני טפחים וי"ת תלתין ותלת חדא עשרא בסדרא ר"ל שהיו הצלעות ל"ג לשלש רוחות הנה י"א לכל רוח מסודרות זו אצל זו : ובאות בקיר אשר לבית לצלעו' סביב סביב · היו נכנסי ראשי הקורו' בקיר ההיכל במה שהיה מונח בו לצלעו' כמו שאמר במלכי' כי מגרעות נתן לבי סביב חוצה : להיות אחוזים ולא יהיו אחוזים בקיר הבית · להיות אחוזים במקום המונח בקיר ולא בקיר שיעשו בקיר הבית חורים להיות ראשי הקורות אחוזות בה כמו שאומר שם לבלתי אחוז בקירות הבית קיר הבית היה רחב מלמטה הולך ומגר כלפי חוץ כנגד התאים להיות ראשי הקורות אחוזים בתוכו מקום המונח להם . ורחבה ונסבה למעלה לצלעות · הצלעות כל מה שהיו עולים למעלה היו מתרחבת במקום המונח להם בקיר כמו שאמר במלכים היציע התחתונה חמש באמה רחבה והתיכונה שש באמ' רחבה וגו' ומה שאמר ונסבה ר"ל כי במסיבה היו עולי למעל' לצלעות כמו שאמר במלכים ובלולים יעלו אל התיכונ' ומן התיכונה אל השלישי' ובלול או הלול הוא בנין כמין עמוד חלול עשוי כמו מעלות סביב סביב והעולה בו עולה דרך היקף וכן שנינו במסכת מדות ומסיב' היתה מקרן מזרחית צפונית לקרן צפונית מערבית שבה היו עולים לגגות התאים היה עולה במסיבה ופניו למערב והלך על פני כל הצפון עד שהוא מגיע למערב הגיע למערב והפך פניו לדרום הלך כל פני המערב עד שהוא מגיע לדרום והפך פניו למזרח היה מהלך בדרום עד שהוא מגיע לפתח של עליה פתוח כלפי דרום כי מוסב הבית למעלה הלול או בלול קורא אותו מוסב והיה עולה למעל' עד העליונ' : על כן רחב הבית למעלה על כן טעמו למעלה על כן שהיו אוחזי' בקיר הבי' היה רחב לבית למעלה העליונה שבצלעות היתה רחבה מכולן : וכן התחתונה יעלה על העליונה לתיכונה כתרגומו וכן במסיבתא סלקין מן ארעיתא לעילתא באורח מציעתא : וראיתי לבית גבה סביב סביב · אמר כי ראה גוב' ההיכל ולא ספר כמה ובבית שני עשו גבהו מאה אמה : מוסדות הצלעות · כתוב בי"וד וקרי בו"יו ואותיו' אהוי מתחלפות אמר שראה יסודות הצלעות שהי' ראש; שש אמות : אצילה · פירושו גדולות מן ואל אצילי בני ישראל שפירושו גדולים ויונתן תרגם רווח כלומר ברוות היה ברחבן שש אמות ויש מפרשים מן תחת אצילות ידיך שהוא בית השחי כי שאר האמות הם מן ראש האצבע הנקרא אמה עד פרק המבדיל בין הזרוע והקנה ואלו היו אמות מגיעות עד בית השחי : רחב הקיר אשר לצלע אל החוץ חמש אמות · אמר כי כותל הצלע מן החוץ רחבו חמש אמות : ואשר מונח בית צלעות אשר לבית · אמר אבל כותל הצלעות אשר מצד ההיכל שהוא כותל הפנימי לצלע לא היה בשוה אלא כמו שהיה מונח מקום לקרוי הצלעות כמו שפירשנו שהכותל היה מצר והולך לפיכך לא ראה לומר לו מדה ולפיכך אמר ואשר מונח כלומר היה כמו שהיה לכל צלע כפי מקום הנחתו : ובין הלשכות רחב עשרים אמה · אם אמר על הצלעות שגם הם נקראים לשכו' אמר כי היו לשכות סביב סביב הבית ומה שיש לשכה ולשכה רחב היה בין כלם עשרים אמה ובבית שני היו התאים שהם צלעות שמנה ושלשים חמשה עשר בצפון וחמשה עשר בדרום וח' במערב שבצפון ושבדרום חמשה על גבי חמשה וחמשה על גביהן ושבמערב ג' על גבי ג' ושנים על גביהן ורבי' שלמה ז"ל פי' רחב שבין מחיצות הלשכות ובין מחיצות התאים שסביב הבית : ופתח הצלע למונח · למקום המונח כלו' מקום פנוי לפני הצלע שם היה פתחו : פתח אחד דרך הצפון ופתח א' לדרום פתח א' ליציע שבצפון ופתח ליציע שבדרום ועל החיצון אמר ורחב מקום המונח חמש אמות סביב אותו מקום הפנוי היה רחבו חמש אמות ובתאי' שהיו בבית שני שנים ושלשה פתחים היו לכל אחד ואחד אחד התא מן הימין וא' התא מן השמאל ואחד התא שעל גביו ואחד למסיבה ואחד לפשפשת וא' להיכל : והבנין

ובאות בקיר אשר לבית לצלעות · קורות עליות היציעים היו ראשיהם של צד מחילת התאים התכונה באות ונוקבות בקיר בצד הפנימי וזהו אשר לבית לצלעות בצדו אשר לחוך התאים וזהו להיות אחוזים בקיר הבית קבועים בחוזקה פופרי"ש בלע"ז : ולא יהיו אחוזים בקיר הבית · ראשיהם של צד קיר ההיכל היו באות ונוקבות על כניסות שהיה קיר ההיכל בולט לחוץ התאים כמו שאומר בבנין שלמ' כי מגרעות נתן לבית סביב חוצה היציע התחתונ' חמש באמה רחב אלה ועליית' שש שהיה כותל ההיכל כנוס מלמעל' אמה לפיכך חלל התיכונה שש באמה רחבה והשלישית שבע באמה רחבה זאת היתה עליה של תיכונה שהיה כותל ההיכל כנוס לתוכו אמה מלמעלה ואף אלו היו כמותן והו שאמור ולא יהיו האחוזים בקיר הבית לא היו נוקבין בקיר ההיכל כשאר ראשי קורות נתוכים הקבועים בכותל גבוה שנוקבי הכותל ותוקעים ראשי הקורות בנקבי' : ורחבה · והצלעות היו הולכין ומרחיבין למעל' כמו שפירשתי האמצעית רחבה מן התחתונה אמה וכן העליונה מן האמצעית אמה : ונסבה למעלה למעלה · ומסב' מסיבה שקורין וי"ן בל' של בנין אבנים היא כמין עמוד ומעלות עולות בו והעולה בהם דומה לו כהולך ומקיף סביבות עמוד אבנים ובלשון אשכנז קרוי אוידלשטיי"ן והוא שאמו' בבנין שלמה ובלולים יעלו על התיכונ' אף הוא מתורג' ובמסיבתא כמו ונסבה למעל' למעל' מסיב' עולה למעל' למעל' עד גג העליון התא כמו שהוא מפר' והולך שהמסיב' עולה מן התחתון לאמצע ומן האמצעי לעליון : כי מוסב הבית לצלעות למעלה למעל' סביב סביב לבית על כן רחב הבית למעלה · על כן שאמרנו ורחבה למעל' למעלה רחב בית תוך הצלעות למעל' העליונה רחבה מכולן : וכן התחתונה · ת"י וכן במסיבתא סלקין מן ארעיתא לעיליתא באורח מציעתא וכן יעלו על ידי מסיבה מן התחתונה אל העליונה דרך התיכונה : וראית לבית גבה · לא פירש שיעידו אבל במסכת מדות שנינו על רוס מאה אמה : מוסדות הצלעות מלא הקנה · יסוד הצלעות היה מלא הקנה : שש אמה אצילה · ת"י רווח יסוד מחילת הצלע בתוך הארץ היה רחב שש אמות אבל למעלה מן הארץ היה רחבו חמש אמות כמו שמפור' בעניין במקרא של אחריו : רחב הקיר אשר לצלע אל החוץ · מחיל' התאים הסמוכה לחצר היא מחילת מערבית : חמש אמות · וכן שנינו במסכ' מדות באותו כותל שהוא חמש : ואשר מונח · ומקום פנוי היה מונח במקצועו הצפון והדרום שאצל המזרח והמערב שאין התאים מקיפין את כל הבית ולאותו מקום פנוי היו פתחי התאים שבמקצועות מזרחי' כמו שאמור בענין ופתח הצלע למונח כי לא היו להם פתחים לתאים לא לצד החצר ולא לצד ההיכל אלא לאותן שבמקצוע מזרחי' צפונית ובמזרחית דרומית היה הפתח בכותל רחבו פתוח לאותו מקו' המונח ובאותו פתח נכנסין לו ומתנו לתא השני ומן השני אל השלישי וכן סביב שכן שנינו במסכת מדות ג' פתחים לכל א' וא' א' לתא מן הימין וא' לתא מן השמאל וא' לתא שעל גביו ואף י"ת כן ואשר מונח ואתר שביק : לשון אחר ואשר מונח כלומר וכן אותו של צד פנים מן הצלעות לצד בית מונח מקום פנוי היה מונח בין התאי' ובין הבית ובאותו מקום היה פתחי התאים כמו שמפו' בעניין ופתח הצלע למונח ורחבו היה חמש אמו' כמו שהוא אומר ורחב מקום המונח חמש אמות כדפרישית לעיל שלא יהיו התאים סמוכים לבית כלל ואויר יהיה ביניהם והבית חמש אמות וכן ת"י ואתר שביק : פאת דרך הים רחב שבעים אמה · רחב הבניין לרוח מערבית מצפון לדרום שבעים אמה והא לך החשבון התא הצפוני ד' וכותליו עשר הרי י"ד וחמש מקום הפנוי בין התא לבית הרי י"ט רחב יסוד הכתלים היה נבלע בחלל התא ובמקום הפנוי וכותל ההיכל שש הרי כ"ה ואללו רחב כ' הרי מ"ה וכותל ההיכל דרומי שש הרי כ"א וי"ט של תאי הדרום סך הכל ע' : בית צלעות אשר לבית · נגד אויר רחב הצלעות בקרן הזוית סביב סביב שכתוב במקום המונח אינו בד' פנות כמשמעו אלא כלו' מכאן ומכאן דרו' וצפון זוית דרומית מזרחית וזוית צפונית מזרחית : ובין הלשכות רחב עשרים אמה · לשכות היו בחצר החיצונה בצפונה של החצר הפנימית אבל חומתה והפסק כאמה רחב בין מחיצות הלשכות למחיצות התאים שסביב ביה ולא היה כן בבנין בית שני אלא בבנין העתיד : ופתח הצלע למונח · ופתח התאים החצונים פתוחים למקום המונח פנוי בקרן זוית כמו שפירשתי : · והבניין

מנחה גדולה

לפי שהם דברי' עתידין תמדות הבנין וחלקיו וקרבנות הבית ודברים אחרים תמנו שהאל ית' לבדו הוא הודיע איך יהיו ואינן מבוררות אלינו ואם נפרשם כפי הסברא אין ראוי לסמוך עליו וכבר השבו אנשים שהנבואה הזאת במראה על בנין בית שני מפני שראו שהיו בו דברים כמו שזכר הנביא כאן אבל זה הוא טעות מבואר כי הנה בגודל הבנין וחומות הר הבית יראה שאין הדבר כן ושלא היה בבית שני הר הבית כחלק קטון ממה שזכר הנביא כאן אבל אמנם הדבר באמת כן הוא שיחזקאל ראה המרא' הזאת לעתיד לבוא מבנין הבית ומהקרבנות ומחלוקת הארץ לשבטים ושערי ירושלם ועניני הנשיא וחלקו בארץ שהם דברים שלא היו ולא נתקיימו בבית שני האמנם אנשי בית שני כשעשו בנינה קלתה עשו כמעשה בנין שלמה וקצתה למדו מדברי הנביא יחזקאל הנה וכמו שכתב הרמב"ם ז"ל בפרק ראשון מהלכות בית הבחירה אבל לא נעלם מהם שהבנין שהם היו עושים לא היה אותו שנבא יחזקאל ואני בפירוש הנבואה הזאת אתנהלה לאטי לרגל המתרגם והמפרשים וכפי מה שיעלה על דעתי ויורוני מן השמים כי ה' יתן חכמה מפיו דעת ותבונה שיפר הנביא שבעשרים וחמש שנה לגלותם הוא גלות יהויכין שאז גלה יחזקאל עמו כמו שזכרתי למעלה בראש השנה בעשור לחדש ראה המראה הזאת וכבר פירשתי בתחילת הספר הזה שבשלשים שנה ליובל ראה יחזקאל הסתלקות הכבוד מבית ה' והיא היתה השנה החמשית לגלות יהויכין ונשארו א"כ מן היובל עשרי' שנה והנה פירשו שש שנים שמלך אח"כ צדקיהו אחרי עברו לו מאלבותו חמש שנים כשראה יחזקאל המראה הראשונה לפי שצדקיהו מלך כשגלה יהויכין ונחרב הבית אחר כך בשנת ל"ו ליובל והמראה הזאת היתה י"ד שנים אחר שהוכתה העיר יתחייב שהיתה הנבוא' הזאת בהתחלת שנת החמשים שהיא שנת היובל ומפני ששנת היובל היתה התחלתה ביום הכפורי' שהוא בעשרה לחדש לכן הראה הקדוש ברוך הוא ליחזקאל בשנת היובל ביום הכפורים שהוא התחלתו גאולת ישראל ובנין בית עולמים להודיעו כי ביום ההוא יסלח לעונם ולחטאתם ולא יזכר עוד ויגלם מעבדותם ועל זה אמר בראש השנה בעשור לחדש אי זו היא שנה שראש השנה שלה היא בעשור לחדש זו שנת היובל שהתחלתה ראש השנה שלה ביום הכפורים שהוא בעשור לחדש השביעי ולהגיד שקדושת היום סייעו בהשגת המראה הזאת אמר בעצם היום הזה היתה עלי יד ה' לרמוז ליום הכפורי' שאמרה בו תורה בעצם היום הזה ואומרו ויבא אותי שמה רוצה לומר אל העיר שהוכתה שזכר למעלה זהו דרך חכמים ז"ל בפירוש הפסוק הזה והוא נכון ואמתי ואפשר לפרש ע"ד כפי הפשט שאמר בראש השנה לא על התחלת החדש השביעי שהוא הנקרא בתורה יום תרועה לא ראש השנה אבל בא להגיד שראה המראה הזאת בכ"ה שנים לגלותם לא בסוף השנה היא ולא באמצעיתה אלא בהתחלת השנה היא בעשור לחדש שבו התחילה אותה שנה לגלות כי אם נמנה שנת גלותם על דרך משל מחדש כסלו אין ספק שבעשרה ימים לאותו חדש שהוא הראשון פתותה שנה יהיה ראש השנה ההיא כי לא אמר הכתוב בראש החדש אלא בראש השנה והחדש

וְהַבִּנְיָן אֲשֶׁר אֶל־פְּנֵי הַגִּזְרָה פְּאַת דֶּרֶךְ־הַיָּם רֹחַב שִׁבְעִים אַמָּה וְקִיר הַבִּנְיָן חָמֵשׁ־אַמּוֹת רֹחַב סָבִיב ׀ סָבִיב וְאָרְכּוֹ תִּשְׁעִים אַמָּה׃ וּמָדַד אֶת־הַבַּיִת אֹרֶךְ מֵאָה אַמָּה וְהַגִּזְרָה וְהַבִּנְיָה וְקִירוֹתֶיהָ אֹרֶךְ מֵאָה אַמָּה׃ וְרֹחַב פְּנֵי הַבַּיִת וְהַגִּזְרָה לַקָּדִים מֵאָה אַמָּה׃ וּמָדַד אֹרֶךְ־הַבִּנְיָן אֶל־פְּנֵי הַגִּזְרָה אֲשֶׁר עַל־אַחֲרֶיהָ וְאַתּוּקֶיהָא מִפּוֹ וּמִפּוֹ מֵאָה אַמָּה וְהַהֵיכָל הַפְּנִימִי וְאֻלַמֵּי הֶחָצֵר׃ הַסִּפִּים וְהַחַלּוֹנִים הָאֲטֻמוֹת וְהָאַתִּיקִים ׀ סָבִיב לִשְׁלָשְׁתָּם נֶגֶד הַסַּף שְׂחִיף עֵץ סָבִיב ׀ סָבִיב וְהָאָרֶץ עַד־הַחַלֹּנוֹת וְהַחַלֹּנוֹת מְכֻסּוֹת׃ עַל־מֵעַל הַפֶּתַח וְעַד־הַבַּיִת הַפְּנִימִי וְלַחוּץ וְאֶל־כָּל־הַקִּיר סָבִיב ׀ סָבִיב בַּפְּנִימִי וּבַחִיצוֹן מִדּוֹת׃ וְעָשׂוּי כְּרוּבִים וְתִמֹרִים וְתִמֹרָה בֵּין־כְּרוּב לִכְרוּב

ושנים

(ק׳ ואתיקיה; ל׳ והאחרון הבניין; ל׳ וחל׳)

וּבִנְיָנָא דִקְדָם בִּיצוּרְתָּא רוּחַ אוֹרַח מַעַרְבָא פּוּתְיָא שַׁבְעִין אַמִּין וְכָתְלָא דְבִנְיָנָא חֲמֵשׁ אַמִּין פּוּתְיָא סְחוֹר סְחוֹר וְאוּרְכֵּיהּ תִּשְׁעִין אַמִּין׃ וּמְשַׁח יָת בֵּיתָא אוּרְכָּא מְאָה אַמִּין וּבִיצוּרְתָּא וּבִנְיָנָא וְכָתְלַיָּא אוּרְכָּא מְאָה אַמִּין׃ וּפוּתְיָא דִקְדָם בֵּיתָא וּבִיצוּרְתָּא לְמַדִינְחָא מְאָה אַמִּין׃ וּמְשַׁח אוּרְכָּא דְבִנְיָנָא דִקְדָם בִּיצוּרְתָּא דִלְאַחוֹרָהָא חֲזְיָתְהָא מִיכָּא וּמִיכָּא מְאָה אַמִּין וְהֵיכְלָא גַּוָּאָה וְאוּלָמֵי דָרְתָא׃ סִיפַּיָּא וְכַוִּין סְתִימָן וְעַתִּיקַיָּא סְחוֹר סְחוֹר לִתְלָתֵיהוֹן לָקֳבֵל סִיפָּא דַחֲפֵינִיסְרִין דְאַרְזָא סְחוֹר סְחוֹר וְאַרְעָא עַד כַּוַּיָּא וְכַוִּין סְתִימָן׃ עַד לְעֵילָּא מִן תַּרְעָא וּמִן בֵּיתָא גַוָּאָה וּלְבָרָא וְעַל כָּל כּוּתְלָא סְחוֹר סְחוֹר מִלְּגָיו וּמִלְּבָרָא מִשְׁחָן׃ וּגְלִיף כְּרוּבִין וְכוּתְרַן וְכוּתַרְתָּא בֵּין כְּרוּבָא לִכְרוּבָא

ושנין

אשר אל פני הגזרה חד מן חד ח׳ אשר אל וסימ׳ ועשית שתי טבעות זהב ושמת אתם · ויעשו שתי טבעות זהב · והשלך אל האש · ויבא אתי אל פתח שער בית יי׳ · ומחוצה לשער הפנימי · והבנין אשר אל פני הגזרה · ויאמר אלי לשכות הצפון · חמת כרותה סכרים : אשר על אחריה כל לשון אחרי אל במ״ב על וסימ׳ אחרי המשכן · ואתיקיהא מפו ומפו מאה אמה · על מעל הפתח חד מן ה׳ זוגין מיחדין מן חד חד חד עד וחד על וסימ׳ נמסר בסדר ויחי :

רשי

והבנין אשר על פני הגזרה וגומר׳ רחב כל הבנין לרוח המערבי רחב הבית ועובי הכתלים הצפוניים והדרומיים עם התאי׳ הצפוניים והדרומיים ועובי כתליה׳ לצפון ולדרום רחב שבעים אמה וכן היה בבית שני וכן שנינו במסכת מדות בקיר מערבי מן הצפון לדרום שבעים אמה ומוגה החשבון: הגזרה ת״י ביצורתא ואומר אני שהבית הגבוה קרוי כן והתאי׳ הנמוכים אשר סביב אותה הוא קורא בנין ומנחם פתר גזרה לשון לשכה: פאת דרך ים · רוח מערבית: וקיר הבנין · כתלי התאי׳: וארכו תשעים אמה · אורך בנין התאי׳ והמונח תשעים אמה הצפון והדרום חוץ מבית החליפו׳ שאינו נמנה עמו לפי שהיה בולט אל החוץ לצפון ולדרום ולא היה שוה לשאר הבנין שהבית היה רחב מלפניו שלשים אמה יותר משל אחריו כמו ששנינו האולם עודף על ההיכל ט״ו אמה בצפון וט״ו אמה בדרום והוא היה נקראת בית החליפו׳ ששם גונזין את הסכיני׳ ואורך אותו בנין מן המזרח למערב עשר אמות כשאתה תשעי׳ אמה אורך ברוחב שבעי׳ שכל הבית היה אורך מאה מזה ומזה כמו שמפורש בענין ובמס׳ מדות: ומדד את הבית אורך מאה אמה · סך הכל עם משך בית החליפות וכך שנינו במסכ׳ מדות ההיכל מאה על מאה ברו׳ מאה מן המזרח למערב מאה כותל אולם חמש ורחבו י״א כותל ההיכל שש וארכו ארבעים ואמה טרקסין ועשרים אמה בית קדשי הקדשים וכותל שש והתא שש וכותל התא חמש ואף למעלה בענין כך מפורש מדת כלם חוץ מאמה טרקסין שכתוב בו בענין זה שתים אמות וכנגדן הוא ממעט את רוחב התא אמה שהתא שבמשנה רחבו שש וכתלו חמש וכאן רחבו ארבע וכותלו שש שכא׳ ומוסדות הצלעות מלא הקנה ולמעלה הוא מגר וכונס אמה שנאמר וקיר הצלע חמש אמות: והגזרה והבני׳ וקירותיה · סוף המקרא מפ׳ את ראשו לומר סך הכל מאה אמה: ורחב פני הבית והגזר׳ לקדי׳ מאה אמה · הגזרה והתא שמאחריו היא הבנייה כמו בנין ועובי הכתלים הכל מאה אמה הוא שפירשתי למעלה שהבית עודף לפני רחב שלשים אמה שהאולם מרחיב מן ההיכל ומן התאי׳ ט״ו אמה לצפון וט״ו אמה לדרום ולא שחלל האולם רחב מחלל ההיכל אלא כי בית החליפות מחובר לאולם מכאן ומכאן: ומדד אורך הבנין אל פני הגזרה אשר על אחריה · עכשיו חוזר ומודד אורך הבית לדרום כמו שמדד לצפון : מלאתי · והיינו על אחריה כלומר אחורנית שחוזר ומדד על עקיבו כלפי מערב : ואתיקיהא · ת״י זויות כלומר עם משך בית החליפות שבזויות הבית : וההיכל הפנימי ואולמי החצר · סופו של מקרא זה אינו מוסב כלפי ראשו אלא מחובר למקרא שלאחריו וכן פירושו וההיכל וכן הפנימי שהוא בית קדשי הקדשים וכן אולמי החצר המפורשין למעלה ואילמות סביב סביב לכל אלו הספים והחלונות האטומו׳ והאתיקי׳ סביב לשלשתן בין לגזרה הוא ההיכל בין לאולמות בין לבית קדשי הקדשים לשלשתן היו הספים נזוזות לפתחיהם ולשלשתם היו חלונות אטומות ולשלשתם היו אתיקים ולא ידעתי מה הם ואמר אני שהם כמין עמודים מרובעים בולטין בחומה לחיזוק וקורין להם פיליר״ש בלע״ז · נגד הסף שחיף עץ · נסר של ארז ת״י נגד הסף נגד מזוזות הפתח בתוך חלל עובי הפתח חיפה בעץ · מלא׳ · סביב סביב כלומר מזה ומזה בשני לדי חלל הפתח : והארץ עד החלונות · וקרקעית החומה עשוי כותל נסרי ארז כנגדו ועולה למעלה עד החלונות וגם החלונות מכוסות בו · מלא׳ · שאף החלונו׳ היו אטומות מבפנים כענין שנאמר וחלונות אטומות אל הבית וכל זה מבפנים לפי שהיו טוחין עליו לפוי זהב שכל הבית טוח בזהב ואין יכולין לטוח זהב על גבי אבני׳ : על מעל הפתח · בגובה : ועד הבית הפנימי · כל הבית קדש הקדשים עד כלו : ולחוץ לצד ההיכל · סביב סביב · בכל כתליו : בפנימי ובחיצון · בבית קדשי הקדשים ובהיכל : מדות · מחופה נסרים גדולות עשויות במדה : ועשוי כרובים ותמורים · ואותו הארז מצוייר כרובים ודקלים : ושנים

רדק

והבנין אשר אל פני הגזרה פאת דרך הים רחב שבעים אמה · אפשר שאמר זה על מדות העליות אשר על הבית ומדד רחבן דרך המערב שבעים אמה והכתלים מן המכין ואמר כי רחב כל כותל חמש אמות וזהו שאמר וקיר הבנין חמש אמות ולצד המזרח היה רחבן מאה אמה כמו שאמר וקרא העליה גזרה לפי שהוא כאלו נגזרה מן הבית למעלה וכן תרג׳ יונתן גזרת ביצורתא שהוא ענין בירה כמו גדולות ובצורות בשמים או נפרש על הבי׳ עצמו כמו שפירש רבינו שלמה ז״ל ויהיה מסודר על מה שהיה בבית שני כמו ששנינו במסכת מדות ואמר כי הבנין אשר על פני הגזר׳ כלומר הגזרה שהוא ההיכל עם הבנין אשר לצפון ולדרום רחבו דרך המערב שבעים אמה ומן המזרח מאה אמה כי היו ל׳ אמה יתרים שהיה האולם עודף על ההיכל חמש עשרה אמה מכאן וחמש עשרה אמה מכאן שהי׳ בית החליפו׳ וכן שנינו שם מן הצפון לדרום שבעים אמה כותל המסבה חמש והמסב׳ שלש כותל התא חמש והתא שש כותל היכל שש ותוכו עשרי׳ אמה והתא שש וכותל התא חמש ובית הורדת המים שלש אמות והכותל חמש והאולם עודף עליו חמש עשרה אמה מן הצפון וחמש עשרה אמה מן הדרום והוא היה נקרא בית החליפו׳ ששם גונזי את הסכינים ההיכל צר מאחריו ורחב מלפניו דומה לארי שנאמר הוי אריאל אריאל קרית חנה דוד מה הארי צר מאחריו ורחב מלפניו אף ההיכל צר מאחריו ורחב מלפניו זו המשנה השנויה שם ומה שאמר שהאולם עודף על ההיכל חמש עשרה אמה מכאן וחמש עשרה אמה מכאן לא שחללו של אולם רחב מחללו של היכל אלא בית החליפות מחובר לאולם מכאן ומכאן : וארכו תשעים אמה · אורך הקיר עד בית החליפות : ומדד את הבית ארך מאה אמה והגזרה והבניה לפירושנו מדד הבית בפני עצמו והגזרה בפני עצמו ולפירוש רבינו שלמה ז״ל מה שאמר ומדד את הבית רוצה לומר שמדד את הגזרה עם הבניה וקירותיה ארך מאה אמה : הבניה · שם בשקל שמלה וכן שנינו במס׳ מדות ההיכל מאה על מאה על רום מאה האוטם שש אמות וגבהו ארבעי׳ אמות ואמה כמוהו מאתים בית דילפא ואמה תקרה ואמה מעזיבה גבהה של עליה ארבעים אמה ושלש אמות מעקה ואמה כלה עורב רבי יהודה אומר לא היה כלה עורב מן המדה אלא ד׳ אמות היה מעקה מן המזרח למערב מאה אמה כותל האולם חמש והאולם אחד עשרה כותל ההיכל שש ותוכו ארבעים אמה אמה טרקסין אמה לבית קדש הקדשים כותל ההיכל שש וכותל התא חמש : ורוחב פני הבית והגזרה · לפירושינו הוא נכון כי הבית הוא ההיכל והגזרה הוא העליה אבל לפי׳ רבינו שלמה ז״ל הבית הוא הגזרה אם כן מהו שאמר הבית והגזרה והענין מבואר למעלה : ומדד ארך הבנין אל פני הגזרה אשר על אחריה ואתיקוהא מפו ומפו מאה אמה · כמו שמדד אורך הבית ואורך הגזרה כן מדד אורך הבנין אשר על פני הגזרה למזרח ואשר על אחריה למערב : ואתיקהא מפו ומפו · לצפון ולדרום התאים והלשכות שהיו בהם והיה ארכן מאה אמה : ואתיקיהא · כתיב בוי״ו אחר התי״ו וקרי ביו״ד והאותיות אהו״י מתחלפות וכתבה אל״ף המשך אחר הה״א ואתיקהא היא מלה כולל׳ התאים והלשכות לכל אחד ואחד קורא אתיק ויונתן תרגם וזויתהא · מפו · שניהם כתובים בוי״ו : וההיכל הפנימי ואולמי החצר · נמשך טעמו עד מדות סוף פסוק השלישי כלומר אף על פי שכלל מדות אורך הבית ורחבו ההיכל הפנימי שהוא קדש הקדשים וכן אולמי ההיכל וכן כל מה שהולך ומונה לכל אחד מהם היו מדות ידועות בפני עצמן : הספים · האטומות · פירשנוהו : והאתיקים סביב לשלשתם · כי לשלשת הרוחות היו האתיקי׳ מערב צפון ודרום כמו שפירשנו למעלה : נגד הסף שחיף עץ סביב · תרגם יונתן לקבל ספא דחפי נסרין דארזא ונסרין פירושו לוחות כמו שאומר במשנה משכין בנסרין : והארץ עד החלונות · רוצה לומר מן הארץ עד החלונות : והחלונות מכסות · היו מכוסות מלמעלה : על מעל הפתח · על מה שהיה מעל הפתח : ועד הבית הפנימי ולחוץ · כלומר ולחוץ ממנו · ואל כל הקיר · סביב סביב בפנימי · בבית הפנימי שהוא הדביר ובית החיצון שהוא ההיכל : מדות · לכל אחד בפני עצמו מהדברים הנזכרים ראה מדות ידועות ולא זכרה כולם בפרט אלא מקצתה : ועשוי כרובים ותמרים · הקיר עשוי בציור כרובים תמורים כמו שהיה בבנין שלמה : ותמורים כבר פירשנו שהוא צורת דקלים : ושנים

מנחה גדולה

והחדש הראשון כולו יקרא ראש השנה כ״ש עשר׳ ימים הראשוני׳ ממנו ולכל אחד מהפירושים האלה הותרה השאלה הראשונה ולפי שאמר שהיתה עליו יד ה׳ שהוא שם לנבואה והיה כמו שזכר הרב המורה בפ׳ מ״ה ח״ב שיש בנבואה מדרגות רבות ממנה שמע דברים בלבד וממנה ראיית צורות ומשלים בלבד ותמנה מורכבת משתיהם לכן אמר במראות אלקים הביאני אל ארץ ישראל שהראהו הצורות והמדות אשר יזכור כאילו היה עומד שמה ורואה אותם בעיניו ואפשר לפרש היתה עליו יד ה׳ כפשוטו שראה כאילו יד שלוחה אליו ויקחהו בציצת ראשו ויביאהו מבבל אל ארץ ישראל ויניחהו אל הר גבוה מאד רמז אל הר הבית שהראהו לו בנבואתו שיהיה במעל וכבוד ירום ונשא מאד וכמו שאמר נכון יהיה הר בית ה׳ בראש ההרים ונשא מגבעו׳ גם היה ההר ההוא בעצמו גבוה מאד לפי מקומו כי ארץ ישראל גבוה מכל הארצו׳ וירושלם גבוה מכל ארץ ישראל והר הבית גבוה מכל ירושלם ולכן היה הר הבית בעצמו גבוה מאד ולפי שערבה לנביא הנבואה הזאת אמר וניחני להודיע שראה המראה ההיא בשובה ונחת ומנוחה רבה ולא אמר כן במראה הראשונ׳ כשראה הסתלקו׳ הכבוד אלא שראה אותה מתוך הרעש והאש חשך ענן וערפל ואומרו ועליו כמבנה עיר מנגב פירשו המפרשים ועליו וסמוך לו שיהי׳ בית המקדש בנוי בהר והעיר ירושלם סמוכה לו מנגב ואינו נכון בעיני אבל פירושו שראה על ההר הגבוה ההוא כמבנה עיר רוצה לומר כאילו היו בונים שם עיר והבונים היו מנגב שהנה ירושלם משם היו בונים את העיר ובית המקדש ואפשר שיהיה כמבנה עיר ענינו כבנין עיר שרא׳ על ראש ההר ההוא בית המקדש שהיה כבנין עיר מוקף ואותה עיר היתה מנגב רוצה לומר לצד דרום וזכר שהביא אותו שמה וראה איש מראהו כמראה נחשת רוצה לומר בזהרו ובהירותו כמו שאמר ונוצצים כעין נחשת קלל ואותו מלאך נורא היה מודד הבנין ולכן היה בידו פתיל פשתים וקנה מדה שהחבל ובפתיל מודד האדם מדה מרובה בקרקע ובקנה מודד מדה מועטת והענין שהראהו בנין הבית העתיד לנחם את ישראל אשר גלו שעוד ישוב זרעם אל הארץ וישבו בה לבטח ויבנו בית המקדש גדול ממה שהיה בתחילה וגלה לו בזה שלא יהיה בנין הבית העתיד כבנין בית שני שהיה מרצון בני אדם ובמדה שנתן להם מלך פרס אבל יהיה בגזרת עירין פתגמא ולכן הראהו האיש שהיה עומד על הבונים ומודד האורך והרוחב לפי שהכל יהיה מאת ה׳ מן השמי׳ ושלוהו הנבי׳ שיראה בעיניו רוצה לומ׳ הדמות והצורות אשר יראהו ובאזניו ישמע הדברים אשר יאמר אליו וישים לבו לכל מה שיראה ר״ל הכמשל שיורו עליו המדות והצורות הכמה כיון שלזה הובא שמה ותכלית הביאה והראיה היא שיגיד הכל לבית ישראל כדי לנחמם ולחזק תקותם והנה הראה ראשונ׳ החומה שהיה מחוץ לבית סובבת אל הר הבית כי ההר בכללו נקרא ב״ה יהגיד בו והודעות רבות הראשונה שהיה החומה ההיא מרובע׳ ולה ד׳ כותלים לד׳ רוחות העול׳ מזרח ומערב צפון ודרום השנייה שהיה החומה ההיא שלם ועבה קנה אחת ברחבה וקנה אחת קומתה וכבר פירש שהקנ׳ היה שש אמות באמה

ושנים פנים לכרוב · כמו שאמר פני אדם ופני כפיר : ופני אדם אל התמרה מפו ופני הכפיר אל התמרה מפו · הכרוב היה פונה לשני צדדין פני אדם מצד זה ופני כפיר מצד זה והתמורה שהיתה בין כרוב לכרוב היו פונים אליה פני אדם מכרוב שבצדה האחד ופני כפיר מכרוב שבצדה האחר : מפו · שניהם כתובים בו"יו : מהארץ · הציורים האלה היו בכתלים מהארץ עד למעלה ומה שאמר עד מעל הפתח זהו בכותל המזרחי שהיה בו הפתח ובפתח לא היו הציורים במזוזות ובמשקוף ואמר שהיו למעלה מהפתח : וקיר ההיכל · וכן לקיר ההיכל ואני תמה למה הזכיר זה שהרי אמר עשוי אל כל הבית סביב אולי מה שזכר הבית הוא אומ' על בית קדשי הקדשי' ואחר כך אמר וקיר ההיכל אבל כיון שאמר כל הבית הכל בכלל ולא היה צריך לשנות בפרט : ההיכל · נקוד אולי לזה הטעם והוא א' מט"ו נקודין שבמקרא : ההיכל מזוזת רבועה · הא"ו במקום ה"א וכן אל תתני פוגת לך מכת בלתי סרה חכמת ודעת והדומים להם ופירושו מזוזות פתח ההיכל היתה מרובעת כי יש שיעשו המזוזו' עגולות ויונתן תרגם היכלא דספוהי מרבעין ואמר מזוזת לדרך כלל כי על שתי המזוזות אמר : ופני הקדש המראה כמראה · ופתח קדש הקדשים שהוא פני הקדש המראה שראיתי במזוזותיו הוא כמראה שראיתי במזוזת ההיכל ות"י ואפי בית כפורי חזויה כחיזו יקרא : המזבח עץ ג' אמות גבוה וארכו שתים אמות · זה המזבח אינו דומ' לא למזבח שעשה משה ולא למזבח שעשה שלמה ולא למזבח שעשו בני הגולה והנה זכר עוד המזבח במדה אחרת ואפשר שזה המזבח הוא מזבח הפנימי שעשה משה של זהב · ואמר זה השלחן קרא המזבח שלחן ויונתן תרגם מקבל מדבחא פתורא דאעא דעתו כי על השלחן דבר וזכר מזבח לפי שהיה נגד המזבח ובדר' רז"ל פתח במזבח וסיי' בשלחן רבי יוחנן ורבי אליעזר דאמרי תרויהו בזמן שבית המקדש קיים מזבח מכפר ועכשיו שלחנו של אדם מכפר : ומקצעותיו לו · זויות השלחן לו כלו' ממדתו : וארכו וקירותיו עץ · פי' רבינו שלמה ז"ל כי אמר ארכו על גוף השלחן וקירותיו על מסגרותיו וזו המליצה לא נמצאת כי האורך והרוחב אינו עצם הדבר שיאמר עליו שהוא עץ או כסף או זהב והנכון בעיני כי טעם וארכו דבק למעלה ממנו שאמר ומקצעותיו לו ואמר וארכו כאילו אמר עם ארכו כמו שפירשנו כי מקצעותיו נחשבי' עם מדת ארכו והנה לא זכר רחב לזה המזבח שראה או השלחן : ושתים דלתו' להיכל ולקדש · לשער ההיכל היו שתים דלתות וכן לקדש שהוא הדביר ובאמרו שתים ידוע הוא כי לא יעשו לשער דלת אחת אמר שתים מפני כפל הדלתות כמו שאמר : ושתים דלתות לדלתות שתים מוסבות דלתות שתי' לדלת אחת ושתי דלתות לאחרת · פי' רבותינו ז"ל במסכת מדות כן פתחו של היכל גובהו עשרים אמה ורחבו עשר אמות וד' דלתות היו לו שתים בפנים ושתים מחוץ שנאמר ושתים דלתות להיכל ולקדש החיצונו' נפתחות לתוך הפתח לכסות עוביו של כותל הפנימיות נפתחו' לתוך הבית לכסותו אחרי הדלתות שכל הבית היה מצופה זהב חוץ מאחר הדלתות רבי יהודה אומר בתוך הפתח היו עומדות וכמין אינטרכה מטה היו נקפלות לאחוריהם אלו היו שתי אמות ומחצה ואלו שתי אמות ומחצה חצי אמה ומזוזה מכאן וחצי אמה ומזוזה מכאן שנאמר שתים דלתות לדלתות שתים מוסבות דלתות שתים לדלת אח' ושתים דלתות לאחרת פי' אינטרכה מטה כתב בעל הערוך בלשון יון קורין לדבר הפוך אנטרוכי ובבראשית רבה אך יצא יצא יעקב רבנן אמרי כמין אנטרוכי מטה הדלתות היו נקפלות לאחוריהן עמד לו יעקב אחר הדלת עד שנכנס עשו ויצא לו הה"ד אך יצא יצא יוצא ואינו יוצא : שתים לדלת אחת · עמה היו שתים וכן לאחרת : ועשויה אליהן אל דלתות ההיכל · בא הכינוי טרם הידיעה כי אל דלתות ההיכל פירושו אליהן וכן יביאה את תרומת יי' ותראהו את הילד והדומים להם : כרובים ותמרים · מה שאמר ועשויה לשון נקבה על הצורה כאילו אמר ועשויה צורת כרובים : אל דלתות ההיכל · אל כמו על וכמוהו רבים : ועב עץ אל פני האולם מהחוץ · פירושו עץ עב ויקרא בלא סמיכות עב כמו שאמר ועב אל פניהם ואמר העבים ונקרא בדברי רז"ל מריש על מריש שבנאה בבירה וזה העב היה נתון בבנין בקיר האולם על פניו מבחוץ כלפי המזבח וכן היה בבנין בית שלמה כרותות ארזים אמרו רבותי' ז"ל בנויות בתוך הכותלים ותרגם יונתן וסקופתא דאעא ורבי' שלמה ז"ל פי' כי עב זה הוא מה שאמרו רבותי' ז"ל במסכת מדות וכלונסות של ארז היו קבועים מכותלו של היכל לכותלו של אולם כדי שלא יבעט ומה שאמר מהחוץ שהיו כלונסות יוצאות לכותל פני האולם מן החוץ לכתיפות האולם לשני עברי הפתח : וחלוני' · וצלעות הבית והעבי' פירשו רבותי' ז"ל צלעות הבית אלו המלטסים והעבי' אלו המרישין פי' מלטסין נדבך של עץ שבונין בכתלים שמניחים עליו ראשי הקורות והמרישין הם קורות גדולות : ויוציאני אל החצר החיצונה · היא עזרת נשים :

ותרין אפין לכרובא : ואפי אינשא עביד לכותרתא מכא ואפי אריא עביד לכותרתא מכא גליף על כל ביתא סחור סחור : מארעא עד לעילא מתרעא כרובין וכותרן גליפן וכן לכתלא דהיכלא : היכלא דסיפוהי מרבעין ואפי בית כפורי חזויה כחזו יקריה : כקביל מדבחא פתורא דאעא תלת אמין רומיה ואורכיה תרתין אמין וזוין ליה ואורכיה וכותלוהי דאעא ומליל עמי דין פתורא דקדם יי : ותרתין דשין להיכלא ולבית כפורי : ותרתין דשין אימהן לדשיא תרתין מקפן דשין תרתין לדשא חד ותרתין דשין לאוחרנתא : וגליף עליהון על דשי היכלא כרובין וכותרן כמא דגליף על כותליא וסקפתא דאעא על אפי אולמא מלברא : וכוין סתימן וכותרתא מכא ומכא על כתפי אולמא ומחיצת ביתא וסקפתא : ואפקני לדרתא בריתא
באורח

ושנים פנים לכרוב : ופני אדם אל־ כ
התמרה מפו ופני־כפיר אל־התמרה
מפו עשוי אל־כל־הבית סביב סביב :
מהארץ עד־מעל הפתח הכרבים
והתמרים עשוים וקיר ההיכל :
ההיכל מזוזת רבעה ופני הקדש
המראה כמראה : המזבח עץ שלוש
אמות גבה וארכו שתים אמות
ומקצעותיו לו וארכו וקירתיו עץ
וידבר אלי זה השלחן אשר לפני
יהוה : ושתים דלתות להיכל
ולקדש : ושתים דלתות לדלתות כה
שתים מוסבות דלתות שתים
לדלת אחת ושתי דלתות לאחרת :
ועשויה אליהן אל־דלתות ההיכל
כרובים ותמרים כאשר עשוים
לקירות ועב עץ אל־פני האולם
מהחוץ : וחלונים אטמות
ותמרים מפו ומפו אל־כתפות
האולם וצלעות הבית והעבים :

מב

ויוציאני אל־החצר החיצונה א
הדרך

ושנים פנים לכרוב · אחד פני כפיר וא' פני אדם זה פונה לכאן וזה פונה לכאן וכשהיתה התמורה בין כרוב לכרוב היה פני הכפיר לה מכאן ופני אדם מכאן כמו שאמור בענין : עשוי אל כל הבית · לבית קדשי הקדשים : וקיר ההיכל · וכן לקיר ההיכל : מזוזת רבועה · אני שמעתי בבנין שלמה מזוזה רבועה שהיו לה מזוזו' משני צדדין ומפתן מתחת למשקוף ממעל ואני אומר שהמזוזות היו מרובעו' : המראה כמראה · ת"י חיזוא כחיזו יקרא כמראה כסא כבוד שראיתי במרכבה על נהר כבר אור נוגה ראיתי בבית קדש הקדשים : המזבח עץ · ת"י פתורא דלקבל מדבחא יש לו' השלחן קור' מזבח שמכפר בזמן הזה כמזבח כך שמעתי : ומקצעותיו · רגליו גגו וארכו כתוב במקר' והוא גגו גוף השלחן : וקירותיו · מסגרתו : ושתים דלתות · לכל פתח סוגרים זה לעומת זה א' במזוזת צפונית וא' במזוזת דרומית : ושתים דלתות לדלתות · לפתח ההיכל היו שתי זוגות דלתו' כמו ששנינו במסכת מדות ארבע דלתות היו לו שתי' מבפני' ושתי' מבחוץ החצונות נפתחות לתוך הפתח לכסות עוביו של כותל שהיה שש אמה והדלת חמש כשיעור חצי רוחב הפת' וכנוס אמה לפנים מן המזוזות נמצא עובי הכותל חמשה אמו' מגולה וכשהדלת החצון נפתח לפני' היה מכסה אותה והפנימיות נפתחו' לתוך הבית לכסות אחר הדלתו' שכל הבית היה טוח בזהב חוץ מאחר הדלתות רבי יהודה אומר אף הפנימיות היו עומדות בתוך הפתח וכמין איסרמיטא היו נקפלות לאחוריהם אלו שתי אמות ומחצה ואלו שתי אמות ומחצה וחצי אמה מזוזה מכאן וחצי אמה מזוזה מכאן שנאמר ושתים דלתות לדלתות שתים מוסבות דלתות וגו' וזהו פירושו בין פנימיות בין חיצונות עומדות בתוך עובי הכותל ואלו ואלו כנוסות חצי אמה לפנים מן המזוזה הפנימיו' נפתחות לצד החצונו' והחצונות לצד הפנימיו' וכיצד שני דלתות של חמש חמש אמות נפתחות זו כנגד זו בתוך ה' אמות רחב של עובי הכותל של חוליות היו וכנגד חציין היו נקפלות לאחוריהן כשפותחין אותן כמין פנקסאו' של עץ שכותבין עליהם בעט ברזל שנקפלות זו אחוריו נמצא כשנקפלו' עמדו על שתי אמות ומחצה וכשנפתחות זו לעומת זו מכסות חמש אמו' של עובי הכותל : ועב עץ אל פני האול' · ועב טרי"ף בלע"ז לשון קורות בתינו כלונסות של ארז היו קבועי' מכותלו של היכל לכותלו של אולם כדי שלא יבעט שנינו במסכת מדות וזהו ועב יוצא מכותל הבית ובא אל פני האולם מהחוץ : אל כתפות האולם · לשתי עברי הפתח : וצלעות הבית והעבים · והראני צלעות ואת העבים ואמרו רבותינו ז"ל צלעו' הבית אלו המלטסין והעבים אלו המריסות ומה הן מריסות קורות ומה הן מלטסין ארזים שנותנין בראש הכתלים להניח עליה' ראשי הקורות : ויוציאני · מן החצר הפנימי' אל החצונה · בשער הצפון שהוזכר למעלה ושער לחצר הפנימי כנגד השער לצפון והוא היה נתון באמצע אורך עזרת ישראל שהוא מאה אמה :
ויביאני

מהארץ ה' בקריא' וסימ' ויקם דוד מהארץ · ושמואל מת ויספדו לו כל ישראל · וימאן ויאמר · עד מעל הפתח · כי משלשו' הנה · ושתים דלתות חד מן ה' ר"פ יחידאין מן ג' ג' מלין דמיין קדמא נסיב וי"ו ותניינא ותליתא קרחי וסימ' ומכל החי מכל בשר שנים מכל · ואלה בני רעואל כן עשו אלה אלה · ואשר עשה לדתן ולאבירם · אשר אשר · וגם אשר לא שאלת גם גם · ושתים דלתות לדלתות שתים שתים : וכי מי אני ומי עמי · כי כי · ולבני לוי הנותרים לבני לבני · ולך טרדין מן לך לך :

מנחה גדולה

באמה וטפח והמפרשי' כתבו שהיה הקנה שש אמות מהאמו' של חמשה טפחים ועוד היה בכל אמה מהם טפח אחד ולפי זה היה כל קנה שלשים וששה טפחים כי לא היה כל אמה שוה בכל הדברים וכן אמרו במשנה אמר ר' יהודה אמה דבנין ששה טפחים ושל כלים חמשה טפחים ואמרו המפרשי' שאמרו כאן קנה המדה שש אמות באמה וטפח עניינו שש אמות באמה הידועה מחמשה טפחים ועוד טפח אחד באמה ומאותם אמות של ששה טפחים היו שש אמות בקנה שעולים לל"ו טפחים וכפי מלות הפסוק נראה לי שאין הדבר כן כי היה הקנה בן שש אמות וכל אמה מן הבנין היתה בת ששה טפחים כדברי רבי יהודה ומלבד זה היה עוד בקנה טפח אחד שעולין כולם לשבעה טפחים בקנה ולזה יראה שנטה יונתן בתרגומו והנה היתה החומה ההיא שפלה ושאר כותלי העזרות היו גבוהים ממנה וכן אמרו במסב' מדות שבבנין בית שני כל הכותלים היו גבוהים חוץ מהכותל מזרחי שהכהן השורף את הפרה עומד בהר המשחה ומתכוין ורואה כנגד פתחו של היכל בשעת הזיית הדם אבל פשט הכתוב הזה מורה שלעתיד לבא כל החומה החיצו' שהיתה סובבת ומקפת כל הר הבית היתה שפלה קנה אחד גובהה והיה זה ליופי ונוי שמחוץ יראה כל בנין ב"ה ולא יעלימהו החומה ההיא ההודעה השלישית שהודיענו בזה היא שהיה הר הבית משופע ועולה במעלות מלמטה למעלה וגם זה היה יופי גדול בהר הבית שיראה מחוץ ההודעה הרביעית שהיו בהר הבית שלש עזרות קודם ההיכל והדביר ובין כל עזרה ועזרה היה חומה וכותל מבדיל והעזרה

החיצונה הראשונה אמרו חז"ל שבבית שני היה עזרת הנשים ושבנו אותה גזוזטרא כמו שאמר במשנה מדות וחלקה היתה בראשונה והקיפו הגזוזטרא שהנשים רואות מלמעלה והאנשים מלמטה כדי שלא יהיו מעורבין האנשים עם הנשים וראיתי אני בפירושי חכמי הנוצרים שהיתה העזרה הראשונה מיוחדת לגוים הבאים להתפלל בית ה' וכמ"ש שלמה בתפלתו וגם את הנכרי וגומר ונראין דבריהם לדעתנו כי הנה לעתיד לבוא ייעדו הנביאים שילכו עמים רבים אל הר ה' ואל בית אלהי יעקב לקבל תורתו ולכן היה ראוי שיוחד אליהם מקום היותר חיצוני והיותר מרוחק מהקדוש' ואולי שעל אותה עזרה תהיה עלייה מוקפת גזוזטרא לנשים כדבריהם ז"ל ותהיינה רואות מלמעלה והגוים בעזרה מלמטה ועזרה השנית היא עזרת ישראל והעזרה השלשית היא עזרת הכהנים : ההודעה החמישית היא שלכל רוח מארבע רוחות מהחומה החיצונה ההיא היו במדה ת"ק קנים שלכל קנה ששה אמות וטפח והיה הר הבית אם כן אורך ת"ק קנים ורוחב ת"ק קנים כמו שיזכור ההודעה הו' שהיו בכל אחד מהעזרות ג' שערים א' כנגד מזרח ואחד כנגד צפון ואחד כנגד דרום ואמנם כנגד המערב לא נזכר בכתוב שהיה שם שער כלל וגם המפרשים לא העירו על זה דבר ולא נתנו בו טעם אולי חשבו שהיה שם גם כן שער ולא זכרו הנביא לפי שנסמך על מה שכבר זכר בשאר השערי' ואולי יסתייעו בזה ממ"ש הרמב"ם בהלכות בית הבחירה פ"ה שהיו ה' שערים בהר הבית א' מן המערב וא' מן המזרח וא' מן הצפון ושנים מן
הדרום

הַדֶּרֶךְ דֶּרֶךְ הַצָּפוֹן וַיְבִאֵנִי אֶל־
הַלִּשְׁכָּה אֲשֶׁר נֶגֶד הַגִּזְרָה וַאֲשֶׁר־נֶגֶד
הַבִּנְיָן אֶל־הַצָּפוֹן׃ אֶל־פְּנֵי אֹרֶךְ
אַמּוֹת הַמֵּאָה פֶּתַח הַצָּפוֹן וְהָרֹחַב
חֲמִשִּׁים אַמּוֹת׃ נֶגֶד הָעֶשְׂרִים אֲשֶׁר
לֶחָצֵר הַפְּנִימִי וְנֶגֶד רִצְפָה אֲשֶׁר
לֶחָצֵר הַחִיצוֹנָה אַתִּיק אֶל־פְּנֵי־אַתִּיק
בַּשְּׁלִשִׁים׃ וְלִפְנֵי הַלְּשָׁכוֹת
מַהֲלַךְ עֶשֶׂר אַמּוֹת רֹחַב אֶל־הַפְּנִימִית
דֶּרֶךְ אַמָּה אֶחָת וּפִתְחֵיהֶם לַצָּפוֹן׃
ה וְהַלְּשָׁכוֹת הָעֶלְיוֹנֹת קְצֻרוֹת כִּי־
יוֹכְלוּ אַתִּיקִים מֵהֵנָּה מֵהַתַּחְתֹּנוֹת
וּמֵהַתִּיכֹנוֹת בִּנְיָן׃ כִּי מְשֻׁלָּשׁוֹת
הֵנָּה וְאֵין לָהֶן עַמּוּדִים
כְּעַמּוּדֵי הַחֲצֵרוֹת עַל־כֵּן נֶאֱצַל
מֵהַתַּחְתּוֹנוֹת וּמֵהַתִּיכֹנוֹת מֵהָאָרֶץ׃
וגדר

בְּאוֹרַח תַּרְעָא דִּפְתִיחַ לְאוֹרַח צִיפּוּנָא וְאַעֲלַנִי לְלִשְׁכְּתָא דִּקֳדָם בֵּיצוּרְתָא וּדְקֳדָם בִּנְיָנָא לְצִיפּוּנָא׃ לָקֳבֵיל אוֹרְכָּא דְּאַמִּין מְאָה תַּרְעָא חַד פְּתִיחַ לְצִיפּוּנָא וּפוּתְיָא חַמְשִׁין אַמִּין׃ לָקֳבֵיל עַשְׂרִין דִּלְדַרְתָּא גַוָּיתָא וְלָקֳבֵיל דִּלְצִפּוּנָא רִיצְפָּתָא דִּפְתִיחָא לְדַרְתָּא בָּרָיְתָא זָוֵי לָקֳבֵיל זָוֵי מְתַלְתִין׃ וְקֳדָם לִשְׁכָּתָא מַהֲלַךְ עֲשַׂר אַמִּין פּוּתְיָא לְגָיו אוֹרַח אַמְּתָא חֲדָא וְתַרְעֵיהֶן פְּתִיחִין לְצִיפּוּנָא׃ וְלִישְׁכָּתָא עִילָיְתָא דְּחִיקָן אֲרֵי נְסִיבָן זָוְיָא מִנְּהוֹן מֵאַרְעִיתָא וּמִמְּצִיעֲתָא כְּבִנְיָנָא׃ אֲרֵי מְתַלְּתָן אִינּוּן וְלֵית לְהוֹן עַמּוּדִין כְּעַמּוּדֵי דַּרְתָּא עַל כֵּן דְּחִיקָן מֵאַרְעִיתָא וּמִמְּצִיעֲתָא מֵאַרְעָא׃
וכתלא

העשרים ג' וסי' לא אשחית בעבור העשרים · בנגד העשרים · ליחזקאל העשרים: מהנה ז' בקרי' וסי' ועשה מאחת מהנה · כל היוצא מהנה יטרף · ושמרון כחצי חטאתיך · והלשכות העליונות קצרות · אחת מהנה לא נעדרה · אחת מהנה לא נשברה · בחר לך אחת מהנה ואעשה לך דדברי הימים :

רשי

ויביאני אל הלשכה אשר נגד וגומר · אל אחת מהלשכות הראשונות או כמו אל מקום הלשכות קנבר"ון בלע"ז הם הלשכות העומדות בצפון הבית המובדלות עשרים אמה מן התאים כמו שאמור למעלה ובין הלשכות רחב עשרים אמה סביב לבית ואין אדם יכול ליכנס לאותן לשכות ולא לאויר רחב העשרים שביניהם ובין התאים אלא דרך החצר הפנימית כמו שמפורש למטה בענין שהרי אמר שהחצר הפנימי מאה על מאה מרובע לפני הבית למזרח ואמ' על רחב הבית לקדים מאה אמה נמצא רחב הבית סותם את רחב החצר החיצונ' ואינו יכול ליכנס לפנים מצידי החלפות לא לצפון ולא לדרום לכך הוצרך לבא לאותן הלשכות דרך החצר החיצונה הצפונית: אשר נגד הגזרה · אותן הלשכות היו כנגד כל מאה אמה של אורך הבית מן המזרח למערב כמו שאמור בענין בלשכות הללו והנה על פני ההיכל מאה אמה: אל פני אורך אמות המאה פתח הצפון · אל פתח הלשכה שהיא פונה לצפון לחצר החצונ' ורואה כנגדו חמשי' אמה רחב עד הכותל צפוני של חצר החצונה ואורך מאה אמה שהרי הלשכות מחזיקות מן המזרח למערב מאה אמה ורחבו מן הצפון לדרום חמשים אמה כמו שאמור למטה בענין וחלל החצר החצונה מאה אמה רחב כמו שאמור למעלה וימד משער אל שער מאה אמה נמצא לפני הלשכות חלל אויר אורך מאה אמה ורחב חמשים: נגד העשרים אשר לחצר הפנימי · כל זה סימן מקום הלשכות אצל העשרים ורחב אויר אשר לחצר הפנימי סביב לבית כמו שאמור למעל' ובין הלשכות רחב עשרים אמה: ונגד רצפ' אשר לחצר החצונ' · שאמרנו למעלה שעלי' היתה החצר מוקפת סביב לה: ואתיק על פני אתיק · לא ידעתי מהו · תו' אתיק אל פני אתיק אתיק הוא עמוד כמו שפירש רש"י נמי לעיל והאתיקים סביב לשלשתם שהם עמודים והלשכות העליונות היינו הני לשכו' עצמם שמדבר מהם וקורא אותם עליונות לפי שהם בגובהו של הר כמו שפירש רש"י גבי ומתחת הלשכות האלה והכי פי' על הסדר והלשכות העליונות שהם בגובהו של הר שנים מהם היו קצרות כלומר אינם רווחות לפי שהאתיקים היו ממעטים בהם שכן דרך הבנאים לחזק מלאכת בנייניהם לעשות עמודים עד שני שלישי החומ' ומשם ואילך כלים ומשפיעים ולכך השלישית אינ' קצר' · והיינו דקאמר כי משולשות הנה ואין להם עמודים לפי שאין צריך חיזוק כמו מלמט' ואין להם עמודי' כעמודי החצרו' כלומר עמודי לשכות אלו אינם כשאר עמודים שאר עמודים מיושבים אצל החומ' לחיזוק אבל הני בעובי החומ' בולטים לחוץ ולפנים לכך אוכלים מן הבנין: על כן נאצל · כתרגומו דחיקן לפי שהם בעובי החומ' בולטים לחוץ ולפנים חזקי' הלשכות' מהתחתונות ומהתיכונו' מהארץ · לצד הארץ · כך מצאתי בשם אשל גדול: בשלישים · תרגם יונתן מתלתין משמע שהיו אותן לשכות משולשות שלש זו למעל' מזו וגם המקראות מוכיחין כן שהוא אומר והלשכות העליונו' קצרות מהתחתונו' ומהתיכונו' ואני לא יכולתי להבין בשלשת המקראות הללו כלל מהו כי יוכלו אתיקים מה הם אותם אתיקים והיאך אוכלות מן העליונו' ואינם אוכלות מן התחתונות ומן התיכונו' וטעם שהוא נותן לדבר כי משולשת הנה ואין להם עמודים לא ידעתי להבין בו: על כן נאצל · תרגם יונתן דחיקן: ואנ"י לא הי"ה לי"א ר"ב ולי"א עוז"ר בכ"ל הבני"ן הז"ה אל"א כמ"ו שהר"אוני מן השמי"ם: ולפני הלשכות מהלך עשר אמות רחב אל הפנימית דרך אמה אחת · נראה בעיני לפי שחלל החצונה רחב מאה מצפון לדרום ומהן הלשכות רחב חמשים ולפניהם אויר חמשים לצד צפון הרי כאן כל רחב החצר נמצא כל רחב החצר סתום שאין אויר בין הלשכות לבין זוית בית החליפות כלום ואין מבוא ליכנס בו לאויר העשרים שבין הלשכות והתאים כי אויר עשרים אמה המפסיק בין התאי' והלשכות הוא ט"ו אמות שאחורי בית החליפו' ונוסף עליהם חמש אמות ואם תאמר נמצא אויר חמש אמות בין זוית החליפות לזוית הלשכות הרי עובי כותל המפסיק בין חצר הפנימי ובין חצר החצונ' הבא מן המזרח למערב סותמו שהרי עוביו שש אמו' וראשו כלה לאות' זוית לסוף מאה אורך של חצר הפנימית אל זוית בית החליפו' לפיכך אין מבוא לאותו אויר עשרים לא בפנימי' ולא בחיצונ' אלא אם כן היה משפע ונוגם כשהי' חבל' סוף חומת שבין שתי החצרו' שיפע בתוך חצר החצונ' או בפנימית בעובי החומה אמה כדי כניסת אדם ונכנס לתוך אויר חמש אמות שבין כותל החליפו' לכותל הלשכ' והילך באותו אויר לצד מערב עשר אמות ושם כלה משך בית החליפות ונכנס לתוך אויר רחב עשרים וזהו שאמר מהלך עשר אמות רחב לבא אל הפנימית ודרך אמה אחת שהרי נכנס בו דרך פתח אמה אחת שסיפע וכינס בסוף החומה ולמה קורהו מהלך רחב ולא היה לו לומר מהלך עשר אמות אורך לפי שלענין בנין החליפות הוא רחב לפי שבנין החליפות מן הצפון לדרום ט"ו אמה ומן המזרח למערב אינו אלא עשר אמות: ופתחיהם לצפון · ופתחי הלשכות הללו לצפון · מנ' · וזהו פי' של פתח הצפון הכתוב' למעלה שם קוצר הדבור וכאן פירושו: והלשכות העליונות וגומר כי משולשות הנה וגומר · לא הבנתי בהם כלל: כי יוכלו אתיקים · כמו תאכלו אוכלים וממעטים באויר הלשכות:
וגדר

רדק

ההלך דרך הצפון · כתרגומו באורח תרעא דפתיח לאורח צפונא: הגזרה · הבנין פירשנוהו למעלה: אל פני אורך אמות המאה · הידוע בעבור שזכר למעלה והגזרה והבנייה וקורות יה ארך מאה אמה: אל פני פתח הצפון · כתרגומו תרעא חד דפתח לצפונא: והרוחב חמשים אמות · כמו שאמר למעלה ועל פני שער היתון על לפני שער הפנימי חמשים אמה: נגד העשרים · האמה שאמר למעל' ובין הלשכות עשרים אמה: ונגד רצפה אשר לחצר החיצונ': הלשכ' הזאת היתה מצד פנים נגד העשרים ומצד חוץ נגד רצפ' אשר לחצר החיצונ' שהיא עזרת נשים כמו שאמר למעל' ויבאני אל החצר החיצונ' והנה לשכות ורצפ' עשוי לחצר וגומר: אתיק אל פני אתיק בשלשים · לשכ' אל פני לשכ' בשלשים רוצה לומר שהיו לשכ' למעל' מלשכ' שלש' זו על גב זו עליונ' ותיכונ' ותחתונ' כמו שאמר למעל' ולפני הלשכות אמר שהיו לשכ' כנגד לשכ' וביניהם היה מהלך עשר אמות רחב אל הפנימית דרך אמה אחת · ואמר הפנימית דרך כלל כאילו אמר הפנימיות ויונתן תרגם על דרך שם לא על דרך תאר שתרגם לגיו: ופתחיהם לצפון · אמר שהלשכות היו פתוחות לצפון: והלשכו' העליונו' קצורות · כבר אמר כי הלשכות היו שלש זו על זו ואמר כי העליונות קצרות מן האחרות והנה אלא הפך אותם התאים שזכר למעל' כי אותם היו רחבות העליונות מאשר תחתיהן כמו שאמר ולא יהיו אחוזים בקיר הבית כמו שפירשנו וכמו שהי' בבנין שלמה היציע התחתונ' וגומר אבל באלה הלשכות היו העליונו' קצרות ונתן הטעם כי יוכלו אתיקים מהנ' ועוד נתן טעם כי משולשות הנה וגומר ואיני יכול להבין בנין הלשכו' האל' איך ראה אותן הנביא ובאי זה ענין היה שהתחתונות רחבות מהעליונות וגם רבינו שלמ' ז"ל לא פירש דבר ואפשר שהוא כותלי הלשכו' עשויות כמין כפה שאויר הולך ומצר מלמעל' ויהי' פירוש כי יוכלו אתיקים מהנ' שיתפשו אוירי הלשכות מהתחתונות ומהתיכונות יתפשו מהבנין יותר לפי שהי' רחב יותר מלמט' כלומר אוירן רחב ואמר מהנ' ואחר כך פי' מהתחתונות ומהתיכונות אמר הכנוי קודם הידיע' וכן ותראהו את הילד והדומים לו ועדין קשה לי לפירוש הזה אם כן התיכונו' היו קצרות יותר מהתחתונות וזה לא זכר ואפשר כי לא זכר אלא העליונות לפי שהיו קצרות יותר: יוכלו · כתוב בוי"ו ובמקום אל"ף כי אותיות אה"וי מתחלפות והוא ענין תפיס' והלשון הזה מצאנו בדברי רבותינו ז"ל באמרם כמה לוחות אוכלו ובארון ששה ויונתן לא פירש לנו בזה דבר אלא שתרג' הפסוק כפשוטו ולשכתא עילית' דחיקן ארי נסיבן זויתא מנהון מארעיתא וממציעת' בנינא ואומר אני פרש' זו עתיד אליהו לפרש': כי משלשות · ג' תאים היו זה על זה: ואין להן עמודים כעמודי החצרות · שנסמכות התקרות על העמודים אלא על הכתלים היו נסמכות והכתלים היו עשוין כמין כפה: על כן נאצל מהתחתונו' והתיכונות מהארץ · על כן נדחק ונפרד מקום העליונות מהתחתונות מהארץ מלמט' כלפי הארץ כי שם היו רחבות ולמעל' קצרות: נאצל · מן ואצלתי מן לא אצלתי מהם ענין פריש' ויונתן תרגם על כן דחיקא:
וגדר

מנחה גדולה

בדרום אבל איך ראוי לומר כן כי איך יעקר הכתוב בדברים ההכרחיים אשר כאלה ולכן אחשוב שלעתיד לבא לא יהיו השערים כמו שהיו בבית שני כי אז לא יהיה להר הבית שער לצד המערב ואולי שגם בבית שני לא היה שער במערב גמור אלא לצד הצפון הסמוכה למערב וכן כתב הרב באותו פרק ששבעה שערי' היו לעזרה שלש מן הצפון סמוכין למערב וג' מן הדרום ואחד במזרח כנגד בית קדשי הקדשים הרי שקרא הרב צד המערב לצד הצפון הסמוך למערב והיה הטעם בזה בשני דרכים הראשון לפי שהשערים היו לצורך העם שיכנסו בהן ויבאו לעזרת ישראל ויראו את ההיכל ופרכת קדש הקדשי' וישתחוו נגדו מרחוק וגם שהכהנים יכנסו באותן השערים בבואם לעבוד עבודה על מזבח ה' שהיה בחצר כנגד ההיכל ובהיכל עצמו גם כן וגם בקדש הקדשים ביום המקודש ומפני זה היה ראוי שיהיו השערים לצד מזרח לצפון ודרום לפי שמשם יראו ההיכל הפתוח כנגד אותם הצדדים אבל לצד המערב לא היה צריך שער לפי שמשם לא יראו דבר מההיכל ולא מקדש הקדשים כי היו ההיכל והדביר בלתי פתוחים לאותו צד מערבי והיו פתוחים כנגד המזרח ולכן היתה ההכנסה העצמית מאותו צד ואין לטוען שיטעון שהיה ראוי לפי זה שלא יהיה בהר הבית כי אם שער א' לצד מזרח כי הנה יהיה בזה עמל וטורח רב לרוב העם הבאים ברגלים שמה שירמסו אותם בשער וימותו גם שרצה ה' שיכנסו בשער א' ויצאו בשער אחר וכמו שיתבאר אחר זה ולכן לעתיד לבא ג' שערים בהר הבית למזרח ולצפון ולדרום כי משם יראם ה' את כבודו ואת גדלו ואת אותותיו הפעמים במקדש ולא צוה בשער המערבי שאין משם ראייה בהיכל כלל והטעם השני הוא שבזמן הבית היו רוב בני אדם עובדים לשמש להיותו הפועל הגדול בהוייה והפסד ולכן היו כולם פונים בתפלותיהם לצד המזרח ואברהם אבינו להתרחק מזה ייחד תפלתו לצד המערב וכן אמר בגמרא דיומא שאברהם ייחד המערב לתפלה והיה זה כדי שישיב אחורי לשמש ולא יהיה כפושעי ישראל שהיו אחוריהם אל היכל ה' ופניהם קדמה והם משתחוים קדמה לשמש וכמו שאמר הרב המורה פרק מ"ה חלק ג' ומפני זה לא היה שער לצד המערב לפי שישראל בהכנסם בשער היו משתחוים נכחם ונמצא שהשתחוו קדמה ויעלה על לבם שהם משתחוי' לשמש לכן להרחיקם מדרכי הגוים ותועבותיה' צוה שיהיו נכנסים בשערי המזרח הצפון והדרום וישתחוו משם כנגד קדש הקדשים שהוא לצד המערב ויהיה אחוריהם לשמש ומהם לקדש הקדשי' ולזה לא היה שער לצד מערב כדי שלא ישתחוו משם לנגד השמש והוא טעם אמתי ונכון והותרה בזה השאלה השנית: ההודעה השביעית שהודיע הנביא בענין הר הבית היא שכל השערים שבו היה עשר אמות רחבן וכמו שהיו כולם במדה אחת כך היו כולם מכוונים זה כנגד זה באופן שהעומד בשער החיצון היה רואה כל מה שבנגדו עד ההיכל: ההודעה הח' היא שבכל שער היו בו ה' דברים הא' אולם והב' איל והג' תא וכד' ספי השער והה' מעלות וביאורם כך הוא האולם הוא קרוב השער וסמוך אליו והוא הנקרא אולם השער שנכנס בו האדם מיד אל השער והאיל הוא מזוזת האולם אבל רש"י כתב שכל איל הנאמר בענין היה כמין אילנות עגולים עשויים אבני גזית ועומדי' בפתח השער אחד מן הימין ואחד מן השמאל במקום סיפים ומזוזות וכן תרגם יונתן וינועו אמות הסיפים אילנות סיפיא וקראו אילים על שם עיגולים כאלה וכאלון והתא הוא לשכה ונקרא פעמים יציע וצלע והוא חדר אחד והיו התאים ג' מימין השער התמרמי ושלש מן השמאל והספים הם מזוזות השער מהם היו ספים חיצוניים מהשער כלפי חוץ ומהם היו ספים פנימיים מהשער מבפנים והמעלות הם היו המדרגות שהיו עולים בהם ליכנס בשער כי היה הר הבית משופע כמו שזכרתי ובמעלות יעלו בו אבל לא היו המעלות שוות בכל השערים ע"כ:
ואתה בן אדם הגד את בית ישראל את הבית וגו' מהר"יא ז"ל כתבו המפרשים שלום
העם

וגדר אשר לחוץ · ולא וראה כלפי חוץ הכותל לעומת הלשכות אורך הכותל חמשים אמה ארכו כאורך הלשכות לפי׳ אמר והנה על פני היכל מאה אמה כי מאה אמה היה אורך ההיכל כמו שכתבנו והלשכות לא היו תופסות כל אורכו של היכל אלא חציו: ומתחתה · מלא תיבות שהראשונה לוקחת מן האחרונה והקרי הוא ומתחת הלשכו׳

וגדר אשר לחוץ וגומר · המפסיק בין הלשכות והחצר החצונה של צד מזרח: ארכו חמשים אמה · מן הצפון לדרום: כי ארך הלשכות · מן הצפון לדרום חמשים אמה: והנה על פני ההיכל · מן המזרח למערב כנגד האולם וההיכל ובית הכפרת והאחר מאה אמה: ומתחת הלשכות האלה · איני יודע אם בא ללמד שהיה להם מחילות

וְכָתְלָא דִלְבָרָא לָקֳבֵיל לִשְׁכָּתָא אוֹרַח דַּרְתָּא בָּרֵיתָא דִּקְדָם לִשְׁכָּתָא אוּרְכֵּיהּ חַמְשִׁין אַמִּין: אֲרֵי אוּרְכָּא דְלִישְׁכָּתָא דִּלְדַרְתָּא בָּרֵיתָא חַמְשִׁין אַמִּין וְהָוְיָין עַל אַפֵּי הֵיכְלָא מְאָה אַמִּין: וּמִלְרַע לְלִישְׁכָּתָא הָאִילֵין מַעֲלָנָא מִמַּדִינְחָא דַּעֲלֵיהוֹן מִדַּרְתָּא בָּרֵיתָא: בִּפוּתְיָא דְכָתְלָא דְדַרְתָּא בְּאוֹרַח מַדִינְחָא דִּקְדָם בִּיצוּרְתָּא וְדִקְדָם בִּנְיָנָא לִישְׁכָּן: וְאוֹרַח קֳדָמֵיהוֹן כְּחֵזוּ לִשְׁכָּתָא דִּפְתִיחַן לְאוֹרַח צִפּוּנָא כְּאוּרְכֵּיהוֹן כֵּן פּוּתְהֵין וְכָל מַפְקָנֵיהֵן וְכִרְחָזֵי לְהֵין וְכִתְרְעֵיהֵן: וְכִתְרְעֵי לִישְׁכָּתָא דִּפְתִיחַ לְאוֹרַח דָּרוֹמָא תְּרַע בְּרֵישׁ אוֹרַח אוֹרַח קֳדָם דּוּכַּן לֵיוָאֵי אוֹרַח מַדִינְחָא בְּמַעֲלְנְהֵן: וַאֲמַר לִי לִשְׁכַּת צִיפּוּנָא לִשְׁכַּת דָּרוֹמָא דִּקְדָם בִּיצוּרְתָּא אִינוּן לִשְׁכַּת קוּדְשָׁא דְיֵיכְלוּן תַּמָּן כַּהֲנַיָּא דִּקְרִיבִין לְשַׁמָּשָׁא קֳדָם יְיָ קוֹדֶשׁ קוּדְשַׁיָּא תַּמָּן יְיַחֲתוּן קוּדְשֵׁי קוּדְשַׁיָּא וּמִנְחָתָא וְחַטָּאתָא וַאֲשָׁמָא אֲרֵי אַתְרָא קַדִּישׁ: בְּמֵיעַלְהוֹן כַּהֲנַיָּא וְלָא יִפְקוּן מִקּוּדְשָׁא לְדַרְתָּא בָּרֵיתָא וְתַמָּן יְיַחֲתוּן לְבוּשֵׁיהוֹן דִּישַׁמְּשׁוּן בְּהוֹן אֲרֵי קוּדְשָׁא אִינוּן וְיִלְבְּשׁוּן לְבוּשִׁין אוּחֲרָנִין וְיִתְעָרְבוּן עִם עַמָּא: וְשֵׁיצֵי יָת מִשְׁחַת בֵּיתָא גַוָּאָה וְאַפְּקַנִי

וְגָדֵר אֲשֶׁר־לַחוּץ לְעֻמַּת הַלְּשָׁכוֹת דֶּרֶךְ הֶחָצֵר הַחִצוֹנָה אֶל־פְּנֵי הַלְּשָׁכוֹת אָרְכּוֹ חֲמִשִּׁים אַמָּה: כִּי־אֹרֶךְ הַלְּשָׁכוֹת אֲשֶׁר לֶחָצֵר הַחִצוֹנָה חֲמִשִּׁים אַמָּה וְהִנֵּה עַל־פְּנֵי הַהֵיכָל מֵאָה אַמָּה: וּמִתַּחְתָּה לְשָּׁכוֹת הָאֵלֶּה הַמֵּבִיא מֵהַקָּדִים בְּבֹאוֹ לָהֵנָּה מֵהֶחָצֵר הַחִצֹנָה: בְּרֹחַב ׀ גֶּדֶר הֶחָצֵר דֶּרֶךְ הַקָּדִים אֶל־פְּנֵי הַגִּזְרָה וְאֶל־פְּנֵי הַבִּנְיָן לְשָׁכוֹת: וְדֶרֶךְ לִפְנֵיהֶם כְּמַרְאֵה הַלְּשָׁכוֹת אֲשֶׁר דֶּרֶךְ הַצָּפוֹן כְּאָרְכָּן כֵּן רָחְבָּן וְכֹל מוֹצָאֵיהֶן וּכְמִשְׁפְּטֵיהֶן וּכְפִתְחֵיהֶן: וּכְפִתְחֵי הַלְּשָׁכוֹת אֲשֶׁר דֶּרֶךְ הַדָּרוֹם פֶּתַח בְּרֹאשׁ דָּרֶךְ דֶּרֶךְ בִּפְנֵי הַגְּדֶרֶת הֲגִינָה דֶּרֶךְ הַקָּדִים בְּבוֹאָן: וַיֹּאמֶר אֵלַי לִשְׁכוֹת הַצָּפוֹן לִשְׁכוֹת הַדָּרוֹם אֲשֶׁר אֶל־פְּנֵי הַגִּזְרָה הֵנָּה ׀ לִשְׁכוֹת הַקֹּדֶשׁ אֲשֶׁר יֹאכְלוּ־שָׁם הַכֹּהֲנִים אֲשֶׁר־קְרוֹבִים לַיהוָה קָדְשֵׁי הַקֳּדָשִׁים שָׁם יַנִּיחוּ ׀ קָדְשֵׁי הַקֳּדָשִׁים וְהַמִּנְחָה וְהַחַטָּאת וְהָאָשָׁם כִּי הַמָּקוֹם קָדֹשׁ: בְּבֹאָם הַכֹּהֲנִים וְלֹא־יֵצְאוּ מֵהַקֹּדֶשׁ אֶל־הֶחָצֵר הַחִיצוֹנָה וְשָׁם יַנִּיחוּ בִגְדֵיהֶם אֲשֶׁר־יְשָׁרְתוּ בָהֶן כִּי־קֹדֶשׁ הֵנָּה יִלְבְּשׁוּ בְּגָדִים אֲחֵרִים וְקָרְבוּ אֶל־אֲשֶׁר לָעָם:

טו וְכִלָּה אֶת־מִדּוֹת הַבַּיִת הַפְּנִימִי וְהוֹצִיאַנִי

החצונה ג׳ כתיב כן חס׳ יו״ד וסי׳ ואילמיו אל חצר החצונה דתמורים דשער הדרום · וגדר אשר לחוץ · כי אורך הלשכות אשר לחצר · וחד חסר דחסר ומתחת הלשכות: דרך הצפון ו׳ וסי׳ נמסר לעיל בסיפרא סימ׳ א׳ · בבואן ב׳ חסר וחד מ״ל וסימ׳ ויצג את המקלות · בפני הגדרת הגינה · קדמא חסר: קרובים ה׳ מ״ל בליש׳ וסימ׳ נמסר בסיפרא דא סימ׳ כ״ג: המקום קדש חד מן י״ג קדש חס׳ וסימ׳ נמסר בסדר תצוה ובסדר נשא: וכלה ו׳ וסימ׳ וכלה הרעב את הארץ · וכלה מכפר את הקדש · וכלה אהרן ובניו · ושב והרע לכם וכלה אתכם · שם ירעה עגל ושם ירבץ וכלה את מדות הבית:

ואמר הלשכות האלה המביא מהקדים כבר אמר כי הלשכות לא היו מגיעות אלא עד חצי ארכו של היכל וקרא מתחת הלשכו׳ מה שמהם כלפי מזר׳ לפי שהמערב היה בעליונות שלהם כמו שפירשנו כי ההר משפע ועולה עד ההיכל ומבואו היה מן המזרח כי מן המזרח היו נכנסין בהר הבית וממנו ולפנים עד האולם וההיכל במעלות הכל כמו שכתבנו למעלה לפיכך כניסתן היתה מתחתן שהוא כלפי מזרח וזה הוא שאמר המביא מהקדים בבואו להנה מהחצר החיצונה המביא שם וכתיב המביא וקרי המבוא בבא מי שיבא: ברחב גדר החצר דרך הקדים · אמר כי גם כן במזרח ברחב שבין כותל החצר והגזרה ראה לשכות כמו שראה בצפון כמו שזכר והדרך שהיה לפניה׳ כמרא׳ הלשכו׳ ר״ל כמראה דרך הלשכות ואמר כמראה כי הכל היה רואה במראה הנבואה לא ממש הדב׳ ודרך מבואר הוא: וכפתחי הלשכות · פתח בראש דרך · ראה פתח בראש דרך ואיזה דרך דרך בפני הגדרת הגינה והוא דרך הקדים בבואן פי׳ כשהיה האדם נכנס מן המזרח: הגדרת הגינה · ר״ל מעלת אבנים עשויה כמו גדר אבני׳ והיתה הגונה ונאה הגינה מדברי רז״ל דבר הגון ותרגם יונתן דוכן ליואי ודוכן הלוי׳ היה במזרח כשהיו הלוי׳ עולי׳ מעזרת ישראל לעזרת כהנים ובמסכת מדו׳ שנינו ואלקה היתה בראשונה והקיפוה גזוזטרא שהם הנשים רואות מלמעל׳ והאנשים מלמט׳ כדי שלא יהיו מעורבים וחמש עשרה מעלות עולו׳ מתוכ׳ לעזר׳ ישראל כנגד ט״ו שיר המעלות שבתילים שעליה׳ הלוים עומדי׳ בשיר ולא היו ארוכות פירוש מוקפות אלא כחצי גורן עגולה ולשכות היו תחת עזרת ישראל פתוחות לעזרת נשים ששם הלוים נותנים כנורות ונבלים ומצלתים וכל כלי שיר כן היא המשנה שם ואלו המעלות לא היה הדוכן שעליו הלוים אומרים שיר בשעת הקרבן כי אותו היה בין עזרת ישראל לעזרת כהנים ואלה המעלות היו בין עזרת נשים לעזרת ישראל והיו הלוים אומרים שיר בשמחת בית השואבה כמו ששנינו במסכת סוכה פרק החליל והדוכן שהיו אומרים עליו שיר תמיד בשעת הקרבן אצל המזבח היה כמו ששנינו במסכת מדות עזרת ישראל היתה ארך קל״ה על רחב י״א אמה וכן עזרת הכהנים היתה אורך מאה ושלשים וחמש על רחב י״א וראשי פספסין היו מבדילין בין עזרת ישראל לעזרת כהנים רבי אליעזר בן יעקב אומר מעלה היתה וגבוהה אמה והדוכן נתון עליה וכה שלש מעלות של חצי אמה נמצאת עזרת הכהנים גבוהה מעזרת ישראל שתי אמות ומחצה כך היא המשנה שנויה שם ונראה כי המעלה הזאת קרא הנביא הגדרת הגינה ומן הכתוב גם כן ראינו שהדוכן נתון במזרח כמו שאמר בדברי הימים והלוים המשוררים לכולם לאסף להימן ולידותון ולבניהם ולאחיהם מלבשים בוץ במצלתים בנבלי׳ ובכנורות עומדים מזרח למזבח: ויאמר אלי · אשר יאכלו שם הכהנים אשר קרובים ליי׳ קדשי הקדשים · להוציא ערל לב וערל בשר וקדשי הקדשים היו נאכלים לפנים מעזרת ישראל שמנה ולפנים היא הנקראת עזרה בסתם והוא מקום קדוש לאכילת קדשי הקדשים אם ירצו אבל בעזרת הכהנים שהיא לפנים מעזרת ישראל היו לשכות הכהנים ושם היו אוכלים קדשיהם ומה שאמר והחטאת והאשם אחר שאמר קדשי הקדשים והחטאת והאשם הם קדשי הקדשים הנאכלים לפי שגם שלמי צבור היה להם דין חטאת ואשם ונקראים ג״כ קדשי הקדשים ועליהם אמר שם יניחו ופירושו יניחו שם לאכלם שם ואחר כך אמר והחטאת והאשם: בבאם · בבאם אל לשכותיהם בעזרת הכהנים אמר כי בצאתם מעבודתם ובואם לעזרת הכהנים שם יניחו בגדי כהונה שעליהם שעובדים בהם שלא יצאו באותם בגדים אל החיצונה שהיא עזרת ישראל שהיא חיצונה לעזרת הכהנים שהיא מקודשת ממנה ופנימה לה לפי׳ אמר מהקדש אל החצר החיצונה ועד הנה קרא עזרת נשים החצר החיצונה: וקרבו אל אשר לעם · אחר שילבשו בגדים אחרי׳ יוכלו לגעת באותם בגדים אל הבגדים אשר לעם והם ישראל בעזרת ישראל כי בעזרת ישראל נכנסים ולא היו נכנסים לעזרת הכהנים אלא לסמיכה לשחיטה ולתנופה ובבגדי כהונה ולא היו רשאין לגעת בבגדי העם שהם חול והם מדרס להם וכן תרגם יונתן ויתערבון עם עמא: וכלה את מדות הבית הפנימי · הם החצרות והלשכות כי הכל הוא לתשמישי הבית הפנימי שהוא ההיכל:

מתחתיהם או בא ללמד שהיו לשכות במזרח החצר ולפי שההר הולך ומשפיע לצד המזרח קורא לו ומתחת הלשכות האלה שאלו בגובהו ואלו בשפולו וכן הוא אומר ובשפולו של חצר אל המבו׳ אשר מהקדים: בבאו להנה מהחצר החצונה · ברחב גדר החצר וגומר · הבא מן הקדים של חצר החצונ׳ ושובב אל הצפון דרך מקצוע לפונית מזרחית של חומת הפנימית מבחוץ לבא לאותן הלשכות שבצפון מונח על פני גדר החצר כותל מזרח של חצר הפנימית שהוא מערבית לחצונה כנגד הגזרה והבנין שבפנימית: לשכות · סמוכות לאותו הכותל ועומדות בחצונה: מצאתי · ודרך לפניהם · לפני לשכות הללו יש דרך רחב חויר החצר חמשים אמה כמראה דרך הלשכות אשר בצד הצפון הכתובות למעלה: כארכן · של לשכות הצפון ארכו של אלו וכן רחבן: וכל מוצאיהן · כמוצא לשכות הצפון: וכמשפטיהם וכפתחיהן · של לשכות הצפון: וכפתחי הלשכות אשר דרך הדרום · פתחי לשכות הקדים שאף בדרום היו לשכו׳ מובדלות מן התאים הדרומיים עשרים אמה כמו שאמר למעלה ובין הלשכות רחב עשרים אמה סביב לבית סביב סביב: פתח בראש דרך · פתח היה להם ללשכות הקדים בראש דרך והדרך היה בפני הגדרת הגינה ת״י דוכן ליואי ולשון גדרת הגינה בנין גדר אבנים עשוי במעלות שהיו נוגנים ושרים עליו: דרך הקדים · שהדוכן היה במזרח כדכתיב בדברי הימים בפרשת וחצלם והלוים המשוררים לכלם לאסף להימן לידותון וגומר עומדים מזרח למזבח: בבאם הכהנים וגומר · בבואם לאותן לשכות לאכול: ולא יצאו · מהן שהן קדש · אל החצר החצונה: בבגדי קדש · שעליהם: ושם יניחו בגדיהם וגומר · וקרבו אל אשר לעם · ויגשו ליגע בבגדי העם אם ירצו אבל בבגדי כהונה לא יגעו אל העם שיש בהן מעלות טהרה ובגדי החול מדרס להם:

ומדדו

והוציאני

מנחה גדולה

הנה לנביא שיגיד לבני הגולה את צורת הבית כדי שיכלמו מעונותיהם שסבבו להחרב בית ה׳ ושיגיד להם ענין תפי׳ העתי׳ שלא חרב לעולם בעבור שלא יחטאו עוד כמו שאמר ירחקו את זנותם ושכוהו שימדדו את תבנית צורת הבית לסימן כי עוד יעשו כן לעתיד בבוא הגואל ותחיית המתים ושזכו אומרו וישמרו את כל צורותיו ואל כל חוקותיו שישמרו אותם בלבם ויאמינו שכן יהיה לעתיד: ויותר נכון לפרש שמפני שבזמנו של יחזקאל היו תועים בני ישראל בעבודת השמש והירח וכמו שאמר מאותם שהיו אחריהם אל היכל ה׳ ופניהם קדימה משתחוים לשמש לכן צוה לנביא שיגי׳ להם כל מה שראה בנבואתו מבנין הבית כדי שיתבודדו ויתבוננו בענין הבית וימדדו את תבניתו ולפי שהדברים ההם יש להם רמיזות עליונות בדברים האלהיים כמו שבארתי בבנין בית שלמה לכן בהתבוננותם בענין הבית ומדותיו יתבאר להם טעותם בעובדם את המשרתי׳ יכירו וידעו כי לה׳ המלוכה והוא המושל והמשגיח שהם הדברים אשר יורו עליו עניני הבית ומדותיו ובזה יכלמו מעונותיהם בראותם כי לא מעבר ליס הוא אבל בביתם ימצאו מה שילמדם להועיל אם יתבוננו בו ואמ׳ שמות רבים צורת הבית ותכונתו ומוצאיו ומובאיו ואמר פעם שנית וכל צורותיו ואמר בו לשון חקים ותורות לפי שדברים הם מושגים אלינו באחד מארבע אופנים אם בחוש ואם במושכל ראשון ואם במופת ואם בקבלה ואמר צורת הבית על הבראית בחוש ותכונתו על התכונה הנרשמת בנפש שהיא ההתחלה שממנה תבוא ידיעת המושכלות הראשונות ואמר מוצאיו על המופתי׳ הנעשים מהם שיוצאים מהקדמות החושים והמושכלות הראשונות ומובאיו הם המקובלו׳ הבאות לאדם מהאב׳ בדרך קבלה ולכן צוה השם וכל צורותיו וכל חקותיו וכל תורותיו הודע אותם כי אמר בזה צורותיו על המוחשות ועל המושכלות הראשונות כי הם כולם צורות מושגות לאדם בלי עיון וכל חוקותיו הם המקובלות שאין להם טעם וכל תורותיו הם המופתים הנודעים בהוראה ולמוד והענין שמתכונ׳ הבית וסדורו וחלקיו יודיע וילמד להם כל זה כדי שיכלמו באמונותיהם אם בדברים המתבארים ע״ד היקש ואם הנודעי׳ מצד הקבלה לבד ולהיות זאת כוונת הכתובים באמת אמר הגד לבני ישראל את הבית ואמר הודע אותם ולא אמר הראה לפי שאין הדבר תלוי בראיית העין כי אם בהבנת הנרמז והמכוון בבנין זה ועם זה הותרה השאלה הראשונה: ואומרו זאת תורת הבית כתבו המפרשים שהיא הנזכרת למעלה: ועל ראש ההר הוא הר הבית שההיכל יהיה בראש ההר כמו שכתוב בענין כל גבולו סביב כל גבול ההר סביב סביב הוא קדש הקדשים ואמר זה כנגד ירושלם שהיא כולה קדש כמו שאמר והיתה העיר קדש אבל ההר הוא קדש קדשים וכבר זכרתי בשאלות מה שיש לשאול על זה בספק ונראה לי בו הוא שבעבור שצוה שיגיד את בני ישראל את הבית וכל צורותיו וכל תורותיו הנרמזים בעניני הבית ביאר מה הם התורות שיורה עליהם ביה בכלל והיה הר הבית מרובע לד׳ רוחות לרמוז על ארבעה מחנות של מלאכים הסובבים את כסא הכבוד והיה לכל רוח ג׳ אלפים אמה שהם ת״ק קנים לרמוז שאותו רביעיות במלאכ בכל שלשת העולמות בשכלים הנבדלים ובגלגל ועניני העולם השפל גם כן ועל זה אמר זאת תורת הבית שהוא על ראש ההר שזה יורה שהשוכן

ויוציאני · חוץ לחומת הר הבית : אשר פניו דרך הקדים · זהו שער הר הבית המזרחי אשר קדם זכרו בתחילת הנבואה : ומדדו סביב סביב · מדד הבית אשר בו השער סביב לארבע רוחות : מדד רוח הקדים · סביב כל אותו הרוח וכן מדד רוח הצפון ורוח הדרום ורוח המערב והיה בין הכל חמש מאות אמה ארך וכן ברוחב ומה שאמר סביב אל רוח הים לפי שבאותו הרוח השלים פאות סביבו והיה לו חומה סביב להבדיל בין הקדש לחול כי הר הבית מקודש מירושלם שאין זבין וזבות נדות ויולדות נכנסין לשם : ויוליכני · אחר שמדד הרוחות מחוץ לעיני הוליכני אל השער אשר הוציאני ממנו : והנה · בא מדרך הקדים · נכנס בשער בדרך מזרח : וקולו כקול מים רבים · כמו שאמר בתחילת הספר אלא ששם הוסיף כקול שדי ופי' וקולו וקול הכבוד ותרגם יונתן וקל מברכי שמיה : והארץ האירה מכבודו · פעל עומד מהכוסף והשא' שבאו מן הבנין הם יוצאים כמו האיר ברקיו תבל וכן להאי' על הארץ : מכבודו · מכבוד אלהי ישראל והוא ענין זוהר ונוגה כמו שפי' : וכמראה המראה · וככלל אותו הכבוד שהאירה שראיתי ראיתי כעין המראה שראיתי בבאי לשח' את העיר כי ראיתי המרכבה וכן במראה אשר ראיתי אל נהר כבר כל אותן המראות ראיתי עתה : אל נהר כבר · כמו על וכמוהו רבים ומה שאמר בבאי לשחת העיר והוא לא בא לשחת העיר אלא ששת האנשים ר"ל בבאי כאשר בא האנשים לשחת העיר ויונתן תרגם באתנביותי לחבלא ית קרתא ומה ששנה לשון מראה כמה פעמים לענין המראות המשתנו' בענין המרכבה ורז"ל אמרו תשע ראיות במקרא הזה לומר שכל הנביאי' לא היו רואים אלא מתוך תשע האספקלריאות ומשה רבינו עליו השלום מתוך מראה אחת היה רואה שנאמר במראה אליו אתודע שהיה רואה באספקלריא המאירה ומה שאמר תשע הוא רמז לתשע המסכות וחשוקיהם והעשירי יהיה קדש : אל פני · כמו על פני : וכבוד יי' בא אל הבית · אל ההיכל : ותשאני רוח · עד הנה אמר ויביאני ויוציאני ויוליכני אמר על האיש שראהו כמראה נחשת ועתה שנראה לו הכבוד עם המרכבה אמר ותשאני רוח כמו שאמר במרכבה הראשונה : ואשמע מדבר אלי מהבית · מדבר כמו מתדב' מבנין התפעל והת"ו נבלעת בדגש : מהבית · הקול יצא מהבית ששם הכבוד אלי שהייתי בחצר הפנימי : ואיש היה עומד אצלי · אפשר שהיה אותו שראה בתחילת הנבואה שהיה מראהו כמראה נחשת או היה מלאך אחר : ויאמר · את מקום כסאי ואת מקום כפות רגלי אשר אשכון שם · כאילו אמר זהו אשר אשכון שם ואמר מקו' כסאי כי בית המקדש כנגד כסא הכבוד : ומקום כפו' רגלי' על דרך והארץ הדום רגלי ודע' רז"ל כי בית המקדש נקרא כסא כמו השמים כמו שכתוב כסא כבוד מרום מראשון מקום מקדשינו ובספר ירמיה ביארנו הענין היטב ויונתן תרגם ארי אתר בית כורסי יקרי ודין אתר יקרי בית אשריות : בזנותם · שהיו זונים אחרי אלהים אחרים ועושין פסיליהם בביתם שהיה אצל בית יי' : ובפגרי מלכיהם · כמו שראינו במנשה ואמון שנקברו בגן ביתם : במותם · ובמותם שהיו עושים בבתיהם או פירושו שהיו עושין במותם במקום פגרי מלכיהם : בתתם ספם את ספי · כי בית המלך היה סמוך לבית השם והקיר ביניהם כמו שראינו בבנין שלמה כשבנה ביתו אמר ועולתו אשר יעלה בית יי' ואמר בדברי יואש ויורד את המלך מבית השם ויבאו בתוך שער העליון בית המלך : ומזוזת' אצל מזוזתי · כפל הענין במלו' שונות כמנהג כי המזוזה היא הכף ויונתן תרגם במתבהון ספיהון לקבל ספי בית מקדשי ובניניהון בסתר עזרתי וכותל בית מקדשי בין מימרי וביניהון : ואכל · בחסרון הה"א למ"ד הפעל כמנהג והוא כמו ואכלה מן הדגוש :

רשי

ומדדו סביב סביב · לכל היקף הר הבית מבחוץ לארבע רוחו' מדדו שלשת אלפים על שלש' אלפים אמה שהקנה שש אמות וזה הוא שייסד הקלירי דוד ינגו' קו שלשת אלפי אמות קצובה על שלשת אלפי אמות והיא שלשים ושש כמדה הראשונה שהיה הר הבית חמש מאות אמה על חמש

כ מאות אמה חלוק שלשת אלפים על שלשת אלפים ברבועו של חמש מאות אמות שתי וערב ותמצא שם שלשים ושש רבעי' של חמש

א מאות על חמש מאו' ועל כן אמר הפייט שלשים וששה כמו שהיתה מתכפלת · מכ' · לד' רוחות מדדו חומה לו להר הבית · סביב המאות שתי וערב זו חומת החיל המקיפ' כל ההר · להבדיל את העם בין קדש שלפנים לחול שבחוץ · מכ' · גמר כל מדה · ויוליכני חזר והכניסני לשער הקדים וראיתי הכבוד יורד לעזרה : וכמראה המראה · תשע מראות כתובין במקר' זה ומתוכן היו רואין הנביאים חוץ

ה ממשה רבינו שהיה רואה מתוך מראה אחת לפיכך אספקלריא שלו מאירה ורואה ממש וזהו שייסד הפייט מחזו המלוחלחות בתשע מחזות : בבאי לשחת את העיר · בפרשת והתוית תיו שנאמר שם קרבו פקודת העיר ושם פיר' את דוגמת מרכבה : מדבר אלי · מתמלל עמי כבוד הוא לומר כלפי מעלה מדבר כמו מתדבר כלומר בינו לבין כבודו מדבר והקול בא עדי : ובפגרי מלכיהם · שהיו בתיה' סמוכין לבית הקברות כמו שמצינו במלכיהם בשלמה ובעתליהו ופעמים שהיו קוברין אותם בגו ביתם כמו שהו' מפר' ואמר בתתם ספם את ספי : מכ' · ואכל' כמו ואכלה וכליתי :

ויוציאני דרך השער אשר פניו דרך הקדים ומדדו סביב סביב : מדד רוח הקדים בקנה המדה חמש אמות קנים בקנה המדה סביב : מדד רוח הצפון חמש מאות קנים בקנה המדה סביב : את רוח הדרום מדד חמש מאות קנים בקנה המדה : סבב אל רוח הים מדד חמש מאות קנים בקנה המדה : לארבע רוחות מדדו חומה לו סביב סביב ארך חמש מאות ורחב חמש מאות להבדיל בין הקדש לחל : ויולכני אל השער שער אשר פנה דרך הקדים : והנה כבוד אלהי ישראל בא מדרך הקדים וקולו כקול מים רבים והארץ האירה מכבדו : וכמראה המראה אשר ראיתי כמראה אשר ראיתי בבאי לשחת את העיר ומראות כמראה אשר ראיתי אל נהר כבר ואפל אל פני : וכבוד יהוה בא אל הבית דרך שער אשר פניו דרך הקדים : ותשאני רוח ותבאני אל החצר הפנימי והנה מלא כבוד יהוה הבית : ואשמע מדבר אלי מהבית ואיש היה עמד אצלי : ויאמר אלי בן אדם את מקום כסאי ואת מקום כפות רגלי אשר אשכן שם בתוך בני ישראל לעולם ולא יטמאו עוד בית ישראל שם קדשי המה ומלכיהם בזנותם ובפגרי מלכיהם במותם : בתתם ספם את ספי ומזוזתם אצל מזוזתי והקיר ביני וביניהם וטמאו את שם קדשי בתועבותם אשר עשו ואכל אתם באפי :

ואפקני באורח תרעא דפתיח לאורח מדינחא ומשחיה סחור סחור : משח רוח קידומא בקני משחתא חמיש מאה קנין בקני משחתא סחור סחור : משח רוח ציפונא חמיש מאה קנין בקני משחתא סחור סחור : ית רוח דרומא משח חמיש מאה קנין בקני משחתא : אסתחר לרוח מערבא משח חמש מאה קנין בקני משחתא : לארבע רוחיא משחיה שורא ליה סחור סחור אורכא חמש מאה ופותיא חמש מאה לאפרשא בין קודשא לחולא : ואובילני לתרעא תרעא דפתיח לאורח מדינחא : והא יקרא אלהא דישראל איתגלי מאורח מדינחא וקל מברכי שמיה כקל מין סגיאין וארעא נהרת מזיו יקריה : וכחיזו חזוא דחזיתי כחזווא דחזיתי באיתנבואותי לחבלא ית קרתא וחיזווא כחיזו דחזיתי על נהר כבר ואישתטחית על אפי : ויקרא דיי איתגלי בביתא כאורח תרעא דפתיח לאורח מדינחא : ונטלתני רוחא ואעלתני לדרתא גויתא והא אתמלי יקרא דיי ביתא : ושמעית דיממלל עימי מלגיו וגברא הוה קאים לקיבלי : ואמר לי בר אדם דין אתר בית כורסי יקרי ודין אתר בית אשריות שכינתי דאשרי שכינתי תמן בגו בני ישראל לעלם ולא יסאבון עוד בית ישראל שמא דקודשי אינון ומלכיהון בטעותהון ובפגרי מלכיהון במותהון : במיתנהון סיפיהון מקביל סיפי בית מקדשי ובניניהון בסטר עזרתי וכותל בית מקדשי בין מימרי וביניהון וסאיבו ית שמא דקודשי בתועבתהון דעבדו ושיציתי יתהון ברוגזי :

מדד ה' וסימ' נמסר לעיל בסיפרא סימ' מ' : פנה ג' וחס' וסימ' אשר לבבו פנה היום מעם · וצפנה פנה הגלגל · פנה דרך הקדים : כבדו ג' חס' בליש' בקריאה וסימ' הן הראנו יי' אלהינו את כבדו ואת גדלו · ותחת כבדו יקד יקוד · והארץ האירה מכבדו · וכל כבודי דכוו' חס' במ"א ואולם חי אני : מדבר ח' בקריאה וסימ' יש לאל ידי לעשות עמכם רע : ובבוא משה אל אהל מועד לדבר אתו · ויכל משה מדבר אתם · והוא בן בליעל מדבר אליו · ותבא בי רוח כאשר דבר אלי · ואשמע מדבר אלי מהבית · אהבת רע מטוב · נצור לשונך מרע : בתתם ל' ספם ל' ספי ל' וטמאו ל' ואכל ל' ירחקו ל' :.

מנחה גדולה

שהשוכן בו הוא על כל אלקים כי כמו שהבית הוא עליון על ראש ההר כן אלהי הבית ההוא הוא גבוה מעל גבוה : עוד זכר הורהה שנית והיא אומרו כל גבוליו סביב סביב קדש קדשים רוצה לומר שאין הקדושה בלבד בדביר כי היא גם כן בהיכל ובאולם ובחצר ובכל הר הבית וזו גם כן הוראה רבה כי כמו שהבית כולה קדש קדשים ואין בה דבר חולין כן באמונות האלהית הם כולם אמת ויציב ונכון וקיים ואין בהם שקר ועולה כלל ועל ההורא' בזאת השנית אמ' פעם שנית הנה זאת תורת הבית רוצה לומר אמונתה בקדושה בכל חלקיה ולא בא אם כן הכתוב הזה להודיע שיהיה הבית על ראש ההר ולא שיהיה כל גבולו קדש כי כבר נזכר מזה למעלה והותרה בזה השאלה השנית ומפני שהיה הנביא עתיד לבאר ענין הכהנים בעבודתם והקרבנות אשר יקריבו על המזבח כמו שיבאר אח"ז לכן התחיל מיד ואלה מדות המזבח כי הוצרך לבאר ענין המזבח ומדותיו להגיד אחר כך הקרבנות שיקרבו עליו ולזה לא זכר שאר כלי הבית לפי שלא נעשה בהם שנוי ולא חידוש מתב שזכרה בהם התורה וממה שעשה שלמה בבנינו וזכר בלבד מזבח העול' לאותם סבה שזכרתי ואם נזכרו שלחנות ואחרי שביאר לו מדות המזבח אמר לנביא אלה חקות המזבח ביום העשותו ר"ל ביום שתשלם מלאכתו יעלו עליו קרבן זה כמו שעשו במשכן ביום שמיני למלואים ואומרו ונתת אל הכהנים הלוים יצוה ליחזקאל הנביא שהיה כהן שיתן הקרבן הזה לכהני' להקריבו ובזה הודיע לנביא שתי הודעות לעתיד לבוא האחת שבבית עולמים לא ישרתו כי אם הכהנים שהם מזרע צדוק כי לפי שנמשח צדוק לכהן גדול כאשר נמשח שלמה למלך קרה לו ולזרעו בכהונתו מה שקרה לזרע דוד במלכותו והוא שכאש' פרקו ישראל מעליה' עול מלכות שמים פרקו גם כן מעליהם מלכות בית דוד וכהונת בני צדוק ועשה ירבעם כהנים מקצה העם כלבבו המנס לעתיד לבוא ישובו בני ישראל ובקשו את ה' אלהיהם ואת דוד מלכם וכמו שישוב ביניהם האלהות ומלכו' בית דוד כן תשוב הכהונ' לזרע צדוק ולכן צוה בזה שיתן הקרבן הזה לעשותו אל הכהנים הלוים אשר הם מזרע צדוק וכבר ביאר הנביא שבימים ההם השם יתברך יצרוף ויזקק את בני לוי : וההודעה השנית שבאה בכאן היא מתחיית המתי' שיהיה בזמן קיבוץ הגליו' ולכן אמר ליחזקאל ולקחת מדמו ונתת על ארבע קרנותיו כי הנה בשרו שיקום בתחייה ושהוא יהיה בחנוכת המזבח והוא יזה את דם פר החטאת וזה ממה שיורה שלא היה זה מזבח של בית שני כי יחזקאל לא עלה שמה והוא מת בארץ בבל ושם נקבר כמו שביארתי בהקדמת פירוש זה הספר גם כי סדר הקרבנות שעשו אנשי הגולה אינו כסדר הזה והם עשו המזבח קודם ההיכל והנה צוה כאן בפר בן בקר לחטא' כי כן עשה משה במלואי' ואמרו ואל ארבע פנות העזרה ואל הגבול היא העזרה הנזכרת שהיתה לפני המזבח וגבולה ואמר ולקחת את הפר החטאת ושרפו במפקד הבית מחוץ למקדש עניינו שישרוף את הפר לפנים מחומת הר הבית רוצה לומר במקום שמצווים הכהנים לשרוף בו פרים הנשרפין ושעירים הנשרפין כי לשון מפקד הוא מענין מצוה כמו והוא פקד עליו במפקד יחזקיהו אמנם רש"י פי' מפקד הבית תכלית הבית מקום שהבית כלה כמו לא נפקד ממנו איש ואמר שתהיה שריפת הפר מחוץ למקדש אבל לא חוץ מהר הבית וכן צוה לו שביום השני יקחו

עתה ירחקו · כי יהיה להם לב חדש לירא' אותי : ופגרי מלכיהם ממני · גם כן לא יקברו מלכיהם בביתם לכבוד ביתי : ממני · ממקום מקדשי : אתה בן אדם הגד את בית ישראל את הבית · בני הגולה : ויכלמו מעונותיהם · שבעבורם חרב בית זה והגד להם הבית העתיד שלא יחרב לעולם בעבור שלא יחטאו כמו שאמר ירחקו את זנותם ושכנתי בתוכ' לעולם : ומדדו את תכנית · תכנית צורת הבי' שתראה להם ימדדו ויכינו אותו לסימן כי עוד יעשו כן לעתיד בבא הגואל ויחיו המתי' יכינו אותו לסימן שהראתי' ואת הצורה יהיו בבנין הבית לעתיד וזה ראיה לתחיי' המתי' : ואם נכלמו · אם יהיו נכלמים מכל אשר עשו הודע אות' תכונ' הבית וצורתו וכתוב לעיניהם והם יראו בנין הבית לעתיד ויעשו אותו ואם לאו לאו : וישמרו את כל צורתו ואת כל חקותיו ועשו אותם · ישמרו אות' בלבם ויאמינו כי כן יהיה ויעשו אותם הבניינים והצורו' והתור' לעתיד ואם לא ישמרו אותם בלבם ולא יאמינו ולא יעשו אותם כי כן מדת הקב"ה ישלם לאדם מדה כנגד מדה כל המאמין בביאת גואל יזכה לגאולה ואם לא יאמין לא יזכה וכן אם יאמין בתחיית המתים יזכה לתחייה ואם לא יאמין לא יזכה ולא נוכל לפרש ועשו אותם בבית שני שעלו בני גולה של בבל כי הרבה דברים יש בבנינה זו שלא היו כן בבית שני ועל כרחך בנינה זו עתידה ואמר כן ועשו אות' ראיה גדולה לתחיית המתים : צורת הבית · מה שלפנים מחומת הר הבית בכלל : ותכונתו · תכונ' בנינו בלשכו' ובתאים : ומוצאיו ומובאיו · בשערים הנזכרים : וכל צורותיו · צורת כל בית בפני עצמו : ואת כל חקותיו · מה שראוי להשתמש בבתים ובשלחנו' ובלשכו' : וכל צורותיו · צורת הכרובים והתמורים : וכל תורתיו · חלק העזרות לכהנים ולישרא' ולנשים : זאת תורת הבית · זאת הנזכר' למעלה : על ראש ההר · הר הבית והוא ההיכל יהיה בראש ההר כמ"ש בענין : כל גבולו סביב סבי' · כל גבול ההר סביב הוא קדש הקדשים כנגד ירושלם כי ירושלם כולה קדש כמו שנא' והיתה העיר קדש אבל ההר הוא קדש קדשי' ובהר עצמו מקום מקדש מזבח והדביר הוא קדש הקדשים כמו שכתוב למעלה : הנה זאת תורת הבית · הנזכרת למעלה בפרט ובפסוק זה בכלל : ואלה מדות המזבח · רז"ל פירשו הפסוק כן וחיק האמה זה יסוד ואמה רוחב זה סובב וגבולה אל שפתה סביב זרת האחד אלו הקרנות וזה גב המזבח זה מזבח הזהב ויונתן תרגם ואילין משחת מדבחא באמיא באמתא דהיא אמה ופשך ותשויתא אמתא ואמתא פתיא וגדנפא מקף לה על שפתיה סחור סחור זרתא חדא ודין טקוס מדבחא ובמס' מדות שנינו המזבח היה שלשי' ושתי' על שלשי' ושתים עלה אמה וכנס אמה זהו יסוד נמצא שלשים על שלשים עלה חמש וכנס אמה זהו סובב נמצא שמנה ועשרים על שמנה ועשרים עלה ג' וכנס אמה זהו מקום קרנות אמה מזה ואמה מזה נמצא ששה ועשרי' על ששה ועשרים זהו מקום הלוך רגלי הכהנים אמה מזה ואמה מזה נמצא ארבעה ועשרים זהו מקום המערכה אמר ר' יוסי מתחילה היה שמנה ועשרים על שמנה ועשרים וכונס ועולה במדה זו עד שנמצא מקום המערכה עשרים על עשרים וכשעלו בני הגולה הוסיפו עליו ארבע אמות מן הצפון וארבע אמות מן המערב כמין גומא שנאמר והאריאל שתים עשרה ארך בשתים עשרה רחב רבוע יכול שאינו אלא שתים עשרה על שתים עשרה כשהוא אומר על ארבעת רבעיו מלמד שמן האמצע הוא מודד שתים עשרה אמה לכל רוח הנה תראה כי רז"ל פירשו כי מדות זה המזבח הם מדות מזבח בית שני ידעת יונתן אינו כדעתם כמו שתראה ונוכל לפרש כי מדה אחרת יהיה למזבח העלות ואמר ואלה מדות המזבח כמו שאומר והולך עד ויאמר אלי בן אדם ופי' באמות באמות הידועות בנבואה זו שכל אמה מהם אמה וטופח שהם ששה טפחים כי אמה בסתם בת חמשה טפחים וזאת המדה היתה בת ששה טפחים וכן אמר בתחילת נבואה זו שש אמות באמה וטפח כמו שפירשנו וחיק האמה ואמה רחב באמצע המזבח היה גובה אמה ורחב אמה והוא מקום המערכה : וגבולה אל שפתה סביב זרת האחד · גבול האמה היה גבוה זרת אחד ופירושו וגבלה מסגרת כמו שתרגם יונתן גדנפא : וזה גב המזבח · זה שספר הוא גב המזבח שהוא מקום המערכה שהיה גבוה על המזבח אמה לפיכך קראו גב : ומחיק הארץ · מאמצע הארץ ומהשוה בה אשר בין העזרה העליונה לתחתונה שהמזבח היה בנתים ומקום מעמד הכהנים המקריבים על המזבח קורא עזרה כמו שקרא גם כן מקום מעמד ישר' עזרה והעליונה היא מהמזבח כלפי אולם והתחתונה מהמזבח כלפי מזרח ואמר שמאמצע הארץ שהוא מקום המזבח עד העזרה התחתונה שתי אמות ר"ל באורך ורוחב אמה אחת ומהעזרה הקטנה עד העזרה הגדולה ארבע אמות ורחב האמה לא ידענו איזו מן העזרות קורא קטנה העליונה או התחתונה ואיזו מהן קורא גדולה מכל מקום אמר כי מזו לזו היה ארבע אמות והוא מקום המזבח שנאמר עליו ההריאל :

עתה · על כרחם ירחקו את זנותם שהבדלתי לי הקף גבול גדול סביב : אתה בן אדם הגד את בית ישראל את הבית ויכלמו מעונותיהם · כהראותי למו חסדי שאיני מואסם בעונם : מאתי · ומדדו את תבנית · ומדדו על ידיך שאתה מורה את תוכן חשבון הבנין · ואם נכלמו שיתביישו ויכבשו פניהם מכל אשר עשו אז הודע אותם את שאני עתיד לעשות להם : צורת הבית · גבול הבנין היאך הוא מלפניו ועד אחוריו סדורים לארבע רוחות : ותכונתו · חשבון תאיו ולשכותיו : וכל צורותיו · כרובים ותמורים ואילים ואילמים מנ' · וכל צורותיו בהרא לא פורש : וישמרו · ילמדו ענייני המדו' מפיך שידעו לעשותם לעת קץ · מנ' ראויה היתה ביאה שנייה של עזרא כביאה ראשונה של יהושע לבא בזרוע ובנס כדדרשינן עד יעבר ובניין זה מאז היה ראוי להם כשעלו מן הגולה וגאולת עולם אלא שגרם החטא לא היה' תשובתם הוגנת על מנת שלא לחטוא ויצאו ברשות כורש ובנו לעצמן ויש אומר בבבל נכשלו בנכריו' : ואלה מדות המזבח · שמפרש למט ארבע עשר' אורך בארבע עשרה רחב : באמות אמה אמה וטופח · באמה בת ששה שהי' אמה וטופח באמה בת חמשה : וחיק האמה · אבל היסוד שלו נמדד באמה של חול שהיא בת חמשה חיק לשון חיקוי קביעו' והוא היסוד האמה אמת חול ולא אמה וטופח שהיא אמה בת ששה וכן שנינו במנחות שהיסוד והסובב והקרנו' נמדדין באמה בת חמשה · וחיק האמה זה היסוד · ואמר רוחב זה הסובב · וגבולה אל שפתה סביב זרת האחד אלו הקרנות זרת אחד מאמצעיתו מודדו זרת לכל רוח הרי אמה על אמה : וזה גב המזבח · ובאמה זו היה נמדד גב מזבח הזהב אמה ארכו ואמה רחבו רבוע כך מפורש בערובין ובמנחות מפורש יותר לפי החשבון חיק האמה בגובהה עלה אמה ואמה רחב כנסה כניסת הסובב אמה בת חמשה אבל עלייתו שגבהו עלה חמש וכנס אמה אינו באמה בת חמשה : וגבולה אל שפתה · הקרנות בין לרחבן בין לגובהן באמה בת חמשה : ומחיק הארץ · מן היסוד מקרקע הארץ · עד העזרה התחתונה · עד גג מלבן הראשון · שתים אמות · ולא היה כן בבית עולמים שם שנינו תביא מלבן של ל"ב על ל"ב וגובהו אמה וכאן גובהו שתי' : ורחב אמה אחת · כשהניח מלבן השני עליו היה מלבן השני שלשים על שלשים נמצא כניסה לו סביב סביב רחב אמה והוא היסוד הרי עלה שתים וכנס אמה והוא היסוד י"ת עזרה מסתמתא לשון רצפה שהיה ממלא את המלבן חלוקי אבנים וזפת וסיד וקוניא וממחה ושופך ומחליקו למעלה והרי הוא כמין רצפה : ומהעזרה הקטנה עד העזרה הגדולה ארבע אמות · מגג מלבן התחתון עד גג מלבן שעליו ארבע אמות גובה : ורחב האמה · היא כניסת הסובב עלה ארבע וכנס אמה זהו סובב והתחתון קורא קטנה לפי שאין גובהו אלא שתים והעליון גובהו ד' : וההראל

עַתָּה יְרַחֲקוּ אֶת־זְנוּתָם וּפִגְרֵי מַלְכֵיהֶם מִמֶּנִּי וְשָׁכַנְתִּי בְתוֹכָם לְעוֹלָם: אַתָּה בֶן־אָדָם הַגֵּד אֶת־בֵּית־יִשְׂרָאֵל אֶת־הַבַּיִת וְיִכָּלְמוּ מֵעֲוֺנוֹתֵיהֶם וּמָדְדוּ אֶת־תָּכְנִית: וְאִם־נִכְלְמוּ מִכֹּל אֲשֶׁר־עָשׂוּ צוּרַת הַבַּיִת וּתְכוּנָתוֹ וּמוֹצָאָיו וּמוֹבָאָיו וְכָל־צוּרֹתָו וְאֵת כָּל־חֻקֹּתָיו וְכָל־צוּרֹתָו וְכָל־תּוֹרֹתָו הוֹדַע אוֹתָם וּכְתֹב לְעֵינֵיהֶם וְיִשְׁמְרוּ אֶת־כָּל־צוּרָתוֹ וְאֶת־כָּל־חֻקֹּתָיו וְעָשׂוּ אוֹתָם: זֹאת תּוֹרַת הַבָּיִת עַל־רֹאשׁ הָהָר כָּל־גְּבֻלוֹ סָבִיב סָבִיב קֹדֶשׁ קָדָשִׁים הִנֵּה־זֹאת תּוֹרַת הַבָּיִת: וְאֵלֶּה מִדּוֹת הַמִּזְבֵּחַ בָּאַמּוֹת אַמָּה אַמָּה וָטֹפַח וְחֵיק הָאַמָּה וְאַמָּה־רֹחַב וּגְבוּלָהּ אֶל־שְׂפָתָהּ סָבִיב זֶרֶת הָאֶחָד וְזֶה גַּב הַמִּזְבֵּחַ: וּמֵחֵיק הָאָרֶץ עַד־הָעֲזָרָה הַתַּחְתּוֹנָה שְׁתַּיִם אַמּוֹת וְרֹחַב אַמָּה אֶחָת וּמֵהָעֲזָרָה הַקְּטַנָּה עַד־הָעֲזָרָה הַגְּדוֹלָה אַרְבַּע אַמּוֹת וְרֹחַב הָאַמָּה:

כְּעַן יְרַחֲקוּן יַת טַעֲוָתְהוֹן וּפִגְרֵי מַלְכֵיהוֹן מִלְמֶחְטֵי קֳדָמַי וְאַשְׁרֵי שְׁכִנְתִּי בֵּינֵיהוֹן לַעֲלָם: אַתְּ בַּר אָדָם חֲוִי יָת בֵּית יִשְׂרָאֵל יָת בֵּיתָא וְיִתְכַּנְעוּן מֵחוֹבֵיהוֹן וְיִמְשְׁחוּן יָת טִיקוֹסֵיהּ: וְאִם יִתְכַּנְעוּן מִכָּל דַּעֲבָדוּ בְּמֶחֱזֵיהוֹן צוּרַת בֵּיתָא וְטִקוּסֵיהּ וּמַפְקָנוֹהִי וּמַעֲלָנוֹהִי וְכָל צוּרָתֵיהּ וְיָת כָּל גְּזֵרָתֵיהּ וְכָל צוּרָתֵיהּ וְכָל דַּחֲזֵי לֵיהּ הוֹדַע יָתְהוֹן וּכְתוֹב לְעֵינֵיהוֹן וְיִטְרוּן יָת כָּל צוּרָתֵיהּ וְיָת כָּל גְּזֵרָתֵיהּ וְיַעַבְדוּן יָתְהוֹן: דָּא אוֹרַיְתָא דְּבֵיתָא עַל רֵישׁ טוּרָא כָּל תְּחוּמֵיהּ סְחוֹר סְחוֹר קֹדֶשׁ קוּדְשַׁיָּא הָא דָא אוֹרַיְתָא דְּבֵיתָא: וְאִלֵּין מְשַׁחַת מַדְבְּחָא בְּאַמַּיָּא בְּאַמְּתָא דְּהִיא אַמָּה וּפְשַׁךְ וְתַשְׁוִיתָא אַמְּתָא וְאַמְּתָא פּוּתְיָא וּגְדַנְפָא מַקַּף לַהּ עַל סִפְתֵיהּ סְחוֹר סְחוֹר זַרְתָּא חֲדָא וְדֵין טִיקוּס מַדְבְּחָא: וּמִתַּשְׁוִית אַרְעָא עַד מְסַמְּתָא אַרְעִיתָא תַּרְתֵּין אַמִּין וּפוּתְיָא אַמְּתָא חֲדָא וּמִמְּסַמְּתָא זְעֵירְתָא עַד מְסַמְּתָא רַבְּתָא אַרְבַּע אַמִּין וּפוּתְיָא אַמְּתָא: ומרבחא

אתה ז' ר"פ בנביאים וסי' אתה ידעת את דוד אבי · אתה תשמע השמים בתרא דנכרי דמלכים · זכרני ופקדני דירמיה · אתה אל תירא עבדי יעקב בתראה דספרא · הגר את בית ישראל את הבית · אתה תאכל ולא תשבע · ודבתריה אתה תזרע : על ראש ההר ה' דסמיכי בקריא' וסימ' והיה נכון לבקר · ויעבר דוד העבר · וישלח אליו שר חמשים · אלף אחד מפני גערת אחד · זאת תורת הבית על · וזה גב ל' פתח וא' קמץ ותבני לך גב :

מנחה גדולה

שעיר עזים לחטאת ושבכלותו מחטא ומכפר בשעיר באותו יום שני יקריב עוד באותו יום שני פר אחד ואיל אחד והזהיר שיתן עליהם מלח כמו שהזהירה תורה על כל קרבנך תקריב מלח ושיעשה כן שבעת ימים עם אותו יום שני שבכל אחד מהשבעה ימים ההם יעשה שעיר ופר ואיל ובאותם שבעת הימים יכפרו ויטהרו המזבח לקנא אותו מדרך חול שבו להכניסו בקדושה וימלאו הכהנים את ידיהם והיה זה לפי שנטמאה הארץ ביד גויי הארצות והכהנים בגלות לא אמרו איה ה' ואמר ויכלו את הימים שהכהנים יכלו שבעת ימים על זה הסדר והיה מן היום השמיני והלאה יעשו עולות וזבחים כמו שמפורש בתורה ואמר ורצאתי אתכם להגיד שיהיו לפניו לרצות קרבנותיהם הנה ביאר בזה שבעת ימי המלואים שבראשון יקרבו פר אחד בלבד ובשאר שבעת הימים יקריבו בכל יום שעיר אחד פר אחד איל אחד :

וישב אותי דרך שער המקדש וגומר עד והכהנים הלוים בני צדוק : סיפר שהאיש הנראה אליו השיבו דרך שער המקדש החיצון שהוא ההיכל הפונה קדים רוצה לומר לשער המזרחי והוא סגור רוצה לומר שמצאו סגור עם היות שכבר היה פתוח כשבא כבוד ה' אל הבית כמו שאמר למעלה ולכן אמר ה' ר"ל שלא אמר לו זה באיש הנראה אליו אלא שהשם הנכבד אמר לו השער הזה יהיה סגור כלומר אל תתמה יחזקאל ממה שמצאת עתה השער הזה סגור כי לא פתוח הוא אלא לפי שהשער הזה סגור יהיה תמיד לא יפתח עוד ושום איש לא יבוא בו והיה זה לפי שה' אלהי ישראל בא בו וענין זה אלי כך הוא שבזמן בית ראשון ובזמן בית שני השער המזרח פתוח היה תמיד כאילו היה מורה ומתרה שבאותו דרך יצא כבוד השכינה וישב אל מקומו ויעלה מעל ישראל אמנם בבית עולמים לפי שבא הכבוד לשכון בתוך ישראל עדי עד לנצח כמו שאמר ושכנתי בתוכם לעולם לכן לרמוז אל ההבטחה הנפלאה הזאת הראהו בשם השער פתוח וכבוד השכינה בא בו והראהו מיד הפתח סגור להגיד שהשכינה והכבוד לא יצא משם עוד לעולם וזהו אומרו כי ה' אלהי ישראל בא בו והיה סגור כלומר לשלא יצא עוד משם ואמנם הנשיא שהוא מלך המשיח אותו כשיא הוא ישב בו לאכול לחם לפני ה' ואין הכוונה בזה שיפתחו הפתח לבוא בו הנשיא אלא שהוא ישב בזה השער מחוץ באסקופתו החיצונה לאכול לחם כי כשיאכל ובחי שלמי לפני ה' יאכלם בזה המקום סמוך לשער מבחוץ והדרך אולם השער יבא שם ומדרכו יצא רוצה לומר שבאותו דרך שנכנס בו יצא וחכמים זכרונם לברכה אמרו במסכת מדות שני פשפשין רוצה לומר פתחים קטנים היו לו לשער הגדול האחד לצפון והאחד לדרום שבדרום לא נכנס בו אדם מעולם ועליו מפורש על ידי יחזקאל שנאמר ויאמר אלי השער הזה סגור יהיה לא יפתח והיה דעתם שזה מה שראה פה הנביא היה ממה שנעשה בבית שני ואין דעתי סובל זה כי הנה בבית שני לא בא הכבוד דרך השער הקדים ואם זה לא נתקיים שם אז איך יאמר שנתקיים השער הזה סגור יהיה כי ה' אלהי ישראל בא בו מחוייב הוא שנאמר שסגירת השער היה אחר בוא הכבוד לבית

טו והראל ארבע אמות ומהאראיל ולמעלה הקרנות ארבע: והאראיל שתים עשרה ארך בשתים עשרה רחב רבוע אל ארבעת רבעיו: והעזרה ארבע עשרה ארך בארבע עשרה רחב אל ארבעת רבעיה והגבול סביב אותה חצי האמה והחיק לה אמה סביב ומעלתהו פנות קדים: ויאמר אלי בן אדם כה אמר אדני יהוה אלה חקות המזבח ביום העשותו להעלות עליו עולה ולזרק עליו דם: ונתתה אל הכהנים הלוים אשר הם מזרע צדוק הקרבים אלי נאם אדני יהוה לשרתני פר בן בקר לחטאת:

כ ולקחת מדמו ונתתה על ארבע קרנותיו ואל ארבע פנות העזרה ואל הגבול סביב וחטאת אותו וכפרתהו: ולקחת את הפר החטאת ושרפו במפקד הבית מחוץ למקדש: וביום השני תקריב שעיר עזים תמים לחטאת וחטאו את המזבח כאשר חטאו בפר: בכלותך מחטא תקריב פר בן בקר תמים ואיל מן הצאן תמים: והקרבתם לפני יהוה והשליכו הכהנים עליהם מלח והעלו אותם

כה עלה ליהוה: שבעת ימים תעשה שעיר חטאת ליום ופר בן בקר ואיל מן הצאן תמימים יעשו:

שבעת

ומדבחא ארבע אמין וממדבחא ולעילא קרנתא ארבע: ומדבחא תרתא עסרי אורכא בתרתא עסרי פותיא מרבע על ארבעא כטרוהי: ומסמתא ארבע עסרי אורכא בארבע עסרי פותיא על ארבע סיטרהא וגדנפא מקף לה סחור סחור פלגות אמתא ותשויתא לה אמתא סחור סחור ומאתר דסלקין לה מיתפנן למדינחא: ואמר לי בר אדם כדנן אמר יי אלהים אילין גזירת מדבחא ביום איתעבדותיה לאסקא עלוהי עלתא ולמזרק עלוהי דם ניכסת קודשיא: ותתן לכהניא ליואי די אינון מזרעא דצדוק דקריבין לפולחני אמר יי אלהים לשמשא קדמי תור בר תורי לחטתא: ותיסב מדמיה ותתן על ארבע קרנתיה ועל ארבע זוית מסמתא ועל תחומא סחור סחור ותדכי יתיה ותכפר עלוהי: ותיסב ית תורא דחטתא ויוקדיניה באתר דחזי לביתא מברא למקדשא: וביומא תנינא תקריב צפיר בר עזי שלים לחטתא ותדכיית מדבחא כמא דדכיאו בתורא: כששיציותך מלדכאה תקריב תור בר תורי שלים ודכר מן ענא שלים: ותקרבינון קדם יי ויתנון כהניא עליהון מילחא ויסקון יתהון עלתא קדם יי: שבעא יומין תעבד צפירא דחטתא ליומא ותור בר תורי ודכר מן ענא שלימין יעבדון:

שבעא

ומהאריאל חד מן שיטה חדא ומ"ה בריש תיבותא וסי' ומחיר ל' והוכן בחסד כסא · ומחיר ל' קרוב יום יי' הגדול · ומהלומות ל' נכונו ללצים שפטים · ומהמוגם ל' כאשר יהגה · ומהגר ל' כי איש · ומהעזרה ל' הגדולה עד העזרה הקטנה · ומהאריאל ל' ולמעלה הקרנות ארבע · ומהריון ל' אפרים בעוף יתעופף כבודם ומהלוים ל' ועל הסכלים : וחטאת ג' וסימ' את המזבח · אתו וכפרתהו · וחטאת את דמקדש : עולה ה' חס' בליש' בסיפרא וסימ' והעלה על רוחכם · ולשכה ופתחה באילים השערים שם ידיחו את העלה · כחטאת כעלה וכמנחה · והעלה אשר יקריב הנשיא ליי' ששת כבשים · והקרבת לפני יי' והשליכו :

רשי

והראל · הוא גובה גג המזבח מן הסובב ולמעלה ובבית עולמים לא היה אלא שלש וי"ת אף הוא ומדבחא ארבע אמין : והאריאל שתים עשרה אורך · מקום המערכה היה עשרים וארבע על עשרים וארבע וזהו שתים עשרה בשתים עשרה : על ארבעת רבעיו · שמאמצעיתו הוא מודד שתים עשרה לכל רוח הרי כ"ד על כ"ד כך מפורש בזבחים וכן שנינו במס' מדות המזבח היה שלשי' ושתים על שלשים ושתי' עלה אמה וכנס אמה זה היסוד נמצא שלשים על שלשים עלה חמש וכנס אמה זה הסובב נמצא עשרים ושמונה על עשרים ושמונה מקו' הקרנות אמה מזה ואמה מזה נמצא עשרים ושש על עשרי' ושש מקו' הלוך רגלי הכהנים אמה מזה ואמה מזה נמצא כ"ד על כ"ד מקום המערכ' : והעזרה ארבע עשרה אורך · גג המזבח עם מקום הקרנות ועם מקום רגלי הכהנים כ"ח על כ"ח וארבע עשרה האמורים כאן מאמצעיתו מודד כמו שמפירש על ארבעת רבעיה : והגבול סביב אותה · י"ג גדנפא ורבותינו פרשוהו על הקרנות : חצי האמה · מאמצעיתו מודד נמצא אמה על אמה : והחיק לה אמה · זו כניסת היסוד : ומעלותהו פנו' קדים · וכבש שעולים בו היה בדרום כדי שיהא העול' בו פונה למזרח שכל הפונו' היו דרך ימין וכשאתה נותן הכבש בדרום בעולה בו ופונה דרך ימין פונה למזרח : הכהנים הלוים · אשר משבט לוי : מזרע צדוק · לפי שהיה כהן גדול ששימש ראשון במקדש בימי שלמה נקראו על שמו : אל ארבע קרנותיו · של מזבח : פנות העזרה · גג המזבח : וכפרתהו · תקנה אותו מדרך חול שבו להכניסו בקדוש' להיותו ראוי לכפר עליו מזה ולהלן : במפקד הבית · ת"י בדחזי לביתא כלומר במקו' קדוש ולשון במפקד הבית מקום שהבי' כלה כמו לא נפקד ממנו איש והו' פר המלואים כדרך שעשו במשכן ונשרף אותו פר ולא נאכל וכן דרשו רבותינו במנחות מלואים הקריבו בימי עזרא כדרך שהקריבו בימי משה : תקריב שעיר עזים · זה לא היה במשכן ומלואים של לעתיד לבא כך הם על פי הדיבור : תחטא · מלטהר : תמימים יעשו · לעולה :

ורצאתי

רדק

ארבע אמות והנה זה שטח המזבח מלמטה על הארץ ד' אמות בארך וברוחב וכן בגוב' והוא הנקרא הראל כלומר בית הל לפי שהיו עובדים בכל מקום לאלהים אחרים על ההרים הגבוהים וזה שהיה הראל לא היה גבהו אלא ד' אמות לפיכך אמר ד' אמות בשתם וכלל לשטחו וגבהו ובסוף ארבע אמות נגובה היה מתרחב המזבח והיו יוצאין אבני המזבח לחוץ ואותו המקום הוא הנקרא אריאל ואמרו רבותי' ז"ל כי נקרא המזבח אריאל לפי שהאש הקדושה היורד' מן השמי' היתה רבוצה בו כארי וזה המקו' שנקרא אריאל היו שתים עשרה ארך בשתים עשרה רחב רבוע אל ארבעת רבעיו וממנו ולמעל' היו ארבע הקרנות ומדת מקום המערכה זכר למעלה : והרא"ל · מבואר הוא ומהאריאל וכן והאריאל כתוב בי"וד בין האלף והלמ"ד וקרי הי"וד בין הרי"ש והאל"ף והענין אחד : והעזרה ארבע עשרה ארך · לא ידענו על אי זו עזרה אמר על הגדולה או על הקטנה : והגבול · כמו שפירשנו מסגרת וכמו שת"י גדנפא : חצי האמה · חצי אמה גובה המסגרת שהיה לה לעזרה סביב : והחיק לה אמה סביב · לא ידענו מה היה משמש זה החיק בעזרה : ומעלתהו פנות קדים · המעלות שהיו עולי' בהם למזבח היו פונים לצד מזרח ומעלותהו כמו ומעלותיו וכן מקום גבורהו כמו גביריו : פנות · מקור והנה כתוב ולא תעלה במעלו' על מזבחי אפשר שהיו המעלות עשויות כמין כבש או פירושו שהיו עולים בו חוץ לעזרה ודעת יונתן שהיו עולים לעזרה שתרגם ודרגין דסלקין ליה לאתפנאה למדינחא וי"ת כל חיק בזו הפרשה חשיתא ר"ל מקום שוה ותרגם העזרה מחמתא ולא ראיתי למלה הזאת חבר ולפי' רז"ל יהיה פי' העזרה כבנין המזבח עצמו וקורא לו מלבן מן המלבנו' עזרה כי מלבנות היה עשוי המזבח כמו שאמרו תני לוי כיצד בונים את המזבח מביא מלבן שהוא שנים ושלשים על שנים ושלשי' וגובהו אמה ומביא חלוקי אבני' מפולמו' בין גדולות בין קטנו' ומביא סיד וזפת וקוניא וממחה ושופך וזהו יסוד וחוזר ומביא מלבן שהוא שלשים על שלשים וגבוה חמש ומביא חלוקי אבנים מפולמו' בין גדולות בין קטנות ומביא סיד וזפת וקוניא וממחה ושופך וזהו סובב וחוזר ומביא מלבן שהוא כ"ח על כ"ח וגבוה ג' אמות ומביא חלוקי אבנים מפולמות בין גדולות בין קטנות ומביא סיד וזפת וקוניא וממחה ושופך וזהו מקום המערכה וחוזר ומביא מלבן שהוא אמה על אמה וגבוה אמה ומביא חלוקי אבנים מפולמות בין גדולות בין קטנות ומביא סיד וזפת וקוניא וממחה ושופך וזהו קרן וכן לכל קרן וקרן ופי' מפולמות לחות כמו דגים מפולמות : ויאמר אלי בן אדם כה אמר יי' אלה חקות המזבח ביום העשותו · ביום שתשלם מלאכתו יעלו עליו קרבן זה כמו שעשו במשכן ביום שמיני למלואים : ולזרוק עליו דם · ת"י ולמזרק עלוהי דם נכסת קודשיא : ונתת · ליחזקאל אומר שהוא כהן ואמר שהוא יתן הקרבן לכהנים להקריבו והוא יזרוק הדם ויכפר על המזבח כי לעתיד יהיה הוא כהן גדול ואע"פ שיהיה אהרן שם או יהיה הוא משנה לו וגם זה הפסוק יורה על תחיית המתי' לעתיד ולדברי רז"ל שאמרו כי זה המזבח הוא אשר עשו בבית שני אפשר כי יחזקאל היה מעולי הגולה אלא שאומרים בקבלה שקברוהו בארץ בבל ועוד כי סדר הקרבנות שעשו עולי הגולה אינו כסדר זה והם בנו המזבח קודם ההיכל : מזרע צדוק · כבר פירשנו למעלה למה זכר צדוק : פר בן בקר לחטאת · וכן במלואים שעשה משה : ולקחת · העזרה היא הנזכרת שהיתה לפני המזבח וכן מפורש למעלה פנות העזרה למזבח : ואל הגבול · אל גבול העזרה הנזכרת : וחטאת אותו וכפרתהו · כתרגומו ותדכי יתיה ותכפר עלוהי : ולקחת את הפר החטאת · נסמך עם ה"א הידיעה כמו המזבח הנחשת והדומים לו : ושרפו במפקד הבית · ושרפו השורף במפקד הבית ות"י באתר דחזי בביתא ולא זכר באיזה מקום מן הבית אבל אמר מחוץ למקדש ר"ל מחוץ לעזרה אבל לפנים מחומת הר הבית היה ולשון במפקד כמו במנות כמו והוא פקד עלי במפקד יחזקיה ר"ל במקום מן הבית שמנוי' הכהנים לשרוף בו פרים הנשרפים ושעירים הנשרפים וכן פר שעשה משה במלואים נשרף וכן עגל החטאת שהקריב אהרן ביום השמיני למלואים נשרף : וביום השני · מבואר הוא : בכלותך מחטא · בבי"ת מבואר הוא : והקרבתם · והשליכו הכהנים עליהם מלח · כמו שכתוב בתורה על כל קרבנך תקריב מלח : שבעת ימים תעשה שעיר חטאת ליום · לא היו כזה ימי המלואים של משה וגם עולי הגולה לא ראינו שעשו קרבן כזה כשבנו המזבח ואף על פי שאמרו רז"ל מלואי' הקריבו בימי עזרא כדרך שהקריבו בימי משה כסדר הזה לא היו ועל כרחינו חדוש יהיה בסדר הקרבנות לעתיד :

שבעת

מנחה גדולה

לבית ולפי ששאר פעם היו אוכלים השלמים בלשכות עם הכהני' ולא היו יוצאין בשער אשר יכנסו דבר שהכניסו לחשיבותו לא יהיה כן כי יאכל בתוך חללו וכשבוא נכנס לחצר הפנימית בו בדרך ישוב כשילא ואמנם אומרו ויביאני דרך שער הצפון אל פני הבית הוא להגיד שכאשר מצא הנביא את השער סגור חשש אולי שאין שם כבוד ה' כלל ושחלף הלך לו ולכן סוגר השער הזה להודיע שלא ישוב עוד לביתו וכדי להסיר מלבו הספק הזה הביאהו דרך הצפוני אל פני הבית ואשם ראה והנה מלא כבוד ה' את בית ה' ואז נפל על פניו כמשתחוה על החסד והטוב אשר עשה עם עמו לשכון בתוכם והותרו בזה השאלה הרביעית והחמישית : ויאמר אלי ה' בן אדם רוצה לומר אחרי שדבר לי מה שדבר בענין השער הסגור שאיש לא יבא בו אמר לי השם לשום לבבי למה שהיה מדבר אלי והוא כל חקות הבית וכל תורותיו רוצה לומר מהחיל והעזרות וחלקי המקדש והיתה תכלית זאת ההזהרה שאשים לבבי למבוא הבית בכל מוצאי המקדש רוצה לומר בכל השערים שהם מבוא הבית ומוצאיו שאף על פי שהם פתוחים ואינם סגורים לא יכנס בהם אדם אלא הראוי בכל מקום ומקום כמו שהם המקומות שהם מקודשים אחד יותר מחברו ולכן צוהו שיאמר אל בית ישראל שהיא בית המרי רב לכם מכל תועבותיכם רוצה לומר די היה לכם מכל התועבות שעשיתם עד שהייתם מביאים בני נכר ערלי לב וערלי בשר להיות במקדשי כדי שיחללו את ביתי ואמר זה כנגד בני הגולה שבהיות' בארץ היו מכניסים למקדש לכהנים בני נכר מאוהביהם והם הערלי' לב שהם עובדי ע"ז וכן ערלי בשר מי שמתו אחיו מחמת מילה ולא נימול כי אע"פ שהוא לכים בזה הנה הערלה מאוסה היא לפני השם יתברך ולא יכול לשרת לפניו ושניהם אסורים לעבודת בית המקדש ערלי לב וערלי בשר וכן אמרו רבותינו זכרונם לברכה דבר זה מתורת משה רבינו לא למדנו מתורת יחזקאל בן בוזי למדנו וגמרא גומרי להו ואתא יחזקאל ואסמכה אקרא דלחללו את ביתי והם ב' סימני הפעול לחללו את ביתי כמו ותראהו את הילד ואמר בהקריבכם את לחמי חלב ודם ויפרו את בריתי להגיד שבהיותם מביאים את בית ה' הכהנים שאינם ראויים לעבודה היה כאילו הם עצמם שהיו זרים היו מקריבים את לחם השם וקרבנותיו החלב והדם על גבי המזבח לפי שאותם הכהנים הפסולים הפרו את בריתי אל כל תועבותיכם ר"ל שהיו כהנים לכם בע"ז שהייתם עובדים וי"ת בני נכר בני עממיא וגם נכון הוא ולא שמרת' משמרת קדשי שהיה לכם ראוי שלא להכנים במקדש כ"א אנשים הגונים וקדושי' ואתם לא עשיתם כן ותשימום לשומרי משמרתי במקדשי לכם ר"ל שמתם שומרי משמרתי במקדשי אותם שהיו שומרים לכם בע"ז ולכן כה אמר ה' שלעתיד לבא כל שבן נכר וערל לב וערל בשר לא יבא אל מקדשי ואיני אומר זה על הגוים כי אין צורך לאומרו אלא כל בן נכר אשר בתוך בני ישראל והם שעבדו ע"ז ואמרו כ"א

הלוים

שבעת ימים · וכפרו · כתיב וקרי יכפרו ביו"ד והענין אחד אלא שבכתוב טעם שבעת ימים דבק למעלה : וטהרו אותו · לפי שנטמא ביד גויי הארץ : ומלאו ידו · כתיב בלא יו"ד וקרי ביו"ד ורבים כמוהו חסירי היו"ד הרבים מן הכתוב ולא יחסר הענין בעבור זה ופי' ומלאו ידיו הכ גוי למזבח ופירושו כתרגום ויקרבון קרבניהון וכזה הענין תרגם אונקלוס ומלאת יד אהרן ויד בניו והדומים לו ויש לפרש כנוי ידיו לכהן המקריב שימלא ידיו מנתחי הקרבן : ויכלו את הימים · הכהנים יכלו שבעת ימים על זה הסדר : והיה ביום השמיני והלאה · פי' ביום השמיני ומתנו והלאה יעשו עולות וזבחים כמו שכתוב בכללם התמידים והנדרים והנדבות והמוספים : ורצאתי אתכם · כתוב באל"ף במקום יו"ד וכן רפאנו את בבל וטעם ורציתי ארצה אתכם בקרבנותיכם ויהיו לרצון לפני כי מעשיכם יהיו רצויים לפני ויונתן תרג' ויתקבל קרבנכון ברעוה קדמי אמר יי' : וישב אתי · המקדש החיצון · זה ההיכל : והוא סגור · עתה אשר השיב אותי מלאכיו סגור וכבר היה פתוח כשבא כבוד יי' אל הבית כמו שאמר למעלה : ויאמר אלי יי' השער הזה סגור יהיה · לפי פשוטו יאמר זה על שער ההיכל אלא שרז"ל פירשו כי על אחד משני פשפשין שהיו לשער הגדול אמר זה כמו ששנינו במסכת מדות ושני פשפשין היו לו לשער הגדול הא' לצפון והאחד לדרום שבדרו' לא נכנס בו אדם מעולם ועליו מפורש על ידי יחזקאל שנאמר ויאמר אלי השער הזה סגור יהי' לא יפתח ואיש לא יבא בו כי יי' אלהי ישראל בא בו והיה סגור : יי' אלהי ישראל בא בו · ר"ל ענין הכבוד שנכנס בו כמו שאמ' למעלה ומה שמפרשי' בזה הפסוק הוא מבואר כי על המקד' הוא מדבר ועל שעריו לא על אח' וכל הפסוקי' מלפניו ומאחריו תשובה להם וכל משכיל ישכיל ואינני צריך להאריך תשובתם ופי' פשפשין פתחים קטנים : את הנשיא נשיא הוא ישב בו לאכול לחם לפני יי' · את הנשיא כמו על הנשיא וכן והראה את הכהן את מי הנדת מלין והדומי' להם במקום אל · וכן ת"י לרבא יהי רבא הו' אמר זה השער שהי' סגור שלא יבא בו אדם אל הנשי' יהיה ובעבור כי נשיא ישראל הוא יושב בזה השע' מחוץ באסקופתו החיצונה : לאכול לחם לפני יי' · כשיאכל זבחי שלמיו לפני יי' יאכלם בזה המקום ומדרך אולם השער יבא שם : ומדרכו יצא · מאותו דרך שנכנס יצא והנשיא הזה יהיה מלך המשיח כמו שאמ' ודוד עבדי נשיא להם לעולם : ויביאני · מבואר הוא : ויאמר · תורתו · כתוב בלא יו"ד וקרי ביו"ד : ושמת לבך למבא הבית בכל מוצאי המקדש · כלומר השים לבך בכל השערים שהם מבא הבית ומוצאיו שלא יכנס בהם אדם אלא הראוי לכל מקום ומקום כמו שהם המקומות שהם המקדשים אחד יותר מחבירו : ואמרת אל מרי · אומר כמו אל תהי מרי : רב לכם מכל תועבותיכם · די היה לכם מכל התועבות אשר עשיתם עד שהייתם מביאים ערלי לב וערלי בשר להיות במקדשי לחלל את ביתי וזה אמר לבני הגולה מה שעשו קודם שגלו ומה שהיו עושין הנשארים בארץ : בהביאכם בני נכר ערלי לב וערלי בשר · ערלי לב שעבדו ע"א ערלי בשר שמתו אחיו מחמת מילה ואף על פי שהוא אנוס הערלה מאוסה היא לפני האל יתברך ולא יכול לשרת לפני יי' ושניהם נכרים לעבודת בית המקדש ערל לב וערל בשר ואף על פי שלא מצאנו בתורת משה רבי' ע"ה קבלה היתה בתורה שבעל פה וכן אמרז"ל דבר זה מתורת משה רבי' ע"ה לא למדנו מתורת יחזקאל בן בוזי למדנו דגמרא אגמרי להו ואתא יחזקאל ואסמכוה אקרא דלחללו את ביתי : לחללו את ביתי כמו ותראהו את הילד : בהקריבכם · כאילו אתם מקריבים את לחמי חלב ודם שאתם מביאים אל ביתי הכהנים שאינם ראויים לעבודה : ויפרו את בריתי · והם הפרו את בריתי : אל כל תועבותיכם · שהיו כהנים לכם בע"א שהייתם עובדים וי"ת בני נכר בני עממיא : ולא שמרתם · לכם · אותם שהיו שומרים לכם במשמרת ע"א שלכם שמתם שומרי משמרתי במקדשי : ולמ"ד לשמרי כלמ"ד הרגו לאבנר והדומים לו :

רש"י

ורצאתי · לשון רצון : סגור יהיה · רבותי' העמידו המקרא הזה בפשפש הדרומי שהי' לשער ההיכל פישפש פתח קטן כך שנינו במסכת מדו' שני פשפשין היו לו לשער הגדול אחד בדרום ואחד בצפון שבדרום לא נכנס בו אדם מעולם עליו מפורש ע"י יחזקאל השער הזה יהיה סגור : בא בו · לעתיד לבא : את הנשיא נשיא הוא וגו' · את הנשיא אני נותן רשות נשיא הוא ומשוב ואין דרכו לישב ולאכול עם שאר הכהנים בלשכות : הוא ישב בו לאכול לחם · בתו' אללו : מדרך אולם השער יבא · כשהוא נכנס לתוך החצר הפנימי' כדי ליכנס לשער קטן זה לאכול בו דרך אול' השע' העזר' שבמזרח יכנס לתוך העזר' ובו בדרך ישוב כשישוב יצא באותו הדרך שנכנס ולפי שהוא אומר למטה בענין ובבא עם הארץ לפני יי' במועדי' הבא דרך וגומר שלוה לעשות העזרה קפנדריא לפי שאותה ביאה לראיית פנים וצריך להראות יפה הוצרך לומר כאן בביאות של כל ימות השנה שלא יעשנה קפנדריא לפי שאין ביאה זו לראיית פנים כמו של רגלים וכן העיד עוד למטה בעני' פעמים רבות · מנ' את הנשיא כ"ג נשיא הוא ומחשיבותו יהא רשאי לאכול בשר ולחם קדשים באותו שער שפותחין לו בשעת אכילתו · מדרך אולם השער יבא דרך אול' שער מזרחי יכנס לעזרה ויבא עד אותו פשפש לאכול בו לחמו · ומדרכו יצא שאין זה ראוי לקפנדריא כשאר שערים וכל ביום שלא בשעת אכילת הנשיא יהיה סגור : בני נכר · שנתנכרו מעשיו לאביו שבשמים זהו והן ערלי לב : וערלי בשר · כהן שמתו אחיו מחמת מילה : ותשימון לשמרי משמרתי במקדשי לכם · תשימון לכם לדעתכם במקדשי אנשים שאינם ראוין להיו' שומרי משמרתי : כי

שִׁבְעַת יָמִים יְכַפְּרוּ אֶת־הַמִּזְבֵּחַ וְטִהֲרוּ אֹתוֹ וּמִלְאוּ יָדוֹ׃ וִיכַלּוּ אֶת־הַיָּמִים וְהָיָה בַיּוֹם הַשְּׁמִינִי וָהָלְאָה יַעֲשׂוּ הַכֹּהֲנִים עַל־הַמִּזְבֵּחַ אֶת־עוֹלוֹתֵיכֶם וְאֶת־שַׁלְמֵיכֶם וְרָצָאתִי אֶתְכֶם נְאֻם אֲדֹנָי יֱהוִה׃

א וַיָּשֶׁב אֹתִי דֶּרֶךְ שַׁעַר הַמִּקְדָּשׁ הַחִיצוֹן הַפֹּנֶה קָדִים וְהוּא סָגוּר׃ וַיֹּאמֶר אֵלַי יְהוָה הַשַּׁעַר הַזֶּה סָגוּר יִהְיֶה לֹא יִפָּתֵחַ וְאִישׁ לֹא־יָבֹא בוֹ כִּי יְהוָה אֱלֹהֵי־יִשְׂרָאֵל בָּא בוֹ וְהָיָה סָגוּר׃ אֶת־הַנָּשִׂיא נָשִׂיא הוּא יֵשֶׁב־בּוֹ לֶאֱכוֹל־לֶחֶם לִפְנֵי יְהוָה מִדֶּרֶךְ אוּלָם הַשַּׁעַר יָבוֹא וּמִדַּרְכּוֹ יֵצֵא׃ וַיְבִיאֵנִי דֶּרֶךְ־שַׁעַר־הַצָּפוֹן אֶל־פְּנֵי הַבַּיִת וָאֵרֶא וְהִנֵּה מָלֵא כְבוֹד־יְהוָה אֶת־בֵּית יְהוָה וָאֶפֹּל אֶל־פָּנָי׃

ה וַיֹּאמֶר אֵלַי יְהוָה בֶּן־אָדָם שִׂים לִבְּךָ וּרְאֵה בְעֵינֶיךָ וּבְאָזְנֶיךָ שְּׁמָע אֵת כָּל־אֲשֶׁר אֲנִי מְדַבֵּר אֹתָךְ לְכָל־חֻקּוֹת בֵּית־יְהוָה וּלְכָל־תּוֹרֹתָו וְשַׂמְתָּ לִבְּךָ לִמְבוֹא הַבַּיִת בְּכֹל מוֹצָאֵי הַמִּקְדָּשׁ׃ וְאָמַרְתָּ אֶל־מֶרִי אֶל־בֵּית יִשְׂרָאֵל כֹּה אָמַר אֲדֹנָי יֱהוִה רַב־לָכֶם מִכָּל־תּוֹעֲבוֹתֵיכֶם בֵּית יִשְׂרָאֵל׃ בַּהֲבִיאֲכֶם בְּנֵי־נֵכָר עַרְלֵי־לֵב וְעַרְלֵי בָשָׂר לִהְיוֹת בְּמִקְדָּשִׁי לְחַלְּלוֹ אֶת־בֵּיתִי בְּהַקְרִיבְכֶם אֶת־לַחְמִי חֵלֶב וָדָם וַיָּפֵרוּ אֶת־בְּרִיתִי אֶל כָּל־תּוֹעֲבוֹתֵיכֶם׃ וְלֹא שְׁמַרְתֶּם מִשְׁמֶרֶת קָדָשָׁי וַתְּשִׂימוּן לְשֹׁמְרֵי מִשְׁמַרְתִּי בְּמִקְדָּשִׁי לָכֶם׃

כה

שִׁבְעָא יוֹמִין יְכַפְּרוּן עַל מַדְבְּחָא וִידַכּוּן יָתֵיהּ וִיקָרְבוּן קוּרְבָּנֵיהּ׃ וִישַׁלְמוּן יָת יוֹמַיָא וִיהֵי בְּיוֹמָא תְּמִינָאָה וּלְהָלָא יַעַבְדוּן כָּהֲנַיָא עַל מַדְבְּחָא יָת עֲלָוָתְכוֹן וְיָת נִכְסַת קוּדְשֵׁיכוֹן וְיִתְקַבְּלוּן קוּרְבָּנֵיכוֹן בְּרַעֲוָא אֲמַר יְיָ אֱלֹהִים׃ וְאָתֵיב יָתִי אוֹרַח תְּרַע מַקְדְּשָׁא בָּרָאָה דְּפָתֵיחַ לְמַדִּינְחָא וְהוּא אָחִיד׃ וַאֲמַר יְיָ לִי תְּרַע הָדֵין אָחִיד יְהֵי וְלָא יִתְפְּתַח וֶאֱנָשׁ לָא יֵעוֹל בֵּיהּ אֲרֵי יְיָ אֱלָהָא דְיִשְׂרָאֵל אִתְגְּלֵי עֲלוֹהִי וִיהֵי אָחִיד׃ לְרַבָּא יְהֵי רַבָּא הוּא יְתֵיב בֵּיהּ לְמֵיכַל לַחְמָא קֳדָם יְיָ מֵאוֹרַח אוּלָמָא דִּתְרַעָא יֵעוֹל וּמֵאוֹרְחֵיהּ יִפּוֹק׃ וְאַעֲלַנִי אוֹרַח תְּרַע צִיפּוּנָא דְּקֳדָם בֵּיתָא וַחֲזֵית וְהָא אִתְמְלֵי יְקָרָא דַיְיָ יָת בֵּית מַקְדְּשָׁא דַיְיָ וְאִשְׁתַּטְחִית עַל אַפָּי׃ וַאֲמַר לִי יְיָ בַּר אָדָם שַׁוִּי לִבָּךְ וַחֲזֵי בְּעֵינָךְ וּבְאוּדְנָךְ שְׁמַע יָת כָּל דַּאֲנָא מְמַלֵּל עִמָּךְ לְכָל גְּזֵירַת בֵּית מַקְדְּשָׁא דַיְיָ וּלְכָל דַּחֲזֵי לֵיהּ וּתְשַׁוֵּי לִבָּךְ לְמַעֲלָנֵי בֵיתָא בְּכָל מַפְּקָנֵי מַקְדְּשָׁא׃ וְתֵימַר לְעַמָּא סַרְבָנָא לְדְבֵית יִשְׂרָאֵל כִּדְנַן אֲמַר יְיָ אֱלֹהִים סַגִּי לְכוֹן מִכָּל תּוֹעֲבַתְכוֹן בֵּית יִשְׂרָאֵל׃ בְּאַיְתָיוּתְכוֹן בְּנֵי עַמְמַיָא רַשִׁיעֵי לִבָּא וְעַרְלֵי בִשְׂרָא לְמֶהֱוֵי בְּמַקְדְּשִׁי לְאַפָּסָא יָת עֲזָרְתִי בְּקָרִיבְכוֹן יָת קוּרְבָּנֵי תְּרַב וּדְם נִכְסַת קוּדְשִׁין וְאַשְׁנִיאוּ קְיָמִי עַל כָּל תּוֹעֲבַתְכוֹן׃ וְלָא נְטַרְתּוּן מַטְּרַת קוּדְשִׁי וּמַנִּיתוּן לְנַטְרֵי מַטְּרַת מֵימְרִי בְּמַקְדְּשִׁי לְכוֹן׃

כדנן

ידיו ה' כתיב ידו וסי' נמסר בסדר כי תשא · סגור ח' בקריא' וסי' וישב אותי דרך השער · ודבתריה השער היה סגור יהיה ב' בפסוק · יהיה סגור ששת ימי המעשה · סגור חותם צר · וכל זהב סגור דכוו' · נשיא ד' קמצין בספר' וסימ' את הנשיא הוא · ועבדי דוד · ודוד עבדי · ונשיא מארץ : אמירה אל יי' ר' פי' דקדים אלי קודם לאזכרה בקריא' וסימ' העמד המצפה · השער הזה סגור יהיה · שים לבך וראה בעיניך · ויקחני יי' מאחרי הצאן : תועבותיכם ח' בטעם פי' הטפחא לא ישרתנה מירכא בתיבתה כי אם בח' מקומות וסי' מהמ"ג ת"לוש וסימ' נמסר בסדר אמור ולעיל בספרא דא סימ' ל"ו :

מנחה גדולה

הלוים אשר רחקו מעלי ר"ל כי אם יבאו הלוים אשר רחקו מעלי אל מקדשי לא יבאו לכל דבר שרות וקדושה כיון שתעו מעלי אחרי גלוליהם ולכן ישאו את עונם שלא יעבדו עבוד' קרבן אבל מה שיעשו הותם הלוים אשר התעו את ישראל ושבו בתשובה עכשיו הוא שיהו במקדש משרתים פקודות אל שערי הבית רוצה לומר שיהיו שועורי' ומשרתי' הבית ושוחטין בה שהשחיטה כשירה בזר אבל לא יקריבו קרבן והרד"ק פירש כי אם הלוים הוא לשון שבועה כמו אם לדוד אכזב והלוים שזכר על הכהנים הוא אומר כי כל כהן משבט לוי הוא אבל לא כנה לקראם כהנים מפני פיסולם ואמר שיהיה זה להם שלא יקריבו קרבן יען אשר ישרתו אותם לפני גלוליהם ר"ל תחת שהיו משרתים את ישראל לפני גלוליהם שהיו עובדים והיו לישראל למכשול עון לכן לא יגשו אלי לכהן לי ולגשת על כל קדשי אבל ישאו כלמתם מתועבותם אשר עשו ויהיו שומרי משמרת הבית לשאר העבודות שהם כשירות לזרים והתבאר מזה שהכהני' אשר תעו בחייהם יקומו בתחיית המתים וישאו עונם בזה הדבר וישאו כלמתם :

והכהנים הלוים בני צדוק וכו' עד ובהפילכם את הארץ בנחלה : יאמר הנה אותם הכהנים ש תעו מאחרי לא ישובו לעבוד העבודה האלהית בבית המקדש לעתיד לבוא אמנם הכהנים הלוים בני צדוק שלא תעו אבל שמרו את משמר' מקדשי בזמן שתעו ישראל מעלי לא יהיו מורגשים אלא מהעבודה אבל בהפך שהם יקריבו אלי לשרתי בעבודת המקדש כי אינם בני נכר לא ערלי לב ולא ערלי בשר לשלא יבאו אל מקדש השם אבל המה יבאו אל מקדשי לא בדרך שוערים אלא שהם יקרבו על שלחני שהוא המזבח לשרתי ושמרו את משמרתי מבלי חטא והיה בבואם אל שערי החצר הפנימית שהיא עזרת הכהנים והמזבח ושם לשער האולם בגדי פשתים ילבשו ולא יעלה עליהם צמר וזהו חידוש לעתיד כי הנה בבגדי כהונה שהיו משמשים למקדש בהם כי התכלת הוא צמר צבוע אבל לעתיד אמר שלא יהיה כן אלא שילבשו בגדי פשתים בשעת עבודה ואפשר לפרש המאמר הזה על עבודת כהן גדול ביום הכפורים לפני לפנים שהיה עובד בבגדי פשתים אבל יקשה איך יקרא את הדביר חצר והוא בית ואיך אמר בבואם ילבשו בלשון רבים כי הותב עבודה לא היתה אלא בכהן גדול והוא לבדו היה נכנס שם וביום הכפורים בלבד ולזה אין ראוי לפרשו אלא על הכהנים כולם שבשעת עבודה לא ילבשו אלא בגדי פשתים והוא חידוש לעתיד ופארי פשתים הם המגבעות ולפי שהיו על ראשם לפאר קראם פארי פשתים וכן אמר ומגבעות תעשה להם לכבוד ולתפארת ואמר ומכנסי פשתים יהיו על מתניהם להגיד שיהיו המכנסים ארוכים כמו שאמרה תורה ממתנים ועד ירכים יהיו : והוסיף לא יחגרו ביזע פירשו חז"ל לא יחגרו במקום שמזיעים כדתניא כשהן חוגרין אינן חוגרין לא ממטה ממתניהם ולא למעלה מאציליה' אלא כנגד אצילי הידים ויונתן תרגם ולא יורזון על חרציהון אלהין על לבבהון יסרון ובצאתם אל החצר החיצונה ר"ל ואחר כך כשיצאו הכהנים אל החצר החיצונה אל העם והוא עזרת ישראל אשר העם שמה יפשיטו את בגדיהם אשר המה משרתים בם והניחו אותם בלשכות הקדש ולבשו בגדים אחרים לפי שלא יגעו בבגדי הזרים בבגדים המקודשים ששרתו בהם וכמו שאמר למעלה ושמה יניחו בגדיהם והוא אומרו ולא יקדשו את העם בבגדיהם כי אם יגעו הכהני' את העם בבגדי כהונה שעליהם שהם קדש ירצה שהעם קדושים כמוהם וכן ת"י ולא יתערבון עם עמא בלבושיהון וכבר כתבתי שזה שזכר הנביא לעתיד לבוא היה דבר חדש שמפני היות הקדושה רבה בזמן ההוא הוסיף בקדושת הכהני' ובפרישותם ואמ' וראשם לא יגלחו שלא יגלחו

כל

כה אמר · לא יבא אל מקדשי · לעתיד : לכל בן נכר אשר בתוך בני ישראל · זה שאני אומר בן נכר איני אומר על הגוים כי אין צריך לומר זה אלא בעבור בן נכר אשר בתוך בני ישראל : כי אם הלוים · כי אם יבאו הלוים אשר רחקו מעלי אל מקדשי לא יבאו לכל דבר שירות אלא ונשאו את עונם שלא יעבדו עבודת קרבן וי"ו ונשאו בוי"ו ויבא אברהם את עיניו אלא מה יעשו אותם לוים אשר תעו בתעות בני ישראל : ויהיו במקדשי משרתים · פירוש שוערים יהיו ומשרתי הבית ושוחטים בה שהשחיטה כשרה בזר אבל לא יקריבו קרבן ויש לפרש כי אם הלוים לשון שבועה כמו אם לדוד אכזב וכמו אם יבואון אל מנוחתי פקידת מכויי השערים ודברי הבית יהיה להם והלוים שזכר על הכהנים הוא אומר כי כל כהן משבט לוי : יען אשר ישרתו אותם · אחר שהיו משרתים את ישראל לפני גלוליהם לפיכך ישרתוני לעתיד בעבודת הבית בדברים שהם כשרים בזרים כי כזרים אחשבם וכל הענין מבואר עד סוף הפרשה כי הכהני' אשר תעו בחיותם בתחיית המתים לעתיד ישאו עונם בזה הדבר ונשאו כלימתם : והכהני' הלוים בני צדוק · לפי שאמר כי אותם הכהנים שלא תעו ישובו לסדר עבודתם וכבר פירשנו טעם בני צדוק : המה יבאו אל שלחני לשרתני · כמו שת"י לפתורי דלחם אפיא : והיה בבאם אל שערי החצר הפנימית · אם נאמר החצר הפנימית כמשמעו יהיה פירושו שער עזרת הכהנים והמזבח וממנו לשער האולם כי הכל הוא חצר ויהי' זה אם כן חדוש לעתיד כי בבגדי כהונה שהיו משמשים בהם לאמר היה כמו שכתו' בתורת משה כי התכלת היה צמר צבוע בתכלת ואם נאמר כי דבר זה על עבודת כהן הגדול ביום הכיפורים לפני לפנים שהיה עובד בבגדי פשתים איך קרא הדביר חצר והוא בית ואיך אמר בבא' ילבשו לשון רבים והעבוד' ההיא לא היתה אלא בכהן גדול והיה הוא לבדו נכנס שם וביום הכפורים לבד : פארי פשתים · נקראו כן המגבעו' לפי שהיו על הראש לפאר וכן אמר ומגבעות תעשה להם לכבוד ולתפארת : על מתניהם · כמו שכתוב בתורה ממתני' ועד ירכים יהיו : ולא יחגרו ביזע · פי' רז"ל לא יחגרו במקום שמזיעין כדתניא כשהם חוגרים אינם חוגרים לא למטה ממתניהם ולא למעלה מאציליהם אלא כנגד אצילי ידי' ויונתן תרגם ולא יזרזון על חרציהון אלהין על לבבהון יסרון : יזע · שם בשקל נגע כי היו"ד שרש ומפני הפסוק נקמץ הי"וד : ובצאתם אל החצר החצונה · ואמר כך אל החצר החצונה אל העם אמר איזו חצר החיצונה אל העם פי' מקום שהעם שם והוא עזרת ישראל : יפשטו את בגדיה' · הוא מה שאמ' למעלה ושם יניחו בגדיהם : ולא יקדשו את העם בבגדיהם · כי אם יגעו את העם בבגדי כהונה שהם קדש ירהה שהעם קדושים כמוהם ועל הדרך הזה ת"י ולא יתערבון העמא בלבושיהון : וראשם

רשי

כי אם הלוים אשר רחקו וגו' ואמר כי אם כה תעשו להם הלוי' אשר רחקו מעלי ונעשו משומדי' לע"ז ועכשיו חזרו בהם : ונשאו עונם · מגש עוד של מזבחי אלא פקודו' של שערי הבית פקודו' קומנ"דישאש בלע"ז שומרים ושערים יהיו : המה ישחטו את העולה · עבודה הכשר' בזרים ובעבדים ובנשים : למכשול עון · כומרים לע"ז להמשיכם לכך : והכהנים הלוים בני צדוק אשר שמרו וגו' · בתעות · קנאי"גשארר' בלע"ז : אל שערי החצר הפנימית · לפני ולפנים ביום הכפורים : ולא יעלה עליהם צמר · אבל שהיה במעיל ובאבנט לא ילבשו ביום הכפורים בעבוד' פנים : וביתה · ולפנים : פארי · קאפיי"לש בלע"ז : ולא יחגרו ביזע · שניכו בבריתא אין חוגרין במקום שמזיעין לא למטה מאציליהם ולא למטה ממתניהם שהוא מקום זיעה אנלאשוי"רא בלע"ז לשון אחר אסרה התורה לכהנים מלבושי צמר כי הצמר מזיע הגוף ומזיע את הבשר : אל החצר החצונה אל החצר החיצונה · לפי שהיה מדבר בהיכל לפני ולפני' וקראם חצר הפנימית ואצלם יש לו לקרות עזרת ישראל חצר החצונ' לכך הוצרך לכפול שתי פעמים לומר שעל עזר' נשים הוא אומר מקום שכל ישראל נכנסין : והניחו אותם בלשכות הקדש · כמו שאמר משה רבינו ע"ה ופשט את בגדי הבד אשר לבש והניח שם : ולא יקדשו את העם · ת"י ולא יתערבון עם עמא בלבושיהון כלומר לא יגעו אל העם בבגדיהם הקדושים שאין בגדי חול טהורי' אצל בגדי הקודש : וראשם

כֹּה־אָמַר אֲדֹנָי יֱהֹוִה כָּל־בֶּן־נֵכָר עֶרֶל לֵב וְעֶרֶל בָּשָׂר לֹא יָבוֹא אֶל־מִקְדָּשִׁי לְכָל־בֶּן־נֵכָר אֲשֶׁר בְּתוֹךְ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל׃ כִּי אִם־הַלְוִיִּם אֲשֶׁר רָחֲקוּ מֵעָלַי בִּתְעוֹת יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר תָּעוּ מֵעָלַי אַחֲרֵי גִּלּוּלֵיהֶם וְנָשְׂאוּ עֲוֺנָם׃ וְהָיוּ בְמִקְדָּשִׁי מְשָׁרְתִים פְּקֻדּוֹת אֶל־שַׁעֲרֵי הַבַּיִת וּמְשָׁרְתִים אֶת־הַבָּיִת הֵמָּה יִשְׁחֲטוּ אֶת־הָעֹלָה וְאֶת־הַזֶּבַח לָעָם וְהֵמָּה יַעַמְדוּ לִפְנֵיהֶם לְשָׁרְתָם׃ יַעַן אֲשֶׁר יְשָׁרְתוּ אוֹתָם לִפְנֵי גִלּוּלֵיהֶם וְהָיוּ לְבֵית־יִשְׂרָאֵל לְמִכְשׁוֹל עָוֺן עַל־כֵּן נָשָׂאתִי יָדִי עֲלֵיהֶם נְאֻם אֲדֹנָי יֱהֹוִה וְנָשְׂאוּ עֲוֺנָם׃ וְלֹא־יִגְּשׁוּ אֵלַי לְכַהֵן לִי וְלָגֶשֶׁת עַל־כָּל־קָדָשַׁי אֶל־קָדְשֵׁי הַקְּדָשִׁים וְנָשְׂאוּ כְּלִמָּתָם וְתוֹעֲבוֹתָם אֲשֶׁר עָשׂוּ׃ וְנָתַתִּי אוֹתָם שֹׁמְרֵי מִשְׁמֶרֶת הַבָּיִת לְכֹל עֲבֹדָתוֹ

טו וּלְכֹל אֲשֶׁר יֵעָשֶׂה בּוֹ׃ וְהַכֹּהֲנִים הַלְוִיִּם בְּנֵי צָדוֹק אֲשֶׁר שָׁמְרוּ אֶת־מִשְׁמֶרֶת מִקְדָּשִׁי בִּתְעוֹת בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל מֵעָלַי הֵמָּה יִקְרְבוּ אֵלַי לְשָׁרְתֵנִי וְעָמְדוּ לְפָנַי לְהַקְרִיב לִי חֵלֶב וָדָם נְאֻם אֲדֹנָי יֱהֹוִה׃ הֵמָּה יָבֹאוּ אֶל־מִקְדָּשִׁי וְהֵמָּה יִקְרְבוּ אֶל־שֻׁלְחָנִי לְשָׁרְתֵנִי וְשָׁמְרוּ אֶת־מִשְׁמַרְתִּי׃ וְהָיָה בְּבוֹאָם אֶל־שַׁעֲרֵי הֶחָצֵר הַפְּנִימִית בִּגְדֵי פִשְׁתִּים יִלְבָּשׁוּ וְלֹא־יַעֲלֶה עֲלֵיהֶם צֶמֶר בְּשָׁרְתָם בְּשַׁעֲרֵי הֶחָצֵר הַפְּנִימִית וָבָיְתָה׃ פַּאֲרֵי פִשְׁתִּים יִהְיוּ עַל־רֹאשָׁם וּמִכְנְסֵי פִשְׁתִּים יִהְיוּ עַל־מָתְנֵיהֶם לֹא יַחְגְּרוּ בַּיָּזַע׃ וּבְצֵאתָם אֶל־הֶחָצֵר הַחִיצוֹנָה אֶל־הֶחָצֵר הַחִיצוֹנָה אֶל־הָעָם יִפְשְׁטוּ אֶת־בִּגְדֵיהֶם אֲשֶׁר־הֵמָּה מְשָׁרְתִם בָּם וְהִנִּיחוּ אוֹתָם בְּלִשְׁכֹת הַקֹּדֶשׁ וְלָבְשׁוּ בְּגָדִים אֲחֵרִים וְלֹא־יְקַדְּשׁוּ אֶת־הָעָם בְּבִגְדֵיהֶם׃

וראשם

כְּדְנַן אֲמַר יְיָ אֱלֹהִים כָּל בַּר עֲמְמִין רַשִׁיעֵי לִיבָּא וְעַרְלֵי בִסְרָא לָא יֵעֲלוּן לְמַקְדְּשִׁי לְכָל בְּנֵי עַמְמַיָא דִי בְגוֹ בְנֵי יִשְׂרָאֵל׃ אֱלָהֵן לֵיוָאֵי דְאִתְרְחִיקוּ מִדְחַלְתִּי בְּמִטְעֵי יִשְׂרָאֵל דְטָעוּ מִבָּתַר פּוּלְחָנִי בָּתַר טַעֲוָתְהוֹן וִיקַבְּלוּן חוֹבֵיהוֹן׃ וִיהוֹן בְּמַקְדְּשִׁי מְשַׁמְשִׁין מְמַנָן עַל תַּרְעֵי בֵיתָא וּמְשַׁמְשִׁין יַת בֵּיתָא אִינוּן יִכְסוּן יַת עֲלָתָא וְיַת נִכְסַת קוּדְשַׁיָא דִי לְעַמָּא וְאִינוּן יְקוּמוּן קֳדָמֵיהוֹן לְשַׁמָּשׁוּתְהוֹן׃ חֲלַף דַהֲווֹ מְשַׁמְשִׁין יַתְהוֹן קֳדָם טַעֲוָתְהוֹן וַהֲווֹ לְבֵית יִשְׂרָאֵל לְתַקְלַת חוֹבִין עַל כֵּן קַיֵימִית בְּמֵימְרִי עֲלֵיהוֹן אֲמַר יְיָ אֱלֹהִים וִיקַבְּלוּן חוֹבֵיהוֹן׃ וְלָא יִתְקָרְבוּן לְפוּלְחָנִי לְשַׁמָּשָׁא קֳדָמַי וּלְמִקְרַב עַל כָּל קוּדְשַׁי לְקוּדְשֵׁי קוּדְשַׁיָא וִיתְקַבְּלוּן אִיתְכְּנָעוּתְהוֹן וְתוֹעֲבָתְהוֹן דִיעֲבָדוּ׃ וּמַנֵיתִי יַתְהוֹן נָטְרֵי מַטְרַת בֵּיתָא לְכָל פּוּלְחָנֵיהּ וּלְכֹל דְיִתְעֲבִיד בֵּיהּ׃ וְכַהֲנַיָא לֵיוָאֵי בְּנֵי צָדוֹק דִי נְטַרוּ יַת מַטְרַת מַקְדְּשִׁי בְּמִיטְעֵי בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מִבָּתַר פּוּלְחָנִי אִינוּן יִתְקָרְבוּן לְפוּלְחָנִי לְשַׁמָּשָׁא קֳדָמַי וִישַׁמְשׁוּן עַל מַדְבְּחִי לְקָרָבָא קֳדָמַי תְּרַב וַדְם נִכְסַת קוּדְשִׁין אֲמַר יְיָ אֱלֹהִים׃ אִינוּן יֵעֲלוּן לְמַקְדְּשִׁי וְאִינוּן יִתְקָרְבוּן לְפָתוֹרִי לְחֵים אַפַּיָא לְשַׁמָּשָׁא קֳדָמַי וְיִטְרוּן יַת מַטְרַת מֵימְרִי׃ וִיהֵי בְּמֵיעַלְהוֹן לְתַרְעֵי דָרְתָא גַוָיְתָא לְבוּשֵׁי בוּצָא יִלְבְּשׁוּן וְלָא יְהֵי עֲלֵיהוֹן כְּסוּת עֲמַר בְּשַׁמָּשׁוּתְהוֹן בְּתַרְעֵי דָרְתָא גַוָיְתָא וּלְגָיו׃ קוֹבְעִין דְבוּץ יְהוֹן עַל רֵישֵׁיהוֹן וּמִכְנְסִין דְבוּץ יְהוֹן עַל חַרְצֵיהוֹן וְלָא יִסְרוּן עַל חַרְצֵיהוֹן עַל לִבְבֵיהוֹן יִסְרוּן׃ וּבְמִיפַּקְהוֹן מִדָּרְתָא דְקוּדְשָׁא לְדָרְתָא בָּרָיְתָא לְאִתְעָרְבָא עִם עַמָּא יִשְׁלְחוּן יַת לְבוּשֵׁיהוֹן דִי אִינוּן מְשַׁמְשִׁין בְּהוֹן וְיֵחֲתוּן יַתְהוֹן בְּלִשְׁכַּת קוּדְשָׁא וְיִלְבְּשׁוּן לְבוּשִׁין אוֹחֲרָנִין וְלָא יִתְעָרְבוּן עִם עַמָּא בִּלְבוּשֵׁיהוֹן׃ וְרֵישֵׁיהוֹן

מסרה

כה אמר ד' בטעם זרקא בסי' וסי' בקבצי · כל בן נכר · בראשון באחד · שער החצר : מרי ד' בקריאה וסימ' למשמרת לאות לבני מרי · כי חטאת קסם מרי ואון ותרפים · אל תהי מרי כבית המרי ויאמרת אל מרי : כל ירמיה ויחזקאל בית ישראל במי"ו בני ישראל וסימ' קול על שפיים נשמע · לכן הנה ימים באים ודבתריה כי אם חי · על כל רעות בני ישראל · מנעָרותיהם ב'בפסוק · עשוקים בני יהודה · בימים ההם ובעת ההיא דהלוך ובכו · ויאמר אלי בן אדם שולח · ככה יאכלו בני ישראל · איבת עולם · ונתתי את פגרי · ודבר אליהם כה אמר · בן אדם את מקום · כה אמר יי' כל בן נכר · והכהנים הלוים בני צדוק · לכהנים המקדש מבני צדוק : והכהנים הלוים ג' וסי' וידבר משה · נשאים אתו · בני צדוק : ולא יעלה ג' בקריאה וסי' ולא יעלה בה כל עשב · ולא יאמרו עוד ארון ברית יי' · ולא יעלה עליהם צמר : פארי ב' וסי' ואת פארי המגבעות · פארי פשתים יהיו על ראשם : · בלשכת ג' חסר בליש' וסי' והניחו אתם בלשכת הקדש · עשרים לשכת אל הרצפה · בלשכת פטורים · ועי"ין לק"מן בסי' מ"ח דמט"עי' :

מנחה גדולה

כל שער הראש ופרע לא ישלחו שלא יגדלו השער מל' יום והילך כסום יכסמו את ראשיה' שישוו את הגילות שלא יגלחו מכל וכל ולא ישלחו פרע אלא בענין השוה אחד לשלשים יום ורבותינו זכרונו' לברכה פירשו כסום יכסמו כתספורת שלבן אל עשה ראשו של זה בצד עיקרו של זה וי"ת ספ"ח יספרון ית שער ראשיהון עוד לוה בכהנים ויין לא ישתו כל כהן בבאם אל החצר הפנימי' רוצה לומר שלא ישתו יין בהכנסם בעזרת הכהנים מן המזבח ולפנים עוד לוה בכהנים ואלמנה וגרושה לא יקחו להם לנשים ויש מפרשים זה על הכהן גדול כמו שאמר בתורה והיותר נכון הוא שהוא משפט כולל לכל הכהני' לעתיד לבוא שיתוסף קדושת' כל כך שלא יקחו להם לנשים אלמנה וגרושה אלא בתולות מזרע בית ישראל האמנם האלמנ' שתהיה אלמנה מכהן יוכלו הכהנים לקחתה לאשה ולהיותן אלמנ' כהן תהיינה בקדושתן שמורו' וטהורות עוד אמר שהכהני' יהיו מורי התורה ומישירים לכל אדם לעבודת האל וזהו ואת עמי יורו וגומר ושגם כן ישבו הכהני' בתוך הסנהדרין ועל זה אמר ועל ריב המה יעמדו למשפט לפי שבמשפטי ישפטוהו והם ידעו משפטי התורה וחקותיה וישתדלו לקיימה עוד הזהיר לכהנים הטהרה והנקיות באומרו ואל מת אדם לא יבא לטמאה וגומר וזה מבואר שבכהן הדיוט מדבר והוא במוכיח שכל הפרשה בבל הכהנים תדבר ומה שאמר ואחרי טהרתו שבעת ימים יספרו לו זה גם כן חידוש לעתיד לבוא שמפני תוספת הקדושה שיהיה אז בהם אחרי שיטהר הכהן לסוף שבעה עוד יספרו לו שבעת ימים אחרים אלא שחכמים ז"ל פירשוהו בלא חידוש ואומרו אחרי טהרתו אחר פרישתו מן המת ואומרו וביום בואו אל הקדש רוצה לומר שאחרי שיטהר ויכנס לקדש אל החצר הפנימית לשרת בקדש שלא נכנס גם בטומאתו עתה אחרי שיטהר יקריב קרבן חטאת בעבור טומאתו וגם זהו חידוש לעתיד לבא ומפני תוספת קדושתם אבל חכמים ז"ל פירשוהו בלא חידוש ומקלתם פירשו יקריב חטאתו עשירי' האיפה שהיה כהן גדול מקריב בכל יום שמפני שלא הקריב אותה בימי טומאתו אמר שיקריבנה אחרי טהרתו ומקלתם אמרו יקריב חטאתו בא ללמד שלא יוכל לשלוח קרבנותיו בימי טומאתו שנאמר וביום בואו וגומר יקריב בזמן שראוי לביאה ראוי להקרבה ובזמן שאין ראוי לביאה אין ראוי להקרבה והדעות האלה אינן מתיישבין על הלב כי הנה עשירית האיפה כהן גדול היה מקריב אותה משלו בכל יום מחציתה בבקר ומחציתה בערב וכהן הדיוט לא היה מקריב אותה אלא בשעת חינוך עבודה כלומר ביום שמתחיל לעבוד וכהן גדול לא היה מטמא לקרובים ואם כן מהו שאמר וביום בואו אל הקדש גם הדעת האומר שלא יוכל לשלוח קרבנותיו בימי טומאתו ממקום אחר למדנו שאין הטמא שולח קרבנותיו ולכן היותר מתישב הוא פשט הכתוב כמו שביארתי ומה שאמר יספרו לו ולא אמר יספור לו רוצה לומר שאחיו הכהנים שאם שכחו לא יניחוהו הם ליכנס בקדש עד שיעברו לו שבע ימים ויטהר ואומרו והיתה להם לנחלה פירשו והיתה הכהונ' הנזכרת להם לנחלה שלא תהיה להם אחוזה וחלק בתוך בני ישראל ולכן המנחה והחטאת והאשם המה יאכלום וכל חרם בישראל להם היה וכן ראשית כל בכורי כל והם הבכורים שיביאו בני ישראל לבית השם וכן תרומת כל לכהנים יהיה וכמו שאמר בתחלה כל תרומת הקדשים וגומ' וכן ראשית עריסותיכם והיא תרומה גדולה תתנו לכהן ואל ירע בעיניך כל המתנות האלה כי בזכותם יניח השם ברכה אל ביתך ואומרו כל נבלה וטרפה מן העוף ומן הבהמה לא יאכלו הכהנים אף על פי שאינה מצוה מיוחדת לכהן כי גם בני ישראל נזהרים עליה הנה הזהיר עליה לכהנים בפרט מפני טומאתה לפי שהם תמיד במקדש ולפיכך היו יותר מוזהרין

על

וראשם לא יגלחו · לא יגלחו כל שער הראש : ופרע לא ישלחו · לא יגדלו השער משלשים יום ואילך : כסום יכסמו את ראשיהם · ישוו את הגלוח לא יגלחו מכל וכל ולא ישלחו פרע אלא בענין השוה אחד לשלשים יום ורז״ל פירשו כסום יכסמו כתספורת של בן אלעשה ראשו של זה בצד עקרו של זה ויונתן תרגם ספרא יספרון ית שער רישיהון : ויין לא ישתו כל כהן · החצר הפנימית · בעזרת הכהנים מן המזבח ולפנים שמו שכתוב בתורה ומה שאמר לו משפטי הכהנים אף על פי שכתוב בתור׳ לפי שחידש דברים שאינם מפורשים בתורה שבכתב גם אפשר שחידש דברים שהם לעתיד לתוספת קדושה : והאלמנה · אם אמר זה על כל כהן יהיה זה לתוספת קדושה לעתיד והוא כי אלמנת כהן גדול ואפילו כהן הדיוט יכול לקחתה כהן אחר וזהו שאמר אשר תהיה אלמנה מכהן יקחו ואם נאמר כי על כהן גדול דבר יהיה פירושו מכהן יקחו מקצת כהנים יקח כמו שפירשו רבות׳ ז״ל וכמו שתרג׳ יונתן שאר כהניא יסבון והנה הכיא זונה וחללה כי כיון שכתיב בתורה לא זכר הכל : ואת עמי · מבואר הוא . ועל ריב למשפט · לשפט כתיב למשפט קרי והענין אחד : ישפטהו · ישפטו הריב כמו שכתובים משפטי הריב בתורה וכתיב ושפטהו רוצ׳ לומר יעמדו למשפט ושפטהו כמשפטיו · ואת חקתי בכל מועדי · בדברי הקרבנות וכן את שבתותי יקדשו : ואל מת אדם · זהו בכהן הדיוט : ואחרי טהרתו · אפשר שיהי׳ זה לעתיד לתוספת קדושה שאמר שיטהר לסוף שבע עוד יספרו לו שבעה ימי׳ אחרים אלא שרז״ל פירשוהו בלא חדוש ופירושו אחרי טהרתו אחרי פירשתו מן המת : וביום בואו אל הקדש · רוצה לומר אחר שיטהר ויכנס לקדש שלא נכנס שם בטומאתו עתה אחרי שיטהר יקריב קרבן חטאת בעבור טמאתו וזה יהיה חידוש לעתיד ורז״ל פירשוהו בלא חידוש מקצתם פירשו יקריב חטאתו עשירית האיפה שהיה כהן גדול מקריב בכל יום שלא הקריב אותה בימי טומאתו אמר שיקריבנ׳ אחרי טהרתו ומקצתם אמרו יקריב חטאתו בא ללמד שלא יוכל לשאת קרבנותיו בימי טומאתו שנאמר וביום בואו וגומ׳ יקריב בזמן שראוי לביאה ראוי להקרבה ובזמן שאין ראוי לביאה אין ראוי להקרב׳ ואני תמיה לפי שאמר יקריב חטאתו זו היא עשירית האיפ׳ והלא מדבר בכהן הדיוט שמטמ׳ לקרובים ועשירי׳ האיפה כהן גדול היה מקריב אותה מחצה בכל יום מחציתה בבקר ומחציתה בערב וכהן הדיוט לא היה מקריב אות׳ אלא בשעת חינוך עבודה כלומר כיו׳ שמתחיל לעבוד וכהן גדול לא היה מטמא לקרובים ואם כן מה הוא שאמר וביום בואו אל הקדש וגומר ומה שאמר יספרו לו ולא אמר יספור לו רוצה לומר יספרו אחיו הכהנים שאם שכח הוא לא יניחוהו הם ליכנס לקדש עד שיעברו לו ז׳ ימים ויטהר : והיתה להם לנחלה · הכהונה תהיה להם לנחלה שלא תהיה להם אחוזה בישראל כמו שאמר בתורה : המנחה · מבואר הוא : וראשית כל בכורי כל · בכורי כל פרי כמו שאמר בתורה בכורי כל אשר בארצם אשר יביאו ליי׳ לך יהיה וכל אשר בארצם רוצה לומר כל המיוחדים שבארצם והם שבעת המינים וכן רוצה לומר מה שאמר כל בכורי כל וכל תרומת כל כמו שאמר בתור׳ כל תרומת הקדשים וגומר : מכל תרומותיכם · ראשית מכל תרומותיכם והיא תרומה גדולה שהיתה לכהן : להניח ברכה אל ביתך · טעמו אל כל אשר זכר בפסוק זה : כל נבלה וטרפה · כמו שאמר בתורה נבלה וטרפה לא יאכל לטמאה בה אע״פ שישראל גם כן מוזהרין עליה הכהנים מוזהרין יותר מפני הטומאה לפי שהם תמיד במקדש לכך הם מוזהרין יותר על הטומאה מישראל ולפיכך אמר לא יאכלו הכהנים ואמר לא יאכלם ולא אמר ולא יגעו כי יש נבלה שאינה מטמאה אלא בבית הבליעה והיא נבלת עוף טהור ורז״ל אמרו לפי שהותרה להם מליקת חטאת העוף שהיא נבלה וטרפה יכול יהו מותרין גם כן בשאר נבלות וטריפות לפיכך הוזהרו עליהם : ובהפילכם את הארץ בנחלה · על ירושלם אמר שיפילו אותה לעתיד בנחלה לכל ישראל ואמר איך יחלקו אותה למקדש ולכהנים וללוים ולישראל ואמר ארך חמשה ועשרים אלף ורחב עשרה אלף קדש הוא בכל גבולה סביב הארך הוא ממזרח למערב והרחב מצפון לדרום ואמר :

יהיה

כ וראשם לא יגלחו ופרע לא ישלחו
כסום יכסמו את־ראשיהם׃ ויין
לא־ישתו כל־כהן בבואם אל־החצר
הפנימית׃ ואלמנה וגרושה לא־
יקחו להם לנשים כי אם־בתולת
מזרע בית ישראל והאלמנה אשר
תהיה אלמנה מכהן יקחו׃ ואת־
עמי יורו בין קדש לחל ובין־טמא
לטהור יודעם׃ ועל־ריב המה
יעמדו לשפט במשפטי ושפטהו
ואת־תורתי ואת־חקתי בכל־מועדי
ישמרו ואת־שבתותי יקדשו׃
כה ואל־מת אדם לא יבוא לטמאה כי
אם־לאב ולאם ולבן ולבת לאח
ולאחות אשר־לא־היתה לאיש
יטמאו׃ ואחרי טהרתו שבעת ימים
יספרו־לו׃ וביום באו אל־הקדש
אל־החצר הפנימית לשרת בקדש
יקריב חטאתו נאם אדני יהוה׃
והיתה להם לנחלה אני נחלתם
ואחזה לא־תתנו להם בישראל אני
אחזתם׃ המנחה והחטאת והאשם
המה יאכלום וכל־חרם בישראל
ל להם יהיה׃ וראשית כל־בכורי כל
וכל־תרומת כל מכל תרומותיכם
לכהנים יהיה וראשית עריסותיכם
תתנו לכהן להניח ברכה אל־ביתך׃
כל־נבלה וטרפה מן־העוף ומן־
הבהמה לא יאכלו הכהנים׃
א ובהפלכם את־הארץ
בנחלה תרימו תרומה ליהוה קדש
מן־הארץ ארך חמשה ועשרים
אלף ארך ורחב עשרה אלף קדש־
הוא בכל־גבולה סביב׃

יהיה

ורישיהון לא ינלחון ופרוע לא ירבון ספרא יספרון ית שער רישיהון׃ וחמר לא ישתון כל כהין במעלהון לדרתא גויתא׃ וארמלא ומתרכא לא יסבון להון לנשין אלהן בתולתא מזרעא דבית ישראל וארמלתא די תהי ארמלתא שאר כהניא יסבון׃ וית עמי ילפון בין קודשא לחולא ובין מסאבא לדכיא יהודעונון׃ ועל פלגות דינא אינון יקומון למדן בדיני רעותי ידונונון וית אוריתי וית קימי בכל מועדי יטרון וית יומי שביא דילי יקדשון׃ ועל מיתא דאנשא לא ייעול לאיסתאבא אלהן לאב ולאם ולבר ולברת לאח ולאחת דלא הות לגבר יסתאבון׃ ובתר דכותיה שבעא יומין ימנון ליה׃ וביום מיעליה לקודשא לדרתא גויתא לשמשא בקודשא יקריב חטאתיה אמר יי אלהים׃ ותהי להון לאחסנא חולק מותר קורבני חולקהון ואחסנא לא תתנון להון בישראל מתנן די יהבית להון אינון אחסנתהון׃ מנחתא חטאתא ואשמא אינון יכלוניה וכל חרמא בישראל להון יהי׃ וריש כל בכורי כולא וכל אפרשות כולא מכל אפרשותכון לכהניא יהי וריש אצותכון תתנון לכהנא לאשראה ברכתא בביתך׃ כל נבילא ותבירא מן עופא ומן בעירא לא ייכלון כהניא׃ ובפלגותהון ית ארעא באחסנא תפרשון אפרשותא קדם יי קודשא מן ארעא אורכא עשרין וחמשא אלפין אורכא ופותיא עסרא אלפין קודשא הוא בכל תחומה סחור סחור׃

יהי

ויין ה׳ ר״פ וסי׳ ויין לנסך רביעית ההין · ויין לנסך שלישית · ויין תקריב לנסך · ויין לא ישתו כל כהן · ויין ישמח לבב אנוש להצהיל : חקתי ט׳ חס׳ בנביאים ובכתובים וסימ׳ נמסר בירמיה סימ׳ מ״ד : ואל מת ל׳ אדם לא יבוא לטומאה · ואל קין ל׳ ואל מנחתו לא שעה · ואל אמה ל׳ תכלנה מלמעלה · ואל משה ל׳ אמר עלה אל יי׳ · לנחלה ט״ו וסי׳ נמסר בסדר קרח : וראשית ו׳ וסי׳ ראובן בכורי אתה · ראשית דגנך תירשך תגינא דפסוק · וראשית כל בכורי כל ב׳ בפסוק · שמנים ימשחו · ובא בארץ הצבי :

רשי

וראשם לא יגלחו · להעביר את כל השער : ופרע לא ישלחו · גדול שער לא ירבו : כסום יכסמו · ככוסמת הזו שסדורין בשבולת ראשו של זה בצד עקרו של זה כך שמעתי משמו של רבי מנחם זצ״ל ויתכן לפרשו לשון מדת דבר השוה לא גזיזת ראש ולא גדול שער אלא במדה שוה אמולי״ר בלע״ז : בבאם אל החצר הפנימית · אל ההיכל : כי אם בתולות יקחו · הכהנים הגדולים אבל יש מן הכהנים אשר יקחו את האלמנה כגון הדיוטין וזהו מכהן יקחו יש מן הכהנים שמותרין באלמנה · מכ׳ · אשר תהיה אלמנה · גמורה פרט לגרושה וחלוצה אף על פי שפנויה היא אסורה אף להדיוט : ואחרי טהרתו · אחר פרישתו מן המת כך שנויה במועד קטן : וביום באו · תחלה אל הקודש להתחנך לעבודה יקריב חטאתו זו עשירי׳ האיפה שלו כך שנויה במועד קטן שהכהן הדיוט טעון עשירי׳ האיפה ביום חינוכו כענין שנאמר זה קרבן אהרן ובניו וגו׳ וכמו שמפורש במסכת מנחות : והיתה להם · הכהונה לנחלה : חרם · לשון קדש וכן כל לשון חרמה שהוא על הקדש : להניח · אפוסי״ר בלע״ז כמו וינח בכל גבול מצרים : כל נבלה וטרפה וגומר · לפי שהותרה להם מליקת חטאת העוף שהיא נבלה וטרפ׳ הוצרך להזהירם על שאר נבלות וטריפות כך פירשו רבותינו : ובהפילכם את הארץ בנחלה · שעתידין לחלוק את ארץ ישראל לשנים עשר רצועות לא כחלוק׳ הראשונ׳ שהיתה לרב כפי מניינו ולמעט כפי פקודיו יהיו שני שבטים או ג׳ ברצוע׳ אחת עכשיו החלקים שוים וכשורות הכרם מפאת ים עד פאת קדים כמו שמפורש בסוף הספר : תרומה ליי׳ לבנות בית המקדש הזה בו :

יהיה

מנחה גדולה

כל הטומאה יותר מישראל וחכמים זכרונם לברכה אמרו לפי שהותרה להם מליקת חטאת העוף שהיא נבלה וטרפה הוצרך להזהירם על שאר נבלות וטרפות :

ובהפילכם את הארץ בנחלה וגומר עד סוף הנבואה קודם ביאור הפסוקים ראוי שנתעסק ביותר השאלה השנית כי רבה היא והומר שמה שחשבו המתפקרים שהיה אפשר רחוק או קרוב לנמנע שיתרחב כל כך ישוב ירושלם ובית המקדש אבל שהיה כל זה משל וצורה לשכר הרוחני הוא כולו טעות מבואר לפי שמדברי הנביא יחזקאל מבואר נגלה שהיה המקדש והר הבית כולו מרובע ושהיה לו ת״ק קנים שהם שלשת אלפים אמות שהם מרחק מיל אחד וחצי מיל והעיר ירושלם כולה בין המקדש וההר ותרומת כהנים שהם ק״כ אלף אמה באורך וששים אלף אמה ברוחב ותרומת הלוים כנה במדה ההיא ואחוזת העיר אשר בצד תרומת הלוים שהיא לי״ב שבטי ישראל שלשים אלף אמה רוחב והאורך ק״כ אלף נמצא כשנצרף חלק תרומת הכהנים אשר בתוכו הר הבית והמקדש עם חלק תרומת הלוים ועם חלק אחוזת העיר שיעלה הכל ק״כ אלף אמה באורך וק״כ אלף אמה ברוח׳ וכמצא כל העיר ירושלם ומגרשיה ק״כ אלף אמה מרובע סביב שהם ע״ה מילין באורך וע״ה מילין ברוחב וזהו הנראה באמת מכוונת הנביא גם כי הכתוב מבאר שאחוזת העיר שהיתה לי״ב שבטי ישראל לא היתה רק שלשים אלף אמה רוחב על שלשים אלף אמה אורך ומאלה היו אלף ות״ק אמות לכל רוח למגרש העיר ומה שישאר מן האורך לצד מזרח ולצד המערב שהוא ס׳ אלף אמה לצד מזרח וס׳ אלף אמה לצד מערב יכתן לעובדי העיר ונמצא אם כן מהרצועה הזאת שהיתה חמשת אלפים קנים רוחב וכ״ה אלף קנים אורך שישוב ירושלם שהיה בתוכה לי״ב שבטי ישראל לא היה רק ארבעת אלפים ות״ק קנים ברוחב וארבעת אלפים וחמש מאות קנים באורך והוא אומרו סביב שמנה עשר אלף כי סבוב ארבע חומותיה מארבע רוחותיה יעלה לשמנה עשר אלף קנים ויהיה אם כן אורך ישוב ירושלם כ״ז אלף אמות ורחבה עשרים ושבע אלף אמות שהם שלשה מילין וחצי באורך ושלש עשרה מילין וחצי ברוחב שהם מהלך אדם בינוני בשלישׁ אחד מן היום ולמה יתמהו המתפקרי׳ מהיות ירושלם בזמן הגאולה במדה הזאת כיהנה נינוה היתה עיר גדולה מהלך ג׳ ימים וגם מצרים היום גדולה מהמדה הזאת ואין לתמוה א״כ אם היה הר הבית והמקדש מהלך מיל א׳ וחצי והמפקר טעה במה שפשט כל הגבולי׳ תוך העיר ירושלם ואינו כן כי הם חוץ ממנה ואיך הכחישו הטוערים התרחבות ירושלם והגדרתה בזמן הגאולה והנה ירמיהו אמר בפי׳ הנה ימים באים נאם ה׳ ונבנתה העיר ממגדל חננאל עד שער הפנה וגומר וכל עמק הפגרים וגומר עד נחל קדרון עד פנת שער הסוסים מזרחה קדש לה׳ הנה יפרשו מגדל חננאל ונחל קדרון ועמק הפגרים ושאר השמות שנזכרו שמה כולם על השכר הנפשיי הנה זה לא יסבלהו השכל ואמנם מה שכתב רש״י בירושלם של מעלה משתעי קרא אין כוונתו שפשט הבנין לא יורה על המובן האמתי מאשר עתיד להיות אלא שגם

היות

יהיה מזה · מן התרומה הזו יהיה לצורך הקודש להר הבית חמש מאות קנים והמותר לבתים לכהנים כמו שמפורש בס"פ הספר : ומן המדה הזאת · בקנה המד' שנמדד בו ריבוע הבית חמש מאות על חמש מאות כמו שאמור בענין של מעלה לארבע רוחות מדדו חומה לו סביב חמש מאות קנים וגו' תמוד אורך חמשה ועשרים אלף קנים ורחב עשרת אלפים קנים ולפי שלא פי' בפסוק ראשון מה הן חמשה ועשרים . אלף אם קנים אם אמו' הוצרך לומר שכ"ה מדות בקנה המדה שנמדדו בה חמש מאות על חמש מאות של הר הבית נמדדים אלפים הללו לתרומה : קדש מן הארץ · פרש את המקד' מותר הקדש אשר מן הארץ לא יהיה לכהנים משרתי המקדש הקריבים וגו' קדש מן הארץ היא התרומה הזאת : לכהנים משרתי המקדש יהיה · העודף על חמש מאות של הר הבית י"ב אלף ומאתים וחמשים למזרח וכנג' כן למערב והמקדש באמצע · וארבעת אלפים ושבע מאות וחמשים לצפון וכנגדם לדרום : והיה להם מקו' לבתים· העודף הזה שסבי' המקד' :ומקדש למקדש · ושמש מאות על חמש מאות האמצעיים יהיו מקודשי' לצורך המקדש היסייטינ"אה אלשייכטואייר"א בלע"ז : וחמשה ועשרים אלף · קני' אורך ועשרת אלפים רחב תרימו רצועה אחר' אצל זו בדרומה של זו לצורך הלוי' כך מפו' בסוף הספר שהוא בדרום · מל' עשרים לשכו' יהיו ללוים תכף המקדש לשמור הבית ולכוי ומותר הרצועה יעשו לצרכיהם : ואחוזת העיר · היקף העיר ואחוזת מושב חול שלה לבנות בה ישראל בתים : תתנו חמשת אלפים רוחב בדרומה של שנייה וארך כמדת שתי הרצועו' כמלאת כל התרומ' מרובעת כ"ה על כ"ה אלפים : לעומת תרומת הקודש · כלומר במדת ארך רצועות תרומת הקדש : לכל בית ישראל יהיה · אות' רצועה שלישית תהי המושב לזרים : ולנשיא מזה ומזה לתרומת הקדש ולאחוזת העיר · בסוף הפר' הוא חולק את ארץ ישראל ממזרחה למערבה לי"ג רצועות י"ב למנין השבטים וכל אחת עשרי' רחב וחמש אלף קנים רחב וארכן כאורך כל ארץ ישראל ורצועה אחת לתרומה ארכה מן גבול מזרח עד גבול מערב ורחבה כ"ה אלפים קנים כשאר כל חלק וחלק ומאותה רצועה הוא תורם באמצעיתה ג' רצועות הללו האמורות למעלה שהם כ"ה אלפים על כ"ה אלפים והעודף עליהם למזרח עד סוף גבול הארץ וכן למערב יהיה לנשיא מזה ומזה למזרח ולמערב : אל פני תרומת הקודש ואל פני אחוזת העיר · כנגד כל רחב ג' הרצועות המובדלות לתרומת הקודש של רצועות הכהנים והלוים ואחוזת העיר : מפאת ים ימה · ממערב תרומת הקודש והעיר עד מערב הגבול : ומפאת קדמה קדימה · וממזרח התרומה למצר מזרח לעומת אחד החלקים של שבטי' המפורשין בסוף הספר שהם מגבול ים של ארץ ישראל עד גבול קדים : לארץ יהיה לו לאחוזה · ת"י דא ארעא תהא לרבא לאחסנא : ולא יונו · לשון אונאת ממון שגוזלין את נחלתם הרימו

א יְהְיֶה מִזֶּה֙ אֶל־הַקֹּ֔דֶשׁ חֲמֵ֥שׁ מֵא֖וֹת בַּחֲמֵ֣שׁ מֵא֑וֹת מְרֻבַּ֖ע סָבִ֑יב וַחֲמִשִּׁ֣ים
אַמָּ֔ה מִגְרָ֥שׁ ל֖וֹ סָבִֽיב׃ ג וּמִן־הַמִּדָּ֤ה
הַזֹּאת֙ תָּמ֔וֹד אֹ֗רֶךְ חֲמֵ֤שׁ וְעֶשְׂרִים֙
אֶ֔לֶף וְרֹ֖חַב עֲשֶׂ֣רֶת אֲלָפִ֑ים וּבוֹ־יִֽהְיֶ֥ה
הַמִּקְדָּ֖שׁ קֹ֥דֶשׁ קָֽדָשִֽׁים׃ ד קֹ֣דֶשׁ מִן־
הָאָ֜רֶץ ה֗וּא לַכֹּהֲנִ֞ים מְשָׁרְתֵ֤י הַמִּקְדָּשׁ֙
יִֽהְיֶ֔ה הַקְּרֵבִ֖ים לְשָׁרֵ֣ת אֶת־יְהוָ֑ה וְהָיָ֨ה
לָהֶ֥ם מָקוֹם֙ לְבָתִּ֔ים וּמִקְדָּ֖שׁ לַמִּקְדָּֽשׁ׃
ה וַחֲמִשָּׁ֨ה וְעֶשְׂרִ֥ים אֶ֙לֶף֙ אֹ֔רֶךְ וַעֲשֶׂ֥רֶת
אֲלָפִ֖ים רֹ֑חַב וְהָיָ֨ה לַלְוִיִּ֜ם מְשָׁרְתֵ֤י
הַבַּ֙יִת֙ לָהֶ֣ם לַאֲחֻזָּ֔ה עֶשְׂרִ֖ים לְשָׁכֹֽת׃
ו וַאֲחֻזַּ֣ת הָעִ֗יר תִּתְּנ֞וּ חֲמֵ֤שֶׁת אֲלָפִים֙
רֹ֔חַב וְאֹ֗רֶךְ חֲמִשָּׁה֙ וְעֶשְׂרִ֣ים אֶ֔לֶף
לְעֻמַּ֖ת תְּרוּמַ֣ת הַקֹּ֑דֶשׁ לְכָל־בֵּ֥ית
יִשְׂרָאֵ֖ל יִהְיֶֽה׃ ז וְלַנָּשִׂ֡יא מִזֶּ֣ה וּמִזֶּה֩
לִתְרוּמַ֨ת הַקֹּ֜דֶשׁ וְלַאֲחֻזַּ֣ת הָעִ֗יר אֶל־
פְּנֵ֤י תְרֽוּמַת־הַקֹּ֙דֶשׁ֙ וְאֶל־פְּנֵי֙ אֲחֻזַּ֣ת
הָעִ֔יר מִפְּאַת־יָ֣ם יָ֔מָּה וּמִפְּאַת־קֵ֖דְמָה
קָדִ֑ימָה וְאֹ֗רֶךְ לְעֻמּוֹת֙ אַחַ֣ד הַחֲלָקִ֔ים
מִגְּב֥וּל יָ֖ם אֶל־גְּב֥וּל קָדִֽימָה׃
ח לָאָ֛רֶץ יִֽהְיֶה־ל֥וֹ לַאֲחֻזָּ֖ה בְּיִשְׂרָאֵ֑ל
ולא

יְהֵי מִדַּין לְקוּדְשָׁא חֲמֵשׁ מְאָה בַּחֲמֵשׁ מְאָה מְרַבַּע סְחוֹר סְחוֹר וְחַמְשִׁין אַמִּין רְוָחָא לֵיהּ סְחוֹר סְחוֹר׃ וּמִן מְשַׁחְתָּא הָדָא תְּמַשַּׁח אוּרְכָּא עַסְרִין וְחַמְשָׁא אַלְפִין וּפוּתְיָא עַשְׂרָא אַלְפִין וּבֵיהּ יְהֵי מַקְדְּשָׁא קוֹדֶשׁ קוּדְשִׁין׃ קוּדְשָׁא מִן אַרְעָא הוּא לְכַהֲנַיָּא דִּימְשַׁמְּשִׁין בְּבֵית מַקְדְּשָׁא דַּיְיָ דִּיהוֹן קָרְבִין לְשַׁמָּשָׁא קֳדָם יְיָ וִיהֵי לְהוֹן אֲתַר שְׁבִיק לְבֵיתָא וְכִבְשָׁא לְמַקְדְּשָׁא׃ וְעַסְרִין וְחַמְשָׁא אַלְפִין אוּרְכָּא וְעַסְרָא אַלְפִין פּוּתְיָא וִיהֵי לְלֵיוָאֵי מְשַׁמְּשֵׁי בֵיתָא לְהוֹן לְאַחְסָנָא עַסְרִין לִשְׁכָן׃ וְאַחְסָנַת קַרְתָּא תִּתְּנוּן חַמְשָׁא אַלְפִין פּוּתְיָא וְאוּרְכָּא עַשְׂרִין וְחַמְשָׁא אַלְפִין לָקֳבֵיל אַפְרָשׁוּת קוּדְשָׁא לְכָל בֵּית יִשְׂרָאֵל יְהֵי׃ וּלְרַבָּא מִכָּא וּמִכָּא לְאַפְרָשׁוּת קוּדְשָׁא וּלְאַחְסָנַת קַרְתָּא לָקֳבֵיל אַפְרָשׁוּת קוּדְשָׁא וְלָקֳבֵיל אַחְסָנַת קַרְתָּא מֵרוּחַ מַעַרְבָא מַעַרְבָא וּמֵרוּחַ מַדִּינְחָא מַדִּינְחָא וְאוּרְכָּא לָקֳבֵיל חַד מִן חוּלָקַיָּא מִתְּחוּם מַעַרְבָא עַד תְּחוּם מַדִּינְחָא׃ דָּא אַרְעָא תְּהֵי לְרַבָּא לְאַחְסָנָא בְּיִשְׂרָאֵל ולא

ומן ה' ר"פ בנביאים וסימ' ומן העיר לקח סרים אחד דסוף מלכים · וחברו דסוף ירמיה · ומן העם הדלים · ומן המדה הזאת תמוד · ומן אז חדלנו · וכל דניאל ועזרא ור"ה דכוו' ר"פ ומן וכל אוריתא דכוו' ומן כמ"ג מן וסי' מן הבהמה הטהורה ומן הבהמה · מן הארץ ההיא יצא אשור · מן השמים השמיעך את קולו ליסרך : למקדש ג' דגשים וסימ' ושרפו במפקד הבית · קדש מן הארץ הוא לכהנים · ראה עתה כי יי' בחר בך דשלמה רד"ה : לאחוזה עשרים לשכות קש"ה לי שב"כל הספ"רים המדו"ייקים כ"ולם הא"י לשכ"ות ה"וא חס' ונמס"ר ע"ליו ג' חס' בליש' ובס"פרי המסר"ה כ"ולם שהי"ו לפ"ני מוג"ה ז"ה עש"רים לשכ"ות אל הרצ"פה וע"וד קש"ה לי שבספ"רים כ"ולם כתוב שלש"ים לשכ"ות אל הרצ"פה ולא נמצ"א עש"רים וא"ולי לפ"י זה גו"כל לומ"ר כי הטע"ות הו"א בספ"רי המס"רה מצ"ד הסופ"רים שהוסי"פו אל הרצ"פה שא"ם הי"ה נמצ"א פסו"ק ז"ה היי"נו עש"רים לש"כות א"ל הרצ"פה א"זי הי"ה קש"ה טוב"א :

יהיה מזה אל הקדש חמש מאות בחמש מאות מרובע סביב וחמשים אמה מגרש לו סביב · מאלה המדות שזכר יקח מהם הקדש והוא הר הבית חמש מאות באורך וחמש מאות ברחב כמו שכתוב למעלה כי הבית היה חמש מאות על חמש מאות אם כן כשארו מהר הבית כלפי מזרח שנים עשר אלף ומאתים וחמשים וכנגדם מהר הבית כלפי מערב שהם ארבעה ועשרים אלף וחמש מאות הנה הם עם חמש מאות של הר הבית חמשה ועשרים אלף וברחב כמו כן מהר הבית כלפי צפון ארבע' אלפים ושבע מאות וחמשים וכן מהר הבית כלפי דרום שהם תשעת אלפי' וחמש מאות וחמש מאות של הר הבית הנה עשרת אלפים : ומן המדה הזאת תמוד אורך חמשה ועשרים אלף ורחב עשרת אלפים ובו יהיה המקדש קדש קדשים · אלה חמש מאות של הר הבית ממדת חמשה ועשרי' אלף ועשרת אלפי' תמוד אותם כלומ' מכללם יהיו אלה חמש מאות של הר הבית ובו ר"ל בהר הבית והוא הקדש שזכר בו יהיה המקדש שהוא קדש קדשים והוא ההיכל והדביר שהוא מקודש מהיכל ורש"י ז"ל פי' ומן המדה הזאת תמוד בקנה המד' שנמדד בו רביע הר הבית חמש מאו' על חמש מאות כמו שאמר למעלה מדד חמש מאות קנים בקנה המדה לארבע רוחות מדדו ולפי שלא פי' בפסוק הראשון אלה החמשה ועשרים אלף ועשרת אלפים אם הם קנים או אמות הוצרך לומר הנה שהאלפים אלה קנים הם בקנה המדה שנמדד בו הר הבית ההו' שם אמו' הקנה: חמש · כתיב וחמשה קרי והענין אחד ויש בענין לשון זכר ולשון נקבה כי המדה לשון נקבה והקנה לשון זכר : קדש מן הארץ הוא · זה שאמרתי לך החמשה ועשרים אלף אורך ועשר' אלפים רחב הוא קדש תרומה מן הארץ לכהנים : והיה להם מקום לבתים ומקדש למקדש · הר הבית הוא מקדש לצורך המקדש המקודש מהיכל והוא הבית ההיכל והדביר והנשאר יהיה לך מקום לבתים להם ולבתיהם וחמשים מגרש שהיה סביב הר הבית הם מכלל החשבון הנשאר חוץ להר הבית ארבעה ועשרי' וחמש מאות אלפים בארך ותשעת אלפים וחמש מאות ברחב והמגרש הזה הוא מקום פנוי אין בו לא בתים ולא זרע : וחמשה ועשרים אלף ארך · במדה שהיתה לכהנים ובין המקדש ובין בתיהם כמדה הזאת תהיה ללוים לאחוזה סמוך לאחוזת הכהנים כמו שאמר למטה לעומת גבול הכהנים כי גם הם משרתי הבית להיות שוערים ומשוררים : עשרים לשכות · אמר שיעשו בחלקם סמוך לאחוזת הכהנים עשרים לשכות לשבת בהם השוערים כדי שיהו קרובים אל הבית והשאר יהיה לצרכיה' ולבתיהם : ואחוזת העיר · שתהיה אחזה לכל ישראל כי כולם יהיו נאחזים בירושלם לכל שבט יהי' שער אחד בעיר כמו שאמר בסוף הספר ותהיה אחזת העיר רחב חמשת אלפים והאורך חמשה ועשרים אלף מן המזרח למערב כמלאת התרומה הזאת בין כולם חמש' ועשרי' אלף על חמשה ועשרים אלף כי לכל אחד מהם כ"ה אלף אורך והרחב לכהני' עשרת אלפים וללוים י' אלפים ולאחוזת העיר חמשת אלפים הרי כ"ה אלף : לעומת תרומת הקדש · כנגד ארך תרומת הקדש שהיא אחוזת הכהנים והלוים : ולנשיא מזה ומזה לתרומת הקדש ולאחוזת העיר · ואחר כך פי' אל פני כי למ"ד השמוש הנזכרת לתרומה ולאחוזת ר"ל אל פניהם למזרח ואל פניהם למערב תהיה נחלת הנשיא כמו שמפרש ואומר מפאת ים ימה ומפאת קדמה קדימה כלומר רחב נחלת הנשיא תהיה רחב כ"ה אלף כנגד תרומת הקד' ואחוזת העיר וארך תהיה כנגד אחד חלקי השבטים ממזרח ארץ ישראל למערבה כי בסוף כ"ה אלף ארך נחלת הכהנים והלוים ואחוזת העיר תהיה אחוזת הנשיא כנגד' ברחב עד סוף גבול ארץ ישראל למזרח וכן למערב עד סוף גבול ארץ ישראל למערב כי לישראל יהיו י"ב חלקים ולנשיא החלק הי"ג חלק הנשיא כחלק אחד משבטי ישראל בארך וברחב אלא שבתוך נחלת הנשיא תהיה התרומה : לעומת · בחולם כמו לעומת בפתח עמת בשקל שכל מן כי עול סבולו עומת בשקל קמץ : אחד החלקים · חלקי השבטים כמו שפירשנו : לארץ יהיה לו לאחזה · החלק הזה יהיה לו לאחזה בא"י ולמ"ד לארץ במקום בי"ת כמו וישב אחו לארץ הרגתי לפלעי ישבתי לכסא והדומים להם למ"ד במקום בי"ת ויונתן תרגם דא ארעא תהא לרבא לאחסנתא בישראל והנשיא הזה הוא מלך המשיח כמו שפירשנו למעלה : ולא

מנחה גדולה

היות הדברים כפשוטן עוד ירמזו לבית המקדש של מעלה וז"ל רש"י שם אע"ג דבירושלם דלעתיד לבא כתיב קרא דרשינן כמי במקום שסביבה שמה משמע מדבריו שאינו מוליא הכתוב מפשוטו אלא שידרשהו בדרך דרש לענינים אחרים גדולים וזהו היא גם כן כוונת רבי אבא במאמרו והוא דומה לאמרם ז"ל כל מה שאירע לאבות סימן לבנים שלא יכחישו הפשט כפי הכתוב אבל יאמרו שמלבד הפשט יש בו עוד סימן למה שיקרה לבנים ולזה תמצא שכתב רש"י בפירוש לספר יחזקאל זה פירוש הכתובים האלה כפי פשוטן וכתב זכרונם לברכה שמונה עשר אלפים קנים הם ושם אמות לכל קנה הנה התבאר מזה כולו התרחבות ירושלם ובית המקדש במצבו הגשמי ואין ספק שלא נתקיים זה הייעוד בבית שני ושהוא עתיד להתקיים והותרה בזה השאלה הו' : וזה שאמר ובהפילכם את הארץ בנחלה רוצה לומר שכאשר ינחלו ויחלקו הארץ בזמן קיבוץ הגליות להנחיל' לשבטים לא יחלקו כולה להם כמו שעשה יהושע ולא תהיה חלוקתה לרב ולמעט כפי פקודיו והיו שני שבטים או שלש ברצועה אחת אבל עכשיו יהיו החלקים שוים וכשורות הכרם ממזרח למערב וירימו ממנה חלק אחד שיהיה תרומה לה' ואותו חלק יהיה קדש מן הארץ כי כמו שירימו תרומה מן הגבואה לה' כן ירימו מן הארץ עצמו חלק לתרומת ה' ואותה תרומה יבא אחוז' שיהיה למקדש ה' ולכהנים וקצתה ללוים וקצתה לישראל ג"כ כמו שיזכור ושתהיה אותו חלק התרומה כ"ה אלף ורוחב עשרה אלף וקדש יהיה בכל גבולה סביב והאורך הוא ממזרח למערב והרוח' מצפון לדרום ואומרו יהיה מזה אל הקדש חמש מאות בחמש מאות מרובע סביב וחמשים אמה מגרש לו סביב רוצה לומר שמאת התרומה בכללה אשר זכר יקח הקדש והוא הר הבית ת"ק באורך ות"ק ברוחב כמו שכתב למעל' אם כן נשארו מהר הבית כלפי מזרח י"ב אלף ומאתים ומאתים וכנגדן מהר הבית כלפי מערב י"ב אלף ור"נ ויהיו כולם ממזרח למערב כ"ד אלף ות"ק ועם הת"ק של הר הבית יעלו אל כ"ה אלף כמו שזכר וכן ברוחב מהר הבית כלפי צפון היו ארבעת אלפים ותש"נ וככה מהר הבית כלפי דרום ויהיו כלם משעת אלפים ות"ק ועם הת"ק של הר הבית יעלו אל העשרת אלפים שזכרתי וכל זה מלבד החמשים אמה שהיו למגרש סביב ולפי שלא זכר בפסוק הזה לאיזו מדה יהיו אלו החמשה ועשרים אלף והעשרה אלף ואם יהיו קנים או אמות ואם היו כל הת"ק למקדש או לכהנים גם כן לכן הוצרך לאומרו שנית ומן המדה הזאת רוצה לומר מדת הקני' שנזכר למעלה במדת הר הבית תמוד אותם הכ"ה אלף באורך והעשרת אלפים של רחב ובאמצעי' יהיה המקדש שהוא קדש קדשי' ואותו חלק מהארץ ת"ק קנה באורך ות"ק קנה ברחב שיהיה קדש מן הארץ לומר דבר קדוש ונפרש משאר ארץ ישראל זכר שיהיה לכהנים משרתי המקדש כי שם יהיה להם מקום לבתים וממנו יהיה מקום למקדש שהוא ההיכל והדביר ואומרו וחמשה ועשרים אלף ארך ועשרת אלפים רחב והיה ללוים אין הכוונה שכלם יהיו ללוים אלא שמאותם כ"ה אלף בארך וי' אלפים ברחב מהם יהיה חלק ללוים לאחוזה סמוך לאחזת הכהני' כמו שאומר למטה לעומת הכהנים כי גם הם משרתי הבית להיות שוערים ומשוררים ואמר עשרים לשכות להגיד שיעשו בחלקם סמוך לאחזת הכהנים עשרים לשכות לשבת בהם הלוים השוערים כדי שיהיו קרובים אל הבית

הבית

וְלֹא יוֹנוּ עוֹד נְשִׂיאַי אֶת עַמִּי וְהָאָרֶץ יִתְּנוּ לְבֵית יִשְׂרָאֵל לְשִׁבְטֵיהֶם: כֹּה אָמַר אֲדֹנָי יֱהוִה רַב לָכֶם נְשִׂיאֵי יִשְׂרָאֵל חָמָס וָשֹׁד הָסִירוּ וּמִשְׁפָּט וּצְדָקָה עֲשׂוּ הָרִימוּ גְרֻשֹׁתֵיכֶם מֵעַל עַמִּי נְאֻם אֲדֹנָי יֱהוִה:
י מֹאזְנֵי צֶדֶק וְאֵיפַת צֶדֶק וּבַת צֶדֶק יְהִי לָכֶם: הָאֵיפָה וְהַבַּת תֹּכֶן אֶחָד יִהְיֶה לָשֵׂאת מַעְשַׂר הַחֹמֶר הַבָּת וַעֲשִׂירִת הַחֹמֶר הָאֵיפָה אֶל הַחֹמֶר יִהְיֶה מַתְכֻּנְתּוֹ: וְהַשֶּׁקֶל עֶשְׂרִים גֵּרָה עֶשְׂרִים שְׁקָלִים חֲמִשָּׁה וְעֶשְׂרִים שְׁקָלִים עֲשָׂרָה וַחֲמִשָּׁה שֶׁקֶל הַמָּנֶה יִהְיֶה לָכֶם: זֹאת הַתְּרוּמָה אֲשֶׁר תָּרִימוּ שִׁשִּׁית הָאֵיפָה מֵחֹמֶר הַחִטִּים וְשִׁשִּׁיתֶם הָאֵיפָה מֵחֹמֶר הַשְּׂעֹרִים: וְחֹק הַשֶּׁמֶן הַבַּת הַשֶּׁמֶן מַעְשַׂר הַבַּת מִן הַכֹּר עֲשֶׂרֶת הַבַּתִּים חֹמֶר כִּי עֲשֶׂרֶת הַבַּתִּים חֹמֶר:
טו וְשֶׂה אַחַת מִן הַצֹּאן מִן הַמָּאתַיִם מִמַּשְׁקֵה יִשְׂרָאֵל לְמִנְחָה וּלְעוֹלָה וְלִשְׁלָמִים לְכַפֵּר עֲלֵיהֶם נְאֻם אֲדֹנָי יֱהוִה:

כל

ולא יינסון עוד רברבי ית עמי וארעא יתנון לבית ישראל לשיבטיהון: כדנן אמר יי אלהים סגי לכון רברבי ישראל חטפא ובזא אעדו ודין דקשוט וזכו עיבידו סליקו תקלתכון מגו עמי אמר יי אלהים: מוזנוון דקשוט ומכילן דקשוט ובתין דקשוט יהי לכון: מכילתא וביתא טיקוס חד יהי לכון סכום תלת סאין למיסב מעשר כורא במכילתא רטיבא ביתא ועשר כורא יבישא מכילתא מן כורא יהי טיקוסיה: וסלעא עשרין מעין תלתות מניא עשרין סלעין מני כספא עשרין וחמש סלעין רבעות מניא חמש עשרי סלעין כולהון שיתין מניא רבא מניקודשא יהי לכון: דא אפרשותא דתפרשון חד מן שתא במכילתא מכור חטין וחד מן שתא במכילתא מכור שערין: ודחזי למיסב מן משחא במכילתא רטיבא מעישורא ביתא מן כורא חד מן עשרא הויא ביתא בכורא ארי עשר בתין כורא: ואימר חד מן ענא מן מאתן דחזי למיסב מפיטמא דישראל למנחתא ולעלתא ולנכסת קודשיא לכפרא עליהון אמר יי אלהים:

כל

סימן אוריתא מאזני צדק אבני צדק איפת צדק והין צדק יהיה לכם · יחזקאל מאזני צדק ואיפת צדק ובת צדק יהי׳ לכם · וסימן והעומר עשרית האיפה ל׳ כ״כ בתורה ועשירית האיפה סולת ל׳ מ״ל דמ״ל בתורה ושאר אוריתא עשירית כתיב וכל נביאים וכתובים עשרית כתיב במ״א ועשירת החומר דסיפרא : המנה חד מן ה׳ זוגין דפשטין צבתר פי׳ בפתח קטן וסי׳ במחזה לאמר אל תירא אברם · ידפה לכן כאכול קש · מקשה ותחת מעשה מקשה קרחה · הזונה ובזרו פליטב׳ אותי · יונה ואיש לא יונה חבולתו · לעולה ואל הכתף מהוצה · המנה והשקל עשרים גרה · עשרים שקלים · החולה ואמרתם הנה מתלאה והפחתם · ומוצא אני מר ממות את · דוה על אלה חשכו :

רדק

לא יונו עוד נשיאי את עמי · כמו שהיו עושים מלכי ישראל שהיו גוזלים וחומסים עניים שביניהם בעיר ובשדה כמו שעשה אחאב בכרם נבות וכן אמר על מלכי ישראל וחמדו שדות וגזלו בתים ונשאו ועשקו גבר וביתו איש ונחלתו לא יעשו עוד זה לעתיד בשוב המלכות כי חלק גדול יהיה להם אחז׳ בתוך בני ישר׳ והם יחלק הארץ לבית ישר׳ לשבטיהם ויספיק להם חלק שלהם כי רב יהיה ועוד שיהיה להם לב חדש ליראה את יי׳ ולשמור מצותיו : ולא יונו עוד · ענין אונס וכן תרגם יונתן ולא ייגסון כי יש בלשון הזה לקיחת ממון האדם או גופו מדעת ושלא מדע׳ שלא מדעת כמו לא תונו איש את עמיתו מדע׳ שאונס אותו בגלוי בכח ומזה ולא יונו עוד נשיאי את עמי וכן והפלתי את מוניך חרב היונה העיר היונה ושני הענינים נזכרים בפרשה הבאה אמר זה חמס ושוד והו מדעת המאזנים והאיפה והבת וזהו שלא מדעת : כה אמר אדני יי׳ · אמר כנגד מלכי יהודה שהיו אז קודם זה החרבן : רב לכם · זמן רב החזקתם בחמס ושוד אתם ומלכי ישראל שעברו : הסירו · אות׳ ועשו משפט וצדקה : הרימו גרשותיכ׳ מעל עמי · סלקו מעליהם המסים שאתם גורשים ומטילים עליהם ויונתן תרגם סליקו תקלתכון : מאזני צדק ואיפת צדק ובת צדק יהי לכם · לא תעשו עול במדו׳ ובשקל׳ כאשר עשיתם עד הנה כמו שאמר להקטין איפה ולהגדיל שקל ולעו׳ מאזני מרמה ומה שעושין העם הוא עון המלכים שאינם מוחי׳ בידם גם ידם במעל : האיפה והבת תכן אחד יהיה · האיפה מדת היבש והבת מדת הלח תכן אחד יהיה להם במדתם : לשאת מעשר החמר הבת · בשמן וביין תשאו למעשר שאת׳ חייבין לתת מחמר אחד בת אחת וכן בחטים ובשעורים ובשאר הזרעים : ועשירית החמ׳ האיפה · מחמר אחד תשאו למעשר איפה אחת : אל החמ׳ יהיה מתכנתו · מתכונ׳ כל אחד ושכום שלו יהיה הוא אל החומר שכל אחד מהם הוא עשירית החומר והחומר הוא שם שוה למדת הלח ולמדת היבש והאיפה ג׳ סאין כתרגומו וכן הבת ואחר שאמר להם כלי המדות שלא יעותו בהם ולא יגדילו ולא יקטינו ויתנו המעשר במדה במשפט בין בלח בין ביבש אמר להם ענין המשקל שלא יעותוהו · ואמר והשקל עשרים גרה ומנין השקל הוא כתוב בתורה כן והוסיף להם משקלים אחרים ואמר עשרים שקלים חמשה ועשרי׳ שקלים עשרה וחמשה שקל המנה יהיה לכם כל אלה המנינים שהם בין כולם ששים שקלי׳ הוא משקל אחד ונקרא מנה ומה שחלק אותו לאלה החלקים לפי שכל אחד היה משקל בפני עצמו והמנה הוא ששים שקלים ובן ג׳ מנים זהב וכן כסף מני׳ אלפים ויונתן תרגם וסלעא עשרין מעין תלתות מניא עשרי׳ סלעין מני כספא עשרין וחמש סלעין רבעות מניא חמש עשרי סלעין כלהון שיתין מנין ומנא רבא קודשא יהא לכון והמנה שאמר שהוא ס׳ שקלים הוא מנה של חול כמו שאמר יהיה לכם וארז״ל מנה של קדש כפול היה וראו זה מזה הפסוק והשקל עשרים גרה והקשו מנה מאתן וארבעין זוזי הוי כי השקל הוא ד׳ זוז וששים שקלים הם מאתים וארבעים זוז ואיך אמר המנה יהיה לכם כי מנה בדבריהם אינו אלא מאה זוז אלא שכפול היה מנה של קדש והוסיפו בימי יחזקאל שתות מלבר והם הארבעים היתרים על המאתים : זאת התרומה אשר תרימו · זהו לעתיד ר״ל שירימו לחנוך הבית לעתיד : ששית האיפה מחומר החטים · זה יהיה קרבן הראשון להקל שיחנכו המזבח בו זה ירימו ליי׳ מנחה מי שיהיה לו חומר חטים ירים ליי׳ ממנו ששית האיפה קמח שהוא אחד מששים בחומר וכן מן השעורים ירימו למנחה קמח ששית האיפה שהוא אחד מששי׳ בחומר : וששית׳ · פעל מן שש כמו וחמש את הארץ מן חמשה והוא מבנין פעל הדגוש בשקל ועניו׳ : וחק השמן · וחק התרומה מן השמן למנחה כי המנחה היתה בלולה בשמן כמו שכתוב בתורה · ואמר הבת השמן פי׳ הבת היא מדת השמן כמו שהאיפה מדת החטים והשעורים כי זו מדת לח וזו מדת יבש וזו שמה בת וזו שמה איפה ותכן אחד להם כמ״ש למעלה אבל לא פי׳ למעלה איזו מדת הלח ואיזו מדת היבש ועתה אמר הבת בשמן כמו שפירשנו · ואמר מעשר הבת מן הכור והכור הוא החומר שזכר ונקרא בשתי לשונות ואמר שיתן לתרומת המנחה מעשר הבת מן הכור כלומר מי שיהיה לו כור שמן יתן ממנו למנחה עשירית הבת כמו שנותן ששית האיפה קמח מי שיש לו כור חטים כן יתן עשירית הבת שהוא אחד ממאה בכור וזהו שאמר עשרת הבתי׳ חומר והוסיף עוד ואמר כי עשרת הבתים חומר ר״ל כמו שהמדה היא היום עשרת בתים חומר כן יהיה לעתיד : ושה אחת מן הצאן מן המאתים · זכר מן המנחה שירימו ועתה זכר הקרבן שיקריבו והוא אחד מן המאתים מי שיהיו לו מאתים כאן יביא לקרבן לחנוך הבית שה אחת ואמר אחת כי נקבה תהיה ומצינו שה בלשון נקבה בין שה בריה ובין שה רזה : ממשקה ישראל מן השמנים והמבחרים ישראל יקריבו קרבן כמו שאמר בתורה מבחר נדריכם ואמר כל חלב ליהוה להפך מה שהיו עושים מי שנאמר עליהם והבאתם גזול את הפסח ואת החולה ואמר וזבח משחת להם :

וכן

רשי

הרימו גרושותיכם · סלקו את שאתם מגרשים את עמי מנחלתם : איפה למדת היבש בת למדת הלח : תכן אחד · לשון מניין כמו ותכן לבני׳ תתנו מדה האח א עשירית לחומר של יבש שהוא שלשים סאים וזו עשירית לחומר הלח · איפה ובת לשון מדה חמר וכור מו״יו בלע״ז : לשאת · כמו לקח׳ וכן ת״י למיסב לשאת מעשר החומר תהי הבת וכן עשירית לחומר יבש האיפה : אל החומר יהיה מתכונתו · סכום חשבון הבת והאיפה לפי גודל החומר יהיה · מכ׳ אם יוסיפו בחומר יוסיפו בבת אם יפחתו מזה יפחתו מזה שיכוין מעשרו לו : והשקל עשרים גרה · עשרים מעין : עשרים שקלים חמשה ועשרים שקלים עשרה וחמשה שקל · הרי ששים שקלים : המנה יהיה לכם · לוכו״כש בלע״ז ומנה׳ חברו לשון מניין והרי יש כאן מאתים וארבעי׳ זוז מכאן שהיה מנה של קדש כפול והוסיפו בימי יחזקאל שתו׳ הרי מאתים וארבעי׳ וכשחלקו הכתוב לשלש׳ ולא כתב סתם ששי׳ שקלי׳ יהיה לכם המנה נוה לעשות ממנו משקל שלישיתו ומשקל רביעו ומשקל מנה של חול שהי׳ מתחיל׳ וכן ת״י תלתות מניא עסרין סלעין מני כספא עסרין וחמש סלעין רבעו׳ מני׳ חמש עסרי סלעין כולהון שיתין מנין ומנא רבא קודשא יהא לכון : ששית האיפה מחומר החטים · הרי אחד מששים הפוחת לא יפחות מכן וזו היא שאמרו עין רעה אח׳ מששים : וששיתם · ותחלקו אחד מששה באיפה לתרומ׳ חומר השעורי׳ : וחק השמן · למעשר : הבת השמן וגו׳ · הבת שהיא מדת השמן זו היא מעשר הבת יהי מן הכור · מכ׳ · מעישור שהבת מעשר׳ מן הכור יהי׳ כיצד מעשר הבת מן הכור פשורת׳ של בת על הכור הוא די״ן מזור״ש בלע״ז תיבה זו משמש׳ על עצמה ועל אחרי׳ כמו עבודת הקדש ועבודת בני מררי : עשרת הבתים · יהיה לכם החומר ואז יתכן ליטול הימנו בת אחת למעשר : כי עשרת הבתים חומר · לפי שהחומר יהיה לכם עשרה בתי׳ וכן ת״י חד מן עשרא הויא ביתא בכורא ארי עסר בתין כורא : ושה אחת מן הצאן · מיוחד שבצאנו וכן אמר משה מבחר נדריכם לומיי״לור בלע״ז : מן המאתים ממשקה ישרא׳ · דרשו רבותינו לענין הנסכי׳ ממותר שתי מאות שנשתיירו בכור שנפל לתוכו יין של ערלה או של כלאי הכרם מכאן לערלה וכלאי הכרם שבטלין במאתים : ממשקה ישר׳ · מן המותר לישר׳ כל קרבנותיה׳ יהיו משקה הראוי לישר׳ כל עיקר הסעודה קרויה על שם המשקה כלו׳ האכילה עם השתייה תהא מן המות׳ לישר׳ :

אל

מנחה גדולה

הבית והשאר יהיו לגורליהם ולבתיהם ואומרו ואחזת העיר תתנו חמשת אלפים רחב וארך כ״ה אלף רוצה לומר שאחזת העיר ירושלים תהיה אחוזה לכל ישראל כי כולם יהיו נאחזין בה ולכל שבט יהיה שער אחד כמו שאמר בסוף הספר הנה תהיה רוח העיר ה׳ אלפים ואורך כ״ה וגו׳ ואין הכוונה שתהי׳ אחוזת העיר ירשל׳ בלבד רוחב חמש׳ אלפים ואורך כ״ה אלף אלא שתהיה רוחב חמשת אלפים ואותו ארך תחמש׳ עשרים אלף שהוא מן המזרח למער׳ כמנחת התרומה הזאת בין כולם כ״ה אלף על כ״ה כי לכל א׳ מהם יהיה האורך ממזרח למערב כ״ה אלף והרוחב לכהנים י׳ אלפים וללוים י׳ אלפים ולאחוזת העיר חמשת אלפים הרי כ״ה אלף ואמר לעומת תרומת הקדש שתהיה אחוזת העיר כנגד אורך תרומת הקודש כאורך רצועות תרומת הקדש שהיא אחוזת הכהנים והלוי׳ ואמר ולנשיא מזה ומזה לתרומת הקדש ולאחוזת העיר ואחר כך אמר אל פני תרומת הקדש ואל פני אחוזת העיר רוצה לומר שמזאת התרומה עצמה יהיה חלק לנשיא שהוא מלך ישראל מזה ומזה רוצה לומר מצד מזרח ומצד מערב לתרומת הקודש ולאחוזת העיר שיהיה חלקו פונה מצד אחד לתרומת הקדש ומצד אחר׳ לאחוזת העיר ולפי שיהיו פניו מצד אחד למזרח ומצד אחר למערב לכן אמר אל פני ואמר מפאת ימה ומפאת קדמה קדימה כי תהיה רוחב נחלת הנשיא ברוחב העשרים וחמשה אלף כנגד תרומת הקדש ואחוזת העיר כי הנה יעשו בחלוקת הארץ לא שנים עשר חלקים בלבד אלא שלשה עשר חלקים שוים והיו השנים עשר חלקים מהם לשנים עשר שבטים והחלק השלשה עשר יהיה לנשיא כאחד שבטי ישראל באורך וברוחב אלא שבתוך נחלת הנשיא תהיה תרומת הקודש אשר בה המקדש הכהנים והלוים ואחוזת העיר והוא אומרו ולנשיא מזה ומזה שיהיה חלקו באות׳ רצועה ממזרח למערב וממנה יהיה לתרומת הקדש שהוא המקדש ומושב הכהנים והלוים וממנה יהיה לאחוזת העיר ירושלם שתהיה גם כן באותה רצועה ויהיה אם כן חלק הנשיא מפאת ימה שהוא המערב ומפאת קדמה שהוא מזרח ולהיות חלקו כחלק כל שבט ושבט אמר ואורך לעומת אחת החלקים מגבול ים לגבול קדמה רוצה לומר שיהיה אורך חלק הנשיא לעומת כל אחד מחלקי שאר השבטים : ואומרו לארץ יהיה לו לאחוזה עבינו שהחלק הזה יהיה לנשיא אחוזה בא״י כדי שיתפרנס ממנה לא יונו עוד הנשיאים והמלכי׳ לא יגזלו את העם לצורך פרנסתם כמו שהיו עושים מלכי ישראל וכמו שעשה אחאב בכרם נבות וכמ״ש על מלכי ישראל וחמדו שדות וגזלו בתים ונשאו ועשקו גבר וביתו איש ונחלתו לא יעשו כן בעתיד כי יהיה להם אחוזה רבה כחלק שבט א׳ בכללו ויהיה להם להתפרנס מאחוזתם זאת ושאר הארץ יתנו לבית ישראל לשבטיהם ולמ״ד לארץ במקום בי״ת כמו וישב אתו לארץ כי איש הרגתי לפצעי ודומיהם וי״ת דא חלקא תהא לרבא לאחסנתא דישראל :

רשי

אל התרומה הזאת · האמורה למעלה לדעת כל עם הארץ תהי' : ועל הנשיא · אומר אני שהנשיא הזה ככהן גדול מדבר וכן כל הנשיא שבענין ושמעתי משמו של ר' מנחם שבמלך מדבר : כה אמר יי' אלהים בראשון באחד לחדש וגומר · תקח פר בן בקר תמים · הוא פר המלואים האמור בראש הענין וליתד כאן שיהו המלואי' באחד בניסן : וחטאת · וטהרת : וכן תעשה בשבעה בחדש · יש לומר כן תעשה כל שבעה וכן הוא אומר למעלה שבעת ימים יכפרו על המזבח ורבותינו כך פרשוהו במנחות וכן תעשה פר שאינו נאכל בשבעה שבטים שחטאו דבר והור' בית דין שלה' שחלב מותר ועשו שבעה שבטים שהם רוב צבור על פיה' שמביאין פר העלם דבר : מאיש שוגה ומפתי וגומר · הרי זה מקרא מסורס וכפרת' את הבית מאיש שוגה ומפתי אחר שבעת ימי המלואים שיהא המזבח מחונך יביאו חטאותם ואשמות' ויתכפרו שבזמן שישראל מכופרים הבית מכופר : שבועות ימים · על שם שמתחילין ממנו לספור שבעה שבועות · חג' · מצות יאכל ומצות יאכלו בו בחג : ועשה הנשיא ביום ההוא וגו' · רבותינו אמרו שבקשו לגנוז ספר יחזקאל שהיו דבריו סותרין דברי תורה ברם זכור לטוב חנניה בן חזקי' בן גרון שישב בעליה ודרשו ובעונינו ממנו נעלם מה שדרש בקרבנות האלה פר בארבעה עשר בניסן למה · ואומר אני שמא בארבעה עשר בניסן של פסח ראשון שנתחנך בו הבית עומד ופר זה בא תחת עגל בן בקר שהקריב אהרן בשמיני למלואי' ומגיד שאם לא הקריבו בשמיני למלואים יקריבנו בי"ד בניסן כדי שיתחנך לעבודה קודם יום טוב לפי שעליו קרבנות ועולות המועד לעשות כמו שאמור למעלה ועל הנשיא יהיה העולות והמנחה והנסך בחגים וגומר : שבעת

יחזקאל מה

ג' ר"פ כָּל הָעָם הָאָרֶץ יִהְיוּ אֶל־הַתְּרוּמָה
ד' דגשי' הַזֹּאת לַנָּשִׂיא בְּיִשְׂרָאֵל : וְעַל־
הַנָּשִׂיא יִהְיֶה הָעוֹלוֹת וְהַמִּנְחָה
ל וְהַנֶּסֶךְ בַּחַגִּים וּבֶחֳדָשִׁים וּבַשַּׁבָּתוֹת
בְּכָל־מוֹעֲדֵי בֵּית יִשְׂרָאֵל הוּא־יַעֲשֶׂה
ח' י' ג' אֶת־הַחַטָּאת וְאֶת־הַמִּנְחָה וְאֶת־
הָעוֹלָה וְאֶת־הַשְּׁלָמִים לְכַפֵּר בְּעַד
בֵּית־יִשְׂרָאֵל :
ח' בספ' בסיפ' י' ה' כֹּה־אָמַר אֲדֹנָי יְהוִה בָּרִאשׁוֹן
בְּאֶחָד לַחֹדֶשׁ תִּקַּח פַּר־בֶּן־בָּקָר תָּמִים
ג' וְחִטֵּאתָ אֶת־הַמִּקְדָּשׁ : וְלָקַח הַכֹּהֵן
ל מִדַּם הַחַטָּאת וְנָתַן אֶל־מְזוּזַת הַבַּיִת
וְאֶל־אַרְבַּע פִּנּוֹת הָעֲזָרָה לַמִּזְבֵּחַ
וְעַל־מְזוּזַת שַׁעַר הֶחָצֵר הַפְּנִימִית :
ה' י' ל כ וְכֵן תַּעֲשֶׂה בְּשִׁבְעָה בַחֹדֶשׁ מֵאִישׁ
ל י' ל י' ל שֹׁגֶה וּמִפֶּתִי וְכִפַּרְתֶּם אֶת־הַבָּיִת :
ה' בָּרִאשׁוֹן בְּאַרְבָּעָה עָשָׂר יוֹם לַחֹדֶשׁ
ד' י' ל יִהְיֶה לָכֶם הַפָּסַח חָג שְׁבֻעוֹת
ג' י' כ"ג יָמִים מַצּוֹת יֵאָכֵל : וְעָשָׂה
הַנָּשִׂיא בַּיּוֹם הַהוּא בַּעֲדוֹ וּבְעַד כָּל־
עַם הָאָרֶץ פַּר חַטָּאת :
ושבעת

תרגום

כָּל עַמָּא דְאַרְעָא יְהוֹן עָבְדִין יָת
אַפְרָשׁוּתָא הָדָא לְרַבָּא בְּיִשְׂרָאֵל :
וְעַל רַבָּא יְהֵי עֲלָתָא וּמִנְחָתָא
וְנִסְכַּיָּא בְּחַגַּיָּא וּבְיַרְחַיָּא וּבְשַׁבַּיָּא
וּבְכָל מוֹעֲדֵי בֵּית יִשְׂרָאֵל הוּא
יַעְבֵּיד יַת חַטָּתָא וְיַת מִנְחָתָא וְיַת
עֲלָתָא וְיַת נִיכְסַת קוּדְשַׁיָּא לְכַפָּרָא
עַל בֵּית יִשְׂרָאֵל :
כִּדְנַן אֲמַר יְיָ אֱלֹהִים בְּקַדְמָאָה
בְּחַד לְיַרְחָא תִּסַּב תּוֹר בַּר תּוֹרֵי
שְׁלִים וּתְדַכֵּי יַת מַקְדְּשָׁא : וְיִסַּב
כַּהֲנָא מִדְּמָא דְחַטָּתָא וְיִתֵּן עַל סְקוּפַת
בֵּיתָא וְעַל אַרְבַּע זָוְיַת מַסַּמְתָּא
לְמַדְבְּחָא וְעַל סְקוּפַת תַּרְעָא דְּדָרְתָא
גַוָּיְתָא : וְכֵן תַּעְבֵּיד בְּשִׁבְעָא בְּיַרְחָא
מִגְּבַר דְּמִשְׁתְּלֵי וּמְטַפַּשׁ וּתְכַפְּרוּן
עַל בֵּיתָא : בְּנִיסָן בְּאַרְבְּעָא עַסְרָא יוֹמָא
לְיַרְחָא יְהֵי לְכוֹן פִּסְחָא חַגָּא שַׁבְעָא
יוֹמִין פַּטִּירָא יִתְאֲכִיל : וְיַעְבֵּיד
רַבָּא בְּיוֹמָא הַהוּא חִלּוּפוֹהִי וְחִלָּף
כָּל עַמָּא דְאַרְעָא תּוֹרָא דְחַטָּתָא :
ושבעא

וחטאת ג' וסימ' את המזבח · אתו וכפרתהו · וחטאת את המקדש : וכן תעשה ה' בקריא' וסימ' וכן תעשה בשפת היריעה · וכן תעשה לחמורו ג' בפסוק · וכן תעשה בשבעה בחדש מאיש שוגה :

רדק

וכן תרגם יונתן מפטימיא דישראל והלשון הזה הוא על דרך ומוח עצמותיו ישוקה נקרא המפוטם משוקה וזה הנזכר יהיה למנחה ולעולה ולשלמים לכפר עליהם על מה שחטאו בגלות או כדרך בנאתם ורש"י ז"ל פי' הענין הזה לכל תרומה שירימו ישראל מתבואתם הנקראת תרומה גדולה ומה שאמר ששית וששיתם ותרומה אין לה שיעור מן התורה הרי אמרו רז"ל עין רעה אחד מששים ואני תמה על פירושו כי אחר שהתרומ' מן התורה אין לה שיעור אלא חטה אחת פוטרת את הכרי מה בא יחזקאל להורות עין רעה היה לו להורות הבינונית שהוא אחד מן החמשים ועוד למה זכר חטים ושעורים לבד וזכר שמן לבד למעשר היה לו לומר דגן תירוש ויצהר כמו שכתוב בתורה אלא שעל פי הדיבור אמר הכל ויהיה כן לעתיד וזכר שמן והוא הדין לשאר משקין ורז"ל דרשו מן המאתים ממשקה ישראל מן המשקין שנשארו בבור שנפל בו יין של ערלה או של כלאי הכרם שעולין באחד ומאתים : כל העם הארץ · בחסרון הסמיכ'ות כמו הארון הברית האל בית אל והדומים להם : יהיו אל התרומ' הזאת לנשיא בישראל · בעבור הנשיא שבישראל יעשו כל ישרא' זאת התרומה כלומר בעבור עצמם כמו שאמר לכפר עליהם ובעבור הנשיא גם כן יעשו זאת התרומה כי קרבן הכהנים כבר זכר למעלה אלה חקות המזבח ביום העשותו ועתה זכר קרבן העם ומנחתם והנשיא לא יצטרך לעשות בעד עצמו כל ישראל יעשו בעבורו וכן הנשיא יעשה בעבור ישראל בחגים ובמועדי' כמו שאמר : ועל הנשיא · מבואר הוא : כה אמר · בראשון באחד לחדש תקח פר בן בקר תמים וחטאת את המקדש בראשון זהו חדש ניסן שהוא חדש הגאולה שבו נגאלו ישראל ממצרים ובו עתידין להגאל לעתיד ובאחד לחדש יחנכו את המזבח בקרבנות כמו שאמר למעלה ואמר קרבן הכהנים שיקריבו פר כמו שאמר למעלה ושנה אותו הנה להשלים הענין ולומר באיזה יום יעשוהו וזה הפסוק ראיה לרבי יהושע שבניסן עתידין להגאל שאם תהיה הגאולה בתשרי איך יניחו מלהקריב במזבח עד ניסן הבא אחריו ומלחטא עליו ולכפר את הבית ומה שאמר בניסן עתידין להגאל לא שיצאו מהגלות בניסן אלא קודם ניסן יצאו ויעלו עד שבאחד בניסן יהיה בנין הבית נשלם ויחנכו המזבח באחד בניסן וכן עשו במשכן באחד בניסן החל אהרן לעבוד במזבח אלא שקדמו לו שבעת ימי המלואים ששמש בהם משה ואפשר גם כן הנה כי מה שזכר למעלה יהיו שבעת ימי מלואים וביום השמיני שיהיה אחד בניסן יהיה זה הקרבן שאמר עתה וגם באותו יום יזו על המזבח ועל פנות העזרה אבל כשעלו מבבל עשו חנוכת המזבח באחד בתשרי והחלו להעלות עליו עולה קודם שיוסד הבית מ"מ בין שהיתה חנוכת המזבח באחד בתשרי והחלו להעלות עליו עולה קודם שיוסד הבית בין שתהיה באחד בניסן קודם ניסן שבעה ימים בין שתהיה חנוכת המזבח באחד בניסן בו ביום יכפרו על המזבח ויזו ההזאות לפיכך אמר תקח פר בן בקר תמים וחטאת את המקדש ורז"ל הקשו החטאת עולה היא כלומר איך אמר כי פר של ר"ח יהיה חטאת שאמר וחטאת את המקדש והלא פר ר"ח עולה הוא כמו שכתוב בתורה ובראשי חדשיכם תקריבו עולה ליי' פרים בני בקר שנים וגומר והשעיר הוא שהיה חטאת ואמרו אמר רבי יוחנן פרשה זו עתיד אליהו לדרשה כלומר שאין אנו יודעין לדרשה רב אשי אמר מלואים הקריבו בימי עזרא כדרך שהקריבו בימי משה תניא נמי הכי רבי יהודה אומר פרשה זו עתיד אליהו לדרשה אמר לו רבי יוסי מלואים הקריבו בימי עזרא כדרך שהקריבו בימי משה כלומר ופר המלואים חטאת היה וכן יהיה לעתיד כי בר"ח ניסן יקריבו מלואים : ולקח · אל מזוזת הבית · זה מה שלא זכר למעלה וגם הנה לא זכר על ארבע קרנותיו כמו שזכר למעלה והאחד מורה על חבירו : אל מזוזת הבית · הוא ההיכל וזכר אחת מן המזוזות והוא הדין לאחרות ודעת יונתן על האסקופה שתרגם ויתן על סקופת ביתא : ואל ארבע פנות העזרה למזבח · העזרה הסמוכה למזבח כמו שפירש' למעלה : ועל מזוזת שער החצר הפנימית · היא עזרת ישראל שהיא פנימית לעזרת נשים שנקראת חיצונה או נאמר על עזרת כהנים כי היא פנימית יותר : וכן תעשה בשבעה בחדש מאיש שוגה ומפתי וכפרתם את הבית · זה יהיה חדוש לעתיד לחטא על המזבח ועל הבית גם בשבעה לחדש וזה שמרוב שמחה על חנוכת המזבח שמא נכנס אדם בשוגג במקום שאין לו רשות להכנס או אדם שהיה פתי ולא ידע שאסור להכנס ובעבור זה יעשו כפרה גם כן בשבעה לחדש ורז"ל דרשו בו וכן תעשה פר הנעלם בשבעה שבטים שהם רובו של קהל ודרשו בחדש שחדשו דבר והורו ב"ד שלהם שחלב מותר ועשו שבעה שבטים שהם רוב הקהל על פיהם שהם מביאים פר העלם דבר : מאיש שוגה ומפתי · מלמד שאין חייבין אלא על העלם דבר עם שגגת מעשה ואמרו זכור אותו האיש לטוב וחנניה בן חזקיה בן גרון שמו שאלמלא הוא נגנז ספר יחזקאל שהיו דבריו סותרים דברי תורה מה עשה העלה ג' מאות גרבי שמן וישב בעליה ודרש ומה שדרש חנניה על זה לא נמצא היום אלינו : בראשון · יהיה לכם הפסח · שחיטת פסח : חג שבעות ימים מצות יאכל · שבעות בחולם כמו שבעת בפתח כמו שכתבנו במלת לעמות אחד החלקים שהוא כמו לעומת בפתח וכן תרגם יונתן שבעת יומין : ועשה הנשיא · כמו שאמר למעלה שהוא יעשה קרבן העם ביום ההוא ביום הראשון של פסח שהרי זכר חג ואפשר שיהיה פירושו ביום ההוא בי"ד בניסן שזכר וזה הקרבן אינו בן בקר הכתוב בתורה כי אין בפסח ולא בשאר המועדים פר חטאת אלא שעיר חטאת וכאן אומר פר חטאת ושעיר חטאת וכן מה שאמר שבעת פרים ושבעת אילים לעולה ובתורה פרים בני בקר שנים ואיל אחד ושבעה כבשי' וכן במנחה אומר איפה לפר ואיפה לאיל ושמן הין לאיפה ובתורה שלשה עשרונים לפר ושני עשרונים לאיל ועשרון לכבש אלא על כרחינו חדוש יהיה בקרבנות לעתיד : ושבעת

מנחה גדולה

כה אמר ה' אלקים רב לכם נשיאי ישראל וגומר עד סוף הנבואה גם זה מכלל מה שיחדש הקדוש ברוך הוא לעתיד לבא והוא שיתנו ישראל לנשיא תרומה מכל תבואותיהם מדי שנה בשנה כדי שיתפרנסו הנשיאים מאותה תרומה עם עזר אחוזת' ושלא יגזלו את העם וכמו שאמר ולא יונו עוד נשיאי את עמי ולכן אמר כנגדם רב לכם נשיאי ישראל שהם המלכים שהיו קודם החרבן ומקרב המזיקתם בחמס ושוד הסירו אותם ועשו משפט וצדקה הרימו גרושותכם מעל עמי שלחו מעליהם המסים שאתם גרופים ומטילים עליהם מאזני צדק ואיפת צדק יהיה לכם רוצה לומר לא תעשו עול במדות ובמשקלים כאשר עשיתם עד הנה כמו שאמר להקטין איפה ולהגדיל שקל ולעות מאזני מרמה כי מה שהיו עושים העם בזה ייחס למלכים מפני שלא היו מוחין בידיהם גם שידם היה במעל האיפה והבת תוכן אחד יהיה רוצה לומר האיפה שהיא מדת היבש והבת שהיא מדת הלח תוכן אחד יהיה להם במדתם לתת לנשיא מעשר החומר הבת ר"ל בשמן וביין תשאו למעש' מחומר אחד בת אחת וכן בחטין ובשעורים ובשאר הזרעים היבשים עשירית החומר תשאו האיפה רוצה לומר ולמה יהיה הבת מעשר החומר הוא לפי שעשירית החומר היא האיפה ולכן אל החומר יהיה מתכונתו כלומר אין ראוי להגדיל ולהקטין האיפה כי אם בערך החומר לפי שהאיפה מעשר החומר היא וכן בענין השקל שהוא עשרים גרה והוסיף להם משקלים אחרים ואמר עשרים שקלים חמשה ועשרים שקלים עשרה וחמשה שקל המנה יהיה לכם כל אלה המנינים שהם בין כולם ששים שקלים הוא משקל אחד ונקרא מנה ומה שחלק אותו לאלה החלקים הוא לפי שכל אחד היה משקל בפני עצמו והמנה הוא ס' שקלים ויונתן תרגם וסלעא עשרין מעין תלתות מניא עשרין סלעין מנא כספא עשרין וחמש סלעין רבעות מנא חמש עשרה סלעין כולהון שתים מנים ומנא רבא קודשא יהא לכון והמנה שאמר שהוא ס' שקלים הוא מנה של חול כמו שאת'יהיה לכם ואומרו רבותינו ז"ל מנה של קדש כפול היה והוכיח זה מזה הפסוק והשקל עשרים גרה והקשו מנה מאתן וארבעין זוזי הוי רוצה לומ' שהשקל הוא ד' זוז ולכן היו ששים שקלים מאתים וארבעים זוז ואיך את' אם כן על הששים שקלי' מנה יהיה לכם כי מנה אינו כי אם מאה זוז אלא שכפול היה מנה של קודש והוסיף בו יחזקאל שתות והם הארבעי' היתרים על המאתים ואחרי שהוכיחם על העבר אמר שכדי להסיר מהנשיאים כל עול וחמס זה הטם שיתנו כל עם ישראל תרומה לעתיד לבוא בזמן קבוץ הגליות והתרומה תהיה ששית האיפה מחומר החטים שהוא חלק אחד מששים וכן מן השעורים ששית האיפה מהחומר ואמר בששיתם שעל מן ששה כמו' וחמש את הארץ מן חמשה וחוק השמן רבת השמן ומעשר הבת מן הכור רוצה לומר וחק התרומה שיתנו מן השמן הבת השמן רוצה לומר הבת שהיא מדת השמן כמו שהאיפה מדת החטים והשעורים כי הבת היא מדת הלח והאיפה היא מדת היבש שאותו בת הוא מעשר מן הכור והכור הוא החומר שזכר ונקרא בשתי לשונות ואמר שיתן לתרומה מעשר הבת מן הכור כי מי שיהיה לו כור שמן יתן ממנו עשירית הבת כמו שיתן ששית האיפה מי שיהיה לו כור חטים שעגיה' הם אחד מן המאה זהו שאמר מעשר הבת מן הכור וביאר הטבה לפי שעשרת הבתים חומר ואמנם מן הצאן זכר שתהיה תרומה שה אחד מן המאתי' לאן כי מי שיש לו מאתים לאן יתן התרומה לנשיא שה אחד ואמר ממשקה ישראל רוצה לומר מן השמנים והמובחרים שיהיו להם לא כמו שהיו עושים בימי מלאכי הנבי' כמו שאמר והבאתם גזול ואת הפסח ואת החולה ואמר וזובח משחת לה' : ואומרו למנחה ולעולה חשב הרב רבי דוד קמחי שהתרומה הזאת תהיה לעתיד לבא לא בתמידות אלא שירימו אותה ישראל פעם אחת בלבד לחינוך הבית לחנוכת המזבח וזהו דעתו בכל הפרש' והנה הכתוב מעיד שאין הדבר כן אם ממה שאמר כל העם הארץ יהיו אל התרומה הזאת לנשיא בישראל שמורה שאליו יתנו תרומה זאת לפרנסתו והיה מוטל עליו העולה והמנחה והנסך בכל המועדים ונבחק הרב רבי דוד קמחי מפני זה לפרש מה שאמר לנשיא לישראל בעבור הנשיא שיעשו זאת התרומה

רד"ק

ושבעת · מבואר הוא : **ומנחה** · מבואר הוא : **בשביעי** · זהו תשרי שהוא שביעי לחדש ואמר שיעשו קרבן שבעת ימי סכות כמו שבעת ימי המצות גם זה יהיה חדוש כי חג הסכות חלוק בקרבנותיו ולא זכר קרבן יום שמיני עצרת אולי הוא יהיה כמו שכתוב בתורה : **כה אמר יי'** · **שער החצר הפנימית** · זהו עזרת הכהנים ואמר כי

רש"י

שבעת פרים ושבעת אלים תמימים ליום · והתורה אמרה פרים בני בקר שנים ואיל אחד אין לי להעמיד מקרא זה אלא שבעה פרים ושבעה אלים לשבעת הימים פר ליום ואיל ליום ובא ללמד שאין הפרים מעכבין זה את זה ולא האילים מעכבין זה את זה וכן שנינו במנחות אך לא הביאו מן המקרא הזה ראיה אלא ממקרא שנאמר

וְשִׁבְעַת יְמֵי־הֶחָג יַעֲשֶׂה עוֹלָה לַיהוָה
שִׁבְעַת פָּרִים וְשִׁבְעַת אֵילִים תְּמִימִם ח'
לַיּוֹם שִׁבְעַת הַיָּמִים וְחַטָּאת שְׂעִיר כ' דגשי' ח'
עִזִּים לַיּוֹם: וּמִנְחָה אֵיפָה לַפָּר כ'
וְאֵיפָה לָאַיִל יַעֲשֶׂה וְשֶׁמֶן הִין לָאֵיפָה:
כה בַּשְּׁבִיעִי בַּחֲמִשָּׁה עָשָׂר יוֹם לַחֹדֶשׁ
בֶּחָג יַעֲשֶׂה כָאֵלֶּה שִׁבְעַת הַיָּמִים ח'
כַּחַטָּאת כָּעֹלָה וְכַמִּנְחָה וְכַשָּׁמֶן: ל' י' חס' בסיפ'
א כֹּה־אָמַר אֲדֹנָי יְהוִה ד' בטע' בסיפ'
שַׁעַר הֶחָצֵר הַפְּנִימִית הַפֹּנֶה קָדִים
יִהְיֶה סָגוּר שֵׁשֶׁת יְמֵי הַמַּעֲשֶׂה וּבְיוֹם ה' וכל זהב סגור דכו'
הַשַּׁבָּת יִפָּתֵחַ וּבְיוֹם הַחֹדֶשׁ יִפָּתֵחַ:
וּבָא הַנָּשִׂיא דֶּרֶךְ אוּלָם הַשַּׁעַר מִחוּץ י"ו ר"פ
וְעָמַד עַל־מְזוּזַת הַשַּׁעַר וְעָשׂוּ
הַכֹּהֲנִים אֶת־עוֹלָתוֹ וְאֶת־שְׁלָמָיו ג מל'
וְהִשְׁתַּחֲוָה עַל־מִפְתַּן הַשַּׁעַר וְיָצָא
וְהַשַּׁעַר לֹא־יִסָּגֵר עַד־הָעָרֶב:
וְהִשְׁתַּחֲוּוּ עַם־הָאָרֶץ פֶּתַח הַשַּׁעַר ז'
הַהוּא בַּשַּׁבָּתוֹת וּבֶחֳדָשִׁים לִפְנֵי
יְהוָה: וְהָעֹלָה אֲשֶׁר־יַקְרִב הַנָּשִׂיא כ' חס' בסי' ל' חס' י'
לַיהוָה בְּיוֹם הַשַּׁבָּת שִׁשָּׁה כְבָשִׂים חס' כלים'
ה תְּמִימִם וְאַיִל תָּמִים: וּמִנְחָה אֵיפָה
לָאַיִל וְלַכְּבָשִׂים מִנְחָה מַתַּת יָדוֹ
וְשֶׁמֶן הִין לָאֵיפָה:
וּבְיוֹם הַחֹדֶשׁ פַּר
בֶּן־בָּקָר תְּמִימִם וְשֵׁשֶׁת כְּבָשִׂים כן בסיפ' מוגה ויפה
וָאַיִל תְּמִימִם יִהְיוּ: וְאֵיפָה
לַפָּר וְאֵיפָה לָאַיִל יַעֲשֶׂה מִנְחָה
וְלַכְּבָשִׂים כַּאֲשֶׁר תַּשִּׂיג יָדוֹ וְשֶׁמֶן
הִין לָאֵיפָה: וּבְבוֹא הַנָּשִׂיא ד' ב' מל' וב' חס'
דרך

וְשַׁבְעָא יוֹמֵי דְחַגָּא יַעְבֵּיד עֲלָתָא קֳדָם
יְיָ שַׁבְעָא תוֹרִין וְשַׁבְעָא דִיכְרִין שַׁלְמִין
לְיוֹמָא שַׁבְעַת יוֹמִין וְחַטָּתָא צְפִיר בַּר
עִזֵּי לְיוֹמָא: וּמִנְחָתָא מְכִילְתָּא לְתוֹרָא
וּמְכִילְתָּא לְדִיכְרָא יַעְבֵּיד וּמִשְׁחָא
מְלֵי הִינָא לִמְכִילְתָּא: בַּשְׁבִיעָאָה
בַּחֲמֵשַׁת עַסְרָא יוֹמָא לְיַרְחָא בְּחַגָּא
יַעְבֵּיד כְּאִילֵין שַׁבְעָא יוֹמִין כְּחַטָּתָא
וּכְעֲלָתָא וּכְמִנְחָתָא וּכְמִשְׁחָא: כִּדְנַן
אֲמַר יְיָ אֱלֹהִים תַּרְעָא דְדָרְתָא גַוַּיְתָא
דְּפָתִיחַ לְמַדִינְחָא יְהֵי אֲחִיד שִׁיתָּא
יוֹמֵי חוּלָא וּבְיוֹמָא דְשַׁבְּתָא יְהֵי פְּתִיחַ
וּבְיוֹמָא דְיַרְחָא יְהֵי פְּתִיחַ:
וְיֵעוֹל רַבָּא בְּאוֹרַח אוּלַמָּא דְתַרְעָא
מִלְּבָרָא וִיקוּם עַל סְקוֹפַת תַּרְעָא
וְיַעַבְּדוּן כַּהֲנַיָּא יָת עֲלָתֵיהּ וְיָת נִכְסַת
קוּדְשֵׁיהּ וְיִסְגּוֹד עַל סְקוֹפַת תַּרְעָא
וְיִפּוֹק וְתַרְעָא לָא יִתְאֲחִיד עַד רַמְשָׁא:
וְיִכְנְרוּן עַמָּא דְאַרְעָא בְּמַעֲלָנָא
דְתַרְעָא הַהוּא בְּשַׁבַּיָּא וּבְיַרְחַיָּא קֳדָם
יְיָ: וַעֲלָתָא דִּי יְקָרִיב רַבָּא קֳדָם יְיָ
בְּיוֹמָא דְשַׁבְּתָא שִׁיתָּא אִמְּרִין שַׁלְמִין
וּדְכַר שְׁלִים: וּמִנְחָתָא מְכִילְתָּא
לְדִיכְרָא וּלְאִימְּרַיָּא מִנְחָתֵהּ מַרְבַּק
יְדֵיהּ וּמִשְׁחָא מְלֵי הִינָא לִמְכִילְתָּא:
וּבְיוֹמָא דְיַרְחָא תּוֹר בַּר תּוֹרֵי שְׁלִים
וְשִׁתָּא אִמְּרִין וּדְכַר שַׁלְמִין יְהוֹן:
וּמְכִילְתָּא לְתוֹרָא וּמְכִילְתָּא לְדִכְרָא
יַעְבֵּיד מִנְחָתָא וּלְאִמְּרַיָּא כְּמָא
דְתַדְבִּיק יְדֵיהּ וּמִשְׁחָא מְלֵי הִינָא
לִמְכִילְתָּא: וּבְמֵיעַל רַבָּא בְּאוֹרַח

רד"ק

שער עזרת זאת המזרחי שהוא פתוח לעזרת ישראל יהיה סגור ששת ימי המעשה שאין באים העם לבית המקדש ולא הנשיא אלא בשבתות ובחדשי' ואז יהיה פתוח · וגם זה יהיה חדוש לעתיד · ובא הנשיא דרך אולם השער · כי לכל השערים היו להם אולמים כמו שכתוב למעל' או אמר על אולם שער ההיכל שיש לו רשות לנשיא לבא שם עד מפתן שער ההיכל הסגור כמו שכתוב למעלה אבל לא אמר עליו שיהי' סגור ששת ימי המעש' וביום השבת וביום החדש יפתח כי אותו השער לעול' יהיה סגור כמו שאמר למעלה כי יי' אלהי ישראל בא בו אבל השער הפנימי המזרחי אמר שלא יפתח אלא בשבתות ובחדשים וכל שכן במועדים : והשתחוה על מפתן השע' ויצא על מפתן שער ההיכל והשער לא יסגר עד הערב · שער החצר הפנימית שזכר שיפתח בשבתות ובחדשים אף על פי שיצא הנשיא ממנו אחר שהשתחוה לא יסגר עד הערב כי עם הארץ לא יבואו כול' כאח' וכשיבא כל אחד ואחד או חבורות חבורות ישתחוו פתח השער ההוא שהוא מכוון כנגד שער ההיכל : והשתחוו · מבואר הוא : והעולה · אמר מהקרבן יעש' כשב' בעדו ובעד עם הארץ ששה כבשים תמימי' ואיל תמים ואין זה קרבן הכתוב בתורה לא לשב' ולא ליום טוב אלא חדוש יהיה בקרבנותיו כמו שכתבנו : ומנחה · מתת ידו · לכבשים יעשה מנחה כפי השגת ידו וזהו מתת ידו כמו שאמר איש כמתנ' ידו ונראה כי מנחת האיל תהיה איפה על כל פנים אבל לכבשים בפי השגת ידו : וביום החדש · זה אמר על קרבן ראש חדש ואמר פר בן בקר תמימים אמר פר יחיד ואמר תמימים רבים יש מפרשי' שיהיה הפר ואמו תמימי' וזה חדוש וכן פר אחד כי קרבן ראש חדש שני פרים כמו שכתוב בתורה וכן ששת כבשים כי בתורה כתוב שבעה ובדברי רז"ל פר מה תלמוד לומר לפי שנאמר בתורה פרים ומנין שאם לא מצא שנים יביא אחד תלמוד לומר פר לפיכך אמר תמימים שאם מצא שנים יביא שנים כמו שכתוב בתורה וששת כבשים מה תלמוד לומר לפי שנאמר בתורה שבעה מנין שאם לא ימצא שבעה יביא ששה תלמוד לומר וששת ומנין שאם לא מצא ששה יביא חמשה יביא ד' יביא שלשה יביא שנים ואפילו אחד תלמוד לומר ולכבשים כאשר תשיג ידו ומאחר דכתיב הא ששת כבשים למה לי דכמה דהפשר מהדרינן ומנין שמעכבין זה את זה תלמוד לומר יהיו : ואיפה לפר · ולכבשים כאשר תשיג ידו · כמו שפירשנו כי מנחת הכבשים כפי השגת ידו ובדברי רז"ל איפה לפר ואיפה לאיל אמר ר' שמעון וכי מדת פרים ואלים אחת היא אלא שאם היו לו פרים מרובים ולא היו להם נסכים יביא פר ונסכיו ואל יקרבו כולם בלא נסכים ואם היו לו אלים מרובים ולא היו להם איפתן יביאו איל ואיפתו ואל כולם בלא איפות : ובבא הנשיא · ובדרכו יצא · הוצרך לומר זה לפי שעם הארץ לא יצאו בדרך שיבאו אלא יעשו קפנדריא כמו שאומר ואפשר שגם עם הארץ לא יעשו קפנדריא בשבתות ובחדשים אלא יצאו בדרכם שיבאו והוצרך לומר כי זה יהיה בשבתות ובחדשים אבל במועדים יעשה קפנדריא כשאר העם כמו שאמר :

רש"י

למטה, וביום החדש פר בן בקר תמים וששת כבשים ואיל ושמא אף זה בא ללמד כן וכן פירושו שבעה פרים ושבעה אילים ליום כירוף דבר יום ביומו עולה שבע' פרים לשבעת ימים : וחטאת שעיר עזים ליום · שעירי הרגלי' : ומנחה איפה לפר · מנחה הנסכי' איפה לפר איני יודע מה הוא שהרי אמרה תורה שלש עשרוני' ויש לומר איפת קמח להוציא סלת עשרון מן הסאה שהאיפה שלש סאין : ואיפה לאיל · אף זו קמח להוציא ממנה שני עשרוני' סלת מנופה כל צרכ' כמו ששנינו שתי הלחם שתי עשרונות משלש סאין : ואיפה לפר · למדך שאם לא מצא סלת מנופ' כל כך יביא משל עשרון לסאה : הין לאיפה · לא ידעתי למה ויש לומר לא שיקריב ההין כולו אלא שנהות היו בהין ויקריב שמן לפי הסלת כמשפט הזבח לפר כמשפטו ולאיל כמשפטו לפי שנתות של הין : שער החצר הפנימי הפונה קדים וגומר · שנו רבותינו במסכת מדות שני פשפשין היו לו לשער ההיכל אחד בדרום ואחד בצפון שבדרו' עליו מפורש בקבלה איש לא יבא בו והיה סגור : דרך אולם השער מחוץ · כמו שאמור למעלה ואילמיו אל החצר החיצונה דרך אולם השער של עזרה כלומר יכנס בדרך שער מזרחו שהוא משמש כניסה ויציאה ובא לו לאותו הפשפש : ועמד על מזוזת השער · אותו שער הקטן הוא הפשפים : את עולתו ואת שלמיו · עולה ראייה ושלמי חגיגה ומקרא זה מוסב על יום טוב · כ"ך מנחת' בפי"רושים מדו"ייקים ועמד על מזוזת השער שער הפנימי הוא אשר באר · מל' · הפשפש כדאמר מר איפשר קרבנו של אדם קרב ואינו עומד על גביו : לא יסגר עד הערב · ולמה לא יסגר : והשתחוו עם הארץ · כל היום וגם כל הבא ולערב יסגרוהו : ביום השבת ששה כבשים · לא ידעתי למה שהרי אמרה תורה שני כבשי' וביום השבת משמע שבת בראשית משמע יום טוב · ואומר הכי שבת זו איננה שבת בראשית אלא י"ט שטעון שבעה כבשים ושני אילים ובא ולימדך שאין מעכבין זה את זה ואם לא מצא שבעה יביא ששה ואם לא מצא שני אילים יביא אחד כמו שדרשו חכמים לענין ראש חדש : מתת ידו · לומד שאין המנחות מעכבות זו את זו : וביום החדש פר בן בקר תמימים · מקרא זה דרשו רבותינו במנחות פר מה ת"ל לפי שנאמר בתורה ובראשי חדשיכם פרים בני בקר שנים מנין שאם לא מצא שנים יביא אחד לכך נאמר פר וששת כבשים מה ת"ל לפי שנאמר בתורה שבעה מנין שאם לא מצא שבעה יביא ששה לכך נאמר וששת כבשי' ומנין אפילו אחד ת"ל ולכבשי': כאשר תשיג ידו · מנח' · ובבא הנשיא ביום החדש ובשבת בראשית שאין ישראל מצווין על הראיה והוא בא להשתחוות :
דרך

שבע'הימי'ח'בקרי'וסי'במס'רבת':ובא י"ו ר"פ וסי'נמס'בשמואל ב'סי'י"ו ובישעיה סי'מ"ז:והשתחוו ז'וסי' וירדו כל עבדיך' וראה כל העם את עמוד' והיה ביום ההוא יתקע 'והלכו אליך שחות 'והשתחוו עם הארץ פתח ' רוממו יי'אלהינו'וחברו : ואיפה לפר ואיפה חד מן ח'ר"פ מסורת'מכא ומסורת'מכא ומלה באמצע וסימ' ואל קין ואל מנחתו לא שעה' והלב נבלה וחלב טרפה יעשה לכל ' וכל בגד וכל עור אשר יהיה עליו שכבת זרע ' איפה לפר ואיפה לאיל ' ומאחזת הלוים ומאחזת העיר ' ובני יהודה ובני ירושלם ' וכי תאכלו וכי תשתו :

מנחה גדולה

התרומה לחנוכת המזבח והנשיא לא יצטרך לעשותו בעד עצמו כי ישראל יעשוהו בעבורו ועוד שבכתוב אומר בפירוש ועל הנשיא יהיה העולות והמנחה והנסך בחגים ובחדשים ובשבתות וכל מועדי בית ישראל הוא יעשה את החטא' ואת המנח' ואת העולה ואת השלמי' לכפר בעד בית ישראל וזה מורה בביאור שלא היתה התרומ' הזאת פעם אחת בלבד לחנוכ' המזבח אבל שהיתה תמיד עידי שנה בשנ' שיתן כל אחד מישראל לנשיא שהוא המלך המכס והתרומה הזאת מן החטים והשעורים ומן השמן הכאן כדי שתפרנס בזה לפי כבודו ושיהיה מוטל על הנשי' לתת כל הצריך לעולות ולקרבנו' והקמח והשמן הצריך למנחו' בחגים ובמעדים ובשבתות אבל לא יהיה מוטל עליו ענין התמידין לפי שהם יהיו כקנין משל צבור ממחצית השקל והוא אומרו כאן והוא יעש' את החטאת ואת המנחה ואת העולה ואת השלמים כי מאותה תרומה שיתנו לו יעשה כל זה ואמנם היין לא רצה השם שיתנו למלך מכס ותרומה ממנו משום אל מלכים שתה יין וכדי שלא ישתכר ברבות היין מהתרומה בביתו אבל אף על פי שלא היו נותנין לו תרומה מן היין היה מוטל עליו לתתו לנסכים וכמו שאמר העולות והמנחה והנסך ורצו שתדע שהתרומה הזאת שיתנו לנשיא איננה התרומה שחייבה התורה לתת לכהנים כי היא היתה בלבד מתבואת גורן ומתבואת יקב לא היו מרימים מהכאן אבל התרומ' הזאת היתה מיוחדת למלך כדי שיתפרנס ממנה לפי כבודו וכדי שהוא יתן כל הצריך לחטאת ולמנחה ולעולה ולשלמים ואשר אמר לכפר בעד בית ישראל למדנו שלא אמר זה על הקרבנות הפרטים שיעשה כל אחד מישראל בעלותו לרגל או בזמן אחר בעד עניניו הפרטיים אלא החטאת והמנחה העולה והשלמים הכוללים והמתיחסים לכל הצבור

ומבואר נגלה הוא שהייעוד הזה הוא לעתיד לבא כי לא נעשה דבר מזה בבית שני ודעת רש"י שהנשיא האמור בפרשה הוא הכהן הגדול ואינו נכון :

כה אמר ה' אלקים בראשון באחד לחדש וגומ' עד ויביאני במבוא אשר על כתף השער וגומר עם היות שזכר הנביא למעלה בפרשת עשרים הקרבנות אשר יעשו על המזבח בחנוכתה לטהר אותה הנה הראהו הש"י שנית הקרבנות שיקרבו ישראל לעתיד לבא או בימי המלואים אשר יעשו בבנין בית השם החדש כי להודיעו באי זה יום יעשו הקרבנות וגם לצוותו על ענין ההזאות שלא נזכרו למעל' בשלמות ולפי שימי המלואים יתחילו לעשותם ביום ראש חדש ניסן לכן אמר בראשון באח' לחדש תקח פר בן בקר תמים וחטאת את המקדש שהוא היה פר המלואים ופר זה בא לדעת רש"י תחת עגל בן בקר שהקריב אהרן בשמיני למלואי' בא להגיד שאם לא הקריבו בשמיני למלואי' יקריבנו ביום י"ד בניסן שיתחנך בעבוד' קודם יום טוב אבל לפי דרכי היה זה סדר אחר במואים כיהנה לא נותה תורה שיהיו כל המלואים כמלואים שעשה משה במדבר וגם שלמה לא עשאם כן ולכן זכר כאן סדר אחר במלואי' שיהיו לעתיד לבוא שיתחילו לעשותם מר"ח ניסן לפי שמשם תתחיל הגאול' העתידה ואין לומר שהיה זה קרבן החדש הכתוב בתורה כי הנה הנביא קראו חטאת ואמר ולקח הכהן מדם החטאת ונתן אל מזוזת הבית ואל ארבע פנות העזרה למזבח ולא היה כן קרבן החדש כי הפר היה שם עולה ולא היו מזין מדמו אל מזוזת הבית כלל גם על המזבח לא היו מזין אל ד' פנות רק שתי מתנות שהן ארבע ולכן יתחייב בהכרח שיהיה זה לעתיד לבא שיעשו חנוכת המזבח ביום הראשון לחדש ניסן כזה האופן

ובבא עם הארץ · במועדים לא יהיו נכנסים לעזרת ישראל דרך שער מזרחי אלא דרך שער לפון או דרך שער נגב כדי ללכת בכל העזרה במועדים והבא דרך שער לפון היה יולא נכחו דרך שער נגב אחר שהשתחוה כנגד שער ההיכל וכן הבא דרך שער נגב יולא נכחו דרך שער לפון אחר שהשתחוה כנגד שער ההיכל: כי נכחו יצאו · בחירק הנו"ן וכן נכחו תחנו נכחו יצאו כתיב על העם שהם רבים וקרי יצא על כל אחד ואחד כמו שאמר והבא: והנשיא בתוכם · כי גם הוא יבא עמהם דרך שער לפון או דרך שער נגב כי במועדים יבא עם העם בבאם ויצא עמם בצאתם לפי שכל ישראל שם שעלו לרגל וכבודו והדרו הוא לבא עמהם ולצאת עמהם משום שנאמר ברב עם הדרת מלך: ובצאתם יצאו · לשון רבים יצאו יחד הוא והעם: ובחגים ובמועדים · ואף על פי שכל החגים נקראו מועדים כמו שאמ' אלה מועדי יי' אלא לפי שיש חג שאינו מועד אלא שמחה שישמח אדם ויאכל וישתה ויקר' חג כגון חנוכת הבית שנאמר בו ויעש שלמה בעת ההיא את החג שבעת ימים והנה קראו חג וכן אוכלים ושותים וחוגגים ויש מועד ג"כ שאינו חג כמו לאותות ולמועדים למועד אשוב אליך וכן כל זמן שיתן אדם לחבירו ולפיכך אמר בחגים ובמועדים: וכי יעשה הנשיא נדבה· זה יהיה בימי החול. כי כבר זכר קרבנו בשבתות ובחדשים ובמועדים ועתה אמר כי אם ירצה להתנדב קרבן בימי החול ופתח לו את השער הפונה קדים יפתח לו אחד מן השערי' השער המזרחי שנכנס בו בשבתות ובחדשים שאמר שיהיה סגור ששת ימי המעשה ואם ירצה הנשיא להקריב קרבן בששת ימי המעש' יפתחו לו אותו השער ואותו הקרבן יהיה כמו הקרבן שיעשה ביום השבת: ויצא וסגר את השער אחרי צאתו · ויצא הנשיא וסגר הסוג' את השער אחר צאת הנשיא לא כמו בשבת ובחדש שאמר לא יסגר עד הערב כי אז עם הארץ פנויים ממעשיהם וגם ביום החדש מפני הקרבן יהיו רבים פנויים ממעשיהם לפיכך אמר והשתחו' עם הארץ בשבתו' ובחדשים ויבואו להשתחוות אבל בימי המעשה העם עסוקים במעשיהם ולא יבאו להשתחוות לפיכך יסגר השער אחר צאת הנשיא: וכבש בן שנתו תמים · זהו קרבן התמיד שעושים בכל יום כמו שאמר בתור' את הכבש אחד תעשה בבקר והמנח' איננה כמו שנזכר בתור' הנה יהיה בזה חדוש לעתיד וקרבן הערב לא זכר נרא' שלא יעשה לעתיד אלא עולת הבקר: ומנחה · לרוס את הסלת · לבלול את הסלת בשמן כמו שאמר בתורה בלולה בשמן וכת"י לערבה ית סולתא ולשון לרוס ענין זלוף כמו רסיסי לילה: ועשו · כתיב בוי"ו וקרי ביו"ד יעשו והענין אחד כי ועשו כמו יעשו · כה אמר יי' · כי יתן הנשיא · אם יתן בחייו מתנה לאיש מבניו אותה מתנה קיימת לעולם כי נחלתו היא ולבניו תהיה אחרי מותו אם כן מה שיתן ממנה לאחד בחייו ראוי שתהיה קיימת כי כמו כן ינחל אות' אחר מותו כי אחוזתם היא בנחלה: וכי יתן · אבל אם יתן הנשיא מתנה לאחד מעבדיו היא לא תהיה קיימת אלא עד שנת הדרור והיא שנת היובל כמו וקראתם דרור בארץ: ושבת לנשיא · הנחלה ההיא או המתנה הנזכרת כמו ושבה אל בית אביה והתי"ו במקום ה"א כמו כי אזלת יד והדומים להם: אך נחלתו בניו להם תהיה · אך נחלתו נחלת בניו הוא ולהם תהיה וכן כסאך אלהים כסאך כסא אלהים: ולא יקח הנשיא · להונותם · כתרגומו למינסהון כמו שפירשנו למעלה ולא יונו עוד נשיאי את עמי: ויביאני

רשי

דרך אולם השער יבא ובדרכו יצא · באותו שער עצמו יצא ואינו מצווה לעשות העזרה קפנדריא אבל במועדים שנאמר בהם יראה כל זכורך זקוק הוא לעשות קפנדריא כשאר העם היינו דכתיב בתוכם בבואם יבאו ובצאתם יצא: ובבא עם הארץ דרך שער לפון וגו' · כי נכחו יצאו · מצוה עליהם שיתראו בתוך העזרה יפה יפה: והנשיא · גם הוא כשנכנס לעזרה לבא בפספס ההיכל הדרומי להשתחוות גם הוא מצוה עליו לעשות העזרה קפנדריא ויבא דרך שער לפון ויצא דרך שער נגב עם שאר עם הארץ ויכנס ויצא נכחו דרך שער האחד וזהו בתוכם בבואם יבא ובצאת' יצאו כלם הנשיא עם שאר העם ולא יבא דרך שער המזרחי כדרך שהוא בא ביו' החדש וביום שבת ברגשית שהשער המזרחי אין נכחו שער במערב: וכי יעשה הנשיא נדבה · בששת ימי המעשה: ופתח לו את השער וגו' · לא ליכנס בו להיכל אלא עומד שם והכהנים יעשו את עולתו ואת שלמיו והשתחוה ויצא שנאמר כאשר יעשה ביום השבת ומה אמור ביום השבת ועמד על מזוזת השער ועשו הכהנים את עולתו וגו': אחרי צאתו · ואינו אומר כאן והשער לא יסגר עד הערב כמו שאמור ביום השבת שבי' השבת הוא אומר והשתחוו עם הארץ פתח שער ההו' לפיכך מניחו פתוח אבל בחול אין דרכ' לבא להשתחוות שכל אחד עסוק במלאכתו לפיכך וסגר את השער אחרי צאתו: וכבש בן שנתו · עולת התמיד: ששית האיפה · ירושלמית שהיא חומש של מדברית והן ב' עשרונים האחד למנחת התמיד והאחד לחביתין ואף על פי שהחביתין קרובין לחצאין מביא הוא בבקר עשרון שלם ומוצהו כמו ששנינו במנחות: לרס את הסלת · אימפר"יסיר בלע"ז ל"א אי"מלליר בלע"ז לרס את הסלת לכתת ולבול בו את הסולת לשון רסוס כמו והכה את הבית הגדול רסיסים ולשון משנה אם היה עבה או מרוסס: שנת הדרור · שנת היובל: ושבת · כמו ושבה: אך נחלתו בניו להם תהיה · כמו אך לבניו תהיה ויבאני נחלתו ולא תנתן לנמיתות לאחר:

דֶּ֧רֶךְ אוּלָ֣ם הַשַּׁ֗עַר יָב֔וֹא וּבְדַרְכּ֖וֹ יֵצֵֽא׃ וּבְב֨וֹא עַם־הָאָ֜רֶץ לִפְנֵ֣י יְהֹוָה֮ בַּמּוֹעֲדִים֒ הַ֠בָּא דֶּ֜רֶךְ שַׁ֣עַר צָפ֗וֹן לְהִֽשְׁתַּחֲוֺת֙ יֵצֵא֙ דֶּ֣רֶךְ־שַׁ֣עַר נֶ֔גֶב וְהַבָּא֙ דֶּ֣רֶךְ־שַׁ֣עַר נֶ֔גֶב יֵצֵ֖א דֶּ֣רֶךְ־שַׁ֣עַר צָפ֑וֹנָה לֹ֣א יָשׁ֗וּב דֶּ֤רֶךְ הַשַּׁ֙עַר֙ אֲשֶׁר־
י בָּ֣א ב֔וֹ כִּ֥י נִכְח֖וֹ יֵצְאוּ׃ וְהַנָּשִׂ֕יא בְּתוֹכָ֥ם בְּבוֹאָ֖ם יָב֑וֹא וּבְצֵאתָ֖ם יֵצֵֽאוּ׃ וּבַחַגִּ֣ים וּבַמּוֹעֲדִ֗ים תִּהְיֶ֤ה הַמִּנְחָה֙ אֵיפָ֤ה לַפָּר֙ וְאֵיפָ֣ה לָאַ֔יִל וְלַכְּבָשִׂ֖ים מַתַּ֣ת יָד֑וֹ וְשֶׁ֖מֶן הִ֥ין לָאֵיפָֽה׃ וְכִֽי־יַעֲשֶׂה֩ הַנָּשִׂ֨יא נְדָבָ֜ה עוֹלָ֣ה אֽוֹ־שְׁלָמִים֮ נְדָבָ֣ה לַיהֹוָה֒ וּפָ֣תַח ל֗וֹ אֶת־הַשַּׁ֙עַר֙ הַפֹּנֶ֣ה קָדִ֔ים וְעָשָׂ֤ה אֶת־עֹֽלָתוֹ֙ וְאֶת־שְׁלָמָ֔יו כַּאֲשֶׁ֥ר יַעֲשֶׂ֖ה בְּי֣וֹם הַשַּׁבָּ֑ת וְיָצָ֛א וְסָגַ֥ר אֶת־הַשַּׁ֖עַר אַחֲרֵ֥י צֵאתֽוֹ׃ וְכֶ֨בֶשׂ בֶּן־שְׁנָת֜וֹ תָּמִ֗ים תַּעֲשֶׂ֥ה עוֹלָ֛ה לַיּ֖וֹם לַיהֹוָ֑ה בַּבֹּ֥קֶר בַּבֹּ֖קֶר תַּעֲשֶׂ֥ה אֹתֽוֹ׃ וּמִנְחָה֩ תַעֲשֶׂ֨ה עָלָ֜יו בַּבֹּ֣קֶר בַּבֹּ֗קֶר שִׁשִּׁ֤ית הָֽאֵיפָה֙ וְשֶׁ֕מֶן שְׁלִישִׁ֥ית הַהִ֖ין לָרֹ֣ס אֶת־הַסֹּ֑לֶת מִנְחָה֙ לַֽיהֹוָ֔ה חֻקּ֥וֹת עוֹלָ֖ם
טו תָּמִֽיד׃ וְעָשׂ֨וּ אֶת־הַכֶּ֧בֶשׂ וְאֶת־הַמִּנְחָ֛ה וְאֶת־הַשֶּׁ֖מֶן בַּבֹּ֣קֶר בַּבֹּ֑קֶר עוֹלַ֖ת תָּמִֽיד׃ כֹּה־אָמַר֮ אֲדֹנָ֣י יְהֹוִה֒ כִּֽי־יִתֵּ֨ן הַנָּשִׂ֤יא מַתָּנָה֙ לְאִ֣ישׁ מִבָּנָ֔יו נַחֲלָת֥וֹ הִ֖יא לְבָנָ֣יו תִּהְיֶ֑ה אֲחֻזָּתָ֥ם הִ֖יא בְּנַחֲלָֽה׃ וְכִֽי־יִתֵּ֨ן מַתָּנָ֜ה מִנַּחֲלָת֗וֹ לְאַחַד֙ מֵעֲבָדָ֔יו וְהָ֤יְתָה לּוֹ֙ עַד־שְׁנַ֣ת הַדְּר֔וֹר וְשָׁבַ֖ת לַנָּשִׂ֑יא אַ֚ךְ נַחֲלָת֔וֹ בָּנָ֖יו לָהֶ֥ם תִּהְיֶֽה׃ וְלֹֽא־יִקַּ֨ח הַנָּשִׂ֜יא מִנַּחֲלַ֣ת הָעָ֗ם לְהֽוֹנֹתָם֙ מֵאֲחֻזָּתָ֔ם מֵאֲחֻזָּת֖וֹ יַנְחִ֣ל אֶת־בָּנָ֑יו לְמַ֙עַן֙ אֲשֶׁ֣ר לֹֽא־יָפֻ֣צוּ עַמִּ֔י אִ֖ישׁ מֵאֲחֻזָּתֽוֹ׃
ויביאני

בְּאוֹרַח אוּלָמָא דְתַרְעָא יֵיעוֹל וּבְאוֹרְחֵיהּ יִפּוֹק׃ וּבְמֵעַל עַמָּא דְאַרְעָא לְמִסְגִיד קֳדָם יְיָ בְּמוֹעֲדַיָא דְעָלֵיל בְּאוֹרַח תְּרַע צִפּוּנָא לְמִסְגַד יִפּוֹק בְּאוֹרַח תְּרַע דָרוֹמָא וּדְיֵיעוֹל בְּאוֹרַח תְּרַע דָרוֹמָא יִפּוֹק בְּאוֹרַח תְּרַע צִפּוּנָא לָא יְתוּב בְּאוֹרַח תְּרַע דִי עַל בֵּיהּ אֲרֵי לְקִבְלֵיהּ יִפּוֹק׃ וְרַבָּא בֵּינֵיהוֹן בְּמֵיעַלְהוֹן יֵיעוֹל וּבְמִיפַּקְהוֹן יִפְּקוּן׃ וּבְחַגַיָא וּבְמוֹעֲדַיָא תְּהֵי מִנְחָתָא מְכִילְתָא לְתוֹרָא וּמְכִילְתָא לְדִכְרָא וּלְאִמְּרַיָא דְתַדְבִּיק יְדֵיהּ וּמִשְׁחָא מְלֵי הִינָא לִמְכִילְתָא׃ וַאֲרֵי יַעְבִיד רַבָּא נִדְבְתָא עֲלָתָא אוֹ נִכְסַת קוּדְשַׁיָא נִדְבְתָא קֳדָם יְיָ וְיִפְתַּח לֵיהּ יָת תַּרְעָא דְפָתִיחַ לְמַדִינְחָא וְיַעְבִיד יָת עֲלָתֵיהּ וְיָת נִכְסַת קוּדְשׁוֹהִי כְּמָא דִי עָבַד בְּיוֹמָא דְשַׁבְּתָא וְיִפּוֹק וְיֵיחוֹד יָת תַּרְעָא בָּתַר מַפְּקֵיהּ׃ וְאִימַּר בַּר שַׁתֵּיהּ שְׁלִים תַּעְבִיד עֲלָתָא לְיוֹמָא קֳדָם יְיָ בִּצְפַר בִּצְפַר תַּעְבִיד יָתֵיהּ׃ וּמִנְחָתָא תַּעְבִיד עֲלוֹהִי בִּצְפַר בִּצְפַר חַד מִן שִׁתָּא בִּמְכִילְתָא וּמִשְׁחָא תְּלָתוּת הִינָא לְעַרְבָא יָת סוּלְתָּא מִנְחָתָא קֳדָם יְיָ קְיָם עָלַם תְּדִירָא׃ יַעְבְדוּן יָת אִימְרָא וְיָת מִנְחָתָא וְיָת מִשְׁחָתָא בִּצְפַר בִּצְפַר עֲלָתָא תְדִירָא׃ כִּדְנַן אֲמַר יְיָ אֱלֹהִים אֲרֵי יִתֵּן רַבָּא מַתְּנָא לְחַד מִבְּנוֹהִי אַחֲסַנְתֵּיהּ הִיא לִבְנוֹהִי תְּהֵי אֲחִידַתְהוֹן הִיא בְּאַחְסָנָא׃ וַאֲרֵי יִתֵּן מַתְּנָא מֵאַחֲסַנְתֵּיהּ לְחַד מֵעַבְדוֹהִי וּתְהֵי לֵיהּ עַד שַׁתָּא דְיוֹבֵלָא וּתְתִיב לְרַבָּא בְּרַם אַחֲסַנְתֵּיהּ דִי בְנוֹהִי דִילְהוֹן תְּהֵי׃ וְלָא יִסַּב רַבָּא מֵאַחְסָנַת עַמָּא לְמֵינַסְהוֹן מֵאַחֲסַנְתְּהוֹן מֵאַחֲסַנְתֵּיהּ יַחְסִין לִבְנוֹהִי בְּדִיל דְלָא יִתְבַּדְרוּן עַמִּי גְבַר מֵאַחֲסַנְתֵּיהּ׃ ואעליני

יצאו ד' בקריאה וסימ' והפרתי אותך במאד מאד · פרה ורבה גוי וקהל גוים · והנשיא בתוכם בבואם · מהרו בניך מהרסיך · וחד מבית שכם ויצאו : בבקר בבקר י"ג וסימ' נמסר במס' רבתא בערך בקר : עולת תמיד ה' בקריא' וסימ' עלת תמיד לדרתיכם פתח אהל מועד · עלת תמיד העשויה בהר סיני · יעשו את הכבש ואת המנחה ואת השמן · ואחרי כן עולת תמיד ולחדשים ולכל מועדי יי' דעזרא · עולת ג' מ"ל בקריאה וסימ' על עולת תמיד יעשה דפסח · יעשו את הכבש ואת המנחה · ולעולת התמיד :

מנחה גדולה

האופן אשר זכר הנביא פה ואמר אל מזוזת הבית על ההיכל ואל ארבעה פנות העזרה למזבח היא עזרת הכהנים הסמוכה למזבח כי היא הפנימית יותר ואומרו וכן תעשה בשבע' לחדש פרש"י כן תעשה כל שבע' כמו שאמו' למעלה שבעה ימים יכפרו על המזבח ואפשר לפרשו כפשוטו שכן יעשו בשבעה לחד' שיקריבו פר שני לחטאת לכפר על איש שוגג ומפתי אם מתוך השמחה נכנס במקום שלא היה לו רשות ליכנס שם ויהיה המקרא מסורס וכפרתם את הבית מאיש שוגג ומפתי והנה לזה שיעשו זה בשבעה לחדש אם לזכרון גם ודבר רשום בגאולה שיעשה אז או להגיד שמשבע' לשבעה ימים יחדשו בקרבנות המלואי' כי הנה זכר שביום הראשון יעשו פר חטאת וכן ביום השביעי ואחר זה יאמר שבאותו חדש הראשון בי"ד יום בו שהוא גם כן בשביעי ורבותינו פירשו וכן תעשה פר הנשרף בשבעה שבטים שהם רובו של קהל ודרשו בחדש שמדשו דבר והורו ב"ד שלהם שחלב מותר שהם מביאים פר העלם דבר מאיש שוגה ומפתי מלמד שאין חייבין אלא על העלם דבר עם שגגת מעשה ואחר בראשון בי"ד יהיה לכם הפסח רוצה לומר שאז יהיה להם שחיטת קרבן הפסח וקראהו חג השבועות ימים לפי שחג הפסח הוא שבעת ימים ורש"י כתב על שם שמתחילין ממנו לספור שבעה שבועות קראו כן והענין שבבוא חג הפסח בתוך אותם המלואי' ביום הי"ד שהוא ערב הפסח יעשה הנשיא שעליו מוטלין הקרבנות כמו שנזכר למעלה בעדו ובעד כל עם הארץ פר חטאת והשתכל שלא שינה הנביא דבר בחקות הפסח והמצות אבל אמר שבערב הפסח יקריב פר חטאת ולפי שכל שבעת ימי חג הפסח יהיו בכלל ימי המלואים אמר ושבעת ימי החג יעשה עולה לה' שבעת פרים כי זהו כולו מקרבנו' המלואים באותם הימים מלבד מוסף הפסח הכתוב בתורה ולא היה זה חדוש בקרבנות התורה לעתיד לבוא כמו שחשב הרב רבי דוד קמחי מפני הספיקו' שזכרתי בשאלות אלא מענין המלואים שהם מלבד קרבנו' המועדי' שלותה התורה עליה' ורש"י כתב שבעת פרים ושבע' אילים ליום והתורה אמרה פרים בני בקר שנים ואיל אחד אין לי להעמיד מקרא זה אלא ז' אילים לשבעת הימים פר ליום ואיל ליום ובא ללמד שאין הפרים מעכבין זה את זה ולא האלי' מעכבין זה את זה וכן שנינו במנחות וכן פירש הרב ומנחה איפה לפר איני יודע בהם שהרי אמרה תורה שלשה עשרונים ויש לומר איפה קמח להוציא סולת עשרון מן הסאה שהאיפה שלש סאין ואיפה לאיל אף זה קמח להוציא ממנו שני עשרונים סלת מנופה כל צורכה כמו ששנינו שתי הלחם שני עשרונים השלש סאים ואיפה לפר למדך שאם לא מצא סלת מנופה כל צורכה יביא משל עשרון לסאה ושמן הין לאיפה לא ידעתי למה ויש לומר לא שיקריב ההין כולו אלא שיקריב שמן לפי הסלת ואתה רואה שהרב הרגיש בספיקות אשר העירותי ולא יכול להתירם כפי מלות הכתוב כי הנה הכתוב אומר שבעה פרים ושבעה אילים תמימים ליום והוא מפרש שהם בצירוף לכל שבעה ימים והנה כתוב וחטאת שעיר עזים ליום כמו שזה הוא ליום אחד וכן שבעת פרים ושבעת אלים תמימים ליום הוא יום משבעת הימים לא לכל הז' גם אומרו ומנחה איפה לפר ואיפה לאיל לא עשה הכתוב החלוק מהקמח לסלת שעשה הרב וכן בהין השמן לא הגבילו הכתוב אלא כדי לחייב שישימו הין שמן לאיפה לא מקצתו כדברי

קלא (*) (*) ונו

ויביאני במבוא אשר על־כתף (י"ד פסו' על אל אל · ה)
השער אל־הלשכות הקדש אל־ (ב')
הכהנים הפנות צפונה והנה־שם
מקום בירכתם ימה: (בירכתים ק') כ ויאמר אלי
זה המקום אשר יבשלו־שם הכהנים
את־האשם ואת־החטאת אשר יאפו (כן כתיב)
את־המנחה לבלתי הוציא אל־
החצר החיצונה לקדש את־העם:
ויוציאני אל־החצר החיצונה (ג' מל')
ויעבירני אל־ארבעת מקצועי החצר
והנה חצר במקצע החצר חצר (ג' חס')
במקצע החצר: בארבעת מקצעות (ג' חס')
החצר חצרות קטרות ארבעים ארך (ל')
ושלשים רחב מדה אחת לארבעתם
מהקצעות: (ד' נקודות בנביאי') וטור סביב בהם סביב
לארבעתם ומבשלות עשוי מתחת (ל' ומל')
הטירות סביב: (ל' ומל' ז' בטע בסיפ') ויאמר אלי
אלה בית המבשלים אשר יבשלו־
שם משרתי הבית את־זבח העם:

מז

א וישבני אל־פתח הבית והנה־מים (ג' חס')
יצאים מתחת מפתן הבית קדימה (ז')
כי־פני הבית קדים והמים
ירדים מתחת מכתף הבית
הימנית מנגב למזבח: ויוציאני
דרך־שער צפונה ויסבני דרך חוץ (ל')
אל

ואעליני במעלנא די לעיבר תרעא
ללשכת קודשיא דכהניא דיפתיחן
ציפונא והא תמן אתרא בסופיהון
מערבא: ואמר לי דין אתרא די
בשלון תמן כהניא ית אשמא וית
חטתא די ייפון ית מנחתא בדיל דלא
לאפקא לדרתא בריתא לאתערבא
עם עמא: ואפקני לדרתא בריתא
ואעברני על ארבע זויית דרתא
והא דרתא בזויית דרתא ודרתא
בזויית דרתא: בארבעה זויית
דרתא דרתא מקטרא ארבעין
ארכא ותלתין פותיא משחתא
חדא לארבעתהון דדרתא:
ונידרכין עבידין להון סחור סחור
לארבעתהון ואתר לבשלא עביד
מלרע לנדבכיא סחור סחור: ואמר
לי דין אתר מתקן לבשליא די בשלון
תמן משמשי ביתא ית נכסת קודשיא
דעמא: ואתיבני לתרע ביתא והא
מיא נפקין מתחות סקופת ביתא
ממדינחא ארי אפי ביתא למדינחא
ומיא נחתין מלרע מעבר סקופת
ביתא לימינא מדרום למדבחא:
ואפקני באורח תרע ציפונא ואסחרני
באורח די לברא

לתרעא

ויביאני במבוא חד מן י"ד פסו' על אל אל וסימ' נמסר בסדר וישמע יתרו · במקצע ג' חס' בליש' בקריא' וסימ' והנה חצר במקצע ב' בפסוק · מנגד עולות הנשק המקצע דעזרא · ויאמר אלי ז' בטעם בסיפרא וסימ' עמוד על רגלך · לך בא אל בית ישראל · את כל דברי אשר אדבר אליך קח · בא וראה את התועבות · עוד תשוב תראה תועבות · האנשים החשבים · אלה בית המבשלים :

רשי

ויביאני במבואה · דרך האמה שבזוית בית החליפות שנכנסין בו לאויר שערים שבין הלשכות שבצפון לבין תאי ההיכל : אשר על כתף השער · שער הצפוני כתף השער אשר מן השער למערב : הפונות צפונה · שיש להם פתחים לצד חצר החיצונה לצפון ופתחי' היו להם לאויר השערים : בירכתים ימה · בסוף הלשכות למערב : לבלתי הוציא · כמו להוציא שקדשי קדשים נפסלין ביוצא : לקדש את העם · ת"י לאיתערב' עם עמא : מקצוע · אנג"לא בל' : חצרות קטורות · שנינו במסכת מדות אינן קטורות אלא שאינן מקורות ושם מפ' מה היו משמשות : מהקצעות · בזוית מקצועות החצר : וטור סביב בהם · שורת נדבך חומת אבני' בולט מן החומה סמוך לארץ ובו נקבים מקום שפיתת קדרו' ומתחת הטור חלל להסיק בו אור מתחתיו והקדירו' מלמעל' : ומבשלות עשוי · הוא החלל מתחת ושפית' הקדירו' : את זבח העם · חזה ושוק של שלמי' שאינם נפסלים בלאתם חוץ לעזרת ישראל כמות החטאת והאשם : וישיבני · לתוך החצר הפנימית : אל פתח הבית · והמים יורדין מתח' מכתף הבי' הימנית · נובעין מתחת המפתן שהוא באמצע המזרח ומלדדי' באלכסון לצד הימין ויוצאין בעזר' בדרום המזבח ויוצאין חוץ לעיר במסכת יומא שנינו אמר רבי פנחס משום רב הונא לפורתא מעיין היוצא מבית קדשי הקדשי' בתחילה דומה לקרני חגבים כיון שהגיע לפתח ההיכל נעשה כחוט של שתי כיון שהגיע לפתח האולם נעשה כחוט של ערב כיון שהגיע לפתח העזר' נעשה כפי פך קטן : ויוציאני · מן החצר הפנימית אל החצ' החצונה בשער הצפון : ויסבני · סביב חומת הפנימית בתוך החצונה · אל

רדק

ויביאני במבואה אשר על כתף השער · כבר פירשנו למעלה כי מה שאחרי השער יקרא כתף : אל הלשכות הקדש · בא סמוך בה"א הידיעה כמו הממלכות הארץ : אל הכהנים · שיהיו אל הכהנים כמו שאמר למעלה אשר יאכלו שם הכהנים : הפנות צפונה · הוא מה שאמר למעלה ופתחיה' לצפון : והנה שם מקום בירכתים ימה · כתרגומו בסופיהון ממערב' כמו ולירכתי המשכן ימה ר"ל בפאת המערב : ויאמר אלי · את האשם ואת החטאת · שהיה בשרם נאכל לכהנים : אשר יאפו את המנחה · ואשר יאפו שם את המנחה וגם היא נקראת קדש קדשים : לבלתי הוציא אל החצר החיצונה · עזרת ישראל כמו שאמר ולא יצאו מהמקדש אל החצר החיצונ' אמר כמו שהיו מוזהרים שלא לצאת את החצר בבגדי כהונה כן יהיו מוזהרים שלא להוציא שם בשר קדשי הקדשים והמנחה שהם נפסלין ביוצא חוץ למקומו ואף על פי שלא היו נפסלין אם יצאו לעזרת ישראל כי גם הוא מקום קדוש לאכילת קדשי הקדשים מכל מקום אם היו מוציאין שם הבשר יראה שגם ישר' היות' מותרין באותו בשר וזהו שאמר לקדש את העם כמו שאמר למעלה ולא יקדשו את העם בבגדיהם כמו שפירשנו וכן תרגם יונתן ולא יתערבון עם עמא או שמא היו מוציאים אותו לעזרת נשים והי' נפסל אם יצא לשם : ויוציאני אל החצר החיצו' · היא עזרת נשים : ויעבירני אל ארבע' מקצועי החצ' · זויות החצר : והנה חצר במקצע החצר · בכל אחת מארבע זויותיה היתה חצר והחצרות האלה היו לשכות וכן שנינו במסכת מדות עזרת נשים אורך היא היתה ק"לה אורך וארבע לשכות היו בארבע מקצעותיה של ארבעים ארבעים אמה ולא היו מקורות וכך הם עתידות להיות שנא' ויוציאני אל החצר החיצונה ויעבירני אל ד' מקצועי החצ' והנה חצר במקצוע החצר וגו' בארבע' מקצועו' החצר חצרות קטורות אין קטורות אלא קטורות שאינם מקורות ומה היו משמשות דרומית מזרחית היא היתה לשכת הנזירים ששם הנזירים מבשלים שלמיהם ומגלחין את שער' ומשליכין תחת הדוד מזרחית צפונית היא היתה לשכת דיר העצי' ששם הכהנים בעלי מומים מתלעים בעצים כל עץ שנמצא בו תולעת פסול מעל גבי המזבח צפונית מערבית היא היתה לשכת המצורעי' מערבית דרומית אמר רבי אליעזר בן יעקב שכחתי מה היתה משמש' אבא שאול אומר שם היו נותנין יין ושמן והיא היתה נקראת לשכת בית שמניה וחלקה היתה בראשונה וכו' כמו שכתוב שם ולמעלה כתבתיה : בארבעה · ארבעים · שאמר המשנה בארך ר"ל אבל ברחב לא היתה אלא שלשים כמו שאמר ארבעים ארך ושלשים רחב מדה אחת לארבעתם מהקצעות · מהקצעות · פעול מבנין הפעיל מן הקציע ופי' בעלות פנותיה ומלה זו היא נקודה מלמעלה והיא אחת מט"ו נקודין שבמקרא ולשון קטורות לפי ה יש כמו קשורות ותרגם ותקשר וקטרת ר"ל מחוברות בזויות החצר וקשורות בהם ובא על דרך ותקשר החומה וכן תרגם יונתן מקטרין אלא שבמשנה פי' קטורות שאינם מקורות כמו שכתבנו שלא היה עליה תקרה לפיכך קראן חצרות : וטור סביב · כותל אבנים היה בנוי סביב הלשכות האלה והיה נמוך כדי לשפות עליו קדירות והיה אותו כותל עשוי נקבים נקבים ותחתיהם חלל כדי להסיק בו האור וזהו שאמר ומבשלות עשוי מתחת הטירות עשוי המקום להסיק בו האור והקדרות על נקבי הכותל עשויין כמין קירות ותרגם יונתן ונדבכין עבידין להון סחור סחור לארבעתהון ואתר מתקן לבשלא עביד מלרע לנדבכיא : ומבשלות · שם ר"ל מקומות עשוים לבשל ומשקלו ואת כל המקפרות הסיר : ויאמר אלי אלה בית המבשלים · כמו בתי המבשלים · ובא על דרך כלל וכן לא תשב אשה לי בבית דוד מלך ישראל כי קדש המה כמו בביתי ר"ל מקומות המבשלים אשר יבשלו בהם ויהיה המבשלים פועלים ר"ל האנשים המבשלים או יהיה המבשלים שם למקומות הבשול או לקדרות כמו ומבשלות שזכר ויונתן תרגם דין אתר מתקן לבשלא : את זבח העם · זבחי שלמים שיש לעם חלק בהם כי חזה ושוק לכהנים ושאר הבשר לבעלים לפי' קראו זבח העם ומשרתי הבית שהם הכהני' היו מבשלי' באלה המקומות שהיו בעזרת נשים חלקם מן השלמים שהוא חזה ושוק כי עזרת נשים מקום כשר לאכילת קדשים קלים וגם חוצה לה עד חומות ירושלם כי הם נאכלים בכל העיר וגם ישראל היו אוכלים שם בעזרת נשים חלקם אם ירצו : וישיבני אל פתח הבית · אל פתח ההיכל מתחת מכתף הבית הימנית מתחילה ראה אותם יוצאי' מתחת מפתן הבית שהוא באמצע מזרח הבית ואח"כ היו נוטי' לצד דרום · ויורדין מכתף הדרומית של שער ההיכל וכבר פירשנו כי כתף יקרא מה שאחר השער מבפנים או מבחוץ ואפשר כי מפתח מפתן הפתח' הדרומי היו יוצאים אותו שלא היה אדם נכנס בו והיו יורדים מדרו' המזבח לחוץ לעזרה ומשם עד חוץ לעיר ובדברי רז"ל המעיין הזה תחילתו מבית קדש הקדשים אמר ר' פנחס משום רבי הונא לפורתא מעין היוצא מבית קדש הקדשים בתחילה דומה לקרני חגבים כיון שהגיע אל פתח ההיכל נעשה כחוט של שתי כיון שהגיע לפתח האולם נעשה כחוט של ערב וכיון שהגיע לפתח העזרה נעשה כפי פך קטן היינו דתנן שער המים שבו מכניסין צלוחית של מים של נסוך בחג ובתוספת' דסוכה ר' אליעזר אומר מים מפכין מסכסכין ועולין כמו פי הפך ועתידין להיות יוצאין מתחת יד מפתן הבית מכאן והילך וימד אלף באמה ויעבירני במים מי אפסים וימד אלף ויעבירני מים ברכים וימד אלף ויעבירני מי מתנים כיון שהגיע אל פתח בית דוד נעשה נחל גדול שנאמר ביום ההוא יהיה מקור נפתח לבית דוד וליושבי ירושל' לחטאת ולנדה : ויוציאני דרך שער צפונה ויסבני דרך חוץ · הקיפני מן המזרח לצפון והוציאני משער העזרה אשר בצפון דרך חוץ להר הבית : אל

מנחה גדולה

כדברי הרב ולכן על כרחנו שאמר שכל זה שאמר הנביא הוא לענין הקרבנו' שיעשו בימי המלואים לעתיד לבוא ולכן אין בדבר מזה סתירה למה שלותה תורה בקרבנות חג הפסח והותרה בזה השאלה הא' : ולפי שימי המלואי' לעתיד לבוא יתחילו מיום ראש חדש ניסן עד אחד ועשרים יום לחדש תשרי וביה בהחדש ההוא נלב . לריב ה' ועומד לדין עמים במלחמות האומות ודין גוג ומגוג לכן זכר הנביא הקרבנות שיעשו מהמלואים בשבעת ימי חג הסוכות והוא אומרו בז' בט"ו יום לחדש שהוא חדש תשרי השביעי לחדשי' בחג שהוא חג הסוכות יעשה כאלה ז' ימים רוצה לומ' שבכל אחד מימי החג יעשו הקרבנות כאשר צוה שיעשו בז' ימי הפסח ולא היה זה חדוש בקרבנו' המועד כמו שחשב הרב ר' דוד קמחי אבל היו מכלל המלואים שיתמידו כל אותו זמן מתחילי' ניסן עד כ"ב לתשרי ולכן אמר כאן כחטאת כעולה כמנח' וכשמן והותרה בזה השאלה הב' : ולכן ולא אמר הנביא בכל הקרבנות האלה שזכר ככתוב בתורת משה מפני שלא היה זה מהקרבנות שלותה תורה במועדי ה' כי היתה הנבואה הזאת להוראת שעה לאותם ימי המלואים ואחר השלמתם לא נעשו עוד כי כן תמצא שנזכרו בספר עזרא שמיום אחד לחדש השביעי החלו להעלות עולות המלואים וככלל בימי המלואים הפס חג הסוכות ולא נזכר שם דבר משמיני חג עצרת אבל אחרי שזכר ויעשו את חג הסוכות וגומר אמר ואחרי כן עולת התמיד ולחדשים ולכל מועדי ה' וגומר לפי שהעולות הראשונות היו מהמלואים ואחר כך הקריבו כפי מצות התורה בלבד ולזה הוציא חג הסכות ולא כללו עם שאר מועדיה' כמו שכלל שמיני חג עצרת לפי שעד סוף שבעת ימי חג הסוכות היו מלואיה' בלבד ולא תחשוב שנכלל שמה שמיני חג עצרת עם חג הסוכות כי הנה כתוב אחר כך שעשו כל הקהל השבים מן השבי סכות ושם נאמר ויעשו את החג שבעת ימים וביום השמיני עצרת כמשפט כן הענין בדברי יחזקאל שזכר ימי המלואים ומה שיעשה בהם בלבד : ובעבור שזכר הקרבנות שיעשו בימי המלואים בחג הפסח ובחג הסכות זכר מיד שער החצר הפנימית הפונה קדים והוא עזרת הכהנים השער מזרחית של אותה עזרה שהוא פתוח לעזרת ישראל יהיה סגור ששת ימי המעשה לפי שלא היו באין העם לבית המקדש ולא הנשיא אלא בשבתות ובחדשים ואז לזה שיהיה השער ההוא פתוח ולפי שהיו לכל השערים אולמים כמו שזכר למעלה אמר ובא הנשיא דרך אולם השער מחוץ רוצה לומר שביום השבת וביום החדש יבא הנשיא דרך אולם השער מחוץ ויעמד על מזוזת השער שבוא שער עזרת הכהנים לראות היאך יקריבו את קרבנו כדאמר מר אפשר קרבנו של אדם קרב ואינו עומד על גביו ניים מפרשים ועמד על מזוזת השער על שער ההיכל שיש לו רשות לנביא לבוא שם עד מפתן שער ההיכל הסגור כמו שכתוב למעלה אבל לא נאמר עליו פה שיהיה סגור ששת ימי המעשה וביום השבת וביום החדש יפתח כי אותו השער לעולם יהיה סגור כמו שאמר למעלה כי ה' אלהי ישראל בא בו והיה סגור אבל השער הפנימי המזרחי מהעזרה אמר שלא יפתח אלא בשבתות ובחדשים וכל שכן במועדים והשתחוה הנשיא

אֶל־שַׁעַר הַחוּץ דֶּרֶךְ הַפּוֹנֶה קָדִים וְהִנֵּה־מַיִם מְפַכִּים מִן־הַכָּתֵף הַיְמָנִית׃ בְּצֵאת־הָאִישׁ קָדִים וְקָו בְּיָדוֹ וַיָּמָד אֶלֶף בָּאַמָּה וַיַּעֲבִרֵנִי בַמַּיִם מֵי אָפְסָיִם׃ וַיָּמָד אֶלֶף וַיַּעֲבִרֵנִי בַמַּיִם מַיִם בִּרְכָּיִם וַיָּמָד אֶלֶף וַיַּעֲבִרֵנִי מֵי
ה מָתְנָיִם׃ וַיָּמָד אֶלֶף נַחַל אֲשֶׁר לֹא־אוּכַל לַעֲבֹר כִּי־גָאוּ הַמַּיִם מֵי שָׂחוּ נַחַל אֲשֶׁר לֹא־יֵעָבֵר׃ וַיֹּאמֶר אֵלַי הֲרָאִיתָ בֶן־אָדָם וַיּוֹלִכֵנִי וַיְשִׁבֵנִי עַל־שְׂפַת הַנָּחַל׃ בְּשׁוּבֵנִי וְהִנֵּה אֶל־שְׂפַת הַנַּחַל עֵץ רַב מְאֹד מִזֶּה וּמִזֶּה׃ וַיֹּאמֶר אֵלַי הַמַּיִם הָאֵלֶּה יוֹצְאִים אֶל־הַגְּלִילָה הַקַּדְמוֹנָה וְיָרְדוּ עַל־הָעֲרָבָה וּבָאוּ הַיָּמָּה אֶל־הַיָּמָּה הַמּוּצָאִים וְנִרְפְּאוּ הַמָּיִם׃ וְהָיָה כָל־נֶפֶשׁ חַיָּה אֲשֶׁר־יִשְׁרֹץ אֶל כָּל־אֲשֶׁר יָבוֹא שָׁם נַחֲלַיִם יִחְיֶה וְהָיָה הַדָּגָה רַבָּה מְאֹד כִּי בָאוּ שָׁמָּה הַמַּיִם הָאֵלֶּה וְיֵרָפְאוּ וָחָי כֹּל
י אֲשֶׁר־יָבוֹא שָׁמָּה הַנָּחַל׃ וְהָיָה יַעַמְדוּ עָלָיו דַּוָּגִים מֵעֵין גֶּדִי וְעַד־עֵין עֶגְלַיִם מִשְׁטוֹחַ לַחֲרָמִים יִהְיוּ לְמִינָה תִּהְיֶה דְגָתָם כִּדְגַת הַיָּם הַגָּדוֹל רַבָּה מְאֹד׃ בִּצֹּאתָו וּגְבָאָיו וְלֹא יֵרָפְאוּ לְמֶלַח נִתָּנוּ׃ וְעַל־הַנַּחַל יַעֲלֶה עַל־שְׂפָתוֹ מִזֶּה וּמִזֶּה כָּל־עֵץ־מַאֲכָל לֹא־יִבּוֹל עָלֵהוּ וְלֹא־יִתֹּם פִּרְיוֹ לָחֳדָשָׁיו יְבַכֵּר כי

לְתַרְעָא בָּרָאָה אוֹרַח תַּרְעָא דְּפָתִיחַ לְמַדִּינְחָא וְהָא מַיָּא נָפְקִין מִן עִבְרָא דִּימִינָא׃ בְּמִיפַּק גַּבְרָא מִמַּדִּינְחָא וְחוּט דִּמְשַׁחְתָּא בִּידֵיהּ וּמְשַׁח אֲלַף אַמִּין בְּאַמְּתָא וְאַעֲבַרַנִי בְּמַיָּא מֵי קַרְסוּלִין׃ וּמְשַׁח אַלְפָא וְאַעֲבַרַנִי בְּמַיָּא מֵי רְכוּבִין וּמְשַׁח אַלְפָא וְאַעֲבַרַנִי מֵי חַרְצִין׃ וּמְשַׁח אַלְפָא נַחְלָא דְּלָא יְכֵלִית לְמֵיעֲבַר אֲרֵי תְּקִיפוּ מַיָּא מֵי סַחְוָא נַחְלָא דְּלָא אֶפְשַׁר לְאִתְעַבָּרָא׃ וַאֲמַר לִי הַחֲזֵיתָא בַּר אָדָם וְאוֹבְלַנִי וְאוֹתִיבַנִי עַל כֵּיף נַחְלָא׃ בְּמִיתְבִי וְהָא עַל כֵּיף נַחְלָא אִילָן סַגִּי לַחֲדָא מִכָּא וּמִכָּא׃ וַאֲמַר לִי מַיָּא הָאִילֵין נָפְקִין כִּגְלִילָא מַדִּינְחָא וְנַחְתִּין בְּמֵישְׁרָא וְעָלִין בְּיַמָּא לְיַמָּא רַבָּא מִתְפַּקְּדִין וּמִתְּסַן מַיָּא׃ וִיהֵי כָּל נַפְשָׁא חַיְתָא דִּי רַחֲשָׁא לְכָל אֲתַר דִּי עָלִין לְתַמָּן מֵי נַחְלָא יֵיחוּן וִיהוֹן נוּנַיָּא סַגִּי לַחֲדָא אֲרֵי עָלִין לְתַמָּן מַיָּא הָאִילֵין וּמִתְּסַן וּמִתְקַיְּמִין לְכָל אֲתַר דְּיֵיעֲלוּן לְתַמָּן מֵי נַחְלָא׃ וִיהֵי אֲתַר לְמִקַּם עֲלוֹהִי צַיָּדִין מֵעֵין גֶּדִי וְעַד עֵין עֶגְלַיִם מִשְׁטַח לְצַיָּדִין יְהוֹן לְמִינֵהוֹן יְהוֹן נוּנֵיהוֹן כְּנוּנֵי יַמָּא רַבָּא סַגִּי לַחֲדָא׃ בִּיצוֹהִי וּפְצִידוֹהִי לָא יִתְּסוּן לְמַחְפּוֹרִין דְּמַלְחֵיהוֹן׃ וְעַל נַחְלָא יִסַּק אִילָן עַל כֵּיפֵיהּ מִכָּא וּמִכָּא כָּל אִילַן דְּמֵיכַל לָא יִתְרוּן טַרְפּוֹהִי וְלָא יִפְסוֹק אִיבֵּיהּ יְרַח בִּירַח יְהֵי עָבֵיד פֵּירִין ארי

רש"י אל שער · החצונה הפונה קדים : מים מפכים · בוי"אונש בלע"ז רחבים כרוחב פי הפך כך פרשו רבותינו כלעיל : וימד אלף באמה · חוץ לחומה וכל אותן אלף אמה לא גבר הנחל להיות עמוק אלא עד אפסים הם הקרסולים שקורין קביליי"ש בלעז : וימד אלף · אחרות ויעמיקו עד ברכים ועוד אלף והעמיקו עד מתני' מכאן והילך נחל אשר לא יוכל לעבור מכאן שאסיר ליכנס במים מן המתנים ולמעלה שלא ישטפוהו המים משבא למי מתני' יצא על שפת הנהר ומדד עוד אלף לפניו נחל אשר לא יעבר ורגליו ביבשה עומדים היינו דכתיב וישבני על שפת הנחל כלומ' אצל שפת הנחל ששם היה עומד : גאו · כמו גדלו : מי שחו · נוא"ריכט בלע"ז מים שצריך לשוט בהן ולא לעברם ברגל שלא ישטפוהו · שחו שייט כמו כאשר יפרש השוחה לשחות : הראית בן אדם · כמה מתגבר הנחל הזה : בשובני והנה אל שפת הנחל וגומר : בתוך שהוליכני והושיבני נמחו על שפת עץ רב מאד מזה ומזה עץ אאבי"רן בלע"ז : אל הגלילה · לאמר"קא בלע"ז : הקדמונה · המזרחית שנו רבותי' בתוספתא של סוכה להיכן יוצאין לימה של סדום ולים הגדול לרפות את מימיהם המלוחים ולמתק' וירדו הערבה זו ימה של טבריא ובאו הימה זו ימה של סדום אל הימה המוצאים זו ימה של אוקיינוס שהו' מוצא מן היישוב להקיף את העולם ונרפאו המים ממליחתם ומדרש אגדה למה קורא אותם מוצאי' על שם שני פעמי' שיצאו: אל כל אשר יבא שם נחלים · הנחל הזה המתחלק לכמה נחלי' ממתק את הימים שמתערב בתוכם ודגתם הנשרצת בם חיה ומחוקה : והיה יעמדו עליו דוגים · לחרמים · למכמורות: למינה תהיה דגתם · לא מפיק ה"א ופירושו למינים הרבה תהי דגתם למינה לשון רוב מיני' כמו והדגה אשר ביאר כל אנחתה השבתי : בצאתיו · של ים כמו ביצאה גומא בלא ביצה וגומר מר"שק בלע"ז : וגבאיו · כמו פשט הנחל הזה גבים גבים הבלים הבלעים שסביבותיו והגבים הם נקעים שהמים נאספים בהם : ולא ירפאו · ליהפך למתיקה למה כי למלח נתנו ולא ירפאו הוי"ו הזו טפילה ויתירה : לחדשיו יבכר · מדי חדש בחדש יבשל פרותיו: לתרופה

רד"ק אל שער החוץ דרך הפונה קדים · והוציאני מהר הבית דרך שער המזרחי של הר הבית : והנה מים מפכים מן הכתף הימנית · והמים ההם היו יוצאים מכתף הדרומי של הר הבית ומפכים פירושו יוצאין לפי ענינו וכן תרגם יונתן ונפקין : בצאת האיש · האיש המראה אותו כל זו המראה והוא המלאך שזכר בראש המראה כמראה נחשת : וקו בידו · הוא פתיל פשתים כמו שזכר בראש המראה : וימד אלף באמה · מדד באותו קנה שהיה קנה המדה כמו שפי' ומדד ממקום שהיו עוברי' המי' הצא ומדד בהם אלף באורך והעבירני בהם והיו מי אפסים ות"י מי קרסולין וכן פירשו רז"ל שהיה אדם נכנס בהם עד קרסולין והם יתדות הרגל שקורין קביליי"ש בלע"ז : וימד אלף · מדד אלף אחרים והמים גאו עד שהגיעו לברכים וזהו שאמר מים ברכים ועוד מדד אלף אחרים והגיעו עד מתנים וזהו שאמר ויעבירני מי מתנים : מים ברכים · בא הסמיכות עם מ"ם הרבים כמו אמרים אמת סיגי' כסף והדומי' להם שכתבנו בספר מכלול : וימד אלף נחל · ועוד מדד פעם רביעית אלף אחרים והיה הנחל עמוק שלא יכולתי לעבור בו ברגל : כי גאו המים מי שחו · עד שהיו מי שחייה שלא יוכל אדם לעבור בהם אלא אם כן ישחה עליהם והוא שם בשקל אחז מן כאשר יפרש השוחה לשחות : ויאמר אלי הראית בן אדם · כלומר איך הנחל הזה הולך וגדל הבן בו רוצה לומר כן תהיה טובת ישראל הולכת וגדלה : ויוליכני וישיבני על שפת הנחל · הוליכני והוציאני מן המים והושיבני על שפת הנחל שהכניסני ממנו אל המים : בשובני והנה אל שפת הנחל עץ רב מאד · מה שלא היה בו מתחילה כשנכנס מן השפה אל הנחל עץ רב דרך כלל : ויאמר אלי המים האלה יוצאים אל הגלילה הקדמונה · הגלילה שם מחוז כמו גלילת פלשת והדומים לו הקדמונה פי' מזרחית : הערבה · כתרגומו מישרא : ובאו הימה אל הימה המוצאים · בתרגומו ועלו בימא לימא רבא מתפקין כלומר יכנסו לים ומשם לים הגדול ויתכן פירוש הפסוק כן כי שני חלקי' יעשה הנחל אחד ילך לים מזרחי ואחד ילך לים מערבי והוא שאמר בנבואת זכריה חציים אל הים הקדמוני וחציים אל הים האחרון וכן פירושו ובאו הימה אל המזרחי כמו שאמר אל הגלילה הקדמונה רוצה לומר כי מדרך מזרח יבאו לים אל הימה המוצאים פירושו אל הים המערבי יהיו מוצאים כמו כן ואמרו ז"ל להיכן היו יוצאים לים טבריא ולים סדום ולים אוקינוס לרפות מימיהן המלוחים ולמתקן וירדו על הערבה זה ימה של טבריא ובאו הימה זה ימה של סדום אל הימה המוצאים זה ים אוקינוס שהוא מוצא מן הישוב להקיף את העולם: ונרפאו המים · מן מליחתן ונרפאו הה"א במקום נחה : והיה כל נפש חיה אשר ישרץ על כל אשר יבא שם נחלים יחיה · יחיה אותם המים שיכנס בהם אחד משני הנחלים או שניהם כל נפש חיה שישרץ בו יחיה באותו הים כי יש ים שלא ישרצו בו דגים וגם לא יחיו בו דגים וזה זכרו חכמי המחקר כי בים פלשתים לא ישרצו בו דגים ולא יחיו בו כי המים מרים מרוב מליחותם וכן ים סדו' ואפשר כי לשני הימים האלה יכנסו הנחלים האלה וירפאו המים ויחיו בהם הדגים ולכן תהיה בהם דגה רבה מאד ואמר ישרץ לשון זכר ועליו נאמר יחיה כי מצאנו נפש לשון זכר כל נפש שבעה אחד נפש : והיה יעמדו עליו דוגים · כתיב וקרי עמדו הנחל הזה יהיה גדול שיעמדו עליו צדי הדג שהיה בו דגה רבה ויונתן תרגם ויהא אתר למיקם עלה צידין : מעין גדי ועד עין עגלים · זה המקום מעין גדי ועד עין עגלים שהוא סמוך לנחל זה כל המקום הזה יהיה משטח לחרמים שישטחו שם הציידים רשתותיהם : למינה תהיה דגתם · הה"א רפה ודינה במפיק רוצה לומר למין הדגה כלומר לכל מיני הדגה תהיה שם דגתם וכנוי מ"ם דגתם אל הנחלים : בצאתו · כתיב בלא יו"ד וקרי ביו"ד וכתוב באל"ף במקום וי"ו ופירושו מקומות הביצה : וגבאיו · מן לחשוף מים מגבא והיא חפירה שמתאספין בה המים וכנוי בצאתו וגבאו אל הים שזכר כלומר כשירפאו מי הים לא ירפאו מקומות שיבאו שם מימיהם ויתאספו באותם ביצות וגבאים אותם מים לא ירפאו : למלח נתנו · יהיו צריכים לאותם מים בעבור מלח כדי להטעים התבשילי' ולמלוח כל דבר שיצטרך וי"ת למלח נתנו למחפורין דמלחיהון : ועל הנחל יעלה על שפתו מזה ומזה · כל עץ מאכל הוא עץ רב שאמר למעלה ולא פירש איזה עץ ועתה אמר שעץ מאכל יהיה מכל פירות שבעולם : לא יבול עליו · לא בימות החמה ולא בימות הגשמים : ולא יתום פריו לחדשיו יבכר · ולא יכלה פרי האילן כי מחדש לחדש יבכר וזה יהיה על דרך מופת : כי

הפונה ד' מ"ל וסי' וישלח תבנית יד · ותשא אתי רוח ותבא אותי · ויוציאני דרך שער צפונה ויסבני · ואת אמציה מלך יהודה דדברי הימים: ויוליכני ג' כתיב כן וסי' דרך הדרום · אל השער שער אשר פנה · ויוליכני וישבני אל שפת הנחל: יוצאים ד' מ"ל וסי' נמסר בריש סיפרא דא סי' י"ד: רבה מאד ח' דסמיכי בקריא וסי' הבשר עדנו בין שניהם · והיה כל נפש חיה אשר ישרץ · והיה יעמדו עליו דוגים : נחשת רבה מאד דד"ה · ויהי מקנהו שבעת אלפי צאן ושלשת דאיוב : עלהו ב' וסימ' לא יבול עלהו · והיה עלהו רענן :

מנחה גדולה

בנשיא הנזכר על מפתן השער ויצא ואעפ"י שהוא יוצא משם השער לא יסגר עד הערב רוצה לומר שער החצר הפנימית שזכר שיפתח בשבתות ובחדשים וזה לכבוד ישראל לפי שלא יבואו כלם כא' אלא חבורות חבורות יבאו וישתחוו עם הארץ פתח השער ההוא שהוא מכוון כנגד שער ההיכל וזכר מקרבן השבת שיהיה ששה כבשי' ואיל תמימי' ומנחה איפה לאיל ולכבשים לא חייבו מנחה ידועה אלא מתת ידו אבל חייב שישים שמן הין לכל איפה מהמנחה וגם זה היה חושב הרד"ק שהיה חידו' ממה שצותה תורה בקרבנות השבת ורש"י כתב ביום השבת ששה כבשים לא ידעתי למה שהרי אמרה תורה שני כבשים אבל תשובת הספק הזה הוא כמו שפירשתי שהיה הקרבן הזה מהמלואים אשר יקריבו באותן הימים בלבד ושהוא מלבד קרבן מוסף השבת שזכרה התורה והותר' בזה השאלה השלישית : וכן הוקשה לרש"י מה שאמר כאן וביום החדש פר בן בקר תמימים וששת כבשים וגומר כמו שזכרתי בשאלות וכתוב מקרא זה דרשו רבותינו במנחו' פר מה תלמוד לומר לפי שנאמר בתורה ובראשי חדשיכם פרים בני בקר שנים מנין שאם לא מצא שנים יביא אחד לכך נאמר פר וששת כבשים מה תלמוד לומר לפי שנאמר בתורה שבעה מניין שאם לא מצא שבעה יביא ששה לכך נאמר וששת כבשים ומנין אפילו אחד תלמוד לומר ולכבשים כאשר תשיג ידו ואילו לא היה בידינו טעם אחר יותר מספיק היינו סומכין על זה אבל אמתת הענין הוא שלא שינה ולא חידש דבר הנביא יחזקאל בקרבנו' שצותה עליהם תורה לדורות אבל היתה נבואתו בלבד מה שיקריבו לעתיד לבוא בימי המלואים ואחר שזכר מה שיקריבו בימי חג הפסח ובימי חג הסכות הנכללים בימים ההם זכר מה שיקריבו בשבתות ובחדשים אשר יהיו בימי מלואיהם וכל זה מלבד קרבנות המוספין שצותה תורה בשבתו' ובחדשים והותרה בזה השאלה הרביעית : ומפני שדבר בחגים בשבתות ובמועדים זכר שבאותם הימים הקדושים כשיבא הנשיא למקדש דרך אולם השער יבא ובדרכו יצא ר"ל שעם הארץ לא יצאו בדרך שיבאו בו בבואם למקדש אבל יעשו קפנדריא שנכנסים בשער צפון להשתחוות כנגד שער ההיכל ויוצאין דרך שער נגב או יבאו ויכנסו דרך שער נגב וישתחוו ויצאו דרך שער צפונה כי הם לא היו נכנסין לעזרת ישראל דרך שער מזרחי אלא דרך שער צפון או דרך שער נגב כדי ללכת בכל העזרה ולכן הבא דרך שער הצפון היה יוצא נכחו דרך שער הנגב אחרי שהשתחו' נגד שער ההיכל וכן הבא דרך שער הנגב יוצא נכחו דרך שער הצפון אחרי שהשתחוה כנגד ההיכל והנה הנשיא בכל הימים שבתות וראשי חדשים שיבא הוא בלבד לבית ה' בדרך אשר בא בו יצא אמנם במועדים בבוא עם הארץ לפני ה' יבא הנשיא עמהם בתוכם יבא ובתוכם יצא ויעשה קפנדריא כשאר העם כי גם הוא אם יכנס דרך הצפון יצא דרך הנגב והיה זה לפי שכבודו והדרו הוא לבוא עמהם ולצאת עמהם כי ברוב עם הדרת מלך ואמר בבואם יבא בלשון יחיד ובצאתם יצאו בלשון רבים כי הנה בבואו יבא לבדו ולא יכנס שער המזרחי ולפי זה בשבתות וראשי חדשים שהנשיא יבא למקדש מבלי העם יכנס בשער המזרחי אבל

כי מימיו מן המקדש המה יוצאי' · מימי זה הנהר יוצאים מן המקדש כמו שאמרנו למעלה ולפיכ' יהיה בהם זה הפלא כי העלים אשר על ספתו ששותים ממנו לא יתום פריס ועליהם לא יבול: והיו פריו למאכל · כתיב יהיה וטעמו על פריו ועל עליו וקרי והיה שטעמו על פריו · ואמר אחר כך ועלהו לתרופה רוצה לומר וכן יהיה לתרופה ופירוש תרופה שזכר מן עמודי שמים ירופפו כלומר יהיה עלהו לרפאת כל שבר שיניחו עלי העלים האלה על כל שבר וירפא ויונתן תרגם וטרפוהי לאסותא ורז"ל דרשו לתרופה נוטריקון להתיר פה אלמים ופה עקרות. כה אמר יי' גה גבול · גה כמו זה וכן תירגם יונתן דין תחומא והגי"מל זי"ן באלפא ביתא דאט"בח וכמוהו לבג לבז: יוסף חבלים · שבט יוסף יקח שני חלקים כמו שהיה מקדם וכן תרגם יונתן יוסף יקבל תרין חולקין: ונחלתם אותה איש כאחיו · כל החלקים יהיו שוי' לא כחלקים הראשונים בימי יהושע כי חלק יהודה היה רב לפי שפקודיהם היו רבים ונאמר בתורה איש לפי פקודיו יתן נחלתו: וזה גבול הארץ · הדרך חתלון כמו הארץ כנען והדומים לו: חמת ברותה · כמו שאמר וגם חמת תגבול בה ואין זה חמת הכתוב בתורה: גבול דמשק · כי דמשק תהיה מגבול ארץ ישראל כמו שאמר ודמשק מנוחתו: חצר התיכון · שם מקום ויונתן תירגם בריכת עניבה: והיה גבול מן הים חצר עינון · הוא חצר עינן הנזכר בתור' והנזכר למטה לא שאותם בקמץ וזה בחולם ומקצת הגבולים האלה נזכרים בתורה אך שגדול יהיה גבול א"י לעתיד ממה שהיה: וצפון צפונה · ויתר הגבול לצפון א"י לצפון העולם כמו שהולך עם גבול חמה וזהו וגבול חמת ואת פאת צפון כן אמר וגם ג' הרוחות עם פאת צפון מה שלא נזכר מן הגבול'וכן כולם זולתי האחרונ' שהיא זאת. ופאת קדים · ומבין הגלעד ומבין א"י הגלע' לא היה מתחלה בכלל א"י אף עלפי שהי' לישראל כי לא היתה לארץ כנען והירדן היה ביניהם: הים הקדמוני · הוא ים המלח או ים כנרת כי שניהם מזרחים: תמודו · אמר כנגד ישראל כמו שאמר וחלקתם את הארץ: ופאת נגב מתמר · תרגם יונתן מיריחו כי היא נקרא' עיר התמרים: נחלה אל הים הגדול · הוא שאמ' נחלה מצרים והיו תוצאותיו הימה: נחלה · כמו נחל והה"א נוספת אע"פ שהמלה מלרע אבל נחלה מצרים מלעיל וכן נחלה עבר על נפשינו ויונתן תירגם אחסנתא: ופאת ים הים הגדול · מגבול הים הגדול הוא גבול מערבי ארץ ישר' ומגבול זה עד נכח לבא חמת הוא רוחב הגבול: נכח · כמו נגד וכן נכחו תחנו והוא משקל אחד: זאת פאת ים · זאת הפאה הנזכרת היא פאת מערב לארץ ישראל: וחלקתם מבואר הוא: והיה תפילו אותה בנחלה לכם ולהגרי' · בא עם ה"א הידיעה כמשפ' שלא כמנהג ברוב ופירושו והיה לכם הגבול שתפילו אות' בנחלה לגבלותיה לכם ולגרי' אשר הולידו בנים בתוככם בגלות: והיה

לתוכה · פירשו רבותינו ז"ל להתיר פה אלמי' ופה עקרות ומשמעו לשון רפואה כמו וירפו את שבר עמי על נקלה וכן חברו מנחם: גה גבול · י"ת דין תחומא כמו זה גבול וכן וכתתי' לבג לגוי' כמו לבז לגוי' ויש עוד לפתו' גה לשון גיא: יוסף חבלי' · יוסף יטול שני חלקים אחד למנשה ואחד לאפרים: איש כאחיו · לא כרהשונה איש לפי פקדיו אלא עכשיו כל השבטים שוין וכמין שורה הכר כל חלק וחלק מן הגבול המזרחי עד ים אוקיינו' למער' כמו שמפרש בענין ואין שתי שבטים ברצועה אחת: זה גבול הארץ · החיתי נוכרי ארץ ישראל: לפאת צפונה · רוח צפונית: מן הים הגדול · שהוא גבול למער': הדרך חתלון · בא לו לצד מזרח אל חתלון ואל צדדה ואל חמת וברותה' וסברי' טו כל העיירות הללו במצר צפון: חצר התיכון · ת"י בריכת עניבאי · והיה גבול מן הים חצר עינן · והיה גבול רוח צפון מן הים חצר עינן: גבול דמשק · שהיא בגבול דמשק שחצר עינ' במקצוע צפונית מזרחית כמו שמפרש בגבולין שכתב משה רבינו והיו תוצאותיו חצר עינן וגו' והתאוית לכם לגבול קדמ' מחצר עינן וגו' גבול דמשק במקצוע צפונית מזרחית אבל חצר עינ' כמו שאמור למעלה חצר עינן גבול דמשק גבול חמת במקצו' צפונית מערבית שנאמר זה יהיה לכם גבול צפון מן הים הגדול תתאו לכם הר ההר מהר ההר תתאו לבא חמת ומשם לצדדה אשר על גבו' חורן גבול דמש' כמזר' שמו למקצוע: וצפון צפונה וגבול חמת · כלומ' כל מצר הצפון המפור' בתור' וגבול חמת שאף היא במצ' הצפון כמו שכתו' וזה יהיה לכם גבול צפון מן הים הגדול תתאו לכם הר ההר מהר ההר תתאו לבא חמת והיו תוצאתיו הגבול כדד' הוא צדדה האמור כאן הדרך חתלון לבא צדדה: ואת פאת צפון · והרי לך פאת צפון ומבין הגלעד ומבין ארץ ישראל מצד מזרחי של ארץ כנען ואין עבר הירדן בתוך מצרי' הללו כי אם ארץ כנען לבדה וכן בגבולין המסורי' בתורה אין עבר הירדן בתוכם וכן פירוש המקרא הזה ומצ' מזרחי להרן כנען אשר בין חורן ודמש' העומדין לה במקצוע צפונית מזרחית כמו שאמ' למעלה בענין ובין שבגלעד וארץ ישרא' אשר בעבר הירדן מזרחי: הירדן מגבול על הים הקדמוני תמודו · הירדן הוא מזרחי שלה מגבול מקצוע הצפון הוא חצר עינן המפירש למעלה עד הים הקדמוני הוא ים המלח שהו' במקצוע דרומית מזרחית תמודו אורך מצר מזרחי ואף בתור' כך מפורש גבול קדמה והיו תוצאותיו ים המלח במקצוע דרומי: ואת פאת קדימה · כלו' והרי לך פאת קדים: מתמר · תירתו שהיה עיר התמרים וכן ת"י: עד מי מריבות קדש · הוא מדבר צין: נחלה אל הים הגדול · ומש' הולך הגבול עד נחל מצרי' הנופל בים הגדול במקצוע דרומית מערבית ואף משה כך נתן גבול נגב ממדבר צין ע"י אדום מוכה הולך עד מעצמון נחלה מצרי' והיו תוצאותיו הימה ונחלה האמור כאן כמו לנחל ומצאתי מחורג' אחסנה ואם לא שהטעם למטה וראיתי נחלה מצרים שהטעם למעלה ומסורת עליו לית בטעם' הייתי אומר שיבוש הוא ולא תירג' יונתן כן כי אם קראים טועים: ופאת ים · ומצר מערבי: הים הגדול מגבול עד נכח לבא חמת · ממקצוע דרומית האמור למעלה והוא נחל מצרים: עד נכח לבא חמת · עוד מקצוע צפונית מערבית הוא הר ההר שהוא נכח לבא חמת כי חמת במקצוע צפונית מערבית אצל הר ההר כמו שכתוב מן הים הגדול תתאו לכם הר ההר מהר ההר תתאו לבא חמת:

מג'

אֲרֵי מוֹהִי מִן מַקְדְשָׁא אִינוּן נָפְקִין וִיהוֹן אִיבֵּיהּ לְמֵיכַל וְטַרְפוֹהִי לְאָסוּתָא: כִּדְנַן אֲמַר יְיָ אֱלֹהִים דֵין תְּחוּמָא דְתַחְסְנוּן יָת אַרְעָא לִתְרֵי עֲסַר שִׁבְטֵי יִשְׂרָאֵל יוֹסֵף יִתְקַבֵּל תְּרֵין חוּלָקִין: וְתַחְסְנוּן יָתַהּ גְּבַר כַּאֲחוּהִי דִי קַיֵימִית בְּמֵימְרִי לְמִיתְנַהּ לַאֲבָהַתְהוֹן וְתִתְפַּלֵיג אַרְעָא הָדָא לְכוֹן בְּאַחְסָנָא: וְדֵין תְּחוּם אַרְעָא לְרוּחַ צִיפוּנָא מִן יַמָא רַבָּא אוֹרַח חֶתְלוֹן לְמַעֲלָנָא דִצְדָד: חֲמָת בֵּרוֹתָה סִבְרַיִם דִי בֵין תְּחוּם דַמֶשֶׂק וּבֵין תְּחוּם חֲמָת בְּרֵיכַת עֲנְבָאֵי דִי עַל תְּחוּם חַוְרָן: וִיהֵא תְּחוּמָא מִן יַמָא חֲצַר עֵינוֹן תְּחוּם דַמֶשֶׂק וְצִיפוּנָא צִיפוּנָא וּתְחוּם חֲמָת וְיָת רוּחַ צִיפוּנָא: וְרוּחַ מַדִינְחָא מִבֵּין חַוְרָן וּמִבֵּין דַמֶשֶׂק וּמִבֵּין גִלְעָד וּמִבֵּין אַרְעָא דְיִשְׂרָאֵל יַרְדְנָא מִתְּחוּמָא דִי עַל יַמָא מַדִינְחָא תְּמַשְׁחוּן וְיָת רוּחַ קִידוּמָא: וְרוּחַ עִיבַר דָרוֹמָא מִירִיחוֹ עַד מֵי מַצוּת רְקָם אַחְסָנָא לְיַמָא רַבָּא וְיָת רוּחַ דָרוֹמָא דְדָרוֹמָא: וְרוּחַ מַעַרְבָא יַמָא רַבָּא מִתְּחוּמָא עַד מְקָבֵיל מַעֲלָנָא דַחֲמָת דָא רוּחַ מַעַרְבָא: וְתִפַלְגוּן יָת אַרְעָא הָדָא לְכוֹן לְשִׁבְטַיָא דְיִשְׂרָאֵל: וִיהֵי דְתִפְלְגוּן יָתַהּ בְּאַחְסָנָא לְכוֹן וּלְגִיוֹרַיָא דִי יִתְגַיְירוּן בֵּינֵיכוֹן דְאוֹלִידוּ בְּנִין בֵּינֵיכוֹן וִיהוֹן לְכוֹן כְּיַצִיבָא בִּבְנֵי יִשְׂרָאֵל עִמְכוֹן יִפְלְגוּן בְּאַחְסָנָא בְּגוֹ שִׁבְטֵי יִשְׂרָאֵל: ויהי

כִּי מֵימָיו מִן־הַמִּקְדָּשׁ הֵמָּה יוֹצְאִים וְהָיוּ פִרְיוֹ לְמַאֲכָל וְעָלֵהוּ לִתְרוּפָה:

כֹּה אָמַר אֲדֹנָי יֱהוִה גֵּה גְבוּל אֲשֶׁר תִּתְנַחֲלוּ אֶת־הָאָרֶץ לִשְׁנֵי עָשָׂר שִׁבְטֵי יִשְׂרָאֵל יוֹסֵף חֲבָלִים: וּנְחַלְתֶּם אוֹתָהּ אִישׁ כְּאָחִיו אֲשֶׁר נָשָׂאתִי אֶת־יָדִי לְתִתָּהּ לַאֲבֹתֵיכֶם וְנָפְלָה הָאָרֶץ הַזֹּאת לָכֶם בְּנַחֲלָה:

טו וְזֶה גְּבוּל הָאָרֶץ לִפְאַת צָפוֹנָה מִן־הַיָּם הַגָּדוֹל הַדֶּרֶךְ חֶתְלֹן לְבוֹא צְדָדָה: חֲמָת ׀ בֵּרוֹתָה סִבְרַיִם אֲשֶׁר בֵּין־גְּבוּל דַּמֶּשֶׂק וּבֵין גְּבוּל חֲמָת חָצֵר הַתִּיכוֹן אֲשֶׁר אֶל־גְּבוּל חַוְרָן: וְהָיָה גְבוּל מִן־הַיָּם חֲצַר עֵינוֹן גְּבוּל דַּמֶּשֶׂק וְצָפוֹן ׀ צָפוֹנָה וּגְבוּל חֲמָת וְאֵת פְּאַת צָפוֹן: וּפְאַת קָדִים מִבֵּין חַוְרָן וּמִבֵּין־דַּמֶּשֶׂק וּמִבֵּין הַגִּלְעָד וּמִבֵּין אֶרֶץ יִשְׂרָאֵל הַיַּרְדֵּן מִגְּבוּל עַל־הַיָּם הַקַּדְמוֹנִי תָּמֹדּוּ וְאֵת פְּאַת קָדִימָה: וּפְאַת נֶגֶב תֵּימָנָה מִתָּמָר עַד־מֵי מְרִיבוֹת קָדֵשׁ נַחֲלָה אֶל־הַיָּם הַגָּדוֹל וְאֵת פְּאַת־תֵּימָנָה נֶגְבָּה:

כ וּפְאַת־יָם הַיָּם הַגָּדוֹל מִגְּבוּל עַד־נֹכַח לְבוֹא חֲמָת זֹאת פְּאַת־יָם: וְחִלַּקְתֶּם אֶת־הָאָרֶץ הַזֹּאת לָכֶם לְשִׁבְטֵי יִשְׂרָאֵל: וְהָיָה תַּפִּלוּ אוֹתָהּ בְּנַחֲלָה לָכֶם וּלְהַגֵּרִים הַגָּרִים בְּתוֹכְכֶם אֲשֶׁר־הוֹלִדוּ בָנִים בְּתוֹכְכֶם וְהָיוּ לָכֶם כְּאֶזְרָח בִּבְנֵי יִשְׂרָאֵל אִתְּכֶם יִפְּלוּ בְנַחֲלָה בְּתוֹךְ שִׁבְטֵי יִשְׂרָאֵל: והיה

ועלהו ב' וסימ' והיה פריו למאכל ועלהו לתרופה · ועלהו לא יבול: לשני עשר ו' בליש' וסימ' נמסר בסדר תצוה: וזה כ"ג ר"פ בקרי' וסי' וזה אשר תעשה אתה · וזה הדבר אשר תעשה להם לקדש אתם · וזה אשר תעשה על המזבח · וזה לכם הטמא בשרץ · וזה לך תרומת מתנם לכל תנופות · וזה מעשה המנורה מקשה זהב · וזה אשר לא תאכלו מהם את · וזה דבר השמטה שמוט כל בעל · וזה יהיה לכם גבול צפון דמסעי · וזה יהיה משפט הכהנים מאת העם · וזה דבר הרוצח אשר ינוס שמה · וזה הדבר אשר מל יהושע · וזה הדבר אשר תעשו דסוף ספר שפטים: וזה לך האות דשמואל דעלי · וזה מעשה המכונה · וזה דבר המס אשר הרים יד · אכול השנה ספיח דמלכים · וחברו דישעיה · וזה לך האות מאת יי' דישעיה · וזה גבול הארץ · וזה ימות בנפש מרה · וזה פרשגון הנשתון:

מנחה גדולה

אבל במועדים ובחגים שמצוה על העם להראות בתוך העזרה לא יכנס הנשיא בשער המזרחי אלא בשער צפון או בשער נגב כשאר העם: ואמנם כשיעשה הנשיא נדבה עולה או שלמים נדבה לה' ויהיה זה בששת ימי המעשה ופתח לו השער הפונה קדים והוא שער המזרחי שנכנס בו בשבתות ובחדשים שאמר שיהיה סגור ששת ימי המעשה כי אם ברצותו להקריב קרבן באחד מששת ימי המעשה הנה יפתחו לו אותו השער כדי שיהיה אותו קרבן מכובד כקרבן אשר יעשה ביום השבת: ואמנם לא ישאר השער סגור עד הערב כמו שאמר למעלה אבל הנשיא עומד שם והכהנים יעשו את עולתו ואת שלמיו והשתחוה ויצא מיד אחרי צאתו סגר הסוגר את השער ולא יהיה פתוח עד הערב כמו בשבתות ובחדשים לפי שאז עם הארץ פנויים ממעשיהם ובאים להשתחוות וראוי שיהיה השער פתוח לפניהם אמנם בימי המעשה יהיו העם עסוקים במעשיהם ולא יבאו להשתחוות לפיכך יסגר השער אחרי צאת הנשיא ואומרו וכבש בן שנתו תמים תעשה עולה לה' כתב הרד"ק שאהו קרבן התמיד שעושים בכל יום כמו שאמר' תורה את הכבש אחד תעשה בבקר והמנחה' אינה כמו שנזכרי' בתורה שנרא' שיהי' בזה חידוש לעתיד ושלא זכר תמיד של בין הערבי' שאמר' שלא יעשה לעתי' אלא עולת הבקר וזהו באמת דעת נפסד ולא תהיה אם כן תורה ה' ומצותיה נצחיות וקיימו' לעד ותפול העיקר שהתורה לא תנוע ולא תשתנה אבל אמתת הדבר הוא כמו שירש' שלא דבר הנבי' כאן מהתמידי' שצותה התורה עליהם לא מה קרבן שיעשו בכל יום מאתים ימי המלואים והוא מלבד קרבנות התמידין ואין להקשות ע"ז ממה שאמר כאן בבקר בבקר מנחה לה' חוקת עולם תמיד כי הנה לא אמר שקת עולם על אותה מנחה שזכר אלא להזהיר שלא יחשבו שבעבור העולם והמנחה הזאת אשר יקריבו בבקר בבקר בימי המלואים יחללו מהקר' התמידין שנזכרו בתורה משה ולכן אמר כנגד התמידין שלות' תורה חקת עולם תמיד יעשו את הכבש ואת המנחה ואת השמן בבקר בבקר עולת תמיד ר"ל תמיד תורת משה שהם חקות עולם תמיד יעשו אותם עם הכבש ועם המנח' ועם השמן אשר זכר שיקריב בבקר בבקר שזה וזה יעלו תמיד לעולה בכל בקר ובקר מאותם ימי המלואי' והותרה בזה השאלה החמישית: ואמנם למה לא זכר הקרבן שיקריבו בחג השבועות וביום התרועה ויום הכפורים אשר יהיו באותם ימי המלואים כמו שזכר בחג הפסח ובחג הסוכות הנה הוא לפי שבחג הפסח ניתוספו הקרבנות לשמחת הגאולה שבו עתידין ליגאל ובחג הסוכות מפני תשוע' מלחמ' גוג ומגוג שתהיה בימי' ההם אבל בחג השבועו' ויום תרועה ויום הכפורים לפי שלא נעש' בהם דבר מיוחד לא נתוספו בהם הקרבנות הנה אם כן בכל יום מימי המלואים לעתיד לבא יקריבו בבקר בבקר כבש א' ומנחתו ובשבתות או ר"ח לפי שבאה שביתה ומנוחה לישראל וחדושין טובים ניתוספו ג"כ הקרבנו' במלואי' ההם ובחג הפסח ובחג הסוכות ניתוספו עוד הקרבנות מפני שהיו זכרון להתחלת הגאולה ולסוף התשועה ואמנם שמיני חג עצרת כבר לא היה מימי המלואי' כי הם נשלמו

וְהָיָה בַשֵּׁבֶט אֲשֶׁר־גָּר הַגֵּר אִתּוֹ שָׁם
תִּתְּנוּ נַחֲלָתוֹ נְאֻם אֲדֹנָי יֱהוִֹה׃
מח א וְאֵלֶּה שְׁמוֹת הַשְּׁבָטִים
מִקְצֵה צָפוֹנָה אֶל־יַד דֶּרֶךְ־חֶתְלֹן
לְבוֹא חֲמָת חֲצַר עֵינָן גְּבוּל דַּמֶּשֶׂק
צָפוֹנָה אֶל־יַד חֲמָת וְהָיוּ־לוֹ פְאַת־
קָדִים הַיָּם דָּן אֶחָד׃ וְעַל גְּבוּל דָּן
מִפְּאַת קָדִים עַד־פְּאַת־יָמָּה אָשֵׁר אֶחָד׃
וְעַל גְּבוּל אָשֵׁר מִפְּאַת קָדִימָה
וְעַד־פְּאַת־יָמָּה נַפְתָּלִי אֶחָד׃ וְעַל
גְּבוּל נַפְתָּלִי מִפְּאַת קָדְמָה עַד־פְּאַת
ה יָמָּה מְנַשֶּׁה אֶחָד׃ וְעַל גְּבוּל מְנַשֶּׁה
מִפְּאַת קָדְמָה עַד־פְּאַת יָמָּה אֶפְרָיִם
אֶחָד׃ וְעַל גְּבוּל אֶפְרַיִם מִפְּאַת
קָדִים וְעַד־פְּאַת־יָמָּה רְאוּבֵן אֶחָד׃
וְעַל גְּבוּל רְאוּבֵן מִפְּאַת קָדִים עַד־
פְּאַת־יָמָּה יְהוּדָה אֶחָד׃ וְעַל גְּבוּל
יְהוּדָה מִפְּאַת קָדִים עַד־פְּאַת יָמָּה
תִּהְיֶה הַתְּרוּמָה אֲשֶׁר־תָּרִימוּ חֲמִשָּׁה
וְעֶשְׂרִים אֶלֶף רֹחַב וְאֹרֶךְ כְּאַחַד
הַחֲלָקִים מִפְּאַת קָדִימָה עַד־פְּאַת יָמָּה
וְהָיָה הַמִּקְדָּשׁ בְּתוֹכֹה׃ הַתְּרוּמָה
אֲשֶׁר תָּרִימוּ לַיהוָה אֹרֶךְ חֲמִשָּׁה
וְעֶשְׂרִים אֶלֶף וְרֹחַב עֲשֶׂרֶת אֲלָפִים׃
י וּלְאֵלֶּה תִּהְיֶה תְרוּמַת־הַקֹּדֶשׁ לַכֹּהֲנִים
צָפוֹנָה חֲמִשָּׁה וְעֶשְׂרִים אֶלֶף וְיָמָּה
רֹחַב עֲשֶׂרֶת אֲלָפִים וְקָדִימָה רֹחַב
עֲשֶׂרֶת אֲלָפִים וְנֶגְבָּה אֹרֶךְ חֲמִשָּׁה
וְעֶשְׂרִים אָלֶף וְהָיָה מִקְדַּשׁ־יְהוָה
בְּתוֹכוֹ׃ לַכֹּהֲנִים הַמְקֻדָּשׁ מִבְּנֵי צָדוֹק
אֲשֶׁר שָׁמְרוּ מִשְׁמַרְתִּי אֲשֶׁר לֹא־תָעוּ
בִּתְעוֹת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל כַּאֲשֶׁר תָּעוּ הַלְוִיִּם׃
והיתה

וִיהֵי שִׁבְטָא דִי יִתְגַּיַּר גִּיוֹרָא בְּגַוֵּיהּ
תַּמָּן תִּתְּנוּן אַחְסַנְתֵּיהּ אֲמַר יְיָ
אֱלֹהִים׃ וְאִלֵּין שְׁמָהַת שִׁבְטַיָּא
מִסְיָפֵי צִיפוּנָא עַל תְּחוּם אוֹרַח
חֶתְלוֹן מַעֲלָנָא דַחֲמָת חֲצַר עֵינָן
תְּחוּם דַּמֶּשֶׂק צִיפוּנָא עַל תְּחוּם חֲמָת
וִיהוֹן לֵיהּ רוּחַ קִידוּמָא מַעַרְבָא דָּן
חַד׃ וְעַל תְּחוּם דָּן מֵרוּחַ מַדִינְחָא
עַד רוּחַ מַעַרְבָא אָשֵׁר חָד׃ וְעַל
תְּחוּם אָשֵׁר מֵרוּחַ מַדִינְחָא וְעַד רוּחַ
מַעַרְבָא נַפְתָּלִי חָד׃ וְעַל תְּחוּם
נַפְתָּלִי מֵרוּחַ מַדִינְחָא עַד רוּחַ
מַעַרְבָא מְנַשֶּׁה חָד׃ וְעַל תְּחוּם
מְנַשֶּׁה מֵרוּחַ מַדִינְחָא עַד רוּחַ
מַעַרְבָא אֶפְרַיִם חָד׃ וְעַל תְּחוּם אֶפְרַיִם
מֵרוּחַ מַדִינְחָא וְעַד רוּחַ מַעַרְבָא
רְאוּבֵן חָד׃ וְעַל תְּחוּם רְאוּבֵן מֵרוּחַ
מַדִינְחָא עַד רוּחַ מַעַרְבָא יְהוּדָה חָד׃
וְעַל תְּחוּם יְהוּדָה מֵרוּחַ מַדִינְחָא עַד
רוּחַ מַעַרְבָא תְּהֵי אַפְרָשׁוּתָא
דְתַפְרְשׁוּן עַסְרִין וְחָמֵשׁ אַלְפִין פּוּתְיָא
וְאוּרְכָּא כְּחַד מִן חֶלְקַיָּא מֵרוּחַ
מַדִינְחָא עַד רוּחַ מַעַרְבָא וִיהֵי בֵּית
מַקְדְּשָׁא בְּגַוֵּיהּ. אַפְרָשׁוּתָא דִי תַפְרְשׁוּן
קֳדָם יְיָ אוּרְכָּא עַסְרִין וַחֲמִשָּׁא
אַלְפִין וּפוּתְיָא עַסְרָא אַלְפִין׃ וּלְאִלֵּין
תְּהֵי אַפְרָשׁוּת קוּדְשָׁא לְכַהֲנַיָּא
צִיפוּנָא עַסְרִין וַחֲמִשָּׁא אַלְפִין
וּלְמַעַרְבָא פּוּתְיָא עַסְרָא אַלְפִין
וּלְמַדִינְחָא פּוּתְיָא עַסְרָא אַלְפִין
וּלְדָרוֹמָא אוּרְכָּא עַסְרִין וַחֲמִשָּׁא
אַלְפִין וִיהֵי בֵּית מַקְדְּשָׁא דַיְיָ בְּגַוֵּיהּ׃
לְכַהֲנַיָּא דְקַדִּישִׁין מִבְּנֵי צָדוֹק דְנַטְרוּ
מַטְרַת מֵימְרִי דְלָא טָעוּ בְּטָעוּת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל כְּמָא דְטָעוּ לֵיוָאֵי׃
ותהי

רש"י

אשר גר הגר אתו · שנתגייר בגולה בתוך אותו שבט : ואלה שמות השבטים · סדר חלקים שיחלקוה ביניהם מקום כל אחד ואחד: מקצה צפונה: דן יטול מצד צפוני מחצר עינן שבמקצוע מזרח שהיא עם גבול דמשק שבמקצוע מער' צפון: והיה לו פאת קדים הים · כלומר מפאת קדים ועד ים דן אחד הרי פי' האורך ולא פי' הרוחב ונבריתא דספרי בפרש' האזינו שנינו מה ת"ל יהודה אחד דן אחד אשר אחד מלמד שעתידין ישר' ליטול אורך מן המזרח למערב ברוחב עשרים וחמשה אלף קנים שהם שבעים וחמשה מילין ומהיכן למדו השיעור הזה מן התרומה שהיא כאחד מן החלקים הללו כמו שמפורש בענין מה' שכך כתוב · ואורך כאחד החלקים והיא רחב עשרי' וחמש אלף קנים ואורך מפאת ים עד פאת קדים וכ"ה אלף קנים מאה וחמשה אלף אמה שהקנה שש אמה וכל אלפי' אמה מיל כמו שאנו למדין במסכת יומא אצל עשר סוכות שמירושל' עד צוק הרי מאה וחמשה אלף אמה עולין לשבעים וחמשה מיל וזהו שיסד רבי אלעזר בפיוט כי אקח מועד לעת חלוק ארצותיה כשורת הכר' לחוצותיה באורך מפאת קדים לקצותיה עד ים אוקיינוס למצותיה ברחב שבעי' וחמשה מיל חריצותיה : ועל גבול דן · ואצל גבול דן בדרומו: תהיה התרומה וגו' · ואם תאמר היאך יתכן שתהא ירושל' במקומ' והלא היתה ירושלם במצר צפונו של יהודה שנטל דרומה של ארץ כנען וכאן היא באמצע השבטים אין חלוקה זו דומה לחלוקת יהושע שזו כשורת הכרם וכל החלקי' שוין וחלוקת יהושע היה שבט יהודה חלק גדול ואף כי היה חלקו רב ממנו עד שנטל שמעון בגורלו שנ' מחבל בני יהודה נחלת בני שמעון לפיכך יש די עתה ברוחב חלק שנטל יהוד' בימי יהושע ליטול בו חלק שכפיו ה' שבטים הנותרים לפי שהאורך גדול מאד מפאת קדים עד אוקיינוס וירושלם במקומה : והיה המקדש בתוכו · כמו שמפרש והולך : התרומה אשר תרימו ליי' · מן החלק הזה שהופרש אצל יהודה בדרומו אורך ממזרח עד הים ורחב כ"ה אלף קני' ממנה תהי' תרומה ליי' למקדש ומקום לבתים לכהנים ארך כ"ה אלפים קנים ממזרח למערב ורחב עשרת אלפים מן הצפון לדרום : ולאלה תהיה תרומת הקדש לכהנים · ואלה העשרת אלפים רחב וכ"ה אלף אורך יהיו לכהנים בצפון בתוך רצועות התרומה הגדולה אצל דרומו של יהודה : צפונה כ"ה אלף · הוא האורך ממזרח למערב : וימה רחב עשרת אלפים · מצד מערבי רחב עשרת אלפים מן הצפון לדרו' : וקדימה רחב עשרת אלפים · ורוח מזרחית עשרת אלפים מן הצפון לדרום : ונגבה אורך כ"ה אלף · מן המזרח למערב : והיה מקדש יי' בתוכו : הוא הר הבית חמש מאות קנים על חמש מאות קנים יהיה באמצע רצועה זו וכל סביבותיו לכהנים י"ב אלפי' ומאתים וחמשי' לצד מזרח וכן לצד מערב וברוחב ארבעת אלפים ושבע מאות וחמשים לצפון וכן לדרום כמו שאמור למעלה בענין יהיה מדה אל הקודש חמש מאות בחמש מאות מרובע : לכהנים המקודש · החלק הזה המקודש יהי' לכהנים : תרומיה

רד"ק

והיה בשבט אשר גר הגר אתו · כי לעתיד בצאת ישראל מהגלות יודעו השבטים אף על פי שהם מעורבים עתה ולא ידעו איש את שבטו יבא אליהו ויחס כל איש אל שבטו : ואלה שמות השבטים · פי' אלה שמותם על נחלתם והחל מן הצפון מקצה צפונה ואמר כי לצד צפון של ארץ ישר' בקצה הצפון על הגבולים האלה יהיה חלק דן וזהו שאמר אחר כן והיו לו פאת קדים הים פי' והיו לו גבולים האלה מן פאת צפון עד הים כי כל החלוקים זוכר אותם באורך ממזרח למערב וברוחב כמו שהם גבולי המקומות שזוכר אבל לא שם מדה לרוחב החלקי' לא לחלק התרומ' ולחלק הנשיא שם אורך ורוחב כמו שכתוב למעלה וכן יראה רוחב שאר החלקים ברוחב חלק הנשיא חמשה ועשרים אלף כי לא אמר על אורך חלקן לעמת אחד החלקים כי ברוחב יהיו חלקיהם שוים ובדברי רבותינו ז"ל יי' בדד ינחנו אמר הקדוש ברוך הוא לישראל אני עתיד להושיב אתכ' נוחלים מסוף העולם ועד סופו וכן הוא אומר פאת קדים הים דן אחד : מפאת קדים עד פאת ימה אשר אחד · יהודה אחד · וכן כולם שעתידים ישרא' ליטול אורך מן המזרח למער' על רוחב חמשה ועשרי' אלף קנים שיעורם חמשה ושבעים מיל חמש' ועשרי' אלף קנים הם מאה וחמשי' אלף אמה כי הקנה שש אמות כמו שכתוב למעלה ואלפים אמה הם מיל נמצא שהם חמשה ושבעים מיל : ועל גבול דן · סמוך לגבול דן וכן כולם כמו ועליו מטה מנשה והדומים לו והכל מבואר : ועל גבול יהוד' התרומ' אשר תרימו · בכלל התרומה הוא הר הבית ומה שבתוכו ואחז' הכהנים והלוים ואחזת העיר והולך ופורש כל אחד כמו שנזכר למעלה : בתוכה · כתיב וקרי בתוכו וטעם הכתוב בתוכה התרומה וטעם בתוכו אל החלק והכל מבואר למעלה : לכהנים המקדש · רוצה לומר המקודשי' והוא על דרך כלל וכן תירגם יונתן לכהניא דקדישין ואיזה הם המקודשים אותם שהם מבני צדוק שלא תעו : כאשר תעו הלוים · רוצה לומר הכהנים הלוים שאינם מבני צדוק וטעם צדוק פירשנוהו למעלה בפסוק והלשכה אשר פניה דרך הצפון :
והיתה

אל יד ה' דסמיכי בקריא' וסי' ויאמר אליהם המלך אשר ייטב בעיניכם אעשה · ואלה שמות השבטי' ב' בפסוק · הנה בעיני עבדים אל יד אדוניהם ב' בפסוק · וכל אסתר דכוו' אל יד במ"א על וסי' ונתון הלבוש והסוס · סימן מן ואלה שמות השבטים עד סוף סיפר' כולהון קרימה במ"ה קדים וסי' ועל גבול דן · אפרי' ראובן יהודה · ואלה מרותיה · וז' קרימה בשאר קריא' וסי' ותשא אתי רוח · ויבוא אל שער · ולנשיא מזה ומזה ב' בו · וישיבני אל פתח קדמא דפסוק · ופאת קדים מבי' חורן תנינא דפסוק · מגמת פניהם : כאחד י"ב פתחין בקרי' וסי' הן האדם היה כאחד ממנו · דן ידין עמו · וחליתי והייתי כאחד האד' וחברו אם אסור יאסרוני · ויואל הלוי לשבת את האיש · גם את הארי גם את הדוב · ועשהאל קל ברגליו · אוכל על שלחני כאח' מבני המלך · כאח' הנבלי' · וארך כאח' החלקי' · על ירוש' ידו גורל · אשר הלך לקרוא למיכיהו דד"ה · וחד וכאח' השרי' תפלו :

מנחה גדולה

נשלמו בשבע' ימי חג הסכות כ"א לחדש תשרי כמו שנשלמו ז' ימי המלואי' בבית שני וזהו יישוב הענין הזה כולו והותרה בזה השאלה השטית : ולפי שזכר עניני הנשיא ודיניו זכר אח"ז ג"כ מדיניו שאם יתן הנשיא בחייו מתנה לאיש מבניו מנחלתו ר"ל לזכרים לא לנקבות תהיה מתנתו קיימת לעולם כי נחלתו היא ולבניו תהיה אחרי מותו ולכן אם יתן ממנה לא' מהם בחייו ראוי שתהיה קיימת אבל אם יתן הנשיא מנחלתו מתנה לא' מעבדיו לא תהיה קיימת אלא עד שנת הדרור שהוא היובל כמו שאמר וקראת' דרור בארץ ושבת לנשיא ר"ל שהנחלה ההיא שיתן לעבדו תשוב לנשיא בשנת היובל לפי שנחלתו היא לבניו ולהם תהיה ובזה האופן לא יקח הנשיא מנחלת העם להונותם רוצה לומר בדרך הונאה וגזל כי הנה יהיה לו אחוזה מעצמו : ולא יפוצו עמי איש מנחלתו רוצה לומר שלא יברחו עובדי אדמה איש מאחזתו מפני אימת המלך ועושקו והסבה בזה היא לפי שהנשיא לא היה יורש בתוך שבטו כלום כשאר אנשי שבטו ואותה נחלה שנתנו לו השם מחלק תרומת השבטים היה מפני מה שטרח עצמו בכיבוש הארץ ובחלוקתה ולכן היתה נחלתו להורישה לבניו כמו שכל איש מישראל היה מוריש גם כן נחלתו לבניו אמנם לענין הנשיאות היה למלך התרומ' שהיו נותנים לו כל עם הארץ מהחטים והשעורים והשמן והצאן שהיה דבר גדול מדי שנה בשנה כמו שזכר למעלה ומה שהיה מוליא ממנה לעולה ולמנחה ולשלמים היה דבר מועט והנשאר היה לו להתפרנס ממנו כפי כבודו עם שאר משפטי המלוכה אבל הנחלה שנתן הקדוש ברוך הוא למלך המשיח מפאת עצמו חלף עבודתו בקיבוץ הגליות וכיבוש הארץ היה ראוי שירשוה בניו כשאר נחלות בני ישראל :

ויביאני במבוא אשר על כתף השער וגו' עד כה אמר ה' אלקים גה גבול אשר תתנחלו את הארץ: אחרי שזכר הנביא שראה בנבואתו הקרבנות שעתידין ישראל להקריב לתמיד בימי המלואי' וחנוכת המזבח זכר שהראהו גם כן המקומות שהיו שם מבשלים הכהנים את האשם ואת החטא' ואשר יאפו שם את המנחה וזהו ויביאני במבוא אשר על כתף השער וכבר כתבתי למעלה כי מה שאמרי השער יקרא כתף והענין שהביאו דרך האמה שבזוית בית החליפות שנכנסין בו לבית הלשכות שבצפון ותאי ההיכל ואמר אל הלשכות הקדש בה"א הידיעה כמו הממלכות הארץ ואומרו אל הכהנים רוצה לומר שהיו לשכות הקדש ההם לכהנים כמו שאמר למעלה אשר יאכלו שם הכהנים ולפי שהיו פתחי הלשכות ההם לצפון אמר הפונות צפונה וזכר שראה שם מקום בירכתים ימה כתרגום בסופיהון מערבא כמו ולירכתי המשכן ימה שרוצה לומר בפאת המערב ושאמר לו האיש הדובר בו זה המקום אשר בשלו שם הכהנים את האשם ואת החטא' שהיה בשרם נאכל לכהני' וכן אשר יאפו את המנחה שגם היא נקראת קדש קדשים והיה אותו מקום מיוחד לזה לבלתי הוציא אל החצר החיצונה רוצה לומר כדי שלא יוציאו אל החצר החיצונה שהיא עזרת ישראל הבשר והמנחה לפי שאם היו מוציאים אותם שם יחשב שגם בני ישראל היו מותרין באותו בשר וזה שאמר לקדש את העם וכן זכר שהוציאו אל החצר החיצונ' שהיא עזרת הנשים ושהעבירו אל ארבעת מקצעי החצר והנה חצר במקצוע חצר וגומ' רוצה לומר שבכל אחת מארבע זויותיה היתה חצר והחצרות האלה היו לשכות וכן שנינו במסכת מדות שם עזרת הנשים איך היתה קל"ה אורך וארבע לשכות היו בארבע מקצועותיה של מאה אמה ולא היו מקורות וכך הם עתידים להיות וקראם הכתוב חצרות קטרות ואמרו שם אין קטורות אלא קטרות שאינן מקורות ומה היו משמשות דרומית מזרחית היא היתה לשכת הנזירים ששם היו הנזירים מבשלים את שלמיהם ומגלחי' את שערם ומשליכין תחת הדוד מזרחית צפונית היא היתה לשכת דיר העלים ששם הכהנים בעלי מומין מתלעין בעצים כל עץ שנמצא בו תולעת אסור למזבח צפונית מערבית היא היתה לשכת מצורעים מערבית דרומית אמר רבי אלעזר בן יעקב שכחתי מה היה משמשת אבא שאול אומר שם היו נותנין יין ושמן והיא היתה נקראת בית שמניה וחלקה היתה

תרומיה · מפורש תרומה הוא שם הפרשה תרומיה מפורשת והיתה להם הרצועה הזאת מפורשת מתרומת הארץ מן התרומה הגדולה שהותרמה מן הארץ אורך מאוקיינוס עד גבול מזרח ברוחב כ"ה אלפים כמו שאומר למעלה ממנו יבדילו רצועה זו באמצע ארכה לכהנים ולמקדש · קדש הקדשי' · שכל התרומה הגדולה קודש לכהנים וללוים ולנשיא ולאחוזת העיר ולעובדי העיר כמו שמפרש והולך וזו כ"ה אלף אורך וי' אלף רחב בלפנים המפורשות ממנה לכהני' ולמקדש תהיה קדש קדשים : אל גבול הלוים · אצל רצועת הלוים : והלוים לעומת גבול הכהנים · אצל רצועת הכהנים כמדת הכהני' כנגד כל ארכה כל אורך כל הרצועו' אורכן כ"ה אלף : ולא ימר · ולא יחליפם בקרקע אחר : טו וחמשת אלפים הנותר ברחב · רצועות התרומה הגדול' שהיתה כ"ה אלפים רחב ואורך כאחת החלקים מפאת קדי' עד פאת ים וממנה חזר ונתר' שתי רצועות באמצעיתה אורך עשרים וחמשה אלף ורחבן עשרים אלף ועדיין נשאר ברחבה חמשת אלפים אותם חמשת אלפים רחב יהיו למושב העיר הרבן על פני ארך חמשה ועשרים אלף של תרומת הלוים : חול הוא · ואינן קודש כתרומת אותה רציעה של הכהנים והלוים חול הוא אלא ויהיו לערי למושב ישרא' ולמגרש סביב העיר : בתוכה · באמצע אותה רצועה : ואלה מדותיה · של עיר : פאת צפון וגו' מרובע' ארבעת אלפים וחמש מאות קנים על ארבעת אלפים וחמש מאות קנים נשארו ברוחב חמש מאות הם יהיה להם למגרש מאתים וחמשים לצפון ומאתים וחמשים קנים לדרו' כמו שאמור במקרא שלמטה וכן למזרח ומערב הרי ה' אלפים על ה' אלפים באמצע הרצועה הרי כל רחבה ממולא ובארך הרצועה הזאת השלישית נשארו עשרת אלפים למזרח ועשרת אלפים למערב עליהם הוא מפרש ואומ' והנותר באורך לעומת תרומת הקודש עשרת אלפים קדימה ועשרת אלפים ימה : והיתה תבואתה ללחם לעובדי העיר · הם הגבעונים הנתונים חוטבי עצים ושאבי מים כן שמעתי משמו של ר' מנחם זצ"ל : לעובדי העיר · אושא"ר בנט בלע"ז : והיה מגרש לעיר · כל מגרשי עיר שמקרא מקום פנוי לא בתים ולא שדה : יעבדוהו מכל שבטי ישראל · שנתנו להם זה חלק בארץ : כל התרומה · המקודשת המוחרמות מתוך התרומה הגדולה כ"ה אלפים קנים על כ"ה אלפים קנים : רביעית · מרובעות אל תרומת הקדש לכהנים וללוים ואל אחוזת העיר אחוזת פור"פריש בלע"ז : והנותר לנשיא וגו' · והנותר באורך התרומה הגדולה : מזה ומזה · למזרח ולמערב של תרומת הקדש ואחוזת העיר : אל

יב והיתה להם תרומיה מתרומת הארץ קדש קדשים אל גבול הלוים: והלוים לעמת גבול הכהנים חמשה ועשרים אלף ארך ורחב עשרת אלפים כל ארך חמשה ועשרים אלף ורחב עשרת אלפים: ולא ימכרו ממנו ולא ימר ולא יעבור ראשית הארץ כי קדש ליהוה:
טו וחמשת אלפים הנותר ברחב על פני חמשה ועשרים אלף חל הוא לעיר למושב ולמגרש והיתה העיר בתוכה: ואלה מדותיה פאת צפון חמש מאות וארבעת אלפים ופאת נגב חמש חמש מאות וארבעת אלפים ומפאת קדים חמש מאות וארבעת אלפים ופאת ימה חמש מאות וארבעת אלפים: והיה מגרש לעיר צפונה חמשים ומאתים ונגבה חמשים ומאתים וקדימה חמשים ומאתים וימה חמשים ומאתים: והנותר בארך לעמת תרומת הקדש עשרת אלפים קדימה ועשרת אלפים ימה והיה לעמת תרומת הקדש והיתה תבואתה ללחם לעבדי העיר: והעבד העיר יעבדוהו מכל שבטי ישראל:
כ כל התרומה חמשה ועשרים אלף בחמשה ועשרים אלף רביעית תרימו את תרומת הקדש אל אחזת העיר: והנותר לנשיא מזה ומזה לתרומת הקדש ולאחזת

ה' בנביא' וכתו' וכל אורית' · דכו' במ"ז · ט' פסו' ולא ולא ולא · יעביר ק' · כ"ח · ד' בסיפ' · ב' · בתוכו ג' כ"כ ק' · חמש כתיב ולא קרי · ה' בענין · תבואתו ק' · ב' מל' · ג' ר"פ מל' ודמל'

ותהי להון אפרשותא מאפרשות ארעא קודש קודשין על תחום ליואי: וליואי לקביל תחום כהניא עשרין וחמשא אלפין אורכא ופותיא עשרא אלפין כל אורכא עשרין וחמשא אלפין ופותיא עשרא אלפין: ולא יזבנון מיניה ולא יחליף ולא יעביר ריש ארעא ארי קודשא קדם יי: וחמשא אלפין דאשתארו בפותיא על אפי עשרין וחמשא אלפין חולא הוא לקרתא למותב ולרוח ויהי כיבש קרתא בגויה: ואילין משחתהא לרוח ציפונא ארבע אלפין וחמש מאה ולרוח דרומא ארבע אלפין וחמש מאה ולרוח מדינחא ארבע אלפין וחמש מאה ולרוח מערבא ארבע אלפין וחמש מאה: ויהי רוחא לקרתא לציפונא מאתן וחמשין ודרומא מאתן וחמשין ומדינחא מאתן וחמשין ומערבא מאתן וחמשין: ודאשתאר באורכא לקבל אפרשות קודשא עשרא אלפין למדינחא עשרא אלפין למערבא ויהי לקביל אפרשות קודשא ותהי עללתיה למיכל לדמפלחין בקרתא: ודמפלח בקרתא יפלחוניה מכל שבטי ישראל: וכל אפרשותא עשרין וחמשא אלפא ועשרין וחמשא אלפא מרבע תפרשון ית אפרשות קודשא לאחסנת קרתא: ודאשתאר לרבא מיכא ומיכא לאפרשות קודשא ולאחסנת

קדש קדשים ה' בנביאים וכתובים וסימ' זאת תורת הבית על ראש · ומן המרה הזאת תמד · והיה לכם תרומיה · בני עמרם אהרן ומשה ויבדל אהרן · ולהתם חזון ונביא ולמשוח קרש קדשים · וכל אוריתא דכוו' ב"מו וסימ' נמס' בסדר תרומה · בתוכה ב' כתובים כן ובענין וסימ' חול הוא לעיר למושב ומקדש הבית בתוכה · קדים ה' בעניינא וסימ' נמס' לעיל בהאי סיפ' · תבואתה כ' כתיב ה' וסימ' קדש ישראל ליי' ראשית תבואתה · והיתה תבואתה ללחם לעבדי העיר · רביעית ג' מ"ל דמ"ל וסי' ויין לנסך רביעי' ההין תקריב על · למצרי' על חיל פרעה · רביעית תרימו את תרומת הקדש דסוף יחזקאל · וכל שאר אוריתא ומלכים ויחזקאל רביעית כתיב במ"א רבעית וסימ' והקריב המקריב קרבנו ליי' · וכל שאר נביאים וכתובים רבעית כתיב :

והיתה להם תרומיה מתרומת הארץ · תרומיה שם תאר במשקל תחתיה שליטיה והדומים להם ואמר אע"פ כי חלק הכהנים עם המקדש הוא תרומיה מתרומת הארץ כי היא קדש הקדשים : אל גבול הלוים · רוצה לומ' על וכן תירגם יונתן על גבול ליואי רוצה לומר סמוך לגבול הלוים ותרומת הארץ הוא חלק הלוים ואחוזת העיר וחלק הכהני' עם המקדש היו תרומת התרומה כי כל עיר ירושלם היא תרומה : והלוים · מבואר הוא : ולא ימכרו ממנו הלוים · וכל שכן הכהנים שלא ימכרו מאחוזתם לישראל : ולא ימר · וכן לא יחליפנו ולא יעביר אותו בנחלה אחרת : ולא ימר ולא יעביר · דרך כלל יעבור כתיב רוצה לומר יעבור החלק הזה לאחר : ולא יעביר קרי רוצה לומר הכהן או הלוי לא יעבירנו : ראשית הארץ · כמו שקרא אותו תרומת הארץ כן קורא אותו ראשית כי התרומה ראשית : כי קדש ליי' · פירוש כל זה הוא קדש ואף על פי שהאחד מקודש יותר מחברו הכל הוא קדש ליי' כי היא אחוזת משרתי יי' : וחמשת אלפים · חול הוא לעיר : אחזת העיר · הנזכר למעלה שהוא חמשת אלפים הוא חול כנגד חלק הלוי' והכהנים שהוא מקודש ממנו ואף על פי כן הוא קדש ותרומת הארץ כי ירושלם היא מקודשת מכל ארץ ישראל ומה יהיה אלה חמשת אלפים לעיר : למושב ולמגרש והיתה העיר בתוכה · כתיב וקרי בתוכו וכבר פירשנוהו : ואלה מדותיה · מדות העיר שהוא קדש מרובע' לכל רוח חמש מאות אמות וארבעת אלפים · ופאת נגב חמש חמש מאות וארבע אלפים · חמש האחד כתיב ולא קרי והוא אחד משמונ' דכתיבין ולא קריין : והיה מגרש לעיר צפונה · מגרש הוא חוץ לעיר מחומת העיר ולחוץ והוא מקום פנוי אין בו בית ולא זרעים ולא נטעים והיה המגרש חמשי' ומאתי' לכל רוח הנה רחב אחזת העיר שהיא חמשת אלפים כי העיר ארבע אלפים וחמש מאות מצפון לדרו' ומגרש חמשים ומאתים צפונה וחמשים ומאתים נגבה הנה חמש מאות וארבעת אלפי' וחמש מאות הרי הנה חמשת אלפים : והנותר בארך לעמת תרומת הקדש · שהיא חמשה ועשרים אלף ארך והעיר חמשת אלפים נשארו למזרח עשרת אלפים ולמערב עשרת אלפים והנה הם כ"ה אלפים : והיתה תבואתה ללחם לעובדי העיר · תבואת העשרים אלף תהיה למאכל לאותם שיעמדו בעיר כי מכל שבט ישבו שם והם יקראו עובדי העיר שיעשו עבודת העיר בשדות ובכרמים ובגנים : תבואתה כתיב בה"א וקרי בו"ו וכתבנו הטעם במלת בתוכו או בשניהם הה"א במקום וי"ו כמו אהלה : והעובד העיר יעבדוהו מכל שבטי ישראל · כי בעבורם הם עומדים שם ובמקומם ובדין הוא שיעבדום בכל דבר שתצטרך להם מהם וישלחו להם מנחות ויש מפרשי' עובדי העיר הגבעונים ואין לו טעם כי לא יהיו עוד הגבעונים משרתים לעתיד ולא יתכן שיהיו גבעונים יושבי ירושלם העיר הקדושה בשביל ישראל : כל התרומה · כלל אותה במספר כולל חמשה ועשרים אלף על חמשה ועשרים אלף בריבוע זהו שאמר רביעית : אל אחוזת העיר · עם אחזת העיר שהוא מכלל חשבון חמשה ועשרים אלף : והנותר לנשיא מזה ומזה · הכל מבואר למעלה : לעמת

מנחה גדולה

בראשונה וכו' כמו שכתוב שם ארבעים אורך רוצה לומר שהיה כל אחת מהחצרות ארבעים באורך ושלשים ברוחב מדה אחת לארבעתם מהקצעות ולפי הפשט קטורות הוא כמו קשורות רוצה לומר שהיו מחוברות המקצעות בזוית החצר וקשורות בהם ובא על דרך ותקשר החומה ותרגם יונתן מקטרן והומרו וטור סביב בהם רוצה לומר כותל אבני' היה בנוי סביב הלשכות האלה כדי לשפות עליו קדרות והיה אותו כותל עשוי נקבים נקבים ותחתיהן חלל כדי להסיק בו את האור וזה שאמר ומבשלות עשוי מתחת הטירות ומבשלות רוצה לומר מקומות עשויים לבשל וזכר הנביא שאמר אליו האיש הדובר בו אלה בית המבשלים אשר יבשלו שם משרתי הבית את זבח העם רוצה לומר זבחי שלמים שיש לעם חלק בהם ומשרתי הבית שהם הכהנים היו מבשלים באלה המקומות שהיו בעזרת הנשי' חלקם מן השלמים שהוא חזה ושוק כי עזרת הנשי' מקום כשר לאכילת קדשים קלי' :
ואמנם אומרו וישיבני אל פתח הבית והנה מים יוצאים וגומר ראוי להתבונן אם מהמים עצמן אם ראוי שיובנו מים כפשוטן או נאמרו בדרך המשל תורה על דבר אחר ואם למה זכר שהיו יוצאים מתחת מפתן הבית ושהיו יורדים מכתף הבית הימנית מנגב למזבח וזכר עוד שהוציאהו דרך שער צפונה לסבוב דרך חוץ אל שער החוץ דרך הפונה קדים ושארה מים מפכים מן הכתף הימנית ומה צורך בכל הציונים האלה מהמקומות ואם במה שמדד האיש את המים ארבע' פעמים ובכל פעם ופעם מדד אלף באמה לא פחות ולא יותר ואם למה קרא את המים הא' מי אפסים ומי האלף הב' קרא מי ברכים ומי האלף הג' קרא מי מתנים ומי האלף הד' קרא שמו ואמר בכלל נהר אשר לא יעבר' ואם היה שלא יכול לעוברו למה הכניסו בו ואם במה שראה בשפת הנחל שנכנס בו אחרי שיצא מן המים עץ רב מאד מזה ומזה וזכר בסוף שהוא כל עץ מאכל לא יבול עלהו ולא יתום פריו ולא זכר שראה זה קודם שנכנס בנחל אלא אחר שיצא ממנו ושב לאומרו ואם באמרו המים האלה יוצאים אל הגלילה הקדמונה וירדו על הערבה ובאו אל הימה המוצאים ונרפאו המים ומה ענין רפואת המים ורבוי הדגים ועמידת הדייגים כי הדברים האלה כולם הם קשים בעניינם ואומר שנביאי' הרבה נבאו על המים שיצאו מבית המקדש בזמן הגאולה אם ישעיהו שאמר ושאבתם מים בששון ממעיני הישועה ואמר הוי כל צמא לכו למים ואם יואל אמר ומעיין מבית ה' יצא והשקה את נחל השטים ואם זכריה ביום ההוא יהיה מקור נפתח לבית דוד לחטאת ולנדה ועוד שאמר והיה ביום ההוא יצאו מים חיים מירושלם וגומר וכן יחזקאל במקום הזה והנה רמ"י כתב שיהיה זה כפשוטו שבדרך נס לעתיד לבא יתגלה מעין שיצא מבית השם וכן קבלו הגאון רב סעדיה ופירש נחל השטים על הירדן כי הוא קרוב למקום שנקרא שטים כי יצא כל כך שיעוד מים מאותו מעין הקדוש שיתמלא ממנו הירדן וכן פירשו ה"ר דוד קמחי כפשוטו החכם ה"ר אברהם בן עזרא הוא בלבד כתב בפירוש נבואת יואל שהיה זה משל ולא ביאר הנמשל מה הוא אבל בפירוש זכריה פירשו כפשוטו וראוי ליישב הייעוד הזה כפי כל אחד משתי הדעות רוצה לומר אם כמשמעו ואם בדרך משל והוא אם יהיה הדבר כמשמעו יהיה שנת הנס הזה וצורכו לפי שמקדש תמיד היה בירושלם חסרון גדול מהמים עד שהיו משתמשים שם ממים שאובין בברכות כמו שאמר בספר ישעיהו אל קצה תעלת הברכה העליונה ולכן בזמן הגאולה כדי שתהיה ירושלם ברכה בארץ שישלימה השם יתברך בכל הדברים עד שלא יחסר כל
בה

רשי

אל פני חמשה ועשרים אלף · על רחב כ"ה אלפים תרומה עד גבול קדימה של ארץ ישראל כולה : וימה על פני וגומר · וכן למערב על פני שלשת הרצועות של כהנים ולוים ואחוזת העיר ברחב כ"ה אלפים : על גבול ימה · כמו עד גבול ימה עד אוקיינוס : לעומת חלקים · כנגד ארך חלקי השבטים : לנשיא · יהיה : והיתה תרומת הקדש · היא רצועת הכהנים : ומקדש הבית בתוכה · הכל באמצע נחלת הנשיא : ומאחוזת הלוים ומאחזת העיר · גם הוא בתוך אשר לנשיא יהיה : בין גבול יהודה ובין גבול בנימן · כל רחב הרצועה אשר בין שני השבטים האלה יהודה מצפון ובנימן מן הדרום יהי לנשיא והיא הרצועה שהותרמה ראשון רחב כ"ה אלפים באורך אחד חלקי השבטים : ויתר השבטים יטלו בדרומה של אותה רצועה בנימן אצלה ואצלו שמעון ואצלו יששכר ואצלו זבולן ואצלו גד נמצא גד במצר דרומי של ארץ ישראל : ועל גבול גד · מצר דרומי שלו · מתמר מי מריבת קדש נחלה · מיריחו עיר התמרים במקצו' המזרח ובא למערב למי מריבת קדש ובא והולך על נחל מצרים הסופך לים הגדול במקצוע דרומית מערבית : תוצאות העיר · שעריה לד' רוחותיה : מדה · היא קנה המדה ה' מאות וד' אלפים קנים : סביב י"ח אלף · היקף העיר י"ח אלף קנים כך עולה חשבון רבועה : ושם העיר מיום יי' שמה · ת"י שמא דקרת' איתפרש מיומא דאשרי יי' שכינתיה תמן כלומר לא יקרא לה שם אחר אלא שם הראשון שהיה לה מיום שנעקד אברהם את יצחק בנו שם שקרא לו יראה והיא היא שמה שלם הרי ירושל' ויש עוד לפתור ושם העיר יהיה לעתיד מיום בנייגה ולהלן יקראו לה יי' שמה :

סליק ספר יחזקאל

ולאחזת העיר אל פני חמשה ועשרים אלף תרומה עד גבול קדימה וימה על פני חמשה ועשרים אלף על גבול ימה לעמת חלקים לנשיא והיתה תרומת הקדש ומקדש הבית בתוכה: ומאחזת הלוים ומאחזת העיר בתוך אשר לנשיא יהיה בין גבול יהודה ובין גבול בנימן לנשיא יהיה: ויתר השבטים מפאת קדמה עד פאת ימה בנימן אחד: ועל גבול בנימן מפאת קדימה עד פאת ימה שמעון אחד:

כה ועל גבול שמעון מפאת קדימה עד פאת ימה יששכר אחד: ועל גבול יששכר מפאת קדימה עד פאת ימה זבולן אחד: ועל גבול זבולן מפאת קדימה עד פאת ימה גד אחד: ועל גבול גד אל פאת נגב תימנה והיה גבול מתמר מי מריבת קדש נחלה על הים הגדול: זאת הארץ אשר תפילו מנחלה לשבטי ישראל ואלה מחלקותם נאם אדני יהוה:

ל ואלה תוצאת העיר מפאת צפון חמש מאות וארבעת אלפים מדה: ושערי העיר על שמות שבטי ישראל שערים שלושה צפונה שער ראובן אחד שער יהודה אחד שער לוי אחד: ואל פאת קדימה חמש מאות וארבעת אלפים ושערים שלשה ושער יוסף אחד שער בנימן אחד שער דן אחד: ופאת נגבה חמש מאות וארבעת אלפים מדה ושערים שלשה שער שמעון אחד שער יששכר אחד שער זבולן אחד: פאת ימה חמש מאות וארבעת אלפים שעריהם שלשה שער גד אחד שער אשר אחד שער נפתלי

לה אחד: סביב שמנה עשר אלף ושם העיר מיום יהוה שמה: חזק

ולאחסנת קרתא לקביל חמשא ועסרין אלפין אפרשותא עד תחום מדינחא ומערבא לקביל עסרין וחמשא אלפין עד תחום מערבא לקביל חד מן חלקיא לרבא ותהי אפרשות קודשא וכיבש מקדש ביתא בגויה: ומאחסנת ליואי ומאחסנת קרתא במציעין דלרבא יהי בין תחום יהודה ובין תחום בנימן לרבא יהי: ושאר שבטיא מרוח מדינחא ועד רוח מערבא בנימן חד: ועל תחום בנימן מרוח מדינחא עד רוח מערבא שמעון חד: ועל תחום שמעון מרוח מדינחא ועד רוח מערבא יששכר חד: ועל תחום יששכר מרוח מדינחא עד רוח מערבא זבולן חד: ועל תחום זבולן מרוח מדינחא עד רוח מערבא גד חד: ועל תחום גד לרוח עיבר דרומא ויהי תחום מיריחו מי מצורת רקם אחסנא לימא רבא: דא ארעא דתפלגון לאחסנא לשבטיא דישראל ואילין פלגותהון אמר יי' אלהים: ואילין מפקני קרתא מרוח ציפונא ארבע אלפין וחמש מאה משחתא: ותרעי קרתא על שמהת שבטיא דישראל תרעין תלתא פתיחין לציפונא תרע ראובן חד תרע יהודה חד תרע לוי חד: ולרוח מדינחא ארבעה אלפין וחמש מאה ותרעין תלתא תרע יוסף חד תרע בנימן חד תרע דן חד: ולרוח דרומא ארבעא אלפין וחמש מאה משחן ותרעין תלתא תרע שמעון חד תרע יששכר חד תרע זבולן חד: ורוח מערבא ארבע אלפין וחמש מאה תרעיהון תלתא תרע גד חד תרע אשר חד תרע נפתלי חד: סחור סחור תמנת עסר אלפין ושמא דקרתא דמתפריש מיומא די ישרי יי' שכינתיה תמן:

רדק

לעמת חלקים · ר"ל לעמת חלקי השבטים כמו שמפורש למעלה: בתוכה · כתיב וקרי בתוכו ופירושו בתוך חלק הנשיא רוצה לומר באמצע חלקו תהיה התרומה בין גבול יהודה ובין גבול בנימן יהודה מן הצפון ובנימן מן הדרום וכבר פירשנו למעלה חלקי הצפון לשבעה השבטים וזכר התרומה ואחריה זוכר חלקי חמשת אלפי' הנותרי' בנימן סמוך לתרומה ואצלו שמעון וכן כולם כן עד גד שהו' סוף תחום דרום כמו דן שהוא סוף תחום צפון: ואלה תוצאות העיר · רוצה לומר שעריה לכל רוח שלשה שערים כמנאו לארבע רוחותיה שנים עשר שערי' לשני' עשר שבטים ובזכרו השבטים זכר גם כן המדות: סביב שמנה עשר אלף · כלל ארבעת אלפי' וחמש מאות לכל רוח והם שמנה עשר אלף וזכר המדות בכלל ובפרט: ושם העיר מיום יי' שמה · רוצה לומר ומאז והלאה יהיה שם העיר יי' שמה רוצה לומר כי עד עולמי עד לא תסור עוד שכינתו מן העיר: וכן אמר ירמיהו הנביא וזה אשר יקראו לו יי' צדקינו וכן על מלך המשיח וזה שמו אשר יקראו יי' צדקינו :

נשלם ספר יחזקאל

מסרה

י"ו בקריאה קרני· פרה וירח בן יומו משרתו וסימ' ומדתם מחוץ לעיר · אלה הנחלות אשר נחלו · ושני אנשים שרי גדודים היו בן שאול · וישלח אשר על הבית ואשר על העיר דיהוא · הנני ממלא את כל יושבי הארץ הזאת דירמיה · ואמרו אליך הגידה נא לנו · והנותר לנשיא מזה ומזה דיחזקאל · המשרתים את המלך דויקהל דדברי הימים · צא לערי יהודה דויקבץ · וירם יאשיהו לבני העם צאן · ויאמר חרבונה אחד מן הסריסים · תהי נא אזנך קשבת דעזרא · גם אני חצני נערתי · ויעש לו לשכה גדולה ושם היו לפנים · ועמסים על החמרים · ומה חשחן ובני תורין · ב' מנהון בו' משרתים חוץ מן הגלגל · סי' כל יחזקאל ותרי עשר אל הים במ"ב על הים וסימ' ופאת קדים מבין חורן · והיה גבול מתמר מי מריבת קדש · וכל שאר קריאה דכוו' במ"א אל הים וסימ' כל הנחלים הולכים אל הים : תוצאת ג' כתיב כן עיין בסדר מסעי : סי' ושערי העיר שערים שלשה · ואל פאת קדימה דיוסף ושערים שלשה · ופאת נגבה דשמעון ושערים שלשה · פאת ימה דגד שעריהם שלשה · כל יחזקאל שער במ"א ושער יוסף · סביב ג' ר"פ וסי' סביב שמונה עשר אלף · סביב רשעים יתהלכון · סביב בעתוהו בלהות :

סכום הפסוקים של ספרא אלף ומאתים ושבעים ושלשה:

מנחה גדולה

בה בריאה יברא ה' שיתחדש בה מעין מים חיים ויהיה מקום מוצאו מתחת בית ה' כדי שיכירו וידעו כל יושבי תבל שנשתנה טבע הארץ והיא לטוב ושהחלמיש שיבש היה כעץ הפכו השם למעינו מים ושבזכות בית ה' יהיה אותו הנס גם שיהיה זה אות ומופת כי מציון תצא תורה ודבר ה' מירושלם ושלהורות ע"ז ברא השם חדשה בארץ בקרב ירושלם שלא היו מים חיים מעולם שבזמן הגאולה מעין מבית ה' יצא ויהיו המים התחתונים ההמה רמז למים העליונים שאלו ואלו יצאו מירושלם ולפי שזה הנס כלו נמשך מקדושת בית ה' לכן זכר הנביא פה שראה מים יוצאים מתחת מפתן הבית קדימה רוצה לומר מאמצע שער ההיכל והוא השער שלא היה אדם נכנס בו והיה סגור ומשם היו יורדי' מתחת כתף הבית הימנית מנגב למזבח כי בסבת עבוד' המזבח תהיה הברכה והשפע ההוא ושאחר כך הוציאו חוץ אל שער החוץ להגיד שגם חוץ מהמקדש היו המים ההם יוצאים ומשקים כמ"ש והנה מים מפכים מן הכתף הימנית וכן בדברי חכמים ז"ל המעין הזה תחלתו מבית קדש הקדשים א"ר פנחס משום רבי הונא המעין היוצא מבית קדש הקדשים בתחילה דומה לקרני חגבים כיון שהגיע לפתח ההיכל נעשה כחוט של שתי כיון שהגיע לפתח האולם נעשה כחוט של ערב וכיון שהגיע לפתח העזרה נעשה כפי פך קטן היינו דתנן שער המים שבו נכנסי' צלוחית של מים של נסוך בחג ובתוספתא דסוכה רבי אליעזר אומר מים מפכים מסכסכים ועולין כמו פי הפך זהו דרך הפשט בענין המים האלה אבל אם היה ענינם בדרך רמז כמשל הנה הוא אצלי לאחד משני דברי' הראשון הוא לרמוז אל הדבקות האלהי ושלמות האמונות וקדושת המעשים שלעתי' לבא יצא מבית השם לכל ישראל בראשונ' ובשניו' לכל יתר העמ' והנה הנביאים כנו הש"י בשם מים כמ"ש אותי עזבו מקור מים חיים כי עזבו מקור מים חיים את ה' ומפני שתהיה שכינתו והשפעתו בב"ה אמר בדרך המשליי ומעין מבית ה' יצא ואמר יצאו מים חיים מירושלם וראה יחזקאל המים האלה יוצאים מקדש הקדשים שהם רמז לקדושה לשפע ולהטבה שיצא משם אל עמו ואל חסידיו וגם לעולם כלו ולזה ראה אותם בראשונה יוצאים מהשער שהיה סגור שה' אלהי ישראל בא בו להגיד שמשם היתה התחלת הקדושה והשפע ואחר כך מהכלל הדרומית מנגב המזבח להודיע שבסבת עבודת המזבח יצאו מי הקדושה וההטבה והשפע לישרא' ולא ראה אותם יוצאים מצד צפון לפי שמצפון תפתח הרעה ומשם היה חרבן הבית אלא מהדרום שהוא כנגדו וראה עוד המים יוצאים חוץ לעזרה רומז שגם לאומות העולם כשיקראו בשם ה' ירדו גם כן המים הקדושים ההם להשפיע בם ולהטיבם ובעבור שהיו במקדש ד' קדושות גדולות זו למעלה מזו הראשונה בעזרת והשנית באולם ובמזבח והשלישית בהיכל והרביעית בקדש הקדשים לכן ראה הנביא שהיה מודד האיש הנראה אליו במים היוצאים במי המקדש אלף באמה באורך ושהעבירו בהם וקראם מי אפסים ות"י מי קרסולין וכן פירשו רז"ל שהיה אדם נכנס בהן עד קרסוליו שהן יתדות הרגל והיה זה לרמוז אל העזרות שיוכל אדם ללכת בהן ברגליו עם היותן מקום קדושה ושמדד עוד באותן המים אלף אמה גם כן בארך והעבידהו בהם וקראם מי ברכים לרמוז אל האולם והמזבח שכנגדו היו כורעים ומשתחוים כל ברכי ישראל : ושמדד עוד במים ההם אלף אמה בארך והעבירהו בהן וקראן מי מתנים והוא רמז להיכל הקדש שהיה מקום קדושה יתירה שלא היה נכנס שם אלא הכהן בשעת עבודה אבל מפני שלא נמנעה הביאה והכניסה שמה לכהני ה' אמר שהעבירו בהן ואמנם המדה הרביעית אמר אשר לא אוכל לעבור כי גבהו המים שהיה הנחל עמוק כל כך שלא יוכל לעבור בו ברגל ולכן קראן מי שחו שלא יוכל אדם לעבור בהם אלא אם ישחה עליהן כאשר יפרש השוחה לשחות ואמר זה כנגד קדש הקדשים שלא יעבור בו רגל אדם אלא בדרך שחייה שהוא רמז לכהן גדול ביום הכפורים ושאמר לו האיש הנראה אליו הראית בן אדם ופירש ה"ר רבי דוד קמחי הראית איך הנחל הזה הולך וגדל כן תהיה טובת ישראל הולכת וגדלה ושתהיה טובת פתאומית ועל זה אמר ויוליכני וישיבני שפת הנחל בשובני ונומר רוצה לומר שהוליכו והשיבו אל שפת הנחל למקום שיצא משם כשנכנס בנחל ובשובו ראה על שפת הנחל עץ רב מאד מה שלא היה בו מתחילה כשנכנס מן השפה אל הנחל כן תהיה בית ישראל והארץ הקדושה שהיו בזמן הגלות ערבה ושוחה ועתה בזמן הגאולה יצאו ממנה מים חיים ועל הנחל יעלה על שפתו כל עץ מאכל ויתמיד ברעננותו תמיד שלא יבול עלהו ולא יתום פריו רוצה לומר לא בימות החמה ולא בימות הגשמים לחדשיו יבכר שלא יכלה פרי האילן אבל מחדש לחדש יבכר ויתן פרי ויהיה זה בסבת שפע המים וברכתם לפי שהמים ההם מן המקדש יוצאים ולפיכך יהיה

היה בהם זה הפלא שהעלים שיעשו מהם לא יתום פרים ועליהו לא יבול ועם היות שהפירות לאות' הן מזיקות לבני אדם הנה הפרי הזה לא יהיה כן כי יהיה פריו למאכל רוצה לומר נאות וטוב למאכל ועלהו יהיה לתרופ' לרפאת כל שבר שיאחזו אותם עליו וזכר שלא די שהשפע והברכה תצא מבית המקדש אל כל ישראל אבל גם על כל בני אדם שבכל הגלילות ההולכים בתורת ה' כיון ירדו עליהם המים המבורכים ההמה ועל זה אמר המים האלה יוצאים אל הגלילה הקדמונה שהוא שם מחוז אחד ופי' קדמונה מזרחית וירדו על מערבה רוצה לומר שלשני חלקים יחלק הנחל הזה אחד ילך לים מזרח ואחד לים מערבי וכמו שנאמר בנבואת זכריה חצים אל הים הקדמוני ואפים אל הים האחרון והוא אומרו ובאו הימה רוצה לומר שילכו אל המזרח ומשם יבאו לים מזרחי וילכו למערב ומשם יבאו לים מערבי ואמרו חכמים זכרונם לברכה להיכן היו יוצאין לים טבריא ולים סדום ולים אוקיינוס לרפאת המים המלוחים ומתקן וירדו עד הערב' זה ימה של טבריא ובאו הימה זה ימה של סדום ואל הים המוצאים זה אוקיינוס שהוא מוצא מן הישוב להקיף את העולם ונרפאו המים ממליחותם והיה הרמז בזה שמירושלם יצא שפע וברכה וטובה לכל בני אדם ממזרח שמש ועד מבואו עוד אמר והיה כל נפש חיה אשר ישרץ אל כל אשר יבא שם נחלים יחיה וגומר רוצה לומר שהמים הקדושים ההמה שיכנסו בימים ובנחלים יהיו וירפא כל חיה שישרץ בהם וגם יברכו את הדגה שתפרוץ לרוב עד שמפני זה יעמדו עליו הדייגים אשר הם לא יעמדו אלא במקומות שירבו שם הדגים עד שמעין גדי ועד עין עגלים שהוא מרחק רב כל הארץ ההיא היה משטוח לחרמים שישטחו שם הציידים רשתותיהם לפי שלמינה תהיה דגתם רוצה לומר שתתרבה שם הדגה לכל מיניה ובנחלים הקטנים תרבה כמו שתרבה הדגה בים הגדול ואמר בצאתו וגבאיו ולא ירפאו למלח ניתנו מלת בצאתו היא מלשון בצים וכתוב בא"לף במקום יא"ו ופירושו מקום הבילה וגבאיו מלשון לחשוף מים מגבא והיא חפירה שמתאספים בה המים וכנוי בצאתו וגבאו חוזר אל הים שזכר כלומר כשירפאו מי הים לא ירפאו הגבים שיבאו שם מימיהם ויתאספו בהם ביצות שגבאי אותם מים לא ירפאו כי הם למלח נתנו וצריך העולם המלח כדי להטעים התבשילים ולמלוח כל דבר וגם זה מיופי המליצה שכל בני אדם שהם בעול' כדגים בימים וכמאמר חבקוק ותעשה אדם כדגי הים בזמן הגאולה העתידה כשיבא עליהם מי המקדש והיא האמונה השלימה לקרא כלם בשם ה' ולעבדו שכם אחד הנה ירפאו מחלאי ממונותיהם הנפסדות ויעמדו עליהם דייגים מלכיהם ורוזניהם שיישירו אותם לעבוד את השם האמנם כבר ישאו מקומות של רחקם מהארץ הקדושה לא ירדו עליהם מי המקדש ולכן לא יתרפאו למלח ניתנו כי ישארו לעבוד את המאמינים כבהמות עובדות לבני אדם הנה זהו מה שראוי שיאמר בפירוש הנבואה הזאת כפי הפן הראשון מהרמז ע"ש עול הפן הב':

ועתה לכו נא ונוכחה אין ספק שדבר גדול דבר אלינו הנביא בנבואתו זה אשר ראה בעשרים וחמשה שנה לגלותם מבנין הבית והרחבת ירושלם והמזבח והקרבנות וחלוקת הארץ שהם דברים גדולים ורשומים ויעד עליהם לעתיד לבוא והנה חכמי הנוצרים בשלקחתם הקושיא הזאת מהדברים העתידים האלה לימות המשיח ושלא נתקיימו עד הנה פירשו הדברים האלה מהבית והקרבנות והמזבח בדרך רוחני משל וצור' לשכר הנשמו' וחכמים אחרים לקחו דרך אחר לומר שהנבואה הזאת כולה נתקיימה בבית שני ושאין דבר ממנה לעתיד לבא והנני סותר ומבטל שתי הדעו' האלה ואקדים שתי הקדמות לא יוכל בעל הריב להכזיבם ולא לחלוק עליהם: האחד היא שדברי הנביא כולם אמת ויפח לקץ ולא יכזב כי הנה בהיותו נביא מוחזק נאמן לה' לא הפילו מכל דבריו ארצ' כיון שכל מה שנבא דבר ה' הוא וההקדמה הב' שהנבוא' הזאת כולה היא מטבע אחד רוצה לומר או תהיה כולה דבור ממשלי נאמר בדרך צורה על הדברי' הרוחניי' כדברי הנוצרים או תהיה כולה נאמרה על בנין בית שני כדברי רבים מפושעי ישראל ואין ראוי לבאר קצתה בזה הדרך וקצתה בדרך אחר אלא כולה בדרך אחד ועתה נחפש בכל חלקי הנבואה הזאת ונדע ונשכיל אם אפשר שיפורשו בדרך צורה או על בית שני ואם אי אפשר זה הנה יתחייב שלא נאמר בדרך צורה ולא נתקיימה בבית שני אלא שהיא כפשוט' עתידה לבא בקבוץ הגליות והנני מונה חלקי הנבואה שמהם נעשה הראיות בדרוש הזה אחד לאחד למצוא חשבון: הא' אמר הנביא ויביאני אל החצר החיצונה והנה לשכות ורצפה עשוי לחצר סביב סביב שלשים לשכות לרצפה וידוע שבבנין בית שני לא היו אלו הלשכות וגם לא הרצפה והוא ממה שיוכיח שלא נאמרה ולא נתקיימה הנבואה הזאת בבית שני: הב' באומרו והשער אשר פניו דרך הצפון ובמעלות שבע יעלו בו אמנם בבנין בית שני שניהו במס' מדות שט"ו מעלו' היו שם שמהם היו עולים מתוכ' לעזרת ישראל כנגד ט"ו שיר המעלות שבתהלים שעליהם הלוים היו עומדים בשיר וזה גם כן ממה שיוכיח שלא נאמרה הנבואה הזאת על בית שני ולא נתקיימה בו: הג' ממה שזכר שהיו באולם השער שנים שלחנות מפה ושנים שלחנות מפה ושאר השלחנות שנזכרו בענין וידוע שלא היה דבר מזה בבית שני ולא נאמרה אם כן הנבואה הזאת עליה: הד' באומרו וימד את החצר אורך מאה אמה ורוחב מאה אמה מרובעת וידוע שלא היה זה בבית שני כי אורך עזרת ישראל היה שם קל"ה על רוחב י"א וכן עזרת הכהני' וזה ממה שיוכיח שלא נאמרה ולא נתקיימה הנבואה הזאת בבית שני: הה' באומרו המזבח עץ שלש אמות גובה וארכו ב' אמות וידוע שזה המזבח כמו שכתבו המפרשים לא היה דומ' למזבח שעשה משה ולא למזבח שעשה שלמה ולא למזבח שעשו בני הגולה בבית שני והוא מה שיוכיח שלא נאמרה הנבוא' הזאת אלא לימו' המשיח לעתיד לבא: הו' ממה שזכר בנין המזבח אחרי בנין הבית וההיכל וידוע שלא היה כן בבית שני כי הם בנו המזבח קודם ההיכל והקריבו עולותיהם וזבחיהם קודם בנין הבית: הז' באומרו וישב אותי דרך שער המקדש החיצון הפונה קדים והוא סגור ויאמר אלי ה' השער הזה יהיה סגור וגומר ולא היה דבר מזה בבית שני רוצה לומר שער סגור ומה שפירשו חכמים ז"ל על אחד משני משמשין שהיו לשע' הגדול אין הכתוב סובלתו כי הוא אומר וישב אותי דרך שער החיצון הפונה קדים לא פשפש: הח' באומרו בכהנים והיה בבואם אל שערי החצר הפנימית בגדי פשתים ילבשו ולא יעלה עליה' צמר וגומר כי אם נפרש החצר הפנימי' כמשמעו שהוא עזרת הכהני' והמזבח יהיה זה מצוה מחודשת לעתיד כי בבית ראשון ובבית שני היה צמר בבגדי כהונה שהיו משמשין בהם כי התכלת הוא צמר צבוע בתכלת ולא נוכל לפרש זה על עבוד' הכהן ביום הכפורים כי איך יקרא הדביר חצר והוא בית ואיך יאמר בבואם ילבשו בלשון רבים והעבודה ההיא לא היתה אלא בכהן אחד בלבד וביום הכפורים בלבד: הט' באומרו וביום בואו אל הקדש אל החצר הפנימית לשרת בקדש יקריב חטאתו וכפי תורת משה יהיה זה גם כן מצוה מחודשת לעתיד וכן כתבו הרד"ק: הי' בחלק הארץ שירימו תרומה להשם מנחלות השבטים כולם ושיהיה חלק התרומה אורך חמשה ועשרים אלף ורוחב עשרה אלף וידוע שכל זה לא נתקיימ' בבית שני לא ענין התרומה ההיא ולא גודל עיר ירושלם ולא ארצות הכהנים ולא ארצות הלוים ולא רוחב הר הבית וגודלו שהיה מרובע ת"ק קנים שהם שלשת אלפים

אמה לכל רוח וידוע ומבואר שירושל' והר הבית בבית שני אבל לא היה האלי ממה שנבא יחזקאל שיהיה הר הבית וכל זה יוכיח תוכחת מגולה שלא נאמר דבר מזה ולא נתקיים בבית שני אבל הוא כולו לעתיד לבא: הי"א ממה שזכר הנחלה שיהיה לנשיא מחלוקת הארץ לצד מזרח ולצד מערב באותה רצועה שיעשו לתרומת הקדש כמ"ש ולנשיא מזה ומזה בתרומת הקדש ולאחוז' העיר אל פני תרומ' הקדש ואל פני אחוזת העיר וגומר וידוע שבבית שני לא נחלקה הארץ ולא ניתן ממנה תרומה לה' ולא אחוזה לנשיא ככל הלא שהוא לעתיד לבוא: הי"ב מתרומת התבואות ש.זה שיתנו כל עם הארץ לנשיא מדי שנה בשנה לפרנסתו מן החטים ומן השעורים ומן השמן ומן הצאן ושעל הנשיא יהיה להקריב משלו העולות והמנחות והנסכים בחגים ובחדשים ובשבתות ובכל מועדי בית ישראל כיהנה מבואר הוא שדבר מזה לא היה בבית שני לא התרומה שהיו נותנין לו מהתבואות ולא הקרבנות שהיה הוא מקריב בעד העם וגם זה ראיה ברורה שהנבואה הזאת לעתיד לבא נאמרה ולא על בית שני: הי"ג מהקרבנות אשר זכר שיעשו בראשון באחד לחדש פר בן בקר לחטאת וכן בשבעה לחדש ובחג המצות ובחג הסכות וביום השבת וביום החודש שאם נאמר כל זה על הקרבנות והמוספין שיעשו באותם הימים מבואר הוא שהן מצות מחודשות לא באו כן בתורה ולא נעשו ככה בבית ראשון ולא בבית שני אבל אם כן יהיו לעתיד לבוא בהכרח וכן הוא דעת ה"ר דוד קמחי ואם הכונה בקרבנות האלה מה שיעשו בימי המלואים כמו שפירשתי אי אפשר שנאמר שנתקיימו בבית שני לפי שהנביא אומר שיתחילו הקרבנות בחדש הראשון באחד לחדש ניסן ויתמיד עד עשרי' ואחד לתשרי אמנם המלואים שעשו בבית שני התחילו מיום אחד לחדש תשרי עד כ"ה בו והוא ממה שיוכיח שהקרבנות האלה כולם הם לעתיד לבוא בהכרח: הי"ד ממה שזכר בנשיא שבשער אשר יבא בו יצא אם לא בחגים ובמועדי' שיבא בשער אחד ויצא בשער אחר כשאר העם וגם זה דבר מחודש שלא היה בבית שני: הט"ו במ"ש שכאשר יתן הנשיא מתנה לאיש מבניו שתהיה קיימת לעד אבל אם יתן מתנה מנחלתו לא' מעבדיו תשוב הנחלה לנשיא בשנת היובל וגם דבר מזה לא היה בבית שני שאם היה הנשיא כשאר בני ישראל בשאר המתנות והנחלות וזה מה שיוכיח שלא נאמר זה אלא לעתיד לבוא: הי"ו במה שראה מהמים יוצאים מהמקדש ושאר הדברים שזכר בענין ההוא כי אם נפרשהו כפי פשוטו ידוע הוא שבבית שני ולא אחריו עד היום הזה לא יצא מעין מבית ה' ולא מים חיים מירושלם הולכים לים המזרחי ולים המערבי ולא היו בשפת הנחל העצים הנפלאים אשר זכר ולא נמרפו מי הימים ולא נתרבו הדגים ולא הדייגים ואם כן יהיה זה ייעוד לעתיד לבוא בהכרח ואם נפרשהו על השפע והקדושה או על החכמה והלמוד אשר יצא מירושלם לכל העולם גם זה לא היה בבית שני ולא עד היום הזה שאותותינו לא ראינו אין עוד נביא ואין אתנו יודע עד מה הנה אם כן הייעוד הזה על כל פנים הוא לעתיד לבא: הי"ז באומרו שתתנחל' ותתחלק הארץ לי"ב שבטי ישראל ולכן זכר אותם בשמם כל שבט ושבט וידוע שבבית שני לא חזרו כל השבטים כי לא באו שמה אלא קצת מיהוד' ובנימן מאותם שעלו מבבל ואי אפש' שיתקיי' זה אלא לעתיד לבא בשובם על אדמתם: הי"ח באומרו ונחלתם אותה איש כאחיו רוצה לומר שלא תתחלק הארץ לשבטים איש לפי פקודיו כל זכר לגולגלות אלא חלקים שוים לכל שבט ושבט כקטון כגדול וזה חדוש גדול לעתיד: הי"ט במה שצוה שינחלו בארץ הגרים שנאחזו בתוכם כבני ישראל עצמם כמו שאמר והיה תפילו אותה לכם ולהגרים הגרים בתוככם אשר הולידו בנים בתוככם והיו לכם כאזרח בבני ישראל אתכם יפלו בנחלה בתוך שבטי ישראל כי הנה לא נתקיים דבר מזה בבית שני יען שם לא נתחלק' הארץ לא לשבטי' ולא לגרים: הכ' בענין ירושלם שלא תהיה לאחד או שנים מהשבטים כמו שהיתה בבית ראשון שנפלה בחלק יהודה ובנימן אבל בחלוקה הזאת זכר הנביא שיעשו מארץ ישראל כולה י"ג רצועות מחלקים שוים ויהיו י"ב לשנים עשר שבטים והחלק הי"ג יהיה תרומה קדש מכל ישראל ובו יהיה ירושלם ובית המקדש ויהיה אם כן עיר ירושלם מכל השבטים ולכן יהיו בירושלם שנים עשר שערים שער א' לכל שבט וידוע שלא היה דבר מזה בבי' שני ולא מהחלוקה הזאת: הכ"א במה שזכר הנביא מגודל ירושלם שיהיה ארבעת אלפים וחמש מאות לכל רוח והסבוב כולו סביב י"ח אלף וידוע שבבית שני לא היה סבוב ירושלם הרביע מזה וזה מה שיוכיח שכל זה [illegible] עתיד לבא הרי לך בזה כ"א ראיות בטענו' חזקות להוכיח שלא נאמרה הנבואה הזאת ולא נתקיימה בבית שני: וסימן מנין הראיות האלה א"ך טוב לישראל כי הן מורות שהטובה והגאלה עתידה לבא עליהם בקבוץ גלותם ושלא נתקיימה הנבואה הזאת בבית שני:

ואמנם שאי אפשר לפרשה על דרך הצורה והרמז הוא מבואר לפי שהם שיאמרו שירמוז ב"ה של מטה לשכר הרוחני של מעלה מי יתן ידעתי מה היא החומה שראה הנביא סביב להר הבית ולמה ראה ביד האיש קנה המדה שהיה שש אמות באמה וטפח ולמה היה רוחב הבנין קנה אחד וקומתו קנה אחד ומה ענין השערים אשר בחומה ההיא והסף של כל שער ומדותיו והתאים ומדתם והרוחב שבין תא לתא ומה יהיה אולם השער מהבית ומדתו והאילו ומדת האיל וכן תאי השער דרך הקדים שהיו שלשה מפה וג' מפה על מה היה רומז ומה ענין הגבול שלפני התאות והמדידה מגג התא לגגו והחלונות האטומות אל התאים ואל האילים והלשכו' והרצפה ושאר השערי' והתאים חלונים ואילים ואילמים ומדותיה' ומעלותיהם האם יבקשו לכל הדברים האלה רמז וצורה אין ספק שיבאו לבקש הזיות ודמיונות והבלים לאין קץ גם השולחנות והשפתים שזכר במקדש להדיח את הקרבנות האם יבקשו לזה גם כן צורה וכן האולם וההיכל והדביר והצלעות ונסבות והלשכו' והפתחים והתוקיות מפה ומפה והכרובים והתמרים האם יבקשו לכל זה צורה ורמז וכן דלתות ההיכל והקדש ושאר הדברים שזכר בבנינה כולם אין ספק שאם יבקשו להם רמזים וצורות לשכר הרוחני יפלו במהמורות בל יקומו כל שכן שרבים מהדברים האלה אשר זכר הנביא פה היו בבנין בית ה' שעשה שלמה ובבנין בית שני גם ואם הם היו שם בפעל והאמת למה לא נקבלם במקום הזה ככה ונפרשם בדרך צורה לדמיונות והזיות וכן חנוכת המזבח והקרבנות ועבודת הכהנים הלוים בני צדוק ושאר הדברים כולם וכן נחלת הנשי' והתרומה שיתנו לו והקרבנות אשר יקריב והמתנות אשר יתן לבניו או לעבדיו איך יבוקש לזה צורה ורמז והן דברים נעשים בכל יום וכן חלוקת הארץ בשמות השבטים ושערי ירושלם וזכרון השבטים בשמותם אשר יקראו בנחלתם דן וגד ואשר האם יפורש כל זה בדרך רמז וצורה יתחייב שגם שמותיהם שנכתבו בתורה בתולדותם היו משלים וצורות שדים ורוחות ותהי האמת נעדרת אלא שכל זה הוא הזיה ורעות רוח וגם חכמיהם טח מראות עיניהם וילאו למצוא הפתח לתת ענין וטעם לכל אחד מפרטי הנבואה הזאת ואנחנו נלך בשם השם אלקינו לקיים ולהאמין שבכל הנבואה הזאת היא כפשוטה ושנבא אותה יחזקאל לעתיד לבוא ושהראהו הקדוש ברוך הוא מה שיהיה באחרית הימים מהגאולה והתשועה לעמו ושמשם והלאה יהיה ישראל עם קדוש לאלקיו וירושלם כסא השם ונקוו אליו כל הגוים ושם העיר מיום השם שמה:

פה נשלם מה שראיתי לבאר מהספר הקדוש הזה:

הקדמת הרד"ק על הושע

אמר דוד בן יוסף בן קמחי הספרדי זה הספר המחובר משנים עשר נביאים · אמרו רז"ל כי חברום יחד שלא יאבד ספר מהם מפני קטנותו אם היה כל אחד מיוחד בפני עצמו · ואמרו כי נבואת הושע קדמה לנבואת ישעיה · וזהו שאמר תחלת דבר ה' בהושע · וכי בהושע דבר תחלה והלא ממשה רבינו עליו השלום עד הושע כמה נביאים · אמר רבי יוחנן שהיה תחלה לארבעה נביאים שנתנבאו באותו הפרק · ואלו הן הושע ישעיה עמוס ומיכה · ואמרו מפני מה זכה ירבעם להמנות עם מלכי יהודה מפני שלא קבל לשון הרע · שנ' וישלח אמציה כהן בית אל אל ירבעם מלך ישראל לאמר קשר עליך עמוס וגו' · אמר ח"ו לא אמר אותו צדיק כך · ואם אמר מה אעשה לו שכינה אמרה לו · ומה שהוקשה להם מפני מה זכה לפי שלא מלך עמהם בזמן אחד אלא בזמן עזיהו ארבע עשרה שנה · כי ארבעים ואחת שנה מלך ובשנת שבע ועשרים לו מלך עזיהו · הנה לא נשארו לו משני מלכותו בזמן עזיהו כי אם ארבעה עשרה שנה ועזיהו מלך חמשים ושתים שנה · ובפרוש מלכים הארכנו בזה ותרצנו מה שהוקשה במנין שנות המלכים האלה · ורז"ל אמרו כי עזיהו וירבעם מלכו כאחד מכל מקום לא מלך ירבעם כי אם עם עזיהו · ואמרו רבותי' ז"ל כל שמו ושם אביו בנבואתו' בידוע שהוא נביא בן נביא · שמו ולא שם אביו בידוע שהוא נביא ולא בן נביא · שמו ושם עירו בידוע שהוא נביא מאותה העיר · שמו ולא שם עירו בידוע שהוא נביא מירושלם · אמרו מי שנזכר אביו ואבי אביו הוא לגדולת אבותיו שהיו גדולים ממי שנזכר אביהם לבד · ואמרו כי בארי הוא בארה אשר הגלה תגלת פלאסר והיה נשיא לראובני :

דבר

דבר

יְהוָה אֲשֶׁר הָיָה אֶל־הוֹשֵׁעַ בֶּן־בְּאֵרִי בִּימֵי עֻזִּיָּה יוֹתָם אָחָז יְחִזְקִיָּה מַלְכֵי יְהוּדָה וּבִימֵי יָרָבְעָם בֶּן־יוֹאָשׁ מֶלֶךְ יִשְׂרָאֵל׃ תְּחִלַּת דִּבֶּר־יְהוָה בְּהוֹשֵׁעַ וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־הוֹשֵׁעַ לֵךְ קַח־לְךָ אֵשֶׁת זְנוּנִים וְיַלְדֵי זְנוּנִים כִּי־זָנֹה תִזְנֶה הָאָרֶץ מֵאַחֲרֵי יְהוָה׃ וילך

ג' ר"פ · ג' · ל' וכתיב ה'

פתגם

נבואה מן קדם יי דהוה עם הושע בר בארי ביומי עזיה יותם אחז יחזקיה מלכיא דבית יהודה וביומי ירבעם בר יואש מלכא דישראל׃ שרוית פתגמא דיי בהושע ואמר יי להושע איזיל אתנבי נבואה על יתבי קרתא טעותא דאינון מוסיפין למיחטי ארי מטעא יטעון דיירי ארעא מבתר פולחנא דיי׃ ואזל

חד מן כ"ב אתין דכתיב יו"ד בריש תיבותא וקרי' ו' וסימנהון יבאו כי הם ומקניה' יעלו׃ יחנני ויאמר בעוד הילד חי׃ יפצחו רנו שמים וגילי ארץ׃ יאבדו לכן כה אמר יי' דמכשלי'׃ ישית תגוליי' אלהיכם כבוד׃ יסורה מקוה ישראל יי'׃ יחיה כה אמר יי' הישב בעיר׃ יחיה היושב בעיר הזאת׃ ישבי רדי מכבוד ישבי בצמא · ילבשו בבאם הכהנים ולא יצאו׃ יהיה וחמשה ועשרים אלף׃ יכשלו פרש מעלה ולהב חרב׃ יצהר ובני חלאה צרת יצהר יחבה ובני שמר אחי ורוהגה׃ יאשר יי' שמרהו ויחייהו׃ יחדל הלא מעט ומי יחדל · ישית ב' בפסוק · יבא צדיק הראשון בריבו · ישאל מחרף עצל לא יחרש · ירם ונשא ההמון ירם לבבו · ירמות ומבני בני משלם ומלך · וקפאון פלוגתא דרב נחמן והיה ביום ההוא לא יהיה אור · וחלופיהון י' כתיב ו' בריש תיבותא וקרי' יו"ד וסימניהון ושאג שאגה לו כלביא · ושפטוהו ועל ריב המה יעמדו · ועשו את הכבש ואת המנחה · ורב ובניו ורב המשא עליו · ודכה ישח ונפל בעצמיו · וצפן לישרים תושיה · וחכם הולך את חכמים · ושדם תומת ישרים תנחם · וקר חשך אמריו יודע דעת׃ ועוף התעיף עיניך בו כתיב׃ חד מן י"א מלין דכתיבין ב' וקרי' כ"ף וסימנהון בשמעכם והיה במשוך בקרן היובל · בעלות ויהי בעלות הכהנים נשאי · בעלות ולא אבו האנשים לשמע לו · בהם ויאמרו למלאכים הבאים · בשמעו ותצלח רוח אלהים על שאול · בשמעך והיה כשמעך את קול דשמואל · ויבו ויבאו אל מחנה ישראל · יבלו קדמ' יבלו בטוב ימידם · באמרם ויהי באמרם אליו יום ויום · וזבוד ומבני בגוי עותי וזבוד · זבי אחריו זבי עתלי · וחלופיהון ג' כתיבין כ' וקרי' ב' וסי' במלבן ואת העם אשר בה הוציא׃ ויבן את מזבח יי' · יכין העז איש רשע בפניו · בארי ב' ומב' ליש' וסימן כת בארי החתי · הושע בן בארי · תחלת ג' ר"פ בקריאה וסימן תחלת דבר יי' בהושע ויאמר יי' · תחלת חכמה יראת יי' · תחילת דברי פיהו סכלות׃

רשי

דבר יי' אשר היה אל הושע בן בארי בימי עוזיה יותם וגו' · ארבעה מלכים הללו קפח בימיו שהאריך שנים בחיי כולם מכאן אמרו אוי לה לרבנות שמקברת את בעליה בימי ירבעם בן יואש מבני יהוא ואף הוא מלך עם עוזיה ויותם אלא שגרמה לו זכות להמנות עם הלדיקים הללו לפי שלא קבל לשון הרע על עמוס כמו שמפורש בפסחים בפרק האשה שנ' וישלח אמליה וגומר קשר עליך עמוס וגו'׃ תחלת דבר יי' בהושע · רבותינו אמרו תחלה לארבעה נביאים שנתנבאו בימי עוזיה הושע ישעיה עמוס ומיכה ישעי' נתנבא שנ' וינועו אמות הסיפי' וגו' והוא היה יום שנתנגע עוזיה שנכנס להיכל שרעשו העליונים לשורפו ותחתוני' לבולעו כעונשן של עדת קרח שהיו בהם בלועין ושרופים בעמוס נאמר שנתים לפני הרעש והושע קדם לכולם ומיכה היה אחרון לכולם שנ' בו בימי יותם אחז יחזקיה ולא נאמ' בו עוזיה׃ ופשוטו של מקרא תחלת דיבור שנדבר הקב"ה עם הושע אמר לו כן׃ קח לך אשת זנונים · רבותינו אמרו כמשמעו לפי שאמר על ישראל החליפם באומה אחרת כמו שמפורש בפסחים ריש פרק האשה׃ וילדי זנונים · שתלד לך ילדים שיהו ספיקי ממזרות ויונתן תירגם איתנבי על יתבי קרתא טעותא וקח האמו' כאן לשון לימוד הוא למד אותן לשוב בתשובה׃ כי זנה תזנה · לשון הוה הוא׃ את

אבן עזרא

זה הושע מנביאי השם הנכבדים כי הילחקי דבר סרה בספרו עליו שאמר שהוא בן אלה כי בארי הוא אלה כי מלא כתוב ובאר אלים יללתה ואין אלה אלים כי בעבור אות נוסף ישתנה השם כמו זיף וזיפה ועוד כי אין משפט לשון הקדש לאמר על שם פרט שהוא בן עיר רק אם היה על דרך כלל כמו בת ציון רק יתיחס אל העיר כמו שמרוני ושני דברים דחקוהו לומר ככה האחד שמלא בד"ה בארה בנו אשר הגלה תגלת פלאסר מלך אשור הוא נשיא לראובני והוא היה אבי זה הנביא והשני שאמר ולפקד על יעקב כדרכיו כי הוא יפרש זה על יעקב אבינו שהסיר הבכורה מראובן ואין פירושו כאשר חשב ואנה שכח הכתוב על הושע בן אלה ויעשה הרע בעיני יי' · והילחקי אמר שלקח אשת זנונים וזה המוכה בסנוירים הלא ראה כתוב תחלת דבר יי' בהושע ויאמר יי' והנה לא מרה פי השם חלילה חלילה רק הושע בן בארי איננו הושע בן אלה כמו אנוך שם כולל לארבעה אנשים בתורה ושאול מרחובות הנהר ושאול בן הכנענית ושאול בן קיש ורבים ככה ותחלת נבואת זה הנביא על מלכות ירבעם בן יואש מלך ישראל ארבעים שנה לפני גלות שמרון אם היתה נבואתו בסוף ימי ירבעם כי לא מלך זכריה בנו אחריו רק ששה חדשים ונשבתה מלכות בית יהוא שהיו מלכי ישראל ומפרש אחר אמר כי לך קח לך דבור הוא כטעם לקח טוב ופירש ותהר כמו תהרו חשש תלדו קש ואמר כי גומר גמורה בזנות ובת דבלים רמז ליהודה וישראל ואחר אמר קח לך אשת זנונים שהם באמה לקחת אשה הזונה לא תמלא שהרי זנה תזנה הארץ כל עם הארץ זונים מאחרי השם ומפרש אחר אמר קח לך אשת זנונים וילדי זנונים שהרי דוגמתו זנו יושבי הארץ מאחרי יי' ודיו לעבד להיות כרבו · נאם אברהם המחבר חלילה חלילה שיצוה השם לקחת אשת זנונים ולהוליד ילדי זנונים והאומר דיו לעבד להיות כרבו לא נאמר על זה כי זנות מאחרי השם דרך משל רק באדם הוא במעשה והנכון בעיני כי זה הנביא היה רואה במראות נבואה בחלום הלילה שהשם אמר לו לך קח לך אשת זנונים והלך ולקח אשה ידועה והרתה וילדה כל זה במראות הנבואה כאשר פירש אם יהיה נביאכם לבד ממשה לבדו יי' במראה אליו אתודע בחלום אדבר בו ואל תתמה איך יראה בחלום וילך ויקח והנה בחלום אדם בלא נבואה ותאכלנה הפרות וככה על ישעיהו הנביא כאשר הלך עבדי ישעיהו ערום ויחף זה היה במראה הנבואה כי למה ילך הנביא ערום בעבור כוש ומצרים וככה קח לך לבנה גם שכב על לדך השמאלי גם ואתה קח לך חטין גם דבר הזקן והעד על כל זה שאמר יחזקאל בתחילת ספרו ואראה מראות אלהים ואומר במראות אלהים הביאני אל ארץ ישראל ואל תתמה בעבור שלא הזכיר בתחילה הנבואה מראות כי הנה כתב דבר יי' אשר היה אל זכריה ושם כתב אחריו ראיתי הלילה ואשא עיני וארא והנה כתב באברהם במחזה וכן היתה כל נבואתו והנה אמר לו בדרך הנבואה למה אשת זנונים כי זנה תזנה הארץ׃ וילך

רדק

דבר ה' אשר היה אל הושע · והנה דברי נבואתו היו דברי תוכחה לישראל ויהודה שעשו הרע בעיני ה' בימי המלכים האלה כמו שכתוב׃ תחלת דבר ה' בהושע · מלאנו לשון דבור שהוא ענין נבואה קשור עם בי"ת השמוש · כמו הרק אך במש' דבר ה' הלא גם בנו דבר · רוח ה' דבר בי פה אל פה אדבר בו · אפשר שהיה מלת דבר ה' פעל עבר · רולה לומר תחילה אשר דבר ה' בהושע זה היה שאמר לו קח לך אשת זנונים · או יהיה דבר שם כמו והדבר אין בהם׃ ויאמר ה' אל הושע לך קח לך אשת זנונים · כל זה הענין היה במראה הנבואה שאמרו לו שיקח אשת זנוני' ולקחה והרתה וילדה ממנו שלש פעמים · וזה משל לישראל הזונים מאחרי ה' · וזהו שאמר כי זנה תזנה הארץ מאחרי ה' · ופי' וילדי זנונים · ויהיו לך ממנה ילדי זנונים כי אשת זנונים היא · כן ישראל והנולדים מהם באלה הדורות זנו מאחרי ה' · וכל זה היה במראה הנבואה לא שלקח הושע הנביא אשת זנונים · אע"פ שנמצא בדברי רבותינו ז"ל שהענין כמשמעו · שאמרו ויאמר ה' אל הושע אמר לו הקב"ה להושע חטאו ישראל · היה לו לומר לפניו רבונו של עולם בניך הם בני בחוניך הם בני אברהם יצחק ויעקב גלגל עליה' רחמים לא דיו שלא אמר כך אלא אמר לפניו כל העולם שלך הוא העבירם באומה אחרת · אמר הקדוש ברוך הוא מה אעשה לזקן זה · אמר לו קח לך אשת זנונים · אחר כך אמר לו לך שלחה מעל פניך אם הוא יכול לשלחה אף אני אשלח את ישראל · לאחר שנולדו לו ממנ' שני בנים ובת אחת אמר לו הקב"ה ברוך הוא להושע לא היה לך ללמוד ממשה רבך כיון שדברתי עמו פירש מן האשה בדול עלמך ממנה · אמר לפניו רבונו של עולם יש לי בנים ממנה ואיני יכול לגרשה · אמר לו הקדוש ברוך הוא ומה אתה שאשתך זונה ובניך בני אשת זנונים כך אני שבני ישראל בני הם בני בחוני אברהם יצחק ויעקב והם אחד מחמשה קניינים ואתה אמר' העבירם באומה אחרת · כיון שידע שחטא עמד לבקש רחמים על עלמו · אמר לו הקדוש ברוך הוא עד שאתה מבקש רחמים על עלמך בקש רחמים על ישראל מיד פתח בברכות ואמר והיה מספר בני ישראל כחול הים · ויונתן תרגם הענין על דרך משל ונכון הוא פירושו׃ וילך

פשטי הושע ממוהר"ר שמואל אלמושנינו ז"ל

תחלת דבר ה' בהושע ויאמר וגו' ר"ל אמר זה ואע"פי שכבר כתב דבר ה' אשר היה אל הושע וגומ' · להורות שנתנאי שיקח אשת זנונים ואעפ"י שהיא מגונה ידבר לו מה שירלה ור"ל אומרו כי זנה תזנה הארץ שלא יקפיד הושע בקחתו אשת זנונים כי יותר רע יש בכל הארץ כי הם. זנים מאחרי ה' שעובדי' ע"א ואחר שאין להם המלט מזה עד שכל אשה שיקח אין ספק שהיא עובדת ע"א גם כן לא תחוש על הזנות מבעילת אחר שים לורך בזה הכועל למלאת שליחותי והורכתי לפרש כן כי לא יצוה ה' לעשות פועל לנביא ואם הוא במראה הנבואה אם לא להת אמות על מי שהוא משל וזה בלתי ראוי בכאן שיתן אמות על מ"ש כי זנה תזנה הארץ מאחרי ה' כי מפי עליון לא תלא הרעות ור"ל או' וילדי זנונים להורו' שהיא זונה בודאי כי יש לה ילדים מהזנו' שזנתה׃ וילך

מנחה גדולה

דבר ה' וגו' הנה אמרו ז"ל שהושע הקשה לדבר כשאמר לו הש"י ישראל חטאו אמר לו להחליפם באומה אחרת וכו' כמו שהובא ברש"י ז"ל וע"כ גם ה' השיבו קשות וז"ש תחלת דבר ה' בהושע כלו' תחילת הדבור היה דבר הנוגע אל הושע שנענש על שהקשה לדבר באופן שטרם דבר ה' עמו דברי' הנוגעים לישראל דבר עמו מה שנוגע להושע לעצמו ודבר לשון קושי הוא וזה תחלת דבר ה' תחילת דבור קשה היה אל הושע במה שהוא לו על עונשו כדי שידע שחטא ויתחרט והראה הקב"ה בזה שאינו נושא פנים אפי' לצדיק כמוהו והעניש על דבור קל שדבר שלא כהוגן ומזה ילמדו ישראל שלא יוותר להם הקב"ה על אשר הרבו לפשוע בפועל עד כי ישובו מדרכם הרעה · ואמר לך קח לך כלומר שיחזיר וילך לדרוש אחר אשה מפורסמת בזנות ושים לה ילדי זנונים שכל רואיה יכירוה שהיא זונה ויש לה ילדי זנונים דוגמת ישראל שכל רואיהם יכירים כי הם זרע בירך ה' ושה' בחר בהם להיות לו לעם ושלא להחליפם באומה אחרת וגם הם נקשרי' ומדובקי' בה' אלוהיהם להיות להם לאלהי' ושלא לשם ר מאחריו לעבוד ע"ז כל זה מפורסם ונודע הוא והם הלכו וזנו אחרי אלהי נכר · ואמר אשת זנונים וילדי זנונים ולא אמר אשה זונה וכו' להורות שלא עבדו ע"ז אחת כאשה מזנה עם אחר כי אם שאוו לאלהות הרבה כאשה שתיקח זרים רבים תחת בעלה וז"ש כי זנה תזנה הארץ בעבדם עבודה זרות הרבה כמש"א ז"ל או ירצה שלא דור אחד בלבד עבדו ע"ז כי אם דור אחר דור כמו שהאשה דור אחד ובניה דור אחר וז"ש אשת זנונים · וילדי זנונים והטעם כי זנה תזנה הארץ דור אחר דור · ואמר ותלד לו בן שאע"פי שהיתה זונה מורגלת בזנות ע"י שהיתה אח"כ אשת הנביא הרגיל אותה בצניעות וביראת שמים עד שהכתוב מעיד עליה שלא נבעלה לזולת כי אם נתעברה מבעלה וז"ש ותלד לו או ירצה כמ"ש גבי תמר כתיב ותהר לו ואז"ל לדיקים כיוצא בו ילדה אף כאן ותלד לו לדיק כמותו וזה נכלל ג"כ בשמו יזרעאל שהיה זרע אל׃

ואת בית יהודה ארחם וגו' כתב מהר"מא ז"ל בהיות שהיה מקום להרהר חלילה ולומר שהוא נושא פנים לבני יהודה והאריך להם עם היות כי גם ביהודה היתה שערוריה וכמו שחז"ל שהיו ישראל אומרי' כשגלו שהיה הוא ית' נושא פנים לבני ביתו וגם שאמרו שכאשר שמעו ענין חרבן הבית וגלות יהודה הלדיקו את הדין עכ"ז לא יבצר שהיה מקום להרהר על קדימת הזמן ועוד כי ירצו כי אחר מלאת לבבל שבעים שנה ישב ית' את שבות יהודה ולא את שבות ישראל ישוקו במאמרם כי על היותם בני ביתו נשא להם פנים חלילה ואם · ועל תשות כח זה אמר ותהר ותלד עוד ותלד בת אמר לו קרא שמה לא רוחמה כי לא אוסיף עוד ארחם את בית ישראל כאשר אני מוסיף להאריך ולרחם ליהודה כי מה שהם יאמרו שלמה אני נושא להם פנים כאשר ליהודה לזה אמר אני אומר בתמיהה כי נשא אשא להם והוא כי אחד מלשונות כי הוא כמו אם וזהו אם היה נשא שהוא מציאות תשואה פנים האם אשא להם בית ישראל כלומר אין ראוי כי אין להם לדיקים כ"ש שמה שאהבת יהודה לא דרך משוא פנים הוא חלילה אלא באריכות הזמן להגלותם ולא במה שאחר גלותם אושיעם בבית שני משא"כ לישראל וז"ש ואת בית יהודה ארחם שהוא להאריך להם ולא עוד כי אם שאחר כך והושעתים בבית שני משא"כ לבית ישראל שלא אושיעם בהושיעי את יהודה ואל תאמרו כי משא פנים הוא שאני נושא לבני היכלי כי לא רק הוא כי אם בהם אלהיהם כי יש ביהודה לדיקים ראוים לכנות אלוהותו ית' עליהם כנודע כי גם בזמן החרבן נמלאו ביהודה לדיקים חגי זכריה ומלאכי וירמיה ויחזקאל וברוך בן נריה והחרש והמסגר אלף ואנשי כנסת הגדולה והראיה כי לדקתם הושיעם כי הנה לא אושיעם בחרב וקשת ובמלחמה בסוסים ובפרשים כלום כי אם בתשובה ותפלה ותחנונים כאשר היה על ידי מרדכי ואסתר כי משם נסעו אל בית שני ואם יאמרו ישראל כי על מה שלא ריחם עליהם להאריך להם כי אם מיהר להגליהם אל ארץ אחרת היה כי לא היו בהם לדיקים כאשר ביהודה אך אחר שקבלו עונשם היה לו יתברך להשיב

רש"י

את גומר · רבותינו אמרו כך שמה על שם זנותה שהכל גומרין בה ודשין בה כדבלה וי"ת גומ' שאם ישובו מדרכם גמרה פורענותם ואם לאו יהיו כנובלו' מתאנה : ותהר ותלד · ואוסיפת למיעבד עובדין בישין : קרא שמו יזרעאל · קרי שמהון מבדריא התנבא עליהן שיגלו ויהיו זרועין בעמים : את דמי יזרעאל וגו' · כתרגומו את דמי בית אחאב שהרג יהוא ביזרעאל על שעבדו את הבעל והלכו הוא ובניו אחרי כן ועבדו ע"א לכך אני חוש' עליה' דמי בית אחאב כדם נקי : על בית יהוא · ירבעם בן יואש מבני יהוא היה וזכרי' בנו נהרג : לא אוסיף עוד ארח' · לרח' : כי נשא אשא להם · אחלק להם מנת כוסם ופעולת' כמו וישא משאות : ואת בית יהודה ארחם · לאחר שאשבית את ממלכת ישראל שמשגלו עשרת השבטים היו בית יהודה בכלל הרחמים מחזקיהו עד צדקיהו : ותגמל את לא רוחמה · לפי תרגומו ויכלה אותו הדור בין העמים שגלו שם : ותהר ותלד בן · ואוסיפו ועבדו עובדין בישין ולפי פשוטו כמשמעו : והיה מספר · מה ענין פורענות ונחמה סמוכין בדבור אחד ורבותי' פי' בפסחי' הרגיש הושע בעצמו שחטא על שאמ' החליפם עמד ובקש עליה' רחמי' ובסיפרי דבי רב פר' וישב ישראל בשטים שנינו ר' אומר יש פרשיו' סמוכות זו לזו ורחוקות זו מזו כרחוק מזרח ממערב כי אתם לא עמי והיה מספר בני ישרא' כחול הים מה ענין זה אצל · זה משל למלך שכעס על אשתו שלח אחר הסופ' לבו' ולכתוב לה גט עד שלא בא הסופר נתרצה המלך לאשתו אמר המלך איפשר יצא סופר זה מכאן חלוק כלומר לבו חלוק ותמוה לומר למה שלח אחרי הס' לו בא וכתוב לה שאני כופל לה כתובתה ולפי פשוטו כך היא סמיכתו כי אתם לא עמי ואנכי לא אהיה לכם הרא' עצמי כאילו אינו לכם ותגלו לבין האומות ואף שם תרבו ותצמחו ושם תשיבו אל לבבכם לשוב אלי כמו שנאמר על ידי משה והשבות אל לבבך בכל הגוים אשר הדיחך וגומר ושב יי' אלהיך את שבותך וגומר אף כאן ונקבצו בני יהודה ובני ישראל יחדו וגומר :
רא"ם

רד"ק

וילך ויקח את גומר בת דבלים · שם זונה ידועה באותו הזמן : ותהר ותלד לו בן · אמר בן כי ירבעם בן יואש היה חזק במלכותו כמו הזכר שהוא חזק מהנקבה ומלך ארבעים ואחת שנה והשיב גבול ישראל מלבוא חמת עד ים הערבה · וי"ת ואזל ואתנבי עליהון ואמר דאם יתובון וגומר · פירש גומר כענין גמירה · כלומר יגמור עליהם פשעיהם ויסלח עונם · ופירוש דבלים מן דבלת תאני': ויאמר ה' אליו קרא שמו יזרעאל · זהו ירבע' בן יואש כמו שפירשנו שהיה חזק במלכותו · לפיכך אמר כי עוד מעט · כי לא פקד בימי ירבעם כי הוא הצליח במלכותו · אבל בימי זכריה בנו פקד דמי יזרעאל על בית יהוא שלא מלך אלא ששה חדשים ונהרג ופסקה מלכות יהוא · ולמה אמר דמי יזרעאל הדמים אשר שפך ביזרעא' מבית אחאב · ואע"פ שעשה בזה הדבר הישר בעיני ה' כיון שהוא לא שמר ללכת בתורת ה' ולא סר מכל חטאות ירבעם בן נבט נחשבו לו הדמים ששפך לדם נקי · וכן ראינו כי נענש בעשא על דמי נדב בן ירבעם ואף על פי שהיה רשע כמו שנאמר ועל אשר הכה אותו : והשבתי ממלכות בית ישראל · כי מעט עמדה מלכות ישראל אחר כן כי בימי הושע בן אלה גלו כלם ובימי יהוא נאמר בימים ההם החל ה' לקצו' בישרא' וגו' · וי"ת הפסוק כן ואמר ה' ליה קרי שמיה מבדריא וגומר : והיה ביום ההוא ושברתי · ביום ההוא שאפקוד כל דמי יזרעאל אשבור את קשת ישראל · כלומר חוזקם ותקפם · וי"ו ושברתי נוספת על מה שאמר והשבתי : בעמק יזרעאל · קשתם שהיה בעמק יזרעאל כי ראש ממלכת אפרים שומרון ויזרעאל · כי בית מלכו' אחאב היה בשומרון יזרעאל · וכן המלכים הבאים אחריו · וי"ת ויהא בעדנא ההיא ואתבר ית תקוף עבדי קרב ישראל במישר יזרעאל : ותהר עוד ותלד בת · אחר שילדה בן שהוא משל לירבעם בן יואש כמו שפירשנו ילדה בת · והוא משל לזכריה בנו ולשלו' בן יבש שמלך אחריו שהיו חלשים כנקבה כי זכריה לא מלך אלא ששה חדשים ונהרג ושלום לא מלך אלא ירח ימים ונהרג : כי לא אוסיף עוד ארחם את בית ישראל · לא אוסיף עוד שארחם · וכן אל תרבו תדברו שתדברו · ונדעה נרדפה שנרדפה : כי נשוא אשא להם · את האויב עליהם שיגלו אותם ויחריבו ארצם · או יהיה פירוש להם כמו אותם · וכן הרגו לאבנר כמו את אבנר כלומר אשא אותם לארץ אויביהם · ויש לפרש כי עד עתה הייתי נושא וסולח להם שהייתי מרחם עליה' ולא אוסיף עוד : ואת בית יהודה ארחם · שהרי עמדה מלכות יהודה אחר גלות ישראל משנת שש לחזקיהו עד שחרב הבית והושיעם מיד סנחריב לא בחרב ובקשת ובמלחמה בסוסי' ובפרשים כי מלאך ה' הכה במחנה אשור כמו שכתוב : ותגמול את לא רוחמה ותהר ותלד בן · אמר ותגמול לפי שארכו ימי החולשה בימי זכריה ושלום גם בימי מנחם בן גדי שמלך עשר שנים כי בימיו בא פול מלך אשור · גם בימי פקחיה בנו שמלך שנתים עד שעמד פקח בן רמליהו והתחזק במלוכה ומלך עשרים שנה והתגבר על מלכות יהודה והרג ביהודה מאה ועשרים אלף איש ביום אחד גם צר על ירושלם עם רצין מלך ארם · ועליו אמר בזה המשל ותהר ותלד בן · ועל דורו נאמר קרא שמו לא עמי · כי עליו נאמר ויעש הרע בעיני השם לא סר מכל חטאות ירבעם בן נבט · והחכם רבי אברהם בן עזרא ז"ל פירש משל והגמול אחר שגלו עשרת השבטי' והולידו בנים השבטים בגלותם ושם עמדו ולא שבו לארצם על כן קרא שמם לא עמי · וכן תרגם יונתן : ויאמר · מבואר הוא : והיה מספר בני ישראל · אע"פ שעתה קרואים לא עמי עוד יבא זמן שיהיה מספר בני ישראל כחול אשר לא ימד ולא יספר · לא ימד כל שכן שלא יספר וכן אין אמת ואין חסד · ולשון מדידה נופל על החול ועל הכוכבים לא יפול אלא לשון מספר לפי' חלקם ירמיהו הנביא כשהמשיל בשניה' ואמר אשר לא יספר צבא השמים ולא ימד חול הים ואף על פי שהוא אמר זה המשל על שתי משפחות מישראל וזה הנביא אמרו על כל ישראל אין לתמוה בזה כי בזה ובזה הוא דרך הפלגה ואין החפץ בהם כי אם ענין רבוי : והיה

מקרא

ג וַיֵּלֶךְ וַיִּקַּח אֶת־גֹּמֶר בַּת־דִּבְלָיִם
וַתַּהַר וַתֵּלֶד־לוֹ בֵּן: וַיֹּאמֶר יְהוָה ו' ר"פ
אֵלָיו קְרָא שְׁמוֹ יִזְרְעֶאל כִּי־עוֹד מְעַט
וּפָקַדְתִּי אֶת־דְּמֵי יִזְרְעֶאל עַל־בֵּית
יֵהוּא וְהִשְׁבַּתִּי מַמְלְכוּת בֵּית יִשְׂרָאֵל: י"ג ד'
ה וְהָיָה בַּיּוֹם הַהוּא וְשָׁבַרְתִּי אֶת־
קֶשֶׁת יִשְׂרָאֵל בְּעֵמֶק יִזְרְעֶאל:
ו' וַתַּהַר עוֹד וַתֵּלֶד בַּת וַיֹּאמֶר לוֹ קְרָא
שְׁמָהּ לֹא רֻחָמָה כִּי לֹא אוֹסִיף עוֹד ד' וחס'
אֲרַחֵם אֶת־בֵּית יִשְׂרָאֵל כִּי־נָשֹׂא י"ד בענין
אֶשָּׂא לָהֶם: וְאֶת־בֵּית יְהוּדָה
אֲרַחֵם וְהוֹשַׁעְתִּים בַּיהוָה אֱלֹהֵיהֶם
ז' וְלֹא אוֹשִׁיעֵם בְּקֶשֶׁת וּבְחֶרֶב
ג' וּבְמִלְחָמָה בְּסוּסִים וּבְפָרָשִׁים:
ח' וַתִּגְמֹל אֶת־לֹא רֻחָמָה וַתַּהַר וַתֵּלֶד בֵּן: ד' וחס' ובסיפ'
ט' וַיֹּאמֶר קְרָא שְׁמוֹ לֹא עַמִּי כִּי אַתֶּם מ"ו פסו' לא לא ב' מנהון
לֹא עַמִּי וְאָנֹכִי לֹא־אֶהְיֶה לָכֶם: בסי'
ב
א וְהָיָה מִסְפַּר בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל
כְּחוֹל הַיָּם אֲשֶׁר לֹא־יִמַּד וְלֹא יִסָּפֵר
והיה

תרגום

וַאֲזַל וְאִתְנַבֵּי עֲלֵיהוֹן דְּאִם
יְתוּבוּן יִשְׁתְּבֵק לְהוֹן וְאִם לָא
כְּמִיתַּר עֲלֵי תְּאֵינִין יִתְרוּן וְאוֹסִיפוּ
וַעֲבָדוּ עוֹבָדִין בִּישִׁין: וַאֲמַר יְיָ לֵיהּ
קְרָא שׁוּמְהוֹן מְבַדְּרַיָּא אֲרֵי עוֹד צִיבְחַר
כִּזְעֵיר וְאַסְעַר דַּם פַּלְחֵי טַעֲוָתָא
דְּאַשַּׁד יֵהוּא בְּיִזְרְעֶאל דְּקַטְלִינוּן עַל
דִּפְלָחוּ לְבַעְלָא תָּבוּ אִינוּן לְמִטְעֵי
בָּתַר עֶגְלַיָּא דִּבְבֵית אֵל בְּכֵן אַחֲשְׁבִינֵיהּ
דַּם זַכַּי עַל בֵּית יֵהוּא וַאֲבַטֵּל מַלְכוּתָא
מִבֵּית יִשְׂרָאֵל: וִיהֵי בְּעִידָּנָא הַהִיא
וְאֶתְבַּר יַת תְּקוֹף עָבְדֵי קְרָב יִשְׂרָאֵל
בְּמֵישַׁר יִזְרְעֶאל: וְאוֹסִיפוּ וַעֲבָדוּ
עוֹבָדִין בִּישִׁין וַאֲמַר לֵיהּ קְרֵי שׁוּמְהוֹן
דְּלָא רְחִימִין בְּעוֹבָדֵיהוֹן אֲרֵי לָא
אוֹסִיף עוֹד לְרַחֲמָא עַל בֵּית יִשְׂרָאֵל
בְּרַם אִם יְתוּבוּן מִשְׁבַּק אֶשְׁבּוֹק לְהוֹן:
וְעַל דְּבֵית יְהוּדָה אֲרַחֵם וְאֶפְרוֹקִינוּן
בְּמֵימְרָא דַּיְיָ אֱלָהֲהוֹן וְלָא יִתְפַּרְקוּן
בְּקַשְׁתָּא וּבְחַרְבָּא וּבְעָבְדֵי קְרָבָא
בְּסוּסָן וּבְפָרָשִׁין: גְּדָרֵיהוֹן
דְּאִיתְגְּלִיאוּ לְבֵינֵי עַמְמַיָּא אִישְׁתַּכָּחוּ דְּלָא הֲווֹ רְחִימִין בְּעוֹבָדֵיהוֹן וְאוֹסִיפוּ וַעֲבָדוּ
עוֹבָדִין בִּישִׁין: וַאֲמַר קְרֵי שׁוּמְהוֹן לָא עַמִּי אֲרֵי אַתּוּן לָא עַמִּי דְּלֵית אַתּוּן
מְקַיְּמִין פִּתְגָּמֵי אוֹרַיְיתִי מֵימְרִי לָא הֲוָה בְּסַעֲדֵיכוֹן: וִיהֵי מִנְיַן בְּנֵי יִשְׂרָאֵל סַגִּי
כְּחָלָא דְּיַמָּא דְּלָא מִתְּכַל וּדְלָא מִתְּמְנֵי וִיהֵי

מסורה

ויאמר יי' אליו ו' ר"פ בקריאה וסימ' מי שם פה לאדם או מי ישום אלם · ואת הארץ אשר נשבעתי לאברהם ליצחק · שמעתי את תפלתך · לך שוב לדרכך מדברה · עבור בתוך העיר בתוך · קרא שמו יזרעאל : ובמלחמה ג' בקריאה וסימ' או הנסה אלהים לבא לקחת לו גוי · ולא אושיעם בקשת ובחרב · ברעב פדך ממות ובמלחמה:

אבן עזרא

וילך ויקח · האשה הנזכרה כך היה רואה במראה וטעם ותלד בן הדור הבא אחרי ירבעם בן יואש : דמי יזרעאל · הם בית אחאב של בית יהוא שלא מלא אחרי השם גם יהואחז בנו ויהואש בן בנו גם זה ירבעם גם זכריה בנו כולם עשו הרע בעיני יי' כי כן כתוב : והיה · קשת ישראל מלכות זכריה כי נפסקה מלכות יהוא : ותהר ותלד בת · זה הדור הבא אחריו וקראו בת כי כתוב אחר ירבע' הוא השיב את גבול ישראל ואחרי מות זכריה בנו מלך מנחם ובימיו בא מלך אשור ואין צורך להזכיר מלכות שלום כי לא מלך אלא ירח ימי' ובימי פקח בן רמליהו הגלה תגלת פלאסר רבים מערי ישראל ובימי הושע בן אלה נלכדה שומרון על כן קרא זה הדור בת · ופי' לא רוחמה כי לא אוסיף עוד ארחם תחסר אות שי"ן לא אוסיף עוד שארחם וכמוהו ונדעה נרדפה אל תרבו תדברו · יש אומר כי נשוא שהייתי עד עתה נושא להם עונם ואין זכר לעון והנכון בעיני כי זאת המל' כאה כדרך הרגו לאבנר והטעם כדרך כמעט ישאני עושני והנה ספר גלות השבטי' : ואת בית · שנמלטו אנשי ירושלים מיד סנחריב : והושעתים ביי' · שילח מלאך השם והכה כל מחנה אשור : ותגמל · הולידו בנים השבטים שגלו בגלותם ושם עמדו ולא שבו לארצם על כן קראם לא עמי ואנכי לא אהיה להם לאלהים ומרוב הכעס לא הזכירו : והיה

ממדרש אלמושנינו ז"ל

וילך ויקח את גמר וגו' · ר"ל שהעפ"י שהיתה אשת זנונים הנה עכ"ז ילדה לו זה הבן שלא היה מזנות וזה היה המשל על ירבעם שהקימו למלך אחיה השלוני בדבר האולם בלדת הבן והבת שסיפר אח"כ לא אמר אלא ותלד בת ותלד בן כי לא היו מולכים במאמר הש"י וכמ"ש הם המליכו ולא ממני וכו' ומשל הבת על המלכי' החלשי' שמלכו ימים מועטים ומשל הבן על המלכים שהיה להם חוזק מה ושמשכו ימים רבי' : ותהר עוד ותלד בת ויאמר וגו' · ר"ל לא יכמרו רחמי עליהם כלל אך אתן עליהם משא כבד מעול העמים ומלאוהו רעות רבות או יאמ' כאשר נשא אשא להם משא כבד מהלרות לא ארחם עליהם להסיר המשא : והיה מספר בני ישראל וגו' · ר"ל עתה שהם מספר ויספרו עוד יבוא זמן שיהיה כחול הים שלא ימד ולא יספ' · או יאמר שהעפ"י שיש לו מספ' במהו מספר ואם רבים במאד מאד הנה מצד הולאתו לפועל אותו המספר לא ימד ולא יספר כי חול הים אעפ"י שיש לו מספר הנה לא ימדדהו אדם ולא יספרהו ולז"א לא ימד ויספר שהם פועל מהמדידה והספירה ור"ל או והיה במקום וגו' כי לפי שהם רבים במספר אולי יבאו אלפים לז"א :
והיה

מנחה גדולה

להשיב את שבותם ולהושיעם כאשר עשה ליהודה בבית שני לזה אמר ותגמול את לא רוחמה שהוא רמז אל אשר הסירם מהיו' יונקים שפע מהשכינה בא"י וגלו תחת השרים שהיה ראוי יהרו יגון ילדו תשובה אז ותהר ותלד בן ויאמר קרא שמו לא עמי כי אתם לא עמי וגו' לומר כי גם ואשלך אתכם מהר אל ארץ אחרת והיה מקום להשיב שבותכם אחר קבלת עונשכם אך הנה אתם לא עמי כי לא שבתם עדי ע"כ גם אנכי לא אהיה לכם להושיעכם כלומר איני אומר שלא אהיה אלהיכם כי הלא בחימה שפוכה אמלוך עליכ' כ"א שלא אושיעכ' אך הנה זה הוא בהושיעי את בית יהודה בבית שני אך עוד חזון לעתיד כי יבוא זמן שיהיה מספר בני ישראל וגו' ואז יתהפך כי במקום אשר יאמר וגו' יאמר להם וגו' ואז יחד אושיע את בית ישראל ואת בית יהודה יחדיו כי הנה ונקבצו בני יהודה ובני ישראל יחדו ושמו להם ראש אחד הוא מלך המשיח משא"כ בימים ראשונים שהיה להם שני ראשים מזמן רחבעם וירבעם והלאה ע"כ: וחז"ל דרשו מזה (בפסחים דף פ"ז) אר"א אפילו בשעת כעסו של הקב"ה זוכר את הרחמים שנ' לא אוסיף עוד ארחם את בית ישראל ר' יוסף בר חנינא אמר מהכא כי נשא אשא להם לשון סליחת עון אי נמי לשון נשיאות והשיבות ולפי זה אפשר קרא בסכינא חריפא לא אוסיף עוד לקצוף על ישראל כי אם ארחם את בית ישראל · וגם מה שקרא לבת הילודה לא רוחמה פירושו לא אקצוף אלא רוחמה :

והיה מספר בני ישראל וגו' · הנה אז"ל שלשה מיני ברכות נתברכו ישראל מאביהם שבשמים אחת שיהיו ככוכבים כד"א הבט נא השמימה וספור הכוכבים שנית כעפר כד"א והיה זרעך כעפר הארץ שלישית שיהיו כחול הים כד"א ושמתי את זרעך כחול הים גם אמרו כשישראל הם צדיקים אז הם גבוהים ככוכבים ואם הם חוטאים הם נמוכים כעפר ולפי זה צריכין לומר כשהם בינונים הם נמשלים לחול הים שהוא גבוה מעפר הארץ ונמוך מהכוכבים והנה בימי הושע היו ישראל חוטאים כמ"ש הקב"ה להושע חטאו ישראל וע"כ לא היה יכול לדמותם לכוכבים ומן הדין היה לו לדמותם לעפר הארץ אלא שראה שנענש באשת זנונים על שהלשין על ישראל ואמר החליפם באומה אחרת ע"כ היה מתיירא לדמותם לעפר הארץ לכן תפס דרך ממוצע שהוא חול הים · ומהר"מ כתב והיה מספר וגו' מה שהוא עתה מספר בני ישראל שיש להם מספר יהיו לעתיד כחול הים שלא יכילם מספר ושמא תאמר למה בחרתי לעתיד בברכת החול מברכת העפר או ברכת הכוכבים הלא הוא כי להורות הפלגה רבה תפסתי מה שלא נמצא בה מדה ולא ענין וזהו אשר לא ימד כעפר שנ' בו וכל בשליש עפר הארץ וכן אשר לא יספר ככוכבים שנאמר בהם המוציא במספר צבאם וגו' · ועוד איטיב עם ישראל שלא איטיב עמהם במקום אשר גרשתים והשלכתים שם אשר אין שם זכרון עונם כי אם והיה במקום אשר יאמר להם לא עמי אתם שהוא בא"י שם יאמר להם בני אל חי ונקבצו בני יהודה במקום הנזכר ובני ישראל יחדיו בלב' בלב אחד ושמו להם ראש אחד הוא מלך המשיח ואחר ימות המשיח שהיה תחה"מ וזהו ועלו מן הארץ דהיינו שלא יעלו בא"י כי אם יבאו בגלגול מחילות מתחת לארץ עד א"י ושם יעלו וזהו ועלו מן הארץ שהיא א"י ואל תתמה איך ישראל שעבדו ע"ז יזכו לעלות בתחה"מ כי הלא גדול הוא יום יזרעאל אשר שם נהרגו במיתות וקבלו עונשם וע"כ יזכו לתחיה : ומהר"יא ז"ל כתב והיה מספר בני ישראל וגו' עם היות שיש לחול הים מספר בהכרח אבל הוא מספר רחוק להמצא ולהספר מפני רבוים ויהיה ענינם במספר כמו החול שיש לו מספר בהכרח אבל לרבויו לא ימד ולא יספר והנה המשילם ג"כ כחול הים לפי שהחול בסבת לחות הים אשר עליו יתדבקו ויתאחדו חלקיו החלקים והדקים ההם כאלו הם כלם גוף א' מדובק כן האומה בית יהודה ובית ישראל בזמן ההוא בסבת התורה והאמונה שתהיה ביניהם הנמשלת למים יתאחדו ויהיו רבים מאוד מאד ואחדים מאד · ואמר כי גדול יום יזרעאל לפי שזה יהיה לזמן ארוך כפי ארך גלותנו זה הנפלא שהראה בו זרוע ה' וגבורתו לכן אמר כי גדול יום יזרעאל ר"ל גדול וזמן ארוך מאוד יהיה היום ההוא והמשך הגלות שבו ישבר קשתם בעמק יזרעאל · ולפי שהשבת ישראל על אדמתם היתה שנאה ואיבה עצומה בין בני ישראל ובין בני יהודה והיו מגנים ומחרפין אלו לאלו לכן יעד הנביא שלא יהיה כך בימי הושעתם וגאולתם וזהו אמרו לאחיכם עמי כי הוא מאמר מכוון כנגד כל בית ישראל שיאמרו לאחיכם בני יהודה שיאמרו כנגד מלכות ישראל אשר
קראה

והיה במקום אשר יאמר להם לא עמי אתם יאמר להם בני אל חי : ונקבצו בני יהודה ובני ישראל יחדו ושמו להם ראש אחד ועלו מן הארץ כי גדול יום יזרעאל : אמרו לאחיכם עמי ולאחותיכם רחמה : ריבו באמכם ריבו כי היא לא אשתי ואנכי לא אישה ותסר זנוניה מפניה ונאפופיה מבין שדיה :
ה פן אפשיטנה ערמה והצגתיה כיום הולדה ושמתיה כמדבר ושתה כארץ ציה והמתיה בצמא : ואת בניה לא ארחם כי בני זנונים המה : כי זנתה אמם הובישה הורתם כי אמרה אלכה אחרי מאהבי נתני לחמי ומימי צמרי ופשתי שמני ושקויי : לכן הנני שך את דרכך בסירים וגדרתי את גדרה ונתיבותיה לא תמצא : ורדפה את מאהביה ולא תשיג אתם ובקשתם ולא תמצא ואמרה

ויהי באתרא דאיתגליאו ביני עממיא כד עברו על אוריתא ואיתאמר להון לא עמי אתון יתובון ויתרבון ויתאמר להון עמיה דאלהא קיימא : ויתכנשון בני יהודה ובני ישראל כחדא וימנון להון ריש חד מן בית דוד ויסקון מן ארעא גלותהון ארי רב יום כנישתהון : נביא אימרו לאחיכון עמי תובו לאוריתי ועל כנישתכון ארחם : אוכחו לכנישתא דישראל ואמרו לה ארי היא לא מתעניא בפולחני ומימרי לא מקביל צלותה עד דתעדי עובדהא בישיא מקביל אפהא ופולחן טעותהא מבין קרוהא : דלמא אסליק שכינתי מינה ואעדי יקרה ואשוינה רטישא כיומיא קדמאי עד לא אתקריבת לפולחני ויחול רוגזי עלה כמא דחל על עם דרא דעברו על אוריתי במדברא ואשוי ארעא צדיא ואקטלינה בבצורתא : וית בנהא לא ארחם ארי בנין דטען אינון : ארי טעת כנישתהון בתר נביי שקרא בהיתו מלפיהון ארי אמרה איהך בתר עממיא רחמי מספקי מיכלי ומשתי כסות מילא ובוץ משח כל פרנוסי : בכן הא אנא מקלקל ית אורחתיך כמא דסיגין בכוביא ואפסוק כמא דמפסקין בכתליא ושבילהא לא תשכח : ותרדף שלם עם עממיא רחמהא ולא תדבק יתהון ותבעי סעיד ולא תשכח ותימר

רשי

ראש אחד · דוד מלכם : כי גדול יום · קיבוץ זריעתם : אמרו לאחיכם עמי · כתרגומו תובו לאורייתי ועל כנשתכון ארחם : ריבו באמכם · בכנסייא שלכם של עכשיו שהיא אם לדורו' הבאי' : מבין שדיה · דרך הנואפות שממעכי' להם בין לדיהם ויונתן תירגם ופולחן טעוותא מבין קירווהא : כיום הולדה · כיום שמצאתיה במצרי' כמו שמפורש ביחזקאל ומולדתיך ביו' הולדת אותך לא כור' שרך ותושלכי על פני השד' בגועל נפשך לא חסה עליך עין : כמדבר · גזירות שגזרתי עליה' במדבר שם יתמו ושם ימותו : והמתיה ואיקטליני' : אמם · כנסייא שלהם : הובישה הורת' · בהיתו מלפיהון החכמי' המורים להם הוראות בושים מפני עמי הארץ אומרי' להם לא תגנובו והם גונבי' לא תלוו ברבי' והם מלוים : אחרי מאהבי · בדרכי האומות : הנני שך · לשון סגירה כמו הסר משוכתו כמשוכת חדק : את דרכך · דרכים ושבילים שאת הלוכת בהם : אחרי מאהביה · מצרי' ואשור ולא תוכלי לבקש מהם עזר' : ורדפה · ממשקולת לשון כבד הוא זה כמו ומרדף ריקים פור"קייצ"ר בלע"ז כלומר תחזור אחריהם ולא תשיגם : ובקשתם · ובקשה אותם : לא

רדק

והיה במקו' אשר יאמר להם לא עמי אתם · תחת אשר נאמר להם בזמן הזה לא עמי אתם לפי מעשיה' הרעים : יאמר להם · בזמן ההוא : בני אל חי · כי ישובו אל ה' והוא ישיב שבות' וירחמם · וטעם בני אל חי · כי בזמן הזה עושין עצמן בנים לאלהים אחרים שאינ' חיים ואפילו החיים שבהם שהם המזלות אינם חיים אלא בעילת המחיה אותם אבל הוא יתברך חי מבלי סיבה ועילה · ויונתן תרגם במקום כמשמעו ויהא באתרא דאתגליאו לביני עממיא כד עברו על אוריתא ואתאמר להון לא עמי אתון יתובון ויתרבון ויתאמר להון עמיה דאלהא קיימא : ונקבצו בני יהודה ובני ישר' יחדיו · וזה יהיה בקבוץ גליות בימי המשיח כי בבית שני לא עלו אלא יהודה ובנימן שגלו בבבל ולא היו בני יהודה ובני ישר' יחדיו : ושמו להם ראש אחד · זהו מלך המשיח · וכן ת"י וימנו' להון ריש' חד מדבית דוד : ועלו מן הארץ · מארץ גלותם יעלו לארצם · והמפרשי' זה הענין על הגלות אינכו נכון כי מה ענין ושמו להם ראש אחד למי שילך בגלות וגם ועלו מן הארץ כי היה לו לומר וירדו או ויצאו כי ארץ ישראל גבוהה מכל הארצות והבא אליה יעלה ומי שיצא ממנה יורד וי"ו ועלו מן האר' פירשו בו אחר שעלו מן הארץ כוי"ו הן אתה קצפת ונחטא · וירד מעשו' החטאת והעולה וירם תולעים ויבאש והדומים להם : כי המשי' לא יהיה להם לראש עד שיהיו בירושלם · ויש מפרשים ראש אחד אליהו הנביא שיעלה אותם מן הגלות : כי גדול יום יזרעאל · יום עת שנשב' קשת' בעמק יזרעאל גדול הוא ומאד ארך זמן גלותם ותם שינם בגלות שאר' זמן רב · ואחז"ל פי' זמן ארוך וגדול היו זרועי' בגוים ועתה אקבצם לפי' קרא שם ישראל יזרעאל · שאל זרעם בגוים · וי"ת ארי רב יום כניסתהון : אמרו לאחיכם עמי · פי' רב סעדיה גאון ז"ל אומר לשבט יהודה ובנימן אחיכם עשרת השבטים שהיו קוראי' לא עמי בזמן שהיו עושי' הרע בעיני ה' בזמן שיבת הגלו' אמרו להם עמי : ולאחותיכם רוחמה · ולפי שהמשל היה בבן ובת אמר אחיכם ואחותיכם · ואלו ואחותיכם ברבוי אחד לבד כי היה לו לומר בשני רבויים אחיותיכם כמו את אחי ואת אחיותי : ריבו באמכם · עתה שב לדברי התוכחה שאמר בתחילה · ולפי שהמשיל כנסת ישראל לאשת זנונים והנולדים בדור ודור ילדו זנוני' אמר כנגד ילדי זנונים ריבו באמכם · והכנסה נמשלת לאם על דרך כלל והפרטי' לבני' והענין שיריבו איש ברעהו להשיבם לדרך טובה : כי היא לא אשתי · כיון שזינתה תחתי : ותסר זנוניה מפניה · כיון שהמשילה לזונה כתב עליה דרכי זונות כי דרך הזונה לקשט פניה במיני קשוטים שתראה יפה בעיני הזונים : ונאפופיה מבין שדיה · היא מעיכת השדים שזכר יחזקאל שמה מעכו שדיהן כי גם הם זה מדרכי הזונות והפני' הוא משל לנביאי' שהיו העם מחליפי' נביאי ה' בנביאת השקר ואלה הם הזוני' : ושדיה הוא משל לתורה שבכתב ולתורה שבעל פה כמו שפי' בספר יחזקאל והיו מחליפים אות' בחוקי הגוי' ואלה הם הנאפופים : פן אפשיטנה ערומה · ואניחנה ערומה : והצגתיה כיום הולדה · אעמידנו ערומה כיום שנולדה כמו שאמר ערום יצאת מבטן אמי והענין כפול במלות שונות והוא על דרך משל כמו שאמר יחזקאל ביום הולדת אותך ואמר ואת ערו' ועריה ואמר ואלבישך רקמה וכל הענין כמו שהוא · ומשל הלידה היא כשהיו במצרי' עבדי' כמו שפירשנו שם : ושמתיה כמדבר · שהוא הפקר לכל · ועוד שלא ימלא בו שום מחיה ושום צורך האדם כן אסיר כל טובי מהם ויהיו מופקרים לכל כמו שאמר והסתרתי פני מהם והיה לאכול · גם מורה על חורבן הארץ כמו שאמר נצתה כמדבר : ושתה כארץ ציה · הענין כפול במלות שונות · וכן והמתיה בצמא · כי המדבר הוא מקום אשר אין בו מים · ואפשר שיהיה בצמא משל לבטול התורה והנבואה כמו שאמר היו שריה בגוי' אין תורה גם נביאיה לא מצאו חזון מה' · והצמא הוא משל לבטול התורה והמצות · והנבואה כמו שאמר לא רעב ללחם ולא צמא למים כי אם לשמוע דברי ה' : ואת בניה לא ארחם · כמו שפירשנו כי הכנסה בכלל תקרא אם ונקראו הפרטים בנים · או הילודים בכל דור ודור שנהגו מנהג הדור הראשון העובד ע"א : כי זנתה אמם הובישה הורתם · ת"י ארי תעו כנישתהון בתר נביאי שקרא בהיתו מלפיהון : אחרי מאהבי · אשור ומצרי' שהיו לישראל ברית עמהם ומגילי' אותם מאויביה' והיו הולכים בטח בשוחד אשר היו נותני' להם וכיון שהיו בשלו' בבריתם עמהם כאילו הם מספיקי' צרכם כי בעזרתם היו עובדי' אדמתם והולכי' מארץ אל ארץ בשלום · וזהו לחמי ומימי צמרי ופשתי שמני ושקויי · ומה שאמר הובישה יש לה להכלם ממעשיה ומאהביה שבטחה בהם · כי לא יועילו לה בעת צרתה · ואחז"ל פירש אחרי מאהבי השמש והירח והכוכבים שהיו עובדי' להם וכונת' שהיתה כי הם היו כותני' מזונם ומפוקם כמו שאמרו ומאז חדלנו לקטר למלכת השמים והסך לה נסכי' חסרנו כל ובחרב וברעב תמנו : ושקויי · והנה היין ושאר משקים : לכן הנני שך את דרכך בסירים · שלא יוכלו לצאת מפני המעביר מפני החרב ולא יועילוה מאהביה והם אשור ומצרים · או לפי' האדוני אבי ז"ל המזלות · והכה דרכה כאילו יש בה מסוכת חדק וקוצים שלא תוכל לעבור בה וכאילו גדורה יש גנזיה שלא תוכל לעבור ולא תמצא נתיבותיה שהיתה הולכת בהם · ועל הדרך הזה נאמר גדר דרכי בגזית נתיבותי עוה · שך · כמו אתה שכת בעדו מכהו העין ולפי שעוסי' גדר הכרמים והשדות מסכים נאמר הפעולה מאתם שך שכת והסכים ידוע שהם כמו קוצרי' : ובן סירים וכן כנוגים כו' מיני קוצים הם ולא באה הפעולה כי אם מסכים · ורדפה · אם לאשור ולמצרי' תרדוף שלום ועזרתם ולא יתנו לה · ואם למזלות תרדוף אחר כגילו' השקר ואחר המעתקים במזלות לעבוד להם במזלות ותקטיר להם ולא יועילו לה :

אבן עזרא

והיה · זאת הפרשה דבקה היא כי במקום שגלו שם יולידו בני' רבי' רק אינם יראי' את השם · ופי' והיה במקו' כמו תחת אשר לא עבדת והטע' שהם קוראים עצמם בני אל חי והם באמת לא עמי בעבור מעשיהם הרעי' : ונקבצו · וטעם ונקבצו שרבים מבני יהודה תפש סנחריב וכ"כ כי תפש כל ערי יהוד' הבצורות ושמו להם ראש אחד זהו סנחריב : ועלו מן הארץ כי גדול יום יזרעאל · שנפקד עון בית ישראל והנה הכל לגנאי ולא לשבח או הטעם כי גדול יהיה יום אידם כיום יזרעאל והמפרש יותר מיום יזרעאל אין משפט הלשון לחסר מ"ם כי הדבר יבוא להפך ועוד מה טעם כי גדול ואין שם זכר מ"ם : אמרו · כדרך ויהתל בהם אליהו ויאמר קראו בקול שמח בחור בילדותיך באו בית אל ורבים ככה על כן אחריו ריבו באמכם ריבו איך אתם בני אל חי והאם זנתה הם האבות : ריבו · הנביא מוכיח הגולים אולי ישובו ויֵשיב השם שבות' או יוכיח אלו הדורות לפני גלות' : זנוניה · כפול העי"ן כמו בינה הגיגי : ונאפופיה · כפול הלמ"ד כמו סגריר : פן · כיום הולדה בהיותה במצרי' כאשר הזכיר יחזקאל ואת עירום ועריה · והצגתיה כמו ויצג את המקלות : ושמתיה כמדבר · אין אדם בו · וטעם בצמא בעבור שהיא אומר' נותני לחמי ומימי ושקויי : ואת בניה לא ארחם · הם שילכו בגולה : כי הובישה · נפעל ומשפט מאהבי פועל יוצא לשנים פעולי' כי בקשו שהייתי אוהבת אות' בעבור מתנות' והאומר כי מימי הוא התירוש והביא ראיה ותירוש במועדו לא דבר נכונ' כי התירוש ותירושי כנגד ושיקויי וטעם מימי כמו ואכלכלם לחם ומים והנביא אמר לחם לא אכלתי ומים לא שתיתי ומים בכסף תתן לי : לכן · שך · מגז' לשכי' וכמוהו הלא אתה שכת בעדו : בסירים · קולי' כי כקול הסירי' כי עד סירים סבוכי' : נתיבותיה · ונדרתי את גדרה · שאשים גדר המקומות הידועי' שיש בהם סימני' להכירם : ורדפה · האומר כי לגשות הד"לת כי בן הוא כל דבר שהוא תמיד שאדם מתעסק בו ואין לו סוף אולי יפרש לנו זה המדקדק מה הפרש בין הדובר בי ובין רוח יי' דבר בי הנני גורש מפניך לא אגרשנו ויגרש את האדם אלה הנזרות נמצאו בבנין הקל ובבנין הכבד ורבי' ככה והנכון כי רדף הקל לעולם הוא אחר הבורח ומלת ירדף חסר יוצאה לשנים פעולי' וככה ורדפה את מאהביה שתרדף אחריה בברכה להם : ובקשתם · חסר דגש בק"וף כי הוא מבניין הכבד וככה שלחו באש מקדשך להקל על הלשון על כן אלה חסרי' דגש : והיא

וכני ישראל ט"ו במצעתא פסו' וסימ' יוצאים ביד רמה · אז ישיר משה · כי בא סוס פרעה · מבן עשרים שנה ומעלה תנינא דפנחס · ויוציאו את המקלל · בעבר הירדן בגיא מול בית פעור · ואלה מלכי הארץ אשר הכה יהושע · ויהי ככלות יהושע · משה עבד יי' ובני ישראל הכום · ויאמרו בני בנימן נגפים הם לפנינו · ויאמר שאול לאחיה הגישה ארון · ויקרא המלך לגבעונים · ונקבצו בני יהודה ובני ישראל יחדו · ויגע החדש השביעי דעזרא · וחברו דנחמיה · וכל ר"פ דכוו' · שך חד מן מלין חמיין שי"ן וקרינן סמ"ך וסי' ושכתי כפי עליך · בשמיכה · ותכסהו · נשוג קשת יהונתן · ושפת ארני קדקד · משוכתו הסר · שך הנני שך את דרכך · השירו הם המליכו ולא ממני · בשורי גם אוי להם · שתיף עץ סביב סביב · שפרנה והתשוטטנה · וכמשמרות דברי חכמים · כעשי לו שקול · כעשך · והרב כעשך · כעש כי לאויל יהרג · מכעש ותכה מכעש עיני · בשכות התמלא בשכות עורו · תשככני עור ובשר · שכו ויחמס כגן · שתם גם כי אזעק · שושתי כי אמר בכח ידי :

ממוה"רש אלמושנינו ז"ל

והיה במקום אשר יאמר להם וגו' כי יאמר להם בני אל חי שיהיו זמן רב ור"ל הו' במקום אשר יאמר כי אפי' הזמן שהיה ראוי שיאמר להם לא עמי לפי מה שראויים עונש עונשם הנה יאמר להם בני אל חי : והיא במקום אמר הושע ע"ה אני חטאתי בשאלה הבנתי כונתו יתבר' כשאמר לי לא עמי וחשבתי כי אולי דברים כפשוטן עד שאמרתי לו החליפם באומה אחר' עד שהב"ה עשה כל זה כמעשה קח לך וגומ' כידוע עד שאמ' להושע אתה חסת על אשה זונה וילדי זנונים ואני בני אברהם יצחק ויעקב כיצד אמרת לי להחליפם באומה אחרת אנה אמצא אומה בעולם כישרא' ואפי' שהם חוטאים וכ"ם אם יחזרו למוטב א"כ כיצד אמרת לי לא עמי הם א"ל הב"ה לא הבנת דברי שאפי' בעת שאני פרוי עמהם בכעס היא עת רצון וז"ש והיה במקום ר"ל במצב עצמו אשר יאמ' להם לא עמי אתם ראוי שיאמר להם בני אל חי ר"ל כי אין בלבי עליהם ואין כונתי כ"א להוכיחם כמו הרב לבנו ממודו שאפי' שמקנטרו עם כל זה אין בלבו כלל עליו אלא כדי להחזירו למוטב · ואפשר לפרש ע"ד רז"ל אם כבנים אם כעבדים ר"ל ע"ד מה שפי' הרש"בי ע"ה כי העבד למטה ממדרגת הבן אבל עכ"ז מזונותיו מוטלים על האדון אבל הבנים לו מדרגה גדולה ודבקות אל אביו ומרחם עליו ביותר וזהו אבינו מלכנו שתקנו רז"ל ר"ל מצד אהבת האבות הקדושים ובריתם אתה אבינו ומרחם ועושה חסד אנס בכל דור ודור לאלפי' ועוד מצד שאתה מלכינו ובמלך חייב לעמו בדינא דמלכותי' לשומרם ולהלחם בעדם ולעשות צורכיהם שאם לא כן לא יקרא מלכם והם עמו א"כ הנביא הושע טע' שחשב שהש"י כיון שחטאו הסליכ' מעל פניו ועוד שאמ' לא עמי עד שהשיב החליפם באומה אחרת ולא ידע כי אבינו שבשמים הניח חלוקת היות עם לפי טובתן של ישראל שהרי העם בשימרדו במלכם חייבים כלייה בר מינן ומזאת הכוונה אמר לא עמי אתם שלא לכלותם מדינה דמלכות' כשא' העם והפם חלוקת היות' בני בכורי ישר' לרחם כי אל רחום ה' אלהיך לא ירפך וגו' לפרי העם שככה לו שבמקום שהבנתי מדבריו שה"ה רוצה להסליכם מעל פניו באמור להם לא עמי עד שטעיתי ואמרתי החליפ' וכו' והוא יתא' לא כן ידמה אבל הוא אב רחמן ורבה להטהב עמהם מכאב בנים כדי שלא לכלותם כי הם בני אל חי וכמו שהוא לעולם קיים כן רוצה בקיום ישראל והוא הדבקים בה' וגו' חיים כולכם היום (כ"ב מוזני' דמברי' הכותב:)

ואמרה אלכה ואשובה אל־אישי הראשון כי טוב לי אז מעתה: והיא לא ידעה כי אנכי נתתי לה הדגן והתירוש והיצהר וכסף הרביתי לה וזהב עשו לבעל: לכן אשוב ולקחתי דגני בעתו ותירושי במועדו והצלתי צמרי ופשתי לכסות את־ערותה: ועתה אגלה את־נבלתה לעיני מאהביה ואיש לא־יצילנה מידי: והשבתי כל־משושה חגה חדשה ושבתה וכל מועדה: והשמתי גפנה ותאנתה אשר אמרה אתנה המה לי אשר נתנו־לי מאהבי ושמתים ליער ואכלתם חית השדה: ופקדתי עליה את־ימי הבעלים אשר תקטיר להם ותעד נזמה וחליתה ותלך אחרי מאהביה ואתי שכחה נאם־יהוה: לכן הנה אנכי מפתיה והלכתיה המדבר ודברתי על־לבה: ונתתי לה את־כרמיה משם ואת־עמק עכור לפתח תקוה וענתה שמה כימי נעוריה וכיום עלותה מארץ־מצרים: והיה ביום־ההוא נאם־יהוה תקראי אישי ולא־תקראי־לי עוד בעלי: והסירתי

ותימר איהך ואיתוב לפולחן ריבוני קדמאה ארי טב ליכד הויתי פלחא קדמוהי מכען לא אפלח לטעותא: ואינון לא ידעין ארי אנא בריכית להון עבורא וחמרא ומשחא וכספא אסגיתי להון ודהבא מיניה עבדו לטעותא: בכן יתוב מימרי למיטל עיבורא בעידן אידריה וחמרא בעידן מעצרתיה ואציל כסות מילא ובוץ דיהבית לה לכסאה ית קלנה: וכען אגלי ית קלנה לעיני עממיא רחמהא ואנש לא ישזבינה מן ידי: ואבטל כל חדותהא חגהא ירחהא ושבתהא וכל מועדהא: ואצדי פירי גופנה ותינה דהוית אמרה יקר אינון לי דיהבו לי עממיא רחמי ואשוינון לחורשא ותיכלינון חית ברא: ואסער עלה ית יומיא דהות פלחא לטעותא דמסקא להון בוסמין הות דמיא לאיתתא דשבקת ית בעלה ואיתקינת בקדשהא ובחליטת מרגליתהא וטעת בתר רחמהא כן כנישת ישראל רחמת למפלח לטעותא ופולחני שבקת אמר יי: בכין הא אנא משעביד לה לאוריתא ואעביד לה ניסין וגבורן כמא דעבדית לה במדברא וכיד עבדי נבייא אמליל תנחומין על ליבהא: ואמנילה ית פרנסהא מתמן וית מישר עכור לתחמודי נפש ויתינהון תמן למימרי כיומי קדם ואף אנא אעביד להון ניסין וגבורן כיום מסקהון מארעא דמצרים: ויהי בעידנא ההיא אמר יי תתינהון לפולחני ולא תפלחון עוד לטעות עממיא: ואעדי

וענתה ד' בקריאה וסימ' וענתה בי צדקתי · ונגשה יבמתו אליו · וענתה השירה הזאת · וענתה שמה כימי נעוריה · אישי ח' בקריאה וסימ' במסר' רבת':

רשי

לא ידעה · לא שמה אל לבה והראת עצמ' כלא יודעת: וכסף הרביתי לה וזהב · והם עשאוהו לבעל: בעתו · בעת גמר בישול הפירו': והצלתי ממנ' צמרי ופשתי · אשר היה לכסות את ערותה כל הצלה שבמקרא לשון תרומה והפרשה הוא ומוכיח עליו ויצל אלהים את מקנה אביכן כי כל העושר אשר הציל: ואיש לא יצילנ' מידי · אף זכות אבות תמה. והשימותי · לשון שממה: אתנ' · כמו אתנן: ושמתי' ליער · שהחיו' מהלכו' שם ואוכלי' הפירו': ופקדתי עליה · שכר פורענו': ימי הבעלי' אשר תקטיר · תמיד להם ולשון הווה הוא. ותעד נזמה וחלייתה · לשון עדי כזונה המתקשטת לקראת נואפים וחליית' לשון ערבי הוא קישוט: לכן הנה אנכי מפתיה · משלה להמשך אחרי לוואכ"יר בלע"ז ומהו הפיתוי והולכתיה המדבר בגולה שהוא לה כמדבר ושם תשי' לבה כי טוב לה כשעשתה רצוני מכשמרדה בי: את כרמיה · תירגם יונתן לשון פרנסי' ומנהיגי' וכן לא יפנה דרך כרמים וכן כרמי שלי לא נטרתי ד"א והולכתיה המדברה למדבר סיחון ועוג ובסנכן זה נתנבא יחזקאל שנא' והולכתי אתכם אל מדב' העמי' ונשפטתי אתכם שם כאשר נשפטתי את אבותיכם והבאתי אתכם במסורת הברית וברותי מכם המורדים וגומר והכשרי' אקיי' וזהו את כרמיה: ואת עמק עכור · עומ' הגלו' שהן עכורי' שם אתן לה לפתח תקוה תחלת הקוה שמתוך הוחן צרות תתן לב לשו' · ועכת' שמה לשון דיר' כמו תעו' אריות: כימי נעורי' · שישבה במצרי' ימים רבי': וכיום עלותה וגו' · שנעקה אלי ממצרי' מתוך שיעבוד וגאלתיה כן גם עתה: תקראי אישי וגו' · תעבדוני מאהבה ולא מירא' אישי לשון אישות וחיבות נעורי' בעלי לשון אדנות ומורא. ורבותי' פירשו ככלה בבית חמיה ולא ככלה בבית אביה: ולא

אבן עזרא

והיא · עד עתה כי היתה אומר' כי הבעלים שתקטיר להם הם הטיבו לה כדרך ומאז חדלנו לקטר למלאכת השמים: עשו לבעל · הצורפים עשו צורות מזהב וכסף ליפת הבעל ובספרד היה חכם מפרש הבעל בעל הבית הנזכר בחכמת המזלות כי כן יקראו בתים למזלות ולהם הם עובדי' כי הם לבא השמים: לכן · טעם בעתו שאביא אויביה לקחתו: והצלתי · והפרשתי וכן כל לשון הצלה והצלתי צמרי ופשתי שנתתי לה לכסות את ערותה: ועתה אגלה את נבלותה · מגזר' נבלה על משקל כי הילדות והשחרו' הבל כי גילוי הערוה נבלה היא: והשבתי · שלא להתחבר שנים תוי"ן חסרו האחד וככה שבתו כי שבת שרשו וככה וכרתי להם ברית כי כרת שרשו ואין צרא להתחבר שנים תוי"ן לומר והשבתתי וכרתתי כי כן היה ראוי: חדשה · הוא ראש החדש שתת חדש הלבנה גם תי"ו שבתה חסירה או מובלעת בדגשות תי"ו שבתה: והשימותי · אתנה · האל"ף נוסף ור' מרינוס אמר שהוא כמו אתנן זונה: ופקדתי · וטעם ותער משל לאשה זונה שתשים הנזם על האף והחלי בצוארה ליפות עצמה למצא חן בעיני הנואף: לכן · אחר שתדע כי כל זאת הרעה באה עליה בעבור ששכחה אותי ולא ידעה בתחלה כי אני הטיבות עמה ובאמרה אלכה ואשובה אל אישי הראשון אז אפתה בדברים: והולכתיה · אל ארצה שסב כמדבר: ונתתי לה את כרמיה · הפך והשימותי גפנה ותחת עמק עכור שעכרתיה שהוא עמק יזרעאל ישוב לפתח תקוה: וענתה · תנגן ותשיר כמו ותען להם מרים ויש אומרים ותדור שמה מגזרת מעון ויפרש ככה וענה איים באלמנותיו והוא רחוק בעיני: והיה · תקראי אישי ולא תקראי לי עוד בעלי · כי כן כתוב את ימי הבעלי' ור' מריכוס אמר אפי' שם שהוא ספק כמו בעל שהוא שם ע"ז או כמו כי יבעל בחור לא תזכרי עוד: והסירותי

רדק

ואמרה אלכה ואשובה אל אישי הראשון · וזה לא תאמר עד שסבלה הגלות זמן רב כמו שכתוב בתורה בצר לך ומצאוך כל הדברים האלה באחרית הימי' ושבת עד ה' אלהיך כי אלו אמרה זה בעודה בארץ לא היתה גולה: והיא לא ידעה · כי היו מתעי' אות' ראשיהם ונביאי השקר וכל הטוב שהיה לה לא היה לה אלא מאתי שהייתי שולח ברכתי בדגן ובתירוש וביצהר ושולח ברכה במעשה ידיה' עד שהיה להם רוב כסף וזהב וישמן ישורון ויבעט ועשו הכסף וזהב בבעלי' כמו שאמר בכסף וזהב יפהו: לכן אשוב · כדי שתד'כי מידי היה לה הטוב לדגני בעתו ותרושי במועדו שאשלח בהם מאר' בעת הקצי' ובעת הבציר הפך הברכה שהייתי שולח בהם· וכן בכל מעש'ידיה' אשלח מארה· וכל המשתכר משתכר אל צרור נקוב ולא יהיה להם לחם לאכול ובגד ללבוש לכסות את ערותה כי הצמר והפשתי' שנתת לה לכסות את ערותה אציל אות' ממנה · וכן ת"י · וענין והצלתי כענין אשר הציל אלהים מאבינו ענין ההסרה והשלילה: ועתה אגלה את נבלותה · כימורה ומעשיה הרעים יהיו מגולי' כשאסתיר פני ממנה: לעיני מאהביה: שלא יצילוה · ולפי' אחז"ל לעיני השמש: ואיש לא יצילנה מידי · איש מכל מאהביה · ובדרש אף תמה זכות אבות: והשבתי · כי עם הצרה אין חדש ואין שבת וראשי החדשי' והשבתו' שהי' בהם קרבן מוסף היו ימי שמח' · וכן החגי' והמועדי' שהיו ימי מנוחה ושמחה לא יהיה להם בהם שמח' מרוב הצרות: וכל מועדה · אמר מועד אח' שאמר חגה והמועדים הם חגים · וכן אמר יחזקאל בחגי' ובמועדי' · לפי שיש חג שאינו מועד אלא שמחת שישמח אדם ויאכל וישת' ויקרא חג כמו ויעש שלמ' בעת ההיא את החג וגו' · שבעת ימי' ושבעת ימי' הנה קרא שבעת ימי חנוכת הבית חג וכן אוכלים ושותי' וחוגגים ויש מועד ג"כ שאינו חג כמו לאותו' ולמועדים למועד אשוב אליך · וכן כל זמן שיתן אדם לחבירו · כמו למועד אשר יעדו · ורב סעדיה גאון ז"ל פירש חגה · ג' רגלים וכל מועדה ר"ה וי"ה ושמיני עצרת: והשמותי גפנה ותאנתה · אשר אמר' אתנה המה לי בעבור שאמר' כי מיד מאהביה הדגן והתירוש והיצהר וכל הטוב אני אשים אותה לשממה ותדע אם היה לה הטוב ההוא מאתי או מאתם: אתנה · לפי שהמשילה לזונה קרא הטוב ההוא אתנה כמו אתנן זונה ועניכם כמו תנאי ושרש' תנה והאל"ף נוספת · וי"ת אתנה יקר · וזכר הגפן והתאנ' כי הענבים והתאנים מיטב מאכל האדם אחר התבואה וכבר זכר ולקחתי דגני בעתו: ושמתי' ליער · שיבואו בו חיות השדה לפי' ואכלתם חית השדה וזה מפני חורבן הארץ · או המשיל האויבים לחית השדה · ופקדתי עליהם · על פשעי עונם בגלות · אפקוד עליה הזמן שעבדה הבעלים ואאריך אותה בגלות לעונם שהניחו עבודתי ועבדו לאלהי' אחרים · ואף על בני בניהם יהיה זה העונש אע"פ שהם לא יעבדו ע"א בגלות כן הוא משפט ענש' לפי שבני בניהם לא יהיו שלמים בעבודת האל ובמצותיו בגלות לפי' יצטרף עון אבותם העובדים ע"א עם עונם ואמר בתורה והתודו את עונם ואת עון אבותם במעלם אשר מעלו בי: ותעד נזמ' וחלית' · לפי שהמשילה לזונה אמר עליה מעשי הזונה שמתקשטת בתכשיטי' נאי' כדי שתראה יפה בעיני מאהביה: וחלית' · ות"י מן וחלי כתם וגו' · ובחליט' אחד מתקוני העדיי' לכן ת"י ובתי הנפש והחלצי' וקדישא וחליטת': לכן הנה אנכי מפתיה · ביו"ד במקום למ"ד הפעל והענין אתן בלבה לשוב בתשובה בעודה בגלות וזה כענין פתוי כי המפת' את חבירו מעבירו מדעת שהיה בו לדעת אחר · כן הב"ה מעביר ישרא' מדעתם שהיו בו בגלות לרדוף אחר התאוה ויצר הרע ויתן בלב' לעזוב הרע ולקחת הטוב ועל זה אמר והסירותי את לב האבן מבשרכם ונתתי לכם לב בשר: והולכתי' המדבר · זהו שאמר יחזקאל הנביא והבאתי אתכם אל מדבר העמים ונשפטתי אתכם שם פנים אל פנים: ודברתי על לבה · אנח' אותה מצער הגלות שסבלה: ונתתי לה את כרמיה משם · מהמדבר אתן לה כל ארצה כמו שהיתה לה כלו' איעד אותה שם במדבר להטיב לה בארצה לפי שבמדבר העמים יצרוף אותם ויכלה המורדי' והפושעים ויפחדו הכופרי' לפי' יהיו צריכים תנחומין ודבר על לבם שיתן האל ית' את ארצם כבתחילה לפי' אמר ודברתי על לבה ואע"פ שפירשנו כי התנחומין יהיו מן הצער שסבלה בגלות הכל יהיה לזה ולזה · ומה שזכר כרמיה לפי שזכר בפורענות והשמותי גפנה אמר בנחמה כרמיה: ואת עמק עכור לפתח תקוה · לפי שבתחילת בואם לארץ בימי יהושע קרה להם העון הזה והוא דבר עכן הבטיחם שלא יפחדו בהכנסם לארץ ושלא יקרם שום עון כי כולם יהיו מצורפי' וטהורים כי במדבר העמים יצרפו · ואותו עמק עכור לא יקרא עוד כן כי שמו הוא לגנאי אלא יקרא לו שם לשבח והוא פתח תקוה ומה שאמר פתח ולא אמר עמק כמו שהיה לפי שהיה להם כפתח כי משם יכנסו לארץ כמו שעשו בתחילה ויהיה להם תקוה ואחרית טוב לפי' יקראו לו פתח תקוה · והחכם ר"א פי' עמק עכור · עמק יזרעאל שעכרתיה שם ישוב לפתח תקוה · ורש"י ז"ל פירשו עומק הגלות שהיו שם עכורים אתן לפתח תקוה ותוחלת שמתוך אותם הצרות אתן להם לב לשוב אלי · ורבינו סעדיה גאון פירש יעשה האל ית' נפלאות בעמק שנהרג בו עכן באותו הזמן ויקראו לו פתח תקוה וישירו לאל יתברך על הנפלאות וזהו שאמר וענתה שמה מן ותען להם מרים: כימי נעוריה · כמו הנס שעשה האל יתברך לישראל בימי סיסרא שנאמר ותשר דבורה וכן בדוד ע"ה אמר וידבר דוד לה' את דברי השירה הזאת: וכיום עלותה מארץ מצרים · שירת משה על ים סוף: והיה ביום ההוא נאם ה' תקראי אישי · ר"ל תקראי לי איש כי בעל האשה יקרא איש · כמו אלקנה אישה וכנסת ישראל נמשלה לאשת איש · ובעל הוא שם משותף כי היו קוראים לע"א בעל לפי' אמר ולא תקראי לי עוד בעלי כדי להסיר שם הבעלים מפיה ורבו' ז"ל פי' ככלה בבית חמיה ולא ככלה בבית אביה: והסירותי

ממזרח הדש אלמושנינו ז"ל

אשתי הוא שאנכי לא אישה · ולכן ריבו אתה ולא לי כי ההתחלה במה שמאשתיה היא אמכם: כי זנתה אמם וגו' ר"ל הוא טעם אלמה שאמר קודם כי בני זנונים המה שאין השם הזה מצד הבעל שזנה עם אשה והוליד ממנה בנים אך אמה הוא שזנתה: ורדפה את מאהבי'וגו' · ר"ל אז כשהפשטני בעלי המלבושים שעשה לי טוב מעתה כשאני מבקשת האוהב ולא אמצאהו ואעפ"י שהאוהב לא הפשיטני מה שנתן לי מהמלבושים מצמר ופשתים הנה אחר שאין מי שיאסוף את · תרפתי אשובה אל אישי הראשון וגו': והיא לא ידעה וגו' · ר"ל שאני נתתי לה דגן תירוש ויצהר יותר שהצריך לא כמו האוהב שינתן לה לחמה ומימיה וכו' אשר מודה בזה שאין נותן לה אלא הצריך לה לצד ולזה בתחלה אמר לחמי ומימי צמרי וגו' · בכינוי וכאן אמר הדגן והתירוש והיצהר וראיה לזה עוד כשאמר וכסף הרבתי לה ולכן המשיך לו לכן אשוב ולקחתי דגני בעתו ותירושי במועדו ר"ל שאין צ"ל שאקח ממה ריבוי הדגן וריבוי התירוש אלא אפי' אותו הדגן שהוא בעתו וצריך עכ"פ וכן התירוש שהוא במועדו וכן הצמר והפשתי' אפי' היותר צריך והוא אשר לה לכסות את ערותה: ועתה אגלה את נבלותה וגו' · ר"ל שאגלה שמה שהלכה אחרי המאהבי' לא היה בעבור נבלותי ונעורי עד שחשבו להצילה מידי ומנעורי אך נבלותה ונעורה סבב זה ואם אגל'זה למאהביה וימשך שאיש לא יצילנה מידי שחשב להצילה בעבור הנעור שלי וימשך מזה שהם ימאסוה עד שבזה אשבית כל משושה וחדש ושבת ומועד שהם מוכנים לזנות עם המאהבים והגפן והתאנה שאמרה שהיו נותנים לה המאהבים הנה במה שאגלה תנבולותם אשימם ליער כי לא יוסיפו לתת לה עוד: וארשתיך

מנחה גדולה

קראה למעלה לא רוחמ' שעתה יקראו לה רוחמה שהאל ית' ירחם עליהם ושבו בנים לגבולם כי ומפני שהמשיל מלכות ישראל בבת הנביא שקראה לא רוחמה והמשיל בני יהודה שהיו בבית שני וגלו ע"י ט טוס בבן הנביא שקרא לא עמי לכן באו הדברי' על שבנוזה המשל ע"כ: **לכן** הנני שך את דרכך וגו' מהר"מא ז"ל הנה אמרו ז"ל על פסוק ראה נתתי לפניך היום וגו' ובחרת בחיים אמרו משל לשני דרכים אחד רחב ומישור בתחילתו וסופו שאינו נראה פחתים ומכשולות וסירים ודרך שני צר ומלא מכשולות ומהמורו' בתחלה וסופו רחב וישר ומלא כל טוב והרואה למראה עיניו יבחר הראשון כך יש שני דרכים לפני האדם אחד המשך אחר תאוות העה"ז שנראה דרך רחב וישר והולכים בו ייעב להם ויש דרך אחרת שהוא ללכת אחר ענייני העה"ב

וְהֲסִרֹתִי אֶת־שְׁמוֹת הַבְּעָלִים מִפִּיהָ וְלֹא־יִזָּכְרוּ עוֹד בִּשְׁמָם׃ וְכָרַתִּי לָהֶם בְּרִית בַּיּוֹם הַהוּא עִם־חַיַּת הַשָּׂדֶה וְעִם־עוֹף הַשָּׁמַיִם וְרֶמֶשׂ הָאֲדָמָה וְקֶשֶׁת וְחֶרֶב וּמִלְחָמָה אֶשְׁבּוֹר מִן־הָאָרֶץ וְהִשְׁכַּבְתִּים לָבֶטַח׃

כ וְאֵרַשְׂתִּיךְ לִי לְעוֹלָם וְאֵרַשְׂתִּיךְ לִי בְּצֶדֶק וּבְמִשְׁפָּט וּבְחֶסֶד וּבְרַחֲמִים׃ וְאֵרַשְׂתִּיךְ לִי בֶּאֱמוּנָה וְיָדַעַתְּ אֶת־יְהוָה׃ וְהָיָה בַּיּוֹם הַהוּא אֶעֱנֶה נְאֻם־יְהוָה אֶעֱנֶה אֶת־הַשָּׁמָיִם וְהֵם יַעֲנוּ אֶת־הָאָרֶץ׃ וְהָאָרֶץ תַּעֲנֶה אֶת־הַדָּגָן וְאֶת־הַתִּירוֹשׁ וְאֶת־הַיִּצְהָר וְהֵם יַעֲנוּ אֶת־יִזְרְעֶאל׃ וּזְרַעְתִּיהָ לִּי בָּאָרֶץ וְרִחַמְתִּי אֶת־לֹא רֻחָמָה וְאָמַרְתִּי לְלֹא־עַמִּי עַמִּי־אַתָּה וְהוּא יֹאמַר אֱלֹהָי׃

ג

א וַיֹּאמֶר יְהוָה אֵלַי עוֹד לֵךְ אֱהַב־אִשָּׁה אֲהֻבַת רֵעַ וּמְנָאָפֶת כְּאַהֲבַת יְהוָה אֶת־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְהֵם פֹּנִים אֶל־אֱלֹהִים אֲחֵרִים וְאֹהֲבֵי אֲשִׁישֵׁי עֲנָבִים׃ וָאֶכְּרֶהָ לִּי בַּחֲמִשָּׁה עָשָׂר כָּסֶף וְחֹמֶר שְׂעֹרִים וְלֵתֶךְ

ל'מל' וד'מל' · גלים · ל' · ג' · ג' · ל' · ג' · ז' · ו'בטע'בסיפ' · ח' ר"פ · ל' · ד'ונחס' · י"ח · ל' · ל' · ד' · ל' · ל'

וְאַעְדֵּי יַת שׁוּם טַעֲוַת עַמְמַיָּא מִפּוּמְהוֹן וְלָא יִתְדַּכְרָן שׁוּמְהוֹן עוֹד׃ וְאֶגְזַר לְהוֹן קְיָם בְּעִידָנָא הַהִיא דִּיהוֹן שְׁלָם עִם חַיַּת בָּרָא וְעִם עוֹפָא דִּשְׁמַיָּא וְרִחֲשָׁא דְּאַרְעָא וְקַשְׁתָּא וְחַרְבָּא וְעָבְדֵי קְרָבָא אֲבַטֵּל מִן אַרְעָא וְאַשְׁרֵינוּן לְרוּחְצָן׃ וְאַקְיְמִנְכוֹן קֳדָמַי לְעָלַם וְאַקְיְמִנְכוֹן קֳדָמַי בִּקְשׁוֹטָא וּבְדִינָא וּבְחִסְדָּא וּבְרַחֲמֵי׃ וְאַקְיְמִנְכוֹן קֳדָמַי בְּהֵימְנוּתָא וְתִדְעוּן לְמִדְחַל מִן קֳדָם יְיָ׃ וִיהֵי בְּעִידָנָא הַהִיא אֲקַבֵּל צְלוֹתְכוֹן אֲמַר יְיָ אַפְקֵיד יַת שְׁמַיָּא וְאִינוּן יַחֲתוּן מִטְרָא עַל אַרְעָא׃ וְאַרְעָא תַּרְבֵּי עִיבוּרָא וְחַמְרָא וּמִשְׁחָא וְאִינוּן יִסְפְּקוּן לְגָלְוַת עַמִּי׃ וְאַקְיְמִנְכוֹן קֳדָמַי בְּאַרְעָא בֵּית שְׁכִנְתִּי וַאֲרַחֵים עֲלֵיהוֹן דְּלָא רְחִימִין בְּעוֹבָדֵיהוֹן וְאֵימַר לִדְרַחֲיִיתִי אֲמַר לְהוֹן לָא עַמִּי בְּרַם עַמִּי אַתּוּן וְהוּא יֵימַר אֱלָהִי׃ וַאֲמַר יְיָ לִי עוֹד אֵיזִיל אִתְנַבֵּי נְבוּאָה עַל בֵּית יִשְׂרָאֵל דְּאִינוּן דָּמַן לְאִתְּתָא דִּרְחִימָא עַל בַּעֲלָהּ וּמְזַנְיָא עֲלוֹהִי וְכָל כְּדֵין רְחִים לָהּ וְלָא צָבֵי לְמִפְטְרַהּ כֵּן רְחִימַת יְיָ עַל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְאִינוּן מִתְפְּנַן בָּתַר טַעֲוַת עַמְמַיָּא בְּרַם אִם יְתוּבוּן יִשְׁתְּבֵק לְהוֹן וִיהוֹן דָּמַן לִגְבַר דְּאִשְׁתְּלִי וַאֲמַר מִילָּא בְּחַבְרֵיהּ׃ וּפְרַקְתִּנּוּן בְּמֵימְרִי בְּיוֹם חַמְשָׁא עֲשַׂר לְיַרְחָא נִיסָן וִיהַב יַת כְּסַף תִּקְלַיָּא כִּיפּוּר לְנַפְשְׁהוֹן וַאֲמַרִית דִּיהוֹן מְקָרְבִין קֳדָמַי עוֹמַר אֲרָמוּתָא מעללת

וידעת ז' וסימ' נמסר ביחזקאל סימ' כ"ב · והיה ביום ו' בטעם בסיפ' וסימ' במס' רבת' : ואהבי ד' וסימ' ואהבי אשישי ענבים · שנאי טוב ואהבי רע · ואהבי שמו ישכנו בה · ואהבי עשיר רבים :

רשי

ולא יזכרו עוד · ישראל בשמם של בעלים אז לא יזכרו הבעלים בשמם של ישראל לומר שהם אלוהות להם או לא יזכר שם הבעלים עוד כד"א והאלילים כליל יחלוף : עם חית השדה · שאשבית מזיקין מן העולם וכן הוא אומר לא ירעו ולא ישחיתו וגו' : בצדק ובמשפט · שתתנהגו בהן : ובחסד וברחמים · שיבוא לך מאתי על ידיהם באברה' אבינו כתוב כי ידעתיו למען אשר יצוה וגומר לעשות צדקה ומשפט וכנגדן נתן לבניו חסד ורחמי' מאת הקב"ה שנאמר ונתן לך רחמים ושמר יי' אלהיך לך את הברית ואת החסד פסקו מן הצדקה והמשפט כמו שנאמר ההופכים ללענה משפט וצדקה לארץ הניחו אף הקב"ה אסף מהם החסד והרחמים שנאמר כי אספתי את שלומי מאת העם הזה את החסד והרחמים וכשיחזרו לעשות צדקה ומשפט שנאמ' ציון במשפט תפדה וגומר והקב"ה מוסיף עליהם רחמים וחסד ועושה אותן עטרה לארבעתן ומושיבן בראשן : וארשתיך לי באמונה · בשכר האמונ' שהאמנת בגול' להבטחו' שעל ידי נביאי : אענ' את השמי' לגוק אל השחקים מפלג הטוב התלוים במאמר והם יענו לגוק מים על הארץ : את יזרעאל · את בני הגולה שנזרעו ונקבצו : וזרעתי' לי · כזורע סאה להכנים כמה כורינן יתוספו עליה' כמה גרים : אהובת ריע · חביבה על בעלה ואהובה לו והיא מנאפת תחתיו כאהבת הקב"ה את ישרא' והם זונים תחתיו אל אלהים אחרים : אשישי ענבים · פירש מנח' גביעי יין אוהבי' להשתכר ביינם ואינם עוסקי' בתורה וכן מצינו שמענישם במקו' אחר על כך השותי' במזרקי יין : ואכרה לי · לשון סחורה ברגני"א בלע"ז כמו אשר כריתי לי ובכרכי הים קורין למכירה כירה : בחמשה עשר כסף וחומר שעורים ולתך שעורי' · ת"י ופרקתינון במימרי בחמשה עשר לירח ניסן ויהב ית כסף תקליא כיפור לנפשהון ואמרית דיהון מקרבין קדמי עומר ארמות' מעללת שערין כלומר לא הוגעתי' בדברים קשים · בחמשה עשר כסף בגימטריא נסן ובפסיקתא הוא נדרש בחמשה עשר בניסן וחומר ולתך הרי ארבעים וחמשה שהחומר שלשים סאה והלתך חצי חומר :

רדק

והסירותי · פעם והסירותי כי האל ית' ייחד את לבב ישראל ליראה את שמו לבדו ויזערם בזה על דרך שאמרו בא לטהר מסייעין אותו · אמר מפיה ואמר תקראי כי כן דרך המקרא לדבר לנכח ושלא לנכח כאחד · וכפל הענין במלות שונות ואמר ולא יזכרו עוד בשמם · ורבי סעדיה ז"ל פירש מפיה מפי ישראל · ולא יזכרו עוד בשמם בפי אומות העולם כי אף האומו' לא יעבדו ע"א באותו זמן כמו שאמר כי אז אהפוך אל עמים שפה ברורה לקרא כולם בשם ה' ולעבדו שכם אחד · ועוד פירש מפיה מפי דור הישועה ולא יזכרו עוד בפי דורו' עולמים ואמר בשמם לפי שים להם שם זולתי בעל : וכרתי · על דרך כי עם אבני השדה בריתך וחית השדה השלמה לך · וכאמר בנבואות ישעיה וגר זאב עם כבש וכל הענין כמו שאמר שם : ועם עוף השמים · כמו ארבה וזולתו שלא יאכלו פירותיה' ותבואת' : ורמש האדמה · כמו נחשים ועקרבים : וקשת וחרב · כמו שאמר וכתתו חרבותם לאתים : ומלחמה · כתרגום ועבדי קרבא או פירושו שאר כל כלי מלחמה זולתי קשת וחרב שזכ': וארשתיך כנגד מה שאמר הנה ואנכי וזכר שלשה פעמים וארשתיך כנגד שלשה גליות שגלו ישרא' גלות מצרים וגלו' בבל וזה הגלו' שאנחנו בו היום וכל זמן לאתם מן הגלות היה האל ית' כאלו מארס אותם האירוסי' הראשוני' כשהוציאם ממצרי' לא היו לעולם שהרי גלו לפיכך אמר כנגדו וארשתיך לי לעולם · והאירוסין השניים כשהוציאם מבבל לא היו בצדק ובמשפט שהם היו עושים הרע שהרי כתוב שהיו בהם מחללי שבתות ונושאין נשים נכריות והיו כובשי' אחיה' לעבדי' ושפחותיהם הנה כי לא היה בהם צדק ומשפט חסד ורחמים לפי' אמר כנגדו וארשתיך לי בצדק ובמשפט שיהיו הם עושים שהרי ישובו בתשובה כמו שכתוב ושבת עד ה' אלהיך · ואמרו ויארשתיך לי באמונה שענינו בקיום שלא ימוט לעולם כמו אמונת אומן במקום נאמן : וידעת את יי' כמו שאמר כי כולם ידעו אותי למקטנ' ועד גדולם : והיה ביום ההוא אענה את השמים כמו שאמר ולקחתי את דגני · אמר כי אז בזמן הישועה השמים יתנו טלם והארץ תתן את יבולה · ואמר אענה את השמים שהיו נעצרים בהיותם בארץ כמו בימי אחאב בשובם לארץ בזמן הישועה לא יעצרו עוד · ואמר אענה כאילו השמים שואלים שיתנו מטר כמשפטם ואני אענם וארצם שיתנו מטר כמשפטם גשמי ברכה וזהו אענה שיהיה רצוני בהם : והם יענו את הארץ · כאילו הארץ שואלת מטר ומתאוה לו : והארץ תענה · שתתן את יבולה ועץ השדה יתן פריו · והם יענו את יזרעאל כי ברכות הטובה רבו אוכליה כי תהיינה החרבות מלאות צאן ישראל · בפורענות קרא שם ישראל יזרעאל לפי שהיו זרועים בגוים ובזמן הישועה קורא אותם יזרעאל שהיו נזרעים בארצ' לפיכך אחריו וזרעתי' לי בארץ · וי"ת הענין כן ויהי בעידנא ההיא וגומר וזרעתיה לי בארץ · שיהיו רבים כזרע הארץ ויהיו לי לא כבתחילה · וי"ת ואקיימנכון וגומר · ורז"ל פירשו בארץ העתים שאמרו אמר רבי אלעזר לא הגלה הקב"ה את ישראל לבין האומות אלא כדי שיתוספו עליהם גרים שנאמר וזרעתיה לי בארץ כלום אדם זורע סאה חטין אלא כדי להכנים כמה כורין : ויאמר ה' אלי · אחר שהשלים הנביא דברי נחמה שב לדברי תוכחה כנגד בני דורו · וכן דרך הנביאים לדבר בדבריהם תוכחה ונחמה · ואמר עוד כי כבר אמר לו שיקח אשת זנונים ועתה דבר לו משל אחר · ואמר לך אהב אשה והנה היא תהיה אהובת ריע שאתה תאהבנה ותהיה לה לריע והיא תהיה מנאפ' אחר כן עם אחרים · והמשל הראשון היה על ירבעם בן נבט והבאים אחריו שזנו מאחרי ה' והניחו עבודת בית המקדש ועבדו העגלים אחר כן בא אחאב והוסיף להרע ועשה בעל ואשרה · ועתה הוסיף במשל זה באהבת האל ית' את ישראל מקדם כאדם האוהב את האשה החביבה עליו שהיא אהבה גדולה כי לא כל אשה יאהב אדם בשוה כמו שנאמר ביעקב ויאהב יעקב את רחל · ואמר דוד מאהבת נשים והם שתי נשים שהיו חביבות עליו · ועם כל זה פנו אל אלהים אחרי': ואוהבי אשישי ענבים · ותחת אשר היה להם לאהוב תורת ה' ומצותיו ולהגות באהבת' תמיד כי היא המלמד' הדרך הטובה והישרה פרקו מעליהם עול תורה ואהבו תענוגי העולם ותאות' שתיית היין כל שוגה בו לא יחכם · ואמר הנביא עליהם הוי עטרת גאות שכורי אפרים · ואמר הוי משכימי בבקר שכר ירדופו מאחרי בנשף יין ידליקם · ופי' אשישי ענבים יין ענבים וי"ת ואמר ה' לי וגומר : ואכרה לי · דגש הכ"ף לתפארת הקריא' כדגש קו"ף מקדש ה' ושרשו כרה מן וגם מים תכרו מאתם רוצה לומר קניתיה לי לאשה · וטעם בחמשה עשר כסף · ת"י ופרקתינה במימרי ביום חמשה עשר לירח ניסן · ועוד פי' בו בזכות אברהם יצחק ויעקב וי"ב שבטים : וחומר שעורים ולתך שעורי' · ופי' רב סעדיה גאון ז"ל חומר ולתך שהם ט"ו כנגד משה ואהרן ומרים וי"ב

אבן עזרא

והסירותי · על דרך ומל יי' אלהיך כי כאשר ישוב השובב מחטאו השם יעזרהו ויסיבהו בכל לבו : וכרתי · הפך ואכלתם חית השדה · וקשת וחרב וכלי המלחמה כמו באוכלי שולחניך חמור לחם בעבור שהזכיר תחיל' ושברתי את קשת ישראל והנה הטעם שישבו לבטח : וארשתיך · כמו מאורשה לאיש י"א שתעשי צדק ומשפט גם אני אעשה חסד ורחמים ואין צורך : וארשתיך לי באמונה · תהיי לי לבדי באמונה : וידעת את יי' · הפך ולא ידעה : והיה · אענה · כמו והכסף יענה את הכל ימציא וטעם אענה פעמים תמיד כדרך נשאו נהרות יי' כמו שפירשתי : אענה את השמים · הפך ונתתי את שמיכם כברזל : והם יענו את הארץ · שיתנו טלם וגשמיה' בעתם : והם יענו את יזרעאל · שם מקום הנזכר שישוב כאשר היה ברוב אדם : וזרעתיה · שירבו ויפרו כזרע הארץ : ורחמתי את לא רוחמה · הם האבות : ואמרתי ללא עמי · הם שנולדו בגלותם וזאת הנבואה לעתיד או היא קשורה פי' אילו שבו הגולים מדרכם הרעה היו שבים אל ארצם ואל תתמה לומר אחר שהשם גזר עליה' שיעמדו בגולה שנים רבות איך ישובו כי הנה אמר ירמיהו על ירושלם ביד מלך בבל תנתן והוא מצוה עשו משפט ואם תעשו כן לא יחרב הבית ואם לא תעשו כן יהיה לחרבה : ויאמר · בדרך נבואה : לך אהב אשה · וקחנה לאשה כי זה משמע לשון אשה כי לא הזכיר זונה והעד ואכרה לי ואחרי כן תהיה אוהבת רע והטעם אדם אחר ותנאף עמו והמשל כאהבת יי' את בני ישראל שאהב אותם והם פונים אל אלהים אחרים זה הוא אהובת רע ואינם אוהבים השם רק אוהבים היין שיתעם · מלת אשישי כמו סמכוני באשישות והטעם באשישות היין וככה אשישי יין ענבים וכמוהו ואשיש' אחת ואין צורך להזכיר יין : ואכרה · יש אומרים ואקנה אותה כמו תכרו מאתם ואינו נכון בטעם ובדקדוק והוא מגזרת הכר נא רק היה ראוי להיות ואכירה או יהי' מבניין קל ואם לא נמצא אע"פי שלא נמצא לשון הכר משקל קל הנה יהיה על משקל אתנה או הפתח הקטן תחת הפתח גדול כמו ואעדך עדי שהוא מן עדה פן אהלך בדרך מן כלה ובאה זו המלה על דרך וידבקו ורבים ככה · וטעם בחמשה עשר כסף כמשמעו לכתובתה : וחומר הם גם כן ט"ו כי החומר עשר אפות כמו שנאמר כי עשרת הבתים חומר · ולתך הוא חצי חומר ·

ופי' רב סעדיה גאון ז"ל חומר ולתך שהם ט"ו כנגד משה ואהרן ומרים וי"ב שבטים שיצאו ממצרים · ויש לפרש לענין ספיר' המתרגם חמשה עשר כסף ט"ו בניסן יהיה פי' חומר ולתך מספר הימים משיצאו ישראל ממצרים עד שבאו מדבר סיני וקבלו שם את התורה כי חומר הוא שלשים סאים ולתך ט"ו הנה מ"ה וט"ו ימים שנשארו מניסן שלשים של אייר הרי מ"ה · ומה שאמר שעורים שהוא מאכל הבהמות לפי שרוב העם שיצאו ממצרים על שקבלו את התורה היו כבהמות כסוס כפרד אין הבין עובדים בחומר ובלבנים ובכל עבודה בשדה ומשקבלו את התור' נפקחו עיניה' ושרתה עליהם רוח השכל והבינו וידעו · וכתב רש"י כי מלא כתוב בשם רב האי ז"ל ואכרה לי קלבתי פדיונה לנגדי בדמים קלים החומר ערך נפשי עלי אם מבן ששים שנה ומעלה ס"ו כסף · וחומר שעורים ערך הזכר מבן עשרים עד ששים חמשים שקל כסף והם דמי פדיון זרע חומר שעורים שגם הוא חמשים שקל : ולתך

ממוה"רש אלמושנינו ז"ל

וארשתיך לי לעול' וגו' · ר"ל הוא הטעם אל מ"ש למעלה ולא תקראו לי בעלי כי לא אבעול אותך מעול' אך תהיה מאורש' לעולם ולא אכנים אותך לחופה אך תקראי לי אישי כי תהיה מחודשת ומאורסת תמיד ואז לא תוכל לזנות' כי לא יהיה לך פתח פתוח בענין שתוכל להעלים הזנות והוא מ"ש וארשתיך לי בצדק ובמשפט מש"כ אם אבעול אותך כי לא ירוסך האישות בצדק ובמשפט ויהיו כל זה לתועלתך כי ימשכו האירוסין בחסד וברחמי' כי האירוס שולא שבלונו' תמיד לארוסה וכן את מאורסה תהיה · עמי באמונה וידעת את ה' לבד ולא תלכי אחרי אלדים אחרים ואל זה רמזו חכמינו ז"ל באומר' על פסוק תקראו לי אישי ולא תקראו לי עוד וכו' ככלה בבית חמיה ולא ככלה בבית אביה : והיה ביום ההוא אענה נאום ה' וגו' רוצ' לומר על דרך ענייה לפי שהתכלית שהוא יזרעאל הוא שואל הדגן והתרוש לצורך מזונותם כדי שימשך כי הוצא' הארץ הכירו' היא דרך ענייה למה ששואלים ממנה שתוציא את יבולה וכן כולם ולמדנו מזה שהש"י פועל כל מה שבכאן דרך השתלשלות סיבות לא הוא בעצמו ובכבודו כמו שחושבים רבים מאומתינו: וזרעתי' לי בארץ וגו' · ר"ל שכל מה שידעתי לה מהטוב איננו אלא דרך זריעה ויפרה וירבה הזרע אחר כן ורחמתי את לא רוחמה ר"ל שאין לה זכות ואין ראוי לרחם עליה עם כל זה ארחם לה וכן ואמרתי ללא עמי עמי אתה עד שכל כך יכיר שהוא עמי במה שארחם עליו שאחר כן הוא יאמר אלהי ויאמר ה' אלי עוד לך אהוב אשה אהבת ריע ומנאפת כאהבת ה' את בני ישרא' והמה פונים אל אלהים אחרים ואוהבי אשישי ענבים ר"ל שתאהב האשה היא אהבה כל כך כמו אהובת ריע שתהיה אהבתך דבקה בה בתכלית ותהיה הוא עם כל זה מנאפת תחתך ונתן דמיון לאהבה והניאוף שרהבה תהיה כאהבת ה' את בני ישר' שהוא הנמשל והניאוף של האשה יהיה כמו שהם פוני' אל אלהים אחרים ונואפים ממני ומה שפונים אליהם הוא לדבר מועט והוא להגיע להם בעובדם להם הנאה מועטת והם אשישי ענבים לא חביות ואוצרו' יין ולא במסתפק מהם שיעשו הענבים יין אך אשישי ענבים ולא אשישי יין וכן תקח האשה מנאפת שנאפה בעבור דבר מועט : ואכרה לי בחמשה וגו' הורה שאהב אותה תכלית האהבה כי לא קנאה בשוה פרוטה אך כאלו קנאה בשמי גופה להורות על אהבתו אותה והלכי אליה בסוסי' ובפרדים לקנותה עד שהוצרכתי להוציא הסוסי' והמרכבות מידות גדולות וכן מידות קטנות

רשי

ואומר אליה ימים רבים תשבי לי · ימים שנים רבים שלשה הרי חמשה אלו חמשים יום שבין פסח לעצרת בו ביום נתתי לה את התורה ובה הזהרתיה לא תזני : ולא תהיי לאיש · לא יהיה לך אלהים אחרים : וגם אני אליך · אנכי יי' אלהיך · אשר עשה שני השבועות מחמשים יום אחד לסוף חומר ואחד לסוף לתך כנגד המן שירד להם לסוף שלשים יום בחמשה עשר באייר ומשם לחמשה עשר יום מכין שאין של לתך ביו' הזה באו מדבר סיני בראש חדש סיון וכשם רב היי תנאתי דבר הגון · ואכר' לי וגו' קנבתי דמי כופר פדיונה לנגדי בדמי' קלים האומר ערך נפשי עלי אם מבן ששים ומעלה והיה ערכך חמשה עשר שקל · וחומר שעורין ערך זכר מבן עשרי' שנה ומעלה ועד בן ששים וחמשים שקל והם דמי פדיון חומר שעורין שגם הוא חמשי' שקל כסף · ולתך שעורין דמי פדיון קרקע לתך שעורים למקדש · עשרים וחמשה שקלים הוא ערך הקצוב מבן חודש עד חמש ה' שקלים ומבן חמש שנים עד בן עשרים שנה והיה ערכך עשרי' שקלים הרי עשרי' וחמשה אחר כל החיבה הזאת אמרתי לה ימים רבים תשבי לי לא תזני לאלהים אחרים כי אם תזני ימים רבי' ישבו בניך אין מלך ואין שר ואין זבח במקדש ביהודה ואין מצבת הבעל בשומרון למלכי ישרא' ואין אפוד של אורי' ותומים המגיד להם נעלמו' ואין תרפי' הם צלמים המעשים בכוון פעם אחת העשוייה לכך ומדברים מאליהן ומגידים נעלמות וכן ת"י ולית אפוד ומחוי : אחר ימי הגולה : ישובו בני ישראל ובקשו את יי' וגו' · תנא משום ר' שמעון בן יוחאי בשלשה דברים מאסו בני ישראל בימי רחבעם במלכות שמים ובמלכות בית דוד ובבית המקדש הה"ד אין לנו חלק בדוד כמשמעו לאהליך ישראל אל תיקרי לאהליך אלא לאלהיך ראה ביתך דוד זה בית המקדש אמר ר"ש בן מנסיא אין מראין סימן טוב לישראל עד שיחזרו ויבקשו שלשתן אמר ישובו בני ישראל ובקשו את יי' זו מלכות שמים ואת דוד מלכ' כמשמעו ופחדו אל יי' ואל טובו זה בית המקדש כמה דאת אמר ההר הטוב הזה : אלה וכח' · נשבעין בשקר : פרצו · ת"י ומולדין בנין מנשי חבריהון : ודמים בדמים נגעו · חובין על חובין מוסיפין ולפי משמעו פרצו הגדר והרבו שפיכות דמים עד נגוע דם הרוג זה בדם חברו : תאבל · תחרב ויגדל האבל בה : יאספו · יזערון מן קדם חוביהון לשון כליון כמו אסף אסיפם : אך איש אל ירב · אתם אומרין בנביאי אמת שלא יריבון אתכם ולא יוכיחו אתכם כמו שנאמר בעמוס שאמ' לו אמציה כהן בית אל לא תנבא על בית יעקב ולא תטיף על בית יצחק והוא בימי ירבעם בן יואש שנתנבא הושע בימיו : ועמך כמריבי כהן · נצו עם מלפיהון שהכהנים היו בני הוראה כמו שנאמר יורו משפטיך ליעקב :

וכשלת

רדק

לתך שעורים דמי פדיון זרע לתך שעורים עשרים שקלים וחמשה שקלים · ערך מבן חדש ועד בן חמש ומבן חמש עד בן עשרים שקלים הרי כ"ה · וי"ת כסף בפני עצמו לא חברו עם חמשה עשר · ותרגם ויהבית כסף וגומר : ואמר אליה · אמרתי לה אחר שנאספת תחתי יהיה ענשך שתשבי באלמנות חיות ימים רבים · וטעם לי שתהיי קרואה בשמי ולא באיש אחר ותאמרי אנכי אשת פלוני ולא תזני עם אנשים וגם לא תהיי אשה לאיש מיוחד אחר זולתי : גם אני אליך · וגם אני לא אבוא אליך · ולא שזכר עומד במקום שנים · וזה יהיה ימים רבים · ובפסוק הבא אחריו פירש המשל כי ימים רבים ות"י נבייא אמר לה וגומר : כי ימים רבים ישבו בני ישראל · ואלה הם ימי הגלות שאנחנו בו היום ואין לנו לא מלך ולא שר מישראל כי ברשות הגוים אנחנו וברשות מלכיהם ושריהם : ואין זבח ואין מצבה · אין זבח לאל ואין מצבה לע"א : ואין אפוד ותרפי' · אין אפוד לאל שיהיה מגיד העתידו' באורים ותומים · אין תרפים לע"א שהם מגידים העתידות לדעת המאמינים בהם · וכן אנחנו היום בזה הגלות כל בני ישראל ות"י לית מלכא וגומר : אחר ישובו בני ישראל · זה יהיה באחרית הימים קרוב לעת הישועה שישובו בני ישראל בתשובה · ובדברי רז"ל ר"ש בן יוחאי אומר בשלשה דברי' מאסו ישרא' בימי רחבעם במלכו' שמים ובמלכות בית דוד ובב"ה הה"ד אין לנו חלק בדוד כמשמעו · לאהליך ישרא' אל תקרי לאהליך אלא לאלהיך : ראה ביתך דוד זה בית המקדש · א"ר שמעון בן מנסיא אין מראין סימן גאולה לישראל עד שיחזרו ויבקשו שלשתן הה"ד אחר ישובו בני ישראל ובקשו את ה' זה מלכות שמים · ואת דוד מלכם כמשמעו · ופחדו אל ה' ואל טובו זה בית המקדש כמה דאת אמר ההר הטוב הזה והלבנון · ופחדו אל ה' שיפחדו ויראו ממנו בשובם אליו ויקוו עם התשובה הטובה הגדולה שהבטיח וזה יהיה באחרית הימים וי"ת ויתבעון ית פולחנא דה' וגומר · ופי' רב סעדיה ז"ל ואל סובו אל כבודו כמו אני אעביר כל טובי על פניך : שמעו דבר ה' עתה שב לדברי תוכחה לאותו הדור : עם יושבי הארץ יושבי ארץ ישראל דין לי עמהם כי בתנאי נתתי להם את הארץ שיעשו בו צדקה ומשפט ובזה התנתי להם שיהיו עיני בה מראשית השנה ועד אחרית שנה וכיון שהם עושין בהפך אלה וכחש וגומר אף אני אעשה עמה' בהפך מה שהבטחתי' והסתרתי פני מהם ותאבל הארץ ואמלל כל יושב בה כי אין אמת · וכן אמר ירמיה הנביא ואם יש עושה משפט וצדקה ואסלח לה · ואמר דוד נתנו את נבלת עבדיך מאכל לעוף השמים בשר חסידיך לחיתו ארץ · וצדיקים היו בהם אבל מעטים והיו נחבאים מפני הרוב שהיו רשעים כמו שפי' בספר ירמיהו : אין אמת · אין עושה אמת ואין מדבר אמת : ואין חסד · כל שכן שאין חסד כי חסד הוא יתרון הטובה יותר על הראוי ומי שאינו עושה האמת והמשפט כ"ש שלא יעשה חסד · וכן לא ימד ולא יספר כמו שפירשנו : ואין דעת אלהים בארץ · לעשות משפט וצדקה · כמו אביך הלא אכל ושתה ועשה משפט וצדקה אז טוב לו · דן דין עני ואביון אז טוב לו · הלא היא הדעת אותי נאם ה' · או יהיה פירש דעת אלהים המקירה בידיעת אלהותו וי"ת לית דמהלכין בדחלתיה וגומר : אלה וכחש · עוד יעשו שישבעו בשמו לשקר והו אלה וכחש · ופי' רב סעדיה אלה שנכנסו באלות הברית · והוא אמרו ארור האיש אשר יעשה פסל ומסכה והם עושים אותם · וכחש עוד מכחשים באל אשר קבלו עליהם לאלהים : פרצו · פרצו הגדר ומשמרת התורה והרבו לעשות עבירות וי"ת ומולדין בני מנשי וגומר : ודמים בדמים נגעו · דמי הנרצחים נוגעים זה בזה מרובם וי"ת וחובין על חובין מוסיפין : על כן תאבל הארץ · תחרב ותשחית ארץ ישראל : ואמלל כל יושב בה · יכרת ממנה כל היושב בה : בחית השדה ובעוף השמים · עם חית השדה ועוף השמים כי אחר שתהיה הארץ חרבה יכרת ממנה אדם ובהמה · ובחית השדה אינו ר"ל המדבריות אלא הבהמה הגדלה ביישוב עם בני אדם והיא נקראת חיה כמו שאמר זאת החיה אשר תאכלו · גם יתכן כי אף חיות המדבריות בכלל כי לא תבא חיה המדברית במקומות הישוב החרבים אם לא יהיה במקלתם ישוב כמו שאמר ורבה עליך חית השדה · ובאמרו ובעוף השמים כי רוב העופות לא ישכנו במדבר כי אם במקומו הישוב שימצאו זרע ופירות ופרחי האילנות או נאמר עוף השמים על דרך גוזמא להפלגת הדבר · וכענין זה נאמר בנבואת ירמיהו מעוף השמים ועד בהמה נדדו הלכו · ויתפרש ג"כ כל אחד משני הפנים · ובדברי רז"ל רבי יהודה אומר נ"ב שנה לא עבר איש ביהודה שנאמר על ההרים וגו' מעוף השמים ועד בהמה · נדדו הלכו · בהמה בגימ' נ"ב הוו · רבי יוסי אומר שבע שנים נתקיים בה גפרית ומלח שריפה כל ארצה · וביו"ת בחית ובעוף ר"ל כי גם בהם תהיה הכריתה : וגם דגי הים יאספו · יכלו וימותו · ומה שאמר דגי הים והם אינם בכלל חורבן הארץ כי בים שוכני' ואמר כי גם בים היתה הקללה שנאמר לא תזרע ולא תצמיח ולא יעלה בה כל עשב · וכן בים לא יעלה בסלעים אשר בים וגם בקרקע הים עשב וממנו שמהם ירעו הדגים · וזה בים ארץ ישראל שהית' בארץ קללת האל יתברך בעון יושביה ביבשה ובים ות"י ואף נוני ימא וגומר : אך איש אל ירב ואל יוכח איש · אך זה אינו למעט אבל הוא לאמת הדבר כמו אך עצמי ובשרי אתה אך לשקר שמרתי · אך טוב אלהים לישראל · אמר איש אל ירב ואל יוכח חבירו על רשעו כי לא יועילנו כי גם הוא עושה רע כמוהו : ועמך כמריבי כהן · כ"ף כמריבי לאמת הדבר · כמו כ"ף השבעה לי כיום · כמשיגי גבול · והדומים להם · אמר הכהן היה להורות ולהריב ולהוכיח העם כמו שאמר יורו משפטיך ליעקב · ובאת אל הכהן · ובזמן הזה העם מריבים את הכהן כי לא די שלא יקבלו תוכחתו אלא הם מריבים ומוכיחים אותו על דרך שאמרו דור ששופט שופטיו · או פירו' כי הכהן רע כמוהם · ואם הוא מוכיחם הם גם כן יוכיחו אותו · ויש מפרשים כמריביכהן כעדת קרח שערערו והריבו על הכהונה וי"ת כרם על דאמרין וגומר :

וכשלת

תרגום

מעללת שערין : נבייא אמר לה כנישתא דישראל חוביכון גרמו לכון דתיגלון יומין סגיאין היתינהון לפולחני לא תטעון ולא תפלחון לטעותא ואף אנא עתיד לרחמא עליכון : ארי יומין סגיאין יתבון בני ישראל לית מלכא מדבית דוד ולית דעביד שולטן על ישראל ולית דדבח לרעוא בירושלם ולית קמתא בשמרון ולית איפוד ומחוי : בתרכן יתובון בני ישראל ויתבעון ית פולחנא דיי אלההון וישתמעון למשיחא בר דוד מלכהון ויתינהון לפולחנא דיי וסגי טוביה דיתי להון בסוף יומיא : קבילו פתגמא דיי בני ישראל ארי דינא קדם יי עם יתבי ארעא ארי לית עבדי קושטא ולית גמלי חיסדא ולית דמהלכין בדחלתא דיי בארעא : יימן לשקר וכדבין וקטלי נפשן וגנבין וניפין ומולדין בנין מנשי חבריהון וחובין על חובין מוספין : עלכן תחרוב ארעא ויצדי כל דיתיב בה בחית ברא ובעופא דשמיא ואף נוניא יזערון מן קדם חוביהון : כרם על דאמרין ספרלא יליף ולא יוכח נביי ועמך נצן עם מלפיהון :

ותתקלון

מקרא

ולתך שערים: ויאמר אליה ימים רבים ל
תשבי לי לא תזני ולא תהיי לאיש ל
וגם־אני אליך: כי ימים רבים ישבו ל
בני ישראל אין מלך ואין שר ואין זבח ל
ואין מצבה ואין אפוד ותרפים: אחר ה
ישבו בני ישראל ובקשו את־יהוה ז' חס'
אלהיהם ואת דויד מלכם ופחדו אל־ ב'
יהוה ואל־טובו באחרית הימים: ג' ותג'

ד

שמעו דבר־יהוה בני א
ישראל כי ריב ליהוה עם־יושבי ל' דמג'
הארץ כי אין־אמת ואין־חסד ואין־
דעת אלהים בארץ: אלה וכחש ג' ל' וכתיב ה'
ורצח וגנב ונאף פרצו ודמים בדמים ב'
נגעו: על־כן תאבל הארץ
ואמלל כל־יושב בה בחית השדה
ובעוף השמים וגם־דגי הים יאספו:
אך איש אל־ירב ואל־יוכח ל' בטע'
איש ועמך כמריבי כהן: ל'

וכשלת

ישבו ז' חסר וסימ' במסרא רבתא : ובעוף ג' בקריאה וסימ' ויאמר אלהים נעשה אדם בצלמנו כדמותנו · ורדו ברגת הים ובעוף השמים דויברך · על כן תאבל הארץ וקדרו :

אבן עזרא

ואומר ולתך · מאכלה ולפי דעתי שהוא משל ליהודה ואלה חמשה עשר הם מלכי יהודה שתחלתם רחבעם מלך ולא תחשוב מלכות בני יאשיה רק מלכות אחת כי אחים היו וחומר ולתך הם הכהנים הגדולים שהיו במלכות יהודה בירושלם : ואומר יי ימים רבים תשבי · והטעם אם תרצי שתהיי לי תשבי ימים רבים שלא תזני ולא תהיי לאיש אחר והטעם לא תעבדי אלהים אחרים בסתר : ולא תהיי לאיש וגם אני · ומלת לא תשרת בעבור אחרת והטעם וגם אני לא אבוא אליך וי"א אם תשובי אלי גם אני אשוב אליך ופירש זה הדבר הנביא כי ימים רבים אין מלך ואין טענה מן החשמונאים כי אינם מבני יהודה : ואין זבח · אמר יפת בן עלי זהו תשבי לי כי לא תעשי לי זבח ומצבה לפי דעתו אין המצבה אסורה רק כאשר דיברה תורה והנה מה יעשה במלת תרפי' ואחרים אמרו הכל לע"ז ולא מצאנו אפוד לנכאי והנכון בעיני אין זבח לשם ולא מצבה לבעל אין אפוד לשם ואין תרפים לע"ז שקראם לבן אלהיו : אחר ישובו בני ישראל · שהם בני יהודה וישראל שגלו בתחלה על כן כללם וטעם ואת דוד מלכם זהו המשיח כמו ודוד עבדי נשיא להם לעולם : ופחדו אל יי' · שישובו במהרה בבא הקץ אל ארצם במרוצה פתע פתאו' כדרך יחרדו כצפור ממצרי' שם כתיב והושבתי' על בתיהם נאם יי' והעד הנאמן על זה הפי' שאמר באחרית הימים והם סוף נבואת הנביאים כמו והיה באחרית הימים נכון יהיה הר בית יי' ושם כתוב וכתתו חרבות' לאתים וכל אלה לעתיד : שמעו · עם יושבי הארץ · היא א"י שהשם בחר והנכון יושבי הארץ שלו כמו ומארצו יצאו : אלה · שבועה ואת אלית מגז' אלה : פרצו · מגזרת פריצים : ודמים · דמי הרוג אחד נוגעים בדמי הרוג אחר : על כן · לא"ד אומלל כפול וטעם בחית השדה ובעוף השמים שלא ימצאו מה יאכלו והעד וגם דגי הים יאספו ימותו ויפת אמר כי אלה רעים מדור המבול כי דגי הים לא מתו וזה דרך דרש : אך · אין איש שיריב אחר או יוכיחנו ומשפט הכהני' היה להוכיח לישראל ועתה שבו הם להוכיח הכהן כי גם הוא רע מעללים כאשר יפרש וזהו ועמך כמריבי כהן :

וכשלת

ממוהרש אלמושנינו זל

קטנות כי הלכו עפי עבדים ובני בית רוכבים על תמורי' שאינם צריכי' כמו הסוסים והוא הנרמז בלתך שעורים ואחר שקדשתיה לא הכנסתי אותה לחופה תכף אך אמרתי לה שימים רבים תשבי אדושה בעבורי ולא תזני כי יוכר הזנות אחר שאין לך פתח פתוח ולא תהיה לאיש ר"ל אלי כי תשבי ארוס' מצדך שלא תרצה להנשא וזה רמז על מיעוט הזנות עד שימשך שגם אני לא אבא אליך והכונה בכל זה שאעפ"י שהיא גולה וסורה אינה נעזבת אך היא נחשבת כארוסה שאינה רוצה לינשא עדין והוא ע"ש כי ימים רבים ישבו וגומ' · ור"ל אין זבח פי' לא תהיה לאשה ואין מצבה לע"א והנה פי' לא תזני וכן אין אפוד ואין תרפי' : כי אין אמת ואין חסד וגומ' ר"ל שאפי' דעת הארץ שהוא רמז אל הדעת המדיניות אין אתם וכ"ש הדעו' המופשטו' מחומר והוא מ"ש אלה וכחש וגו' ור"ל פרצו שהולכים מן הא' לחבירו כי אחר שעושים אלה ושבועה מכח שים ואחר רוצחים ואחר גונבים ואחר מנאפים וחוזרים תמיד חלילה כאלו יש פרץ מהאחר לחבירו שעוברים בו אל האחר עד שיגיע מזה שדמים הבאים מהשבועה שעבר נוגעים אל הדמים המגיעים מהכתישה וכן הדמים הבאים מעבה מגיעי' אל הדמים הבאי' מהרציחה וכן השאר : אך איש אל ירב ואל גו' ר"ל לפי שהכהן היה רשע והוא היותר חשוב שבכל האומה וגנאי הוא גדול לחשוב שצריך שיוכיחוהו על מה שעושה מהרע ועמך הבלתי חשובים בהקש אל הכהן הם ראויים שיהיו כמריבי כהן על מה שעושה מן הרשע והוא בתכלית הגנות והקדים לזה להורות שהוא גנות בתכלית כשהעם יצטרכו להריב לכהן ואמר אך אל ירב ואל יוכח ר"ל אין להריב לאחר על מה שעושה מהבלתי ראוי לבד איש שהוא אדם חשוב כי דבריו יהיו נשמעים ועם שהוא איש ויש לו יכול להריב ולהוכיח הוא אין ראוי שיוכיח לאיש שהו' כמוהו במדרגת החשיבות וה"א ואל יוכח איש ועם שהענין כן ראוי להיות הנה הוא בהפך בכם נגד הכהנים כי עמך שהם פחותים כמריבי הכהן שהוא חשוב ולזה סמך אליו וכשלת היום וגו' · או יר' או' אך איש וגו' · לפי שמי שאין ראוי להוכיח לא ימצא שלא איש אח' כי צריך להיות המוכיח צדיק תמים בדורותיו שא"לכ יאמרו לו קשט עצמך ואח"כ קשט אחרים ולז"א שאין ראוי להריב אלא איש א' כי הוה מה שיוכל להמצא צדיק וחסיד וכמו זה האיש אין ראוי להוכיח איש א' לבד ולא לאחר אך לכל העם כי מאחר שהוא חסיד גמור לכולם

יוכל

ה וְכָשַׁלְתָּ הַיּוֹם וְכָשַׁל גַּם־נָבִיא עִמְּךָ לָיְלָה וְדָמִיתִי אִמֶּךָ: נִדְמוּ עַמִּי מִבְּלִי הַדָּעַת כִּי־אַתָּה הַדַּעַת מָאַסְתָּ וְאֶמְאָסְאךָ מִכַּהֵן לִי וַתִּשְׁכַּח תּוֹרַת אֱלֹהֶיךָ אֶשְׁכַּח בָּנֶיךָ גַּם־אָנִי: כְּרֻבָּם כֵּן חָטְאוּ־לִי כְּבוֹדָם בְּקָלוֹן אָמִיר: חַטַּאת עַמִּי יֹאכֵלוּ וְאֶל־עֲוֹנָם יִשְׂאוּ נַפְשׁוֹ: וְהָיָה כָעָם כַּכֹּהֵן וּפָקַדְתִּי עָלָיו דְּרָכָיו וּמַעֲלָלָיו אָשִׁיב לוֹ: וְאָכְלוּ וְלֹא יִשְׂבָּעוּ הִזְנוּ וְלֹא יִפְרֹצוּ כִּי־אֶת־יְהוָה עָזְבוּ לִשְׁמֹר: זְנוּת וְיַיִן וְתִירוֹשׁ יִקַּח־לֵב: עַמִּי בְּעֵצוֹ יִשְׁאָל וּמַקְלוֹ יַגִּיד לוֹ כִּי רוּחַ זְנוּנִים הִתְעָה וַיִּזְנוּ מִתַּחַת אֱלֹהֵיהֶם: עַל־רָאשֵׁי הֶהָרִים יְזַבֵּחוּ וְעַל־הַגְּבָעוֹת יְקַטֵּרוּ תַּחַת אַלּוֹן וְלִבְנֶה וְאֵלָה כִּי טוֹב צִלָּהּ עַל־כֵּן תִּזְנֶינָה בְּנוֹתֵיכֶם וְכַלּוֹתֵיכֶם תְּנָאַפְנָה: לֹא־אֶפְקוֹד עַל־בְּנוֹתֵיכֶם כִּי תִזְנֶינָה וְעַל־כַּלּוֹתֵיכֶם כִּי תְנָאַפְנָה כִּי־הֵם עִם־הַזֹּנוֹת יְפָרֵדוּ וְעִם־הַקְּדֵשׁוֹת יְזַבֵּחוּ וְעָם

וְתִתְקְלוּן בִּימָמָא וְיִתְקְלוּן אַף נְבִיֵּיא דְשִׁקְרָא דִּי עִמְּכוֹן כַּד בְּלֵילְיָא וְאַבְהִית כְּנִישְׁתְּכוֹן: אִטַּפְשׁוּ עַמִּי מִבְּלִי דַעְתָּא אֲרֵי אַתְּ מִידַע דַּחַלְתִּי קַצְתָּא וְאַרְחֵקִינָךְ מִלְּשַׁמָּשָׁא קֳדָמַי וְעַל דְּאִתְנְשֵׁיתָא אוֹרָיְתָא דֶאֱלָהָךְ אַרְחֵיק בְּנָךְ אַף אֲנָא: כְּמָא דְּאַסְגֵּיתִי לְהוֹן עַלָּלָא כֵּן אַסְגִּיאוּ לְמֵיחְטֵי קֳדָמַי יְקָרְהוֹן בְּקַלְנָא חַלִּיפוּ: כַּהֲנַיָּא פַּסּוּ לְמֵיכַל חַטְוָות עַמִּי בְּדִיל לְאוֹסָפָא חוֹבִין עַל חוֹבֵי נַפְשֵׁהוֹן: וִיהִי כְּמָא דְּאַשְׁוֵי חִילוֹנָאָה כְּכַהֲנָא לְאַפָּסָא קוּדְשֵׁיהוֹן אַפֵּיס יַת יְקָרְהוֹן וְאַשְׁוֵי דִּיקִיר לְבַסִּיר בְּדִיל לְאִתְפְּרַע מִנְּהוֹן כְּאוֹרְחָתְהוֹן בִּישְׁתָא וּכְעוֹבָדֵיהוֹן מְקַלְקְלַיָּא אָתֵיב לְהוֹן: וְיֵיכְלוּן וְלָא יִשְׂבְּעוּן יִסְּבוּן נְשִׁין וְלָא יוֹלְדוּן בְּנִין אֲרֵי יַת פּוּלְחָנָא דַייָ שְׁבָקוּ וְלָא נְטָרוּ: זְנוּתָא וְחַמְרָא וְרַוְיָתָא שְׁלִיף וּמַטְעֵי יַת לִבְּהוֹן: עַמִּי דִי בְּצַלְמָא אָעֵיה שָׁאֵיל וּמַרְמֵיהּ בְּחוּטְרֵיהּ מְחַוֵּי לֵיהּ אֲרֵי רוּחַ דְּטָעוּ אַטְעִיתִינוּן וְטָעוּ מִבָּתַר פּוּלְחָנָא דֶאֱלָהָהוֹן: עַל רֵישֵׁי טוּרַיָּא מְדַבְּחִין עַל רָמָתָא מַסְקִין כּוּסְמִין תְּחוֹת בְּלוּטוּ לִבְנָא וּבוּטְמָא אֲרֵי מַעְפֵי טוּלֵיהּ עַל כֵּן מְזַנְיָין בְּנָתְכוֹן דַּהֲוָאָה לְכוֹן מִבְּנַת עַמְמַיָּא וְכַלָּתְכוֹן דְּנָסַבְתּוּן לִבְנֵיכוֹן מִן עַמְמַיָּא גַיְּיפָן: לָא אַסְעַר עַל בְּנָתְכוֹן אֲרֵי מְזַנְיָין וְעַל כַּלָּתְכוֹן אֲרֵי מְנַיְּיפָן אֲרֵי אִינוּן עִם זָנְיָתָא מִסְתַּיְּעִין וְעִם נָפְקַת בָּרָא אָכְלִין וְשָׁתָן וְעִם

נפשו ג׳ מטעי׳ בהון ופים׳ ואל עונם ישא נפשו · להושיע משפטי נפשו · ולא נתתי · י"ד פסוקי׳ בספרא אית בהון ולא ולא וסימ׳ במסר׳ רבת׳ בערך לא :

רשי

וכשלת היום וגו׳ ותתיקלון בימא ויתקלון נביאי שקרא דעמכון כדבליליא ואבהית כנישתכון ואביים כניסייא שלכם: נביאי עמך · נביאים שעמך: ודמיתי · כמו נדמו עמי כאדם היושב ותוה׳ ואין מענה בפיו: ואשכח בניך · שאותן שעמדו על הר סיני נתנו בניהם ערבים תחת אבותיהם לשמור את התורה: ברובם כן חטאו · כשרבו וגדלו כן הוסיפו לחטוא כן חטאו לשון עברית כן בכמה מקומות כאשר יענו אותו כן ירבה קראו להם כן הלכו מפניה׳ כל כמה שהנביאי׳ קוראי׳ להם להוכיחן כן הם היו בורחין מפניהם ברובם כן חטאו לפיכך כבוד׳ בקלון אמיר: חטאת עמי׳ כל חטאת שבספר תרי עשר פתחין לפי שכולן דבוקין חוץ מאחד ראשית חטאת היא לבת ציון חטאותיהן של עמי יאכלו אותם נביאי השקר שאמר להם למעל׳ וכשל גם נביא עמך נעשו להם כהני במו׳ ואוכלי׳ מה שהיו כהנים ראויין לאכול: ואל עונם · של ישר׳ ישא הנביא נפשו והנביא עצמו מצפה שיביאו לו ממון וקרבנו׳ לכפר׳: והיה כעם ככהן׳ אני אשוה את העם לבזיון כהני שחללו אותם מכהן להם ולי אף אני אחלל את העם באומות כן ת"י: ולא יפרוצו · לא יגדלו בני׳ הזנו׳ והיין והתירוש שהם עסוקי׳ בם לקח את לבם מאחרי: בעצו ישאל · בצלם שעשה מן העץ: יגיד לו · אל דבריו הוא שומע שאומרים לו נביאי הבעל בשם ע"א. אלון · קייאני"א בלע"ז שגדל בו פרי שקורין גלנ"ץ בלע"ז: לבנה · עץ שקליפתו לבנה: אלה · אולמ"א בלע"ז שענפיו מרובי׳ ונוטעים אותו לצל: על כן תזנינה בנותיכם · על שאת׳ מתחברי׳ לע"א כמשפטי הגוים והגוים מתחברים עמכם ואתם מתחתנים בם ובנותיכם הנולדות לכם מבנות הגוים זונות כמנהג אמן ומזנות כן ת"י: לא אפקוד על בנותיכם · עוד לבודקן במים המרים כשתזנינה למה כי בעליהם עם זונות יפרדו וכאשר אין האיש מנוקה מעון אין המים בודקין את אשתו: יפרדו · ת"י מסתייעין לשון סיעה כלו׳ מתחברין אתם לשתות יין ומנחם חיברו אצל עבשו פרודות שהם חביות יין: ועם

אבן עזרא

וכשלת · עם הכהן הגדול שהיה בימי זה הנביא מדבר ומתנבא עליו וכשלת היום והטעם ביום ההוא שהוא אור כאילו היתה בלילה אתה ונביא השקר המפתה אותך וזהו וכשל גם נביא עמך לילה: ודמיתי · והכרתי: נדמו עמי מבלי הדעת · זאת המלה אם היתה מגזרת דמות יהיה אחריה אל בג׳ נקודות כמו אל מי דמית ובאפס מלת אל מטעם כריתה כמו ודמיתי אמך והטעם שלא תלד עוד אחר שיהיה במקומך כהן ואת תכשל במהרה גם ימותו בניך כדמו אומר לכהן בחסרון דעתך נכרתו עמי: כי אתה הדעת מאסתה ואמאסך מכהן לי ותשכח תורת אלהיך · הטעם כפול כי אתה הדעת מאסתה כי לכהן ניתנה התורה ועוד כי הם השופטים כי ספתי כהן ישמרו דעת: אשכח בניך · חלילה שהשם ישכח רק הטעם שיכשלו בני הכהן וילכו לאבדון: כרבם · אני הרביתי בניך . כן חטאו לי · חטאים רבים על כן כבודם בקלון אמיר אחליף: חטאת עמי יאכלו · בני הכהן ונפש עמי ישאו על עונם כאומר סמוך עלי לכפר העון כדרך ואליו נושא את נפשו וזה עון גדול על כן יבוא רע על הכהן ועל העם ולא תהיה מעלה לכהן על ישראל: והיה · כבר אמרתי כי דרך הכפי"ן דרך קצרה והי׳ העם ככהן והכהן כעם וכמוהו כעמי כעמך: ופקדתי עליו · על כל אחד מהם: ואכלו · זאת היא הפקידה: הזנו · כפשם גם אחרי׳ ולא ירבו כמו ויפרץ האיש: כי את יי׳ עזבו לשמור · דרכו או תורתו: זנות · בחסרון ווי"ן כמו שמש ירח עמד זבלה והטע׳ כי הזנות גם היין כל אחד מהם יקח לב ולקיחת הלב כאילו נשארו בלא לב להבין: עמי · והאות כי הם בלא לב שאל עמי לשאול בעצו הוא הפסל: כי רוח זנונית התעה · אותו: ויזנו · כולם מתחת אהי׳ כאשר הזכיר עמי: על ראשי · טעם ראשי בגלוי וככה על הגבעות יזבחו יאמרו לכהני הבעל שיזבחו ובעבור שהולכים האנשים להקטיר חוץ מהערים תזנינה הבנות

רדק

וכשלת היום · אמר כנגד ישראל בעבור מעשיך תכשל ותפול: היום · ר"ל הזמן הזה בקרוב תבא מפלתך · וכן וחרה אפי בו ביום ההוא פרש ישי · והדומים להם · ענינו עת וזמן: וכשל גם נביא עמך לילה · נביא השקר המתעה אותך יכשל עמך כמו האדם נכשל בלילה בחשיכה · וכן ת"י: ודמיתי אמך · וכרתי כנשתך · כלומר שלא תשאר בישראל כנסת כי יתפזרו בגלות אחד הנה ואחד הנה: וכבר פירשנו כי הכנסת תקרא אם: ודמיתי · ענין כריתה · כמו כי נדמה כל עם כנען · נדמה נדמה מלך ישראל · והדומים להם: נדמו עמי · גם זה ענין כריתה · וי"ת אטפשו: מבלי הדעת · כי אין מי שיודיעם ויורם הדרך הטובה: כי את׳ הדעת מאסת · אמר כנגד הכהן שהיה בזמן ההו׳ אתה מאסת הדעת לעצמך ולהורות לעם · לפיכך אני אמאסך מכהן לי כיון שאין אתה עושה משפט הכהן שהוא להורות התורה אמאסך שלא תהיה כהן בבית · ואיך אמר כי מבלי הדע׳ נדמו והלא היו להם כל זמן נביאי אמת שהיו מורים להם התורה ומוכיחים אות׳ יום יום על רעתם נאמר כי אמר שהכהנים שהיה להם להורות התורה היו חוטאים מדרך האמת כמו העם היו נתלי׳ בהם ובנביאי האמת היו מסופקים מפני נביאי השקר שהיו מורים להם הפך האמת לפי׳ נדמו העם ונשחתו: ואמאסך · כתיב בא"לף יתירה בין הס"מך וכ"ף הנמצא ולא ידענו ענינה למה נכתבה כן: ותשכח תורת אלהיך · כי לכהנים נתנה להורותה כמו שכתוב ויכתוב משה את התורה הזאת ויתנה אל הכהנים בני לוי · וכתיב יורו משפטיך ליעקב ואתה שכחת אותה מללמדה ומלהורותה · אשכח בניך גם אני · גם אני אשכח בניך כי אתה תמו׳ כי מאסתיך מכהן לי גם בניך אשכח ואמאס אות׳ שלא יעמדו תחתיך ולא יהיה להם כבוד הכהונה או ימותו או יגלו · וענין אשכח על דרך משל כאדם השוכח דבר ולא ישים לבו אליו · ועל הדרך הזה השכח מנות אל ולא ישכח את ברית אבותיך: כרבם כן חטאו לי · אהרן הכהן אביהם תורת אמת היתה בפיהו ועתה שרבו בניו ופרצו חטאו לי ושכחו תורתי · כמו שהטיבותי להם הרעו הם · לפיכך אמר כבודם בקלון אמיר · שעשיתי׳ ראשים על העם ומתכפרי׳ ואם לא ישמרו תורתי אמיר להם הכבוד בקלון ויקלו אותם העם ויבזום: אמיר · אחליף · כמו ואם המר ימיר · ויש לפרש כרבם כמו שהרביתי׳ בעושר ובנכסים כן חטאו לי · על דרך וישמן ישורון ויבעט · ועל הדרך הזה ת"י : חטאת עמי יאכלו · אינם כהני׳ כי אם לאכול חטאת ואשם שמביאים העם לא להורו׳ את התורה והדרך הישרה : ואל עונם ישאו נפשו · אל עון העם ישאו הכהנים כל אחד נפשו אומרי׳ מתי יחטאו ויביאו חטאת ואשם ונאכלם וזהו כענין ואליו הוא נושא את נפשו וי"ת כהניא פסו למיכל וגו׳ · ויש לפרש חטאת עמו יאכלו כענין בני עלי הם אוכלי׳ החטאת קודם זריקת הדם והקטרת האימורים וכשאומר להם הבעלי׳ מה זה שאתם עושים : אל עונם ישאו נפשם · אומרי׳ להם אל תחושו כי עונכם על נפשינו כי אכילתנו ג"כ כפרה והם טועי׳ כי כשאמר ואכלו אות׳ אשר כופר בהם מלמד שהכהני׳ אוכלים והבעלי׳ מתכפרי׳ זהו כשאכילתם כתורה אחר זריקת דם והקטרת אימורי׳: והיה כעם ככהן · אלא כפי הדמיון על דרך הקצרה · ופי׳ העם ככהן והכהן כעם · וכן דרך המקרא כי כמוך כפרעה · כמלוה כלוה · והדומים להם · והענין כמו שהם שוים העם והכהן בעון כן יהיו שוים בעונש: ופקדתי עליו דרכיו · על כל אחד מהם וי"ת ויהי כמו דאשוי וגו׳: ואכלו · כיון שהם אוכלי׳ שלא כדת לא תהיה אכילתם לברכה: ואכלו ולא ישבעו · וכן שכיבתם עם הנשי׳ כיון שבזנות הוא לא יפרוצו ולא ירבו כי לא יהיה להם מהן בנים ואם יהיו ימותו מן הבטן זהו שאמרנו הזנו ולא יפרוצו · הזנו פעל עומד · כמו הזנה הזנו · וכן הזנית אפרים : את ה׳ עזבו · לשמור דרכיו כי אינם חפצי׳ בו ובדרכיו שמור דרכיו עזבו · ור׳ סעדיה ז"ל הדביקו עם הפסוק הבא אחריו עזבו את ה׳ לשמור : זנות ויין ותירוש יקח לב · הזנות שהם מתעסקי׳ בו והתמדת השתיה שהם עושי׳ יקח לבם שאין להם לב להבין אי זה הדרך הטוב ילכו בה · וזכר תירוש אחר שאמר יין כי התירוש הוא היין החדש בוא לוקח הלב ומשכר מהרה: עמי בעצו ישאל ומקלו יגיד לו · הם כמו העור שיורה לו מקלו הדרך שהוא הולך בה · ומקלו הם נביאי השקר · כן פירש אחז"ל · וי"מ עצו ומקלו הפ"א שהיא מעץ · וכן ת"י עמי דבצלם אעיה שאיל וגו׳: התעה אותו · והוא רוח נביאי השקר שהוא רוח זנונים מתחת אלהיהם כמו הזונה המזנה תחת בעלה: על ראשי ההרים יזבחו מן הדגוש כמו זבח אמון להם אזבח ואינו יוצא לפליסי כמו שפי׳ החכם רבי אברה׳ אבן עזרא אבל הדגוש מורה במקומות האלה ודומיה׳ על רוב הפעולה כמו שכתבנו בספר מכלול בחלק הדקדוק ממנו ומה שאמר על ראשי ההרים והגבעות דרך עובדי ע"א כמו שכתוב בתורה על ההרים הרמי׳ ועל הגבעות ותחת כל עץ רענן · וראש ההר הוא המקום הגבוה שבו: תחת אלון · תרגומו בלוט · וכן יקרא בערבי והוא אילן שנושא הפרי שקורין לו בלע"ז גלאנ"ץ וענפיו מרובין לפי׳ בוחרין בו לעבוד ע"א תחתיו כמו שאמר כי טוב צלה · וכן לבנה ואלה · ולבנה עץ שגזרתו לבן · ואלה שקורין בלעז אולמ"ו · ות"י כי טוב טלה ארי מענפי טולה · וכן אלה עבותא בוטמא מעפיא: על כן תזנינה בנותיכם · לפי שאנשי הבית יוצאין חוץ לעיר אל ההרים הרמים ותחת כל עץ רענן לעבוד שם ע"א לפיכך יש להם מקום לבנות ולכלו׳ לזנות ולנאף וי"ת על כן מזנין וגו׳: לא אפקוד · אין לחשוב לאן הזנות לעון כי למדות מבעלי הבית: כי הם עם הזונות יפרדו · כי הם יפרידו עצמם מנשיהם וזונים עם הזונות ועם הקדשות כשהולכין לזבוח זבחיהם מדברים עם הזונו׳ ועם הקדשות ללכת שם לזנות וישכבו עמהן שם: יפרדו · מן הדגוש · ויש לפרש ג"כ יפרידו הנשים מבעליהן לזנות עמהן · ואחז"ל כתבו מענין פרד · ר"ל כי הם שטופים בזמה כמו הפרד כי אין בבהמות שטוף בזנות כמוהו · וי"מ עוד יעשו עם הזונות מעשה פרד שאינו מוליד כך הם ישכבו עם הנשי׳ בדרך שלא יולידו כער ואונן · וי"ת ארי אנון עם זניתא מסתייען · ותרגום יזבחו אכלין ושתן · כלומר זובחים זבח לאכול ולשתות עמהם : ועם

ממוהר"ש אלמושנינו ז"ל

יוכל להוכיח אפי׳ לצדיקים שבהם אחר שהוא צדיק מכולם והפך ימצ׳ בכם כי עמך כמריבי כהן כי כל העם יוכלו להריב לכהן שהוא איש מיוחד כי כל העם צדיקי׳ בהקש אליו הפך מה שהיה ראוי שיהיה הוא הצ׳ מכלם ויריב לכל העם בשגגה שעשו׳ נדמו עמי מבלי הדעת וגו׳ · ר"ל כי אתה הכהן ור"ל אמרו נדמו עמי מבלי הדעת כי לא נדמו בעבור שאין רוצי׳ לשמוע מה שיזהיר אותם הכהן והם הרשעי׳ אך מה שנדמו מבלי הדעת שלא הודיעהו הכהן וה"א כי אתה הדעת מאסת וגו׳ · כי הכהן הוא הסבה שלא יורה משפטי ה׳ לישראל : כרובם כן חטאו וגו׳ · ר"ל לפי שהכהנים נתתי להם כל מתנות כהונה וכאשר הרבתים שיהיו המון רב היה גוים כן חטאו לי בזה הריבוי שחשבוהו שאמרתי כבוד׳ בקלון כי עתה לא יגיע לכל א׳ כ"כ מתנות ולזה ימשך שחטאת עמי יאכלו ואל עונם ישאו נפשו ר"ל שיאכלו חטאות אפי׳ על העונו׳ שאפי׳ לא יהיה החטא דרך שגגה אלא דרך עון ומזיד שיביאו חטאת בעבור שירבו המתנות שלהם וקשור הכתו׳ חטאת עמי יאכלו ויקחו מהם חטאת ואל עון וזדון של עמי ישאו וישלחו נפשם של כל א׳ וא׳ בעבור החטאת וזה נראה בעבור שירבו מתנותם · כי אהה׳ עזבו לשמור נרא׳ שלפי שלא אמר מלשמור שמלת לשמור נקשרת עם זנות יין כי עזבו את ה׳ ועבודתו לשמור זנות מעיות ויין ותירוש ואיזה תירוש אותו שהוא משכר עד שמלך שכרותו ללכת בדרכיו ישאל עץ ומקל בו ישען ולא יפול מלך שכרותו והוא משל אל שכן עושים ישר׳ אחר שהולכים אחר התאות והזנו׳ והיו הולכי׳ להשען על אלדים אחרים מעץ ואבן וה"א כי רוח זנונים הטעה וגומ׳ · ר"ל לפי שרוח זנונים של ערוה הטעה אותו לזה זנו מתחת אלדים ופי׳ כי ההשענות שלהם וכחו כשזובחים לאלדים אחרי׳ הוא לאפס ותוהו על ראשי ההרים והנה ההר יותר גבוה מהגבעה והי׳ ראוי שתהיה הקיטור בהר והזבח בגבעה והם עוסים בהפך וכן במה שזובחים תחת אלון ולבנ׳ ואלה אינו אלא לפי שטוב צילה כי הוא אילן גדול והנה זה ההשענות הוא בתכלית החולשה ולזה יתפסו לעובדה לפי שאתם עושי׳ חליפות הדמיון וז"א כי הזננה בנותיכ׳ וגו׳ לא אפקוד וגו׳ · כי הם אינ׳ עושות הזנות מצד עצמם כי הם עם הזונות מזמן רב יפרדו ר"ל כפרדי׳ שאינ׳ עוסי׳ פרדים כן הם מצד קטנות אין זנות׳ זנו׳ לעסו׳ פרי והנה עם לא יבין וחלום הדמיון מכ"ש ויעוו׳ מאחרי׳ המעוותי׳ דרכיו ולכן אין להר׳ש׳ לז

ועם לא יבין ילבט: טו אם זנה אתה ישראל אל יאשם יהודה ואל תבאו הגלגל ואל תעלו בית און ואל תשבעו חי יהוה: כי כפרה סררה סרר ישראל עתה ירעם יהוה ככבש במרחב: חבור עצבים אפרים הנח לו: סר סבאם הזנה הזנו אהבו הבו קלון מגניה: צרר רוח אותה בכנפיה ויבשו מזבחותם:

א שמעו זאת הכהנים והקשיבו בית ישראל ובית המלך האזינו כי לכם המשפט כי פח הייתם למצפה ורשת פרושה על תבור: ושחטה שטים העמיקו ואני מוסר לכלם: אני ידעתי אפרים וישראל לא נכחד ממני כי עתה

ועם דרא דלא אסתכל באוריתא הלא אתרטש: אם טען אתון דבית ישראל לא יתחייבון דבית יהודה לא תיתון לגלגלא ולא תסקון לביתאל ולא תשבעון לשקר קיים הוא יי: ארי כתורא דאתפטים ובעיט כן מריד בסגי טובא ישראל כען ידברינון יי כאימר בחיר בבקעה: אתחברו לטעותא בית ישראל שבקו להון ית פולחנא: שלטוניהון אסגיאו שירוון מן אונס בכן טעו ואתפניאו בתר זנותא רחמו דתיתי להון קלנא רברביהון: עובדי רברביהון לא תתקנין כמא דלית איפשר למצר רוחא בכנף כען איתי עליהון שנאה ויבהתון מאיגורי טעותהון: שמעו דא כהניא וקבילו בית ישראל ובית מלכא אציתו הלא לכון למידע דינא ארי תקלא הויתון למלפיכון וכמצדא דפריסא על טור רם: ודבחין לטעון מסגן ואנא מיתי יסורין לכולהון: קדמי גלן עובדי דבית אפרים ודבית ישראל לא מטמרן מן קדמי ארי

ירעם ג' בקריא' וסי' כי כפרה סוררה סרר ישראל · גרן ויקב ולא ירעם · כצאן לשאול שתו מות ירעם · וא' וירעם כתם לבבו · האזינו ה' ומ"ל וסימ' השמים וארברה · שמעו מלכים האזינו רזנים · שמעו דבר יי' קציני ס־ום · האזינו ושמעו קולו · ולאמי אלי האזינו · ובית המלך האזינו · האזינו כל יושבי חלד · שמעו חכמים מלי · אפרים ד' קמצי' בקריא' וסימ' למטה אפרים הושע בן נון · ויהי איש מהר אפרים · חבור עצבי' אפרים צרור עון אפרים · וכל אסף דבו' :

רשי

ועם לא יבין ילבט · אחרי שאינכ' נותני' לב להבין לפיכך תתלבטו ללקית בפורענו' ליבוט לשון טורח הדרך וליאות משא דלש"ר בלע"ז: אם זונה אתה ישראל · לא ילמדו בני יהודה דרכם · ל"א אם זונה אתה ישראל אל יאשם יהודה אם זונה ישראל אין בני יהודה חייבין בכך ואיני מחייב' כמו שאמור למעלה ואת בית יהודה ארחם: ואל תבואו · בני יהודה הגלגל ובלבד שלא יבואו בני יהודה הגלגל ששם עשרת השבטים עובדי' ע"א שנאמר כל רעתם בגלגל בגלגל הרבו לפשוע : ואל תעלו בית און · הוא בית אל שהעמיד שם ירבע' את העגלי': ואל תשבעו · עמהם חי יי' כי אם חי יי' יאמרו אכן לשקר ישבעו כשהיו נשבעי' בשקר היו מזכירין שם שמים וכשהיו נשבעין באמת נשבעין בשם הבעלים : כי כפרה סוררה · כתורא דאיתפטים ובעיט כן סרר ישראל מרוב אכיל' ושתיי' : עתה ירעם · מרעית מלומלמת ככבש הרועה במרחב ולא כשור פטם שאובסין אותו בשעורין וכרשינין : חבור עצבי' אפרים · נצמד לע"א ואי אפשר לו לפרוש לפיכך הנח לו אתה הנביא ולא תנבא להוכיחו כי לא יועיל: סר סבאם · נעשה משתיה' זר מעלי' סר לשון זר כמו סורי הגפן נכרי' כלומר סר ממקומו ונהפך לאחר · סבאם משתה יינם שהיה עם הזונות : אהבו הבו קלון · הזמינו להם קלון הבו לשון הזמנה כמו הבה נתחכמה הבה נרדה הבה נבנ' : מגניה · שריה ומלכיה : צרר רוח אותה בכנפיה · נדבק הרוח בכנפיה כעוף הזה שאין הרוח מניחתו לשכון עד שמוליכו למרחק כן יבאו האויבי' עליהם ויגלום בגולה ואז מזבחות' מזבחי תועבות' שאין פוני' אליהם כאשר יאמר חטא חטאה כן יאמר זבח זבחה מן המקומות שהיו זובחי' שם וכת"י מאיגורי תועבתהון : כי לכם המשפט · משפט היסורין עליכם בית המלך כי אתם היית' פח על המצפה ורשת על תבור על שני הרי' הללו והושיבו פרדסיאו' לשמור שלא יעלו ישראל לרגל לבית המקדש מדרש תנחומא מצאתי לשון אגדות כאדם המאיי' על איש המקניטו חייך שאני נורר' לך בכנפיך כך המקד' הזה מאיי' על ישר' קנאתי קשורה ואייתי להנקם באחרית ויבושו ממעשיה' : ושחטה שטי' העמיקו · משך שטיופ' העמיקו אני אמרתי כל שאינו עולה לרגל עובר בעשה והם גזרו כל העול' לרגל יהרג הרי שהעמיקו יותר ממני ושחט' לשון זהב שחוט כמשך וכטו' וי"ת לשון שחיטת זבחי' לע"א : ואני מוסר לכולם · ואף אני אייסר' בייסורי' אכין מוסר לכולן : כי

רדק

ועם לא יבין ילבט · יכשל · כמו ואויל שפתי' ילבט · וי"מ ישתבש בדעתו כאד' שלא ידע מה לעשו' ומשתבש · וכן הוא בלשון ערבי · וכן פי' א"א ז"ל · וי"ת עם דרא דלא אסתכל באוריתא הלא יתרטש : אם זונה אתה ישראל אל יאשם יהודה · אם אתה ישראל זונה אחר העגלים יהודה שיש לו בית המקדש אל יאשם מה לו ללכת אחר ע"א : ואל תבאו הגלגל · לפי שבגלגל היה המשכן בתחלה בהכנס' לארץ לפיכך כשהלכו לעבוד ע"א בנו שם במות לע"א ושבט יהודה מה לו לבא הגלגל ולהניח בית המקדש שבעיר' : ואל תעלו בית און · הוא בית אל שהיה שם אחד מן העגלים ולגרעון לכנו' שמו לגנא' קורא אותו בית און · כי יעקב אבינו קרא למקו' בית אל מפני המרא' שראה בו ונגלה שם האל · ואחר שנתן שם ירבע' העגל כנו הנביאים שמו וקראו אותו בית און כי העגל שוא ואון היה · ומה שאמר תעלו לפי שבית אל היה במקום גבוה · וכן הוא אומר עולים אל הר האלהים בית אל · וגם בית און היה מקום סמוך לבית אל ולעי אלא שלא אומר זה אלא על בית אל שהי' שם העגל' וכן ת"י ולא תסקון לבית אל : ואל תשבעו חי ה' · כי אתם עובדי ע"א ונשבעי' בשם השם זהו לדרך הכעסה ובזיון · וי"מ ואל תשבעו בשמי לשקר כמו שאמר בתורה ולא תשבעו בשמי לשקר · וכת"י ולא תשתבעון בשמי לשקרא קיים הוא השם · וכן אמר ואם חי השם יאמרו לכן לשקר ישבעו : כי כפרה סוררה · כמו הפר' הרעה שמעקלת ומעוות' עצמ' מתח' העול ולא יוכל אדם לחרוש בה כן סרר ישראל מתחת אלהיהם שקבלו עליהם עול התורה והמצות אשר לוס ועותו עצמ' מתחת העול ופרקו מעליהם עול המצות : עתה ירעם ה' ככבש במרחב · לולי שסרר היה רועה אות' ה' בשפע כמו הכבשי' במרחב · ר"ל ככר נרחב שרועי' כרגול' · וכן אמר ירעה מקנך ביום ההוא כר נרחב : וכבש · שם כלל על כבשים רבים · כמו ויהי לי שור וחמור · וכן פי' א"א ז"ל · וי"מ עתה ירעם כארם ככבש יחידי במרחב שהוא נועה והולך אילך ואילך ואינו שוקט ואינו רועה וי"ת ארי כתורא וגו' וענין סוררה וסרר ענין העוו' והשחכות מהמנהג · וכן בן סורר ומורה · והדומים לו : חבור עצבים · חבור דבוק הוא עם עצבים · עצבים · העגלים והבעל והאשרה · כל כך נתחבר בהם עד שאין לו תקנ' ולא ישמע לדברי תוכחה : הנח לו · אמר כנגד הנביא הנח לו מלהוכיחו כי לא יועיל · וזהו על דרך העבר' כאד' שקופץ על חברו שלא ישמע לו בהוכיח אותו אומר לו כיון שאין אתה שומע לי אניח אותך מלהוכיחך לעולם אע"פכ חוזר ומוכיחו אחר שעה : סר סבאם · תרגום ויבאש וסר כל כך הם שותי' ומשתכרי' עד שבאש סובאם בפיהם והוא יין או השכר · כמו שבאך מהול במים : הזנה הזנו · ורוב שתיית היין ושכר מביא אותם לידי זנות · וכן ישעיה הוכיח אפרי' ברוב שתית היין' כמו שאמר הוי עטרת גאות שכורי אפרי' · וכל הענין כמו שכתוב שם · וי"ת סר כמו סר בשי"ן · שלטניהון אסגיאו שירוון מן אונס : אהבו הבו קלון מגיניה · מגיניה הם שריה · כי השרים לעם כמו מגינים · אמר שהשרים אוהבים לאמר הבו אומרים תנו לנו שוחד ונעביר מעליכם המשפט וזה קלון להם · וכנוי ה"א מגיניה לעדת אפרים · וי"ת דתיתי להון קלנא רברבניהון : צרר רוח אותה בכנפיה · כמו האד' שיצרור הרוח בכנפיו וכשיתיר כנפיו לא ימצא כלום כן אפרים החזיק בעבודת העגלים וקוה שיבא לו ממנה תועלת ולא מצא מאומה אלא נזק וחסרון · לפיכך יהיה להם בשת מזבחותם שזבחו לעגלי' כי לחנם עשו אות' הזבחים כי לא בא להם מהם טוב כי אם רע · והנה הוא כמו הרוח הצרות בכנפי' · ואמר צרר לשון זכר ואמר בכנפיה לשון נקבה ואמר לשון רבים ויבשו מזבחות' כן דרך הכתוב לדבר על עם לשון זכר ולשון נקבה · כי העם נקרא בלשון זכר עם ובלשון נקבה עדה או קהלה · וכן בלשון יחיד ובלשון רבים לשון יחיד דרך כלל ולשון רבים פרט : זבחותם · היחידה זבחה בשקל שמלה וזבחותם בשקל שמלותם · ואא"ז"ל פי' צרר רוח הרוח צרר אותה ר"ל עדת אפרים צרר אותה בכנפיה להוליכה בגולה ואז יבושו מזבחותם ויהיה רוח זכר ונקבה : שמעו · עתה שב להוכיח יהודה ואות' שהיו ראויים להוכיחם והם כהני בית המקדש שהיו בחלקו של יהודה ובית המלך ג"כ היה להם להוכיח את ישראל ולעשות משפט · וקרא שבט יהודה בית ישראל כי הם עקר בית ישראל · וי"ת בית ישראל הסנהדרין שהם שופטי ישראל : כי פח הייתם למצפה ורשת פרושה על תבור · לכם היה לעשות משפט ואתם הייתם פח ומכשול לעם כי הם רואי' שאתם עושי' מעשיה' רעים ולומדי' מכם והנה אתם להם בהפך מה שהיה ראוי להיות ואת' להם כמו הפח והרשת שלוכדי' בהם החיות והעופות כן הם נלכדי' במעשיכם הרעי' שעושי' ככם · וזכר מצפה ותבור שהם הרים גבוהים בארץ ישראל והציידי' פורשי' עליהם מצודותיה' · וי"ת מצפה מן צופה כתתיך שתרג' ארי תקלא הויתון במלפיהון וכמצודא דפרים על טור רם · ובדרש רז לכם מעלות ירושלם מה עשה ירבע' הושיב שתי פרדסיאות אחת על תבור ואחת על המצפה · וזהו שאמר הושע כי פח הייתם למצפה : ושחטה שטים העמיקו · מקור כיהשי"ן פתוחה והוא בשקל לאהבה אמר השטי' שהם עובדי עבודת אלילים שסטו' מדרכי האל יתברך ומעבודתו כמו אשה שהיא סוטה תחת אישה · העמיקו סרה לשחוט ולזבוח לעבודת אלילים : ואני מוסר לכלם · אמר הנביא לא תאמרו שלא ייסר אות' אדם ולא יוכיחם לפיכך הם חוטאי' כי אני איש מוסר לכלם ויו'ויום אני מייסר אות' ולא ישמעו לו : ואני מוסר · חסר איש · כמו ואני תפלה : שפירושו ואני איש תפלה וי"ת ודבחן לטעוון וגו' : אני ידעתי אפרים · אמר זה על ירבעם בן נבט שהיה משבט אפרים שעשה העגלי' והפריד ישראל מעבודת האל בבית המקדש · אמר אני ידעתי את לבבו : כמ"ש ויאמר ירבעם בלבו עתה תשוב וגו' : וישראל לא נכחד ממני מה שנועץ עם שרי ישראל לא נכחד ממני כי ידעתי כמ"ש ויועץ המלך ויעש ב' עגלי זהב : כי

אבן עזרא

הבנות והכלות בבתי' על כן תזנינה : לא · הטעם אין לתמוה אם הבנות הזונות כי הם בעלותם לראשי ההרים להקטיר הם אוכלי' ושותים עם הזונות וזונים כול' · ומלת יפרדו אנשים ידועי' עם זונה אחת · ומלת ילבט בלשון ישמעאל כמשתבש שלא ידע מה לעשות וכמוהו ואויל שפתי ילבט והנה אין טעם לא אפקוד שלא יפקוד עליהם רק דבר כנגד האבות כי הם מלמדים אותם לזנות לעשות כמעשיהם אולי הבנות קטנות הן על כן לא אפקוד : אם · ישראל חטאו עם ירבע' שפחד שתבוא המלוכה לבית דוד על כן עשה שני עגלים בשני קצות ארץ ישראל למה יאשם יהודה שהניח בית המקדש שהוא בחלקו וילך למקו' רחוק לע"ז והנביא מוכיחם של יאשם יהודה ואל תבואו הגלגל ואל תעלו בית און הוא בית אל בעבור העגל ששם שם ירבע' כתוב בתורה ובשמו תשבע והטעם את יי' אלהיך תירא שלא תעבור על מצות לא תעשה לא בעבור יראת מלך או דבה או נזק בגוף רק בעבור יראת השם ואותו תעבוד מצות עשה מהם בפה ומהם במעשה ובו תדבק במחשבת הלב שלא יעבור רגע בכל יכולתו שיחשב בלבו מעשה השם ונפלאותיו בעליונים ובשפלי' ובתחתונים ובאותות הנביאים ואחר שיהיה דבק בשם חייב הוא להזכיר השם בכל דבריו ולהשבע בשמו בעבור שיבינו ממנו כל השומעי' הברואים שהוא דבק באהבת השם ותמיד שמו וזכרו שגור בפיו ובאהבתו אותו וכל העם ישמעו וילמדו ממנו האהב' והירא' וככה מנהג הנביאי' שישבעו כדוד ואליהו ואלישע וכמוהו כל לשון לך תשבע והנה הטעם למה תראו כי אתם בני השם ואתם באים בית און יותר טוב הוא שלא תעשו זה וזה או פירושו כנגד אלה וכאשר הכתוב בתחילת הפרשה : כי · סורר הוא שיסור מן הדרך שנוה שלא ילך בה והנה למה ישר' כפרה סוררה שלא יוכל אדם לחרוש בה וטעם עתה השם היה רועה אותם ככבש במרחב אילולי הייתם סוררים או הטעם עתה ירעם השם ככבש לבדו במקום מרחב והוא טועה : חבור · י"א כי עצבים כמו וכל עצביכם והנכון כמו העצב נבזה לעצבי כנען והכל מגזרת עצבון כי אין תועלת בפסיליהם רק

עצבים

ממוהר"ש אלמושנינו ז"ל

אל בנותיכם וכלותיכם : אם זונה וגו' : ר"ל אם היית זונה בע"א לא שלא היה מוכיחך עליה שבט יהודה שיהי' עליו אשם בזה הדרך הוכיח תוכיח את עמיתך ולא תשא עליו חטא כי באמת אין אשם ליהודה מלהוכיחך ומלומר לך אל תבוא הגלגלי אל תעלו בית און ואל תשבעו חי ה' ר"ל שהיו נשבעים בשם והם עובדים ע"ז טובל ושרץ בידו: כי כפרה סוררה וגו' חבור עצבים אפרים הנח לו ר"ל לפי שהם סוררים ומורדים ואין להם תקנה אשר המרד בא להם לפי שעתה ירעם ה' ככבש במרחב על דרך וישמן ישורון ויבעט הנה מזה הטעם הוא ראוי שתניחהו ר"ל אפרים חבור עצבים כי העצבים והפסילים לא יהנו לו דגן ותירוש כמו שנתתי אני עד שנעשו כי מזה הכל כשירעבו ויצמאו אולי ישובו והוא אומרו אח"כ סר סבאם וגו' צרר רוח אותה בכנפיה וגו': כי יבא שכרות' בזולת ע"א אל הביאוש ואל כליון ואל רוח ואל בושת: שמעו זאת הכהנים ר"ל משפט הש"י ותוכחתו הוא לכם ועליכם לפי שאתם מכשילי' הרבים במעשי' רעים שבכם כי כמו שהפח והרשת כאשר יהיו במקום יותר גבוה ילכו בהם העופות יותר לפי שיראוהו כולם ולא יעלם מהם כן אתם במעשיכם הרעים כי לפי שאתם הגדולים ילמדו מכם הכל ושחטה שטים העמיקו ואני מוסר לכולם · ר"ל לכל אדם אתם פח ורשת שיכשלו בו ואפי' היו טובים אחר שרואים שאתם עושים רע ואולם למי שהם סטים מן הדרך הטובה הנה העמיקו לשוקעו במעשיהם הרעים ר"ל שילא מכל וכל לתרבות רעה: ומלת ושחטה מקור ואני מוסר לכולם ר"ל לכלכ' אני ראוי לתת מוסר כקטון כגדול : או יאמר כי עם שהם פח לכל ורשת לעשות רע הנה לסטים מן הדרך הטוב העמיקו לשחוט ולתת להם עונש גדול ולא יראו שהם יותר רשעים והנה ראוי שיעשו בהם הדין תחלה כי באמת אני מוסר לכולם ועו"ד שפי': בה'

מהר"י בי רב

שמעו זאת הכהנים והקשיבו בית ישראל · ובית המלך האזינו וגומ' כלל זאת הנבואה מנהיגי העם והם מורי התורה וגם כלל המון העם ולז"א בית ישראל וגומ' וגם כלל הנהגת המלך ולז"א ובית המלך וגומ' הנה לכם ליסר את העם ואתם עשיתם בהפך שהיה לכם ליסב על המצפה והנה אתם הייתם לפח ללכדם להטעותם יותר וזה הטעות לא היה בסתר . כי אם בגלוי ולז"א ורשת פרושה על התבור שהוא הר גבוה : ושחטה שטים וגומ' ידבר על הפרדסאות שהושיבו על ב' אל ההרים כדי שלא יעלו לג' רגלים לחסידים שהיו הולכים לג' רגלים והנה היו שוחטים ופירו' הכתוב היו שוחטים לאותם שהיו נוטים מדרך המלך

עתה הזנית אפרים נטמא ישראל: לא יתנו מעלליהם לשוב אל־אלהיהם כי רוח זנונים בקרבם ואת־
ה יהוה לא ידעו: וענה גאון־ישראל בפניו וישראל ואפרים יכשלו בעונם כשל גם־יהודה עמם: בצאנם ובבקרם ילכו לבקש את־יהוה ולא ימצאו חלץ מהם: ביהוה בגדו כי־בנים זרים ילדו עתה יאכלם חדש את־חלקיהם: תקעו שופר בגבעה חצצרה ברמה הריעו בית און אחריך בנימין: אפרים לשמה תהיה ביום תוכחה בשבטי
י ישראל הודעתי נאמנה: היו שרי יהודה כמסיגי גבול עליהם אשפוך כמים עברתי: עשוק אפרים רצוץ משפט כי הואיל הלך אחרי־צו: ואני

ארי כען טען בית אפרים ...סתאבו בית ישראל: לא שבקין עובדיהון למתב לפולחנא דאלההון ארי רוח דטעו ביניהון ואולפן מן קדם יי לא תבעו: וימאך יקר ישראל ואינון חזן דבית ישראל ודבית אפרים יתקלון בחוביהון יתקלון אף דבית יהודה עמהון: בענהון ובתוריהון יהכון למתבע אולפן מן קדם יי ולא ישכחון סליק שכנתי מנהון: במימרא דיי שקרו ארי בנין מבנת עממיא כען קיימו להון כען איתי עליהון עממין ירח בירח ויבזון ית פירי ארעהון: נבייא ארימו קלכון כרשופרא אתנבי דייתון עליהון עממיא קטולין על דאמליכו ית שאול דמגבעתא אצוחו כד בחצוצרתא אמרו דייתון עליהון מלכין במשריתהון על דלא קבילו לפתגמי שמואל דמרמתא בסרו עליהון יבבות עבדי קרבא על דשקרו במימרי ואסתחרו לאחורא מבתר פולחני ולא פלחו קדמי במקדשא די בארעא שיבטא בנימן: בית אפרים לצדו תהי ביום תושלימת חובין כרם בשבטיא דישראל הודעית אוריתא: הוו רברבי יהודה כמשני תחום עליהון אשפוך כמיא חמתי: אניסין דבית אפרים כבישין בדינהון ארי אתפניאו דייניהון למיטעי בתר ממון דשקר: ומימרי

עשוק ד' בקריאה ג' מ"ל וא' חסר וסימ' והיית ממשש בצהרים כאשר ימשש העור · פרי אדמתך וכל יגיעך · עשוק אפרים רצוץ משפט כי הואיל · אדם עשוק בדם נפש · בתרא חסר :

רשי

כי עתה הזנית אפרים · עד הושע בן אלה היו תולין הקלקלה במלכיהן שהיו מעכבין אותה מלעלות לרגל עמד זה וכטל פרדסיאות ולא עלו לפיכך גלו כי עתה הזנית אפרים ואין להם לתלות במלך כן למלתי כסדר עולם : לא יתנו מעלליה' · לא יעזבו דרכם הרעה כמו נתן ריחו ולא נתנו להרע עמדי ולא נתן סיחון : וענה גאון ישרא' · כמו לענו' מפני לשון עוני והכנעה : בפניו · ואינון חזן · ודונש בן לברט פירשו לשון עדות בבא להם פורענותם יעיד בהם ובפניה' גאון וגובה שהיו מתגאין ועוברין על רצוני : בצאנם ובבקרם · בקרבנותיהם : חלץ · נשמט כמו וקח לך את חליצתם בגדים שתשמטו מעליהם : בנים זרים ילדו · שנתחתנו בעמים: יאכלם חדש · חודש אב : תקעו שופר · שיזהרו להשמר מן חרב הגייסות שיבאו עליהם : הריעו בית און · אחריך הגיים הולך אתה בנימן זאת הריעו בבית און וי"ת תקעו שופר בשורת חרב באה בעון שהמליכו עליהם את שאול שהיה בגבעה ולא שמעו לקול שמואל שהיה מן הרמה ומלכיה' גרמו להם לסור מאחרי כגון ירבעם וחביריו הריעו עליה און ושבר גדול אחריך בנימן על שאחרתם וחזרת' אחור מלעלו' לרגל לבית המקדש שהוא בחלקו של בנימן אחריך בנימן על אימורך את בנימן: לשמה תהיה ביו' תוכחה: כשאבא להתווכח עמהם ישומו ויהיו תוהי' ואין מענה בפיה' למה כי בשבטי ישראל הודעתי תורה נאמנה · והם עברו עליה: אפרים לשמה וגו' בשבטי ישראל הודעתי נאמנה רבי אבו בשם ר' אסא בר' חנינא אמ' ביום שיתווכח עמהם הקב"ה בדין לא יהיה לה פתחון פה שהרי בשבטיהם הודעתי שהדין אמת אתה מוצ' כשגלו עשרת השבטים לא גלו יהודה ובנימין והיו עשרת השבטים אומרין מפני שהם בני פלטין שלו לא הגלה אותן משוא פני' יש בדבר וחס ושלום אין משוא פנים אלא עדיין לא נתמלאה סאתם כיון שחטאו גלו אז שתקו עשרת השבטים ואין מענה בפיהם ואמרו הא אלהא הא תקיף הא קשוט דאפילו לבני ביתיה לא נסיב אפין לקיים מה שנאמר בשבטי ישראל הודעתי נאמנה : כמסיגי גבול · כאדם המדביק גבול חבירו כך הם מהרו לאחוז בדרכי ישראל חביריהם המלכים לפיכך עליהם אשפוך וגומר ובמשמעו היו גוזלי' שדות אך קשה בעיני כי היה לו לכתוב מסיגי גבול ולא כמסיגי: עשוק אפרים · ביד האומות : רצוץ משפט · מיוסר ביסורי' ולמה לו כל זאת כי הואיל ורצה והלך אחרי צואות מדשות של נביאי הבעל : וכרקב

רדק

כי עתה הזנית אפרים · אתה ירבעם הזנית עם העגלי' ואחר כך נטמא ישראל בע"א ויהיה הזנית פעל עומד כמו שכתבנו · או יהיה פעל יוצא ר"ל אתה הזנית ישראל אחר הבעלים · ובדרש כי אתה הזנית אפרים עד הושע בן אלה היו תולין הקלקלה במלכיהם כיון שמלך הושע בן אלה ביטול פרדסיאות שהושיב ירבעם שנאמר רק לא כמלכי ישראל אשר היו לפניו · ואע"פכ לא עלו לירושל' לפיכך נתחתם גזר דין עליה' לגלות · הה"ד אני ידעתי אפרים · כי עתה הזנית אפרים עתה נראה שאתה הזנית שאין לך לתלות במלכך : לא יתנו · כמו ולא נתן סיחון · לא יתנני השב רוחי · והדומים להם ענין עזיבה והנחה · אמר לא יניחו אותם מעלליהם הרעים לשוב אל אלהיהם · כלומר כל כך הרבו לפשוע עד שלא נשא' להם דרך לתשובה עד שיקבלו ענשם או פי' כל כך הם דבקי' במעשיה' הרעים עד שאפילו יהרהרו פעם אחת תשובה בלבם הם מתחרטים מיד · כי רוח זנונים בקרבם המתעה אותם : ואת ה' לא ידעו · לא דרשוהו אפילו פעם אחת אלא תמיד הם דבקים במעשיהם הרעים וי"ת ואולפן וגומר : וענה גאון ישראל בפניו · כמו שאמר הוי עטרת גאות שכורי אפרים · אמר כי גאונו יעיד בפניו כשיקבל עונשו עליו וי"ת וימאך יקר ישראל · ואינון חזן תרגם וענה מלשון הכנעה כמו לענו' מפני · ופי' גאון ישראל גדולת' ויקרם וכבודם · ומה שאמר ואינון חזן כלומר בעודם בארצם טרם גלותם יראו בהכנעת' ושפלות' תחת הכבוד שהיה להם מתחל': וישראל ואפרים · אמר אפרים בעבור ירבעם בן נבט המתעה אותם ובעבור שבטו שהוא שבט אפרים · וישראל אמר בעבור שאר ישראל שהלכו אחריו כלם יכשלו בעון העגלים : כשל גם יהודה עמם · כי אפילו יהודה שהיה בחלקו בית המקדש עזב עבודת השם יתברך לעבוד אלהים אחרים וגם הוא יכשל בעונו : בצאנם ובבקרם ילכו · שבט יהודה ישובו לעבודת האל יתברך בבית המקדש · זהו בצאנם ובבקר' ילכו לבקש את ה' · וזה היה בימי יאשיהו שבערו עבודת אלילים ושבו לעבוד את השם ועשו פסח · ואמר כי לא נעשה כפסח הזה וגומר : ולא ימצאו חלץ מהם · לא מצאוהו כשבקשוהו כי כבר נגזרה גזרה · כמו שכתוב אך לא שב ה' מחרון אפו הגדול אשר חרה ביהודה וגומר · ואמר ואת יהודה אסור מעל פני כאשר הסירותי את ישראל וגומר · חלץ · נפרד מהם וסר מעליהם · והוא פעל עומד · והיולה וחלצה נעלו · חלצו שד · בה' בגדו כי בנים זרים ילדו · כמשמעו שהתחתנו בעמים ועובדים עבודת אלילים שלהם · וזהו בגידה בה' שצוה אותם לא תתחתן בם כי יסיר את בנך מאחרי ותרג' יונתן במימרא דה' שקרו ארי בנין מבנת עממים קיימו להון · ויש לפרש כי בני' זרי' ילדו שהלכו בחקת העמי' · וכן אמר ובילדי נכרי' יספיקו ותרג' ובנימוסי עממי' אזלי' : עתה יאכל' חדש את חלקיה' · עתה בקרוב יבוא חדש שיאכל האויב אותם ואת חלקיה' · רוצה לומר שדותיה' וכרמיה' · כמו ואכלה את החלק שהוא כמו חלקת השדה · והחדש הזה הוא חדש תמוז שהובקעה העיר וחדש אב שחרבה · או פי' חדש בזמן מועט כמו חדש · וכן ואכחיד את שלשת הרועי' בירח אחד · לדעת יונתן רוצה לומר חדש בחדש · כלומר תמיד יאכל האויב יום ביום וחדש בחדש · וכן תרג' יונתן כען איתי עליהון עממיא ירח בירח ויבזון ית פרי ארעהון : תקעו שופר · כמו שתוקעי' בשופר להזהיר העם ולהאסף אל העיר העם והנאן · ואלו המקומות הם לבנימן · ובית און היה לבני יוסף לאפרי' סמוך לבנימן · כי ארץ חלק בנימן היתה בין יהודה ובני יוסף : אחריך בנימן · הנה האויב אחריך בנימן כי כבר כבש ארץ אפרי' וי"ת נבייא ארימו וגומר : אפרי' לשמה תהיה · עדת אפרי' : ביו' תוכחה בשבטי ישראל הודעתי נאמנה · כשהוכחתי' במדבר כשהיו כל השבטי' כאחד הודעתי אות' נאמנה · כלומר דבר אמת · אם בחקותי תלכו · אם תשמעו · אם לא תשמעו וכיון שלא שמעו לי אחריב את ארצ' ואגל' ממנה כי כן הודעתי' באמת וי"ת ביו' תוכחה ביו' תשלומת חובין · ובדרש רבי אבהו אמר בשם רבי יוסי ב"ר חנינא ביו' שנתוכח הקב"ה עמה' בדין אתה מוצא כשגלו עשרת השבטי' לא גלו יהודה ובנימן והיו עשרת השבטי' אומרי' מפני שהם בני פלטין שלו לא הגלה אות' · וכי משוא פני' יש בדבר וח"ו שאין משוא פני' אלא שעדיין לא נתמלאת סאת' וכיון שחטאו גלו אז שתקו עשרת השבטי' ואין מענה בפיה' ואמרו הא אלהא הקיף הא קשוט דאפילו לבני ביתיה לא נסיב אפין · לקיי' מה שנאמר בשבטי ישרא' הודעתי נאמנ' הודעתי שאני נאמן' : היו שרי יהוד' כמסיגי גבול בם"מק כמו ארור מסיג גבול רעהו · וכ"ף כמסיגי לאמת הדבר · כמו כ"ף השבעה לי כיו' · כי אותו כהיו' · והדומי' להם · ואמר כי שרי יהודה היו מסיגי גבול רעיה' החלושי' שהיתה להם נחלה סמוך לנחלת' והיו מסיגי' גבול' ולוקחי' מנחלת' · כמו שאמר בנבואת יחזקאל ולא יונו עוד נשיאי את עמי להונות' מאחוזת' · ורש"י פי' כי כאד' המדבק גבול חבירו כן הם מהרו לאחוז דרכי חביריה' לפיכך אשפוך וגומר : ורבינו סעדיה ז"ל פי' כמסיגי גבול המלות היו שרי יהודה כמו שרי אפרי' שהסיגו גבול המלות ועברו על אלות הברית כן עשו הם · ואאו"ל פי' השרים היו כמו מסיגי גבול שהיו צועקים לפניהם בעלי הגבול כי חביריהם היו מסיגים גבול שדותיהם וכרמיהם או בתיהם והם לא היו מקשיבים לצעקתם והנה השרים כמו המסיגי' שסומכים את ידיהם בהסגתם הגבול · והחכם רבי אברהם אע"פ עושי' רע לאשר ברשותם כמסיגי גבול בסתר : עשוק אפרים · ביד האומות שעשקוהו ורצצוהו במשפטים קשים · ולמה בא לו כל זה כי הואיל הלך אחרי צו לפי שרצה ללכת אחרי מצות ירבעם בן נבט · הואיל הלך · כלומר ברצונו הלך שזה כמה שנים לא סר מדרכו הרעה ומאד התרצה בדבר הרע ההוא : צו · שם כמו מצוה · וכן צו לצו קו לקו · ואף על פי שאסר ירבעם שלא זכרו אחרי צו כן מנהג המקרא במקומות לאסר במקום שהענין מובן · וידוע היה כי לא היו הולכים באותו הדור אחרי מצות האל כ"א אחרי מצות ירבעם · לפי' שנה ה' לגרעון ואמר במקום מצוה צו וי"ת אניסין דבית אפרים וגומר :

אבן עזרא

עצבים והטעם מחוברים הם לפסילי' הם חברתם : הנח לו · עד שיסור אותו אולי יפקחו עיניה' : סר · באה עליהם רעה שסר שבאם מחסרון התירוש ולא שבו מדרכ' הרעה רק מלכיה הזנו אחרים בעבור מתנות שהם אומרים הבו ובאה מלת הבו כמו את אשר תאפו אפו ועיקר אפו גם אהבו הבו גם הבו לכם הכל כמו רדו לאו והשנוי היה בו בעבור אות הגרון : מגניה · הם המלכים כמו כי ליי' מגיני ארץ וסוף הפסוק מוכיח כי הטעם כפול ומגניה שב אל בית און : צרר · כאדם שיצרור הרוח בכנפיו שלא ימצא תאומה או בכנפיה בכנפי בית און : ויבשו · המגנים : מזבחותם · בבית און : שמעו זאת הכהנים · גם הקשיבו בית ישראל שהוכחתיה או בית ישראל הם הסנהדרין : ובית המלך האזינו · כי כולם שופטים : כי פח הייתם למצפה · שלא תניחו לעלות החוגגים אל בית השם : ושחטה · ולשמוט בדרך : שטים · הם עובדי הבעל : העמיקו · הפח אלו הנזכרים אולי לא יראוהו העוברים ואני אוסרם כולם על זאת הרעה שעשו כי לא נעלם ממני אשר העמיקו על כן : אני · דע כי אשת יעקב אבינו היא רחל והנה לאה נכנסה במקומה גם רחל נתנה שפחתה לו ובעבור קנאת לאה נתנה לו גם השפחה האחר' על כן כאשר ילדה רחל את יוסף אמר שלחני ויעקב אמר על אפרים ומנשה ויקרא בהם שמי על כן יקראו כל ישראל אפרי' ויפת אמר אולי ממלכת יהוא היתה מאפרים ובעבור שמלא ואת רמות בגלעד לגדי הוצרך לומר איננה הכתובה בדברי יהוא ובספר עמוס אפרש שהוא מאפרי' והנכון בעיני כי כאשר באו אבותינו ארץ כנען והנה עמד יהוד' על גבולו מנגב ובית יוסף שהוא כל שבט אפרים וחצי שבט מנשה מצפון על כן יזכור יהודה מאפרים וכנה בירמיהו הבן יקיר לי אפרים ואין מלך בימים ההם מאפרים : הזנית · נפסך גם אחרים : לא יתנו · לא יעשו מעשים שישובו או לא יניחו על דרך על כן לא נתחיך : וענה · אמר יפת כמו בפני יענה ואין לו טעם רק הוא מגזרת עני : בצאנם · שב אל יהודה לבדו שבית המקדש בנחלתם : חלץ

ממוהר"ש אלמושנינו ז"ל

בה' בגדו וגו' ר"ל כי מי שילדו בנים זרים הוא לבגוד בה' כדי שלא יראו ממנו ולא יהיה מה שיחשבו כי קודם שיגדילו אל שיוכלו לבגוד הכלם ואמיתם כי תוך חדש ימים שהתחילו אותו חדש מעתה ימותו והו"א עתה יאכלם חדש את חלקיה' רמז לבנים שהם כחלק מן האב : אפרים לשמה תהיה וגו' · אלכה ואשובה וגו' ובקשו פני וגו' לכו ונשובה אל וגו' ר"ל אני מודיע בשבטי ישראל באמת ובלי ספק כי ביום שאוכיח דן אתה אפרים על מה שעשית שתהיה זה התוכחת אל שתהיה לשמה ולא יספר לך כין ונכד : הליך

מהר"י ב"ר רב

המלך והיו הולכים בהורחות עקלקלות נעמקים באופן שאין שום שיתחבר אלי וז"א ואני מוסר לכלם או ירצה אעפ"י שהגלתי אותם ונתתי להם יסורין לא בתורת עונש אלא בתור' מוסר וז"א ואני מוסר לכלם כדי שישובו בתשובה : אני ידעתי יר' שהמחליף סחורה בסחורה ראוי שידע שסחורתו איננה טוב בארצו והסחורה שנותנים לו טוב בארצו ולזה יעשה חליפים ולז"א באם יאמרו להם שיתנו ויחליפו מעשיהם הרעים בעבור' קונם לא ירצו ולא יתנו מעלליהם לשוב אל ה' כי לא ירצו החליפים למה שחושבים שחרפתם היא טובה ועבודת הש"ית לא ידעו אות' והטעם כי לא יבינו רוע סחורתם כי רוח זנונים בקרבם וגו' בצאנם וגו' יר' אם שבו לדרוש את ה' בממונם ולא ימצאו חלץ מהם כלו' מהלבבות וכיון שאינו בלב אם כן לא ימצאו : יחיינו מיומים וגו' הנה בגלות העכ' ה' הקיינו שהיינו צריכים עוד מאתו ית' אמנם בזמן העתיד הנה בקימה לבד שיקימנו הנה אמנם נחיה מעלמנו לפניו ומלת לפניו יורה שהסמים כם חיים בעה"ז אבל לא לפניו ית' אבל הנמנו נחיה לפניו :

מנחה גדולה

העה"ב בלבד ומאום בטובות העה"ז והנה זה התלתו ירלה נר וקנה ותלא יסורין ודרך אדם למאום בוובחור בר"לבון ע"כ נותה הורה ובחרת בחיים שאחר הדרך כלד כה ולא ברחב של טובות העה"ז ונכוו אל הענין אמר הנביא סך את הדרך הנה בהחלה למרלה עיניך עינית בהורך שגדלתם כי החלה היה לך לחס וקים וחס"כ לאחר ופסחים ללבוש והח"כ מעדני העה"ז סמן ומסקים טובים ע"כ עדין אדברה בך לנוכח והומרה הנני סך את דרכך בסירים כי הטובו' סראית בדרך המיוחד שהיה רחב ויפר הטעיך לגך

ואני

ומימרי כעשא לדבית אפרים
וכרקבא לדבית יהודה: וחזא אפרים
ית מרעיה ויהודה ית מכאוביה ואזלו
דבית אפרים לאתור ושלחו למלכא
דייתי לאתפרעא להון נביא אימר
להון הוא לא יכיל לאסאה להון ולא
יניח מנכון מכאוב:
ארי מימרי כליתא לדבית
אפרים וכבר אריון לדבית יהודה
אנא במימרי אקטול ואעדי ארים
גבורתי ולית דמשיזיב: אסליק
שכינתי אתוב למדור קודשי די
בשמיא עד דידעון דחבו ויבעון מן
קדמי כד תעוק להון יבעון דחלתי:
יימרון איתו ונתוב לפולחנא דיי ארי
הוא די מחנא ויסננא ודאיתי עלנא
תבר יאחלננא: יחיננא ליומי נחמתא
דעתידין למיתי ביום אחיות מיתיא
יקימיננא וניחי קדמוהי: ונילף נרדוף
למדעית דחלתא דיי כנהור צפרא
דמקשיט במפקיה וייתי ברכן לנא
כמטר מנבר כלקישא דמרוי ארעא:
מן קדם דין דקשוט מא אעביד לכון

וַאֲנִי כָעָשׁ לְאֶפְרָיִם וְכָרָקָב לְבֵית
יְהוּדָה: וַיַּרְא אֶפְרַיִם אֶת־חָלְיוֹ וִיהוּדָה
אֶת־מְזֹרוֹ וַיֵּלֶךְ אֶפְרַיִם אֶל־אַשּׁוּר
וַיִּשְׁלַח אֶל־מֶלֶךְ יָרֵב וְהוּא לֹא יוּכַל
לִרְפֹּא לָכֶם וְלֹא־יִגְהֶה מִכֶּם מָזוֹר:
כִּי אָנֹכִי כַשַּׁחַל לְאֶפְרַיִם וְכַכְּפִיר לְבֵית
יְהוּדָה אֲנִי אֲנִי אֶטְרֹף וְאֵלֵךְ אֶשָּׂא
וְאֵין מַצִּיל: אֵלֵךְ אָשׁוּבָה אֶל־מְקוֹמִי טו
עַד אֲשֶׁר־יֶאְשְׁמוּ וּבִקְשׁוּ פָנָי בַּצַּר
לָהֶם יְשַׁחֲרֻנְנִי: לְכוּ וְנָשׁוּבָה אֶל־ א
יְהוָה כִּי הוּא טָרָף וְיִרְפָּאֵנוּ יַךְ
וְיַחְבְּשֵׁנוּ: יְחַיֵּנוּ מִיֹּמָיִם בַּיּוֹם
הַשְּׁלִישִׁי יְקִמֵנוּ וְנִחְיֶה לְפָנָיו:
וְנֵדְעָה נִרְדְּפָה לָדַעַת אֶת־יְהוָה
כְּשַׁחַר נָכוֹן מֹצָאוֹ וְיָבוֹא כַגֶּשֶׁם לָנוּ
כְּמַלְקוֹשׁ יוֹרֶה אָרֶץ: מָה אֶעֱשֶׂה־
לְּךָ אֶפְרַיִם מָה אֶעֱשֶׂה־לְּךָ יְהוּדָה
וְחַסְדְּכֶם כַּעֲנַן־בֹּקֶר וְכַטַּל מַשְׁכִּים
הֹלֵךְ: עַל־כֵּן חָצַבְתִּי בַּנְּבִיאִים ה
הֲרַגְתִּים בְּאִמְרֵי־פִי וּמִשְׁפָּטֶיךָ אוֹר
יֵצֵא: כִּי חֶסֶד חָפַצְתִּי וְלֹא־זָבַח
וְדַעַת אֱלֹהִים מֵעֹלוֹת:
והמה

דבית אפרים מא אעביד לכון דבית יהודה וטבותכון כענן צפרא וכטלא דמוחי
פסיק: על כן דאזהרתינון בשליחות נבייא ולא תבו איתיתי עליכון קטולין על
דעברו על מימר רעותי ודיני כנהור נפיק: ארי בעבדי חסדא רעוא קדמי
ממדבח ועבדי אוריתא דיי ממסקי עלון:
ואינון

ונשובה ז' בקריא' וסי' ויאמר אברהם אל נעריו · נתנה ראש ונשובה · המה באו בארץ צוף · הרבה כושל גם נפל איש · לכו ונשובה אל יי' · נחפשה דרכינו ונחקרה · השיבנו יי' אליך · בנביאי' ה' וסימ' נמסר בשמואל א' סימ' י' : ודעת אלהים ג' בליש' בקריא' וסימ' כי אין אמת ואין חסד · כי חסד חפצתי · ודעת אלהים תמצא :

רשי

וכרקב · תולעת האוכל העץ ושומקו : מזורו · לשון חולי : וילך אפרים אל אשור · זה הושע בן אלה שהיה לו לעבד וישב וימרוד : וישלח · יהודה : אל מלך ירב · זה אחז שנתן שחד לתגלת פלאסר לעזרו על רצין מלך ארם ופקח בן רמליהו : והוא לא יוכל לרפוא לכם · מהרבה גדודים מפלשתים וערביים שבאו על אחז כמו שמפורש בדברי הימים כי חלק אחז את בית יי' ויתן למלך אשור ולא לעזרה לו : ולא יגהה מכם מזור · לא יסיר מכם מכאוב ואו' אני שהוא מן התיבות ההפוכות לשון כאמ' הוגה מן המסלה הורו והוגו מלב הגו סיגים מכסף : ואשא ואין מציל · אשא את הטרף : אלך · אסתלק מהם ואשובה אל השמי' : עד אשר יאשמו · יחזיקו עצמ' כאשמי' להודות על אשמת' : ישחרונני · יבקשונני : לכו ונשובה · יאמרו לכו ונשובה וגו' : יך · לשון הווה הוא הוא מכה אותנו והו' יחבשנו : יחיינו מיומי' · יחזקנו משתי פורענויות שעברו עלינו משתי מקדשות שחרבו : ביום השלישי · בבנין הבית השלישי יקימנו : מיומים · משתי עתי' שעברו עלינו : ביו' השלישי בעת השלישי : לדעת את יי' · באמת ובתמים נכונו' כשחר זה אשר נכון מוצאו : ויבא כגשם לנו · כגש' הבא להיות חיים לעול' שאז יבא להורות חיי' שיבאו לנו : יורה ארץ · ירוה ארץ : מה אעשה לך · מפני מדת הדין איך אוציא משפטיך לאור : וחסדכם כענן בקר · כל טובתכם וצדקתכם איננה כלום : על כן חצבתי בנביאים · על אשר חצבתי עליהם דברי על ידי הנביאים והם לא נזהרו בהם לפיכך הרגתי' באמרי פי בשביל אמרי פי כך תירגם יונתן על כן כמו על אשר וכן כי על כן ראיתי פניך כי על כן לא נתתיה לשלה בני : ומשפטיך אור יצא · בתמיה ואיך אוכל לשאת לכם פני' מפני מדת הדין ומוסב על מה אעשה לך : ודעת אלהים · חפצתי מעולות :
כאדם

רדק

ואני כעש לאפרים · כן אהיה לאפרים וליהודה כמו העש שאוכל הבגדים וכרקב האוכל העצים והעץ · כלומר כן אכלה אותם : וירא · מזורו · כמו מכתו · כי המכה לפי שיזורו אותה נקראת מזור · אמר כשראו אפרים ויהודה שהאויבים באו' עליהם תמיד ושוללי' אותה בקשו עזר ממלך אשור ולא שבו אלי ולא בקשו עזר ממני אלא מבשר ודם שלא יוכל לעזור אותם אם אין רצונו : וישלח · ר"ל וישלח יהודה כי כבר זכר שניהם · ובפסוק זה זכר אפרים בפירוש ויהודה בסתם · כי כבר זכרו בסמוך : וילך אפרי' · ר"ל המלכים שלא · או אמר וילך על מנחם שהלך לפול מלך אשור כאשר בא על הארץ ויתן מנחם לפול מלך אשור אלף ככר כסף וגומר ולא הועיל כלו' אלא לפי שעה · כי מלך אשור הוא שהחריב את הארץ גם שומי' אחרים שסו אותם ולא עזרם מלך אשור · וכן אחז מלך יהוד' שלח למלך אשור · ואחר ויתן למלך אשור ולא לעזרה לו : ירב · הוא שם עיר בארץ אשור · ובזה הספר זוכר אותו שתי פעמים · ואפשר כי אשור היו לו שני שמו' : לא יוכל לרפא · לפי שהמשיל הצרה לחולי אמר לרפא : ולא יגהה · כלומר ולא ירפא · וכן לב שמח ייטיב גהה רפואה אפי' מזור אחד מכם לא ירפא וי"ת וחזא אפרים וגימר : כי אנכי · איך יוכל מלך אשו' להועיל לכם אפילו אם ירצה כי אנכי לכם כשחל ואין מציל מידי : אני אני · הכפל לחזק הענין וכן ראו עתה כי אני אני הוא : אלך ואשובה אל מקומי · כלומר אסלק שכינתי מהם ואשובה אלי בשמים שהוא מקום כבודי כי הם הקילוני ולא ישכון כבודי ביניהם : עד אשר יאשמו · האלף והשי"ן בש"וא וענינו עד שישימו עצמם אשמי' · וכן ת"י עד דידעון דחבו : ישחרנני · ידרשוני ויבקשוני · כמו אם תשחר אל · והדומים להם · והנ"ון הראשונה כנ"ון ישמעון הנוספת פעמי' בעתידי הרבים : לכו · ענין זרוז המעשה · כמו לכו ונחשבה על ירמיהו לכה נא אנסכה בשמחה · והדומים להם שאין ענינה הליכה ממש אלא זרוז המעשה · ולפי שההליכה זרוז והישיבה עצלות נאמר זרוז בלשון הליכה · יאמר איש לחבירו לכו ונשובה אל ה' וזה היה בימי יאשיהו שבקשו את השם ועבדוהו : כי הוא טרף · כולו קמוץ ואע"פ שהוא פעל עבר כי יש רבים קמוצי' כמו שכתבנו בספר מכלול · ואמר ונשובה אל השם כי הוא טרף כמו שאמר אטרוף וגומר : ואין מציל · ואם נשוב אליו הוא המוחץ והוא הרופא וכפל הענין במלות שונות ואמר יך ויחבשנו : יך · בתשלומו יכה והוא עתיד במקום עבר : יחיינו מיומים · ענין רפואה · כמו עד חיותם וכמו וימרחו על השחין ויחי אמר אם חלינו יומים הוא ירפאנו מחוליינו עד שביום השלישי יקימנו ונחיה זמן רב לפניו · כלומר אם ארכו צרותינו זמן רב והוא משל יומים בקרוב יביא לנו ישועתו והוא משל ביום השלישי : והחכם רבי אברהם בן עזרא ז"ל פירש ביום השלישי · הפך כל נשבר כי אז יכאב וכן אמר ביום השלישי בהיותם כואבים · ופי' עוד יחיינו מיומים זה המאמר הוא על העתיד · ומיומים משל לשני גליות גלות מצרים וגלות בבל ביום השלישי משל לגלות הזה השלישי שיקימנו ממנו ונחיה לפניו שלא נגלה עוד לעולם ונחיה תמיד לפניו כל ימי עד שלא נחטא עוד : ונדעה נרדפה · תהיה הסכמתינו ודעתנו כאחד ונרדפה כלנו לדעת את ה' : ונדעה · כמו ונדעה בידינו מה טוב לדעת את ה' לעשות משפט וצדקה כמו שכתוב הלא היא הדעת אותי נאם ה' : ואאז"ל פירש נדעה אותו ויתברר אלינו כאשר יתברר אור השחר שאין שם עבים · והו נכון מוצאו · כאשר אמר דוד לשלמה בנו דע את אלהי אביך ועבדהו · בתחלה דעהו ואחר כך עבדהו כי אם לא ידע דרך יחודו למי יעבוד · על כן אמר ונדעה נרדפה בתחלה נדעה ואחר כך נרדפה לדעת את ה' כלומר לעבדו · והחכם רבי אברהם בן עזרא פי' ונדעה נרדפה נדעה שנרדפ' לדע' את ה' · כי זה סוד כל החכמות ובעבור זה לבדו נברא האדם רק לא יוכל לדעת את ה' עד שילמוד חכמות הרבה שהם כמו סולם לעלות אל זאת המעלה העליונה · וטעם כשחר כי בתחלה ידע המשכיל את השם יתברך במעשיו כמו השחר בלאתו ורגע אחר רגע יגדל האור עד שירחה השמש : ויבא · הטעם שהשם יעזרנו ויורנו האמת · על דרך יערף כמטר לקחי ואחרים אמרו כי יבא לנו מרפא מה' כגשם אשר לא יקוה לאיש והטע"ם כי אין מרפא רק מאתו יתברך · ולפירושנו כשחר נכון מוצאו · פי' אם נעשה זה שנרדפה לדעת את ה' הוא יהיה לנו כשחר נכון מוצאו כלומר שיופיע אורו וטובו עלינו ועוד המשיל משל אחר ואמר ויבא כגשם לנו כמו הגשם שמחיה הזרעים המתים כן האדם השרוי בצער דומה למת וכשתבא לו התשועה תדמה לו שחיה מתמותתו · וכפל עוד הענין ואמר כמלקוש יורה ארץ · ופי' כמלקוש ויורה שיבא בארץ כן יבא לנו · ויונתן תרגם כמלקושא דמרוי ארעא ויהיה לפי' יורה כמו ירוה הפוך : מה אעשה לך אפרים · איך ארפא אתכם ואיך אחבוש ותשובתכם אינה שלמה כי אם עשו מלכי ישראל הישר בעיני השם מהרה שבו לעשות הרע כמו יהוא · וכן מלכי יהודה אשר עשו בימי יאשיהו הישר בעיני השם שבו לעשות הרע בימי בנו ובן בנו · וזהו וחסדכם כענן בקר · כמו ענן הבקר או הטל · כי כאשר השמש יפסק ממשכים שם בשקל יתן אוכל למשביר · כלומר בהשכמה הולך · ותרגם יונתן וכטלא דמוחי פסיק : על כן חצבתי בנביאים · כמו חוצב בהר שכורת האבנים · ופי' על כן בעבור שחסדכם כענן בקר הוגעתי הנביאים יום ויום השכם ודבר להזהירכם שתעמדו בדרך הישרה ולא שמעתם · ומרוב הוגיעי אותם בשליחותי הרי הם כאילו הרגתים · וכל זה עשיתי בעבור שמשפטיך כאור שיצא · כלומר שיהיה משפטיך כאור יצא · כלומר בצאתו כמו שאמר כשחר נכון מוצאו · ואדוני אבי ז"ל פירש חצבתי בנביאים הרגתים · מתו בשליחותי כמו זכריה ואוריה : ומשפטיך אור יצא · בתמיה וי"ת על כן דאזהרתינון וגומר : כי חסד · אף על פי ששבו לעבוד את ה' בבית המקדש בימי הושע בן אלה שביטל פרדסיאות שהושיב ירבעם בדרכים אף על פי כן חסד ודעת אלהים לא היה בהם · וכן ביהודה שעבדוהו בימי יאשיהו שהרס הבמות והמזבחות והעלו זבחיהם בבית המקדש · עשות החסד הוא העקר · ודעת אלהים שהוא לעשות משפט וצדקה · ותרגם יונתן ודעת אלהים ועבדי אוריתא דה' :
והמה

אבן עזרא

אלך · כבודו מהם כאשר יאמר אלכה ואשובה אל מקומי ולמה אלך מהם כי ביי' בגדו : עתה יאכלם · אלה הבנים עם חלקיהם חדש רע כמו כי קרוב יום אידם ור' ישועה אומר חדש אב ויפת אמר כי חדש הוא חרב כמו והוא חגור חדשה : תקעו · הטעם השמיעו זאת וידעו הכל כי אפרים הודעתי נאמנה משפט נאמן כמו נזירה והדומה לה : היו · עושים רע לאשר הם ברשותם : כמשיגי גבול · בשחר על כן אעניסם : עשוק אפרים · עשקוהו מלכיו ורימוהו : כי הואיל הלך · שנים פעלים עוברים כמו הנשם חלף הלך לו כי הואיל שהלך אחרי מלות אנשים והוא צו כמו צו לצו ויפת אמר כי אפרים יהיה עשיק מהגוים : ואני · טעם שאכלם : וירא · את מזורו מכה שהיא צריכה שיזורו אותה : וישלח · יהודה כי כן אחריו ירב שם מקום באשור : יגהה · כמו ייטיב גיהה מראית העין : כי · בתחילה אמר ואני כעש בפנים מהגוף ועתה כשחל בחוץ ומי יוכל לרפא לכם : ואלך · לי ואין רודף אחרי אואלך עם הטריפה והנכון שאטרפם ואלך לי כאשר כתוב אחריו : אלך · עד אשר יאשמו שיודו שאשמו או כטעם שמה תאש שומרון והארמה לא תשם אשר אל"ף : ישחרונני · יבקשוני כשחר ויאמרו אלה לאלה לכו · אמר טרף בעבור כפיר : : יך · מכה ויחבשנו · כמו ולא חבשו כי המכה צריכה לזור ולחבש ולרכך באחרונה בשמן · ובאת מלת טרף פועל עבר עם יך שהו' עתיד על דרך הזמן העומד כאשר פירשתי בספרי : יחיינו · ירפאנו כמו וימרחו על השחין ויחי עד חיותם וטעם יומים זמן קרוב שלישי הפך כל נשבר כי אז יכאב : ונדעה · שנרדפה לדעת את יי' כי זה עוד כל החכמות ובעבור זה לבדו נברא האדם רק לא יוכל לדעת את השם עד שילמד חכמות הרבה שהם כמו סולם לעלו' אל זאת המעלה העליונה וטעם כשחר כי בתחיל' ידע המשכיל הש"י במעשיו כמו השחר בצאתו ורגע אחר רגע יגדל האור עד שיזרח השמש : ויבא כגשם · הטעם שהשם יעירנו ויורנו האמת על דרך יערוף כמטר לקחי ואחרי' אמרו כי יבא לנו מרפא מהשם כגשם אשר לא יקוה לאיש והטע' כי אין מרפא כי אם מאתו : כמלקוש יורה ארץ · חסר וי"ו כדרך הלם שת גם · יאמר

ממדרש אלמושנינו ז"ל

אלך ואשובה וגו ר"ל שאסתיר פני מהם ובצר להם אז ישחרו פני ולא אראה להם פני עכ"ז עד שתהיה התשובה בענין שיבינו שאני הבאתי עליהם את המכה ושאני הוא היכול לרפאות ולא אחר ושיחשבו שאני יכול להחיותם ולהוציא מסכנת המות תוך ב' ימים וכן שביום הג' יהיו קמים והולכים בחון על משענתם ובתנאי שיחשבו כמו שארפאם שהוא להיות לפני ושיעבדוני ושאותה עבודה תהיה בענין ידיעתם אותי וגדולת שמי ה' לא בזבחים ועולות וכן שיעשוה בדרך רדיפה ובחשק גדול ושתהיה אותה ידיעה לתכלי' שידעו אותי ולא ישימו ספק' בזה בשכן יעשו אך יעשו כן באין ספק כמו שהשחר נכון ויציב מיצאו וג"כ שאעפ"י שהם יעשו כל זה ובלי ספק לא יחשבו כי אני מוכרח לבוא עליהם ולענות בצרתם בלי ספק אך יחשבו שה' יבא להם כגשם שאינו מוגבל בזמן ומוכרח לבא וכן כמלקוש ויורה להארץ שהוא יותר מסופק אל שיהיה כן המלקוש בזמנו והיורה בזמנו · על כן חצבתי בנביאים וגו' · ר"ל על כן שחסדכם כענן בקר ובטל משכים וכןמשפטיך הם אור יצא ר"ל שאין עניה השמש כל אך האור לבדו וכן אתם לא הוציאו המשפט ברור ומתוקן בעצמו הנה על זה חצבתי בנביאי' הרגתים באמרי פי והוא משל אל השכם ושלוח הנביאים והמה כאדם עברו ברית וגו' ר"ל המה שהם קהל גדול עברו ברית באדם ואיש א' ושם במקו' ששם הברית בגדו בי להפר הברית וזו הגידה גדולה שקהל גדול יפרו ברית ושיפרו אותו במקום שנעשה הברית ומזה הטעם אמר אחריו
גלעד

מנחה גדולה

לכך אתן לך בו סירים ומכשולות שיהיו לך יסורים רעים כקוצים למען תקילי ותדעי כי מרה תהיה באחרונה ואם לא תוסרי ותשוב הדבר שלא לנוכח ואמרה וגדרתי את גדר' וגו' והוא כי מה שהיו בוטחים ישראל היה כמו שאז"ל על פסוק חלל ממלכה ושריה כי בטחון ישראל היה כי היה ביניהם חכמים שהיו אומרים להם אל תיראו כי אני אשביע את שר הים ויקיף את ירושלי' חומות מים ואחרים שהיו אומרי' אני אשקיענו אם מה עשה הקב"ה שיבה אומנתן וכו' וזה יתכן יאמר וגדרתי את גדרה כי הגדר אשר היה זה לגדור בו את ירושלי' באש ובמים אני אגדור את הגדר ההוא שלא תוכלו לעשותו כאלו היה גדר בפני הגדר ההוא והטעם הוא כי

רשי

כאדם · כאד' הראשון : שם בגדו בי · בארץ טובה שהושבתים בה שם בגדו בי באד' שהכנסתיו לגן עדן ועבר על מלותי : עקבה מדם · מליאה אורבי רלים כמו ואת עקבו ויעקבני : וכחכי איש גדודים · וכאסיפת איש ליד לגים האוסף בחכה יחד כן חבי גדודיה' חבורות כהניהם המתחברי' ללכת בדרך ירלחו שם כול' שכם אחד : כי זמה עשו · כי עלה היא אשר נתיעלו לפני אסיפת' לאיזה מקום ילכו לרלח ולשלול שלל וכחכי איימדור"ש בלע"ז ואף בלשון משנה חכי לשון חיכו' הוא ולא יטיל בו יותר משלשה הכין הם תפירו' שהסורק מחבר בהן שני ראשין מן הבגד יחד בתחובות במקלות ולשון זה משלי והגון בעיני וכן פירושו וכשים בהם חיבור אדם שנאספי' יחד חבר כהנים הוא לרלח והראשון מדברי ר' מאיר שליח לבור זצ"ל · שכמה · לשון כת אחת : שערוריה · וי"ת לשון שיבוי שסינו את דרכם וכן שמה ושערוריה : גם יהודה · אף הוא הואיל וקילקלה : שת · המשית זמן פורענות לה: בשובי שבות עמי · בהוכיח אותם לשובה משובותם: קציר · עת סילוקה וכלותה כמו עוד מעט ובאה עת הקציר לה בפורענות בבל בספר ירמיה · שבות עמי לשון תשובה נערות וילדות איגוויי"ורא בלע"ז וכן בנים שובבי' הבת השובבה : כרפאי לישראל · כשאני חפץ להושיע' ולרפאותם עוונות' נגלו לפני כי פעלו תמיד שקר וגנבים מהם תמיד בא' וגונבי' ממון חביריה' ואף פושטי' גדודיה' בליסטיות לפשט את הבריו' : ובל יאמרו ללבבם · אינן נותנין אל לבם שכל רעתי' כתובה לזכרון לפני : ישמחו מלך · מלכ' חפץ ברעה שהם עושי' : בוערה מאופה · שהוסק' מיד הנחתו' וכן ילרם בוער בקרבם : ישבות מעיר · י"ת מה שתירג' ואיני יכול לייסב בו לשון המקר' ולפי שמועו ישבות ילרם הרע שהוא מעירם מלוש בלק עד חומלתו מחשב בלבו את הרעה כילד יעשה אות' הוא שובת ויושן עד הבקר שהוא יכול לעשותה כמו שהאופה שובת מלוש בלק עד שהחמילה שהו' יכול לאפות וכן הוא אומר במיכה הוי חושבי און ופועלי רע על משכבותם באור הבקר יעשוה : יום מלכנו · ביו' שאנו מתליכין את מלכנו : החלו שרים · נעשו שריכו חולים : חמת מיין · מחום היין הבוער בם והמלך מושך ידו מן הטובי' והכשרים להתחבר את לוללים : כי

הושע ו–ז

וְהֵמָּה כְּאָדָם עָבְרוּ בְרִית שָׁם בָּגְדוּ בִי: ל"א ר"פ
גִּלְעָד קִרְיַת פֹּעֲלֵי אָוֶן עֲקֻבָּה מִדָּם: ל'
וּכְחַכֵּי אִישׁ גְּדוּדִים חֶבֶר כֹּהֲנִים דֶּרֶךְ ל'
י יְרַצְּחוּ שֶׁכְמָה כִּי זִמָּה עָשׂוּ: בְּבֵית פלוגת' ירצ'
יִשְׂרָאֵל רָאִיתִי שַׁעֲרִירִיָּה שָׁם זְנוּת שערוריה ק'
לְאֶפְרַיִם נִטְמָא יִשְׂרָאֵל: גַּם־יְהוּדָה
שָׁת קָצִיר לָךְ בְּשׁוּבִי שְׁבוּת עַמִּי: ד'
ז
א כְּרָפְאִי לְיִשְׂרָאֵל וְנִגְלָה ל'
עֲוֺן אֶפְרַיִם וְרָעוֹת שֹׁמְרוֹן כִּי פָעֲלוּ ג'
שָׁקֶר וְגַנָּב יָבוֹא פָּשַׁט גְּדוּד בַּחוּץ: ל'
וּבַל־יֹאמְרוּ לִלְבָבָם כָּל־רָעָתָם זָכָרְתִּי ל'
עַתָּה סְבָבוּם מַעַלְלֵיהֶם נֶגֶד פָּנַי הָיוּ:
בְּרָעָתָם יְשַׂמְּחוּ־מֶלֶךְ וּבְכַחֲשֵׁיהֶם ב' · ל'
שָׂרִים: כֻּלָּם מְנָאֲפִים כְּמוֹ תַנּוּר בֹּעֵרָה ל' חס' ומלעיל וחד מלרע
מֵאֹפֶה יִשְׁבּוֹת מֵעִיר מִלּוּשׁ בָּצֵק עַד־ ל'
ה חֻמְצָתוֹ: יוֹם מַלְכֵּנוּ הֶחֱלוּ שָׂרִים ל' · ל'
חֲמַת מִיָּיִן מָשַׁךְ יָדוֹ אֶת־לֹצְצִים: ל' וחס'
כי

וְאִינוּן כְּדָרַיָּא קַדְמָאֵי עֲבָרוּ עַל קְיָמִי וּבְאַרְעָא טָבָא דִּי יְהָבִית לְהוֹן לְמֶעֱבַד רְעוּתִי תַּמָּן שַׁקַּרוּ בְּמֵימְרִי: גִּלְעָד קִרְיַת אֱנוּסִין בְּנִיכְלִין אַשְׁדִּין דַּם זַכַּי: וּכְמָא דִּי מְסַבַּר אֱנַשׁ לְמַשְׁרְיָין אִתְחַבַּרוּ אִינוּן וְכַהֲנֵיהוֹן בְּאוֹרְחָא חֲדָא קָטְלִין נַפְשָׁן כְּתַף חַד אֲרֵי עֵיצַת חֶטְאִין עֲבָדוּ: בְּבֵית יִשְׂרָאֵל חֲזֵיתִי שְׁנוּ אַשְׁנִיאוּ קְיָמָא דִּגְזִיר עִמְּהוֹן דְּלָא לְמִפְלַח לְטַעֲוָתָא תַּבוּ אִינוּן לְמִטְעֵי בָּתַר עֶגְלַיָּא בְּבֵית אֵל תַּמָּן טָעוּ בֵּית אֶפְרַיִם אִסְתַּאֲבוּ בֵּית יִשְׂרָאֵל: אַף דְּבֵית יְהוּדָה שָׁרִיאוּ לְאַסְגָּאָה חוֹבֵיהוֹן אַף לְהוֹן יִמְטֵי חוֹבִין בְּאַתָבוּתִי גָלוּת עַמִּי: כְּמִתְבְּעֵי חוֹבֵי יִשְׂרָאֵל וְיִתְגַּלְיָן עֲוָיַת אֶפְרַיִם וּבִישַׁת שֹׁמְרוֹן אֲרֵי עֲבָדוּ שְׁקַר וּבְלֵילְיָא בְּבָתַיָּא גָנְבִין וּבְמַדְבְּרָא בְּיִמָמָא קַפְחִין: וְלָא מְחַשְּׁבִין בְּלִבְּהוֹן דְּכָל בִּישַׁתְהוֹן גַּלְיָין קֳדָמַי כְּעַן יַקְפּוּנִינוּן עוֹבָדֵיהוֹן בִּישַׁיָּא דִּי קֳדָמַי הֲווֹ גַלְיָן: בִּסְרִיקָתְהוֹן מַחְדַּן מַלְכָּא וּבְכַדְבֵיהוֹן רַבְרְבִין: כּוּלְּהוֹן מְחַמְּדִין לְמִיגַף נְשֵׁי חַבְרֵיהוֹן דָּלְקִין כְּתַנּוּרָא דְּאָזֵיל לְהוֹן נַחְתּוֹמָא כְּבֵן יִגְלוֹן בִּפְרִיעַ מִקִּרְוֵיהוֹן כְּמָא דְמוֹתַן לְקַיְּמָא מַחְשֶׁבֶת רִישְׁעָא וְעַל דְּלָא אִדְכַּרוּ נִסִּין וּגְבוּרָן דְּאִתְעֲבִידוּ לְהוֹן כְּיוֹם מִסַּקְהוֹן מִמִּצְרַיִם מְעִידָן מִלּוּשׁ לֵישָׁא עַד לָא חֲמַע: יוֹמָא דְּמַנִּיאוּ עֲלֵיהוֹן מַלְכֵּהוֹן שְׁרִיאוּ רַבְרְבַיָּא לְמִשְׁתֵּי עִמֵּיהּ חֲמַר נְגַד לִידֵיהּ סִיעַת שִׁקְרִין: ארי

כאדם ג' בקריאה וסימ' והמה כאדם עברו ברית · אכן כאדם תמתון · אם כמות כל האדם ימתון אלה · שת ד' קמצין בקריאה וסימ' כי שת לי אלהים זרע אחר · ולא שת לבו גם לזאת · גם יהודה שת קציר · מי שת בטוחית חכמה :

רדק

והמה כאדם עברו ברית · כאדם שבוגד באחירו ועוב' על בריתו כן נקל בעיניהם לבגוד בי ולעבו' על בריתי · ופי' שם כארצם במקו' שהשפעתי עליהם טובה שם בגדו בי · ויש מפרשי' כאדם הראשון וי"ת ואינון כדריא קדמאי וגו' : גלעד עקובה מדם · מן עקוב הלב · ויהוא עשה בעקבה ענין תרמית והערמה · וכן פירשוהו רבותינו ז"ל עקובה מדם שהיו עקובי' להרוג נפשו' כלו' מערימי' · ובמקו' אחר פירשו עקובה מלוכלכת מרוב דם ששופכין בה · כמו שאמר בתלמוד ירושלמי אם יש בה עקיבת יין אסור · ואמר מה הוא עקיבת יין כההוא דמלכלך · כדכתיב עקובה מדם : וכחכי איש גדודי' · הי"וד במקו' ה"א חכה · והוא מקור · אמר כמו שגדודי הלסטי' מחכי' איש עובר דרך לשלול אותו כן הוא חבר כהנים · ר"ל כהני הבמות שמתחברי' לשלול עוברי דרך : דרך ירלחו שכמה · בדרך ירלחו כלם שכם אחד כי מי שישלול ירלה אם יעמוד כנגדו בעל הממון ירלחנו : כי זמה עשו · כל מעשה רע ותועבת' עשו · וכן הוא זמו' יעץ · כלומר לא זה בלבד עשו אלא זמה היה כל מעשיה' · ואפשר לפרש זמה מחשבה · כלומר כמו שחשבו בלב' כן עשו · ויונתן תרג' ג"כ וכחכי ענין חכו לי שתרג' וכמה דמסבר איניש למשריין וגו' · ויש מפרשי' וכחכי מן ובחכה תעלה ויפרשו גדודי' מן מלת על כל גדותיו · כלומר כמו שמשליכים ליידי הדגי' החכה למשוך הדגי' אשר ביאור והליידי' בהשליכם החכה עומדי' על גדות הנהר או היאור ומשם לדי' הדגי' כן חבר הכהני' לדי' בני אדם · וכן פי' רב סעדיה גאון ז"ל · ואדוני אבי ז"ל פי' כהני שרי' גדולי' · כמו ובני דוד כהני' היו : בבית ישר' ראיתי שערוריה · בבית אל ובדן כי שם העגלי' שהם שערוריה · לשון כיעור וטנוף כמו התאנים השוערי' · שערורית עשתה : שם זנות לאפרי' · העגלי' שעשה ירבעם משבט אפרים וזנה אחריהם : נטמא ישראל · נטמאו בהם ישראל שעברו עשרת השבטי' אות' · ופי' שם בבית אל ובדן וי"ת בבית ישראל וגו' : גם יהודה שת קציר לך · פירשו בו כי גם יהודה שם עלמו לעבוד ע"א כמו אפרים אע"פ שהיה ב"ה בחלקו · ופי' שת קציר כמו ועשה קציר כמו נטע · כלומר נטע ג"כ נטע זר כמו אפרים : בשובי שבות עמי · כשחשבתי לשוב שבות עמי · לפי שלא היו כולם עבר אחר לעבוד ע"א הבל אמר שיהודה עבד ע"א ג"כ הנחתים ביד אויביה' · ולפי דעתי כי יהודה קריאה כמו יהוד' אתה יודוך אחיך · כלומר אתה יהודה גם לך שת קציר המשיב שבות עמי · והוא ירבעם בן יואש מלך ישראל כי אע"פ שהיו מרעים ישראל ויהודה כמו שהקדים בשובי שבות עמי ע"י ירבעם : כי ראיתי עוני ישראל מורה מאד · גם לך יהוד' שת קציר ונטע טוב ירבעם שהשיב את דמשק ואת חמת ליהודה · ואע"פ כן לא חזרתם למוטב לא ישראל ולא יהודה · וזהו שאמר אחר זה כרפאי לישראל ונגלה עון אפרי וגו' · וזו היא הרפואה כמו שכתוב הוא השיב את גבול ישר' מלבא חמת עד ים הערבה · וזהו פי' בשובי שבות עמי ופי' כרפאי לישראל וי"ת אף דבית יהודה וגו' : כרפאי לישראל · וגנב יבא פשט גדוד בחוץ · פירושו כתרגומו : ובל יאמרו ללבב' · אינם חושבי' בלבבכם כי כל רעתם זכרתי : עתה סבבום מעלליהם נגד פני היו · עתה יסבו אות' מעשיהם הרעים שהיו כנגד פני ולא נעלמו ממני ויקבלו העונש יכירו כי ידעתי הכל ואני הוא המשיב גמולם בראשם : ברעתם ישמחו מלך · כשנסמכו עם ירבע' בדבר העגלי' שמחוהו : ובכחשיהם · שכחשו בה' ואמרו אלה אלהיך ישר' · שמחו ג"כ השרים הנסמכי' עם ירבע' באותה עלה · או פירושו בכל יום ויום משמחי' מלכם ברעה שעושי' ובעושק ובחמס כי גם ידו עמה' · ובכחשיה' שמכחשי' ומשקרים איש בעמיתו משמחי' השרים כי גם הם סומכי' את ידיה' : כלם מנאפים · המלך עם השרים וגם העם נשמעי' אליהם · והמשיל חמימות הניאוף לחמימות האש · ואמר כי הם כמו התנור הבוער · מאופה · ר"ל שהאופה בערו והסיקו לאפות בו הפת ורוב חמימו' התנור והסיקו הוא הזמן שישבית האופה מהעיר הנשים האופות בו לחמם · והזמן ההוא הוא מלוש בלק עד חמלתו · כי כשמשים העלי' בתנור להסיקו הוא מלוה הנשים ללוש וישבות מהעיר אותן עד שימין הבלק כמו שהוא משער בלבו ואז יעורר אותן שיבואו עם בלקן לאפות · וזה הוא שיעור היסק התנור · ואמר כי הם בוערי' בניאוף כמו התנור בעת היסקו : בוערה · מלעיל הפרחא בעי"ן והה"א נוספת · כי תנור לשון זכר : מעיר · כמו מהעיר וי"ת כולהון מתחמדין וגו' . ואאז"ל פי' ישבות מעיר היצר המעיר אותן אם ישבות לא ישבות זמן ארוך אלא מלוש בלק עד חמלתו : חמלתו · מקור בפלם לחמלה עליך · או שם בשקל טמאה : יום מלכנו · יום שהיו מתליכי' מלך שהיו קוראי' אותו היו' יום מלכנו אמר מה היה עסק השרי' עמו לא לדבר בענין גבורה ונצוח האויבי' ולהעמיד משפט כמו שהוא חק מלך בן חורין אלא מה היה עסקה באכילה ושתייה עד שהחלו המלך מרוב שתות היין · זהו חמת מיין שהיה זה בא בכאדו מלא יין וזה בא בכאדו ומשקין המלך עד שמחלין אותו · והוא עם רוב השתיה משך ידו את לוללים ומתלולץ עמה' · וכתב אאז"ל בתחילה קראם שרים קודם שישכרו ואח"כ קראם לוללים : חמת · מן ותמלא את החמת מים אלא שהוא משקל אחר · ולוללים תואר בשקל וכוללים כענין נחשת קלל : כי

אבן עזרא

יחסר אות בי"ת כדרך כי ששת ימים וככה הוא כמלקוש ויורה ארץ : מה · הטעם הזה שהחסד שאמרת' שתשובו לדעת השם : כענן בוקר · שלא יעמוד ומלת משכים איננו פועל כמו משכי' היו כאילו הוא שם לשחר ולפי דעתי שמשכי' היו כל אחד א"כ יהיה גם זה כן: על · חלבתי · כמו חולב בהר והטעם שהרג קלת הנביאי' שלהם שהיו מתעים אות' שלא ישובו : הרגתים · בעבור שהם אמרו שקר לאמר אמרי פיהם על כן הרגתי' גם אני באמרי פי אולי תשובו ישראל : ומשפטיך אור יצא · כמו והוליא כאור לדקך ועוד בעבור שאמר כשחר נכון מוצאו : כי חסד חפלתי · חסד נכון לא חסד כענן : והמה · על נביאי שקר : גלעד · עקובה · כמו עקוב הלב עשה בעקבה עקובה מדם שנשפך : וכחכי · הי"וד תחת ה"א על דרך לכלה הפסע גם הוא בא"לף תחת ה"א ואלה השתי' מלות זרות הן כי משפט בעלי הה"א בסמוך לכלות לחכות והטעם כאשר יחכו גדודים איש שיבא ויפשטוהו ככה הם חבר כהני' והנה הזכיר נביאי השקר גם הכהני' : שכמה · כמו לעבדו שכם והנה גדודים ישרת בעבור אחר כגדודי' בדרך ירלחו כולם הטע' שהכהני' יקחו מתנות הכהונה בחוזקה : בבית · שערוריה · הטעם דבר מגועל כתאיני' השוערי' : שם זנות לאפרי' · רמז לעגלי' בבית אל שהוא לאפרים : גם יהודה · אחר שהזכיר אפרים ושם קציר · כמו ועשה קציר כמו נטע והטעם ששת קציר לך ועזרך לעבוד הבעל בבית אל כאשר היה בלבי להשיב שבות עמי שיאמרו לכו ונשובה אל יי' ובעבור יהודה שהבית ביתי ועזרך לא אשיב שבותך: כרפאי · בעבור שאמרו כי הוא טרף וירפאנו אמר כאשר ארצה לרפאם עמד לפני רשעם בלבם שלא עזבוהו עד עתה כי פעלו שקר בלילה יגנבו וביו' פושטי' גדודים חוץ מן העיר' : ובל · והם חושבי' כי אינני רואם ולא ידעו כי מעלליהם סובבי' אותם והם נגד פני : ברעתם ישמחו מלך · ושרים שימליכוהו : כלם · גם מלכם עמהם ותנור לשון זכר על כן מלת בוערה מלעיל כמו לילה כחלה עבר על נפשיכו וזה הפסוק הפוך וככה טעמו כמו תנור אופה בוערה מלוש בלק עד חומלתו עד ישבות אופה מעיר כי לריך להבעירו ולהסיקו הרבה : יום · שימליכו מלכם שיקרא אותו היום יום מלכינו ישכירוהו ביין אז ימשך ידו עם הלולנים וזאת המלה מפועלי הכפל שהוא ללן ואילו היתה מלולני' היתה מהפעלים שהם עלומי העי"ן מגזרת לן שרשו ליץ על כן היא תכפולי הלמ"ד ע"כ תופפות ומתופפות שנים שרשי' ומלת החלו מחלי כמו הראו ומלכינו הוא הפעול והשרי' הם הפועלי' החלו שרים את המלך מן השכרות וכמוהו מחלה לב פועלת מחלה את הלב מהבנין הנוסף שהוא החלה · וטעם חמת מיין בחסרון בי"ת בחמת מלת יין ופירושו כמו מן החמת ונסמך כפה כמו דלת וסגור דלתך בעדך והעד מספח חמתך ואף שבר שהוא כטעם הזה : כי

ממוהר"ש אלמושנינו ז"ל

גלעד קרית פועלי און וגו' שכל אנשי העיר רולחי' הם והוא גד"ל ופי' אח"כ ואמ' איך יגוייר שכל הקריה היא עקובה מדם וה"א ובחכי איש גדודי' וגו' ר"ל שכאשר בעל גדודים ר"ל שר לבא מגדודים רבים יחכה ויקוה לחברת כהני' להמיתם הנה כל שכם וכת מהם ירלחו כל אותו דרך שעומדים בה ר"ל המונדים באותו דרך והסבה בזה לפי שזמה אשור ר"ל שאלו הכ' כחות עשו מחשבה ר"ל שהלכו אחר מי שחשבו ובשו כפי מה שחשבו והמחשבה היא שחשבו שכל האנשים שמוטים באותו דרך לבת סככנגדם שהם מאותו הכת וכן ההשוב האחרת עד שיתחייב שכל הכיכות אותו דרך ירלח וכל שכם ולזה הכתוב ה' מכב' כחות חבר כהני' להרלו' שהם הכהנים שהם ראויים נביאות מקודשים לה' הם כת רלחנים וכ"ש שאר העם עד שיתחייב מזה שגלעד קרית כל : בבית ישראל ראיתי וגו' ר"ל במקו' זנות לחבר' הנה הם שם נטמא ישראל והטעם בזה כי ירבעם שהוא בא מאפרי' ובל ישראל שהוא רמז אל השבטים הי' היו תחת ממשלתו וכלם היו טועים אחר העגלים ואמנם יהודה היה נבדל מהם שהיה תחת מלכי בית דוד ועכ"ז עם שאינו במקו' ישראל ומעורב עמהם הנה כשיהיה כולם בשורש אמ' הנה הוא שת קציר ועניך לך שינך משרשיך וזה קרא ליהודה בשובי את שבות עמי ר"ל שכאשר העם מועד היו נמלטים מעבודת העגלים והיו הולכים אל בית המקדש וירושלם לעבוד את ה' היו מגיעי' ענין העגלים ולשם וגבורתו לפי מה שהבארי' לעבוד ירבעם והיו מהפתים מיהודה רבים זהו שמזה כלל היה מקום אל שישים יהודה ענף אל השרש הרע שלך : כרפאי לישר' וגו' ר"ל כרפאי לישר' כי כאשר אני נותן לו לים' לשוב מעבודת העגלים הנה נגלה עון אפרים ר"ל שהם שבים לכתות את העם להוסיף על עבודתו' וכן יגלו רעות שומרון ופי' הרעות ואמר כי פעלו שקר פירוש אלא מרמה ותוך ויש בהם גנבים כגנב יבא ויש רלחני' כי פשט גדוד בחוץ ובל יאמרו ללבבם וגו' ר"ל אין עונשים מועטים עד שתערוך להביאם אל המחשבה דרך זכרון כי באמת סבבו והקיפום מעללי' ברעתם כל כך הם רבים כי נגד פני היו ולריך לזכרון ופי' זה אמר כן והוא אומר ברעתם ישמחו וגו' כלם מנאפים וכו' ר"ל שכיסיפה המלך הרעה שעושים וכן לשרי' שלהם אז ישמחו המלך והשרים : וכן רעה אחרת בהם שכולם מנאפים ומתחממי' בניאוף כמו תנור בוערה מאופה שמעירו הרבה לפי הבית תנור של בעל הבית שאינו חושש כל כך בתיקון

ממהרי"ש אלמושנינו ז"ל

בתיקון חימום התנור ולהורות על הפלות שהבערה כשעומד האופה אצל התנור להבעירו תמיד כי האופה ישבות מעיר ר"ל שיתבטל מן העיר מללכת בה איך יעמוד אצל התנור תמיד כי זאת השביתה עושה אותה מלוש בצק עד חומצתו להורות שאין זו כלל מאצל התנור : יום מלכנו החלו וכו' ר"ל מלת החלו מתרגום חמון יין שאמר התרגום אל דאמר חדת והטעם בו שכל כך היו מתלוצצים ועושי' ענין ליצנות ולעג בשימשך ידו את לוצצים עד שיום הקים את המלך הנה החמת של יין עשוהו חומץ בשנתעבו שומץ לקלקלו דרך ליצנו' והכוונה שהיו עושים ליצנות במה שאין דרכו להתלוצץ עליו והמלך משך כמו הם ידו את לוצצים כי לא הקפיד על מה שעשו אפי' ביין השתיו : כי קרבו כתנור וכו' ר"ל אמר מלהקריבו על הדמיון והקריב שהם דומים לתנור והם כתנור ממש בזה כי הם אורבים בלילה לעשות הרע בבקר כמו שהאופה ישן כל הלילה כשהכין התנור מהבער בעצים עד אור הבקר שיבואו כל העם לאפות פתם עד שכיון שהכינו כל הלילה מבוער בעצים אין ספק שאותו התנור בבקר יהיה בוער באש להבה ומזה הטעם המשיך אחריו כלם יחמו כתנור וגומ' ר"ל כי כמו שנמשלו בתנור בתיקונו שהם נמשלים לו בענין החימום עד שימשך שאין השופטים יכולים להם מתוך האריבה הזכיר מתוך חמימות' שהוא משל על מה שמפסידים לשופטים להורגם אם יביאום למשפט וה"א ואכלו את שופטיהם ואולם המלכים שיש להם לעשות משפט בשרואי' שאין העם נשמעים לשופטים ומפסידים אות' הנה אינו כן אך הם מפילים עצמם ונופלי' בטענה שאין קורא בהם אלי שמקובלים שאין א' מקעקעם וקורא אליו ולזה לא נשאו שפטי' בעת המורדים או יאמר אחר שהשופטים הם רצוחים כשאכלו אותם הפושעי' והמורדים הנה המלכי' יפלו ולא יוכלו לקרות לשופטים מי אלי לעשות שפטים באלו הרשעים : אפרים בעמי' הוא יתבולל וגו' שהעוגה הנאפת בכירה ולא יהפכוה אלא שתתבשל בכל צד הנה השרף במקום אח' ותשאר נא בצלה וכן עד"ז הוא אפרים · הנה מ"ש בפ' הנסמך לו בגוים אכלו זרים כחו והוא לא ידע ר"ל כי במה שאכלו זרי' כחו דומה אל העוגה הבלתי הפוכה כשתשרף בשוליה ובמה שלא ידע זה ולא הרגיש דומה אל מה שתשאר העוגה נא כאלו לא הרגישה מן החום והבישול כלל ר"ל אומרו גם שבה זרקה בו והוא לא ידע כי הוא זקן ושבע בהיות אוכלים זרים כחו פעמים רבות ועכ"ז לא הרגיש : ויהי אפרים כיונה וגו' שכמו שהיונה היא פותה במה שזורקים ברשת הפת חטה ושעורה ולא ידעה כי בנפשה הוא כך אפרים אין לו לב שכאשר מצרים קראו ולאשור הלכו לעזרם שלא הבינו שכאשר ילכו אפרוש עליהם

כי קרבו כתנור לבם בארבם כל הלילה ישן אפהם בקר הוא בער כאש להבה: כלם יחמו כתנור ואכלו את שפטיהם כל מלכיהם נפלו אין קרא בהם אלי: אפרים בעמים הוא יתבולל אפרים היה עגה בלי הפוכה: אכלו זרים כחו והוא לא ידע גם שיבה זרקה בו והוא לא ידע: וענה גאון ישראל בפניו ולא שבו אל יהוה אלהיהם ולא בקשהו בכל זאת: ויהי אפרים כיונה פותה אין לב מצרים קראו אשור הלכו: כאשר ילכו אפרוש עליהם רשתי כעוף השמים אורידם איסרם כשמע לעדתם: אוי להם כי נדדו ממני שד להם כי פשעו בי ואנכי אפדם והמה דברו עלי כזבים: ולא זעקו אלי בלבם כי ייליל על משכבותם על דגן ותירוש יתגוררו יסורו בי: ואני

ארי אתקרבו לעצרת חטאין ולא עכיבו כתנורא בער לברהון באתכמוניהון כל ליליא מוריך רוגזהון עד צפרא הוא דליק כאישא שלהובי: כולהון מחממין כתנורא ובלישן שיקריהון מחייבין ית דייניהון כל מלכיהון אתקטלו לית דמצלי מנהון קדמי: בית אפרים בעממיא אתערבו בית אפרים דמן לחררא דעד לא אתהפכת אתאכלת: בזו עממיא נכסיהון ואינון לא ידעין אף חלישותא מטיתנון ואינון לא מסתכלין: וימאך יקר ישראל ואינון חזן על דלא תבו לפולחנא דיי אלההון ולא בעו מן קדמוהי בכל דא: והוו בית ישראל דמן כיונה שריחתא דאתנסיבו בנהא ולית לה לב למצרים אתקרבו לאתור גלו: באתר דיהכון אפרוס עליהון מצדתי כעופא דשמיא אטלטלינון יסורין איתי עליהון על דשמעו לעצתהון: וי להון ארי אתרחקו מדחלתי בזוזין איתי עליהון ארי מרדו במימרי ואנא הויתי פריק להון ואינון ממללין קדמי כדיבין: ולא מצלן קדמי בלבהון בכן מיללין על ערסתהון בסגי עיבורא וחמרא דהוו כנשין מרדו במימרי: וכמא

כתנור ג' דגשי' וסימ' כי קרבו כתנור לבם · כלם יחמו כתנור · כי הנה היום בא בער כתנור · ז' פסוקים אית בהון והוא והוא וסי' ויהי נער מבית לחם · והנה עמך שמעי בן גרא · וימצא את אלישע בן שפט · והוא חרש · אתו תקדישו · אכלו זרים כחו · והוא יבנה את היכל יי' · ואחר בא חצרון :

רדק

כי קרבו כתנור לבם בארבם · לבם שהוא בוער כתנור קרבו אותי בארב' כלו' קרבו אותו למעשה הרע · כלומר שמו לבבם לחשוב מחשבות רעות שיעשו הרע אחר המחשבה · וזהו בארב' · כי הרוצה לשלול ולגזול אורב תחלה כדי שלא ישמרו מחנו · והמחשבה במארב : כל הלילה ישן אופיה' · הלב הוא כלי המחשבה והכח הפועל בו הוא האופה על דרך המשל · וכמו שהאופה מסיק את התנור בלילה ובבקר ימצא שבערו העצים ואופה בו את הפת שהוא תכלי' מעש' ההיסק והנה האופה ישן בליל' אחר שנתן העצים בתנור שאין לו מעש' עד הבקר · כן האופה בענין המשל שהוא כח המחשבה הוא ישן בלילה · כלומר שוכב ונח שלא תצא המחשבה לידי מעשה עד הבקר · והחושב קורא אותו ישן לפי שאין במחשבה יגיעת הגוף: בקר הוא בוער · כלומר שהם להוטים בבקר לעשות הרע שחשבו בלילה · וכן אמר החושבי' לעשות רע על משכבות' לאור הבקר יעשוה כי יש לאל ידם : כלם יחמו כתנור · מבואר הוא המשל · ונפלו לענין שאמר ואכלו את שופטיהם · כי האש אוכלת והענ' כי הם במעשים הרעים אוכלים ומכלים את שופטיה' שלא יעשו משפט בעי' כי מרוב המרעי' לא יוכלו לעשות משפטים וגם יחניפו הרשעים ולא יוכיחום כיון שרואים שידם תקפה והעונש עליהם לפי שאין מסלקין עצמם מכל משפט אלא שופטים מי שיכולת ביד' ומניחי' מי שאין יכולת בידם · וכן אמר בנבואת ישעיה יתום לא ישפוטו וריב אלמנה לא יבא אליהם : כל מלכיהם נפלו · שהיו מלכי ישר' נופלים זה ביד זה כי זה שהיה הורג המלך מולך תחתיו · גם נפלו ביד אויביהם מלכי האומו' ואע"פ כן אין קורא בהם אלי שהיה להם לחשוב בלב' הרי אין כח ביד מלכנו להושיענו מצרינו נשובה אל ה' כי הוא יושיענו · ויש מפרשין בהם במלכים אף על פי שרואין עצמם נופלי' ביד האומו' אין אחד מהם שיקרא אלי וישוב מחטאו · ותרגם יונתן ואכלו את שופטיהם ובלישן שקריהון מחייבין ית דייניהון : אפרים בעמים הוא יתבולל · כמו כי שם בלל ה' שפת כל הארץ · ענין בלבול וערבוב · כלו' הוא מעורבב הוא בעמים שהאל ית' הבדילם מהם והם התערבו בהם ועשו כמעשיהם : עוגה בלי הפוכה · כמו העוגה הנאפה על הגחלים אם אין הופכים אותה היא נשרפת מתחת ואינה נאפה מלמעלה כן היא העצה שאינה נכונה כשאין הופכין אותה מענין לענין עד שיושיבוהו על אופנים כן היה אפרים בעצתו לעבוד העגלים ואלהים אחרים ולא הבחין ולא בחר בטוב · וי"ת דמן לחררה דעד לא אתהפכת אתאכלת : אכלו זרים כחו · כמו שכתוב בספר מלכים : והוא לא ידע · לא ידע כי בעונו בא לו כל זה ולא שב מרשעו : גם שיבה זרקה בו · כי האדם ישוב מדרך הרעה בימי הזקנה כי ירא כי אפס כחו והולך בדרך כל הארץ וישוב טרם מותו · ודמה אריכות הגלה להם זמן רב לימי הזקנה ואמר גם באחרונה בימי פקח והושע בן אלה שהיו בסוף ימיה' כאדם שזרקה בו שיבה אעפ"י כן לא שבו מדרכ' הרעה : זרקה בו · פעל עומד כאלו אמר נזרק' בו · והחכם רבי אברהם ב"ע פי' זרקה בו התולדות וי"ת אף חלישותא וגו' : וענה · פירשנוהו למעלה : ויהי אפרים · המשילו ליונה הנלכדה ברשת לפתיותה שאין לה לב להבין כשתבא ללקט הגרגירים רשת פרושה שם ללכדה כן אפרים כשהיו הולכים ושואלים עזר מאשור או ממצרי' כי לרעתם ילכו שם בבקשם עזר מהאומות ולא מהאל ית' אשר בידו הכל וכשיחשבו להעזר בהם יפלו ברשת האל ית' · וזהו שאמר כאשר ילכו אפרש עליהם רשתי : וזכר היונה והוא הדין לשאר העופות אלא יונה לפי שאין לה מרה היא כאילו הולכת בתמימות ולא תרגיש על הרעה שימצאנה · וי"ת והוו בית ישר' דמן ליונה שריחתא וגו' · ופי' בעל הערוך שריחתא מבכה וגורדת פניה : ודמהו ללשון הערבי שאומר לאשה המבכה ומשרטת פניה שרחה : כאשר · כעוף השמים אורידם · בתוך הרשת : איסרם כשמע לעדתם · אכניסם במוסר השמי' כמו שהשמעתי לעדתם במדבר דברי התוכחות והאלות הכתובות בתורה אם לא ישמעו אל דברי התורה : אוי להם כי נדדו ממני · מעבודת בית מקדשי לעבוד העגלים · וזהו פשע ומרד בי : ואנכי אפדם · היה בלבי לפדותם מצרותם אבל הם דברו עלי כזבים · כמו שאמר ויחפאו בני ישראל שאמרו שאיני יודע ומשגיח במעשיהם אם יעשו טוב אם רע לפיכך לא השגחתי עליה' והסתרתי פני מהם והיה לאכול : ולא זעקו אלי בלבם · לפי מחשבתם שחושבים שאיני שומע לצעקתם ואיני יודע לא טובתם ולא רעתם : כי ייליל על משכבותם · כשהם על מטתם והם חושבים במה שיבא להם מהרע ייללו ויבכו על עניינם הרע ולא חשבו כי מאתי בא להם הרע כי פשעו בי : על דגן ותירוש יתגוררו · כשיבא בעיר דגן או תירוש למכור יאספו כלם עליו מהרעב אשר בעיר ואף על פי כן יסורו בי : יתגוררו · ענין אסיפה וחבור · כמו הן גור יגור · יגורו עלי עזים : יסורו · מן כי דבר סרה · סורר ומורה · והם בענין שני שרשים סור וסרר · וי"ת על דגן ותירוש בסגי עיבורא וגו' : ואני

רשי

כי קרבו כתנור לבם בארב' · הכינו והזמינו את לבם במעשה אורב שלהם כתנור זה שמכיני' ומסיקין אותו לאפות : כל הלילה ישן אופיה' · נחתום שלהם המסיק את התנור לאחר שהכינו לבם וחשבו את גמר הרעה איך יעשוה : ישן אופיהם · כלומר עד הבוקר ישינים ולבקר בוערים כאש עד שגמרו את רעתם : ואכלו את שופטיהם · הרגו את הסנהדרין שלהם לפי שהיו מוחים בידם ומה עלתה להם כל מלכיהן נפלו לפי שאין קורא בהם אלי ובתלמוד ירושלמי במסכת ע"א דורשו ביום שהמליכו את ירבעם החלו שרים חמת מיין כמו שמפורש אתון לגבוה אמרין ליה קום עיבד לן ע"א אמר לון השת' עתי רמשא הוא וכל' עמא שתיי כלומר עת שכרות הוא שמא עכשיו שכורי' אתם והקר תחזרו בכם איזלון ואיתו בצפרא אזלו ואתו בצפרא הדא היא כי קרבו כתנור וגו' אמר לו הכ' דחיל מן סנהדרי' דילכון אימרון לוי אינון קטליכון לון הדא היא ואכלו את שופטיהם משך ידו כד הוה אמי בר אנש כשר הוה מותיב גבוי תרין ליצנין ואינון אמרין לוי איזה דור חביב מכל הדורו' והוא אמר לון דור המדבר ואינון אמרין לוי ולא עבדון ע"א והוא אמר לון אגב דהוו חביבין לא איתעכשון ואינון אמרין לוי חש דמלכא בעי למיעבד כן דוס שהמלך רוצה לעשו' כן : יתבולל · יבולבל בגולה בין האומות : עוגה בלי הפוכה · תירגם יונתן כחררא דעד דלא איתהפכת איתאכלת עוגה חררה שאופין על הגחלים : והוא לא ידע · לא שם אל לבו שאכלוהו מלכי ארם בימי יהואחז שנאמ' כי לא השאיר ליהואחז וגו' וישימם כעפר לדוש ואע"פ כן לא חזר ירבעם בנו מרעת אביו : גם שיבה זרקה · תירגם יונתן אף חלשותא מטיתנון ואינון לא מיסתכלין : וענה גאון ישראל בפניו · ומאיך יקרא דישראל ואינון חזן לשון עוני ואין וענה זה לשון עתיד אלא לשון עבר כמו וקרא זה אל זה שמעתי שקרא זה אל זה וכמו ועשה לו כתנת פסים אף זה לשון עבר כבר נמעטו ונשפלו : ובכל זאת לא שבו אל יי' אין לב להבחין מה טוב להם או מה רע להם : מצרים קראו · לאותם שהריעו להם מעולם הם קוראים לעזרה : אשור הלכו · אל מלך אשור הלכו שיעזור להם : כאשר ילכו · למצרים : אפרוש עליהם רשתי כעוף השמים · שהנשר והנץ עולין למעלה ממנו ומורידין אותן לארץ כן אורידם במצרי' על יד נבוכד נצר : ל"א כעוף השמים הנלכד ברשת התלוי' על קלונסות ולאחר שהן ברשת מורידין הרשת · איסרם כשמע לעדתם · אביא עליה' ייסורין ככל אשר אני משמיע לעדתם ביד ירמיה הנביא שעתידין הם לומר לו התפלל נא בעדינו וגו' ויגד לנו יי' אלהיך ואומר אם טוב ואם רע וגומר ואומר להם אם שום תשימו נפשכם לשוב מצרים והיתה החרב אשר אתם יראים ממנה שם תשיג אתכם וכל הענין · איסרים לשון ייסורין ומנחם פי' לשון קשר ומוסרותיך אנתק אבל דונש פתר לשון ייסורין כמו ליסרה אתכם ונוסף היו"ד השני באיסירי' כאשר נוסף בייסירו ועפעפיך ייסירו נגדך : ואנכי אפד' · אני הייתי חפץ לפדותם מרעה אשר הם בה והם דברו עלי כזבי' אמרו אל ירמיהו שקר אתה מדבר לא שלחך יי' לאמר לא תבואו מצרים : כי ייללו על משכבותם · כי על כן תבא להם יללה כך ת"י : יתגוררו · יש להם מגורות של דגן לפיכך יסורו וימרדו בי : ואני

אבן עזרא

כי · מלת בארבם על מחשבת רעות שיחשבו כל הלילה והנה לבם קרוב כתנור רק כל אופה ישן בלילה רק בבקר יבעיר התנור ואלה אין לבם ישן רק חושב כל הלילה: כולם · הטעם אוכלים אלה את אלה אפילו שופטיהם גם קושרים על מלכיהם על כן כתוב : אפרים · הוא יתבולל · כמו בלול מעורב והטעם שהם מבקשים עזר מן האומות לזה מפני זה וזהו מצרי' קראו אשור הלכו על כן יתבולל בעמים כמו בלול : ומצרים הם הקוראים · וטעם עוגה בלי הפוכה אז תהי נשרפת כשאינה הפוכה והטעם על עצתם ובעבור כי דמה ירבם ולבם לתנור דמה העצה לעוגה : אכלו · הטעם על השחד שהיו נותנים לאשור ולמצרים כאשר כתוב על המלכים · וטעם גם שיבה שנהלם כחם ואבד הונם : זרקה בו · התולדת זרקה בו שיבה שהשיבה תבא מתולדת האדם : וענה · פירשתיו : ולא שבו אל יי' · כעניים שאין להם מה יתנו עוד לגוים שיעזרום : ויהי אפרים · בקלותו ואוסר דעתו שהיו הולכים אל מצרים ואשור לבקש עזרה והם לא ידעו כאשר ילכו כי אני אפרוש רשתי עליה' והנה אתפשם כי לא יוכלו לברוח על כן אמר עליהם ולא להם ובעבור שהזכיר כיונה אמר כעוף השמים אורידם : איסרם · כמו איסרם רק הוא מהבנין הנוסף ולא החליפו היו"ד בוי"ו כמו ועפעפיך ייסירו נגדך ולא אמר אוסירם כמו אושיבם אורידם והעמידו המלה על בניינה שהשרש יסר או העתיד ייסר והטעם אני איסר אלה ההולכים למצרים אז יהיו כשמועה לעדתם היושבים בארצם : אוי · טעם נדדו בעבור שהיו בורחים שוד יבא עליהם : ואנכי · בלבי ומחשבתי לפדותם והם היו אומרים כי כל לבי להרע להם : ולא · הטעם כאשר אפדם הלילו על משכבותם ואמרו אוי להם על הרעה הבאה עליהם לא יזעקו אלי כאשר יזעק החולה אל הרופא · וטעם על דגן ותירוש יתגוררו שיתחברו ביום לאכול ולשתות כמו נהרסו ממגורות : יסורו בי · ידברו סרה בי והנה בלילה לא יזעקו אלי וביום מורדים לדבר כזבים : ואני

טו וַאֲנִי יִסַּרְתִּי חִזַּקְתִּי זְרוֹעֹתָם וְאֵלַי
יְחַשְּׁבוּ־רָע: יָשׁוּבוּ ׀ לֹא עָל הָיוּ כְּקֶשֶׁת
רְמִיָּה יִפְּלוּ בַחֶרֶב שָׂרֵיהֶם מִזַּעַם
א לְשׁוֹנָם זוֹ לַעְגָּם בְּאֶרֶץ מִצְרָיִם: אֶל־
חִכְּךָ שֹׁפָר כַּנֶּשֶׁר עַל־בֵּית יְהוָה יַעַן
עָבְרוּ בְרִיתִי וְעַל־תּוֹרָתִי פָּשָׁעוּ:
לִי יִזְעָקוּ אֱלֹהַי יְדַעֲנוּךָ יִשְׂרָאֵל:
זָנַח יִשְׂרָאֵל טוֹב אוֹיֵב יִרְדְּפוֹ:
הֵם הִמְלִיכוּ וְלֹא מִמֶּנִּי הֵשִׂירוּ וְלֹא
יָדָעְתִּי כַּסְפָּם וּזְהָבָם עָשׂוּ לָהֶם
ה עֲצַבִּים לְמַעַן יִכָּרֵת: זָנַח עֶגְלֵךְ
שֹׁמְרוֹן חָרָה אַפִּי בָּם עַד־מָתַי לֹא
יוּכְלוּ נִקָּיֹן: כִּי מִיִּשְׂרָאֵל וְהוּא
חָרָשׁ עָשָׂהוּ וְלֹא אֱלֹהִים הוּא כִּי־
שְׁבָבִים יִהְיֶה עֵגֶל שֹׁמְרוֹן: כִּי רוּחַ
יִזְרָעוּ וְסוּפָתָה יִקְצֹרוּ קָמָה אֵין־לוֹ
צֶמַח בְּלִי יַעֲשֶׂה־קֶּמַח אוּלַי יַעֲשֶׂה
זָרִים יִבְלָעֻהוּ: נִבְלַע יִשְׂרָאֵל עַתָּה
הָיוּ בַגּוֹיִם כִּכְלִי אֵין־חֵפֶץ בּוֹ:
כי

וכמא די אנא מיתי עליהון יסורין ומתקיף על דרעיהון כן אף אינון חשבין לאוספא קדמי בישן: תבו למרוד מן אורייתא לא על דאבאישית להון דמן אינון כקשתא נכלא יתקטלון בחרבא רברביהון מעמקות לישנהון אלין עובדיהון עד דאינון בארעא דמצרים: נביא בחיכך אכלי כד בשופרא אימר הא כנישרא דמישתדי כן יסק מלך במשריתיה וישרי על בית מקדשא דיי חלף דעברו על קיימי ועל אוריתי מרדו: בכל עידן דאתיא עליהון עקא מצלן קדמי ואמרין כען ידענא ארי לית לנא אלהא בר מינך פרוקנא ארי אנחנא עמך ישראל: טעו בית ישראל מבתר פולחני די בדיליה אנא מיתי עליהון טובא מכען שנאה ירדופינון: אינון אמליכו ולא ממימרי רביאו ולא מרעותי כספהון ודהבהון דאסיקו להון ממצרים עבדו להון טעון בדיל דישתיצון: טעו בתר עגלא דשמרון תקיף רוגזי בהון עד אימתי לא יוכלון למזכי: ארי מישראל הוא גבי אומן הוא עבדיה דחלא דלית בה צרוך הוא ארי לנסרי לוחין יהי עיגלא דשמרון: בית ישראל דמן לדרוח זרע ועלעול חציד קמה לית ליה גוב לא יעביד מאים יקנון ניכסין עממיא יבזונון: איתבזיז ישראל כען הוו בעממיא כמנא דלית צרוך ביה:
ארי

ואלי ג' וסימ' ואלי יחשבו רע · ואלי דבר יגנב · ואלי יאספו כל חרד : זו ב' כתו' בוי"ו וסימ' מזעם לשונם זו לעגם · ועדותי זו אלמדם · וח' כתיב זה בה"א וסימ' נמסר במלכים ב' סימ' ו' : שפר ב' חסר בנביאי' וסי' אל חכך שפר · בדי שפר יאמר האח · ומן וישלח אבשלום עד סוף סיפרא דכו' חס' : זנח ג' בקריאה וסי' זנח עגלך שמרון · זנח ישראל טוב אויב · זנח יי' מזבחו נאר מקדשו : יקצרו ג' בקריאה וסימ' כי רוח יזרעו וסופתה · הזרעים בדמעה ברנה · בשדה בלילו יקצרו :

רש"י

ואני יסרתי חזקתי זרועותם · בירא‍תי ע"י נביאי לשמוע אליהם במה שהם מייסרים אותם ויתחזקו זרועותם : ישובו לא על · שבו למצרים ולא להועיל להם לכך נקוד על בקמץ כמו נאם הגבר הוקם על שהוא לשון עילוי ואינו דבוק לתיבה שלאחריו : היו כקשת רמיה · שכשרוצה לירות בו חץ לצפון הוא יורה לדרום : יפלו בחרב שריהם · יוחנן בן קרח וכל החיילים ששבו למצרים : מזעם לשונם · לשון קשה שהשיבו לירמיה : זו לעגם · אשר ילעיגו להם בארץ מצרים למה שבתם אצלנו כדי להביא עלינו פורענו' והלא כתוב לכם לא תוסיפו לראותם עוד : אל חכך שופר · שכינה אומרת לנביא השמע קול חכך וקרא בשופר ואומר עופו ומהרו האויבי' כאשר ידאה הנשר ובאו אל בית יי': אל חכך שופר · כאילו השופר נתון אל חכך : לי יזעקו · כשתבא עליה' הרעה: אלהי ידענוך · הלא עמך אנחנו וסרסהו ודרשהו לי יזעקו ישראל אלהי ידענוך ואני לא אשמ' להם כי · זנח ישראל טוב לפי' אויב ירדפו : השירו · עשו שרים ד"א הסירו את זה ממלוכה והמליכו את זה ובספר המסור' מוכיח כן שחברו במסור' כתבין שי"ן וקריין סמ"ך ופתרונו סמ"ך: למען יכר' · למען כי היה להם זהב לרוב וגרמו להם שיכרת העושר מהם: זנח · הקב"ה מאס בני שומרון בעון עגלים שבבית אל שמלכי שומרון עובדים שם : עד מתי לא יוכלו · להפנות לבם להינקות מאותו טינוף : כי מישראל והוא · מכספ' וזהבם של כל אחד ואחד הוא גבוי והחרש עשהו הוי"ו של והוא כופל ויש הרבה וי"ו דומין לו בבאתיו ובגאיו ולא ירפאו אף כאן כי מישראל הזמנתו והכנתו והוא כעשה ויש ליישב הוי"ו הזא' כן כי מישראל והוא אף העגל הזה מאתם בא כמות העגל הראשון : שבבים · לנסרי לווחי' ולשון ארמות הוא שיבא מכשור': קמה אין לו · לזרע שלהם כלו' לא יצליחו במעשיהם : אולי יעשה · אף אם יעשה קמח זרים יבלעוהו אף יצליחו בנכסים סופו ליפול ביד זרים:
פרק

רד"ק

ואני יסרתי כשהיה להם הטוב והיו מוזקים כנגד אויביהם אני הוא שיסרתי וחזקתי זרועותם ואלי יחשבו רע כי אמרו כי היכו אותי רק מקרה הוא להם הטוב או הרע : יסרתי · כמו מוסר מלכים · מוסרות ערוד · ענין קשירה והקשר הוא חזוק הדבר וי"ת וכמא די אנא מייתי וגומר : ישובו לא על · הוא קמוץ · כמו הוקם על · לפי' הוא תאר כמו עליון · ופירושו כשתבא להם הצרה ישובו לזעוק אל אליליהם לא אלי שאני עליון על הכל : היו כקשת רמיה · תאר או שם והוא ענין מרמה · כלו' הקשת המרמה שירמה דורך הקשת שיורה לעבר אחד ויהפוך ידו כרגע לעבר אחר ותולה המרמה בקשת · ואע"פ שהדורך הוא העושה הרמיה לפי שהוא בעל המעשה ואע"פ שהוא על יד אחר · כך ישראל פעמים היו שבים לדרך טובה וברגע היו שבים לדרך רעה · והנה הם הקשת על דרך משל ונביאי השקר הם הדורך במשל שעל ידם שבים לדרך הרעה · כי כן ראינו בדבר אליהו אחר שעשה המבחן אמתי אמרו כל העם ה' הוא האלהים ה' הוא האלהים · וכמעט שבו לעבוד הבעלים והעגלים : יפלו בחרב שריהם מזעם לשונם · שריהם שמוליכין אותם בדרך רעה ואומרים להם כשיבא עליה' האויב נלך למצרים ונבקש מהם עזר · וזהו זעם לשונם שזועמים אל בדברים האלה ומה יבא להם. יפלו בחרב · בדרך וזו ההליכה לעג היא להם בארץ מצרים שלועגי' ומתלוצצי' כשהם באים לבקש עזר מהם · וכן אמר בנבואת ישעיה משא בהמות נגב וגומר · לביא וליש מהם וגומר · מהם היו אוכלים חיות הרעות ומהם היו נופלים בחרב האויב : זו בחולם · וכן ועדותי זו אלמדם · והוא כמו זאת : אל חכך שופר · כמו שאמר למעלה תקעו שופר בגבעה · וכשמדבר אל העם ידבר פעם בלשון יחיד פעם בלשון רבים · אמר שים אל חכך שופר כי הנה האויב שידאה כנש' על בית ה' · כלו' יבא על כל הארץ וגם על בית ה' להחריבו יען עברו בריתי והם נטשוהו תחלה גם אני אטשכו ואניחכו ביד זרים · וסמך שופר אל החך והשופר יניחנו אל הפה לפי שהקול עובר דרך החך אחר שיצא מהגרון וי"ת נביא בחיכך אכלי וגומר : לי יזעקו · הנה להם לישראל לצעוק אלי בעת צרתם לאמר · אלהי ידענוך · כלו' ידענו שאין מושיע בלתך · וישראל המאוחר דינו להיות מוקדם אחר לי יזעקו · וכמוהו רבים במקרא המאוחר מוקדם כמו מקום שם קבר · יחד אנכי עד אעבור · והדומים להם כמו שכתבנו בספר מכלול בחלק הדקדוק ממנו : זנח ישראל טוב · והוא האל ית' שאין טוב זולתו בלי מגרעת לפיכך אויב ירדפו ובא הכנוי עם הוי"ו לבדה · כמו וזה שמו אשר יקראו : הם המליכו · המליכו ירבעם ולא שאלו את פי ה' · ואע"פ שמלכות ירבעם מהאל ית' היתה כמו שאמר לו אחיה השילוני הם בעת שהמליכוהו לא שאלו את פי ה' · ואחיה הנביא לא אמר להם להמליכו אלא אמר לירבעם מה שיהיה לו · ועוד כיון שראו שמנעם מלעלות לירושלם לפני ה' ועשה להם העגלים היה להם להסירו מהמלוכה כי אחיה הנביא בתנאי אמר לו דבר המלוכה אם תעשה הישר בעיני השם : וכן מלכי ישראל האחרים לא היו ממליכים אותם על פי ה' זולתי יהוא בן נמשי : השירו ולא ידעתי · שמו שרים ומנהיגים עליהם ולא מדעתי כי הם היו מכשילים אותם וסומכי' ידי מרעים : כספם וזהבם · כמו שאמר בראש הספר וכסף הרבתי לה וזהב עשו לבעל : למען יכרת · למען יכרת שהם ויגלו מארצם · או יכרת הכסף והזהב מהם מדה כנגד מדה הם שמוהו לע"א יכרת מהם : זנח עגלך שמרון · אע"פ שהעגל לא היה בשמרון כי אם בבית אל לפי שראש הממלכה למלכי ישראל היה שמרון מאחאב ואילך והמלכים הם היו המחזיקי' בעבודת העגלים כמו שאמר בכל אחד מהם וילך בחטאת ירבעם : לא סר מחטאת ירבעם · לפי' סמך העגל אל שמרון · וכן אמר שבבים יהיה עגל שמרון · ופי' זנח הרחיק כמו זנח ה' מזבחו · אמר את שמרון הרחיק אותך עגלך · כלו' שבעבורו רחקת מארצך · ור"ל שמרון אנשי שמרון · או יהיה זנח פעל עומד ופי' רחק כמו ותזנח משלום נפשי · אמר את שמרון רחק עגלך ממך כי גלה · כי מלך אשור כשלכד שמרון וערי ישראל שבר את העגלים ולקח הזהב : חרה אפי בם · בשני העגלים · או פי' בם בישראל העובדים אותם : עד מתי לא יוכלו נקיון · עד מתי לא יוכלו להיות נקיים מזה העון כלומר עד מתי יאריך הזמן שלא יוכלו להיות נקיים : כי מישראל · זה העגל מישראל היה · כלומר לא למדו עבודה זו מהאומות כמו שאר ע"א שלמדו מהם אלא מישראל עצמם יצא מן העגל שעשו במדבר כמו שפירשנו בספר מלכים : והוא חרש עשהו · והוא העגל אמר אל תחשבו כי אלהים הוא ויש בו כח כי חרש עשהו ואיך יהיה למעשה יכולת על העושה אותו : כי שבבים יהיה עגל שמרון · עתה תראו אם יש בו יכולת להציל העובדים אותו כי אפילו את עצמו לא יוכל להציל : כי שבבים כמו שברים · כלומר שישברו אותו וישאו אותו לתועלת הזהב לא לתועלת שיש בו בעודו בצורת עגל : שבבים · כמו שברים וחתיכות · כמו שבא מכשורא בדברי רז"ל · וכן אמרו ויסב משה את דברי העם אל ה' דברים שמשבבין לבו של אדם כלו' שמשברין וי"ת ארי לנסרי לוחין : כי רוח יזרעו · כלו' לשוא טרחו בעבודה זו כאלו אדם זורע רוח שאין בו ממש שלא יקצור אלא רוח או פחות ממנו · כלומר לא תשיגנו הנאה של כלום אלא נזק · והסופה קשה מהרוח בשתם · כי הסופה כמו הסערה כמו שאמר בסופה ובסערה דרכו ותי"ו וסופתה כתי"ו ישועתה · והכפל לחזק הענין : קמה אין לו · לפי שהמשיל את מעשיהם לזורע רוח הוסיף עוד על הענין ואמר קמה אין לו · אמר לא יבא לעת שיהיה קמה · וקמה תקרא התבואה כשעומדת לקצר שיקוו הזורעים הנאה ממנה בקרוב אחר הקצירה שעשו אותה קמח · וגם הם לא יהיה זמן שיקוו תועלת ממעשיהם · והמר עוד צמח בלי יעשה קמח · כלו' אפילו יצמח הזרע אחר הזריעה והמשל שיצליחו מעט במעשיהם אחר שהחלו לעשות הרע ולא יעמוד אותו הטוב ולא יבא לידי הנאה שלמה כמו הצמח שיבא לידי קצירה וטחינה : אולי יעשה זרים יבלעוהו שאם יעשה פעם אחת שיבא לידי קמח · כלו' שיצליחו בנכסיהם עד שיגיע להם מעט הנאה בתחלה יבאו זרים ויבלעוהו ולא תשלם להם ההנאה : נבלע · שיבלעוהו הגוים ואכלו כל טובו : עתה היו בגוים · בעיני הגוים שילכו לבקש עזר מהם והם כבזוי' בעיניה' וחשבו' הגוי' ככלי אין חפץ בו שמשליכין אותו · כמו שאמר למעלה זו לעגם בארץ מצרי' · או פי' היו בגוים שהלכו בגלות :
כי

אבן עזרא

ואני · הטעם אני ייסרתים לא לרעתם רק לחזק זרועותם כדרך ואני תרגלתי לאפרים : ישובו לא על · הטעם ישובו אל מצרים לא על צורך רק להלשן על שריהם וזה טעם היו כקשת רמיה והעד מזעם לשונם : זו לעגם · הקרוב בעיני כי המ"ם סימן אנשי הלשון : אל · דברי השם אל הנביא שים אל חכך שופר ודאה כנשר אל בית יי' ויפת אמר שים חכך שופר כי אויב ידאה כנשר על בית יי' ויפה פירש בעבור מלת יען : לי · ככה הוא לי יזעקו בני ישראל או יחסר בית ישראל : זנח · טוב · הוא השם הנכבד שהיה טוב לו : ירדפו · כמו אשר יקראו יי' לדקנו : הם · כי לא שאלו להשם להמליך ירבעם וכתוב אשר יבחר יי' אלהיך בו וגם כן מלכי ישראל : השירו · מפלומי העי"ן קם שב שר והטעם כפול ויפת אמר כמו סמ"ך כמו בסורי מהם והטעם הפיך אם המליכו או אם השירו · וטעם למען יכרת בעבור יכרת מהם הכסף והזהב : זנח · שומרון כפול כאילו כתוב אותך זנח עגלך אותך שומרון כאילו מאס בך כי העיר תחרב ואנשיה ילכו בשבי : חרה אפי בם · בעגל ובשומרון : עד מתי · יהיה חרון אפי בם עד שיהיו נקיים ולא יוכלו נקיון שיהיה להם ממנו : כי · מעלת ישראל הוא ומעלת המלך שהמליכוהו כעשה עגל שומרון : כי שבבים · כמו שביבים ויפת אמר כי עגל שומרון יעשה ישראל להיות סובבת וזה איננו נכון : כי · תי"ו סופתה נוסף כמו אימתה : אולי · ואם תאמרו אולי יעשה דעו כי זרים יבלעוהו : נבלע · הטעם יבלעו קצירכם גם יבלעו הזורעים : ככלי אין חפץ בו · שאדם ישליכנו מביתו : כי ·
פרק

ממוהר"ש אלמושנינו ז"ל

עליהם רשתי וגו' · והנה אחר שאורידם כעוף השמים ברשת השיכם בתוכו כמו שנשמע להם ע"י נביאי השלוח להם על זה כי כל הרעה שדברתי עליהם כן העשה: אוי להם כי נדדו ממני וגומ' ולא זעקו אלי בלבם ר"ל אחר שהאוי הוא לכם על שנדדו ממנו וכן השאר הנה להם לפי שפשעו בי וא"כ אנכי אפדם בתמיה הלא אני הנה בעל הריב שלהם בזמן הראוי שאשמח באוי והשוד שלהם אחר שעל שנדדו ממני ופשעם בי בא להם ואני אומר שהם שבים אלי כשצועקים לפני להצילם הנה זה להם מן השפה ולחוץ לבד כי המה דברו עלי כזבים כשכתוב על מה שבלבם וה"א אחריו ולא זעקו אלי בלבם אעפ"י שהם ויללה לא ישבותו מרע' תבא אליהם כי בלילה יילילו על משכבות' וביום על דגן ותירוש יתגוששו על הדגן והתירוש יתגוררו כי רעב של מהומה יש אתם ועכ"ז יסורו וימרדו בי · או ירי' או' על דגן ותירוש יתגוררו ישובו בי לפי שהם מתגוררים ודרי' בדגן ותירוש הנה מתוך זה ימרדו בי ע"ד וישמן ישורון ויבעט ולזה לא זעקו אלי בלבם אף על פי שיילילו על משכבות' ואולם אם אני לא הבאתי עליה' כל הרעה בטעם מה שיילילו על משכבות' שלא יהיה להם דגן תירוש ויצהר לפי שאני כאשר יסרתי' לא יסרתי מכל וכל כמו שהיו ראוים אך חזקתי זרועותם במה שהותרתי להם הדגן והתירוש והם אינם מחשבים לך הטוב שאני עושה להם בשאיני גומל להם כרעתם אך מחשבי' עלי הצד הרע באני מביא להם ואם הוא מעט בהקש אל הראוי להם: ישובו לא על וגומ' ר"ל הוא נקשר עם מ"ש והמה דברו עלי כזבים וגו' · אשר הורה שאינם שבי' בתשובה שלימה עד שיהיה פיהם ולבם שוים ושובו לא לאל עליון עד שהיו כקשת רמיה עד שמורה שאין תקנה בהם ולזה יפלו בחרב מזעם לשונם שזעמו אותי כשדברו עלי כזבים וזה הלעג שזועקים בפיהם ולבם רחק ממני אשר זה לעג בהמת הנה הוא בארץ מצרים ר"ל היה עונשם שיבואו למצרים בגלות ולזה ראוי שיבואו אל חכך שופר אתה יש' להזהיר העם כי האויב יבא על בית ה' כנשר וגו' · ואז מה שלא רצו לזעוק אלי בלבם כשהיה להם רעמה הנה עדין יבא זמן יצעקו צעקה גדולה ומרה מצד הגדולו' והצעק' אלהי ידענוך ר"ל שיצעקו אל ה' באמר להם למה תעשה כה לעבדיך הלא מה שידענו לך הנה יש' ר"ל שהוא אבל כחלהד ועתה הנה בהפך כי זנח יש' הטוב שהיה לו והאויב ירדפנו והצרות ימצאו להם לפי שהם המליכו
ולא

כי המה עלו אשור · אמר עלו ואם היא ירידה מארץ ישראל לאשור · כי פירוש עלו נסתלקו מארצם והלכו לאשור כמו ועלה מן הארץ · או אם תאמר כי עלה מן הארץ רוצה בו עליה ממש כלומר לארץ אשר באו משם והיא ארץ כנען הנה כמוהו לשון סלוק והפסוק כמו יצועי עלה · כעלות גדיש בעתו · בחצי ימי אל תעלני · והגאון רב סעדיה פירוש עלו כמו באו שתרגום באו עלו · ואפשר לפרש עלו אשור עליה ממש והוא כשבא פול מלך אשור לארץ ישראל בימי מנחם בן גדי ויתן לו מנחם אלף ככר כסף ועלה מנחם אליו למקום שהיה בו פול כי בארץ ישראל עצמה יש מקום גבוה מחבירו כמו ירושלם שהיא גבוה מכל ארץ ישראל: פרא בודד לו · אמר הנה הוא כמו הפרא שהולך יחידי שואף רוח במדבר כן הוא הולך בעצת נפשו לבקש עזר הנה והנה ממצרים ומאשור' וכן ת"י גלו לאתור על דהליכו ברעות נפשהון כערוד מרוד : אפרים התנו אהבי' · לשון תנאי' כמו אתנן המה לי · אתנן זונה אמ' כי אפרים התנו אהבי' עם מצרי' ואשור היו נותנים להם שוחד להיות בבריתם ובאהבתם וי"ת אתמסירו ביד וגומר : גם כי יתנו · יתנו גם הוא ענין תנאי כמו התנו אלא שזה מן הקל וזה מן הכבד · אמר מה תועלת להם כי התנו בגוים כי עתה בקרוב אקבץ הגוים עליהם להגלותם אלא שמתחלה יתלוננו ויתרעמו ממשא מלך שרים כמו שכתוב בספר מלכי' שהיו נותני' מלכי האומות עליהם עונש מס · וזהו מעט כנגד הגלות : ויחלו מעט · ענין תחלה : מלך שרים · חסר וי"ו השמוש · והוא כמו מלך ושרים · וכן שמש ירח · ראובן שמעון והדומי' להם רבים ופי' שרי' שרי האומות וי"ת אף אם ישוון וגומר : כי הרבה מזבחות · שניהם בשוא הבי"ת ובאו כן על דרך הסמיכות · ואפשר שחסר הנסמך מזבחות העגלים או העצבים וזולתם ממיני ע"א שמלאכתו במ"א עם הידיעה : הרבה למזבחות · ואמר הרבה על אשר עשו אבות' כמו אחאב שהוסיף הבעל והאשרה ומה לו להרבו' ולהוסיף כי כבר היו לו אלא שהוסיף על חטאו וי"ת לחט' הראשון למחטי והשני לתקלא ויפה פירש : אכתוב לו · כתוב בוי"ו וקרי בלא וי"ו בקמץ חטף התי"ו מפני סמיכותו למלה זעירא : רבו · כתיב בוי"ו וקרי ביו"ד בגרי בבי"ת · ופי' הכתוב המצות שרבו בתורתי · ופי' הקרי גדולות ונכבדות מתורתי כתבתי לו והנה הם נחשבים לו כמו זר שלא יפנו אליהם · כמו בימי יאשיהו שהיה להם דבר חדש ספר התורה כשמצאוהו : אכתוב · כמו כתבתי ואמר אכתוב כאלו אני כותב אותם להם בכל יום ויום שהנביאים שאני שולח להם יזהירום על דברי התורה ויזכירו' להם ולא שוה להם : רבי · מן על כל רב ביתו שפי' גדול ונכבד וי"ת כתבית להון סגיאות וגומר : זבחי הבהבי · אמר תחלה שהרבו מזבחות לע"א ועתה אומר כי מה שיזבחו בבית המקדש אינו לרצון כי אינם שבים מחטאם ואין זביחתם אלא לאכילתם כמו השלמים שהיו אוכלים הבעלים ·· ופי' הבהבי מתנותי והוא כפול הע"ין והלמ"ד מן יהב · כלומר המתנות שהם חושבים שנותנים לי · וי"ת דבחין דמגבן מן אונים · וי"ת הבהבי ענין צליית הבשר מן שקפלה ולא הבהבה מהבהבין באור כדברי רז"ל · ורש"י פי' אותם זבחים שמהבהבין לפני במזבח מה לי שמביאים אותם לפני יזבחו אותם לעצמם ויאכלום כי אינני רוצה אותם · וטוב היה פירושו לולי שקריאתו לפירושו וי"ו ויאכלו בשוא ואינה אלא בפת"ח : עתה יזכור · עתה בקרוב יזכור עונם כשישובו מצרים עם יוחנן בן קרח ויעברו על דברי אז אפקוד עונם יותר על אשר פקדתי בחרבן הארץ ובגלותם כמו שאמר בירמיהו ותמו כל בארץ מצרי' יפלו בחרב וברעב יתמו מקטן ועד גדול בחרב וברעב ימותו : וישכח ישראל את עושהו · כמו הוא עשך כלומר גדלך · וכן אשר עשה את משה ואת אהרן · אמר כי ישראל שכח מי שגדל אותו והרבה אותו : ויבן היכלות · לעבוד בהם ע"א וכת"י ובנא היכלא לטעותא · ויתכן לפרש ויבן היכלות להשגב בהם מפני האויב · כמו שאמר ויהודה הרבה ערים בצורות כלומר שכחו אל מושיעם ובטחו בהיכליהם ובמבצריהם ולא יועילו' כי אני אשלח אש בעריו · כלומר שיבא עליהם האויב ברצוני שישרוף עריו וארמנותיו באש · כמו שכתוב וישרוף את בית ה' ואת בית המלך ואת כל בית גדול שרף באש · וכן עשה בערי יהודה · וכן אמר בנבואת ישעיה עריכם שרופות אש · או יהיה פי' האש החרבן שיהיה גדול כאלו הערים והארמונות שרופות באש : אל תשמח · אם יקרה לכם דבר שמחה כמו תופות אתנים וזולתם אין לך לשמוח כמו שאר העמים כי הם לא עזבו את אלהיהם ואתה זנית מעל אלהיך ועבדת אלהי העמים לכן יש לך להתאבל על זה ולא לשום לשמוח כמו שעשו דור המדבר אחר שהוכיחם משה רבינו על דבר העגל · אמר וישמע העם את הדבר הרע הזה ויתאבלו והנביאים מוכיחים אותם בכל יום על עובדם ע"א ולא ישיתו על לב : אהבת אתנן על כל גרנות דגן · לפי שהמשילו הנביאים עבודת ע"א במעשה זונה · אמר אהבת אתנן כמו אתנן זונה ופי' על כל גרנות דגן בעת שהייתי נותן גרנותם מלאות דגן כמו שאמר וישמן ישורון ויבעט · או יהיה פי' על כל גרנות דגן כי כשהיה הדגן בגורן היו עובדים ע"א שם בגורן לפי מחשבותם שהנעבד ההוא הוא הנותן התבואה : גורן ויקב לא ירעם · כיון שאינם מכירים כי אני הנותן להם הדגן והתירוש ומניחים עבודתי ועובדים אלהים אחרים לא ירעה אותם גורן ויקב כי אביא עליו השדפון והירקון או החרבה או האויב שלא ישבעו ממנו גורן ויקב · וכן אמר בראש הספר והיא לא ידעה כי אנכי נתתי לה : ותירוש יכחש בה · אמר ותירוש אחר שאמר ויקב כי זכרו הגורן הוא על שם סופו שיעשו ממנו לחם ברוב אבל יקב כולל שתי הנאות אכילת הענבים ושתיית התירוש שיעשו מהענבים ואחר שאמר הנה ותירוש לא כלל יקב כי אם אכילת הענבים ואחר כך אמר ותירוש · ופי' יכחש בה כאלו יכחש בהם כי מה שיקוו ממנו לא ימצאו בו שתהיה בו מארת ה' כמו שאמר בנבואת חגי בא אל היקב לחשוף חמשים פורה והיתה עשרים · ואמר בה לשון נקבה לעדת אפרים כי בזה ובזה ידבר אל העם פעם לשון יחיד על דרך כלל ופעם לשון רבים על דרך פרט ופעם לשון נקבה על העדה · ובמסרה ב' כתיבים בה וסבירין בם והאחד הוא ויכו בה : לא ישבו בארץ ה' · היא ירושלם כיון שהם מטמאין אותה בגלוליהם לא ישבו בה כי אין הארץ סובלת זמן רב עובדי אלילים כמו שאמר אלהי נכר הארץ · וכן מי שיעשה בה התועבות הכתובות · כמו שאמר ולא תקיא אתכם הארץ בטמאכם אותה כאשר קאה את הגוי אשר לפניכם : ושב אפרים מצרים · הכתוב שאמר עליהם לא תוסיפו לראותם עוד עד עולם · וכן אמר בקללות בתור' והשיבך ה' מצרים וגומר · אע"פ שמלכות אפרים גלו על יד מלך אשור רבים מהם קודם גלותם שבו לארץ מצרים מפני הרעב · והצרות שהשיגום בארצם · גם שרידי' מאפרים היו עם דלת יהודה ובימן כששבו למצרי' אחר שמנע' ירמיהו הנביא בשם ה' : ובאשור טמא יאכלו · ובארץ אשור שגלו שם טמא יאכלו · כמו שכתוב בנבואת יחזקאל ככה יאכלו בני ישראל את לחמם טמא בגוים כי בין הגוים לא יוכלו לאכול לחמם בטהרה ובנקיות : לא יסכו לה' נסך ולא יערבו לו · אמר מה להם עתה להביא נסכי' בית ה' כי לא יערבו לו אינם ערבים לפניו כי הם עוברים על מצותיו ותורותיו : זבחיהם כלחם אונים להם · זבחי' שהם מביאים לפני יחשבו להם כלחם אונים כמאכל אבלים שהוא טמא שהם טמאי מתים :
כל

כִּי־הֵמָּה עָלוּ אַשּׁוּר פֶּרֶא בּוֹדֵד לוֹ אֶפְרַיִם הִתְנוּ אֲהָבִים: גַּם כִּי־יִתְנוּ בַגּוֹיִם עַתָּה אֲקַבְּצֵם וַיָּחֵלּוּ מְּעָט מִמַּשָּׂא מֶלֶךְ שָׂרִים: כִּי־הִרְבָּה אֶפְרַיִם מִזְבְּחֹת לַחֲטֹא הָיוּ־לוֹ מִזְבְּחוֹת לַחֲטֹא: אֶכְתּוֹב־לוֹ רֻבּוֹ תּוֹרָתִי כְּמוֹ־זָר נֶחְשָׁבוּ: זִבְחֵי הַבְהָבַי יִזְבְּחוּ בָשָׂר וַיֹּאכֵלוּ יְהוָה לֹא רָצָם עַתָּה יִזְכֹּר עֲוֺנָם וְיִפְקֹד חַטֹּאתָם הֵמָּה מִצְרַיִם יָשׁוּבוּ: וַיִּשְׁכַּח יִשְׂרָאֵל אֶת־עֹשֵׂהוּ וַיִּבֶן הֵיכָלוֹת וִיהוּדָה הִרְבָּה עָרִים בְּצֻרוֹת וְשִׁלַּחְתִּי־אֵשׁ בְּעָרָיו וְאָכְלָה אַרְמְנֹתֶיהָ:

ט

אַל־תִּשְׂמַח יִשְׂרָאֵל אֶל־גִּיל כָּעַמִּים
א כִּי זָנִיתָ מֵעַל אֱלֹהֶיךָ אָהַבְתָּ אֶתְנָן עַל כָּל־גָּרְנוֹת דָּגָן: גֹּרֶן וָיֶקֶב לֹא יִרְעֵם וְתִירוֹשׁ יְכַחֶשׁ בָּהּ: לֹא יֵשְׁבוּ בְּאֶרֶץ יְהוָה וְשָׁב אֶפְרַיִם מִצְרַיִם וּבְאַשּׁוּר טָמֵא יֹאכֵלוּ: לֹא־יִסְּכוּ לַיהוָה יַיִן וְלֹא יֶעֶרְבוּ־לוֹ זִבְחֵיהֶם כְּלֶחֶם אוֹנִים לָהֶם
כל

אֲרֵי אִינוּן גְּלוֹ לְאָתוּר עַל דְּהַלִּיכוּ בִּרְעוּת נַפְשְׁהוֹן כַּעֲרַד מְרוֹד בֵּית יִשְׂרָאֵל אִתְמְסַרוּ בְּיַד עַמְמַיָּא דִּרְחִימוּ: אַף אִם יִשְׁווֹן בֵּית יִשְׂרָאֵל דַּחֲלְתִּי עַל לִיבְּהוֹן מִבֵּינֵי עַמְמַיָּא אֲקָרֵיב גָּלְוָתְהוֹן וְאַפִילוּ יִתְחַכְּמוּן כִּזְעֵיר אַעְדֵּי מִנְּהוֹן מָרוּת מַלְכִּין וְשִׁלְטוֹנִין: אֲרֵי אַסְגִּיאוּ דְּבֵית אֶפְרַיִם אִיגוֹרִין לְמֶחֱטֵי הֲווֹ לְהוֹן אִיגוֹרֵי טַעֲוָתְהוֹן לְתַקְלָא: כְּתָבִית לְהוֹן סְגִיאוּת אוֹרָיְתִי וְאִינוּן כְּעַמְמַיָּא אִתְחֲשִׁיבוּ: דִּבְחִין דִּימַגְּבַן מִן אוֹנָס דַּבְחִין בִּשְׂרָא וְאָכְלִין קֳדָם יְיָ לָא רַעֲוָא כְּהוֹן כְּעַן יִסְעַר חוֹבֵיהוֹן וְיִתְפְּרַע עֲוָיָתְהוֹן אִינוּן לְמִצְרַיִם יְתוּבוּן: וּשְׁבַק יִשְׂרָאֵל יָת פּוּלְחַן עָבְדֵיהּ וּבְנָא הֵיכְלִין לְטַעֲוָתָא וּדְבֵית יְהוּדָה אַסְגִּיאוּ קִירְוִין כְּרִיכָן וְאַשְׁלַח אִשָּׁתָא בְּקִירְווֹהִי וּתְשֵׁיצֵי בִּירָנְיָתְהָא: לָא תֶחֱדוֹן דְּבֵית יִשְׂרָאֵל וְלָא תְבוּעִין כְּנִימוּסֵי עַמְמַיָּא אֲרֵי טְעֵיתוּן מִבָּתַר פּוּלְחָנָא דֶּאֱלָהֲכוֹן רְחִימְתּוּן לְמִיפְלַח לְטַעֲוָתָא עַל כָּל אִידְרֵי עִיבוּרָא: מֵאִידְרָא וּמִמַּעֲצַרְתָּא לָא יִתְזוֹנוּן וְחַמְרָא לָא יְסוֹפִיק לְהוֹן: לָא יְתוּבוּן בְּאַרְעָא שְׁכִינְתָּא דַּיְיָ וִיתוּבוּן דְּבֵית אֶפְרַיִם לְמִצְרַיִם לְאָתוּר יִגְלוּן מְסָאַב יֵיכְלוּן: לָא יְנַסְּכוּן קֳדָם יְיָ נִסְכִּין דַּחֲמַר וְלָא יִתְקַבְּלוּן לְרַעֲוָא קוּרְבָּנֵיהוֹן דִּיבְחֵהוֹן כִּלְחֵם מְרַחֵק לְהוֹן כל

בודד ג' בקריאה וסימ' פרא בודד לו · כי מצפון עשן בא · כצפור בודד על גג : חטאתם ט' וסימ' נמסר בספר ישעיהו ריש סימ' נ"ה : גיל ג' בקריאה וסימ' אל תשמח ישראל אל גיל כעמים · גיל יגיל אבי צדיק · השמחים אלי גיל וחד וגיל גבעות תחגרנה :

רשי

פרא בודד לו · נעשו כפרא שהולך בדד לעצמו שואף רוח ממקום למקום לנוד : התנו אהבים · י"א לשון תנים כי ערוד זה שהולך במדברו' שאפו רוח כתני' לקנות להם אוהבי' כואפים זרים · התנו הידגרו"ניט בלע"ז ויש לפר' לשון אתנן : גם כי יתנו בגוים · אע"פ שעשו זאת שהתנו אהבי' בגוים עתה אקבצם בבא עת גאולתם לא אעכבנה : ויחלו מעט ממשא מלך שרי' · ויכנעו מיד בגליתם מירא' משא מלך שרי' מעול מלכי האומות : כי הרבה אפרי' · לפי אחילנו ממשא מלך שרי' : אכתוב לו · אני תמיד מוכיחו ע"י נביאי' וכותב לו רובי תורתי והם כמו זר נחשבו : זבחי הבהבי · זבחי עולותי שהם מהבהבי' לפני כהם שעל מזבחי : יזבחו בשר ויאכלו · למה לי שמביאים אותם יזבחו להיות להם לבשר מאכל' ויאכלו' כי אינני רוצה את' : אל תשמח ישראל · כשח' עמי' שהם לא קבלו תורה ולא באו לחלקי ואת' זנית' מעלי ואבדתם טובות הרבה : אהבת · להיות כזונה לבקש אתנן : על כל גרנו · כדרך זונה שנותנין לה דגן בגורן באתננה : לא ישבו בארץ יי' · לא יתעכבו בארצ' : לא יסכו · לשון נסך : לא יערבו לו · לא תהא מנחתם עריבה עליו : כלחם אוני' · כלחם גזילה הבא על ידי כח ואונים :
כי

אבן עזרא

פרא · כמו פרא אדם וטעם בודד כי לא היתה עצתם אחת ומלת התנו מגזרת אתנן שהיה כל אחד נותן מנחות של אהבים לשרי האומות : גם · טעם אקבצם במצרים אז יחלו להאחזן ולהתרעם מעט מרוב משא מלך מצרים ואשור ושריהם ולא יתכן מדרך הדיקדוק לפרש ויחלו רק כמו וממקדשי תחלו : כי הרבה · וטעם היה לו מזבחות לחטוא כבר היו לו שירש מאבותיו ולמה הרבה עוד : אכתוב · ואני הוכחתיו וחוקי כתובים היו לו : זבחי · אמר רבי משה הכהן הבהבי כדברי רז"ל ולא הבהבה ויפת אמר מגזרת הבהב והיו"ד נוסף כמו שדי והוא הנכון : יזכור עונם · שישובו אל מצרים למרות פיו לא תוסיפו' לשוב בדרך הזה עוד : וישכח · היכלות · לבצר בהם : ואכלה · ארמנות כל עיר ועיר : אל · הטעם כל גוי אם ישמח בבא להם גילה דין הוא כי אין אחד מהם שיזנה תחת אלהיו כאשר עשית אתה אהבת לתת אתנן לבעלים תחת מעשר אלקיך וזאת הזנות על כן גרן ויקב כי זרים יקחום יכחש בם כאילו לא יכירם : לא ישבו · ובאשור טמא יאכלו · כי כן היו אוכלין בארץ יי' אחר שלא יתנו קודש השם ויתנו אתנן : לא · הנשארים ואלו היה להם לא יערבו לו : כלחם אוני' · כמו לא אכלתי באוני והוא שם דבר ולשון רבים אונים :
מה

מסו"הרש אלמשנינו ז"ל

ולא ממני וגו' · גם כי יתנו וגו' · ר"ל עתה הוא שיהיו נקבצים הם והגוים בשיהיו לאחדי' כי במעט זמן יתחלו ממשא מלך שרים כי ישימו עליהם משא כבד ממשפט המלוכה : כי הרבה אפרים מזבחות ר"ל אומרו היו לו מזבחות לחטא שלא תחשוב שמלל שהרבה מזבחות הוא שאמרתי שהיו לחטוא ואולם אלו לא היו רבות לא היה זה חטא הנה אינו כן כי היו לו מזבחו' לחטוא ואף אם אינם רבות אך מה שאמרתי על ריבוי המזבחו בשהן לחטוא הנה שהוסיף על חטאתו פשע · או יאמר הנה כשהרבה אפרים מזבחות לחטוא מלל מחשבתו כשעשאן ובכאן היתה כונתו לחטוא כן היה במציאות כשזבח וקטר לע"א עליהן כי היו ממש המזבחות ההן לחטיאה ואין כן בריבוי המצות שכתבתי לו שהוא בהפך שכמו זר נחשבו לו : אל תשמח יש' וגו' · ר"ל שלא תאמר שהעפ"י שאני עובד ע"א הלא העמים עובדי ע"א ג"כ ואם הם שמחין בגיל מה לי לא אשמח גם אני ג"כ כי הם מעשה אבותיהם בידיהם ולא זכו ואול' אתה בא ע"א לך דרך זנות וה"א כי זנית וגו' : כענבים

מנחה גדולה

כי ונתיבותי' הם התשבעות אל השדי' לא תמצ' כי נשתנו השררות כמדובר כי ורדפה את את מאהביה הם מיכאל וגבריאל כמ"ש ז"ל כל רעיה בגדו בה אלו מיכאל וגבריאל ותהייה הכוונה כי יהיו מבקשים אותם שיקיף זה מים וזה אש ובגדו בה ועל זה אמר ורדפו את מאהביה יקיפו זה מים וזה אש ולא תשיג אותם כי לא יענו ואז כשיראו ישראל כן אז יאמרו בזמן החרבן אלכה ואשובה אל אישי הראשון הוא הקב"ה כי טוב לי אז מעתה וראו בא כסלותכם כי אין צריך לומר שלא בא לכם מהבעל הנאה חלילה כי אם סיבלה כי נתתי לה את הדגן והתירוש וגו' ולא די שהכעיסוני לעשות מכסף הבעל כי אם מהדגן והתירוש והיצהר והכסף שנתתי לה עשו זהב שמכרו וקנו זהב לעשות לבעל כי מכרו את שלי בדבר יותר חשוב לעשות לבעל שהוא הכל להכעיסני :
כי המה עלו אשור פרא בודד לו וגו' · הנה על שלשה דברים העולם עומד על התורה ועל העבודה ועל ג"ח והנה במקום תקן עוותם כאשר גלו בשלשה אלה הנה המה עלו אשור ויהיו פרא בודד לו כפרא הזה היה בודד מהתורה והן אמת כי אפרים בינם לבינם תפשו קצת גמילות חסדים כי אפרים התנו אהבים בינם לבינם ואם על [illegible] היו גם עוסקים בתורה [illegible] ובגמילות חסדים [illegible] גם כי יתנו בגוים [illegible] ויחלו מעט ממשא
מלך שרים והייתי גומר לקבלם [illegible] כי יתנו בעסק [illegible] מזבחות :

כָּל־אֹכְלָיו יִטַּמָּאוּ כִּי־לַחְמָם לְנַפְשָׁם לֹא יָבוֹא בֵּית יְהוָה:
ה מַה־תַּעֲשׂוּ לְיוֹם מוֹעֵד וּלְיוֹם חַג־יְהוָה:
כִּי־הִנֵּה הָלְכוּ מִשֹּׁד מִצְרַיִם תְּקַבְּצֵם מֹף תְּקַבְּרֵם מַחְמַד לְכַסְפָּם קִמּוֹשׁ יִירָשֵׁם חוֹחַ בְּאָהֳלֵיהֶם: בָּאוּ יְמֵי הַפְּקֻדָּה בָּאוּ יְמֵי הַשִּׁלֻּם יֵדְעוּ יִשְׂרָאֵל אֱוִיל הַנָּבִיא מְשֻׁגָּע אִישׁ הָרוּחַ עַל רֹב עֲוֺנְךָ וְרַבָּה מַשְׂטֵמָה: צֹפֶה אֶפְרַיִם עִם־אֱלֹהָי נָבִיא פַּח יָקוֹשׁ עַל־כָּל־דְּרָכָיו מַשְׂטֵמָה בְּבֵית אֱלֹהָיו: הֶעְמִיקוּ שִׁחֵתוּ כִּימֵי הַגִּבְעָה יִזְכּוֹר עֲוֺנָם יִפְקוֹד חַטֹּאותָם:
י כַּעֲנָבִים בַּמִּדְבָּר מָצָאתִי יִשְׂרָאֵל כְּבִכּוּרָה בִתְאֵנָה בְּרֵאשִׁיתָהּ רָאִיתִי אֲבוֹתֵיכֶם הֵמָּה בָּאוּ בַעַל־פְּעוֹר וַיִּנָּזְרוּ לַבֹּשֶׁת וַיִּהְיוּ שִׁקּוּצִים כְּאָהֳבָם: אֶפְרַיִם כָּעוֹף יִתְעוֹפֵף כְּבוֹדָם מִלֵּדָה וּמִבֶּטֶן וּמֵהֵרָיוֹן: כִּי אִם־יְגַדְּלוּ אֶת־בְּנֵיהֶם וְשִׁכַּלְתִּים מֵאָדָם כִּי־גַם־אוֹי לָהֶם בְּשׂוּרִי מֵהֶם: אֶפְרַיִם כַּאֲשֶׁר־רָאִיתִי לְצוֹר שְׁתוּלָה בְנָוֶה וְאֶפְרַיִם לְהוֹצִיא אֶל־הֹרֵג בָּנָיו:

תן

כָּל דְּיֵיכְלִינֵיהּ יִסְתָּאֲבוּן אֲרֵי קוּרְבָּנֵיהוֹן עַל נַפְשֵׁיהוֹן לָא מְכַפַּר לְהוֹן בְּבֵית מַקְדְּשָׁא דַּיְיָ: מָה תַּעַבְדוּן לְיוֹם מוֹעֲדָא וּלְיוֹם חַגָּא דַּיְיָ: אֲרֵי הָא יִגְלוֹן מִן קֳדָם בִּזּוּזִין לְמִצְרַיִם יִתְכַּנְּשׁוּן לְמַפִּים יִתְקַבְּרוּן בֵּית חֶמְדַּת כַּסְפֵּיהוֹן קַרְסוּלִין יֵשְׁרוּן בְּהוֹן חֲרוּלִין בְּבִרְנְיָתְהוֹן: אֲתוֹ יוֹמֵי סְעוּרְנָא אֲתוֹ יוֹמֵי תּוֹשְׁלָמַת חוֹבִין יִדְעוּן דְּבֵית יִשְׂרָאֵל דַּהֲווֹ מִתְנַבַּן לְהוֹן נְבִיֵּי קוּשְׁטָא וּמַשְׁעֲמְמִין לְהוֹן נְבִיֵּי שִׁקְרָא עַל דְּאַסְגִּיאוּ חוֹבָךְ תַּקִּיפוּ חֶטְאָךְ: מְסַכַּן בֵּית יִשְׂרָאֵל דְּיִתְקַיֵּם לְהוֹן פּוּלְחַן טַעֲוָתָא לִנְבִיֵּיהוֹן קוֹלִין צְלַן עַל כָּל אוֹרְחָתְהוֹן מַכְּנָן תַּקְלָא בְּבֵית אֱלָהֲהוֹן: אַסְגִּיאוּ לְחַבָּלָא כְּיוֹמֵי גִבְעָתָא יִסְעַר חוֹבֵיהוֹן וְיִתְפְּרַע עֲוָיָתְהוֹן: כְּגוּפַן דִּשְׁתִיל עַל עֵינָא דְמַיָּא כֵּן בְּמַדְבְּרָא אֲרַע מֵימְרִי לְיִשְׂרָאֵל כְּבִכְּרָה כִּתְנָתָא דִּבְאָוֵל מַאֲבְכָא חֲבִיבִית אֲבָהַתְכוֹן וְאִנּוּן אִתְחַבָּרוּ לְבַעַל פְּעוֹר וְטָעוּ לְבַהֲתָא וַהֲווֹ שִׁקּוּצִין כְּדִרְחִימוּ: בֵּית יִשְׂרָאֵל כְּעוֹפָא דְּאִפְרְחוּהִי מִקִּנֵּיהּ וְאִיטַּלְטַל כֵּן גְּלָא יַת יְקָרְהוֹן וְלַדְלָא יִסְגּוֹן וּמְפֵּירֵי מְעֵיהוֹן לְאִיחְרוּן וְעַל דְּאִתְמְנָעוּ רִיגְלֵיהוֹן מִלְּאִתְחֲזָאָה בְּבֵית מַקְדְּשִׁי: אֲרֵי אִם יְרַבּוּן יַת בְּנֵיהוֹן וְאַתְכְּלִינוּן מִלְּמֶהֱוֵי גֻּבְרִין אֲרֵי וַוי לְהוֹן בְּסַלְּקוּתִי שְׁכִינְתִּי מִנְּהוֹן: כְּנִישְׁתָּא דְּיִשְׂרָאֵל כַּד מְעַבְּדָה אוֹרַיְתָא דָּמְיָא לְצוֹר בְּאַצְלָחוּתָא בִּשְׁלֵוְתָא חֲבוּרֵית אֶפְרַיִם לְקַטְלָא לְפוּלְחַן טַעֲוָתָא בְּנֵיהוֹן:

הב

לחמם ו׳ בקריאה וסימ׳ ככה יאכלו בני ישראל את לחמם · לחמם בדאגה יאכלו · אין נחלת לחמם · כי לחמם לנפשם · ושרש רתמים לחמם · ויכינו בקיץ לחמם · אבותיכם ג׳ מ״ל בסיפרא וסי׳ כענבי׳ במדבר מצאתי ישרא׳ כבכורה כתאנה · קצף יי׳ על אבותיכם קצף · אבותיכם איה הם · וכל כתובים דכוו׳ מ״ל במ״ג חס׳ וסימ׳ הלא כה עשו אבותיכם והנה עמנו בראש · ויאמר להם שמעוני הלוים עתה וכל עזו א דכוו׳:

רשי

כי לחמם לנפשם · ראוי הוא זה להם למאכל ולא לבא לבית יי׳ ד״א כלחם אונים כלחם אבילים שהוא טמא וסופו מוכיח כל אוכליו יטמאו: ליום מועד · ליום זמן קבוע להיות האויב נועד עליכם: חג יי׳ · זבח הרינה שיש לו בכם: כי הנה הלכו ממקומם מרוב שודדים שיבאו עליהם עם נבוכד נצר · מוף · מארץ מצרים היא: מחמד לכספם · בתי חמדת אוצרות כספם: קימוש וחוח · מיני חיות תירג׳ יונתן: הפקוד׳ · שיפקדו עונותיכם: השלום · תשלמת חובין: אויל הנביא · אף מנביאי אמת שלהם יהיו אוינים כגון חנניה בן עזור שתחלתו נביא אמת: ורבה משטמה · שהקב״ה שונ׳ מעשיכ׳: צופה אפרים עם אלהיו: הם מעמידי׳ להם נביאים המשיכין אותן לגד ע״א שלהם: נביא פח יקוש על כל דרכיו · ולנביאי האמת הם טומנין פחי׳ ללכדם: משטמה בבית אלהיו · בבית המקדש הרגו את זכריה ויבקשו להרוג את ירמיה כענין שנאמר משפט מות לאיש הזה וגו׳: כימי הגבעה · יש אומרים זה גבעת בנימן בפלגש ויש אומר זה גבע׳ שאול ששאלו להם מלך ומרדו בדברי הנביא: כענבי׳ במדבר · כענבים שהם חביבים במדבר כך חבבתי את ישראל: כבכורה בתאנה · מבושלת כתאנה בעץ התאנה: בראשיתה · בתחלת בישול התאני׳: ראיתי אבותיכ׳ · כן נראו אבותיכ׳ בעיני לחבבם: וינזרו · אין נזירה בכל מקו׳ אלא פרישה: לבשת · לע״א שהיא בשת׳: ויהיו שקוצי׳ · לפני: כאהבם · את בנות מואב: אפרים כעוף יתעופף וגו׳ · אמר הנביא הלואי ויהי כעוף הזה הנודד מקנו וחדל מפריה ורביה כך ישכלו את זרע׳ או בשעת לידה או יתעכל בבטן ויפילו או בשעת הריון לא ילקוטו כימה בגע בגללם את בניהם שאם יגדלו ושכלתים מאדם: כי גם׳ לאבו׳ אוי: בשורי מהם · כמו בסורי מהן והוא מן מסורת כתבין שי״ן וקריין סמ״ך ד״א · כעוף יתעופף כבודם וגומר כעוף זה שפורח והיכני כן יעוף ויברח כל כבוד כל מה שנצטערו בבניה׳ מלידה ובהריון מלידה זה צער לידה ומבטן אלו ימי העבור ומהריון בשעת תשמיש כל זה יכלה כיצד שהרי כשיגדלו את בניהם ושכלתי׳: אפרים כאשר ראיתי לצור · בשלוותה מעטירה ועשירה על כל המדינות כן ראיתי לאפרים שתולה בנוה ואפרים מה גמול שלם לי נתעסק להוציא אל הורג בניו לזובחם לע״א כן תירגם יונתן: אן

רדק

כל אוכליו יטמאו · כל האוכלים לחם אונים הם טמאים כן זבחיהם טמאים: כי לחמם לנפשם לא יבא בית ה׳ · הקרבן שהם מביאים בעבור נפשם כלומ׳ לכפרת נפשם לא יבא כי אין תועלת להם בו ולא יכפר להם בעבור כי הם מזידים · ואף בהביאם הקרבן אינם שבי׳ מחטאם: אונים · אבלי׳ · וכן לא אכלתי באוני באבלי אלא שזה שם וזה תאר: מה תעשו ליום מועד · יום החרבן יקרא יום מועד וחג · על דרך קול נתנו בבית ה׳ כיום מועד · ויום החרבן הוא מועד וחג השם כי השם ית׳ קרא האויבים לבא יחדיו לבי׳ השם להחריבו ולשפוך דם בני ישראל כדם זבחי׳ · כמו שאמר בנבואת ישעיה והיתה לי כאריאל: כי הנה הלכו משוד · כי הנה הלכו מכובד הרעב למצרים וליום החרבן מה יעשה ואנ׳ ינוסו לעזרה: שוד הוא הרעב כמו השוד והשבר · ופי׳ הרעב והחרב תקבצם: מוף תקבר׳ · כי שם ימותו ההולכין שם בחרב ורעב: מוף · כמו נוף וכן כמהם וכמהן · מחמד לכספם · בתי חמדתם שהיו אוצרות כספ׳: קימוש ירשם · כלו׳ ירש אתם הקימוש שיהיה שם תמורת הכסף כשיחרבו הבתי׳ יצמחו בהם הקוצים: קימוש וחוח · הם מיני קוצים · וי״ת מיני חיות קרסולין חתולין: באו ימי הפקודה · שיפקוד האל עונם ימי השלום שישלם להם האל ית׳ כמעשיהם הרעים · אז ידעו ישראל ויתידו ויאמרו על נביאי השקר שהטעו אותם והיו אומרים להם שלום שלום אז יאמר עליה׳ · אויל הנבי׳ משוגע איש הרוח: על רוב עונך · על רוב עונך היה זה שנטית אחרי נביאי השקר ועזב׳ נביאי האמת: ורבה משטמה · לפי׳ רבה משטמת האל ית׳ עליכם: שלום · שם בשקל פגול חתול · וי״ת דהא מתנבין להון נביאי קושטא ומשעממין להון נביאי שקרא על דסגיאו חוביך ותקיפו חטאיך: צופה אפרים · אפרים שם לו צופה עם אלהיו · והוא נביא השקר שאומר נבואתו בשם אלהיו: נבי׳ פח יקוש · הנביא ההוא הוא לאפרים על כל דרכיו כמו הפח היקוש שלוכד העופות כן ילכדו אפרים בדברי נביאיהם: משטמה בבית אלהיו · נוכל לפרש בית אלהיו בית העגלי׳ שהם אלהיו ונביא השקר שם מתנבא והוא גורם לו משטמה בינו ובין האלהית׳ · ונוכל לפרש ג״כ בבית אלהיו בבית האל שהוא בית המקדש · וי״ת מסגי תקלא בבי׳ מקדשא דאלהון׳ ובמדרש משטמה בבית אלהיו זכר זה שהרגו בבית המקדש · והנה הפסוק מדבר על אפרים וזכריה הרגו בני יהודה: העמיקו שחתו · העמיקו שרה ושחתו דרכיה׳: כימי הגבעה · כימי׳ ששחתו בני בנימן בגבעה שהחזיקו דבר נבלה שנעש׳ בפלגש: כענבי׳ במדבר · כמו אם ימצא אדם ענבי במדבר שהוא ארץ ציה אשר אין בו כל פרי שישמח בהם · וכמו שישמח אדם כשימצא בכורה בתאנה בראשיתה כן מצאתי ישראל במדבר ופרנסתי׳ וכלכלתי׳ לא חסרו דבר כאילו היו בארץ נושבת והנה לא הכירו בטובי: ובאו בעל פעור וינזרו לבשת · היו נפרשי׳ ממני ללכת אחרי הבש׳ שהיא העבודת אלילי׳ שעובדיה יבושו ויכלמו ממעשיה׳ · ויהיו שקוצים כאהבם · ויהיו לעבוד שקוצי׳ כאשר אהבו את בנות מואב וזנו עמהם והטו את לבבם לעבוד את אלהיהם · או פי׳ ויהיו שקוצי׳ בלא חסרון כי העובד הוא שקוץ · ופי׳ בראשית׳ בתאנה הראשונה המבכרת · וזכרון זה הענין לומר כמעשה אבית יעשו בני׳ הכי הסיבותי עם אבותיכ׳ ומרדו בי · וכן הטבתי לכם ופשעת׳ בי · והאז״ל פי׳ טעם במדבר דבק עם מצאתי · ופי׳ הפסוק כענבי׳ וכבכורה בראשיתה שישמח המוצא אות׳ כן מצאתי אבותיכ׳ במדבר ושמחתי עמהם · ופי׳ ויהיו שקוצי׳ כאהבם כמדת האהבה שאהבתי׳ כן היו שקוצי׳ בעיני: אפרים · כבודם · קרא הבנים כבוד כי הם כבוד האבות · כמו שכתוב עטרת זקנים בני בנים וכן הוא אך הבני׳ שמכבדי׳ האבות: מלידה ומבטן ומהריון · מלידה שימותו מקנתם בעת הלידה · ומבטן שימותו מקצת בבטן שלא יגיעו להשלים ימי ההריון · ומהריון שלא תהרינה · כלו׳ שתהיינה עקרות מקצתם: כי אם יגדלו את בניהם · אמר אם יהיו בהם שימלטו מאלה המקרים ויגיעו ללידה ויגדלו אותם כערי׳ ימותו לא יבא לזמן שיקראו אדם · וזהו שאומר ושכלתים מאדם: כי גם אוי להם בשורי מהם · ולא זו בלבד כי גם בכל מעשיהם תהיה מארה עד שיקראו אוי להם בשורי מהם · כמו שאמר בתורה והסתרתי פני מהם והיה לאכול: בשורי בשין כמו בסורי בס״מך: אפרי׳ כאשר ראיתי לצור שתולה בנוה · ראיתי אפרי׳ בשלוה גדולה כמו שראיתי לצור שתולה על הים בנוה טוב ואחר כך כשוה המים כן ראיתי אפרי׳ שיוציא עתה אל הורג בניו שיבואו עליהם האויבים ויבאו מעריה׳ לקראתם למלחמה ויהרגום האויבים׳ · ופירושו להוציא הנה הוא מזומן בקרוב להוציא · ואפרים שם כולל ובניו הפרטים אלא שזכר לשון בניו לפי שזכר בלשון הבני׳ · וי״ת אל הורג לקטלא לפולחן טעותא בניהון: תן

אבן עזרא

מה · חג יי׳ · כנגד זבחיכם: כי הנה הלכו · מפחד שוד שיבואם יש מהם שימותו במצרים גם בדרכי׳ על כן אמר מחמד לכספם והנה לשוד ילכו: באו ימי השלום · שישלם לכם השם שהייתם אומר על נביא השם שהוא אויל ואיש אשר רוח השם בו הוא משוגע: על רוב עונך · המשטמה · שיש בלב כל אחד: צופה · הטעם שאמר כי נביא השם הוא אויל והוא עושה מעצמו צופה והוא כמו נביא שהוא צופה מה להיו׳ וזה נביא השקר הוא פח יקוש וטעם משטמה בבית אלהיו כדרך שהזכיר בתחלה ובשל היום ונשל גם נביא: העמיקו · להרע · כימי הגבעה · שמרד בנימן: כענבים · כדרך ימצאהו בארץ מדבר וטעם כענבים במדבר שאין שם יישוב כל מוצאם ישמח בהן וככה כבכורה בתאנה ולא היתה שמחתי רק מעט כי לא עמדה כי השתחוו לבעל פעור ויכזרו מאחרי: לבשת · כמו והבשת אכלה יגיע שם לאליל: ויהיו שקוצים · שנטמאו בעבור אהבת בנות מדין: אפרים · טעם כעוף על המהירו׳ שלא ישמחו ולא יהיה להם כבוד מהלידה גם מבטן כאשר תראה הבטן ההרה שהתנפחה מההריון כאשר יפסק דם האשה הנדה והנה הטעם כי ימעט ההריון ואם היה לא יגיע להראות ואם הגיע ימות הולד לפני הלידה והוא שם כמו דיעה על כן אחריו אם ילדו ויגדלו את בניהם אשכלם שלא יגיעו להיות אדם: בשורי מהם · שי״ן תחת סמ״ך: אפרים · יהיה כצור שהיתה שתולה בנוה וכשוה המים כך ראיתי בנבואה שיוציא האב אל הורג בניו: תן

ממוה״רש אלמושנינו ז״ל

כענבים במדבר וגומ׳ ר״ל שבמדבר שהיתו מקו׳ זרע ותאנה וגפן וגו׳ שם מצאתי׳ וראיתי׳ כגפן וכתאנה והטעם שספקתי׳ כל הצורך כאלו הם בארץ נשבה אשר שם ימצאו התאנים והענבי׳ ועכ׳׳ז המה באו בעל פעור ונבדלו ממני מכל וכל להדבק לבושת כי נעשו שיקוצים בדברים שאוהבי׳ שהם שיקוצי׳ והטעם שאותי עזבו ושכחו ודבקו בע״א מכל וכל: כי אם יגדלו וגו׳ · ר״ל טוב לו שיבא לו הפירענות כראוי כשיתעופף כבודם מליד׳ ומבטן ומהריון והטעם שהבנים שימותו טרם יצאו מן הרחם לאויר העולם לפי שאף אם יגדלו את בניהם מה הועלת בזה כי קוד׳ שיגיעו אל היותם אנשים אשכלם והוא אומרו ושכלתים מאדם רוצה לומר מהיותם אדם גדול והועלה יהיה להם כששכלם מאדם אחר שרבי יהיה שר מהם ומשה ר פני והוא אומרו כי גם אוי להם בשורי מהם ר״ל כי אף אם יהיו אדם אוי יהיה להם כשאסו׳ מהם עד שטובך שטוב להם הפירענות שאמרתי שיתעופף כבודם מליד׳ ומבטן ומהריון: והפשר שיהיה הרצון במלת כבודם שאפרי׳ שאמרתי שכעוף יתעופף הנה יהיה כבודם בשיהיו אותו התעופפות מן הלידה ומבטן ומהריון לפי שאם יגדלו וכו׳ וע״ד שפירשתי הנה יהיה להם חרפה וגדולה בזה העונש והנה גזר הש״י זה על מה שעתידים לילד ואולם אותם שהם עתה הנה אפרים יוציאם אל הרג ר״ל שיהרגום האויבים והוא אומרו ואפרים להוציא אל הורג בניו: תן

מנחה גדולה

וש״ת מה שלא יתנו בגוים רורה שבע״פ הוא ע״י טרדת גלותם וטלטולם קשה עליהם לקהם ע״פ תכ׳ בם להם ויעסקו בם לזה אמר הכתוב כו רובי תורתי כמו זר נחשבו לומר אם עד כה היו חשובים בעיניכם והוקקי׳ אותם הייתי כותבם שיעסקו בהם כתורתם אך הנה עד כה כמו זר נחשבו בעיניהם ולמה אכתבם יקוצו בהם אז יותר: לא ישבו בארץ ה׳ הנה ראה ית׳ שאפשר לומר יהי לא שעבוד ולא גלות כי אם שישבו בארץ ה׳ ושם יהיה אשור הוא מלכו וישתעבדו שם לו כי הנה כך הייתי עושה כי אם שימשך כי ושב אפרים מצרים ואפי׳ אם לא ישוב מצרים כי אם שישאר בארץ עם אשור אין שום תועלת שקדושת הארץ מועילם במה שם יאכלו מאחת יד ה׳ ולא אמתת שר מלכי טמא כי הלא בהיותם באשור טמא יאכלו גם בארץ ה׳ ...

ממוהר"ש אלמושנינו ז"ל

תן להם ה' מה תתן וכו' ר"ל על זה ביקש הנביא ר"ל אתה ה' עושה מה שברצונך שאיני יכול למחות אך אבקש ממך שתתן להם רחם משכיל ושדים צומקים ולא יכתנו הבנים שלהם להרג ואבדן והנה השיב לו הש"י שאיך ישמע אל תפלתו והלא כל רעתם בגלגל כי שם שנאתים וכו' להורות שהם רעים וחטאים לה' מאד עד שמהראוי שיהיה מוכה אפרים אותם הכמאהים ביד האויב וג"כ שראוי שיהיה שרשם יבש עד שלא יעשו פרי מחדש כשיתעברו הנשים ואות' שהם מעוברות ויבואו ללדת הנה אמיתם ולא שימותו הם מעצמם ככל אשר שאלת שאתן להם רחם משכיל ושדי' צומקים אך והמתי' בידים כי האויב ימיתם בשליאותי: והנה הנביא אחר שאמר רצון הש"י מעכ"פ רצה להסגירם ביד אויב שלא ואמר שלא יהיה ההסגר דרך מיתה כמו שאמר אך יהיה דרך התבודדות והתנועעות כשיגלו לתוך הגוים והוא אומרו ימאסם אלהי וגו' ר"ל אחר שאני רואה שאלהי מאסם שאינו רוצה שיהיו בארצו ושיבא להם העונש בארצם כמו ששאלתי ברחם משכיל ושדים צומקים אשר זה גוזר עליהם לפי שלא שמעו לו הנה אחליהם שיהיה אותו המיאום בשיהיו נודדים בגוים ונא בשאפרים יוציא אל הורג בניו או יתישב מלת ומאם'כפי' זה שמה שאת' הש"ם רוצה למאסם בשילוו מארצם אל ארצות האויבים אחלי שימאסם אלה בסבת שלא שמעו לו אל שיהיו נדדי' בגוים וממה שנר' שהש"י לא השיב לו הפך מה ששאל נר' שקבל תפלתו· גפן בוקק וגו' ר"ל הנה הגפן הבוקק שאין מטבעו לעשות פרי הנה הוא ישוה וישים פרי לים'ואיך הוא מחויב כן מהם לפי שאני רואה שהם חוטאים שכאשר בתרבה פריו וטוב ארצו שהם מפני שהרבה מזבחות ומצבו' לע"א אשר הוא הבל וריק ובוקה ומבולקה ויחשבו שכל מה שירבו העבדו'לאלהי' אחרי' שיותר יבא להם ריבוי הפירות והטוב עד שיתחייב' שגפן בוקק לישראל פרי ישוה לו והנה אפי' שעתה יאשמו וישימו עצמם אשמים ר"ל שיאמרו בפיהם אבל אשמי' אנחנו על מה שאשמתי להם עכ"ז הנה אחשוב שחלק לבם ושחלקו מחמאות לבם כי הוא הלב לבד והרוח שהאשמתי להם הוא אחשוב שחלק לבם המזבחות ולא שיעשון כן בפועל בשיהרסום בידים עד שאני או' שאפי' עתה יאמרו שמה שאין מלך לנו כשנאבד הוא מפני שלא יראנו את ה' ושהמלך אין לבטוח בו כי מה יעשה לנו אלא שכבטח בה' הנה אומ' שלא תהיה זאת התשוב' אלא דברים לבד ולא שכן הוא בלבם ואפי' יכרתו ברית ועמו שבועה ואלה תהיה אלות שוא כי באמת יפרח כאשר בתחלה המשפט של תלמי שדי והוא שהיו עושי' מזבחו' לע"א וכ"ש אח"כ גם מזבחותם כגלים על תלמי שדי והוא בעבור שהגלו כל אנשי ערי ישר' קודם אנשי שומרון אשר לסבה זו הגלות נתמעט כבוד העגלי' הנה לחשלים זה הכבוד לעגלות בית און יגורו שם גרים שכן שומרון לפי שאבל עליו עם בית און וכמריו שהיו קודם שמחי' על העגל אשר האבילות הוא על כבוד כל עגל אשר גלה ממנו וגם עוד אלא הכבוד יבא לכל עגל ועגל מהשני עגלים כי גם הוא עצמו לאשור יובל וגו' ולא יקחו בושת אפרים וישראל כי האלוה עצמו הולך בגולה ולא יועיל ולא יציל כי הבל הוא· הנה

תן להם · הנביא מתפלל עליהם כשראה שיוציא אל הורג בניו · ואמר תן להם מה שתתן מפלות הבנים בבטן · או בעודם קטני' ולא יפלו ביד אויב : רחם משכיל · ושדי צומקי' · ואמר משכיל כאילו הרחם משכיל אותם כי ברחם הם שכולים : אם יגיעו ללידה שינמקו שדי אמותיה' ימותו באפס חלב : צומקי' · יבשים : כל רעתם בגלגל · כי שם חדשו המלוכה ומאסו אותי מתלוך עליהם · או פי' בגלגל לפי שהיה המשכן תחלה בגלגל אחר עברם הירדן והיה המקו' הנבחר היו אומרים להם נביאי הבעל שיעבדו שם לבעל לפי שהוא מקום נבחר· וכן אמר בגלגל שורים יזבחו : מביתי אגרשם · כיון שהם מאסו בי ובעבודתי ובחרו להם עבודת אלהים אחרי' אגרשם מביתי שאפי' אם ירצו לחזור ולעבדני בו לא ימצאו כי יחרב למען כי הרבו לפשוע : לא אוסף אהבת' אוסף בכר"י : אהבתם מקור · ר"ל לאהבה אותם : כל שריהם סוררי' · שריה' שהיה עליהם להוכיחם ולהחזיר' למוטב הם סוררי' איך אקוה מהם תשובה לפיכך לא אוסיף אהבת' : הכה אפרי' · הכה ביד אויביו : שרשם יבש · ועוד דמהו לעץ שיבש שרשו שלא יעשה פרי כן גם הם לא ילדון · כמו שאמר למעלה מליד' ומבטן ומהריון · וי"ת כן בית ישראל דמן לאילנא דיקלא שרשיה מלרע וגומר : פי' נוב למח או פרח · וי"ת למח בלי יעשה קמח נוב לא יעביד · ובמשנה מפני שהנבייה נוסרת עליהם · ועוד אמר מועלי'בנבי' ואין מועלים בשפוי ולא בנבייה: ימאסם אלהי · אמר הנביא ימאסם אלהי כי אינכו אלהיה' כי לא שמעו לו לפי' ימאס' וישלחם מעל פניו שיהיו נודדי' בגוי' : גפן בוקק · גפן ריק שאין בו שום לחלוחית · וכן בוקה ומבוקה : פרי ישוה לו · ואיך ישים לו פרי והוא כמו גפן בוקק כי בזזוה אויבים והניגוהו כלי ריק איך יגלא עוד וירבה בבנים ובנכסי' : כי כרוב לפריו הרבה מזבחות · כאשר הייתי אני מרבה פריו וממלאיו בנכסי' ובבנים · הוא הרבה לעשות מזבחות לבעל : כטוב לארצו · שהייתי מטיב ארצו בדגן תירוש ויצהר והם הטיבו מצבות כלומר החזיקו להקים מצבות לאלהי' אחרים · וכן ההיטב חרה לך · וי"מ ישוה ענין שוא ושקר כלומר הפרי ישקר לו על דרך שאמר ותירוש יכחש בה : חלק לבם · מיראת האל ומתורתו חלק לבם : עתה יאשמו · לפי' עתה בקרוב יחרבו : יאשמו · ענין שממה · וכן תאש' שמרון : הוא יערוף מזבחות' · הוא שחלק הוא שיערוף מזבחות' שהרבו וישדד מצבות' שהטיבו · וזה יהיה בעת החרבן : יערוף · ענין הריסה ושבירה · וכן חשך בעריפיה לדעת קצת המפרשי' : חלק · פעל עומד כמו נחלק : ישדד · מפעלי הכפל מבנין הדומה למרובע ענין שבר ושוד : כי עתה יאמרו · עתה בגלות' מארצם יכירו ויאמרו כי אין מלך לנו · פי' כאלו אין מלך לנו כי אין בו כח להצילנו מיד אויבינו כמו שחשבנו כששאלנו לנו מלך ויצא לפנינו ונלחם את מלחמותינו · והאל יתברך היה מלכנו ולא היינו צריכי' מלך והוא היה מצילנו מיד אויבינו כאשר היינו עושים רצונו וכיון שלא יראנו את ה' ועזבנו תורתו מה יעשה לנו המלך אשר שאלנו הרי הוא אין בו כח להצילנו אחר שקצף בנו האל יתברך כי חטאנו לו וזה יתודו ישראל בגלותם : דברו דברים · נתיעצו ירבעם וחביריו מה לעשות להחזיק ביד המלוכה · ודברו דברי' שלא יעלה העם לירושלם לבית המקדש · ועל זה נשבעו וכרתו ברית ושבועת שוא היתה שבועתם לבטל דברי תורה ומצות האל יתברך ולעשות צורות לעבדם : ופרח כראש משפט · לפיכך פרח משפטם זה כראש ולענה · על דרך שרש פורה ראש ולענה : על תלמי שדי · מה שפורח להם בתלמי שדותיהם ראש ולענה יהיה · וזהו משל לרעות שיבאו עליה' בעונש זה ויוכיח הפי' הזה הפסוק הבא אחריו : לעגלות בית און וי"ת ממללין מילין דאונס וגו' : שדי · כמו שדה : אלות · מקור בשקל ראות רבות : לעגלות בית און · הם העגלים שעשה ירבעם · וזוכר אותם בלשון זכר ונקבה כי לא היו אלא צורות · וזכר בית און והוא בית אל שמכנה אותו כן לגנאי · ולא זכר דן כי עיקר עבודתם היה בבית און כאלו היו שניהם שם · אמר על עגלות בית און שתבטל עבודתם כשישברו אותם וגו' : יגורו שכן שמרון · יפחדו השוכנים בשמרון · וזכר שמרון אע"פ שהעגלים לא היו שם · ולפי שהיתה שמרון ראש מלכות למלכי ישראל והם היו המחזיקים בעבודת העגלים · ואמר כשתחרב בית אל ולא הגילוה העגלי' יפחדו השוכני' בשמרון על עצמ' כי כל ארץ ישרא' נלכדה קודם שומרון שצר עליה מלך אשור ג' שנים : כי אבל עליו עמו · על העגל אשר בבית אל יאבלו עליו עמו העובדי' אותו : וכמריו עליו יגילו · וכמריו הם כהני המקרבי' עבודתו שהיו בתחילה ששים ושמחים עליו עתה יאבלו בגלות כבודו ממנו והוא יקר עבודתו כשישברו אותו לעיניהם הנה גלה כבודו ממנו : גם

תֶּן־לָהֶם יְהוָה מַה־תִּתֵּן תֵּן־לָהֶם רֶחֶם מַשְׁכִּיל וְשָׁדַיִם צֹמְקִים׃

הַב לְהוֹן יְיָ יַת תּוֹשְׁלָמַת עוֹבָדֵיהוֹן הַב לְהוֹן רְחֶם מַתְכִּיל וּתְרִין יְבֵשִׁין׃

טו כָּל־רָעָתָם בַּגִּלְגָּל כִּי־שָׁם שְׂנֵאתִים עַל רֹעַ מַעַלְלֵיהֶם מִבֵּיתִי אֲגָרְשֵׁם לֹא אוֹסֵף אַהֲבָתָם כָּל־שָׂרֵיהֶם סֹרְרִים׃

כָּל בִּישַׁתְהוֹן גַּלְיָין קֳדָמַי בְּגִלְגְּלָא אֲרֵי תַמָּן רְחִיקְתִּינוּן עַל בִּישׁוּת עוֹבָדֵיהוֹן מִבֵּית מַקְדְּשִׁי אֲתָרְכִינוּן לָא אוֹסִיף לְרַחֲמָא עֲלֵיהוֹן דְּכָל רַבְרְבֵיהוֹן מָרְדִין׃

הֻכָּה אֶפְרַיִם שָׁרְשָׁם יָבֵשׁ פְּרִי בְלִי־יַעֲשׂוּן גַּם כִּי יֵלֵדוּן וְהֵמַתִּי מַחֲמַדֵּי בִטְנָם׃

בֵּית יִשְׂרָאֵל דָּמַן לְאִילָנָא דִיקְלָא שָׁרְשׁוֹהִי מִלְּרַע וְיָבֵשׁ נוֹפֵיהּ מִלְּעֵילָא גּוֹב לָא יַעֲבִיד אַף אִם יִרְבּוֹן בְּנִין וְאֶקְטוֹל שְׁפַר מְעֵיהוֹן׃

יִמְאָסֵם אֱלֹהַי כִּי לֹא שָׁמְעוּ לוֹ וְיִהְיוּ נֹדְדִים בַּגּוֹיִם׃

יַרְחִיקִינּוּן אֱלָהִי אֲרֵי לָא קַבִּילוּ לְמֵימְרֵיהּ וִיהוֹן מְטַלְטְלִין בֵּינֵי עַמְמַיָּא׃

א גֶּפֶן בּוֹקֵק יִשְׂרָאֵל פְּרִי יְשַׁוֶּה־לּוֹ כְּרֹב לְפִרְיוֹ הִרְבָּה לַמִּזְבְּחוֹת כְּטוֹב לְאַרְצוֹ הֵיטִיבוּ מַצֵּבוֹת׃

גֻּפֶן בְּזִיזָא יִשְׂרָאֵל דַּהֲוָה גֻּפֶן נְסִיב כְּמֵעֲבְרֵיהּ אוֹרָיְתָא פֵּירֵי עוֹבָדֵיהוֹן גְּרַמוּ לְהוֹן דְּיִגְלוֹן כַּד אַסְגֵּיתִי לְהוֹן עֲלַלָא אַסְגִּיאוּ פוּלְחַן לְאִיגוֹרֵיהוֹן כַּד אַיְתֵיתִי טוּבָא לְאַרְעֲהוֹן אוֹטִיבוּ לְקָמָתְהוֹן׃

חָלַק לִבָּם עַתָּה יֶאְשָׁמוּ הוּא יַעֲרֹף מִזְבְּחוֹתָם יְשֹׁדֵד מַצֵּבוֹתָם׃

אִתְפְּלַג לִבְּהוֹן מִן אוֹרָיְתָא כְּעַן יְחוֹבוּן כְּעַן אַיְתֵי עֲלֵיהוֹן סַנְאָה יְחַזֵּר קֳדָלְהוֹן דְּאִיגוֹרֵיהוֹן יְבוּז קָמָתְהוֹן׃

כִּי עַתָּה יֹאמְרוּ אֵין מֶלֶךְ לָנוּ כִּי לֹא יָרֵאנוּ אֶת־יְהוָה וְהַמֶּלֶךְ מַה־יַּעֲשֶׂה־לָּנוּ׃

אֲרֵי כְעַן יֵימְרוּן לֵית מַלְכָּא לָנָא אֲרֵי לָא דְחִילְנָא מִן קֳדָם יְיָ וּמַלְכָּא מַה יַעֲבִיד לָנָא׃

דִּבְּרוּ דְבָרִים אָלוֹת שָׁוְא כָּרֹת בְּרִית וּפָרַח כָּרֹאשׁ מִשְׁפָּט עַל תַּלְמֵי שָׂדָי׃

מְמַלְּלִין מִלִּין דְּאוֹנָס יֵימַן לְשִׁקְרָא לְמָא גָּזְרִין קְיָם כְּעַן אַיְתֵי עֲלֵיהוֹן כְּרֵישֵׁי חִוְיָין בִּישִׁין דִּין שִׁקְרֵיהוֹן עַל תְּחוּמֵי חַקְלָן׃

ה לְעֶגְלוֹת בֵּית אָוֶן יָגוּרוּ שְׁכַן שֹׁמְרוֹן כִּי־אָבַל עָלָיו עַמּוֹ וּכְמָרָיו עָלָיו יָגִילוּ עַל־כְּבוֹדוֹ כִּי־גָלָה מִמֶּנּוּ׃

עַל דִּי פְלַחוּ לְעֶגְלַיָּא כְּבֵית אֵל מֶלֶךְ כְּמַשִׁרְיָתֵיהּ יִסַּק עֲלֵיהוֹן וְיַגְלֵי יַתְהוֹן יִסְבּוֹן מִנְּהוֹן עֶגְלָא דְּשֹׁמְרוֹן אֲרֵי אִתְאַבַּלוּ עֲלוֹהִי עַמֵּיהּ וּפַלְחוֹהִי עֲלוֹהִי יְבוּעוּן עַל יְקָרֵיהּ אֲרֵי גְלָא מִינֵיהּ׃

גַּם־אוֹתוֹ לְאַשּׁוּר

אַף יָתֵיהּ לְאָתוּר

משכיל ב' וסימ' חציו כנכור · תן להם רחם משכיל · אוסף ג' מלרע בקריא'ב'חס' וא'מ"לוסי'ככל אשר שאלת מעם יי' אלהיך·לא אוסיף אהבת'בשלחי את חצי·הרעב הרעי' · וסי'שמעי'דרחמו כפנא כטוב ד' רפין וסי'נמסר כשפטים סי'י"ו ובשמואל ב' סי' י"ג·יערף ב' בתרי לישני וסי' כמטר לקחי·יערב מזבחותם ישדד מצבתם · אבל ג' וסימ' אבל תירוש אמללה גפן · אמללה ארץ החפיר · לעגלות בית און ינורו :

תן להם ה' מה תתן · הנביא מתפלל שימותו קטנים שאינו דומה אבלו של קטן לאבלו של גדול לפיכך אם אי אפשר מלידה ומבטן ומהריון שכבר נגזר גזירת עולם ואל איסך תשוקתך תן להם מהרה בקטנות' מה אתה אומר ליתן להם לאחר זמן שאמרת כי אם יגדלו את בניהם ושכלתי' תן להם רחם משכיל בשעה שיוצאין לאויר עולם ימותו או ינמקו שדי אמן שלא יהא להם חלב להניק : כל רעתם בגלגל · שם הרבו לעבוד ע"א בבמות לפי שהיה שם המשכן בתחלה היו אומרין להם נביאי הבעל שהוא מקום נבחר והוא היה למלכי ישראל : לא אוסף אהבתם · לאהוב אותם : פרי בל יעשון · לא טוב להם לפרות ולרבו שהרי גם כי ילדו והמתי מחמדי בטנ': ימאסם אלהי · אינה קללה אלא בשורה עתיד הוא למאסם : גפן בוקק ישראל פרי ישוה לו ישרא' דומין לגפן המשי'כל פריו הטוב כך עזבו אותי שאני פרי הטוב והשוה לו : כרוב לפריו הרבה למזבחות · כשהשפעתי להם הטובה והם הרבו לעש ת עגלי' למזבחות· פרי ישוה לו פרי אשר ישוה לו וייטב לו ד"א גפן בוזז ישראל פרי מעשיו גרם לו פרי ישוה לו יועיל לו להיות בוקק כי עשו המזבחות והועילו לכניסה' שלהן לרעה וזהו לשון התרגו' : הטיבו מצבות · הרבו מצבות : חלק לבם · ממני · עתה יאשמו · הוא הדבר אשר יערוף מזבחות' ישחית לשון וערפו שם וערפתו ישבור ומדרש ד"א לפי מדרש אגדה גדול השלו' שאפיל' ישראל עובדי ע"א ושלום ביניהם אין השטן מקטרג ביניהם שנאמר חבור עצבים אפרים הנח לו ושנוי המחלוקת שנא' חלק לבם עתה יאשמו יש פתחון פה לשטן לקטרג : כי עתה · בבא אליהם הרעה יאמרו אין לנו מלך מלכנו אשר בטחנו דו לאמר יצא בראשנו ונלחם את מלחמותנו אין מועיל לנו כלום : אלות שוא · השבע לשקר אלות כמו כרות לשון הווה כרות ברית לע"א לפיכך ופרח עליה' משפט ייסורין ופורענות כראש שהוא עשב מר הפורח על תלמי שדי וי"ת על תלמי שדי בעון שמם גין גבולי שדותו תלמי שדי מעני' המחרישה קרויה תלם ד"א על תלמי שדי שהם עושים שם מזבחות'כמו שנ' גם מזבחותם כגלים על תלמי שדי שם יפרח עליה' משפט עונש ד"א אלות שוא כל ברית שהם כורתים זה עם זה עוברי' עליו ופרח כראש משפט על תלמי שדי כראש שהוא פורח על תלמי שדי שהוא עשב מר כך משפטיה' פורחי' וגדלים תמרורי' לעניי' ואביונים ואף עמוס אמר כן כי הפכתם ללענה משפט : לעגלות בית און וגו' · לפורענות העתידה לבא עגלים שבבית אל שהיה נקראת בית און בספר יהושע : יגורו · יראו ממנו שכיניו שבשומרון למה כי אבל עליו עמו וכמריו אשר עליו יגילו תמיד עתה יאבלו על כבודו כי גלה : גם

אבן עזרא

תן · יתפלל הנבי' אחר שנגזרה עליה' שיוציא כל אחד בניו אל ההורג אולי ימותו קטני' ולא יהיה לערם גדול וזהו תן רחם משכיל שימותו בבטן והילודי' ימותו באפס חלב: צומקים כמו צמוקים יבשים : כל · טעם בגלגל הוא המקום שהיו שם בעברם את הירדן היה ראוי שיזכירו את טובתי בהיות אבותיהם שם שהבאתים אל ארצי ועתה אגרשם מביתי : הוכה · הטעם הוכה העץ משל לאבות ובנים : ימאסם · אמר הנביא אמר השם אלי כי איננו אלהיהם : גפן בוקק · רק אין בו כח לפרות ואין פרי: ישוה לו : יחשוב כי ירפה את פריו יהיה שוה כגפן שהוא בוקה כי כאשר הרביתי פריו הרבו למזבחות : חלק · כי אין להם חלק אחד : עתה יאשמו · מגזרת שממה כמו תאשם שומרון שהוא כמו והאדמה לא תשם ולבם שנחלק הוא יערף מזבחותם שהרבו כדרך וערפתו הריסות : כי · כאשר חלק לבם לא רצו להיות עליהם מלך ולא יראו מהשם על כן אין להם מורא והכל יעשה כרצונו : דברו · אלות שוא · דרך זרה כאילו המלה מורכבת משם הפועל הסמוך ושאינו סמוך או היה כן בעבור אות הגרון ומשל משפט שהוא מתוק וההפך למר כמו ההופכים לענה משפט והוא יפרח בראש משפטם שאינו ישר : על תלמי · כמו תלמיה רוה ושדי כמו שדה והעד יעלוז שדי : לעגלות · הם עגלי הזהב בבית אל : יגורו · יפחדו השוכנים בשומרון : כי אבל עליו · הטעם על כל עגל בבית אל כאשר תחרב וכמריו אשר עליו יגילו היום יתאבלו : כי · הטעם כפול : גם · עגל שומרון : לאשור

גם

רש"י

גם אותו לאשור יובל · זה היה בשנת שתי' עשרה לאחז ויעור יי' את רוח פול מלך אשור ויגלם לראובני ולגדי וגומר ונטל עגלי הזהב אשר בבית אל והלך לו לקיי' מה שנאמר גם אותו לאשור יובל : מנחה למלך ירב · זה סנחריב : בשנה אפרים יקח · בשת יקח לו ירבעם שהוא משבט אפרים שהעמיד לו עגל זה לאלוה : ויבוש ישראל · מאותה עצה שנועצו לעשות כמו שנ' ויועץ המלך ויעש שני עגלי זהב : נדמה · נשתתק מלך שומרון והרי הוא כקצף שעל פני מים שהוא אישקומ"א בלע"ז : במות און · במו' בית אל : קוץ ודרדר יעלה על מזבחות' · שגלו עובדיה' ואין עוד פונה להם ואמרו ישראל להרי' כסונו שלא יראונו אויבנו בבשתנו : מימי הגבע' חטא' ישראל · חטאת זה נקוד רפי שהוא לשון נקבה ולשעבר כמו עשת באת אזלת יד מימי גבעת בנימן חטאה ישראל לפני שהיה מעשה פלגש בגבע' בימי עתניאל בן קנז שהי' ראשון לשופטים בימי כושן רשעתי' ובימיו היה פסל מיכה וכל זה מנויו בסדר עולם : שם עמדו · באותה מדה אחזו להם מאז : לא תשיג' בגבעה מלחמ' וגו' · ולפי שהיה עון ע"א בידיה' ולא הקפידו עליו לכך לא הצליח' ידם במלחמת הגבעה על בני בנימן וקרא' בני עולה בני גאוה שעשו עצמן עליוני' ולא שמעו בקול אחיה' לתת את בני הגבע' ויונתן תירג' על ששאלו להם מלך והמליכו את שאול ואינו מתישב לפי אחר לשון העברית וגם שאר חיבור הפרשה נופל על לשון הראשון : באותי ואסר' · לפי רצוני תמיד יסרתי' משופט לשופט ומסרתי' ביד שוסיה' : ואוספו עליה' עמים באסרם לשתי עונות' · לפי שדימה אות' לעגלה כמו שנאמר אחריו אפרי' עגלה מלומדה לכך דימה יסוריה' לפרה שמיינ' עין אותה בחרישה ויאסרוה בעול המחרישה ושמלוני העול נוקבין ויורדין אחד מכאן ואחד מכאן אצל שני עיני השור וכן ת"י כמיסר פדנא על תרתין עינוהי פדנא למד בקר : ואפרי' עגלה מלומדה · פורפוי"ינטא בלע"ז עשוייה חבורות חבורות במלמד הבקר שקורין ריסג ולוי"ין בלע"ז כלו' הרבה יסורין הבאתי עליה והרי היא לא נכנעה ותמיד אוהבת לדוש בתבואה מקום מאכל ומשמן ולא נכנעה להיות חורשת כלו' לא נכנעו לתורה אלא אחר שרירות לבם : אוהבתי · יו"ד יתירה כמו גנובתי יום : ואני עברתי על טוב צוארה · לפיכך אני מביא עליכ' מלכי' שיתישו את כחם : ארכיב אפרי' יחרש יהודה וגומר · אם תרצו שארכיב אפרים על האומות יחרש יהודה וישדד לו לעצמו חרישה של מעשי' טובי' כמו שהוא מפורש ואומר נירו לכם ניר וגומר : זרעו לכם לצדקה · אבל אתם חרשת' רשע וגומר לפיכך וקאם שאון בעמך : נירו לכם ניר · עסקו בתורה ומשם תלמדו ללכת בדרך טובה להתגבר על יצר הרע כזה שהוא נר את השד' להפיך שרשי העשבי' המכחישי' בתבואה תימות החמה כמה ימים לפני הזרע : ועת

רד"ק

גם אותו לאשור יובל · רבוי על כבודו שזכר · אמר כי הנה במקומו גלה כבודו ממנו כשישברוהו גם גוף העגל והוא הזהב שבו אחר שנשברה צורתו יוליכו אותו לאשור לשאת אותו : מנחה למלך ירב · והוא מלך אשור שנקרא שמו ירב : בשנה אפרים יקח · אז יקח בשת אפרים ויבוש ישראל מעצתו שנועץ ירבעם שהיה משבט אפרים עמהם לעשות העגלי' הז יבושו מעצת' : בשנה · כמו בושה והנ"ון נוספת : יובל · כמו יובל שי ענין הולכה והובאה · ורבינו סעדיה ז"ל פי' גם אותו לרבות על העגל שבדן נגלה תחלה · וי"ת למלך ירב למלכא דייתי לאתפרעא להון · ר"ל למלך אשור שיריב אותם : נדמה שמרון מלכה · נדמה נפעל עומד כי הוא בסגול והוא ענין כריתה כמו שפירשנו : נדמה עמי · אמר נכרת בשמרון מלכ' שעמד כמה ימי' במצור ולא היה יכול להנצל מיד מלך אשור והלך בגולה קל מהרה : כקצף על פני מים · וקצף קליפת העץ · כמו ותאנתי לקצפה · וי"ת כרתיחא על אפי מיא בלע"ז אספ"ומה : ונשמדו במות און ר"ל בית און · וכן ת"י וישתיצון במות בית אל : חטאת ישראל שהם חטאת ישרא' : קוץ ודרדר יעלה על מזבחות' · על מזבחות ישראל שיחרבו יעלו קוצים : ואמרו להרי' כסונו · יאמרו ישראל כסונו מרוב צרה וצוקה שתבוא' ישאלו שיפלו ההרי' והגבעות עליה' ויכסום שיהיו נקברי' תחתיה' ולא יסבלו הצרות ההם : מימי הגבעה חטאת ישראל · שמסרו עצמם שבט בנימן להחזיק בדבר נבלה גם שאר השבטי' שנענשו · על שהיו ביניה' עובדי ע"א : שם עמדו · ידמה כי שם עמדו

לְאַשּׁוּר יוּבָל מִנְחָה לְמֶלֶךְ יָרֵב בָּשְׁנָה
אֶפְרַיִם יִקָּח וְיֵבוֹשׁ יִשְׂרָאֵל מֵעֲצָתוֹ׃
נִדְמֶה שֹׁמְרוֹן מַלְכָּהּ כְּקֶצֶף עַל־פְּנֵי־
מָיִם׃ וְנִשְׁמְדוּ בָּמוֹת אָוֶן חַטַּאת
יִשְׂרָאֵל קוֹץ וְדַרְדַּר יַעֲלֶה עַל־
מִזְבְּחוֹתָם וְאָמְרוּ לֶהָרִים כַּסּוּנוּ
וְלַגְּבָעוֹת נִפְלוּ עָלֵינוּ׃ מִימֵי הַגִּבְעָה
חָטָאתָ יִשְׂרָאֵל שָׁם עָמָדוּ לֹא־תַשִּׂיגֵם
י בַגִּבְעָה מִלְחָמָה עַל־בְּנֵי עַלְוָה׃ בְּאַוָּתִי
וְאֶסֳּרֵם וְאֻסְּפוּ עֲלֵיהֶם עַמִּים בְּאָסְרָם
לִשְׁתֵּי עֵינֹתָם׃ וְאֶפְרַיִם עֶגְלָה מְלֻמָּדָה
אֹהַבְתִּי לָדוּשׁ וַאֲנִי עָבַרְתִּי עַל־טוּב
צַוָּארָהּ אַרְכִּיב אֶפְרַיִם יַחֲרוֹשׁ יְהוּדָה
יְשַׂדֶּד־לוֹ יַעֲקֹב׃ זִרְעוּ לָכֶם
לִצְדָקָה קִצְרוּ לְפִי־חֶסֶד נִירוּ לָכֶם נִיר
ועת

תרגום

לְאָתוּר יוֹבְלוּן קוּרְבָּנָא לְמַלְכָּא דְּיֵיתֵי לְאִתְפְּרָעָא לְהוֹן נְבִיָּיא אֲמַר לְהוֹן בַּהֲתָא דְּבֵית אֶפְרַיִם יְקַבְּלוּן וְיִבַּהֲתוּן דְּבֵית יִשְׂרָאֵל מִמַּלְכֵי עֲצָתְהוֹן׃ בַּהֲתַת שֹׁמְרוֹן בְּמַלְכָּהּ כִּרְתִיחָא עַל אַפֵּי מַיָּא׃ וְיִצְדּוּן בָּמַת בֵּיתאֵל חוֹבֵי יִשְׂרָאֵל גְּרָמוּ לְהוֹן דִּיגְלוֹן כּוּבִין וְאַטְטִין יִסְקוּן עַל אִיגוּרֵיהוֹן כְּעַן אֵיתֵי עֲלֵיהוֹן עָקָא דְּמוּתָא דִּיהוֹן דָּמַן כְּאִילוּ טוּרַיָּא חֲפָן לְהוֹן וְרָמָתָא נְפַלוּ עֲלֵיהוֹן׃ מִיּוֹמֵי גִבְעֲתָא חֲטוֹ תוֹן בֵּית יִשְׂרָאֵל תַּמָּן קָמוּ מְרָדוּ בְּמֵימְרִי לְמֵיזָה עַל הוֹן מַלְכָּא וְאַף לָא זַכִּיאוּ דְּתִתְקַיַּים לְהוֹן מַלְכוּתָא בְגִבְעֲתָא תַמָּן אָתוּ עֲלֵיהוֹן עָבְדֵי קְרָבָא לְקַטָּלָא אֲבָהָן עִם בְּנִין סְלִיקוּ׃ בְּמֵימְרִי אַיְתֵיתִי עֲלֵיהוֹן יִיסוּרִין וּכְנִשִׁית עֲלֵיהוֹן עַמְמַיָּא וְשַׁלִּיטוּ בְהוֹן כְּמֵיסַר פַּדְנָא עַל תַּרְתֵּין עוֹנָתֵיהּ׃ כְּנִישְׁתָּא דְּיִשְׂרָאֵל דָּמְיָא לְעֶגְלְתָא דְּמַלְּפִין לַהּ לְמֵירְדֵי וְלָא אַלְפָא רַחְמָא לְהַלְכָא בִּרְעוּת נַפְשַׁהּ וַאֲנָא פְרֵיקִית יַתְהוֹן מִשִּׁעְבּוּד מִצְרַיִם אַעְדֵּיתִי נִיר תְּקוֹף מִצַּוְּרֵיהוֹן אַשְׁרֵיתִי בֵּית יִשְׂרָאֵל עַל תְּקוֹף אַרְעָא דֶּאֱמוֹרָאָה כְּבִישִׁין קֳדָמֵיהוֹן דְּבֵית יְהוּדָה אַחְסִינִית יַתְהוֹן אַחְסַנְתָּא דְּקַיֵּימִית לַאֲבוּהוֹן יַעֲקֹב׃ בֵּית יִשְׂרָאֵל עִיבִידוּ לְכוֹן עוֹבָדִין טָבִין הַלִּיכוּ בְּאוֹרְחָא דְּקוּשְׁטָא קַיִּימוּ לְכוֹן אוּלְפַן אוֹרַיְתָא הא

קוץ ודרדר ל' יעלה על מזבחותם · וקוץ ודרדר ל' תצמיח לך · נפלו ל' בחירק הנ"ון ולגבעות נפלו עלינו וחד ונפלו: עלוה ג' בקריא' וסי' אלוף עלוה אלוף יתת דאורי' וחברו דד"ה לא תשיג' בגבע' אנ"ך: ישדד ג' בקריא' וסי' הכל היום יחרוש החרש לזרוע · ואפרי' עגלה מלמדה · ישדד עמקים אחריך · קדמא וישדד :

רד"ק

הפושעים האלה אשר בדור הזה שהם מחזיקי' ברשע' ולא ישובו למוטב · וכן אמר למעלה העמיקו שחתו בימי הגבעה לא תשיגם · והלא חושבי' בלב' שלא תשיג' מלחמה כמו שהשיגה אותם הפושעי' בגבעה כשבאו ישראל על אותם בני עולה והם בני בנימן כי כלו בעונ' כן יכלו אלה בעונ' ותשיג' חרב האויב לא יחשבו שלא תשיג': עלוה · כמו הפיך עולה · וכן זועה וזועה · כבש וכשב · שמלה ושלמה והדומי' להם · ויונתן פי' מימי הגבעה כששאלו להם מלך והוא היה הגבע בנימן ומאז החלו למרוד באל ית' ואינו מיושב הפסוק על פירושו : באותי ואסרם · ברצוני ובתאותי שאיסר' כיון שאינם מקבלי' מוסר ממני ע"י הנביאים שמוכיחי' אותם בשמי איסרם ע"י עמים שיאספו עליהם : באסר' לשתי עינות' · כמו שאוסרים השורי' לחרוש : עונותם כמו מענית' · והם חרישות השדה הנקראות גדודי' ותלי העפר מזה ומזה נקראו תלמי' · והנה דמה יהודה ואפרי' לשתי פרות חורשות · ואמרתי שיחרשו טוב וחרשו רע והם אסרו עצמם זה בזה והתחברו זה לזה לעשות הרע בעיני השם · והסר' לשתי עונות' היה כשנה חתן יהושפט עם אחאב מלך ישראל ועשה יהור' בנו הרע בעיני ה' והלך בדרכי מלך ישראל · ובימיו פשע אדום מתחת יד יהודה · וכן עשה אחזיה בנו: ואסרם · פרשו יסר מן הקל · וכן יוסר לץ · ודגש הסי"ן לתפארת הקריא' לחסרון הי"וד פ"א הפעל · כמו אצק מים על צמא ובמקבות יצרהו : עינות' · כתיב בי"וד אחרי העי"ן וקרי בוי"ו שאותיות אהו"י מתחלפות וי"ת במימרי אייתי עליהון וגומר : ואפרים עגלה מלומדה · למעלה המשילה לפרה שאמר כי כפרה סוררה סרר ישרא' ועתה קראה עגלה כי בימי נעורים למדה האל ית' לחרוש · והחרישה גם הזריעה היא עשות המעשי' · והקצירה הוא פרי המעשי' ואני למדתיה לעשות המעשי' הטובי' כדי לאכול טוב והיא מאנה לחרוש · כלו' לעשו' המעשי' טובי' את תרצה לאכול ולהנות מן הטוב אשר אני נותן לה בלי מעשה שתעשה אלא בחנ' תרצה להנות · זהו שאמר אהבתי לדוש · לדוש ולא לחרוש כדי שתאכל בשעת הדישה · והנה אינה עושה מעשה לרצון בעליה אלא לרצונה ולהנאתה · אוהבתי · כמו אוהבת והי"וד נוספת כי המלה מלעיל : ואני עברתי על טוב צוארה · כשעברתי עליה לתת עליה עול להיות צוארה שמן עשיתי שלא הכבדתי עולה כי הפרות שמכבידי' עולם צואר' כחוש · ור"ל במשל שלא הכביד עליהם עול המצות · או פירוש כשעברתי עליה' לחלוק עול המלכות ר"ל כשדברתי ביד אחיה הנביא על טוב צוארה עברתי שכל ישראל היו שלוים איש תחת גפנו ותחת תאנתו כל ימי שלמ' ובעת מותו היה זה שאמרתי זה לחלוק המלכו': ארכיב אפרים · אמרתי להרכיב אפרים · כלומר להרכיב עליו עול מלכות ירבעם שהיה משבט אפרים · וכיון שאני הרכבתי עליו העול אמרתי שיעשה רצוני ויצוה העם לעבדני ולהיות תחת רשותי ומצותי שאמרתי לו והיה אם שמוע תשמע את כל אשר אצוך והלכתי בדרכי וגו' מר · ובניתי לך בית נאמן וגומר : יחרוש יהודה · כי כבר הרכבתי עליו העול אין לי אלא שיחרוש כרצוני כי המלך כבר היה ביהודה ונשאר גם כן אחר שנחלקה המלכות : ישדד לו יעקב · המשדד הוא הכותש הרגבים אחרי החורש לשוות פני האדמה ולתקנה לזריעה · וכן אם ישדד עמקים אחריך · ואם מלך אפרי' ומלך יהודה היו חורשים ברצון האל ית' והחרישה היא אזהרת העם היה לעם לשדד והוא לתקן אונם ולבם אל דברי האזהרה שיהיו מקבלים עליהם המצות לעשותם והיא הזריעה · ואם ירבע' ורחבע' היו מזהירי' העם לעשות הישר בעיני ה' היה יעקב והוא כלל ישראל משדד · כלומר מכיני' לבם לקבל המצות : זרעו · ואמרתי להם זרעו לכם לצדקה וקצרו לפי חסד : כלומר עשו הטוב בעיני והגמול הטוב שתקחו מאתי יהיה יותר רב על מעשיכ' הטובי' כפי הזורע סאה שמקוה לקציר סאתים או יותר · לפי' אמר בזריעה צדקה ובקצירה חסד כי החסד יותר על הצדקה · ובדברי רז"ל גדולה גמילות חסדי' יותר מן הצדקה שנאמר זרעו לכם לצדקה קצרו לפי חסד זורע ספק אוכל ספק אינו אוכל קוצר ודאי אוכל : נירו לכם ניר · ואחר שתקצרו שובו לחרוש עוד ולזרוע כלומר לא תשקיטו ממעשיכ' הטובים כל ימיכם והניר הוא החרישה · ות"י לחרוש חרישו למיגר ניריה' · ובדברי רז"ל נירה שנה וזרעה שנה · או פי' נירו משל לעורר הלבבות שיקבלו דברי התוכחה כמו חרישת השדה לקבל הזרע : נירו · צווי מבנין הפעיל ומשפטו הניר ונפל ממנו ה"א הבנין כמו שהוא המנהג בצווי נחי העין · כמו שימו שיתו : ועת

אבן עזרא

לאשור יובל · כי הוא זהב : בשנה · בתוספת הנו"ן כמו שבענה בני' : נדמה · ישרת בעבור אחר וכן הוא נדמה שמרון נדמה מלכה : כקצף · כמו ותאנתי לקצפה : ונשמדו · במות הבעלים בסוד העגלים : ואמרו · אמר ר' משה כי אמרו דרך משל בעבור המזבחות כדרך כי היא שמעה והטעם שלא יראו עוד ויפת אמר ויאמרו עובדיהם מרוב צרתם : מימי · יותר כמו מזקנים אתבונן מאויבי תחכמני ופי' שם עמדו על חטאי דורו כאילו עמדו עם בני בנימן הם בני עלוה כמו עולה והיתה לזעוה והיה רק זועה והיום לא יפחדו שתשיגם מלחמה כאשר השיגה את בני בנימן מהשבטים וזה הכתב כמו כריח שדה שטעמו ראה ריח בני אשר ברכו יי' כריח שדה : באותי ואסרם · מגזרת מוסר והי"וד מובלע בדגשות עי"ן הפועל כדרך בטרם אצרך בבטן כי אצק מים ופי' ואספו עליה' איך איסרם על יד עמים שיאספו עליהם ואסרם כמו יאסרו קשורים : לשתי עונותם · כמו כבחני מענה האריכו למעניתם · וטעם שתים בעבור יהודה ואפרים : ואפרים · אני למדתיו מתחילה לסבול עול מצותי : ואני עברתי · החוק על כל חורש שהטיבותי לצוארה והרכבתי אפרים עם יהודה יחרש · יעקב כולו השדה שלו דרך משל על התורה וצויתם זרעו וקצרו הוא התגמול נירו להסיר הקוצים לשקל הכתיב ועת תדרשו השם לרוות הזרע אז יבא מלקוש : ויערה

ממו"ה ר"ש אלמושנו ז"ל

הנה נדמה ונמשל מלכה של שומרון כשיהיה כמו הקצף על פני מים והטעם שילך בגולה ואז אפילו במותם ישמדו כמו העגלים עצמם עד שקוץ ודרדר יעלה על מזבחותם על שעל דרך הגוזמה והנה' יאמרו המזבחות להרים כסו ותכנו הקוצים והדרדרים כס עלינו עליהם גריבוי גדול וכן יאמרו לגבעות הגלהות קוצים ודרדרים נפלו עלינו והנה אתה ישראל יותר מימי הגבע' חטאת והטעם בזה כי מה ששם עמדו ר"ל לומר בחטאת ובמרד · הנה שלא היה ראוי להם שישגם מלחמה מישראל על בני עולה שעשו לאותה הפלגש והפה היה ראוי שימסרו הבני עולה בני ישראל כמו ששאלו ועכ"ז לא היה אלא על בני עולה שעשו לאותה השפחה ולבעלה עול אבל אתם בני זנוני' לע"א שהיא חמור' ככופר בכל התורה כולה כי באמת על מה שיש לכם לאוות אותי הוא שאסרם כי לא עבדו אותי ולא אוו לי כי אם לע"א ולזה נאספו עליהם עמים בענין שיאסרו העמים אותם לשתי עונותם ר"ל שיאסרו וימנעו אותם אפילו לעשות שתי מעניות והטעם שלא יוכלו לחרוש אפי' דבר מועט לסיבת שהעמי' יאספו עליהם : או ירצה באמרו שם עמדו וגו' כי החטא של גבעה לא היה גדול כל כך כי שם עמדו במרדם לפי שחשבו שלא תוכל להשיגם בגבעה מלחמה מצד גבהותה על אותם בני עולה ולזה עמדו במרדם ואולם אתם אין לכם מנוס ממני אלא אתם תלויים באותי וברצוני שאיסר אתכם ועכ"ז פשעת' בי ונאספו עליכם עמים שלא יוכלו להמלט מהם ואוסרם לב' עונותם ע"ד שפי' והנה אפרים הוא כעגלה קטנה רכה שמלמדין אותה לדוש ולא לחרוש וכן אפרי' אוהבת לדוש הטורח המעט ואל הסבלו בעדי הטורח לא לחרוש ולא להרכיב הרכבת אילנות או לשדד עמקים שיש בו טורח בלא מאכל והיה שיהיה לו די במה שעברתי ועיינתי על טוב ושומן צוארה על שלא יכחש השומן כי הקלתי ממנו הטורח בשלא נתתי לו אלא הרכב' האילנות ונתתי ליהודה טורח החרישה לא לא כן ליעקב שהוא רמז אל כל שאר השבטי' נתתי שיש מדע לכל עבודת השדה בתבואה ואילנות שלקתי ביניה' ואמרתי שתהיו זורעי' השדה אחר העבודה בצדק' ר"ל לכם להועלתכ' וכן כשתקצרו לפי החסד שיגיע לכם לא זולת כי אינו כלל לתועלתי שכן מה שתכניו יהיה לכם כי לא לי וכן עת

מנחה גדולה אפשר לכם להשיבני לא תאכלו בשר בכלל הנה בחול כיחא אך מה תעשו ליום מועד וכו' שצריך קרבן פסח וקרבן חגיגה וכל קרבנות החגים האם. תהיו בארץ ה' ואיך תשמחו עם אלהיכם ביום מועד וביום חג ה' : כי הנה הלכו וגו' עתה שב על מאי דפתח ביה הוא הטעם הראשון שהוא ושב אפרים מצרים ופירש ואמר דעו נא מה היא. כצרה הבאה עליכם בשובכם מצרימה כנגד צווי יתברך וזהו כי הנה וגו' לומר הרעה היא כי הנה הם הלכו מ־צרים כל אתם עפש תשוד כי שדדו את המצרים עד הניח אותם כמצולה שאין בה דגים כד"א וינצלו את מצרים ומאותה השוד סמוך אליו היתה הליכתם כלו' והמצרים ייחם לבבם על ממונה

וְעֵת לִדְרוֹשׁ אֶת־יְהוָה עַד־ (ג' אל' בכיפ')
יָבוֹא וְיֹרֶה צֶדֶק לָכֶם׃ חֲרַשְׁתֶּם־ (ב' בתרי ליש' בעגלתי)
רֶשַׁע עַוְלָתָה קְצַרְתֶּם אֲכַלְתֶּם פְּרִי־
כַחַשׁ כִּי־בָטַחְתָּ בְדַרְכְּךָ בְּרֹב גִּבּוֹרֶיךָ׃
וְקָאם שָׁאוֹן בְּעַמֶּךָ וְכָל־מִבְצָרֶיךָ (ל' מל')
יוּשַּׁד כְּשֹׁד שַׁלְמַן בֵּית אַרְבֵאל בְּיוֹם (ל' ל' וחס')
מִלְחָמָה אֵם עַל־בָּנִים רֻטָּשָׁה׃
כָּכָה עָשָׂה לָכֶם בֵּית־אֵל מִפְּנֵי רָעַת
רָעַתְכֶם בַּשַּׁחַר נִדְמֹה נִדְמָה מֶלֶךְ (ל' ל')
יִשְׂרָאֵל׃ כִּי נַעַר יִשְׂרָאֵל וָאֹהֲבֵהוּ (ל') א
וּמִמִּצְרַיִם קָרָאתִי לִבְנִי׃ קָרְאוּ לָהֶם (ב')
כֵּן הָלְכוּ מִפְּנֵיהֶם לַבְּעָלִים יְזַבֵּחוּ
וְלַפְּסִלִים יְקַטֵּרוּן׃ וְאָנֹכִי תִרְגַּלְתִּי (ל' ל')
לְאֶפְרַיִם קָחָם עַל־זְרוֹעֹתָיו וְלֹא יָדְעוּ (ל' ג')
כִּי רְפָאתִים׃ בְּחַבְלֵי אָדָם אֶמְשְׁכֵם (ל' ד')
בַּעֲבֹתוֹת אַהֲבָה וָאֶהְיֶה לָהֶם כִּמְרִימֵי (ל')
עֹל עַל לְחֵיהֶם וְאַט אֵלָיו אוֹכִיל׃ (ל' ומל')
לא

הא בכל עידן נבייא אמרין לכון תובו
לדחלתא דיי כען יתגלי וייתי זכוון
לכון: אתעשתתון לכון אונס רשע
עבדתון אתקבלתון תושלמת
עובדיכון ארי איתרחצתא
באורחתך בסגי גברך: ויקום
אתרגושא בעמך וכל כרכך יתבזזון
כביזת שלמא בכמנא ביומא דקרבא
אם על בנין קטילת: כן גרמו לכון
חובין דחבתון בביתאל מן קדם
בישות עובדיכון בטופא כהירת
ואתכנע מלכא דישראל: ארי רבי
הוה ישראל ורחימתיה וממצרים
קריתי להון בנין: שלחית נביי לארפא
להון ואינון טעו מקביל אפהון
לטעותא מדבחין ולצלמניא מסקין
בוסמין: ואנא כמלאך שליח מן
קדמי דברית באורח תקנא לישראל
ונטלתינון כד על דרעין ולא ידעין דמן קדמי מתרחם עליהון: במיגרת בנין רחימין
נגרתינון בתקוף רחמא והוה מימרי להון כאיכרא טבא דמקיל בכתף תוריא
ומוריך בלחואתהון ואף בר הי ובמדברא אסגיתי להון טובא למיכל: לא

חרשתם ב' בתרי ליש' וסימ' לולא חרשתם בעגלתי · חרשתם רשע עולתה: בשחר ל' נדמה מלך ישראל · וחד כשחר נכון מוצאו: וממצרים ב' וסימ' והיה בהגיח יי' · כי נער ישראל ואהבתו: ולא ידעו ג' בקריאה וסימ' ואת אבשלום הלכו · ואנכי תרגלתי לאפרים · ולא ידעו עשות נכוחה:

רש"י

ועת תקבעו לדרוש את יי' לתלמוד תורה עד יבא ויורה צדק לכם · כשתהיו ינפי' בה הוא יבין אתכם להודיעכם לפעולותיה בצדק ד"א נירו לכם ניר עשו מעשי' טובי' קודם שיבוא עליכם הלחץ וזה יגרום לכם שתתקבל תפלתכם בעת הצורך ואז יהיה עת ראוי לכם לדרוש הקב"ה בכל צרכיכם כי אז תשמע צעקתכם ויורה צדק לכם וימטיר צדק לכם כמו ירה בים: אכלת' פרי כחש · אתקבלתון תושלמת עובדיכון: וקאם שאון קול ענות גוסו גוסו: כשד שלמן בית ארבאל · כבאים השודדים על עם יושב בשלום פתאום · על ידי מארב שלא נזהרו בהם לברוח מפניה' ושודדי' את הכל · בית ארבאל · יונתן תרגמו בית מארב · והאל"ף ולמ"ד יתירים בו כמו יזרעאל שהיכו שם עיר כגון יענו את יזרעאל וקראו בלשון שם אף כאן קרא אותו כמין שם עיר וכן חיברו מנח' אבל דונש פותרו שם מקו': רוטשה · נבקעה וכן נעריס תרטשנה · ועולליהם ירוטשו ל"א רוטשה עזובה כמו נוטש: ככה עשה לכם בית אל כל הפורענות הזה גרם לכם העגל שבבית אל: רעת רעתכם · רעת רשעכם עבירות זדונכ': בשחר נדמה נדמה: נרדם כאילו בלילה כלומ' אין בו כח ולמה כל זאת כי בהיות ישראל נער ואוהבהו מנוער מכל טוב: וממצרים קראתי לבני · על ידי נביאי להדבק בתורתי והם מה עשו: קראו להם כן הלכו מפניהם · כל מה שהנביאים קוראי' להם ללמדם דרך הטוב כן הם הפכו עורף לברוח מפניה' לבעלים יזבחו · דרך המקרא לדבר כן כמו כרוב' כן חטאו לי וכאשר יענו אותו כן ירבה: ואנכי תרגלתי לאפרי' קחם וגומר · שלחתי לפניהם מנהיג המרגיל' בנחת: קחם על זרועותי · זה משה שנאמר בו כאשר ישא האומן את היונק · תרגלתי כמו הרגלתי ואין לו דמיון: ולא ידעו כי רפאתים · יודעין היו אלא שדשו בעקב עשו עצמם כלא יודעים ואגדה במדרש רבי תנחומא דורשו כלפי בני יוסף כשהביא לפני יעקב לברכם ראה יעקב רשעי' עתידים לצאת מאפרים ירבע' ואחאב וכשהלקה ממנו רוח הקדש ויאמר מי אלה בקש יוסף רחמי' ושרת רוח הקדש על יעקב וברכם זהו ואנכי תירגלתי רוחי על יעקב לצורך אפרי' ולקח' על זרועותיו: בחבלי אדם · הייתי מושכם תמיד בחבלי' רכים אשר ימשוך בהם אדם את בנו כלומר במשיכת רחמים וכן ת"י: ואהי להם כמרימי עול על לחיהם · כאיכרי הטובי' המרימים עול בידיהם על ידי לווחים להקל מעל הפרה החורשת כן הייתי עמם בכל צרה להקל מעליהם ל"א כמרימי עול על לחיהם כאכרי' המרימי' עול מעל צואר השור ע"י שמאריכי' את הכלונים שהעול נתון בראשי להקל מעל הפרה החורש' כן הייתי עמם בכל צרה להקל מעליהם כן ת"י הא כאיכרא טבא דמקיל בלחייהון ועל לחיהם לשון לחי של מבוי: ואט אליו אוכיל · הטיתי לו כח להכיל עול היסורי' ויונתן תירג' על שם שסיפק מזונות להם במדבר:
לא

רד"ק

ועת לדרוש את ה' עד יבא ויורה צדק לכם · פירושו כתרגומו הא בכל עידן וגומר והחכם רבי אברהם בן עזרא פי' ועת תדרשו השם לרוות הזרע עד יבא מלקוש: ויורה צדק לכם · כמו יורה ומלקוש · וי"מ אם תדרשו את ה' לדעת תורתו ומצותו הוא יבא ויורה אתכם צדק · על דרך בא ליטהר מסייעין אותו · ואדוני אבי ז"ל כתב קצרו לפי חסד כל מה שתקצרו בעול' הזה חסד יהיה עד יבא לעולם הבא ויורה לכם הקר' כמו שאמרו רז"ל על כמה מצות שאדם אוכל פירותיהם בעולם הזה והקרן קיימת לו לעולם הבא: חרשת' · פי' חרשתם וזרעתם · כי אחר החרישה הזריעה ושניהם משל למעשה כמו שפירשנו · אמר אתם עשית הפך מה שצויתי לכם שאמרתי זרעו לכם לצדקה ואתם חרשתם רשע לפיכך קצרתם אכלתם פרי כחש · והקצירה משל לגמול · ופירוש פרי כחש פרי הכחש שכחשתם בו · או פי' פרי כחש פרי שמכחש במקוי' אותו כמו שאמ' ותירוש יכחש בה: כי בטחת בדרכך ברוב גבוריך · בטחת בדרכך שהיית הולך בה והוא דרך הרשע והאמונה הרעה ובטחת גם כן ברוב הגבורים שהיו לך מעמך או ממצרים שהיו מבקשים עזר מהם ושמת בשר זרועך ולא בטחת בי · לפיכך נכשלת · וכך הגיע לנכח הושע בן אלה שחרב שומרון וגלו השבטים בימיו: וקאם שאון בעמך · מפני רעתך יקום שאון בעמך שיבואו האויבים עליהם להחריבם: וקאם · כתי' בא"לף והוא מקום עי"ן הפעל: שאון · כמו ושאון לאומים · כשאון מים כבירי' ענין המון העם: בעמיך · כתיב ביו"ד והוא לשון רבים ר"ל על השבטי': וכל מבצרי' יושד · כל המבצרי' שאתה בוטח בהם יושד כל אחד מהם על יד השודד שיבא עליהם: יושד · מבנין הפעל מפעלי הכפל והדגש מורה על חסרון הכפל וכתוב בוי"ו עם הדגש: כשוד שלמן בית ארבאל · ביום מלחמה · שלמן אויב ידוע היה באותן הימים ששמו שלמן ובא על בית ארבאל פתאום ושדדו והפיל האם על הבנים ולא השאיר פליטה · וארבאל הוא שם אדם גדול היה בימיהם · ויונתן תרגם ויקום אתרגושא בעמך וגומר · תרגם ארבאל מן וארב לו · ואדוני אבי ז"ל פירש שלמן הוא שלמנאסר מלך אשור בית ארבאל הוא שומרון בית שארב האל יתברך עליה ותפשה בעונה: אם על בנים רטשה · לפי שרחמי האם על הבנים בעת שירצו להרגם מפלת עצמה עליהם: רטשה · כמו ועולליהם ירטשו ענין ההשלכה בארץ לבקעם · ורבותינו ז"ל פירשוהו ענין עזיבה כתרגום תשתטה וגטשתה תרטשנה אמרו שהיו עוזבים נשיה' ובניהם והולכי' להם מפני החרב והרעב · ואמר רטשה רטושים מדעתם כטושים בעל כרחם: ככה עשה להם ביתאל · כל זה גרם לכם ביתאל · כלומר העגל שעבדתם שם מפני רעת רעתכם · זה היה לכם מפני רעה גדולה שברעתכ' והיא עבודת העגל ואמרכם אלה אלהיך ישראל · בשחר נדמה נדמה מלך ישראל · הוא הושע בן אלה וטעם בשחר פירש אדוני אבי ז"ל בתחלת מלכותו בשנה שם לו שאסרו מלך אשור ובשנה השביעית עלה על שומרון וצר עליה שלשה שנים ולכדה · ועוד קודם לכן מתחלת מלכותו היה עובד למלך אשור ומשיב לו מנחה שנה בשנה וי"ת בטופא כהית וגומר: ונדמה · ענין כריתה · כמו נדמו עמי: נדמה · מקור עם הנון כמו הנגלה נגליתי: כי נער ישראל ואהבהו · בעודו נער אהבתיו והוא בהיותו במצרי' לפיכך אני מתרעם עליו יותר משאר האומות כי מנערותם אהבתים והצלתים מיד אויביהם וכאשר עוברים על מצותי עלי ליסרם כאשר ייסר איש את בנו · וזהו שאמ' וממצרים קראתי לבני · כמו שאמר בני בכורי ישראל · ואומר אליך שלח את בני ויעבדני · ופירוש קראתי לבני קראתי לפרעה בעבור ישראל בני · או פירוש קראתי בהיותו בני · וטעם ממצרים כי מאותו העת החלותי לקרוא אותו בני · קראו להם · הנביאי' אשר אני שולח להם קראו להם השכ' והערב לשוב אל ה': כן הלכו מפניה' · כל עומות שהיו קוראי' להם כן היו הולכים מפניהם ולא יקשיבו אל דבריה' ולא יניחו מעלליהם הרעים: לבעלי' יזבחו לפסילים יקטרון · וכמו זה כן ירבה וכן יפרוץ: ואנכי תרגלתי לאפרים · זכר אפרים לפי שהוא עושה העגלים · אמר ואיך ינתול לי זאת כי אנכי עשיתי להם כמה טובות והרגלתים לרגלים ולא הטרחתים במצותי ובעבודתי: תרגלתי · לשון הרגל והתי"ו במקום ה"א הרגלתי כן דעת המדקדקי' · ורבי אחי רבי משה ז"ל אמר כי הוא שם תרגלתי בפלס תפארתי ואף על פי שבאה המלה מלעיל המשקל אחד הוא · ולפי שהמשילו לנער אמר עליו זה הלשון כמו שמרגילים הנער לילך מעט בלי טורח כן כשהסעתי' ממסע למסע בהוציאי אות' ממצרי' הסעתים מעט מעט בלי טורח הענן הולך לפניה' יומם ועמוד אש לילה: קחם על זרועותי · המנהיג שנתתי להם והוא משה לקח אותם על זרועותיו כמו שאמר כאשר ישא האומן את היונק: ולא ידעו כי רפאתים · לא הכירו כי אני הרופא אותם מכל מחלה ומכל צרה · כמו שאמר כי אני ה' רופאך: קחם · בחסרון פ"א הפעל · והוא כמו לקחם וי"ת והנא כמלאך וגומר: בחבלי אדם אמשכם · לפי שהמשיל אפרים לעגלה והעגלה מושכים אותה בחבלים אמר אני משכתי את ישראל בחבלי אדם ולא בחבלי עגלה שמושכין אותה על כרחה אלא כמו אשר ימשוך אדם את חבירו לאטו שלא יכריחנו ללכת על כרחו כן משכתים לאטם · וזהו בעבותות אהבה שאמר אחר כך: ואהיה להם כמרימי עול על לחיהם · הייתי להם כאותה שמרחמים על העגלה שלא תהיה חורשת יותר מדי ומרימים העול מעל צוארה ותולין אותה על לחיה כדי שלא תמשוך ותנוח מיגיעה שעה או שעות ביום כן אני לא הוגעתי ישראל בחרישות וכבר פירשנו משל החרישה והעול: ואט אליו אוכיל · ועם כל זה אע"פ שהיא נחה מיגיעה תשים לה מאכל במקומה כן אני לישראל לא הכבדתי עולם ונתתי להם במדבר ספוק' בלי טורח לחם ובשר וי"ת במיגרת רחימין וגומר: לחיהם בשקל כליה · אוכיל שם בשקל אופיר:
לא

אבן עזרא

ויורה צדק לכם · כמו יורה ומלקוש וכל המפרשים אומרים בקשו אתם תורתי והוא יבא ויורה אתכם: חרשתם · וכל זה עשיתם שלא סבלתם עולי כי בטחתם בגבוריכם ובעבור זה: וקאם · כשוד שלמן · אולי הוא שלמנאסר: בבית ארבא' · שם מקום: רטשה · שם דבר אם על בנים ולהיותו מגזר' אורב אין טעם לו: ככה · ביתאל ששם העגל שהוא ככה הרע מכל רעתם כי רוב מלכי ישראל לא סרו מחטאת ירבעם וטעם בשחר כי יושדו בלילה ובשחר יכרת מלכם: כי נער · זאת מלומדה ממני כי מהיותו נער והטעם בצאתו ממצרים אז החלותי ליסרו בעבור שאהבתי: קראו · הטעם ממצרים קראתי לבני לעבדני והם עתה קראו להם לבעלים וכאשר קראו להם לבעלים כן הלכו וכדלו מארצם מפניהם ויש אומר קראו להם נביאי והם הלכו אחורנים: ואנכי תרגלתי · תי"ו תרגלתי תחת ה"א ואין כמוהו במקר' והטעם הרגלתיו ללכת על רגליו כאשר יורגל הנער שיוקח על זרועותיו וזהו כדרך רפואה לחזק הנער עד שיוכל ללכת ובעבור שדמה ישראל לעגלה מלומדה אמר בחבלי אדם בעבותות אמשכם בעבותות אהבה לא כמו העבותות המושכות בצואר העגלה החורש': ואהיה להם · כאנשים המרימים עול העגלה להרים העול שהוא על לחיה רגע אחר רגע: ואט · כמו אטה ומלת אוכיל שם דבר כמו אכל בכסף והייתי מטה אליו אוכל ור' מרינום אמר כי אוכיל ראוי להיותו אאכיל כמו ויוסף עוד דוד את כל בחור ישראל ופירש ואט כמשמעו שהייתי מאכיל אט:
לא

ממוה"רש אלמושנינו ז"ל

עת שתדרשו את ה' עד שמצד הדרישה יבוא ויורה צדק משמים הנה הוא לכם לבד והנמשל באלו הב' פסו' הוא שאפרים יר' לקבל שכר המצות לא בעשיית המצות ואעפ"י שאני לא הטרחתי' במצות כלל והוא הנמשל במה תחלק עבוד' השדה לכלם וכן שמה שנתתי להם מן המצות היה לתועלת' לבד ולא שהייתי אני צריך למצו' שיעשו ע"ד אם צדקת מה תתן לו וגומ' והנה אתם בהפך מה שכונתי כי ברשע טרחתם על שכוונכם זרעתם חרשתם וקצרתם ואכלת' פרי כחש: וקם שאון וגו' · ככה עשה לי בית אל וגו' · ר"ל או' בשחר כשהוק' ירבעם למלך טרם התחדש מלכותו נכרת ממני ועבד ע"א כי נער ישר' וגו' · קראו להם כן הלכו מפניהם וגו' · ר"ל כפי מה שטרחו לקרות להן הנביאים ולהשיבם כן טרחו הם לברוח מפניהם כי לקחו הפכיות הקריאה וזה כי הקריאה היתה לעבוד את ה' והם לא די שלא עבדו אותי אלא שלקחו ההפך והוא שלבעלים יזבחו ולפסילי' יקטרון: ואנכי תרגלתי לאפרים וגומ' · ר"ל מתוך שלא הראתי עליו העונש הראוי לו בעבודת העגלים נחשב כאלו אני הרגלתיו עד שלקחם בעגלים הנזכרי' על זרועותיו לנשקם כ"כ אהב עבודתם עד שכ"כ דבקו בעגלים שלא ידעו שאני הוא המרפא אותם מתחלואיהם כ"ש המחיה את כלם ושכחו כל מה שעשיתי להם כשאני מושכן בחבלי אדם בעבותות אהבה הפך מה שעשו הם שאהבו העגלים והטעם בזה שלא הטרחתי אותם במצות אך הייתי להם כמרימי על לחייהם כי נתתי להם מצות שהזמן גרמא ומאלו האוכל ר"ל דבר הראוי למאכל אדם והוא רמז לכל מה שבא בתורה ומאיסור והתר מהמאכלים וציותו עליו שלא ממעשה המצריי' אולם עתה הנה אעשה שיתערבו בגויים כי אשור הוא מלכו ר"ל ימלוך ולא אקפיד על לומדם מעשיהם הרעים אחר שמיאנו לשוב אלי לזה מן הראוי שאגלה אותם מאדמתם ויחול חרב בעריו וכלתה בידו זרועו החרב ותשבר כל כך תרדוף אחריהם וכל זה יבא להם בעבור מועצותיהם הרעים:
או

מנחה גדולה

ממונה ויהרגום כמש"ז' בזמן אלכסנדרוס תבעו לפניו בניהם אשר בשאילום הרי יש להם צרה ממצרים ולו יוכח שמצרים תקבלם מוף תקברם ודעת המפרשים שהוא כוף שהוא אלכסנדרוס ויהי' על כי שם נפלת כפלים כיוצאי מצרים אשר הלכו ויהיו שם אחר החרבן והיא מתאוס מצרים ובכלל האיסור הוא כמ"ש הרמ"בם ז"ל: כי נער ישראל ואהבהו וגו' אחרי אומרו למעלה שיבואו ליטהר כאומרו נירו לכם ניר ואח"כ עת לדרוש את ה' שייסיע מן השמים שיורה צדק וכשרון להם וכמוסף על זה הענין עד כה בא עתה ואמר הלא לא יבצר מכם שלומר למה אבקש תתחילו אתם ואח"כ הסייע ולא יתהפך שמתחיל אתה הלא כוה כי נער היה ישראל במצרים כנער שעדין היה מתייחס לנער אשר חכמה וכשרון כי לא קבל תורה ולא לומד בכשרון ועם כל זה ואוהבהו וממצרים קראתי לבני ישראל טובה אלי על ידי משה ואהרן לאמר פקד פקדתי אתכם ואת העשוי לכם והוצאתי אתכם תחת סבלות מצרים שהוא
בקורא

ה לֹא יָשׁוּב אֶל־אֶרֶץ מִצְרַיִם וְאַשּׁוּר הוּא מַלְכּוֹ כִּי מֵאֲנוּ לָשׁוּב׃ וְחָלָה חֶרֶב בְּעָרָיו וְכִלְּתָה בַדָּיו וְאָכָלָה מִמֹּעֲצוֹתֵיהֶם׃ וְעַמִּי תְלוּאִים לִמְשׁוּבָתִי וְאֶל־עַל יִקְרָאֻהוּ יַחַד לֹא יְרוֹמֵם׃ אֵיךְ אֶתֶּנְךָ אֶפְרַיִם אֲמַגֶּנְךָ יִשְׂרָאֵל אֵיךְ אֶתֶּנְךָ כְאַדְמָה אֲשִׂימְךָ כִּצְבֹאיִם נֶהְפַּךְ עָלַי לִבִּי יַחַד נִכְמְרוּ נִחוּמָי׃ לֹא אֶעֱשֶׂה חֲרוֹן אַפִּי לֹא אָשׁוּב לְשַׁחֵת אֶפְרָיִם כִּי אֵל אָנֹכִי וְלֹא־אִישׁ בְּקִרְבְּךָ קָדוֹשׁ
י וְלֹא אָבוֹא בְּעִיר׃ אַחֲרֵי יְהוָה יֵלְכוּ כְּאַרְיֵה יִשְׁאָג כִּי־הוּא יִשְׁאַג וְיֶחֶרְדוּ בָנִים מִיָּם׃ יֶחֶרְדוּ כְצִפּוֹר מִמִּצְרַיִם וּכְיוֹנָה מֵאֶרֶץ אַשּׁוּר וְהוֹשַׁבְתִּים עַל־בָּתֵּיהֶם נְאֻם־יְהוָה׃
סְבָבֻנִי בְכַחַשׁ אֶפְרַיִם וּבְמִרְמָה בֵּית יִשְׂרָאֵל וִיהוּדָה עֹד רָד עִם־אֵל וְעִם

לָא יְתוּבוּן לְאַרְעָא דְמִצְרַיִם בְּרַם אַתּוּרָאָה יִשְׁלוֹט בְּהוֹן אֲרֵי מְסָרְבִין לְמֵתָב׃ וְתָחוּל חַרְבָּא בְּקִירְוֹהִי וְתִקְטִיל גִּבָּרוֹהִי וּתְשֵׁיצֵי רַבְרְבוֹהִי מִמַּלְכֵי עֵצָתְהוֹן׃ וְעַמִּי פְּלִיגִין לְמֵיתַב לְאוֹרָיְתִי וּבְמִרוֹעָא קַשְׁיָא יִתְעַרְעוּן כַּחֲדָא לָא יַהֲבוּן בְּקוֹמָא זְקוּפָה׃ אֵיכְדֵין אֶמְסְרִינָךְ אֶפְרַיִם אֵישֵׁיצִינָךְ יִשְׂרָאֵל אֵיכְדֵין אֲעַבְדִינָךְ כְּאַדְמָה אֵישַׁוִינָךְ כִּצְבוֹיִים מִתְעַרְעָא מֵימַר קְיָמִי לְקִבְלִי כַּחֲדָא מִתְגוֹלְלָא רַחֲמַת אֲבָהָתְכוֹן׃ לָא אַעְבֵיד תְּקוֹף רוּגְזִי וְלָא יְתוּב מֵימְרִי לְחַבָּלָא בֵּית יִשְׂרָאֵל אֲרֵי אֱלָהָא אֲנָא מֵימְרִי לְעָלְמָא קַיָּם וְלֵית עוֹבָדַי כְּעוֹבָדֵי בִּשְׂרָא דְּדַיְירִין עַל אַרְעָא כֵּן גְּזָרִית בְּמֵימְרִי דְּבֵינֵיכוֹן שְׁכִינְתִּי קַדִּישָׁא וְלָא אַחֲלֵיף בְּקִירְוָא אוֹחֲרֵי עוֹד יְרוּשְׁלֵם׃ בָּתַר פּוּלְחָנָא דַייָ יְהָכוּן מֵימְרֵיהּ כְּאַרְיָא דְמַכְלֵי אֲרֵי הוּא יַכְלֵי וְיִתְכַּנְשׁוּן גָּלְוָתָא מִמַּעַרְבָא׃ כְּעוֹפָא דְאָתֵי בִּיגְלָאי כֵּן יֵיתוּן דִּגְלוֹ לְאַרְעָא דְמִצְרַיִם וּכְיוֹנָה דִּיתְבָא לְגוֹ שׁוֹבְכָא כֵּן יְתוּבוּן דְּאִטַּלְטָלוּ לְאַרְעָא דְאָתוּר וְאוֹתֵיבִינוּן בִּשְׁלָם לְבָתֵּיהוֹן וּמֵימְרִי יְהֵי בְּסַעְדְּהוֹן אֲמַר יְיָ׃ אַסְגִּיאוּ קֳדָמַי כַּדִּיבִין דְּבֵית אֶפְרַיִם וּבְנִיכְלֵיהוֹן דְּבֵית יִשְׂרָאֵל וּדְבֵית יְהוּדָה הֲווֹ מִתְקְפִין בְּפוּלְחָנָא עַד דִּגְלָא עַמָּא דֶּאֱלָהָא מֵאַרְעֲהוֹן וְאִינוּן דַּהֲווֹ פָּלְחִין קֳדָמַי בְּבֵית מַקְדְּשָׁא מִתְקְרַן

ג' זמל' · ה' ס"פ בטע' · ב' חד חס וחד מל' · ל' · ב' · ב' ובפסו' · ל' · ל' · ג' · ל' · ו' פסו' דמיין · ב' · ב' ר"פ · ל' · ל' · ל' מל' · ל' חס' · י"ד חס' · ל'

ממעצותיהם ה' ס"פ בטע' פי' ס"פ לא ישרתוהו לעולם כי אם מרכות יכה' מקומו' ישרתוהו מאיילא בתיבתו וסי' בעל בעמיו להחלו · לדרתיכ' דראשית עריסותיכם · ממועצותיהם דסיפ' · והאשתלי דבריש ד"ה · וקויתי לו · והמקף מחברו כתיב' אח' · ו' פסוקי' מן ד"ד מלין כ' קדמאי לא נסיב ו' וכ' בתראי נסיב' ו' וסימ' ואצוה את שפטיכם בעת ההיא בין ובין ובין · ואמר אלהם שמע ישראל אתם קרבים אל אל ואל ואל · ויהי בצהרים ויהת' בהם אליהו כי כי וכי וכי · כי מפני חרבו' נדדו מפני מפני ומפני ומפני · בערי ההר בערי השפלה ובערי ובערי · לא אעשה חרון אפי לא לא ולא ולא · וחד פסוק חלוף ולא ולא לא לא · אשר ידבר הנביא בשם יי' :

רשי

לא ישוב אל ארץ מצרים · הבטחתיו לא תוסיפו לראותם עוד ומה הועיל הרי על כרחו אשור הוא מלכו הרי חטאו וגרמו להם להיות עבדים לאשור על כי מאנו לשוב : ופלה חרב · ותנוח חרב בעריו : וכלתה בדיו ואכלה · וכלתה גבוריו ותאכלם ממועצותיה' · נקוד שני טעמי' בו הטיפחא בו הסילוק לפי שהוא דיבור בפני עצמו וכן להחלו דלא יטמ' בעל בעמיו וכן לדורותיכם דשמן משחת קדש : ועמי תלואים למשובתי · כשהנביאי' מלמדים אותם לשוב אלי תלואי' הם אם לשוב אם לא לשוב בקושי ישובון אלי : ואל על יקראוהו יחד לא ירומם · ואל הדב' אשר עליו יקראוהו הנביאי' יחד לא ירוממוהו עמי ולא יאות לעשותו ויש מפר' ואל על יקראוהו קשים פגעים יפגעום ואל כמו יש לאל ידי ואין זאת שהרי נקוד בפתח ואם היה ואל שם דבר היה נקוד בציר"י ויונתן תירג' במרעי' קשי' יתערעו' עשה על לשון קשה ולי נראה שפירשתיו כהוגן : יחד לא ירומ' · כחדא לא יהכון בקומה זקופה : אמגנך · אמסרך ביד אויביך כמו אשר מגן צריך : נכמרו · נתחממו לשון ארמי וכן עורינו כתנור נכמרו : לא אשוב · מדברי הטוב אשר א אמרתי לא מאסתי' ולא געלתים להיות משחית את אפרי' : כי אל אנכי · המקיי' דבר טובתי ואין מדתי להנא' על הטוב' : בקרבך קדוש ולא אבא בעיר · אחרת כבר הבטחתי להשרות שכינתי בקרבך בירושלם ולא אשרה אות' עוד על עיר אחרת ויש מפרש בעיר לשון שנאה כמו ויהי ערך : כארי' ישאג · יוד ישא' להם כארי' שילאו מן הגליות וילכו אחריו : ויחרדו בנים מים · ויתכנשון גלוות' ממערבא : סבבוני · בכחש ובמרמה אפרי' ובית ישרא' מלכי עשרת השבטים וכל העם אבל יהוד' עודנו רד עם אל מושל עוד ביראת אלהים רד כמו וירד מיעקב עוד מלכיהם עם הב"ה :
רועה

רדק

לא ישוב אל ארץ מצרים · לא היה להם לשוב אל ארץ מצרים לבקש עזר כי כבר אמרתי להם לא תוסיפון לשוב בדרך הזה עוד כי הם היו שבי' אלי לא היו נרכים לעזר מצרי' : ואשור הוא מלכו · ועל כרחו אשור הוא מולך עליו ועוב' הוא ושולח לו מנחה בכל שנה ושנה · וכל זה למה כי מאנו לשוב · כלומר לשוב אלי כי אם היו שבי' אלי לא היו מלכי האומות מושלים עליהם אבל הם היו מושלים על האומות כמו שהיו עושי' בימי דוד ושלמה כשהיו עושים רצוני · וכן הבטחתי' ומשלת בגוים רבים ובך לא ימשולו : וחלה חרב · תפול ותנוח · כמו יחולו על ראש יואב : וכלתה בדיו ואכלה · פי' בדיו ענפיו · והוא משל לכפרים כי כבר זכר בעריו והכפרי' לערים כמו הענפים לאילן · וכן יקראו בנות שהם לעיר כמו בנות לאם וי"ת ותחול חרבא וגו' : ממועצותיה' · פי' וכל זה יבא להם מעצתם הרעה שעזבו עבודתי לעבוד אלהים אחרים : ועמי תלואי' למשובתי · החירק תחת הה"לף והוא במקום ה"א למ"ד הפעל כי שרשו תלה וכן והיו חייך תלואי' לך אשר תלואי' שמה · אמר עמי תלואים בין הצרה והרוחה פעם תבואם צרה פעם יהיו בהרוחה וזהו למשובתי כלו' בעבור המשובה והמרה שעושים לי · וי"ו משובתי כיוד' ושמחתים בבית תפילתי ואם לא היו מורדים היו לעולם ברוחה · ואחז"ל פי' מסופקי' הם במצותי מלשון רז"ל הסם תלוי אמר כי ספקה להם במצותי אע"פ שהם ידעו הבירור אך למשובתי ולמרוד בי יעשו דבר זה · ורש"י ז"ל פי' למשובתי ענין תשובה אמר כשהנביאים מלמדים אות' לשוב אלי הם תלואים אם לשוב הם לא לשוב · ולא מלאכו משובה כי אם לנגדי · וכן ת"י ענין תשובה : ואל על יקראוהו · יקראוהו הנביאים תמיד לשוב אל אל עליון ית' : יחד לא ירומ' · וכלם כאחד אין בהם שישוב לאל ית' וירומם אותו ויגדלהו בלבו ובפיו · והחכם ר' אברהם א"ע פי' וכולם על דרך אמר לא ירומו ראש וכן בדרך המתרגם · ואחז"ל פי' ירומם בצר"י כמו בפתח אמר לא יעלה אחד מהם למדרגה שחושב לעלות אליה : איך אתנך אפרים · אע"פ שחטא' מאד לפני אני מרחם ואומר איך אתנך אפרים ביד אויב : אמגנך אמסרך כמו אשר מגן צריך בידיך : כאדמה · כי כן היית חייב להפוך ארצך כמהפכת סדום ועמורה אדמה וצבויים לפי חטאיך הרבים אך שנהפך עלי לבי שלא להשחית הכל ולהשאיר לך פליטה : יחד נכמרו נחומי · נתגלגלו נחומי שאני ניחם על הרעה אשר חשבתי לעשות לך ולא אעשה · וכן כי נכמרו רחמיו וכן תרגום יונתן ואונקלוס אתגוללו רחמותי · וי"ת נתחממו כמו כתנור נכמרו : נחומי · שם נתום בשקל חבור לביר : כצבאים · החירק תחת היוד והאלף נחה והיא במקום וי"ו המשך : לא אעשה · לא אשוב · אם יסרתים בעונם לא אשוב עוד עליהם לשחתם מכל וכל : כי אל אנכי ולא איש · כי אני ארך אפים ולא כבן אדם שלא יוכל לסבול כעסו ועושה עם אויבו כפי חמתו וכעסו · או פירושו כטעם לא איש אל ויכזב ובן אדם ויתנחם אמר כיון שהבטחתי אבותם להטיב להם ולזרעם אחריהם לא אשוב מהבטחתי אע"פ שהם חטאו לפני אלא איסרם ולא אשחית' מהיות עם : בקרבך קדוש ועוד שהשכנתי כבודי ביניהם מה שלא עשיתי לעם אחר ולא אחלל כבודי : ולא אבא בעיר · פי' הגאון רב סעדיה ז"ל ולא אבא בעיר אחרת אלא בירושלם · ועל הדרך הזה ת"י ולא אחליף בקרתא אחרי עוד ית ירושלם · והחכם אברהם ן' עזרא פי' בקרבך קדוש אף על פי שלא אבא בעיר כמו שאמר האמנם ישב אלהים את האדם על הארץ · ורז"ל פירשו ואמרו משום דבקרבך קדוש לא אבא בעיר אלא שלא אבא בירושלם של מעלה עד שאבנה ירושלם של מטה · ומי איכא ירושלם למעלה אין דכתיב ירושלם הבנויה כעיר שחוברה לה יחדיו : אחרי ה' ילכו · אע"פ שאסלק בעונם שכינתי בקרבם ואגלה אותם מארצם עוד יהיה זמן רב שילכו אחרי השם וידרשוהו בגלותם כמו שאמר בתחלת הספר אחרי ישובו בני ישראל ובקשו את ה' אלהיהם : כאריה ישאג · כמו האריה שישאג שיתאספו החיות אליו כי הוא מלך החיות כך יאספו בני ישראל לקול שאגת האל ית' כי הוא ישאג כלומר יגלה להם לישראל בגלותם ע"י נביא או אות ומופת שישלח : ויחרדו בנים מים · ינועו ממזרח וממערב · ואמר בנים כמו הבנים שבאים ליד האב כשקורא אותן כן יבואו אליו אל מקום המקדש שישיב שכינתו שם ואז יקראו בנים כמו שנקראו בנים אתם לה' אלהיכם : יחרדו · ענין תנועה כמו ויחרדו זקני העיר לקראתו מדוע חרדת אלינו את כל החרדה הזאת · וזכר מים שהוא המערב והוא הדין לשאר הפאות · והחכם רבי אברהם אבן עזרא ז"ל פי' מים מה שפי' אחר כן מצרים ואשור כי הם מערבית דרומית : יחרדו כצפור ממצרים · אותם שהם במצרים יחרדו לשוב לארצם כמו הצפור שהחרדה לשוב אל קנה כמו שהמשיל כצפור נודדת מן קנה כן איש נודד ממקומו המשיל השב אל מקומו לצפור השב אל קנו · ואשור והוא הדין לשאר מקומות אלא שזכר המקומות שחטאו להעזר בהם · וזכר מצרי' ואשור ובכללם כל הארצות וכיונים אל ארובותיהם · וגלו אלהים : סבבוני בכחש אפרים · אבל עתה סבבו אותי בכחש ובמרמה שעושי' · וטעם סבבוני כי אני שוכן בקרב' והם הקיפוני סביב בית המקדש בעבודת אלהים אחרים ולא נשארו אלא שבט יהודה ובנימין ... וזכר אפרים בעבור ירבעם שהיה משבט אפרי' ובית ישראל שאר שבטי ישראל שהיו עמו זולתי שבט יהודה ובנימין ולא זכר בנימין כי יהודה הוא העיקר והמלך הוא משבטו · ויהודה עוד רד עם אל · כמו שאמר אביה מלך יהודה לירבעם ולישראל ואנחנו ה' אלהינו ולא עזבנוהו וכהנים משרתים לה' בני אהרן וגו' · רד · ענין ממשלה כמו שאמר וירד מיעקב · ועם קדושים נאמן · ויהודה עוד רד עם אל ... ואמר קדושים ... אלהים אחרים גם כן :

אבן עזרא

לא ישוב · ואשור שם מלכו כאשר הזכרתי ושמו להם ראש אחד : כי מאנו לשוב · אלי ההולכים למצרים לשוב אל ארצי : וחלה · כמו יחולו על ראש יואב ולא חלו בהם ידים : וכלתה בדיו · סעיפיו כמו ותעש בדים וזאת הרעה באה להם ממועצותיהם : ועמי תלואים · באל"ף כמו אשר תלאום וי"ו למשובתי אינו סימן הפועל כמו ושמחתים בבית תפילתי אשתחוה אל היכל קדשך ביראתך כי תשובה לעולם לנגדי והנה הטעם שהם עושי' דרך משובה עמי כאדם תלוי באויר אינו עולה למעלה ואינו יורד למטה : ואל על · כמו נאם הגבר הוקם על שהוא אומר כמו עליון ואל עליון יקראוהו הקוראי' והם נביאי השם וכולם על דרך אחד לא ירימו ראש : איך · אמגנך · כמו אתנך כמו אשר מגן צריך עטרת תפארת תמגנך תתן לך כמו כי ארץ הנגב נתתני : נכמרו · יקדו ונכרבו כמו עורינו כתנור נכמרו : נחומי · מגזר' וינחם יי' ודברה תורה כנגד בני אדם : לא · אל · שאוכל לסבול הכעס ועוד כי בקרבך לבדך הייתי קדוש : כי אל אנכי ולא איש ולא אבוא בעיר · על דרך ישב אלהים את האדם והגאון אמר לא אבוא בעיר אחרת רק בירושלם לבדה : אחרי · אם ישובו ללכת אחרי השם כמו אחרי יי' אלהיכ' תלכו עתה יתוב ישאג · ויחרדו בנים · הם ישראל שהלכו אל מערב שהיא מצרים כי כן היא מערבית דרומית וכנגדה אשור · וטעם יחרדו כצפור שהצפור תחרד מקול האריה ואני אומר כעוף וכיונה הפך שאמר כיונה פות' אין לב : והושבתי' על בתיהם · הטעם אשיב שבותם רק אינם הולכים אחרי השם כי אם סבבוני בכחש ומרמה לא באמת גם כן יהודה שהיה אומר כי רד עם אל על משקל כי אם תם הכסף שהיה מושב בעבור היות מלכו מבני דוד כי הוא מלכות השם : אפרים

מהר"ש אלמושנינו ז"ל

או יאמר שהרב · היא האכל הות ממועצותיהם בשהתחכמו הרעים והכפרי' כי לא יהיה להם מקום להתייגן במועצות רשעת והנה עמי תלואים עיניה' לע"ה שהיה ממובחי ע"ד ושמחתים בבית תפלתי כי יחשבו שהיא הנוהגת להם כל הצריך להם ואולם אל עליון יקראוהו בלא ירוממו ר"ל שלא יוכל להרים אותם כלל כי כבר יכול השם כחו להטי' להם כי הנה ז היא המטיבה איך אתנך וגו' לא אעשה חרון אפי וגו' בקרבך קדוש ולא אבא בעיר ר"ל לא היה שבאתי אל העיר לבד לך בקרבך הייתי כי אני מהלך בקרב מחנך או היה בקרבך מובטח עצמה כאלו אמר שלא אבוא בעיר וטעמו הוא אני בקרבך ממש בזולת שבאתי אל העיר : אחרי

מנחה גדולה

כקורא אותם אליו הנה כרם יגוש לטהר עודם בנער אשר כשרון והורה קדמתי וקראתי אותו ורצה מה הועלתי כי במקום שהיה להם ליישב אחרי ולהדבק בי אז הרבה מיד כאשר קראו להם משה ואהרן כן הלכו כקוראים מפניהם של ישראל ומיד לבעלים יזבחו ... [illegible]

ועם קדשים נאמן: אפרים רעה רוח ורדף קדים כל היום כזב ושד ירבה וברית עם אשור יכרתו ושמן למצרים יובל: וריב ליהוה עם יהודה ולפקד על יעקב כדרכיו כמעלליו ישיב לו: בבטן עקב את אחיו ובאונו שרה את אלהים: וישר אל מלאך ויכל בכה ויתחנן לו בית אל ימצאנו ושם ידבר עמנו: ויהוה אלהי הצבאות יהוה זכרו: ואתה באלהיך תשוב חסד ומשפט שמר וקוה אל אלהיך תמיד: כנען בידו מאזני מרמה לעשק אהב: ויאמר אפרים אך עשרתי מצאתי און לי כל יגיעי לא ימצאו לי עון אשר

מתקרן עמא קדישא כבן הוו קיימין: בית ישראל דמן לדרוח זרע ועלעול חצד כל יומא כדיבין וביזא מסגן וקיים עם אתוראה אקימו וקון בנא למצרים מובלין: ודינא קדם יי עם דבית יהודה ולאסערא על יעקב כאורחתיה וכעובדוהי תקנייא יתיב ליה: נביא אמר להון הלא יעקב עד דלא אתיליד אמיר דיסגי מן אחוהי ובתוקפיה אתרבב עם מלאכא: ואתרבב עם מלאכא ויכיל בכה ובעא מניה בביתאל אתגלי עלוהי ותמן ימליל עמנא: נביא אמר להון הוא יי אלהי צבאות דאתגלי על אברהם יצחק ויעקב וכמא דאמיר על ידי משה דכרניה לכל דר ודר: ואת בפולחנא דאלהך תתקף חסדא ודינא טר וסבר לפורקנא דאלהך תדירא: לא תהוין כתגרין דבידיהון מוזנן דינכיל למנס רחימין: ואמרו דבית אפרים ברם עתרנא אשכחנא אונס לנא נביא אמר להון כל עותרכון לא יתקיים לכון ביום תושלמת

וירדף ג' וחס' בקרי' וסי' וירדף אין · וירדף שלמנים · וירדף קדים : בבטן ג' בקריאה וסימן בטרם אצרך בבטן ידעתיך · בבטן עקב את אחיו · בבטן עשני עשהו · אהב ט' וסימן נמסר בריש שמואל · ויאמר אפרים י"ב סבירין ויאמרו וסימן נמסר בספר שופטים סי' י"א:

רשי

רועה רוח · לשון ריע מתחבר לדברי רוח לע"א : ושמן · שלהם למצרי' מובילים לתת שוחד למצרי' לעזור אותם : וריב ליי' עם יהודה · אליהם הוא מגיד את דברי ריבו אשר עשו לו אחיהם בית ישראל ולא יתמהו בפקדו על יעקב כדרכיו : בבטן עקב את אחיו · כל זה עשיתי לו אחזו בעקבו סימן שהוא יהיה לו גביר : בכה · המלאך : ויתחנן · לו כשאמר לו לא אשלחך כי אם ברכתני והמלאך היה מבקש ממנו הנח לי עכשיו סופו של הב"ה ליגלות עליך בבית אל ושם תמצאנו ושם ידבר עמנו והוא ואני נסכי' לך על הברכות שבירכך יצחק והוא מלאך שרו של עשו היה והיה מערער על הברכות : יי' אלהי הצבאו' יי' זכרו · כאשר הייתי הולכ' עמי בתמימו' כיעקב אביכ' הייתי נוהג עמכם כאשר נהגתי עמו : ואת' באלהיך תשוב · בהבטחתו ובמשענתו שהוא מבטיחך אתה יכול לשוב ותשוב אליו רק חסד ומשפט שמור ומובטח אתה לקוו לישעו תמיד: כנען בידו מאזני מרמה · אתם סומכי' על כנעני' שאתם סוחרים ורמאי' ועל עושרכ' אתם אומרים אך עשרתי ולא העונו את הב"ה : מצאתי און לי · און כח ומדרש אגד' היה דורש רבי שמעון זצ"ל מצאתי און לי מצאתי לי שטר חוב שיש לי מלכות על ישראל וילכו גם אחיו ויפלו וגו' הננו לך לעבדים און לי דיני שטר כמו כותבי' עליו אונו וכמו באוני אחד ובעינני אחת בבראשית רבה וזה פירושו ויאמר אפרים אך עשרתי מצאתי און לי ירבעם בן נבט שהיה משבט אפרי' מתפאר בעצמו ואומ' אך עשרתי מצאתי און לי שטר אחד שכל ישראל עבדים לי שאבי קנה אותו דכתיב וילכו גם אחיו ויפלו לפניו ויאמרו הננו לך לעבדים ומה שקנה עבד קנה רבו וכל ממונם שלי לפי' אין בי חטא אם אטול כל אשר להם כי הם עבדי מה כתוב אחריו ואנכי יי' אלהיך מארץ מצרי' גדולה הבאה לאביך במצרים מאתי היתה · אמר הב"ה הננו לך לעבדי' לא שכחת אבל אנכי יי' אלהיך שכ' בי' דברות שכחת שהעמדת שני עגלי' אחד בבית אל ואחד בדן ולטעיין פשוטו של מקרא אתה אומר מצאתי און לי ע"י עושק ומאזני מרמה ואנכי יי' אלהיך מארץ מצרים שם הבחנתי בין טפה של בכור לטפה שאינה של בכור אף אני היודע ונפרע ממאזני מרמה העשויים מבלי הבין ומהטומן משקלותיו במלח כדי לרמות : וכל יגיעי לא ימצאו לי · טוב לך אם אמרת בלבך כל ממוני לא יהא בו ספק לכפר על עוני אשר חטאתי כן תירגם יונתן נביא' אימר להון כל עותרכון לא יתקיים לכון ביום תושלמ' חוביכון : לא ימצאו · לא יספיקו כמו ומצא להם ולא יתכן לפ' כל יגיעי כל היגעים לבקש עוני ולא ימצא לי עון שא"כ היה ראוי לכתוב כל יגעי בלא יו"ד וליכקד בצירי אבל עתה אינו לשון יגע אלא לשון יגיע : עוד

רד"ק

ועם קדושים נאמן · כפל הענין במלות שונות · כי קדושים במקום אלא אמר לשון רבים כמו אלהים קדושי' הוא · אמר כי נאמן היה יהודה עם האל ית' ומחזיק בעבודתו אע"פ שאפרי' היה עובד את העגלים · ואחז"ל פי' נאמן על האל ית' · ומן התימה שת"י עם אל כמו עם אל בפתח לא ידענו אם היה קורא אותו כך שתרגם אסגיאו קדמי בכובין וגו': אפרי' רועה רוח ורודף קדים · בעבדו העגלים דומה למי שפותח פיו אל הרוח ורועה אותו כי לא יחיה ממנו ורודף קדים · כפל הענין במלות שונות וזכר קדים כי הוא הקשה שברוחו' ומזקת לבני אדם כן הם לא די שלא הועילה להם עבודת העגלים אלא שהזיקה להם : כל היום כזב ושוד ירבה · אינו חוזר בו מרשעו אלא כל הימים מרבה כזב שהי' עבודת העגלים וכן מרבה בשוד ושבר שיב' עונש בעבודת' · ועם כל זה לא יבין ולא ישוב מעבודת העגלים לעבודת האלהים ית' אלא מה עושה כשתבא אליו צרת האויב כרתו ברית עם אשור לעזרם וכן עם מצרים פעם עם זה פעם עם זה : ושמן למצרי' יובל · שהם מובלים השמן למצרי' לשחד כי השמן בא להם למצרים ולשאר ארצות מא"י כמו שכתוב בנבואת צר · יהודה וישראל המה רוכליך בחטי מנית ופנג ודבש ושמן וצרי נתנו מערבך · ואמר בישעי' ותשורי למלך בשמן כי היתה א"י ארץ זית שמן : וריב לה' עם יהודה · אע"פ שאמר ויהודה עוד רד עם אל אמר אע"פ שהחזיק בעבודת האל בבית המקדש אח"כ הרעו מעלליהם כשהיו מלכיהם רעי' לפיכך אמר שיש לה' ריב ותוכחה עם יהודה ועם יעקב לפקוד עליהם כמעלליהם כשהיו מלכיהם רעי כי לא זכרו חסדי עמהם ולא עם אביה' יעקב כי הכל בעבור זרעו והראתי עליו אות שיהיה לזרעו אחריו אם יתנו לבם אלי וידעו כי בעבורם נעשה אותו האות לא בעבור יעקב עצמו כי הוא לא היה אדון לעשו בימיו ומה שהראתי עליו לא היה אלא בעבור זרעו והם אינם מכירי' זה כי אלו היו מכירים זה היו דבקי' בי ובעבודתי ואני הייתי מקיים להם ברכת יעקב אביהם ומה הוא האות שעשיתי לו : בבטן עקב את אחיו · כמו שאמר וידו אוחזת בעקב עשו והיה זה פלא גדול כי העובר בעודו בבטן אין לו כח ויכולת באח' מאבריו ואף כי יבקע השליה ויתפוש בעק' העובר האחר זו פליאה גדולה וזאת עשיתי אני להיות לאות לבניו אחריו · כי בסוף והוא העקב ישלטו בני יעקב בבני עשו · ואע"פ שבימי דוד היתה להם ממשלה בהם כמו שאמר ויהי אדום עבדים לדוד לא היתה הממשלה קיימת עד בסוף הימים כמו שכתוב והיה בית יעקב אש ובית יוסף להבה ובית עשו לקש ודלקו בהם ואכלו' ולא יהיה שריד לבית עשו וגו' וכל זה לא נתנו אל לבם בניו : ובאונו שרה את אלהים · ועוד אות אחר הראיתי לו להיות לאות לבניו אחריו כי נתתי בו כח להאבק עם המלאך ולהיותו שר כנגדו כאלו היה במערכ' אחת עמו וזה האות הראיתי לו כי בניו יהיו חלק ה' לבדו שלא ישלטו בהם כוכב ומלאך בכל זמן שיעשו רצוני ומאותות השמים לא יחתו כי אין להם כח ויכולת בהם כי השגחת האל ית' דבקה בהם כל זמן שיעשו רצוני ולא יפלו תחת מקרה הזמן · וכן אמר בתורה אשר חלק ה' אלהיך אות' לכל העמים תחת כל השמים ואתכם לקח ה' וגו' : וישר אל מלאך ויוכל · כפל הענין לחזק כי פלא גדול היה להאבק אדם עם מלאך ויוכל עמו כמו שאמר וירא כי לא יכול לו : בכה ויתחנן לו · זה לא נזכר בתורה ופי' כאילו המלאך בכה והתחנן ליעקב שישלחו כמו שאמר ויאמר שלחני כי עלה השחר כל זה להודיע כי האל ית' שולח המלאך לעזרת הצדיק ולעשות לו רצונו ובעבור זה לא נפרד ממנו אלא ברצונו : בית אל ימצאנו · המלאך מצא אותו ג"כ בבית אל ושם ברכו גם כן · ומלת ימצאנו עתיד במקום עבר · ואחז"ל פירשו כמשמעו שאמר לו המלאך כי בית אל ימצאנו האל ית' בשרו כי שם יגלה לו ויקרא שמו ישראל : ושם ידבר עמנו · דברי הנביא אמר שם בביתאל מדבר עמי ועם עמוס להוכיח את ישרא' על עבוד' העגל בביתאל: כמו שאמר עמוס דרשוני וחיו ואל תדרשו בית אל וגו' ואחז"ל פי' ושם ידבר עמנו · דברי המלאך אמר לו כי האל ית' ימצאנו בביתאל ושם ידבר עמנו עמי ועמך לקיים ברכתי לך ולקרא שמך ישראל לאמר כי שרית עם אלהי' ועם אנשי' ותוכל · והגאון רב סעדי' פי' ושם ידבר עמנו כמו בעבירנו או עלינו כמו בעבור זרע ישראל שאמר לו פרה ורבה גוי וקהל גוים יהיו ממך וגו' · ואמרו רז"ל כי המלאך הזה הוא מיכאל ועליו אמ' המלאך הגואל אותי מכל רע וגו' : ויהוה אלהי הצבאות · אע"פ שנגלה לאביכם בשם שדי לאמר לו אני אל שדי פרה ורבה עוד אדם שמו הנכבד למשה והכל בעבירכם לחדש בו אותות ומופתים להוציאכ' מעבדות לחירות והוא יו"ד ה"א וי"ו ה"א והוא אלהי הצבאות אלהי צבאות מעלה שהם המלאכי' והגלגלי' עם כוכביה' ובשם אל ואלהי' הוא משתתף עמהם אבל בזה השם אינו משתתף עם זולתו ואת' אם תעשו את רצונו הוא יהיה לכם לאלהי' כמו שהוא אל אלהי הצבאות ה' זכרו כמו שאמ' זה שמי לעולם וזה זכרי לדור ודור · ועל הדרך הזה ת"י נביא אמר להון ה' אלהי הצבאות וגו' : ואתה · אתה שאתה זרע יעקב אם תרצה באלהיך תשוב כלומר תנוח כמו בשובה ונחת תושעון : חסד ומשפט שמור · בתנאי זה תוכל לנוח ולא תפחד מהאויב אם תשמור לעשות חסד ומשפט כי מדותיו הם כמו שאמר כי אני ה' עושה חסד ומשפט וצדקה בארץ כי באלה חפצתי נאם ה' ואע"פ שלא הזכיר הנה צדקה הנה אמר במקום אחר שמרו משפט ועשו צדקה · ואמר הנה וקוה אל אלהיך תמיד והוא צדקה ויושר שתקוה תמיד אל ה' · ואף כי תהיה לך טובה גדולה ועושר ונכסים תאמר כי מאתו היא הכל תזכרהו תמיד ותקוה לו כמו שאמר בתורה וזכרת את ה' אלהיך כי הוא הנותן לך כח לעשות חיל : ולא כאפרי' שאמר אך עשרתי מצאתי און לי · ויש לפרש בי"ת באלהיך תשוב במקום למ"ד ויהיה תשוב ענין תשובה וכמוהו ושלח את השעיר במדבר כמו למדבר רננו צדיקי' בה' כמו לה' וי"ת ואת בפולחנא וגו' : כנען בידו · ואתה אין אתה כן אלא אתה כמו הכנעני והוא הסוחר אשר בידו מאזני מרמה : לעשוק אהב · הפך חסד ומשפט שמור וי"ת לא תהוין כתגרין וגו' : ויאמר אפרים אך עשרתי מצאתי און לי · הפך וקוה אל אלהיך תמיד אינו מקוה לאל ית' ואינו מודה שהוא נתן לו כח לעשות חיל אבל אומר כחי ועוצם ידי עשה לי החיל הזה ושוכח האל ית' שנתן לו כח לעשות כמו שכתוב בתור' ושכחת את ה' אלהיך · זהו שאמר עשרתי מצאתי : און · כמו הון · או פירושו כמו כח כמו ולאין אונים עצמה ירבה · כל יגיע לא ימצאו לי עון אשר חטא · עוד רעה אחרת אשר אומר כי הוא עושק ואומר כי בכל מה שיגע ואסף לא ימצאו לו ממון של עון וחטא :

אבן עזרא

ואפרים · איננו הולך אחרי השם כי אם בדבריו כי הוא רועה רוח כמו הקץ לדברי רוח והעד וברית עם אשור יכרותו ושמן למצרים יובל דורון למלך מצרים : וריב · המפרש כי יהודה הוא נאמן והוא יהיה מוכיח ואמר כי הכתוב לא הזכיר וריב ליי' על יהודה רק עם · הטעם כי השם ויהודה יריבו על אפרים והנה טעה מדרך הכתוב והדקדוק כי למעלה כתב ויהודה את מזורו הרכיב אפרים יחרש יהודה ועל שניהם אמר אכלתם פרי כחש גם שכח וריבו רועי גרר עם רועי יצחק וירב העם עם משה ורבים אחרים על כן חבר אפרים עם יהודה ואמר ולפקד על יעקב כדרכיו שזה השם כולל שניהם : בבטן · המפרש בבטן גזר השם דבר הבכורה והברכה לא ידעתי מה טעם בבטן והכתוב אמר בטרם אצרך בבטן ידעתיך וכפי דעתי כי הוא כמשמעו כי בבטן עקב את אחיו וזהו מפורש וידו אוחזת בעקב עשו והטע' למה לא יזכרו את בני יעקב שאני בחרתי אביהם ועשיתי לו מעלה על כל הנולדים כי כאשר היה בבטן נתתי לו כח לאחוז בעקב וזהו כמעשה נס כי אין כח בעומד בשליה ובעת התבקעה לתפוש דבר עד שיצא מהרחם לאויר העולם והנה בהיותו בבטן נתתי לו כח ואחרי כן התאבק עם המלאך ולא יכול לו והנה מלאך אחד הרג כל מחנה אשור ומראותו יפחדו בני אדם כמו דוד שנבעת ואף כי להתאבק עמו והנה הטעם שידעו כל בני העול' וטעם עלות השחר לפני שיתחזק האור שלא יבעת יעקב וטעם ביתאל ימצאנו בשובו לאביו שם מצא המלאך ובעבור שהמלאך נראה בביתאל פעמים הנה המקום שער השמים על פי התנבאתי אני ועמוס על ירבעם בביתאל שהוא מקום מלכותו כאשר אפרש : ויי' · הטעם המלאך דיבר עם אביכם והשם גילה שמו למשה שהוא אלהי המלאכי' להיות להם לאלהים על כן יי' זכרו : ואתה · לא שבת אל אלהיך שהיה עוזרך להשיבך אליו וזהו ואתה באלהיך תשוב וקוה אליו ואל תסמוך אל עשרך ואל בוחך כי הכח מאתו היה לך גם העושר : ויאמר

ממה"רש אלמושנינו ז"ל

אחרי ה' וגו' כנען בידו מאזני מרמה אין ספק שזה הוראה אל שאוהב לעושר ויחשוב שהעושר שבא לו מזה הצד הוא עושרו ואינו כן וכן אתה אפרים אומר שמה שעשרתי ומצאתי און לי הוא לבד בעבור כל יגיע לא זולת ומלת אך שבה אל כל יגיע והנה לא ימצאו האנשי' לי ובעושרי עון אשר יהיה חטא והוא עון מעט כי חטא הוא שוגג או יתיישב הפסוק כן אמר אפרים אך עשרתי לבד בשמצאתי הכח והעזר בזה העושר כל יגיעי ולא שימצאו לי בעושרי עון אשר חטא כי הכל יגיע כפי וזה מתיישב יותר בלשון הפסוק והנה זה עון לו במה שתלה עושרו ביגיעו והוא כמו המאזני מרמה שימצאו ביד הסוחר כי לא עיין אפרים שאנכי הנותן לו כח לאל כי אנכי ה' אלהיך אשר עוד יבוא זמן ג"כ זמן אחר שעוד אושיבך באוהלים כימי מועד עד מקום זרע והאנה וגפן ורמון כי על כל מוצא פי ה' יחיה האדם עד שזה הוראה שכל מה שיש לו לאדם מעושר וכבוד הכל ממני לא כמו שאתה אפרי' אומר שיגיע כפך הוא שתאכל : ודברתי

מנחה גדולה

ועם כל זה · שאינם מתחילים אם דבר ה' היו נגושי' שהוא שיקרהו באחדות אין צריך לומר עודני אגל' שלא אסתלק כי אם אפילו בהיותי על שהתחלתי להסתלק ואני למעלה מהם תועיל קריאתם יחד שלא ירומם להסתלק יותר :

אחרי ה' ילכו וגו' · הנה ידוע מאמרם ז"ל זכה אחישנה לא זכו בעתה גם אמרו ז"ל זכו שישובו מאליהם בשובה ונחת יושעון אך אם יהיו חייבי' מלבד שיהי' בעתה ולא מקודם ג"כ לא תהיה כי אם ע"י יסורין הם חבלי משיח כי אז ע"י היסורין ישובו על כרחם כי אז יכירו כי מושיע אין בלתי ית' ונבא אל הענין והוא בהזכיר מאמרם ז"ל כי לעתיד מובטים אנו מה' כי לא יבצר מלשוב עד ה' ואכן הדבר בספק על חפשיות הבחירה שנ' והיה כי יבואו עליך וגו' ושבת עד ה' וכו' וזה יאמר פה הוא ית' הלא אמרתי כי עמי תלואים למשובתי אם יתחילו הם ליטהר או אני לטהרם בערות עליהם רוח טהרה ממרום ובזה הם תלואים מלשוב ואל יאמר איש אוי לנו אם תליה זו תהיה לעולם לעד ולא נגאל חלילה כי הגאולה העתידה ידוע שלא תהיה אלא ע"י תשובה לז"א כוה ית' דעו איפה כי עתידים לעתיד שאחרי ה' ילכו כאריה ישאג אך תלונתי היא כי לא תהיה זאת להם כי אם באשר הוא ישאג תחילה שהוא בחבלי משיח ויופיע ה' אז ריח התעוררות

י אֲשֶׁר־חֵטְא׃ וְאָנֹכִי יְהוָה אֱלֹהֶיךָ
מֵאֶרֶץ מִצְרָיִם עֹד אוֹשִׁיבְךָ בָאֳהָלִים
כִּימֵי מוֹעֵד׃ וְדִבַּרְתִּי עַל־הַנְּבִיאִים
וְאָנֹכִי חָזוֹן הִרְבֵּיתִי וּבְיַד הַנְּבִיאִים
אֲדַמֶּה׃ אִם־גִּלְעָד אָוֶן אַךְ־שָׁוְא
הָיוּ בַּגִּלְגָּל שְׁוָרִים זִבֵּחוּ גַּם מִזְבְּחוֹתָם
כְּגַלִּים עַל תַּלְמֵי שָׂדָי׃ וַיִּבְרַח יַעֲקֹב
שְׂדֵה אֲרָם וַיַּעֲבֹד יִשְׂרָאֵל בְּאִשָּׁה
וּבְאִשָּׁה שָׁמָר׃ וּבְנָבִיא הֶעֱלָה יְהוָה
אֶת־יִשְׂרָאֵל מִמִּצְרָיִם וּבְנָבִיא נִשְׁמָר׃
הִכְעִיס אֶפְרַיִם תַּמְרוּרִים וְדָמָיו עָלָיו
א יִטּוֹשׁ וְחֶרְפָּתוֹ יָשִׁיב לוֹ אֲדֹנָיו׃ כְּדַבֵּר
אֶפְרַיִם רְתֵת נָשָׂא הוּא בְּיִשְׂרָאֵל
וַיֶּאְשַׁם בַּבַּעַל וַיָּמֹת׃ וְעַתָּה יוֹסִפוּ לַחֲטֹא
וַיַּעֲשׂוּ לָהֶם מַסֵּכָה מִכַּסְפָּם כִּתְבוּנָם
עֲצַבִּים מַעֲשֵׂה חָרָשִׁים כֻּלֹּה לָהֶם הֵם
אֹמְרִים זֹבְחֵי אָדָם עֲגָלִים יִשָּׁקוּן׃
לָכֵן יִהְיוּ כַּעֲנַן־בֹּקֶר וְכַטַּל מַשְׁכִּים
הֹלֵךְ כְּמֹץ יְסֹעֵר מִגֹּרֶן וּכְעָשָׁן מֵאֲרֻבָּה׃
ואנכי

תּוּשְׁלָמַת חוֹבִין׃ וַאֲנָא יְיָ אֱלָהָךְ
דְּאַפֵּקְתָּךְ מֵאַרְעָא דְמִצְרַיִם עוֹד
אוֹתִיבִינָךְ בְּמַשְׁכְּנִין כְּיוֹמֵי קֶדֶם׃
וּמַלֵּילִית עִם נְבִיַּיָא וַאֲנָא נְבוּאָן
אַסְגֵּיתִי וּבְיַד נְבִיַּיָא שַׁלְחִית׃ אִם
בְּגִלְעָד הֲווֹ אֲנוּסִין בְּרַם בְּבֵית גִּלְגְּלָא
תּוֹרִין לְטַעֲוָן דַּבָּחוּ אַף אִיגוֹרֵיהוֹן
אַסְגִּיאוּ כְּיַגְרִין עַל תְּחוּמֵי חַקְלָא׃
נְבִיַּיָא אָמַר לְהוֹן הֲלָא יַעֲקֹב אֲבוּכוֹן
אֲזַל לְחַקְלֵי אֲרָם וּפְלַח יִשְׂרָאֵל
בְּאִתְּתָא וּבְאִתְּתָא נְטַר עָנָא׃ וְאַף
כַּד נַחֲתוּ אֲבָהַתְכוֹן לְמִצְרַיִם נְבִיָּא
שְׁלַח יְיָ וְאַסִּיק יָת יִשְׂרָאֵל מִמִּצְרַיִם
וְעַל יְדֵי נְבִיַּיָא אִתְנְטַר׃ מַרְגְּזִין דְּבֵית
אֶפְרַיִם מוֹסְפִין לְמֶיחֱטֵי וְחוֹבַת דַּם
זַכַּיי דַּאֲשַׁד עֲלוֹהִי יְתוּב וְחִיסוּדֵיהּ
יְתִיב לֵיהּ רִבּוֹנֵיהּ׃ כַּד מַלֵּיל חַד מִבֵּית
אֶפְרַיִם רְתִיתָא אֲחִיד לְהוֹן לְעַמְמַיָּא
מִתְרַבְרְבִין הֲווֹ בְּיִשְׂרָאֵל וּכְדוּ דְּחָבוּ
עַד דִּפְלָחוּ לְטַעֲוָתָא מִתְקַטְלִין׃ וּכְעַן
מוֹסִיפִין לְמֶיחֱטֵי וַעֲבַדוּ לְהוֹן מַתְּכָא מִכַּסְפְּהוֹן כִּדְמוּתְהוֹן צַלְמָנִין עוֹבַד אוּמָנִין
כּוּלְהוֹן לְהוֹן אִינוּן מַטְעַן נְבִיֵּי שִׁקְרָא דְּבָחִין לְעוֹבַד יְדֵי אֱנָשָׁא תּוֹרַיָּא לְעֶגְלַיָּא
נַכְסִין׃ בְּכֵן יְהוֹן כַּעֲנָנָא צַפְרָא וּכְטַלָּא דְּמוֹחֵי פָּסִיק כְּמוֹצָא דְנַסְבָא רוּחַ מֵאִידְרָא
וּכְתְנָנָא מִכַּוַּת נוּרָא׃ ואנא

באהלים ד' בקריא' וסי' דרך השכוני באהלים · כי באהלי' תשבו כל ימיכם · ונשב באהלים ונשמע ונעש · עוד אושיבך באהלים כימי מועד : תמרורים ד' וסי' בת עמי חגרי שק · קול ברמה נשמע נהי בכי · שימי לך תמרורים · הכעים אפרים תמרורים : זובחי ב' וחס' וסימ' מאת זבחי הזבח אם שור · זובחי אדם עגלים :

רש"י

עוד אושיבך באהלי' · אכרית מתוכך סוחרי מרמה ואושיבך באהלי' אעמיד מתוכך תלמידי' עוסקי' בתורה : כימי מועד · כימי מועד הראשון שהיה יעקב איש תם יושב אהלים : ודברתי על הנביאי' · להוכיח אתכ' ולהחזיר אתכ' למוטב : וביד הנביאים אדמה · נראיתי להם בכמה דומיות ד"א הדמה להם דברי על ידי משלים כדי ליישב' על שומעיהם :

אם גלעד און · אם בא להם שבר ואונם הם גרמו לעצמ' כי אך שוא היו ובגלגל שורי' זבחו לע"א : גם מזבחותם · רבי' כגלים שעל תלמי שדי תלמי שדי היא מעני' המחרישה קרוייה תלם : ויברח יעקב שדה ארם וג' ומר · כאדם שאומ' כחזו' על הראשונו' שלבדכו למעל' ויסר"ל המלאך ועוד זאת עשיתי לך הוצרך לברוח שדה ארם ידעתם איך שמרתיו : ובאשה שמר · את הצאן : ובנביא העלה יי' וגומר : ועל שאת' מבזין את הנביאי' ומלעיגין בדבריהם הלא בנביא העלה וגומר. הכעים אפרי' · לבוראי לבזות את נביאיו ולבגוד בו : תמרורים · הם לו כי דמיו אשר שפך בהחטיאו את ישרא' לע"א והמחטיאו לאחד קשה לו מן ההורגו כאשר אנו למידין מעמון ומואב שהטעו את ישראל להצמד לבעל פעו' ונענש הכתו' יותר ממצרי ואדומי שטיבעום בנהר ויצאו בחרב לקראתם : עליו יטוש · עליו יטילם הקב"ה : וחרפתו · שחרף את שלמ' כענין שנאמר וירם יד במלך שהוכיחו ברבים על אשר בנה שלמה את המלוא כלמפורש בחלק : ישיב לו אדוניו · הקב"ה שהרי הוא הרע לעשות יותר ממנו : כדבר אפרים רתת · בשקיצת ירבעם למקו' ודבר כנגד שלמה דברים קשים ובלעדה שהרי מלך גדול היה שלמה : נשא הוא בישראל · משם זכה להנשא להיות מלך ישראל : ויאשם בבעל · כיון שעלה לגדולה ויאשם בע"א : וימת · נכרת בית ירבעם וכן בית אחאב ו"ת כד ממליל חד מדבית אפרי' רתיתא אחיד להון לעממיא מתרברבין הוו בישראל וכדו דחבו בפולחן טעותא מתקטלין : ועתה · בית יהוא שראו כל זאת יוסיפו לחטא : כתבונם · כתבניתם : זובחי אדם עגלים ישקון · הכומרים אומרים לישראל מי שזובח בנו לע"א כדי הוא להיות נושק עגל שהרי דורון חביב הקריב לו כך פירשו רבותינו בסנהדרין ומיושב הוא על לשון המקרא יותר מתרגו' של יונתן : וכטל משכים הולך · וכטלא דמותי פסיק : כמוץ יסוער מגורן · כמוצא דנסבא רוחא מאדרא · יסוער אשר סערה תשאנו : ואנכי

רדק

אשר חטא · כמו וחטא וכן טיב אשר יפה כמו טוב ויפה · או פירושו לא ימצאו לי עון ולא דבר אשר בו חטא לי והחטא פחות מן העון כי החטא יבא לפעמים על השגגה · או פי' עון אשר חטא אשר היה לי בו חטא כלומר שהחטאתי אני עליו כי אם בא לידי ממון בעון ובגזלה לא היה בידיעתי כלומר ע"י שהחטאתי אני עליו ונקחתיו בעון בידיעתי · ועל הדרך הזה והשיאו אותם עון אשמה השמיכו' ר"ל עון שיאשמו עליו וי"ת ואמרו דבית אפרים וגומר : ואנכי ה' אלהיך מארץ מצרים · משם ידעוני אבותיך שעשיתי עמהם כמה אותות ומופתי' והוצאתיה מארץ מצרי' מבית עבדים וכן אמר בתורה אנכי ה' אלהיך וגומר · ועליך היה לדעת אותי ממה שעשיתי עם אבותיך וכן עמכם וכל אחריהם בזמן ששמעתם בקולי · וכן אני עתיד להוציאך מהגלות שהיו שם כמו שעשיתי כשהוצאתי אתכם מארץ מצרים וכלכלתי אתכ' במדבר והושבתי אתכם באהלים כן אני עתיד עוד כשאוציאכם מארצו' העמים להושיב אתכם באהלים במדבר בדרך ולהראותכם נפלאות עד שתשובו לארצכם בשלום כמו שכתוב אפתח על שפיי' נהרות וגומר · ואימר והרץ ליה למוצאי מים · ופי' כימי מועד כצאתך ממצרים וכל זה לא נתתם אל לבבם להתבונן בטובו שעשיתי עם אבותיכם ועמכם : ודברתי על הנביאים · כמו עם הנביאים · וכן ויבואו האנשים על הנשים · אמר מה יכולתי לעשות לכם ולא עשיתי כדי שלא תשכחוני ומה שעשיתי עם אבותיכם הרי דברתי תמיד עם הנביאים להזהירכם מאתי והרבתי חזון להם ימים רבים : וביד הנביאי' אדמה כלומר נתתי דמיונות ומשלים ביד הנביאי' כמו המשל שאמר ישעיה כרם היה לידידי ומה שאמר יחזקאל מכורותיך ומולדותיך וכל הפרשה ומה שאמר וביד פי' כי על ידם היה שולח להם הדמיונות והמשלי' כמו אשר דבר ה' ביד משה : אם גלעד און · אם גלעד החל לעשות און שהם החלו לעשות הרע תחלה והם גלו תחלה : אך שוא היו · נוכל להדביקו למעלה שיהיה טעמו על גלעד שזכר ויהיה הענין כפול במלות שונות · או יהיה טעמו דבק עם בגלגל ואע"פי שהזקף במלת היו אין כל טעמי הפירושי' הולכים אחרי טעמי הנקוד . בגלגל שורים זבחו · כי בני הגלגל היו שכני' לארץ הגלעד רק הירדן היה ביניהם ולמדו ממעשיהם והחלו לעבוד ע"א כמו הם ולעשות און ושוא וזבחו שורים לע"א במקום שעשו מזבח לה' יתברך והשכינו שם המשכן תחלה אחר שעברו את הירדן שם זבחו שורים לע"א: גם מזבחותם כגלים על תלמי שדי · לא די במזבח שעשו בגלגל לע"א כי גם בנו חוץ לעיר מזבחות רבים נראים כגלי אבנים על תלמי השדות : שדי · כמו שדים וכן וקרע לו חלוני כמו חלונים · וכת"י: ויברח יעקב · והם אינם זוכרים הטובה שעשיתי עם אביהם שברח מפני עשו אחיו : ויעבוד ישראל באשה · אף כשהיה שם הוצרך לעבוד את לבן בעבור אשה שיתן לו בתו · והעבודה ששמר את צאנו וכן בבתו האחר' שנתן לו שמר צאנו ג"כ ואני הוא שהייתי עמו וברכתיו ושב משם בעושר ובנכסים : ובנביא העלה · ועוד עשיתי חסד עם בניו שירדו למצרים ונשתעבדו שם ושלחתי להם נביא שהעלה אותם ממצרים ברכוש רב והוא משה : ובנביא נשמר ארבעי' שנה שהיו במדבר נשמרו ע"י נביא שנתתי להם ולא חסרו דבר וכל הטובות האלה אינם זוכרי' ומכעיסים אותו בתועבות ובלא אל זהו שאמר : הכעים אפרים תמרורים · הכעים אפרים את האל ית' בתמרורים והם המזבחות שהם כגלים וציונים וכמוהו שימי לך תמרורי' · ויש לפרשו ג"כ מענין מרורים ופירושו כעס תמרורי' כלומר כעס רע ומר : ודמיו עליו יטוש · דם נקי ששפך אפרים יטוש עליו אדוניו וכן חרפתו שחרף את האל ית' בעשותו העגלים הכל ישיב לו גמולו בראשו : יטוש · כמו והנם נטושי' על פני כל הארץ · ויטוש על המחנה ענין התפשטות · ואדוניו · הוא הקדוש ברוך הוא ואע"פ שהוא איננו מכיר באדנותו על כרחו אדניו הוא והוא ישיב לו גמולו בראשו : כדבר אפרים רתת · מתחלה קודם שחטא אפרים היה מוראו על העמי' אשר סביבותיו כי בדברו היה אוחז רתת ורעדה השומע אותו והיה רם וגדול בשבטי ישראל כמו שנאמר עליו וזרעו יהיה מלא הגוים · וזהו שאמר נשא הוא בישראל · כלומר נשא ראשו בישראל וכיון שאשם בבעל מת · כלומר נגף לפני אויביו כאלו מת כי אזלת ידו · ועל הדרך הזה ת"י כד מליל חד מדבית אפרי' וגומר : ועתה יוסיפו לחטוא · ועתה כשמלך ירבעם הוסיפו הם עוד לחטוא כי מתחלה כשהיו עובדי' בימי השופטי' היו עובדים הבעלי' ושבים אל השם כשהיה עומד השופט והחזירם למוטב אבל עתה חשבו לעקור מכל עבודת האלהי"ת שלא יעלה אדם לירושל' לעבוד' בית המקדש ויעבדו לפני העגלי' לעולם ואמרו אלה אלהיך ישראל אשר העליך מארץ מצרים ויעשו להם מסכה מכספם והנה העגלי' לא היו כסף אלא זהב אלא ר"ל מכספם שנתנו כל אחד לקנות זהב לעשות העגלים עשו להם כתבונת עצבים והם העגלים : ופירוש כתבונם כמו שהתבוננו בדבר איזו צורה יעשו והסכימו לעשות עגל כמו שעשו במדבר · והטעם פירשנו בספר מלכים · וי"ת כתבונם כמו כתבניתם שתרגם כלמותהון · ומלת כתבונם היה ראוי בתבונת' וכן וכורם לבלות שאול כמו וצורתם כי הנפרד תבונה צורה וי"א כי הם משקל אחד יאמר מהם בלא ה"א תבון צור : מעשה חרשים כלה · כל העגל הוא מעשה ידי חרש אין דבר רוחני בו כמו שאמר וכל רוח אין בקרבו : להם הם אומרים · בעבורם הם אומרים כהני העגל לבני אדם הבאים לזבוח זבחים · כלומר מי מבני אדם שירצה לזבוח : עגלים ישקון · ישקו העגלים על פיהם כי לא תהיה עבודתם שלימה עד שישקו אותם כי כן היה מנהגם כמו שאמר וכל הפה אשר לא נשק לו · ורז"ל פירוש זבחי אדם שהיו זובחים ביניהם לע"א והו שאמר אדם והיו אומרים להם מי שיזבח בנו לע"א כדי הוא להיות נושק לעגל שהרי קרבן חביב הקריב לו : לכן יהיו כענן בקר · לפיכך ילכו לאבדון ויהיו כענן בקר וכטל שהולך בהשכמ' מהר' הוא נפסק כשישיגנו חום השמש כן הם יכלו מהר' · וכן יהיו כמוץ יסוע' מגורן כמו המוץ והוא התבן הדק שתסערנו הרוח מהגרן כן יסוערו הם מארצ' : וכעשן מארוב' · או כמו עמוד העשן היוצא מהחלו' שיהי' במהר' בטל ונפסק : יסוער · בצרי כמו בפתח והוא מהבנין שלא נזכר פעלו מהדגוש : ואנכי

אבן עזרא

ויאמר · טעם אך לא נתן לי השם העושר אני מעצמי עשרתי כי איננו כמו כנען הוא הסוחר כמו לא יהיה עוד כנעני והטעם למה יאמר חסד ומשפט שמור ולא יהיה עוסק ככנעני וכל יגיע לא ימצאו בני אדם שחטאתי : ואנכי · הטעם הלא תזכר כי אני העליתיך ממצרים בעוש' רב שלא יגעת בו וכלכלתיך במדבר בהיותך באהלי' כמו כן יוכל לעשות לך כימי מועד צאתך ממצרים : ודברתי · והנה כבר דברתי כזאת וכזאת על הנביאים שיאמרו לכם שתניחו דברי שקר : וביד הנביאים אדמה · שתתי דמיונות משלים שתבינו : אם · והנה היו אנשי הגלעד לפני הנביאים און : אך שוא היו · אחרי כן : בגלגל שוורים זבחו · לבעל : כגלים · דרך משל שהיו רבים ונראים : ויברח · היה לכם לחשו' כי אביכם בברחו אל ארם עני היה וכן אמר ונתן לי לחם לאכול : ויעבד · באשה · זהו הלא ברחל עבדתיך ובעבור אשה היה שומר צאן ואני העשרתיו גם העליתי בניו על יד נביא הוא משה ושב ישרא' כמו צאן ושמרן משה ושכח ישראל כל זה : הכעים · השם : תמרורים · בגלוי כמו שימי לך תמרורים ויתמרמר : ודמיו · דמי נקיים ששפך : יטוש · כמו והנם נטושים : כדבר · מדיבורו היו יראים הגוים ואין למלת רתת חבר רק בארמית ור' משה הכהן פי' זה על ירבעם שהיה מאפרים כמו זה ירבעם בן יואש כאשר אפרש עוד . ונשא הוא שנשאת מלכותו בישראל כי מלך על עשר' השבטים : ויאשם וימת נחשב כמת ועוד כי הרג אביה כל מחנהו : ועתה יוסיפו · הדור הזה לחטוא : כתבונם · כתבונתם כמו וצורם לבלות שאול וצורתם : להם הם אומרים · בני אדם להתפלל מהם כי הם מנשקי' לבעלי' שהם צורות העגלים כמו וכל הפה אשר לא נשק לו והם שופכים דם נקי וזהו ודמיו עליו יטוש והנם הפך כל אדם כי האדם ישק לאדם שהוא חבירו ויזבח העגלים למאכלו : לכן · על כן לא יעמדו : משכים · פירשתיו כי בחם השמש לא ימצא : כמוץ · התבן הדק עם רוח סערה והיה ראוי להיות יסוער בפתח גדול והנה היא מלה זרה בדקדוק : ואנכי

כמוהר"ש אלמושנינו ז"ל

ודברתי על הנביאים וגו' ר"ל על דרך כי התרפים דברו און שהוא אין והנה הם גלעד הוא הבל ואין במה שעשו את העגל אין ספק שלבד שוא ודבר שאין בו ממש היו השורים שזבחו בגלגל וכן המזבחות שעשאום על תלמי שדי כגלים גבוהים כי מאחר שהע"א אין והבל כל הנעשה לשמה לתוהו ובהו יחשב והנה ישר' לא זכרו החסדים שעשיתי להם כי בקימותי' להומה מן העפר כי מתחלה ויברח יעקב והיה ירוד בתכלית הירידה עד שהוצרך לשמור הצאן כדי להיות לו אשה אל שהצלו ההם ממנו והנה קמתם תחת אביכם הירוד עד שבנני' העלה ה' אה יש' ממצרים שהיה אומה גדולה ועצומה וכן שבנביא נשמר מכל הגוים העצומים אשר לאתכם · הנה על מה שהכעיסו אפרים בדברים גבוהים שהוא רמז אל הכחות שהיו עושים וכן על מה שדמיו עליו יטוש ויעזוב בשלא יעשה משפט על הרוצחים שבו וכן על החרפה שלו שהוא רמז אל העגל אשר הוא באמת חרפה לו או שהוא מחרף בו ה' הנה על הכל ישיב לו ה' שהוא אדוניו · והנה באשר הוא אפרים מדבר הנה רתת ורעדה היה נשא הוא בים' כי הכל חרדים לדיבורו כי היה משתרר עליהם בתכלית השררה הנה הוא כאשר אשם בבעל לכרים והרהה לים' העגל שעשה הנה כהחזקה השרר' שלו על יש' שימות יש' כשהוא מדבר ולא שיקחם רתת לבד עד שיעשו ישרא' כל השר ילוה אפרים ועתה שימות ישר' במה שילום אפרים ימשך שיוסיפו לחטוא וידבקו בע"א עד שכל א' מישרא' עשו להם ר"ל לעצמם מסכה מכספם משלהם וכאשר מבין כל א' זולת העגלי' שעשה ירבעם וע"ד שהבין הוא לבדו וכן שיעשום מעשה הרבים ליזה חרש שימלא ולא חרש מיוחד וע"ד שעשה ירבעם שחרש חכם בקש לו והוכרחו כל ישראל לעשות כן לכי שלהם הם אפרים אומ' כאשר ישקו העגלים נשיקה לבד הוא נחשב כאלו יעשו זבחים מאדם ע"ד האתן בכורי פשעי ולזה יעשה כל אחד עצבים ועגלים לישק אותם ואפי' לא יהיה להם (כ"א לא יעשו) זביחה ולכן ראוי להם עונש גדול שילכו לאבדון ולמהומה כמו הענין בקר וגומ' : והיה

מנחה גדולה

התפוררות ויחרדו בנים מים וגם אני מהלכן למה חטאו ליחרב כדי לשוב אח"כ לתקן שעי"כ השוב אליהם מי ים וואחר גלות מצרים היו מתקנים ולא שבו לכסלה וכן בגלות בבל היו שבים בעצם בשלימות שלא היו גולים שאר גליות וזה יחרדו וגו' לומר שלא למרה שיחרדו:

וְאָנֹכִי יְהוָה אֱלֹהֶיךָ מֵאֶרֶץ מִצְרָיִם
וֵאלֹהִים זוּלָתִי לֹא תֵדָע וּמוֹשִׁיעַ אַיִן
בִּלְתִּי: אֲנִי יְדַעְתִּיךָ בַּמִּדְבָּר בְּאֶרֶץ ה
תַּלְאֻבוֹת: כְּמַרְעִיתָם וַיִּשְׂבָּעוּ שָׂבְעוּ
וַיָּרָם לִבָּם עַל כֵּן שְׁכֵחוּנִי: וָאֱהִי לָהֶם
כְּמוֹ שָׁחַל כְּנָמֵר עַל דֶּרֶךְ אָשׁוּר:
אֶפְגְּשֵׁם כְּדֹב שַׁכּוּל וְאֶקְרַע סְגוֹר
לִבָּם וְאֹכְלֵם שָׁם כְּלָבִיא חַיַּת הַשָּׂדֶה
תְּבַקְּעֵם: שִׁחֶתְךָ יִשְׂרָאֵל כִּי בִי
בְעֶזְרֶךָ: אֱהִי מַלְכְּךָ אֵפוֹא וְיוֹשִׁיעֲךָ י
בְּכָל עָרֶיךָ וְשֹׁפְטֶיךָ אֲשֶׁר אָמַרְתָּ
תְּנָה לִּי מֶלֶךְ וְשָׂרִים: אֶתֶּן לְךָ מֶלֶךְ
בְּאַפִּי וְאֶקַּח בְּעֶבְרָתִי:
צָרוּר עֲוֹן אֶפְרָיִם צְפוּנָה
חַטָּאתוֹ: חֶבְלֵי יוֹלֵדָה יָבֹאוּ לוֹ הוּא
בֵן לֹא חָכָם כִּי עֵת לֹא יַעֲמֹד
בְּמִשְׁבַּר בָּנִים: מִיַּד שְׁאוֹל אֶפְדֵּם
מִמָּוֶת אֶגְאָלֵם אֱהִי דְבָרֶיךָ מָוֶת אֱהִי
קָטָבְךָ שְׁאוֹל נֹחַם יִסָּתֵר מֵעֵינָי:
טו כִּי הוּא בֵּין אַחִים יַפְרִיא יָבוֹא קָדִים
רוּחַ

וַאֲנָא יְיָ אֱלָהָךְ דְּאַסֵּיקְתָּךְ מֵאַרְעָא דְּמִצְרָיִם וֶאֱלָהָא בַּר מִינִּי לָא תֵּדַע וּפָרִיק לֵית אֶלָּא אֲנָא: אֲנָא סוֹפֵיקִית צוֹרְכֵיהוֹן בְּמַדְבְּרָא בְּאַרְעָא דַּהֲוֵיתוֹן תָּאֲבִין בָּהּ לְכָל מִידַּעַם: כַּד זַנְתִּנּוּן שְׂבָעוּ מִשְּׂבַע וּרְאִים לִיבְּהוֹן עַל כֵּן שְׁבַקוּ לְהוֹן יָת פּוּלְחָנִי: וַהֲוָה מֵימְרִי לְהוֹן כְּלֵיתָא כְּנִימְרָא כְּמִין עַל שְׁבִילָא: עֲרַע מֵימְרִי בְּהוֹן כְּדוֹב מַתְכַּל וְתַבְרִית רְשַׁע לִבְּהוֹן וְקַטַּלְתִּינוּן תַּמָּן כִּבְנֵי אַרְיָן כְּחֵית שִׁינָא דְּמַבְזְעָא שֵׁיצִיתִינוּן: כַּד מְחַבְּלִין אַתּוּן בֵּית יִשְׂרָאֵל עוֹבָדֵיכוֹן שָׁלְטִין בְּכוֹן עַמְמַיָּא וְכַד תַּיְבִין אַתּוּן לְאוֹרַיְתָא מֵימְרִי הֲוָה בְּסַעְדְּכוֹן: אָן מַלְכָּךְ כְּעַן וְיִפְרְקִינָךְ בְּכָל קִרְוָךְ וְדַיָּינָךְ דַּאֲמַרְתְּ מַנִּי עֲלַי מֶלֶךְ וְשִׁלְטוֹן: מַנִּיתִי עֲלָךְ מַלְכָּא בְּרוּגְזִי וְאַעְדִּיתִי בְּחֵימְתִי: גְּנִיזִין חוֹבֵי בֵּית אֶפְרַיִם נְטִירִין לְאִתְפְּרָעָא כָּל חוֹבֵיהוֹן: עָקָא וְזִיעַ כְּחִיבְלִין עַל יָלְדָה יֵיתוּן עֲלוֹהִי הוּא בַּר דְּאִתְרַבִּי וְלָא חַכִּים לְמִידַע דַּחֲלְתִּי אֲרֵי כְעַן אַיְתִי עֲלוֹהִי עָקָא כְּאִתְּתָא דְּיָתְבָא עַל מַתְבְּרָא וְחֵיל לֵית לַהּ לְמֵילַד: בֵּית יִשְׂרָאֵל מִדִּקְטוֹל פְּרַקְתִּינוּן וּמִמְּחַבְּלָא שֵׁיזֵבְתִּינוּן כְּעַן יְהֵי מֵימְרִי בְּהוֹן לִקְטוֹל וּפִתְגָּמִי לְמַחְבְּלָא עַל דַּעֲבָרוּ עַל אוֹרַיְתִי אַסְּלִיק שְׁכִינְתִּי מִנְּהוֹן: אֲרֵי אִינוּן מִתְקָרַן בְּנִין וְעוֹבְדִין מְקַלְקְלִין אַסְגִּיאוּ כְּעַן אַיְתֵי עֲלֵיהוֹן מֶלֶךְ תַּקִּיף כְּרוּחַ קִידוּמָא במימרא

ואלהים ה' בקריא' וסי' נמסר בשמואל א' סי' כ"ח : על דרך ה' בקרי' וסי' ותסר בגדי אלמנותה מעליה · דרכי אתנות צחורו' יושבי · וישרנה הפרות · כנמר על דרך אשור · יתיצב על דרך לא טוב · וכל על הדרך הכוו' במ"ב ויט אליה אל דרדך' ואתה תשמע השמים דד"ה: מלך ושרים ב' וסי' תנה לי מלך ושרים · ושמתי כסאי בעילם והאבדתי משם מלך ושרים · וחד מלך שרים ויחלו מעט ממשא מלך שרים : מעיני ד' בקרי' וסי' ותדד שנתי מעיני · כי נשכחו הצרות הראשונות · נחם יסתר מעיני : ויסתר עמל מעיני :

רש

ואני יי' אלהיך · ולא היה לך למרוד בי : אני ידעתיך · נתתי לב לדעת צרכך וספקתיך : תלאובות · אין לו דמיון, ופתרונו לפי ענייננו אל שאוכן בו כל טובה ואין מוצאין : כמרעיתם · כאשר באו לארץ מרעית' והיו שביעי' או שבעו וירם לבם וירם במסה לשון מרים ד"א וירם ויגבה הוא עצמו : על דרך אשור · כל אשור שבמקרא לשם וזה רפי שאינו שם מקום אלא מארב ואשקוד כמו אשורנו ולא קרוב : כדוב שכול · כמו שיכול כאשר תאמר חנון ורחום כך שכול כלו' כלו לבוש שפולים ומוכן לשכול אנשים : ואקרע סגור לבם · כדרך הדוב אוחז בפרקיו בחזה וקרע עד הלב את לבם הסגור מלהבין לשוב אלי : שחתך ישראל · חבלת עצמך ישראל כי בי פשעת מרדת בעזרך ומקר' קצר הוא זה והמבין בלשון המקרא מיושב הוא על הלב: כי ביכי בי היה המרד אשר מרדת ואם תאמר מה היכפת לך בעזרך מרדת כשמרדת בי : אהי מלכך איפא · יונתן תירגם איה מלכך ואני הומר איני צריך לעקרו ממשמעו אהי עומד מנגד לראות איפא מלכך שאעשה עצמי רואה מה אחריתך איפא מושיעך : צרור עון אפרים · לא ויתרתי עליו צפון הוא אתי כי עת צרה באה לו אשר לא יוכל לעמוד ולהתקיים : במשבר בנים · שהיולדת יושבי' עליו לילד ובלע"ז קורין למשבר שי"לא במשבר בנים כמשבר העשוי ללידת בנים : מיד שאול אפדם · אני הוא שהייתי פודם מיד שאול וגואלם ממות אבל עתה אהי דברך מות אשים עצמי לדבר עליך דברי מות : אהי · קוטב עליך גזרת שאול : נוחם יסתר מעיני · לא הנחם על הרעה הזאת נוחם לשון ניחום והמ"ם משור' התיבה כמו מ"ם של נועם שהרי הטעם למעלה והחי"ת נקוד פתח והם היה לשון נח והמ"ם משמש בו לשון רבים היה טעמו תחת החי"ת ונקודה קמץ נוחם : כי הוא בין אחים יפריא · ת"י ארי אינון מתקריין בנין ועובדין מתקלקלין אסגיאו אחים לשון דבר רע כמו את עשויה לברק ואמר אח אל כל תועבות יפריא לשון פורה ראש ולענה ואני אומר אחים לשון ותרענה באחו בין אחים יפריא מפריא וצומח באחובין אחים בין הגדל בפלגי מים אשר תמיד יפריא ולפי שדימהו לאחו הוא אומר יבא קדי' ויבוש מקורו ד"א כי הוא בין אחים יפריא ירבעם הוא בן שהפריא אחוזתן של ישראל על ידו כחלקו לשתי ממלכות יפריא לשו' פרא אדם : יבא קדי' · מלך תקיף כרוח קידומא מאורח מדברא יסק : הוא

רדק

ואנכי ה' אלהיך מארץ מצרים · כמו שפירשנו למעלה : ואלהים זולתי לא תדע · לא היה לך לדעת ולעבוד אלהים אחרים זולתי כי תראו כי אין מושיע בלתי · אני ידעתיך · היה לך שתדעני כי אני ידעתיך במדבר וספקתי צרכך במדבר במקום שאין בו שום מחיה : בארץ תלאובות · בארץ צמאה והיא המדבר · והביא אדוני אבי ז"ל ראיה למלה הזאת מלשון ערבי שאומרים לאב אלדגול ר"ל צמא המים וי"ת בארע' דהויתון וגומר : כמרעיתם וישבעו · כאשר באו למקום מרעיתם והוא ארץ כנען היה להם כל טוב וישבעו וירם לבם ושכחוני כמו שאמר בתורה שעתידים לעשות כן אמר פן תאכל ושבעת ובתי' טובי' תבנה וישבת ובקרך וצאנך ירבין וכסף וזהב ירבה לך וגו' · ורם לבבך ושכחת את ה' אלהיך · ואמר וישמן ישורון ויבעט וגו' : ואהי להם · כיון שהם שכחוני גם אני זנחתים ונתתים ביד העמים : והייתי להם כמו שחל או כמו נמר שאשור על הדרך שנכון לטרוף מה שיעבור עליו בדרך כן הייתי להם שהשלטתי בהם אויביהם ולא היה להם כח להנצל מידם עד שהיו שבים אלי והייתי מרחם עליהם : אשור · פעול מבנין הקל · וכן הכנוי מהקל ואשרו בדרך בינה בשקל שמרו זכרו : אפגשם כדוב שכול · שהרגו בניו והוא שכל ומר נפש ואם ימצא אדם או בהמה יבקעם מהרה · ובזכרו דוב שכול ולא אמר אריה או נמר שכול אומרי' כי הדוב כשתלד תלד כמו חתיכות בשר כי הולד מכוסה כולו בהולדו בשליא עבה מאד והדוב מלקק' השליא וחותכ' מעט כדי שלא תזיק לולד והיא יגיעה בזה מאד עד שתעביר כל הבשר ויצא הולד ולפי שטרחה הרבה בו היא מרת נפש יותר כשיהרגו אותו : ואקרע סגור לבם · לבם שהוא סגור ולא יבין אקרענו · וזה דרך משל כי כן יעשה האריה בטרפו יקרע הגוף עד הלב ויאכלנו וישתה דמו : ואוכלם שם כלביא · שם בעריהם אוכלם בדבר ובחרב האויב כמו הלבי' הטורף בלי חמלה גם חית השדה תבקעם בחוץ כמו שאמר בתורה והשלחתי בכם את חית השדה ושכלה אתכם וגו' וי"ת כחית שיכא וגומר : שחתך · העגל שזכר למעלה אמר הוא שחתך כי לולי זה בי היה עזרך ובאו שני בי"תי השמש כאחד ויספיק באחד אלא ששני הקשרים נכונים בענין · וזה מנהג הלשון לדבר ככה · ופי' בי היה עזרך או כי שמי היה בעזרך · וכן כי שלא ברש' ברגליו או ברש' רגליו · וכן המנהיג בשני כפ"י הדמיון כעבד כאדוניו · כי כמוך כפרעה : אהי אני · אהיה קיים לעולם אבל מלכך איפה שמאסת במלכותי ושאלת מלך שיושיעך והיה הוא שיושיעך : בכל עריך · שבאים עליהם האויבים כמו שאמרת ויצא לפנינו ונלחם את מלחמותינו : ושופטיך · ששמת עליך מדעתך הרי אתה רואה כי לא יועילוך מלך ושולטנים ושרים כי הם בעזרתי וי"ת אהי הפוך כמו איה שתרגם אן מלכך וגומר : אתן לך · נתתי לך מלך באפי כי לא ברצוני שאלת' מלך כמו שאמר אותי מאסו ממלוך עליהם ולקחתי אותו בעברתי שמת במלחמת פלשתים ולא מלך אלא שנתים ותוכלו להכיר כי אין לכם מלכות אלא מלכותי והמלך שאמנה עליכם אם יעשה רצוני תנצלו הוא ואתם מכל רע · וי"מ אתן לך על שאול כמו שפירשנו ואקח על צדקיהו שהיה המלך האחרון · וי"מ במלכי השבטים ירבעם והושע בן אלה · ומה שאמר על ירבעם באפי כי באף שהיה לו על מלכות בית דוד נתנו : צרור · שמור הוא אצלו כמו הדבר השמור בתוך הצרור כמו שאמר איוב חתום בצרור פשעי והעון וחטאת הוא עון העגלים : חבלי יולדה · צירים כצירי יולדה יבואו לו בצרות שתבא עליו : והוא בן לא חכם · לפי שהמשיל חבליו לחבלי יולדה אמר כי הנולדים אינם חכמים כלומר הדורות הבאים שראו אבותיהם בצרה בעונותיה' לא היו חכמים ולא התבוננו כי אבותם בעונם מצאת' הצרה ולא שבו מתעללי אבותיה' ועשו רע כמוהם: כי עת לא יעמד במשבר בנים · כי אם היה חכם לא היה עומד עת אחת במשבר כי במהרה היה יוצא מן המשבר לאויר העול' והמשבר הוא הרחם ויש בני' זריזי' בטבעם בצאתם מן הרחם ויצאו מהרה כן הם אם היו חכמי' לא היו עומדי' שעה אחת בצרה כי מיד שהיו שבים אל השם יתברך היו נגולי' מהצרה : במשבר · פתוח כי הוא סמוך למלת בני' · ונקרא הרח' משב' מפני חבלי היולדה ושבריה שיש לה בהיות הולד ברחם ולא יוכל לצאת מהרה : מיד שאול אפד' · הייתי פודה אותם מיד שאול אם היו חכמי' : ממות אגאל' · כפל הענין במלות שונות · אהי דבריך מות · אבל עתה שאינכן חכם אלא נבל וכופר בטובתי

אבן עזרא

ואנכי · הטעם איך שבא לנשוק לעגל שלא יושיע ולא ישביע והנה אלהיך מימים קדמונים שהושיעך וידע כל צרכיך כדרך יודע צדיק : אני · תלאבות · ארץ ציה וצמא וככה בלשון ישמעאל ולהיותו כל תלאות בו דרך דרש ולא דרך פשט : כמרעיתם · יספר הנביא המובות שעשה השם עם אבותיהם בבואם מהמדבר אל ארץ כנען : ואהי · פועל עבר על הרעות שהביא השם עליהם : אשור · תואר כמו עלום שילכו אשורי אדם בו ועוד · אפגשם כדוב שכול יש אומרים שנהרגו בניו או הוא תואר יוצא · וטעם חית השדה אני אוכלם קצתם בדבר וברעב וחית השדה תבקע קצתם : שחתך · כי בי · כיחום כמו יצר שהוא בעזרך : אהי · יש אומרים הפיך כמו איה והנכון כאומרו אהי מלכך איפוא הו' : יושיעך · מילי ומיד החיות : ושופטיך · הטעם כפול : אתן לך מלך · כשאול שאמר הנביא כי אותי מאסו ממלוך עליהם עתה אקחנו בעברתי : צרור הוא בלבי לא אשכחנו כאשר שכחוני הכתוב למעלה : חבלי · והבן שיולד ידעתי כי סכל יהיה כאבותיו ולא חכם על כן עת לא יעמוד במשבר בנים כי מיד ימות : מיד שאול · הייתי פודה אבותיך עתה אני אהיה דבר המות שלך גם אהי קטבך והעד מדבר באפל יהלך מקטב כטעם הכרתה ויש אומרים כי אהי כמו איה שאמרו כרתנו ברית את מות : נוחם · שם מגזרת וינחם יי' והטעם שלא אנחם : כי הוא בין אחים · מגזרת באחו : יפריא · כמו יפרה האליא כמו האלה והטעם דרך משל כאשר הזכיר במרעיתם ספר איך יהרגם השם ויכרית' : ויבוש

ממוה"רש אלמושנינו ז"ל

והיה להם להזכיר כי אני הוא לבד האלוה שלו כי מארץ מצרים היה להם ללמוד כן ר"ל במה שעשיתי להם בארץ מצרים כי באמת אלהים זולתי בשלא עשיתי אני זאת ההוצאה הלא אחר לא תדע כי אני עשיתיה ועם שעשיתיה אני לא סייע אותי אלוה אחר כי מושיע אין בלתי וכן במדבר במה ששמרתיך מכל דבר רע וספקתי צרכיך אני לבדי הוא שידעתיך : כמרעיתם וישבעו וגו' שיתחך יש' וגו' ר"ל כי לפי שביהיה עוזרך הייתי משחית ע"ל שבעו וירם לבם על כן שכחוני ר"ל מתוך שלא יבא לו עונש ארוך הזמן כי אם חבלי יולדה יבאו לו כי אפי' עת א' לא יעמוד במשבר בני' לזה היה צרור וצפון עונו וחטאתו והוא בן לא חכם לפשפש במעשיו כי לא יכיר שאותו עונשו אחר שהוא מעט הזמן שיבוא וכיון שכן הנה מה שהייתי פודה אתכם מיד שאול ומהמות הייתי גואלם הנה עתה תהיה המות ע"י הדבר בענין שלא יהיה שהוא מהזמן שיודה על חטאיו אל שיהיה זה סבה שאגאל אותך כמו שהייתי גואל עד עתה וכן השאול שהייתי פוד' אותך יהיה קטב מרירי שאין פדיון לו וז"א נחם יסתר מעיני ר"ל שלא אוכל להנחם מלד שהמות יהיה דבר והשאול יהיה קטב מרירי כי האולי חד עד מאד והנה יגיע עלינו ברע שיבוא לו כי אפילו היה פרה ורבה בין אחים מגור' אחו הנה רוח קדים מן המדבר שהוא חם ויבש ואז יבוש מקורו וגו' ואפי' שתפשו שומרון עצמה אשמה שמרתה באל והיה לא אקבלם כ"כ עשו רעה כי החטיאה את הרבים ולזה יחוייב שבחרב עלו וגו' ואולם יש' זולת אפרים ושומרון שובה עד ה' אלהיך כשתכיר שהכשלון בא לך בעבור עונך ולא בשרים שהיה עליו צרור וחטאתו לפתה ויש לכם לקחת דברים רבים בתשובתכם ובהם שובו

מנחה גדולה

שיחרדו לעתיד ליזכק כי דעו איפה שאלו היו חרדים כצפור ממצרים מעולם במצרים היו חרדים כצפור שמתנודדת מקינה תאבה תמיד אל קנה אם כך היו חרדים אל ארץ אבותיכם אשר יצאו משם באופן שבצאתם לא היו אומרים כהנה ראש ונשובה מצרימה וכן אם היו כיונה מהיותם בארץ אשור

לא די שלא אפדך ממות לא אביא עליך המות בדבר ובחרב וברעב ובחיה רעה · ופי' דבריך דברי שלחתי לך לא שמעת בקולי והוא יגרום לך המות · ואמר דבריך כמו דברי כי הכנויי' יפלו על הפעל ועל הפעול וכן ושמחתים בבית תפלתי שמעתי את תפלתך · וי"מ דבריך מן דבר לפי שסמכו למלת קטבך וכד"א מדבר באפל יהלך מקטב ישוד צהרי' וי"ת יהא מימרי בהון וגומר : אהי קטבך שאול · ואני אהיה גורם כריתתך לשאול · קטבך ענין כריתה וכן ומקטב ישוד צהרי' · ותרגו' ירושלמי לחטוב עצי' למקטב אעין : וקטבך בא בקמץ הק"וף שלא כמנהג משקלו · וכמוהו קטני עבה : נחם יסתר מעיני · הנוח שהייתי מנח' על רעת' כמו שאמר וינח ה' על הרעה עתה יסתר מעיני בל כך הרבו לפשוע : כי הוא · כי אפרי' היה מפריא בין אחים עד שלא עשה העגלי' היה הולך ובלפורה בין אחיו כמו שאמר יעקב עליו והול' אחיו הקטן יגדל ממנו וזרעו יהיה מלא הגוי' ועתה שחטא יבא קדי' רוח ה' והוא מלך אשור והמשילו לקדי' שהוא רוח מזרחית כי ארץ אשור מזרחית לארץ ישראל · ועוד אמר קדי' לפי שהוא רוח קשה :
ואמר

רש"י

אוה ישסה · אותו המלך ישסה אוצרו' כל כלי חמדתו : תאשם שומרון · מעתה תגלה אשמתה · והריותיו · נשים מעוברו' שבתוכה : שובה ישר' · שבארץ יהודה פן יקרה אתכם כשומרון לכך נסמכו הענייני' משל למלך שמרד' עליו מדינה שלח המלך פולימרכוס ואמר להחריבה היה אותו פולימרכוס בקי ומיושב אמר להם טלו לכם ימי' ואם לאו אני עושה לכם כדרך שעשיתי למדינה פלוני' ולחברותיה ולאפרכיא פלונית ולחברותיה לכך נאמר תאשם שומרון ואומר שובה ישר' עד יי' אלהיך כדאיתא בסיפרי בפרשת וישב ישרא' בשטי': עד יי' אלהיך: תני בשם רבי מאיר שובה ישרא' בעוד שהוא יי' במדת הרחמים ואם לאו אלהיך מדת הדין עד דלא יתעביד סניגוריא קטיגוריא: כי כשלת · באו לך מכשולי' בעד עונך: כל תשא עון · כל עונותינו סלח: וקח טוב · ולמדנו דר' טוב ד"א תטע מעשי' טובים שבידנו קח בידך ושפטנו אחריהם וכן דוד אומר מלפניך משפטי יצא עיניך תחזינה משרי' · ד"א וקח טוב וקבל הודיי' מאתנו שנאמ' טוב להודות ליי': ונשלמה פרים · שהיה לנו להקריב לפניך נשלם אותם בריצוי דברי שפתינו : אשור לא יושיענו · עוד זאת אמרו לפניו לא נבקש עוד עזרת אדם לא מאשור ולא ממצרים : על סוס לא נרכב · זו היא עזרת מצרי' שהיו שולחי' להם סוסים כמו שאמרו לישעיה לא כי על סוס ננוס ועל קל נרכב : ולא נאמר עוד · למעשה ידינו שהם אלהינו : אשר בך · לבדך תהי תקוותינו המרחם יתומים : ארפא משובתם · אמר הנביא כך אמר לי רוח הקדש אחר שיאמרו לפני כן ארפא משובתם ואוהבם בנדבת רוחי אף על פי שאינן ראויין לאהבה אתנדב לאהבתם כי שב אפי ממנו : ויך · השליך את שרשיו ויאליכם כלבנון כשורשי' אילני הלבנון שהם גדולים : ילכו יונקותיו · יסגון בנין ובנן ויהי כזיתא מנרתא דקודשא זיויהון וריחהון כריח קטרת בוסמיא : כלבנון · כבית מקדשא : ישובו יושבי בצלו · אותן שהיו כבר יושבים בצל הלבנון שדימה בו ישר' ובית המקדש ועכשיו גלו מעמו ישובו אליו : זכרו כיין לבנון · ודוכרן יבבות אכורתא דעל חמר עתיק דמיתנסיך בבית מקדשא שהיו תוקעין בחצוצרות על הנסכים כשהלוים אומרים בשיר :

אפרים

הושע יד

רוח יהוה ממדבר עלה ויבוש מקורו ויחרב מעינו הוא ישסה אוצר כל־

א כלי חמדה: תאשם שמרון כי מרתה באלהיה בחרב יפלו עלליהם ירטשו והריותיו יבקעו:

שובה ישראל עד יהוה אלהיך כי כשלת בעונך: קחו עמכם דברים ושובו אל־יהוה אמרו אליו כל־תשא עון וקח־טוב ונשלמה פרים שפתינו: אשור לא יושיענו על־סוס לא נרכב ולא־נאמר עוד אלהינו למעשה ידינו אשר־בך ירחם יתום:

ה ארפא משובתם אהבם נדבה כי שב אפי ממנו: אהיה כטל לישראל יפרח כשושנה ויך שרשיו כלבנון: ילכו ינקותיו ויהי כזית הודו וריח לו כלבנון: ישבו ישבי בצלו יחיו דגן ויפרחו כגפן זכרו כיין לבנון:

אפרים

תרגום

כמימרא דיי מאורח מדברא יסק ויחרב בירת גנזוהי ויצדי קרית מלכותיה הוא יזוב אוצרין כל מני חמדתא: תחוב שמרון ארי סריבת על מימר אלהא בחרבא יתקטלון ועולימיהון יתרפון ומעדיתהון יתבזעו: תוב ישראל לדחלתא דיי אלהך ארי אתקלתא בחובך: קריבו עמכון פתגמין דאיתוראה ותובו לפולחנא דיי אמרו קדמוהי קריב קדמך למישבק על עויין ונתקבל האכטבין ויהוין מילי ספותנא מתקבלין קדמך כתורין לרעוא על מדבחא: מלכי אתור לא יפרקיננא על רכבי סוסון לא ניתרחיץ ולא נימר עוד אלהנא לעובדי ידנא דמן קדמך אתרחם על אבהתנא כד הוו במצרים הא כיתמין: אקבלינון בתיובתהון אשבוק לחוביהון ארחמינון כד יתובון בנדבא ארי תב רוגזי מנהון: יהי מימרי כטלא לישראל יזהרון כשושנא ויתבון על תקוף ארעהון כאילן לבנן דמשלח עוברתיה: יסגון בנין ובנן ויהי כזיו מנרת קודשא זיוהון וריחהון כריח קטורת בוסמיא: יתכנשון מביני גלותהון יתבון בטלל משיחהון ויחון מתיא ויסגי טובא בארעא יהי דכרן טבותהון עליל ולא פסיק כדכרן יבבות חצוצרתא על חמר עתיק דמתנסך בבית מקדשא:

יימרון

עד יי' ה'דסמיכי בקריאה וסימ' ושבת עד יי' אלהיך ושמעת בקולו · בצר לך ומצאוך כל הדברים · ונגף יי' את מצרים · שובה ישראל עד יי' אלהיך · נחפשה דרכינו ונחקורה ונשובה · לבנון ד' בקריאה וסימ' אהיה כטל לישראל יפרח · וריח לו כלבנון · יהי פיסת בר בארץ · מראהו כלבנון בחור :

רדק

ואמר רוח ה' להגדיל הרוח ולחזקו כמו כהררי אל שלהבת יה · ואמר ג"כ רוח ה' לפי שהאל ית' העיר את רוחו לבא על ישראל · וכן אמר ויער אלהי ישראל את רוח פול מלך אשור ואת רוח פלנאסר מלך אשור וגו' · וכ"כ כשמלך מנחם בא פול על ארץ ישראל ובימי פקח בא תגלת פלאסר מלך אשור · ובימי הושע בן אלה עלה שלמנאסר מלך אשור על שמרון ויצר עלי' : ממדבר עולה · כי הרוח הוא תמיד במדבר · או פי' כי מדבר יש בין א"י לארץ אשור ומפני אותו הרוח שבו' מלך אשור יבוש מקור אפרים שהוא היה מתחלה כמו עץ פורה על מים כמו שנא' עליו בן פור' יוסף בן פורת עלי עין ועתה יבוש מקורו ויחרב מעינו מפני אותו הרוח : יבוש שרשו יבש בשקל יאוש מן יאת · ויחרב · כמו יבש מן חרבו המים: הוא ישסה · הוא הרוח ישסה אוצר כל כלי חמד' : תאשם · הא"לף בש"וא לבדו והוא ענין שממה · וכן ויאשמו יושבי בה · וזכר שמרון כי היא ראש ממלכת אפרים · וכן אמר וראש אפרים שמרון והיא נלכד' אחרונ' שבארץ ישראל . כי מרתה באלהיה · כי היא החזיקה בעבוד' העגלים כי אם היו המלכים טובים היו מחזירי' ישראל למוטב : ירטשו · דרך אכזריות להפיל הקטנים בקרקע או אל הקירות לבקעה וכן דרך אכזריות לבקע הנשים ההרו' והריותיו בשקל דליותיו : שובה ישר' · כי כשלת בעונך כי אתה רואה שכשלת בעונך לפיכך יש לך לשוב אל ה' יתברך כי אין מקימך ממכשולך אלא תשובתך אליו · ואמרו עד כמו אל : וכן ושבת עד ה' אלהיך שובו עדי · ואמרו רז"ל גדולה תשובה שמגעת עד כסא הכבוד שנא' עד ה' אלהיך : קחו עמכם דברים · אינו שואל מכם בתשוב' לא כסף וזהב לא עולות אלא דברים טובים שתודו בהם עונותיכם ושובו אל ה' בכל לבבכם ולא בשפתים בלבד · או פירושו אחר שתשובו תודו לפניו : ואמרו אליו · כלומר אמרו לפניו כדברים האלה וכיוצא בהם: כל תשא עון · כל עון תשא והוא הפוך' כמו מקום שם קבר שהו' כמו מקו' קבר שם · או פירושו לכל תשא עון וקח טוב וקח דבר טוב או לב טוב : ונשלמה פרים שפתינו · במקום פרי' נשלמה לפניך וידוי שפתינו כי אתה רוצה בדברי תשובה יותר כי אין הקרבנות מועילות בלא וידוי העון כי בכל' נאמר והתודה אשר חטא · ובשעיר המשתלח לא היה אלא וידוי דברים כי לא היה קרב ממנו דבר על גבי המזבח הלא הוידוי כמו שנאמר והתודה עליו את כל עונו' בני ישראל וגומר : אשור לא יושיענו · והתודו לפניו ואמרו אשור שבטחנו בו עד עתה ידענו כי לא יושיענו כי אין בו כח להושיענו וולתך כי לה' התשועה : על סוס לא נרכב · שהיינו שולחים רוכבי סוסים אל אשור להושיענו לא נעשה עוד זה : ולא נאמר עוד · מבואר הוא : אשר בך ירוחם יתום · כי ידענו כי בך לבדך ירוחם היתום ומי שאין בו כח אתה תתן בו כח ותצילהו וכן תעשה לנו : ארפא משובת' · ואם אתם תעשו כן הוא יענה אתכם · אעלה ארוכה ומרפא למשובתם ולמרדם שמרדו בי עד עתה : אהבם נדבה · אאהבם אהבת נדבה מלב טוב כי אפי שהיה לי עליו שב ממני כיון שהוא שב בתשובה אלי · ואומר לשון רבים על דרך פרט ולשון יחיד על דרך כלל : אהיה כטל לישראל · הפך מה שאמר ויבש מקורו · ואמר טל לפי שאינו נפסק כן טוב האל ית' לא יהיה נפסק מהם · וזה יהיה לעתיד בשוב הגלות : יפרח כשושנה · אמר כשושנה לפי שנמשלה כנסת ישראל לשושנה כמו שכתוב אני חבצלת השרון שושנת העמקים ואמר כשושנה בין החוחים כן רעיתי בין הבנות · ואם תאמר השושנה אין לה שרשים ונוחה להעקר : ויך שרשיו כלבנון · כמו עצי הלבנון שהם גדולי' ושרשיהם רבי' כן יהיו נטועים באדמת' ויתנו שרשים חזקי' לא יוכלו להנתש ממקומם כמו שאמר ולא ינתשו עוד מעל אדמתם · ועל הדרך הזה אמר הבאים ישרש יעקב · ומה שאמר ויך על דרך ומחה אל כתף ים כנרת כלומר יכו השרשי' הנה והנה באורך וברוחב : ילכו יונקותיו · וכמו שהשרשים יתכו למרחוק כן יונקותיו ילכו למרחוק כלומר יתפשטו הנה והנה והיונקות הם הענפים הרכים כמו היונק · והיונקות הם משל לטובות המתחדשות להם בכל יום ויום · או יהיה משל השרשים תורת משה רבי' ע"ה שתהא קיימת לעד והיונקי' הם הדעו' המתחדשו' להם בידיעת האל ית' יום יום : ויהי כזית הודו · שיהא כח לאותו קיים כמו הזית שעליו לחים כל השנה כלומר שלא יפסק טובו כל הימים : וריח לו כלבנון · כמו כריח השדה אשר ברכו ה' כי הלבנון יש בו מינים רבים מעצים ומעשבים ויש בהם נותני ריח טוב ר"ל שילך שם הטוב למרחוק : ישובו יושבי בצלו · ישובו לארצם ויהיו יושבים בצל האל ית' : יחיו דגן · יחיו עצמם בכל עת במצות האל ית' שיתקיימו כמו הדגן המחיה את האדם : ברוב דגן · חסר כ"ף הדמיון וכמוהו לב שמח ייטיב גהה · כי חטאת קסם מרי והדומים להם · ואם תאמר יפסק טובם כמו הדגן הפוסק ויבש עד שיזרעו אותו פעם אחרת לא אלא ויפרחו כגפן כמו הגפן כי אחר שלקטו פירותיו אינו נפסק ויבש אלא יפרח שנה אחרת וכן בכל שנה ושנה : זכרו כיין לבנון · ריחו כמו אזכרתה ליי' · אמר ריח יין הגפן שנמשלו ישראל לו יהיה כריח יין לבנון שיש לו ריח טוב · וראיתי בספר אסף הרופא כי יין לבנון ויין חרמון ויין הכרמל ויין הרי ישראל וירושלם ויין הרי שומרון ויין הרי כפתור מצרים אלה היינות הם עליונים על כל מיני היין לריח ולטעם אף למרפא · ומשל הריח יהיה השם הטוב שיהיה לישראל בכל העמים לעתיד · ויש מפרשים ישובו ינוחו כמו בשובה ונחת · ויש מפרשים יחיו דגן שיהיה שינוי טבע בדגן לעתיד בבא הגואל שיחיו אותו כמו הגפן ולא יצטרכו לזרוע הדגן אלא פעם אחת כמו הגפן וכיוצ' בזה זכרו רבותינו ז"ל בשנוי טבע שיהי' לעתיד בחט' : אפרי'

אבן עזרא

ויבוש · כמו ויבש או כמשמעו שיבושו מימיו וטעם זה הרוח משל לאויב שהוא ישסה : תאשם · תהיה שממה : בחרב יפלו · אנשיה : והריותיו · אחר שהמלה לשון נקבה לא חשש לומר יבוקעו כדרך אם תעירו ואם תעוררו : שובה · מעט מעט עד השם · וטעם כי כשלת בעונך ואין מי יקימך רק השם לבדו : קחו · אינני מבקש מכם כאשר תלכו לבקש רצונו הון או עולות רק דברים שתודו כדרך ונשא השעיר עליו · אמר ר' מרינוס כל תשא עון הפוך כל עון תשא והנכון כל אשר תשא עונינו נשוב : וקח טוב · מעולה או הדיבור הטוב שנוכל לומר לפניך והטעם להתודות ורבי יוסף אמר מיעוט מעשים טובים : ונשלמה · שלום פרים כמו כי הכית את אויבי לחי שפי' מכת לחי או חסר כ"ף והזכר פרי' כי הם גדולים והיקרי' בעולה וזהו שתאמרו: אשור כי כתוב ואשור הוא מלכו לא נשען על אשור ולא על סוסינו המובאים ממצרי' : ולא נאמר עוד אלהינו למעשה ידינו · כנגד מעשה חרשים כי אין מי שיעזור מי שאין כח לו כמו היתום רק אתה וכתוב אבי יתומים וזה כנגד כי כשלת בעונך ואין עוזר לך : ארפא · מלת משובה לנגאי בכל המקרא ואיננו כאומר משובתם בכל מקום שהכיתים רק המשובה בנשמה כחולי בגוף על כן מלת ארפא כנגד הכה אפרים : אהבם · אהבת נדבה הפך ימאסם אלי : כי שב · הפך חרה אפי בם : אהיה · הפך שרשם יבש ויבוש מקורו והשושנה תפרח מהרה ובעבור שאין לה שורש רק דק אמר ושרשיו יהיו כשורש עצי לבנון : ויך שרשיו · באורך וברוחב כדרך ומחה אל כתף ים כנרת ובמילות שברים ותבריתא : ישובו · אמר יפת יושבי בצל הלבנון ולפי דעתי יושבי בצל ישראל והם העבדים שיהו אכריה' וכורמיהם : יחיו דגן · והקמות יפרחו כגפן : וזכרו · ריחו כדרך אזכרתה ויפת אמר זכר גפנם למרחק כיין לבנון : אפרים

ממוה"רש אלמושנינו ז"ל

שובו אל ה' והדברים הם אלו רחשונה שתאמרו כל עון תשא ר"ל שלא ישארו בידינו עונות בו נעשה בענין שכל עון תשא עד שאין לך לקחת ממנו כ"א טוב כי לא ימצא בנו כל דבר רע כי חפי' אם חטאנו בשפתים נביא הקרבן הגדול שבקרבנות שהוא הפר כ"כ נרצה לשוב בלבב שלם וכן שעדין נתודה לפניך שלא נבטח על זולתינו כי אשור לא יושיענו וכן לא נבטח על גבורתינו כי על סוס לא נרכב וכן לא נבטח על שתגיע לגו הגלאה משום עבודת מזל וכוכב ותמונת כל סמל כי לא נא' עוד אלהינו למעשה ידינו והטעם אל שנ' כל זה ונתודה לפניך כן לפי שבך ירוחם יתום שאין לו עוזר אלהים זולתי וכן שאין לו סוס לרכוב ולא כסף וזהב שיוכל לעשו' פסל ומסכה ונר' שעכ"ז הוא מרוחם הנה זה הורא' שאין לבטוח באלו אל שנהיה מרוחמים והנה אם תעשו כן הוהב התב' סמוך לתשובתכם והוא הנרמז במלת נדבה כמו שאר"זל הרי זו נדבה ר"ל או' ועושה קרבן בסמוך בלי קדימת שום נדר ואהיה תמיד עמם כמו הטל שהוא בכל יום תמיד ויעשה פרחים כמו השושנה שהיא כלה הפרח ויך שרשיו כלבנון לא כמו השושנה וכל כך יהיה פריו טוב שילכו היונקות שלו בכל העולם :

מנחה גדולה

שכיונה שלא תמיר בן זוגה גם הם לא היו משתחוים לצלם לא היו גולים גלות מדי כמאמר רשב"י שעל כן גלו למדי ועי"כ היתה שלוחם נמשכת לעד וזהו אם יחרדו כצפור ממצרים וכיונה מארץ אשור הנה הייתי מושיבם על בתיהם שלא יגלו עוד וזהו והושבתים על בתיהם נאם ה' :

רדק

אפרים · ואז יאמרו מה לי עוד לעצבי' כי בעוד שהייתי עובד אותם היה כל הרע ועתה שאעבוד את ה' יהיה לי כל הטוב הזה · ואמר הקב"ה כשיאמר אפרי' זה: אני עניתי ואשורנו · כלומר אביט אליו בעת רצון הפך והסתרתי פני מהם · ומה אומר לו: אני כברוש רענן · אני אהיה לך כמו הברוש רענן שכופפין ראשו אצל שרשיו כן אני מרו' וקדוש אשכון ואת דכא ושפל רוח · ואם תאמר הברוש אינו עושה פירות ממני פריך נמצא בכל עת ובכל זמן: מי חכם ויבן אלה · וכשהשלי' הושע נבואתו אמר מי בכם חכם ויבין אלה התוכחות שדברתי עד הנה: כי ישרים דרכי ה' · לא כאות' שאומרים לא יתכן דרך ה' כמו שאמר ביחזקאל כי אם תשובו בתשובה שלמה לא תוכרנה לכם תועבותיכם הראשונות: וצדיקי' ילכו בם · כי יכירו וידעו כי כל דרכיו משפט · ואם יראו צדיק ורע לו או רשע וטוב לו יחשבו כי הכל אמת ודרך ישר מהאל ית' כי הצדיק שאנו רואי' אולי אינו צדיק בלבו כמו שהוא בנראה והאל בוחן לב וחוקר כליות · או מיסרו לטובתו לעול' הבא שהוא עולם השכר · וכן הרשע וטוב לו אולי עשה קצת טובות ומשלם לו האל ית' בחייו כדי שיאבד ברו' רשעו לעה"ב · כמו שאמר בתור' משה רבי' ע"ה ומשלם לשונאיו אל פניו להאבידו: ופושעים יכשלו בם · כי יאמרו אין מסדר ומנהיג העולם ואינכו בדרך ישר כי הצדיק יבואהו רע והרשע יבואהו טוב לפיכך אינם שבים מרשעים וילכו אחרי תאות לבם ויכשלו ויאבדו · ואדוני אבי ז"ל פי' ופושעים יכשלו בם · כאשר ישובו הפושעי' לדרכי ה' ולא היו רגילים בהם כמו הצדיקי' יכשלו בהם כאדם שאינו יודע הדרך · וזה נאמר על הפושעים שלבם עוד בדרך פשעם אך השבים בלב שלם אלהיהם יעזרם כדי שלא יכשלו והצדיקים במנהגם ילכו דרך סלולה וישרה:

אֶפְרַיִם מַה־לִּי עוֹד לָעֲצַבִּים אֲנִי
עָנִיתִי וַאֲשׁוּרֶנּוּ אֲנִי כִּבְרוֹשׁ רַעֲנָן
י מִמֶּנִּי פֶּרְיְךָ נִמְצָא׃ מִי חָכָם וְיָבֵן
אֵלֶּה נָבוֹן וְיֵדָעֵם כִּי־יְשָׁרִים דַּרְכֵי
יְהוָה וְצַדִּקִים יֵלְכוּ בָם וּפֹשְׁעִים
יִכָּשְׁלוּ בָם׃

יֵימְרוּן דְּבֵית יִשְׂרָאֵל מַה לָנָא עוֹד
לְמִפְלַח לְטַעֲוָתָא אֲנָא בְּמֵימְרִי
אֲקַבֵּל צְלוֹתְהוֹן דְּיִשְׂרָאֵל וְאֶרְחַם
עֲלוֹהִי אֲנָא בְּמֵימְרִי אַעְבְּדִינֵיהּ
כְּבִירְוָן שַׁפִּיר דְּמִן קֳדָמַי סְלִיחַ
לְתִיוּבְתְּהוֹן מִשְׁתַּכְחָא׃ מַן חַכִּים
דְּיִסְבַּר אִלֵּין סוּכְלְתָן וְיִדְּעִינּוּן אֲרֵי
תַּקְנָן אוֹרְחָתָא דַּיְיָ וְצַדִּיקַיָּא דַּהֲלִיכוּ
בְהֵין יֵיחוּן בְּהוֹן בְּחַיֵּי עָלְמָא וְרַשִׁיעַיָּא
יִתְמַסְרוּן לְגֵיהִנָּם עַל דְּלָא הֲלִיכוּ
בְהוֹן׃

קצ"ז

א דְּבַר־יְהוָה אֲשֶׁר הָיָה אֶל־
יוֹאֵל בֶּן־פְּתוּאֵל׃
שִׁמְעוּ־זֹאת הַזְּקֵנִים
וְהַאֲזִינוּ כֹּל יוֹשְׁבֵי הָאָרֶץ הֶהָיְתָה
זֹּאת בִּימֵיכֶם וְאִם בִּימֵי אֲבֹתֵיכֶם׃
עָלֶיהָ לִבְנֵיכֶם סַפֵּרוּ וּבְנֵיכֶם לִבְנֵיהֶם
וּבְנֵיהֶם לְדוֹר אַחֵר׃ יֶתֶר הַגָּזָם אָכַל
הָאַרְבֶּה וְיֶתֶר הָאַרְבֶּה אָכַל הַיָּלֶק
ה וְיֶתֶר הַיֶּלֶק אָכַל הֶחָסִיל׃ הָקִיצוּ
שִׁכּוֹרִים וּבְכוּ וְהֵילִלוּ כָּל־שֹׁתֵי יָיִן עַל־
עָסִיס כִּי נִכְרַת מִפִּיכֶם׃ כִּי־גוֹי עָלָה
עַל־אַרְצִי עָצוּם וְאֵין מִסְפָּר שִׁנָּיו
שִׁנֵּי אַרְיֵה וּמְתַלְּעוֹת לָבִיא לוֹ׃
שָׂם גַּפְנִי לְשַׁמָּה וּתְאֵנָתִי לִקְצָפָה
חָשֹׂף חֲשָׂפָהּ וְהִשְׁלִיךְ הִלְבִּינוּ
שָׂרִיגֶיהָ׃ אֱלִי כִּבְתוּלָה
חֲגֻרַת־שַׂק עַל־בַּעַל נְעוּרֶיהָ׃

הכרת

פִּתְגָם נְבוּאָה מִן קֳדָם יְיָ
דַּהֲוָה עִם יוֹאֵל
בַּר פְּתוּאֵל׃ שְׁמָעוּ
דָא סָבַיָּא וְאַצִּיתוּ כָּל יָתְבֵי אַרְעָא
הֲהַוַת דָּא בְּיוֹמֵיכוֹן וְאִם בְּיוֹמֵי
אֲבָהַתְכוֹן׃ עֲלַהּ לִבְנֵיכוֹן אִשְׁתָּעוּ
וּבְנֵיכוֹן לִבְנֵיהוֹן וּבְנֵיהוֹן לְדָר אוֹחֳרָן׃
מוֹתַר זַחֲלָא אֲכַל גּוֹבָא וּמוֹתַר גּוֹבָא
אֲכַל פִּרְחָא וּמוֹתַר פִּרְחָא אֲכַל
שׁוּמְטָא׃ אִתְּעָרוּ רַוָּיַא וּבְכוּ וְאַיְלִילוּ
כָּל שָׁתֵי חֲמַר עַל חֲמַר מְרַת אֲרֵי
אִתְמְנַע מִפּוּמְכוֹן׃ אֲרֵי עַמָּא סְלִיק
עַל אַרְעִי תַּקִּיף וְלֵית מִנְיַן שִׁנּוֹהִי שִׁנֵּי
אַרְיָא וְנִיבוֹהִי כְּבַר אַרְיָוָן׃ שַׁוִּי פֵּירֵי
גּוּפְנֵי עַמִּי לְצָדוּ וְתֵינַתְהוֹן לְמַפַּחַת
נְפַשׁ מִקְלַף קְלַף וּרְמָא חִוָּרוּ
שַׁבְשַׁהָא׃ כְּנִשְׁתָּא דְּיִשְׂרָאֵל עִיבִידוּ
אִילְיָא כִּבְתוּלָא דַּאֲסִירָא שַׂקָּא לְמִסְפַּד עַל בַּעַל עוּלֵימְתָהָא׃

פסקו

ויבן ג' רפין בקריא' וסימ' מי חכם ויבן את זאת ואשר דבר · מי חכם ויבן אלה · ויבן על עזבי ברית קדש · וצדיקים ד' ג' מ"ל וא' חס' יו"ד קדמא' וסימ' כי ישרים דרכי יי' · וצדיקים ישמחו ויעלזו · וצדיקי' ככפיר יבטח · ברבות רשעים ירבה פשע · קדמא חסר יו"ד קרמא · פתואל ל' פניאל ל' מתושאל ל' מחייאל ל' · הקיצו ב' וסימ' הקיצו ורננו שכני עפר · הקיצו שכורים ובכו והלילו · ואין מספר ד' וסימ' כי גוי עלה על ארצי · באלף ומאתים רכב דד"ה · זה הים גדול ורחב · אמר ויבוא ארבה:

רשי

אפרים · יאמר מה לי עוד ללכת אחרי העצבים וישוב מע"א אני אענהו מצרתו: ואשורנו · אראה בעניו: אני כברוש רענן · אני לו נכפף להיות אוחז ידו כי כברוש רענן הנכפף לארץ שאדם אוחז בענפיו כלומר אהיה מצוי לו: ממני פריך נמצא · והלא אני הוא שכל טובתך מאתי באה: מי חכם ויבן אלה · מי חכם בכם ויתבונן לתת לב לכל אלה וישוב אלי: ופושעי' יכשלו בם · בשבילם על שלא הלכו בהם כן ת"י:

הפרת

ספר יואל

אל יואל בן פתואל · בן שמואל הנביא שפיתה לאלא בתפילתו · יש אומרים שנבואה זו נאמר' באותן שבע שנים שאמר אלישע כי קרא יי' לרעב וגו' ובימי יהור' בן אחאב היו והלכות גדולות נמצא יואל ונחום וחבקוק היו בימי מנשה: ההיתה זאת · האמור למטה יתר הגזם וגומר: גזם ארבה ילק חסיל · מיני גובאי הם ונתנבא עליהם שיבאו ובאו באותן הימי' ואכלו כל פרי העץ וירק השדה: עסים · יין הטוב: גוי עולה על ארצי · הגובאי הזה כינהו כנכא גוים: לקצפה · למפח נפש: חשוף חשפה והשליך · קלוף קליפת העץ והשליכה עד הלבינו זמורו' הגפן: מתלעו' · הן השינים הנשין שלוכם בהן: אלי · קינה מתרגמינן איליא:

הפרת

רדק

ספר יואל

דבר ה' אשר היה אל יואל בן פתואל · זה הנבי' נתנבא תחלה על הארבה שיביא האל ית' בארץ ישראל על עונותיה' · ואחר כך נתנבא נבואה עתידה לימות המשיח · וי"א כי בימי יהורם בן אחאב ניבא זה הנבי' שיהיה רעב בארץ · כמו שאמר כי קרא ה' אל הרעב וגם בא אל הארץ שבע שנים · הד' שנים היו ד' מיני ארבה והג' שנים היו הגשמים נעצרים · ובסדר עולם אמר כי בימי מנשה ניבא ואמר יואל נחו' חבקוק נתנבאו בימי מנשה · ולפי שלא היה מנשה כשר לא נקראו על שמו: שמעו זאת הזקנים · כי הם ראו יותר במה שעבר בימיהם · כמו שאמר זקניך ויאמרו לך: ההיתה זאת בימיכם · אם היתה זאת הה"א השאלה · ואם בימי אבותיכם · כי הארבה שהיה במצרים לא היה אלא מין אחד · ואעפ"י שאמר בספר תהלים ויתן לחסיל יבולם · ואמר וילק אין מספר הארבה היה עיקר ושני המינים באו עמו · לפיכך לא נזכר בתורה אלא הארבה ולא היה אלא עת אחת · וזה היה ד' מינים גזם ארבה ילק חסיל ובאו בד' שנים זה אחר זה כמו שאמר יתר הגזם וגו' · וזאת הרעה לא היתה עד אותו הזמן: עליה · על הגזרה הזאת: לדור אחר · בניהם הבאי' אחריהם · כלומר לזמן רחוק תוכלו לספר זאת הגזרה: יתר הגזם · מה שהותיר הגזם בשנה ראשונה אכל הארבה בשנה השנייה כי לא באו ד' המיני' בשנה אחת אלא זה אחר זה בד' שנים וכן אמר ושלמתי לכם את השנים אשר אכל הארבה וגו' · וי"א כי נקרא גזם על שם שגוזז את התבואה · וארבה לפי שהוא הרב שבמיני' · וילק לפי שהוא לוקק ולוחך את העשב · וחסיל לפי שהוא כורת את הכל מן יחסלנו הארבה · ות"י מותר זחלא אכל גובא ומותר גובא אכל פרחא ומותר פרחא אכל שמוטיא: הקיצו שכורי' · אותם הרגילי' להשתכר ביין עתה הקיצו משנתכ' ובכו יומם ולילה כי לא תמצאו יין כי הארבה יאכל הענבי': עסים · היין נקרא עסים · וכן כל משקה שיוצא ע"י כתיתה ודריכה · מן ועסותם את רשעי' · וי"ת עסים חמר מרת: כי גוי · כל קבוץ מן החי יקרא גוי לפיכך אמר על הארבה גוי · וכן אמר על הנמלים עם לא עז ועל השפנים עם לא עצום · שניו שני אריה · כאלו יש לו שנים כשני האריה: ומתלעות לביא לו · מתלעות הם השנים הגסות והלביא גדול מן האריה · וי"ת שנוהי כשני אריון וניבוהי כבר אריון · והנה את' ובני לביא יתפרדו נראה כי לא יקרא הקטן לביא: שם גפני לשמה · עבר במקום עתיד · או פי' יאמר יושב הארץ בבאו שם גפני לשמה · וכן כי גוי עלה על ארצי שזכר: ותאנתי לקצפה · כל הכנויים הם דברי יושב הארץ · או הם דברי הנביא וכן ת"י שוי פירי גפני עמי לצדו · ופי' לקצף ולזעם ולמארה · ות"י למפחת נפש · וי"ת לקצפה לקליפה · וכן מפרשי' כקצף על פני המים ר"ל שיסיר הארבה הקליפה שיאכלנה: חשוף חשפה · הכנוי לתאנה גם לגפן · וכן הלבינו שריגיה · ופי' חשפה גלה אותה · כלומר שהסיר קלפתה וכן ת"י מקלף קלף ורמא · ופי' השליך הקליפה לארץ באכלו הלחות שבין הקליפה לעץ: או פי' חשפה והשליך שאכל העגלי' והמסדר השליך לארץ והנה היא מגולה: הלבינו · כי אחר שימוץ הארבה הלחות נשארו השריגים יבשים ולבנים: הלבינו · פעל עומד · וכן כשלג ילבינו: אלי · אומר כנגד כנסת ישראל קונני על זאת הרעה ועשי אבל גדול כמו הבתולה שנספת לבחור ומה בעודה נערה כי אז היא רוב שמחתם זה בזה ובשמת מתאבלת אבל כבד והיא חוגרת שק תחת עדיה ותליתה: אלי פירוש קונני · וי"ת ויקונן המלך ואיליא מלכה: חגורת שק · הפועל הזה נסתתם בו בפועל ובפעול כאחד יאמר חוגר ויאמר חגור וכן לובש ולבוש:

הכרת

אבן עזרא

אפרים · באמרו אפרים מה לי עוד אין לי צורך אליהם אני אענהו לתת לו כל חפצו כדרך והכסף יענה את הכל ואשורנו לתת עיני לטוב עליו עד שאשורנו כמו' שיהיה כברוש רענן ואל תפחד בעבור שאין לו לברוש פרי כי ממני פריך נמצא: מי חכם · מי ישרת בעבור אחר ואלה הם דרכי השם והטעם קשור כי בשובכם אל השם ירפא אתכם · ופושעים הם היוצאי' מהרשות כמו על כל דבר פשע אז תפשע אדום והמעות נפשו בדרך הישרה יכשל והשלם על דרך כי כשלת בעונך:

ספר יואל

אין לנו דרך לידע דורו ולפי הפשט איננו בן שמואל ודע כי כל נבי' שיזכיר שם אביו היה נכבד ואם היה אבי אביו נכבד יזכיר שניהם כמו צפניה בן כושי בן גדליה בן אמריה בן חזקיה עד שהגיע אל הנכבד שהוא חזקיה המלך: שמעו · זה הנביא התנבא על הארבה שיביא להשחית את הארץ ובימי משה היה מין ארבה לבדו ועתה עם הארבה גזם וילק וחסיל ואלה ג' מינים אסורין ואמר לזקנים בעבור ההיתה כזאת: עליה · מזה הפסוק נשמע כי הדור איננו מספר ידוע יתר הגזם · בא תחילה אמר יפת כי גזם כמו גוזז והמ"ם כמו חנם ריקם וילק שילוק בלשונו תרג' כורת וחסיל כמו יחסלנו: הקיצו · פועל עומד ולא ימצא זה הטעם יוצא: עסים · מגזרת ועסותם רשעי' כי ידרכוהו ברגל: שם · דבר הנגזר להיות ידבר בלשון עבר: לקצפה · כמו קצף על פני מים שאין בו ממש: חשוף חשפה · שקלפה: הלבינו · פועל עומד כמו הקיץ: אלי · אמרי הללי לי ויפת אמר כי האל"ף תחת ה"א כמו הילילי ולא דיבר נכונה ואילו היה אומר כי האל"ף תחת יו"ד ילילה גם הוא נכון והנביא אומר להרמה אלי או לנפשו כבתולה שמת בעל נעוריה בימי שמחתה:

הכרת

מנחה גדולה

דבר ה' אשר היה אל יואל וגו' · אז"ל שהיה בן שמואל · ואע"ג דכתיב ובניו לא הלכו בדרכיו וגו' · כבר אז"ל במס' שבת כאומר בני שמואל שחטאו אינו אלא טועה וכו' ואפילו למ"ד שם שחטאו כבר אז"ל במדרש שוחר טוב שעשו תשובה ולפי זה אפשר לומר שע"כ מיחס פה בן פתואל על שפיתו לאל ונתקבל' תשובת' במדרגה גדולה כ"כ עד שזכו לנבואה אי נמי אפשר שפתואל קאי על שמואל שגם הוא התפלל בעד בניו וקיבל ה' תפלתו וכדי להודיע לכל שנתרצ' להם המקום כתב רוח ה' על א' מבניו · ונתפרסם עי"כ כח התשובה כדי שמהם ילמד' גם אחרים לעשות תשובה: שמעו זאת הזקני' ועי"כ והאזינו כל יושבי הארץ כי כאשר אנשי הארץ רואים שאין הזקני' שהם מנהיגי הדור ועיני העדה אינם שבים ואינם שמים לב לדברי הנביא גם המוני עם עומדי' ברשעתם משא"כ אם הזקנים עושי' תשובה גם אנשי הדור עושי' כמוהם כי הכל הולך אחר הראש · או יאמר שמעו זאת הזקנים עליכם מוטל ביותר לשמוע ולהוכיח לאנשי דוריכם כי ואשמם בראשיכם במ"ש ז"ל שנטל הקב"ה העונש מהעם ונתנו על הראשי' כי עליהם מוטל להוכיח ולהדריך לאנשי דורם · ומהר"מא כתב פידוע שמשמיעה מרחוק ובאזנה מקרוב ובזה יתכן כי למה שמן הסת' זקנים אשר ארכו להם הימים בעה"ז לא יבצר מראות איזה פעם באורך ימיהם מציאת מכת ארבה או חסיל ודומה לזו משא"כ בצעירים מהם לימים על כן בכה הנביא להשמיע אם ראו כמכה זו בימיהם אשר כבר ראו מציאותה לא יטו אזן בעצם לשמוע כי לא יפלא כ"כ בעיניהם אך המון הבחורים אשר מן הסתם לא ראו להיות הדבר חדש ומתמי' יטו אזנם בעצם ויתקרבו לשמוע יותר מהזקנים ע"כ בזקנים אמר לשון שמיעה ובהמון הצעירים מהם לימים אמר והאזינו כל יושבי הארץ ההיתה זאת בימיכם וגו' ושמא תאמרו כבר היה בימי אבותיכם במצרים מ"מ עליה לבניכם ספרו וגו' כי יש כאן חדוש מה שלא היה במצרים כי שם לא היה אלא ארבה מין אחד משא"כ כאן יתר הגזם אכל הארבה וגו' שהיה כאן מינים הרבה וזה לא היה במצרים · כמו שתירצו ז"ל על מה שאמר במצרים אשר כמוהו לא נהייתה ואחריו לא תוסיף שאם היו מין אחד וכאן מינים הרבה יועיל אפשר לומר מה שאמר אשר כמוהו לא נהייתה וגו' ר"ל במצרים אבל במקומו' אחרים היה · הקיצו שכורים וגו' אז"ל לא נברא יין אלא לשלם שכר לרשעים ולנחם אבלים שנ' תנו שכר לאובד ויין למרי נפש וז"ש הקיצו שכורים ובכו אלו הרשעים שותי שכר והלילו כל שתי יין אלו מרי נפש אבלים ואמר על עסים כי נכרת מפיכם כי לרשעים היה עסים ומתוק לקבול שכר ולזה היה מתוק לשכוח רישו ואבלו: כי גוי עלה על ארצי אמר הביטו וראו מה החטא גורם שבעבור שלחתי ארבה בשבילכם על מצרים על שהרעו לכם שכ"כ היתה חיבתי עליכם כדי להוציא אתכם משם להביא אתכם אל ארץ זבת חלב ודבש והשפיע לכם רב טוב ועכשיו גרמתם שגוי עלה על ארצי וגו' על ארצי אשר הבאתי אתכם לאכול לחמכם לשובע עלה ארבה עצום כגוי עצום לשום הארץ לשמה:

הכרת

הכרת מנחה ונסך · אמר הכרת לשון זכר ואמר מנחה שהיא לשון נקבה לשון זכר נופל על הענין · כלו' קרבן המנחה והנסך · וכן אשר יעשה מאלה יעשה מלאכה :
הכרת · בנין הפעל כי הארבה הכריתו · ואם פסק מהם הדגן והתירוש ממה יביאו מנחה ונסך · לבית המקדש והם אין להם מה יאכלו ומה ישתו : אבלו הכהנים שהיו
אוכלים משלחן ה' ואין : שדד שדה · אבלה נשחתה ושממה · כי אין בה פירות וכן אבל תירוש : הובישו תירוש · כמו יבש · והוא פעל עומד וכת"י יבישו גיפניא · או
יהיה מענין בשת ויאמר זה על"ת כאלו יש לו בשת כשנפסק : אמלל · ענין כריתה · וזכר דגן תירוש ויצהר כי אלה הג' הם רוב חיי האדם : הובישו · לווי וכן הילילו ·

הכרת מנחה ונסך מבית יהוה אבלו
י הכהנים משרתי יהוה: שדד שדה
אבלה אדמה כי שדד דגן הוביש
תירוש אמלל יצהר: הבישו
אכרים הילילו כרמים על־חטה ועל־
שעורה כי אבד קציר שדה: הגפן
הובישה והתאנה אמללה רמון גם־
תמר ותפוח כל־עצי השדה יבשו כי־
הביש ששון מן־בני אדם: חגרו
וספדו הכהנים הילילו משרתי
מזבח באו לינו בשקים משרתי
אלהי כי נמנע מבית אלהיכם מנחה
ונסך: קדשו־צום קראו עצרה
אספו זקנים כל ישבי הארץ בית
יהוה אלהיכם וזעקו אל־יהוה:
טו אהה ליום כי קרוב יום יהוה וכשד
משדי יבוא: הלא נגד עינינו אכל
נכרת מבית אלהינו שמחה וגיל:
עבשו פרדות תחת מגרפתיהם
נשמו אצרות נהרסו ממגרות כי
הביש דגן: מה־נאנחה בהמה נבכו
עדרי בקר כי אין מרעה להם גם־
עדרי הצאן נאשמו: אליך יהוה
אקרא כי־אש אכלה נאות מדבר
כ ולהבה להטה כל־עצי השדה: גם־
בהמות שדה תערוג אליך כי יבשו
אפיקי מים ואש אכלה נאות המדבר:
תקעו

פסקו קורבנין ונסכין מבית מקדשא
דיי אתאבלו כהניא דמשמשין בבית
מקדשא דיי: אתבזיזו חקליא חרובת
ארעא ארי סף עיבורא יבישו גופניא
נתרוזיתיא: בהיתו איכריא אלילו
מפלחי כרמיא על חיטין ועל סערין
ארי סף חצר חקלא: גופניא יבישו
ותיניא נתרא רמונין אף דיקלין וחזור
כל אילני חקלא יבישו ארי פסקת
חידותא מבני אנשא: אסרו וספידו
כהניא אילילו דמשמשין על מדבחא
עולו ביתו בסקיא דמשמשין קדם
אלהי ארי אתמנע מבית מקדשא
דאלהכון קורבנין ונסכין: גזרו תעני
ערעו כנישא כנישו סביא כל יתבי
ארעא ועולו לבית מקדשא דיי
אלהכון וצלו קדם יי: ווי מן קדם
יומא ארי קריב יומא דעתיד למיתי
מן קדם יי וכביזא דמן קדם יי שדי
ייתי: הלא עוד דאנחנא חזן עיבורא
סף פסק מבית מקדשא דאלהנא
חדוא וביע: אתמסיאו גרבי חמר
תחות מנופתהון צדיאו אוצריא
אתפגרו אסניא ארי סף עיבורא:
לחדא מתאנחא בעירא מתערבלן
בקרן דתורין ארי לית רעיא להון אף
עדרי ענא צדיאה: קדמך יי אנא
מצלי ארי קידום תקיף כאישא אסף
דרוות מדברא ושלהוביתא שיצאת כל אילני חקלא: אף חיות ברא מסברא
קדמך ארי יבישו פצידי מיא וקידום תקיף כאישא אסף דרוות מדברא: תקעו

הוביש ד' מ"ל וסי' כי שמענו את אשר הוביש · אשר הוביש ר"פ והכרו · ויהי כשמוע כל מלכי · כל הוביש על גם כן כתיב : ותפוח ג' בתלת לישני ב' מ"ל וא' חס וסי' למנשה היתה ארץ תפוח · ותפח והעינם · רמן נם תמר ותפוח : וזעקו ג' פתחי' בקריא' וסימ' לכו וזעקו אל האלהים אשר בחרתם · והילילו הרעי' וזעקו : קדשו צום קראו עצרה · וסימ' בלשון ארמי אזלו רעיא וקרישו : ולהבה ג' בקריאה וסימ' ולהבה מבין סיחון · ולהבה לא תבער בך · ולהבה להטה כל עצי השדה :

רשי

הכרת · כמו נכרת ה"א הנקודה בחטף קמץ עומדת במקום נו"ן כמו וחית השדה השלמה לך : בשו · הכלמו : אכרים · מנהיגי המחרישה : על חטה ועל שעור' · בוש על אכרי' · ועל הכורמי' · אמר הגפן הובישה · אומללה · נכרתה פסק פריה : הובים · כמו יבש : קדשו צום · הזמינו צום : עצרה · אסיפה : אהה · לשון גניחת יללה : וכשוד · וכביזת שודדים : יבוא · מאת המקום : נגד עינינו אכל נכרת · עבשו · העלו חלודה ועיפוש בלע"ז מויש"יר : פרודות · תרגם יונתן גרבי חמרא : מגרפותיהם · תרגם יונתן מגופתיהון מגופ' כיסוי החבית : נשמו אוצרו' · של יין ושל שמן · ממגרות · מגירות של חטין : נבוכו · נתערבלו וניסגרו ותעו ביערים ובמדברות : נאשמו · נתקלקלו באשמתן : נאות מדבר · לשון נוה : תערג · תצעק כאשר פתר דונש ערג לאילים נהם לשחלים וגעה לעגלים וצהל לסוסים וציפצוף לעופות ונבח לכלבים: תקעו

אבן עזרא

הכרת · כדרך כי מי נדה לא זורק עליו והטעם שיאמר לשכורי' איך תמלאו אתם יין והנה הכרת מנח' ונסך שהוא חיוב הליכו' והזכיר המנח' בעבו' כי שדד דגן גם הנסוך אם לא ימצא מעכב : אבלה אדמה · הטעם אבלו יושביה : הובישו · אכר תואר והא"לף שורש ואין כמשקלו : הגפן הובישה · דרך משל וכן הוביש ששון : חגרו · שק והטע' אין לכם במה תתרצו אליו להקריב עולות כי עולת התמיד אין לכם : קדשו · כמו הכינו : עצרה · שלא יעשה אדם מלאכה ויפת אמר קהלה כמו עצרת בוגדי' : אספו · אתם זקנים : כל יושבי · ארץ ישראל : בית יי' · בחסרון מלת אל : אהה · מלת זו תאמר בדרך פחדויפת אמר כי הא"לף כוסף : וכשוד · הטעם מי יוכל להמלט משוד שיבא מהשם והנגיד ז"ל אמר כי שוד תואר כמו עלי לבי דוי רק אמר כי היו"ד תחת אות הכפל כמו דליו שוקים מפסח והטעם מתגבר ומגלא על כן אמר כי במקום הזה אינכו שם הנכבד וככה כקול מים רבים כקול שדי וככה והיה שדי בצריך תקיף והעד וכסף תועפו' לך וכתוב ושית על עפר בצר ויפה אמר : הלא · נכרת · ישרת בעבור אמר נכרת שמחה וגיל בעבור היין המשמ' אהים ואנשי' : עבשו · אין לו חבר אמר רבי מריגום התעפשו פרודות הם גרגרי החט' והשעורה הזרועים שהם תחת מגרפותיהם והטעם העפר וככה יפרש או באגרוף והא"לף נוסף : נהרסו ממגורות · מקומות חבורים לדגן כמו אוצרות כמו על דגן ותירוש יתגוררו והמלה זרה לתוספת שנים מם"ין : מה · נבוכו · כמו נבוכים כי השורק בא תחת חולם נבוכו ע"מ נכונו ללצים שפטים : נאשמו · כמו תאשם שומרון : אליך · דברי הנביא כי יספר שהיתה שנת בצורת וזהו אכלה נאות כמו נות רעים ורבי משה הכהן אמר כי הטעם כמו על עלי השדה אשר שם לפרי' יקננו ויפת אמר כאילו אכלה אש וכנון היה לולי כי יבשו אפיקי מים : גם · דרך משל כי עלי השד' צועקים : גם בהמות תערג · כל אחת ואחת כדרך בנות צעדה : כי יבשו אפיקי מים המקומות שם מים רבים עמוקים כי אין להם מים לשתות : ואש אכלה נאו' המדב' · ואין להם מה יאכלו : תקעו

ואמר הובישו כי ראוי לכם שתבושו כי מעשיכם וטרחכם בשדה הוא לריק. איכרים · עובדי השדות : כורמים · עובדי הכרמים · וטעם איכרים על חטה ושעורה : וטעם כורמים על הגפן : הגפן הובישה יבשה · וכן ת"י יבים גופניא או הוא ענין בשת כמו שפי' הובים תירוש · כי הובים ששון יבש כלו' נפסק כי התבואות והפירו' הם ששון בני אדם וכן ת"י ארי פסקה חדוותא · או יהיה ענין בשת על דרך משל : חגרו · ר"ל חגרו שק · ופירש אחר כך לינו בשקים · ופי' באו בית ה' ושם ספדו · ואמר לינו כי אפילו בלילה לא תסירו השקי' מעליכ' אולי ירחם ה' עליכם · ואמר משרתי מזבח · ואמר משרתי אלהי שהשירות הוא כמזבח לאלהים · וסמך השירות לאלהי' למזבח כמו אשר ישרתו לה' בהם: קדשו צום · הזמינו העם לתעני' ות"י גזרו תענית קראו עצרה שיהיו נעצרים העם ממלאכתם ויאספו לתפלה ובקשה : וזעקו אל ה' · אולי ישמע זעקתכם ויסיר מעליכם המכה הזאת · וכל זה אמר הנביא שיעשו כבא הארבה עליהם · או שישובו בתשובה טרם בא והאל ברחמיו יבטל הגזרה : אהה ליום · אמרו אהה ואוי לזה היום שיבא : וכשוד משדי יבא · כמו שוד שיבא פתאום כן יבא זה היום משדי · והנגיד פי' משדי מחזק' וכן כקול מים רבים כקול שדי שודד חזק ותקיף שאין דרך להמלט ממנו : הלא נגד עינינו אכל נכרת · נראה התבואה המבושלת ויבא הארבה לעינינו ויכרתנו וכיון שנכרת האכל נכרת מבית אלהינו שמחה וגיל כי היו מביאי' קרבנות בחג הקציר ושמחים שם כי גדולה היתה שמחת הקציר כמו שאמר כשמחת הקציר : עבשו פרודות כמו עפשו ענין עפוש · כי הבי"ת והפ"א ממוצא אחד · וכן במשנה הבקר לעניים כמו הפקר : פרודות · הם גרגרי הזרע שהם תחת הארץ · ואמר כי מהרה אחרת תהי' כי הזרע יהיה נשחת ומעופש תחת הארץ ולא יצמח ואשר יצמח יאכלנו הארבה · או יתעפשו גרגרי הזרע מפני הגשמים שלא ירדו עליהם כי ג"כ תהיה עציר' גדולה בשנים האלה : מגרפותיהם · בסגול המ"ם והם חתיכות העפר · וכן באבן או באגרוף לדעת קצת המפרשים · וי"ת אתמסיאו גרבי חמר תחות מגופתהון תרגם מגרפותיהם כמו מגופת חבית : נשמו אוצרות · אוצרות התבואה נשמו כי אין דבר להכניס בהם והנה הם שוממים : נהרסו ממגורות · בשורק · וכפל הענין במלות שונות כי ממגורות כמו אוצרות · וכן העוד זרע במגורה · ופי' נהרסו כאלו נהרסות כי לא יכניסו בהם דבר או נהרסו כי אין חושש להם לתקנם כמנהג משנה לשנה ונופלים ונשחתים · והמ"ם הראשונה במלת ממגורות נוספת ג"כ מאותיו' אמתי"ן · ובאו שתי אותיות נוספות כאחת במלה · וכן מתלאה · ואדוני אבי ז"ל כתב כי המ"ם הראשונה לשמוש כאלו היתה בחירק ממגורות ופי' מקצתה מהמגורות נהרסו · וכמו מ"ם השמוש בפתח כי למברא שונה לא התקדשו למדי : וכי הובים דגן · פירשנוהו : מה נאנחה בהמה · אמר דרך כלל ואחר כך דרך פרט : נבוכו · ענין בלבול כאדם המבולבל בדעתו ולא ידע מה יעשה · וכן נבוכים הם בארץ : גם עדרי הצאן · אמר גם כי עדרי הצאן · ימצאו פעמים מרעה שלא ימצאוהו הבקר לפי שהם עולי' בהרי' ובגבעות מה שלא יעשו הבקר ברוב : נאשמו · הא"לף בש"וא לבדו ועניינו ענין שממ' וכן תאשם שומרון כמו שפירשנו : אליך ה' · כי אין מושיע זולתך : כי אש · כאלו אש ולהבה עברה בהם כאשר עבר הארבה בהם : נאות מדבר · אהלי הרועים יקרא נאות והוא בחלוף וי"ו בא"לף מן נוה · וי"ת דירית מדברא והוא לשון דירה · או לשון דיר בדברי רז"ל נכנסות לדיר להתעשר : גם בהמות שדה · אפי' חיות השדה שימצא מרעה בהרים רחוק מן היישוב ולא בא שם הארבה : תערוג אליך · מפני הצמא : כי יבשו אפיקי מים · כי הארבה יהיה באלה השנים ועצירת הגשמים היה אע"פ כן חית השדה שהולכות למרחוק הנה והנה ימצאו מרעה במקומות הלחי' מעט הנה ומעט הנה אבל לא ימצאו מים לשתות כי בעצירת הגשמים יבשו הנהרות ואפיקי מים · ואע"פ שהם צריכים למאכל יותר הם צריכים למשתה : תערוג · כל אחת ואחת והוא ענין צעקה על הצמא כמו כאיל תערוג על אפיקי מים : ואש אכלה נאות המדבר · מקומות הדשא שהיו במדבר יבש כאלו אש אכלה אותם · וקראם נאות לפי שנוטים שם אהלים הרועים שוכני המדבר ואע"פ שהוא רחוק מן היישוב : תקעו

מנחה גדולה

הכרת מנחה ונסך וגו' כל יכול גם חלק גבוה שהוא מנחה ונסך הכרת וזה מטעם שלא ירצו לקחת מנחה מידכם אבלו הכהנים משרתי ה' שלא יקבלו דורון כי משלחן גבו' קזכו משא"כ עכשיו לא יהי' להם דבר כי שדד שדה וגו' ולא יקבלו בכורים תרומה ומעשר ושארי מתנות כהונה והע"פכ ראוי לכם להצטער ביותר על חלק גבוה מעל חלקכם וז"ש חגרו וספדו הכהני' לא למה שנוגע לכם אלא על · כי נמנע מבית אלהיכם מנחה ונסך : ע"כ חגרו וספדו הכהני' וגו' כי לכם הדבר נוגע ביותר על חלק גבוה ועל חלקיכם ורח"כ אספו זקנים שראוי להם יותר לקדם בתשובה ואח"כ כל יושבי הארץ ואל תאמרו כי עדין לא באה הרעה איך תזעקו עליה דעו נא כי הדרך האמתי הוא להקדים תפלה לצרה וזהו אהה ליום כלומר אהה מעתה בשביל היום הנוגע ואלו היה הדבר רחוק לא הייתי מזהיר אך קרוב יו' ה' וש"ת אולי לא תגדל הרעה ויקרה כמאמר יעקב אבינו ע"ה שאמר ואל שדי יתן לכם רחמים שאר"זל שאמר מי שאמר לעולמו די יאמר לצרתכם די ועד"ז אפשר כיון הנביא לומר אל יעלה על רוחכם כי אל שדי שאמר לעולמו די יאמר לצרתכם די ולא הגדל ותתפשט הרעה כי דעו איפה כי לא יבא הדבר בשם שדי כי אם בשד משדי שהוא בשי"ן דל"ת משדי בלבד בלא יוד כנודע כי בשם זה מסולל יוד הוא שידוד בלי שיעור כי היוד היא המשפעת שפע קדושה וטובה בשתי האותיות וזהו אומרו כשד משדי יבא והיום שד חסר וי"ו : או יאמר ע"ד שאז"ל שהרשעים מהפכים מדה"ר למד"הד וזה וכשד משדי יבא אתם הפכתם השיטה ובמקום ששדי יאמר לצרתכם די אתם מעוררי' מדת הדין לשדד אתכם ולזה כיון ג"כ רישא דקרא אהה ליום וי יש לצעוק על זה היום כי קרוב יום ה' שהיה קרוב ה' לכל קוראיו במדת הרחמים ועכשיו הפכתם הדבר לדון אתכם במדת הדין וכשד משדי יבא : הלא נגד עינינו אוכל נכרת וזה בא ע"י שנשבת מבית אלהינו שמחה וגיל זהו שירה שהיו אומרי' על ניסוך היין והמי' ושמן שעי"כ יבא הברכה לעולם כמ"ש ז"ל שמבית המקדש יצאה הברכה לכל העולם כד"א כי שם צוה ה' את הברכה חיי' עד העולם ואז"ל הביאו לפני ביכורי' כדי שיתברכו לכם פירות השנה נסכו לפני מים בחג כדי שיתברכו לכם המי' וכן כולם ועכשיו שאין כל אלה בבית ה' אין ברכה במכונס כי נגד עינינו אכל נכרת עד כי לא נשאר שריד · מה נאנחה בהמה כנה שבזכות בהמה יושיע אדם כמ"ש ז"ל על פסוק אדם ובהמה תושיע ה' ועכשיו נתלפה השיטה בעון אדם נאנחה בהמה ולאשר הקדם היו אחרים נשפעים בזכות בהמה ועכשיו אין מרעה להספיק לעצמן · גם בהמות שדה תערוג אליך שהיה השם מרחם על חית השדה על ידי תפלת האיל כמ"ש ז"ל על פסוק כאיל תערוג ועתה גם זה לא הועיל כי יבשו אפיקי מים וגו' :

יואל ב

א תקעו שופר בציון והריעו בהר קדשי
ירגזו כל ישבי הארץ כי־בא יום־יהוה
כי קרוב: יום חשך ואפלה יום ענן
וערפל כשחר פרש על־ההרים עם
רב ועצום כמהו לא נהיה מן־
העולם ואחריו לא יוסף עד־שני
דור ודור: לפניו אכלה אש ואחריו
תלהט להבה כגן־עדן הארץ לפניו
ואחריו מדבר שממה וגם־פליטה
לא־היתה לו: כמראה סוסים
מראהו וכפרשים כן ירוצון:
ה כקול מרכבות על־ראשי ההרים
ירקדון כקול להב אש אכלה קש
כעם עצום ערוך מלחמה:
מפניו יחילו עמים כל־פנים קבצו
פארור: כגבורים ירצון כאנשי
מלחמה יעלו חומה ואיש בדרכיו
ילכון ולא יעבטון ארחותם: ואיש
אחיו לא ידחקון גבר במסלתו ילכון
ובעד השלח יפלו לא יבצעו:
בעיר ישקו בחומה ירצון בבתים
יעלו בעד החלונים יבאו כגנב:
י לפניו רגזה ארץ רעשו שמים שמש
וירח קדרו וכוכבים אספו נגהם:
ויהוה נתן קולו לפני חילו כי רב מאד
מחנהו כי עצום עשה דברו כי־גדול
יום־יהוה ונורא מאד ומי יכילנו:
וגם־עתה נאם־יהוה שבו עדי בכל־
לבבכם ובצום ובבכי ובמספד:
וקרעו

תקעו שופרא בציון יביבו בטור
קודשי יזועון כל יתבי ארעא ארי מטא
יומא למיתי מן קדם יי ארי קריב: יום
חשוך וקיבלא יום עננא ואמיטתא
כנהור צפרא פריס על טוריא עם סגי
ותקיף דכותיה לא הות מן עלמא
ובתרוהי לא יוסיף עד שני דר ודר:
קדמוהי אכלא אשתא ובתרוהי
משיציא שלהוביתא כגינא דעדן
ארעא קדמוהי ובתרוהי מדבר צדו
ואף שיזבא לית ליה לרשיעיא: כחיזו
סוסותא חיזויהון וכפרשיא כן רהטין:
כקל רתיכיא על רישי טוריא מקפצין
כקל שלהובית אישתא דמשיציא
כקשא יבישא כעמא תקיפא דידע
סידרי קרבא: מן קדמוהי יזועון
עממיא כל אפיא איתחפיאו איכרום
אוכמין כקדירא: כגיבריא רהטין
כגברי עבדי קרבא סלקין לשורא
וגבר באורחיה אזלין ולא מעכבין
אורחתהון: וגבר אחוהי לא דחקין
גבר בכבישיה אזלין לאתר דאינון
שלחין קטלין ולא מקבלין ממון:
בקרתא מזדינין על שורא רהטין
בבתיא סלקין מן חרכיא עלין כגנבין:
קדמוהי חרובת ארעא זעו שמיא
שמשא וסיהרא קבילו וכוכביא
כנשו זהרהון: ויי ארים מימריה קדם
משריתיה ארי סגי לחדא משריתיה
ארי תקיפין עבדי מימריה ארי רב
יומא דעתיד למיתי מן קדם יי וחסין לחדא ומן יכיל לסוברותיה: ואף כען אמר
יי תובו לפולחני בכל לבכון ובצומא ובבכיתא ובמספדא: ואעדו

כשחר ב' רפין וסי' כשחר פרוש על ההרים · כשחר נכון מוצאו: ד' פסוקים אית בהון פני' ואחור וסימ' נמסר בסדר בא אל פרעה: אכלה ח' בקריאה וסימ' במסרא רבתא: ילכון ג' בקריאה וסימ' ואיש בדרכיו ילכון · ודבתריה גבר במסלתו ילכון · אם עזבו בניו תורתי: וכוכבים ו' בקריאה וסימ' במסרא רבתא:

רש"י

תקעו שופר· להשמיעם שישובו בתשוב' בטרם תבואתם הרעה הזאת: יום יי'· מה שאמרנו למעלה: כשחר פרוש על ההרים· הארבה והגוס נפרשי' על ההרים כשחר הנפרש בכל העולם: כמוהו לא נהיה מן העולם· לבוא כל המיני' הללו זה אחר זה אבל מין ארבה לבדו לא היה כמו אותו של מצרים שנאמר ואחריו לא יהיה כן: לפניו אכלה אש· משחיתים את הכל כאילו אש אוכלת לפניהם ולהבה מלהטת אחריהם: כגן עדן· היתה הארץ לפני באו ואחר שיבך הניח את הארץ במדבר שממה: כמראה סוסי מראהו· במרוצת': כקול להב האוכלת קש· משמעת קול: ערוך מלחמה· לפי שהוא דבוק נקוד חטף פתח: קבצו פארור· שחרות כקדירה כמה דאת אמר ובשלו בפרור והאל"ף הכתובה יתירה היא ואינה נקראת: ולא יעבטון· אין לו דמיון ופתרונו לפי ענינו לא יעקלון: ובעד השלח· כמו בעד החלונים על פני כלי זיין יפלו ויחנו: ולא יבצעו· ולא יקבלון ממון ויונתן פתר בו לשון שליחות בשביל שליחותו של הקב"ה מפילי' עצמן ובצע כסף לא לקחו: בעיר ישוקו· לשון השמעת קול כמו כמשק גבים דוב שוקק ממשק חרול וי"ת לשון נשק מזדיינין: רעשו שמי'· בשביל פורענות הבאה על ישראל רוגזים ורועשים: אספו נגהם· הכניסו אורן: ויי' נתן· עליהם קולו במאמר נביאיו לפני שלחו בהם את חילו זה: כי רב מאד מחנהו· אשר ישלח בכם אם לא תשובו: ואל

רד"ק

תקעו שופר והריעו· כפל הענין במלות שונות כי ציון הוא הר הקדש· וכן אמר על ציון הר קדשי· וטעם תקעו והריעו לעורר הלבבות על התשובה: יום חשך· הצרה נמשלת לחשך כמו שהשמחה נמשלת לאורה· או פי' כי מרוב הארבה חשכה הארץ כמו שאמר בארבה מצרים ותחשך הארץ: כשחר פרוש על ההרים· כמו שחר שהוא פרוש על ההרים כרגע כי שם נראה תחלה השמש בבאתו מפני גבהם כן יבא זה הארבה פרוש ופושט על הארץ ברגע: כמוהו לא נהיה· כי אותו של מצרים לא היה אלא מין אחד והוא הארבה והיה רב אותו המין במצרים יותר ממה שהיא עתה בארץ ישראל· לפי' אמר ואחריו לא יהיה כן· והנה אמר כמהו לא נהיה כי הוו ארבעה מינים ושבמצרי' לא היה אלא מין אחד: לא יוסף בצרי כמו לא יוסיף בחירק: לפניו· במקום שיחנה נראה לפניו ולאחריו כאלו אש אכלה ולהטה כל הצומח· לפיכך אמר לפניו ואחריו כי מקום חנייתו לא יראה כי הוא יכסה את עין הארץ אבל חונה במקו' זה ואוכל ונוסע במקום אחר ואוכל זהו לפניו ולאחריו: כגן עדן הארץ לפניו· לפני בא הארבה היתה הארץ כגן עדן ואחרי שיבא על הארץ ואכל כל הצומח נשארה הארץ אחריו מדבר שממה: וגם פליטה לא היתה לו· שלא הניח דבר מן הצומח שלא אכל· ויונתן תרגם ואף שיזבא לית ביה לרשיעיא: כמראה סוסים· במרוצתו דומה למראה הסוסים: כקול מרכבות בפתח המם: על ראשי ההרים ירקדון· קול הליכתם כקול הליכה המרכבות ויותר להם שהולכים על ראשי ההרים ולא כן המרכבות ירקדון כי מהלך הארבה ברקידה ממקו' למקום· כמו שאמר לנתר בהם על הארץ: כקול להב אש אכלה קש· כי הקש והעצים הדקים כשתאחז בהם אש משמיעי' קול וכן אמר כקול הסירים תחת הסיר: ערוך מלחמה· כעם עצום שערוך להלח' עם שכנגדו שמשמיע קול ותרועה להבהיל שכנגדו: ערו'· העי"ן בשוא וסגול והוא פעול סמוך: מפניו· פארור· שחרות וקדרות כמו הקדרה כן היו כל הפני' מפניו· כמו ובשלו בפרור והא"לף בתוכה למשך ובת"י כל אפיא אתחפיאו איכרו' אוכמין כקדרה: וי"מ קבצו פארו' על דרך וכוכבי' אספו נגהם· ואאז"ל תפש עליהם כי אין לשון קבוץ בלשון אסיפה בכל מקום· כי לא יאמר קבוץ ידיך כמו שיאמר אסוף ידיך· ולא יאמר ויקבוץ רגליו כמו שאמר ויאסוף רגליו אל המטה ונאמר ואין איש מאסף אותי ולא יאמר מקבץ אותי· וכן לא יאמר קבצו נוגהם כי הקבוץ יאמר על הדבר המפוזר והאסיפה יאמר אף על דבר שאינו מפוזר: כגבורים ירוצון· ולא יעבטון אורחות'· כתרגומו ולא מעכבין ארחתהון ואין לו חבר במקרא וי"מ אותו מן העבט תעביטנו· כמו שאמר גבר במסילתו· וי"מ אותו כמו יעוותו' וכן הוא בלשון ערביי ואיש גבר במסילתו· לפי שהמשילם באנשים וגבורים אמר גבר אע"פ שלא יפול זה הלשון אלא על בני אדם: ובעד השלח יפול· השלח הוא הסייף וכן מעבור בשלח ואין משלחת במלחמה· ובעד פי' על· כמו ויסגר השם בעדו· וכפר בעדו· יפלו כמו יחנו· וכן על פני כל אחיו נפל· נופלים בעמק: לא יבצעו כמו לא יפצעו מן פצע תחת פצע· והוא פעל עומד· וכן ובצעם בראש כלם· והוא פעל יוצא ענין כריתה· אמר אין החיל הזה כשאר אויבים שתמנעם מלבא עליך בחרב כי אלה יחנו על החרבות ולא יבצעו וזה לקלותם· וי"ת שלא ענין שליחות· ויבצעו ענין שוחדי בצע· אמר ונאתר דאיכון שליחון אזלן קטולין ולא מקבלין ממון· אמר אינם כשאר אויבים שתפייסם בממון: בעיר ישוקו· ענין שוק· וזכר זה הלשון בארבה לפי ששוקיו הם ארוכים· ועוד כי הוא הולך תמיד לא ינוח אלא מעט: וכן אמר כמשק גבים שוקק בו· ר"ל התמדת ההליכה· וכן ומשק ביתי· וי"ת בקרתא מזדינין: בבתים יעלו· כי משאות אויבים ישגב האדם בבתים הגבוהים: בעד החלונים· כמו מן החלונים וכן בעד השבכה בעד החלון· אמר אינם כשאר אויבים שתסגור השער לפניהם כי מן החלונים יכנסו בבית כמו הגנב שימצא השער סגור וישתדל ליכנס מן החלוני': לפניו רגזה ארץ· כבאו תרגז הארץ לפניו· וזה דרך משל· וכן רעשו שמים וקדרו ואספו נגהם הכל משל לרוב הצרה כי כן דרך הכתוב· כמו חשך השמש בצאתו והדומים לו רבים· וענין אספו נגהם אספו אורם לתוכם שלא נראה· וכן אסוף ידיך ויאסוף רגליו: ויהוה נתן קולו· והנה האל ית' השמיע בא החיל לפני בואו ע"י נביאיו כדי שישובו בתשובה: ומי יכילנו· מי יוכל לסבלו· וכן מי מכלכל את יום בואו: וגם עתה· טעם וגם ר"ל אם לא תשובו לפני בואו גם עתה אחרי בואו אני מזהיר בכם שתשובו· ואמר עתה כי קרוב היה עת בואו בהגבאת הנביא· כמו שאמר כי בא יום ה' כי קרוב: בכל לבבכם· שלא תהיה התשובה בלב ולב שתראו דרכי התשובה בנגלה ובנסתר לא תשובו והתשובה תהיה בנסתר כי היא העקר: ובצום ובכי ובמספד' בנראה להכניע הלבבו' ושיראו איש את חברו גם בוכה וסופד ויכניע לבבו אם לא שב מעצמו:
וקרעו

אבן עזרא

תקעו· זה הנביא אמר תגרו לפני בא זה היום ובבא היום אמר תקעו שופר ובעבור זה אמר וגם עתה שבא יום יי' ישובו אל יי' כי הוא יפליא לעשות עמכם: יום· כדרך וכסה את עין הארץ וטעם כשחר רגע אחד הפרוש: עם· אבור וכמוהו ארזים לא עממוהו לא התחברו עמו במערכת אחת וככה קראו גוי· לא נהיה· לבוא ארבעה מינים יחד: לפניו· דרך משל על הארב': וגם פליטה· אין דבר שנפלט ממנו: כמראה· כמרוצה: כקול· הטעם כי המרכבה איננה הולכת על מקום גבוה והלה על ראשי ההרים: כקול להב אש· שיראה למעלה: ערוך מלחמה· מערכה אחר מערכה: מפניו יחילו עמים· רבים מפני זה העם העצום ומלת פארור באל"ף מגזרת פאר והר"ים כפול כמו סגריר והטעם שיתקבץ ויתאסף הפך יתפשט כמו אספו נגהם ויפת אמר לשון שחרות והאל"ף נוסף: כגבורים· יעבטון· כמו יעותון וככה בלשון ישמעאל: ואיש· דרך משל: גבר· מין הזכר ובעבור שהזכיר כגבורים ירוצון: ובעד השלח· כלי מלחמה כמו מעבור בשלח ואין משלחת במלחמה: לא יבצעו· כמו ולא יפצעו וכמוהו ובצעם בראש כולם: בעיר ישקו· מגזרת שוק: לפניו· רגזו אנשי הארץ: שמש וירח· קדר עליהם כמו עד אשר לא תחשך השמש: ויי'· הטעם שיש להם קול גדול על כן רגזה ארץ בקול התרועה שאמר ירגזו כל יושבי הארץ והמפרש כי פירוש השם הודיעכם זה לפני בואו איננו על דרך הלשון רק הטעם כאילו השם הרעיש הארץ כדרך מציון ישאג ומירושלם יתן קולו והוא מתנבא על הרעש על· כן אמר שאוג ישאג על נוהו ואין לתמוה איך הוא קולו כקול הרעש כי רב מאד מחנהו כמו ושאון לאומים: עושה דברו· כמו כי פי הוא קבצן: וגם· שובו עדי· בלב להנחם ובצום אולי יכופר העון לענו' נפש ובכי להודות הפשעים ולבקש תחנה על זאת הרעה שבאה עליהם:
וקרעו

מנחה גדולה

תקעו שופר בציון וגו' הנה בסדר תעניות אין בראשונים תקיעת שופר כי אם באחרונים ע"כ זה הנבי' ידבר כי בתחלה לא הזכיר רק זעקה ותפלה ועתה בא להוסיף גם תקיעת שופר והוא כי השופר מרגיז ומחריד הלב ולהיות כי על הצרה שעדין לא באה והעין לא יראנה אין אדם נחרד בה וע"כ בתחלה הנביא דבר ואמר אל יקל הדבר בע ניכ' על כי לא תראו עדין הצרה כי הנה עשו ההה ליום כי קרוב יום ה' ונראות הנביא כי לא יחם לבבם והעם לא יחרדו חזר ואמר תקעו שופר וגו' להריעו וגו' שהוא תקיעה ואח"כ תרועה כאמר בברכת הבצרות שהיה פעם אחת תקיעה ובפני תרועה ומה שאני מוסיף עתה סופר מה שלא אמרתי עד כה הוא על כי בזה ירגזו כל יושבי הארץ כלו' מה שלא ירגזו ולא חרדו עד עתה והעלו על לבבם כי בא יום ה' כבר כי הלא קרוב הוא וזהו כי בא יום ה' כי קרוב:
תקנו שופר בציון והרעו וגו' מהר"יא ז"ל ממה שראוי להתעורר בדברי הנביא הזה שבאו בדבריו שתי פרשיות אלו התחלת שתיהן באופן אחד האחד תקעו שופר בציון קדשו צום וכיה זה לפי שנבא בהן על שני הגליות והחרבנות חרבן בית ראשון ופקידתו בפרשה ראשונה וחרבן בית שני וגאולתו בפרשה השנית ואמר בפרשה הא' הזאת תקעו שופר בציון הריעו בהר קדשי לפי שיואל על מלכות יהוד' בפרט היה מנבא ועל ירושלי' כולה אמר תקעו שופר בציון להכריז ולהודיע חרבנה ואמר הריעו בהר קדשי על בית המקדש שיחרב כמו שנ' מי יעלה בהר ה' ומי יקום במקום קדשו וכנגד כל ארץ יהודה אמר ירגזו כל יושבי ארץ ותהיה התרועה ותקיעת השופר להודיע כי בא יום השם כי קרוב כלו בבוא היובל היו תוקעים בשופר ומכריזים בכל הארץ לפי שהוא בזמן האלקי שישובו איש אל אחוזתו ואיש אל משפחתו ישובו וכן יתקעו עתה שופר על יובל החרבן הזה שילאו איש מאחוזתו ואיש ממשפחתו ילכו בגלות וכל זה להודיע כי בא יום ה' ופירש שלא אמר כי בא מפני שכבר בא יומו אלא כי קרוב כלו' שהוא קרוב לבוא או להעשות הרי הוא כאלו הוא כבר בא ונעשה והענין שמפני שאמר למעלה תגרו וספדו הכהנים שיעשו זה לפני בא יום ה' אמר עתה שבבוא היום ג"כ יתקעו בשופר וכל זה להודיע שגם בעת הצרה טוב לשוב אל ה' ונזכר שאותו יום החרבן שהיה מיעד יהיה יום חושך ואפלה יום ענן וערפל שהוא כלו כנוי לחרבן [illegible]

[illegible] ובפרשה

וקרעו לבבכם ואל בגדיכם · אם תקרעו לבבכם ותסירו ממנו כל מחשבה רעה אינכם צריכי' לקרוע בגדיכם כמו שאדם קורע בגדיו על הצער והצרה כי חנון ורחום הוא כן מדותיו כמו שכתוב בתורה שהוא מנחם על הרעה לשבי' · וכ"כ וינחם ה' על הרעה אשר דבר לעשות לעמו : מי יודע ישוב · י"מ מי יודע אולי ישוב האל ית' ונחם · ואעפ"י שאמרנו כי ממדותיו הוא שנחם על הרעה ואין ספק כזה אעפ"י כן אם רבו העונות לא ינחם עד שיענים מעט או רב · לפיכך אמר מי יודע · או יהיה פירושו מי שיודע דרכי התשובה ישוב ונחם האלהים על הרעה הזאת · וי"ת מאן ידע דאית ביה חובין יתיב מנהון ויתרחם עלוהי : והשאיר אחריו ברכה · והאל ית' ישאיר אחר הארבה ברכה שאם ישובו בעדנו ידיחנו האל ית' וישאיר בצומח ברכה שלא ישחת הכל והנשאר יהיה לברכה ותעשו ממנו מנחה ונסך לה' אלהיכם כנגד מה שאמר הכרת מנחה ונסך מבית ה' : תקעו · פירשנוהו למעלה : אספו עוללים ויונקי שדים · שיתענו גם הקטנים · וכן יונקי שדים יתענו שלא ינקו ויהיו כל' באסיפה אחת ויבכו הקטנים ויונקי שדים לרעבונ' והגדולים יכנעו לבכית' וישובו והאל ית' ברחמיו ירחם לצעקת הקטנים : יצא חתן מחדרו וכלה מחופת' · אפי' החתן שהיה לו לשמוח עם אשתו יצא מחדרו · וכן הכלה תצא מבית חופתה והוא החדר שזכר · או פי' מחופת' מהחלוי' והעדיים שחופפין עליה בימי החתונה וכלם יהיו באסיפ' אחת ויבכו החתן והכלה עמהם תחת שמחתם · וכל אלה הדברים שוברי' לבו של אדם וה' ירחם · וי"ת ויפוק חתנא מאדרון בית משכביה וכלתא מבית גנונהא : בין האולם ולמזבח · כי שם היו עומדי' לעבוד עבודה ובהתבטל העבודה כמו שאמר הכרת מנחה ונסך שם במקום עבודתם יבכו ויתפללו לאל ית' בבית מקדשו ויאמרו חוסה ה' על עמך·חוסה· מלעיל : לחרפה למשול בם גויס · כי כשהיה רעב בארץ ישר' היו יוצאים רבים ממנה לגור בארץ מצרי' ובארץ פלשתי' מפני הרעב וזה היה חרפה להם ומושלים בהם גוים בהיות'גרים בארצם : ויקנא ה' לארצו · התנבא הנביא כי אחר שיעשו תשובה יקבל האל ית' תפלת' ואז יקנא לארצו שלא תהיה שממה · וטעם הקנאה מפני שהיו חרפה בגוים : לארצו · בעבור ארצו וכן המקנא אתה לי : ויען · ענה לצועקי'ע"י נביאיו : שולח לכם· שאצמיח לכם עשב השדה ועשב הארץ וי"ת מברך לכון : ושבעתם אותו ממנו · וכן פן תשבענו והקאותו תשבע ממנו : ואת הצפוני ארחיק מעליכם · הארבה קרא צפוני שבא להם מפאת צפון: והדחתיו אל ארץ ציה ושממה · ושם ימות שלא ימצא מה יאכל · לפיכך ועלה באשו : את פניו אל הים הקדמוני פי' המזרחי והוא ים כנרת או ים המלח ששם למזרח ארץ ישראל : וסופו אל הים האחרון · ים המערבי והוא שקרא אותו בתורה הים הגדול שהוא למערב ארץ ישרא' : פניו · ר"ל ראשו כל כך היה רב חיל הארבה שהיה מחזיק מים המזרחי לים המערבי : ועלה באשו · האלף בשו"א לבדו : ותעל צחנתו · כפל הענין במ"ש כי צחנתו כמו באשו · וטעם העליה שיעלה ריחם הרע לאפי העוברים : כי הגדיל לעשות · הארבה הגדיל לעשות רע בארץ והאל ית' ריחם על הארץ והמיתו · ורז"ל פירשו זה הפסוק לימות המשיח · ואמרו ואת הצפוני ארחיק מעליכם זה יצר הרע שצפון ועומד בלבו של אדם · והדחתיו אל ארץ ציה ושממה למקום שאין בני אדם מצויין להתגרות בהן : את פניו אל הים הקדמוני · שנתן עיניו במקדש הראשון והחריבו : וסופו אל הים האחרון שנתן עיניו במקדש שני והחריבו והרג תלמידי חכמים שבו · ועלה באשו ותעל צחנתו · שמניח אומות העולם ומתגרה בשונאי ישראל · כי הגדיל לעשות אמר אביי ותלמידי חכמי' יותר מכולם : אל תיראי אדמה · ארץ ישראל אל יראתו יושביה : גילי ושמחי · כנגד חגרו וספדו והלילו קדשו צום : כי הגדיל ה' לעשות · פי' לעשות טובות כנגד הארבה שהגדיל לעשות רעות : אל תיראי בהמות שדי · כמו שדה כנגד מה שאמר גם בהמות שדה תערוג אליך : כי דשאו נאות מדבר · שאמר עליהם ואש אכלה וכיון שדשאו כן מלאו האפיקים מים : כי עץ נשא פריו · כמו שעץ נשא פריו ביישוב כן במדבר דשאו מקומות הדשאים · חילם · כחם והוא הפרי · וי"ת טענו פיריהון : ובני ציון · כנגד מה שאמר תקעו שופר בציון : כי

וקרעו לבבכם ואל־בגדיכם ושובו
אל־יהוה אלהיכם כי־חנון ורחום
הוא ארך אפים ורב־חסד ונחם על־
הרעה: מי יודע ישוב ונחם
והשאיר אחריו ברכה מנחה ונסך
ליהוה אלהיכם:
טו תקעו שופר בציון קדשו־
צום קראו עצרה: אספו־עם קדשו
קהל קבצו זקנים אספו עוללים
ויונקי שדים יצא חתן מחדרו וכלה
מחפתה: בין האולם ולמזבח
יבכו הכהנים משרתי יהוה ויאמרו
חוסה יהוה על־עמך ואל־תתן
נחלתך לחרפה למשל־בם גוים
למה יאמרו בעמים איה אלהיהם:
ויקנא יהוה לארצו ויחמל על־עמו :
ויען יהוה ויאמר לעמו הנני שלח
לכם את־הדגן והתירוש והיצהר
ושבעתם אתו ולא־אתן אתכם עוד
כ חרפה בגוים: ואת־הצפוני ארחיק
מעליכם והדחתיו אל־ארץ ציה
ושממה את־פניו אל־הים הקדמני
וספו אל־הים האחרון ועלה באשו
ותעל צחנתו כי הגדיל לעשות:
אל־תיראי אדמה גילי ושמחי כי־
הגדיל יהוה לעשות: אל־תיראי
בהמות שדי כי דשאו נאות מדבר
כי־עץ נשא פריו תאנה וגפן נתנו
חילם: ובני ציון גילו ושמחו ביהוה
אלהיכם

ואערו רשע לבכון ולא בביזוע לבושיכון ותובו לפולחנא דיי אלהכון ארי חננא ורחמנא הוא מרחיק רגז ומסגי למיעבד טבון וקשוט ומתיב מימריה מלאיתאה בישא: מן ידע דאית בידיה חובין יתוב מיניה ויתרחם עלוהי וכל מן דיתוב ישתבקון ליה חובוהי ויקבל בירכן ונחמן וצלותיה כגבר דמקריב קורבנין ונסכין בבית מקדשא דיי אלהכון: תקעו שופרא בציון גזרו תעני ערעו כנישא: כנשו עמא זמינו קהלא כנושו סביא איתו טליא ויניקי תדיא יפוק חתנא מאדרון בית משכביה וכלתא מבית גנונהא: בין אולמא ולמדבחא יבכון כהניא דמשמשין קדם יי ויימרון חוס יי על עמך ואל תתן אחסנתך לחסורין למישלט בהון עממיא למה יימרון בעממיא אן דאיתפריקו במימר אלהכון: וחס יי על ארעיה ורחים על עמיה: ואתיב יי ואמר לעמיה הא אנא מברך לכון עבורא וחמרא ומשחא ותשבעון יתיה ולא אתן יתכון עוד חיסודי כפנא בני עממיא: וית עמא דאתי מציפונא ארחיק מנכון ואגליניה לארעא צדיא וחרבא רישיה לימא מדינחא וסופיה לימא מערבאה ותסק סרוחיה ויהך רוחיה ארי אסגי למעבד בישין: לא תדחלין ארעא דישראל בועי וחדי ארי אסגי יי למעבד ביך טבין לעמיה: לא תדחלון חיות ברא ארי איתעטרו דרוות מדברא ארי אילנא אצלח איביה תיניא וגופניא טענו פיריהון: ובני ציון ביעו וחדו במימרא דיי אלהכון

רשי

ואל בגדיכם · כי איני חש לקריעת בגדיכם ד"א קרעו לבבכם ואל תצטרכו לקרוע בגדיכם מחמ' אבל : ונח' על הרעה · נהפך למחשבה אחרת : מי יודע · שיש בו עון ישוב וינחם : והשאיר · האסיל והגזם אחריו ברכה על ידי התשובה תבא ברכה בפירות : קבצו זקנים · ממשקולת שלא קבוץ לי לשון רפי וקל : למשול בם גוים · לשון משל ושנינה : לחרפה · לגידופי' : ויקנא יי' לארצו · לשון המקנא אתה לי נכנס' בלבו צרתה ונלחם במלחמתה ונתעסק בצרכיה ורבותינו פירשו לשון התראה התרה בנובאי על עסקי ארצו : חרפה · גידוף שיקראו אתכם לשירי לחם : ואת הצפוני · יש לפותרו על חיל הארב' ועליו נופל גשון והדחתיו אל ארץ ציה ושממה ד"א העם הבא מצפון מלכי אשור ורבותינו אומרים זה יצר הרע שצפון בלבו של אדם : הקדמוני · המזרחי ורבותינו שפירשו ביצר הרע דרשו שני הימים הללו במקדש ראשון ובמקדש שני וכן פירשוהו על ששם פניו במקדש ראשון ושני והחריבם ולפי התרגו' שפירשו על חיל מלך אשור צ"ל פניו הים הקדמוני מקצת חילו אצלת למזר' ומקצתו למער' : צחנתו · באשו יורה עליו שהוא לשון זוהם וסירוף : כי הגדיל לעשות · רעה שפשט ידו בגדולי' : אל תראי אדמה · ארץ ישראל אם תשובו בתשובה : את

אבן עזרא

וקרעו · ככה היה מנהג' בבוא עליהם רעה לקרוע בגדיה' כמו ויקרע יעקב שמלותיו וככה בדברי דוד וקריעת הלב כדרך ומלתם את ערלת לבבכ' וכתוב ואקרע סגור לבם והנה הטעם להסיר מכסה לב לקורעו כי הוא ימנע שלא יבין הלב והטעם שיבין האמת ובעבור זה כתוב כל ערום יעשה בדעת : ונחם · שם התואר ולולי אות הגרון היה העי"ן דגוש להתבלע הנ"ון : מי · הטעם אולי השם ישוב והשאיר זה החיל ברכה שיעשו ממנו מנחה ונסך : תקעו · אחר ביאת הארבה : אספו · יצא חתן · לעשות מספד ובכי : בין · אין נכון לבכות בבית השם בהיכל לפני : לחרפה · רעב : למשל בם גוים · כי הרעבים יברחו אליהם ואם באו אליהם אין כח בהם להלחם : ויקנא · בעבור ארצו כמו פן יאמרו לי וכבר הזכרתי כי דבר נגזר להיות יאמרוהו הנביאים על לשון עבר : ויען · את הכהנים הבוכים · מלת ושבעת' כמו מלא גם חסר : ולא אתן אתכם · שיפוצו לבקש לחם כאשר אמרו מצרים נתנו יד : ואת הצפוני · חיל הארבה שבא מפאת צפון וטעם אל ארץ ציה שלא ימצא מה יאכל : הקדמוני · הוא המזרחי והאחרון המערבי ושניהם כנגד ירושלם והנה בהיותו בארץ שממה ימות : צחנתו · כמו באשו ואין ריע לו רק הטעם כפול : אל תראי · כנגד וכורא מאד : גילי · כנגד מספד : כי הגדיל השם לעשות · טוב כנגד כי הגדיל הארבה להרע : אל תראי בהמות שדי · כנגד גם בהמות שדי תערוג אליך : כי דשאו נאות מדבר · הפך ואש אכלה נאות מדבר : כי עץ נשא פריו · הפך כל עצי השדה יבשו : ובני · אמר יפת כי המורה הוא הנביא שהוא מורה אותם בדרך צדק על כן באה להם הטובה והזכיר מורה ומלקוש כמו בלחי החמור חמור חמרתי' שלשים עיירים ושלשים עירים המבעיר את הבערה כי יבער איש ולפי דעתי שהוא כמו יורה ואמר את המורה לצדקה כמו שמש לצדקה ומרפא בכנפיה · וטעם בראשון בחדש הראשון כי לעולם יהיו בין זמן היורה שהוא כמו המורה ובין זמן המלקוש ימים רבים ובחדש ראשון יבאו שניהם וזה במעשה נס וגם הוא כי הגדיל יי' לעשות :
ומלאו

מנחה גדולה

ובפרשת תקעו שופר בציון קדשו צום וגו' גלה הנביא שעוד יבא על יהודה וירושלים חורבן אחר ועליו אמר שנית תקעו שופר בציון כי תקיעת השופר היא להזהיר העם על ביאת האויבים וכמו שאמר אם יתקע שופר בעיר ועם לא יחרדו אם תהיה רעה בעיר ואמר שיקדשו צום ויקראו עצרה וענין העצרה היא מה שזכר מיד אספו עם קדשו קהל קבצו זקנים אספו עוללי' ואפי' יונקי שדים וכו' ויאמרו חוסה ה' וגו' והוא על הגלות הארוך הזה אשר נתננו בו לחרפה בידי אדום ולפי שנתפזרנו בעמים רבים בזה הגלות לכן אמר למה יאמרו בעמים איה אלהיהם ומכאן שהגאולה העתידה שבאה תהיה שיחוס ה' על האל כבודו כמו שאמר יחזקאל לא למענכם אני עושה בית ישראל כי אם לשם קדשי אשר חללתם בגוים לכן אמר הנביא ענין הגלות השני בקיצור דברים הביא אחריו זכרון הגאול' העתידה ועל זה אמר ויקנא ה' לארצו ויחמול על עמו ר"ל שיקנא לארצו אשר היא בידי האדומים קשים והיא ג"כ מקוללת ונגרעת מתבואותיה מעת שגלו ישראל מעליה וכן יחמול על עמו היושב כעבד בין העמים ואמר ויקנא ויען בלשון עבר עם היותו לעתיד לפי שהדברים הנגזרים היה לפני הנביאים כ"כ ודאים כאלו כבר עברו ועל זאת הגאולה סובב כל הפרשה · ע"כ :
ולע"ד שכפל תקעו שופר ע"ד שאז"ל אם ראה אדם שהתפלל ולא נענה יחזור ויתפלל שנ' קוה אל ה' חזק ויאמץ לבך וקוה אל ה' וע"כ אחר שאמר תקעו וגו' שישובו בצום ובכי בתפלה וזעקה אמר עתה אעפ"י שתראו שלא נתבטלה הגזרה עדין לא תייאשו מן הרחמים אלא חזקו ויאמץ לבבכם בתפלה ביותר ויותר בכמה דברים שלא נזכר בראשונה והוא אספו עוללים ויונקי שדים יצא חתן מחדרו וגו' · ועוד במה דברים מה שלא נזכרו בפרשה עליונה : וה' נתן קולו וגו' הנה יכול הוא ית' והביא המכה בלי התראה תפלה המכה תחת שלש סיבות עשה ה' על רוב מנין של ישראל שנית על רוב בנין של קלת רשומים לדיקים שבדור למען כבודם שליסית על איכות הדבר כי קשה מאוד ופתאם בלי התראה לא יוכלו לסובלו כאשר אחר הודעה או שעל ידי הודעה יתקנו בתשובה ויקילו הצרה או יעבירוה כולה וזה אמר וה' מה שנתן קולו לפני חילו להתרומם ע"י הנביא הוא על שלשה סיבות אחת על כי רב מאד

חנון ורחום ח' וסי' במס' רכת' · ויאמרו ט' רפין וסי' נמסר בישעיה סי' י"ר · ואל תתן ג' וסי' כפר לעמך ישראל אשר פדית יי' · ואל תתן נחלתך לחרפה למשול בם גוים · ואל תתן עלינו דם נקי דיונה · והתירוש ג' ומ"ל בקריאה וסי' והיא לא ידעה כי אנכי נתתי לה · ויען יי' ויאמר לעמו הנני שולח · וכל יהודה הביאו · אדמה י"א בקריאה וסים' וקין היה עבד אדמה · מזבח אדמה תעשה לי וזבחת עליו · משא צמד פרדי' אדמה · בימי רימון מלאו דם · הוי רב את יוצרו · שדד שדה אכלה אדמה · אל תיראי אדמה גילי ושמחי · אשתך בעיר תזנה · ואמר לא נביא אנכי : ויבן מגדלים רבים · תשלח רוחך יבראון :

פאנהו הם ישראל כי רבי' המה ואם על רבוי עם שני' כי גם שיהיה יחיד צדיק שימלא ביניהם [illegible] ומי יכילנו בלי הודעה תחלה
שרם בואו : בין האולם ולמזבח יבכו הכהנים מהר"מא ז"ל הנה במעלות האולם היו הכהנים מברכים [illegible] ולא האדמה אין ברכה לאדם ואין
מנחה ונסך לגבוה על כן בין האולם ולמזבח שהוא במישור שלפני מעלות האולם שמצד מערב ולמזבח שמצד מזרח שכולל בנתים.שתי החסרונו' לכן על שניהם יבכו הכהנים ויאמרו שלשה בחינות לפירחס עליהם הוא ית' ונקטן
היכל והוא על צרת ישראל ואמר חוס: ה' על עמך והשנית הוא על חרפת נחלתו ית' היא ארץ חמדה או על בה"מ שעליו נאמר כי לא באתם עד עתה אל המנוחה ואל הנחלה כמו · שא"ז"ל מנוחה זו שילה נחלה זו בית עולמים
ואומר באו גוים בנחלתך ועליה יאמר ואל תתן נחלתך לחרפה ושית גדולה מהראשונה כי לא מעלה בעם ועל השלישית העולה על כלם והיא על כבוד ה' המחולל בגוים אשר למה יאמרו הגוים איה אלהיהם כלו' אם אין אתה
עושה

אֱלֹהֵיכֶם כִּי־נָתַן לָכֶם אֶת־הַמּוֹרֶה לִצְדָקָה וַיּוֹרֶד לָכֶם גֶּשֶׁם מוֹרֶה וּמַלְקוֹשׁ בָּרִאשׁוֹן: וּמָלְאוּ הַגֳּרָנוֹת בָּר וְהֵשִׁיקוּ הַיְקָבִים תִּירוֹשׁ וְיִצְהָר:
כה וְשִׁלַּמְתִּי לָכֶם אֶת־הַשָּׁנִים אֲשֶׁר אָכַל הָאַרְבֶּה הַיֶּלֶק וְהֶחָסִיל וְהַגָּזָם חֵילִי הַגָּדוֹל אֲשֶׁר שִׁלַּחְתִּי בָּכֶם: וַאֲכַלְתֶּם אָכוֹל וְשָׂבוֹעַ וְהִלַּלְתֶּם אֶת־שֵׁם יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם אֲשֶׁר־עָשָׂה עִמָּכֶם לְהַפְלִיא וְלֹא־יֵבֹשׁוּ עַמִּי לְעוֹלָם: וִידַעְתֶּם כִּי בְקֶרֶב יִשְׂרָאֵל אָנִי וַאֲנִי יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם וְאֵין עוֹד וְלֹא־יֵבֹשׁוּ עַמִּי לְעוֹלָם:

ג

א וְהָיָה אַחֲרֵי־כֵן אֶשְׁפּוֹךְ אֶת־רוּחִי עַל־כָּל־בָּשָׂר וְנִבְּאוּ בְּנֵיכֶם וּבְנוֹתֵיכֶם זִקְנֵיכֶם חֲלֹמוֹת יַחֲלֹמוּן בַּחוּרֵיכֶם חֶזְיֹנוֹת יִרְאוּ: וְגַם עַל־הָעֲבָדִים וְעַל־הַשְּׁפָחוֹת בַּיָּמִים הָהֵמָּה אֶשְׁפּוֹךְ אֶת־רוּחִי: וְנָתַתִּי מוֹפְתִים בַּשָּׁמַיִם וּבָאָרֶץ דָּם וָאֵשׁ וְתִימֲרוֹת עָשָׁן: הַשֶּׁמֶשׁ יֵהָפֵךְ לְחֹשֶׁךְ וְהַיָּרֵחַ לְדָם לִפְנֵי בּוֹא יוֹם יְהוָה הַגָּדוֹל וְהַנּוֹרָא:
ה וְהָיָה כֹּל אֲשֶׁר־יִקְרָא בְּשֵׁם יְהוָה יִמָּלֵט כִּי בְּהַר־צִיּוֹן וּבִירוּשָׁלִַם תִּהְיֶה פְלֵיטָה כַּאֲשֶׁר אָמַר יְהוָה וּבַשְּׂרִידִים

וּמְשֵׁיזְבַיָא

אֱלָהֲכוֹן אֲרֵי אָתֵיב לְכוֹן יָת מַלְפֵיכוֹן בִּזְכוּ וּמַחִית לְכוֹן מְטַר בְּכִיר בְּעִידָּנֵיהּ וְלַקִישָׁא בְּיֶרַח נִיסָן: וְיִתְמְלִין אִדְּרַיָא עֲבוּרָא וִיטוּפוּן נַעֲוַיָא חֲמַרָא וּבֵירַיָא מִשְׁחָא: וַאֲשַׁלֵּם לְכוֹן שְׁנַיָא טַבְתָא חֲלַף שְׁנַיָא דִּבְזוֹ יַתְכוֹן עַמְמַיָא אוּמַיָא וְלִישָׁנַיָא וְשִׁלְטוֹנַיָא וּמַלְכְוָתָא פּוּרְעָנוּת חֵילִי רַבָּא דְּשַׁלָּחִית בְּכוֹן: וְתֵיכְלוּן מֵיכַל וְתִשְׂבְּעוּן וּתְשַׁבְּחוּן יָת שְׁמָא דַיְיָ אֱלָהֲכוֹן דַּעֲבַד עִמְּכוֹן פְּרִישָׁן וְלָא יִבְהֲתוּן עַמִּי לְעָלַם: וְתִדְעוּן אֲרֵי בְגוֹ בֵּית יִשְׂרָאֵל אַשְׁרֵיתִי שְׁכִינְתִּי וַאֲנָא יְיָ אֱלָהֲכוֹן וְלֵית עוֹד וְלָא יִבְהֲתוּן עַמִּי בֵּית יִשְׂרָאֵל לְעָלַם: וִיהֵי בָּתַר כֵּן אֶשְׁפּוֹךְ יַת רוּחַ קוּדְשִׁי עַל כָּל בִּשְׂרָא וְיִתְנַבּוּן בְּנֵיכוֹן וּבְנָתֵיכוֹן סָבֵיכוֹן חֶלְמִין יַחַלְמוּן עוּלֵמֵיכוֹן חֶזְוָנִין יֶחֱזוּן: וְאַף עַל עַבְדִין וְעַל אַמְהָן בְּיוֹמַיָא הָאִינוּן אֶשְׁפּוֹךְ יַת רוּחַ קוּדְשִׁי: וְאֶתֵּן אָתִין בִּשְׁמַיָא וּבְאַרְעָא דָּם וְאֶשָּׁא וִיטוּרִין דִּתְנָן: שִׁמְשָׁא יִתְהַפֵּיךְ לְקַבְלָא וְסִהֲרָא לִדְמָא קֳדָם מֵיתֵי יוֹמָא דַעֲתִיד לְמֵיתֵי מִן קֳדָם יְיָ רַבָּא וּדְחִילָא: וִיהֵי כָל דְּצַלֵּי בִּשְׁמָא דַיְיָ יִשְׁתֵּיזֵיב אֲרֵי בְּטוּרָא דְצִיּוֹן וּבִירוּשְׁלֵם תְּהֵי שֵׁיזָבְתָא כְּמָא דַאֲמַר יְיָ

אכול י׳ מלאים בקרי׳ בליש׳ ויאכל גם אכול את כספנו׳ הֲלא הובא את דמה׳ האכול אכלנו מן המלך׳ אכול השנה ספיח דמלכים׳ וחכרו דישעיה׳ ערוך השלחן צפה הצפית׳ אכול ושתו כי מחר׳ ואכלתם אכול ושבוע׳ אכול ואין לשבעה׳ אכול ושבוע והותר׳ ההמה י״ב וסי׳ בירמיה סי׳ י״ד׳ בוי״ד מ״ל וסי׳ בישעיה סימ׳ ב׳ וביחזקאל סי׳ ל״ג וע״יין פלוג״תא דאי״ת בהא״י סימ׳ במס״רה רב״תא בע״רך כ״א:

רשי

את המורה׳ את נביאכם המורים אתכם לשוב אֵי כדי לצדק אתכ׳: מורה מלקוש׳ כמו יורה ומלקוש: בראשון׳ בניסן ואף על פי שהיורה היא רביעה ראשונה היורדת על הזרע והיה במרחשון אותה שנה בניסן זרעו כמו שמפורש במסכת תענית שגדלה התבוא׳ באחד עשר יום: והשיקו׳ לשון השמעת קול כשהקילוח יורד מן הגת אל תוך היקב והיא הבור שלפני הגת: והיה אחרי כן׳ לעתיד לבא: על כל בשר׳ על מי שנעשה לבו רך כבשר דוגמת ונתתי לכם לב בשר: ותמרות עשן׳ זקיפות מעלה עשן כנוכה: יהפך לחשך׳ לבייש את המשתחוים לחמה: והיה כל אשר יקרא וגומר כאשר אמר׳ והיכן אמר וראו כל עמי הארץ כי שם יי׳ נקרא עליך: ובשרידים

והללתם לי וכל קריא׳ ותגלתם

אבן עזרא

ומלאו׳ והשיקו היקבי׳ כמו משיקות: ושלמתי׳ זה יורה שבכל שנה שעבר׳ בא מין אחד ועתה באו ארבעתן והיה להם שבע גדול: ואכלתם׳ ולא יבושו׳ הפך הובישו אכרים והם שנים שרשים והטעם א׳ וכמוהו יען ועונו עלה: וידעתם׳ כולי כבודי שהוא בתוככם לא היה זה על כן יבטחו בי מהיום והלאה ולא יבושו לעולם: והיה אחרי כן׳ אמר ר׳ ישועה כל זאת הנבואה היא לעתיד ור׳ משה הכהן אמר א״כ למה אמר אחרי כן רק והיה באחרית הימי׳ אולי זה הנביא היה בימי יהושפט על כן יזכור עמק יהושפט והנביאי׳ ובני הנביאים היו רבי׳ כי רבים יבאו לדבר עם אלישע ועובדיהו לבדו החביא מהם ק׳: על כל בשר׳ בא״י שהוא מקום ראוי להנבא: וגם׳ העבדי׳ ששבו לתורת השם וככה השפחות: ונתתי׳ מנהג אנשי לשון הקודש כאשר יזכירו ב׳ דברים יחל לספר דברי השני בתחלה ואחר כן ישוב אל הראשון באחרונ׳ כמו לך יום אף לך לילה ואתן ליצחק את יעקב ואת עשו וככה זה ונתתי דם בארץ ובשמים אש ותימרות עשן: השמש׳ יספר קדרות שיהיה לשמש בהתחברה עם הירח והירח יקדר ויהיה אדום זה בהיותו רחוק מראש התלי׳ וזנבו קרוב משש מעלות ולעולם הם אותות על מלחמות והיה לאות כי ימותו עמים רבים: ובשרידי׳

רדק

כי נתן לכם את המורה לצדקה׳ כמו יורה׳ ואמר כי נתן לכם לצדקה שעשה עמכם בעברו על פשעכם ופקד אתכ׳ במטר׳ וזכר המורה תחלה שהוא במרחשון אחר כך פי׳ עוד ואמר ויורד לכם גשם מורה ומלקוש בראשון: או פי׳ הגשם הנקרא מורה הורידו לכם בעתו שהוא במרחשון והוריד לכם ג״כ מלקוש בעתו בחדש הראשון שהוא ניסן ושניהם מורה בת״ס כמו יורה בי״וד׳ וי״ת המורה הראשון ענין הוראה שתרג׳ הפסוק כן וכבי ציון גולו וחדו במימרא דה׳ אלהכון ארי יהיב לכון ית מלפיכון לזכו ומחית לכון מטר בכיר בעידני׳ ולקישא בירח ניסן׳ ורז״ל פי׳ כיורה ומלקוש שניהם ירדו בניסן באותה שנה שאמרו אותה שנה יצא רוב אדר ולא ירדו להם גשמים וירדה להם רביעה ראשונה באחד בניסן אמר להם נביא לישר׳ צאו וזרעו אמרו מי שיש לו קב חטים או שעורים יאכלנו ויחיה או יזרענו וימות אמר להם אף על פי כן צאו וזרעו נעש׳ להם נס ונתגלה להם מה שבחורים ובסדקי׳ של נמלי׳ ושבכותלי׳ ויצאו וזרעו שני ושלישי ורביעי וירד׳ להם רביע׳ שנייה בחמשה בניסן והקריב עומר בי״ו בניסן ונמצא העומר התקרב מתבוא׳ הגדלה בששה חדשי׳ קרב משל י״א יום ונמצאת התבואה הגדלה בששה חדשים גדלה באחד עשר יום ועל אותו הדור נאמר הזורעים בדמעה ברנה יקצרו: ומלאו הגרנות בר׳ מבואר הוא: והשיקו׳ כמו והליפו מן ויצף יי׳ אלהי׳ את מי ים סוף על פניה׳ כלו׳ שהיו היקבים מלאים עד שילופו היין או השמן על פניהם׳ ובדברי רז״ל מי החג שנטמאו השיקן ואחר כך הקדישן טהורין הקדיש׳ ואח״כ השיקן טמאי׳ פי׳ שקען במי מקוה עד שילופו מי המקוה עליהם: ושלמתי לכם את השנים׳ כי לא באו בשנה אחת כמו שפי׳׳ וי״ת הפסוק הזה דרך משל נראה כי דעתו היה שהיא נבוא׳ עתידה לימו׳ המשיח שתרגם ואשל׳ לכון שניא טבתא וגו׳: ואכלתם׳ אשר עשה עמכם להפליא׳ פלא היה כי בשנה אחת שלם לאם תבואת ארבע שנים׳ ולדברי רבותי׳ ז״ל שכתבנו היה הפלא יותר גדול: ולא יבושו׳ לפי שהיה להם בשה השנים חרפת רעב בגוים: וידעתם׳ תכירו שאני בקרבכ׳ שומע לצעקתם ואני אלהיכם ואין עוד׳ לא כאלהי העמי׳ שעבדת׳ כי הם לא יועילו כי תהו המה:

והיה אחרי כן׳ כמו והיה באחרית הימים׳ ואמר אחרי כן לפי שאמר וידעתם כי בקרב ישראל אני אומר עתה תדעו ולא ידיעה שלמה כי עוד תשובו ותחטאו לפני אבל אחרי זאת הידיעה יבא זמן שתדעו אותי ידיעה שלמה ולא תחטאו עוד והוית לימות המשיח שנ׳ כי מלאה הארץ דעה את ה׳: אשפוך רוחי על כל בשר׳ פי׳ בישראל כמו שאמר במקום אחר כל בשר ואינו לכל בעלי חיים אלא האדם לבדו: ואומר ויברך כל בשר כן פרט הנה כל בשר על ישראל הראויי׳ להיות רוח הקדש עליהם׳ ואמר כל ר״ל הגדולים והקטנים כמו שאמר כי כלם ידעו אותי למקטנם ועד גדולם׳ ורוחי היא רוח דעה והשכל כמו שאמר ונחה עליו רוח ה׳ ואחר כך פי׳ רוח חכמה ובינה רוח עצה וגבורה רוח דעת ויראת ה׳׳ ומפני שיזדכך שכלם ויגבר במקצתם כח הדברים עד שיתנבאו כי לא אמר כי כלם יתנבאו אלא ונבאו בניכם ובנותיכ׳׳ ובשפיכות הרוח אמר על כל בשר אבל בנבואה לא אמר כל אלא ונבאו בניכם ובנותיכ׳׳ ואמר זקניכם בחוריכ׳ לא כלם והוא ע״ד שכתב החכם הגדול הרב ר׳ משה בן מימון ז״ל כי לא תבא לאדם הנבואה ואפי׳ עם התלמדות אלא א״כ קדם לו טבע בעת היצירה׳ והבנים והבנות יתנבאו בנערותם כמו שמואל הנביא והנביא תהיה להם במראה החלום כמו שאמר חלומות חזיונות׳ וכן היתה נבואת רוב הנביאים׳ כמו שאמר אם יהיה נביאכם ה׳ במראה אליו אתודע בחלום אדבר בו׳ וכן יהיו בהם מעלות זה למעלה מזה כמו שהיו בנביאים שעברו עד שאולי יהיה בהם כמשה רבי׳ ע״ה׳ והנה זכר ג׳ מעלות אשר בשנות האדם ימי הנערות וימי הבחרות וימי הזקנה: וגם על העבדי׳ כמו שאמרו ועמדו זרים ורעו צאנכם ובני נכר אכריכם וכורמיכ׳ וגם אותם לפי שיעמדו בא״י תהיה להם רוח דעה והשכל׳ ועניין שפיכות הרוח ר״ל שתהיה בהם רוח לרוב כענין השפיכה׳ וכן אמר ושפכתי על בית דוד ועל יושבי ירושלם רוח חן ותחנוני׳: ונתתי מופתים׳ באותו הזמן אתן מופתים על העתיד לבא והמופתים יהיו בשמים ובארץ הדם בארץ לרוב ההרג שיהיה אש ותמרות עשן בשמי׳ והם הברקים השורפי׳ בנפלם והשרפה תעלה עשן והם יהיו מופת על מגפת הגוים הבאים עם גוג ומגוג על ירושלם: תמרות עשן׳ עמודי עשן׳ ולפי שהתמר עץ גבוה וישר ושוה ידמו הדבר הגבוה והישר אליו לפיכך אמר ותמרות עשן על עמודי העשן וכן בדברי רז״ל על העשן אמרו משתעלה תמרתו ואמרו בית אבטינס היו על מעשה הקטרת ולא רצו ללמד ושלחו והביאו אומני׳ מאלכסנדריא והיו יודעים לפטם כמותם ולא היו יודעים להעלות העשן כמות׳ שהללו מתמר ועולה כמקל והללו מפצל לכאן ולכאן׳ ואלה הברקי׳ שירדו שלא בטבעם או השמש שיהפך לחשך והירח לדם פירשו המפרשי׳ כמשמעו כי באותו הזמן יהיו אלה המופתים׳ וכן דעת החכם ר׳ אברהם א״ע ז״ל ואמר כי קדרות המאורות הוא מופת על מלחמות עלומות וקדרות המאורות יהיה באותו הזמן לפני בא יום ה׳ והיא יום מגפת גוג ומגוג והעמים אשר אתו והסימני׳ האלה יהיו מופתים על הדבר הזה׳ ופי׳ והירח לדם הוא קדרות הירח וכשיהיה הקדרות שלם יהיה הירח שחור וכשלא יהיה הקדרות שלם יהיה אדום כדם ז״ש והירח לדם׳ והרמב״ם פי׳ כי זה והדומים לו ע״ד מ׳ על הצרות שיבאו על העמי׳ והמופתים שאמר בשמים ובארץ דם ואש ותמרות עשן וכן השמש יהפך לחשך והירח לדם כל זה הוא משל אל הצרות והמלחמות כמ״ש על הארבה לפניו רגזה ארץ רעשו שמים שמש וירח קדרו וכוכבים אספו נגהם׳ וכן יאמר על מפלת גוג ומגוג שמש ירח קדרו וכוכבים אספו נגהם׳ ולפי׳ הרמ״בם ז״ל מה שאמר לפני בא יום ה׳ היה לו לומר בבא יום ה׳ ואפשר שאמר שהצרה הזאת תהיה לישר׳ ויהיה להם האור לחשך לפני בא יום מפלתו של גוג ומגוג שיעלה עם עמים רבים על ירושלם עד שילחמו עליה וילא חצי העיר בגול׳ וזה הוא החשך כמו שאמר בנבואת זכריה לא יהיה אור יקרו׳ וקפאון ויום ה׳ הגדול והנורא כמו שאמר בארב׳ כי גדול יום השם ונורא מאד: השמש׳ פירשנוהו: והיה כל אשר יקרא׳ כי אז במלחמת גוג ומגוג תהיה צרה גדולה לישר׳ זמן מועט׳ כמו שאמר על אותו הזמן חבי כמעט רגע עד יעבור זעם׳ ואז יכלו רבים מישר׳ והקדושים ויראי׳ האל באמת ימלטו׳ כמו שאמר בנבואת ישעיה והיה כל הנותר בציון והנותר בירושלם קדוש יאמר לו כל הכתוב לחיים בירושלם׳ וכן אמר כל אשר יקרא בשם ה׳ והוא שיקראוהו באמת׳ כמו שאמר קרוב ה׳ לכל קוראיו לכל אשר יקראוהו באמת׳ והם השרידי׳ אשר ה׳ קורא כי הם יקראוהו באמת והוא יקרא אותם עבדי ואוהבי: כי בהר ציון׳ כי שם יעלו הגוים: ובשרידים

מנחה גרולה

עושה בגין העם על כי חטאו עשה בגין ארצך ונחלתך שלא חטאו ואם אין אתה עושה גם בגין אלו עשה בגין כבוד שמך אך הוא ית׳ בעמתנותו לא עשה על כבוד עצמו וגם לא בגין העם כי המה חטאו אך עשה בעבור האדמה וזהו ויקנא ה׳ לארצו ועי״כ ויחמול על עמו כי כל ישע וכל חפץ האדמה הוא עם בניה שהם ישראל או ענין הכתוב כי על הארץ לא מבקשת חמלה שהוא שלא מן הדין כי הלא היא לא חטאה ומן הדין ראויה אליה הטובה כ״א מבקשת קנאה למה ימשלו הגוים בנחלת ה׳ וזהו ויקנא ה׳ לארצו אבל על העם שחטאו אין בם רק בקשת חמלה בלבד ע״כ: ולע״רן בין האולם ולמזבח וגו׳ כפי תפלת שלמה רעב כי יהיה בארץ וגו׳ ארבה חסיל כי יהי׳ ופרש כפיו אל הבית הזה ואתה תשמע השמים וגו׳ ועל זה באה תשובת ה׳ שמעתי את תפלתך וגו׳׳ ע״כ המקום הזה הוא מוכן להשמע בו תפלת ישראל והכהנים הבאים בשליחות ישראל יבכו ויתפללו אל ה׳ כי ע״י קרובה התפלה להתקבל כי משרתי ה׳ המה ויאמרו חוסה ה׳ וגו׳ אם בשביל עמך ואם בשביל נחלתך ושלא יאמרו איה אלהיהם ולמה אינו מושיעם כיון שגם חלקו מעורב בו כמ״ש למעלה כי נכרת מבית אלהינו נסך ומנחה וע״כ המה אומרי׳ אם היה יכול להושיע ודאי היה עושה כי גם לו נוגע הדבר שחלק גבוה בתוכו וע״כ תחת שלם חלה יאה לך להושיענו׳ והנה למעלה אמרנו שישראל עשו עיקר מחלק גבוה וגם הכהני׳ חגרו וספדו הכהני׳ וגו׳ כי נמנע מבית אלהיכם וגו׳ שכל ישעם וחפץ היה לכבוד אלהינו ע״כ גם הוא עשה חטיבה מול חטיבה ויקנא ה׳ לארצו ויחמל על עמו שהזכיר השני דברים לבד ועל השלישי׳ למה יאמרו וגו׳ לא הזכיר להורות בשגם שענין השלישי נכלל בתוך שתים הראשוני׳ שכיון ויקנא ה׳ לארצו ויחמל על עמו אין מקום לומר איה אלהיהם כיון שראו את מעשה ה׳ כי נורא הוא והפליא לעשות להם תושיה כמו שאז״ל על פסוק הלך ילך ובכה נושא משך הזרע בא יבא ברנה נושא אלומותיו שבימי יואל שתקיים מקרא זה שהשור היה הולך לזריעה בבכה ובשובו היה אוכל מצמח האלם עד שהתבואה היתה גדלה לי״א יום וא״כ גם הגוים בעל כרחם יכירו וידעו ויודו כי יש לאל יד להושיע מ״מ לא הזכירו הכתוב בפירוש מטעם האמור שהקב״ה מכבד למכבדיו ע״ד כי מכבדי אכבד ע״כ על ידי שעשו כבוד ה׳ עיקר גם ה׳ עשו עיקר מעתו ומארצו׳ וכדי שלא יאמרו העמים שבטבע גדלה התבואה ע״כ נתן ה׳ הדבר דרך נס שגדלה התבואה לי״א יום למען שידעו כי הנני שולח לכם את הדגן וגו׳:

רדק

בשרידים · והפלטה תהיה בשרידים · או יהיה פי' קורא קריאת הגדולה והכבוד וכן שלישית וקרואים קרואי העדה · וקראתי לעבדי לאליקים · וי"ת קורא זמין: כי הנה · כי הנה זה יהיה בימים ובעת אשר אשיב את שבות יהודה וירושלם והם ימות המשיח · וזכר יהודה וירושל' אע"פ שכל ישראל ישובו לפי שהמשיח יהיה משבט יהודה זכר יהודה · וזכר ירושלם לפי שהוא ראש הממלכה גם זכר ירושלם כי שם תהיה מלחמת גוג ומגוג : אשוב · כתוב בוי"ו מן הקל · כמו ושב ה' את שבותך ענין הנח והשקט: וקרי אשיב ביו"ד מן הכבד ענין השבה : וקבצתי · ואז בבואו הומן אקבץ את כל הגוים · וטעם וקבצתי שאחן בלבם שיבאו עם גוג ומגוג · וכן אמר בנבואת יחזקאל והביאותיך אל הרי ישראל · והורדתים אל עמק יהושפט · כי שם תהיה המלחמה וזה העמק היה למלך יהושפט אולי בנה שם או עשה שם מעשה ונקרא על שמו · והעמק לעיר ירושלם או נקרא עמק יהושפט על שם המשפט כמו שאמר ונשפטתי עמם שם · וכן ת"י למישר פלוג דינא : ונשפטתי אתכם במשפט עמם והוכיחה על אשר הרעו לישראל בגלותם ביניהם : אשר פזרו בגוים · טיטום ומחנהו שהחריבו ארץ ישראל ופזרו יושביה בין העמים : ואל עמי · כמו ועל וכן ויך את הפלשתי אל מצחו כמו על : ידו גורל · היו משליכים גורל ביניהם על ישראל זה יהיה שלך וזה יהיה שלי : ידו · משפטו יידו מן לידות את קרנות הגוים ומפני פגישה שני יודי"ן כאחד חסרו היו"ד פ"א הפעל והוטלה תנועת' על יוד איתן ופירוש ישליכו כמו השליך עליהם גורל : בזונה · בשכר הזונה : וגם מה אתם לי · מה לי ולכם שבאתם בארצי שאת' שכני והיה לכם להטיב לעמי ולא עשיתם כן אלא כאשר ראיתם שבאו עליהם מלכי האומות התחברתם עמהם לשלול שלל ולבוז בז · ויונתן תרגם ואף מה אתון חשיבין קדמי : גלילות · כמו גבולים : הגמול · הה"א ה"א השאלה וגמול הוא תחלת הטובה שמטיב אדם לחבירו או תחלת הרעה · כמו כי גמל עלי כי גמלת עליכו ויש להשב' הטוב' או הרעה · וכשנקשה הענין בלשון שלום הוא להשבת גמול כמו שאמר הגמול אתם משלמי' עלי ואם גומלים אתם עלי הוא התחלת הרעה · אמר מה זה שאתם מריעים לי אם תחשבו להנקם ממני שהרעתי לכם מתי הרעותי לכם · ואם תאמרו כי אתם מעצמכם גומלים לי עתה רעה כי מי שירע לישראל מחשבתו להרע לי כי הם בני אם כן הוא קל מהרה אשיב גמולכם בראשכם : אשר כספי וזהבי לקחתם · כי כספם וזהבם של ישראל לי הוא כי אני נתתיו להם: ובני יהודה · בעודם בארצם הייתם גונבים את הקטנים ומוכרים אותם לבני היונים שהם רחוקים מארץ ישראל למען לא ישיבו עוד לארצם · או אמר זה בגלותם שבאו עם אויביהם והיו לוקחי' הבנים ומוכרים אותם ליונים : הנני · מעירם · כי עוד ישובו לארצם אף על פי שמקום גלותה רחוק ישובו לארצם הם או בניהם או גם הם גם בניהם הם בתחיית המתי' ובניהם שיהיו בזמן הישועה : ומכרתי · כלומר אמסרם בידם והם ימכרו' לשבאי' שהם רחוקי' מארצ' יותר מהיוני' : לשבאי' · בתנועת האלף בחי"רק והיו"ד נחה שבאי' הם בני שבא והם מזרחית ודרומית לארץ ישראל ולצר ולידון ופלשת והם רחוקי' מאד מאלה הארצות : קראו זאת · כאלו כרוז יעבור אליה'ויעיר'לבא למלחמה זאת על ירושל': קדשו · הזמינו כמו ויקדש את ישי ואת בניו : כתו אתיכם לחרבות · כלי המלחמה והאתי' הם שחופרי' בהם · והמזמרות הם שחותכי' בהם הזמורות אמר כל כלי ברזל השיבו אותם לכלי מלחמה כי גדולה תהיה זאת המלחמה ובזמן השלו' שיהיה אחר זאת המלחמה אמר בנבואת ישעיה בהפך זה · וכתתו חרבות' לאתי' וחניתותיהם למזמרות : עושו ובאו · הקבצו מן עש כסיל וכימה שהוא חבור כוכבים וכן תרגם יונתן יתכנשון ויתון : ונקבצו · נווי שלש עם נ"ון הבנין : הנחת ה' גבוריך · הורד מתרגום וירד ונחת : גבוריך הם המלאכים · על דרך כי מלאכיו יצוה לך לשמרך בכל דרכיך · ועל דרך מן השמים נלחמו הכוכבים ממסילותם נלחמו עם סיסרא : יעורו · מבואר הוא : שלחו מגל · המשיל הגוים ההם לתבואה שבשלה והגיע זמנה לקצור שישלח אדם את המגל לקצרה כן הגוי' האלה הגיע זמנם למות בחרב בעמק הזה : בואו רדו · רדו בעמק הזה כי הוא כמו הגת שמלאה ענבי' שראוי לדרוך אותם כן אתם בית ישראל דרכו אלה הגוים בזה העמק ושלחו בה החרב :

השיקו

א ובשרידים אשר יהוה קרא: כי הנה בימים ההמה ובעת ההיא אשר אשוב את־שבות יהודה וירושלם: וקבצתי את־כל־הגוים והורדתים אל־עמק יהושפט ונשפטתי עמם שם על־עמי ונחלתי ישראל אשר פזרו בגוים ואת־ארצי חלקו: ואל־עמי ידו גורל ויתנו הילד בזונה והילדה מכרו ביין וישתו: וגם מה־אתם לי צר וצידון וכל גלילות פלשת הגמול אתם משלמים עלי ואם־גמלים אתם עלי קל מהרה אשיב גמלכם בראשכם: אשר־כספי וזהבי לקחתם ומחמדי הטבים הבאתם להיכליכם: ובני יהודה ובני ירושלם מכרתם לבני היונים למען הרחיקם מעל גבולם: הנני מעירם מן־המקום אשר־מכרתם אתם שמה והשבתי גמלכם בראשכם: ומכרתי את־בניכם ואת־בנותיכם ביד בני יהודה ומכרום לשבאים אל־גוי רחוק כי יהוה דבר:

א קראו־זאת בגוים קדשו מלחמה העירו הגבורים יגשו יעלו כל אנשי המלחמה: כתו אתיכם לחרבות ומזמרותיכם לרמחים החלש יאמר גבור אני: עושו ובאו כל־הגוים מסביב ונקבצו שמה הנחת יהוה גבוריך: יעורו ויעלו הגוים אל־עמק יהושפט כי שם אשב לשפט

ה את־כל־הגוים מסביב: שלחו מגל כי בשל קציר באו רדו כי־מלאה גת

השיקו

תרגום: ומשיזביא דיי זמין: ארי הא ביומיא האינון ובעידנא ההיא דאתיב ית גלוות אינש יהודה ויתבי ירושלם: ואכנוש ית כל עממיא ואחתנון למישר פילוג דינא ואתפרע מנהון תמן על עמי ואחסנתי ישראל דבדרו ביני עממיא וית ארעי פליגו: ובעמי רמו עדבין ויהבו עולימא באגר זניתא ועולמתא זבינו בחמרא ואשתיאו: ואף מא אתון חשיבין קדמי צור וצידן וכל תחומי פלישתאי הגמלא אתון משלמין קדמי ואם גמלין אתון קדמי קליל בפריע אתיב גמליכון ברישיכון: די כספי ודהבי נסבתון ומני חמדתא טביא אעילתון להכליכון: ובני יהודה ובני ירושלם זבינתון לבני יוונאי בדיל לארחקותהון מעל תחומיהון: הא אנא מיתי להון בגלאי מן אתרא דזבינתון יתהון לתמן ואתיב גמליכון ברישיכון: ואמסר ית בניכון וית בנתיכון ביד בני יהודה ויזבנונון לבני שבא לעמא רחיקא ארי במימרא דיי גזיר כן: אכלו דא בעממיא זמינו עבדי קרבא יתון בגלאי גיבריא יתקרבון ויסקון כל גברי עבדי קרבא: אתקינו סביכון לסיפין ומגליכון למורנין דחליש יימר גבר אנא: יתכנשון וייתון כל עממיא מסחור סחור ויתקרבון תמן יתבר יי תקוף גבריהון: ייתון בגלאי ויסקון עממיא למישר פילוג דינא ארי תמן איתגלי למדן ית כל עממיא מסחור סחור: אושיטו בהון חרבא ארי מטא זמן קיצהון אושידו

חורתו דושישו קטילי גבריהון כבעוט דמיתבעט במעצרתא

בימים ההמה ח' וסי' נמס' בירמיה סימ' ג': ידו ג' וסימ' ואל עמי ידו גורל · ביום עמדך מנגד · גם היא לגולה הלכ' · וא' וידו אבן בי : הטבים ה' חסר ו'כליש'בקריא' וסי' לך נא אל הצאן וקח לי משם שני · פן תאכל ושבעת ובתים טבים והאנשים טבים לנו מאד · אשר פגע בשני אנשים · ומחמדי הטבים הבאתם להיכליהם:הבאתם ג'בקריא'וסי'בסדר חקת:הגבורי'ז'מ"ל וסי' נתן הנביא ושמעי ורעי · ואת נתן הנביא ובניהו ואת הגבורים · עלו הסוסים והתהללו · אלה עשו שלשת הגבורים · ואת כל צבא הגבורים · ויקהל דוד את כל : כמגדל דוד צוארך : מגל ב' וסי' ותופש מגל בעת קציר · שלחו מגל כי בשל קציר :

רשי

ד

א ובשרידים · בשארי' אשר יותיר : אשר יי' קורא · לשון קרואים לסעוד' או לעבודת המלך לשון הזמנה : אל עמק יהושפט · אדד עמם בעומ' הדין יהושפט משפטי יה : ידו גורל · כמו וידו אבן בי · הגמול אתם משלמים · זהו הגמול שנתן שלמה לחירם מלך צור עשרי'עיר : קל מהרה · לשון זריזות : לשבאים וגו' · לבני שבא : כי יי' דבר · והיכן דבר עבד עבדים יהיה לאחיו כך מפורש במכילתיה : קדשו מלחמה · אם תוכלון להלחם כנגדי : אתיכם · קלט"רש ה בלע"ז : מזמרותיכם · שר"פשא בלע"ז:עושו · כמו חושו כך חברו מנחם ויונתן תרגם יתכנשון ואומר אני שהוא לשון עשת ברזל המכוכם יחד מש"א בל' ואין תי"ו בו יסוד : שמה הנחת יי' גבוריך · שם בקבוצת עמק יהושפט ישבור גבורתכם כן תרגם יונתן ואיני יודע אם לשו' ארמי הורד' או לשון חתת והנ"ון בו נופל כמו הנעל לדניאל קדם מלכא שאין בו אות שורש אלא על : שלחו מגל וגו' · שלפו

ה

א חרבות אותם ההולכי' בשליחותי לחבל את הגוים : כי בשל קציר · כלומר כי הגיע עתם ודמה הדבר לקציר שקוצרים אותם במגלות כשנגמר בישולו : באו רדו כי מלא' גת · מן הענבים באו ודרכו אותם כלומר נתמלא סאת עונם : רדו · לשון כבישות ורידוי כמו ורדו בדגת הים :

השיקו

אבן עזרא

ובשרידי' · הטעם כפול וטע' אשר יי' קורא גוזר : כי · בעבו' זה הכתוב חשבו רבים כי הנבואה לעתיד אולי כן הוא ורבי משה אמר מלאכו שנפל פחד השם על כל הגוים שהם סביבות ירוש' בימי יהושפט ויביאו לו מנחות והנה בימיו שבו השבויים בימי אבותיהם : וקבצתי · זאת היא המלחמה שהתחברו בני מואב ובני עמון ושעיר חיל כבד לרוב מאד ויהושפט היה לו מיהודה ומבנימן אלף אלפים ומאה ושמים אלף גבורי חיל ועמק יהושפט היא עמק ברכה כי יהושפט קרא שמו כן : ואל ידו · פועל עתיד תחת עבר והעד וידו אבן בי גם נכון הוא להיותו עבר רק יהיה מפעלי הפעל והנה מלאכו לידות שורה על עלומי הה"א : ויתנו · הילד הישראלי במחיר זונה בעבור זנות : והילדה מכרו ביין · בדמי יין להשתכר עם הזונה כי כל זונה במקרא היא כמשמעה חוץ מן והזונות רחצו שהוא כמו אזכיך כי האל"ף נוסף : וגם מה אתם לי · מחכבא על צר ולידון ופלשתים שיבוא יום אידם והנה מלאכו כתו' כי הפלשתים היו מביאים ליהושפט מנחה וכסף משא וזה לאות שגברה ידו עליהם וטעם הגמול כאילו גמלתי לכם רע או אתם תחלו לגמול לי כמו אשר גמלכו אותו : אשר כספי וזהבי · שנתנו מלכי יהודה להם שוחד או לפדיון השבויים ובני שלקחתם במלחמה או בגנבה : הנני · הם ישובו וינקמו מכם : ומכרתי · הוסיף על המדה : ואת בנותיכם · שאינן יוצאות למלחמה : שבאים · גוי רחוק שהוא ממלכות שבא : קראו · שב עתה להגיד דברי החיל הגדול הבא על יהושפט : קדשו · הכינו : כתו אתיכם · כמו את מחרשתו ואת אתו : ומזמרותיכם · שיזמרו בהם הזמורה : החלש · ויתחזק : עושו · התקבצו ומגזרת עיש שהם ז' כוכבים לעולם לא יתפרדו כי הם בגלגל העליון והם נראים בקיץ ובחורף בארץ : הנחת · כמו הורד ואלה דברי הנביא והטעם הוריד השם : גבוריך · שם והם המלאכים כנגד העירו הגבורים וזאת המלה ידועה בתרגום וככה נחת בדודיה על עפר נחת ויפת אמר שמה ישבר השם גבוריך אתה האויב הבא כמו ונחתה קשת נחושה : יעורו · כמו העירו : שלחו מגל : דרך משל כי כתוב כי העמוני' והמואבים השמידו יושבי הר שעיר והחרימום ואח"כ הרג איש אישו ואין פליט :

השיקו

מנחה גדולה

והיה אחרי כן מהר"יא ז"ל הנה המסורר החרעש שאבדו ישראל בגלותם מארצם שלשה מתנות נכבדות שהיו להם נבואה ומופתים וידיעה אלקית וכמו שאמר אותותינו לא ראינו אין עוד נביא ואין אתנו יודע עד מה ומפני זה ייעד הנביא פה על שלש אלה שיחזרו לאומה כי באמרו אשפוך את רוחי על כל בשר רמז אל הידיעה והכרת אלקות השם ית' שהיא נקראת רוח השם כמו שנ' ונחה עליו רוח השם רוח חכמה ובינה כי בעבור שהיתה החכמה נשואה ברוח השכלי תקרא היא עצמה רוח להיותה דבר רוחני ולא גשמי ולכן אמר על כל בשר שהוא באמת כולל לכל בני אדם מאיזה אומה שתהיה כמו שנ' יבא כל בשר להשתחות לפני ויברך כל בשר שם קדשו ומפני הידיעה הוא שכל בני בשר יקראו בשמו ויכירו אלקותו כמו שנ' אז אהפוך על עמים שפה ברורה לקרא כלם בשם ה' ועל זאת ההכרה והידיעה שתתחדש בעולם מלכותו אמר כאן אשפוך את רוחי על כל בשר ואמר ג"כ וגם על העבדים ועל השפחות בימים ההמה אשפוך את רוחי כי אין ראוי לפרש הרוח הזה על הנבואה כי אם על הידיעה וההכרה באלקותו כמו שאמרתי והוא הייעוד הראשון שעשה הנביא כאן ר"ל שתמלא הארץ דעה את ה' · והייעוד השני הוא אומרו ונבאו בניכם ובנותיכם כלו' שאע"פ שמיום שנחרב בה"מ ונגנז הארון ע"י ירמיהו בזמן החרבן אין עוד נביא ובזמן בית שני לא חלה הנבואה בסוף אדם וכ"ש בגלות שלא מצאו חזון מהשם הנה בזמן הגאולה תשוב הנבואה לחול בעם ישראל ר"ל במוכנים מהם מה שלא היה ולא יהיה בשאר הגוים ולפי שהנבואה היא בב' מינים חלום נבואיי ומראה נבואיי כמו שנ' בתורה במראה אליו אתודע בחלום אדבר בו לכן אמר במספר מדרגות הנבואה אשר תמצ' בהם שהזכ' כ"ם שבהם יבא לחלומות הנבואיי והבחירי' לחזיוני' שיראו מהם ממין המראה הנבואיית והיה זה לפי שהזקנים לרוב לחותם המקריים מתאחדם בהם הזקנה ולטרדת כחם המדמה מרוב הגנפים אשר רלו וידעו וגבר בהם הדמיון ולכן כשיבואם השפע יהיה בחלום אמנם הבחורים שאינם כ"כ לחים וכחם הדמה אינו כ"כ טרוד ומלא מהלורות אשר ראה הבואם הנבואה במראה והוא אומרו חזיונו' יראו · ולא אמר הנביא בכל הזקנים יכבאו בחלום ולא שכל הבחורים חזיונות יראו אלא שתם זקניכם וכחוריכם לרמוז אל המוכני'מהם והראויים לנבואה שהם יקבלוה ואמנם העבדים והשפחות שמפני עבדותם יהיו תמיד בעצבון לא יוכלו להנבא אבל ישפוך השם את רוחו עליהם ר"ל רוח דעת ויראת השם ע"כ ועיין שם עוד שהקשה לשאול ולדבר על פירש המורה בזה ולסתום האוזן שלא ישמע לדברי הרמ"בם ז"ל ע"ל : ומר"מא ז"ל כתב לבא אל הענין נקדים שלשה ענינים לרואי השמש כי שפע הנבואה אינהכל ראויים לקבלו כ"א מעט מזער מקדושי' אשר בארץ המה אך בדור של אי"ש תופלג הכנה ערוב השפע אשר יורק עליו מן השמים ישפשע גם לרבים כאשר בימי משה שרבו נביאי' מחששע לאם מהרום אשר עליו וכן בימי שמואל בכל עבר חבל נביאי' משא"כ בתחילה שלא היה חזון נפרץ וכן בימי אליהו ואלישע היה

היטיקו היקבים · שהם מלאים עד שילוף היין על פניהם ונשפך היין על פניהם והוא משל לשפיכת הדם · וכן הם באה עתם למות כי רבה רעתם שעשו לישראל הם ואבותיהם : המונים המונים · הכפל לחזק הענין : בעמק החרוץ · קורא אותו חרוץ כי שם יהיו העמים חרוצים וחתוכים · או כי שם יחרוץ ויחתוך משפטם כמו שקרא אותו עמק יהושפט · וכן תרגם יונתן עמק החרוץ פליג דינא כמו שתרגם עמק יהושפט : שמש · חשכו וקדרו להם ולמעלה פירשנוהו : וה' מציון ישאג · כי שם שכינתו בירושלם וכאילו משם ישאג ויתן קולו עליהם ולקולו ירעשו שמים וארץ והכל דרך משל אמר גם רעש יהיה ביום ההוא בארץ ישראל כמו שנאמר בנבואת יחזקאל ובנבואת זכריה : וה' מחסה לעמו · מאלה הגוים גם מהרעש שלא יזיקם : וידעתם · והיתה ירושלם קדש כמו הקדש שאסור לזרים . וזרים לא יעברו בה עוד · להרע להם כמו שעשו עד היום · גם אפשר שלא יכנסו זרים בירושלם כי תגדל קדושתה לעתיד וכמו שההיכל אסור להכנס שם ואפי' ישראל כן תהיה כל העיר קדש שלא יכנסו בה זרים מאומות העולם : והיה ביום ההוא · בעת ההיא אחר כלות העמים שמה תהיה טובה גדולה לישראל · והמשיל הטובה שתהיה להם בהזמנה מבלי עמל ויגיע כאלו ההרי' יטפו להם עסים והגבעות תלכנה חלב וענין תלכנה חלב מרוב ההולך והנגרה כנה ההליכה לגבעות ואף על פי שהחלב הוא ההולך והנגר · וכן ילכו מים כנה ההליכה לאפיקי' · ועל הדרך הזה ותרדנה עינינו דמעה והאפיקים הם העמקים שנגרים בהם המים : ומעין מבית ה' יצא · והו כמשמעו כמו שכתוב בנבואת יחזקאל : והשקה את נחל השטי' · כתרגומו מישר שיטי' : כי העמק יקרא נחל בין יש בו מים בין אין בו מים · כמו ויחפרו עבדי יצחק בנחל · ובדברי רז"ל היושבת בנחל והגאון רב סעדיה ז"ל פי' נחל השיטים הוא הירדן כי הירדן הוא קרוב למקום הנקרא שטים לפיכך סמכו אליו : מצרים · זכר מצרים ואדום מצרים בעבור הישמעאלי' ואדום בעבור °ואלה שתי האומות הנה הגוברות וזכר מצרים בעבור ישמעאלים כי אשת ישמעאל היתה מצרי' שנא' ותקח לו אמו אשה מארץ מצרי' וכן אמו הגר המצרית · לפיכך יחס האומה הזאת למצרים · וזכר אדום בעבור · °וכן עשה ישעיה בפרשת קרבו גוים שהיא כמו שפירשנו שם · ואע"פ שנתערבו בהם עמים רבים כמו שנתערבו גם כן במלכו' ישמעאלים נקראים על העיקר · °לפיכך לא זכר אלא יהודה כי עשרת השבטים שהגלה מלך אשור ולא שבו עד היום לא היו ברשות שתי האומות האלה : נקיא · נכתב באלף וכן אל תתן עלינו דם נקיא · ובא על דרך נחי האלף נשיא נביא : בארצם · הכנוי לבני יהודה או למצרים ואדום : ויהודה · מצרים ואדום יהיו שממה לא ישבו לעולם אבל יהודה לעולם תשב : ונקיתי · מכספם וזהבם שלקחו אנקה האומות כי גם ישראל יקחו מהם לעת"ל ויהיו להם לשלל אבל דמם ששפכו לא אנקה אותם אלא נפש תחת נפש נפש השופכים או בניהם אחריהם · כי בכל כסף וזהב שבעולם שיתנו כופר נפשותם לא יהיו נקיים מדמם ששפכו · ויונתן הדביק טעם דמם עם ונקיתי שתרג' ודאתפרעית דמהון מן עממיא תוב אנא עתיד לאתפרעא אמר ה' דאשרי שכינתיה בציון : וה' שכן בציון · טעמו למה שאמר למעלה ויהודה לעולם תשב · אמר וה' שוכן בציון גם כן לעולם כי לעולמי עד תהיה שכינתו בציון אחר שתשוב שם בימות המשיח · וכן חתם יחזקאל נבואתו ושם העיר מיום ה' שמה : תם ונשלם ספר יואל · תהלה לאלהי ישראל :

השיקו היקבים כי רבה רעתם: המונים המונים בעמק החרוץ כי קרוב יום יהוה בעמק החרוץ: שמש וירח קדרו וכוכבים אספו נגהם: ויהוה מציון ישאג ומירושלם יתן קולו ורעשו שמים וארץ ויהוה מחסה לעמו ומעוז לבני ישראל: וידעתם כי אני יהוה אלהיכם שכן בציון הר קדשי והיתה ירושלם קדש וזרים לא יעברו בה עוד: והיה ביום ההוא יטפו ההרים עסיס והגבעות תלכנה חלב וכל אפיקי יהודה ילכו מים ומעין מבית יהוה יצא והשקה את נחל השטים: מצרים לשממה תהיה ואדום למדבר שממה תהיה מחמס בני יהודה אשר שפכו דם נקיא בארצם: ויהודה לעולם תשב וירושלם לדור ודור: ונקיתי דמם לא נקיתי ויהוה שכן בציון:

אושידו דמהון ארי סגיאת בישתהון: משירין משירין במישר פילוג דינא ארי קריב יומא דעתיד למיתי מן קדם יי במישר פלוג דינא: שמשא וסהרא קבלו וכוכביא כנשו זהוריהון: ויי מציון יכלי ומירושלם ירים מימריה ויזועון שמיא וארעא ויי סמך לעמיה וסעיד לבני ישראל: ותדעון ארי אנא יי אלהכון אשריתי שכינתי בציון טורא דקודשי ותהי ירושלם קודשא ונוכראין לא יעידון בה עוד: ויהי בעידנא ההיא ירבון טוריא חמר מרת ורמתא יגרן טובא וכל פצידי דבית יהודה יהכון מיא ומבוע מבית מקדשא דיי יהי נפיק ומשקי ית מישר שיטין: מצרים לצדו תהי ואדום למדבר צדו תהי מחטוף בני יהודה דאשדו דם זכאי בארעהון: ויהודה לעלם תתיב וירושלם לדר ודר: ודאתפרעית דמהון מן עממיא תוב אנא עתיד לאיתפרע אמר יי דאשרי שכינתיה בציון:

ע"ג

עמוס א

א דברי עמוס אשר היה בנקדים מתקוע אשר חזה על ישראל בימי עזיה מלך יהודה ובימי ירבעם בן יואש מלך ישראל שנתים לפני הרעש:

ויאמר

פתגמי עמוס דהוה מרי גיתין מתקוע דאתנבי על ישראל ביומי עזיה מלך שבטא דבית יהודה וביומי ירבעם בר יואש מלכא דישראל תרתין שנין קדם מיתי זיעא:

ואמר

וככבים ו' וסימ' נמסר לעיל בסיפרא סימ' ב': מחסה ט' רפין בקריאה וסימ' במסרא רבתא · נקיא חד מן י"ב מלין דכתיבין אל"ף בסוף תיבותה ולא קריין וסימן במסרא רבתא בערך א':

רשי

השיקו היקבים · קול קילוח היקבי' היורד תוך הבור שבפני הגיתות נשמע : בעמק החרוץ · שפט חרוץ כמשפט אמת וכן תרגם יונתן במישר פילוג דינא : אספו נגהם · כנסו אורם : מציון ישאג · ממה שעשו לציון : ורעשו שמים וארץ · יפרע משרים של מעלה נגד האומות ואחר כך האומות : מחסה · לשון כיסוי ובלע"ז אברי"איל : אפיקי · מקום מוצא מים : והשקה את נחל השטים · כמשמעו וישקו ית מישר שטים ומדרשו יכפר על עון פעור : מצרים ואדום · שמכן זה לזה לפורענות אתה מוצא שאילולי מצרים לא היתה אדום שנא' כי ששה חדשים ישב יואב עד הכרית כל זכר באדום וכתי' ויברח הדד הוא ואנשים אדומיי' וימצא הדד חן בעיני פרע' וגו' והדד שמע כי שכב דוד עם אבותיו וגומר ובאחרונ' ויהיו לשטן לשלמ' אמר הב"ה אני אכלו זו וזו : מחמס בני יהודה · בשביל חמס שעשו לבני יהודה אשר שפכו את דמם : ונקיתי דמם לא נקיתי · ואף אם אנקה אות' משאר עבירו' שבידם ומרעות שעשו לי דמם של בני יהודה לא אנקה מהם אימתי תהיה זאת בזמן שהקדוש ברוך הוא שוכן בציון :

ספר עמוס

אשר היה בנוקדים · תרגם יונתן דהו' מרי גיתין כמו ומיש' מלך מואב היה נוקד : שנתים לפני הרעש · שנתים קודם שנתנג' עוזיה יום שהנב' ישעיה שנאמר וינועו אמות הסיפים והומר כאשר נסתם מפני הרעש וגו' :

מציון

אבן עזרא

השיקו · דרכו דרך משל ונקרא עמק החרוץ כי כלה ונחרצה היתה עליהם והמפרש יהושפט כי השם ישפטם זה דרך דרש הוא כי על דרך הפשט נכון הוא שיקרא שם אדם בשם עושהו כמו צורי שדי רק השם הנכבד לא יקרא בשם אדם על כן פירשתי כי שלמה בשיר השירים שהוא חול : המונים · יפלו : כי קרוב יום יי' · להנקם מהם : שמש · קדרו עליהם כאשר היה לפני בא יום יי' : ויי' מציון ישאג · רעם גדול כמו קול רעמך בגלגל כדרך ויי' השמיע את מחנה ארם וככה כתב נתן יי' מארבים : ורעשו · דרך משל כי הכל יפחדו · והשם יתן מעוז לעמו כדרך יי' עוז לעמו יתן כאשר פירשתיו וטעם מציון הוא אשר פירש : וידעתם כי · שוכן בציו' · וזרים לא יעברו בה עוד אם ישמרוה תורת השם וככה דברי זכריה ושכנתי בתוכך וככה אמר בסוף והיה אם שמוע תשמעו בקול יי' אז יתקיים כל זה : והיה · יטפו · יזלו דרך משל כשמן מחלמיש צור : וכל אפיקי · מקומות חזקים ואיכם רבים : מצרים · ואדום · היו שממה בימי נבוכד נצאר וזאת מצרים היום איננה הקדמונית : ויהודה לעולם תשב · אם לא תמרה פי השם והכבוד ישכון בקרבה כאשר חתם ספרו וכל רעה שעשו הגוים לישרא' לא ינקם מהם כי רחמיו גדולים על כל מעשיו רק דמיהם ששפכו שאין להם פדיון לא ינקה :

ספר עמוס

זה הנביא היה בימי הושע וכל נבואתו על ירבעם בן יואש ורובי המפרשים אמרו כי הרעש היה בהכנס עוזיה להקטיר קטרת ואין ראיה מהמקרא רק מהקבלה כי הכתוב אומר כי בימי עוזיהו היה הרעש ודבר גדול היה ולחשבון הזה הו' ובעוד ששים וחמש שנה כי אם היתה זאת הנבוא' בתחילת מלכו' אחז הנה אחר עשרים ושתי' שנה את אפרים מעם אשור כי כן כתוב וטעם הרעש להזכירו כי התנבא לפני היותו שיבוא רעש ויכה בית החורף על בית הקיץ ומלת נוקדים רועים כמו ומישע מלך מואב היה נוקד :

ויאמר

ספר עמוס

דברי עמוס כתבו רז"ל כי כשמתחיל הנביא במל' דברי הוא מדבר בדברי עצמו · וכן עמוס דבר על עצמו כמו שאמר לו אמציה כהן בית אל · ומה שהשיב לו · וכן דברי ירמיהו כי הוא דבר בדברי עצמו · וכן דברי קהלת : וכן אמרו רבותינו שלשה נביאי' לפי שהית' נבואת' דברי קנטורין נתלית נבואתן בעצמן · ר"ל בעצמן שדברו לדברי עצמן והתחיל' נבואתן דברי : אשר היה בנוקדים מתקוע · רועה היה והרועה יקרא נוקד · או מי שמתעסק במקנ' · כמו ומישע מלך מואב היה נוקד ונקר' נקוד לפי שרוב הבהמו' יש להם כתמים שחורים או לבנים מן נקוד וטלוא · ואמר בנוקדים ולא אמר היה נוקד ר"ל כי גדול שבנוקדים אשר היה בתקוע ותקוע היא עיר גדולה בנחלת בני אשר : אשר חזה על ישראל בימי עזיה מלך יהודה ובימי ירבעם · כבר כתבנו בתחלת הספר כי ירבעם ועזיה מלכו בזמן אחד והושע האריך ימים יותר שנבא גם בימי יותם אחז וחזקיהו מלכי יהודה · ואמר אשר חזה על ישראל כי רוב נבואתו היתה על ישראל ושמרון לא זכר על יהודה כי אם מעט · ובדרש כשאמר הקב"ה את מי אשלח ומי ילך לנו ואמר לו ישעיה הנני שלחני אמר את מי אשלח שלחתי את מיכה והיו מכים אותו על הלחי שנאמר בשבט יכו על הלחי את השופט · שלחתי את עמוס והיו קורין אותו פילוסא אמרו לא היה לו להקדוש ברוך הוא לאשרוי שכינה אלא על הדין פילוסא פי' קטיע ליטנא אמר רבי פנחס למה נקרא שמו עמוס שהיה עמוס בלשונו : שנתים לפני הרעש · הרעש הזה היה בימי עזיהו כמו שכ' בנבואת זכריה ונסתם כאשר נסתם מפני הרעש בימי עזיהו מלך יהודה · ואמרו בדרש כי אותו היום שנכנס עזיהו להיכל להקטיר היה הרעש · ואמר כי תחלת נבואת עמוס היתה שנתים לפני הרעש · וזכר זה בעבור שהתנבא על הרעש טרם בואו כמו שאמר והכתי בית החורף על בית הקיץ :

ויאמר

מנחה גדולה

היה חזון נפרץ מאשר היה מתפשט מהם משא"כ בדורות זולתם · הקדמה שנית מספר הזוהר אשר אמרו שרוי בלא אשה לא יתנבא רק בחלום כיעקב עד שלא נשא אשה · הקדמה שלישית שיש קצרי יד שיתדמו לו חזיונות ולא יראה דבר ברור ונבא אל הענין אמר כי אחרי כן שהוא אחר דורות האלו שהוא בימות המשיח לא יספך שפע נבואיי אל גדול הדור שעל ידו יהיה חזון נפרץ לשלמים שבדור כי אם אשפוך את רוחי על כל בשר כי כולם יהיו שלמים זכי האיכות והוא כי תפסק זוהמתן באופן יהיה כולם מוכנים להנבא כמפורש אצלנו על השגת העומדים על הר סיני שעל שפסקה זוהמתן נבאו כולם פנים בפנים ואז ונבאו בניכם ובנותיכם והוא שלא יקרם כעולה על רוח האומר מה זה היה לבן קיש שהיה חושב שההנבאה מהאב תמשך עד שהשיב שכנגדו לאמר ומי אביהם כי אין זה תלוי באבות וכאשר שאר נביאים מבלי היות נבוא' באביהם יתנבאו גם זה כהם וזה יאמר ונבאו בניכם ובנותיכם גם שאיככם נביאים יהיו בניכם ובנותיכם נביאים כי לא באבות תלוי הדבר כי אם בקדושת העם שמקדושתם תערה בארץ רוח ה' ואז זקניכם הפרושים מאשה חלומות יחלמון בחוריכם בעל נשים חזיונות ממתדמים לקצת נביאים קצרי ההשגה יראו בפירוש ולא חזיון מתדמה בלבד וגם על העבדים וכו' כ"כ תרבה אז הקדושה שאפי' לעבדים ושפחות מסוללי שורש מישראל לא יהיה להם שפע נבואיי מהמתפשטות זולתם ולא ע"י מלאך כ"א שגם עליהם אשפוך את רוחי וכל זה יהיה אחר בא יום ה' כי מקוד' לא אדבר רק ברמז כי ונתתי מופתים בשמים ובארץ מה שיהי' בארץ הוא דם ואש ותמרות עשן ומה שיהי' בשמים הוא השמש יהפך לחשך והירח לדם לפי מראה עיני בשר שהוא סימן מה שיחתו הגוים מהמה והוא על כי כיא הוראה על המלכיות אשר יפלו כחדה פרזלא נחשא כספ' ודהבא שהם אשר שעבדו את ישראל ע"כ · ולע"דן לפי שהנביאי שקר הלא המה הטעו את העם ללכת אחרי אלהים אחרים לעבדם כמו שמצינו בנביאי הבעל ונביאי האשרה וכל הנביאים שהיו מדברי' בזה רבו כמו רבו וע"כ אחרי אשר הבטיח ה' למעלה שישובו לארצם ולכבודם הבטיח להם ג"כ שיעשה כמה הכנות לבלתי יתגרשו משם לעולם כמ"ש ולא יבושו עמי לעולם ואלו ההכנות העקריים המה מה שאמר ואת הצפוני ארחיק מעליכם וגו' שזה היצה"ר המסית ומדיח לאדם מאחרי ה' והשני הם נביאי שקר אשר המטו את העם גם המה יבטלו ולא ינבאו בשקר כמ"ש בזכרי' וגם את הנביאים ואת רוח הטומאה אעביר מן הארץ וגו' וז"ש שלא יהי' עוד נביאי שקר כי אשפוך רוחי וגו' ותהי' השפעת הנבואה ב"כ חזק על עם ה'

עד

ז' בטע' מרעימי' ומפסיקי' ר"פ · ה'

וַיֹּאמַ֓ר ׀ יְהוָה֙ מִצִּיּ֣וֹן יִשְׁאָ֔ג וּמִירוּשָׁלִַ֖ם יִתֵּ֣ן קוֹל֑וֹ וְאָֽבְלוּ֙ נְא֣וֹת הָרֹעִ֔ים וְיָבֵ֖שׁ רֹ֥אשׁ הַכַּרְמֶֽל׃

ג כֹּ֚ה אָמַ֣ר יְהוָ֔ה עַל־שְׁלֹשָׁה֙ פִּשְׁעֵ֣י דַמֶּ֔שֶׂק וְעַל־אַרְבָּעָ֖ה לֹ֣א אֲשִׁיבֶ֑נּוּ עַל־דּוּשָׁ֛ם בַּחֲרֻצ֥וֹת הַבַּרְזֶ֖ל אֶת־הַגִּלְעָֽד׃ וְשִׁלַּ֥חְתִּי אֵ֖שׁ בְּבֵ֣ית חֲזָאֵ֑ל וְאָכְלָ֖ה

ה אַרְמְנ֥וֹת בֶּן־הֲדָֽד׃ וְשָֽׁבַרְתִּי֙ בְּרִ֣יחַ דַּמֶּ֔שֶׂק וְהִכְרַתִּ֤י יוֹשֵׁב֙ מִבִּקְעַת־אָ֔וֶן וְתוֹמֵ֥ךְ שֵׁ֖בֶט מִבֵּ֣ית עֶ֑דֶן וְגָל֧וּ עַם־אֲרָ֛ם קִ֖ירָה אָמַ֥ר יְהוָֽה׃ (כ'מל' · ד') (כ' ס"ף)

כֹּ֚ה אָמַ֣ר יְהוָ֔ה עַל־שְׁלֹשָׁה֙ פִּשְׁעֵ֣י עַזָּ֔ה וְעַל־אַרְבָּעָ֖ה לֹ֣א אֲשִׁיבֶ֑נּוּ עַל־הַגְלוֹתָ֛ם גָּל֥וּת שְׁלֵמָ֖ה לְהַסְגִּ֥יר לֶאֱדֽוֹם׃ וְשִׁלַּ֥חְתִּי אֵ֖שׁ בְּחוֹמַ֣ת עַזָּ֑ה וְאָכְלָ֖ה אַרְמְנֹתֶֽיהָ׃ וְהִכְרַתִּ֤י יוֹשֵׁב֙ מֵֽאַשְׁדּ֔וֹד (ד'חס'בלים') וְתוֹמֵ֥ךְ שֵׁ֖בֶט מֵֽאַשְׁקְל֑וֹן וַהֲשִׁיב֨וֹתִי (כ' מלעי' חד חס' והסבתי ד' את ידי) יָדִ֜י עַל־עֶקְר֗וֹן וְאָֽבְדוּ֙ שְׁאֵרִ֣ית פְּלִשְׁתִּ֔ים אָמַ֖ר אֲדֹנָ֥י יְהוִֽה׃

כֹּ֚ה אָמַ֣ר יְהוָ֔ה עַל־שְׁלֹשָׁה֙ פִּשְׁעֵי־צֹ֔ר וְעַל־אַרְבָּעָ֖ה לֹ֣א אֲשִׁיבֶ֑נּוּ עַל־הַסְגִּירָ֞ם גָּל֤וּת שְׁלֵמָה֙ לֶאֱד֔וֹם וְלֹ֥א

י זָכְר֖וּ בְּרִ֥ית אַחִֽים׃ וְשִׁלַּ֥חְתִּי אֵ֖שׁ בְּח֣וֹמַת צֹ֑ר וְאָכְלָ֖ה אַרְמְנֹתֶֽיהָ׃

כֹּ֚ה אָמַ֣ר יְהוָ֔ה עַל־שְׁלֹשָׁה֙ פִּשְׁעֵ֣י אֱד֔וֹם וְעַל־אַרְבָּעָ֖ה לֹ֣א אֲשִׁיבֶ֑נּוּ עַל־רָדְפ֨וֹ בַחֶ֤רֶב אָחִיו֙ וְשִׁחֵ֣ת רַחֲמָ֔יו וַיִּטְרֹ֤ף

וַאֲמַר יְיָ מִצִּיּוֹן יְכַלִּי וּמִירוּשְׁלֵם יָרִים מֵימְרֵיהּ וְיִצְדוּן מְדוֹרֵי מַלְכַיָּא וְיֶחֱרַב תְּקוֹף כְּרַכֵּיהוֹן׃ כִּדְנַן אֲמַר יְיָ עַל תְּלָתָא חוֹבֵי דַמֶּשֶׂק וְעַל אַרְבְּעָא לָא אֶשְׁבּוֹק לְהוֹן עַל דְּדָשׁוּ בְּמוֹרִיגֵי בַרְזְלָא יַת יָתְבֵי אַרְעָא גִלְעָד׃ וְאֶשְׁלַח אֶישָׁתָא בְּבֵית חֲזָאֵל וְתֵישֵׁיצֵי בִּרְנְיָת בַּר הֲדָד׃ וְאִיתְּבַר תְּקוֹף דַּמֶּשֶׂק וַאֲשֵׁיצֵי יָתִיב מִבִּקְעַת אָוֶן וַעֲבִיד שׁוּלְטָן מִבֵּית עֶדֶן וְיִגְלוֹן עַמָּא דַאֲרָם לְקִרְנֵי אֲמַר יְיָ׃ כִּדְנַן אֲמַר יְיָ עַל תְּלָתָא חוֹבֵי עַזָּה וְעַל אַרְבְּעָא לָא אֶשְׁבּוֹק לְהוֹן עַל דְּאַגְלִיאוּנוּן גָּלוּ שְׁלֵמָא לְמִמְסַר לֶאֱדוֹם׃ וְאֶשְׁלַח אֶישָׁתָא בְּשׁוּרֵי עַזָּא וּתְשֵׁיצֵי בִּרְנְיָתְהָא׃ וַאֲשֵׁיצֵי יָתִיב מֵאַשְׁדּוֹד וַעֲבִיד שׁוּלְטָן מֵאַשְׁקְלוֹן וְאָתֵיב מְחַת גְּבוּרְתִּי עַל עֶקְרוֹן וְיֵיבְדוּן שְׁאָרָא דִּפְלִשְׁתָּאֵי אֲמַר יְיָ אֱלֹהִים׃ כִּדְנַן אֲמַר יְיָ עַל תְּלָתָא חוֹבֵי צוֹר וְעַל אַרְבְּעָא לָא אֶשְׁבּוֹק לְהוֹן עַל דְּמַסְרִינוּן גָּלוּ שְׁלֵמָא לֶאֱדוֹם וְלָא אִדְּכַרוּ קְיָם אַחִין׃ וְאֶשְׁלַח אֶישָׁתָא בְּשׁוּרֵי צוֹר וּתְשֵׁיצֵי בִּירָנְיָתְהָא׃ כִּדְנַן אֲמַר יְיָ עַל תְּלָתָא חוֹבֵי אֱדוֹם וְעַל אַרְבְּעָה לָא אֶשְׁבּוֹק לְהוֹן עַל דִּרְדָפֵיהּ בְּחַרְבָּא אֲחוּהִי וְחַבֵּיל רַחֲמוֹהִי וקטיל

ויאמר יי' חד מן ז' בטע' מרעימין ומפסיקין ר"פ וסי' ויתמהמה ויחזיקו · ויאמר יי' אלהי ארני · וימאן ויאמר אל אשת ארניו · וישחט ויקח משה · ונבהלו צרים וחבלים · ויאמר יי' מציון ישאג · ואמר לה אלה מאניא שא אזל אחת המו · עדן ג' פתחין וסי' ההצילו אתם אלהי הגוים דמלכים · וחברו דישעיה : ושברתי בריח דמשק והכרתי · וא' ועדן חרן ומלכה · אמר יי' כ' סופי פסוקים בנביאים וסי' ונשא כל אשר בביתך דמלכי' · וחברו דבתריה אסף אסיפם · בעת פקדתים יכשלו · כי אשיב את שבות הארץ · עוד תעברנה הצאן על ידי מונה · ויירש ישר' את יורשיו · ואבד העמק · רני עקר' · לא ירעו ולא ישחיתו · וגם מהם אקח · והיה מדי חדש בחדשו · וגלו עם ארם קירה · והלך מלכי · והכרתי שופט מקרבה · ובכל כרמים מספד : נחם ייי על זאת קדמאה · בשובי את שבותיכם לעיניכם · עלו ההרה והביאו עץ · הארצה אתה מידכם :

רשי

מציון ישאג · מבית קדשי הקדשים הדיבור יוצא : ואבלו נאות הרועים · ויצדון מדורי מלכים ויחרב תקיף כרכיהון : על ג' פשעי וגו' · דכתיב הן כל אלה יפעל אל פעמים ג' עם גבר ואם יותר יותר וכאן כך הוא כבר נהגתי עמהם במדתי נוותר להם על ג' פשעים ואם יש יותר כל שכן שיש בכלל המרובה המועט : ועל ארבע' לא אשיבנו · על פשע רביעי אין עלי עוד להשיבו ריק' מהשיב לו גמול וכל שכן שיש לו פשעי' הרב' עתה את זה אפקוד עליהם אשר דשו יושבי גלעד הסמוכי' להם : בחרצות הברזל · ת"י במוריגי דפרזלא והוא כעין שופי"נא שקורין לי"מא שעשוי חריצים חריצים ודשים בהם בני אדם בייסורי' ובהם מחתכין את קשי התבואה לעשותן תבן : חזאל ובן הדד · מלכי ארם וראש ארם דמשק : בקעת און · מקום הוא בארם : ותומך שבט · ונציב שולטן כמו לא יסור שבט על שם שהמושל רוד' את העם במקלו' : מבית עדן · מקו' : קירה · מקום ושם הגלם סנחריב בימי אחז שנא' ויעל דמשק ויתפשה ויגלה את ארם קירה כל הפורענות שנתנבאו נביאי ישרא' לבא חרב על האומות נביאים שהיו קודם סנחריב כגון ישעיה ועמוס נבאו על חרב סנחריב וירמיה ויחזקאל נבאו על חרב נבוכד נאצר : עזה · מפלשתי' היתה : גלות שלימה · גלות ישראל שהגלו הגלות שלימה שלא ימלט איש שהיו עומדים על הדרכים ותופסים הנמלטים ומסגירין אותם וכן עשו אנשי צור וכן לארבע רוחות בחורבן בית שני כמו שמפורש באגד' האזינו · עזה מן הדרום צור מן הצפון דמשק מן המזרח ערביים מן המערב שנאמ' משא בערב ביער בערב תלינו : אשדוד אשקלון עקרון סרני פלשתים הם : והשיבותי ידי · אכה ואשנה : ולא זכרו ברית אחים · אשר היה בין חירם ובין שלמה שנאמר ויכרתו ברית שניהם והיו קורין זה לזה אחי שנאמר מה הערים אשר נתת לי אחי : על רדפו בחרב אחיו · שנאמר פן בחרב אצא לקראתך וגם עודנו טורף אפו ושומר עברתו ולא חזר בו : ויטרף

רדק

ויאמר · אמר מציון ומירושלם כי שם שכינתו · והענין כפול במלות שונות וכן ישאג ויתן קולו · וענין השאג' וכתיב' דרך הקול דרך משל על הנבואה · כמו שאמר אריה שאג מי לא יירא השם אלהי' דבר מי לא ינבא : ואבלו · ונבואה זו תהיה שיאבלו נאות הרועים מעצירת הגשמי' : ויבש ראש הכרמל · ר"ל מיטב הכרמל · והכרמל הוא שם כלל למקום זרע שדות וכרמים והטוב והדשן שבו יאבל כל שכן הר זה שבו : ואבלו · ענין השחת' והפסד · כמו שאמר ע"כ תאב' הארץ והדומים להם · ויש לפרש הפסוק דרך משל והוא תחלת דברים למה שאמר אחר כך כה אמר ה' · וכת"י ד"מ ויצדון מדורי מלכיא ויחר' תקיף כרכיהון : כה אמר ה' · התנבא תחלה על הגוים שהם שכנים לארץ ישרא' והרעו לישר' בהיותם בארצם והאל יתברך ינקם מהם ואחר כך התנבא על ישראל שהשחיתו מעשיהם ויגלו מארצם בעונם עונותם מלבד מה שלקו בארצם בחרב וברעב ובדבר · ועתה החל בדמשק ואמר : על ג' פשעי דמשק · הנה דמינו כי האל ית' לא יעניש האדם על עון ראשון שני ושלישי כי זה ממדותיו שהו' נושא עון ועובר על פשע · ואמר אליהו הן כל אלה יפעל אל פעמי' שלש עם גבר וברביעי' יעניש · והנה לא ישגיח על אמות העול' לטובה ולרעה כי אם בעבור ישראל אלא אם כן יהיה החמס גדול בדבר כדור המבול וסדום ועמורה כי החמס מפסיד הישוב והאל יתברך רוצה ביישוב העול' והנה דמשק הרעו לישראל שלש פעמים בימי בעש' מלך ישראל ובימי אחאב ובימי יהורם בן אחאב אע"פ שנלחם בישראל לא נחשב לו לפי שלקו ארם בימיו בבואם בא"י אבל השלישית הוא בימי יהואחז בן יהוא שנא' כי אבדם מלך ארם וישימ' כעפר לדוש · והרביעית שבא על יהוד' בימי אחז ואז נכנס על כל' שבא עליו מלך אשור ותפש דמשק והגלה את ארם קירה ואת רצין המית · וכל זה נבא עמוס שנה' ושברתי בריח וגו':וגלו עם ארם קירה · ונבואה זו ניבא עמוס ס"ה שנה קוד' בואה · כמו שאמר בנבואת ישעיה ובעוד ששי' וחמש שנה יחת אפרים מעם כמו שפי' שם · ופי' לא אשיבנו לא אשיבנו אל סליחתי שסלחתי לו ג' פעמים והייתי משיב אותו בכל פעם אל סליחתי אם לא היה שב אל פשעו אבל אחר ששב עוד על פשעו אעניש על כלם · והזכיר הקשה שבהם והוא על דושם בחרצות הברזל את הגלעד · שנאמר ויכם חזאל בכל גבול ישראל מן הירדן מזרחה את כל ארץ הגלעד וגו' · ופי' את הגלעד כתרגומו ית יתבי גלעד שהיו עושין דרך נקמה ובזיון היו מעבירין חריצות הברזל על גופם כמו שדשין בהם את התבואה כמו שעשה דוד בבני עמון · שנאמר וישם במגרה ובחריצי הברזל : ושלחתי אש · הוא משל על האויב · כמו כי אש יצאה מחשבון · חזאל ובן הדד הם מלכי ארם : ושברתי · שלא יצילוה דלתותיה ובריחיה ולא תעמד לפני האויב : מבקעת און · היא עיר גדולה בארם · וכן בית עדן · ואע"פ שלדמשק היתה ירושה ממלכי דוד בית עדן גם כן היתה מושב המלכי' לפיכך אמר ותומך שבט מבית עדן · כי תומך שבט הוא המלך · כמו לא יסור שבט מיהודה · כי מנהג המלך להיות שבט בידו תמיד והוא סימן שהוא רודה בעם · וכן ראינו באחשורוש ויושט המלך את השרביט הזהב אשר בידו : קירה · אל קיר · והוא שם עיר בארץ אשור · וכ"כ בספר מלכים ויגלם קירה : כה אמר · על הגלות' גלות שלמה להסגיר לאדום · אמרו כי זאת הנבואה ניבא על חורבן בית שני כי היו פלטי' מגלות טיטוס והיו בורחים דרך ארץ פלשתים שהיא סמוכה לא"י הפלשתי' היו לוקחים אותם ומסגירים אותם ביד אדום כי טיטום ומחנהו אדומי' היו רובם · וזהו גלות שלמה שלא נשארה פלטה להם שלא גלו כי בחרבן בית ראשון לא ראינו זה · וזכר עזה ואשדוד ואשקלון ועקרון ולא זכר גת כי למלכי יהודה היתה כמו שכתוב · ואמר כי רובם שבו לדת ישראל · ואשר לא שבו עליה' נאמר ואבדו שארית פלשתי' : ושלחתי · מבואר הוא : והכרתי · והשבתי ידי · כי אחר שיכלו עזה ואשדוד ואשקלון עוד אשיב ידי על עקרון להשחיתה ובה יאבדו שארית פלשתים : ואבדו שארית · ואבדו על הפרט שארית על הכלל : כה אמר ה' · לאדום גם זה בגלות בית שני · כי צר סמוכה ג"כ לא"י לפי' אמר על הסגירם ולא זכרו ברית אחי' הם ידעו כי אדום לא זכרו הברית לישראל הראויה להיות בין אחי' והיו אכזרי' לישראל · והם הסגירום בידם וישראל ואדום אחי' · וכן שלח משה למלך אדום כה אמר אחיך ישראל · וי"מ אחים שלמה וחירם מלך צר שהיה ברית ביניהם : כה אמר · על רדפו מחרב אחיו · י"ת על עשו ויעקב שברח יעקב מפניו · וי"מ כשעברו ישראל על אדום במדבר · ואמר ויצא אדום לקראתו : בעם כבד · והנכון שהוא על חורבן בית שני כמו שפי' שתי הפרשיות אשר לפני זאת : שחת רחמיו · רחמי האח על אחיו שהוא דרך העולם והוא שחת הרחמים ובטלם : ויטרף

אבן עזרא

ויאמר · ישאג · רעם גדול שיהיה ואז ימנע הגשם ויהיה להם חסרון לחם ומים כאשר יזכיר או הטעם שמשמע זה הנביא קול השם בדרך נבואה קול גדול כשאג' אריה והנה הקול כמו גזירה שנגזרה מהשם על כן אמר ואבלו נאות הרעי' כי הצאן תמות בלי מרעה : ויבש ראש הכרמל · העלים הנראים בראש והמפרש נאות הרעי' על המלכים אינו מטע' הפרשה : כה · אמר אליהוא הן כל אלה יפעל אל פעמים שלש עם גבר והטע' כי יזהירנו ואם לא ישמע יעניشנו בפע' הרביעית ויפת אמ' על הדור הרביעי אם היו כל הדורות רשעים והגאון אמר שלשה עונות סלחתי לו וזאת הרביעית לא אסלח והנה בדמשק ועזה וצור ואדום ובני עמון לעולם הרביעית שהרעו ליעק' ובמואב שהרעו לעשו ושניהם בני יצחק על כן הזכירו פעמי' בנבואתו ולא מצאנו ככה בספרי כל הנביאים הנמצאים : על דושם · זה הכתוב על חזאל שהרע לישראל וישימם כעפר לדוש וטעם את הגלעד יושביה או שברחו ישרא' ממנה והוא היה חורש את הגלעד וכתוב ויכם חזאל את כל ארץ גלעד : ושלחתי · בבית חזאל · בני בניו אולי רצין היה מהם שהמיתו מלך אשור : ושברתי · כי נלכדה בהלכד שומרון : והכרתי · בקעת און שם עיר בארם : ותומך שבט · כמו מטה עוז שבט למשל : קירה · אל קיר שם עיר באשור וככה כתו' ויגלם קירה : כה · שהגלו ישרא' בדרך שלום והסגירו' לאדום : ושלחתי · האויב נמשל לאש כי אש יצאה מחשבון : והכרתי · ותומך שבט · כמו לא יסור שבט מיהודה : כה · יש אומרי' כי ברית אחים על דבר שלמה שכרת ברית עם חירם מלך צור והוא קראו אחי ואין זה פשט רק דרש הדורש כי לא היו אחים כלל ואיננו שב רק על אדום שהוא אחי ישראל באמת מאב ואם והטעם שראה צור כי אדום היה מבקש רעת ישראל יותר מכל הגוים ולא היה זוכר ברית אחים על כן הסגיר ישראל לאדום להנקם מהם : כה · ושחת רחמיו שהיו ברח' אחד וה"א שמרה נחה וכתוהו ויקר' לה נבח וכמוה רבים : כה

מנחה גדולה

עד שגם מאורס יוספעו גם העבדים ושפחות משארי אומות כאמור · ונתתי מופתים וגו' ע"ד שאמר כימי צאתכם מארץ מצרים אראנו נפלאות וז"ש ונתתי מופתים בשמים ובארץ דם ואש והמרות עשן כי באלו הדברים לקו כבר במצרים וכן החשך יהי' אז כאשר היה במצרים או יאמר השמש יהפך וגו' כדי שיבושו עובדי השמש והירח · או יאמר השמש ר"ל עובדי השמש יהי' להם חשך ועובדי הירח ידונו בדם מסא"כ כל אשר יקרא בשם ה' ימלט :

ספר עמוס

דברי עמוס וגו' מהר"מא ז"ל לא אמר שהיה נוקד כי אם אשר היה בנוקדים הודיע איך הוכן לנבואה והוא כי היה עם בעלי מקנה רועה בשדות פרוש מבני אדם להתבודד וגם היה מתקוע שהיה אנשי' בעלי חכמה כמאמרם ז"ל על התקועית ששלח יואב למלך דוד כי על ידי היותו חכם גדול רבו של ישעי' הנביא כמש"ז"ל מצורף עם ההתבודדות זכה לנבואה והנה ידוע מרז"ל כי עשר לשונות של נבואה הן ואשר הן של קושי הן דבור והזון ושתיהן נאמרופה דברי עמוס ואשר חזה כי נבואותיו היה של קושי ועל כן אחשוב כי לבל יהיה כמו זר בעיני הרואים כי כל דבריו קושי על כן תחילת דבריו היחל בקושי על עצמו באומרו ה' מציון ישאג ואבלו נאות הרועים שהוא נוגע אל עצמו כי רועה הוא והענין כי כל כך תהיה הצרה שאין צריך לומר שיושיע ה' את האדם בזכות בהמה כענין אדם ובהמה תושיע ה' כי אם שגם נאות הרועים יאבלו כי תגיע למקניהם צרה להיות יד ה' הויה בהם וגם ויבש ראש הכרמל עד אין מרעה להם וכל שכן בני האדם ושיעור הכתוב ה' מציון אשר משם תצא תורה ישאג מהעדר קיום תורתו ואם שאגתו ית' היה נשמעת משם לא יכילנה העולם כולו אך גם שהשאגה מציון תצא מירושלים אשר דבר ה' לנביאיו משם הוא כד"א ודבר ה' מירושלים משם יתן קולו כי קול השאגה תתפשט בירושלים להיותה נשפע אל הנביא שעל ידי ההתפשטות יאלם חוזק השאגה ורוגזו ומרוגז שאגתו ית' הלא תמשך צרה שאפי' נאות הרועים יתאבלו כי גם עד הבהמות תמשך מארה והסרון כי יד ה' תהיה הויה בהן וגם רעב כי ויבש ראש הכרמל עד אין מרעה להם ומה גם עתה באדם כי עיקר רוגזו ית' באדם הוא והנה בשלהי יואל נאמר וה' מציון ישאג ופה נאמר ה' אך הוא כי שם ידבר על סוף הגלות הזה האחרון על זמן יום הדין הגדול כמפורש שם ואז גם מדת הדין גדולה על כן גם מירושלים יתן קולו שמתפשטת השאגה עכ"ז להיות וה' שהוא ובית דינו ע"כ ורעשו שמים וארץ אך עתה עמוס ידבר על זמנו שבה"מ על מכונו וציון וירושלים עומדים על עמדם ה' ישאג בלי בית דינו על כן אין שרוגז רב להתרעש שמים וארץ כי אם ואבלו וגו' ויבש ראש הכרמל ולא כלו והוא על דרך אמרם ז"ל על ה' כתן וה' לקח כי כשכותן הוא ה' בלי דין וכשלוקה הוא לבית דינו ע"כ : ולע"ד דברי עמוס אשר היה בנקדים וגו' אעפ"י שהיה איש נוקד רועה צאן ושתם רועי' גוללים כמש"ז"ל שמרעי' בהמתן בשדות שאינו שלהן קמ"ל גבי עמוס שהיה איש נאמן צדיק תמים כמו משה ודוד שהיו ג"כ רועי' וז"ש עמוס ויקחני ה' מאחרי

וַיִּטְרֹף לָעַד אַפּוֹ וְעֶבְרָתוֹ שְׁמָרָה נֶצַח׃ וְשִׁלַּחְתִּי אֵשׁ בְּתֵימָן וְאָכְלָה אַרְמְנוֹת בָּצְרָה׃

כֹּה אָמַר יְהוָה עַל־שְׁלֹשָׁה פִּשְׁעֵי בְנֵי־עַמּוֹן וְעַל־אַרְבָּעָה לֹא אֲשִׁיבֶנּוּ עַל־בִּקְעָם הָרוֹת הַגִּלְעָד לְמַעַן הַרְחִיב אֶת־גְּבוּלָם׃ וְהִצַּתִּי אֵשׁ בְּחוֹמַת רַבָּה וְאָכְלָה אַרְמְנוֹתֶיהָ בִּתְרוּעָה בְּיוֹם מִלְחָמָה בְּסַעַר בְּיוֹם סוּפָה׃ וְהָלַךְ מַלְכָּם בַּגּוֹלָה הוּא וְשָׂרָיו יַחְדָּו אָמַר יְהוָה׃

א כֹּה אָמַר יְהוָה עַל־שְׁלֹשָׁה פִּשְׁעֵי מוֹאָב וְעַל־אַרְבָּעָה לֹא אֲשִׁיבֶנּוּ עַל־שָׂרְפוֹ עַצְמוֹת מֶלֶךְ־אֱדוֹם לַשִּׂיד׃ וְשִׁלַּחְתִּי־אֵשׁ בְּמוֹאָב וְאָכְלָה אַרְמְנוֹת הַקְּרִיּוֹת וּמֵת בְּשָׁאוֹן מוֹאָב בִּתְרוּעָה בְּקוֹל שׁוֹפָר׃ וְהִכְרַתִּי שׁוֹפֵט מִקִּרְבָּהּ וְכָל־שָׂרֶיהָ אֶהֱרוֹג עִמּוֹ אָמַר יְהוָה׃

כֹּה אָמַר יְהוָה עַל־שְׁלֹשָׁה פִּשְׁעֵי יְהוּדָה וְעַל־אַרְבָּעָה לֹא אֲשִׁיבֶנּוּ עַל־מָאֳסָם אֶת־תּוֹרַת יְהוָה וְחֻקָּיו לֹא שָׁמָרוּ וַיַּתְעוּם כִּזְבֵיהֶם אֲשֶׁר־הָלְכוּ אֲבוֹתָם אַחֲרֵיהֶם׃ ה וְשִׁלַּחְתִּי אֵשׁ בִּיהוּדָה וְאָכְלָה אַרְמְנוֹת יְרוּשָׁלִָם׃

כֹּה אָמַר יְהוָה עַל־שְׁלֹשָׁה פִּשְׁעֵי יִשְׂרָאֵל וְעַל־אַרְבָּעָה לֹא אֲשִׁיבֶנּוּ עַל־מִכְרָם בַּכֶּסֶף צַדִּיק וְאֶבְיוֹן בַּעֲבוּר נַעֲלָיִם׃

השאפים

וקטיל קטל עלמין רוגזיה וחמתיה נטרא לאפרש: ואשלח אשתא בדרומא ותשיצי בירנית בצרה:

כדנן אמר יי על תלתא חובי בני עמון ועל ארבעא לא אשבוק להון על דבזעו מעדיית ארעא גלעד בדיל לאפתאה ית תחומיהון: ואדליק אשתא בשורי רבה ותשיצי בירניתהא ביבבא ביומא דקרבא בעלעול ביום רוח: ויהך מלכהון בגלותא הוא ורברבוהי כחדא אמר יי:

כדנן אמר יי על תלתא חובי מואב ועל ארבעא לא אשבוק להון על דאוקידו גרמי מלכא דאדום וסדינון כגירא בביתא: ואשלח אשתא במואב ותשיצי בירנית כרכא וימות באתרגושא מואב ביבבא בקל שופרא: ואשיצי דיינהא מגוה וכל רברבהא אקטול עמיה אמר יי:

כדנן אמר יי על תלתא חובי יהודה ועל ארבעא לא אשבוק להון על דקצו באוריתא דיי וקיימוהי לא נטרו ואטעיאונון כדביהון דהליכו אבהתהון בתריהון: ואשלח אשתא בקרבית יהודה ותשיצי בירנית ירושלם:

כדנן אמר יי על תלתא חובי ישראל ועל ארבעא לא אשבוק להון על דזבינו בכספא זכאין וחשיביא בדיל דיחסנון:

דרשייטין

יהצתי אש ו' ו"ל בסי' וסימנ' נמסר בירמיה סוף סימ' כ"א · שופט ו' מ"ל בקריאה וסימנ' שופט ואיש מלחמה · והכרתי שופט מקרבה · ישבת לכסא שופט צדק · אלהים שופט צדיק · ויותם בנו על בית המלך דד"ה · מלך שופט באמת דלים · שמרו ה' קמץ וסימ' נמסר בסדר בהעלותך ובירמיה סימן י"ו · מכרם ג' וסימן ונתתי מכרם · על מכרם בכסף צדיק · ביום מכרם ציד אנ"ך :

רדק

ויטרוף לעד אפו · האף שהיה לעשו על יעקב לעד היה כי עד הדורות האחרונים היה וטרף ישר' בכל זמן שהיה הכח בידו ואפו הוא הטורף · או תהם' בי"ת השמו' ר"ל באפו וכפל הענין במ"ש · ואמר ועברתו שמר' הה"א נחה והכינוי על העבר' והמלה מלעיל מפני סמיכותה למלת נצח שהיא מלעיל : כה אמר · על בקע' הרות הגלעד · בני עמון היו שכנים לארץ הגלעד והיו בוקעי' ההרים שהיו מגבול ארץ הגלעד ומרחיבי' בהם גבולם והיו משיגי' גבול הגלעד · והסגת גבול הוא עון גדול שהרי הוא אחד מן הארורי' הכתובי' בתורה ארור מסיג גבול רעהו · והרות כמו הרי' · קובץ מן הר בלשון זכרים הרים ובלשון נקבות הרות · ויש לפרש הרות העריס הבצורות יכנה אות' בלשון הר · וכן והרותיה' תבקע' הנני אליך הר המשחי' · וכן אמר בנבואת ירמיהו לבני עמון כה אמר ה' הבנים אין לישראל אם יורש אין לו מדוע ירש מלכם את גד ועמו בעריו ישב · וזכר שם ארץ גד והנה זכר ארץ הגלעד והכל מעבר הירדן מזרחה · ויש לפרש ג"כ הרות הגלעד הנשים ההרות · וכן וההרותיה בקע והרותיה תבקע · כמו שאמר והריותיו יבקעו · וזה על מיעו' התחלה בהם · כמו שאמר ועולליהם ירטשו · ואם העוללי' היו הורגים וההרות מבקעי' כל שכן האחרים · וזהו שאמר למען הרחיב את גבולם שלא ישאר שריד מישראל · וזהו שאמר ירמיהו הבנים אין לישראל אם יורש אין לו : והצתי · בתרועה ביו' מלחמה · וכן אמר בנבואת ירמיהו והשמעתי אל רבת בני עמון תרועת מלחמה בסער ביו' סופה · המשיל חוזק המלחמה והלכדם מהרה לרוח סערה · וסופה הוא רוח סערה · והענין כפול במ"ש : והלך מלכ' בגולה · כן אמר בנבואת ירמיהו מלכם בגולה ילך כהניו ושריו יחדיו : כה אמר ה' · על שרפו עצמות מלך אדום לשיד · הוא מה שא' בספר מלכי' ויקח את בנו הבכו' אשר ימלוך תחתיו ויעלהו עולה על החומה ויהי קצף גדול על ישרא' · והקצף היה ממלך אדום על ישראל מהיום ההוא והלאה מפני שמלך מואב שרף את בן מלך אדום במלחמה שהוא היה שם עמהם כמו שפי' שם · לפיכך הענישו האל ית' על זה · ופי' לשיד שריפה גמורה עד שהיו אפי' העצמות אפר כמו השיד · וכן והיו עמים משרפות שיד · וי"ת על דאוקיד גרמי מלכא דאדום וסדינון כגירא בביתיה : פי' שסד ביתו באותו אפר דרך נקמה ובזיון : ושלחתי · הקריות · שם עיר בערי מואב : והכרתי · מקרבה · מקרב הקריות כי היתה עיר המלוכה שלו · עמו · ר"ל עם מלך מואב : כה אמר ה' · עתה התנבא על יהודה וישראל שהרעו מעלליהם והקב"ה נפרע מהם מעט מעט · ובימי מלכי יהודה הרעים היו חוטאים והקב"ה נפרע מהם מעט מעט לא להחריב ירושלם אבל אחר חזקיהו שהיה טוב אחר האל ית' ונכותי על העיר הזאת להושיעה ואחריו מנשה שעשה הרע בעיני ה' מכל אשר היה לפניו והנה נשא האל ולא רצה להחריב ירושלם · וכן אמון הרבה אשמה ונשא האל ית' · יהואחז ויהויכין כי לא מלכו אלא ג' חדשים · הנה יהויכין היה הג' ונשא האל והנה הם ג' ונשא האל ית' · וצדקיהו עשה הרע בעיני ה' ועליו נאמר ועל ד' לא אשיבנו · ולא אבה עוד לסלוח · וחרב הבית בימיו ועליו אמר כי על אף ה' היתה בירושלם וביהודה עד השליכו אותה מעל פניו : על מאסם את תורת ה' · לא אמר כי זה העון הוא הרביעי אלא אמר כי ברביעי העניסם הש"י על מה שעשו הם ואבותיהם שמאסו את תורת ה' · וכתב הגאון רב סעדיה ז"ל את תורת הם המצות השמעיות וחקיו המצות השכליות : ויתעום כזביהם · הם דברי נביאי השקר : מאסם · הא"לף נקרא בקמץ חטף · ואמר ביהודה על מאסם תורת השם וישראל · גם כן מאסו את תורת השם בכל הרע אשר עשו · אלא אמר ביהודה כן לפי שעמהם היתה כתובה בבית המקדש ומאסו אותה ולא פנו אליה עד אשר נשכחה מפיהם · כי תדוע היתה אצלם כשמצאוהו בימי חלקיה הכהן : ושלחתי אש · הוא נבוכד נצר: כה אמר ה' · על מכרם בכסף צדיק · אמר אע"פ שעברו על ג' עבירות חמורות והם ע"א גלוי עריות ושפיכות דמים לא נחתם גזר דינם לפני להחריב ארצם ולהגלותם ע"י מלך אשור אלא על החמס והוא הרביעי ועליו העניסם על כל מה שעשו · וכן בדור המבול אע"פ שהיו בידם כמה עבירות לא העניסם אלא על החמס שנאמר כי מלאה הארץ חמס מפניהם וכל שכן כשהחמס בא ע"י השופטים שהיה להם להעמיד הצדק והם ע"י השוחד מטים הדין · וזהו שאמר על מכרם בכסף צדיק · ופי' צדיק שהוא צדיק בדינו וכן ויסלף דברי צדיקים · וגם הם צדיקים בדברי' אחרי' כי ברוב טועני האמת הם צדיקים ברוב דבריהם · וכן עניים ברוב לא יטענו אלא האמת : בעבור נעלי' · אפי' בעבור נעלים שיתנו לשופט יטה דין האביון שהיה זכאי בדינו ונותן השוחד הוא זכאי במשפטיהם · וי"ת בדיל דיחסנון · ולא הבנתי דעתו ורש"י ז"ל פי' דעתו כן מטו' משפט האביון כדי שיצטרך למכור שדהו שהיה לו בין שדות הדיין וזה עוקף עליו ונוטלה בדמי' קלים כדי לנעול ולגדור כל שדותיו ולא יפסיק זה ביניהם זהו בעבור נעלים לשון נעילה · דבר אחר מחייבין את הזכאי כדי שיצטרך העני למכור שדהו בקניין גמור שהוא בנעל שנאמר שלף איש נעלו :

השואפים

רשי

ויטרף לעד אפו · החזיק בה ולא הניחה : ארמנות בצרה · בין מואב ובין אדום היא ומארץ מואב ונמשכה אחר אדום והיא העמידה לו מלך במות מלך הראשון שנאמר יובב בן זרח מבצרה : בקעם הרות הגלעד · השחיתו אותה וגם הרותיהם בקעו שלא ישאר יורש שיערער על הנחלה וכן נאמר בירמי' לבני עמון כה אמר יי' הבנים אין לישראל אם יור' אין לו מדיע ירשו מלכם : על שרפו עצמות וגו' · פעם אחת נפל מלך אדום ביד מלך מוא' ושרפו עצמותיו וטחום בקירות הבית ותבע הקב"ה אונאת המלך שנהגו בו בזיון : קריו' · שם מקו' כד"א על קריות ועל בצרה : בשאון · קול המון מלחמ' : על מכרם בכסף צדיק · הדיינים היו מוכרי' את מי שהיה זכאי בדין בכסף שוחד שהיו מקבלים מיד בעל דינו : ואביון בעבור נעלים · תרגם יונתן בשני מקומות בדיל דיחסנון ואומר אני שכך פי' מטין משפט האביון כדי שיצטרך למכור שדהו שהיה לו בין שדות הדיינין וזה עוקף עליו ונוטלה בדמים קלים כדי לגדור ולנעול כל שדותיו יחד ולא יפסיק ביניהם :

השואפים

אבן עזרא

כה · הרות כמו הרים כמו שנו' שנים אולי משתנה מלת הרות בעבור אות הגרון והאחרי' אמרו שמלת הרות כמשמעה שלא תלדנה בנים ולא יפחדו להרחיב גבולם וטעם בתרועה כי תחפש רבה בכח וטעם בסער ברוח סערה בעבור שהזכיר והצתי אש : כה · עצמות מלך אדום לשיד · דרך בזיון והוא מבני יצחק ויש אומרים על דבר ויעלהו עולה ואחר כך שרפו או אז שרפו : ושלחתי · הקריות · שם מקום : והכרתי · שופט הוא מלך והעד וכל שריה אהרוג עמו : כה · על מאסם · והנה הכהנים מורי התורה עמהם : ושלחתי · זה נבוכד נצר והזכיר ירושלם בית מלכות יהודה : כה · על מכרם · על השופטים ידבר והעד צדיק בריבו בהשפטו והנו נחשב כאילו מכרוהו :

השואפים

מנחה גדולה

מאחרי הצאן ויאמר אלי וגו' ירצה שכשרים היו מעשי לפני ה' שאע"פ שאחרי רועי' משתמש גוזלני' הן מ"מ לי לקח ה' מאחרי הצאן ויאמר אלי אלי דייקא לי היה הדבור · או יאמר בנקדי' מתקוע אעפ"י שהיה לו בהמות הרבה והיה דר במקום טוב ושמן כמ"ש ז"ל תקוע אלפא לשמן והיה המקום ארץ החיים חיי גופיי תמן זולא תמן שובעא עם כל זה הניח עמוס תענוגי הגופים ועסק במושכלות עד שעלה למדרגת הנבואה · והנה אז"ל אין השכינה שורה אלא מתוך שמחה וידוע שאדם בהול על ממונו ומצטער על הזיקו הודיענו שגבי עמוס אע"פ שהי' בוקר והיה מתכבא ואבלו נאות הרועים וגו' וזה היה נוגע בממונו וגרמא בנזקין לא היה מצע' על הזיקו ושרוי בצער ודאגה כי אז היתה השכינה מסתלקת ממנו כי אם קיבל דין שמים באהבה וכמו שאז"ל כשם שמברכי' על הטובה כך מברכין על הרעה ולקבולינהו בשמחה באופן שתמיד היה לבו שמח שקט ושאנן וע"כ היה מוכן שתשרה עליו שכינה ואמ' ה' מציון ישאג וגו' ירצה על ביטול תורה והעדר קיומה כמו שנ' כי מציון תצא תורה וגו' · ואז"ל כל יום ויום בת קול יוצאה מהר חורב ואומר אוי להם לבריות מעלבונה של תורה וכו' · וז"ש מציון ישאג וגו' וע"כ ע"י שהיו מתרשלים בכתר תורה גם ה' יסור מהם השני כתרים האחרים כתר כהונה וכתר מלכות וז"ש ואבלו נאות הרועים הם המלכי' וזה כתר מלכות ויבש ראש הכרמל הוא בית המקדש והו' כתר כהונ': **על** שלש' פשעי ישרא' וגו' · מהר"יא ז"ל נ"ל לפרש שלא אמר בנבואה הזאת על שלשה פשעי כי אם על שלשה הפשעים החמורים מכל הפשעים שהם ע"ז ג"ע וש"ד שבלשתן נמצא מסתמא בכל אומה ואומה אחרי שאין להם התור' האלקית שתרחיקם מהם כי הנה עם היותם נכללים בשבע מצות בני נח כבר פרו האומות משמירתם וכמו שדרשו חז"ל על ראה ויתר גוים ויאמר כאן שכל אומה מאלה היתה חייבת להש"י בשלשת הפשעים האלה כפי שטיפתם במעשים המגונים וכשיתוסף עליהם פשע רביעי תתמלא סאתם ויקבל מיד עונש כולם ולכן אמר כה אמר ה' על שלשה פשעי דמ"ק אשר בקרבם ועל ארבעה שהוא פשע אחר שעשו כנגד ישראל כמו שיזכור לא אשיב גמולם ויהיה א"כ אמרו לא אשיבנו בתמי' כלומר האם ראוי שעל שלשה פשעי דמשק ועל הרביעי לא אשיב לו גמולו באמת ראוי הוא שאשיב גמולם בראשם [illegible] ישיב לו אדניו ישוב עמלו בראשו תשיב להם גמולם השם כמעשה ידיהם ע"כ : ולע"ד במה שאז"ל שלשה עבירות ראשונים הקב"ה מוותר עליהם והוא ידוע מאמרם שמכל עבירה [illegible]

השואפים על עפר ארץ בראש דלים · השופפים הם השואפים ומביטים ומכוונים שיהיה עפר ארץ בראש דלים שמשימים שוטרים תחתיהם אם לא יתנו העניי' על פיהם קחוס בשער ראשם ויפילום בארץ וירמסום והנה עפר הארץ בראש הדלים · וענין זה הפסוק כענין מה שאמר מיכה ואשר לא יתן על פיהם וקדשו עליו מלחמה וענין השואפים כמו השואפים אביון וי"ת דשייטין בעפרא וגומר : ודרך ענוים יטו · שיטו דינם במשפטיהם בשוחד שנותנים בעלי דינם העשירים · ודרך פירושו משפט עסק האדם כמו את הדרך אשר ילכו בה ויאחז צדיק דרכו והדומים להם · וכת"י ודין חשיכא מסטן : ואיש ואביו ילכו אל הנערה · ולא יבוש הבן מאביו לבעול בעולת

השאפים על־עפר־ארץ בראש דלים
ודרך ענוים יטו ואיש ואביו ילכו אל־
הנערה למען חלל את־שם קדשי:
ועל־בגדים חבלים יטו אצל כל־
מזבח ויין ענושים ישתו בית
אלהיהם: ואנכי השמדתי את־
האמרי מפניהם אשר כגבה ארזים
גבהו וחסן הוא כאלונים ואשמיד
פריו ממעל ושרשיו מתחת:
ואנכי העליתי אתכם מארץ מצרים
ואולך אתכם במדבר ארבעים
שנה לרשת את־ארץ האמרי:
ואקים מבניכם לנביאים ומבחוריכם
לנזרים האף אין־זאת בני ישראל
נאם־יהוה: ותשקו את־הנזרים יין
ועל־הנביאים צויתם לאמר לא
תנבאו: הנה אנכי מעיק תחתיכם
כאשר תעיק העגלה המלאה לה
עמיר: ואבד מנוס מקל וחזק לא־
יאמץ כחו וגבור לא־ימלט נפשו:
טו ותפש הקשת לא יעמד וקל ברגליו
לא ימלט ורכב הסוס לא ימלט
נפשו: ואמיץ לבו בגבורים ערום
ינוס ביום־ההוא נאם־יהוה:
א שמעו את־הדבר הזה
אשר דבר יהוה עליכם בני ישראל
על כל־המשפחה אשר העליתי
מארץ מצרים לאמר: רק אתכם
ידעתי מכל משפחות האדמה על־
כן אפקד עליכם את כל־עונתיכם:
הילכו

דשייטין בעפרא דארעא דריש
מסכיניא ודין חשיכיא מסטן וגבר
ואבוהי אזלין על עולימתא בדיל
לאחלאה ית שמא דקודשי: ועל שירין
דמשכון מסחרין בסטר כל איגוריהון
וחמר אונסא שתן בית טעותהון:
ואנא שיציתי ית אימוראה מן
קדמיהון דכרום ארזין רומיה וחסין
הוא כבלוטין ושיציתי איביה
מלעילא ושרשוהי מלרע: ואנא
אסיקית יתכון מארעא דמצרים
ודברית יתכון במדברא ארבעין שנין
למרת ית ארעא דאימוראה: ואקימית
מבניכון לנביאין ומעולמכון למלפין
האפלית דא בני ישראל אמר יי:
ואטעתון ית מלפיכון בחמרא ועל
נביא פקדתון למימר לא תתנבון
נבואה: הא אנא מיתי עליכון עקא
ומעיק לכון באתריכון כמא דעייקא
עגלתא דטעינא עמירא: ויבד בית
עירוקי מדקליל ודתקיף לא יחסין
חיליה וגיבר לא ישיזיב נפשיה:
ואחיד קשתא לא יקום ודקליל
בריגליה לא ישתזיב ורכיב סוסיא
לא ישיזיב נפשיה: ודתקיף לביה
בגבריא ערטילא דלא זין יערוק
ביומא ההוא אמר יי: קבילו ית
פתגמא הדין דיגזר יי עליכון בית
ישראל על כל זרעיתא דאסיקית
מארעא דמצרים למימר: לחוד בכון
אתרעתי מכל זרעית ארעא על
כן אסער עליכון ית כל חוביכון: היהכון

ויין י' בליש' וסימ' ישתו יין נסיכם · ביין חלבון וצמר צחר · ויין ענושים ישתו · ויין חמסים ישתו זכרו כיין לבנון וחכך כיין הטוב · וביין משתיו · ומיין משתיהם · ויין מלכות רב כיד המלך : ימלט ח' וסימ' ואבד מנוס מקל וחזק · ודבתריה ותפש הקשת לא יעמד ב' בו · מי גבר יחיה · כי לא ידע שלו · ימלט אי נקי · אין אדם שליט ברוח · שקר הסוס לתשועה : משפחות הארמה ג' דסמיכי וסימ' ונברכו בך דאברהם · ונברכו בך דיעקב · רק אתכם ידעתי :

רשי

השואפי' על עפר ארץ · על עפר הארץ שהם הולכים עליה כל אפס וכל מחשבות' בראש דלי' הוא איך יגזלו אותם ויטלו את שלהם שאיפה גולוס"יר בלע"ז : ודרך ענוי' יטו וגו' · החלשי' כוטי' מדרכם והולכין דרך עקלתון מפני יראתם כמה דאת אמר אביוני' מדרך יטו : אל הנערה · המאורסה : ועל בגדים חבולים יטו' תרג' יונתן על מטות שיויין דמשכון מסתחרים וזקפין מלוה על העניי' וממשכני' אותם ועושי' בגדיהם מצעות ומסבין עליהם בהטייה בעת סעודתם : בית אלהיהם · בבית עבודת גילוי' אצל מזבח יטו לשון מסיבה שכל מסיבה שעוד' בהטיי' היא שהוא נסמך על שמאלו : ויין ענושי' שעונשים אותם ממון ושותים בו יין : אלונים · קייסנ"ש בלע"ז : ואשמיד פריו ממעל · שרים העליוני' · ושרשיו מתחת · שרים התחתונים ד"א הגרעה היתה תחלת עיקרה מלמעלה ומשרשיו מלמטן : לנזירים · תרגם יונתן למלפין שהיו פרושין מדרכי עם הארץ ועוסקי' בתורה אין נזירה בכל מקום אלא לשון פרישה : ותשקו את הנזירים יין · שלא יורו אתכ' שהשיכור אסור להורו' : האף אין זאת · בתמיה כלומר כלום אתם יכולים להכחיש את זאת ותשקו את הנזירים יין י"ת ואטעיתון ית מלפיכון בחמ' : לא תנבאו · לעמוס נזה כן אמציה כהן ביתאל חוזה ברח לך אל ארץ יהודה : מעיק · תרגו' של מציק : תחתיכם · את חנייתכ' : תעיק העגלה · מכובד משא שעליה : וקל ברגליו לא ימלט · את נפשו : ערום ינוס וגומר · ערטילאי בלא כלי זיין : רק אתכם ידעתי · אהבתי ואתם פשעתם כי על כן וגו' ורבותינו דרשוהו לצד אחר במסכת ע"א : הילכו

אביו וזהו חלול שם קדשי שאמרתי להם קדושי' תהיו כי קדוש אני השם מקדישכם וכיון שאתם מחללים קדושתכם הרי אתם מחללין את שם קדשי שקדשתי אתכ' והא' נקראי' בשמי כי עם קדוש אתה לה' אלהיך : ועל בגדים חבלי' יטו · שהם חובלים הבגדים מאשר לא יתנו על פיה' ויאכלו וישתו עליהם בבתי ע"א · ופי' יטו יטו עצמם להסב אצל כל מזבח ועל המאכל ועל המשתה וההסיבה נקראת הטייה לפי שמטה האדם עצמו כשוכב וכן במסבה יטו ויקראו והטיתי לקרות : ענושים · שהם עונשים אותם כסף וזהב וישתו בו בית אלהיהם : ואנכי השמדתי את האמרי · מפני חקות' הרעי' שהיו להם השמדתי אות' מפניכ' ואתם עוזבת' את חקותי הטובי' ולקחתם חקות האמורי · וכבר הזהרתי אתכם בתורה ולא תקיאו הארץ אתכם בטמאכם אותה כאשר קאה את הגוי אשר לפניכם · אשר האמרי כי הוא החזק שבשבע האמות כמו שאמ' אשר כגובה ארזים גבהו : ואע"פ כן השמדתי אותו מפניכם ולא בחרבכ' ולא בקשתכ' אלא אני השמדתיו משרשו : וחסון · תקיף כמו והיה החסון לנעורת : ואלונים · כתרגום בלוטין קסטני"ר בלע"ז : ואנכי העליתי · וקודם שהביא אתכם אל הארץ הוצאתי אתכם מארץ מצרי' מבי' עבדים ואולך אתכם במדבר ארבעים שנה לא חסרתם דבר והרגלתי אתכם בחקותי שלא תלמדו מחקו' ארץ האמרי כשתבאו לרשת אותם · או טעם לרשת דבק עם העלתי אתכם מארץ מצרים : ואקים · עוד עשיתי עמכם טובה גדולה שלא עשיתי עם כל עם כדי שתהיו נבדלים מכל עם ותהיו דבקים בי שהשריתי רוח נבואה בכם · ועל זה אמר משה ונפלינו אני ועמך מכל העם אשר על פני האדמה · וטעם מבניכם אפילו הנערים כשמואל וירמיה כ"ש הזקנים שיש בהם חכמה : ומבחוריכ' לנזירי' · אפילו הבחורי' שדרכם ללכת אחר תאות הבשר והיין נתתי בהם רוח טהרה שינזרו מן היין ויהיו קדושי' לי כי היין הוא המביא האד' לרדוף אחר תאות הבשר ובכל זה הפרשתי אתכם מכל עם כדי שתהיו קדושים ולא תטמאו בטומאת עמי הארץ : האף אין זאת בני ישראל נאם ה' · כי כל זה שאמרתי לכם התוכלו לכחש שאינו כן : ותשקו · לא די שאתם לא נזהרתם במה שהזהרתי אתכם ולא פקחת' עיניכם למה שעשיתי עמכם אלא שהנביאי' והנזירי' שהיו לכם לאות לקדושתכ' בטלתם אותם ומנעת' אות' מקדושת' שהיה לכם ללמד מהם : והשקית' הנזירי' יין · כלומר פתית' אותם בדברי' עד ששמעו לכם לשתות יין ולבטל קדושת' · וכן על הנביאי' צויתם לאמר לא תנבאו וטעם צוית' רוצה לומר בהכרח מנעת' אות' מלהנבא לכם ומלהזהירכ' בשמי : הנה אנכי מעיק תחתיכ' · במקומכ' אעיק לכם שלא תוכלו לברוח ולהנצל · מעיק ענין לוקה וצרה וכן מפני עקת רשע · ותרגו' צרה עקתא · ואמר כאשר תעיק העגלה על דרך משל כי העגלה איכה בעלת חיים שתעיק ותציר · ואמר עמיר ולא אמר משא אחרת כי מפני הכפה הוא מיצר יותר כושא העמיר מכושא משא אחר : ואמר עמיר שם כלל לעמרי' רבי' · ואבד מנוס · לא יאמץ כחו לא יהיה בו יכולת להאמץ כחו במחשבתו כי יפחד ויבהל ויאבד כחו : ותפש הקשת לא יעמיד · לא יעמוד כנגד האויב כי לא יהיה בו כח לדרוך קשתו : וקל ברגליו לא ימלט · פי' לא ימלט נפשו · כמו שאמר ואבד מנוס מקל כי לא יוכל לברוח · ושנה הענין במ"ש לחזק גם רוכב הסוס לא ימלט נפשו עם הסוס שהוא קל לרוץ · כי שקר הסוס לתשועה כשלא ירצה האל : ואמיץ לבו בגבורי' · כי הגבורה בלב ואף הוא ירך לבבו ולא יעמוד כנגד האויב אלא ינוס ערו' · וטעם ערו' שישפוט בגדיו שלא יכבדו עליו וינוס קל מהרה : שמעו · המשפחה הגוי כולו נקרא משפחה וכן ואם משפחת מצרי' לא תעלה : אשר העליתי · העליתי אבותיכם : רק אתכ' · לפי שידעתי אתכ' ובחרתי בכם מכל עם לפיכך אפקוד עליכ' את כל עונותיכ' שאת' ראיתם וידעת' את כל אותותי שעשיתי לכם והשבתי לכם לפיכך הדין הוא שאפקוד עליכ' עונותיכם כי המלך יכעוס על עבדיו העומדי' לפניו אם יעברו מצותו יותר ממה שיכעס על אחרי' הרחוקים ממנו כי משפחת הגוים איני חושש עליה' אם ייטיבו או ירעו אלא אם יהיה חמס גדול כדור המבול כמו שפירשנו למעלה אבל ישראל לפי שהם קרובי' אלי אענישם על עונם כמו שאמר בקרובי אקדש · וכמו שפירשו רז"ל בפסוק וסביביו נשערה מאד : וכן ארז"ל שאני גוים דלא אפקיד דינא עלייהו · ובספר יחזקאל בפסוק והעולה על רוחכ' היו לא תהיה הארכנו בזה הענין : הילכו

אבן עזרא

השואפים · הטעם ישאפו מתי תשאבו ראש דלים על עפר ארץ ודי להם שפלותו' : ודרך ענוים יטו · מכי אורח ישר שהוא אורחם עד שהסירו הענוה מישראל עד שלא יבוש ללכת איש עם אביו עם נערה ידועה : ועל · ולקחת חבול מהאביון יטו משפט וזה יעשו בפרהסיא במקום התחברם למזב' הבעל וככה ויין ענושי' ישתו שיענשו מי שאין עליו עונש והם שותים : ואנכי · כתוב כי השם פוקד עון הארץ על כן גזר להכחידם כי תקותיהם ללכת איש ואביו לזנות והזכיר האמורי כי הוא חזק מהשבע' וככה כי לא שלם עון האמורי עד הנה והנה. משה הרג שני מלכי האמורי המזרחיים ויהוש' את' לתת אותנו ביד האמרי המערבי והנה ממנו יפחד . ואנכי · הטעם שהולכתי אתכם ארבעים שנה עד שתלמדו חוקותיו ואמר כן תירשו האמורי : ואקים · גם שמתי רוחי על בניכם והתנבאו ללמדכם חוקותי והזכיר הבנים כי אם יתנבא הזקן התכם אין לתמוה · ומבחוריכם שתולדתם לאהוב התענוג והשמחה קדשתים להוכיחכם ולקדשכם : האף אין זאת · תוכלו לכחש כי לא עשיתי זאת ובעבור כי השלים בדברי הנזירים החל מהם כמשפט הלשון : ותשקו' הכרחתם אותם עד שנטמאו נשתו יין : הנה · הגאון אמר כי מלת מעיק מן הפועלי' העומדי' זה דרך משל שאי' כח לסבול וחכמי ספרד אומרי' כי הוא פועל יוצא והנה מעיק מגזרת עקת רשע והכו כמו מציק ותחתיכם במקומכם והטעם שתהיו כבדים ולא תוכלו לברוח על כן אחריו: ואבד מנו' מקל יאמץ כחו במחשבתו ויאכלו כלי המלחמ': ותפש · טעם לא יעמוד כי הכל יפחד לגשת אליו : וקל ברגליו · ורוכב לאות כי הקל הו' הסוס וכתו' על קל נרכב : ואמיץ לבו · זהו שמחשבתו שיגלה ולא יוכל איש להזיקו והפך זה הירא ורך הלבב ירא מהכל ורך הלב להשחית : ערום · שיכבדו עליו בגדיו בברחו : שמעו · רק אתכם · כאומר ידעתי מכאוביכם והגלתי אתכם ותחת שתעבדוני מרדתם כי על כן אפקוד והנכון כדרך בקרובי אקדש וככה דרך המלכים לכעוס על עבדיהם העומדי' לפניה' שידעו מנהגם יותר מן הכפריים :
הילכו

מנחה גדולה

שמעו את הדבר הזה וגו' מהר"יא ז"ל אחרי שזכר הנביא למעלה פשעי האומו' ועונשיהם הוציא מהם כאן למוד וטענה רבה כנגד בני ישראל וכלל עמהם בני יהודה להשתתוף שניהם בתורת השם והשגחתו העליונה והוא אמרו כנגד בני ישראל שעליהם היה מדבר שמעו את הדבר הזה אשר דבר ה' עליכם בני ישראל ולא לבד עליכם אבל גם על כל המשפחה אשר העלתי מארץ מצרים כל אלה שבטי ישראל שנים עשר שמעו אותו והדבר אשר דיבר עליכם הוא אמרו ית' רק אתכם ידעתי וגו' כלומר הנה שאר האומו' איני משגיח בהם השגחה פרטית ולכן לא אביט בכל עונותיהם להעניש עליהם אבל אתכם ידעתי בהשגחה פרטית והשגחתי בכם יותר מבכל משפחות האדמה והותה העלה עשיתי עמכם ברוב ידיעה והשגחה בפרטי מעשיכם תהפך עתה עליכם לרעה שאביט והשגיח ג"כ בכל עונותיכם וע"כ אפקוד עליכם את כל פרטי עוונותיכם יותר מבשאר האומות כי הפקידה המסך אחר הידיעה וההשגחה ולפן ז"ל השבו שהמעשה הרע לא יקבל תגמולו ומפני שהיה בהם שתי מלכיות ישראל ויהודה ושניהם מרשו בדבר ה' ותורתו ולכן אמר הילכו שנים יחדו בלתי אם נועדו ר"ל האם אפשר ששני המלכיות האלה הלכו יחד בדרך בע"ז ומיאוס התורה אלא שנועדו והסכימו שניהם לעבור על דת כי באמת במעשיהם הרעים הם מסכימים זה לזה כאלו נועדו ואחר שהם נועדו יחד לעשות הרע בעיני השם גם האויבים יועדו יחד לבוא עליהם לטרפם ורמז בזה לסנחריב שהחריב את השבטים ולנ"כ שהחריב את יהודה ועל שניהם אמר הישאג אריה ביער וגו' ולא יגללו כאשר לא יגלל הצפור הנופל בפח · ואמר אם יתקע שופר בעיר וגו' · הנה אז אם תהיה רעה בעיר ראוי שנאמר שה' לא עשה אותה הרעה אבל שהפשע עשאם לעצמם כיון שה' לא יעשה דבר כי אם גלה סודו לעבדיו הנביאי' והזהירם והם לא נזהרו דמם בראשם ע"כ תורף דבריו :

רדק

הילכו שנים · כלו' אחר שפשעתם בי ראו מה קרה אתכם כי לא יוכל אדם לצאת מן העיר מפחד האויב ולא אפילו שנים אם לא נועדו יחדיו ללכת בדרך אחד ולעמוד נגד האויב אם יפגע בהם · ורבי אברהם ז"ל פירש הזכיר למעלה ועל הנביאים צויתם לאמר לא תנבאו אמר הנה טרם שאפקוד עליכם אודיעכ' זאת ביד נביאי אולי תשובו אלי לולי שנודעתי לנביא וגליתי לו סודי להוכיחכם לא היה מתנבא מלבו כי איך ידע מה שאני עתיד לעשות וככה אין דברו דרך מקרה וראו אם יתכן שילכו שני אנשים ברגע אחד למקום אחד בעבור דבר אחד אם לא נועדו זה עם זה ובאשר תראו שיהיה אמת דבר הנביא דעו כי אני שלחתיו ואיך יוכל למרות את פי שלא ינבא כי אתם אומרי' לו לא תנבא : הישאג אריה ביער · לפירושינו בפסוק הקודם יהיה פירושו דרך משל כמו האריה שלא ישאג ביער שלא יהיה לו טרף כי כשמוע החיו' קולו יעמדו במקומם מפחד' לו ויבא ויטרף מהם את אשר ירצה כן האויב בבואו עליכם לא ישוב ריק' שלא יהרג או שלא ישבה מכם : היתן כפיר · הענין כפול במ"ש והחכם ר"א פירש היש מנהג לאריה שישאג רק על טרפו ואני שאגתי חנם ועוד הראית' אריה שיעלה מסובכו בתתו קולו על טרפו שיוכל להמלט מידו א"כ איך תוכלו להמלט מגזרתי : התפול · והנה משל אחר ולפירושינו הוא מבואר כי לא ישוב האויב מעליכ' ריקם ולפי' החכם עוף השמים שאין ממשל' לאדם לתפשו : התפול צפור על פח · אם איננו למוקש והנה הטעם כי האד' יוכל בתחבולותיו ובערמתו להפיל הצפור שהוא למעלה ממנו והנה אני למעלה מכם ואתה למט' בידי ואין לכם חכמה נגדי איך תוכלו להנצל מהמוקש שגזרתי לכם שתתפשו בו · והמוקש הוא האויב שאנוה לבא עליכם ואל תחשבו כי אחרי בואו שיעלה מעליכ' עד הנקמו מכם וזהו היעלה פח והטעם אני אעמידנו להנצל לכם : אם יתקע · כתרגומו אם יתקע שופרא בקרתא בלא זמניה · כלו' כי פעמים רבות יתקע שופר בעיר שלא יחרדו העם כמו לשמחה ולשירים או להקהיל העם על תקנת דברי העיר · לפי' תרגם בלא זמניה שאין בעיר אחת מהל' ידוע כי להזהיר העם מהאויב הוא ואיך לא יחרדו העם בשמעם כן אתם לא תחרדו לדברי הנביא שאני שולח לכם: אם תהיה רעה בעיר וה' לא עשה פי' ואיך תחשבו שתפול רעה בעירכם שלא עשה אותה האל ית' אחרי שהנביא אמרה לכם טרם בואה וכיון שתראו שמתקיימים דברי הנביא איך לא תשובו אלי : כי לא · וכיון שגלה סודו אל עבדיו הנביאים להזהירכ' ותראו שבא כמו שאמרו לכם תדעו כי מה' באה לכם הרע' ולמה לא תשובו מדרכיכ' הרעים ותנצלו מהרעה · וטעם סודו כי לא נודע הדבר עד שיודיעהו האל ית' ע"י עבדיו הנביאים : אריה שאג · מי לא ינבא ואיך תצוו עליהם שלא ינבאו והלא משאגת האריה יפחד כל שמעו ואיך לא יפחד ויחרד הנביא לקולי ואיך יוכל לעמוד שלא ימלא את דברי אשר צויתיו : השמיעו על ארמנות · ר"ל אל מלכיהם ורוזניה' השוכנים בארמנות וזה כענין וישמח עליך אויב והוא הפך מה שאמר אל תגידו בגת כי הוא מאמר דוד וזה מאמר האל יתברך : על הרי שומרון · כי שומרון הר הוא כמו שנאמר ויקן את ההר שומרון ואמר הרי לשון רבים כי אולי הרים אחרים יש סביבותיו וארמנות בשוא המ"ם לסמיכות כי יבא הסמיכות על אות השמוש כמו הרי בגלבוע והדומים לו: וראו מהומות רבות ותדעו כי בעונותם הם לוקים מפני החמס אשר בקרבם : ולא ידעו עשות נכוחה · ואם תאמרו יעשו פעם רעה ויעשו פעם טובה לא ידעו לעשות אפילו נכוחה אחת ונכוחה פי' ישרה ומי הם אלו האוצרי' חמס ושוד בארמנותיה' ומה יהיה סופם שיהיו לבזה אותם האוצרות וזהו מה שאמר : לכן צר וסביב הארץ · הנה הצר יבא וסביב הארץ יחנה שלא יהיה לכם מנוס ממנו: והוריד ממך עוזך · האוצרות שאצרת בארמנותיך הגבוהות שחשבת אותם שהם יהיו לך עוז האויב יורידנו ממך · ופי' ואמר ונבזו ארמנותיך : כה אמר ה' · שתי כרעים או בדל אזן · רב או מעט מה שיוכל להציל יציל שתי כרעי' או אפילו בדל אזן שהוא דבר מועט אם יוכל להציל יציל וזכר שתי כרעי' כי אות' יאכל האריה באחרונה וזכר בדל אזן והוא הקשה שבאוזן כתרגומו חסחוס לאדן לפי שאין בו בשר ויניחנו האריה כן לא ינצלו מישראל אשר בשומרון אלא מעט אותם שלא יחוש להם האויב שיהיו חולים שוכבים במטה · וזכר שומרון כי היא ראש הממלכה והיא נכבשת באחרונה והצדיקי' שבה נצלו גם כן מן הדבר ומן החרב · שהרי נאמר והשארתי בישראל שבעת אלפי' כל הברכים אשר לא כרעו לבעל אבל מן השבי לא ינצלו · ומה שאמר בפאת מטה כי החולה שהוא שוכב במטה כשיבא האויב ידחיק עצמו באחת מפאות המטה כדי שלא יראה : ובדמשק

וזהו השוכב בפאת מטה וטעם בפאת כי מנהג האל לשום המטה בבי' בכל אחר שישימו מסך שלא יראה והחולה צריך לשכב במקום שאין שם אור גדול כי לא יוכל לסובלו ודע כי הד"לת איננה מהאותי' שהם לשרת על כן לא תהיה נוספת לא בראשי' מלה ולא באחריתה וידענו כי בדמשק ערש כמו בפאת מטה כי ערש כמו מטה והכ' הטעם כפול על כן היה דמש' כמו בפאת או המלה מורכבת משתים כמו לפלמוני אשר עדן לא היה וככה פירושו ובדמש' כמו ובן משק ביתי שהוא עוקד ואינו זז :

מנחה גדולה

לע"דן אחר שאמר שהשם עשה להם כמה טובות והם המה כפוי טובה אמר עתה שמעו כל המשפחה וגו' כי אם איככם שמים לב על הטובות פרטיות שזכרתי למעלה הלא ראוי לכם לשים לב על מה שידעתי אתכם מכל משפחות האדמה אשר בראתי בעולמי שאתם הייתם לי סגולה מכל העמים והרמתי קרנכם על כל העמים א"כ אין ראוי שאפקוד עליכם עוונתכם על אשר הרעותים לעשות · או יאמר אין לכם לשאול למה אתה מקפיד כ"כ עלינו שהרי כל האומות עע"ז הם ואין אתה מקפיד עמהם כ"כ ומה נשתנינו מכל אומה ולשון שאתה גוזר עלינו גזירות קשות שאני אתם מכל האומות כי כל האומו' אין להם חלק בעולם העתיד ע"כ הם מקבלים חלקם בהאי עלמא משא"כ אתם ידעתי אתכם מכל משפחות האדמה ליתן לכם חלק טוב בעלמא דאתי ע"כ אפקוד עליכם בהאי עלמא את כל עונותיכם :

השמיעו על ארמנו' וגו' הנה בכל הגוים לא נמצא מי שראה מפלת אלהי נכר לעיניהם כאשדוד ומצרים כי בשמים אשדודים את ארון האלהים ויניגו אותו אצל דגון השכימו בבקר והנה דגון נופל לפניו ארצה וראש דגון ושתי כפות ידיו כרתות אל המפתן וכן המצריים ראו כי באלהיהם עשה ה' שפטים על כן שתי אומו' אלו יכירו חרפת אלהי נכר לפני אלהי ישראל על כן את שני אלה רצה הוא יתברך להשמיע בארמנותיהם

תרגום יונתן

ג הֲיְהָכוּן תְּרֵין כַּחֲדָא אֱלָהֵן אִם אִזְדַּמְּנוּ :
ד הֲיִנְהוֹם אַרְיָא בְּחוּרְשָׁא וְצֵידָא לֵית לֵיהּ הֲיָרִים בַּר אַרְיָון קָלֵיהּ מִמַּרְבּוּעֲתֵיהּ אֱלָהֵן אִם אָחַד :
ה הֲתִפּוֹל צִפְּרָא בְּקוֹלָא עַל אַרְעָא וְצֵידָא לֵית לֵיהּ הֲיִשּׁוֹר קוֹלָא מִן אַרְעָא וּמֵיחַד לָא אֲחַד :
ו אִם יִתְּקַע שׁוֹפָרָא בְּקַרְתָּא בְּלָא זִמְנֵיהּ וְעַמָּא דִּיבַהּ לָא יְזוּעוּן אִם תְּהֵי בִישְׁתָא בְּקַרְתָּא וּמִן קֳדָם יְיָ לָא אִתְעֲבֵידַת :
ז אֲרֵי לָא אִם כַּשְׁרִין פִּתְגָמִין דְּמִתְעַבְדִין מִן קֳדָם יְיָ אֱלֹהִים אֱלָהֵן גְּלָא רָזֵיהּ לְעַבְדוֹהִי נְבִיַּיָּא :
ח אַרְיֵה נְהִים מַן לָא יִדְחַל יְיָ אֱלֹהִים מַלִּיל מַן לָא יְקַבֵּיל נְבוּאֲתָא :
ט בַּשְּׂרוּ עַל בִּירְנִית בְּאַשְׁדּוֹד וְעַל בִּירְנִית בְּאַרְעָא דְּמִצְרַיִם וְאִמְרוּ אִתְכַּנְשׁוּ עַל טוּרֵי שֹׁמְרוֹן וַחֲזוֹ שִׁיגוּשַׁיָּא סַגִּיאָן בְּגַוַּהּ וַאֲנוּסִין בְּגַוַּהּ :
י וְלָא יָדְעִין לְמֶעְבַּד אוֹרָיְתָא אֲמַר יְיָ דְּיִמְלַן אוֹצְרֵיהוֹן חֲטוֹף וּבִיזָּא בְּבִירְנְיָתְהוֹן :
יא בְּכֵן כִּדְנַן אֲמַר יְיָ אֱלֹהִים עָקָא תַקִּיפָא לְאַרְעָא וִיבַטֵּיל מִינָךְ תּוּקְפָּךְ וְיִבְזוּן בִּרְנִיתָיךְ :
יב כִּדְנַן אֲמַר יְיָ כְּמָא דְּמִשְׁתֵּיזַב רַעְיָא מִפּוּמָּא דְּאַרְיָא תַּרְתֵּין כַּרְעִין אוֹ חַסְחוּס דְּאוּדֶן כֵּן יִשְׁתֵּיזְבוּן בְּנֵי יִשְׂרָאֵל דְּיָתְבִין בְּשֹׁמְרוֹן בִּתְקוֹף שׁוּלְטָן ועל

עמוס ג

ג הֲיֵלְכוּ שְׁנַיִם יַחְדָּו בִּלְתִּי אִם־נוֹעָדוּ :
ד הֲיִשְׁאַג אַרְיֵה בַּיַּעַר וְטֶרֶף אֵין לוֹ הֲיִתֵּן כְּפִיר קוֹלוֹ מִמְּעֹנָתוֹ בִּלְתִּי אִם־לָכָד :
ה הֲתִפֹּל צִפּוֹר עַל־פַּח הָאָרֶץ וּמוֹקֵשׁ אֵין לָהּ הֲיַעֲלֶה־פַּח מִן־הָאֲדָמָה וְלָכוֹד לֹא יִלְכּוֹד :
ו אִם־יִתָּקַע שׁוֹפָר בְּעִיר וְעָם לֹא יֶחֱרָדוּ אִם־תִּהְיֶה רָעָה בְּעִיר וַיהוָה לֹא עָשָׂה :
ז כִּי לֹא יַעֲשֶׂה אֲדֹנָי יְהוִה דָּבָר כִּי אִם־גָּלָה סוֹדוֹ אֶל־עֲבָדָיו הַנְּבִיאִים :
ח אַרְיֵה שָׁאָג מִי לֹא יִירָא אֲדֹנָי יְהוִה דִּבֶּר מִי לֹא יִנָּבֵא :
ט הַשְׁמִיעוּ עַל־אַרְמְנוֹת בְּאַשְׁדּוֹד וְעַל־אַרְמְנוֹת בְּאֶרֶץ מִצְרָיִם וְאִמְרוּ הֵאָסְפוּ עַל־הָרֵי שֹׁמְרוֹן וּרְאוּ מְהוּמֹת רַבּוֹת בְּתוֹכָהּ וַעֲשׁוּקִים בְּקִרְבָּהּ :
י וְלֹא־יָדְעוּ עֲשׂוֹת־נְכֹחָה נְאֻם־יְהוָה הָאוֹצְרִים חָמָס וָשֹׁד בְּאַרְמְנוֹתֵיהֶם :
יא לָכֵן כֹּה אָמַר אֲדֹנָי יְהוִה צַר וּסְבִיב הָאָרֶץ וְהוֹרִד מִמֵּךְ עֻזֵּךְ וְנָבֹזּוּ אַרְמְנוֹתָיִךְ :
יב כֹּה אָמַר יְהוָה כַּאֲשֶׁר יַצִּיל הָרֹעֶה מִפִּי הָאֲרִי שְׁתֵּי כְרָעַיִם אוֹ בְדַל־אֹזֶן כֵּן יִנָּצְלוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל הַיֹּשְׁבִים בְּשֹׁמְרוֹן בִּפְאַת מִטָּה ובדמשק

מסורה

על פח ל' וחד אל פח ואינון חד מן א"ב מן חד חד חד אל וחד על ולית דכוו' וסי' נמסר במס' רבתא בערך אל: ועם ג' קמצין וסימ' ופלשתים נאספו·לא אפקוד על בנתיכם · אם יתקע שופר בעיר : השמיעו על כל לישון שמיע' אל במי"ב על וסי' ואני שמעתי עליך לאמר תשמע חלום · וישמע עלית' חזקיהו דמלכי' וישמע על תרהקה לאמר דישעיה דרשו מעל ספר ה' הזכירו לגוי' בירמיה' כרקיר בור מימיה כן הקרה אל תשמעו על דברי הנביאי' לשמוע על דברי עבדי הנביאי' ולבית הרכבים אמר ירמיהו · כה אמ' ה' שאי נס בארץ · והשמיעו עליך בקולם· השמיעו על ארמנות באשדוד · ואת זעקתם שמעת על ים סוף · ונמסר גם במלכי' ב' סימ' כ' וביחזקאל סי' כ"ז : כל לישן אסיפה אל כמ"ג על וסי' במסרא רבתא : כה אמר ה' בטעם בסיפרא וסימ' במסרא רבתא · נק"וט הא"י כלל"א ביד"ך כ"ל היכא דאמ"רי במ"ס בת"רי עש"ר בסיפ' פי' כ"ל סיפ"ר תר"י עש"ר :

רשי

הילכו שנים יחדיו · שאתם אומרים לנביאים לא תנבאו כלום הנביאים מתנבאים מלבם אלא אם כן נמנו כלום דברי' נעשים אלא על פי דרכם : בלתי אם נועדו · אלא אם כן קבעו מועד ללכת יחדיו למקו' פלוני · כשאריה אוחז טרף דרכו לשאוג ואינו שואג אלא א"כ לכד וכן הוא אומר ישאג בכפירי' וינהום ויאחז טרף וכן כאשר יהגה הכפיר והאריה על טרפו: התפול צפו' על פח הארץ ומוקש אין לה · בפח שנפלה עליו ומוקש אין לה : היעלה פח מן האדמה · ממקום שהושל שם אלא אם כן נאחז בו העוף כשהוא רוצה לברוח עוקר את הפח ומעלהו ממקומו מעט והוא שעה כבר נלכד : אם יתקע שופר · שהצופה רואה גייסות באים בעיר ותוקע בשופ' להזהיר את העם אין הלו אלא דברי משל ודמיון : הישאג אריה · הוא כנוכד נאצ' ד"א הנביאי' מדמין את רוח הקדש הבא עליהם לשאגת אריה כמו שאומר למטה אריה שאג מי לא יירא וכאן זה פיר' הדוגמא היבא רוח הקדש בפי הנביאים לדבר דבר מאת הקב"ה לרע' אלא א"כ הפורענו' נגזר מלפניו וזהו הטרף · היתן הקב"ה קולו לדבר קשה בלתי אם לכד אתכם במוקש עון : התפול צפור על פח · והאין הפח מכשילה כלומ' וכי אפשר שאתם עוברים עבירות ולא יהיה לכם למוקש · היעלה פח וגומר כך היפלו עונותיכם למעלה ולא ילכדו אתכם · אם יתקע שופר בעיר כך היה לכם היותכם חרדים אל דברי הנביאים שהם צופים לכם למלט אתכם מן הרעה שלא תבא וכשתבא לכם הרע' הלא תדעו כי הקב"ה עושה לכם על שלא נזהרת' בנביאיו : כי לא יעשה דבר אלא אם כן גלה סודו · אותו סוד אל עבדיו הנביאים : אריה שאג מי לא יירא · כך הקב"ה דבר אל הנביאים להנבא מי לא ינבא : השמיעו · אתם בני פלשתים ובני מצרים והכרזו זאת ואמרו בארמנותיכם שיאספו על הרי שומרון לראות מעל ההרים בתוך העיר את דרכם הרעה : נכוחה · ישרה : חמס ושוד · ממון של גזל : צר וסביב הארץ · הצר מוכן לבא וסביב לארץ הזאת יבא : כאשר יציל הרועה · דבר מועט : בדל אוזן · חסחוס דאודנא : כן ינצלו בני ישראל · מתי מעט : בפאת

אבן עזרא

הילכו · הזכיר למעלה ועל הנביאים צויתם לאמר לא תנבאו והנה אפקד עליכם אודיעכם זאת ביד נביאי אולי תשובו אלי ולולי שנודעתי לנביא וגליתי סודי לו להוכיחכם לא היה מתנבא מלבו כי איך ידע מה שאני עתיד לעשו' וככה אין דברו דרך מקרה וראו היתכן להיות שילכו שנים אנשי' ברגע אחד למקום אחד בעבור דבר אחד אם לא נועד זה עם זה וכאש' תראו שהיה אמת דבר הנביא דעו כי אני שלחתיו ואיך יכול למרות את פי שלא ינבא כי אתם אומ' להם לא תנבאו : הישאג · משל אחר היש מנהג באריה שישאג רק על טרפו ואני שאגתי חנם ועוד הראיתם אריה שעלה מסובכו בתתו קולו על טרפו שיוכל להמלט מידו כי פחדו יעמידנו אם כן איך תוכלו להמלט מגזירתי : התפול · והנה משל אחר עוף השמים שאין ממשלת לאד' לעוף לתפשו התפול הצפור על פח שהוא בארץ אם איננו למוקש והנה הטעם כי האדם יוכל בתחבולותיו ובערמותיו להפיל הצפור שהוא למעלה ממנו והנה אני למעלה מכם ואתם למטה בידי ואין לכם חכמ' נגדי איך תוכלו להנצל מהמוקש שגזרתי שתתפשו בו והמוקש הוא האויב שאצוה לבוא עליכם ואל תחשבו כי אחרי באו יעלה מעליכ' עד הנקמו מכם וזהו היעלה פח והטעם אני אעמידנו להנצל לכם : אם · כבר הזכיר יחזקאל דבר הצופה כי הנביא דומה לו והטעם איך לא תחרדו מדברי הנביא או תחשבו כי יש רעה באה לעיר אם אני לא גזרתי להיותה וזהו ויי' לא עשה כי גם השם לא יעשה רעה עד שיגלה סודו להודיעכם על יד הנביא אולי תשובו מדרכיכם הרעים על דרך רגע אדבר על גוי וממלכה והנה משאגת האריה יחרד כל שומע ואף כי כאשר אתן קולי והדבר אל הנביא איך לא יפחד ממני למלאת אשר צויתיו : השמיעו · זהו המוקש שיתחברו אויביכם עליכם וטעם ארמנות מקום המלכים על כן מלת ואומרו לדברי המלכים והנה השם הנכבד נתן להם רשות לבוא לארצו וטעם וראו לקחת הדין מהם כאשר עשו כן עשו להם : ולא ידעו · נכוחה · תואר לדרך : האוצרים · הון שנלקח בחמס ושוד : לכן · צר · שיצור על שומרון וסביב הארץ יהיה שלא ימלט כל היוצא מתנה : והוריד · הנגד ותפל המגדל עוז ויבזו אנשי הצר כל הארמונות הנזכרות שהם מלאות מחמס : כה · משל לאשר כתוב בתורה ואם טרוף יטרף יביאהו עד : בדל אזן · אין רע לו וחכמי ספרד אמרו אזן אחת והנה לא ימלט רק מי שהוא חולה שלא הלך למלחמה

וּבִדְמֶשֶׁק עָרֶשׂ׃ שִׁמְעוּ וְהָעִידוּ [ל]
בְּבֵית יַעֲקֹב נְאֻם־אֲדֹנָי יְהוִה אֱלֹהֵי [ג׳]
הַצְּבָאוֹת׃ כִּי בְּיוֹם פָּקְדִי פִשְׁעֵי־ [ד׳]
יִשְׂרָאֵל עָלָיו וּפָקַדְתִּי עַל־מִזְבְּחוֹת
בֵּית־אֵל וְנִגְדְּעוּ קַרְנוֹת הַמִּזְבֵּחַ
וְנָפְלוּ לָאָרֶץ׃ וְהִכֵּיתִי בֵית־הַחֹרֶף
עַל־בֵּית הַקָּיִץ וְאָבְדוּ בָּתֵּי הַשֵּׁן וְסָפוּ
בָּתִּים רַבִּים נְאֻם־יְהוָה׃
ד א שִׁמְעוּ הַדָּבָר הַזֶּה פָּרוֹת [ל חס׳ את׳ · ל]
הַבָּשָׁן אֲשֶׁר בְּהַר שֹׁמְרוֹן הָעֹשְׁקוֹת [ל׳ וכ״כ]
דַּלִּים הָרֹצְצוֹת אֶבְיוֹנִים הָאֹמְרֹת [ל · ל]
לַאֲדֹנֵיהֶם הָבִיאָה וְנִשְׁתֶּה׃ נִשְׁבַּע [ו׳ מפקי׳ א׳ בליש׳ · ב׳]
אֲדֹנָי יְהוִה בְּקָדְשׁוֹ כִּי הִנֵּה יָמִים בָּאִים
עֲלֵיכֶם וְנִשָּׂא אֶתְכֶם בְּצִנּוֹת [י״ד · ל]
וְאַחֲרִיתְכֶן בְּסִירוֹת דּוּגָה׃ וּפְרָצִים [ל · ל · ל · ל]
תֵּצֶאנָה אִשָּׁה נֶגְדָּהּ וְהִשְׁלַכְתֶּנָה [ל]
הַהַרְמוֹנָה נְאֻם־יְהוָה׃ בֹּאוּ בֵית־אֵל [ל׳ ומל׳]
וּפִשְׁעוּ הַגִּלְגָּל הַרְבּוּ לִפְשֹׁעַ וְהָבִיאוּ [ב׳ ב׳ חד מל׳ · ל]
לַבֹּקֶר זִבְחֵיכֶם לִשְׁלֹשֶׁת יָמִים
מַעְשְׂרֹתֵיכֶם

וְעַל דְּמֶשֶׁק רְחִיצִין׃ קַבִּילוּ וְאַסְהִידוּ
בְּבֵית יַעֲקֹב אֲמַר יְיָ אֱלֹהִים אֱלָהֵי
צְבָאוֹת׃ אֲרֵי בְּיוֹם אַסְעֲרוּתִי חוֹבֵי
יִשְׂרָאֵל עֲלוֹהִי וְאַסְעַר עַל דְּפַלְחִין
לְאִיגוֹרַיָּא בְּבֵית אֵל וְיִתְקַטְּפָן קַרְנַת
אִגוֹרָא וְיִפְּלוּן לְאַרְעָא׃ וְאֶמְחֵי בֵּית
סִיתְוָא עַל בֵּית קַיְטָא וְיֵבְדוּן בָּתִּין
דִּמְכַבְּשִׁין בְּשֵׁן דְּפִיל וִיסוּפוּן בָּתִּין
סַגִּיאִין אֲמַר יְיָ׃ קַבִּילוּ פִּתְגָּמָא
הָדֵין עַתִּירֵי נִכְסַיָּא דִּבְטוּרָא
דְּשֹׁמְרוֹן דַּעֲשְׁקִין מִסְכֵּינַיָּא וְאַנְסִין
חֲשִׁיכַיָּא דְּאָמְרִין לְרִבּוֹנֵיהוֹן
אַשְׁלְטוּנָא וְנֵיבֵז׃ קַיָּים יְיָ אֱלֹהִים
בְּמֵימְרֵיהּ בְּקוּדְשֵׁיהּ אֲרֵי הָא יוֹמַיָּא
אָתַן עֲלֵיכוֹן וְיִטְלוּן יָתְכוֹן עַמְמַיָּא
עַל תְּרֵיסֵיהוֹן וּבְנָתְכוֹן בִּרְגוֹגִית
צַיָּידִין׃ וְיִתְרְעוּן עֲלֵיכוֹן שׁוּרָא
וְיִפְקוּן יָתְכוֹן כְּנִישִׁין גְּבַר לְקִבְלֵיהּ
וְיִגְלוּן יָתְהוֹן לְהָלְאָה מִן טוּרֵי חַרְמִינִי
אֲמַר יְיָ׃ אִיתוֹ לְבֵיתְאֵל וּמְרָדוּ
בְּגִלְגָּלָא אַסְגִּיאוּ לְמֵיחְטֵי וּמֵיתַן לְצַפְרָא דִּבְחֵיכוֹן לִתְלָתָא יוֹמִין מַעֲשְׂרַתְכוֹן

הצבאות ה' וסימניהון במסר' רבתא · ז' מפקין א' בליש' אדנות וסי' הוא אלהי האלהים ואדוני האדוני' · לאדניהם למלך מצרים פרות הבשן האמרות לאדניהם הביאה ונשתה · ואדנינו דוד לא ידע · ואדנינו מכל אלהים · הודו לאדוני האדונים · כי קדוש היום לאדונינו · וע"יין במ"סר' ר"בתא בש"ערי הנ"קוד והנגי"נות בש"ער מ"שה וכ"לב ובש"ער שמת"חיל מ"ל לשון אלה"ות · ונמסר גם בתלים סימ' ק"לו :

רש"י

בפאת מטה ובדמשק ערש · תרגם יונתן בתקוף שלטן ובדמשק רחילין ואומר אני שפתרון התרגום לפי שבימי יהואחז בן יהוא כתיב כי אבדם מלך ארם וירבעם בן בנו הושיעם במקצת שנ' ולא דבר יי' למחות את שם ישראל ויושיעם ביד ירבעם וגו' הוא השיב את גבול ישר' וזהו בפאת מטה פנת הבית היא חוזקו של בית לכן תרג' בתקוף שולטן של ירבעם ועמוס נתנבא בימי ירבע' ועוד נבא שסופן להסמך על מלכי ארם וכן עשו בימי פקח בן רמליהו שנתחבר עם רצין וזהו ובדמשק ערש עקר מנוחתם ומבטח' תהי על דמשק ורבותי' אמרו בסדר עולם רבי נהוראי אומר משו' רבי יהושע אלו עשרת השבטים שנסמכו על חזקיהו מלך יהודה ועל יהודה ופלטו עמהם בפאת מטה מלמד שלא נשתייר מהם אלא אחד משמנה שבהם ושאר ערש היכן הוא בדמשק לקיים מה שנאמר והגליתי אתכם מהלאה לדמשק ושמעתי משמו של רבי מנחם זצ"ל שהיה מפרש זו אחד משמנה שלא נאמר פאת אלא בפאת מטה במקצתה באחת משתי רוחו' של פאה והיא שמיני' של מטה שהרי ד' פאות יש ושתי רוחות לפאה ד"א מצאתי בדברי רבי מאיר זצ"ל בפאת מטה בעון אחזיה בן אחאב שעלה לדרוש בבעל זבוב אלהי עקרון האחיה מחלי זה ובדמשק ערש בן הדד מלך ארם שלא לדרוש באלהי ישראל : בית החורף על בית הקיץ · מתו' שהיו מעונגים היו בונים להם העשירי' שתי בתים אחד לחורף ואח' לקיץ : בתי השן · דמכבשי' בשן דפילא : פרות הבשן · נשי השרים והסגנים ויונתן תרגם עתירי נכסיא : ונשא אתכם בצנו' · ויטלון יתכון עממיא על תריסיהון : ואחריתכן בסירות דוגה · ובנתיכון בדגוגי' ציידין היא ספינה קטנה של ציידי דגי' ולפי שקטנ' היא קורא לה סיר וקורא לה בלשון משנה דוגית בבבא בתרא · ואחריתכן פירש דונש בן לברט מלינו זרעו של אדם נקרא' אחריתן כמו ובעמדו תשבר מלכותו ותחץ לד' רוחות השמים ולא לאחריתו כלו' ולא יניח מלכותו לבנו : ופרצים תצאנה אשה נגד' · בפרצה שתמצא נגד' כמו ויעלו כל העם איש נגדו שירבו פרצות בחומה ולא יהו צריכות לבקש פתחי' : והשלכתנה ההרמונה · והשלכתן מעליכם הגאון והשררה שנטלת' · ולשון ארמי הוא בתלמוד הרמונא למלכא הוא ניווי המלך וי"ת ויגלון יתהון להלא מן טורי הורמני הם הרי חשך לשון חרם וחרבה : באו ביתאל וגו' · כאדם האומר לבן בליעל עשה עד שתתמלא סאתך : והביאו לבקעה זבחיכם · זאת אומרים להם כומרי הבעל ע"א ונתרנית היא ואינה מתמרת עליכם התורה אומרה לא ילין לבקר אבל לע"א והביאו לבקר תורה אמרה בקדשים קלים ביום זבחכם יאכל וממחרת : וע"א

רד"ק

ובדמשק ערש · כפל הענין במלות שונות כי דמשק כמו פאה ואם לא נמצא לו חבר במקרא · וערש כמו מטה · כמו הנה ערשו ערש ברזל · וי"א כי דמשק הד"לת נוספת והוא שוק · כמו בן משק ביתי · ושוק המטות הוא הפאה · וי"ת בתקוף שלטן ועל דמשק רחילין תרגם דמשק בשין כמו דמשק בשי"ן · וכן בסדר עולם רבי נהוראי אומר בשם ר' יהושע הרי הוא אומר כאשר יציל הרוע' וגו' · בפאת מטה אלו קצת עשרת השבטים שנסמכו על חזקיהו מלך יהודה ופלטו עמה' בפאת מטה מלמד שלא פלטו מישראל אלא אחד משמנה שבה · ושאר ערש היכן הוא בדמשק שנאמר והגליתי אתכם מהלאה לדמשק · ומה שאמר אחד משמנה כתב רש"י ז"ל בשם רבי מנח' שלא נאמר פאת מטה אלא בפאת מטה באחת משתי רוחות של פאה והי' שמינית של מטה שהרי ד' פאות יש למטה ושתי רוחות יש לפאה · ומה שת"י בפאת מטה בתקוף שלטון פי' רש"י ז"ל לפי שבאותו הדור בימי יהואחז בן יהוא כתוב כי אבדם מלך ארם וירבע' בן בנו הושיע' שנאמר והוא השיב את גבול ישראל · וזהו בפאת מטה פנת הבית הוא חוזקו של בית · וכן פאת מטה הוא חוזקו של מטה לכן תרג' בתקוף שלטן ר"ל שלטון של ירבעם · ועוד נבא כי סופן להסמך על מלכי ארם בימי פקח בן רמליהו שנתחבר עם רצין מלך ארם · וזהו שתרג' ובדמשק ערש ועל דמשק רחילין מנוחתם ומבטחם יהיה על דמשק: שמעו · דברי הא' ית' אמר כנגד הנביאי' שישמעו זאת הגזר' ויעדוה בבית יעקב טרם בואה : כי ביום · הוא יום הרעש שהיה בימי עזיהו : ופקדתי על מזבחות בית אל · על דרך ובאלהיה' עשה ה' שפטים : קרנות המזבח · זכר הקרנות כי בנפול הקרנות יפול המזבח כי הקרנות מעמידות הבנין כמו פנות הבית · ועוד זכר הקרנות כי עליה' היו מקריבי' וזורקים הדם · והכתי · מנהג המלכים לעשות בית להם בית לחורף ובית לקיץ · וכן אמר ביהויקים והמלך יושב בבית החורף בחדש התשיעי · וכן אמר בעגלון מלך מואב והוא יושב בעליית המקרה שהיתה עשויה לימי הקיץ · ואמר כי הרעש יפיל ארמנות המלך בית החורף ובית הקיץ ובתי השן והם אשר בנה אחאב · כמו שכתו' ואת בית השן אשר בנה · והשן הוא שן הפיל שעושין ממנו מלאכה : בתים רבים · רבים במספר · או פירושו גדולים בבנין והם הארמנות : שמעו · פרות הבשן · בשן הוא מקום מרעה שמן והבהמות הרועות בו שמנות וטובות · ודמה נשי המלכים והשרים הגדולים לפרות הבשן לפי שהן בעלות תענוג והן שמנות ויפות : העושקות דלים · שהן מסבבות העשק והמרוצה שאומרת לאדוניהם שהם בעליהן הביאה ונשתה ואם אין לבעליהם הכסף משלהם בהזמנה עושקים החלושים שאין להם כח להמלט מידם גם רוצצים אות' אם לא יתנו מיד על פיהם : רוצצות · ענין שבירה · כמו קנה רצוץ · כלומר מכים אותם : לאדוניה' · הא"לף נעה בחטף פתח והוא אחד משבעה שהן מפיק בלשון אדנות : נשבע · בקדשו · הוא השמים · והוא על דרך כי אשא אל שמים ידי · וכן אמר למעון קדשו לשמים · ונשא אתכ' בצנות · נשא מבנין פיעל הדגוש והמנשא הוא האויב · ות"י ויטלון יתכון עממי' על תריסיהון · תרגם צנות כמו צנה וסוחרה · וכן תרגם ואחריתכן בסירות דוגה ובנתכון בדוגית ציידין והוא ספינה קטנה · וכן במשנה סומכוס אומר המוכר את הספינה מכר את הדוגית · ואמר סומכוס דתנא דארעא דישראל קרי ליה דוגית דכתיב ואחריתכן בסירות דוגה · ועוד פירשו במלת צנות וסירות שמיני קוצים הם · ואמר דרך משל כן ישאו אותם וימשכו אותם כמו שמושכין את הדגים בקוץ · כמו שאמר ובחוח תקוב לחיו · ואחריתכן כמו בניכן ובנותיכן · וכן ותחץ לארבע רוחות השמים ולא לאחריתו כלומר לא תשאר המלכות לבנו : ופרצי' · כי האויבים יפרצו בחומת שומרון פרצים רבים עד שתצאנה אשה נגדה · דרך הפרצי' שלא יצטרכו לבקש שערים על דרך שאמר ויעל העם העירה איש נגדו : והשלכתנה ההרמונה · כמו הארמונה הה"א תמורת א"לף · ופי' אחז"ל כי תשלכנה ארמון המלך שבצד החומה ותצאנה כמו שעשה צדקיהו כשברח מירושלם · וי"ת ויגלון יתהון להלא מן טורי חרמיני : באו בית אל ופשעו · זה הצווי איננו על דרך מצוה רצונית אלא על דרך גזום כמו שמח בחור בילדותיך · וזכר בית אל כי שם היה העגל · וזכר הגלגל כמו שאמר כל רעתם בגלגל · ואמר בגלגל שורים זבחו · לפי שהיה המשכן תחלה בגלגל אחר שעברו הירדן והיה המקום ההוא נבחר והיו אומרים להם נביאי הבעל שיעבדו שם הבעל לפי שהוא מקום נבחר · לפיכך אמר הרבו לפשוע כי לא דייכם שקבעתם ע"א בבית אל כי גם בגלגל הרביתם לפשוע . והביאו לבקר זבחיכם · הסכתם עבודתי לאלהים אחרי' כמו שהיה לכם להביא זבחיכם בביתי כן אתם מביאי' אותם לבית ע"א · ופי' לבקר בכל בקר ובקר · כלומר יום יום תביאו שם זבחיכ' · לשלשת ימים מעשרותיכ' · ימים ר"ל שנה כמו ימי' תהיה גאולתו כמו שאמר בתורה מקצה ג' שני' תוציא את כל מעשר תבואתכ' כלומר כל דברי הקרבנות והמעשרות תביאו לבית ע"א כמו שהיה לכם להביא עלי · וכן מה שאמר וקטר מחמץ תודה כמו שאמר בתודה על חלת לחם חמץ יקריב קרבנו והם עושים זה לע"א · ואף על פי שלא היו מקטירי' מהחמץ מהקרבן שהוא בא על חמץ והוא התודה היו מקטירים מהקרבן ההוא האימורי' · וי"מ כל זה הפך מה שאמרה תורה התורה אמרה ולא ילין חלב חגי עד בקר והם מביאים לבקר זבחיהם · כלומר מליני' אותם ומקריבי' אותם לבקר · ועוד מפרשים והביאו לבקר זבחיכם שמקדימים זבחי שלמים לעולה ; והתורה אמר כי העולה קודמת לכל קרבן :

לשלשת

אבן עזרא

שמעו · דברי השם לנביאים והטעם כי רעש יהיה או האויב יגדע הקרנות : והכיתי בית החרף · ככה מנהג השרים בארץ ישמעאל וכמוהו בעליית המקרה · א"ר מרינוס כי בית השן היה אחד שעשה אחאב וחבר לו בתי' נכבדים כמו וכסיליה' שאחד הוא כסיל בשמים · ואני אומר אם כסיל אחד בשמים רבים הם בארץ והוא אחד מהם ובפסוק עושה כימה וכסיל אפרש זה ואם עשה אחאב בית שן אחד עשו אחרים אחריו בתים רבים : שמעו · פרות הם נשי השרים דימה אותן לפרו' הבשן : העושקות · הרוצצות · כמו את מי עשקתי ואת מי רצותי כמו שבותי אני והגזרה מקנה רצוץ והנה פי' איך הם עשקות באומרם לבעליהם : נשבע בקדשו · בשמים כמו כי אשא אל שמים ידי : בצנות · כמו וצנינים בצדיכם פחים : ואחריתכן · הבן שיעמוד אחרי כן כמו ולא לאחריתו שהוא בנו : בסירות · כמו סירים סבוכים : דוגה · כמו דג : ונשא · שיבוא האויב הוא הנר הנזכר למי שישא אתכם : ופרצים · תעשינה פרצים בחומה: אשה נגדה · והשלכתנה · אחריתם שהוא הבן אל ההר שלא תראינה עת ירטש כדרך ותשלך את הילד או מרוב הרעב והצמא כאשר הוא כתוב אחריו אולי ההרמונה שם מקום אחרי חומת שומרון והנה הודעתי אתכם זאת הרעה העתידה לבא עליכם על כן לכו עבדו הבעל אולי יושיעכ' כדרך שהתפל איהו בעובדיו ואל תוציאו המעשר מקצה ג' שנים רק לשלשת ימים : וקטר

מנחה גדולה

בארמנותיהם יאספו אל הרי שמרון לראות חרפת מי שם' אלהיהם איכה יעבדו את אלהי נכר על כל גבעה גבוה מהרי ישראל ועל פי דרכם עוד יראו גם כן מהומות רבות בתוכה בגילוי עריות ושפיכות דמים ודומיהם ואומר הנביא כי לא נחתם גזר דינם אלא על הגזל כי הנה ועשוקים גם כן בקרבה ואין מוחה וזהו ידעו עשות נכוחה נאם ה' ומי הם אשר לא ידעו עשות נכוחה למחות הלא הם האוצרים חמס ושד בארמנותיהם הם שרי הארץ אשר עליהם חובת תיקון העיר בעלי הארמנות כי הדבה היו אוכלים שחד מהעושקים וממלאים חמס ושד ארמנותיהם לכן כה אמר כו' מי שהוא צר והוא סביב הארץ כי סביב הארץ שלו הוא מלך אשור והורי' ממך עוזך הוא מלכך הושע בן אלה כי בא עליו ויעצרהו ויאסרהו · בית כלא ואז ונבזו ארמנותיך אשר אצרת בם חמס ושד כה אמר וכו' אמר הנה כל כך תהיה השביה שלא ינצל כי אם כאשר יציל הרועי' מפי הארי שני כרעי' משה כבשים או שה עזים או בדל אזן שהם דברים בלתי בעלי חיות כך ינצלו מיד שוביהם הנשארים זקן או חולה זקן אשר להשות כחו הוא בפאת מטה כי לא יוכל ללכת אנה ואנה או חולה אשר בדמשק ערש שהוא

ה מַעְשְׂרֹתֵיכֶם׃ וְקַטֵּר מֵחָמֵץ תּוֹדָה
וְקִרְאוּ נְדָבוֹת הַשְׁמִיעוּ כִּי כֵן אֲהַבְתֶּם
בְּנֵי יִשְׂרָאֵל נְאֻם אֲדֹנָי יֱהוִה׃ וְגַם־אֲנִי
נָתַתִּי לָכֶם נִקְיוֹן שִׁנַּיִם בְּכָל־עָרֵיכֶם
וְחֹסֶר לֶחֶם בְּכֹל מְקוֹמֹתֵיכֶם
וְלֹא־שַׁבְתֶּם עָדַי נְאֻם־יְהוָה׃
וְגַם אָנֹכִי מָנַעְתִּי מִכֶּם אֶת־הַגֶּשֶׁם
בְּעוֹד שְׁלֹשָׁה חֳדָשִׁים לַקָּצִיר
וְהִמְטַרְתִּי עַל־עִיר אֶחָת וְעַל־עִיר
אַחַת לֹא אַמְטִיר חֶלְקָה אַחַת תִּמָּטֵר
וְחֶלְקָה אֲשֶׁר־לֹא־תַמְטִיר עָלֶיהָ
תִּיבָשׁ׃ וְנָעוּ שְׁתַּיִם שָׁלֹשׁ עָרִים
אֶל־עִיר אַחַת לִשְׁתּוֹת מַיִם וְלֹא
יִשְׂבָּעוּ וְלֹא־שַׁבְתֶּם עָדַי נְאֻם־יְהוָה׃
הִכֵּיתִי אֶתְכֶם בַּשִּׁדָּפוֹן וּבַיֵּרָקוֹן
הַרְבּוֹת גַּנּוֹתֵיכֶם וְכַרְמֵיכֶם וּתְאֵנֵיכֶם
וְזֵיתֵיכֶם יֹאכַל הַגָּזָם וְלֹא־שַׁבְתֶּם עָדַי
י נְאֻם־יְהוָה׃ שִׁלַּחְתִּי בָכֶם דֶּבֶר
בְּדֶרֶךְ מִצְרַיִם הָרַגְתִּי בַחֶרֶב בַּחוּרֵיכֶם
עִם שְׁבִי סוּסֵיכֶם וָאַעֲלֶה בְּאֹשׁ
מַחֲנֵיכֶם וּבְאַפְּכֶם וְלֹא־שַׁבְתֶּם עָדַי
נְאֻם־יְהוָה׃ הָפַכְתִּי בָכֶם כְּמַהְפֵּכַת
אֱלֹהִים אֶת־סְדֹם וְאֶת־עֲמֹרָה וַתִּהְיוּ
כְּאוּד מֻצָּל מִשְּׂרֵפָה וְלֹא־שַׁבְתֶּם עָדַי
נְאֻם־יְהוָה׃
לָכֵן כֹּה אֶעֱשֶׂה־לְּךָ יִשְׂרָאֵל עֵקֶב כִּי־
זֹאת אֶעֱשֶׂה־לָּךְ הִכּוֹן לִקְרַאת־אֱלֹהֶיךָ
יִשְׂרָאֵל׃ כִּי הִנֵּה יוֹצֵר הָרִים וּבֹרֵא
רוּחַ וּמַגִּיד לְאָדָם מַה־שֵּׂחוֹ עֹשֵׂה
שַׁחַר עֵיפָה וְדֹרֵךְ עַל־בָּמֳתֵי אָרֶץ
יְהוָה אֱלֹהֵי־צְבָאוֹת שְׁמוֹ׃
שמעו

מַעַשְׂרַתְכוֹן׃ וּמְנַכְּבָן מִן אוֹנֵס תּוֹדְתָא וּמַיְתַן לֵיהּ בְּזָמַר וְאָמְרִין דֵּין לְרַעֲוָא אֲרֵי כֵן רְחִמְתּוּן בֵּית יִשְׂרָאֵל אֲמַר יְיָ אֱלֹהִים׃ וְאַף אֲנָא יְהָבִית לְכוֹן אַקְהָיוּת שִׁנַּיִן בְּכָל קִרְוֵיכוֹן וַחֲסֵרוּת מְזוֹן בְּכָל אַתְרֵיכוֹן וְלָא תַבְתּוּן לְפוּלְחָנִי אֲמַר יְיָ׃ וְאַף אֲנָא מְנָעִית מִנְּכוֹן יָת מִטְרָא בְּסוֹף תְּלָתָא יַרְחִין לִזְמַן חֲצָדָא וְאַחִית מִטְרָא עַל קַרְתָּא חֲדָא וְעַל קַרְתָּא חֲדָא לָא אַחִית מִטְרָא אַחֲסַנְתָּא חֲדָא יְחוּת עֲלַהּ מִטְרָא וְאַחֲסַנְתָּא דְּלָא יְחוּת עֲלַהּ מִטְרָא תִּיבַשׁ׃ וְיִשְׁתַּלְהוֹן תַּרְתֵּין תְּלָת קִרְוִין לְקַרְתָּא חֲדָא לְמִשְׁתֵּי מַיָּא וְלָא יִשְׂבְּעוּן וְלָא תַבְתּוּן לְפוּלְחָנִי אֲמַר יְיָ׃ מָחֵיתִי יַתְכוֹן בְּשִׁדְפָנָא וּבְיַרְקָנָא סַגִּיוּת גַּנֵּיכוֹן וְכַרְמֵיכוֹן וְתֵינֵיכוֹן וְזֵיתֵיכוֹן אָכְלָא זַחֲלָא וְלָא תַבְתּוּן לְפוּלְחָנִי אֲמַר יְיָ׃ שְׁלָחִית בְּכוֹן מוֹתָא כַּד בְּאוֹרַח מִצְרַיִם קְטָלִית בְּחַרְבָּא עוּלֵימֵיכוֹן עִם שְׁבִי סוּסְוָתְכוֹן וְאַסֵּקִית סְרוֹחַ מַשִּׁרְיֵיכוֹן וּבְאַפֵּיכוֹן וְלָא תַבְתּוּן לְפוּלְחָנִי אֲמַר יְיָ׃ רָחֵיק מֵימְרִי יַתְכוֹן כְּמָא דְּרָחֵיק יְיָ יַת סְדוֹם וְיַת עֲמוֹרָה וַהֲוֵיתוּן כְּאוּד מְשֵׁיזַב מִיקְדָא וְלָא תַבְתּוּן לְפוּלְחָנִי אֲמַר יְיָ׃ בְּכֵן מָה אַעְבֵּיד לָךְ יִשְׂרָאֵל חֲלַף דְּלָא תַבְתְּ לְאוֹרַיְתָא דָא אַעְבֵּיד לָךְ אִתְקַשַּׁט לְקַבָּלָא אוּלְפַן אוֹרַיְתָא דֶּאֱלָהָךְ יִשְׂרָאֵל׃ אֲרֵי הָא מְתַגְלֵי דִּצְבַר טוּרַיָּא וּבְרָא רוּחָא לְחַוָּאָה לֶאֱנָשָׁא מָה עוֹבָדוֹהִי לְאִתְקְנָאָה נְהוֹר לְצַדִּיקַיָּא כִּנְהוֹר צַפְרָא דְּאָזִיל וְתָקֵיף לְאִיתָאָה חֲשׁוֹךְ לְרַשִׁיעַיָּא לְמִתְבַּר רַשִׁיעֵי אַרְעָא יְיָ אֱלָהֵי צְבָאוֹת שְׁמֵיהּ׃
קבילו

רשי

וע"א לג' ימי' מעשר בהמותכם תורה אמרה שאור לא תקטירו וע"א וקטר מחמץ תודה תורה אמר' לא תאחר לשלמו וע"א וקראו נדבו' השמיעו הזכירו כל מי שמתנדב ושבח יתן אל לבו ויזכור וי"א וקטר מחמץ מן אונס כמו אשרו חמוץ מכף מעול וחומץ: וקראו נדבות השמיעו · בקול זמר ואמרו שקרבן זה מרוצה ומקובל בנדבה כן ת"י: נקיון שנים · הקהיות שנים ד"א נקיון שני' זהו חוסר אכילת בשר שהוא נכנס בין השנים כמו דאתמר הבשר עודנו בין שניהם: בעוד שלשה חדשי' · לקציר כלו' ג' חדשים לפני הקציר: חלקה · בקעת שדה קאמפ"י א בלע"ז: תמטר · תהא מקו' מטר אמר מר שתיהן לקללה זו תרקב וזו תיבש: וחלקה אשר לא תמטיר עליה · לא תראה נמטרת את עצמה: הרבות גנותיכם · שאת' עוסקי' להרבות גנותיכם: יאכל הגזם · הגז הנזם: כאוד · טיס"ון בלע"ז כלו' שחורי' וחשוכים וקדרים · בדרך מצרים · בדרך ששלחתי עליכ' במדבר בצאתכ' ממצרים: עם שבי סוסיכם · שיהרגו גם הסוסים: ואעלה באש מחניכ' · ריח פגריכם מבאיש ובאפכם העליתי אותו: לכן · יען אשר לא שבתם עדי: כה אעשה לך · ככל הרעות האלה: עקבי כי אתה שומע מפי נביאי אשר זאת אעשה לך הכון לקראתי לשוב מרשעתך: מה שיחו · כל מעשיו פורטין לפניו בשעת מיתתו: עושה שחר · לצדיקי' כאור נוגה: עיפה · הופך נוגהן של רשעים לחשך אפלה כמו והנה צרה וחשכה מעוף צוקה וכן ארץ עיפתה תעופ' כבקר תהיה חשכך כבקר יהי מאיר: ודורך על במותי ארץ · משפיל גבוהי' וגסי הרוח: בתולת

אבן עזרא

וקטר מחמץ · שתהפכו מה שצויתי לכם שתפשו לי: וגם · הטעם לא הבאתם זבחי' לי ולא מעשרותיכ והנה מזבחי נקי אין עולה ואין מעשר למקריביה על כן טעם וגם אני אם את עשיתם כן גם אני שלמתי גמולכם בראשכם: וגם · טעם בעוד ג' חדשים לקציר כי אז זמן צורך הגשם ולא חששתם לשוב אלי אולי לא תמותו ברעב: ונעו · ישבעו כמו ארץ שבעה מים: הכיתי · השדפון בשבלים כמו שדופות קדים מכה בהם שמוריקות השבלים: שלחתי · הרגתי בחוריכם ונשבו סוסיכם: באש מחניכ' · באף העובדים · ובאפכ' הנשארי' מהם: ספכתי אש הורדתי עליכ' מהשמים: כאוד · כמו זכבות האודים · לכן · דעת מפרשים רבים כי הכון לשוב אל השם ולפי דעתי כי הוא כדרך בואו כיתאל והטעם הנה הבאתי עליך רעה אחר רעה ועתה הכון והכן לך שתצא לקראת אלהיך להלחם והטע' לקראתי שהייתי אהיך על כן אחריו: כי · הטעם הוא יוצר הרי' שהם עומדי' לנצח והטע' שהוא תקיף ובורא רוח · שאיננו עומד על דרך אחד ומרוב תוקף השם ירעים וירגיז הרוח שיב' שאיננו נראה כמו בנייכים ועפי' עומדים: ומגיד · הטעם הנה הגיד לכם מה שיחו · מה רצונו לעשות והוא יהפך השחר עליכ' וישוב חשך כמו ארץ עיפתה כמו אופל וידרוך על במותי ארצכם ולא תראוהו ויפת אמר יוצר הרים שהם נראי' ובורא הרוחות בגויות ומגיד לאדם מה שיחו מה שישה בלבו ועל דרך המפרשי' כי השם יעשה כרצונו דבר והפכו על כן אם תשובו אליו יהפך הגזירות הרעו' לטובות:
שמעו

רדק

לשלשת ימים מעשרותיכ' · מעשר בה זה שהיא קדשי קלים והתורה אמרה בק"ד ט"ו קלים ביום זבחיכם יאכל וממחרת · והם אוכלי' אותו לשלשת ימי' · וכן וקטר מחמץ תודה הפך מה שאמרה תורה כי כל שאור וגומר · כי אע"פ שאמרה תורה להקריב על חלות לחם חמץ קרבן תודה לא אמרה שיקטירו מהחמץ : וקטר מחמץ תודה · כבר פי' · וי"ת חמץ מן אשרו חמוץ שתרג' ומנכבה מן אנים תודתה: וקראו נדבות השמיעו · אתם עושי' כמו מקרא קדש לע"א שאתם קוראים ומשמיעים שיבאו העם נדבות ליום החג: כי כן אהבתם · עבודת אלהי' אחרי' אהבת' ולא עבודתי: וגם אני · כמו שחסרת' הקרבנות והמעשרות מביתי כן חסרתי מכם לחם ובשר בכל עריכם ומקומותיכם שאתם יושבי' מדה כנגד מדה ועכ"ז לא שבתם עדי: נקיון שני' · וזהו חסר לחם · והענין כפול במ"ש: כי עם המאכל השני' מלאות · כלומר בין השנים · על דרך שאמר הבשר עודנו בין שניה' ובחוסר המאכל השני' נקיות · וי"ת אקהיות שנין · כי השנים קהות כשלא יתמידו האכילה: וגם אנכי · בעוד שלשה חדשים לקציר · כי ג' חדשים טרם הקציר צריכה הארץ מטר והמטרתי להיות לאות ולמופת כי מאתי נהיה הדבר שעיר אחת יהיו מטרותיה בעת' ועיר אחרת אפי' סמוכה לה לא אמטיר עליה שאם לא אעשה כן יאמרו מקרה הוא והשנה שנת מניעת גשמים כפי מערכת הככבים אבל כשאמטיר על עיר אחת ועל עיר אחרת לא אמטיר על כרחם יודו כי מאתי נהיה הדבר עונש מעשיהם הרעי' ומופ' יותר גדול מזה חלקה אחת תמטר וחלקה אחת לבדה שלא ירד בה מטר והי' תיבש: תמטר' מבנין נפעל: תמטיר · מבנין הפעיל: ופי' אשר לא תמטיר העב עליה: ויהיה והמטרתי מן אמטיר פעל יוצא לשלישי · ויהיה תמטיר פעל יוצא לשני: ונעו · אל עיר אחת לשתות מים · אל אותה העיר שאמטיר עליה והנה תחסרו לחם ומי' ואעפ"י כן לא שבתם עדי: הכתי · עוד שנה אחרת שיהיה מסר הכה אתכם במכה אחרת שיחסר לחמכ' והוא השדפון והירקון ושנה אחרת שיאכל הגזם הפירו' ועכ"ז לא שבתם אלי: הרבות גנותיכ' · מה יועיל לכם שתרבו לטעות גנות כרמי' ותאינים וזתי' כי הגזם יאכל אותו ואעפ"כ לא שבתם עדי: שלחתי · בדרך מצרים · שהיו הולכי' שם מפני הרעב להביא משם תבואה ולא חשבת' כי אני הוא המביא עליכ' הרעב ותשובו אלי אלא לא פנית' אלי והלכתם למצרי' ואני שלחתי בכם דבר וחרב האויב בדרך ואעפ"י כן לא שבתם אלי: בחוריכ' · כי הבחורי' היו שולחי' להביא התבואה: עם שבי סוסיכ' · האויבי' שהיו יוצאים עליכ' בדרך היו הורגי' הבחורי' הרוכבים על הסוסי' ההולכים למצרים או השבי' אתם והיו שובים הסוסי': ואעלה באש מחניכם ובאפכם · המחנ' שלכם שהיו הולכי' למצרי' היו הרוגים בדרך ופגריכ' היו באש וסרחון לעוברי' · ומה שאמר באפכ' כלומר כי גם באפכ' היה עולה הביאוש כי היו הולכי' מחנה אחר מחנה למצרי' והאחרוני' היו מוצאי' הראשוני' הרוגים ועולה באשם באפם ואע"פי כן לא שבתם עדי: הפכתי בכם · מקצת ארצכם בעודכם בה היא שממה כסדו' ועמורה ואתם שנשארת' מעט הרי אתם כאוד מוצל משרפה וכל זה אתם רואי' ואינכם שבים עדי וי"ת רחיק מימרי וגומר: לכן כה אעשה לך ישראל · כל אלה הרעות אני עושה לך ישראל: עקב כי זאת אעשה לך · ובעבור שאני עושה לך כל זאת בעיניך: הכון לקראת אלהיך ישראל · הכון לצאת לקראתו בתשובה ובמעשי' טובים ויוסיב לך · ויהפוך לך הרעות לטובה כי הוא אלהיך ומשגיח עליך לרעה ולטובה כפי מעשיך ואינך כשאר הגוי': כי הנה יוצר הרים ובורא רוח · אלהיך הוא יוצר הרים ובורא רוח ועושה ביצורי' כרצונו · ווכר הרי' שהם קיימים וחזקי' ביסוד העפר · ווכר רוח שהוא דבר חזק כנבראים ואינו נראה · והנה הוא יוצר ההרי' החזקים הנראי' לעין ובורא הרוח שאינו נראה שמפיל אותם כמו שאמר הפך משרש הרים · וזהו שאמר ודורך על במתי ארץ: וההרים הם במתי ארץ · והנה הוא דורך עליה' ומפילם על ידי הרוח הנכנס בבטן הארץ ובצאתו ממנה בוקע הארץ ופותחה ואפילו יהיה מקום נאחז הרים גבוהי' · וזהו הרעש לפיכך זכר הרים ורוח · וכן הוא מגיד לאדם מה שיחו מה ענינו ומעשיו ולא יחשב שאינו רואה כמו שהיו אומרים הכופרי' אין ה' רואה אותנו כי הנה הוא מגיד להם מעשיה' ע"י נביאיו · שיחו · בכר"י · אתם ידעת' את האיש ואת שיחו במ"רק ושניה' ענין האדם ומעשיו: עושה שחר עיפה · וכן הוא עושה השחר שהוא נוגה ובשירצה ישימנו חשך והוא קדרות השמש · עיפה · חשך כמו ארץ עיפתה · הנה הוא עושה ביצורים כרצונו וכן יעשה בכם אם תריעו ירע לכם ואם תטיבו ייטיב לכם כי הוא יודע מעשיכם · ושמו השם אלהי הצבאות שהוא שופט לצבאות מעלה ומטה ועושה בהם כרצונו לכן הטוב לך ישראל שתכון לקראתו במעשים טובי' והוא ייטיב לך אם הרע לך עד כה בגלל מעשים הרעי' עשה מה שעשה וי"ת ארי הא מתגלי וגו':
שמעו

מנחה גדולה

מפנוא על ערש דוי שמחוליו הוא זב מבשרו זיעה וכיחו וניעו כי דוי הוא מגזרת כדם דותה אשר דוה וזהו בדמש' ערש שהוא על זיבת החולה והו' כי עיר דמשק נקראת כך על שכלם משקה נקראים יאורים רשפי ידים על כן אשר הוא על ערש דוי זב מבשרו כיחו וניעו וזיעתו וכיוצא בם כאלו משקה את ערשו נקרא הערש שהחולה בו דמשק ערש לומר כי זקן או חולה מחולי החיות וההעמדה בלבד מעין כרעים או בדל אזן ינצלו ולמען התאת' אל העם פקידת בצרה הזאת ושאם התמהמה לא תאח' אמר הנה אנכי נותן סימן ואות מתי תתחיל הצרה וזהו שמעו והעידו בבית יעקב נאם אלהי שתעידו אות אשר אני נותן כי לא יבצר והוא כי ביו' פקדי פשעי ישראל עליו שהוא עם התחלת פקידת העון תדעו כי ופקדתי על מזבחות בית אל שהם לע"א כי תראו אות שמאליהם ונגדעו קרנות המזבח ונפלו לארץ ואחר זה עוד תראו כו' והכתי כו' והוא כי בית החורף הוא בית התחתון ובית הקיץ היא עליה שעל גביו ודרך העולם ליפול העלי' על גבי הבית התחתון ואז יתהפך כי אדרבה תפול בית החורף על בית הקיץ כי תראו ההשגחה בפירוש ואחר האותות האלו תהיה התחלת הרעה כי ואבדו בתי השן אשר לאלי הארץ כי ימותו יושביהן ואחרי כן יספו בתים רבי' מאין איש בהם כי יכלה אותם בשא יתברך טרם בא השביה הגדולה הנז':

שנים ב' וסימ' ולבן שנים מחלב · נתתי לכם נקיון שנים · וגם אנכי ה' בקריא' וסי' בסדר וירא · על עיר ועל עיר ד' בקריאה וסי' ולא אבה דוד להסיר דשמואל · והמטרתי על עיר אחת ב' בפסוק · שבעים שבעים נחתך על עמך · ואעלה ג' וסימ' ואמר עתה ירדו פלשתי' · ואעלה באש מחניכם · ואעלה את שרי יהודה · כמהפכת ו' וס"מ בירמיה סימן מ"מ · הכון ב' חד חס' וחד מ"ל וסימ' הכן והכן לך · הכון לקראת אלהיך ישראל : בתרא מ"ל ·

רשי

בתולת ישראל · משיגלו בימי הושע בן אלה לא יעמוד עוד מלך מעשרת השבטים : נטשה על אדמתה · כל דבר המושלך ומוטל ונפוץ על השדה קורהו נטישה · היוצאת אלף · המוציאה אלף איש : דרשוני וחיו · עלו לרגל לשלש רגליכם בירושלם : ולא תדרשו בית אל · ובאר שבע לא תעבורו · לא נאמר כאן אל תבואו ואל תדרשו אלא אל תעבורו למדנו שלא היתה שם ע"ז אלא כל זמן שהיה אחד מבני עשרת השבטים יוצא לדרום ולא עבר את באר שבע עודנו יכול לפנות לבית המקד' לירוש' ומשעבר את באר שבע הוא הדרך לעגל בית אל או לעגל שבדן וכן הוא במקום אחר חי אלהיך דן וחי וגו' ותדע שגזר הכתו' גזירת פורענות אל גלגל וביתאל ולא גזר על באר שבע: הגלג' גלה יגלה · לפי שמו קללתו וכן ביתאל יש עיר שסמוכה לו ששמה בית און בספר שופטים: יהיה לאון · יהון ללמא והוא תרגום של הבל וזה דוגמ' לאם גלעד און אך שוא היו: בית יוסף · כמו לבית יוסף: פן תצלח כאש · פן תעלה חמתו כאש לבית יוסף : ההופכים ללענה משפט · ואינם זוכרין הפיכותי שאני הופך לבקר צלמות יש שרויין עתה בחשך ואני מאיר להם: ויום לילה החשיך · יש שטעתי עומדת לו כאור היום ואני מחשיכה ללילה: הקורא למי הים · יונתן תירגם דאמר לכנשא משריין סגיאין כמי ימא ומבדר להון על אפי ארעא ורבותינו פירשו על דור אנוש שהציף עליהם את מי אוקינוס : יי' שמו · לו היה לכם לעבוד והוא היה מגביר אתכם על שונאיכם: המבליג · המגביר כמו ואבליגה מעט מבליגיתי עלי יגון : שד · אל' שדוד וחלש דמגבר חלשין על תקיפין ובזיזין על כרכי תקיפין משליט : שנאו בשער מוכיח · אתם לא יראתם מפניו ומפני נביאיו ושנאתם את המוכיחים אתכם בשערי בתי דינא: בושסכם · כמו בוססכם על דל שאתם רומסים ורופסים על ראשו כמו בוססו את נחלתי : ומשאת בר תקחו · זקיפת מלוות שהפקעתם עליה' השערי' למכור להם תבואה בריבית כדי לטול נחלתם מהם לפיכך בתים וכרמי' אשר בניתם ונטעתם על אותן הנחלו' לא יתקיימו בידכ' : כרמי

עמוס ה

ה

א שִׁמְעוּ אֶת־הַדָּבָר הַזֶּה אֲשֶׁר אָנֹכִי נֹשֵׂא עֲלֵיכֶם קִינָה בֵּית יִשְׂרָאֵל: נָפְלָה לֹא־תוֹסִיף קוּם בְּתוּלַת יִשְׂרָאֵל נִטְּשָׁה עַל־אַדְמָתָהּ אֵין מְקִימָהּ: כִּי כֹה אָמַר אֲדֹנָי יֱהוִה הָעִיר הַיֹּצֵאת אֶלֶף תַּשְׁאִיר מֵאָה וְהַיּוֹצֵאת מֵאָה תַּשְׁאִיר עֲשָׂרָה לְבֵית יִשְׂרָאֵל: כִּי כֹה אָמַר יְהוָה לְבֵית יִשְׂרָאֵל דִּרְשׁוּנִי וִחְיוּ:
ה וְאַל־תִּדְרְשׁוּ בֵּית־אֵל וְהַגִּלְגָּל לֹא תָבֹאוּ וּבְאֵר שֶׁבַע לֹא תַעֲבֹרוּ כִּי הַגִּלְגָּל גָּלֹה יִגְלֶה וּבֵית אֵל יִהְיֶה לְאָוֶן: דִּרְשׁוּ אֶת־יְהוָה וִחְיוּ פֶּן־יִצְלַח כָּאֵשׁ בֵּית יוֹסֵף וְאָכְלָה וְאֵין־מְכַבֶּה לְבֵית־אֵל: הַהֹפְכִים לְלַעֲנָה מִשְׁפָּט וּצְדָקָה לָאָרֶץ הִנִּיחוּ: עֹשֵׂה כִימָה וּכְסִיל וְהֹפֵךְ לַבֹּקֶר צַלְמָוֶת וְיוֹם לַיְלָה הֶחְשִׁיךְ הַקּוֹרֵא לְמֵי־הַיָּם וַיִּשְׁפְּכֵם עַל־פְּנֵי הָאָרֶץ יְהוָה שְׁמוֹ: הַמַּבְלִיג שֹׁד עַל־עָז וְשֹׁד עַל־מִבְצָר יָבוֹא:
י שָׂנְאוּ בַשַּׁעַר מוֹכִיחַ וְדֹבֵר תָּמִים יְתָעֵבוּ: לָכֵן יַעַן בּוֹשַׁסְכֶם עַל־דָּל וּמַשְׂאַת־בַּר תִּקְחוּ מִמֶּנּוּ בָּתֵּי גָזִית בְּנִיתֶם וְלֹא־תֵשְׁבוּ בָם כַּרְמֵי

קַבִּילוּ יַת פִּתְגָמָא הָדֵין דִּי אֲנָא נָטֵיל עֲלֵיכוֹן אִילְיָא בֵּית יִשְׂרָאֵל: נְפַלַת לָא תוֹסִיף לְמֵקָם שַׁתָּא הָדָא כְּנִישְׁתָּא דְיִשְׂרָאֵל אִתְרְטִישַׁת עַל אַרְעָא לֵית דִּיקַיְּמִינָהּ: אֲרֵי כִדְנַן אֲמַר יְיָ אֱלֹהִים קַרְתָּא דְּיִפְקוּן מִינַהּ אַלְפָא יִשְׁתַּאֲרוּן בַּהּ מְאָה וּדְיִפְּקוּן מִינַהּ מְאָה יִשְׁתַּאֲרוּן בַּהּ עַד עַסְרָא לְבֵית יִשְׂרָאֵל: אֲרֵי כִדְנַן אֲמַר יְיָ לְבֵית יִשְׂרָאֵל תְּבְעוּ דַחֲלְתִּי וְאִתְקַיְּמוּ: וְלָא תִתְבְּעוּן לִמְהַךְ לְבֵיתְאֵל וּלְגִילְגָּלָא לָא תֵיתוּן וְלִבְאֵר שֶׁבַע לָא תְעִבְרוּן אֲרֵי דִי בְגִלְגָּלָא מִגְלָא יִגְלוּן וּדְפַלְחִין לְטַעֲוָתָא בְּבֵיתְאֵל יְהוֹן לִלְמָא: תִּבְעוּ יַת דַּחַלְתָּא דַיְיָ וְאִתְקַיְּמוּ דִּילְמָא יִדְלַק כְּאִשָּׁתָא רוּגְזֵיהּ בְּבֵית יוֹסֵף וִישֵׁיצֵי וְלָא יְהֵי חַיִּים בְּחוֹבִין דַּהֲוֵיתוּן פָּלְחִין לְטַעֲוָתָא בְּבֵית אֵל: דְּהַפְכִין לְגִירָא דִינָא וְזָכוּתָא לְאַרְעָא רְטָשׁוּ: שְׁבָקוּ לְמִדְחַל מִן קֳדָם דַּעֲבַד כִּימָה וּכְסִילָא וְהוֹפֵךְ לִנְהוֹר קְבַל וִימָם לְלֵילֵי מְקַבֵּיל דְּאָמַר לְכַנְשָׁא מַשִּׁירְיָן סַגִּיאָן כְּמֵי יַמָּא וּמְבַדַּר לְהוֹן עַל אַפֵּי אַרְעָא יְיָ שְׁמֵיהּ: דִּמְגַבַּר חַלָּשִׁין עַל תַּקִּיפִין וּבְזוּזִין עַל כְּרַכֵּיהוֹן דְּתַקִּיפַיָּא מַשְׁלִיט: סְנַן לִדְמוֹכַח לְהוֹן בֵּית דִּינָא פִּתְגָמֵי אוֹרַיְתָא וְלִדְמַמְלֵיל כְּיַוְנְתָא מְעַקְמִין: בְּכֵן חֲלַף בְּמִיבְזֵיכוֹן מִסְכֵּינַיָּא וּמִנְכְסוֹן חֲשִׁיכַיָּא בָּתֵּי גָזִית בְּנֵיתוּן וְלָא תִתְבוּן בְּהוֹן כרמי

תוסיף י"ג וסי' וחילוק אתיהון נמס' בסדר בא אל פרעה · יוצאת והיוצאת ה' מל' בקרי' וסי' והיוצאת מאה תשאיר עשר' · זאת האלה היוצאת · מה היוצאת הזאת · אין פרץ ואין יוצאת · הבאה והיוצאת חדש בחדש · וחד היוצאת מבין רגליה ל' הס' א' : וחיו ז' בקרי' וסי' ויאמר אלהם יוסף ביום השלישי זאת עשו וחיו · עד באי ולקחתי אתכם דמלבי' · ואל צדקיהו מלך יהודה דברתי דירמיה : דרשו את יי' וחיו פן יצליח · עבדו את מלך בבל והשיבו וחיו · דרשוני וחיו · עזבו פתאים וחיו : לכן ב' בטע' בסיפ' וסימ' לכן יען בושסכם על דל · ודבתריה לכן כה אמר יי' אלהי צבאות אדני בכל רחבות מספד :

רדק

שמעו · כיון שאין אתם רוצים לשוב אלי שמעו הקינה שאני נושא : נפלה לא תוסיף קום בתולת ישרא' · לא תוסיף קום לזמן ארוך · וזה אמ' על עשרת השבטי' שגלו בימי הושע בן אלה על ידי מלך אשור שלא שבו עדיין לארצם כי בסוף גלות בבל לא שבו הם אבל עוד עתידי' לחזור כי כמה נביאי' נבאו עליהם שישובו · והנה מצאנו כמו לא תוסיף זה שאינו ר"ל לעול' אע"פ שכתו' כי עוד והו' מה שאמר ולא יספו עוד גדודי ארם לבא בארץ ישרא' ואחרין כתיב ויהי אחרי כן ויקבוץ בן הדד את כל מחנהו וגומ' · וכן ולא הוסיף עוד מלך מצרי' לצאת מארצו ונאמר ואיל פרע' יצא ממצרי': בתולת ישרא' · בתולה היתה עד שלא בעלוה אדוני' זרים : נטשה על אדמת' · בעודה על אדמתה נטשה בארץ שהולכת ודלה ביד אויביה אין מקימ' שאין מלכי' ושריה מחזירי' אותה לשוב אל ה' כי התשובה היית' לה תקומה : כי כה אמ' ה' · היוצאת · שיוצאים ממנה אלף אנשים לצבא תשאיר מאה כי לא ישארו בה אלא אחד מעשר' כי כל' יכלו בחר' ברעב ובדב' והנשארי' יגלו : היוצא' · הינו פעל יוצא כמו המוציאה אלא פעל עומד הוא כמשפטו · וכן דרך הלשון לומר ענין אנשי העיר בלשון העיר · כמו ותצא העיר במצור ואם לא תשלי' עמך ועשתה עמך מלחמ' תשאי' מאה כיון שנשארי' בה כאלו העיר תשארי אותם : כי כה · אע"פ שנגזרה עליכם גזר' עוד תחיו בארצכ' אם תדרשוני : ואל תדרשו · כבר פירשנו למה זכר ביתאל והגלגל · וזכר ג"כ באר שבע לפי שהית' סוף תחום ארץ ישרא' כמו שאמ' מדן ועד באר שבע היו מורי' את' כנביאי השקר לבנו' שם מזבחו' לע"א · וכן אמ' חי אלהיך דן וחי דרך באר שבע : כי הגלגל גלה יגלה · דרך צחות כמו עקרון תעקר : וביתאל יהיה לאון · כמו שהיו קוראי' אותו לגנאי בית און כי לאון ולאין תהיה ואין זה כמו ורהבם עמל ואון וכן תרגם יונתן ודפלחי' לטעותא דביתאל יהון ללמא ולמא הו' לשון הבל כי כן תרגם הבל : דרשו פן יצלח כאש בית יוסף · יבקע תרגו' ויבקע עצי העולה וצלח כמו האש הגדולה שבוקע' כל דבר שעובר בו ומכלה אותו ובית יוסף הוא מלכו' אפרי' : ההפכי' ללענה משפט · כי המלכים והשופטים מטים הדין ונושאי' פני הגדולים במשפט · והנה משפטם לעשוקי' כמו הלענה שהו' דבר מר · והנה הוא הפך כי המשפט כאשר הוא על כנו הו' דבר ערב וטוב וכשהוא מעוו' הוא מר : וצדק' לאר' הניחו · שלא יעשו צדקה אלא יניחוה מוטלת לאר' לא יחושו עליה ולא זכרו עושה כימה וכסיל שהוא עושה בהם משפט וצדק' בארץ וצמד לבני אדם שיעשו גם הם כן · כמו שאמר אני ה' עושה חסד משפט וצדקה בארץ כי באלה חפצתי נאם ה' : עושה כימה וכסיל · זכר אלו הכוכבים כי בהם קיום התבואות בזמניהם וזה הפך זה ושניהם קיום העולם · ולא זכר שמש וירח אע"פ שבהם קיום העולם לפי שהם מושלי' כל השנה ואלו שני הכוכבי' מושלים בזמני' ידועים בשנה והם צורך העולם ומשפטו · וכן אמ' התקשר מעדנו' כימה מושכו' כסיל תפתחי ואמרו ז"ל כי כימה יש בה צנה גדולה ומקטר' לפירי וכסיל יש בה חמימו' גדול ומבכשא לפירי · ואמרו כי כימ' הוא זנב טלה · והנה הם שהופכי' המשפט לרע ולא זכרו מי שהופך הדברי' במשפט לטוב העולם ולקיומו וכן היום והלילה בתקופו' עוש' אותם הפכי' לטוב · והפך לבקר צלמו' · בימי הקיץ הופך החושך לאור שהימי' ארוכי' והלילות קצרים · ובימי החורף בהפך כי החשיך היום ושמו לילה שהלילות ארוכים והימים קצרים · וכל זה ההפך הוא קיום העולם ותקונו · וכן קורא למי הים שהם מלוחים ומעלה אותם בעבים ושופכים על פני הארץ להשקותה והם מתוקים · הנה הוא הופך הדברים לטוב העולם ולא זכרתם אותו ואתם הופכים משפטיו הטובים לרעה : ה' שמו · הוא מה שאמר למעלה ה' אלהי הצבאות שמו כמו שפירשנו : המבליג שד על עז · ואם תאמר שתבטחו על מבצריכם הא' ית' הוא המחזיק האויב השודד על עם עז · וכן יבא השודד על מבצר חזק ברצונו וילכדנו · וכן יבא עליכם מי שילכד מבצריכם : שד · תאר בשקל לחם תם : המבליג · פעל יוצא · מן ואבליגה מעט והוא פועל עומד : שנאו מי שמוכיחם בשער כלומר ברבים ישנאו אותו · והמוכיחי' הם נביאי האמת והחסידים שבהם ומוכיחם אות' ברבי' לפי שהם רבים והם יושבי שער תמורת השופטים הישרים : ודובר תמים · זכר תמים ויושר כי הוא תאר הו הוא שם כמו אם באמת ובתמים · וי"ת ולדמלל כיוונתא מעקמין : לכן יען בושסכם על דל · אין למלה הזאת חבר · וענינה לפי מקומה עמסכם והטריחכם ואמר זה כנגד השרים והשופטים · וי"ת הבי"ת שמוש · ולא יתכן זה לפי דרך הדקדוק · ופיר' ששכם ענין בזה כמו שוסי' את הגרנו' · שוסי נחלתי · ובת"י במבזיכון ית מסכינא · ואא"ז ל פי' כי השי"ן במקום סמ"ך · כמו ובולס שקמי' שהוא כמו בולש מתרגום ויחפש ובלש · והמלה מקור מבנין פועל מרובע : בושסכם · בפלס טעבכם · ועניו המלה ענין רמיסה · כמו ועל הרי אבוסנו : ומשאת בר תקחו ממנו · מה שיגע ונשא על כתפו מהתבואה לביתו לחיו' בה אתם תקחו אותה ממנו לפי שהוא עני ואין לו כח להנצל מידכם · ומה יהיה ענשכם על זה שתבוזו בית העני : בתי גזית בניתם · ולא תשבו בם · כחוכם שבניתם אותם גזית מעושק וחמס לא תשבו בה לזמן ארוך כי בקרוב יבא האויב ויוציא אתכם מהם ויחריבם · וכן לא תשתו יין הכרמים שנטעתם בעשק כי תגלו בקרוב מארצכם : כרמי

מנחה גדולה

נפלה לא תוסיף וגו' · המפרשי' מחבכים דברי הזוהר בזה הפסוק שאמ' שלא תוסיף בתולת ישראל לקום מעצמם כי לא יהיה להם כח להתגבר על אויביהם אבל הקב"ה יקימנה מעפר כמ"ש עמוס בעצמו בסוף ספרו ביום ההוא אקים את סוכת דוד הנופלת וגו' ואמר ושבתי את שבות עמי ישראל וזה הנופלת רומז על בני ישראל כמ"ש נפלה וגו' · וי"מ שלא יוסיף קום קאי על בתולה כי עד הנה היתה נקראת בתולת ישראל כיון שלא באה ביד אויב עד עתה · אבל אח"כ אעפ"י שיקומו לא יקראו בתולת ישראל כיון שכבר נכבשה ביד האומו' וע"כ לא אמר לא תוסיף קום ישראל כי אם בתולת ישראל כי זה השם לבדה מינה שלא יקראו עוד בשם בתולה :

ההפכים ללענה משפט וצדקה לארץ הניחו והם דברים שתלוי בהם קיום העולם וקיום ישרא' כמ"ש כי ידעתיו למען אשר יצוה את בניו וגו' לעשות צדקה ומשפט וסוף הטובה בזה ע"י שניהם כד"א ציון במשפט תפדה ושביה בצדקה · וכן וארשתיך לי בצדק ומשפט ואומר שמרו משפט ועשו צדקה כי קרובה ישועתי לבא והנה המלך דוד היה עושה משפט וצדקה שאז"ל שאם היה העני חייב בדינו היה מחייבו ואח"כ היה נותן לו צדקה שיעור חובו שיפרע לבעל דינו בל יגום אותו העשיר ויקון העני בחייו וזה שאמר ההפכי' ללענה משפט והוא כי משפט עולה במספר קטן כמו ללענה והוא שהיו עושים הפך

אבן עזרא

שמעו את הדבר הזה · וקוננו אותו : נפלה · בתולת ישראל · מלכות בית יהוא במות ירבעם בן יואש : כי · היוצאה פועל עומד ואל תתמה על בני יצאוני ואיכם כי פירושו יצאו ממני או תהיה זאת המלה כמלת שב שהיא במקומות עומדת ובמקומות יוצאה והוצרכתי לומר ככה בעבור מלת תשאיר והטעם כי איך תקום המלוכה ולא נשארו מאנשי החלוק העשירית : כי · הטעם דרשוני וחיו ולא ימותו הרבים הנזכרים : ואל תדרשו ביתאל · ששם העגל והוא מקום ממלכ' ירבעם : יהיה לאון · וי"ו תחת יו"ד כמו ואתה הוה להם למלך הנה יד יי' הויה או הו' כמשמעו שסופו להקרא כן : דרשו · יצלח · יבקע כמו וצלחו את הירדן ובית יוסף פעול והוא ירבעם שהוא מאפרים כאשר אפרש עוד : ההופכים · המלכים הם השופטי' : וצדקה לארץ הניחו · לעשותה ויפת אמר הניחוה לאנשי הארץ ואיך שכחו השם שהוא עושה כימה : כאם אברהם המחבר דע כי שני' מקומות יש בגלגל והם הסדני' ועש שהוא העגלה הוא הנקרא הדוב הוא קרוב מהסדן הצפוני על כן יראה עש לעולם בקיץ ובחורף בכל היישוב הצפוני ויש סמוך לסדן הדרומי כוכב גדול אדום יקרא ובלשון ישמעאל סהיל ויש כוכבי' קטנים קרובים אליו ואלה יראו פעמים לכל מי שידור קרוב מהקו השוה והצפוני' לא יראו אח' מאלה ע"כ קראם הכתוב חדרי תימן ונקראו אלה חדרי תימן בעבור שהם ביישוב אינן נראין ונקרא עש מגזרה עושו שהם שבעה אינם מתפרדי' והנה נשאר לפרש כסיל וכימה ודעת קדמונינו שכימה הו' זנב טלה וראש שור והם ששה כוכבים נראים אף על פי שהם קטנים וידוע בראיו' גמורו' שגלגל המזלות התחבר עם הגלגל העליון בשנים מקומות ושניהם יקראו נקודת ההשתנות ומשם נוטה גלגל המזלות לצד צפון עשרים ושלש מעלות וחצי מעלה וחצי שביתה וככה לצד דרום והנה הם שלשה נקודות והשמש הולכת בדרך גלגל המזלו' על כן יתהפך הבקר לצלמות ויום ללילה תחשיך בכל היישוב וטעם לקרוא הנקודה כימה כי שם היתה כימה בימים קדמונים כי בכל מאה שנה יתגלגל גלגל המזלות ממערב למזרח קרוב ממעלה וחצי והנה בימי בטלמיוס החכם ואין לו רק אלף שנים אלה לב האריה על שתים מעלות והנה היום על שמנה עשרה וידוע כי לעולם הו' לב האריה על תשע מעלות כנגד הצורה רק לא כנגד נקודה המחברת והנה כסיל הוא לכוכב כימה ואיננו אחד רק רבים ולב העקרב מהם ולאלה הדברים צריך פי' · וטעם הקורא למי הים העבים העולים ואחר כך ישפכם על הארץ והמפרש כי

רד"ק

כרמי חמד · שהם נחמדי' וטובי' · כמ"ש בתי גזית שהוא בנין נאה וטוב · או יהיה פי' כרמי חמד שחמדתם אותם וגזלתם אותם מן העניי' · על דרך שאמר וחמדו שדות וגזלו : כי ידעתי · לא תחשבו כי אינני רואה ויודע מעשיכ' הרעי' כי הכל אני יודע והשוחד שתקחו בסתר לצרור הצדיק בדינו ולהרע לו בעבור השוחד שלקחתם בסתר והוא הכופר שתקחו להציל הרשע מיד בעל דינו שהוא צדיק במשפטו : ואביוני' בשער הטו · כפל הענין במ"ש כי האביונים הם צדיקים בדינם ברוב כי הם עשוקי' ואינם עושקי' כי אין להם כח לעשוק · ומה שאמר בשער כי שמה ישבו למשפט כמו השערה אל הזקנים · לכן המשכיל בעת ההיא ידום · לפי שהם שונאי' המוכיח אותם אמר מי שהוא משכיל מן הטובי' יהיה דומה ולא יוכיחם שלא ישמע חרפתו שהם משיבי':כי עת רעה היא · שיד הרעים תקפה : דרשו טוב · עוד שב הנביא להוכיחם אולי ישמעו : ויהי כן · אם תדרשו הטוב ותרחיקו הרע יהיה ה' אתכ' כאשר אמרתם · כלומר בכל ענין שחשבתם ההצלחה והטובה שתהיה לכם כן תהיה · כי ה' אלהי צבאות אתכ' · וכפל הענין עוד ואמר : שנאו רע · והציגו בשער משפט · ר"ל העמידו המשפט בשער שהוא מקום מושב השופטים והזקני' : אולי יחנן ה' · אע"פי שחטאת' אליו הרבה אולי יחנן ה' על השארית הנשארת אם תשובו אליו כי חנון ורחום הוא : שארי' יוסף · הוא מלכות אפרים · ואמר שארית כי רוב' גלו קודם מלכות ירבע' בן יואש וכלו בחרב וברעב ובדבר · כמ"ש כי ראה ה' את עוני ישראל מורה מאד ואפס עצור ועזוב וגומר : לכן · אם לא תשובו אלי רעות יבואו עליכם עד שיהיה מספד בכל רחובות : הו הו · הוא קול המספד כמו הוי הוי · וקראו אכר אל אבל · אכר הוא עובד השדות ויקראו לו לבא אל האבל כי עבודתו וטרחו לשוא כי לקו הזרעי' ולמחי' זרעו ולא יקצרו : ומספד אל יודעי נהי · כמו הפוך ויודעי נהי אל מספד · וכן הידעת כי אז תולד · כמו הידעת אז כי תולד מקום שם קבר כמו מקו' קבר שם:והדומי' להם · וי"ת בחסרון ועביד מספדא לידעי אליא : ובכל כרמי' מספד · שלא יהיו בהם ענבים כי אעבור בקרבך להרע לך כמו ועברתי בארץ מצרים : הוי המתאוי' · כמו שאמר בישעיה האומרי' ימהר יחישה מעשהו למען נראה וגומר : כאשר ינוס איש · כלומר תנאו מצרה אל צרה : הלא חשך · ולא אור · אפילו קצת אור אין בו כי כולו חשך והחשך הוא משל לצרה : שנאתי · אמר כנגד מלכות בית יהודה כי בימי עזיהו מלך יהודה נתנבא כמו שכתוב · וכן יאמר בסמוך הוי השאננים בציון · והם היו מקריבי' בבית המקדש אע"פ כן האל ית' מאס אותן הקרבנות כיון שמעשיהם רעים : חגיכם · קרבנות חגיכם וכן בעצרותיכ' · בקרבנו' עצרותיכ' והענין כפול במ"ש כי החג הוא עצרת כמ"ש עצרת תהיה לכם עצרת לרבי' עצרות · כמו מן עטרת עטרות וסמך עטרו' וכן עצרות · ודגש הצד"י בעצרותיה' לתפאר' הקריא' כדגש קו"ף מקדש · וצד"י עצביכם תנגושו והדומים להם : כי אם תעלו · כמו שאמר בנבואת ישעיה למה לי רוב זבחיכם וכל הענין : ושלם מריאכם · אחד מן שלמי מריאכם · כמו שאמר שם וחלב מריאי' והם המפוטמים : הסר מעלי המון שיריך · רבוי שיריך שהלוים היו משוררים על הקרבן בפה ובכלי ואיני רוצה לא בקרבנות ולא בשירים כי אינם לרצון כי מעשיכם רעים ומה יועילו הקרבנות אם תעבדוני מלך אחד ותמרדו בי מלך אחר : ויגל כמים משפט · מענין גלות מים · כי הגי"מל פתוחה ויורה שהוא משרש גלל · כלומר ילך המשפט כמים · וצדקה כנחל איתן · כנחל חזק שהוא נגל במרוצה · בזה ארצה אני שילכו המשפט והצדקה לא שתעצרו ותעכבו אותם ותניחום לארץ ותקריבו לפני זבחים איני רוצה בזה · הזבחים · הה"א ה"א השאלה · אמר אם זבחים ומנחה הגשתם לי במדבר ארבעים שנה בית ישראל כמו שאמר בנבואת ירמיהו כי לא דברתי את אבותיכ' ולא צויתים ביום הוציאי אותם מארץ מצרים על דברי עולה וזבח ושם פירשנו הענין וארז"ל העשויה בהר סיני רבי אליעזר אומר מעשה עולה נאמרו בסיני והיא עצמה לא קרבה רבי עקיבא אומר קרבה ושוב לא פסקה אלא מה אני מקיים הזבחי' ומנחה הגשתם לי במדבר ארבעי' שנה בית ישראל שבטו של לוי שלא עבד ע"א הם הקריבוה ועוד בדבריהם ויעשו בני ישראל את הפסח במועדו בגנות ישראל הכתוב מדבר שלא עשו במדבר אלא פסח זה בלבד · וכה"א הזבחים ומנחה הגשתם לי במדבר ארבעים שנה · רבי שמעון בן יוחאי אומר ישראל לא היו מקריבי' · ומי היה מקריב שבטו של לוי שנאמר ישימו קטורה באפך וגומר · ואמר מי לה' אלי ויאספו אליו כל בני לוי ישראל שעבדו לא הקריבו שבטו של לוי שלא עבד הקריבו : ונשאתם

כרמי־חמד נטעתם ולא תשתו את־
יינם: כי ידעתי רבים פשעיכם
ועצמים חטאתיכם צררי צדיק לקחי
כפר ואביונים בשער הטו: לכן
המשכיל בעת ההיא ידם כי עת רעה
היא: דרשו־טוב ואל־רע למען תחיו
ויהי־כן יהוה אלהי־צבאות אתכם
כאשר אמרתם: שנאו־רע ואהבו טוב טו
והציגו בשער משפט אולי יחנן
יהוה אלהי־צבאות שארית יוסף:
לכן כה־אמר יהוה אלהי
צבאות אדני בכל־רחבות מספד
ובכל־חוצות יאמרו הו־הו וקראו
אכר אל־אבל ומספד אל־יודעי נהי:
ובכל־כרמים מספד כי־אעבר
בקרבך אמר יהוה:
הוי המתאוים את־יום יהוה למה־
זה לכם יום יהוה הוא־חשך ולא־
אור: כאשר ינוס איש מפני הארי
ופגעו הדב ובא הבית וסמך ידו
על־הקיר ונשכו הנחש:
הלא־חשך יום יהוה ולא־אור ואפל כ
ולא־נגה לו: שנאתי מאסתי חגיכם
ולא אריח בעצרתיכם: כי אם־
תעלו־לי עלות ומנחתיכם לא ארצה
ושלם מריאיכם לא אביט: הסר מעלי
המון שריך וזמרת נבליך לא אשמע:
ויגל כמים משפט וצדקה כנחל איתן:
הזבחים ומנחה הגשתם־לי במדבר כה
ארבעים שנה בית ישראל:
ונשאתם

כרמי חמדתא א נציבתון ולא תשתון
ית חמרהון: ארי גלי קדמי דסגיאין
מרדיכון ותקיפין תיובתכון מעיקין
ליה לזכאה בדיל לקבלא ממון
דשקר ודין חשיביא בבית כנישתהון
מסטן: בכן מלפיא בעידנא ההיא מן
קדם רשיעיא שתיקו ארי עידן ביש
הוא: תבעו לאוטבא ולא לאבאשא
בדיל דתתקיימון ויהי כען מימרא דיי
אלהים צבאות בסעדכון כמא
דאמרתון: סנו לאבאשא ורחמו
לאוטבא ואתקינו בבית כנישתכון
דינא מאים יתרחים מן קדם יי אלהא
צבאות על שארא דיוסף: בכן כדנן
אמר יי אלהי צבאות יי בכל רחוביא
מספדא ובכל שוקיא יימרון ווי ווי
ויערעון איכר לאבל ועביד מספדיא
לדידע איליא: ובכל כרמיא מספדא
ארי אתגלי למעבד פורענות דין
בגויך אמר יי: ווי למחמדין ליומא
דעתיד למיתי מן קדם יי למא דנן
לכון יומא דעתיד למיתי מן קדם יי
הוא חשוך ולא נהור: כמא דייערוק
גברא מן קדם אריא ויערעיניה דובא
וייעול לביתא ויסמוך ידיה על כתלא
ויכתיניה חיויא: הלא חשוך יומא
דעתיד למיתי מן קדם יי ולא נהור
וקבל ולא זהור ליה: סניתי רחיקית
חגיכון ולא אקביל ברעוא קורבן
כנישתכון: ארי אם תסקון קדמי
עלון וקורבניכון לא לרעוא ונכסת
קודשיכון לא יתקבלון קדמי: אעדי מן קדמי אתרגושת זמרך וניגון כנרך לא
אשמע: ויתגלי כמיא דינא וזכותא כנחל מגבר: הניכסת קודשין וקורבנין
קרבתון קדמי במדברא ארבעין שנין בית ישראל: ונטלתון

ועצמים ג' חס' בקריאה וסימ' כי ידעתי רבים פשעיכם · ושפט בין הגוים · ועצמי' כל הרוגיה · וכל אוריתא דכוו' חס' במ"א ונשל גוים רבים מפניך החתי והאמרי: יי' אלהי צבאות י"ג וסי' וילך דוד הלוך וגדל ד' שמוא' · נמצאו דבריך · ואכלם · ויאמר קנא קנאתי ליי' דמלכים · וחברו · כי הנה יוצר הרים ובורא רוח · יען דברכם את הדבר הזה · דרשו טוב ואל רע דעמוס · ודבתריה שנאו רע ואהבו טוב והציגו · ודבתריה בכל רחבה מספד · והגלתי אתכם מהלאה לדמשק · נשבע אדני יי' בנפשו · מי כמוך חסין יה · וג' יי' אלהי צבאות אלהי ישראל וסי' הנני מביא אל יהוד · אם יצא תצא אל שרי · למה אתם עושין רעה · ופלוגתא עיין במסרא רבתא בער"ך אר"ני :

רש"י

כרמי חמד' כרמי חמדה · ומשאת לשון משא שמכבידין עליה' · צררי צדיק · מעיקין ליה לזכאה : בשער הטו · בשערי בתי דיניכם הטו משפט אביונים : המשכיל · מי שהוא חכם ידום בבא הרעה ואל יהרהר אחר מדת הדין שהרי כל אלה עשו : כי עת רעה היא · עת המזומנות לקבל רעתם : ויהי כן וגו' · אם זאת תעשו אז יהי המקום עמכם כאשר אמרתם בלבבכם שתתקיים לכם גדולתכם : שארית יוסף · כל ישראל נקראו' על שמו לפי שכלכל אותם : הו הו · לשון צעקה : וקראו איכר אל אבל · יפגעו שירות האיכרי' החורשי' בשדות בקול מספד האבלים הצועקים בחוצות · ומספד אל יודעי נהי · ועביד מספדא יערע בדעביד איליא ואינו אלא לשון כפול כמו משפטי ודיני : הוי המתאוים וגו' · האומרים ימהר יחישה מעשהו : למה זה לכם וגו' · משל לתרנגול ועטלף שהיו מצפין לאורה כדאיתא בחלק : בעצרותיכם · קרבן כנישתכון כשאתם קוראים עצרה : ושלם מריאיכם · ושלמי פטומיכון בהמות מפוטמות : הסר מעלי המון שיריך · שהלוים משוררים על הדוכן אחרי שאתם חמסני' ומעותי משפט : ויגל כמים משפט · וזאת תעשו ואראה לכם המשפט אשר כבשתם והסתרת' יגולה וישטוף ביניכם כמים נובעי' : וצדקה · תגלה כנחל איתן : הזבחים ומנחה · וכי לזבחים ומנחות רצוני והלא במדבר לא דברתי את אבותיכם להקריב לי זבחי' אבי אמרתי אל' כי יקריב כשירצה להקריב והומר ויעשו בני ישראל את הפסח במועדו מגיד שלא עשו ישראל במדבר אלא אותו פסח לבדו : ונשאתם

מנחה גדולה

הפך דוד המלך שהיה מרחם על הדל בל ימר לו המשפט שילא חייב ואין לו וממרים חייו ע"כ היה נותן לו צדק' שיפרע וישמח בהסתלק אריה מעליו אך אלה למען מרר חיי הדל החייב והיו יודעים שאין לו מכריחי' אותו לבא לדין לחייבו למען יבוש וימררו את חייו הנושים נוגשים אותו באופן שהמשפט שהוא שלו' בעולם היו מהפכים אותו ללענה ואלו היו נותנים לדל צדקה הראוים להם לתת לפי ממונם היה הדל עושה מלות פריעת בעל חוב והיה נתקן הכל אך אלו הצדקה המוטלת עליהם לתת כדי שתעלה אותם עם כסא השמים' כענין מונבז המלך שאמר אבותי גנזו למטה ואני גנזתי למעלה שנ' אמת מארץ תצמח וצדק משמים נשקף וכד"א והלך לפניך צדקך · לארץ הניחו אותה ולא הוליכוהו עמהם באותם כי לא נתנים ותחת העלותם השמימה עמהם הניחו בארץ מקום שאין לו בממונו תועל' כמש"זל כי שלשה אוהבים יש לאדם והאחד הממון שאמר איני יכול להושיע לך והצדקה אומרת אני אעלה לפניך ואמליץ לפניך למעלה יאך כשאין נותן ממוננו הצדקה הראוי' לו נמצא מניח חלק צדקתו לארץ בכל שאר ממונו ע"כ אחר שאתם מהפכים ללענה משפט גם אני הפוכל הפכים אהפך בדינכם ומה שאני פועל הפכים הוא כי אני עושה כימה וכסיל שהם הפכים זה מוליד קר וזה חום וכן אני ההופך לעשות בקר מה שהוא צלמות בבריאה היה חשך על פני תהום ואמרתי יהי אור ויהי אור נמצאתי הופך לבוקר הצלמות

אבן עזרא

כי על טביעת פרעה איננו פשט ולא דרש כי פרעה לא טבע ביבשה · וטעם להזכיר אלה הדברים שהיה ראוי למלך שהוא שופט לדעת חכמת השם וגבורתו ואיך יהפוך היום ללילה ויעלה בכחו המים מהים שהן למטה וישפכם על הארץ ואיך לא יפחדו כי השם יהפך מלכות השופט ויבא צר בצווי השם וגזרתו עליו להשחי' ממלכתו על כן אחריו המבליג שוד על עז ולא יועיל המבצר על כן ושוד על מבצר יבוא ואם נביא יוכיח השופט ישנאהו הוא ושריו על כן כתו' שנאו בשער מוכיח : לכן · בושסכם . אין ריע לו כי הבי"ת שורש כי לא יתכן היותו משרת עם שם הפועל כי אם הפם תשקלו וטעמו לעשות חמס לדל : ומשאת בר · שעמל בה חקחו ממנו בחזקה וזה תגמולכם בתי גזית בניתם : כי ידעתי · אם תעשו זה בסתר אני ידעתיו . צוררי צדיק · במשפט · בשער בפרהסיא : לכן · יש מהמשכילים שידום ולא יוכיח בעבור פחד המלך : דרשו · טוב שם דבר או תואר הטובה דרך הטוב או החק או הדבר : כאשר אמרתם · בלבבכם · שנאו רע · תואר והוא אדם רע וכבה אהבו טוב שהוא המוכיח ודובר תמים : שארית יוסף · כי המלך מבני יוסף : לכן · אם לא תשמעו תבוא עליכם הרעה בכל רחובות מספד יהיה : הו הו · חסר יו"ד כמו הוי : וקראו אכר אל אבל · כי לא יקצרו מה שזרעו כאשר לא ישתו יין כרמיהם על כן ובכל כרמי' מספד · טעם כי אעבר דרך משל על תרונו ואפו הם הגזירות שיעברו עליה' : הוי · על דרך האומרי' ימהר יחישה : יום יי' · להנקם מהם : כאשר · הטעם אם ימלט מרעה אחת לא ימלט מרעה אחרת כאשר ינוס כי הוא על הוה תבוא והנמלט מהארי יפגעו הדוב ואם עוד ימלט ובא הבית ובטח כי נמלט ישכנו נחש : הלא · הטעם איך תתאוו לבוא היום והנה חשך והאור הוא תאוה לעיני' לא האפילה : שנאתי · אם תאמרו כל הימים שאנחנו מקריבי' עולות לא נרא' רע על כן אמ' שנאתי : חגיכם · כבשיכם האסורו חג בעבותי' אני יכבדו ; ולא אריח · ריח ביו' עצרת שלכם כי אם תעלו עולות שאין אתם חייבים ומנחות לרצות אותי לא אריח : ושלם · יחיד כי משלמי' שהם לשו' רבי' יאמ' שלם לשון יחיד · ומריאכם כדברי רבי' האיי ז"ל מלשון משנה דחלבו אסור ואינו מין בפני עצמו כדברי הגאון רבי סעדיה ז"ל שאמר שחלבו מותר ושיר בו בלשון ישמעאל גאמוס ואיננו במקומו ש"ה והו' גדול מהשור ודומה לו : הסר שירות הלוים ומלת המון בעבורם כאילו אמר הסר אסיפת הלוים המשוררים או היא מגזרת המית ים המית השירי' ויגל מגזר' גולות עלין והוא מפעלי הכפל כמו יתם ככה דעת כל מדקדקי ספרד והטעם עשו משפט ולא זבח ושיר כי אין לי חפץ בהם רק

ו

ונשאתם את סכות מלככם
ואת כיון צלמיכם כוכב אלהיכם
א אשר עשיתם לכם: והגליתי
אתכם מהלאה לדמשק אמר
יהוה אלהי־צבאות שמו:
הוי השאננים בציון
והבטחים בהר שמרון נקבי ראשית
הגוים ובאו להם בית ישראל:
עברו כלנה וראו ולכו משם חמת
רבה ורדו גת־פלשתים הטובים
מן־הממלכות האלה אם־רב
גבולם מגבולכם: המנדים ליום
ה רע ותגישון שבת חמס: השכבים
על־מטות שן וסרחים על־ערשותם
ואכלים כרים מצאן ועגלים
מתוך מרבק: הפרטים על־פי
הנבל כדויד חשבו להם כלי־שיר:
השתים במזרקי יין וראשית
שמנים ימשחו ולא נחלו על־שבר
יוסף: לכן עתה יגלו בראש גלים
וסר

ונטלתון ית סיכות פתכרכון וית כיון צלמיכון כוכב טעותכון די עבדתון לכון: ואגלייתכון מהלאה לדמשק אמר יי אלהא צבאות שמיה: ויי דשלן שליא בציון ומתרחצין על כרכא דשומרון מקיימין שום בניהון כשום בני עממיא וכל דמן דיסתמכון עלידהון בית ישראל: עברו לכלנה וחזו ואזילו מתמן לחמת רבה וחותו לגת דפלישתאי דטבין מן מלכותא האילין אם סגי תחומהון מתחומיכון: אינון רחקין יום ביש ואתון מקרבין בבית כנישתכון חטוף: דשכבין על ערסן דמכבשן בשן דפיל ועומקיין על ערסיהון ואכלין פטימין מענא ועיגלין מגו רבקא: דמנגן על פום נבלא כדויד אתקינו להון מני זמרא: דשתן בפילוון די כסף חמר וריש משחין טבין מתמשחין ולא אבאבלהון על תבריה דיוסף: בכן כען יגלן בריש גלן ויעדי

ונשאתם ב' וסי' את אביכם · את סכות מלככם ואת כיון צלמיכם · השאננים ג' וסי' הוי השאננים בציון · רבת שבעה לה נפשנו · על הגוים השאננים · חמת רבה האי חמת לית דכוו' פתח וכל לשון רוגזא פתחין · כדויד ג' וסימ' ומי בכל עבדך כדוד נאמן · הפרטים על פי הנבל · והיה הנכשל · קדמה חס' וכל דכוו' ברויד · שבר ג' קמצי' וסי' נבלא דיוסף רוחא · ופי' ושברה כשבר נבל · ומשאר רוח תיילילו · ולא נחלו על שבר יוסף ·

רשי

ונשאת' את ספות מלככם · חוזר לענין הפורענות שלמעלה חשך לכם יום יי' ולא אור ונשאת' בגולה עמכ' את גילוליכ' ירכיבום האויבי' על צואריכם לשאת עמכם בגולה · סכות כיון כוכב שמות ע"א הן : והגליתי אתכם מהלאה לדמשק · כלומר לא לשבונותיכם תגלו כאשר עד הנה שנמכרתם ביד מלכי ארום ולא היו שובי' אתכ' במקו' רחוק אלא עד דמשק ומעתה ביד סנחריב אמסור אתכ' והוא יגלה אתכ' למרחוק : נקובי ראשית הגוים · לכם היו קוראי' גוי המשובח שבגוי' : ובאו להם בית ישראל · הם בחרו במשפטי הגוים ובאו לכללם : עברו כלנה וראו · למה מאסת' בתורתי לדבק בחוקות הגוים עברו וראו באומו' התשובות אם טובים הם מן ממלכות האלה שבשומרון ושבירושלם : אם רב גבולם מגבולכם · ומה מצאתם בי עול · כלנה בבל · חמת אנטוכיא : גת פלשתים · חשובה שבחמשת סרניהם שהיא קרויה מתג האמה על שם שרודה את כולם והיא אם המלכו' : המנדים ליום רע · אתם מנדים עצמיכם ליום רע : ותגישון · עצמיכ' לשבת בגלות עשו אחיך אשר יחמם אתכ' שנ' בו מחמס אחיך יעקב זה מדרשו של רבי שמעון זצ"ל ד"א המנדי' ליו' רע המבזי' על נבואת ימי רעה שהנביאים מתנבאים להם · ותגישון שבת חמס · זהו כמו שאמר ישעיה הוי מגיעי בית בבית ותגישון שבת בתיכם זו אצל זו ע"י חמס: וסרוחים על ערשותם · משתטחים ומאריכין עצמם על ערשותם ורבותינו פירשו מחליפין נשותיה' זה לזה ומסרחין ערשותיהן בשכב' זרע שאינה שלהם : כרים · כבשי' : מרבק · מקו' כנוס העגלי' ובלע"ז קופ"לא : הפורטים על פי הנבל · מנחם חברו עם ופרט כרמך ורואה אני את דבריו שהמשורר ע"פ כל זמר מחתך את הדב' בפרוטרוט הכל לפי נעימו' קול הכלי להגביה ולהנמיך: כדויד חשבו להם וגו' · חשבו כלי שיר שלהם ככלי שיר של דוד שהם לשמים ואלו להתענג : השותי' במזרקי יין יש מרבותינו שאומרים במסכת שבת שהיו זורקין כוסותיהן זה לזה וי"מ על שם כלי שהיו לו שתי פיות והוא ארוך ושותה זה מכאן וזה מכאן הוא זורק מפיו אל פיו : וראשית שמנים · מבחר שבשמני' והוא אפרסמון : ולא נחלו · לשון חולי : על שבר יוסף · ששמעו מפי הנביאי' שעתיד לבא עליהם : וסר

רדק

ונשאתם · אמר מכות האל ית' לא קבלתם ותקבלו ותסבלו עבודת סכות מלככם · וסכות שם ע"א · ומלככם אמר על כוכב שנעשה ע"א על שמו וקורא אותו מלך לפי שהם חושבים אותו למלך עליהם · או שהוא כוכב גדול בצבא השמי' שהוא כמלך על צבאו · וכן לקטר למלכת השמים כמו שפירשתי בספר ירמיהו · וי"מ סכות ענין הסכת ושמע כלומר מאזינים לעבודת ע"א · וי"ת ונטלתון ית סכות פת כותריכון · וכן וקלל במלכו ויבזי פת כורמיכון · כ"א פתכריכון וכן תרג' הנשבעים במלכם ועניין ע"א הוא · ואת כיון צלמיכם · יש מפרשים כיון כמו לעשות כוונים · וכבר פירשנו בספר ירמיהו שהם מיני מאכלים שמכינים לע"א לפיכך נקראו כונים · ועוד פירשנו כיון שהוא כוכב שבתי וכן נקר' בלשון ישמעאל ופרס כיואן · ועשו דמותו לעבדו : כוכב אלהיכ' · אשר עשית' לכם · כוכב סמוך כי הוא פתוח כלומר עשיתם צלם כוכב של אלהיכם והכוכב הוא שעשו אותו עליה לצוה ועשו צלם כוכב לו : והגליתי אתכם מהלאה לדמשק · רחוק מדמשק והוא אלא יחבור שגלו שם עשר' השבטי' · וזכר דמשק לפי שמלך דמשק הרע לישראל מאד כמו שכתוב · ואמר אל תחשבו כי תגלו לדמשק שהיא קרובה לארצכם אלא רחוק מדמשק : אלהי צבאות · מעלה ומטה ואותם שאתם עובדים שלוחיו הם : הוי השאננים בציון · שמרון היתה ראש הממלכה לישראל · וציון ראש ממלכת יהודה · ואמר אוי להם לעשירי' אשר בהם שהם שאננ' ובוטחים שלא תבא עליהם רעה ואינם חולים וכואבים על אשר גלו בני ישראל כמו שאמר בסוף הענין ולא נחלו על שבר יוסף כי שומרון היא שנלכדה באחרונה מערי ישראל וציון מערי יהודה ושני ההרי' האלה ציון ושמרון היו נקובי ראשית הגוי' שישבו שם מתחלה והם ז' אמות · וקראה ראשית הגוי' לפי שהיו ראשית הגוים שישבו שם וארצותם מבחר שבארצות · ואלה ההרים היו נקובי' בשם לטובה ובאו להם בית ישראל בעזרת ה' לא בחרבם ולא בקשתם ירשו אות' ישראל אלא ברצון האל יתברך והם עברו על רצונו ועזבו משפטיו ולקחו משפטי הגוי' הראשונים היושבי' בארצות האלה · ולמה עשו זה יראו סביבותיהם אם יש ארץ טובה מארצ' וכי אם נתן להם האל ית' ארץ טובה למה כחשו בו ובטובתו: עברו כלנה · ואלה השאננים ומתענגי' בטובה שנתן להם ה' כופרי' בו ובתורתו ואינם ירא' מרעה שתבא עליהם וכשהנביאי' מוכיחי' אותם ואומרים להם כך וכך רעה תבא עליהם אינ' יראים ובוטחי' בעושרם ובמבצריהם החזקי' שהם שמרון וציון ואומרים לא תבא עלינו רעה : עברו כלנה · כלנה עיר גדולה בארץ שנער · כמו שאמר בתורה ותהי ראשי' ממלכתו בבל וארך ואכד וכלנה · ילכו משם · כלומר אחר שתראו אותה בראשונה כי היא בעלת השם ותראו כי היתה טובה מארצם לכו משם לחמת רבה · ואמר רבה לפי שהיא גדולה כי יש חמת אחרת חמת ובנותיה: גת פלשתי' · אולי יש גת אחרת והיא הטובה שבערי פלשתי' ונקראת מתג האמה ולקחה דוד מיד פלשתי' : המנדים ליו' רע · מרחיקי' יום הרע העתיד לבא עליהם כמו שהיו אומרי' ולעתים רחוקות הוא נבא · ותגישון שבת חמס יום הפורענות אתם מרחיקי' ושבת חמס אתם מקריבי' שתשבו בשער לשפוט חמס ועול : השוכבים · זכר מה שהם מתענגים במאכל ובמשתה ובסיכה ובשכיבה על מטות נאות ובשמוע כלי שיר וניגונים · אמר בכל מיני תענוגים הם מתענגי' ולא זכרו יום הפורענות גם לא חלו ולא כאבו על אשר גלו : וסרוחים על ערשות' · מן וסרח העודף שנותנים על ערשותם בגדי' ארוכים ורחבים עוד פי' באורך וברוחב על צדי המטה וכל זה ממיני התענוג · ורז"ל פי' וסרוחי' על ערשותם ענין סרחון · אמרו שהיו מחליפי' נשותיהם זה לזה ומסריחי' מטותיהם בשכבת זרע שאינה שלהם · וי"ת ועמקים על ערסיהון : ואוכלים כרי' מצאן · פי' כבשים שמנים · וחסר התאר כי הענין מובן וכן כאמר יהיו ר"ל כאמר לבן · מלובשים בגדים בגדים חמודות בגדי מלכות · ויש בעדרו זכר זכר תמים · וי"ת ואכלין פטימים מענא : מתוך מרבק · מקו' שמכניסים שם העגלי' לפטמם · וכן ולאשה עגל מרבק · ובדברי רז"ל הכניס לרבקה ודשה : הפורטים ע"פ הנבל · מן ופרט כרמך · ובדברי רז"ל פרט וכלל הוא ענין היחידות וההבדל מן הכלל · ר"ל שאומרי' שיריהם ע"פ הנבל כל מעלה ומעלה בשיר ע"פ נגון הנבל שלא תדמה אחת לאחרת בניגונה · או פי' פורטים מיתרי הנבל כל אחד לפי הניגון ויש מפרשי' פורטי' מענין פרוטה בדברי רז"ל כלומר נותני' כל אחד פרוטה למנגן · ויונתן תרגם דמנגן על פום נבלא : כדוד חשבו להם כלי שיר · כמו דוד שהיה יודע נגן והיה יודע מיני הנגון בכל כלי שיר כן הם חושבי' שהם יודעים כמוהו · ור"ל בכל הספור הזה שכל עסקיהם בכל מיני תענוג ואת השי"ת לא זכרו : השותים במזרקי יין · במזרקים שהם גדולי' שותין יין ולא בגביעים וכוסות שהם קטנים שראוי לשתות בהם יין אלא במזרקי' שותים · ומזרקי' כמו מזרקים · וכן חלוני שקופי' כמו חלונים · וכן נטעי נעמנים כמו נטעי' · מלאכי רעים · מי המרי' · והדומים להם : ויונתן תרג' כן ופירשו סמך בחסרון מתרג' דשתן בפילון דכסף חמר · וכן תרגם בספל אדירים בפילי גיבריא · וראשית שמנים · מבחר שבשמני המרוקחים : ולא נחלו · על דרך חולה מכם עלי · והנפעל בזה אינו מקבל מן הפעל כי הפעל פעל עומד אלא מקבל מקרה מן הכבד : כי על שבר יוסף · היה ראוי שיהיה מחלה ומכאיב אותם והם לא נחלו ממנו · ושבר יוסף הוא אותם שגלו מן השבטים טרם מלוך ירבעם בן יואש · ומלכות אפרים קורא בכלל אפרים או יוסף · כי משבט אפרי' היה ירבעם בן נבט שמלך על עשרת השבטי' תחלה כשנחלקה המלכות גם היה רב במספר ובגדולה משאר שבטים זולתי יהודה · ועליו נבא יעקב אביו ואמר אולם אחיו הקטן יגדל ממנו וזרעו יהיה מלא הגוי' · ואמר ויקרא בהם שמי שיקראו ישראל בשם אפרים גם יוסף היה בכור במקו' ראובן לפיכך נקרא ישראל על שמו · וכן אמר במזמור רועה ישראל האזינה נוהג כצאן יוסף : לכן · הנשארים מיוסף שלא נחלו על שבר אחיהם שגלו עתה בקרוב יגלו בראש גולים תחלה לגלות יהודה : וסר

אבן עזרא

דק במשפט · הזבחים יראו' בדרך הפשט כי ה"א הזבחי' ה"א התמיה והנ' הטעם שלא הגישו ובקדמונינו ז"ל אמרו כי הלוי' הקריבו ואם היא קבל' קבלנו כי על דרך הפשט לא הקריבו והמפרש כי כבש אחד בבקר ואחד בערב לא יגיע לאחד מכם שוה פרוטה אין לו טע' כי השם לא צוה להקריב יותר והנה עולת תמיד עשו ישראל בהר סיני חמשי' יום והיו ישראל ביישוב כי באחד בניסן בשנה השנית הוקם המשכן ובחדש השני בעשרים לחדש נסעו מסיני הרי נ' יום וכל זמן שהיו בסיני היו ביישוב ויין היה להם בעמדם במדבר סיני כמו שנה והיה להם יין נסך ואחר כך נסעו והוליכו יין עמהם עד שתעבר יה"כ כי כן כתו' בפרשת אחרי מות ויעש כאשר צוה יי' את משה ובאו לארץ ערבה ושוחה ואין מרעה לבהמתם ואין להם יין רק בשנת הארבעים שעלו המדינים ואמוריים וככה בבאם אל קדש כיישוב בשנת המ' שללו המדיינים וקנו בהמות והנה על דרך סברה לא הקריבו ואין טענה מחשבון מ' יום כי יום אחד בשנה חשוב שנה והנה הטעם כאשר הולכתי אתכם במדבר שני' רבות לא הגשתם לי עולות רק צויתי' אתכ' לעשות משפט וכן כי חסד חפצתי ולא זבח וכן בירמיה הוא אומר כי לא דברתי את אבותיכ' ולא צויתים על דברי עולה וזבח והנה טעם ויגל כמים שלא יפסק כדרך ויהיו כנהר שלומך : ונשאתם · סכות · מגזרת הסכת ושמע ופרשו סכת והטעם סכלות רצון וכן בלשון ישמעאל אומר אדם לחבירו סכ"תלי והוא שיאמר לו סבול דברי וקבל ברצון ואולת כיון ידועה בלשון ישמעאל גם פרס כי הוא כי"ואן והו' שבתי כי עשו לו צלם : אשר עשיתם · שב אל צלמיכם וכוכב סמוך כוכב של אלהיכ' עשית' דמותו לעבודו : והגליתי · זה יום החשך הבא עליהם : דמשק · מזרח א"י · הוי · זה לאות על גלות נבוכד נצר : נקובי' · ראשית הגוי' הם ישראל ונקראו גוי' בעבור היותם רבי' · ובאו להם בית ישר' · כי הם ברשות' : עברו כלנה · שם עירו : הטובים · הם בלשון תימה והטעם כי הטיבותי להם יותר מכם וכולכם מעשה ידי : המנדים · הזכיר המתאוים הוי המתאוים בעבור שהיו בהם אנשי' שהדבר שהנביא מתנבא היה להם בספק אולי לא יקיים דברו ויש מהם שאומרי' לעתים רחוקות הוא נבא והוא המנדי' המרחיקים ותקריבו לשפוט חמס כי שבת כמו מושב זקני' יושבי שער ולפי שאתם מנדים ומרחיקי' בלבבכם יום הפורענות לאמר עוד לא הגיע העת והזמן אינכם יראי' להפוא ותגישון שבת בשער לשפוט חמס מרחיקי' ליום רע ומקריבי'

מנחה גרולה

פלאמות ופעם אחרת עשה הפך זה כי ויום לילה החשיך והוא מאמר המתרגם על ויומם חשך שמפרש לשון הסרה שאחר שמש והוסר חשך הלילה והתחיל היום החשיך למצרים וזה אומרו בתר דיעדי קבל ליליא והוא מאמר המסור' שלא חסך ויחשיך שאחר שלא חסך החשיך וזה יאמר פה ויום לילה החשיך שאחר שהיה יום ולילה החשיך הפך מה שהפך לבקר צלמות על ידי הקורא למי הים שהי' כל העולם כולו מים במים ולא היתה נראת הארץ אז קרא הוא ית' למי הים שיקוו אל מקום אחד ותראה היבשה ואח"כ היפך בדור אנוש כי וישפכם על פני הארץ הפך הקודם כי תחלה עשה מהים יבשה ואח"כ מיבשה ים שהציף שליש של עולם הנה שדרכו ית' שעושה כל ההפכים האלו בשם אחד וזה ה' שמו כן עתה ע"י היפוך מעשיכם יעשה היפוך אחר כי המבליג שוד על ידיכם על עם עז שלא בטבע עתה יהפך הדבר כי אין צריך לומר שיבא לכם שד בהיותכם בפרזות כי אם שד על מבצר יבא וישדדו אתכם במבצר :

וְסָר מִרְזַח סְרוּחִים׃
נִשְׁבַּע אֲדֹנָי יְהוִה בְּנַפְשׁוֹ נְאֻם־יְהוָה
אֱלֹהֵי צְבָאוֹת מְתָאֵב אָנֹכִי אֶת־גְּאוֹן
יַעֲקֹב וְאַרְמְנֹתָיו שָׂנֵאתִי וְהִסְגַּרְתִּי
עִיר וּמְלֹאָהּ׃ וְהָיָה אִם־יִוָּתְרוּ עֲשָׂרָה
אֲנָשִׁים בְּבַיִת אֶחָד וָמֵתוּ׃ וּנְשָׂאוֹ
דּוֹדוֹ וּמְסָרְפוֹ לְהוֹצִיא עֲצָמִים מִן־
הַבַּיִת וְאָמַר לַאֲשֶׁר בְּיַרְכְּתֵי הַבַּיִת
הַעוֹד עִמָּךְ וְאָמַר אָפֶס וְאָמַר הָס כִּי
לֹא לְהַזְכִּיר בְּשֵׁם יְהוָה׃
כִּי־הִנֵּה יְהוָה מְצַוֶּה וְהִכָּה הַבַּיִת
הַגָּדוֹל רְסִיסִים וְהַבַּיִת הַקָּטֹן בְּקִעִים׃
הֲיְרֻצוּן בַּסֶּלַע סוּסִים אִם־יַחֲרוֹשׁ
בַּבְּקָרִים כִּי־הֲפַכְתֶּם לְרֹאשׁ מִשְׁפָּט
וּפְרִי צְדָקָה לְלַעֲנָה׃ הַשְּׂמֵחִים לְלֹא
דָבָר הָאֹמְרִים הֲלוֹא בְחָזְקֵנוּ לָקַחְנוּ
לָנוּ קַרְנָיִם׃ כִּי הִנְנִי מֵקִים עֲלֵיכֶם
בֵּית יִשְׂרָאֵל נְאֻם־יְהוָה אֱלֹהֵי הַצְּבָאוֹת
גּוֹי וְלָחֲצוּ אֶתְכֶם מִלְּבוֹא חֲמָת עַד־
נַחַל הָעֲרָבָה׃
א כֹּה הִרְאַנִי אֲדֹנָי יְהוִה וְהִנֵּה יוֹצֵר גֹּבַי
בִּתְחִלַּת עֲלוֹת הַלָּקֶשׁ וְהִנֵּה־לֶקֶשׁ
אַחַר גִּזֵּי הַמֶּלֶךְ׃ וְהָיָה אִם־כִּלָּה
לֶאֱכוֹל אֶת־עֵשֶׂב הָאָרֶץ וָאֹמַר אֲדֹנָי
יְהוִה סְלַח־נָא מִי יָקוּם יַעֲקֹב כִּי קָטֹן
הוּא

וְיַעְדֵי מִנְהוֹן מַרְזְחִין וּמְכִבִין׃ קַיֵּים
יְיָ אֱלֹהִים בְּמֵימְרֵיהּ אֲמַר יְיָ אֱלָהָא
דְיִשְׂרָאֵל מְנַבֵּל אֲנָא יַת בֵּית מַקְדְּשָׁא
דְבֵיתֵיהּ דְיַעֲקֹב וּבִרְנְיָתֵיהּ רְחִקִית
וְאֶמְסַר קַרְתָּא וּמְלָאָהּ׃ וִיהֵי אִם
יִשְׁתַּאֲרוּן עַשְׂרָא גַבְרִין בְּבֵיתָא חַד
וִימוּתוּן׃ וְיִטְלִינֵיהּ קְרִיבֵיהּ מִקִּירָא
לְאַפָּקָא גַרְמַיָא מִן בֵּיתָא וְיֵימַר לְדִי
בְּשִׁידָא דְבֵיתָא הַעוֹד כְּעַן עִמָּךְ וְיֵימַר
סָפוּ וְיֵימַר סָלִיק אֲרֵי כַּד הֲווֹ קַיָּימִין
לָא הֲווֹ מְצַלָּן בִּשְׁמָא דַיְיָ׃ אֲרֵי הָא יְיָ
מְפַקִּיד וְיִמְחֵי מַלְכוּ רַבָּא מְחָא
תַקִּיפָא וּמַלְכוּ זְעֵירָא מְחָא חַלָּשׁ׃
הֲיִרְהֲטוּן בְּכֵיפָא סוּסָוָן אִם יִתְרְדֵי
בְּתוֹרַיָא אֲרֵי הֲפַכְתּוּן לְרֵישׁ חִוְיָן
בִּשִׁין דִינָא וּפֵירֵי זְכוּתָא לְגִידִין׃
דַחֲדָן לְלָא מִידָעַם דְאָמְרִין הֲלָא
בְתוּקְפָנָא קְנֵינָא לָנָא נִכְסִין׃ אֲרֵי
הָא אֲנָא מְקִים עֲלֵיכוֹן בֵּית יִשְׂרָאֵל
אֲמַר יְיָ אֱלֹהִים צְבָאוֹת עַם וִידַחֲקוּן
יַתְכוֹן מִמַּעֲלָנָא דַחֲמָת עַד נַחֲלָא
דְמֵישְׁרָא׃ כְּדֵין אַחְזְיַנִי יְיָ אֱלֹהִים
וְהָא בִּירִית גּוֹבָאֵי בְּאַוַּל צִימוּחַ לְקִישׁ
וְהָא צִימוּחַ דַעֲדַק בָּתַר דְאִתְגְזִיזַת
שִׁיחָתָא דְמַלְכָּא׃ וִיהֵי כַּד שֵׁיצִי
לְמֵיכַל יַת עִשְׂבָּא דְאַרְעָא וַאֲמָרִית
קַבֵּיל בָּעוּתִי יְיָ אֱלֹהִים שְׁבוֹק כְּעַן לְחוֹבֵי שְׁאָרָא דְיַעֲקֹב מַן יְקוּם וְיִבְעֵי עַל חֲטָאֵיהוֹן
אֲרֵי מְטַלְטְלִין   אינון

דודו ה' מ"ל וסי' נמסר בספר שפטים סי' ט' · הם ב' קמצין וסי' בכל מקום השליך הם · ואמר הם כי לא להזכיר · השמחים ג' בקריאה וסי' השמחים ללא דבר · השמחים לעשות רע · השמחים אלי גיל · גובי כ' א' חס' ופתח וא' קמץ ומ"ל וסימ' בתחלת עלות הלקש · ושפשריך בגוב גובי · כתרא קמץ ומ"ל׃

רש"י

וסר מרזח סרוחים · ויבטלון משתאות המגודלי' וגסי הרוח מרזחות לשון משתאות בסיפרי בפ' וישב ישראל בשיטי' התחילו וחזרו לעשות להם מרזחים והיו קוראים להם ואוכלי': בנפשו · מדעת וכוונה: מתאב · כמו מתעב וכן תירגם יונתן מנבל אנא ית בית מקדשא דביתיה דיעקב שהמקדש נקרא גאון עוזם שנ' הנני מחלל את מקדשי גאון עוזכם: עיר ומלוא' · ירושלם ויושביה: אם יותרו · מן הדבר והחרב: בבית אחד ומתו · שישרפו האויבי' את הבית עליה' כלכדם את העיר: ונשאו דודו ומסרפו · קרובו ואוהבו המציל את עצמותיו מן השריפה כן תירגם יונתן ויטלנה קריביה מיקירא · ואמר המציל מן השריפה לאשר בירכתי הבית לחבירו שהלך לבדוק בתו' הבית העוד עמך אד' חי וזולתך שנמלט מן החבולים · ואמר אפס אין חי אלא מתים ואמר זה אליו הם את הפגרי · ואמר הם · השלך וסלק הכל כי זאת להם על אשר לא רצו להזכיר בשם יי' כן ת"י: רסיסי' · שיהא מרוסס לבקעיות דקות: בקיעי' · גדולים מרסיסי' לפי חשיבותו תהי מכתו כן תרג' יונתן וימחי מלכא רבא מחא תקיפ' ומלכו זעירא מחא חלשא: הירוצון בסלע סוסים · כלום יעמדו במרוצת' בשנות' סידורו של עולם: אם יחרוש · אדם בבקרים בסלע שאתם סבורים לשנות דרך הטובה ותתקיימו ותצליחו: ללא דבר · על גדולת' ועושרם שאינו כלו' שלא יתקיי': קרנים · חוזק וגבורה לנגח בקרניו עניים ואביונים: מלבא חמת · שהוא במקצוע צפונית מערבית של א"י: עד נחל הערבה · נחל מצרים שהוא במקצוע דרומית מערבית: כה הראני · פורענות שהיה רוצה להביא: גובאי · בתחילת עלות הלקש · לשון מלקוש שהתבואה עולה בקנה שלה והנה לקש היה צומח אחרי גיזי המלך אחר בגזוז תבוא' המלך עד שלא עלה בקנה היו גוזזים אותה שחת להאכיל לבהמות וכן תירגם יונתן דאיתגזיזת שחתא דמלכא ולשון משנה הוא קוצר לשחת ומאכיל לבהמה: והיה אם כלה · כאשר כלה לאכול: ואת עשב הארץ · באותה שדה: ואמר

רד"ק

וסר מרזח סרוחים · יקרב ויבא אבל אותם שהיו סרוחי' על ערשותם ושמנים ומתעגנים עתה יקרב אבלם · וסר לשון קריבה · כמו סורה שבה פה · אסורה נא ואראה · ויונתן תרגם לשון הסרה ויעדי מנהון מרזחי' ומכבי' הראשו' כף והשנייה בי"ת והוא מדברי רז"ל תנתן כבנתי לבתי · וכת"י והרדידי' וכבנתיא · ויש נוסחאו' מכבין בשני כפי"ן · ופירושו מלעות שתרגו' וישבת על מטה כבודה מכבין דיקר · ומרזח רז"ל פירשוהו אבל · וכן אל תבא בית מרזח · וסמכו מזה הפסוק שהאבל מיסב בראש · שנאמר וסר מרזח סרוחי' · מרזח נעשה כשר לסרוחים פי' לסרוחי' לנשארי' · כלומר לשאר העם כמו וסרח העודף שפירושו שאר היריעה העודפת · ודעת יונתן כי מרזח הוא ענין שמחה והלולי' שהרי תרגם ויעדי מנהון מרזחין ולא אמר כי האבל יסור מהם אלא השמחה תסור מהם · ובסיפרי בפרשת וישב ישראל בשיטי' באחרונה חזרו לעשות להם מרזחין והיו קוראו' לעם ואוכלי' שנא' ותקראנה להם וגומר · ואדוני אבי ז"ל פירש כי לשון מרזח הוא להרמת הקול בין לבכי בין לשמחה · וכן הוא בלשון ערבי: נשבע ה' בנפשו · בעצמו · כמו בי נשבעתי · וכן אשר לא נשא לשוא נפשו: מתאב אנכי · הפך תאבתי לישועתך די"שטלגטאש בלע"ז · כמו משרש עוקר השרשי' הפך משריש · ויונתן תרגם מנבל אנא: את גאון יעקב זה בית המקדש · וכן את גאון יעקב אשר אהב סלה · וכן תרג' יונתן ית בית מקדשא דבתיה דיעקב · והסגרתי · פי' ביד אויב אסגיר עיר עם אנשיה: והיה אם יותרו · שימלטו מן החרב והחביאו עצמם בבית אחד ימותו שם מן הדבר: ועשרה אינו דוקא אלא ר"ל רבי': ונשאו דודו ומסרפו · דודו אחי אביו · ומסרפו · אחי אמו · כן פירשוהו קצת המפרשים · וי"ת ענין שרפה והסמ"ך במקו' שי"ן · ופי' אמז"ל אמר אותו אוהבו הבא לשרוף בשר המת קרובו בעבור הריח ולהוציא עצמו' מן הבית ומרוב הדבר יאמר אחד לחברו העוד עמך מתי' שתוציא שאעזור אותך יענה חברו אפס כי כבר הוצאתי' כלו' יאמר לו חברו הס ושתוק ולא תקונן כי לא להזכיר בשם השם מה שלא היינו רגילי' להזכיר בשם ה' והיינו מזכירי' בשמות הבעלי' זה גרם לנו הדבר הזה · כשי' יד לפה נסבול ונשתוק או שלא לשבר לב העם מרוב הדבר גם בעבור שלא ישמעו האויבים: כי הנה ה' מצוה · עוד דבר אחר אל ית' מצוה כלומר גוזר שיהיה רעש · והוא שזכר למעלה והכתי בית החרף וגומר: והכה הבית הגדול רסיסי' והבית הקטן בקיעי' · רסיסים כמו בקיעי' · כם"ך כמו בכד"י כמו קנה רצוץ ענין שבירה · וכן במשנה כם"ך ואם היא עבה או מרוסס כדי לבשל בילה קלה שבבילים · ותרגום וכתות ודמרים · ויונתן פי' הענין דרך משל שתרגם ארי הא השם מפקד וגו': הירוצון בסלע אם יחרוש בבקרים · אם יחרוש החורש · וכן כאשר ישבר כלי היוצר השובר · מן הבהמה אשר יקריב ממנה קרבן לה' המקריב · ויאמר ליוסף האומר · והדומים להם רבי' · ור"ל אם יחרוש בסלע כי בסלע שזכר עומד במקום שנים · אמר אם דרך העול' שירוצו הסוסי' בסלע זה אינו · וכן אם יחרוש אדם בבקרי' בסלע זה אינו. ואם יהיה זה יהיה הפך דרך העולם ומנהגו ואתם עושי' הפך העולם כי המשפט והצדקה הוא קיו' ישוב העולם ומי שמעוות המשפט הוא הורס ישוב העולם כמו הראש והלענה שממיתין את האדם והנה אתם הופכי' סדר העולם · וכן אמר למעלה ההופכי' ללענה משפט: ופרי צדקה ללענה · כי מן הדין פרי הצדקה הוא שלום וטוב · וכן אמר והיה מעשה הצדקה שלום ואתם עושי' אותו ללענה: השמחים ללא דבר · כי לא תתקיי' שלותם וטובתם א"כ הם שמחים ללא דבר: קרנים · כמו הראם שמנגח בקרניו כן הם אומרי' שעשו להם קרנים לנגח בהם העמי' כי ירבעם בן יואש התגבר על אויבי ישראל כמו שאמר הוא השיב את גבול ישראל מלבא חמת עד ים הערבה · ואת' ואשר השיב את דמשק ואת חמת ליהודה בישראל והם אומרי' כי בחזקם עשו זה ולא כן כי ראתי האל היו שריחם עליה' ונתן להם הכח להתגבר על אויביה' כמו שאמר כי ראה השם את עני ישראל מורה מאד ואפס עצור ועזוב ואין עוזר לישראל ולא דבר השם למחות את שם ישראל מתחת השמים ויושיעם ביד ירבעם בן יואש: כי הנני מקים · אמר אתם אומרים כי בחזקכם עשיתם זה ולא הבטתם אלי כי בעזרתי עשית': הנני מקים עליכם גוי · זהו מלך אשור עם צבאו: מלבא חמת עד נחל הערבה · אמר מה שאתם אומרי' שלקחתם בחזקכ' כמו שאמר בירבעם בן יואש מלבא חמת עד ים הערבה תראו כשאשתיר פני מכם יבא הגוי הזה וילחצו אתכם בארץ הזאת ויוציאכם מתוכה · ונחל הערבה זהו ים הערבה: כה הראני · יוצר גובי · אסיפת הארבה כמו ויצר השם אלהים מן האדמה כל חית השדה וגומר ויבא אל האדם לראות מה יקרא לו שעניינו ויאסוף · ויוצר · שם בשקל ואת היותר החרמנו · או פי' יצירת הארבה כלומר שראה במראה הנבואה שהיה יוצר הארבה בשעתו בעת שראהו · וכן תירג' יונתן או יהיה יוצר פועל ולא שם ר"ל שראה אל יתברך שהיה יוצר ארבה · גובי · תרגום ארבה גובא והי"וד לרבים ובא בסימן אחד מסימני הרבי' שהוא י"וד מ"ם וגובי כמו גובי' · וכן וקרע לו חלוני כמו חלונים · וחשופי שת כמו חשופי' · וכן בא ארבה בסימן רבים אלא שהיא משקל אחד במשקל גבים: בתחלת עלות הלקש · העשב היוצא באחרונה יקרא לקש כמו המטר האחרון מלקוש · והנה לקש · הלקש הזה היה עולה אחר גזי המלך · כלומר אחר שהיה נגזז העשב למאכל בהמות המלך אחר כן היה צומח העשב והוא נקרא לקש והנה הארבה היה אוכלו · ויונתן תרגם כמו לצמוח לקש והוא צמוח דעדק בתר דאתגזיזת שחתא דמלכא: והיה אם כלה · כאשר כלה · כמו והיה אם בא אל אחת אחיו כאשר בא · ואם יהיה היובל לבני ישראל כאשר יהיה · וכן אם מזבח אבנים תעשה לי כאשר · והדומים להם: מי יקום יעקב כי קטן הוא ואיך תהיה לו תקומה עם אלו הגזרות כי קטן הוא ונשאר מעט מהרבה: נחם

אבן עזרא

ומקריבי' שבת חמס: השוכבים · וסרוחים · מגזרת וסרח העודף והוא שם התואר כמו עצומים כדרך מתפשטי' כמו שמת"י: הפרטי' · הם שידעו לעשות שירי' ואוכי' בניגונים בלי חרוז: השותים · יין הוא הפועל וסמך ולא הזכיר הנסמך אל במזרקי כסף או זהב ור' מריכום אמר כי הבי"ת נוסף כמו לכו לחמו בלחמי ושתו ביין מסכתי: על שבר יוסף · מלכות ירבע': לכן · הם בקשו ראשית הם יגלו בראש: מרזח · במלת רנה להשמיע קול כמו אל תבוא בית מרזח והוא המרזח הוא השיר וכשיבא הפורענות אז יסור השיר: סרוחי' · מן הסרוחי' על ערשות': נשבע · בנפשו · כמו בי נשבעתי: מתאב · מכלה כמו ותאבתי כליתי ונכספתי: והיה · זהו דרך הדבר או הריסות והזכיר עשרה והטעם רבים בעבור שהוא סך חשבון: ונשאו · מלת ומסרפו אין לו חבר ור' יהודה בן קרי"ש אמר כי דודו אחי אביו ומסרפו אחי אמו וזאת הסברה בלי ראיה והאו' כי פירושו המציל אותו מהשרפה יחליף הסמ"ך בשי"ן ולא ראינו מהמשקל על הבניין הכבד הדגוש כי אם לגנאי כמו שרשך מסעף פארה והנה הטעם שיכנסו אנשי' בבית לראות מי מת בדבר או שנפל הבית עליה' שתרעש הארץ כאשר הזכרתי וכן אחריו והכה הבית הגדול והנה יבוא דוד אחד מהנכנסי' שהיו בבית להוצי המתי' מהבית לקברו' ולשאת משם החי וכאשר יכיר האיש קרובו וישאנו ויאמר לאשר בירכתי הבית העוד יש שם עצמים ישיב תשובה לומר הס אל תגיד זאת ולא תשמע קולך פן ירך לב השומעי' ואין אחד מהם מצדיק שם שמים להזכיר השם הנכבד: כי · מצוה · גוזר כמו כי הוא צוה ונבראו: רסיסים · מדרך הענין שברים יומר מבקיעים ור' משה הכהן אמר כי רסיסי לילה גשם דק ודע כי הגשם שהוא גוף ג"כ האויר שהוא מרוח גוף הוא והוא דק מאד וי"א כי הטעם הבית הגדול השר ואנשיו: הירוצון · רוכבי סוסים בסלע: אם יחרוש · החורש הסלע בבקרים הטעם כי תשנו במנהג: כי הפכתם · המשפט שהוא מתוק לרוש ושוה הוא בוי"ו או בא"לף: השמחים ללא דבר · שיקום · קרנים לנגח בהם: כי · ולחצו אתכם · ואף כי שתנגחו אות' כאשר חשבתם

נחם · כמו וינחם ה' על הרעה · ונחם נפעל עבר כי החי"ת פתוחה : כה הראני · הראני במראה הנבואה שהיה האל קורא למלאכיו לריב ישראל באש · וראיתי במראה הנבואה שהיתה האש גדולה עד שאכלה את תהום רבה · ופירושו על דרך ואת המים אשר בתעלה לחכה : ואכלה את החלק · פי' חלקת השדה · ובאמרו החלק בה"א הידיעה ר"ל חלקת השדה אשר למלך כמו שאמר למעלה אחר גזי המלך · וזה להורות כי בעון המלך היה כי בזמן שהיה המלך טוב היו הולכים בדרך טובה כמו שהיה מוכיח' ומדריכם בדרך ישרה · ובזמן שהיה המלך בדרך רעה היו העם ג"כ רעים שהיו לומדים מעשיו · והאש הזה אפשר שהיה דמיון לחום השמש החזק השורף המונע המט' ומיבש הצמחים וימעט או מימי הנהרו' · ובראותי במראה הנבואה שהיא מכלה הכל נעקתי לאל יתברך ואמרתי ה' ה' חדל נא מזאת הרעה הגדולה · ולמעלה אמר סלח נא והענין אחד · כי אם יסלח להם יחדל מלהרע להם · ואחז"ל פי' באש כמשמעו שרצה לדון אותם באש וגפרית כסדום ועמורה לולי תפלת הנביא וזהו שאמר בישעיה כמעט כסדום היינו : ויאמר · מבואר הוא : נחם · גם זה מבואר : כה הראני · נצב · כבוד האל ית' היה נצב על חומת אנך : ובידו אנך · פירשו בו בדיל · וכן יקרא בלשון ערבי הבדיל אנך בדגשות הכ"ף ומשקולת הבנין עושים מבדיל או עופרת ר"ל חומה בנויה בקו הדין ובמשקול' המשפט : ובידו אנך · ובידו משקולת המשפט לשפטם ע"פ מעשיהם · ובאמרו ובידו להורות כי לא יעשה עמהם כלה כפי מעשיה' כי בידו הנקמ' והרחמי' והוא רב חסד מטה כלפי חסד וי"ת הא מימרא דה' מעתד על שור דדין וגומר · ובמדרש על חומת אנך על שורה דאוניתא · ובידו אנך · כבעל חוב ושטרו בידו ועמד לגבותו מבעל חובו: מה אתה רואה עמוס ואמר אנך · זה סנהדרי גדולה שכן מנין אנך בגימטר"יא ע"א · ר"ל שהיו דנין באונאה : ויאמר ה' · על זאת המראה לא נעק הנביא כי לא ראה שהיה עוש' כלה אלא שהיה שופטם בייסורין ובגלו' לפיכך אמר לו מה אתה רואה שלא נעקת כמו בשתי המראות הראשונות · ואמר אנך ראיתי שתשפטם במשקולת המשפט : הנני שם אנך · אשים בקרבה משקולת המשפט : לא אוסיף עוד עבור לו · ר"ל שאעבור לו על פשעיו שלא אעניסנו לא אסבול עוד זה אלא אעניסנו כמשפטיהם הנה בנו במות ומקדשים להכעיסני והני אחריבם ואשימם ועובדיהם יפלו בחרב · והם בית ירבעם בן יואש שעבדו והחזיקו יד העובדים והיה בידם למחות כי עון העם על המלך : ונשמו במות ישחק · כתיב בשי"ן והוא כמו בצד"י כי שחק בש"ין וצחק בצד"י ענין אחד · והנה כל הנביאים לא כנו שבטי ישראל כי אם בשם ישראל אביהם או בשם יעקב לא כנו אותם בשם אברהם ולא בשם יצחק לפי שאברהם ויצחק היו להם בנים אחרים אבל יעקב אבינו כחיחד בזרע הקדש לפיכך נקראו על שמו ישראל ויעקב · וזה הנביא כנה שבטי ישראל בשם יצחק בשני מקומו' בזה הספר : ואפשר כי דעתו היה בזוכרו במות ישחק לפי שיצחק אבינו נעקד על גבי המזבח לעשות רצון האל ית' ומצותיו והנה בניו מכעיסים האל ית' בבמותיהם ובפסיליהם · ומקדשי ישראל הם בית אל והגלגל ודן כי בהם היו הבמות הגדולות להם ובנו שם בתים גדולים לבמות · לכן נקרא הארמון ואמר כי מקדש מלך הוא · ובא אל מקדשו להתפלל : וקמתי על בית ירבעם בחרב · כי שלום בן יבש הרג זכריה בן ירבעם ובו נפסקה מלכות יהוא : וישלח · עמוס היה מתנבא בבית אל אלה הנבואות ואמציה שהיה כהן ע"א בבית אל שמע נבואתו ושלח אל ירבעם קשר עליך עמוס וירבעם לא היה אז בבית אל ושלח לו אמציה במקום שהיה שם כי עמוס היה מתנבא עליו לרעה והוא מאבד מלכותו כי תקוע היה מבני אשר וחייב מיתה שזכר על המלך שימות בחרב והנה הוא קושר ומורד עליך : בקרב בית ישראל · כי לא דבר דבריו בסתר אלא בגלוי ברבים : לא תוכל הארץ להכיל את כל דבריו · לא יוכלו אנשי הארץ לסבול את כל דבריו שמדבר רעה על ישראל : כי כה · ימות ירבעם · והוא לא אמר שירבעם ימות בחרב ולא ראינו זה שירבעם מת בחרב אלא בית ירבעם אמר אלא שאמציה שנה הדבר לרעה כדי שימיתהו ירבעם ושלח לו כי על ירבעם עצמו אמר שימות בחרב להגדיל קלפו עליו · וירבע' לא קבל לשונו הרע ולא הרע לעמוס על זה כמו שכתבנו בתחלת ספר הושע : ויאמר אמציה · כיון שראה שלא קבל ירבעם דבריו להמית עמוס אמר לו אמציה שיברח לו אל ארץ יהודה שלא יגבא עוד במלכות ירבעם שהיא ארץ עשרת השבטים כל שכן בבית מלכותו שהוא בית אל · ואע"פ שמרון היתה עיר המלוכה למלכי ישראל וגם ליהוא ולבניו כמו שכתוב אפשר כי בעבור שהיו דבקים בחטאות ירבעם בן נבט שהם עבודת העגלים בבית אל ובדן עשו מלכי ישראל ארמון מלך בבית אל לפי שהיו תדירים לבא שם לעבוד ובבית אל היו יותר רגילים לפי שהיה קרוב לשמרון יותר מדן כי דן הוא בקצה ארץ ישראל · וכן ירבעם בבית אל היה עיקר עבודתו כמו שאמר במלכי' כן עשה בבית אל ויעל על המזבח אשר עשה בבית אל כמו שפי' בפי' מלכים כי המקום ההוא היה נבחר מזמן יעקב אבינו וחשבו כי עבודתה בזה המקום תהיה מקובלת יותר משאר מקומות ותהיה כמו ירושלם שהרי אמר יעק' אבינו יהיה בית אלהים : ואכל שם לחם · לפי שנביאי השקר היו מתנבאין לעם בפתותי לחם ובכוסות של יין או שכר אמר לו שיעשה הוא כן שילך ויגבא בארץ יהודה כי שם יאכילוהו לחם אם יגבא רעת מלכי ישראל : וביתאל

הוא: נחם יהוה על־זאת לא תהיה אמר יהוה:

כה הראני אדני יהוה והנה קרא לרב באש אדני יהוה ותאכל את־תהום רבה ואכלה את־החלק:

ויאמר אדני יהוה חדל־נא מי יקום יעקב כי קטן הוא: נחם יהוה על־זאת גם־היא לא תהיה אמר אדני יהוה:

כה הראני והנה אדני נצב על־חומת אנך ובידו אנך: ויאמר יהוה אלי מה־אתה ראה עמוס ואמר אנך ויאמר אדני הנני שם אנך בקרב עמי ישראל לא־אוסיף עוד עבור לו: ונשמו במות ישחק ומקדשי ישראל יחרבו וקמתי על־בית ירבעם בחרב:

וישלח אמציה כהן בית־אל אל־ירבעם מלך־ישראל לאמר קשר עליך עמוס בקרב בית ישראל לא־תוכל הארץ להכיל את־כל־דבריו: כי־כה אמר עמוס בחרב ימות ירבעם וישראל גלה יגלה מעל אדמתו:

ויאמר אמציה אל־עמוס חזה לך ברח־לך אל־ארץ יהודה ואכל־שם לחם ושם תנבא:

ובית

אינון: אתיב יי רוגזיה על דא לא תתקיים אמר יי: כדנן אחזיני יי אלהים והא עתיד למידן באישתא יי אלהים ואכלת ית תהום רבא ושיציאת ית אחסנתא: ואמרית קביל בעותי יי אלהים שבוק כען לחובי שארא דבית יעקב מן יקום ויבעי על חטאיהון ארי מטלטלין אינון: אתיב יי רוגזיה על דא לא תתקיים אמר יי אלהים: כדנן אחזיני והא יי קאים על שור דדין וקדמוהי דין: ואמר יי לי מה את חזי עמוס ואמרית דין ואמר יי הא אנא עביד דין בגו עמי ישראל לא אוסיף עוד למישבק להון: ויצדון במת ישחק ומקדשי ישראל יחרבון ואקים על בית ירבעם דקטלין בחרבא: ושלח אמציה רבא דביתאל לות ירבעם מלכא דישראל למימר מריד עלך עמוס בגו בית ישראל לא תיכול ארעא לסוברא ית כל פתגמוהי: ארי כדנן אמר עמוס בחרבא יתקטיל ירבעם וישראל מיגלא יגלון מעל ארעהון: ואמר אמציה לעמוס נבייא איתא אזיל לך לארעא דבית יהודה ואכול תמן לחמא ותמן תתנבי:

וביתאל

לרב חס'ו'בליש'וסי'נמסר בסדר משפטי' : לריב ה'בקרי'וסי'והיה כי יבאו אבותם או אחיהם לרוב כתיבי נצב לריב יי'ועומד · והנה קרא לריב באש · אל תצא לרב מהר · אם יחפץ לרב עמו · וחד למשפט ולריב דד"ה · כ'מנהון חס' וסימ'אל תצא לריב · אם יחפץ : ישחק ד' כנוי ליצחק וסי' גם זרע יעקוב ודוד עבדי אמאס · ונשמו במות ישחק · ולא תטיף על בית ישחק · ושבועתו לישחק דתהילים : את כל דבריו ב' וסי' וידבר יפתח · לא תוכל הארץ להכיל : אמציה ט' וסי' ויוזבד בן שבעת דמלכים · אז שלח אמציה : בשנת עשרי' ושבע שנה לירבעם · ויתר דברי יואש דאשר נלחם · וישלח אמציה כהן בית אל · ויאמ'אמציה אל עמוס · ויען עמוס ויאמ' אל אמציה · ומשובב וימלך ויושה בן אמציה · בן חשביה בן אמציה בן חלקיה :

רשי

ואמר אדני יי' · סלח נא ואל תשחת הארץ : מי יקום יעקב · מאן יקום ויבעי על חטאיהון : כי קטן · ארי מטלטלין : נחם על זאת · כתרצה בתפלתי ונעתר לי : הראני · עוד פורענו' ה להביא עלי' : והנה · קורא את פמליא שלו : לריב · אתכם בפורענות דליקת אש : החלק · חלקת השדה : על חומת אנך · על שורא דדינא וכן פתר דונש· אנך לשון ערבי חוט קו המשקולת העופרת אשר בה יביט בונה החומה ליישר הדימום אף כאן הוא לשון קו משקולת משפ' : הנני שם אנך · הנני שופ' אותם בקו שורת הדין: עבור לו · להמתין להם על פשעיה' : ומקדשי ישראל · הוא בית אל שנא' כי מקדש מלך הוא: על בית ירבע' · בן יואש : כהן ביתאל כהן לע"א : בחרב ימות ירבעם · והוא לא אמר כן אלא וקמתי על בית ירבעם והוא בנו זכריה שהרגו שלום בן יבש : חוזה אתה · שמתנבא עתידות : לך ברח לך אל ארץ יהודה · ששם מקדשו של הקב"ה שאתה מתנבא בשמו : ואכול שם לחם · לשון בזיון אמר לו שם יתנו לך פתותי לחם בשכר שתנבא להם:

וביתאל

אבן עזרא

משבתם ואמרתם הלא בחזקנו לקחנו לנו קרנים לנגח בהם והנה הדבר הפוך כאשר האויבי' ילחצו אתכ' : כה · אמר ר' משה כי יוצר כמו חבור וכמוהו לפי דעתו יוצר עמל עלי חוק והנכון שהוא כמשמעו וגובי תרגום ארבה : והנה · ראה שהשם היה יוצר ארבה : הלקש · העשב העולה בדרת המלקוש והנה לקש כבר נגוז לצורך בהמות המלך קוד' עלות הקנה : והיה אם כלה · זה הארבה לאכל את עשב הארץ נמות ברעב וטע' כלה בעבור גזי כדרך ירד כמטר על גז שהוא לשון גזיזה : והיה' סלח נא · עתה לשון יעקב ומלת יקום מהפעלי' העומדי' בעצמם ולא מן היוצאים על אחר והטעם מי יעמד ומי יוכל לקום מפני הצרה הזאת ומי ישרת בעבור אחר ובכה הוא מי יקום כי קטון הוא מסבול זאת הרעה : נחם · פועל עבר על כן החי"ת פתוחה והוא מבנין נפעל : כה · באש · כמשמעו לדין את העולם באש כדרך כי באש יי' נשפט או שיחזק החום כאילו הוא שורף באש ולא ירד מלקוש : ואכלה את החלק · חלקת השדה וזהו שם המין כמו ויהי לי שור וחמור : ואומר · כל זה היה במראות הנבואה : נחם · הטעם שמע השם תחנתי פעמים : כה · אנך · אין ריע לו ובלשון ישמעאל עופרת והטעם כי אשים חומת עופרת בקרב עמי ולא אעבר לו לראותו דרך משל ויש אומרים כי עבור כמו ותפארתו עבור על פשע : ונשמו במות ישחק · במות ישר' ואדום : וישלח · כהן ביתאל · כהן הבעל היה : בקרב · בגלוי ידבר ולא יוכלו אנשי הארץ להכיל לסבול והנה אם תמיתהו ושמחו הכל : כי · אע"פ שלא מצאנו כתוב כי ירבעם מת בחרב ידענו כי דבר השם אמת הוא או הנביא אמ' בית ירבע' וכזב אמר אמציה בעבור שירא אף המלך עליו להמיתו והנה ירבע' שתק ולא השיב תשובה לאמציה : ויאמ' לך ברח לך אל ארץ יהודה · כי המלך ירבע' יהרוג אותך וטעם ואכול שם לחם שהיו נביאי ישרא' מתנבאי' בעבור פת לחם :

וביתאל

מנחה גדולה

ונשמו במות ישחק וגו' מהר"מא ז"ל ירצה אין במות עשרת השבטים דומים לבית המקדש שביהודה כי בית המקדש גם שיחרב עודנו בקדושתו ולא ישום לגמרי כי ע"כ לא זזה שכינה מכותל מערבי אך במות שאר שבטים ישומו לגמרי ורמז הטעם בשם שי"ן במקום צד"י והוא כי ליצחק היו שני בנים יעקב ועשו ור"לו בבמותם לע"א נעו אל בחינת עשו אשר יצא מיצחק ולא אל בחינת יעקב והוא הכתוב הנלגה כי זוהמת נחש לא טהרה מישראל עד עמדם על הר סיני ובכן אברהם הטיל חלק זוהמתו בהגר וילדה ישמעאל וחלק אשר היה ביצחק יצא ממנה עשו ורמז פה כי נטו בבמותם עשרת השבטי' אל חלק עשו שיצא מיצחק ולא אל חלק שיצא ממנו יעקב והוא כיעי"ן שים בעשו גם היא ביעקב וכן וי"ו שבעשו גם היא ביעקב בפסוק וזכרתי את בריתי יעקוב ואין אות שלא תהיה ביעקב כי אם השין על כן לרמוז אל חלק יצחק שיצא עשו הוטלה שי"ן ביצחק במקום צד"י ומן הטעם הזה כנה אותם בסמוך אל יצחק באומרו ולא תטיף על בית ישחק : וישלח כיון לומר אין זו נבוא' רק קשר במלכות וזהו קשר עליך וגו' ואם לא תהרגהו המון עם הארץ יהרגוהו וזהו לא תוכל הארץ להכיל את כל דבריו ואין לומר הוא ית' אמר אליו כי הלא כה אמר עמוס בחרב ימות ירבעם ובזה אני אומר שהוא קשר ולא נבואה כי הלא ידוע כיה' אמר כי בני רביעים יהיו מולכים מיהוא וירבעם עדין הוא השליש' ובנו עתיד למלוך תחתיו ואיך ימות זה עתה וזה היה שקר כי לא אמר הנביא כי אם וקמתי על בית ירבעם שהוא על בנו כי לששה חדשים למלכו נהרג בחרב ובנו בית ירבעם הוא וזהו על מה שאמר קשר עליך עמוס ועל אשר לא תוכל הארץ להכיל וגו' פירש הוא על כי אמר וישראל גלה יגלה וגם בזה לא כן דבר · והנה אמרו רז"ל שהשיב ירבעם מה לעס' אם השכינה אמרה לו ולא נראות כי לא נעשתו עצתו הלך להפחידו להבריחו ואמר אמציה אל עמוס חזה כלומר מודה אני כי חוזה אתה ולא בודה מלבך ועם כל זה ברח לך אל ארץ יהודה ותרויח לגוף ולנפש לגוף כי תאכל שם לחם שיזונו אותך ולנפש כי ששם תנבא כי שם הנבואה גדולה יותר להנבא כי שם מקום בית המקדש אשר שם האלהי'וזהו ושם תנבא אך בבית אל אתה מסתכן אם תנבא שם לכן לא תוסיף עוד להנבא שם כי מקדש מלך

וּבֵית־אֵל לֹא־תוֹסִיף עוֹד לְהִנָּבֵא כִּי מִקְדַּשׁ־מֶלֶךְ הוּא וּבֵית מַמְלָכָה הוּא׃ וַיַּעַן עָמוֹס וַיֹּאמֶר אֶל־אֲמַצְיָה לֹא־נָבִיא אָנֹכִי וְלֹא בֶן־נָבִיא אָנֹכִי כִּי־בוֹקֵר אָנֹכִי וּבוֹלֵס שִׁקְמִים׃

טו וַיִּקָּחֵנִי יְהוָה מֵאַחֲרֵי הַצֹּאן וַיֹּאמֶר אֵלַי יְהוָה לֵךְ הִנָּבֵא אֶל־עַמִּי יִשְׂרָאֵל׃ וְעַתָּה שְׁמַע דְּבַר־יְהוָה אַתָּה אֹמֵר לֹא תִנָּבֵא עַל־יִשְׂרָאֵל וְלֹא תַטִּיף עַל־בֵּית יִשְׂחָק׃ לָכֵן כֹּה־אָמַר יְהוָה אִשְׁתְּךָ בָּעִיר תִּזְנֶה וּבָנֶיךָ וּבְנֹתֶיךָ בַּחֶרֶב יִפֹּלוּ וְאַדְמָתְךָ בַּחֶבֶל תְּחֻלָּק וְאַתָּה עַל־אֲדָמָה טְמֵאָה תָּמוּת וְיִשְׂרָאֵל גָּלֹה יִגְלֶה מֵעַל אַדְמָתוֹ׃

א כֹּה הִרְאַנִי אֲדֹנָי יְהוִה וְהִנֵּה כְּלוּב קָיִץ׃ וַיֹּאמֶר מָה־אַתָּה רֹאֶה עָמוֹס וָאֹמַר כְּלוּב קָיִץ וַיֹּאמֶר יְהוָה אֵלַי בָּא הַקֵּץ אֶל־עַמִּי יִשְׂרָאֵל לֹא־אוֹסִיף עוֹד עֲבוֹר לוֹ׃ וְהֵילִילוּ שִׁירוֹת הֵיכָל בַּיּוֹם הַהוּא נְאֻם אֲדֹנָי יְהוִה רַב הַפֶּגֶר בְּכָל־מָקוֹם הִשְׁלִיךְ הָס׃ שִׁמְעוּ־זֹאת הַשֹּׁאֲפִים אֶבְיוֹן וְלַשְׁבִּית עֲנִוֵּי־אָרֶץ׃ לֵאמֹר מָתַי יַעֲבֹר הַחֹדֶשׁ

ה וְנַשְׁבִּירָה שֶּׁבֶר וְהַשַּׁבָּת וְנִפְתְּחָה־בָּר לְהַקְטִין אֵיפָה וּלְהַגְדִּיל שֶׁקֶל וּלְעַוֵּת מֹאזְנֵי מִרְמָה׃ לִקְנוֹת בַּכֶּסֶף דַּלִּים וְאֶבְיוֹן בַּעֲבוּר נַעֲלָיִם וּמַפַּל בַּר נַשְׁבִּיר׃

נשבע

וּבֵיתְאֵל לָא תוֹסִיף עוֹד לְאִתְנַבָּאָה אֲרֵי מַקְדַּשׁ מַלְכָּא הוּא וּבֵית מַלְכוּתָא הוּא׃ וַאֲתֵיב עָמוֹס וַאֲמַר לַאֲמַצְיָה לָא נְבִיָּא אֲנָא וְלָא בַר נְבִיָּא אֲנָא אֲרֵי מָרֵי גֵיתֵי אֲנָא וְשִׁקְמִין לִי בִּשְׁפֵלְתָא מִן קֳדָם חוֹבֵי עַמָּא יִשְׂרָאֵל אֲנָא מְסַגֵּיף נַפְשִׁי׃ וְדַבְּרַנִי יְיָ מִן דִּירָא מִבָּתַר עָנָא וַאֲמַר לִי יְיָ אִיזִיל אִתְנַבֵּי עַל עַמִּי יִשְׂרָאֵל׃ וּכְעַן קַבִּיל פִּתְגָּמָא דַּיְיָ אַתְּ אָמְרַתְּ לָא תִתְנַבֵּי בִּשְׁמָא דַּיְיָ עַל יִשְׂרָאֵל וְלָא תַלִּיף עַל בֵּית יִשְׂחָק׃ בְּכֵן כִּדְנַן אֲמַר יְיָ אִתְּתָךְ בְּקַרְתָּא תִּטְעֵי וּבְנָךְ וּבְנָתָךְ בְּחַרְבָּא יִתְקַטְלוּן וְאַרְעָךְ בְּעַדְבָא תִּתְפְּלִיג וְאַתְּ עַל אַרְעָא מְסָאֲבָא תְּמוּת וְיִשְׂרָאֵל מִגְלָא יִגְלוּן מֵעַל אַרְעֲהוֹן׃ כְּדֵין אַחֲזְיַנִי יְיָ אֱלֹהִים וְהָא מָאן מְלֵי סִיּוּפֵי קַיְטָא׃ וַאֲמַר מָה אַתְּ חָזֵי עָמוֹס וַאֲמָרִית מָאן מְלֵי סִיּוּפֵי קַיְטָא וַאֲמַר יְיָ לִי מְטַת פּוּרְעָנוּת קִיצָא לְמֵיתֵי עַל עַמִּי יִשְׂרָאֵל לָא אוֹסִיף עוֹד לְמִשְׁבַּק לְהוֹן׃ וִילִילוּן חֲלַף זִמְרָא בְּבָתֵּיהוֹן בְּעִידָנָא הַהִיא אֲמַר יְיָ אֱלֹהִים סַגִּי פִּיגְרֵי קְטוּלִין בְּכָל אֲתַר דְּיִימַר רְמֵי וּסְלִיק׃ שְׁמַעוּ דָּא דְּשַׁיְיטִין בְּעַפְרָא דְּאַרְעָא רֵישֵׁי מִסְכֵּינַיָּא וּמְדַמַּן לְבַטָּלָא מִלֵּי חֲשִׁיכַיָּא מִן אַרְעָא׃ דְּאָמְרִין אֵימָתַי יִמְטֵי יְרַח עִיבּוּרָא וְנִזְבִּין עִבּוּרָא וְשַׁמִּיטְתָא וְנִפְתַּח אוֹצְרִין לְאוֹזָרָא מְכִילְתָּא וּלְאוֹסָפָא עַל סִלְעָא וּלְשַׁקָּרָא בְּמוֹזְנַן דִּנְכִיל׃ לְמִקְנֵי בְּכַסְפָּא מִסְכֵּינַיָּא וַחֲשִׁיכַיָּא בְּדִיל דְּיַחְסְנוּן וְהֶמְסַת עִיבּוּרָא נְזַבֵּין׃

קים

אל עמי ד' וסי' נמסר בסדר ויחי וביחזקאל סי' י"ג: אדמה י"א וסי' נמסר בספר יואל סימ' ב': עבור י'מ"ל בליש' וסי' נמסר בסדר בלק: נאם אדני יי ז' דסמיכי בקריאה וסי' אם תכבסי בנתר · מקבץ נדחי ישראל · שמעו והעידו · וקטר מחמץ · והילילו שירות · והבאתי השמש · והשלחתי רעב · וכל יחזקאל דכוו' במ"ר:

רשי

ובית אל לא תוסיף עוד להנבא · שאין מזכירין כאן אלא שם ע"א: לא נביא אנכי · איני מנביאי שקר שלכם הנוטלים שכרם להנבא איני צריך לכל זאת ולא ניהנתי כך אני שאני עוש' ובעל מקנה ונכסים כמו שתירג' יונתן ארי מרי גיתי אנא ושקמין אית לי בשפלתא: בקר אנכי · רועה בקר: ובולס שקמים · מחפש בשקמי' לראות איזה עתו לקוץ כדי להוסיף ענפים ואיזה ראוי לקוצו' שכן דרך שקוצצין בתולת השקמה ובולס כמו ובולס הלא שעמום מגמגם בלשונו שכך אמרו למה נקרא שמו עמוס שהיה עמוס בלשונו וישראל קוראים אותו פסילום כדאיתא בפסיקתא: ולא תטיף · לשון נבואה הוא והרבה יש במקרא הטף אל דרום: כלוב קיץ · סל מלא סופי תאני' שהינם טובות: שירות היכל · שהם משוררים בתוך היכליהם במשאותיהם: רב הפגר · סגי פגרי קטולין: בכל מקו' השליך הס · בכל אתר יימר רמי סליק השליכו מכאן הסירו מכאן הפגרים האלה: השואפים · הבולעים אביון: ולשבית · כמו ולהשבית ודוגמא לשמיד מעוזניה ללכת לגיד ביזרעאל: מתי יעבר החדש · זו היא השאיפה מצפים עת תייקר התבואה וימכרו לעניים ברבית וישלו שדותיהם יעבר החדש תירגם יונתן מתי תתעב' השנה ויבא חדש העיבור ולשון הארכה הוא כמו העביר המועד ולפי שדוחי' את הקרבן העומר והשנה נמשכת והישן מתייקר: והשבת ונפתחה בר · מתי תבא השמיטה ותייקר התבואה ונפתח אוצרות בר שלנו: להקטין איפה · למכור במדה קטנה ואת כספינו נקבל בשקל גדול: בעבור נעלי' · בדיל דיחסנון: ומפל בר נשביר · והתמהה עיבורא נזבין את הפסולות שנפל מן החטים בנפה נמכור ביוקר לעניים: העל

רדק

ובית אל · מבואר הוא: ויען עמוס · לא נביא אנכי · לא הייתי נבי' מנעורי · וגם לא בן נביא אנכי · שלמדני דרכי הנבואה · כי בוקר אנכי · לא היתה זאת מלאכתי כי בוקר הייתי הולך אחרי בקרי ואני כמו שאמר אשר היה בנוקדי' · ועשיר אנכי ואיני צריך לנא' שיתנו לי כמו שתאמר: בולס · י"מ כמו בילס בשי"ן מתרגום ויחפש ובלס כלומר ליקט שקמי' למאכל בקריו · או פי' מערב השקמים עם דברים אחרים לצורך בקריו · ובדברי רז"ל דבר מעורב יקרא בלוס כמו שאמר שכן עני אוכל פיתו מעיסה בלוסה · פי' שגילוס הקמח והסובין והמורסן ביחד לפי' מנטרפין הסובין והמורסן עם הקמח לשעור חלה · ושקמים · הוא מין ממיני התאנים וי"ת ארי מרי גיתין וגומרי · אנכי · שלשתן מלעיל הטעם בנ"ון: ויקחני ה' · לא הנחתי מלאכתי ברצוני כי האל יתברך לקחני מאחרי הצאן שהייתי הולך אחריהן ורוע' אותן והוא השרה רוח נבואתו עלי והכריחני להנבא ואיך תאמר לי שלא אנבא והוא אומר לי שאנבא על ירבע' ועל מלכותו: ועתה שמע דבר ה' · כי גם עליך בפר' אני מתנבא · ולא תטיף על בית ישחק · כמו שאמר ונשמו במות ישחק · ועל מלכות ירבע' נבאתי שהם עושים במותם לפסילים · ואתה אומר שלא אנבא עליהם באמרם האל ית' שלחני ולא אמנע בעבור דבריך · ואתה שתמנעני מלהנבא שמע שהאל ית' דבר עליך רעה · וזהו אשתך בעיר תזנה · טרם גלותכם תזנה אשתך בעודה בעיר תזנה עם האויב הבא על העיר · ואין זה כמו נשים בגיון ענו כי הענוי הוא שלא ברצון האשה והזנות ברצון האשה · וכל זה בעונש אמציה שתזנה אשתו לעיניו ובניו ובנותיו יפלו בחרב לפניו והוא יגלה וימות על אדמה טמאה וכל זה בעבור בזותו נבואת האל ית' מצורף אל שאר עונותיו שהיה עובד ע"א ושאר עונות והאויבי' היו הורגים הבנות והבנים הקטני' שלא יוכלו ללכת ברגליהם לפי' אמר בני' ובנותיך בחרב יפלו · והגדולים היו מוגלים זולתי אותם שהיו נלחמים שהיו הורגים אותם האויבים בהתגברם עליה: ואדמתך בחבל תחלק · שחלקוה ביניהם האויבים הבאים לגור בארצם עם שאר האומות והם הגוים שהביא שם מלך אשור ויושב אותם בערי שומרון: ולא תטיף · ולא תדבר · וכן והיה מטיף אל העם הזה · אל תטיפו יטופון · וי"ת לא תליף: לכן · מבואר הוא: כה הראני · כלוב קיץ · סל מלא פירות הקיץ: ויאמר · בא לפרש לו מה היה מראה הנבואה בפירות הקיץ · ר"ל הקץ להודיעו כי בא הקץ עליהם להגלותם מארצם כמו פירות הקיץ שהגיע קץ בשולם ולוקטים אותם מהעץ והוכלים מהם ומיבשי' מהם כן בא קץ ישרא' להסיע' ממקומ' וקץ וקיץ אפש' שהם ענין אחד ושרש אח' · יעבור לו · כמו שפירשנו עבו' לו על פשעיו: והלילו שירו' היכל · השירו' והזמירו' שהיו מזמרי' בהיכליה' יהפכו להם לילל' · ואמ' על השירו' והלילו ר"ל הפכו להם לילל' · ועל הלשון הזה נאמ' ולפניו תרוץ דאב': רב הפג' בכל מקו' השליך הם · בכל מקו' שישליכו הפגרי' המתי' יאמ' אחד לחברו מן המשליכי' הם · כלומ' כשתוק ולא נצעק ונצדיק עלינו את הדין כמו שפירשנו למעל' · וי"ת בכל אתר יימ' דמי ושתיק כמו שתרג' למעל': שמעו זאת השואפי' אביון · ענין בליע' כמו שאפני אנוש · ושאף כמו' חיל' · ופי' כאילו בולעי' אותו כשלוקחי' ממונו במרמה ובאונא' והם העשירי' אוצרי הפירו': ולשבי' ענוי ארץ · כמו ולהשבי' · וכן לשמי' מעזניה כמו להשמיד · ופי' הם חושבי' לבטל' מן העול' שלוקחי' מה שלה' במרמ' ובעול': ענוי ארץ' ענוי כתיב והעניי' ברוב הם ענוי': לאמ' · החדש חדש הקצי' שימצאו העניי' מה יאכלו בשדו' ואחר כן יבאו לידינו לקנו' שבר: והשב' ונפתח' בר · וכשיעבור החדש ויבואו העניי' לקנו' ידמו אות' לשבת אחר' · ואמ' יעבור זה השבוע ובשבוע האחר נפתח אוצר הבר ונמכור ודומים אותם כן עד שתתייקר התבואה וימכרו לרצונם: שבת · שבוע · כמו שבע שבתות תמימו' תהיינה · ויונתן פי' החדש חדש העיבור ופי' השבת שמטה שתרג' דאמרין אימתי ימטי ירח עיבור' ונזבין עיבורא ושמיטתא ונפתח אוצרין · לפי שבש' העיבור מתארכ' השנ' ומיקר את התבוא' · וכן שנת השמט' שאינם זורעי' מתיקרת התבואה' והאוצרי פירות מתאוין שנת היוקר: ונשבירה ונמכור כי מוצר התבוא' יקרא משביר · כמו המשביר לכל עם הארץ · אוכל בכסף תשבירני והתבוא' נקרא' שבר לפי ששוברת הרעב · וכן אמר שבר רעבון בתיכם על דרך ישברו פראים צמאם · להקטין איפה מקטני' האיפה שמוכרים בה ומגדילים השקל שלוקחים שאסף במשקל גדול מלוקחי התבוא' והאבן ששוקלי' בה את הכסף מגדילים אותה · ועוד מעותי' המאזני' שהם מאזני מרמה אחר שיעותו אותם · וכן ובגדי ערומים תפשיט · וכן וטוחני קמח והדומים להם · הנה כי בשלשה פנים מרמים את העניים במכרם להם התבואה: לקנות · הם מתנכלים אליהם במה שיעשו להם שיקנו אותם כלומר שיקנו שדותיהם וכרמיהם בדמים קלים לרוב דחקם והם מביאים אותם לזה הדוחק במרמותיה' גם חושבי לקנותם הם עצמם לעבדי' כמו שאמר כי ימוך אחיך עמך ונמכר לך: ואביון בעבור נעלים · אפילו בעבור נעלים שהוא דבר קל חושבים לקנותם בנכליהם אשר יגכלו · וי"ת בעבור נעלים בדיל דיחסנון · וככר כתבנו פירושו למעלה: ומפיל בר משביר ואומרים הם כן אפילו מפל בר נשביר להם בעת היוקר שאין דרך למוכרו בשאר עתים · ומפיל בר · הוא מה שנופל תחת הכברה כשכוברין החטה שהוא פסולת החטה ולא יאכלוהו בני אדם אלא מאכילים אתו לעופות הגדלים בבית אלא אם כן הוא יוקר גדול שאוכלים אותו העניים מרוב הדוחק:

נשבע

מנחה גדולה

מלך הוא שהוא מקום מיוחד למלך לזבוח ולהתפלל שם ויכעום עליך · כי אתה מורה שלהכעיסו אתה עושה להנבא שם רעה וגם זה המלך הנזכר בית ממלכ' הוא כי הוא מוחזק במלכות מאביו ואבי אביו כי שלישי ליהוא הוא ונעשה בית ממלכה לכן המכעיסו יאשם בעיניו ביותר ויסתכן יאו יאמר כי בארץ יהודה לא יירא מאשר יבא רעה על ישראל כי אינו במלכותו בכן בשלילת יראה יוכל להתבודד לנבואה בשמחה אך בית אל לא תוסיף עוד להנב' כי מקדש מלך הוא ובית ממלכה ויהיה לך כאן לב רגז ועצבון ולא תחול עליך נבוא' כי אין הנבוא' שורה אלא מתוך שמחה: ויען עמוס ואמ' הנה קראתני חוזה ולא נביא כי גדר נביא הוא גדול מחוזה וע"כ השיב ואמר גם אני מודה כי לא נביא אנכי ולא בן נביא אנכי ואשר אמרת כי ביהודה אוכל לחם איני צריך לזולתי כי בוקר אנכי וגו' ויש לי רב וכן יראה מרז"ל שהיה עשיר ואשר אמרת שבארץ יהודה תהיה לי הכנה לינבא הנה לקחני ה' מאחרי הצאן בארצי זאת וע"פ דרכו כיון לומר כי לא לקחו מאחרי הבקר כי אם מאחרי הצאן כי הרועה בקר צריך כח והשתדלות יותר לא יוכל להתבודד לחול עליו רוח נבואה כרועה צאן ההולכים

אבן עזרא

ובית אל · שנה לאות כי יהוא היה מבית אל כי הוא בית מלכותו ומקדשו כי הטעם כפול ויפת השתבש בעבור שנמשך יהוא ברמות גלעד והנה אחזיהו ויורם נלחמו עם חזאל ברמות גלעד והארמיםהכו יורם שהיה שומר הוא וכל ישראל ברמות גלעד כי כך כתוב ושב יורם אל יזרעאל בית מלכותו להתרפא והניח כל השרים ברמות גלעד להיותם שומרים ועמהם היה יהוא בן נמשי וכאשר משחהו שם נער הנביא ונודע הדבר לשרי יורם שהיו שומרים אז קשרו כולם עם יהוא על כן לא יכלו שני המלכים לעמוד לפני יהוא: ויען · אמר רבי משה הפרשי לא הייתי נביא השם ולא בן נביא כי שומר בקר או חורש בבקר הייתי ובעבור שאזכי' מאחרי הצאן יורה כי היה רועה כאשר הזכיר בנוקדים: ויקחני · מוכרח הייתי ועוד פירש טעם אחד בעבור שאמר לו ואכול שם לחם אמר לו אינני כמו נביאי השקר המתנבאים בעבור לחם ולא בן נביא שקר כי אין לי צורך ללחם כי בוקר אנכי ומלת בולס אין לה חבר ובלשון ישמעאל כמו מיבש ושקמים פרי דומה לתאני' והיכנו במקומות האלה ובלשון ישמעאל כמין גם שקם והנה לא התנבאתי בעבור צורך ואיך אניח דברי השם שציוני להנב' ואשמע אליך שתאמר לא תנבא: תטיף · כמו מדבר ברמז וכמוהו והיה מטיף לעם הזה: לכן · בחבל · יחלקוה אויביו ונבואתי תקום עליך ועל ישראל: כה · כלוב · סל: קיץ · פרי הקיץ על קיצך ועל קצירך: ויאמר · הכל בדרך מראות הנבואה כאשר אמר לירמיהו מה אתה רואה ואמר מקל שקד וענה כי שוקד אני שוקד לא אזוז ולא אסור עד עשיתי את דברי והנה כאשר הפרי לא יבא כי אם בקלו כך בא הקץ לא אוסיף עוד עבור זה הקץ · ויפת אמר עבור על עונו: והלילו · רב הפגר · החללים: בכל מקום השליך הם · שלא ירך לב השומעים: שמעו · השואפים · כמו שאפני אנוש שאפה רוח: ולשבית · להשבית כמו לשמיד ונפתח הלמ"ד להורות על הה"א וטעם להשבית להכריתם: לאמר · על אוצרי הבר ידבר אולי תבוא שנת רעב כאשר יעבור זה החדש ולא ירד מטר אז נמכור הבר ביוקר ויקטינו האיפה שימודו בה הבר ויגדלו השקל לקחת יותר והם דברי מרמה באבן ובמאזנים: לקנות · הדלי' בצער' מוכרים נפשם בכסף לקנות בר ואפילו בעבור דבר קל כמו נעלים מרוב הדחק: ומפל בר נשביר · הנופל מהכברה נמכור:

נשבע

נשבע יהוה בגאון יעקב אם
אשכח לנצח כל מעשיהם :
העל זאת לא תרגז הארץ ואבל כל
יושב בה ועלתה כאר כלה ונגרשה
ונשקה כיאור מצרים :
והיה ביום ההוא נאם אדני
יהוה והבאתי השמש בצהרים
והחשכתי לארץ ביום אור :
י והפכתי חגיכם לאבל וכל שיריכם
לקינה והעליתי על כל מתנים שק
ועל כל ראש קרחה ושמתיה כאבל
יחיד ואחריתה כיום מר :
הנה ימים באים נאם
אדני יהוה והשלחתי רעב בארץ לא
רעב ללחם ולא צמא למים כי אם
לשמע את דברי יהוה : ונעו מים
עד ים ומצפון ועד מזרח ישוטטו
לבקש את דבר יהוה ולא ימצאו :
ביום ההוא תתעלפנה הבתולות
היפות והבחורים בצמא : הנשבעים
באשמת שמרון ואמרו חי אלהיך דן
וחי דרך באר שבע ונפלו ולא
יקומו עוד :
ט
א ראיתי את אדני נצב על המזבח
ויאמר הך הכפתור וירעשו הספים
ובצעם

קיים יי דיהב רבותא ליעקב אם
יתנשון לעלמין כל עובדיהון : העל
דא לא תחרוב ארעא ויצדי כל
דיתיב בה ויסק עלה מלך
במשריתיה דסגי כמי נהרא ויחפינה
כולה ויתריך ית יתבהא ותשתקע
כנהר מצרים : ויהי בעידנא ההיא
אמר יי אלהים ואכסי שמשא כד
בסיהרא ואקביל לארעא ביום נהור :
ואהפיך חגיכון לאבלא וכל
תושבחתכון לאיליא ואסק על כל
חרצין סק ועל כל ריש מרט ואשוינה
כאבל יחיד וסופה כיום מריר : הא
יומיא אתן אמר יי אלהים ואשלח
כפנא בארעא לית דכפין למיכל
ולית די צחי למשתי אלהן לקבלא
ית פתגמא דיי : וישתלהון מימא
עד מערבא ומציפונא עד מדינחא
יהכון למתבע אולפן מן קדם יי ולא
ישכחון : ביומא ההוא ישתלהיין
כנישתא דישראל דאינון דמיין
לבתולן שפירן דטעאה בשפריהן
עם עולימין חייבין ויהון מטרפין ורמן
בצחותא : די מקיימין בחובת
שמרון ואמרין קיימא דחלתא די
בדן וקיימין נימוסי באר שבע ויפלון
ולא יקומון עוד : אמר נביא חזיתית יקרא דיי אסתלק מכרובא ושרא על
מדבחא ואמר אסלית עמא בית ישראל תייבין לאורייתא כפי מנרתא איתקטיל
מלכא יאשיה ויחרב ביתא

בצהרים י"ב בקריאה וסימ' · נמסר במלכים א' סי' י"ח · למים ה' דגשי' בקריאה וסי' ויצמאו שם העם למים · רפאתי למים האלה · הוי כל צמא לכו למים · ואדיריהם שלחו צעיריהם · לא רעב ללחם ולא צמא למים כי אם · ולא יקומו ב' וסימ' היפלו ולא יקומו · וחי דרך באר שבע :

רשי

העל זאת לא תרגז הארץ · וכי אין עון זה כדי שתחרב עליו הארץ : ועלתה כאור כלה · ובמקו' אחר הוא אומר ועלתה כיאור כלה ויונתן תירגם שניהם בשוה ויסק עלה מלך במשריאן דסגיאין כמי נהרא ויחפינה מלה וקשה בעיני לפרש כאור כמו כיאור ויש לפרשו כמו יפרש ענן אורו על כפים כסה אור · ועלתה כענן גשם כולה אפילה ומציכה : ונגרשה ונשקעה כיאור מצרי' שעולה פעם אחת לת' שנה ומשקה את הארץ וכשהוא עולה מעלה רפש וטיט על שפתו וכשחוזר מהשקות חוז' על גדותיו ומימיו מלטללין והוא קרוי שיקוע שהטיט העוכר את מימיו נשקע ונגרש כמו ויגרשו מימיו רפש וטיט אף הארץ תקיא רשעים שבתוכ' ואח"כ תנוח : והבאתי השמש בצהרים · כשיהא להם שלום גדול תבא מפלה פתאום ואמרו רבותי' זה יומו של יאשיהו שמת בחרב של שלו' כמו שאמרו רבותי' אין לך חרב של שלום יותר מפרעה נכה שאמר לו ליאשיהו מה לי ולך לא עליך אתה היום לא עליך אני בא היום כי אם לעבור דרך ארצך אל בית מלחמתי וגו' · השמש מלכות בית דוד נמשלה כשמש שנאמר וכסאו כשמש נגדי : והפכתי חגיכם לאבל · כענין שנ' וכל יהודה וירושלם מתאבלים על יאשיהו : וכל שיריכם לקינה · כענין שנ' ויאמרו כל השרים והשרות בקינותיהם : כאבל יחיד · כאב שמתאבל על בן יחיד : כי אם לשמוע · שתפסוק מהם רוח הקדש : תתעלפנה · תפרח רוח פשמי"ר בלע"ז כמו ויתעלף דיונה וכן עלי השדה עולפו וכן בלשון משנה יתעלפ' : חי אלהיך דן · אחד מן העגלים שהעמיד ירבעם בדן : נצב על המזבח · מסתלק מכרובא למדבחא דרך יציאות חוץ על מזבח הזהב שהוא בהיכלו הוא מעשר מסעו' שנסע' שכינה : הך הכפתור · שהוא בראש הגג : וירעשו הספים · איסקופות הבית התחתונות כך יהרג המלך וירעדו השרים : ובצעם בראש כולם · כמו ופצע' וי"ת כפתור המנורה שפי' מנרת' יתקטל מלכא יאשיהו וירעשו הספים ויחרוב ביתא ויתסגרון עזרתא : ובצעם

רדק

נשבע ה' בגאון יעקב · ר"ל כמו בי נשבעתי · וכמו שאמר למעלה בנפשו · והוא ית' הוא גאון יעקב · או ר"ל גאון יעקב בית המקדש כמו את גאון יעקב אשר אהב סלה · וכן אמר למעלה מתאב אנכי את גאון יעקב · ובית המקדש הוא גאון יעקב · כי שם שכן הכבוד ונשבע בכבודו אשר השכין ביעקב והם בעונותיהם סילקוהו ממנו :

העל זאת לא תרגז הארץ · אם על זאת הרעה לא תרגז הארץ דין הוא שתרגז הארץ ממקומה ותהפך · ואבל · ויש את כל יושב בה כי מי יוכל לסבול חמס גדול כזה · וכמו שנשחתה הארץ במבול מפני החמס ונהפכו סדו' ועמורה מפני החמס כן ראוי שתשח' הארץ הזאת מפני החמס הזה · ועלתה כאור כלה ונגרשה ונשקע' כיאור מצרים · דין הוא שתעלה כולם מים כמו היאור ממצרי' שעולה ומתגבר ומתפשט על כל הארץ · כאור · כמו כיאור · וכן אמר למטה בשנותו הפסוק ועלתה כיאור כלה · ונגרש · שתהי' נגרשת ממקומ' ויכסה מים ותהיה נשקע בתוך המים כיאור מצרים שמכסה היבשה בצאתו · כי כשתרעש הארץ רעש גדול מקו' פתיחתה ימלא מים ויגברו המי' עד שיכסו המקום ההוא · ואחז"ל פירש ונגרשה ונשקעה יצאו בגולה ממקום שבתם כצאתו היאור ממקומו והוא שוקע בחפירות ובגבים שחופרים סביבותיו' וכן ישקעו הם בגלו' וי"ת ויסק עלה מלך וגו' · ונשקע' · ונשק' כתיב והכתיב ענין משקה כמו כי כלה משקה · ר"ל שתהיה כלה מים והקרי ונשקעה הוא מבואר יותר שתהיה שקועה בתוך המים : והיה ביום ההוא · ביום חרבן הארץ · והבאתי השמש בצהרי' משל על רוב הצרה שתהיה להם' על דרך שאמר וקדר עליה' היו' : והפכתי · ושמתיה כאבל יחיד · אשים הארץ לאבל גדול כאב המתאבל על בנו יחידו שהוא אבל גדול לו וכן יתאבלו יושבי הארץ אבל כבד מאד · ואחרית' כיום מר · כפל הענין במלות שונות כי אבל היחיד הוא יום מר : הנה ימים באים · לפי שהם מאסו בנבואת האל ית' כמו שאמר למעלה לא תנבא ולא תטיף אמר כי עוד יבאו ימים שיתאוו לנבואת האל ית' ולא ימצאו · והם כל ימי בית שני אחר נבואת מלאכי הנביא כי בו פסקה הנבואה וכן כל ימי הגלות הזה : והשלחתי רעב בארץ · בא"י שיהיה להם זה הרעב וזה הצמא כמו האדם הרעב שמשוטט לבקש לחם וכמו האדם הצמא שהוא מחפש למצא מים כן ישוטטו ישר' אחר שתפסק הנבואה לבקש דבר ה' שהוא הנבואה ולא ימצאו · וזה כל ימי בית שני וכל ימי זה הגלות : ונעו מים עד ים · פי' החכם רבי אברהם אב"ע ז"ל מים הדרומי שהוא ים סוף עד ים הגדול שהוא מערב א"י ומצפון ועד מזרח · והנה זכר ד' הרוחות · והנה בארץ ישראל לא ימצא דברי הנבואה כל שכן חוצה לארץ ובימי הגלות : ביום ההוא תתעלפנה · ענין עיפות ויגיעת הנפש עד שלא יוכל האדם לעמוד על עצמו וכמעט תצא רוחו · וכן ותך השמש על ראש יונה ויתעלף · ובדברי רז"ל שמא יתעלפה : הבתולות היפות והבחורים בצמא · אפי' הבתולות והבחורים שדרכם להתעסק בתענוגי העולם יצמאו על דבר ה' לשמעו לאורך הימים שיפסק מהם שיתאוו אליו מאד : הנשבעים באשמת שמרון · כמו שמואסים היום דבר ה' ונשבעים באשמת שמרון · וחי אלהיך דן · תחת חי ה' כן יתאוו לו עוד ולא ימצאוהו · ואשמת שמרון הוא העגל אשר בבית אל · ותולה אותו בשמרון כי ראש מלכות אפרי' שמרון והמלכים הם המחזיקים בעבודת העגלים והעם אחריהם כמו שפי' למעלה : ואמרו חי אלהיך דן · ויאמרו כשנשבעים אחד לחברו חי אלהיך אשר בדן והוא העגל כי האחד היה בדן והיו נשבעים באותו שבבית אל ובאותו אשר בדן : וחי דרך באר שבע · כי מבאר שבע שהוא סוף התחום היו הולכי' אל העגל אשר בדן שהוא בסוף התחום האחר כמו שכתוב מדן ועד באר שבע ומרוב שהיו דבקים בעבודת העגלים היו חושבי' שהיו מקבלים שכר יותר אם ילכו לעבוד אותו אשר בדן כמו שכתוב וילכו העם לפני האחד עד דן והיו נשבעי' חי אותו שהלכנו אליו דרך באר שבע : ונפלו · אותם שעושין כן יפלו ולא יקומו עוד · וי"ת דקיימין וגו' · תרגם דרך כמו והודעת להם את הדרך : ראיתי את ה' · נצב על המזבח · אחר שראה במראה הנבואה כבוד ה' נצב על המזבח בבית המקדש · ויאמר הך הכפתור וירעשו הספי' · אמר למלאך שיכה כפתור ההיכל והספי' הם שתי מזוזות השער · והכפתור הוא המשקוף אשר עליהם · ונקרא כפתור לפי שמציירים בו כפתורים ופרחים · ואמר לו שיכה הכפתור ומתכת הכפתור ירעשו הספי' · ובצעם · המלה מלעיל בשני פשטי' והוא צווי ופתח העי"ן מקום צר"י כי המנהג בצר"י כמו שמע' שלחם כן כתבו רבי יונה · וכן כתבו אחז"ל לפי שאמר הך צווי ובצעם ג"כ צווי · ויתכן שיהיה פעל עבר מוסב לעתיד מפני הוי"ו · ר"ל ויבצעם האל ית' או האויב ואם יאמר על האל ית' כמו שאמר אחר כן אהרג טובי' ואע"פ שאמר מתחלה ובצעם לשון נסתר ואח"כ אמר אהרוג כן מנהג המקרא בהרבה מקומות · ונפתחה עי"ן ובצעם מפני שהמלה מלעיל

אבן עזרא

נשבע · בגאון יעקב · הוא השם הנכבד שלא ידעו גוי רק יעקב ויפת אמר על הארון גאון עוזכם ויתן לשבי עזו : העל · ועלתה כאר · חסר יו"ד כאילו כתוב כיאור והעד שהוא כופל זה הפסוק בסוף הפרשה ושם כתוב ועלתה כיאור כולה והטעם ראויה היא הארץ שתרגז ותטבע כי היא על המים וכן כתוב לרוקע הארץ על המים : והיה · אשנה המנהג לבוא השמש בחצי היום כדרך וקדר עליהם היום: והפכתי · ושמתיה · הטעם הארץ כי כל יושביה יתאבלו כאבל אב על בן יחיד : ואחריתה כיום מר · שלא נראה כמוהו : הנה · והשלחתי · כמו משליח כך בעבור שאמר אמציה לא תטיף התנב' כי ימותו הנביאים : ונעו · מים סוף שהוא דרומי לארץ ישראל עד הים הגדול מבוא השמש ישוטטו ישראל : ביום · הטע' כאשר לא ימצאו דבר יי' תבכינה הבתולו' ואפילו היפות עד שלא יועיל להם היופי שלהם כי יתגנו מרוב הצער גם הבחורים כי השם סר מעליהם כמו שאול שלא ענהו השם גם באורים גם בחלומות גם בנביאי' : הנשבעים · ואשר יפחדו ממנו כן יהיה ונפלו ולא יקומו עוד : ראיתי · במראו' הנבואה ראה כבוד השם נצב על המזבח וצוה לאחד מן המלאכים הך כפתור פתח בית יי' כי כן המנהג לשום כפתור למעלה מן הפתח והוא כענין תפוח אשר יסמכו עליו הספים : ובצעם

מנחה גדולה

ההולכים לאטם ואשר אמרת כי פה אירא מהמלך ומהעם איני ירא כי שלוחיה דרחמנא אני כי הנה ויאמר אלי ה' לך הנבא וגו' וא"כ אמור כי ה' לי ממי אירא ולא יעלה על רוחך שאני כפי מדבר לך מורא יש בלבי ואירא מהנבא פה או שמא מחמת פחד לבי לא החול בי רוח נבואה כי הנה ויאמר אלי ה' לך הנבא וגו' וא"כ אמור כי ה' לי ממי אירא ולא יעלה על רוחך שאני כפי מדבר לך מורא יש בלבי ואירא מהנבא פה או שמא מחמת פחד לבי לא תחול בי רוח נבואה כי הנה ועתה שמע דבר ה' אשר הנבאתי להענישך על דבריך כי אתה אומר לא תנבא וגו' לכן כה אמר ה' כנגד מה שאתה · כהן בית אל שעל ידך זונים ישראל אחר אלהי נכר לכן אשתך בעיר תזנה ועל אשר בקשת בהלשנתך להפילני בחרב בניך ובנותיך בחרב יפולו ועל אשר רצית להבריחני משליחותי לארץ ישראל אדמתך בחבל תחולק ועל אשר בקש' למונעני מלהוסיף להנבא שהוא שלא תשרה עלי רוח קדוש רוח נבואה בהמנעני מלדבר נבואתי לכן ואתה על אדמה טמאה תמות ועל עיקר הלשנתך שסקרת משמי באמור שאמרתי וישראל גלה יגלה הנני אמרו עתה באמת כי אם לא כאמר לי אז עתה נאמ' לי כי וישראל גלה יגלה וגו' :

אלעיל · ופי' בלעם ענין חתיכה וכריתה כמו מן הלגום יתר ידו ויבלעני · ותרגום פתות אותה פתי' בלע יתה בלועין : ופי' ברחש כולם · מי שהוא ברחש כול' והם הכהנים · ואמר שיבלעום הא-ל ית' כי גם הם פשעו בו : ואחריתם · אחר העם · כמו ואחריתך בחרב יפול כמו עמך · וקרא העם אחרית לפי שהם אחרית לראשי העם והכפתור שאמר הוא משל לראשים כמו שהוא ראש השער · וכן מה שאמר שראה שהיה נצב על המזבח לומר שלא רצה בעבודת הכהנים : לא ינוס להם נס · מאותם שנתחייבו הריגה · כי מהם שנתחייבו הריגה מהם שנתחייבו גלות : ולא ימלט · שיחשבו או שיניחנו האויב מלהרגו · וי"ת כן אמר עמוס נביא חזיתי וגו' · ובדרש ראיתי את ה' נצב על המזבח שהיה עומד על הדור לזובחו · ויאמר הך הכפתור זה יאשיה · וירעשו הספים · אלו פנקליטין שלו · ובצעם בראש כולם אמר רבי פנחס אמר רבי יוחנן משל לספה שהיא מלאה צונות מי מקשקש בה גזל · וזהו ובצעם מן ובוצע ברך והגזל הוא בראש כל העונות ור' יהודה אומ' משמיה דר' יוחנן משל לבני אדם שהיה בהם ע"א וגלוי עריות ושפיכות דמים הגדול שבהם שקול כנגד כולם : אם יחתרו · אין להם מנוס ומפלטי ממני לא למעלה ולא למטה ומפני זה זכר שאול ושמי' כמו שאמר דוד אם אסק שמים וגו' · וענין חתירה כענין חפירה כמו ואחתור בקיר: ואם יחבאו בראש הכרמל · יש מערו' בראש הכרמל שיתחבא האדם בהם : ואם יסתרו מנגד עיני בקרקע הים · ואם יחשבו להסתר בקרקע הים : את הנחש · הוא התנין הגדול אשר בים והוא לויתן · וי"ת אם ידמון וגו' · ונסי ימא הם איי הים : ואם ילכו · גם אות' שילכו בשבי כאותם שהלכו למצרי' יוחנן בן קרח ואשר עמו שהלכו שם מרצונ' וחשבו להנצל שם מהרעב ומהחרב ועברו על דברי ירמיהו ושם השיגת' החרב כמו שאמר להם ירמיהו : ואדני ה' הצבאו' · הוא שהוא אלהי הצבאות צבאות מעלה ומטה ובידו הכל הוא יחריב ארצם · והוא הנוגע בארץ ותמוג כמו שאמר למעלה תרגז הארץ ורגוז הארץ הוא הרעש ובמקו' הרעש יהיו מים כמו שפי' למעלה · וזהו שאמר ותמוג הארץ שהוא מסיסת הארץ במים כמו ברביבים תמוגגנה · והוסיף עוד ואמר ועלתה כיאור כולה ואמר ואבלו כל יושבי בה· כלומר ישחתו ויאבדו כל יושביה · ולמעלה אמר ואבל כל יושב בה לשון יחיד דרך כלל והנה אמר ואבלו כל יושבי בה לשון רבים דרך פרט : ועלתה כיאור · ולמעלה אמר ועלתה כאור בהעלם הי"וד · ושקעה ולמעלה ונשקה : הבונה בשמי' מעלותיו · כתיב מעלותו בלא י"וד הרבים וקרי בי"וד וכמוהו רבים · והשמי' הוא כלל לכל הגלגלים והנה הוא בנה מעלות בשמים והם ט' גלגלים שהם זה למעלה מזה · ואגדתו על ארץ יסדה · ואגודה הוא האש והרוח והמים שהם לאגודה אחת זה למעל' מזה והם על הארץ · והנה זכר יצירת כל העולם מעלה ומטה והטע' איך לא יראו מפניו ואיך יוכלו להסתר מנגד עיניו והוא ברא כל העולם ושופט ומשגיח על הכל כמו שאמר ה' צבאות והוא ברא הכל וישחית הכל כשירצה הוא הארץ אשר יסדה על מכוניה והיושבי' עליה אם ירבו לחטוא ישחית בניגו כמו שעשה במבול ובסדו' ועמור' והנה הכל בידו כחומר ביד היוצר שיעשה כלי וישחיתהו ויעשה כלי אחר כן הוא ית' ישחית בניגו כשירצה ויעשה בהם דבר והפכו גם בקיום העולם יעשה הפכים כמו שהוא קורא למי הים וישפכם על פני הארץ כמו שפי' למעלה · והחכם ר' אברהם א"ע ז"ל פי' בשמי' האויר המעלות הם שלשה היסודות שהם גלגלי' זה למעלה מזה ואגודתו הם החיי' על ארץ יסדם שהם האגודות : הלא כבני כושיי' אתם לי בני ישראל כבני כושיי' שהם עבדים והם השחורי' מבני כוש בן חם שהם נמכרי' לעבדי' כן היה ראוי שתהיו אתם עבדי' לי כי מבית עבדים קניתי אתכם והעליתי אתכם מארץ מצרי' · ופלשתים מכפתור וארם מקיר · זה נפרש בענין תימה וכי העליתי פלשתי' וארם מגלותם כמו שהעליתי אתכם מארץ מצרי' כי אני הגליתי אות' מארצ' בעבור אהבתכם לפי שהיו שכניכם והרעו לכם מאד והגליתי אות' מארצם ואחר כך לא העליתי אות' מגלותם כמו שהעליתי אתכ' מגלותכם ואע"פ שעדיין לא גלו ארם ופלשתי' כשנאמרה נבואה זאת כי ארם גלו בימי אחז שהגלה אותם מלך אשור אל קיר כמו שכתוב ויעל מלך אשור אל דמשק ויתפשה ויגלה קירה · וכן התנבא זה הנביא על גלות כמו שאמר וגלו עם ארם קירה ופלשתי' גלו בימי צדקיהו כמו שכתו' בספר ירמיהו שהתנבא הוא על חרבנם ועל גלותם אע"פ שזכרם הנבואה כן כי דברי הנבואה הם במקומות רבי' עבר במקו' עתיד שהרי הוא כאילו נעשה כי דברי הא-ל יתברך אמת · ופי' מכפתור · פלשתי' שהגלית' מכפתור · כי פלשתי' וכפתורים אחים היו כמו שאמר אשר יצאו משם פלשתי' ואת כפתורי' · וכן כתוב בנבואת ירמיהו על פלשתים כי שודד ה' את פלשתי' שארית אי כפתור · ואמר פלשתים שגלו מכפתור העליתי אותם מגלות' אחר כן · וכן ארם העליתי אותם מקיר אחר שגלו אליה כמו שהעליתי אתכם מגלותכם ממצרי' · זהו הפי' הנראה לי בפסוק הזה כי קשה הוא לפרשו : ואכתוב ג"כ מה שפירשו בו המפרשים והבוחר יבחר לו הטוב · רש"י ז"ל פי' הלא כבני כושיים למה אמנע מלהפרע מכם אחרי שאינכם שבי' אלי הלא מן בני נח באתם כשאר האומות ככושיים אשר אינם שבים אלי ונדמתם להם כענין שנא' היהפוך כושי עורו וגו': גם אתם תוכלו להטיב · הלא בטובתי תחלה בחרתי בכם והיא ההוצאה שהוצאתי אתכם מארץ מצרי' ומה לי בכך אף פלשתי' כן הוצאתים מכפתור כשבאו כפתורי' על העוים כענין שנאמר והעוים היושבים בחצרים עד עזה וגו' כבשו גם את בני עזה ושאר סרני פלשתים וישבו תחתיהם והוצאתים מידם ואף על פי כן לא עשיתם לי לעם · וארם מקיר · וכן אני עתיד להעלות ארם מקיר שסנחריב הגלה אותם מארצם לשם ולקץ הימים כשתבטל מלכות אשור יצאו משם · והחכם ר' אברהם בן עזרא כתב כן אמר יפת כי נשי הכושיים הם

הפקר

ביתא ויתפגרן עזרתא ומני בית
מקדשא בשביא יהכון ושארהון
בחרבא איקטול לא יערוק להון
דעריק ולא ישתיזיב להון דמשתיזיב:
אם ידמון לאטמרא כדבשאול
כתמן במימרי ידברינון ואם יסקון
בצינין דרמין עד צית שמיא מן תמן
במימרי יחתונון: ואם ידמון
לאיטמרא בריש מגדלי כרכיא
מתמן אפקיד בלושין ויבלושונון
ואם יטמרון מן קדם מימרי בניסי ימא
מתמן אפקיד ית עממיא דתקיפין
כחויא ויקטלונונון: ואם יהכון
בשביא קדם בעלי דבביהון מתמן
אפקיד ית דקטלין בחרבא
ויקטלונונון ואשוי מימרי עליהון
לבישא ולא לטבא: ויי אלהים
צבאות די נזיף בארעא וזייעא ויצדון
כל דיתבין בה ויסק עלה מלך
במשריתיה דסגי כמי נהרא ויחפינה
כולה ותשתקע כנהר מצרים: די
אשרי בתקוף רומא שכינת יקריה
וכנשתיה על ארעא קשטה די אמר לכנשא משירין דסגיאין כמי נהרא ומבדר
להון על אפי ארעא יי שמיה: הלא כבנין רחימין אתון חשיבין קדמי בית ישראל
אמר יי הלא ית ישראל אסקית מארעא דמצרים ופלישתאי מקפוטקיא
וארם מקירני:

הא

ובצעם בראש כלם ואחריתם בחרב
אהרג לא ינוס להם נס ולא ימלט
להם פליט: אם יחתרו בשאול
משם ידי תקחם ואם יעלו השמים
משם אורידם: ואם יחבאו בראש
הכרמל משם אחפש ולקחתים ואם
יסתרו מנגד עיני בקרקע הים משם
אצוה את הנחש ונשכם: ואם
ילכו בשבי לפני איביהם משם
אצוה את החרב והרגתם ושמתי
עיני עליהם לרעה ולא לטובה:
ואדני יהוה הצבאות הנוגע בארץ ה
ותמוג ואבלו כל יושבי בה ועלתה
כיאר כלה ושקעה כיאר מצרים:
הבונה בשמים מעלותו ואגדתו על
ארץ יסדה הקרא למי הים וישפכם
על פני הארץ יהוה שמו:
הלוא כבני כשיים אתם
לי בני ישראל נאם יהוה הלוא את
ישראל העליתי מארץ מצרים
ופלשתיים מכפתור וארם מקיר:

הנה

אהרוג ב' חד מ"ל וחד חס' וסי' וכל שריה אהרוג עמו אמר יי' · ובצעם בראש כלם · קדמא מ"ל ימלט י"ג וסי' בלשון תרגו' תפש לגברא דשבא שביא וצדקיהו חמא וערק דפשט ידא באתתא חכימתא ושקרת במיכאל ופי' נמסר במלכים א' סיף סי' י"ח וירמיה מ"ו · הנוגע ג' מ"ל וסי' וכל הנוגע בהם יטמא דאשה כי יזוב זוב · הנוגע בארץ ותמוג · ואין נוגע בארץ דדניאל · אג"ד · על ארץ ט' דסמיכי בקריאה וסימ' ושבתי את שבות מצרים · גבה לך ביפיך · ואמרת אעלה על ארץ פרזות · הבונה · הבונה בשמים מעלותיו · להמטיר על ארץ לא איש · ידין בגוים מלא גויות · עדות ביהוסף שמו בצאתו על ארץ מצרים · יהללו את שם יי' כי נשגב · והיה כמלאת שבעים : וכל ארץ מצרים דאורי' דכוו' :

רשי

ובצעם בראש כולם · ומאני מקדש' בשביא יהכון כמו ובצע' ממונם יגלה בראש כולם : אם יחתרו בשאול · אם ידמון להיטמרא בשאול · ידי תקחם · במימרי ידברינון שנאמר: ואם יעלו השמי' · ואם יסקון בטורין רמין עד לית שמיא מתמן במימרי יחתנון : בראש הכרמל · בריש מגדלא כרכיא : משם אחפש · לתמן אפקיד בלושין ובלשיכון : בקרקע הים · בניסי ימא איי הים : אצוה את הנחש · ית עממיא דתקיפין כחוייא : הנוגע בארץ ותמוג · דנזיף בארעא וזיע ותמוג לשון נוע · ויי' הוא הנוגע בארץ ותמוג כלו' גזיר' זאת מאתו יצאה : ואגודתו · קבוצת בריותיו ד"א קבוצות הצדיקים היא היתה יסוד הארץ לתקרת השמים שבשבילם הכל קיי' : הקורא למי הים · דאמר לכנשא משריין סגיאין כמי ימא : הלא כבני כושיים אתם לי · למה אמנע מלהפרע מכם אחרי אשר אינכם שבים אלי הלא מן בני נח באתם כשאר אומות · ככושים אשר נדמיתם להם כעניין שנא' היהפוך כושי עורו כך אתם תוכלו להטיב · הלא בטובתי תחלת בוחרי בכם היא הוצאה שהוצאתי אתכם מארץ מצרים ומה לי בכך אף פלשתים כך הוצאתי מכפתו' כשבאו כפתורי' על העוים כעניין שנא' והעוים היושבי' בחצרים עד עזה וגו' כבשו גם בני עזה ושאר סרני פלשתי' תחתיה' והוצאתים מידם ואע"פ לא עשית' כי לעם : וארם מקיר · וכן אני עתיד להעלות את ארם מקיר שיגלם שם סנחריב ולקץ הימים כשתבטל מלכות אשר יצאו :

והשמדתי

אבן עזרא

ובצעם · כמו ופצעם מטעם המקו' כי יפצעו כל אנשי הבית הם הכהנים : ואחרית' · בניהם כמו ולא לאחריתו : אם יחתרו בשאול · למטה וכתוב ערום שאול נגדו : בראש הכרמל · יערו וכרמלו ואם בקרקע הים ישכנו נחש והוא דג גדול דומה לנחש וכתו' נחש בריח נחש עקלתון : ואם · כל זה דיבר הנביא להפחיד מי שאין לו לב להבין גבורת השם : ושמתי עיני · פירושו לראותו והנה נכון הוא לטובה גם לרעה · ואדני · הטעם שיגזור גזירה עליה : ותמג · הפך תולדתה כי היא יבשה : ואבלו כל יושבי בה · כדור המבול : ועלתה · וטעם ועלתה כיאור שיעלה בתמוז: הבונה · הטעם להזכיר זה כי הוא ברא הארץ וכל יושביה ואנה יוכלו להסתר ולברוח מפניו והנה בכל הארץ יגע ומיד תמוג ואף כי חלק מאלפי אלפים הם בני אדם היושבים בה ושב ואמר כי הארץ לא תעמוד כי אם בכח שמים והמעלות הם גלגלי הרוח והקור והאש כי הם כולם גלגלים זה למעלה מזה והנה אלה בין הארץ ובין השמים : ואגדתו · הם החיים : על ארץ יסדה · שהם כאגודות והזכיר פעם אחרת הקורא למי הים לצורך החיים להוריד מטר והטעם כי אני הכינותי לבני האדם כל צרכם והנה איטב להם אם ישמעו בקולי ואם מרדו כי לא ימלטו כי הכל בידי : הלא · אמר יפת נשי הכושי' הפקר ואין איש יודע מי אביו ואתם בני אב אחד הייתם אינכם כמו הפלשתי' מכפתור וארם מקיר שנתערבו ויתכן כי טעם הלא את ישראל העליתי הנה כבר ידוע כי אני אביכם וכן אמר משה הלא הוא אביך קנך ומ"ם מארץ ישרת בעבור אחרת וככה הוא העליתיך ממצרי' ומפלשתים ומכפתור וארם מקיר :

הנה

שפקד ואין איש מהם יודע מי אביו ואמם בני אב אחד הייתם ואינכם כמו פלשתים מכפתור וארם מקיר שהתערבו זה בזה · ויתכן כי טעם הלא את ישראל העליתי הנה דבר ידוע כי אני אביכם · וכן אמר משה הלא הוא אביך קנך · ומ"ש מארץ ישרת בעבור אחר וככה הוא העליתי אתכם ממצרים ומפלשתים ומכפתור וארם מקיר · והאז"ל פירש הלא כבני כושיי' אתם שאינכם משתנים בעורם· כל ימיהם כך אינכם סרי' מדרכיכם הרעים הלא את ישראל העליתי מארץ מצרים משעבודם ופלשתים מכפתור באו להם המשחיתים שהחריבו אותם · וכן אמר בתורה והעוים היושבים בחצרים עד עזה כפתורים היוצאים מכפתור השמידם וישבו תחתם אם כן נראה שהעוים בחצרות וגבולם היה עד עזה ועזה מערי פלשתי' והכפתורים היוצאים מכפתור השמידום וכל הנבואות שאמר מהממלכות והאומות באותה הפרשה לימים רבים ושנים ארוכים היו · וכן וארם מקיר · מקיר באו תגלת פלאסר שהגלם שם כמו שאמר ויעל מלך אשור אל דמשק וגו' · וכן אמר בתחיל' נבואה זו שהיא נבוא' עמוס וגלו עם ארם קירה · וכן אמר בכאן ופלשתיים מכפתור כי פלשתים מכפתור בא להם השדד וארם מקיר בא להם השודד כמו כן · ויונתן לא חדש בזה הפסוק דבר אלא שתרגם כבני כושיי' כבנין רחימין · כושיים נכתב בשני יודין ונקרא הראשונה · וכן ופלשתיים: הנה עיני ה' · בממלכה החטאה · הוא מלכות אפרים כי כל המלכים היו רעים וחטאים מירבעם בן נבט עד הושע בן אלה: והשמדתי אותה · פירוש המלכות אשמיד שלא יהיה עוד מהם מלך אבל בית יעקב לא אשמיד: כי הנה אנכי מצוה · זה אני גוזר עליה' שאניע אותם בכל הגוים כאשר ינוע בכברה כמו שינוע גרגיר החטה בכברה כשכוברים אותה ויפול לארץ העפר והפסולת שבה והגרגרי' הטובי' שהם גסים ישארו למעלה · וכן הצרורות שבה שהם גסים והם מתנועי' בכברה אילך ואילך כשכוברין אותה כן ישרא' יתנועעו ויטלטלו בכל הגוים ולא יפלו לארץ אלא חטאים שבהם הדומי' לעפר ולפסולת שאין להם תקוה בגאולה ולא ישובו מחטאתם אותם יפלו לארץ · והאחרים החיים שיהיו בזמן הגאולה וכן אותם שימותו בגולה ותמו בתשובה כלם יראו הגאולה וישובו לארצם ולא יפלו לארץ: בחרב ימותו כל חטאי עמי · על אותם השאים שבדורות אמר הנביא ולא כל החוטאים כי רבים מהם גלו אלא החוטאים שהיו אומרים לא תגיש ותקדים בעדינו הרעה שהיו מתיאשים מן הפורענות והיו אומרים לא תקרב ותמהר בעדינו הרעה ונעשה כתאותנו לבנו ואם תבא הרעה לא תבא בעבור מעשינו אלא מקרה הוא בעול' כמו שאמר בתור' והלכת' עמי בקרי: ביום ההוא · ביום הגאולה אקים את סוכת דוד שנופלת לפי שאמר מלכות אפרים תבטל אמר כי מלכות דוד תקום והיא הסוכה על דרך משל כי היא סוככת על העם: וגדרתי את פרציהן · פרצי ישראל · ואמר והריסותיו דרך כלל ואמר ובניתיה על הסוכה: למען ירשו · הפסוק כמו הפוך · למען ירשו אשר נקרא שמי עליהם את שארית אדום · ר"ל אותם שנקרא שמי עליהם את אדום · וטעם למען אמר אבנה אותם כימי עולם למען ירשו את אויביהם שכניהם והם אדום ופלשתים ומואב ועמון וזהו שאמר בכל הגוים וזהו שאמר כימי עולם כי דוד מלך ישראל שם באדום נציבים וכן השאר כולם הכניעם לפניו · וכן יהיה לעתיד שירשו ישראל את הגוים כמו שאמר בנבואת עובדיה וירשו הנגב את הר עשו וכן אמ' בנבוא' ישעיה אדום ומואב משלוח ידם · ומה שאמר את שארית אדום ועובדיה אמר ולא יהיה שריד לבית עשו כן יהיה כי עם עשו לא יהיה להם שריד כי כולם יכלו לימות המשיח אבל את ארצם יירשו ישראל ולא כולם אלא שארית מה שלא יהיה ממנה חרבן עולם כי קצתם יהיה חורבן עולם לאות לדורו' על שהרעו לישרא' וכם היו אחיהם וקצתה ירשו אותה ישרא' וישבו בה: עושה זאת · זאת הגזרה אני שאמרתיה אעשנה כי הכח בידי לעשו': הנה ימי' באים · חורש בקוצר · כל כך תהיה התבואה רבה עד שיתעסקו בקצירת התבואה עד עת החרישה ויפרשו בזה החור' בקוצר על דרך שאמר בתורה והשיג לכם דיש את בציר ובציר ישיג את זרע אבל זה הוא יותר: ודורך ענבים במושך הזרע · כמו שאמר בתורה ובציר ישיג את זרע · ופי' מושך הזרע נושא הזרע אל השדה לזורעו · ומה שאמר מושך הוא בלשון שאמר נושא משך הזרע והוא ענין יקר כמו משך חכמה והזרע יקר לזרעו · וי"ת במפיק בר זרעא: והטיפו ההרים עסים · על דרך משל מרוב היין והפירות על דרך זבת חלב ודבש · ועסים · הוא שם כלל לכל משקה שיוצא מן הענבים ומשאר פירות שיוצא המשקה מהם ונקרא עסים לפי שיוצא המשקה מהם על ידי סחיטה וכתישה מן ועסותם רשעים: תתמוגגנה · על דרך משל כאלו הגבעות ממוגגות ומתבוססות מרוב החלב שזב עליהן מן הצאן ואע"פי שלא זכר חלב כן ר"ל אלא שסומך על המבין בחסרון המלה · וכן דרך המקרא בהרבה מקומות כמו שזכרנו רבים מהם בספר מכלול בחלק הדקדוק ממנו · וכן אמר בנבואת יואל יטפו ההרים עסים והגבעות תלכנה חלב · ויתכן שהכל דרך משל על שפע רוב הטובה שתהיה להם לישראל מבלי עמל ויגיעה כמו שפירשנו שם · ושם אמר יטפו מן הקל והנה אמר והטיפו מן הכבד והענין אחד אלא שהכבד מורה רב הפעולה: ושבתי · מבואר הוא · ומה שאמר ושתו את יינם ואכלו פריהם ר"ל שלא יהיה יגיעם לריק שיעבדו אדמתם ויאכלו אויביהם השכנים להם כמו שעשו בהיותם על אדמתם קודם חרבנה כאשר לא היו עושים רצון האל ית' · וכן אמר בנבואת ישעיה ובנו בתים וישבו ונטעו כרמים ואכלו את פרים · ומה שאמר ואכלו פרים ואחר אמר ושתו את יינם כוונת הענינים אחת כי הענבים הם לאכילה ולשתיית היין היוצא מהם והוא הדין לשאר תבואות ושאר תולנות השדה: ונטעתים · כעץ הנטוע שלא יזוז ממקומו · והענין שלא יגלו עוד מארצם וזה שיהיו תמיד עובדים האל ית' ועושין את רצוני · אמר ה' אלהיך · הוא מאמר האל ית' כנגד הנביא: תם ונשלם ספר עמוס:

חזון

הִנֵּה עֵינֵי אֲדֹנָי יֱהֹוִה בַּמַּמְלָכָה הַחַטָּאָה וְהִשְׁמַדְתִּי אֹתָהּ מֵעַל פְּנֵי הָאֲדָמָה אֶפֶס כִּי לֹא הַשְׁמֵיד אַשְׁמִיד אֶת־בֵּית יַעֲקֹב נְאֻם־יְהֹוָה: כִּי־הִנֵּה אָנֹכִי מְצַוֶּה וַהֲנִעוֹתִי בְכָל־הַגּוֹיִם אֶת־בֵּית יִשְׂרָאֵל כַּאֲשֶׁר יִנּוֹעַ בַּכְּבָרָה וְלֹא־יִפּוֹל צְרוֹר אָרֶץ: בַּחֶרֶב יָמוּתוּ כֹּל חַטָּאֵי עַמִּי הָאֹמְרִים לֹא־תַגִּישׁ וְתַקְדִּים בַּעֲדֵינוּ הָרָעָה: בַּיּוֹם הַהוּא אָקִים אֶת־סֻכַּת דָּוִיד הַנֹּפֶלֶת וְגָדַרְתִּי אֶת־פִּרְצֵיהֶן וַהֲרִסֹתָיו אָקִים וּבְנִיתִיהָ כִּימֵי עוֹלָם: לְמַעַן יִירְשׁוּ אֶת־שְׁאֵרִית אֱדוֹם וְכָל־הַגּוֹיִם אֲשֶׁר־נִקְרָא שְׁמִי עֲלֵיהֶם נְאֻם־יְהֹוָה עֹשֶׂה זֹּאת: הִנֵּה יָמִים בָּאִים נְאֻם־יְהֹוָה וְנִגַּשׁ חוֹרֵשׁ בַּקֹּצֵר וְדֹרֵךְ עֲנָבִים בְּמֹשֵׁךְ הַזָּרַע וְהִטִּיפוּ הֶהָרִים עָסִים וְכָל־הַגְּבָעוֹת תִּתְמוֹגַגְנָה: וְשַׁבְתִּי אֶת־שְׁבוּת עַמִּי יִשְׂרָאֵל וּבָנוּ עָרִים נְשַׁמּוֹת וְיָשָׁבוּ וְנָטְעוּ כְרָמִים וְשָׁתוּ אֶת־יֵינָם וְעָשׂוּ גַנּוֹת וְאָכְלוּ אֶת־פְּרִיהֶם: וּנְטַעְתִּים עַל־אַדְמָתָם וְלֹא יִנָּתְשׁוּ עוֹד מֵעַל אַדְמָתָם אֲשֶׁר נָתַתִּי לָהֶם אָמַר יְהֹוָה אֱלֹהֶיךָ:

חזון

הָא קֳדָם יְיָ אֱלֹהִים גְּלַן עוֹבְדֵי מַלְכְוָתָא חַיַּבְתָּא וְאֵשֵׁיצֵי יָתַהּ מֵעַל אַפֵּי אַרְעָא בְּרַם אֲרֵי לָא גְמִירָא וְשֵׁיצָאָה אֱשֵׁיצֵי יַת בֵּית יִשְׂרָאֵל אֲמַר יְיָ: אֲרֵי הָא אֲנָא מְפַקֵּיד וַאֲבַדַּר בְּכָל עַמְמַיָּא יַת בֵּית יִשְׂרָאֵל כְּמָא דִמְחַזְרִין בְּעַרְבְּלָא וְלָא נָפִיל מִינֵּיהּ אֶבֶן מְבֵּינָא לְאַרְעָא: בְּחַרְבָּא יִתְקַטְלוּן כָּל חַיָּבֵי עַמִּי דְאָמְרִין לָא תֵיתֵי וְתוֹחֵי עֲלָנָא בִּישְׁתָא: בְּעִידָנָא הַהִיא אָקִים יַת מַלְכוּתָא דְבֵית דָּוִד דְּנָפְלַת וְאֵיבְנֵי יַת כְּרַכֵּיהוֹן וּכְנִישַׁתְהוֹן אַתְקֵין וְתִישְׁלוֹט בְּכָל מַלְכְוָתָא וְתִיגְמַר וּתְשֵׁיצֵי סַגֵּי מַשִּׁרְיָתָא וְהִיא תִיתְבְּנֵי וְתִשְׁתַּכְלַל כְּיוֹמֵי עָלְמָא: בְּדִיל דְּיֵרְתוּן יַת שְׁאָרָא דֶאֱדוֹם וְכָל עַמְמַיָּא בֵּית יִשְׂרָאֵל דְּאִתְקְרֵי שְׁמִי עֲלֵיהוֹן בְּכֵן אֲנָא יְיָ עָבֵיד דָּא: הָא יוֹמַיָּא אָתַן אֲמַר יְיָ וְיִעֲרַע דָּרְדְיָא בַּחֲצוֹדָא וְעָצַר עִנְבִין בְּמִיפַּק בַּר זַרְעָא וְיִרְבוּן טוּרַיָּא חֲמַר מְרַת וְכָל רָמָתָא יִתְפַּלְחָן: וְאָתֵיב יַת גָּלוּת עַמִּי יִשְׂרָאֵל וְיִבְנוּן קִירְוִין רְצַדְיָן וִיתוּבוּן וְיִצְבוּן כַּרְמִין וְיִשְׁתּוּן יַת חַמְרֵיהוֹן וְיַעְבְּדוּן גִּינִין וְיֵיכְלוּן יַת אִיבֵּיהוֹן: וְאַקֵּימִינוּן עַל אַרְעֲהוֹן וְלָא יְטַלְטְלוּן עוֹד מֵעַל אַרְעֲהוֹן דִּיהֲבִית לְהוֹן אֲמַר יְיָ אֱלָהָךְ:

נבואת

אקים ו' וסי' אקים את יצחק · נביא אקים · ואקים את עלי · ואת דוד מלכם · אקים את סוכת דוד הנופלת · והריסותיה אקים: סי' כל אמ"ת דתק"ע עושה קמצין פי' כל אלה הדברים מלכים תרי עשר דברי הימים תהלים קהלת עזרא עושה נקוד בצירי במכ"ב בסגול וסימ' נמסר במלכים גבי פרשתא דארבעה אנשים היו מצורעים והיא בחלק ב' סימ' ז': אמר יי' אלהיך ל' סוף פסוק:

רש"י

והשמדתי אותה · הממלכה הם בית יהוא אבל בית יעקב לא אשמיד: כי הנה אנכי מצוה · להגלותם ולהניעם בכל הגוים הנעה רבה ויתירה כאשר ינוע פה שכוברי' בכברה לאחר נפלו ממנו סובי' הדקין ונותרו הגסין שאין יכולין לצאת ואז המנענע מנענע בכל כחו: ינוע · על ידי אחר ולא יתכן לקרו' ינוע שהוא דבר הנע מאליו: לא תגי' ותקדי' בעדינו הרע' · בשביל עונינו לא תמהר הרעה לגשת ולבא: ביו' ההוא · אחרי בא עליהם כל אלה יבא יום ההו' המוכן לגאולה ובו אקים סוכת דוד הנופלת ית מלכותא דבית דוד: למען יירשו ישראל את שארית אדום ואת כל הגוים כי נקרא שמי עליהם אשר כמו כי: ונגש חורש בקוצר · והשיג דיש את בציר ובציר ישיג את זרע לא יספיקו לחרוש עד שיבא הקציר ולא יספיקו לבצור עד שיבא עת הזרע: תתמוגגנה · יתפלחון תירגם יונתן קרקע עבודה מתמוגגת בבא גשמים: עסים · יין טוב ומתוק:

סליק ספר עמוס

חזון

אבן עזרא

הטעם מי גרם לכם להיותכם כבני כושיים שלא תדעוני המלכי' שלכם כי כל מלכי ישראל עשו הרע על כן אשמיד ממלכת ישרא' ולא יהיה עליהם מלך עוד כנגלו' שומרון והשבטים ביד מלך אשור: והניעותי בכל הגוים · שגלו בחלח וחבור ועדי מדי: וטעם לא יפול צרור ארצ' כאשר אמר כי לא השמיד בית יעקב רק מקצתו לבדו ויפת אמר כל ממלכות הארץ ישמיד רק ישראל לבדו ישאר ופירוש סוכת דוד על חזקיהו שנמלט מיד סנחריב ויצא שמו עד למרחוק וכן כתוב: בחרב · כאשר יפול מה שאיננו דגן מהכברה שאין בו תועלת ככה יאבדו רשעי ישראל שהם אומרים בעבור רשעם לא תקריב הרעה לבוא ור' ישועה אמר כי בעדינו כמו אלינו: ביום · יום יאמר על העת: למען · זה הפסוק הפוך הוא וככה פירושו למען יירשו ישר' את שארית אדום וכל הגוים אחרי מות סנחריב ואם על המשיח ברור הדבר הוא: הנה · עתה יספר שובע הארץ: תתמוגגנה · בחלב דרך קצרה: ונטעתים · ואני אנטעם על אדמתם כעץ שלא יזוז ממקומו וככה תביאמו ותטעמו וככה אשתלנו:

נשלם ספר עמוס:

מנחה גדולה

ביום ההוא אקים את סוכת דוד הנופלת · הנה שלש' המה הענוי' בגלות ובשעבוד' המלכיות ח' כביכול השכינה שבגלות שלוחי ישראל עמה שליפי בית המקדש ועל שלשתן אמר על הראשונה היא השכינ' ביום ההוא אקים את סוכת דוד היא השכינה הסוככת ומרחפת על בניה אשר מזמן עמוס ע"י פשעי יהודה ופשעי ישראל היתה כמתחלת להיות נופלה ועל סוף שני החרבנות נאמר עליה נפלה וגו' וזה יהיה ביום קץ שהוא התחלת הגאולה כי אז תהיה לה קימה מיד אך עדיין לא תהיה לה בחינת בנין כימי עולם אך אחרי קימה אתקן את השני הוא ישראל וגדרתי את פרציהן הן שתי פרצות שנעשו בהן הן שני כתרי' שניתנו בראש כל אחד ואחד מישראל שהוא העדי שאמר הוא ית' ועתה הורד עדיך מעליך והוא העדי שאמר רשב"י במדרש שהיה זיין ושם המפורש חקוק בו והן הם השני כתרים שקשרו בראש כל אחד מישראל כנגד נעשה ונשמע והן שני אורות קדושים מן השמים המעטרים אותם כענין צדיקים יושבים ועטרותיהם בראשיהם שהן אורות זכיותיהם וע"כ נאמר ועטרותיהם ולא אמר עטרות בראשיהם ואותם העטרו' הם זכיות אשר אחד מהם עושה אותם חורין משעבוד מלכיות והשני חורין ממלאך המות והוא ענין באומרו שהעדי שהיה להם בהר חורב היה זיין ושם המפורש חקוק בו כי זיין הוא ענין חירות משעבוד מלכיות שהוא כזין ינצל מהם והשם המפורש הוא רמז לחירות ממלאך המות כמש"ז"ל כשהיה מלאך המות בא ליקרב אצל משה ליטול נפשו היה מזכיר שם המפורש ומבריחו הנה כי שם המפורש הוא מגין ממלאך המות והם השני כתרי' שא"ר סימון הקב"ה להחזירם לישראל לע"ל כנ' ופדויי ה' ישובון ובאו ציון ברנה ושמחת עולם על ראשם ועל תיקון השני פרצות שנעשו בישראל הנז' כאשר התנצלו את עדים הם השני כתרים שחוזרי' לעתיד יאמר פה וגדרתי את פרציהן ואח"כ יתוקן הדבר השלישי והוא בה"מ אשר נהרס בבית שני כמש"ז"ל באיכה רבתי כי שלשה שרים הרס כל אחד כותל אחד שהם מזרח צפון דרום על זה אמר והריסותיו אקים ואז שיתוקנו שלשת הדברי' שהם שכינ' וישרא' ובה"מ שיקראו בני"א:

חזון · נבואת

א
חֲזוֹן עֹבַדְיָה כֹּה־אָמַר אֲדֹנָי א
יֱהוִה לֶאֱדוֹם שְׁמוּעָה
שָׁמַעְנוּ מֵאֵת יְהוָה
וְצִיר בַּגּוֹיִם שֻׁלָּח קוּמוּ וְנָקוּמָה
עָלֶיהָ לַמִּלְחָמָה׃ הִנֵּה
קָטֹן נְתַתִּיךָ בַּגּוֹיִם בָּזוּי אַתָּה מְאֹד׃
זְדוֹן לִבְּךָ הִשִּׁיאֶךָ שֹׁכְנִי בְחַגְוֵי־סֶלַע
מְרוֹם שִׁבְתּוֹ אֹמֵר בְּלִבּוֹ מִי יוֹרִדֵנִי
אָרֶץ׃ אִם־תַּגְבִּיהַּ כַּנֶּשֶׁר וְאִם־בֵּין
כּוֹכָבִים שִׂים קִנֶּךָ מִשָּׁם אוֹרִידְךָ
נְאֻם־יְהוָה׃ אִם־גַּנָּבִים בָּאוּ־לְךָ אִם־ ה
שׁוֹדְדֵי לַיְלָה אֵיךְ נִדְמֵיתָה הֲלוֹא יִגְנְבוּ
דַּיָּם אִם־בֹּצְרִים בָּאוּ לָךְ הֲלוֹא
יַשְׁאִירוּ עֹלֵלוֹת׃ אֵיךְ נֶחְפְּשׂוּ עֵשָׂו
נִבְעוּ מַצְפֻּנָיו׃ עַד־הַגְּבוּל שִׁלְּחוּךָ
כֹּל אַנְשֵׁי בְרִיתֶךָ הִשִּׁיאוּךָ יָכְלוּ לְךָ
אַנְשֵׁי שְׁלֹמֶךָ לַחְמְךָ יָשִׂימוּ מָזוֹר
תַּחְתֶּיךָ אֵין תְּבוּנָה בּוֹ׃ הֲלוֹא בַּיּוֹם
הַהוּא נְאֻם־יְהוָה וְהַאֲבַדְתִּי חֲכָמִים
מֵאֱדוֹם וּתְבוּנָה מֵהַר עֵשָׂו׃ וְחַתּוּ
גִבּוֹרֶיךָ תֵּימָן לְמַעַן יִכָּרֶת־אִישׁ מֵהַר
עֵשָׂו מִקָּטֶל׃ מֵחֲמַס אָחִיךָ יַעֲקֹב
תְּכַסְּךָ בוּשָׁה וְנִכְרַתָּ לְעוֹלָם׃ בְּיוֹם
עֲמָדְךָ מִנֶּגֶד בְּיוֹם שְׁבוֹת זָרִים חֵילוֹ
ונכרים

נְבוּאַת עוֹבַדְיָה כִּדְנַן
אֲמַר יְיָ אֱלֹהִים
לֶאֱדוֹם בְּשׂוֹרָא
שְׁמַעְנָא מִן קֳדָם יְיָ וְאִזְדַּגַּד בְּעַמְמַיָּא
שְׁלִיחַ קוּמוּ וְנִתְעַתַּד עֲלַהּ לִקְרָבָא׃
הָא חַלָּשׁ יְהַבְתָּךְ בְּעַמְמַיָּא בּוֹסִיר אַתְּ
לַחֲדָא׃ רְשַׁע לִבָּךְ אַטְעֲיָךְ דְּאַתְּ דָּמֵי
לְנִשְׁרָא דְשָׁרֵי בְּשִׁינֵּי כֵיפָא בְּרוּמָא
מוֹתְבֵיהּ אָמַר בְּלִבֵּיהּ מַן יְחַתִינַנִי
לְאַרְעָא׃ אִם תָּרִים כְּנִשְׁרָא וְאִם בֵּינֵי
כוֹכְבַיָּא תְּשַׁוֵּי מְדוֹרָךְ מִתַּמָּן אַחֲתִינָךְ
אֲמַר יְיָ׃ אִם גַּנָּבִין אֲתוֹ עֲלָךְ אִם בָּזוֹזֵי
לֵילְיָא אֵיכְדֵין הֲוֵיתָא דָמוּךְ עַד
דִּיגַנְבוּ מִסַּתְהוֹן וְאִם חֲטוֹפִין כִּקְטוֹפִין
אֲתוֹ עֲלָךְ הֲלָא מַשְׁאֲרִין עוֹלְלָן׃
אֵיכְדֵין אִתְבְּלַשׁ עֵשָׂו אִתְגַּלְיַין
מַטְמוֹרוֹהִי׃ מִן תְּחוּמָא אַגְלְיוּךְ כָּל
אֱנָשֵׁי קְיָמָךְ אַטְעֲיוּךְ יְכִילוּ לָךְ אֱנָשֵׁי
שְׁלָמָךְ אָכְלֵי פָתוֹרָךְ שַׁוִּיאוּ תַקְלָא
תְּחוֹתָךְ מַדְלֵית בָּךְ סָכְלְתָנוּ׃ הֲלָא
בְּעִידָנָא הַהִיא אֲמַר יְיָ וְאוֹבֵיד חַכִּימִין
מֵאֱדוֹם וְכָל גְּבַר דִּי בֵיהּ סוּכְלְתָנוּתָא
מִכְּרַכָּא דְעֵשָׂו׃ וְיִתַּבְּרוּן גִּבָּרָךְ יָתְבֵי
דָרוֹמָא בְּדִיל דְּיִשְׁתֵּיצֵי גְּבַר דְּבֵיהּ
צוֹרְבָא מִכְּרַכָּא דְעֵשָׂו מִקְּטוֹל׃
מֵחֲטוֹף אֲחוּךְ יַעֲקֹב תַּחְפֵּנָּךְ בַּהֲתָא וְתִשְׁתֵּיצֵי לְעָלַם׃ בְּיוֹם מְקָמָךְ מְקָבֵל בְּיוֹמָא
דִּבְזוֹ עַמְמַיָּא נִכְסוֹהִי
ונוכראים

חזון ב' ר"פ וסי' חזון ישעיהו בן אמוץ · חזון עובדיה כה אמר : עובדיה ל' דכוו' בנבי' וכל שאר נביאי' עובדיהו וכל כתיבים עבדיה במ"ב עובדיהו וסי' לזבולן ישמעיהו עבדיהו' והאנשים עשים באמונה : קנך ג' וסימ' ושים בסלע קנך : כי תגביה כנשר קנך דירמיה · ואם בין ככבי' שים קנך : ב' ר"פ אם אם וסי' אם גנבים באו לך · אם לשבט אם לארצו : שלמך ג' ב' וחס' וחד מ"ל וסי' נמסר בישעיה סי' מ"ח וירמיה סי' ל"ח :

רש"י

חזון עובדיה · מאי שנא עובדיה לאדום ולא ניבא נבואה אחרת אמרו חכמי' עובדיה גר אדומי היה אמר הקב"ה מהם ובהם אביא עליה' יבא עובדיה שדר בין שני רשעים אחאב ואיזבל ולא למד ממעשיהם ויפרע מעשו הרשע שדר בין שני צדיקים יצחק ורבקה ולא למד ממעשיהם : הנה קטן נתתיך · כלפי שקראו אביו בנו הגדול ואמו בנה הגדול אמר הקב"ה לפני קטן הוא ורבותינו דרשו קטן שאין להם לא כתב ולא לשון בזוי שאין מעמידין מלך בן מלך : שוכני בחגוי סלע · סומך על משענת אבותיו אברהם ויצחק והם לא יועילו לו · חגוי · כמו והיתה אדמת יהודה למצרים לחגא בריית"א בלע"ז ואל תתמה על וי"ו של חגוי שהי' כוי"ו של קצוי ובוי"ו של מטחוי שאין יסוד בתיבה אלא שי"ן וחי"ת : באו לך · עליך : איך נדמתה · למה נרדמת דומם עד שגנבו כל רצונם : הלא בצרים ישאירו עוללות אלה לא ישאירו לך כלום כי יחפשוך ויגלו וידרשו מצפוניך : נבעו · תרגם יונתן איתגליין ולשון ארמית נבעו נתבקשו וכן אם תבעיון בעיו : עד הגבול שלחוך · אותם שהבטיחוך לעזרה באו עמך וליווך עד גבול ארצך עד המקום שבאו עליך למלחמה ובזאת השיאוך והכלימו : ויכלו לך · לפתותך לצאת ושבו מאחריך : לחמך ישימו מזור תחתיך · אף מאכלך שם לך אחיך יעקב למזור שנתן לך לחם ונזיד עדשים ועל ידו בזית הבכורה : מזור · חולי : וחתו גבוריך תימן · יחתו ויפחדו לבוא אל ארץ אדו' וי"ת ויתברון גיברך יתבי ארעא דרומא : למען יכרת כל איש גבור : מהר עשו מקטל · מרוב הרג שיבא עליכם : מחמס אחיך יעקב · בשביל חמס שעשית ליעקב : ביום עמדך מנגד · שלא באת לעזור לו · גם

רד"ק

חזון עובדיה · זה הנביא לא ידענו באיזה דור התנבא · ודעת רז"ל שזהו עובדיה שהיה עם אחאב · ועוד אמרו כי עובדיה גר אדומי היה והתנבאת רע על אדום היינו דאמרי אינשי כפא דחק נגרא בגויה כשרוף מרדלא אמר בו בעל הערוך האומן שחק הכף אותו הכף עצמו שורף פיו בחרדל חזק · אמר הקב"ה יבא עובדי' שדר בין שני רשעים אחאב ואיזבל ולא למד ממעשיהם ויפר' מעשו הרשע שדר בין שני צדיקים יצחק ורבקה ולא למד ממעשיה' · והנה כל נבואתו היתה על אדו' ואמר כי עם חרבן אדום תהיה תשוע' ישראל ובזה כלה נבואתו · והנבואה הזאת היתה בבית שני שהרעו בני אדום לישראל בחרבן בית שני כמו שפירשנו בנבואת עמוס בפרשת על שלש' פשעי אדום · והנביא הזה התנב' שעתיד הקב"ה להפרע מהם באחרית הימים בעלו ישרא' מן הגלות · וארץ אדום איננה היום לבני אדום כי האומות נתבלבלו ולא יכירו בהם מי הוא מאדום וממואב ומבני עמון ומשאר האומות כי כולם גלו מארצם ונתערבו באומות ומה שאמרו הנביאים באחרי' הימים אמרו כמו שפירשתי בישעיה בפרשת קרבו גוים לשמוע · וכן אמר ירמיהו במגילת קינות תם עונך בת ציון לא יוסיף להגלותך פקד עונך בת אדום וגומר : כה אמר אדוני אלהים לאדום · בעבור אדום כמו אמרי' לי אחי הוא : שמועה שמענו מאת ה' · שיאמרו הגוים על אדום שמועה שמענו מאת ה' וכאילו ציר בגוים שולח ומה היא השמועה שיאמרו גוי לגוי קומו ונקומה עליה למלחמה עליה · על ארץ אדום · או פי' הפסוק כמו הפוך אמר עובדיה שמועה שמענו אני והנביאים האחרים כי כה אמר ה' אלהים לאדום וציר בגוים שולח כמו שפירשנו · כן אמר ירמיה הנביא בנבואתו שמועה שמעתי מאת ה' : הנה קטן · בזוי ושפל · כמו קטנתי מכל החסדים · וכן ת"י הא חלש יהביתך עשו רשיעא בעממיא וכן אמר בזוי אתה מאד כלומר שלא יחושו לך שאר הגוים אם תאבד : נתתיך · כמו אתנך כי בנבואות עבר במקום עתיד רבים : זדון לבך השיאך · להגדיל פה ולהרחיב אף לאחיך יעקב : שכני בחגוי סלע · כשהיית שוכן בהר שעיר חשבת שאתה נשגב בו ואין מי שיורידך ממנו : מרום שבתו · מרום ישיבתו היה בחגוי סלע והוא הר שעיר · ובירמיה מרום גבעה : שכני · כמו שוכן והיו"ד נוספת וכן חצבי מרום קברו · היושבי בשמים והדומים להם · בחגוי · כמו חוג הארץ חג וחוג ענין אחד כלומר סביב הסלע ר"ל ראש הסלע והוא המגדל הבנוי עליו : אם תגביה כנשר · אם תגביה שבתך כמו הנשר שיעוף גבוה מכל העופות : שים כמו תשים · וכן עלה ומות בהר כמו תמות : אם גנבים · אמר דרך תימה שיתמהו הרואים בעת החרבן של אדום ויאמרו מה זה היה לך אם גנבי' שודדוך בלילה שהיית ישן ולא הרגשת בהם למנעם ולקום כנגדם : הלא יגנבו דיים · כי דרך הגנבים לגנוב דיים כלומר די יוכלון שאת ויניחו השאר : אם בוצרים באו לך · כלומר אם באו לך שודדים ביום כבוצרים שיבצרו הכרם וישובו פעם אחר פעם לבצור כמו שאמר השב ידך כבוצר על סלסלות אע"פ אי אפשר שלא ישאירו עוללות שאינם נראות להם מקטנותן והן נסתרות תחת עלי הגפן אבל אתה איך נחפש' שלא ישאירו השודדים לך כלום אפילו מטמוני מסתרים : גנבים ושודדי לילה · הענין אחד והוא כפול במ"ש כי רוב הגנבים יגנבו בלילה : איך נדמית · נכרת כמו נדמו עמי מבלי הדעת נדמה מלך ישראל · וי"ת אכדין הוית דמיך עד דגניבו מיסתהון כלומר איך היית ישן : איך נחפשו עשו · פי' מטמוני עשו כמו שאמר נבעו מצפוניו והענין כפול במ"ש · נבעו מתרגום ויבקש ובעא · וכן אם תבעיון בעיו : עד הגבול · אנשי בריתך ואוכלי לחמך שהיית בוטח בהם הם הגלוך ושלחוך עד גבול אויביך השודדים אותך כאלו הם נוהים ובוכים על גלותך והם הם שעזרו אויביך תחתיך ואתה לא הרגשת ולא הבנת כי ביום ההוא תאבד חכמתך וגבורתך · לחמך · פי' אוכלי לחמך : מזור · פי' חולי ומכה · וכן וירא אפרים את חליו ויהודה את מזורו : תחתיך · בסתר שהסתירו עצתם ממך והיו נראים לך כאוהבים · וכן תחתיו לאמר למי הארץ · בסתר · אין תבונה בו · בעשו שלא הבין מה שהיו עושים לו אנשי בריתו · וכן דרך המקרא לדבר בפסוק אחד לנכח ושלא לנכח : הלא · באדום היו חכמים ובבא שברם אבדה חכמתם · וכן אמר בירמיהו נסרחה עצתם וחכמתכם · וכן היו בהם גבורים והיא מברכת יצחק ועל חרבך תחיה · וביום שברם וחתו גבוריך תימן · הוא מבני אליפז בן עשו · וי"ת יתבי דרומא · למען יכרת איש מהר עשו מקטל · האל"ף יתן חתת בהם למען יכרת איש מהר עשו מקטל מרוב הרג שיהרגו בהם יכרת כל איש מהם · ותרגום הרג קטול וכן אם תקטול אלוה רשע · הן יקטלני לו איחל · וי"ת בדיל דישתיצי גברא דביה צורבה : מחמס · כבר פירשנו כי בחרבן בית שני הרעו אדומים לישראל והנביא התנבא שהם עתידים להרע לישראל בבית שני והקב"ה יפרע מהם באחרית הימים שיכלה אותם מן העולם · והחכם רבי אברהם אבן עזרא פי' הענין הזה בחרבן בית ראשון שהיו בני אדום מריעים לישראל בגלותם ע"י נבוכד נצר : ביום עמדך מנגד · מ"ם עמדך מעמדת בנטי"א · ולפירושינו יהיה פי' הפסוק כן אע"פ שטיטוס ומחנהו שהחריבו הבית היו אדומים רובם היו בני אדום עדיין גרים בארצם בארץ אדום אבל לא היתה המלכות להם וכשבא טיטוס על ירושלם היו בני אדום שמחים לאידם ומריעים להם בארצם כאשר יוכלו להסגיר הפליטים מהם והיו עומדים ושמחים על חרבנם והיה ראוי להם לעזרם כי אחיהם היו · והאל ית' מנע את ישראל בעברם במדבר שלא להרע להם בעבור האחוה : ביום שבות זרים חילו · שבות מקור מן הקל מן שבה : פי' ביום ששבו זרים כספיו וקניניו : ידו

אבן עזרא

לא ידענו דורו ולא נוכל לומ' כי הוא הנזכר בספר מלכים בימי אחאב כי שם כתוב ועובדיה היה ירא את יי' ואילו היה זה הנביא בעצמו איך יקראנו ירא השם ולא יקראנו נביא כי הנבואה היא המעלה הנכבדת יותר · ולפי דעתי כי שמועה שמענו זה הנביא וירמיה וישעיה ועמוס שהתנבאו על אדום על כן אמר שמענו · וציר · כאילו ציר שלוח בגוי' שהתחברו ויאמרו אלה לאלה קומו · הנה קטן · כי מספרי' מעט ואין ארץ מלכותם רחבה : זדון שכני · חסר כ"ף כי חשבת כי הר שעיר ימלטך כשוכני בחגוי הסלע . אם תגביה כנשר · פועל יוצא והפעול חסר והוא מקום שבתך וככה המגביה לשבת וכבר פירשתיו הטע' תגביה מקום שבתך כנשר : אם גנבים · בסתר · שודדי לילה · נדמיתה · נכרתה כמו נדמה שמרון : איך · נבעו · כמו אם תבעיון בעיו : עד · לא יכלו אנשי בריתך להושיעך רק שלחוך עד סוף הגבול שלך בלכת פליטיך בשביה : לחמך · כאשר היית במקומך והו תחתך · אנשי שלומך המאכילים אותך נותני מזור בלחמך ולא הרגשת ומזור כמו מזורו ותחסר כ"ף ממלת אין כאיש אשר אין תבונה בו וכמוהו ולאין אונים עצמה ירבה ולאיש אין אונים ור' מרינוס אמר בו כמו ממנו וכל ערל לא יאכל בו לא התבוננת ממנו : הלא · לא יועילוך להצילך חכמיך וגם גבוריך : וחתו · תימן · אולי הזכירו לתקפו גבוריך שהם מתימן כי הוא מבני אדום : למען יכרת איש · מרוב ההרג ולא ישאר פליט וטעם למען דבק עם והאבדתי : מחמס · אלו הפסוקים יורו כי זאת הנבואה על אדום הוא אחר גלות ירושלם אל בבל וכן אמ' המקונן זכור יי' לבני אדו' שהיו אומרים לבבליים ערו ערו וכתוב תם עונך בת ציון לא יוסף להגלותך פקד עונך בת אדום ונבוכד נצר השחית אדום ותהי הרלה שממה וככה יתנבא יחזקאל כי ירוש' שבה אחרי גלות בבל ואדום לא שבה וכבר פי' בספר דניאל כי אין ישר' בגלות אדום ופיר' דבר הקדמונים מלכות אדום הרשעה והנה טעם מחמס בעבור החמס שעשה אדום לישר' ביום ירוש' : ביום · לראות ולהנקם : ואל

ממהר"ש אלמושנינו ז"ל

חזון עובדיה איך נחפשו עשו וגו'
ר"ל איך ובאיזה ענין היה שנבקשו כל מטמוני' עשו דרך חיפוש כנגה היה זה בשער הגבול שילחוך כל אנשי בריתך וגו' ר"ל שאנשי בריתך אשר לא נתפקדת מהם הוציאוך מארצך עד גבולך כדי שלא נראה האויבים המחפשים ארצך בחמת והנה אנשי שלומך ואנשי לחמך ר"ל שאוכלים עמך בשלום יכלו לך במה שילחוך עד הגבול אל שישימו אויביך מזור ומכאוב בתחתיך ומקומך אחר שהיית חוץ לתחום על שאל המזור שהיה משום שהיה כך לא היה מבין בו אדם ונותן לב עליו מי הוא הנותנו עד שימשך מזה שאין חכמה ואין תבונה לבא כנגד זה המחפש וז"א הלא ביום ההוא נאם ה' וגו' כי אין כאן מקו' אל שיתנו עצה אחר שנעשה הדבר ברמאות וג"כ ימשך מזאת הרמיה בששלחוך עד הגבול שהגבורים יהיו חתים וכל זה עשה ה' בשיהיה דרך רמיה למען שתהיה כריתת כל האנשי' מהר עשו בשלא ישבו באות' ההר יהיה דרך הריגה ולא שיהרגו קצת מהם וקצתם יברחו כי כאשר נעשה הענין דרך רמאו' יהיה דרך אל שלא יהיה שריד לבית עשו ומה שיכרתו האישים מהר עשו בשלא ישבו וגומ' יהיה דרך הריג' בשנהרגו כולם הנה אתם עשו כשהיו האויבים עושים חמס לאחיך היה לך ליבוש מזה כי לדרך הטבע שיבוש אדם ממה שעושי' לקרוביו חרפה ובזה ושתהיה נכרת לעולם כאלו איכך בעולם כ"כ תסגר בבית מהבושה והנה אתה לא עשית כן אך אי"י שם כששבו נכרי' חילו וזרים באו

ידו גורל · אפשר שפרשו ירד בשקל רבו מארבה · או שרשו ידה · מן לידות את קרנות הגוים ומשפטו יידו בשני י"ודין והא"תן מן הדגוש וכשהפילו י"וד השרש מפני כובד קריאת שני י"ודין הטילו תנועת י"וד השרש שהוא פת"ח בי"וד הא"תן להורות עליה · אמר כי השליכו גורל על שבי ירושלם בחלקם אותו שרי חיל האויבים : גם אתה כאחד מהם · האדומיים שבאו עם הכותיים : ואל תרא ביום אחיך · לא היה לך לראות ביום צרת אחיך · ואחיך פי' ביו' אחיך זהו ביום נכרו · פי' שנתנכר מארצו והיה כנכרי שהוציאו ממנה וי"מ אותו ביום המסרו ביד אויביו · מן נכר אותו אלהים בידי שפירושו מסר · ואל תגדל פיך · בשחוק או בדברי' אחרים · וכן ת"י ודאסגיתא למללא רברבן : אל תרא גם אתה · כמו האחרי' שהיו נכרים ואתה אח · ואל תשלחנה · פי' ואל תשלחנה ידיך בנכסיו · וכן ת"י ודאושיטתא ידך בנכסוהי ביו' תבריה : ואל תעמוד על הפרק · הוא ראש הדרך מקום שמתפרקי' הדרכים אחת הנה ואחת הנה והאדומים היו עומדי' על הפרק שלא יוכל לנוס אחד מיפר' שלא יתפשוהו והיו שומרים עליה' הדרכים · פליטיו · בחי"רק כמו שרידיו : כי קרוב · אע"פ שהיה רחוק מיום הנבואה : על כל הגוים · כי ביום גאולת ישר' יהיה אור היום הרי הוא כמו קרוב כיון שהאל אמר שיהיה ראוי שיחשבו אותו כמו קרוב : כי כאשר שתיתם · עשית' משתה ושמחה על חרבן הר קדשי כן תשתו כוס התרעלה אתם וכל הגוים · ישתו כל הגוי' סביב · פי' תמיד בלי הפסק עד שיכלו הרעים שבה' שהרעו לישראל · ובת"י כמה דחדיתון על מחת טורא דקדשי כן ישתו כל עממיא כס פורענותיהון תדירא · ושתו ולעו · יבלעו כמו ילע קדש · והיו כלא היו · ויהיו כלים עד שלא יכירו מקומ' כאלו לא היו · ובהר ציון תהיה פליטה · אף על פי שכלו רבים מישראל בגלות פלטה גדולה תהיה להם עוד בהר ציון שגלו ממנו : והי' קדש · ישר' יהיה קדש לה' שיהיו קדושי' לא יהיה בהם עוד ערל וטמא : וירשו בית יעקב את מורשיהם · מה שירשו מתחלה ועוד יירשו שכניהם ארץ אדו' ומואב וארץ פלשתים : והיה כמו האש אוכלה קש כן יאכלום ויכלום ואמר שאת' בית יעקב ובית יוסף כפל הענין במ"ש כי בית יעק' נקר' בי' יוסף מיום שנחלקה המלכות אבל לעתיד תשוב אחת · ורז"ל דרשו כי זכר יוסף לפי שאינו זרעו של עשו נופל אלא ביד יוסף או ביד זרעו של יוסף : וירשו הנגב את הר עשו · מהר עשו ירשו את הנגב והוא ארץ המישור כי הר עשו יהיה שממה חרבן עולם · והשפלה את פלשתי' והשפלה היו מארץ פלשתי' כי לא יצטרכו להרים להשגב בהם ולא לזרוע בהם אם לא ירצו כי השפלה והנגב יספיק להם : וירשו את שדה אפרי' ואת שדה שמרון · שמתחלה היו יושבים בהר אפרי' ובהר שמרון ואז לא יצטרכו להרי' לא לשבת ולא לזרוע אלא השדות שהם המישור : ובנימן את הגלעד · וכן בנימן שהיה גבולו בירדן יירש משם והלאה את המישור בארץ הגלעד שהוא מעבר לירדן כי ירבה גבולו כל מישור הגלעד שהו' סמוך לנחלתו כי מנשה שהיה לו ארץ הגלעד יתפשט גבולו משם והלאה בארץ מואב ובני עמון · וי"ת וירשו הנגב ויחסנון יתבי דרומא ית טורא דעשו · ר"ל כי יושבי דרום א"י ירשו את הר עשו שהוא סמוך להם שהוא לדרו' ארץ ישראל ויושבי השפלה בארץ ישראל ירשו את פלשתים שהוא סמוך להם · וי"ת ויחסנון ית קרוי אפרי' וית קרוי שמרון ודבית בנימן דיתבי ארעא דגלעד : וגלות החל הזה לבני ישראל · החל חסר י"וד והוא כמו החיל ואם הוא בצר"י הנה כמהו אל המלך חזקיהו בחיל כבד · ופי' גלות החל הזה לבני ישראל כלו' שהם בני ישראל שהם נפוזרי' בגלות · אשר כנעני' כלומר אשר גלו והם עם כנענים עד צרפת · וגלות ירושלם אשר בספרד · ירשו את ערי הנגב · והם ערי יהודה כי חלק יהודה היה בדרום ארץ ישראל · וכן אמר עליהם בירמיה ערי הנגב סגרו ואין פותח · ואמר ירשו על גלות ירושלם שהיו מבני יהודה כלומר ישובו לארצם ולעריה' · או אמר ירשו על כלם מפני ירושלם שהיה בחלק יהודה וכל שבטי ישראל יהיה להם חלק בירושל' כמו שכתוב בנבואת יחזקאל · וגלות החל הזה : הוא גלות טיטוס שהגלה בארצות והם העמי' ארצות אלמני"א ואשקלוני"א · וצרפת הוא שקורי' פר"נצה וארצות ספרד שקורי' ספני"א ובני ירושל' הם שגלו בספרד ואחרי' גלו לשאר ארצות הנזכרי' שהיו ברשות' והתפשטו בארצות ומארצות אלו גלו מעצמם אותם שהם היו' בארצות ישמעאל · ואומרי' בקבלה כי בני ארץ אלמני"א היו כנעניי' כי בשפה כנעני' מפני יהושע כמו שכתבנו בספר יהושע הלכו להם לארץ אלמני"א ואשקלוני"א שקורין ארץ אשכנז · ועוד היום קוראי' אותם כנעניי' · ויונתן תרגם הפסוק כן וגלות עמא הדין דבני ישראל וגו' ועלו

רשי

גם אתה כאחד מהם · מעלה אני עליך כאילו אתה מן הבאי' עליהם : אל תרא ביום אחיך · לא היה לך להביט ולעמוד מנג' ביום נכרו · ביום הסגרו ביד אויב ופן הוא אומר בשאול נכר אותו אלהים בידי הסגיר אותו בידי : ואל תשלחנה בחילו · אל תשלחנה ידיך בנכסיו כן תרגם יונתן ומקרא קצר הוא וצריך להוסיף עליו ידיך : תעמוד על הפרק · מקום שהבורחי' יוצאי' דרך שם לימלט ובלשון לעז קור"י אותו טרו"ג : כאשר שתית' על הר קדשי · כמה דחדיתון על מחת טורא דקודשי : ולעו · כתרגומו ויסתלעמון לשו' מהומ' ושממו' וטירו' דעת איסטור"דיסו בלע"ז : את מורשיהם · נכסי עממי' דהוו מחסנין להון . כי פי יי' דבר' והיכן דבר וירד מיעקב והאביד שריד וגו' : וירשו הנגב · ישראל שהיו יושבין בדרומה של ארץ ישראל ירשו את הר עשו שהוא במזרח דרום ובני השפלה ירשו את ארץ פלשתים ואת הר אפרי' ואת הר שומרון : ובנימן את הגלעד · ובני מנשה שהיתה ארץ גלעד שלהם יפשטו להם מהלא' לגבולותיה של ארץ ישראל במזרחה : וגלות החל הזה · תירג' יונתן עמא הדין : החל · לשון חיל כמו ויבא ירושלימה בחיל כבד דרך שקה אלא שזה חסר י"וד ויש עוד לפר' החל הזה גלות הגיא הזה : לבני ישראל אשר כנענים עד צרפת · גלות אשר הוא מבני ישרא' שגלו מי' השבטי' לארץ כנעני' עד צרפת: וגלות ירושלם אשר בספרד · שהם מבני יהודה אשר גלו לספרד הם ירשו את ערי הנגב שבדרומה של א"י ואומרים הפותרים צרפת הוא המלכות שקורין פר"נצא בלע"ז ספרד תרג' יונתן אספמיא : ועלי

וְנָכְרִ֖ים בָּ֣אוּ שְׁעָרָ֑ו וְעַל־יְרוּשָׁלַ֙͏ִם֙ יַדּ֣וּ גוֹרָ֔ל גַּם־אַתָּ֖ה כְּאַחַ֥ד מֵהֶֽם׃
וְאַל־תֵּ֤רֶא בְיוֹם־אָחִ֙יךָ֙ בְּי֣וֹם נָכְר֔וֹ וְאַל־תִּשְׂמַ֥ח לִבְנֵֽי־יְהוּדָ֖ה בְּי֣וֹם אָבְדָ֑ם וְאַל־תַּגְדֵּ֥ל פִּ֖יךָ בְּי֥וֹם צָרָֽה׃
אַל־תָּב֣וֹא בְשַֽׁעַר־עַמִּי֮ בְּי֣וֹם אֵידָם֒ אַל־תֵּ֧רֶא גַם־אַתָּ֛ה בְּרָעָת֖וֹ בְּי֣וֹם אֵיד֑וֹ וְאַל־תִּשְׁלַ֥חְנָה בְחֵיל֖וֹ בְּי֥וֹם אֵידֽוֹ׃
וְאַל־תַּעֲמֹד֙ עַל־הַפֶּ֔רֶק לְהַכְרִ֖ית אֶת־פְּלִיטָ֑יו
טו וְאַל־תַּסְגֵּ֥ר שְׂרִידָ֖יו בְּי֥וֹם צָרָֽה׃ כִּֽי־קָר֥וֹב יוֹם־יְהוָ֖ה עַל־כָּל־הַגּוֹיִ֑ם כַּאֲשֶׁ֤ר עָשִׂ֙יתָ֙ יֵעָ֣שֶׂה לָּ֔ךְ גְּמֻלְךָ֖ יָשׁ֥וּב בְּרֹאשֶֽׁךָ׃
כִּ֗י כַּאֲשֶׁ֤ר שְׁתִיתֶם֙ עַל־הַ֣ר קָדְשִׁ֔י יִשְׁתּ֥וּ כָֽל־הַגּוֹיִ֖ם תָּמִ֑יד וְשָׁת֣וּ וְלָע֔וּ וְהָי֖וּ כְּל֥וֹא הָיֽוּ׃
וּבְהַ֥ר צִיּ֛וֹן תִּהְיֶ֥ה פְלֵיטָ֖ה וְהָ֣יָה קֹ֑דֶשׁ וְיָֽרְשׁוּ֙ בֵּ֣ית יַעֲקֹ֔ב אֵ֖ת מוֹרָשֵׁיהֶֽם׃
וְהָיָה֩ בֵית־יַעֲקֹ֨ב אֵ֜שׁ וּבֵ֧ית יוֹסֵ֣ף לֶהָבָ֗ה וּבֵ֤ית עֵשָׂו֙ לְקַ֔שׁ וְדָלְק֥וּ בָהֶ֖ם וַאֲכָל֑וּם וְלֹֽא־יִהְיֶ֤ה שָׂרִיד֙ לְבֵ֣ית עֵשָׂ֔ו כִּ֥י יְהוָ֖ה דִּבֵּֽר׃
וְיָרְשׁ֨וּ הַנֶּ֜גֶב אֶת־הַ֣ר עֵשָׂ֗ו וְהַשְּׁפֵלָה֙ אֶת־פְּלִשְׁתִּ֔ים וְיָֽרְשׁוּ֙ אֶת־שְׂדֵ֣ה אֶפְרַ֔יִם וְאֵ֖ת שְׂדֵ֣ה שֹׁמְר֑וֹן וּבִנְיָמִ֖ן אֶת־הַגִּלְעָֽד׃
כ וְגָלֻ֣ת הַֽחֵל־הַ֠זֶּה לִבְנֵ֨י יִשְׂרָאֵ֤ל אֲשֶׁר־כְּנַעֲנִים֙ עַד־צָ֣רְפַ֔ת וְגָלֻ֥ת יְרוּשָׁלַ֖͏ִם אֲשֶׁ֣ר בִּסְפָרַ֑ד יִרְשׁ֕וּ אֵ֖ת עָרֵ֥י הַנֶּֽגֶב׃
ועלו

וְנוּכְרָאִים עָלוּ בְּקִירְוֵהִי וְעַל יְרוּשְׁלֵם רְמוֹ עַדְבִין אַף אַתְּ כְּחַד מִנְהוֹן: וּדְחֲזֵיתָא בְּיוֹמָא דְאָחוּךְ בְּיוֹם תְּבִירֵיהּ וּדְחָדֵירַת לִבְנֵי יְהוּדָה בְּיוֹם תַּבְרְהוֹן וּדְאַסְגֵּיתָא לְמַלָּלָא רַבְרְבָן בְּעִידַן עָקָא: וּדְעָלְתָּא בִּתְרַעֵי עַמִּי בְּיוֹם תַּבְרְהוֹן וּדְחֲזֵיתָא אַף אַתְּ בְּבִישְׁתֵיהּ בְּיוֹם תְּבִירֵיהּ וּדְאוֹשֵׁיטְתָּא יְדָךְ בְּנִכְסוֹהִי בְּיוֹם תְּבָרֵיהּ: וּדְקָמְתָּא עַל פִּירְקָא לְשֵׁיצָאָה יַת מְעַרְקוֹהִי וּדְמְסַרְתָּא מְשֵׁיזְבוֹהִי בְּעִידַן עָקָא: אֲרֵי קָרִיב יוֹמָא דַעֲתִיד לְמֵיתֵי מִן קֳדָם יְיָ עַל כָּל עַמְמַיָּא כְּמָא דַעֲבַדְתְּ יִתְעֲבֵיד גְּמָלָךְ יִתְּתַב בְּרֵישָׁךְ: אֲרֵי כְּמָא דַחֲדֵיתוּן עַל מַחַת טוּרָא דְקוּדְשִׁי יִשְׁתּוּן כָּל עַמְמַיָּא כַּס פּוּרְעֲנוּתְהוֹן תְּדִירָא וְיִשְׁתּוּן וְיִסְתַּלְעֲמוּן וִיהוֹן כִּדְלָא הֲווֹ: וּבְטוּרָא דְצִיּוֹן תְּהֵי מְשֵׁיזְבְתָא וִיהוֹן קַדִּישִׁין וְיַחְסְנוּן דְבֵית יַעֲקֹב נִכְסֵי עַמְמַיָּא דַהֲווֹ מַחְסְנִין לְהוֹן: וִיהוֹן דְבֵית יַעֲקֹב תַּקִּיפִין כְּאֶשָּׁתָא וּדְבֵית יוֹסֵף חֲסִינִין כְּשַׁלְהוֹבִיתָא וּדְבֵית עֵשָׂו חַלָּשִׁין כְּקַשָּׁא וְיִשְׁלְטוּן בְּהוֹן וְיִקְטְלוּנוּן וְלָא יְהֵי שֵׁיזָבָא לְבֵית עֵשָׂו אֲרֵי יְיָ גְזַר כֵּן: וְיַחְסְנוּן יָתְבֵי דָרוֹמָא יַת כַּרְכָּא דְעֵשָׂו וְיָתְבֵי שְׁפֵילְתָא יַת אַרְעָא פְלִשְׁתָּאֵי וְיַחְסְנוּן יַת קִירְוֵי אֶפְרַיִם וְיַת קִירְוֵי שֹׁמְרוֹן וּדְבֵית בִּנְיָמִן יַת יָתְבֵי אַרְעָא גִלְעָד: וְגָלוּת עַמָּא הָדֵין דִבְנֵי יִשְׂרָאֵל דִבְאַרְעָא כְנַעֲנָאֵי עַד צָרְפַת וְגָלוּת יְרוּשְׁלֵם דִבְסְפַמְיָא יַחְסְנוּן יַת קִירְוֵי אַרְעָא דָרוֹמָא: ויסקון

ידו ג' וסי' נמצר ביואל סימן ד' ואל תרא חד מן י"ר"פ מן ג' ג' מלין דנסבין ו' וסי' ולכל חית ולכל ולכל · והנה אנחנו מאלמים אלמים והנה והנה · וכן תעשה לחמרו וכן וכן · וכל הארץ בוכים וכל וכל · ואנשי בכל עשו ואנשי ואנשי ואנשי · וקול כנפי החיות וקול וקול · ואיש את אשת רעהו עשה תועבה ואיש ואיש' ואל תרא ביום אחיך ביום נכרו ואל ואל · ובני אפרים ישעי ובני ובני · ושם האיש אלימלך ושם ושם : ובית יוסף ב' וסימ' והתחלקו אתה לשבעה חלקי' דיהושע י ובית יוסף להבה : את שדה ב' וסי' ואם את שדה מקנתו · וירשו הנגב את הר עשו · החל ד' ג' קמץ וא' פתח וסי' החל רש והתגר בו המלחמה · החל רש לרשת את · החל וכלה · וגלות החל הזה לבני ישראל · בתראה פתח · כנענים הכנענים ג' בקריאה וסי' וגלות החל הזה לבני ישראל · יחצוהו בין כנענים · ותכנע לפניהם יושבי הארץ :

אבן עזרא

ואל · לא היה ראוי שתרא' ביום נכרו הוא יום אידו שהוא נכר בעיניו שלא הכיר יום כמוהו בימים: של · בעבור שהיה לעולם אדום תחת יד יהודה על כן היה קשה עלינו שמחת אדום מכרתו : ואל תשלחנה · דרך קצרה והטע' ידיך וככה יחפרו בעמק רגליו : ואל · הפרק · מקום שיתפרקו ממנו הדרכי' לאמר לבבליים אי זה הדרך הלך הפליט : ואל תסגר שרידיו · למסור כאילו הסגיר עליו : כי : הטע' במהרה יקרה לכל גם לך כמקרה הזה : כי מדבר לישר' כאשר שתיתם כוס כן ישתו כל הגוים · ולעו כמו ילע קדש וטעם בליעה אלא שהוא חסר בי"ת ויפת אמר כאשר שתו הגוים ושמחו על הר קדשי כן ישתו על הר עשו : ובהר ציון · כל הגוים יהיו כלא היו ואין פליט להם אבל בהר ציון תהיה פליטה אמר יפת זה לעתיד ורבי משה אמר על ימי חזקיהו ורבי ישועה אמר על בית שני : והיה · ובית יוסף · הטעם כפול והזכיר יוסף כנגד יעקב ויוסף : וירשו · אנשי הנגב שם מקום או נגב ארץ ישראל והיושבי' בשפלה כמו בערבה בהר ובשפלה . ובנגב ובנימן ירש את הגלעד מעבר לירדן : וגלות · אמר ר' משה הגלות שהחלו לגלות ור' מריניס אמר כי החל כמו ויאכל חיל ואומה והטעם כי תתפש המדינה ונהרג שבתוכה גם הבורחים לא נמלטו דרך מעטים שהיו בחיל : אשר כנענים שמענו מפי גדולי' כי ארץ אלמני"א הם הכנעיים שברחו מפני בני ישראל כבואם אל הארץ גם ככה צרפת היא פר"נסיה ותרגם יונתן בן עוזיאל ספרד אספמיא וזו היא גלות טיטוס וזאת הנבואה לעתיד לא כאשר אמר רבי משה כי אז נפזרו מהבית הראשון : ועלו

ממוה"רש אלמושנינו ז"ל

באו שעריו ואפי' כשידו גורל עליהם שזה באמת חרפה גדולה ליש' הנה גם אתה כא' מהם הית' והנה היה מן הראוי שאל תרא ביום אחיך ואפי' ביום שנתנכרו מארצם שהוא היה יום אל שבו יצאו ממנה ואפי' השמחה לא היתה ראויה לך כשנאבדו בני יהודה ואפי' השחוק ביום צרה שלהם ואפילו לבא אל שער עמי ולא היית רואה אותם אלא אפילו להגלו' בשער עמי ביום הודם לא היה לך לעשות בשתבוא אתה בעצמך שם כי בושה גדולה היא לך על זה ואפי' בחוץ הבאי' בשלא תבוא אתה בעצמך ממש לא היה לך לבא וז"א גם אתה ר"ל האויבים וגם אתה ולא יוכר שנתכוונת לכך הנה עכ"ז לא היה ראוי לראות אפילו ביום דעתם אך היה לך לעכב שלא תשלחנה ידי האויב אפי' בנכסיו ביום שהיה בא האויב לאחיך ואפי' על אם הדרך שאינו ניכר כ"כ אם אתה עומד שם לעשות עמהם רע לא היה לך לעמוד להכרית אפי' הפליט שאינו ניכר אחר שאינו פליט אהד ואצ"ל להכריתו אך אפי' למוסרו ביד האויב ואפי' שאינם אלא מעט מזער והם השרידים :

ועלו מושיעי' · האלך המשיח ומביריו · שבעה רועים ושמונה נסיכי אדם : לשפוט את הר עשו · לקחת משפט ישראל מהם על כל אשר הרעו להם ויונתן תרגם ויסקון משזבין מטורא דציון למידן ית כרכא רבא דעשו והוא כרך של אדום : והיתה לה' המלוכה · ואז תהיה המלוכה לה' לבדו · כי כל הגוי' יודו במלכותו כמו שאמר בנבואת זכריה והיה ה' למלך על כל הארץ ביום ההוא יהיה ה' אחד ושמו אחד · ויונתן תרגם ותתגלי מלכותא דה' בקריב על כל יתבי ארעא ותהי מלכותא דה' לעלם ולעלמי עלמיא : תם ונשלם ספר עובדיה :

כא וְעָלוּ מוֹשִׁעִים בְּהַר צִיּוֹן לִשְׁפֹּט אֶת־הַר עֵשָׂו וְהָיְתָה לַיהוָה הַמְּלוּכָה׃

וְיִסְקוּן מְשֵׁיזְבִין בְּטוּרָא דְצִיוֹן לְמִדַּן יַת כְּרַכָּא דְעֵשָׂו וְתִתְגְּלֵי מַלְכוּתָא דַיְיָ עַל כָּל יָתְבֵי אַרְעָא׃

כ"א

ספר יונה

א וַיְהִי דְּבַר־יְהוָה אֶל־יוֹנָה בֶן־אֲמִתַּי לֵאמֹר׃ ב קוּם לֵךְ אֶל־נִינְוֵה הָעִיר הַגְּדוֹלָה וּקְרָא עָלֶיהָ כִּי־עָלְתָה רָעָתָם לְפָנָי׃ ג וַיָּקָם יוֹנָה לִבְרֹחַ תַּרְשִׁישָׁה מִלִּפְנֵי יְהוָה וַיֵּרֶד יָפוֹ וַיִּמְצָא אָנִיָּה בָּאָה תַרְשִׁישׁ וַיִּתֵּן שְׂכָרָהּ וַיֵּרֶד בָּהּ לָבוֹא עִמָּהֶם תַּרְשִׁישָׁה מִלִּפְנֵי יְהוָה׃ ד וַיהוָה הֵטִיל רוּחַ־גְּדוֹלָה אֶל־הַיָּם וַיְהִי סַעַר־גָּדוֹל בַּיָּם וְהָאֳנִיָּה חִשְּׁבָה לְהִשָּׁבֵר׃ ה וַיִּירְאוּ הַמַּלָּחִים וַיִּזְעֲקוּ אִישׁ אֶל־אֱלֹהָיו וַיָּטִלוּ אֶת־הַכֵּלִים אֲשֶׁר בָּאֳנִיָּה אֶל־הַיָּם לְהָקֵל מֵעֲלֵיהֶם וְיוֹנָה יָרַד אֶל־יַרְכְּתֵי הַסְּפִינָה וַיִּשְׁכַּב וַיֵּרָדַם׃ ו וַיִּקְרַב אֵלָיו רַב הַחֹבֵל וַיֹּאמֶר לוֹ מַה־לְּךָ נִרְדָּם קוּם קְרָא אֶל־אֱלֹהֶיךָ אוּלַי יִתְעַשֵּׁת הָאֱלֹהִים לָנוּ וְלֹא נֹאבֵד׃ ז וַיֹּאמְרוּ אִישׁ אֶל־רֵעֵהוּ לכו

וַהֲוָה פִּתְגָם נְבוּאָה מִן קֳדָם יְיָ עִם יוֹנָה בַּר אֲמִתַּי לְמֵימָר׃ קוּם אֱזֵיל לְנִינְוֵה קַרְתָּא רַבְּתָא וְאִתְנַבֵּי עֲלַהּ אֲרֵי סְלֵיקַת בִּישַׁתְהוֹן קֳדָמָי׃ וְקָם יוֹנָה לְמֶעְרַק לְיַמָּא מִן קֳדָם דְּאִתְנַבֵּי בִּשְׁמָא דַיְיָ וּנְחַת לְיָפוֹ וְאַשְׁכַּח אִלְפָא דְּאָזְלָא לְיַמָּא וִיהַב אַגְרַהּ וּנְחַת בַּהּ לְמֵיזַל עִמְּהוֹן בְּיַמָּא מִן קֳדָם דְּאִתְנַבֵּי בִּשְׁמָא דַיְיָ׃ וַיְיָ אָרֵים רוּחַ רַב עַל יַמָּא וַהֲוָה נַחְשׁוֹל רַב בְּיַמָּא וְאִילְפָא בְּעָיָא לְאִתַּבְרָא׃ וּדְחִילוּ סַפָּנַיָּא וּבְעוֹ גְּבַר מִן דַּחַלְתֵּיהּ וַחֲזוֹ אֲרֵי לֵית בְּהוֹן צְרוֹךְ וּרְמוֹ יַת מָנַיָּא דְּבְאִלְפָא לְיַמָּא לְאַקָּלָא מִנְּהוֹן וְיוֹנָה נְחֵית לְאַרְעִית שִׁדָּא דְּאִלְפָא וּשְׁכִיב וּדְמוּךְ׃ וּקְרַב לְוָתֵיהּ רַב סַפָּנַיָּא וַאֲמַר לֵיהּ מָא אַתְּ דָּמוּךְ קוּם צַלִּי קֳדָם אֱלָהָךְ מָאִים יִתְרַחִים מִן קֳדָם יְיָ עֲלָנָא וְלָא נוֹבִיד׃ וַאֲמָרוּ גְּבַר לְחַבְרֵיהּ איתו

קום ט"רף וסימ' נמסר ביהושע סימ' ז' ולקמן בסיפרא דא · מלפני יי' ח' בקריאה וסימ' המוסרים מלפני יי' · ויקם יונה לברח תרשישה מלפני ב' בפסוק כי מלפני יי' הוא בורח כי הגיד · אז ירננו עצי היער דד"ה · ובזאת עליך קצף · ולא נכנע דאמון דד"ה · הרים כדונג נמסו · כל אורית' דכוו' כמ"ב וסי' ויתחבא האד' ואשתו מפני · ואתה ועבדיך ידעתי כי טרם · וכל שאר קרי"א דכוו' מפני יי' · ויקרב ה' פתחין וסי' ויקרב אהרן אל המזבח · ותקר' אשה חכמ' מן העיר · ויהי כי קם הפלשתי · ויקרב המלך על המזבח · אליו רב החובל ·

רש"י

ועלו · שרי ישראל מושיעי' בהר ציון : לשפוט את הר עשו · ליפרע מהר עשו את' עשו לישר' לשפט יוסטי"ציא בלע"ז : והיתה ליי' המלוכה · לימדך שאין מלכותו שלימה עד שיפרע מעשו הרשע : הר עשו · ית כרכא רבא דעשו :

ספר יונה

וקרא עליה את קריאתו : לברוח תרשישה · ים ששמה תרשיש והוא בח"ל אמר אברח לי הים שאין שכינה שורה בח"ל אמ' לו הקב"ה חייך יש לי שלוחי' כיוצ' בך לשלוח אחריך ולהביאך משם משל לעב' כהן שברח מן רבו ונכנס לבית הקברו' אמר לו רבו יש לי עבדי' כיוצא בך לשלוח אחריך ולהביאך משם · ומה ראה יונה שלא רצה לילך אל נינוה אמר הגוים קרובי תשובה הם אם אומ' להם ויעשו תשובה נמצאתי מחייב את ישר' שאי' שומעי' לדברי הנביאי' · ויתן שכרה · הקדים לתת שכרה ואין דרך יורדי הים לתת שכ' הספינ' עד שעת היציאה והוא הקדי' ולא עוד אלא שנתן שכר כולה : חשבה להשבר · נדמית כאילו היא נשברת : המלחים · בני אדם המנהיגי' את הספינה : איש אל אלהיו · מן שבעי' אומות היו שם : רב החובל · שר המלחים שאף הם נקראים חובלי הים ובלע"ז גובי"רנייל : מה לך נרדם · מה לך להיות נרדם אין עתה עת רדם : יתעשת · לשון מחשבה לבו

רד"ק

ספר יונה

ויהי דבר ה' אל יונה בן אמתי לאמר · זה הנביא לא ראינו נבוא' כתובה לו אלא זו שניבא על נינוה · אבל מצאנו לו נבואה אבל לא נכתבה שכתוב בספר מלכים הוא השיב את גבול ישראל מלבא חמת עד ים הערבה כדבר ה' אלהי ישראל אשר דבר ביד עבדיו יונה בן אמתי הנביא אשר מגת החפר · ויש בדבר הזה מחלוקת בדברי רז"ל · אמרו יונה תבע כבוד הבן ולא תבע כבוד האב · ר"ל חשש לכבוד ישר' · לפיכך ברח לחוצ' לארץ שאינה מקום נבואה כדי שלא ישלחהו האל' ית' לנינוה שידע שיהיו קרובי תשובה ויהיה בזה עונש לישר' ולא חשש לכבוד האל ית' · וזהו מה שנאמ' ויהי דבר ה' אל יונה שנית · שנית דבר עמו ולא שלישי' · והקשו ולא והא כתיב אשר דבר ביד עבדיו יונה בן אמתי הנביא · ותרצו על עסקי נינוה לא דבר עמו אלא פעם שנית ולא שלישי' · ומהם אמרו לא דבר עמו אלא בדבר נינוה ולא בדבר אחר אלא פעם שנית ולא שלישית · ומה שאמר אשר ביד עבדו יונה בן אמיתי ר"ל כמו שנתהפך להם בנינוה מרעה לטובה כך בימי ירבע' בן יואש נתהפך להם מרע' לטוב' · ונביא זה היה משבט זבולן מן הגרא' כי גת החפ' היה שם עירו ובחלק זבולן היה כמו שכתו' גת החפר עת הקצין · ויש לשאול למה נכתבה נבואה זו בכתבי הקדש וכולה על נינוה שהיתה מאומו' העול' ואין בו זכר לישראל ואין בכל הנביאים זולתה כמוה · ונוכל לפרש כי נכתבה להיות מוסר לישר' שהרי עם נכרי שאינם מישראל היה קרוב לתשובה ובפעם הראשונה שהוכיחם הנביא שבו בתשובה שלמה מרעתם וישראל מוכיחים אותם הנביאים השכם והערב ואינ' שבים מרשעם · ועוד להודיע הפלא הגדול שעשה האל ית' עם הנביא שהיה במעי הדג ג' ימים וג' לילות וחי ועוד שהקיאו הדג · ועוד ללמד שהאל ית' חומל על בעלי תשובה מאיזה עם שיהיו ומוחל להם וכ"ש כשהם רבים : קום לך אל נינוה · וקרא עליה כי עלתה רעתם לפני · ולא כתב מה יקרא עליה אלא ממה שקרא עליה בסוף ונינוה נהפכת למדנו כי זאת הקריאה אמר לו שיקרא עליה כי עלתה רעתם לפני · למד כי האל ית' משגיח אף באומות העולם כשתגדל רעתם בחמס וכן בדור המבול ובאנשי סדום כי מלאה הארץ חמס · והחמס מפסיד היישוב והאל ית' רוצה ביישוב העולם אבל בשאר עבירות אינם חשובי' לפניו שישגיח עליהם אלא בישראל לבדם כמו שאמ' רק אתכם ידעתי מכל משפחות האדמה כמו שפי' בנבואת עמוס : ויקם יונה לברוח תרשישה מלפני ה' · ואיך יהיה יכול לברוח ודוד אמר אנה מפניך אברח אלא אין מלפני כמו מפני כי הנביא היה מלא חכמה ודעת ואיך היה חושב לברוח מפני ה' אלא מלפני ה' היה חושב כי פי' מלפני הדבר שהוא לפני ה' והוא רוח הנבוא' כי חשב שאם יצא מא"י לא"ל לא תשרה עליו רוח נבואה והיה ממאן ללכת בזה השליחות כי אמ' יונה הגוי' קרובי' לתשובה הם ואם אלך אליהם בשליחו' האל ית' ישובו מדרכיהם הרעי' ויחייבו ישראל בזה שאני והנביאים אחרים הולכים אליהם תמיד בשליחות האל ית' ואינ' שבי' מדרכם הרעה לפיכך היה ממאן ללכת בשליחות זה · וכן פי' רז"ל כי בעבור זה היה נמנע כי אמר אין השכינה שורה בח"ל ובעבור שהגוים קרובי תשובה ושלא לחייב את ישראל ברח אמר לו הקב"ה יש לי כיוצא בך : וה' הטיל רוח גדולה אל הים · א"ר ברכיה אדם מבקש לברוח ובורח אבל שהוא יוכל לעמוד · יש לך אדם שבורח אבל בורח הים ברח מפני שנ' הים ראה וינוס ואתה ברחת אל הים · וי"ת מלפני ה' מן קדם דאתנבי בשמא דה' : וירד יפו · מעירו שהיא גת החפר או מירושלם ירד אל יפו שהיא על שפת הים והוא חוף אניות והנכנס בים יקר' יורד כמו שנ' יורדי הים באניו' כי שפת הים הוא מקום נמוך כנגד שאר היבשה · ואאז"ל פי' כי יקרא יורד כנגד האניה שהיא עמוקה ויורד בה כמו שאמר וימצא אניה וירד בה · וכן אמר ויונה ירד אל ירכתי הספינה · וכן יורדי הים באניות : וימצא אניה באה תרשיש · באה טעמו תלך · ר"ל שהיתה מוכנת ללכת ולבא תרשישה : ויתן שכרה · שכר הראוי לו לתת לה אמר לתת או נתנו מתחלה · ובדרש נתן שכר כל הספינה בעבור שתמהר ללכת ולא תמתין לסוחרים ולסחורות בעבור שהיה רוצה לברוח מהר · וסמכו מזה שאין הנבואה שורה אלא על אדם עשיר : ויהוה הטיל · חשבה להשבר · על דרך הרחבת הלשון · ר"ל אנשי האניה חשבו שתשבר האניה : ויראו המלחים · הם תופשי המשוטי' : אל ירכתי הספינה · אל אחת מן הירכתים · וכן ויקבר בערי גלעד · ועל עיר בן אתונות : ויקרב אליו רב החובל · הגדול שבספנים כי הספני' נקראים חובלים לפי שמושכין ומתירין חבלי התורן כפי חכמתם וחובל הוא שם כלל לחובלים · וכן ת"י רב ספניא הוא שם בשקל ואת היותר החרמנו · וג"כ יהיה שם כלל לחובלי' והוא הגדול המנהיג הספינה על פיו יתעשבו ויתירו הספנים את החבלים : יתעשת · יתרצה · וכן אבדו עשתנותיו מחשבות רצונו' · וכן בארמית ומלכא עשית לקדמותיה ר"ל מחשב' וי"ת יתרחים : ויאמרו

וכן עשתנותיו ומלכא עשית דדניאל :

אבן עזרא

ועלו מושיעי' · הם שופטי ישר' לשפוט השרידים בהר עשו אז תהיה לשם המלוכה בגלוי כדרך והיה יי' למלך על כל הארץ שהוא לעתיד :

ספר יונה

זה הנביא התנבא על ירבעם בן יואש וכן כתוב הוא אשר דיבר יי' ביד עבדו יונה בן אמתי אשר מגת החפר · יש לתמוה איך יעלה על לב חכם שידע השם ומעשיו שיחשוב לברוח מפניו והוא בידו והכל מלא כבודו ואיך יתנב' מורא פי השם והוא כתוב כי הוא הנביא והגאון אמר כי הלך אל נינוה וקרא עליה ולא הזכיר זה הכתוב כמו קראן לו ויאכל לחם ואני אומר כי אין זה כמו זה כי אין טעם להזכיר אם אכל אם לא אכל אם לא קראו לו רק פגע בו ודבר עמו ועוד אם יונה מלא דבר השם למה היה בורח והוא אמר על כן קדמתי לברוח תרשישה ועתה הנה ראינו שלא היה משה רוצה ללכת בשליחות השם להוציא עמו ואף כי יונה שילך להשיב אל נינוה וככה אמרו חכמינו שתבע כבוד הבן ועתה ארמוז לך סוד יש עושה חרוזים בתולדתו בלי למוד ויש שהוא צרי' לימוד וכאשר יקבל כבה יוכל שלא לקבל וקבל הוא האחרון מן הראשון וכל הנביאי' לבד ממשה אחד עבור כבוד השם על פניו נבואתם כולם במראו' הם גם בחלום על כן אמרתי על אברהם אבינו זה בנבואה על נסיון האלהים ולקח המאכלת ואזנו נוטה לשמוע מהרה וכאשר חיפשתי בכל המקרא לא מצאתי מלת בריחה רק דביקה על מלת פני כמו ומפניך אברח ויברח יפתח מפני אחיו והנה לא מצאתי בנבואת יונה שברח מפני השם רק מלפני השם וכתוב חי יי' אשר עמדתי לפניו והנה כל זמן שהוא מקבל הוא מלפני לפני השם וככה ויצא קין מלפני יי' על כן אחריו ומפניך אסתר כי פני האדמה לפני יי' ועוד כתוב לבוא במערת הצורי' ובנקיקי הסלעים מפני פחד יי' וכתב לבוא עמהם תרשישה מלפני יי' והמשכילים יבינו : קום · נינוה · בית מלכות אשור והיא היום חריבה וחכמי ישראל בארץ יון אומרי' כי היא הנקראת אור"טיה ואנכי לא ידעתי ועתה לא ביוהו שיאמר עוד ארבעים יום רק כי עלתה רעתם לפני והמפרש כי פחד שיקרא נביא השקר בהנחם השם מהרעה לא דבר נכונה כי זאת הטעם לא אמר לו רק בפע' השנית כי שם כתוב את הקריאה אשר אני דובר אליך והוא עוד מ' יום ועוד איך ימרה הנביא פי השם בעבור פחדו שיקראוהו אנשי נינוה נביא השקר ומה יזיקהו זה כי לא ידור עמהם ועוד כי אנשי נינוה לא היו טפשים כי למה שלח השם נביאו אליהם רק שישובו אל השם ואם לא ישוב תתקיים הגזירה עליהם ולולי שידעו זה באמת שאם ישובו אל השם ינחם על הרעה והנה איך יקראוהו נביא השקר והנכון מה שאמרו קדמונינו ז"ל כי חרה לו שימלטו בעבור ישראל והנה מצאנו כתוב היתה עיר גדולה לאלהים שהיו יראים השם מקדם והמפרש כי היתה עיר גדולה ויקרה בעיני השם להשחית' אין זה דרך הלשון כי כתוב תגדל נפשי בעיני השם ולא לשם והנה כתוב לאלהים וכתיב כל הגוים כאין נגדו ולא יחוש אם הם רבים ופירו' לאלהים כי היו יראים השם הימים הקדמונים רק עתה בימי יונה החלו לעשות רע ולולי זה שהיו בתחלה

ממה"רש אלמושנינו ז"ל

יונה והאניה חשבה להשבר · ר"ל שמורה שהית' הרוח מכה בה בתכלית החוזק שלא היה יכול להעתיקה ממקומה בקלות וחשבו שזה היה מצד כובדה ולזה הטילו את הכלים אשר באניה אל הים להקל מעלי' והרוח גדולה יוליכ' אל ארץ איזו שתהיה : כי

מ"ע ספורנו ז"ל

וקרא עליהם כי עלתה רעת' לפני · ואענישם · לברוח · הנה הבריחה בכל מקום היא סור ממקום סכנת איזה דבר : והניחה היא להמלט מן המזיק הרודף · אמנם ענין יונה לא היה להמלט מאל ית' ולא למרות פיו שלא ילך לנינוה ויקר עליה כאשר צוהו כי אם היה כן היה חייב מיתה כמו שקרה לנביא בבית אל אמנ' היתה כונתו לצאת תכף מא"י ולבלתי שוב שמה גם אחרי שובו מנינוה פן תשרה עליו נבואה שנית ותצוהו לעשות כן לישרא' ובהיות' בלתי מקבלים ממנו יאבדו · לבא עמהם · ולגור שם : קרא אל אלהיך · שיחלה פני אלהי האלהים : אולי יתעשת · לקול תחנוני אליך : באשר למי מהאלודות · במה חטאת ולמי חטאת אולי נוכל לפייסו : עברי

מנחה גדולה

ויהי דבר ה' אל יונ' וגו' מהר"מא ז"ל הנה למאן דאמר שהיה בן הצרפית שהחיה אליהו בימי אחאב ושהוא הנביא אשר שלח אלישע למשוח את יהוא בן נמשי יהיה הקשר והסמיכות אל הקודם על כי עבדיהו גם הוא היה בזמן ההוא אך למ"ד שהיה בימי ירבעם בן יואש שהיה דור שלישי ליהוא צריך לומר כי אחר אמרו ולא יהיה שריד לבית עשו כי ה' דבר שהוא כאשר כתבנו שגם אשר ימלט מבית יעקב ומבית יוסף לא ימלט ממנו ית' כי הוא ימיתנו בכל מקום שיהיה על כן יתכן שסמך לו ענין יונה שברח מלפני ה' ולא יכול כמפורש בכתובים · ויקם יונה לברוח וכו' אמר שהגוים קרובי תשובה הוא מפני שאין היצר הרע מתגבר בם כל כך כמו בישראל וז"ש וקרא עליה וגו' כי עם היותה העיר הגדולה והתשובה לא תהגה כי אם בקריאה קלה מספיק לה וזהו וקרא עליה · ולא פירש מה ידבר לה כי ראה האלקים כי ישרב יונה על אמלתו על ישרא' ולבלתי הענישו בעלם לא פירש עד יתרצה ללכת כי אם היה פירש לו הי' מתחייב מיד לעשותו ואם היה ממאן וכובש נבואתו היה מתחייב מיתה ע"כ המתין ה' עד שהתרצה ללכת כאשר היה אחר היסורי' שקבל על שהתגלגל לבלתי עשות הדבר

רדק

ויאמרו · לכו ונפילה גורלות · יש לתמוה בזה הענין ואיך חשבו כי בעבור אנשי האניה הזאת היה סער גדול בים וכי לא היו אניות אחרות בים · וכי כל האניות שיש להם סער בים מפילים אנשיה גורלות בשל מי הרעה ומצאתי בפרקי רבי אליעזר בא עליהם סער גדול בים ומימינם ומשמאלם כל האניות עוברות ושבות בשלום בשתיקות הים והאניה שירד בה יונה בצרה גדולה שחשבה להשבר אמרו בשל מי הרעה הזאת לנו באשר למי הרעה הזאת לנו כדעה באשר למי הרעה שזאת לנו בעבור מי הוא: ויאמרו · הגידה נא לנו באשר למי הרעה · שאתה הוא מי שבעבורו בא אלינו הצרה הזאת · הגידה מה מלאכתך על איזה עון נתפשת מה היא מלאכתך אולי היא מלאכת רמאות וחמס ובעבור זה אתה חייב: ומאין תבא · אולי ברחת מפני רעה שעשית שם: ומה ארצך · אולי בני ארצך הם בני רשעים: ואי מזה עם אתה · מ"ם השמוש כמו הפיך כאלו אמר ומאיזה עם אתה · או יתפרש בלי הפוך וה' הטעם שאתה ממנו איזה הוא אם הוא עם שנאוי מהשם ית' מרוע מעשיהם: ויאמר · בשני דברים השיב להם תשובה על שאלתם כיון שאמר להם עברי אנכי ידעו עמו וארצו וכיון שאמר ה' אלהי השמי' אני ירא השיב להם על שאלת' מה מלאכת' כי אין מלאכתו מלכת מרמה אבל הוא ירא את ה' ולא עושה כל עול · ומה שאמר אשר עשה את הים ואת היבשה בעבור שהיה להם סער בים אמר כי האל יתברך עשה הים והוא הטיל רוח סערה בו והוא ישקיטנו כשירצ' ויוציאנו אל היבשה: ואמר על השמים אלהי כי הוא מנהיג' ושופט' · ואמר על הארץ אשר עשה שפירושו תקנה כי לא נבראת מתחל' מתוקנת לצורך הברואים עד הקוות המים: וייראו · כי הגיד להם · כשאמר להם ואת ה' אלהי השמי' אני ירא אמרו לו אם כן איך היה זה הסער בעבורך · אמר להם אני נביא והאל יתברך היה שולח אותי לנינוה והיה קשה בעיני לכתי שיה' וברחתי לי מפני זה ויצאתי מארץ ישראל שהיא מקו' הנבוא': ויאמרו · כי הים הולך וסוער · כי אין לנו תוחלת שישתוק הים כי הנה הולך וסוער יותר · וישתוק הים מקו' שאין גלים · וכן אמר וישמחו כי ישתוקו: ויאמר · בשלי · בעבורי כלומר בחטא אשר לי: ויחתרו · החזיקו במשוטות להוציא הספינה אל היבשה כי תופש המשוט ומוליכו בים הוא כחותר בים · וי"ת ושייטין · ומה שאמר להשיב לפי שמהיבשה נסעה הספינ' וכשתל' אל היבשה הנה הוא שבא אליה: ויקראו · מבואר הוא · אנה בה"א: נקיא · בא"לף כדרך בעלי הא"לף נביא נשיא: וישאו · מבואר הוא: ויראו · ויזבחו זבח · איך זבחו זבח בספינה אלא פירושו כתרגומו ואמרו לדבחא דבח קדם ה': וידרו נדרי' · שאר נדרי' זולתי זבח כמו לתת צדק' לעניים: וימן ה' · ענין זמון כמו אשר מנה מאכלכם והא' ית' הזמינו לפי שעה שבשע' שהוטל יונה בים הזמין הדג שבלעו ולא טבע בים · וזה היה אחד מן

יונה

לכו ונפילה גורלות ונדעה בשלמי
הרעה הזאת לנו ויפלו גורלות ויפל
הגורל על־יונה: ויאמרו אליו
הגידה־נא לנו באשר למי־הרעה
הזאת לנו מה־מלאכתך ומאין תבוא
מה ארצך ואי־מזה עם אתה: ויאמר
אליהם עברי אנכי ואת־יהוה אלהי
השמים אני ירא אשר־עשה את־
י הים ואת היבשה: וייראו האנשים
יראה גדולה ויאמרו אליו מה־זאת
עשית כי־ידעו האנשים כי־מלפני
יהוה הוא ברח כי הגיד להם: ויאמרו
אליו מה־נעשה־לך וישתק הים
מעלינו כי הים הולך וסער: ויאמר
אליהם שאוני והטילני אל־הים
וישתק הים מעליכם כי יודע אני
כי בשלי הסער הגדול הזה עליכם:
ויחתרו האנשים להשיב אל־היבשה
ולא יכלו כי הים הולך וסער עליהם:
ויקראו אל־יהוה ויאמרו אנה יהוה
אל־נא נאבדה בנפש האיש הזה ואל־
תתן עלינו דם נקיא כי־אתה יהוה
טו כאשר חפצת עשית: וישאו את־
יונה ויטלהו אל־הים ויעמד הים
מזעפו: וייראו האנשים יראה גדולה
את־יהוה ויזבחו־זבח ליהוה וידרו
א נדרים: וימן יהוה דג גדול לבלע
את־יונה ויהי יונה במעי הדג שלשה
ימים ושלשה לילות:
ויתפלל יונה אל־יהוה
אלהיו ממעי הדגה: ויאמר קראתי
מצרה לי אל־יהוה ויענני מבטן שאול
שועתי שמעת קולי: ותשליכני
מצולה בלבב ימים ונהר יסבבני כל־
ה משבריך וגליך עלי עברו: ואני
אמרתי נגרשתי מנגד עיניך אך
אוסיף להביט אל־היכל קדשך:
אפפוני

תרגום

אתו ונרמי עדבין ונידע בדיל מה בישתא הדא לנא ורמו עדבין ונפל עדבא על יונה: ואמרו ליה חוי כען לנא בדיל מה בישתא הדא לנא מה עיבידתך ומנן את אתי אידא היא מדינתך ואי מדין עמא את: ואמר להון יהודאה אנא ומן קדם יי אלהא דשמיא אנא דחיל דעבד ית ימא וית יבישתא: ודחילו גבריא דחלא רבא ואמרו ליה מה דא עבדתא ארי ידעו גובריא ארי מן קדם יי הוא עריק ארי חוי להון: ואמרו ליה מה נעביד לך וינוח ימא מיננא ארי ימא אזיל ונחשוליה תקיף: ואמר להון טלוני ורמוני לימא ויניח ימא מעליכון ארי ידע אנא ארי בדילי נחשולא רבא הדין עליכון: ושייטין גבריא לאתבא ליבשתא ולא יכילו ארי ימא אזיל ונחשוליה תקיף עליהון: וצליאו קדם יי ואמרו קביל בעותנא יי לא כען ניבד בחובת נפש דגברא הדין ולא תתן עלנא חובת דם זכי ארי את יי כמא דרעוא קדמך עבדתא: ונסיבו ית יונה ורמוהי לימא ונח ימא מנחשוליה: ודחילו גבריא דחילא רבא מן קדם יי ואמרו לדבחא דבחא קדם יי ונדרו נדרין: וזמין יי נונא רבא למיבלע ית יונה והוה יונה במעיא דנונא תלתא יומין ותלתא לילון: וצלי יונה קדם יי אלהיה ממעיא דנונא: ואמר צליתי מדעקת לי קדם יי וקביל צלותי מארעית תהומא בעיתי עבדתא בעותי: ורמיתני בעומקיא בלבא דימא ונהר סחור סחור לי כל נחשולוהי דימא וגלוהי עלי עדו: ואנא אמרית אתרכית מן קדם מימרך ברם אוסיף לאסתכלא בהיכלא דקודשך: אקפוני

רשי

לכו ונפילה גורלות · רואים היו שאר ספינות הולכות בים בשלו' ושלה' משתברת אמרו בשביל אחד ממנו הוא כן מצינו בפרק דרבי אליעזר: בשלמי · במעשיו של מי ממנו: הגידה נא לנו באשר למי · למי חטאת אשר בשבילו בא הרע' הזאת לנו: ומאין תבא · שמא על אנשי אותו מקום נגזרה גזר': ואי מזה עם אתה · שמא עמך חטאו: מה זאת עשית · למה עשית כן לברוח מפני מושל כזה: ויחתרו האנשי' יגעו ועסקו כחותר במחתרת: בנפש האיש הזה · בעון שנשלח יד בנפשו: וידרו נדרים · שיתגיירו: דג גדול · זכר היה והיה עומד בריוח ולא נתן לב להתפלל רמז הב"ה לדג והקיאו לתוך פיה של נקבה שהיתה מלאה עוברי' והיה שם בדוחק ונתפלל שם שנא' ממעי הדגה: מבטן שאול שועתי · מבטן הדג שהוא כשאול לי: כל משבריך וגליך · כל נחשולוהי דימא על שם שהנחשול משבר ומפרק את הים: ואני אמרתי · כשהשליכוני אל הים הנני מת ונגרשתי מנגד עיניך: אך · ראיתי שקיימתני כל אלו הימים ידעתי כי אוסיף להביט אל היכל קדשך:
סוף

ב

אבן עזרא

בתחילה אנשי השם לא היה שולח נביאו אליהם והנה אינו ששבו תשובה גמורה אין כמוה ולא תמצא כתוב ששברו מזבחות בעלים או גדו פסילים והנה מזה נלמוד שלא היו עובדי פסילים: ויקם · וירד יפו · אמר הגאון כי תרשישה תרסוס ורבי מבשר אומר שהיא עיר תונ"ס באפריקי: ויתן שכרה · לא כל שכרה רק מה שהוא חייב ליתן בחלקו: ויי' הטיל · הטליך דרך משל והטעם ששליכו מהיבשה על כן לא יכלו להשיב אל היבשה כי לא היה זה רק במקום התחברות הים עם הנהר והוא סמך אל היבשה כי לעולם הוא קשה על הספינות והעד שככה היה שאמ' ותשליכני מצולה בלב ימים ונהר יסובבני: והאניה חשבה · כמו ארץ כי תחטא לי: וייראו המלחים · יועלי הספינה כמו מלחייך וחובליך ויפת אמר כי מלח היו מוליכים: אל ירכתי הספינה · אל אחת ירכתי הספינה כמו ויקבר בערי גלעד: וישכב וירדם · מצער הים ומזעפו אולי לא נכנס קודם זה בספינה: ויקרב · רב החובל · הגדול שהיו חובלי' הוא מריתי החבלי' חבלי התורן ורבי משה אמ' מגזרת תחבולות: יתעשת · כמו אבדו עשתונותיו וכמוהו עשתי עשר בעבור שזה המספר הוא כמו שני חשבונות כלל ופרט וכמוהו אלהים יחשוב לי: ויאמרו · י"א היו כי שם ספינות אחרות ויוכלו לצאת וזאת לבדה בצרה על כן אמרו לכו ונפילה גורלו': בשלמי · בעבור מי וכמוהו על השל: ויאמרו · המפר' שבקשו לדעת מאיזה עם הוא ומאי זה ארץ שמא נגזר עליהם מהשמים מות לא דבר נכונה כי אם גזר השם על עם אם לא היה בעיר אחד מהם שנגזר עליו רק במקום אחר עם אחרים למה יפחדו האחרים כאילו יתערבו על שנגזר עליו לבדו למות ומנהג רוב האדם לחיות ממלאכת' ומלאכת האדם תורה על דברו ולמה נבנס ללכת למקום אחר ויש ארצות שרוב אנשיה טובים וככה היום ידוע: ויאמר · השיב להם על האחרון שהוא מבני עבר הנקראים שהם על אמונה עבר הראשון שהוא אבי כל בני עבר ואין לו יראה רק מהשם שברא מלפניו והזכיר השמי' והארץ והים והטע' כי אדע כי הוא עושה ועל הכל ימשול: וייראו · כנגד שאמ' אני ירא ויאמרו לו מה זאת והטעם איך עשית זה לברוח מלפני השם כי הוא גילה סודו להם

מסורה

ונדעה ה' בקריא' וסי' הוציא אלינו ונדעה אותם · יגישו ויגידו לנו · הגידו האותיות לאחור · ונדעה בשלמי הרעה הזאת · ונדעה בתצליח דרכנו דפסל מיכה · וחד פלוגתא ונדעה נרדפה לדעת: ז' פסוקין ואת את ואת וסים' והקריב מזבח השלמים אשה לי"י חלבו · ואת כל חלב פר · ואת האיל יעשה · ואת כל שללה תקבוץ · ואם נכלמו מכל אשר · ויאמר אליהם עברי · ואת עשו שנאתי: ולא יכלו ג' בקריאה וסימ' להוציא את הכנים ולא יכלו · להבקיע אל מלך אדום: ויחתרו האנשים להשיב אל היבשה: כאשר י' דמטעי' דסכי' אשר וסים' מסת נדבת ידך אשר תתן כאשר תנינא דפסוק' השמר בנגע הצרע' · אחרי כאשר יצאו הרדפים · עמו הראובני והגדי לקחו נחלתם תניינא דפסוק · בגורל נחלתם דקדים ליה ואלה אשר נחלו בני ישראל · התשבית להשכיח עמי שמי · ותשכח יי' עושה נוטה שמים · באשר ילכו אפרוש עליהם רשתי · כאשר חפצת עשית · וישמע זרובבל בן שאלתיאל:

רדק

הנסים · ובפרקי רבי אליעזר ר' טרפון אומר ממונה היה הדג משש ימי בראשית לבלוע את יונה: ויתפלל יונה · נס גדול היה שהיה במעי הדג שלשה ימים ושלשה לילות והוא חי ועוד נס אחר שלא נדה' אלא עמד בדעתו ובשכלו והתפלל: הדגה · כמו הדג ויבא בלשון זכר ונקבה כמו והדגה אשר ביאור מתה · ויש דרש כי נקבה היתה · ומ"ם ממעי איננה במקו' בי"ת אלא ר"ל כי מתוך הצרה התפלל · וכן מבטן שאול שועתי: ממעמקי' קראתיך ה' · מן המצר קראתי יה: ויאמר · ויענני · כיון שעמד בחיותו ידע שיצא ממעי הדג בשלום: ותשליכני מצולה · ונהר יסובבני הנה הנכנס בים והנכ' אברה א"ע פי' כי במקו' התחברו' הים עם הנה' היה זה: כל משבריך וגליך בהשב' גלי הים בעת הזעף יקראו משברי': ואני אמרתי נגרשתי שחשב' כשהטילוני בים שאני מת · ונגרשתי מנגד עיניך כלומ' מהשגחתך עלי עד שחשבתי שהסתר' פניך ועיניך ממני · אך עתה שעשי' עמי הנס הגדול הזה ועודני חי במעי הדג ידעתי שאוסיף עוד להביט אל היכל קדשך בבי' המקד' ומקו' הנבוא' ומקו' השגחתך עוד תשיבני שם ואם אני ברחתי ממנו ופי' להבי' להתפלל נגד ההיכל: אפפוני

ממוהר"ש אלמושנינו ז"ל

כי ידעו האנשים וגו' ר"ל שקודם בא הסער הגדול הגיד להם כן וזה טעם או כי ידעו כי הגיד להם ולא אמר הגיד להם כי מלפני ה' הוא בורח וז"ש ויראו האנשים יראה גדולה כי מי יגע במשיח ה' ונקה אמר שמשיח לפי תומו אמר להם שהוא נביא ה' · או היה פי' כי יראו יראה גדולה כי אין ספק שאמר שהוא ברח מלפני ה' שזה הסער הגדול בא ויכרע ממנו ויאבדו הם קודם שיעשו משפט בו וז"ש מ"ש אח"כ מה נעשה לך וגו' כי אמרו לו כן כי הים הולך וסוער ואולי יאבדו ולזה יש להם למהר עשות משפטו: שאוני והטילוני וגו' ר"ל מה שאמר שאוני והיה פשא' להם הטילוני אל הים להורות להם כי מעט שישאוהו להטילו בים ישתוק הים מעליהם כי יודע אני כי בשלי הסער וגו' ר"ל ואין לכם לירוא עוד כי אין חוטא בכם אלא שבשביל חטאי בא הסער ולזה אמר שלא תמהרו משפטי לא תאבדו אחר שאת' נקיי' מה' ועשו היכול לצאת מן הים ומזה הטעם נמש' אחריו ויחתרו האנשי' ואם לא יפורש כן אומ' כי יודע אני וכו' איני יודע טעם אל שהיה צריך לומר להם כן והיה די שישיב להם שאוני והטילוני אל הים על מה ששאלו ממנו מה נעשה לך ומזה הטעם עשו תפלתם אל נא נאבדה בנפש ר"ל עתה ולעת כזאת וקודם שנעשה משפטו נתחנן לפניך שלא נאבד וזה טעם נא כי היה ראוי שיאמר אל נאבדה וגם כן שאנו חוששין אם הוא חייב מיתה בעבור מה שברח כי אולי אין אתה רוצה אלא הסער הזה ולא שנאבד בעבור הסער ואם נהרגהו יהיה עלינו דם נקי כי לולי אתה כאשר חפצת עשית ר"ל כי מה שחפצת להרע מזה האיש כבר עשית בזה הסער בשיפחד לא זולת: או יאמר כי אתה ה' עושה מה שאתה חפץ במה שאתה מביא הסער בים אל שיאבד האיש הזה ולא כפי המשפט כי איננו חייב מיתה בשביל מה שברח ולזה נתחנן לפניך שלא תתן עלינו דם נקי כי אם נטילהו אל הים נחשוב שהוא דם נקיא כי לא היה חייב מיתה: ויאמר קראתי מצרה לי אל ה' ויענני יש להתמיה בזאת התפלה כי לפי משמעותה איננה נראית שיגנון תפלה אלא ספור מה שנעשה זה כ"ל שכך משמע' שהוא היה מתפלל אל השם שיצילהו מהצרה שהוא היה מצטער בה בים בשהיה שם בצער וטוב מותו מחייו בשימית שם ולא יהיו חייו חיי צער קראתי מצרה לי אל ה' ויענני ר"ל שמזאת הצרה אשר אני חיבה אני קורא אל השם שיענני ממנה בין מי בין מת וכן מבטן שאול שאני

מ"ע ספורנו

עברי אנכי · מתלמידיו של עבר שאין להם מלאכה ולא ארץ מיוחדת לדירתם אבל הולכים מעי' לעיר ללמוד וללמד ואינם מכלל המון העם · ואת ה' אלקי השמים אני ירא · שהוא אותו אלקי האלקים אשר המרתם ולא יערך לחלות פני זולתו לא בים ולא ביבשה · יראה גדולה · לשלוח יד בעבדו של אלקי האלקים · מה זאת עשית · הלא ידעת אם כן שיוכל למנוע בריחתך גם בים · והטילוני אל הים · כי לא יעלה בידכם

אפפוני מים עד נפש · שסבוני מים עד שכמעט יצאה ממני נפשי עד שבלעני הדג · וכן כי באו מים עד נפש: סוף חבוש לראשי · הסוף הוא הגומא · ויש ממנו גדל על שפת היאור או הים לפי' נקראים סוף שגדל על שפתו סוף רב · ויש ממנו שגדל בקרקע הים בעיקרי ההרי' והוא שקורין לו בלעז אלגא והוא דק וארוך ונכרך בראשי הדגים · וזהו שאמר סוף חבוש לראשי · ופי' לראשי לראש הדג שבלעני כי הוא היה כמו ראשו כל זמן שהיה במעי הדג: וי"מ סוף ים סוף · ואומרי' כי ים סוף הוא נכנס בים יפו ועל הדרך הזה ת"י ימא דסוף תלי לעיל מן רישי: לקצבי הרים ירדתי · לסוף ההרים אשר בים כלומר לעיקריהם שהוא קרקע הים · וקצב וקץ אחד הוא · וכת"י לעיקרי טוריא נחיתית: הארץ בריחיה בעדי לעולם · מתחילה חשבתי שהארץ שהיא היבשה היו בריחי' בעדי כלומר שהיתה בורחת בעדי שלא אצא אליה לעולם שיהיה הים קברי · ואחרי שאני חי במעי הדג ידעתי שהעלי' משחת חיי והשחת הוא הקבר ואצא עוד אל היבשה: ה' אלהי · ששפטת אותי בדין · וי"ת ארעא נגרת בתוקפהא וגומר: בהתעטף עלי נפשי · זה הלשון נאמר על רוב הצרה שתקצר נפש האדם בו · וכן נפשם בהם תתעטף · אמר כשהיתה בצרה נפשי שבלעני הדג מתחילה חשבתי כאלו אני מת · ועם כל זה את ה' יתברך זכרתי והתפללתי אליו: ותבא אליך תפלתי וכיון שנשארתי כך חי במעי הדג ידעתי שבאה אליך תפלתי: אל היכל קדשך · הוא השמים · וכן נאמר בהיכל קדשו · ה' בשמים הכין כסאו ועל דרך הזה נאמר ותבא תפילתם למעון קדשו השמים: משמרים הבלי שוא · אנשי הספינה שהיו עובדי אלילי' והם משמרי' הבלי שוא ידעתי שאחר שנמלטו מן הצרה · יעזבו חסד' שיראו את ה' וזעקו אליו ונדרו נדרים לא יקיימו מה שנדרו וישובו לעבודת אלהיהם · אבל אני לא כן כי בקול תודה אזבחה לך: משמרים · אינו פעל יוצא אלא הוא כמו שומרים · וי"מ חסדם יעזבו מן חסד הוא כלומ' יעזבו אליליה' שהם חסד ונבלה וכן הוא בפרקי רבי אליעזר כיון שראו המלחי' כשהגיעו אל נינוה את כל הנסים שעשה הקב"ה עם יונה עמדו והשליכו איש אלהיו בים שנאמר משמרים הבלי שוא חסדם יעזובו חזרו ליפו ועלו לירושלי' ומלו את בשר ערלתם · שנא' ויראו האנשי' יראה גדולה את ה' ויזבחו זבחים וכי זבח זבחו אלא זה דם ברית מילה שהוא כדם זבח ונדרו להביא איש את אשתו ואת בניו ואת כל אשר לו לירא את ה' אלהי יונה ונדרו ושלמו ועליהם הוא אומר על הגרים גרי הצדק וי"ת לא כעממיא פלחי טעותא וגו': ואני בקול תוד' שאודך בקול תודה בתוך קהל ואזבחה לך זבח תודה כאשר נדרתי: ישועתה לה' · פי' ואומר כי הישוע' לה' לבדו שהושיעני בפלא גדול שעש' לי: ויאמ' ה' לדג · העיר את רצונו שיקיאנו אל היבשה: ויהי דבר ה' אל יונה שנית כבר פירשנו למעל' טעם שנית: קום · אשר אנכי דובר שדברתי אליך כבר וגם עתה אני דובר אליך שתקרא אליה שתהי' נהפכת על רעת': ויקם · עיר גדולה לאלהים · כל דבר שרוצה להגדילו סומך אותו לאל דרך הגדל' כמו כהררי אל · ארזי אל · שלהבת יה · מאפליה: ויחל יונה · כי העיר היתה מהלך ג' ימים מן הקצה אל הקצה והחל יונה להכנס בעיר עד מהלך יום ובלכתו בעיר היה קורא ואומר עוד ארבעי' יום ונינוה נהפכת · ר"ל כמהפכת סדום ועמורה כי מעשיה היו כמעשיהם: ויאמינו · כי אנשי האניה היו בעיר והעידו עליו כי השליכוהו אל הים וכל ענינו כמו שהיה · לפיכך האמינו בנבואתו ושבו בתשובה שלמ': ויקראו צום · קודם אזהרת המלך עשו תשובה מעצמם והתענו ולבשו שקים: ויגע הדבר · הדבר אשר דבר הנביא וקרא על העיר: אדרתו · אדרת המלוכה שעליו וי"ת לבוש יקריה: ויזעק · העביר כרוז בעיר על התשובה ואף על פי שהעם היו נזהרים מאליהם הוסיף עוד ענוי הבהמה והשבת הגזל: מטעם המלך · ר"ל מעצתו ושכלו הוא וגדוליו כלם הסכימו בזה · וכן וטעם זקנים יקח בשנותו את טעמו והדומי' להם · ות"י מגזרת מלכא: ויתכסו · בחזקה · בכל לב: מדרכו הרעה · אשר עבירות: ומן החמס · הוא כנגד כלם ועליו נגזרה גזרתם: מי

אַפָפוּנִי מַיִם עַד־נֶפֶשׁ תְּהוֹם יְסֹבְבֵנִי
סוּף חָבוּשׁ לְרֹאשִׁי: לְקִצְבֵי הָרִים
יָרַדְתִּי הָאָרֶץ בְּרִחֶיהָ בַעֲדִי לְעוֹלָם
וַתַּעַל מִשַּׁחַת חַיַּי יְהוָה אֱלֹהָי:
בְּהִתְעַטֵּף עָלַי נַפְשִׁי אֶת־יְהוָה זָכָרְתִּי
וַתָּבוֹא אֵלֶיךָ תְּפִלָּתִי אֶל־הֵיכַל
קָדְשֶׁךָ: מְשַׁמְּרִים הַבְלֵי־שָׁוְא
חַסְדָּם יַעֲזֹבוּ: וַאֲנִי בְּקוֹל תּוֹדָה י
אֶזְבְּחָה־לָּךְ אֲשֶׁר נָדַרְתִּי אֲשַׁלֵּמָה
יְשׁוּעָתָה לַיהוָה: וַיֹּאמֶר יְהוָה לַדָּג
וַיָּקֵא אֶת־יוֹנָה אֶל־הַיַּבָּשָׁה:

ג

וַיְהִי דְבַר־יְהוָה אֶל־יוֹנָה א
שֵׁנִית לֵאמֹר: קוּם לֵךְ אֶל־נִינְוֵה
הָעִיר הַגְּדוֹלָה וּקְרָא אֵלֶיהָ אֶת־
הַקְּרִיאָה אֲשֶׁר אָנֹכִי דֹּבֵר אֵלֶיךָ:
וַיָּקָם יוֹנָה וַיֵּלֶךְ אֶל־נִינְוֵה כִּדְבַר
יְהוָה וְנִינְוֵה הָיְתָה עִיר־גְּדוֹלָה
לֵאלֹהִים מַהֲלַךְ שְׁלֹשֶׁת יָמִים: וַיָּחֶל
יוֹנָה לָבוֹא בָעִיר מַהֲלַךְ יוֹם אֶחָד
וַיִּקְרָא וַיֹּאמַר עוֹד אַרְבָּעִים יוֹם
וְנִינְוֵה נֶהְפָּכֶת: וַיַּאֲמִינוּ אַנְשֵׁי ה
נִינְוֵה בֵּאלֹהִים וַיִּקְרְאוּ־צוֹם וַיִּלְבְּשׁוּ
שַׂקִּים מִגְּדוֹלָם וְעַד־קְטַנָּם:
וַיִּגַּע הַדָּבָר אֶל־מֶלֶךְ נִינְוֵה וַיָּקָם
מִכִּסְאוֹ וַיַּעֲבֵר אַדַּרְתּוֹ מֵעָלָיו וַיְכַס
שַׂק וַיֵּשֶׁב עַל־הָאֵפֶר: וַיַּזְעֵק וַיֹּאמֶר
בְּנִינְוֵה מִטַּעַם הַמֶּלֶךְ וּגְדֹלָיו לֵאמֹר
הָאָדָם וְהַבְּהֵמָה הַבָּקָר וְהַצֹּאן
אַל־יִטְעֲמוּ מְאוּמָה אַל־יִרְעוּ וּמַיִם
אַל־יִשְׁתּוּ: וְיִתְכַּסּוּ שַׂקִּים
הָאָדָם וְהַבְּהֵמָה וְיִקְרְאוּ אֶל־אֱלֹהִים
בְּחָזְקָה וְיָשֻׁבוּ אִישׁ מִדַּרְכּוֹ הָרָעָה
וּמִן־הֶחָמָס אֲשֶׁר בְּכַפֵּיהֶם:
מי

אַקְפוּנִי מַיָא עַד מוֹתָא תְּהוֹמָא סְחוֹר סְחוֹר לִי יַמָא דְסוּף תְּלֵי עֵיל מֵרֵישִׁי: לְעִיקְרֵי טוּרַיָא נְחָתִית אַרְעָא נַגְדַת בְּתוּקְפְהָא עֵיל מִנִי עַלְמִין וְאַתְּ קָרִיב קֳדָמָךְ לְאַסָקָא מֵחַבָּלָא חַיַי יְיָ אֱלָהִי: בְּאִשְׁתַּלְהָיוּת עֲלַי נַפְשִׁי פּוּלְחָנָא דַיְיָ אַדְכָּרִית וַעֲלַת לִקְדָמָךְ צְלוֹתִי לְהֵיכְלָא דְקוּדְשָׁךְ: לָא כְּעַמְמַיָא פָּלְחֵי טַעֲוָתָא מֵאֲתַר דְאִיתוּטַב לְהוֹן לֵית אִנוּן יָדְעִין: וַאֲנָא בְּתוּשְׁבַּחַת אוֹדָאָה קוּרְבָּנִי אַקְרִיב קֳדָמָךְ דִנְדָרִית אֲשַׁלֵם פּוּרְקַן נַפְשִׁי בִּצְלוֹ קֳדָם יְיָ: וַאֲמַר יְיָ לְנוּנָא וּפַלְטֵית יָת יוֹנָה לְיַבֶּשְׁתָּא: וַהֲוָה פִּתְגַם נְבוּאָה מִן קֳדָם יְיָ עִם יוֹנָה תִּנְיָינוּת לְמֵימָר: קוּם אֱזֵיל לְנִינְוֵה קַרְתָּא רַבְּתָא וְאִתְנַבֵּי עֲלָהּ יָת נְבוּאָתָא דִי אֲנָא מְמַלֵיל עִמָךְ: וְקָם יוֹנָה וַאֲזַל לְנִינְוֵה כְּפִתְגָמָא דַיְיָ וְנִינְוֵה הֲוַת קַרְתָּא רַבְּתָא קֳדָם יְיָ מַהֲלַךְ תְּלָתָא יוֹמִין: וּשְׁרִי יוֹנָה לְמֵיעַל בְּקַרְתָּא מַהֲלַךְ יוֹמָא חָד וְאַכְרִיז וַאֲמַר בְּסוֹף אַרְבְּעִין יוֹמִין וְנִינְוֵה מִתְהַפְּכָא: וְהֵימִינוּ אֱנָשֵׁי נִינְוֵה בְּמֵימְרָא דַיְיָ וּגְזָרוּ צוֹמָא וְאַסָרוּ שַׂקִין מֵרַבְּהוֹן וְעַד זְעֵרְהוֹן: וּמְטָא פִתְגָמָא לְוָת מַלְכָּא דְנִינְוֵה וְקָם מִכּוּרְסֵי מַלְכוּתֵיהּ וְאַעְדִי לְבוּשֵׁי יְקָרֵיהּ מִנֵיהּ וְאִתְכַּסִי שַׂקָא וִיתֵיב עַל קִטְמָא: וְאַכְרִיז וַאֲמַר בְּנִינְוֵה מִגְזֵירַת מַלְכָּא וְרַבְרְבָנוֹהִי לְמֵימַר אֱנָשָׁא וּבְעִירָא תּוֹרָא וְעָנָא לָא יִטְעֲמוּן מִדַעַם וְלָא יִרְעוּן וּמַיָא לָא יִשְׁתּוּן: וְיִתְכַּסוּן שַׂקִין אֱנָשָׁא וּבְעִירָא וִיצַלוּן קֳדָם יְיָ בִּתְקוֹף וִיתוּבוּן גְבַר מֵאוֹרְחֵיהּ בִּישְׁתָּא וּמִן חַטְפָא דְבִידֵיהוֹן: מן

רשי

סוף חבוש לראשי · ימא דסוף תלי לעיל מן רישי שהראהו הקב"ה ים סוף ואיך עברו ישראל בתוכו שהיו שתי עיני הדג' כמין שתי חלונות ומסתכל ורואה כל מה שבים: לקצבי הרי' ירדתי · לסוף מדת ההרים הקבועי' על התהום ירדתי: אני אמרתי הארץ בריחיה בעדי · כנגדי למעלה ממני סגור ולא אצא לעולם · בעדי כמו וסגרת הדל' בעדך וכן כל בעד שבמקר' עור בעד עור אבר כנגד אבר: לעולם · מוסב על מה שאמר למעלה ואני אמרתי נגרשתי · ואני אמרתי הארץ בריחיה סגורים בעדי לעולם: ותעל משח' חיי · אבל כבר ראותי כאן גיהנ' ומשם העליתני והנני עתה כנגד תחת ההיכל שבירושלם כענין שנאמ' אך אוסיף להביט אל היכל קדשך ותב' אליך תפילתי אל היכל קדשך: בהתעטף · באשתלהו וכן בהתעטף נפשם וכן בעטף עולל: משמרי' הבלי שוא · אומות העולם העובדים ע"א: חסד' יעזבו · יראת הקב"ה שכל חסד' וטובתן מאתו יעזבו אבל אני איני כן אלא בקול תוד' אזבחה לך כן תרגם יונתן ובפרקי דרבי אליעז' דורשו כלפי המלחים שעזבו חסדם שהיו מטיבים לע"א וכתב ויירו: ישועתה ליי' · כדרי שלמים ותודה אשלם לשם ישועות אשר ליי' ישועתה כמו לישועה וכן קומה עזרתה לנו לעזרה שלנו: נהפכת · נחרבת: אדרתו · לבוש יקריה: ויזעק · צוה והכריז: מטעם המלך וגדוליו · מעצת המלך וגדוליו צוו להכריז: ויקראו אל האלהים בחזקה · אסרו האמהות לבד והולדות לבד אמרו לפניו רבונו של עולם אם אין אתה מרחם עלינו אין אנו מרחמים על אלו: מי

ממוהר"ש אלשיך ז"ל

שאני בו אני משוע כי אני בבטן גדול משוע שתשמע קולי והוא מה שאמר ג"כ ממעי הדגה וכן ונהר יסובבני סוף חבוש לראשי כי אני בבטן גדול והנני אומר ומתחנן שתרצה שאהיה נגרש מנגד עיניך כי טוב מותי מחיי אלא אם יהיה ברצונך שתרצה להוציאני מכאן ולזה איכך ממית אותי שתרצ' שאוסיף להביט אל היכל קדשך וז"ש אך והנה אחר שלקצבי הרים ירדתי ואין ספק שאמות כפי המנהג הטבעי כי הארץ היא בריחים ובדים לי לעולם כי אני עומד במעמקי הים על שלא אוכל לצאת הנני מתחנן לפניך השם שתעלה חיי משחת ר"ל לפי שאני חי בשחת בבטן גדול ותהיה הצלת חיי משחת בשתעלני מכאן יותר ממה שבקשתי עד עתה כי טוב מותו מחיי אשר בבטן והנה כאשר רוחי מתעטפת ומתקבלת וקרובה למות הנה את ה' זכרתי ר"ל שראיתי שאין מי שיצילני מהמות כי אם ה' לבדו ואחלי תבוא אליך תפילתי אל היכל קדשך ר"ל שתבא ותקבל תפלתי אל ענין היכל קדשך בשאוסי' להביט אל היכל קדשך ע"ד שאמר למעלה אך אוסיף להביט אל היכל קדשך וימשך מזאת ההצלה כי יראו רבים בנס הזה ויראו ע"ד משמרים ומקוים להבלי שוא והוא רמז לע"ז שהחסד שחשבו שעשו להם אותם ההבלים שיעזבו אותם ולא ירצו עוד ליהנות ממנו כ"ש שלא יקוו עוד לחסד שיעשו להם ויהיה טעם הכתוב כי המקוים להבלי

מ"ע ספורנו ז"ל

ביזכם להטילוני אל היבשה · ויחתרו להשיב · את יונה · אל היבשה · כאשר חפצת · לענוש את יונה · עשית שלא נשובהו אל היבשה למען נטילהו לים · לבלוע את יונה · שלא היה חייב מיתה שהיתה כונתו ללכת אל נינוה כדבר ה' אבל לא לחזור לא"י פן תבואהו שם נבואה על ישראל בזאת ותתחייבם תשובת נינוה אשר דאג ממנה · והיה האל ית' כי לא יחפוץ במות המת פתח פתח לתשובת נינוה בענשו של יונה אשר בו הודיעם כי הוא מוריד שאול ויעל בתשובה כמו שעשה ליונה בתאנתו ובכן האמינו באלהים שאם ישובו ויתפללו כיונה וקבלם ויתפלל · שיוציאהו משם · והתודה ושב בתשובה · ויאמר קראתי מצרה לי · זאת לא היתה תפלתו אבל הודאה אחר שידע שקבל האל ית' תפלתו כענין ר' חנינא או בזולת זה · מצרה לי לא קודם אעפ"י כן ענני · מבטן שאול ·

אבן עזרא

להם: ויאמרו · מה נעשה · והטעם תן לנו עצה מה נעשה: וישתוק · הים כמו וישמחו כי ישתוקו: ויאמר · מתאוה ומבקש למות ולא תשוב נינוה לשם ולא היה אומר להם ככה לולי ששמע מפיהם כי ישליכוהו: ויחתרו · פירושו · וכבר חתרו ומלת ויחתרו בפנו' שבעלי המשוטות דומים לחותרים: ויקראו · האמינו כולם בשם הנכבד ושבו לקרא אליו: בנפש · בעבור כמו ויעבד יעקב ברחל: כאשר חפצת · שהתברר להם כי בעבורו הים סוער: וישאו · מזעפו · דרך משל כמו זועפים: וייראו · ויזבחו · אחרי צאתם: וימן · כמו זמון: ויהי יונה · אין כח באדם לחיות במעי הדגה כפי שעה ואף כי זה המספר רק במעשה נס: ויתפלל · המפרשים רצו לפרש חדוש והוציאו הכתוב מפשוטו כי יונה לא התפלל רק אחרי צאתו אל היבשה בעבור שמצאו ממעי ולא אמר במעי והלא ראו שם כתוב מבטן שועתי וככה ממעמקי' קראתיך יי' ועוד כי מלת שועתי לאו' כי התפלל ושועתו השם טרם שיקיאנו הדג' וככה ותבא אליך תפילתי והנה למה לא היה כתו' ויתפלל יונה אחרי צאתו ממעי הדגה ועוד כי אחר תפלתו כתוב ויאמר יי' לדג והביאם בדרך הזאת בעבור ותעל משחת ותבוא אליך תפלתי · ועתה שים לבך וראה כל תפילת נביא וברכתו היא ברוח נבואה ויעקב אמר אשר לקחתי מיד האמרי כי דבר שנגזר להיות ידבר בלשון עבר וככה ויט שכמו לסבול דרך כוכב מיעקב וישמן ישורון ויבעט וירא יי' וינאץ וישכן ישראל בטח בדד ובתפלת דוד בברחו ויענני מהר קדשו סלה כי הנבוא' אמר בברחו ולא אחר בואו ובתפילתו אך אוסיף להביט אל היכל קדשך שהוא השמי' ויי' בהיכל קדשו ורבים ככה וגם כתו' ישועתה ליי' שהיה מקוה כמו ישועתה ליי' לבקש ויש מי שאומר כי דגה בלעה הדג ואין צורך כי דגה ודג שם המין כמו צדק וצדקה: ויאמר · מצול · מקום עמוק הפך שמים שהוא מרום: ותשליכני · ימים · כמו על יאוריהם ויפת אמר כי ים סוף מתערב עם ים יפו וסוף כמו ותשם בסוף בעבור היותו קרוב: ואני נגרשתי מנגד עיניך · הם השמים: אפפוני · עד נפש · עד הגיעה נפשי למות: לקצבי · מקומות שיכרתו שם ההרים מגזרת ויקצב עץ: והארץ סגרה בריחיה בעדי שלא אוכל לצאת להיות על הארץ: בהתעטף · כמו כי יעטף · ותעל משחת חיי · דרך משל על נשמתו שהיא בחמת חיתו: משמרים · פועל יוצא והטעם על אנשי

לראשי ד' בקרי' וסי' לכן שומר לראשי אשימך · סוף חבוש לראשי · סבות לראשי ביום נשק: שמאלו תחת לראשי קדמאה דספר': קום ט' ר"פ וסי' קום התהלך בארץ לארכה: קום לך פדנה ארם: קם קדש את העם · קום רד לקראת אחאב · קום לך צרפתה · קום וירדת בית היוצר · קום לך אל נינוה · וחברו · קום כי עליך הדבר' קום קדש חס': ויקרא ויאמר י' פסוקי' אית בהון ויקרא ויאמר וסי' נמס' במלכי' א' סי' י"ז: ויעבר ט' וסי' נמסר במלכים א' סי' ט"ו ובסדר נח: ויזעק ד' וסי' נמסר בספ' שפטי' סי' ד': וישבו ח' רפין וחס' וסי' במס' רבת':

ממעי דג השרוי בשפל הים · והנה השלכתנו באגול ע"י אנשי הספינה · ונהר יסובבני · [illegible]
ובכן נואשתי מתשועתך ואמרתי · [illegible]
נפשי את ה' זכרתי ובכן קבלת תפלתי · [illegible]
ויקא אל היבשה · גם שהוא נשאר [illegible]
תשובתם

רד"ק

מי יודע · אולי ישוב ונחם האלהים בשובכו ממעשינו הרעים · או פי' מי שיודע דרכי התשובה ישוב · והאלהים ית' ינחם · ות"י מאן ידע דאית ביה חובי' יתוב מנהון יתרחם עלנא מן קדם ה': ונחם · פתח כי הוא פעל עבר מוסב לעתיד מפני הוי"ו והוא מבנין נפעל: וירא · מדרכ' הרעה · כלל כל הרעות ומן החמס שבו בתשובה שלמה · כמו שאמרו רז"ל מי שגזל מריש ובנאו בבירה גדולה מקעקע כל הבירה כולה ומחזיר מריש לבעליו: וינחם האלהים · כי כל דבריו שאומר להר' לבני אדם בתנאי אם לא ישובו אבל אם ישובו יסלח וזו המדה היא ממדותיו יתברך כמו שאמר בתורה · וכן אמר ירמיהו רגע אדבר וגו' · וכן יחזקאל ובשוב רשע מרשעתו וגו': וירע · שרשו ירע · וכן וירע בעיני ה' · תרע עינו · וכן כל אשר במשקלם · ולא כדב' רבי יהודה ואיך ידע יונה ועדיי' לא הגיע מ' יום · אמר לו האל ית' ברוח נבואה כי שב ממה שגזר עליה' כיון ששבו מדרכ' הרעה: ויחר לו · כמו שפירשנו בעבור ישר' שלא שבו מדרכם הרעה: ויתפלל יונה · התפלל קח נא את נפשי ואמר בתחלת תפילתו' אנה ה' · הלא זה דברי · מה שהייתי חושב ומדבר עם לבי כי הייתי מפחד שישובו ותנחם על הרעה ותהיה תשובתם גורמת רעה לישראל: אנה · כתיב בה"א: עד היותי · בעוד היותי · וכן עוד זה מדבר: קדמתי לברוח · קודם שתבא לי נבואתך בזה פעם שנית · ונחם קמץ כי הוא בינוני מבנין נפע': ועתה קח נא את נפשי · שלא אראה ברעת ישראל · כמו שאמ' משה רבי' ע"ה מחני נא מספרך · וכן אמר הרגני נא הרוג: ויאמר ה' ההיטב חרה לך · אם חרה לך מאד ולא אמר לו עוד · אלא ר"ל עוד אראך אות שאינו מן הדין שיחר' לך על סליחתי לשבים · והיטב ענינו חוזק הענין · וכן ואכות אותו טחון היטב · שברו היטב · ויש מפרשים אם הטוב שאני עושה להם חרה לך · וי"ת כמו מאד הלחדא: ויצא · מקד' לעיר · ישב לו במקום שהוא מזרח לעיר עד אשר יראה אולי לא יעמדו בתשובתם ותשוב הגזרה עליהם: וימן · הזמינו לפי שעה ואע"פ שעשה לו סוכה לצל אולי יבשו עלי הסוכ' כי ישב שם עד מלאת לו מ' יום ועשה עמו אות זה להשכילו בגזרת ה' וכי רחמיו על כל מעשיו: וקיקיון · הוא עשב שתארכנה פארותיו ותגבהנה ועושה צל · ובמשנה ולא בשמן קיק · ואמרו בגמ' מאי קיק ריש לקיש אמר קיקיון דיונה · אמר רבה בר בר חנה לדידי חזי לי קיקיון דיונה ולצלוליבא דמי ואבי פסקי רבי פי' בין בלעי המי' הוא גדל ועל פום הכמן מדלן יתיה · פי' על פתחי החנויות מדלין אותו לצל ומפרצנוהי עבדין משחא · פי' תנדעיו עושי' שמן · ופי' רבינו שמואל בן חפני שהוא עשב הנקרא בלשון ערבי אלכד"וע · ופי' צלוליבא מצאתי בתשובת הגאונים אילן סרק · ויש במקומינו הרבה ועושה גרעינ' ועושין מהם שמן וכל מי שיש לו צנה הרבה סותה ממנו ושמו בלשון ערבי אלכדוע: מרעתו · מחום השמש שהכהו שיבשו עלי הסוכה שהיו לו לצל: וימן · הזמין התולעת לפי שעה במקום הקיקיון: בעלות · בבי"ת: ותך את הקיקיון · תולעת לשון נקבה · וכן כי תאכלנו התולעת: ותך · ר"ל שחתכו למטה · ואחר שנפסק ממנו לחות הארץ וכחתך יבשו עלין שהיו לו לצל · והנה יום אחד היתה לו השמחה ולמחרת בעלות השחר הוכה ויבש: ויהי · וימן · הזמין הרוח לפי שעה להוסיף לו צרה על צרתו בחום השמש · ופי' חרישית חזקה שנעשו בני אדם כחרשים בנשיבתה · ות"י שתיקתא · ורוח קדים הוא חמה · ותך השמש · הרוח והשמש: ויתעלף · יגעה נפשו ונבהלה מאד עד שלא יכול לעמוד על עצמו מרוב החום וכמע' יכאה רוחו כמו שפי' תתעלפנה בספר עמוס · וכן בדברי רז"ל שמא יתעלפה: ויאמר · מבואר הוא: ויאמר ה' אתה חסת על הקיקיון ואע"פ שלא חס על הקיקיון אלא מפני צערו כן האל ית' חס על נינוה מפני כבודו · כי הנבראים הם כבודו כמו שכתוב מלא כל הארץ כבודו · וכ"ש מין האדם כמו שכתוב ולכבודי בראתיו · ואע"פ שפירשנו זה על ישראל מ"מ על מין האדם מדבר כמו שאמר יצרתיו אף עשיתיו אלא לפי שישראל מכירים בכבוד האל יותר משאר מין האדם זולתי החכמים שבהם אמר הפסוק על ישראל: אשר

ד

מי־יודע ישוב ונחם האלהים ושב
י מחרון אפו ולא נאבד: וירא
האלהים את־מעשיהם כי־שבו
מדרכם הרעה וינחם האלהים על־
הרעה אשר־דבר לעשות־להם ולא
א עשה: וירע אל־יונה רעה גדולה
ויחר לו: ויתפלל אל־יהוה ויאמר
אנה יהוה הלוא־זה דברי עד־היותי
על־אדמתי על־כן קדמתי לברח
תרשישה כי ידעתי כי אתה אל־
חנון ורחום ארך אפים ורב־חסד
ונחם על־הרעה: ועתה יהוה קח־
נא את־נפשי ממני כי טוב מותי
מחיי: ויאמר יהוה ההיטב חרה לך:
ה ויצא יונה מן־העיר וישב מקדם
לעיר ויעש לו שם סכה וישב
תחתיה בצל עד אשר יראה מה־
יהיה בעיר: וימן יהוה־אלהים
קיקיון ויעל ׀ מעל ליונה להיות
צל על־ראשו להציל לו מרעתו
וישמח יונה על־הקיקיון שמחה
גדולה: וימן האלהים תולעת
בעלות השחר למחרת ותך את־
הקיקיון וייבש: ויהי כזרח השמש
וימן אלהים רוח קדים חרישית ותך
השמש על־ראש יונה ויתעלף
וישאל את־נפשו למות ויאמר
טוב מותי מחיי: ויאמר אלהים אל־
יונה ההיטב חרה־לך על־הקיקיון
ויאמר היטב חרה־לי עד־מות:
י ויאמר יהוה אתה חסת על־הקיקיון
אשר

תרגום

מן ידע דאית בידיה חובין יתוב מנהון ויתרחם עלוהי מן קדם יי ויתוב מתקוף רוגזיה ולא נובד: וגלן קדם יי עובדיהון אריתבו מאורחתהון בישתא ותב יי מן בישתא די מליל למיעבד להון ולא עבד: ובאש ליונה בישא רבא ותקיף ליה: וצלי קדם יי ואמר קביל בעותי יי הלא אדין פתגמי עד דהויתי על ארעא על כן אוחיתי למיערק לימא ארי ידענא ארי את אלהא חננא ורחמנא מרחיק רגז ומסגי למיעבד טבון ומתיב מימריה מלאיתאה בישתא: וכען יי סב כען ית נפשי מיני ארי טב דאימות מדאיחי: ואמר יי הלחדא תקיף לך: ונפק יונה מן קרתא ויתיב ממדנח לקרתא ועבד ליה תמן מטלתא ויתיב תחותה בטולא עד דיחזי מה יהי בסוף קרתא: וזמין יי אלהים קיקיון וסליק עיל מן יונה למהוי טולא על רישיה לאגנא ליה מבישתיה וחדי יונה על קיקיון חדוא רבא: וזמין יי ית תולעתא במיסק צפרא ביומא דבתרוהי ומחא ית קיקיון ובאש: והוה כמדנח שמשא וזמין יי רוח קידומא שתיקא וטפחת שמשא על רישא דיונה ואשתלהי ושאיל ית נפשיה לממת ואמר טב דאימות מדאיחי: ואמר יי ליונה הלחדא תקיף לך על קיקיון ואמר לחדא תקוף לי עד מותא:
ואמר יי את חסתא על קיקיון דלא

אנה ו' כתיב ה' בלישן בקשה בקריאה וסימן וזכור נא את אשר התהלכתי דישעיה · וחברו דמלכים · אל נא נאבדה בנפש האיש הזה · אנה יי' הלא זה דברי · אנה יי' מלטה נפשי · אנה יי' כי אני עבדך · אדמתי ג' בקריאה וסימן ונטשתים מעל אדמתי · עד היותי על אדמתי · על כן קדמתי לברוח · אם עלי אדמתי תזעק · חרה לך ב' וסימן ויאמר יי' ההיטב חרה לך · ולמה נפלו פניך · וימן ה' ד' מנהון כסיפרא וסימן יי' דג גדול · יי' אלהים קקיון · האלהים תולעת · וימן אלהים רוח קדים · וחד בדניאל וימן להם המלך דבר יום ביומו מפת בג · וייבש ג' ב' מ"ל וא' חס' וסי' וייבש הנחל · ותך את הקקיון וייבש · הוכה כעשב ויבש · בתרא חס':

רשי

מי יודע · עבירות שבידו ישוב ונחם האלהי': נתעם' על הרעה לשוב ממנה: וירע אל יונה · אמר עכשיו יאמרו האומו' שאני נביא השקר: הלא זה דברי · יוד' אני שאם יחזרו בתשובה לא תחריבם ואהיה שקרן בעיניה': וימן · לשון הזמנה: להציל לו מרעתו · מחום השמש: קיקיון · עשב הגדל למעלה בענפים רבים ומיצל וכך שמו: ותך · התולעת את הקיקיון במקום שיאמ' לזכ' ויך יאמר לשון נקבה ותך: חרישית · אמרו רבותינו בשעה שמנשבת משתקת כל הרוחות מפניה והיא חמה מאד וכן תרגם יונתן שתיקתא: ויתעלף · פשמ"יר בלע"ז
לא

אבן עזרא

אנשי הספינה שהיו קוראי' אליו ויוכיח זה את זה ומלת חסדם שהיו חושבים כי חסד היו עושים או פירושו כמו חסד הוא: ואני · אשר נדרתי במעי הדג: ויאמר · דרך משל שהכריחוהו לעשות חפץ השם: ויהי · פעם שנית: קום · הו' יורה כי לא הלך דרך שתרחק נינוה אם ישלחהו שנית ילך: ויקם · א"ר ישועה כי הלכו אנשי הספינה אל נינוה והגידו דבר יונה על כן האמינו ומלת לשהי' פירשתיה: מהלך ג' ימים · בסביב המדינה והוא מהלך יום אחד מן הקצה אל הקצה ולא הלך לקרא רק מהלך יום אחד ע"כ ויחל · י"א כי נהפכ' שנהפכה ממעשיה הרעים וזה דרש איננו נכון רק הדבר כמו רגע אדבר: ויאמינו · כמו ויאמן העם והטעם באלהים בדבר אלהים: ויגע · זה לפני לבוש השקים: ויעבר · השיר: ויכס · בשרו שק כי הו' פועל יוצא: ויזעק · מטעם · מעלתו ודעתו ושכלו כמו בשנותו את טעמו: ויתכסו · ויקראו · האדם · מי שהוא בן דעת או מי שהוא שידע שעשה רע או כמו אולי · ומלת ושב על השם הנכבד: וירא אלהים · שיאמינו בו וככה ביתרו לפני האלהים: וינחם · דברה תורה כלשון בני אדם: וירע · שנחם השם · ויתפלל · פירשתיו: ונחם · תואר כי על כן הוא קמוץ כמשפט כל בניין נפעל: ועתה · בעבור ראותו כי ישראל לא עשו תשובה יפחד שתבוא הרעה עליה' על כן יתפלל קח נא את נפשי כדרך מחני נא וכאשר עשה אלישע במשחו חזאל: ויאמר · ההיטב' כמו ואכות אותו טחון היטב והטחן טחינה שלימה גמורה והטעם למה חרה לך כל ככה ויפת אמר היתר לך שאיטב אני למי שארצה וזה הבל הוא: ויצא · שב להזכיר דברי יונה ואשר קרהו לפני מלאת מ' יום כדרך · ויפגע במקום גם ויקח יוסף את שניה': וימן · קקיון חכמי ספרד אומרים דלעת או קרה ואין צורך לדעת מהו: להציל לו מרעתו · מרוב חום השמש וי"א כי בעבור שעמד במעי הדג זמן ארוך עור בשרו רך ולא יוכל לסבול החום: וימן · למחרת יום שמחתו בקיקיון: ויהי · רוח קדים · ממזרח: חרישית · א"ר מריכום שהיתה חזקה ומשמעת שאון עד שתחרשנה האזני': ויתעלף כמו תתעלפנה ותכס בצעיף ותתעלף שהתעלף בבגדיו: ויאמר · השם שם משל לנביאו בעבור שחרה לו כי נחם השם. ויאמרו הכתוב דבר דרך שיבינו השומעי' כי השם לא יעמול בכל הבריאות והנה הטע' אתה חסתה על דבר לא עשית ואיך לא אחוס אני על מעשי ומלת בן בחירק כמו בן נון והיה אם בן הכות הרשע והכ' לא שמת בקיקיון רק יום אחד מהבקר עד הערב והנה היה מתחילת הלילה החל שיגדל עד הבקר ולערב החל ליבש ובעלות השחר כולו יבש על כן אמר שבן לילה היה ובן לילה אבד:
ואני

ממוהר"ש אלמושנינו ז"ל

להבלי שוא אין צריך לומר שלא יקוו אלא אף החסד שעשו להם יעזובו · וגם אני בקול תודה אזבחה לך וגו' · ר"ל כי תכף שתושיעני אשלם נדרי ולא אאחר אותו כלל והם אין כן פי' אין טעם אל שיתאחר שישל' נדרו:

מ"ע ספורנו ז"ל

תשובתם ותפלתם · מטעם המלך · מגזרת המלך · כמו מני שים טעם וזה פן ינחם העם או הקלת · מי שיודע חטאו · ישוב ובזה ינחם ולא ישחית רעה גדולה · שידע שלא יכנעו כן ישראל ע"י הנביאים ושיפלו ישראל ביד מלכי אשור · ויחר לו · שפיה זה עלידו ארך אפים · שאעפ"י ששבו מן הגזל לא שבו משאר עבירות שבידם · ויתפלל אל ה' שלא יצוהו לעשות כן לישראל · קח נא את נפשי · שלא אראה ברעה אשר תמצא את עמי · ההיטב חרה לך · האמנם חרה לך שהיה על ידך היטב לנינוה שלא יאבדו · מה יהיה בעיר אם יחזרו לסורם · קיקיון מן עשב הגדל במים וריחו טוב כדאיתא פ' במה מדליקין · שמחה גדולה · שחשב שהיה זה לאות עת רצון ושיקבל תפלתו על ישראל: טוב מותי שחשב שהיה זה לאות שתשועת ישראל ע"י ירבעם בן יואש תהיה זמן מועט כענין הקיקיון ויפלו ביד מלכי אשו' תכף אחרי כן כענין התעלפו אחר הקיקיון · ההיטב חרה לך · קודם העלוף מאד חרה לך כענין ואכות אותו טחון היטב · חרה לי · על הקיקיון שחשבת שקרה מקרה רע לדבר נכבד מועיל לרבי':
חסת

מנחה גדולה

הדבר לכבוד ישראל · ואמר כי עלתה רעתם לפני הוא כענין הידוע כי העון האדם או העיר עושה נעשה מלאך משחית העולה ומקטרג וזה כי עלתה רעתם לפני והנה כל היסורים הבאי' על האדם הוא מהרות המשחית הזה וזה הוא מה שאמר באיוב והנה רוח גדולה באה מעבר המדבר ויגע בארבע פינות הבית ויפל על הנערים וימותו כי לא איך יתכן תבא רוח מעבר אחד ויגע בארבע רוחות אך הוא כי הרוח הטמא אשר נעשה ע"י פשעם שהיתה רוח גדולה הכונית שעל ידי ויהסה אחר עבר המדבר שהוא מקום מתייחס לחיצונים בא ויגע בד' פינות כי מלאך רע הוא וכח לו ליגע בד' עברי הבית ועל דרך זה עשה הוא

[illegible]

אשר לא עמלת בו ולא גדלתו · הדבר שיעמול בו האדם הוא עלב יותר באבדו · ואע"פ שהאל ית' לא עמל ביצירתו הנבראים דברה תורה כלשון בני אדם להבין השומעי' : שבין לילה היה ובין לילה אבד · בין כמו בן · וכן בן כון · ובן לילה · כמו בן לילה · כמו בן קדם · בן עשרי · ופי' בן לילה · כי בלילה אחת צמח ובלילה האחר אבד בסוף הלילה · כי בעלות השחר הוכה וייבש : ואני לא אחוס · הרבה מי"ב רבוא אדם · יותר מי"ב רבוא אדם · ורבוא הוא י' אלפים · ומלת משתי' · במאריך המ"ם · והשי"ן איננה דגושה · אדם כולל זכרי' ונקבות · אשר לא ידע · שהם קטנים ולא ידעו בין ימינם לשמאלם ואין בהם חטא ואין להם עונש אלא בעבור האבות · וכיון שהאבות שבו הנה הם בלא עון · וכן בהמה רבה שיש בעיר והבהמה אין לה עונש וזכות · ועל כל זה ראוי לחוס ולחמול · וכ"ש על רבים :

דְלָא עֲמַלְתָּ בֵּיהּ וְלָא רַבִּיתֵיהּ דִי בְּלֵילְיָא הָדֵין הֲוָה וּבְלֵילְיָא אוֹחֲרָנָא אֲבַד׃ וַאֲנָא לָא אֲחוּס עַל נִינְוֵה קַרְתָּא רַבְּתָא דְאִית בַּהּ סַגִּי מִתַּרְתָּא עַשְׂרֵי רִיבּוֹן אֱנָשָׁא דְלָא יְדַע בֵּין יְמִינֵיהּ לִשְׂמָלֵיהּ וּבְעִירָא סַגִּי׃

אֲשֶׁר לֹא־עָמַלְתָּ בּוֹ וְלֹא גִדַּלְתּוֹ שֶׁבִּן־לַיְלָה הָיָה וּבִן־לַיְלָה אָבָד׃ וַאֲנִי לֹא אָחוּס עַל־נִינְוֵה הָעִיר הַגְּדוֹלָה אֲשֶׁר יֶשׁ־בָּהּ הַרְבֵּה מִשְׁתֵּים־עֶשְׂרֵה רִבּוֹ אָדָם אֲשֶׁר לֹא־יָדַע בֵּין־יְמִינוֹ לִשְׂמֹאלוֹ וּבְהֵמָה רַבָּה׃

רשי

לא עמלת בו · בחרישה וזריעה והשקאת מים : בן לילה · כמו בן לילה לא גדל אלא לילה אחד : אשר לא ידע וגו' · קטני': ובהמה רבה · בני אדם גדולים ודעתן כבהמה שאינם מכירי' מי בראם :

סליק ספר יונה

ספר מיכה

דבר ה' אשר היה אל מיכה המורשתי בימי יות' · זה הנביא מלאכוהו בספר ירמיהו מיכה המורשתי הי' נבא בימי חזקיהו מלך יהוד' ונקרא מורשתי על שם עירו מרשה כמו שת"י דמן מרשה והי' בערי יהודה · והתנבא בימי ג' המלכים האלה יות' אחז יחזקיהו ובימי מלכי ישר' שהיו בימי' ההם ואם לא זכרם הרי אמר אשר חזה על שמרון וירושלם והרי הוא כאלו זכר' : שמעו עמים כלם · אמר שמעו לנכח ואמר כלם שלא לנכח כי כן מנהג הכתו' במקומו' רבים · כמו ואולם כלם תשובו ובאו נא · לכלם ולסרניכם · כי יבושו מאלים אשר חמדתם · וכן אמר מיכיהו בן ימלה שמעו עמי' כלם · וכנגד ישראל אמר ורבוי עמים כנגד השבטים · וכן עמי' הר יקראו : ארץ ומלואה · ארץ ישראל והעם אשר בה · ובאמרו לארץ הקשיבי הו' דרך משל שהרי אמר ומלואה : ויהי ה' בכם לעד · כי כבר הזהרתי אתכם בשמו : ומהיכל קדשו מן השמי': כי הנה ה' יוצא ממקומו · משל לגזיר' היוצאת מלפניו כאלו הוא יוצא ויורד ודורך על במותי ארץ · וכן אמר בשירת דוד ויט שמים וירד · וכל זה הוא דרך משל על חרבן הארץ והריסת העצומות כאלו ההרים נמסו והעמקים יתבקעו וכן אמר ותגעש ותרעש הארץ ומוסדי הרים ירגזו: ונמסו כדונג · היא שעוה : כמים מוגרים במורד · כן ימסו ההרי' ויגרו כמי מים המוגרים במקו' מורד שילכו מהרה · וי"ת דאשדין במדרון · והכל דרך משל : בפשע · כפל הענין במ"ש · ויעקב וישראל אומר על השבטים כי הם הרוב ובעבור מלכות אפרים כמו שכתבנו : מי פשע יעקב · מי גרם לפשע יעקב שהם העגלי' : הלא שמרון ר"ל מלך שמרון כי מלכי ישרא' היה ראש ממלכת שמרון מזמן עמרי ואילך ואם הם היו מונעים עבודת העגלים ישראל לא היו עובדים אותם כ"ש שהם היו מחזיקים בעבודתם והעם הולך אחרי המלך : ומי במות יהודה · הלא ירושלם · מי גרם שיעשו במות בערי יהודה הלא מלכי ירושלם כי ירושלם היתה ראש הממלכת · והוצרכנו לפרש כן כי מלת מי לא תפול אלא על בעל שכל כמו מי האיש · ולא יאמר מי השור מי החמור : ושמתי · ומה שאמר בספר מלכים כי מלך אשור לכד את א"י והושיב בה העם אשר הביא מתוכה לא אמר אלא ויושב אותם בערי שמרון לא אמר בשמרון כי שמרון החריבה מלך אשור והפיל חומותיה וכל בנין אשר בה כמו שניבא זה הנביא · ואמר ושמתי שמרון לעי השדה ושמתי והגרתי ע"י מלך אשור שהו' יעשה זה ברצוני שאני אעורר רוחו בזה כמו שאמר ויער ה' אלהי ישראל את רוח פול מלך אשור וגו' : לעי השדה · לגלי השדה כתרגום ליגרי חקלא · וכן תרגום והיתה בבל לגלים ליגרים כי הבנין החרב הוא גל אבני' : למטעי כרם · לפי ששמרון הוא הר והכרמים בהרים טובים אמר שלא תהיה בנויה עוד שמרון אלא יטעו בה כרמים : והגרתי לגי אבניה · כי היתה הר וכשיהרסו בניניה יגירו אבני הבנין מן ההר אל הגי : ויסודיה אגלה · שיעורו הבנין עד היסוד : וכל פסיליה יכתו · ישברו מפני הכסף והזהב שעל הפסילי' : אתנניה · הבגדי' היפים שהיו בבתי הפסילים שהיו נותנים שם מפני כבוד הפסילים והם כמו אתנן הזונה שהם היו זונים אחרי הפסילי' ומכבדים אותם בכסף וזהב ובבגדים נאים : ישרפו באש · כי כאשר לכדו העיר שלחו באש לרוב קצפם על יושביה שעמדו במצור ג' שנים ולא רצו להשלי': וכל עצביה אשים שממה · ר"ל בתי העצבים שהיו נכבדים בעיניהם שממה יהיו · וכן ת"י וכל בתי דחלתא : כי מאתנן זונה קבצה · י"א כי חירק הק"וף תמורת שורק כמו קובצה · כמו ופתחו שצריך תמיד שהוא כמו ופותחו · וכת"י ארי מאגר זניתא אתכנשו והנכון כי פי' קבצה שמרון כי היו מביאים לשמרון לבתי הפסילי' והעצבי' משאר ערי ישרא' כסף וזהב ומנחות בבואם לעבוד הפסילים והנה כל הממון הזה מאתנן זונה קבצה אותם שהם כמו אתנן זונה כמו שפירש' : ועד אתנן זונה ישובו · כי עובדי ע"א יקחו הכל · וכן תרגם יונתן ולבית פלחי טעותא יתמסרון: על זאת אספדה ואילילה · דבר הנביא על עצמו שיספוד ויליל על חרבן א"י ועל גלות ישראל · או הוא מדבר על לשון ישראל הגולים · ובענין הזה ת"י על דא יספדון ויילילון וגו' : אילכה · נכתב בו הי"וד פא הפעל : שולל וערום · שולל תאר בשקל עולל ופי' שולל מבגדיו שהפשיטוהו ויהיה הענין כפול במ"ש · או יהיה פי' שולל מהדעת כאדם מטורף מרוב הצרה · וכן מפרשים מוליך יועצים שולל : אעשה מספד כתנים · כי התנים ובנות יענה ידמה קולם לקול נהי ומספד :

כי

פתגם נְבוּאָה מִן קֳדָם יְיָ דִי הֲוָה עִם מִיכָה מִמָּרֵשָׁה בְּיוֹמֵי יוֹתָם אָחָז יְחִזְקִיָּה מַלְכַיָּא דְבֵית יְהוּדָה דְאִתְנַבִּי עַל שֹׁמְרוֹן וִירוּשְׁלֵם׃ שְׁמָעוּ עַמְמַיָּא כּוּלְהוֹן אָצִיתִי אַרְעָא וּמְלַהָא וִיהֵי מֵימְרָא דַייָ אֱלֹהִים בְּכוֹן לְסָהִיד יְיָ מֵהֵיכְלָא דְקוּדְשֵׁיהּ׃ אֲרֵי הָא יְיָ מִתְגְּלֵי מֵאֲתַר בֵּית שְׁכִינְתֵּיהּ וְיִתְגְּלֵי וְיִרְמוֹס יַת תּוּקְפֵי אַרְעָא׃ וְיִתְמַסּוּן טוּרַיָּא תְּחוֹתוֹהִי וּמֵישְׁרַיָּא יִתְבַּזְעוּן כְּשַׁעֲוָא מִן קֳדָם נוּרָא כְּמַיָּא דַאֲשִׁידִין בְּמוֹרְדָּן׃ בְּחוֹבֵי בֵּית יַעֲקֹב כָּל דָּא וּבְחֵטָא דְבֵית יִשְׂרָאֵל הֵיכָא חָבוּ דְבֵית יַעֲקֹב הֲלָא בְּשֹׁמְרוֹן וְהֵיכָא חָטוּ דְבֵית יְהוּדָה הֲלָא בִירוּשְׁלֵם׃ וַאֲשַׁוֵּי שֹׁמְרוֹן לְיִגְרֵי חַקְלָן בֵּית צְדוּת מַצְּבַת כְּרַם וְאַרְמֵי לְחֵילְתָא אַבְנָהָא וְאוֹשְׁרָהָא אֲגַלֵּי׃ וְכָל צַלְמָנַהָא יִדַּקְּרוּן וְכָל טַעֲוָתְהָא יִתּוֹקְדוּן בְּנוּרָא וְכָל בֵּית דַחַלְתָּהָא אֲשַׁוֵּי לְצָדוּ אֲרֵי מֵאַגַר זְנִיתָא אִתְכַּנָּשׁוּ וּלְבֵית פַּלְחֵי טַעֲוָתָא יִתְמַסְרוּן׃ עַל דָּא אִיסְפְּדוּן וִיְלִילוּן יְהָכוּן בְּשׁוֹלְלַיָּא עַרְטִילָאִין יַעְבְּדוּן מִסְפְּדָא כְּיָרוּדִין וְאִיבְלָא

מ"ח

א דְּבַר־יְהוָה אֲשֶׁר הָיָה אֶל־מִיכָה הַמֹּרַשְׁתִּי בִּימֵי יוֹתָם אָחָז יְחִזְקִיָּה מַלְכֵי יְהוּדָה אֲשֶׁר־חָזָה עַל־שֹׁמְרוֹן וִירוּשָׁלִָם׃ שִׁמְעוּ עַמִּים כֻּלָּם הַקְשִׁיבִי אֶרֶץ וּמְלֹאָהּ וִיהִי אֲדֹנָי יְהוִה בָּכֶם לְעֵד אֲדֹנָי מֵהֵיכַל קָדְשׁוֹ׃ כִּי־הִנֵּה יְהוָה יֹצֵא מִמְּקוֹמוֹ וְיָרַד וְדָרַךְ עַל־בָּמוֹתֵי אָרֶץ׃ וְנָמַסּוּ הֶהָרִים תַּחְתָּיו וְהָעֲמָקִים יִתְבַּקָּעוּ כַּדּוֹנַג מִפְּנֵי הָאֵשׁ כְּמַיִם מֻגָּרִים בְּמוֹרָד׃
ה בְּפֶשַׁע יַעֲקֹב כָּל־זֹאת וּבְחַטֹּאות בֵּית יִשְׂרָאֵל מִי־פֶשַׁע יַעֲקֹב הֲלוֹא שֹׁמְרוֹן וּמִי בָּמוֹת יְהוּדָה הֲלוֹא יְרוּשָׁלִָם׃ וְשַׂמְתִּי שֹׁמְרוֹן לְעִי הַשָּׂדֶה לְמַטָּעֵי כָרֶם וְהִגַּרְתִּי לַגַּי אֲבָנֶיהָ וִיסֹדֶיהָ אֲגַלֶּה׃ וְכָל־פְּסִילֶיהָ יֻכַּתּוּ וְכָל־אֶתְנַנֶּיהָ יִשָּׂרְפוּ בָאֵשׁ וְכָל־עֲצַבֶּיהָ אָשִׂים שְׁמָמָה כִּי מֵאֶתְנַן זוֹנָה קִבָּצָה וְעַד־אֶתְנַן זוֹנָה יָשׁוּבוּ׃ עַל־זֹאת אֶסְפְּדָה וְאֵילִילָה אֵילְכָה שֵׁילָל וְעָרוֹם אֶעֱשֶׂה מִסְפֵּד כַּתַּנִּים וְאֵבֶל

כבנות

ככנת

שבן ז' בלישנא וסי' אם בן הכות הרשע · שבן לילה היה ב' בו · דברי אגור בן יקא · כי תשב ללחום · וכין ישרים רצון · ובן את הדבר · ובינה לו במראה · ד' מנהון חס' הרשע קקיון אגור וה"אי פס"וק ש"לו ב"ין יש"רים רצ"ון קשי"א לי לפ"י שב"כל הספרי' נקי"ד ב"ין בצר"י ואולי לד"עת בע"לי המס"רה הי' כחי"רק:

רשי

א דבר המורשתי · מעיר מרשה : ויהי בכם לעד · שהבאתי לכם בשמו והתריתי בכם : יוצא ממקומו · מכסא הרחמי' לכסא הדין : ודרך על במותי ארץ · על הרמי' וגסי הרוח · כדונג · שעוה: המוגרים במורד · דמושדין במדרון מגרים לשון זיבת מים · וכן עיני נגרה נגרות ביום אפו פרץ נחל מעם גר ויגר מזה : לעי השדה : לדגורין דחקלא לשון גלים כמו יגר שהדותא : והגרתי לגיא אבניה · והשחבתי כמו המוגרי' במורד : כי מאתנן זונה קבצ' · כל ההון הזה : ועד אתנן זונה ישובו · ולשמיון כשא' אתנני זונה ישובו כל קבוליה ויונתן תרג' ולבית פלחי טעוותא יתמסרו' כל קבוליה : שלה שולל · משתג' כשוטה בתמהון לב כמו אשתוללו אבירי לב וסר מרע משתולל והתי"ו היא באה לשמש בתיב' בלשון מתפעל ונתפע' וכן הילוך תיבה שתחלת יסודה שי"ן או סמ"ך כשבא עליו תי"ו בלשון מתפעל ונתפעל נכנסת תוך התיבה כמו משתולל ואומר אני שהוא מלשון שוג' כמו לא תשלה אותי על השל דיימר שלו :

כי

אבן עזרא

ואני · שתים עשרה רבוא · שלא חטאו גם בהמות והנה דרך סברה כי נהפכת כמהפכת סדום · כי הדבר היה ידוע בכל העולם :

נשלם ספר יונה

זה הנביא היה נזכר בספר ירמיהו ונבואתו על כל ישראל : שמעו · זאת המלה מופלאה בלשונה כי לפי דעתינו לאמר כלכם וככה כלם תשובו ובואו נא גם מיכיהו הנביא אמר בדבר אחאב שמעו עמים כולם ועל דרך סברה כי מיכה איננו מיכיהו בן ימלא כי דורו' רבים ביניהם : הקשיבי · דרך משל כי מלואה הם העומדים עליה : לעד · כי הזהרתי אתכם והודעתי אתכם : כי · יוצא · שהיה בהיכל קדשו והם השמים על כן וירד : וטעם זאת הפרשה להביא גזירותיו כדרך שירת דוד כאשר פירשתי ויו"א כי במתי ארץ רמז לשליטים וככה ונמסו ההרים וא"כ רק הטעם כי בכל מושל ויעשה חפצו וימסו ההרים ברצונו ונמסו ההרים כדונג מפני האש הם השם והוא חרונו ותתבקענה העמקים כמים מוגרים : מי · מי נופל על אדם לא על בהמה ושם דבר וטעם מי שמך ומי אתה או מי שמך דרך קצרה וככה זה מי גרם ליעקב פשע זה ור' מרינום אמר כי מי את בתי חסר עם מי היית וזה מי פשע מי עשה ומי היה שרש פשע' יעקב והדב' שוה: הלא שומרון · הטעם יושב שומרון וככה ירושלם : ושמתי · על ידי אשור : לעי · כמו לעיים תפירו' : למטעי כרם · שלא תשב: והגרתי לארץ אבני חומותיה · שלא יראו עוד כי הבנין יהרם: ויסודותיה אגלה' עד שלא יהיה ניכר מקום שומרון : וכל · יכתו · מפעלי הכפל ואתננה שנתנו לע"ז לזונות תחת השם · אמר הנגיד כי קבצה היה ראוי להיות ק"וף בשורק וכמוהו ופתחו שצריך תמיד וייסם כארון על בשר אדם לא ייסך ולפי דעתי כי קבצה שומרון ופתחו המפתחים כמו אשר ילדה אות' ויאמר ליוסף וככה וייסם אותו המשים וככה לא ייסך הכהן · וטעם עד אתנן זונה ישובו הזהב והכסף של עצבים לחלילי אשור : על · דברי הנביא מה שיספדו בימים ההם עובדי השם : שולל · כמו אדם ששללו בגדיו ונשאר ערום או הזכיר שולל כי המשוגע שהו' מטורף מדעתו דרכו ללכת שולל וערו' והוא מגזרת שובב וכן טעם מוליך יועצים שולל : וערום · הוא מבלי לבוש ולא יקרא ערום בלבישת שק כי אם בהסירו השק כמו שאומר בישעי' ופתחת השק מעל מתניך ונעלך תחלץ ויעש כן הלך ערום ויחף :

כי

מהר"ש אלמושנינו ז"ל

מיכה ביום ההוא ישא וגו' ר"ל כל איש ואיש מכם יקונן ויאמ' שדוד נשדונו בגופינו וכן שודדנו בארצנו כי חלק עמי ימיר · ר"ל שהש"י המיר ארצינו במה שנתנה לאויבים ואם אומר שיסובב הש"י לנו החלק שהמיר הוא איך אפשר שימיש ויסיר לי החלק שהזכיר בענין שיסובב אותו לנו אחר שארצנו יחלק ר"ל שהש"י חלקה לאויבי' חלק בחלק וכל מה שזה דרכו ראו לומר כי כל איש ואיש מהאויבי' לקח חלק בארץ איך אפש' להפירה מכל איש ואיש :

אל

מ"ע ספורנו ז"ל

חסת כענין ותחס עיני עליך לא תחוס עינך שהכונה בהם לא לרחם על האובד אבל שיקש' על ההיזק הקור' לזולתו · וכן אתה הוקשה בעיניך אבדון והפסד דבר שנתהוה שלא בצער שום אדם · שבן לילה היה · מפני התועלת שהיה נמשך לזולתו ואני לא אחוס · על הפסד שיקרה במיתת אדם ובהמה בנינוה שיזיק לשבניהם :

מנחה גדולה

כיון שכבר דבר עמו ה' בא"י גם בח"ל ידבר עמו שילך ויתנבא וכמו שמצינו לא"כ שדבר ה' עמו בנינוה שהיה ח"ל ותרצתי שם שאפשר לומר שהיה דעתו של יונה לילך במקום הישוב ושם שכיח שקוצים וגלולים כדאי' ריש המכילתא שאם השכינה בח"ל אינה אלא במקום טהור · א"נ שהיה יונה סבור שע"י שימסרו בשליחותו של מקום וילך לא"ל לא ישר' השכינה עליו עוד דרך עונש שע"י שמראה בעצמו שאינו חפץ בנבוא' גם הנבואה יסיר מעליו וע"ש עוד :

כבנות יענה: כי אנושה מכותיה
כי באה עד יהודה נגע עד שער
י עמי עד ירושלם: בגת אל
תגידו בכו אל תבכו בבית לעפרה
עפר התפלשתי: עברי לכם
יושבת שפיר עריה בשת לא
יצאה יושבת צאנן מספד בית
האצל יקח מכם עמדתו: כי
חלה לטוב יושבת מרות כי ירד
רע מאת יהוה לשער ירושלם:
רתם המרכבה לרכש יושבת לכיש
ראשית חטאת היא לבת ציון
כי בך נמצאו פשעי ישראל:
לכן תתני שלוחים על מורשת גת
בתי אכזיב לאכזב למלכי ישראל:
טו עד הירש אבי לך יושבת מרשה
עד עדלם יבוא כבוד ישראל:
קרחי וגזי על בני תענוגיך
הרחבי

כבנת נעמין: ארי ממרעא מחתהא ארי מטת עד דבית יהודה קריבת למעל בתרעי עמי עד ירושלם: בגת לא תחוון מבכא לא תיבכון דיתבין בבתיא בעפרא יתפלשון בקיטמא חפו רישיהון: עברו לכון דיתבין בשפיר גלן עריא ערטילאין בהתין לא יפקון משיזבין יתבי צאנן עיבידו לכון מספד במרר על קטילי גיבריכון בית צולאי בתי חמדתכון דהויתון אנסין ומקרבין דין לסטר דין בכן יתנסיב מנכון שפר ארעכון: ארי דהוות יתבא על שפר ארעא ומסברא לטב ומסברא למיתב לאוריתא מה תעבדון ארי נחתת בישתא מן קדם יי למיעל בתרעי ירושלם: טקיסו רתיכיא רמו על רכשא דיתבין בלכיש ריש חובין היא לכנישתא דציון ארי ביך אשתכחו מרודי ישראל: בכן תשדרין קורבנין למחסיני גת בתי אכזיב יתמסרון לעממיא בחובין די פלחו בהון לטעותא מלכי ישראל: עוד מחסנין איתי עליכון דיתבין במרשה עד עדלם יסקון ויעלון בתחום ארעא דישראל: תלושי ורמא על בני תפנוקיך
הא

רשי

כי אנושה מכותיה · כי חולה היא במכותיה כמו ויאנש דשמואל : בגת אל תגידו · פן ישמחו לכו פלשתים : בבית לעפרה · עופרת אבי העזרי : עפר התפלשי · לשון נופל על הלשון וכן יושבת שפיר עריה בשת וכן לא יצאה יושב צאנן כולם לפי שם העיר לשון הקינה · התפלשי התגלגלי פתרונו לפי עניינו התעפרי : עברי לכם · התחיל בלשון יחידות נקבה כמדבר אל כנסית העיר כמו שאמר יושבת שפיר כולם בשם כנסיא אחת ואמר לכם כמדבר אל הרבים שהרי לרבים הוא אומר : יושבת שפיר · שם העיר : עריה בשת · גלויה בית הבושת כאשר נקראת שפיר שהוא שם נפל היוצא מרחמה של אשה : לא יצאה יושבת צאנן · לא יפקון משזבין מיתבי צאנן : מספד בית האצל יקח מכם עמדתו · המספד שגרמת' לנגזלי' שאתם גוזלים נחלתו כדי להגיע בית בבית שדה בשדה זה אצל זה הוא יקח מכם עמדתו מעמד הבניינים שבניתם והעמדתם על נחלת' בית האצל אויטמ"נט : כי חלה לטוב · כי קיותה לטובה אותה היושבת בשלותה וממרה ע"פ הנביאים: כי ירד רע · הרי כי זה משמש בלשון אלא היא חלה לטוב אבל מפני מרות' ירד לה רע : רתום המרכבה לרכש · אסרו המרכבה לרכש שהוא קל לרוץ ותברחו ואמר דונש שהוא לשון ערבי : לכן תתני שלוחים על מורשת גת · על אשר תתני שלוחי' על מלכו' דוד אשר הוריש אתכם גת כענין שנאמר ויקח דוד את גת מיד פלשתים ואתם מואסי' בו כמו שנ' יען אשר מאס העם הזה את מי השילוח וגומר לפי' בתי אכזיב שהיתה מארץ יהודה ונמשכו אחר פקח בן רמליהו סופן להיות לאכזב למלכי ישראל שיהרג פקח בן רמליהו ויבוזו הנסמכים עליו ובימי אחז נתנבאת נבואה זו : לכן תתני שלוחים · פי' לכן כמו על אשר כמו על כן תטעי נטעי נעמנים של אשר נטעתיך נטעי נעמנים ואת נהפכת לזמורות זר : בתי אכזיב לאכזב · לשון נופל על הלשון מאגדת חלק למדתי מדרש מקרא זה כך : עוד היורש אביא לך · אויבים שיורישו אותך את היושבת במרשה יורש למרשה לשון נופל על הלשון : עד עדולם · שהוא לפנים מן הגבול יסוג אחור ויבא כבוד ישראל שיכבשו האויבים מגבולם עד עדולם כן ת"י עד עדולם ייתון בתחום ארעא דישראל · ומדרש אגדה שמעתי משמו של רבי מנחם עוד היורש אביא לך · ראויין היו בני עילם לירש את ארץ ישראל שהוא היה בכור לבני שם ובשביל אהבת אבותיכם הסיבותיה לבני ארפכשד עתה אביא את כשדים ואת בני עילם עליהם : קרחי · ראשך : וגוזי · שערך · כמו ויגז את ראשו לשון תלישת שיער :
כנשר

רדק

כי אנושה מכותיה · כלו' כל אחת ממכותיה היא אנושה החרב והרעב והדבר וענין אנושה כאב ושבר חזק · כמו אנוש לשברה · וי"ת ארי ממרעא מחתהא : כי באה עד יהודה · המכה החלה בשמרון ובאה עד יהודה : נגע עד שער עמי · וזהו עד שער ירושלם כי מלך אשור שלכד ארץ עשרת השבטים עלה על כל ערי יהודה ויתפשם ובא עד שערי ירושלם והיא הנקרא שערי עמי כי היא מיוחדת בכל ארץ ישראל לכבוד האל ית' השוכן בה : בגת אל תגידו · זהו ע"ד הקינה כי יודעים היו בגת ובערי פלשתים אלא דרך קינה אמר כמו שאמר דוד בקוננו על שאול ויהונתן אל תגידו בגת ואל תבשרו בחוצות אשקלון פן תשמחנה בנות פלשתי' פן תעלוזנה בנות הערלים והלא הם היו שהרגו ישראל במלחמה ההיא אלא דרך קינה אמר : בכו אל תבכו · אם יראו אתכם בוכים ישמחו לבכייתכם: בבית לעפרה עפר התפלשתי לעפרה בפתח העי"ן ושאר עפרה בכל הכתוב העי"ן נקראת בקמץ חטף והיא עפרה אשר לבנימן · וזכר אלה המקומות ואע"פ שכל ארץ ישראל חרבה לפי שמצא בהם לשון נופל על הלשון והוא דרך צחו' · ודרך השרי' והמקוננ' לדבר בקינותיהם ובשירותיהם ובדבריהם דרך צחות לפיכך נראה שקרא לעפר' בפתח העי"ן לקרב יותר הקריאה לקריאת עפר · ועפר ר"ל עפר כמשמעו · או פי' אפר כי גם היא נקרא עפר כמו מעפר שריפ' החטאת וכן אמר בת עמי חגרי שק התפלשי באפר זהו דרך אבלות כמו שאמר וישב בתוך האפר · וכן ת"י בבתיא דעפר' בקטמא חפו ית רישיכון · ופי' התפלשי התגלגלי באפר והתעטפי בו · וכתיב התפלשתי והם דברי הנביא כמו שאמר על זאת אספדה ואילילה · ופי' בבית לעפרה בעבור הבתים שהיו לעפרה שהם היום שוממין · וענין הלמ"ד בעבור בתי האנשים שהיו לה חוץ לעיר · ובית דרך כלל במקו' בתי · כמו ולא חשב אשה בבית דוד כי קדש המה : עברי לכם יושבת שפיר · בזה מצא לו לשון אחר בדרך הקינה כי שפיר היא יופי וכוי כמו הנותן אמרי שפר · ותרגום יפה תאר שפיר בריוא · והנה הפכו עריה בשת כי גלוי הערוה הוא דבר כעור ואמר עברי לשון נקבה כנגד הכנסה שבעיר ששמה שפיר · ואמר לכם כנגד הפרטים · וכן דרך המקרא במקומות רבים · אמר שילכו ערומים גלוי הערוה בגלות כמו שאמ' וחשופי שת זהו עריה בשת כי עריה גלוי כמו ואת ערום ועריה · ובשת הוא הערוה · כמו והחזיקה במבושיו · ועריה שם או תאר ובא בה"א בסמיכות כמו כאפה שעורים : לא יצאה ישבת צאנן מספד בית האצל · גם זה לשון נופל על הלשון כי יצאה וצאנן קרובים בלשון ובית האצל גם הוא שם מקום · ופירושו אמר כי לא יצאו יושבי צאנן למספד בית האצל · כשגלו כי נראה כי יושבי האצל גלו ראשונה וכשהיו בוכים וסופדים בצאתם בגלות לא יצאו לנחמם יושבי צאנן שהיו שכיניהם כי ידעו כי גם הם יגלו אחריהם ודים בצרתם : יקח מכם עמדתו · פירש א"א ז"ל האויב שיעמוד ויתעכב במצור עליכם בטוב יקח מכם שכר עמידתו כי יקח כל אשר לכם ויגלה אתכם · ועמדה שם כמו עמידה אלא שהוא בשקל חמדה חמלה : כי חלה לטוב · חלה ענינו חיל וכאב גם זה בדרך לשון הקינה שהם בהפך מה שהיו רע בהפך הטובה · ואמר כי יושבת מרות כואבת בעבור הטוב שהיה לה : כי ירד רע · לשערי ירושלם · כלומר עד שער ירושלם כמו שאמרנו למעלה עד שער עמי עד ירושלם כמו שפירשנו : ואמר מאת ה' כי הרע הבא עליה' אינו דרך מקרה אלא עונש עונם : רתום · גם זה לשון נופל על הלשון : רכש ולכיש קרובים בלשון · רתום לפי מקומו ענינו אסור · וכן ת"י טקיסו רתיכין רמו על רכשא : לרכש · כמו רוכבי הרכש · והיא בהמה קלת ההליכה כלומר מהרו לגלות : ראשית חטאת היא לבת ציון · לכיש היא מערי יהודה ולמדה היא תחלה עבודת הבעלים מישראל כי אחאב החל לעבוד הבעלים כי ירבעם לא עבד הבעל אלא אחאב החל בעבודת הבעלים ונתפשטה בישראל · וזהו שאמר פשעי ישראל ובארץ יהודה לא היו עובדים הבעלים ויושבי לכיש למדו עבודת הבעלים מישראל · וזהו שאמר כי בך נמצאו פשעי ישראל פירוש בך נמצאו תחילה ונתפשט בארץ יהודה עד ציון · וזהו שאמר ראשית חטאת היא לבת ציון : לכן תתני שלוחים על מורשת גת · בעבור שעבדת ע"א ולמדת האחרים לעבדה את צריכה לתת שלוחים על מורש' גת שתהיה לך לעזור מפני האויב · ומורשת גת שם מקום בארץ פלשתים והיא עיר הנזכרת בכמה מקומות ולכדה דוד מיד פלשתים · וסמך אליה מורשת שפי' ירושה ר"ל גת שלכדה דוד ואחר כך ירשוה פלשתים והיתה להם למורשה בעונותיכם ובפשעיכם · כלומר ראו מה גרם לכם העון כי זאת העיר שהיא לכם עתה היא ביד אויביכ' וצריכי' אתם להכנע להם ולשלוח להם מנחות שיסמכו אתכם מפני האויב הבא עליכם : שלוחים · מנחות · כמו ויתנה שלוחים לבתו אשת שלמה : על מורשת · כמו אל · וכן ונתן הספר על יודע ספר שהוא כמו אל · וכן וילך אלקנה הרמתה על ביתו · ואחרים זולתו : בתי אכזיב לאכזב למלכי ישראל · אכזיב היא עיר בערי יהודה וקעילה ואכזיב ומרשה · והוא כזיב הנאמר בתורה והיה בכזיב בלדתה אותו · ואמר לאכזב לשון נופל על הלשון · ואכזב כמו כזב והא"לף נוספת · והוא כמו היה תהיה לי כמו אכזב · ופי' בתי אכזיב שהיו עובדים בהם ע"א היו להם בבטחונם בהם למקור אכזב מים לא נאמנו שיבטח אדם בו לשתות ממנו בעת צמאונו ומצאו יבש הנה היה לו לאכזב כן היו בתי אכזיב למלכי ישראל · ופירוש למלכי יהודה כי אע"פ שנחלקה המלכות מלכי יהודה מלכי ישראל הם כי יהודה הוא בכלל ישראל · וכן נקראו מלכי יהודה מלכי ישראל כמו שאמר כל אלה בני יהושפט מלך ישראל · וכן אמר כי הכניע ה' את יהודה בעבור אחז מלך ישראל : עוד היורש אבי לך יושבת מרשה · וגם זה לשון נופל על הלשון כי יורש ומרשה קרובים בלשון · ומרשה שם עיר בערי יהודה · אבי חסרה אל"ף שהוא למ"ד הפעל מהמכתב · וכן שמן ראש אל יני ראשי · אמר עוד אביא לך האויב שיירש ארצך ויגלה אותך ממנה · עד עדלם יבא כבוד ישראל · ועדולם ג"כ עיר מערי יהודה · אמר עד עדולם יבא יורש כבוד ישראל : יורש שזכר עומד במקום שנים · והיורש הוא מלך אשור כמו שאמר עלה סנחרב מלך אשור על כל ערי יהודה הבצורות ויתפשם : קרחי וגזי · אמר כנגד מרשה או עדולם כנגד כל הארץ והוא דרך משל לומר אל הארץ קרחי וגזי כי כנגד הארץ ידבר לא כנגד יושבי הארץ שהרי אמר כי גלו ממך · הקרחה היא תלישת השער והגזיזה היא במספרים וכן יעשה האדם לאבל כמו שאמר ויגז את ראשו · ואמר גזי נזרך והשליכי על בני תענוגיך על דרך שקינן ירמיהו בני ציון היקרים וגו' :
הרחיבי

אבן עזרא

כי אנושה · כל אחת ממכותיה וכמוהו אנוש לשברך מגזרת ויאנש אנושה הוא תואר כמו עצומה ברוכה כי באה המכה עד יהודה כי סנחריב תפש ערי יהודה הבצורות : בגת · לפלשתים מקונן הנביא על ישראל ובוכה על נקמת פלשתים ושמחתם על ישראל ויש אומרים כי זאת הנבואה על יום ירושלם כאשר לכדוה כשדים : בבית לעפרה · עיר בארץ כנען ופירוש בבית בכל בית : התפלשי · כמו תתפלשי באפר וכתוב התפלשתי דברי הנביא : עבדי · שפיר · שם עיר : עריה בשת בגלות ובשבי : צאנן · שם עיר : לא יצאה · לספוד : מספד בית האצל · שם עיר והטע' יצא בית האצל לספוד ולא מעיר לעזור לשכיניה כי במקומו יעמוד ויקח מוסר מכל אלה העירות ההולכות בשבי : כי יקם · ילמד כמו כי לקח טוב שיעמוד במקומו : כי · מרות · שם עיר וי"א מגזרת תרגום מרי שמיא או מגזרת מר ואין לפי' זה טעם כי יושבת לאות על שם עיר וטעם הנזכרות שלא יצאו נספוד שהם במצור ובמצוק כאשר נלכד' עפרה ושפיר וטעם כי חלה מגזרת חיל וטעם לטוב כלמ"ד אמרי לי בעבור שנעדר : כי ירד רע · הפך הטוב שהיה לה : רתם · היה ראוי על דרך הלשון להיותו רתמי והטעם קשור וכן דרך עוברי דרכי' לקשר רתם או הטע' אמרי לרותם רתום יש אומר שילכו בשבי וההולך בגלו' אים על מרכבה ולפי דעתי היה דבריך לכיש שהיית אומר' בימי שלותך רתום המרכבה : כי בך נמצאו · זאת לכיש היתה ליהוד' סמוכה לשביני' והיא למדה מדרכיה' וממנה למדה בת ציון : לכן תתני שלוחים · מנחות כמו שלוחי' לבתו והטע' תני עוד מנחות לפלשתי' כאשר היה מנהגך אולי יעזרוך : מורשת גת · עיר בארץ פלשתים : בתי אכזיב · אמ' יפת' עיר ולפי דעתי כי הא"ף נוסף והיא כמו והיה בכזיב אולי היתה ליהודה ולא יכלו לעזור לישרא' בעת רעתו וא"ף לאכזב נוסף כמו אקדח ודרך צחו' לדבר ככה כמו
נס

הַרְחִבִי קָרְחָתֵךְ כַּנֶּשֶׁר כִּי גָלוּ מִמֵּךְ׃

הָא כְנִשְׁרָא דְנָתְרוּ גַּדְפוֹהִי כֵּן אַסְגִּי מְרַט בְּרֵישָׁךְ עַל בְּנַיִךְ אֲרֵי גָלוֹ מִנִּיךְ׃

ב

א הוֹי חֹשְׁבֵי־אָוֶן וּפֹעֲלֵי רָע עַל־מִשְׁכְּבוֹתָם בְּאוֹר הַבֹּקֶר יַעֲשׂוּהָ כִּי יֶשׁ־לְאֵל יָדָם׃ וְחָמְדוּ שָׂדוֹת וְגָזָלוּ וּבָתִּים וְנָשָׂאוּ וְעָשְׁקוּ גֶּבֶר וּבֵיתוֹ וְאִישׁ וְנַחֲלָתוֹ׃ לָכֵן כֹּה אָמַר יְהוָה הִנְנִי חֹשֵׁב עַל־הַמִּשְׁפָּחָה הַזֹּאת רָעָה אֲשֶׁר לֹא־תָמִישׁוּ מִשָּׁם צַוְּארֹתֵיכֶם וְלֹא תֵלְכוּ רוֹמָה כִּי עֵת רָעָה הִיא׃ בַּיּוֹם הַהוּא יִשָּׂא עֲלֵיכֶם מָשָׁל וְנָהָה נְהִי נִהְיָה אָמַר שָׁדוֹד נְשַׁדֻּנוּ חֵלֶק עַמִּי יָמִיר אֵיךְ יָמִישׁ לִי לְשׁוֹבֵב שָׂדֵינוּ יְחַלֵּק׃

ה לָכֵן לֹא־יִהְיֶה לְךָ מַשְׁלִיךְ חֶבֶל בְּגוֹרָל בִּקְהַל יְהוָה׃ אַל־תַּטִּפוּ יַטִּיפוּן לֹא־יַטִּפוּ לָאֵלֶּה לֹא יִסַּג כְּלִמּוֹת׃ הֶאָמוּר בֵּית־יַעֲקֹב הֲקָצַר רוּחַ יְהוָה אִם־אֵלֶּה מַעֲלָלָיו הֲלוֹא דְבָרַי יֵיטִיבוּ עִם הַיָּשָׁר הוֹלֵךְ׃ וְאֶתְמוּל עַמִּי לְאוֹיֵב יְקוֹמֵם מִמּוּל שַׂלְמָה אֶדֶר תַּפְשִׁטוּן מֵעֹבְרִים בֶּטַח שׁוּבֵי מִלְחָמָה׃ נְשֵׁי

וַוי דִּי מְחַשְּׁבִין לְמֵינַס לְמֶעְבַּד דְּבִישׁ עַל עַרְסָתְהוֹן מַקְדְּמִין בְּצַפְרָא וְעָבְדִין אֲרֵי אִית חֵילָא בִּידֵיהוֹן׃ וְחַמְדִין חַקְלַיָּא וְגָזְלִין וּבָתַּיָּא וְאַנְסִין וְעָשְׁקִין גְּבַר וּבֵיתֵיהּ גְּבַר וְאַחֲסַנְתֵּיהּ׃ בְּכֵן כִּדְנַן אֲמַר יְיָ הָא אֲנָא מַחְשִׁיב עַל דָּרָא הָדֵין בִּישָׁא דְּלָא תְעִידוּן מִתַּמָּן צַוְּרֵיכוֹן וְלָא תְהַכוּן בְּקוֹמָה זְקוּפָה אֲרֵי עִידָּן בִּישׁ הוּא׃ בְּעִידָּנָא הַהִיא יִטוֹל עֲלֵיכוֹן מַתַל וְאִילְיָא וּבְעִינְיְתֵיהּ יֵימַר אִתְבַּזָּזָא אִתְבְּזֵיזְנָא מְחוּלַקְהוֹן דְּעַמִּי מַעְדַּן לְהוֹן מֵאַחֲסַנְתְּהוֹן טָרְדִין לְהוֹן תָּאֵיבִין חֲלַקְתְּהוֹן מְפַלְגִין׃ בְּכֵן לָא יְהֵי לָךְ מָתַח חוּט מְשַׁח בְּעַדְבָא בִּקְהָלָא דַּיְיָ׃ לָא תִתְנַבּוֹן נְבוּאָה לָא תִרְפּוּן לְעַמָּא הָדֵין אֲרֵי לָא מְקַבְּלִין אִתְכְּנָעוּ׃ הַכְדֵין כְּשַׁר דְּאָמְרִין דְּבֵית יַעֲקֹב הֲיִתְקְפַד מֵימַר מִן קֳדָם יְיָ אִם אִלֵּין עוֹבָדוֹהִי הֲלָא כָּל פִּתְגָּמֵי תִקְנַיָּא דַּאֲמֵרִית לְאַיְתָאָה אַיְתֵיתִי עַל כָּל דִּמְהַלְּכִין בְּקֻשּׁוֹט׃ מְקַבִּיל חוֹבֵיהוֹן עַמִּי לִבְעִיל דְּבָבָא מְסִרִין מְקִיבְלֵיהוֹן עַמְמַיָּא קַיְימִין מַחְסְנִין יַתְהוֹן מָמוֹן יְקָרְהוֹן מִנְּהוֹן נַסְבִין עֲדַן בְּאַרְעֲהוֹן לְרוֹחֲצָן תָּיְבִין כְּהוֹן כִּתְבִירֵי קְרָבָא׃ כְּנִישַׁת

ב' חד מל' מקום אהלך · ד' ומל' · ד' · י' · כ' · ל' · ל' ומל' רע · ל"ו · ל' · ח' · ל' · ד' · ל' חל' · ה' · ל' · ל' ומל' ה' · ל' · ל' · ל' · כ' · ל' · ל' וחסי' · ל'

משכבותם ד' וסי' יבוא שלום ינוחו על משכבותם · כי יילילו על משכבותם · יעלזו חסידים בכבוד · ולא תלכו ב' וסימ' בחקות הגוי · ולא תלכו רומה ואינון מן ולא דסמיכין לת"ו ולית דכוות' וסימ' במסרא רבתא בערך לא :

רש"י

כנשר · כתרגומו כנשר' דנתרן גדפוהי דרך הנשר למרט רוב כנפיו : ופעלי רע על משכבות' · כל הלילה גומרי' בלבם איך יעשו הרעה לבקר : ובתים ונשאו · מוסב על וחמדו חומדי' בתים · ונשאו כמו ולקחו : ולא תלכו רומה · ולא תהכון בקומה זקופה · ונהה נהי נהיה · ונהה לשון עתיד כמו ועשה ופנה ונהה המקונן ואמר נהי נהיה בעולם. ומהו הנהי, אשר נהיה אמר שדוד נשדנו אויבינו שדדונו ולשון נשדנו שפת' בו נ"ון בתחילה ולא כתב שדונו מפני שבא לשתש שתי לשונו' לשון נפעלנו ולשון פעלנו אילו כתב נשדנו היה הלשו' מוסב על הנשדדים ולא אל השודדים ואם כתב שדונו היה מוסב אל השודדים ולא לנשדדים עכשיו מוסב לשניהם: נתננו ביד אשר שדונו ובלע"ז שומ"יר דיווסטו"ירא כשו"ט ד"א נשדנו אנחנו גרמנו לעצמינו ששדדונו : חלק עמי ימיר · נחלת חלק עמי נחלף לאויב : איך ימיש לי לשובב שדינו יחלק · איך יסור אלי עוד להשיב לנו שדותינו אשר יחלק אותם האויב הזה לו איך איפשר לשובבם עוד לי כל אלה דברי המקונן ונושא המשל · איך ימיש לי קומ"א סידטו"רנא אמ"וי כמו סורה אלי ויסור אלי ויסור ציון : משליך חבל · חולק נחלה שכן דרך לחלק נחלה בחבל המדה : אל תטיפו יטיפון · אל תנבאו להוכיחם לכם הנביאים אני אומר אשר תטיפו תמיד : ולא יסג כלימות · פן ישיגון אתכם כלימות מאתם כענין שנאמר שתוכח לך · כל טיף לשון נבואה כמו ולא תטיף על בית ישחק והטף אל הדרום : האמור בית יעקב · הזאת אמרו בית יעקב כששומעי' את הרע' אשר נביאי' מתנבאי' להם : הקצור רוח יי' · שמא אין יכולת עמה לפניו להטיב ואין רוחו רחב' עליו לטוב כאשר היתה בימים הראשונים : אם אלה מעלליו · כלו' להרע : הלא דברי ייטיבו עם הישר הולך · אני לא קצרה רוחי ולא אלה מעללי זולתי לרשעים אך את הישר הולך היטב אטיב לו · ואתמול עמי לאויב יקומם · המקר' מחובר לשלמעלה הימנו אני טוב ומטיב אני ואת הדב' אשר למולו ובעברו עמי אותי יקומ' לאויב לו : ממול שלמה אדר תפשיטון · כנגד אשר אתם גוזלים השלמה ולבוש תפארת ומפשיטי' מעל כל העוברי' עליכם בדרך מעוברים בטח שובי מלחמה · ממה שהיו סבורין להיות עוברין בטח הם נהפכו להיות שובי מלחמה כבני אדם השבים מן המלחמה חסירי בגדים ומזון שלקחו אויביהם מה שעליהם · שובי כמו סורי הגפן נכריה סוגי ממועד : נשי

רד"ק

הרחיבי קרחתך כנשר · כי הנשר יעוף למעלה מכל העופות ואחת לעשר שני' יעוף מאד למעלה עד האויר העליון הסמוך לגלגל האש ומרוב חומו ימרטו כנפיו ותפול נולתו : הוי חושבי און ופועלי רע · פועלי' רע בלבבם לומר כך וכך נעשה מחר ואמר על משכבות' כי בעוד שאד' שוכב על מטתו הו' חושב יותר כי אין לו עסק באחד מחושיו · באור הבקר יעשוה · בהסכמה יעשו המחשב' הרע' שחשבו כי יש כח ביד' לעשוק העניים : וחמדו · החמדה היא בלב והגזל הוא בידים כי יחמדו שדו' חביריהם בלבם ויבקשו מהם שימכרו' להם ואם לא ירצו למכרם יגזלום ויקחום בחזקה · וכן יחמדו הבתים ואם לא ירצו למכרם יקחום בחזקה · ופי' ונשאו ולקחו · וי"ת ואנסין : ועשקו גבר וביתו ואיש ונחלתו · כפל הענין במלו' שונו' · ופי' שאם יעמוד בעל הבי' כנגדו בגזלו ממנו ביתו או שדהו יכהו ויאסרהו זהו עשק הגוף והכ' יעשקו הגוף והממון : לכן · על המשפחה הזאת הם עם ישראל · כי נקרא הגוי משפחה · כמו ואם משפחת מצרים לא תעלה · ועל המשפחו' אשר בשמך לא קראו וכן אמר גם כן על ישראל עוד על כל המשפחה אשר העליתי מארץ מצרים · אשר לא תמישו משם צוארותיכם · מעול הרעה הבאה עליכם לא תוכלו להסיר מתוכה צוארותיכם · כלו' לא תוכלו להנצל ממנה : ולא תלכו רומה · בשקל קומה טובה · אמר כיון שיהיו צוארותיכם תחת עול ברעה תהיו נכנעים ולא תוכלו ללכת בקומה רמה · וכת"י ולא תהכון בקומה זקופה : ביום ההוא ישא עליכ' משל · פי' המקונן עליכם ישא בקינתו זה המשל · ומן הנראה כי המקונן הו' נביא השקר וכראותו כי לא נעשת' עצתו יקונן ולפי שדרך המקונן לדבר משלי' וחידות שהם דברים סתומי' וכן דרך המשורר ובקינה זו יש דברים סתומי' לפי' קראה משל : ונהה נהי נהיה · ונהה בשקל עשה בנה והוא ענין קינה ובכי · ונהי שם הקינה · ונהיה ג"כ בשקל שמלה וכפל השם לרוב הקינה · וי"מ נהי ענין שבר מן נהייתי ונחלתי · וי"ת ואוליא ובעינתי' · והוא ענין הנבה' הקול בקינה מן וענה אוי' · וכדברי רז"ל מענות אבל לא מטפחו' : אמר שדוד נשדנו · יאמר בקינתו כן · נשדונו מבנין נפעל ובא בשורק מקום חולם כי הרוב בחולם · ונקלותי עוד מזאת · ונמקותם בעונותיכם : חלק עמי ימיר · האדמה שהוא חלק עמי ימירנו האל יתברך באדון אחר כי יהיה חלק האויב מה שהיה חלק עמי · איך ימיש לי · איך יהיה זה שיסיר ממני מה שהיה לי : לשובב שדינו יחלק · כשחשבתי שהאל ית' רוצה להשיב אלינו שדותינו שלקחו האויבים והנה האויב מחזיק בהם ומחלק אותם בין האויבים ר"ל שהאויבים יחלקו ביניהם נחלתינו כמו שאמרו ירמיהו בקינתו נחלתינו נהפכה לזרים : לכן · אמר כנגד המקונן והוא נביא השקר כמו שפירשנו · אמר אתה המקונן על נחלת ישר' שמחלק אותה האויב ואתה גרמת זה לפיכך לא יהיה לך משליך חבל בגורל בקהל ה' כאשר ישובו קהל ה' מהגלות אל נחלתם לא יהיה לך בן או בת שישליך חבל בנחלה כי לא ישאר אחריך ממך שום זכר ופירוש משליך חבל החבל שמודדין בו האדמה לחלקה בגורל בין היורשי' · ותרגם יונתן מתח חוט משח בעדבא : אל תטיפו · ענין הזלת הדבור · כמו ועלימו תטיף מלתי · והוא ע"ד השאלה ישראל יטיפון לנביאי האל · אל תטיפו · כלומר אל תזכרו לנו דברי האל כי אין אנו שומעי' לכם · לא יטיפו לאלה לא יסג כלימות · נביאי האל לא יטיפו לשה האנשי' ולא יקחו כלימות שאם יטיפו להם יכלימו' · יסג · ענין השגה ואם הוא כתו' בסמ"ך הנה כמהו מן הכבד אהו' מסיג גבול רעהו וחבריו : האמור · הה"א ה"א הידיעה והיא בסגול כמו ויסר הערוב והיא לקריאה כמו הקהל חקה אחת לכם · הדור אתם ראו דבר ה' · כלומ' אתה שאומרי' לך בית יעקב אמר הקצר רוח ה' שאתה אומר לנביאי ה' אל תטיפו אם קצרה נבואת ה' לכם למה אתם קצים בה הלא רחבה היתה לכם להוכיח' ולהטיב לכם כל זמן שרציתם לקבלה לא מנעתי אותה מכם : אם אלה מעלליו · וכי אלה הצרות הבאות עליכם הם מעלליו ומעשיו לא כן כי מעשיכ' הם כי דברי ייטיבו ולא ירעו עם אדם שהולך דרך ישר : הקצר · פעל עבר אליו קמץ ואליו פתח : ייטיבו · היו"ד הראשונה מונעת בצרי והשנית שהיא כח פ"א הפעל והנכון עם ה"א הפעול : והטיבו · כמו מושליו יהילילו : ואתמול בשורק כמו בחולם · וכן בשורק כי ערוך מאתמול תפתה · אמר האויב הבא עליכם היום דין ומשפט הוא · כי עמי זה אתמול היה הוא לאויב לאחיו האלופים והיה קם לאויב העניים ושולל אותם ודין הוא שיבא האויב עליהם מדה כנגד מדה : יקומם · פעל עומד ותרגומיה אקומם פעל יוצא : ממול שלמה אדר תפשיטון · ואתם עומדים ממול שלמ' טובה שתראו לעני שלובש אותה תעמדו למולו להרע לו ולהפשיטו השלמה שהיתה אדר לו · ממול · כמו והוא יושב ממולי · אדר הוא כמו הדר · ואא"ז ל פירש כן היו חובלים שלמה מבית העני בעבור המס ואומרים כי אין די במשכון זה והיו מפשיטי' מעליו אדרתו · וזהו תפשיטום שהיו מפשיטים העניים שהיו חושבי' שהולכים בבטחה היו באים לבתיהם כמו שובי מלחמה ערומי' מבג דיה' ואחר כך היו אומרי' אין די במשכונות האלה בשלמה ובאדרת ויוליאו אותו מביתו · וזהו הייס עם מעשיהם אם היו טובים : ואתמול · מלה אחת כמו כי ערוך מאתמול תפתה והטעם כי דברי יטיבו לטוב לא לאשר הוא מאתמול : לאויב יקומם יקום עמי

אבן עזרא

גם מלמן תלמי' וערער תתערער וככה רבים · עוד היורש · הוא האויב ואי' טעם לפרש שהוא מכי שם שיורש הארץ והיא עילם רק הוא האויב שירש הארץ ויתכן שזה הנביא היה מזאת העיר ול' תתמה בעבור שינוי התנועות שאמר היורש כנגד מרשה ואין הלשון מדוקדק יפה להיות זה כנגד זה כי לא ישמרו בשמו' כאשר ישמרו בפעלים להיותם על מתכונת אחת כמו השולמית מתיחסת אל שלם שהיא ירושלם והיה לו לומ' השלמית : עד עדלם · עיר בארץ כנען והיורש ישרת בעבור אמ' וככה הוא יורש כבוד ישרא' : קרחי · כמו מלכי עלינו : וגוזי · לגוז השער וככה ויגז את ראשו זה דבר הנביא לכל עיר ועיר : הוי חושבי און · בלילה בהתבודדם בנפשם : לאל ידם · כח ולא תואר וככה מלת טוב וגם רע כי פעמי' שהו' תואר שם הקודש ופעמי' שם דבר שהוא כח וככה טוב ורע פעמים שהו' אדם שהוא טוב או רע והוא תואר ופעמי' שהו' דבר רע או דבר טוב שהוא שם דבר : וחמדו · וגזלו · בחזקה : ונשאו · ולקחו לנפשם : ועשקו · בדרך פתוי והונאה ומרמה כי העושק את חבירו ידמה אותו לערב ולהחזיק בממונו אשר הלוהו או בשכרו אשר השכירו : לכן · רומה · שם דבר כמו טוב' לא תלכו בקומ' זקופה כי עת רעה היא לא ראיתם כמוהו : ביום ישא · המושל ונהה כמו ונבה וכהה אשר יהיה בימי' ההם ונהיה כמו שכר האדם לא נהיה וככה הוא הוא מי שנהיה בעת ההיא ינהה נהי וי"א כי נהיה כמו חולה מגזר' נחלתי ונהייתי: נשדנו · בניין נפעל מפעלי הכפל והמקונן יאמ' חלק עמי ימיר השם להיותו לנכרי איך ימיש מה שהיה לי וכאשר קוינו לשובב שישוב שדנו אלינו אז יחלקנה הנכרי כי מלת יחלק זרה להזכיר נגד השם והזכיר נגד השם והזכיר שדונו כנגד שאמר וחמדו שדות: לכן · יאמר לכל איש מהמשפח' הרעה הגוזלים השדות הטעם בעבור שעשית זה החמס לא ישאר לך בן שישליך חבל בגורל: בקהל יי' · בשוב יי' שבות עמו: אל · יספר הנביא מה שהיו אומר המשפחה הרעה לנביאי השם לא תנבאו לא תטיפו ככה יטיפון היו מטיפין להם אל תטיפון ומלת יסג בסמ"ך כשי"ן ובא על משקל קל את ככד לומר יסג במקום ישיג כי מי שלא יטיף למשפחה הזאת לא תשיגו כלימה: האמור · הדבר הוא זה שיהיה אמור בלשון תמה אתם בית יעקב ורבי ישועה אמר כאילו כת' שמע אתה הקרוא בית יעקב ובעבור האל"ף שהו' מאותיות הגרון תבוא הה"א בפתח קטן כמו החזק הוא הרפה : הקצר רוח יי' · היא הנבואה וטעם הלא לעולם רוח השם תדבר אמת כי למה יעשה השם רע · אם אלה מעלליו · וכי מנהגו לעשו' רע לבריותיו על חנם רק ידבר להטיב לכם ויב' טוב עם הולך דרך ישר והטע' דבר טוב עמי

מהרש"א אלמושנינו ז"ל

אל תטיפו יטיפון וגו' · האמור בית יעקב וכו' ר"ל כי מה שאומרים לנביאי האמת אל תטיפו הנה זה הדבר יטיפוהו ויאמר והוא בזה הדרך כשלא יטיפו להם ולא יסג כלמות כי לא יאמרו שלא יטיפו בשלא ירצה בהטפת' ובנבואתם לבד אלא שישמרו שלא יטיפו שאם יטיפו יסג כלמות · האמור וכו' ר"ל האם ראוי לומר אתם בני יעקב שקצר רוח ה' ואם אלה מעלליו שלא ירצה להזהיר אתכם בעשיית הטוב כי מן הטוב האמיתי שהוא האל ית' ראוי שיושפע והנה דברי ייטיבו כשאין ענין הטבתם צירופיו בשאינו טוב במוחלט · כי עם הישר הולך ר"ל כי עם האיש הישר שהוא הטוב המוחלט האמיתי הולך כל דבר היוצא ממני עד שמודה שדברי הוא טוב במוחלט · ואתמול עמי לאויב וכו' ר"ל הנה אתה עמי הייתם מאתמול קודם שתחטאו של אויב שלהם שיקומם ממול שלמה לקחתם ולגוזלה הנה אתם תפשטון לו האדר והטעם שאפי' שהאויב לא יעמוד אלא מכנגד השלמה שהוא כסות שאינו עתה מלובש כשרוצה לקחתה ולא שלקחה עדין הנה אתם בעבור כן אתם מפשיטי' ממנו אדרתו שהוא לבוש בו וכן מעוברים בטח שובי מלחמה ר"ל שהאויבים שהיו עוברים בטח בדרכיהם ולא ירגו במלחמה כי אם שלום מכם הנה אתם הייתם מתקוטטים בהם עד שעשיתם אותם שובי מלחמה כ"כ הייתם בוטחים בגבורתכם והנה כל זה היה לכם בזמן עבר ואולם עתה שאתם חוטאים באנשי עמי תגרשון וכו' הנה בעבור זה קומו ר"ל הטעם שראוי שתקומו ותלכו ממנה כי אין ספק שלא היתה לכם זאת המנוחה בעבור שתהיה טמאה ושתטמאו אותה ושתחבל חבלי יולדה עד שתלטער כשלא תוליד אתכם והטעם שלא תקיא אתכם והוא דרך משל על מה שראוי להקיא אתכם כמ"ש הכתוב ולא תקיא אתכם הארץ בטמאכם :

והנה

רשי

נשי עמי תגרשון מבית תענוגיה · שאתם הורגים את בעליהן והן יושבות אלמנות או לפי שאתם נוטלין את ממון בעליהן והם יושבים ומגירים ואין משמחין את נשותיהם : תקחו הדרי · הדר הוד ועושר שנתתי להם : קומו ולכו כי לא זאת המנוחה · זו נתתיה לכם למנוחה : בעבור טמאה תחבל וחבל נמרץ · כי למען טמאה אותה היא עושה חבורת חבלי רשעי' · תחבל לשון אגודו' כמו חבל נביאי' חבלי רשעי' וכן ת"י מסייעין עלה לשון סיעה · וחבל נמרץ ובעת אגודתם כבר נועצו ביניהם ופירושו למה הם מתחברים נמרץ דבר מפורש באר היטב כמו מה נמרצו אמרי מה ימריצך קללה נמרצ' : לו איש הולך רוח · לו מוצאי' איש הולך רוח איש שקר מתנבא להם שישתכרו ביין ובשכר הוא יהיה נביא מקובל לעם הזה : אסף אאסף · עוד ימים באים ואקבץ אתכם : כצאן בצרה · כצאן רבה הנתונה במבצרי גדרות צאן : בתוך הדברו · ת"י וכעדרא בגו דיריה מקום שהוא מתנהג שם וכן ורעו כבשים כדברם : תהימנה מאדם · תהיינה הערים הומיות מרוב אדם אשר בקרב' : עלה הפורץ · מושיעים הפורץ גדרות סירים ומסוכות חדקים לייסר לפניהם הדרך : גוזלי עורם · של בית ישראל שהם ראשים וקצינים עליהם כמו שאמר ראשי בית יעקב וקציני בית ישראל : שאר עמי · בשאר עמי : ואת עצמותיה' פצחו · פתחו להוציא המוח כמו פצחו רנה פתחו פה ברנה : ופרשו כאשר בסיר · ומשברים האברים כאשר ישברו הנתחים הניתנים בסיר לבשל · ופרשו לשון שבר כמו פרוס לרעב ולא יפרסו להם פרסה ליון : קלחת · קלדרי"רא בלע"ז : אז יזעקו אל יי' · אז כבא אותו העת האמו' למעלה אסף אאסף יעקב יצעקו אל יי' להטיב להם ברצון עמו ובשמח' גויו ולא יענה אות' : הנשכים בשיניה' · ואוכלין בשר בהמו' פטומות שמאכילין אותם עמי הטועים אחריהם : וקראו שלום · וכאשר יאכילום יקראו ויתנבאו להם שלו' : וקדשו

מיכה ג

נְשֵׁי עַמִּי תְּגָרְשׁוּן מִבֵּית תַּעֲנֻגֶיהָ מֵעַל
עֹלָלֶיהָ תִּקְחוּ הֲדָרִי לְעוֹלָם׃
קוּמוּ וּלְכוּ כִּי לֹא־זֹאת הַמְּנוּחָה
בַּעֲבוּר טָמְאָה תְּחַבֵּל וְחֶבֶל נִמְרָץ׃
לוּ־אִישׁ הֹלֵךְ רוּחַ וָשֶׁקֶר כִּזֵּב אַטִּף
לְךָ לַיַּיִן וְלַשֵּׁכָר וְהָיָה מַטִּיף הָעָם
הַזֶּה׃ אָסֹף אֶאֱסֹף יַעֲקֹב כֻּלָּךְ קַבֵּץ
אֲקַבֵּץ שְׁאֵרִית יִשְׂרָאֵל יַחַד אֲשִׂימֶנּוּ
כְּצֹאן בָּצְרָה כְּעֵדֶר בְּתוֹךְ הַדָּבְרוֹ
תְּהִימֶנָה מֵאָדָם׃ עָלָה הַפֹּרֵץ לִפְנֵיהֶם
פָּרְצוּ וַיַּעֲבֹרוּ שַׁעַר וַיֵּצְאוּ בוֹ וַיַּעֲבֹר
מַלְכָּם לִפְנֵיהֶם וַיהוָה בְּרֹאשָׁם׃
ג
א וָאֹמַר שִׁמְעוּ־נָא רָאשֵׁי
יַעֲקֹב וּקְצִינֵי בֵּית יִשְׂרָאֵל הֲלוֹא לָכֶם
לָדַעַת אֶת־הַמִּשְׁפָּט׃ שֹׂנְאֵי טוֹב
וְאֹהֲבֵי רָעָה גֹּזְלֵי עוֹרָם מֵעֲלֵיהֶם
וּשְׁאֵרָם מֵעַל עַצְמוֹתָם׃ וַאֲשֶׁר אָכְלוּ
שְׁאֵר עַמִּי וְעוֹרָם מֵעֲלֵיהֶם הִפְשִׁיטוּ
וְאֶת־עַצְמֹתֵיהֶם פִּצֵּחוּ וּפָרְשׂוּ
כַּאֲשֶׁר בַּסִּיר וּכְבָשָׂר בְּתוֹךְ קַלָּחַת׃
אָז יִזְעֲקוּ אֶל־יְהוָה וְלֹא יַעֲנֶה אוֹתָם
וְיַסְתֵּר פָּנָיו מֵהֶם בָּעֵת הַהִיא כַּאֲשֶׁר
ה הֵרֵעוּ מַעַלְלֵיהֶם׃ כֹּה
אָמַר יְהוָה עַל־הַנְּבִיאִים הַמַּתְעִים אֶת־
עַמִּי הַנֹּשְׁכִים בְּשִׁנֵּיהֶם וְקָרְאוּ שָׁלוֹם
וַאֲשֶׁר

תרגום

כנישת עמי תתרכון מבית חדותהון מנהון בניהון דברין גלא יקרהון דהוו אמרין קים לעלמין : קומו וגלו ארי לא דא ארעא בית נייחא לרשיעיא בדיל טמיותה אינון מחבלין בדיל לסאובתה אתון מיסתייעין עלה : על דטעו בתר נביי שקרא דמתנבן להון רוח די שקר ומלפין להון לחמר ולרויו ויהי כמא דאליפו למטעי בתר נביי שקרא כן יגלון לארעא שקרא עם דרא הדין : בסופא כנשא אכנישכון דבית יעקב כולכון קרבא אקריב גלותכון שארא דישראל כחדא אשוינון כענא בגו חוטרא כעדרא בגו דירא המן מסגי אנשא : יסקון משיזבין כד בקדמיתא ויסק מלך מדבר ברישיהון ויתבר בעלי דבבא דמעיק להון ויכביש כרכין תקיפין קרוי עממיא יחסנונון ויהי מלכיהון מדבר ברישיהון ומימרא דיי בסעדהון : ואמרית שמעו כען רישי יעקב ושלטוני דבית ישראל הלא לכון למדע ית דינא : סנן לאטבא ורחמין לאבאשא אנסין ניכסי עמא מנהון וממון יקירהון מנהון נסבין : ודי בזו נכסי עמי וממון יקרהון מנהון נסבין וית שארהון מגמרין תייבין ומפלגין יתהון כמא דפלגין איבריא לגו דודא וחלקיא לגו קדרא : בכן יצלון קדם יי ולא יקביל צלותהון ויסלק שכינתיה מנהון בעדנא ההיא כמא דאבאישו עובדיהון : כדנן אמר יי על נבייא דשיקרא דמטען ית עמי דמן מוכיל להון שירון דבשר מיתנבן עלוהי שלמא ודלא

אסף ג' וחס' וסי' אסף אסיפם נאם יי' · אסף אאסיפם יעקב כלך · אסף אסף כל מעל פני האדמה · פרצ' ג' וסי' עלה הפורץ לפניהם · ובית אבותיהם פרצו בד"ה · כי עתליהו המרשעת · ואשר י"ב ר"פ וסימ' נמסר בסדר בהר סיני · ולא יענה ה' וסי' וזעקתם ביום ההוא · אז יזעקו אל יי' דספרא · ישאהו על כתף · שם יצעקו ולא יענה · לעבדי קראתי ולא יענה :

רדק

וזהו נשי עמי תגרשון מבית תענוגיה. מעל עולליה תקחו הדרי לעולם · הדר נחלתי שהנחלתים תקחו מעל עולליהם שהיו נסתרים ומתכסים שם על זה לאו כלכם מנחלתי קומו ולכו כי לא זאת המנוחה · נשי עמי תגרשון · כל אחת ואחת מנשי עמי · ועמי הם העניי' · כמו אם כסף תלוה את עמי · אמר אתם גורמים שיגרש העני את אשתו מביתו שתכנסו בבית העני שלא ברשותו להעליל עליו ולגזלו וכשבא העני וימצא אחד מכם בביתו עם אשתו יחשוד אשתו ויגרשנה מביתו והנה הוא כאלו אתם מגרשי' אותה מבית בעלה שהוא בית תענוגיה · מעל עולליה תקחו הדרי לעולם · מה שהוא הדרי לעולם והוא חבור האיש עם אשתו לפרות ולרבות שיצרתיה מצלע האד' וצויתי' פרו ורבו ואתם תקחו הוא ההדר שהוא הדור וכבוד כמו שאמ' יהי כבוד ה' לעולם ישמח ה' במעשיו כי כאשר הבריאות על סדר תכונתם ויצירתם הוא כבוד הא-ל ית' ועליהם ישבחוהו בני אדם ויפארוהו : קומו ולכו · לכו בגלות כי לא תנוחו בארצכם כאשר חשבת' אני קראתי ארצכ' זאת המנוחה והנחלה ועתה בעונותיכם אינה לכם נחלה ומנוחה קומו ולכו ממנ' : בעבור טמאה תחבל וחבל נמרץ · זאת המנוחה והנחלה טמאה כמו שאמר ותטמא הארץ ואפקוד עונה עליה ותקיא הארץ את יושביה · ובעבור זה שטמאה שאתם טמאתם אות' בעבור זה תחבל ארצכם כמו שאמר ותקיא הארץ · כלומר תחבל אתכם ותקיא אתכם מתוכה · תחבל · ענין השחתה · כמו וחבל את מעשה ידיך · וכן וחבל נמרץ ענין השחתה והו' שם · ומהו החבל שתחבל אתכם חבל נמרץ יהיה כמו קללה נמרצת כלומר חבל חזק מאד : לו איש הולך רוח ושקר כזב · חוזר למה שהיו אומרים לנביאי האל אל תטיפו אמר לנביאי ה' היו אומרים להם שלא יתנבאו אבל אם יש איש שהולך רוח כלומר שדרכיו דרכי רוח והבל ושקר כזב שמכזב בדברי שקר שאומר להם שלום יהיה לכם עשו כלבבכם ואמר לעם הזה הנה אטיף לך ליין ולשכר · כלומר אם תשקני כוס יין או שכר אני אתנב' לך נבואות טובו' ירצו בו דבריו וישמעו והוא יהיה להם למטיף ולנביא : אסף אאסף יעקב כולך · י"מ שני אלה הפסוקים פורענות כמו שאמר לפניהם ואחריהם · ופי' אסף אאסף שיכנסו במצור בערי' הבצורות מפחד האויב : כצאן בצרה · עיר גדולה מאדום והיא ארץ מקנה ומקנה רב בה · אמר שידמו ישראל בברחם אל הערים והאספם בהם מפחד האויב וצאן שיכניסו אותן אל הערים והאספם מפני האויבים כלומר שלא יהיה בהם כח לעמוד לפני האויב כמו הצאן ותיהמנה בתוך הערים כמו הצאן בתוך הדברו בתוך מקום מנהגו והוא מכלא הצאן שמכניסי' שם הצאן · ובאה מלת הדברו בשתי ידיעות כמו בתוך האהלי והד"לת מעמדת בגעיא ונקראת בקמץ רחב תחת קמץ חטף : תהימנה מאדם · מרוב אדם שיתקבצו ביחד בא תהימנה מפני האויב יהמו : עלה הפורץ · פי' אחז"ל על צדקיהו כשיצא דרך בין החומותים שפרצו לפניו החומה כמו שכתוב בנבואת יחזקאל בקיר יחתרו להוציא בו · ויעבור מלכם לפניהם · זה צדקיהו שברח לפני חילו וחילו אחריו : וה' בראשם · קוד' מזה בראשם נסתלקה מהם שכינה ואח"כ גלו · וי"מ אלה הפסוקי' נחמה לעתיד וכן תרגם בסופא כנשא אכנשינון דבית יעקב וגו' · תרגם בצרה חוטרא כתרגום גדרות צאן חוטרין דעאן · ותרגם הדברו דירא כמו הכונס צאן לדיר בדברי רז"ל · ובדרש הפורץ זה אליהו מלכם זה צמח בן דוד : ואמר · חזר לתוכחה שהיו מריעים לעניים כמו שאמר לאויב יקומם · אמר הנביא לכם ראשי' וקציני' אומר כי עליכם התלונה כי לכם לדעת המשפט ולהציל גזול מיד עושק : שנאי טוב · רעה כתיב וקרי רע והענין אחד · אמר שהם שונאים לעשות הטוב ולהטיב לעניים ולא די שאינם מטיבים להם אבל מריעים להם וזהו ואוהבי רע שאוהבים לעשות הרע · ומהו הרע שעושים להם גוזלים עורם מעליהם ושארם מעל עצמותם וזהו דרך משל כאילו מפשיטי' עור שבשר ואוכלים הבשר מעל העצמות וזהו שהיו גוזלים ממונם ולא חמס המגדל העור והבשר והעצמות : ואשר אכלו · הגדיל מעשה ההשחתה וההרס בעניים ואמר ואת עצמותיהם פצחו ופרשו כאשר בסיר וכבשר בתוך קלחת · ישברו העצמות ויתכו הבשר כמי שרוצה לתת העצמות והבשר בסיר ובקלחת · וכל זה להפלגת הרעה שעושים לעניים ולחלשי' · פצחו · ענין שבירה · ופרשו ענין חתיכה כמו פרסה ליון בידיה · פרוס לרעב לחמך · סיר · קדרה · וכן קלחת אלא שעשויה בתכונה אחרת סיר דוד וקלחת שלשתם ענין קדרה אלא שכל אחת עשויה בתכונה אחת שלא כאחרת : אז יזעקו · אז כשיבא עליהם האויב יזעקו אל ה' ולא יענה אותם כמו שלא היו הם עונים לזעקת העניים העשוקים מדה כנגד מדה וז"ש כאשר הרעו מעלליהם כמו שהם הרעו לענייהם כן ירע להם האויב : כה אמר הנושכים בשיניהם הם מחליקים להם לשונם וקוראים להם שלום · כלומר שלום יהיה לכם אל תראו הנביאים המתנבאים לכם פורענות והם בחלקת שפתותיהם נושכי' אותם בשיניהם כלומר מריעים להם כי נשיקתם נשיכה היא להם על דרך שאמר ונעתרות נשיקות שונא: ואשר

ממוה"רש אלמשנינו ז"ל

והנה אם איש הולך רוח ושקר וכזב יאמר ויטיף לך נבואה בעבור יין ושכר הנה יהיה מטיף לעם הזה הבטחות טובות והם אסוף אאסוף יעק"ב וכו' או יאמר לפי שהם היו מאמינים בנביאי השקר יותר מנביאי האמת כמ"ש למעלה אל תטיפו וכו' והטעם לפי שנביאי האמת היו מנבאים להם רע שהיה מוכיח להם מפי עליון והנה עתה שרצה להבטיח' בהבטחה טובה אמ' הנביא ככועס עליהם על היות שהיה נביא אמת אשר לא היו מאמינים בו ירצה להבטיח זאת ההבטחה שהיא טובה ולזה רצה לתלות אותה בנביא שקר שהוא נאמן להם ולזה אמר לו איש הולך אחר וכו' ר"ל אם היה בכאן נביא שקר כדי שתאמינו בו הנה יהיה מטיף לעם הזה אסוף אאסוף וכו' כי אני כמעט שאין לי נחת רוח להבטיח לכם הבטחה טובה כזו וזה יותר נכון : הנושכים בשיניה' וקראו שלום וכו' ר"ל כאשר יהיו נושכים הם דבר מה ר"ל שיתנו להם הנאה מה הנה אז הבטיחום בשלום אך כאשר לא יתן איש מה על פיהם הנאה הנה אז יבטיחום ברע ובמלחמה כך פי' הקמחי ז"ל : והיה

אבן עזרא

עמי כאויב איש את רעהו : ממול שלמה · בעבור שלמה ואדר שיפשיטו אדר עוברי בטח וכאשר ימלטו שלא יהרגום שלא נשאר להם רק מה שעליהם יחשבו נפשם כי הם שובי מלחמה וישמחו בהמלטם מידכם כאשר ישמחו שובי מלחמה בשלום ככה תעשו מחוץ לעיר לשלול שלל ולבוז בז ובעיר תעשו חמס אחר : נשי · כל אחת מנשי עמי : תענוגיה · שהיתה מתענג' עם בעלה : תקחו הדרי · להפרד האב מהאם : קומו · בעבור זה לא תנוחו בארצכם בעבור שטמאה הארץ במעשיכם כי הוא תחבל אתכם כמו וחבל את מעשה ידיך וחבל כמו צירים וחבלים · נמרץ גמור תהי ארצכ' לכם : לו איש · הנה אתם תצוו נביאי השם שלא יטיפו להוכיחכם אולי תשובו אל השם ולא תתגרשו מארצכם כאשר תגרשו אתם הנשים והנה אם יבוא איש שיתנבא בדברי כזב ויאמר להם שתו ושמחו יאמר השם כי תנוחו במקומכם ואשר כחו וכעו ישובו למקומם כמו שכתוב אחריו אסוף אאסוף ותתקבצו כולכ' אז יהיה מטיף העם הזה לכם באמרו ככה פסוק זה : אסוף · כצאן בצרה · אולי יש בעיר הזאת : בתוך הדברו · למקום שנהגו העדר כמו דוברות בים לשון וינהג את הצאן וככה הקורות היו נוהגות או נהוגות ככה תהימנה הערים מרוב אדם כמו המון אדם : עלה · אם תפרץ אחת הצאן ותצא ראשונה כולם תפרצנה ותצאנה זו אחר זו וככה יעשו ישראל בדברי נביא השק' כמו הצאן שילכו לרעות ויעבור מלכם וכבוד השם בתחלה על כן כתיב כה אמר יי' על הנביאים המתעי' שאמרו אסוף אאסוף : ואומר · הראשים והקצינים הם החייבי' לייסר המעוות והנה שנאי אדם טוב וגוזלי עורם משל לממונ' ויגיעם : ואשר · שאר עמי · הצדיקי' : פצחו · קראו כמו פצחו רנה וי"א שברו ופרשו כמו פרוס לרעב לחמך והשי"ן תחת סמ"ך והטעם שברו : קלחת · כמו סיר או כמו צלחת : אזי · אלה הקצינים התגברו על הדלי' והנה יד השם תגבר עליהם ויצעקו אל השם ולא יענם כאשר היו צועקים הדלים : כה · טעם הנושכים בשיניהם שדבור לשונם יתעה ישראל וינשכם : ואשר

ואשר לא יתן על פיהם וקדשו עליו מלחמה · כלומר מי שלא יתן להם מה ששואלי' ממנו במאכל ובמשתה כמו שאמר למעלה אטיף לך ליין ולשכר ואם לא יתן יזמינו עליו מלחמה כלומר יתאספו יחד נביאי השקר וילחמו עליו בדברי' רעים · ויש מפרשים הנושכים בשניהם מה שנותנים להם מלחם ובשר ושאר מאכלי' נושכים בשניהם ואוכלים ואז יקראו להם שלום ויתנבאו להם דברי' טובים · וכן ת"י : לכן לילה לכם מחזון · מזה החזון שאתם מתנבאים לילה ואפלה יהיה לכם כשיבא האויב ויבחנו דבריכם כי שקר אתכם · וכפל הענין במ"ש · ואמר וחשכה לכם מקסום כי נבואתם נבואת קסם היתה או מקצתם היו קוסמי' ומקצת' היו חולמי' · מקסום מקור : ובאה השמש · מרוב הצרה שתמצאם : היום · ר"ל אור השמש כי ביום יראה ולהם יקדר מרוב הצרה · וי"ת היום עדנא : ובשו · ועטו על שפם · שיהיו כאבלי' עוטי' על שפם בשירא שלא תתקיים נבואתם יבושו ויהיו כאבלים העוטי' על שפם כמו שאמר האל ליחזקאל ולא תעטה על שפם : כי אין מענה אלהים · כי ידעו ויכירו העם כי מה שהיו אומרים להם לא היה דבר אלהים : מענה כמו דבר · וכן וה' ענהו · מה ענה ה' : ואולם אנכי · אמר הנביא באמת אינני כמוהם שאין להם מענה אלהים אבל אנכי מלאתי כח את רוח ה' אני מלא מרוח ה' מכח משפט וגבורה להגיד להם פשעיהם ולא אירא מהם כמו שעושי' נביאי השקר שמחניפים להם ומשבחי' להם מעשיה' הרעי' ודבריהם שקר אבל דברי אמת ומשפט אגיד להם : שמעו נא · שב להוכיח הראשי' והקציני' כמו שאמר למעלה יעקשו יעותו הדרך הישרה הם מעותי' אותה וכל דרכיה' ומעשיה' חמס וגזל : בונה ציון · כל אחד מהראשים והקצינים בונה ביתו בדמי' ר"ל בגזל וחמס שעושין לעניי' ואותם שאין בהם כח לעמוד כנגד' · והנה אותו ממון שלוקחים בגזל הוא דם העשוק שהרי הוא כאלו שופך דמו שאין לו מה יאכל ויטיב את נפשו · וכן אמר שלמה כן ארחו' כל בוצע בצע את נפש בעליו יקח · וי"ת דבנן בתיהון בציון בדם אשיד וירושל' בנכלין · נראה כי הבין בדמים כמשמעו · ולדעתו יהיה פי' שהיו לוקחים כופר משופכי דמי' ובאותו כופר היו בוני' בתיהם : ראשיה · הם המלכים או הסנהדרין והכהנים שהיה להם להורות התורה כמו שאמר יורו משפטיך ליעקב וגו' והם יורו במחיר מי שיתן לו כסף יעשה לו הוראה כרצונו : ונביאיה הם נביאי השקר : יקסמו · כי נבואתם שקר וקסם כמו שפי' למעלה : ועל ה' ישענו · כלומר כיון ששכינתו בקרבנו לא תבא עלינו רעה ולא יחריב את ביתו כמו שהיו אומרי' היכל ה' היכל ה' היכל ה' המה : לכן · בגללכם · פי' בעבור עונותיכם שרבו ולא יפנה אל כבודו ואל ביתו כאשר אמרתם · וציון שבניתם בדמי' שדה תחרש : כלומר כשדה תחרש שלא ישאר בה בנין ותהיה כמו השדה הנחרש וירושלם שבניתם בעולה עיין תהיה גלי אבנים שיהרסו האויבים הבנייני' ויתנו אבן על אבן ויהיו אבני הבנין לגלים : וכן אמר שמו את ירושלם לעיים · ות"י ליגרין ותרגום והיתה בבל לגלים ליגרין לעי השדה ליגרי חקלא : עיין תהיה · בנ"ון כמו במ"ם · וכן לקץ הימין · והדומים להם : והר הבית לבמות יער · והר הבית שהוא בית המקדש יהיה לבמות יער כלומר יהיה ליער בעבור היותו חרב יצמחו בו עשבי' ועצים · ומה שאמר לבמות לשון רבים לפי שהיו שני הרים סמוכים הר הבית והר הזיתים · או קרא גלי האבני' במות · וי"ת לחישת חורשא : והיה באחרית הימים · אחר שאמ' חרבן ציון וירושלם אמ' נחמה זו עליה' ויהיה זה באחרית הימים והם ימי המשיח ונחמה זו אמרה ישעיהו בזה הלשון מעט מלים שונים ביניה' : הר בית ה' · הוא הר הבית שאמר שיהיה לבמות יער עוד יבא זמן שיהיה נכון בראש ההרים · ומה שאמר נכון ונשא לא שיהיה ההר ההוא גבוה בגופו ממה שהיה אלא ר"ל שהגוים ינשאוהו ויכבדוהו ויבאו לעבוד בו לשם ה' · וזכר זה לפי שהגוי' היו עובדים אלהיה' על ההרים הרמי' ועל הגבעות הנשאות אמר כי אז יעבדו את הש"י שכם אחד וינשאו הר זה מכל ההרים ומכל הגבעות שהיו מנשאי' ומכבדים מתחלה : ונהרו עליו עמים · וירוצו · ומזה נקרא מרוצת המים הרבים נהר : והלכו · ואמרו · כל גוי יאמר לחברו לכו ונעלה : ויורנו מדרכיו · כי מציון תצא תורה · זה דברי הנביא לא דברי העמי' כלומר למה יאמרו העמי' לכו ונעלה ויורנו מדרכיו כי מציון תצא תורה ומצוה לכל העמים והתורה הוא מלך המשיח ועליו אמר ושפט : ושפט · השופט הוא מלך המשיח · וכן ויגד ליעקב המגיד · ויאמר ליוסף האומר · אמר כי אם יהיה בין גוי לגוי מלחמה או תביעות ביניהם יבואו למשפט לפני המלך המשיח שיהיה אדון על כל העמים והוא יוכיח להם ויאמר למי שיעלה אתו העול ישר המעוות לבעל דינך ומפני זה לא תהיה מלחמה בין עם לעם כי הוא ישלים ביניהם ולא יצטרכו לכלי מלחמה וכתתו אותם לעשות מהם כלי עבודת האדמה : לאתים · המרא שחופרין בו נקרא את · ודגש תי"ו לאתים מקום הנח אשר במלת את מחרשתו ואת אתו :

למזמרות

ודלא מוכיל להון מזמנין עלוהי קרבא: בכן תיבהתון מלאתנבאה ותתכנעון מלאלפא ותחפי עקא בקבלא ית נביי שקרא ויקבל עליהון עידנא: ויבהתון נביי שקרא ויתכנעון מלאלפא ויתעטפון על שפם כאבלין כולהון ארי לית כהון רוח נבואה מן קדם יי: וברם אנא אתמליתי בתקוף רוח נבואה מן קדם יי ודין דקשוט וגבורתא לחואה ליעקב חבוהי ולישראל חטאוהי: שמעו כען דא רישי בית יעקב ושלטוני בית ישראל די מקלקלין אורחת דינא וית כל כונתא מעקמין: דיבנן בתיהון בציון בדם אשיד וירושלם בנכלין: רישהא בשוחדא דיינין וכהנהא בממון מורן ונבייהא בכספא מלפין ועל מימרא דיי מסתמכין למימר הלא שכינתא דיי בינגא אמרין לא תיתי עלנא בישתא: בכן בדיל חוביכון ציון חקל תתרדי וירושלם ליגרין תהי וטור בית מקדשא לחישת חורשא: ויהי בסוף יומיא יהי טור בית מקדשא דיי מתקן בריש טוריא ומנטל הוא מרמתא ויתפניין למיפלח עלוהי מלכוותא: ויהכון עממין סגיאין ויימרון איתו וניסק לטור בית מקדשא דיי מתקן ולבית שכינת אלהיה דיעקב ויאלפיננא מאורחן דתקנן קדמוהי ונהך באולפן אוריתיה ארי מציון תיפוק אוריתא ואולפן פתגמא דיי מירושלם: וידין בין עממין סגיאין ויוכח למלכין תקיפין על עלמא ויעפפון סיפיהון לסיכין ומורניתיהון

ואשר לא יתן על פיהם וקדשו
עליו מלחמה: לכן לילה
לכם מחזון וחשכה לכם מקסם
ובאה השמש על הנביאים וקדר
עליהם היום: ובשו החזים וחפרו
הקסמים ועטו על שפם כלם כי אין
מענה אלהים: ואולם אנכי מלאתי
כח את רוח יהוה ומשפט וגבורה
להגיד ליעקב פשעו ולישראל
חטאתו:
שמעו נא זאת ראשי בית יעקב
וקציני בית ישראל המתעבים
משפט ואת כל הישרה יעקשו: בנה
ציון בדמים וירושלם בעולה:
ראשיה בשחד ישפטו וכהניה
במחיר יורו ונביאיה בכסף יקסמו
ועל יהוה ישענו לאמר הלוא יהוה
בקרבנו לא תבוא עלינו רעה:
לכן בגללכם ציון שדה תחרש
וירושלם עיין תהיה והר הבית
לבמות יער:
והיה באחרית הימים יהיה הר בית א
יהוה נכון בראש ההרים ונשא הוא
מגבעות ונהרו עליו עמים:
והלכו גוים רבים ואמרו לכו ונעלה
אל הר יהוה ואל בית אלהי יעקב
ויורנו מדרכיו ונלכה בארחתיו כי
מציון תצא תורה ודבר יהוה
מירושלם: ושפט בין עמים רבים
והוכיח לגוים עצמים עד רחוק
וכתתו חרבתיהם לאתים
והניתתיהם

ואשר לא ח' דסמיכי וסימ' נמס' בסדר' וארא' מענה ג' בצירי וסי' בלשון ארמי חדותא דבר נשא בהתתא · ופי' ובשו החזיק וחפרו' שמחה לאיש במענה פיו · לאדם מערכי לב · ונשא י"ב וסי' נמסר בסדר תרומה · ונהרו ג' וסי' בירמיה סימ' ל"א · ויורנו ג' וסימ' מה נעשה לנער היולד · ויורנו מדרכיו ונלכה דישעיה והבירו דספרא · וכתתו ג' וסי' וכתתו חרבותם דישעיה · וכתתו חרבותיהם דספרא · וכתתו את הארץ :

רשי

וקדשו עליו מלחמ' · והזמינו עליו למלחמה : מענה אלהים · מענה נקוד קמץ לפי שהוא דבוק אל השם : עיין · דגורין : ונהרו · ונקבצו שם יחד כנהרו' ההולכי' אל הים : ושפט · משפט זה לשון תוכחה הוא דשריכ"מט בלע"ז :

כי

אבן עזרא

ואשר לא יתן · להם מה שיאכלו ויבקשו : לכן לילה · יבא לכם מזה החזיון וחשך יהיה שלא תוכלו לקסום בלילה : וקדר עליהם היום · הטעם כי יבא להם יום אידם יום חשך ענן וערפל : ובושו החוזים · שלכם · כי אין מענה אלהים · בפיכם רק כזבים : ואולם · מלאתי כח · מן רוח השם ומשפט אמת בפי וגבורה לדבר ולא אפחד מהקצינים והראשים כי יאמ' דברי ולא אבוש : שמעו · המתעבים · משפט שאדב' וכל מלה ישרה שיצא' מפי יעקשו או פירושו שיעשו עולה לכל : בונה · כל אחד מהנזכרים אחרי כן הוא בונה ציון בגזלו בית עני והנה פיר' זה הטעם : ראשיה · הם ראשי ירושלם הם מלכים : כשוחד ישפוטו וכהני' במחיר · שיקחו ונביאיה הם נביאי השקר בעבור כסף שיתנו להם יקסומו ומלת קסם בלשון ישמעאל כמו חותך שככה יהיה וקרוב אליה גוזרים והנה קוסם קסמים שם כולל למלאכות הנזכרות אחר כן וטעם הלא השם בקרבנו כמו היכל יי' היכל יי' : לכן · ציון שדה · תשוב כשדה שתחרש · נו"ן עיין כמו נו"ן קץ הימין בחיין חטין : והר הבית · שהם כבוד השם יהיה לבמות יער . והיה · אין ספק כי זאת הנבואה לעתיד על כן אמר באחרית הימים והטעם בעבור שהזכיר למעלה כי הר הבית יהי' לבמות יער שב לנחם ישראל כי עוד ישוב כבוד הבית וידוע כי הר הבית איננו גבוה והנה הטע' שיגלה שמו עד למרחוק ומכל הפאות ישובו אליו במנחות כאילו יהיה בראש כל ההרים ויהיה נשא מגבעות עד שיראוהו כל יושבי הארץ : ונהרו ירוצו מגזרת נהר כי הוא רץ לעולם : והלכו · ואמרו · אלה לאלה : נעלה · לגודל מעלתו : כי מציון תצא תורה · לכל הגוים כאשר הוא כתוב לקרא כולם בשם יי' ולעבדו שכם אחד : ושפט · השופט הוא המשיח ויפה אמר השם הנכבד ודבר יי' ואחרים אמרו אנשי ירושלם כאילו אמר ושפט עמה ועוד הי' לא עבר דוד שלא היתה בו מלחמה ואם שקט מקום זה לא שקט אמר והכתוב אמר ולא ישא גוי אל גוי חרב ולא ילמדו עוד מלחמה :

ויסבו

למזמרות · הם הכלים שזומרים בהם הגפנים ושאר העצים · כמו וכרמך לא תזמור : וישבו · ישראל וכל הגוים ג"כ לא תהיה מלחמה בעולם : כי פי ה' צבאות דבר · וכיון שהוא ית' דבר יקיים דברו : כי כל העמים ילכו איש בשם אלהיו · עד אותו זמן ילכו איש בשם אלהיו כי ישובו לדרך הטובה עד שישיבם המלך המשיח לדרך הטובה אחר מלחמת גוג ומגוג : ואנחנו · אבל אנחנו בית ישראל נלך בשם ה' אלהינו לעולם ועד כי אע"פ שיחריב הבית ונגלה מארצנו לא נמיר אלהינו באל אחר אלא נלך בשמו כל הימים כמו שאמר אם שכחנו שם אלהינו ונפרש כפינו לאל זר : ביום ההוא · ביום קבוץ גליות כמו שאמר באחרית הימים : אספה · כמו אאספה וכן ויסף עוד דוד כמו ויאסוף : הצולעה · בצרי כמו נוטרה את הכרמים בצרי ופי' הצולעה ישראל שהם בגלות כחולים וכצולעי' וכאבי' כי מי שהוא בצרה הרי הוא כצו צולע : וכן אמר דוד ובצלעי שמחו ונאספו · וכן פי' אז תפקחנה עיני עורים אז ידלג כאיל פסח : והנדחה · שהיא רחוקה ממקומה · ואולי אמר זה על עשרת השבטי' שהם רחוקים מארצם מאד · ות"י הצולעה מטלטליא והנדחה מבדרא : ואשר הרעותי · כמו שהרעותי להם כן איטיב להם · וי"ת ודאבאשית להון מן קדם חובי עמי · נ"א ודאבאשית להון : ושמתי לשארית · שלא יכלו בגלות אלא אשאר מהם שארית שישובו לארצם בזמן ההוא : והנהלאה · היא הגלחה שזכר · ונהלאה · נפעל נבנה מן הלאה שהוא ענין רחוק המקום והזמן · וי"ת הנהלאה כמו הנדח' מבדר' · ואחז"ל פי' הנהלא' החזק' והשמנ' ההולכ' מהלאה לפני הצאן מרוב בריאות' · וכן פי' הצולע' שאינה יכולה ללכת אני אחזקנ' והנהלא' אוסיף על כחה ואשימנה לגוי עצום : ואתה מגדל עדר · הוא מגדל דוד · וקראו מגדל עדר כי ישראל נמשלים לעדר הצאן כמו שהמשילם בכמ' מקומות · וציון וירושלם הוא תקו' כל ישרא' שהיו נאספים שם ג' פעמי' בשנ' והיו בה כעדר בתוך הדברו והיא היתה ראש ממלכ' ישרא' · וכפל הענין במ"ש ואמ' עופל בת ציון · כי עופל כמו מגדל כמו עופל ובחן : עדיך תאת' ובאה · כפל הענין במ"ש לחזק הענין כי תאת' כמו ובאה : תאת' האלף נחה . הממשלה הראשונ' · הוא מלכות בית דוד · וכפל הענין במ"ש ואמר ממלכת לבת ירושל' לחזק הענין · וי"ת וית משיחא דישרא' דטמיר וגו' · תרג' עופל טמיר כמו שתרג' ויבא אל העופל ועל לאתר כסי : עתה למה תריעי רע · ענינ' ענין תרועה לאבל' כמו ותרועה בעת צהרי' ורע שם וממנו את קול העם ברע' ואמ' זה כנגד ציון וירושל' · ואמ' לשון נקבה כנגד העיר או כנגד הכנס' · אמ' עתה שאת קרובה לגלות מארצך למה זה תתאבלי ותבכי עוד זכרי יום הנחמה והישועה : המלך אין בך · הלא מלכך ויועצך האל ית' ואע"פ שיסתיר פניו האל ית' עתה ממך עדין הוא מלכך ויועצך ואם יגלה עתה מארצך עוד יגאלך מגלות בבל ויבא זמן שיגאל כל ישרא' הנפוצי' והנדחי' באפסי הארץ · ועל זה אמר ועתה נאספו וגומר : חולי וגחי · חולי מענין חיל כיולד' וגוחי ענין הגחה כי הוא מענין אתה גוחי מבטן שהוא ענין הוצאה והגח' היא הוצא' הנשימ' אמ' אם יש לך לחול ולכאוב מפני עונך יש לך לחול ולגוח כי בעונותי' עת' תצאי מקרוב מירושלם וציון שנקרא' קרית חנה דוד · או פי' מכל קריה וקריה שבארץ ישרא' ועם כל זה זכרי הנחמה ואל תחשבי שאבדה תקותך : ושכנת בשדה · כדרך השבויי' שמוציאו' אותם מעריהם ומניחי' אותם בשדה עד שיאספו כלם ואחר כך מוליכי' אות' כלם בשבי לארץ המגלים : ובאת עד בבל · כי שם מקום הגלות לאותם שהגלה נבוכד נצר מלך בבל : שם תנצלי · מבואר הוא : ועתה · זה אמר כנגד קבוץ גליות בימי המשיח · ואמר כי עתה מובטחי' תהיו בנחמה זו ואם היא לאורך זמן כמו הדבר שהיה להם עתה בזמנ' : גוים רבים · זהו גוג ומגוג ועמים רבים אשר אתו : האומרים תחנף · יחשבו בלבם עתה תחנף ציון ותתחייב ובעונותיה תחרב כמו שחרב' מקדם : ותחז בציון עינינו · ותראינה עינינו בציון מה שקוינו · וכן ובאויבי ראת' עיני : ותחז כמו ותחזק : והמה לא ידעו מחשבות השם · למה העיר רוחם לבא על ירושלם כי הם חושבים לשלול שללה ולהחריבה עלו עליה ולא הבינו עצתו למה העיר' לבא עליה כי הוא ית' העירם כמו שכתוב בנבוא' יחזקא' והעליתיך מירכתי צפון והביאותיך אל הרי ישראל : כי קבצם כעמיר גורנה · כמו שמקבץ אדם עמירי השדה אל הגורן לדוש שם כן יקבץ האל ית' העמי' על ירושלם וישראל ידושו אותם שם : קומי ודושי כי קרנך אשים ברזל · לנגח אותם ולהפילם : ופרסותיך אשים נחושה לדושם · וזהו שאמר והדיקות עמים רבים כי ישימם כעפר לדוש : והחרמתי · כמו שאמר בנבוא' זכריה ואסף חיל כל הגוים · ואמר יהיה על מצלות הסוס קדש ליי' · ואפשר כי קנת חיל העמים יהיה בזה לישראל וקנתו יהיה קדש לה' :

עתה

וחניתתיהם למזמרות לא ישאו גוי אל גוי חרב ולא ילמדון עוד מלחמה: וישבו איש תחת גפנו ותחת תאנתו ואין מחריד כי פי יהוה צבאות דבר: כי כל העמים ילכו איש בשם אלהיו ואנחנו נלך בשם יהוה אלהינו לעולם ועד: ביום ההוא נאם יהוה אספה הצלעה והנדחה אקבצה ואשר הרעתי: ושמתי את הצלעה לשארית והנהלאה לגוי עצום ומלך יהוה עליהם בהר ציון מעתה ועד עולם: ואתה מגדל עדר עפל בת ציון עדיך תאתה ובאה הממשלה הראשנה ממלכת לבת ירושלם: עתה למה תריעי רע המלך אין בך אם יועצך אבד כי החזיקך חיל כיולדה: חולי וגחי בת ציון כיולדה כי עתה תצאי מקריה ושכנת בשדה ובאת עד בבל שם תנצלי שם יגאלך יהוה מכף איביך: ועתה נאספו עליך גוים רבים האמרים תחנף ותחז בציון עינינו: והמה לא ידעו מחשבות יהוה ולא הבינו עצתו כי קבצם כעמיר גרנה: קומי ודושי בת ציון כי קרנך אשים ברזל ופרסתיך אשים נחושה והדקות עמים רבים והחרמתי ליהוה בצעם וחילם לאדון כל הארץ:

עתה

ומורניתיהון למגלין לא יטלון עם באפי עם סייפין וזיין ולא יתאלפון עוד מבכן קרבא: ויתובון גבר תחות פירי גופנוהי ותחות פירי תינוהי ולית דמניד ארי במימרא דיי צבאות גזר כן: ארי כל עממיא יהכון על די פלחו לטעותא ואנחנא נתרחיץ במימרא דיי אלהנא לעלמא ולעלמי עלמיא: בעידנא ההיא אמר יי אכנוש מטלטליא ומבדריא אקריב ודאבאישית להון מן קדם חובי עמי: ואשוי ית מטלטליא לשארא ומבדריא לעם תקיף ותתגלי מלכותא דיי עליהון בטורא דציון כען ועד עלמא: ואת משיחא דישראל דטמיר מן קדם חובי כנשתא דציון לך עתידא מלכותא למיתי וייתי שלטונא קדמאה למלכות כנשתא דירושלם: וכען למה את מתחברא לעממיא המלכא לית ביך אם מלכי מלכיך אבדו ארי תקפוך עקא וזיעא כחבלין לילדתא: מרעי וזועי כנשתא דציון כיולדתא ארי כען תפקין מקרתא ותישרן בחקלא ותהכין עד בבל תמן תשתיזבין תמן יפרקינך יי מיד בעלי דבבך: וכען יתכנשון עלך עממיא סגיאין דאמרין אימתי תתוב ותחזי במפלת ציון עיננא: ואינון לא ידעין רזיא דיי ולא מסתכלין במלכיה ארי קריבינון כעמירא לאידרא: קומי וקטלי כנשתא דציון ארי עמא די ביך אשוי תקיפין כברזלא ושארהון חסינין כנחשא ותקטלין עממין סגיאין ותגמרין קדם יי נכסיהון וממון יקריהון קדם ריבון כל עלמא:

כען

רשי

כי פי יי' צבאות דבר · והיכן דבר ונתתי שלום בארץ וגומר : ילכו איש בשם אלהיו · ילכו לאבדון על שעבדו ע"א כן תירג' יונתן : אספה הצולעה · אכניס מטלטליא ולי נראה לשון מרפא כמו ואספתו מצרעתו : ואשר הריעותי · ואות' שהריעותי להם בעונם : ואתה מגדל עדר · ת"י ואת משיחא דישרא' דטמיר מן קדם חובי כנישתא דציון פי' מגדל לשון מעוז ותירגם עדר כנסת ישרא' ותירגם עופל לשון אופל ויש לפרש מגדל עדר בית המקדש ועופל לשון מגדל עוז וכן עופל ובוחן : עדיך תאתה · שארית הצולעה והנהלאה כולם יקבצו אליך : ובאה הממשלה הראשונ' · תבא הממשלה שלימה כולה אל בית דוד בירושלם כאש' היתה בתחילה עד שלא נחלקה ומה היא הממשלה הראשונה · הממלכה לבת ירושלם : עתה · שאת מורד' בי : למה תריעי ריע' שיתי לבך למה את צריכ' לבקש ריעים ואהובים מלכי מצרים ומלכי אשור לעזור : חולי · לשון חלחלה כמו כי החזיקך חיל והלשון נופל על יולדת : וגוחי · כרעי ושחי על גחנך וכן בלשון משנ' כותל הגוחה לרשו' הרבים : תצאי מקריה · מירושלם ללכת בגולה : ושכנת בשדה · תהי שכונתך חרושה כשדה : האומרים תחנף · עתה תתחייב ציון בחטאותי' ויפקד עליה עונ': ותחז בציון עינינו · ותראינה בה עינינו מה שאוינו לראו' בה : כי קבצם כעמיר גרנה · סופו לקבצם אל עמק יהושפט וסביבות ירושלם למלחמה כמו שמקבצין עמיר כדי לדוש שם אף הם לרעתם נאספו ויאמר הב"ה לכנסת ישראל קומי ודושי בת ציון : והחרמתי · לשון הקדש : בצעם · מה שכנסו מגזילה וחמס : וחילם ונכסיהון :

עתה

בשם יי' אלהינו ג' דסמיכי בקריאה וסימ' ויאמרו כל השרים דירמיה · כי כל העמים ילכו איש בשם יי' אלהיו · אלה ברכב ואלה בסוסים ואנחנו בשם : הצולעה ג' בקריאה וסי' אספה הצולעה והנדחה אקבצה · ושמתי הצולעה לשארי' והושעתי את הצולע': תצאי ג' בקרי' וסי' גם את זה תצאי וידיך על· כי עתה תצאי מקריה · טוב בתי כי תצאי את נערותיו : והמה י' ר"פ וסימ' והמה טרם ישכבון : והמה לקחו את אשר עשה מיכה · והמה מביאים איש מנחתו דמלכים והמה אמרו אל ירמיהו יהי יי' · והמה מרו ועצבו את והמה אם ישמעו ואם יחדלו · והמה כאדם עברו ברית · והמה לא ידעו מחשבות יי' · והמה עזרו עם דויד דדברי הימים · והמה לשואה יבקשו נפשי :

אבן עזרא

וישבו · כל אנשי העולם · כי פי השם דבר זה ואמת הוא בלי ספק . כי אלה דברי הנביא מוכיח ישראל ומנחם אותם אם הבית חרב לא נניח תורת אלהינו שהבטיחנו והשמיענו כזאת או הטעם נאת ישראל מהגלות על כן מלת ואנחנו נלך והוא הטע' כי בהבנו' הבית אז יביאו הגוים את ישראל המפוזרים מנחה ליי' ובהליכתם ילכו איש בשם אלהיו עד שיורוס אנשי בית המקדש על כן אחריו : ביום · הצולעה · מישראל שלא תוכל ללכת במהרה וככה הנדח' : ואשר הרעותי · להם שמתי' לחרפה בגוים : ושמתי · הנהלאה · שהיתה רחוקה מהלאה לארצ' אז ימלוך השם לבדו עליהם מגזרת הלאה ולא מתלאה כי תלאה שורשו תלא : ואתה · אמר יפת מגדל דוד והנכון ירושלם. שהוא כמגדל לעדר שהם ישראל : עופל · כמו עופל ובחן וי"א כי כמוהו ויעפילו עלו לעופל גבוה וככה כתוב לעלות אל ראש ההר הגביהו עצמם לעלות : עדיך תאתה · וזאת המלה דבוקה עם ובאה והטעם הממשלה וכמוהו כלו תפילות דוד בן ישי שאע"פ שמלת תפלות היא באתנח דבוקה היא למלת דוד וככה זה : עתה למה תריעי ריע · תרימי צעקה ותגביהי קול כתרועה כמו וישמע יהושע את קול העם ברעה והנה הרע נופל על ענות גבורה ועל חלושה גם זה תריעי ריע נופל על לשון צעקה ובכי : המלך אין בך · הטעם למה תצעקי כאילו אין לך מושיע ויועץ ובעבור זה החזיקך חיל כיולדה הלא השם מלכך ויועצך האומר לך אל תצעקי כי אם חולי וגוחי מלשון כי חלה וגם ילדה כי אם עתה תצאי והלכת בגלות ובאת עד בבל שם תנצלי שם יגאלך מלכך ויועצך הוא השם : חולי · בעבור שהזכיר חיל כיולדה אמר חולי וגוחי הוציא הולד כמו כי אתה גוחי מבטן : מקריה · היא ירוש' וכל הקריות סביבותיה והטעם הייסוב : ושכנת בשדה · בלכתך בגולה : ובאת עד בבל · גלות נבוכד נצר שם אגאלך : ועתה · דעת מפרשים רבי' כי זה לעתיד בימי המשיח והעד ואתה בית לחם אפרתה ור' משה הכהן אמר כי ידבר על בית שני והמושל הוא זרובבל וטעם קומי ודושי כמו מי אתה הר הגדול כי זרובבל היה מבני יכניה וכתו' עליו ומושל על כסאו : תחנף · כמו הארץ החנפה לא תוכל לסבול ; והמה · לא מצאנו זאת המלחמה מתי היתה כי איך זה כתוב על כן הוא לעתיד כמו הנה יום בא ליי' : קומי · קרנך אשים ברזל · דרך משל כי העמי' כעמיר בגרן : בצעם · כמו בלע והטע' כמו הונס כי הוא כפל המלה :

עתה

ה

א עַתָּה תִּתְגֹּדְדִי בַת־גְּדוּד מָצוֹר שָׂם
עָלֵינוּ בַּשֵּׁבֶט יַכּוּ עַל־הַלְּחִי אֵת שֹׁפֵט
יִשְׂרָאֵל׃ וְאַתָּה בֵּית־
לֶחֶם אֶפְרָתָה צָעִיר לִהְיוֹת בְּאַלְפֵי
יְהוּדָה מִמְּךָ לִי יֵצֵא לִהְיוֹת מוֹשֵׁל
בְּיִשְׂרָאֵל וּמוֹצָאֹתָיו מִקֶּדֶם מִימֵי
עוֹלָם׃ לָכֵן יִתְּנֵם עַד־עֵת יוֹלֵדָה
יָלָדָה וְיֶתֶר אֶחָיו יְשׁוּבוּן עַל־בְּנֵי
יִשְׂרָאֵל׃ וְעָמַד וְרָעָה בְּעֹז יְהוָה
בִּגְאוֹן שֵׁם יְהוָה אֱלֹהָיו וְיָשָׁבוּ כִּי־
עַתָּה יִגְדַּל עַד־אַפְסֵי־אָרֶץ׃ וְהָיָה זֶה ה
שָׁלוֹם אַשּׁוּר כִּי־יָבוֹא בְאַרְצֵנוּ וְכִי
יִדְרֹךְ בְּאַרְמְנוֹתֵינוּ וַהֲקֵמֹנוּ עָלָיו
שִׁבְעָה רֹעִים וּשְׁמֹנָה נְסִיכֵי אָדָם׃
וְרָעוּ אֶת־אֶרֶץ אַשּׁוּר בַּחֶרֶב וְאֶת־
אֶרֶץ נִמְרֹד בִּפְתָחֶיהָ וְהִצִּיל מֵאַשּׁוּר
כִּי־יָבוֹא בְאַרְצֵנוּ וְכִי יִדְרֹךְ בִּגְבוּלֵנוּ׃
וְהָיָה שְׁאֵרִית יַעֲקֹב
בְּקֶרֶב עַמִּים רַבִּים כְּטַל מֵאֵת יְהוָה
כִּרְבִיבִים עֲלֵי־עֵשֶׂב אֲשֶׁר לֹא־יְקַוֶּה
לְאִישׁ וְלֹא יְיַחֵל לִבְנֵי אָדָם׃
וְהָיָה שְׁאֵרִית יַעֲקֹב בַּגּוֹיִם בְּקֶרֶב
עַמִּים רַבִּים כְּאַרְיֵה בְּבַהֲמוֹת יַעַר
כִּכְפִיר בְּעֶדְרֵי־צֹאן אֲשֶׁר אִם־עָבַר
ורמס

כען תתחייעין במשירין קרתא
דציירין עלה בצרור דהוו מחן
בחוטרא על ליסתא ית דייני ישראל׃
ואת בית לחם אפרתה כזעיר הויתא
לאיתמנאה באלפיא דבית יהודה
מינך קדמי יפוק משיחא למיהוי
עביד שולטן על ישראל די שמיה
אמיר מלקדמין מיומי עלמא׃ בכן
יתמסרון כעידן ילידתא למילד
ושאר אחיהון יסתמכון עליהון בני
ישראל׃ ויקום וישלוט בתקוף מן
קדם יי ברבות שמא דיי אלהיה
ויתובון מביני גלוותהון ארי כען יסגי
שמיה עד סיפי ארעא׃ ויהי מכבן
שלמא לנא אתוראה ארי יעול
בארענא וארי ידרוך בבירניתנא
ונמני עלנא שבעא מלכין ותמניא
רברבי אינשא׃ וירעון ית ארעא
דאתור בחרבא וית ארעא נמרוד
בתקוף כרכהא וישיזבננא מאתור
מאתור דלא יעול בארענא ולא
ידרוך בתחומנא׃ ויהי שארא דבית
יעקב בגו עממין סגיאין כטלא מן
קדם יי וכרסיסי מלקושא די על
עסבא די לא מוריך לאינשא ולא
מכתר לבר אינשא׃ ויהי שארא דיעקב בעממיא בגו עממין סגיאין כאריא
בבעירא בחורשא וכליתא בעדרי ענא דאם יעדי
וירמוס

כ"ה ר"פ ל וחס' ל · י"ד מ' · ל כ"ב · ז' · ג'ט: ו' ב' תד מל' · י"ח נככי' · ל וחס' · ל וחד פתחיה · ו'כטע' בסיפ' · ל · ל בסי' וכל תלי' דכו' · כמ"ח

מושל י"ד מל' וסימ' מושל באדם ב' בו: ושלמה היה מושל · ואתה בית לחם אפרתה · והעושר והכבוד מלפניך · והקימתי את כסא מלכותך דברי הימים . ויהי מושל בכל המלכים דברי הימים · אתה מושל בגיאות כי תשב ללחום · ארי נוהם ודוב שוקק · רבים מבקשים פני נדיב · מזעקת מושל בכסילים · אם רוח המושל תעלה · לבני אדם ל' בסיפרא וכל ספר תהילות דכוו' במ"א להודיע לבני האדם:

רשי

עתה תתגודדי בת גדוד · עתה בעת גזרתה הרעה על העון כי גבר תתגודדי בת גדוד בת כשדי' קבצי גדודין כי עתה הוא אשר תנבאי הגדוד אשר שם מצור עלינו: בשבט יכו על הלחי · מי גרם לך להגליה את אשר ישראל הלעיבים על נביאיהם ושופטיהם ומכי' אותם על הלחי כך היו עושים וכן מצינו בפסיקתא וכן ישעיה הוא אומ' גוי נתתי למכי'. ואתה בית לחם אפרתה · שיצא דוד משם שנא' בן עבדך ישי בית הלחמי ובית לחם קרויה אפרת שנא' בדרך אפר' היא בית לחם: צעיר להיות באלפי יהודה · ראוי היית להיות צעיר במשפחות יהודה מפני הפסולות רות המואביה שבך ממך יצא לי משיח בן דוד וכן הוא אומר אבן מאסו הבונים: ומוצאותיו מקדם · לפני שמש ינון שמו: לכן יתנם עד עת יולדה ילדה · יתנם ביד אויביהם עד בא העת אשר חלה וילדה ציון את בני ציון אשר החזיקה עתה חיל כיולד' ועכשיו היא קרויה יולדה ורבותינו אמרו מכאן אין בן דוד בא עד שתפשוט המלכות הרשעה חדשים על כל העולם כולו אך לפי פשוטו זהו הנכון שפירשתי: ויתר אחיו · של מלך יהודה · כלומ' שאר שבט יהודה: ישובון על בית ישראל · יתחברו עם שאר השבטי' ויהיו לממלכה אחת ולא יחצו עוד לשתי ממלכות: ורעה · ופרנס את ישר': וישבו · עתה מן הגליו': כי עתה יגדל · מלכם עד אפסי ארץ והביאום מנחה אליו בסוסים וברכב: והיה זה שלום · גמור וקבוע באין הפסק עוד ולא ידמה לשאר התשועות שהיו צרות אחריהן: אשור כי יבא · הרי כי משמש בלשון אם אם יבא בארצנו כאשר בא עתה: והקימנו עליו שבעה רועים · שבעה ושמונה רבותינו פירשו שמותיהן במסכת סוכה ואיני יודע מהיכ' למדו: ורעו את ארץ אשור · וירוצצו כמו תרועם בשבט ברזל: ואת ארץ נמרוד · היא בבל: בפתחיה בשערי מדינותיה: כטל מאת יי' · שאין בא לעולם על ידי אדם ולא יבקשו פני אדם עליו כך לא יקוה ישראל לעזרת איש כי אם ביי': כאריה בבהמות יער · כך יהיה מלכם שליט בכל:

רדק

עתה תתגודדי בת גדוד · עתה בזמן ההוא תתגודדי שיבאו עליך גדודי' לפיכך תקראו בת גדוד ר"ל עדת גבורים: מצור שם עלינו · גוג ומגוג שם מצור עלינו עם כל גדודיו וחיילותיו: בשבט יכו על הלחי את שופט ישראל · כמו שאמר ויצא חצי העיר בגולה וגו' ואז יבזו השפטים והגדולים אשר בישראל עד שיכו אותם בשבט על הלחי דרך בזיון: ואתה בית לחם אפרתה · אמר אפרת' להודיע איזה בית לחם · וכן ואקברה שם בדרך אפרת היא בית לחם · ואמר בית לחם אשר ליהודה נראה כי בית לחם אחר היה · ואמ' כנגד בית לחם אתה בית לחם צעיר להיות באלפי יהודה אע"פ שהיית צעיר באלפי יהודה ממך לי יצא שופט להיות מושל בישראל וזהו המלך המשיח · ופי' להיות להיותך כמו' בערי אלפי יהודה צעיר אתה בנ:דם · ואע"פ כן ממך יצא לי המשיח כי מזרע דוד שהיה מבית לחם יהיה · וזהו שאמר ומוצאותיו מקדם מימי עולם כי מוצאות המשיח בזמנו יאמרו כי מקדם מזמן רב היה מבי' לחם זהו דוד כי יש זמן רב בין דוד ובין מלך המשיח · וזהו אל שהוא מימי קדם מימי עולם · יש עליהם תשובה כי הוא לא משל בישראל אבל הם משלו בו · ומה שאמר כי מי היה מימי קדם אלא אל כשוב כי האל קודם ימי עולם היה · והם אומרים כי מקדם מימי עולם היו מוצאותיו · כלומר כי אז יצא והאל קדמון בלי ראשית · ומה שאמר כי מעולם ועד עולם אתה אל · ר"ל מטרם עולם · כמו שאמר מטרם הרים יולדו · וכן מעולם נסכתי מטר' עולם · כמו שאמר עד לא עשה ארץ וחוצו' · וי"ת כן ואת בית לחם אפר' וגו': לכן יתנם · בעת הישועה יתן האל ית' ישראל בצרה ויביאם עד עת יולדה ילדה · כלו' יאחזום צירי' כצירי יולדה מרוב צרתם · כמו שאמר בנבואת דניאל והיתה עת צרה אשר לא נהית מהיות גוי עד העת ההיא: ויתר אחיו ישובון על בני ישראל · יתר אחיו הם שבט יהודה ובנימן שנותרו כשגלו עשרת השבטים · וכנוי אחיו על המשיח: על · כמו עם והם עשרת השבטים כלומר אלה ואלה ישובון על אדמתם · ות"י בכן יתמסרון כעידן לידתא למילד אחיהון יסתמכון עליהון בני ישראל · ורז"ל דרשו מזה ואמרו אין בן דוד בא עד שתפשוט המלכות בעולם תשעה חדשים שנאמר לכן יתנם עד עת יולדה ילדה: ועמד ורעה · אחר הצרה יעמוד המלך המשיח וירעה את ישראל בעוז ה': בגאון שם ה' · במשפט שיעשה האל בגוים ההם בעוזו ובגאונו שהראה להם ייראו ממנו כל אפסי ארץ וירעה את ישראל בהשקט ובבטחה איש תחת גפנו ואיש תחת תאנתו ואין מחריד כמו שאמר למעלה זהו שאמר וישבו בבטחה ובשלום לעולם: כי עתה יגדל · הם המשיח יגדל עתה אחר משפט הרשעי' · וכת"י ויסגא שמיה: והיה זה שלום אשור כי יבא · תחת הפחד שאנו מפחידי' בזמן הזה מאשור שיבא בארצנו: וכי ידרוך בארמנותנו · זה יהיה שלום לנו מכל פחד שלא נפחד עוד עד עולם · ופי' זה שלו' על המשיח כי הוא יהיה סבת השלום כמו שאמר ודבר שלום לגוים · או פי' זה שלום יהיה שלא יבא עוד אויב בארצנו כמו שהוא רגיל לבא היום: והקימונו עליו · פי' על האויב אם יבא בזמן ההוא כמו שבא בזמן הזה מלך אשור אם יבא אז נקים עליו שבעה רועים ושמונה נסיכי אדם כלומר שיעמדו נגד האויב ויכוהו והרועים והנסיכים יהיו שרי המלך המשיח שיהיו רועי ישראל במלכותו ונסיכים ממונים עליהם · ומה שאמר שבעה שמונה כמו תן חלק לשבעה וגם לשמונה כלומר רבים רועים ונסיכים · ורועים ונסיכים ענין כפול במ"ש כי הרועי' הם הנסיכים · וי"ת ונמני עלנא שבעה מלכין ותמניא רברבי אנשא · ואני תמיה איך תרגם עליו עלנא ויתכן לפרש עליו כמו עמו ר"ל עם מלך המשיח · וכן ועליו מנשה · ורז"ל אמרו מאן נינהו שבעה רועים דוד באמצע שת וחנוך ומתושלח בימינו אברהם ויעקב ומשה משמאלו · ומאן נינהו שמנה נסיכי אדם ישי שאול ושמואל עמוס וצפניה חזקיה אליהו ומשיח: ורעו · אלה הרועים ירעו את ארץ אשור בחרב · ופי' ורעו ושברו כמו ורעו דליותיו · ירעוך קדקד: ואת ארץ נמרוד · הוא בבל · כמו שכתוב ותהי ראשית ממלכתו בבל · וזכר אשור ובבל לפי שהם החריבו את ארץ ישראל והם יחריבום: בפתחיה · בחרבותיה · כמו והמה פתיחות שפירושו חרבות · ר"ל כי בכלי מלחמתם יהרגום · ות"י בתקוף כרכהא: והציל · המלך המשיח יצילנו בהחריבו ארץ אשור ובבל עם נסיכיו ושריו שלא יבא עוד אויב מן הארץ ההיא שיבא בארצנו שידרוך בגבולנו · ומלת כי במקום שי"ן השמוש · כמו כי נתן לנבאך לחם כמו שנתן: והיה שארית · אותם שישארו אחר שיצרפו · כמו שאמר וצרפתים כצרוף הכסף וגו': בקרב עמים רבים · שיאספו על ירושלם עם גוג ומגוג ויהיו ישראל ביניהם כטל מאת ה' כי הטל בא מאת ה' מן השמים והמקוה לו לא יקוה לאיש שיביאנו לו אלא לה' יקוה כי הוא הממטיר ומביא לארץ הטל והמטר כן ישראל בישועה ההיא לא יקוו אלא לאל ית' כי הוא המושיעם ואין זולתו מושיע כי הם יהיו עם מעט והעמים הנאספים עליהם יהיו רבים ומי יוכל להושיעם בלתו ותרד ישועתו להם כאשר ירד הטל על האדמה · ואמר אחר כן כרביבים עלי עשב כי הרביבי' הם המטר הרב והעשב גדול מהדשא כן יהיו הם הולכי' וגדלים וטובו להם הולך וגדל: יקוה לאיש · ייחל לבני אדם כפל הענין במלות שונות: והיה · כאריה בבהמות יער · האריה הוא הגדול ויש לו כח וגבורה בחיות היער החזקים כמו הנמר והדוב והזאב יעבור עליהם וירמסם ויטרוף מהם כרצונו ואין מציל · והכפיר הוא הקטן במין האריה אבל הוא גדול מגור והכפיר אין לו כח בחיות היער לטרוף אבל יש לו כח בעדרי צאן ויטרוף מהם ואין מציל כן יהיו ישראל בקרב העמים ההם הנובאים על ירושלם שישמידום ויהרגום כמו שכתוב בנבואת יחזקאל ובנבואת זכריה:
תרוס

אבן עזרא

עתה תתגודדי בת גדוד · דרך נחות והטעם קהלת הגדוד ששם המצור על ירושלם והיו בארצם מכים שופט ישראל והנכון בעיני כי שופט ישראל הוא המשיח או זרובבל על כן אחריו ואתה בית לחם אפרתה והכתוב דבר כפי מחשבתם כדרך יחלקו בגדי להם וכתוב על בלק וילחם בישראל בעבור שאמר אולי אוכל להלחם בו והוא לא נלחם רק כפי מחשבתו דבר הכתוב כדרך שאמר אולי אוכל להלחם בו וככה והאנשים רדפו אחריה' עד הירדן ועדיין המרגלים ביריחו: ואתה · חבר השני שמות אפרת היא בית לחם כמו ולא עשו עם בית ירובעל גדעון וטעם צעיר שהיא קטנה: ממך · כל זה בעבור דוד שהוא ראש המלוכה על כן ומוצאותיו מקדם על דוד והנה ידבר עם בית לחם אפרתה כי מבני בניך הראשונים יבא מושיע לישראל: לכן · יתן השם לישראל שיעמדו בצרה בעת יולדה עד שיתחבר זה המושל וקרוביו עם בני ישראל ויפת אומר כי יתנם המשיח והטעם יניחם כדרך על כן לא נתתיך: ועמד ורעה · יהיה רועה ישראל בעוז השם וישבו לבטח . והיה זה שלום · לא יפחד אנוש מאשור אם יבא בארצנו ועוד והקמונו עליו והט"ע אם רצה אשור לבוא בארצנו יקומו שרי זה המושל רבים: שבעה גם · שמנה כדרך תן חלק לשבעה וגם לשמונה והטעם כפול כי נסיכים כמו רועים והנה אינם חמשה עשר: ורעו · דרך משל כי ימלכו עליהם בחוקה: וארץ נמרוד · היא בבל: בפתחיה · על החרב כמו והמה פתיחות ויש אומרים בפתחי הארץ והנה יצילו מאשור: והיה שארית יעקב · אותם שלא יכלו שהתחברו עם בית הלחמים כי יהיה מקומם רחוק כי עודם בגלות: כטל מאת יי' · והטעם שיבטחו על השם לבדו ולא על מלכי הגוי' שהם בארצם כמו הטל שאינה ברשות אדם רק ביד השם או ילמד ישראל העמים לקרוא בשם יי' ויהיו בקרבם כדרך אהיה כטל לישראל וכל גוי לא יקוה לאיש: והיה · ברצותם לבוא בבית המקדש:
תרס

ממוהריש אלשיך ז"ל

והיה שארית יעקב וכו' ר"ל כמו שהטל שבא מאת ה' הנה מה שיביאהו ה' אינו בענין שצריך הש"י לקוות לאיש לראות אם זרע עדין על דרך המטר שצריך להביאו יורה ומלקוש ובעתים מוגבלים כי הטל הוא לעולם צריך וכן הרביבים על העשב שעומד בגבול והולך ומתגדל הנה הרביבים שאינו מטר שוטף הנה טוב לו תמיד הנה כן ישראל יהיו בקרב עמים רבים שיתשבום בתוכם לטוב להם כל הימים ושהם מתקיימים בעבורם וכן יהיו ישר' בקרב עמים רבים בשיירוהו הכל מהם וז"א אחריו בקרב עמים רבים וגו' או יר' באו' בקרב עמים רבים כי כאשר ידעו הגוים שיש' בקרבם הוא לטובתם כמו הטל ייטיב להם הש"י שייטיב לעולם תמיד כן ייטיב הש"י לאותם עמי' רבים באמצעות יש' אשר שהם אוהבים אותם ליש' ומקרבים אותם ואולם כאשר העמים ברבי' יקחו לגוים שהם אויבי יש' שיהיו בקרבם ושיאהבום הנה אז יהיה שארית יעקב' לעמים רבי' עצמם כאריה בבהמו' יער ולגוים שהם אויביהם שהם בקרב עמים רבים יהיה ישר' ככפיר בעדרי צאן אשר אם עבר זה הכפיר בעדרי צאן הנה אין מציל ואז תרום ידך על הצרים והמצרים שהם העמים רבים המקרבים אויביך וכל אויביך עצמם שהם בקרבם יכרתו: עתי

תרום ידך · מבואר הוא: והיה · והכרתי סוסיך · כלומר שלא תצטרך לסוסים ולמרכבות · כי שלום יהיה לך לעולם אחר מלחמת ג"ג ומגוג · וי"ת ואשצי סוסות עממיא מבינך ואוביד ית רתיכיהון: והכרתי ערי ארצך · שהם מוקפות חומה ולא יצטרכו לחומה כי שלום יהיה להם וריב אדם לא יהיה בהם · ואמר והכרתי כלומר במה שארבה אתכם ואתן לכם שלו' כאלו אני אכרות את חומת עריכם עד שלא יקראו ערים אלא פרזות · וכן אמר פרזות תשב ירושלם וגומר · וכן פי' והרסתי כל מבצריך · ועוד כי ישיבת הפרזות טובה לבריאות הגוף מישיבת הערים המוקפות והכרכי' · וכן אמרו רז"ל אין מוציאין מעיר לכרך מפני שישיבת כרכים קשה · ואמר מנין שישיבת כרכי' קשה שנ' ויברכו העם לכל האנשים המתנדבים לשבת בירושל' · והטעם כי האויר צר בכרכים ובפרזות הוא רחב וטוב לבריאו' הגוף · וי"ת ואשצי קרוי עממיא מארעך ואפגר כל כרכיהון תקיפיא: והכרתי כשפי' מידך · כמו מרשותך · כמו ויקח את כל ארצו מידו · ר"ל שלא יהיה בכל ארצך מכשפי' ומעוננים כמו שהם היו' · וטעם והכרתי שיסיר לב האבן מבשרכם · ופי' מעוננים אמרו רז"ל מעונן זה האוחז את העינים · רבי עקיבא אומר זה המחשב עתות ושעות ואו' היום יפה לצאת למחר יפה ליקח: והכרתי פסיליך · וטע' והכרתי כמו שפי' כאשר למעלה ממנו · וכן טעם ונתשתי: ונתשתי · והשמדתי עריך אויביך כמו ויהי עריך · וכן ת"י ואשצי בעלי דבבך · ויש לפרשו כמו שפירשו והכרתי ערי ארצך: ועשיתי · אשר לא שמעו · ת"י דלא קבילו אולפן אוריתא: שמעו · אמר הנביא כנגד ישראל שמעו מה שאמר לו האל ית' · ומה שאמר קום ריב את ההרי' כמו אל ההרים · וכן והראה את הכהן כמו אל הכהן · ר"ל הראה ריבך אליהם · וכן אמר לגבעות שתשמענה קולך וטעם ההרים והגבעות על דרך האזינו השמי' ותשמע הארץ · שמעו שמים והאזינו ארץ · כי היא שמעה את כל דברי ה' והריב הוא עם ישראל שיתוכח עמהם האל ית' על הטובו' שעשה להם והם גמלו לו רעה · וי"א ההרים אבהתא והגבעו' אמהתא כלומר שישמעו האבות שהם אברה' יצחק ויעקב והאמהות שהם שרה רבקה רחל ולאה מה שגמלו בניהם לאל ית': שמעו הרים · והאיתנים · הם ההרי' או הגבעות שהם החזקים אשר ביסוד העפר והם מוסדי ארץ · וי"ת שמעו אבהתא ית דינ' דה' ועקריא יסודי ארעא: עמי מה עשיתי לך · מה רעה עשיתי לך: ומה הלאיתיך · הה"א בסגול והאלף בצר"י ופי' מה מצוה צויתי לך שתלאה לעשות': ענה בי · העד בי אם עשיתי: כי העליתיך · אבל עשיתי לך טובות שהעליתיך מארץ מצרים שהייתי שם בעבודה קשה: ומבית עבדים · פי' מארץ מצרים כמו אנכי ה' אלהיך אשר הוצאתיך מארץ מצרים מבית עבדים · ופי' מבית עבדים ממקום שהייתם בו עבדים · או פי' שהם היו עבדים ואתם היית' עבדים לעבדים ומצרי' מבני חם היו ונאמר עבד עבדי' יהיה לאחיו: ואשלח לפניך · לפני לאחך שלחתי לך בעבודתך מבשרים שבשרו לך בא הגאולה להביא לך מרגוע והמבשרים היו שלשה נביאים משה ואהרן ומרים · וי"ת ושלחית קדמך תלתא נביאים וגו': עמי זכר נא · ומה ענה אותו אחר שהזהרתיו שלא יקלל אתכם: מן השטים ועד הגלגל · וזכר גם כן מן השטים שחטאתם שם והייתם חייבים כליה וכפר להם במקלת החוטאים שהמית במגפה: עד הגלגל · מה עשה לכם האל יתברך שהעבירכם את הירדן ביבשה: למען דעת צדקות השם · הכל זכור מפי הקבלה ומפי תורת משה למען שתדע צדקות ה' שעשה עמך ותטיב מעשיך · ות"י הלא גבורן אתעבידא לכון ממישר שטין עד בית גלגלא: במה אקדם ה' · אם יאמר אחד מכם באיזו מנחה אקדם את ה' שירצה בה ובמה אכף לו: האקדמנו בעולות ובעגלים · פי' ויהיו העולות עגלים בני שנה טובים ונבחרים: אכף · שרשו כפף והוא מבנין נפעל: הירצה · זכר הנבחרים במין הבשר לאכול ואמר עוד או שמא ירצה ברוב המנחה והוא מה שאמר באלפי אלים ברבבות נחלי שמן · וזה על דרך הפלגה כמו נהרי נחלי דבש וחמאה: האתן בכורי פשעי · או שמא לא ירצה במנחות ובהמות אלא במי שחביב עלי מבני והוא בכורי שאתננו לו למנחה בעבור פשעי שיכפרנו לי בהעלותי אותו לפניו · וכפל הענין במלות שונות ואמר פרי בטני חטאת נפשי כלומר אם אתן פרי בטני בעבור חטאת נפשי · ותרגם יונתן פרי בטני חביב מעי כלומר האהוב והחביב שבבני:

הגיד

רשי

ורמס וטרף · רמס היא דריסת האריה כשהוא רעב ואוכלו במקומו וטרף הוא כשנושא את הטרף למעונותיו בשביל גורותיו ולבאותיו: והכרתי סוסיך · היא עזרת מצרי' שאתם נשענים עליהם להמלחמ' סוסים: והכרתי ערי ארצך · ולא תצטרך לערי מבצר: והשמדתי עריך · ואשיצי בעלי דבבך וכן ומלאו פני תבל ערים וכן ויהי ערך את ההרי' את האבו': הגבעו' · האמהות: מה עשית לך · תן לבך להכיר מה טובה עשית לך: ומה הלאתיך · בעבודתי: ענה בי · העד בי: כי העליתיך · אע"פ שעשיתי לך כל הטובה הזאת לא הלאתיך בעבודה גדולה ובקרבנות גדולים: את משה אהרן ומרים · ת"י משה לאלפא מסורת דינין ואהרן לכפרא על עמא ומרים לאוראה לנשיא: ומה ענה אותו בלעם בן בעור · מה אזעם לא זעם יי' שלא כעסתי כל אותן הימים: מן השטים · שחטאתם לי שם דעו צדקותי שלא מנעתי טובתי ועזרתי מכם עד הבאתי אתכם לגלגל וכבשתי לפניכם שם את הארץ: אכף · אהיה כפוף: נחלי שמן · למנחות: האתן בכורי · קרבן לפשעי:

הגיד

ורמס וטרף ואין מציל: תרם ידך על
צריך וכל איביך יכרתו:
והיה ביום ההוא
נאם יהוה והכרתי סוסיך מקרבך
והאבדתי מרכבתיך: והכרתי ערי
ארצך והרסתי כל מבצריך:
והכרתי כשפים מידך ומעוננים
לא יהיו לך: והכרתי פסיליך
ומצבותיך מקרבך ולא תשתחוה
עוד למעשה ידיך: ונתשתי
אשיריך מקרבך והשמדתי עריך:
ועשיתי באף ובחמה נקם את הגוים
אשר לא שמעו:
א שמעו נא את אשר יהוה אמר קום
ריב את ההרים ותשמענה הגבעות
קולך: שמעו הרים את ריב יהוה
והאתנים מסדי ארץ כי ריב ליהוה
עם עמו ועם ישראל יתוכח:
עמי מה עשיתי לך ומה הלאתיך
ענה בי: כי העלתיך מארץ מצרים
ומבית עבדים פדיתיך ואשלח
לפניך את משה אהרן ומרים:
ה עמי זכר נא מה יעץ בלק מלך מואב
ומה ענה אתו בלעם בן בעור מן
השטים עד הגלגל למען דעת
צדקות יהוה: במה אקדם יהוה
אכף לאלהי מרום האקדמנו בעולות
בעגלים בני שנה: הירצה יהוה באלפי
אילים ברבבות נחלי שמן האתן
בכורי פשעי פרי בטני חטאת נפשי:

הגיד

וירמוס ויקטול ולית דמשיזיב:
סגי מבכן תתקף ידך ישראל על
שנאך וכל בעלי דבבך ישתצון: ויהי
בעידנא ההיא אמר יי ואשיצי סוסות
עממיא מבינך ואוביד רתיכיהון:
ואשיצי קירוי עממיא מארעך ואפגר
כל כרכיהון תקיפיא: ואשיצי חרשין
מבינך ומענגין לא יהון לך: ואשיצי
צלמי עממיא וקמתהון מבינך ולא
תשתעבד עוד לעובדי ידך: ואעקר
שתילי עממיא מבינך ואשיצי בעלי
דבבך: ואעביד ברגז ובחימא ית
פורענות דין מן עממיא דלא קבילו
אולפן אוריתא: שמעו כען ית דיי
אומר קום דון עם טוריא וישמען
רמתא קלך: שמעו טוריא ית דינא
דיי ועיקריא מיסודי ארעא ארי דינא
קדם יי עם עמיה ועם ישראל עביד
תוכחה: עמי מה טבא אמרית
למעבד לך ולא עבדית או מרועא
קשיא אסגתי עלך אסהיד בי: ארי
אסיקתך מארעא דמצרים ומבית
עבדותא פרקתך ושלחית קדמך
תלתא נביי משה לאלפא מסירת
דינין אהרן לכפרא על עמא ומרים
לאוראה לנשיא: עמי אדכר כען
מה מלך בלק מלכא דמואב ומא
אתיב יתיה בלעם בר בעור הלא
גבורן אתעבידא לכון ממישר שיטין
עד בית גילגלא בדיל למידע זכוותא
דיי: במא אפלח קדם יי אשתעבד
לאלהא דשכינתיה בשמי מרומא האפלח קדמוהי בעלוון בעגלין בני שנא:
היתרעי יי באלפי דיכרין בריבבת נחלין דמשח האתן בוכרי חלף חובי חיבוב
מעי חלף חטאי נפשי:

היחוד

אבן עזרא

תרם · גבורתם תראה על הכל והאויבים השם יכרית': והיה · והכרתי סוסיך · לעשות מלחמה כי אין צורך: והכרתי ערי ארצך מוקפות החומ' כי לולי פחד אויב טוב לאד' לשבת בפרזות שהאויר רחב והטעם שיהיה שלום בארץ ואין צורך למבצרים: והכרתי כשפים · מעשה התולדת כי מן התולדת יבאו הכשפי': ומעוננים · מסתכלי' בעננים לדע' העתידו': והכרתי · פסילים עץ ואבן: ונתשתי · והשמדתי · הערי' שבו האשרים בהם שלא יזכרו ור' מרינוס אמר כי עריך כמו ויהי ערך: שמעו · ידבר עם ישראל בעד השם וככה אמ' לי קום ריב עם ישראל בהרים: שמעו · הטע' כמו האזינו בעבור היותם עומדי' וככה כי היא שמעה: עמי · מה הרעותי לך ומה הלאיתיך הטע' מה דבר בקשתי מאתך שתלאה לעשותו: ענה בי · העד בי: כי · רק טובה רבה עשיתי לך אשר העליתיך והולאתיך על ידי אדם שתוכל לדבר עמו ולומר לו כל צרכיך ושיודיעך דרכי והם משה שבא אל פרעה ואהרן שהתנבא על ישראל לפני בא משה ומרי' שהתנבאה לנשי' גם התורה נתנה על יד משה ואהרן שהיה לו לפה ושניהם למדו המצות לאנשי' ומרים לנשי' אשר דבר השם עמו פני' אל פנים כאשר ידבר איש אל רעהו פה אל פה ולא בחלו' במראה ולא בחידות והיא טובה גדולה ונפלאה כי הדברים ברורים כאב לבנו ורב לתלמידו: עמי · הזכיר החסד שעשה השם עם ישר' על דבר עצת בלעם כשיעץ להשמיד הכל וטעם ומה ענה אותו שלא הנחתי בלעם לקלל' וצויתיו והתנבא כי נתתי עליו רוחי בעבור כבודכם וכתוב הוא וכל אשר ענה אותו שבירך אתכם ויהושע אמר בדבר בלעם ואציל אתכם מידו וטעם מן השטי' כי לא היה בין השטי' שחטאו שם ישראל ובין הגלגל רק מעט דרך ומעבר הירדן והזכיר הגלגל כי הוא תחלת ארץ ישראל והנה הטעם כאשר הייתם קרובים להכנס אל הארץ אז חטאתם חטאה גדול' שהיית' כולכם בני מות וחמלתי עליכם ובאת' אל הארץ ועזרתי אתכ' וכל זה עשיתי אולי תכירו הטוב שעשיתי לכם וזהו למען דעת לדקות יי': במה · ואם כל אחד מכם יאמר במה אתרצה אל אלהי שעשה עם אבותיו זה החסד וזהו הטע' במה אקדם ומלת אכף מפעלי הכפל כדרך השתחוה כמנהג המביא מנחה לאדוניו: הירצה · אם אוכל להקריב לו פרים רבים כי רצונו באלפים רבי' ושמן לקרבן רבבות נחלי' או אם ארצה אתן לו בכורי בעבור פשעי שיסלח לי והטעם שאקריבנו לפניו שאין לי במה אתרצה כי אם בבהמות או בבני פרי בטני הטעם כפול וכי"ת ברבבות ישרת בעבור שנים אחריו וככה הוא האתן בכורי בפשעי פרי בטני בעבור חטאת נפשי כמו ויעבד ישראל באשה:

הגיד

וטרף ב' וסימני' וטרף זרוע אף קדקד · ורמס וטרף ואין מציל · מרכבתיך ב' והס' וסי' והאבדתי מרכבתיך · כי תרכב על סוסיך מרכבתיו ישועה · ולא תשתחוה ב' וסי' ולא תשתחוה עוד למעשה ידיך · ולא השתחוה לאל נכר · עריך ח' בליש' דכבו בקריא' וסי' ויי' סר מעליך ויהי עריך · והשמדתי עריך · והכרתי ערי ארצך · ומלאו פני תבל ערים · וערים נתשת אבד זכרם המה · גשוא לשוא עריך · ופשרה לעריך · פתאום עיר ובהלות · ומרים ג' בקריאה וסימ' ויקרא אהרן ומרים ויצאו שניהם · וישלח לפניך את משה · ובני עמרם דדברי הימים · אנ"ך · במה ח' קמצין בקריאה וסימ' במה ארע כי אירשנה · במה אושיע את ישראל · ויאמר שאול גשו · ויצא הרוח ויעמד דמלכים · וחברו דדברי הימים · במה אקדם יי' אכף · אהבתי אתכם אמר יי' · הוגעתם יי' בדבריכם · וא' ובמה ויאמר דוד אל הגבעונים:

ממוה"רש אלמשנינו ז"ל

עמי מה עשיתי לך וגו' ר"ל עיין מה שעשיתי לך מן הטובות הרבות ועיין מה שהלאיתיך כנגדו בשביל שתעבדני והראה כי הטובות היו רבות מאד והלאה היה מעט עד שאין ראוי שיכנס בגדר לאות כי לטובתך היה וכמו שיפרש ופי' מ"ש מה עשיתי לך ואמר כי העליתיך מא"מ וגומ' עמי זכור נא וגו' וזכור מה שעשיתי מן השטים ועד הגלגל למען שתדע לדקות ה' פי' לדקה והחסד עשה עמך ולא שהקדמת לו קודם עשותו עמך אלו הטובות כי באמת במה אוכל להקדימו אע"פי שלוייר היות מן האפשר שהקדמת לו כי אין ערך להקדימו למה שעשה לך מהטובות וז"א במה אקדם ה' וכן הלאמר שעש' לך הטובות בשהוא הקדימך במה תוכל אתה להיות כפוף לו על אותם הטובות והכ' על הקדימה אם תקדמנו בעולות בעגלים בני שנה והוא בבחינת איכות הקרבן וכן בחינת כמות הקרבן האם ירצה ה' באלפי אלי' וגו' וכן על מה שתכף לאלדי מרום אחר שעשה לך הטובות האם תוכל לו' שתתן בכורך אשר הוא ראוי להקריבו בפשעך שמורה שהוא קרבן מעולה וכן האם תתן עם זה עוד פרי בטנך שהוא ראוי לחטאת נפשך שמורה ג"כ שהוא קרבן גדול הנה אין ספק שכל זה אינו שוה לשי"ת בערך מה שעשה לך מן הטובות הנזכר ואולם מה שהלאה אותך הוא שהגיד לך מה שהוא טוב לאדם כי לא בא הסי"ת

עֲלוּ הַסּוּסִים וְהִתְהֹלְלוּ הָרֶכֶב וְיֵצְאוּ
הַגִּבּוֹרִים כּוּשׁ וּפוּט תֹּפְשֵׂי מָגֵן וְלוּדִים
תֹּפְשֵׂי דֹּרְכֵי קָשֶׁת׃ וְהַיּוֹם הַהוּא
לַאדֹנָי יְהוִה צְבָאוֹת יוֹם נְקָמָה
לְהִנָּקֵם מִצָּרָיו וְאָכְלָה חֶרֶב וְשָׂבְעָה
וְרָוְתָה מִדָּמָם כִּי זֶבַח לַאדֹנָי יְהוִה
צְבָאוֹת בְּאֶרֶץ צָפוֹן אֶל נְהַר פְּרָת׃
עֲלִי גִלְעָד וּקְחִי צֳרִי בְּתוּלַת בַּת
מִצְרָיִם לַשָּׁוְא הִרְבֵּית רְפֻאוֹת תְּעָלָה
אֵין לָךְ׃ שָׁמְעוּ גוֹיִם קְלוֹנֵךְ וְצִוְחָתֵךְ
מָלְאָה הָאָרֶץ כִּי גִבּוֹר בְּגִבּוֹר כָּשָׁלוּ
יַחְדָּיו נָפְלוּ שְׁנֵיהֶם׃
הַדָּבָר אֲשֶׁר דִּבֶּר יְהוָה אֶל יִרְמְיָהוּ
הַנָּבִיא לָבוֹא נְבוּכַדְרֶאצַּר מֶלֶךְ בָּבֶל
לְהַכּוֹת אֶת אֶרֶץ מִצְרָיִם׃ הַגִּידוּ
בְמִצְרַיִם וְהַשְׁמִיעוּ בְמִגְדּוֹל
וְהַשְׁמִיעוּ בְנֹף וּבְתַחְפַּנְחֵס אִמְרוּ
הִתְיַצֵּב וְהָכֵן לָךְ כִּי אָכְלָה חֶרֶב
סְבִיבֶיךָ׃ מַדּוּעַ נִסְחַף אַבִּירֶיךָ לֹא
עָמַד כִּי יְהוָה הֲדָפוֹ׃ הִרְבָּה כּוֹשֵׁל
גַּם נָפַל אִישׁ אֶל רֵעֵהוּ וַיֹּאמְרוּ קוּמָה׀
וְנָשֻׁבָה אֶל עַמֵּנוּ וְאֶל אֶרֶץ מוֹלַדְתֵּנוּ
מִפְּנֵי חֶרֶב הַיּוֹנָה׃ קָרְאוּ שָׁם פַּרְעֹה
מֶלֶךְ מִצְרַיִם שָׁאוֹן הֶעֱבִיר הַמּוֹעֵד׃
חַי אָנִי נְאֻם הַמֶּלֶךְ יְהוָה צְבָאוֹת
שְׁמוֹ כִּי כְּתָבוֹר בֶּהָרִים וּכְכַרְמֶל בַּיָּם
יָבוֹא׃ כְּלֵי גוֹלָה עֲשִׂי לָךְ יוֹשֶׁבֶת
בַּת מִצְרָיִם כִּי נֹף לְשַׁמָּה תִהְיֶה
וְנִצְּתָה מֵאֵין יוֹשֵׁב׃
עֶגְלָה יְפֵה פִיָּה מִצְרָיִם קֶרֶץ
מִצָּפוֹן בָּא בָא׃ גַּם שְׂכִרֶיהָ
בְקִרְבָּהּ כְּעֶגְלֵי מַרְבֵּק כִּי גַם הֵמָּה
הפנו

יִסְקוּן סוּסְוָתָא וְיִשְׁתַּגְשְׁגָן רְתִיכַיָּא
וְיִפְּקוּן גִּבָּרַיָּא כּוּשָׁאֵי וּפוּטָאֵי אֲחִדֵי
תְרֵיסִין וְלוּדָאֵי דְּנַגְדִין וּמְחַן בְּקַשְׁתָּא׃
וְיוֹמָא הַהוּא קֳדָם יְיָ צְבָאוֹת יוֹם
פּוּרְעָנוּתָא לְאִתְפְּרַע מִסַּנְאֵי עַמֵּיהּ
וְתִקְטֵיל חַרְבָּא וְתִסְבַּע וְתִרְוֵי
מִדְּמְהוֹן אֲרֵי קִטְלָא קֳדָם יְיָ צְבָאוֹת
בְּאַרְעָא צִיפוּנָא עַל נְהַר פְּרָת׃ סַקִי
לְגִלְעָד וּסְבִי שְׁעִיף מַלְכוּת כְּנִשְׁתָּא
דְמִצְרַיִם לָא לַהֲנָאָה אַסְגֵית סַמְמָנִין
אַסוּ לָא סַלְקַת לִיךְ׃ שְׁמָעוּ עַמְמַיָּא
קְלָנִיךְ וְצִוְחָתִיךְ אִתְמְלִיאַת אַרְעָא
אֲרֵי גְּבַר בִּגְבַר אִתְקְלוּ כַּחֲדָא
אִתְקְטִלוּ תַּרְוֵיהוֹן׃ פִּתְגָם נְבוּאָה
דְּמַלִּיל יְיָ עִם יִרְמְיָה נְבִיָּא לְמֵיתֵי
נְבוּכַדְנֶצַּר מַלְכָּא דְּבָבֶל לְמִמְחֵי יַת
אַרְעָא דְמִצְרַיִם׃ חַווּ בְמִצְרַיִם וּבַסְרוּ
בְמִגְדּוֹל וּבַסְרוּ בְמַפִּים וּבְתַחְפַּנְחֵס
אֲמָרוּ אִיזְדָּרַז וְאַתְקֵן לָךְ אֲרֵי קְטִילַת
חַרְבָּא סַחֲרָנָךְ׃ מָא דֵין אִתְבָּרוּ גִּבָּרָךְ
וְלָא יְכִילוּ לְמֵיקַם אֲרֵי יְיָ תַּבְרִינוּן׃
אַסְגִּיאוּ מְתַקְלֵיהוֹן אַף אִשְׁתְּמָעוּ גְּבַר
לְחַבְרֵיהּ וְיֵימְרוּן קוּמוּ וְנְתוּב לְעַמָּנָא
וּלְאַרְעָא יַלְדוּתָנָא מִן קֳדָם חֶרֶב
סַנְאָה דְּהִיא כַּחֲמַר מְרַוְיָא׃ זַמִּינוּ
לְתַמָּן פַּרְעֹה מַלְכָּא דְמִצְרַיִם דְּסַגִּיאִין
אִתְרְגוּשְׁתֵּיהּ מַעֲדֵי זִמְנַיָּא׃ קַיָּים אֲנָא
אֲמַר מַלְכָּא יְיָ צְבָאוֹת שְׁמֵיהּ אֲרֵי כְּמָא
דְּיַצִּיב פִּתְגָּמָא דְּתָבוֹר בְּטוּרַיָּא
וּבְכַרְמְלָא בְּיַמָּא כֵּן יֵיתֵי תַּבְרֵיהּ׃ מָנֵי
גָלוּתָא אַתְקִינִי לִיךְ מַלְכוּת כְּנִשְׁתָּא
דְמִצְרַיִם אֲרֵי מַפִּים לְצָדוּ תְּהֵי וְתִצְּדֵי
מִבְּלִי יָתֵיב׃ מַלְכוּת יָאָה הֲוַת מִצְרַיִם
עַמְמִין קָטוּלִין מִצִּיפוּנָא יֵיתוֹן עֲלַהּ לְמִבְזַהּ׃
אַף רַבְרְבָהָא בְּגַוַּהּ כְּעִיגְלֵי רִבְקָא
אֲרֵי אַף אִינוּן
אתפניאו

רשי

והתהוללו · לשון סכלו': ורותה: לשון שובע · ל"א לשון שכרון כמו שכר דמתרגמי' מרוי: גבור בגבור כשלו · כשהיו בורחים היו נכשלים ונתקלים זה בזה: לבא נבוכד נצר · זו מכה שנייה שהחריב נבוכד נצר את מצרים בשנת עשרים ושבע למלכו כמו ששנינו בסדר עולם: התיצב והכן לך · לנגד המלחמה והכן ואתקין: נסחף · נשטפו והשליכו גיבוריך כמו מטר סוחף נסחפה שדהו בלשון משנה ומנחם חברו לשון כליון וכן חבר מטר סוחף ודונש פתר מטר סוחף כמו מטר סיעף כמו מסעף פורה במערצה: הרבה כושל · הקב"ה שהדפו הרבה לו מכשול: גם נפל · נתקבצו איש אל רעהו לאמר נקומה ונשובה אל עמינו ממקום שיצאנו משם להלחם: חרב היונה · חרבה דסנאה דהיא כחמר מרויא היונ' לשון יין · ל"א לשון אונאה: קראו שם במלחמה · הכרוזו משל של חרפה: פרעה מלך מצרים שאון · שהיה מגביה קול שאוכו תוהו להתהלל בחיילותיו: העביר המועד · שייעד יום מלחמה קבוע לצאת ולהלחם ולא יצא ועבר יום זמן המועד: כי כתבור בהרים · כי כאשר דבר אמת הוא שתבור קבוע בהרים והר הכרמל על הים כן באמת יבא הדבר הזה על מצרים: כלי גולה · אדם יוצא לדרך מתקן לו חמת ומקלה של חרס לשתות בה: ונצתה · לשון ציה: עגלה יפיפיה · מלכות' יהייא: קרץ · עממין קטילי' קרץ לשון הריגה וכן מחומר קורצתי: מצפון · מבבל: שכיריה · שריה כמו בתער השכירה: מרבק קיפ"א בלע"ז: הפטו

שמעו ג' ר"פ וסי' בסדר בשלח: יחדיו ג' מ"ל בקריאה וסי' הילילי חשבון כי שודדה · שמעו גוים קלונך וצוחתך · כי גם המה הפנו נסו יחדיו: ונשובה ז' וסי' ויאמר אברהם אל נעריו · נתנה ראש ונשובה · המה באו בארץ צוף · הרבה כושל גם נפל איש · לכו ונשובה אל יי' · נחפשה דרכינו ונחקרה · השיבנו יי' אליך:

עלו הסוסים · עתה בבא חיל נבוכד נצר עלו הסוסים נראה מה תעשו אתם הסוסים כלומר סוסי מצרים עלו כנגד החיל הבא עליכם כמו שהייתם עולים טרם בואם כמו המים העולים: והתהללו · אתם הרכב כמו שהייתם עושים מתחילה והרכב שם כלל כמו שם מחות רכב בחור והוללות הרכב הוא מרוצת הסוסים רצים ושוב והירתם שידמה הוללות ושגעון: ויצאו הגבורים · בצרי היו"ד והוא איתן ולית כוותיה ושארא ויצאו בקמץ היו"ד: כוש ופוט · באו עם פרעה וכן לודים: תפשי דרכי קשת · סמוך על סמוך כמו נהרי נחלי דבש וחמאה חכמי יועצי פרעה ושפוני טמוני חול: והיום ההוא · יום נקמה להנקם מצריו נקמת יאשיהו המלך שהמיתו פרעה נכה במגדו: ורותה מדמם · מן הקל ולית כותיה ושארא רותה ורותה מן הדגוש: אל נהר פרת כמו על וכן אל ההרים לא אכל: עלי גלעד · ואם תעלי ותקחי צרי לא יועילוך. לשוא הרבי' רפואו' לאנס תקחי רפואות למכתך: כי תעלה אין לך · ותעלה כמו רפואה והרפואה היא משל על עזרת העוזרים כמו כוש פוט ולוד: הרבתי · כתוב ביו"ד רוצה לומר שהם יאמרו כן בעת מפלתם והרבית קרי שאומר הנביא כנגד בתולת בת מצרים: שמעו · וצוחתך · כמו צעקתך וכן צוחה על היין: גבור בגבור כשלו · כי אפילו הגבורים ינוסו ויכשלו איש באחיו בנוס' כי בכת מנוסת הראשון יכשל ויפול והאחרו' יכשל בו בנוסו שימצאנו מוטל בדרך ויכשל בו בנוסו והכ' יחדיו נפלו שניהם: הדבר · אח' כן בא נבוכד נצר עוד להכו' את הרץ מצרים והתנבא הנביא עליהם טרם באו ואמר: הגידו במצרים · זכר תחילה כלל במצרים ואחר כן פרט במגדול והוא שנזכר בתורה בין מגדול ובין הים וכן בנוף ובתחפנחס ערי ממלכה לפרעה: מדוע נסחף אביריך לא עמד והתשוב' כי יי' הדפו · נסחף מן מטר סוחף כאילו שחפו מטר לא יוכל לעמוד בעצמו ואמר נסחף לשון יחיד ואמר אביריך לשון רבים ר"ל לומר כל אחד ואחד מן אביריך: הרבה כושל · יי' שזכר הרבה בהם כושלים: גם נפל איש אל רעהו · כמו על רעהו כמו שאמר גבור בגבור כשלו ויונתן תרגם נפל כמו אל הכשדים אתה נופל שתרגם משתמע וכן תרגם אף אשתמעו גבר לחבריה: ויאמרו קומו ונשוב' אל בני עמנו הגרים במצרים מארצות אחרות כי כשהיה רעב היו באים לגור במצרים כי ברוב השנים יש שבע במצרים יותר משאר ארצות וכשיבא חיל נבוכד נצר יאמרו איש לחברו קומה ונשובה אל עמנו: היונה · האונסת כי אין מי שיעמוד כנגדה וכן והאכלתי את מוניך את בשרם ויונתן תרגם מעבין יין שתרגם מן קדם חרב סנאה דהיא כחמר מרויא: קראו · אמרו שם במצרים דרך קריאה על פרעה מלך מצרים שהיה מלך שאון והמון רב: העביר המועד · המועד שנתן למלך בבל לבאת להלחם עמו העביר אותו כי מפחדו אליו ומלך עומד במקום שנים מלך מצרים ומלך שאון ויונתן תרגם קראו זמינו: חי אני · כי כתבור בהרים · פירש אדוני אבי ז"ל כמו שהר תבור הוא מועד לבוא שם ולפרוש שם רשתות כמו שאמר ורשת פרושה על תבור כן יבואו אותם: וככרמל בים יבא · כמו עלי הכרמל שמביאים בים כן יביאו אותם בשביה ויונתן תרגם ארי כמה דיציב פתגמא דתבור בטוריא וככרמלא בימא כן ייתי תבריה: כלי גולה · יושבת בת מצרים · את בת מצרים שהיית יושבת כלומר יושבת לבטח והיית חושבת שתשבי זמן רב בארצך עתה עשי לך כלי גולה כי תגלי ממנה וזכר נוף שהיתה עיר ממלכה: ונצתה · תשם כמו עריו נצתו ונצתה כמדבר וכן תרגם יונתן ותצדי: עגלה יפהפיה מצרים · יפה פיה שתי מלות ועניכו מלה אחת וכן פקח קוח והבוז לגאיונים הוא יכהגו עלמות כל אלו שתי מלות ועניכם מלה אחת וכן יפהפיה וככפלו בם העי"ן והלמ"ד לרב היופי ודמה מצרים לעגלה יפה פיה לרב יפיה ודשנה וכן כנה הכתוב הנשים היפות והדשנות פרות הבשן: קרץ מצפון בא בא · ענין קריצה וגזרה כמו מחומר קורצתי גם אני מצפון · מבבל שהיא צפונית ואמר בא בא כפל הדבר לחזק הענין: גם שכיריה · גייסות ששכרו לעוזרם הם בקרבה: כעגלי מרבק · כמו העגלים שעומדים בבית לפטמן כן הם יושבים ואוכלים ושותים ולא יצאו להלחם ויונתן תרג' שכיריה רברבהא כמו השכירה שפירש גדולה מרבק ענין פטו' וכן עגל מרבק וכן בדברי רבותי' ז"ל הכנים לרבקה: הפנו

מנחה גדולה

שהמצריים הוציאו חילם לעוזרם וישבו למצרים נבוכד נצר כשראה זה הכביד עליהם המצור עד שהחריב את ירושלים ואם פלשתים עמון ומואב ואדום לפי שהיו בחרבנה וכמ"ש המשורר כי נועצו יחדו עליך ברית יכרותו אהלי אדום וישמעאלים מואב והגרים גבל ועמון ועמלק פלשת עם יושבי צור והנה המשק גם הוא היה בכלל הפלשתים וקדר הוא מבני ערב השוכנים באהלים במדבר והם ישמעאלים ונזכרו כולם בפרשת כוס היין החמה בכללות שאר האומות הנה א"כ זכר אלה האומות כאן בלבד לפי שהם עזרו לרעה ושאר האומות שנזכרו בפרשת כוס היין החמה היו רחוקים מירושלים ולא היו בחורבנה ולכן לא נזכרו כאן ע"כ: ולע"דן מה שאמר אשר היה על הגוים וגו' כפי מה שכתבנו תחילת הספר שאמר הש"י לירמיהו נביא לגוים נתתיך ובארנו שם שאמר הש"י זה לירמי' לנחמה לומר אל תצטער שאני שולחך אל ישראל בנבואות קשות כגידין מצרות ופרענות על ישראל אל תאמר כן כי אין כוונת שליחותך לכך כי אם אדרבה שתזהירם שישובו מדרכיהם הרעים וישבו בטח בארצם ויהיו עליון על כל גוי הארץ וכל היעודים הרעים יבאו על האומות כמ"ש והסיר ה' ממך כל חולי וכל מדוי מצרים הרעים אשר ידעת לא ישימם בך ונתנם בכל שונאיך שהכוונה שכל חולי ומדוה מצרים יהיו באים עליך אם לא תשמע בקול ה' אבל אם תשמע לא לבד שלא יבואו עליך שלא שיבואו על שונאיך הרי ששתים המה היעודים טובי' לא ישימו בך הא חדא ונתנם בכל שונאיך הא תרין הרי שנביא לגוים נתתיך שע"י נבואתך והזהרתך ישובו ישראל מדרכם הרעים ויבואו היעודים רעי' על הגוים ובשגם שישראל לא שמעו בקול ה' ולא אבו שמוע לדברי נביאיהם עד אשר חרה אף ה' בם ויגרשם מארצם כלה גרש יגרש ולא נשאר איש בארץ ישראל והנשארים הם בארץ אויביהם בחרפה ובזיון לעג וקלס לכל

העמים באופן שכל היעודים רעים שהיו באים על הגוים אם היו שומעים לקול נביאיהם אשר נבאו להם בשם ה' עתה שלא שמעו הסיב ה' הכל על ישראל · ובהיות שאין הקב"ה עוזר ממדה טובה אפי' על תנאי ע"כ אמר שמ"מ נתקיים נביא לגוים נתתיך וכל היעודים רעי' אשר נאמרו על ישראל דוגמא השקה לכל הגוים אשר ישנו פה בשמות כפרטים והשאר הם הנזכרים למעלה בפתיית כוס התרעלה אשר שתו כל הגוים וז"ש אשר היה דבר ה' אל ירמיהו על הגוים · ונמה דסיים פתח שאמר למעלה מזה שהש"י ישלח למצרים נבוכד נאצר כמ"ש הנני נותן את פרעה מלך מצרים וגו' ביד כ"כ וגו' ועכשיו חזר ופירש פרט ענייני המלחמה ומפלת מצרים: ולזה ג"כ נכהבה פה הנפ"י שהיא נאמרה בשנת הרביעי' ליהויקים · הנ ירצה באומרו בשנה הרביעי' וגו' בהיות שאז נאמרה מגילות קינות כמו שמפורש למעלה (סימן לו) ע"כ אמר ה' לירמי' שבאותו זמן ג"כ ינבא על מפלת האומו' ולהודיע כמה חיבתו ית' עם ישראל שאפי' בשעת כעסו זוכר את נקמת ישראל להנקם מאויביהם:

ערכו מגן וצנה וגו' אמר הנביא למען תדעו אתם המצרים שיד ה' עשתה זאת הנה יעשה ה' הכל היפוך הטבע שאלולי כך לא היו המצרים מודים שה' גזר עליהם כך לא דרך מקרה הוא ע"כ אמר בזאת תדעו שהלבע אלהי' הוא ערכו מגן וצנה וגו' אסרו הסוסים וגו' באופן שלא יעדר דבר מכל המצטרך לתכסיסי מלחמה ועם כח וגבורה מלבשי חיל ואע"פכ המה חתים נסוגים אחור בלי לב לערוך מלחמה וגדולה מזו שאפי' גבוריהם יוחתו ומנוס נסו ולא הפנו לעמוד הלא יפלא לב השומע איך אפשר זה בדרך הטבע כי אם נאם ה' הוא שהוא גזר ומי יבטלנו ועוד יש לכם אות ומופת בראיה ברורה שה' הסגירם שאל ינוס הקל ברגליו ועל ימלט הגבור כחו
המה

הפנו · פי' הפנו ערף : קולה כנחש ילך · קול צעקת מצרים ילך למרחוק כקול נחש ויונתן תרגם קל ניקוש זיניהון כחוון זחלין : כרתו יערה · מחלוקת במלה הזאת יש קוראים כרתו לווי כמו חרבו מאד כאילו מדבר כנגד החיל ויש קוראים כרתו פעל עבר כמו שמרו זכרו ובמקצת ספרים מדויקי' הכ"ף מעמדת בגעיא וזאת היא הקריאה הנכונה לפי הענין ויש אומרים כי לא יתכן היותו פעל עבר בעבור שאמר אחריו נאם יי' ואין המנהג לבא נאם יי' אחר פעל עבר בדברי הנבואה והנה שבחו ירדו לטבח נאם המלך יי' צבאות שמו ובדברי תוכחה כלכם פשעת' בי נאם יי' ואמר כרתו לשון עבר ואף על פי שעניינו לעתיד כי כן המנהג במקומות רבים בדברי הנבואה כי דבר הנבואה העתיד הוא קיי' כאילו בא: יערה · ר"ל עצי יערה והוא משל על עם מצרי' או על גדוליה וכן תרגם יונתן רברבהא : כי לא יחקר · חיל נבוכד נצר הבא עליה' לא יחקר מרוב : הובישה · פעל עומד וכן הובישו אכרים וזולתו ויש יוצא כמו הובשת היום את פני עבדיך אמר בשת יהיה לה לבת מצרים כשתנתן ביד עם צפון שהם הכשדי' כי הם העלו תחיל' הכשדי' מעל ירושל' ועתה נתנה בידם ודין הוא שתבוש : אמר יי' צבאות אלהי ישראל · זכר אלהי ישראל לפי שהפורענות הבאה למצרים הוא לענש שהרע לישרא' שישק מלך מצרים וכן פרע' נכה שהמית יאשיהו כמו שאמר נקמה לה נקם מצריו כמו שפי' למעל' : אל אמון מנא · כמו על אמון הוא מלך העיר הנקרא נא והיא ממלכות מצרי' ויונתן תרג' אמון כמו המון ותרג' נא אלכסנדריא וכן תרגם הא אנא מסער על אתרגשות אלכסנדריא : ונתתי' ואחרי כן תשכן · כמו שנבא יחזקאל מקץ ארבעים שנה אקבץ את מצרים וגו' ומה שאמר כימי קדם לא אמר שתהיה במעלתה שהיתה מימי קדם שהרי אמר ביחזקאל והיו שם ממלכה שפלה אלא פירושו שתשכן בארצה כימי קדם : ואתה אל תירא · פרשה זו עתידה וכבר פירשתיה למעל' במקומה ושנה אותה הנה עם שנוי מלות מעט והענין אחד והטעם לפי שזכר הנה פורענות הגוים אמר כנגד ישר' ואתה אל תירא שאיכך כמותם ואף על פי שהם ישובו בארצם אחר גלותם לא יהיו שלוים ושקטי' אלא סופם שיכלו מהיות גוי ולא יזכר שמם וישראל לא יסוף שמם וזכרם יעמד כימי השמים על הארץ : אשר היה · אל פלשתים · כמו על וכן אל ההרים לא אכל וזולתו : בטרם יכה פרעה את עזה · בסדר עולם כשיצא חיל פרעה ממצרים היו הכשדי' צרים על ירושלם בשנה העשירית לצדקיהו וישמעו הכשדים את שמעם ויעל מעל ירושלם וכששמע פרעה שעלו מעל ירושלם מפניו הלך עם חילו ושטף את עזה ושב לארצו ובאותו זמן היה דבר יי' אל ירמיהו שיבאו חיל כשדים ויכו את ארץ פלשתים : כה אמר יי' · הנה מים עולים · מתגברים וכן ותעלה המלחמה והמים הם משל על חיל כשדים שהם מצפון : וישטפו את ארץ פלשתים · כי פרעה הכה את עזה ונבוכד נצר יחריב הכל : והילל · הלמ"ד בחי"רק והוא חסר יו"ד המשך : מקול שעטת · הכות הסוס בארץ רגליו תקרא שעטה ותקרה דהרה ויונתן תרגם מקול מפסעות פרסת גברוהי ואביריו אמר על הסוסים החזקים : המון גלגליו · מהמון ומ"ם מרעש עומדת במקום שנים : לא הפנו אבות אל בנים · אפי' האבות שהם מרחמי' על בניהם עתה בבא להם הצרה לא יפנו אל בניהם מרפיון ידים שלא יהיה בהם כח לעמוד לפני אויביהם :

על

רשי

הפנו · פנו עורף לבקש לנוס : קולה כנחש ילך · הרי הנחש בא ללמד על מצרים ומנא למד למדנו מכאן שכשאמר הקדוש ברוך הוא לנחש על גחנך תלך קיצץ את רגליו והלך קולו בסוף העולם כך שנוייה בשלשי' ושתים מדות דרבי אליעזר בנו של רבי יוסי הגלילי : כי בחיל ילכו · אליה : כרתו יערה · כח יש בהן לכרות כל יערה : כי לא יחקר · מספר לגאס : על אמון · על השר אמון יש שהוא לשון גדולה במו התטבי מנא אמון אלכסנדרי' רבתא לאסיכיור"יאה דאיסכנד"רא בלע"ז : ואחר כן · מקץ ארבעים שנה כמו שאמר יחזקאל : ואתה אל תירא · לדיקי' שבתוך מצרים שגלו שם על כרחם : למשפט · בדין מסוך מעט מעט : ונקה · לשון סיאוט והשמד וכן תירגמו יונתן לשון כלייה : אל פלשתים · על פלשתים : בטרם יכה פרעה את עזה · כשהיה נבוכד נצר צר על ירושלם בשנה העשירית לצדקיהו יצא חיל פרעה ממצרי' ויעלו הכשדים מעל ירושל' שמע פרעה שטף את עזה ושב לארצו בסדר עולם : שעטת · אין לו דמיון ויונתן תירגמו מפסועית : מרעש לרכבו · מרעש אשר לרכבו : גלגליו · אופני מרכבותיו : לא הפנו אבות על בנים · להצילם : להכרית

הִפְנוּ נָסוּ יַחְדָּיו לֹא עָמָדוּ כִּי יוֹם
אֵידָם בָּא עֲלֵיהֶם עֵת פְּקֻדָּתָם׃
קוֹלָהּ כַּנָּחָשׁ יֵלֵךְ כִּי־בְחַיִל יֵלֵכוּ
וּבְקַרְדֻּמּוֹת בָּאוּ לָהּ כְּחֹטְבֵי עֵצִים׃
כָּרְתוּ יַעְרָהּ נְאֻם־יְהוָה כִּי לֹא יֵחָקֵר
כִּי רַבּוּ מֵאַרְבֶּה וְאֵין לָהֶם מִסְפָּר׃
הֹבִישָׁה בַּת־מִצְרָיִם נִתְּנָה בְּיַד עַם־
צָפוֹן׃ אָמַר יְהוָה צְבָאוֹת אֱלֹהֵי
יִשְׂרָאֵל הִנְנִי פוֹקֵד אֶל־אָמוֹן מִנֹּא
וְעַל־פַּרְעֹה וְעַל־מִצְרַיִם וְעַל־אֱלֹהֶיהָ
וְעַל־מְלָכֶיהָ וְעַל־פַּרְעֹה וְעַל הַבֹּטְחִים
כה בּוֹ׃ וּנְתַתִּים בְּיַד מְבַקְשֵׁי נַפְשָׁם
וּבְיַד נְבוּכַדְרֶאצַּר מֶלֶךְ־בָּבֶל וּבְיַד
עֲבָדָיו וְאַחֲרֵי־כֵן תִּשְׁכֹּן כִּימֵי־קֶדֶם
נְאֻם־יְהוָה׃
וְאַתָּה אַל־תִּירָא עַבְדִּי יַעֲקֹב וְאַל־
תֵּחַת יִשְׂרָאֵל כִּי הִנְנִי מוֹשִׁעֲךָ
מֵרָחוֹק וְאֶת־זַרְעֲךָ מֵאֶרֶץ שִׁבְיָם וְשָׁב
יַעֲקוֹב וְשָׁקַט וְשַׁאֲנַן וְאֵין מַחֲרִיד׃
אַתָּה אַל־תִּירָא עַבְדִּי
יַעֲקֹב נְאֻם־יְהוָה כִּי אִתְּךָ אָנִי כִּי
אֶעֱשֶׂה כָלָה בְּכָל־הַגּוֹיִם ׀ אֲשֶׁר
הִדַּחְתִּיךָ שָׁמָּה וְאֹתְךָ לֹא־אֶעֱשֶׂה
כָלָה וְיִסַּרְתִּיךָ לַמִּשְׁפָּט וְנַקֵּה לֹא
א אֲנַקֶּךָּ׃ אֲשֶׁר הָיָה
דְבַר־יְהוָה אֶל־יִרְמְיָהוּ הַנָּבִיא אֶל־
פְּלִשְׁתִּים בְּטֶרֶם יַכֶּה פַרְעֹה אֶת־עַזָּה׃
כֹּה אָמַר יְהוָה הִנֵּה־מַיִם עֹלִים
מִצָּפוֹן וְהָיוּ לְנַחַל שׁוֹטֵף וְיִשְׁטְפוּ
אֶרֶץ וּמְלוֹאָהּ עִיר וְיֹשְׁבֵי בָהּ וְזָעֲקוּ
הָאָדָם וְהֵילִל כֹּל יוֹשֵׁב הָאָרֶץ׃
מִקּוֹל שַׁעֲטַת פַּרְסוֹת אַבִּירָיו מֵרַעַשׁ
לְרִכְבּוֹ הֲמוֹן גַּלְגִּלָּיו לֹא־הִפְנוּ
אָבוֹת אֶל־בָּנִים מֵרִפְיוֹן יָדָיִם׃
על

אתפניאו ערקו כחדא לא יכילו
למיקם ארי יום תברהון אתא עליהון
עידן סעורן בישתהון : קל ניקוש
זיניהון כחוון זחלין ארי במשרין
יהבון עליכון וכמא דעלין בכשילין
למיקץ אעי חורשא : שיצו רברבהא
אמר יי ארי לית להון סוף ארי סגיאין
מזחלא ולית להון מניין : בהיתת
מלכות דמצרים אתמסרת ביד עמא
דאתא עלה מציפונא : אמר יי
צבאות אלהא דישראל הא אנא
מסער על אתרגושת אלכסנדריא
ועל פרעה ועל מצרים ועל טעותהא
ועל מלכהא ועל פרעה ועד
דמתרחצין עלוהי : ואמסרינון ביד
דבען למקטלהון וביד נבוכד נצר
מלכא דבבל וביד עבדוהי ובתר כן
תשרי כיומי קדם אמר יי : ואת לא
תדחל עבדי יעקב ולא תתבר
ישראל ארי הא אנא פריק ליך
מרחיק וית בנך מארעא גלותהון
ויתובון דבית יעקב וישקטון וישרון
לרוחצן ולית דמניד : את לא תדחל
עבדי יעקב אמר יי ארי בסעדך מימרי
ארי אעביד גמירא בכל עממיא די
אגליתך להמן ועמך לא אעביד
גמירא ואייתי עלך יסורין לאלפותך
ברם בדין חכוך ויש צאה לא
אשיצינך : דהיה פתגם נבואה מן
קדם יי עם ירמיה נביא על פלשתאי
עד לא ייתי פרעה וימחי ית יתבי
עזה : כדנן אמר יי הא עממיא אתן
מציפונא ויהון כנחל מגבר ויבזון
ארעא ומלאה קרויא ודיתבין בהון
ויצוחון בני אנשא ויללון כל יתבי
ארעא : מקל מפסועית פרסת גברוהי מזיע לרתיכוהי אתרגושת גלגלוהי לא
מתפנן אבהן לרחמא על בנין מאתרשלות ידין :
על

מסרה

כנחש ב' וסי' ילחכו עפר כנחש · קולה כנחש ילך : ואין להם ג' בקריאה וסימ' כרתו יערה נאם יי' כי לא יחקר · ושבתי אני ואראה את כל העשקים כ' בפסוק : יעקוב ה' מ"ל וסי' נמסר בסי' סימ' ל' ובסדר בחקתי : הדחה שמה ג' וסי' בסיפרא סימ' י"ו : למשפט ט"ו וסימ' נמסר בשמוא' כ' סימ' ט"ו : ומלואה ג' מ"ל וסימ' ויבאו ויאכלו ארץ' וישטפו ארץ ומלואה ליי' הארץ ומלואה:

מנחה גדולה

המה דברים שאין הדעת סובלתן להיות כמו כן על פי הטבע אם לא ה' הדפס ע"כ כשלו ונפלו :

והיום ההוא לה' וגו' יום נקמה להנקם מצריו וגו' מהר"יא ז"ל כדברי הרד"ק ז"ל יום נקמה לה' ממה שעשו ליאשיהו שהמיתו פרעה נכה ע"כ : ולע"דן דקאי אדלעיל פיניה שאמר פרענות ישראל שישיגם במצרים ותמו כל איש יהודה בחרב וברעב וגו' וזה נתקיים בשנת כ"ג והרג המצרים ונלקה ג"כ בני ישראל עמם וע"כ צוה ה' לירמי' שינבא על מפלת מצרים וכמ"ש למעלה כשבאו ישראל לתחפנחס ויהי דבר ה' אל ירמי' בתחפנחס קח בידך אבנים גדולות וגו' ולקחתי את נבוכד נאצר וגו' הרי שאז בוא ירמי' מצרים נצטווה להתנבאו' על מצרי' שילקה ע"י נ"נ ולקה ישראל בכללם וז"ש והיום ההוא יום נקמה להנקם מצריו הם ישראל כמ"ש ישעי' הנחם מצרי ואנקמה מאויבי וגו' · והנקמה יהיה כשאכלה חרב ושבעה אדם המצרים ואז בכללם יהי' ג"כ יום נקמה מישראל · ואז אין ניכר כ"כ מפלת ישראל כשהוא בכלל עם מפלת הגוים משא"כ אם היה ישראל נלקי' לבד אז הוא להם לבושה בין הגוים א"כ כשיהי' זבח גדול למצרי' ילקו ג"כ ישראל להנקות ע"כ מעוונותיהם :

כי כתבור בהרים וכברמל בים יבא · פי' מהר"שא בחדושי אגדות בפרק בני העיר עפ"י דאי' שם שבאו תבור וברמל ממקומם לשמוע תורה וע"כ נקבעו בא"י הרי שתבור וכרמל גלו ממקומם ונקבעו במקום אחר כמו כן יגלו יושבת בת מצרי' ממקומם ולכך עשי לך כלי גולה · ע"כ : ולע"דן שכוונת הכתוב כי כתבור וגו' הוא ע"פ מה שאו"ל שזכה נ"נ לכבוד להיו' מולך בכיפה לפי שפסע איזה פסיעות לכבוד המקום וע"כ אמר פה שנשבע ה' ליתן הכבוד והגדולה לנ"נ ויהי זה בלי ספק כמו שניתן הכבוד לתבור וכרמל ע"י שבאו ממקומם לכבוד המקום שיתן ה' עליהם התורה ושילם להם שכרם כמו כן נ"נ שהלך לכבוד הש"י ארבע פסיעות שכרו אתו ופעולתו לפניו יהי' שיכבוש מלכות מצרים ויגלהם ע"כ אתה מצרים כלי גולה עשי לך כי פי ה' דבר שיהי' ארכך לשמה ע"י קרן מצפון זה נ"נ בא בא כפל הענין לחזק ע"י שנשבע הקב"ה הרי הוא כאלו בא :

ואתה אל תירא וגו' הנה אמרו ז"ל על פסוק כי את רגלי' וגו' שאמר הש"י לירמי' שילמוד ק"ו ומה בשכר ארבע פסיעות ששלמתי לאותו רשע שרץ אחר כבודי אתה תמיה כשאני משלם שכר לאברהם יצחק ויעקב שרצו לפני כסוסים על אחת כמה וכמה · וע"כ כשאמר כי כתבור וגו' שזכו לשכר על שבאו ממקומם לכבוד המקום כ"כ נבוכד נצר זכה לכל הנאמר פה בשביל שרץ אחר כבוד המקום ד' פסיעות ואתה אל תירא עבדי יעקב כי כמה גדול זכותך מזכות נבוכד נאצר שכדאי הוא הזכות שלך להיות כבודך עומדת לעד לא כמו כבוד נ"נ שהיה כלה ואבד

ואינו

הַיְחַוֵּה לָךְ אֱנָשָׁא מָה טָב וּמָה יְיָ תָּבַע מִינָךְ אֱלָהֵן לְמֶעְבַּד דִּין דִּקְשׁוֹט וּלְמִרְחַם גְּמִילוּת חִסְדָּא וֶהֱוֵי צְנִיעַ לִמְהָךְ בִּדְחַלְתָּא דֶאֱלָהָךְ׃ קָל נְבִיַּיָא דַּייָ עַל קַרְתָּא מַכְלָן וּמַלְפַיָא דַּחֲלִין לִשְׁמָא שְׁמַע מַלְכָּא וְשִׁלְטוֹנָא וּשְׁאָר עַמָּא דְאַרְעָא׃ עוֹד הַאִית בֵּית רַשִׁיעָא אוֹצְרִין דִּרְשַׁע וּמְכִילָן דִּשְׁקַר מַיְיתִין לוּט׃ הַיִזְכּוּן בְּמוֹזְנָן דִּרְשַׁע וּבְכִיס דִּי בֵיהּ מַתְקְלִין רַבְרְבִין וּזְעֵרִין׃ דְּעַתִּירָהָא מְלַן אוֹצְרֵיהוֹן חֲטוֹף וְיָתְבָהָא מְמַלְּלִין שְׁקַר וְלִישָׁנְהוֹן נִכְלִין בְּפוּמְהוֹן׃ וְאַף אֲנָא אַיְתֵיתִי עֲלָךְ מְרַע וּמְחָא אֲצַדֵּינָךְ עַל דַּחֲטֵיתָא׃ אַתְּ תֵּיכוּל וְלָא תִשְׂבַּע וִיהֵי לָךְ לִמְרַע בִּמְעָךְ וְתַדְבֵּיק וְלָא תְּשֵׁיזִיב וּדְתְשֵׁיזֵב לְחַרְבָּא אֶמְסַר׃ אַתְּ תִּזְרַע וְלָא תַחְצוֹד אַתְּ תְּבַדַּר זֵיתִין וְלָא תְשׁוּף מְשַׁח וְתַעְצַר עִנְבִין וְלָא תִשְׁתֵּי חֲמַר׃ וְעַל דִּי נְטַרְתּוּן גְּזֵרַת בֵּית עָמְרִי וַעֲבַדְתּוּן עוֹבָדֵי בֵּית אַחְאָב וַהֲלִיכְתּוּן בְּנִימוּסֵיהוֹן בְּדִיל לְמִמְסַר יָתָךְ לְצָדוּ וְיָתְבָהָא לְאִשְׁתְּמָמוּ וְחִסּוּדֵי עַמִּי תְּקַבְּלוּן׃ אֲמַר נְבִיָּא וַי לִי אֲרֵי הֲוֵיתִי כְּמִיסַף טַבְיָא בְּעִידָּן דְּאָבְדוּ חֲסִידַיָּא מִן אַרְעָא הָא כְּסִיּוּפֵי קַיְטָא כְּעוֹלְלָן בָּתַר קִטָּפֵלִית גבר

הִגִּיד לְךָ אָדָם מַה־טּוֹב וּמָה־יְהוָה דּוֹרֵשׁ מִמְּךָ כִּי אִם־עֲשׂוֹת מִשְׁפָּט וְאַהֲבַת חֶסֶד וְהַצְנֵעַ לֶכֶת עִם־אֱלֹהֶיךָ׃ קוֹל יְהוָה לָעִיר יִקְרָא וְתוּשִׁיָּה יִרְאֶה שְׁמֶךָ שִׁמְעוּ מַטֶּה וּמִי יְעָדָהּ׃ עוֹד הַאִשׁ בֵּית רָשָׁע אֹצְרוֹת רֶשַׁע וְאֵיפַת רָזוֹן זְעוּמָה׃ הַאֶזְכֶּה בְּמֹאזְנֵי רֶשַׁע וּבְכִיס אַבְנֵי מִרְמָה׃ אֲשֶׁר עֲשִׁירֶיהָ מָלְאוּ חָמָס וְיֹשְׁבֶיהָ דִּבְּרוּ־שָׁקֶר וּלְשׁוֹנָם רְמִיָּה בְּפִיהֶם׃ וְגַם־אֲנִי הֶחֱלֵיתִי הַכּוֹתֶךָ הַשְׁמֵם עַל־חַטֹּאתֶךָ׃ אַתָּה תֹאכַל וְלֹא תִשְׂבָּע וְיֶשְׁחֲךָ בְּקִרְבֶּךָ וְתַסֵּג וְלֹא תַפְלִיט וַאֲשֶׁר תְּפַלֵּט לַחֶרֶב אֶתֵּן׃
טו אַתָּה תִזְרַע וְלֹא תִקְצוֹר אַתָּה תִדְרֹךְ־זַיִת וְלֹא־תָסוּךְ שֶׁמֶן וְתִירוֹשׁ וְלֹא תִשְׁתֶּה־יָּיִן׃ וְיִשְׁתַּמֵּר חֻקּוֹת עָמְרִי וְכֹל מַעֲשֵׂה בֵית־אַחְאָב וַתֵּלְכוּ בְּמֹעֲצוֹתָם לְמַעַן תִּתִּי אֹתְךָ לְשַׁמָּה וְיֹשְׁבֶיהָ לִשְׁרֵקָה וְחֶרְפַּת עַמִּי תִּשָּׂאוּ׃

ז

א אַלְלַי לִי כִּי הָיִיתִי כְּאָסְפֵּי־קַיִץ כְּעֹלְלֹת בָּצִיר אֵין־ אשכול

רשע י"ז פתחין וסי' מרשעים יצא רשע · ולהכות באגרוף רשע · פתח חרצובות רשע · החמס קם למטה רשע · חרשתם רשע עולתה · האזכה במאזני רשע · עוד האש בית רשע תניינ' דפסוק · כי לא אל חפץ רשע · אהבת צדק ותשנא רשע · ותועבת שפתי רשע · לא יועילו אוצרות רשע · תועבת מלכי' עשות רשע · וללכת עם אנשי רשע · מדור באהלי רשע · כי לחמו לחם רשע · ולדעת רשע כסל · ולא ימלט רשע את בעליו : ויושביה ו' וסי' כמוכן ימותון · העיר ההללה · היו לי כלם כסדום · אשר עשיריה · היושב על חוג הארץ · וישתמר חקת עמרי :

רד"ק

הגיד לך אדם מה טוב · זהו מענה על השאלה אמר אין חפצו בעולות כי אם בעשות הטוב כמו שאמר שמואל הנביא הנה שמוע מזבח טוב : ועשות משפט · יכלול כל המלות שבין אדם לחברו כמו נזקי ממון ודברי' אחרים גם העריות בכללו שנא' את משפטי תעשו וכתיב אחריו ערות אביך וערות אמך וגו' ואהבת חסד הוא גמילות חסדי' ויעשה יותר מן הראוי לו: והצנע לכת עם אלהיך · הוא יחוד האל יתברך ואהבתו בכל לבבו ובכל נפשו · ואמר והצנע כי הדבר הזה מסור ללב והוא דבר צניעו' · וי"ת והוי צנוע להלכא בדחלתא דה' · ורז"ל פי' כי עשו' משפט אלו הדיני' אהבת חסד זו גמילות חסדים והצנע לכת עם אלהיך זה הוצאת המת והכנסת כלה הרי דברים ק"ו ומה דברי' שאין דרכן לעשות' בצנעה אמרה תורה והצנע לכת דברי' שדרכן לעשותם בצנעה על אחת כמה וכמה : קול ה' לעיר יקרא · קול ה' הוא דבר הנביא כי בשם ה' הוא מתנבא : לעיר · כמשמעו' כלות' לבני העיר קור' להם לשוב בתשובה והעיר הוא ירושלם או שומרון · וי"מ לעיר כמו להעיר כלומר להעיר אותם לתשובה : ותושיה יראה שמך · ואיש תושיה · וכן ואני תפלה ואני איש תפלה · אמר הנביא כשאני קורא דבריך בתוך העיר מי שהוא איש חכמה ביניהם הוא לבדו יראה בתוך לבבו את שמך הנכבד וכי ראוי להכניע מפניו כשהנביא מזכיר שמו ומזכיר את דברו ושאר האנשי' לא יחושו והוא איש תושי' אומר להם : שמעו מטה · כלומר מטה הפורענות · ואמר שמעו כמה קשה גזרה זו : ומי יעדה · ושמעו ומי יעד זאת הגזרה להביא' כי מי שיעדה יוכל לביא' כמו שיעדה כי היכולת בידו · וה"א יעדה כנוי לגזרה שהיא כמשל : מטה · שהיא מטה כמו המטה המכה · ותושיה שם לחכמה ושרשו ישה מענין יש · כי אין בעולם השפל דבר עומד אלא היא לפיכך נקראת תושיה שעומד' בישותה לעולם · יעדה · הזמינה לבא כמו ואם לבנו ייעדנה · מן המועד אשר יעדו : עוד האש · חסר יו"ד · ופירושו כמו היש עוד כמו שת"י האית בבית רשיעא וה"א האש פתוחה כי היא לשאלה כמו האיש אשר כמוני יברח · וכן אמרה המסרה ב' פתחין חד חסר וחד מלא · ולדעת המתרגם פי' כן ראו היש עוד בית רשע אוצרות רשע · ופי' עוד עדיין אחר שקרא קול ה' כלומר ראו כי לא פנו אל קול ה' הקורא וראו כי עדיין תמצאו בבית רשע אוצרות רשע · ובית רשע חסר בי"ת השמוש כמו בבית · וכן הנמצא בית ה' והדומי' להם · ויש לפרש האיש כמשמעו כלומר ראו אם יש רשע בביתו אוצרות רשע כי לא שב מרשעו מפני קול ה' הקורא : ואיפת רזון זעומה · איפת רזון תמצאו בבית הרשע שהיא זעומת האל ית' כמו שאמר עמוס להקטין איפה ולהגדיל שקל . איפת רזון · זו היא איפה קטנה שהיא רזה וחסרה : רזון · שם בשקל קלון חרון · וי"ת ומכילן דשקר מייתן לווט : האזכה · כלומר כל אחד ואחד היה לו להשיב אל לבו ולאומ' האזכה במאזני רשע ובכים אבני מרמה : אבני מרמה · הם משקלות המרמ' כמו שאמר בתורה לא יהיה לך בכיסך אבן ואבן גדולה וקטנה כשיקח דבר ישקל בגדולה וכשימכור דבר ימכור בקטנה : אשר עשיריה עשירי העיר שזכר שומרון או ירושלם : מלאו חמס · מלאו ביתם חמס : ויושביה · אף שאינם עשירי' דבר שקר שאין להם תחבולה לקנות ממון רב להנאה מועט' ידברו שקר : ולשונם רמיה בפיהם · ולשונם בפיה' היא רמיה והוא תאר בפלס שביה עניה : וגם אני · כמו שאתה החלית העניי' והעשוקי' במרמותיך כן אני החליתי אותך בהכות אותך מכה קשה : השמם על חטאתיך · השמותיך על חטאתיך · או פי' עניה תמיה · כלומר אתמיה בני אד' ברוב הכותי אותך על חטאתיך : השמם · מקור · וי"ת ואף אנא אייתי עלך מרע ומחא אצדינך על דחטית : אתה תאכל · מאכליך יהיה למאר' שלא תשבע ממנו : וישחך בקרבך · הכנעתך תהיה בקרב' כלומר במרכך קיר' שתגלה : וישחך · שם שרשו ישח בפלס וישעך תתן לנו · וי"ת ויהא עלך מרע במעך : ותסג ולא תפליט · תשיג האשה להריון ולא תפליט הולד אלא ימות במעיהו : ואשר תפלט לחרב אתן · ואשר תלד לא ישמחו בו כי יפול בחרב האויב ותסג בסמך כמו בשי"ן · וכן ארור מסיג גבול רעהו : אתה · מבואר הוא · תדרוך בחולם לקריאת בן אשר ובחטף קמץ לקריאת בן נפתלי : ותירוש · ע"ש סופו · כמו וטחני קמח · כי לא ידרוך האדם התירוש אלא הענבים : וישתמר · אע"פ כן לא תוסרו בכל הרע שאני מביא עליכם ועדיין חק עמרי משתמר בכשות עזבו חקותי · ואמר וישתמר לשון יחיד ואמר חקות · לשון רבים ר"ל כל חק וחק : וחרפת עמי תשאון · מה שהייתם מחריפים עמי שהם העשוקים תקבלו עונש אותה החרפה שיחרפו אתכם הגוים : אללי לי · מלעיל הטעם בא"לף · אם רשעתי אללי לי מלרע הטעם בלמד ועניינו כמו אוי · ורבי אחי ר' משה פי' לשון יללה האלף מקום יו"ד כמו ישי ואשי · אמר הנביא אוי לי ברעות ישראל כי הם לא שמעו בתוכחתי והאל נפרע מהם ואוי לי מצרתם : כי הייתי כאספי קיץ · נשארתי בדבר מועט הנשאר :
אחר

רש"י

הגיד · הקב"ה לך אדם מה טוב לך לעשות : והצנע לכת · היו צנוע למיהך בדחלתא דאלהך ד"א והצנע לכת לא כמדת הקב"ה מדת בשר ודם מדת בשר ודם אדם חד' מבייש את חבירו ובא לפייסו ואומר לו איני מתרצה לך עד שיבאו פלוני ופלוני שביזתני לפניהם אבל הקב"ה אין חפץ אלא שישובו אליו בינו לבין עצמו : קול יי' לעיר יקרא · קל נבייא דיי' על קרתא מכריזין להם תשוב': ותושיה יראה שמך · ותושיה קורא להם הנביא אשר רואה את שמך אשר נותן לב להתבונן ולראות דרכיך ותושיה מוסב על מקרא שלמעלה הימנו : שמעו מטה ומי יעדה · הטו אזן ושמעו מטה הפורענות אשר חרדה אתכם שהנביאי' מתרים בכם ושמעו מי הוא אשר ייעד אותו הפורענות אם יכולת בידו לקיים מה שגוזר ויונתן לא כן תירגם : עוד האיש בית רשע אוצרות רשע · ה"א האיש נקודה פתח לפי שהיא תמיהה וכן פי' עוד לשון אורך ימים הוא האיש כמו היש ובדברי הימים מלינו אישו אבי דוד במקום ישי אף כאן איש במקום יש וכן בשמואל אם איש להאמין ולהשמאיל אם יש להאמין ולהשמאיל וי"ת כן האית היעלה בלבבכ' שיתקיי' בית רשע לאורך ימים ואוצרות רשע : ואיפת רזון זעומה · מדה קטנה שעשיריכם מרמי' בה העניים ומביאי' אותן לידי רזון והיא זעומה באפו של הקב"ה: החליתי הכותך · הכנסתי מכותיך חזקות וחולות ואנושות: השמם · להשתימך על חטאתך : וישחך בקרבך · המאכל שתאכל אכנים בו מאירה בתוך המעים ויגרום לך חולי שתהא חולה והולך שחות וכן מפרש אותו בספרי מניין אף בתוך המעי' ת"ל וישחך בקרבך בפרשת והיה עקב במדבר תמיד עיני יי' אלהיך בה וי"ף יונתן תירגם כן והיה לך למרע מחא במעך : ותסג · את אויביך המוליכים בניך ובנותיך בשבי ולא תפלטם ואם תפלטם סופם לחרב ומשמו של ר' מנחם שמעתי ותשג לתאות תשמיש ולא תפליט לא יהיה לך כח לפלוט שכבת זרע ואם תפלטם סופם לחרב אתנם וי"ת לשון הראשון : וישתמר חקת עמרי · וידעתי כי לא תשמעו אלי כי ישתמר על ידיכם ובניכם כל חוקות עמרי ואחאב : וחרפת עמי תשאו · אתם תקבלו עון החרפה שאומות העולם מחריפין את עמי שהעידה בהם תורה על כך לא יהיה לך איפה ואיפה והם אינם שומרים : אללי לי · הנביא מקונן על עצמו אוי לי שהועמדתי לנביא בעת הזאת שבני אדם לדיקים בדור : כאספי קיץ · נקוד חטף קמץ שאינו לשון פועל כמו יושב אומר אלא לשון מפעל כמו אוסף החסיל כאסיפת קיץ והם סופי תאנים שהן רעות וכן תירגם יונתן כסופי קייטא כעללות בציר · כעללין בתר קיטוף :
אין

אבן עזרא

הגיד · זאת היא תשובת הנביא ככה הגיד לך אתה האדם האומר במה אקדם יי' מה טוב בעיניו שתעשה והוא איננו מבקש אילים ולא בנך רק עשות משפט שלא תעשה עול בעמיתך ולא תונהו בדבור או בהון רק תעשה חסד עמו בכל יכולתך והצנע לכתך עם השם לבדו שתלך בדרכיו בתם לבב הפך קשי עורף . קול · בעבור שהזכיר שתעשה משפט החל להוכיח ישראל על שאינם עושים משפט ומשקל במדה וטע' לעיר שומרון או לירושלם : ותושיה · חסר איש כמו ואני תפלה ויראה בלב זה השם הקורא וכן הוא ואיש תושיה יראה וידע השם הנזכר ויפת אמר כי ה"א תחת יו"ד והטע' כי תושיה ילמדו יראי השם וזהו הבל : שמעו מטה · שיביא השם לייסר את המעותי' ודעו מי יעדה ולא יאחר ומטה לשון נקב' גם זכר ושמו' רבות ככה : עוד האיש · הנכבד בעיר עודהו מחזיק ברשעתו אחר ששמע קול הקריאה יש בביתו כבית רשע איפת אוצרות רשע ממון שקבץ ברשע ובאיפת רזון חסרה שהיא זעומה לשם ולא יאמ' בלבו איננו ירא מלפני השם שיאמר בלבו האזכה במאזני רשע : אשר עשיריה · עיר הנזכרת לעיר יקרא וגם הטע' מדבר אל האיש הנזכר עוד האיש לכל אחד מעשירי העיר אם אתה עשית חמס והחלית לבב עשוקים גם אני החליתיך עת הכיתיך והשממתיך · אתה · וישחך · שם דבר כמו וישעך תתן לנו והטעם הפך גאותך : ותסג · אשחך והסמ"ך כשי"ן תשיג אל הריון ולא תלד את כל זה בעבור החמס שעשיתם איש לרעהו העשיר לעני : וישתמר · כל אחת מחוקות עמרי : וכל מעשה בית אחאב · הם המשתמרים וחוקותי לא ישתמרו וטע' וחרפת עמי מה שהיית' מחרפי' עובדי השם תשא הגמול או הטעם חרפת עמי תשאו עליכם כדרך וחרפה לא נשא על קרובו : אללי · דבר הנביא על לשון המשכיל בעת ההיא והוא עמי הנזכר : כאספי קיץ · כמו קדשי מה שיאספו הדלי' מהפרי הנמשך וזה דרך משל בעין לדיק:
אבל

מהרי"ש אלמושנינו ז"ל

השי"ת כ"א להעמיד המין האנושי על מתכונתו ולהביאו לתכלית מה שנברא בעבורו והוא מ"ש ומה ה' דורש וגו' שהוא לטוב לך כל הימים ולחיותך ולא כחקות הגוים מ"ה אשר גם את בניהם ואת בנותיהם ישרפו באש לאלהיהם אשר הוא לאות גדול בלי ספק · או ירל' מה' הגיד לך ישראל מה שראוי שתאמר בפיך על הקדימה או הכפיפה הירלה ה' באלפי וגו' האתן בכורי וגומ' אבל הש"י מרוב חסדו עמך אינו שואל ממך כלום מכל זה ואעפ"י שמדרך וטבע העולם היה חייב יותר הש"י לא עשה לך כן כי מה ה' דורש ממך וגו' מה שהוא טוב לך ולזרעך אחריך : קול ה' לעיר יקרא וגו' ר"ל שהש"י אפי' כשאתם בלתי עושים רצונו נוהג המנהג שנהג עמכם בשלא הלאה אתכם על מה שעשה מן הטובות וזה שכאשר הוא מוכיח אתכם הנה הוא מוכיח אתכ' בקול לבד כי קול ה' לעיר אשר אתם יושבים בה יקרא ויוכיח אתכ' על מה שהוא תושיה ויסות לכם ומלת שמך שבה אם ה' והטעם שהש"ית רולה לעשות תושיה בזה הקול כי לזה נתכוון בתוכחתו ואח"כ כשאין אתם שבים בעבור הקול לבד אומר לכם שמעו מטה להוכיחכם כי אינו משמיעכם שיוכיח אתכם כ"א בפוטים לבד לא בגזרות רעות ונאמנות ואם תאמרו שמה שאינו גוזר כ"א גזרת המטה לבד איננו אלא מלד שאין אתם חייבי' עו' הנה ראו מי יעדה גזרת המטה כי עוד האש בית רשע הוא מי שיעדה וסבבה עד שמלות אתם חייבי' חיוב גדול ואני עשיתי כן וטעם הכתוב כי עוד על האש עלמו שהוא אש בית רשע אוצרות רשע וכליו גם כן זועמים ובמ"ש בית רשע מורה שהוא משחית רע כי אם כמו שהוא רשע בלבו ובמעשיו כן כליו רעים וחטאים כי הבית הוא אוצרות רשע שאמר בו מגזל וחמס והאיפה והכבד קטנים וזעומים כי האיפה עלמה קטנה מן הראוי וכן סגנותו אותו איפה עלמה במדידה [illegible] זה הרשע כי אם יזכה ויהיה לו הון לו מאזני רשע והיות לו כיס אבני מרמה כי יחשוב כי לא יגיע לו הטוב בעשותו [illegible] עול וחמס כי יש מן האנשים שיחשבו כן [illegible] שהזכיר לתע' ויע' עשירי' אלא מלד מה שמלאו חמס כי לכסתו נעשו עשירים והיושבים [illegible]

יושבי' בעיר אלא שדברו שקר ולשונם רמיה בפיהם וגם אני אעפ"י שעשית כל זה הנה במה שהכיתיך במטה לא היה אלא במה שהבהלתיך לידי חולי ולא קמתי אותך ואולם הבהלתיך והשמותיך על חטאתיך בפה שהודעתיך דרך מודעה לבד שאתה תאכל ולא תשבע וישחך בקרבך וגו' ולא שהבאתי כל אלה אלא שהבהלתיך במה שהודעתי לך אולי תשוב ואתה לא כך עשית אך שמרת חקות עמרי וכל מעשה בית אחאב ותלכו במועצותם אשר למען זה יתחייב שאתן אותך לשמה וגומ' ר"ל שמה שקראו עמי ובני ולא תעשו עמכ' טובו' הנה היותכם נקראים עמי הוא חרפה לכם וזאת החרפה תשאו שהוא מלד היותכם אתם המורדים והפושעים בי כי עד"מ מי שיש לו אב גדול במעלה ובהון ועושר וירחיקהו האב ממנו והולך נע ונד בארץ הנה ביותו קורא שאמו בן אביו הוא לו לחרפה וקלון כי כל האנשים הרואי' אותו הנה יאמרו שזה מורה על פחיתותו ומדוחיו ברועות עם שאפי' אביו עם מה שיש לו הפועד הרחיקהו מעליו ;
על

אחר שלקטו ואספו פירות הקיץ · או כעוללות שנשארו בגפן אחר שכלה הבציר : אין אשכול לאכול · איני מוצא בגפן אשכול אחד לאכול כי כבר נבצר כלומר כי אין חסיד
וישר שאלמוד מעשיו : בכורה אותה נפשי · כלומר אם תמו החסידים והישרים אותה נפשי שיעמוד עתה אחד מבני הדור שילמד דרכי החסידים והישרים והוא הבכורה
במשל : כאספי · שם רבים מן אסף החס"ל : אבד חסיד · חרם · רשת · כמו משטח חרמים תהיה מצודים וחרמים · אמר יצודו כל אחד אחיו להרגו כמו הצייד בכל העופו'
ברשתי על הרע כפי' להטיב · הרע מקור וכן הטוב · אמר יתנו דעתם על הרע אשר בכפיהם להטיבו ולחזקו · וזה דרך צחות לומר לשון על הפכו לענין אחד · וכן כי ייטיב
אל אבי את הרעה עליך · וכן היטב הרה לך זה הלשון לחזק הענין · ואמר כי בזה יחזיקו הרע בכפיהם לקחת שוחד להטות דין : השר שואל · כי לא ישאל המלך שוחד בפיו כי יתביים מזה אלא השר שואל בעבורו : והשופט בשלום · השופט ג"כ ידי עמה' ויש לו חלק בשוחד · וזהו שלום שהוא גמול · כמו באו ימי השלום · וכן במשק' אחר ורודף שלמונים : והנה השופט מטה הדין כדי שיגמול לו המלך טובה בממון שלוקח בהטיית הדין · והגדול ג"כ מי שהוא גדול בחצר המלך והוא תחת השר גם הוא דובר עם בעל הדין לתת שוחד ויפסקו הדין כרצונו · וזהו הות נפשו כלומר שברון נפשו ואבדה מן העולם · כמו יעז בהותו · והות רשעים · וי"ת וחמודי נפשיה : ויעבתוה · חזקוה בין כולם חזקו הטייה בשוחד שלוקחי' ויעבתוה ענין חוזק · כמו החבל החזק שנקרא עבות ואחז"ל פי' כי כל עבות מג' חוטים · וכן ועבות העגלה שהיא משלש רצועות והיא החזקה · וכן פירשו רז"ל עבות ג' עלין בקו אחד · וכן אמר ויעבתו' לפי שהם שלשה מחזיקו העולה והטיית הדין השר והשופט והגדול : טובם כחדק · הטוב שבהם הוא כמו החדק שהוא הקוץ שהוא מכאיב כל הנוגע בו · וי"ת טבא די בהון קשה למיפק מן ידיה כד מן חדקא · ישר ממסוכ' והישר שבהם הוא קשה יותר מן הסמוכה שהוא גדר הכרמים שעושים מקוצים · וי"ת ודקשיט בהון מסגיאות סייג ביש : ממסוכה · בסמך כמו בשי"ן מן הלא אתה שכת בעדו · הנכי סך את דרכך בסירים : יום מצפיך · יום נביאי השקר שהם מצפיך ונביאיך שהיו מבטיחים

רשי

אין אשכול לאכול · כתרגומו לית גבר דביה עובדי' טבין : בכורה · תאינה טובה המתבשלת בעתה כתרגומו לטביא חמידת נפשי : וישר באדם אין · אדם ישר בבני אדם אין : יצודו חרם · יצודו בחרמים ובמצודתם : על הרע כפים להטיב · על שכר הרעת כפיכ' אתם מקיים שיטיב לכם : השר שואל · שוחד · והשופט · הדן את הדין גם הוא בשילום אומ' לשופט חבירו כשהוא גוזלן ומחויב בדין שלם לי גמולי בדין אחר ואני אזכה אותך בזה : והגדול דובר הות נפשו · המלך או הנשיא אומר בדין רצון נפשו הות נפשו דבר ההוה לרצונו ולנפשו כמו אין נפשי אל העם הזה וכן ת"י חמידי נפשיה : ויעבתוה · עשאוה קליעה של חטא בין שלשת' כעבותו' העגלה חטאה שהעבות משולשת היא כך מצאתי בתרגום ירושלמי עבדנוה כקליעה דחובין : טובם כחדק · טבא דאית בהון קשה למיפק מן ידיה כיד מן חדקא קשה לצאת מידו כמו הקוצים הנסבכין בצמר : ישר ממסוכה · ישר שבהם רע ממסוכה קוצים ומסוכה כמו הסר משוכתו : יום מצפיך · יום שאתם מצפים בו לטוב' תבא פקודתכם : מבוכתם · עירוביליהון כמו נבוכים הם מהומתם : אל תאמינו ברע · כמשמעו ורבותינו פירשו כלפי מעלה ע"י תחטאו ותאמרו הקב"ה אוהבינו והוא ימחול לנו : משוכבת חיקיך · כשמתך היא תעיד בך : פתחי פיך · דברי פיך פתיחות פיך : ואני ביי' אצפה · הנביא אומר כן : אל תשמחי אויבתי · בבל ופרס חייבת : יום לבנות גדריך · מוסב על האמרה אלי ועוד היא אומרת אלי יום לבנות גדריך שאת מצפה לו אותו היום ירחק חוקו וזמנו יאריך ולא יבא לעולם : יום הוא ועדיך יבא · הנביא אומר אותו היום שאתם מלעיגים עליו לאמר בטל והלך לו יום הוא שמור וצבור ולא בטל עדיך יבא האויב להחריבך · למני אשור · אשר הוא ראש למרענו :

אֶשְׁכּוֹל לֶאֱכוֹל בִּכּוּרָה אִוְּתָה נַפְשִׁי׃ ב אָבַד חָסִיד מִן־הָאָרֶץ וְיָשָׁר בָּאָדָם אָיִן כֻּלָּם לְדָמִים יֶאֱרֹבוּ אִישׁ אֶת־אָחִיהוּ יָצוּדוּ חֵרֶם׃ ג עַל־הָרַע כַּפַּיִם לְהֵיטִיב הַשַּׂר שֹׁאֵל וְהַשֹּׁפֵט בַּשִּׁלּוּם וְהַגָּדוֹל דֹּבֵר הַוַּת נַפְשׁוֹ הוּא וַיְעַבְּתוּהָ׃ ד טוֹבָם כְּחֵדֶק יָשָׁר מִמְּסוּכָה יוֹם מְצַפֶּיךָ פְּקֻדָּתְךָ בָאָה עַתָּה תִהְיֶה מְבוּכָתָם׃ ה אַל־תַּאֲמִינוּ בְרֵעַ אַל־תִּבְטְחוּ בְּאַלּוּף מִשֹּׁכֶבֶת חֵיקֶךָ שְׁמֹר פִּתְחֵי־פִיךָ׃ ו כִּי־בֵן מְנַבֵּל אָב בַּת קָמָה בְאִמָּהּ כַּלָּה בַּחֲמֹתָהּ אֹיְבֵי אִישׁ אַנְשֵׁי בֵיתוֹ׃ ז וַאֲנִי בַּיהוָה אֲצַפֶּה אוֹחִילָה לֵאלֹהֵי יִשְׁעִי יִשְׁמָעֵנִי אֱלֹהָי׃ ח אַל־תִּשְׂמְחִי אֹיַבְתִּי לִי כִּי נָפַלְתִּי קָמְתִּי כִּי־אֵשֵׁב בַּחֹשֶׁךְ יְהוָה אוֹר לִי׃ ט זַעַף יְהוָה אֶשָּׂא כִּי חָטָאתִי לוֹ עַד אֲשֶׁר יָרִיב רִיבִי וְעָשָׂה מִשְׁפָּטִי יוֹצִיאֵנִי לָאוֹר אֶרְאֶה בְּצִדְקָתוֹ׃ י וְתֵרֶא אֹיַבְתִּי וּתְכַסֶּהָ בוּשָׁה הָאֹמְרָה אֵלַי אַיּוֹ יְהוָה אֱלֹהָיִךְ עֵינַי תִּרְאֶינָּה בָּהּ עַתָּה תִּהְיֶה לְמִרְמָס כְּטִיט חוּצוֹת׃ יא יוֹם לִבְנוֹת גְּדֵרָיִךְ יוֹם הַהוּא יִרְחַק־חֹק׃ יב יוֹם הוּא וְעָדֶיךָ יָבוֹא לְמִנִּי אַשּׁוּר וערי

ג' | ל' · ב"ס"פ · ב' פתח | ד' · ל' · ל | ל | ל | ל · ל | ל וחד כאלון | ל ותס' | ג' ומשניין | ב' ותס' ומלעי' ובמשניין | י"ו | ל ומלרע · ב' | ה' · ו' · ל דגש | ל · ל | ל · ל

גְּבַר דְּבֵיהּ עוֹבָדִין טָבִין לְטַבְיָא חֶמְדַת נַפְשִׁי׃ אֲבָדוּ חֲסִידַיָּא מִן אַרְעָא וְדִקְשׁוֹט בֶּאֱנָשָׁא לֵית כּוּלְהוֹן לְמִישְׁפַּךְ דַּם זַכַּאי כְּמָנִין גְּבַר יָת אֲחוּהִי מְסִירִין לִגְמִירָא׃ מַבְאָשִׁין בִּידֵיהוֹן וְלָא מוֹטִיבִין שִׁלְטוֹנָא שָׁאִיל וְדַיָּנָא אָמַר עֲבִיד לִי דְּאֶשַׁלֵּם לָךְ וְרַבָּא מְמַלֵּיל תַּחְמוּדֵי נַפְשֵׁיהּ הֲוֵי עֲלֵיהוֹן עַל דְּקַלְקְלוּהָא׃ טָבָא דִבְהוֹן קָשֵׁי לְמִיפַּק מִן יְדֵיהּ כִּיד מִן חַדְקָא וּדְקַשִּׁיט בְּהוֹן מִסְּיוּגַת סְיָג בִּישׁ יוֹם סִיבוּרָךְ לְטַב עִידָּן סְעוֹרַת בִּישָׁתָךְ מְטַת כְּעַן יְהֵי עֲרְבוּלְהוֹן׃ לָא תִתְהֵמְנוּן בְּרַחִים וְלָא תִתְרַחֲצוּן בְּקָרִיב מֵאִיתַת קְיָימָךְ טַר מִילֵּי פוּמָךְ׃ אֲרֵי בְרָא מְנַבֵּל אַבָּא בְּרַתָּא מְנַצְיָא עִם אִמַּהּ כַּלְּתָא מְקִילָא בַּחֲמוֹתַהּ שַׂנְאוֹהִי דְּגַבְרָא אֱנָשֵׁי בֵיתֵיהּ׃ וַאֲנָא בְּמֵימְרָא דַיְיָ אֲבוּעַ אֲרוּץ לֶאֱלָהָא עֲבִיד פּוּרְקָנִי יְקַבֵּיל צְלוֹתִי אֱלָהִי׃ לָא תֶחְדֵּין כְּעַיל דְּבָבוּתִי לִי דִּי נְפָלִית אֲקוּם אֲרֵי יְתֵיבִית כְּדִבְקִבְלָא יְיָ יְנַהַר עֲלָי׃ אֲמַרַת יְרוּשְׁלֵם לְוָט מִן קֳדָם יְיָ קַבֵּילִית אֲרֵי חָבִית קֳדָמוֹהִי עַד דְּיָדִין דִּינִי וְיִתְפְּרַע עוּלְבָּנִי יַפְקְנַנִי לִנְהוֹר אֶחֱזֵי בִּזְכוּתֵיהּ׃ וְתֶחֱזֵי בְּעֵיל דְּבָבוּהִי וְתַחְפִּינָא בַּהֲתָא דַהֲוַת אָמְרָה לִי אָן דְּאִיתְפְּרִיקְתָּא בְּמֵימְרָא דַיְיָ אֱלָהָךְ עֵינַי יֶחֶזְיָין בְּמַפַּלְתְּהוֹן כְּעַן תְּהֵי לְרָיֵישׁ כְּטִין שׁוּקִין׃ בְּעִידָּנָא הַהִיא יִתְבְּנְיָין כְּנִישְׁתָּא דְיִשְׂרָאֵל בְּעִידָּנָא הַהִיא יִתְבַּטְלַן גְּזֵרַת עַמְמַיָּא׃ בְּעִידָּנָא הַהִיא יִתְכַּנְשׁוּן גָּלְוָתָא דְּמִן אָתוּר וקרוי

השר ד' פתחין וסי' השר שואל והשופט בשלום · וכנניה השר המשא · החמישי לחדש החמישי השר שמהות היזרח · יעמד מיכאל השר : אחילה ג' ומשניין באתיהון וסי' מעי מעי אחילה · לא כן אחילה לפניך · אוחילה לאלהי ישעי · קדמא אחולה כתיב תניינא אחילה כתיב תלית' אוחילה כתיב : משפטי י"ו בקרי' וסי' נמסר ביחזקאל סי' ט"ל : לאור ז' קמצין וסי' בלשון תרגום צות סמיא וסבר למיפק בצפרא וקם בלילא ופי' ויקרא אלהים לאור יום · והולכתי עורים בדרך לא ידעו · נקוה לאור והנה חשך · יוציאני לאור אראה בצדקתו · בבקר בבקר משפטו יתן לאור · לאור יקום רוצח · מגלה עמוקות מני חשך :

אותך על שקר עתה תראה היום ההוא מה הוא אם טוב ואם רע : כי הנה פקדתך באה · כלומר פקודת עונך · עתה תהיה מבוכת' · מבוכת נביאי השקר · ר"ל ערבובם מן נבוכים הם בארץ : אל תאמינו ברע · בדור הזה אין אדם יכול להאמין ברעו באלוף בגדול ר"ל באחיו הגדול : משוכבת חיקך · גם מאשתך צריך אתה שתשמור פתחי פיך שאם תדבר רע על חבריך בפניה תגלהו : פתחי · רבים · מן פתח דבריך יאיר : כי בן מנבל אב · הבן היה לו לנשא האב ולכבדו ובדור הזה הוא משפילו ומבזהו וכן בת קמה באמה כלה בחמותה וגו' · וכל זה הפך הנכון והמנהג : ואני בה' אצפה · דברי הנביא על לשון ישראל · כמו שאמר אחריו אל תשמחי אויבתי לי · ואחרי שאמר מיכה דברי הפורענות סיים נבואתו בדברי נחמה ואמר ואני בה' אצפה · כלו' אע"פ שאני גולה מארצי על עונותי עוד אצפה בה' שיוציאני מן הגלו' וכפל הענין במ"ש ואמר אוחילה לאלהי ישעי · ישמעני אלהי שבטחתי בו שישמעני בגלות : אל תשמחי אויבתי לי · אפשר שהי"ו לכנוי אע"פ שהמלה מלעיל · אמר אויבתי כנגד הרשעה שארך גלות ישראל ברשותה יותר מאלף שנה וחושבת כי אבדה תקות ישראל והיא שמחה לאידה · ואמר כנגדה אל תשמחי לי שאת אויב' לי · וכת"י לא תחדי' בעלת דבבותי כי נפלתי קמתי אם נפלתי בגלות עוד אקום · ואמר קמתי עבר במקום עתיד כדרך הנבואות כי מה שאומר האל ית' שיהיה הוא קיים כאלו היה : כי אשב בחשך ה' אור לי · אם אשב בגלות בחשך כלומר בצרה גדולה שהיא נמשלת לחשך אני בוטח בה' שיהיה עדיין אור לי ויוציאני מחשך לאור : זעף ה' אשא בגלותי אני נושא וסובל זעף ה' ומצדיק עלי את הדין : כי חטאתי לו · ואסבל עד אשר יריב ריבי עם הרשעים שלחצוני · ועשה משפטי · שיקח נקמתי מהם : בצדקתו שיעשה לי עוד צדקה · ותרגם יונתן אמרת ירושלם לווט מן קדם ה' קבילית · ותרא אויבתי כמו שפירש למעלה · וכן תרגם יונתן : ותרא · מלרע כמו ירא פרעה · תרא אשקלון : אויבתי · מלעיל בשני פסוקין כמו הראשון · אמר אויבתי שתראה שיוציאני האל ית' לאור יהיה לה בשת ממה שהיתה אומרת לי בגלות איה ה' אלהיך : עיני תראנה בה · הנו"ן דגושה שלא כמנהג אא"כ תהיה נו"ן ה"א הפעולה · אמר עיני תראה באויבתי כחפצי ורצוני כי עתה בבא לי הגואל תהיה למרמס כטיט חצות · וכן ובאויבי ראתה עיני : יום לבנות גדריך · אמר כנגד האויבים יום שחשבת לבנות

אבן עזרא

אבד · חרם · כמו רשת משטח חרמים : על · אמר ר' מריגום ותהי להם הלבנ' לאבן תחת אבן וככה על הרע כפים תחת היטיב · מלת ויעבתוה מגז' עבותים והטעם' אם הגדול יחל לדבר הות מלבו הות כמו הוות בקרבה יעבתוה השומעים והטעם יוסיפו עליהם : טובם · תואר כמו מעל פני מתו שהוא סמוך והוא פועל עומד · ישר ממסוכה · קשה יותר ממשוכה חדק והס"מך כשי"ן וטעם יום מצפיך הנה בא היום שמצפיך קוראי' פקדתך באה עתה תהיה מהרה · מבוכתם · מבוכה שלהם והמ"ם שב אל השר והשופט והגדול : אל · יזהיר הנביא אנשי אותו הדור אמ' יפת אל תבטחו בגדול ולפי דעתי כי לנשי' ידבר ע"י תבטחו באלוף נעוריה כי יזהיר האלוף משוכבת חיקך : כי בן מנבל אב · פועל קודם כמו ורב יעבד צעיר : ואני · דברי הנביא על לשון המשכיל או על לשון ישראל : אל · אם ישראל הלכו בגלות עוד יקומו מנפילתם אך יש עליהם לסבול בעבור כי חטאו ויודו : זעף · יריב ריבי · מהגוים : יוציאני לאור · הפך כי אשב בחשך וטעם אראה כאשר יאור לבי או אבין כי צדיק השם על כל הבא עלי או אראה בצדקתו שיקח נקמתי מאויבתי : ותרא · איו יי' · איה הוא : תראינה · שתהיה למרמס : יום · כאשר יבא יום שהשם יבנה גדריך אז ירחק חק המס שהיית נותנת : יום · ועדיך יבא · אמה · כל גוי שוכן למני אשור ועד נהר פרת ורבי ישועה אמ' ויום מים שמערב ארץ ישר' תחרב מפאת ים והר פלוני שהיה כולו ייסוב שב כמו הר ולפי דעתי כי מלת ועד נהר מושכת אחרת ועד ים מים והר ועל ההר והנה ים מים כמו הים הקדמוני והים האחרון וכן הר דרומי אל צפוני : והיתה · ביום ההוא : מפרי

גדריך בזמן ישראל כשתבואי עם גוג ומגוג בארץ ישראל יום ההוא ירחק חק היום ההוא יהיה לך להפך וירחיק חקך שיהיה לך באומות וכישראל והיית מושלת עליהם · והמפרשים פירשו הפסוק כנגד ישראל · וכן תרגם יונתן בעדנא ההיא יתבנן כנישתא דישראל וגומר : יום הוא ועדיך יבא · אותו יום תשועת ישראל יום הוא לה' ועדיך יבא האויב להשחיתך : למני אשור וערי מצור · זכר אשור שגלו שם ישראל תחילה : למני · כמו למן כמו מני אפרים : וערי מצור · כמו ערי מבצר : כלו' שלא ימלטו מפני חזקם · וכן ותבן צר מצור לה והדומים לו רבים : ולמני

ממוה"רש אלמושנינו ז"ל

על הרע כפים להטיב וגו' טובם כחדק וגומ' ר"ל על מי שהוא רע כפים שעשה בידיו רעה לחבירו הנה להטיבו ולהשיבו אל טוב אינו בשייסרהו בגופו אבל שיבא לו נזק ממון ושיהיה אותו הממון לשר הרודה שמה וז"א השר שואל והשופט שלהם אין לו משפט על העם אלא השילום של שאלת ממון שאל השר לכל עושה רע לעשות משפט ממלקו' ועונש מיתה והגדול דוב' שמה שעשה זה האיש שהוא רע כפי' מן הרע הנה הוא הות נפשו ר"ל שהוא חייב מיתה על זה עד שירבה בדמים לתת ממון רב לשר ולאות הכתוב במה סדר השר שואל ואחר השופט בשילום ואחר שהגדול דובר הות נפשו הוא לפי שרולים שזה האיש יתן ממון רב ומערימין השר והשופט והגדול עד שיתן ממון רב והוא לא יזהר בזה כשישאל השר בתחל' בסתם ולא יפרש מה יתן לו אלא שואל שיתן לו ממון על הרע שעשה ואח"כ או' השופט דרך משפט שיש לו לשלם מה שישאל ממנו השר והנה האיש רע כפים יודה בזה ואח' שהוד' בזה ונשתעבד לעשות כן הנה אז הגדול מגלה לו הממון שיש לו לתת לו והוא שאומר לו שמה שעשה מהרע היא הות נפשו במה שחייב מיתה עד שימפך מזה שמה שיש לו לתת תמורת אותו הרע הוא ממון רב עד שלשבת זה אותה ההוה עשאוה ענף עבות שהוא מג' חוטים כי השר והשופט והגדול סייעו במה שסדרו עניית' בזה האופן · מהסדור על ריבוי נתינת ממון לשר והנה ימשך ממה שעושים כן אלו הג' שטובים כחדק ישר ממסוכה ר"ל שהאיש שהם עושים אותו טוב על הדרך הנז' שיהיה בלתי טוב גמור כי לא יתייסר אחר שאינם עושים משפט בגופו והוא מדומה לקוץ שהוא ישר מהמסוכה הנעשית בכרמים כי הקוצים שבמסוכה הם נותנים יוסר לאנשים שאינם נכנסים לכרמים לגנוב ענבים ומזה הצד נקרא הקוץ שבמסוכה ישר ואולם עם מה שעושה קוץ ממסוכה יוסר וטוב בשמורת הכרם הנה הוא עושה רע לאנשים העוברים בצד המסוכ' במה שעוקצת אותם בקוצים שלה והנה זה הטוב שיש לקוצו' שבמסוכה אינו טוב גמור כי הראוי שתהיה גדר אבנים כן האיש הטוב שלהם אינו טוב גמור וע"ד שפי' והנה יבא לך העונש כי יום שנביאיך והם נביאי השקר היו מבטיחים אותך בטוב הנה אותו היום עצמו תבא פקודתך ברעות שימצאוך ובעתה עצמו שהיו מבטיחי' בו תהיה מבוכתם ר"ל שיתערבבו תכלית הערבוב לפי שבעת עצמו שהיו

תמעיתו טוב יהיה להפך שיהיה רע גמור עד שכאשר תראו זה תאמר הכל שאין להאמין ברע ולא באלוף ולא בשוכב חיקך ויבזה האב את הבן עד שהבן ינבל את הבת וכן הבת באמה כלה וגו' וסיבת כל זה הוא
הנבואה שניבא שקר כ"כ עד שבעת שהיה מבטיח שיבא טוב בא רע בתכלי' :
מי

רד"ק

ולמני מצור · ומן ערי המצור ועד הנהר · זהו נהר פרת כי פרת הוא גביל ארץ ישראל ותפס ואילך ארץ העמים · וים מים · ועד שזכר עומד במקום שנים ר"ל ועד ים שהוא מצד מערב : והר ההר · ועד הר ההר והוא הר ההר שמת שם אהרן והוא אחד מגבולי ארץ ישראל כמו שאמר מהר ההר תתאו לבא חמת · וזכרו בתורה בחולם והנה בפתח ואחד הוא · ר"ל יחריבו ארץ אויביה שהוא סביבו' גבול ארץ ישראל שהיו להם שכנים רעים והרעו לישראל בכל כחם · וי"מ ולמני מצור כמו מצרים : וכן דלגו וחרבו יאורי מצור · כל יאורי מצור כמו מצרים · וי"ת בעדנא ההיא יתכנשון גלוותא דמן אתור וגומר תרגם ולמני הורמני · וכן תרג' מני השכנז מני טורי הורמני : והיתה הארץ · ארץ העמים · על יושביה · כמו עם יושביה · וכן ויבואו האנשים על הנשים והדומים להם : מפרי מעלליה' · שהרעו לישראל : רעה עמך בשבטך · אמר הנביא כנגד האל יתברך שיוציא ישראל מהגלו' וירעם בשבטו כמו שהרועה ירעה צאנו וינחם לאטם בשבטו · שכני לבדם כמו שוכן · וכן היושבי בשמים · והדומים לו · לבדד שיהי' לבדו בארצו ואין עם אחר אתו : יער בתוך כרמל · ישכנו ביע' כמו בתוך הכרמל כי כרמל הוא מקום ישוב שדות וכרמים ואילנות · ואמר כי אז ישכנו לבטח ביער שהוא מקום חיות ולא יפחדו מהם כמו שהאדם שוכן בתוך כרמל וכן אמר וישנו ביערים : ירעו בשן וגלעד · שהיא מעבר לירדן והיא ארץ מקנה שמנה וטוב ירעוה כימי עולם : כימי צאתך · עונה האל יתברך לנביא ואו' להם כימי צאתך מארץ מצרים אראנו נפלאות · ופעם צאתך שיצאו אבותיהם כאלו יצאו הם : יראו גוים · הגוים שיאספו על ירושל' עם גוג ומגוג יראו הנפלאות ויבושו מכל גבורתם שבטחו על גבורתם לבא על ירושלם: ישימו יד על פה · שלא יהיה להם מענה · אזניהם תחרשנה · שיהיו מבוהלים ממה שישמעו מטוב ישראל הרחוקים מארצם: ילחכו עפר כנחש · עפר רגלי ישראל ילחכו כמו הנחש ההולך על גחונו שליחך עפר שהוא מאכלו וכזוחלי ארץ · כפל הענין במ"ש כי הנחשים זוחלי ארץ הם שהולכים על בטנם · או פי' שאר המינים שהם זוחלי ארץ כתולעים וכיוצא בהם כן ישתטחו לפני ישראל · ירגזו ממסגרותיהם · אותם שיסגרו בעריהם מפחד ישראל שם ירגזו · אל ה' אלהינו יפחדו · כי ידעו כי אין זולתו ויראו ממך · כנגד ישראל יראו · חסר יו"ד פ"א הפעל ויו"ד האי"תן כמשפט בגעי"א : מי אל כמוך · דברי הנביא כנגד האל ית' · לשארית נחלתו · לאותם שישארו בבוא הגואל · לא החזיק לעד אפו · אע"פ שהיו חייבים שלא יצאו מהגלות לרוע מעשיה' שעשו לא יפנה לעד אל מעשיהם · כי חפץ חסד הוא · כמו שכתוב בתורה ורב חסד וחסדו יגביר על חטאיהם כשיגיע זמן הגאולה : ישוב · אמר ישוב ירחמנו ואמר ותשליך כן דרך המקרא במקומות רבים לנכח ושלא לנכח בפסוק אחד · וכן אמר עונותינו ואמר חטאתם יכבוש כאדם שכובש דבר תחת רגליו שלא יראה · וזהו שאמ' ותשליך במצולות ים · נושא · כאדם שמסלק דבר ממקומו : במצולות · בשורק הצל"י והמצולה הוא עומק המים : תתן אמת ליעקב · החסד הוא לאברהם שנתן לו בחסדו הארץ ולבניו אחריו ובניו הם בני יעקב · והאמת הוא ליעקב כי אחר שנתנ' לאברה' ולבניו האמת הוא לקיים המתנה לבניו כי הוא אלהי האמת ולא ישוב דברו הטוב אחור : אשר נשבעת לאבותינו · כלל שלשה האבות אברהם יצחק ויעקב כי לשלשת' נשבע : תם ונשלם ספר מיכה :

ספר נחום

משא נינוה ספר חזון נחום האלקושי · זאת הנבואה נאמרה על נינוה ונינוה היתה למלך אשור · כמו שכתב מן הארץ ההיא יצא אשור ויבן את נינוה · ומלך אשור הרע לישראל והגלה אותם מארצם והקדוש ברוך הוא נקם נקמתם ע"י נבוכד נצר שהחריב מלכות אשור · ואמרו רז"ל שנה ראשונה שמלך נבוכד נצר כבש את נינוה שנייה כבש את יהויקים · ונחום זה הנביא לא אמ' הכתוב באיזה דור נתנבא וקראו אלקושי מתיחס אל עירו או אל אבותיו · ובסדר עולם יואל נחום חבקוק נתנבאו בימי מנשה · ולפי שלא היה כשר מנשה לא נקראו על שמו · ואי"ת חזון נקודה בשוא ופתח כי הוא סמוך כמו חזון ישעיהו וי"ת מטל כס דילוט וגומר : אל קנא ונוקם ה' · מקנא הוא בעבור עמו · כמו שאמר ויקנא ה' לעמו כי רואה אותם בצרה גדולה בגלותם :

ונוקם

וקרוי תוקפא ודמן חורמני רבתא
וקירוי ציירא ועד פרת וימא מערבאה
וטורי טורא: ותהי ארעא לצדו על
יתבהא מפרי עובדיהון: פרנס עמך
במימרך עמא דאחסנתך בעלמא
דהוא עתיד לאתחדתא ישרון
בלחודיהון דהוו צדן בחורשא
יתיתבון בכרמלא ויתפרנסון בארעא
מתנן וגלעד כיומי עלמין: כיומי
מיפקהון מארעא דמצרים אחזינון
פרישן: יחזון עממיא ויבהתון מכל
גבורתהון ישוון ידיהון על פומהון
ואודניהון יתחרשן: ישתטחון על
אפיהון על ארעא כחיויא כזוחלי
עפרא יזועון מבירניתיהון מן קדם יי
אלהנא יתברון וידחלון מן קדמך:
ליתבר מינך את הוא אלהא שביק
לעוין ומעבר על חובין לשארא
דאחסנתיה לא מוריך לעלמין רוגזיה
ארי רעי לאיטבא הוא: יתוב מימריה
לרחמא עלנא ויכבוש על חובנא
ברחמתיה וירמי לעומקי ימא כל חטאי ישראל: תתן קושטיה דיעקב לבנוהי
כמא דקיימתא ליה בביתאל טבות אברהם לזרעיה בתרוהי כמא דקיימתא ליה
בין בתריא תידכר לנא עקידת יצחק דאתעקד על גבי מדבחא קדמך תעביד
עמנא טבון דקיימתא לאבהתנא מיומי קדם:

וְעָרֵי מָצוֹר וּלְמִנִּי מָצוֹר וְעַד־נָהָר
וְיָם מִיָּם וְהַר הָהָר׃ וְהָיְתָה
הָאָרֶץ לִשְׁמָמָה עַל־יֹשְׁבֶיהָ מִפְּרִי
מַעַלְלֵיהֶם׃ רְעֵה עַמְּךָ
בְשִׁבְטֶךָ צֹאן נַחֲלָתֶךָ שֹׁכְנִי לְבָדָד
יַעַר בְּתוֹךְ כַּרְמֶל יִרְעוּ בָשָׁן וְגִלְעָד
כִּימֵי עוֹלָם׃ כִּימֵי צֵאתְךָ מֵאֶרֶץ טו
מִצְרַיִם אַרְאֶנּוּ נִפְלָאוֹת׃ יִרְאוּ גוֹיִם
וְיֵבֹשׁוּ מִכֹּל גְּבוּרָתָם יָשִׂימוּ יָד עַל־
פֶּה אָזְנֵיהֶם תֶּחֱרַשְׁנָה׃ יְלַחֲכוּ עָפָר
כַּנָּחָשׁ כְּזֹחֲלֵי אֶרֶץ יִרְגְּזוּ מִמִּסְגְּרֹתֵיהֶם
אֶל־יְהוָה אֱלֹהֵינוּ יִפְחָדוּ וְיִרְאוּ מִמֶּךָּ׃
מִי־אֵל כָּמוֹךָ נֹשֵׂא עָוֹן וְעֹבֵר עַל־
פֶּשַׁע לִשְׁאֵרִית נַחֲלָתוֹ לֹא־הֶחֱזִיק
לָעַד אַפּוֹ כִּי־חָפֵץ חֶסֶד הוּא׃ יָשׁוּב
יְרַחֲמֵנוּ יִכְבֹּשׁ עֲוֹנֹתֵינוּ וְתַשְׁלִיךְ
בִּמְצֻלוֹת יָם כָּל־חַטֹּאותָם׃ תִּתֵּן אֱמֶת כ
לְיַעֲקֹב חֶסֶד לְאַבְרָהָם אֲשֶׁר־נִשְׁבַּעְתָּ
לַאֲבֹתֵינוּ מִימֵי קֶדֶם׃

ק"ה

מַשָּׂא נִינְוֵה סֵפֶר חֲזוֹן נַחוּם א
הָאֶלְקֹשִׁי׃ אֵל קַנּוֹא
וְנֹקֵם יְהוָה נֹקֵם
יְהוָה וּבַעַל חֵמָה

מטל כס דילוט לאשקאה
ית נינוה מלקדמין
איתנבי עלה יונה בר
אמתי נביא דמגת חפר ותבת
מחובהא וכדו דאוסיפת למיחטי
תב ואתנבי עלה נחום מבית קושי כמא דכתיב בספרא הדין: אלהא דיין
ופורען יי מתפרע יי וסני חילא קדמוהי
עתיד

לבדד ג' בקריא' וסימ' הן עם לבדד ישכון ובגוים · שכני לבדד יער · לבדד לבטח תושיבני · אנ"ך : ויראו ה' רפין ד' מ"ל וא' חס' וסי' ואת העם צו לאמר אתם עברי' בגבול אחיכם · וייראו ממערב את שם יי' · ילחכו עפר כנחש יברכנו אלהים וייראו אתו · וייראו גוים את שם יי': נחש חס': קנוא ד' ב' מ"ל וב' חס' וסימ קנוא קנאתי ליי' · וחברו חס' · אל קנוא הוא לא ישא לפשעכם דסוף יהושע : אל קנוא ונוקם יי' ב' בתראי מ"ל :

רש"י

וערי מצור · כלו' ועד ערי מצור · וי"ת מן חורמני רבתא : וים מים · והיושבי' על ים האחרון אשר הוא במערב : והר ההר · כמו ויושבי ההר ויונתן לא כן תרגם : יום לבנות גדריך · הנביא מבשרו לישראל שיש יום כמוס ומוכן לבנו' גדרות מרבותיהן יום ההוא ירחק ויבטל מעליכם חק גזירת האומות: יום הוא ועדיך יבא · בעידנ' ההיא יתכנשון גלוותא דישראל דמן אשור בעידנא ההיא וגו': והיתה הארץ · ארץ האומות : שכני לבדד · שיהא שוכן בטח בדד : יער בתוך כרמל · ת"י דהוו לדין בחורש' יתייתבון בכרמלא היאך שהיו שוממין ביערו' ישכנו לבדד בתוך כרמל שהוא מקום מיושב ויש לפרש שוכני לבדד ביערים לא יראו מחיות השדה ובתוך כרמל : כזוחלי ארץ · הם נחשים הזוחלי' על גחונם בעפר הארץ : ירגזו ממסגרותיהם · יחרדו מרוב דוחק איסוריהם ומסגר כלאם : תתן אמת ליעקב · ת"י תיהב קושט' דיעקב לבנוהי כמא דקיימתא ליה בביתאל טבות אברהם לזרעיה בתרוהי כמה דקיימתא ליה בין בתריא תדכר לנא עקיד' יצחק · יתן לנו באמת אשר הבטחת ליעקב האמת דברך אשר הבטחת ליעקב כי לא אעזבך : חסד לאברה' · שכר חסד אשר לאברהם אשר צוה לבניו לשמו' דרך יי' לעשו' צדקה ומשפ' ולכ' לא נאמ' וחסד' אלא הסמ' האמ' שתאמת לנו את הבטחת יעקב היא תהיה תשלום גמול חסדו של אברהם: אשר נשבעת · בעקידתו של יצחק בי נשבעתי נאם יי' יען אשר עשית וגומר :

ספר נחום

משא נינוה · מטול כס דלווט לאשקא' ית נינוה : ספר חזון נחום · חזון נקוד קמץ לפי שאינו דביק ואינו דומה לחזון ישעיה שהו' נקוד חטף פתח וכן פירוש ספר חזון כבר נכתב עליה והיא נבואת יונה בן אמתי ועתה חזר ונתנבא עליה נחום האלקושי את המשא הזה אלקוש · היה שם עירו וכן ת"י מלקדמין אתנבי עלה יונה בן אמתי ותב מחובה' וכדו דאוסיפת למיחטי תב ואיתנבי עלה נחום דמבית אלקושי: אל קנא ונוקם יי' · על זרעו של סנחריב נתנבא נחום ובימי מנשה כמו שמצינו בסדר עולם : אל קנא ונוקם יי' · מאז שנפרע לישראל מאויביהם וגם עדיין עתה נוקם הוא ובעל חימה ועתיד הוא להיות נוקם לצריו שהחריבו את ארצו והגלו את עמו ונוטר וגופן הוא את איבתו לאויביו ור"ש אמר ג' נקמות הללו כנגד ג' גליות שהגלה סנחריב את ישראל כמו שמצינו בסדר עולם :

אבן עזרא

מפרי מעלליהם · שהרעו לישראל : רעה · תפלת הנביא בהיות הארץ שממה שירעה עמו בשבטו וישכנהו לבדד ביער בתוך כרמל וירעו בשן מעבר לירדן מזרחה והתשובה אמר השם לנביא כימי צאתך והטעם כימי צאת אבותיך מארץ מצרי' : אראנו נפלאות · הטע' עמי כאש' היוכר עמך: יראו · דברי השם אז יהיה כן: ילחכו · להשתחות לישראל כזוחלי הרמשים שיפחדו בני אדם מהם כדרך · האמים מגזרת זחלתי ואירא: ממסגרותיהם · הם ארמוניהם : מי · אז יאמרו הגוי' או ידבר על לשון אנשי הגלות המבקשים מהשם לשלום להם אין אל שיעשה טוב לנחלתו טוב כמוך : ישוב · מלת הוא תשרת אחרת והוא ישוב ירחמנו וטעם יכבוש הפך דברי עונות גברו מני שלא ימשלו בנו עוד ומ"ם חטאת' שבה אל שארית נחלתו והוא הזכי' עון ופשע וחטאת : תתן · יעקב הוא אבינו לכולנו לבדנו כי לא יתערבו גוי' אחרי' עמנו על כן כתוב אלהי ישר' אבינו לכולנו ולא הזכי' יצחק כי גם הוא אבי אדום ובעבו' כי אברה' החל לקרא בשם השם הפך אבותיו הקרובים אליו והשם כרת עמנו ברית בתחלה על כן הזכיר לאברהם ולא הוצרך להזכיר יצחק והטעם תתן אמת ליעקב ומה היא אשר נשבעת לאבותינו מימי קדם :

ספר נחום

ספר חזון · כי דבק הוא אע"פ הו' תביר : משא · נבואה מה שנשא השם על נינוה · לא ידענו דורו של זה הנביא ויתכן היותו האלקושי מתיחס אל שם העיר או אל שם אחד מאבותיו נבואתו על מפלת נינוה ביד נבוכד נצר : אל · הזכי' אל שיראה כחו וטע' קנא כמו ויקנא יי' לעמו כי מלך אשור השחי' ישר' : קנוא · שם התאר כמו קנאי ונוקם שיקח נקמה ופירו' כי הוא נוקם לצריו לא לאחרי' וטע' נוקם יי' ובעל חמה שיהיה נודע בעולם :

יי'

ממהר"ש אלמושנינו ז"ל

מי אל כמוך וגומ' מי אל שכמותך רנה שאתה אלוה אתה עושה כן שאתה נושא העון ועובר אפי' על הפשע שהוא המרד לשארית נחלתו שנשארו אחר שעשה בהם באפו ובחמתו ואולם מה שלא החזיק לעד אפו עד שיכל' לפי שחפץ חסד הוא כי מצד שהוא אלוה חפץ בטוב ואם יצא אף ממנו אינו בא בעצם עד שיתחיי' ממה שהוא עצמי באלוה שיתפעל אותו עצמו' בכמלאו' ויתחייב שלא יתחזק לעד אפו עד שאני או' ומחייב שאין ספק שישוב ירחמנו וגו' כי העצם גובר על המקרה כי אם בא רע מלמע' הוא מצדנו ומה שמחוייב לזה טוב ממנו יכבוש עונותינו שהם סבות הרע באמת עד שיתחייב שתשליך בי"י כ"ח כי אתה בחסדך ובטובך הגדול תגבר על הרע הבא מצד חטאתם ויתחיי' מזה ממה שאין כנגד חסדך מנגד כלל כי הכל כאין נגדך שתתן באמתות מוחלט לאומת יעקב החסד של אברהם אשר נשבע' ל"תק ולא יהיה עון ופשע מפרפר ומנג' כנגד אותו החסד אחר שתשליך ביכ"ח אך החסד יהיה לנו באמת ובתמים:

תושלב"ע

רשי

יי' ארך אפים וגדול כח · גדול כח הוא היכולת בידו להנקם ואשר לא מיהר נקמתו לפי שארך אפים הוא ומכל מקום נקה לא ינקה : יי' בסופה ובסערה דרכו · הם שלוחיו להפרע מאו ביום שנאמר במצרי' ברוח קדים עזה ובדור המבול מנשמת אלוה יאבדו בכור נאמר רוח קדי' שברך : וענן אבק רגליו · גם הוא דרך נקמתו וישקף אל מחנה מצרי' בעמוד אש וענן היא הענן יכסנה : גוער בים · כמשמעו ודוגמא הוא כלפי האומות שנמשלו לימי' כענין שנ' לאומים כשאון מים כבירים ישאון : וכל הנהרות החריב · כאן ניבא שעתיד הב"ה להמליך את נבוכד נאצר בימי יהויקים ויתן את אשור ואת כל הארצות לחרב : אמלל בשן וכרמל · מושבות הטובים : ופרח לבנון אומלל · חכמי ישראל פירשו כלפי מיני מגדים שנטע שלמה בבית המקדש שהיו של זהב וכיון שנכנסו גוים להיכל יבשו : ההרים רעשו ממנו · המלכים והשרים יפחדו מגזירתו : ותשא הארץ · משאת עשן : נתכה · הגיע לארץ כמו והמטר לא נתך ארצה : נתצו ממנו · מאימתו : טוב יי' למעוז · ואף בשעה שהוא נפרע מאויביו לא זזו רחמיו מלהטיב ליראיו ולא כמדת בשר ודם שכשהו' עסוק בזו אינו פנוי בזו כענין שנא' יי' איש מלחמה יי' שמו כמו שהוא במכילתין : ויודע · את צרכי חוסי בו : ובשטף עובר · ובחמה שוטפתו : כלה יעשה מקומה · של ארץ ומוסב זה על ותשא הארץ מפניו כמו שאמור למעלה : כלה הוא עושה · לנינוה ומלכי אשור לא ישנה להם עוד פעם אחרת : כי עד סירים סבוכים · כלומר פתאום תבא עליהם מכתם ולא ירדו מכבוד' מעט מעט כי כעו' שהסירים והקוצים נסבכים נשרפים בחזקה : וכסבאם סבואי' · ועוד במשתיה' ובשמחת' ויש פותרין כי עד סירים לשון הסרה · אכלו כקש יבש · אשר נתמלא ונגמ' בישולו ויבש : מלא · אשובי"ר בלע"ז וכן מלאתך המלא' הזרע · ממך · את נינוה יצא סנחריב החושב רעה דימה להחריב דירת מטה ומעלה כבא כה כתוב אחד אומר ואבא מלון קיצו וכתו' אחד אומר ואבא מרום קיצו בתחילה אחריב דירה של מטה ולבסוף דירה של מעלה כדאיתא בחלק : אס

חֵמָה נֹקֵם יְהוָה לְצָרָיו וְנוֹטֵר הוּא לְאֹיְבָיו: יְהוָה אֶרֶךְ אַפַּיִם וּגְדָול־כֹּחַ וְנַקֵּה לֹא יְנַקֶּה יְהוָה בְּסוּפָה וּבִשְׂעָרָה דַּרְכּוֹ וְעָנָן אֲבַק רַגְלָיו: גּוֹעֵר בַּיָּם וַיַּבְּשֵׁהוּ וְכָל־הַנְּהָרוֹת הֶחֱרִיב אֻמְלַל בָּשָׁן וְכַרְמֶל
ה וּפֶרַח לְבָנוֹן אֻמְלָל: הָרִים רָעֲשׁוּ מִמֶּנּוּ וְהַגְּבָעוֹת הִתְמֹגָגוּ וַתִּשָּׂא הָאָרֶץ מִפָּנָיו וְתֵבֵל וְכָל־יוֹשְׁבֵי בָהּ: לִפְנֵי זַעְמוֹ מִי יַעֲמוֹד וּמִי יָקוּם בַּחֲרוֹן אַפּוֹ חֲמָתוֹ נִתְּכָה כָאֵשׁ וְהַצֻּרִים נִתְּצוּ מִמֶּנּוּ: טוֹב יְהוָה לְמָעוֹז בְּיוֹם צָרָה וְיֹדֵעַ חֹסֵי בוֹ: וּבְשֶׁטֶף עֹבֵר כָּלָה יַעֲשֶׂה מְקוֹמָהּ וְאֹיְבָיו יְרַדֶּף־חֹשֶׁךְ: מַה־תְּחַשְּׁבוּן אֶל־יְהוָה כָּלָה הוּא עֹשֶׂה לֹא־תָקוּם פַּעֲמַיִם צָרָה: כִּי עַד־סִירִים סְבֻכִים וּכְסָבְאָם סְבוּאִים אֻכְּלוּ כְּקַשׁ יָבֵשׁ מָלֵא: מִמֵּךְ יָצָא חֹשֵׁב עַל־יְהוָה רָעָה יֹעֵץ בְּלִיָּעַל:

עֲתִיד יְיָ לְאִתְפְּרַע מִשַּׂנְאֵי עַמֵּיהּ וּבִרְגַז חָסִין מִבַּעֲלֵי דְבָבוֹהִי: יְיָ מַרְחִיק רְגַז וּסְגֵי חֵילָא קֳדָמוֹהִי עֲתִיד יְיָ לְאִתְפְּרַע וּסְלַח לִדְתָיְבִין לְאוֹרַיְתָא וּלְדְלָא תָיְבִין לָא מְזַכֵּי יְיָ בְּעַלְעוֹלָא וּבְרוּחַ מִדְבַּר וַעֲנָן אַמְטְתָא כִּיבֵשׁ קֳדָמוֹהִי: דִּנְזִיף בְּיַמָּא וּמְיַבֵּשׁ לֵיהּ וְכָל נַהֲרָוָתָא מַחְרִיב צָדֵי מַתְנָן וְכַרְמְלָא וְאִילָנֵי לִיבְנָן נְתָרוּ: טוּרַיָּא זָעוּ מִן קֳדָמוֹהִי וְרָמָתָא אִתְפַּרְקָא וְחָרוּבַת אַרְעָא מִן קֳדָמוֹהִי וְתֵבֵל וְכָל דְיָתְבִין בָּהּ: כַּד אִתְגְּלֵי בִּרְתְחָתָא לְמִיתַּן אוֹרַיְתָא לְעַמֵּיהּ כֵּן זַע עָלְמָא מִן קֳדָמוֹהִי בְּכֵן כַּד אִתְגְּלֵי בִּרְגַז לְאִתְפְּרַע מִשַּׂנְאֵי עַמֵּיהּ קֳדָם פּוּרְעֲנוּתֵיהּ מַן יְקוּם וּמַן יְסוֹבַר בְּאַבָאשׁוּת רוּגְזֵיהּ רוּגְזֵיהּ כְּאֶשָּׁתָא מְמַסֵּי וְטִינָרַיָּא אִתְפַּרְקָן מִן קֳדָמוֹהִי: טַב יְיָ לְיִשְׂרָאֵל לְאִסְתְּמָכָא עֲלוֹהִי בְּעִידָן עָקָא וּגְלֵי קֳדָמוֹהִי דְּרַחִיצִין עַל מֵימְרֵיהּ: וּבִרְגַז חָסִין וּבְחֵימָא תַקִּיפָא גְמִירָא יַעֲבֵיד עִם עַמְמַיָּא דְקָמוּ וְאַחֲרִיבוּ יַת בֵּית מַקְדְּשָׁא דַיְיָ וּבַעֲלֵי דְבָבוֹהִי יִמְסַר לְגֵהִנָּם: עַמְמַיָּא דְבָזוּ יַת יִשְׂרָאֵל מָא אַתּוּן חָשְׁבִין קֳדָם יְיָ גְמִירָא הוּא עֲתִיד לְמֶעְבַּד עִמְּכוֹן לָא תִתְקַיֵּם עֲלֵיכוֹן כְּבֵית יִשְׂרָאֵל תַּרְתֵּין זִמְנִין רְוָוח בָּתַר עָקָא: אֲרֵי שִׁלְטוֹנֵי עַמְמַיָּא דְבָזוּ יַת בֵּית יִשְׂרָאֵל וּכְמָא דִטְעַן בְּחַמְרָא כֵּן אַטְעֵיאוּנוּן שִׁיצָאוּנוּן כְּמָא דִמְשֵׁיצַיָּא אֶשָּׁתָא בְּקַשָּׁא יַבִּישָׁא סַגִּי: מִינֵיךְ נִינְוֵה נְפַק מַלְכָּא דַחֲשִׁיב עַל עַמֵּיהּ דַיְיָ בִּישָׁא דְמַלִּיךְ מְלַךְ דְּרַשַּׁע:

כה　כדנן

התמוגגו ג' חס' בלישנ' וסימן והגבעות התמגגו · כרביבים תמוגגנה צמחה · ותמגגני תשיה : יעמד ג' מ"ל בקריא' וסי' לפני זעמו מי יעמוד ומי · ויברח כצל ולא יעמוד · ריוח והצלה יעמוד ליהודים · ויודע ג' בקריא' וחס' וסימן בסדר בלק · יועץ ד' חס' בלישנא וסימן והיעצים עצת רע בעיר · ויועציך כבתחלה · יעץ בליעל · ויעציו ושריו · וכל יעצי דכוו' :

רדק

ונוקם · שיקח נקמתו מאת מלך אשור ומזרעו · כי אע"פ שברצון האל ית' הגלה כמו שאמר הוי אשור שבט אפי הוא הוסיף להרע יותר מן הראוי כמו שאמר אני קצפתי מעט והמ' עזרו לרעה · נוק' ה' וגו' · כפל הענין לחזק · וי"מ כי זכר ג' נקמות כנגד ג' גליות שהגלה מלך אשור את ישראל וצריו ואויביו הם מלכי אשור במקום הזה · וכן עשה לכל צרי ישראל כמו שעשה למלך מצרים ולמלך בבל ולשאר המריעים לישראל : ואויביו ישראל הם אויבי האל וצריו · ונוטר · כמו שומר ר"ל אף על פי שאינו לוקח נקמתו מאויביו מיד שומר הוא העון להם עד זמן שיקח נקמתו מהם או מבניהם · קנא · תאר כמו כי ה' קנא שמו אלא שהם שני משקלים : יהוה ארך אפים · כך היא מדתו שמאריך כעסו לרשעים · וגדול כח · גדול כח הוא לסבול כעסו שלא ינקו מיד · וכן אמר משה רבינו ע"ה יגדל נא כח ה' · ואמר אחריו ה' ארך אפים : גדול · כתי' בוי"ו וקרי בלא וי"ו בקמץ חטף הד"לת מפני סמיכותו על מלה מלעיל : ונקה לא ינקה · אע"פ שמאריך אפו לרשעים כמו שהאריך למלכי אשור ולסוף לקח נקמתו מהם · ה' בסופה ובסער' דרכו · כשב' על אויביו להשחיתם קל מהרה ברגע יבא כמו שבא הסופה והסערה : וענן אבק רגליו · עניכו ענין חשך · כמו ויהי הענן והחשך · אבק רגליו · הגזרות הבאות ונסבתו על האויבים הם להם לחושך ואפל' · והמשיל' לאבק הנופל מתחת הרגלי' : גוער בים ויבשהו · ואיך לא יעש' במלכי אשור כרצונו והנה הוא גוער בים שהיא בריאה עצומה בבריאות הארץ וכשירצה ישיבהו יבשה כמו שעשה בים סוף · ואמר בו לשון גערה כאדון הגוער בעבדו · וכן אמר ויגער בים סוף ויחרב · והנה יהפך הטבע והמנהג כל שכן שישליט אומה באומה להשחית שאין בזה הפך טבע ומנהג · וכל הנהרו' החריב · ואם בים כחו ויכלתו להפך טבעו כל שכן בנהרות שאינם עצומים כמו הים ויחריב אותם ויעשם יבשה כשירצה בהפך הטבע כמו שעשה בירדן ובלא הפך טבע כאשר יעצור השמים ולא יהיה מטר וייבשו הנהרות : אמלל בשן וכרמל ופרח לבנון אמלל · ואז בעצירת המטר אמלל מקום המרעה ולא יהיה עשב ודשא וכל ירק · וכן פרחי עצי הלבנון ייבשו · ואע"פי שפי' הפסוק כמשמעו הנה הוא משל על מלכי האומות ועל המון העמים : ויבשהו · מן הדגוש משפטו וייבשו בהנעת שני יודי"ן ומפני כובד התנועה הפילו יו"ד השרש והטילו תנועתה על יו"ד האי"תן · ואחז"ל כתב כי היא מבנין הפעיל משפטו וייבשהו : הרים · אפי' ההרים שהם העמודי' שיסוד העפר רעשו ממנו כשירצה ירעשו ויפלו · וזהו כשיהיה רעש הארץ והכל ברצונו · התמוגגו · נמסו · ותשא הארץ · ותשרף · כמו ויפאם דוד ואנשיו אלא שזה פעל עמד והענין חרבן הארץ · כמו שאמר גפרית ומלח שרפה כל ארצה וגו' · כאלו היא שרופה שלא יעלה בה כל עשב · או שתהיה ממש כסדום ועמורה : לפני זעמו · מבואר הוא כאשר לפניו · חמתו נתכה כאש · והאש אינה נתכת אבל היא מתכת אלא פי' חמתו נתכת על אויביו וכדבר הנתך מפני האש · וכן תרגם יונתן · ועוד נוכל לפרש נתכת כאש בלא חסרון ור"ל אש הברקים שהיא נתכת ורצה למעל' למטה כרגע · וכן אמר כברקים ירוצצו · ואמר בדרך משל על חמת האל הנתכת על אויביו וישלח חציו ויפיצם ברק ויהמם · או פירושו כמו הפוך חמתו כאש נתכה · כלו' חמתו שהיא כאש נתכה על אויביו · והצורים נתצו ממנו · כמשמעו · או הוא דרך משל כמו שפירשנו : טוב ה' · טעם הפסוק נמשך עד סופו · ר"ל ישר' שהם חוסים בו יהיה האל טוב להם ויהיה להם למעוז ביום צרת מלכי אשור · כי אע"פ שאחר' מלכות אשור ישראל שהם בגלות בארצם ימלטו מחרב נבוכד נצר · ויודעי חוסי בו · יודעם ומכירם לטובה ומשגיח עליהם · וכן כי יודע ה' דרך צדיקים · חוסי בו · נסמך על אותו השמוש · וכן כל חוסי בך · הרי בגלבוע · גמולי מחלב · והדומים להם : ובשטף עובר · מקומה של נינוה שזכר ישטוף אותה בפעם אחת בשטף עד שיעשה כלה מקומה שלא יהיה נכר מקומה שהיה שם עיר מושב · ירדף · פעל יוצא לשלישי האל מרדף והחשך רודף והאויבי' רדופי' וחשך היא משל לצרה הגדולה : מה תחשבון · אמר כנגד אויביו שהם אנשי נינוה מה תחשבון אתם על ה' הגוזר עליכם רעה זאת תחשבון כי לא יוכל לעשות זאת כמו שאמר מלך אשור כי יציל ה' את ירושלם מידי · כלה הוא עושה · דעו כי כלה הוא עושה אתכם : לא תקום פעמים צרה · כי בפעם אחת יכלה אתכם : כי עד סירי' סבוכים · יבואו להיות משל עד סירים סבוכי' · כלומר הקוצים הסובכי' יחד כי לא יוכל אדם לקחתם ממקומם · כמו שאמר כי לא ביד יקחו · ומה יעשה אדם בהם ישרפם באש במקומ' · כמו שרף ישרפו בשב' · כן יהיו בני אשור שהיו מכאיבי' בני העולם כמו הנוג' בקוצים ובבא עת חרבנם יכלו שלא ישאר בהם דבר כמו הסירי' או כמו הקש היבש שמלא עתו לקצור שישרף במהרה קל מאד ולא ישא' לא מהסירי' ולא מהקש לא פחם ולא דשן כי לא יעשו פחם לדקות' וגם מעט הדשן שיעשו הולך ברוח קל מהרה כן יהיו בני אשור · ומה שאמר וכסבאם סבואים ר"ל שיהיו כמו השכורים נופלי' בארץ שלא יהיה בהם כח להלחם כנגד אויביה' הבאים עליהם ואכלו במהרה כמו הסירי' או כקש יבש מלא : ממך יצא · אמר כנגד נינוה כל זה הגמול יהיה לך על רעתך שעשית לישר' וממך יצא המלך שהיה חושב על ה' רעה שעלה על ארץ ישראל והשחיתה וחשב ללכד ירושלם ופי' על ה' על עם ה' · גם על ה' בתחילה חשב רעה שאמר שלא יוכל להציל את ירושלם מידו והיה חושב ויועץ על ה' ית' רעה ודבר בליעל :

אבן עזרא

יי' · חטע' באמת שהוא ארך אפי' : וגדל כח · הטעם כפול דרך משל לאד' שיש לו כח גדול או ימשול בכעסו וכן הוא כתו' בתור' ועתה יגדל נא כח יי' וכתו' אחריו יי' ארך אפים ואע"פ שיאריך לרשעי' לא ינקה אות' : וטעם בסופה משל למהירות ברוח סערה · וענן אבק רגליו דרך משל למרוצת העננים והטעם על הגזירות הבאו' מהשמים במהרה שהם למעלה מהעננים . גוער · ויבשהו · חסר יו"ד שלא להתחברו' שנים יוד"ין והוא מהבנין הכבד הדגוש תיבש גרש כי כאשר יאמר מן יאבד ויאבדם ככה היה ראוי שיאמר ויבשהו רק לא תהיה נאה להתחבר שנים יוד"ין ועת' יספר כח השם בים וביבשה שאין מי שיכול לפניו וטע' אמלל בשן בעבור וכל הנהרות החריב ודבר זה שהחריב הנהרות בעבור יבשת הגש' מעל הארץ דבר זה גרם אמלל בשן וכרמל מכל פרי תבוא' : הרים · א"ר מריגום ותשא הארץ מפניו אימה כמו נשאתי אימיך אפונה והנכון בעיני ותשא משאת שרפ' שנשרפה הארץ וככה וישאם דוד ואנשיו והטע' וישרפם והטעם בעבור שאמר בתחילה ובעל חמה שתשרף הארץ בחמו כדרך וחמתו בערה בו והעד לפני זעמו מי יעמוד וכל זה יספר חרי אף השם על נינוה : טוב · הטע' כל שנאיו ישמיד בחרון אפו כאשר חמתו נתכה כאשר יתאנף בהם ויביא עליהם צרות וימלט הירואים וזהו למעוז כמו מגדל עוז וחוסי בו דבק למעוז והוסיף מלת ויודע כי הוא לבדו יודע תעלומות לב ומכיר החוסים בו : ובשטף · נחל שוטף : כלה יעשה · לא מעט מעט · ואויביו החשך ירדף עמהם ואחריה' או שירדפ' אל מקו' החשך שלא יראה בבא כלה עליהם : מה · אומר לאנשי נינוה לא ידעת' מחשבות השם כי כלה הוא עושה ואין צורך שתקום פעמים צרה עליכ' כי באח' תכרתון כי · משל לקש יבש : מלא · כל היבשת כמו גמור עם אנשי' שכורי' יבוא האש ויכלה הכל רגע אחד והנה סירים קוצים סבוכים מגזרת נאחז בסבך ומלת סבאים תואר כדרך השכוני באהלים גם עגום וברוך : וכסבאם · כאשר הם שותים · אכלו יחדיו נשרפו באש כשהיו נסבכים יחד זה בזה כמו סירים סבוכים ויהיו סבוכים בשכרותם אז יהיו נוחים שישרפו באש יחד כקש יבש גמור מרוב יבושת הסירים וחמימות השכרות והנה נתן משל המים והאש וכל זה בעבור מלך נינוה שהגלה ישר' וחשב להשחית פליטת יהודה וזהו ממך וידועים הם דברי רב שקה מפי אדוניו כמו שאומ' בספר מלכי' אשר שלחו מלך אשו' לחרף שם יי' ;

כה

כֹּה׀ אָמַר יְהוָה אִם־שְׁלֵמִים וְכֵן רַבִּים וְכֵן נָגֹזּוּ וְעָבָר וְעִנִּתִךְ לֹא אֲעַנֵּךְ עוֹד: וְעַתָּה אֶשְׁבֹּר מֹטֵהוּ מֵעָלָיִךְ וּמוֹסְרֹתַיִךְ אֲנַתֵּק: וְצִוָּה עָלֶיךָ יְהוָה לֹא־יִזָּרַע מִשִּׁמְךָ עוֹד מִבֵּית אֱלֹהֶיךָ אַכְרִית פֶּסֶל וּמַסֵּכָה אָשִׂים קִבְרֶךָ כִּי קַלּוֹתָ:

הִנֵּה עַל־הֶהָרִים רַגְלֵי מְבַשֵּׂר מַשְׁמִיעַ שָׁלוֹם חָגִּי יְהוּדָה חַגַּיִךְ שַׁלְּמִי נְדָרָיִךְ כִּי לֹא יוֹסִיף עוֹד לַעֲבָור־בָּךְ בְּלִיַּעַל כֻּלֹּה נִכְרָת: עָלָה מֵפִיץ עַל־פָּנַיִךְ נָצוֹר מְצֻרָה צַפֵּה־דֶרֶךְ חַזֵּק מָתְנַיִם אַמֵּץ כֹּחַ מְאֹד: כִּי שָׁב יְהוָה אֶת־גְּאוֹן יַעֲקֹב כִּגְאוֹן יִשְׂרָאֵל כִּי בְקָקוּם בֹּקְקִים וּזְמֹרֵיהֶם שִׁחֵתוּ: מָגֵן גִּבֹּרֵיהוּ מְאָדָּם אַנְשֵׁי־חַיִל מְתֻלָּעִים בְּאֵשׁ־פְּלָדוֹת הָרֶכֶב בְּיוֹם הֲכִינוֹ וְהַבְּרֹשִׁים הָרְעָלוּ: בַּחוּצוֹת יִתְהוֹלְלוּ הָרֶכֶב יִשְׁתַּקְשְׁקוּן בָּרְחֹבוֹת מַרְאֵיהֶן כַּלַּפִּידִם כַּבְּרָקִים יְרוֹצֵצוּ: יִזְכֹּר אַדִּירָיו יִכָּשְׁלוּ בַּהֲלִיכוֹתָם יְמַהֲרוּ חוֹמָתָהּ וְהֻכַן

כְּדְנַן אֲמַר יְיָ אִם יְהוֹן שְׁלֵמִין בְּעֵיצָה וְסַגִּיאִין בְּאִתְמְנֵיוּתָא עַמְמַיָא דְמִתְכַּנְשִׁין לְאַעָקָא לִיךְ יְרוּשְׁלֵם וִיגוּזוּן יַת דִּגְלַת וְיִעִיבְרוּן יַת פְּרָת וְיֵיתוּן לְעֲנִיוּתִיךְ וּדְשַׁעְבַּדְתִּיךְ לָא אֲשַׁעְבְּדִינָךְ עוֹד: וּכְעַן אֶתְבַּר נִיר עַמְמַיָא מִצַּוְרִיכוֹן וְחַנְקֵיכוֹן אַפְסִיק: וִיפַקֵּיד עֲלָךְ יְיָ יַת מַלְכָּא דְאָתוּר וְלָא יְהֵי דְכְרָן מִשְּׁמָךְ עוֹד מִבֵּית טַעֲוָתָךְ אֲשֵׁיצֵי צְלַם וּמַתְכָא תַּמָּן אֲשַׁוֵּי קִבְרָךְ אֲרֵי קְלִילָא דְאָקְדָמִי: הָא עַל טוּרֵי אַרְעָא דְיִשְׂרָאֵל רַגְלֵי מְבַשַּׂר מַשְׁמַע שְׁלָם חוֹגִי יְהוּדָה חַגַּיִךְ שַׁלִּימִי נִדְרַיִךְ אֲרֵי לָא יוֹסְפוּן עוֹד דִּיעִידוּן בִּיךְ רַשִׁיעִין כּוּלְהוֹן אִשְׁתֵּיצִיאוּ: דַּהֲווֹ סָלְקִין וּמִתְבַּדְּרִין עַל אַרְעִיךְ צַיְירִין עֲלָךְ בְּצַיִיר מְקַיְּימִין סְכוּאִין עַל אוֹרְחָתָךְ תַּקִּיפֵי קְדָל חֲסִינֵי חֵיל לַחֲדָא: אֲרֵי אָתִיב יְיָ תּוּקְפֵיהּ לְיַעֲקֹב רְבוּתֵיהּ לְיִשְׂרָאֵל אֲרֵי בְזוֹנוּן בָּזוּזִין וְקִירְוֵי תּוּשְׁבַּחְתְּהוֹן חַבִּילוּ: תְּרִיסֵי גִבָּרֵיהוֹן מְסַמְּקִין גַּבְרֵי עָבְדֵי קְרָבָא לְבִישִׁין דְּזָהֲרִיתָא כְּאֶשָּׁתָא פִּילֵי רְתִיכֵיהוֹן זְמִינִין לְיוֹם קְשׁוּטֵיהוֹן וְרַבָּנֵי מַשִּׁירְיָתֵיהוֹן מְסַרְבְּלִין בִּצְבְעוֹנִין: בְּשׁוּקַיָא מִשְׁתַּגְשְׁגִין רְתִיכַיָא קָל נִיקוּשׁ זַיְינֵיהוֹן מִשְׁתְּמַע בִּרְחוֹבֵי קִרְוַיָא חֶזְוֵיהוֹן כִּבְעוֹרִין כִּבְרָקִין טָרְדִין: יְמַנּוּן רַבָּנֵי מַשִּׁירְיָתְהוֹן יִתְקְלוּן בְּמַהֲכֵיהוֹן יוֹחוֹן יְכַבְּשׁוּן שׁוּרָא יבנון

מעליך ד' בקריא' וסי' הסירי את יינך מעליך · ובשר קדש יעברו מעליך · ואשטוף דמיך מעליך · אשבור מוטהו מעליך לעבור ד' מ"ל וסי' ויהי כאשר תמו כל הגוי תנינא · ויהי כאשר תם כל העם לעבור ויעבר אהרן · והנה גם צדוק וכל הלוים אתו: לא יוסיף לעבור בך בליעל · כלפידים ג' מ"ל בלישנא בקריאה וסימן ויבער אש בלפידים · מראיהם כלפידים · מפיו לפידים יהלכו · וכל העם ראים הלפרים כתיב ושארא לפידם כתיב:

רדק

כה אמר ה' · אמר כנגד ירושלם אם שלמי' אם מחנה אשור הבאים עליך שלמים כמו שהם בשלום לא יפחדו מאדם כי כל הארצות כבשו · וכן רבים · וכמו כן רבים הם במספר' · וכן נגוזו ועבר · כן יהיו נגזזים במהרה ועבר כל חילם וכחם · וכן אמר ויצא מלאך ה' ויך במחנה אשור וגו': ועניתיך · ואם עניתיך על ידו כי כל ארץ ישראל כבש זולתי ירושלם לא אענך עוד: לא אענך עוד על ידו כי הוא וכל חילו יכלו: ועתה אשבור מטהו · המוט והעול שהיה מרים על צוארך עתה אשברהו · וכפל הענין במ"ש ואמר ומוסרותיך אנתק · ואמר מוטהו ואמר מוסרותיך כי הכנויי' יבאו בשמות עם הפועל ועם הפעול · וכן ושמחתי' בבי' תפילתי · שמעתי את תפילת': וצוה עליך · אמר כנגד מלך אשור · לא יזרע משמך עוד · כי לא ישאר ממך זרע נקר' בשם המלוכה · כי מלך אשור הכוהו בניו בחרב והמה ברחו ונמלטו ארץ אררט · מבית אלהיך אכרי' פסל ומסכה · כי בבית נסרך אלהיו נהרג וכיון שנהרג שם בטלו אותו הבית מהיות שם עוד פסל ומסכה · ואחר שנהרג שם ברצון האל ית' שהעיר רוח בניו להרגו שם הרי הוא כאלו האל ית' הכרית משם פסל ומסכ' וכן אשים קברך · ופי' שם בבית אלהיך אשים קברך · כי קלו' · היית נקלה ונבזה כי בניך יהרגוך · ועוד בבית אלהיך זה יותר קלון ובזיון זהו עונש כי הקילותני בדברך ואמרת כי לא אוכל להציל את ירושלם מידך ושמתני כאלהי גויי הארצות: הנה על ההרים · במות סנחריב בשרו בארץ יהוד' שישובו בעריה' כבראשונה וילכו לחוג בירושלם ולזבוח זבחיהם ולשלם נדריהם כי לא יוסיף עוד סנחריב לעבור בארצם כי כבר מת כלה נכרת · כי גם בניו ברחו ולא יוסיף עוד לבא: עלה מפיץ · המפיץ שעל' על פניך נכרת והו' סנחריב שהפיץ בניך בגלות נצור מצורה · המצורות והערי' הבצורו' שתפש מלך אשור והחריבם נצרו ושמרו אותם לא תניחום הפקר שובו ושבו בתוכ' ולא תפחדו עוד ממלך אשור · מצורה ענין חוזק · ויבן ערי מצורה ביהודה · צפה דרך · צפו דרך שהיה בא בה כי לא תראוהו עוד נצור · צפה מקור · וכן חזק אמץ · חזק מתני' אמץ כח מאד · חזקו מתניכם ואמצו כח כי לא תיראו עוד ממנו · ופי' אמיץ כח אמצו כחכם בלב טוב ובבטחון שתבטחו בה' ית' · וכן ואיש דעת מאמץ כח: כי שב ה' את גאון יעקב · אם כדברי ר' יונה ז"ל יהיה יוצא · כמו ושב ה' את שבותך והדומי' לו · ואם כדברי רבי יהודה יהיה ענין הנחה והשקט · ואמר כי במות סנחריב ישוב גאון יעקב כמו שהיה זהו כגאון ישראל כי ישראל הוא יעקב וזה בימי חזקיהו · גאון יעקב · הוא ירושלם וארץ יהודה כמו את גאון יעקב אשר אהב סלה שהוא אומר על ירושלם כמו שאומר אוהב ה' שערי ציון מכל משכנות יעקב · בקקום בוקקים · האויבים הריקום מכל טוב והנה הוא פעל יוצא · גפן בוקק פעל עומד: וזמוריהם שחתו · כפיעותיהם וזמוריהם שחתו שנה בשנה בבאם בארצם כמו שאמר ויאכלו את יבול הארץ · וי"ת וזמוריהם כמו מזמרת הארץ שתרגם וקרוי תושבחתהו' חבילו: מגן גבורהו · אמר על חיל נבוכד נצר הבאים על נינוה: גבורהו · כמו גבוריו · מאדם · אמר זה לשתי סבות · וכן אנשי חיל מתולעים שפי' לבושי' בגדים צבועים בתולעת שני · האחת לגדולתם ורוב כבודם והאחת לפי שהוא צבע מבהיק ומירא בני אדם · באש פלדות הרכב · הרכב הוא כאילו הולך באש פלדות כי גלגלי הרכב הם ברזל ובמרוצתם בדרכים על האבנים יוצא אש מתוכם מכח המרוצה וידמה שהרכב הוא באש פלדות · ופלדות הוא כמו הפוך מן לפידי אש · ביום הכינו · ביום שיכין נבוכד נצר את החיל לבא על נינוה כן תהיה תכונתו · והברושים הרעלו · י"ת החניתות שהם עץ ברושים · אמר כי סם המות בראשם להמית מהר מי שיתקעו בהם כי עושים חניתות מברושים והם חדים בראשם ותוקעים אותם בגוף האדם כמו שאומר ביואב ויקח ג' שבטים ויתקעם בלב אבשלום · הרעלו · מן תרעלה שמפרשים סם המות · ואחז"ל פי' תרעלה רעדה · ופי' הרעלו רעדו · ופי' ברושים שרי העיר של נינוה וגדוליה כי הגדולים נמשלו לארזים ולברושים · אמר כשיראו גדולי נינוה החיל תאחזם רעדה: בחוצות יתהללו הרכב · כי לא יוכלו לצאת חוץ לעיר להלחם עם החיל כי רבים הם מהם וגבורים מהם · והם הולכים תוך העיר בחוצות כהוללים ומשוגעים · הרכב · ר"ל רוכבי הרכב והם הפרשים: ישתקשקון ברחובות · ילכו בבהלה ברחובות העיר · ופי' ישתקשקון יכו שוק בלכתם בבהלה: מראיהן כלפידי' · שיש להם בשת כי בא קצם ואין להם כח להלחם כנגד אויביהם ישוב מראה פניהם אדום כלפידים · וכן אמר בבני בבל בעת מפלתם פני להבים פניהם כי מי שיש לו בשת יתאדמו פניו: כברקים ירוצצו · מרוב בהלה ירוצצו · ברחובות העיר מקצה אל קצה כי לא ידעו מה לעשות: יזכור אדיריו · מלך בבל יפרש על מלך נינוה שיזכור האדירים שלו שילכו אל החומה יכשלו בהליכתם מרוב הבהלה כשימהרו ללכת אל החומה: והנה הכן הסומך אל החומה מבחוץ לחתור

רשי

אם שלמי' וכן רבים · יפה תרגום של יונתן מיושב על המקרא אם יהון שלימים בעצה שיהו כולם שוים בהסכמה אחת · וכן אם יהו רבים מאד אנשי נינוה אויבך ירושלם וכן לף אם גוזו חדקל ועברו את פרת לצור עלי' לא יצליחו שהרי עיניתיך ולא אענך עוד ועוד שמעתי אם שלמי' אנשי נינוה בגדולת' וכן אם יהו עוד רבי' ונכבדי' יותר וכן נגוזו ועבר וכן אגיזם והעבירם הרי זה כמו וכאשר יענו אותו כן ירבה: ועניתיך לא אענך עוד · אענה אותך בפעם הזאת כלה ונחרצה ולא אזקיק ליך עוד · ורבותי' דרשו לעניין מעשה הצדקה במסכת גיטין אך אינו על סדר שאר הנבואה · ועתה אשבור מטהו מעליך · שכינה אומר' כן לנביא שהוא ישראלי אשבור מטהו של אשור מעליך עמי: וצוה עליך יי' · עתה מיסב הדיבור אל מלך אשור: לא יזרע משמך עוד · לא יעמוד ממך מלך: מבית אלהיך אכרית פסל ומסכה · ואשים את בית אלהיך קברך שם תברח להמלט ושם תהרג כמו שנהרג אביך בית נסרוך אלהיו: כי קלו' · בעיני: שלמי נדריך · אשר נדר' להב"ה אם יציל מכף סנחרי' מלך אשור כי עתה נצלת: כי לא יוסיף עוד לעבו' בך אותו הבליעל כולו נכרת הוא וזרעו: עלה מפיץ על פני' נצור מצורה · המפיץ אשר עלה על פניך את ארץ יהודה בימי חזקיהו עכשיו הוא נצור מצור' נבוכד נצר מלך בבל שהוא צר עליו: צפה דרך · הבט אתה איש יהודה אל אם הדרכים ותראה את ההולכים לצור עליו ויחזקו מתניך ואמץ כח מאד: כגאון ישראל · כמו שהיה כבר: בקקום בוקקים · בזזום והריקו' לשון בקיקה נופל על גפן: מגן גבוריהו · של נבוכד נצר הצרים על אשור מאדם מאודמי' והם אנשי חילם: מתולעים · לבושי זהורי': באש פלדות הרכב ביום הכינו · ביום שהוא מכין לצאת בצבא מלחמת רכב ברזל שלו ולא ידעתי מה פלדות ואומר אני שהוא מין המלאכת ברזל יפה ויש פותרין פלדות לשון לפיד אם כדרך ההפך: והברושים הרעלו · ורבני משריתהון מסרבלין בצבעונין · הרעלו מע טפין ודומה לו הצטיפו' והשרות והרעלות ובלשון משנה פנינו מדיות הרעלות במסכת שבת: יתהוללו · יכהנו עצמן בשגעון: ישתקשקון · קול [illegible]כיהון משתמע והוא מלשון והשיקו היקבים כמשק גבים השמעת קול: ירוצצו · [illegible]רועעו את השוטים כברקים הללו הטורדים את הבריות כן ת"י: יזכור · מלך אשור את אדיריו וגבוריו וידמה בלבו לצאת ולהלחם והם יכשלו בהליכתם: ימהרו חומתה · לנוס לרוץ אל חומת העיר כל תיבה הצריכה למ"ד בתחילה הטל לה ה"א בסופה: והוכן

אבן עזרא

כה · אם היו אנשי נינוה בשלום עד היום וכן היו רבים ואלה דברי השם לכנסת ישר' כך נגוזו מפעלי הכפל כמו נגולו כספר: ועבר · כמו מקרה שעבר ולא ישוב: ועניתיך לא אענך עוד · על ידו: ועתה · כתוב בימי חזקיהו אשר ישאר מאשור וממצרים: וצוה · עתה ידבר אל מלך נינוה וטעם וצוה גזר: לא יזרע · שלא יעמד זרעו הנקרא בשמו: אשים קברך · בבית אלהיך כמו שאומר בספר מלכים ויהי הוא משתחוה בית נסרוך אלהיו ושם הכה בחרב: הנה · חגי יהודה · הם שנמלטו מיד סנחריב: עלה · עתה שב לדבר אל נינוה והמפיץ הוא נבוכד נצר: נצור מצורה · ידבר למלך נינוה וככה צפה דרך שים צופים בדרכי' והנגיד אמר כי נצור שם הפועל כמו ויכלת עמד וככה צפה דרך לכלה הפשע ודע כי עתה ישיב השם שבות גאון יעקב כגאון ישראל בהיותו בארצו הטעם ישיבם לגאונם כמו שהיו ישר' מימי קדם בגאונם ומלת בקקום תורה כי הפועל יוצא והנה יהיה גפן בוקק פועל והפעול הוא הפרי שישוה לו או תהיה כמלת שב שתמצא עומד' ויוצא' וטעם כי בקקום שמום כגפן בוקק על כן: וזמוריהם · כמו ויכרתו משם זמורה ושב לפרש המפיץ העולם: מגן · אמר רבי משה הכהן כי גבורהו בתוספת ה"א לשון רבים וככה בהתפללו בעד רעהו ולא דבר נכונה כי פיו כמו פיהו אחיו אחיהו שיו שיהו וטעם רעהו שהתפלל בעבור כל אחד וגבורהו שם המין שכולל גבורת הגבורים: מתלעים · שלובשים תולע' שני: ביו' הכינו · הרכב כאילו אש פלדות יוצא במרוצתו ומלת פלדות זרה אולי היא הפוכה לפידות: והברושים הרעלו · כמו רעדו ברושי היער ויפת אמר כי הם חניתות: בחוצות · אמר ר' יונה ישתקשקון יכו שוק אל שוק: ירוצצו · כפול האות האחרון והפעל כפל ירוצצו כפסס מגזרת רץ וככה ויתרוצצו הבנים: יזכר · כאשר יזכור האויב שהוא מלך כשדים בעבור מה נתם יכשלו בהליכתן: ימהרו · אל חומות נינוה: והוכן

והכן הסכך: שערי הנהרות נפתחו וההיכל נמוג: והצב גלתה העלתה ואמהתיה מנהגות כקול יונים מתפפות על־לבבהן: ונינוה כברכת־מים מימי היא והמה נסים עמדו עמדו ואין מפנה: בזו כסף בזו זהב ואין קצה לתכונה כבד מכל כלי חמדה: בוקה ומבוקה ומבלקה ולב נמס ופק ברכים וחלחלה בכל־מתנים ופני כלם קבצו פארור: איה מעון אריות ומרעה הוא לכפרים אשר הלך אריה לביא שם גור אריה ואין מחריד: אריה טרף בדי גרותיו ומחנק ללבאתיו וימלא־טרף חריו ומענתיו טרפה: הנני אליך נאם יהוה צבאות והבערתי בעשן רכבה וכפיריך תאכל חרב והכרתי מארץ טרפך ולא־ישמע עוד קול מלאככה:

ג

א הוי עיר דמים כלה כחש פרק מלאה
לא ימיש טרף: קול שוט וקול רעש
אופן וסוס דהר ומרכבה מרקדה:

פרש

יבנון מגדליא: גשרי נהרותא אתפסקא ומלכא בהיכליה זע: ומלכתא יתבת ציבא בגליא נפקת ואמהתא הא מדברן אזלן בתרהא מנהמן כקל יונים מטרפן על לביהון: ונינוה כבית כנישת מיא מיומי קדם היא ואינון ערקו קומו קומו ולית דמפני למיקם: בוזו כספא בוזו דהבא ולית סוף לאוצריא ספו כל מני חמדתא: בזיזא ומתבזזא ופתיח תרעא לסנאה ולב מסי וניקוש רכובין וזוע בכל חרצין ואפי כלהון אתחפיאו איכרום אוכמין כקידרא: אן מדורי מלכיא ובית מישרי שילטוניא אתר דהוו אזלין מלכיא תמן בניהון שבקין הא כאריא דישרי על צידיה לרוחצן ולית דמניר: מלכיא מיתן חטוף לנשיהון וביזיא לבניהון ומלן אוצריהון חטוף ובירניתהון ביזא: הא אנא שלח רוגזי עלך אמר יי צבאות ואדליק כאשתא רתיכך וכפרנך תקטול חרבא ואשיצי מארעא סחורתיך ולא ישתמע עוד קל איזגדך: ווי קרתא אשדת דם כולה כדבין ביזא מליא לא פסיק קטול: קל ניקוש מחא וקל זיוע גילגלין וסוסון מפנבין ורתיכין מקפצן: פרש

נפתחו ג׳ בקריאה וסי׳ וארבות השמים נפתחו · כי ארבות ממרום נפתחו · שער הנהרות נפתחו: כבוד ב׳ חס׳ בלישנ׳ וסימן את כל הכבוד הזה · כבוד מכל כלי חמדה: פארור ב׳ וסימן כל פנים קבצו פארור · ופני כולם קבצו פארור: טורף ד׳ חס׳ וסימן קשר נביאיה · אריה טרף בדי · פצו עלי · טרף נפשו: ימיש ז׳ וסי׳ נמסר בסדר בשלח וירמיה סימן י״ז:

רש״י

והוכן הסוכך · יבנון מגדלי׳ ויש לפרש והוכן הסוכך והמלך נודיין בכלי זייכו כמו ממשח הסוכך לשון מושל: שערי הנהרו׳ · שערי העיר אשר מצד הנהרו׳: וההיכל נמוג · נרעד ונע מכח אבני בליסטרא הנזרקים בכתלים: והוצב · היא המלכה הנצבת לימין המלך כד״א נצבה שגל לימינך: גלתה העלתה · בגלוי הלכה בשבי והעלתה מן העיר: מנהגות כקול יונים · מנהגות עצמן בקינ׳ כקול יוני׳ המקוננים מנהגות שרימי״ינלש בלע״ז: מתופפות על לבביהן · מקישות ידיהן על לבן כהיקש בתופים: ונינוה כבריכת מים מימי היא · מיום שהיא נעשית ישבה בשלוה ואין מניד כבריכ׳ מים מכונסים שאין זזים ממקומם: והמה · עתה מרוב דוחקים למדו לנום ונסי׳: עמדו עמודו · אומר להם ואין מפנה לבו לשמוע ולעמוד: בזו כסף · אתם הבאים על נינוה: ואין קצה · אין חשבון לתכונה לאגרותיהם על שם שהכסף והזהב הנתון באוצר נתון בחשבון כמה דאת אמ׳ את הכסף המתוכן: כבד מכל כלי חמדה · לשון הכבדה כמו התכבדי כילק לשו׳ מכבד הבית אסק״ווכש בלע״ז לכבד אות׳ מכל כלי חמדת׳ וכן ת״י ספו כל מאני חמדתא כבוד כמו זכור שמור: בוקה · ריקנית: ומבוקה · ומרוקנת על ידי בוקקים: מבולקה · מפורלת בחומותיה אישבר״סיר׳ בלע״ז ׳ופיק ברכי׳ · כשלו׳ ברכי׳ כמו לפוק׳ ולמכשול: קבצו פארור · שחרורי׳ כקדיר׳: איה מעון אריות · קינה היא על נינוה שהיתה מדור מלכי׳ קשים וחזקי׳ כאריות: אשר הלך אריה לביא שם · אתר דהוו אזלין מלכין ושבקין תמן ביניהון הא כאריה דשרי לרוחצן: אריה טורף בדי גורותיו · מלכיה היו מביאי׳ שלל רב עד שהי׳ די לבני ביתם: ומחנק · בהמות לצורך לבאותיו כלומר מרבה אוצרות לבניו: וימלא טרף חוריו ומלן אוצריהון חטוף: רכבה · רוב רכב שבה קר״טדין בלע״ז ה״א יתירה הופך הלשון לכמה מרכבות וכן שיר אשר אלאתה בה זוהם רב: ולא ישמע עוד קול מלאככה · קול מלאכיך כמו שעשו כבר רבשק׳ וחביריו שלוחו אשור ויקראו בקול גדול יהודית: פרק · גזל שמפרקו מיד בעליו: לא ימיש טרף · מתוכה תמיד: קול שוט · להכות סוסי׳ היה נשמע בה תמיד: קול רעש · אופני מרכבות: וסוס דוהר · דולג ומקפץ וכן מדהרות דהרות אביריו:

ולהב

רדק

לחתור בקיר החומה · ויתכן לפרשו גם כן על מלך בבל שיזכור אדיריו שילכו אל החומה לכבשה והנה מרוב מרוצתם כשימהרו ללכת אל החומה יכשלו בהליכתם וכשיהיו אל החומה יכינו הסוכך לעמוד תחתיו ולחתור בחומה · חומתה · הה״א במפיק ר״ל חומת נינוה · הסוכך · הוא מכם קרשים ועורות עליהם באים הנלחמים אל העיר ונכנסים תחתיו עד החומה וחותרים תחתית החומה והוא מגן עליהם מן האבנים שמשליכי׳ מעל החומ׳ · בהליכותם · כתוב בוי״ו לשון רבות וקרי בהליכתם לשון יחידה: שערי הנהרו׳ נפתחו · שערי המדינה היוצאי׳ לנהרו׳ נפתחו ששברו אנשי החיל הדלתות וכיו׳ שנפתחו השערים האלה היכל המלך שהו׳ סמוך להם נמוג מכח המהלומו׳ שהכו בשערים וי״ת גשרי נהרוותא וגו׳: והצב גלתה העלת׳ · ההיכל שהוצב בשלוה ימים רבי׳ בנינוה עתה נמוג ונגלתה נינוה שהיתה מכוסה עד עתה שלא עבר בה זר · והעלתה כמו נכרת׳ מן כעלות גדיש בעתו: ואמהותיה · אמהות נינוה · והן הערו׳ הגדולות קראן אמהו׳ שילכו כשפחו׳ בגולה. מנהגות · אשה אחותה: מתופפו׳ ומכות על לבביהן על הכבוד שסר מהם וילכו בגולה כשפחות כן פי׳ אחז״ל זה הפסוק · ות״י והצב ומלכתא · ר״ל לפי׳ שהיתה נצבת אצל המלך כמו שאמר נצבת שגל לימינך · והנגיד רב שמואל פיר׳ כי שם המלכה הצב: גלתה · שהיתה נסתרות בחדר כמנהג המלכה והנשי׳ הנכבדות כמו שאמר כל כבודה בת מלך פנימה · ועתה גלתה ויצאה מחדרה והעלתה על המרכבה להוליכה בגולה ואמהותיה מנהגות אותה ומנהמות בקול קינה כקול יונים מתופפו׳ כמו שאדם מכה בתוף כן הם מכות על לבביהם כדרך הנשים הבוכות והמקוננו׳: וניכוה כבריכת מים מימי היא · וניכוה מימים קדמונים שהיתה היא בנויה מלאה מכל טוב כמו הבריכה שהיא מלאה מים והבריכה היא שאוספין בה המי׳ או מי גשמי׳ או מעין · ות״י כבית כנישת מיא מיומי קדם היא · והמה נסי׳ · ועתה יושביה נסי׳ מהעיר הנמלטים ממנה בעת כבישתה וכשאומרים להם האויבים עמדו אין מי שמפנה פניו לקול קריאתם אלא נסים בכח: בזו כסף בזו זהב · אמר הנביא כנגד הכשדים · או אומרים איש לאחיו · ואין קצה לתכונ׳ · אין סוף לתכונת הממון שתמצאו ממה שהכין מלך נינוה וגדוליה ובזו כסף כי הון רב תמצאו · וי״ת ולית סוף לאוצריא · כבוד מכל כלי חמדה · כלי כבוד תמצאו יותר מכל כלי חמדה שבעולם · וי״ת ספו מכל מאני חמדתא · נראה שהיה דעתו לפרש מן התכבדי כילק · וכדברי רז״ל מכבדין בין המטות · כלומר כבדו העיר מכל כלי חמדה · כלי · בחירק לשון יחיד: בוקה ומבוקה · ענין ריקות והכפל לחזק כי מבוקה כמו בוקה אלא שנוספה בו המ״ם הנוספת על השמות · וכן ה׳ עוזי ומעוזי. ומבולקה · כרותה · ואמר על נינוה שתהיה ריקה מכל טוב ונכרתת · ולב נמס · וכן יושביה יהיה להם לב נמס · ופיק ברכי׳ והוא כשלון · כמו לפוקה ולמכשול · ופי׳ פיק ברכים כי כשמפחד אדם מאד וגבהל ארכובותיו נוקשות זו בזו מרעדה ורתת · וכת״י ונקוש רכובין · וכן אמר בבלטשצר וארכובתיה דא לדא נקשן: קבצו פארור · ענין שחרות פירשנוהו בנבואת יואל: איה מעון אריות · כן יאמרו הגוים בחרבן נינוה כי היא היתה מעון אריות כי ממנה היו יוצאים אנשים כאריות טורפים בני העולם ומביאים הטרף לנינוה כי הוא מעון לאריות ומרעה לכפירים · אשר הלך אריה לביא שם · אריה ולביא כמו שמש ירח · גור אריה · כלם הלכו שם בטרפם ואין מחריד אותם · וי״ת דהוו אזלין מלכיא תמן בניהון שבקין: אריה טורף בדי גורותיו · כדי להספיק לגורותיו כמו די השיב לו · גורותיו · משל לבנות · ולבאותיו משל לגבירות · ומחנק ללבאותיו · מחנק החיות בעבור לבאותיו · וכן הענין משל למלך נינוה ושריה וגדוליה שהיו מביאים שלל העמים לנינוה: הנני אליך · אמר לנינוה הנה אני׳ פני אליך להשחיתך · והבערתי בעשן רכבה · ר״ל באש גדולה שנראה עשנה מרחוק · ויונתן תרגם ואדליק באישתא רתיכך · רכבה · שהיתה מתגאה ברוב רכב ופרשים · וכפיריך · משל לבני החיל · טרפך · שהיית טורפת בני הארץ · ולא ישמע עוד קול מלאככה · מלאכיך שהיו מרימים קול על ארצות העמים לירא׳ם ולבהלם כמו שעשה רבשקה על ירושלם שדבר עליהם גבוהות והפחידם · גם על האל ית׳ דבר ואמר שלא יוכל להציל ירושלם מיד מלך אשור · ודקדוק מלת מלאככה כרי הכ״ף האחרונה מקום קמץ והה״א כמו אשר נויתי אתכה והדומים לו · ואע״פ שזכר בפסוק לשון נקבה ומלאככה לשון זכר לשון נקבה הוא כנגד העיר ולשון זכר הוא כנגד המלך שהוא סנחריב · ור׳ יונה כתב שצריו מקום חירק והוא כמו מלאככי על משקל נעוריכי תחלואכי: הוי עיר הדמים · הוי לשון קריאה · או הוא כמו אוי · וכת״י ווי · כחש · שמכחשין ומשקרים איש באחיו · וכן מלאה פרק · והוא כמו גזל שפירק דבר מיד אחר · וכן ופרקת עולו פורק ואין מציל לא ימיש טרף · לא ימיש מתוכה טרף כי בכל יום ויום טורפים: קול שוט · ועתה ישמע תהאויבים הבאים עליה קול שוט שמכים הפרשים הסוסים לרוץ: וקול רעש אופן · שממהרים ללכת לבא העיר: דוהר · כמו דהרת אביריו · והוא כשמכה הסוס בארץ בכח ברגליו: מרקדה · מרוב מרוצתה כאילו מרקדה:

פרש

אבן עזרא

והוכן · מגדלי העץ הגדולים ויפת אמר כי יזכור מלך נינוה אדיריו יכשלו יברחו אל החמה ויכינו המגינים לסוכך עליהם וזה לא יועיל להם כי שערי יורה כי מפאת הנהרות נתפש הרמון המלך וזהו וההיכל נמוג: והצב · לא מצאתי למלה זו פירו׳ יותר נכבד מדברי רב שמואל הנגיד כי הצב שם המלכה על כן גולת׳ העלתה על המרכבה להוליכה בשביה ואמהותיה שהיו נוהגות אותה דומות לקול יונים בהמותן: מתופפות · דרך התוף להכות בו ביד: ונינוה כבריכת מים · היתה מליאה מימי קדם עושר ואנשיה נסים ואומרים זה לזה עמדו עמדו אל תברחו: ואין מפנה · שישיב פניו על כן בזו כסף דברי הנביא לכשדים · לתכונה להון שהכין: בוקה ומבוקה גזרה אחת להם כדרך גאה וגאון יי׳ עזי ומעזי: ומבולקה · כמו הנה יי׳ בוקק הארץ ובולקה וטעם בוקה גם מבולקה כמו שממה תהיה נינוה: ולב · כל שומע נמס: ופיק ברכי׳ · על דרך ויפק רצון אך הוא מטע רחוק והנכון כי הוא כמו לפוקה ולמכשול: וחלחלה · חיל וחילה כפול: פארור · כבר פירשתיו: איה · בעבור זה יתמהו השומעי׳ ויאמרו וכל זה דרך משל על נינוה שהיו הולכין לטרוף טרף להחריב כל העולם וטעם הלך אל מעון אריות: אריה טורף · להספיק גורותיו: בדי · מלשון די השיב לו די שה: ומחניק · החיו׳ להיו׳ טרף ללבאותיו ומעונותיו מלא טרפ׳: הנני אליך · נינוה: בעשן · מרוב אש באש והטעם על חרון השם: טרפך · הטרף שהיית טורפ׳ וה״א מלאככה תחת יו״ד סימן לשון נקב׳ כמו עווניכי תחלואיכי והטעם רב שקה וכתוב ביד מלאכיך: הוי · יש אומרים כמו אוי או הוי מלת קריאה כמו הוי ציון המלטי: כלה · בכל פרק מקום דרכים ברחובותיה היא מליאה כחש ומלת ימיש פועל יוצא והוא שב לכחש כל כך מלאה כחש לרמות העולם כל אחד מהם לא ימיש עצמו מן הטרף והנה יבוא עליה קול שוט להריץ הסוס והנכון בעיני שוט להכו׳ מין תשמיע קול אשר יעשו הפלשתים כעין טנבור שלנו שהוא רחב וגדול ותתקבצי׳ אנשי החיל עשרה או יותר להכות בהם בשוטים להשמיע קולה ולהפחיד: רעש · אופן המרכב׳: וסוס דוהר · כמו מדהרות דהרות אביריו:

פרש

רד"ק

פרש מעלה · פי' מעלה להב חרב · וי"ו ולהב כוי"ו ויפא אברהם את עיניו · וי"ת בחסדו' מעלה מסיק להוב ולהוב סייפי' ופתגום מורנין · ורוב חלל · שיעטו הפרשי' · וכובד פגר · כמו רב חלל · ענין כפול במלו' שונו' · כי כבר הוא ענין רבוי · כמו עמך הכבד הזה והדומי' לו · ופגר כמו חלל · כי לא יקרא הגוף פגר · אלא כשהוא מת · ואין קצה לגויה יכשלו בגוית · האויבי' יכשלו בגוית החללים · אבל לשון גויה יבא גם כן בגו' החי : מרוב זנוני זונה · כל זה בא לו מרוב הרעו' שעשתה · ודמה אותה לזונה כי הזונה עוש' כן מוכר' הזוני' אחריה בכספי' ובהתיפותה בפניהם ועושה בהם פרנוגס וכן עשתה היא בגויי הארצות : הנני אליך · לפי שדמה אות' לזונה דמה מורדנה לקלון הזונה : מערך · כמו ערותך · והוא מן כמער איש : והשלכתי שקוצי' · דבר תיעוב וניבול להשחית יופיך ולהמאים' לכל העולם : ושמתי' כראי · כזבל · כמו והסי' את מוראת' · ויונתן תרג' ואשוינך מכער' לעיני כל חזך · והיה כל רואיך ידוד ממך · כל אחד מהם ידוד וירחק ממך לרוב קלונך · ואמר שדדה נינוה שהיתה משלת בגוים עתה שדדה · והש"ין נקראת בקמץ חטף · מי ינוד לך · מאין מבקש מנחמי' לך · כי כלם שמחי' למפלתך · מפני הרעות שעשית להם : התיטבי מנא אמון · אמר איך היית בוטח' בגדולתך ובגאונך ובהיותך עיר בצורה והנהרו' סביב לך · כמו שאמר שערי הנהרות נפתחו · וכי טובה את מנוא אמון והיא אלכסנדרי' של מצרים · וכן תרג' יונתן האת טבא מאלכסנדריא רבתא : היושבת ביאורי' · בין היאורי' ישבת שהם סביב לה גם נכנסי' בעי' מתחת הארץ שלא היתה יראה ממצור · לפיכ' אמר היאורי' מים סביב לה בין היאורים ומי הים היו מקיפי' אותה מי' · ופי' ואמר אשר חיל ים פי' חומות יש לה וכפל הענין לחזק ואמר מים חומותיה עכ"ז לכדה נבוכד נצר כשכבש ארץ מצרי' : כוש עצמה · הע"ין נקרא בקמץ חטף כמו עצמה ירבה · אמר וכן כוש שהיתה לה עצמה · ומצרי' ואין קצה וכן מצרי' שאין קצה לעם אשר בה · וכן פוט ולובי' שכולם היו בעזרתך עתה נפלו ביד נבוכד נצר : גם היא · נא אמון וכוש מצרים כל אחת מהם הלכו בגולה גם את תלכי בגולה כמוהם כי אין את טובה מהם · ואמר בגולה ואמר בשבי כפל הענין במ"ש לחזק הענין : ידו גורל · שרשו ידד בשקל רבו משערו' ראשי · רבו דבריו משמן · ופי' השליכו · כן כתבו רבי יהודה ורבי יונה ז"ל ואא"ז ל כתב כי שרשו ידה והוא אי"תן מבנין הפעיל כמו וידו אבן בי ומשפטו יידו ויידו היו"ד הכתובה יו"ד אי"תן והי"וד פ"א הפעל נבלעת בדגש : רתקו בזיקים : מן עשה הרתוק ורתוקו' כסף · ופירוש אסרו בשלשלאו' כי זיקי' הם שלשלאות והם רתוקות · וכאשר אמ' רתקו בזיקי' הוא תוספת ביאור כי די לו ברתקו · וכן כמוהו למען בלוע בלע · עשקו עשק · ותעלה מעל · וילם דוד לוס והדומים להם : גם את תשכרי · גם את כמו נוא ומצרים תשתה כוס התרעלה ותשכרי ממנו · תהי נעלמה · כלומר כאלו לא הייתי על דרך ושתו ולעו והיו כלא היו · תהי · כמו תהיי · או היא נסתרת כי דרך המקרא לדבר לנכח ושלא לנכ' בפסוק אחד · גם את תבקשי מעוז מאויב · מפחד האויב · תבקשי מעוז ומבצ' להשגב בו : כל מבצרי' · ומה יועילו לך מבצריך כי כלם יהיו נוחי' להכבש כמו התאני' המבושלי' כי במעט תנוע' שיניע האדם את האילן יפלו : על פי אוכל · המניע אותם כן יפלו מבצריך ביד אויב · עם בכורים · כמו ובכורים · וכן אדמוני עם יפה עינים כמו ויפה · והמשיל המבצרים לתאנים שיתאוה אדם להם ויותר כשהם בכורי' שמצפה אדם להם ומתאוה יות' כן מצפ' האויב למבצריך לכבש וי"ת כל כרכך וגו' : הנה עמך נשי' בקרבך · כמו הנשים שאין בהם כח להלחם · פתוח נפתחו · כלומ' נראה כאלו נפתחו מאליהם כי קל מהרה ישברום ופתחום האויבי' וכאלו אש אכלה בריחיך : מי מצור שאבי לך · כלומר עשי לך כל מה שתוכלי לעשו' כי לא יועילך · באי בטיט · ורמסו לעשו' ממנו הלבני' · וכפל הענין במ"ש ואמר רמסי בחומר : החזיקי מלבן · כמו ככבשן הלבנים שורפי' אות' בו :

שם

רש"י

ולהב חרב · רולי"מולא בלע"ז כל סכין וחרב קרוי להב כמו ויבא הנצב אחר הלהב : וברק חנית · חנית מרוטה ומברקת אור יוצא ממנ' פלנכל"ור בלע"ז · וכובד פגר · היו מרבי' פגרי' ולא היה חשבון לגויות נבילות המושלכו' בה עד שהיו העוברים נכשלי' בגוויות הפגרי' : מרוב זנוני זונה · מרוב חנופ' עיר חניפ' שהיו יודעי' לפתות לב מלכי הארץ להתחבר עמם וסוף כובשים אותם תחתיהם : שוליך · הם שפולי בגדי' אשה : מערך · גילוייך כמו עריה בשת : שיקוצים · בגדים צואים המגוללים אותך לפי הענין שדימה אות' לזונ' דבר הכתוב : כראי · זבל לשון והסיר את מוראתו בנוצתה : ידוד ממך · יתרחק ממך : התיטבי מנוא אמון · ומה תבטחי בעושרך ובגבורתך וכי גדולה את מנוא היא אלכסנדריא של מצרי' אמון לשון פדגוג נוא הגדולה שהיתה אומנת מלכי מצרים דמרבי בה מלכי : אשר חיל ים · אשר היה הים להם לחיל ולחומ' שורא ובר שורא : כוש עצמה · כושיים היו לה לחוזק : פוט ולובים היו בעזרתך · והפוטים והלובים אשר היו בעזרתך גם הם היו בחילה : גם היא לגולה הלכ' · אף היא הלכה בגול' אע"פ גדולת' לא עמדה לפני נבוכד נצר : רתקו · כבלו לשון רתוקו' כסף עשה הרתוק שלשלת : בזקים · שלשלאות : גם את · אף לפי גדולתך תשכרי כמותה בכוס התרעלה ותהיה נעלמה : כל מבצריך תאנים עם בכורים · כל ערי מבצרך יהו נוחי' ליכבש ולבזו' מה שבתוכ' כאילני תאנים וכשהן עם בכורות מבושלות שכהן שכשמניעי' האילן נופלי' הבכורים לתוך פי האוכלים · תאני' אילני תאינה : אם ינועו · אשר אם ינועו בידי אדם בחוזק : מי מצור שאבי לך · עיר שבאים לצור עליה היו שופכים להם בני העיר מים רבים לתוכם בחוק חביו' לשתו' בימי המצור כשאין בתוכה בורות : באי בטיט · ורמסי' אותו ללבון ממנו לבינים כדי לחזק בו בדקי החומה : החזיקי מלבן · אחזי בידך המלבן העשוי לדפוס הלבינים ללבון בתוכו :

התכבדי

נחום ג

פָּרָשׁ מַעֲלֶה וְלַהַב חֶרֶב וּבְרַק חֲנִית
וְרֹב חָלָל וְכֹבֶד פָּגֶר וְאֵין קֵצֶה לַגְּוִיָּה
יִכָּשְׁלוּ בִּגְוִיָּתָם׃ מֵרֹב זְנוּנֵי זוֹנָה
טוֹבַת חֵן בַּעֲלַת כְּשָׁפִים הַמֹּכֶרֶת גּוֹיִם
בִּזְנוּנֶיהָ וּמִשְׁפָּחוֹת בִּכְשָׁפֶיהָ׃
ה הִנְנִי אֵלַיִךְ נְאֻם יְהוָה צְבָאוֹת וְגִלֵּיתִי
שׁוּלַיִךְ עַל־פָּנָיִךְ וְהַרְאֵיתִי גוֹיִם
מַעְרֵךְ וּמַמְלָכוֹת קְלוֹנֵךְ׃ וְהִשְׁלַכְתִּי
עָלַיִךְ שִׁקֻּצִים וְנִבַּלְתִּיךְ וְשַׂמְתִּיךְ
כְּרֹאִי׃ וְהָיָה כָל־רֹאַיִךְ יִדּוֹד מִמֵּךְ
וְאָמַר שָׁדְּדָה נִינְוֵה מִי יָנוּד לָהּ מֵאַיִן
אֲבַקֵּשׁ מְנַחֲמִים לָךְ׃ הֲתֵיטְבִי מִנֹּא
אָמוֹן הַיֹּשְׁבָה בַּיְאֹרִים מַיִם סָבִיב לָהּ
אֲשֶׁר־חֵיל יָם מִיָּם חוֹמָתָהּ׃ כּוּשׁ
עָצְמָה וּמִצְרַיִם וְאֵין קֵצֶה פּוּט וְלוּבִים
י הָיוּ בְּעֶזְרָתֵךְ׃ גַּם־הִיא לַגֹּלָה הָלְכָה
בַשֶּׁבִי גַּם עֹלָלֶיהָ יְרֻטְּשׁוּ בְּרֹאשׁ כָּל־
חוּצוֹת וְעַל־נִכְבַּדֶּיהָ יַדּוּ גוֹרָל וְכָל־
גְּדוֹלֶיהָ רֻתְּקוּ בַזִּקִּים׃ גַּם־אַתְּ
תִּשְׁכְּרִי תְּהִי נַעֲלָמָה גַּם־אַתְּ תְּבַקְשִׁי
מָעוֹז מֵאוֹיֵב׃ כָּל־מִבְצָרַיִךְ תְּאֵנִים
עִם־בִּכּוּרִים אִם־יִנּוֹעוּ וְנָפְלוּ עַל־פִּי
אוֹכֵל׃ הִנֵּה עַמֵּךְ נָשִׁים בְּקִרְבֵּךְ
לְאֹיְבַיִךְ פָּתוֹחַ נִפְתְּחוּ שַׁעֲרֵי אַרְצֵךְ
אָכְלָה אֵשׁ בְּרִיחָיִךְ׃ מֵי מָצוֹר
שַׁאֲבִי־לָךְ חַזְּקִי מִבְצָרָיִךְ בֹּאִי בַטִּיט
וְרִמְסִי בַחֹמֶר הַחֲזִיקִי מַלְבֵּן׃

תרגום

פרש מסיק ולהוב וצלהוב סיפין וציחצוח מורנין וסגי קטולין והמון פגרין לית סוף לקטיליא יתקלון בקטיליהון: מסגיאות אתרגושת קרתא דהיא כטעיתא נפקת ברא שפירת ריוו ידעא חרשין דמסרא עממיא בטעותהא ומלכותא בחרשהא: הא אנא שלח רוגזי עלך אמר יי צבאות ואגלי כהתרת חובך על אפך ואחזי עממיא בהתתיך ומלכותא קלניך: ואירמי עלך שיקוצין ואנבלינך ואשוינך מכערא לעיני כל חזך: ויהי כל דיחזונך יתרחק מינך ויימר אתבזיזת נינוה מן ידוי עלך איכא אשכח מנחמין לך: הא את טבא מאלכסנדריא רבתא דיתבא ביני נהרותא מיא סחור סחור לה דשורהא ימא מימא שורהא: כוש סומכתהא ומצרים ולית סוף פוטאי ולובאי הוו בסעדיך: אף היא בגלותא תהך בשביא אף עולימהא יתרטפן בריש כל שוקיא ועל יקירהא רמו עדבין וכל רברבהא ידקדקון בשלשלן: אף את דמיא לרוויא תהי מסלעמא אף את תבען סעיד מבעיל דבבא: כל כרכך דמן לתינין בכירן דאם ירעדונון יתרן וישתארון בהון צמוקין דכשירין למיכל: הא עמך חלשין כנשיא בגויך לבעלי דבביך אתפתחו תרעי ארעיך אכלת אשתא תוקפיך: מיא בציירא כנושי לגויך תקפי כרכך אסגא מרווא ושעבידי כטינא אתקיפי בינייניך:

לתמן

מעלה ח' פתחין בקריא' וסימ' ויהי שמואל מעלה העלה · הנני מעלה לה ארוכה · ולכהני' הלוים לא יכרת איש · ולכן הנה אדני מעלה עליכ' · והשבתי למואב נאם יי' · פרש מעלה ולהב חרב · מעלה נשיאי' מקצה הארץ · כי הנה אנכי מעיר ומעלה על בבל · וסימ' בלשון ארמי שמואל אסיא שיצי נהריהון דמואב וברק ברקין בבבל ג' מל' יו"ד בליש' ראייה וסימ' והראיתי גוים מערך וממלכות קלונך · כי קולך ערב ומראיך נאוה · ויראו לפניך מראיגו ומראה : שקצים ג' חס' ו' בליש' וסימ' וגם את האבות ואת הידעוני' ואת התרפים דמלכים · והשלכתי עליך שקצים : ושקציו מבין שניו · וכל שקיץ השקוץ דכוו' חס' במ"ב מל' וסימ' השקוץ משומם · שקוץ שומם : גלה ד' חס' בליש' בקריא' וסימ' גלה וסורה ואלה מי גדל · אף היא לגלה הלכה · עם הגלה אשר הגלתה · וישבו תחתיהם עד הגלה : אוכל ד' בקרי' וסימ' כי אם הלחם אשר הוא אוכל · והיה כאשר יחלם הרעב · אם ינועו ונפלו על פי אוכל · גם איש שלומי אשר בטחתי בו :

אבן עזרא

פרש · ואין קצה · להרוגי נינוה :
מרוב · דרך משל שרמתה הכל :
הנני · מערך · כמער איש והוא כמו ערותך ומערך כמו מראך · והשלכתי · כראי : כטנוף וכמוהו סוי מראה והסיר מראתו : והיה · ידוד · כמו יגוף והטעם ירחק : מי ינוד · כמו לבוא לנוד לו : מאין אבקש · ככה יאמר כל רואיך : התיטבי · הטובה ססיה : מנוא אמון · שם עיר מארץ מצרים שלכדה מלך כשדים בלכתו אל נינוה · אשר חיל ים · וכח יש לה מהים כי אין צריך לה לחומה וזה ים סוף או ים ספרד הוא הנקרא הים הגדול כנגד ימי ארץ ישראל : כוש · עזרו מצרים גם פוט ולובים שהיו בעזרתך ולא הועילו : גם · שב אל מצרים כי הלכה בגולה כנא אמון : רתקו כמו עשה הרתוק ברתוקת כסף : גם · מדבר אל נינוה : תהי · כמו תהיי וטעם נעלמה כאילו לא היתה כדרך ושתו ולעו והיו כלא היו כי השכור סרה דעתו כאילו איננו : כל · הטעם מעצמם יפלו וילכדו : הנה · בעבור היות עמך כנשי' על כן נפתחו שערי ארצך : מי · יחל בה הנביא שאבי מים טרם בא הכשדים שתמצאי אותם בהיותך במצור וטעם לבנה או מלבן מקום מעשה הלבנים : שם · התכבד · שם הפועל : התכבדי · שתחברי אליך עם כבד בלי מספר · הרבית · עד עתה הרבית רוכליך כמו סוחריך וקרוב ממנו ולא הלך רכיל וכולם יהיו כילק שפשט על הארץ ויעף ולא נראה : מנזריך · דגשות הנ"ון לא ידענו טעם לה והיא מגזרת נזר בעלי הנזר שלך היו רבים כארבה : וטפסריך · כמו סריך והאלף רביעיה בלי חבר : כגוב גובי' · כמו יוצר גובי כמו קדש קדשים : שמש זרחה' כחום היום : ונודד · כמו באין תהומות חוללתי מהכפולים באחרונה : מקומו ·

מקום

רש"י

התכבדי · במטאטי השמד · כילק · הגומר ומכלה כל ירק השדה ויש פותרין התכבד כילק תתכסי בכובד גייסות כילק והתכבדי לשון עם כבד : ילק פשט ויעף · היו קלים לצאת בסחורה כילק הפושט ועף : מנזריך · שריך והמ"ם יסוד ושורש בתיבת כמ"ם של משמרתך ושל משמעתך ושל מנעליך ופעמי' שהיא נופלת ממנה כמו נזיר אחיו וכן נזיריה שריה : וטפסריך · הממונים שלך : כגוב גובי · כמיילי גובאי גובאי קומלנגוס"טדין בלע"ז : החונים בגדירותם ביום קרה · כן דרך הארבה והזבוב והילק בעת הקור נדבקי' בכתלים וכשיבא חום הן נודדים משם והולכים להם כך יגלו כל עמך : ונודר · ואטלטל : ולא נודע מקומו אים · איפה הם ואנה הלכו : נמו רועיך · לשון תנומה : ישכנו · אין יכולין לקום : נפושו · כמו נפוצו וכל האותיות היוצאות ממוצא אחד מתחלפות זו בזו ז"ין ש"ין סמ"ך צד"י כולן יוצאין מסוף הלשון ושולי השיניי' : אין כהה לשברך · אין מיגר על שברך כי הכל שמחים : כהה · לשון דבר עמום : תקעו כף · לשמוח :

א ספר חבקוק

המשא אשר חזה · מטול נבואת' מה שנשא וקיבל ברוח הקדש : עד אנה יי' · צופה היה ברוח הקדש נבוכדנצר העתיד למלוך בכיפ' ולהיות מיצר ליש' כענין שנאמר בנבואתו כי הנני מקים את הכשדים וגו' ועל זאת היה מתאונן ומתפלל : אזעק אליך חמס · אזכיר לפניך חמס העשוי לי ואינך מושיע : און · ביזה וחמס : ועמל תביט · עמל זה אתה מביט ואינך עוזר : ויהי ריב ומדון ישא · וזה הרשע הנושא ריב ומדון הווה ומתקיים ומצליח ויהי ויתקיים אותו אשר ריב ומדון ישא כן תרגם יונתן : על כן תפוג תורה · על זה שישר' רואין הצלחתו של רשע תפוג ותעבור תורה מהם וישמעו לו וישתחוו לצליל בבקעת דורא : ולא יצא משפט · הדת לאמיתו : מכתיר · סובב כמו אבירי בשן כתרוני : לא

רדק

שם · תבריך · תאכלך אש האויב · תאכלך כילק כמו הילק שאוכל התבואה עד כלה · התכבד כילק · התכבד מקור · התכבדי · צווי כנגד נינוה והם ענין רבוי' כלומר מה יועילך אם התרבות כעם כבד כי לא יועילו ולא יצילו · וי"ת התכבד המכבדי מדברי רז"ל מכבדין פין המטות מכבדות של תמרה · כי הילק והארבה מכבדין השדה מן התבואה · ות"י יתנפוך כקומצא יחסנונך כגוב' : הרבית · אמר מה יועילך סוחריך שהרבית בתוכך ככוכבי השמים · כי כמו הילק שפשט בארץ ואחר כך עף קל מהרה כן עפו הם ואבדו ולא הועילם עושרם : מנזיריך · גדוליך וקציניך מענין נזר ודגש הנ"ון לתפארת הקריאה וכמוהו רבי' · וטפסריך · כמו שריך או נגידיך · וכן ופקדו עליה טפסר · והוא בחי"רק הטי"ת וזה פתח הטי"ת ואחד הוא במשקלם · ובענין המשילם לארבה שמנהג הארבה שיחנו וידבקו בכותלי' ביו' קרה ובחום היום ילכו ולא ישאר אחד ולא נודע בכותלי' מקומו אים ולא נכר בגדרות אנה חנו ולא נודע ג"כ איה הם · כלומר הנה הלכו ועפו קל מהרה · ואמר מקומו על כל אחד מהם · ואמר אים על כלם · וכן שרי נינוה וגדוליה שהיו חוני' בהשקט ובשיבו' האויב עליהם לא תועילם עשרם וגדולת' מי שברח ברח מי שנהרג נהרג לא נודע מי הוא הגדול והשר · כגוב גובי · כמו גובי · וכן וקרע לו חלוני כמו חלונים והדומים לו · ותרגום ארבה גובאי · ומה שאמר כגוב גובי ר"ל המין הגדול שבמיני הארבה כמו מלך מלכים · בגדרות הם כותלי דגנים והכרמים · והוא' קבוץ · מן יושבי נטעי' · ונדרה ונודד מפעלי הכפל מבנין הדומ' למרובע לפי שהו' פתח כמו אשר עולל לי · אבל נודד פועל עומד כן כתבו רבי יונה · והאו"ל כתב שהוא לא נזכר שם פעלו מנחי העי"ן · כמו באין תהומות חוללתי · ועניכו ענין תנועה · כמו נדדו מני · ותדד שנתי מעיני · ידוד ממך : נמו רעיך · מנהיגי המלך ויועציו עתה לא יהי' להם יד להציל מכף האויב והרי הם כאלו הם ישני' · ישכנו אדיריך · כאלו שכנו בקבר ומתו כי לא יועילו ולא יצילו · וכן שכנה דומה נפשי · נפושו עמך · כמו נפוצו על דעת יונתן שתרגם יתבדרו · ויתכן היותו ענין רבוי · כמו ופשו פרשיו · כי הפושו בעגלה דשה · ופי' רבו עמך שהם נפוצים על ההרים ואין מקבץ · ולפי שקרא המנהיגים רועים אמר על העם שהם נפוצים על ההרים · כלומר כצאן אשר אין להם רועה ואין מקבץ אותם : אין כהה לשברך · כהה ענין רפואה במו כהה הנגע' והוא שכין הקמוט והעצור כי כאשר הנגע או השבר קרוב לרפואה יתקמט העור סביבותיו · לשברך · אמר כנגד מלך אשור שזכר · נחלה מכתך · ואומר על המכה נפעלה ואע"פ שהיא פועלה כי האדם הוא הנחלה והאכה היא המחלה על הסבה הסבית · כי הסבה הראשונה המביא אותה · אע"פכ מרוב החלאי אשר במכה ההיא היא כנפעלת אל החלאי' ההם כלומר מלאה מהם · וכן כי כלה ונחרצה · כי כלה אך נבהלה על זה הדרך · תקעו כף · עליה לשמחה · כמו ויכו כף ויאמרו יחי המלך · וכל עצי השדה ימחאו כף : תם ונשלם ספר נחום :

ספר חבקוק

המשא אשר חזה חבקוק הנביא · הנביא הזה לא ידענו דורו ולא משפחתו · ובסדר עולם יואל נחום חבקוק נתנבאו בימי מנשה · ולפי שלא היה מנשה כשר לא נקראו על שמו · ונבואתו על נבוכד נצר על הרע שעש' לישראל מכל העמים והתנבא על הרע שיעשו פרס ומדי לזרעו באחרונה · והחל להתרעם כנגד האל ית' על מעשה הרשעים שמריעי' לישראל הצדיקים ומצליחים בדרכיה' · וזכר בלשון הצדיקים שבדורו או אחר דורו בדרך נבואה על נבוכדנצר שעתיד למלוך ולהרע לישראל · ונראה כי בדורו החלה מלכות נבוכדנצר כמו שאמר כנגד אנשי דורו כי פעל פעל בימיכם ואמר : עד · חמס · פי' בעבור החמס הנעשה לישראל אזעק אליך ולא תושיע : למה · אנשי און שעושים לי און ואראה לפני ואתה כמראה אותם שלא תבערם מן הארץ גם אתה תביט העמל שעושי' ואין אתה משלם גמולם · וכן אמר דוד עמל וכעס תביט · וכל זה להודיע כי ה' יתברך משגיח במעשה בני האד' אם לטוב ואם לרע ואחר שכן הוא איך מאריך להם · ויהי לנגדי מי שישא אלי ריב ומדון · ויש מפרשי' ריב ומדון האויב ישא ויסבל ישראל : על כן · לפי שאין אתה עושה דין ברשעים תרפים התורה ותחלש כי רבים מרפים ידיהם ממנה · ולפי שרואים הצלחת הרשעים ורעת הצדיקים · תפוג · ענין רפיון וחליצות · וכן כל אשר בפרשו · ולא יצא · לפי שהם רואי' שלא יצא לנצח משפט הרשעים · כי רשע מכתיר את הצדיק · מקיף אותו להרע לו תמיד · כענין כתרו את בנימין · על כן יצא משפט מעוקל · על כן אומר כי המשפט מעוקל ומעוות : וכת"י על כן אמר לא נפיק דינא כיון . ראו · אמר כנגד ישראל ראו בגוים והביטו כי מה' יצא להם המשפחת · והתמהו תמהו ·· הכפל לחזק התימה לרוב מעשה הרע שיעשה נבוכדנצר · והתמהו מבנין התפעל דינו והתתמהו · ות' התפעל נבלעת בדגש ת' הפרש · כי פעל פעל בימיכם · זה לעד כי בדורו מלך נבוכדנצר · והפועל הוא השם ית' ופעל שם : כי

טו שָׁם תֹּאכְלֵךְ אֵשׁ תַּכְרִיתֵךְ חֶרֶב תֹּאכְלֵךְ כַּיָּלֶק הִתְכַּבֵּד כַּיֶּלֶק הִתְכַּבְּדִי כָּאַרְבֶּה׃ הִרְבֵּית רֹכְלַיִךְ מִכּוֹכְבֵי הַשָּׁמָיִם יֶלֶק פָּשַׁט וַיָּעֹף׃ מִנְּזָרַיִךְ כָּאַרְבֶּה וְטַפְסְרַיִךְ כְּגוֹב גֹּבָי הַחוֹנִים בַּגְּדֵרוֹת בְּיוֹם קָרָה שֶׁמֶשׁ זָרְחָה וְנוֹדַד וְלֹא־נוֹדַע מְקוֹמוֹ אַיָּם׃ נָמוּ רֹעֶיךָ מֶלֶךְ אַשּׁוּר יִשְׁכְּנוּ אַדִּירֶיךָ נָפֹשׁוּ עַמְּךָ עַל־הֶהָרִים וְאֵין מְקַבֵּץ׃ אֵין־כֵּהָה לְשִׁבְרֶךָ נַחְלָה מַכָּתֶךָ כֹּל שֹׁמְעֵי שִׁמְעֲךָ תָּקְעוּ כַף עָלֶיךָ כִּי עַל־מִי לֹא־עָבְרָה רָעָתְךָ תָּמִיד׃

מ"ז

א הַמַּשָּׂא אֲשֶׁר חָזָה חֲבַקּוּק הַנָּבִיא׃ עַד־אָנָה יְהוָה שִׁוַּעְתִּי וְלֹא תִשְׁמָע אֶזְעַק אֵלֶיךָ חָמָס וְלֹא תוֹשִׁיעַ׃ לָמָּה תַרְאֵנִי אָוֶן וְעָמָל תַּבִּיט וְשֹׁד וְחָמָס לְנֶגְדִּי וַיְהִי רִיב וּמָדוֹן יִשָּׂא׃ עַל־כֵּן תָּפוּג תּוֹרָה וְלֹא־יֵצֵא לָנֶצַח מִשְׁפָּט כִּי רָשָׁע מַכְתִּיר אֶת־הַצַּדִּיק עַל־כֵּן יֵצֵא מִשְׁפָּט מְעֻקָּל׃

ה רְאוּ בַגּוֹיִם וְהַבִּיטוּ וְהִתַּמְּהוּ תְּמָהוּ כִּי־פֹעַל פֹּעֵל בִּימֵיכֶם לֹא

תרגום

לתמן ירתון עלך עממיא דתקיפין כאשתא ישיצונך קטולי חרבא יתכנשון עלך משירית עממין דסגיאין כזוחלא יחפונך כקמצא יחסנוניך כגובא: אסגית תגרך מכוכבי שמיא הא כזוחלא די שלח ופרח: הא טפסך מצלהבין כגובא וטפסריך כזחיל גובאי די שרן בכתליא ביום קריר דכד שמשא דנחא עליהון מתבדרין ולא אתידע אתרהון לאן ערקין: אתברו גיברך מלכא דאתור גלו עם משיריתך אתבדרו עמך על טוריא וליתא דמכניש: לית דכאיב ליה על תבריך ממרעא מחתך כל די שמעו שמעתך טפחו ידיהון עלך חדיאו ארי על מן לא עדת מחרת בישתיך תדירא:

מטל נבואתא דאתנבי חבקוק נביא: עד אימתי יי אנא מצלי הלא גלי קדמך קבילנא קדמך על חטופין הלא יוכלא קדמך למיפרק: למא אנא חזי אנוסין ומסתכל בעבדי ליאות שקר בזוזין וחטופין לקיבלי דבתחרותא ובזדונא אינון מתגברין: על כן פגת אוריתא ולא נפיק לאפרש דינא ארי רשיעיא מסלעמין לצדיקיא על כן לא נפיק דינא כיון: חזו בעממיא ואסתכלו אתרפו שוהו ארי עובדא איתעביד ביומיכון לא

זרחה ד' וסימ' אם זרחה השמש עליו דמים לו · וישכימו בבקר והשמש זרחה · שמש זרחה ונודד דנחום · והצרעת זרחה במצחו · וא' וזרחה לכם יראי שמי · ולא תשמע ד' וסי' נמסר בירמיה סי' ה' · ויהי ריב חד מן י"ד פסוקי' בטעמא תרין חוטרין פי' הטפחה כך דינה לעולם לא ישרתוה כי אם מרכא אך בי"ד מקומו' ישרתוה דרגא עם ב' מרכות הנקראו' תרין חוטרי' וסי' ויבא לו יין וישת · למה תעשה כה · אשר לא צוה אות' · ויקרא לה נכח · והלא טוב לנו שוב מצרימה · נעלם מן המלך אשר לא הגיד לה דמלכים · וחבירו דד"ה · ויחנו אלה נכח אלה · נעגית לו בר · וינח לו אלהיו מסביב · הלא זה אוד מוצל האש · ודי לא ידע תהודעון · ויהי לב לעם לעשות · ויהי ריב ומדון ישא :

אבן עזרא

מקום אחד מהן כי כן דרך הארב' ביום קרה מקבצי' לרוב מאד ומקיפים העיר וחונים בגדרות שהם חומות העיר ובחום עליהם השמש נודדי' והולכין אחד מהם לא נותר ולא נודע איה מקומם כאילו לא היו : כמו · כמו לא יכום : ישכנו · כמו ישקטו ולא יתנועעו : נפושו · נתפזרו וכמומו ופשו פרשיו והטעם כמו נפשטו וכמוהו ויצאתם ופשתם : אין כהה · מגזרת ותכהין עיניו שלא יתפשטו הפך פשוי הנגע אז יחל להרפא ויש אומרים כמו חשכה ומלת נחלה מבנין נפעל מגזר' חלי והפועל עבר או הוא תואר ותחס' מלת היא כי הזקן מתוך שהעור נקמט סביב העין וגם ככה בת עין לא תתפשט המאור אז ותכהין עיניו וככה הנגע כאשר היא כהה שעור הנגע נקמט ולא פשה אז יחל להרפא:

ספר חבקוק

גם זה הנביא לא ידענו דורו ולא משפחתו וניבא על מפלת הכשדים והחל לדבר זה הנביא על לשון חסידי ישרא' שהיו צועקים אל השם מחמס נבוכד נצר : עד אנה · מלת אנה תמצא על זמן ועל מקום וככה מלת הלום כמו אנה אנחנו עולים שהטעם לאי זה מקום אנו עולים : אזעק אליך · כזעקת איש שנעשה לו חמס : למה · זה האון שיעשה איש און · און ועמל הם שם דבר שכולל לכל דבר עון ולכל חטאת אשר יעמל האדם כי הוא און ועמל ויגיעת ריק ומלת למה תשרת בעבור אחרת ולמה עמל תביט והטע' איך יוכל איש לעשות און ועמל במקום ממשלתך וטעם ישא יגבה או ישא ראש ויפת אמר ויהי איש ריב כמו ואני תפילה : על · תפוג · כמו ויפג לבו כל זמן שאדם חי דופק לבו בקרבו ובשעה שאמרו לו יוסף חי וילם לבם ולא דפק כי נבהל במו אל תתני פוגת והעד ותחי רוח יעקב אביהם וטעם תפוג תורה תדם באילו אין דין תור' בעולם : מכתיר · סובב מגזרת כתר שהוא עגול ויפת אמר כי רשע מכתיר עם הצדיק וזה שדבר הנביא על דבר נבוכד נצר שהרג חסידים ועתה החל נבואתו : ראו בגוים והביטו · אם שמעתם כזאת : והתמהו · מבנין התפעל והשלם והתתמהו כי תמה שרשו · כי פועל פעל · השם בימיכם ואחר שידוע הוא שהוא פועל הכל לא הזכירו : כי

מ"ע ספורנו ז"ל

אשר חזה חבקוק · ראה מרבן ע"י נבוכד נצר והתפלל ולא קבל הב"ה תפלתו ועל זה צעק ואמר · עד איזה גבול מהקצף יהיה זה שהשוע לפניך מקנא על קדוש השם ולא תשמע אצעק חמס · על צרת ישראל שהיתה בימי צדקיהו שהיה צדיק גמור כמו שספרו רז"ל · למה תראני און · שאינך חושש לכבודך · ועמל · צרת ישראל · תביט · ולא תחמול · ויהי · נתת מציאות לזה העם לא היה אשר ריב ומדון ישא · שבא להלחם עם ישראל בלי סבה כענין יפתח באמרו ואנכי לא חטאתי לך ואת' עושה עמי רעה להלחם בי · תפוג תורה · בגלות יהויכין שגלו החרש והמסגר · ולא יצא לנצח משפט · לאמתו שלא נשארו זולתי דלת עם הארץ ובכן ברוחם הדלי' הנשארים היה הרשע סובב את הצדיק מכל צד להכריחו לעשות כרצון הרשע שלא כדין על כן יצא משפט מעוקל · בירושלם שהיתה קודם לכן מלאתי משפט · כי פעל פעל להלחם בלי שום סבה קודמת · אקים

לֹא תַאֲמִינוּ כִּי יְסֻפָּר: כִּי־הִנְנִי מֵקִים
אֶת־הַכַּשְׂדִּים הַגּוֹי הַמַּר וְהַנִּמְהָר
הַהוֹלֵךְ לְמֶרְחֲבֵי־אֶרֶץ לָרֶשֶׁת מִשְׁכָּנוֹת
לֹּא־לוֹ: אָיֹם וְנוֹרָא הוּא מִמֶּנּוּ
מִשְׁפָּטוֹ וּשְׂאֵתוֹ יֵצֵא: וְקַלּוּ
מִנְּמֵרִים סוּסָיו וְחַדּוּ מִזְּאֵבֵי עֶרֶב
וּפָשׁוּ פָּרָשָׁיו וּפָרָשָׁיו מֵרָחוֹק יָבֹאוּ
יָעֻפוּ כְּנֶשֶׁר חָשׁ לֶאֱכוֹל:
כֻּלֹּה לְחָמָס יָבוֹא מְגַמַּת פְּנֵיהֶם
קָדִימָה וַיֶּאֱסֹף כַּחוֹל שֶׁבִי: וְהוּא
בַּמְּלָכִים יִתְקַלָּס וְרֹזְנִים מִשְׂחָק לוֹ
הוּא לְכָל־מִבְצָר יִשְׂחָק וַיִּצְבֹּר עָפָר
וַיִּלְכְּדָהּ: אָז חָלַף רוּחַ וַיַּעֲבֹר וְאָשֵׁם
זוּ כֹחוֹ לֵאלֹהוֹ: הֲלוֹא אַתָּה מִקֶּדֶם
יְהֹוָה אֱלֹהַי קְדֹשִׁי לֹא נָמוּת יְהֹוָה
לְמִשְׁפָּט שַׂמְתּוֹ וְצוּר לְהוֹכִיחַ יְסַדְתּוֹ:
טְהוֹר עֵינַיִם מֵרְאוֹת רָע וְהַבִּיט אֶל־
עָמָל לֹא תוּכָל לָמָּה תַבִּיט בּוֹגְדִים
תַּחֲרִישׁ בְּבַלַּע רָשָׁע צַדִּיק מִמֶּנּוּ:
וַתַּעֲשֶׂה אָדָם כִּדְגֵי הַיָּם כְּרֶמֶשׂ לֹא־
טו מֹשֵׁל בּוֹ: כֻּלֹּה בְּחַכָּה הֵעֲלָה יְגֹרֵהוּ
בְחֶרְמוֹ וְיַאַסְפֵהוּ בְּמִכְמַרְתּוֹ עַל־כֵּן
יִשְׂמַח וְיָגִיל: עַל־כֵּן יְזַבֵּחַ לְחֶרְמוֹ
וִיקַטֵּר לְמִכְמַרְתּוֹ כִּי בָהֵמָּה שָׁמֵן
חֶלְקוֹ וּמַאֲכָלוֹ בְּרִאָה:

לָא תְהֵימְנוּן אֲרֵי יִשְׁתָּעוּן לְכוֹן:
אֲרֵי הָא אֲנָא מְקִים יַת כַּשְׂדָּאֵי עַמָּא
מוּחְיָא וְקַלִּילָא דְּאָזִיל לִפְתָאֵי אַרְעָא
לְאַחְסָנָא קִרְוִין דְּלָא דִּילֵיהּ: אֵימְתָנִין
וּדְחִילִין אִנּוּן מִנֵּיהּ דִּינֵיהּ וּגְזֵרָתֵיהּ
נַפְקִין: וְקַלִּילִין מִנִּמְרַיָּא סוּסָוָתֵיהּ
וְחָרִיפִין מִדִּיבֵי רַמְשָׁא וְיִרְדּוּן
פָּרָשׁוֹהִי וּפָרָשׁוֹהִי מֵרָחִיק יֵיתוּן
מִשְׁתְּרַן כְּנִשְׁרָא דְּטָאֵיס לְמֵיכַל:
כּוּלְּהוֹן לְחַטּוֹף אָתָן מְקַבֵּל אַפֵּיהוֹן
דָּמַן כְּרוּחַ קִידוּמָא וּכְנַשׁ כְּחָלָא
שִׁבְיָא: וְהוּא עַל מַלְכַיָּא מִתְלַעַב
וְעַל שִׁילְטוֹנַיָּא מְחַיֵּךְ הוּא לְכָל כְּרַךְ
תַּקִּיף מְעִיק וְצָבַר מְלֵיתָא וּכְבַשַׁהּ:
בְּכֵן עַל דְּרָאֵימַת רוּחֵיהּ עֲלוֹהִי עֲדָא
מִמַּלְכוּתֵיהּ וְחַב עַל דְּאַסְגֵּי יְקָרָא
לְטַעֲוָתֵיהּ: הֲלָא אַתְּ יְיָ בְּרֵית עָלְמָא
מִבְּרֵאשִׁית אַתְּ אֱלָהָא דַּיָּין קְשׁוֹט עַל
כָּל בִּרְיָיתָךְ קַדִּישׁ בְּעוֹבְדֵי הֵימְנוּתָא
מֵימְרָךְ קַיָּים לְעָלְמִין יְיָ לְמֶעְבַּד דִּינָא
בְּרִיתוֹהִי וְתַקִּיף לְאִתְפְּרָעָא
אַתְקֵנְתּוֹהִי: בְּרִיר מֵימְרָךְ מִלְּמֶחֱזֵי
בְּעוֹבְדֵי בִישׁ וּמִלְּאִסְתַּכָּלָא בְּעָבְדֵי
לֵיאוּת שְׁקַר הֲלָא גְּלֵי קֳדָמָךְ וּלְמָא
אַתְּ מִסְתַּכַּל בְּאָנְסִין וְאַתְּ יָהִיב
אַרְכָּא לְרַשִׁיעַיָּא וּמְסַלְעֲמִין לִדְטָבִין
מִנְּהוֹן: וַעֲבַדְתָּא אֱנָשָׁא כְּנוּנֵי יַמָּא כְּרִיחֲשָׁא דְּלֵית שׁוּלְטַן עֲלוֹהִי: כּוּלְּהוֹן דָּמַן
לְצַיָּירִין דְּאָחִיד נוּנָא בְּחַכְּתָא כְּנִישׁ לֵיהּ בְּחֶרְמֵיהּ וּרְמֵי לֵיהּ בִּמְצַדְתֵּיהּ עַל כֵּן חָדֵי
וְדָאִיץ: עַל כֵּן מְדַבַּח לִזְיָנֵיהּ וּמַסִּיק בּוּסְמִין לְסִימָוָתֵיהּ אֲרֵי בְּהוֹן טַב מַכְלֵי
וְשֵׁירוּתֵיהּ מְטַעֲמָא:

העל

נמות חד מן י״ח מלין תקון סופרים וסימן נמסר בריש ספר במדבר סיני · בוגדים ה׳ מ״ל וסימן ובגד בוגדים בגדו · למה תביט בוגדים תחריש · יבשו הבוגדים ריקם ורשעים מארץ יכרתו · אף היא כחתף תארב:

רשי

לא תאמינו כי יספר · זאת לכם אשר אני מקים את הכשדים העם אשר לא היה כדי להבראות כמו שנאמר זה העם לא היה הם אחד משלשה דברים שהקב״ה מתחרט על בריאת׳ ועתה יקום ויהיה מר ונמהר לרוץ וללכת למרחבי הארצות כל הגוים: ממנו משפטו ושאתו יצא · ממנו שופטי׳ ממנו מלכי׳ המטילי׳ משא ואימה על הכל משפטו יוסטי״ציא בלע״ז: ופשו פרשיו · רבו פרשיו: לחמ׳ יבא · לשלול ולבוז: מגמת פניהם · לשון הגמיאיני נא · יגמא ארץ רץ בתרוצ׳ לשעה קלה כברת ארץ כאילו גמע ושתה הארץ שלפניו ואף כאן מגמת פניהם גמיאת שאיפת פניהם דומה לרוח הקדים עזה שברוחנ׳ כן תרגם יונתן: והוא במלכים יתקלס · מתלוצץ בהם וכל לשון קלסה לשון דיבור הנדברים בו יש לטו׳ ויש לרע פרלד״ין בלע״ז: משחק · כמו שוחק כמו משחר משחור: לכל מבצר ישחק · הם אויבו מבצר חזק שחוק לו: ויצבו׳ עפר · עלי׳ ברוב חיילותיו כל אחד נושא משא עפר והרי היא לפני החומה תל גבוה ונלחמים בה על העיר והיא שפיכ׳ סוללה כי כולן מתורגמו׳ יצבור עלה מילתא ואף היא לשון מילוא שהיה בעיר דוד הוא תל גבוה ונלחמים בה שעל ראשה מגדל בנוי ושיפועו משפע לצדדין וסביבו׳ מרגלותיו חומה נמוכה להחזיק העפר מליפול: אז חלף רוח · אז בראותו דרכו נלחה רוח חולפת ועוברת עליו רוח אשמה · ומהו הרוח זהו כחו לאלהו הכח הזה הוא כיחן לאלהו ואומר אלהי עשה לי כל החיל הזה · אמר הנביא ואתה למה תחריש לכל זאת הלא אתה מקדם אלהי קדושי אשר לא תמות וזה שכתוב לא נמות אחד מתיקוני סופרים שבמקרא הוא שכינה הכתוב וכן והפחתם אותו וכן הרבה המפורשים בסיפרי ולפי תיקון הסופרים זהו פירוש הלא אתה אלהי מקדם קדושי אל תתני למות בידו: יי׳ למשפט שמתו · ידעתי כי לא העמדתו לזה אלא לשפוט את המורדים בך ומכל מקום כל זה למה תקיים הלא טהור עינים אתה מראות ברע: והביט · כמו ולהביט אל עמל: צדיק ממנו · שהוא מסמא את עיני צדקיהו: ותעשה אדם · לפני הרשע הזה הפקר כדגי הים שכל הרוצה צד מהם · כלה בחכה העלה · כל האדם זה הרשע העלה בחכה שלו: יגורהו · לשון אגדה בקציר כהרסו ממגורות: יזבח לחרמו · לע״א שלו שהוא אומר שהיא כובשת הכל לפניו: בהמה · כמו בהם בשבילם: בריאה · שמינה:

העל

רדק

כי יספר · לכם הפעל הרע והקשה ולא תאמינו: כי הנני · דבר הנביא בלשון השם ית׳ · והנמהר · נמהר במעשיו לא ישכיל מה יעשה · וכן ולבב נמהרי׳ יבין לדעת: אים ונורא · תאר מיגני׳ אימה · ממנו משפטו · כי לא יצטר׳ לעזרת עם אחר כי ממנו יצא משפטו שיעשה בעמים · וכן שאתו שיתנשא על הגוי׳: וקלו · וחדו · ענין חדוד וחריפו׳ · מזאבי ערב · כי זאבים לעת ערב יצאו לטרוף: ופשו פרשיו · ירבו פרשיו כמו שפירשתי נפושו עמך · ויונתן תרג׳ וירדון פרשוהי · חש לאכול · ממהר לעוף אל החלל שיראה מרחוק · והנשר עוף גבוה משאר העופו׳ וממהר לעוף · לפיכך זכר הנשר · וי״ת כנשר׳ דטאים למיכל פי׳ יעוף: כלה לחמס · לעשות חמס יבא · מגמת פניהם קדימה פי׳ אאז״ל מן הגמיאיני נא · אמר יבא בעזו׳ פנים כאלו רוח הקדים שהיא עזה הקשתה פניה׳ · והמפרש פי׳ נוכח פני׳ וכן ת״י מקבל אפיהון · והנה לא היה נכח פניה׳ מזרח אלא מערב כי הם בבא׳ אל א״י פניה׳ למערב כי בבל מזרח לא״י אלא אם יתפרש קדימ׳ כדרך הדמיון כאלו אמר כקדימה · כלומ׳ נכח פניהם יהיה בעזות פנים · כמו רוח קדים שהיא עזה: והוא יתקלס · לעג להם · וכן יתקלסו בך · ולפי שיתמי׳ הלעג עליהם הנה הוא מתפע׳ בלעג להם · ויצבר עפר · אסף עם רב כעפר וילכדה · וכנוי הה״א לעיר בצור׳ שהרי זכר מבצר והי׳ עיר בצור׳ · או פי׳ ויצבר עפר למלאו׳ החפירו׳ אשר סביב חומת העיר · ותרגם יונתן וצבר מליאת׳ והו׳ תל עפר · ובדברי רז״ל מוליא בנלא: אז חלף · אז בראותו הצלחתו חלף ויעב׳ רוחו יותר מן המד׳ והתגא׳ ברוחו מאד: ואשם · ועוד אשם בדבר אחר שאמר זו כחו לאלהו שאמר כי אלהו שהוא פסלו נתן לו זה הכח שמנצח כל העמים · ואמר הנביא זהו לשון יחיד דרך קלון כן דעת קצת המפרשים · ואין צריך שהרי מצאנו זה לשון יחיד כי מי אלוה מבלעדי ה׳ · הלא אלוה גבה שמים וזולתו · ויונתן תרגם בכן על דראמית רוחיה עלוהי עדא ממלכות וחב על דאסגי יקרא לטעותיה: הלא · ואיך הוא נותן כחו לאלהו אשר הוא עשהו הלא יבין כי אתה מקדם ה׳ אלהי קדושי כי אני המכיר כך וכן עמך ישראל מכירים כך וידענו כי אתה אלהינו וקדושינו: כמו שאמר הנביא אני ה׳ מקדש קדושכם · ואמר גואל ישראל קדושו: הפך דעת נבוכד נצר שנותן הכח לאלוהו וכופר בך · לא נמות · יהי רצון מלפניך שלא נמות על ידו כי אתה נתת לו הכח הזה ואם נתת לו כח להחריב ארצינו ולהגלותינו לא תתן לו כח להמיתנו ולכלותינו להכחידנו מגוי · ה׳ למשפט שמתו · כי אתה שמתו לשפוט על ידו המורדי׳ בך · וכפל הענין במ״ש ואמר צור להוכיח יסדתו · ואתה שאתה צור כל העולמים יסדתו להוכיח בו גויי הארצות · יסדתו · העמדתו חזק כיסוד הבנין · לא נמות · הוא אחד משמונה עשר שהם תיקון סופרים כי לא תמות היה כתוב · ועל דרך זה תרגם יונתן מימרך קיים לעלמיא: טהור עינים · אתה שאתה טהור עינים שלא תוכל לראות רע כי אתה טוב ובוחר בטובים ומואס ברעים ולא יאות לך שתראה רע ותביט אל עמל · כלומר שתסבול עושי רע ותניחם לעשות הרע: וטעם לא תוכל לסבול דבר שהוא הפך חכמתך וטובתך · וכן אמר דוד לא יגורך רע · אם כן אני תמה למה תביט בוגדים והם הכשדים המריעים לישראל · תחריש · כי ישראל אף על פי שהם רשעים צדיקים הם מנבוכד נצר ועמו ואיך תחריש שהם יבלעום וישחיתום: ואז״ל צדיק ממנו בולע צדיק גמור אין בולע: בבלע · בב׳ · כבלע את הקדש · בכ״ף · נראות רע · בלא ב׳ · ור״ת שהזכירו בבי״ת ופי׳ ברע · כמו ואל אראה ברעתי · ספרו השגהו כי נודע לנו מפי המסור׳ כי זה מראות רע ושל ישעיה מראות ברע: וכן היא המסרה קדמאה דישעיהו מראות ברע תנינא דתרי עשר מראות רע · ואד פסוק סימן לא יחליפנו ולא ימיר אותו טוב ברע או רע בטוב: ותעשה · עשית בני אדם לפני נבוכד נצר כמו הדגים אשר בים שיצוד אדם אותם לרוב אין מונע אפי׳ הנערי׳ יצודו אותם בחכה · או כמו רמש האדמה והם השרצים הקטנים שיתפוש אדם מהם כמו שירצה כי אין מושל בו שימנעהו כן עשית בני אדם הפקר לפני זה הרשע: כלה בחכה העלה · כל העולם העלה נבוכד נצר בחכתו · ולפי שהמשיל בני אדם לדגי הים ונבוכד נצר לצייד אמר בחכה וחרמו ובמכמרתו · ומלת העלה משונה בניקוד מהמנהג כי הה״א נקודה בצר״י והעי״ן בשו״א ופתח · וכמוהו למה העברת העבר · יגרהו · יאספהו · כמו יגורו מלחמות: בחרמו · כמו ברשתו · וכן ילודו חרם משטח חרמים · ויאספהו במכמרתו · הענין כפול במ״ש · על כן ישמח ויגיל על כן כשהוא מצליח במעשיו וכובש הכל ברצונו הוא שמח: על כן יזבח לחרמו · אינו מודה הכח הזה לאל יתברך לא לעצמו ולאילו כי אמר בכח ידי עשיתי · או פי׳ לחרמו לאלוהו · כי חושב כי הוא הנותן לו כח לצוד ולאסוף · והנה הוא חרמו ומכמרתו ולא יזבח ויקטר כשובו אל עירו בשלל ובשבי עלום · כי בהמה שמן חלקו · בהם בחרמו ובמכמרתו · ומאכלו בריאה · שה בריאה · וכן כעדר הקצובות · העזים הקצובות · או פירושו בלא חסרון כי אכילה לשון נקבה ומאכלו כמו אכילה · וכן עד בא השמש תשיבנו לו · והרכב עליה · בריאה · שמנה · וכן איש בריא מאד בריאות בשר

העל

מ״ע ספורנו ז״ל

מקים · שהיו נבזים ושפלים · המר · השמחים לעשות רע · הנמהר · בלי עצה קודמת · ממנו · ולא מחכמי ויועצי האומה אחרת רק ממנו לבדו · משפטו · הסכמתו על העתיד · ושאתו · מדרגות מעלות שריו · מזאבי ערב · הרעבי׳ בלי טרף כל היום · פרשיו מרחוק יבאו · בלי שבר · חש לאכול · לשלול שלל · מגמת פניהם · בדבר אשר שמו פניהם לגמא ולבלע הוא פונה אל הקדים שהוא רוח עזה ומקלקלת מה שתפגוש · ויצבור עפר סביב המבצר לעשות בו מקום גבוה מן המבצר ללכדו · אז חלף רוחו · בכח המדמה עלי׳ · ויעבור · אל הכח השכלי · ובכן אשם וחטא כי אז יחס זו כחו לאלוקו · שישגיח עליו בפרט לרב מעלתו · הלא אתה מקדם קדושי · שהתכלית המכוון מאתך הוא להביא ישראל אל הקדושה והנצחיו׳ כאמרו והייתם קדושים כי קדוש אני · א״כ לא נמות · לא תחפוץ במותינו אבל למשפט לעונש איזה עון · שמתו · למפגע לנו ולהוכיח · ליסר כאשר ייסר איש את בנו · מ״מ אתה טהור עינים מראות רע · ובזה אתה אל קנא מקנא על רשע העוזר לרעה בלתי סבה ידועה · אלו והבט אל עמל · צרת הנענש כאמרו כי ידעתי את מכאוביו וארד להצילו · למה תביט בוגדים · הנופלים אשר נפלו אל הכשדים · תחריש בבלע רשע · נבוכד נצר · צדיק ממנו · צדקיה · ותעשה אדם · ישראל שהם אדם באמת עשיתם בחרבן שני · כדגי הים · הפקר לכלי כרמש · שאין ביניהן ראש שינהיג פליטי עמו בגלות באופן שכלו בחכה העלה · ופני זקנים לא נהדרו · ע״כ יזבח לחרמו · ומזה · יסובב שהוא מיחס כל זה לע״א שלו · הע״כ יריק חרמו · האמנם ראוי שלזה התכלית ישיג להריק ולזיין חרמו · על

אבן עזרא

כי · הנמהר · שאין לו מחשבת כהוגן רק יעשה דברו במהירות וכמוהו ולבב נמהרים: איום · שאתו · מגזירת נשיאות: וקלו · מזאבי ערב · בתחלת הערב יצאו לטרוף: ופשו · התפשטו ויפת אמר מגזרת תרגום ארמית ואין לו טעם: כלה · לעשות חמס יבא ומלת מגמת זרה ויתכן היות כמו יגמא ארץ והנה הוא כמו נגד ונכח ומלת קדימה קשה כי מפאת מזרחה בא על כן הוצרך יפת להוסיף כ״ף כקדימה כרוח קדים שהיא עזה ואין טעם׳ מן הה״א כי הנה ישובו רשעי׳ לשאול׳ ורבים אחרי׳: והוא · יתקלס · מגזרת לעג וקלס וכמוהו לקלס אתנן: ויצבר עפר · כאילו הוא צבר כל עפר הארץ או הו׳ דרך משל עפר יצבר ויקח כל מבצר: אז חלף · כמו רוח · בכל מקום ועוד יעשה אשמה גדולה שיאמר זה כחו לאלהו ולא לשם והזכיר לאלהיו לשון יחיד דרך קלון או הוא מנהג הלשון לומר כל איש כרצונו אלהו או אלהיו כי נהוג הוא: הלא · אלה דברי הנביא מרב׳ על לשון ישראל שהם בדור נבוכדנצר בעבור שהזכיר זו כחו לאלהו אמר הלא אתה מקדם מיום היות ישראל אתה היית אלהיו ואתה קדושי לא אלוה אחר אנו מבקשים שלא נמות מיד זה האכזר כי ידענו כי אתה השלטתו לעשות משפט באנשי רשע ואתה צור להוכיח יסדתו הטעם כפול: טהור · הלא אתה טהור עינים שלא תראה ברע והבי״ת חסר כמו ואל אראה ברעתי: והבים · שם הפועל · אל העמל לא תוכל · מדרך חכמתך ואמונתך כי לא תוכל לסבול נרוב קדושתך וחסידותיך דבר שהוא הפך לנגדך וזה שאמר תביט אחרי כן שאמר והביט אל עמל לא תוכל כפי מחשבת בני אדם שיתמהו איך תחריש על זה כי אין בדרך האמת לבלע רשע צדיק ממנו ואם לא יהיה צדיק גמור על כן כתוב על משמרתי אעמדה ואצפה לנקמתך ולישועתך אקוה: ותעשה · הנה האדם בעבורו בראות זה העולם השפל נחשב כדגי הים שהם מותרין לאכול וכל אחד בולע קטן ממנו והנכון שאין להם טעם: כלה בחכה · כמו מכמורת: יגורהו · יקבצהו כמו יתגוררו יסורו כי: חרמו כמו רשתו משטח חרמים: על כן ישמח · שיקח הכל בלי יגיעה או חרמו כינוי שלו: על כן יזבח לחרמו · מזלו או חילו אנשי כחו: ומאכלו · שה בריאה או אכילה ·

העל

העל

ב

העל כן יריק חרמו ותמיד להרג גוים לא יחמול: א על־משמרתי אעמדה ואתיצבה על־מצור ואצפה לראות מה־ידבר־בי ומה אשיב על־תוכחתי: ויענני יהוה ויאמר כתב חזון ובאר על־הלחות למען ירוץ קורא בו: כי עוד חזון למועד ויפח לקץ ולא יכזב אם־יתמהמה חכה־לו כי־בא יבא לא יאחר: הנה עפלה לא־ישרה נפשו בו וצדיק באמונתו יחיה: ה ואף כי־היין בוגד גבר יהיר ולא ינוה אשר הרחיב כשאול

ד' / ד' מל' / ל' ל' ב' / ל / י"מל' בנביא' ל / ב' ל / ה' / ל' ו' / י"ת וכל חיו חיה יחיה / דכו'

העל אילין ישלח משיריתיה בתדירא לאוספא עממין ולא כחיים: אמר נבייא על מטרתי אנא קאים עתיד משמש על מצודתי ואסכינא למחזי מה יתמלל עמי ומה איתותב על בעותי: ואיתותיבית מן קדם יי ואמר כתיבא נבואתא ומפרשה על סיפרא דאוריתא בריל דיוחי למחכם מן דקרי ביה: ארי עתידא נבואתא לזמן ומתקן קיצא ולא יבטיל אם יהי ארכא לפתגמא סברו לה ארי בזמניה ייתי ולא יתעכב: הא רשיעיא אמרין לית כל אילין וצדקיא על קושטהון יתקיימון: ואף הא כטעי בחמר גבר יהיר ברשעו ולא יתקים דאפתי כשאול

יחמול ר'מ"ל וסימ' ותמיד להרוג גוים · ורעיהם לא יחמול · ואסלרה בחילה ולא יחמול · כי קנאה חמת גבר: בוא יבוא ה' דסמיכי בקריאה וסימ' ואם בוא יבוא הכהן וראה · והאיש נכבד כל אשר ידבר בוא יבוא · בוא יבוא מלך בבל · אם יתמהמה הכה לו · בוא יבוא ברנה נשא אלמתיו:

רש"י

העל כן יריק חרמו · יש תמיהות הרבה המתקיימות כמו הנגלה נגלתי דעלי הרואה אתה אף כאן הנראה בעיניך שעל כן הוא מצליח כל שעה שיריק חרמו על הכל ולצוד ציד יריק כמו הרק חנית וירק את חניכיו מזיין בחרמו: על משמרתי אעמדה · עוגה עג חבקוק ועמד בתוכה ואמר לא אזוז מכאן עד שאשמע מה ידבר בי על שאלתי זאת למה הוא מביט ורואה בהצלחתו של רשע ומה אשיב אל הבאים להתווכח לפני: על תוכחתי · שהם מוכיחים אותי בפני שיש להרהר על מדת הדין תוכחתי מונאיפר"ו בלע"ז: ויענני ויאמ' כתו' לך חזון והנגלה לך ובארהו על הלוחות שיכב אשר ירוץ הקורא בו לקרותו מהר שלא יכשל וזהו החזון אשר תכתוב כי עוד חזון למועד · עוד עתיד לקום נביא לקץ שנים שיתגלה לו חזון למתי יהיה מועד מפלת בבל וגאולת ישראל: ויפח לקץ ודיבור שיאמר לו על הקץ של בבל לפי מלאות לבבל שבעים שנה: ולא יכזב אם יתמהמה · לבא שיאריך לכם אותו מועד חכה לו כי לא יאחר אחר השבעים כלום ועוד יש לפ' אם יתמהמה הנביא לבא והוא היה ירמיה וי"ת כתיבא נבואתא ומפרשא על ספרא דאוריתא תרגום כתוב כמו כתוב כבר נרמז בתורה אז תרצה הארץ את שבתותיה שבעים שמיטות קילקלו ישראל ולא שמטו וכנגדן גלו ממנה שבעים שנה וכן הוא אומר בדברי הימים עד רצתה הארץ את שבתותיה כל ימי השמ' למלאו' שבעים שנה וכן אתה מוצא ביחזקאל ואני נתתי לך את שני עונם שלש מאות ותשעי' יום יום לשנה נתתיו לך ואומר ואתה שכב לך על צדך השמאלית וגומר כמצא' אתה אומר הכעיסו ישראל ש"צ שנה עד שגלו עשרת השבטים ושבט יהודה קילקלו ארבעי' משגלו עשרת השבטים עד חרבות ירושלם הם עשרי' ושתים של מנשה ושאר שנותיו בתשובה שהרי נאמר בו ויעש הרע ככל אשר עשה אחאב כמנין שנותיו של אחאב והוא מלך עשרים ושתים שנה ושתים של אמון בנו ואחד עשרה של יהויקים ואחת עשרה לצדקיהו הרי ארבעים ושש ונבואה זו נאמרה ליחזקאל בשנת החמשי' לצדקיהו תבל מקום נמצאו ימי קילקולם ארבע מאות ושלשים ושש שנים שלאחר נבואה זו שהן שם ו' שנים ת' שנים עושים ח' יובלות וכל יובל ז' שמטות הרי ששה וחמשים שמטות וח' שנים המקודשות ליובל הרי ס"ד ובשלשים ושש שנה יש חמש שמטות הרי ס"ט שנים מקודשות ושנת יובל זה האחרון נחשבה אף היא במנין שבעונם לא נגמר וכאן ככה אמר לו הקב"ה לחבקוק כבר כתוב חזון בתורה אבל סתום הוא הוסף אתה ובאר על הלוחות כי עוד יתגלה חזון למועד זה · ויפח לשון דבור הוא והרבה יש בספר משלי ועל שם שהדבור אינו אלא רוח היוצא מן הפה קורהו פיח וקורהו רוח כגון וברוח פיו כל צבאם: הנה עופלה · נפשו של רשע זה תמיד הוא בכעס ובתאוה שואף לבלוע ולא שבע: לא ישרה נפשו בו · אין רוחו מתקררת עליו לומר די במה שקניתי כבר לכן יבא עליו הפורענות: וצדיק באמונתו יחיה · יכניה המלך שעתיד רשע זה להגלותו יעמוד לו צדקו וביום שיושלך זה מקברו ישא אויל מרודך את ראש יהויכין וישם את כסאו מעל לכסא המלכים: עופלה · לשון עזות כמו ויעפילו וכן עופל ובוחן: ואף כי היין בוגד · ואף כשיבא בלשצר בן בנו של זה שיבגוד בו ייני דלקביל אלפא חמרא שתי גבר יהיר הוא: ולא ינוה · לא יתקיים מדורו ונוהו שנתגאה ואמר בטעם חמרא להביא כלי בית המקדש ושתה בהם והיא תגרום לו שיהרג ויכלה זרעו של נבוכדנאצר כי גבר יהיר לן לא ינוה לא יתקיים הוא ונוהו: אשר הרחיב · נבוכד נצר: כשאול

אבן עזרא

העל · הטעם איך יריק חרמו והוא יתן לו כל משמן הטעם כי לא תעלה הרשת שלו והפח שלו מן הארץ ריקנית: על · הטעם כשומר חלקו באשמורת לילה שהוא נעור ויפתח עיניו לראות כי השומרים בעיר חולקים הלילה לחציו או לשלים ולרביע: ואתיצבה על מצור · הטעם כפול לבקש דרך נבואה למה יחריש השם: ומה אשיב על תוכחתי · למי שיוכיחני והיו"ד סימן הפעול וכמוהו ותוכחתי לבקרי' שהו' שם ויכוח שאחרים מוכיחים לו אבל ותוכחתי לא אביתם אינו על זה הדרך כי היו"ד סימן הפועל שהוא מוכיח לאחרים: ויענני · זאת הנבואה: על הלוחות · שהנערים קוראים בהם כי עוד יקום זה החזון למועד שגזר השם: ויפח · ואשר ידבר על הקץ לא יכזב כמו יפיח בהם וטעם זה הקץ קץ מפלת כשדים: הנה עפלה · נפשו גבהה כמו עופל ובחן: לא ישרה בו · ואף כי צדיק ממנו ומלת לא תשרת בעבור אחרת וכן הוא צדיק באמונתו לא יחיה מידו והטעם לא ישרה נפשו בו והוא רואה כי צדיק ממנו לא חיה מידו ואף הוא שיחיה וימלט והטעם דרך תימה הגה הוא רואה כי צדיק בעבור אמונתו לא ימלט מידו ואיך לא יחשב על עצמו שנפשו עפלה ולא ישרה והוא איש היין בוגד וגבר יהיר אשר כל אלה הגזרות והרעות הוא עשאם ואיך לא יחשוב בעצמו כי עליו ישאו משל וימודו חידות הנסתרות ממנו בדרך מליצה ובאר היטב כמו שכתוב הוי המרבה וכל הכתוב אחריו: ואף · יחסר איש כמו ואני תפלה אל תפי מרי איש היין שהוא בוגד יהיר עושה זדון · ולא ינוה · לא ינוח בנוה כי כל חפצו ללכת להשחית: ויאסף

רדק

העל כן יריק חרמו · אם על כן שהוא נותן כחו לאלוהו יריק חרמו · כלומר כיון שהוא נותן כחו לאלוהו איך תאריך לו והצליח דרכו שמריק יום יום חרמו שבא בשלל רב כמו הצייד שבא ברשתו מלא מן הציד ומריק אותו בביתו ושב לו אל השדה לצוד עוד ציד להביא כן הוא מביא שלל לעירו ואחר כך שב לשלול עוד ולהביא ואיך תתן לו כח והצלחה והנה הוא כופר בך ונותן כוחו לאלוהו והורג גוים רבים בלי חמלה · יריק · כמו הם מריקים שקיהם: על משמרתי אעמודה · אמר הנביא על זאת המבוכה שאני בה אני שומר ומצפה מה יענני האל יתברך בהצלחת הרשע · מה ידבר בי · ברוח הנבוא' כמו רוח ה' דבר בי · ומה שאמ' ומה אשיב ר"ל מה אשיב לשואלי אותי כי לא אני לבדי נבוך על זה הענין · ומה שאמר ואתיצבה על מצור · ר"ל מצור כאלו שצרים עליו ואין לו מנוס כן אני אין לי מנוס מזאת המבוכה מדוע דרך רשעים צלחה · ות"י עתיד משמ' על מצדתי מסכינ' ורבותי' פי' מה שאמר על מצור שעג עוגה ועמד בתוכה · ואמ' איני זז מכאן עד שתאמר לי מפני מה הארכת לרשעים: ויענני · כתב חזון ובאר על הלוחות · הנה ענה לו האל ית' כי שלות זה הרשע שהיה תמה עליו לא תעמוד וגם בכלותו שהיה מתגאה על האל יתברך ג"כ לא תעמוד · ואמר לו זה ברמז · ואמר לו כי זה יהיה אחר זמן לא מיד · וזה ראינו כתוב בספר דניאל כי עשה לו האל יתברך דברים להכחיש דעתו החסרה שהיה נותן כחו לעצמו או לאלוהו תחילה החלום שהראה לו ולא מצא לו פותר לא ע"י חכמיו ולא ע"י כומריו עובדי האליל אלא על ידי דניאל שגלה לו האל ית' החלום הסתום ההוא · ודניאל אמר לו החלום והפתרון בשם האל ית' · ובזה חזר לו מדעתו החסרה ונתן הכח והיכולת לאל ית' · וכן בדברי חנניה מישאל ועזריה הודה לאל הכח והיכולת · ועוד בדברי עצמו שהיה מתגאה בהיכלו ופתאום הלכה דעתו ממנו ושב בחיות השדה ודר עמה' י"ב חדש וגמול רעותיו אשר עשה לישראל לא השיב לו לעצמו כי כבר נתן המלוכה לו ולבנו ולבן בנו · ומבלשצר בן בנו נפרע על ידי מעשה שהיה מתגאה על האל ית' ושתה בכלי בית המקדש הוא וכל ביתו גדולים וקטנים · וכתיב ביה בליליא אתקטיל בלטשצר מלכא כשדאה · והרגו הכשדים וחרבה בבל על ידי כורש ודריוש והצדיקים מהם שהם ישראל נצולו בתוכם והכריז עליהם כורש שישובו לארצם והנה ענה לו האל ית' על הצלחת זה הרשע · והמתבונן יתבונן על השאר ויראה כי משפטי האל ית' ישרים · ומה שענה לו האל על זמן נקמת הרשע שיקח האל יתברך נקמתו ממנו מתי יהיה הוא ברמז אלא שהנביא הבין מתוך החזון מתי יהיה מועדו וקצו · ואמר לו האל ית' כתוב חזון למועד וגומר · ר"ל שיכתוב החזון הזה בספר ברמז כמו שהוא · כי עוד חזון למועד · ר"ל שלא נתגלה המועד · ואמר לו עוד ובאר על הלוחות שיבאר החזון בביאור על הלוחות לא על הספר · למען ירוץ קורא בו · בעבור מי שיקרא בו מאנשי דורו שירוץ בו לקראו ולהבינו למען לא יהיו נבוכים בהצלחת זה הרשע אבל בסתר יכתבהו ברמז · כי מה שיכתב בספר יעמוד ימים רבים · ובבא החזון יבינוהו אנשי הדור ההוא שיבינו נקמת אותו רשע הרמוז בספר וכן אמר לישעיהו הנביא אמר בה כתבה על לוח אתם ועל ספר חקה ותהי ליום אחרון וגומר: כי עוד חזון למועד · זהו המענה שענהו האל ית' החזון הזה לא יהיה מעתה אלא עוד יהיה למועד אשר יעדתיו · ויפח לקץ · והחזון הזה ידבר לקץ כלומר לא דבר לזמן הזה אלא לאותו קץ העתיד להיות והוא לע' שנה מחרבו' ירושלם: ולא יכזב · כמו אשר לא יכזבו מימיו · כי על"פ יהיה · אם יתמהמה חכה לו · אם יאחר הקץ הזה חכה לו · אמר כנגד אותם שגלו מירושלם והאריכו ימים עד שיצאו מגלות בבל · לא יאחר · פירוש לא יאחר מהמועד הקצוב לו כי על כל פני' יהיה ביומו · וכן תרגם יונתן בזמניה · כי לא יתעכב · והאז"ל פירש כי לא יאחר כמו לא יסוף כלומר לא יסוף שלא יהיה · כפירוש לא יסוף מזרעם · ואחרית פירוש סיף: הנה עפלה לא ישרה נפשו בו · אמר מי שלא ישרה נפשו בעצמו ואין לו אמונה בא' ית' גבהה נפשו והתנשאה ולא תפחד שיבא הרע וכזה היא נפש נבוכדנצר ונפש בלשצר בן בנו שנתגאו כנגד האל ית' · וצדיק · אבל הצדיק אינו כן כי נפשו שפלה ומפחד תמיד מהאל ית' לפיכך יחיה באמונתו באל יתברך וינצל מהרעה שתבא לרשע ואלו הם ישראל שגלו לבבל עם צדקיהו שנכנעו בגלות ולא עבדו ע"א והאמינו באל ית' · וכשכבש כורש בבל והרגו הכשדים ישראל שהיו צדיקים היו באמונתם באל ית' ונצלו מחרב הפרסיים ויצאו מגלות בבל: עפלה · ענין גבהות הלב וזדון · וכן ויעפילו לעלות אל ראש ההר · ורבי אחי רבי משה ז"ל פירש הנה עופלה מן עופל ובחן שהוא מבצר גבוה · אמר מי שלא ישרה נפשו בו עפלה · כלומר תשים עצמה בעופל ובחן להשגב שם מפני האויב ולא תשוב לאל ולא תבקש ממנו להציל אבל הצדיק לא יצטרך להשגב במבצר כי באמונתו יחיה: ואף כי היין בוגד · שותה היין · וכן לץ היין ר"ל שותה היין ישמח לבם: כמו אם שתו יין · כלומר כל רשע ישיב לו האל גמולו אם בקרוב אם ברחוק כ"ש זה הרשע שותה היין והוא נבוכדנצר שהיה שותה יין מאד ומשתכרה לפיכך היה מהיר במעשיו ולא יתבונן מה יעשה והוא היה הורג בלי חמלה והוא היה בוגד באותם שהיו עמו בשלום · והיה גבר יהיר · כלומר גם רוח · ולא ינוה · לפי' לא יעמד בנוה מלכותו לאורך ימים אלא עד שבעים שנה תכלה מלכותו · או אמר ולא ינוה על נבוכדנצר עצמו שיצא מנויהו ומהיכלו כשנטרד מבני אדם והיה עם חיות השדה: אשר

מ"ע ספורנו ז"ל

על משמרתי · בלב נכון לנבואה · ואתיצבה על מציר שלא אזוז ממקומי' כאז"ל עג עגה ועמד בתוכה כדרך נעשה חבקוק · לראות מה ידבר בי להודיע המכוון בזה · ומה אשיב על תוכחתי · לשואלים מפני חלול השם · כתב חזון שאני אומר עתה למען ירוץ · כי המשכיל שיקרא חזון ולא יבינהו יתעכב בקריאתו להתיר ספקו · כי עוד חזון למועד · שבעים שנה לכלה פשע וגומ' ולא יוכב זה התכלית הלא באופן זה ש"שאו ישראל עונה ע"י האומות מעט מעט ולא יכלו יחד וכמו כן עוד חזון שיפח לקץ הימין ולא יכזב כאמרו וישבע בחי העולם וגו' לא יאחר · מן מועד מועדים וחצי · והסבה שיתמהמה עד בא הקץ היא כי האדם שרמרת עופלה · נפשו בחוזק לב כענין פרעה · ולא ישרה נפשו בו בעיון ובמעשה כלל הלא מצות אנשים מלומדה ובזה איזה צדיק א' מעיר באמונתו בהשיגו אמתה של תורה · ואף כי היין בוגד · כענין בלשצר · גבר יהיר ולא ינוה · ולא הספיק לו ממלכתו באופן שהרחיב נפשו להגדיל מלכותו לאין תכלית עד שיאסף כל העמים ונראה שהיה בזה עול הלא כל זה היה להפילו מאגרא רמא לבירא עמיקתא · שלות שללה הנכנסים למסטות · בזה מיני המזון מדמי

אשר הרחיב כשאול נפשו · כמו שאמר הרחיבה שאול נפשה · והוא כמו השאול והמות שיקבלו המתים לרוב ואינם שבעים כמו שאמר שלש הנה לא תשבענה : הלא אלה כולם · אלה הגוים שיאסוף אותם אליו כשיבא שברו ישמחו במפלתו וישאו כולם עליו משל ומליצה חידות לו : ויש אומרים עליו מליצה · ומשל המליצה וחידותיה הם בעבורו · ואמר זה המשל והמליצה שיאמר כל אחד מהם עליו הוי המרבה לא לו הוי לו לזה שהיה מרבה נכסים רבים מאשר לא לו שהיה שולל גוים רבים · עד מתי · וכי היה סבור שלעולם היה עומד בידו וביד זרעו · ומכביד עליו עבטיט · היה מכביד עליו ממון רב שהוא עליו כמו טיט עב שהיה מכביד על גופו כי הוא טיט ועפר וממונו ג"כ יהיה טיט עב · עבטיט · מלה אחת ופירושה כשתי מלות עבטיט כמו טיט עב · וכן כל רבים עמים עמים רבים · בירקרק חרוץ כמו בחרוץ ירקרק ורבים כמו הם והנגיד פירש ומכביד עליו עב טיט שיוסיף לבנות משכן ולא יכילנו · ואאז"ל פירש הלא יחשוב זה כי סופו לקבר יהיה וזהו עד מתי ומכביד עליו עב טיט של קברו יכבידו טיט עב · ויונתן תרגם דרך משל עד אימתי את מתקיף עלך תקיף חובין : הלא פתע · הלא תחשוב בהתגאותך כי תהיה בקבר ויקומו פתע נושכיך והם התולעים: ויקצו מזעזעיך · כאילו ישנו ובבואך יקיצו לשלוט בך ולזעזע ולהגיע בשרך חתיכות חתיכות · והיית למשיסות למו שישסו בשרך כן פי' אאז"ל · ויש לפרשו כן כי נושכיך ומזעזעיך אמר בעבו' בלטשצר בן בנו שבא על בבל פתאו' חיל מלך פרס ונהרג בלטשצר והחריב בבל · ויש לפרשו עוד כי נאמר דבר זה על שהושלך מקברו · כמו שאמר בישעיה ואתה השלכת מקברך וגומר · ויקצו · ביו"ד איתן לבד והיא מעמדת בגעיא ויו"ד השרש נעלמת מהמכתב : למשסות · כמו מי נתן למשסה יעקב ענין בזה · וכת"י ותהי לעדי להון : כי אתה שלות · מגזרת שלל ומענינו · וכן ישליך בשקל שבות ישבוך: יתר עמים · מה שנותר מן העמים שלא שלות אותם והם מדי ופרס · מדמי אדם וחמס ארץ · זה הרע יבא לו מרוב דמים ששפך ומחמס שעשה בארץ: קריה וכל יושבי בה · ושהיה הורס הקריות והורג היושבים בהם · וי"ת וחמס ארץ וחטוף ארעא דישראל וגומר · קרתא דישראל · ר"ל ירושלם : הוי בוצע בצע רע לביתו · אוי לנבוכד נצר שהיה בוצע בצע רע וגוזל את העמי' בעבור ביתו · כלומר לבנות ביתו בנין נאה וחזק : לשום במרום קנו · כי בנה מגדל וחזק וגבוה להנצל מכף רע כי חשב להנצל בו אם יקומו הגוים עליו שהיו מבקשים רעתו · והוא היה הורס ערי העמים ומביאים העצים והאבנים לבבל לבנות העיר וביתו · וכן התגאה הוא בלבו בתוך היכלו כמו שכתוב בספר דניאל לקצת ירחין תרי עשר על היכל מלכותא די בבל מהלך הוה ענה נבוכד נצר ואמר הלא דא היא בבל רבתי די אנה בניתה לבית מלכו בתקיף חסני וליקר הדרי: יעצת בשת לביתך · בזה הענין שבנית הגזלה יעצת בשת כי כשיבאו האויבים ויהרסו הבנין יהיה בשת לך ולזרעך שיהיה באותו הזמן · קצות עמים רבים וחוטא נפשך : שאתה היית קוצה וכורת עמים רבים לבנות בניינך והיית חוטא בנפשך · וכן ומתעברו חוטא נפשו הוטא בנפשו · קצות · מקור מן הקל ומענינו מן הדגים מקצה רגלים : כי אבן מקיר תזעק · אמר על דרך משל כלומר כל כך ידוע ונגלה לכל כי בניינך מגזלה עד שהאבן תזעק מהקיר שהיא בנוייה שם אני מגזלה · וכפים מעץ יעננה · והכפים מהעץ יעננו לאבן גם אני מגזלה : יעננה · ר"ל יענה אותה · וכפים הוא מרהיט קרוי הבתים · ונקרא הרהיט גם כן כפים · ופירוש מעץ כמו שאמר מקיר כי כמו שתזעק האבן מהקיר שהוא בנין האבנים כן יזעק הכפי' מהקרוי שהוא בנין העצים · ויונתן תרגם ושיפא מגו מרישא עני לה ר"ל חתיכה מהקורה · שיפא כמו כותי ששיפא ע"א היא ושפאיה השורים מריש היא קורה כמו על המריש שבנאו בבירה : הוי בונה · הענין מבואר למעלה בהוי הראשון : הלא הנה מאת ה' צבאות הפסוק הזה והבא אחריו אם נפרש על ענין הפרשה שהוא בענין נבוכד נצר יהיה פירושו כן · הלא הנה יבא מאת ה' צבאות ויגעו עמים בדי אש יכירו העמים אשר היו עם נבוכד נצר ועם זרעו והם הכשדים והנסמכים אליהם כי יגיעתם סופה לאש ולכליון כשיבאו עליה' חיל מדי ופרס ויחריבום ויהרסו הבנינים אשר יגעו בהם והביאו שלל העמים לבבל ידעו אז ויבינו כי יגיעתם היתה לאש ולכליון ולריק · כמו שאמר ירמיהו חומת בבל הרחבה ערער תתערער ושעריה הגבוהים באש יצתו · וכפל הענין במלות שונות ואמר ולאמים בדי ריק יעפו : כי תמלא הארץ לדעת את כבוד ה' · ופי' כי יכירו הכל וידעו כי מהשם היתה הנקמה הזאת נקמת עם השם ונקמת היכלו · כי לנבוכד נצר הביא דבר פלא שנפרד מבני אדם בעוד הדבר בפיו שהיה מתגאה כמו שאמר עוד מלתא בפום מלכא וכו' · וגם לבלטשצר בן בנו הביא אות גדול במה שנכתב בכותל ההיכל וביה בליליא אתקטיל בלטשצר מלכא כשדאה · וכורש מדאה אמר אחר שכבש בבל כל ממלכות הארץ נתן לי ה' אלהי השמים · הנה כל העמים הודו באל ית' באותו הזמן והכירו מאת ה' בוא כל הרע לבבל בזה הדבר ידעו שכל את כבוד ה' · אמר כמים יכסו על ים ידעו באמת כי האל משגיח במעשי בני אדם לתת לאיש כדרכיו : ויגעו · בשתי יו"דין ושל ירמיהו ביו"ד א'ת"ן לבד והיא מעמדת בגעי"א ויו"ד השרש נעלמת מהמכתב : בדי אש · בדי ריק · ושל ירמיהו בדי ריק בדי אש וזהו כמו באש בריק · ומלת די נוספת בהם מורה על התמדת הדבר והגדלתו · וכן בדי שופר בדי ארבה לרוב · יעפו · ביו"ד א'ת"ן לבד ויו"ד השרש נעלמה מהמכתב ושל ירמיהו ויעפו · וזה הפי' נראה לפי ענין הפרשה. ולפי מה שכתוב בספר ירמיהו כי שם ג"כ זכר על חורבן בבל זה הפסוק שהזכרנוס למעלה כמו שאמר כה אמר ה' חומת בבל וגומר · ויגעו עמים בדי ריק ולאומים בדי אש ויעפו · אבל לענין הפסוק הבא אחר זה כי תמלא הארץ לדעת את כבוד ה' · אע"פ שפירשנו אותו לענין זה יותר נראה שיהיה ענינו לעתיד בימי המשיח כמו שאמר בנבואת ישעיה כי מלאה הארץ דיעה את ה' כמים לים מכסים · וזה יהיה בימי המשיח כמו שהוא ענין הפרשה · וכן אמר בנבואת ירמיהו כי כולם ידעו אותי למקטנם ועד גדולם · ולזה הפי' יהיה פי' הפסוק שלפני זה כן · הלא הנה מאת ה' צבאות · אמר אע"פ שיראו בני הדור הזה נקמת ה' בבבל עוד יראו גדולה ממנו לעתיד שיהיה מאת ה' צבאות שיקח האל ית' נקמתו מכל הגוים כשיבאו עם גוג ומגוג על ירושלם ואז תהיה יגיעתם לאש ולריק כמו שכתוב בנבואת יחזקאל ובנבואת זכריה וי"ת הא מחן תקיפין וגומר :

הוי

כִּשְׁאוֹל נַפְשׁוֹ וְהוּא כַמָּוֶת וְלֹא יִשְׂבָּע
וַיֶּאֱסֹף אֵלָיו כָּל־הַגּוֹיִם וַיִּקְבֹּץ אֵלָיו
כָּל־הָעַמִּים׃ הֲלוֹא־אֵלֶּה כֻלָּם עָלָיו
מָשָׁל יִשָּׂאוּ וּמְלִיצָה חִידוֹת לוֹ וְיֹאמַר
הוֹי הַמַּרְבֶּה לֹּא־לוֹ עַד־מָתַי וּמַכְבִּיד
עָלָיו עַבְטִיט׃ הֲלוֹא פֶתַע יָקוּמוּ
נֹשְׁכֶיךָ וְיִקְצוּ מְזַעְזְעֶיךָ וְהָיִיתָ
לִמְשִׁסּוֹת לָמוֹ׃ כִּי־אַתָּה שַׁלּוֹתָ גּוֹיִם
רַבִּים יְשָׁלּוּךָ כָּל־יֶתֶר עַמִּים מִדְּמֵי
אָדָם וַחֲמַס־אֶרֶץ קִרְיָה וְכָל־יֹשְׁבֵי
בָהּ׃ הוֹי בֹּצֵעַ בֶּצַע
רָע לְבֵיתוֹ לָשׂוּם בַּמָּרוֹם קִנּוֹ לְהִנָּצֵל
מִכַּף־רָע׃ יָעַצְתָּ בֹּשֶׁת לְבֵיתֶךָ קְצוֹת־
עַמִּים רַבִּים וְחוֹטֵא נַפְשֶׁךָ׃ כִּי־אֶבֶן
מִקִּיר תִּזְעָק וְכָפִיס מֵעֵץ יַעֲנֶנָּה׃
הוֹי בֹּנֶה עִיר בְּדָמִים
וְכוֹנֵן קִרְיָה בְּעַוְלָה׃ הֲלוֹא הִנֵּה מֵאֵת
יְהוָה צְבָאוֹת וְיִיגְעוּ עַמִּים בְּדֵי־אֵשׁ
וּלְאֻמִּים בְּדֵי־רִיק יִעָפוּ׃ כִּי תִּמָּלֵא
הָאָרֶץ לָדַעַת אֶת־כְּבוֹד יְהוָה כַּמַּיִם
יְכַסּוּ עַל־יָם׃

הוי

כשאול נפשיה והוא כמותא ולא
שבע וכנש לותיה כל עממיא יקריב
לותיה כל מלכוותא: הלא אילין
כולהון עלוהי מתלן יטלון ושועי
חודין יימרון ליה ויימר ווי דמסגי
נכסין דלא דיליה עד אימתי את
מתקיף עלך תקוף חובין: הלא
בתכיף יקומון אנסך ויתגלון מזעזעך
ותהי לעדי להון: ארי את בזתא
עממין סגיאין יבזונך כל שאר שבטיא
מדמי אינשא יחטוף ארעא דישראל
קרתא ירושלם וכל דיתבין בה: ווי
דאנים ממון דרשע לביתיה לשואה
במרומא מדוריה לאשתזבא מיד
ביש: מלכתא בהתא לביתך בזתא
עממין סגיאין ועל נפשך חטיתא: ארי
אבנא מכתלא צווחתא על דאנים
ליה ושיפא מגו מרישא עניא לה: ווי
דבני קרתא בדם אשיד ומשכלל
קריא בנכלין: הא מחן תקיפן וחסינן
אתיין מן קדם יי צבאות וליאות
עממיא תקיפין באשתא ומלכותא
לריקנו ישתלהיין: ארי תתמלי ארעא למידע ית דחלתא דיי כמיא די לימא חפן:

ווי

לא לו ה' וסימ' וידע אונן כי לא לו · לרשת משכנות לא לו · הוי המרבה לא לו עובר ומתעבר על ריב לא לו · ולא לו תהיה כבראשונה : קנו ג' בקריאה וסימ' כנשר יעיר קנו על גוזליו ירחף · לשום במרום קנו · אם על פיך יגביה נשר · אנ"ך :

רשי

כשאול נפשו · להשיג כל תאותו ברחב לב : והוא כמות · כמלאך המו' שאינו שבע מלהמי' כך זה אינו שבע בכל קניינו: הלא אלה · אשר אסף אליו כעובדו כול' עליו משל ישאו ומליצה ישאו בפיהם בלשון חידות בשבילו : לו · כמו עליו: ויאמר · האומר את מליצת החידה: הוי המרבה לא לו · זו היא המליצה חבל על המרבה הון ומלכו' ולא לו כי יבאו מלכי מדי ויטלו את הכל : עד מתי · יהיה הולך ומרבה והיכן שא מכבי' עליו משא עון כעב של טיט עב הוא לשון קירה כבידה כמו שמלינו במסכ' דיחזקאל כלבנות הבית והעבים ועב עץ : ויקצו · כמו ויקומו : שלות גוים רבים · השלכתם ושלחתם ממקומם : ישלוך כל יתר · פליטת העמים: מדמי אדם · בנקמת דמי ישראל הקרויים אדם שנאמר אדם אתם : וחמס ארץ · ארץ ישראל : קריה · היא ירוש' הוי בוצע בצע רע לביתו אוגם ממון שהוא רע לו לביתו לבנות לו בית : לשום במרום קינו · כדכתיב בספר דניאל הלא דא היא בבל רבתא דאנא בניתה לבית מלכו בתקוף חסני וגו' ובשעה שילא דבר זה מפיו נטרד מן הבריות שנאמר עוד מילתא בפום מלכא ובבנין זה יעצת בוש' לביתך אשר יעצת לקצו' עמי' רבי' והפסדת עצמך · קלית לשון שליפה וקילוף כמו הקלות את הבית : וחוטא נפשך · כמו ומתעברו חוטא נפשו חוטא לאבד נפשו פור"פייט שאר"מא בלע"ז : כי · האבנים אשר גזלת תזעקנה מן הקיר · וכפים מן העץ יעננה אל האבן בקול לנגדה שניהם נזעקים וכפים מעץ יעננה ת"י ושיפא מגו מרישא שיפא לשון קסם שאין בלשון חכמים דלדור"ש בלע"ז מריש הוא הקורה : הלא הנה מאת יי' · נשלם פורענות לנוסי' רשעה : ויגעו עמים בדי אש · כאשר תבואם מאתי כאש עד שיהא דיים בדי אש איי"סטין בלע"ז :

הוי

אבן עזרא

ויאסף אליו כאשר יעשה המות שלא ימלט איש מידו : הלא · ובדרך מליצה כמו המליץ ילילו החידות שהם נסתרות : הוי המרבה לא לו · זהו לרשת משכנות לא לו אמר יפת כי טעם ומכביד עליו כמשוגע שישלך על עצמו הטיט והנגיד אמר שיוסיף לבנות משכן ולא יכילנו ובא מלת עבטיט כדרך כל רבים עמים : הלא · בעבור שאמר הרחיב כשאול אמר כי המתי' שהרגת יעורו והטעם בני ההרוגים על כן מלת יקומו ויקיצו חסר יו"ד כי הו' כמו וייקץ יקץ פרשו א"ר ישועה אילו היית מכביד עליך עב טיט על קברך שם ייקצו המתים ויסכוך : ומזעזעיך · כמו ולא זע ממנו : כי · שלות מפעלי הכפל שלל כמו סכות לראשי סכך וכמוהו · ישלוך כל יתר עמים וכל זה הרע יבא לך מדמי אדם ששפכת והחמס שעשית בארץ : הוי · רע לביתו · אחריו הוי בלשצר וככה יעצת בשת לביתך זאת דעת רבי משה הכהן ואיננו רק על מדינת בבל כאשר אמר בבל רבתא די אנא בניתה : קצות · כמו וקצותה את כפה רק הוא מהבנין הקל מבעלי ההא כמו מקצה רגלים פ"א וכמון הוא להיותו דבק אל בושת מכל קצות העמים : וחוטא נפשך · היית בנפשך : כי · האבן · שהרס מדינות וקריות ובנה בבל כי האבן תעיד כי מחמס היתה בנויה : וכפים · המקום הקשה בעצי הקורות והוא הקרוי קשר בלשון לעז על כן אחריו הוי בונה עיר : הוי · וכונן פועל עבר כמו הכין ואילו היה פועל עומד היה מכונן כמשפט : הלא · וייגעו · כמו ויקצו ינעו לבנות עירך כי סופה לאש ומלת בדי כמו ישפיק כי הוא ריק על חנם יגעו עצמם ויעפו : כי · הטעם אז יכירו וידעו הכל כי כל הבונה בעולה לא יושע בה בבא יום אידו הרשעו על השם וידעו דרכיו :

הוי

מ"ע ספורנו ז"ל

מדמי אדם · ישראל · וחמס ארץ · אדמ' הקדש · קריה · ירושלם · הוי בוצע · נבוכד נצר · שנתן עיניו לאסוף ממון וזה להתגאות על כל מלך בהראותו את עושר כבוד מלכותו · להנצל מכף רע · להלחם על כל מתקוממיו · יעצת בושת לביתך · כי הנגזלי' ישמחו במפלתך יחרפו אותך ואת ביתך · קצות · בושת מקצות עמים רבים · ועם זה אתה חוטא בנפשך · להביא עליה אשם · כי אבן מקיר · חומות בבל שבנית בגזל · תזעק · שיזעקו הנגזלים · יעננה · יענה את האבן שהטיבה לזעוק · בונה עיר · בקריאת בבל לבית מלכותו ובתי עבדיו כמו שהית' עיר ליון בירושלם · בדמי' · בממון ההרוגי' · קריה · בבל רבתא · הלא הנה · עתה מהרה יהיה זה שאמרתי כי אבן מקיר הזעק · וייגעו עמים · ובזה יתבאר שהעמים שיגעו לבנות במלותך העיר והקריה שלך ייגעו בדי אש שורף · בדי ריק · שיפסד זכרם כאמרו וטאטאתיה במטאטא השמד וזה יהיה כאשר תמלא הארץ דעה בבית שני על ידי עזרא וחביריו · משקה

רשי

הוי משקה רעהו יין· ובאותה השקאה הוא מספח ומוסף את חמתו עליו ואף משכרהו בחמתו וכל זה הוא עושה למען הביט מעוריהם על גלויים ולראות את ערותם. זה נבוכדנצר הרשע שהיה משקה את המלכים יין ומשכרם ושוכב עמם משכבי אשה כדאמרי' במסכת שבת· ד״א הוי משקה רעהו בסדר עולם דורשו כלפי בלשצר שהשקה את השרים בכלי בית המקדש ובהם נספחו ונשתכרו בחמתו של הקב״ה ובו בלילה נהרג על מעוריה' להגלו' קלונם וראו שונאיהם בניוולם: והערל· ה״א משמשת בתיבה זו בלשון התפעל כמו האסף אל עמך אף כאן הערל האטם בשממון ובתמהון לב כל ערלה לשון אוטם הוא כמו ערלה אוזנם ערל לב וערל בשר וי״ת איתערטל לשון ערום ועריה: חמס לבנון· בית מקדשא: ושד בהמות יחיתן· שוד בהמותך והוכלוסיך אשר שודדו את עמי ישר' הוא ישברם: מדמי אדם· מחמס דמי ישראל: וחמס ארץ· ארץ ישראל: קריה· ירושלם: מה הועיל· לבבל פסל: כי בטח· האל' היוצר והוא יוצרו של אלוהו זה: עליו· על יצירתו זאת הוא בוטח שיעזור לו אשר בא לעשות אלילים אלמים: הוא יורה· בתמיה: ויי' בהיכל קדשו· מוכן ליפרע ויהם את כל הארץ מפניו· הס לשון שיתוק ודמימת חורבן: על שגיונות· יש לפותרו כתרגומו ולפי משמעו בקש רחמים על עצמו שהטיח דברים כמו על כן תפוג תורה ותעשה אדם כדגי הים קנתר אחר מדת הדין: שמעתי שמעך· אשר מעולם שנפרעת תמיד ממכעיסיך ואת הרשע הזה אתה סובל: יראתי· אמרתי איך משתנית מדת הדין בעון ישראל: פעלך בקרב שנים חייהו· פעלך הראשון שהייתה נפרע לנו מאויבינו בקרב שני הגר' שאנו שרויים בה חייהו כלומ' עוררהו והשיבהו ובקרב שנים כללו תודיעהו· וברוגז

רדק

הוי משקה רעהו כנבוכדנצ' היה שותה ומשתכר כמו שכתבנו למעל' הפסוק ואף כי היין בוגד והיה משקה עמו מלכי העמי' שהוליך בגול' והיו בבתי כלאים בביתו והיה מוציאם בעת שהיה רוצה לשתות ולהשתכר שישתכרו עמו· רעהו· כמו רעיו· וכן מגן גבורהו· כהתפללו בעד רעהו· וקראם רעיו לפי שהוא מלכים כמוהו: מספח חמתך· והיה מספח להם חמת היין למען ישתו תמיד וישתכרו זהו ואף שכר וגם היה משכר אות' על כרח' אפי' לא ירצו כדי להתלוצץ וללעוג עליהם· זהו למען הביט אל מעוריהם שישתכרו ויתגלו כמו שנאמר בנח וישתכר ויתגל בתוך אהלו· מעוריהם· כמו ערותם אף ע״פ שהם שני שרשי' וכן מעורם מעוריה' פשוט ועור· מספח· ענין דבוק כמו ספחני נא· תחת חרול יספחו: חמתך· כמו ויכלו המים מן החמת· אבל איננו ממשקלו הלא ממשקל חמת היין· והחכם ר' אברהם א״ע ז״ל פי' הפסוק הזה דרך משל משקה רעהו כוס התרעלה ותשכרם בחמתך ופי' חמתך כמו חמת מים כמו שפירשתי· ויותר נכון לפרש חמתך כמשמעו מן אף וחמה· והמ' זה על דרך ואשכרם בחמתי· למען הביט· למען יראה קלונם לכל ויתגלה· ולכן הוא פי' שיהיה הפסוק דרך משל לפי שאמר תסוב עליך כוס ימין ה': שבעת קלון· שבע' מקלון מלכי העמים· כלומר מלאת רצון נפשך להקל לנכבדי ארץ ואהבת הקלון יותר מן הכבוד: שתה גם אתה· תשתה גם אתה כמו הם שתהיה נקלה לעיני כל כלומר בהותו כים קלון שהשקית' אמת' גם אתה· וכן הי' נבוכדנצר נקלה בחייו כשנטרד מבני אדם ודר בין החיו' וכן במותו שהושלך מקברו וזהו והערל תראה ערלת' כמו שהיית מקלה המלכים להשקיתם לשכר' כדי שתראה ערלתם· ובד״מ שכתבנו יהיה והערל כמו הפך· והערל כמו כום תרעלה· כמו שאמר תסוב עליך כוס ימין ה' כוס תרעלה שסבבת על כל הגוי' להשקות' על ידך אחרי שתותם. תסוב עליך הכוס להשקות' כמו שכתוב בספר ירמיהו קח כוס החמר וגו'· וקיקלון על כבודך· קיקלון יבא לך על כבוד'· קיקלון מלה מורכב' מן קיא וקלון ר״ל קיא של קלון· וזכר קיא לפי שזכר השכרו' והשכור מקיא' וכן אמר כהתעות שכור בקיאו· ות״י והערל ואתערטל· פי' ענין ערום· וכן תרגם ערום ערטילאה: כי חמס לבנון יכסך· פי' החמס שעשית ללבנון והוא א״י· כמו שאמר ההר הטוב הזה והלבנון החמס ההוא יכסך ויאבדך עד שלא תראה עוד· ושוד בהמות יחיתן· וכן השוד שעשית לשוכנים בה יכסך· ואחר שהמשיל הארץ ללבנון המשיל השוכני' בה לחיות שדרכם לשכון בלבנון שהוא יער עלים· כמו שאמר ולבנון אין די בער וחיתו אין די עולה· וחמס הארץ הוא הריסת הערי' והבתים והשחתת עצי המאכל וזולתם· ושוד הבהמו' שהוא משל לבני אדם השוכני' בה היא דמם ששפך וכן פי' אחר כן מדמי אדם וחמס ארץ קריה וכל יושבי בה· וכבר פי' כי קריה אמריעל ירושלם ור' יונה פי' כן אמר למלך בבל החמס שעשית ללבנון שהיא א״י יכסה אותך· כלומר ישוב חמסך בראשך אמר שעשית כמה רעות לסוף ישובו ויחולו על ראשך כי כן שוד בהמות יחיתן· כי השוד שיעשו הבהמות בטרפם טרף רב ימים רבי' ולבסוף פעם אחת יאספו עליה' הרבה אנשים וימתו ויהרגו אותם כן אתה כל החמס שעשית כמה שנים ישוב עליך בפעם אחת הכל. ויכסך ויונתן תרגם לבנון בית מקדשך· וכן תרגם אונקלוס ההר הטוב הזה והלבנון ובית מקדשא· יחיתן· שרשו חתת והי״ו תמורת הכפל· או יהיה שרשו חית ויהיו שני שרשי' וענין אחד: מה הועיל פסל· מה הועיל לו פסלו למלך בבל שהיה מתהלל בו ונותן הכח לשוהו מה הועיל לו ביום שברו· וכן אמר בנבואת ישעיהו כרע בל קרס נבו: כי פסלו יצרו· האומן שיצרו ופסלו מה תועלת היתה בו מסכה ומורה שקר ומה הועילה ג״כ המסכה שנסך בה הפסל ומה הועיל בהם הפסל שמורה שקר לעבדו· כי בטח יצר יצרו עליו· פי' מה תועלת ימצא בו היוצר שיצרו כי בטח עליו· כי בטח על יצרו: כלומר על מעשה ידיו המעשה נקרא יצר והעושה נקרא יוצר· וכן ויצר אמר לו ליוצרו לא הבין· אלילים אלמים· שלא יענו אל הקורא להם: הוי אומר לעץ דומם· אמר כללי לזכר ולנקבה כמו ריקם· וכן שבי דומם: הוא יורה· בתמיה אתה הקורא לו איך תחשב שיורה לך את אשר תעשה· הנה הוא תפוש זהב וכסף· כלומר תפוש ומצופה בזהב וכסף· פי' איננו בשר ודם שיקבל רוח כי כסף וזהב הוא לפיכך וכל רוח אין בקרבו· ופי' וכל שום רוח אפי' רוח הבהמה· וכן כל מלאכה לא תעשו· וכל חלב וכל דם לא תאכלו· והדומי' להם: ויהוה בהיכל קדשו· ואין כן ה' כי הוא הנותן רוח בכל בשר· ואע״פ שהוא בהיכל קדשו והוא השמי'· הם מפניו כל הארץ· יראו מפניו כל יושבי הארץ· כי הוא המשגיח בהם ורואה כל מעשיה' כמו שאמר משמי' הביט ה' וראה את כל בני האדם: תפלה לחבקוק הנביא· זאת התפילה נעשת על דרך שיר משירי תהילים· על כן אמר על שגיונות· כמו שגיון לדוד· ואמר למנצח בנגינותי· וכן אמר בו מלת סלה· ואינה כתובה זאת המלה בכל המקרא כי אם בזאת התפילה ובספ' תהילי'· וענין התפלה על צרת ישראל בגלות וספר בה נסי' וגבורות שעשה האל לישר' מיום אשר גאלם ממצרי'· והתפלל ואמר בדרך נבואה כי כן יעשה עמהם בגלו' הזה ובצאתם מהגלות ובמלחמת גוג ומגוג· והחכם ר' אברהם א״ע ז״ל פי' כי תפלה זו על רעב שהיה עתיד להיות וראייתו בקרב שנים חייהו· ר״ל בקרב שני הרעב· וכן הבנהרי' תרה ה'· ר״ל על עצירת המטר: תעור קשתך· על הקשת שנראה בענן ביום הגשם· וכן כי תרכב על סוסיך· ר״ל על העננ' וכן אמר כי תאנה לא תפרח· ודעת רוב המפרשי' על הענין שזכרנו· וכן דעת יונתן· והוא תרגם שגיונות פנין שגגה· התפלל שיהיו עונות ישר' נחשבי' לפניו כשגגה: יהוה שמעתי שמעך יראתי· שמעתי קול הנבואה אומר אלי הגלו' הארוך שיהיה לישר' לעתיד ויראתי איך יוכל לעמוד כמה שנים בקרב אויביו· לפיכך אני מתפלל לפניך ואומר: פעלך בקרב שני' חייהו· ישר' שהם פעלך שאתה פעלתם כמו שאמר על בני ועל פועל ידי תצוני· ואמר הוא עושך ויכוננך· חייהו· חיה אותו בתוך השני' הארוכים האלה שיהיה בגלו' שלא יכלם בקרב אויביו: בקרב שני' תודיע· בקרב אלה השני' תודיע לדרך שיעדת להם ואף גם זאת בהיות' בארץ אויביהם לא מאסתי' ולא געלתי' לכלות' וגו': ברוגז

חבקוק ג

טו הוֹי מַשְׁקֵה רֵעֵהוּ מְסַפֵּחַ חֲמָתְךָ וְאַף שַׁכֵּר לְמַעַן הַבִּיט עַל־מְעוֹרֵיהֶם: שָׂבַעְתָּ קָלוֹן מִכָּבוֹד שְׁתֵה גַם־אַתָּה וְהֵעָרֵל תִּסּוֹב עָלֶיךָ כּוֹס יְמִין יְהוָה וְקִיקָלוֹן עַל־כְּבוֹדֶךָ: כִּי־חֲמַס לְבָנוֹן יְכַסֶּךָּ וְשֹׁד בְּהֵמוֹת יְחִיתַן מִדְּמֵי אָדָם וַחֲמַס־אֶרֶץ קִרְיָה וְכָל־יֹשְׁבֵי בָהּ: מָה־הוֹעִיל פֶּסֶל כִּי פְסָלוֹ יֹצְרוֹ מַסֵּכָה וּמוֹרֶה שָּׁקֶר כִּי בָטַח יֹצֵר יִצְרוֹ עָלָיו לַעֲשׂוֹת אֱלִילִים אִלְּמִים: הוֹי אֹמֵר לָעֵץ הָקִיצָה עוּרִי לְאֶבֶן דּוּמָם הוּא יוֹרֶה הִנֵּה־הוּא תָּפוּשׂ זָהָב

כ וָכֶסֶף וְכָל־רוּחַ אֵין בְּקִרְבּוֹ: וַיהוָה בְּהֵיכַל קָדְשׁוֹ הַס מִפָּנָיו כָּל־הָאָרֶץ:

ג

תְּפִלָּה לַחֲבַקּוּק

א הַנָּבִיא עַל שִׁגְיֹנוֹת: יְהוָה שָׁמַעְתִּי שִׁמְעֲךָ יָרֵאתִי יְהוָה פָּעָלְךָ בְּקֶרֶב שָׁנִים חַיֵּיהוּ בְּקֶרֶב שָׁנִים תּוֹדִיעַ בְּרֹגֶז

ווי דמשקי לחבריה וזליף ביחמא בדיל דישתי ויתרווי ויתגלי קלניה: שבעת קלנא מן יקרא תשת אף את ותיתערטל יסתחר עלך כס דילווט מן קדם יי ויהי קלנא על יקרך: ארי חטוף בית מקדשא יחפינך וביזת עמיה תתברינך מדמי אנשא וחטוף ארעא דישראל קרתא ירושלם וכל דיתבין בה: מא אהני צלמא ארי אתכיה עבדיה מתכא ורחלת שקר ארי אתרחיץ לבא דעבדיה עלוהי למעבד טעוון דלית בהון צרוך: ווי דיאמר לצלם אעא קום ולדחלת אבנא אתערי והיא שתקא ורמיא הוא מכליה הא הוא מחפי דהב וכסף וכל רוח לית במעוהי: ויי אתרעי לאשראה שכינתיה בהיכלא דקודשיה וסופן מן קדמוהי כל דחלת ארעא: צלותא דצלי חבקוק נביא כד אתגלי ליה על ארכא דיהב לרשיעיא דאם יתובון לאוריתא בלבב שלים ישתביק להון ויהון כל חוביהון דחבו קדמוהי הא כשלותא: יי שמעית שמע גבורתך דחלית יי רברבין עובדך די את יהב ארכא לרשיעיא דאם יתובון לאוריתך ולא תבואינון מרגזין קדמך בגו שניא דיהבתא לרהון חיא בכן את עתיד להודע גבורתך בגו שניא דאמרת לחדתא עלמא לאתפרעא מרשיעיא דעברו על מימרך וצדיקיא

משקה ד' קמצין וסימ' חטאו משקה מלך מצרים· וכל כלי משקה המלך דמלכים· וחברו דד״ה· הוי משקה רעהו מספח חמתך· וא' משקה צמא יהסיר· וכל יושבי ח' וסימ' נמסר בספר ידושע סימן ז'· לעץ· ג' וסי' הוי אומרים לעץ אבי אתה· הוי אומר לעץ הקיצה עורי לאבן· כי יש לעץ תקוה· לחבקיק ל' תפלה לחבקיק· חבקוק ל' המשא אשר חזה:

אבן עזרא

הוי· עם נבוכד נצר ידבר ורעהו מלך כל גוי שתפש וטעם משקה דרך משל שהשקה הגוים כום התרעלה ומספח מגזרת ספחני נא והטעם שאתה מספח מלכי' להשקות' חמתך כמו חמת מים ואף תשכרם למען יראה קלונם: מעוריהם· כמו כמער איש והמפרש אותו על משתה בלשצר תוהו דבר כי המביט שם השם וכן לא יאמר כנגד השם: שבעת· יותר קלון תשבע מהכבוד שבעת כי בא יום אידך וזהו שתה גם אתה והערל מבנין נפעל כמו והאסף אל עמך והטעם תראה ערלתך כאילו כתיב ותערל כמו ומות בהר: תסוב עליך כוס ימין יי' וקיקלון· מלה אחת והפ״א כפול שהוא תחלת כל מלה כמו בבת עינו ואולי הם שתי מלות ותחסר אל״ף כבלב שב על קיאו: כי· הטעם שכרתה עצי הלבנון לבנייך: ושוד בהמות· ושודך שהיית מפחיד הבהמות וכנה יחיתן כמו יקימן ישיבן רבות נקבות: מדמי אדם· והנה על הכל עברה רעתו: מה הועיל· ישרת בעבור אחר וככה הוא אומר למלך כשדים כאשר תסב עליך כום ימין יי' מה הועיל פסל: יוצרו· הוא הפועל המציירו ומה הועילה מסכה: ומורה שקר· הוא כהן לע״ז כל אלה מה הועילו לך ויש לתמוה כי בטח יוצר יצרו עליו לעשות אלילים אלמים הטעם צורת אדם פה להם ולא ידברו: הוי אומר· הקיצה· מהפעלים העומדים כי ליסן יאמר הקיצה משכחך וככה עורי כמו עורה למה תישן על כן טעו האומרים המעורר ישינים כי המעיר ישינים ראוי שיאמר והמקיץ רדומים איננו נכון כי המקיץ הוא הישן והעד כי אין רואה ואין יודע ואין מקיץ כי כולם ישינים כי תרדמת השם נפלה עליו וכתוב לא הקיץ הנער· מ״ם דומם כמ״ם ריקם וחנם והטעם כמו ידמו כאבן ועל דעת רבי יהודה ידמו מפעלי הכפל וככה דומם והוא שם התואר: הוא יורה· כי הוא הבל שהוא תפוש בזהב ובכסף הטעם על איבריו כי אינם כאיברי האדם שהחיים מחברם על כן וכל רוח אין בקרבו והפך אלה: ויי'· כאשר יתן קולו בשמים שם היכל קדשו הם מפניו כל אנשי הארץ: תפילה· זאת ברוח נבואה נאמרה והוא מתנבא על רעב שיהיה כאשר יתברר בסוף התפלה ולא יהיה כח לישראל לעמוד מפני האויב וזאת התפלה על דרך סדר התפלו' על כן כתב על שגיונות למנצח גם מלת סלה ושם פירשתי אלה המלו' בספר תהילו': יי'· טעם שמעתי שמעך שהודיע השם דבר הרעב וטעם פעלך שתחיה ישראל בקרב אלה השנים ורבי יהודה אמר שמעתי גבורותיך ועתה חיה פעלך כאילו הוא מת וזה רחוק: בקרב שנים תודיע· פעלך מה יעשה והם ישראל הם הפועל שלך: ברוגז

מ״ע ספורנו ז״ל

משקה רעהו· מלכי הגוי' מוסיף אותו עמך בחמת יין נסכר כדי שיהיו בגלות ערותם בשכרות': שבעת קלון· גם במנכוהך בעסותך זאת שחשבת להתכבד בקלונם היתה להרפות לך לעיני בני עמך ועתה בצא מפלתך: שתה גם אתה· יין תרעלה: והערל· יהיה נחשב לערלה ולמותר ראוי להסירו ולאבדו: כוס ימין ה'· להשקותך כאשר השקית כל הגוי' כמשפטו מדה כנגד מדה: כי חמס לבנון· ארזי הלבנון שגזלה בבית המקדש וזולתו: ושוד בהמות שגזלת: יחית'· יוריד אותה הארזי' מהבנין שבנית בהם וזה יהיה לך לקלון שיהרס כל בנין שבני' מכביד שמך· וזה שהסוב עליך כוס ימין ה' הוא מדמי אדם מישראל שהרגת וחמס א״י אשר החרבת: קריה· ירושלם: מה הועיל פסל· כאשר של מלך בבל בתרפים וכמו כן מה הועילה מסכה שהיא מורה ילוקה בשעות ידועות הנקודות עלי״שמם וכמו כן מה הועיל מורה שקר· שאומ' שהוא טוב לעשות כפל של איזו תמונת עצם נצחי: כי בטח יוצר יצרו עליו· כי אמנם על זה היוצר או הציור של תמונ' הנצחי יבטח היוצר אותו לעשות בו אלילים אלמים· ציורים בכח המדמה שלו מכוונים לאותו העצם הנצחי ושבזה ישפע כח הנצחי עליו להצליחו או להגיד עתידות וכל זה שקר כי אמנם אין שום רצון בחריי לשום נמצא זולתי לאל ית' בהחלט ולאדם באופן מה וכן מי שיבקש להשיג חן מכל עצם נצחי זולתי מהאל ית' הוא כאומר לעץ הקיצה בהיור מבקש ממנו מה שאין בידו לעשות כפירלה: הוא יורה והוא המורה שקר ואומר הפך זה הנה הוא תפוש זהב וכסף כמנהג כומרי עכו״ם: וכל רוח אין בקרבו להבין כי שקר נסכו· והנה ה' לבדו בהיכל קדשו פועל ומסדר העליונים כרצונו ובכוהל מפניו כל הארץ· וישתקו כלם מלבקש דבר מזולתו: על שגיונות· שהרהר אחר מדת דינו של הקב״ה בענין חרבן ראשון וחרבן שני: שמעתי שמעך שהודעתני שהטעם היה בשניהם שכלותם של ישראל כאמרו הנה עופלה וגו': יראתי פן האבד את ישראל במדת רחמך: פעלך ישראל כאמרו הוא עשך: בקרב שנים· של חרבן ראשון: חייהו שלא ישכח הורחק· כי היא חייהם: בקרב שנים· של בית שני: תודיע· ירצה שתודיע שגם בעת הרגז תזכר לרחם כאמרו ואף גם זאת וגו' כי אמנם אלוה מתימן יבא· הנה

בְּרֹגֶז רַחֵם תִּזְכּוֹר׃ אֱלוֹהַ מִתֵּימָן
יָבוֹא וְקָדוֹשׁ מֵהַר־פָּארָן סֶלָה
כִּסָּה שָׁמַיִם הוֹדוֹ וּתְהִלָּתוֹ מָלְאָה
הָאָרֶץ׃ וְנֹגַהּ כָּאוֹר תִּהְיֶה
קַרְנַיִם מִיָּדוֹ לוֹ וְשָׁם חֶבְיוֹן עֻזֹּה׃
לְפָנָיו יֵלֶךְ דָּבֶר וְיֵצֵא רֶשֶׁף לְרַגְלָיו׃
ה עָמַד וַיְמֹדֶד אֶרֶץ רָאָה
וַיַּתֵּר גּוֹיִם וַיִּתְפֹּצְצוּ הַרְרֵי־עַד שַׁחוּ
גִּבְעוֹת עוֹלָם הֲלִיכוֹת עוֹלָם לוֹ׃
תַּחַת אָוֶן רָאִיתִי אָהֳלֵי כוּשָׁן יִרְגְּזוּן
יְרִיעוֹת אֶרֶץ מִדְיָן׃
הֲבִנְהָרִים חָרָה יְהוָה אִם בַּנְּהָרִים
אַפֶּךָ אִם־בַּיָּם עֶבְרָתֶךָ כִּי תִרְכַּב עַל־
סוּסֶיךָ מַרְכְּבֹתֶיךָ יְשׁוּעָה׃ עֶרְיָה
תֵעוֹר קַשְׁתֶּךָ שְׁבֻעוֹת מַטּוֹת אֹמֶר
סֶלָה נְהָרוֹת תְּבַקַּע־אָרֶץ׃ רָאוּךָ יָחִילוּ
הָרִים זֶרֶם מַיִם עָבָר נָתַן תְּהוֹם קוֹלוֹ
רוֹם

כ' ג' מל' · ג' · ה' כתי' ו"י · יפה ומטעי' ביה' עזו · ג רפי' ג' יק · ל' וחס' · ב' · ג' חד חס' ד' חד חס' · ל' · ה' מל' · ל' י"ח פסו' אם · אם · ב' וחס' · ד' ג' מל' וא' חס' י' לעי' · ל' ג'

וְצַדִּיקַיָּא עַבְדֵי רְעוּתָךְ בְּרַחֲמִין
תִּידְכַּר׃ בְּמִיתַּן אוֹרַיְתָא לְעַמֵּיהּ
אֱלָהָא מִדָּרוֹמָא אִתְגְּלֵי וְקַדִּישָׁא
מִטּוּרָא דְּפָארָן בִּגְבוּרַת עָלְמִין
אִתְחֲפִיאוּ שְׁמַיָּא זִיו יְקָרֵיהּ וְאַמְרֵי
תּוּשְׁבַּחְתֵּיהּ מַלְיָא אַרְעָא׃ וְזִיהוֹר
יְקָרֵיהּ כְּזִיהוֹר בְּרֵאשִׁית אִתְגְּלֵי
וְזִיקוּקִין מִמַּרְכְּבַת יְקָרֵיהּ נָפְקִין תַּמָּן
גְּלָא יַת שְׁכִינְתֵּיהּ דַּהֲוַת מִטַּמְּרָא
מִבְּנֵי אֱנָשָׁא בְּתְקוֹף רוּמָא׃ מִן
קֳדָמוֹהִי מִשְׁתְּלַח מַלְאַךְ מוֹתָא וְנָפִיק
בְּשַׁלְהוֹבִית אֶשָּׁתָא מִמֵּימְרֵיהּ׃ אִתְגְּלֵי
וְאַזִּיעַ אַרְעָא וְאַיְתִי מַבּוּלָא עַל עַם
דָּרָא דַּעֲבָרוּ עַל מֵימְרֵיהּ וְאַף
בְּתַנְיֵיתָא כַּד חֲבוּ קֳדָמוֹהִי בְּחוֹבֵיהוֹן
כֵּן בַּלְבֵּלִינוּן לְעַמְמַיָּא וְאִתְפְּרִקוּ
טוּרַיָּא דְּמִלְקַדְמִין מִכְּאַרְמָתָא דְּמִן
עָלְמָא גְּבוּרַת עָלְמָא דִּילֵיהּ׃ כַּד פְּלַחוּ
בֵּית יִשְׂרָאֵל לְטַעֲוָתָא מְסַרְתִּינוּן בְּיַד כּוּשָׁן חַיָּבָא וְכַד תָּבוּ לְמֶעְבַּד אוֹרַיְתָא עֲבַדִית
לְהוֹן נִסִּין וּגְבוּרָן וּפְרַקְתִּינוּן מִיַּד מִדְיָנָאֵי עַל יַד גִּדְעוֹן בַּר יוֹאָשׁ׃ הָא עַל מַלְכִין
וּמַשִּׁירְיָתְהוֹן דְּסַגִּיאִין כְּמֵי נַהֲרָא הֲוָה רְגַז מִן קֳדָמָךְ יי עַל מַלְכַיָּא הֲוָה רוּגְזָךְ וּבְיַמָּא
הוֹדַעְתָּא בְהוֹן פּוּרְעֲנוּת גְּבוּרְתָךְ אֲרֵי אִתְגְּלֵיתָא עַל מַרְכְּבַת יְקָרָךְ שְׁכִינְתָּךְ לְעַמָּךְ
תְּקוֹף וּפוּרְקָן׃ אִתְגְּלָאָה אִתְגְּלֵיתָא בִּגְבוּרְתָךְ בְּדִיל קְיָמָךְ דְּעִם שִׁבְטַיָּא מֵימְרָךְ
קַיָּם לְעָלְמִין לְהוֹן בְּזִיעֲתָא טִינָרִין תַּקִּיפִין נְפָקוּ נַהֲרִין שַׁטְפִין אַרְעָא׃ בְּאִתְגְּלִיוּתָךְ
עַל טוּרָא דְּסִינַי חֲזוֹ יְקָרָךְ זָעוּ טוּרַיָּא עֲנָנֵי מִטְרָא עֲדוֹ אֲרִים תְּהוֹמָא׃ קליה

הודו ה' וסי' נמסר בירמיה סי' כ"ב · עזה ד' בקריאה וסי' ושם חביון עזה כתיב ה' · ונשם מטרת עזו · ויתן לשבי עזו · הללוהו ברקיע עזו · ויצא ג' בקריאה וסי' ויצא רשף לרגליו · והנשיא אשר בתוכם · גרש לץ ויצא מדון · גבעות עילם ג' דסמיכי בקריאה וסי' עד תאות גבעות עולם תהיינה · וממגד גבעות עולם · שחו גבעות עולם הליכות · יריעות ה' מ"ל וסימ' נמסר ויקהל · ראוך ג' בקריאה וסי' ראוך יחילו הרים זרם מים עבר · ראוך מים אלהים ב' בפסוק:

רשי

וברוגז שתקלוף על הרשעי' רחם תזכור רחם כמו לרחם: אלוה מתימן יבא · עכשיו הוא מזכיר לפניו פעלו הראשון שהוא מבקש לפניו לעוררהו פועל חיבתן של ישר' ופורענות דורות הראשונים כשבא ליתן את התורה חזרת על עשו וישמעאל ולא קבלוה · תימן עשו · פארן ישמעאל כדאמר וישב במדבר פארן · כסה שמים הודו · בסיני לישראל: ונוג' · אותו היום: כאור תהיה · כאור המיוחד של שבעת ימי בראשית היה וכן ת"י וקרנים · לשון מאור כשהוא נוקב וזורח דרך הנקב נר' כמין קרנים בולטים וכן כי קרן עור פניו: מידו · מידו של הב"ה באו לכם: ושם חביון עזו · כתרגומו שם נגלה עוז שהיה חבוי למפרע בסתר עליון: לפניו ילך דבר · מצאתי במדרש אגדה בשעה שנתן הב"ה תורה לישראל טורדו למלאך המות להפליגו לדברי' אחרי' שלא יעמוד לקטרג ולומר אומה שעתיד' לכפור בך לסוף ארבעים יום ואתה נותן להם את התורה · ויצא רשף לרגליו · מלאכי רשף באו עמו לסיני: עמד וימודד ארץ · המתין לדקדק בדין דור המבול למדו' להם מדה כנג' מדה ומדד עומד כדאמ' נצב יי' ועומד לדין עמים ממתין ומדקדק בדינם: וימודד ארץ · ברותחים קילקלו וברותחים נדונו · ראה בדור הפלגה שעל ידי שהיו שפה אחת באו כולם בעצה כדכתיב ויהי כל הארץ שפה אחת: ויתר גוי' · הקפילם לשבעים לשון כדאמר ויתר ממקומו לנתר בהם: הררי עד · שרי האומות: הליכות עולם לו · הראה להם שכל מהלכו של עולם שלו הוא: תחת און · שנמצא בישראל: ראיתי אהלי כושן · שעומדים בגלוי ומחבלי' את ישראל ובהתכעס לפניך ירגזון יריעו' וגו' הכל כתרגומו: הבנהרים · יש המיהות שהן קיימות הראיתו שכל אלה עשה ופי' המקר' כתרגומו מרכבותיך לנו ישועה: עריה תעור קשתך · נגלה נגלית גבורתך: שבועות מטות · שבועות שנשבעת לשבטים: אומר סלה · מאמר המקוים לעולם · אומר נקוד פתח וטעמו למעלה שהוא שם דבר · נהרות תבקע ארץ · כתרגומו: ראוך הרים יחילו · הרי נחלו ארנון שנדבקו זה עם זה: זרם מים עבר · בעבר' הירדן תמו נכרתו המים ועבר קילוח שטף המים לשפ' לו של נהר והבאים מלמעלה קמו עמדו: נתן תהום קולו · שבחוהו יושבי הארץ: רום

רדק

ברוגז רחם תזכור · בזמן הרוגז והאף שהוא זמן הגלות תזכור להם אהבת אבותם כמו שאמר וזכרתי להם ברית ראשוני' · או יהיה רחם אחד מן רחמי' · כלומר זכור להם רחמיך · כמו שאמר זכור רחמיך ה' וחסדיך כי מעולם המה · ודרך הדרש ר"ת בגימטר' אברהם · חשבון זה כזה כלומר זכור להם ברית אברהם: אלוה מתימן יבא · עתה ספר הגדולו' והנוראות שהראה האל לישראל במדבר שיעשה להם כן בצאתם מהגלות תחלה כשנתן להם התורה · וזה אלוה מתימן יבא כמו שאמר בתורה וזרח משעיר למו כי תימן הוא שעיר · וכן מהר פארן כמו שנ' בתור' הופיע מהר פארן: כסה שמים הודו · זהו הלפידים שראו ביום מתן תורה שהיו מזהירי' השמים והארץ · הודו · פי' הודו והדרו ותהלתו' זהרו מן בהלו נרו עלי ראשי · וזכר שעיר ופארן כי הם סמוכי' להר סיני · ודרך הדרש ידוע · וי"ת מתימן · מדרומא · ודעתו כדעת אונקלוס בפי' הפסוק · ותהלתו תרגמו כמשמעו ואימר תושבחתיה · ונוגה כאור תהיה · זהו מה שאמר בתורה ומראה כבוד ה' כאש אוכל' בראש ההר · קרנים מידו לו · זהו כי קרן עור פני משה · כלומר הזיו ההוא היה מיד האל לו למשה · ואמר קרני' בלשון שני' כי הפני' שני צדדין · וי"מ קרני' על הלוחות שנתן למשה שהיו שנים והיו מזהירות בנראה ובנסתר · ושם חביון עזו' שם בסיני נגלה מה שהיה נחבא מעוזו עד היום ההוא כי לא היה כיום ההוא לפניו ולאחריו שנגלה לו האל ית' בכבודו הגדול על הר סיני לעיני כל יש' · וי"מ חביון עזו על הארון כמו שאמר עליו אתה וארון עוזך ושם היו נסתרו' הלוחות: לפניו ילך דבר · פי' אחז"ל במתי מדבר · והחכם ר' אברהם אע"ע פי' על העמים כשנכנסו ישראל לארץ כמו שאמ' את אימתי אשלח לפניך והמותי את כל העם וגו' · רשף · כמו דבר · והענין כפול במלות שונות · וכן ולחומי רשף והוא חולי הקדחת שהיא חמה הפורפת וממיתה מהרה · לרגליו · לסבתו · כמו ויברך ה' אותך לרגלי: עמד וימודד ארץ · עמד הארון בגלגל ארבע עשרה שנה עד שכבשו הארץ וחלקוהו במדה וחבל · ראה ויתר גוים · משם ראה והביט לנתר הגוים מן הארץ · ויתר פי' ויקפץ כמו לנתר בהם על הארץ · כלומר כבודו היה בגלגל והיה מכלה גויי הארץ ומפילם לפני ישראל כאלו בראייה לבד היה ממיתם · ויתפוצצו הררי עד · משל למלכי כנען וכן גבעות עולם · ויתפוצצו ענין שבירה עם הפיזור · כמו וכפטיש יפוצץ סלע: שחו · מפעלי הכפל והוא חסר הכפל מן תחתיו שחחו · הליכות עולם לו · מהלכי העולם כלם לאל ית' · לפיכך יעשה בהם כרצונו להגביה זה ולהשפיל זה לנרש זה ולהנחיל זה · ואמר הליכות עולם · כי העולם מתנהג על מהלכי הגלגלי' והכוכבי' · ויונתן תרגם פסוק זה על דור המבול ועל דור הפלגה ר"ל אלה הדורות שלא היו מכירים בו והיו מדמים שאין אלוה בעולם עמד והראה להם כי הוא אדון הכל ומשגיח בכל · ר"ל במלת וימודד שמדד להם מדה כנגד מדה כמו שאמרו רז"ל ברותחים קלקלו וברותחים נדונו · ראה ויתר גוי' · ראה שנועדו כולם במקום אחד לבנות המגדל ובפל עצתם והפילם משם על פני כל הארץ והראה לה' כי הליכות עול' לו · גבעות עולם והררי עד · על דרך משל כמו שפירש' · וכת"י אתגלי ואזיע ארעא וכו' כמו שכתבתי: תחת און · הזכיר עתה גבורות שעשה לנו במלחמות כושן רשעתים ע"י עתניאל בן קנז · ובמלחמת גדעון עם מדין · ואת'במקום און ראיתי אותן אהלים תקועים כלומר במקום שלא היה להם העמדה וקיום כי הקים ה' את עתניאל והפיל אותם אהלים · ירגזון יריעות ארץ מדין · רגזו אותם יריעות · ר"ל אהלי יריעות ארץ מדין · כי באהל הוא פריסת היריעות ורגזו כשבא גדעון עליהם כמו שאמר בחלום צליל לחם שעורים ואמר ונפל האהל · וי"מ תחת און שעשיתי ראיתי אהלו כושן שבא כושן רשעתים עלי בארצי וכאשר עשיתי תשובה רחם האל ית' עלי ורגזו יריעות ארץ מדין מפני ע"י גדעון · וכת"י כד פלחו בית ישראל לטעותא וגו': הבנהרים חרה ה' · זכר בקיעות הירדן וים סוף · אמר מה זה היה לנהרים אם חרה אף ה' בהם כשנבקעו · וכפל הענין במ"ש לחזק · ואמר ואם בנהרים אפך · אמר נראה שחרה אף ה' בנהרי' שהרי ראינו שהירדן נבקע · וזהו דרך משל ומליצה · וכן אם בים עברתך על בקיעת ים סוף ולא זכר הניסי' על הסדר · כי תרכב על סוסיך · כנגד סוס פרעה ורוכבו רמה בים · מרכבותיך ישועה · מרכבותיך היו לנו ישועה · וזה דרך משל לפי שהסוסי' מוכנים למלחמ' ורוכביהם הם המנצחי' ברוב אם לא תהי' יד ה' בהם כמו שאמר שקר הסוס לתשועה · ואמר סוס מוכן ליום מלחמה וגו' ולה' התשועה · ויונתן תרגם הבנהרים דרך משל הא על מלכיהון ומשירייתיהון וגו': עריה תעור קשתך · כמו שדמה ידו הגדולה אשר עשה במצרים ותשועתו לישראל לרוכב הסוס כן דמה אותה לתופש הקשת · ופי' עריה ענין גלוי · כמו נגלתה זרועך עליה' · והוא שם כמו ערום ועריה · ותעור ג"כ ענין גלוי אלא שאינו משרשו כי עריה מנחי הלמד ותעור נפעל מנחי העין · וכן בענין גלוי פשוטה ועורה למען הביט אל מעוריהם · שבועות מטות אמר סלה · עשית כל זה לקיים השבועות שנשבעת לאבות לתת להם הארץ למטות ישר' זהו אומר סלה כלומר לקיים האומר שאמרת · אומר · שם בשקל חדש קדש · נהרות תבקע · בקעת להם הארץ היבשה לתת להם מים רבים כמי הנהרות כמו שכתוב ויוצא נוזלים מסלע ויורד כנהרות מים ועל הדרך הזה ת"י: ראוך יחילו הרים · הרים הוא משל למלכי כנען שנמוגו וחלו מפני ישראל וזהו ראוך ראו הנפלאות שעשית עם ישראל במדבר ועם מלכי האמורי · וטעם הראיה כי השמיעה הברורה כמו הראיה · וכן וירא יעקב כי יש שבר במצרים · זרם מים עבר: זרם מים העוברים בירדן עברו עד ים הערבה תמו ונכרתו: נתן תהום · קולו בהבקע מי הירדן נתנו קול:
רום

אבן עזרא

ברוגז · בעת הרוגז שאנו בפחד: רחם תזכור · רחמיך ומלת רחם לשון יחיד כן רחמים לשון רבים ורבי משה אמ' ברוגז רחם וזכור העת שבאתה אתה הגוה מתימן וזה ארוך ואיננו נכון ויש אומרים כי רחם שם דבר כמו אהבה ארחמך יי' צדקי: אלוה עתה יספר כמה גבורות עשה ליש' הטעם הלא אתה הוא מתימן כמו אלוף תימן כמו יי' בצאתך משעיר: וקדוש מהר פארן · וכבר פירשתי זה הטעם בפרשת וזאת הברכ' כי כאשר עבר הכבוד על הר שעיר שהוא סמוך לפארן כמו שנא' ואת החורי בהררם שעיר עד איל פארן אז זרח משעיר כבוד השם ונראתה גבורתו במלחמת מדין וסיחון ועוג: כסה שמים הודו · שסבחוהו הכל ופחדו ממנו: ונגה · שהיה יוצא מלפניו כאור היה זה הוא עמוד האש: וקרנים · כמו כי קרן עור פני משה: ושם חביון עזו · הוא הארון כמו אתה וארון עזך וכתי' כי ענן יי' על המשכן יומם ואש תהיה לילה בו ויו"ד חביון תחת אל"ף וטעם חביון עזו הארון שהיה חבוי וטמון ומכוסה כשנושאים אותו או הוא מבעלי הה"א כמו חבי כמעט רגע עד יעבר זעם · לפניו · לפני הכבוד או הארון שם הכבוד: דבר · להרג העמי' כדרך וגם הצרעה · ויצא רשף · כמו דבר ולחומי רשף כמו אכולי דבר: עמד · כמדדה ארץ כנען ונתחלקה לשבטי' וטעם כל מקו' שם עינו עליו מיד נמס וזהו ויתר גוי': ויתפוצצו · הטעם שכל מקום שעבר עליו הכבוד היה מתפוצץ או הוא דרך משל שעבר על המלכים שאחזתם אימה: שחו הגבעות לפניהם והיו מישור והליכות עולם · תחת · הטעם כי אהלי כושן נפלו כאילו היו תקועים במקומות און שלא יעמד גם נכון הוא להיות זה רמז לדבר כושן רשעתים וארץ מדין על דבר גדעון בדברי החלום: הבנהרים · השלים עתה לספר גבור' השם בעבור ישר' עתה יחל לספר גבורתו שהוא דורש תמיד ארץ ישראל להשקות' כאשר הזכיר דוד גשם נדבות תניף אלהים אחר שאמ' חיתך ישבו בה וגבורת יי' נראה בכל דור ודור בבואו להמטיר וכתוב עושה גדולות ואחריו הנותן מטר כי יש לתמוה איך יעלו העננים מהנהרים וכן מהים

מ"ע ספורנו ז"ל

הנה ראית שגם עשו וישמעאל שהם מזרעו של אברהם לא היו מוכנים לקבל התורה ובכן כסה שמים הודו · ואתא מרבבות קדש לישראל · ובכן גם שלפניו ילך דבר · בענין המרגלים והמתאוננים ויצא רשף בענין קרח ועדתו ובענין הנחשים השרפים מ"מ עמד וימודד ארץ כתן גבולות הארץ אשר יתנו לו בגורל כי ראה בעונים של ישראל במי מריבה ובענין ותקצר נפש העם: ויתר גוים · סיחון ועוג גם תחת און · של ישר' ראיתי אהלי בלעם שהיה מתלכות כושן כאמרו מן ארם ינחני בלק ושם אהלים למזבחות לקלל מ"מ אח"כ ירגזון יריעו' ארץ מדין שהכום ישראל ובלעם לקה עמהם: הבנהרים · הנה ראיתי ששנית את טבע הנחלים לתשועת ישראל בנהרי ארנון וירדן וים סוף וכל זה לא קרה להם לעונש מאתך אבל לתשועת ישראל כי תרכב גם מרכבות ישועה וכמו כן בעריה · וגלוי פנים של סיחון שיצא למלחמ' ולא ירא אלקים · תעור קשתך · נגבו וכמו כן תעור בשבועו' מוטות · שקבלו עליהם התורה בשבועה וכמו כן באומר שאמרת אז ורדפתם את אויביכם ונפלו יתן ה' את אויביך הקמים עליך נגפים לפניך: סלה · באופן מעולה: ובכן בנהרות תבקע הארץ · באשד הנחלי' אשר מנע סיחון מהלחם בעבר ארנון: יחילו הרים · שרי הצבא של סיחון: נתן תהום קולו · את והב בסופה: ונשא ידהו אל רום האי' נגד נגדו ·

י רוּם יָדֵיהוּ נָשָׂא: שֶׁמֶשׁ יָרֵחַ עָמַד זְבֻלָה לְאוֹר חִצֶּיךָ יְהַלֵּכוּ לְנֹגַהּ בְּרַק חֲנִיתֶךָ: בְּזַעַם תִּצְעַד־אָרֶץ בְּאַף תָּדוּשׁ גּוֹיִם: יָצָאתָ לְיֵשַׁע עַמֶּךָ לְיֵשַׁע אֶת־מְשִׁיחֶךָ מָחַצְתָּ רֹּאשׁ מִבֵּית רָשָׁע עָרוֹת יְסוֹד עַד־צַוָּאר סֶלָה: נָקַבְתָּ בְמַטָּיו רֹאשׁ פְּרָזָו יִסְעֲרוּ לַהֲפִיצֵנִי עֲלִיצֻתָם כְּמוֹ־לֶאֱכֹל עָנִי בַּמִּסְתָּר: דָּרַכְתָּ בַיָּם סוּסֶיךָ חֹמֶר
טו מַיִם רַבִּים: שָׁמַעְתִּי וַתִּרְגַּז בִּטְנִי לְקוֹל צָלְלוּ שְׂפָתַי יָבוֹא רָקָב בַּעֲצָמַי וְתַחְתַּי אֶרְגָּז אֲשֶׁר אָנוּחַ לְיוֹם צָרָה לַעֲלוֹת לְעַם יְגוּדֶנּוּ: כִּי־תְאֵנָה לֹא־תִפְרָח וְאֵין יְבוּל בַּגְּפָנִים כִּחֵשׁ מַעֲשֵׂה־זַיִת וּשְׁדֵמוֹת לֹא־עָשָׂה אֹכֶל גָּזַר מִמִּכְלָה צֹאן וְאֵין בָּקָר בָּרְפָתִים: וַאֲנִי בַּיהוָה אֶעְלוֹזָה אָגִילָה בֵּאלֹהֵי יִשְׁעִי: יְהוִה אֲדֹנָי חֵילִי וַיָּשֶׂם רַגְלַי כָּאַיָּלוֹת וְעַל בָּמוֹתַי יַדְרִכֵנִי לַמְנַצֵּחַ בִּנְגִינוֹתָי:

נ"ו

קָלֵיהּ חֵילֵי מְרוֹמָא תַּמְהוּ קָמוּ: אַף כְּמֶעְבְּדָךְ נִסִּין לִיהוֹשֻׁעַ בְּמֵישַׁר גִּבְעוֹן שִׁמְשָׁא וְסִהֲרָא קָמוּ בִּמְדוֹרֵיהוֹן עַמָּךְ בְּמֵימְרָךְ אִתְגַּבָּרוּ בִּתְקוֹף נִצְחָן גְּבוּרְתָּךְ: בְּאִיתְיוּתָךְ לוֹט עַל שַׂנְאֵי עַמָּךְ בְּאִתְגְּלִיוּתָךְ לְמִתְבַּר רַשִׁיעֵי אַרְעָא בְּרוּגְזָךְ תִּקְטוֹל בְּעַמְמַיָּא: אִתְגְּלִיתָא לְמִיפְרַק יַת עַמָּךְ לְמִיפְרַק יַת מְשִׁיחָךְ שֵׁיצִיתָא מִן קֳדָמֵיהוֹן מַלְכַיָּא וְשִׁלְטוֹנַיָּא מִבָּתֵּיהוֹן תְּרִיכַת חַיָּבָא וְתַבַּרְתָּא חֵילֵיהוֹן רַגְלֵי עַמָּךְ עַל צַוְורֵי שַׂנְאֵיהוֹן מֵימְרָךְ קַיָּים לְעָלְמִין: בִּזְעַתָּא יַמָּא בְּחוּטְרֵי דְמֹשֶׁה וְגִבָּרֵי רֵישֵׁי מַשִּׁירְיַת פַּרְעֹה דַּחֲשִׁיבוּ מַחְשְׁבַן עַל עַמָּךְ דְּבַרְתִּינוּן בְּרוּחַ עַלְעוֹלִין וְטַבַּעְתִּנוּן בְּיַמָּא דְסוּף עַל דְּרַחִיקוּ וְשַׁעְבִּידוּ יַת עַמָּךְ וִיהָבוּ עֵצָה בְּסִתְרָא לְאוֹבָדֵיהוֹן: אִתְגְּלִיתָא עַל יַמָּא בְּמֶרְכָּבַת יְקָרָךְ כִּדְגוֹר מַיִּין סַגִּיאִין: אֲמָרִית בָּבֶל שְׁמָעִית וְזָעוּ מַלְכַיָּא מִן קֳדָם דִּינָא דִּי אִתְדְּנוּ מִצְרַיִם לְקַל מִלַּיָּא אִירֵין צַלָּא סִפְוָתַי אֲחַד זִיעָא לְחַכִּימַיָּא וּבְאַתְרְ דְּשָׁרֵינָא זָעִית דִּשְׁבַקְנִי לְיוֹם עָקָא לְעִידָן אַסְקָא גָּלוּת עַמִּי מִנִּי יִתְבְּרִינַנִי: אֲרֵי מַלְכוּת בָּבֶל לָא תִתְקַיַּים וְלָא תַעְבֵּד שׁוּלְטָן עַל יִשְׂרָאֵל יִתְקַטְלוּן מַלְכֵי מָדַי וְגִבָּרֵי יָוָן לָא יִצְלְחוּן וְלָא יִגְבּוּן קִיסוּמָא מִירוּשְׁלֵם: בְּכֵן עַל נִסָּא וּפוּרְקָנָא דְתַעְבֵּיד לִמְשִׁיחָךְ וְלִשְׁאָרָא דְעַמָּךְ דִּי יִשְׁתַּאֲרוּן יוֹדוּן לְמֵימַר אָמַר נְבִיָּא וַאֲנָא בְּמֵימְרָא דַיְיָ אַבּוּעַ אֲדוּץ לֶאֱלָהָא עָבֵיד פּוּרְקָנִי: אֱלֹהִים יְיָ דִּסְעִיד לִי בְּחֵילָא וּמְשַׁוֵּי רַגְלַי קַלִּילִין כְּאַיָּלָתָא וְעַל בֵּית תּוּקְפִּי יְקִימִינַנִי לְדִרְדִילֵיהּ נִיצְחָנִין וּגְבוּרָן וְקֳדָמוֹהִי אֲנָא מְנַגֵּן בְּתוּשְׁבַּחְתִּי:

פתגם

עד צואר ג' וסי' עד צואר יגיע · עד צואר יחצה · ערות יסוד עד צואר סלה : צללו ג' בקריאה וסי' צללו כעפרת במים אדירים · לקול צללו שפתי · כאשר צללו שערי ירושלם · וסימ' בלשון ארמי אעיל תרעא באברא : יגודנו ב' וסי' גד גדוד יגודנו · לעלות לעם יגודנו · חילי ג' בקריאה וסימ' חילי הגדול אשר שלחתי בכם · יי' אדני חילי · הן אשמח כי רב חילי :

רש"י

רום ידיהו נשא · צבא השמים הודו לו : עמד זבולה · במדוריהן כל תיבה שצריכה למ"ד בתחילתה הטיל לה ה"א בסופה ופירשוה על מלחמת גבעון כתרגו': לאור חציך יהלכו · ישראל : בזעם תצעד ארץ · לגרש שבעת אומות : ליסע משיחך · שאול ודוד : ערות יסוד · חומות אויביהם : עד צואר · הוא גובה החומה והמגדלים : נקבת במטיו ראש · סנחריב ושיגיתו שהיו סוערי' ברוח סער להפיצני והוא היה מטה שהיית רוד' בו את האומו' וכשבא וסער להפיצני נקבת ראשי גייסותיו במטיו שהיה בא לרדות בהם : עליצות' היו כשהיו יכולין לאכול עני במסתר ישראל הקרואים עם עני : ראש פרזיו · ראשי עריו ופירזותיו כמו פרזות תשב ירושלם ערי הפרזי: דרכת בים · בחיילותיו הכבדים כחול הים : חומר · ת"י בדגור לשון חמרים חמרים : שמעתי ותרגז בטני · ת"י אמרית בבל שמעית וזעו מלאכי' מן קדם דינא דאיתדנו מצרא' : לקול צללו שפתי · לקול השמוע' אחזני רעד עד ששפתי נוקשות זו לזו וקולי נשמע צללו לשון מצילת הסוס טינט"יר בלע"ז : ותחתי ארגז · במקומי אני מזדעזע : אשר אנוח ליום צרה · אשר מנוחתי זאת מוכנת ליום צרה : לעלות לעם יגודנו · ליום אשר אמר להעלות מתוכי את העם אשר הוא יגודנו עקב לשוב בגדודיו לארצו : כי תאנה לא תפרח · כתרגומו ויש לפתרו כמשמעו שוב אין הצלחה לכל מעשה בכל מעתה : ושדמות · שדה לבן : מכלה · דיר הצאן : ואני כנסת ישראל ביי' אעלוזה : למנצח בנגינותי · לבן לוי המנצח בשיר בית המקדש נאים לו בנגינותי והלוי יתן קול כנגדו בכלי השיר · למנצח כמה דאת אמר ויעמדו הלוים מבן עשרים שנה ומעלה לנצח על מלאכת וגו' · בנגינותי הוא לשון נעימות קול לגרי' ולהשפיל אורגני"דורש בלע"ז :

סליק ספר חבקוק

רד"ק

רום ידיהו נשא · המים היורדים מלמעלה קמו נד אחד והיה רם מאד כי הירדן היה מלא על כל גדותיו והיו מים רבים וכשעמדו קמו נד אחד גבוה זהו רום ידיהו נשא התהום נשא ידו לרום · וי"ת בענין אחד באתגלותך על טורא דסיני וגו': שמש ירח · במלחמת יהושע עם המלכים שעמד להם השמש וכן הירח עד יקום גוי אויביו · זבולה · בשמים שהם זבול ומעון להם כמו שאמר ויעמוד השמש בחצי השמים · זבולה · הה' נוספת כה"א לילה כי המלה מלעיל · לאור חציך יהלכו · ישראל הלכו בלילה ומצרים רודפים אחריהם לאור הברקים ואבני ברד שהשליך ה' בנוסם מפני בני ישראל והברקים הם חצי הש"י וחניתו · והאויבים נגפו בהם וישראל הלכו לאור · ואע"פ שלא הזכי' בפסוק ברקי' כיון שהזכי' אבני הברד הרי הוא כאילו הזכיר ברקים כי לא יפלו אבני הברד בלא ברקי' גם אבני הברד לבנים מבהיקי' ונותנים אורה בלילה וביום ובלילה הית' המלחמה שהרי התפלל יהושע על הירח שיעמד ג"כ עד יקום גוי אויביו · והנה היה גם בתוך גם שהאיר הירח בלילה עם הברד : בזעם · בזעמך על ז' גוים צעדת עליהם בהרג' וכפל הענין במ"ש ואמר באף תדוש גוים : יצאת לישע עמך · לישע משיחך כמו שיצאת לישע עמך בהכנסם לארץ ז' גוים כן תצא לעתיד לישע את עמך כמו שיצאת לישעם בהכנסם לארץ ז' גוים כן תצא ותושיעם ותוציאם מהגלות ותובאם לארצם · ומה שאמר יצאת מחצת נקבת עבר במקום עתיד ורבים כמוהו · ובדברי הנבואה יבוא זה ברוב כי הנבואה אע"פ שהיא עתידה הרי היא כאלו נתקיימה לפיכך יזכרו בה בלשון עבר · משיחך · הוא משיח בן דוד · מחצת ראש מבית רשע · אז תמחץ ראש מחיל הרשע גוג · ערות · מקור כלומר תגלה עד צוארם כלומר תמחץ ראשם והוא מלך מגוג · וכן תגלה יסודם עד צואר' והם שרי החיל המלכים אשר אתו · ערות ענין גלוי · וכן ערו ערו עד היסוד בה · והצואר הוא קרוב לראש · ויסוד הוא עיקר הבנין וקיומו לפיכך הוא משל על גדולי המחנה : נקבת במטיו ראש פרזיו · כלומר במטות גוג עצמו תנקב ראש פרזיו כלומר חיילותיו וקראם פרזיו לפי שיבאו לרוב והם יושבים סביבות ירושלם בפרזים יושבי הפרזות שמתפשטים בכל מקום שאין להם חומה שתסגירם · וכן אמר הוא אעלה על ארץ פרזות · ואמר ג"כ פרזות תשב ירושלם מרוב אדם : ואמר שהקב"ה ישלח מהומה בהם שינקבו וימחצו איש במטה שבידו את ראש רעהו · וכן אמר תהיה מהומת ה' רבה בהם ונומר · ואמר חרב איש באחיו תהיה : יסערו להפיצני · אותם שהיו סוערים להפיצני · כלומר שיבאו ברוח סערה עלי להפיץ אותי בגוים · עליצותם · כמו לאכול עני במסתר · עליצותם ושמחתם תהיה להפיצני כמו שהיתה בים שחשבו לאכול עני · והוא ישראל כשיצאו ממצרים ורדף אחריו פרעה וחילו וחשבו לאכלו במסתר · כלו' כי חשב כי אין ה' רואה ואין כחו בים כמו שהיה במצרי' וחשבו לאכלו בשמחה כמו שאמר אמר אויב ארדוף אשיג ונומר עד שדרכת אתה בים סוסיך ויסר את אופן מרכבותיו ואז הכירו כי ה' נלחם להם בעבורם כמו שאמר הנסה מפני ישראל כי ה' נלחם להם במצרים כלו' ה' כמו שהיה נלחם בעבורם במצרי' כן נלחם להם עתה בעבורם כי ראו כי בקע להם הים והעבירם ביבשה והם לא יכלו לעבור כמו שאמר ויהם את מחנה מצרים : דרכת בים סוסיך · ופי' דרכת בים סוסיך והעברת את ישראל בו והשלכת את מצרים בתהומות וטבעתו · וטעם סוסיך · פי' למעלה בפסוק כי תרכב על סוסיך · חומר מים רבים · כמו שאמר נצבו כמו נד נוזלים · חומר כד ונבור מן חמרי' חמרי' : שמעתי · אמר הנביא שמעתי בנבואה הצר' שיהיו בה ישראל בעת ההיא ביום בא גוג · ותרגז בטני לאותה שמועה · ובטני רמז ללב כמו המו מעי לו כי ללב יכון לשון הרגז והמיה והשמחה וההשקט לא לבטן ולמעי' אלא לפי שהלב בכלל יפילו לשון הלב עליהם · לקול צללו שפתי · לקול השמועה הזאת צללו שפתי · וצלילת השפתי הוא הקשת השפתי' זו בזו מרוב פחד ורעדה : יבא רקב בעצמי · אפילו עצמי שהם הדבר הקשה אשר בגוף ירקבו לזאת השמוע' ותחתי ארגז במקומי ארגז · אשר אנוח ליום צרה · אשר הייתי חושב שאנוח בארצי אחר ששבתי מהגלות לארצי והנה נהפכה מנוחתי ליום צרה · לעלות לעם יגודנו · ויום צרה הוא היו' שחשב גוג לעלו' לעם ירושלם וישראל ושיגודנו כלו' שיביא עליו גדודי העמי' · וכן יגודנו והוא יגוד עקב ענין גדוד והיא גוד וגדד בענין אחד וכמהו רבים · או יהיה כמ יגודנו תמור הכפל ועל היום ההוא נאמ' לדניאל והית' עת צרה אשר כמהו לא נהית' מהיות

אבן עזרא

מהים כמו הקורא למי הים כשהעננים עולים מהים והולכים להמטיר אל מקום שילום השם על כן כתוב וישפכם יי' צבאות שמו : סוסיך · הם עבים שילום להמטי' על מקום רצונו ואל תתמה בעבור שקרא' סוסיו כמו הנה יי' רוכב על עב קל השם עבים רכובו וטעם ישועה להושיע יושבי הארץ : עריה · לשון גילוי כמו וקיר ערה מגן ומלת תעור מבנין נפעל משרש אחר על משקל אף תיכון אבל התי"ו סימן הקשת ותעור תגלה הקשת וזאת כמראה הקשת אשר יהיה בענן ביום הגשם וטעם שבועות מטות על האמי' וככה כתוב ברק חניתך כאילו המטות נשבעו לקיים מאמרך סלה : נהרות תבקע ארץ · לנוכח השם והארץ שהיא הבקועה היא הפעולה עד שתעשה כמו נהרות : ראוך יחילו · מקול הרעם : זרם מים עבר · עליהם על ההרים : נתן תהום קולו · שאון הים והנהר וטעם רום הפך תהום כמו כי אשא אל שמים ידי דרך משל שנשבע כאילו הוא נשבע ברומו של עולם או פירושו שהשמים הראו גבורתם על הגשם : שמש כל אחד מהם עמד בזבולו והטעם אין צורך לשמש ביום ולא לירח בלילה כי לאור חציך יוכלו ללכת בני אדם : לנגה · הטעם כפול : בזעם · הטעם כאשר תזעם על הים ועל הנהרים ככה כאשר תצעד בזעם על הארץ מיד תדוש גוים : יצאת · בעבור ישועת עמך : לישע את משיחך · מלך יהודה : מחצת · כל ראש : ערות · לגלות יסודם עד צוארם : נקבת · הרשע מלך הגוים הפך ישועת משיחך : במטיו · על הרשע לבדו נקבת ראשו שהוא ראש ומלך על פרזיו והנה עתה יסערו יתנועעו כמו ואסערם וטעם להפיצני להפיץ את ישראל : עליצותם · כמו עלץ לבי וכאשר יהיה מפוזר יאכלום העמים ור' משה אמר ישמחו בעבור שתרעב ארץ ישראל כי העני יאכל לחמו בסתר שלא יחטף ממנו : דרכת הנה האויב מוכן לבוא לצור עלינו ואתה דרכת בים סוסיך הטעם כי עביך תוליכם לים עד שסבו מימיו כמו חומר ולא תשקה ארץ ישראל ובעבור זה הנביא או' על לשון ישראל זאת הנבואה : שמעתי ותרגז בטני · בעבור חסרון המאכל · וטעם לקול בעבור זה הקול · צללו שפתי · שתכה זאת את זאת מגזרת מצלתים והזכיר שפתי כי הפה שער המאכל : יבוא רקב בעצמי · כי בהפסק המאכל שידשן הבשר אז העצם תרקב : ותחתי ארגז · במקומי בארץ ישראל : אשר אנוח · שחשבתי שאמצא מנוחה בבוא התבואה אם יבוא צר : לעלות לעם יגודנו · גדוד והנה הדבר הפוך :
כי

מ"ע ספורנו ז"ל

שמש ירח עמד · כדבר יהושע: לאור חציך יהלכו · ישראל לרדוף אויביהם תדוש גוים · באבני הברד במורד בית חורון: יצאת לישע עמך · ע"י שמואל וירעם ה' בקול גדול על פלשתי' ויהמם : לישע את משיחך · קול צעדה בראשי הבכאים כי יצא ה' לפניך · מחצת ראש · שובך שר צבא הדרעזר · ערות יסוד ויעקר דוד את כל הרכב · ועהה בקרב מוטות עמך נקבת ודקר ראש פרזיו · שהסיתו שמלך גם על ערי עשרת השבטים שהיו אז פרזות · יסערו · אומות העולם עכו"ם : להפיצני ע"י ג"כ ושמחו בזה כשמחים לעשות רע כמו שהם שמחים בארצם : לאכול עני במסתר · לעפ"י שאין בהם בו תועלת רב · וא"כ דרכת בים סוסיך : ליס מיד כתים · אמר מים רבים : נספינות הגדולות להלחם בישרא' : שמעתי כל זה במראה הנבואה : והרגז בטני לקול הדבור · צללו שפתי · כעופרת במים ונאלמו מהתפלל · יבא רקב בעצמי · מעוצר רעה ויגון ותחתי ובמקומי עתה שאני בארצי בשלום ארגז אצטער ואחרד וכמו כן במקום ובזמן אשר אנוח · אשר אני עתה בו במנוחה · ליום צרה לעלות לעם יגודנו · ארגז בשביל יום צרה שאני רואה שיגלו ישראל אל תוך העם הנלחמי' בם וימלאו שונאיה' שילחמו בם גם בגלות כי אמנם גם שיהיה רעב וחוסר כל בארצי כי תאנה לא תפרח וגו' לא תהיה צרתי כצרת הגלות כי בכל זה אני בה' אעלוזה · בתורתו במצותיו · אגילה באלהי ישעי · ירצה שאגיל באלהי ישעי שירצני ביסועתו ולא אצטרך להצטער על פי סכים בה יכרתו יגועו · וזה אמרתי כי ידעתי שה' אלהים חיל לגולים אפי' בגלות · וישם רגלי כאילות · להמלט מגזרות האומות והי' על במותי ידריכני · בסוד ה' את סבות עמו · המכם זה יהיה לצדיק בלבד אשר להם יתרון להיות מנצחים ומתמידי' · למנצח בנגינותי · על גדולתנו ועל הדות נפשנו · לכן התפללתי שאגיל באלהי ישעי זה שירחם על הסירות הנמלאה באופן שאגיל בישועה ולא אצטרך להצטער ע"פ סכים בה שיכרתו יגועו על שהיה יאמר מן הסליבי' שיותר בה להורה ושמחה :

סליק ספר חבקוק

גוי עד העת ההי' וגו' · ואמ' ישעי' הנביא' לך עמי בא בחדריך וסגר דלתך בעדך חבי כמעט רגע עד יעבר זעם · וי"ת הפסוק כן אמר בבל שמעי' וגו' : כי תאנ' לא תפרח · הפסוק הזה נאמ' ד"מ על העמי' הנאספי' על ירושלם עם גוג ומגוג אמ' כי לא ישלימו אלא יכלו שם והנמלטי' שלא ימותו ינגפו באיבריה' כמו שאמ' תמקנ' עיניו בחוריהן ולשונ' תמק בפיהם והיו לאות בכל העמי' אשר ילכו בהם יבול כמו פרי כמו ונתנה הארץ יבולה ושדמו' שדה זרע · מכלה בה"א כמו ממכלאו' נאן בחל"ף · ברפתים · כמו רפת בקר בדברי רז"ל והוא בית הבקר · וי"ת כן ארי מלכו' בבל לא תתקיי' וגו' : ואני בה' אעלוזה · אמ' הנביא' בלשון ישראל כשיכלו מחנה גוג · אני אעלוז בישוע' ישרא' וכפל הענין במ"ש ואמ' אגילה באלהי ישעי וכת"י בכן על ניסא ופורקנא דתעביד למשיחך וגו' : יהוה אלהי חילי · ויסם רגלי כאילות · קלות כאילות לרדוף אויבי · ועל במותי ידריכני · עוזרי שאדריך על גבם ואירתם בארצי וזהו במותי · ואמר כן לפי שירושלם גבוהה מכל הארצות ואשורר על הנס שיעשה לי · ואמר למנצח בנגינותי :

דבר ה' אשר היה אל צפניה בן כושי בן גדליה בן אמריה בן חזקיה · י"א כי חזקיה זה חזקיה מלך יהודה ואפשר אלא שאין בזה ראיה אבל באמת גדולי' היו אבותיו לפיכך נזכרו · ושלשה נביאים נתנבאו בימי יאשיהו ירמיהו צפניה חולדה · ואר"זל כי ירמיה היה מתנבא בשוקי' וצפניה בבתי כנסיו' וחולדה אצל הנשים · ונבואתו היתה קוד' ששבו יאשיהו ויהודה מרעת' : אסוף אסף · אסף מקור מן אסף והוא ענין כליון · כמו והספת את נפשך ונפש ביתך · אסף חית"ן מבנין הפעול מנחי העין מענין ספו תמו · והקל הוא פעל עומד והכבד יוצא · וכן אסף אסיפם · אמר שיכלה כל חי מעל פני האדמה ר"ל מעל ארץ ישראל · ואמר כלל והה"כ פירש : אסף אדם ובהמה · אסף עוף השמים ודגי הים · ומה שאמר עוף השמים ודגי הים הוא על דרך הפלגה כמו שאמר בירמיה מעוף השמים ועד בהמה נדדו הלכו וכן אמר בהושע כחית השדה ובעוף השמים ודגי הים יאספו · ויתכן כמשמעו כי רוב העופות לא ישכנו במדבר כי אם במקום היישוב שימצאו זרעי' ופירות ופרחי אלנות וכשיחרב יישוב אחד ילכו לייסוב אחר וכן פירשנו בירמיה ובהושע · וכן דגי הים לא ישרצו ברוב כי אם בימים שהם קרובי' לייסוב : והמכשלות את הרשעים · ימצאו המכשלו' את הרשעי' שיכשלו בהם · כלומר יזדמנו להם : כלומר יבאו לקראתם צרות שיכשלו בהם שימותו · ויונתן תרגם דסגיא' תקלת רשיעין · ואח"כ אמר והכרתי את האדם · וכן אמר מתחילה אסף אדם ואם כן למה פרט את הרשעים לפי שהמשיל' לעופות שהרשעי' לא ימלטו מן המכשולות שהם החרב והרעב והדבר והשאר שאינם רשעים גמורי' · וכן הצדיקים יגלו והארץ תשאר שממה מאין אדם ובהמה : ונטיתי ידי · את שאר הבעל · מה שנשאר עדיין בעבוד' הבעל כי בני יהודה לא החזיקו כל כך בעבוד' הבעל כמו בני ישר' כי אחאב החזיק בעבוד הבעל ואחריו שאר מלכי ישרא' · ואפשר כי מה שאמר והכרתי הוא על ידי יאשיהו המלך שבער הכל כמו שכתוב · או אמר על חרבן הארץ כי מלכי יהודה אחר יאשיהו עשו הרע בעיני השם · ואמר שהאלילים יכלו עם עובדיה' כמו שכתוב בתוכחו' התורה ונתתי את פגריכם על פגרי גלוליכם : את שם הכמרי' עם הכהנים · הכמרים הם משרתים וגם לשם ע"א : הכהנים הם המשרתים לפני ע"א ויאבד שמם וזכרם מן העולם · ואת המשתחוים הנשבעים לה' והנשבעי' במלכם · פעם משתחוי' לה' ופעם למלכם שהיא הע"א שהמליכוה עליהם והנה הם משתתפי' עם האל ית' דבר אחר לעבדו · והכתוב אומר לא תעשון אתי אלהי כסף ואלהי זהב לא תעשו לכם · ויונתן תרגם דמקיימין בשמא דה' תייבין וייתין בשום פת כומריהון · כ"א פת כריהון : ואת הנסוגים · כמו לא נסוג אחור לבנו כלומר שלא הלכו בדרכיו ולא שמרו תורתו · ואשר לא בקשו את ה' · ואע"פ שלא עבדו ע"א אלא שאומרי' בלבבם לא ייטיב ה' ולא ירע ומה תועלת לדרוש אותו ולבקש מלפניו · כל אלה שזכר הם בכלל העונש שימלאום המכשולו' ויכלו ואליהם הוא אומר : הס מפני ה' אלהי' יר"ל דום והשתתק מפניו שהייתם סבורי' שלא יביט אל מעשיכם הסו מפניו כי קרוב יומו שיביא עליכם · זבח · חללי הרשעים · הקדיש קראיו · זימן לאותו זבח קראיו הם עוף השמי' וחית השדה לאכול החללי' כמו שאמר בתוכחו' התור' והית' נבלתך למאכל לעוף השמי' ולבהמת הארץ : והיה ביום זבח · על השרי' ועל בני המלך כי הם העושקי' דלים כי יש לאל ידם הם יפלו בחרב ביום זבח והוא יום החרבן · וכן כתיב וישחט מלך בבל את בני צדקיהו לעיניו וגם את כל שרי יהודה שחט ברבלת' : ועל כל הלובשים מלבוש נכרי · פי' אא"ז ל כשהיו רואים לבוש אדם שהיה להם כח עליו מלבוש נאה היו גוזלים אותו ממנו ולובשים אותו · והחכם רבי אברהם א"ע ז"ל פי' מלבוש נכרי כנגד כל העם דרך גאות שלא ילבש אדם במלבושיהם · וי"מ מלבוש ע"א · וי"ת ועל כל דמתרגשין למפלח לטעותא · וי"מ אנשים שמראים עצמם פרושים וחסידים ולובשים מלבוש נכרי שלא כשאר העם כדי שיכירום במלבושיהם שהם פרושים ודרכיהם רעים : ופקדתי על כל הדולג על המפתן · פי' אא"ז ל על עבדי השרי' או על נערי המלך כשהיו רואי' בבית העני חפץ שיחמדוהו שהות לא יכנסו בבית העני בתרועה זהו שידלגו על מפתן בית העני מרוב חפזם לקחתו ויביאו אותו אל אדוניהם זהו הממלאי' בית אדוניהם חמס ומרמה · והחכם רבי אברהם א"ע פי' על מפתן הבית בית אדוניה' מרוב שמחת' שבאו' למלא בית אדוניה' חמס ומרמה · וי"ת על כל דמהלכין בנמוסי פלשתאי · ר"ל שלא היו דורכים על המפתן על בית ע"א כמו הפלשתים שנאמר בהם על כן לא ידרכו כהני דגון על מפתן דגון · ובדרש רבי ירמיה בשם רבי שמואל בר רב יצחק מלינו שהחמירו ישראל בע"א יותר מאומות העולם · באומות כתיב על כן לא ידרכו כהני דגון אבל בישראל כתיב הדולג על המפתן : והיה משער הדגים · שער שהיה בירושלם שהיה נקרא שער הדגים כמו שנאמר בעזרא ועל שער הדגים ומגדל חננאל · ואולי היו מוכרין שם דגים : ויללה מן המשנה · הוא בית המדרש כמו שנאמר בספר המלכים והיא יושבת בירושלם במשנה · ות' בבית אולפנא · ושבר גדול מהגבעות · מקומות הם בירושלם או סמוך לה כמו גבעת גרב הנזכר בספר ירמיה · וי"ת קל צווחתא מתרע נוניא ויללא מן עופא ותברא רבא מן גובעתא · כ"א מן גבעתא ובמדרש אגדה שער הדגים זה עכו שנתונה בתיקה של דגים · ויללה מן המשנה זה לוד שהוא שכן לירושלם · ושבר גדול מהגבעות זה צפורי שיושבת בראשי ההרים :

הלילו

תרגום

פתגם נבואה דהוה מן קדם יי עם צפניה בר כושי בר גדליה בר אמריה בר חזקיה ביומי יאשיהו בר אמון מלך שבטא דבית יהודה : שיצאה אשיצי כולא מעל אפי ארעא אמר יי: אסיף אנשא ובעירא אסיף עופא דשמיא ונוני ימא על דסגיאה תקלת רשיעיא ואשיצי ית אינשא מעל אפי ארעא אמר יי: וארים מחת גבורתי על אינש יהודה ועל כל יתבי ירושלם ואשיצי מן אתרא הדין ית שאר בעלא וית שום פלחיהון עם כומריהון: וית דסגדין לאיגוריא לחילי שמיא וית דסגדין די מקיימין בשמא דיי תייבין ויימין בשום פתכריהון: וית דאתפתרו לאחורא מבתר פולחנא דיי ודלא תבעו ית דחלתא דיי ולא בעו מן קדמוהי: ספו כל רשיעיא מן קדם יי אלהים ארי קריב יומא דעתיד למיתי מן קדם יי ארי אתקין יי קטול ערע מזמנוהי: ויהי ביום קטלא דעתיד למיתי מן קדם יי ואסער על רברביא ועל בני מלכא ועל כל דמתרגשין למפלח לטעותא: ואסער על כל דמהלכין בנימוסי פלשתאי בעידנא ההיא דמלן בית רבונהון חטוף ונכלין: ויהי בעידנא ההיא אמר יי קל צווחתא מתרע נוניא ויללא מן עופא ותברא רבא מן גבעתא: אילילו

ספר צפניה

דְּבַר־יְהוָה׀ אֲשֶׁר הָיָה אֶל־צְפַנְיָה בֶּן־כּוּשִׁי בֶן־גְּדַלְיָה בֶּן־אֲמַרְיָה בֶּן־חִזְקִיָּה בִּימֵי יֹאשִׁיָּהוּ בֶן־אָמוֹן מֶלֶךְ יְהוּדָה: א
אָסֹף אָסֵף כֹּל מֵעַל פְּנֵי הָאֲדָמָה נְאֻם־יְהוָה: אָסֵף אָדָם וּבְהֵמָה אָסֵף עוֹף־הַשָּׁמַיִם וּדְגֵי הַיָּם וְהַמַּכְשֵׁלוֹת אֶת־הָרְשָׁעִים וְהִכְרַתִּי אֶת־הָאָדָם מֵעַל פְּנֵי הָאֲדָמָה נְאֻם־יְהוָה: וְנָטִיתִי יָדִי עַל־יְהוּדָה וְעַל כָּל־יוֹשְׁבֵי יְרוּשָׁלִָם וְהִכְרַתִּי מִן־הַמָּקוֹם הַזֶּה אֶת־שְׁאָר הַבַּעַל אֶת־שֵׁם הַכְּמָרִים עִם־הַכֹּהֲנִים:
ה וְאֶת־הַמִּשְׁתַּחֲוִים עַל־הַגַּגּוֹת לִצְבָא הַשָּׁמָיִם וְאֶת־הַמִּשְׁתַּחֲוִים הַנִּשְׁבָּעִים לַיהוָה וְהַנִּשְׁבָּעִים בְּמַלְכָּם: וְאֶת־הַנְּסוֹגִים מֵאַחֲרֵי יְהוָה וַאֲשֶׁר לֹא־בִקְשׁוּ אֶת־יְהוָה וְלֹא דְרָשֻׁהוּ: הַס מִפְּנֵי אֲדֹנָי יְהוִה כִּי קָרוֹב יוֹם יְהוָה כִּי־הֵכִין יְהוָה זֶבַח הִקְדִּישׁ קְרֻאָיו: וְהָיָה בְּיוֹם זֶבַח יְהוָה וּפָקַדְתִּי עַל־הַשָּׂרִים וְעַל־בְּנֵי הַמֶּלֶךְ וְעַל כָּל־הַלֹּבְשִׁים מַלְבּוּשׁ נָכְרִי: וּפָקַדְתִּי עַל כָּל־הַדּוֹלֵג עַל־הַמִּפְתָּן בַּיּוֹם הַהוּא הַמְמַלְאִים בֵּית אֲדֹנֵיהֶם חָמָס וּמִרְמָה:
י וְהָיָה בַיּוֹם הַהוּא נְאֻם־יְהוָה קוֹל צְעָקָה מִשַּׁעַר הַדָּגִים וִילָלָה מִן־הַמִּשְׁנֶה וְשֶׁבֶר גָּדוֹל מֵהַגְּבָעוֹת:
הלילו

גדליה ה' וסימ' נמסר בירמיה סימ' מ' : חזקיה ג' וסימ' גם אלה משלי שלמה · דבר יי' אשר היה אל צפניה · עזור אמר חזקיה · ומן ויהי בשנת שלש להושע בן אלה עד וישלח מלך אשור את תרתן דכוו' חזקיה כמ"א חזקיהו וסימ' ויהי בשנה הרביעית למלך חזקיהו · במלכים ג' וסי' ויעל כל איש ישרא' מאחרי דוד דשבע בן בכרי · והנשבעים במלכם · ישמח ישראל בעשיו ; והיה ביום ה' וסימ' והיה ביום הנחילו את בניו · והיה ביום מלחמת ולא נמצא חרב · והיה ביום צאתך דשמעי · והיה ביום בהניח ה' לך מעוצבך · והיה ביום זבח יי' ופקדתי על השרים :

א ספר צפניה

רשי

אסף · אסף · לשון כליון כמו ואספת את נפשך דמיכ' וא"לף חסרה בתיבה שנייה שהרי היה לו לכתו' אאסף אבל יש כאלה הרב' כמו לא יהל שם ערבי שהו' כמו לא יאהל : והמכשלו' את הרשעים · הם ע"א : את שאר הבעל · שלא תהא שארית לזכרונו : הכמרי' עם הכהנים · פלחיהון עם כומריהון : ואת הנשבעי' ליי' · וחוזרים ונשבעי' במלכם בע"א שלאם עושין ע"א עיקר לומר אם אין אתה מאמין בשבועת השם הריני נשבע לך בע"א : הקדיש קרואיו · זימן קרואיו ליום מועד : מלבוש נכרי · תכשיטי ע"א : הדולג על המפתן · ת"י דמהלכין בנימוסי פלשתאי שלא היו דורכים על מפתן דגון שנאמר על כן לא ידרכו כהני דגון וגו' : משער הדגים · ת"י מתרע נוניא ושער היה בירושל' וכך שמו : מן המשנה · משער העופות שהוא שני לו :

יושבי

אבן עזרא

כי תאכל · הזכיר כל דבר שיעשה דם ויוכל האדם לחיות בהם והזכיר התאנים כי הלחם ואף כי היבשים מולידים ומביאים באדם דם רב אשר יחיה בו וככה הענבים ופרי העץ כמו אגוז ושקד ורמון והתפוח אינם מולידים דם ואלה יבול כמו ונתנה הארץ יבולה ושמן זית כאשר יבשל בו האדם ירקות גם הוא מוליד דם וטעם כחש כאילו לא היה זית בתולדתו : ושדמות · כמו ושדמה לפני קמה גם הזכיר הבשר · ממכלא כמו ממכלאותיך : רפתים · מקום מלונם : ואני · אמר הנביא בנבואתו כי על כן זה הוא לא יהיה לבו רק לבו שמח כי בטחונו בשם שיושיענו : יי' חילי · כחי ויוליאני לאור : ידריכני · שלא אכשל : למנצח · פירשתיו בספר תהלות :

ספר צפניה

הזכיר הכתו' שמות האבו' עד שהגיע לנכבד והוא חזקיה המלך והנה על דרך הסברא אמריה היה אחי מנש' ואל תתמה בעבור כי יאשיהו שלישי לחזקיהו כי יותר ממאה שנים יש מיום שגדל חזקיהו לםוליד עד מלך יאשיהו : אסוף · אל"ף אסוף סימן שעתיד מהבנין הנוסף מגזרת ספו תמו פי' הבנין העתיד האסיף כל פעל ראוי להיות משלש אותיות וכשיבות הפעל בלשון הפעיל הכביד אביד השמיד הוא קרוי בנין הנוסף וי"א כי אל"ף אסוף נוסף כמו אלף אלוס ידושנו : אסף · עתה פי' מלת כל אדם ובהמה ועוף השמים ודגי הים · וטעם פני האדמה ארץ ישראל : והמכשלות · לרשעים לבדם תהיינה המכשלו' על כן והכרתי את האדם שהם רשעים וכן אומר לענוים אולי תסתרו : ונטיתי · שאר הבעל · גוף הבעל ורבי משה הכהן אמר כמו שאר יעקב : עם הכהנים · הם המשרתי' כי ככה מלת כל כהן והעד וכהנו לי : ואת המשתחוים · כאשר הם נשבעים לשם ולמלכם הם המראים כי הם עבדי השם : ואת · בפרהסיא : הס · אמר הנביא למשכיל : הקדש · הכין וזימן : והיה · דרך משל על מות הרשעים : מלבוש נכרי · כנגד כל עם הארץ דרך גאות : ופקדתי · הדולג · מרוב שמחת' אותם הבאים למלאת בית אדוניהם מחמס ומרמה יראו בהכנסם לבית המלך להביא אותו החמס בעברם על מפתן הבית כאילו הם דולגים מרוב שמחתם מפתן בית המלוכה הם הפקידים שיקחו יגיע האדם בחזקה או במרמה להתרצות לאדוניהם : והיה · שער הדגים היה בירושלם · מן · הארמון משנה למלך שהוא בתוך העיר : ושבר גדול · מחוץ לירושלם כי הרים סביב לה :

הלילו

רשי

יושבי המכתש · נחלא דקדרון שעמוק כמכתשת זה ת"י · ומדרש אגדה מסער הדגי' זו עכו הנתונה בחיקו של הים ששם כנודים דגים הרבה · מן המשנה לוד שהיא משנה לירושלם · מהגבעות זו צפרי שיושב' בראשי ההרים כצפור · יושבי המכתש זו טבריא שעמוקה מכל ארץ ישראל: כי נדמה כל עם כנען · ת"י ארי איתבר כל עמא דדמן עובדיהון לעובדי עמא דארעא דכנען: כל נטילי כסף · כל עתירי נכסיא טעונ' משא כסף וזהב כמו כובד האבן ונטל החול לשון משא: אחפש את ירושלם בנרות · אדקדק בעונותיהם · הקופאים הלפי' על שמריה' ויצף הברזל מתרגמינן וקפ' פרזלא האומרי' בלבבם לא ייטיב וגו' · לעושי רצונו: ולא ירע · לעוברי רצונו: מר צורח שם גבור · הגבור יצרח שם קול מר: יום שואה · לשון שממון · ומשואה שממון יותר: והצרותי לאדם · לישראל הקרויים אדם: ולחומם · בשרם ולשון ערבי בשר קורין אל לחם: כגללים: התקוששו · התלקטו והאספו יחד כמו לקושש קש: וקושו · מעשיכם השוו מעשיכם לדעת קונכ' ורז"ל דרשו קשוט עצמך ואח"כ קשוט אחרים עשו פניהם לשון היקש אדם המשוה עצמו ויישר דרכו: הגוי לא נכסף · דלא חמד למיתוב לאורייתא: בטרם לדת חוק · לפני בא הגזירה: כמוץ עבר · הרי זה מקרא קצר כמוץ העובר מלפני רוח וכעשן העובר מלפני השמש וזהו תרגומו של עבר יום כך תרגמו יונתן דתיהון דמן למוצ' דנסבא רוחא וכתננא דעדי מן קדם יומא. כי

נדמה ג' מפה מולך ר' גו זהין

לאדם ה' קמץ וכו' גגה דירע פקה כפומיה אמר

רדק

הלילו יושבי המכתש · מקום עמוק בירושל' · וי"ת יתבי בנחלא דקדרון · ובמדרש אגדה יושבי המכתש זו טבריא שהיא עמוקה מכל ארץ ישראל · כי נדמה כל עם כנען · פוח' כמו כנען בידו מאזני מרמה · כנעניה נכבדי הארץ · נדמ' · נכר' כמו נדמה נדמה מלך ישראל · נדמו עמי · וי"ת כנען כמשמעו ארי אתברו כל עמא דעיבדיהון דמא לעובדי עמא דארעא דכנען · נטילי כסף · נושאי הכסף והם הסוחרי' כמו שאמר עובר לסוחר · וי"ת כל עתירי נכסיא: והיה בעת ההיא אחפש את ירושלם בנרות · כגון שמחפש אדם הדבר בנר שהוא חופש יפה כן אחפש את ירושלם לבע' כל הפושעים שבה · וכן אמר נר אלהי' נשמת אדם חופש כל חדרי בטן · ות"י אפקד בלושין ויבלשון ית ירושלם כמו שמבלשין בנברשתא: הקופאי' על שמריהם · שהם שקטי' בבתיהם על ממונם כמו היין שהוא שקט על שמריו הדבר השוכן ומקובץ ביחד כמו המים הקופאי' והחלב הקופא נקרא קפאון שהוא עומד ואינו נע · ות"י דשלן שלוה על נכסיהון · לא ייטיב ה' ולא ירע · אין הטוב והרע הבא על האדם מאתו כי לא ישגיח בתחתוני' · וי"ת לא רעוא קדם לאוטבא לצדיקיא' ואף לא לאבאשא לרשיעיא: והיה חילם · נכסיהם יהיו לבז · ובנו בתי' · הבתים שבנו לא ישבו בהם זמן רב כי מהרה יגלו מהם וכן הכרמים שנטעו לא ישתו יינם כי אם מעט זמן: קרוב יום ה' · ומהר מהר כמו מהירות · והוא תאר בשקל ושבת אבי את המתי' · מר צורח · מריס קול וקורא מר וכן ויבאו אל צריח מקום גבוה · אמר כאילו יום ה' קורא ומגביה קולו וקורא מר · ואמר שם גבור כי יבאו גבורים להרגם · או שם יהיו הגבורים נהרגי' · וכת"י תמן גבריא מתקטלין · והחכם רבי אברהם פי' שם יהיה הגבור צורח מר: יום עברה · מבואר הוא · והפסוק כולו כפול בענין במ"ש לחזק הענין: יום שופר ותרועה · שירעו האויבי' עליהם כשיכבשו הערי' הבצורו' הפנות · הם המגדלים: והצרותי לאדם · הצרותי מלרע · לאדם הלמ"ד קמוצה · פי' והצרותי אל האדם שיהיו תוך הערי' במצור שימיו בה בלחם צר ומים לחץ כעפר שהוא נשפך לרוב שאין אדם חושש על שפיכותו כן ישפך דמם בלי חמלה לרוב · ולחומם כגללים · בשרם יהיה נשפך באשפות כמו הזבל · וכן וימטר עלימו בלחומו

בבשרו: גם כספם · אך נכהלה · אותה הכלה תהיה נבהלה כלומר תהיה בבהלה פתאום · וי"ת ארי גמירא ברם שילהא: התקוששו וקשו · ענין חפוש הדברים ולקיטתם כמו לקושש קש · מקושש עצים · וכן פי' התקוששו התחפשו מומיכם וחפשו מומי אחרי' אחר כך ובערו אותם · וכן אמרז"ל מזה הפסוק קשט עצמך ואח"כ קשט אחרי' · ועוד אמרו נקשט גרמין עד לא נקשט אחרנין · וקשו · השי"ן דגושה לחסרון הכפל · כמו סבו את העיר: הגוי לא נכסף · לא נכסף ולא התאוה אל זה להתקושש ולקושש כמו נכספה לבית אביך · ות"י דלא חמיד למיתב לאורייתי ואמז"ל כתב זה הגוי שאינו נכלם ולא יבוש ממעשיו מלשון ר"ל איכסיף באכסופי אפין: בטר' לדת חק · בטרם שיולד חק היום הבא כלומר הגזרה התקוששו · ות"י עד לא תפוק עליכון גזירת בית דינא · כמוץ עבר יום · המאוחר מוקדם וכן היא תכונת הפסוק בטרם לדת חק יום כמוץ עבר כלומר בטרם לדת חק היום שתהיו כמוץ עובר מפני רוח · או בטרם יום לדת חק והמאוחר מוקדם במקרא רבים כמו מקום שם קבר מקום קבר שם · הידעת כי אז תולד הידעת אז כי תולד · ומספד אל יודעי נהי ויודעי נהי אל מספד והדומים להם רבים · וי"ת בחסרון מלים ותהון דמן לכמוצא דנסבא רוחא וכטלא דעדי מן קדם יומא · כלומר מפני השמש · נוסחא אחרת וכתננא דעדי מן קדם יומא: בקשו את ה' · אמר כנגד ענוי הארץ אשר בישראל כי אף על פי שחטאו רוב ישראל נשתיירו בהם רבים טובים ויראי אלהים כמו שאמר האל לאליהו והשארתי בישראל שבעת אלפים כל הברכים אשר לא כרעו לבעל וכל הפה אשר לא נשק לו ונאמר על חרבן הארץ נתנו נבלת עבדיך מאכל לעוף השמים בשר חסידך לחיתו ארץ · ואף על פי שהיו עבדי האל ית' וחסידיו נפלו בחרב עם הרשעי' כמו שכתוב כי עד צדק ישוב משפט: בקשו צדק · בקשו הצדק והענוה עם האחרים כלומר השתדלו בכחכם להשיבם אל דרך טובה · אולי תסתרו · תסתרו שלא תמותו בחרב עם הכלל · אבל מן הגלות לא הבטיחם כי כבר נגזרה גזירה בימי מנשה כמו שכתוב ונאמר ליאשיהו המלך ונאספת אל אבותיך בשלום ולא תראינה עיניך בכל הרעה אשר אני מביא על המקום הזה: אף ה' · ואף על פי שיהיה יום אף ה' עליכם אף על פי כן אל ישמחו שכיניכם הרעים לכם: כי

הֵילִ֖ילוּ יֹשְׁבֵ֣י הַמַּכְתֵּ֑שׁ כִּ֤י נִדְמָה֙ כָּל־עַ֣ם כְּנַ֔עַן נִכְרְת֖וּ כָּל־נְטִ֥ילֵי כָֽסֶף׃ וְהָיָה֙ בָּעֵ֣ת הַהִ֔יא אֲחַפֵּ֥שׂ אֶת־יְרוּשָׁלִַ֖ם בַּנֵּר֑וֹת וּפָקַדְתִּ֣י עַל־הָאֲנָשִׁ֗ים הַקֹּֽפְאִים֙ עַל־שִׁמְרֵיהֶ֔ם הָאֹֽמְרִים֙ בִּלְבָבָ֔ם לֹֽא־יֵיטִ֥יב יְהֹוָ֖ה וְלֹ֥א יָרֵֽעַ׃ וְהָיָ֤ה חֵילָם֙ לִמְשִׁסָּ֔ה וּבָתֵּיהֶ֖ם לִשְׁמָמָ֑ה וּבָנ֤וּ בָתִּים֙ וְלֹ֣א יֵשֵׁ֔בוּ וְנָטְע֣וּ כְרָמִ֔ים וְלֹ֥א יִשְׁתּ֖וּ אֶת־יֵינָֽם׃ קָר֤וֹב יוֹם־יְהֹוָה֙ הַגָּד֔וֹל קָר֖וֹב וּמַהֵ֣ר מְאֹ֑ד ק֚וֹל י֣וֹם יְהֹוָ֔ה מַ֥ר צֹרֵ֖חַ שָׁ֥ם גִּבּֽוֹר׃

טו יוֹם עֶבְרָ֖ה הַיּ֣וֹם הַה֑וּא י֧וֹם צָרָ֣ה וּמְצוּקָ֗ה י֤וֹם שֹׁאָה֙ וּמְשׁוֹאָ֔ה י֥וֹם חֹ֙שֶׁךְ֙ וַאֲפֵלָ֔ה י֥וֹם עָנָ֖ן וַעֲרָפֶֽל׃ י֥וֹם שׁוֹפָ֖ר וּתְרוּעָ֑ה עַ֚ל הֶעָרִ֣ים הַבְּצֻר֔וֹת וְעַ֖ל הַפִּנּ֥וֹת הַגְּבֹהֽוֹת׃ וַהֲצֵרֹ֣תִי לָאָדָ֗ם וְהָֽלְכוּ֙ כַּעִוְרִ֔ים כִּ֥י לַיהֹוָ֖ה חָטָ֑אוּ וְשֻׁפַּ֤ךְ דָּמָם֙ כֶּֽעָפָ֔ר וּלְחֻמָ֖ם כַּגְּלָלִֽים׃ גַּם־כַּסְפָּ֨ם גַּם־זְהָבָ֜ם לֹא־יוּכַ֣ל לְהַצִּילָ֗ם בְּיוֹם֙ עֶבְרַ֣ת יְהֹוָ֔ה וּבְאֵשׁ֙ קִנְאָת֔וֹ תֵּאָכֵ֖ל כָּל־הָאָ֑רֶץ כִּֽי־כָלָ֤ה אַךְ־נִבְהָלָה֙ יַעֲשֶׂ֔ה אֵ֥ת כָּל־יֹשְׁבֵ֖י הָאָֽרֶץ׃

ב

א הִתְקוֹשְׁשׁ֖וּ וָק֑וֹשּׁוּ הַגּ֖וֹי לֹ֥א נִכְסָֽף׃ בְּטֶ֙רֶם֙ לֶ֣דֶת חֹ֔ק כְּמֹ֖ץ עָ֣בַר י֑וֹם בְּטֶ֣רֶם ׀ לֹא־יָב֣וֹא עֲלֵיכֶ֗ם חֲרוֹן֙ אַף־יְהֹוָ֔ה בְּטֶ֙רֶם֙ לֹא־יָב֣וֹא עֲלֵיכֶ֔ם י֖וֹם אַף־יְהֹוָֽה׃ בַּקְּשׁ֤וּ אֶת־יְהֹוָה֙ כָּל־עַנְוֵ֣י הָאָ֔רֶץ אֲשֶׁ֥ר מִשְׁפָּט֖וֹ פָּעָ֑לוּ בַּקְּשׁוּ־צֶ֙דֶק֙ בַּקְּשׁ֣וּ עֲנָוָ֔ה אוּלַי֙ תִּסָּ֣תְר֔וּ בְּי֖וֹם אַף־יְהֹוָֽה׃ כי

תרגום

אַיְלִילוּ כָּל דְיָתְבִין בְּנַחֲלָא דְקִדְרוֹן אֲרֵי אִתְּבַר כָּל עַמָּא דְדָמַן עוֹבָדֵיהוֹן לְעוֹבָדֵי עַמָּא דְאַרְעָא דִכְנַעַן אִשְׁתֵּיצִיאוּ כָּל עַתִּירֵי נִכְסַיָא: וִיהֵי בְּעִידָנָא הַהִיא אֲפַקֵּיד בְּלוּשִׁין וִיבַלְשׁוּן יַת יְרוּשְׁלֵם כְּמָא דְבַלְשִׁין בְּנִבְרַשְׁתָּא וְאַסְעַר עַל גֻּבְרַיָא דְשָׁלַן שְׁלֵיוָא עַל נִכְסֵיהוֹן דְאָמְרִין בְּלִבְּהוֹן לָא רַעֲוָא קֳדָם יְיָ לְאֵיטָבָא וְאַף לְאַבְאָשָׁא: וִיהוֹן נִכְסֵיהוֹן לַעֲדִי וּבָתֵּיהוֹן לְבִיזָא וְיִבְנוּן בָּתִּין וְלָא יִתְּבוּן וְיִצְּבוּן כַּרְמִין וְלָא יִשְׁתּוּן יַת חַמְרֵיהוֹן: קָרִיב יוֹמָא דַעֲתִיד לְמֵיתֵי מִן קֳדָם יְיָ רַבָּא קָרִיב וּמוֹחֵי לַחֲדָא קַל יוֹמָא דַעֲתִיד לְמֵיתֵי מִן קֳדָם יְיָ דִי בֵיהּ מְרִיר וְצָוְחִין תַּמָּן גִּיבָּרַיָא מִתְקַטְלִין: יוֹמָא תַעֲבוּר יוֹמָא הַהוּא יוֹם עָקָא וְעִיוּק יוֹם רִיגוּשׁ וְאִתְרְגוּשָׁא יוֹם חֲשׁוֹךְ וְקִבְלָא יוֹם עֲנָנָא וַאֲמִטְתָּא: יוֹם שׁוֹפָרָא וְיַבָּבָא עַל קִרְוַיָא כְּרִיכָתָא וְעַל רָמָתָא מְנַטְלָתָא: וְאָעִיק לִבְנֵי אֱנָשָׁא וִיהָכוּן כְּסַמְיָן אֲרֵי קֳדָם יְיָ חָבוּ וְיִשְׁתְּפֵיךְ דְמְהוֹן לְעַפְרָא וְנִבְלַתְהוֹן כְּסַחִיתָא: אַף כַּסְפְּהוֹן אַף דַהֲבְהוֹן לָא יוּכַל לְשֵׁיזָבוּתְהוֹן בְּיוֹם רוּגְזָא דַיְיָ וּבְאֶשָּׁא פוּרְעֲנוּתֵיהּ יְסוּפוּן כָּל רַשִׁיעֵי אַרְעָא אֲרֵי גְמִירָא בְּרַם שֵׁיצָאָה יַעֲבֵיד עִם כָּל יָתְבֵי אַרְעָא: אִתְכַּנְשׁוּ וְאִתּוּ וְאִתְקָרְבוּ עַמָּא דָרָא דְלָא חָמִיד לְמֵתַב לְאוֹרַיְתָא: עַד לָא תִפּוֹק עֲלֵיכוֹן גְזֵירַת בֵּית דִינָא וּתְהוֹן דָמַן לְכִמוֹצָא דְנַסְבָא רוּחָא וּכְטוּלָא דְעַדֵי מִן קֳדָם יוֹמָא עַד דְלָא יֵיתֵי עֲלֵיכוֹן תְּקוֹף רוּגְזָא דַיְיָ עַד לָא יֵיתֵי עֲלֵיכוֹן יוֹם רוּגְזָא דַיְיָ: תִּבְעוּ יַת דַחַלְתָּא דַיְיָ כָּל עִנְוְתָנֵי אַרְעָא דְדִינֵי רְעוּתֵיהּ עֲבָדוּ תִּבְעוּ קוּשְׁטָא תִּבְעוּ עִנְוְתָנוּתָא מָאִים יִתְגְּנוּן עֲלֵיכוֹן בְּיוֹם רוּגְזָא דַיְיָ: ארי

על האנשים ה' וסי' נמסר בסדר שמות ובמלכים ב' סימ' י"ח · ישבו ג' בקריאה וסי' וירדו מעל אדמתם · והיה חילם למשסה · עשירים בשפל ישבו · וחד וישבו ויקח בועז עשרה: לאדם ה' בקריאה וסי' מי שם פה לאדם או מי · והצרתי לאדם · ידעתי יי' כי לאדם דרכו · ויאמר לאדם הן יראת יי' · כמים הפנים לפני' · וכל קהלת דכוו' במ"א לאדם שטוב לפניו נתן חכמה ודעת · וסימ' בלשון ארמי לבא דידע עקא בפומיה אמר · בקשו ז' וסימ' אשת בעלת אוב · דרשו יי' ועזו בקשו פניו תמיד · וחברו · בקשו את יי' כל ענוי ארץ ג' בו · לך אמר לבי בקשו · וחד ובקשו ברהובותיה:

אבן עזרא

הלילו יושבי המכתש · מסלה היתה בירושל' לסוחרי' ולמחליפי' והיא קרויה מכתש כי כל רחובו' העיר יש להם שם הנודע לכל בני העי': עם כנען · כל סוחר כמו כנען בידו מאזני מרמה: ונכרת' נכרת: נטיל כסף · כמו משא: והיה · טעם אחפש בנרות כי בנר יוכל אדם לראות מה שיש בחדרי חדרי' כי אור השמש לא יכנס שם וככה נר אלהים נשמת אדם חופש והנה בנרות כאילו בנרות אחפש': הקופאי' · שהם שאננ' ושקטים ומלת קופאי' כמו קפאו תהומו' דבר השוכן ומקובץ ביחד נקרא קפאון וככה זה קופאי' השוכני' בטח על מקומ': והיה חילם · כומס ואונס: ובנו · פועל עבר הבתי' שבנו לא ישבו שם עוד: קרוב יום · נקמת יי' וביום ההוא קול מר צורח שם גבור שם כל גבור צורח מר בקולו יצעק צעקה מרה: יום · שואה ומשואה · כמו בוקה ומבוקה: יום חשך · כדרך וקדר עליהם היום: יום שופר · ותרועת האויב הפנות כמו גבעות: והצרותי לאד' · שהם בערי' הבצורו': ושפך דמם לרוב כעפר: ולחומם כגללים · בשרם בלשון ישמעאל וכמוהו וימטר עלימו בלחומו: בגללים · כמו בגללי צאת האד': גם · הטעם כפשם גם כספם: התקוששו וקשו · הטעם התווכחו והוכיחו ור' משה אמר התקבצו וקבצו מגזר' מקושש קש שהוא לאסוף הקש ואחרי' אמרו כמו תרגום וקנתי ושבתי: לא נכסף · אינו אהוב ונחמד לגוים מגזרת נכספה וגם כלתה: בטרם לדת חק · בטרם בא יבא העתיד שישימכם כמוץ עובר אשר תדפנו רוח: בקשו · אם פעלתם משפט עד עתה בקשוהו והוסיפו ענוה בטרם בוא אותו היו' בקשו אל תבקשו עזר מפלשתי': כי

רד״ק

כי עזה עזובה תהיה · עזה עזובה דרך צחות לשון נופל על הלשון ואע״פ שאינו דומה בכל האותיות : בצהרים · זכר צהרי׳ לפי שהקטב ישוד בצהרים · ואשדוד לשון שד והרי הוא כאלו הוא לשון נופל על הלשון · יגרשוה · יגרשו האויבים עדת אשדוד ממקומה פתאום כמו הקטב שישוד בצהרי׳ : ועקרון תעקר · לשון נופל על לשון דרך צחות ולא זכר גת כי ביד מלכי יהודה היתה : הוי יושבי חבל הים · חלק כמו חבל נחלתו והוא ארץ פלשתים שהיא סמוכה לים כמו שכתוב עד ים פלשתי׳ וקרא הוי עליהם כי תחרב ארצ׳ · גוי כרתי׳ · פלשתי׳ יקראו כרתים כמ״ש אל נגב הכרתי · ונאמר הכרתי את כרתים · וי״ת עמא דחייבין לאשתיצאה · כנען ארץ פלשתי׳ כמו שכתו׳ לכנעני תחשב חמש סרני פלשתים וגו׳ : והיתה · לשון נקבה על הארץ שהיא חבל הים · נות כרות רועים · משכן הרועי׳ יקראוהו נוה כמו שנאמר אני לקחתיך מן הנו׳ והקבוץ נות : כרות רועים · מקום שיכרו שם הרועים להיות שם מקניה׳ כנלאים מן כי יכרה איש בור : והיה חבל לשארית בית יהודה · זה החבל יהיה עדיין לשארית בית יהוד׳ שישובו מגלו׳ בבל · וי״ת חבל השני׳ הראשוני׳ ספר ימא וזה תרג׳ עדבא כלומ׳ לגורל בית יהודה ולחלק׳ יהיה · עליהם ירעון · על המקימות ההם · אפשר שיהיה זה הפסוק ופסוק והיתה לעתיד משישובו יהודה מגלות בבל תהיה ארץ פלשתים להם למרעה צאן · ופי׳ ירעון ירעו צאנם · וכן ירבצון · אמר על הצאן שיכנסום בלילה בבתי אשקלון החרבים להרביצ׳ שם · או יהיה פסוק והיתה על זמן חורבן ארץ פלשתים אמר שישכנו שם הרועים עם צאנם מפני חרבן הארץ שלא יהיה בה יישוב ולא תהיה הארץ אלא למרע׳ צאן · ויהיה פסוק זה והיה על זמן שיבת בני יהודה לארץ פלשתים ג״כ להם למושב ויבנו שם בתי׳ לנפשם · ופי׳ ירעון ירבצון דרך משל לפי שהם כמשלים לצאן · וכן ת״י עליהון ירעון ועליהון יתפרנסון · בערב ירבצון · ת״י ברמשא יביתון : שמעתי חרפת מואב וגדופי בני עמון · שהיו שכני׳ לבני ישראל ובגלותם מארצם והיו עוברים דרך עליהם והיו מחרפי׳ אותם · ויגדילו על גבולם · היו מגדילים פיהם בשחוק או לשונם לדבר בעברם על גבולם · או פי׳ היו מגדילי׳ פיהם על גבול ישראל שהיו רואי׳ אותו חרב : לכן חי אני · כסדום שתהיה חרבה חרבן עולם · ממשק חרול : לפי מקומו ענינו כמו מוצא שיצאו ויעלו שם חרולים כמו במקום החרב · וי״מ המלה מבנין ובן משק ביתי מענין שוק · כלומ׳ שיתקשקשון החרלים זה בזה מרובם בנשוב בהם הרוח וישמיעו קול · ואחז״ל פי׳ ענין עזיבה כלומ׳ שתהיה הארץ נעזב׳ לחרולי׳ וכת״י משמט מלוחין כמו מלוח עלי שיח והוא החרול : ומכר׳ מלח · מן כי יכר׳ איש בור · כתרגומו ומחפירין דמלח · ויתכן לפרשו מענין כרי בדברי רז״ל התחיל למוד אומר ברוך השולח ברכה בכרי הזה ר״ל תל מלח · שארי׳ עמי יבזום · כפל הענין במ״ש ואמר יתר גוי ינחלו׳ · וזה אפשר שהי׳ בבית שני כששבו מגלות בבל · ואפשר לפרשו עתידה בימי המשיח ופסוק כי רזה את כל אלהי הארץ עוזר לזה הפי׳ · יבזו׳ · ובזוס אותם · גוי בי״וד אחד לבד והיא י״וד השרש וי״וד הכנוי נפלה מהמכתב ונשארה במבטא : זאת · ויגדילו פירשנוהו : נורא ה׳ עליהם · ה׳ שהוא נורא עליהם היה כלומר על עם ה׳ שזכר · וכת״י דחילא דה׳ אמר למפרקהון · או פי׳ עליהם על כל הגוי׳ כלו׳ עוד יבא זמן שיהיה ה׳ נורא עליה׳ ויראו ממנו ומהרע לעמו · כי רזה את כל אלהי הארץ · יכחש את כל אלהי העמים ויכירו כלם כי ה׳ לבדו הוא האלהים כמו שאמר והיה ה׳ למלך על כל הארץ · ורזה · מן וישלח רזון בנפשם כלומר יבטל אות׳ וישבית אמונתם · וישתחוו לו ואז ישתחוו לו וי״ת ארי אמאיך : גם אתם כושי׳ · אמר אתם ואמר המה כי כן מנהג המקרא בכמה מקומות כמו כלם תשובו ובאו נא · לכלם ולסרניכם · כי יבושו מאלים אשר חמדת׳ והדומים להם · וי״ת המה בחסרון כ״ף הדמיון כהמה כלו׳ אתם תהיו חללי חרבי כמוהם · פי׳ כעמון ומואב שזכר · ואמר גם אתם כלומר אע״פ שאת׳ רחוקים מארץ ישראל אתם הרעות׳ לישראל וגם אתם תהיו חללי חרב : ויט ידו על צפון · זה בבל שהיא מזרחית צפונית לארץ ישראל · ונכרה לפי שגלו ישראל אליה ולא רחמו עליהם כראוי כמו שאמר בישעיה לא שמת אליה רחמים · ויאבד את אשור · שגלו שם עשרת השבטים ; ורבצו כל חיתו גוי · כל הבהמות · אמר כל בהמות הגוים אשר סביבותיה ירעו וירבצו בה · גם קאת · היא הקיק · גם קפוד · היא הקנ״פו״ד בערבי ובלעז טרטוג״א · בכפתוריה · הוא הכפתור הסמוך על שני הספי׳ שהם המזוזות · וקראו כפתור לפי שעושין בו ציורי׳ של פרחים וכפתורים שהם כמין תפוחי׳ · וכן כפתוריהם וקנותם · וכן ת״י כפתוריה בפתוח תרעיא · קול ישורר בתרגום יונתן קל עופא דמצפצף בכוא ; ואמר ישורר כי הקול שיתנו העופות הוא כמו שיר וזמר · וכן אמר מבין עפאים יתנו קול · ואמר עת הזמיר הגיע וקול חורב בסף : חרבן יהיה בסף השער ;

רש״י

כי עזה עזובה תהיה · כי אם תעשו כן אפקוד על שכיניהם הרעים פלשת ועמון ומואב כמו שהנביא מסדרן והולך : בצהרי׳ יגרשוה · אשדוד במה ובצהרי׳ אשר ישוד בה קטב יגרשוה ותהי שדודה · ד״א בצהרי׳ יגרשוה מקום מרעה צאן היה והצהרי׳ קשה לצאת בו צאן וכן הוא אומר איכה תרביץ בצהרים : חבל הים · ספר ימא ולשון חבל מדת הקרקע היא שמודדין בחבל כלומר הסמוכי׳ לים : גוי כריתים · עמא דמחייבין לאישתצאה ומי הן יושבי חבל הים כנען ארץ פלשתים כי פלשתים יושבים על שפת הים האחרון במערבה של א״י בתוך מצרי תחומיה ואף לפי סדורשו יונתן לכלייה גוי כרתי׳ מדינ׳ היא בפלשתי׳ ושמה כרתי וכן הוא אומ׳ בצקלג נחנו פשטנו על נגב הכרתי ועל אשר ליהודה ותרגם יונתן על דרום כרתי ולמטה כתוב בכל השלל הגדול אשר לקחו מארץ פלשתי׳ ומארץ יהודה : נות כרות רועים · נוה ערא׳ שיכרו בה הרועים לאם בבקר כרות לשון ויכרה להם כירה גדולה : והיה חבל לשארית בני יהודה · והיה אותו הגבול גורל לשארית בני יהוד׳ חבל זה לשון גורל הו׳ וכן ת״י ויהי עדבא לשארא דבית יהודה : לאשר חרפו את עמי · כשהיו מוליכין ישראל בגולה לנד ארץ כשדים והיו עוברין דרך עמון ומואב בוכים וצועקי׳ וצועקין היו מוכין אותן ואומרי׳ מה לכם שגופי׳ מה תבכו הלא לבית אביכם אתם הולכים בעבר הנהר ישבו אבותיכם מעולם : ויגדילו על גבולם : ויתגאו על גבולם : כי מואב כסדום תהיה · גם אתם לקדמתכם תשובו לוט אביכ׳ לא מסדום היה : ממשק חרול · השמעת קול כמו משק גבי׳ ואף מ״ס הראשונה יסוד היא בתיבה כמו ממשק הסוכך ממשק חרול השמעת קול חרולים הגדילי׳ שם מאין עובר והן נוקשין זו על זו ומשמיעות קול : ומכרה מלח · מקו׳ כריית מלח : כי רזה · התים כחס : וישתחוו לו · בשירא׳ שנתקלקלה יראתם : גם אתם כושי · שגלו שם ישר׳ מעבר לנהר כוש על לפו אשו׳ בלפו׳ אל בבל : כל חיתו גוי · כל בהמו׳ הגוי׳ : קאת וקיפודי עופו׳ : בכפתוריה פומי״לש שבראש הגג : נינוה · הוא ראש לאשור : חרב בסף · החורבן יהי ניכר בסיפי הבית : קול ישורר בחלו׳ : קול העופות מנפנפי׳ בחנונות :

כי

כִּי עַזָּה עֲזוּבָה תִהְיֶה וְאַשְׁקְלוֹן
לִשְׁמָמָה אַשְׁדּוֹד בַּצָּהֳרַיִם יְגָרְשׁוּהָ
וְעֶקְרוֹן תֵּעָקֵר: הוֹי יֹשְׁבֵי חֶבֶל
הַיָּם גּוֹי כְּרֵתִים דְּבַר־יְהוָה עֲלֵיכֶם ה
כְּנַעַן אֶרֶץ פְּלִשְׁתִּים וְהַאֲבַדְתִּיךְ
מֵאֵין יוֹשֵׁב: וְהָיְתָה חֶבֶל הַיָּם נְוֹת
כְּרֹת רֹעִים וְגִדְרוֹת צֹאן:
וְהָיָה חֶבֶל לִשְׁאֵרִית בֵּית יְהוּדָה
עֲלֵיהֶם יִרְעוּן בְּבָתֵּי אַשְׁקְלוֹן בָּעֶרֶב
יִרְבָּצוּן כִּי יִפְקְדֵם יְהוָה אֱלֹהֵיהֶם
וְשָׁב שְׁבוּתָם: שָׁמַעְתִּי חֶרְפַּת מוֹאָב
וְגִדּוּפֵי בְּנֵי עַמּוֹן אֲשֶׁר חֵרְפוּ אֶת־עַמִּי
וַיַּגְדִּילוּ עַל־גְּבוּלָם: לָכֵן חַי־אָנִי
נְאֻם יְהוָה צְבָאוֹת אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל כִּי־
מוֹאָב כִּסְדֹם תִּהְיֶה וּבְנֵי עַמּוֹן כַּעֲמֹרָה
מִמְשַׁק חָרוּל וּמִכְרֵה־מֶלַח וּשְׁמָמָה
עַד־עוֹלָם שְׁאֵרִית עַמִּי יְבָזּוּם וְיֶתֶר
גּוֹי יִנְחָלוּם: זֹאת לָהֶם תַּחַת גְּאוֹנָם י
כִּי חֵרְפוּ וַיַּגְדִּלוּ עַל־עַם יְהוָה
צְבָאוֹת: נוֹרָא יְהוָה עֲלֵיהֶם כִּי רָזָה
אֵת כָּל־אֱלֹהֵי הָאָרֶץ וְיִשְׁתַּחֲווּ־לוֹ
אִישׁ מִמְּקוֹמוֹ כֹּל אִיֵּי הַגּוֹיִם: גַּם־
אַתֶּם כּוּשִׁים חַלְלֵי חַרְבִּי הֵמָּה: וְיֵט
יָדוֹ עַל־צָפוֹן וִיאַבֵּד אֶת־אַשּׁוּר
וְיָשֵׂם אֶת־נִינְוֵה לִשְׁמָמָה צִיָּה
כַּמִּדְבָּר: וְרָבְצוּ בְתוֹכָהּ עֲדָרִים כָּל־
חַיְתוֹ גוֹי גַּם קָאַת גַּם קִפֹּד בְּכַפְתֹּרֶיהָ
יָלִינוּ קוֹל יְשׁוֹרֵר בַּחַלּוֹן חֹרֶב בַּסַּף
כִּי

אֲרֵי עַזָּה שְׁבִיקָא תְהֵי וְאַשְׁקְלוֹן לְצָדוּ
אַשְׁדּוֹד בְּטֵהֲרָא יְתָרְכוּנַהּ וְעֶקְרוֹן
תִּתְעֲקַר: וַוי דְּיָתְבִין בִּסְפַר יַמָּא
עַמָּא דְּחַיָּבִין לְאִשְׁתֵּיצָאָה גְּזֵירַת
פִּתְגָּמָא דַּיְיָ עֲלֵיכוֹן דְּיָתְבִין בִּכְנַעַן
אַרְעָא פְּלִשְׁתָּאֵי וַאֲבָדִינָךְ מִבְּלִי
יָתִיב: וּתְהֵי סְפַר יַמָּא דִּירָוַת בֵּית
מֵישְׁרֵי רַעֲיָן וְחוּטְרִין דְּעָן: וִיהֵי
עַדְבָא לִשְׁאָרָא דְּבֵית יְהוּדָה עֲלֵיהוֹן
יִתְפַּרְנְסוּן בְּבָתֵּי אַשְׁקְלוֹן כַּד בְּרַמְשָׁא
יְבִיתוּן אֲרֵי יֵעוֹל דָּכְרָנֵיהוֹן קֳדָם יְיָ
אֱלָהֲהוֹן וִיתוּב גָּלְוָתְהוֹן: שְׁמִיעַ
קֳדָמַי חִיסוּדֵי מוֹאָב וְאִתְרַבְרְבוּת בְּנֵי
עַמּוֹן דְּחַסִּידוּ יַת עַמִּי וְאִתְרַבְרָבוּ עַל
תְּחוּמֵיהוֹן: בְּכֵן קַיָּים אֲנָא אָמַר יְיָ
צְבָאוֹת אֱלָהָא דְּיִשְׂרָאֵל אֲרֵי מוֹאָב
כִּסְדוֹם תְּהֵי וּבְנֵי עַמּוֹן כַּעֲמֹרָה
מִשְׁמַט מְלוּחִין וּמַחְפּוֹרִין דִּמְלַח וְצָדוּ
עַד עָלְמָא שְׁאָרָא דְּעַמִּי יְבֻזּוּנוּן
וּשְׁאָר שִׁבְטַיָּא יַחְסְנִינוּן: דָּא לְהוֹן
חֲלַף אִתְרַבְרְבוּתְהוֹן אֲרֵי חַסִּידוּ
וְאִתְרָבְרָבוּ עַל עַמֵּיהּ דַּיְיָ צְבָאוֹת:
דְּחִילָא דַּיְיָ לְמִפְרְקְהוֹן אֲרֵי אַמְאִיךְ
יַת כָּל דַּחֲלַת אַרְעָא וְיִבְעוּן מִן
קֳדָמוֹהִי גְּבַר מֵאַתְרֵיהּ כָּל נַגְוָות
עַמְמַיָּא: אַף אַתּוּן כּוּשָׁאֵי קְטִילֵי
חַרְבִּי תְּהוֹן: וִירִים מְחַת גְּבוּרְתֵיהּ
עַל צְפוּנָא וְיֵאבֵד יַת אַתּוּרָאָה וִישַׁוֵּי
יַת נִינְוֵה לְצָדוּ אִשְׁתְּמָמוּ כְּמַדְבְּרָא:
וְיִשְׁרוּן בְּגַוַּהּ עֶדְרִין דְּכָל חֵיוַת בָּרָא אַף קָתִין וְאַף קוּפְדִין בְּפִיתּוּחֵי תַרְעָא יְבִיתוּן קָל
עוֹפָא דִּמְנַצֵּף בְּכַוָּא חָרְבוּ תַרְעָא וטללה

והיתה ג׳ בטעם בנביאי׳ וסי׳ והיתה הפצירה · נבלת אזבל · והיתה חבל הים · ועי״ין במסר״ה ר״בתא בע״רך הי״ה · כסדום ד׳ וסי׳ כמעט כסדום היינו · הכרת פניהם ענתה בם · היו לי כלם כסדם וישביה כעמרה · כי מואב כסדום תהיה · וישתחוו ז׳ רפין וסי׳ יעבדוך עמים ב׳ בו · נורא יי׳ עליהם · יזכרו וישבו אל יי׳ וישתחוו לו כל מלכים · כל גוים אשר עשית · כה אמר יי׳ גאל ישראל · חרב י״ז וסי׳ נמסר בישעיה סי׳ מ״א :

אבן עזרא

כי עזה עזובה תהיה · דרך צחו׳ וככה ועקרו׳ תעקר : יגרשוה · יגרשו האויבים אנשים ממנה : הוי · חבל · כמו חבל נחלתכם וזה הים הוא ים פלשתים וכתוב פלשתי׳ לכנעני׳ תחשב : והיתה · אמר יפת חבל הים שם העיר היא על כן והית׳ נות כרות רועים שכרתו לשבתם : והיה חבל · כמו חלק וזה יהיה כשובם מבבל : שמעתי · דברי השם והם על גבולם כאשר היו ישר׳ בארצ׳ טרם יגלו : לכן · ממשק · כמו ובן משק ביתי שאינו זז מן הבית וככה ממשק מקום ממשק שלא יזוז החרול משם והוא מין ממיני הקוצי׳ כמו כסו פניו חרולים : ומכרה מלח · כמו כי יכרה איש ויפת אמר כי כמוהו כרות רועים כמו ויכרו שם עבדי יצחק : יבזום · מפעלי הכפל כי קמץ חטוף כמו שורק : ויתר גוי ינחלום · גוי גויי שלי : זאת · ויגדילו · לשונם או חרפתם : נורא · או תראה יראת השם וגבורתו עליהם : כי רזה · פועל עבר מגזרת רזי לי כמו משמן בשרו ירזה אמר שרזה השם והכרית כל אלהי הארץ וישתחוו לשם כל איש ואיש ממקומו ישתחוו לו תחלת עניין : גם · חללי חרבי המה · כדרך כולם תשובו ובואו נא והיה ראוי שיאמר כולכם ככה היה ראוי שיאמר חללי חרבי אתם ויפת אמר כהמה בחסרון כ״ף והטע׳ על המואבי׳ והעמונים הנזכרי׳ : ויט · על צפון והזכיר אשור והנה לאות כי צפונית מארץ ישראל ואם בינה בי׳ אטרוייא הנה רחב׳ מהקו השוה ארבעים ושתים מעלות ורחב ירושלם שלשים ושלש מעלות שהוא חצי היישוב בפאת צפון כראיות גמורות : ורבצו · קפוד · בלשון ישמעאל קפיד : בכפתוריה · כמו הך הכפתור : קול · העופות בחלון הקירות וטעם חורב · בסף כמו ונקרא חורב · על הארץ ועל ההרים הכפתור הוא החזק והקשה שבדלת ואם תרקב הדלת או תשבר בחוזק עוד ישאר הכתפור שהוא הקשה ובארץ ישמעאל נודע הכתפור כי לא ימצא בינינו :

כי

טו כי ארזה ערה: זאת העיר העליזה היושבת לבטח האמרה בלבבה אני ואפסי עוד איך היתה לשמה מרבץ לחיה כל עובר עליה ישרק יניע ידו:
הוי מראה ונגאלה העיר היונה: לא שמעה בקול לא לקחה מוסר ביהוה לא בטחה אל אלהיה לא קרבה: שריה בקרבה אריות שאגים שפטיה זאבי ערב לא גרמו לבקר: נביאיה פחזים אנשי בגדות כהניה חללו קדש חמסו תורה: יהוה צדיק בקרבה לא יעשה עולה בבקר בבקר משפטו יתן לאור לא נעדר ולא יודע עול בשת: הכרתי גוים נשמו פנותם החרבתי חוצותם מבלי עובר נצדו עריהם מבלי איש מאין יושב: אמרתי אך תיראי אותי תקחי מוסר ולא יכרת מעונה כל אשר פקדתי עליה אכן השכימו השחיתו כל עלילותם: לכן חכו לי נאם יהוה ליום קומי לעד כי משפטי לאסף גוים לקבצי ממלכות לשפך עליהם זעמי כל חרון אפי כי באש קנאתי תאכל כל הארץ: כי אז אהפך אל עמים שפה ברורה לקרא כלם בשם יהוה לעבדו שכם אחד: מעבר לנהרי כוש עתרי בת פוצי יובלון מנחתי: ביום

וטללה סתרו: דא קרתא תקיפתא דיתבא לרוחצן דאמרה בלבבה אנא וליתבר מיני עוד איכדין הוות לצדו בית מישרי חיתא כל די יעיבר עלה יכלי וניד ידיה: ווי דמוחיא ומתפרקא קרתא דמסגיא לארגזא: לא שמעת בקל עבדוהי נבייא ולא קבילת אולפן במימרא דיי לא אתרחיצת ולפולחן דאלהא לא אתקרבת: רברבהא בגוה כאריון נהמין דיינהא דיבי רמשא לא מוריכין לצפרא: נביי שקרא די בגוה באשין גברין שקרין כהנהא מפסין קודשא חטפין באוריתא: יי זכאה אמר לאשראה שכינתיה בגוה לית קדמוהי למעבד שקר הא כנהור צפרא דאזיל ותקין כן דיניה נפיק לאפרש לא מתעכב ולא ידעין עוליא בהתא: שציתי עממיא אצדיאה בירניתהון אחריבית שוקיהון מבלי עדי צדאה קירויהון מבלי אינש מבלי יתיב: אמרית ברם תדחלין מן קדמי תקבלון אולפן ולא יפסוק מדוריהון מארעא בית שכנתי כל כל טבון דאמרית להון איתילהון בכן אקדימו חבילו כל עובדיהון: בכן סברו למימרי אמר יי ליום אתגליותי למידן ארי דיני לכנשא עממיא לקרבא מלכותא למשפך עליהון חימתי כל תקוף רוגזי ארי באישת פורענותי יכופון כל רשעי ארעא: ארי בכן אישני על עממיא ממלל חד בחיר לצלאה כולהון בשמא דיי למיפלח קדמוהי כתף חד: מעיבר לנהרי הודו ברחמין יתובון גלוות עמי דאתגליאה ויהון מיתן להון הא כקורבנין: בעידנא

לא שמעה חד מן ה' פסוקים אית בכל חד לא לא לא כולהו קרחי וסי' נמסר ביחזקאל סי' י"ח: בבקר בבקר י"ג בקריאה וסי' וילקטו אתו בבקר בבקר איש כפי אכלו · והקטיר עליו אהרן קטרת סמים · והם הביאו אליו עוד נדבה: והאש על המזבח תוקד בו לא תכבה · מדוע אתה ככה דל בן המלך · מרי עבדו יקת אתכם · יעיר בבקר בבקר יעיר לי אזן · וכבש בן שנתו תמים תעשה עליו · ומנחה תעשה עליו בבקר בבקר ששית · יעשו את הכבש ואת המנחה: יי' צדיק בקרבה · ולעמוד בבקר בבקר · ומקטירין ליי' עולות בבקר בבקר: תאכל ט' וסימ' והנותרת ממנה · וכל מנחת כהן כליל תהיה · הכהן המחטא וכל חטאת אשר יובא · ולהבדיל בין הטמא · לכן חכו לי נאם יי · הנה אדני יי' יורשנה: ונתתי קנאתי בך ועשו אותך בחמה · גם כספם גם זהבם:

רש"י

כי ארזה ערה · כי ארזיה עקר ושרש כמו ערו ערו וי"ת וטללתא סתרו הוא גג הבית הספון בארז שאפילו בתי אבנים מסככין בנסרים של עץ: ואפסי · ואפס זולתי: הוי מוראה ונגאלה עד עכשיו דבר בנינוה ועכשיו חוזר על ירוש' הוי שתהא לבז ולשסוי כרואי ותהא מגואלת בנחן עונה: מוראה כמו מוראתה ושמתיך כרואי · העיר היונה · פותה כיונה אין לב: זאבי ערב · הממהרים לאכול טרפם בלילה. לא גרמו לבקר · לא השאירו אף העצמות לגרם לבקר: חמסו תורה · לא הורו אותה לשואליהם: יי' צדיק · השרה שכינתו בקרבם ולפיכך אינו יכול לראות במעשיהם הרעים כי צדיק הוא ואין עולה לפניו: משפטו יתן לאור · נותן לאור דן דין אמת לאמתו: ולא יודע עול בשת · וכל זה לא נתנו שופטי עול שבתוכה אל לבם להתבייש מן הצדיק השוכן ביניהם: הכרתי גוים · הבאתי פורענות על האומות כדי שתראו ותיראו כמו שהוא מסיים והולך אמרתי אך תיראו אותי: ולא יכרת מעונ' ולא יחרבון מדורי': כל אשר פקדתי עליה · ולא יעבר ממנ' כל הטוב אשר צויתי להבי' עליה: קומי לעד · שאקום להתוועד עליכם: מעבר לנהרי כוש · יובילון לי מנחה: עתרי · את המתפללין אלי: בת פוצי · כנסיית נפוצותי אשר הפיצותי: לא

אבן עזרא

כי ארזה ערה · הם הסיפון כי החורב גילה הסיפון כמו וקיר ערה מגן: הוי · מוראה · אמ' יפת כמו נוראה ורבי ישועה אמר מגזרת סורר ומורה והאל"ף תחת ה"א הפרש כעוטי' שהי"וד תחת ה"א ויש אומרים שהוא כמו ושמתיך כראוי והסיר מראתו ונגאלה מגזר' לחם מגואל ור' משה אמר מלשון גאולה אף על פי שמרתה גאלה השם והטעם על ירושלם והיונה מגזר' לא תונה והפועל יוצא מהבנין הקל כמו יורה מגזרת ירה ויור או הדומה ליונה פותה ביופיה כמו יונתי תמתי: לא שמעה בקול · מוכיח: שריה · כמו אריות שואגים על טרפם: שופטיה כזאבי ערב שלא גרמו שלא שברו עצם לבקר והנה בערב רעבים: נביאיה פוחזים · ריקים כמו פחז כמים אין להם לחם לאכול על כן נתנבאו ומלת בוגדות פועלות והם אנשים לנשים בוגדות: חמסו · רע עשוי בגלוי יקרא חמס חמסו תורת המשפט ולא דנו כדת וחמסו ממון שלא כדין: יי' · היה ראוי שלא יעשו עולה: בבקר בבקר · בכל יום יראה השם להם משפטו בגוים שלא יעבדוהו: ולא יודע עול בשת · בעבור שהזכיר לא יעשה עולה והטעם על ישראל: הכרתי · היה להם ללמד: נצדו · תרגום היתה תהו: אמרתי · ולא יכרת · מפיך דבר מעונה והטעם מעונה הגוים שהכרתי: אכן השכימו · אכסיף השחיתו: לכן · ליום קומי · קימה לעד תהיה ורבי משה אמר לשלול העולם כמו בבקר יאכל עד ואמר כי לעד הפועל כמו לרד לפניו גוים: משפטי · משפט הוא שאעשה כן וטעם קנאתי בעבור שיעבדו אלהים אחרים כדרך אל קנא כי זה לעתיד ועל דעת רבי משה על בית שני יתהפכו לעבוד השם לבדו בשפה ברורה היא לשון הקודש שבה לבדה נקרא השם הנכבד: שכם אחד · כמו כי תשיתמו שכם: מעבר · עתרי · שם גוי וככה בת פוצי ויחסר וי"ו כמו שמש ירח על כן אמר יובילון מנחתי שתיהם ויש אומרים כי עתרי ישראל שהם עותרים לשם והם נפוצים בגוים יובילון מנחה לשם: ביום

רד"ק

כי ארזה ערה הה"א נחה ודינה במפיק · והארזה ר"ל על קירוי הבתים הספונים בארז ·· ולפי שערה וגלה האויב הבא על נינוה קרוי הבתים לפי' יחרב ספה שנשאר מגולה למטר ולרוח ויפול מעט מעט ות"י וטללה סתרו: זאת העיר ·· היא נינוה: אני ואפסי עוד · אפס זולתי עוד וכן ת"י ולית עוד בר מיני: הוי מוראה ונגאלה · חזר לדבר על ירושלם · מוראה · פעול מהכבד והחולם מקום קמץ חטף או שורק ועניינו מן ושמתיך כראי ענין טנוף ולכלו' וכן ונגאלה מזה הענין · כמו וכל מלבושי אגאלתי ·· כנואלו בדם והענין כפול במלו' שונות: העיר היונה · מענין לא תונו וכן בא פעל הקל מזה הענין עד חרב היונה · וי"מ היונ' הפותה · כמו ויהי אפרים כיונה פותה אין לב ות"י ווי דמוחי' ומתפרקא קרתא דמסגיא להרגזא: לא שמעה · מבואר: בקול · פי' בקול המורים אותה · לא קרבה · בדברי הרי"ם לג זרת פעל: שריה שחוטפים וגוזלים העם · כמו האריות הטורפים · או כמו זאבי ערב שטורפים בלילה: לא גרמו לבקר · לא הניחו לבקר אפילו הגרמים שחוטפים ואוכלי' מהר כן הם השופטים חוטפים השחד ואוכלים: נביאיה · נביאי השקר: פחזי' קלים · כלומר קלי דעת · כמו אנשים רקים ופוחזים: אנשי בוגדות · שם בפלס הסוללות באו העיר: כהניה חללו קדש · כמו שאמר יחזקאל כהניה חמסו תורתי ויחללו קדשי בין קדש לחול לא הבדילו: חמסו תורה · שלא הורו אותה לעם כמו שהיה הדין עליהם כמו שאמר יורו משפטיך ליעקב ותורתך לישרא' ולא עוד אלא כי גם הם עברו עליה והנה חמסו תורה: יהוה צדיק בקרבה · בקרב העיר הזאת שזכר והיא ירושלם: לא יעשה עולה · ה' שהוא צדיק בקרבה כי שכינתו בה והוא צדיק במה שמביא מן הרעה עליהם לא יעשה עולה כי בדין עושה מה שעושה להם · כמו שאמר משה הצור תמים פעלו כי כל דרכיו משפט ואין עול צדיק וישר הוא: בבקר בבקר · פי' החכ' ר' אברהם היה ראוי להם שלא יעשו עולה כי האל ית' בבקר בבקר כלומר בכל יום ויום יראה להם משפטו בגוי' ואף על פי כן לא יודע עול בשת כלו' ישראל שהוא עוש' עול לא ידע להכלם וליבוש מלעשות עול אע"פ שהוא רואה כי האל יתברך עוש' משפטו בגוי' בעבור רעתם והם לא יוסרו ולא יבושו · ואאז"ל פי' מיום שברא האל ית' האור אמונתו קיימת לעולם כי בכל בקר ובקר מזריח האור זהו משפטו יתן לאור לא נעדר אע"פ שמכעיסים אותו בני העולם · ולא ידע עול בשת · פירוש שיאמר כמו שהאל שומר אמונתו לנו כן נשמור לו אנחנו אמונה: הכרתי · אמרתי · שני הפסוקים מבוארים · ולא יכרת מעונה הה"א מפיק פי' מעון העיר שזכר והיא ירושלם: כל אשר פקדתי עליה · מהרעות לא יבא עליה כי תקח מוסר מן הגוים ולא עשו כן אלא אכן השכימו השחיתו כל עלילותם כלומר היו זריזים בהשכמה להשחית כל מעשיהם שהם רעים · ואמר כל כלומר לא הניחו דבר מן הרעות שלא עשו כמו שאמר לא הפילו ממעלליהם: מעונה · דרך כלל · כלומר מעוניה ובתיה הגדולים: לכן חכו · כלו' חכו לי עד היום ההוא שאלרף אתכ' כי לא תקחו מוסר עד אותו היום והוא יום קומי לעד והוא יום בא גוג ומגוג שאקום לעד כלו' לשלל · כמו בבקר יאכל עד: כי משפטי לאסוף גוים · משפט זה נתתי לעתיד שאאסוף גוים וממלכו' אל ירושל' ותרג' יונתן לעד למידן: כל הארץ · ר"ל רוב אנשי הארץ כמו שכתוב וכל הארץ באו מצרימה · לקבצי הקו"ף נקרא בקמץ חטף: כי אז אהפוך אל עמים שפה ברורה · פי' העמים שישארו אחר מלחמת גוג ספתם הראשונה אהפוך אותה עליהם בשפה ברורה שלא יזכירו בשפתם אלהים אחרים אלא כולם יקראו בשם ה' וזהו שפה ברורה כמו שאמר בנבואת זכריה ביום ההוא יהיה ה' אחד ושמו אחד · והחכם רבי אברהם אב"ע ז"ל פי' יתהפכו לעבוד ה' לבדו בשפה ברורה היא לשון הקדש שבה לבדה נקרא השם הנכבד · לעבדו שכם אחד חלק אחד · ר"ל בלב אחד ובדעת אחת: מעבר לנהרי כוש · אותם שהם מעבר לנהרי כוש יובילון מנחתי כלו' יובילון את ישראל לירושלם למנחה כמו שאמר בנבואת ישעיה הוי ארץ צלצל כנפים אשר מעבר לנהרי כוש · ואמר בעת ההיא יובילו שי לה' צבאות עם ממושך וממורט: עתרי בת פוצי · שם אומה או משפחה שהיא מעבר לנהרי כוש · ויונתן פירש עתרי שקרא האל יתברך שם לישראל עתרי שיעתר להם ה' · וקרא שמם בת פוצי · כלו' עדת הנפוצים בגלות · וכן תרגם יונתן מעבר לנהרי הודו ברחמין יתובון גלות עמי דאיגלאה ויהון מייתין להון הא כקרבני: ביום

ביום ההוא לא תבושי מכל עלילתיך
אשר פשעת בי כי אז אסיר מקרבך
עליזי גאותך ולא תוספי לגבהה עוד
בהר קדשי: והשארתי בקרבך עם
עני ודל וחסו בשם יהוה: שארית
ישראל לא יעשו עולה ולא ידברו
כזב ולא ימצא בפיהם לשון תרמית
כי המה ירעו ורבצו ואין מחריד:
רני בת ציון הריעו
ישראל שמחי ועלזי בכל לב בת
ירושלם: הסיר יהוה משפטיך טו
פנה איבך מלך ישראל יהוה בקרבך
לא תיראי רע עוד: ביום ההוא
יאמר לירושלם אל תיראי ציון אל
ירפו ידיך: יהוה אלהיך בקרבך
גבור יושיע ישיש עליך בשמחה
יחריש באהבתו יגיל עליך
ברנה: נוגי ממועד אספתי ממך
היו משאת עליה חרפה:
הנני עשה את כל מעניך בעת
ההיא והושעתי את הצלעה
והנדחה אקבץ ושמתים לתהלה
ולשם בכל הארץ בשתם: בעת ההיא כ
אביא אתכם ובעת קבצי אתכם כי
אתן אתכם לשם ולתהלה בכל עמי
הארץ בשובי את שבותיכם
לעיניכם אמר יהוה:

נ"ג

בשנת שתים לדריוש א
המלך בחדש
הששי ביום
אחד לחדש היה דבר יהוה ביד
חגי הנביא אל זרבבל בן
שאלתיאל פחת יהודה ואל יהושע
בן יהוצדק הכהן הגדול לאמר:
כה

בעידנא ההיא לא תבהתין מכל
עובדיך בישיא די מרידת במימרי
ארי בכן אגלי מגויך תקיפי
תושבחתיך ולא תוסיפו לאתרברבא
עוד בטורא דקודשי: ואשאר בגויך
עם ענותן ומקביל עולבן ויתרחצון
בשמא דיי: שארא דישראל לא
יעבדון שקר ולא ימללון כדיבין ולא
ישתכח בפומהון לישן דנכלין ארי
אינון יתפרנסון וישרון ולית דמניד:
שבחי כנישתא דציון ובועו ישראל
חדי ובועי בכל לבא כנישתא
דירושלם: אגלי יי דייני שקרא מגויך
פלי בעלי דבביך מלכיה דישראל יי
אמר לאשראה שכינתיה בגויך לא
תדחלין מן קדם בישא עוד: בעידנא
ההיא יתאמר לירושלם לא תדחלין
ציון לא יתרשלן ידך: יי אלהך אמר
לאשראה שכינתיה בגויך גיבר פריק
יחדי עלך בחידוא יכבוש על חובך
ברחמתיה ידוץ עלך בדיץ: דיהוו
מעכבין ביך זמני מועדך ארחיקית
מיניך ווי עליהון על דהוו נטלין
זיניהון לקבליך ומחסדין ליך: הא
אנא אעביד גמירא עם כל משעבדיך
בעידנא ההיא ואפרוק ית מטלטליא
ומבדריא אקריב ואשוינון
לתושבחא ולשום בכל ארעא
בהתתהון: בעידנא ההיא אכניש
יתכון ובעידנא ההיא אקריב גלותכון
ארי אתין יתכון לשום ולתושבחא
בכל עממי ארעא כד אתיב ית
גלוותכון לעיניכון אמר יי:

בשנת תרתין לדריוש
מלכא בירחא
שתיתאה ביומא
חד לירחא הוה פתגם נבואה מן קדם יי ביד חגי נביא לות זרובבל בר שאלתיאל
רבא דבית יהודה ולות יהושע בר יהוצדק כהנא רבא למימר: כדנן

ביום ההוא לא תבושי מכל עלילותיך · לא תצטרכי לבוש ולהכלם מכל מעשיך שעשית כי כולם יהיו בושים ונאמנו' ולא כמו בזמן הזה שצריך' לבוש ולהכלם ממעשים הרעי' אשר עשית זהו שאמר אשר פשע' בי פי' אשר פשעת בי עתה אבל בזמן ההוא לא תבושי · כי אז אסיר מקרבך עליזי גאותך · כלו' הגאים והעליזים והשמחי' לדבר גאוה וגבהו' אסיר אז מקרבך · כמו שאמ' בנבואת זכריה וצרפתי' כצרף את הכסף ובחנתי' כבחן את הזהב · לגבהה מקור: והשארתי בקרבך עם עני ודל · הפך עליזי גאותך שזכר · ופי' עני כמו עניו ר"ל שפל רוח · ודל ר"ל שנפשו דלה ונמוכה · ובת"י ענותן ומקבל עולבן · וכן עני ורוכב על החמור כמו ענו: שארית ישר' · מבואר הוא · תרמית כמו מרמה · והוא בשקל תרבית · כי המה ירעו · לפי שנמשלו ישראל לצאן אמ' ירעו וירבצו · ור"ל כי בשכ' זה שלא יעשו עולה ולא ידברו כזב ירעו וירבצו · רני בת ציו' הריעו ישר' עשר' השבטי' · שמחי ועלזי · כפל הענין במ"ש לחזק השמחה: בת ציון בת ירושלם · כפל הענין במלות שונות: הסיר ה' משפטיך · משפטי העמי' שהיו נותני' עלי' בגלו' · ות"י אגלי דייני שקרא מגויך · פנה איבי' · פנה אות' מארצ' שלא יהיה שם עוד · פנה · כמו ואנכי פניתי הבי': מלך ישר' ה' בקרב' · אמ' שהוא שוכן בקרב' לא תראי רע עוד: ביום ההוא יאמר · אמר הנביאים יאמרו לה או יאמרו אחד לחברו · וי"מ האויבים יאמרו לה ויודו כי אין כח בידם לפני האל ית' · אל ירפו ידיך · כמו יתנו יקר · גם ימצ' יד לשון זכר והנה בו מגילת ספר: יהוה אלהיך בקרב' · אמר שהוא בקרבך אל ירפו ידיך כי הוא גבור שיושיע אותך מגבורי הגוי' · יחריש באהבתו · ישתוק על פשעיך שעשית כבר באהבתו אותך: נוגי ממועד · מענין יגון משכין כפעל כמו בתולותיה נוגו' · אמ' כנגד ציון וירושלם · בני' שהיו נוגי' ממוע' הגאולה שארך כל כך הנה אספתי אותם אליך כי ממך היו ויצאו בגלות ועתה אספתי אותם אליך והטעם על בניהם · ויש לומר גם הם עצמם ורמז בזה לתחיית המתים · משאת עליה חרפה · כי כבר נשאו חרפה גדולה ימים רבים · עליה ר"ל על ירושלם · ומה שדבר לנכח ושלא לנכח בפסוק יש רבים כמוהו במקרא · משאת שם: הנני עושה · כמו בעשות מצרים דדיך ענין המשיכה והכתישה · וי"ת כמשמעו עם משרון ה"א אנא עביד גמירא עם כל משעבדיך · בכל הארץ בשתם · פי' בכל ארץ הגלות שלקחו שם בשתם שם יהיו לשם ולתהלה: בעת ההיא · ובעת קבצי אתכם · ובעת ההיא יהיה קבצי אתכם · יהיה חסר ומלת היא שזכר עומדת במקום שתים וכן ת"י ובעידנא ההיא: שבותכם לשון רבים וכן ושבותי שביתך · כתוב הנה לשון רבים ושבותכם בוי"ו שור"ק ושביתך ביו"ד ובחי"רק:

בשנת שתים לדריוש המלך · הוא דריוש בן אחשרוש · ואמרו כי בן אסתר היה ושנת לוה לבנו' הבית אחר שבטלו הבנין צרי יהוד' מתחלת מלכו' אחשורוש כי כשעלו מן הגולה לא שלמו לחרבו' ירושלם שבעי' שנה אלא למלכו' נבוכד נצר וזהו שאמ' לפי מלאת לבבל שבעים שנה אפקוד אתכם והם לא עמדו בגולה אלא כ"כ שנה כי בשנ' י"ט למלך נבוכד נצר גלו ואותה פקידה שעשה כורש לא היתה שלמ' כי כורש לא מלך אלא ג' שנים מקוטעו' ובתחלת מלכות אחשורוש כתבו שטנה ובטל הבנין עד שנת שתי' לדריו' מלך פרס ואז שלמו לחרבו' ירושלם ע' שנה כי אות' י"ט שנה שחסרו אז שלמו לכור' וי"ד לאחשרוש וב' לדריו הם ע' שנה וכשלמו לחרבו' ירושלם ע' שנה הגיע זמן בנין הבי' ואז באה הנבואה של חגי שהיה בירושלם לעורר זרובב' לבנו' הבית כי היו מתעצלי' מפני השונאי' שהיו משביתי' מלאכת בה הבי' ולא עוררה אות' רוח הקדש עד עתה לפי שלא נשלם הזמן כי לא מלאו לחרבות ירושלם שבעים שנה עד עתה · וכן אמר בעזרא והתנביא חגי נביאה וזכריה בר עדוא נביא על יהודאי די ביהוד ובירושלם בשום אלהי ישראל עליהון: אל זרובבל בן שאלתיאל · כהגעת האלף · וזרובבל לא היה בן שאלתיאל אלא בן פדיה ופדיה בן שאלתיאל כמו שאמר בדברי הימי' ובני בנים הרי הם כבני' · וזכר שאלתיאל אולי היה נכבד מפדיה · וכן אמר זכריה בן עדוא והוא היה בן ברכיה בן עדוא: פחת יהוד' · מלרע והוא סמוך מן פחה ופי' שליט או מושל כי לא נקראו מושלי בית שני מלכי' לפי שהיו ברשו' אומו' העולם רוב' ובית חשמונאי והורדוס שמשלו לא היו משבט יהוד' ואל יהושע בן יהוצדק הכהן הגדול · יהוצדק זה גלה עם הגולה כמו שאמ' בדברי הימי' ויהוצדק הלך בהגלו' ה' את יהודה וירושלם ביד נבוכ' נצר והיה אחי עזר' ושניה היו

בני

רשי

לא תבושי מכל עלילותיך · כי כבר לקית ונרצה עונך: עם עני ודל: עם ענותן ומקבל עולבן: משפטיך: יסוריך יוסטי"ץ בלע"ז: גבור יושיע · גבור הוא אשר יושיע מן האויב · יחריש באהבתו · יכסה על פשעיך באהבתו וכן ת"י יכבוש על חוביך ברחמתיך: נוגי ממועד אספתי · את המוגשי' ממועדי שלא היו משמרי' שבתות וימים טובים אספתי בליתי: ממך היו · מעמך היו: משאת עליה חרפה · על אותה השמה היה לך משא' חרפה: נוגי · לשון הוגה כמו הגו סיגי' כאשר הוגה מן המסילה ואין שורש בתיבה אלא הנו"ן לבדה: הנני עושה · ת"י הא אנא עביד גמירא ויש לפותרו לשון עישוי כמו ועסות' רשעי': בכל הארץ בשתם · בכל מקו' אשר היו שם לבשתם · שם אתנם לשם ולתהלה:

ספר חגי

בשנת שתים לדריוש · הוא דריוש מלך פרס שהיה אחר אחשורוש ומצינו במדרש ויקרא רבה שבנה של אסתר היה ובימי כורש הראשון עלה זרובבל ויהושע הכהן מבבל לירושלם ברשיון כורש באמר מי בכם מכל עמו וגו' ועמדו צרי יהוד' ובנימן ושלחו אגרותיה' לכורש לצוות לבטל מלאכ' בית המקדש שהתחילו ונוה ובטלום כמפורש בעזרא באדין בטילת עביד' בית אלהא' וגו' ובטלה שלש שנים שמלך כור' וארבע עשרה של אחשורוש ושנה הראשונה של דריוש בנו ובשנת שתים באמרה נבואה זו לחגי לזרז' לחזור ולבנו' במלאכה ולא ירדו כי לא יבטלום השונאים שהק"בה יבליעם: העם

אבן עזרא

ביום · עליזי גאותך שהיו מתגאים בעבור היותם יושבים בהר קדשי: והשארתי וחסו בשם · ולא יתגאו אז ישובו לבטח: שארית: טעם שארית כי יאבדו הגאים: תרמית · כמו תרבית · רני · הריעו ישראל · הם השבטים ועלזי כמו מלכי עליון: הסיר · משפטיך · האויבים יאמרו פנה מתוך אויבך והשם הוא מלכך לא תיראה עוד מהאויב: ביום · האויבים יאמרו לה בכה ויודו כי אין כח לאויב לפני השם: יי' · כי השם גבור יושיע · יחריש שלא יזכור לך רעתך: נוגי · בנין נפעל מגזרת יגון ופי' ממועד מקום התחברות ישראל במועדים כמו שרפו כל מועדי אל בארץ והנה אספתי אותם אליך כי ממך היו והטעם על אבות': משאת · שנשאו חרפה על ירושלם על כן עליה הנני עושה כלה וכבי משה אמר במו וגם עשו חדי בתוליהן והם פני בניינים קל וכבד וטעם בכל הארץ בשתם יתביישו הגוים בראותם הצולעה שהיתה לתהלה ורבי משה אמר כמו ונשלמה פרי' שפתינו אחן בכורי פשעי וכן בכל הארץ תחת בושתם: בעת · ההיא תשרת בעבור אמרת ובעת ההיא בקבצי אתכם ותחסר אות בי"ת ובי"ת שעת תשרת בעבור אחרת בקבצי זאת דעת רבי משה ואין צורך: את שבותיכם · כמו ושבית שבותיך בתוכהנה: לעיניכם · בעיניכם תראו · זה שאמר הפסוק קדמונינו ז"ל חברו אלה השנים עשר ספרים ושמום ספר אחד בחשבון כ"ד ספרים בעבור היות הספרים קטנים והם מטעם אחד כי כולם נבואות עתידות ואין ככה החמש מגילות כי איכה הפך שיר השירים ובעבור היו' לפניה בימי אחשורוש שמוהו תשיעי כי האחרים היו אח' גלות בבל:

ספר חגי

בשנת · זה · דריוש הפרסי שאמרו קדמונינו ז"ל שהוא בן אסת' המלכה אמר רבי משה בחדש תחלת החדש בכל מקום ואם כן למה כתב ביום אחד לחדש והו' זרובבל בן פדיה אחי שאלתיאל מבני יכני' ובעבור שגדלו דודו שאלתיאל קראו

ולא ימצא ד' בקריא' וסימ' ושברה כשבר נבל יוצרי' · ולא ימצא בפיהם לשון תרמית · אל ארץ גלע' ולבנון אביאם · ונכשל ונפל ולא ימצא: יי' אלהיך ו' וסימן נמסר בירמיה סימ' כ': ישיש ד' וסימ' נמסר בסדר כי תבא ובישעיה סימן מ"ב הצלעה ג' וחס' וסימ' נמסר בספר מיכה סימן ד': ולשם ד' בקריא' וסי' ולשם ילד גם הוא אבי כל בני עבר · ולתתך עליון על כל הגוים · כאשר ידבק האזור אל מתני איש בן · הנני עשה את כל מעניך: שאלתיאל כל כתיבא מפקי' א' וכל נביאיא לא מפקין א' במ"ב וסימן הדין דריש חגי בשנת שתים · ודסוף חגי ביום ההוא נאם יי' צבאות אקחך זרובבל:

שני שריה ויהושע בנו עלה עם זרובבל ועזרא לא עלה עד תלאת לחרבות ירושלם ע' שנה אחר שבנו הבית · לאמר · זה הדבר שהיו אומרי' העם אל זרובבל ואל יהושע : כה אמר ה' לאמר · שיאמרו הם לעם · ולפי שבטלו גזרי יהוד' מהם בנין הבית כל השנים שעברו נואשו העם מבנין הבית והיו אומרים עדיין לא הגיע עת הבנין אע"פ שהיו יודעי' שמלאו ע' שנה לחרבות ירושלם בשנת שתי' לדריוש והיה להם לדעת כי לא לחנם העלם האל מהגולה ואע"פ שלא אמר להם הנביא עדיין היה להם להחל מעצמ' ולהתעורר על הדבר כי היו רואים כי מעשיהם לא היו באים להם על הנכון כמו שאמר זרעתם הרבה וגו' והיה להם לדעת כי זה ענשם על שהיו מואסים בבנין הבית וכפרה האל ית' שלא היו מתעוררי' מעצמ' שלח להם ביד חגי הנביא : ויהי דבר ה' · דבר ה' היה לעם ביד חגי כי הנבואה הראשונה אמר לו לאמרה אל זרובבל ואל יהושע · והנבואה הזאת השנית אמר לו לאמרה לעם : העת לכם · הה"א פתוחה והיא לשאלה · אמר אתם שאומרים שלא הגיע עת להבנו' בית ה' אמר אם הוא עת שתשבו אתם בבתיכ' ספוני' והבית הזה חרב הטוב הוא וזה הלא תבושו מזה · ספונים · מקורי' · וכן חלקת מחוקק ספון וספון בארז : ועתה · על דרכיכם · על עסקיכ' ומעשיכם כמו וכבדתו מעשו' דרכיך ואח"כ מפרש ואמר זרעת' : זרעת' הרבה · הפך דרך העולם כי אדם זורע מעט וקוצר הרבה ומביא אל הבית יותר ויותר ממה שזרע ועיניכ' יבאו בהפך איך לא תחשבו כי זה לעונש הבי' שתניחוהו חרב · ועוד כי אפי' מה שתביאו לבית יש בו מאר' שאם תאכלו לא תשבעו ואפי' תאכלו כדי שבעה כמנהג העולם · ואין לשכר' · כמו לשבעה כי השכרות הוא שבעת היין ויש שיעבור כחק וישתכר עד שתשתבש דעתו · ואין לחום לו · ואין הלבוש כדי להלחם לו ואף על פי שהו' כדי להחם כדרך העול' אבל המארה נמצאת בכל : והמשתכר משתכר · ומי שהוא משתכ' במקח וממכר או שמשכי' עצמו או בהמתו יהיה למארה כמו אם ישימנו בצרות בגד שהו' נקוב מתחתיו כי כמו שיכנס כן יצא : כה אמר ה' · מבואר הוא : עלו ההר · ואכבד · כתי' ואכבדה קרי והענין אחד ורז"ל דרשו חסרון הה"א מן הכתוב כי חמשה דברים חסרו מבית שני ארון ואורי' ותומים ואש העליונה ושכינה ורוח הקדש : פנה · אם תעלו ההר ותביאו עץ לבנות הבית חסור המארה מכם אבל עתה פנה אל הרב' והנה למעט · פי' והנה פנותיכ' הוא למעט הפך מה שחשבת' שתפנו אל הרבה · ונפחתי בו · כמו הדבר שיכלה בנפיחות הפה · וי"ת והנא אשלח ביה מארת' : על כן עליכם · כי בארצות הגוים ירד הגשם והטל ועליכם בארצכם כלאו שמים אפי' מטל שאינו נעצר וכן אמר בקללות ונתתי את שמיכם כברזל והוא כמו עליכם שאמר הנה : ואקרא חרב · גזרתי יובש על הארץ שיהיה אוירה יבש ולא יהיה לה לחות מתחת ממי התהום הפך מה שאמר ומתהום רובצת תחת · ועל ההרים · כי יש הרים נותני' בהם עצים טובים נושאי' פרי ועשבים טובים כמו שאמר ומראש הררי קדם וממגד גבעות עולם · ועל הדגן · כי אלה השלשה הם עיקר חיי האדם · ואח"כ כלל ואמר ועל אשר תוציא האדמה ואמר על האדם ועל הבהמה כי יבשות האויר תוליד חלאי' רעים באדם ובבהמה · ועל כל יגיע כפים · כמו שפי' החכם ר' אברהם א"ע ז"ל כי לא יצליחו ויגעו לריק המשקי' ממימי הבאר כי לא יועילו ר"ל כי האויר היבש שהיה בארץ' ייבש כל מה שישקו : וישמע זרובבל בן שאלתיאל · בקול ה' אלהיה' · ואע"פ שלא התנבא חגי להם הדין היה עמה' לבנות הבית כיון שהיו רואים שלא היו מעשיהם באים להם על הנכונה אלא הפך העולם היה להם לפשפש במעשיהם וזהו בקול ה' אלהיהם התנבא חגי להם הדין היה עמה' לבנות הבית כיון שהיו רואים שלא היו מעשיה' באים להם על הנכונה אלא הפך העולם היה להם לפשפש במעשיהם וזהו בקול ה' אלהיהם · כי האל צוה בתורה ולא תלכו עמי בקרי כי בבא עליהם הרעה ידבקו במעשיהם ולא יאמרו כי מקרה הוא · ועוד התעוררו בבנין הבית על דברי חגי הנביא ששלחו האל לה' וזהו שאמר ועל דברי חגי הנביא ויאמר מלאך ה' · במלאכות ה' שליח ה' · וכן כל מלאך פי' ברוב שליח · וכן וישלח מלאך ויוציאנו ממצרים אמר על משה רבי ע"ה : ויער

כֹּה אָמַר יְהוָה צְבָאוֹת לֵאמֹר הָעָם
הַזֶּה אָמְרוּ לֹא עֶת־בֹּא עֶת־בֵּית יְהוָה
לְהִבָּנוֹת׃ וַיְהִי דְּבַר־
יְהוָה בְּיַד־חַגַּי הַנָּבִיא לֵאמֹר׃ הַעֵת
לָכֶם אַתֶּם לָשֶׁבֶת בְּבָתֵּיכֶם סְפוּנִים
ה וְהַבַּיִת הַזֶּה חָרֵב׃ וְעַתָּה כֹּה אָמַר
יְהוָה צְבָאוֹת שִׂימוּ לְבַבְכֶם עַל־
דַּרְכֵיכֶם׃ זְרַעְתֶּם הַרְבֵּה וְהָבֵא מְעָט
אָכוֹל וְאֵין־לְשָׂבְעָה שָׁתוֹ וְאֵין־
לְשָׁכְרָה לָבוֹשׁ וְאֵין־לְחֹם לוֹ
וְהַמִּשְׂתַּכֵּר מִשְׂתַּכֵּר אֶל־צְרוֹר נָקוּב׃
כֹּה אָמַר יְהוָה צְבָאוֹת שִׂימוּ
לְבַבְכֶם עַל־דַּרְכֵיכֶם׃ עֲלוּ הָהָר
וַהֲבֵאתֶם עֵץ וּבְנוּ הַבָּיִת וְאֶרְצֶה־בּוֹ
וְאֶכָּבְדָ אָמַר יְהוָה׃ פָּנֹה אֶל־הַרְבֵּה
וְהִנֵּה לִמְעָט וַהֲבֵאתֶם הַבַּיִת
וְנָפַחְתִּי בוֹ יַעַן מֶה נְאֻם יְהוָה צְבָאוֹת
יַעַן בֵּיתִי אֲשֶׁר־הוּא חָרֵב וְאַתֶּם
י רָצִים אִישׁ לְבֵיתוֹ׃ עַל־כֵּן עֲלֵיכֶם
כָּלְאוּ שָׁמַיִם מִטָּל וְהָאָרֶץ כָּלְאָה
יְבוּלָהּ׃ וָאֶקְרָא חֹרֶב עַל־הָאָרֶץ
וְעַל־הֶהָרִים וְעַל־הַדָּגָן וְעַל־הַתִּירוֹשׁ
וְעַל־הַיִּצְהָר וְעַל אֲשֶׁר תּוֹצִיא
הָאֲדָמָה וְעַל־הָאָדָם וְעַל־הַבְּהֵמָה
וְעַל כָּל־יְגִיעַ כַּפָּיִם׃
וַיִּשְׁמַע זְרֻבָּבֶל ׀ בֶּן־שַׁלְתִּיאֵל
וִיהוֹשֻׁעַ בֶּן־יְהוֹצָדָק הַכֹּהֵן הַגָּדוֹל
וְכֹל ׀ שְׁאֵרִית הָעָם בְּקוֹל יְהוָה
אֱלֹהֵיהֶם וְעַל־דִּבְרֵי חַגַּי הַנָּבִיא
כַּאֲשֶׁר שְׁלָחוֹ יְהוָה אֱלֹהֵיהֶם וַיִּירְאוּ
הָעָם מִפְּנֵי יְהוָה׃ וַיֹּאמֶר חַגַּי
מַלְאַךְ יְהוָה בְּמַלְאֲכוּת יְהוָה לָעָם
לֵאמֹר אֲנִי אִתְּכֶם נְאֻם־יְהוָה׃
ויער

כדנן אמר יי צבאות למימר עמא הדין אמרין עד כען לא מטא עידן בית מקדשא דיי לאתבנאה : והות פתגם נבואה מן קדם יי ביד חגי נביא למימר : הכדין כשר לכון דאתון יתבין בבתיא די מטללין בכיורי ארזיא ובית מקדשא הדין חרוב : וכען כדנן אמר יי צבאות שוו לבכון על אורחתכון : זרעין אתון סגיאין ומעלין זעיר אכלין ולא שבעין שתן ולא רוון לבשין ולא שחין לרחון ודמתגר מתגר למאירתא : כדנן אמר יי צבאות שוו לבכון על אורחתכון : סקו לטוריא ואיתו אעין ובנו ביתא ואתרעי לאשראה שכינתי ביה ביקר אמר יי : מתפנן אתון לסגיאה והוי לזעיר ומעלין אתון ליה לביתא ואנא שלח ביה מאירתא חלף מה אמר יי צבאות חלף בית מקדשי דהוא חרוב ואתון רהטין גבר לביתיה : על כן בדיל חוביכון פסקו שמיא מלאחתא מטרא וארעא פסקת מלמיעבד פירין : וקרית חורבא על ארעא ועל טוריא ועל עיבורא ועל חמרא ועל משחא ועל כל די מפקא ארעא ועל אנשא ועל בעירא ועל כל ליאות ידין : ושמע זרבבל בר שאלתיאל ויהושע בר יהוצדק כהנא רבא וכל שארא דעמא למימרא דיי אלההון ולפתגמי חגי נביא כמא דשלחיה יי אלההון ודחילו עמא מן קדם יי : ואמר חגי נביא דיי בשליחות מן קדם יי לעמא למימר מימרי בסעדכון אמר יי : ואער

רשי

העם הזה אמרו · לפי שבטל אויביהם על ידיהם בראשונה סבורי' הם שלא אקיי' את דברי שאמרתי לפי מלאות לחרבות ירושלם שבעי' שנה ולא יבא עוד עת ביתי להבנו' · אמו' להם שבא עתה העת אבל עת הראשון לא היה אלא לפקידה למלאות לתחילת מלכות בבל שבעי' שנה וכן היתה לסוף שבעים נפקדו לעלות על פי כורש אבל בניין הבית נתלה בחורבות ירושלם שבימי צדקיהו שהיה מאוחר שמונה עשרה שנה למלכו' בבל כדאמר מר גלו בי"ח גלו בי"ט ועתה מלאו הי"ח : העת לכם · לשון תימ' לכך נקוד הה"א פתח : ספונים · מכוסים בנסרי ארזים כמו ויספון את הבית וספון בארז · וכן ת"י הכדי' כשר לכון דאתון יתבין בביתא' דמטולי בנסורי דארזא ובית מקדש' הדין חרב : על דרכיכ' · על עסקיכם שאתם רואין שאין במעשה ידיכ' ברכה כמו שהוא אומר זרעתם הרבה והבא מעט כל זה בשביל חורבן ביתי הוא : והבא מעט · בעון ביכורי' שבטלו · אכול ואין לשבעה · בעון ביטול מנחות : שתו ואין לשכרה · שנימל טעם היין לפי שבטלו הנסכים : לבוש ואין לחום לו · בעון בגדי כהונה שבטלו · והמשתכר משתכר אל צרור נקוב · כל ריוח שאת' עושי' הולך וכלה כנותן מעותיו בקופה בגד נקוב : ואכבדה · חסר ה"א כנגד חמשה דברי' שהיו במקדש ראשון ולא היו במקד' שני אורי' ותומי' ואש ושכינה ורוח הקדש כדאית' במסכת יומא : פנה אל הרבה · עד הנה היית' סבורים להביא מן השדה הרבה והבאתם מעט : ונפחתי בו · הביא עליו מכת רקבון והתולעת · ונפחתי לשון נופח באש פחם : עליכם כלאו שמים · על חוביכון כלאו תנעו : במלאכות יי' · בשליחו' המקום : ויבאו

עת ג' פתחין וסי' בלא עת נדחה· לא עת בא עת בית יי' ב' בו : מעט ז' זקפין קמצין בקריא' וסי' ונשארת במתי מעט תחת אשר הייתם·זרעתם הרבה והבא מעט·ואם מעט ואוסיפה לך כהנה · ויחלו מעט ממשא · פנה אל הרבה והנה מעט · וקצף גדול אני קוצף · רק הכהנים היו למעט דד"ה · וכל אתנחתא וסוף פסוק דכוו' · מה כ"ד פתחין וסי' נמסר בסדר כי תשא·חרב י"ו בליש' וחס' וסי' נמסר בישעיה סי' ס"א · ועל אשר ד' דסמיכי וסי' אנחנו פשטנו על נגב הכרתי·ואת הכבש' ישלם ארבעתי' וגם ביד יהוא בן חנני · ועל אשר תוציא האדמה·וכל שארי' ג' וסי' העמסי' מני בטן: וישבו בשער התוך וישמע זרבבל בן שאלתיאל ויהושע :

אבן עזרא

קראו על שמו בנו כמו ויהי לה לבן וככה ואלה בני מיכל בת שאול כי לא היה לה ולד רק גדלה אות' ויהוצדק אבי יהושע היה כהן גדול בבית ראשון כאשר נשרפו בי כן כתוב על כן ירש בנו מעלתו בצאת ישראל מגלות בבל על כן לא שמש עזרא דודו בכהונה גדולה בימי יהושע גם בימי בנו ונכדו ככתוב בספר עזרא: כה וכו' · כדרך ואני אנא חגי בא : ויהי · לאמר · במקום הזה לאמר לעם הזה מה שאין כן כתור' כי וידבר השם אל משה לאמר פירושו דבר למשה לאמר לו הענין על כן אחריו דבר אל בני ישראל ואמרת להם : עת · לבנות ולשבת בבתים ספונים כמו וספון בארז : ועתה · דרכיכם · בדרכי העולם : זרעתם · והבא · דגן אל הבית מעט : אכול · אתם אוכלים : לשכרה · כמו לשבעה כדרך ואכלתם ולא תשבעו כי יש זמן שבני אדם אוכלי' הרבה ואינם שביעים וככה שתה הרב' ואין שכרות לא שיעבור החוק להשתכר · ודע כי מלת אם קשה כי הנה כתוב אם לבי בקרבי והוא האמת ואם להם צריך להית האויר מחמם וככה ואין לחום לו וחום במשקל קור מפעלי הכפל וזה פירו"שי מפי"ו ואם הוא מן חמם והפתח יוכיח כי כל פעלי הכפל נפתחין כשתחסר אות הכפל כמו אם תם הכסף שהוא תמם ולא נוכל לומר שהוא כמו שב שפעמי' שהוא פועל עומד שהוא שב בעצמו ופעמים שהוא פועל יוצא כמו ושב את שבותך כי ושב הוא קמוץ ואם הוא פתוח : צרור · כמו צרור הכסף ואם היה נקוב לא ימלא בו מאומה : כה · שימו · אחר שתעשו מה שאצוה אליכם עלו : פנה · עד עתה פניתם אל הרבה והבאתם אותו אל בתיכם : ונפחתי בו · באותו המעט ואין בו ברכה ועתה דעו יען מה והטעם למה היה כן בעבור ביתי שהוא חרב : ואתם רצים · כל אחד מכם הולך ואין איש שם על לב חרבן ביתי לבנותו : על כן · טעם עליכם בעבור השמים כדרך והיו שמיך אשר על ראשך נחשת או עליכם לבדכם לא על יושבי הארץ : כלאו · מלתת הטל · ואקרא חורב · דרך לחות כדרך יען ביתי אשר הוא חרב וטעם ואקרא ואגזור על הארץ עד היותה כנמוסה : ועל ההרים · מגד ההרי' כמו ומראש הררי קדם וממגד גבעות עולם : ועל כל יגיע כפים · כי לא יצליחו ויגעו לריק המשקים מימי באר לא יועילו : וישמע · בקול שהם חייבים לבנות בית השם אפילו לא התנבא על כן : ועל דברי · ועוד על דברי : ויאמר · מלאך השם · שליח : במלאכות · בשליחות השם ומלאך מלה רביעית או המ"ם נוסף ומגזרתו מלאכה : ויעד

ויער יהוה את רוח זרבבל בן
שלתיאל פחת יהודה ואת רוח
יהושע בן יהוצדק הכהן הגדול ואת
רוח כל שארית העם ויבאו ויעשו
מלאכה בבית יהוה צבאות אלהיהם׃
טו ביום עשרים וארבעה
לחדש בששי בשנת שתים לדריוש
המלך׃ א בשביעי בעשרים ואחד
לחדש היה דבר יהוה ביד חגי הנביא
לאמר׃ אמר נא אל זרבבל בן
שלתיאל פחת יהודה ואל יהושע
בן יהוצדק הכהן הגדול ואל
שארית העם לאמר׃ מי בכם הנשאר
אשר ראה את הבית הזה בכבודו
הראשון ומה אתם ראים אתו עתה
הלוא כמהו כאין בעיניכם׃ ועתה
חזק זרבבל נאם יהוה וחזק יהושע
בן יהוצדק הכהן הגדול וחזק כל
עם הארץ נאם יהוה ועשו כי אני
אתכם נאם יהוה צבאות׃ ה את הדבר
אשר כרתי אתכם בצאתכם ממצרים
ורוחי עמדת בתוככם אל תיראו׃
כי כה אמר
יהוה צבאות עוד אחת מעט היא
ואני מרעיש את השמים ואת
הארץ ואת הים ואת החרבה׃
והרעשתי את כל הגוים ובאו
חמדת כל הגוים ומלאתי את הבית
הזה כבוד אמר יהוה צבאות׃ לי
הכסף ולי הזהב נאם יהוה צבאות׃
גדול יהיה כבוד הבית הזה האחרון
מן הראשון אמר יהוה צבאות
ובמקום הזה אתן שלום נאם יהוה
צבאות׃ י בעשרים
וארבעה לתשיעי בשנת שתים
לדריוש היה דבר יהוה ביד חגי
הנביא לאמר׃ כה אמר יהוה צבאות
שאל נא את הכהנים תורה לאמר׃
הן ישא איש בשר קדש בכנף
בגדו ונגע בכנפו אל הלחם ואל
הנזיד ואל היין ואל שמן ואל כל
מאכל

ואער יי ית רוח זרבבל בר
שאלתיאל רבא דבית יהודה וית
רוח יהושע בר יהוצדק כהנא רבא
וית רוח כל שארא דעמא ואתו
ועברו עבידתא בבית מקדשא דיי
צבאות אלההון׃
ביום עשרין וארבעא לירחא
בשתיתאה בשנת תרתין לדריוש
מלכא׃ בשביעאה בעשרין וחד
לירחא הוה פתגם נבואה מן קדם
יי ביד חגי נביא למימר׃ אימר כען
לזרבבל בר שאלתיאל רבא דבית
יהודה וליהושע בר יהוצדק כהנא
רבא ולשארא דעמא למימר׃ מן
בכון דישתאר דחזא ית ביתא הדין
ביקריה קדמאה ומה אתון חזן יהיה
כען הלא כדליתוהי כן הוא
בעיניכון׃ וכען תקיף זרבבל אמר
יי ותקיף יהושע בר יהוצדק כהנא
רבא ותקיף כל עמא דארעא אמר יי
ועבידו ארי מימרי בסעדכון אמר יי
צבאות׃ ית פתגמא די גזרית עמכון
במיפקכון ממצרים ונביאי מלפין
ביניכון לא תדחלון׃ ארי כדנן אמר
יי צבאות עוד חדא זעירא היא ואנא
מזיע ית שמיא וית ארעא וית ימא
וית יבישתא׃ ואזיע ית כל עממיא
וייתון חמדת כל עממיא ואמלי ית
ביתא הדין יקרא אמר יי צבאות׃
דילי כספא ודילי דהבא אמר יי
צבאות׃ סגי יהא יקריה דביתא הדין
בתראה מן קדמאה אמר יי צבאות
ובאתרא הדין אתן שלמא אמר יי
צבאות׃ בעשרין וארבעא
לתשיעאה בשנת תרתין לדריוש
הוה פתגם נבואה מן קדם יי ביד חגי
נביא למימר׃ כדנן אמר יי צבאות
שאיל כען ית כהניא אוריתא
למימר׃ האיטול גבר בשר
קודשא בכנף לבושיה ויקריב
בכסותיה ללחמא ולתבשילא
ולחמרא ולמשחא וכל
דמתאכיל

ג' ובענין · ג' ובענין · ד' · נ"ט · י"א זוגין מתחלפין בטעמי' קדמ' רביע תנייני זקף · ס"ג · ל' · ו"ק · י"ג · ה' · ל' · ד' · ס' · ו"ק · ס"ג · ל' · ו"ק · י' בטעמ' ר"ף · ג' בסיפ'

ויער ג' וסימן זרובבל · פול · יהורם · ואת רוח ד' בקריאה וסימן ויער יי' את רוח זרובבל ב' בפסוק · ואת רוח הטמאה · ויער יי' את רוח פול · אמר נא חד מן י"א זוגין מתחלפין בטעמא קדמא רביע תניינא זקף וסי' הוא הסובב דחוילה · הוא הסובב דכוש · וישחט ויקח משה את הדם · וישחט ויקח משה מדמו · ויהושע בן נון · ויהושע בן נון · ויהיו המתים · ויהיו המתים · ויען בלעם ויאמר · ויען בלעם · ואברתם מהרה דאוריתא · ואברתם מהרה דיהושע · אמר אל החבעם · וחברו · ויאמר ישעיהו · וחברו · בן אדם וחבירו · ותבא בי רוח וחברו · אמר נא אל זרובבל בן שאלתיאל פחת · וחברו אמר אל זרובבל פחת · ולי ח' וסימן נמסר בספר שפטים סימן י"ד · הן ישא חד מן י"א מקומות בטעם לגרמיה משרת לגריש אבל לא תמנע האזלא מבוא ביניהם וסימן את מחלת בת ישמעאל · אי כבוד בן פנחס בן עלי · ויען יונדב בן שמעה אחי דוד · בכל אויביו במואב ובבני עמון ובאדום · את תרתן ואת רב שקה מלכיש ירושלם · וגם כל היהודים אשר במואב · באים מדרך שער העליון · מעי מעי אחולה כן כתיב · ויקח עבד מלך את האנשים · הן ישא איש בשר קדש · ויעש בירושלם חשבונות דד"ה:

רדק

ויער · מפני הצרים החושבי' לסבבות המלאכ' היו צריכים להערת רוח לחזק את לבם : ביום עשרים וד' · טעמו למעלה · ואע"פ שהוא תחלת פרשה כי ביום הזה החלו המלאכה כמו שאמר ויעשו מלאכה ולא שהחלו בבנין אלא שהכינו המלאכ' כי לא החלו עד יום כ"ד לתשיעי : בשביעי · בכלם אמר ביד חגי הנביא לפי שנבואתו היתה שליחות להם בידו לעשו' מעת' מה שיגו' : אמר נא מבוא': מי בכם · הזקני' שנשארו מן הגלות : כמהו כאין בעיניכם · אם תשוו אותו שיהיה זה כמוהו הלא זה כאי' בעיניכ' כנגד הבית הראשון : ועתה אל תריפנה ידיכם · בעבור זה כי עוד יהיה כבוד הבית הזה גדול : ועשו · טעמו דבק עם הפסוק האחר את הדבר הזה אם תעשו את הדבר אשר כרתי אני אהיה אתכ' ותלכו הלוך וחזק · את הדבר · אם תעשו את הדבר אשר כרתי אתכם · ורוח עומדת בתוככם רוח הקדש · אבל אחר שחטאו ולא עשו התורה והמצות נפסקה רוח הקד' ונפסקה הנבואה בימי זכריה ומלאכי · ואמר אשר כרתי אתכ' כלומר את אבותיכ' והרי הוא כאלו כרתי אתכ' כמו שכתוב בתורה ולא את אבותינו כרת ה' את הברית הזאת כי אתנו' וי"ת ורוחי עומדת בתוככ' ונביאי מלפין ביניכון : כי כה אמר ה' עוד אחת מעט היא · מרעיש · דרך משל מרוב הכבוד והטובה שיעשה האל לישר' בזמן בית שני · וי"א שזה היה בימי חשמונאי וי"א על זמן הורדוס אמר זה וזה היה כמו שכתוב בספר יוסף בן גוריון · ופי' עוד אחת עוד טובה אחת אעשה לכם מלבד זאת שאני עושה לכם עתה מעט היא מעט ונקל היא בעיני לעשות' וטובה מזאת תהיה כי עתה יש לכם צוררים בבני' הבי' אבל באותו זמן יכבדו כל הגוים הבית הזה במנחות וכסף וזהב שיביאו שם · גם כתוב בספר יוסף בן גוריון כי רעש גדול היה בימי הורודוס · ומה שאמר את השמי' ואת הארץ את הים ואת החרבה הוא דרך הפלגה כי השמים לא ירעשו : והרעשתי · אתן בלבם שיחרדו ממקומ' לבא לראות כבוד זה הבית ולהביא ביד' כסף וזהב · ובאו חמד' כל הגוי' · פי' כל הגוים שארעים ממקומ' יבאו בחמדת כל הגוים כלו' יביאו ביד' כל דברי חמודו' שימצאו בארצם מכלי כסף וזהב ובגדים ואבני' יקרות · וחמד' חסר בי"ת השמוש כמו ומרא' ולא בחידו' · הכמלא בית ה' והדומי' לו : לי הכסף · ביד מי שהיה שלי הוא וברשותי הו' לנטלו מזה ולתתו לזה ואני אתן בלב הגוים להביא אל הבית הזה כסף וזהב לרוב : גדול יהיה · נחלקו רז"ל בזה י"א בשני' וי"א בבנין וזה וזה היה כי בית ראשון עמד ת"י שנה ובית שני ת"כ שנה וכן היה גדול בבנין כמו שכתוב בדברי רז"ל · ובספר יוסף בן גוריון כי הבנין שבנה הורודוס בבית המקדש לא נר' מעול' בנין טוב ונאה כמוהו · אתן שלום · כי אע"פ שהיו מלחמות רבות בזמן בית שני זמן רב היה שלום בארץ : בעשרים · הם החלו להכין בנין הבית בחדש הששי שהוא אלול ובחדש התשיעי שהוא כסליו בכ"ד בו החלו לבנות ובו ביום היה דבר ה' ביד חגי הנביא לאמר לכהנים ולשאול אות' על הלכות טומאה וטהרה · ואע"פ שכבר הקריבו קרבנות פרס זה כמה שנים כי מיום שעלו הראשוני' העולי' מהגולה כשהגיעו בעריהם

רשי

ויבאו ויעשו מלאכ' · התחילו מפתתין באבני' ומנסרי' עצי' בששי בעשרי' וארבעה לחד' ובשביעי בעשרים ואחד היה דבר יי' אל חגי : מי בכם · הנשאר שהיה מן הגולי' ועודנו חי : אשר ראה וגו' · את הראשון אין זה חשוב בעיניו : הלא כמוהו כאין · יוד' אני כי מי שראה הראשון אין זה בעיניו אלא כאין כמוהו כאין הוא ואין שוי' הן כמו והיה כעם ככהן אף כאן כבית כאין שניהם שוים : את הדבר אשר כרתי · תורתי אתם שומרים ורוחי שורה על נביאכם : אל תיראו עוד אחת מעט היא · משכלה מלכו' פרס זו המושלים עליכם עוד אחת תקום למשול עליכם להצר לכם מן מלכות יון ומעט יהא זמן ממשלת' : והנני מרעיש · בניסי' הנעשים לבני חשמונאי : את השמים וגו' · ויבינו שסכינתי שורה בבית זה ויביאו תשורת זהב וכסף כאשר כתוב בספר יוסף בן גוריון : לי הכסף ולי הזהב · ובידו להביאו לאשר חפצתי בו : גדול יהיה · רב ושמואל חד אמר בבנין וחד אמר בשנים ששני בית ראשון ארבע מאות ועשר בית שני ארבע מאות ועשרים : שאל נא את הכהנים תורה · שמא שכחו בגלותם הלכות קודש וטומאה וטהרה : בשר קדש · בשר טומאת נבילה או שרץ : ואל הנזיד · תבשיל : לא יטמא · נחלקו בה רב ושמואל חד אמר איסתבוש כהני דבעי מינייהו רביעי בקדש ואמרו לו טהור וחד אמר לא איסתבוש כהני חמישי בקודש בעא מינייהו : ונגע בכנפו · לא נגע בשרץ עצמו אלא בבגד שהוא ראשון : היקדש

אבן עזרא

ויער · היה ראוי שיאמר ויעד כמו ויקח ויסב רק נפתח מפני העי"ן : פחת · כמו הקריבהו נא לפחתך וכמוהו להיות פחם ובלשון פרס פחת נקר' החרשת' : ביום עשרים · דבק עם ויעשו מלאכ' אף על פי שים הפסק : בשביעי · בחדש השביעי : אמ' נא · לעולם חולקי' כבוד למלכות על הכהונה ועל הנבואה כמו יהושע לפני כלב רק בדברי השם הדב' הפיך כלב קודם ואף על פי שהיה יהושע גדול מכלב בשנים הקדימו השם בדברו בו בעבור ויהם כלב ולא ויהם יהושע וכתוב אחרי שאול ואחרי שמואל המה יסד דוד ושמואל וככה זרובבל לפני יהושע שהוא מבני יהויכין : מי בכם · אחם הזקני' : ועתה · ועשו דבק עם תחלת הפסו' הבא אחריו והוא את הדבר והטעם דברי התור' לשמור ולעשות : ורוחי · נבואתי : כי · עוד אחת פליאה אעשה : מעט הי' · בעיני לעשות' או למעט ימים תהיה · וטעם להרעים דרך משל או כמשמעו שישמע רעם ורעש וירגזו כל האל' שהם בחרבה גם בספינות הים ויביאו מנחות לביתי : לי · בכל מקום שלי הוא ואני אעשה פלא לשום בלב הכל להביא הזהב אל ביתי : גדול · אמר יפת כי הבית הראשון עמד ארבע מאות שנה ועשר שנים והבית השני עמד ארבע מאות וכך היה בימי הורודוס כאשר כתוב בספר יוסף בן גוריון ורבי משה אמר כי זה היה על תנאי אילו היו צדיקים גמורים כאשר אמר זכריה והיה אם שמוע תשמעו : בעשרים · אמר רבי ישועה כי זה תשיעי הוא להתחלת מלכות דריוש ולא ידענו מתי היה תחילת חדש מלכות ולא דבר נכונה כי הנה כתוב בנבואת זכריה לחדש התשיעי בכסליו והנה החשבון מניסן וככה חודש זיו הוא חדש אייר כי החדש שני איננו דבוק עם למלוך שלמה רק למלוך דבק עם בשנה הרביעית כי אין מנהג ישראל למנות לחדשים כי אם לשני' · וככה הוא בשנה הרביעי' למלוך שלמה על ישראל בחודש זיו הוא החודש השני שהוא אייר · כה · הכהנים הם מורי התורה ובימי חגי היו מקריבים העולות על המזבח תשע עשרה שנה מרם נבנה הבית ובספר דניאל נתבאר זה בפירוש ועתה שם היה בכלל הכהנים יהושע שהוא הכהן גדול ותורה יבקשו מפיהו ולא יטעה להשיב וראיתו על דרך הפס' כי חגי לא אמר לכהנים שלא תורו תורת אמת רק אמר כן העם הזה : הן · בשר קדש · כמשמעו קודש ממש והפך יקדש יטמא ואם יקדש יטמא למה ישנה כי זה הכת' אח' זה וכתוב ולא תטמאו והייתם קדושים והיא מתקדשת מטומאתה ומלת פן תקדש את המלאה קדש ממש כי יתער' הכל וישוב קדש אם לא יוציאו הקדש בזמנו כאשר באר זה

ב

מאכל היקדש ויענו הכהנים ויאמרו לא: ויאמר חגי אם יגע טמא נפש בכל אלה היטמא ויענו הכהנים ויאמרו יטמא: ויען חגי ויאמר כן העם הזה וכן הגוי הזה לפני נאם יהוה וכן כל מעשה ידיהם ואשר יקריבו שם טמא הוא:

טו ועתה שימו נא לבבכם מן היום הזה ומעלה מטרם שום אבן אל אבן בהיכל יהוה: מהיותם בא אל ערמת עשרים והיתה עשרה בא אל היקב לחשף חמשים פורה והיתה עשרים: הכיתי אתכם בשדפון ובירקון ובברד את כל מעשה ידיכם ואין אתכם אלי נאם יהוה: שימו נא לבבכם מן היום הזה ומעלה מיום עשרים וארבעה לתשיעי למן היום אשר יסד היכל יהוה שימו לבבכם: העוד הזרע במגורה ועד הגפן והתאנה והרמון ועץ הזית לא נשא מן היום הזה אברך:

כ ויהי דבר יהוה שנית אל חגי בעשרים וארבעה לחדש לאמר: אמר אל זרבבל פחת יהודה לאמר אני מרעיש את השמים ואת הארץ:

והפכתי

דמתאכיל היסתאב ואתיבו כהניא ואמרו לא: ואמר חגי אם יקריב טמא נפשא בכל אילין היסתאב ואתיבו כהניא ואמרו יסתאב: ואתיב חגי ואמר כן עמא הדין וכן כנישתא הדא קדמי אמר יי וכן כל עובדי ידיהון ודיקרבון תמן מסאב הוא: וכען שוו כען לבכון מן יומא הדין ולעילא עד לא יתשם נדבך על נדבך בהיכלא דיי: מדהויתון עלין לערימת עסרין והויא עסרא עלין אתון למעצרתא דבה חמשין גרבין דחמר והויא עסרין: מחיתי יתכון בשידפונא ובירקונא ובברדא ית כל עובדי ידיכון וליתיכון תייבין לפולחני אמר יי: שוו כען לבכון מן יומא הדין ולעילא מיום עסרין וארבעא לתשיעאה למן יומא דישרי לאשתכללא היכלא דיי שוו לבכון: העוד כען עיבורא באידרא ועד כען גופניא ותיניא ורימוניא ואילני זיתא לא טענו יומא הדין איבריך: והוה פתגם נבואה מן קדם יי תנינות עם חגי בעסרין וארבעא לירחא למימר: אימר לזרבבל רבא דבית יהודה למימר אנא מזיע ית שמיא וית ארעא:

ואהפוך

למן היום ז' בקריא' וסימ' למן היום הוסדה ועד עתה · למן היום אשר ברא אלהים אדם · למן היום אשר יצאת מארץ מצרים · לבת אדני המלך · למן היום אשר יצאו אבותיכם מארץ · אשר בנו אתה · אשר יסד היכל יי': וחד ולמן היום אשר צויתי שפטים: את השמים ואת הארץ י"ג וסימ' בראשית ברא אלהים · זכור את יום השבת · ביני ובין בני ישראל · העדותי בכם היום · וחברו דחיים · הקהילו אלי את כל · ויתפלל חזקיהו · וחברו דישעיה · אם יסתר איש במסתרים · אתה יי' אלהים הנה · אני מרעיש את השמים · וחברו · ויאמר יהורם ברוך:

רשי

היקדש · היסתאב: אם יגע טמא נפש · מת עצמו: יטמא · שהמת אבי אבו' הטומאה והחמישי לטומאת שרץ רביעי הוא לטומאת מת: כן העם הזה · כמו שאתם טועים בזו כן אתם טועים בכמה הלכות: ואשר יקריבו שם · אם לא יתנו לבם ללמוד: ומעלה · שנים שעברו: מטרם שום אבן אל אבן · מטרם חזרת' לשוב ולהוסיף על יסוד שיסדת' בימי כורש ובטל עתה שימו לבבכם לעסוק בבנין ובלימוד דרכי כהונה: מהיותם בא אל ערימת עשרים · מהיות לכם מאירה משולח' במעשיכ' כאשר עד הנה שהיו מעמידי' כדי הראוי למוד מתוכו כ' סאין ולא היה מוצא אלא עשרה: בא אל היקב · הוא בור שלפני הגת והיין יורד לתוכו: לחשוף חמשים פורה · לשאוב ממנו עשרים מדות שמודדין בם יין בגיתות ושמם פור': לחשוף · למלאו' כמו ולחשוף מים מגבא וכן חשפי שובל: והיתה עשרים · לא שנשתלחה ביין מאירה יותר מן הדגן אלא שאדם טועה באומד מדת היקב לפי שהוא עמוק אבל הכרי עומ' לפניו ובמשנת אבות דר' נתן שנינו טעם למה לא אמר ביין מדה מועטת כמו שאמר בדגן כגון לחשוף עשרי' וחמש פורה והיתה עשרה למדך שהיין מדה יתירה לעולם וכשהיין לוקה סימן רע לעול' ולפי שהיין צריך להיות הרב' מנה בו מניין יתר: אשר יסד היכל · שהתחילו עתה בשני' להוסיף על יסוד הראשון שבנו בימי כורש: העוד הזרע במגורה · עדיין לא זרעתם בשנה זו והאילנות עדיין לא חנטו פירותיהן ומעתה תזרעו בזמן ברכה כי בבנין הבית יבוא ברכה במעשה ידיכם:

והשמדתי

אבן עזרא

זה מנח' בן סרוק הספרדי באר היטב ומלת קדש' מתקדשת ומזומנת עצמה לכל חפץ ואין פי' המלה שמאה גם מלת קדש כמעשה המצרי' בדברי הבתולו' כי תולדת המצרים היא רפה מפני היאור המרבה לחב שלהם על כן אין בהם כח כשהם קרוב לארבעי' או יותר לבעול הבתולה עד שיביאו נער וישכב עמה מעט מעט עד שיהיה הפתח פתוח והוא פקרא קדש דרך זנות אומנותו בכך ועל כן לזה הכתוב כמעשה ארץ מצרים וגו' והנה השאל' על בשר קדש שכתוב וכל אשר יגע בבשר' יקדש אם נגע הכלי הוא הכנף שיש הבשר הוא הקדש אל הלחם או לאחד הנזכרי' היקדש או ענו הכהני' ואמרו לא ונכונה דברו אחרי שלא נגע בכל אלה לבד הכנף ולא בשר הקדש ממש נגע בהם והוא הדין כי לא נגעו בבשר קדש: ויאמר · טעם בכל אלה באחד מאלה כמו בן אתונות ורבים כמוהו ויקבר בערי גלעד: ויען · הטעם שהיו ישראל המביאים קרבן חטאת על שגגתם מודים אשמים בדברים קשים שהם חמורים ולא היו נזכרים מהם ויביאו קרבן על דבר שנעלם והם עושים שלא כהוגן בדעתם בזדון גם הכהנים דבר הטהרה והטומאה על כן אמר חגי כן העם הזה הם הכהנים וכן הגוי הזה הם ישר' ופי' זה וכן כל מעשי ידיהם: ואשר יקריבו · במזב' לפני וזהו שם טמא הוא והנה התברר כי אין כח בקודש לקדש מה שלא היה קדש על ידי מגע אמצעי ככח טמא נפש לטמאה וזה היה דרך משל כדרך משל נתן אל דוד שתפסו בדבריו ואמר לו אתה האיש ויען גם נכון הוא להיות המשל בעבור שהם בונים בתים לשבתם ובית השם חרב על כן אחריו ועתה שימו נא לבבכם וטעם ומעלה היום הבא אחר זה כמו מבן כ' שנה ומעלה ותחסר מלת כי: מטרם שום אבן · וטרם ישרת בעבור אחר וכן הוא מטרם היותם · האבנים יסוד ההיכל כל בא אל ערמת דגן ויחשבו המחשבים שיהיו בה כ' מדה והנה אכיה כי המארה היתה בה · מלת לחשוף מים מגבא כמו לדלות והנה המארה שימצאו בה פחות מהחצי שיחשבו: הכיתי · כבר הזכרתי בספ' עמוס כי מכת השדפון בקמה כמו שדופות קדים וירקון שמוריק והעד כי כן הוא שהזכירה הברד וטעם את כל מעשה ידיכם כי מארת היא הכל כללה הכל הפך וברכך יי' אלהיך בכל מעש' ידיך אשר תעשה: ואין אתכם אלי · הטעם לא שבתם אלי והנה התברר כי השם ייסרם אולי ישובו מדרכם הרעה ולא שבו על כן נתן להם המשל הנזכר: שימו · הנה הזכיר למעלה יעשו מלאכה בששי וזה היה להביא האבנים ולהיותם מגודרות ומתוקנות ובתשיעי החלו לשום אבן אל אבן ליסד הבית ולמ"ד למן היום נוסף כלמ"ד השלישי לאבשלום: העוד · הה' לתימה והטעם אות הגרון כפתח כמשפט וזה כמו העוד אביכם חי והנה היה הזרע זרוע בארץ והטעם אין לכם אחד במגורה מקומות שישימו שם הדגן בבתים כמו נהרסו ממגורות כי

רדק

בעריהם בנו המזבח והקריבו עליו והיכל ה' לא יסד וי"ט שנה נבנה המזבח קודם בנין הבית ולמה לא שאלם כל השנים האלה מעת שהחלו להקריב קרבנות לפי שלא היה דבר הקרבנות קבוע עד היום שהחלו בבנין הבית: כה אמר ה' · שיאמ' לכהני' כי בשם ה' צבאות הוא שואל להם שאמר לו שאל נא את הכהנים תורה כלומר תורת טומאה וטהרה: הן ישא · שאלם תורת הטומאות אולי שכחו' בגלו' ושאלם אם ישא איש בשר קדש בכנף בגדו שיגע בשרץ ונשא בשר קדש בכנף בגדו · והנה הכנף הראשון לטומא' ובשר קדש שני · ונגע בכנפו אל הלחם · פי' במה שבכנפו והוא הבשר נגע בו אל הלחם או אל הנזיד או אל היין או אל השמן ונגעו אל כל מאכל מאלו: היקדש · פי' היטמ' המאכל הזה שהוא רביעי לטומאה כי השרץ הוא אב הטומא' והכנף ראשון ובשר קדש שני והלחם והנזיד והמשקים הללו שנגעו בבשר הם שלישי והמאכל שנגע באלו רביעי · ועל זה שאלם על המאכל שהוא רביעי אם יטמא ויענו הכהני' ויאמרו לא והראיה כי על המאכל לבדו שאלם שאמ' היקדש ולא אמר היקדשו · ויש מרז"ל שאמרו כי טעו הכהנים בזו התשובה כי הרביעי טמא הוא בקדש אבל השאלה האחרת ששאלם אם יגע טמא נפש בכל אלה השיבו כראוי פי' אם תהי' הכנף טמאה טומאת נפש שנמצא שהכנף אב הטומאה והבשר ולד הטומאה והלח' והנזיד והמשקי' שני והמאכל שלישי ויענו הכהנים ויאמרו יטמא ושלישי בקדש היו יודעי' שהוא טמא אבל רביעי בקדש לא היו יודעי' שהוא טמא ובזה טעו לפיכך השיב' הנביא ואשר יקריבו שם טמא הוא · ויש מרז"ל שאמר כי לא טעו באחת מהם · יש מהם מי שאמר כי חמשי בקדש שאל בראשונה מהם וכראוי השיבוהו שאינו טמא · ויש מהם מי שאמר כי קוד' שגזרו רביעי בקדש שאלם וכראוי השיבוהו · ומה שאמר ואשר יקריבו שם טמא הוא פי' אף על פי שהם יודעים הלכות טומאה וטהרה · כל אשר יקריבו לפני כאילו הוא טמא הואיל והם מתעצלים בבנין הבית · וענין הפרשה מוכיח זה הטעם שלא טעו שלא הוכיחם אלא על ענין הבית בכל הפרשה: היקדש · פי' היטמא · כלומר שאסור מפני טומאתו בקדש שהוא אסור · וכת"י היתאסר · ובמקצת נסחאו' היסתאב · הנזיד · התבשיל כמו ונזיד עדשים: ויאמר חגי · מבואר הוא: ויען חגי ויאמר · כן העם הזה וכן הגוי הזה: הענין כפול במ"ש · או פי' כן העם הזה על הכהנים וכן הגוי הזה על ישראל · אמר כלם אשמים על בנין הבית כי הכהנים היה להם להזהיר העם לבנות וכמו שאמרתם שיטמא כן כל מעשה ידיה' טמא לפני · וכן מה שיקריבו הכהנים טמא הוא לפני כי הם מקריבי' במזבח בלא בית ואינם חוששים לכבודי: ועתה · ומעלה מן היום שהתחילו בבנין ומעלה · ושימו לבבכ' · מטרם שום אבן אל אבן כלומר שימו לבבכם במעשיכם מה שהיה טרם הבנין ומה יהיה אחר הבנין · אבן אל אבן · כמו על אבן · כמו אל ההרים לא אכל · והדומים לו · כי כבר עשו יסוד הבנין כשבנו המזבח אלא שהצרים השביתום מלבנות כמו שכתוב בספר עזרא · ות"י עד לא יתשם נדבך על נדבך: מהיותם · טרם היותם · בענין זה יוכלו להכיר כי מאתי היה הדבר כי מי שיבא אל ערמת עשרים כלומר אל ערימה של חטים שהיה ראוי לצאת ממנה עשרים סאה והיתה עשויה מפני המארה שמשתלחת בה · לחשוף חמשים פורה · לחשוף מים כמו לחשוף מים מגבא ענינו לקחת או לשאוב · פורה כמו פורה דרכתי לבדי והיא דריכת הענבי' ביקב · וחמשי' ר"ל חמשי' בתים בפורה · וי"ת חמשין גרבין דחמר · ות"ס עשרה ועשרי' אינו דוקא כי פעמים לא ימצא אל המחצית או פחות מעט או יותר מעט מכל מקום המארה נכרת בהם: הכיתי אתכם · את כל מעשה ידיכם · כמו בכל מעשה ידיכם · וכן ואתנהו אל תמרודו כמו ובכנו: ואין אתכם אלי · ואין עלאתכם עם כל זה היכנס אלי ובן יביא אותו וירעו הרועים אותם עלאתם · או פירוש ואין אני רואה אתכם שבים אלי: שימו · אשר יסד היכל ה' · אשר בנו על יסודו כי היסוד כבר נבנה מזמן בנין המזבח: העוד הזרע במגורה · ראה אם עוד זרע במגורה כי הרוב הוצאתם לזריעה ומעט הוא הנשאר לכם במגורה לאכול · ומן היום הזה אברך מה שבמגורה ומה שזרעתם כיון שהתחלתם לבנות · ועד הגפן · וכן עדיין הגפן והתאנה והרמון ועץ הזית לא נשא כי עדין לא הגיע זמנם לשאת עלין או פרי כי בכסליו היה זה שהוא החדש התשיעי ומן היום הזה אברך אותם וישאו פרי לרוב ולטוב · וזכר אלה העצים שהם רבים בארץ ישראל כמו שאמר ארץ חטה ושעורה וגפן ותאנה ורמון ארץ זית שמן ודבש · ומן התימה מה שאמר על עץ הזית לא נשא כי עץ הזית זמנו במרחשון ובכסליו לשאת פריו · ואולי מפני המארה שהיתה בהם מתחלה היה מתאחר לשאת פריו: ויהי דבר ה' שנית · שנית בו ביום שהוא כ"ד לחדש התשיעי ושתי פעמים דבר עמו באותו היום: אמר · אני מרעיש · דרך משל על מלחמות שהיו בזמן מלכות פרס ואמר שיאמר זה אל זרובבל לבשרו כי בעבור המלחמות ההם לא תשפל מעלתו אבל תגדל · והו שאמר לו אקחך ושמתיך כחותם והמלחמות האלה היו בימי דריוש וזה היה בימי ארתחשסתא המולך אחריו · או נאמרה כנגד זה בטול מלכות פרס והתחדש מלכות יון · והו שאמר והפכתי כסא ממלכות · וזה היה לשלשים וארבע שנה לבנין הבית כי אז בטלה מלכות פרס וקמה מלכות יון · וכן מצאנו בדברי רז"ל שאמרו חכמי' ר' יוסי אומר מלכות פרס בפני הבית ל"ד שנה · מלכות יון בפני הבית ק"פ שנה · מלכות בית חשמונאי ק"ג שנה · מלכות בית הורודוס ק"ג שנה: הרי ת"כ שנים שעמד בית שני:

והפכתי

מ״ע ספורנו ז״ל

ספר זכריה

קצף להגלותם׳ ולא ליסרם בארצם׳ כה אמר׳ שהעפם הזה כי אמנם לאבותיכם שובו אלי והשיבה אמר ה׳ ולא שמעו׳ ומזה אין לי עדי׳ כי המוכיחים והנוכחים מ״מ שמעתם מאבותיכם שמה שקרה שמעוה קול׳ מהנביאי׳ וחקי׳ כענין ערום ויחף מוסרו׳ מוטות כלי גולה׳ ובהכל היה מדה כנגד מדה׳ סוס אדום׳ כענין תאכלם כסנים׳ שרוקים במסרק לכו לא ונוכחה בעלי מדות׳ ולבנים כשלג ילבינו ההדסים׳ בלתי עושים פרי לא זכו ללמד : ראויים

רדק

והפכתי׳ מבואר הוא : ביום ההוא׳ אקחך׳ להעלותך במעלה יותר ממה שהיית עד היום ההוא׳ ות״י אקרבינך׳ ושמתיך כחותם׳ הטבעת שחותמים בה הכתבים נקרא חותם וכן אמר שימני כחותם והטבעת היא לא תסור מיד האדם לא ביום ולא בלילה׳ ר״ל שתהיה השגחת האל תמידה עליו׳ ואמרו רז״ל גדולה תשובה שמקרעת גזר דין שנאמר כתבו האיש הזה ערירי וכיון שעשה תשובה נהפך לו גזר דין לטובה ונולד לו בן בבית האסורים׳ ואמר חי אני נאם ה׳ אם יהיה כניהו חותם על יד ימיני וגומר׳ וכיון שעשה תשובה נהפך לו לטובה ואמר לזרובבל בן בנו ושמתיך כחותם הפך מה שאמר לו אם יהיה כניהו חותם וגו׳ :

ספר זכריה

בחדש השמיני בשנת שתים לדריוש היה דבר ה׳ אל זכריה בן ברכיה בן עדוא הנבי׳ לאמר׳ הנביא שב אל זכריה ואפשר כי גם עדוא היה נביא ואמרו כי הוא עדוא החוזה׳ גם מלאנו במדר׳ עדוא הנבי׳: לאמר לישראל כמו שאמר אחר כן ואמרת אליה׳ אמור להם שיזכרו הקצף שקצף ה׳ על האבות והם דור שחרב בו הבית ויזכרו כי בעבור מעשיהם הרעים קצף ה׳ עליהם לפיכך ישובו הם אל ה׳ ולא יהיו כאבותיהם והם היו מתעצלים בבנין הבית כי לא החלו לבנות עד החדש התשיעי ועוד היו בידיהם מעשים רעים כמו שכתוב בספר עזרא : ואמרת׳ מבואר הוא : אל תהיו׳ מבואר הוא : אבותיכם איה הם׳ הלא תראו כי תמו בחרב ברעב׳ ובדבר כמו שהנביאים היו אומרים להם׳ והנביאי׳ הלעולם יחיו והנביאי׳ שהיו מוכיחים אותם יוכלו לחיו׳ לעולם ולהוכיחם כבר הוכיחות ולא שמעו אך תראו שהכל הגיע אליה כמו שאמר להם זהו שאמר אך דברי וחקי ורז״ל פי׳ כי והנביאים תשובת העם שאמרו תשובה נצחת השיבה כנס׳ ישרא׳ לנביא אמר להם חזרו בתשובה אבותיכם שחטאו איה הם אמרו לו והנביאים שלא חטאו איה הם היכן הם וחזרו והודו לו: אך דברי וחקי׳ ר״ל גזרותי שגזרתי עליהם שימותו בחרב וברעב ובדבר ויגלו הנשארים׳ הלא תראו שהשיגו את אבותיכ׳ ובאו להם הכל כמו שצויתי את עבדי הנביאים שיאמרו להם והם עצמם שבו והתודו בעת החרבן זהו שאמר וישובו ויאמרו : ביום עשרים וארבעה לעשתי עשר חדש הוא חדש שבט׳ שמו׳ החדשי׳ כמו שכתו׳ במגל׳ אסת׳ ובז׳ הספ׳ לא ידענו אם הם לשון ארמי כי לא מצאנו אות׳ בשא׳ ספרי הקדש: היה דבר ה׳ אל זכרי׳׳ בא לו מלאך ודבר עמו והרא׳ לו זאת המרא׳ שהוא מספר והולך : ראיתי הליל׳׳ מראו׳ זכריה סתומו׳ מאד כמראו׳ דניאל ולא כן מראו׳ שאר הנביאי׳ כי את הנבוא׳ היתה הולכ׳ ודלה מימי הגול׳ לפי׳ לא בארו את דבריה׳ ולא הבינו המראו׳ כאש׳ הס׳ ואמר ראיתי הלילה במראו׳ הלילה ראיתי זאת המרא׳ שראיתי איש רוכב על סוס אדו׳׳ ומצאנו בדברי רז״ל פי׳ הפסוק כך ראיתי הליל׳ בקש הקב״ה להפך את כל העול׳ כולו ללילה והנ׳ איש רוכב ואין איש אלא הקב״ה שנ׳ ה׳ איש מלחמה׳ על סוס אדו׳ בקש הקב״ה להפוך את כל העולם לדם כיון שנסתכל בחנניה מישאל ועזריה מיד נתקררה דעתו שנ׳ והוא עומד בין ההדסים אשר במצולה ואין ההדסים אלא צדיקים וכן הוא אומר ויהי אומן את הדסה׳ ואין מצולה אלא בבל שנ׳ האומר לצול׳ חרבי מיד סמורין נעשו שרוקים והאדומים לבנים׳ שנאמר ואחריו סוסים אדומים שרוקים ולבנים ואחרי זה נפרש במראה מה שנוכל לפרש : איש׳ הוא מלאך ה׳ כמו והאיש גבריאל׳ וכן אמר בסוף הענין מלאך ה׳ עומד בין ההדסים וראה אותו רוכב על סוס מורה לתהירות שליחותו׳ וטעם אדום ושאר הגווני׳ אפשר שנאמרו לטע׳׳ וכתב אאז״ל כי סוס אדו׳ רמז לנבוכד נצר הנקרא רישא דדהבא והזהב הוא אדום פי׳ נבואתו היתה בארבע מלכיות כמו חלום נבוכד נצר ומראות דניאל ואע״פ שהסוסי׳ הם היו במשל המלאכי׳ שלוחי האל כמו שכתוב מ״מ רמז הוא לארבע מלכיו׳׳ ופי׳ איש רוכב כי המלאכים מושלי׳ בתחתוני׳ וכל מעשה האל בארץ על ידם ובאמצעותם ושליחותו היתה לעקור מלכות בבל ואע״פי שבזמן המראה הזאת כבר נעקר מלכו׳ בבל כר׳ לו המראה שלית׳ כמו שהיתה מפני המלכיו׳ השלש העתידו׳׳ ובזמן מלכו׳ פרס היתה מראה זאת כמו שאמ׳ בשנ׳ שתי׳ לדריוש׳ והוא עומד בין ההדסי׳ אשר במצולה׳ הם ישרא׳׳ והמשיל׳ להדסי׳ ר״ל לעצי הדס לפי שיש להם ריח טוב כן ישרא׳ שבבבל יש להם ריח מצו׳ ר״ל עומד ביניהם לעזרם ולהוציאם מהגלות: במצולה

חגי ב – זכריה א

וְהָפַכְתִּי כִּסֵּא מַמְלָכוֹת וְהִשְׁמַדְתִּי חֹזֶק מַמְלְכוֹת הַגּוֹיִם וְהָפַכְתִּי מֶרְכָּבָה וְרֹכְבֶיהָ וְיָרְדוּ סוּסִים וְרֹכְבֵיהֶם אִישׁ בְּחֶרֶב אָחִיו: בַּיּוֹם הַהוּא נְאֻם־יְהֹוָה צְבָאוֹת אֶקָּחֲךָ זְרֻבָּבֶל בֶּן־שְׁאַלְתִּיאֵל עַבְדִּי נְאֻם־יְהֹוָה וְשַׂמְתִּיךָ כַּחוֹתָם כִּי־בְךָ בָחַרְתִּי נְאֻם יְהֹוָה צְבָאוֹת:

וְאֶהְפּוֹךְ כּוּרְסֵי מַלְכְוָתָא וְאֶתְבַּר תּוֹקֶף מַלְכְוַת עַמְמַיָּא וְאֶהְפּוֹךְ רְתִיכִין וְרוֹכְבֵיהוֹן וְיִתְקַטְלוּן סוּסָוָן וְרוֹכְבֵיהוֹן גְּבַר בְּחַרְבָּא דַּאֲחוּהִי: בְּעִידָּנָא הַהִיא אֲמַר יְיָ צְבָאוֹת אֲקָרְבִינָךְ זְרֻבָּבֶל בַּר שְׁאַלְתִּיאֵל עַבְדִּי אֲמַר יְיָ וַאֲשַׁוִּינָךְ כְּגִלּוּף דְּעִזְקָא עַל יַד אֲרֵי בָךְ אִתְרְעֵיתִי אֲמַר יְיָ צְבָאוֹת:

ל״ח

א **בַּחֹדֶשׁ** הַשְּׁמִינִי בִּשְׁנַת שְׁתַּיִם לְדָרְיָוֶשׁ הָיָה דְבַר־יְהֹוָה אֶל־זְכַרְיָה בֶּן־בֶּרֶכְיָה בֶּן־עִדּוֹ הַנָּבִיא לֵאמֹר: קָצַף יְהֹוָה עַל־אֲבוֹתֵיכֶם קָצֶף: וְאָמַרְתָּ אֲלֵהֶם כֹּה אָמַר יְהֹוָה צְבָאוֹת שׁוּבוּ אֵלַי נְאֻם יְהֹוָה צְבָאוֹת וְאָשׁוּב אֲלֵיכֶם אָמַר יְהֹוָה צְבָאוֹת: אַל־תִּהְיוּ כַאֲבֹתֵיכֶם אֲשֶׁר קָרְאוּ־אֲלֵיהֶם הַנְּבִיאִים הָרִאשֹׁנִים לֵאמֹר כֹּה אָמַר יְהֹוָה צְבָאוֹת שׁוּבוּ נָא מִדַּרְכֵיכֶם הָרָעִים וּמַעַלְלֵיכֶם הָרָעִים וְלֹא שָׁמְעוּ וְלֹא־הִקְשִׁיבוּ אֵלַי נְאֻם־יְהֹוָה:
ה אֲבוֹתֵיכֶם אַיֵּה־הֵם וְהַנְּבִאִים הַלְעוֹלָם יִחְיוּ: אַךְ דְּבָרַי וְחֻקַּי אֲשֶׁר צִוִּיתִי אֶת־עֲבָדַי הַנְּבִיאִים הֲלוֹא הִשִּׂיגוּ אֲבֹתֵיכֶם וַיָּשׁוּבוּ וַיֹּאמְרוּ כַּאֲשֶׁר זָמַם יְהֹוָה צְבָאוֹת לַעֲשׂוֹת לָנוּ כִּדְרָכֵינוּ וּכְמַעֲלָלֵינוּ כֵּן עָשָׂה אִתָּנוּ: בְּיוֹם עֶשְׂרִים וְאַרְבָּעָה לְעַשְׁתֵּי־עָשָׂר חֹדֶשׁ הוּא־חֹדֶשׁ שְׁבָט בִּשְׁנַת שְׁתַּיִם לְדָרְיָוֶשׁ הָיָה דְבַר־יְהֹוָה אֶל־זְכַרְיָה בֶּן־בֶּרֶכְיָהוּ בֶּן־עִדּוֹא הַנָּבִיא לֵאמֹר: רָאִיתִי הַלַּיְלָה וְהִנֵּה־אִישׁ רֹכֵב עַל־סוּס אָדֹם וְהוּא עֹמֵד בֵּין

בְּיַרְחָא תְּמִינָאָה בִּשְׁנַת תַּרְתֵּין לְדָרְיָוֶשׁ הֲוָה פִּתְגָם נְבוּאָה מִן קֳדָם יְיָ עִם זְכַרְיָה בַּר בֶּרֶכְיָה בַּר עִדּוֹ נְבִיָּא לְמֵימָר: הֲוָה רְגַז מִן קֳדָם יְיָ עַל אֲבָהַתְכוֹן עַל דְּאַרְגִּיזוּ קֳדָמוֹהִי: וְתֵימַר לְהוֹן כִּדְנַן אֲמַר יְיָ צְבָאוֹת תּוּבוּ לְפוּלְחָנִי אֲמַר יְיָ צְבָאוֹת וְאֶתְפְּנֵי בְּמֵימְרִי לְאֵיטָבָא לְכוֹן אֲמַר יְיָ צְבָאוֹת: לָא תְהוֹן כַּאֲבָהַתְכוֹן דְּאִתְנַבּוּן לְהוֹן נְבִיַּיָּא קַדְמָאֵי לְמֵימַר כִּדְנַן אֲמַר יְיָ צְבָאוֹת תּוּבוּ כְעַן מֵאוֹרְחַתְכוֹן בִּישָׁתָא וּמֵעוֹבָדֵיכוֹן מְקַלְקְלַיָּא וְלָא קַבִּילוּ וְלָא אֲצִיתוּ לְמֵימְרִי אֲמַר יְיָ: אֲבָהַתְכוֹן אָן אִינּוּן וְאִם תֵּימְרוּן נְבִיַּיָּא לָא לְעָלְמָא קַיְימִין: בְּרַם פִּתְגָמַי וּקְיָמַי דִּי פַקֵּדִית יָת עַבְדֵי נְבִיַּיָּא הֲלָא אַדְבִּיקוּ אֲבָהַתְכוֹן וְתָבוּ וַאֲמָרוּ כְּמָא דַּחֲשִׁיב יְיָ צְבָאוֹת לְמֶעְבַּד לָנָא כְּאוֹרְחָתָנָא וּכְעוֹבָדָנָא כֵּן עֲבַד עִמָּנָא: בְּיוֹם עַשְׂרִין וְאַרְבְּעָא לְחַד עֲשַׂר יַרְחָא הוּא יַרְחָא שְׁבַט בִּשְׁנַת תַּרְתֵּין לְדָרְיָוֶשׁ הֲוָה פִּתְגַם נְבוּאָה מִן קֳדָם יְיָ עִם זְכַרְיָה בַּר בֶּרֶכְיָהוּ בַּר עִדּוֹא נְבִיָּא לְמֵימָר: חֲזֵיתִי בְּלֵילְיָא וְהָא גְבַר רָכִיב עַל סוּסֵי סָמּוֹק וְהוּא קָאִים בֵּין

כחותם ג׳ וסימ׳ אקחך זרובבל׳ שמני כחתם כ׳ בפסיק : בחדש ז׳ ר״פ וסימ׳ השלישי׳ הראשון דויקרא׳ השני דפסח קטן׳ הרביעי דמלכים׳ וחבירו רירמיה השלישי החלו הרמות׳ הראשון הוא חדש ניסן : אבותיכם ג׳ מלאים כספרא וסימ׳ כענבים במדבר׳ קצף ה׳ על אבותיכם׳ אבותיכם איה דם : יחיו ז׳ וסימן ויאמרו אליהם הנשיאים יחיו׳ מתים בל יחיו׳ יחיו מתיך נבלתי׳ הלעולם יחיו׳ ומשפטים אשר לא יחיו׳ מדוע רשעים יחיו׳ יי׳ עליהם יחיו׳ כרכיהו ד׳ וסי׳ ביום עשרים וארבעה דשבט דבזכריה׳ ואחיו אסף העמד על ימינו׳ ויעמידו הלוים את הזמן׳ ויקומו אנשים מראשי בני אפרים :

רשי

והשמדתי חוזק ממלכות הגוים׳ מלכות פרס שהיא מושלת עכשיו על כל העולם יפלו ביד מלכי יון לסוף ל״ד שנה לבניין הבית כמו שאנו שונין בס׳ ע״א : ושמתיך כחותם׳ כלפי שנגזר על יכניה אביו חי אני אם יהיה יכניהו בן יהויקים חותם על יד ימיני משם אתקנך ואומר כתבו את האיש הזה ערירי למדנו שהועילה לו תשובתו ונולד לו זרובבל והושם כחותם:

ספר זכריה

נבואת זכריה סתומה היא מאד כי יש בה מראות דומות לחלום הניתן לפתרון ואין אנו יכולין לעמוד על אמיתת פתרונו עד יבא מורה לדק ולפי היכולת אחן לב לייסב המקראות אחד אחד מן הפתרונות הדומה לו ואחר פתרונו של יונתן : בחדש השמיני׳ קודם שהתחילו לחזור ולבנות במלאכה שהרי בעשרים וארבע לחדש התחילו בה : על אבותיכם שבדור חורבן הבית : אבותיכם איה הם׳ ראו שלקו מכה רעה ברעב בחרב ובשבי : והנביאים הלעולם יחיו׳ ואם תאמר אף הנביאי׳ איה הם הרי מתו אני משיב לכם וכי הנביאי׳ פיה להם לעול׳ לחיות אך סופן מוכיח כי אמת היו דבריה׳ שכל דברי וחוקי גזירות פורענותי אשר צויתי את עבדי הנביאים עליכם הלא השיגו אבותיכם : ראיתי הלילה וגו׳׳ רבותינו פירשו מה שפירשו באגדת חלק אך אין סדר הפרשה והלשון מתיישב בו : והנה איש׳ מלאך : על סוס אדום׳ רמז הוא ליפרע מכשדים ממדי ופרס בחרב ובדם כמו שהוא אומר וקצף גדול אני קוצף על הגוי׳ : ואחריו

אבן עזרא

כי בעבור שהבם בברד לא היה להם רק מעט והנה הטעם אם אכה אתכם זאת השנה תמותו והנה החלותם ליסד הבית אז תחל הברכה בכל : מן היום׳ אשר יסד ההיכל אברך וזהו מן היום הזה ומעלה האמור למעלה והזכיר מפרי העץ הנזכרים הגפן והתאנה והרמון והזית וטעם לא נשא ליין ולא עלה ואף כי פרי עד עתה לא נשא: ויהי׳ שנית׳ כי ביום אחד התנבא פעמים :׳ אמור׳ מרעים׳ דרך משל כאשר אומרים בימים האלה בארץ ישמעאל בבוא שמועות רעות ממלחמת נהפך העולם : והפכתי׳ כי מלחמות רבות היו עתידות בימי הנבי׳ בהנבאו להיות׳ וידענו כי כן היה רק לא מצאנו ספרי׳ הקדמוני׳ לדעת המלחמות שהיו בימי דריוש זה הפרסי ובימי ארתחששתא המולך אחריו ובימיה׳ היה זרובבל הנשיא ליהודי כי הוא שנבכר בראיות גמורות מן המקרא: ביום אקחך׳ כדרך ישלח ממרום יקחני: ושמתיך׳ שמור כאילו היית חותם על יד ימיני וזה דרך משל :

ספר זכריה

מעלות הנבואה רבי׳ ואין דרך לספרם כי כח הנשמות ההגונות המקבלות כח רוח הקדש להנבא איננו על דרך אחד ובהיות הכבוד עם ישר׳ שטרם שגלו אין צורך לפרש הנבואה כמו הנה בן נולד לבית דוד יאשיהו שמו והיה הדבר מתבאר מעצמו ואח׳ הגלות הן מראות וצריכות פי׳ כמראות דניאל כי לולי שהמלאך היה מפרש לא היה דניאל יודעם ואף כי אחרים וככה מראות זכריה ואשר פירוש המלאך הדובר בי כי במראות הלילה הם ידועות אשר לא פירוש הן סתומות ונעלמות מעיני המשכילי׳ ואילו היינו מוצאים ספר קדמון שהיה מספר מה שהתחדש בימים ההם ממלחמות היינו ממששים כעורים קיר לומר אולי בעבור זה היתה הנבואה ועתה אין לנו על מה נשען וראיתי ספרי חכמים שהיו בצרפת שפירשו המראות שראה זכריה אחורנית על דבר שכבר עבר בימי זה הנביא כמו האיפה כי בעבורה גלה יהודה אל בבל ושני המקלות פירשו שהם ישראל ויהודה והכתוב אמר רעה את צאן ההריגה והנה הנבואה לעתיד היתה בימי הנביא : ועתה אחל לפרש :

בחדש לאמר׳ לישראל והנכון לאמר לנביא : קצף׳ כי הנביא כנגד כל ישראל וידבר השם אליו כאילו מדבר לכל ישראל כמו מה תצעק אלי כי ישראל היו צועקים כמו שכתוב למעלה ויצעקו בני ישראל אל יי׳ על כן : ואמרת׳ כה אמר׳ הזכיר השם שלשה פעמים בזה הפסוק והטעם שובו והשם יוכיחכם ויזהירכם פעמים רבות : אל׳ תעשו אתם עמי כאשר עשו אבותיכם שקראו אליהם נביאים רבים ולא שמעו : אבותיכם

במצולה · היא בבל ואחריו סוסי' אדומים · שרוקי' ולבנים שרוקי' מין צבע שלא נתברר אלינו מה הוא · וי"א שהיו שרוקי' במסרק ואין לו טעם · והנה שרוקים במראה הזאת במקום שחורי' הנזכר במראה האחרת שהיא ארבע מרכבות וי"ת שרוקים במראה הזאת ססתין · נוסחא אחרת קווחין · ואלה הסוסים מן הדומה לא היה עליהם רוכב וזה שהיה רוכב היה שר למלאכים האחרים לפי' ראה אותו רוכב · ואחריו סוסים אדומי' · אם נפרש סוס אדום על נבוכד נצר נפרש סוסי' אדומים על בנו ועל בן בנו והנה הם כנגד המרכבה הראשונה · שרוקי' ולבנים · כאלו אמר ואחריהם שרוקים ואחריהם לבנים · והנה לא זכר כנגד המרכבה הרביעית כי לא ראה אותה בזאת המראה בעבור שהיתה רחוקה אע"פ שראה אות' במראות האחרות : ואמר · הדובר בי הוא שאמר אליו היה דבר ה' אל זכריה · אני אראך · היה לו לומר אני אשמיעך כי לא הראה לו עוד לא מראה הסוסי' שהראה מתחילה לו · אפשר כי אראך כמו אשמיע' כי חוש הראו' נשא לשאר החושים לפי שהוא החזק שבכלם כמו שאמר וכל העם רואים את הקולות ראה ריח בני · ויתכן פי' אראך כמשמעו ואמר לו על זה המראה האחרת שהרא' לו ארבע קרנות שהיא מבוארת מזאת ואע"פ שהוא לא הבינה עד שפירשה לו : ויען האיש · הוא רוכב הסוס · ושמע הנביא שהמלאך הרוכב ענה אע"פ שהו' לא היה שואל אותו ואמר לו כי אלה הסוסים הם שלוחי האל ששלח' להתהלך בארץ ע"ד שאמ' השטן משוט בארץ ומתהלך בה ואפש' כי המלאך הרוכב לא ענה אל הנבי' אלא פי' ויען כמו ועניה ואמרת · ויען איוב הראשון והנה שמע הנביא שרוכב הסוס היה אומר ושואל לאלה הסוסים אשר שלח ה' להתהלך בארץ מה ענין האר' והם ענו ואמרו לו התהלכנו בארץ וראינו אותה יושבת ושוקטת : ואלה כמו ולאלה · וכן ודוד הגיד לאמר אחיתופל בקושרים כמו ולדוד · ושני אנשים שרי גדודי' היו בן שאול כמו לבן שאול והדומים להם : ויענו · מבואר הוא · יושבת ושוקטת · ראינו שלות האמות וישראל בצער לפיכך ענה המלאך ואמר עד מתי אתה לא הרחם את ירושל' : ויען זהו העומד בין ההדסים שהיה לעזרת ישראל או המלאך הדובר לנביא והו' הנכון · עד מתי אתה לא תרחם את ירושלם ? כי בעוד שישקטו האומות לא יצאו מהגלות עד אבוד מלכות בבל · והנה המראה הזאת כבר עבר ענינה בזמן שראה אותה אלא שראה לו מה שעבר בעבור הראותו כי שלות בבל וחורבנה הכל מאת האל ית' באמצעות המלאכים המנהיגים וכי הם משתדלי' בטוב ישרא' וכן ממשלת השלש מלכיות הכותרו' ומפלתם הכל יהיה מאת האל ית' · כמו שהראהו מה שהיה במלכות בבל שעברה · אשר זעמת זה שבעים שנה · אם על מה שעבר כמו שפירשנו היו שבעים שנה למלכות בבל וזעומה היתה כל מלכות נבוכד נצר · או אמר זה שבעים שנה על זמן המראה שהיתה בשנת שתים לדריוש ואז שלמו לחורבן ירושלם שבעים שנה · ואע"פ שזו המראה היתה בחדש שבט והם החלו לבנות בחדש כסליו אע"פ כן זעומה היתה עדיין וכל זמן בנותם העיר במלחמת היו עם צריהם : ויען · דברים נחומים חסר הנסמך · ופי' דברים דברי נחומים · או הוא שם תאר והוא הנכון : ויאמר הדברי' הטובים שאמר לו האל יתברך אמר לי שאקרא אותם באזני ישראל לנחמם : וקצף השאננים · ר"ל כמו שאמר יושבת ושוקטת · אני קצפתי מעט אני קצפתי על ישרא' מעט להגלותם מארצם · ומעט הוא כנגד מה שהרעו הם לישראל אחר גלותם : עזרו לרעה · להרע להם יותר מדאי · וכן אמר בישעיה קצפתי על עמי חללתי את נחלתי ואתנם בידך לא שמת להם רחמים על זקן הכבדת עולך מאד : לכן כה אמר ה' · קוה · כתיב בה"א במשקל גוה וקרי בלא ה"א והוא קו הבנין החוט שנוטין על הנלבן : עוד קרא · תפוצנה ערי מטוב · מרוב טובה ושלום שיהיה להם תפוצנה הנה והנה כלומר שירבה היישוב · ונחם · פתח והוא מבנין הדגוש : ואשא · במראה הזאת שב לראות מראה אחרת שהיא מבוארת מן הראשונ' כי הבין ממנה כי הקרנות הם לנגח כמו וקרני ראם קרניו · בהם עמים ינגח יחדיו · אבל לא להבין מי היו אלה הקרנות · ארבע קרנות · הם ארבע מלכיות בבל ומלכות פרס ומדי ומלכות יון · וכן תרגם יונתן ארבע מלכוון וארבעתן · הרעות לישראל כמו שפי' המלאך אשר זרו את יהודה את ישראל וירושלם : ואמר · אשר זרו · נגחו עוד אותם עד שזרו אותם הנה והנה · כל אחת מהקרנות בזמנה הרעו להם כי מלכות פרס אף על פי שהעלים מהגלות בתחלת מלכותם אחרי כן הרעו להם בימי ארתחשסתא הראשון ובימי אחשורוש עד שנת שתים לדריוש : ויראני

רש"י

ואחריו סוסים אדומים וגו' · מוכנים לשליחותו של מקו' ויש בהם מיני צבעים הרבה ושבח הוא לו : שרוקי' · לא ידעתי מה צבע הוא ויונתן תירג' קוחי': בין ההדסים אשר במצולה · בין אילני הדסיא דבבבל : ואמר · למלאך אחד אשר היה מרא' אותו כל זאת מה אלה אדוני והוא ברוכב על סוס אדו' ויען מלאך יי' · הוא הדובר בי : ויען יי' את המלאך הדובר בי דברים טובים · לא שמע הנביא מה ענהו אך ממה שאמר המלאך לו קרא לאמר קנאתי וגו' אני יודע שדברים טובי' ענהו : להתהלך בארץ · לראות את שלוות האומות : קנאתי לציון · מתפרע אנא פורענות דין ירושלם מן המציקי' לה : השאננים · אשר אלו אומרים עליהם שהם יושבי' ושקטים : אשר אני קצפתי · על עמי מעט : והמה עזרו · על הקצף לרעה : וקו ינטה · למוד
טו
חומותיה ארכה ורחבה : אלה הקרנות : אלה האומות אשר בארבע רוחות השמי' אשר נגחו בקרניהם את יהודה וירושלם על אשר זירום : ארבע

בֵּין הַהֲדַסִּים אֲשֶׁר בַּמְּצֻלָה וְאַחֲרָיו
סוּסִים אֲדֻמִּים שְׂרֻקִּים וּלְבָנִים׃
וָאֹמַר מָה־אֵלֶּה אֲדֹנִי וַיֹּאמֶר אֵלַי
הַמַּלְאָךְ הַדֹּבֵר בִּי אֲנִי אַרְאֶךָּ מָה־
הֵמָּה אֵלֶּה׃ י וַיַּעַן הָאִישׁ הָעֹמֵד בֵּין
הַהֲדַסִּים וַיֹּאמַר אֵלֶּה אֲשֶׁר שָׁלַח
יְהוָה לְהִתְהַלֵּךְ בָּאָרֶץ׃ וַיַּעֲנוּ אֶת־
מַלְאַךְ יְהוָה הָעֹמֵד בֵּין הַהֲדַסִּים
וַיֹּאמְרוּ הִתְהַלַּכְנוּ בָאָרֶץ וְהִנֵּה כָל־
הָאָרֶץ יֹשֶׁבֶת וְשֹׁקָטֶת׃ וַיַּעַן מַלְאַךְ־
יְהוָה וַיֹּאמַר יְהוָה צְבָאוֹת עַד־מָתַי
אַתָּה לֹא־תְרַחֵם אֶת־יְרוּשָׁלִַם וְאֵת
עָרֵי יְהוּדָה אֲשֶׁר זָעַמְתָּה זֶה שִׁבְעִים
שָׁנָה׃ וַיַּעַן יְהוָה אֶת־הַמַּלְאָךְ הַדֹּבֵר
בִּי דְּבָרִים טוֹבִים דְּבָרִים נִחֻמִים׃
וַיֹּאמֶר אֵלַי הַמַּלְאָךְ הַדֹּבֵר בִּי קְרָא
לֵאמֹר כֹּה אָמַר יְהוָה צְבָאוֹת קִנֵּאתִי
לִירוּשָׁלִַם וּלְצִיּוֹן קִנְאָה גְדוֹלָה׃
טו וְקֶצֶף גָּדוֹל אֲנִי קֹצֵף עַל־הַגּוֹיִם
הַשַּׁאֲנַנִּים אֲשֶׁר אֲנִי קָצַפְתִּי מְּעָט
וְהֵמָּה עָזְרוּ לְרָעָה׃ לָכֵן כֹּה־
אָמַר יְהוָה שַׁבְתִּי לִירוּשָׁלִַם
בְּרַחֲמִים בֵּיתִי יִבָּנֶה בָּהּ נְאֻם יְהוָה
צְבָאוֹת וְקָוה יִנָּטֶה עַל־יְרוּשָׁלִָם׃
עוֹד קְרָא לֵאמֹר כֹּה אָמַר יְהוָה
צְבָאוֹת עוֹד תְּפוּצֶנָה עָרַי מִטּוֹב
וְנִחַם יְהוָה עוֹד אֶת־צִיּוֹן וּבָחַר עוֹד
א בִּירוּשָׁלִָם׃ וָאֶשָּׂא אֶת־
עֵינַי וָאֵרֶא וְהִנֵּה אַרְבַּע קְרָנוֹת׃
וָאֹמַר אֶל־הַמַּלְאָךְ הַדֹּבֵר בִּי מָה־אֵלֶּה
וַיֹּאמֶר אֵלַי אֵלֶּה הַקְּרָנוֹת אֲשֶׁר זֵרוּ
אֶת־יְהוּדָה אֶת־יִשְׂרָאֵל וִירוּשָׁלִָם׃
ויראני

בֵּין אִילָנַיָּא דַהֲדַסַּיָּא דִּי בְּבָבֶל וּבַתְרוֹהִי סוּסָוָן סוּמְקִין קוּחָחִין וְחִיוָּרִין׃ וַאֲמָרִית מָן אִילֵין רִיבּוֹנִי וַאֲמַר לִי מַלְאָכָא דִּי מְמַלֵּיל עִמִּי אֲנָא אַחֲזֵינָךְ מָה אִינוּן אִילֵין׃ וַאֲתֵיב גַּבְרָא דְּקָאִים בֵּין אִילָנֵי הֲדַסַּיָּא וַאֲמַר אִילֵין דִּי שְׁלַח יְיָ לְהַלָּכָא בְּאַרְעָא׃ וַאֲתִיבוּ יָת מַלְאָכָא דַּיְיָ דְּקָאִים בֵּין אִילָנֵי הֲדַסַּיָּא וַאֲמָרוּ הַלִּיכְנָא בְּאַרְעָא וְהָא כָּל אַרְעָא יָתְבָא שְׁלֵיוָא וּשְׁקִיטָא׃ וַאֲתִיב מַלְאָכָא דַּיְיָ וַאֲמַר יְיָ צְבָאוֹת עַד אֵימָתַי אַתְּ לָא מְרַחֵים עַל יְרוּשְׁלֵם וְעַל קִירְוַיָּא דְּבֵית יְהוּדָה דְּאִיתֵיתָא עֲלֵיהוֹן לְוָט דְּנַן שַׁבְעִין שְׁנִין׃ וַאֲתִיב יְיָ יָת מַלְאָכָא דִּי מְמַלֵּיל עִמִּי פִּתְגָּמִין תַּקְנִין פִּתְגָּמִין דְּנִיחוּמִין׃ וַאֲמַר לִי מַלְאָכָא דִּי מְמַלֵּיל עִמִּי אִתְנַבֵּי לְמֵימַר כִּדְנַן אֲמַר יְיָ צְבָאוֹת מִתְפְּרַע אֲנָא פּוּרְעֲנוּת יְרוּשְׁלֵם וּלְצִיּוֹן קִנְאָה רַבָּא׃ וּרְגַז רַב אֲנָא רָגִיז עַל עַמְמַיָּא דִּי שָׁרַן שְׁלֵיוָא דִּי אֲנָא רְגִיזִית עַל עַמִּי זְעֵיר וְאִינוּן מְסַיְיעִין לְאַבְאָשָׁא׃ בְּכֵן כִּדְנַן אֲמַר יְיָ אִיתוּב לִירוּשְׁלֵם בְּרַחֲמִין בֵּית מַקְדְּשִׁי יִתְבְּנֵי בַהּ אֲמַר יְיָ צְבָאוֹת וְחוּט דִּמְשַׁחְתָּא יִתְנְגִיד עַל בִּנְיַן כּוּתְלֵי יְרוּשְׁלֵם׃ עוֹד אִתְנַבֵּי לְמֵימַר כִּדְנַן אֲמַר יְיָ צְבָאוֹת עוֹד יִתְמַלְיָן קִרְוֵי עַמִּי טוּבָא וִינַחֵים יְיָ עוֹד יָת צִיּוֹן וְיִתְרְעֵי עוֹד בִּירוּשְׁלֵם׃ וּזְקָפִית יָת עֵינַי וַחֲזֵית וְהָא אַרְבַּע מַלְכְוָן׃ וַאֲמָרִית לְמַלְאָכָא דִּמְמַלֵּיל עִמִּי מָן אִילֵין וַאֲמַר לִי אִילֵין מַלְכְוָתָא דְּבַדָּרָא יָת אֱנָשׁ יְהוּדָה וְיָת יִשְׂרָאֵל וְיָתְבֵי יְרוּשְׁלֵם׃ וחזיני

אראך ב' ואינון זוגין מן ב"ב א' כריש וח' וא' וסי' במסר' רבתא בערך ו' · והנה כל ה' דסמיכי בקריאה וסי' נמסר במלכים א' סי' ז' · ואת עריו ז' בקרי' וסי' ואת כל ערי המסכנות דמלכים ב' בפסוק · את ירוש' ואת עריה ר"פ · הנני מצוה נאם יי' · ויען מלאך ה' ויאמר · ונתתי את ירושלם לגלים מעון תנים · ואת בעלת דדברי הימים כתרא דפסוק · ח' פסוקי' מסירתא מיכא ומיכא דלא נסבין ו' ומלה במצע וסי' בתוך אפרים בתוך מנשה · כל נגע כל מחלה · דברים טובים דברים נחמים · אדום בגוים ארום בארץ · שבט מישור שבט מלכותך · אבי ישי אבי דוד · על חסרך על אמתך · על בתוליה על ההרים · נחם ונחם ו' פתחין וסימ' ותכל המלך דוד לצאת · אתם יראה פרעה · מי יודע ישוב · נחם יי' על זאת : עוד קרא לאמר וחבירו וכל ישעי' דבוו' · זרו ב' וחס' ובענין וסימן ויאמר אלי אלה הקרנות · ואמר מה אלה באים :

אבן עזרא

ב

אבותיכם : הנה מתו המוכחים והמוכיחי' ואתם תדעו כי דברי ונבואתי השיגו אבותיכם והטע' שבאו להם והם הודו וטע' כאשר זמם שידע מעשיהם לפני עשות' ויפת אמר כי המעם דפו כי תפסק הנבוא' וזה טעם הלעול' יחיו רק דברי התורה וחקי' הלא השיגוה אבותיכם כי בתור' כתוב אם תשוב אל השם ישיב שבותך על כן וישובו ויודו : ביום · עתה יחלו מראות הנבואה : ראיתי · כתוב בתורה הוא ישלח מלאכו לפניך וילכו שני המלאכי' סדומ' וכתוב המלאך הגואל אותי וישלח מלאך הנה אנכי שולח מלאך ומלאך פניו הושיע' ובספר דניא' מפורש שר יון ושר מלכות פרס ושר השרים הוא מיכאל והנה הכלל כל מעש' השם הנכבד על ידי המלאכים הם שהם עשי דברו והנה המשל שיבינו בני האד' למלך יושב על כסאו וישלח שלוחיו מהם רוגלים ומהם רוכבים על סוסים שיבואו מהרה וידעוהו הדברים שהם בממלכתו וככה זה : והנה איש · מלאך כמו והאיש גבריאל : על סוס אדום · ככה ראה ואין צורך לבקש טעם למה אדום וככה לא נבקש טעם למה גליל שעורים ולא חטים והמפרש כי שעורים מדרך סערה ואדו' כמו הדם לשפוך דמים ואלה כדברי דרש הם וזה האיש הרוכב הוא שר ופי' במצולה קשה ויפת אמר כי הוא שם מקום ונפתח הבי"ת כמו וזבח ולמנע בקרקר אף על פי שאין דרך להפתח על שם מקום כי לא יאמר בציון בשמרון כי אם בשבא או בחירק ורבי משה הכהן אמר כי במצולה בריכת מים וסביבותיה הדסים : ואחריו סוסי' · ואין איש רוכב עליה' ואלה כדברי יחזקאל ופני שור מהשמאל ומלת שרוקים מגזרת שורקה במראה שורק ואלה הסוסי' הם רבים על שלשה עינים פי' גוונים : ואמר · המלאך הדובר בי · ואיננו העומד בין ההדסים כפי פי' יפת ולפי דעתי כי המלאך הדובר בי הוא הרוכב על סוס אדום כי הוא השר : ויען · עתה פי' כי הוא העומד בין ההדסים אלה הסוסי' שלוחי השם לשוט בארץ כמו שטן איוב שגם הוא מלאך : ויענו את מלאך יי' · הוא האיש הנזכר שהוא א' השרים ואלה הסוסים שלוחיו במלות השם : ויען · כמו ועניה ואמרת ויען איוב הראשון או הטע' שיענה לשם ששלחו והוא הנכון והנה הטעם בהתעורר מלחמות אז יבנה בית השם על יד זרובבל כאשר התנבא חגי ושמתיך כחותם : זה שבעים שנה · אחרתיו באר היטב בספר דניא': ויען · עתה הזכיר מה שענה השם בדרך כלל כאשר שמע זה הנביא והמלאך הוסיף לפרש לו : ויאמר · כל קנאה קשורה עם למ"ד איננה כמו קשורה בבי"ת והנה זה כמו המקנא אתה לי והטע' בעבור פמו ויקנא השם לארצו בעבור ארצו והיא קנאה לטוב לאותו הנזכר וכשהיא קשרה בבי"ת כמו ויקנאו בו פלשתים היא להפך : וקצף · זה לאות על מלחמות רבות וצרות קשות על הגוים בימים ההם : קצפתי מעט · על ישראל והם הוסיפו : לכן · וקו · משקולת הבונים : עוד תפוצינה · בכל צד מרוב הטובה יגדל היישוב : ואשא · גם זה במראה : ארבע קרנות · מארבע פאות ירושלם : ואומר · והנה טעם קרנות האויבי' שאין סביבות ירושל' הבאים לזורתה כדרך וקרני ראם קרניו בהם עמים ינגח יחדיו : ויראני

מ"ע ספורנו ז"ל

אדומים שרוקים במסרק תוכחות לדיקי הדור · לבנים בתשובה · להתהלך בארץ לעורר את ההמון לתשובה · יושבת ושוקטת לאומות העול' מ"ה ומבלי אין להם עסקי מלחמות גוזרים גזרות על ישרא' עד בלי אין מקו' לתשוב' · עד מתי אתה · במדת עונך · לא תרחם אע"פ שישרא' חייבי' בדין עשה עמהם במדת רחמים ולא יהיה עוד שעבוד מלכיו' · טורדם מן התשובה · וקו ינטה · לבנותה : תפוצנה · יוציאו מבני העיר אל ארץ אחרת לישב · אלה הקרנות · ד' מלכיות מארבע כנפות הארץ : הרסים

רד״ק

ויראני ה׳ ארבעה חרשים · אומנים כמו חרש עצים כלומר לנגדע הקרנות כלומר כל מלכות תהיה חרש לה לנגדע המלכות הקודמת לה כי מלכות בבל נפלה ביד פרס ומלכות פרס נפלה ביד יון או יהיה החרשים משל על המלאכים שרי מעלה הממונים על המלכיות · ורז״ל פירשו הפסוק לימות המשיח ואמרו מאן נינהו ארבע חרשים אמר רבי שמעון חסידא משיח בן דוד ומשיח בן יוסף ואליהו וכהן צדק : ויאמר · כפי איש לא נשא ראשו · נגחו וזרו אותם כשיעור שלא נשא איש מבני ישראל ראשו מפניה׳ · כפי פי׳ כשיעור · וכן איש כפי אכלו · וכן תרגם יונתן ולא שביק אינש להלכא בקומה זקופה : לידות · להשליך כמו וידו אבן בי : ואשא · במראה הזאת שב לראות מראה אחר ויתכן שתהיה מראה זאת עתידה לימות המשיח כמו מראות יחזקאל שמדד המלא׳ ירושלם ארכה ורחבה · חבל מדה · חבל שמודדין בה · וזה האיש היה מלאך אחר לא הדובר בו : ויאמר · למד מקור מן מדד כמו לרום את הסלת מן רסס רב לכם סוב מן סביב : והנה · ויאמר אליו רוץ דבר אל הנער הלז · והוא לא אמר לו לפי שהמלאך הזה היה דובר בו מתחלה אמר לו שידבר אליו זה כי אע״פ שראה המלאך מודד ארץ ירושלם ורחב׳ · פרזות תשב · כלו׳ מחוץ לעיר ישבו רבי׳ כי לא תכיל אותם העיר אף על פי שתארך ותרחב מאד ממה שהיתה ישבו חוצה לה רבים ערי פרזות מאין חומה דלתי׳ ובריח כי בבטחה ישבו שלא יפחדו מאדם כי אני אהיה לה חומת אש : ויאמר · הנער · אפשר כי נער היה בשנים בהנבאו כמו שמואל וירמיה · או היה משרת נביא אחר גדול ממנו לפיכך קראו נער כמו ויהושע בן נון נער : ואני אהיה · חומת אש · שלא יגיע אדם בהם לרעה כמו שלא יגע באש שלא יכוה אותו · ולכבוד אהיה בתוכה · ענין הכבוד החופף עליה׳ כמו שכתו׳ בנבואת ישעיה וברא ה׳ על מכו׳ הר ציון וגו׳ : הוי הוי · לשון קריאה והכפל לחזק וכן הוי ציון המלטי : ונוסו מארץ צפון אמר כנגד הנשארים בבבל שלא עלו בראשונה שימהרו לצאת ולשוב לירושלם לבנות הבית כי הגיע זמני זהו ונוסו כוי״ו נרדם ורכב ומום · ומזרה על מלה חסרה כלומר צאו ונוסו · כי כד׳ רוחות השמי׳ ר״ל כי זה שאמרתי שיצאו מהגלות לא אמרתי אלא אותם שגלו לבבל כמו שאמר יושב׳ בת בבל כי השאר רחוקים הם מהם כי אני פרשתי אותם בגלות כמו ד׳ רוחות שהם רחוקות זו מזו ד׳ פאות העולם מזר׳ רחוק ממערב וצפון רחוק מדרום כן רחוקים ישראל זה מזה בגלות׳ ולא הגיע זמנם לצאת עדיין אלא גלות יהודה הגיע זמנו לצאת · לפיכך אמר הוי ציון המלטו והוא שבט יהודה ובנימן כי הם היו יושבים בציון· ורז״ל דרשו כארבע רוחות כמו שאי אפשר לעולם בלא ד׳ רוחות כך אי אפשר לעולם בלא ישראל : כי כה אמר · אחר כבוד שלחני · אחר הכבוד שהבטיח אתכ׳ כמו שכתוב בנבואה למעלה שתכליתה ולכבוד אהיה בתוכה · אחר זה שלחני אל הגוים השוללי׳ אתכם כי אין די לנו יתברך בטובה שישלם לכם תמורת הרעה שהגיע לכם בגלות עד שיקח נקמה מאויביכם אשר שללו אתכם : כי הנוגע בכם · הנוגע בכם לא ינקה כאדם שנוגע בבבת עינו והוא אישון העין שינקר אותו אם יגע בו בחזקה כן הנוגע בכם להרע יגע בנפשו : כי הנני · והיו שלל לעבדיהם · ר״ל האומות יהיו שלל לישראל שהיו עובדיהם בגלות · וידעתם · אז בהגיע זאת הנבואה תדעו כי ה׳ צבאות שלחני וזה יהיה לעתיד בימות המשיח : רני ושמחי · יתכן לפרש נבואה זו על ממעון קדשו עתידה לימות המשיח בעבור שאמר ונלוו גוים רבים : הס כל בשר· ולא ראינו זה בבית שני לא שאר כל הפרשה ענינה בבית שני שדבר על יהושע ועל זרובבל : ונלוו · מבואר הוא והוא לשון חבור : ונחל · יהודה · שהוא חלק האל ית׳ אז ינחל אותו האל ית׳ שיהיה נחלתו על אדמת הקדש שיצא מהגלות ויהיה נחלת האל על אדמת הקדש · והפסוק הזה כמו כי חלק ה׳ עמו יעקב חבל נחלתו · וזכר יהודה לפי שהוא ראש ממלכות ישראל · ואם בבית שני יהודה הוא ששב מהגלות : הס

מ״ע ספורנו ז״ל

חרשים · אומנים להסיר פשא הקרנו׳ · כפי איש לא ראשו · כל אחד קבל צער בגלות כפי מה שלא נשא ראשו להתבונן בדעת עליון · לידות את קרנות די קטילו תיותא ושאר חיותא העדיו שלטנהון · למוד את ירושלם · בבית שני : פרזות תשב · לימות משיחנו · חומת אש שיכוה כל שאינו מזומן לה · הוי · אל תעכבו בבבל ומדי כי כארבע רוחות השמים פרשתי · כי כשהבדלתי הד׳ דגלים לא היתה הכונה שתהיו אמות נבדלו׳ זו בזו אבל שתהיו כארבע רוחות השמים הנחלקים בב׳ קוים שהם בקו הזריח׳ והשקיעה ובקו סובב על שני הקטבי׳ · ומ״מ הם כלם גוף אחד וכן יהיה ענין ישראל שבהיותם מקובלים יחד תהיה השכינה שרויה ביניהם כאמרו ויהי בישורון מלך בהתאסף ראשי עם יחד וכו׳ · הוי ציון המלטי · כי מציון תצא תורה ובה תנאו משעבוד מלכיות · כי אחר כבוד · אחר שתשלימו הכח השכלי הנקרא כבוד וצלם אלהים כאמרו למען יזמרך כבוד כי בו יתנשא על רל הנפסדים וזה השלמות תשיגו בתורה האלהית בציון · שלחני אל הגוים השוללים וכו׳ והיו שלל וכו׳ · כי הנני מוכן להשרות שכינתי [illegible] · ונחל עכ״פ [illegible] כי חלק ה׳ עמו הם תופשי התורה ואז הס כל בשר כי נעור ולא יסתיר עוד פנים מהם כענין תרילה אל תזכר לנצח : וראני

תרגום

וְחַזְיַנִי יְיָ אַרְבְּעָא אוּמָנִין: וַאֲמָרִית מָה אִלֵּין אָתָן לְמֶעְבַּד וַאֲמַר לְמֵימַר אִלֵּין מַלְכְוָתָא דְּבַדְּרָא יָת אֱנַשׁ יְהוּדָה וְלָא שַׁבְקָא לְהַלָּכָא בְּקוֹמָה זְקוֹפָא וְאָתוֹ אִלֵּין לַאֲזָעָא יָתְהוֹן לְמִתְבַּר יַת מַלְכְוַת עַמְמַיָּא דִּנְטַלַת זַיִין עַל אַרְעָא דְּבֵית יְהוּדָה לְאַגְלָיוּתַהּ: וּזְקָפִית עֵינַי וַחֲזֵית וְהָא גַּבְרָא וּבִידֵיהּ חוּט דְּמִשְׁחֲתָא: וַאֲמָרִית לְאָן אַתְּ אָזִיל וַאֲמַר לִי לְמִמְשַׁח יַת יְרוּשְׁלֵם לְמֶחֱזֵי כַּמָּא פּוּתְיָהּ וְכַמָּא אוּרְכַּהּ: וְהָא מַלְאֲכָא דְּמַלִּיל עִמִּי נְפִיק וּמַלְאֲכָא אוּחֲרָנָא נָפִיק לְקַדָּמוּתֵיהּ: וַאֲמַר לֵיהּ רְהוֹט מַלֵּיל עִם עוּלֵימָא הָדֵין דֵּיכִי לְמֵימַר פַּצְחִין תִּיתֵב יְרוּשְׁלֵם מִסְּגֵי אֱנָשָׁא וּבְעִירָא בְּגַוַּהּ: וּמֵימְרִי יְהֵי לַהּ אֲמַר יְיָ כְּשׁוּר דְּאֶשָּׁא מַקַּף לַהּ סְחוֹר סְחוֹר וּבִיקָר אַשְׁרֵי שְׁכִינְתִּי בְּגַוַּהּ: אַכְלוּ לְמִבַדְּרַיָּא וַאֲמָרוּ לְהוֹן אִתְכַּנְשׁוּ מֵאַרְעָא צִיפוּנָא אֲמַר יְיָ אֲרֵי כְּאַרְבַּע רוּחֵי שְׁמַיָּא בַּדָּרִית יָתְכוֹן אֲמַר יְיָ: אַכְלוּ לִכְנִישְׁתָּא דְּצִיּוֹן וַאֲמָרוּ לַהּ אִשְׁתֵּזִיבִי וְאִיתָא דְּיָתְבָא בִּמְדִינַת בָּבֶל: אֲרֵי כִדְנַן אֲמַר יְיָ צְבָאוֹת בָּתַר יְקָרָא דַּאֲמִיר לְאֵיתָאָה עֲלֵיכוֹן שַׁלְחַנִי עַל עַמְמַיָּא דְּבָזִין יָתְכוֹן אֲרֵי דְּמַנְזִיק בְּכוֹן כַּד מוֹשִׁיט יְדֵיהּ לְמִקְרַב בְּגַלְגַּלֵּי עֵינוֹהִי: אֲרֵי הָא אֲנָא מָרִים יַת מַחַת גְּבוּרְתִּי עֲלֵיהוֹן וִיהוֹן עֲדֵי לְפַלְחֵיהוֹן וְתִדְעוּן אֲרֵי יְיָ צְבָאוֹת שַׁלְחַנִי: בּוּעִי וַחֲדָא כְּנִשְׁתָּא דְּצִיּוֹן אֲרֵי הָא אֲנָא מִתְגְּלֵי וְאַשְׁרֵי שְׁכִינְתִּי בְּגַוִּיךְ אֲמַר יְיָ: וְיִתּוֹסְפוּן עַמְמִין סַגִּיאִין עַל עַמֵּיהּ דַּיְיָ בְּעִידָּנָא הַהִיא וִיהוֹן קֳדָמַי לְעַם וְאַשְׁרֵי שְׁכִינְתִּי בְּגַוִּיךְ וְתִדְעוּן אֲרֵי יְיָ צְבָאוֹת שַׁלְחַנִי לְאִתְנַבָּאָה עֲלָךְ: וְיַחְסֵין יְיָ לְדְבֵית יְהוּדָה חוּלַקְהוֹן עַל אַרְעָא דְּקוּדְשָׁא וְיִתְרְעֵי עוֹד בִּירוּשְׁלֵם:

מקרא

וַיַּרְאֵנִי יְהוָה אַרְבָּעָה חָרָשִׁים: וָאֹמַר מָה אֵלֶּה בָאִים לַעֲשׂוֹת וַיֹּאמֶר לֵאמֹר אֵלֶּה הַקְּרָנוֹת אֲשֶׁר־זֵרוּ אֶת־יְהוּדָה כְּפִי־אִישׁ לֹא־נָשָׂא רֹאשׁוֹ וַיָּבֹאוּ אֵלֶּה לְהַחֲרִיד אֹתָם לְיַדּוֹת אֶת־קַרְנוֹת הַגּוֹיִם הַנֹּשְׂאִים קֶרֶן אֶל־אֶרֶץ יְהוּדָה לְזָרוֹתָהּ:

ה וָאֶשָּׂא עֵינַי וָאֵרֶא וְהִנֵּה־אִישׁ וּבְיָדוֹ חֶבֶל מִדָּה: וָאֹמַר אָנָה אַתָּה הֹלֵךְ וַיֹּאמֶר אֵלַי לָמֹד אֶת־יְרוּשָׁלִַם לִרְאוֹת כַּמָּה־רָחְבָּהּ וְכַמָּה אָרְכָּהּ: וְהִנֵּה הַמַּלְאָךְ הַדֹּבֵר בִּי יֹצֵא וּמַלְאָךְ אַחֵר יֹצֵא לִקְרָאתוֹ: וַיֹּאמֶר אֵלָו רֻץ דַּבֵּר אֶל־הַנַּעַר הַלָּז לֵאמֹר פְּרָזוֹת תֵּשֵׁב יְרוּשָׁלִַם מֵרֹב אָדָם וּבְהֵמָה בְּתוֹכָהּ: וַאֲנִי אֶהְיֶה־לָּהּ נְאֻם־יְהוָה חוֹמַת אֵשׁ סָבִיב וּלְכָבוֹד אֶהְיֶה בְתוֹכָהּ:

י הוֹי הוֹי וְנֻסוּ מֵאֶרֶץ צָפוֹן נְאֻם־יְהוָה כִּי כְּאַרְבַּע רוּחוֹת הַשָּׁמַיִם פֵּרַשְׂתִּי אֶתְכֶם נְאֻם־יְהוָה: הוֹי צִיּוֹן הִמָּלְטִי יוֹשֶׁבֶת בַּת־בָּבֶל:

כִּי כֹה אָמַר יְהוָה צְבָאוֹת אַחַר כָּבוֹד שְׁלָחַנִי אֶל־הַגּוֹיִם הַשֹּׁלְלִים אֶתְכֶם כִּי הַנֹּגֵעַ בָּכֶם נֹגֵעַ בְּבָבַת עֵינוֹ: כִּי הִנְנִי מֵנִיף אֶת־יָדִי עֲלֵיהֶם וְהָיוּ שָׁלָל לְעַבְדֵיהֶם וִידַעְתֶּם כִּי־יְהוָה צְבָאוֹת שְׁלָחָנִי:

רָנִּי וְשִׂמְחִי בַּת־צִיּוֹן כִּי הִנְנִי־בָא וְשָׁכַנְתִּי בְתוֹכֵךְ נְאֻם־יְהוָה: וְנִלְווּ גוֹיִם רַבִּים אֶל־יְהוָה בַּיּוֹם הַהוּא וְהָיוּ לִי לְעָם וְשָׁכַנְתִּי בְתוֹכֵךְ וְיָדַעַתְּ כִּי־יְהוָה צְבָאוֹת שְׁלָחַנִי אֵלָיִךְ:

טו וְנָחַל יְהוָה אֶת־יְהוּדָה חֶלְקוֹ עַל אַדְמַת הַקֹּדֶשׁ וּבָחַר עוֹד בִּירוּשָׁלִָם:

הס

ספו

למד ב׳ בתרי לישני וחס׳ למד ילמדו · למד את ירושלם · פרזות ג׳ בליש׳ וסימן ואמרתם אעלה על ארץ פרזות · פרזות תשב ירושלם · על כן היהודים הפרזים · אל הגוים ה׳ וסי׳ נמסר ביחזקאל סוף סימן ט״ל ובסוף ישעיה · ונלוו ד׳ וסי׳ ונלוו עליך ושמרו את משמרת · ובאו ונלוו אל ה׳ באו ונלוו גוים רבים · ונלוו עליהם רבים בחלקלקות · אדמת הקדש ל׳ וחד אדמת קדש ואינון מן שטה חדא חד לא נסיב ה׳ בריש תיבותא וחד נסיב וסימן במסר׳ רבתא בערך ה׳:

רש״י

ארבע חרשים · נגרים היודעים לנסר את הקרנו׳ ורבותי׳ פירשו במסכת סוכה מי הם : ויאמר לאמר אלה הקרנות · אשר ראית בראשונה : אשר זרו · את יהודה והשפילום עד כפי איש לא נשא ראשו לא נתנו לאחד מבני עמי להרים ראש : ויבאו אלה · החרשים להחריד אות׳ הקרנות ולידות אותן · לידות להשליך : חבל מדה חוטא משחתא למוד את ירושלם כמה יהיה ארכה ורחבה : והנה המלאך הדובר בי יוצא · הוא אשר בידו חבל המדה : רוץ דבר אל הנער · אל תלא עוד למוד כי נמלך הקב״ה בפמליא שלו שלא יהא לה קצב ושיעור ועתה רוץ דבר אל זכרי׳ : פרזות תשב · מאין חומה כדי שיתישבו בה כל הבא ותגדל מיום אל יום : ואני אהיה לה · למגן כאילו חומות אש סביב וגם בתוכה תשכון שכינתי לכבוד בני : הוי הוי · אין לשון זה אלא לשון הכרזה והזעקת קיבוץ וכן ת״י אכלו למדבריא הכריזו כמו ירעם מן שמים אכלי מן סמיא : ונוסו מארץ · צאו גליות עמי מתוך בבל ואשור : הוי ציון המלטי · אף זה לשון הכרזה האספו עם גלות ציון והמלטו מתוך בבל : אחר כבוד · אחר כבודכם אני שלוח להגדיל לכם כבוד ומדרש אגדה אחר כבוד אחר שאשלם לעשו כבוד שכיבד את אביו : והיו שלל לעבדיהם · לישראל שהם עתה עבדים להם : ונלוו · ונתחברו : ונחל יי׳ את יהודה · לנחלתו ולחלקו :

הס

אבן עזרא

ויראני · הזכיר השם כי זה סוף המראה הראשונה וחרשים חרשי משחית : ויאמר · אל המלאך הדובר בי אע״פ שלא הזכירו כי תפש דרך קצרה וטעם כפי איש על בני יהודה כל אחד כפי מעלתו : לא נשא ראשו · אחד מהם כנגד אלה הקרנות : ויבואו אלה · האנשים : לידות את קרנות · להשליכם ממקומם כמו ידו גורל והנה הטעם שיסורו כל השוטני׳ ויבנו הבית : ואשא · גם זאת במראות הלילה · ויאמר · למוד מפעלי הכפל כמו לחוג לרום לבוז והנה ראה כי השם צוה וגזר שתהיה בנויה ככה באורך וברוחב לפני׳ מהחומו׳ : והנה · יוצא · מבין ההדסי׳ והנה מלאך אחד יוצא והנה שליח אחר מהשם אל המלאך הדובר בי : ויאמר · הלזו · כמו הלזה אותו העומד והנה שלשה נתנבאו והם נערים זכריה שמואל וירמיה : פרזות · מחוץ לחומה : ואני · חומת אש · לשמור ירוש׳ והפרזות סביב להשחית כל הקרב אליהם להרע להם : הוי · לשון קריאה ציווי השם על יד הנביא לנשארים בבבל לבוא אל ירושלם לעזור לבנות הבית ולעשות המצות שהם תלויות בארץ : מארץ צפון · היא בבל ועילם ומלכות פרס ומדי וטעם כי כארבע רוחו׳ כאשר לא יתחבר רוח אל רוח ככה הייתם עד עתה : הוי · יושבת · עם בת בבל והטעם שובי אל ארצך ואל תשכני עם זרים : כי · אחר שילוח כבודו אלי שלחני והטעם לומר ליושבי בבבל כי אין להם פחד מכל אויב בדרך לשוב אל ציון : כי · אני מניף ידי להכות כל מבקש לשלול אתכם : רני · ושכנתי · על תנאי אם התחברו ישראל מכל הגוים והנה לא עשו כן כאשר פירשתי במגילת שיר השירים וככה מראות חגי בכאשר אפרש : ונלוו · אם ישראל יבואו : ונחל · יקחנו לחלקו כמו ונחלתנו או הפועל יוצא כמו אשר ינחלו לכם :

הס

רשי

הס כל בשר · כל שאר האומות : כי נעור · לשון הערה והקצה : לשטנו · להשטינו על שהיו בניו נשואים נשים נכריות כמו שכתוב בספר עזרא וימצא מבני הכהנים אשר הושיבו נשים נכריות מבני ישוע בן יהוצדק : יגער יי' בך השטן · יגער הקב"ה בך אתה השטן וחוזר וגוער בך הוא הבוחר בירושלם שלא תכנס לפניו לקטרג הצדיק הזה הלא ראוי הוא וזכה לכך שהוצל מאש השריפה : הלא זה אוד מוצל מאש · מפורש באגדת חלק שהושלך עם אחאב בן קוליה וחבירו לאור: לבוש בגדים צואים · כתרגומו הוו ליה בנין דנסבין להון נשא דלא כשרין לכהונתא והיה נענש הוא על שלא מיחה בידם : הסירו הבגדים הצואים מעליו · יבדילו בניו את נשותיהם וימחל לו : מחלצות · חליפות בגדי' נאים כלומ' זכיות אבל לפי שדימה העון לבגדים צואי' דימה הזכו' למחלצו' בגדים נאים ולבני': ואומר אני זכריה : ישימו צניף טהור וגו' · בקשתי רחמי' עליו : ויעד · לשון התראה כמו ואעידה בם את השמי' וגו' : אם בדרכי תלך · וגם אני זאת אעשה לך: אתה תדין את ביתי · תשפוט ותהיה פקיד על בית מקדשי : ונתתי לך מהלכים · כתרגומו ובאחיות מתיא אחיינך ואתן לך רגילין דמהלכין בין שרפיא האילין · ולפי פשוטו מבשרו על בניו שיזכו לעתיד : העומדים · שרפי' ומלאכי השרת שאין להם ישיבה: אתה ורעיך · חנניה מישאל ועזריה היו : אנשי מופת · גברין כשרין למיעבד להון ניסין שאף להם נעשה נס : כי הנני מביא את עבדי צמח · כי עתה זרובבל פחת יהודה קטן בחצר המלך אני מצמיח לו גדולה ושם נתתיו לחן בעיני המלך למלאו' שאלתו בבנין הבית והעיר כמו שמפורש בעזרא דברי נחמיה בן חכליה והוא זרובבל כדאמר בסנהדרין : כי הנה האבן · יסוד הבית אשר יסדתם בימי כורש ובטל על ידיכ' ואותו היסוד ועובי החומה היה מעט בעיניכ' כמו שמפורש בעזרא ובנבואת חגי : על אבן אחת שבעה עינים · סופו להרחיב על אחד שבעה וכן ת"י על אבנא חדא שבעה חזיין ליה · ולשון עינים לשון מראות ולי נראה שבעה עינים על שם עיני הקב"ה שבעיניו ולבו להוסיף עליו על אחד שבע' לפי שדוגמתו בנבואה זו וראו את האבן הבדיל ביד זרובבל שבעה אלה עיני יי' המה משוטטים אלא לימד שנתן עיניו לרבות כבוד הבית בבניינו :

ג

הַס כָּל־בָּשָׂר מִפְּנֵי יְהוָה כִּי נֵעוֹר מִמְּעוֹן קָדְשׁוֹ:
א וַיַּרְאֵנִי אֶת־יְהוֹשֻׁעַ הַכֹּהֵן הַגָּדוֹל עֹמֵד
לִפְנֵי מַלְאַךְ יְהוָה וְהַשָּׂטָן עֹמֵד עַל־
יְמִינוֹ לְשִׂטְנוֹ: וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־
הַשָּׂטָן יִגְעַר יְהוָה בְּךָ הַשָּׂטָן וְיִגְעַר
יְהוָה בְּךָ הַבֹּחֵר בִּירוּשָׁלִָם הֲלוֹא זֶה
אוּד מֻצָּל מֵאֵשׁ: וִיהוֹשֻׁעַ הָיָה לָבֻשׁ
בְּגָדִים צוֹאִים וְעֹמֵד לִפְנֵי הַמַּלְאָךְ:
וַיַּעַן וַיֹּאמֶר אֶל־הָעֹמְדִים לְפָנָיו
לֵאמֹר הָסִירוּ הַבְּגָדִים הַצֹּאִים מֵעָלָיו
וַיֹּאמֶר אֵלָיו רְאֵה הֶעֱבַרְתִּי מֵעָלֶיךָ
עֲוֹנֶךָ וְהַלְבֵּשׁ אֹתְךָ מַחֲלָצוֹת:
ה וָאֹמַר יָשִׂימוּ צָנִיף טָהוֹר עַל־רֹאשׁוֹ
וַיָּשִׂימוּ הַצָּנִיף הַטָּהוֹר עַל־רֹאשׁוֹ
וַיַּלְבִּשֻׁהוּ בְּגָדִים וּמַלְאַךְ יְהוָה עֹמֵד:
וַיָּעַד מַלְאַךְ יְהוָה בִּיהוֹשֻׁעַ לֵאמֹר:
כֹּה־אָמַר יְהוָה צְבָאוֹת אִם־בִּדְרָכַי
תֵּלֵךְ וְאִם אֶת־מִשְׁמַרְתִּי תִשְׁמֹר וְגַם־
אַתָּה תָּדִין אֶת־בֵּיתִי וְגַם תִּשְׁמֹר אֶת־
חֲצֵרָי וְנָתַתִּי לְךָ מַהְלְכִים בֵּין
הָעֹמְדִים הָאֵלֶּה: שְׁמַע־נָא יְהוֹשֻׁעַ
הַכֹּהֵן הַגָּדוֹל אַתָּה וְרֵעֶיךָ הַיֹּשְׁבִים
לְפָנֶיךָ כִּי־אַנְשֵׁי מוֹפֵת הֵמָּה כִּי־הִנְנִי
מֵבִיא אֶת־עַבְדִּי צֶמַח: כִּי הִנֵּה
הָאֶבֶן אֲשֶׁר נָתַתִּי לִפְנֵי יְהוֹשֻׁעַ
עַל־אֶבֶן אַחַת שִׁבְעָה עֵינָיִם הִנְנִי

ספו כל רשיעיא מן קדם יי ארי אתגלי ממדור קודשיה: ואחזיני ית יהושע כהנא רבא קאים קדם מלאכא דיי וחטאה קאים על ימיניה לאסטנא ליה: ואמר יי ליחטאה יזיף יי ביך יחטאה ויזיף יי בך דאתרעי לאשראה שכינתיה בירושלם הלא דין אוד משיזב מיקידא: ויהושע הוו ליה בנין דנסיבן להון נשין דלא כשרין לכהונתא וקאים קדם מלאכא: ואתיב ואמר לדמשמשין קדמוהי למימר ואמרו ליה ויפיק נשין דלא כשרין לכהונתא מביתיה ואמר ליה חזי דאעדיתי מינך חובך ואלבישית יתך זכוון: ואמרית שוו מצנפא דכיא על רישיה ושויאו מצנפא דכיא על רישיה ואסבוהי איתא דכשרא לכהונתא ומלאכא דיי קאים: ואסהיד מלאכא דיי ביהושע למימר: כדנן אמר יי צבאות אם באורחן דתקנן קדמי תהך ואם ית מטרת מימרי תטר ואף את תדין לדמשמשין בבית מקדשי ואף תטר ית עזרתי ובאחיות מיתיא אחיינך ואתן לך ריגלין מהלכן בין סרפיא האילין: שמע כען יהושע כהנא רבא את וחברך דיתבין קדמך ארי גברין כשרין למעבד להון ניסין אינון ארי הא אנא מיתי ית עבדי משיחא ויתגלי: ארי הא אבנא דיהבית קדם יהושע על אבנא חדא שבעא חזיאן לה הא

הלא זה חד מן י"ד פסוקי' בטעם' פי' הטפחא כך דינה לעול' לא ישרתו' כי אם מרכ' אך בי"ד מקימו' ישרתוה דרגא עם ב' מרכות הנקראות תרין חוטרין וסימ' נמסר בסוף סדר מטות ובריש חבקוק: וגם אתה ג' בקריא' וסי' וגם אתה ולא הגדת לי וגם אנכי וגם את' ידעת את אשר עשה לי וגם אתה תדין את ביתי וגם תשמר · עינים כ"ה בקריא' וסי' הנה הוא לך כסות עינים · ותשב בפתח עינים · חכלילי עינים מיין ולבן · מכלות עינים ומדיבת נפש בהתקיף · נפלו וגלוי עינים · וחברו · וכליון עינים דכי תבא · עם יפה עינים וטוב ראי · שמעו נא זאת עם סכל · וגבותם מלאות עינים סביב · וכל בשרם וגביהם · בתוך בית המרי אתה יושב · ומשקרות עינים · טהור עינים מראות ברע דתריסר · נגששה כעורים קיר · לפקוח עינים עורות · על אבן אחת שבעה עינים · מצות יי' ברה מאירת עינים · גבה עינים ורחב לב · עינים להם ולא יראו · וחברו · ושח עינים יושיע · עינים הייתי לעור · עינים רמות לשון שקר · מאור עינים ישמח לב · רום עינים ורחב לב · למי חכלילות עינים · טוב מראה עינים מהלך נפש :

רדק

הס · שתוק כמו שפירשנו · כי נעור ממעון קדשו · הוא השמים · ואמר נעור ע"ד משל כאיש אשר יעור משנתו ע"ד שאמר ויקץ כישן ה' · ונעור מבנין נפעל מנחי העי"ן על משקל נכון נבון אע"פ שהם בקמץ הנ"ון וזה בצרי : ויראני · השטן משל לסנבלט וחבריו שהיו שוטנים אותם ומשביתים ממלאכתם · וי"ת וחטאה קאים על ימיניה להסטנא ליה : ויאמר ה' · הוא המלאך ונקרא בשם רבו · וכן בדבר גדעון ובמקומות אחרים · ויגער ה' · הוא האל יתברך · הבוחר בירושל' לבנותה ולא תוכל לשטנו · הלא זה אוד מוצל מאש · כמו אוד הדולק שהסירו אותו מהאש שלא ידלק עוד · וכן זה מוצל מאש הגלות לבא לירושלם ולבנות הבית ולכהן בו · ורז"ל דרשו בו כמשמעו שהי' עם צדקיהו ואחאב אשר קלם מלך בבל באש והם נשרפו והוא נצל כמו שאמר בדרש ההוא וכת"י : ויהושע היה לבוש בגדים צואים · פי' כי זה משל על בניו שנשאו נשי' נכריו' · וכת"י ויהושע הוו ליה בנין דנסבין להון נשין דלא כשרן לכהונתא · וכך אמרו רז"ל כי על עון שהיו בניו נושאין נשים שאינם הגונות לכהונה ולא מיחה בידם אמר זה · שנאמר ויהושע היה לבוש בגדים צואים וכי דרכו של יהושע היה ללבוש בגדים צואים אלא שהיו בניו נושאים נשים שאינם הגונות לכהונה ולא מיחה בידם · וכן כתוב בעזר' וימצא מבני הכהני' אשר הושיבו נשים נכריות מבני ישוע בן יהוצדק ואחיו וגומר : ויען המלאך · אמר אל המלאכים האחרים העומדים לפניו כי הוא היה גדול מהם והוא היה שולחו' · ות"י לדמשמשין קדמוהי: הסירו · רמז שיבדילו מהנשים הנכריות: עונך · פי' כי הבגדים הצואים הם משל לעון · מחלצות · הם חליפות בגדים נקיים וזה משל על הזכיות כלומר כיון שיוסר העון יראו בך הזכיות וכן ת"י ואלבש יתך זכוון : ואמר · אמר זכריה הנביא אמרתי אל המלאך ישימו צניף טהור על ראשו אחר שצוית להסיר הבגדים הצואים מעליו והלבש אותו מחלצות צוה ג"כ שישימו צניף טהור על ראשו לחנכו להיותו כהן גדול שהיתה מצנפת על ראשו · וילבישוהו בגדים · וכבר הלבישוהו בגדים כי הנה אמ' והלבש אותך מחלצו' קודם שזכר זכריהו הנביא · וכן וירם תולעים ויבאש וכבר באש כי כל דבר יבאש קודם שירום תולעים · וכן הן אתה קצפת ונחטא והדומים להם · ומלאך ה' עומד · כן ראה במראה הנבואה כי עד שישימו הצניף הטהור על ראשו עמד מלאך ה' שלא הלך מעיניו : ויעד מלאך ה' · העיד בו זה הדבר כמו העדותי בכם · העד העיד בנו האיש · ונפתחה העי"ן מפני שהיא גרונית כי היה משפטו ויעד כמו ויסב את כל הרכוש : כה אמר · תדין את ביתי · לפי שהיה כהן גדול ועל פיו יעשו שאר הכהנים · ונתתי · אתן לך · והוי"ו כוי"ו ויהי ביום השלישי וישא אברהם את עיניו · מהלכים בין העומדים האלה · הם המלאכים שהם עומדים וקיימים לעולם ר"ל תלך ביניהם וזה רמז לנשמתו בהפרדו מהגוף וי"ת ובאחיות מיתיא וגומר : שמע נא · ורעיך שאר הכהנים · כי אנשי מופת המה ראויים הם להעשות להם מופת על ידם · ורז"ל דרשו מאן נינהו אנשי מופת אנשים שנעשה להם מופת זהו חנניה מישאל ועזריה · כי הנני מביא את עבדי צמח · פי' בו זה זרובבל וטעם מביא וכבר בא ר"ל להגדיל עוד מעלתו ותצמח גדולתו כצמח האדמה שהולך וגדל · וכן אמ' עוד למטה הנה איש צמח שמו ומתחתיו יצמח ובנה את היכל ה' · וכן אמר חגי הנביא אקחך זרובבל וגו' כמו שפירשנו · וי"מ כי צמח זה המלך המשיח אמר אע"פ שזאת הישועה אני מביא לכם עוד אביא לכם ישועה גדולה ממנה בזמן שאביא את עבדי צמח · ועוד דרשו בו כי המשיח מנחם שמו ומנחם בגימט' צמח · וכת"י ית עבדי משיחא · כי הנה האבן · הוא אבן הבדיל שמיישרין בו הבנין או פי' האבן שישימו תחלה ישימנה זרובבל לפני יהושע כמו שאמ' למטה והוציא האבן הראשה : על אבן אחת שבעה עינים · על כל אבן ואבן יהיו שבעה עינים ר"ל שמירות רבות מאת האל ית' מפני הצרים החושבים להשבית מלאכתם · ואלה הם שבעה עיני ה' שאמר למטה ושבעה הוא סך חשבון על הרוב אינו שבעה דוקא · וכן שבע כחטאתיכם · שבע יפול צדיק וקם · והדומים להם · ואמז"ל פי' שבעה דוקא והם יהושע עזרא זרובבל נחמיה וגומר נביאים חגי זכריה ומלאכי · ות"י שבע עיינין חזן ליה : הנני

מ"ע ספורנו ז"ל

ויראני את יהושע · להודיע למה לא שרתה שכינה בבית שני כי אמנם היה יהושע לבוש בגדים צואים שהיה בידו למחות ולא מיחה · כי הנני מביא · ומי מכלכל את יום בואו · ושמע כמו כן · כי האבן אשר נתתי לפניך ביד זרובבל ליסד הבית על כל אבן שיכוין זרובבל לבנות יש שבעה עינים · כל מערכת שבעת הכוכבי' המנהיגי' הם מתנגדים מ"מ : הנני

אבן עזרא

הס · על דרך ידמו כאבן ומלת נעור מבנין נפעל כמו נכון וזה הבנין יבוא בלשון הווה פעול גם בלשון עבר כמו נכונו ללצים שפטים והממלכה נכונה גם זה נעור לשון עבר והעתיד אשר יעור משכנתו ובא קמץ קטן תחת גדול אולי היה כן בעבור אות הגרון והמפרש כי הוא כמו נערו כגורי אריות סברה נכונה חשב בעבור מלת הס: ויראני · השם כדרך מראות הלילה : והשטן · אויב כמו שעשה סנבלט וכאשר עשו לדי יהודה ושם כתוב כתבו שטנה והם היו שטן ליהושע כי לא ירצו שהבית יבנה ויהיה יהושע כהן גדול : ויאמר · שהשם יסיר כל שטן שוטן שלא יבנה הבית ותבנה עבודת בית המקדש שלימה וטעם הלא דרך משל די לאלה נערם שנמלטו מהגלות או איך תוכל לשטנו והאש לא הזיקו ודרך משל איך תוכל לשטנו אחרי שהוא מלל מהגלות : ויהושע · יש אומרים כי הבגדים הצואים אחד מבני בניו היה חתן למגבלט וזה העון אינו על יהושע כי לא היה זה בימיו והנכון כי לא היה לו בגדי כבוד ותפארת כי לא היה להם רק מזבח להקריב העולו' ואין להם בית ולא פרכת וכפרת ומזבח הזהב ובגדי זהב והנה הבגדים משל שאין לו כבוד והדר : ויען · זה המלאך על העומדים לפני זה המלאך והוא שר עליהם כי יעשו מה שיצום וי"א כי לפניו סב אל יהושע וזה רחוק כי למה יעמדו אנשים לפניו ומה מעלה יש לו כי הוא לבוש בגדים ודע כי לבוש פועל יוצא ובאומרו לובש הוא לובש עצמו ולבוש אמר שם עליו אלה הבגדים הצואים ומלת עונך כדרך גדול עוני מנשוא גדול עונשי ולעברי על כן אמר אחריו הן גרשת אותי וגם זה עונך ככה: העברתי מעליך · עונשך ולערך והפרשך כדרך ונקה האיש מעון וכן והאש' תשא את עונה : מחלצות · כמו את חליתו חליפתו דבר שהוא נחלץ ממנו ומחלצו' שחלץ אחרים תחתיהן · והוא' יאמר ר' מריכוס כי הוא תחת ויאמ' וכזה לא ימצא בלשון הקדש והנכון שהנביא אמר אחר שהסירו הבגדים הצואי' וילבשוהו בגדי תפאר' כמה היה נאה אילו היה צניף טהור על ראשו או מלת ואומ' זה בלבי ככה חשבתי בלבי וראיתי שנתקיים' מחשבתי והנה הושם הצניף הטהור על ראשו וכבר הלבישוהו בגדים כמו וירם תולעי' ויבאש וכבר באש כי כל דבר יבאש תחלה ואחר כן ירום תולעה : ויעד · נפתח העי"ן בעבור היותו מהגרון כמו ויסב את כל הרכוש : כה · טעם וגם אם היית טוב כאביך יהוצדק שהיה כהן גדול בבית ראשון · וי"ו ונתתי כפ"ה רפה בלשון ישמעאל וכמוהו והאבן הזאת אשר שמתי מצבה ובכה והקרמתי את עריהם והנה שכרו שיהלך בין העומדים

הִנְנִי מְפַתֵּחַ פִּתֻּחָהּ נְאֻם יְהוָה צְבָאוֹת
וּמַשְׁתִּי אֶת־עֲוֹן הָאָרֶץ־הַהִיא בְּיוֹם
אֶחָד׃ בַּיּוֹם הַהוּא נְאֻם יְהוָה צְבָאוֹת
תִּקְרְאוּ אִישׁ אֶל־רֵעֵהוּ אֶל־תַּחַת גֶּפֶן
וְאֶל־תַּחַת תְּאֵנָה׃ וַיָּשָׁב הַמַּלְאָךְ הַדֹּבֵר א
בִּי וַיְעִירֵנִי כְּאִישׁ אֲשֶׁר־יֵעוֹר מִשְּׁנָתוֹ׃
וַיֹּאמֶר אֵלַי מָה אַתָּה רֹאֶה וָיֹּאמֶר
רָאִיתִי וְהִנֵּה מְנוֹרַת זָהָב כֻּלָּהּ וְגֻלָּהּ
עַל־רֹאשָׁהּ וְשִׁבְעָה נֵרֹתֶיהָ עָלֶיהָ
שִׁבְעָה וְשִׁבְעָה מוּצָקוֹת לַנֵּרוֹת אֲשֶׁר
עַל־רֹאשָׁהּ׃ וּשְׁנַיִם זֵיתִים עָלֶיהָ
אֶחָד מִימִין הַגֻּלָּה וְאֶחָד עַל־שְׂמֹאלָהּ׃
וָאַעַן וָאֹמַר אֶל־הַמַּלְאָךְ הַדֹּבֵר
בִּי לֵאמֹר מָה־אֵלֶּה אֲדֹנִי׃ וַיַּעַן ה
הַמַּלְאָךְ הַדֹּבֵר בִּי וַיֹּאמֶר אֵלַי הֲלוֹא
יָדַעְתָּ מָה־הֵמָּה אֵלֶּה וָאֹמַר לֹא אֲדֹנִי׃
וַיַּעַן וַיֹּאמֶר אֵלַי לֵאמֹר זֶה דְּבַר־
יְהוָה אֶל־זְרֻבָּבֶל לֵאמֹר לֹא בְחַיִל
וְלֹא בְכֹחַ כִּי אִם־בְּרוּחִי אָמַר יְהוָה
צְבָאוֹת׃ מִי־אַתָּה הַר־הַגָּדוֹל לִפְנֵי
זְרֻבָּבֶל לְמִישֹׁר וְהוֹצִיא אֶת־הָאֶבֶן
הָרֹאשָׁה תְּשֻׁאוֹת חֵן חֵן לָהּ׃
וַיְהִי דְבַר־יְהוָה אֵלַי לֵאמֹר׃
יְדֵי זְרֻבָּבֶל יִסְּדוּ הַבַּיִת הַזֶּה וְיָדָיו
תְּבַצַּעְנָה וְיָדַעְתָּ כִּי־יְהוָה צְבָאוֹת
שְׁלָחַנִי אֲלֵיכֶם׃ כִּי מִי בַז לְיוֹם קְטַנּוֹת י
וְשָׂמְחוּ וְרָאוּ אֶת־הָאֶבֶן הַבְּדִיל בְּיַד
זְרֻבָּבֶל שִׁבְעָה־אֵלֶּה עֵינֵי יְהוָה הֵמָּה
מְשׁוֹטְטִים בְּכָל־הָאָרֶץ׃ וָאַעַן
וָאֹמַר אֵלָיו מַה־שְּׁנֵי הַזֵּיתִים הָאֵלֶּה
עַל־יְמִין הַמְּנוֹרָה וְעַל־שְׂמֹאולָהּ׃
ואען

הָא אֲנָא גָּלֵי חֶזְוִיתַהּ אֲמַר יְיָ צְבָאוֹת
וְאַעְדֵּי יָת חוֹב אַרְעָא הַהִיא בְּיוֹמָא
חַד׃ בְּעִדָּנָא הַהִיא אֲמַר יְיָ צְבָאוֹת
תִּתְרְעוּן גְּבַר לְחַבְרֵיהּ לִתְחוֹת פֵּירֵי
גּוּפְנוֹהִי וְלִתְחוֹת פֵּירֵי תֵינוֹהִי׃ וְתַב
מַלְאָכָא דִּמְמַלֵּיל עִמִּי וְאַעְרַנִי כִּגְבַרָא
דְּמִתְּעַר מִשֵּׁינְתֵיהּ׃ וַאֲמַר לִי מָה אַתְּ
חָזֵי וַאֲמָרִית חֲזֵיתִי וְהָא מְנַרְתָּא
דְּדַהֲבָא כֻּלַּהּ וְגוּלְתַהּ עַל רֵישַׁהּ
וְשַׁבְעָא בּוֹצִינָהָא דַּעֲלַהּ שַׁבְעָא
וְשַׁבְעָא דִּמְרִיקִין מִנְּהוֹן מִשְׁחָא
לְבוֹצִינַיָּא דְּעַל רֵישַׁהּ׃ וְתַרְתֵּין זֵיתִין
דַּעֲלַהּ חַד מִימִין גּוּלְתַהּ וְחַד עַל
שְׂמָאלַהּ׃ וַאֲתֵיבִית וַאֲמָרִית לְמַלְאָכָא
דִּמְמַלֵּיל עִמִּי לְמֵימַר מָא אִלֵּין רִבּוֹנִי׃
וַאֲתֵיב מַלְאָכָא דִּמְמַלֵּיל עִמִּי וַאֲמַר לִי
הֲלָא יְדַעְתָּא מָן אִינוּן אִלֵּין וַאֲמָרִית
לָא רִבּוֹנִי׃ וַאֲתֵיב וַאֲמַר לִי לְמֵימַר דֵּין
פִּתְגָמָא דַיְיָ עִם זְרֻבָּבֶל לְמֵימַר לָא
בְּחֵילָא וְלָא בִּגְבוּרָא אֱלָהֵין בְּמֵימְרִי
אֲמַר יְיָ צְבָאוֹת׃ מָא אַתְּ חֲשִׁיבָא
מַלְכוּתָא טִפְּשְׁתָּא קֳדָם זְרֻבָּבֶל הֲלָא
כְּמֵישְׁרָא וִיגַלֵּי יָת מְשִׁיחֵיהּ דַּאֲמִיר
שְׁמֵיהּ מִלְּקַדְמִין וְיִשְׁלוֹט בְּכָל
מַלְכְוָתָא׃ וַהֲוָה פִּתְגָם נְבוּאָה מִן
קֳדָם יְיָ עִמִּי לְמֵימַר׃ יְדֵי זְרֻבָּבֶל
שָׁרִיאָה לְמִבְנֵי בֵּיתָא הָדֵין וִידוֹהִי
יְשַׁכְלְלוּנֵיהּ וְתִדְעוּן אֲרֵי יְיָ צְבָאוֹת
שְׁלָחַנִי לְאִתְנַבָּאָה לְכוֹן׃ אֲרֵי מָן הוּא
דֵּיכִי דְּבַסַּר יוֹמָא דֵּין עַל בִּנְיָנָא דְּהוּא
זְעֵיר הֲלָא יְתוּב וְיֶחְדֵּי כַּד יֶחֱזְיָין יָת אַבְנָא
מַשְׁקוֹלְתָא בִּידָא דִּזְרֻבָּבֶל שַׁבְעָה
נִידְבְּכִין כְּאִלֵּין קֳדָם יְיָ גְּלַן עוֹבָדֵי בְּנֵי אֱנָשָׁא בְּכָל אַרְעָא׃ וַאֲתֵיבִית וַאֲמָרִית לֵיהּ
מָא תַרְתֵּין זֵיתַיָּא הָאִלֵּין עַל יְמִין מְנַרְתָּא וְעַל שְׂמָאלָא׃ ואתיבית

רשי

הנני מפתח פתוח' · מתיר קישוריה · מסיר עלת הלויבי' אשר כתבו שנעה לבטל המלאכה : ומשתי · והסירותי : ביום אחד · לא ידעתי איזה יום : וגולה על ראשה · כמו גולות עליו' לשון מעין · כמין ספל גדול עגול : ושבעה נרותיה · כמין בזיכין שנותנין השמן והפתילה לתוכה : שבעה ושבעה מוצקות · לכל נר ונר באין שבע' צנורו' קטנו' שהשמן זב מן הגולה דרך אותן מוצקו' לכל נר ונר : ושני' זתי' עליה · אלה שני אילנות שהזיתים גדלים בהם : אחד מימין הגולה ואח' משמאלה וגומ' · וכאן לא פירש על שנו צנתרות זהב האמורות למטה בפרשה והם כמין עריבו' ועקבי' של בית הבד שבם עומדים אצל הזיתים והזיתי' נסחטי' מאליהם לתוך הצנתרות ומתחממות שם כבמעטן ונעצרי' שם כבית הבד והשמן נופל לתוך הצנתרות ומהצנתרו' לתוך הגולה ומהגולה אל המוצקו' ומהמוצקות אל הנרות והמוצקו' והנרות ארבעים ותשע היו רמז לאור שלעתיד לבא אור החמה יהיה שבעתים כאור של שבעת ימים ארבעים ותשע על אור של יום בראשית : מה אלה אדוני · מה זה שהזיתי' נסחטים מאליהם והשמן בא אל הנרות מאליו : זה דבר יי' אל זרובבל · זה סימן לך להבטיח את זרובבל כשם שהזיתי' והשמן הזה נגמר מאליו לכל דבריו כך לא בחיל ולא בכח שבכם תעשו את בנין ביתי : כי אם ברוחי · אני אתן רוחי על דריוש ויצוה לכם לבנו' ולעשות כל צרכי יציאת הבנין משלו ולעזור אתכם בחטין ויין ושמן ועלים כמו שמפור בעזרא ולא תצטרכו לעזרת אדם : מי אתה הר הגדול · שרי עבר הנהר תתני פחת עיבר נהרא ושתר בוזני וכנותהון שבטלאם המלאכה עד כה מעתה תהיה לפני זרובבל מישור אין לכם סררה וגדולה עוד עליו : והוציא את האבן הראשה · האדריכל יקח את אבן הבדיל בידו להיות אדריכל בראש הבוני' והם יבנו הכל כפי דבריו אשר יצוה בבניין נאה ומפואר : תשואו' חן חן · יהיה לה לאות' האבן שהכל יאמרו מה נאה בנין זה העשוי ע"י אבן המשקולת הזאת תשואו' חן כמו תשואות כוי שיש תשואות מלאה עיר הומיה קול שאון כולם לשון השמעת קול הם : ידי זרובבל יסדו הבית הזה · מתחילה ועד סוף בימי כורש הראשון : וידיו תבצענה · אותו עתה תבצע' לשון גמר הוא כמו כי יבצע יי' כל מעשהו : כי מי בז ליום · שיוסד הבית אשר הוקטן בעיניהם כמו שנאמר בעזרא ורבים מהכהנים אשר ראו הבית הראשון ביסדו זה הבית בעיניהם בוכים בקול גדול ובנבואת חגי הלא כמוהו כאין בעיניהם ושמחו עתה כשיראו את האבן הבדיל התלויה בחוט המשקולת אשר ביד אדריכל ראש הבוני' שמכוון בה ראש הפינה וזו תהי' ביד זרובבל : שבעה אלה · על אחד שבעה ביסוד הראשון שבימי כורש וכן ת"י שבע' נדבכין כאילין : עיני יי' המה משוטטי' · ולו נראה לעשות כן והוא ראה את זרובבל זה הגון לדבר : מה

רדק

הנני מפתח פתוח' · כאלו היית' האבן קשורה כל הימי' שבטלו המלאכ' ועתה יפתח אותה ויפס אותה בבנין · ויתכן לפרשו מענין ופתחת עליהם פתוחי חותם · ולפי שהשלמות תכונת האבן היפה הציורי' והפרחים והכפתורים שיציירו בה בפתוח אמר כן עד"מ · כלומר הנני משלית' לבנין בכל תכונתה · ומשתי פעל יוצא · לא משו פעל עומד · וזה יהיה בזמן שהבטיחו הנביאים את זרובבל להגדיל מעלתו כמו שאמר חגי אקחך זרובבל · ואמר זכריה הנני מביא את עבדי צמח ואז יהיו ישראל בשלוה בבי' שני לפיכ' אמר תקראו איש לרעהו : עון הארץ · אפשר כמשמעו · או יהיה פי' עונש כמו כי לא שלם עון האמרי כלו' שיסיר מהם בזמן ההוא כל רע וכל צרה ויהיו בשלוה : ביום ההוא · תקראו · מרוב שלום שיהיה לכם : וישב · ויעירני · כשאר המראו' אמ' ואשא עיני כי ראש מעלמו אבל זאת המראה המלאך העירו לראותה : יעור משנתו · מבנין נפעל · ופי' הוא העירני ואני נתעוררתי כאיש אשר יעור משנתו : ויאמ' · ויאמר כתיב והו' ספור דברי הכתו' וקרי ואומ' והקרי דברי זכריה : וגלה · במפיק ואינגה לנקבה נסתרת וכמוה כבכורה בטרם קיץ · ותעלומה יוציא אור · לא נשמה ביום זעם : ושבע' נרותיה עליה · כמו מנור' התורה · והאמצעי הוא רמז לענין האלוה המחבר בין ההפכי' · וכן שבע' כפולות הם הפכים והמנהיגי' לעולם שהו' כלו הפכים ז' כוכבי לכת והעול' שם גלגו' ושלשה מישרים ובעל הגלגלים הוא השביעי והוא הנקודה · וכן גוף כל דבר אלא שבעל ספר יצירה זכר בעולם שש גלגו' לששה צדדי' והיכל הקד' מכוון באמצע זכר הדב' הנכבד שבכל הנוגרי' : עליה · על המנור' והגולה למעלה מהם והראה לו זאת המראה להודיעו כי האל ית' יאיר לישראל הפך מה שהיו בחשכה · שבעה ושבעה מוצקות לנרות · שבע מוצקות היו לה לכל נר מוצק אחד · ורש"י ז"ל פי' שבעה ושבעה מוצקות לכל נר שבעה מוצוקות · מוצקות · שם תאר במקו' פועל שהיו מוציקות שמן מכר לנר : ושנים זתים · ועוד ראיתי שני' זתים על המנורה או על הגלה ואחד הוא · אחד מימין הגלה ואחד על שמאלם · כמו משמאלה אבל אמר כי על הגלה היו · ולמטה אמר על ימין המנורה ועל שמאלה והענין אחד : ואען מבואר הוא : ויען · מבואר הוא · ויען · לא בחיל ולא בכח · כמו שראית מעשה המנורה נעשה מאליו בלא אדם עורך את הנרות ומציק בהם את השמן כן יעשה בנין הבית בלא כח אדם אלא ברוח האל ית' וברצונו · ועוד יפרש לו המראה דרך פרט : מי אתה הר הגדול · אמר כנגד סנבלט וחבריו השוטנים אם תהיה להר הגדול תהיה לפני זרובבל למישור ולא תוכל לעמוד לפניו להשבית המלאכה · והוציא את האבן הראשה · כמו שהוציא את האבן הראש' כשהחל הבנין ביום כ"ד לחדש התשיעי כן ישלי' המלאכה · תשואות חן חן לה · כאשר שם זרובבל האבן הראשה בבנין שם אותה בתשואו' והמון רב ואמרו כל העם חן חן לה לאבן הזאת מאת האל ית' · והכפל לחזק הענין כמו שלום שלום לרחוק : ויהי דבר ה' · ידי זרובבל תבצענה ר"ל תשלימנה · וכן והיה כי יבצע ה' את כל מעשהו בהר ציון ישלים : כי מי בז ליום קטנות · כי כשהתחילו לבנות השביתו צריה' מלאכתם והנה היום ההוא יום תשואות קטנות היה והיו בוזים לאותו יום כל השני' שבטלה המלאכ' ועתה כשיראו האבן הבדיל ביד זרובבל ישמחו · האבן הבדיל · הוא אבן המשקולות אשר ביד הבנאי' ליישר הבנין והוא חסר הנסמך כאילו יאמר האבן אבן הבדיל · ואותה המשקולות עושין אותה מבדיל או מעופרת ונקראת אבן כמו לא יהיה לך בכיסך אבן ואבן · שבעה אלה · פי' מה שאמר למעלה על אבן אחת שבעה עינים אלה הם עיני ה' שהם משוטטים בכל הארץ והוא רואה המצירים לישראל ושמרם מידם שלא ישלטו בהם : ואען · ענין המנורה הבין כי להראותו אורה ושמחה הראה לו והמלאך פירש לו דבר המנורה שהי' נעשית מאליה להראותו כי לא בחיל ולא בכח ועתה שאל לו מה ענין שני זתים וענין שני צנתרות הזהב ואם לא נזכר במראה משאלתו כלמד שראה אותם וענה לו המלאך על שתי השאלות בקצרה וברמז ואמר לו שאלה שני בני היצהר והנביא הבין תשובתו :
ואען

ספורנו

הנני מפתח · ומתיר הקשר של מערכה · ומשתי את עון מן היום הזה אברך : ביום אחד · ביום שהוסד הבית כדברי חגי : תקראו איש · מרב הפירות · וגולה על ראשה · אות שמן בנרות שלא בידי אדם וזה כי לכל שבעה מוצקות לנרות מקבלים שמן מן הצנתרו' אשר גם יהיה נעשה מעצמו שמן זית זך מן הזתים הנופלים משני אלנות הזיתים אשר על המנורה ימין ושמאל : כי אם ברוחי · שלא יהיה אור וסוס הגאלה לישראל בכח ידם ולא מאת הבור' בלתי אמצעי באופן שאפילו שיבא הר הגדול של כותבי שטנה ומלות מלך פרס לבטל הבנין באדרע ותיל יהיה לפניו למישור בימי דריוש · והוציא זרובבל מן היסוד שעשה בימי כורש · את האבן הראשה · אשר בראש החומה שתשלם אז עד שתשאו ויתמהו הכל על כל חנסיהיה לה גם שהתעסקו בה עם עני ודל : וידיו תבצענה · בימי דריוש שיחיהו האל ית' ויגיעהו לזמן ההוא וידעת כי ה' שלחני · כי לא יוכל זולתו לתת לאדם שנות חיים · כי מי בז ליום קטנות ושמחו · כי אמנם אין איש אשר יוכל הדיר שהיו מבזים את יסוד זרובבל שיוכל לשמוח עתה בראות אבן הבדיל ביד זרובבל להשלים וזה כי הוכחו למחרי המערכה שהם שבעה עיני המשוטטים והם שבעה כבבים המשרתים בני היצהר · מלך וכהן גדול שבשהם בתקון יהיה לישראל אור והצלחה די לא בידין מגלה

אבן עזרא

העומדים שהם המלאכים : שמע נא · עתה ראיתי מפרש כי הכהן הגדול שב אל יהוצדק לא אל יהושע כי אמ' ששמש בטנוף ולא פירש נכון כי אז הראיתי לו דברי המלאך ליהושע הפסוק הזה שקראו לעצמו הכהן הגדול : ורעיך · הם שאר הכהני' שהם ראוים לשבת לפניו כי הוא הכהן הגדול · כי אנשי מופת · ראוים הם שיעשה להם מופת : צמח · הוא זרובבל כאשר יאמ' צמח שמו וסוף הפרשה מוכיח לפני זרובבל ומפרשים רבים אמרו כי זה צמח הוא המשיח וקרא זרובבל כי הוא מזרעו כמו ודוד עבדי נשיא להם לעולם גם אני עשיתי דרך דרש כי צמח בגימטריא מנחם והוא בן עמיאל כי זאת האבן היא אבן המשקולת כאשר יפרש עוד שתהיה ביד זרובבל בהחלו ליסד הבית וזה יהיה לפני יהושע וכן פי' הפסוק האבן אשר נתתי ביד זרובבל לפני יהושע : ומשתי · הנה זאת המלה מהפעלים היוצאים כמלת שב שתמצא על פנים דרכים שב הוא בעצמו גם ושב אחר כמו והשיבו בכה לא משו מקרב המחנה · ומשתי את עון הארץ · וטעם עון העונש והרע והגלות : ביום שיוסד ההיכל או תשכנה לבטח והנה דברי זכריה כדברי חגי הנביא : וישב · בעבור שאמר ויעירני והוא ישן · וטעם יעור ולא יועיר על ידי אחר רק מעצמו בלט כאילו מעצמו בעור : ויאמר · וגלה · כמו גלות עליות ועתה אומר לך בדרך קצרה דבר זאת המנורה כי הזכיר זה הנביא

אחר כן כל דבריה היו שנים זתים אילנו' מימין הגלה ומשמאלה ושבלי הזתים נופלים מהאילנים על שני צנתרות זהב ומאליהם נפלו ונדרכו ונעשה שמן זך כזהב והם מריקי' אל הגלה ובגלה היו שבעה מוצקות שבעה נרות ושבעה מוצקות והנה שבעה פעם אחרת כמו אל האחר האילונה אל העם והמלאך פירש טעם זאת המראה : לא בחיל ולא בכח · כאשר ראיתי השמן נעשה מאליו ודולק ככה יבנה הבית לא בכח גדול שיש לזרובבל ולא ברוב חילו כי אם ברוח השם וסיועו : ושנים · עוד יפרש מה טעם הזתים [illegible]

ה

וָאַעַן שֵׁנִית וָאֹמַר אֵלָיו מַה־
שְׁתֵּי שִׁבֲּלֵי הַזֵּיתִים אֲשֶׁר בְּיַד שְׁנֵי ל'
צַנְתְּרוֹת הַזָּהָב הַמְרִיקִים מֵעֲלֵיהֶם ל' וחד מריקי'
הַזָּהָב׃ וַיֹּאמֶר אֵלַי לֵאמֹר הֲלוֹא
יָדַעְתָּ מָה־אֵלֶּה וָאֹמַר לֹא אֲדֹנִי׃
וַיֹּאמֶר אֵלֶּה שְׁנֵי בְנֵי־הַיִּצְהָר הָעֹמְדִים
עַל־אֲדוֹן כָּל־הָאָרֶץ׃
א וָאָשׁוּב וָאֶשָּׂא עֵינַי וָאֶרְאֶה ג'
וְהִנֵּה מְגִלָּה עָפָה׃ וַיֹּאמֶר אֵלַי מָה
אַתָּה רֹאֶה וָאֹמַר אֲנִי רֹאֶה מְגִלָּה עָפָה
אָרְכָּהּ עֶשְׂרִים בָּאַמָּה וְרָחְבָּהּ עֶשֶׂר ל'
בָּאַמָּה׃ וַיֹּאמֶר אֵלַי זֹאת הָאָלָה
הַיּוֹצֵאת עַל־פְּנֵי כָל־הָאָרֶץ כִּי כָל־ ה' חל'
הַגֹּנֵב מִזֶּה כָּמוֹהָ נִקָּה וְכָל־הַנִּשְׁבָּע ד'
מִזֶּה כָּמוֹהָ נִקָּה׃ הוֹצֵאתִיהָ נְאֻם ל ר"פ
יְהוָה צְבָאוֹת וּבָאָה אֶל־בֵּית הַגַּנָּב ג' בסיפ'
וְאֶל־בֵּית הַנִּשְׁבָּע בִּשְׁמִי לַשָּׁקֶר וְלָנָה
בְּתוֹךְ בֵּיתוֹ וְכִלַּתּוּ וְאֶת־עֵצָיו וְאֶת־ ל · ל'
ה אֲבָנָיו׃ וַיֵּצֵא הַמַּלְאָךְ הַדֹּבֵר בִּי
וַיֹּאמֶר אֵלַי שָׂא נָא עֵינֶיךָ וּרְאֵה מָה
הַיּוֹצֵאת הַזֹּאת׃ וָאֹמַר מַה־הִיא ה' חל' ד'
וַיֹּאמֶר זֹאת הָאֵיפָה הַיּוֹצֵאת וַיֹּאמֶר ה' חל'
זֹאת עֵינָם בְּכָל־הָאָרֶץ׃ וְהִנֵּה כִּכַּר ד' ר"פ בסיפ'
עֹפֶרֶת נִשֵּׂאת וְזֹאת אִשָּׁה אַחַת יוֹשֶׁבֶת כול' מל' בת"ר חס' בליש'
בְּתוֹךְ הָאֵיפָה׃ וַיֹּאמֶר זֹאת הָרִשְׁעָה
וַיַּשְׁלֵךְ אֹתָהּ אֶל־תּוֹךְ הָאֵיפָה
וישלך

וַאֲתִיבִית תִּנְיָנוּת וַאֲמָרִית לֵיהּ מָא
תְּרֵין שׁוּבְלֵי זֵיתַיָּא דְּבִיד תְּרֵין
אַסְקְרִיטָן דִּדְהַב דִּמְרִיקִין מִנְּהוֹן
מִשְׁחָא לְבוּצִינֵי דְּהַבָא׃ וַאֲמַר לִי
לְמֵימַר הֲלָא יָדַעְתְּ מָן אִלֵּין וַאֲמָרִית
לָא רִבּוֹנִי׃ וַאֲמַר אִלֵּין תְּרֵין בְּנֵי
רַבְרְבַיָּא דְּקַיְימִין קֳדָם רִבּוֹן כָּל
אַרְעָא׃ וְתָבִית וּזְקָפִית עֵינַי וַחֲזֵית
וְהָא מְגִלָּא פָּרְחָא׃ וַאֲמַר לִי מָה אַתְּ
חָזֵי וַאֲמָרִית אֲנָא חָזֵי מְגִלָּה פָּרְחָא
אַרְכַּהּ עַשְׂרִין אַמִּין וּפוּתְיַהּ עֲשַׂר
אַמִּין׃ וַאֲמַר לִי דָּא מוֹמָתָא דַּעֲתִידָא
לְמִיפַּק עַל אַפֵּי כָּל אַרְעָא אֲרֵי כָּל
דְּגָנִיב וּמְכַדֵּיב מִדָּא לָקֵי וְכָל דְּקַיֵּים
בִּשְׁמִי לְשַׁקַּר מִדָּא לָקֵי׃ אַפֵּיקְתַּהּ
אֲמַר יְיָ צְבָאוֹת וְתֵיעוּל לְבֵית גַּנָּבָא
וּלְבֵית דִּמְקַיֵּים בִּשְׁמִי לְשַׁקַּר וְתָבִירַת
בְּגוֹ בֵּיתֵיהּ וּתְשֵׁיצֵינֵיהּ וְיַת אָעוֹהִי וְיַת
אַבְנוֹהִי׃ וּנְפַק מַלְאָכָא דִּמְמַלֵּיל עִמִּי
וַאֲמַר לִי זְקוֹף כְּעַן עֵינָךְ וַחֲזֵי מָאן
דְּגָלָן אִלֵּין׃ וַאֲמָרִית מָן אִינוּן וַאֲמַר
אִלֵּין עַמָּא דַּהֲווֹ נַסְבִין וְיַהֲבִין
בִּמְכִילְתָּא דְּשִׁקְרָא וַאֲמַר הָא אִינוּן
גָּלָן קֳדָם כָּל יָתְבֵי אַרְעָא וְהָא עַמְמַיָּא
קַלִּילִין מִגְלָן יַתְהוֹן בְּקַלִּילוּ וְאָתוּ
עַמְמִין אוֹחֲרָנִין וִיתִיבוּ בְּאַתְרֵיהוֹן
עַל דַּהֲווֹ נַסְבִין וְיַהֲבִין בִּמְכִילְתָּא
דְּשִׁקְרָא׃ וַאֲמַר עַל דָּא אִתְחַיִּיבוּ וּגְלוֹ עַל דַּהֲווֹ נַסְבִין וְיַהֲבִין בִּמְכִילְתָּא דְּשִׁקְרָא
ואתו

ואשא עיני ואראה ג' דסמיכי וסי' והנה מגלת עפה · ארבע מרכבות יוצאות · והנה איל אחד · כמוה ד' בקריא' וסי' איש אשר יעשה כמוה להריח בה · והנה היא לוטה בשמלה אחרי האפיד · כל הגונב מזה כמוה נקה ב' בפסוק · היוצאת ה' מ"ל ומשגיין באתיהון וסי' בסדר כי תבא · עפרת ד' חס' בליש' בקריאה וסי' צללו כעפרת במים · אך את הזהב ואת הכסף · נחר מפוח מאשתם עפרת · בעט ברזל ועפרת :

ואת עציו ג' ונתץ את הבית

עינם ג' ויקהלות פגרים אחת ג' וקפץ פתחין

רש"י

מה שני הזיתים · מה רמז הם ומה רמז שני שבלי זיתים טרו"קא בלע"ז קבוצת' זתים בענף כמין שבולת : אשר ביד שני צנתרות · כלומר אצל שני הצנתרות כמו כאו חלקת יואב על ידי : המריקים מעליהם את השמן · הוא הגלול וטוב להאיר ולהזהיב כמו מצפון זהב יאתה : שני בני היצהר · קרן כהונה ומלכות הנמשחים בשמן המשח' : העומדי' על אדון כל הארץ · לבקש מלפניו להחזי' את גדולתם : מגלה עפה · רבותינו פירשו כפולה ואמרו שהתור' כתובה בה ולמדו מכאן שהעולם אחד משלשת אלפים ומאתים בתור' כדאית' בעירובין וי"ת מגילת' פרחא פורח' באויר ולפי פשוטו של פרשה מגילת פורענו' היא והוא שראה יחזקאל וכתוב אליה קינים והגה והי : זאת האלה · זאת שכתוב בה פורענות נקמת שבועת שקר : היוצאת · עתה מבית קדשי הקדשי' מלפני השכינה להתהלך על פני כל הארץ וזהו ארכה עשרים ורחבה עשר כמדת פתח העזר' וההיכל אשר תצא דרך שם : כי כל הגונב · עד עכשיו : מזה כמוה נקה · מזה הפורענות כמו שהוא מפורש בה נקה ולא נשתלם פורענות יחידים העוברים על התור' לא המתין עד שנתמלאה סאת כולם ולקו כולם כאחת בחורבן ובגולה וכן כל הנשבע לשקר עד הנה מזה הפורענות כמו שהמגילה הזאת מגדת נקה ולא נשתלם אבל מכאן ואילך הוצאתיה לשוט בארץ ולנקום מן הגונבים והנשבעים לשקר מעכשיו ובאה אל בית הגנב וגו' : שא עיניך וראה · עוד יוצאת אחר' שתצא מבית קדש הקדשי' : ואו' מה היא · היוצאת שתאמר אלי לראות : ויאמר זאת האיפה · שתראה יוצאת כמין איפה שמודדין בה : ויאמר זאת עינם בכל הארץ · ולאחר שראיתיה אמר זאת היא מדה שלקו בה אותם שעינם בכל הארץ לגזול ולעשות להקטין איפה ולהגדיל שקל ונמדד להם סאה בסאה : והנה ככר עופרת נשאת · ראיתי שנשאת מעל הארץ לאויר משקל ככר עופרת וראיתי עוד זאת אשה אחת יושבת בתוך האיפה : ויאמר זאת הרשעה · האשה זאת שאתה רואה בתוך האיפ' היא מדת דרך הרשע אשר ינהגו בה הרשעי' והנם עתה נתונים בתוכה ללקות בתוך הסאה עצמה שמדדו בה מדה במדה : וישלך אותה · עד עתה היתה יושבת והוא השליכה וחבטה לתוכה רמז לייסורין ולעונשין : וישלך

רד"ק

ואען · שתי שבלי הזתים · מהזתי' האלה היו נופלי' שני ענפי זתים שהיו כדרכי' ביד שתי צנתרות הזהב והיו כדרכי' מתליפ' · ופי' ביד בתוך והנה הזתי' היו כדרכים בתוך הצנתרות והשמן נופל מהצנתרות אל הגולה ומהגול' יוצא למוצקות ומהמוצקו' לנרות ודמה הענפים לשבול' לפי שהיו מלאי' גרגרי הזתים כמו השבלים שהם מלאים גרגרי החטה · צנתרות הם כלי' כמין צפת · ות"י אסקריטוון דדהב · וכן תרגם אונקלוס גלפיות בדבש איסקריטוון בדבשא · המריקי' מעליהם הזהב השמן הזך כזהב · וכן כוס זהב בבל ביד ה' היין הזך והנקי : ויאמר אלה שני בני היצהר · יצהר הוא השמן כמו דגן תירוש ויצהר לפי' קרא אות' זתים והם זרובבל ויהושע וקרא' בני יצהר לפי שנמשחו בשמן המשחה זה למלוכה וזה לכהונה · העומדים על אדון כל הארץ שמזומנים לעשות רצונו · ות"י אילין תרין בני רברבין דקיימין קדם רבון כל ארעא · וענין שתי הזתים ושתי שבלים ושתי צנתרות לא נתפרש לאיזה ענין היו משל · והנה הזיתים משל לזרובבל ויהושע ושני השבלים היוצאין מהן משל למעשיהם שהחלו בידיהם בבנין הבית · ושני צנתרות משל לנחמי' ועזרא הבאים אחריה' ועל ידי ארבעת' יצאה אורה וטובה לישראל : ואשוב · מגלה עפה · ראה במראה מגילה אחת שתעוף באויר · וכן תרגם יונתן מגילה פרחא : ויאמר · ארכה עשרים אמה ורחבה עשר באמה לא נתברר על איזה זמן נאמר' זאת הנבואה · ונראה כי על זמן הנביא נאמרה כי ראינו בספר עזרא הרב' עבירות שהיו בידם · ועל הגנבה ועל שבועות שקר יצאה זאת האלה כי הגנב' אע"פ שאינה חמור' כשבועת שוא ושקר ממנה יבא לידי שבוע' שקר ומה שראה מדת ארכה ומדת רחבה פי' המפרשי' כי ראה אות' יוצאת מאולם הבית שהיה ארכו עשרים ורחבו עשר כבנין שבנה שלמה ואע"פ שהיה חרב אז והמגילה הזאת יצאה משם שהיתה שם פרושה כמדת האורך והרוחב וזהו שאמר היוצאת והוצאתיה : ויאמר זאת האלה · הקללה : על פני כל הארץ · א"י · ות"י דא מומיתא דעתידא למיפק וזו כענין מגילה שראה יחזקאל שהיתה כתובה פנים ואחור · וכן זאת המגלה היתה כתוב' מזה ומזה והיתה כתובה מצד אחד כל הגונב נקה ומצד אחד כל הנשבע נקה ופי' כמוה כמו כמוך כפרעה כמוני כמוך ר"ל כי המגלה היתה כתובה באל' ובקללה מצד זה כמו מצד זה ומצד זה כמו מצד זה · ופי' נקה נכרת כמו ונקה לא אנקך · נקה מבנין נפעל אף על פי שהארכתי להם עד עתה מעתה יקבלו פורענותם כי הגיע זמנם לפיכך יצאה זאת המגלה והנביא ראה המגלה ולא ראה הכתוב בה כמו יחזקאל על שאמר לו המלאך כי כח הנבואה היתה הולכת ודלה לפיכך היו מראה זכרי' סתומות ובחגי זכריה ומלאכי פסקה הנבואה : הוצאתיה · האלה הזאת הוצאתיה להענים מעתה הגונב והנשבע ולא אאריך להם עוד : ולנה בתוך ביתו · תשכון האל' בתוך ביתו עד שתכלה אותו ואת עצי ביתו ואת אבניו : ויצא · נראה כי אחר שהראהו מראה זו של מגלה עפה נעלם ממנו המלאך ואחר כך יצא והראהו מראה האיפה · היוצאת · יוצאת מבית ה' כמו הראשונה · או פי' יוצאת מארץ ישראל · ות"י מאן דגלן אלין : ואמר · זאת האיפה היוצאת · הראהו גלות עשרת השבטים שגלו כבר שהם שקועים בגלות לא יצאו עתה כמו שיצאו גלות יהודה ובנימן והראה לו איפה שהיא מדה ר"ל שהאל מדד להם מדה כנגד מדה כי כמו שהם עשו שהאריכו ימים רבים ברשעם מיום שנחלקה המלכות עד היום שגלו ולא היה להם מלך מכל מלכיה' שהחזירם למוטב אלא כולם הלכו בדרך רעה · וכמו שהם שהאריכו ברעה כן יהיו בגלות ימים רבים זו היא מדה כנגד מדה · לפיכך ראה הנביא איפה שהיא מדה ויאמר · עינם בכל הארץ · עוד פי' לו המלאך ואמר לו זאת עינם ר"ל זאת האיפה שאתה רואה מורה שעין יש עליהם שרואה מעשיהם וכן הוא רואה בכל הארץ כמו שאמר למעלה עיני ה' המה משוטטת בכל הארץ · עינם · ר"ל העין הרואה אותם הוא עין ה' : והנה ככר עופרת נשאת · היתה נשאת בתוך האיפה · ככר לשון נקבה כמו ככר לחם אחת · עשרה ככרי כסף · וככר העופרת מורה להכביד אותם ולהשקיע' בגלות · וזאת אשה אחת יושבת בתוך האיפה · הזאת למי היתה זאת האשה והיא עשרת השבטים שהיו במלכות אחת והלכו דרך אחת לרעה לפיכך קראה אשה אחת · והיא יושבת בתוך האיפה שהיא מקבלת המדה שמדדה : ויאמר זאת הרשעה · אמר המלאך לנביא זאת האיפה שהיא הרשעה שהיתה בישראל · והיא י' השבטים שעשו העגלים והחלו בעבודת הבעל · וישלך אותה אל תוך האיפה · לפיכך השליך אותה האל יתברך אל תוך האיפה שמדד לה כמדתה : וישלך

מ"ע ספורנו ז"ל

מגלה עפה · במדת המשכן אשר שם ת"ח · הגונב · עבירות שבין אדם לחבירו · מזה חולה לארץ בצפון כמוה · שהית' בחולה לארץ · כמוה · שכל האלות התורה לא היו אלא בארץ וכן הנשבע · עבירה בין אדם לאל ית מזה · במערב בחוצה לארץ נקה מן האלה לא מעונש השבועה · אמנם עתה שהשיבותי אתכם לארץ הוצאתיה · זאת עינם בכל הארץ · עין הגוזל והנשבע הוא להראות שכל עניכם במדת יושר ואיפת צדק כענין בארץ חמס ידיכם תפלסון · עופרת עפר וכבד לרדת לשאול מטה : זאת הרשעה · יצ"ר רע רודף אחר הכבוד וקי קלון על כבודו כאז"ל פ' זה בורר זו חנופה וגסות הרוח שירדו לבבל : הרי

אבן עזרא

שלחני אליכם · לו ולכל ישראל : כי · קטנו' · תואר והמתואר חסר כמו וידבר אתם קשות ותלה בזמן ענותי העין"ן כמו לא יבוזו לגנב והנה הוא כי מי בז ליום נחמות לו ישועות קטנו' והוא חסרון המתואר כמו וידבר אתם מלו' קשות כאשר יראו אבן המשקולת שהיא אבן הבדיל ביד זרובבל לבנות הבית הנה שבעה עינים ישמרוה שלא יקרא איש להפילה ויתכן שבעה עינים הרבה שומרים ופי' אחר כמו שפירש המלאך שבעה אלה עיני השם ופירש המלאך כי השבעה הם עיני השם שהם משוטטי' בכל הארץ וטעם שבעה כדרך ויקרא אותה שבעה ושבעה מגזרת שבועה כמו שאמר כי שם נשבעו שניה' על דרך שהזכיר בעל ספר יצירה והיכל הקודש מכוון באמצע וצריך פי' ארוך כי השם כתו' שש פאות הם מעלה ומטה פנים ואחור ימין ושמאל והיכל הקדש מכוון באמצע וזה קצת הפירו' כי לכל דבר יש השש פאות שהזכיר והיכל הקדש הוא הדביר אשר לו הפאות האלה והוא מכוון באמצע וקראו היכל הקודש הוא הכבוד האמצעי והוא כבעל הפאות כי ממנו הם ולו הפאות ודבר זה כולל כל הגופים ועל הכבוד יותר הזכיר היכל קדש : ואען · שבלים · לשון נקבה כמו נשים פילגשים : ויאמר · גם שאל על שתי השבלים שנכרתו משני הזתים המריקים מעליהם הם הנכרתות שנכרתו בפס הזתים והם מריקי' מעליהם השמן הטוב הזך כזהב ידיקו אל הגלה מולקות אשר מהם יוצק השמן לנרות אשר על ראש המנורה · ויאמר · הטעם זרובבל בן יצהר שהוא השמן כי הוא משוח לשבת על כסא ישראל כאשר הוא כתו' ומשל על כסאו ויהושע משוח כי הוא כהן גדול וכתוב ועצת שלום תהיה בין שניהם ולא יקנאו זה בזה : ואשוב · עפה · כאילו תעוף על כן כתוב היוצאת על פני כל הארץ ויש מפרש שהמ' כפולה מגזרת ארמית ואין טעם לפירושו ויפת אמר פרוש' כמו ועפו בכתף פלשתים : ויאמר · ראה כאילו זאת המגילה יוצאה מבית השם שבנה שלמה על האולם על כן מדת האורך והרחב כמו האולם : ויאמר · זאת האלה · המאירה וטעם היוצאת על פני כל הארץ כי היא כוללת היהודי' שהיו בירושלם ואשר נשארו בבבל ובארץ פרס וטעם מזה כמוה כי היא כתו' במגלה מזה כלל הגונב נקה ומלד שני הנשבע נקה או מזה ומזה כי הגונב והנשבע נקה והוא כבון וטעם נקה שיחשוב כל אחד הגונב' ושנשבע כי השם נקהו : והוצאתיה · ולנה · לשון נקבה כמו ולנה והיא מלה זרה והנה הטעם שיוכיח הנביא אלה העושים אלה השתים עבירות : ויצא · ממערכת מלאכי' אחרים והנה יוצאת אחרת אחרי היוצאת בראשונה והיא האלה עתה שב להוכיח העומדי' בבבל ולא באו לבנות הבית ולדור בארץ הקדושה לאלה מלת השם כי היא תחלת המראו' הקרנות בניין ירושלם גם אחר המראו' כבוד השם שגוה לעשות לאחי מהגולה שמתנדבים והנה במראה הראשונה ראה מגילה
ועתה

וַיַּשְׁלֵךְ אֶת־אֶבֶן הָעֹפֶרֶת אֶל־פִּיהָ׃
וָאֶשָּׂא עֵינַי וָאֵרֶא וְהִנֵּה שְׁתַּיִם נָשִׁים יוֹצְאוֹת וְרוּחַ בְּכַנְפֵיהֶם לָהֵנָּה כְנָפַיִם כְּכַנְפֵי הַחֲסִידָה וַתִּשֶּׂנָה אֶת־הָאֵיפָה בֵּין הָאָרֶץ וּבֵין הַשָּׁמָיִם׃
י וָאֹמַר אֶל־הַמַּלְאָךְ הַדֹּבֵר בִּי אָנָה הֵמָּה מוֹלִכוֹת אֶת־הָאֵיפָה׃ וַיֹּאמֶר אֵלַי לִבְנוֹת־לָה בַיִת בְּאֶרֶץ שִׁנְעָר וְהוּכַן וְהֻנִּיחָה שָּׁם עַל־מְכֻנָתָהּ׃
א וָאָשֻׁב וָאֶשָּׂא עֵינַי וָאֶרְאֶה וְהִנֵּה אַרְבַּע מַרְכָּבוֹת יֹצְאוֹת מִבֵּין שְׁנֵי הֶהָרִים וְהֶהָרִים הָרֵי נְחֹשֶׁת׃ בַּמֶּרְכָּבָה הָרִאשֹׁנָה סוּסִים אֲדֻמִּים וּבַמֶּרְכָּבָה הַשֵּׁנִית סוּסִים שְׁחֹרִים׃ וּבַמֶּרְכָּבָה הַשְּׁלִשִׁית סוּסִים לְבָנִים וּבַמֶּרְכָּבָה הָרְבִעִית סוּסִים בְּרֻדִּים אֲמֻצִּים׃ וָאַעַן וָאֹמַר אֶל־הַמַּלְאָךְ הַדֹּבֵר בִּי מָה־אֵלֶּה אֲדֹנִי׃
ה וַיַּעַן הַמַּלְאָךְ וַיֹּאמֶר אֵלָי אֵלֶּה אַרְבַּע רֻחוֹת הַשָּׁמַיִם יוֹצְאוֹת מֵהִתְיַצֵּב עַל־אֲדוֹן כָּל־הָאָרֶץ׃ אֲשֶׁר־בָּהּ הַסּוּסִים הַשְּׁחֹרִים יֹצְאִים אֶל־אֶרֶץ צָפוֹן וְהַלְּבָנִים יָצְאוּ אֶל־אַחֲרֵיהֶם והברדים

וְאַרְמוּ עַמְמִין אוֹחֲרָנִין וִיתִיבוּ בְּאַתְרֵיהוֹן׃ וּזְקָפִית עֵינַי וַחֲזֵית וְהָא תַּרְתֵּין מְדִינָן גַּלְיָין לְבֵינֵי מַלְכְוָת עַמְמֵי אַרְעָא וְעַמְמִין קַלִּילִין מַגְלַן יַתְהוֹן בְּקַלִּילוּ כְּמָא דְמִתְּתְדֵי נִשְׁרָא וְאַגְלִיאוּ יָת עַמָּא דַהֲווֹ נַסְבִין וְיָהֲבִין בִּמְכִילְתָּא דְשִׁקְרָא לְבֵינֵי מַלְכְוָת עַמְמַיָּא דְאַרְעָא דִתְחוֹת כָּל שְׁמַיָּא׃ וַאֲמָרִית לְמַלְאֲכָא דִמְמַלֵּל עִמִּי לְאָן אִינוּן מַגְלַן יָת עַמָּא דַהֲווֹ נַסְבִין וְיָהֲבִין בִּמְכִילְתָּא דְשִׁקְרָא׃ וַאֲמַר לִי לְאִתְקַנָּאָה לְהוֹן אֲתַר בִּמְדִינַת בָּבֶל וְיִתְעַכְּבוּן וְיִתְאַחֲדוּן תַּמָּן עַד דְּיִמְטֵי זִמְנְהוֹן׃ וְתָבִית וּזְקָפִית עֵינַי וַחֲזֵית וְהָא אַרְבַּע רְתִיכַיָּא נָפְקָן מִבֵּין תְּרֵין טוּרַיָּא וְטוּרַיָּא טוּרֵי דִנְחָשָׁא׃ בִּרְתִיכָא קַדְמֵיתָא סוּסָוָן סוּמְקַן וּבִרְתִיכָא תִנְיֵיתָא סוּסָוָן אוּכְמִין׃ וּבִרְתִיכָא תְּלִיתָאָה סוּסָוָן חִוָּרִין וּבִרְתִיכָא רְבִיעֵתָא סוּסָוָן פַּצִּיחִין קַטְמָנִין׃ וַאֲתֵיבִית וַאֲמָרִית לְמַלְאֲכָא דִמְמַלֵּל עִמִּי מָה אִלֵּין רִבּוֹנִי׃ וַאֲתִיב מַלְאֲכָא וַאֲמַר לִי אִלֵּין אַרְבַּע מַלְכְוָן דְּאִינוּן כְּאַרְבַּע רוּחֵי שְׁמַיָּא גַּלְיָין מִלְּאִתְעַתָּדָא קֳדָם רִבּוֹן כָּל אַרְעָא׃ דִּבָהּ סוּסָוָן אוּכְמִין נָפְקִין לְאַרְעָא צִפּוּנָא וְחִוָּרִין נָפְקוּ בַּתְרֵיהוֹן ופציחין

רשי

ויסלך את אבן העופרת אל פיה · לסתמו' למען לא יגדלו עוד ולא ישמע קולן לפלל עניי ואביוני' : שתים נשים יוצאות · מן הבית · החסידה · דייה לבנה וולטויי"ר בלע"ז : והוכן והוניחה שם · והוכן הבית והונחה האיפה עם הרשעים שבתוכה שם · פאותו הבית : על מכונתה · על קביעותה ועל בסיס' כאן רמז לו שבעוב' של ישראל שמדדו בשאת עבירות ורשע לקו כאותה מדה ובאו שתי אומות שמלכו כאחת הן בבל וכשדי' חיל נבוכד נצר והגלום לבבל ושם עמדו קבועים על מכון בסים זה הוקבע להם והוא לפי מלאו ע' שנה עד עת' שחזרו וכוטה פי' זה אחר יונתן במקלת וכמה דרכים פותרי' בה ולא נתיישבו לי · ורבותי' פירשו ולמדו מכאן שנמסר להם יצר הרע לאנשי כנסת הגדול ושדיוה לדודא דאברא ושפאוה באברא משום דשאיב קליה כדאיתא בסנהדרין ובמס' יומא ושפארתי' מלכות נבוכד נצר בכפל שתי אומות ראיתי במדרש תילים שארבע מלכיו' הללו שנשתעבדו בישר' כפולות היו בבל וכשדים מדי ופרס יון ומוקדון עמון ומואב וככה יסד הקליר' היא רביעית היא שמיכות על עמון : וההרים הרי נחשת · סימן על חוזק מלכיו' הללו הבא להם מבין שני ההרים שהוא קשה ומאין שאלו ארבע מרכבו' שלוחי הב"ה לתת ממשלת לארבע מלכיו' בבל ומדי ויון ועמון : סוסי' האדומים הם שהרכיבו את בבל שהיא אדומה כמו שכתוב אנת הוא רישא דדהבא : שחורי' להרכיב את מדי שהשחירה את פניהם של ישראל בימי המן : הלבנים · להרכיב את פרס שבנ' את הבי': הברודים · שהם מנומרים להרכיב את יון שעינו את ישראל במיני גזירות משונות זו מזו : האמוצים · להרכיב עמון ולא ידעתי מהו לשון אמוצים ויונתן תרגם קטמנין : אלה ארבע רוחות השמים · שרי האומות מלכיו' המושלו' בארבע רוחות : יוצאות מהתיצב וגו' · בא לפניו ונתן להם רשות מפיו למשול : אשר בה סוסים השחורים יוצאות אל ארץ צפון · להרכיב את מדי ועל האדומי' לא כתב יוצאי' שכבר כלת' לה ממשלת בבל : והלבנים יצא אחריה' · להרכיב את פרס שהיו בצפון משלו על בבל : והברודים

רדק

ויסלך את אבן העופרת אל פיה להשקיעה בגלות ימים רבים ופי' אל פיה אל פי האיפה · ורשעה היא שם דבר או שם התאר : ואשא עיני · והנה שתים נשים · לענין שפי' באשה אחת שהיא עשרת השבטי' נפרש בשתי נשים שהם יהודה ובנימן שגלו לבבל אע"פ שכבר עלו מהגולה כשהיתה · מראה זו הראה לו מראה על אותם שנשארו בבבל שנתעצלו לעלות לירושלם אף אחר שהחלו לבנות הבית ואמר שראה שתי נשים אלו יוצאות בגלות · ורוח בכנפיה' · כלומר שגלו קל מהר' לבבל · ולהנה כנפים ככנפי החסידה · כלו' כנפים ארוכות ורחובו' כמו החסיד' · ותשאנה את האיפה היו נושאות אותה על כנפיהם להראות' כי גלותם ביושר ובמד' שמדד להם האל תחת מעשיהם הרעי' ומה שאמר בין הארץ ובין השמים הדבר ידוע כי המעופף הוא מעופף בין הארץ והשמים ברקיע השמים להראות כי אלה אינם כאשר הראשונה שאותה השליך ככר עופרת אל פיה להשקיעה בארץ במקום גלותה אלא הלא לא אמר להשקיע בארץ אלא תלויו' באויר עד זמן ששבו לארצם שבעי' שנה · ומה שראה יהודה ובנימן כמראה שתי' נשי' ועשרת השבטים אשה אחת לפי ששבט יהודה היה מיוחד לבדו מפני המלוכה ונרף עמו שבט בנימן משאר השבטים לפי שהיה חלקם כאחד ושניהם גלו כאחד לפי' אמר שתי נשים · והחכם הגדול הרב רבי' משה בר מיימון ז"ל פי' שתי נשי' מלאכים ראה אותם כדמות נשים כמו שראה אותם כדמות סוסים ג"כ מפני שתשש כח הנבוא' בזמנו : ואמר' אנה המה מוליכו' את האיפ' · ולא שאל כן במראה הראשונ' לפי שרא' שהיו מוליכו' אותה במהר' · ומה שאמר כי הנשי' היו מוליכות את האיפה ר"ל כי הם גרמו שגלם האל ית' כמדתם וכאילו אמר הן מגלות עצמן : ויאמר · לבנות לה בית בארץ שנער · לא רפה הה"א וזהו שפלח להם ירמי' הנביא ארובה היא בנו בתי' ושבו · והוכן והנוחה שם על מכונתה · והוכן מושבם שם · כלומר שבנו שם בתים וקבעו ישיבתם שם ועדין הניחה שם על מכונת' כלומר הכנה שעשתה לה מבנין בתי' ונטיעת כרמים נתעצלו לעלות מבבל אשר נשארו אחר שעלה עזרא ולא רצו לעלות אף אחר שהחלו לבנות הבית · והניחה מלה מורכב' מן הניחה מבנין הפעיל והונחה מבנין הפעל וטעם ההרכבה כי מתחילה כשגלת' שם הונחה שם שלא ברצונה ואח"כ הניחה שם היא עצמה · כלומר ברצונה עכבה שם ונתעצלה לעלות אל ירושלם : ואשוב · ארבע מרכבות יוצאות מבין שני ההרים · וההרים הרי נחושת · מראות ד' מלכיות שראה אותם פעמי' עוד שב וראה אותם פעם שלישית מבוארת מן הראשונות · וקרא אותם מרכבות והמרכבה ד' סוסים להראות חזקה של כל אחת בזמנה שמלכו בעולם וכל אחת הרע לישראל · ועוד ראה אותם שהיו יוצאות מבין שני ההרי' וזה מורה על חזקם כחוזק ההרים · וההרים הרי נחשת והוא הברזל החותך הנקרא אצי"ר בלע"ז · ויש כמוהו במקרא ואחד מהם הולכי רכיל נחשת וברזל ופי' שהוא חזק מהאבן שהוא חותך ופוסל האבן ולתת להם חוזק יותר הראה אותו שהיו הרי נחשת ועוד זכר נחשת לשתוף השם כמו נחשתי ויברכני ה' בגללך · וביד הד' מלכיות ישראל מנוסים ונבאנים : במרכבה · רמז למלכות מדי ופרס וקראם למעלה שרוקים והנה שחורים לפי שהם שתי אומות אע"פ שהם מלכות אחת · וי"מ כי הראה לו גוון שחורים לפי שהושחרו במלכותם פניה' של ישראל וזה היה בימי המן · וי"מ כי הגווני' האלו לפי מנהגם בצבע מלבושיהם והיתה אחת נוהגת בגוון שרוקים והאחת בגוון שחורים : ובמרכבה השלישית לבנים · רמז למלכות יון ולא ידענו למה כנה אותם בלבני' · וכתב רבינו סעדיה ז"ל כי מפני שהמלך הראשון ליון היה אלכסנדרוס מוקדון שהיה חכם פילוסוף והחכמה היא דבר לבן ומאור לפיכך כנה המלכות ההיא בלבנים : ובמרכבה הרביעית סוסים ברדים אמוצים · במרכבה הזאת ראה שם שני גונים ברודים גוון שיש לו כתמים לבנים כדמות הברד והם בתוך גוון אחר · אמוצים · אמר בו התרגום קטמנין ר"ל שמראה כמראה הדשן : ואען · לפי שראה כבר שתי מראות בענין זה ובשניה שהוא ד' קרנות נתבאר לו יותר ממה שנתבאר לו בראשונה כמו שביאר לו המלאך ועתה בראותו ג"כ ד' מרכבות וידע כי לחדש דבר הרא' אותם לו שאל את המלאך מה אלה אדוני כלומ' מה באו לחדש כי כבר ראיתי המראות שהם רמז לד' מלכיות אם כן מה אלה לאיזה ענין הראיתי בהם : ויען · אלה הארבע רוחות כמו לד' רוחות · וכן ויבא ירושלם כמו לירושלם · בן שאול כמו לבן שאול · והדומי' לו ר"ל אלה הד' מרכבות יוצאות לד' רוחות השמים כלומר לתת רשות לד' מלכיות למשול בד' רוחות כל אחת בזמנה· כלומר בכל העולם שהוא ד' פאות · מהתיצב על אדון כל הארץ · כלומר בשליחות האל שעמדם על זה כמו שאמר ויבאו בני האלהים להתיצב על ה' : אשר בה · ולא זכר האדומים כי כבר עברה מלכות בבל ומלכות מדי ופרס יצאו תחל' אל ארץ צפון שהיא בבל להשחיתה ואח"כ משלו בכל ממלכות הארץ · והלבנים שהוא מלכות יון יצאו אל אחריהם שמלכות' גברה שהרי אלכסנדרוס מוקדון המלך הראשון ליון הרג דריוש בבבל ולקח המלוכה ממנו ומלך אח"כ הוא והבאים אחריו בכל העולם : והברדים

ע' ספורנו ז"ל

הרי נחשת · שכל ענינם היה נחשת וצ"הר · ד' מרכבות · ד' מלכיות · התהלכו בארץ לכבוש · הניחו את רוח בארץ צפון · בבבל שחכמת התרם והמסגר עמדה להם ובעבירות · לזכרון שיתכבד ההיכל בממונם ולהם תהיה צדקה לחיי עוה"ב והם היו מן מיוחסים שהתנדבו לעלות מבבל ובכן היו לרצון : הגוס

אבן עזרא

ועתה לא ידע מה היא כי האלה נראית לאשר נמלאה בידו הגנבה או ליודע שהוא נשבע לשקר וזאת היוצאת היא נסתרת ונעלמת בלב : ואמר · זאת האיפה · וטעם איפה כי השם ימוד לאנשי הרשע כפי מחשבתם : ויאמר זאת עינ' · השם יגלה הנסתר עד שיראוהו הכל : והנה · עופרת · שהיא כביד' ומלת נשאת תואר מבנין נפעל והשלם ננשאה כמו רות נשברה והעופרת היתה נשואה באיפה : וזאת אשה · משפחה מישראל : ויאמר זאת הרשעה · מחשבת רשע שיש בלב האשה וטעם וישלך כמו וכל עולה קפצה : ואשא · המראה הראשונה לא נשלמה רק עם זאת וטעם שתים נשים שני שרי ארתחשסתא שהיה מלך בבל שיעשה חמס למשפחות ישראל העומדי' בבבל שנשארו ולא שמעו אל מצות יי' ביד נביאו לבוא לבית שני והנה אלה לא יניחו האשה שהיא משפחת ישראל היושבת בתוך האיפה שתברח משם וטעם אנה המה מוליכות את האיפה המדה שגזר השם לגמול עליהם : ויאמר · לבנות · לאשה שהיא בתוך האיפה : בית בארץ שנער · כי שם יעכבוה בעל כרחם בעבור העון שלא רצתה לבוא לבנין הבית ומלת והניחה מורכבת מן והונחה והניחה כמו יושבת בלבנון מקוננת בארזים נמתותוני ורבים ככה : ואשוב · כאשר נשלמה זאת המראה : והנה ארבע מרכבות · המרכבה ארבעה סוסים ככתו' בספר מלכים וטעם מבין שני ההרים על הגזרות על דרך וכל צבא השמים עומדים עליו מימינו ומשמאלו ונחשת שהם עומדים : במרכבה · ואלה הסוסים שבראש הספר במראה הראשונה : ובמרכבה · הנה במרכבות השלש הזכיר הסוסים עין אחד להם וזה משונה מזה אדו' שחור ולבן רק ברביעית הזכיר שני גוונים ברודים גם אמוצים מגזרת אמיץ והוא גוון התקיף ונראה למרחוק יותר מכל הגוונים : ואען · גם זאת המראה היתה בעוד המלאך עומד : ויען · אלה הגזרות היוצאות לארבע קצות הארץ ומהתיצב כמו להתיצב על יי' : אשר · הזכיר המראה השנית כי היא עיקר המראה על היהודים אשר נשארו אל ארץ צפון בבל ופרס : והלבנים יצאו אל אחריהם · ולא חשש לדעת את הארץ אשר יצאו שם : והברדים

שתים נשים ג' וסי' אז תבאנה שתים נשים·בן אדם שתים נשים בנות אם אחת · והנה שתים נשי' יוצאות · לה ג' דלא מפקי ה' בקרי' וסי' ויקרא לה נבח בשמו·לבנות לה בית בארץ שנער·ויאמר לה בעז לעת האכל · נשי הלום · אנ"ד · הראשונה ת' בקריאה וסי' נגף הוא לפנינו במלחמה הראשונה · ותהי המכה הראשונה · אשר היו על המגלה הראשונה · ובאה הממשלה הראשונה · במרכבה הראשונה סוסים · על המחלק הראשונה לחדש הראשון · הארך אמות במדה · היא בשנה הראשונה למלכו בחדש הראשון :

והברדים יצאו אל ארץ התימן · שהוא ארץ הדרו' : והאמצים · הם רמז למלכות ישמעאל שהתאמצו מעלמם לבקש מלוכה לאיזה מקום שיהיה לפיכך לא תאר להם רוח · וזהו שאמר ויבקשו ללכת להתהלך בארץ · ויאמר · כלומר נתן להם רשות להתהלך ולכבוש ארצות : ויזעק · כלומר קרא עלי בקול גדול ואמר לי ראה היוצאים אל ארץ צפון הניחו את רוחי בארץ צפון כלומ' אלה השחורים שיצאו אל בבל להשחיתה עשו לי נחת רוח כשהשחיתו אותה הניחו את רוחי את כעסי שהיה לי עליהם שהרעו לישראל יותר מדאי כמו שאמר אשר אני קצפתי מעט והמה עזרו לרעה : ויהי · לקוח · מקור במקום צווי כמו הלוך וקראת : מאת הגולה · מאת הבאים מהגולה · והם חלדי וטוביה וידעיה ויאשיהו והביאו כסף וזהב לנדבה לבנין הבית ובא דבר השם לנביא והודיעו זה ואמר לו שיקח הכסף והזהב ויעשה מהם עטרות : ובאת אתה ביום ההוא · ביום שתבא שם כי לא אמר לו שילך שם ביום הנבואה · ובאת בית יאשיה בן צפניה · כי בביתו היו האחרים וזהו שאמר אשר באו מבבל יאשיהו עם הנזכרים : ולקחת · תקח מהם כסף וזהב שהביאו בידם לנדב' : ועשית עטרות · תעשה ממנו שתים עטרות ותשים האחת בראש יהושע למנותו כהן גדול · וזה כמו הנניף הטהור שהיו משימין על ראשו בנבואה כמו שאמר למעלה · והעטר' האחת לא היה צרי' להזכיר מה יעש' בה כי ידוע כי בראש זרובבל תהיה כי הוא היה במקום מלך ואין מלך בלא עטר' ואפש' כי קוד' ששמו העטרה בראשו נקר' פחת כמו שכתוב פחת יהודה ואחר ששמו העטרה בראשו קראוהו מלך ואע"פ שלא נכתב מזה דבר יתכן מדרך הסברא לאמר כן : ועשית · לבן נפתלי מלרע הסופר בתי"ו ולבן אשר מלעיל הסופר בשי"ן וכמוהו אנו קוראים : ואמרת הנה איש צמח שמו · כלומ' הנה איש עמך שיהיה ראש ישראל והוא זרובבל ויקרא צמח · כי מעלתו תהיה כמו צמח האדמה שיגדל מעט מעט כן מעלתו תעלה מעט מעט עד שתגדל מאד כמו שהתנבא עליו חגי ביום ההוא נאם ה' צבאו' אקחך זרובבל וגו' : ומתחתיו יצמח · ממקומו כלו' מהמקו' שהוא שם והוא ירושלם משם תבא לו המעלה : והו' יבנה · כפל הענין לחזק : והוא ישא הוד · הוד והדר מלכות ישא : ועל כסאו · כמו המלך היושב על כסאו ומושל בארץ · והיה כהן על כסאו כלומ' לפני כסאו · כמו מהתיצב על אדון כל הארץ וכן אמר בספ' שמואל והתהלך לפני משיחי כל הימי' · כי הכהן היה בא לפני המלך להורותו ולדבר עמו ולא היה המלך בא לפני הכהן אלא כשהיה שואל באורי' ותומים כמו שכתוב ולפני אלעזר הכהן יעמד ושאל לו במשפט האורי' לפני ה' · ועצת שלום תהיה בין שניהם כי לא יקנא זה את זה ושניהם יסכימו כאחד באשר יעשו : והעטרות תהיה · כל אחת מהעטרות תהיה לכם לזכרון בהיכל ה' כמו שאמר בתורה לזכרון לפני ה' כלומר נדבתם תעלה לפני ה' לטוב להם בזה ובבא · וי"מ לזכרון שיהיו נזכרים בפי הדורות הבאים כי יהיו שמותם כתובים מפותחים בהם : לחלם · הוא חלדי שזכר למעלה ושתי שמות היו לו וחן · הוא יאשיה שזכר · ורז"ל דרשו בהיכל ה' כי שם הושמו העטרות אחר שנתנו בראש זרובבל ובראש יהושע · וכן אמר במסכת מדות ושרשרות של זהב היו קבועו' בתקרת האולם שבהם פרחי כהונה עולים ורואים את העטרות שבחלונות · שנ' והעטרות תהיה לחלם ולטוביה ולידעיה ולחן בן צפניה לזכרון בהיכל ה' : ורחוקים · מגויי הארצות יבואו מארץ רחוקה לבנות בהיכל ה' · כלומר להתנדב לבנין הבית · ואפשר שהיה זה בימי הורדוס בבנין הגדול שבנה בבית המקדש · וי"מ ורחוקי' על ישרא' המפוזרי' בגלות בארץ רחוקה · והיה אם שמוע תשמעון כל זה שאני מבטיח אתכם יהיה אם שמוע תשמעון בקול ה' אלהיכם : ויהי בשנת · וישלח · פי' אחר שלח · וכן הן אתה קצפת ונחטוא · וירד מעשות החטאת והדומים להם · ופי' אחר שלח היה דבר ה' אל זכריה ולא זכר מי היה השולח · וי"מ כי ביתאל שם אדם והוא שלח מן הגולה שראצר ורגם מלך ואנשיו לירושלם · והנכון כי ביתאל כמשמעו · וכת"י ושלח לביתאל ואלו השולחים היו בני הגולה · ואמר וישלח לשון יחיד דרך כלל · וכן האנכה כאשר עשיתי · והשלוחים היו שראצר ורגם מלך ואנשיו : ורגם מלך · אדם ששמו כך והביא אנשים עמו · וזהו

רשי

והברודי' אל ארץ התימן להרכיב את יון ויטלו המלוכה מיד פרס ובפתרוני רב סעדיה בדניאל ראיתי מלך הנגב הוא מלך יון : והאמוצים יצאו ויבקשו · מלפניו שיהא אורך גדול לממשלת' ללכת בכל הארץ : ויאמר לכו התהלכו בארץ · נתן להם רשות למשול ממשל רב והוא מלכות אדום : אלה היוצאים אל ארץ צפון · להרכיב מדי ופרס : הניחו את רוחי · שיככו את חמתי בבבל שהשחיתו את בלשצר וזרעו של נבוכד נצר הוא שאמר ישעיה יי' אהבו יעשה חפצו בבבל וגו' : צמח שמו · הוא זרובבל האמור למעלה הנני מביא את עבדי צמח ועל שם שצמחה גדולתו מעט מעט ויש פותרים אותו במלך המשיח אבל כל הבנין הזה מדבר בבית שני : לקוח מאת הגולה מחלדי וגומר אשר באו מבבל · האנשים האלה : ומתחתיו יצמח · מזרע המלוכה : והוא ישא הוד · הוד נשיאות : ויסב כהן גדול על כסא ההוג' : ועצת שלום וגו' · הנשיא והכהן יאהבו זה את זה : והעטרות תהיה לחלם וגו' · מקרא מסורס הוא והעטרות תהיינה בהיכל יי' לזכרון טוב לחלם ולטוביה אשר התנדבו הכסף והזהב ואותן עטרו' היו תלויות בחלונו' בגובה ההיכל כמו ששנינו במסכת מדות : חלם · הוא חלדי : והיה אם שמוע · והיה לכם הדבר הזה אם שמוע תשמעו וגו' : וישלח ביתאל שראצר ורגם מלך · אנשי' צדיקים היו ושלחו מבבל לקרוביהם שבבית אל לבא לחלות את פני ה' בירושלם בעדם ולשאול מאת הכהני' ולהודיע אם יבכו בחדש אב אחרי אשר חזר הבית להבנות : הנזר

וְהַבְּרֻדִּים יָצְאוּ אֶל־אֶרֶץ הַתֵּימָן׃
וְהָאֲמֻצִּים יָצְאוּ וַיְבַקְשׁוּ לָלֶכֶת
לְהִתְהַלֵּךְ בָּאָרֶץ וַיֹּאמֶר לְכוּ הִתְהַלְּכוּ
בָאָרֶץ וַתִּתְהַלַּכְנָה בָּאָרֶץ׃ וַיַּזְעֵק
אֹתִי וַיְדַבֵּר אֵלַי לֵאמֹר רְאֵה הַיּוֹצְאִים
אֶל־אֶרֶץ צָפוֹן הֵנִיחוּ אֶת־רוּחִי בְּאֶרֶץ
צָפוֹן׃ וַיְהִי דְבַר־יְהוָה
י אֵלַי לֵאמֹר׃ לָקוֹחַ מֵאֵת הַגּוֹלָה
מֵחֶלְדַּי מֵאֵת טוֹבִיָּה וּמֵאֵת יְדַעְיָה
וּבָאתָ אַתָּה בַּיּוֹם הַהוּא וּבָאתָ בֵּית
יֹאשִׁיָּה בֶן־צְפַנְיָה אֲשֶׁר־בָּאוּ מִבָּבֶל׃
וְלָקַחְתָּ כֶסֶף־וְזָהָב וְעָשִׂיתָ עֲטָרוֹת
וְשַׂמְתָּ בְּרֹאשׁ יְהוֹשֻׁעַ בֶּן־יְהוֹצָדָק
הַכֹּהֵן הַגָּדוֹל׃ וְאָמַרְתָּ אֵלָיו לֵאמֹר
כֹּה אָמַר יְהוָה צְבָאוֹת לֵאמֹר הִנֵּה־
אִישׁ צֶמַח שְׁמוֹ וּמִתַּחְתָּיו יִצְמָח וּבָנָה
אֶת־הֵיכַל יְהוָה׃ וְהוּא יִבְנֶה
אֶת־הֵיכַל יְהוָה וְהוּא־יִשָּׂא
הוֹד וְיָשַׁב וּמָשַׁל עַל־כִּסְאוֹ וְהָיָה
כֹהֵן עַל־כִּסְאוֹ וַעֲצַת שָׁלוֹם תִּהְיֶה
בֵּין שְׁנֵיהֶם׃ וְהָעֲטָרֹת תִּהְיֶה
לְחֵלֶם וּלְטוֹבִיָּה וְלִידַעְיָה וּלְחֵן בֶּן־
צְפַנְיָה לְזִכָּרוֹן בְּהֵיכַל יְהוָה׃
טו וּרְחוֹקִים יָבֹאוּ וּבָנוּ בְּהֵיכַל יְהוָה
וִידַעְתֶּם כִּי־יְהוָה צְבָאוֹת שְׁלָחַנִי
אֲלֵיכֶם וְהָיָה אִם־שָׁמוֹעַ תִּשְׁמְעוּן
בְּקוֹל יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם׃
ז
א וַיְהִי בִּשְׁנַת אַרְבַּע לְדָרְיָוֶשׁ הַמֶּלֶךְ
הָיָה דְבַר־יְהוָה אֶל־זְכַרְיָה בְּאַרְבָּעָה
לַחֹדֶשׁ הַתְּשִׁעִי בְּכִסְלֵו׃ וַיִּשְׁלַח
בֵּית־אֵל שַׂר־אֶצֶר וְרֶגֶם מֶלֶךְ
ואנשיו

(Masoretic marginal notes beside the verses:) ל · ל׳ · יו״ב סבירין ויאמרו · ל׳ · ד׳ · ב׳ מל׳ · ל׳ · ד׳ חד חס׳ · ל׳ · ז׳ בטע׳ ג׳ בטע׳ תלעי׳ · ל׳ · אית כפסו׳ ח״ב ל״ה · ג׳ · ל׳ · ל״ג ר״פ׳ · ז׳ פסו׳ והוא והוא · ל״ו · ט״ו · ג׳ · ל׳ וחס׳ · ל׳ · ל׳ סוס בנרה · ב׳ ומל׳ וז׳ מל׳ בלים׳ · י׳ · ג׳ חס׳ ל׳

וּפְצִיחִין נָפְקוּ לְאַרְעָא דָרוֹמָא׃
וְקִיטְמָנִין נָפְקוּ וּבְעוֹ לְמֵיזַל לְהַלָּכָא
בְּאַרְעָא וַאֲמַר אִיזִילוּ וְהַלִּיכוּ בְּאַרְעָא
וְהַלִּיכוּ בְּאַרְעָא׃ וְאַכְרֵז עָלַי וּמַלֵּיל
עִמִּי לְמֵימָר חֲזֵי דְנָפְקִין לְאַרְעָא
צִיפּוּנָא אִימַר לְהוֹן עִיבִידוּ יָת רַעֲוָתִי
בְּאַרְעָא צִיפּוּנָא׃ וַהֲוָה פִתְגָם נְבוּאָה
מִן קֳדָם יְיָ עִמִּי לְמֵימָר׃ סַב מִן בְּנֵי
גָלוּתָא מֵחֶלְדַּי וּמִן טוֹבִיָּה וּמִן יְדַעְיָה
וּתְהֵי אַתְּ בְּיוֹמָא הַהוּא וְתֵיעוֹל לְבֵית
יֹאשִׁיָּה בַר צְפַנְיָה דַאֲתָא מִבָּבֶל׃ וְתִיסַב
כְּסַף וּדְהַב וְתַעְבֵּיד כְּלִיל רַבוּת וּתְשַׁוֵּי
בְּרֵישׁ יְהוֹשֻׁעַ בַּר יְהוֹצָדָק כַּהֲנָא רַבָּא׃
וְתֵימַר לֵיהּ לְמֵימַר כִּדְנַן אֲמַר יְיָ
צְבָאוֹת לְמֵימַר הָא גַבְרָא מְשִׁיחָא
שְׁמֵיהּ עָתִיד דְּיִתְגְּלֵי וְיִתְרַבֵּי וְיִבְנֵי יָת
הֵיכְלָא דַייָ׃ וְהוּא יִבְנֵי יָת הֵיכְלָא דַייָ
וְהוּא יִטּוֹל זִיוָן וְיִתֵּיב וְיִשְׁלוֹט עַל
כּוּרְסוֹהִי וִיהֵי כָהִין רַב עַל כּוּרְסוֹהִי
וּמְלָכָא דִשְׁלָמָא תְּהֵי בֵּין תַּרְוֵיהוֹן׃
וְתוּשְׁבַּחַת תְּהֵי לְחֵלֶם וּלְטוֹבִיָּה
וְלִידַעְיָה וּלְחֵן בַּר צְפַנְיָה לְדָכְרָנָא
בְּהֵיכְלָא דַייָ וּמֵאַרְעָא רְחִיקָא יֵיתוֹן
וְיִבְנוּן בְּהֵיכְלָא דַייָ וְתִדְעוּן אֲרֵי יְיָ
צְבָאוֹת שְׁלָחַנִי לְאִתְנַבָּאָה לְכוֹן וִיהֵי
אִם קַבָּלָא תְקַבְּלוּן לְמֵימְרָא דַייָ
אֱלָהָכוֹן׃ וַהֲוָה
בִּשְׁנַת אַרְבַּע לְדָרְיָוֶשׁ מַלְכָּא הֲוָה
פִּתְגָם נְבוּאָה מִן קֳדָם יְיָ עִם זְכַרְיָה
בְּאַרְבְּעָא לְיַרְחָא תְּשִׁיעָאָה בְּכִסְלֵו׃
וּשְׁלַח לְבֵיתְאֵל שַׂרְאֶצֶר וְרֶגֶם מֶלֶךְ
וגברוהי

ויאמר לכו חד מן י"ב דסבירין ויאמרו וסימ' נמסר בסדר מטות ובסדר שופטים סימן י"א : לקוח ד' חד חס' וג' מל' וסימ' סיפרא וספריא ענא וגלותא ופי' נמסר בירמיה סימן ל"ב · ובאת ג' בטעם רביע מלעיל וסימ' ובאת וירשת את · ובאת ומשחת את חזאל · ובאת בית יאשיה : והוא יבנה חד מן ז' פסוקי' אית בהו' והוא והוא וסימ' נמסר בשפטים סימ' י"ז ובמלכים א' סימן י"ט ובהושע סימן ז' : לזכרון ח' בקריא' וסימ' והיה היום הזה לכם לזכרון · ושמת את שתי האבנים · ונשא אהרן את שמות בני ישרא' · ולקחת את כסף הכפורים · וביום שמחתכם · והיו האבנים · והעטרות תהיה לחלם · וחד ולזכרון בין עיניך · ושמת · ונשא חס' · כל קריא' זכרון בקמץ תחת הכ"ף במ"א זכרון תרועה מקרא וכל קהלת דכוו' זכרון בשוא נח במ"א זכרון בקמץ תחת הכ"ף וסימ' לא יהיה להם זכרון :

אבן עזרא

והברדים · הם המרכבה הרביעית : יצאו אל דרום הפך המרכב' השנית שיצא' אל ארץ צפון : והאמצים · הם האדומי' לבדם שהיה במרכבה הראשונה : ויבקשו ללכת להתהלך בארץ · למזרח ולמערב במלכות אדון כל הארץ על כן ויאמר לכו : ויזעק · וידבר · המלאך הדובר בו על פי השם כי השחורים היוצאים אל ארץ צפון עשו נקמ' השם בצפון וזה טע' הניחו את רוחו כמו ומשל ברוחו וטעם זאת המראה שהודיע הנביא לישראל כי כל היושב מהם בארץ צפון וירושלם תשכן לבטח : ויהי · זאת נכתבה לפאר כל הבית לפאר בית השם וזה הנביא התנב' לפני בואם כאשר אפרש : לקוח · שם הפועל תחת ציווי כמו זכור את יום השבת : ובאת אתה · בעצמך ביום ההוא : בית יאשיה בן צפניה · שהיה בירושלם : אשר באו מבבל · שב אל חלדי וטוביה וידעיה כמו על שפת הים שב אל ישר' : ולקחת כסף וזהב · שיביאו נדבה לבית השם וטעם' מהם עטרו' ויושם אותם בראש יהושע כאשר הושם העטרה על ראש המלך וככה אומר והיה כהן על כסאו גם זאת יתכן היותה בדרך נבואה גם בהקיץ על יד המלאך : ואמרת אליו · אל יהושע : צמח שמו · הוא זרובבל : ומתחתיו · ממקומו כמו מאליו : והוא · וכאשר יבנה הבית אז ישא הוד מלכות והכהן הגדול יהושע גם הוא ישב על כסאו ולא תהיה ביניהם קנאה בעבור שני כסאות : והעטרות · לחלם · הוא חלדי כמו אחי מות הוא נחת בדברי הימים וחן הוא יאשיהו כמו עמי נדיב הוא יצהר ורבים ככה : ורחוקים · הם מישראל : ויהי בשנת ארבע · בהבנות הבית : וישלח ביתאל · שם · שר הוא משרי ישראל שהיו בבבל וככה שראצר ורגם מלך שמות שרים והעד ואנשיו אנשי רגם מלך ויפת אמר שהוא כמו שרי יהודה רגמתם הגדולים : לאמר

וְאַנְשָׁיו לְחַלּוֹת אֶת־פְּנֵי יְהֹוָה׃ לֵאמֹר אֶל־הַכֹּהֲנִים אֲשֶׁר לְבֵית־יְהֹוָה צְבָאוֹת וְאֶל־הַנְּבִיאִים לֵאמֹר הַאֶבְכֶּה בַּחֹדֶשׁ הַחֲמִשִׁי הִנָּזֵר כַּאֲשֶׁר עָשִׂיתִי זֶה כַּמֶּה שָׁנִים׃ וַיְהִי דְּבַר־יְהֹוָה צְבָאוֹת אֵלַי לֵאמֹר׃ אֱמֹר אֶל־כָּל־עַם הָאָרֶץ וְאֶל־הַכֹּהֲנִים לֵאמֹר כִּי־צַמְתֶּם וְסָפוֹד בַּחֲמִישִׁי וּבַשְּׁבִיעִי וְזֶה שִׁבְעִים שָׁנָה הֲצוֹם צַמְתֻּנִי אָנִי׃ וְכִי תֹאכְלוּ וְכִי תִשְׁתּוּ הֲלוֹא אַתֶּם הָאֹכְלִים וְאַתֶּם הַשֹּׁתִים׃ הֲלוֹא אֶת־הַדְּבָרִים אֲשֶׁר קָרָא יְהֹוָה בְּיַד הַנְּבִיאִים הָרִאשֹׁנִים בִּהְיוֹת יְרוּשָׁלַם יֹשֶׁבֶת וּשְׁלֵוָה וְעָרֶיהָ סְבִיבֹתֶיהָ וְהַנֶּגֶב וְהַשְּׁפֵלָה יֹשֵׁב׃ וַיְהִי דְּבַר־יְהֹוָה אֶל־זְכַרְיָה לֵאמֹר׃ כֹּה אָמַר יְהֹוָה צְבָאוֹת לֵאמֹר מִשְׁפַּט אֱמֶת שְׁפֹטוּ וְחֶסֶד וְרַחֲמִים עֲשׂוּ אִישׁ אֶת־אָחִיו׃ וְאַלְמָנָה וְיָתוֹם גֵּר וְעָנִי אַל־תַּעֲשֹׁקוּ וְרָעַת אִישׁ אָחִיו אַל־תַּחְשְׁבוּ בִּלְבַבְכֶם׃ וַיְמָאֲנוּ לְהַקְשִׁיב וַיִּתְּנוּ כָתֵף סֹרָרֶת וְאָזְנֵיהֶם הִכְבִּידוּ מִשְּׁמוֹעַ׃ וְלִבָּם שָׂמוּ שָׁמִיר מִשְּׁמוֹעַ אֶת־הַתּוֹרָה וְאֶת־הַדְּבָרִים אֲשֶׁר שָׁלַח יְהֹוָה צְבָאוֹת בְּרוּחוֹ בְּיַד הַנְּבִיאִים הָרִאשֹׁנִים וַיְהִי קֶצֶף גָּדוֹל מֵאֵת יְהֹוָה צְבָאוֹת׃ וַיְהִי כַאֲשֶׁר־קָרָא וְלֹא שָׁמֵעוּ כֵּן יִקְרְאוּ וְלֹא אֶשְׁמָע אָמַר יְהֹוָה צְבָאוֹת׃ וְאֵסָעֲרֵם עַל כָּל־הַגּוֹיִם אֲשֶׁר לֹא־יְדָעוּם וְהָאָרֶץ נָשַׁמָּה אַחֲרֵיהֶם מֵעֹבֵר וּמִשָּׁב וַיָּשִׂימוּ אֶרֶץ־חֶמְדָּה לְשַׁמָּה׃

ח

א וַיְהִי דְּבַר־יְהֹוָה צְבָאוֹת לֵאמֹר׃

כה

וְגַבְרוֹהִי לְצַלָּאָה קֳדָם יְיָ׃ לְמֵימַר לְכַהֲנַיָּא דִּי מְשַׁמְּשִׁין בְּבֵית מַקְדְּשָׁא דַּיְיָ צְבָאוֹת וּלְסָפְרַיָּא לְמֵימַר הַאֶבְכֵּי בְּיַרְחָא חֲמִישָׁאָה הַאֶמְנַע נַפְשִׁין מִתַּפְנוּקִין כְּמָא דַּעֲבָדִית דְּנַן כַּמָּה שְׁנִין׃ וַהֲוָה פִּתְגַּם נְבוּאָה מִן קֳדָם יְיָ עִמִּי לְמֵימַר׃ אֵימַר לְכָל עַמָּא דְּאַרְעָא וּלְכַהֲנַיָּא לְמֵימַר אֲרֵי צַיְימִין אַתּוּן וְסָפְדִין בְּחַמְשָׁא וּבִשְׁבִיעָאָה דְּנַן שַׁבְעִין שְׁנִין הֲצוֹם תַּעֲנֵי אַתּוּן מִתְעַנַּן קֳדָמַי׃ וְרַאֲתּוּן אָכְלִין וְרַאֲתּוּן שָׁתַן הֲלָא לְאִיטָבָא לְכוֹן אַתּוּן שָׁתַן׃ הֲלָא יַת פִּתְגָּמַיָּא דִּי שְׁלַח יְיָ בְּיַד נְבִיַּיָּא קַדְמָאֵי כַּד הֲוָת יְרוּשְׁלֵם יָתְבָא וּשְׁלֵיָא וְקִירְוָהָא סַחֲרָנְהָא וְדָרוֹמָא וּשְׁפֵלְתָא יָתִיב׃ וַהֲוָה פִּתְגַּם נְבוּאָה מִן קֳדָם יְיָ עִם זְכַרְיָה לְמֵימַר׃ כִּדְנַן אֲמַר יְיָ צְבָאוֹת לְמֵימַר דִּין דִּקְשׁוֹט דִּינוּ וְחִסְדָּא וְרַחֲמֵי עֲבִידוּ גְּבַר עִם אֲחוּהִי׃ וְאַרְמְלָא וְיַתַּם וְגִיּוֹר וּמִסְכֵּן לָא תִּתְנְסוּן וּבִישַׁת גְּבַר עִם אֲחוּהִי לָא תַחְשְׁבוּן בְּלִבְּכוֹן׃ וְסָרִיבוּ לְקַבָּלָא וִיהָבוּ כַּתְפֵיהוֹן מְרוֹד וְאוּדְנֵיהוֹן יַקִּירוּ מִלְּמִשְׁמַע׃ וְלִבְּהוֹן שַׁוִּיאוּ תַּקִּיף כְּשָׁמִירָא מִלְּקַבָּלָא אוֹרַיְתָא וְיַת פִּתְגָּמַיָּא דִּי שְׁלַח יְיָ צְבָאוֹת בְּמֵימְרֵיהּ בְּיַד נְבִיַּיָּא קַדְמָאֵי וַהֲוָה רְגַז רַב מִן קֳדָם יְיָ צְבָאוֹת׃ וִיהִי כְּמָא דְּאִתְנַבִּיאוּ לְהוֹן נְבִיַּיָּא וְלָא קַבִּילוּ כֵּן יְצַלּוֹן קֳדָמַי וְלָא אֲקַבֵּיל אֲמַר יְיָ צְבָאוֹת׃ וְאֶבַדְּרִינוּן בֵּינֵי עַמְמַיָּא דִּי לָא יְדַעוּנוּן וְאַרְעָא תְּצַדֵּי בַּתְרֵיהוֹן מִדְּעָדֵי וּמִדְּתָאִיב עַל דְּשַׁוִּיאוּ אַרְעָא חֶמְדְּתָא לְצָדוּ׃ וַהֲוָה פִּתְגַּם נְבוּאָה מִן קֳדָם יְיָ צְבָאוֹת עִמִּי לְמֵימַר׃

כדנן

החמישי ג׳ חס׳ וסימ׳ באו אנשים · הנזר כאשר עשיתי · ירמיה החמישי : וספוד ג׳ מל׳ בליש׳ וסימ׳ כי צמתם וספוד בחמישי · ואל תלך לספוד · עת ספוד ועת רקוד : ישבת ח׳ חס׳ וסימ׳ ואם על המשכב הוא · היא ישבת בירושלם · הנני אליך ישבת העמק · ררי מכבוד : חמסי ושארי על בבל · הישבת על מבואות ים · והנה כל הארץ ישבת ושקטת · ירושלם ישבת ושלוה · חד מנהון הישבת דמבואות ים : סוררת ג׳ חד מלא וסימ׳ וימאנו להקשיב · ויתנו כתף סררת דזכריה · וחברו דעזרא : הומיה היא וסוררת · דעזרא נקוד סוררת בצירי : ואסערם ח׳ מלין בטע׳ פי׳ דמשמש מונח לתיבתו וסימ׳ ועתה אל תעצבו · אנא חטא העם הזה · ואסערם על כל הגוים · ואי לו האחד שיפול · וישם לדניאל בלטשאצר :

רש״י

הנזר · לפרוש מן התענוג כאש׳ עשיתי זה שבעי׳ שנה אין נזירה בכל מקו׳ אלא פרישו׳ : ובשביעי · הוא צום גדליהו : הצום צמתוני אני · ה״א נקודה חטף פתח לפי שהיא משמשת לשון תמיה׳ שמא לכבודי צמת׳ שתהיו צריכי׳ לצום גם עתה : וכי תאכלו וכי תשתו · ואם לא תצומו מה לי גם בזו הלא אתם להנאתכ׳ הוא המאכל והמשתה : הלא את הדברים · מי גרם לכם הצום והמספד הלא דברי תוכחו׳ אשר קרא יי׳ וגו׳ הם החריבו אתכם ועל כן צמתם ושלא הדברים אשר קרא משפט אמת שפטו : שמו שמיר · תולעת : חזק מצור · מרחין אותו על האבן והיא מתבקעת : ויהי כאשר קרא ולא שמעו · את׳ יי׳ לבאו׳ עליהן באותן הימי׳ כן יקראו ולא אשמע : ואסערם · בגלות כן עשיתי : וישימו · בעונם ארץ חמדה לשמה והוא גרם להם הצום והמספד אבל עתה קנאתי לציון בשביל ציון אקנא את הגוים : קנאתי

אבן עזרא

לאמר · בחדש החמשי · הזכיר זה הצום בעבור כי הבית נשרף בעשור לחדש החמישי ואל יהי ספק בלבך בעבור שאמלא כי בשבעה לחדש נשרף כי הפעם נשרף קצהו וירושלם חרבה פעם שנית בימי טיטוס בט׳ באב ועל אותו חרבן שני הנו מתענין : הנזר שינזרו מכל מעדני׳ ומאכל רק יבכו והנה הכהנים לא ידעו להשיב כי אין זה הצום כתוב בתורה רק הם קבלו עליהם בראותם חרבן בית ראשון והנה הנביא התנבא והשיב בסוף הפרשה : ויהי · זה היה אחר ששאלו : אמור אל כל עם הארץ · הם אנשי בבל גם אנשי ירושלם כי הנבואה כוללת הכל גם אל הכהנים שלא ידעו להשיב : וספוד · שם הפועל וככה הוא וספדתם ספוד והנה אחז דרך קצרה : בחמישי · הוא הנזכר והוסיף גם בשביעי הבא אחריו והוא צום גדליה והזכי׳ זה שבעי׳ שנה ולא חשש להזכיר שתים שנים נוספו׳ או אחת כי בשנת שתים לדריוש המלך שלמו לחרבות ירושלם שבעי׳ שנה וזו הנבואה היתה בשנת ארבע ומקלת מן השלישית נכנסה כאשר שלמו השבעים ובנבואה הזאת כבר נכנס׳ קצת מן הרביעית על כן לא דקדק כל כך בחשבון ע׳ כי קרוב הוא ואולי צום מהפעלי׳ העומדי׳ על כן צמתוני צמתם בעבורי או לכבודי כי אני לא צויתי אתכם לצום : וכי · הטעם אתם האוכלים ואתם הצמים מה תתנו לי או מה תפעלו בי והנה אני לא צויתי אתכ׳ את הדבר הזה : הלא · רק צויתי הדברים ביד הנביאים ומה הוא שהתנבא על פי להתענות : ויהי · גם הנבואה הזאת דבקה רק היתה נבואה אחר׳ יפרש הדברים אשר קרא השם ביד נביאיו הראשונים ואלה הם כה אלמנה וגר ויתום : וימאנו · אבותיכם : כתף סוררת · כמו קשה עורף ואפילו לשמוע לא אבו : ולבם · השמיר אין כח ברזל לעשות בו פתוחים : את התורה · תורת משה ואת הדברי׳ ביד הנביאים להוכיחם : ויהי קצף גדול · על אבותיכם : ויהי · גמולם השיב בראש׳ : ואסערם · מלה קשה בדקדוק כי תראה שהיא מהפעלים היוצאים והיה נכון שיאמר ואסערם או ואסעירם בניין הכבד ורבי מריכום אמר ואסער וזה אינו נכון בעבור על כל הגוים והנכון בעיני ואסער להם בסערת רוחי והיא תפיץ אותם על כל הגוים והזכיר והארץ נשמה הפך והנגב והשפלה ישב : ויהי · בעבור שהזכיר שממות הארץ נחם אותם :

כה

רד״ק

וזהו שאמר ואנשיו יבאו לירושלם לחלות את פני ה׳ ושלחו בידם בני הגולה לשאול ולאמר אל הכהני׳ ואל הנביאי׳ האבכה : לאמ׳ לבית ה׳ · כמו בבית ה׳ · וכת״י דמשמשין בבית מקדשא דה׳ : ואל הנביאי׳ · חגי זכריה ומלאכי · וי״ת ולספריא : האבכה · כי עדיין לא היו מקמיני׳ בבנין הבית מפני הצוררי׳ שהשביתו את המלאכה כמה שנים ועתה אע״פ ששמעו כי היו בוני׳ היו קטני אמנה ולא היו רוצי׳ לעלות מבבל כי לא היו מאמיני׳ שישלם בנין הבית ויעמד מפני הצרים אותם · ושאלו אם יצומו בתשעה באב כמו שעשו שבעים שנה : הנזר · מקור · כלומר אם אנזר ממאכל וממשתה ומתענוג · וי״ת האמנע נפשי מתפנוקין : ויהי · אמרו בחמישי ובשביעי אע״פ שהם ארבע צומות, זכר החמישי שהיה בו החרבן וזכר השביעי שנהרג בו גדליה והיה חרבן שני שכבר נשארו דלת הארץ ולא היתה חרב׳ אם נשארו דלת העם שהשאיר נבוזר אדן לכורמי׳ וליוגבים וגדליה נהרג בראש חדש השביעי ולפי שהוא יום טוב קבעו התענית למחרתו : הצום צמתוני אני · צמתני צמתם אותי כלומר אם צמתם בעבורי בעבור עונותיכ׳ חרב׳ הבית וגליתם ובעבור זה צמת׳ אם תעשו משפט וצדק׳ אין אתם צריכי׳ לצום כי בנה נבנה הבית ועלו מן הגולה ותשבו בארץ׳ כל הימי׳ אם תעשו הטוב בעיני לא תגלו ממנה לעולם · ומה שאמר אני אחר שאמ׳ צמתני ר״ל האני צויתי אתכם לצום · וי״ת הצום תענית אתון מתענן קדמי : וכי תאכלו · כלומ׳ מה לי לצומכם ולמאכלכם הצום תצומו בעבור עונותיכ׳ והמאכל והמשתה תאכלו ותשתו להנאתכ׳ הכל הוא לכם מה לי בכל זה כי הצום והאכילה אין בהם דבר לכבודי : הלא · מי גרם לכם הצום אלא עונותיכם ובהיות ירושלם שלוה קראתי ביד עבדי הנביאים שתשובו מעונותיכ׳ ולא תחרב הארץ ולא אביתם לשמוע : והנגב והשפלה יושב · כלומר כל הארץ היתה יושבת לבטח וזכר הנגב והשפלה וכל שכן ההרי׳ והגבעו׳ שהיו יושבים לבטח : יושב · כלומר היה בהם יישוב בטח : ויהי דבר ה׳ · אחר שהפסיק הדבו׳ בדבר והשפלה יושב עוד שב לדבר עמו תכלית הדברים הראשונים שיאמר עוד אל כל עם הארץ ומה שהיו קוראים להם הנביאים הראשונים שהיו אומרים להם : כה אמר ה׳ צבאות · משפט אמת שפטו · כשתשפטו בין איש לרעהו יהיה משפטכם משפט אמת ומי שהיה צריך לעשות עמו חסד ורחמים שהם יותר על המשפט עשו : ואלמנה · אלו שהם חלשים הזהרו בהם מאד שלא תעשקו אותם לא בממון ולא בדברים : ורעת איש את אחיו · ר״ל אל תחשבו איש רעת אחיו בלבבכם אפילו המחשבה אסורה כל שכן המעשה · ועוד שהמחשבה מביא לידי מעש׳ ואפילו לא יעשה מעשה אסור שנאמר לא תשנא את אחיך בלבבך : וימאנו · סוררת ענין עוות כמו כפרה סוררה ומי שאינו רוצה להקשיב לקורא אליו יעות כתפו כנגדו ואינו רוצה לפנות אליו : ולבם שמו שמיר · שמיר היא אבן חזקה שלא יוכל הברזל לפוסלה · ואת הדברים · דברי תוכחה שהיו אומרים להם הנביאים · ברוחו · ברוח נבואה שהיתה מדברת עם הנביאים · ויהי קצף גדול על אבותיכם : ויהי כאשר קרא · כמו שקרא להם בשמי ולא שמעו כן יקראו ולא אשמע : ואסערם על כל הגוים אשר לא ידעום · מלת ואסערם קשה בדקדוק · ואמרו כי היא מורכבת משפעל הקל ונפעל · ואא״ז ל כתב כי כלו מהקל ואף על פי שהו׳ בודד פירוש ואסער עמם כמו ישושום מדבר וציה שפירושו עמם · ואמר אסערם ולא אמר ואסערם כמשפט כדי להרחיב על העי״ן ולאקל מעליה · ונקדו האל״ף בצרי והסמ״ך בקמץ להארי׳ המלה ולהרחיבה עוד · וענין הפסוק אני מסער עמם בגלות כענין בכל צרתם לו צר ודברי תורה כלשון בני אדם · ויתכן לפרש שיהיה ואסערם פועל יוצא כי מצאנו כי בפעל אחד עומד ויוצא כי מצאנו הלמו עקבי סוס שהוא עומד הלמוני בל ידעתי יוצא · והחכם רבי אברה׳ א״ע ז״ל פירש ואסער עליהם בסערת רוחי והוא הפיץ אותם על פני כל הגוים · והארץ נשמה אחריהם · הפך והנגב והשפלה יושב : ויהי דבר ה׳ צבאות לאמר : כמו אלי לאמר ובמסורה לית כותיה :

בה

מ״ע ספורנו ז״ל

הצו׳ צמתוני · גם שנגרע המאכל מאתכם נגרעה מכם אמונתי וחסדי אם הייתם קוראי׳ לי באמת : אני · הנה אני ה׳ לא שניתי · וכי תאכלו · הלא היה ראוי שכמו שאתם אוכלים ושותים את המזונות תאכלו ותשתו את הדברים אשר קרא ה׳ כענין כמאמר דבריך ואוכלם וכענין והוי שותה בצמא את דבריהם כי אמנם אז קרא ואמר · משפט אמת שפוטו וגו׳ · ויתנו כתף ערף ולא פני׳ · סוררת סרה מן הדרך הראויה · משמוע את התורה · החלק העיוני · ואת הדברי׳ בחלק המעשי כן יקראו ולא אשמע כענין מוטה אזנו משמוע תורה גם תפלתו תועבה · ואסערם · כענין ובגוים ההם לא תרגיע · והארץ נשמה אחריהם · כאמרו והשימותי אני את הארץ קנאתי

כה אמר · זאת הפרשה נאמרה לעתיד לימות המשיח במלחמות גוג ומגוג שיבואו על ירושלם ואז אקנא בעבורה וחמה גדולה אשפוך על כל הגוים הבאים עליה : כה אמר · ונקראת ירושלם עיר האמת' כמו שהבטיח שארית ישראל לא יעשו עולה ולא ידברו כזב הוא הדין לכל ארץ ישראל וזכ' ירושלם שהיא ראש הממלכה · ועוד מפני הר ה' הר הקדש שלא יחללוהו עוד זרים : כה אמר ה' · על כל נחמה אמר כה אמר לחזק הנחמה כי על כל פנים תהיה הטובה : ואיש משענתו בידו · כמשמעו כמו שאמר מרוב ימים : ורחובות · מבואר הוא : כה אמר ה' · גם בעיני יפלא · יש מפרשים בתמיה כאלו אמר הגם בעיני יפלא · וכן אתה זה בני עשו והדומים לו · והחכם ר' אברהם א"ע ז"ל פירש כמשמעו כלומר אני עושה פלא בימים ההם שלא עשיתי כמוהו : כה אמר · מארץ מזרח ומארץ מבא השמש · הוא היישוב השלם מן מזרח עד מערב וישראל נפוצים בכל מקום מהיישוב : והבאתי · זכר ירושלם כמו שפי' לפי שהי' עיר הממלכ' ומפני בית המקדש שהיה בה שהיו כל ישראל באים שם · באמת · כמו וארשתיך לי באמונה : כה · תחזקנה ידיכ' · כשאתם שומעים כל הנחמות האלה העתידות תחזקנה עתה ידיכם במלא' האל ולבנו' ביתו כאשר התחלת' כי אתם רואי' כי ביום יסד בית ה' החלה הברכה לבא עליכם : כי לפני ר"ל לפני שיוסד בית ה' שיסד בשנת שתי' לדריוש ביו' כ"ד לחשיעי ידעת' כי שכר האד' לא נהיה כלומר לא נהיה לברכה אם הלך למחר' איננה · כאילו הבהמה איננה כיון ששכרה הלך למארה : ואשלח · ענין התרת הדבר להרע כמו ושלחתי בכם את חית השדה כתרגומו ואגרי : ועתה · מבואר הוא : כי זרע השלום · כלומר זרעכם הוא לשלום ולברכה עד שקוראים לו זרע השלום · וי"ת זרעא יהא שלם · והנחלתי · אפשר שעל בית שני אמר כן אם ישמרו מצו' ה' או היא עתידה לימות המשיח והפסוק הבא אחריו יוכיח שאמר בית יהודה ובית ישר' ובבית שני לא שבו בית ישראל : והיה · קללה · שהעמים מקללי' אתכם גם בבא רעב או מקרה רע בארצ' יאמרו כי בעון ישרא' הוא ששוכנים ביניהם · והייתם ברכה שהעמי' יתברכו בכם · כמו והיה ברכה : תחזקנה ידיכם · בזמן הזה מפני הנחמו' הטובות ששמעו שעתיד לבא לישראל : כי כה אמר · ולא נחמתי · כי עשיתי מה שזממתי עד שהחרבתי ארצם והגליתי אותם · כן שבתי · אל תיראו · אל תיראו מהשוטנים אתכם סנבלט וחבריו החושבי' להשבית מעשיכם עתה : אלה

רשי

קנאתי לה · בשביל' ולא תזקקו לכוס ולספוד כן סוף הענין לוס החמשי וגו' : מרוב ימים · והיו צריכי' למשענת בידם : כי יפלא בעיניהם · החסד הגדול אשר אעשה לכם : וגם בעיני יפלא · איך שבתי מן החרון הגדול ורבותינו דרשוהו על שמיט' יצר הרע במסכת סוכה בעיני יפלא איך יוכלו הצדיקי' לעמוד כנגדו בחייהם : תחזקנה ידיכם לבנו' ה ולהשלים ואל תיראו מעם הארץ המרפים ידיכם ומבהילי' אתכם לבנות כמו שמפור' בספ' עזרא : השומעים בימי' האלה · בשנת ארבע לדריוש : את הדברים האלה · של ניחומי' מפי הנביאי' אשר נבאו להם ביו' יוסד בית יי' בשנת שתי' לדריוש את הדברי' להתחיל במלאכה כי נבחנו אות' הנביאים בעיניהם בדבריהם שהם נביאי אמת ולפיכך כדי הם לסמוך עליהם אף בדברי ניחומי' של עכשיו · ובמה נבחנו כי לפני הימים ההם שכר האד' וגו' והם נבאו לכם שמשהתחילו במלאכ' תבא ברכה במעשה ידיכם ונתקיימו דבריהם שהרי עתה לא כימים הראשוני' : ולא נחמתי · על אשר זמותי להביא עליכ' לחזור בי אלא הביאותיה · כן לא אנחם על הטובה אשר זממתי לכם : משפט

אל ציון ל' וחד על ציון ואיכון מן זוגין

אבן עזרא

כה · קנאתי לציון · כמו ויקנא יי' לארצו : כה · שבתי אל ציון · על תנאי כאשר הזכרתי : כה · הטע' שתהיה העיר מליאה ושם זקנים רבים וילדים והנה הטע' שיאריכו ימים כל השוכנים בירוש' : ורחבת העיר · הפך וישימו ארץ חמדה לשמה · כה · אמר רבי יהודה הלוי מ"כ כי ה"א התימה חסר כאילו כתו' הגם בעיני יפלא כמו אתה תעשה מלוכה על ישראל שהוא חסר ה"א התימ' · כאילו הוא האתה ולפי דעתי אין צורך כי הכתוב איננו שיפלא ממנו כי אז יראה תמה כמו הממני יפלא רק כאן כתוב גם בעיני יפלא וכאש' יפלא הדבר הזה שאני עושה בעיני העם הזה גם בעיני הוא כי עשיתי פלא גדול רק בעיני יפלא כמו היא כפלאת בעיניכו · והטעם שאעש' פלא לא עשיתי כמוהו וראיתי דרך משל : כה · מזרח · בבל ופרס ומבא השמש מצרים ואשור : והבאתי · גם זאת הנבואה דבקה היא : מפי הנביאים · הם חגי זכרי' : בית יי' · הוא ההיכל : כי · לפני הימי' ההם · טרם שיבנה לא ימצא השכיר מה יעשה ומלת איננה על השכר כי מלת רבות תמצאנה על לשון זכרים גם נקבות ור' משה אמר כי איננה שב אל הבהמה אין שכר הבהמה כי אינכ' מן הכר הנודר : ואשלח · לעשות מריבה : ועתה · לא אשלח איש ברעהו רק יהיה שלום : כי · הטעם יזרעו ויקצרו איש בשלום : והיה כאשר הייתם קללה · אומר חרפת רעב הטעם אם תבא קללה יהיו אומר כי בעבורכם היתה : כה · גם זאת הנבואה דבקה וזמנו הטעם הם הגזירות : כן · הזכיר את בית יהודה כי הם רבים גם בעבור המלכות : אלה

כה אמר יהוה צבאות קנאתי לציון קנאה גדולה וחמה גדולה קנאתי לה: כה אמר יהוה שבתי אל־ציון ושכנתי בתוך ירושלם ונקראה ירושלם עיר האמת והר־יהוה צבאות הר הקדש: כה אמר יהוה צבאות עד ישבו זקנים וזקנות ברחבות ירושלם ואיש משענתו בידו מרב ימים: ורחבות העיר ימלאו ילדים וילדות משחקים ברחבתיה: כה אמר יהוה צבאות כי יפלא בעיני שארית העם הזה בימים ההם גם־בעיני יפלא נאם יהוה צבאות: כה אמר יהוה צבאות הנני מושיע את־עמי מארץ מזרח ומארץ מבוא השמש: והבאתי אתם ושכנו בתוך ירושלם והיו־לי לעם ואני אהיה להם לאלהים באמת ובצדקה: כה־אמר יהוה צבאות תחזקנה ידיכם השמעים בימים האלה את הדברים האלה מפי הנביאים אשר ביום יסד בית־יהוה צבאות ההיכל להבנות: כי לפני הימים ההם שכר האדם לא נהיה ושכר הבהמה איננה וליוצא ולבא אין־שלום מן־הצר ואשלח את־כל־האדם איש ברעהו: ועתה לא כימים הראשנים אני לשארית העם הזה נאם יהוה צבאות: כי־זרע השלום הגפן תתן פריה והארץ תתן את־יבולה והשמים יתנו טלם והנחלתי את־שארית העם הזה את־כל־אלה: והיה כאשר הייתם קללה בגוים בית יהודה ובית ישראל כן אושיע אתכם והייתם ברכה אל־תיראו תחזקנה ידיכם: כי כה אמר יהוה צבאות כאשר זממתי להרע לכם בהקציף אבתיכם אתי אמר יהוה צבאות ולא נחמתי:
טו כן שבתי זממתי בימים האלה להיטיב את־ירושלם ואת־בית יהודה

כדנן אמר יי צבאות מתפרע אנא פורענות ציון קנאה רבא ורגז רב מן קדמי על עממיא דאקניאוה: כדנן אמר יי איתוב לציון ואשרי שכינתי בגו ירושלם ותתקרי ירושלם קרתא דקושטא וטור בית מקדשא דיי צבאות טורא קדישא: כדנן אמר יי צבאות עוד יתבון סבין וסבן בשוקי ירושלם וגבר עובדוהי תקניא יגנן עלוהי מסגי יומיא: ורחובי קרתא ירושלם יתמלון עולימין ועולימן משבחין בפתהא: כדנן אמר יי צבאות כד תיקר דחלתי בעיני שארא דעמא הדין ביומיא האינון אף קדמי יקרון אמר יי צבאות: כדנן אמר יי צבאות הא אנא פריק ית עמי מארעא מדינחא ומארעא מעלני שימשא: ואעיל יתהון וישרון בגו ירושלם ויהון קדמי לעם ואנא אהוי להון לאלהא בקשוט ובזכו: כדנן אמר יי צבאות יתקפן ידיכון דשמעין ביומיא האינון ית פתגמיא האילין מפום נביא די ביומא דשרי לאשתכללא בית מקדשא דיי צבאות היכלא לאתבנאה: ארי קדם מיתי יומיא האינון אגרא דאנשא לא הוה ואגרא דבעירא ליתוהי ולנפקיא ולעליא לית שלמא מן מעיקא ואגרי ית כל אנשא גבר בחבריה: וכען לא כיומיא קדמאי אנא לשארא דעמא הדין אמר יי צבאות: ארי בעידנא ההיא זרעא יהי שלם גופנא תתן איבה וארעא תתן ית עללתה ושמיא ישמשנון בטלהון ואחסין לשארא דעמא הדין ית כל ברכתא האילין: ויהי כמא דהויתון לווטא בעממיא בית יהודה ובית ישראל כן אפרוק יתכון ותהון מברכין לא תדחלון יתקפן ידיכון: ארי כדנן אמר יי צבאות כמא דחשיבית לאבאשא לכון כד ארגיזו אבהתכון קדמי אמר יי צבאות ולא תבית ממימרי: כן תבית חשיבית ביומיא האילין לאיטבא ליתבי ירושלם ולדבית יהודה

מ"ע ספורנו ז"ל

קנאתי · התעוררתי לנקמת מה שאין בדעת סובלהו · וחמה על האכזריות · שבתי עתה בבית שני להשגיח ולהטיב איזה מלכות · ושכנתי לימות המשיח · גם בעיני יפלא · שאעשה מה שלא עשיתי מעולם בשנותי את טבע המציאות וסדרו כי אסיר את ממשלת שרי מעלה · תחזקנה ידיכם בתתכם לב אל מה שתראו בקוש · כי לפני הימים קודם שיוסד הבית · אלה הדברים וגו' · שתרחיקו שקר וגזל ושבועת שוא כאמרו לעיל ובאה אל בית הגנב ואל בית הנשבע : עוד

ונקראה ב' וסימ' ונקראת ירושלם עיר האמת · ונקראה בשם · ימלאו ב' וסימן ימלאו ילדים וילדות · העבים גשם : כה אמר יי' צבאות מן רישא דחגי · עד סוף סיפרא כולהון כה אמר יי' צבאות במ"ב וסי' שבתי לירושלם ברחמים · רעה את צאן ההרגה · בימים האלה ו' בלישנא וסימן תחזקנה ידיכם השומע' · כן שבתי זממתי · ובמלאת הימים האלה · על כן קראו לימים האלה · קימו וקבלו היהודים · והימים האלה נזכרים ונעשים · כימים ד' וסימ' בסדר דברים · והשמים ב' וסימ' התקדרו בעבים · והשמים יתנו טלם · להרע ו' פתחין בקריאה וסימן נמסר בירמיה סימן כ"ח :

יהודה אל תיראו: אלה הדברים אשר תעשו דברו אמת איש את רעהו אמת ומשפט שלום שפטו בשעריכם: ואיש את רעת רעהו אל תחשבו בלבבכם ושבעת שקר אל תאהבו כי את כל אלה אשר שנאתי נאם יהוה:
ויהי דבר יהוה צבאות אלי לאמר: כה אמר יהוה צבאות צום הרביעי וצום החמישי וצום השביעי וצום העשירי יהיה לבית יהודה לששון ולשמחה ולמעדים טובים והאמת והשלום אהבו:
כ כה אמר יהוה צבאות עד אשר יבאו עמים וישבי ערים רבות: והלכו ישבי אחת אל אחת לאמר נלכה הלוך לחלות את פני יהוה ולבקש את יהוה צבאות אלכה גם אני: ובאו עמים רבים וגוים עצומים לבקש את יהוה צבאות בירושלם ולחלות את פני יהוה:
כה אמר יהוה צבאות בימים ההמה אשר יחזיקו עשרה אנשים מכל לשנות הגוים והחזיקו בכנף איש יהודי לאמר נלכה עמכם כי שמענו אלהים עמכם:

ט

א משא דבר יהוה בארץ חדרך ודמשק מנחתו כי ליהוה עין אדם וכל שבטי ישראל: וגם חמת תגבל בה צר וצידון כי חכמה מאד: ותבן צר מצור לה ותצבר כסף כעפר וחרוץ כטיט חוצות

יהודה לא תדחלון: אילין פתגמיא די תעבדון מלילו קושטא גבר בחבריה קושטא ודינא דשלמא דונו בקרויכון: וגבר ית בישת חבריה לא תחשבון בלבכון ושבועתא דשקרא לא תרחמון ארי ית כל אילין די רחיקית אמר יי: והוה פתגם נבואה מן קדם יי צבאות עמי למימר: כדנן אמר יי צבאות צומא רביעאה וצומא חמישאה וצומא שביעאה וצומא עשיראה יהי לבית יהודה לביע ולחדוא ולמועדין טבין וקושטא ושלמא רחימו:
כדנן אמר יי צבאות עוד דייתון עממין ויתבי קרוין סגיאן: ויהכון יתבי חדא עם חדא למימר ניזיל מיזל לצלאה קדם יי ולמתבע אולפן מן קדם יי צבאות דין לדין יימר איזיל אף אנא: וייתון עממין סגיאין ומלכין רברבין למתבע אולפן מן קדם יי צבאות בירושלם ולצלאה קדם יי: כדנן אמר יי צבאות ביומיא האינון די יתקפון עשרא גברין מכל לישני עממיא ויתקפון בכנף גבר יהודי למימר ניזיל עמכון ארי שמענא דמימרא דיי בסעדכון:
מטל פתגמא דיי בארעא דרומא ודמשק תתוב למהוי מארע בית שכינתיה ארי קדם יי גלן עובדי בני אנשא אתרעי בכל שבטיא דישראל: ואף חמת תתוב למהוי מארע בית שכינתיה צור וצידון ארי תקיפת לחדא: ובנת צור תוקפא לה וכנשת כספא כעפרא ודהבא כטין שוקין

רשי

משפט שלום · היא הפשרה : ואיש רעת רעהו · הזהירם על שנאת חנם והיא שהחריבה בית מקדש שני : צום הרביעי · צום של תמוז שהוא רביעי לחדשים : וצום החמישי · אב : השביעי · שלש בתשרי שבו נהר' גדליה : וצום העשירי של טבת : עשר' אנשים · משבעי' אומות הרי שבע מאות לכל כנף וכנף הרי לארבע כנפות הטלית אלפים ושמונה מאות : בארץ חדרך · דרש רבי יהודה בר אלעאי זה משיח שהוא חד לאומות ורך לישראל אמר לו ר' יוסי בן דורמסקית יהודה בריבי עד מתי אתה מעוות עליכו את הכתובי' מעי' אני עלי שמים וארץ שאני מדמשק ויש מקום ששמו חדרך ומה אני מקיים ודמשק מנוחתו שעתיד' ירושלם להיות מגעת עד דמשק ואין מנוחתו אלא ירושלם שנאמ' זאת מנוחתי עדי עד א"ל ומה אני מקיים ונבנת' עיר על תלה אמר לו שאין עתידה לזוז ממקומה כך בריתא שנויה בסיפרי : כי ליי' עין אדם · כי ביום ההוא ישעה האדם אל עושיהו ועיניו אל הב"ה תראינה כמו שאמור למעלה נלכ' עמכם ונספחו הם ועריהם על ערי ישראל : וכל שבטי ישראל · ליי' על כל האומות כיוצא בו ושלמה אהב נשים נכריות רבות ואת בת פרעה · והלא בת פרעה בכלל היתה אלא שהיתה בת פרעה חביבה לו כנגד כולם אף כאן כל האומות יהיו להב"ה וישראל כנגד כולם : וגם חמת תגבל בה · תשיג גבולם בגבול ירושלם : צר וצדון · גם המה בנותיה אף על פי שחכמה מאד שנתחכמה מאד וסבורה להיות לעולם גברת בחכמתה : ותבן מצור לה · והומרת מי יורידני לארץ : ותצבר כסף כעפר · ומתהללת בעושרה : וחרוץ · מין מראית זהב : הנה יי' · שהוא שליט על כל : יורישנה · לשון מוריש ומעשיר : והכה

רדק

אלה · דברו אמת · שלא תדברו אחד בפה ואחד בלב · ומשפט שלום · כי אם תשפטו לצדק יהיה שלו' בין בעלי הדינין כמו שאז"ל במשל בני אדם דשקלי גלימי מבי דינא זמיר ואזיל בשוק' והם הביאו פסו' על זה המשל וגם כל העם הזה על מקומו יבא בשלום כל העם אפי' המתחייב בדין · ורז"ל פי' ומשפט שלום על הפשרה שאמר איזה משפט שיש בו שלום הוי אומר זה בצוע ומשפט · פתוח כי הוא סמוך : בשעריכ' · כי שם מושב הזקנים כמו שאמר בתורה השערה אל הזקני': ואיש את רעת רעהו · ולמעלה ורעת איש אחיו אל תחשבו · פי' למעלה ושבוע' שקר אל תאהבו · אמר אל תאהבו לפי שאמר אחר כן שנאתי · כלו' ממה ששנאתי אני אל תאהבו אתם · כי את כל אלה · איש את רעת רעהו ושבועת שקר ומה שהוא הפך הראשונים שהוא האמת והשלום לפי' אמר את כל אלה : ויהי דבר ה' · ואם תעשו אלה הדברי' אשר צויתי אתכם אמר הצום לבאות כי הצומו' אשר שאלתם אם תצומו באות' היתים ולא תצומו אבל תשמחו בהם מרוב הטובה שתהי' לכם : צום הרביעי · זהו תמוז שהיו צמים בגלות בי"ז לחדש יום שנבקעה בו העיר · וצום החמשי · זה אב שהיו צמים בט' בו · וצום השביעי זה צום גדליה כמו שפירשנו למעלה · וצום העשירי זה עשרה בטבת שבו סמך מלך בבל על ירושלם : יהיה · כל אח' מהם לבית יהוד' בבית שני כי עשרת השבטי' לא שבו : והאמ' והשלום אהבו · ובתנאי שתאהבו האמת והשלום כמו שצויתי אתכם : כה אמר · עוד אשר יבואו עמי' עדיין יהיה זמן שיבאו עמי' וזה יהיה בימות המשיח · וכן עוד היום גדול · פי' עדיין · כמו עוד אוסיבך באהלים · והדומים להם : אלכה גם אני · כתרגומו דין לדין יימר איזיל אף אנא : ובאו עמים וגוים עצומים · עצומי' במספר · וכן עצמו אלמנותיו מחול ימים בענין הכמו' והענין כפול במלו' שונות · וי"ת ומלכיון רברבן : כה אמר · בימים ההמה אשר יחזיקו · זה שאמרתי לכם יהיה באותם הימים אשר יחזיקו ואחר כך אמר והחזיקו לאריכו' הדברי' ביניהם כמו ואם באמת ובתמי' דיותם : עשרה אנשים · אינו דווקא אלא שהו' סך חשבון כמו ואפו עשר נשי' לחמכם והדומים לו · ובדרש עשרה אנשים מכל לשונות הגוים הרי שבע מאות לכל כנף וכנף מארבע כנפות :

משא דבר ה' בארץ חדרך נבואה זו היא בארץ חדרך ודמשק שם תהיה מנוחתו · או פי' נבואת ה' תהיה עדיין בארץ חדרך כמו בא"י · כי מא"י תהיה · וכן דמשק תהיה מנוחתו כלומר שכינת כבודו ונבואתו מצאנו בדברי רז"ל חדרך ר' בניה אומר זה משיח שהוא חד לאומות ורך לישראל · אמר לו רבי יוסי בן דורמסקית עד מתי אתה מעוות עלינו את הכתובי' מעיד אני עלי שמים וארץ שאני מדמשק ויש שם מקו' ששמו חדרך אמר לו ומה אני מקיים ודמשק מנוחתו שעתידה ירושלם שתהיה מגעת עד דמשק שנאמר מנוחתו ואין מנוחה אלא ירושלם וכן הוא אומר זאת מנוחתי עדי עד · אמר לו ומה אני מקיים ונבנתה העיר על תילה · אמר לו שאינה עתידה לזוז ממקומה · אמר לו ומה אני מקיים ורחבה ונסבה למעלה שעתידה ירושלם שתהא מרחבת ועולה מכל צדדיה כתאנה זו שצרה למטה ורחבה מלמעלה ושערי ירושלם עתידים להיות מגיעין עד דמשק · וכן הוא אומר אפך כמגדל הלבנון צופה פני דמשק וגליות באות וחונות בתוכה שנאמר ודמשק מנוחתו : כי לה' עין אדם · כי באותן הימים יהיה עין כל אדם לה' לא לאלילים ולא לעצבים לפי' תהיה ארץ חדרך ודמשק ושאר המקומו' הקרובות לא"י כמו צר וצידון וחמת וערי פלשתי' נכללות בערי יהודה ויהיו באחוזת ישראל · וכל שבטי ישראל · כל שכן שבטי ישראל שיהיה עיניהם ולבם לה' · או פי' וכל שבטי ישראל כלומר עין אדם יהיה לה' ולכל שבטי ישראל ללכת בדרכיהם כמו שאמר למעלה נלכה עמכם : וגם חמת · אמר וגם חמת שהיא עיר גדולה כמו שאמר חמת רבה · והיא חוץ לגבול א"י כי היא אחד מגבולי א"י ואמר כי באותו הזמן תהיה חמת בתוך גבולה הוא שאמר תגבל בה צר וצידון כי חכמה מאד · וכן צר וצידון שהם קרובים לא יהיו בתוך גבולה · וטעם כי חכמה מאד על צור כמו שנזכר בפרשת צור בספר יחזקאל ופי' כי חכמה בעיניה בימים קדמוני' ולא הועיל' לה חכמתה אבל בזמן המשיח לא תבטח בחכמתה ותכנע לפני ישראל : ותבן · כי כשנבנתה מצור לה בימי' הקדמוני' ותצבור כסף כעפר וחרוץ כטיט חוצות ולא הועיל לה כל זה · כי הנה ה' יורישנה כלומר הורישה מכל גדולתה · והכה

אבן עזרא

אלה · דברו אמת · בסתר ושפטו בגלוי : ואיש · הנה אסור לחשוב רע בלב גם בפה להשביע בשקר · ויהי · עתה ישיב תשוב' על שאילתו הצום והזכיר. צום הרביעי והוא היה בתשעה לחדש כי אז נבקעה העיר וצו' החמישי כאשר הזכרתי בעשור לחדש וצו' השביעי אין כתוב מספר ימי החדש והמינים אמרו כי הוא יום שהתענו בסוף חג הסוכו' בעזרה והם תועים כי אז התענו בעבור מעל הגולה ואין שם כתוב כי רע בא על ישראל בחדש השביעי רק דבר גדלי' וכתוב ויהי בחדש השביעי ובעבור שלא הזכיר ימי החדש יתכן להיותו בתחילת החדש בחדש הלבנה כמו חדש ושבת בחודש השלישי לצאת בני ישראל ובאומרו הכתו' באחד לחדש נאמר כן לחזוק שלא יעלה על לב השומע כי איננו היום הראשון כי הכתוב הוא חדשיכם ומועדיכם ואין טענה מתלת וראשי חדשיכם כי הם חדשי ניסן וכתו' שם עולת חדש בחדשו ומדברי קבלה נקבל וביום שמחתכם ובמועדיכ' ובראשי חדשיכם אם בן נהרג גדליה בראש השנה על כן קבעוהו ביום השלישי או קיבלו ככה מפי האבות הקדושים וצום העשירי כתוב ביחזקאל כתוב לך את שם היום והנה חכמינו ז"ל הניחו צום השביעי ועשירי כאשר היו לפני' ובעבור כי בי"ז בתמוז נהרגו הכהני' בבית השם וה' דברים קרו בו קבעוהו בתענית ולא הטריחו על הציבור להתענות בתשיעי וביום תשעה באב נלכדה ירושלם גם בפעם השנית גם נשרף בו הבית הראשון קבעוהו ולא הזכיר הכתוב תענית אסתר וכבר עבר זמן אחשורוש כי אין כתוב במגלה קביעת יום התענית כי כל ישראל התענו שלשה ימים בניסן ובדברי הכתוב דברי הצומות וזעקתם אין פירושו כאשר חשבו רבים וככה פירושו שקיימו וקבלו על נפשם ימי הפורים לשמוח בהם אע"פ שלא צום הנביאים רק הבנים הם חייבים לעשות מה שקבלו אבותם כאשר קבלו על נפשם דברי הצומות אלה הארבע' הנזכרי' ולא היו מפי נביא והנה התשובה שישימו אלה הימים שהיו בוכים ומספדים בהם ימי ששון ושמחה וישמרו מצות השם על פי הנביאים וזהו והאמת והשלום אהבו כאשר כתוב אמת ומשפט שלום וזאת התשובה שהשיב הנביא היא כנגד השואלים האבכה בחדש החמישי שלא היו שומרי התורה שלום השם והיו שואלים אם ישמרו מה שקבלו אבות על עצמם והנה השיב הנביא יותר טוב הייתם עושים אם הייתם שומעים דברי השם ותניחו דברי האבות מאשר תשמרו דברי האבות הם הצדיקים הנמורים : כה · עוד · גם זאת הנבואה דבקה : והלכו יושבי · עיר אחת יאמר כל אחד אלכה גם אני ובאו להתפלל אל הבית : כה · עשרה · סך חשבון והטעם רבים כמו מעשרה בנים אמר יפת כי זאת לעתיד והנכון כי הנבואה דבקה : משא · חדרך · שם מלכות ארם או שם מלך ומנוחת המשא תהיה בדמשק כי שם תתקיים גם זאת הנבואה דביקה בבית שני וטעם כי ליי' עין אדם שישובו לעבוד

מ"ע ספורנו ז"ל

עוד אשר יבואו · לימות משיחנו : בארץ חדרך · משיחנו שתעבור מלכותו כל בני שת והוא רך כי ידבר שלום גם לאומות · ודמשק מנוחתו · שתהיה עקר השגחתו בכל ישראל עד דמשק וזה כי זה עין כל האדם פוקח עורים שהוא חדרך הוא מכוין להודיע מעלת האל ית' בכל העולם וכמו כן כל כונתו לכל שבטי ישראל לכוננם לחיי עד ובכן לא יקום לשעבד אליו את האומות מ"מ אבל הם יבואו אליו ולחלות פניו שימלוך עליהם כאמרו והוכיח לגוים עצומים עד רחוק · וגם חמת לצור ולידון תהיה מגבול ארץ חדרך : כי חכמה מאד · ותכיר את בוראה ותבחר להכנס תחת כנפי השכינה · אמנם עתה בנתה מצור לה להמלט משעבוד מלכי ישראל ומ"מ הנה ה' יורישנה · לישראל : ויצב

אלה הדברים ה' בקריאה וסימן ואתם תהיו לי ממלכות כהנים · ויקהל משה את כל עדת בני · אלה הדברים אשר דבר משה דריש סיפרא · אלה הדברים עשיתם ולא עזבתים · אלה הדברים אשר תעשה דברו אמת · וחד ואלה הדברים אשר דבר יי' אל ישראל · ולשמחה ג' בקריאה וסימן וסרני פלשתים נאספו · יהיה לבית יהודה לששון ולשמחה · ולשמחה מה זה עשה · והאמת ג' וסימן והאמת והשלום אהבו · ויעש כזאת חזקיהו · אחרי הדברים והאמת האלה · כה אמר ה' בטעם בסיפרא וסי' כאשר יציל הרעה מפי הארי · אח' כבוד שלחני · תחזקנה ידיכם · כאשר זממתי להרע · יחזיקו עשרה אנשים · מנחתו ד' חס' בלישנא וסי' וירא מנחה כי טוב · דבר אדני המלך למנחה · והיתה מנחתו כבוד · ודמשק מנחתו · וכל המנחות דכוו' · תאכל ט' וסי' נמסר בסדר צו ובצפניה סימן ג':

ה חוצות: הנה אדני יורשנה והכה בים חילה והיא באש תאכל: תרא אשקלון ותירא ועזה ותחיל מאד ועקרון כי־הוביש מבטה ואבד מלך מעזה ואשקלון לא תשב: וישב ממזר באשדוד והכרתי גאון פלשתים: והסרתי דמיו מפיו ושקציו מבין שניו ונשאר גם־הוא לאלהינו והיה כאלף ביהודה ועקרון כיבוסי: וחניתי לביתי מצבה מעבר ומשב ולא־יעבר עליהם עוד נגש כי־עתה ראיתי בעיני: גילי מאד בת־ציון הריעי בת ירושלם הנה מלכך יבוא לך צדיק ונושע הוא עני ורכב על־חמור ועל־עיר בן־אתנות: והכרתי־רכב מאפרים וסוס מירושלם ונכרתה קשת מלחמה ודבר שלום לגוים ומשלו מים עד־ים ומנהר עד־אפסי־ארץ: גם־את בדם־בריתך שלחתי אסיריך מבור אין מים בו: שובו לבצרון אסירי התקוה גם

שוקין: הא יי מתריך להון וירמי בימא עתרה והיא בנורא תתוקד: תחזי אשקלון ותדחל ועזה ותזוע לחדא ועקרון ארי כהיתת מבירת רוחצניה ויבד מלכא מעזה ואשקלון לא תתיתיב: ויתובון בית ישראל באשדוד דהוו בה כנוכראין ואבטיל רבות פלשתאי: ואשיצי אכלי דמה וישיקצא מביניהון ויסוף חיליהון וגיורין די ישתארון בהון יתוספון אף אינון על עמא דאלהנא ויהון כרברבין דבית יהודה ועקרון תתמלי בית ישראל כירושלם: ואשרי בבית מקדשי שכינת יקרי ותקוף דרע גבורתי כשור דאשא מוקף לה סחור סחור מדעדי ומדתאיב ולת יעיבר עליהון עוד שולטן ארי כען גלית גבורתי לאוטבא להון: בועי לחדא כנישתא דציון ובועי כנשתא דירושלם הא מלכיך אתי לניך זכאי ופריק הוא עינותן ורכיב על חמרא ועל עיר בר אתן: ואשיצי רתיכין מאפרים וסוסון מירושלם ואתבר תקוף עבדי קרב משירית עממיא וידין שלמא למלכותא וישלוט מימא עד מערבא ומפרת עד סיפי ארעא: אף אתון די על דמא אתגזר לכון קיים פרקית יתכון משיעבוד מצראי ספיקית צרכיכון במדבר צדיה הא כגוב ריקן דלית מיין ביה: תובו למהוי כרכין תקיפין אסיריא דמסברין לפורקנא אף

ושקציו ג' חס' בליש' וסים' בנחום סימן ג': מצבה חד מן שטה חדא דמשמשין בה' בסוף תיבותא וסימ' מצויין במס' רבת' בערך ב': אל חמור ב' וסים' על כל דבר פשע · עני ורכב · ואינון מן ג' זוגין תרין אל ותרין על וסים' נמסר רבתא בערך אל : ומנהר ב' וסי' ומשלו מים עד ים · וירד מים עד ים :

רש"י

והכה בים חילה · והבליע בתוך ימים ממונה יעלה עליה את הים ויצ' בענה כמו שאמר יחזקאל : תרא אשקלון · את מפלת צר ותירא ועקרון אף היא תירא : כי הוביש מבטה · שהיתה נשענת על צר שהיתה ראש לבני עשו ועקרון אף היא לאדום כמו שאמרו רבותינו במסכת מגילה עקרון תעקר זו קסרי בת אדום ותחלה היתה משל פלשתים : וישב ממזר באשדוד · וישב עם נכרי באשדוד הם ישראל שהיו בה נכריי' : והסירותי דמיו מפיו · של עשו זו בית במה שלה' שזורקי' שם דמי זבחיה' ויש פותרי' שפיכות דמי' שהוא שופך דמי ישראל : ונשאר גם הוא לאלהינו · אלו בתי כנסיו' ובתי מדרשו' שבגלות אדום : והיה כאלוף ביהודה · אלו טרסיאות וקרקסיאות שלהם שעתידי' שרי יהודה ללמד בהם תורה ברבים : והיה כאלוף · לשון אוף ולימוד · ועקרון תהיה לישראל : כיבוסי · ירושלם : וחניתי לביתי מצבה · אחנה אצל ביתי להגין עליה מן המעמידי' מצב ומשחית שלא יניבו עליה ודוגמתו וכל צביה ומצודת' ויש עוד לפתור מצבה כמו מצבא בא"לף : כי עתה ראיתי · צרתם בעיני אע"פ שעד הכ' הסתרתי פני מהם : הנה מלכך יבא לך · אי איפשר לפותרו אלא על מלך המשיח שנ' ומשלו מים ועד ים ולא מצינו מושל לישר' כזה בימי בית שני : צדיק ונושע · ביי' : עני · ענותן : ורוכב על החמור · מדת ענוה היא : ועל עיר · כמו ועירי' עשרה : והכרתי רכב · שלא יהו צריכין לה : ומשלו · וממשלו · מים ועד ים · מימא ועד מערב' לסוף העול' : ומנהר · פרת : גם את · תוושעי עמו כמו שהו' צדי' ונושע כי בדם בריתך הרי נבאתי לכם לעתיד וגם עתה מגלו' בבל שאתה עכשיו בתוכה : בדם בריתך · בזכות דם הברית שנזרק עליכ' בסיני הנה דם הברי' אשר כרת : שלחתי אסיריך · מן הגלות : שובו לבצרון · לבחכם ולכבודכם א"צ שאתם עתה ברשות מלכי פרס אתם אסירי התקוה אשר קווית' לי עד הנה למלאו' דברי לקץ שבעי' שנה :
גם

רד"ק

והכה בים חילה · כמו שמפורש ביחזקאל וכשתזכור כל אלה תכנע בימות המשיח ואף על פי שהיו יושבים בה באותו הזמן אינם היושבים בה בימים הקדמונים · נודע דבר צור לכל כי נכתב בנביאים וכתיב אלא היושבים בה היום והיו שם באותו הזמן : תרא · מלרע הטעם ברי"ש · אמר כשתראה אשקלון שנכנעה צור תכנע גם היא · ויתכן לפרש כי צור וצידון טעמו למטה עם הפסוק הבא אחריו · ותבן צור אמר אמת אגבל בה אבל צור וצידון תחשב לעמוד כנגד ישראל לפי שחכמה מאד בעיניה כמו שכתוב בספר יחזקאל וצידון היתה סמוכה לה ובמסכת אחרי' לפיכך סומכה אל צור · ותבן תחשב להמלט בבנין שתבנ' ובכסף וזהב שתאסף וכל זה לא יועיל לה כי הנה השם יורישנה · מצור · מגדל חזק · וכן ויבן ערי מצורות · וכן תרגם יונתן ובנת צור חוקפ' לה · וחרוץ · כמו זהב וכן בירקרק חרוץ · וכן תרג' יונתן ודהבא · הנה ה' יורישנ' · ענין גרוש ושלוח כמו מוריש אותם מפניך והדומים לו · וכן תרג' יונתן מתרך לה · והכ' בים חילה · כל העושר והממון שבה שהיתה בוטחת בו יבא הים וישטף אותו והיא באש תאכל · והיא · רוצה לומר העיר ובניניה ומגדליה הבצורו' שהית' בוטחת בהן הנה אש מתוכה שתשרוף אותם : תרא · וכשתרא' אשקלון כי צור נחרב' ביד האל תיר' ותכנע לפני ישר' וכן עזה וכן עקרון · כי הוביש מבטה · והיא צור שהיו מביטי' אליה וחושבי' להנצל עמה בעבור חזקה · מבטה · המ"ם בסגול · והוביש · ענין בושת · ופי' עם צור שהיו מביטים אליו יבושו כשיורישנו האל ית' · וי"ת פי' הובים על עקרון · ופי' הוביש עקרון ממבטה · ותרגם ארי בהיתת מבית רוחצנה · ואבד מלך מעזה · מלכה שהיה בה באותו הזמן יאבד הוא והמלכו' שלו כי לישרא' תהיה : לא תשב · באכשיה שהיו שם באותו הזמן · כי ישראל יהיו מיישבין אותה · וישב ממזר באשדוד · יש מפרשים שם אומה · וי"ת ממזר מעריות ישראל שישבו לבדם בערי פלשתים ויבדלו מהקהל · והנה הרז"ל כי אליהו יטהר הממזרים ויכנס בקהל ה' · ויש לפרשו בחסרון כ"ף הדמיון וממזר כמו זר · וכן לא יבא ממזר · ושני המ"ם נוספות כמו שני המ"ם אשר במלת נהרסו ממגורות · ופי' היושב באשדוד מפלשתים ישב בה כמו איש זר ונכרי כי תחת יד ישראל יהיו וזהו מה שאמר אחריו והכרתי גאון פלשתים : והסרותי דמיו מפיו · דרך משל כלומר מה שאכל ישראל וכלהו הוא דמיו ושקוציו ר"ל אבער רשעי לב סביביהם ונשאר גם הוא לאלהיו ומה שישארו מהם שיהיה לבם נכון לה' אשיר אותו ויהיה כאלוף ביהודה · ופי' גם הוא כמו שאר בני הנכר הנלוים אל ה' · שנ' עליהם והביאותים אל הר קדשי ושמחתים בבית תפלתי · הנה הם כאלוף וכגדול שביהודה · ועקרון כיבוסי · תהיה עקרון כמו היבוסי יושב ירושלי' שהיה יושב בתוך בני ישראל והיה למס עובד · להן כן יהיה בימות המשיח · וזכר יהודה לפי ששם הר הקדש ובית התפלה · ואא"ז ל פי' דמיו ושקוציו כבול הפה שרגילין בו אומות העולם : וחניתי לביתי מצבה · אהיה כמו מחנה לבית ישראל שהוא ביתי יהיה שמי להם כמו אם היה עמהם מחנה גדול שלא יפחדו · עוד מצבא שיחנה עליה' ולא מעובר ושב שירע להם · מצבה · כתב בה' במקום אלף : כי עתה ראיתי בעיני · עתה בזה הזמן שתהיה כל זאת ההבטחה ראיתי בעיני ענים ומלטולם בגלות בין האומות ואושיעם ואביא עליהם כל זאת הטובה · ראיתי · כמו וירא אלהים את בני ישראל · והחכם רבי אברהם א"ע ז"ל פי' כי הם דברי הנביא אמר עתה ראיתי בעיני במראות הלילה בנבואה כל זה : גילי מאד בת ציון · גילי מלרע וזכר ציון וירושלם כי היא ראש המלכות : צדיק ונושע הוא · צדיק יהיה ובצדקתו יהיה נושע מחרב גוג ומגוג · נושע · פתח שהוא עבר מוסב לעתיד מפני הוי"ו : עני · כמו ענו וכת"י ענותן · וכן אמר בנבואת ישעיה לא יצעק ולא ישא קנה רצוץ ולא ישבור וגו' : ורוכב על חמור · לא מחסרון שהרי כל העול' יהיה ברשותו אלא מענוה ירכב על חמור ועוד להורות כי לא יצטרכו ישראל לסוסים ולרכב לפיכך אמר אחריו והכרתי רכב מאפרים וסוס מירושלם : ועל עיר בן אתונות · כפל הענין במ"ש ועוד זכר עיר שהוא קטן בשנים כי הוא הנבחר לרכוב וכן אמר על בני אבדן רוכבים על שלשים עירים : בן אתונות ר"ל בן אחת האתונות · וכן ויקבר בערי גלעד באחת מערי גלעד : והכרתי · וכן אמר בנבואת מיכה והכרתי סוסים מקרבך והאבדתי מרכבותיך וזכר מאפרים ומירושלם לפי שהיתה נחלקת המלכות בימים הראשונים אבל בימי המשיח יהיו אחדים : ודבר שלום לגוים · ישלים בין גוי לגוי אם יהיה ביניהם מלחמה כי כל הגוים יהיו נשמעים אליו : ומשלו מים ועד ים · פי' החכם רבי אברהם א"ע ז"ל מהים הדרומי הנקרא ים האדו' עד הים הצפוני שהוא ים אוקינוס · ומנהר עד אפסי ארץ · מהר היוצא מעדן שהוא בתחלת המזרח עד אפסי ארץ שהוא סוף המערב · והנה ימשול בכל העולם : גם את · אמר כנגד כנסת ישראל כמו שאמר על המלך המשיח שהיה נושע בצדקתו · אמר גם את תהיי נושעת בדם בריתך והוא דם המילה שהחזיקו בו ישראל בגלות יותר מכל המצות · מבור אין מים בו · זהו הגלות · וי"מ בדם בריתך דם הברית אשר כרת ה' עם ישר' בסיני · ואא"ז ל פי' מים נבואה בדרך משל שנסתמ' הנבואה בגלו' ולא היה נביא אחר חגי זכריה מלאכי · וכן מלאכנו אומ' בעניין הנבואה הוי כל צמא לכו למי' · שובו לבצרון · המפרשי' פירשו ענין פרשה זו בבית שני · ואא"ז ל פי' הפרשה ג"כ בבית שני אלא שמלת פסוק זה פי' בעתידה הכתובה למעלה · ופי' שובו לבצרון שובו לאל ית' שהוא מבצר ומגדל עוז · אסירי התקוה · בעבור שהיו בגלות והיו אסורים ומקוים לגאולה זה כמה שנים ;
גם

אבן עזרא

לעבוד יי' רבים מאנשי דמשק ולסור אל משמעת ישראל שהיו בירושלם והם יהודה ובנימן ואשר שבו מאשור ככתוב בעזרא כי שמחם יי' והסב לב מלך אשור ולמ"ד ליי' תשרת בעבור אחרת כמ"ש מאל אביך שהיא תשרת בעבור מ"ם אחרת ואת שדי ומאת שדי וככה הוא וכל שבטי ישראל עיניהם לשם לעבדו ולאשר יורוס ישראל : וגם · היא בעצמה חמת תשים גבול בה לישראל וככה צור וצידון : ותבן הטעם אחר שנכנעתה הנה השם יורישנה את ישראל : תרא · מבטה · שהיתה מבטת אליו להושיעה ואלה המקומו' הם סביבות ירושלם על כן הזכירם הכתוב והטעם כי ירושלם תשב לבטח : וישב · אמר ר' יהודה בן בלעם כי הוא שם לגוי ולפי דעתי שהוא ממזר מהעריות יהיו לבדד סמוכי' לירושלם והטע' השפלים והנבזי' שבישרא' הם ישבו בדד בערי פלשתי' שלא יתחשבו בין הכשרי' והפלשתי' יכרת גאונם מעליה' כי מעט ישראל הם: והסירותי דמיו · שהיה אוכל דם הרוגי' ישוב לעבודת השם : ושקוציו · הטומאה שהיה עם פלשתים אוכל או רמז לע"ז · ונשאר גם הוא · הטע' לא ישאר מפלשתים רק מי שיעבוד הש"י בפרהסיא : כאלוף ביהודה · כמובחר שביהוד' לעבודת השם : ועקרון כיבוסי · תתן מס כיבוסי שהיו בירושלם בימי דוד ואחריו שנתנו מס למלכי יהודה : וחניתי · מצבה · בה"א תחת אל"ף והטעם אחנה ואכון מצבא שיבוא ומעובר והטע' אין איש שיבוא להרע לירוש' כי כל סביבותי' עובדי השם ועובדי ישראל וטעם כי עתה הוא דברי הנביא שרא' זה עתה במראות בעיני הנבואה : גילי · זאת תחלת פרשה והמפרשי' התחלקו בה י"א כי זה המלך הוא משיח בן דוד וי"א משיח בן יוסף ורבי משה הכהן אומר כי הוא נחמיה התרשת' וכתו' בעזר' עליו מלך ביהוד' על כן אמר עני ורוכב על חמור כי אם הבהמ' לא הזכיר סוס מבלי יכולת כי עני הוא ולא דבר נכון' כי פחה היה ולא בקש לחם הפחה מישר' ובכל יום יאכלו רבי' על שולחנו ואיך לא היה לו סוס ועוד מה טעם על בניך יון ובזמן נחמי' לא משלו יונים על ירושלם ולפי ידעתי כי זה המלך יהודה בן חשמוני שהיה גבור ככתו' ושמתיך כחרב גבור וידו גבר' על היוני' ובתחלתו לא היה לו לא עושר ולא סוסים וכתו' וכדברי קדמונינו דבר המכוד' כי בעוני נעשה עד שהעשירו : והכרתי · שלא היה להם סוס בהיות' תחת מלכות יון וטעם מאפרים הם הבאים מאשור כאשר פירשתי ואמר על זה המלך שיהיה באחרונה

מ"ע ספורנו ז"ל

ויושב ממזר · אלכסנדר מוקדון ונשאר במות אלכסנדר · והיה שמעון הצדיק כאלוף · ביהודה ועקרון · שהיא ארץ פלשתים כמו שהיה בעיר יבוסי · שהיא ירושלם · וחניתי לביתי · להגין על ביתי מצבא אלכסנדר ומעובר ומשב שהם הכותיי' שבקשו להחריבו בהלשנותם · ולא יעבור עליהם עוד נוגש · כי כן צוה אלכסנדר ע"י שמעון הצדיק כי עתה ראיתי בעיני את עני ישראל ולא הסתרתי פני : ונושע הוא · שכבר קדמה ישועת הק"בה ויחן כל אויביו הדום רגליו בלי שום מלחמה שיעשה זה המלך משיחו ובזה הוא רוכב על חמור לא על סוס מוכן ליום מלחמה : ועל עיר · פרד שיביאו האומות לו למנחה · בן אתונות ולא בן סוסיות הנוהג תמיד : והכרתי רכב · שלא יצטרכו למלחמה · ודבר שלום לגוים ולא ישא גוי אל גוי חרב · ומשלו מים · מים סוף ועד ים פלשתים וממדבר עד הנהר שהם גבולות הארץ ובזה ינהוג מלכותו לכונס לחיי עד · גם את · אע"פי שלא בא זמן משיחנו הנה שלחתי אסיריך מבית עבדים וזה בזכות דם בריתך בלבד · ובכן גם היום אשיב לך מגיד · כמו ששלחתי אז את משה ואת אהרן שיגיד לך התשועה שיה' · ובכן שובו אלי שאני בצרון מבצר ומעוז של ישראל אתם אסירי הגלות המקוים לישועתי כי אמנם אני הוא הנלחם על אויביכם ודרכתי לי את יהודה ואפרים · לקשת וחצים ועוררתי אותם על יון · ושמתי את ישראל כחרב גבור · גם כי לא בחרבם ינצחו : וה'

יג גַּם־הַיּוֹם מַגִּיד מִשְׁנֶה אָשִׁיב
לָךְ: כִּי־דָרַכְתִּי לִי יְהוּדָה קֶשֶׁת
מִלֵּאתִי אֶפְרַיִם וְעוֹרַרְתִּי בָנַיִךְ צִיּוֹן
עַל־בָּנַיִךְ יָוָן וְשַׂמְתִּיךְ כְּחֶרֶב גִּבּוֹר:
יד וַיהוָה עֲלֵיהֶם יֵרָאֶה וְיָצָא כַבָּרָק חִצּוֹ
וַאדֹנָי יְהוִה בַּשּׁוֹפָר יִתְקָע וְהָלַךְ
בְּסַעֲרוֹת תֵּימָן: טו יְהוָה
צְבָאוֹת יָגֵן עֲלֵיהֶם וְאָכְלוּ וְכָבְשׁוּ
אַבְנֵי־קֶלַע וְשָׁתוּ הָמוּ כְּמוֹ־יָיִן וּמָלְאוּ
כַּמִּזְרָק כְּזָוִיּוֹת מִזְבֵּחַ:
טז וְהוֹשִׁיעָם יְהוָה אֱלֹהֵיהֶם בַּיּוֹם הַהוּא
כְּצֹאן עַמּוֹ כִּי אַבְנֵי־נֵזֶר מִתְנוֹסְסוֹת
עַל־אַדְמָתוֹ: יז כִּי מַה־טּוּבוֹ וּמַה־
יָּפְיוֹ דָּגָן בַּחוּרִים וְתִירוֹשׁ יְנוֹבֵב
בְּתֻלוֹת: י א שַׁאֲלוּ מֵיְהוָה מָטָר בְּעֵת
מַלְקוֹשׁ יְהוָה עֹשֶׂה חֲזִיזִים וּמְטַר־
גֶּשֶׁם יִתֵּן לָהֶם לְאִישׁ עֵשֶׂב בַּשָּׂדֶה:
ב כִּי הַתְּרָפִים דִּבְּרוּ־אָוֶן וְהַקּוֹסְמִים חָזוּ
שֶׁקֶר וַחֲלֹמוֹת הַשָּׁוְא יְדַבֵּרוּ הֶבֶל
יְנַחֵמוּן עַל־כֵּן נָסְעוּ כְמוֹ־צֹאן יַעֲנוּ
כִּי־אֵין רֹעֶה:
ג עַל־הָרֹעִים חָרָה אַפִּי וְעַל־הָעַתּוּדִים
אֶפְקוֹד כִּי־פָקַד יְהוָה צְבָאוֹת אֶת־
עֶדְרוֹ אֶת־בֵּית יְהוּדָה וְשָׂם אוֹתָם
כְּסוּס הוֹדוֹ בַּמִּלְחָמָה: ד מִמֶּנּוּ פִנָּה
מִמֶּנּוּ יָתֵד מִמֶּנּוּ קֶשֶׁת מִלְחָמָה מִמֶּנּוּ
יֵצֵא

אַף יוֹמָא דֵין אֶשְׁלַח לְחַוָּאָה לְכוֹן דִּי עַל חַד תְּרֵין כְּטַבְוָן דִּי אֲמָרִית לְכוֹן אֵיתֵילְכוֹן: אֲרֵי תַקִּיפִית קֳדָמַי דְּבֵית יְהוּדָה כְּקֶשֶׁת מְתִיחָא כְּבֵית אֶזְנַיִן מְלֵית גְּבוּרָא בֵּית יִשְׂרָאֵל וְאַגַּבַּר בְּנַךְ צִיּוֹן עַל בְּנֵי עַמְמַיָּא וְאֶשְׁוֵינָךְ כְּחַרְבָּא בְּיַד גִּבָּרָא: וַיְיָ עֲלֵיהוֹן יִתְגְּלֵי וִיהוֹן נָפְקִין כְּבַרְקִין פִּתְגָמוֹהִי וּמִן קֳדָם יְיָ אֱלֹהִים בְּשׁוֹפָרָא יִתְקַע וִידַבַּר בְּעַלְעוֹל רוּחַ מַדְּרוֹמָא: יְיָ צְבָאוֹת יְרַחֵים עֲלֵיהוֹן וְיִשְׁלְטוּן בְּעַמְמַיָּא וְיִקְטְלוּנוּן וּשְׁאָרְהוֹן יִגְמְרוּן כְּמָא דִּשְׁדַן אַבְנָא בְּקַלְעָא וְיִבְזוּן יַת נִכְסֵיהוֹן וְיִשְׂבְּעוּן מִנְּהוֹן כְּשָׁתֵי חֲמַר וּתְהֵי נַפְשְׁהוֹן מַלְיָא תַפְנוּקִין כְּמִזְרָק דְּמָלֵי סוּלְתָּא וּמְשַׁח וִיהוֹן מְזַהֲרִין כִּדְמָא דְּמִזְדְּהַר עַל כּוֹתָלָא מַדְבְּחָא: וְיִפְרְקִינוּן יְיָ אֱלָהֲהוֹן בְּעִידָּנָא הַהִיא עַל דְּאִתְכַּדַּרוּ כְּעָנָא עַמֵּיהּ אֲרֵי יִבְחֲרִינוּן כְּאַבְנֵי אֵיפוֹדָא וִיקָרְבִינוּן לְאַרְעֲהוֹן: אֲרֵי מַה טַבוּמָא יָאֵי אוּלְפַן אוֹרָיְתָא לְנִגּוּדַיָּא וְדִין דִּקְשׁוֹט מִתְקַן בִּכְנִישְׁתָּא: שְׁאִילוּ מִן קֳדָם יְיָ מִטְרָא בְּעִידַּן לְקִישׁ יְיָ עָבֵיד רוּחִין וּמַחִית מִטְרָא לִבְנֵי אֱנָשָׁא לְמִתַּן לְהוֹן עִיבּוּרָא לְמֵיכַל וְעִשְׂבָּא לִבְעִירָא בְּחַקְלָא: אֲרֵי פָּלְחֵי צַלְמַיָּא מְמַלְּלִין אוֹנָס וְקוֹסְמַיָּא מִתְנַבַּן שִׁקַּר וּנְבִיֵּי שִׁקְרָא בִּנְבוּאַת שִׁקְרֵיהוֹן שִׁקְרָא מְמַלְּלִין לָא מִידַּע מְנַחֲמִין עַל כֵּן אִתְבַּדַּרוּ כְּבִידּוּר עָנָא גָּלוּ אֲרֵי לֵית מְלָךְ: עַל מַלְכַיָּא הֲוָה רוּגְזִי וְעַל שִׁלְטוֹנַיָּא אֲנָא מַסְעַר עֲלֵיהוֹן חוֹבֵיהוֹן אֲרֵי דְּכִיר יְיָ צְבָאוֹת יַת עַמֵּיהּ יַת דְּבֵית יְהוּדָה וִישַׁוֵּי יַתְהוֹן כְּסוּסֵי תְקִיף דְּרֵוְתָן בִּקְרָבָא: מִנֵּיהּ מַלְכֵּיהּ מִנֵּיהּ מְשִׁיחֵיהּ מִנֵּיהּ תְּקוֹף קְרָבֵיהּ מִנֵּיהּ יִתְרַבּוֹן

יראה י״ג וסימ׳ נמסר בסדר בא אל פרעה: המו ג׳ וסימ׳ ושתו המו כמו יין · על כן המו מעי לו · המו גוים מטו ממלכו׳ ומעי המו עלי׳ בכ״ל ספ״רי המס״רה מו״גה ג׳המ״ו ונמצא״ו ד׳ אבל נ״ל כיה״ם ג׳מלר״ע וא׳ מלע״יל וה״וא המ״ו גוי״ם מט״ו ממל״כות: עשה כ״ב פתחין וסי׳ נמסר במלכים ב׳ סי׳ ז׳: אפקוד ה׳מ״ל וסי׳ נמס׳ בסד׳ שמו׳ וביחזקאל סי׳ כ״ג: ממנו פנה חד מן י״א זוגין מתחלפי׳ בטע׳ חד זקיף לרומ׳ וחד נחי׳ לתהומא וסי׳ בלשון ארמי שמואל עבד אורית׳ דוד מגהון במיא קטלין לרוגזא משה ממלל בגלותא׳ ופי׳ בסדר וארא:

רש״י

גם היום מגיד משנה אשיב לך · עוד היום אני מגיד לך בשורה שנייה כנגד זו שלי בניין ומה היא הגדה השנייה שאני שב לשנות לכם: כי דרכתי לי יהודה · סוף שבני יון יטלו המלוכה מיד מלכי פרס ויריעו לכם ואני אדריך יהודה להיות לי כקשת מלחמה וילחמו ביוונים בימי חשמונאי: קשת מלאתי אפרים · מקרא קצר הוא קשת מלאתי יד אפרי׳ כמו ויהוא מלא ידו בקשת אפרי׳ יהיה לי כאשפה מלאה חצי׳: ועוררתי בניך ציון · על בני יון: עליהם יראה · בספר יוסיפון מלינו בעת ההיא נראה מופת לאנשי ירושלם: בשופר יתקע · ירעם: בסערות תימן · לסע׳ את אנשי תימן הם בני יון ויש מרבותינו שפתרוהו על אדום לעתיד לבא: ואכלו · שלל אויביה׳: וכבשו · תחתיהם אבני הקלע הם היוונים שהם מלומדי קשת ולקלע כאבן: המו כמו יין · המיו׳ בקול ששון ושמח׳ כמו שהומי׳ שתויי יין: ומלאו · נפשות׳ כל טוב: כמזרק · שמלא דם לפני המזבח: כזויות מזבח · שמנסכין שם יין והיין צף עליו כמו ששנינו במסכת סוכה לשון שביעה לשון שכרו׳: כצאן עמו · כצאן שהסיע ממצרים להיות לו לעם: כי אבני נזר · כי הכהני׳ בני חשמונאי המתפארי׳ כאבני נזר בטורי׳ חושן ואפוד יהו מתנוססי׳ בניסי׳ על אדמתן: כי מה · רב טובו הצפו׳ של אותו הדור: דגן בחורי׳ · הנותן כח לבחורי׳: ותירוש · אשר ינובב בתולו׳ בניב שיר ושמחה ויש פותרין אשר ינובב וילמח בקרק׳ בתולה והו׳ יין משובח: שאלו מיי׳ מטר · אם תצטרכו: חזיזים · ענני׳ מביאי׳ מטר: לאיש עשב בשד׳ · בשביל איש אחד ובשביל עשב אחד הצריך למטר: כי התרפים · והקוסמי׳ שקר והחלומו׳ אשר הטעו את אבותיכ׳ לאמ׳ מלחמו והיו נחזיקי׳ ידיהם למרוד בהק״בה דברו און והבל דברו לאמר שלום ואין שלום: על כן נסעו · אבל אני נבי׳ להם באמת: יענו · יתכנעו כמו לענו׳ מפני לשון עוני: על הרועי׳ חרה אפי · על מלכי יון: ועל העתודים · על שריהם וכן ת״י ועל מלכיא הוה רוגזא ועל שולטני׳ אנא מסער ויוונים נמשלו לעתודים והצפיר והשעי׳ מלך יון והרוצה לפרש הענין שלא במלכי יון יאמר עתודים לשון שרים כמו עורר לך רפאי׳ כל עתודי ארץ: כסוס הודו במלחמה · כסוס אשר נכר הודו במלחמה: ממנו פנה · ממנו מלכיה׳ מהם שריהם מהם לוחמי מלחמותם:

והיו

רד״ק

גם היום מגיד משנה אשיב לך · אמר האל ית׳ כבשורה אחרת קרובה יבשר לך הנביא המגיד שניה לראשונה שהגיד שהיתה עתידה והוא מה שהושיע האל ית׳ לישראל מידי יון בית שני ע״י מתתיה בן יוחנן כהן גדול ובניו · ולפי דעתי כי כל הפרש׳ עתידה ואפרש אותה תחלה על דעת המפרשים בבית שני: כי דרכתי · שבט יהודה יהיה קשתי ואדריך אותו על יון · כלומר ביהודה אלחם עם יון · מלאתי אפרים כמו מלא ידו בקשת · והוא מתיחת הקשת בכל כחו לירות החץ · וזכר אפרים אע״פ שבבית שני לא היה שבט אפרים ולא שאר השבטים הנה נשארו בארץ אחר גלות השבטים בימי הושע בן אלה מועטים כאשר מצאנו בדברי יאשיהו מיד מנשה ואפרים ומכל שארית ישרא׳ והם גלו עם שבט יהוד׳ ובנימן לבבל ושבו עמהם בשובם: ועוררתי בניך ציון על בניך יון אעורר אותה עליהם ואתן בהם כח וגבורה · וזהו שאמר ושמתיך כחרב גבור: ויהוה עליהם יראה · כלומר ה׳ ילחם להם: בשופר יתקע · כאילו בשופר יתקע כדרך הנלחמים · והלך בסערות תימן · ילך על בני יון כמו רוח סערה · כמו שכתוב ה׳ בסופה ובסערה דרכו · וזכר תימן שהוא פאת דרום כי מאשר תבא רוח סערה · כמו שכתוב מן החדר תבא סופה והוא רוח דרום כמו שכתוב וחדרי תימן · וכן תרגם יונתן וידבר בעלעול רוח דרומא: יהוה צבאות יגן עליהם · על יהודה ואפרים שזכר: ואכלו וכבשו אבני קלע ולא די שיגן עליהם שלא יכבשו אויביהם אלא הם יאכלו אויביה׳ ויכבשו אותם הנותרים לעבדים ולשפחות · וכנה בני יון אבני קלע שהם אבני חלות שקולעים בהם הקלעים לפי שכנה בני יהודה בהפכה אבני נזר שהם אבני׳ טובות ומרגליות שמשימין אותם בעטרה: ושתו והמו כמו יין · ר״ל ושתו דמי האויבים ויהמו עליהם כמו אם ישתו יין ובא על דרך ובעסים דמם ישכרון · וההמיה על היין כמו שאמ׳ שכרו ולא יין המו ולא שכר׳ ומלאו כמזרק בזויות מזבח יהיו מלאים הדם האויבים כמזרק שמקבלין בו דם הקרבנות · או כמו זויות המזבח שזורקין בהם הדם: והושיעם · כצאן עמו · כמו שמושיע אדם צאנו בכל כחו כן יושיע עמו כי הוא צאנו · וי״מ כמו שהושיע׳ ע״י משה שהיה רועה אותם כצאן כמו שנאמר נחית כצאן עמך ביד משה ואהרן · כי אבני נזר מתנוססות על אדמתו · כי יהיו יהודה ואפרים כמו אבני נזר מתנוססות ומתרוממות על אדמתו שהיא אדמת הקדש · מתנוססות · מתרוממות · וכן נתתי ליראיך נס להתנוסס · וכן נס ענין גבהות ורוממות כי נושא הנס מגביה ומרומם אותו על ראש העם: כי מה טובו ומה יפיו · אמר מה טוב יהיה פרי ארצם מה טובו של הדגן והתירוש המגדל והמנובב בחורים יפי׳ ובתולות יפות כאלו שיהיו בזמן ההוא: שאלו · בזמן ההוא אם תשאלו מהש׳ ית׳ מטר בעת מלקוש ה׳ עושה חזיזים מיד ישמע תפלתכ׳ ויעשה חזיזי׳ ויתן מטר והחזיזי׳ יהיו עם המטר וכן אמר ודרך לחזיז קולות · והם אותם שמבהיקי׳ בעת המטר לפני בא הרעם והוא מגזרת חזה · ורז״ל פי׳ כמו ענן · ומה שאמר בעת מלקוש שהוא המטר האחרון שהוא בימי ניסן כלו׳ אפילו באחרונה אם יצטרכו למטר יתן לכם ויגדל העשב מהר׳ ומטר גשם בסמיכו׳ אדמת עפר מפיע היון ר״ל רבוי המטר יתן לאותם שיהיו בזמן ההוא · לאיש עשב בשדה · לכל אחד מהם יתן לו עשב בשדהו · ורז״ל פי׳ כי בזמן שישראל עושי׳ רצונו של מקו׳ יעש׳ הוא רצונ׳ ואם יצטרך איש אחד לבדו מטר ולא האחרי׳ יתן לו לבדו מטר ואם יצטרך איש לעשב אחד בשדהו או בגנו ולא יצטרך לעשב אחר יתן לאותו העשב לבדו מטר כמו שאמ׳ אחד מן החסידי׳ האי מטר׳ בעי מטר׳ והאי מטר׳ לא בעי מטר׳: כי התרפי׳ · אז יכירו כי התרפי׳ דברו און · כי יראו כי הנבואות שאמרו נביאי האמת נתקימו הרעות נתקיימו בחרבן הארץ והנחמות נתקיימו בזמן ההוא יכירו אז כי בעלי התרפים שהיו מתעים אותם קודם חרבן הארץ · וכן הקוסמים ונביאי השקר בחלומותיה׳ שהיו אומרי׳ להם קודם החרבן שלום יהיה לכם יכירו אז כי הבל ינחמון והכל יהיה שקר ואון והבל · על כן נסעו · נסעו וגלו מארצ׳ כמו הצאן אשר אין להם רועה · יענו כי אין רועה יענו יכנעו · וכן ומהמוכם לא יענה ענין הכנעה: על הרועי׳ מלכי יון שלחצו את ישראל לפני יום שקמו בית חשמונאי עליה׳ ואחר שהמשיל ישרא׳ לכאן המשיל המלכים השולטים לרועים או לעתודים ההולכים לפני הצאן והצאן אחריהם · אפקד · עונם עליהם · כי פקד · זכר ענים ולחצם ואמר להושיעם את עדרו · לא יניחם ביד הרועים עוד · ושם אותם כסוס הודו במלחמה · כמו הסוס שיראה כחו וגבורתו במלחמה · שנאמר עליו ויתים בכח יצא לקראת נשק: ממנו פנה · פנה הוא משל על ראש העם · כמו שאמר התיצבו הגש כל פנות העם שר״ל ראשי העם ר״ל שלא יהיה עליהם ראש מיון · יתד · הוא הפקיד · וכן אמר ותקעתיו יתד במקום נאמן · קשת מלחמה · שלא יצטרכו לעזור עם אחר אלא ידיהם רב להם: יצא

מ״ע ספורנו ז״ל

וה׳ ברחמיו עליהם יראה על ישרא׳ ואפרי׳ הנלחמי׳ ויצא כברק חצו על האויבים בכמו רגע · וה׳ אלהים · במדת הדין: בשופר יתקע · על אויביו · והלך בסערות באומות הבאות מתימן · ה׳ צבאות נגד מערכת צבאות השמים: יגן · על יהודה ואפרים · ואכלו וכבשו את אבני קלע · שהם יון: ושתו · אותם שהמו כמו יין בבואם להלחם בענין ודם חללים ישתה ומלאו ישראל מדם חללים ומעשרם כמזרק בבאת מזבח · המוכן לעבודת האל יתברך · והושיעם ביום ההו׳ שהוא דור צדיק · כצאן עמו שהוציא ממצרי׳ כי אמנם אז היו מתנוססות ומתנשאות על אדמתו אבני נזר צדיק הדור שהם חשמונאי ובניו כי אמנם מה טובו ומה יופיו של עמו האמנם דגן לבחורים · ותירוש כדי שינובב בתולת ציון׳ · שאלו מה׳ את המזון ההכרחי בעתו כי יתן כי אמנם התרפים וזולתם שהמכוין בהם להשיג מותרי׳ בחיי שעה התכלית המושג מהם שקר והבל ע״כ הדורות שאחרי החשמונים נסעו למלחמ׳ כמו צאן בלי רועה ובכן יענו ויכנעו לפני אויביה׳ כי אין רועה אותם דעה והשכל לכוין לבם לאל המושיע · על הרועים המולכים העתודי׳ תופשי התורה וזה כי אמנם פקד ה׳ את עמו בימי החשמונים · ושם אותם כסוס אשר הודו הוא במלחמה אף על פי שאין הכלחון אלא מכח רוכבו · ממנו פנה יתד וקשת · באופן שלא היו צריכים ליעזר באומו׳ ובזה יצא מהם בפעם אחד כל נוגש ועובד:

והיו

אבן עזרא

באחרונה דובר שלום לגוים: ומשלו ממשלתו על ים סוף ועד ים פלשתי׳; ומנהר פרת: עד אפסי ארץ · הוא המדבר שלום לגוים וזה גבול ארץ ישר׳ גם את בתחלה על זה המלך כי הוא צדיק ועל כן הוא נושע ושב ואמר לישראל: גם · בעבור דם הברית אשר כרת השם עם יוצאי מצרים וי״א בעבור מצות המילה והטעם שיצאו האסורים מכל מקום להתחבר אל החשמונים בהתגברם על יון: שובו · אומר הנביא שובו לירושלם שהוא בצרון כי שם החשמונים: גם היום · מגיד אחר מגיד זהו משנה השיב לך והטעם כשליח בא לראות מה יגיד המגיד: כי דרכתי לי · קשת הטעם כפול ועוררתי בניך ציון על בניך יון ושמתיך את שעוררתיך כחרב גבור: ויי׳ וכבוד השם יראה על יהודה ואפרים וטעם כברק חצו בעבור שהזכיר קשת מלאתי אפרים ים גם בשופר שישמע זה שיקבץ ישראל אל החשמונים: בסערות תימן · רוח דרומית: ויי׳ עליהם · על החשמונים: וכבשו · מבצרים ולא יועילו להם לאויבים אבני קלע במבצריהם וטעם אבני קלע שרי יון וטעם ושתו שישפכו דמי הקולעים במזרק שבו יזרק הדם על המזבח בזויות והטעם כפול: והושיעם · כצאן עמו · ביד משה בעמדו על הים שנ׳ נחית כצאן עמך ביד משה וכו׳ ובעבור שהזכיר אבני קלע אמר כי אלה החשמונים הם אבני נזר ותפארת: מתנוססות שהם נראות כנס על אדמת השם גם נכון הוא להיות אבני רמז להיותם כהנים גדולים: כי · אז ישמחו הבחורים והבתולות לדגן ולשתות יין אחרי סעודתם וזהו כי מה טובו שב אל ביום ההוא הנזכר למעלה: דגן בחורים ותירוש ינובב בתולות · מגזרת ינובון בשיבה והנכון מגזרת ניב שפתים והפועל יוצא כמו סובב יקומם: שאלו · עושה חזיזים · כמו לחזיז קולות הטעם בהתגבר יד החשמוני׳ יהיה להם שבע גדול: כי · האומרים לא יבוא מושיע לישראל הבל ינחמו ברי ישראל על כן נסעו ישראל וברחו מירושלם לפני מלחמות החשמונים ויענו לשואלים למה תברחו כי אין רועה לישראל מישראל: על · הפרשה דביקה היא והרועים הם מלכי יון שהיו מושלים על ישר׳: כסוס · נודע שיראה הודו: ממנו · המשיל יהודה לעץ חזק שממנו פנה ויתד וקשת והטעם כי לא ימשל זר בהם:

והיו

יצא

רש"י

והיו כגבורים בוסי' בטיט חוצות במלחמה · הרי מקרא זה מסורס והיו במלחמה בולכים ודורכים אנשים כגבורים הבוססים בטיט חוצות בוסים דורסים כמו יבוסו קמיכו בוססו את נחלתי : והובישו · בית יהודה את רוכבי הסוסים הבאים להלחם בם : וגברתי את בית יהודה · במלחמת היונים : ואת בית יוסף אושיע · במקום שגלו שם בחלח ובחבור בימי סנחריב : והושבותים · כמו והושבתים לשון ישיבה : והיו כאשר לא זנחתים · כאילו לא זנחתים מעולם : אשרקה להם · כדרך השורקי' לסימן אות לבא אליו המועה בדרך : ואקבצם · לעת הקץ לעתיד : כי פדיתי' · כשאפדם : ורבו · בגולה כמו שרבו במצרי' : ואזרעם · תחלה בעמי' כאדם הזורע סאה להכניס במה כורים : וחיו את בניהם · עם בניהם : ולבנון · זה בית המקדש : ולא ימצא להם · ולא יספוק להון : ועבר בים צרה · ותעבור צרה בבור היושב' בתוך הים והיא ראש לרידי : והכה · הב"ה אשר הוא המכה יכה בים גלים להשקיע את צור : כל מצולות יאור · היא מצרים : פתח לבנון דלתיך · תירג' יונתן פתחו עממיא תרעיכון : הילל ברוש כי נפל ארז · שהוא גדול מן הברוש השלו השלטונים כי נפלו המלכי' : אלוני בשן קי"סנם בלע"ז : כי ירד · כי נשבר ודומה לו וברד ברדת היער : יער הבציר · יער המבצר תקוף כרביא : הרועים המלכים : אדרתם · תפארתם : שאגת כפירים · יבכו השרים : כי שודד גאון הירדן · שהוא מקום הכפירים והאריות ורבותי' פיר' פתח לבנון דלתיך שעל חורבן בית שני נתנבא הנביא וארבעי' שנה קודם חורבן היו דלתות ההיכל נפתחות מאיליהן גער בהן רבן יוחנן בן זכאי אמר לו היכל היכל עד מתי אתה מבעי' את עצמך יודע אני שסופך ליחרב וכבר נתנבא עליך זכריה בן עדוא פתח לבנון דלתיך וגו' : רעה את צאן ההריגה · הכן להם רועים כלומר הנבא על פרנסיהם העתידי' לרעותם מעתה : צאן ההריגה · ישראל שהרגום רועיהם ואכלום : ולא

ה יָצָא כָל־נוֹגֵשׂ יַחְדָּו׃ וְהָיוּ כְגִבֹּרִים
בּוֹסִים בְּטִיט חוּצוֹת בַּמִּלְחָמָה
וְנִלְחֲמוּ כִּי יְהוָה עִמָּם וְהֹבִישׁוּ רֹכְבֵי
סוּסִים׃ וְגִבַּרְתִּי אֶת־בֵּית יְהוּדָה
וְאֶת־בֵּית יוֹסֵף אוֹשִׁיעַ וְהוֹשְׁבוֹתִים
כִּי רִחַמְתִּים וְהָיוּ כַּאֲשֶׁר לֹא־זְנַחְתִּים
כִּי אֲנִי יְהוָה אֱלֹהֵיהֶם וְאֶעֱנֵם׃
וְהָיוּ כְגִבּוֹר אֶפְרַיִם וְשָׂמַח לִבָּם כְּמוֹ־
יָיִן וּבְנֵיהֶם יִרְאוּ וְשָׂמֵחוּ יָגֵל לִבָּם
בַּיהוָה׃ אֶשְׁרְקָה לָהֶם וַאֲקַבְּצֵם
כִּי פְדִיתִים וְרָבוּ כְּמוֹ רָבוּ׃ וְאֶזְרָעֵם
בָּעַמִּים וּבַמֶּרְחַקִּים יִזְכְּרוּנִי וְחָיוּ אֶת־
י בְּנֵיהֶם וָשָׁבוּ׃ וַהֲשִׁבוֹתִים מֵאֶרֶץ
מִצְרַיִם וּמֵאַשּׁוּר אֲקַבְּצֵם וְאֶל־אֶרֶץ
גִּלְעָד וּלְבָנוֹן אֲבִיאֵם וְלֹא יִמָּצֵא לָהֶם׃
וְעָבַר בַּיָּם צָרָה וְהִכָּה בַיָּם גַּלִּים
וְהֹבִישׁוּ כֹּל מְצוּלוֹת יְאֹר וְהוּרַד
גְּאוֹן אַשּׁוּר וְשֵׁבֶט מִצְרַיִם יָסוּר׃
וְגִבַּרְתִּים בַּיהוָה וּבִשְׁמוֹ יִתְהַלָּכוּ נְאֻם
א יְהוָה׃ פְּתַח לְבָנוֹן דְּלָתֶיךָ וְתֹאכַל אֵשׁ
בַּאֲרָזֶיךָ׃ הֵילֵל בְּרוֹשׁ כִּי־נָפַל אֶרֶז
אֲשֶׁר אַדִּרִים שֻׁדָּדוּ הֵילִילוּ אַלּוֹנֵי
בָשָׁן כִּי יָרַד יַעַר הַבָּצוֹר׃ קוֹל יִלְלַת
הָרֹעִים כִּי שֻׁדְּדָה אַדַּרְתָּם קוֹל שַׁאֲגַת
כְּפִירִים כִּי שֻׁדַּד גְּאוֹן הַיַּרְדֵּן׃
כֹּה אָמַר יְהוָה
אֱלֹהָי רְעֵה אֶת־צֹאן הַהֲרֵגָה׃
אשר

יִתְרַבּוּן כָּל פַּרְנָסוֹהִי כַּחֲדָא׃ וִיהוֹן גִּיבָּרֵי בֵּית יִשְׂרָאֵל דְּיָשִׁין קְטִילֵי עַמְמַיָּא כְּטִין שׁוּקִין בִּקְרָבָא וִיגִיחוּן קְרָב אֲרֵי מֵימְרָא דַייָ בְּסַעְדְּהוֹן וִיבַהֲתוּן רוֹכְבֵי סוּסָוָן׃ וְאַגַּבַּר יָת דְּבֵית יְהוּדָה וְיָת דְּבֵית יוֹסֵף אֶפְרוֹק וְאֶכְנוֹשׁ גָּלְוָתְהוֹן וְאֶרְחַם עֲלֵיהוֹן וִיהוֹן כִּדְלָא טַלְטֵילְתִּינוּן אֲרֵי אֲנָא יְיָ אֱלָהֲהוֹן וְאֵיקַבֵּל צְלוֹתְהוֹן׃ וִיהוֹן כְּגִיבָּרִין דְּבֵית אֶפְרַיִם וְיֶחְדֵי לִיבְּהוֹן כְּשָׁתֵי חֲמַר וּבְנֵיהוֹן יֶחֱזוּן וְיֶחְדוּן יָבוּעַ לִבְּהוֹן בְּמֵימְרָא דַייָ׃ אַכְלֵי לְכַנָּשָׁא גָּלְוָתְהוֹן וַאֲקָרְבִינוּן אֲרֵי פְרַקְתִּינוּן וְיִסְגּוֹן כְּמָא דִי אֲמַר עֲלֵיהוֹן יִסְגוּן׃ וּכְמָא דְבַדַּרְתִּינוּן בֵּינֵי עַמְמַיָּא וּבְאַרְעָא רְחִיקָא הֲווֹ דְּכִירִין לְדַחַלְתִּי וְיוֹרְכוּן שְׁנֵי חַיִּין עִם בְּנֵיהוֹן וִיתוּבוּן׃ וּכְמָא דְאַפֵּקְתִּינוּן מֵאַרְעָא דְמִצְרַיִם כֵּן מֵאָתוּר אֲקָרֵב גָּלְוָתְהוֹן וּלְאַרְעָא גִלְעָד וּמַקְדְּשָׁא אָעֵלִינוּן וְלָא יִסְפַּק לְהוֹן׃ וְיִתְעַבְדוּן לְהוֹן נִסִּין וּגְבוּרָן כְּמָא דְאִתְעֲבִידוּ לַאֲבָהָתְהוֹן בְּיַמָּא וְיֶחֱזוּן בְּפוּרְעֲנוּת סַנְאֵיהוֹן כְּמָא דְאִיטְרְפוּ גוּבְרַיָּא בְּגַלֵּי יַמָּא וְיִבְהֲתוּן כָּל מַלְכֵי עַמְמַיָּא וְיִבְטֵל תּוּקְפָּא מֵאַתּוּרָאָה וְשָׁלְטָן מִצְרַיִם יַעְדֵּי׃ וְאַגְבְּרִינוּן בְּמֵימְרָא דַייָ וּבִשְׁמֵיהּ יְהַכוּן פָּרִיקִין אֲמַר יְיָ׃ פְּתַחוּ עַמְמַיָּא תַּרְעֵיכוֹן וְתֵישֵׁיצֵי אֶשָּׁתָא תוּקְפֵיכוֹן׃ אֵילִילוּ מַלְכַיָּא אֲרֵי אִתְבָּרוּ שִׁלְטוֹנַיָּא דַּעֲתִידֵי גְכַסַיָּא מִתְבַּזְזִין אֵילִילוּ טוּרָנֵי מְדִינָתָא אֲרֵי אִתְבְּזִיז מַחוֹז תּוּקְפֵיכוֹן׃ קָל צְוָחַת מַלְכַיָּא אֲרֵי אִתְבְּזִיזוּ מַחוֹזֵיהוֹן קָל נִיהֲמַתְהוֹן כִּבְנֵי אַרְיָוָן כַּד יָבֵישׁ עֲלֵיהוֹן רוּם יַרְדְּנָא׃ כִּדְנַן אֲמַר יְיָ אֱלָהִי אִתְנַבֵּי עַל פַּרְנָסַיָּא דְּאִתְמַנִּיאוּ לְפַרְנָסָא עַמָּא וְאִינוּן שַׁלִּיטוּ בְּהוֹן כְּעָנָא לְנִכְסְתָא׃ די

ושמח ב' וסימ' וראך ושמח בלבו : ושמח לבם כמו יין · וחיו ב' וסי' וזאת עשו להם · וחיו את בניהם ושבו · וא' חיו מן האנשים · ולא ימצא ד' וסימ' נמסר בסוף צפניה · והורד ב' וסימ' והורד המשכן · והורד גאון אשור · פתח ד' בקריאה וסימ' נמסר במלכים ב' סימן י"ג : ותאכל ו' וסימ' ויאמר האטד · ותאכל את בעלי שכם ב' בו וענה אליהו וידבר · ויען אליה וידבר אליהם · פתח לבנון דלתיך :

רד"ק

יצא כל נוגש יחדיו · שיהיו נוגשי' בשונאיהם : והיו כגבורי' בוססים בטיט חוצות · ישראל יהיו כמו גבורי יון שהיו מתחילה ויהיו בוסי' ורומסים אויביהם כתוך טיט חוצות · במלחמה · באות' מלחמה שילחמו עמהם : והובישו רוכבי סוסי' האויבים שבאו עליהם רוכבי סוסים יהיה להם בושת שישראל יגלחום והם רגליים : וגברתי · אתן להם גבורה על אויביהם : והושבותי' · מלה מורכבת מן והושבתי' מן ישב ומן השיבותים מן שוב ושני הענינ' נכונים כאן ר"ל כי ישיבם אל ארצ' ויושיבם שם בהשקט ובבטח' : והיו כאשר לא זנחתי' · יהיו בכבוד גדול ובשלום כאלו לא זנחתי' מעול' כי מרוב הטובה לא יזכרו צרותיהם שעברו : והיו כגבור אפרים · אפרי' יהיו כלם במלחמ' כמו גבור כמו שאמר למעלה והיו כגבורים : ושמח לבם · ישמח לבם בנלחם אויביהם : כמו יין · פי' כמו שותה יין וכן תרגם יונתן כשתי חמר · וכן כי חמודות אתה · איש חמודות · לץ היין · שותה היין · והדומים להם רבים : ובניהם יראו וישמחו · הקטנים והנערי' שאין דרכם להלחם יראו במלחמת אבותם שינלחו אויביה' במלחמה וישמחו : אשרקה להם · ענין הנעת השפתי' בקול והוא סימן הקריאה · וכן ושרק לו מקצה הארץ · וענין אקבצם י"מ כי מפני הצרות שהיו עושי' להם מלכי יון היו מפוזרי' בין האומו' ובימי החשמונאי שבו אל א"י וי"מ זה הפסוק לעתיד ורבו כמו רבו כמו שרבו במצרי' כן ירבו · בזמן ההוא : ואזרעם בעמים · י"מ שאמר זה על שהיו זרועים בגוים כשנתפזרו באמות מפני צרות מלכי יון ושם היו זוכרים האל ומצותיו · וחיו את בניהם ושבו · ושם יחיו עם בניהם ושבו לארצם בימי בני חשמונאי · וי"ת ואזרעם בעמים אחר שיהיו נוסעי' בימי חשמונאי ילכו לסחור או לטייל בין העמים ויהיו מכובדי' ביניהם על התשועה שעשה להם האל היתה : וחיו את בניהם ושבו · כשישובו לארצם ישובו בממון גדול שיחיו בו עם בניה' : והשיבותי' מארץ מצרי' ומאשור · שילאו משם מפני הצרות : ואל ארץ גלעד ולבנון · גלעד מעבר הירדן מזרחה · ולבנון כנגד כל ארץ ישראל מזה העבר כמו שאמר ההר הטוב הזה והלבנון : ולא ימצא להם · לא יספיק להם מרובם · וי"ת ולבנון ומקדשא כמו שתרגם אונקלוס : ועבר בים צרה · האומות שהם רבים כמו הים תעבר בהם צרה · ואמר ועבר לשון זכר ר"ל דבר הצרה : והכה בים גלי' · האל ית' יכה בים ובגליו וייבש אותם ר"ל המון העמי' וזהו והובישו כל מצולות יאור כמו שפי' והורד גאון אשור · וזכר אשור ומצרים שהם הרעו לישראל יותר משאר האמות : וגברתי' בה' · כמו ואל משה אמר עלה אל ה' · הנה פירשנו פרשה זו על דעת המפרשים בבית שני · והנכון בעיני כי היא כלה עתידה כמו שלפניה ויבא זכר יהודה ואפרי' על נכון כי בימי המשיח ישובו כל ישר' לארצם יהודה ואפרים מה שלא שבו בבית שני אלא גלות בבל שהיה יהודה ובנימן ובזכרו יהודה בכל מקום כאלו זכר בנימן עמו כי בנימן נופל ליהודה · ומה שזכר יון הוא כאלו זכר גוג ומגוג כי אחים היו מבני יפת וכלם יבאו בימי המשיח · וכת"י על בניך יון על בני עממיא כמו שכתבנו · וכל הפרשה מבוארת לזה הפי' ומה שאמר ואזרעם בעמים פירושו כדעת המתרגם כמו שכתבנו · ופי' ועבר בים צרה כמו שפירשנו · או יהיה פירושו כמשמעו כמו שאמר בנבואת ישעיה והחרי' ה' את לשון ים מצרים וגו' : פתח לבנון · פירשו המפרשי' זה על בטול מלכות בית חשמונאי או על עת חורבן בית שני · ויתכן לפרש סמוך לענין אשר למעלה ממנו על אבדון מלכי האומות · וכזה הוא דעת יונתן שתרגם פתחו עממיא וגו' : הילל ברוש · ת"י אלילו מלכיא וגו' : הבציר · כמו ערים בצורות · וכתוב הבצור בוי"ו וקרי בי"וד הבציר והענין אחד · ויש לפרש הבציר כענין והשיג לכם דיש את בציר · והמשילם לעצי היער וסמכם לבציר לפי שהיו עושי' פירות כלומר שהיו עשירי' וגדולים בעלי נכסי' ומקנה וקנין : קול יללת אדרתם · חוזקם ותקפם ותפארתם · ופי' הפסוק כתרגומו · ורז"ל פי' הפרש' על חורבן בית שני ולבנון הוא בית המקדש · ואמרו כי מ' שנה קודם חרבן הבית היו דלתות ההיכל נפתחות מאיליהן גער בהן רבן יוחנן בן זכאי אמר לו היכל היכל עד מתי אתה מבעית עצמך יודע אני שסופך לחרב וכבר נתנבא עליך זכרי' פתח לבנון דלתיך : כה אמר ה' אלהי · רעה את צאן ההריגה · פרשה זו רוב המפרשי' פירשוה לשעבר · אמר לנביא שיתנבא על ענין ישר' מה יהיה עד גלותם · וי"מ אות' בבית שני · וקראה צאן ההריגה כי נתונים הם ליהרג ביד שונאיה תמיד כשעוברים על מצות האל יתברך · ופירש אדני אבי ז"ל רעה מקור כמו לרעות וכן למען היה לא ברק כמו להיות · כלומר הוא אמר לרעות כי לא אמר לנביא שירעם הוא אלא האל אמר לרעותם כמו שאמר וארעה את צאן ההריגה : אשר

מ"ע ספורנו ז"ל

והיו כגבורים בוסים · ובכלות במלחמ' בהכשלם בטיט חוצות ובלהמות החשמונים בחיל בלתי מספיק כי ה' עמם · והובישו רוכבי סוסים שהיו עם רב ועצום וזה כי ה' עמך : וגברתי וגו' ואעג' בהתפללם במלחמ' וזולתה : והיו כגבור אפרים · בעיני הגוים אף על פי שלא נלחו בגבורתם הלא שהאל ית' קבל תפלתם והושיעם והיה ראוי שבניהם יגל לבם בה' · ולא ייחסו לעצמם את הנלחותם כי אז אשרקה · והייתי שורק ומקבץ נדחי ישר' ואזרעם בעמים · ככפיר בעדרי צאן למשול בם ולהרוה' · והיה עובר בים שבט צרה ברוח קדים עזה כענין במצרים להיות מסלה לשאר עמו והייתי מגביר אותם על אויביהם · בא ובשמו כענין דוד באמרו ואנכי בא אליך בשם ה' וגו' אמנם עתה שהרועים והעתודים סרו מן הדרך · פתח כי נפל ארז · אגרי"פס המלך שנאסר ברומה ובכן הילילו השרי' והנשיאים ובכן קול שאגת כפירי א"ה מ"ה הבאים לשלול גאון הירדן · בית מקדש שני אמר האל לרעות הוא את צאן ההריגה פליטת ישראל מאז שגלה המלך לרומה · צאן ההריג' צאן המטבחי' שכם בלתי תקות פרי לא בעיון ולא במעשה · לא

אבן עזרא

והיו כגבורים · רוכבי סוסים כי הם לא היו רגילין לרכוב על סוס כאשר הזכיר כי יכרת הסוס מירושלם : וגברתי · יהודה ויוסף הם הבאים מאשור אל בית שני : והושבותי' · מלה מורכבת מן והשיבותים והושבתים כמו שבועות ימים מן שבעת ושבוע ורבות ככה : והיו · בני אפרי' יהיו כגבור יין כמו ביין והב"ית חסרה כמו כי ששת ימים : אשרקה · לנשארים באשור ובמצרים : ורבו · בגלותם בארץ נכריה כמו רבו · בימים קדמוני' בארצם והנה זה כמו בגאון ישראל ומלת כמו רבו זרת כי המשפט כאשר רבו : ואזרעם · ארבה זרעם : את בניהם · עם בניהם ישבו אל ארצם : והשיבותים · ולא ימצא להם · לא יספיק להם הישוב כי רבים יהיו : ועבר · צרה · הטעם כי יבש הים גם יאור מצרי' להיות דרך לעבור גאולים מאשור כי בים יבואו אל היאור אל מצרים ומשם אל ארץ ישראל וככה אמר ישעיהו והחרים יי' את לשון ים מצרים והניף ידו על הנהר זהו יאור מצרים וגם כתוב והיתה מסלה לשאר עמו אשר ישאר מאשור : והורד גאון אשור · שלא ימשלו בישראל כי יפול פחד החשמונים עליהם וככה מצרים : וגברתים יותן גבורה לאלה הבאים ויתברכו בשמו בלי פחד · זאת תחלת פרשת מקונן על החשמונים שתאבד מלכותם והטעם כי החשמונים הם הארזים · הלל ברוש · שרי ישראל : כי נפל ארז · מלכי החשמונים · אלוני בשן · הנותנים פרי : כי ירד יער הבציר · שהוא נכבד מהם : קול · הרועים · הם המלכים ואדרתם הם החשמוני' : קול שאגת כפירים · כי הכפיר הוא מלך החיות ומלת כפירים תשרת בעבור אחרת כמו כשאך אלהים שהוא כשאך כסא אלהים ונכה זה כי שדד כפיר שהירדן היה מתגאה בו שלא יוכל אדם לעבור את הירדן מפחדו ואם פירשנוהו כי יבש הירדן אין לו טעם ויפת אמר כי שדד גאון ישראל מעבר לירדן גם נכון הוא בעיני : כה · עתה יחל פרשה אחרת לספר איך יהיו ישראל אחרי קום החשמוני' ואמ' אלהי בעבור כי יראה במראות נבואה כי הוא יהיה הרועה ופירש טעם צאן ההריגה :
אשר

אֲשֶׁר קֹנֵיהֶן יַהַרְגֻן וְלֹא יֶאְשָׁמוּ ה
וּמֹכְרֵיהֶן יֹאמַר בָּרוּךְ יְהוָה וַאעְשִׁר
וְרֹעֵיהֶם לֹא יַחְמוֹל עֲלֵיהֶן׃ כִּי לֹא
אֶחְמוֹל עוֹד עַל יֹשְׁבֵי הָאָרֶץ נְאֻם
יְהוָה וְהִנֵּה אָנֹכִי מַמְצִיא אֶת הָאָדָם
אִישׁ בְּיַד רֵעֵהוּ וּבְיַד מַלְכּוֹ וְכִתְּתוּ אֶת
הָאָרֶץ וְלֹא אַצִּיל מִיָּדָם׃ וָאֶרְעֶה אֶת
צֹאן הַהֲרֵגָה לָכֵן עֲנִיֵּי הַצֹּאן וָאֶקַּח לִי
שְׁנֵי מַקְלוֹת לְאַחַד קָרָאתִי נֹעַם וּלְאַחַד
קָרָאתִי חֹבְלִים וָאֶרְעֶה אֶת הַצֹּאן׃
וָאַכְחִד אֶת שְׁלֹשֶׁת הָרֹעִים בְּיֶרַח
אֶחָד וַתִּקְצַר נַפְשִׁי בָּהֶם וְגַם נַפְשָׁם
בָּחֲלָה בִי׃ וָאֹמַר לֹא אֶרְעֶה אֶתְכֶם
הַמֵּתָה תָמוּת וְהַנִּכְחֶדֶת תִּכָּחֵד
וְהַנִּשְׁאָרוֹת תֹּאכַלְנָה אִשָּׁה אֶת בְּשַׂר
רְעוּתָהּ׃ וָאֶקַּח אֶת מַקְלִי אֶת נֹעַם י
וָאֶגְדַּע אֹתוֹ לְהָפֵיר אֶת בְּרִיתִי אֲשֶׁר
כָּרַתִּי אֶת כָּל הָעַמִּים׃ וַתֻּפַר
בַּיּוֹם הַהוּא וַיֵּדְעוּ כֵן עֲנִיֵּי הַצֹּאן
הַשֹּׁמְרִים אֹתִי כִּי דְבַר יְהוָה הוּא׃
וָאֹמַר אֲלֵיהֶם אִם טוֹב בְּעֵינֵיכֶם הָבוּ
שכרי

דִי קָנֵיהוֹן קַטְלִין לְהֵין אָמְרִין לָא עֲלָנָא חוֹבָא וּמְזַבְּנֵיהוֹן אָמְרִין בְּרִיךְ יְיָ דִי אַעֲתַרְנָא וְרָעֲיֵהֶן לָא חַיְיסִין עֲלֵיהוֹן׃ אֲרֵי לָא אֲחוּס עוֹד עַל יָתְבֵי אַרְעָא אֲמַר יְיָ הָא אֲנָא מְגָרֵי יָת אֱנָשָׁא גְבַר בְּיַד חַבְרֵיהּ וּבְיַד מַלְכֵּיהּ וִיבַזּוּן יָת אַרְעָא וְלָא אֲשֵׁיזֵיב מִידְהוֹן׃ וּמַנִּיתִי פַרְנְסַיָא עַל עַמָּא וְאִינוּן שַׁלְטוּ בְהוֹן כְּעָנָא לְנִכְסְתָא מִסְכֵּינוּ וְטַלְטִילוּ יָת עַמִּי וְאִתְפְּלִיגוּ קֳדָמַי לִתְרֵין פַּלְגְוָן אִתְפְּלִיגוּ בֵית יִשְׂרָאֵל עַל דְבֵית יְהוּדָה וְקָצוּ בְמַלְכוּתָא דְבֵית דָוִד דִי בְהוֹן רַעֲוָא קֳדָמַי לְמֶהֱוֵי פַרְנָסִין עַל עַמִּי׃ וְשֵׁיצֵיתִי יָת תְּלָתָא פַרְנָסַיָא בְּיַרְחָא חַד וְרַחִיק מֵימְרִי יָתְהוֹן עַל דְנַפְשְׁתְהוֹן קָצַת בְּפוּלְחָנִי׃ וַאֲמָרִית דְלָא לְמִנְהַר עֲלֵיכוֹן פַרְנָסִין דְמֵיתִין יְמוּתוּן וּדְמִשְׁתֵּיצַן יִשְׁתֵּיצוּן וּדְיִשְׁתַּאֲרוּן יְבוּזוּן גְבַר יָת נִכְסֵי קָרִיבֵיהּ׃ וְאַיְתֵיתִי יָת סַנְחֵרִיב מַלְכָּא דְאַתּוּר עַל מַלְכָּא דְיִשְׂרָאֵל וְאַגְלֵיתִי יָתְהוֹן עַל דִי אַשְׁנִיאוּ קְיָמָא דִיגְזַר עִמְּהוֹן דְלָא לְמִפְלַח לְטַעֲוָתָא בְּכֵן גָלוּ בְּנֵי עַמְמַיָא׃ וְעַל דְאַשְׁנִיאוּ קְיָמָא גְלַן בְּעִידָנָא הַהִיא וִידַעוּן כֵּן עִנְוְתָנַיָא חֲשִׁיכֵי עַמָּא דִי עֲבַדוּ רְעוּתִי אֲרֵי פִתְגָמָא דַיְיָ הוּא׃ וַאֲמָרִית לְהוֹן אִם תַּקִּין בְּעֵינֵיכוֹן עֲבִידוּ
רעותי

עליהן ז' וסי' ותנו בהן אש ושימו עליהן · וכתבת עליהן את כל דברי · כאשר צוה משה עבד יי' דיהושע · ורגמו עליהן אבן · המתנבאות מלבהן · אשר קוניהן יהרגון · ותלכנה שתיהן עד בואנה בית לחם · וכל ואת שתי הכליות וכל הכליות דכוו' · לאחד ז' פתחין וסימ' במלכים ב' ריש סימ' ט' · ותקצר ד' בקריאה וסימ' ותקצר נפש העם בדרך · ותקצר נפשו בעמל ישראל · ותקצר נפשו למות דשמשון ותקצר נפשי בהם וגם נפשם בחלה בי:

רש"י

ולא יאשמו · מלכי הגוים שאגלם לאוכם זה מוכרם והקונה הורג ואין נותן בלבו שיהא לו אשמה בדבר ומוכרם מתהלל ברוך יי' שמסרם בידי והריני עשיר · ואעשיר · והרי הוא עשיר: וארעה את צאן ההרגה · כל אלה דברי הקב"ה לנביא ואני רעיתי אות' בימים הקדמוני': לכן עניי הצאן · אמת עניי הצאן היו כשהתחלתי לרעותם: ואקח לי את שני מקלות · לסוף ימים חלקתי' לשתי ממלכות בעונם: ולאחד קראתי נועם · ירבעם אמר לנהלם לאט: ולאחד קראתי חובלי' · רחבעם אמר להם לייסרם בעקרבים ולפי שדרך צאן לנהלם במקלות קרא למושליה' מקלות: ואכחיד ג' הרועים בירח אחד · והם השמיתו לדרכיה' עד שאשמים והרגתים בחדש אחד כל שלשת הרועים שהרג יהוא את כל בית אחאב ואת בית אחזיהו מלך יהודה ואת אחיו ואת כל זרע מלכות דוד ועתליה איבדה את השאר זולתי יואש שנטמן: ותקצר נפשי בהם · מאסתים וכל לשון קוצר נפש הוא דבר צרה או דבר מיאוס שאין הדעת סובלתו וקצר הלב והמעים מלהכיל כמו שאליהו אמר הציקתני רוח בטני: גם נפשם בחלה בי · זכרונם היה רב במעי וממלא את רוחי ומציק את בטני ובחלה פירשו רבותי' לשון גודל במסכת נדה משל משלו חכמים באשה פגה בוחל וצמל פגה עודה תינוקת בוחל אלו ימי הנעורים שבכר היא גדולה והביאו מקר' זה ראיה לדבריה': ואומר לא ארעה אתכם · אמרתי באותן הימים אשליכם מעל פני ויהיו הפקר ולבז: ואקח את מקלי את נועם · שברתי את כח מלכי ישרא' בימי יהואחז בן יהוא עד כי אבדם מלך ארם וישימם כעפר לדוש ובימי הושע בן אלה שמסרתים ביד סנחריב והגלהו: להפר את בריתי אשר כרתי את כל העמי' · להראותם שבשביל שבגדו בי הפרתי את הברי' אשר כרתי עם כל העמי' עליה' שלא יזיקו' שעל מנת כן נתתי להם את התורה שאם ישמרוה שיהיו חירות מן המלכיות שלא תהא אומה ולשון שולטת בהם ונו' את מה אם דבר המקרא משועתם מיד סוכא בלשון כריתות ברית את השוגא שהרי מצינו מקרא דוגמתו וכרתי להם ברית ביום ההוא עם חית השדה וגו': וידעו כן · הבינו הצדיקים שבהם השומרי' את חוקי: כי דבר יי' הוא · גזירה זו כבר דבר לנו הקב"ה על ידי משה יוליך יי' אותך ואת מלכך: ואומר · אל מלכי יהודה הנותרים: אם טוב בעיניכם הבו שכרי · קיימו מצותי והוא יהיה שכרי על כל הטובה אשר נתתי לכם כמו שנותנין שכר לרועה צאן ואשוב וארעה אתכם: ואם

את

רד"ק

אשר קוניהן יהרגון · יהרגו אותם והנה הם ביד מוכר וקונה בלי חמלה: ולא יאשמו · אינם חושבים עצמם אשמים אם יהרגו אותם: ומוכריהן יאמר · כל אחד ממוכריה' יאמר כשמכרן ברוך ה': ואעשיר · יאמר ברוך ה' כי אני עשיר מדמי אלה השבויים · ובאמרו הרשע המוכר ברוך ה' זהו בחשבו כי רצון האל ית' במעשה זהו כמו שאמר סנחריב המבלעדי ה' עליתי על הארץ הזאת להשחיתה · או נאמר כי רגילות בני אדם בזה לתת שבח לאל ית' בכל ריוח שירויחו הן מדרך הצדק הן מדרך הרשע · וכענין זה אמרו רז"ל גנבא אפום מחתרתא רחמנא קרי: ואעשיר · האלף נחה והוי"ו פתוחה והעי"ן בשו"א לבדו · ורועיהם לא יחמול עליהם · והאל שהוא רועיהם אינו חומל עליה' לפיכך הם נופלי' ביד אויביה' מוכרים וקונים ואמר רועיהם לשון רבי' כמו ישמח ישראל בעושיו אלוה עושי · כי לא אחמול עוד · אם לא ייטיבו מעשיהם: על יושבי הארץ · על יושבי א"י: ביד רעהו וביד מלכו · ישחיתו הם בה' ומלכם גם כן ישחית בהם הן מלך ישראל והן מלך האומות השולט עליהם: ממציא · מזמין · כמו ואת העולה המציאו אליו לנתחיה · וכתתו את הארץ · בין זה ובין זה יכריתו וישחיתו את ארץ ישר' · ולא אציל מידם · לפי שחטאו לי: וארעה · לכן עניי הצאן · באמת עניי הצאן מצאתים כשלקחתי' לרעות תחלה אפרש פרש' זו על דעת המפרשים אותה לעבר אעפ"י שלא מצאתי לאחד מהם פי' שלם בפרשה זו אפרש אני מה שאמצא בדעתי בע"ה ית': ואקח לי שני מקלות · דרך הרועה לנהוג צאנו במקל שבידו · ואמר כי לרעות את ישראל שני מקלות רמז בזה כי הנהגתו אותם לא היה בענין אחד רק לפי מעשיה' היה מנהיגם לפיכך זכר שני מקלות · ואמר לאחד קראתי נועם ולאחד קראתי חבלים · ולאחד שניהם פתחין שלא בסמיכות ואין זה כמנהג ברוב אלא שנמצאו כך מעטים ואמר כי לאחד מן המקלות קרא נועם ר"ל כי בנעימות נהג אות' על דרך שאמר דוד המלך ה' רועי לא אחסר בנאות דשא ירביצני על מי מנוחות ינהלני · וזה היה בזמן שהיו ישראל שומרים דרך ה' שהיו מלכיהם ושופטיהם טובים ומדריכי' אות' בדרך ישרה ואז היה האל מנהיג אותם בנעימות שבעי' כל טוב אין שטן ואין פגע רע: ולאחד · מן המקלות קרא חובלי' · והוא לשון השחתה כמו מחבלי כרמי': ר"ל שהם השחיתו דרכם ועלילות' והוא נהג אותם על הענין הזה שלא חשש לשמור אותם מן האויבי' אך היה נוהג אותם עדיין שלא סלק שכינתו ושמירתו מעליה' עד גלותם כי היו מלכי' טובים ומלכי' רעים אחריהם: ובזמן שהיו רעי' היה בא להם הרע והיה שם המקל חובלי' ובזמן שהיו עושי' טוב היה בא להם הטוב והיה שם המקל נוע' · וארעה את הצאן · בין טוב ובין רע רעיתי': ואכחיד את שלשת הרועי' בירח אחד · הם בני יאשיהו יהואחז ויהויקי' וצדקיהו אלו הג' מתו ביד אויביהם · ויהויכין בן יהויקים אע"פ שגלה לא נכחד כי ממנו נשתלשלה המלכות מלכות בית דוד אבל אלו הג' נכחדו · כי יהואחז וצדקיה לא היה מזרעם מלך · ויהויקי' מת בבזיון שחוב והשלך · ואלה הג' היו בסוף חרבן הארץ וגלות הארץ · כי בין שלשת' לא מלכו אלא כ"ב שנה וארבעה חדשים וכלם היו בצרה · ומה שאמר בירח אחד ר"ל בזמן מועט · וכמוהו יאכלם חדש את חלקיה': ותקצר נפשי · על דרך משל כמו ותקצר נפשו בעמל ישר' ובא על ענין שאמר יחזקאל ותקע נפשי מעליה · כאשר נקעה נפשי מעל יהודה · ושני הפסוקי' מורים על חורבן הארץ בימי צדקיהו · ובאמרו וגם נפשם בחלה בי · כלומר לא קצרה נפשי בהם בתחלה כי גם נפשם מאסה בי מתחל' לפיכך קצר' נפשי בהם · ויונתן לא תרגם כן פסוק ותקצר נפשו בעמל ישרא' ותרג' ותקצר נפשי בהם ורחיק ממרי יתהון · ותרגם וגם נפש' בחלה בי על נפשהון קצת בפולחני · ובשלשת הרועי' לא פי' יונתן דבר אלא תרגומו כפשוטו ושיציתי תלת' פרנסיא בירחא חד · ואמר לא ארעה אתכם · וקודם שחרב הבית בימי ג' הרועי' האלה כשראיתי כי מעשיהם רעים ולא היה עתיד לעמוד אחריהם מלך טוב אמרתי לא ארעה עוד אותם · על דרך והסתרתי פני מהם והיה לאכל · המתה תמות · בדבר: והנכחדת תכחד · בחרב: והנשארות תאכלנה אשה את בשר רעותה · ברעב: ואקח וכבר לקחתי את מקלי · את נועם · זה יאשיהו כי לא היה אחריו מלך טוב: ואגדע אותו · ע"י פרעה נכה הסירותיו: להפיר · בצר"י וביו"ד המשך · אמר כיון שראיתי שלא יקו' אחריו מלך טוב הסירותי אותו כדי שישלטו העמים בישראל כי לא היו שומרים דרך ה' אלא בהכרת המלך כמו שכתוב לפיכך אמר להפר את בריתי אשר כרתי את כל העמים כאלו כרת האל ברית עם כל העמים שלא יריעו לישר' כי לא הרעו להם בימי יאשיהו כי גם פרעה נכה שלח לו שלא ילחם עמו: ותופר ביום ההוא · אותה הברית הופרה ביום שמת יאשיהו כי ג' הרועים שלטו בהם העמי' ובזזו ושללו והרגו והגלו אותם: וידעו כן עניי הצאן השומרים אותי · אותם הצדיקים שהיו בהם שהיו שומרים אותי כלומר אשר דברתי להם על ידי הנביאים ולא שמעו כי לא היו מאמינים להם אך הטובים שהיו בהם היו שומרים אותי כלומר דברי כמו ואביו שמר את הדבר ובבא הפורענות ידעו כי דבר ה' הוא: ואמר אליהם · דבר ה' הוא שאמר אליהם ע"י הנביאים: הבו שכרי · כיון שאני רועה אתכם הבו שכרי · והשכר הוא התשובה ומעשים טובים: ואם

מ"ע ספורנו ז"ל

לא אחמול עוד · כי לא עם בינות הוא ע"כ לא ירחמנו עושהו · ביד רעהו וביד מלכו · ראשי הבריוני לכן ראיתי בזה האופן גם עניי הצאן: נעם · נשיא · חובלים · ריש גלותא · שלשת הרועים מלך וכ"ג ונשיא בירח אחד · בירח החרבן · ותקצר נפשי בהם · בחטאם שאין הדעת סובלתן כענין המחלוקות עד שנעשית תורה כשתי תורות כנגד מלות כי ופלא ממך דבר · נפשם בחלה בי כי לא שמשו כל צרכם ויחפאו דברי' אשר לא כן · כענין התלמידים משיבחילו פירו' שהתחילו להתבטל ולא בוטלו כל צרכם · ובכן אמרתי לא ארעה אתכם ואגדע את נעם שלא היה עוד נשיא מבית דוד אחר ר' יהודה נשיאה בן בנו של רבי · להפר את בריתי: ומחוקק מבין רגליו · וידעו · שהיתה מדה כנגד מדה · הבו לי שכרי · שהגלתי לתת לכם פליטה מיד האויבים לעשות לכם זכרון לקצת המצו' הכוהנו' בחוצה לארץ ובזמן הגלות ואם

מנחה גדולה

ואכחד את שלשת הרעים בירח אחד · למדנו ז"ל זה רבינו ואנטונינוס וקרבן מלך פרס שמתו בירח אחד כי בימיהם היו ישראל יושבים בכבוד ובשלוה אנטונינוס היה מלך בארץ ישראל ומטיב לישראל שבארץ ישראל וקרבן היה מלך פרס ומטיב לישראל שבבבל וכשמתו פסקה השובה והתחיל קושי השעבוד והגלות:

אבן עזרא

אשר ולא יאשמו · כפי מחשבת': ואעשיר · תנועת הא'לף שבה אל הוי"ו על כן נעלמת כהתעלם אל"ף ואענה את זרע דוד: ורועיהם · הם מלכי הגוים כי הנכון בעיני כי רועיהם הוא השם הנכבד וזה הנכון והעד כי לא אחמול עוד ואל תתמה על רועיהם לשון רבים כי כמוהו ישמח ישראל בעושיו אם בעליו עמו: ממציא · כמו וימציאו: וכתתו את הארץ · לכודה ולא אציל מידם או וכתתו האויבים את יושבי הארץ: וארעה · הנה הטעם כי השם ירעה אות' עתה לפני בא עת עמידת החשמונים ועתה יספר דרך משל גם נכון הוא שקראן צאן ההרגה כי כן היו בגלות אל בבל על כן יספר הרעות שעברו עליהם ועתה בשובם לירושלם ירעם וטעם לכן עניי הצאן בעבור שיש בצאן עניים הצריכות לקחת שני מקלו' ואלה הם זרובבל פחת יהודה ונחמי' התרשתא וכתו' על נחמיה אחרי מות זרובבל גם אותי צוה להיות פחה בארץ יהודה וקראו נועם מגזרת נעים וחובלים מגזרת תחבולות ונקראו מקלו' ולא רועים כי לא היו מלכים · והנה ארעה את הצאן בראשונה כי ישראל עם זרובבל באו בטעם וארעה את הצאן עד זמן ידוע שמתו שלשה רועים: ואכחיד · מנהג הרועה להיות תחת ידו רועים קטנים ואלה השלשה שמתו בירח אחד אולי רמז לכהן גדול שהוא יהושע וכהן משוח מלחמה וכהן משנה או שמתו חגי זכריה ומלאכי ונפסקה הנבואה כי הנביא כמו רועה: ותקצר נפשי · בצאן להושיעם ומלת בחלה כי אין לה חבר ופי' כמו קצרה כפל מלת ותקצר והעד מלת וגם: ואומר · בלבי לא ארעה אתכם אחרי מות הנביאים או הכהנים החסידים: ואקח · אז מת זרובבל שהוא נועם שהיה לו ברית את כל הגוים סביבות ירושלם ברית שלום וזהו ואגדע אותו וטעם בריתי בעבור שהארץ שנשבעו הגוים לזרובבל היא ארץ השם: ותופר · הברית במות זרובבל אז ידעו עניי הצאן אלה דברי הנביא: השומרים אותו · והטעם אם יקום דברו: ואומר

שְׂכָרִי וְאִם לֹא חֲדָלוּ וַיִּשְׁקְלוּ אֶת
שְׂכָרִי שְׁלֹשִׁים כָּסֶף׃ וַיֹּאמֶר יְהוָה
אֵלַי הַשְׁלִיכֵהוּ אֶל הַיּוֹצֵר אֶדֶר הַיְקָר
אֲשֶׁר יָקַרְתִּי מֵעֲלֵיהֶם וָאֶקְחָה
שְׁלֹשִׁים הַכֶּסֶף וָאַשְׁלִיךְ אֹתוֹ בֵּית
יְהוָה אֶל הַיּוֹצֵר׃ וָאֶגְדַּע אֶת מַקְלִי
הַשֵּׁנִי אֵת הַחֹבְלִים לְהָפֵר אֶת הָאַחֲוָה
בֵּין יְהוּדָה וּבֵין יִשְׂרָאֵל׃
טו וַיֹּאמֶר יְהוָה אֵלָי עוֹד קַח לְךָ כְּלִי
רֹעֶה אֱוִלִי׃ כִּי הִנֵּה אָנֹכִי מֵקִים
רֹעֶה בָּאָרֶץ הַנִּכְחָדוֹת לֹא יִפְקֹד
הַנַּעַר לֹא יְבַקֵּשׁ וְהַנִּשְׁבֶּרֶת לֹא יְרַפֵּא
הַנִּצָּבָה לֹא יְכַלְכֵּל וּבְשַׂר הַבְּרִיאָה
יֹאכַל וּפַרְסֵיהֶן יְפָרֵק׃
הוי

רְעוּתִי וְאִם לָא אִתְמְנָעוּ וַעֲבָדוּ יַת
רְעוּתִי גַּבְרִין מִקְצָת׃ וַאֲמַר יְיָ לִי כְּתוֹב
דָּכְרָן עוֹבָדֵיהוֹן בְּחִילַשׁ כְּתָבָא וּרְמֵי
יָתֵיהּ לְבֵית מַקְדְּשָׁא וּרְמֵי לִתְחוֹת יַד
אֲמַרְכְּלָא חֲלַף דִּיקָרִית דְּחַלְתִּי
בְּעֵינֵיהוֹן וּכְתָבִית דָּכְרָן עוֹבָדֵיהוֹן
בְּחִילַשׁ כְּתָבָא וּרְמֵיתִי יָתֵיהּ לְבֵית
מַקְדְּשָׁא דַיְיָ לִתְחוֹת יַד אֲמַרְכְּלָא
רַבָּא׃ וְאַיְתֵיתִי נְבוּכַדְנֶצַּר מַלְכָּא
דְּבָבֶל עַל צִדְקִיָּה מַלְכָּא שִׁבְטָא דְּבֵית
יְהוּדָה וְאַגְלֵיתִי יָתֵיהּ עַל דְּאַשְׁנִיאוּ
קְיָימָא אַף אִינוּן דְּבֵית יְהוּדָה כַּאֲחֵיהוֹן
בֵּית יִשְׂרָאֵל׃ וַאֲמַר יְיָ לִי עוֹד אֵיזִיל
אִתְנַבֵּי עַל פַּרְנָסָא טַפְשָׁא׃ אֲרֵי הָא
אֲנָא מְקִים פַּרְנָסָא בְּאַרְעָא דְּשִׁגַּנְלָא
יִבְעֵי דְּאִטַּלְטָלוּ לָא יִתְבַּע דִּתְבִירִין לָא יַסֵּי דְּקַיְמִין לָא יְסוֹבֵר וְנִכְסֵי עַתִּירַיָּא יֵיבוֹז
וּשְׁאָרְהוֹן יִגְמוֹר׃
ווי

אוילי ח' חס' יו"ד קדמא בליש' בקריא' וסימ' אך אוילים שרי צען · כלי רעה אולי · אולים מדרך פשעם · אולים יליץ אשם · ומוסר אולים אולת : רעי ה' חס' ו' בקריאה וסי' האמר לכרש רעי · דורי נסע ונגלה · הוי רעי האליל · חרב עורי על רעי ועל גבר עמיתי · יי' רעי לא אחסר :

ואקחה ל' וחד ואקחה פת נחם

רשי

ואם לא חדלו · וגם אני לא אטיב לכם וכן מצינו שאמר הקב"ה ליחזקאל השומע ישמע והחדל יחדל : וישקלו את שכרי שלשים כסף · תירגם יונתן ועבדו רעותי גברין מקצת אנשים טובים מעט היו בהם שעשו רצוני כגון החרש והמסגר דניאל חנניה מישאל ועזריה דיחזקאל ולשון שלשים כסף לא ידעתי לכוין כאן אלא כסף לשון חמד' ואף רבותינו פירשוה כן בחולין שהביאו ראייה · ברור הכסף לקח בידו ואת השלשי' פירו' שארבעים וחמש' צדיקים יש בכל דור ודור והביאו ראי' מחומר שעורי' ולתך שעורי' חמש' עשר בבבל ושלשים בארץ ישראל שנאמר ואקחה את שלשים כסף ואשליכהו בית יי' בארץ ישרא' ומניין השלשי' מדרש אגדה שהובטח אברהם אבינו בכך שלא יהא דור פחות משלשי' צדיקי' מניין כה יהיה זרעך יהיה בגימטריא שלשים: ויאמר יי' אלי השליכהו אל היוצר · כמו אל האוצר שומר האוצר אמר הקב"ה לנביא כתוב והנח את אלו הם וצדקת' להיות שמור לסוף שבעי' שנה של גלות בבל ויבנה בית המקדש על ידיהם ומהו האוצר אדר היקר בית מקדשי אדר תפארתי: אשר יקרתי מעליהם · אשר הפשטתי מעליהם מהיות להם ליקר ולשון יקירת הוא הסרת כבוד והמ"ם של מעליהם יוכיח והוא כמו ושרשך מארץ החיים כמו משעף פורה ודוגמת הפירוש שפירשתי מעין תרגום של יונתן הוא וראיתי לשוטות הרבה לפירוש נבואה זו ואינו יכול לכוונן : ואגדע את מקלי השני · הגליתי את צדקיה : את החובלים · את רשעי דורו כי הוא צדיק ודורו רשעים : להפר את האחוה · שנתאחוו בני יהודה ובנימן ונדבקו בתועבות מלכי ישראל : עוד קח לך וגומר · וזהו שאמר לו למעלה רעה צאן ההריגה סימן הוא שאני עתיד למסור דור חורבן בית שני זה ביד עשו : הנכחדות · האובדות לא יפקוד הרועה לבקשם : הנער לא יבקש · תירגם יונתן ודאטלטלו לא יתבע והנער השוטות שאינן יודעו' לבא אל הדיר : הנצבה · שיש לה כח קצת לעמוד על רגליה וצריכה סיוע לנהלה לאט : לא יכלכל · תירגם יונתן לא יסובר ודרך הרועה בחיקו ישא : בשר הבריאה יאכל · את העפירים יגמור ממונן ופרסיהן יפרק · עד כלה ודוגמת זו אמר דניאל על אדום אכלה ומדקה ושארה ברגלה רפסה : הוי

אבן עזרא

ואומר · הנה ראינו בעלות נחמיה לירושלם היתה בחרפה על דרך המשה חמות ועתה יבקש שכר וירעה אותם על יד המקל השני ואלה השלשים כסף אולי היו שלשים צדיקים שבאו עמו או ששמשו בימי נחמיה שלשים כהנים בין גדולים ומשוחי מלחמה ומשנים על כן כתו' השליכהו הכסף אל יוצר וכתו' כי שם בית יי' הוא אדר היקר יקר הוא תואר כמו חכם כבון יקר הוא שם דבר ושפון ויקר ומלת אל תשרת בעבור אחרת אל אדר היקר וטעם אשר יקרתי הבית היקר ששכן שם כבודי בתחילה וזהו אשר יקרתי מעליהם שסר הכבוד מעליהם בבית שני : ואגדע את מקלי · הוא נחמיה והנה כשמתו ישראל ושבו להריב זה עם זה ולהרע כי אין להם פחה וזהו להפר את האחוה בין יהודה והאחוה שם מגזרת אח כמו שלוה : ויאמר · תחלת פרשה כי מלך ירוש' הוא ארתחששתא של נחמיה הוא הנקר' בלשון פרס דריוש הוא שהרגו אלכסנדרוס ועתה החל מלכות יון הרשעה שהיא נמשכת עד היו' כאשר פירשתי בספר דניאל כי יון הגלה ירושלם אל אדום וזהו כלי רועה אוילי כמו אוילי כמו אכזרי ובעבור זה שנפסקה מלכו' ובאה על מלכות יון על כן כתוב בארץ על ארץ ישראל והנצבה שלא תוכל ללכת לרעות והנה כל זה ימי הגלו' עד היום : הנער · שה אובד הקטן לא יבקש : הוי

רדק

ואם לא חדלו · כמו שאמר יחזקאל אם ישמעו ואם יחדלו · וישקלו את שכרי שלשים כסף · שלשים צדיקים היו בהם בימי אלה שלשת הרועים · ומנאנו מהם דניאל חנניה מישאל ועזריה וירמיה ויחזקאל וצפניה · ואי אפשר שלא היו בהם אחרי' ואם לא נזכרו שהרי כתוב נתנו את נבלת עבדיך מאכל לעוף השמי' בשר חסידך לחיתו ארץ · וי"ת ואמרית להון אם תקים בעיניכון עבדו רעותי ואם לא אתמנעו ועבדו ית רעותי גוברין מקצת כלו' קצת אנשים שבו בתשובה : ויאמר ה' אלי השליכהו אל היוצר · אמר הנביא שאמר לו האל ית' שישליך זה הכסף אל היוצר ופי' המפרשי' כמו האוצר כי אותיות אהו"י הם מתחלפות ופי' שומר האוצ' וכת"י אמרכלא רוצה לומר בדרך משל שיתיחדו בבית ה' ויהיו נבדלים מן העם העושים הרע בעיני ה' ואמר אל היוצר על דרך משל כענין היוצר יחד לבם המבין וגומר והוא יודע הטובי' והרעי' חוקר לב ובוחן כליו' כי יש מראי' עצמם טובים ואינם טובים · ואקחה · כך היה נר' לו במראה הנבואה כי הוא היה לוקח הכסף ומשליכו בית ה' אל היוצר אבל ענין זה כבר עבר שני' רבות כי בימי ג' הרועים היה ור"ל בדרך המשל כי התיחדו הטובי' ונבדלו מן העם ולא היו נראים עמהם ברחובות · וזהו שאמר ירמיה הנביא שוטטו בחוצות ירושלם ובקשו ברחובותיה אם יש איש מבקש אמונה ואסלח לה כמו שפי' אותו בספר ירמיה · ומה שאמר אדר היקר הוא בית ה' · ר"ל כמו שאמר ואשליך אותו בית ה' · ר"ל אל אדר היקר ואל שאמר עומד במקום שנים · ופי' אשר יקרתי מעליה' כבדתי בעצמי וסרתי מעליה' לרוע מעשיה' וכת"י : ואגדע · זה אמר על החרבה שגדע צדקיהו שהיה תכלית החובלי' והמשחיתי' וחרב הבית וגלו ישראל · להפר את האחוה בין יהודה ובין ישראל · האחוה שהיתה בין יהודה ובין ישראל בעבודת ע"א הופרה אז כיון שגלתה יהודה לא נשאר בישרא' עובד ע"א כי ישרא' עד שגלו לא הניחו מלעבוד ע"א בכל הצרות שהיו באות עליהם וכיון שגלו וראו כי דברי הנביאים אמת בחרבה הארץ לא עבדו אח"כ ע"א ויהודה ג"כ עבדו ע"א עד שגלו וכיון שגלו בטלה ע"א מהם הנה כי הופר' אז האחוה שהיתה ביניהם בע"א וכת"י · הנה פירשנו פרשה זו לשעבר ופרשה הבאה אחריה על כל פנים היתה נבואה לעתיד בזמן בית שני ונפרשנה אחרי אשר נפרש פרשה זו בזמן בית שני פי' אחז"ל כן אמר הש"י החלותי לרעותה ולקחתי לי שני מקלות בחירי' לרעות' נועם וחובלים · נועם כהן גדול · וחובלים מלך · על כהן נאמר כי שפתי כהן ישמרו דעת ואמר ודעת לנפשך ינעם · וחובלים · מלך בעבור שהוא כמו רב החובל באניה · ואלה הצאן אע"פ שרעיתי' אני בשני אלה המקלות והסירותי מעליהם רועים אחרי' והם מלכי האומות לא חזרו למוטב ושלחתי להם שלשת הנביאים לרעותם במקומי' והם חגי זכריה ומלאכי ולא הועילו להם תוכחתם הכחדתים כמו שאמר ואכחיד את שלשת הרועים בירח אחד · מזה נלמוד כי בירח אחד מתו ואחריהם לא היתה נבואה בישראל · וכן אמרז"ל משמתו חגי זכריה ומלאכי נסתלקה נבואה מישראל · וכן נמצא כי תחלת נבואתם בזמן אחד היה בשנת שתים לדריוש · אמר כאשר הכחדתי שלשת אלה הרועים ותקצר נפשי בהם וגם נפשם בחלה בי מאסה בי · ורז"ל אמרו פגה בואל ובמל · ואמרו פגה אלו ימי הנעורים · בואל שהבת גדולה והאב קן בה · ופי' במל יצאת מלאה שהיא בוגרת וכואב אביה מלהשיאה מרוב שבתה בבית : ואמר לא ארעה וגומר · ואקח את מקלי את נועם ואגדע אותו זה בקרוב לגלותה אבדה מהם כהונתה · הבו שכרי · שובו בתשובה ושכרי בתשובה ולא היתה תשובת' שלמה כי אם שלשים יום מאבלות שהתאבלו על כהן גדול שמת וזהו שלשים כסף · השליכוהו אל היוצר כמו אל האוצר כמו שפי' אל בית ה' אל בית היוצר · וענינו כתוב נבואה זו ושים אותה בבית ה' · ויש מפרשים אל היוצר אל הקהל · כמו יוצר גובי · אדר היקר אשר יקרתי מעליהם הדר הכבוד שסלקתי מעליהם בעבור כי בבית שני לא שרת' שכינה · אשר יקרתי · אשר מנעתי · מן הוקר רגלך : ואגדע את מקלי השני את החובלים · הוא המלך והוא היה אגריפס כי בימיו הגלם טיטוס והחכם ר' אברהם הלוי מטוליטולה שחבר ספר הקבלה פי' פרשה זו כן רעה את צאן ההריגה זה בבנין בית שני וז"ש ואקח לי שני מקלות לאחד קראתי נועם ולאחד קראתי חובלים · נועם זו נשיאת זרובבל ונחמיה התרשתא שהם מבני דוד ולהם נתן ה' מלכות ישראל ברית מלח · חובלים זה מלכות הכהנים כי הם בתחילה בנו בית המקדש אחד בהר גריזים ונתחתנו אל הכותיים ומהם יצאה חסרון אמונה לעולם ולבסוף הורקנוס כ"ג שמש בכהונה גדולה ארבעים שנה ולבסוף נעשה צדוקי ויהרג את הכהנים הוא ואלכסנדרוס בנו וכן היה דעת אריסטובולוס בן בנו נוסה : ואכחיד את שלשת הרועים בירח אחד · שלשת גדולות אלו רמז נשיאות בני דוד ומלכות בני חשמונאי ומלכות עבדיהם · וקרא לכל ימי בית שני ירח אחד לפי שהיו בעיניו כימים אחדים וזהו שאמר ואקח את מקלי את נועם ואגדע אותו להפר את בריתי וגו' · זו פטירת זרובבל ונחמיה כי נכרתה ההבטחה והופר הברית אשר היתה ביניהם ובין מלכי פרס · וזהו שאמר אם טוב בעיניכם וגומר · זהו שאמר להם כשהיה רועה אותם במקלו השני החובלים וכאלו אמר אם טוב בעיניכם ללכת בדרכי ה' · וישקלו את שכרי שלשים כסף · רמז לשלשים שנה שמלכו מלכי חסד · ואלו הם מתתיהו הנקרא חשמונאי שנה אחת · יהודה בנו שש שנים · יונתן בנו שש שנים · ושמעון בנו י"ח שנה · הרי ל"א שנה · ואם היו בהם חדשים חסרים נעשו ל' שנה שמלכו מלכי אמונה · וזהו שאמר ויאמר ה' אלי השליכהו אל היוצר אדר היקר אשר יקרתי מעליהם כלומר אדר הוא ויקר זה השכר וראוי להיותו בקרבנות ובכופר נפשות הקהל · וקראם יוצר ופי' יוצר כמו שאמר והנה יוצר גובי · וזהו שאמר ואשליך אותו בית ה' אל היוצר בענין הראשון הוא : ואגדע את מקלי השני את החובלים · זו עקירת מלכות בני חשמונאי בימי החובלים שהיו בהם הורקנוס ואריסטובולוס ובניו · להפר האחוה בין יהודה · כלומר אשר היה עומד להפר האחוה · כמו שכתוב ובני עדיו לגאון שמהו · ופי' אשר לגאון שמהו ובין החובלים הוא שחלקו ישראל שתי ממלכות כאשר עשה ירבעם בן נבט שנחלקה בימיו מלכות בית דוד והופרה האחוה בין יהודה ובין ישראל : ויאמר ה' אלי עוד קח לך כלי רועה אוילי · אלו העבדים · הוי רועה האליל עוזבי הצאן חרב על זרועו ועל עין ימינו זרועו יבש תיבש ועין ימינו כהה תכהה · זה אגריפס המלך אשר העלה את אספסיאנוס ואת טיטוס על ארץ ישראל ושרי הפריצים אשר עשו את כל הרעות : ויאמר ה' אלי עוד קח לך כלי רועה אוילי · אמר הש"י לזכריה שיקח לו כלי רועה שוטה במראה הנבואה והוא סימן למלך שיקום בישראל בזמן בית שני שיעשה מעשיו בשגעון · וכלי הרועה השוטה משונה מכלי רועה אחר כי כלי הרועה הוא שק שישים שם הרועה לחם שיאכל וכוס שישתה בו ודברים אחרים שצריך אליהם במדבר ברעותו הצאן והרועה השוטה כליו פחות וגרוע ונופל ממנו מזונו וכשיחסר מזונו מתקצף על הצאן ומכה אותה ולא יחום עליהן : אולי היו"ד ליחס כיו"ד אכזרי וזה המלך הוא הורודוס שהיה עבד מבני חשמונאי וקם עליהם ומלך הוא ולקח אשה מהם והנהיג מלכותו בשטות והרג אשתו ובניו ועשה רעות רבו' בישראל וי"ת אתנבי על פרנסא טפשא : כי הנה · הנער · פי' הטלה · הנצבה · העומדת במקומה שלא תוכל ללכת לרעות לא יכלכל אותה במקומה : ופרסיהן יפרק · לא די שלא ייטב להון אלא ירע להן שבמקלו ישבר פרסיהן ולא יוכלו ללכת · וי"ת ושארהון יגמר : הוי

פי' ספורנו ז"ל

ואם לא חדלו · לכם אקרא עמי ועבדי בשום אופן כי בלי ספק תשכחו כל המצות בגלות · וישקלו שלשים כסף · שלשי' מסכתות הנוהגות בגלות ב' מהם בסדר זרעים וי"א מהם בסדר מועד וה' מהם בסדר נשים וח' מהם בסדר נזיקין וג' מהם בסדר קדשים וא' בסדר טהרו': השליכהו · שאינו אלא מנהג אבותיהם · אל היוצר אדר היקר · לראש הישיב' הממונה לדין ולהורות למגיעי' להורא' · וזה הכבוד של סמיכה וקראתי עשיתיו יקר ובלתי מצוי ולבסוף בטל מעליכ' שבטלה סמיכות זקנים · ואשליך בית ה' · בית המדרש שלרב אשי שהיה רא' ישיבה במתא מחסיא ששים שנה · וחבר גמרא לאותן סדרי משנה · ואגדע חובלים · ריש גלותא שלא היה עוד · להפר את האחוה · שהיו הכל כפופי' לו ומסכימים בגדולתו מפני שהיה מבית דוד מוכרים · רועה אוילי · המינים · עוזבי הצאן · שיצאו מכלל ישראל לגמרי :

רשי

הוי · יש ללעוג על זה : רועי האליל · רועי של אין אליל לשון אל אינו רועה ומן רופאי אליל רועי האליל יו״ד יתירה במקום ה״א כמו עוזבי הצאן שכני סנה שוכני לבדד עוזבי הצאן נותן הפקר ליד כל הבא להכות ולהרוג ולבוז : חרב על זרועו ועל עין ימינו · והוא הרועה סכין של שחיטה נושא בידו לשחוט את השמינה ואת הבריאה שנתן עין ימינו בהם לדעת מי העשירים לבוז ולגמור נכסיהם : זרועו יבוש תיבש · לעתיד לבא ונתתי נקמתי באדו׳ והפותרים פותרי׳ אותו בצדקיהו על שם ואת עיני צדקיהו עור ואי אפשר לבוין הנני מקים רעה בארץ בצדקיה שכבר עבר לו שבעים שנה : משא דבר ה׳ · הוא גזר זה הדבר שהתחיל לדבר בפורענותן של אוכלי ישראל עמו וגיולא בו : סף רעל · כלי תרעלה כמו בדם אשר בסף רעל לשון שממין לומם הלב והאברים מאין בא באדם המעוטף בשמלה כמו הברושים הרעלו השרות והרעלות ובלשון משנה מליכו מדיות רעולות אוכבלופש״כגא בלע״ז : וגם על יהודה · יטילו הגוים אשר יהיו במצור על ירושלם שיהו בית דוד מבפנים והאומות יגורו עליהם ויבאו גם בני יהודה על כרחם לצור על ירושלם בנת״י : אבן מעמסה · אבן משאוי המוטלת על בני אדם מפי המוטל לסחוב ולעמסה על כתפים והיא כבידה מאד עד אשר כל עומסיה שרוט ישרטו : אכה כל סוס · הלוחמים שם בשגעון ואת רוכביהם בעורון אבל על בית יהודה שהם על כרחם מן הלוחמי׳ אפקח עיני להגין עליהם מן המכה הזאת : ואמרו אלופי יהודה בלבם · כשיראו שאר הלוחמים נגפים במגפה זו והם ניצולים : אמצה לי יושבי ירושלם וגו׳ · יושבי ירושלם שיודעי׳ שעל כרחינו אנו באים עליהם אמצו לעזרתי בתפלתן ביי׳ אלהיהם : אשים את אלופי יהודה · ישובו וילחמו עם אותם שהביאום שם : כביור אש · במדורת אש גדולה וכיור לשון בריים וכן חברו מנחם : תחתיה · במקומה : והושיע יי׳ את אהלי יהודה בראשונה · בטרם יבאו בני ירושלם לצאת מן העיר תהיה להם תשועה לסוב אל אהליה׳ ואל ביתם ואח״כ תבא תשועה לבני העיר היא התשועה שנ׳בה ויגא יי׳ וגלחם : למען לא תגדל להתפאר עליה׳ ולומר לא נגלתם אלא בשבילנו : הנכשל בהם · החלש שבהם : באלהים

רדק

הוי רועי האליל עוזבי הצאן · רועי · כמו רועה · וכן בהב״ל רועי כמו רועה עוזבי כמו עוזר היו״ד נוספת · וכן אסרי לגפן עירה · חלבי מרום קברו · והדומי׳ להם · האליל · כמו רופאי אליל · דבר שאינו מועיל וזה הרועה הוא הורודום או אגריפס · חרב על זרועו · אחר שאמר יבש תיבש כהה תכהה לא רצה לומר חרב תמם אלא ר״ל כליון כמו שהחרב מכלה · ואמר זרועו ר״ל שיכלה כחו ואמ׳ עין ימינו ר״ל שתכלה השגחתו ועלתו במעשיו · ור״ל עין ימינו עין הלב · וכן כתב החכם רבי אברה׳ א״ע ז״ל אבל הוא לא פי׳ ענין הפרשה בענין שפירשנו אנחנו : משא דבר ה׳ · אחר שזכר פורענות ישראל וחרבן הארץ פעמים התנבא על טוב ישראל ופורענות האומות ואמר נאם ה׳ נוטה שמים ויוסד ארץ כלומר כי הוא ברא שמים וארץ ובידו הכל לנתוץ ולהרוס לבנות ולנטוע · וזכר אדם כמו שאמר ישעיה ואדם עליה בראתי כלומר ואני הגליתי את ישראל ובידי להעלות׳ מהגלות ולהנקם מאויביהם · וכתב החכם ר׳ אברהם בן עזרא ז״ל כי סמך ויוצר רוח אדם בקרבו לנוטה שמים ויוסד ארץ לפי שהאדם עולם קטן כנגד שמים וארץ שהוא עול׳ גדול ומה שאמר ויוצר רוח אדם בקרבו · ולשון יצירה לא מצאנו אלא על דבר שיש בו ממש שהוא מושש במושים ולא כן הרוח ואמר כי מה שאמר ויוצר אמר על יצירת כלי הגוף המקבלים כח הרוח והם המוח והלב : הנה אנכי סף רעל כמו כוס התרעלה שהשותה אותו ימות כן כל הלוחמים על ירושל׳ ישופו ויכלו · וגם על יהודה יהיה במצורה ר״ל כי יהודה יצורו עם האויבים על ירושלם וטעם על יהודה כי גם עליהם תהיה סף הרעל מתחלה שיבאו על כרח׳ במצור על ירושל׳ והנה תהיה עליהם זאת צרה גדולה · ופי׳ הענין כי בבא גוג ומגוג על ירושלם אחרי הגאולה יעלו על ארץ יהודה כי מגמת פניהם לבא על ירושלם תחלה ולא יחושו לכל ארץ ישרא׳ לכבש׳ תחלה כי יאמרו אחר שנכבוש ירושלם תהיה נכבשת כל ארץ ישראל לפנינו אבל יעלו לירושל׳ דרך ארץ יהודה כי היא דרכם ויקחו עמהם בני יהודה על כרחם שיבאו עמהם לצור על ירושלם · וכת״י : והיה · אבן מעמסה · המשילה תחלה לסף רעל והוסיף להמשילה לאבן מעמסה ר״ל כל הינגיעה להלח׳ על ירושל׳ ילקו בה כמו האבן הגדול׳ שהיא לעומסי׳ למעמס גדול ולמשא כבד ובעוד שמרימים אותה מן הארץ להרימה על כתפם יעשו בה שריטות בידיהם ומנסים בה כחם אנשי׳ רבים ובהסיעם אותה ישרטו בידיהם כן יאספו על ירושלם כל גויי הארץ וכלם יהיו נספים בה · מעמסה · מן ויעמוס איש על חמורו · ועמסים על החמורים ענין משא · וכת״י אבן תקלא לכל עממיא כל אנסהא אתבזזא יתבזזון וגומר : ביום ההוא אפקח את עיני לשמרם מהמכה שתבוא על העמים אע״פ שהם ביניהם הם וסוסיה׳ ינצלו מהמכה אבל כל סוס העמים אכה בעורון · ואמר בעורון אחר שאמר בתמהון כי שתי המכות האלה תהיינה להם והתמהון הוא בלב והעורון הוא בעינים : ואמרו אלופי יהודה · יאמרו בלבם כשהיו בין אויביהם כי יושב ירושלם יהיו אמצה וחוזק להם שיבאו להלחם עמם בעזרת ה׳ צבאות ויכלו בם : אמצה · שם בשקל עולה ענוה כבשה שלוה : ביום ההיא את אלופי יהודה · גדולי יהודה שיהיו בתוך אסיפת׳ בכיור אש בעצים כי באש שאשלח בגוים תמהון ושגעון יתבוננו כי מאת ה׳ הוא ויכו הם ובני יהודה שעמהם בגוים על ימין ועל שמאל · ופי׳ כיור אש גחלת אש מלשון תנור וכירים וכמו שהעצים והעמיר נכונים לבער עם אש כן הגוים יהיו נכונים לאבדון ולכליון בתמהון ובשגעון שישלח בהם האל ית׳ ואלופי יהודה יהיו בהם כמו האש לכלותם : וישבה ירושלם עוד תחתי׳ בירושלם · כי הגוים חשבו להשמידה מהיות עיר והיא תשב עוד במקומה במקום שהוא נקראת ירושלם היום : והושיע ה׳ אהלי יהודה בראשונה · לפי שהגרים על עיר יושבים באהלים לפיכך אמר אהלי יהוד׳ ואמרו עוד כי על בית רכבים אמר שהם יושבים באהלים לעולם והיו יושבים בתוך בני יהודה · ות״י אהלי יהודה קרוי דבית יהודה : בראשונה · קודם שיושעו יושבי ירושלם יהיו נושעי׳ בני יהוד׳ שהם מבחוץ תפחד אויביה׳ שבאו עמהם במצור : למען לא תגדל תפאר׳ בית דוד כי בית דוד יהיו מבפני׳ בעיר עם יושבי ירושל׳ ואם יושעו הם בתחל׳ יתפארו על בני יהוד׳ שהם מבחוץ ויאמרו שעל ידם הם נושעי׳ : ביום ההוא · הנכשל בהם · החלש שבהם יהיה כדוד שהיה גבור חיל ואיש מלחמה : ובית

מ״עספורנו ז״ל

חרב על זרועו · חרב האומות תרדפם : סף רעל · של סם המות בימי גוג · וגם יהודה הגרים בארצם ועל בית יהודה אפקח את עיני שלא ילקו כ״כ כמו שילקו שאר העמים אשר הם במצור עמם · אמצה לי אתה האל ית׳ אמצה לי את יושבי ירושלים במצור לבטוח בה׳ צבאות · וישבה עוד עלת ירושל׳ תחתיה · ולא יגלו בגול׳ · והושיע : מן האומות · בראשונה קודם שירגישו בתשובה יושבי ירושלם והמאומנים לה · על יהודה · שהיו בעובדיהם׳ יגן שלא יקומו עוד גויים נגדם : הנכשל

זכריה יא–יב

17 הוי רעי האליל עזבי הצאן חרב על־זרועו ועל־עין ימינו זרעו יבוש תיבש ועין ימינו כהה תכהה :

א משא דבר־יהוה על־ישראל נאם־יהוה נטה שמים ויסד ארץ ויצר רוח־אדם בקרבו : הנה אנכי שם את־ירושלם סף־רעל לכל־העמים סביב וגם על־יהודה יהיה במצור על־ירושלם : והיה ביום־ההוא אשים את־ירושלם אבן מעמסה לכל־העמים כל־עמסיה שרוט ישרטו ונאספו עליה כל גויי הארץ : ביום ההוא נאם־יהוה אכה כל־סוס בתמהון ורכבו בשגעון ועל־בית יהודה אפקח את־עיני וכל סוס העמים אכה בעורון :

ה ואמרו אלפי יהודה בלבם אמצה לי ישבי ירושלם ביהוה צבאות אלהיהם : ביום ההוא אשים את־אלפי יהודה כביור אש בעצים וכלפיד אש בעמיר ואכלו על־ימין ועל־שמאול את־כל־העמים סביב וישבה ירושלם עוד תחתיה בירושלם : והושיע יהוה את־אהלי יהודה בראשנה למען לא־תגדל תפארת בית־דויד ותפארת ישב ירושלם על־יהודה : ביום ההוא יגן יהוה בעד יושב ירושלם והיה הנכשל בהם

תרגום

ווי על פרנסא טפשא דאתפקיד ליה עמא לפרנסא די הוא דמי לטבחא די סכיניה בידיה ועיניה על שמינתא למיכס דרעיה מיבש תיבש ועיניה דימינא מיכהא תיכהי : מטל פתגמא דיי על ישראל אמר יי דתלא שמיא ושכליל ארעא וברא רוחא דאנשא במעוהי : הא אנא משוית ית ירושלם מן מלי מרוי לכל עממיא סחור סחור ואף דבית יהודה ייתונון עממיא ביד אניסין בצירא לירושלם : ויהי בעידנא ההיא אשוית ית ירושלם אבן תקלא לכל עממיא כל אנסהא אתבזזא יתבזזון ויתכנשון עלה כל עממי ארעא : בעידנא ההיא אמר יי אמחי כל סוסות עממיא בטפשותא ורוכביהון בשעממותא ועל דבית יהודה אגלית גבורתי לאטבא להון וכל סוסות עממיא אמחי בסמיותא : ויימרון רברבי יהודה בלבהון אשתכח פורקן ליתבי ירושלם במימרא דיי צבאות אלההון : בעידנא ההיא אשוי ית רברבי יהודה כלכוש די נור באעיא וכבעור דאשא בעמירא ויבזון מן דרומא ומן ציפונא ית כל נכסי עממיא סחור סחור ותיתב ירושלם עוד באתרא ותצלח ירושלם : ויפרוק יי ית קרויא דבית יהודה בקדמיתא בדיל דלא תסגי אתרברבות בית דוד ואתרברבות יתבי ירושלם על דבית יהודה : בעידנא ההיא יגין מימרא דיי על יתבי ירושלם ויהי דחלש בהון

ועין ח׳ בקריאה וסי׳ נמסר ביהושע סי׳ י״ט : ונאספו ד׳ בקריא׳ וסי׳ ונאספו שמה כל העדרים · ונאספו עלי והכוני ונשמדתי · אבן מעמסה לכל העמים · ונאספו עשבות הרים : ח׳ חסר ו׳ בליש׳ אלוף וסי׳ לאלפיה׳ · בארץ שעיר · ואת למדת אתם עליך אלפים לראש · ואמרו אלפי יהודה · אשים את אלפי יהודה ככיור אש · והיה האלף ביהודה : יושב ב׳ חסר בסיפרא וסי׳ והשפלת ישב · ותפארת ישב ירושלם :

אבן עזרא

הוי · הגלות תארך ותעמוד עד בא קילה : חרב על זרועו ועל עין ימינו · וטעם זרוע הכח שיסור והעין עין חכמה והעצה והנה יאבדו גבוריו וחכמיו : משא · זאת הפרשה דביקה היא בעבור שהזכיר חרב על זרועו הזכיר מתי יהיה זה ואנה יהיה ועתה יפרש כי זה יהיה כשוב ישראל עם משיח בן יוסף אל ירושלם ועתה זאת הנבואה על ישראל וטעם להזכיר עתה נוטה שמים ויוסד ארץ כי לולי ישראל לא נבראו וטעם ויוצר רוח אדם בקרבו שהוא עולם קטן כנגד שמים וארץ וזה הדבר צריך פי׳ ארוך : הנה · בהתחבר ישראל יעלו גוים להלחם עליה : סף · כמו מן הדם אשר בסף מסבב וספות : וגם על יהודה שהגוים יכריחו ישראל העומדים בארצם שהם רחוקים מירושלם ולא באו באלפם ללכת עמהם לצור על ירושלם והנה צרה תעבור עליהם בלכתם : והיה · המשל ידוע כי להרע לנפשו יקח אבן מעמסה שיפול תחתיה : ביום · אכה כל סוס · של גויי הארץ : ועל בית יהודה · שהלכו עמהם בעל כרחם אפקח עיני לשומרם ולהצילם וסוס העמים לא סוס היהודים שיהיה במחנה אכה בעורון והנה מיד יכשל בסוס : ואמרו אלופי יהודה · גדוליהם שהם במחנה האויב : אמצה לי · תפלת ירושלם כי הם התפללו בעבורנו תפלה חזקה והנה כל אחד יאמר אמצה לי בעבורי כמו אמרי לי אחי הוא : ביום · אז יתקיים חרב על זרועו ועל עין ימינו והנה הוא עור גם סוסו על כן יאכלום כביור אש ככירת אש : וישבה · הטעם וישבו אנשיה : והושיע · את אהלי יהודה · הבאים עם האויב כי כן דרך המחנות שוכנים באהלים סביב העיר : בית דוד · עוד היום בעיר בגדאד עיר מלכות ישמעאל והם ראשי הגלות משפחה רבה וגדולה ולה ספר היחס מפני׳ קדמוניות ובכה פירושו כי בראשונה קודם ישועות ירושלם יושע השם אהלי יהוד׳ שהם מחוץ לעיר עם מחנו׳ האויב כדרך שאמר למעלה ועל בית יהודה אפקח את עיני וכל סוס העמים אכה העורון ולמה בראשונ׳ אושיע את אהלי יהוד׳ למען לא תגדל בעבור שלא יוכלו להתפאר בית דוד ויושב ירושלם שהם בתוך העיר עם שפים ולא תגדל תפארתם על בני יהודה ידינו הושיעה אתכם : ביום · הנכשל בהם · גיבור כדוד : באלהים

ובית דוד · ר"ל המלך המשיח · כמו שמצינו כא בית דוד שאמר על אחז המלך ויצא המלך לפניהם להלחם בגוים ההם באלהים · ופי' במלאך ה' : והיה ביום ההוא אבקש להשמיד · אבקש ואעשה כלומר אשים כל רצוני להשמידם : ושפכתי רוח חן ותחנונים · כלומר שימלאו חן בעיני ואושיעם מן הגוים הבאים עליהם · וכפל הענין במ"ש לחזק הענין · וי"ת רוח חסד ורחמים · ופי' אאז"ל רוח שיהיה חן בעיני כל אדם ושיהיו תחנוניהם מקובלים לפני · והנה אמר שינן עליהם · הנה זכר המדרגות העליונות המגשאות אותם אח"כ אמר שאם יזדמן שידקרו אחד מהם במלחמה ואפי' הדיוט שבה' תימה גדולה יהיה להם היאך יהיה דבר זה ויספדו אותו שהוא תחלת ירידה והכנעה נגד אויביהם · כמו שעשה יהושע באשר הכו אנשי העי מישראל שלשים וששה איש אמר אהה ה' ואמר מה אומר אחרי אשר הפך ישר' עורף לפני אויביו כן יהיה עניהם עתה אם יראו שידקרו מהם אפי' אחד יתמהו : והביטו אלי את אשר דקרו · בעבור שדקרו · וספדו עליו כאדם שאין לו אלא בן אחד וימות · או כאדם שימות בכורו · ורז"ל פי' על משיח ב"י שיהרג במלחמה · ותמה אני לפי פירוש' איך סתמו ולא זכרו כלל : והמר · ענין מרירות לב : ביו' ההוא כמספד · בפתח מפני הסמיכות · הדדרימון בבקעת מגדון · ידוע היה אצלם ולא ראינו זכר מזה במקרא : וספדה הארץ · אנשי הארץ יספדו על זה הדיקו' : משפחות משפחות' כל אחת במקומה · ואלה המשפחות הנזכרות כמו נתן ושמעי יהיו גדולות וידועות באותו הזמן והנביא זכרם דרך נבואה · ומה שאמר ונשיה' לבד הוא דרך צניעות · או פי' לפי שהנשים מקוננות וסופדו' יותר מן האנשי' אמר שתתיחדנ' לבדן לספוד כמנהגן : ביום ההוא יהיה מקור נפתח לבית דוד · אפשר לפרשו כמשמעו · וכן רז"ל הדביקוהו לפסוק יצאו מים חיים מירושלם ואמרו יכול שיתערבו בהן מעינות אחרות ת"ל יהיה מקור נפתח לבי' דוד · מקור אחד הוא לחטאת ולנדה · ואמרו ע"ד כיון שהגיעו המים לפתח בית דוד נעשה נחל גדול שנא' ביום ההוא יהיה מקור נפתח לבית דוד · ולמה שפי' הפסוק כמשמעו יהיה פי' לחטא' ולנדה כי עד היו' ההוא לא יצאו מים בירושלם בתוך העיר · ואז יצאו מים חיים בעיר ולא יצטרכו לצאת חוץ לעיר למי חטאת שצריך שיהיו חיים כמו שכתוב · וכן לנדה שהיא זבה שצריכה מים חיים : והיה · אכרית את שמות העצבים שהיו שם טרם גלותם בראשונה · או העצבים שעובדים שם העמים היום · וגם את הנביאי' נביאי השקר שהיו שם במקדש ראשון · ואת רוח הטומאה · יצר הרע : והיה כי ינבא איש עוד · אני אעביר הנביאי' אבל אם יהיה חוטא אחד שינבא ברוח שקר ויכזב ויאמר כי ברוח האל נבא וישראל בזמן ההוא תהיה בהם דיעה והשכל שיכירו את דברי המתנבא ההוא אם יהיו דברי אמת או דברי שקר ויאמרו אליו אביו ואמו שהם יולדיו לא תחיה כי שקר דברת בשם ה' : ויולדיו · הוא תוספת ביאור כי כבר זכר אביו ואמו : ודקרוהו אביהו ואמו · יכוהו ויפצעוהו ליסרו · או פי' ודקרוהו יהרגוהו כמו שאמר לא תחיה : והיה ביום ההוא יבושו · כשיראו שלא יתקיימו נבואתם יבושו : בהנבאותו · מקור בתוספת תי"ו · וכן במשנה והלא במאמר אחד יכול להבראות : ולא ילבשו עוד אדרת שער למען כחש · כי כן היה מנהג נביאי השקר ללבוש שקים ואדרת שער : למען

מ"ע ספורנו ז"ל

הנכשל בהם · הפחות שבהם : ביום ההוא · שיהיו יושבי ירושלם בזה השלמות · אבקש להשמיד במדת הדין גמור · את כל הגוים · פלטי המלחמ' ובני יהודה שהיו עמם שלא השתדלו לקנות זה השלמות אמנם בי יושב ירושלם ברוח חן ותחנוני' יתפללו על יהודה והביטו אלי · בתפלתם בעיון דק לעורר רחמי את אשר דקרו · עם מה שהבדו אותם שדקרו הם מבני יהודה בהיותם במצור וספדו עליו על היחיד על בן יחיד לחטאת לנדה לכפר עון בני יהודה הנלחמים בהתפללם עליהם כמו שתשיג כפרת החטאים בחטאת וכמו שיטהרו הטמאים במי נדה · הנביאי' של עצבים רוח הטומאה · שדים הנזוני' בטמאות וכי ינבא איש · בכח העצבים או רוח הטומאה יבושו שלא יעלה לידם חזון כמאז : כי

רשי

באלהים · כרברבין כמלאכן : כמלאך יי' לפניהם · כמלאכא דיי' קדמיהון : אבקש להשמיד · אבקש בהשמדתם ואדקדק בעונם ורבותינו פירשו לזכות אבקש כנוגני שלהם אם יש להם זכות אניחם ואם לאו אשמידם : רוח חן ותחנונים · שיעלה על רוחם להתחנן לפני והם יהיו לחן בעיני רוח ט"לנט בלע"ז : והביטו אלי את אש' דקרו · תרג' יונחן ויבעון מן קדמי על דאיטלטלו והביטו להתאונן על אשר דקרו בהם האומות והרגו מהם בגלותם : וספדו עליו · על אותו הרג : כמספד על היחיד · כאשר יספוד איש על בן יחידו ורבותינו דרשוהו על משיח בן יוסף שנהרג במסכת סוכה : כמספד הדדרימון בבקעת מגידון · אין ענין הדדרימון בבקעת מגידו אלא שני מספדות הן כמספדא לאחאב בר עמרי דקטל יתיה הדדרימון בן טברימון ברמות גלעד שנאמר ותעבור הרינ' במחנה והו' הספד ובמספדא ליאשיהו בר אמון דקטל יתיה פרע' חגירא בבקע' מגידו שנא' ויקונן שם ירמיהו וגו' ויאמרו כל השרים והשרות בקינותיה' וגו' : בית נתן הנביא וי"מ נתן בן דוד כמו שנא' שמוע ושובב ונתן ושלמה : בית לוי · הכהני' והלוי' : משפחת השמעי · שמוע בן דוד בתחלי' כלל הכתו' משפח' בית דוד ואח"כ פרט כל אחת ואחת · כל המשפחות הנשארו' · לבית דוד : ונשיהם לבד · משו' צניעו' ולמה משפחו' הכהונ' והמלכו' כדי להחזי' להם כתריה' כמו שנ' בראש הספ' אלה שני בני היצה' העומדי' על אדון כל הארץ : לחטאת ולנדה · לאדיות' וכן ת"י אשבוק לחוביהון כמה דמדכן במי אדיותא ובקט' תורתא לחטאתא באפר חטא' : וגם את הנביאים · נביאי' שקר' : רוח טומאה · יצר הרע : אדרת שער · כן דרך מסיתים ומדיחי' מתעטפים בטלית' כאילו הם אנשים צדיקים למען יקובלו כמשיהם : כי

בָּהֶם בַּיּוֹם הַהוּא כְּדָוִיד וּבֵית דָּוִיד
כֵּאלֹהִים כְּמַלְאַךְ יְהוָה לִפְנֵיהֶם׃
וְהָיָה בַּיּוֹם הַהוּא אֲבַקֵּשׁ לְהַשְׁמִיד
אֶת־כָּל־הַגּוֹיִם הַבָּאִים עַל־יְרוּשָׁלִָם׃
וְשָׁפַכְתִּי עַל־בֵּית דָּוִיד וְעַל יוֹשֵׁב
יְרוּשָׁלִַם רוּחַ חֵן וְתַחֲנוּנִים וְהִבִּיטוּ
אֵלַי אֵת אֲשֶׁר־דָּקָרוּ וְסָפְדוּ עָלָיו
כְּמִסְפֵּד עַל־הַיָּחִיד וְהָמֵר עָלָיו כְּהָמֵר
עַל־הַבְּכוֹר׃ בַּיּוֹם הַהוּא יִגְדַּל
הַמִּסְפֵּד בִּירוּשָׁלִַם כְּמִסְפַּד הֲדַדְרִמּוֹן
בְּבִקְעַת מְגִדּוֹן׃ וְסָפְדָה הָאָרֶץ
מִשְׁפָּחוֹת מִשְׁפָּחוֹת לְבָד מִשְׁפַּחַת
בֵּית־דָּוִיד לְבָד וּנְשֵׁיהֶם לְבָד
מִשְׁפַּחַת בֵּית־נָתָן לְבָד וּנְשֵׁיהֶם
לְבָד׃ מִשְׁפַּחַת בֵּית־הַלֵּוִי לְבָד
וּנְשֵׁיהֶם לְבָד מִשְׁפַּחַת הַשִּׁמְעִי לְבָד
וּנְשֵׁיהֶם לְבָד׃ כֹּל הַמִּשְׁפָּחוֹת
הַנִּשְׁאָרוֹת מִשְׁפָּחֹת מִשְׁפָּחֹת לְבָד

יג

א וּנְשֵׁיהֶם לְבָד׃ בַּיּוֹם הַהוּא
יִהְיֶה מָקוֹר נִפְתָּח לְבֵית דָּוִיד וּלְיֹשְׁבֵי
יְרוּשָׁלִָם לְחַטַּאת וּלְנִדָּה׃ וְהָיָה
בַיּוֹם הַהוּא נְאֻם יְהוָה צְבָאוֹת אַכְרִית
אֶת־שְׁמוֹת הָעֲצַבִּים מִן־הָאָרֶץ וְלֹא
יִזָּכְרוּ עוֹד וְגַם אֶת־הַנְּבִיאִים וְאֶת־רוּחַ
הַטֻּמְאָה אַעֲבִיר מִן־הָאָרֶץ׃ וְהָיָה
כִּי־יִנָּבֵא אִישׁ עוֹד וְאָמְרוּ אֵלָיו אָבִיו
וְאִמּוֹ יֹלְדָיו לֹא תִחְיֶה כִּי שֶׁקֶר דִּבַּרְתָּ
בְּשֵׁם יְהוָה וּדְקָרֻהוּ אָבִיהוּ וְאִמּוֹ
יֹלְדָיו בְּהִנָּבְאוֹ׃ וְהָיָה בַּיּוֹם הַהוּא
יֵבֹשׁוּ הַנְּבִיאִים אִישׁ מֵחֶזְיֹנוֹ
בְּהִנָּבְאֹתוֹ וְלֹא יִלְבְּשׁוּ אַדֶּרֶת שֵׂעָר
לְמַעַן

כְּהוֹן בְּעִידָנָא הַהִיא כְּדָוִד וּבֵית דָוִד כְּרַבְרְבִין יִצְלְחוּן כְּמַלְאֲכָא דַייָ קֳדָמֵיהוֹן׃ וִיהֵי בְּעִידָנָא הַהִיא אֶתְבַּע לְשֵׁיצָאָה יָת כָּל עַמְמַיָא דִי מִתְכַּנְשִׁין וְאָתָן עַל יְרוּשְׁלֵם׃ וְאֶשְׁפּוֹךְ עַל דְבֵית דָוִד וְעַל יָתְבֵי יְרוּשְׁלֵם רוּחַ חִסְדָא וְרַחֲמִין וְיִבְעוּן מִן קֳדָמַי עַל דִי אִטַלְטָלוּ וְיִסְפְּדוּן עֲלוֹהִי כְּמָא דְסָפְדִין עַל יְחִידָא וְיִמְרוּן עֲלוֹהִי כְּמָא דְמַמְרִין עַל בּוּכְרָא׃ בְּעִידָנָא הַהִיא יִסְגֵי מִסְפְּדָא בִּירוּשְׁלֵם כְּמִסְפְּדָא דְאַחְאָב בַּר עָמְרִי דִי קְטַל יָתֵיהּ הֲדַדְרִימוֹן בַּר טַבְרִימוֹן וּכְמִסְפַּד יֹאשִׁיָה בַּר אָמוֹן דִי קְטַל יָתֵיהּ פַּרְעֹה חֲגִירָא בְּבִקְעַת מְגִידוֹן׃ וְיִסְפְּדוּן דַיָרֵי אַרְעָא זַרְעִין זַרְעִין גַּבְרֵיהוֹן לְחוֹד וּנְשֵׁיהוֹן לְחוֹד זַרְעִית בֵּית דָוִד לְחוֹד גַּבְרֵיהוֹן לְחוֹד וּנְשֵׁיהוֹן לְחוֹד זַרְעִית בֵּית נָתָן גַּבְרֵיהוֹן לְחוֹד וּנְשֵׁיהוֹן לְחוֹד׃ זַרְעִית בֵּית לֵוִי לְחוֹד גַּבְרֵיהוֹן לְחוֹד וּנְשֵׁיהוֹן לְחוֹד זַרְעִית בֵּית שִׁמְעִי גַּבְרֵיהוֹן לְחוֹד וּנְשֵׁיהוֹן לְחוֹד׃ כָּל זַרְעִיתָא דִי אִשְׁתְּאָרָא זַרְעִין זַרְעִין גַּבְרֵיהוֹן לְחוֹד וּנְשֵׁיהוֹן לְחוֹד׃ בְּעִידָנָא הַהִיא יְהֵי אוּלְפַן אוֹרַיְתָא גְלֵי כְּמַבּוּעַ דְמַיִן לְבֵית דָוִד וּלְיָתְבֵי יְרוּשְׁלֵם וְאֶשְׁבּוֹק לְחוֹבֵיהוֹן כְּמָא דְמִדַכַּן בְּמֵי אַדְיוּתָא וּבִקְטַם תּוֹרָתָא דְחַטָאתָא׃ וִיהֵי בְּעִידָנָא הַהִיא אֲמַר יְיָ צְבָאוֹת אֵישֵׁיצֵי יָת שׁוּם טַעֲוַת עַמְמַיָא מִן אַרְעָא וְלָא יְהֵי דָּכְרָן מִשׁוּמְהוֹן עוֹד וְאַף יָת נְבִיֵי שִׁקְרָא וְיָת רוּחַ מְסָאֲבָא אֲבַטֵל מִן אַרְעָא׃ וִיהֵי אֲרֵי אִיתְנַבֵּי גְּבַר עוֹד וְיֵימְרוּן לֵיהּ אֲבוּהִי וְאִימֵיהּ יָלְדוֹהִי לָא תִתְקַיַּים אֲרֵי שִׁקְרָא אִתְנַבֵּיתָא בִּשְׁמָא דַייָ וְיַחְרְרוּן בֵּיהּ אֲבוּהִי וְאִמֵּיהּ יָלְדוֹהִי בְּאִתְנַבְּיוּתֵיהּ׃ וִיהֵי בְּעִידָנָא הַהִיא יִבְהֲתוּן נְבִיֵי שִׁקְרָא גְּבַר מִנְּבוּאָתֵיהּ בְּאִתְנַבְּיוּתֵיהּ וְלָא יִתְנַבּוּן עוֹד שְׁקַר
בדיל

כדויד ג' וסימ' נמסר בעמוס סימ' ו' · כאלהים ג' בקריאה וסימ' והייתם כאלהים יודעי טוב ורע · ובית דויד כאלהים · מי אל גדול כאלהים · אנ"ך · מספד ג' בקריא' וסימ' מספד תמרורי' כי פתאם · מספד בית האצל הדדרמון בבקעת מגדון · וסי' תמריא סמיכין לרמוניא · לחטאת ו' פתחי' וסי' ויהי כדבר הזה לחטאת בית ירבעם · ביום ההוא יהיה מקור נפתח · ואתה תשמע השמים תניין דמלכים · ותליתאי ואתה תשמע מן השמים תניינא דד"ה · ודבתריה ואתה תשמע השמים · אביהו ז' בקריאה וסי' וירד אביהו אל האשה · ויחר אפו ויעל בית אביהו · וירד אחיו וכל בית אביהו · ודקרהו אביהו · וישלח חירם מלך צור · ולחסה מן כני מררי בנים שמרי הראש · ויחל שלמה לבנות וגו' אשר נראה לדוד אביהו · וסימן אתתא רגזת מן ביתא חזיא מלבא ודקרה ברישה:

אבן עזרא

כאלהים · מלאכים וככה פירשו כמלאך יי' לפניהם במלחמה : והיה ביו' ההוא · כאשר אבקש להשמיד את כל הגוים : ושפכתי · אשפוך רוח חן ותחנוני' על יושבי ירוש' טרם זה תעבור עליה' בתחלה צרה כי משיח בן יוסף יהרג אז יכעס השם וישמיד את כל הגוים הבאי' על ירוש' וזהו והביטו אליו אז יביטו כל הגוים אלי לראות מה אעשה לאלה אשר דקרו משיח בן יוסף : וספדו עליו · אנשיו : כמספד הדדרימון · מספד אדם גדול היה בימים קדמונים : בבקעת מגדון · ואנחנו לא ידענו כל הקורות ולהיותו רמז לאחאב ויאשיה דרך דרש הוא זה : וספדו · הזכיר משפחת בית דוד הנכבדת ומשפחת בית נתן בדרך נבואה ידע כי גם זאת בימים ההם תהיה ידועה ולהיות בית נתן אחי שלמה אין צורך כי בית דוד שם כולל לשניהם וככה בית השמעי איננו מהלוים או הוא קצתם מבית לוי בפנים וקצתם בחוץ כמו בית דוד ויהודה שהם בפנים ובחוץ : ביום · גם זה הכתוב לאות כי הנבואה לעתיד ויהיה מקור נפתח כמשמעו ור' משה הכהן אמר כי הוא דרך משל כמו וזרקתי עליכם מים טהורי' וטהרתם על כן אחריו ורוח הטומאה הפך לרוח הקודש : והיה · הטעם אל ככה יהיו אוהבי השם כי על אהבתו ידקרו האבות הבני' : והיה · אדרת שער · להראות האדם שהוא עובד השם ומתאבל על עונו וחוגר שק למען לא יכירוהו :
ואמר

למען כחש · למען שיוכלו לכחש ויאמינו בהם בני אדם כי הם מראי' עצמם בפני אדם שהם פרושי' ואנשים צדיקים וישרי' ולא ידברו כזב וכשיראו שלא יתקיימו נבואתם יהיה להם בשת ויניחו ממעשיה' ומחזיונם וממלבושיהם ויכחשו בנבואתם ויאמרו שאינם נביאי' ולא נבאו מעולם אלא עובדי אדמה הם ולא יתעסקו בדברים הללו אלא בעבודת האדמה ובמקנה ובקנין: ואמר · יאמר לשואל אותו איה נבואתו יכחש ויאמר לא נביא אנכי · הקנני · למדני היו' רועה מקנה ומתעסק בעבודת האדמה: ואמר אליו מה המכות האלה בין ידיך · אם כן שאין אתה נביא מה המכות האלה שבין ידיך כי המכות הם סימן שהיית מתנבא ואביך ואמך הכוך ויסרוך שלא תתנבא · ואמר אשר הכתי בית מאהבי · יאמר אין המכות בעבור הנבואה אלא אוהבי הכוני ויסרוני לפי שהייתי משולח ולא הייתי מתעסק בעבודת האדמה בנערותי והיו מכים אותי שאסור משילוח הנערים ואתעסק במלאכה · וטעם המכות בין הידים שהיו אוסרי' ידיו ורגליו כדי שלא יצא לחוץ וטעם הענין הזה לעתיד לפי שהאל יתב' יעדנו לעתיד ואמר והי' אחרי כן אשפוך את רוחי על כל בשר ונבאו בניכם ובנותיכ' ואות שלא יתנבאו יקנאו לאחרים שיתנבאו ויעשו עצמ' נביאים כמו האחרי' ויכירו אבותיכ' השומעי' נבואתם שהיא שקר ויאמרו להם אבותם לא תחיה כי שקר דברת בשם ה' · ואחז"ל פי' הענין הזה לעתיד לבא בזמן תחיית המתים ואמר כי כשיחיו המתים כמו שכתוב בדניאל ורבים מישני אדמת עפר יקיצו אלה לחיי עול' הצדיקי' ואלה לחרפות לדראון עול' אות' שכפרו בעיקר וכפרו בתחיית המתים ואותם בינוני' שלא כפרו בעיקר אך היו חולמים חלומות שקר ואמרו נבואה מלב' אך לא עבדו ע"א כשיחיו יהיו בידיהם מכות כמו מכות שחין או גרב · וזה יהי' שכר לפעולתו ועונשו על שהתנבא בשקר כדי שיכירוהו בני אדם ויהי' לו בשת כמו שאמר יבשו הנביאים איש מחזיונו בהנבאתו בעבור נבואת השקר בימים הקדמוני' · ולא ילבשו עוד אדר' שער כמו שעשו בתחלה שהיו לובשים שקי' ובגדי פרושי' ועובדי ע"ז בעבו' שיאמינו בני אדם שקריה' ובזמן העתיד כשיראו בני אדם ויכירום יכחש כל אחד מהם ויאמר לא היו דברי' מעולם כי עובד אדמה אנכי · כי אדם הקנני מנעורי · אדם עם הארץ הקנני שם אותי רועה מקנה ועובד אדמה · ובאמרם לו מה המכות האלה בין ידיך יאמר הוא הם אשר הכתי בית מאהבי בבית המדרש הכוני מאהבי על הכתיבה שהיינו כותבים והיינו לומדי' או על דבר אחר שיאמר: חרב עורי על רועי · פי' רש"י ז"ל על אותו שהפקדתיו על צאן גלותי · ועל גבר עמיתי שחברתיו אלי לשמור את צאני כמוני · הך את הרועה הרשע' · והחכם ר' אברהם פי' שהנבואה הזאת על מלחמות רבות תהיינה בכל הארץ בימי משיח בן יוסף · הך הרועה · השם ית' יכרית כל מלך מהגוים ותפוצנה צאנו · והצערים הם השלטונים והשרי' שהם צעירים מהמלכים · ות"י חרבא אתגלי על מלכא וגו' · ר"ל המשנים של המלכים והשלטונים: והיה בכל הארץ · פי' בכל א"י · וי"מ בכל העולם כי גם מאומות העולם לא ישארו אלא הטובים שיהיו עובדי הא' ית' · פי שנים · שני חלקים מהם: יכרתו יגועו · מקצתם יכרתו בחרב ומקצתם יגועו בדבר · והשלישית יותר בה · ישארו בארץ חיי': והבאתי באש · פי' בצרות קשות דומות לאש: ואמר אש לפי שהמשילה למצרף הכסף והזהב שהם צורפים ובוחנים באש כן יהיו הם מצורפים ובחונים בסבלם הצרות הקשות בלב טוב באותו הזמן שיסבלו אותם · וכן ת"י ואעילית תליתאה בעקא בכור דאשא: הנה יום בא לה' · לה' יהיה אותו היום שכבודו וגבורתו באותו הזמן יראה · והוא זמן שיבא גוג ומגוג על אדמת ישראל כמו שנבא יחזקאל הנביא · וחלק שללך בקרבך אמר כנגד ירושלם כי יחלקו הגוים שלל העיר בקרבה כמו שאמר ונשסו הבתים · ויונתן תרגם הא יומא דעתיד למיתי מן קדם ה' ויפלגון בית ישרא' ית נכסי עממיא בגויך ירושל': ואספתי · כלומר שישים בלבם לבא אל ירושלם למלחמה כמו שאמר בנבואת יחזקאל והעליתיך מירכתי צפון והביאותיך אל הרי ישראל · ונלכדה העיר · זאת הצרה תהיה לצרף השלישית שיותר בה ועליה נאמר בנבואת ישעיה חבי כמעט רגע עד יעבור זעם ונאמר בנבואת דניאל והיתה עת צרה אשר לא נהיתה מהיות גוי וגו' · ונשסו הבתים · מפעלי הכפל שרשו שסס · וכן מיגזרת למשסה יעקב ענין בזה ושלל · ויצא חצי העיר בגולה · ר"ל שיגלום מן העיר כשבויים אל אהליהם שהם חוץ לעיר · עד כאן יניחם האל יתברך ביד אויביהם לצרף אותם וימלט כל הכתוב בספר ויקבל הצרה בלב טוב · ויתר העם לא יכרת מן העיר · כי לא יתנם האל יתברך עוד ביד אויביהם ויתגברו ישראל על האויבים בעזרת האל עמהם וזהו שאמר ויצא ה': ויצא ה' · ביום קרב · ביום מלחמה · תרגום מלחמה קרבא · וכן טובה חכמה מכלי קרב · והדומים לו · ואמר ביום קרב ולא פירש באיזו מלחמה · ופירושו כתרגומו כיום אגחותיה קרב על ימא דסוף כי אז היו ישראל בצרה גדולה כי המצריים היו רודפים אחריהם ואמר להם משה רבינו ע"ה ה' ילחם לכם ואתם תחרישון · וכן אמר הנה ונלחם בגוים ההם: ועמדו רגליו · על דרך משל שיראה אות ומופת בהר הזיתים שיבקע · ופי' החכם הגדול רבינו משה ז"ל שבתו כמו ויברך אותך לרגלי בשבתי כן רגליו ר"ל קיום סבותיו כלומר הנפלאות אשר יראו אז במקום ההוא אשר הוא יתברך סבתם כלומר עושם · וי"ת ויתגלי גבורתיה בעדנא ההיא · והר הזיתים אשר הוא על פני ירושלם · כלומר סמוך לירושלם במזרחה:

מחציו

לְמַעַן כַּחֵשׁ: וְאָמַר לֹא נָבִיא ה
אָנֹכִי אִישׁ־עֹבֵד אֲדָמָה אָנֹכִי
כִּי אָדָם הִקְנַנִי מִנְּעוּרָי: וְאָמַר אֵלָיו
מָה הַמַּכּוֹת הָאֵלֶּה בֵּין יָדֶיךָ וְאָמַר
אֲשֶׁר הֻכֵּיתִי בֵּית מְאַהֲבָי:
חֶרֶב עוּרִי עַל־רֹעִי וְעַל־גֶּבֶר
עֲמִיתִי נְאֻם יְהוָה צְבָאוֹת הַךְ אֶת־
הָרֹעֶה וּתְפוּצֶיןָ הַצֹּאן וַהֲשִׁבֹתִי יָדִי
עַל־הַצֹּעֲרִים: וְהָיָה בְכָל־הָאָרֶץ
נְאֻם־יְהוָה פִּי־שְׁנַיִם בָּהּ יִכָּרְתוּ יִגְוָעוּ
וְהַשְּׁלִשִׁית יִוָּתֶר בָּהּ: וְהֵבֵאתִי אֶת־
הַשְּׁלִשִׁית בָּאֵשׁ וּצְרַפְתִּים כִּצְרֹף אֶת־
הַכֶּסֶף וּבְחַנְתִּים כִּבְחֹן אֶת־הַזָּהָב
הוּא יִקְרָא בִשְׁמִי וַאֲנִי אֶעֱנֶה אֹתוֹ
אָמַרְתִּי עַמִּי הוּא וְהוּא יֹאמַר יְהוָה
אֱלֹהָי:

יד

הִנֵּה יוֹם־בָּא א
לַיהוָה וְחֻלַּק שְׁלָלֵךְ בְּקִרְבֵּךְ:
וְאָסַפְתִּי אֶת־כָּל־הַגּוֹיִם אֶל־יְרוּשָׁלִַם
לַמִּלְחָמָה וְנִלְכְּדָה הָעִיר וְנָשַׁסּוּ
הַבָּתִּים וְהַנָּשִׁים תִּשָּׁגַלְנָה וְיָצָא חֲצִי
הָעִיר בַּגּוֹלָה וְיֶתֶר הָעָם לֹא יִכָּרֵת
מִן־הָעִיר: וְיָצָא יְהוָה וְנִלְחַם בַּגּוֹיִם
הָהֵם כְּיוֹם הִלָּחֲמוֹ בְּיוֹם קְרָב:
וְעָמְדוּ רַגְלָיו בַּיּוֹם־הַהוּא עַל־הַר
הַזֵּיתִים אֲשֶׁר עַל־פְּנֵי יְרוּשָׁלִַם
מִקֶּדֶם וְנִבְקַע הַר הַזֵּיתִים
מחציו

בְּדִיל לְאַלָּפָא כַּדִּיבִין: וְיֵימַר לָא
נְבִיָּא אֲנָא גְּבַר פָּלַח בְּאַרְעָא אֲנָא
אֲרֵי אֱנָשָׁא אַקְנְיַינִי מִזְּעִירִי: וְיֵימַר
לֵיהּ מָה מַחֲתָא הָאִילֵין דְּאַתְאָרָה
עֲלָנָא הֲלָא בְּעוֹבָדֵי יְדָךְ וְיֵימַר יָאוּת
לְקִינָא בְּחוֹבִין דְּרַחֲמָנָא: חַרְבָּא
אִתְגְּלָאָה עַל מַלְכָּא וְעַל שִׁלְטוֹנָא
חַבְרֵיהּ דִּכְוָתֵיהּ דְּדָמֵי לֵיהּ אֲמַר יְיָ
צְבָאוֹת קְטוֹל יַת מַלְכָּא וְיִתְבַּדְּרוּן
שִׁלְטוֹנַיָּא וְאָתֵיב יַת מַחַת גְּבוּרְתִּי עַל
תִּנְיָנַיָּא: וִיהֵי בְּכָל אַרְעָא אֲמַר יְיָ
תְּרֵין חוּלָקִין דְּבַהּ יִשְׁתֵּיצוּן יְסוּפוּן
וּתְלָתָא יִשְׁתָּאַר בַּהּ: וְאָעֵיל יַת
תְּלָתָא בְּעָקָא בְּכוּר דְּאֶשָּׁא
וְאֶצְרוֹפִינוּן כְּמָא דְצָרְפִין יַת כַּסְפָּא
וְאֶבְחֲרִינוּן כְּמָא דְבָחֲרִין יַת דַּהֲבָא
הוּא יְצַלֵּי בִשְׁמִי וַאֲנָא אֲקַבֵּיל צְלוֹתֵיהּ
אֲמָרִית עַמִּי הוּא וְהוּא יֵימַר יְיָ אֱלָהִי:
הָא יוֹמָא דַעֲתִיד לְמֵיתֵי מִן קֳדָם יְיָ
וִיפַלְּגוּן בֵּית יִשְׂרָאֵל נִכְסֵי עַמְמַיָּא
בְּגַוִּיךְ יְרוּשְׁלֵם: וְאֶכְנוֹשׁ יַת כָּל
עַמְמַיָּא לִירוּשְׁלֵם לְאַגָּחָא קְרָבָא
וְתִתְכְּבֵישׁ קַרְתָּא וְיִתְבַּזְּזוּן בָּתַּיָּא
וּנְשַׁיָּא יִשְׁתַּכְבָן וְיִפּוֹק פַּלְגָא דְקַרְתָּא
בְּגָלוּתָא וּשְׁאָר עַמָּא לָא יִפְסוֹק מִן
קַרְתָּא: וְיִתְגְּלֵי יְיָ וְיַגִּיחַ קְרָבָא
בְּעַמְמַיָּא הָאִינוּן כְּיוֹם אַגָּחוּתֵיהּ קְרָב
עַל יַמָּא דְסוּף: וְיִתְגְּלֵי בִגְבוּרְתֵּיהּ בְּעִידָנָא הַהִיא עַל טוּר זֵיתַיָּא דְעַל אַפֵּי יְרוּשְׁלֵם
מִמַּדְנְחָא וְיִתְבְּזַע טוּר זֵיתַיָּא מפלגיה

רועי ה' חס' וי"ו בקריא' וסי' נמסר לעיל סוף סי' י"א · ובחנתים ב' וסי' הנני צורפם ובחנתי' · והבאתי את השלישית · תשגלנה ד' כתיבן לישן שגל וקרינן לישן שכיבה וסימ' אשה תארש ואיש אחר ישגלנה · ועלליהם ירטשו לעיניהם: שאי עיניך על שפים וראי איפה לא שגלת · ונשסו הבתים והנשים תשגלנה :

רש"י

כי אדם הקנני · פתר בו מנחם לשון מקנה צאן ובקר כי אדם כשאר כל האדם שאינו עסוק בנבואו' הפקידני מנעורי לשמור את מקניהו: בין ידיך · בין כתפיך שם מלקין עוברי עביר': בית מאהבי · אשר אהבוני והוכיחוני לדרך הישרה: חרב עורי על רועי · על אותו שהפקדתיו על צאן גלותי: ועל גבר עמיתי · שחברתיו אלי לשמור צאני כמוני: הך את הרועי' את מלך מואב הרשעה: ותפוצינה הצאן · שכבושה תחת ידו: והשיבותי ידי · ואשב' מכתי שנית: על הצוערי' · על השלטוני' הצעירים מן המלכים ויונתן תירגם ותפוצנה הצאן ויתבדרון שלטוניא ותרגם על הצוערים ממוניא שהם השניים להם וכן תירגם יונתן המקרא הזה באומו' חרבא איתגלי על מלכא ועל שלטונא חבריה דכוותיה דדמי ליה קטול ית מלכיא ויתבדרון שלטוניא ואין לשון התרגום הזה נופל על ישר' שלא מצינו בתרגו' ובמקרא שלטונין בישראל אלא מלך ושרים ותרגום שלה' רברבין: והשלישית יותר בה · יתגיירו זיתין: והבאתי את השלישי' באש · ועלי' ית תליתית' בעקא אכנכו' דאשא שיסבלו ויסאו מקלת הגזרי' בצרת חבלו של משיח ובמלחמת גוג ומגוג עם ישראל ומשם יבחנו כי גירי אמת הם כי הרב' מן המתייהדי' תחלה ישובו לסור' ויתחברו עם גוג כמו שמצינו באגדה: והוא יאמר יי' · כשיתפלל יתפלל ליי' ולא לאלהיו הראשון: הנה יום בא ליי' · חביב להב"ה: וחולק שללך בקרבך · שלל שתשללי מאויביך יחלקו יושביך בקרבך וכן ת"י ויפלגון בית ישראל נכסי עממיא בגויך ירושלם: ויתר העם אל יכרת לא יגלו כולם ולמה יניח' להגלות חציים ולשסות הבתים כדי שלא יהא להם פתחון פה לאמר לא למלחמה באנו כי אם להשתחות באנו: כיום הלחמו ביום קרב · כיום אגחותיה קרב על ימא דסוף:

מחציו

אבן עזרא

ואמר · לשואלו מה מלאכתך: כי אדם הקנני מנעורי · הנחילני אדמה ומנעורי אני עובד אותה ואם ישאלוהו מה המכות שדקרוהו אביו ואמו אז יאמר בית מאהבי שחקתי והוכיתי שם על דרך שחוק: חרב · יתנבא עוד על מלחמות רבות תהיינה בכל הארץ במות משיח בן יוסף וטעם רועי כל מלך מהגוי' שהמשילו השם על הארץ והוא חושב על עצמו שהוא כאלהים על כן ועל גבר עמיתי: הך את הרועה · השם יכרית כל מלך ותפוצינה צאנו על כן כתו' בפרשה האחרת הדבקה בזאת והיה יי' למלך על כל הארץ · אמ' יפת כי הצוערי' הפך הרועים והם צעירי הצאן והנה צוערים תוער כמו אובדים יצערו בניו ולא ידע: והיה · שתי שלישיות העולם יכלו גם השלישית יבחן והנמלט הוא יהיה עובד השם הוא שיבוא מדי שנה בשנה ועתה יפרש איך יכרתו פי שנים בכל הארץ: הנה · בבא היום שיתקבצו אל ירושלם כל הגוים אחרי מות הנדקר הנזכר: וחלק · עם ירושלם ידבר והאומ' כי שלל האויב יחולק אם כן למה אחריו ויצא חצי העיר בגולה ועוד ונשסו הבתים מפעלי הכפל כמו ונמקו כל צבא השמים כמו נסבו מן סבב: תשכבנה · דרך כבוד כי תשגלנה כנוי המעשה וככה שגל המוכנת למטה: ויצא · כאשר יצא חצי העיר בגולה אז יצא השם ממקומו מהשמי' דרך משל כי יקנא לעמו: ביום קרב · שבאו המצריים אחרי ישראל להרגם בים ושם כתו' כי יי' נלחם להם במצרים: ועמדו · הנה אות ומופת יעשה השם ביום ההוא ועד היום לא היה משל זה כלום: הר הזתים · מזרח לירושלם ונבקע ההר מזרחו ומערבו ותהיה ביניה' גיא כמו ונשב בגיא:

ונסתם

מיע ספורנו ז״ל

כי אדם · בלתי נביא · הקנני · הורישני האדמה ואופן עבודתה · בית מאהבי: דרך שחוק · חרב רועי בקבוץ גליות על רועי קצת תופשי התור' להסתיר · עמיתי · התלמידים אשר היתה כונתם לזה · הרועה · ראש הישיבה · הצאן תלמידיו · הצעירים עמי הארץ · הוא יקרא בשמי הבחונים וזאת הבחינה תעשה בזה האופן כי הנה יום בא ויכנסו הגוים וישללו ויגלו את קצת העיר ואז תהיה מלחמת ה' להגין על הנותרים ואז תהיה אור:

לא

מֶחֶצְיוֹ מִזְרָחָה וָיָמָּה גֵּיא גְּדוֹלָה מְאֹד ג'
וּמָשׁ חֲצִי הָהָר צָפוֹנָה וְחֶצְיוֹ נֶגְבָּה: ל'
ה וְנַסְתֶּם גֵּיא־הָרַי כִּי־יַגִּיעַ גֵּי־הָרִים ב' · ט' כתיב יו"ד
אֶל־אָצַל וְנַסְתֶּם כַּאֲשֶׁר נַסְתֶּם מִפְּנֵי ג' · ג'
הָרַעַשׁ בִּימֵי עֻזִּיָּה מֶלֶךְ־יְהוּדָה וּבָא ל'
יְהוָה אֱלֹהַי כָּל־קְדֹשִׁים עִמָּךְ: ל'
וְהָיָה בַּיּוֹם הַהוּא לֹא־
יִהְיֶה אוֹר יְקָרוֹת יְקִפָּאוֹן: וְהָיָה יוֹם־ וקפאון · י' ק'
אֶחָד הוּא יִוָּדַע לַיהוָה לֹא־יוֹם וְלֹא־
לָיְלָה וְהָיָה לְעֵת־עֶרֶב יִהְיֶה־אוֹר:
וְהָיָה בַּיּוֹם הַהוּא יֵצְאוּ מַיִם־חַיִּים ו' כפע' כסי' יו"ד
מִירוּשָׁלַםִ חֶצְיָם אֶל־הַיָּם הַקַּדְמוֹנִי
וְחֶצְיָם אֶל־הַיָּם הָאַחֲרוֹן בַּקַּיִץ וּבַחֹרֶף
יִהְיֶה: וְהָיָה יְהוָה לְמֶלֶךְ עַל־כָּל־ ו' · כ' ס"ז
הָאָרֶץ בַּיּוֹם הַהוּא יִהְיֶה יְהוָה אֶחָד
י וּשְׁמוֹ אֶחָד: יִסּוֹב כָּל־הָאָרֶץ כָּעֲרָבָה ג' מ"ל · ג'
מִגֶּבַע לְרִמּוֹן נֶגֶב יְרוּשָׁלָםִ וְרָאֲמָה ל'
וישבה

מִפַּלְגֵיהּ לְמַדִינְחָא וּלְמַעַרְבָא חֵילָא
רַבָּא לַחֲדָא וְיִתְלַשׁ פַּלְגֵיהּ דְטוּרָא
לְצִיפּוּנָא וּפַלְגוּהִי לְדָרוֹמָא: וְיִסְתַּתִּים
חֵילָא דְטוּרַיָּא אֲרֵי יִמְטֵי חֵילָא
דְטוּרַיָּא לְאָצַל וְתִתְעַרְקוּן כְּמָא
דְעַרַקְתּוּן מִן קֳדָם זִיעָא דַהֲוָה בְּיוֹמֵי
עֻזִּיָּה מֶלֶךְ שִׁבְטָא דְבֵית יְהוּדָה
וְיִתְגְלֵי יְיָ אֱלָהִי וְכָל קַדִּישׁוֹהִי עִמֵּיהּ:
וִיהֵי בְּעִידָנָא הַהִיא לָא יְהֵי נְהוֹרָא
אֱלָהֵין עֲדֵי וּגְלִיד: וִיהֵי יוֹמָא חַד הוּא
יְדִיעַ קֳדָם יְיָ לָא כִּנְהוֹר יֵימָם וְלָא
כְּקָבֵיל לֵילֵי וִיהֵי לְעִידָן רַמְשָׁא יְהֵי
נְהוֹרָא: וִיהֵי בְּעִידָנָא הַהִיא יִפְּקוּן מֵי
מַבּוּעַ מִירוּשְׁלֵם פַּלְגֵיהוֹן לְיַמָּא
מַדִינְחָא וּפַלְגֵהוֹן לְיַמָּא מַעַרְבָאָה
בְּקַיְטָא וּבְסִיתְוָא יְהוֹן נַפְקִין: וְתִתְגְלֵי
מַלְכוּתָא דַיְיָ עַל כָּל יָתְבֵי אַרְעָא
בְּעִידָנָא הַהִיא יִפְלְחוּן קֳדָם יְיָ כַּתֵף
חַד אֲרֵי שְׁמֵיהּ יַצִּיב בְּעָלְמָא וְלֵית בַּר מִינֵיהּ: יִקְפָא כָּל אַרְעָא כְּמֵישְׁרָא מִגֶּבַע
לְרִמּוֹן דָרוֹם יְרוּשְׁלֵם וְתִתְרַבֵּי ותיתב

ונסתם ג' בקריא' וסי' ונסתם ואין רדף אתכם · ונסת' גיא הרי כי יגיע גי הרים ב' בפסוק · וחד נסתם כאשר נסתם בימי הרעש: גי בגי ט' חס' א' בקריא' וסי' על גי הצבעים · הוא הכה את אדום בגי מלח דמלכי' · וטמא את התפת · כי יום מהומה ומבוסה · גי העברים קדמת הים · וחוסמת היא את העוברים קדמא דפסוק · כי יגיע גי הרים אל אצל · והוא העביר את בנו באש · לד ואונו גי החרשים · וכל יהושע דכוו' · ישעיה שמענו גאון מואב גא כתיב יחזקאל גה כתיב ושארא גיא כתיבין : והיה יי' ו' דסמיכי בקריא' וסי' במס' רבתא :

רשי

מחציו · מאמצעיתו : מזרחה וימה · מן המזרח למערב כמו שמסיים והולך : ומש חצי ההר צפונה וגומר · חציו הצפוני ימוש ממקומו וימשך לצד צפון וכן חציו נגבה לצד דרום ויהיה הגיא ביניהם ראשו למזרח וסופו למערב : ונסתם גיא הרי · יונתן תרגם ויסתתים גיא הרי לפי שירושל' הרים סביב לה ויש גיא בין הר שבצפון ובין הר הזיתים וכן בדרום וכשימשך חצי הר הזיתים אצל הר שבצפונו יסתת' הגיא שהיה ביניהם וכן בדרום: כי יגיע · גובה גיא שהיה בין ההרים אל אצל אל גובה ראשי ההרי' שמכאן ומכאן וכן חברו מנחם עם מאציליה קראתיך ופירשו לשון גובה: ונסתם · בראותכם המופת הגדול הזה : כאשר נסתם מפני הרעש · וינועו אמות הספים ביום שנתנגע עוזיה : וכל קדושים · מלאכים : לא יהיה אור יקרות וקפאון · יונתן תרג' לא יהי נהורא אלהין עדי וגליד יהי נהורא לא יהיה אור נוגה כי יקרות וקפאון יהיה יקרות לשון כיקר כרים הוא כמין אור הנראה שחרית על ההרים וכלה והולך: וקפאון · קפוי וחשוך ועב כקרח שקופה ומגליד כמו וכגבינה תקפיאני: והיה יום אחד · והיה הדבר הזה יום אח' מימיו של הב"ה הוא היו' יודע שהו' להכנ' ישעו של הב"ה: לא יום ולא לילה · לא אור נוגה כאור של עולם הבא שנא' ואור החמה יהיה שבעתים כאור וגו' ולא לילה ולא עת של צרה כצרת שיעבוד המלכיו' שמקדם שימות המשיח יהיו ואין בהם שיעבוד : והיה לעת ערב · קודם שיגמרו אלף שנה יהיה אור הנוגה וכל הטוב האמו' על ישרא' וכן ת"י לא כנהור יומא ולא כקבל ליליא: והיה ביום ההוא · כשיבקע הר הזיתים מן המזרח למערב יצאו מים חיים מירושלם וילכו למזרח דרך אותה בקיעה עד הים הקדמוני שהוא למזרחו של עולם קדמ' וחציו יפנה למערב אל ים המערבי הוא המעיין שניבא יואל ומעיין מבית יי' יצא הוא הנחל שניבא יחזקאל וימד אלף ויעבירני במים וגומ': והיה יי' אחד · שכל הרשעים יעזבו הבליהם נמצא שאין עמו אל נכר : ושמו אחד · שיהא שמו נזכר בפי כולם : יסוב כל הארץ · יהפך להיות כל הארץ כערבה ישפלו ההרים ויהי כל העולם כולו מישור וירושלם הר כדי שתראה גבוה על הכל : מגבע לרימון נגב ירושלם · שנינו בתוספת דסוטה נגב ירושלם מישור הוא וגבע רימון טרשין וקרקשין וכן פתרונו מגבע לרימון שהוא מקום הרים משם יתחילו להיות נהפכין לערבה ולמישור ויהיו דומין לנגב ירושלם שהוא מישור : וראמ' · מתוך שכל סביבם מישור תראה היא גבוה : וישבה

אבן עזרא

ונסתם · אל אצל · שם מקום ויונתן בן עוזיאל תירגם ונסתם גיא הרי ויסתתים וכל אנשי מזרח קוראי' ונסת' כמו נעתם ארץ והנה רעש גדול יהיה וטעם ובא אז תבא השכינה והקדושי' שהם המלאכים ותשכן בירושלם וזהו פי' עמך עם ירושלם כי עמם ידבר תחלת הפרשה: והיה · לא יהיה · ישרת בעבור אחרת ומלת יקרות תואר והמתואר הם עבות וככה לא יהיה אור ולא יהי' עבות יקרות וקפאון דבר עב כדרך לא יום ולא לילה: והיה · לא ידעו בני האדם בבואו יום השם אם יום הוא או לילה וסמוך לערב יתברר זה והמפרשי' אותו דרך משל על הגלות והישועה איננו נכון רק הוא כמשמעו : והיה · זה אות לעתיד ובעבור זה נבקע ההר בעבור שנבקע ההר מחציו יצאו מים חיים דרך הגיא ולא יעכבם מעתה ההר כי יבקע : והיה · למלך · ישרת בעבור המלה האחרת וככה הוא ביום ההוא יהיה יי' למלך אחד : ושמו אחד · הוא השם הנכבד הנודע על יד משה עבדו ויקרא כפי כל ככתבו : יסוב · הישוב · אל"ף וראמה נוסף ומנהגו אל"ף נוספת באמצע המלה והאזינו נהרות או היא תחת הות הכפל כמו אשר בזאו נהרים : וישבו

רדק

מחציו מזרחה וימה · ממזרח למערב יבקע ההר כולו חציו לצפון וחציו לדרום ויהיה ביניהם גיא גדול מאד : ומש · ימוש · כלומר שיסור ויעתק חצי ההר ממקומו לצד לצפון וחציו לצד דרום והגיא ביניהם · וכן תרגם יונתן ומש ויתלש ומשל האות הזה שיבקעו הגוים הבאים על ירושלם ויפלו הנה והנה : ונסתם גיא הרי · כשיבקע ההר ינוסו מפני קול הרעש · וינוסו אל גיא הרי · כי יגיע גיא הרים אל אצל · כי הגיא שיעשה בבקעה ההיא יארך ויגיע אל אצל והוא שם מקום כלומר חוץ להרים תהי' הבקיעה ההיא עד אצל וינוסו שם שיחשבו להנצל חוץ להרים וימצאו שם גיא וכמו כן הרי כמו הרים · וכן אצילי ידי כמו ידים · וקרע לו חלוני כמו חלונים · וחשופי שת כמו חשופים · והדומים להם כמו שכתבנו בספר מכלל · כאשר נסת' · רוצה לומר נסו אבותיכ' וכן ואותנו הוציא משם והדומים להם : מפני הרעש · אמרו כי שאמר בישעיה וינוע אמו' הספי' אז היה הרעש וזה הוא שאמר בתחל' עמוס שנתי' לפני הרעש : ובא ה' אלהי · אז יבא השם אלהי כמו שאמר ויצא ה' כמו שפירש כל קדושי' עמך כמו וכל קדושי' · וכן שמש ירח · ראובן שמעון · אלף שרים · והדומים להם · ורוצה לומר קדושים מלאכי' על דרך כי מלאכיו יצוה לך . שמה הנחת ה' גבוריך · וטעם עמך כנגד ירושלם כמו שאמר בתחל' הפרשה בקרבך · ויונתן תרגם עמך עמיה כמו עמו · והחכם הגדול הרמב"ם ז"ל פירש הענין על ההבטח' הטובה אשר הבטיח את ישראל ע"י נביאיו הקדושי' · ופי' ובא ה' אלהי ע"י כל הקדושי' עמך המדברים לישראל · ויונתן תרגם ונסתם תחלת הפסוק ואסתתם דומ' שהיה קורא ונסתם · בשקל כי נכתם עונך · וכן נמצא במקצת הספרים · ואמר כי כן קוראים אנשי מזרח ונסתם · ואם הקריאה כן יהיה פירוש כן כי אחרי שיבקע הר הזתים יסתם אחר שעה או שעות או יום או יומים וזה יהיה יותר אות גדול שיסתם אחר שיבקע כי הרעש הנמצא בעולם שתבקע הארץ ממנו לא תסתם אחר כן · וכן היה בקיעת הארץ לקרח ולעדתו שנסתמה הארץ אחר שנבקעה כמו שאמר ותכס עליהם הארץ וזה היה אות גדול · ופי' כי יגיע גיא הרים אל אצל העמק שנעשה בין שני חציו ההר כשיסתם יגיע סתומו אל המקום הגבוה שבהר שלא תאמר שיסתם חציו או שני חלקיו לא כולו יסת' עד המקו' הגבוה שבהר · ואצל · ענינו גבוה · כמו ואל אצילי בני ישראל שענינו גדולי ישראל ומה שאמר הרי' והר הזתי' הוא הר אחד לפי שבבקיעתו נעשה שנים: והיה ביו' ההוא · ביו' שזכר שיהיה בו האות יהיה זה הענין שלא יהיה אור יקרות וקפאון · ופי' על דרך משל שלא יהיה אור היום ההוא בהיר והוא אור יקרות כמו וירח יקר הולך ולא אור קפאון והוא קפוא ועבה שהוא כמו חשך · ופי' שלא יהיה היום ההוא כלו' לא כאור ולא כחשך כלומר לא ברוחה ולא בצרה כי שתיה' יהיו בו · וכן אמר אחריו לא יום ולא לילה ויונתן תרגם לא יהא נהורא אלהין עדי וגליד : והיה יום אחד · אותו היום יהיה יום מיוחד לה' שיודע בו בגבורותיו ובנפלאותיו שיעשה באותו היום : לא יום ולא לילה · לא יהיה כולו יום ולא כולו לילה כלומר לא יהיה כלו צרה ולא כלה רוחה · והיה לעת ערב יהיה אור · לעת הצרה הגדולה שיצא העיר בגולה אז ויצא ה' ונלחם בגוים ההם : והיה · מים חיים · הוא שנאמר בנבואת יואל ומעין מבית ה' יצא וגו' · והוא שנאמר בנבואת יחזקאל והנה מים מפכים · ונאמר שם והיו לנחל גדול הכל כמו שכתוב שם · הקדמוני המזרחי · האחרון · המערבי · הוא שנא' בנבואת יחזקאל ובאו הימה אל הים בקיץ ובחורף יהיה מוצאם שלא ייבשו אלה הנחלים ולא יכזבו מימיהם · וי"ת בקייטא ובסיתווא יהון נפקין · וכתב החכם רבי אברהם א"ע ז"ל כי זכר קיץ וחורף לפי שהם תקופות יבשות כי ימי הקיץ הם חמים ויבשים וימי החורף קרים ולחים ובאלה הימים יחסרו הנהרות : והיה ה' למלך · כשיראו הגוים הבאים על ירושלם אלה הנפלאות הנזכרו' יכירו כי ה' הוא המולך על כל הארץ ומשגיח בתחתוני' ועושה בהם כרצונו · והטבעי' הופך לעשות רצון יראיו כי הכל מעשה ידיו : ביום ההוא יהיה ה' אחד ושמו אחד · שיכירו כי ה' אחד ואין אלוה מבלעדו · וכן שמו יהיה אחד שלא יזכרו בשם אלוה אחר בעולם אלא שמו לבדו יזכרו כמו שכתוב למעלה והיה ביום ההוא נאם ה' צבאות אכרי' את שמות העצבים מן הארץ ולא יזכרו עוד · והחכם ר' אברהם בן עזרא ז"ל פירשו בשם המפורש שהוא שם בן ארבע אותיות · וכן כתב ושמו אחד הוא השם הנכבד הנודע על ידי משה רבינו עליו השלום ויקרא אז בפי הכל ככתיבתו · וכן החכם הגדול הר"ר משה ז"ל פירשו בשם המפורש כי כל השמות המיוחסים לאל ית' הם שמות נגזרים אם לפי יחס הפעלות אליו או לפי ההיסרה לשלמותו · וכאשר רבו אלה השמות הנגזרים חשבו קצת בני אדם שיש ליי' ית' תארים רבים כמספר הפעולות אשר נגזרו השמו' מהם ולזה ייעד בהגיע לבני אדם השגה שתתיר מהם זה הספק · ואמר ביום ההוא יהיה ה' אחד ושמו אחד · ר"ל שכמו שהוא אחד כן יקרא אז בשם אחד לבד והוא המורה על העצם לבד לא שהוא נגזר · וכן ת"י ותתגלי מלכותא דה' וגומר : יסוב כל הארץ כערבה · כל הארץ שסביב ירושלם שהיא עתה הרים כמו שאמר ירושלם הרים סביב לה תהיה אז מישור כערבה והיא תרום ותגביה על כל הארץ · אע"פ שעתה ג"כ היא גבוה מכל ארץ ישראל מפני ההרים שהם סביב לה היום לא תראה גבהותם כל כך · אבל באותו הזמן שתהיה כל הארץ סביבותיה ארץ מישור תראה גבהותה על כל הארץ הוא שאמר בנבואת ישעיה יהיה הר בית ה' נכון בראש ההרים ונשא מגבעות ואע"פ שפירושו שם נשא בגדולה ובמעלה הכל יהיה זה וזה · מגבע לרמון · משם יחל המישור · נגב ירושלם · לדרום ירושלם · וראמה · בתנועת האלף והוא במקום וי"ו עי"ן הפעל כאל"ף וקאם שאון · אלא שהאל"ף היא נחה · ופי' וראמה כמו שכתבנו שתהיה רמה וגבוה על כל הארץ : וישבה

מ"ע כפורנו ז"ל

לא של יקרות וקפאון מעורב כי אמנם זה התערובת יהיה יום אחד בלבד שהוא יום מלחמת ה' על גוג · והיה לעת ערב שיחשך אור מלכות האומות מ"ה : יהיה אור ממלכי ישראל שיגלה משיחנו : מים חיים · כאמור ביחזקאל והיה פריו למאכל ועלהו לתרופה כענין עץ החיים לאדם הראשון · למלך על כל הארץ · שיסיר שולטן האומות מ"ה ושריהם · ה"יא · שיכירו שהוא יחיד כמין מציאותו · ושמו אחד שיתנהג במדת רחמי' בלבד ושמו זה יסוב בכל הארץ כמו שיהיה בערבה מנגב · וגו' בהם גבולי ירושלים : וזאת

רדק

ויםב׳ תחתיה · במקומה תהיה אלא שתאריך ותרחב · שער הפנים · הוא שנ׳ בנבואת ירמיה שער הפנ׳ומג דל חננאל נזכר גם כן שם · יקבי המלך · מן גורן ויקב וידועים היו אצלם שהיו חוץ לעיר · ות״י עד שיחי דמלכ׳ · וישבו בה · פי׳ וישבו בה לעולם · וחרם לא יהיה עוד · שלא תהיה לחרם ולחרבן לעולם כמו שנא׳ בנבואת ירמיה לא ינתש ולא יהרס : וזאת תהיה המגפ׳ אשר יגוף ה׳ · המק בשרו · זהו כפול האברי׳ · והו׳עומ׳ על רגליו · שלא ימיה מתוך החולי אלא בעוד שהו׳ עומד על רגליו ימסו בשרו ואיבריו : בחוריה׳ · כשתמקנה העינים יהיה מקומ׳ חור · ותרגם יונתן יתמסן בגלגליהון · וזו המכה הוא שנ׳ בנבואת ישעיה ונתתי בהם אות ושלחתי מהם פלטים וגו׳ : והיה ביום ההוא · ועלתה ידו על יד רעהו · תפסק ידו כשיחזיק ביד רעהו כמו שאמר המק בשרו וכן כעלו׳ גדיש בעתו · ותעל שכבת הטל · ועריה עלה · וכן תרג׳ יונתן ותתלים ידיה על ידא דחבריה : וגם יהוד׳ · פי׳ גם יהוד׳ שבאו עם הגוים ונלחמו עמהם בירושלם כשיראו המגפ׳ שישלח ה׳ בהם יאספו חילם זהב וכסף בגדי׳ כמו שאמ׳ ואכלו על ימין ועל שמאל · ומה שאמ׳ ואסף רוצה לומר יאסוף על ידם תחלה ואחר כך יצאו יושבי ירושלם ויבזו גם הם · ויונתן תרג׳ אף דבית יהוד׳ וגו׳ : והיה כל הנותר · הנותרים הם שהשיבו אל לבם במלחמה ההיא ושבו אל ה׳ בכל לבם · למלך ה׳ צבאות · שהם הכירוהו למלך על כל הארץ · את חג הסכו׳ · לפי שבאותו זמן תהי׳ המלחמ׳ ויראו נפלאו׳ הבורא ית׳ ויבאו מדי׳ שנה בשנה לזכרון אותו היום : והיה · ולא עלי׳ יהיה הגשם על האר׳ שלא יעלו יושבי׳ אותה שנה לא ירד עליהם המטר : ואם משפחת מצרים ולא עליהם · והם לא ירד עלי׳ מטר כל השני׳ ולא יצטרכו למטר · אם כן מה יהיה עונשם תהיה עליהם המגפה אשר יגוף ה׳ את כל הגוים שבאו על ירושלם כמו שאמ׳ המק בשרו · אשר לא יעלו לחוג · בעבור שלא יעלו בני מצרים לחוג את חג הסוכות יהיה להם זה העונש שתהיה בהם המגפ׳ · ויונתן תרגם ולא עליהון יסק נילו׳ ברם עליהון תהא מחתא דימחי ה׳ וכו׳ : זאת תהיה חטאת · חטאת מצרים וחטאת כל הגוים · חטא׳ מצרים המגפה וחטאת כל הגוים המטר שלא ירד עליהם כמו שנזכר · חטאת · פירש עונש כלומר עונש החטאת · ועל זה הדרך כי לא שלם עון האמרי׳ רוצה לומר עונש העון · ותרגם יונתן פורענות : ביום ההוא יהיה על מצילות הסוס קדש לה׳ · מצילות הם שתולים בצוארי הסוסי׳ והם מקשקשים · אותם המצילות יהיו קדש לה׳ שיעשו מהם סירות לבשל בהם בבית המקדש · ואלה הסוסים · יש מפרשים שהם הסוסים שימותו במגפה כמו שאמר · ויש מפרשים סוסי העולים שנה בשנה לחוג את חג הסכות שיקדישו מצילות סוסיהם לעשות מהם סירות לבשל בהם בבית המקדש · ופירוש על מצילות כאלו כתוב ומפותח עליהם קדש לה׳ בן יהיו נודעים כי הם קדש ולא יקח אדם מהם לעצמו אפילו אחת · ובדברי רז״ל מאי על מצילות הסוס · אמר רבי יהושע בן לוי עתיד הקדוש ברוך הוא להוסיף על ארץ ישראל על שעה שהסוס רץ ומצל · פירוש עד חצי היום שעושה הסום צל לעצמו מתחתיו · ורבי אליעזר אמר מצלות שתולין לסוס בין עיניו יהיו קדש לה׳ : והיה הסירות בבית ה׳ כמזרקים · פי׳ רבים כמזרקים וכן תרגם יונתן סגיאין כמזרקיא · כמו שיהיו רבים המזרקים בבית ה׳ לזרוק בהם הדם כי הזובחים יהיו רבים · כי כל הבאים לחוג יביאו זבחים : והיה

מ״ע ספורנו ז״ל

וזאת תהיה המגפה האמורה לעיל · יתחזיקו איש יד רעהו · לעזרו שלא יפול · ועלתה ידו · שיכשל גם העוזר · ויאחז ביד חבירו להעזר מן הנפילה שתאומית · למלך ה׳ צבאות · מלכו של ה׳ צבאות הוא משיחנו שיגלה במפלת גוג · חג הסכות · המורה כי בסכות הושבתי בלתי יראת האומות שיבאו עליהם להורות שכן יעשה לימות משיחנו שלא יצטרכו לאומות עיר ולמבצרים כאמרו פרזות תשב ירושלם ואני אהיה לה נאם ה׳ חומת אש סביב ולכבוד אהיה בתוכה :

סליק ספר זכריה

וְיָשְׁבָה תַחְתֶּיהָ לְמִשַּׁעַר בִּנְיָמִן עַד־מְקוֹם שַׁעַר הָרִאשׁוֹן עַד־שַׁעַר הַפִּנִּים וּמִגְדַּל חֲנַנְאֵל עַד יִקְבֵי הַמֶּלֶךְ׃ וְיָשְׁבוּ בָהּ וְחֵרֶם לֹא יִהְיֶה־עוֹד יָשְׁבָה יְרוּשָׁלַ͏ִם לָבֶטַח׃ וְזֹאת ׀ תִּהְיֶה הַמַּגֵּפָה אֲשֶׁר יִגֹּף יְהוָה אֶת־כָּל־הָעַמִּים אֲשֶׁר צָבְאוּ עַל־יְרוּשָׁלָ͏ִם הָמֵק ׀ בְּשָׂרוֹ וְהוּא עֹמֵד עַל־רַגְלָיו וְעֵינָיו תִּמַּקְנָה בְחֹרֵיהֶן וּלְשׁוֹנוֹ תִּמַּק בְּפִיהֶם׃ וְהָיָה בַּיּוֹם הַהוּא תִּהְיֶה מְהוּמַת־יְהוָה רַבָּה בָּהֶם וְהֶחֱזִיקוּ אִישׁ יַד רֵעֵהוּ וְעָלְתָה יָדוֹ עַל־יַד רֵעֵהוּ׃ וְגַם־יְהוּדָה תִּלָּחֵם בִּירוּשָׁלָ͏ִם וְאֻסַּף חֵיל כָּל־הַגּוֹיִם סָבִיב זָהָב וָכֶסֶף וּבְגָדִים לָרֹב מְאֹד׃

טו וְכֵן תִּהְיֶה מַגֵּפַת הַסּוּס הַפֶּרֶד הַגָּמָל וְהַחֲמוֹר וְכָל־הַבְּהֵמָה אֲשֶׁר יִהְיֶה בַּמַּחֲנוֹת הָהֵמָּה כַּמַּגֵּפָה הַזֹּאת׃ וְהָיָה כָּל־הַנּוֹתָר מִכָּל־הַגּוֹיִם הַבָּאִים עַל־יְרוּשָׁלָ͏ִם וְעָלוּ מִדֵּי שָׁנָה בְשָׁנָה לְהִשְׁתַּחֲוֺת לְמֶלֶךְ יְהוָה צְבָאוֹת וְלָחֹג אֶת־חַג הַסֻּכּוֹת׃ וְהָיָה אֲשֶׁר לֹא־יַעֲלֶה מֵאֵת מִשְׁפְּחוֹת הָאָרֶץ אֶל־יְרוּשָׁלַ͏ִם לְהִשְׁתַּחֲוֺת לְמֶלֶךְ יְהוָה צְבָאוֹת וְלֹא עֲלֵיהֶם יִהְיֶה הַגָּשֶׁם׃ וְאִם־מִשְׁפַּחַת מִצְרַיִם לֹא־תַעֲלֶה וְלֹא בָאָה וְלֹא עֲלֵיהֶם תִּהְיֶה הַמַּגֵּפָה אֲשֶׁר יִגֹּף יְהוָה אֶת־הַגּוֹיִם אֲשֶׁר לֹא יַעֲלוּ לָחֹג אֶת־חַג הַסֻּכּוֹת׃ זֹאת תִּהְיֶה חַטַּאת מִצְרָיִם וְחַטַּאת כָּל־הַגּוֹיִם אֲשֶׁר לֹא יַעֲלוּ לָחֹג אֶת־חַג הַסֻּכּוֹת׃

כ בַּיּוֹם הַהוּא יִהְיֶה עַל־מְצִלּוֹת הַסּוּס קֹדֶשׁ לַיהוָה וְהָיָה הַסִּירוֹת בְּבֵית יְהוָה כַּמִּזְרָקִים לִפְנֵי הַמִּזְבֵּחַ׃ והיה

וְתִיתֵב בְּאַתְרַיהּ לְמִתְּרַע שִׁבְטָא בִנְיָמִן עַד אֲתַר תְּרַע קַדְמָאָה עַד תְּרַע זָוִיתָא וּמִגְדַּל פִּקּוּס עַד שִׁיחֵי מַלְכָּא׃ וְיִתְּבוּן בַּהּ וְקַטְלָא לָא יְהֵי עוֹד וְתִיתֵב יְרוּשְׁלֵם לְרוֹחְצָן׃ וְדָא תְהֵי מַחְתָּא דִי מָחֵי יְיָ יָת כָּל עַמְמַיָא דְּמִתְכַּנְשִׁין וְאָתָן עַל יְרוּשְׁלֵם יִתְמְסֵי בִסְרֵיהּ וְהוּא קָאֵים עַל רִגְלוֹהִי וְעֵינוֹהִי יִתְמַסְיָן בְּגַלְגַּלֵיהוֹן וְלִישַׁנְהוֹן יִתְמְסֵי בְּפוּמְהוֹן׃ וִיהֵי בְעִידָנָא הַהִיא יְהֵי שִׁגּוּשׁ קַטְלָא קֳדָם יְיָ סַגִּי בְּהוֹן וְיִתְקְפוּן גְּבַר בִּיד חַבְרֵיהּ וְתִתְלַשׁ יְדֵיהּ עִם יְדָא דְחַבְרֵיהּ׃ וְאַף דְּבֵית יְהוּדָה יִיתוּנוּן עַמְמַיָא כַּד אֲנוּסִין לְאַגָּחָא קְרָבָא בִּירוּשְׁלֵם וְיִכְנְשׁוּן נִכְסֵי חֵיל כָּל עַמְמַיָא סְחוֹר סְחוֹר דַּהֲבָא וְכַסְפָּא וּלְבוּשִׁין סַגִּי לַחֲדָא׃ וְכֵן תְּהֵי מַחַת סוּסְיָא כּוּדַנְיָא גַּמְלָא וְחַמְרָא וְכָל בְּעִירָא דִיהֵי בְּמַשְׁרִיתָא הָאִינוּן בְּמַחְתָּא הָדָא׃ וִיהֵי כָּל דְּיִשְׁתָּאַר מִכָּל עַמְמַיָא דְּמִתְכַּנְשִׁין וְאָתָן עַל יְרוּשְׁלֵם יִסְקוּן בִּזְמַן שְׁנָא בְשַׁנָא לְמִסְגַּד קֳדָם מֶלֶךְ עָלְמַיָא יְיָ צְבָאוֹת וּלְמֵיחַג יָת חַגָּא דִמְטַלַּיָא׃ וִיהֵי דְּלָא יִסַּק מִן זַרְעֲיַת עַמְמֵי אַרְעָא לִירוּשְׁלֵם לְמִסְגַּד קֳדָם מֶלֶךְ עָלְמָא יְיָ צְבָאוֹת וְלָא עֲלֵיהוֹן יְהֵי מִטְרָא׃ וְאִם מַלְכְוַת מִצְרַיִם לָא תִיסַּק וְלָא תֵיתֵי לָא לְהוֹן יִסַּק נִילוּס בְּרַם עֲלֵיהוֹן תְּהֵי מַחְתָּא דְּמָחֵי יְיָ יָת עַמְמַיָא דְּלָא יִסְקוּן לְמֵיחַג יָת חַגָּא דִמְטַלַּיָא׃ דָּא תְהֵי פּוּרְעֲנוּת מִצְרַיִם וּפוּרְעֲנוּת כָּל עַמְמַיָא דְּלָא יִסְקוּן לְמֵיחַג יְיָ יָת חַגָּא דִמְטַלַּיָא׃ בְּעִידָנָא הַהִיא יְהֵי עַל כְּרוּכַת סוּסְיָא קוּדְשָׁא קֳדָם יְיָ וִיהוֹן דּוּדַיָּא בְּבֵית מַקְדְּשָׁא דַיְיָ סַגִּיאִין כְּמִזְרְקַיָא קֳדָם מַדְבְּחָא׃ ויהי

רשי

וישביה תחתיה · במקומה : עד שער הפינים ומגדל חננאל · גם הוא במקומו ומשם ימשך ארך העיר עד יקבי המלך ת״י שיחי דמלכ׳ פוסי״ן בלע״ז כמו שיחין ומערות וכן כל יקבים שבמקרא לשון שיחין הם בור שלפני הגת שיין זב לתוכו ומדרש אגדה יקבי המלך יש אוקינוס שמגיע ירושלם עד סוף כל העול׳ יקבי׳ שחפצם מלך מלכי המלכים : וחר׳ לא תהיה · העיר עוד : המק בשרו והו׳ עומ׳ · זה כיפול אברי׳ : תהיה מהומת יי׳ בהם · לערבב חכמת׳ להפכה לשגעו׳ : והחזיקו איש ביד רעהו · יאחז בו להורגו ועלת׳ ידו יכל דאלים גבר : וגם יהודה · על כרחה תלחם על ירושלם : כמגפה הזאת · המפורשת למעלה המק בשרו : את חג הסוכו׳ כמו שפירשו רז״ל במסכ׳ ע״א מכו קלה יש לי וסוכ׳ שמה כדאית׳ בשמעתא ראשונ׳ : הגשם · גשמים ממש להצמיח פירות ארצם ומה ראה לגזור עליה׳ עצירת גשמי׳ לפי שמצות החג על הגשמי׳ הם ארבע׳ מיני׳ שבלולב וניסוך המי׳ לרצות על המים על שהחג זמן גשמי שנה הוא ואף המפקפקי׳ בחג הסוכו׳ לא עליה׳ יהיה הגשם כך למדתי בתוספת׳ דסוכה : ואם משפחה מצרי׳ לא תעלה והם אין צריכי׳ לגשמים שנילום עולה ומשקה אותם : ולא עליהם · תהיה הגשם שלהם כלומר לא ישקה אותם נילום וכן תרגם יונתן לא עליהון יסק נילום : תהיה המגפה · של רעב : אשר יגוף יי׳ · זאת תהיה עונש מצרים ועונש כל הגוים כמו שאמר לא עליהם יהיה הגשם : על מצילו׳ הסום על הנקישו׳ שתולין לסום לנוי בין עיניו אף אותן יקדישו לעשו׳ כלי שרת למזרקי׳ לדם ולסירו׳ לבשל בשר זבחים לרוב : והיה · הסירות שהם אין לדשן אף הם יהיו של זהב ושל כסף כמזרקי׳ אשר לפני המזבח מצילות הסום טנטי״ר בלע״ז :

ולא

ולשונו ז׳ מל׳ וסימן במס׳רכת׳ : ההמה י״ב וסימ׳ נמסר בסדר בהעלותך ובירמי׳ י״ד : אל ירוש׳ י״ג וסימ׳ בשנה התשיעית לצדקיהו · נביאי ישר׳ הנבאים · אף כי ארבעת שפטי הרעים · בן אדם שים פניך אל ירוש׳ · בן אדם כתב לך את שם היום · ואספתי את כל הגוים ב׳ ירוש׳ · והיה אשר לא יעלה מאת משפחו׳ · ויקהל דוד את כל שרי ישר׳ · אז יקהל שלמה דד״ה · וישבו כל איש יהודה אל ירושלם : ויםבו ביהוד׳ ויקבצו הלוים ושמעיה הנביא בא · וכל עזרא דכוו׳ :

אבן עזרא

וישבו בה · לבטח עם השכינה או יבא משיח בן דוד כאשר יפרש : וזאת · שב לפרש מה היא המלחמה שילחם השם עם הגוים שהוליאו חצי העיר בגולה : המק · שם הפועל מהבניין הכבד בליין כבד כל מלות הבאות בלשון הפעיל והבאות בלשון דבר שבר יקראו בנין הדגוש · תמקנה · מבנין נפעל ושניהם מפעלי הכפל והעד ימקו בעונ׳ כמו וימסו אסוריו : והיה · ועלתה · כמשמעו או כמו ונכרתה ונכה יצעי עלה הכרת ופסק : וגם יהודה · הם יתר העם שנשארו תעשה מלחמה בירושלם עם האויב להכרית זכרו או ימלאו אנשי ירושלם זהב וכסף ובגדים מאוספי׳ והנה טעם ואספתי את כל הגוים בירושלם : וכן תהיה מגפת הסוס · המק בשרו ועיניו : והיה כל המחר · זהו השלישית שהזכיר בעבור שאמר למלך בשוא תחת הלמ״ד ולא נפתח הלמ״ד נראה כי הוא סמוך והטעם למלך השם הוא המשיח כדרך ואני נסכתי מלכי וכתוב וישתחוו לו כל הגוים על שלמה או על המשיח בנו : והיה · וי״ו ולא עליהם יהיה הגשם כפ״ה רפה בלשון ישמעאל וכמוהו ביום השלישי וישא אברהם את עיניו ויעזב את עבדיו והאבן הזאת ואין יכולת באדם לפרש זאת בלשון אחרת כי לא ימצא זה הלשון כי אם בלשון ישמעאל ובלשון הקודש ופעם הגשם בסוכות כאשר העתיקו חכמי׳ להזכיר גבורות גשמים ולבקש רחמים עליה׳ : ואם · הזכיר משפחת מצרים בעבור שלא ירד שם גשם לעולם כי היאור ישקה אדמתם ולא יחושו אם לא עליהם יהיה הגשם אף על פי שלא יחושו לעצירת הגשם מפני היאור תבוא עליהם מגפת כל העמים : ולא עליהם · יהיה הגשם פורענות תבוא לאשר לא יעלה ומלת עליהם תשרת בעבור אחרת עליהם תהיה המגפה המק בשרו : זאת · חטאת · עונש כמו מחטאת סדום : וחטאת אל הגוים · שיהיה להם נהרות שישקו אדמתם לא יכלכלו מן המגפה גם אני ראיתי ארצו׳ ככה : ביום · מצלות · מגזרת תצלינה בצלצלי׳ תלוים בצואר הסוסי׳ העולים לחוג יעשו הכהנים מהם סירו׳ לבשל בהם ויהיו רבים כמזרקים לפני המזבח לזרוק הדם :

והיה

והיה · עוד ירבו הסירות לרוב הזובחים כי לא יספיקו להם אותם שיהיו בבית המקדש אלא כל סיר בירושלם וביהודה יהיו קדש לה' לבשל בהם זבחי שלמים וכשיבואו הגוים הזובחים יקחו מהם ובשלו בהם · ולא יהיה כנעני עוד · ת"י ולא יהא עביד תגרא עוד · כמו כנעניה נכבדי ארץ שפי' סוחריה : כלומר לא יצטרך בית ה' עוד לסחור שימכור שם סירות או נחשת לעשות מהם סירות כי רבים יהיו המתנדבים המקדישים : ואאז"ל פירש כי על הגבעונים אמר שהיו חוטבי עצים ושואבי מים בבית המקדש לא יהיו שם עוד כי מגדולי הגוים יהיו עובדי הכהנים · וכן פי' ונם מהם אקח לכהנים ללוים :

רשי

ולא יהיה כנעני · לא יצטרכו לסחור' כמו כנעניה נכבדי ארץ ד"א אין כאן עני :

ספר מלאכי

משא דבר יי' · פ"ור פור"ט בלע"ז דבר הנמסר למלאכי לשאת אותו אל בני ישראל : ביד מלאכי · כבר היה מסור בידו זה ימי' רבים מכאן דרשו רבותי' בברייתא דמכילת' שכל הנביאי' עמדו על הר סיני ושם נמסרו להם הנבואות וכן ישעיה אומר מעת היותה שם אני ועתה יי' אלהים שלחני : ואהב את יעקב · לתת לו את ארץ חמדה צבי צבאות גוי' ארץ שצביון כל צביות הגוים בה : ואת עשו שנאתי · לדוחפו אל ארץ מפני יעקב אחיו וכנוהג שבעולם מי שיש לו שני בנים לבכור הוא בורר לו מנה יפה : ואשים הריו שממה · אינן דומין להרי ישראל : לתנות מדבר · מעון תנים : כי תאמר אדום רוששנו · ואם אמר אדום מתחילתנו רשים היינו אבל מעתה שהעשרנו מביזת ירושלם נשוב ונבנה חרבות שלנו : כה אמר יי' וגו' · יגדל יי' מעל לגבול ישראל · ירא' גדולתו מעל לגבולכו להודיע כי אנחנו עמו וי"ת יסגא יקרא דיי' ואפתי ית תחום ארעא דישראל : בן יכבד אב · בן יש עליו לכבד אב וכן עבד אדוניו ואתם קרויין בני ועבדי ועתה אם אב אני לכם איה כבודי : אמר יי' צבאות לכם · אתם הכהני' הבוזים את שמי : ואמרתם במה בזינו כלו' ידעתי שתאמרו לי במה בזינו · הרי הבזיון מגישי' על מזבחי וגו' : ואמרתם · כלו' ואם תאמרון במה גאלנוך · גאלנו לך את לחם מזבחך אני משיב לכם כי בזאת גאלתם אותי באמרכם שולחן יי' נבזה הוא בוזים היו לחלוק איש כאחיו במנחות ובקדשים ואומר מאחר שהוא אסור לנו לחלוק מנח' כנגד מנח' וזבח כנגד זבח טורח ועמל הוא לחלוק כל מנחה ומנחה בשביל כזית או כפול המגיע לכל אחד ואחד : אין רע · וכי אין דבר זה רע : ועתה

בוזי ב' חד כתי' ה"א וחד כתי' יו"ד ואינון ו' זוגין דמיין

והיה כל־סיר בירושלם וביהודה קדש ליהוה צבאות ובאו כל־הזבחים ולקחו מהם ובשלו בהם ולא־יהיה כנעני עוד בבית־יהוה צבאות ביום ההוא:

רי"א

א **משא** דבר־יהוה אל־ישראל ביד מלאכי: אהבתי אתכם אמר יהוה ואמרתם במה אהבתנו הלוא־אח עשו ליעקב נאם־יהוה ואהב את־יעקב: ואת־עשו שנאתי ואשים את־הריו שממה ואת־נחלתו לתנות מדבר: כי־תאמר אדום רששנו ונשוב ונבנה חרבות כה אמר יהוה צבאות המה יבנו ואני אהרוס וקראו להם גבול רשעה והעם אשר־זעם יהוה עד־

ה עולם: ועיניכם תראינה ואתם תאמרו יגדל יהוה מעל לגבול ישראל: בן יכבד אב ועבד אדניו ואם־אב אני איה כבודי ואם־אדונים אני איה מוראי אמר יהוה צבאות לכם הכהנים בוזי שמי ואמרתם במה בזינו את־שמך: מגישים על־מזבחי לחם מגאל ואמרתם במה גאלנוך באמרכם שלחן יהוה נבזה הוא: וכי־תגשון עור לזבח אין רע וכי תגישו פסח וחלה אין רע הקריבהו נא לפחתך

ויהי כל דוד בירושלם וביהודה קודשא קדם יי צבאות וייתון כל דבחין ויסבון מנהון ויבשלון בהון ולא יהי עביד תגרא עוד בבית מקדשא דיי צבאות בעידנא ההיא:

מטל פתגמא דיי על ישראל ביד מלאכי דיתקרי שמיה עזרא ספרא: רחימין יתכון אמר יי ואם תימרון במא רחמתנא הלא אח עשו ליעקב אמר יי ורחימית ית יעקב: וית עשו רחיקית ושויתי ית טורוהי לצדו וית אחסנתיה לצדות מדברא: ארי יימרון אדומאי אתמסכננא כען עתרנא נתוב ונבני חרבתא כדנן אמר יי צבאות אינון יבנון ואנא אפגר ויקרון להון תחומא דעמיה רשיעא ועמא דאיתי עליהון לוט עד עלמא: ועיניכון יחזיאן ואתון תימרון יסגי יקרא דיי ואפתי ית תחום ישראל: הא על ברא אמיר ליקרא ית אבא ועבדא למרחל מן קדם ריבוניה אם כאב אנא אן דאתון מיקרין קדמי ואם כריבון אנא אן דאתון דחלין מן קדמי אמר יי צבאות לכון כהניא דמבסרין על שמי ואם תימרון במה בסרנא על שמך: מקרבין אתון על מדבחי קרבן מרחק ואם תימרון במה מרחיק כדאתון אמרין פתורא דיי מרחק הוא: וכד אתון מקרבין דעויר לדבחא הלא ביש ודאתון מקרבין דחגיר ודמריע הלא ביש קריבוהי

ז' · ל"ט · ת' זן · ל · ה' פסו' את את ואת · ב' בתרי ליש' · ל · ב' · ב' חד חס' · ל · ל · ל' מל' וו' מל' גלגים' · ג' חד חס' וו' קדמ' · ל · י"ד ר"פ בכני ל וחס' יו"ד

וביהודה ה' בקריאה וסי' במלכים ב' סי' י"ז · במה ח' קמצין וסי' נמסר במלכים א' סימן כ"ב ובמיכה סי' ו' · לתנות ב' בתרי לישני וסי' לתנות לבת יפתח · נחלתו לתנות מדבר · ועיניכם ב' א' חס' וא' מ"ל וסימן תשאו אל גלליכם · תראינה ואתם תאמרו יגדל יי' ז' מ"ל בליש' ארנות וסי' ויעתר מנות תגינא דפסוק · אשר ארוניה שם עד האור · ואם ארוניהם אני איה מוראי אמר יי' · וטוב ארוניה הלוים · אל יד ארונידם · גדול ארונינו ורב כח · יאמר נא אדננו חסר דחסר · גדול ארונינו ורב כח מ"ל דמ"ל · ושארא אדנינו כתיב :

ספר מלאכי

משא דבר ה' אל ישראל ביד מלאכי · חגי זכריה ומלאכי הם שנבאו בבית שני · ובחגי וזכריה נכתב זמן נבואת' ובמלאכי לא נכתב ואפשר שהיה אחרון שבה' וכן יראה כי לא נזכר בדבר בנין הבית כמו שנזכרו חגי וזכריה כמו שכתוב והתנבאו חגי וזכרי' בר עדוא נביאיא · ואמר יושבי יהודאי בנין ומצלחין בנבואת חגי נביאה וזכריה בר עדוא · ורז"ל אמרו מלאכי זה עזרא ולא מצאנו בשום מקום שקראו נביא אלא עזרא הסופ' · ופי' אל ישראל להוכיחם על מעשיהם כי הדור העולה מבבל היו רובם מחזיקים במעשי' שאינ' טובי' שהיו נושאי' נשים נכריות כמו שהוכיח' עזרא בזה וכן מלאכי הוכיח' בזה כמו שאמר ובעל בת אל נכר : וכן בחלול שבתות לא היו נזהרים ובדברי' אחרים כמו שכתו' בספ' עזרא : אהבתי אתכם ואמרת' במה אהבתנו פי' ואם תאמרו במה אהבתנו · הלא אח עשו ליעקב · אחי' היו בני יצחק אוהבי ובחרתי ביעקב ובזרעו אחריו אף על פי שהם מכעיסי' אותי ונתתי לזרע יעקב הארץ אשר נשבעתי לאברהם וליצחק : ואת עשו שנאתי · לפי מעשיו ומעשה זרעו אחריו ולא רציתי שיחלקו עם אחיו יעקב בארץ כנען · ונתתי לו לירוש' הר שעיר ולזרעו אחריו וכשהרבו להרע לישראל ושמחו בחרבנם ובגלותם שנאתי' · ואשים את הריו שממה · לפי שנקראת ארצו הר שעיר אמר הריו · ואע"פ שארצכם היתה שממה ג"כ אתם שבתם אליה והנכם יושבים בה אבל הם לא ישובו לארצם לעול' כי לעולם תהיה שממה ולתנות מדבר הנה תראו כי אהבתי זרע יעקב ושנאתי זרע עשו · לתנות מדבר · שישכנו בארצם תנים ובנות יענה כמו במדבר : כי תאמר אדום רששנו · וא"ת עדת אדום רששנו אע"פ שאנו רשים ודלים וארצנו חרבה עוד נשוב ונבנה חרבות כמו שעשו ישראל · כה אמר ה' צבאות המה יבנו ואני אהרוס · אם יבנו אני אהרוס · וקראו להם גבול רשעה · כלומר לארצם יקראו כל העולם גבול רשעה כי ברשעת יושביה היא חרבה לעולם כי גדלה רשעתם לפני השם שבגדו באחיה' בני יעקב והשי"ת' צוה לישראל לא תתעב אדומי כי אחיך הוא והם הרעו להם בכל אשר יכלו ושמחו בחרבנם ובגלות' כמו שנ' בנבואת עובדיה לפיכך זעם ה' אותם עד עולם · וי"ו ונשוב כוי"ו ויאה אברהם את עיניו והדומים להם · ויונתן פירשה עם תוספת שהוסיף ארי יימרון אדומאי את מסכינגא כען עתרנא ונתוב ונבנה חרבתא : ועיניכם תראינה · פי' תראינה בחורבנם · ואתם תאמרו יגדל ה' · פי' ואתם אז תאמרו מעל לגבול ישראל יגדל ה' כלומר תתנו שבח וגדולה שאתם בגבולכם יושבי' וגבולם חרב · וגבולכם יקרא גבול ישראל וגבולם גבול רשעה : בן יכבד אב ועבד אדוניו · פי' ייראה את אדוניו כמו שאמר איה מוראי · ובאמרו בן יכבד אב ועבד אדוניו זהו מדרך השכל המפורסם שראוי לבן לכבד את אביו והעבד מוכרח לירא את אדוניו · לכם הכהנים בוזי שמי · הפך כבוד הבן לאב · הוכיח תחלה לכהנים שהיה להם להוכיח ולהורות כמו שאמר ובאת אל הכהנים הלוים ולא די שאין אתם מוכיחים אלא שאתם סומכים ידי הרעים שמביאים קרבן נבזה · ואמרתם במה בזינו את שמך · והתשובה באמרכם שלחן ה' נבזה הוא אלא שהקדים לזכור הגיאול שעושי' והוא שאומר מגישים וגו' : מגישים · לחם מגואל קרבן כמו את לחם אלהיך לחם אשה קרבני לחמי · מגואל · מתועב ומטונף והוא הפסח והעור והחולה · ואמרתם במה גאלנוך · ואיך תאמרו במה גאלנוך אם תגאלו בדם מזבחי הרי אתם מגאלים אותי · שלחן ה' · הוא המזבח · וכן אמר ביחזקאל על המזבח זה השלחן אשר לפני ה' · נבזה הוא שמקריבים שם הדם והחלבים שהם דברי' נבזים ואינם חשובים אל לבם למה צוה האל יתברך להקריב דם וחלבים · וכי תגישון · כשמביאי' לכם שה עור לזבוח ולהקריבו אתם אומרי' אין זה רע וטוב הוא להקריבו כי השלחן נבזה והקרבן אינו רע שיהיה נבזה ואתם מגישים אותו על מזבחי והיה עליכם לומר למביאים אותו זה רע הוא להקריבו כמו שכתוב בתורה עורת או שבור וגו' לא תקריבו אלה לה' · ואתם נושאים פני המביאים ומקבלים הפחות ותאמרו אין רע : הקריבהו

אבן עזרא

והיה · כנעני סוחר וטעם שלא ימכר אחד מן הסירות והמפרש כנעני ממש אין לו טע' כי זאת המשפחה איננה ידועה היום והנה כל אלה הפרשיות שהם בסוף זה הספר הן לעתיד והאומ' כי כבר עבר ירחקו המי' החיים היוצאים מירוש' בקיץ ובחורף:

ספר מלאכי

יש אומרי' שהוא עזרי ולפי דעתי שהו' שמו כאשר הוא כתוב והוא סוף הנביאים ובעבור זה הזהיר זכרו תור' משה עבדי כי במותו נפסקה הנבואה מישראל : משא · נבואה והאומ' כי על ישראל התנבא טרם גלו אשור' כי לא היה בבי' שני לא דיבר נכונה כי הנה בעזרא ויעשו בני ישר' והם רובם יהודה ובנימן ועוד כתו' כי חלל יהוד' קדש יי' אשר אהב ובעל בת אל נכר וזהו דבר נשי' נכריו' שכתו' בעזר' ועוד שאמ' על אדום ואשים את הריו שממה וזה היה אחר חרבן ירו' : אהבתי · הטע' כי אב אח' אחים היו עשו ויעקב ואני נשבעתי כי בריתי אקיים את יצחק ואני אהבתי יעקב ונתתי לו את הארץ כנען שנשבעתי לאבותיו לתת לזרעם וגרשתי עשו מארץ השם ונתתי לו הר שעיר בעבור כבוד אביו ובעבור רשעו שמתי הריו שממה וכן קראוהו גבול רשעה והנה אתם בני יעקב הנה שבת' אל ארץ הברית : לתנות מדבר · תנות נקבות תנים זכרים : כי · רששנו · מגזרת רש ועושר : וקראו להם הקוראים : ועיניכם · רואות זאת והיה ראוי שתודו השם ותאמרו יגדל יי' ויתכן להיות מעל לגבול ישראל דבק עם ואתם וככה הוא אתם השוכנים מעל לגבול אתם תאמרו יגדל השם ואחר שפירש איך אהב השם את יעקב החל להוכיח הנכבדים בהם שהם מורי התורה והם הכהנים : בן יכבד אב · בשכל הלב ידוע כי הבן חייב לכבד האב והעבד מוכרח לירוא מאדוניו ותשובת במה בזינו : מגישים · שאתם מגישים ולמה תאמרו במה גאלנוך זהו הגיאול וזה עשיתם בעבור היות מזבחי נבזה בעיניכם וכו' השולחן וביחזקאל כתוב על המזבח זה השלחן אשר לפני יי' : וכי אין רע בעיניכם : לפחתך

אז נדברו יראי ה' וגו' והיו לי אמר ה' וגו' ושבתם וגו' ושבתם וגו' יען ראיתי אני יצחק גרשון כי הכל הולך אחר החתום ועל ההתחלה אמרו שהיא יותר מחצי הכל והיה זה ספר מלאכי כדברי הספר החתום אין כל בו כתוב בכתב לאמר וכל הרואים כל מעייניה' אל ראשו של ספר וסופו וראשו נתתי אל לבי לדב' בסופו של מלאכי ופריו מתוק לחכי כי הוא המבשר ביאת הגואל וייסוד ישראל בא"י : הנה גא הואלתי לדבר ולחבר מחברת כמה הערות הראויות לעורר על הכתובים האלו ג' ואצלך התשובה אל קושיות ג' פסוקים אלו הבא נבא הולך ואור באור ככון על יתר הכתובי' עד סוף הספר וזה החילי לדעת כי יש ד' פעמי' שם ההויה ביושר ואחד בשם אלהים ולא כתיב בין עובד ה' ככל הד' פעמים ראשונים · הב' אומ' אז נדברו יראי ה' וטוב יאמ' ויהי בדברם יראי ה' וגו' דמאי אז ומאי נדברו ולא דברו או אמרו שהוא לשון נחת ופיוס וריצוי ועם שרז"ל נראה שהרגישו בזה ועשו לשון דברו לשון נחת רוח כי כן אמר בילקוט · א"ר יהודה ב' ת"ח הנוחים זה לזה בהלכה הב"ה מקשיב להם שנ' אז נדברו יראי ה' איש אל רעהו ואין דבור אלא לשון נחת שנאמר ידבר עמים תחתנו · ומצאו היותם ב' ות"ח מדכתיב נדברו ב"נון כי הם מדוברים מהתורה המגלה להם סתריה כדעת חז"ל בפסוק נפש עמל עמלה לו ומכח הכרח האמור באו לפרש ענין הדבור הוא קושי בכל מקום מלשון נחת כענין דברי חכמי' בנחת נשמעי' הלא לא הוציאו לשון דבור ממשמעותו המורגל שהוא לשון קושי שע"כ לא הביאו ראייתם מפסוק שאני כבלתי כי אם מפסוק ידבר עמים שמשמעותו ידבר כדברי המפרשים לשון קושי ולדעת חז"ל לשון נחת ורצו לומר כי כמו שמצינו במעשהם קבלנו שררתם עליהם בנחת רוח כן יהיה ה' אותם שיקבלו בנחת רוח היות תחתינו ולאומי' ההם רגלינו כי זה משפטו של עולם ויש יעל' זה על זה וזה יתחכך לעלות זה על זה ואין מקפיד בהיות מזה לזה ריצוי והאהבה ביניהם ולז"א א"ו רמז לתורה שבע"פ ע"ד ואאלפך חכמה וז' רמז לתורה שבכתב שלבה ספריה שבעה ופי' שבעה סבבי' פנים לתורה ומזה מעוטו רבים פנים ת"ח דברו בנחת בתורה ויכו להיות נדברים ממנה בהלכה ערוכה למה שנ' בה שימת כוכבים ונמלא שם ביניהם וזהו ויקשב היות כלאמות ולכן לא כתיב ויקשבם ה' מעין שבכנס נדברו בב' רבים וכבו זוכים ה' וישמע כי יולאו בשמועה' פסוקה אין מכחים לוותה כדמותו יתב' שאין מכחים וזהו ה' וישמע ונדרש ה' פנים ולחור לפעיין

בעעתים ונדרש וישמע לשון שמועה והלכה ויכת' למטה מה הוא ספר זכרון לפנין ולמעלה כי ויפק רצון מה' ולפניו גזר לנשמותיה' לחדשו על אמתתו למטה בלי סיג וססולה מעורב כולל רק האמת לפי קושט אמרי האמת

רשי

ועתה חלו נא פני · ועתה אתם הכהני' העושי' הרעה הזאת איתעלה בלבבכם להיות שלוחי ישראל לבקש עליה' רחמים הרי מידכ' היתה זאת הרעה: הישא את פניכם · לשמוע תפלה מפיכם ולחון את שולחיכם: מי גם בכם ויסגור דלתים · הלוחי ויקום איש טוב בכם שיסגור דלתי מקדשי לבלתי הביא שם קרבן התועבה הזה: ולא תאירו את מזבחי חנם · באישי' שאיני מתרצה בהם שהרי אין לי חפץ בכם ורבותי' דרשוהו בתורת כהנים אדם אומר לחבירו הגף לי את הדלת הזו אין תובע עליה שכר הדלק לי את הנר הזה אין שואל עליה שכר ואתם מי בכם שסגר דלתי חנם ולא הארתם מזבחי חנם ק"ו שלא עשיתם חנם דברי' שדרכן לעשותן בשכר לפיכך אין לי חפץ בכם: גדול שמי בגוים · אמרו רבו' דקרו ליה אלהא דאלהיא אפי' מי שיש לו ע"א יודע שהוא אלוה שהוא על כולם ובכל מקום מתנדבים לשמי אף האומות ורבותי' פי' אלו תלמידי חכמי' העסוקי' בהלכות עבודה בכל מקום וכן כל תפלת ישראל מתפללין בכל מקום הרי הן לי כמנחה טהור' וכן ת"י ובכל עידין דאתון עבדין רעותי אנא מקבל צלותכון ושמי רב' מתקד' על ידיכון וצלותכון כקרבן זכאי קדמי וכן פי' המקרא ולמה אתם מחללין שמי והלא גדול הו' בגוי' ואני אהבתי וחבתי עליכ' שבכל מקום שאת' מתפללין לפני ואף בגולה מוקטר ומוגש הוא לשמי: ומנחה טהורה · הוא לי כי על ידיכם שמי נורא בגוים ואתם מחללי' אותי ואת שמי: וניבו נבזה אכלו · ניבו של מזבח השגור בשפתיכ' זהו תמיד נבזה אכלו אתם אומרי' עליו כלומר כבר הוצאתם עליו דבה זו וניב זה החזקת למזבחי אכלו מאכלו: ואמרתם הנה מתלאה · בהמה כחושה ואנו עניים ואין יכולת להשיג לתבחר נדרים וכן ת"י הא דאיתינא מליאותנא: והפחתם אותו · זו אחת מי"ח תיבות של תיקון סופרי' הפחתם אותו אותי נכתב אלא שכינה הכתוב וכתבו אותו והפחתם והדאבתם לשון מפח נפש אותי ואת שולחני: נוכל · מתנכל במרמה בדברי שקר לפוך לאמר אין לי טיבה מזו: ויש בעדרו · וגם

אותו ‏י"א תלין תיקון סופרים

רדק

הקריבהו נא לפחתך · איך תוכלו לומר שאיננו רע להקריבו לפני ואם תקריבהו לפחתך בשר ודם הירצך באותה המנחה או הישא פניך בעבודת אם תבקש ממנו דבר אבל ישנאך בעבורה ויכעס עליך · פחתך · מן פחת יהודה וסגול הפ"א תחת פתח גדול והוא המושל והשלטון כתרגום שלטונך: ועתה · אם תשובו אליו ותחלו פניו בלב עדיין יחון אתכ' וייטיב לכם · ואמר ויחננו כי הנביא יש לו צרה בצרתם · ועוד לכלול עצמו בכלל ישר' כמו שאמר משה רבינו ע"ה וסלחת לעונינו ולחטאתינו · ומהאל יתב' למד דבר זה שאמ' לו עד אנה מאנת' לשמור מצותי ותורתי: מידכם היתה זאת · זאת המארה שהיא לכם כמ"ש למטה וגם ארותיה מידכם היא זאת המארה שאת' עושי' רע בעיני ה' לפי' הוא שולח בכם מארה · הישא מכם פנים · וכי סבורי' אתם שישא פני' לאחד מכם שלא יוכיחכם על מעשיכ' הרעי' והוא לא ישא פנים ולא יקח שוחד · וי"ת האתנסבון לכון אפין · וכן אונקלוס תרגם אשר לא ישא פני' דלי' קדמוהי מיסב אפין לא ראוי ליחם לו נשיאות פנים: מי גם בכם · שאתם רעים מי יתן שיהי' איש בכם שיתן אל לבו דבר הקרבנות הנבזי' · ויסגור דלתי' יסגיר דלתי העזרה שלא יביא שם אדם קרבן כי טוב הוא שלא יביאו קרבן משיביאוהו נבזה: ולא תאירו על מזבחי חנם · ולא תבעירו כמו נשי' באות מאירות אותה · פי' ובחנם תבערו אש על המזבח כי הקרבן שתקריבו עליו לא לרצון יהיה לכם ולא למביאי' אותו וזהו שאמר אין לי חפץ בכם כי מעשיכ' רעים ומנחתכ' אינה רצויה אפי' היתה טובה כ"ש שהיא רעה ואין לי חפץ ורצון לא במנחתכם ולא בכם: כי ממזרח שמש עד מבואו · כל הישוב הוא ממזרח למערב ואיננו כן מצפון לדרום כי איננו מיושב כולו · גדול שמי בגוים · כי אע"פ שעובדי' לצבא השמים מודים כי שאני הסבה הראשונה אלא שעובדים אותם לפי דעת' שיהיו אמצעיים ביני וביניהם · ואמרו רז"ל דקרו ליה אלהא דאלהין · ובכל מקום מוקטר ומוגש לשמי · אם הייתי מצוה אותם כמו שצויתי אתכם היו מקטירי' ומגישי' לשמי · ועוד כי מנחה טהורה היו מגישי' לא כמו שאתם עושים שאתם מגישים מנחה טמאה ונבזה · או פירושו אע"פ שהם מקטירי' ומגישים לע"א דעתם לשמי: ואתם מחללים אותו · הפך הגוי' שהם מכבדי' ומגדלי' שמי וכי יש חלול גדול מזה שתאמרו שלחן ה' מגואל הוא שפירושו נבזה הוא: וניבו נבזה אכלו · ניבו דברו כמו ניב שפתי' ר"ל דברו של הכהן המקריב מה הוא שאומר תמיד נבזה אכלו כלומר לחם המזבח ואכלו שהוא חלב ודם מגואל ונבזה הוא · ויש מפרשי' וניבו מענין תנובה · וי"ת בסיר הוא ובסירן מתנתא מיניה: ואמרתם · עתה יוכיח ישראל המביאי' הקרבן תאמרו בהביאכם השה לעזרה הנה מתלאה כלומר יאמר כל אחד לחבירו בהביאו הקרבן כמה אני יגע ולואה מזה השה שנשאתי על כתפי ר"ל שהוא שמן ובעל בשר · והפחתם אותו · והפילו אותו על הקרקע דרך בזיון · וכן תרגם יונתן ושיקתון ימיה כמו ויגער ה' שתרגומו ושניק ה' · ויש מפרשי' אותו מענין מפח נפש שעניינו דאבון נפש כלו' תכאיבו ותדאיבו נפש בעל השה כי גזלתם אותו כמו שאמר והבאתם גזול · ואאז"ל פירש והפחתם מענין נופח באש פחם · כלומר הם אומרי' כי יגעים הם ונלאים מטורח הקרבן שנשאו על כתפם לומר שהוא שמן ובעל בשר והוא בהפך כי כל כך הוא כחוש ודל בשר שאם תנפחו בו יפול לארץ · ותרג' יונתן הנה מתלאה הוא דאיתינא מליאותנא: וארור נוכל · חושב מחשבה רעה ועושה בערמה · וכן מן הדבוש אשר נכלו לכם ויתנכלו אותו להמיתו · וכן תרגו' להרגו בערמה למקטליה בנכילו · ויש בעדרו זכר · פי' זכר תמי' · וכן כאמר יהיו כמור לבן דבר הלמד מענינו ורבים כמוהם · ונודר וזובח משחת · זכר הנדר לפי שיש קרבן שהוא כשר לנדבה ואינו כשר לנדר · כמו שרוע וקלוט לפי' אמר ונודר כי אפי' לנדר מביאין קרבן משחת · משחת ר"ל שיש בו מום ענין השחתה כמו כי משחתם בהם מום אלא שהוא שם וזה פעול · כי מלך גדול אני ואיך תבזו אותי · ושמי נורא בגוי' · ואתם שאהבתי אתכם מכל הגוי' לא תיראו ממני: ועתה · הכהני' לפי שהם מקבלי' הקרבן המשחה מיד המביאי' אותו והיה להם למנוע אותם ולהורותם כי אין זה הקרבן ראוי להקריבו לפני כמו שמנעה אותו התורה בכם · במקבלי' ובמביאי': את ברכותיכם · שברכתי אתכם אחר בנין הבית כמו שכתוב · אמר אחר שאתם מבזים אותי בקרבנותיכם אהפוך לכם הברכה למארה: וגם

ממהרי״ג נר״ו

אמת לשבת היותם יראי ה' מחשבה בלמודם למען דעת את שבית עוד מבונים ללמוד בנחת רוח למען ולשבת מהם ילמדו חושבי שמו אלו ישראל או ת"ח העוסקים [illegible] על שמו ית' ומתוך התשבחות לב"כת חוזקים עליו באים לחשוב מחשבות טהורות מקדושתו יתברך גדולתו לפער גדלו וגבורתו לירא אותו כל הימים · והקב"ה זולת מה שמשכילים מלחמו הערב ומיתיו מתוקים מדבש מבטיחים כי והיו לי אמרה' לבאות ליום אשר אני עושה סגלה מג' אבות לפעול להם על בניהם מה לעשות להם אם חטאו שאברהם גם יעקב עונים ימחו על קרושת שמך זולת יצחק שמהפך בזכות וא"ה קריבת נפשי קמך וכבן כבוליים עם סגולתו הלא אז יראי ה' הנזכ' גם חושבי שמו לא יעטרכו יצחק כי וחמלתי עליהם למענו כאשר יחמול איש על בנו העובד אותו ושבתם וראיתם והשכלת' והבינותם בין צדיק וטוב לו רשע ורע לו ובין עובד אלהים ורע לו מה"מ להסר עבודתו מירא' עובה זה אלהים להסר לא עבדו רשע וטוב לו וזה ובשתם ר"ל תשובו למדרגתכם כים וב"הם לבבואה תהיה על זה שמוסיף עליהם משה שנתנבאה בזה הדבר וכן הבטיחם הנבי' הנה אלהים זה קוינו לו ויושיענו זה ה' וגו' ובכן בשובכם למדרגתכם הרא' ישיגו תשובה לדעת' מפני מה צדיק וכו' רשע וכו' הכל כתוב וכי תאמרו איך נושג זה לכן אתם ואמר כי הנה היום בא וכו' לבלו לאוהם היום הבא וכו' אשר לא יעזוב להם שרש רשע וטוב לו לכם ורע לו לכן [illegible] לכם כתיב וזרחה לכם יראי שמי בין לצדיק וטוב לו לצדיק ורע לו שמש לדקה על זה ומרפא בכנפיה כנגד רז"ל רשע וטוב לו ויצאתם ופשתם בהשגה הרבה והעלמכם כעגלי מרבק לעצלתכם וכל הטוב לכם ועשותם רשעים שני מיני רשעי' הנז' כי יהיו אפר וגו' לכן זכרו תורת משה וגו' כי הוא יהיה לבדו לא' כמאמר הנה בלשון יען הוא אנכי אשר הבאלו אותו לרעות אתכם ולגאלכם יחשב כאלו אנכי גאלתכם דוגמת עי' שמעתם אנכי ה' וגו' ולו"א הנה אנכי שולח לכם את המשיחים ולכן את אינו דבק עם אליהו לו' שטעמו הפוך אל לכ"ש עולה מ"ן בזכות משה ואליה הנביא יהיה המבשר עליהם לכם בביאתם לשלום שבן הבטחתיו הנבי' נותן לו את בריתי שלום שגבר שלום לפני בא משה יום ה' יומו של ה' ושמחתו שבו שם ועל"ן בכתיבתו לו התורה · או לפני בא משה וגם יום ה' יצחק מליץ טוב על בניו נגד הגדול אברהם והנורא יעקב שדברו דבריהם נעלמים והשיב אליה המבשר לב אבות אברהם ויעקב שיגלה לכם מבניהם מה רצו לומ' באומ' ימחו ולב יצחק שקול כב' בנים דכתיב הניקה בנים שרה על אבותם מאמר דברי כאבות וקרי ליעקב בנו אביו כי כן מתחלת הבריא' אין קלום לפניו ית' אלא בו והוא אדם כדעת הרשב"י ז"ל בפסוק ועתה בני שמע בקולי וזהו דכתיב כה אמר ה' אל בית יעקב אשר פדה את אברהם למה שמטתו שלימה הוא וכל בניו וכל בשיו הפך אדסוחוס ובניו

מלאכי

הַקְרִיבֵהוּ נָא לְפֶחָתֶךָ הֲיִרְצְךָ אוֹ הֲיִשָּׂא פָנֶיךָ אָמַר יְיָ צְבָאוֹת: וְעַתָּה חַלּוּ־נָא פְנֵי־אֵל וִיחָנֵנוּ מִיֶּדְכֶם הָיְתָה זֹּאת הֲיִשָּׂא מִכֶּם פָּנִים אָמַר יְהוָה צְבָאוֹת: מִי גַם־בָּכֶם וְיִסְגֹּר דְּלָתַיִם וְלֹא־תָאִירוּ מִזְבְּחִי חִנָּם אֵין־לִי חֵפֶץ בָּכֶם אָמַר יְהוָה צְבָאוֹת וּמִנְחָה לֹא־אֶרְצֶה מִיֶּדְכֶם: כִּי מִמִּזְרַח־שֶׁמֶשׁ וְעַד־מְבוֹאוֹ גָּדוֹל שְׁמִי בַּגּוֹיִם וּבְכָל־מָקוֹם מֻקְטָר מֻגָּשׁ לִשְׁמִי וּמִנְחָה טְהוֹרָה כִּי־גָדוֹל שְׁמִי בַּגּוֹיִם אָמַר יְהוָה צְבָאוֹת: וְאַתֶּם מְחַלְּלִים אוֹתוֹ בֶּאֱמָרְכֶם שֻׁלְחַן יְהוָה מְגֹאָל הוּא וְנִיבוֹ נִבְזֶה אָכְלוֹ: וַאֲמַרְתֶּם הִנֵּה מַתְּלָאָה וְהִפַּחְתֶּם אוֹתוֹ אָמַר יְהוָה צְבָאוֹת וַהֲבֵאתֶם גָּזוּל וְאֶת־הַפִּסֵּחַ וְאֶת־הַחוֹלֶה וַהֲבֵאתֶם אֶת־הַמִּנְחָה הַאֶרְצֶה אוֹתָהּ מִיֶּדְכֶם אָמַר יְהוָה: וְאָרוּר נוֹכֵל וְיֵשׁ בְּעֶדְרוֹ זָכָר וְנֹדֵר וְזֹבֵחַ מָשְׁחָת לַאדֹנָי כִּי מֶלֶךְ גָּדוֹל אָנִי אָמַר יְהוָה צְבָאוֹת וּשְׁמִי נוֹרָא בַגּוֹיִם:

ב

א וְעַתָּה אֲלֵיכֶם הַמִּצְוָה הַזֹּאת הַכֹּהֲנִים: אִם־לֹא תִשְׁמְעוּ וְאִם־לֹא תָשִׂימוּ עַל־לֵב לָתֵת כָּבוֹד לִשְׁמִי אָמַר יְהוָה צְבָאוֹת וְשִׁלַּחְתִּי בָכֶם אֶת־הַמְּאֵרָה וְאָרוֹתִי אֶת־בִּרְכוֹתֵיכֶם וגם

תרגום

קָרִיבוּהִי כְּעַן לְשִׁילְטוֹנָךְ דְּעַלָךְ הֲיִתְרְעֵי בָּךְ אוֹ הֲיִסַּב אַפָּךְ אֲמַר יְיָ צְבָאוֹת: וּכְעַן צַלּוֹ כְעַן קֳדָם אֱלָהָא וִיקַבֵּיל צְלוֹתָנָא מִידְכוֹן הֲוַת דָּא הֲיִתְנַסְבוּן לְכוֹן אַפִּין אֲמַר יְיָ צְבָאוֹת: מָן אַף הָכָא בְּכוֹן וְיֵגוּף דָּשֵׁי בֵּית מַקְדְּשִׁי וְלָא תְקָרְבוּן עַל מַדְבְּחִי קָרְבָּן מְרַחַק לָא רַעֲוָא קֳדָמַי בְּכוֹן אֲמַר יְיָ צְבָאוֹת וְקוּרְבַּן לְרַעֲוָא לָא אֲקַבֵּל מִידְכוֹן: אֲרֵי מִמַּדְנַח שִׁמְשָׁא וְעַד מֵיעֲלֵיהּ רַב שְׁמִי בֵּינֵי עַמְמַיָּא וּבְכָל עִידָן דְּאַתּוּן עָבְדִין רְעוּתִי אֲנָא אֲקַבֵּל צְלוֹתְכוֹן וּשְׁמִי רַבָּא מִתְקַדַּשׁ עַל יְדֵיכוֹן וּצְלוֹתֵיכוֹן כְּקוּרְבַּן דְּכֵי קֳדָמַי אֲרֵי רַב שְׁמִי בְּנֵי עַמְמַיָּא אֲמַר יְיָ צְבָאוֹת: וְאַתּוּן מְחַלְּלִין יָתֵיהּ בִּדְאַתּוּן אָמְרִין פָּתוּרָא דַּיְיָ בְּסִיר הוּא וּבְסִירָן מַתְּנָתָא מִנֵּיהּ: וְאִם תֵּימְרוּן הָא דְּאִיתֵינָא מְלֵיאוּתָנָא וְשַׁבִּיקְתּוּן יָתֵיהּ אֲמַר יְיָ צְבָאוֹת וּמַיְתָן אַתּוּן דַּאֲנִיס וּדְחַגִּיר וּדְמַרְעַ וּמַיְתָן אַתּוּן לֵיהּ בְּקוּרְבָּנָא הַאֲקַבֵּיל יָתֵיהּ בְּרַעֲוָא מִידְכוֹן אֲמַר יְיָ: וְלִיט דְּיַעְבֵּיד בִּנְכִיל וְאִית בְּעֶדְרֵיהּ דְּכַר וְהוּא חַיָּיב לְנַדַּר וְדָבַח דְּמִחַבַּל קֳדָם יְיָ אֲרֵי מֶלֶךְ רַב אֲנָא אֲמַר יְיָ צְבָאוֹת וּשְׁמִי חֲסִין בְּעַמְמַיָּא: וּכְעַן לְכוֹן תַּפְקִידְתָּא הָדָא כַּהֲנַיָּא אִם לָא תְקַבְּלוּן וְאִם לָא תְשַׁוּוֹן דַּחַלְתִּי עַל לִבָּא לְמִיתַּן יְקָרָא לִשְׁמִי אֲמַר יְיָ צְבָאוֹת וַאֲשַׁלַּח בְּכוֹן יַת מְאֵירְתָא וְאֵילוֹט יַת בִּרְכָתְכוֹן ואף

מסורה

ל׳ ג׳ · י״ח נטע׳ · ל׳ · ל׳ · ה׳ · ל׳ · ד׳ ל׳ · ה׳ ב׳ חל׳ · ב׳ בתרי ליש׳ · ל׳ · ל׳ · ב׳ חל׳ · ג׳ ל״ב חל׳ כ׳ ס״פ ל׳ חל׳ · ב׳ ו׳ כתיב כן · ד׳ ר״פ בסי׳ י״ו תלמני׳ פסו׳ · ב׳ ל׳ ומל׳ ל׳

ואתה ועתה י״ח בטעם תברי׳ וסי׳ נמסר בסדר בהעלתך · מבואו ד׳ ג׳ חס׳ וא׳ מ״ל וסימ׳ כי ממזרח שמש ועד מבואו · אל אלהים יי׳ דבר ויקרא · עשה ירח למועדים · מהלל שם יי׳ דהלל׳ תנינא חס׳ דאל אלהים · טהורה ה׳ ג׳ מ״ל וב׳ חס׳ וסי׳ אשר לא טהרה שנים · אשר איננו טהרה לשמי ומנחה טהורה · כל צפור טהורה תאכלו · יראת יי׳ טהורה · ג׳ בתראי מ״ל וחד ואם לא נטמאה האשה וטהורה היא · לאדני ז׳ כתיב כן וסימ׳ נמסר בישעיה ריש סימן כ״ח · אם לא ח׳ ר״פ וסימ׳ אם לא אל בית אבי ימצא הגנב ונקרב · אם לא תשמור לעשות · אם לא את דמי נבות · אם לא תשמעו ואם לא תשימו על לב דסי׳ : אם לא אם לא ישוב חרבו ילטוש · אם לא שויתי ודוממתי · אם לא תדעי לך היפה בנשים · וכל ר״פ דאיוב דכוו׳ אם לא כמ״ב ואם לא וסימן ואם לא איפא מי יבזבני · ואם לא ישמעו בשלח :

רשי (המשך)

זכר · איל ההגון לעולה והוא נודר וזבח משחת בעל מום כמו שמשחתם בהם אליכם · הכהנים אני מלוה המלוה הזאת שלא תקריבו אלא על מזבחי · וארותי · וקללתי את ברכותיה' מה שצריך לברך לכם הדגן והתירוש והיצהר: וגם

אבן עזרא

לפתחך · כמו פחת יהודה: הירצך · שיאהבך בלבו: או הישא פניך לעשות בקשתך: ועתה · משפט כהני צדק היה להתפלל בעד ישראל כתוב בספר יואל יבכו הכהנים וכם כתוב ויקנא יי׳ לארצו וטעם חלו נא פני יי׳ על התמיד שאינו כאשר כתוב ויחננו כי בעבורכם באה זאת הרעה וזהו מידכם היתה זאת לכם: מי · יתן אחרים או אחד מכם לו יהיה כן שאחרים או אח׳ מכם יסגור דלתי העזרה: ולא תאירו · תבעירו מגזרת ראיתי אור והכל מגזרת אור: כי ממזרח השמש מקצה הארץ ועד קצה הארץ כן הוא הישוב ובכל מקום לו נותי מקריבים לי דבר נכבד מוקטר היה מוגש לפני ומנח׳ טהור׳ או מוקטר שם כמו קטור׳ והיו שומעי׳ בקולי לגדל את שמי הגדול · אח״ר כ״ן אמ״ר לי הר״ב הח״ם על זה הפס׳ הא״ם ויש כנ״ון מאוד והוא דב״ק ע״ל הענין כי הנביא על הבזיון ועל הגיעול שהיו מחללין את השם על כן הוא אומ׳ כי בכל הישוב ממזרח שמש ועד מבואו גדול שמי בגוים וככבוד ובכל מקום שבעולם יחשב בעיני בדבר הזה שהם מכבדים ומגדלים את שמי כאילו הם בכל מקום יביאו לפני לשמי כל דבר מוקטר ומוגש הראוי לי ומנחה טהורה לא כאשר אתם עושים להגיש לפני לחם מגואל ועור ופסח וחולה ואיכן רע בעיניכם ולמה לא תשימו על לב כי גדול שמי בגוים ואתם חללי׳ אותו · ואתם · מגואל הוא וניבו נבזה אכלו · הטעם כפול וניבו הוא לחמו מגזר׳ תנובה ובכה ניב שפתים שהוא פרי השפתים כי כל דבר יש לו פרי כפי ענינו : ואמרתם · מתלאה · אמר הנה כמו מזה בידך מה זאת התלאה בעבור המאר׳ אין לחם לשום בשולחן : והפחת׳ אותו · שהוא כמו פיח ואין בו כדי : והבאתם · הנה השולחן רק ועל המזבח מנחה איננו כאשר רציתי : וארור נוכל ויש בעדרו · חושב מגזרת בנכליהם דרך מרמה · זכר שהוא תמים ומשחת כמו מושלך : ועתה · דברתי אליכם : אם · וארותי את ברכותיכם · כדרך יגיה חשכי וגם ארותיה מפעלי הכפל והטעם הברכה : וגם

גם ארותיה · כלומר עד עתה ארותי הברכה שנתתי להם מעט שהחלותם לבזותי בהבאת הקרבנות ועתה אוסיף עוד במארה אם לא תשמעו : הנני גוער לכם · ענין השחתה כמו נגערת גויים · לכם · בעבורכם · וזריתי פירש · וזריתי מלעיל והוא הבנין הדגוש כמו מזרה ישראל · פרש · זבל הבהמות כמו ואת פרשה · אמר תחילה פרש ואח"כ פירש ואמר פרש חגיכם והוא כמו כבשים · ר"ל כי בהמות הקרבנות יקראו חגים וכן אסרו חג בעבותים · חגים ינקופו · חלב חגי · ונקרא הקרבן חג לפי שרוב הקרבנות קרבין בחג · ור"ל כזה הענין כמו שאתם מבזים אותי בקרבנות כן אבזה אתכם בהם כי הדבר הנבזה שבבהמות והוא הפרש אזרה אותו על פניכם · אזרה אותו על פניכם · כלו' אשים אתכם לבשת ולבזיון מפני הרע' שאשחית הזרע שתזרעו ואתם תשארו בחסרון לחם ותהיו לבש' בין הגוים אשר סביבותיכם · כי ברעב יהיו לבשת כמו שאמר ושבעתם אותו ולא אתן אתכם עוד חרפת רעב בגוים והרי אתם לבשת ולבזיון כאילו זריתי פרש על פניכם : ונשא אתכם אליו · העון ישא אתכם אל הבזיון הזה מדה כנגד מדה אתם בזיתם אותי ותהיו נבזים · ויונתן תרגם הא אנא נזיף לכון בעלל' ארעא וגומר : וידעתם · להיות בריתי את לוי לפי' אני מצוה אתכם כל כך לפי שאר"ל שתהיה בריתי עם שבט לוי שקיימתי : בריתי היתה אתו · עם ראש השבט לכהונה והוא אהרן קדש ה' ופנחס אשר קנא לאלהיו ובפנחס נאמר הנני נותן לו את בריתי שלום · ונא' לו עוד והיתה לו ולזרעו אחריו ברית כהונת עול' והחיים נתן לו כי מצאנו לו חיים יותר משלש מאות שנה אפי' למי שאמר כי פנחס אינו אליהו שהרי מצאנו אותו שהיה בפלגש בגבעה כמו שכתוב ופנחס בן אלעזר בן אהרן הכהן עמד לפניו בימי ההם והיו לו משנותיו עד הזמן ההו' יותר משלש מאות שנה · ואתנה לו מורא · החיים והשלום נתתי לו בעבור מורא שיראני · ומפני שמי נחת הוא · שרשו חתת ופירושו נשבר ונדכא מפני שם ה' · ויונתן תרגם ויהבית ליה אולפן אוריתא שלים וגו' : תורת אמת היתה בפיהו · כמו שהיתה תורת ה' בפיו שהיה מורה אותה לרבים כן היתה בלבו · זהו תורת אמת שלא היה אחד בפה ואחד בלב זהו ועולה לא נמצא בשפתיו · בשלו' ובמישור הלך אתי · בשלום שהיה דבק בי לעשות חפצי על דרך יעשה שלו' לי · ובמישור שהלך בדרכי בני אדם בדרך ישרה ובעניהם הוא אתי כי באלה חפצתי לעשות חסד ומשפט וצדקה בארץ : ורבים השיב מעון · שהיה מורה התורה תמיד לכל ורבים שמעו לו והשיבם מעון : כי שפתי כהן ישמרו דעת · כי כן יאות לכל כהן שישמרו שפתיו דעת המצות והחקים להורותם בשפתיו לישראל כמו שאמר בתורה ולהורות את בני ישראל את כל החקים אשר דבר ה' אליהם ביד משה ונאמר יורו משפטיך ליעקב ותורתך לישראל לפיכך יבקשו ישראל תורה מפיהו · כי מלאך ה' צבאות הוא · כי הוא שליח האל יתברך להורות דברי האל לישראל · ותרגם יונתן ארי משמש קדם ה' צבאות הוא : ואתם סרתם מן הדרך · מדרך הכהנים הראשונים הכשלתם רבים בתורה הפך רבים השיב מעון · ברית הלוי · ברית שהיתה אתו כמו שאמר : וגם אני · נבזים ושפלים לכל העמים · כמו שאתם מבזים אותי כן נתתי אתכם נבזים שהעם שאת' נושאים להם פנים ולא תרצו להוכיחם כדי שיאהבו אתכם אתן אתכ' בעיניה' נבזי' ושפלים כמו שאומרים בני אדם שהדי שקרי אאגורייהו זילי כפי אשר אינכ' שומרי' את דרכי · מדה כנגד מדה אתם בוזים אותי שאינכ' שומרי' דרכי ונתתי אתכ' נבזי' ושפלי' : ונושאי' פנים בתורה · אתם נושאי' פנים לגדולי' בדבר התורה שאמרה לא תקריבו את אלה לה' וכשה'מביאי' קרבן בעל מום תיראו מלהוכיח' ולומר להם קרבן זה פסול הוא : הלא אב אחד לכולנו · עתה שב להוכיח' הנביא על עבירה אחרת שנשאו נשים נכריות כמו שכתוב בספר עזרא · ואפי' מי שהיתה לו אשה מישרא' היה נושא עליה אשה נכרית ואוהבה יותר מן הראשונה · ועל זה אמר הלא אב אחד לכולנו כי כולנו בני יעקב כאיש כאחד וכולנו אחי' א"כ מדוע נבגד איש באחיו · ועוד אמר הלא אל אחד בראנו כלומר באל האחד אנו מאמיני' שהוא בראנו לא באלהי העמי' שאת' נושאי' נשים מהם לחלל ברית אבותינו כי ברית אבות הוא שלא לבגוד באשתו כי אברה' אבינו אף על פי שלא היו לו בנים משרה לא בגד בה שישא אשה אחרת עליה עד שיאה מרצונה אמרה לו בא אל שפחתי אולי אבנה ממנה · וכן יצחק אבינו אע"פ שהיתה רבקה עקרה לא נשא אחרת עליה · וכן יעקב אבינו לא נשא מרצונו אשה על נשיו עד שהן נתנו לו רשות מדעתן : בגדה · ובירושל' · כלו' אפילו בירושל' שהוא מקום בית המקדש עשו התועבה הזאת : קדש ה' אשר אהב · דבוק האיש והאשה הוא קדש ה' דכתיב ודבק באשתו · וצוה לישראל שיהיו קדושי' והקדוש הוא שלא ישלחו עצמ' אל כל אשה כמו שעושי' הרשעי' · ובסוף העריות אמר קדושי' תהיו · וישראל ג"כ קראו קדש כמו שאמר קדש ישראל לה' · והנה הם מחללי' אותו הקדש שהיא בת ישראל ונושאי' נכריות עליהן זהו ובעל בת אל נכר כלו' בת שעובדת אל נכר הפך מה שאמ' אל אחד בראנו · ורז"ל פירשו כי כל הבא על הכותית כאלו נתחתן לע"א דכתיב ובעל בת אל נכר וכי יש לו לאל נכר אלא זה הבא על הכותית : יכרת

רשי

גם ארותיה · ובאמת אין לתלות הכל על תנאי שתליתי באם לא ישמעו כי ידעתי שלא תשמעו לפיכך אני מעתה ארותיה : וזריתי פרש · של בהמות חגיכם על פניכם כלו' לא תקבלו שכר מאתי כי אם לרע' ולבוש' ולגעור לכם את זרע השד' : ונשא אתכם אליו · פרש בהמות קרבנותיכם ישאו אתכם אליו להיות זוללים ונבזים כמוהו : להיות בריתי את לוי · שאני חפץ שתקימו אות דברי' שכרתי לשבט לוי : החיים והשלום · שנ' לפנחס את בריתי שלו' והוכט' לו ולזרעו אחריו הרי שיהא זרעו בחיים · ואתנם לו · שיקבלם במורה וכן עשה ויראני : נחת · לשון חתת נתיירא : בשלום ובמישור הלך אתי · אהרן ואלעזר ופנחס וכן במעשה העגל השיבו כל שבטיהם מעון שנאמר ויאספו אליו כל בני לוי : כי שפתי כהן · עליהם מוטל לשמור דעת למה שהרי תורה יבקשו מפיהו שכבר דבר זה אמור להם יורו משפטיך ליעקב : כי מלאך · שלוחו של הב"ה כמלאכי השרת לשרת לפניו וליכנס לפנים במחיצתו : לחלל ברית אבותינו · ברית שכר' הב"ה עם אבותינו בסיני : כי חלל יהודה · את עצמו שהיה קדש לה' ראשית תבואתו : ובעל בת אל נכר · שנשאו נשים נכריות בבבל ואפילו הכהנים כמו שמפורש בספר עזרא ורבותינו אמרו מלאכי זה עזרא :
ער

וגם ארותיה כי אינכם שמים על־לב : ל'
הנני גער לכם את־הזרע וזריתי פרש ב' חד מל'
על־פניכם פרש חגיכם ונשא אתכם ג'
אליו : וידעתם כי שלחתי אליכם
את המצוה הזאת להיות בריתי
את־לוי אמר יהוה צבאות : בריתי
היתה אתו החיים והשלום ואתנם־ ל'
לו מורא וייראני ומפני שמי נחת ל' ומל'
הוא : תורת אמת היתה בפיהו ועולה כ"כ בליש'
לא־נמצא בשפתיו בשלום ל'
ובמישור הלך אתי ורבים השיב ו'
מעון : כי־שפתי כהן ישמרו־דעת
ותורה יבקשו מפיהו כי מלאך ה' כ"כ בליש'
יהוה־צבאות הוא : ואתם סרתם
מן־הדרך הכשלתם רבים בתורה
שחתם ברית הלוי אמר יהוה ל' וחד ושחתם'
צבאות : וגם־אני נתתי אתכם נבזים ל'
ושפלים לכל־העם כפי אשר אינכם
שמרים את־דרכי ונשאים פנים ג'
בתורה : הלוא אב אחד לכלנו הלוא ב' כים אחד
אל אחד בראנו מדוע נבגד איש ל' ג'
באחיו לחלל ברית אבתינו : בגדה
יהודה ותועבה נעשתה בישראל ו'
ובירושלם כי חלל יהודה קדש כ"ח
יהוה אשר אהב ובעל בת־אל נכר : ט'
יכרת

ואף אילוטיניה ארי ליתכון משוון
דחלתי על לבא : הא אנא נזיף לכון
בעללרת בר זרעא ואיגלי בהתת
חוביכון על אפיכון ואבטל רבות
חגיכון ויתמנע חולקיכון מיניה :
ותדעון ארי שלחית לותכון ית
תפקידתא הדא למהוי קימי דעם
לוי אמר יי צבאות : קימי הוה עמיה
חיי ושלמא ויהבית ליה אולפן אוריתי
שלים ודחיל מן קדמי ומן קדם שמי
דחיל הוא : אוריתא דקושטא הוה
בפומיה ושקרא לא אשתכח
בסיפותיה בשלמא וברעותא
ובתריצותא הליך קדמי וסגיאין
אתיב מחובא : ארי שפתי כהין יטרון
מדע ואוראה יבעון מפומיה ארי
משמש קדם יי צבאות הוא : ואתון
סטיתון מן אורחא אתקילתון סגיאין
באוריתא חבילתון קימא דעם לוי
אמר יי צבאות : ואף אנא יהבית
יתכון בסירין וחלשין לכל עממיא כמא
דליתכון נטרין ית אורחן דתקנן
קדמי ונסבין אפין באוריתא : הלא
אבא חד לכלנא הלא אלהא חד
בראיתנא מא דין נשקר גבר באחוהי
לאפסא קימא די עם אבהתנא :

שקרו דבית יהודה ותועבתא אתעבידת בישראל ובירושלם ארי אפיסו דבית
יהודה נפשהון דהוות קדישא קדם יי די רחם ואתרעיאו למיסב להון נשין כנת
עממיא :
ישיצי

והשלום ב' וסי' בריתי היתה אתו החיים · האמת והשלום אהבו : ורבים ו' בקריא' וסימ' ורבי' השיב מעון · ורבים מביאים מנחה ליי' ד"ה · ורבים מהכהנים ב' בפסוק עזרא · ורבים מישיני אדמת עפר יקיצו · ורבים מעמי הארץ מתיהדים : ותורה ה' וסימ' כי שפתי כהן · הוה על הוה · ויקם עדות · כי נר מצוה : ואת שבת קדשך : נעשתה ט' בקריא' וסי' והיה אם מעיני העדה נעשתה לשגגה · נעשתה התועבה הזאת בישראל · והגד לך ושמעת ודרשת · בגדה יהודה · ואחיתפל ראה כי לא נעשתה · ויקם יי' את דברו אשר דבר עלינו ב' בפסוק · כי נחרצה · וידעו כי מאת אלהינו נעשתה המלאכה :

אבן עזרא

וגם · ככה עשיתי עד עתה כי ארותי את הברכה מפני שלא שמתם על לב : הנני · אגער בזרע שלא יצמח בעבור היות שולחני ריק וטלת חגיכ' כמו אסרו חג בעבותי' והנה פרוש חגיכ' קרבנותיכ' אזרה אותם על פניכם וטעם ארחיקכם מעל פני שלא אראה אתכם : ונשא אתכם · הנושא הוא המחויב אליו : וידעתם · אז תדעו אם לא תשמעו אלי עתה ידבר עם ישראל שהם חייבים לכבד הכהנים משרתי השם ועשו כאשר יורו אתכם ולא תביאו מנחה בעל מום : בריתי · כרתי ברית עמו כי בעבור שהוא מקריב קרבני יהיה לישראל החיי' והשלום וטעם ואתנם על ישראל שהשם נתנם לו שיראו ממנו והוא ירא השם : נחת הוא · מבנין נפעל והשלם ננחת כמו לב נשבר ונדכא מגזרת תראו חתת והטעם כפול ויש אומרים כי ואתנם לו מצות וחוקים והם תורת כהנים : תורת · אמר יפת זה נאמ' על אהרן ורבי ישועה אמ' על פנחס והנכון כי על שניהם אמר ועל בניהם הקדושים כי ככה ראוי להיות כהן גדול : היתה בפיהו · איננו מקבל שוחד : ועולה · לשאת פנים : בשלום · עם ישראל : ומישור · לעשו' מצותיו : כי · דבק כי בהיות הכהן ישר ירבו הישרי' והנה שפתי כהן דבק עם אשר למעלה כי מלאך שליח השם הו' בינו ובין ישראל : ואתם · יוכח את שלא ישמעו אליהם להביא הגזול : הכשלתם · אתם מורה התורה : וגם · אתם בזיתם אותי לאמר כי מזבחי בזוי הוא עתה יוכיח הכהנים שהם נושאי' פנים לגדולים : הלא · פרש' אחרת להזכיר עון אחר שהיו מגרשי' נשותיהם והם בוכות בעבור נשים נכריות ככתו' בספר עזר' והיה להם לשום לב לאמר הלא אב אחד הוא יעקב אם כן שאבינו אחד ובוראינו אחד למה נבגו' איש באחיו או באחותו בעבור זאת היא הפרש' לחלל ברית אבותינו שקיבלו את התורה : בגדה · קדש השם לישרא' בנים ובנות ככתוב מכעס בניו ובנותיו : ובעל · מגזרת כי יבעל בחור בתולה : בת אל נכר · עובדת ע"ז והטעם שאיננה מאב אחד ומאל אחד : יכרת

במוזהר"ן נ"רו

ובניו ועשו כי לבן כמלבן ה' כ"י כוא ואין כנס בו כלורת הלבנה ארתו ולפי שישאל אדם מהו זה השלום ותועלתו לכן פי' כי שן וכעס אבוא והכתי את הארץ אורשי הארץ אז חרם ככתוב ויצאו וראו בפגרי האנשים הפושעים בי בגדולה שנתתי להם ירולים אשתף עמהם בעונותיהם להביא נשמות טמאות ולהלביש ע"ד הוגעתני בעונותיך הוגעתם ה' בדבריכם ומטעם זה אמרו המריש יד לחבירו נקרא רשע כי חבירו בצלם אלדים והוא לא יוכל להריס ידו בלתי כאו ית' ב"י וא"כ רשע הוא לב' הטעמים בהרי' ידו אל צלם אל די' והכרים לאלדים כ"י יעשהו לזה ולכל כיוצא בזה אוי לו · וטעם כל פי' זה על אלו הפסוקים נמשכים לפי' זה באו' שנדברו הוא לשון נחת ולכו דרך ההר תשמענו בהתימנו לשאול עוד שאלו"ם בג' פסוקי' הנז' · ג' מאי איש אל רעהו כי בלעדי זה די באמרו יראי ה' ויקשב · ד' ויקשב מקרוב וישמע מרחוק ככתוב ה' שמעה ותשמע הארץ ה' שלחה ה' הקשיבה למורי הרב ז"ל בדיכאל וא"כ וזאת היזת' מלות נגדיות באו ה כוכות והי"לל וישמע ה' ויקשב · ה' ויכתוב בספר זכרון הי"לל ולא ויכתב ספר · ו' זכרון מיותר · ז' ליראי ה' ולחושבי תמורת הל' מבן מה טוב יכתב מיראי ה' וחושבי שמו · ח' למ"ה שמו ולא ה' בפי' · ט' מ"ה ענין חושבי שמו · י' מה מחדש באמרו והיו לי אמר ה' וגו' פשי' שאם הם יראיו ועבדיו כיוהיו לו וכו' · י"א מה זו סגולה עושה כי לא פורש · י"ב למה מביא הדמות מאיש על בנו שאין בו צורך · י"ג מאי ושבתם הוא משולל הבנה ולי בלו' וראיתם · י"ד היינו צדיק היינו עובד אלדים היינו רשע היינו לא עבד וכפל ענין ומלות סובות אלו כמה קושיות רז"ל בפ"ק דחגיגה מהרלי' קוש' זו י"ד ליד וז"ל א"ל בר היהי להלל מ"ד ושבתם וראיתם בין צדיק לרשע בין עובד אלדים לאשר לא עבדו היינו צדיק היינו עובד אלדים היינו רשע היינו לא עבדו · אלא עבדו ולא עבדו תרוייהו צדיקי גמורי נינהו אבל אינו דומה שונה פרקו ק' פעמים לשונה ק"א · א"ל משום חדא זימנא קרי ליה לא עבדו · א"ל אין לא ולמד משוק של חמורים עשרה פרסי בזוזא עשרה וחד פרסי בתרי זוזי עכ"ל ובאמת המאמר הזה לו' חקור דברי רק אלי השב לייסב אמרי · לכן נתתי לבי לחקור שאם מאי דק"ל הוי ממאמר לדיק עד סוף פ' למה פתח בושבתם · ותו למ"א מ"ד ולא פי' מאי דק"ל ואא"כ היינו וכו' ואם כן עוד יאמר כתיב וכו' היינו וכו' היינו וכו' ·

גדולה מכלן שלא ת"י לו כי אם סוף פ' ועדין קש' דלדיק קתא מיותר גמור תלבד שים לורך ידיעה ! לקרותו פעם בלשון לדיק ופעם עובד אלדים ואם כן לא הי"לל הכתוב אלא וראיתם בין רשע לעובד אלדים לאשר לא עבדו ·
ותו עבדי אלדים [illegible] ותו שקודם פרקים פ' א' או הלכה א' או משנה א' והוא לקח פרקו ולבכח באומרו לשונה פרקו ק' לשונה וכו' ותו למה
[illegible] על

יַכְרֵת יְהֹוָה לָאִישׁ אֲשֶׁר יַעֲשֶׂנָּה עֵר וְעֹנֶה מֵאָהֳלֵי יַעֲקֹב וּמַגִּישׁ מִנְחָה לַיהֹוָה צְבָאוֹת׃ וְזֹאת שֵׁנִית תַּעֲשׂוּ כַּסּוֹת דִּמְעָה אֶת־מִזְבַּח יְהֹוָה בְּכִי וַאֲנָקָה מֵאֵין עוֹד פְּנוֹת אֶל־הַמִּנְחָה וְלָקַחַת רָצוֹן מִיֶּדְכֶם׃ וַאֲמַרְתֶּם עַל־מָה עַל כִּי־יְהֹוָה הֵעִיד בֵּינְךָ וּבֵין ׀ אֵשֶׁת נְעוּרֶיךָ אֲשֶׁר אַתָּה בָּגַדְתָּה בָּהּ וְהִיא חֲבֶרְתְּךָ וְאֵשֶׁת בְּרִיתֶךָ׃
טו וְלֹא־אֶחָד עָשָׂה וּשְׁאָר רוּחַ לוֹ וּמָה הָאֶחָד מְבַקֵּשׁ זֶרַע אֱלֹהִים וְנִשְׁמַרְתֶּם בְּרוּחֲכֶם וּבְאֵשֶׁת נְעוּרֶיךָ אַל־יִבְגֹּד׃ כִּי־שָׂנֵא שַׁלַּח אָמַר יְהֹוָה אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל וְכִסָּה חָמָס עַל־לְבוּשׁוֹ אָמַר יְהֹוָה צְבָאוֹת וְנִשְׁמַרְתֶּם בְּרוּחֲכֶם וְלֹא תִבְגֹּדוּ׃ הוֹגַעְתֶּם יְהֹוָה בְּדִבְרֵיכֶם וַאֲמַרְתֶּם בַּמָּה הוֹגָעְנוּ בֶּאֱמָרְכֶם כָּל־עֹשֵׂה רָע טוֹב ׀ בְּעֵינֵי יְהֹוָה וּבָהֶם הוּא חָפֵץ אוֹ אַיֵּה אֱלֹהֵי הַמִּשְׁפָּט׃
א הִנְנִי שֹׁלֵחַ מַלְאָכִי וּפִנָּה־דֶרֶךְ לְפָנָי וּפִתְאֹם יָבוֹא אֶל־הֵיכָלוֹ הָאָדוֹן ׀ אֲשֶׁר־אַתֶּם מְבַקְשִׁים וּמַלְאַךְ הַבְּרִית אֲשֶׁר־אַתֶּם חֲפֵצִים הִנֵּה־בָא אָמַר

יְשֵׁיצֵי יְיָ לִגְבַר דִּי עַבְדִינָהּ בַּר וּבַר בַּר מִקִּירְוֵי יַעֲקֹב וְאִם כָּהֵין הוּא לָא יְהֵי לֵיהּ מַקְרִיב קוּרְבָּנָא בְּבֵית מַקְדְּשָׁא דַּייָ צְבָאוֹת׃ וְדָא תִנְיָנוּת דִּי אַתּוּן עָבְדִין חָפַת דִּמְעָתָא יָת מַדְבְּחָא דַּייָ דִּי בְּכַן וְדִי מְדַנְקִין מִדְּלֵית עוֹד אִתְפְּנָאָה לְקוּרְבָּנָא וּלְקַבָּלָא יָתֵיהּ בְּרַעֲוָא מִיֶּדְכוֹן׃ וְאִם תֵּימְרוּן עַל מָה עַל דַּייָ אַסְהִיד בֵּינָךְ וּבֵין אִתַּת יַנְקוּתָךְ דִּי אַתְּ שַׁקַּרְתְּ בַּהּ וְהִיא שׁוּתָּפְתָּךְ וְאִיתַּת קְיָמָךְ׃ הֲלָא חַד הֲוָה אַבְרָהָם יְחִידִי דִּי מִינֵּיהּ אִתְבְּרִי עָלְמָא וּמָה חַד בָּעֵי אֱלָהֵין דִּי יִתְקַיַּם לֵיהּ וְלַד מִן קֳדָם יְיָ וְתִסְתַּמְרוּן בְּנַפְשָׁתְכוֹן וּבְאִיתַּת יַנְקוּתָךְ לָא תְשַׁקַּר׃ אֲרֵי אִם שָׂנֵית לַהּ פַּטְרַהּ אָמַר יְיָ אֱלָהָא דְּיִשְׂרָאֵל וְלָא תְכַסּוּן חֶטְאָה בִּלְבוּשָׁךְ אָמַר יְיָ צְבָאוֹת וְתִסְתַּמְרוּן בְּנַפְשָׁתְכוֹן וְלָא תְשַׁקְּרוּן׃ אַלְהֵיתוּן קֳדָם יְיָ בְּפִתְגָמֵיכוֹן וְאִם תֵּימְרוּן בְּמָה אַלְהֵינָא קֳדָמוֹהִי בְּדַאֲתּוּן אָמְרִין כָּל דַּעֲבִיד בִּישׁ תַּקִּין קֳדָם יְיָ וּבְהוֹן רַעֲוָא קֳדָמוֹהִי אָן אִיכָא אֱלָהָא דַּעֲבִיד דִּינָא׃ הָא אֲנָא שָׁלַח מַלְאֲכָא וִיפַנֵּי אוֹרְחָא קֳדָמַי וּבִתְכֵּיף יֵיעוֹל לְהֵיכְלֵיהּ רִבּוֹנָא דִּי אַתּוּן בָּעַן בֵּיהּ וּמַלְאַךְ קְיָמָא דִּי אַתּוּן צָבַן בֵּיהּ הָא אָתֵי אָמַר

ולקחת ד׳ בקריא׳ וסימן יברותי דיוסף לבושין דרעוא ופי׳ בויצא : ונשמרתם ה׳ בקריאה וסימן ואת העמ׳ צו לאמר אתם עברים · ונשמרתם מאד לנפשתיכם כי לא ראיתם · ונשמרתם מאד לנפשתיכם לאהבה רו״ה · ובאשת נעוריך אל יבגוד · ורבתריה ולא תבגדו : ומלאך ב׳ פתחין וסימן ומלאך הברית אשר אתם חפצים · ומלאך פניו הושיעם · וכל דסמוך לארכרה כותיה פתחין :

רשי

עד ועונה · עד בתלמידי׳ ועונה בחכמי׳ · עד לשון אדם מריף : ומגיש מנח׳ · ואם כהן הוא לא יהיה לו בן מגיש מנח׳ : שנית תעשו · הראשו׳ שהופכתי הרבה היא קשה שכנס׳ גויה ואפי׳ הוא פנוי וזא׳ שנית קשה ממנ׳ שהנשוי ישראלית נשאו עליה׳ את הנכריות לפי שנתפחמו ישראלי׳ ברעב ובגולה ונתגנו עליהם והיה מושיבה בביתו גבורה כאלמנות חיות והנכריות היתה גברת : כסות דמעה את מזבח · שהיו באות לפני מזבח יי׳ ובוכות לפניו ואומרות מה חטאנו ומה מצאו אנשינו בנו עול הכנו לפני המזב׳ להבדק כסוטו׳ : מאין עוד פנות וגו׳ · עד שאינכם כדי שאפנה אל מנחתם ולקחת רצוי מידכם : אנקה · לשון אנח׳ שאדם מצטער בלבו דמוני״שת בלע״ז ואב׳ לבולם האנק דיס ואם אנק׳ לשון נעקה היכן הדממה ותרגומו דמדנקין ופי׳ תרגום ונקיטותם בפניכם ותדנקין לשון אדם הנוהם ומצטער בעצמו : ולא אחד עשה · הקב״ה לאדם וחוה תחילה : ושאר · הרוחו׳ והנפשות לו היו מאדם הראשון יצאו כולם : ומה האחד מבקש · שבגוד מבקש למצוא עלילות לאשתו שהיא בת זוגו שהיא זרע אלהים מה הוא תועבה שמבזה אותה וזהו לשון תרגו׳ של יונת׳ את שיונת׳ תרגם ומה האחד מבקש כי אם זרע אלהים והפי׳ נכון אם לא שהאחד נקוד בטעם זקף נותק טעם הזקף את תיבת מבקש מלהתחב׳ עם ומה האחד וסמכו אצל זרע אלהים ויש פותרים על פי האגד׳ שנקבלו נשואי הנכריו׳ אל הנביא אמרו לו ולא אברהם עשה כן שנשא הגר על אשתו אמ׳ להם ושאר רוח לו לא לדעתו כדעתכם לא נתן בה עיניו דע׳ אחרת היתה לו אמרו לו ומה האחד מבקש מה היתה דעתו אמר להם לשיוא לו זרע אלהים ותרגום של יוכתן היכשר בעיני שלא מצינו לא במקרא ולא במשנה שאר משמש לשון אחר אלא במקום שאדם יכול לפרשו בלשון שידיים כמו אכלה ומדקה ושארה ברגלה רפסה ובלשון משנה ושאר חייבי מיתות חוץ מאותה שפי׳ אבל לשו׳ שאחר משמש אין שאר משמש : ונשמרתם ברוחכם ובאשת נעוריך אל יבגוד · רוחך : כי שנא שלח · רבותינו חלוקין בה במסכת גיטין יש מהם אומרי׳ אם שנאת שלח אותה בגט ותנס׳ לאחר : וכסה חמס על לבושו · אבל זאת כלו׳ הוגנת לעשות שתפרוס עליה טליתך להחזיקה לך כאשתך והחמס פרוס על אותו טלית שבלבך עליה שנאה ואת׳ מקניט׳ ומצערה תמיד : באמרכם כל עושה רע וגו׳ או איה אלהי המשפט · לפי שאת׳ רואים דרך רשעי׳ צלחה וצדיקים מעוכים וכשלים אומרי׳ אתם בלבבכם אחת משני דרכים הללו כל עושה רע טוב בעיניו או אין דין ואין דיין ליפרע · ולכן פתרון לשון המקרא כל עוש׳ רע טוב בעיניו לכך הוא מצליח אותם או אם אין זאת איה אלהי המשפט שאינו נפרע מהם : הנני שולח מלאכי · לבער את הרשעים · ומלאך הברית · נוקם נקם ברית ופנה דרך · מן הרשעי׳ : האדון אשר אתם מבקשים · אלהי המשפט :
ומי

רדק

יכרת ה׳ · ער ועונה · כלו׳ שלא ישאר בביתו מי שלא יהיה בביתו מי שיעג׳ הקורא שם · וער הפך המת שהוא ישן כמו שאמ׳ פן אישן המות ישנתי אז ינוח לי · וי״ת ער ועונה בר ובר בר · ורז״ל פירשו אם תלמיד חכם הוא לא יהיה לו ער בחכמי׳ ועונה בתלמידי׳ ואם כהן הוא לא יהיה לו בן מגיש מנחה לה׳ צבאות כי גם מן הכהנים נשאו נשים נכריו׳ כמו שכתו׳ בספ׳ עזרא : וזאת שנית תעשו · שני׳ למה שזכ׳ תחלה בזיון המזבח בבעל מום אמר עוד שנית תעשו למזבח שאתם גורמים כסות דמעה את מזבח ה׳ שבאו׳ נשיכ׳ הישראליו׳ ובוכות עליו לפני על החמס שאתם עושים להן שאתם נושאים עליהן נשים נכריות והנכריות אהובות והישראליו׳ שנואו׳ והם באו לפני בבכי ואנק׳ ומכסות את המזבח דמעה · ומאין עוד פנות אל המנחה · דין הוא שלא אפנ׳ עוד אל מנחותיכ׳ שתקריבו על המזב׳ כי במזבח עשיתם קרבן בעל מום וגזול : ודמעת הנשי׳ המעידי׳ עליכם רעותיכ׳ ואינו מן הדין שאפנה אל מנחותיכם · ולקחת רצון מידיכם שיהיה לרצון לכם : ואמרת׳ · ואם תאמרו על מה על דבר נשותינו לא יקבל מנחותינו · והתשובה על כי ה׳ העיד · הוא העיד בינך ובינ׳ שאין אתה אוהב אותה ואין לבך עמה והוא עד עליך אשר אתה בגדת בה : והיא חברתך · והיא היתה חברתך מקדם מימי נעורים · והנכון לפרש כי פני ענינים אמ׳ היא חברתיך אע״פ שאיננה אשת נעוריך כל שכן כשהיא אשת נעוריך שיש לך לאהוב אותה יותר ולא לתאסה כמו שאמר בישעיה ואשת נעורים כי תמאס ואמר אח״כ ואשת בריתך כי כרתה ברית בינך ובינה כשלקחתה לאשה תהיה אשת נעורים או איננה אשת נעורים ואתה נושא עליה אשה אחרת נכריות · זו היא בגידה גדולה כי אם היתה ישראלית זהו מנהג העולם לישא אשה על אשה ושיהיו לו נשי׳ רבות אם ירצה אבל לקח׳ נכרי׳ זו היא רעה רבה שתראה לעיניה נכרית גבר׳ כמוה או יותר ממנה ודין הוא שתבכנ׳ עליכם נשותיכם : ולא אחד עשה · אברה׳ שהיה אחד ואב לכל הבאים אחריו באמונתו לא עשה כמו שאתם עושים כי לא רדף אחר התאוה ולא בעל אפילו בבשרו אלא כדי להשאיר זרע אלהים · כלומר שצוה אלהים ית׳ להשאיר זרע כמו שאמר פרו ורבו : ושאר רוח לו · יתרון הרוח היה לו : ולפיכך לא רדף אחר התאוה ולא בעל אלא למצות פריה ורביה · ואא״ז ל פיר׳ כי הם דברי העם לנביא והם דברי תמיה · אמרו לו והלא אברהם אבינו ע״ה שהיה אח׳ ולא עשה כן כמו שאנחנו עושי׳ שהניח אשתו ובעל הגר שפחתו ואע״פ ששאר רוח לו והיה נביא · והנביא הוא משיב להם ומה האחד מבקש זרע אלהים · כלומר כשבעל הגר לא בעל אלא כדי לבקש זרע לפי שלא היה לו זרע משרה אשתו · ואף על פי כן הוא לא בגד בשרה אשתו כי ברצונה וברשותה עשה הדבר אבל אתם תשמרו ברוחכם ולא יבגוד אחד מכם באשת נעוריו להניחה ולבעול בת אל נכר · ופירוש ושאר רוח לו · ענין יתרון ומעלה כמו ויתר שאת ויתר עז כי כמו שיש בשרש יתר ענין השאר וענין מעלה ושכן כן יש בשרש שאר ענין השאר וענין יתרון ומעלה כלומר יתרון רוח ומעלה היה לו לאברהם : אל יבגוד · כן דרך המקרא לדבר לנכח ושלא לנכח במקום אחד · ות״י הלא חד הוה אברהם יחידי וגו׳ · והנה התשובה היתה אליהם מן הנביא כמו שהקשוהו והוכיח להם שאינם עושים כהוגן : כי שנא שלח · אם שנא אחד מכם אשתו ישלחנה · כתרגומו ארי אם שניאת לה פטרה · כלו׳ טוב הוא שישלחנה בגט ותלך ותנשא לאיש אחר שיאהבנה אבל שתחזיק בה ותשנאנה בלבבך זו היא בגידה גדולה · זהו שאמר וכסה חמס על לבושו שהוא מראה שהוא אוהב אותה ודבק בה כלבושו שהוא דבק בבשרו ולא יפשיטנו כן הוא לא ירצה לשלחה ושונאה · זהו החמס שמכסה על לבושו : הוגעתם ה׳ · על דרך משל מדבר על לשון בני אדם כי הוא ית׳ לא ייעף ולא ייגע · או איה אלהי המשפט · או אם איננו כן כי לא טוב בעיניו עושה רע היה אלהי המשפט למה איננו עושה בהם משפט : הנני · אם תשאלו משפט הרשעים בעולם הזה עוד יבא זמן שתראו ואז יקרב אליכם המשפט לכלות הרשעים שבכם · וזהו יהיה אותו היום שאשלח מלאכי ופנה דרך לפני והוא מלאך ה׳ מן השמים כמו הנה אנכי שולח מלאך לפניך לשמרך בדרך וגומר · ופנה דרך לפני · והיה קבוץ גליות שלא ימצאו בדרכם שטן ופגע רע · ופתאום יבא אל היכלו · לפי שלא נגלה הקץ ולא נתבאר בספר דניאל אמר כי פתאום יבא שלא ידע אדם יום בואו טרם בואו שיבא · כמו שאמר כי סתומים וחתומים הדבר עד עת קץ · האדון · הוא מלך המשיח והוא מלאך הברית או אמר מלאך הברית על אליהו · וכן אמר בהגדה שאליהו קנא על ברית מילה שמנעה מהם מלכות אפרים · שנ׳ קנא קנאתי לה׳ אלהי ישראל כי עזבו בריתך בני ישראל · אמר לו קנאת בשטים וכאן אתה מקנא על המילה חייך שאין ישראל עושים ברית מילה עד שאתה רואה בעיניך · מכאן התקינו לעשות כסא הכבוד לאליהו שנקרא מלאך הברית שנאמר ומלאך הברית אשר אתם חפצים הנה בא אמר ה׳ צבאות · הנה בא · יבא בזמנו וכן ראשון לציון הנה הנם :
ומי

אבן עזרא

יכרת · ער עונה · מטעם העניין בן ונכד ויפת אמר כאשר תלין נפשו יהיה כמו ער ועונה כי לא נכרתה משפחתו ואם העושה זאת התועבה כמו אשר יעשנה הוא כהן לא יהיה לו בן מגיש מנחה : וזאת · טעם שנית כי האחת הגזול ובעל מום והשני כי מזבחי מכוסה דמעה בכי ואנקה בעבור בנות ישר׳ העזובות ולא אפנה עוד אל מזבחותיכם ואין לי רצון בה : ואמרתם · והתשובה על כי השם היה עד בינך ובין כל אחד ואחד ובין אשת נעוריו : ולא אחד · מכם עשה כדת וכשארה רוחו לו ואם תאמרו מה האחד הוא מבקש זרע אלהים במצות השם וטעם וכשארה רוחו לו שלא להתערב עם בת אל נכר על כן כתוב ונשמרתם ברוחכם ובאשת נעוריכם אל יבגוד רוחכם : כי שנא · השם ישנא שישלח היש את אשתו הטהורה ושנא אשר יכסה או השם יראה חמסו שהוא בסתר : הוגעתם · פרשה אחרת ידענו כי השם הנכבד לא ייגע ואיך ייגיעהו מעשיו רק הוא כלשון בני אדם שלא יסבול עוד כל עושי רע לולי שהוא טוב בעיניו לא היה מניחו לעשות ואם תאמרו עוד יעשה משפט מתי יהיה זה ואיה הוא למה לא יעשה משפט וזאת הנבואה לעתיד ובתחלה יבא אליהו כאשר הוא כתו׳ בסוף הספר : הנני שולח מלאכי יתכן להיותו משיח בן יוסף : האדון · הוא הכבוד הוא מלאך הברית כי הטעם כפול :
ומי

ממוהר״ג נר״ו

אבל או׳ ושבתם משולל הבנה ושוב הקשה היינו צדיק וכו׳ ואם כן נוכל לו׳ כי או׳ ושבתם וכן או׳ אלקים ק״ל מתחלה על שלא אמר ה׳ ותו שלא כתב ובין עובד בו״ין · כפל ענין ומלות שונות והשיב אלא עבדו ולא עבדו תרוייהו צדיקי גמורי נינהו אבל אינו דומה שונ׳ פרקו וכו׳ ובפי׳ זה שמייסב סוף פ׳ בתורה נשמע לראשו של כתוב במעשים טובים וה״פ על כרחין עבדו בלמוד התורה מיירי מעין מה דכתיב זכרו תורת משה עבדי ולא על תורה שבכתב הכתובה אלא בתורה שבע״פ הנשארת בזכיר׳ כעין שקבלה משה בע״פ ונקראת תורתו כי הוא שקול כנגד כל ישראל וכל תורת כלם לו היא שכן הכנהו או׳ הל״מ ובכן הכתוב נדרש הכי ונעשה כאו׳ ושבהם מלשון בשובה ונחת בין צדיק במעשים לרשע משולל מהם כי המנוחה והשכר הוא רמוז בושבת׳ תבדיל בין צדיק לרשע משולל ממ״ע אלא עבירות · וראיתם בין עובד אלקים לאשר לא עבדו וכאן נכתבה הראיה כי אותיות מחכימות וצריך עיון שלא להכשל בזה כי בפעם א׳ לבד שיחסר יקרא לא עבדו · כמלא אם כן כי באו׳ אלא עבדו ולא עבדו תרוייהו צדיקי גמורי נינהו והניח הבדלם בענין הלמוד דאינו דומה שונה פרקו וכו׳ לשונה וכו׳ גילה על ראשו של פ׳ דלאו בענין הלמוד מיירי כי יש שני מיני צדיקי׳ים מצד המ״ע כהדם ויש מצד התור׳ ומ״ע כאתרוג ולכן כנגד בחינת המ״ע אמר ושבתם הוא ההבדל בין צדיק לרשע כי זה לחיי עולם ע״י מעשיו הטובים וזה לחרפות ולדראון עולם מצד היותו בורח מהזכיות ודבק ברשעיות כן ירשיענו אלדים בהברת תברת נפשו · וכנגד המין השני אמר וראיתם להזכר כי בפסע ושער קטן מבדיל בין הנק׳ עובד אלדים לשון הווה ותמיד עובדו בתורתו ומעשיו מאהבה באברהם שנקרא ירא אלדים · לאשר לא עבדו פירוש נקרא לא עבדו על פעם א׳ שחסר על מנין משנת פרקו · ובהכי גיתא או׳ תרוייהו צדיקי גמורי נינהו ונעשה כאו׳ צדיק קמא צדיק גמור לפני רשע משולל פעולות ישרות אבל אלו שיש בהם עבודה ועבודת עבודה תורה ומ״ע כלם נקראו צדיקים גמורים לפני הצדיק בעל מעשים לבד דרים קרא שנדון לבנוני בערכם ונקר׳ צדיק ממנו בפני רשע לא גמור כי יחסר לו תורה אבל עובד כעובד אבי ישי אבי דוד מלא תורה ומצות וכאברהם ומשה הללו נקראים צדיקי׳ גמורים ולא צדיק בעל מ״ע לבד וא״כ אמאי קרי ליה לא עבדו רק על שלא שנה פרקו ק״א · או נוכל לומ׳ דדרים הכי וראיתם הבדל כי צדיק במ״ע לרשע מה״ע וא״כ ושבתם וראיתם בין צדיק מה״ע לבין עובד אלדים ובין עובד אלדים לאשר לא עבדו כי לפני עובד אלדים בינוני הוא כאמור ולא עבדו נקרא גם הוא צדיק גמור כעבדו אלא שנקרא לא עבדו מצד שתיבה א׳ שלא שנה פרקו ק״א · וזה כי הם מלאו שלאוקמיה גרסא שלא תשתכח צריך מאה פעמים דכתיב בפ׳ עקב ואנכי עמדתי בהר כימים הראשונים וגו׳ לא אבה ה׳ השחיתך מבלתי תת לי תורתו בראשונה להביאה לכם אלא נתן לי לוחות שניות · ויאמר ה׳ אלי קום לך למסע וגו׳ ויירשו את הארץ אורח דאר״ו מאכים ובה תלוי׳ כל קיום המצות · ועתה מה ה׳ אלדיך שואל מעמך כי אם ליראה וגו׳ זהו הודאת היותו מבניה ושברה עולמו יש אמין ובקר להיות ה׳ אלדיך וזהו רמז כי אם ליראה את ה׳ אלדיך למען תלך בכל דרכיו · ולאהבה אותו עם כל היסורים ונסיונות שמסבה אותך כי בזה אתה מורה יש שכר ועונש · ולעבד את ה׳ אלדיך
ע״י

ומי מכלכל יום באו ׃ מי יהיה שיכל את יום באו כי ביום באו יצרפו רבים ׃ כי הוא כאש מצרף ׃ טעם הוא על היום שזכר כלומר אותו היום יהיה כמו האש שמצרף הסיגים מן הכסף כן יבדלו הרשעים מן הטובים ויסופו הרשעים וישארו הצדיקים ׃ וכן אמר בנבואת זכריה והבאתי את השלישית באש ׃ וכבורית מכבסים ׃ וכמו שבורית של מכבסי הבגדי׳ שמעברי׳ בו הכתם מן הבגד והרשעי׳ הם הכתם כמו שאמר נכתם עונך לפני ׃ וישב ׃ כמו השופט שיושב לשפוט את העם ולהבדיל החייב מן הזכאי כן יהיה אותו היו׳ שהיה מצרף ומטהר כסף ומעביר ממנו הסיגי׳ והם הרשעי׳ ׃ וטהר את בני לוי ׃ והם הכהני׳ ולפי שדבר עליהם בפרשה שלמעלה זכר אותם עתה בפרט ׃ מגישי מנחה בצדקה ׃ מה שאין כן כהני הדור הזה כמו שאמר למעלה שהיו מקריבי׳ בהמות בעלת מום ׃ וערבה ׃ וזכר יהודה וירושלם כי שם בית המקדש ׃ וקרבתי ׃ באותו היו׳ שזכר ׃ אליכם ׃ הדור שיהיה ביום ההוא והדורות שעברו אם לא קבלו דינם בעולם הזה יקבלו בעולם הבא ׃ כי אני יודע הנסתרות ומעיד בהם במה שפשעו ׃ ממהר ׃ לשלם גמולם ׃ ומטי גר ׃ ומטי משפט הגר ׃ כי אני ה׳ לא שניתי ׃ כי מה שאמרתי אפי׳ לזמן ארוך לא לפי שנה כן יהיה כי אני לא שניתי ודברי לא ישנו וכל העתידות שאמרתי לכם על ידי נביאי כן יהיו שניתי ׃ ענין שנוי כלו׳ לא אשנ׳ מדבר לדבר ומחפץ לחפץ ׃ ואתם בני יעקב לא כלית׳ כמו שכלו שאר האמות שלא נשאר להם זכר בשמם וכלו׳ מהיות גוי אבל אתם לא כליתם ולא תכלו כי לעולם תהיו מיוחדים בין הגוים להיות גוי אחד בארץ אף על פי שגלית׳ ונדחתם לכל פאה שמכם נשאר בכל מקום ומה שהרעותי לכם בעונותיכ׳ עשיתי וכמו שאני לא אשנה גם אתם לא תכלו ׃ ובאחרית הימים תשובו למעלתכם ותהיו עליונים על כל גויי הארץ ׃ וי״ת ארי אנא ה׳ לא אשניתי קיימי דמן עלמא וגו׳ ׃ למימי ׃ הלמ״ד עם המ״ם כמו למ״ד למרחוק למעולם ׃ אמר זמן רב עבר שלא שמרת׳ חוקי אתם ואבותיכ׳ לפיכך הרעותי להם ולכם ׃ אבל מעתה שובו אלי ואשובה אליכם ׃ ואמרת׳ במה נשוב ׃ ואם תאמרו במה נשוב אם יש בנו דבר אחר אלא מה שהוכחתנו עד הנה דברו הקרבנות ודבר הנשים והתשובה ׃ היקבע ׃ יש בכם דבר אחר שבעבורו ראוי להדבק בכם המארה אמר היקבע אדם אלהים ׃ כי אתם קובעים אותי ואמרתם ׃ ואם תאמרו במה קבענוך ׃ התשובה המעשר והתרומה ׃ היקבע קובעים קבענוך ׃ ענין גזלה ולקיחת הדבר בהכרח ׃ וכן וקבע את קובעיהם נפש ׃ וי״ת הירגז גבר קדם דיינא וגו׳ ׃ במארה אתם נארים ׃ מפני העבירות שזכר למעלה כמו שאמר וגם ארותיה ׃ ועוד אתם מוסיפים עון על עון ואתם קובעי׳ אותי ׃ ממה התאספו שלא תתנו ממנו תרומה ומעשרו׳ והאמרו הוא גוזל אותנו המטר ושולח מאר׳ בתבואה ואנחנו כחן לו התרומ׳ והמעשרות ׃ הגוי כלו ׃ יראה כי העבירות הנזכרות למעלה לא היו שוי׳ בהם כלם אבל בדבר המעשר והתרומה היו שוים לפיכך אמר הגוי כלו ׃ הביאו ׃ ויהי טרף בביתי ׃ ללוים ולכהנים העובדים לפני ומתוך כך תשובו מן העבירות הנזכרות ואם לא הפרע בפורענות אחרת אבל אם תביאו התרומה והמעשרות כראוי אמטיר עליכם ואריק לכם ברכה ׃ עד בלי די ׃ פי׳ אחז״ל עד שלא יספיקו לכם כלים ואוגרות ׃ טרף ׃ כתרגומו פרנוס ׃ ות״י עד בלי די עד דתימרון מסת ׃ וגערתי ׃ באוכל ׃ בארבה האוכל את התבואה ׃ ולא תשכל לכם הגפן ׃ לא הגפן תשכל פריה ׃ ואשרו ׃ יאמרו אשריכם תמורה שאתם חרפה בגוי׳ מפני הרעב על המארה שאתם נארי׳ ׃ ארץ חפץ ׃ שתבואתה מרובה ׃ וי״ת ארי תהון יתבין בארע בית שכינתי ועבדין בה רעותי ׃

חזקו

אָמַר יְהוָה צְבָאוֹת׃ וּמִי מְכַלְכֵּל אֶת־
יוֹם בּוֹאוֹ וּמִי הָעֹמֵד בְּהֵרָאוֹתוֹ כִּי־
הוּא כְּאֵשׁ מְצָרֵף וּכְבֹרִית מְכַבְּסִים׃
וְיָשַׁב מְצָרֵף וּמְטַהֵר כֶּסֶף וְטִהַר אֶת־
בְּנֵי־לֵוִי וְזִקַּק אֹתָם כַּזָּהָב וְכַכָּסֶף
וְהָיוּ לַיהוָה מַגִּישֵׁי מִנְחָה בִּצְדָקָה׃
וְעָרְבָה לַיהוָה מִנְחַת יְהוּדָה וִירוּשָׁלִָם
כִּימֵי עוֹלָם וּכְשָׁנִים קַדְמֹנִיּוֹת׃
ה וְקָרַבְתִּי אֲלֵיכֶם לַמִּשְׁפָּט וְהָיִיתִי ׀
עֵד מְמַהֵר בַּמְכַשְּׁפִים וּבַמְנָאֲפִים
וּבַנִּשְׁבָּעִים לַשָּׁקֶר וּבְעֹשְׁקֵי שְׂכַר־
שָׂכִיר אַלְמָנָה וְיָתוֹם וּמַטֵּי־גֵר וְלֹא
יְרֵאוּנִי אָמַר יְהוָה צְבָאוֹת׃ כִּי אֲנִי
יְהוָה לֹא שָׁנִיתִי וְאַתֶּם בְּנֵי־יַעֲקֹב לֹא
כְלִיתֶם׃ לְמִימֵי אֲבֹתֵיכֶם סַרְתֶּם
מֵחֻקַּי וְלֹא שְׁמַרְתֶּם שׁוּבוּ אֵלַי
וְאָשׁוּבָה אֲלֵיכֶם אָמַר יְהוָה צְבָאוֹת
וַאֲמַרְתֶּם בַּמֶּה נָשׁוּב׃ הֲיִקְבַּע אָדָם
אֱלֹהִים כִּי אַתֶּם קֹבְעִים אֹתִי
וַאֲמַרְתֶּם בַּמֶּה קְבַעֲנוּךָ הַמַּעֲשֵׂר
וְהַתְּרוּמָה׃ בַּמְּאֵרָה אַתֶּם נֵאָרִים
וְאֹתִי אַתֶּם קֹבְעִים הַגּוֹי כֻּלּוֹ׃
י הָבִיאוּ אֶת־כָּל־הַמַּעֲשֵׂר אֶל־בֵּית
הָאוֹצָר וִיהִי טֶרֶף בְּבֵיתִי וּבְחָנוּנִי נָא
בָּזֹאת אָמַר יְהוָה צְבָאוֹת אִם־לֹא
אֶפְתַּח לָכֶם אֵת אֲרֻבּוֹת הַשָּׁמַיִם
וַהֲרִיקֹתִי לָכֶם בְּרָכָה עַד־בְּלִי־דָי׃
וְגָעַרְתִּי לָכֶם בָּאֹכֵל וְלֹא־יַשְׁחִת לָכֶם
אֶת־פְּרִי הָאֲדָמָה וְלֹא־תְשַׁכֵּל לָכֶם
הַגֶּפֶן בַּשָּׂדֶה אָמַר יְהוָה צְבָאוֹת׃
וְאִשְּׁרוּ אֶתְכֶם כָּל־הַגּוֹיִם כִּי־תִהְיוּ
אַתֶּם אֶרֶץ חֵפֶץ אָמַר יְהוָה צְבָאוֹת׃

חזקו

אמר יי צבאות׃ ומן מסובר ית יום מיתוהי ומן יקום באתגליותיה ארי רוגזיה כאשתא ממסי וכבוריתא דמחורין בה׃ ויתגלי לצרפא ולדכאה כגבר די מצריף ומדכי כספא וידכי ית בני לוי ויזקיק יתהון כדהבא וככספא ויהון קדם יי מקרבין קורבן בזכו׃ ויתקבל קדם יי קורבן אנש יהודה ויתבי ירושלם כיומי עלמא וכשנין דמלקדמין׃ ואתגלי עליכון למעבד דינא ויהי מימרי בכון לסהיד מוחי בחרשיא ובגיפיא ובדמשתבעין לשיקרא ובאנסי אגרא אגירא ארמלא ויתם ומסטן דין גיורא ולא דחילו מן קדמי אמר יי צבאות׃ ארי אנא יי לא אשניתי קיימי דמן עלמא ואתון בני ישראל אתון מדמן דמן דמאירת בעלמא הדין דיניה פסיק׃ למיומי אבהתכון סטיתון מן קיימי ולא נטרתון תובו לפולחני ואתפני במימרי לאיטבא לכון אמר יי צבאות ואם תימרון במא נתוב׃ הירגז גבר קדם דיינא ארי אתון מרגזין קדמי ואם תימרון במה ארגיזנא קדמך במעשריא ובתרומתא׃ בלוטא אתון מתלטין וקדמי אתון מרגזין עמא כולהון׃ אמר נביא איתו ית כל מעסריא לבית אוצרא ויהי פרנוס לדמשמשין בבית מקדשי ונסו כען קדמי בהדה אמר יי צבאות אם לא אפתח לכון ית כווי שמיא ואחית לכון טובא עד דתימרון מיסת׃ ואזוף לכון במחבלא ולא יחבל לכון ית איבא דארעא ולא תתכיל לכון גופנא בחקלא אמר יי צבאות׃ וישבחון יתכון כל עממיא ארי תהון אתון יתבין בארעא בית שכינתי ועבד בה רעותי אמר יי צבאות׃

תקיפו

כזהב ג׳ דגשי׳ וסימ׳ וישב מצרף ומטהר ׃ בחנני כזהב אצא ׃ וכלי נחשת מצהב ׃ למשפט ט״ו וסי׳ נמסר בשמואל ב׳ סימ׳ ט״ו ׃ ואשובה ו׳ וסימ׳ אבי השביעני לאמר ׃ ואשובה אל אחי אשר במצרי׳ ׃ השיבני ואשובה כי אתה ׃ אל אישי הראשון ׃ עד איש האלהים ואשובה ׃ למימי אבותיכם סרתם מחקי ׃ בזאת ג׳ וסי׳ הביאו את כל המעשר ׃ יואב בן צרויה החל למנות ׃ לא לכם להלחם בזאת ׃ וחד ובזאת ויצא אל פניו יהוא ׃ תשכל ג׳ בקריאה וסימן מחוץ תשכל חרב ומחדרים אימה ׃ ולא תשכל לכם הגפן ׃ תפלט פרתו ולא תשכל ׃ אג״ד ׃

רשי

ומי מכלכל ׃ ומי יכיל ומי העומד שיוכל לעמוד ׃ וכבורית מכבסי׳ ׃ כבורית של מכבסי׳ שמעביר את כל הכתם כן יעביר כל הרשעה ׃ בורית ׃ עשב הוא מעביר את הכתם בל׳ ארבא שני״רא ולשון בורי׳ דבר המנחלא ומטהר כמו ברי לבב ׃ וישב מצרף ׃ יפנה מכל עסקיו להיו׳ כצורף המצרף ומטהר כסף ׃ כי אני יי׳ לא שניתי ׃ אף על פי שאני מאריך אפי לא שינה דעתי עלי מבראשונה לאהוב את הרע ולשנוא את הטוב ׃ ואתם בני יעקב ׃ אף על פי שמתי׳ אתם ברעתכם ולא גביתי מן הרשעי׳ בחיים ׃ לא כלית׳ ׃ איככ׳ כלים מלפני והנחתי לי הנפשו׳ לגבות מהם דיני בגיהנ׳ וכן ת״י ואתון דבית יעקב מדמן דמאן דמית בעלמא הדין דיניה פסיק כלומ׳ אתם סבורי׳ לומר דיני בטל שאין עוד ליפרע ממנו ורבותינו פירשוהו לא שניתי לא הכיתי אומה ושניתי לה אבל אתכם העמדתי אחר פורענות הרבה ואיני כלים ואתם איככ׳ כלים ׃ היקבע אדם ׃ רבותי׳ פי׳ לשון גזילה ולשון ארמי הוא ׃ המעשר והתרומה ׃ שאתם גוזלים מן הכהנים ומן הלוים היא גזלתי ׃ במאר׳ אתם נארי׳ ׃ על עון זה שאני שולח קללה במעשה ידיכ׳ ואע״פ כן אותי קובעים ׃ ויהי מזון מצוי לשמשי ׃ וגערתי לכם באוכל ׃ בחסיל ובגזם האוכל לחם את תבואת השדה והגפן ׃ ארץ חפץ ׃ ארץ שחפצי בה ׃ סוף

כלו סימן כל ירמי׳ ויחזקאל תרי עשר פתיכן כלה ב״ת ב׳ שב״א

אבן עזרא

ומי מכלכל ׃ כפול כמו יכול מטלטלך ויטילו ׃ כי הוא כאש מצרף ׃ והנה זאת הנבואה כנבואת זכריה והבאתי את השלישית באש ׃ וכבורית ׃ סמוך של מכבסים ׃ וישב כמצרף ומטהר כסף ׃ מכל פסול ׃ וטהר את בני לוי ׃ הם הכהנים ולא יעשו כאשר הם עושים עתה ׃ וערב׳ ׃ כימי עולם ׃ בהיותם בבית ראשון ׃ וקרבתי אליכם ׃ שיהיו בימי׳ ההם ׃ והייתי עד ׃ שאגלה לכל מה עשה ומטי משפט גר ׃ כי לא שניתי ׃ לא יקרה לי שינוי כמו שוכות מכל עם ׃ ואתם בני יעקב לא כליתם ׃ כי אם מת האב נשאר הבן ׃ למימי ׃ הלמ״ד נוסף כמו השליש׳ לאבשלום בן מעכה ׃ שובו ׃ אומר לדור ההוא שהוא בזמנו ותשובת במה נשוב ׃ היקבע ׃ הנה הוא המעשר והתרומה כי תאמרו איך בחן עין יפה מזה המעט וזה לא טוב שאתם קובעים אותי מפני המאירה והחסרון אשר אתם נארים וחסרים כי אם כה תעשו הביאו את כל המעשר והריקותי לכם ברכה ולא ישחת עוד ופי׳ קובעים כמו משכון ממשכנים ומעכבים אתם את הראוי לי ׃ היקבע הנה הוא המעש׳ והתרומה שלא יתנו בעין רעה במארה הוא ראוי שתתיסרו ולא תקבעו אותי ׃ ועתה הביאו אפתח ארובות השמים והריקותי לכם דרך משל על רוב ברכות ׃ עד בלי די ׃ לא די לבאו רק יותר ׃ וגערתי לכם באוכל ׃ שלא יבוא עליו רק קללה כמו ארבה וצלצל ׃ ואשרו ׃ כי אני חפץ בכם ובארצכם ׃ חזקו

מבהור״ג נר״ו

ע״י תורתו שתלמוד בכ״ל לב״בך עולה מאה ושם חסר ה׳ לתורה שבכתב נשארו ק״א וזה נקרא עובד ה׳ בכל לבבו והשכלתו כי עבדו בפעם אחד יתירה על הק׳ כי לאוקומי גרסא בק שני כתוב׳ ברא״שו של פסו׳ ועתה ישראל מה ה׳ אלהיך שואל מעמך הרז״ל אל תקרי מה אלא מאה והמרו אל תקרי להיות מה מיותר ומאהו היותו מאה באה ב״ם ה״ן י״ס כאלו אמר מ״ה עולה נ״ו ונדבק ועתה ק׳ פעמים קראו אל תורת ה״ם נרמז מקום דכתיב לשאת את ארון ברית ה׳ וכתיב ואנכי עמדתי בהר וגו׳ וזהו שואל מע״מך עיונך מאה דכי חסיר עי״ן לעריכת עיונו נשאר ממ״ך עולה מאה אך שתקדים קודם זה יראת חטא קודם לחכמתך וז״א כי אם ליראה וגו׳ בקודם ואולם להקרא עבד ה׳ צריך לעבוד את ה׳ בכל לבבך בתורה שבכתב ה׳ חומשי תורה ועריכת תורה שבעל פה״א שהכל רמוז באמרו בכ״ל לב״בך כמו שעבר ובכל נפשך זהו רמז לחסידות וקדוש׳ ועשותו לפנים מן השורה ׃ וכן כשתמנה אלה״ים עולה פ״ו ואותיות בי״ן עוב״ד אלה״ים הן י״א וב׳ התיבות עולה ק״א כי כן עובד אבי״ יסי מלא לרמז כל עובד מאה שצריך שיהיו בו ו׳ דברי׳ זיוו הודאה הבנחתו ית׳ זיו הכול׳ חייו הודעת עץ חיים זו תורה מן השמי׳ ׃ קומהו שכר ועונש ׃ פירות הארץ להשרים כן גם באחרים שהב״ה משגיח בארץ פירו׳ האילן זו תורה מן השמי׳ עץ החיים בתוך הגן והמאורו׳ שכר לשמש ועונש לירח שקטרגה ובזה נקרא האדם שלם הטוב לידיה והמטיב לאחריני׳ הרי בי״ן עוב״ד אלה״ים עולה ק״א לאשר לא עבדו ל״א ע׳ עולה ק״א בגו ר״ל בשתים כי לא עבדו בשתים דהיינו כמרה ועוד א׳ רק למד מאה לבד לכן נקרא לא עבדו והבן זה יורה ה׳ בלימוד המאה י׳ לכל מאמר מבריאת העולם שהיו עשר עולה מאה וכל דבור מי׳ דברות כלול מכל העשר הרי מ״ר וכל ספירה כלולה מ׳ הרי מאה ושמותיו יתבר׳ כל א׳ כלול מעשר הויות הרי מא׳ ושמותיו כמוה׳ להי״ה א״ל אלי״ם אד״י וכו׳ הם עשר כל א׳ כלול מי׳ הרי מאה ׃ ואחד הוי כנגד עולמו ית׳ אין יודעו אלא הוא כמו שאנו יודעים הד׳ אבי״ע לכן הקורא מאה ואחד מתעלה כי מרה

חזקו · שב להוכיחם על מה שהיו אומרי' כי אין דין ואין דיין · מה נדברנו · שב הפעל פעול לרוב התמדת הדבור וכן הנדברי' בך : אמרתם · מבואר הוא : ועתה · ג"כ מבואר הוא : אז נדברו יראי ה' · כי המאמר ההוא הוא מאמר אנשים שלא יבינו דרכי ה' ומשפטיו וכשישמעו יראי ה' הדברים מהאנשים האלה הכופרים בהשגחת האל בתחתיכים נדברו הם איש אל רעהו ומרבים בדברים האלה ונושאי' ונותנים בהם עד שימצאו בשכלם כי כל דרכיו משפט אל אמונה ואין עול : ויקשב ה' · האל ית' הקשיב דבריהם ויתן להם שכרם בזה · ויכתב ספר זכרון לפניו · דרך משל כלשון בני אדם שכותבי' המלכים ספר הזכרונות כי אין שכחה לפניו ית' וכן מספרך אשר כתבת כל

חָזְקוּ עָלַי דִּבְרֵיכֶם אָמַר יְהוָה וַאֲמַרְתֶּם מַה־נִּדְבַּרְנוּ עָלֶיךָ׃ אֲמַרְתֶּם שָׁוְא עֲבֹד אֱלֹהִים וּמַה־בֶּצַע כִּי שָׁמַרְנוּ מִשְׁמַרְתּוֹ וְכִי הָלַכְנוּ קְדֹרַנִּית מִפְּנֵי יְהוָה צְבָאוֹת׃ וְעַתָּה אֲנַחְנוּ מְאַשְּׁרִים זֵדִים גַּם־נִבְנוּ עֹשֵׂי רִשְׁעָה גַּם בָּחֲנוּ אֱלֹהִים וַיִּמָּלֵטוּ׃ אָז נִדְבְּרוּ יִרְאֵי יְהוָה אִישׁ אֶל־רֵעֵהוּ וַיַּקְשֵׁב יְהוָה וַיִּשְׁמָע וַיִּכָּתֵב סֵפֶר זִכָּרוֹן לְפָנָיו לְיִרְאֵי יְהוָה וּלְחֹשְׁבֵי שְׁמוֹ׃ וְהָיוּ לִי אָמַר יְהוָה צְבָאוֹת לַיּוֹם אֲשֶׁר אֲנִי עֹשֶׂה סְגֻלָּה וְחָמַלְתִּי עֲלֵיהֶם כַּאֲשֶׁר יַחְמֹל אִישׁ עַל־בְּנוֹ הָעֹבֵד אֹתוֹ׃ וְשַׁבְתֶּם וּרְאִיתֶם בֵּין צַדִּיק לְרָשָׁע בֵּין עֹבֵד אֱלֹהִים לַאֲשֶׁר לֹא עֲבָדוֹ׃

כִּי־הִנֵּה הַיּוֹם בָּא בֹּעֵר כַּתַּנּוּר וְהָיוּ כָל־זֵדִים וְכָל־עֹשֵׂה רִשְׁעָה קַשׁ וְלִהַט אֹתָם הַיּוֹם הַבָּא אָמַר יְהוָה צְבָאוֹת אֲשֶׁר לֹא־יַעֲזֹב לָהֶם שֹׁרֶשׁ וְעָנָף׃ וְזָרְחָה לָכֶם יִרְאֵי שְׁמִי שֶׁמֶשׁ צְדָקָה וּמַרְפֵּא בִּכְנָפֶיהָ וִיצָאתֶם וּפִשְׁתֶּם כְּעֶגְלֵי מַרְבֵּק׃ וְעַסּוֹתֶם רְשָׁעִים כִּי־יִהְיוּ אֵפֶר תַּחַת כַּפּוֹת רַגְלֵיכֶם בַּיּוֹם אֲשֶׁר אֲנִי עֹשֶׂה אָמַר יְהוָה צְבָאוֹת׃ זִכְרוּ תּוֹרַת מֹשֶׁה עַבְדִּי אֲשֶׁר צִוִּיתִי אוֹתוֹ בְחֹרֵב עַל־כָּל־יִשְׂרָאֵל חֻקִּים וּמִשְׁפָּטִים׃ הִנֵּה אָנֹכִי שֹׁלֵחַ לָכֶם אֵת אֵלִיָּה הַנָּבִיא לִפְנֵי בּוֹא יוֹם יְהוָה הַגָּדוֹל וְהַנּוֹרָא׃ וְהֵשִׁיב לֵב־אָבוֹת עַל־בָּנִים וְלֵב בָּנִים עַל־אֲבוֹתָם פֶּן־אָבוֹא וְהִכֵּיתִי אֶת־הָאָרֶץ חֵרֶם׃

יתקק סימן

נ"ח

סכו' פסוקי דספרא אלף וחמשים וסי' א"ה וסדריו כ"א וחציו לכן בגללכם ציון :

תַּקִּיפוּ קֳדָמַי פִּתְגָּמֵיכוֹן אֲמַר יְיָ וְאִם תֵּימְרוּן מָה אַסְגֵּינָא לְמַלָּלָא קֳדָמָךְ׃ אֲמַרְתּוּן לָא לַהֲנָאָה מָן דִּיפְלַח קֳדָם יְיָ וּמַה מָמוֹן נִתְהֲנֵי לָנָא אֲרֵי נְטַרְנָא מַטְּרַת מֵימְרֵיהּ וַאֲרֵי הֲלֵיכְנָא בְּמַכִּיכוּת רוּחַ מִן קֳדָם יְיָ צְבָאוֹת׃ וּכְעַן אֲנַחְנָא מְשַׁבְּחִין רַשִּׁיעִין אַף אִתְקַיָּימוּ עָבְדֵי חֶטְאָה אַף נַסִּיאוּ קֳדָם יְיָ וְאִשְׁתֵּיזִבוּ׃ בְּכֵן מְמַלְּלִין דַּחֲלַיָּא דַּיְיָ גְּבַר עִם חַבְרֵיהּ וּשְׁמִיעַ קֳדָם יְיָ וּגְלֵי קֳדָמוֹהִי וְאִתְכְּתִיב סְפַר דָּכְרָנַיָּא קֳדָמוֹהִי לְדַחֲלַיָּא דַּיְיָ וּלְדִמְחַשְּׁבִין לִיקָרָא שְׁמֵיהּ׃ וִיהוֹן קֳדָמַי אֲמַר יְיָ צְבָאוֹת לְיוֹמָא דִּי אֲנָא עָתִיד לְמֶעֱבַד סְגוּלְתָא וְאֵיחוֹס עֲלֵיהוֹן כְּמָא דְּאָחֵיס גַּבְרָא עַל בְּרֵיהּ דְּפָלַח יָתֵיהּ׃ וּתְתוּבוּן וְתֶחֱזוּן בֵּין צַדִּיקַיָּא לְרַשִּׁיעַיָּא בֵּין דְּפָלְחוּ קֳדָם יְיָ לִדְלָא פְלָחוּ קֳדָמוֹהִי׃ אֲרֵי הָא יוֹמָא אָתֵא בָּעִיר כְּתַנּוּרָא וִיהוֹן כָּל רַשִּׁיעַיָּא וְכָל עָבְדֵי חֶטְאָה חַלָּשִׁין כְּקַשָּׁא וְיַלְחֵיךְ יַתְהוֹן יוֹמָא דְּאָתֵי אֲמַר יְיָ צְבָאוֹת דְּלָא יִשְׁבּוֹק לְהוֹן בַּר וּבַר בַּר׃ וְתִדְנַח לְכוֹן דַּחֲלֵי שְׁמִי שִׁמְשָׁא בִּזְכוּ וְאַסְוָתָא בִּכְנַפְהָא וְתִפְּקוּן וְתִתְלוּן כְּעֶגְלֵי רִיבְקָא׃ וְתִדוּשׁוּן רַשִּׁיעִין אֲרֵי יְהוֹן קִטְמָא תְּחוֹת פַּרְסַת רִיגְלֵיכוֹן בְּיוֹמָא דִּי אֲנָא עָבֵיד אֲמַר יְיָ צְבָאוֹת׃ אַדְכַּרוּ אוֹרָיְתָא דְּמֹשֶׁה עַבְדִּי דִּי פַקֵּידִית יָתֵיהּ בְּחוֹרֵב עַל כָּל יִשְׂרָאֵל לְאַלָּפָא יַתְהוֹן קְיָמִין וְדִינִין׃ הָא אֲנָא שָׁלַח לְכוֹן יַת אֵלִיָּה נְבִיָּא קֳדָם מֵיתֵי יוֹמָא דַּעֲתִיד לְמֵיתֵי מִן קֳדָם יְיָ רַבָּא וּדְחִילָא׃ וִיתִיב לֵב אֲבָהָן עַל בְּנִין וְלֵב בְּנַיָּא עַל אֲבָהַתְהוֹן דִּילְמָא אִתְגְּלֵי וְאַשְׁכַּח כָּל אַרְעָא בְּחוֹבָהָא וְאֶמְחִינַהּ גְּמִירָא׃

זדים ד' בקריאה וסי' ופקדתי על תבל רעה דסיפרא · ועתה אנחנו מאשרים זדים · כי הנה היום בא בער כתנור · אלהים זדים קמו עלי תנינא דספרא · וכל א"ב רבתי דכוו' וסי' נז"ט יכ"ע · לרשע ה' בקריאה וסי' אוי לרשע רע · אמר לרשע צדיק אתה · יסר לץ לקח לו קלון · ואת' תשמע מן השמים קדמא דד"ה ושבתם וראית' בין צדיק לרשע · מרבק ד' וסי' ולאשה עגל מרבק · בעגלי' מתוך מרבק גם שכירים בקרבה · ופשתם כעגלי מרבק :

רשי

שוא עבוד אלהי' על חנם נעבדנו כי לא נקבל שכר : קדורנית · בשפל רוח : ועת' אנחנו מאשרי' וגו' · אנחנו עבדנוהו ושמרנו משמרתו ועת' רואי' אנו הרשעים מצליחי' עד כי מאשרי' אנו אותם על מעשה רשע'. גם בחנו אלהים · לומר נראה מה יוכל לעשות לנו וימלטו מן הרעה ולא נכשלו : אז נדברו וגו' · אני משיב על דבריכם או בעשות הרשעים רשעם והטובים הלכו קדורנית מפני נדברו יראי יי' שלא לידבק במעשיה' הרעים ואני לא נשכחו דבריכ' מלפני ואף על פי שאיני ממהר להשיב גמור כי הקשבתי ושמעתי וכויתי לכתו' להם ספר זכרון והיו לי דבריה' מקיימים · ליום אשר אני עושה סגולה · אשר אגרתי והכנתי לשלם בו גמולי' ושם תראה אתכם מה בין צדיק לרשע · סגולה אוצר איישט"ויי בלע"ז : כי הנה יום בא · יום זה לשון שמש הוא שכך אמרו חכמים אין גהינם לעתיד לבא אלא הב"ה מוציא חמה מנרתיקה ורשעים נדונים בה ולדיקים מתרפאין בה וזהו שנ' וזרחה לכם יראי וגו' : ופשתם · לשון שומן כמו כי תפושו כעגלה דשה : כעגלי מרבק · הנכנסי' לרבקה לפטם קופי"לא בלע"ז : ועסותם · וכבשתם לשון מיעוך ודומ' לו שם עשו דדי בתוליהן : שורש וענף · ברא ובר ברא : והשיב לב אבות · להב"ה : על בנים · על ידי בנים יאמר לבני' דרך אהבה ורצון לו ודברו אל אבותיכם לאחוז בדרכי המקום וכן ולב בני' על אבותם כך שמעתי משמו של רבי מנחם ורבותינו דרשוהו במסכ' עדיות לשום שלום בעולם :

אבן עזרא

חזקו · זאת הנבואה לעתיד כי עמה דבק כי הנה יום בא : אמרת' · קדורנית · כמו קודר שחותי מיראת השם : אז נדברו יראי יי' · המשכילים וטעם ויכתב כתוב בשמים מכתב לא ימחק · ליראי השם הם הצדיקים · ולחשבי שמו הם חכמי לב יודעי סוד השם הנכבד והנורא : והיו · מלת סגולה דבקה עםוהיו לי : אשר אני עושה משפט ושבת' · לאנשי הדור ההוא כי זה הוא סוף כל הנבואות : זדים וכל עושי רשעה · הטעם כפול : ולהט כמו ואת להט · החרב : וזרחה · עיקר היום הוא השמש כאשר היו' השמש והיום רד מאד השמש וככה היום הבא וזאת השמש לא הזיק אנשי השם רק מרפא טעם בכנפיה האור היוצא מהשמש הפרוש על פני הארץ כמו כנפים : ויצאתם · לאור השמש : ופשת' · פרשתיו : ועסותם · מגזרת עסים על שם שמעסים הענבי' ברגל או בכל דב' קמעשה כי אז תגבר יד הצדיקים על הרשעים : ביום אשר אני עושה · זה שהזכיר שמש צדקה : זכרו תור' משה עבדי · ושמרו' כי היא תלמדכ' דרך יראת השם ובבוא היום הנזכר אז תמלטו : הנה ידברי השם ויום הוא הנזכר : והשיב · כדרך יהיה לי עליכם לבב אחר והפך זה בן מנבל אב והנה כולם יהיו לב אחד לשוב אל השם אבות ובנים בטר' בא יום הגדול ועתה אחתום פירוש זה הספר בדבר אליהו מלאכו שהיה בימי אחזיהו בנו של אחאב ומלאכו כתו' כי יהורם בן אחאב ויהושפט שאלו אלישע הנביא וכתו' שם פה אלישע בן שפט אשר יצק מים על ידי אליהו וזה לאו' כי כבר עלה בסערה השמימה כי לא אמר הכתוב יוצק מים ועוד כי לא נפרד אלישע מעל אליהו אחר ששרתו עד עלותו והנה מלאכו אחרי מות יהושפט בימי אחזיהו בנו כתוב ויבא אליו מכתב מאליהו הנביא וזה יורה כי אז כתבו ושלחו אליו ואילו היה כתוב לפני עלותו היה כתוב וימצא או ויובא אליו מכת' שהניח אליהו ואי' ספק כי בימי חכמינו הקדושים נג' והשם ברחמיו יחיש את נבואתו וימהר קץ ביאתו :

פירשתיו אני המחבר אברהם ב"ר מאיר בן עזרא הספרדי שנת ארבעת אלפים ותשע מאות ושבע עשרה בראש חדש טבת בעיר רודוס :

רדק

הנמצא כתוב בספר' · והנה יראי ה' וחושבי שמו שאמר שמור להם עד עולם · ופי' חושבי שמו · שחושבי' תמיד בדרכי ה' וכיודיע' אלהותו כי שמו הוא והוא שמו · וכתב הר"א אבן עזרא ז"ל כי יראי ה' הם הצדיקי' · וחושבי שמו הם חכמי לב יודע סוד ה' הנכבד והנורא : והיו לי יראי' הדור הזה שיהיו בתחיית המתי' יראי הדור ההוא ג"כ · ליום אשר אני עושה · ליום המשפט שאני עושה דין ברשעי' הם יהיו לי סגולה וחמלתי עליה' שלא ישיג' הרעה המכלה הרשעי' · העובד אותו · האב חומל על כל בניו כמו שאמר כרחם אב על בנים אבל יותר חומל על העובד אותו : ושבתם · אז יבחן מה בין צדיק לרשע ולא יאמרו עוד כל עושי רע טוב בעיני ה' שוא עבוד אלהי' : כי הנה · יום המשפט המשיל אותו לאש בוערת כמו שאמר למעל' כי הוא כאש מצרף · קש כמו קש יבש יהיו שיכלו מהרה : ולהט · כמו ותלהט מוסדי הרים · שרש וענף כתרגומו בר ובר בר כי הבן הראשון כמו שרש והנולד ממנו כמו ענף : וזרחה לכם יראי שמי · הנה הרשעים יכלה היו' הבא וליראי ה' יזרח אותו היו' שמש צדקה כלומר שינצלו מכל רע וישמחו בלב טוב · וטעם בכנפיה · כי השמש יפרו' אורו על הארץ וכמו כנפים פרושות זריחתו · וכן אמר כשחר פרוש על ההרים · ויצאתם ופשתם · בכל אשר תצאו תפרו ותרבו כעגלי מרבק שגדלי' בשומן ובשר : ופשתם ענין רבוי · וכן כי תפושו כעגל' דשא ופשו פרשיו · והוא בשקל וקמתם אלא שזה בחירק והיה ראוי בחשלומו ויפישתם בשקל ויריבתם אותה בחירק ובנפול עי"ן הפעל הוטלה תנועתה על פ"א הפעל · ומרבק · הוא מקו' שמכניסין שם העגלים לפטמם· ורז"ל פירשו הפסוק כמשמעו על השמש שאמרו אמר ריש לקיש אין גיהנם לעתיד לבא אלא הקב"ה מוציא חמה מנרתיקה צדיקי' מתרפאין בה שנ' וזרחה לכם יראי שמי שמש צדק' ומרפא בכנפיה ורשעים נדוני' בה שנא' הנה יום בא בוער כתנור והיו כל זדים וכל עושי רשעה קש : ועסותם · ענין הדריסה והכתישה · ומזה נקרא עסים המשקה היוצא על ידי כתישה ושחיטה אמר בזמן הזה הרשעים מושלי' בכם אבל בזמן ההוא תרמסו אותם תחת כפות רגליכם ואע"פ שאמר כי היו' הבא ילהט אות' לא יהיה ביום אחד כליונם אלא הולכי' וכלים ויהיו כלי' לזמן מועט וכל זמן שיהיו קיימים יהיו מרמס רגלי הצדיקי' · ביום אשר אני עושה · ביו' המשפט שאני שופטם לכליון · ואמר אפר · דרך משל לפי שהיום הבא יטרוף אותם · זכרו תורת משה עבדי · אמר עד שלא יבא יום המשפט זכרו בכל דור ודור תורת משה עבדי לעשות ככל הכתוב בה · אשר צויתי אותו בחורב כמו שצויתיו בחורב : הנה אנכי שולח לכם · אף על פי שאני מזהירכם על תורת משה בכל דור ודור אף על פי כן לטובתכם אשלח לכם את אליהו הנביא · והטעם שישיב נשמתו שעלתה לשמים אל גוף נברא כגופו הראשון כי גופו הראשון שב אל הארץ בעלותו כל יסוד אל יסודו · ואחר שיחיה אותו בגוף ישלחנו לישראל לפני יום המשפט והוא יו' השם הגדול והנורא והוא יזהיר האבות והבני' יחדיו : לשוב בכל לב אל השם והשבי' ינצלו מיו' המשפט וזהו שאמרי' והשיב לב אבות על בנים כמו עם בנים · וכן לב בנים על אבות' כמו עם אבותם כלומר האבות הבני' יחדיו פן אבא והכתי · לפי' יזהיר' הוא כדי שיהיו בעלי תשובה ליום הבא כדי שלא יכה הארץ כלה ותהיה חרם אשר לא יזהרו בהזהרתו יכלו ויסופו במדבר העמי' · או ליום המשפט בארץ ישראל · והנזהרי' יזהירו כזוהר הרקיע ומצדיקי הרבי' ככוכבים לעולם ועד :

תם ונשלם ספר נביאים שבח לאל בורא עולם

מוהר"יג נר"ו

גמרא ירושלמית והאג תחשוב ח"ו יש הפרש ביניהם ח"ו לפני ה' בע"ה כי והיו לי אמר ואהבת ה' צבאות כלם כא' ליום אשר אני מלמד' שנ' וכל בניך למודי ה' כי אז תתורה גמרא סוד שום' סגולה א' מג' נקודות הסגול נעשים אחדות א' ותו"לם א' רז להודיעם כי שלשתן כתב על פה סוד הכל א' דוגמ' כהנים לוים ישראלי' הכל מיעקב אבינו וחמלתי עליהם אל עורח' ששרתו בבבליים והחמלה תהיה להוציאם מצערם על מה שלא הבינו כאשר יחמול וכו' איש על בנו איש על רעהו הירושלמיי' העובד אותו מאהבה ובאחדות ביניהם על ארץ ה' מבלי פירוד · ושבתם כל איש יש' איש אל אחוזתו כימי עולם וכשנים קדמוניות כשלא נמצא זוהמה וראיתם בנבואה מאירה בין צדיק אברהם לרשע לוט בין עובד אלדים יצחק והאלדים נסה את של אברהם זה יצחק לאשר לא עבדו כמוהו זה ישמעאל טעם ששב אליו יתברך בסוף אינו בגדר יצחק כלל · כי הנה היום בא זה אברהם דכתיב כחום היום הוא אם החסד בוער כתנור זה יצחק מה"ד והיו כל זדים וכל עשה רשעה שיצאו מהם בהויה לבלתי יאבדו בכתוב והפכתי אל עמים שפה ברורה לקרא כלם בשם ה' וגו' ולכן על רשעה קד"מ א קש ולהט אותם כלומר ואם שום קש וקליפה נמצא בהם ולהט אותם כאש לעבירות השמן הבלוע בנר כי כשיושם על האש האש מלאכו מייבשו עד שנשאר הברזל או החרש זך כחדש רמז שהרוחניות נשאר ובלתי נאבד משום בריה בעולם ואם כן מה במה אלה דכתיב ויצאו וראו בפגרי האנשים הפושעי' בי וכתיב אלה לחרפות ואלה לדראון עולם לזה אמר היום הבא אמר רצוני לאותם שעם ה' צבאות בוער כתנור אל אשר לא יעזוב להם שורש ולא ענף שכפרו בה' שורשו וקיומו של עולם שלא הודו בו ולא בענפי תורתו מן השמים וזרחה לכם יראי שמי שמש משה פני חמה צדקה זה אהרן רודף צדקה וחסד · ומרפא זו מרים שנתרפאה בכנפיה משה ואהרן והרועים ראשונים יהיו הרועים אחרוני' ויצאתם מגלותכ' ופשתם וראיתם בפגרי האנשים הפושעי' בי כי ה' ובתורתי כי תולעתם לא תמות הוא רמז שהם ירעבו ואתם תשבעו כעגלי מרבק · ועסותם רשעים וגומ' כי יצמאו כאפר שאין המים מייחדים ועושים תועלת באפר כלל תחת כפות רגליכם שאתם תשתו ביום אשר אני עושה סעודה של לויתן עם השקות יין המשומר בענביו כפשוטו ומדרשו וסודו אמר ה' צבאות הנה כי כן זכרו זו תורה שבעל פה תורת זו שבכתב משה עבדי לקיים דבריהם אשר צויתי אותו בחורב הוא האמין ככתוב דכתיב ולא קם נביא עוד בישראל כמשה ועם שכתבתי בלשון יחיד אנכי ה' אלדיך כמלוה אותו לבד הלא בלואתי אליו צויתי על כל ישראל כי שקול משה שכל ישראל וכל אחד מישראל לפני כמוהו וזה לאם שבין כל ישראל קיום מקים ומשפטים מקלת לישראלים מקלת לכהנים מקלת ללויים מקלת לנשים ובעזר האל ואז בדוקו כולו זכאי הנה אנכי שולח לכם את המשיחים ואליה

לספר ישעיה מהאמרים שמפרש הרב המחבר כלי פז ז"לה בתוך הפסוקים וקצת פסוקים נפרדים מתורה נביאים וכתובים

א חז"ל כל נביא שנתפרש שמו ושם אביו נביא בן נביא: ויקרא רבא אר"א כתיב והתכני חגי
כו' ורבנין אמרי בין נתפרש שמו וכו' נביא בן נביא וכו': אר"ל דבר זה מסורת בידינו
אמוץ ואמציה אחי היו: כל כלה שהיא צנועה וכו': פסחים אר"י אוי לה לרבנות שמקברת
את בעליה: סדר עולם דבר ה' אשר היה אל הושע וגומר חזון ישעיהו וגומר מלמד שכולם
נתנבאו בפרק א': בתרא סדרן של נביאים יהושע שופטים וכו': עשרה לשונות של נבואה
וכו': טעם נכון לקיי' המנהג להקדים ספר ישעיה לשאר ספרי הנביאים: חז"ל הקב"ה
מסר ככל בידי שמים והארץ בזמן שישראל עושין רצונו של מקום שיהיו מעדנין כו':
חז"ל שמעו שמים כמי שקובל על חברו וכו': חז"ל שמעו ולמדו מן השמים וכו':
חז"ל שמעו המצות התלויות בשמים המועדים כו': חז"ל כשהעדים מעידין צריך שיכוונו
בעדותן וכו': מכות כיצד מלקין אותו כופת את ב' ידיו על העמוד: ספרי ישראל לא ידע
לשעבר עמי לא התבונן לעתיד לבא וכו': חז"ל לעולם אל יפתח אדם פיו לשטן:
ברכות אר"א גדולה תפלה מכל הקרבנות: חגיגה רב הונא כי מטי להאי קרא בכי יראה יראה:
שבת מפני מה מועדים שבבבל שמחים: חז"ל מאריך אפיה וגבי דיליה:
ירושלמי מנין לנעילה אר"ל שנא' גם כי תרבו תפלה: חז"ל כל כהן שהרג את הנפש לא
ישא כפיו: חז"ל ידיכם דמים מלאו אלו המנאפים ביד: פסיקתא רחצו הזכו וגומר ט' מדות
כתוב כאן כנגד ט' ימים שבין ר"ה ליה"כ: שבת לכו נא ונוכחה לכו באו מ"ל:
ויקרא רבה בג' מקומות בא הב"ה להתוכח עם ישראל ושמחו אומות העולם וכו':
שבת כשנים כשני מ"ל אר"י וכו': ספרי רשב"י אומר נכר ומקל ידבו כרובין וכו':
חז"ל חרב תאכלו חרובין תאכלו: פסחים רי"א אין איכה אלא לשון תוכחה:
חז"ל מלאתי ת"פ כנסיות כמניין מלאתי וכו': חז"ל לא לן אדם בירושלם ובידו עון:
כתיבת טעם למה באו כל תוכחות הנביאים שעל ע"ז בלשון זנות וכו': מ"א שבאך מהול
כמו לשחוק אמרתי מהולל: חז"ל שריך סוררים שכולם אוהבים את הגזל וכו': חז"ל א"ר
ברכיה מעשה באשה אחת שגנבו מיאס שלה: מדרש כל מקום שנאמר האדון עוקר דיורין:
פסיקתא ואשיבה שופטיך זה משה ואהרן וכו': שבת מאי הושן אר"י געורת של פשתן וכו':
ב ספרי אברהם קראו הר שנא' בהר ה' יראה וכו': פסיקתא למלך שהיו לו שלשה
אוהבים וכו' יעקב קראו בית וכו': שם ויסא אדם אלו ישראל וישפל איש זה משה וכו':
סנהדרין א"ר קטני' ג' אלפי שנין הוי עלמ' וכו': ילמדנו מדת ב"ו רואה אדם יפה ועשיר ומעמידו
אצל הקדוש ברוך הוא אינו כן וכו': ברכות אמר רב גמן הנותן שלום לחבירו קודם
שיתפלל כאלו עשאו במה וכו': ג חז"ל א"ר קטינא וכו' שתלה לכה דברים שבני אדם
נהכסים בהם כשמלה: בראשית רבה הכרת פניהם אמר ר' שמעון אתה סבור שירבעם
נינף ולא כנף אלא אביה וכו': קדושין אמרו לדיק כי טוב וכי יש לדיק טוב וכו':
חז"ל אמרו לדיק אמרו לדיקו של עולם כי טוב וכו': ב"ר של גוי אחד את תלמידי ר"י
כתוב אחד אומר נגד לריב ה' וגומר: שבת אר"א אם שרים חטאו זקנים מה חטאו וכו':
שם ושפח אר"י בר"א מלמד שפרחה בהם לרעת: שם ומאי פורעכותא וכו' מ"ד והיה תחת בושם
מק וכו': איכה רבתי והכו והבלו אכיגה אבפנים וכו': ד בבא בתרא אר"א עתידין
לדיקים לומר לפניהם קדוש וכו': סנהדרין תנא דבי אליהו לדיקים שעתיד הקב"ה
להחיות שוב אינם חוזרין לעפרם וכו': צ"ב אמר רבה בב"ח עתיד הב"ה לעשות לכל לדיק
ולדיק ז' חופות בגן עדן וכו': ה סוכה רי"א שיתין משפת ימי בראשית נבראו וכו':
חז"ל ר"ש דסכנין בש"רל מלוהו על ביתו מלוהו על שדהו ליטלה ממנו: חז"ל א"ר לוי הוי
מגיעי בית גו' הגעתם מרבן רעפון למרבן שני וכו': סבת א"ר אבהו לא חרבה ירושלם אלא
בשביל שבטלו בה קריאת שמע וכו': סוטה אר"י כל השותה יין בד' מיני זמר וכו':
ירושלמי דרש רבי עקיבא ופערה פיה לבלי חוק לבלי קוקים אין כתיב כאן וכו':
תנחומא ויגבה ה' לבאות במשפט אימתי הקב"ה גבוה גבור בעולמו משיעשה משפט בא"ה:
הוי מושכי העון אר"י יל"הר בתחלה דומה לחוט וכו': חז"ל ושפח שמר משפחותיהם וכו':
סוטה אר"א כל אדם שיש בו חנופה נופל בגיהנם: ב"ר ר"י פתח מלדיקי רשע וכו' כל מי
שנוטל שוחד: חז"ל לכן כאכול קש וכי יש קש אוכל אש: ו חז"ל בשנת מות וגו' זה
תחלת הספר וכו': ילמדנו בשנת מות וכי היה מת אלא שנצטרע וכו': סתירת כמה
בדלים שהביא מהרי"א ז"ל בין נבואת ישעיה לנבואת יחזקאל ועוד סתירות לענין הנזכר:
עוד סתירת דברי הרב הב"ל שאמר שנבואת בשנת מות היתה בחלום: הגדת שמואל וקרא
זה אל זה מלמד שהמלאכים מבכדים זה את זה זה אומר אתה פתח וכו': חולין ג' כתות
של מלאכי השרת אחת אומר' קדוש ואחת קדוש קדוש ואח' קדוש קדוש קדוש: חגיגה בזמן
שאין בית המקדש קיים אמעיטו כנפי החיות וכו': פסיקת' כיון שראה מ"ה מקלסין להק"בה
ולא שיתף קלוסו עמהם התחיל מצר: ברכות גדול הנאמר בתוכאל וכו':
חז"ל מהו במלקחים להודיעך כחן של לדיקים: תנא דבי אליהו מה נשתנה ישעיהו מכל
הנביאים שנתנבא כל הטובות והנחמות שאמר פירש שני למאמר הנז': ר"ה גדולה
תשובה שמקרעת גזר דינו של אדם: בראשית חכה אומרי' לאילני מאכל למה אין קולכם הולך וכו':
תנחומא כעמק שאלה שיהיו המתים וכו': חז"ל ביום ההוא יגלח וכו' אתא קב"ה אדמי ליה
כגכים סבא וכו': ב"ר כעל הק"בה שיחתן של אבות וכו': ילקוט וחלף ביהודה ובא עליה סנחריב
בק' אלף: סנהדרין כתב שנגא פתקא שמה לגירא סבנא ושיעתו השלימו בו': שם בני ר"ח
וכו' אין בן דוד בא עד שיגלו שני בתי אבות מישראל וכו': ז חז"ל אמר אחז אם אין
גדיים אין תיישים וכו': סוטת גנפים והיכם יודעי' מה גנפים ראוסמוטיען של ישראל
לוקה במים וכו': חז"ל המלפלפים אילין דמלייצין וכו': תנחומא הלא עם
אל אלהיו ידרוש כמ"ש אליהו המבלי אין אלהים בישראל: סנהדרין כל המליק לישראל
אינו עייף וכו': מ"ר כעת הראשון לא כראשונים שהקלו מהם עול תורה וכו':
ט ש"ט העם ההולכים בחשך ראו אור גדול מדבר בדורו של מרדכי וכו':
סוטא מנין שבמדה שאדם מודד מודדין לו וכו': חז"ל מפני מה מ"ם למרבה המשרה
סתומה וגומר: חולין דבר שלח ה' ביעקב זה גיד הנשה: שבת בעון נבלות הפה לרות
רבות וכו': בתרא ביום שהרב ב"ה לא הוגשמה רוח לפונית: מ"ר הוי החוקקים חקקי און
חוקים שהם חוקקים ליל"הר: י סנהדרין מאי במשמניו רזון יבא חזקיהו שיש לו
שמנה שמות וכו': שבת תחת כבודו ולא כבודו ממש: ש"ט והיה אור ישראל לאש זה
חזקיהו: סנהדרין י' מסעות נסע אותו רשע באותו היום: איכה רבתי צהלי קולך בת
גלים ברתיהון דגלוותי: סנהדרין אותו היום נשאר על עון נוב עיר הכהנים: שם ויצא
חוטר וגומר במשיח בן דוד הכתוב מדבר: יא חז"ל ירום מאברהם ונשא ממשה:
הורת כהנים מזמור שיר ליום השבת למשבית מזיקין מן העולם וכו':
יב נדה אודך ה' כי אנפת בי וכו' דרש רב יוסף אין הכתוב הזה מדבר אלא בשני וכו':
יג ברכות קשים גרים לישראל כספחת וכו': איכה רבתי גם ברשי' וגו' לא היו ארזים בבבל
וכיון שעלה נ"נ לא"י תלש ארזים ושתלם בבבל: מכילתא אין הק"בה עתיד להפרע מן המלכיות
עד שיפרע משריהם תחלה וכו': שם אמר נ"נ אעשה לי עב קטנה ואדור בתוכה: פסחים
אעלה לי על במותי עב מה תשובה השיבתו בת קול לאותו רשע וכו': חז"ל כל מלכי גוים שכבו
בכבוד שנתו משכב זכר: סדר עולם כתוב א' אומר בב"ה לאדם וכתוב א' אומר בב"ו וכו':
מגלה והכרתי לבבל שם ושאר שם זה הכתב וכו': סנהדרין מאי אמינ' ליה לחזקיהו דמייתינ'
לסנחריב ומסרנ' ליה בידך אומר לאו איהו בעינא כו': טו ילמדנו כי בליל שודד מואב
שתי לילות שזינו עם אביהם וכו': טז סנהדרין עמון ומואב שכני בית דירושלם ב"ר מהחלת
עיבורו של מואב לא היה לשם זנות אלא לשם שמים וכו': חז"ל לפי שהיה מואב מחרף לישראל
והומ' להם הרכסם היא דרך בזוי וכו': יז תנחומא כד קליר ביום נחלה ביום שעברתי ליתן לכם
נחלת אבותיכ' נעשיתם כרוז בעיל': ו"ר ביו' נטעך ביו' שנטעתי אתכם לאומה נעשיתם פסולת
סיגים: ילמדנו א"ה מתייעלין על ישראל והק"בה מתיש גבורתם וכו': יח סנהדרין אין בן
דוד בא עד שתכלה המלכות הדלה מישראל וכו': יט תנחומא ביד אדונים קשה אלו המכות וכו':
שמות רבה קכן פרעה כל חכמי מלרים אמר להם שמעתם שמו של אלהיהם של אלו וכו':

מגלה אין הק"בה מכה את ישראל אלא אם כן בורא להם רפואה תחלה וכו': כא חז"ל פ"אלף
כהנים וכו' ברחו לערב והאכילום מלוחים והשקום בנודות נפוחים וכו': פר"א ג' מלחמות
של מהומה עתידין בני ישמעאל לעשות באחרית הימים א' בים וכו': כב תעניות נתקבצו
פרחי כהונה ומפתחות עזרות בידם ואמרו הרי מפתחות שלך וכו': מ"א גיא חזיון שהשליכו
דברי החוזים לארץ: שם מקשת אוסרו שהיו קושרים אותם ביתרי קשתותיהם וכו':
ופירושו בפסוק כל קליניך וכו': חז"ל בג' מקומות בקשו מ"ה לומר שירה וכו':
חז"ל ועילם נשא אשפה גברי דגוברייא: חז"ל מבחר עמקיך מלאו רכב כמלא עמקה של
גיהנם וכו': חז"ל הבט כאה שמימה עד דסגלך ברגלך דרוך כוכביא: תעניות כל
המלטער עם הליבור זוכה ורואה בנחמת לבור: חז"ל בא אל הסוכן ר"א כהן גדול היה וכו':
חז"ל מטלטלך טלטלה טלטול אחר טלטול: חז"ל כל לור שכתב שלם בלור המדינה וכו':
חז"ל אמר הים ומה אני שאיני ירא שמא אוחיל וכו': סנהדרין ימות המשיח לישראל ע' שנה:
ש"ט ני"מ שהביא הרד"ק ז"ל כימי מלך אחד זה דוד: פסחים שלחו לור' אחור לנו פנים
שלשה דברים שאמרת לנו בשם אביך וכו': כד לא חרבה ירושלם אלא על שהשוו בה קטן וגדול:
גיטין זמרא מנ"ל דאסיר פרטע וכתב וכו': פסיקתא באורים כבדו ה' בהדין פנסייא וכו':
סנהדרין מיום שפתחה הארץ וקבלו דמו של הבל וכו': ו"ר עתיד הק"בה למנות לו ישיבה
של זקנים: כה ספרי משתה שמנים וכו' יכול שמנים שאין בהם צורך וכו':
פסחים עולא רמי כתיב בלע המות לנלח וכו': ב"ר אין מיתה לעתיד לבא
אלא בבני נח וכו': תנחומא בע"הז מי שרואה פני שכינה מתמעט וגו' כו
ברכות כל העונה אמן בכל כחו וכו': ב"ר אם בא יל"הר להשחיקך שמכהו בד"ת וכו':
חז"ל אל תקרי שומר אמונים אלא שאומר אמנים: ברכות התולה בטחונו בהק"בה הרי לו
מחסה וכו': ר"ה עשרה גליות גלתה סנהדרין ר"א ששה: ב"ר אמר ילחק לפני הק"בה
יוחן עשו וכו': תנחומא ה' רמה ידך בל יחזיון היה הנביא מבקש שלא יראו א"ה בטובתו של
הקב"ה: פר"א כל המתים עולים לעתיד לבוא חוץ מדור המבול: ילקוט ישראל ישפת
לו ככבדת אתה נותן לו בן מוהלו לח' ימים וכו': סנהדרין שאלו לדוקין את ר"ג מנין שהק"בה
עתיד להחיות מתים וכו': תנחומא נבלתי יקומון אותם שהיו מתנבלין בשבילי זה נללב על
שמל בנו וכו': סוטא יחיו מתיך אלו המתים שבא"י וכו': כתובות אר"א כל שיש בו
גסות הרוח אין עפרו נכער: שם עמי הארץ אינם חיים לעתי' לבא וכו': מכילתא משנתנ'
רשות למשחית לחבל אינו מבחין בין לדיק לרשע וכו': תנחומא אל תעמוד כנגד השעה אלא
תן לה מקום: ברכות כתוב חד' כמעט וכתיב ואל זועם וכו': בתרא כל מה שברא
הקב"ה בעולמו זכר ונקבה בראם וכו': ש"ר אמרו ישראל לפני הק"בה רב"שע עד מתי אתה
עושה דין בא"ה: כז נדרים בשעה שנתרשל מרע"ה מן המילה באו אף כו': כתיב חימה
אין לי וכתיב נוקם ה' ובעל חימה: תנחומא ד"א חימה אין לי אלו הייתי רואה פסילה כו':
שבת במקל שהכו המלריים לישראל בו לקו: סוטא במדה שאדם מודד בה מודדין לו:
חז"ל במדה שמדדה רליתה לריב אותה וכו': פר"א אותו היל שהקריב אברהם אבינו ע"ה לא
יצא ממנו דבר לבטלה: כח מגילה עתיד הק"בה להיות עטרה בראש כל לדיק: סנהדרין כל
המתלולן וסורין באים עליו: כט איכה רבתי מגונו שסילוקן של לדיקים קשה לפני הקב"ה יותר
ממאה תוכחות חסר ב' וכו': סנהדרין יעקב אשר פדה את אברהם הרי שפדאו מלער גדול
בנים וכו': ל סוטא כל ת"ח העוסק בתורה מתוך הדחק תפלתו נשמעת וכו': שבת איזהו
בן העולם הבא א"ל והזכיך תשמענה וכו': ב"ר אורה שנבראת בששת ימי בראשית להאיר ביום
אינה יכולה שמכהה וכו': שם כאור ז' הימים אתמהא והלא בד' נבראו המאורות:
חז"ל כי ערוך מאתמול תפתה לפי שהרשעים אומרים כמה רבואות גיהנם מחזקת וכו': לא
סוטא מותר לאחניף לרשעים בעה"ז וכו': לב ברכות גדולה הבטחה שהבטיח הק"בה לנשים
וכו': בתרא גדול המעשה יותר מן העושה וכו': כל העוסק בתורה ובגמילות חסדים
זוכה לנחלת שני שבטים וכו': ע"א אשריהם ישראל כשעוסקין בתורה ובגמילות חסדים
יצרם מסור בידם וכו': שם לעולם ישים אדם עצמו על ד"ת כשור לעול וכו': לג שבת והיה
אמונת זה סדר זרעים עתך וכו': תנא דבי אליהו מל"הד למלך שהיו לו בנים ועבדים הרבה
בקש להוכיחם וכתב על הנייר ותלאן בחבר וכו': בשעה ששלח א"א את ידו ליקח את המאכל'
לשחוט את בנו בכו מ"ה כו': חז"ל משרפות סיד מה סיד אין לו תקנה אלא שריפה וכו':
פר"א לפי שבע"הז הראה הק"בה למשה את בסנה וכו': ברכות הלל שמע קול לוחה אמר
מובטח אני וכו': ב"ר הולך לדקות זה אברהם וכו': בתרא כל מי שרואה דבר ערוה
ואינו זן עיניו ממנה זוכה ורואה פני שכינה וכו': סנהדרין שמואל וכו' א"ל ומי' ווטרא מ"ד
בהו ברבנן איה שוקל איה סופר וכו': כתובות הדר בא"י שרוי בלא עון וכו': שם וכן
היה רמ"א כל הדר בא"י וקורא ק"ש וכו' זהו בן העולם הבא וכו': לד חז"ל אתה אמרת פן נחרב
אנא לקאתך לף אני כי הנהה בשמים חרבי וכו': שם אמר הקב"ה שלוס יבא שריפתו
מטמיון שלי ומלכות רביעית תבא עלים משלה וכו': תנחומא ונהפכו נחליה לזפת זו תיברו'
ותוכיכוס שבטלו ישראל מן התורה וכו': ז"ר חושך ואפילה שמשו בע"הז ותוהו ובוהו עתידין
לשמש בב"ג וכו': לה ילקוט אין הק"בה נגלה על ישראל בפעם אחד שלא יוכלו לעמוד באותה
הטובה וכו': שבת בשעה שהקדימו ישראל נעשה לנשמע באו ס' רבוא מ"ה ולכל א' מהם
קשרו לו שני כתרים וכו': לו ילמדנו כשהק"בה עושה נסים לישראל הם מנגנים ואומרים לו
וכו': מ חז"ל נחמו נחמו וכו' א"ל הק"בה לחזקיהו ארכך בקשת וכו': חז"ל חטאו בכפלים
ולקו בכפלים וכו': חז"ל עתידה כ"י לומר לפני הק"בה רבש"ע הריני רואה מקומו' שקלקלתי
בהם ובושני וכו': מכילתא מאחר שנאמר ולבנון אין די בער אם כן למה נאמר ובער עליהם
הכהן וכו': ספרי כתוב אחד אומר לכולם שמות יקרא וכו': תנחומא אם שמות למה שם
וכו': מא שבת מאי דעתיך דקאי לדק במערב וכו': ב"ר א"ר ברכיה מזל לדק היה מאיר לו
וכו': שם אברהם היה משליך עליהם עפר ונעשה חרבות וכו': שם פסיעות של א"א
שלשה מילין היו וכו': ת"כ זימן לדור החייב שיבואו ישראל ויפרעו מהם וכו': ב"ר אל
תירא אברם ממי נתירא דבי ברכיה אמר משם בן נח וכו': חז"ל החטין והקש מדיינין זה עם
זה זה אומר בשבילי נזרעה השדה וכו': תנחומא כ"ד מיני ארזים ולא נבחרו אלא ז' וכו':
ר"ה כל הלומד תורה ואינו מלמדה וכו': חז"ל כל פעיות טובות שעתיד הק"בה לעשות
לישראל בשביל פעיה שפעו בסיני ופו': מב ב"ר ב"ו בונה התחתונים ואחר כך העליונים אבל
הק"בה ברא התחתונים והעליונים בבת אחת וכו': תנחומא ה' הוא שמי שקרא לי אדם
הראשון וכו': ספרי מנין שעתידין שמים וארץ לקלס לפני ישראל וכו': מכילתא החשתי
וכו' ה"ה"ד מי כמוך באלים ה' רואה בניך בעלבונו ושותק וכו': פסיקתא והולכתי עורים
ופו' דברים שבהם מכוסים מכם בעולם הזה עתידים להיות לפים וכו': מכות רלה הקב"ה
לזכות את ישראל וכו': מדרש איכה מעשה בר"י וכו' נענה התינוק ואמר הלא ה' זו חטאנו
לו ופו': מג אמר הב"ה לעולמו עולמי מי בראך יעקב בראך וכו': תנחומא אמר הב"ה
ליעקב הרבה אתה יקר בעיני וכו': שם אמר הב"ה כביכול אני ומלאכי נעשינו שלוחיך הלך
וכו': חז"ל אומר לצפון תני לפי שבע"הז בזמן שרוח לפונית מנשבת אין רוח דרומית וכו':
ע"ז לעתיד לבא הקב"ה מביא ס"ת בחיקו ואומר כל מי שעסק בתורה וכו': מכילתא כל מי
ששומר שבת מעלין עליו כאילו מעיד לפני מי שאמר והיה העולם וכו': ספרי ד"א כשאתם
עדי ואני אל וכו': פסיקתא אנכי הגדתי במלרים והשמעתי בסיני כו': ברכות אל תזכרו
ראשונות זו שעבוד מלכיות וכו': פסיקתא הזכירני כשפטה יחד ז"סה ה' חפץ וכו': מד מכילתא
אתה מולא בד' כתות שעונות ואומר לפני מ"ש והיה העולם שנא' זה יאמר לה' אני וכו' ופירוש
למהרי"א ז"ל וכו': ו"ר מהני של ב"ו אתה למד אני של הק"בה וכו': ב"ר אימתי נבראו
המלאכים רי"א בשני וכו': מה מגילה אטיכורש משיח הוא וכו': חז"ל כ"כ שחיק מחיק שיגל
וכו': מכילתא בתחלה לא נתתי התורה לא במקום חושך וכו' אלא במדבר וכו': נדה כי
לי תכרע כל ברך השבע כל לשון מדבר בולד שאינו יולא עד שמשביעין אותו וכו': תנחומא
אין הקב"ה חפץ לחייב שום בריה וכו': מו ברכות כל העולם כזון בלדקה ואלו בזרוע וכו': חז"ל
נפק קלא ואמר עמא קטילה קטילת וכו': תנחומא על זקן הכבדת עולך זה רבי עקיבא כו':

ממוהרי"ג נר"ו

ואליה הנביא לפני בא
אכי לגאולכם בזכות
יום ה' ילחק מליצכם
ככתוב כי אתה אבינו
הגדול האדם הגדול
אברהם והנורא יעקב
והשיב ילחק כבקודם לב
אבות וגו' והו והשיב אליה
כדעת חז"ל וכו' שימלא
שלום ולא פירוד ח"ו פן
אבוא בכעם ראותי
פירוד והכתי את ע'
עממים הארץ אלו
ישראל חרם כבדור המבול
לכן יקדימו הנז' להשלים
יראו עינינו וישמח לבנו
כדבר ביד מלאכי אכי"ר:

סליק ספר מלאכי

מפתחות

מז מדרש הנה היו כקש זה עשו וכו': מח פסיקתא גם לא שמעת גם לא ידעת מדבר בעמלק והמן שיצא מחלציו וכו': חגיגה יהי עטיותה לישראל וכו': פסיקתא יגל הקדוש ברוך הוא ויעקב לא כאמרו יגל יעקב לפי שהיה מלטער וכו': חז"ל בדרך שאדם רוצה לילך וכו': מט ב"ר כד דמך רבי אבהו אחזי ליה י"ג נהרי וכו': חז"ל עת היא מזומנת לפורענות ועת היא מזומנת לטובה וכו': פסיקתא להאמר לאסירים צאו עומד ומשיח במלך המשיח אינם אלא ייסורין שהוא מתיסר וכו': חז"ל כל פרנס שמנהיג את הצבור בנחת וכו': פסיקתא כיון שראתה ציון שגליות מתכנסין וכו' היתה זוכרת תחלה התחילה אומר ותאמר ציון עזבני ה' וכו': חז"ל זה' שכחני אפילו שני מדות החמים שכתוב בך ה' ה' עזבו אותי וכו': ברכות גם אלה תשכחנה זה מעשה העגל וכו': חז"ל עתידה ירושלים להיות רמה ועולה וכו': נ סנהדרין באו עשרה נביאים אמרו להם חזרו בתשובה אמרו לו עבד שמכרו רבו והשה כו': עתידה כ"י לומר לפני הקב"ה אתה הכתבת לאמר הן ישלח איש כו': ברכות בשעה שהיא בת לב"ה ולא מצא שם עשרה מיד כועס וכו': ברכות מיום שחרב ב"ה לא נראו שמים בטהרו וכו': שם הרגיל לבא לב"ה ולא בא יום א' וכו': ש"ש מי בכם ירא ה' בשעה שישראל נכנסים נכרה אומרים להקב"ה גאול אותנו וכו': נא יבמות א"ר אמי אברהם ושרה טומטומין היו וכו': מדרש שזה שאל רבי את ר"א בר יוסי שמעת מאביך מהו בעזרה שעזרה לו המנו וכו': מכילתא בזכות ירושלים אני קורע לכם הים וכו': פסיקתא נכנסו עמונים ומואבים ונטלו הכרובים כו': חז"ל דרכו של אב לרחם והאם לנחם וכו': חז"ל משל למלך שטרד למטרונה מתפלגין בקש להחזיר' אמרה יכפול כתובתי וכו': חז"ל כתיב כי הוא טרף וירפאנו לפי שנאמר אין לה מנחם וכו': חז"ל אנכי הוא מנחמכם מנחמכם וכו': חז"ל מי את ותראי לא את שאמרת לי בים מי כמוך באלים ה' וכו': מדרש ותשכח ה' עושך בזרת המן וכו': ע"פ קשים מזונותיו של אדם כקריעת ים סוף וכו': פסיקתא מה ראה הים וברח רי"א מקלו של משה וכו': מציעא אמר רבא אשתעו לי נחותי ימא הכי גלי דאתו לטבועי ספינתא וכו': ירושלמי על שלשה דברים העולם עומד וכו': נב ב"ר מה פלטיא זו מקבלת את העוברים ושבים כו': פסיקתא ג' ימים קודם שיבא משיח בא אליהו ובוכה ומספיד ואחר כך אומר בא שלום וכו': ברכות הרואה הר בחלום ישכים ויאמר מה נאוו על ההרים וכו': מכילתא לפי שנאמר בגאולת מצרים בחפזון יכול אף לעתיד כן ת"ל כי לא בחפזון וכו': נג חז"ל ישכיל עבדי זה מלך המשיח וכו': נד ב"ב אף חלוקי יחזקאל הראה לו הקב"ה לישעיהו וכו': חז"ל אשה גולם ואינה מחזקת טובה וכו': ב"ר לכל זמן זמן היה לו לנח ליכנס בתיבה וכו': חז"ל אם ראית זכות אבות שמטה וכו': ב"ב כדכד פליגי בה ב' מלאכי ברקיעא וכו': חז"ל עתיד הקב"ה לעשות שער המזרחי של ב"ה הוא וב' פשפשין אבן א' של מרגלית וכו': חז"ל א"ר א"ר ח' ת"ח מרבים שלום וכו': ילמדנו אמר הקב"ה ישראל בע"הז לומדים תורה מב"ו לפיכך משתכחין אותה וכו': חז"ל אין מקבלים גרים לימות המשיח וכו': תעניות רבי חמא ב"ח רמי כתיב לקראת למה כו': ספרי נמשלו ד"ת למים שנא' שתה מים מבורך וכו': אבות דרבי נתן רשב"י אומר ג' כתרים הם וכו': ר"ה מנין לגזר דין של צבור שאע"פי שנחתם מתקרע וכו': ב"ר כיצד צריך אדם להתנדות ערב יוה"כ: חז"ל מב"ו אומר הרגת או לא הרגת אם מודה שהרג הורגו והקב"ה אינו כן וכו': חז"ל ולא דרכיכם דרכי ב"ו עושה לו שביל בהר אבל הקב"ה כתיב בים דרכך וכו': תעניות כאמר עצירה ולידה בשמים ובאשה וכו': מגלה תחת הנעצוץ זה המן יעלה ברוש זה מרדכי וכו': יומא גדולה תשובה שמקרבת הגאולה וכו': חז"ל גדולה צדקה שמקרבת הגאולה וכו': שבת א"ר י העושה שומר שבת כהלכתו אפילו עע"ז כדור אנוש מוחלין לו וכו': שם אלמלא שמרו ישראל שתי שבתות וכו': חז"ל הסריסים אלו ת"ח שמסרסים עצמם וכו': ברכות א"ר

מנין שהקב"ה מתפלל וכו': נז סנהדרין כל זמן שהרשעים בעולם חרון אף בעולם וכו': א"ר עקיבא לתלמידיו התקינו עצמכם לפורענות וכו': שבת הגליונים אין מצילין אותם מן הדליקה וכו': נח בכל מקום שאתה מוצא גבורתו של הקב"ה שם אתה מוצא ענוותנותו וכו': מכילתא כל מי שהוא עניו ראוי להשרות שכינה וכו': יבמות אין בן דוד בא עד שיכלו כל נשמות שבגוף וכו': חז"ל כל הנביאים לא נתנבאו אלא לבעלי תשובה וכו': חגיגה בר בי רב דחד יומא וכו': בתרא הנותן פרוטה לעני מתברך בשש וכו': סוטה כל העושה מצוה א' בע"הז מקדמתו וכו': יבמות האוהב את שכיניו והמקרב קרוביו וכו': חז"ל א"ר אם אין לך מה ליתן לו נחמו בדברים וכו': חז"ל א"ר טביומי אם עשית כן הרי את כבוראך וכו': חז"ל והיית כגן רוה זה גן עדן וכו': שבת כל המענג את השבת נותנין לו משאלות לבו וכו': שם במה מענגו בתבשיל של תרדין ודגים וכו': חז"ל לקדוש ה' מכובד זה יום הכפורים וכו': חז"ל ממצא חפצך חפצך אסורין חפצי שמים וכו': נט שבת כפיכם נגואלו בדם אלו הדיינים וכו': סנהדרין ותהי האמת נעדרת הולכת ויושבת עדרים עדרים במדבר וכו': שם אין בן דוד בא אלא בדור שכולו זכאי וכו': בתרא מה שריון זה כל קליפה וקליפה מצטרפת לשריון גדול כך צדקה כל פרוטה וכו': אם ראית דור שצרות באות עליו ככהר חכה לו: מציעא כל שהוא ת"ח ובנו ת"ח וכו': תנחומא נר תמיד לא בשביל שאני צריך לאורה וכו': ס פסיקתא קומי אורי משל למהלך בדרך עם דמדומי חמה בא א' והדליק לו את הנר וכו': חז"ל עתיד הקב"ה להגביה ירושלים ג' פרסאות וכו': תנחומא יש פקידה של שלום וכו': סנהדרין כל ישראל יש להם חלק לע"הב וכו': סא חז"ל בזמן שישראל עושין רצונו של מקום מלאכתן נעשית ע"י אחרים וכו': חז"ל ונודע בגוים זרעם אל תקרי זרעם אלא זרועם וכו': סב שם אין אנו יודעים במה לשמוח אם ביום וכו': חז"ל כי הלבשני בגדי ישע משל ליתומה וכו' כך ישראל יש להם זכות מאברהם וכו': זבחים על חומותיך וגו' מאי אמרי אמר רבה בר שילא אתה תקום תרחם ציון וכו': ברכות מנין שהקב"ה מניח תפילין וכו': חז"ל אומר ישראל רבש"ע אתה יודע כוחו של יצה"ר וכו': חז"ל הללו עע"ז והללו עע"ז וכו': סג ב"ר ויצא הראשון אדמוני הוא אדום וכו': סנהדרין ימות המשיח לישראל שס"ה שנה: סד ברכות כל הנביאים לא נתנבאו אלא למשיא בתו לת"ח וכו': חז"ל כל הנביאים לא נתנבאו אלא לימות המשיח: חז"ל כל הטובות שראו הנביאים לא לחנם הראה הקב"ה לפרסמם אלא כדי שייגעו ישראל בתורה וכו': תעניות המצדיק עצמו מלמטה מצדיקין עליו וכו': שם כל השמח ביסורין בע"הז מביא ישועה לעולם וכו': סה חז"ל נדרשתי ללא שאלו משל לשירה שהיתה מהלכה בדרך וחסכה לה בא אבל הבירגן וכו': חז"ל נדרשתי ללא שאלו זו רחב הזונה וכו': הפרגוד נכעל בפניהם אוכלה וכו': שבת שוב יום א' לפני מיתתך וכו': מציעא ג' אין שנענית לארבעים יום וכו': שם זאב זה בנימין וטלה אלו השבטים וכו': ו"ר יש תפלה היה רחמתין עזיזא וכו': פסיקתא ואת כל אלה ידי עשתה ישעיה נתנבא פסוק זה בשעה שהכניס מנשה צלם בהיכל וגו': סו סנהדרין כד חז"ל לא בעמל ולא ביגיעה ברא הקב"ה עולמו וכו': תנחומא ואת כל אלה וגומר באברהם הכתוב מדבר וכו': חז"ל שוחט השור אמר ישעיה מי שגונב שור של חבירו ושוחטו כאלו שוחט בעליו וכו': מציעא א"ר בר אלעאי שמעו דבר ה' אלו ת"ח וכו': חז"ל העושה מלאכה בט' באב אינו רואה ברכה וכו': ב"ר לפי' שמים העתידין להבראות כבר הם וכו': ספרי שמים וארץ קיימים לעולם ק"ו לצדיקים וכו': סוטה אין תפלתו של אדם נשמעת אלא אם כן משים עצמו כבשר וכו': חז"ל כמה דינם של רשעים בגיהנם י"ב חדש וכו': עירובין רשעים אפילו על פתחה של גיהנם אינם חוזרין וכו':

ובכן נשלמו המפתחות · בעזרת אל אלהי הרוחות בי"לאו

דברי מקהיל קהלות ברבי"ם

אמר משה בן מהור"ר שמעון פרנקפורט זצ"ל אברך את ה' אשר זיכני להשלים חלק שלישי מהמקרא גדולה עם הספרים ופרושים נחמדים אשר יעדתי ועוד הוספתי עליהם **מנחה גדולה** היא באכותה אף שהיא קטנה בכמותה ואקוה שיערב מנחתי לפני ה' ואדם כי ערבתי אותה בש"מן ולבונ"ה ממפרשים נחמדים כמבואר בהקדמת הספר יע"ש ומסכתי אותה במסיכת יין ייגה של תורה דברים קרובים אל השכל ואל האמת לקיים מה שאמרו ז"ל אין המקרא יוצא מן הפשוטה וכפי פרושות אל אלהי אבי שיזכני להשלים גם החלק הרביעי בכי טוב כדי שאברך על המוגמר הוא חלק **הכתובים** עם המקרא גדולה ועוד הוספתי עליהם אוצר בלום ספרים חשובים וספונים אשר המה יקרים במציאות ובערך ה"ה · עם כל המפרשים אשר היו מקדם מודפסים ספרים מהכתובי' שאינו בנמצא אפי' אחד בעיר כי נדפס זה שני מאות שנים ומה גם לא נדפסו כי אם מאתים ספרים כמוזכר שם בהקדמה · **א** **תורת חסד** פי' על עשרה כל הכתובים גם הוא יקר המציאות ופי' נחמד · **ב** ספר כתיבת יד המאירי על משלי מהרב מנחם לבית מאיר המאירי · **ג** ספר אבן יחייא על הרב ר' אברהם פריצול · ופי'קו ונקי על משלי מהרב המופלג החכם השלם והישיש כמהר"ר דוד בן יחייא ב"כר שלמה ז"ל · **ד** פי' הגאון הרמב"ן ז"ל על איוב ופי' עובדיה ספורנו גם על שיר השירים · **ה** פי' תהלים מהרב הגאון מהור"ר מתרגם קסרין על דניאל · **ו** מגלת אסתר · **ז** פי' הרלב"ג על דניאל גם הוא לא היה בדפוסים הראשונים · **ח** גם הרלב"ג על חמש מגילת · **ט** פי' מהור"ר מאיר ערמאה על שיר השירים :

י **גם** פי' קצר מלוקט מספרי הגאון רב אלשיך ושארי ספרים חשובים וספונים נטעמים ונחמדים ומעט מזער אשר הוספתי מדילי כתוכה היא למנה ולמנחה לפני המעיין ובאשר הוא חלק רביעי שהוא חלק האחרון מהמקרא קראתי לו בשם **מנחת ערב** ויהי רצון לפני אדון כל שיזכני להשלים עבודתי עבודת שמים עדי ער"ב ולהוציא מחשבתי אל הפועל בהדפסת ספרים הרבה לזכות הרבים ויהי נועם ה' עלינו בזה ובבא אמן :

ואלה דברי המגיה מהמקרא

זאת לדעת לכל אזן שמעת · כי גדר ההתנצלות הוא כמו שאמר החכם ההתנצלות בא על התלונה ובאם אין תלונה אינה צריכה ההתנצלות · וידעתי גם ידעתי כל מי שמבין מלאכת הדפוס לא יהיה לו עלי תלונה · ומי שאינו מבין ככר יבין מהתנצלות הקדמונים שכבר קדמוני · א"כ התנצלותי הוא שלא לצורך וגם כי עבדתי עבודתי עבודת הקדש באמונה בשבת המגיע לכתו"בים כתבי קודש · כי יגעתי ומצאתי תאמין · כי יגעתי בהגה"תי · ומנוחה לא מצאתי · לילה כיום יאיר לי להוציא דבר מתוקן מתחת ידי לברר הפסולת מתוך האוכל מה לתבן את הבר · ובפרט במלאכה רבה וחשובה כזו ה"ה הספר מקרא גדולה כמו שנדפסו מקדם ועתה נתוספו עליהם כמה פירושים אשר ליקר מציאותם אינם בנמצאים אפילו אחד בעיר ושנים במשפחה · אשר נקהלו קהילה אחת ע"י המדפיס ה"ה התורני המופלג דיין דקהילתינו כמהור"ר משה · ואף הוא עשה מוכני לכיור וכו כמה וכמה דדין במקום בינה להניק ולרוות את מי יורה דעה יונקי שדים לשד השמן מתהפך לכמה גוונים וטעמים נאים ומתוקים בדרוש על דרך הפשוטה פשט ידו לפני ולפנים ונתן לתוך ידי בעלי הבתים בונה בתים באוירא מתכים ונתבסם אוירא מריח מנחה גדולה מעשי מרחשת רחושי מרחשן שפותיה · וכל המנחות באות מלה שמורה ערופה בכל ושמורה היא לכל בני ישראל היה אור במושבותם :

ובראותי כי נשלמה חלק השלישי · בעזרת אלהי קדושי · מגיני ומרים ראשי · ובא הלוי לשרת בשיר וזמר · וישא משלו ויאמר :

מ · י יתנה תוקף שבחך לעלה · הלא מכל עלמות שיר את נתעלה · שבע רצון את כרית עולה : מי זאת עולה · כ מקרא גדו"לה :
נ · גידים הלא ישמעו לי לדרשי · בפירוש מאור עיני הגולה לפרשי · הנחמד כרית קרבן אישי · מרים ראשי · פירוש רשי :
ח · ושקים ולמאים לריח ניחוחי · הלא ירוו למאוכם בגיא לחיקי · הנאהב כעגלת מחי · בפי' הגאון · ר' דוד קמחי :
מ · ביני חידות וסודות התורה · יגילו וישמחו כי ימצאו אורה · ויאמרו מי כמוהו מורה · כפי' החכם · אבן עזרא :
מן · ישיש ויבכוני עדתינו · יראו עינינו וישמח לבינו · מפירש ושום שכל להבין בתורתינו · בפי' החכם · מ"ע ספורנו :
בן · יבינו כל דורש ושואל · בכמה אופנים דברי נביאי אל · כלי פז נקרא שמו בישראל · ע"י המחבר · ר' שמואל :
ש · ישו ושמחו תלמיד עם רב · בליקוטי שושנים וריחו ערב · ע"י מרגא ורבנא המוסמך בא"י לרב · ה"ה הגאון מוהר"ר · יעקב בי רב :
ל · הבין במקראי נביאינו · מה טוב ומה נעים דברי גאונינו · מאיר עיני עמינו · ה"ה פי' · ר' שמואל אלמושנינו :
מ · אירים דבריך ומתמימים · כאור שבעת הימים · יאירו ויזהירו לעולמי עולמים · בפי' · אורים ותומים :
ה · לא מעלתך מאוד גדלה · בהדפיסך כזה המקרא גדולה · ועשית לך סגולה · בפירושך קומץ מנחה קטנה וגדולה :
ה · לא דברך הם נעימים · בפירושך כמה דברים סתומים · שוכן בגבהי מרומים · יחלק לך שלל עם עצומים :
ל · ה' אודה בכל לבי ונפשי · שזיכנו להשלים חלק השלישי · להשלים חלק רביעי חסדו ממנו לא תמושי · ואודה לך אלהי קדושי :
ו · לי אני הקטן עבדך · הורני דרך אמת בפיקודיך · משגיאות נקני בהגהת תורתיך · ואזמר לך שיר חדש על חסדך :
י · כי נא חסדך עלינו לרחם · על העמוסים מני בטן ובשואים מרחם · כנשר תעיר קנך ועל גוזלך תרחם · ושלח לנו תשבי ומנחם :

כה עתירת הצעיר לבית הלוי מנחם מן בן שלמה הלוי ז"ל:

אמר המגיה מהפרושים

מלתי בהתנצלות לחלק שני כבר אמורה · ערוכה בכל ושמורה · אעפ"כ דבר שנאמרה וחזור ונאמרית אינה אלא בשביל דבר שנתחדש בה · והואיל שאמרו חז"ל שצריך לברך על המוגמ"ר · אתן שבח ועילות · לאל נורא תהלות · אשר זיכני לגמור ולהשלים הגהת חלק שלישי מהמקרא גדולה · עם כמה פירושים נוספים על הראשונים מיוחדי עם סגלה · ה"ה הספר הנחמד על יפעי' **כלי פז** אשר הוא מפז ומפנינים יקרה · כל הקורא בו יהי' לו לאורה · ואחריו לו נלוה ספר מטעמים ורב האיכות נקרא בשמו **אורים ותומים** · שמשלימים ומאירים בדבריהם כספירים ואחלמים · וגם נחבר אליו במחברת הקדש ספר **לקוטי שושנים** מכתה באורי הגולה · שבחם עד מאד למעלה עולה · ועל כלאם יחנה פירוש נחמד ונעים אשר עשה התורני המופלג בתורה דיין דקהלתינו ה"ה כמוה"רר משה · שבחו תפינו לא יכשה · וקרא שמו מנחה גדולה · כל המעיין בו יערב לו כמנחה בלולה · ומי לנו גדול ממ"שה · אשר נתן לנו תורתו בעין מלא וגדושה · ומה לי להוסיף בשיר המעלות · בפאר המלאכה אשר עשה משה בשבחות וגדולות · כי כל המוסיף גורע בשבחה והדרה · מכל הדפוסים הראשונים היא ברורה · ובכן שאלתי ובקשתי לכל בר דעת · אשר אליו הידיעה בטיב מלאכה זו מגעת · באם ימצא המוצא בו איזה טעות או שגיאה · שאל יתלהו בחסרון ידיעה · רק בשגגה ובמניעה · כי פעמים לא ניתנה רשות לעין לראות מה שהיא רוצה לראות · ומי קולע אל השערה ולא יחטיא · ע"כ הדן אותי לכף זכות · ידונו לו לכף זכות מן השמים · ויזכה לראות בבנין בית הבחירה וירושלים · אמן :

כ"ד הצעיר לבית הלוי · אברהם בן כמר יאקב סג"ל מק"ק אמשטרדם:

על ידי הפועל העוסק והמסדר במלאכת הקודש באמונה · נאם יעקב בר אברהם המפורסם שלי"ט :
זעציר מק"ק אמשטרדם :

ועל ידי הפועל העוסק במלאכת הקרש באמונה · נאם מאיר בן וואלף שוואב יצ"ו: זעציר מק"ק אמשטרדם:

ועל ידי הפועל העוסק במלאכת הקודש באמונה : נאם זלמן בן כמהו"רר משה נר"ו : זעציר מק"ק אמשטרדם:

ועל ידי הפועל הזעציר העוסק במלאכת הקודש באמונה · נאם הבחור מאהרים בן כמר יאקב סג"ל מק"ק אמשטרדם :

ועל ידי הפועל הזעציר העוסק במלאכת הקודש באמונה · נאם הבחור מאזום בן אלכסנדר מק"ק אמשטרדם :

על ידי הפועל הדרוקר העוסק במלאכת הקודש באמונה נאם הבחור דוד בר אלי־עזר הלוי ז"ל : מעיר דרליבשטאט ולע"ע בק"ק אמשטרדם : יע"א

ועל ידי הפועל הדרוקר העוסק במלאכת הקודש באמונה · נאם הבחור יוסף בן זלמן ז"ל מק"ק אמשטרדם מעיר ווילנה :

1727 = תפ״ז

אשרי תמימי דרך ההולכים בתורת ה' להבין משל

חלק רביעי

מספר

קהלות משה

והוא המקרא גדולה מהכתובים עם כל הפרושים אשר באו בכל הדפוסים שהיו עד היום דף על דף ממש לא יעדר דבר הלא המה המקרא עם תרגום ירוש רש"י ואבן עזרא ורבי דוד קמחי והרלב"ג ומסורה גדולה ומסורה קטנה:

והמקראות מתורגמים מנוקדים מוטעמים ונמסרים על פי דרכי הסופרים קדמונינו אנשי כנסת הגדולה והספרים הבאים אחריהם אשר על משעולם ומסלולם דרכנו בציון אותיות תלויות וקטנות וגדולות ועקומות· ונקוד שרבה על הכתב וכתב שרבה על הנקודי וסתומות ופתוחות· ונכתב ולא נקרא ונקרא ולא נכתב ואותיות מנוזרות כל אלה מונים עם רב העיון כפי כח אפשרי:

ועתה נתוסף ונקהל עליהם קהילה גדולה מהכמים גדולים מפורסמים בישראל גדול שמם ונודע בספריהם וחדושיהם ה"ה פירוש **תורת חסד** להחכם השלם הרופא המובהק הר"ר יצחק יעבץ בן החכם השלם כהר"ר שלמה יעבץ ז"ל: ופי' להחכם השלם הר"ר יוסף **אבן יחייא** משועי יהודה: ופי' להרב המוסמך אביר הרועים מהו"רר **עבדיה ספורנו** ופי' קו ונקי להחכם השלם הישיש כהר"ר **דוד בן יחייא** בכ"ר שלמה ז"ל: ופי' המאירי להגאון מוהר"ר **מנחם לבית מאיר**: ופי' הגאון **הרמבן** ז"ל ופי' הרב ר' **אברהם פריצול**· ופי' **אוהב משפט ומשפט צדק** להגאונים ספורנו ותשב"ץ ז"ל· גם פי' **הרל"בג** על דניאל ועל חמש מגלות· ופירוש מהר"ר **מאיר עראמה** על שיר השירים:

ועוד פירוש קצר מלוקט ממפרשי הכתובים כמבואר בהקדמה אשר פי ה' יקבנו **מנחת ערב**

כל אלו נקהלו בקהלה אחת ונאספו באסיפת קודש בסדר יפה מאוד מהודר בכל מיני הידור כפי כח אנושי על ידי החכם התורני מהור"ר **משה פרנקפורט** דיין דק"ק אמשטרדם בעל המחבר נפש יהודה· וזה ינחמנו· ושבע פתילות· בן להחכם השלם התורני מהור"ר שמעון פרנקפורט ז"ל בעל המחבר ספר החיים· וספר תנוי:

נדפס

באמשטרדם

בבית ובדפוס של הריין הנ"ל

לפרט כי שם נקהלו **לעמק ברכה כי** שם ברכו את ה' עם הכולל לפ"ק:

כלך יפה רעיתי ומום אין בך: והמשכילים יזהרו כזהר

הקדמת תורת חסד

הן אמת בהקדמות ספר יפק רצון כתבתי וגליתי כל כוונתי בהדפסת ספרי אלה על כן לא באתי כעת אלא להודיע כי בספר תהלות ה' והוא ביאור לספר תהלים הבאתי ביאור מאמרי' רבים חז"ל ועניינים רבים אם ממה שחנני ה' בהם ואם ממה שמצאתי כתוב אם ממה ששמעתי מפי אבא מארי ז"ל ואם ממה שלקטתי ממה שבא לידי מהרב ר' מנחם המאירי ז"ל ומהה"ר שלמה אלטוכטוסי ומהר"י בי רב ומהר"יט ומדרושי החסיד זקני ז"ל • ובפי' משלי הנקרא למודי ה' הבאתי עניינים רבים מהחסיד זקני ומרבנים רבים וביאור מאמרים רבים חז"ל • ובפי' איוב הנקרא יראת שדי הבאתי מהרב ר' שמריה האיקריטי ע"ה ומה"הר דוד קמחי והה"ר יוסף קמחי אשר עדין אינם בדפוס ומה"ר מנחם המאירי ובפי' שיר השירים הנקרא קדש קדשים הבאתי בקיצור דברי החסיד כמ"הר יהודה ן' שושן ז"ל וכמה"ר יוסף הכהן בן אלרוע ז"ל ובפי' רות הנקרא צמח צדיק הבאתי פירושו בעצמו של החסיד זקני ע"ה וכל מה שמצאתי מכמ"הר סולימן ן' יעיש ע"ה והבאתי בו בקיצור ביאורו של מהר"ין' שושן של מהר"י גאקון ע"ה וביאור ספר אחד שבא לידי ולא ידעתי שם מחברו וביאור מאמרי ר"זל • ובפירוש איכה הנקרא צדקת תמים הבאתי בו מדברי אבא מארי ע"ה וכל מה שמצאתי מכמ"הר סולימן ן' יעיש ובקיצור דברי מהר"י ן' שושן ומהר"י גאקון ע"ה ודברי הספר החתום הנז' • ובפירוש קהלת הנקרא שערי מדע ביארתי הרבה ממאמרי ר"זל והבאתי דרושים רבים ואמתיים ועניינים רבים ויקרים ובקיצור דברי כמ"הר יהודה ברבי שמריא ע"ה • ובפי' אחשורוש הנקרא עטרת שלום הבאתי מה שמצאתי מכמ"הר סולימן ן' יעיש ובקיצור דברי מהר"י ן' שושן ומהר"י גאקון ע"ה ודברי הספר החתום הנז' וביאור מאמרי רז"ל ועניינים רבים אם ממה שחנני ה' בהם ואם ממה ששמעתי ואם מאבא מארי ע"ה • ובפי' דניאל הנקרא ברכת ישרים ביארתי ג"כ ממאמרי ר"זל • ואחרי בואי לכלל ביאור ספרי אלה ביארתי ג"כ מעט מזער מספר עזרא ונחמיה וקראתיו בשם מושיע חוסים :

והנה הודעתי נאמנה למיודעי כי גם כי מספר יפק רצון הדפסתי שלש מאות ספרים עתה מזה הספר אינני מדפיס כי אם מאתים אם לסבה הכתובה בספר ההוא ואם יען כי חושב אני שיעלה ספרי אלה למאה ניירים וצריך אני להדפסתם קרוב לשלשים אלפים לבנים ומה מני יהליך אם יהיו יותר ממאתים ספרים • וס' ישיב בעוני אכ"יר :

הקדמת אבן עזרא

אגדל אל אשר כל הגדולות / למול אחת גדולותיו נקלות :
ברוח פיו יסובב העגלות / ויריץ כל צבאיו על מסלות :
רצונו תעשנה כל המולות / עלילותיו פליאות גם מגולות :
חררו אערוך תמיד במלות / יקרות כי בכתם לא מסולות :
משוש לבי פני צורי לחלות / וכל חפצי לכונן לו תפלות :
ובשמו אכתבה ספר תפלות / והוא עזרי להחל גם לכלות :

נאם אברהם ב"ר מאיר אבן עזרא הספרדי

זה ספר תהלות יש בו מזמורים ושם המשורר או המחבר כתוב בראש המזמור ויש מהם רבים בלא זכר שם המשורר כמזמור הראשון גם השני ומזמור יושב בסתר עליון ואשר אחריו ומחלוקת גדולה יש בינות המפרשי' יש אומרים כי כל הספ' לדוד והיה נביא והעד כמלות דוד איש האלהי' וככה לא נמצא בספרינו כי אם על נביא ועוד שאמר בדבריו האחרונים רוח יי' דבר בי כמו הדובר בי ועוד ומלתו על לשוני ומלאכו שם ידותון מחובר עם דוד במזמור והיה כן כי המזמור לדוד ונתנו לידותון לנגן כי הוא אחד מהמנגנים וככה לשלמה אלהים משפטיך למלך תן נבואת דוד על שלמה בנו ותפילה למשה איש האלהים הוא לדוד ונתן המזמור לבני משה לשמואל ובניו וככה כל מזמור לאסף ולבני קרח לאחד מבני הימן נכד שמואל שהיה מבני קרח ככתוב בדברי הימים ועל נהרות בבל גם אלהים באו גוים בנחלתך נבוא' דוד שהתנבא לעתיד על דרך הנה בן נולד לבית דוד יאשיהו שמו ויש אחרים אומרים כי אין בספר הזה נבואה לעתיד ובעבור זה כתבוהו הקדמונים עם איוב ומגילות והעד מזמור ושיר ותפלה ואמרו כי על נהרות בבל חברו אחד מן המשוררים בבבל וככה אמרו כי כל מזמור לבני קרח הוא לאחד מן המשוררים מבני בני הימן שהיו בבבל ודבריה' יורו על הגלות ולא ימצא ככה בדברי דוד ואמרו כי גם אסף שם משורר היה בבבל ואיננו אסף המנגן שהיה בימי דוד וככה איתן האזרחי חבר מזמור בהכרת מלכות בית דוד בימי צדקיהו והמזמורים שאין כתוב עליהם שם לא ידעו המחברים זה ספר תהלו' שם המחבר וככה לבני קרח לאחד מזרעו ולא ידעו שמו ואשרי תמימי דרך דבר נער מנערי ישראל היה לו כבוד ממלכי בבל והעד במה יזכה נער נעיר אנכי ונבזה גם כי ישבו שרים בי נדברו • ודעתי נוטה עם דברי הקדמונים ז"ל כי הספר כולו נאמר ברוח הקודש ולמה תמהו ממלת שיר והנה שירת האזינו תוכיח גם תפילה לחבקוק גם התנבא על לשון הלדיקי' עד אנה יי' שועתי ובספר ישעיה למה תתענו יי' מדרכיך וכל מזמור כתו' בראשו לדוד הוא לדוד או לאחד מן המשוררים המתנבאים על דוד על דרך לשלמה אלהים משפטיך למלך תן שגם הוא לאחד מהמשוררים על שלמה ותפילה למשה הוא למשה ומזמור לאסף גם הוא לאסף שהיה בימי דוד וכתוב עליו הנבא על ידי המלך ולבני קרח לבני הימן המשורר וכולם היו בימי דוד וכתוב על הימן חוזה המלך ולשלמה לאחד המתנבאי' על המשיח בנו כאשר נקרא שמו ודוד עבדי נשיא להם לעולם על דרך ואתה אל תירא עבדי יעקב והמזמורים שאין כתוב בראשם שם אדם יתכן שאינן לדוד אולי הם לדוד כמזמור הודו ליי' קראו בשמו שאין שם שם דוד והוא לדוד וזה מפורש בדברי הימים כי דוד חיברו על הארון ונתנו לאסף המשורר ולמה תמהו מפרשים בעבור שאין בתחילת הספר נבואת דוד כי אין ספק בין הישראלים כי ספר בראשית משה אדונינו כתבו כי ככה קבלו אבותינו הקדושים ז"ל אע"פ שאין כתוב בתחילה וידבר השם אל משה :

דברי המקהיל קהלות ברבים

אמר משה פרנקפורט כבר דברתי דברי בהשלשה חלקים על התורה ונביאים ראשונים ואחרונים מעשה הספר הנכבד והנורא הזה כאשר נדפס מאז כמה פעמים ומה גם עתה אשר הוספתי עליו תוספות מרובה ספרים נכבדים יקרים ורמים באיכות ובכמות כאשר ידוע ונגלה לעין כל וכל עין רואה תעידה • וכל פה ולשון ישבחו ויפארו וירוממו את מלאכת הקודש הזה על כל אשר קדמיו והכל יאמרו לא נראה כמוה מאז היתה מלאכת הדפוס מפורסם בימי אינשי כי לא חסתי על שום הוצאה הן מה שנוגע למלאכה עצמו או למכשירי הדפוס ומה גם שקניתי הספרים שהוצרכתי לספר הזה בדמים יקרים יש מהם לאתפים ששים והו' עד שאם אצטרף סך כל הספרים הכלולים בספר הזה עם ספרי כתיבת יד יעלו לכמה מאות זהו' ואף גם בזה אינם שכיחי' ליקח כי אם לעתים רחוקים אחת אחת מקורעים ומטולאים ומה גם מי שיש לו הספרי רובם או כולם בידו הלא ילאה לחפש אחר פירוש פסוק בכל הספרים הנה והנה וכי גדלה הטרחה בעיניו יסלק ידו מהם ויניח הדבר בספק אללו בלי יודע לו אמיתות הענין כי כמשא בבד יכבד עליו לבלה זמנו וזמנים הרבה לשוטט מספר לספר לעיין אחר ענין אחד והיה הדבר ממש כנמנע מהאפשרות ועי"כ היו הספרי קודש מונחים בקרן זויות ואין דורש להם • משא"כ כאן נמצא כל הספרים העקרים אשר פירשו וביארו העשרים וארבע בבית ר אחתי עד שכמעט רגע ימצא מבוקשו בלי טורח כלל • וכ"ש שהוא תועלת מבואר למי שאין ידו משגת לפזר סך רב כפי המצטרך לספרים רבים ונכבדים הללו ונוסף על כל הנ"ל הבאתי מנחתי פירוש קצר מלוקט מספרי הגאון המפורסם בישראל בפירושו פירוש אמתי מהפנים לתורה ה"ה מוהר"ם אלשיך זצ"ל ואחרי חבורים נכבדים ומעט מזער שהוספתי משלי אשר חנני החונן לאדם דעת אפס בקיצור נמרץ כי קצרה היריעה מלהכיל דברים רבים וגם טרדת הזמן לא הניחוני לזה כי היה עלי המלאכה כבד מאד וידי משה כבדים מכל ההוצאות המצטרכי' למלאכה רבה כזו • ואף שהיה לי קצת תמיכות מיחידי סגולה אשכנזים וספרדים שלקחו ממני דפים בכל שבוע קמי שמיא גליא שלא היה מספיק כי אם הוני ברוחי והיה לי מצרה רבה אני נחמה והיה לי דאגה גדולה להמציא כל המעות המצטרך לגמור המלאכה כי כל יום היה צרתי מרובה מחבירו עד שגם בלילה לא שכב לבי • ולא שקטתי ועדין לא יצאתי ידי חובתי מלבד שארי טרדות המטרידות בסדרן ושלא כסדרן ולבא בכיסא תליא ע"כ לא יכלתי להעמיק עיוני בכל המצטרך וכתבתי דברי בקצור ובמהירות וידוע דברי הנכס המהירות אינו בכוח ממכשולות אי לזה אבקש מאלקי הכבאות בוחן לבות וכליות יכפר בעד אם שגיתי בדבר מה שפרשתי במנחתי ומאנשי חסד בני ישראל אבקש שידונני לכף זכות ואם יראו דבר מה שלא יעלה לרצון להם כתיב יתלו הדבר כי ולא בספרי הגאוני' אשר לקטתי הדברים מהם • גם אודיע שכל מגמתי בפירושי במנחתי הוא לבאר המקרא דרך פשט אמתי והרחקתי כדוד דרך הדרש כי אם באיזה פעמים מעטי מספר הבאתי איזה דברים בקיצור ע"פ הקדמה אחת דרך דרש קרוב לפשט וקרוב לאמת כדי שיהיו דברים נוחים לכל מעיין ולחלק הרביעי הזה פי קראתי מנחת ערב • והטעם כבר אמורה בשלהי חלק שלישי לנביאים אחרונים • עיין שם • ומעתה ידי משה וכפי פרושות השמימה שיהיה לרצון לפניו מנחתי כריח ניחוח מנחת יהודה וירושלם : ויזכני לזכות הרבים ללמוד וללמד ולעשות ספרים הרבה כאשר עם לבבי בכפלי לפלים : ולהשלים עבודתי עדי ערב עבודת שמים • ויאיר עיני בתורתו המאירות עניים • ותעלה לרוחה יוליאני ולחדש כנשר נעוריים • חדש ימינו כקדם יחיינו מיומים : אורך ימים ושנות חיים • עד יבא מורה צדק מקבץ פזוריים בב"א :

ואלה שמות הספרים ופירושים הנוספים על המקרא גדולה שנדפסו מאז

על התורה

על הנביאים הראשונים

ועל האחרונים

על הכתובים

(*.*)

אשרי עין ראתה כל אלה

דברי בן המחבר

בשבח הספר וביאורי אביו מדבר · והתנצלותו · על שגגתו ·

הן היום הקרבתי שיחתי והודתי זו היא הדרתי כי יודע אני ערכתי ערך קטן כי לא באתי לכלל שנים · והחכמה מאין תמצא · כי ימים אין כאן · ושנים להודיע חכמה ומהראוי להיות נחבא אל הכלים להיות ככלם ולבוש מליקרב אל הקודש הפנימה להגי"ה בדברי רמים ונשאים פירוש המקרא כי רבים המה אשר הקהיל משה אבי אבי רבי ומורי בקהלה גדולה המקרא גדולה · אך כי לעשות רצון יוצרי ורצון אדוני ומורי עטרת ראשי אשר צוני להשים עין השגחתי על המלאכה המפוארה הלז ולהיות נמנה לדבר מצוה רבה וכמש"ז"ל כל המגי"ה דבר אחד מן התורה כאילו קבלה מסיני ומה גם אמרו ז"ל אין מסרבין לגדול כל שכן לאדוני א"מ ורבי שי' חטאתי ולא התמהמהתי · לעשות מלאכת שמים בזריזות ולא בעצלתיים · בעינא פקיחא ולא בסינת עפעפיים · לילות כיומיים · להיות בר ונקי בלי סיגיים · מאירות ובהירות כזהב פרוויים · הך את זה אבקש ואתחנן בשטוחי ידיים · ובהכרעה על אפיים · אם המצא ימצא איזה שגיאה אשר לא שלטה בה עינים · אי לזאת יסלח לי אלהי השמים · ויכריעני לזכות בכף מאזנים · כי שגיאות מי יבין לאמורים · ואשתחוה ואקוד על ברכים · להכתב בספר החיים · ולראות בבנין ציון וירושלים · בב"א :

אז ראיתי · כי נגמרה מלאכתי · שרתי שירתי · על המוגמר ברכתי :

ש בחו מי ימנה · היא העולה על כלנה · בכמותה ובאיכותה :
מ אז מלאכת הדפוס נראתה · לא נעשה כמותה · בעילותה ומעלתה :
ו אילו פינו מלא רינה · עד החצי לא הגיענה · עין רואה תעידתה :
א ותיות מחכימות · סדורות בתמימות · לא נראה פגימתה :
ל סדרה אין ערוך · כשלחן ערוך · כמטעמים טעימתה :
ב דיו וניירה · כחמה ברה · וירח בזריחתה :
ר בוי המפרשים · עדר צאן קדשים · בצרור החיים צרורתה :
מ **נחת בקמצה** · מלא חפנים נקמצה · על התורה אזכרתה :
ש יחתו נופת תטופנה · **במנחה קטנה** · תורת אמת לאמתתה :
ה יד הגדולה · **מנחה גדולה** · חריפתו ובקיאותו נראתה :
נ בחר ונקרב · **במנחת ערב** על הכתובים פרשתה :
ר או נא הנמצא כזה · מעשה אמ"ו מזה בן מזה · אשר ידו עשתה :
ו תשלם המלאכה בשנת ויביא**ן לו את המ**נחה · יום יוצאת בנות ישראל בחינגתא :

ואלה דברי המגיה מהמקרא

הנה זה היום שקוינוהו מצאנוהו כי יום בשורה היום הזה ורב טוב לבית ישראל אשר גמלם ברוב רחמיו וחסדיו השוכן אתם בתוך טומאתם לו צר ויושיעם וישלח עזרו מקדש להתחיל ולגמור זאת התורה ונביאים וכתובים באצבע אלהים חיים מדבר מתוך האש וכפטיש יפוצץ סלע מה פטיש זה מתחלק לכמה ניצוצים אף דברי תורה כן גם דברי המפורשים הקדמונים והאחרונים אחזו שיעור לשיעורין קתני כי כמה פעמים השיגו האחרונים מה שלא השיגו הראשונים · כי מקום הניחו להם להתגדר בהם כי אלו ואלו דברי אלקים חיים והדברים עתיקים כי מעתיק יומין נתנו עתיקין חוקים כראי מוצק תמיד עיני ה' בם יביעו וידברו עת"ק עתקו וגם גברו חיל אנשי חיל במלחמתה של תורה זוה לנו **קהלות משה** לבני ישראל למורשה לאריסות לעבדה ולשמרה לעבדה לעסוק בתורה ולשמרה לשמור מצותיה להורות לנו הדרך נלך בו דרך הר"ב ודרך היחיד יחידו של עולם · ומה לי לשבח יקר תפארת המלאכה אשר עשה משה ולא יקרני כההוא מדרבנן דאמרו ליה משה שפיר קאמרת ובמקום שאמרו לאמ"וס פיו אין רשאי שלא לאמ"וס · ע"כ אבלום פי ושפתי לדבר בשבח המלאכה אשר עשה משה לעיני כל ישראל ירא וישמחו כי יובלו לקרא במקרא מפורש ושום שכל והבין במקרא · כי אין המקרא חסר כלום · כי מה שחסר כאן במפירש אחד נאמר ונגלה כבוד ה' במפורש אחר · והאר האחרון חביב ה"ה החכם התורני מהור"ר משה פ"פ דיין דקהילתנו אשר עשה קומץ מנחה ומנחה גדולה וקטנה ומנחת ער"ב עריבים דברי סיפרים ספרא רבא דישראל מיינה של תורה בכן אמרינן לפעלא טבא יישר חילו · ועל כלם אתן שבח והודאה לא' גומר עלי על המוגמר שזיכני להיות סניף לנעזור להגיה הפנים הנקודות והטעמים מתחילתו ועד סופו ושהדי במרומים · כי עבדתי עבודתי עבודת הקודש בזריזות ולא בעצלות כי בעצלתיים ימוך המקר"א וע"כלה פורתא כמי לא הוי והייתי נכון לב"קר ולדרוש מעל ספר מוגה לתקן כל המעות ולסדרו בסדר נכון כי כבוד אלקים הס"דר דבר דבור על אופניו · והבקש ואתחנן בעשר לשונות של תפלה לכל עין הקו"רא באם שימצא איזה שגיאה שידינני לכף זכות ולא לכף חובה · רק שיתקן באהבה רבה · ויגלגל מלהט יום הבא · כי כבר התנצלו כל מגיהי ספרים באמרם כי הכרחי הוא וההכרח לא ישובח ולא יגונה · ואם ההתנצלות משגיאות לוקח למחסה ולמעוז ולמגן לפני הבורא ית' כמאמר המשורר שגיאות מי יבין · ומה גם בין אדם לחבירו עד שלזה אמרו חז"ל עושה עון ועובר על פשע לפי נושא עון למי שעובר על פשע · ע"כ ראוי ונכון הוא לכל אשר בשם ישראל יכונה לקבל התנצלותי · ויקובלו התנצלותכם לפני אבינו שבשמים · ויבקע אורכם כשחר וכצהרים · ותזכו ללכת גאולים לציון וירושלים :

כה עתירת הצעיר לבית הלוי מנחם מן בן שלמה לוי ז"ל

אמר המגיה מהפירושים

עלי לשבח · למי אשר גבורתו וגדולתו אין לשוחח · אשר החייני וזיכני להגיה ולגמור חלק רביעי מהמקרא גדולה · עם פירושי מאורי גולה · ועם שאר ביאורים אשר שמם וריחם כבשמים נודף ועולה · והואיל ואמרו חז"ל הוי רץ למצוה קלה וגו' וכל המגיה אות אחת כאלו כותבה · אמרתי עת לעשות לה' והיי גם אני מהסכיפים ומהנלוים אל עבודת הקודש · כי כן דרך הלוים כי עבודת הקודש עליהם בכת"ב ישאו · ואף כי לא בינת אדם לי ומי אנכי שאמנה בחבורת אנשים · אע"פכ במקום שאין אנשים השתדל להיות איש · ועתה באתי כמתנצל באם שיקרה פרט למזומן איזה חליף או יתיר · או חליפי אותיות שלא לפגול יחשב רק במחשבת חוץ לזמנו או ח"ז למקומו · ודבר בעט"ו ראשון ראשון יתקנהו · כי עד מקום שידו מגה"ת צריכין לבדקהו · והשאר בלבו מבטלהו · כי אין הדעות והעתים שוים · ופעמים לא ניתנה רשות לעין לראות מה שהיא רואה · נבקורא להגיה וזמנין דניס ולא ניס תיר ולא תיר · ופעמים שהוא חולה בבעלי מלאכות כי לאחר שנתן להם הדפין מתוקן הם מחלפים או שוברים האותיות כי הם המשחיתים שבכרמו · ובטוח אני שמי שיודע בטיב המלאכה שדינני לכ"ז · כי כבר הקדימוני המגיהים הראשונים אשר קטנם ממתני עבה · כשם שא"א לבר בלא תבן · כך א"א לדפום בלא טעיות · ומי שידינני לכף זכות · יזכה לראות בנים ובני בנים עוסקים בדת קדומה אלפים · ולראות בנחמת ציון וירושלים · בלי רשולים · אמן :

ובראותי על ככה · כי נשלמה יופי פאר המלאכה · וזאת התורה אשר נתן לנו מש"ה · אתן לה' שיר וברכה בעין מלא ונדושה :

א שירה נא לידידי בחינונים ·
ב ירר ואנר באגודה אחת ·
ר צה לפאר מלאכתו ·
ה דרשנים ימצאו בו מנוח ·
מ נחתו היא מנחת ערב

בין תבינו באמרי בינה
ישגבכם שם אלהי יעק"ב

אעלסהו בכנף רננים ·
עבר בבברה וזרה בנחת ·
והלך בחדרי משכיתו ·
רפשטנים יגיעו בו כח ·
לאמיתת המקרא קרב ·

וה' יתן לכם חנינה ·
אם תשמעון בעקב ·

ה לא אני מן המשוררים ·
ל עשות עבודתי בבירורים
ו אעמוד על משמרתי בשיר השירים ·
י זכני ה' להגיה וללמוד עד אין קץ הרבה ספרים :

משה
בקהלה אשר קיהל לנו
מי הוא זה ה"ה האיש
ואסף כל המפרשים כמו ויאסוף
זכות הרבים תלוי ב
בחלוקא דרבנן שימש

בדעת ולשון ברורה
הלא הוא את המשפטים והתורה

ג"ע הקטן והצעיר לבית הלוי הנזכר בראשי חרוזות

הקדמת אבן יחייא

ברוך ה' אלהי ישראל הגדול הגבור והנורא · אשר הפליא חסדו עם כל נברא · להמציאם מאין האפס · בחכמה ובתבונה ובדעת טהור · הנעלמות מעיני כל חי · להיותם עצמותיו ואיכותו אשר בהם חי · ועשה מרכז הארץ ככדור · תחתיו מים ותחתיו יבשה לדור · ותוסף עליהם כל היום הרוח · ואחר הרוח אש עליו סרוח · ולארבעתם אב ואם אחד · הצורה הגשמיית והיולי המיוחד · ומהם יתרכבו כל נפסדי מטה · אשר לאולפתם ידם מטה · ארבעה המה מטיבי לכת אל ההעדר דומם · צומח מרגיש ומדבר · ועל עולם ההפסד הרקיע גלגל הירח אשר אורו משקיע · ומזיו השמש שואף ומאיר · להולך בדרך סלון ממאיר · ובעשרים ותשעה ימים יסיב גלגלו · ויעלה דרך גבולו · והארץ בכללותה ואלקיה מגופו גדולים · תשעה ושלשים חלקים · ויעורר בשפל המתחונה רע וטוב כי כן ראה אלהים כי טוב · ובגלגל הלבנה עשה מרדעת ואוכף לגלגל אשר בו כוכב · אשר מקיף גלגלו בעשרה ימים ומעורר בעולם ריבות ומדנים · וגודלו כחלק משנים ועשרים אלף מן הארץ · ונותן כח לנבור הון בר ולחם · וממון לגור בארץ · והוא מודיע חכמה ומוסר · לאשר פרא לבבו אסר · ועליו שם גלגל נוגה הנגדת אשר גלילה בעשתי עשר חדש סובבת · וגופה כחלק משבעה ושלשים מן הארץ · ומחדשת קול ששון וקול שמחה קול חתן ושלום בארץ · ודגוגה תמיד לברך ולצמח · פרי תנובות ועצי השדה וכל צומח · ועליו הקיף גלגל החמה · הסובב כל הגלגל בשנה תמימה · וגופה גדול מגוף הארץ מאה ושבעים פעם · ונותן תשועה והוד למלכי עם ועם · ומחדשת בעולם השלום והמלחמה · מי משפילה ומי מרימה · ומחרית נקידה לאלהיה מתפללת וערבית בהשתחויה מהללת · ולה כח להוסיף ולהצמיח כל צומח · ולהשביע נפש רעבה ונשמח · ועל סביבו סבב גלגל מאדים · אשר אדום ללבושו ובחרבו מאדים · כי הוא מעורר דבר ואבה ורעב · ויסיב כל אישי הארץ כבער כתעב · ומדתו כגוף הארץ פעם וחצי ושמינית פעם · ותמיד יתלוש אותה כהולם פעם · ועליו סדר גלגל צדק · אשר תמיד בו ילין הצדק · והוא כוכב אהבה ורצון · ומעורר יראת ה' ומרחיק לצון · ומעורר השלום ותבואה וכל טוב · ותמיד מואס ברע ובוחר בטוב · וגופו גדול מגוף הארץ חמשה ושבעים פעם · וסובב הגלגל בשתים עשרה שנה פעם · ועליו שם גלגל שבתאי · אשר שנאה נפשו מועדי ושבתותי · כי הוא מעורר רעב ושבי ומלחמה · ויהי כל הארץ לשממה · וגדול מגוף הארץ פעמים תשעים ואחד · וסיבב הגלגל בשלשים שנה בהילוכו המיוחד · ועליו הרכיב גלגל שמירי הכוכב אשר אין בו ריקות מכוכב · ומהם יתרכבו שנים עשר מזלות כי אשר ראום דור המבול אותיות · שהם טלה שור תאומים אשר בניסן אייר סיון הם מלכי ארץ ולאומים · וסרטן אריה בתולה · אשר בתמוז אב אלול להם ממשלה · ומאזנים עקרב קשת · אשר בתשרי מרחשון כסליו הם רגמי קשת · וגדי דלי דגים · אשר בטבת שבט אדר מושלים בכל פלגים · ומתגלגלת כל אחד מדי חדש בחדשו · הוא לסביבת השמש עליו לתרום חרישו · וכל ככב מהם גדול מהארץ פעמים שבע ומאה · כי עליה מאד גאה גאה · וסובב בחוקו ובגודלו · בששה ושלשים אלף שנים גלגלו · ועליו האציל גלגל תשיעי החלק · אשר ככב וכל תמונה ממנו נחלק · והוא המקיף על כל הגלגלים · ולגודלו כלם כאין כנגדו והבל הבלים · ובתוקף הילוכו מסביב כלם כעם ביום · ממזרח למערב להשתחוות לאל איום · והוא הנקרא גלגל ערבות · שרוכבו ומכינו יה שמו בלי תערובות · ועליו השפיע מזיו אורו · ומאש מתלקחת שביבורו · עולם חיות הקדש והשרפים · המה הקרובים אליו ועבדיו הצרופים · ויתחלפו אלו מאלו במדרגת המעלות · כי מדרגה ממדרגה קרובה אל קונה לעלות · ואחד לחבירו תהיה סבה · כי מאת ה' היתה נסבה · ולפי המשוער בכמות המדרגות · כי סך העשרה כלם יאגוד · ואלה שמותם חיות הקדש אופנים אראלים חשמלים ושרפים מלאכים אלהים בני אלהים כרובים ואישים · ועליו תכן כסא כבודו · אשר תחתיו מעמד נפשות בני אדם חסידיו · אשר יתאכבו מזיו אור תפארתו ויושלחו אל הגוף לעבדו ולשומרו עד בוא עתו · ואם ישמרו משמרתם שם מה' יפיקו רצון ואם נטמאו ילכו לחרפות לקצף ולצון · ולהתעלות המין האנושי · פעמים רבות עד בוא כמרור הכושי · ועם ה' וממאמתיו שלא אותו חפשי · ויבחר באברהם ויקרא לו אוהבי ומשמרת ראשי · ויתן לו באהבה שלש מתנות · מתנת הזרע והארץ והדיבוק אלהי לו ולזרעו בתוכות · שהם אוצרי גבי חיו ומאורי הדעבנות · ואחרי היותם בארץ לא להם עבדום ועבו אותם · ותעל מן העבודה אל האלהים שבותם · צאתם ממצרים בכסף וזהב וביד רמה ככתב וכחתם · ועל הר סיני הוריד האל שכינתו לתת להם הקדושה תורתו · על יד משה נביאו נאמן ביתו · והכניסם לארץ הצבי על יד יהושע תבבור כלביא · ושמה הושיבם במנוחה בסדרי חכמים וכהן ונביא · ואחרי שנים רבות המליך עליהם בנו ישי המשורר השלם אבי כוהם · רגל רביעי שבמרכבה עבד ה' המגולגל מאדם הראשון יציר כפי היוצר האמיתי אשר לדבקותו עם אלוהו חצות לילה היה קם להודות לו והיה מעורר השחר בכינורו ולחסידותו ויושרו השפיע עליו קונו מרוח קדשו וחיבר ספר תהלים ללמד בו לבני יהודה להודות ולהלל ולברך לשם כבוד יוצרם הן על הרעה הן על הטובה הבאה מאתו יתברך · ולהתפלל לפניו להרחיק הרעה ולקרב הטובה כי הוא נכלל מכל סוגי אופני הדיבור שהאדם הדבק עם אלהיו · מה שלכן לראותי גודל מעלת הספר ומיעוט חשיבותו בעיני המפרשים הקדומים אשר עברו עליו ועל דבריו כעובר על הספר החתום כמנע ההבנה · קנא קנאתי ובהתעוררתי כאיש אשר יעור משנתו ונערתי חלצי אני הדל באלפי יוסף בן לאדוני הרב דון דוד בן יוסף בן דוד בן יוסף בן שלמה בן הנגיד דוד בן גדליה בן שלמה בן הרב יוסף בן יהודה בן יחייא משבעי יהודה ראשי עם גלות ירושלם אשר בספרד מליסבונה עיר ואם במלכות פורטוגאל · ובטחתי בחונן לאדם דעת וכמטמונים חפשתי למצוא דברי חפץ בבירור התהילות הרצויות האלה · וראותי שלא לעבור עליהם כאשר עשו מי שקדמני באומרו בכל ענין במלות שונות · מה יש במאמרו זה מן הספק ביחסו לדברים האלהיים כפל לריק ולא לתכלית מיוחד · כי בדיבור במופתיי מבני האדם לא ימצא התוספת והחסרון וקל וחומר ובנו של קל וחומר בדיבור הנבואיי הנאמרים על ידי רוח הקדש · אשר הוא היה המדבר והמשורר הגשמיי היה אליו ככלי · ואין לחשוב כי הכפל המאמר פעמים שלש הוא לשון הלציי כי הנה אמרנו בראשון מהמלה נדרה לאמר ענין ההלצה הוא כח עוזם על עצמו ההספקה האפשרי' בכל אחד מהעניינים הנפרדים באך רואה שיחם אליה ההסתפקות האפשרי בדברים לבלתי הוסיף ולבלתי גרוע באופן שיהיה במאמר תכלית מה שאפשר שיהיה בו מן הסידור והתיקון והיופי לפי חק המלאכה · וכן טועים הממליץ גדר תכלית ההלצה · היות הפקת הרצון במאמר · כי ישתדל המליץ בדבריו המתוקים והנעימים להמשיך לב האדם לעשות אשר יחפצהו מן העניינים · וזה להעבד ממנו כלי כסף וכלי זהב ושמלות המפיקים רצון האדם והם סבה להשיג מבוקשו · הרי כי בהלצה המקצר הרי זה משובח ולכן צדק מוסר חכמינו ז"ל אשר אמרו לעולם ילמד האדם לתלמידיו דרך קצרה · כי המאריך בדבריו הוא עושה הפך הכונה כי לא די שלא יפיק רצונו במאמרו הארוך ההוא כי אדרבא ימנעהו ממנו וזה להיות כי יקוצו השומעים דבריו הארוכים ויעלה בהם כי תחת יופי מליצות כי לכל נמצא זולת הממציא הראשון יתברך יש סבות קרובות ורחוקות אשר הם הסבה הפועלת והצורייית והחמרית והתכליתיית והדבר לא יודע בשלימות כי אם בידיעת סבותיו לכן הסכמתי לבאר הארבע סבות מהספר החשוב הלז בטרם אחל לפרשו ואומר כי אמנם :

הסבה הפועלת ממנו שרוצה לומר מי היה המחבר וכותב הספר הלז הנה חכמינו ז"ל בפרק קמא דבבא בתרא חקרו על זה ונזדו אומר כי דוד כתב ספרו שהוא תהלים על ידי עשרה זקנים שהם אדם הראשון ומלכי צדק ואברהם ומשה והימן וידותון ואסף ושלשה בני קרח · ואמרו כי מזמור שיר ליום השבת אדם הראשון אמרו שנולד בערב שבת · ולמחרת בשבת השכים ואמר שירה · ואמרו כי איתן האזרחי זה אברהם אבינו · ומזמור נאם ה' לאדוני שמלכי צדק אמרו ויוכיח אומרו שם על דברתי מלכי צדק · והשאר הם מפורשים בשמם · הרי מבואר כי דוד כתב הספר הלז · ואין ראוי להבין באומרם דוד כתב ספרו שהוא חבר המזמורים כלם ועשאם · שהרי תשובתו נצרו אומרו על ידי עשרה זקנים שקדמוהו שהם היו המחברים אבל כוונתם ז"ל בכתבם כתיבה כי במוצאו השירים ההם מפוזרים יחד עם שירים אחרים רבים בידו אסף מתוך בסולת ובחר כסולה אשר ראה ברוח קדשו היותם נעשים · והשלמים ההם ברוח נבואה והבדילם מן הזולת וסדרם עם מזמורים ותהילות אחרות · אשר חבר גם הוא ברוח קדשו וכאשר פירשתי כל זה בארוכה בהקדמת פירושי לחמש מגילות · וכן ראינו כי בסוף ספר שמואל בפרשת ואלה דברי דוד האחרונים שהעיד הכותב היותו הוא הכותב ספר התהילות והזמירות אשר נעדר בו זכירת שם המחברו וכותבו · וזה באומרו ונעים זמירות ישראל · כי אחרי שנזקקתיו סדר ספר תהלים להנהגת המתבודדים בתפילותיהם · בהשלמתו כתב מי היה המחבר לספר ההוא וכותבו כמו שיעשו המחברים ספר או ספרים שאחרי כלותם אותם יכתבו שם המחבר בספר ההוא ומדרגתו וזמן חיבורו · והנה הפרשה ההיא ואלה דברי דוד הנזכר היא סוף ספר תהלים ואמנם לא הושמה בסוף הספר להיות כי דוד אמרה ברוח הנבואה מה שלא אמר כן ספר תהלים כי אם ברוח קדש · ולגודל מעלתה נכתבה בסוף ספר שמואל אל מאמר וידבר דוד לה' הנאמר גם שם למעלתו להיותו נכתב ברוח הנבואה · מה שלא נכתב כי אם ברוח הקדש המזמור ההוא בעצמו הנכתב בספר תהלים · ואין לתמוה מזה כי אין הנבואה עומדת תמיד על אופן אחד מהדיבוק כי יחסר ויוסיף לפי ההכנה · וכדברי האלהי הגדול במורה הנבוכים שלו לא תחשוב שסודות החכמה האלהית הם ידועות עד תכליתם ולאחריתם לאחד מזמנו · אבל פעם יופיע לנו האמת עד שנחשבהו יום ואחר כך יעלימוהו הטבעים והמנהגים עד שנחשוב כליל · חשיב קרוב לזה שהיינו תחלה וכהיה כמי שיברק עלינו הברק פעם אחר פעם והוא כליל חזק · והנה שמואל הרמתי שהיה מן הנביאים הגדולים השקול כמשה ואהרן לא עמד תמיד על אופן אחד מהנבואה ולהיות כי כתב ספר שמואל ברוח הנבואה לכן נכתב במדרגת ספרי הנביאים · ונכתבו בימי זקנותו מגלת רות במדרגת רוח הקדש לכן הושמה עם הספרים הנכתבים ברוח הקדש · ולהיות כי הפרשה הזאת ואלה דברי דוד היא סוף ספר תהלים המודיעה מי חיברו ומתי ואיך ולמעלתו כפרט ממנו לכן ראיתי לפרשה פה בהקדמת פירושי וכפי אשר קבלתי מהרב אדוני אבי ה"ר דוד :

ואלה דברי דוד האחרונים וגומר הנה הפרשה הזאת היא קשת ההבנה מאד ויש בה דיות רבות אם בהתחלתה באומרו ואלה עם וי"ו העטף וכבר ידעת דברי חכמינו ז"ל כל מקום שנאמר אלה פוסל את הראשונים ואלה מוסיף על הראשונים ומה האספה היא מוסיפה על הדברים הקודמים אליה : ואלת זה אומרו האחרונים והנכי הרואה שאחרי זה לא ידע מה שאירע מספירת דוד אל הכהם והמלכת בנו שלמה · וזולת זה דוד העניין מאד איך יתגלה באומרו נאם הגבר הוקם על · וזולת זה כי יקשה הבנת כל דבריה וקישורם והם לבאורה כדברי הספר החתום או הנכתב בלשון הגרי כמנע ההבנה אלינו · מה שהכריחני להבינה ולפרשה על נכון ראוי להקדים שתי הקדמות אשר יקלו הבנתם אל המעיינים :

ההקדמה האחד שהאושר האחרון אל האיש הישראלי הוא ליראה את השם הנכבד והנורא · וכהנמרו סוף דבר הכל נשמע את האלהים ירא וגומר ועתה ישראל מה ה' אלהיך שואל מעמך כי אם ליראה וגומר וזולתם מן הפסוקים הרבה מאד ומפני שגדר היראה כפי האמת וכפי מה שגדרה הר"ן הוא הרתעת הנפש והסוג כתוחיה כשתשער אליה דבר מחרידה · לכן צריך שנים הנאים עצמיים אל היראה · האחד שיעמוד תמיד מהדוכן ומבקין היותו יתברך לפניו שאם לא כן איך ירתע אחור והוא לא ידע ואם זה ככלל כמה שנזכר בגדר כשתשער אליה דבר מחרידה · והשני הופן ההרתעה והוא שיתקבץ האדם בכחותיו מלפעול בהם מה שלא ישר בעיני הבורא ההיא הנראית אליו כי בזה יפול הפחד והיראה וזה נזכר בתחילת הגדר באומרו הרתעת הנפש וגומר ואם כן ביראה האל ית' שהוא האושר האחרון לאומתנו אשר נצטוינו עליו כמו שקדם צריך שני התנאים הנזכרים · והם להיות האדם שם תמיד כל מגמתו אליו ית' ולחשוב שהוא לנגדו וכאמר המשורר שויתי ה' לנגדי תמיד וכן להרתע מאד ולבלתי עשות מה שאין לו חפץ עליו · והוא לפעול ההפך מהחסד והצדקה והמשפט · כי שלשה אלה הפעולות כללו כל אופני ההנהגה הנאותה במה שבין אדם לחבירו · רוצה לומר אם להטיב למי שאין לו זקוק עליו והוא הנקרא בחסד · ואם לגמול טוב אל הראוי אליו והוא הנקרא בצדק · ואם להעניש ולהרשיע את הרשע והוא הנקרא במשפט :

ההקדמה השנית שהמלך הראוי שיאשר ביראה אלהית ית' משאר העם · וזה ברור להיותו הוא האספקלריא המאירה אל האומה · ואל שכל יפנו בו לעשות ככל אשר יעשה · אמרה התורה כשנתנה עליו וכתב לו את משנה התורה הזאת למען ילמד ליראה את ה' ביראה שהכלית שימתו הוא מפני שיתעלם באושר הזה · ואמר ירמיהו מנבא על הזמן העתיד ומלך מלך והשכיל ועשה משפט וצדקה בארץ · ופירוש והשכיל שיבחין באל ויירא ממנו כי ביראה צריך ההתבוננות וההשתכלות כמו שקדם · ולכן תרגום יונתן והשכיל וידוע אורייתא דחלא דה' ואמר שלמה אז תבין יראת ה' ודעת אלהים תמצא · וכאשר הגיעו אל תכלית האושר מלכי ישראל ויהודה באופן שנטעו בתכלית הזה המכוון בממלכתם · צעק הנביא כנגדם בשם ה' לאמר כי נבערו הרועים אותי לא השכילו · רצה בזה שעשו הפך ומלך מלך והשכיל ועשה משפט וצדקה · כי מלת השכל וההתבוננות בענין הזה הוא כינוי אל היראה האלהית להיותה צריכה אל ההתבוננות אשר קדם :

ההקדמה השלישית שהמלך המאושר בתכליתו זה האחרון שהוא היותו ירא ה' · הנה שכרו אתו לעמוד במלכותו ולבלתי הפסק ממנו עדי עד · אמרה התורה בפרש' המלך אחרי אמרו למען ילמד ליראה את ה' · למען יאריך ימים על ממלכתו הוא ובניו בקרב ישראל ואמר האל לשלמה אם תלך בדרכי לשמור חקי ומצותי כאשר הלך דוד אביך והארכתי את ימיך והיה יודע כי ההליכה בדרכי השם היא היראה וכמו שקדם · ואמר אחיה השילוני לירבעם בשם האל והיה אם תשמע לכל אשר אצוך והלכת בדרכי ובניתי לך בית נאמן כאשר בניתי לדוד והרצון בבית נאמן מלכות קיים ואורך ימים · ואמר שמואל בהמליכו לשאול הנה נתן ה' עליכם מלך אם תיראו את ה' וגומר · ואם הרע הרעו גם אתם גם מלככם תספו · הנה העולה מכל זה הוא שאם יהיה מאושר המלך ביראה האלהית יאלית במלכותו עדי עד · ואם אין יפסק ויספה בהעדרו זה :

ההקדמה הד' שהיראה האלהית אשר בהשגתה יושג האושר האחרון לבני עמינו · ואשר הושם להכליתה המלך בנו · ואשר שכר פעולתה אריכת ימים וקיום והעמדה כמו שקדם תתחלק לב' מינים : כפי ב' מיני גאוה הנמצאים באנשים העוזבים אורחו' יושר ללכת באשר לא נמר בוה' · והיה זה כן כי היראה האלהית איננה כי אם היות בעליה ענוים ונרמסים שהוא ההפך מהגאוה · אמר שלמה ע"ה יראת ה' שנאת רע גאה וגאון וגומר ואמר המשורר דוד אל תבואני רגל גאוה ויד רשעים אל תנידני כאלו הגאוה היא היא בלתי יראה את ה' וכן הנא · כי גדר היראה היא ההרתעה וההכנעה לאל והיו' האדם בלתי מתנשא בעצמו לאמר בשרירות לבי אלך כי אם בדרכי ה' אשר חפץ בם · ושני מיני הגאוה הם שנים להיות כי האדם כבר יוכל להתגאו' על שיפהו ולהתאמץ כנגדו לבלתי לכת בדרכיו הטובים במרד ובמעל · כי אם באשר ישר בעיניו ויחוס על כבודו ויותר ממה שיחוס על כבוד קונו · והאיש הזה הוא בתכלית הרוע ועליו כנה דוד מזמור נאום פשע לרשע · וכינה אותו ברשע ואיש און אשר אין פחד אלהים לנגד עיניו · והמין השני מהגאוה איננו כל כך מגונה · והוא שיהיה האדם צדיק ודורך הדרכים הנאותים אשר צוה בם המצוה ית' אבל להיותו בעיניו צדיק גמור יעריך ויחשיב את עצמו בזה באופן מופלג עד שיחשוב היותו ית' מחוייב לו · וכל אשר יגמלהו מהטובות יקבלהו כמקבל שכרו הנאות אליו ולא יחשיבהו לחסד ממנו ית' ואם יבואהו לפעמים איזה ממיני הצרות המעותדות לאדם יצעק ויקרא אל אלהיו שלא יעשוק לו זכותו וצדקתו ויעכב שכרתו · וכאומרו בחזקיהו אשר היה צדיק גמור בתכלית האפשר כל ימי חייו ומאומה מדבר רע ממנהגי מלכי ישראל הרשעים לא נמצא בו · בימים ההם חלה חזקיהו עד למות · ויתפלל אל ה' ויאמר לו ומופת נתן לו ולא כגמול עליו השיב חזקיהו כי גבה לבו ויהי עליו קצף ועל יהודה ועל ירושלם · ויכנע יחזקיהו בגובה לבו הוא ויושבי ירושלם ולא בא עליהם קצף בימי יחזקיהו וענין גובה לבו היה · כי שלח אליו מלאכים מלך בבל על חוליו אשר נרפא ממנו והראם כל בית נכאתה כי התנשא והגאה לפניהם : ולא דיבר מאומה מהאל איך ריפא אותו וכי הוא עבדו וירא אותו גם לא הזכיר לו ענין המופת עם היותם באים על זה · וזהו אשר שאלו ישעיהו מאין באו אליך האנשים האלה · וענה אליו מארץ רחוקה באו אלי במקום שהיה ראוי לומר לו שבאו לדרוש המופת שעשה עמו האל · וזהו אמרו גם כן לא היה דבר אשר לא הראם חזקיהו בכל ביתו ובכל ממשלתו · באופן כי נתגאה בפני המלאכים ההם להראות היותו מושל ממשל רב עם

עושר

הקדמת אבן יחייא

עשר וכבוד וגם נחשב לו לעון סותמו מי גיחון כפי אשר הזכירו חז"ל וזהו אומרו בד"ה והוא יחזקיהו סתם את מוצא מימי גיחון העליון וגומר ויצלח יחזקיהו בכל מעשהו · וכן במליצי שרי בבל המשלחים עליו לדרוש המופת אשר היה בארץ עזבו אלהים לנסותו לדעת כל אשר בלבבו · הנה באומרו ובן הורה על כי סתימת מי גיחון נחשב גם כן אליו למרד כי לא היה ירא את ה' בהמלט לא היה לו לבקש תחבולות להנצל מהאויבי' כי אם בבטוח בו ית' לבדו הבל ענין מלאכי' היה העיקר במעלו ולכן התאנף ה' · הנה שעם היותו צדיק גמור נחשב לו זה לעון כפלא והורה ג"כ גובה לבו התפללו על חולייו באומרו זכור נא את אשר התהלכתי לפניך באמת ובלבב שלם והטוב בעיניך עשיתי · והשיבו האל הנני רופא לך וגנותי על העיר למעני ולמען דוד עבדי כי התולה בזכות עצמו תולין לו בזכות אחרים וגם עוזיהו אשר היה ממנכי חסד חטא במין הזה מהגאוה וכאומרו ובחזקתו גבה לבו עד להשחית וימעל בה' אלהיו ויבוא אל היכל ה' להקטיר על מזבח הקטורת · ונתנגע בצרעת עד יום מותו · והכלל העולה שיראת אלהית הכלול שנים מינים הן ב' מדרגות זו למעלה מזו והם היות האדם ירא את האלהי' בלכתו בדרכיו הטובים והיותו ירא ממנו עוד מהעריך את עצמו היותו ירא כי עם זה תוסיף יראה על יראתו הראשונה ויקרא ירא בהחלט :

ההקדמה הב' והיא כדמות תולדה מכל ההקדמו' הקודמות בהתרת השאלה העצומה למה נענש שאול עם בניו עונש בלתי נערך והוסר לגמרי מהמלכות על חטא קל מאד ממלחמת עמלק מפני שחמל על מיטב הצאן ולא החרימם מכל וכל עם שלחם המלחמה היא במצותו יתברך ושם נפשו בכפו עליה · ודוד ע"ה עם שהפליג בחטא בענין בת שבע והריגת אוריה · שהוא גילוי עריות ושפיכות דמים · עבר האל על מדותיו · ולא די שמחל לו עליהם · אבל נתן לו המלכות ברית מלח ומזרע האשה ההיא עצמה : והוא ממה שיתמה · וכן יתמה במאמר הזר הלז שבפרק אלו מגלחין במועד קטן ואלה דברי דוד האמורים מכלל דאיכ' ראשוני' מאי נינהו דכתיב וידבר דוד לה' ביום הציל ה' אותו מכף כל אויביו ומיד שאול · א"ל הקב"ה לדוד שירה אתה אומר לפני על מפלתו של שאול · אלמלא אתה שאול והוא דוד הא כדתי כמה דוד מפניו · ובמסכת יומא גרסי' על זה אמר רב הונא לא חלי ולא מרגיש גברא דמריה סייעיה שפי' אין צריך לחלו' ולדאוג מכל רעה מי שה' בעזרו שאול אחד ועלתה לו · פי' שלא חטא אלא בעמלק ונכשל ודוד בשנים ולא עלתה לו פי' חטא אוריה ומנין העם ולא עלתה לו כי ה' סלחו · והוא דבר זר מאד שנראה מזה שלא היו עבירות שאול וזכיות דוד סבת מה שקרה לכל אחד מהם כי אם מפני הנושאים מהם אבל אם היו מחולפים · היה נמשך מזה הפך והוא רחוק מאד בחק המשפט האלהי · אבל התרת זה אינו ממה שיקשה כשתתבונן בעניני שאול ובעניני דוד ותבחינם כלם · וזה כי כשתפליג החקירה בהם תמצא הכלל העולה ששאול היה מהצדיקים הגמורי' רק שנתגאה בצדקת' עם בלתי עשותם חטא ונחשב זה לעון גדול לענין מלכותו · מפני שפר' מעליו עול היראה · הבאת' בעדה של המלך למען ילמד ליראה' למען יאריך ימי' על ממלכתו וגו' ודוד היה כבעל תשוב' שהעבירו' הראשונות נחשבו לו כזכיות מפני שהוסיף בעבדם מדרג' נפלאה ביראה אלהית כי לא יוכל משיל' להשגאו' בהיותו צדיק גמו' כי עונותיו הקדומי' הם לעיניו והם כ הוא צדיק גמור אחרי שובו אל ה' · ויש לו יתר שאת עליו כי יהיה ירא את ה' בהכנע אליו בהתגאות על מעשיו הטובים כאשר הוא קל ההתגאות הבא אל הצדיק גמור ולכן במקום שבעלי תשובה עומדים אין צדיקים גמורים יכולין לעמוד · מפני כי לבעלי התשובה התמיד יש שני מיני היראה אל יתברך אשר הקדמנו מה שעל הרוב יחסר אחד מהם לצדיק גמור · וזהו מפני זה למה שייעד הכתוב מהארכת המלכות כי הוא ממה שרהוי והמנם שהיה שאול צדיק גמור וירא ה' נתבאר זה ראשונה ממה שנבחר בו האל יתברך ואין ספק שלא היה מבקש לנגיד על עמו מי שהוא מרוחק מיראתו אשר הוא התכלית המכוון · ונראה זה ממה שלא נתגאה בבשור' המלוכה אדרבא ענה לשמואל דרך ענוה הלא בן ימיני אנכי מקטני שבטי ישראל ומשפחתי הצעירה מכל משפחות שבטי בנימן ולמה דברת אלי כדבר הזה וכן כששאל מדודו מה אמר אליו שמואל סיפר לו ענין מציאת האתונות ואת דבר המלוכה לא הגיד לו וזה אין ספק שהיה מרוב ענותנותו וכן כשביזוהו בני בליעל אחרי מלכו היה כמחריש · ובהצלחתו במלחמ' בני עמון כשרצו העם להמית את המבזים ההם מנע אות' מלעשו' זה כאומרו לא יומת איש ביום הזה · וכן ממה שחרד כשאמר' לו הנה העם חוטאים לה' לאכול על הדם להיותו מין ממיני עבודה זרה שהזהרנו עליו במה שאמר לא תאכלו על הדם ונתעצם למנעם ממנו · גם רצה להמית את יהונתן בנו בכורו במלחמ' ההיא מפני שעבר על השבועה עם היותו בלתי יודע בדבר · אם לא שמנעוהו העם וכן מה שנכנס במערה להסך את רגליו שהיה מרוב ענותנותו שעם היותו בשדה הכנים עצמו בצורת ההוא כדי שלא יפנה במקום מגולה · וכן ממה שהתחייב להסיר האובות והידעונים מפני חטאו בנ"ב עיר הכהנים כשהעלה את שמואל באוב ואמר והאלהים סר מעלי ולא ענני עוד גם ביד הנביאים גם בחלומות · וכן ממה שלא נתרשל ללכת אל מלחמת פלשתים עם יודעו שמה ימות הוא ובניו וזה למען לא יחרדו ישראל ויגפו יותר מהאויבים · והראיה מחסידותו מאומרו אליו שמואל אז מחר אתה ובניך עמי · ובא"ז דרשו במחיצתי · וכן לא ראינו בימיו שחטא בעבירות שבין אדם למקום כגון העבודה זרה וזולתם מן הענינים · ואדרבא הוא השמיד האובות והידעונים מן הארץ מה שלכן פחדה ממנו הבעלת אוב כביאה · גם לא במה שבין אדם לחבירו לגזול ולחמוס והדומה לזה · ולא דרש לריבוי סוסים ולריבוי נשים · ולריבוי כסף וזהב כשאר המלכים · כי אין ספק שהיה מזכיר הכתוב דבר מזה אלו היה בו · ואמנם שלא היה דוד עליו השלום צדיק גמור מטבעו כשאול יתבאר גם כן ממה שאמרו הכתוב היותו אדמוני עם יפה עינים וטוב רואי · והוא מפורסם ונודע שהטבע הנוטה אל האדומה והדם יגבר עליו הכעס ורדיפת המשגל ובפרט כאשר יזדמן היותו יפה תאר מפני שהיצר יתלהב עוד מפני זה · וכן שנוטה אל הניגון והוא אות על דריסת תענוגי הנערות והבחורות אשר לא יאות לאל דואג על יצרו וכן מענין נבל · כי עם היות מגונה מה שהסתיר פניו נבל מתת לנעריו מה שאלו ממנו גם דוד לא היה מהראוי להורגו מפני זה ולבלתי השאיר לו משתין בקיר כאשר היה הסכמתו אם לא שמנעתהו אביגיל בטוב טעמה · וכן מה שספר הכתוב אחרי אמרו וידע דוד כי הכינו ה' למלך על ישראל ויקח דוד עוד פילגשים ונשים מירושלים · ולא נזכר כזה בשאול ואין ספק שהדורש לריבוי נשים הנה הוא להיותו בלתי כובש את יצרו · וכבר נצטוינו על זה ב[illegible] תורתינו קדושים תהיו קדש עצמך במותר לך ולא יהיו ת"ח מצויין אצל נשותיהן כתרנגולים וכ[illegible] שנמנע מלבנות בית המקדש וכאמר לו לא אתה תבנה בית לשמי וביאר סבת זה בדברי הימים להיותו שופך דמים ונוטה אל האכזריות הגדול ויותר מגונה מהכל ענין לקיחת בת שבע עם היותה בעולת בעל להיותה טובת מראה · ועם כי התנצלה ממנו בשלוח לו כשדרש [illegible] שהיה בעולת בעל · ובאומרו הכתוב וישלח דוד וידרוש לאשה ויאמר הלא זאת בת שבע בת אליעם אשת אוריה החתי · שהרצון במה שאמר ויאמר הלא זאת וגומר שאמר השליח אליו והיה ראוי שיתקרר דעתו · להיות שלא פגע בעבירה הכף והוא לא כן עשה אבל שלח מלאכים עוד ויקחה · ועם זה הרגו את אוריה בעלה והתנכלו אליו באופן היה מהתחבולה מגונה ורעה עוד מזאת שלקח את בת שבע לאריכות בעלה עם היותה אסורה לו · כי כשם שאסורה לבעל כך אסורה לבועל · וכן מענין אמנון עם תמר שלא עשה דין ומשפט בדבר כי אם הראה אפו · מה שעשה הפכו שאול שבקש להמית את יהונתן בעד חטא קל ושוגג · וכן מה שקבל הלשון הרע מציבא עבד מפיבושת שאמר היותו בקושרים · ולכן נתן אליו כל אשר למפיבושת ואחרי שובו לביתו וראה כי שקר דבר ציבא לא יסרו על שקרותו ולא שב ממחכת [illegible] ואמר למפיבוש' אתה וציבא תחלקו את השדה וירע הדבר בעיני ה' ויצאת בת קול ואמרה רחבעם וירבעם יחלקו את השדה כפי דעת חכמים ז"ל וקבלתם · וכן מה שאמר לאט לי לנער לאבשלום והספדו הגדול עליו עם עשותו מה שעשה כנגדו וכנגד האל בשכבו עם נשי אביו לעיני השמש ולא חשש אל התשועה אלהית למיתתו · וכן ברכותו למנות העם שלא לצורך כי אם לדעת רוב ממשלתו וכן שלא העניש ליואב בהרגו את אבנר ועמשא להצטרכו אליו מה שכל זה יורה שהיה דוד נוטה אל היצר פעמים הרבה כשאר האנשים ובלתו מופלג החסידות אבל להיות היראה אלהית האוצר האחרון לבני אומתינו ובפרט למלך והיה הבעל תשובה האמיתי כשהוא שלם בתשובתו [illegible] מעלה ביראה אלהית ממה שהיה עושה בהיותו עומד בצדקתו על כן נתעלה דוד עילוי רב לסבת העבירו' ההם · ובפרט עון בת שבע הנפלא באופן שהעבירה הזאת נחשבה אליו כזכות מפני טהורה דרכי השם בה אל הזולת וזה טעם רצונו יתברך שימלוך שלמה בן בת שבע אחריו ויבנה הוא הבית לשמו עם היותו בן האשה האסורה לו וגם קראו ידיד יה והזכיר בו הכתוב וה' אהבו · להיות שהיתה העבירה ההיא הגורמת אליו יתברך מפני היראה האלהית שסיבבה לדוד · אשר אין ספק שלא היה מגיע אליה כל כך בלתה ובכלל הנה דוד אם היה לפעמי' חוטא היה זה מצד מזגו אבל בענין היראה אלהית התמלאהו תמיד בלתי מעריך את עצמו ולבו לב נשבר ונדכה כאשר תפסם בעניניו ולכן זכה לכתר מלכות לו ולזרעו אחריו כי לא איש אל ויכזב בהבטחותיו · אשר

הבטיח את המלך שיאריך ימים על ממלכתו הוא ובניו כשיהיה ירא את ה' יראה החלטיית ורבה שהיתה יראתו אל ה' יראה החלטיית יור' על זה תהלותיו ותפלותיו וענוייו הנזכר בספר תילים עם היות זה כלו אליו הפך טבעו להיותו אדמוני עם יפה עינים ורב הרוגז והתלהבות והחכמים כאלה הם רבי הגאוה והזדון ובועטים במלכם ובאלהיהם על הרוב ובלתי משתעבדי' אל הענוה והכניעה והנה נתבאר זה מענין גלית שעם היותו נער בטח באלהיו לנקום נקמת חרפת מערכו' ישראל אשר חרף ושם נפשו בכפו כי טבע היראה אל ה' ההחלטיי הוא להיות בלתי ירא מזולתו וכאומרו הוא ה' לי לא אירא מה יעשה לי אדם · ה' לי בעוזרי וגומר · וכן מענין המערה כשנכנס שאול בה והשיאוהו אנשיו להרגו · וכבר נתפתה שיהם דוד והתחיל לעשותו : והוא אומרו ויקם דוד ויכרות את כנף המעיל אשר לשאול בלט : ויהי אחרי כן ויך לב דוד אותו על אשר כרת את כנף אשר לשאול · ויאמר לאנשיו חלילה לי מה' אם אעשה את הדבר הזה לאדוני למשיח ה' הנה שנתן סבת המנעו מזה עם היותו להוט בדבר למה שהיה משיח ה' כלומר שנמשח בשמן המשחה במצותו יתברך והיה מורד ביראה אלהית להמית מי שבחר בו ה' והכרית יצרו מפני יראתו יתברך · וחזר ושנה בדבר הזה פעם שנית כשם' לקח החנית וצפחת מראשותיו של שאול עם היותו מוסת ומודח מאנשיו להכותו : ואמר גם הוא חלילה לי מה' משלוח ידי במשיח ה' · וכן במה שהרג את העמלקי אשר בשרו בשמית אל שאול ועם היות כסדר דבריו באומרו שאחזני השבץ וכי שאול ביקש ממנו שימיתהו להקל כאיבי פרקה מיתה עם כל זה לא קבל התנצלותו · ולא שמח בבשורה ההיא עם היותו בורח תמיד מלפניו ומצפה אל המלוכה והרג את המבשר מפני ששלח ידו במשיח ה' ויקונן עליו ודאג על מיתתו וכן ממה שצוה להרוג את האנשים שהמיתו את איש בושת בן שאול אויבו המולך על ישראל ובאו אליו כמבשרים טוב בעיניו ואין ספק שההריגה ההיא היתה נסבה למלכו על ישראל תכף · וכן ממה שנתפעל הפלא ופלא על מות אבנר ועוברו חק המלוכה ללכת אחרי המטה ולבלתי אכול לחם ביום ההוא בקוננו אותו מה שיספר כל זה בעיני העם וידעו כי לא היה מהמלך להרוג את אבנר · שמורה שכל הפעלות דוד במות אבנר היה לבלתי יחשדו בו שהוא סיבב להרגו כדי שימליך יותר בנקל על ישראל הפך היראה אלהית · וכן ממה שנתיעץ דוד עם שריו ימי' מעט' אחרי מולכו לקחת את ארון האלהים אל המקום אשר הכין לו · ונתן סבת זה כי לא דרשנוהו בימי שאול והתחי' יודע שעונש היראה אלהית הוא במקדשו וכאומרו את מקדשי תיראו · הורה היות זה תכלית לדוד בכל מעשיו ובפרט בבואו לפני הארון מרקד ומשחק עד שבזה אותו מיכל אשתו ואמרה לו מה נכבד היום וגומר וראה דבריו אשר השיב לה · לפני ה' אשר בחר בי מאביך ומכל ביתו וגומר ונקלותי עוד מזאת והייתי שפל בעיני ועם האמהות אשר אמרת עמם אכבדה וכן ממה שנתעורר אחרי הביאו את הארון לבנות לו בית באומרו לנתן ראה נא אנכי יושב בבית ארזים וארון האלהים יושב בתוך היריעה · חשש אל היראה אלהית ואל היותו בלתי נכנע כפי הראוי אחרי היותו יושב בבי' ארזים וגומר ועם כי נמנע מזה מפני כן לא הניח מהכין כל הצריך לבנין הבית וצורתו ומובאיו · והמשוררים כנזכר בדברי הימים המורה שהתעסק בהכנות ההם ורוב שמחתו בם וכן מענין שמעי בן גרא בקללו אותו והיותו שומע ושותק ומצדיק את הדין עליו באומרו ה' אמר קלל את דוד ואמר ליואב ואבישי המשיחי' אותו להרגו מה לי ולכם בני צרויה : ומחל לו על קללתו זאת גם אחרי שובו בשלום : וזו הוראה עצומה על יראתו הנפלאה שעם היותו מלך הכזרי וכעסן מצד טבעו שיסבול שיקולל ויסוקל באבנים מיד פחות ונבזה ויש לאל ידו להורגו וכן בנסכו את המים אשר שרף באומרו מי ישקני מים מבור בית לחם אשר בשער · ואמר חלילה לי מה' מעשות זאת וגומר כלו' מהיראה אשר תהות לו יתברך להיותו בלתי נערך כ"כ שלסבת כוספו אל המים ישתכנו האנשים הכם עליהם וכן ממה שבחר במגפה כשהוסמה לפניו הבחירה לבחור באחד משלש אם ברעב ואם במלחמה מהאויבי' ואם בדבר ג' ימים ולא רצה לבחור בשתים מהם לב' סבות · האחד הנגלית והמפורסמת בפסוק להיותו הרע השלישית ביד האלוה יתברך וכאומרו נפלה נא ביד ה' כי רבים רחמיו וביד אדם אל אפולה והב' מפני שמהשתים צרות לא היה מגיע אליו נזק כי עם שיתחזק הרעב בארץ לא יחסר מזה שום נזק אל המלך העשיר גם במלחמה יוכל להמלט באחת מהערים הבצורות מה שלא יוכל להנצל מן הדבר וכן ממה שהודה על חטאו ושאל מהמלאך שיחול העונש עליו ולא על זולתו · וכאומרו הנה אנכי חטאתי וגומר ואלה הצאן מה עשו תהי נא ידך בי ובבית אבי : והכלל העולה מאלה הפעולות היות היראה אלהית תקועה בלבו של דוד תכלית השקיעה ועם היותו חוטא לפעמים היה זה מצד מזגו ורוב הכנתו אל הדבר אבל תכף היה שב כהיום אשר יעור משכרתו והיה מתודה על החטא ומתחרט באופן שהעבירות ההם היו נחשבות אליו לזכיות ומה נחמד עוד הקרא פעולותיו וכל הספר הלז מתהלים מלא מהתבודדותו בתפלותיו וקימו בחצות לילה והיותו נשבר ונדכה · ובכלל היותו שלם ביראה אלהית אשר היא האוצר האחרון ובפרט אל המלך וכל כן הגיעהו השכר האלוי בזה להיות לו ולזרעו אחריו המלוכ' לנצח ולא די שמחל לו הש"י על חטאיו אבל נחשבו לו כזכיות מפני שהוסיפו ביראתו אל יתברך כנזכר ועמד זכותו זה לבניו אחריו ועם שסרו מהר מאחרי ה' העבירם מהמלכות מכל וכל · והנה נתפרסם שסבת נצחיות מלכות בית דוד היה לסבת יראתו יתעלה · כי תכף אחרי שנתעורר לבנות בית לה' יתברך ואמר לנתן הנה אנכי יושב בבית ארזים וגומר אשר כלל מה שכלל בדבריו אלה מהכניעה אליו יתברך כהראה הש"י אליו ויעד אותו בחסד ההוא המופלג וכאומרו לך ואמרת לעבדי לדוד וגומר ונאמן ביתך וממלכתך עד עולם · וכאשר בא דוד וישב לפני האל להחזיק לו טובתו על היעוד הנזכר אחז ויראה כניעתו הגדולה · באומרו מי אנכי ה' אלהים ומי ביתי כי הביאותני עד הלום ותקטן עוד זאת בעיניך ה' אלהים ותדבר גם אל בית עבדך למרחוק וזאת תורת האדם ה' אלהים רצה כי מה הוא לזכות אל המלכות הקיים והארוך אשר הריבותו הוא הסב' הראוי למי שהגיע להקר' אדם כלומר שהשיג תכליתו אשר בעבורו נברא שהוא היראה אלהית על דרך כי זה כל האדם · וזהו אומרו בבבא הזה וראיתני כתור האדם המעלה כלומר שהשגחת כי בהכנתה יראה כתורת האדם שהוא הראוי למעלה · על דרך כי מכבדי אכבד שהרצון הנכנעים אלי שכן אמר ובוזי יקלו ועוד גילה רוב ענותנותו בסוף הענין כשהתפלל לאל שיאמן דברו הטוב אשר דבר לו מהריכות מלכותו באומרו ויגדל שמך עד עולם וגומר ובית עבדך דוד יהיה נכון לפניך כי אתה ה' צבאות אלהי ישראל גלית את אוזן עבדך לאמר בית אבנה לך על כן מצא עבדך את לבו להתפלל אליך את התפלה הזאת · ירצה כי אין להפסיקתו דורש כמו הגאוה הנפלאה ההיא ממנו יתברך שיהיה מלכותו עדי עד · וזה כי לולי שהאל התעורר מעצמו על החסד ההוא הנה הוא לא היה מוצא את לבו מסכים על תפלה כזאת להיותה מגונה בתכלית ולהיות כי הגאוה מיוחסה אל הלב ובאומרו ורם לבבך וגם הענוה והכניעה ובאומרו לב נשבר ונדכה · על כן יחס הדבר הזה אל לבו שאף אם היה גומר בדעתו לשאול ממנו יתברך דבר כזה · לא היה מוצא את לבו נכון בשאת להיותו לב נשבר ונדכה ובלתי דורש גדולות כאלה הנה שרוב כניעת דוד סבב השגת החסד הגדול ההוא מאורך ימי מלכותו ובניו לנצח כי כן ימשך אל היראה אלהית אשר עם זה יותר הקושיא למה מחל האל בנקלה עונות דוד וזיכהו אל המלכות לנצחי :

ואמנם ענין שאול שעם היותו צדיק גמור חטא ביראה האלהית היינו במין השני ממנה ולא זכר התראת שמואל אך יראו את ה' וגומר ואם הרע תרעו גם אתם גם מלככם תספו · נתפרסם זה ראשונה מהעולה שהעלה בטרם בוא שמואל מפני שנתאחר מעט מהמועד שאמר לו לבוא אליו והיה זה כמעט כענין עוזיהו שנכנס להקטיר הקטורת ונאמר לו צא מן המקדש כי מעלת והנה הודה זה שאול בעצמו במה שהשיב לשמואל בשמחה לנגדו מה עשית וענהו כי ראיתי כי נפץ העם מעלי וגומר ואתאפק ואעלה העולה ופי' והתאפק והתחזק שנתאמץ בלבו והוא הגאוה והעזות · וזהו שהשיבו שמואל נסכלת ולא שמרת את מצות ה' אלהיך אשר צוך כי עתה הכין ה' את ממלכתך על ישראל · רצה באומרו נסכלת על דרך אומרו הכתוב כי בערו הרועים אותי לא השכילו · ואומרו כי אויל עמי וגומר בנים סכלים המה ואמרו יראת ה' ראשית דעת חכמה ומוסר אוילים בזו · ואומרו ברשע אשר אין פחד אלהים לנגד עיניו חדל להשכיל : ורצה במה שאמר ולא שמרת את מצות ה' אלהיך אשר צוך · מ"ש שבעת ימים תוחיל עד בואי · או יחזור למה שצוהו על היראה אלהית במעמד ישראל באמרו אך יראו את ה' ולכן ענשו הכף באומרו ועתה ממלכתך לא תקום בקש ה' לו איש כלבבו · רצה באומרו כלבבו · ע"ד ונתתי להם רועים כלבבי ורעו דעה והשכל · והדעה והשכל כמו שידעת במה שקדם עם היראה אלהית והנה זה כן מפני שהוא יתברך צוה בתורתו בשימת המלך למען ילמד ליראה את ה' : ומפני שהכיר שמואל בפעל הזה גאותו הגדולה וכי לא היה זה עון נדרש מהיצר כעון דוד על כן גזר אומ' שלא תקו' ממלכתו להיו' שהארכ' המלכו' נמשכ' אחרי היראה והפך מהפך המלכ' מפני שהי' החטא הראשון שחטא שאול ביראה אלהית לא ניחם ה' מהיותו מלך ולא דיבר מרומ' עד ששנה באולתו זאת עוד פעם שנית במלחמת עמלק בנכנסו בה ביחוד והחרמה את כל אשר לו והוא לא כן עשה אבל חמל על אגג ועל מיטב הצאן · והנראה שלא יעלם ממנו מה שהיה

בדבר

הקדמת אבן יחייא

הזה עד סוף כל הענין מהעצות בפנים שונים לשאול · הנה ראשונה ששאול חמל על אגג להיותו מחק המלכים לבלתי יהרגום במלחמה והעם' יחשב לו לפתיות גדול וחמ: על המקנה להיותו רב התועלת והנה חשב לכבודו ולתועלתו יותר מאשר חשב אל היראה אלהית ולא הספיק לו החטא כי לא העריך עצמו כחוטא להיות ששמר עיקר המצוה ללכת ללחום עם עמלק וכאלו אין בדקדוקיה ופרטיה עון אשר חטא וזהו שהקדים אל שמואל בבואו לפניו הקימותי את דבר ה' : וכאשר תפשו שמואל שאין קיום המצוה בכללותה כי אם בכל פרטיה באומרו ומה קול הצאן הזה באזני בקש התנצלות לפרט הזה שהעם עשה זה · ולתכלית טוב לזבוח לה' והורה בזה הכנעו אל העם יותר ממה שנכנע לציווי האלהי · שהיה בהפך · ואז תפשהו שמואל לזה ההתנצלות הפרטי שהיה ראש שבטי ישראל ולא היה ראוי להקטין את עצמו לפניהם במה שנלטוה מהאל והוא אומרו הלא אם קטון אתה בעיניך ראש שבטי ישראל אתה ומפני שעדיין נשארה קיימת תשובת שאול שקיום המצו' תקרא בכללותה תוך עוד של הטענה היא באומרו אשר שמעתי בקול ה' ואלך בדרך אשר שלחני ה' אבל הבאתי מהעם הראשי' שבהם שהוא אגג וגם העם ביאו ראשי' החרם לזבוח לה' רצה כי אגג להיותו מלך עמלק לא היה ראוי להורגו ועל כן הביאו וזהו שאמר הנה והביא את אגג מלך עמלק הזכירו בשם מלך מה שלא אמר כן בראשונה כי אם ויחמול שאול והעם על אגג ובענין השלל אמר שהוא לא נטה אליו אבל העם לקח ממנו הראשית לתכלי' טוב לזבוח לה' ואם כן לא הניחו מלקיי' המצוה כי אם בב' פרטי מפני מה שיש בהם תכליות ראויי' הדרישה · וכאשר ראה שמואל היותו מתעקש במריו ובלתי מודה בחטא · חזר ואמר לו שהוא טועה בדבר כי שומע בקול ה' ולעשות פרטי ציוויו הוא יותר טוב מאותו התכלית הנאות מהזביח' לה' ולא השיב לענין אגג כיהוא יותר מגונה לבלתי היות בו כבוד אלהים בשום צד כענין הקרבנות ואז הודיעו שעניו המרה את פי ה' הוא כמו הקוסם וסמי' שהוא מין ממיני ע"ז אבל שמפציר במרי ההוא הוא כמו האון עם התרפים · שהוא ממיני הע"ז הדומה לקסם והאון הוא היות האדם כופר וכענין און יחשוב על משכבו ואם און מחשבותיו ועל כן צירף האון עם התרפים לומ' שמפציר במריו שהוא מדרגה יותר גדולה מהמרי פשוט · כי אם האון עם התרפים · עם הקסם לבדו · ואמר לזה על מה שהפציר שאול בהתנצלותו שלא מרה את פי ה' אחרי שקיים כללו' ציווי ועל כן גזר עליו וימאסך ה' ממלך ועם כי הוכרח מפני זה להתודות במרי הבית בוידויו דברי' מהתנצלות הראשון באומרו כי יראתי את העם ויקם משמואל ב' דברים הא' שיכפר לו עונו · והב' שישוב עמו להשתחות לה' והוא אומרו ועתה שא נא חטאתי ושוב עמי · עכ"ו שמואל שאין לו תקוה להיות החטא ההוא בענין היראה שכית אשר היא מהנלוי' המלך ועל כן אינלו כפר' זה לא ישוב עמו וזהו אומרו לא אשוב עמך כי מאסת את דבר ה' וימאסך ה' מהיות מלך ומפני שהרגיש שאול שטעה בוידויו במה שהכניס בו דברי' חזר להתודות בני' חטאתי לבד ומפני שהרגיש שאין תקוה לכפרת חטאתו נסתפק בבקשתו השנית שישוב עמו להשתחוו' לה' · וזה מפני שלא יגונ' בעיני העם אשר ברגליו : וזהו אומרו חטאתי עת' כבדני נא נגד זקני עמי ונגד ישראל ושוב עמי והשתחויתי לה' ולא ביקש שישא את חטאתו כי נתיאש ממנו והנה שחטא שאול מאד בגאוה עם היות שלא היה זה · בלכת בדרכים אשר לא טובים אלילה ולהיות הענוה והיראה אלהית מהיותר הכרחי למלך נדחה מהמלכות ונתפרסם עוד זה במה שאמר בפעמים שונים להמית את דוד עם היותו נקי וזה לחשום על כבוד מלכותו וכאומרו ליהונתן כי בחור אתה לבן ישי לבושתך ובושת ערות אמך הורה שהכבוד והגאו' לבלתי הפסק המלכות ממנו היה מכריחו של הפעל ההו' עם היותו כל כך מגונה וכן מהריגתו לנוב עיר הכהני' עבדי ה' ולא ירא אלהים לשלוח ידו בעבדיו כמו שירא דוד מנגוע בו להיותו משיח ה' · וזהו שהזכיר הכתוב וימת ביום ההוא שמוני' וחמש' איש נושאי אפוד בד המחזיקים את שם ה' בלבם באורים ותומים וכן מענין הקסם שעם היותו מין ממיני עבודה זרה אשר הוזהרנו עליו בתכלי' ההרחקה היה עוד בזה מהגאוה והעזות אשר לא ישוער וזה כי להיות שרצה לדעת מה ענינו במלחמה ולא ענהו ה' בכל מיני אופני ידיע' העתידות אם באורים אם בנביאים אם בחלומות הסבים על כל פני פני' להשיב מבוקשו אף כי לא היה הצ ר"ל' שידעהו והוא גאוה נפלאה ועל כן בחר הקסם ההוא עם היותו שנוי אליו כי הוא בערו מן הארץ וזהו אומרו בד"ה וימת שאול במעלו אשר מעל על דבר ה' אשר לא שמר · וגם לשאול באוב לדרוש ולא דרש בה' וימיתהו ויסב המלוכה לבן ישי הנה שהסרת המלכות משאול היה לסבה ראויה מפני שחטא ביראה אלהית ההכרחית אל המלך והותרה הקושיא מכל וכל ומזה יתבאר פירוש המאמר. אלמלא אתה שאול והוא דוד הייתי דוחה כמה דוד מפני ירצה כי מפני שהיה שאול צדיק גמור אבל נטה לסבת זה אל הגאוה מהמין הב' כפי הטבע האינושי ולא חשש אל פרטי הציווים האלהיים · ודוד להיות טבעו אל העבירות הוצרך להכנע אל היראה אלהית הפלא ופלא בענין הבעל השוב' האמיתי על כן היה נדחה שאול מפני דוד שאם היה בהפך ששאול עם היותו צדיק גמור היה דוד כלו' שהיה בו יראתו וכניעתו אל כבוד ה' מפני היותו בעל תשובה אז שדוד עם היותו בעל עבירות היו לו מהגאוה של שאול למה שהיה צדיק גמור אין ספק שהיה האל דוחה כמה דוד מפניו · והכוונה שלא היו פעולות שאול במה שהם כ"כ מגונות כמו הפעולו' של דוד אבל האל הבינו אל היראה אלהית שהוא העיקר לכן דחה את שאול מפניו ונתן לו המלכות ברית מלח :

ההקדמה הששית הנה יתואר בכתוב המשיג השלימות הזה האחרון בשמות מתחלפים כמו ירא וענו ונשבר ונדכה והם המורים הורא' עצמית על עצמית היראה ומהם חכם ונבון יודע ומשכיל · וכאומרו והמשכילים יזהירו · הן יראת ה' היא חכמה · והטעם להיות ה' הם מבחין תמיד היותו לפני ה' וכמו שקד' · ומהם חסיד וישר וצדיק וטוב ותמים וכאומרו רננו צדיקים בה' וסבה זה להיות שהפעולות הנמשכות מהיראה אלהית הם חסד משפט וצדקה כי הם דרכי ה' וכן נעלם מהשמות ירוצו מרוצה אלה · וככה יתואר הבלתי ירא בשמות ואחרים מתחלפים · כמו אויל סכל בער וליץ און וכאומרו כי אויל עמי כי בערו הרעים בנים סכלים המה · און יחשוב · וזה להיותו חדל להשכיל היותו לפני ה' המוחם בפעולותיו · ומהדומה לזה גם כן נבל וכאומרו אמר נבל בלבו אין אלהים · וכן עם נבל ולא חכם והוא להיותו שוכח ומתנכר אל הטובות שקבל מהאל · ומהם רשע ורע חוטא הפכפך ולץ ועוגל וחומץ והוא להיותו פועל הפך הפעולות הנמשכות מהיראה אלהית · ומהם גאה ועז ורם וגבוה ורחב לב וזד ויהיר ואלה הם תארים היותר עצמיים להיותם מורים על עצמות הגאו' והיותו בלתי מחשיב באלוה ואלה האחרונים בליעל וכאומרו יצאו אנשים בני בליעל בעיר הנדחת להיותם פורקים מעליהם יראת ה' · וכן בשבע בן בכרי מפני שאמר אין לנו חלק בדוד ולא נחלה בבן ישי ופרק מעליו יראתו נקרא איש בליעל · ופירש המל' הזא' הוא האיש שחושב בלי היות עליו על שרוצה לומר עליון כמו אל השמים מעל :

ואחר הדברים האלה מהקדמות הנזכרות ראוי לבאר הפרשה אחרי שהתחתה לנתחיה · כי זה ממה שייסיר יותר אל הפרישה האמיתית · ואומר שהפרשה תתחלק להקדמה ולדרוש · והנה ההקדמה היא ואלה דברי דוד וגומר נאום וגומר רוח ה' דבר וגומר אמר אלהי ישראל וגו' · והדרוש מתחיל מושל באדם צדיק עד סוף הפרשה · והנה ההקדמה תתחלק עוד לג' חלקים קטנים · הראשונה בתארי דוד המדבר הדברים האלה · והוא אומרו הפסוק נאום דוד בן ישי · והב' לספר האופן שהגיעו לו אלה הדברים מהאל רצוני אם שמעם ממנו על ידי אמצעי' או הוא בעצמו ובאיזה מין הנבואה · והוא אומרו רוח ה' דיבר בי והוא הפסוק הב' · והג' מה הם הדברים והוא אומרו אמר אלהי ישראל לי דבר צור ישראל והמגם הדרוש יתחלק גם כן לב' חלקים · האחד בצדיק הירא התחלתו מושל באדם צדיק וגומר עד ובליעל · והחלק השני בבליעל הגאה והעז · התחלתו ובליעל עד סוף הפרשה · והחלק הא' מהדרוש אשר הזכרנו יתחלק עוד גם הוא לשני חלקים האחד בענין כל ירא ומה שיגיעהו לו מהשכר על זה והוא עד כי לא כן ביתי עם אל · והשני ענין יראתו של דוד ואיך הגיע לו ממנה שכר יותר מופלג מהקבוע לשאר היראים שזה אין ספק שהיה לסבת היות יראתו יותר מופלגת גם כן משאר היראים · וזה התלק יתחיל אלא כן ביתי עם אל עד ובליעל · ואלה דברי דוד וגומר הנה תתחיל בוין העטף ואמר שהם דבריו האחרונים · להיותם כמו שאמרנו סוף דבר בספר תהלים · ויהיו אלה האחרונים בערך כל המזמורים שהם הראשונים · והנה תאר דוד את עצמו בתארים האלה המעולים כל כך הפך מה שנהג בו כל ימיו לקרוא את עצמו תולעה ולא איש הסבה מבוארת עם מה שקדם · להיות ענין הדברים האלה לשבח היראה אלהית ולגנות הגאוה · ומפני שהענו כשהוא עני ונכנע לא יאמין לו כשישבח העוני והכניעה להיותו מוכרח בה על כן רצה להקדים הוא ע"ה כי הוא בתכלית הרוממות מהטובות הזמניות · גם מהטובות הנפשיות · ועם כל זה נטה אל תכלית היראה והכניעה להיותה משובחת מצד עצמה לא מצד הכרח כי אדרבה לא קם כמוהו במעלה · ועל כן קודם דבריו אמר שזהו נאום מי שהוא גבר · כלומר איש גדול כח · כי הפרש גדול יש בין שם אדם המורה על השפלות · ובין שם גבר שהוא לשון גבורה · והוא מבואר שהיה זה בדוד כי בנערותו שסע הארי והדוב וכן גלית ושאר

המלחמות · עוד אמר שהוקם על רצה שזולת מה שנתעלה מצד טבעו שהוא המין האחד מהמעלות · עוד נתעלה בשררה והמינוי שהוקם על · כיון עליו השלום אל המלכות גם אל ההשתעבד אליו כל סביביו · ואלה הם ב' מיני טובות זמניות · וכנגדם הזכיר ב' מיני טובות אחרים רוחניים · והוא אומרו משיח אלהי יעקב ונעי' זמירות וגו' ירצה כי להיות שהאל בחר לחבלו מבין שאר העמים האומה ישראלי' · והיה התחברותו עמהם והנהגתו אותם בלתי אפשר אם לא על ידי אמצעי · והאמצעי הזה צריך שיהיה ענינו בב' דברים · האחד שמה שירצה האל להשפיע מהנהגתו אל האומה יהיה על ידו הן במלחמות הן בשאר הדברים הצריכים לעבודתו · והב' שמה שתרצה האומה מהאל המנהיג שלא רצו' במה שיצטרך לה מהצריכים ההכרחיים · אשר לא יצוייר זה אם לא שיהיה בדרך תפלה יהיה על ידו · הלא תראה שבמשה רבינו עליו השלום היו נמצאים אלה הב' דברים שהוא היה מביא הדברים שהיה רוצה האל מהאומה · והוא היה מוליך גם כן הדברים שהיו רוצים בני האומה מהאל · ואלה השני בעצמם נמצאו בדוד · אם האחד שהאל בחר בו להיות הוא הנגיד על עמו והוא אומרו משיח אלהי יעקב · והב' שהעם האלהי בחרו בזמירותיו ובאופני תהילותיו מפני שנעמו מאד להם כדי להלל ולומר בהם אל האל ית' בבית מקדשו בעת הקרבת הקרבנות הבאים להבין האומה לקבל השפע האלהי וזהו אומרו ונעים זמירות ישראל · הג' שהזמירות אל האל ממה שיחוייב אל האומר וכאומרו הודו לה' שירו לו זמרו לו זרע אברהם עבדו · וכן כי טוב זמרה אלהינו וכן זמרו לשמו כי נעים כי יעקב בחר לו יה וזולתם · רוח ה' דבר וגו' רוצה לומר שעם היות כי דברים הרבה באו אליו מהאל ע"י נתן הנביא · וגם בענין הזה בעצמו מאריכות מלכותו · וכאומרו ככל הדברים האלה וככל החזיון הזה דיבר נתן אל דוד · הנה הדברים האלה הכתובים פה הגיעו אליו על ידי רוח הקדש בזולת אמצעי שהיא מין ממיני הנבואה · ומה שא' ומלתו על לשוני · ר"ל כי לפעמים הנבואה היתה באה אל הנביא רק בכלל אבל המלות בעצמם היו הנביאים מחדשים אותם ולזה ישתנו דברי הנביאי' קצתם על קצתם בשבח ובמעלה כפי מעלתם בצחות הדיבור · כי ישעיה שהיה בן כרך היו דבריו הלציים ומתוקים מה שאין כן ביחזקאל שהיה בן כפר · ועל כן אמר המשורר שלא די כי רוח ה' דבר בו עצמות הדברי' האלה · אבל מלתו שרוצ' לומר דברי האל ומלותיו היו גם כן על לשונו · והטע' שלא הוסיף ולא גרע ולא שינה עליהם כלל והדבר שם אלהים בפיו אותם דבר · וכל זה למען יהיו יותר נחשבים אמר אלהי וגו' יען כי רוצה לדבר בשאר היראים · ובעצמו · לכן רמז לשאר היראים באומרו אמר אלהים · ורמז אל עצמו באומרו לי דבר צור יש' · מושל באדם וגו' כנגד שאר היראים אמר כי מי שהוא ראוי שימשול על האדם וימלוך · הם ב' כתות הצדיק ומי שיש לו יראת אלהים · והכוונ' כי כמו שנתבאר בהקדמות היראה את ה' הוא אשר הס"ג והאוצר האחרון · והפעולות הנמשכות אל היראה הם החסד משפט וצדקה · והוא כאלו תאמר שהאוצר הזה יש בו עיון ומעשה · והעיון הוא היראה · והמעשה הוא פעולת החסד צדקה ומשפט · ועל כן הזכיר פה אלה הב' התארים · אם האיש שיש בו יראת אלהים ואם הצדיק והוא העושה פעולות היראה · ומפני שהמלך המולך ראוי להיות ירא · וכאשר יתמיד בו ימשך מלכותו · החליט הנה הגזרה משמו יתברך שהמושל שהוא המולך ראוי שיהיה צדיק וראוי שיהיה בעל יראת אלהים · ורמז אל אשר אמרה התורה למען ילמד ליראה את ה' למען יאריך ימים על ממלכתו · וכאור בקר וגו' ירצה כי לא לבד ימשול וימלוך הירא והצדיק · אבל עוד יצליח בממשלתו הרבה תמיד ויאריך בה כמו האור שהולך ומתחזק וכמו הצמח שהולך וגדל · ויען שהאור' יש בו ב' דברים כמו שאמרנו · הא' ההכנעה · והב' פעולת הצדק הנמשכת אחריה · לכן הביא ב' משלים כל א' וא' מיוחד לא' מהב' תארים הקודמים · המשל הא' הוא אומרו וכאור בוקר וזה מיוחד ליראת אלהים הסמוך אליה והמשל הב' הוא אומרו מנוגה וממטר דשא מארץ והוא מיוחד לצדיק שזכר ראשונה · וכוונת המשלים הוא זה אם האחד הוא שהאור המתחיל בבקר הולך בהדרגה עד אמצע היום ומתגדל שעה אחר שעה · אבל יוכר זה כשהבקר בלתי מכוסה בעננים · ומפני שכאשר יהיה היום מעונן לא יראה השמש שהוא הזורח האור כי העננים יכסוהו ולא תתחלף שעת חצי היום בחוזק האור משע' הבקר הקודמת · וזה מפורסם · והנמשל בזה שהירא אלהים יתחזק תמיד בממשלתו ויעלה בה מעלה מעלה כמו האור · את' אומרו שלמה ע"ה וארח צדיקי' כאור נוגה הולך ואור עד נכון היום · ואל זה כיון גם כן הכתוב במה שאמר וכאור בקר וגו' והטעם המושל באדם הוא מי שיש לו יראת אלהים · ועוד אני אומר לך שהממשלה הזאת תהיה הולכת וגדלה כאור הבקר שזורח אותו השמש ולא כל בקר אבל הבקר שהיה לא עבות · והמשל הב' שהוא שהדשא כמו שידעת כדי שיצמח ויגדל בצמיחה היא צריך שיקדים לו המטר ולא כל כך שישטוף את השדה · ושיצטרף עמה גם כן החום מהשמש · וזה כי הצמיחה והגידול אלא הוא בחום ולחות · וכאשר יהיו בזה האופן נאות · שלא יופלג כאחד מהם מחבירו · יגדל הדשא ויצמיח מאד מדרגה אחר מדרגה · וזה הרצון במה שאמר מנוגה וממטר דשא מארץ שרוצה לומר הדשא מהארץ הנעשה מנוגה וממטר · שהוא דשא מעולה מזולתו ויצליח יותר מאין ספק · והנה הזיו והנך מיכאור בקר שקדם מוסף עצמו ואחר עמו וכאלו יאמר וכאור בקר וגומר וכדשא מארץ מנוגה וממטר · ואם ידעת מענין ההלצה ושיעורה לא תעריך זה לדוחק · האמנם הפסוק מדוייק יפה מבלי שיחסר לו לא הסידור ולא מלה מהמלות ההכרחיות · וכוונת הנמשל הב' הוא שהצדיק המושל בממשלתו יתחזק ויתעלה מדרגה אחר מדרגה כמו הדשא · הלא תראה אומרו הכתוב במלך הצדיק ירד כמטר על גז יפרח בימיו צדיק · ומפני שיחס היראה אלהית אל פעולת הצדק הוא כיחס האור אל הדשא · רוצה לומר כי הא' הוא במדרגת הפועל והמשפי' · והאחר הוא נמשך אחריו · על כן המשיל ב' המשלים האלה לב' הנמשלי' הנזכרים והם מתכונים ומתיחסים מאד · ושיעור ב' הפסוקים האלה הוא · המושל באד' הוא הצדיק והמושל גם כן בו הוא הבעל יראת אלהים · והממשלה הזאת לא תעמוד תמיד באופן אחד · אבל תתחזק כמו האו' מהבקר שזורח אותו השמש כשהוא בקר בלתי מעובה בעננים' · וכמו מה שיולד מנוגה וממטר שהוא הדשא מהארץ · וזהו סוף השכר המגיע לכל מלך כשהוא ירא אלהים · רוצה לומר שיאריך על ממלכתו ויתעלה בו תמיד וזה שב אל מה שאמר ראשונה אמר אלהי ישראל · כי לא כן ביתי וגומר רוצה לומר שעם היות שהשכר הקבוע לכל ירא אלהים וצדיק הוא שימשול ויתעלה תמיד בממשלתו אשר הוא דבר נפלא וכמו מה שקדם · הנה ביתו כלומר ענין מלכותו וכאומרו ובית נאמן יעשה לך ה' בכמו זה האופן מהשכר עם האל יתברך · אבל יותר מופלג ויתחלף שכרו של דוד משאר היראים והצדיקים בב' דברים הא' שלא יצטרך שתתעלה ממשלתו ותצליח יום יום בהדרגה · אבל תכף שמשל עלה במדרגה היותר עליונה מהממשלה · והב' כי שאר הממשלות מהיראים הם עומדות בהם ובזרעם אחריהם כל עוד שמתמידים גם הם ביראה · ואם אין יוסרו מהממשלה · וכל זה נודק בב' המשלים שהביא בהם אם האור שהיא הולכת ומתגדלת · ואיננה בתחלתה כמו שהיא בחצי היום וכן כשנוטה השמש אחר חצי היום תתמע' גם היא ותתקטן · וככה גם כן ענין הדשא כי הוא קטן בתחלתו והולך ומתגדל · ואחר כך ימולל ויבש · ובכמו זה האופן הוא ענין הצדיקי' וכאשר אמרנו · אבל ענינו של דוד הוא בהפך מזה בב' הדברים · כי תכף שמשל היתה ממשלתו נפלא' · ולא התחיל הוא בה · ונשתלם אח"כ בה בנו הבא אחריו כדרך כל הארץ · אדרבא הוא נלחם כל המלחמות המצטרכות וכבש כל מה שהיה לו לכבוש באופן שכאשר בא שלמה לא הוצרך לעשות שום מלחמה והיה נח ושקט בתכלית · וזהו הענין הא' והענין הב' הוא שניתן לו המלכות נצחי · ועם שיחטאו בניו או בני בניו עד סוף העולם לא יוסר המלכות ממנו וכאומרו ופקדתי בשבט פשעם וגומר וחסדי לא אסיר מעמו · ועל אלה הב' ענינים אמר כי לא כן ביתי עם אל כמו הצדיקים שזכרתי · אבל יותר מעולה הוא שכרי · ונתן הסבה לזה באומרו כי ברית עולם שם לי ערוכה בכל ושמורה · שרוצה לומר כי ברית נצחי שם לבית הזה · והברית הזה היא ערוכה בכל כלומר מתוקנ' בכל הצריך מהממשלה · שלא היתה תחלת' מעט ואח"כ הרבה כענין הצדיק · וזהו הענין האחד · ועוד שהיא שמורה · שרוצה לומר באופן שהיא ערוכה בכל המצטרך · ככה תהיה שמורה לעתיד מבלי שתחסר ותגרע כלל והוא הענין השני · ומפני שב' אלה הענינים נודקים בכל אחד מהב' משלים הקודמים אם מהאור ואם מהדשא · אמר מה שאמר עתה כנגד האור · והנה מלותיו שהם נודקות באור הנזכר באומרו ערוכה בכל ושמורה · כאשר ביאר במזמור המיוחד על הדרוש הזה באומרו ערכתי נר למשיחי והוא ענין ערוכה · ובמזמור אחר אמר לעולם אשמור לו חסדי וגו' כירח יכון עולם וגו' וכן כסאו כשמש נגדי וגו' והוא ענין שמורה ושניהם תארים באור · וכנגד המשל השני אמר כי כל ישעי וכל חפץ כי לא יצמיח · נתן גם כן סבה למה אין ביתו עם אל כשאר הצדיקים בענין הדשא · באומרו כי כל ישעי וכל חפצי הוא השגת הממשלה והתמדתי בה · וזהו כופלו באומרו ישעי וחפץ · הנה הם באופן שאינם מצמיחים מדרגה אחר מדרגה כמו הדשא שהוזכר בצדיקים · והכוונה שתכף במושלו השיג המעלה העליונה בה ולא הוצרך לצמוח בימי בנו ·

ואתה

הקדמת אבן יחייא

אתה רואה שאחר הצמיחה צודק במשל השני מהדשא כמו שצודק אחר הארוכה באור · ושיעור הפסוקים כלם אמר אלהי ישראל שהצדיק והירא מושל באדם כמו האור והדשא הנפלאים וזהו הצודק בכל האדם · אבל לי דבר צור ישראל שרוצה לומר בעבור ביתי דיבור אחד מתחלף לראשון · והוא כי לא כן ביתי עם אל אם בענין האור מפני שברית עולם שם לביתי ערוכה בכל המצטרך ושמורה · ואם בענין הדשא כי כל ישעי וכל חפצי כי לא יצמיח אבל תכף החול הצמיחה בביתי מכל וכל בפעם אחד ולא בהדרגה · ההגאר כי בהזכירו במזמור ההוא ענין ערכתי נר למשיחי הקדים לו קודם זה · שם אצמיח קרן לדוד · ולא אמר שם אצמיח ישע לדוד שהיה מקביל למה שאמר הנה כי לא יצמיח · אבל אמר קרן · שהנמשל מקרן הוא המלכות המופלג והחוק כקרן החיות שבה׳ מנגחים לזולתם ומושלים בהם · והרצון שלא יצמיח לו ישוע׳ מה ותלך ותתרבה אבל יצמיח לו קרן · וזהו גם כן מה שכוון בכאן · ובליעל כקוץ וגומר זהו תחלת החלק הב׳ מהדרוש שהזכרנו המדבר בענין גאות שאול והעוכש שהגיע לו מפני זה רוצה לומר שבוסר מהמלכות לגמרי · והבחן בנכבדות המשל הזה כי במקום שתיאר הצדיק היותו כדשא הצומח מנוגה וממטר · תיאר את הבליעל כמו קוץ להיותו מזיק אל מי שיגע בו · וכן הוא הבליעל שחומס ומשחית לזולתו בגאותו ותהפוכותיו · ופירוש מונד לפי המפרשים מגזרת נגנו כמו נד · ולפי דעתי הוא מגזרת נע ונד · ורוצה לומר כי הקוץ כשיניחוהו במקומו בלתי מזיק · אבל כשיגידוהו ויקחוהו אז יזיק לנוגע בו · וזהו באמרו כי לא ביד יקחו כלומר שכל קוץ וקוץ אינם נקחים ביד מפני נזקם · אבל האיש שרוצה ליגע בהם ימלא ברזל עץ וחנית · כלומר שיגע בהם על ידי ברזל · ועוד ישים עץ ארוך כעין החנית אל הברזל כדי שלא יגע בהם מקרוב · וענין אומרו באש שרוף ישרפו בשבת · רוצה לומר הקוץ שהוא מונד ממקומו יצטרך זה האופן מהתחבולה ליגע בו · כי באופן אחר הוא נמנע בלתי שיזוקו ממנו אבל מי שירצה להניחו במקומו מבלי שיגידהו הוא מעצמו ישרף להיותו מוכן מאד לקבל השריפה מאיזה אש מועט יהי׳ או מרובה שיגע בו · וכאומרו כי תצא אש ומצאה קוצים · ופירוש בשבת · רוצה לומר בשבתו במקום שהוא יושב בו מבלי שיונד מהומה · וכמה הוא נאוה וצודק המשל הלז בענין שאול · וזהו כי הוא היה כקוץ לדוד שהיה מציק אותו ורודף אחריו להורגו · ודוד עליו השלום לא רצה לשלוח בו ידו וכאומרו מי שלח ידו במשיח ה׳ ונקה והוא אומרו הנה כי לא ביד יקחו · אבל הניח אותו במקומו שישרף מעצמו וכן היה שהוא מעצמו נפל ביד האויבים ונפסד לגמרי הוא וכל זרעו מבלי השאר שריד ופליט כענין האש המכלה ומפסיד כל הנשרף בו · והכונה שהוסרו מהמלכות ומתו כלם · ונשארה הממשלה לדוד ולזרעו עד עולם להיותו ירא אלהים וצדיק אשר זהו התנאי שהכרחי אל המלך · וזה אשר רצינו לבאר בפירוש הפרשה הזאת :

ואמנם הסבה צוריית והוא לדעת באיזה מדרגה נכתב הספר הלז אם בתדרג׳ הרוח השכלי אשר בכל המין האנושי · ואם במדרגת רוח הקדש · ואם במדרגת הרוח הנבואיי · כבר הקדמנו כי נאמר ונכתב במדרגת רוח הקדש לפי אשר קבלו חז״ל ולכן הושם בכתובים הנאמרים על המדרגה ההיא · ואין לתמוה מנבואות רבות שיש בו על העתיד לימות המשיח · יען כי ברוח הקדש פעמים יתנבאו עתידות כשיהיה במדרגה היותר עליונה מהרוח הקדש והוא המצרנית וקרובה לנבואה · כי הנה כל המדרגות האלה שהדיבוק הם כלם מין אחד ואם יתחלפו יהיה בפחות ויתר · וכאומרו הארי הגדול במורה הנבוכים שלו כי הנה יש מן הנביאים מי שיברוק לו הברק פעם אחר פעם במעט הפרש ביניהם עד כאלו הוא באור תמיד לא יסור וישב אצלו הלילה כיום · וזאת היא מדרגת גדול הנביאים הנאמר לו ואתה פה עמוד עמדי · ויש מי שיהיה לו בין ברק וברק הפרש רב והיא מדרגת רוב הנביאים · ויש מי שיברק לו פעם אחת בכל לו כלו והיא מדרגת מי שנאמר בהם ויתנבאו ולא יספו · ומהם מי שיגיע אל מדרגת שיאור חשכו לא כברק אבל כגשם טהור זך או כיוצא בו מן האבנים וזולתם אשר יאירו במחשכי לילה ואפילו האור הקטן ההוא אשר יזרח אינו תדיר אבל יציץ ויעלם כאלו הוא להט החרב המתהפכת אשר לפי דעתי המדרגה הזאת היא מדרגת רוח הקדש · ולכן הנלבש ממנה כי מטה ידו מלהתלבש בלבוש מלכות מהנבואה אם למיעוט הכנתו או למעיק אחר · לפעמים יגבא עתידות כדוד ודניאל וזולתם :

ואמנם הסבה התמרית הנה הוא נחלק לחמשה ספרים כאשר נחלק ספר תורת משה להיותו קרוב אליו בחשיבות · כי ספר תורת משה נעשה להישיר האיש ההמוני המצטרך אל דת יספר תהלת דוד נעשה להישיר האיש האלהים המתבודד הבלתי צריך אל דת להיותו בלתי מתעסק בעניני העולם השפל · וכאשר אין מוקדם ומאוחר בתורת משה כי האל כיון לבלבל הדברים למען לא יוכלו בקלה מקלי השכל · ככה אין מוקדם ומאוחר בתהלת דוד כי בתחלת ספרו שם מזמור לדוד בברחו מפני אבשלום בנו שהיה ענין קרה לו בסוף ימיו · ובסופו שם מזמור לדוד אלהי ה׳ מאלה רע מאיש חמסים תנצרני שנאמר על שאול ודואג והזיפים הרודפים אותו · שהיה ענין קרה לו בתחלת ימיו ובטרם מולכו · והנה נאמר בעשר מיני התהלות של שבח וכנגד העשר דברות שהם שבח התורה · ואלו הם אשרי מזמור שיר שיגיון משכיל מכתם תפלה תהלה הודו לה׳ הללויה · ונעשר מיני זמר ואלו הם שמיכית נתילות גיתת נגינות עלמות שושנים שושן עדות אילת השחר יונת אלם מחלת לענות · והנה חמר הה׳ ספרים הוא בעבדה עניינים הא׳ שבח החסידים והגדת אחריתם הטוב · הב׳ הרשעים והגדת אחריתם הרע · הג׳ תפלה לאל שיטיב לטובים · הד׳ התפלה אליו שירשיע לרשע · הה׳ התפלה אל המיוחד שיטיב לו בפרטות · ו׳ התפלה אליו שישלם גמול רע לאויביו · ז׳ סיפור מלחמותיו ושבח לאל על הצלתו מהם · ח׳ סיפור מעלותיו ומעלות הצדיקים והתפארו בשכר הטוב עליהם · ט׳ סיפור עתידות לימות המשיח וזולתם · י׳ סיפור נפלאות תמים דעים וגודל מעשיו בבריאה ויציאת מצרים וזולתם והשבח אליו עליהם :

ואמנם הסבה התכליתית הוא כי להיות שכאשר הקדמנו מציאות האיש ישראלי הוא להשג׳ תכלית אשר הוא אושרו האחרון והוא הדיבוק האלהי כי אשרי איש ירא את ה׳ במצותיו חפץ מאד · ואשרי כל ירא ה׳ ההולך בדרכיו כי סוף דבר הכל נשמע את האלהים ירא ואת מצותיו שמור כי זה כל האדם כי עץ חיים היא למחזיקים בה ותומכיה מאושר · ומפני זה קיים משה רבינו עליו השלום תורתו באומרו אשריך ישראל מי כמוך עם נושע בה׳ כאלו שלל האושר מזולת בני האומה ישראל להיותם הם לבדם שומרי התורה האלהית והדבקים עם האל לכן בא דוד עליו השלום אשר הגיע אל תכלית אושרו ולכן נקר בו האל וכאומרו מצאתי דוד עבדי הרימותי בחור מעם ותכר ספר בהנהגת האיש הדבק עם אלהיו · רצה לומר כי כאשר יהיו שפים אוהבים זה עם זה ראוי שידברו כי השתיקה במקום ההוא חסרון · וכמאמר השכם השתיקה בחכמה אולת · ואמר הנביא והגית בו יומם ולילה · ואיכות הדבור ההוא ראוי שיהיה כדמות החשוקים בבנין שיר השירים וכמו שאמר משה רבינו עליו השלום אין כאל ישורון אשריך ישראל מי כמוך אם כן הדיבוק מהאיש הדבק ראוי שיהיה כלו שירים ותשבחות ומיני תהלות אל אשר דיבוקו עמו והוא השם יתברך וזהו שהיה אומר הנביא עם זו יצרתי לי תהלתי יספרו · ביאר שהדבר הנרצה אל האל מהאומה ישראלי׳ אשר הם דבקים בו יתברך הנרמז באומרו עם זו יצרתי לי כלומר יצרתים להיותם מיוחדים לי ודבקים בי · הוא שתהלתי יספרו · ולכן אמר משה רבינו עליו השלום הוא תהלתך והוא אלהיך · ואמר דוד אלהי תהלתי אל תחרש · ואמרו חכמים ז״ל הבוחר בשירי זמרה · ומפני זה היה המנהג באומה · כשהיו מקבלים תשועה מהאל לשורר לפניו ולהודות · כאלו היא העבודה היותר ערבה אליו יתברך וכאומרו אז ישיר משה · אז ישיר ישראל · ותשר דבורה וזולתם · וזהו שאמר דוד אהללה שם אלהים בשיר ואגדלנו בתודה ותיטב לה׳ משור פר · ואמר אהללה את ה׳ בחיי אזמרה לאלהי בעודי יערב עליו שיחי · ואמר וזבח תודה יכבדנני · והנה מיני אלה התהלות הם מתחלפים כאשר הקדמנו כי לפעמים יהיו לספר מעשה ה׳ וגודל נפלאותיו בבריאה וכמזמור ברכי נפשי · וכענין יציאת מצרים אשר מזמורים רבים עליו · ולפעמים על ההשגחה וכמזמור ה׳ חקרתני ואך טוב לישראל וזולתם · ולפעמים על תשועות פרטיות הגיעו אל הדבק כענין וידבר דוד וגומר ביום הציל ה׳ אותו וגומר וזולתם רבים · ולפעמים יהיו על רפואת חולי כמזמור ארוממך ה׳ כי דליתני וזולתם או על סכנת יורדי מדברות ורוכבי הים וזולתם · משאר העניינים הדומים לאלה · ולפעמים יהיו תפלה בעוד שהדבק בעומק הצרה והשליך יהבו אל ה׳ ומתפלל אליו שיצילהו ממנה :

או בשירה מהצרות שלא יתילו עליו ופונה את פיו להגיד בטחונו בו יתברך ולא בזולתו · ולפעמים יהיה שהדבק תכפו יצרו וחטא · ישוב בתשובה תכף כמזמור בבוא אליו נתן הנביא וזולתו הרבה · ויש מינים רבים משירים ותהלות אחרות על העניינים הנז׳ ועניינים אחרים וכלם ישובו אל העשרה סוגים מהתהלות אשר הקדמנו · כי היה דוד המאושר השלם שבשלמים ואשר קרו לו כמעט כל מיני המאורעו׳ הן מטוב הן מרע הן מעשיית הפעולות המגונות הן מעשיית הנאות · אשר על כלם היה מהראוי לעשות שירים וזמירות אליו יתברך · מה שלכן האיש הדבק ראוי שיהיה תמיד ספר תהלים אצלו ובפיו כי בו ימצא כל מיני התהלות הראויות אליו יתברך על כל דבר ודבר · ולא ייעף ולא ייגע לחברה מעצמו ואם כי כאשר יחברם לא יהיו באופן מהחשיבות כשירי דוד כי הוא היה אוהב לאלהיו וכלכם ברוח הקדש ומלתו על לשונו ומי הוא ואיזהו אשר יגיע למדרגה הזאת · ולכן מעלת הספר הלז היא גדולה מאד כי הוא כמסך אל התורה אלהית והוא כדמות צורה ותכלית אליה · ועל כן תיקנו חכמינו ז״ל במוסף של ראש השנה בסדר מלכיות זכרונות ושופרות אחרי הפסוקים מהתורה לומר אחריו פסוקי תהלים להיות התהלים מחובר עם התורה ונמשך אליה ואחריו פסוקי הנביאים · כאלו התהלים במדרגה יותר עליונה מהנביאים · מה שאין לספק על זה שהוא בהפך כי הנביאים הם במדרגה יותר עליונה · יען כי התהלים נתחבר ברוח הקדש שהוא מדרגה פחותה מהנבואה · וכאשר סדרו חכמינו ז״ל תורה ונביאים וכתובים כי יהיו הכתובים למטה מכלם · ואמנם היתר הקושי הלז הוא נקל · וזה שהאמת הוא שמדרגת מחברי הנבואות היא יותר גדולה ממדרגת דוד אשר בה חיבר ספר תהלים אבל עצמות הדרושים הנאמרים בנבואות אינינו כל כך מעולה כדרושי ספר תהלים · כי ככה ימצא לפעמים איש חכם גדול ידבר בדברים בלתי עמוקים · ואיש פחות ממנו ידבר בהם · ובבחינת המדברים הראשון הוא יותר מעולה · ובבחינת המדובר השני הוא יותר גדול · ואם כן הנביאים היו יותר מעולה מדוד · אבל דברי דוד בתהלים יותר מעולה בדבריהם · ומפני זה תמצא שחכמינו ז״ל במוסף הנזכר מראש השנה אחרי שהשלימו בכל סדר וסדר מהזכרונות מלכיות ושופרות ג׳ ג׳ פסוקים מהתורה ומהכתובים ומהנביאים עוד הוסיפו באחרונה פסוק אחד מהתורה שכפי הנראות הוא ללא צורך · ואינו כן אבל הוא כי מפני שהזכי׳ פסוקי התהלים קודם פסוקי הנביאים לסבה האמורה והיה נראה מפני זה שהנביאים במדרגה פחותה לגמרי מהכתובים · לכן רצה עוד להזכיר התורה אחריהם לכסות חרפתם ולהראות כי מחלקה האחרון הם יותר קרובים אל התורה מהכתובים · כי בבחינה אחת הכתובים יותר שלמים מהנביאים ולכן הם סמוכים של התורה מצד הראשית ובבחינה אחר׳ הנביאי׳ יותר שלמי׳ מהם ולכן נסמכו של התורה מצד האחרית · וזהו מה שראיתי בהקדמת הספר החשוב הלז וה׳ ינחני באור פניו ויצילני משגיאות :

אהלי יכונו דרכי לשמור חקיך :
מה אהבתי תורתך כל היום היא שיחתי :
טוב לי תורת פיך מאלפי זהב וכסף :
זאת נחמתי בעניי כי אמרתך חייתני :
גל מעלי חרפה ובוז כי עדותיך נצרתי :
ברוך אתה ה׳ למדני חקיך :

הקדמת אוהב משפט

אוהב צדקה ומשפט

חסד ה׳ מלאה הארץ · בדבר ה׳ שמים נעשו וברוח פיו כל צבאם · כונס כנד מי הים נותן באוצרות תהומות :

ידוע הוא כי יסודות התורה ועמודיה והדניה היותר מיוחדים לקיומה הם שנים · הא׳ האמונה בחדוש העולם · והב׳ האמונה בהשגחה · והמנם היו אלה השנים היותר מיוחדים בקיום התורה מפאר האמונות לפי שעיקר התורה הוא להאמין שהיא מן השמים ולהאמין בייעודים הנגזרים על קיום מצותיה ובטולם וכל זה בנוי על יסוד הפסרות יציאת הדברים מטבעם · ואם היה העולם קדמון הוא מן הנמנע שיצאו הדברים מטבעם כלל · ואם הש״י בלתי משגיח באישי מין האדם ישגו בייעודים בכללם ע״כ ואם אין העולם מחודש ואין הש״י משגיח אין כאן תורה כלל · וידוע הוא ג״כ שיתחייב מאמונת החדוש שהשם ית׳ משגיח כי מתולדת אמונת החדוש היא אמונת ההשגחה כמו שיתבאר למעיין בספרנו זה על כן יסד המשורר ע״ה במזמור שהיו אומרים ביום השבת בזמן המקדש ענין ההשגחה ואמר שם איש בער לא ידע וכסיל לא יבין את זאת בפרוח רשעים כמו עשב אשר בהוהו מזמור יש תירוץ לצדיק ורע לו רשע וטוב לו כמו שנתבאר בספרנו זה ולהיות השבת מורה על החדוש והחדוש מורה על ההשגחה יוסד במזמור שיר ליום השבת ענין ההשגחה אלהית ב׳ אמונות אלו רצוני החדוש וההשגחה בקשורות זו בזו והאחת מתחברת בחברתה שאם נתבארה במופת האחת נתבארה האחרת כמו שנתבאר בזה הספר · על כן נתמוטטו רגלי המעיינים מהפילוסופים בשתי האמונות האלו יותר משאר עיקרי הדת באמונת האלהיה וזולתם כי לא יתגלו למעיין שתי האמונות אלו בשלימות אלא אם כן יעזר בהם מדברי התורה והנביאים ולזה אמר המשורר איש בער לא ידע וכסיל לא יבין את זאת · ואמנם קראו בער כי נבער מדעת האמת אשר סמך על חקירתו ולא נעזר מדברי הנבואה וקראו כסיל כי הנם דעתו לדבר סרה על האלהים מפני חיוב עיונו ורמז במלת בער אל המתחכמים בעיוניהם כי התחכמותם אם לא יעזרו בו מדברי הנבואות לא יוציאם מגדר הבהמות רצה הם נמשלים כבהמות נדמו · וגם בטעם טריא פילוסוף ובמזמור זה הוא מפתל המשורר ע״ה גאמת ענין ההשגחה באמרו משמים הביט ה׳ ראה את כל בני האדם ממכון שבתו השגיח אל כל יושבי הארץ · היוצר יחד לבם המבין אל כל מעשיהם וגומר · הנה עין ה׳ אל יראיו למיחלים לחסדו · והקדים לזה ראיה לאמת אמונה זו · ואמר אוהב צדקה ומשפט וגומר · ומלת צדקה תאמר על ההטבה והחנינה למי שראוי אליה ומלת משפט תאמר על הנקמה מהממרים ואמר כי הש״י הוא אוהב שתי המדות האלה להטיב לטובים ולהנקם מהרעים · עוד הוסיף מדה פלישית והיא מדת החסד שהיא מלת נאמרת על הטובה למי שאינו ראוי אליה ואמר כי הש״י · הוא במדה זו הרבה עד שכל הארץ היא מלאה מזה ורמז לנו בזה כי אין טובת מי שאינו ראוי לאותה טובה היא ראיה על היות האל ית׳ בלתי משגיח · אבל היא ראיה על היותו משגיח שאם למי שאינו ראוי להטבה מטיב כל שכן לראויים להטבה וזהו עיקר גדול באמות ההשגחה כמו שיתבאר למעיין בספרינו זה · ואחר זה אמר בדבר יי׳ שמים נעשו וברוח פיו כל צבאם כי אמונת החדוש היא ממופתי ההשגחה וכאלו אמר ומה הוא המופת בשהשם הוא אוהב צדקה ומשפט · והיתה התשובה בדבר יי׳ שמים נעשו · ואחר זה אמר כונס כנד מי הים נותן באוצרות תהומות לבאר אמתת החדוש וכאלו אמר ומהו המופת גם בזה והיתה התשובה כונס כנד מי הים כי התכנס המים והקוותם אל מקום אחד הוא מופת על חדוש העולם ואי איפשר ליחס זה אל טבע כי מטבע המים לכסות הארץ · ואי איפשר ליחס זה למבטי הככבים שהם מגביהים החלק המגולה מן הארץ כמו שעלה על דעת קצת המתפלספים שאם זה היה בסבת הגלות היתה הארץ מגול׳ בסבוב בכל זה החלק הנגלה וכבר נתבאר בחוש כי אין החלק המגולה מן הארץ יותר מסבוב י״ב שעות מהגלגל שהוא חצי הכדור וחצי האחר הוא מכוסה במים ולהיות תנועת הככבים בסבוב אלו היתה תנועתם סבת ההגלות היתה נגלית בסבוב הסך המוחש ולזה היה הגלות הארץ ביום הג׳ משבת ימי בראשית ותליית המאורות לא היתה עד יום רביעי אף על פי שמסדור ההויה היה ראוי בהפך להיות הנכבד והיותר פשוט קודם בבריאתו לזולתו אבל היה הענין כן להודיענו כי מבטי הככבים אינם סבת הגלות הארץ שקודם הוייתן נתגלית הארץ וזה יחייב היות העולם מחודש כי לא ידענו סבה לזה אלא רצון הש״י ית׳ הפשוט אשר ברצונו חדש העול׳ אחר האפס המוחלט כבר זכר זה אחד מגדולי הדור שלפנינו ז״ל · נמצא כי הגלות הארץ היא מופת החדוש והחדוש הוא מופת ההשגחה וזהו מה שרצה המשורר ע״ה ללמדנו בפסוקים האלה · ולהיות פרי אמונת החדוש אמונת ההשגחה והיא אמונה לא יקבלוה המתחכמים בעיונם על כן בא זה הספר רצוני ספר איוב לאמת זאת האמונה בראיות מופתיות בספור מקרים שבאו על זה האיש להוציא מלב כל מתפקר מה שעלה בדעת מסתירה זאת האמונה וזה הספר הוא עמוק הרבה אם מגיד הדרוש :

הקדמת אוהב משפט

שהוא עמוק אם אלר סדור הענייני׳ אשר מלד ביאור המלות ועניני הפסוקים והמפרשים הראשונים ז"ל ערכו הרבה בפירושיהם לזה הספר לישבו דבר על אפנו ועזרו בקצת מקומות מדברי רז"ל ובקצת מקומות רדפו אחרי הפשט ולא השגיחו במדרש ויש מהם מי שכלכל בעיונו בדעות האנשים הנזכרים בזה הספר במעניהם והמשיכו כוונתם על דרך הפילוסופיא · ולהיות הענינים מפוזרים אחת הנה ואחת הנה · ראיתי לחבר ספר זה לבא אחריהם למלאת את דבריהם כדי שיהיו הדברים מסודרים להועיל לעצמי ולפי׳ כי שלא נטרח בחפוש הדברים בהרבה ספרים · והקדמתי לפני׳ הספר קצת פרקים מועילים בהבנת הספר ובאמונת ההשגחה וכתבתי בקצת מקומות מפירושם וגם במה שעלה בידם מכוונת הספר ואל ייחס המעיין זה אלי לעזות פנים כי כן דרך החכמים שהתלמיד אינו נושא פנים בתורה לרבו במה שנראה לו סתירה בדבריו · וכן מצינו לרבותינו ז"ל שחכם א׳ העלה בעיונו ענין אחד באיוב ובא תלמיד תלמידו והעלה הספק ולא הסכימו בזה אבל שנאוהו אמרו במסכת סוטה בו ביום דרש רבי יהושע בן הרקנוס לא עבד איוב את המקום אלא מאהבה שנאמר הן יקטלני לו איחל · ועדיין הדבר שקול לו אני מצפה או אין אני לו מצפה ת"ל עד אגוע לא אסיר תומתי ממני לומר שמאהבה עשה · א"ר יהושע מי יגלה עפר מעיניך רבן יוחנן בן זכאי שכל ימיך היית דורש שלא עבד איוב את המקום אלא מיראה שנאמר ירא אלהים וסר מרע · והלא יהושע תלמיד תלמידך למד שמאהבה עשה · וקראתי ספר זה אוהב משפט ללמד שאיוב עבד מאהבה ולהפך שמו מאיבה לאהבה ולהיותו מבאר כי הש"י הוא אוהב משפט באמרו כי אני יי׳ אוהב משפט ונאמר ועוז מלך משפט אהב אתה כוננת מישרים משפט וצדקה ביעקב אתה עשית · ונאמר כי יי׳ אוהב משפט ולא יעזוב את חסידיו לעולם נשמרו · ונאמר אוהב צדקה ומשפט חסד יי׳ מלאה הארץ:

אמר הכותב אחר שהרשונו קדמונינו ז"ל להטות פני הפסוקים למדרש עם שמירת הפרש שאין מקרא יוצא מידי פשוטו ככתוב בכאן מדרש בבהמות ולויתן אשר בא בגמרא ונפרשהו כפי עניות דעתינו באופן שיהיה נאות אל העיון והמושכל אחר שאקדים ואומר ידוע הוא כי הפסוקים לא ישאו משלים על עניינים כמשלים אלא מדברים במלאכים מוחשים · ועל כן הסכימו גדולי מפרשינו ז"ל טעם היות עץ הדעת ועץ החיים וד׳ הנהרות וענין הנחש ישלו סוד ונסתייעו בזה ממדרשי החז"ל אבל הענין בעצמו הוא אמת כפשוטו בלי שום ספק ויתר · וכתב החכם ר"א ב"ע ז"ל ובעץ הדעת סוד ינעם גם הדברים הם אמת כמשמעם ושבחו על זה המאמר הרמ"בן ז"ל · ואחר שכן הוא אם כן מה שאמר הכתוב פרעה מלך מצרים ללויתן נחש בריח וללויתן נחש עקלתון הנו לא היה כמלא מציאות גמורה לא היה הנביא נושא משלו בו ומקרא מלא הוא לויתן זה יצרת לשחק בו · ואמר המשורר זה מסדר ענין הבריאה שאין לפרש המזמור הוא שיהיה משל וחידה · ואמר עוד אתה רצצת ראשי לויתן · אבל אף על פי שאנחנו מאמינים בלי שום פקפוק במציאות אלו הבריות כי בהמות ולויתן וכמו שפירשנו הפסוקים הנאמרים בהם וכן מדרש הח"ל שנזכור בזה לא נכחשהו שלא יהיה כפשטו חלילה לנו מזה עם כל זה נפרש אותו דרך נסתר כמו שמצינו שעשו בפירוש הפסוקים ופירשום דרך מדרש על פרעה ואברהם כמו שכתבנו לפני זה · ואחר שהקדמנו זה נכתוב לשון המדרש שבפרק המוכר את הספינה · ויברא אלהים את התנינים הגדולים · במערבא אמרי משמיה דרבי יוחנן זה לויתן נחש בריח ולויתן נחש עקלתון שנאמר ביום ההוא יפקוד יי׳ בחרבו הקשה על לויתן נחש בריח ועל לויתן נחש עקלתון : אמר רב יהודה אמר רב כל מה שברא הק"בה בעולמו זכר ונקבה בראם ואף לויתן זכר ונקבה בראם אלמלא נזקקין זה לזה מחריבין את העולם כלו מה עשה הק"בה סרס את הזכר והרג את הנקבה ומלחה לצדיקים לעתיד לבא שנאמר והרג את התנין אשר בים · ואף בהמות בהררי אלף זכר ונקבה בראם ואלמלא נזקקין זה לזה מחריבין את העולם כלו · מה עשה הק"בה סרס את הזכר וצנן את הנקבה שנאמר הנה נא כחו במתניו ואונו בשרירי בטנו · במתניו זה זכר · בשרירי בטנו זו נקבה · התם נמי לסרסיה לזכר וליצנניה לנקבה דגי׳ פריצי · ולעביד איפכא · איבעית אימא מלחה דליותא עדיף ואי בעית אימא כיון דכתיב לויתן זה יצרת לשחק בו לאו אורחא ארעא לטלולי בהדי נקבה הכא נמי למלחא לנקבה כוורא מליחא מעלי בשרא מליחא לא מעלי · עד כאן לשון המדרש ולא הוצרך הגמרא להביא ראיה בלויתן שהם זכר ונקבה כמו שעשה בבהמות לפי שפשט הכתוב מורה שאינו אלא אחד ובלויתן הזכירם הכתוב בלשון רבים כמ"ש את התנינים הגדולים ועוד כי לויתן נחש בריח הוא הזכר כי הזכרות הוא כמו הבריח ולויתן נחש עקלתון היא הנקבה כי כן מקום הנקבות הוא עקלתון ובעלי המסורת אמרו שיצא למדרש זה שאמר והרג את הנקבה לפי שכתוב ויברא אלהים את התנינים הגדולים חסר יו"ד האחרונה כלומר שלא נשאר חי כי אם אחד · אבל השני נהרג והוא רמזיפה · ומה שאמרו כיון דכתיב לויתן זה יצרת לשחק בו לאו אורח ארעא לטלולי בהדי נקבה הוא מתבאר ממה שאמרו בפ"ה מע"ז סג׳ שעות האחרונות מהיום הק"בה יושב ומשחק עם לויתן שנאמר לויתן זה יצרת לשחק בו ואחר שכתבנו זה המדרש נבארהו :

דע אתה המעיין כי הפילוסופים העלו בעיוניהם כי הגלגלים לא יתנועעו מעצמם · אבל יש להם מניע יניעם התנועה הנראית בהם · וגם העלו בעיוניהם שהוא מחוייב שתהיה לכל תנועה מניע מיוחד וכפי מספר התנועו׳ הם מספר המניעים · וגם העלו בעיוניהם כי אלו המניעים אי אפשר היותר גשמים אבל הוא מחוייב שיהיו שכלים נבדלים מחומר ולפי זה יתחייב כי הם עלות ועלולים כי לא יתכן המספר בשכלים הנבדלים · אלא על הדרך עלה ועלול · וגם העלו בעיוניהם כי כל מה שהוא מתחת גלגל הירח ולמטה יגיעהו שכל אחד הוא השכל האחרון מאלו השכלים הנבדלים · קראוהו השכל הפועל לפי שהוא פועל אלו ההויות באלו החמרים ההווים הנפסדים ויקראוהו נותן הצורות כי היסודות הארבעה הם חומר לכל המורכבים וזה השכל פועל בהם הצורות עד שיתחלפו הצורות בהם עם היותם בעלי חומר אחד כפי התחלפות המזג אשר נתמזגו היסודות בכל מורכב ומורכב ומדברי קראם נקרא נפש הכללית לפי שהוא נאצל מכל השכלים הנבדלים ויאמרו כי זה השכל הוא אשר יגיע שכלנו להוציאו מן הכח אל הפעל להבין המושכלות ושלימות המין האנושי האחרון הוא שאחר השיגו המושכלות יתחבר זה השכל שקראוהו השכל ההיולי עם השכל הפועל שיהיה הוא והוא דבר אחד וזהו השארות הנצחי שיש לאדם וזה תכלית התקונה · ודע כי אלו השכלים הנבדלים המניעים הגלגלים הם הנקראים מלאכים כפי דעת חכמי תורתינו המתפלספים · וזה המניע האחרון הנקרא שכל הפועל נקרא גם כן מלאך והיא המדרגה האחרונה מהמלאכים הנקראים אישים לפי מה שכתב בזה הרב המורה ז"ל ויקראוהו במדרשות שרו של עולם כפי פי׳ הרב ז"ל :

ואחר שידעתי זה דע כי יש באדם שני מיני כחות האחד שכלי והשני חומרי :

אמנם השכלי הוא שקראוהו השכל ההיולי כמו שזכרנו וזה החלק הוא הנשאר מן האדם אחר המות אחר קנותו המושכלות :

אמנם החומרי הוא נחלק להרבה מינים ונראית פעולתם במקומות מתחלפים כי הכחות הפועלים הגידול והזנה הראה פעולתם בכבד ושם היא התחלתם ומשם יתפשטו לשאר איברים והפועלים הפעליות הנפשיות ככעס והרצון והבשת ומה שדומה לזה הראה פעולתם בלב ושם היא התחלת׳ והפועלים החוש וזה כוונה התחלתם הוא המוח ומשם יתפשטו אלו הכחות באיברים ואלו הכחות כלם הם חומרים נפסדים שכמו שהם באדם הם בבעלי חיים · ודע כי השכל ההיולי הוא משתמש בהשגת המושכלות באלו הכחות שהתחלתם הוא המוח ולזה אמרו החכמים תמיד כי משכן הנשמה העליונה הוא במוח וזה המאמר נאמר דרך העברה כי השכל אין ליחד לו מקום אבל לרוב השתמשו באלו הכחות מעבירים המאמר ששם הוא משכנו · ואלו הכחות הם על מינים הרבה כי המוח יש בו ג׳ חדרים ובכל אחד מהם מהוה רוח שהוא נושא כח מיוחד · והחדר שהוא לצד הפנים הוא נושא הכח שבו החוש המשותף והחדר שהוא באמצע הוא נושא הכח המדמה והחדר שהוא באחורית המוח הוא נושא הכח הזוכר והסומך ונתבאר זה ממה שנמצא כי כשיש פגע באלו החדרים יבאו הפעולות המיוחדות לכל אחד מהם בלתי מסודרות · והדברים הם ארוכים בעניין ס"לו בספרי הפילוסופים לא כתבנו מהם אלא מה שאנחנו צריכים מהם לפי הענין שאנחנו בו · ואחר שהקדמנו זה נבאר המדרש הזה ונאמר כי לויתן הוא לשון חיבור ודיבוק נגזר מן כי לוית חן הם לראשך שהוא נגזר מן ילוה אישי אלי מעבר הים ולויות · ואחז"ל כלים המחובר בלויה שלו · פי׳ אשתו המחוברת לו שכן נקראת חבירתו והזכר והנקבה שבלויתן הם השכל הפועל והשכל ההיולי שזכרנו וקראם זכר ונקבה כי השכל ההיולי משתוקק להתחבר עם השכל הפועל כהשוקת הנקבה להתחבר לזכר · והשכל הפועל משפיע על השכל ההיולי ונותן צורתו כמו שהזכר הוא משפיע אל הנקבה צורת ההויה במו שנ׳ה · ואיפשר שזה הוא סוד הבריזבי ואלמלא נזקקין זה לזה שיהיו מדובקין יחד לעולם ולא היה פירוד בין השכל הפועל ובין השכל ההיולי כמו שהיה אדם הראשון קודם החטא ושהיה דבוק בהיותו עם יי׳ ואליו ובעלותו בסערה השמים היו · מחריבין העולם שלא היה העולם מתקיים זה הקיום שהיה הרצון האלהי שיתקיים וכאמרם וירא אלהים את כל אשר עשה והנה טוב מאד · טוב זה יצר הטוב · וכי יצר הרע טוב הוא · אין · שאלמלא יצר הרע לא נשא אדם אשה ולא הוליד בנים וגו׳ · א"כ להכרח קיום זה המציאות אינדהוי שיזקקו זה לזה דבוק מתמיד בלי שום פירוד · מה עשה הב"ה סרס את הזכר שפשט בינו ובין השכל ההיולי החומר המונע להדבק בו מפני המשכו אחריו בבקשת ההנאות הגשמיות · והרג את הנקבה שהפריד בינה ובין החומר בעת המות שנקנסה מיתה על האדם להפריד השכל ההיולי מהחומר ומלחה לצדיקים לעתיד לבא שנתן להם קיום מתמיד ברית מלח אחר שהפרד הוא לצדקה בשכל הפועל ליבוק מתמיד וזה עולם הבא הצפון לצדיקים · אבל קודם ההריגה וההפרד הזה אי איפשר בהם להזדקק זה לזה כי טבע המציאות כן חייב שיתקיים כן : ואף בהמות בהררי אלף זכר ונקבה בראם · והם השכל ההיולי והכח הנפשי אשר במוח שממנו החוש והתנועה שזכרנו וקראם זכר ונקבה כי השכל ההיולי הוא משתמש בפעולתו בכח הנפשיי כמו שהזכר משתמש בנקבה · והכח הנפשיי לא נברא אלא לתשמיש השכל ההיולי כמו שהנקבה לא נבראת אלא לתשמיש הזכר · וקראם בהמות לפי שאין ההשתמשות והדבוק בזה ביניהם אלא כשהשכל ההיולי הוא נפרד מהשכל הפועל ודבק בחמר שהוא אז כמשל כבהמו׳ והכח הנפשי הוא כמ"ש אמרי ג"כ נמשל כבהמות : ואלמלא נזקקים זה לזה · שיהיה ביניהם דיבוק מתמיד והיה ג"כ כח השכל ההיולי כח בגוף כמו הכח הנפשיי ולא יצא לפועל בלימוד המושכלות היו מחריבין העולם שלא היה שם השארות נצחי אבל היה השכל ההיולי נפסד כהפסד הכח הנפשיי האחרונים ו כח בגוף מה עשה הב"ה סרס את הזכר שהפריד בינו ובין הכח הנפשיי ונתן לו בחירה לאהוב המושכלות ולהתרחק מהמשך אחר התאוות החמריות · וצנן את הנקבה שלא יכריחוהו כחות הנפשיות אל השכל ההיולי להמשך אחר החומר כי הוא יותר כחיי מהם בבחירת הטוב · ושאר המדרש הוא כפי המשל אין לנו חיוב לשבו על הנמשל כמנהג משלי החכמה כמו שפרשו לנו בזה הרב המורה ז"ל · אבל בדוחק עלמינו לפרשו על צד הנמשל כדי שלא יהיה בנמשל חלק ממנו לבטלה : התם נמי לסרסיה לזכר וליצנניה לנקבה שלא תהיה תשוקת השכל ההיולי חזקה להדבק אל השכל הפועל בעת היותו דבק בחמר כדי שלא יגיע ממנו החרבן שזכר אם היו נזקקין זה לזה ובזה האופן היו נשארים בקיום נצחי שיפעל בעניינים החמריים הצריך לקיום העולם בלבד ושאר זמנו יפעל בעניינים השכליים ובזה היו עולם החמרי מתקיים ועוה"ב השכלי נשאר נצחי בעודו דבק בחמר בנפשות הגלגלים ומה צורך להריגת הנקבה בזה הלא היתה מתקיימת הכונה האלהות בבריאות האדם · דגים פריצי · תשוקתם חזקה להזדקק זה בזה ולכן הנקבה לא היה מספיק שלא יהיה החרבן הנזכר אלו היו נזקקים כי על כל פנים אפילו היה השכל ההיולי מלוכן היו נזקקים שני השכלים לעולם והיה העולם חרב : ולעביד איפכא · להרוג את הזכר ולצנן את הנקבה וזהו כשיהיה אחד השכל הפועל עם השכל ההיולי בהיותו דבק בחמר על דרך כי ראיתי אלהים פנים אל פנים ותנצל נפשי · וההריגה רמז אל כי שרית עם אלהים ועם אנשים · ולצנן הנקבה רמז אל ותנצל נפשי שלא תפרד מהחומר להתאחד בשכל הנפרד : אי בעית אימא מלחא דנוניתא עדיף · כי אף על פי שהיה מתאחד השכל ההיולי עם השכל הפועל בהיותו דבק בחומר · אבל לעולם הוא מסך מבדיל ביניהם בעכירות החומר וההתאחדות הגמור אי איפשר היותו אלא בהפרד השכל ההיולי מהחומר על כן הרג הנקבה ומלח אותה ברית מלח עולם בקיום נצחי כי המליחה הזו אל הנקבה הוא יותר טוב מההפך הנזכר · אי בעית אימא כיון דכתיב לויתן זה יצרת לשחק בו לאו אורח ארעא לטלולי בהדי נקבה כי השלמות האחרון לזה השכל ההיולי הוא שישתעשע בשעשוע ההשגה והדבקות בהש"ית · והוא המחול שעתיד הב"ה לעשות לצדיקים וכל אחד מראה באצבע לפי פי׳ הר"מבם ז"ל וזהו הנרמז בשחוק הש"י עם לויתן בג׳ שעות אחרונות מהיום וזהו סוף השכר המשולם אחר העבודה בסוף היום כשנגמרה מלאכת בעל הבית וכיון שזהו השלימות האחרון לו לאו אורח ארעא לטלולי בהדי נקבה שעם היותו דבק בחומר אי איפשר זה כלל מפני מחילת החומר : הכא נמי למלח לנקבה · שהנקבה של בהמות שהוא הכח הנפשיי למה אינה קיימת נצחת בקיום הזכר שהוא השכל ההיולי כי שהוא הנקבה של לויתן · כוורא מליחא מעלי בשרא מליחא לא מעלי · שאי איפשר הקיום אל הבשר החומרי ואלו הכחות הם חומריות נשואות על חומר ע"כ בהכרח יעדרו ואי איפשר הקיום אלא אל השכל ההיולי שהוא נקבה הדג הנקרא לויתן בזה המשל · וכל זה ההמנעו׳ להתאחדות השכל עם הגוף קיום נצחי אינו אלא בזה העולם אבל לעולם הבא זהו סוף השכר והגמול · והוא המחול שעתיד הב"ה לעשות לצדיקים :

עוד שם אמר רבה א"ר יוחנן עתיד הב"ה לעשות סעודה לצדיקים מבשרו של לויתן שנאמר יכרו עליו חברים · ואין כרה אלא סעודה שנאמר ויכרה עליו כרה גדולה ויאכלו וישתו · ואין חברים אלא ת"ח שנאמר היושבת בגנים חברים מקשיבים לקולך והשאר מחלקין אותו ועושין בו סחורה בשערי ירושלם שנאמר יחצוהו בין כנענים · ואין כנענים אלא תגרים שנאמר כנען בידו מאזני מרמה · ואמר רבה א"ר יוחנן עתיד הב"ה לעשות סוכה מעורו של לויתן שנאמר התמלא בסכות עורו · זכה עושין לו סוכה לא זכה עושין לו צלצל שנאמר ובצלצל דגים ראשו · זכה עושין לו ענק שנאמר וענקים לגרגרותיך לא זכה עושין לו קמיע שנאמר התשחק בו כצפור והשאר פירס הב"ה על חומת ירושלם וזיוו מבהיק מסוף העולם ועד סופו שנאמר והלכו גוים לאורך וגו׳ ע"כ · וסעודת הצדיקים מבשרו של לויתן הוא הקיום והעמדה שיש לנפשותיהן במה שהשיגו מהמושכלות אחר הפרדם מהחומר ונקראת השגת המושכלות בשר כי הם סתרי התורה כמו הבשר הנסתר תחת העור והסחורה מהשאר בשערי ירושלים היא כי מלבד זה הקיום יש להם שכר טוב בעולם בשערי ירושלים בתחיית המתים שישובו הנפשות אל הגופות בקיום מתמיד כקיום אליהו ז"ל כמו שהיתה הכוונה האלהית בבריאת האדם אלא אלמלא החטא הקדמוני · והסוכה מעורו של לויתן הוא השכר הצפון לצדיקים בשביל המצות המעשיות שזה הוא הנגלה מהתורה כמו שהעור הוא נגלה מהב"ת והמדרגות הם חלוקות בזה כמו שאמרו כי על כל כבוד חופה מלמד שכל צדיק וצדיק עושין לו חופה לפי כבודו · יש זוכה לסוכה שלימה חופפת עליו כל היום מהכאת שרב ושמש הם ימי גיהנם ויום הדין הגדול הנמשל לשמש לתנור בוער · ויש שאינו זוכה אלא לצלצל על ראשו אבל שאר גופו נכוה והיא מדרגה שלא מזו והם הנכוים מחופת חבריהם כמו שאמרו שם לאחוף לאמר מלמד שכל אחד ואחד נכוה מחופתו של חבירו ויש שאינו זוכה אלא לענק והוא קשוט קטן בצוארו כן מדרגתו מעוטה בזה השכר · ויש שאינו זוכה אלא לקמיע והוא השמירה לבד מהאבדון כמו שהקמיע הוא נעשה לשמירה והשאר פורסו הב"ה על חומות ירושלם כי מלבד זה השכר הצפון יש שכר גופני בשערי ירושלים לימות המשיח שזיוו מבהיק מסוף העולם ועד סופו כי אז יהפוך אל עמים שפה ברורה לקרא כלם בשם יי׳ ולעבדו שכם אחד · והוא ייחס תחיית המתים לשכר סתרי תורה וימות המשיח לשכר מצותיה לפי שאין תחיית המתים אלא למשתמשים בתורה והנדבקי׳ להשכמו שהעלו בסוף כתובות · והנה נרמז בספר זה הנכבד דרמזוני ספר איוב סוף הגמול בעולם הבא ובתחיית המתים ובימות המשיח מלבד מה שבא בו מגמול הצדיקי׳ בעולם הזה והתרות הספקות הנופלות בו · והשם ברחמיו ישימנו מהכתות המקבלות פני השכינה · וישמרנו מענשי גהינם ומדינה ויתן לנו מנוחה אמן וכן יהי רצון :

חם ונשלם שבח לאל בורא עולם

הקדמת משפט צדק

מעולם אנשי שם אשר שמו פניהם להתבונן ושום שכל ולהבין בפלאות תמים דעים במציאות גרמים נצחיים ונפסדים קשיים וסדנים נחכו מרוצם אחד הביטו לראות האמנם יאות למלך הכבוד ממכון שבתו השגיח אל עפר וכל רוח אשר אין לו שחר : **אך** הנה אלקינו זה הגיד לעמו במופתים שכליים כי חדש עולמו וברא כרצונו בגלמו לתת כבוד לשמו את המין האנושי ואל זה יביט להחיות לב יודעיו יראיו ואוהביו עושי רצונו חיים עד העולם וכוטר הוא לאויביו :

ובכן ככתב ספר איוב להבין ולהורות דעות תועי רוח מבני הכבר וראיותם והשאתם לבני ה' על שגגתם · וכתם כטוב דעת המלך הקדוש המורה לצדקה לאמת הוציא משפט וגם כי רבו הדעות על אודות שם המחבר את הספר הנז' וזמנו עד כי רבים יחשבוהו למשה רבינו ע"ה · ורבי' לזולתו · הנה עיני כל משכיל תחזינה מישרים מכוונים אחת המחבר יהיה אשר יהיה לבדר ולבבן אמתה של תורה במופתים שכליים ולהרים מכשול דעות התועים וטענות' בהבי' מופת על סותרם הלא כשע יתדם והיו כלא היו : **ובבן** ראוי להתבונן כי אמנם המחבר לאה ראשית לו בספור קורות רבות וצרות השתרגו עלו עלי אדם רב לוקה ובוער במחשבות שתי רשויות וכפירת השגחת השם יתברך בפרטים או ביחס עול נתקו עד היות דבריו כדברי מורדי אור אשר ירשיעון אלקים וקלת חביריו פנו עליו פיהם בהשיב אמרים מוכיחים ומתוכחי' בטענות רועי אמונות בקבלת אבות וחושבי מחשבות בלתי מופת שכלי מתיר ספקותיו והיה כל הויכוח מהם ברב דברי וספורי' יתריס כמנהג חכמי האומות עד עת בא דבר יניק וחכים הפין ענן אורו במופתים שכליים ועליו דבר אלקים חיים ומלך עולם אשר על כל נעלם הקשה אליו וישלם בהביא מופת על חדוש עולמו ופרטות השגחתו ודרכי טובו על המין האנושי וכי שם רוח בו לבא בהכלי מלך לאור באור החיים : **ובבן** ספר שכבר היה איש בארץ עוץ על אדמת נכר שהיה תם מאמין לקבלת אבות וחכמי הדורות גם שלא ידע מופת עליה מאחר שלא בא מופת על סותרם · והיה ישר במעשים וזכה לעושר רב ולבנים · וכמו רגע אבד ממנו ענין רע כבוד עשרו ורב בניו · וחשב שמאת האל ית' הטוב והמטיב לא תקראנה כאלה ושים בהכרח אל זר הוא ראשית לכל רע עושה בעברת זדון בפרט כאשר תעזור המערכת לזה ולא יתקומם האל הט"ב · ולזה התרעם על האל הטוב והיה חפץ להתוכח עמו על שהסתיר פניו מאכזריות האל הרע אשר הרבה להשחיתו בלי עון ראוי לזה לפי דעתו ולא התקומם האל ית' לתעט הרע · וכמו כן התרעם על היותו בלתי מתקומם לרשעים מחריבי עולם וסדרו ועל ההצלחה הקורה לקצתם יותר מן האפשר להם כפי המערכת ולא יצוייר שתהיה זולתי מאל הטוב כמו שקרה לדורות המבול · וכמו כן התרעם על אשר התעולל בקצת הרשעים להכביד לבם ובזה לא חדלו מחטוא · ובכן ענש אותם על חטאם וחשב שפעולת ההכבדה לא תקרה זולתי מאת האל הרע והתרעם על האל הטוב שלא יתקומם לזה ועל שענש החוטא בזה האופן מן החטא : **והשיב** אליפז אוהב ורע לאיוב הנה שאין לחשוב היות שתי רשויות ומציאות האל הרע כדברי איוב אבל האל הטוב לבדו הוא יכאיב ויחבש ושהרע שקרה לאיוב היה שנתפש בעון הדור או בעון בניו כי לא כהה בם ועל שלא השתדל בעיון כראוי ולא כהג עצמו בגמילות חסדים ולפנים משורת הדין בפרט עם עניי העם ועם ההמון בשומו יוקר בתבואות כמנהג העשירים ועל אשר חפץ להתוכח עם האל ית' אמר שאינו מן הראוי שיוכחם האל ית' להתוכח עמו :

והשיב שהיסורין הן הערת מה על שלא הוכיח את בניו באופן שאם יתפלל יסורו ממנו כל היסורין וישלם לו האל גמול על הצער אשר היה לו בהם וייטיב מראשית אחרית · גם אמר שאין כל צדיק זוכה להנצל ממקרי המערכת גם לא מזדון הרשעים והוקם זולתי בהיותו צדיק גמור אבל לצדיק שאינו גמור יקרה לפעמים מצד המערכת כמו שיקרה גם לקצת רשעים · גם אמר שבסור האדם מהנהגת האור השכלי אשר בו ראוי הוא שלא יהיה לו שום קיום ושזה היה קורה גם כן לנרמים השמימיים לולא הנהגת שעלם הנבדל המניע כ"ש שראוי שיקרה זה לעצם הנפסד כמו שיקרה למין האנושי בהרבה מבחירותיו :

והשיב צופר שהיסורים יקרו לאיוב על שלא השתדל כפי האפשר אצלו בעיון ובמעשה ושהמורה והשעור בזה הם אצל האל ית' לבדו ולא נדעם אנחנו כמו שלא נדע שבת מדת גבהי שמים ועומק הארץ וזולתם · ושאין ראוי להאשים את האל ית' על הרע הקורה לצדיקים כי אמנם קודם חטאו של אדם הראשון לא היה קורה שום רע לשום צדיק אבל אחר חטאו יקרה בעטיו של נחש לצדיק לפעמים איזה רע בחייו שעה שהוא דבר בלתי נחשב כמו שיקרה גם לרשעים לפעמים : **ואת** כל אלה אמרו שלשת האנשים הנז' בהשערת' והעולה על רוחם דרך התנצלות בלי שום מופת כדי שלא ליחס עול לאל ית' ושלא לתת מציאות שום אל רע אשר לא שערו אבותם · ובכן אחר שהגיד איוב במענהו האחרון את טוב דרכיו כל ימי חייו והיותו מוכן להתמיד אם ישוב לאיתנו לא מצאו מענה לכובד היסורין שלו · ואז קדם אליהוא צעיר לימים מבלם כמקנא לכבוד קונו : **והשיב** דאמונה על היות איוב חפץ להתוכח עם האל ית' ואמר כי אמנם האל ית' ידבר עם בני האדם להוכיחם על עון על א' משני דרכי' · הא' בחלום בחזיון הלילה לראוים לזה כענין אבימלך וזולתו או במלאכות נביאים כלליים כמו שעשה לישראל בתורתו או פרטיים כמו שקרה לדוד המלך ועל ידי גד ונתן וזולתם · והשני על ידי יסורין בחיים בהדרגה כשלא יהיה האדם ראוי לחלום או חזיון או בלתי מרגיש בו ויתחילו היסורין מעט מעט למען יפשפש תכף האדם במעשיו וישוב ויתפלל ואם לא ירגיש בזה ילא מרעה אל רעה כענין ואם באלה לא תוסרו לי · ואמנם גם בהיות הרע בתכליתו מחסרון מרגיש ותשובה ותפלה ויהיה שם איש משכל מליץ ופיאר שבת היסורין ויעורר את הסובל היסורין לתשובה ותפלה ישיתהו בישע ויסורו ממנו היסורין וייטיב מראשית אחרית : **גם** אמר שלא יצוייר שהאל יתברך ידקדק על המין האנושי כחוט השערה ויחשבהו לאויב לו כי על הפך זה יעיד מה שגלה ארץ נחכמתו נגד הטבע ועשה בה כל צרכי המין האנושי למזונו ולבושו ומיני בעלי חיים לעבודתו ואמר שהם היה מדקדק האל ית' עליו ומעניש היה ממית את כלם ומחריב את העולם · וגם כן אין ראוי ליחס אליו יתברך עול כי על הפך זה יורו משפטי סדרו במציאות המקושר קצתו עם קצתו בחכמ' ומשפט וכן בשמירת קיומו · ועל מה שעשה האל ית' למצרים וזולתם בכונד הלב אמר שלא הענישם אלא על מעשים שעשו קודם לכן ברצון ולא שבו עליהם בתשובה ושלא מנע מהם כובד הלב וחזוקו מעשות תשובה ולא היה חזוק הלב וכבדו חטא ולא דבר ראוי לעונש רק אומץ לבב לקבל יסורין : **ועל** מה שאמר איוב שהאל לרוב גדלו איננו משגיח את המין האנושי משפטו טובתו ורעתו · אמר אליהוא שעל הפך זה יעידו תנועו' השמימיים אשר עם רב גבהם ורב מעלתם הם בהכרח מסודרות לצרכי הנפסדים לא זולת זה כי התנועות שלה לא יפעלו בעליו' ולא בעליונים כלל אבל יפעלו בנפסדים לבד · ומזה התבאר שהאל שסדר זה משגיח הנפסדים אשר המין האנושי הוא הנכבד מהם ותכלית' · אמנ' מה שאיננו שומע זעק' רב העשוקי' הוא כי אין זעק' שום א' מהם מכוון אליו שלא ידעוהו · והוסיף ואמר שמאחר שהתבא' שהאל ית' חפץ בתקון המציאו' הכולל לא יצוייר שימאס את האיש הפרטי שידמה אליו בזה שמשתדל בקיום המציאו' · וכמו כן לא יצוייר שלא יתקומ' על האיש הפרטי המשתדל לקלקל מאד ויענישהו גם בעול' הזה · גם אמר שאין ראוי לאל' שיתאוה למו' כי אמנם האל יתברך השגיב ונתן מעלה למין האנושי בכח אלקי שנתן בו השופט מבלתי מוחש ובלתי לאות ולעת זקנה יתחזק עם כוסף ותאוה לקנות ידיעה באלקיות אשר אין צורך מהם בחיי שעה כלל ועם הכנה ויכולת להשיגם · ובהיות שבכל פעולות הטבע המסודר ממנו לא נמצא דבר מותריי ולא חסרון מן. הנה נתחייב בהכרח שזה הכח האלקי המסודר מאתו במין האנושי יהיה מכוון מאתו לתכלית שלמות נצחי ולזה לא יאות לו להתאוות המות אבל שיחיה למען ישיג זה השלמות הנצחי אשר לא יקנהו זולתו ברב השתדלות להדמות לאל ית' בעיון ובמעשה בעודו בחיי שעה · ואמר כי בהיות שמשתדלים בזה מעטים ועל מדרגות שונות על כן היו יראי ה' אנשים יחידים ומעטים ולזה לא יבחר האל כל חכמי לב אשר קצתם תעו מדרך השכל וקצתם לא השתדלו במעשה כלל :

והגיד המחבר איך אחר הדברים האלה היה דבר ה' אל איוב מן הסערה והורה במופתים שכליים איך הוא חדש עולמו ועל זה יורו מדות בגרמי' שמימיים וביסודות מוגבלות והכרחיו' לאפשרות פעולותם ותכונותיהם אשר לא יצוייר שהיו בכל אחד מהם במקרה בלתי כוונת פועל רצוניי מכוין ועל זה יורה גם כן גובה הים על הארץ נגד הטבע ומציאו' הרקיע השמימיי למעלה מן האויר אשר אצלנו · והורה על דרכי טובו במה שנתן באדם כח שכלי לעשותו עצם שכלי דומה ליוצרו · והורה על השגחתו הפרטית במה שסדר דברים נגד הטבע כאותות השמים וכדברים הכלאיים לקיום רבים מאישי המינים אשר לא יתקיימו בלתי השגחה פרטית באישיהם · והוסיף להודיע שהסבה שלא יעניש בעולם הזה את החוטאים זולתי בהרבות הקלקול מהם במציאות כענין דור המבול וסדום וזה שאם יעניש כל החוטאים יחריב את העולם וגם לא יניח מקום לבחירה האנושית · אמנם כאשר ירבה קלקול הרשעים במציאות אז יתקומם האל ית' להכריתם ולהסיר נזקם · וספר כי כן עשה בסדר המציאות שקצת בעלי חיים אשר לא היה שום צד ודרך לאדם להמלט מהם הרחיק אותם בהשגחה פרטית מן הישוב כענין בהמות ביבשה ולויתן בים · וספר גדלם ותקפם להודיע שלא היה להם מציאות מכח טבעי כאשר כתיר אל ההויה ואל ההפסד בשום אבל מכח הכנה בחמר אל הויה מאתו ית' · ובזה התבאר שאין שם אל רע ממציא את הרעות ובתוכם חמר הנפסדים כאשר חשב איוב וזולתו · ולהודיע שמצד רב גדלם ונזקם לא היה צד לישוב להמלט מהם ובכן הרחיקם מן הישוב כי חפץ חסד הוא :

הלא על נקלה יתבונן כל מעיין בפירוש כל מענה עם התקשרות כלות את פרטי כלל העולם הלז ושרש דבר נמצא בו בקצר מלין ברורים ומבוארים כפי האפשר אצלי למען ירוץ קורא בו : בזה נשלמה הקדמת המחבר ונתחיל הבאור בעו"ה :

רשי

אשרי האיש · בעשרה לשונות זמר נאמר ספר זה בנצוח בנגון במזמור בשיר בהלל בתפלה בברכה בהודאה באשרי בהללו יה כנגד עשרה בני אדם שאמרוהו אדם מלכי צדק אברהם משה דוד שלמה אסף ושלשה בני קרח אלוקין על ידותון יש אומרים אדם היה כמו שכתוב בדברי הימים ויש אומרים אין ידותון שבספר זה אלא על שם הדתות והדינים של גזירות שעברו עליו ועל ישראל: אשרי האיש · ליספלי"שמנן בלע"ז אשוריו של איש ותהלותיו של אדם אלו הם אשר לא הלך בעצת רשעים וגו': לצים · גאבור"ש בלע"ז: אשר לא הלך · כי מתוך שלא הלך לא עמד ומתוך שלא עמד לא ישב: כי אם בתורת יי' חפצו · הא למדת שמושב הלצי' מביאו לידי ביטול תורה: ובתורתו יהגה · מתחלה היא נקרא' תורת יי' ומשעמל בה היא נקרא תורתו: יהגה · כל לשון הגה בלב הוא כד"א והגיון לבי לבך יהגה אימה כי שוד יהגה לבם: שתול · פלנדי"ץ בלע"ז: פלגי · ראיימר"ש בלע"ז: ועליהו לא יבול · אפי' הפסולת שבו לצורך הוא שיחתן של תלמידי חכמים לצורך היא וצריכה תלמוד: לא יבול · לשון כמש פליסט"יר בלע"ז: כמוץ · לשון קש קומב"לא בלע"ז: על כן

אבן עזרא

אשרי האיש · קדמונינו ז"ל אמרו כי עמד קשה מן הלך וישב קשה מכולם אם כן יהיו הלצים רעים וחטאים ורבי משה הכהן פירש להפך ואמר כי טעם לא עמד אפילו לא עמד ולפי דעתי כי מלת רשעים הם שאינ' עומדים על מתכונת אחת כדרך והרשעים כים נגרש כי השקט לא יוכל וכן ובכל אשר יפנה ירשיע והוא ישקיט ומי ירשיע ובעבור זה הזכיר עם רשעי' הלך והוא המפותה ללכת בעצת רשע אחר ובדר' לא ידעה ומלת חטאים קשה ובעבו' זה הזכיר דרך כי הוא הרגיל ללכת בה ומלת ישב קשה ממנה וככה דעת הקדמונים ולצים מגזרת כי המליץ בינותם שהוא יגלה סוד ראובן לשמעון והלצי' הם הפך הענוי' אם ללצים הוא יליץ ואחריו ולענוים יתן חן והענוים הם הביישנים לדבר דבה ולתת דופי ולגלות סתרים ובקרית שמע ד' מתכונות הגוף והם בשבתך והפך בלכתך כי הנע הפך הנח ובשכבך הפך ובקומך ובתהלות כתוב ישב כנגד בשבתך גם הלך כנגד לכתך גם עמד כנגד קומך ולא הזכיר השכיבה כי ברוב האדם ישן ומשפט לשון הקודש להכנים סימן אות לכל הפעלים כאשר הם עתידי' אמרו מן פעל יפעל וכאשר ירצו לדבר על זמן עומד ידברו בלשון עבר גם בעתיד כמו וינועו אמות הסיפי' והבית ימלא עשן וככה לא הלך ובתורתו יהגה כי אין לו עסק וחפץ בהבלי העולם רק כל חפצו בתורת השם לעשות המצות וטעם תורה כי תורנו הדרך הישרה ומלת יהגה בלב וכמוהו והגות לבי תבונות גם בפה כמו ולשוני תהגה צדקך ואמר ובתורתו יהגה ולא נכתב ובה יהגה דרך צחות כי הנה מלת ישראל חמש פעמי' בפסוק אחד והזכיר יומ' ולילה כנגד ארבעה מתכונות הגוף : והיה · פלגי · מגזרת פלג לשונם ועל פלגי מים על אחת הפלגים כמו אל ירכתי הספינה ויקבר בערי גלעד בן אתונות ויש אומרים כי טעם פריו כמו בני הנעורים : ועלהו לא יבול · עשרו כל ימיו על דרך טובה חכמה עם נחלה : וכל אשר יעשה יצליח · ישוב על האדם הנמשל לעץ ויש אומרים כי ישוב כל אשר יעשה יצליח על העץ כי אם יוקח ממנו סעיף ויוטע יצליח ואחרים אמרו כי שב על עלהו כמו ועלהו לתרופה ולפי דעתי כי טעם פריו הנשמה החכמה שתהיה מלאה תורת אלהים להכיר בוראה ומעשיו העומדים לנצח ותדבק בעולמה העליון בהפרדה מעל גויתה כמו הפרי המבושל באילן ויפרד ממנו ואין צורך לו כי בעבור הפרי היה העץ ועלהו לא יבול זכרו הטוב כדרך זכר צדיק לברכה וכל אשר יעשה יצליח הון ובנים וכבוד : לא כן · כמוץ · הדק מהתבן כמוץ יסוער מגורן והנה נפש הצדיק דומה אל הדגן שהוא עומד והרשעים כתבן לפני הרוח : על

תהלים א

אשרי

1 הָאִישׁ אֲשֶׁר לֹא הָלַךְ בַּעֲצַת רְשָׁעִים וּבְדֶרֶךְ חַטָּאִים לֹא עָמָד וּבְמוֹשַׁב לֵצִים לֹא יָשָׁב: 2 כִּי אִם בְּתוֹרַת יְהוָה חֶפְצוֹ וּבְתוֹרָתוֹ יֶהְגֶּה יוֹמָם וָלָיְלָה: 3 וְהָיָה כְּעֵץ שָׁתוּל עַל פַּלְגֵי מָיִם אֲשֶׁר פִּרְיוֹ יִתֵּן בְּעִתּוֹ וְעָלֵהוּ לֹא יִבּוֹל וְכֹל אֲשֶׁר יַעֲשֶׂה יַצְלִיחַ: 4 לֹא כֵן הָרְשָׁעִים כִּי אִם כַּמֹּץ אֲשֶׁר תִּדְּפֶנּוּ רוּחַ: על

טוביה דגבר דלא הליך במלכת רשיעין ובאורחת חייבין לא קם ובסיעת ממיקני לא איסתחר: אילהין בנימוסא דיי רעותיה ובאוריתיה מרנין יימם וליליי: ויהי כאילן חיי דנציב על טורפי מוי די אינביה מבשל בעידניה ואטרפוי לא נתרין וכל דלבלבוי דמלבלב סגרגר ומצלח: לא מטול היכנא רשיעי אילהין כמוזא די תשקפיניה עלעולא: מטול

(ה׳ · ד״יב׳ · ג׳ · ג׳ חד חס׳ · ג׳ · י״ט · ב׳ דגש׳ · ל׳)

מסרה

סדר הכתובים האשמור' האחרונה קבלה של אמת · וזכרון ראשונו' ושמותם מלמדין עליהם תורה · נביאים וכתובים · כתובים מפי נביאים · ועל היחידי' בראשיהם · ועל הכלל ועל גבוליהם · להודיע שכל הכתב · והביטו בענינו ובמשפטו · והמוקש לכתב הקדש · והנקוד · ואותיות תלוים וקטנים · וגדולים ועקומים · והנקודות · והחיצוני' · וסתומים ופתוחי' · ונכת' ולא נקרא · ונקרא ולא נכתב · ואותיות מנוזרות · כי הם חלקם ועל גבולם · ועל סדורם ועל שנונם · ואם רבו בשמות ובמיני' · הם שבים לסדור זה בבית קדש הקדשים · וכל המשכילים יבינו : אשרי ד' ר"פ בטעם וסימ' אשרי האיש אשר לא הלך ריש ספרא · ולא יחשוב יי' לו עון · אשרי אדם שומע לי · אשר שם יי' מבטחו · וסימ' בלשון ארמי גברא חשיב שמיע יי' : ובדרך ד' וסימ' נמסר בסדר בהעלתך : לא כן י"ט בקריאה וסימ' נמסר בירמיה סימ' כ"ג :

במה"רר עובדיה כפורנו ז"ל

כי אלק ה' ממו מכל האדם אשר בדמותו ובצלמו ויוכל להדמות אליו בעיון ובמעשה בגד מה יותר מכל זולתו כאמרו יתברך והתקדשתם והייתם קדושים כי קדוש אני · התחיל המלך דוד ספרו זה בזה המזמור אשר בו הגיד הכוונה האלהית בבריאות האדם שהיא שיהיה האדם מאושר ונצחי · ולזה נאמר בעלו המוכנים לתכליתו זה מאמר אומות כמו שבאר בראשית תורתו ובסופה ואמר שכרת בריתו עמהם להיותם לו לגוי קדוש והוא שיהיה נצחי ומאושר לחיי עולם והגיד במזמור הלזה הדרך להשיג זה התכלית המכוון מאת האל יתברך ברב חסדו כי זה כל האדם : ואמר ·

אשרי האיש · אשוריו והצלחותיו בעולם הזה ולחיי העולם הבא יושגו בהיותו איש כזה : אשר לא הלך בעצת רשעים · המתעסקים כל ימיהם בקנין ממון אשר רב ההשתדלות בו נקרא רשע כאמרו ולא ימלט רשע את בעליו : ובדרך חטאים · המשיכים אחר תאוות תאוות נפסדות : לא עמד גם · אם אולי נכשל בהם לא עמד בזה זמן רב וחזר בתשובה : לצים · בטלים ויושבי קרנות אשר מניאותם בלתי מועיל אפילו בתקון המדיני : כי אם בתורת ה' · בחלק העיוני לדעת אותו ליראה ולאהבה : ובתורתו · בחלק המעשי אשר בו הורה האל ית' ללכת בדרכיו : והיה כעץ שתול על פלגי מים · אמ' כי כאשר ישיג האדם שלמות כזה יהיה כמו העץ השתול על פלגי מים שאינו צריך לעבודת האדם כי אמנם הכח השכלי האנושי הנקרא צלם אלהים כאשר יגיע על שלמותו לא יצטרך בפעולתו השכלית משום כח נפשי וזה יורה שאינו כח בגוף אבל הוא עצם נבדל מחמר : אשר פריו יתן בעתו · כאלו זה העץ ישפוט בזמן העתיד ויכין הפרי לאותו הזמן וכן השכל האנושי בהיותו על שלמותו ישפוט העתיד אשר לא יפול תחת החושים וזה גם כן מאותותיו שאינו כח בגוף אבל עצם נבדל מחמר : ועלהו לא יבול · שלא יזקין וכן השכל האנושי השלם לא יחלש לעת זקנה אבל יתחזק וזה גם כן אות שאינו כח בגוף כי כל שאר הכחות

מנחת ערב

אשרי האיש אשר לא הלך וגו' [illegible]

אבן יחייא

אשרי האיש וגו' לפיות כי מאשרי עם ה' על ידי תורתו התמימה היו האבות כי הם התחילו והמציאו הדת האלהית אחרי אבדתה האלטיית על ידי נמרוד הרשע אשר היה גבור ציד לצוד לבב העם להרחיקם מלפני ה' ואחריהם היה משה אדוננו אשר סיים שלמותה ואחריו אין להוסי' מצוה על אשר צונו בתורה ומהם אין לגרוע · ואחריו היה דוד משיח ה' ונעים זמירות אשר סדרה באמצעות תהילותיו ותשובתו שרמתה מהגילוי עריות ושפיכות דמי אוריה · באופן שבסבתו התאמ' היות ימין ה' פתוחה לקבל שבים · לכן אמרו חכמנו ז"ל במדרש במקום שסיימו האבות פתח משה ובמקום שסיים משה פתח דוד · כי האבות סיימו בזאת כאומרו ביעקב וזאת אשר דבר להם אביהם ויברך אותם · ומשה פתח בזאת וכאומרו וזאת הברכה אשר ברך משה · משה סיים באשרי באומרו אשריך ישראל מי כמוך · ודוד פתח באשרי באומרו אשרי האיש · לרמוז כי השלשה דברים ההכרחיים בכל דבר והם ההתחלה והסוף והסידור נעשה על ידי שלשת' בסדר זה אחר זה ובמה שסיים זה התחיל זה להשלי' את אשר לא הספיק הזמן לחבירו להשלים ובאשר אדם הראשון הוא השרש במין האנושי ככה שלשתם הנרמזים בראשי תיבות בשם אד"ם הייכו אברהם דוד משה · הם השרש במין ישראלי המובדל מהמין האנושי בנפש אלהית כאשר יובדל האנושי מהבעלי חיים בנפש המשכלת · וזהו אומרו אשרי האיש · ואומרו אשרי בלשון רבים כי זה דרכו תמיד להיות האושר במין ישראלי בכל אחד מארבע נפשותיו או כחותיו כי יש האוש' מהנפש האלהית והוא הדיבוק הרוחני עוד בחיי' חיותו ומדרגת הנבואה · והאושר מהנפש המשכלת להגיע למדרג' ארסטו ואפלטון דבו והאושר מהנפש המרגשת והוא העושר וכבוד אתו והון עתק ובית ונחלת אבות · ואושר הנפש הצומחת והוא הבריאות והגבורה אשר לארבעתם נדר בן זומא כאומרו איזה חכם הלומד מכל אדם · איזהו גבור הכובש את יצרו איזהו עשיר השמח בחלקו · איזהו מכובד המכבד את זולתו · ואומרו האיש ר"ל השלם כי שם איש יפול על השלם שבמינו וכאומרו כלם אנשים · כי הוא נגזר מאש היותר חשוב ופשוט שביסודותיו · כי לשלימותו יתיחס אליו · והפכו שם אדם אשר יתיחס לאדמתו והוא העב והעכור שביסודות · אשר לא הלך וגומר להיות כי המשורר העירנו בספרו זה שלאיש החפץ חיים נצחיים בעולם הבא · ואוהב באורך ימים בעולם הזה לראות בטובו צריך שתי תנאים האח' לסור מרע · והב' לעשות טוב · וכאומרו מי האיש החפץ חיים אוהב ימים לראות טוב · סור מרע ועשה טוב · בא לפרש במזמור הלז אופני ההסרה מהרע · ואופני העשיה מהטוב ויען כי פעולת האדם יהיו על אחד משלשה פנים · היינו אם במחשבה · או בדיבור או במעשה לכן פירש ואמר כי האושרים הל' מהר' נפשות כאשר אמרנו הן בעולם הזה הן בבא · יחולו על ראש האיש השלם וסר מרע · אשר במחשבתו לא הלך בעצת רשעים ובמעשיו בדרך חטאים לא עמד ובדבורו במושב לצים לא ישב · והנה שם הרשע יחול על פעולת המחשבה וכאומרו ולא ימלט רשע

תורת חסד · תהילת ה'

אמר רבי יצחק לא היה צריך דע"ה להתחיל חמשה ספריו אלה המכוונים כנגד חמשה חומשי תורה אלא ממזמור למה רגשו גוים אם להיותו תחלת מעשיו על מה שעבר עליו ואשר עזרו ה' והפליא לעשו' עמו ואם להיותו מדבר ג"כ על עניני דור המבול ואנשי הפלגה כפי מה שביארו המפרשים אשר בהם פתח ספר בראשית ומה טעם פתח באשרי משום כח מעשיו הגיד לעמו כי עם כל צרותיו וטרדותיו והיותו הולך הלוך ונסוע מפה ומפה לא הלך בעצת רשעים ובדרך חטאים לא עמד ובמושב לצים לא ישב כי אם בתורת ה' היה חפצו ובתורתו היה הוגה יומם ולילה וממנו ירצו וכן יעשו החרדים אל דבר ה' והמחכים לישועתו וכן זמר נעים זמירות מזמור זה להודות לה' ולהללו על כל הטובה והאושר אשר עזרו עליו וזאת היתה נסבת חבת אהבתו ית' אליו והשגחתו הטוב' עליו להצילו מכל מכאוביו בכל סביביו וכמו שיזכיר במזמורים הנאמרים אחר זה · ויהיו דברי אלה לששון ולשמחת לבי להבין מה שאחז"ל כי אשרי האיש ולמה רגשו הם מזמור אחד והענין הוא כי מזמור אשרי האיש הוא ענין הקדמה מה למזמור למה רגשו באופן כי יצדק על נכון שיאמר עליו ששניהם דבר א' הם ועל זה הדרך אבאר בס"ד וקודם כל דברי אביא הנה מה ששמעתי בו מפי אבא מארי ע"ה והענין הוא כירצה דע"ה לומ' כי האיש אשר לא פעל מן הטוב כי אם זה לבד שלא הלך בעצת רשעים ובדרך חטאי' לא עמד ובמושב לצים לא ישב יקרא מאושר גם אם לא פעל מן הטוב בקום עשה כלל וכאומרו אף לא פעלו עולה בדרכיו הלכו אך אם בתורת ה' יהיה חפצו ובתורתו יהגה יומם ולילה בקום עשה הנה מלבד היותו נקרא בשם מאושר יהיה לו עוד תוספ' טובה והוא שיהיה כעץ שתול על פלגי מים וכו' וז"א כי אם בתורת ה' חפצו וכו' והיה כעץ וכו' · ואומרו לא כן הרשעים וכו' ירצ' ואף שאמרתי לך שרק אם לא פעלו עולה בדרכיו הלכו הנה זה הוא לאותם האנשים אשר המה מעולם לא פעלו עולה כי לסבה זו די להם דבר זה גם אם לא פעלו הצדק בפעל אך אם מעיקרא חטאו והיו מקודם באיזה זמן מן הזמנים מכת הרשעים הנה לאלה הלואי שיספיק להם עשיתם פעל המעלה בפעל כדי שיהיו מובטחים שלא ישובו לכסלה וז"א לא כן הרשעים כי אם כמוץ אשר תדפנו רוח כלומ' האנשי' אשר היו רשעים מקודם כי הנה הרשעים האלה יחזרו לסורם בנקלה מן הסבות וכו' ואם יקשה בעיניך אומרו להם בשם רשעים על מה שהיו רשעים בתחלה לא ולמד ממה שאחז"ל שלפה הק"בה במעשיהם של צדיקים ובמעשיהם של רשעי' וכו' ואיני יודע באיזה מהם חפץ אם במעשיה' של צדיקים או במעשיהם של רשעים שהכונה לומר ואיני יודע אם חפץ במעשיהם של צדיקים שמעולם לא חטאו או במעשיהם של בעלי תשובה וכו' ע"כ · וכפי מה שהקדמתי כי מזמור אשרי האיש הוא הקדמה מה למה סיבה אחריו ורצ' לומ' שאשרי האיש אשר יהיה כמוהו שלא הלך בעצת רשעים וכו' כי אם בתורת ה' חפצו וכו' יכולני לומ' כי מצד ענותנותו של דע"ה לא רצה לומ' הענין בפרסום והוא לומ' שכתאשר הוא בעצמו באלה הדברים וסמך על המבין ודבר דבריו בדרך סתמית כאילו הוא מדבר על כל מי שיהיו לו העניני' הנז' שאז הוא מאושר ונקשר בעבותו' אהבתו ית' אליו · או שנאמ' כי כשם שמר"עה פתח חמשה ספריו במלת בראשית ורצה לומ' בשביל התורה שנקר' ראשית וכו' לכן פתח גם הוא חמשה ספריו אלה בענין התורה ואמ' שהאושר האמתי לאדם הוא בתורה · ולהיות אמת כי הרשעים והחטאי' והלצים הם מונעי' אל האדם

מ״ע ספורנו ז״ל

הכמות שהם נפשיות יועלם לממ וקנה : וכל אשר יעשה יצליח · כי זה שען גם פיוון השרי לא יוכל לסימיב בעולם זה בכל פלקיו · וכמו כן השכל האנושי גם שירבה פעולות השכלה באיזו מושכל לא יקרה לו בזה לאות ועיפות כמו שיקרה לכמות הנפשיות שבל יתחזק כוח ויתבונן או יותר כאמרם ז"ל אם שמעבינן תשמעו בחדש גם זה אות שאינו כח גשמי אבל כח נבדל ראוי לנצחיות : לא כן הרשעים · אשר כל עסקם בקנות הון ומושר : כי אם כמוץ · שהוא שאר לפרי ואינו פרי כלל וכן מקנני הממון לא ישיגו ויקנו זולתי כלים צריכי׳ למצרתי הכח השכלי : על כן לא יקומו רשעים במשפט · אבל בהשפטם לאלתר יאבדון ונמחים · כהשטכים אשר כמאו׳ אף על פי שקנו איזו חכמה : לא יקומו בעדת צדיקים · כדין אבל יבין כעכשיו איזה עונש כפי פשעם כאמרם ז"ל מנפנים ועולים · כי יודע ה׳ דרך צדיקים · וקשעם שהמחים שבשלו בעבירה שהיא כוונה במי שהעידו רז"ל אף על פי שרבם וכיוח לא יקומו בעדת צדיקים הוא כי יודע ה׳ דרך צדיקים ורב השתלותם להתגבר על יצרם בכל יום · כאמרם שגע בן שגול זה שהכה לבית המדרש : ודרך רשעים תאבד · והטעם של רשעים אין צריך ליתן דין ומשבון אבל כשתמי׳ לאלתר לאבדון הוא כי דרכם היא אובדת מעצמה שלא יקנו בה שום מלאות כלפי אשר בו ישיו אשר מות הגוף כאמרו כי היא חייכם :

בזה המזמור ספר המחבר ענין ימות המשיח אשר בכונה בו היא להשיב כל המין האנושי לעבודת האל יתברך ואמר :

למה רגשו גוים · שכל עסקם ותכליתם היה ענייני הרגש והקבוץ המדיני הנפסד : ולאמי׳ יהגו ריק · ביותם המשיח כי אמנם הוא · יתיצבו מלכי ארץ · לשית לאמדי׳ נבלאם : ורוזני׳ נוסדו יחד · לעשות כנד ועלם : על ה׳ · שלא לעבדו : ועל משיחו · שלא ימלוך : ננתקה את מוסרותימו · של ה׳ ושל משיחו שהוא שנקיים תורת בני נח : עבותימו · תמים ושעבוד כמשפט בתורת ישראל : יושב

מנחת ערב

למה רגשו גוים וגו׳ חז"ל שזה נאמר על גוג ומגוג והוא יבוא להלחם עם ישראל אחר שיקבץ ה׳ ישראל ...

אבן עזרא

על כן · הזכיר כי תאבדנה נפשות הרשעים וזכר זרעם בעולם הזה על כן מלת לא יקומו שטעמו יעמדו וטעם במשפט כמו את כל מעשה האלהים יביא במשפט ונפתח בי"ת במשפט להורות על חסרון הדעת כדרך בשמים יי׳ בהשמים חסדך בעבור שהוא יום הדין לכל יום אחד או לכל אחד כמותו וטעם בעדת צדיקי׳ כי התחברותם סוב לכלם הפך חבורת רשעי׳ :

כי יודע · אין ספק כי השם הנכבד יודע הכללים והפרטים הכללים הם נפש כל חי לכל הברואים והפרטים הם כל מין ומין בפני עצמו או אפי׳ כל בריה ובריה בפני עצמה כי מעש׳ ידיו כולם רק דעת הפרט לכל אחד בדר׳ כלל הן לצדיק הן לרשע ידענו ולפול׳ ידע אומנו׳ הנודעות ובעבור שתעמדנה נפשות הצדיקי׳ ותהיינה קיימות לעולם על כן ידע אות׳ גם ידע כי נפשות הרשעים תאבדנה הנה הטעם כי דרך הרשעים לאבדון ואם נפשות הרשעים תאבדנה אף כי נפשות הלצים או תהיה מלת רשעים כוללת חטאים ולצים : למה רגשו · הנכון בעיני כי זה המזמור חברו אחד מהמשוררים על דוד ביום המשחו על כן כתוב אני היום ילדתיך או על המשיח ורגשו כמו חברו וכמוהו מרגשת פועלי און·

ולמ"ד לאומים שורש כמו ולאם מלאום יאמץ : יהגו ריק · בדיבור כמו ולשוני אם יהגה רמיה והדבור ננתקה את מוסרותימו : יתיצבו · עם הגוים המלכים והסגנים יחדו ונוסדו מגזרת סוד והנה על דרך ריבה יי׳ את יריבי שהוא מגזרת רב והוא מעלומי העי"ן ריב וכן סוד מגזרת סיד וי"ו וריבי הפוך והוא תחסר או הוא מטעם יסיד על דעת האומ׳ שזה המזמור שאמר המשורר נאמר על דוד או הוא התנבא על עצמו הנה מלאכו גוים רבים היו תחת יד דוד ואם על המשיח הדבר יותר ברור וטעם על יי׳ שיצאו מתחת יד שקול הדעת שנטע השם בלב כל אדם · ועל משיחו שלא יכחשו לו ויסורו אל משמעתו לתת לו מס : ננתקה את מוסרותימו · מגזרת מוסר גם עבותימו חבלים עבותים והטעם אחד במלות שונות כי כן דרך צחות כמו מה אקוב ומה אזעום : יושב

רשי

על כן וגו׳ · דבוק הוא למקרא שלאחריו : כי יודע יי׳ וגו׳ · לפי שהוא יודע דרך צדיקים ולפניו הוא להכירה תמיד ודרך רשעים שנואה בעיניו ומעבירה מלפניו על כן לא תהא הקמת רגל לרשעים ליום הדין ולחטאים ליכתב בעדת צדיקי׳ : למה רגשו גוים · רבותינו דרשו את הענין על מלך המשיח ולפי משמעו נכון לפותרו על דוד עצמו לענין שנאמר וישמעו פלשתים כי משחו ישראל את דוד למלך עליהם ויקבצו פלשתים את מחניה׳ ונפלו בידו ועליה׳ אמ׳ למה רגשו גוי׳ ונתקבצו כלם : ולאומים יהגו · בלבם ריק ולאומי׳ מנחם פתר לאומי׳ ואומים וגוים כלם קרובי ענין: יתיצבו מלכי ארץ ורוזנים נוסדו יחד וגו׳ · ורוזנים שינור"ש בלע"ז נוסדו לשון סוד פורקונסייל"רוט בלע"ז ומה היא העצה ננתקה את מוסרותימו דישרוכפר"וכמם לזייקור"הוגג לם בלע"ז אלו רצועו׳ שקושרין העול בהם : עבותימו · לוייקור"דש בלע"ז : ישחק

תהלים ב

ה עַל־כֵּן ׀ לֹא־יָקֻמוּ רְשָׁעִים בַּמִּשְׁפָּט וְחַטָּאִים בַּעֲדַת צַדִּיקִים׃

ו כִּי־יוֹדֵעַ יְהוָה דֶּרֶךְ צַדִּיקִים וְדֶרֶךְ רְשָׁעִים תֹּאבֵד׃

ב

א לָמָּה רָגְשׁוּ גוֹיִם וּלְאֻמִּים יֶהְגּוּ־רִיק׃

ב יִתְיַצְּבוּ ׀ מַלְכֵי־אֶרֶץ וְרוֹזְנִים נוֹסְדוּ־יָחַד עַל־יְהוָה וְעַל־מְשִׁיחוֹ׃

ג נְנַתְּקָה אֶת־מוֹסְרוֹתֵימוֹ וְנַשְׁלִיכָה מִמֶּנּוּ עֲבֹתֵימוֹ׃

יושב

תרגום

מְטוּל הֵיכְנָא לָא יִזְכּוּן רַשִׁיעֵי בְּיוֹמָא רַבָּא וְחַיָּיבִין בִּכְנִישַׁת צַדִּיקַיָּא׃ מְטוּל דְּגָלֵי קֳדָם יְיָ אוֹרַח צַדִּיקַיָּא וְאוֹרְחַתְהוֹן דְּרַשִׁיעֵי תְּהוֹבַד׃ לְמָה מִתְרַגְּשִׁין עַמְמַיָּא וְאוּמַיָּא מְרַנְנִין סְרִיקוּתָא׃ קַיְימִין מַלְכֵי אַרְעָא וְשִׁלְטוֹנַיָּא יִתְחַבְּרוּן כַּחֲדָא לְמִרְדָּא קֳדָם יְיָ וּלְמִנְצֵי עַל מְשִׁיחֵיהּ׃ נִתְרַע יַת אֲסָרוּתֵיהוֹן וְנִטְלוֹק מִנָּנָא שַׁלְשְׁלָוָתְהוֹן׃ דְּיָתִיב

מסורה

יקומו ז׳ חס׳ בקריאה וסי׳ ושמע אישה ביום שמעו קדמא · ויאמר יואב יקומו הנערים בתר׳ דפסוק · מתים בל יחיו רפאים בל יקומו · כל יקומו וירשו ארץ · לא יקומו אשרים וחמנים · על כן לא יקמו רשעים במשפט · יקמו ויספרו לבניהם דתלים : ב׳ על יי׳ ל"א בקריאה וסימ׳ ובקר וראיתם את כבוד · ויאמר משה בתת יי׳ לכם · לבן אתה · וכל עדתך · אבינו מת במדבר · ובני אליאב נמואל ודתן ואבירם · והנביא ההוא או חלם · והיא מרת נפש ותתפלל · ותפאו בני ישראל דברים לא יוסיף עוד שאר ישראל · ובני הנכר הגלוים · אז תתענג על יי׳ · לכן כה אמר יי׳ הנני פקר · השכירוהו כי על יי׳ הגדיל · ונשמד מואב מעם · ממך יצא חשב על · הלא הכושים והלובים · ובעת ההיא כא חנני : ויבנעו בני ישראל בעת ההיא · וישב בצר לי ד"ה · כי בשובכם · ועוד דברו עבדיו דד"ה · יתיצבו מלכי ארץ · ישועו ואין מושיע · והתענג על יי׳ ויתן לך · גול על יי׳ דרכך · השלך על יי׳ יהבך · אשרי שאל יעקב · ויהי היום ויבאו בני האלהים · וחברו ב׳ בפסוק רחב נפש יגרה מדון · וב׳ ועל יי׳ ופים׳ ראשיה בשחד ישפוטו · אולת אדם תסלף דרכו :

תורת חסד · תהילת ה׳

האדם מהשגת השלמות לכן הזכיר מקודם ענין הטוב הנמשך לו בהיותו בלתי הולך בעצתם ובדרכם ובמושבם · והנה יש להוות׳ שיאמ׳ למה לא אמ׳ אשרי האיש אשר לא הלך בעצת רשעים ולא עמד בדרך חטאים ולא ישב במושב לצים או שיאמ׳ אשרי האיש אשר בעצת רשעים לא הלך ובדרך חטאים לא עמד ובמושב לצים לא ישב · ובשיבהו ונאמ׳ כי יר׳ אשרי האיש אשר לא הלך בעצת רשעים באחת המקומות אם טובים ואם נגדיים אל הטוביות וכמו כן בדרך חטאים לא עמד בעצתם של הרשעי׳ הנז׳ ולא ישב בעצתם במושב לצים כי מי שלא פעל ועשה אחת מאלה בשביל עלותיהם של הרשעי׳ כי הם בעצת נפשו החכמה ובמאמר יצרו הטוב אשר יעצוהו ויאמרו לו לך נארבה את שלום אחיך עם האל ית׳ והבע בהם אם יש עושה צדק מבקש משפט התורה והמצות ואם ידעת ויש גם אנשים אשר לא טובים והמה הולכים בדרך לא טוב קרב אתה אליהם והישירם לאט לאט להשיבם אל דרך ה׳ ואל טובו וכו׳ כי הנה האיש העושה אלה אז טוב לו וצדקת ה׳ עושה בהיותו נמצא באחת הפתחים האלה אשר אנשי עול עומדים שם יען אשר הוא יהיה אז סבת שיבת האנשים הזדים אלה אל ה׳ אשר יצר את האדם בחכמ׳ וברא בו עינים לראות ואזני׳ לשמוע להשכיל להטיב במעשה השלמי׳ ולהבין במשליהם ובמוסריהם וכמו ששמעתי באומרי׳ במה שאמ׳ הכתו׳ הטיבה ה׳ לטובים ולישרים בלבותם והמטים וכו׳ שיר׳ לומ׳ הטיבה ה׳ לאותם האנשים שהם כבר שלמים וטובים וקנו בעצמם קנין המעלה והטוב וכמו כן הטיבה ה׳ לישרים בלבותם והם אותם שחשבו לעשות הטובה ולא יכולו לעשותה בפעל לסבה מן הסבות וכו׳ כי אתה ה׳ תצרף את מחשבתם הטובה למעשה · ולאשר הם מטים עקלקלותם לטובה ר"ל שהיו מקודם בעלי עונות וחטאות ושבו בתשובה לפני ה׳ יוליכם ה׳ את פועלי האון כדי שיחזרום גם כן למוטב ועם זה יכופרו וימורקו חטאתיהם ועונותיהם תכלית הכפרה והמירוק ונמצינו ...

אבן יחייא

רשע את בעליו כי מחשבותיו מדמאות לא יועיל לו למלטו וכן שם ההלי׳ ...

יוֹשֵׁב בַּשָּׁמַיִם יִשְׂחָק אֲדֹנָי יִלְעַג־לָמוֹ׃ ה אָז יְדַבֵּר אֵלֵימוֹ בְאַפּוֹ וּבַחֲרוֹנוֹ יְבַהֲלֵמוֹ׃ וַאֲנִי נָסַכְתִּי מַלְכִּי עַל־צִיּוֹן הַר־קָדְשִׁי׃ אֲסַפְּרָה אֶל־חֹק יְהוָה אָמַר אֵלַי בְּנִי אַתָּה אֲנִי הַיּוֹם יְלִדְתִּיךָ׃ שְׁאַל מִמֶּנִּי וְאֶתְּנָה גוֹיִם נַחֲלָתֶךָ וַאֲחֻזָּתְךָ אַפְסֵי־אָרֶץ׃ תְּרֹעֵם בְּשֵׁבֶט בַּרְזֶל כִּכְלִי יוֹצֵר תְּנַפְּצֵם׃ י וְעַתָּה מְלָכִים הַשְׂכִּילוּ הִוָּסְרוּ שֹׁפְטֵי אָרֶץ׃ עִבְדוּ אֶת־יְהוָה בְּיִרְאָה וְגִילוּ בִּרְעָדָה׃ נַשְּׁקוּ־בַר פֶּן־יֶאֱנַף וְתֹאבְדוּ

ב' מל' בסי' · ל' · ל' · ל' · ל' וחד שכתי אל ציון · ח"ג פתחי' באתנח בסי' · ל' · נ · ל' · ל'ותס' · ל' · ל'

דְיָתִיב בִּשְׁמַיָּא יִגְחָךְ מֵימְרָא דַיְיָ יְדַחֵךְ לְהוֹן׃ הֵידֵין יְמַלֵּיל לְהוֹן בִּתְקוֹפֵיהּ וּבְרוּגְזֵיהּ יְבַהֵל אִינוּן׃ וַאֲנִי רַבֵּיית מַלְכִּי וּמַנִּיתֵיהּ עַל טוּר מַקְדְּשִׁי׃ אִישְׁתָּעֵי קְיָמָא דַיְיָ אֲמַר חֲבִיב כְּבַר לְאַבָּא לִי אַנְתְּ זַכָּאָה כְּאִילוּ יוֹמָא דֵין בְּרִיתָךְ׃ בְּעֵי מִינִּי וְאֶתֵּן נִכְסֵי עַמְמַיָּא אַחְסַנְתָּךְ וְאַחוּדְתָךְ שׁוּלְטָנֵי סְיָיפֵי אַרְעָא׃ תְּתַבְּרִינוּן הֵיךְ בְּחוּטְרָא דְפַרְזְלָא הֵיךְ מָאן דְפַחַר תְּתַרְעִינוּן׃ וּכְדוּן מַלְכַיָּא אַשְׂכִּילוּ קַבִּילוּ מַרְדּוּתָא נְגִידֵי אַרְעָא׃ פַּלְחוּ קֳדָם יְיָ בִּדְחַלְתָּא וְצַלּוּ בִּרְתִיתָא׃ קַבִּילוּ אוּלְפָנָא דִילְמָא יִרְגַז ותהובדון

בשבט ו' רפין בקריאה וסימן בישעיה ריש סימן י"א :

רש"י

ישחק׳ ילעג ידבר לשון הוה הם משמשין: אז ידבר אלימו · כמו אליהם ומה הוא הדבור ואני נסכתי מלכי למה רגשתם ואנכי מניתי לי את זה לנסוך ולמלוך על ציון הר קדשי: אספרה אל חוק · אמר דוד חוק קבוע הוא ומקובל עלי לספר זאת ולהודיע: יי׳ אמר אלי · על ידי נתן וגד ושמואל: בני אתה · ראש לישראל הקרויין בני בכורי והם יתקיימו על ידך כמו שנאמר באבנר כה אמר יי׳ ביד עבדי דוד הושיע את ישראל ובשבילם אתה לפני כבן שכלם תלויין בך: אני היו׳ שהמלכתיך עליהם: ילדתיך · להיות קרוי בני וחביב עלי כבן בשביל׳ כמו שנאמר וידע דוד כי הכינו יי׳ למלך על ישראל וכי נישאת מלכותו בעבו׳ עמו ישרא׳ ומלכו במלכי ישראל החביבין לפניו שקרויין בנים כמו שנא׳ בשלמה הוא יהיה לי לבן ואני אהיה לו לאב ועוד מלינו בדוד במזמור פ"ט הוא יקראני אבי אתה אלי וצור ישועתי: שאל ממני׳ התפלל אלי בכל עת שאתה בא להלחם באויביך: תרועם · תרוצצם בשבט ברזל הו׳ החרב: תנפצם· תשברם והוא לשון נפוץ בכל המקרא חרס המשובר בשברים דקים: ועתה מלכים השכילו · נביאי ישראל אנשי רחמי׳ ומוכיחים אומות העולם לסור מרעת׳ שהקב"ה פושט יד לרשעים ולצדיקים: וגילו ברעדה · כשתבא אותה רעדה שכתוב בה אחז רעדה חניפים תגילו ותשמחו אם עבדתם את יי׳ : נשקו בר · זרזו עצמיכם בבר לבב ל"א נשקו בר גרניסמ"נט בלע"ז ומנחם פתר אותו לשון תאוה כמו ואל אישך תשוקתך : פן יאנף ·פן יקניף: ותאבדו

אבן עזרא

יושב · בעבור שהזכיר יתיצבו מלכי ארץ אמר כנגדם יושב בשמים שהם למעלה על האדם אמר הגאון כי טעם ישחק שישים לשחוק וללעג והנכון שהשם ברא הגשם שהוא העולם והצורות שהם מקרים כל אשר יעשה האדם או יצייר צורה חיות ושמו כשגב לבדו מהיותו כיסוד ואף כי במקרה רק בעבור שהמדבר אדם וככה השומע דברה תורה כלשון בני אדם להבין השומע וככה עשו שהארץ כדמות אדם ופתח הארץ את פיה מירכתי ארץ ולמי כמו להם ומלת לעג לעול׳ עם אות למ"ד כמו ילעיגו לי על כן והויביגו ילעגו למו דרך כינוי כאשר הפרש: אז · יש אומרים ידבר כמו יאבד כמו ותדבר את כל זרע המלוכה שהו׳ לשון מות כמו אהי דברך מות כמו ותדבר את כל זרע המלוכה כי כתוב בספר אחר ותדבר מגזר׳ דבר כבד אחד : אלימו · החזקים כמו ואת אילי הארץ לקח ואיננו נכון כי אילי הארץ על דרך אבירי בשן גם הוא ביו"ד כי הוא מגזר׳ אין איל · והנכון כי ידבר כמשמעו ואלימו כמו שיה׳ ועלימו כמו עליהם וככה ידבר אליהם למה רגשו גוים : ואני נסכתי המלכתי והטעם שהוא נסיכי כמו חמשת מלכי מדין שהיו נסיכי סיחון ודע כי הסמיכה פעם היא מהנכבד לנבזה והפך הדבר כמו אתה הוא מלכי אלהים ואני נסכתי מלכי יי׳ הוא נחלתו והם עמך ונחלתך וכמוהו להשתחות למלך יי׳ צבאו׳ שהו׳ המשיח כדרך וישתחוו לו כל מלכים כי אילו היה על השם היה הלמד פתוח : הספרה׳ דברי דוד עם הנבואה שלו או דברי המשורר מדבר בעדו וטעם אל חק זה שאספר אשים אותו לחק שיסופר והוא אמר אלי בני אתה לעבוד את השם כבן יכבד אב :
אני היום ילדתיך · כמו צור ילדך תשי : שאל · מנהג האב להנחיל את הבן על כן אמר ואתנה גוים נחלתך : אפסי ארץ · מגזרת כי אפס כסף מקומות נגזרים מישוב : תרועם · תשברם והיה העי"ן ראוי להדגש לולי היותו מהגרון כמו תשוכם תסובם : בשבט ברזל · החרב תנפצם הפך רגשו גוים : ועתה מלכים · הם מלכי הארץ והשכילו הפך על יי׳ והוסרו הפך מוסרותימו · ושפטי ארץ · הם רוזנים : עבדו · הפך דבריהם ננתקה ועבודת השם ליראה ממנו ולא יעברו פיו : וגילו · אם בא גילו אל הבטחו שתרעדו מפחד השם ויש אומרים וגילו כמו תגילו על דרך עלה ומות בהר פרו ורבו שהוא ברכה על דגי הים והטעם שתגילו אם רעדתם מהשם : נשקו בר · הנה עבדו את יי׳ כנגד על יי׳ ונשקו בר כנגד על משיחו והנה פי׳ בר כמו מה ברי ומה בר בטני וכן כתוב בני אתה ומנהג גוים בעולם לשום ידיה׳ תחת יד המלך כאחי שלמה או העבד תחת ירך אדוניו או לנשק את המלך וזה המנהג עד היום בארץ הודו ופן יאנף שב אל השם הנזכר בפסוק הראשון ואם הוא רחוק כמו תבלעמו ארץ איננו שב אל מלת מי כמוכה באלים רק אל אמר אויב וככה והקימו את המשכן עד בואם ויש אומרים כי נשקו מגזרת נשק והטעם נשקו כלי בר וסנה בר כמו ברי לבב והיה ראוי להיותו בור או יהיה תקנו הבר או כלי הבר :
ותאבדו

מ"ע ספורנו ז"ל

ישחק · על המגפה : ילעג · על המלחמה : אז ידבר · המשיח : באפו · והכה ארץ בשבט פיו : ואני נסכתי · הנה אתם בלחמים לסמיר מלכותו ואני נסיך ופקידו של מלך · כי אתם מלכי כוח האל ית׳ מנגלים : על ציון הר קדשי · כשוב את את שיבת ציון : אספרה · מכין זה הנה כו׳ שכבן לי שהוא אל חק · כגבול מוגבל אלי מאתו כי הוא : אמר אלי בני אתה · אני האב אשר עליו לקיום הבן וככן : שאל ממני · ולא תתעסק אתה במלחמות כגל וגזה : אתנה גוים · שתכריתם לעבודת האל : ואחוזתך · שתוכל לישב את ספורדים באופן : תתרועם בשבט · שיך כמו בברזל ותכניעם לעבודתי : תנפצם · תכרית המורדים : ועתה מלכים השכילו יתרצו האלהי : עבדו · שלא תטעו נגד מצותיו בתורת בני נח : במחשבה · שלא תהיינה מצותיו עליכם כמריטי עול : וגילו · בנסיכותי שבכח אתכם לזה : ברעדה · שלא להתנגד אל רצון האל ית׳ נשקו בר · כן בר לבב נשקו כאמרו והשתחוו על כפות רגליך כל מנאציך : פן יאנף · האל ית׳ :
ותאבדו

מנחת ערב

נשקו בר וגו׳ בזה ...

אבן יחייא

הצדיקים אליו באומרו כי יודע ה׳ להיות כי אין רע יורד מלמעלה · והנה לא הזכיר באבדון והכליון הפלוסופי׳ הטעאי׳ להיות כי יש תרופ׳ למכתם ואחרי מותם כוס התרעלה מעשיהם הרעים ימצאו מדינה של גיהנם כי אחרי מכרת׳ שם לפעולותם גאולה תהיה להם אבל הרשעי׳ ...

תורת חסד תהילת ה׳

בתורה נכסיו מצליחין לו והוא אומר והיה כעץ שתול וגו׳ לא כן הרשעים ההולכים לבצוע בצע כי אם כמוץ אשר תדפנו רוח שאין ...

מ"ע ספורנו ז"ל

ותאבדו דרך כי יבער כמעט אפו · ותאבדו פתאום ולא יהיה אז זמן לתשובה כדרך שהוא עושה כאשר יבער כמעט אפו במעט זמן : אשרי כל חוסי בו · ישראל שהיו מצפים לישועה יהיו אז מאושרים כאמרו כי הנה החשך יכסה ארץ וערפל לאמים ועליך יזרח ה' :

בברחו מפני אבשלו' התפלל על שניהם שינצח ועל ישראל שלא ימותו במלחמה · מה רבו צרי · כל ישראל אחרי אבשלום : קמי עלי · שמעי בן גרא וסיעתו : אומרים לנפשי אין ישועתה לו · אחיתופל וחבריו שאמרו שחטא בית שבע היה מעוות לא יוכל לתקון : ואתה ה' מגן בעדי · שלא אובד בשביל אותו החטא וזה כי אתה : כבודי · בהתבונן בתורתך שעסקתי בה ואין עברה מכבה תורה : ומרים ראשי · בתשובה : קולי · בתפלה : ויענני · כבר בתפלותי וקיותי שכן יעשה עתה ולכן : אני שכבתי · עתה · ואישנה כמו בטוח : כי ה' יסמכני · ובכן לא אירא · ובהיותו כוסח כן : קומה

אבן עזרא

ותאבדו דרך · תהיו אובדים מפאת הדרך כמו נובלת עליה כי היא בעצמה איננה נובלת רק עליה נובלים כי היא מהפועלים העומדים ורבי משה הכהן אמר כי דרך כמו מדרך כף רגל וזה רחוק כי אין לו טעם : כי יבער כמעט אפו · פועל יוצא כאש תבער יער כדרך אש אוכלה והפעול חסר בי אין צורך כי אחרי האף נמשל לאש :

מזמור לדוד בברחו · רצה הגאון רב סעדיה לקשור כל המזמורי זה עם זה ואמר אחר רגשו גוים כי יקרה להם כמקרה אבשלום ואין יכולת במפרש לקשור ככה וזה המזמור הוא כתוב בספרי הראשון כי חמשה ספרי' הם על כן אין לתמו' אם מצאנו בחמישי בהיותו במערה תפלה שהיה קודם דבר אבשלום ומזמור בדרך נבואה שהתנבא שהו' ינצח על ויענני מהר קדשי כתפילת יונה ותבא אליך תפילתי : יי' מה · בלשון הקודש נופל על דבר נכבד ונבזה כמו מה רבו מעשיך מה אנוש כי תזכרנו ובמקו' הזה לתימה וישראל נחלקו בו לג' חלקים יש מהם צרי' כבני בנימן ויש מהם קמים והם בנו ועמשא וקרובים ויש אחרים אומרים כי נפל ולא יוסיף קום : רבים · לנפשי · בעבור נפשי כדרך ואמר פרעה לבני ישראל אמרי לי אחי הוא : ישועתה · שנים סימנים לשון נקבה דרך לחית כמו אימתה בכרת' והזכיר על נפשי לו כמו להריק נפש רעב ורבים יפרשו סלה כמו לנצח ואיננו נכון ומהתרגם ספר תהלות לערבי' אמר כי מלת סלה אין לה טעם רק היא לתקון טעם הנגון והעד כי לא תמצא זאת המלה בכל המקרא כי אם בתפילת חבקוק שלשה שהיא כדרך תהלות על שגיונות כמו שגיון לדוד למנצח בנגינותי והנה יהיה פי' סלה לנצח וכתוב על מי מריבה סלה ופעם אחת היתה גם כתוב וקדו' מהר פארן סלה וי"א כי סלה שב אל וקדוש ועוד כתוב ערות יסוד עד צואר סלה והנכון כי שם סלה כמו כן הוא או ככה ואמת הדבר ונכון הוא : ואתה · מגן · שם ואינו פועל כי היה ראוי להיותו על משקל הנני מיסב וטעם מגן שהוא לא בא במלחמה וטעם כבודי כי כל המנצח יש לו כבוד : קולי · והטעם אני לא אבוא במלחמה רק אריס קולי בתפלה : מהר קדשו · בעבור הארון שהיה בציון נקרא הר הקודש וזה קודם דבר ארונה היבוסי : אני · לבטח אשכבה ואישן בלילה שהיתה למחרת המלחמה ויש אומרים כי בנפול האדם הוא דומה לישן ובהתעורר המזל להטיב לו דומה לאקיץ : לא · שתו עלי · כמו שות שתי השערה כמו גלחנו ויש שפירשו השתות והטעם כמו רשות עלמלת סביב קומה

תרגום

וְתֵהוֹבְדוּן אוֹרְחָא מְטוּל דְיֵיחוּר
כִּזְעֵיר רוּגְזֵיהּ טוּבֵיהּ לְכָל דְסַבְרִין
בְּמֵימְרֵיהּ׃ תּוּשְׁבַּחְתָּא לְדָוִד
בְּמֵיעַרְקֵיהּ מִן קֳדָם אַבְשָׁלוֹם בְּרֵיהּ׃
יְיָ כְּמָה סַגִּיאִין מְעִיקֵי סַגִּיאִין דְקַיְימִין
עֲלָי׃ סַגִּיאִין אָמְרִין לְנַפְשִׁי לֵית
פּוּרְקָנָא לֵיהּ בֵּאלָהָא לְעָלְמִין׃ וְאַנְתְּ
יְיָ תְּרִים עֲלַי יְקָרִי וּמְרִים רֵישִׁי׃ קָלִי
קֳדָם יְיָ אֲצַלֵּי יְקַבֵּיל צְלוֹתִי מִן טוּר
בֵּית מַקְדְּשֵׁיהּ לְעָלְמִין׃ אֲנָא
שְׁכֵיבִית וּדְמָכִית אִיתְעָרִית מְטוּל דַיְיָ
סְמִיךְ יָתִי׃ לָא תִדְחַל מִמַּצּוּתָא דְעַם
דְחַזוֹר חֲזוֹר אִתְכַּנְשׁוּ עֲלָי׃ קוּם

תהלים ג

יב וְתֹאבְדוּ דֶרֶךְ כִּי־יִבְעַר כִּמְעַט אַפּוֹ
אַשְׁרֵי כָּל־חוֹסֵי בוֹ׃ ג
א מִזְמוֹר לְדָוִד בְּבָרְחוֹ מִפְּנֵי אַבְשָׁלוֹם
בְּנוֹ׃ ב יְהוָה מָה־רַבּוּ צָרָי רַבִּים קָמִים
עָלָי׃ ג רַבִּים אֹמְרִים לְנַפְשִׁי אֵין
יְשׁוּעָתָה לּוֹ בֵאלֹהִים סֶלָה׃ ד וְאַתָּה
יְהוָה מָגֵן בַּעֲדִי כְּבוֹדִי וּמֵרִים רֹאשִׁי׃
ה קוֹלִי אֶל־יְהוָה אֶקְרָא וַיַּעֲנֵנִי מֵהַר
קָדְשׁוֹ סֶלָה׃ ו אֲנִי שָׁכַבְתִּי וָאִישָׁנָה
הֱקִיצוֹתִי כִּי יְהוָה יִסְמְכֵנִי׃ ז לֹא־אִירָא
מֵרִבְבוֹת עָם אֲשֶׁר סָבִיב שָׁתוּ עָלָי׃
קוּמָה

ג' מזמור לדוד ח'ר"פ בסי' וסי' בברחו מפני אבשלום · יי' מי יגור באהליך · יי' רעי לא אחסר · הבו ליי' בני אלים · יי' אל בקצפך · בהיותו במדבר יהודה · יי' קראתיך חושה לי · שמע תפלתי האזינה : הקיצותי ג' בקרי' וסי' אני שכבתי ואישנה · על זאת הקיצותי · הקיצותי ועודי עמך :

רש"י

ותאבדו דרך · כענין שנאמר ודרך רשעים תאבד : כי יבער כמעט אפו · כי כרגע מועט יבער אפו עליכם פתאום ואות' שעה אשרי כל חוסי בו יהו נכרי' אשרי החוסי' בו : מזמור לדוד בברחו · הרבה דרשו' דרשו בני אגדה בדבר ורבותינו אמרו משאמר לו הנביא הנני מקים עליך רעה מתוך ביתך היה לבו סוער שמא עבד או ממזר יקום עלי שאינו מרחם עלי כיון שידע שבנו הוא שמח ומדרש אגד' על שרא' שכסיסא קיימת שהיו עבדיו והכרתי א והפלתי שהם סנהדרין מחזיקים אדנותן עליהם כשאמר להם קומו ונברחה מפני אבשלום מה כתיב שם כל אשר יבחר אדוני המלך הנה עבדיך וכשבא מחני' ושובי בן נחש ומכיר בן עמיאל וברזילי הגלעדי יצאו לקראתו ה וכלכלוהו שם : רבים קמי' עלי · בני אדם גדולים בתורה גדולי' בחכמה גדולים בעושר גדולים בקומה כגון שאול וילידי הרפא דואג ואחיתופל : אומרי' לנפשי · על נפשי : · אין ישועתה לו באלהים סלה · לפי שבא על אשת איש : אני שכבתי ואישנה · לבי אטים בדאגה ופחד : הקיצותי · מדאגתי כי בטחתי כי יי' יסמכני : שתו · לשון שהיה נאמר"רגש בלע"ז וי"א שתו כמו שמו כמו למען שיתי אותותי : כי

מנחת ערב

מזמור לדוד בברחו מפני אבשלו' ע"ז סמך מזמור זה למלחמות גוג ומגוג לומר לך שאע"פי שבימי גוג ומגוג יהיה צרה גדולה לישראל ויהרג משיח בן יוסף כמבואר בזכריה מ"מ הוא לטובת ישראל שיזככו עי"כ בחבלי משיח ושיכו ח"ב לב אולה שלימה כמו כן היה ברחת דוד מפני אבשלום לטובתו שעי"כ נזדכך מחטאו · ואמר מזמור להורות שקיבל אותו מאהבה עמ"ש חסר ומשפט אשירה אם לחסד אשירה ואם למשפט אשירה וכן מצינו שקילל לו שמעי בן גרא ולא רצה לעשות בו נקם אלא אמר הניחו כי ה' אמר לו קלל · וז"ש מזמור לדוד אעפ"י שהיה בורח מפני אבשלום בנו : ה' מה רבו צרי וגו' לדבר כנגד שלשה מיני שונאים שהיו לו א' שהיה השנאה טמונה בלבם ולא הרגים בהם כי אם מקנאת שמחה שהיו שמחים בצרתו · ב' אנו שהיו עם אבשלום בקשר והיו לוחמים כנגדו · ג' אלו שהיו מעיזים פניהם ודברו לו גדופים כענין שמעי בן גרא · וכמ"ש ז"ל שהיו מקישין בחלונותיו של דוד ואמרו לו הבא על אשת איש מיתתו במה וכו' · כנגד הא' אמר ה' מה רבו צרי ונגד הב' אמר רבים קמים עלי ונגד הג' אמר רבים אומרים לנפשי שהעיזו פניהם כ"כ עד שאומרים לנפשי אין ישועתה וגו' · ואתה ה' מגן בעדי וגו' שהיא עמדה לי שזייתי מקבל עלי באהבה דינך הצדק · קולי אל ה' אקרא ויענני פי' מהר"מא ז"ל יאמר כי בכל צרותי קולי אל ה' אקרא וגו' כי טרם אקרא וה' יענה והוא כי טרם יקרא המתפלל לשאול צרכיו משמיע קולו לפניו ית' בשלם ראשונות ואח"כ קורא אליו ית' ישאל אותו מצרתו או יתן לו צרכיו ואשר תביב הוא לפניו ית' טרם יקרא וישאל יענהו בשלש ראשונות כר' חייא ובניו שאמרו משיב הרוח ונשב זיקא מוריד הגשם ואתא מיטרא וזהו אומרו והיה טרם יקראו ואני אענה שהו' טרם יקראו שאתן להם צרכיהם ואני אענה ואיך יהיה זה אלא הוא עוד הם מדברים שעדין אינם שואלים ודורשים ממני דבר כי אם עדיין מדברים בלבד מזכירין כחי ומדותי בענין משיב הרוח ומוריד הגשם ואני אשמע והוא ענין ר' חייא ובניו שאמרו משיב הרוח ונשב זיקא וכו' שהיא טרם יקראו בשאלה כי אם עוד הם מדברים ומזכירים בלבד וזה יהיה מאמר דוד המלך ע"ה קולי אל ה' טרם אקרא וכבר ויענני וז"א אקרא לשון עתיד אחר אומרו קולי אל ה' אך הוא קולי אל ה' בעוד שהייתי מדבר בשלש ראשונות טרם אקרא ויענני מאז היה קולי אל ה' · ועוד שלישית כי הוא שיענני בשקולי אלין בטרם

תורת חסד **תהילת ה'**

הדבר הזה שאמרתי לכם שה' קראני בן כי דבר זה יועיל לכם הרבה מאד כי הרואה בעצמו שהאל מחשיב אותו כאחד מהגדולים אין ספק כי הוא מפשפש במעשיו תמיד מיראהו פן יצא ממדרגה זו לזולתו א"כ הוסרו אתם המלכים יוצאי חלצים :

ג **מזמור** לדוד בברחו מפני אבשלום בנו הנה במזמור הקודם לזה אמר ואני נסכתי מלכי וכו' והם הם דברי ה' שאמר ואתן ניתך וגו' לו כם דברי ד"ע המזמור ולכן סמך לזה מה שקרה לד"ע בברחו מפני אבשלום בנו · ואמר מזמור ולא אמר קינה לומר כי כבר היה בטוח שלא יקח מלכותו ממנו שכבר הבטיחו ה' על המלכות שלמה על ישראל · או אומר כי לכן אמר מזמור לפי שה' עזרו במה שברח כי אוי ואבוי הוא למי שאינו יכול לברוח · או יהיה זה לפי שהיה בורח מבנו אבשלום ולא מכלאב שה הגדול מאבשלום והמלוכה היתה יותר בכונה אליו כי הנה כלאב היה גדול ממנו וכמ"ש הכתוב ויולדו לדוד בנים בחברון ויהי בכורו אמנון וגו' ומשנהו כלאב וגו' והשלישי אבשלום ורואה ד"ע כי אם היה הדבר נמשך מפאת הטבע והסדר שהבן ימלוך תחת אביו הנה היה מן הראוי להיות המולך כלאב ולא אבשלו' ומה גם בי בלאב היה שלם בכל וכמו שאר"זל ומזה ידע דע"ה כי אבשלום לא יצליח במרד זה · ועוד נראה לי כי לכן אמר מזמור לפי שהיה יודע כי זכותו של כלאב גם כן יגן על זה שלא ימלוך הקטן ממנו בשני' והוא אבשלום אם לא שהדבר יהיה מפי ה' וכמו שהיה הענין בשלמה וכו' · עוד אפשר לומר כי אמר מזמור לפי שראה המלחמה הזאת בימיו כי הז אמר אין זה כי אם לקיים דבר ה' שאמר ושלום ושקט יהיה בימיו וז"א בברחו שיר' בהיותו הוא הבורח מפני אבשלום ולא שיהיה שלמה בבורח מפני האבשלו' כאשר הוא ממנהג האחים להתקוטט זה עם זה על המלוכה · ומפי כמ"ר אברהם שי"הלבו ע"ה שמעתי על מי יתן מותי אני תחתך שיר' הנה דרך העולם הוא כי הבן הוא מת בעון אביו וע"כ אמר מי יתן מותי אני בעוני ולא בני בעבורי · או יר' מי יתן שהיה לבו שהאב ימות בעון הבן ובכן הייתי אני המת בעוני של בני ולא כאשר הוא הענין שהבן ימות בעון האב · או אולי יהיה אומר תחתך כאילו אמר אחריך ע"כ · ה' מה רבו צרי וגו' רבים אומרים וגו' יר' מה שרבו צרי ומה שרבי' קמים עלי הכל הוא כאין וכאפס בערך אל מה שאומרי' לנפשי אין ישועתה לו באלי"ם סלה כי גם הם האומרי' לי כן היו אנשים מעטים אני מחשיבם לרבים וז"א רבים אומרים וכו' · או יר' מה רבו צרי ומה רבו הקמים עלי ומה רבו האומרים לנפשי אין ישועת' וגו' אחרי ה' אתי נשען על ה' אלדי כי הנה רבים הם אשר התנו מאשר אתם · ואתה ה' מגן בעדי תמיד ומושיעי מהם ומהמהם ומוהמנם · או יר' רבים אומרים לנפשי אין ישועתה לי באל"ים סלה כמו שאמר לו האל ית' ונאמן ביתך וממלכתך עד עולם והוא אומר סלה · או יר' רבים אומרי' לנפשי אין ישועתה לו רק הוא תמיד באל"ים ר"ל מסור בידי מדת הדין והינם יודעים כי אתה ה' מגן בעדי תמיד במדת רחמנותך ולא די זה אלא שאני קורא ג"כ אל מדת הדין שתענני והוא אומרו הושיעני אלדי · או יר' והם אומרים לנפשי וכי אחרי שחטאה יש לה תשובה עוד ויש לה ישועה באל"ים גם אחרי שחטאה ואתה ה' מגן בעדי תמיד כבודי ומרים ראשי מתוך כור ה"מהר · או יר' ואתה ה' מגן בעדי בעד מה שהבטחתני ואמרת לי כי ביתי יהיה נאמן לפניך עד עולם וכבודו שאמרת שמלכותי יהיה נכון לפניך וכן הבטחתני על המלכות שלמה בני והוא אומר ומרי' ראשי כי האדם מתגאה לכל לראש בהיות גו בן שלם יורש את מלכותו · קולי אל ה' אקרא יר' קולי אל ה' אקרא יען היותו הוא ית' עונה לי תמיד ביום צרתי והוא כאומר אני אל ה' אקרא וה' יושיעני · או יר' קולי אל ה' אקר' ויענני מהר קדשי סלה שנסבכתי עליו את מלכי העתיד לומר בתפלתו ושבו אליך ונומר והתפללו אליך דרך הרלב וגומר והוא אומר סלה ויל' בין בהיות בית המקדש קיים ובין בהיותו חרב כי שכינ' לא תזוז מכותל מערבי ובטחתי בה' שגם לי יענני בעת ויושיעני ויכפר עוונותי אחרי שובי · או יר' באומר סלה לומר גם אחרי שחטאתי וכו' : אני שכבתי וגומר יר' הוא ית' יענני מהר קדשי סלה

אבן יחייא

רמז לפעם הראשונה אשר באו פלשתים על דוד אחרי שמעם כי נמשח למלך · ואז אמר ה' לדוד עלה כי נתן אתן את הפלשתים בידיך · ה' ילעג למו · הוא רמז לפעם השנית כשהוסיפו לעלות על דוד · ואז הלעיג ה' להם וצוה לדוד שלא יעלה · אבל יסב אל אחריהם · להראות להם פחדתו מהם ללעוג עליה' · ואח"כ צוה לו שיבוא להם ממול בכאי' וגו' · אז ידבר אלימו באפו הוא רמז להכאה שהכם דוד בפעם הראשונה כי יהיה ידבר מלשון ועדבר את כל זרע הממלכה · ור"ל אז בפעם הראשונה הכה היושב בשמים אליהם באפו ע"י דוד עבדו וכאומרו שם · ויכם שם דוד ויאמר פרץ ה' את אויבי לפני · ובחרונו יבהלמו · ר"ל ואז בפעם השנית הלועג עליה' הבהיל אותם בחרונו של כליה ע"י דוד משיחו וכאומרו שם · ויעש בן דוד כאשר צוהו ה' ויך את הפלשתי' מגבע עד בואך גזר שהיתה הכאה מכליין חרון · ואני נסכתי וגו' דברי האלוה ית' לאמר החטאי' האלה בכשמותם דמם בראשם כבוא' להלחם בדוד על משחתו יש' · בהיות כי במגונתי נמשח ואני נסכתי אותו והפקדתיו רועה על עמי · ויהיה בסכתי פ' כנזר משם נסיכי שיתן שהוא ענין מעלה · ור"ל מלכי שאם הוא מלך הוא עבדי ושלי הו ובאמ' במלך על ציון הר קדשי · וכאשר ההר ההוא הוא מובדל ומקודש מכל שאר ההרי' ככה ונסיכו זה הוא מובדל ונקדש מכל זולתו · וא"כ מי ינים ידו במשיח ה' וקדושו וכקה · אספ' אל חק וגו' · הם דברי המשורר המדב' ברוח הקדש כי הוא רוצה לגלות ולספר לכל העמים וחק אשר כנזר ובחתם בטבעת המלך ה' לבאות · והוא כי ה' אמר אלי משחני ע"י שמואל · בני אתה כנז' מן ורב שלום בניך אל תקרי בניך אלא בוניך · שר"ל כי האל ית' באמצעות המשיח שהיא השפיע עליו מדות קדשו כאלו היה בנו היוצא ממנו כי טבע המוקיר ראוי שימצא ב שיסתבב ממנו ; ואף כי כפי הכנת דוד לא היה ראוי מול עליו הענין האלהי לרוב דמי' אשר שפך ולהיותו אדמוני עם יפה עינים ורודף התאוות גשמיות · עכ"ז בדרך כם לאהבת ה' אותו ולבחו בו מכל בית אביו השפיע האל עליו מחכמתו כאלו היה ריק מכל מגע הגשמיות וכאלו היו' הם בולד וזהו אומרו אני היום ילדתיך שר"ל אני בענין כשיי אתה בני ומבוכה ברוח קדשי כאלו היום ילידתיך ומאתי היתה זאת · ולא מצד הכנתך להשפעה כזאת · וכאומרו בשמואל שמשח אותו · ותצלח רוח ה' אל דוד מהיום ההוא ומעלה · שאל ממני וגו' ועוד אמר ה' שאל ממני ואתנה גוי' נחלתך · ולא די שהגוים הקרובי' אליך אתנם לך לנחלה · כי אפי' הרחוקי אשר אפס הישוב אחריהם · כי יהיה אפסי כנזר מן אפס כסף · אתנם לך לאחוזה · שהוא ל אחיזה והעמדה וקיום · כי אף שרחוק מקומך מהם יראו ממך ולא ימרדו בך · וזה להיותו הדין ככה כי כאשר הצומח יגבר על הדומם · והחי על הצומח · והמדבר על החי למעלתו ע ככה ראוי שיגבר המשיח ה' המובדל ונקדש מכל החי מכל בשר המין האינושי עליו וכו המדבר ירכב על החי · ויחרוש שדהו בכחו · ויפתח וישדד אדמתו · ויהרגנו לאכול את בש כל זה לא יחשב לו לעון להיותו נעלה ממנו · ככה לאיש אלהים ובכו הנקדש מזולתו לא ימ לו לאשמה לעבוד בעבודת פרך במין האינושי לצורכו וזהו אמרו תרועם לגוי' האלה בשבט ב ותשברם ותכריעם · והוא כנגד השבירה הנתנת מהמדבר לחי ברכיבה ובחרישה ובזו מהעבודות · ככלי יוצר תנפצם · כנגד אכילת המדבר לחי · גם מותר לך לשברם באופן ש מעיה תועה וימותו בעבודתך · וכאומרו שם והכריתה את כל אויביך מפניך · ועשיתי לך כשם הגדולים אשר בארץ · וה' נתן פחדו על כל הגוים וזהו רמז לאומרו אתנה גוים נח ואחוזתך אפסי ארץ · ועוד אמר ויך את מואב וימדדם בחבל וגו' ויך דוד את הפלשתים וגו' ויך את הדדעזר וגו' ויך דוד באדם וגו' וישם באדום נציבים וגו' שהוא רמז לאומרו תרועם בשבט ברזל וגו' כאשר ביארנו · ועתה מלכי' וגו' אחרי אשר ספר דוד לכל העולם החק והדת הנתונה מאת ה' וגלה סודו איך כשם מעט' היה נולד ויחבר עמים תחתיו · הזהירם לאמר ועתה מלכים אחרי דעתכם שבת הדבר השכילו ותנו לב על הדבר · ותוסרו לבלתי עלות על משיח ה' · ורמז באו מלכים ושופטי ארץ לשני מיני הנהגות שימצאו בכמאה או הנהגת המלך המולך על עמו · או הנהגת העם את עצמו ע"י כהניו וזקניו ועליהם שופט · הנקרא בלע"ז שי"גאטו כהנהגת ויניצ' ופלורי"נציאה · והנהגת ישראל ע"י זקניהם בטרם מלוך מלך עליהם · ובראשם היה שופט אחד כשמשון ואהוד וזולתו · עבדו את ה' וגו' אחרי גלות סודו לעבדיו המלכים והשופטים · והזהיר ב מרע כי יוסרו לבלתי עלות עוד עליו פן יכקשו · עוד הזהירם בעשה טוב והוא כי בראשונה יעבדו לה' · ואחר כך אליו שהוא משיחו מה שבתחילה היו קמים על שניהם · וכנגד עבודת ה' אמ' ע את ה' ביראה · ר"ל שתראו מפניו לאמונתכ' בו כי עמו עוז וכח להגביה ולהשפיל · כי אינו צריך מכם עבודה גשמיית · רק עבודה מחשביית שתאמינו בהשגחתו · וצריך תגאו שני שלא תמאסו ביר והרעדה היא אשר צריך שתהיה תמיד נגד עיניכם להיותה מתשת הכח האינושי · אבל אדרבא תגילו ותשמחו בה · וכנגד עבודת משיחו אמר נשקו בר · ר"ל הבר הלז אשר הוא כמעט בר וכס מאומריותו להיותו בן ה' אשר אל עליו רוח קדשו · תדבקו בו לעבוד עבודתו עבודה גשמיית · ולכבדו ולנשק ידיו ורגליו · פן יאנף ה' אם לא תעבדו אותו ואת משיחו · אשר בכל מקום שנמצא אף ה' תמצא כליון ואבדת הדרך כאומרו לעיל ודרך רשעים תאבד · כי יבער כמעט וגו' הזהיר דוד דרך ה' כי ראוי לירא ממנו להיותו אל קנא ונוקם וכמעט דבר אשר יעשה נגד רצונו בהכחשת השגחתו יבער ויכלה המכחישים אותה · וכן בהפך כל האושרים יהיו מכל החוסים בו אשר תאשרתם שוכה עמו ומאמינים בו ובהשגחתו : ג מזמור לדוד בברחו וגו' הן אמת דעת חז"ל אשר אמרו אמר

ג׳נפט׳בסי׳ קֻוּמָ֤ה יְהֹוָ֨ה ׀ הוֹשִׁ֘יעֵ֤נִי אֱלֹהַ֗י כִּֽי־הִכִּ֣יתָ אֶת־כָּל־אֹיְבַ֣י לֶ֑חִי שִׁנֵּ֖י רְשָׁעִ֣ים שִׁבַּֽרְתָּ׃ קום יְיָ פְּרוֹק יָתִי אֱלָהִי אֲרוּם מָחִיתָ כָּל בַּעֲלֵי דְבָבִי עַל לִיסַתְהוֹן כַּכֵּי רַשִׁיעֵי תַּבַּרְתָּא׃

ג׳ לַיהֹוָ֥ה הַיְשׁוּעָ֑ה עַֽל־עַמְּךָ֖ בִרְכָתֶ֣ךָ סֶּֽלָה׃ מִן קֳדָם יְיָ פּוּרְקָנָא עַל עַמָּךְ בִּרְכְתָךְ לַעֲלְמִין׃

ד

א ג׳ מל׳ לַמְנַצֵּ֥חַ בִּנְגִינ֗וֹת מִזְמ֥וֹר לְדָוִֽד׃ לְשַׁבָּחָא עַל חִינְגִיתָא תּוּשְׁבַּחְתָּא לְדָוִד׃

בְּקָרְאִ֡י עֲנֵ֤נִי ׀ אֱלֹ֘הֵ֤י צִדְקִ֗י בַּ֭צָּר הִרְחַ֣בְתָּ לִּ֑י חָ֝נֵּ֗נִי וּשְׁמַ֥ע תְּפִלָּתִֽי׃ בְּעִידַן צְלוֹתִי קַבֵּל מִינִי אֱלוֹהַּ צִדְקוּתִי בְּעִידַן עַקְתָא אַפְתִּיתָא לִי חוּס עֲלַי וְקַבֵּל צְלוֹתִי׃

ב״ד ג׳ בְּנֵ֥י אִ֡ישׁ עַד־מֶ֬ה כְבוֹדִ֣י לִ֭כְלִמָּה תֶּאֱהָב֣וּן רִ֑יק תְּבַקְשׁ֖וּ כָזָ֣ב סֶֽלָה׃ בְּנֵי נָשָׁא מְטוּל מָה אִיקָרִי לְאִתְכְּנָעוּתָא תְּרַחֲמוּן סְרִיקוּתָא תִּבְעוּן כַּדִּיבוּתָא לַעֲלְמִין׃

ל׳ וכתי׳ה׳ וּדְע֗וּ כִּֽי־הִפְלָ֣ה יְ֭הֹוָה חָסִ֣יד ל֑וֹ יְהֹוָ֥ה יִ֝שְׁמַ֗ע בְּקָרְאִ֥י אֵלָֽיו׃ וְיִדְעוּן אֲרוּם פְּרִישׁ יְיָ זַכָּאָה לֵיהּ יְיָ יְקַבֵּל צְלוֹתֵיהּ דְדָוִד בְּמִקְרֵיהּ לְוָתֵיהּ׃

ג׳ ירגזו על׳ ג׳ רִגְז֗וּ וְֽאַל־תֶּ֫חֱטָ֥אוּ אִמְר֣וּ בִ֭לְבַבְכֶם עַל־מִשְׁכַּבְכֶ֗ם וְדֹ֣מּוּ סֶֽלָה׃ זְעוּ מִינֵיהּ וְלָא תֶחֶטוּן אִמְרוּ בָעוּתְכוֹן בְּפוּמְכוֹן וְשֵׁילַתְכוֹן בְּלִבַּבְכוֹן וְצַלּוּ עַל שִׁוּוּתְכוֹן וְאִדְכְּרוּ יוֹמֵי מִיתוּתָא לַעֲלְמִין׃

זבחו כבשו

ברכתך ב׳ וסי׳ בא אחיך במרמה · על עמך ברכתך סלה: ד בנגינות ג׳ מ״ל בלישנא וסי׳ בקראי ענני אלהי צדקי · אל באפך תוכיחני · ונגינות שתי שכר · מה כ״ד בסגול וסי׳ נמסר בסדר כי תשא :

רשי

כי הכית את כל אויבי לחי · מכת בזיון היא כד״א יתן למכהו לחי בשבט יכהו על הלחי ומדר׳אגדה מכת הפה כד״א ויבא אל ביתו ויחנק : שני רשעים · גבורתם : ליי׳ הישועה וגו׳ · עליו להושיע את עבדיו ואת עמו ועל עמו מוטל לברך ולהודות לו סלה : למנצח בנגינות מזמור · זה יסד דוד שיאמרוהו בני לוי המנצחין בנגינות בשיר על הדוכן לשון נצוח נופל במתחזקים בעבודה כענין שנאמר ויעמדו הלוי׳ מבן עשרים שנה ומעלה לנצח על מלאכת בית יי׳ . בצר הרחבת לי · בימים שעברו עלי ומעתה חנני ושמע תפילתי : בני איש · בני אברהם יצחק ויעקב הקרויס איש באברהם נאמר השב את אשת האיש ביצחק נאמר מי האיש הלזה ביעקב נאמר איש תם : עד מה כבודי לכלימה · עד מתי אתם מבזי׳ אותי ראית׳ את בן ישי מי דוד ומי בן ישי בכרות כני עם בן ישי כי בוחר אתה לבן ישי אין לי שם : תבקשו כזב · תרדפו למצוא כזבי׳ כגון הזיפים שמלשינים עלי ולי היו מראים שלום וכיוצא בהם דילטורין שהיו בימי שאול הלא דוד מסתתר בגבעת החכילה וכן הרבה : הפלה · הבדיל : רגזו · חרדו מלפני הקב״ה ואל תחטאו : אמרו בלבבכם על משכבכם · השיבו על לבבכם שהזהיר הקב״ה על כך : זבחו

אבן עזרא

קומה · דע כי שם הפועל הוא בכל פעל עבר או עתיד ואע״פ שאינני פעמים כתוב כמו וברך ולא אשיבנה והטעם וברך ברכה וככה וברוב יועצים עלה תקום ובכה כי הכית את כל אויבי מכת לחי או תחסר אות בי״ת כמו הנמצא בית יי׳ כי ששת ימים עשה והנה הוא בלחי וטעם ושיני רשעים כנגד רבים אומרים לנפשי · אז יתברר לכל כי לשם הישועה כי הוא יושיע מי שיחפוץ בו וטעם על עמך הם הנלחמי׳ בעבור דוד כי הם עם יי׳ באמת ולא כנה העוזרים לבן לקשור על אביו והנ׳ התפלל שיברכם השם ולא יפקד מהם במלחמה איש או התנבא : למנצח בנגינות · אמר הגאון כי זה המזמור לדוד ונתנו לאחד מן המשוררים לנגן אותו תמיד כמו לנצח ואחרים אמרו כי המנצח הוא הפקיד שהוא שר על המנגנים כמו ומנצחים עליהם וזהו הנכון ונפתח למד למנצח בעבור היותו ידוע וטע׳ בנגינו׳ שיש לו שתי נעימות ויש אומרי׳ כלי שיר נקרא נגינו׳ ולפי דעתי שהיו בישראל נגינות ושירות על נעימות רבות וטעם בנגינות שהיה תחל׳ שיר והנה נכתב עם זה המזמור הניגון וכנה למעלו׳ והמעלית ועל עלמו׳ ועל איילת השח׳ ועל יונת אלם ועל מחלת: בקראי · וטעם אלהי צדקי אתה הסבה הראשונה להראות צדיקי ובאר שם דבר כמו באר לי: בני · אמר רבי משה הכהן ז״ל כי זה המזמור ככתוב למעלה וידבר עם בני איש בעבור גבהות לבם בתרותם · עד מתי שמתם כבודי לכלמה ולא יעמוד זה שאבית׳ ולא יקום ולא יהיה כי באמת תבקשו כזב ועל דעת רבי משה שהוא מדבר על עוזרי אבשלום : : ודעו כי הפלה יי׳ · כמו אשר יפלא יי׳ הבדיל והודיע מי שהוא חסידו כי ישמע בקראי אליו : רגזו · בעבור שיכלימוהו תחת כבודו וידברו כזב עליו אמר רגזו מהשם פחדו כמו אל תרגזו בדרך כי המלך שואל הלעגות שלו וי״א כי חשבתם כזב בלבבכם אל יצא מפיכם וזה איננו נכון וכתוב ודובר אמת בלבבו לב חורש מחשבות און ודבור הלב הוא העיקר והלשון איננו רק מליץ בין הלב ובין השומעים רק הפי׳ הוא שתחשבו בלבבכם בלילות על משכבכ׳ שאין לכם עסק בני אדם ולא תדברו כזב ביו׳ וזהו ודומו סלה : זבחו

מ״עספורנו ז״ל

קומה ה׳ · כי אתנם לשמברי הכית את כל אויבי : לה׳ הישועה · גם בלתי גלי דין : על עמך · ולכן אני מתפלל על עמך שלא ימותו במלחמה :

בקראי ענני · כשאתפל׳ על רדיפת שאול : בצר הרחבת · במלחמ׳ גלירי והדוב וגלית ופלשתי : ושמע תפלתי עתה : כבודי לכלמה · בן ישי באלו אין לי שם : ריק · שלא יתנני ה׳ ביד שאול : תבקשו כזב · למצוא חן בעיני שאול שיבים דבר כזב וחסר : כפלא ה׳ חסיד לו · כאמרו ע״י שמואל בקש ה׳ לו איש כלבבו : ובכן ה׳ ישמע בקראי אליו : רגזו · מהיות נגדי כי אתנם אמלך ואוכל להנקם : ואל תחטאו · לרדפני : אמרו בלבבכם · הרצון האלהי שנודע ע״י שמואל הנביא : ודמו · חדלו מלרדוף : זבחו

מנחת ערב

בפרש אקרא עננו הי׳ ע״י מדת הדין שהיה מסכים בדבר ש. וא מהר קדשו סלה כי שם השכינה שהיא הדת אלהי׳ כי מיום שנבראה העולם היתה שכינה במקום המזבח ואלו על כל הגלה היו מסכימים זכיותי לא היה האלהים שאמרו שאין ישועתה לו באלהים סלה עונה אותי טרם אקרא סלה: אני שכבתי ואישנה וגו׳ זה נאמר על מה ששלח לו חושי הארכי אל תלן הלילה וגו׳ כשיעץ אחיתפל לרדוף אחריו ואמר דוד שהו אני שכבתי ואישנה שהייתי מובטח בה׳ יסמכני ואע״פי שברח ועבר את המים מ״מ היה מובטח בה׳ אלא שצריך האדם לעשות את שלו ושלא לסמוך על הנס מ״מ עיקר הבטחתי בה׳ היה : ועל זה אמר לא אירא מרבבות עם וגו׳ אעפ״י שרוב ישראל היו נלחמים עמו לא ה״א ירא כי אין העזור ·אה׳ מלהושיע הן ברב או במעט : בקראי · ענני וגו׳ שתעשה רצוני כשאתפלל לך ואקרא לך כדי שאדע שאתה שומע בקול תפלתי וחפץ אתה בקול תפלתי וזה מדה טובה כמו שאז״ל מפני מה היו אמהות עקרות לפי שהקב״ה מתאוה לתפלתן של צדיקים וכמו שכתבתי למעלה על פסוק קולי אל ה׳ אקרא · ובמדרש ש״ט אמר דוד אלהי צדקי עליך לצדקני למה שאני משבט יהודה ואתה שומע תפלתו בכל שמע ה׳ קול יהודה · בני איש זה דואג ואחיתופל בני אברהם וכו׳ ע״כ ואפשר שאמר דוד וכי ראוי לכם לבזות אותי בשביל שאני בא מרות המואביה שהרי גם אתם בני אברהם אתם וכי ראוי לבזות לאברהם בשביל שהוא בנו של תרח אדרבה זה רוא כבודו שלא למד ממעשה אבותיו אף אני וביח אני כך אף על פי שרצנו ממואב לא למדנו ממעשיו וזהו כבודי וז״ש כבודי לכלימה מה שהוא לי לכבוד שאני בא מזרע מואב ולא למדתי ממעשיו אתם עושין אותו לכלימה לבזות אותי בזה · ודעו כי הפלא ה׳ חסד לו ע״י שישמע ה׳ קולי תדעו · בע״כ שלא הגיה כדי שאתפלל אליו ואני הגיד ורוצה הוא בתפלתן של חסידים · ובש״ט ודעו כי הפלה ה׳ חסיד כגר בפרצי על ידי ישעיה נחמו נחמו עמי וכד ראתי הרוח שעתה ישרע בקראי אליו · רגזו ואל תחטאו · אמר דוד עד מתי אתם חוטאים ומרגיזין ואימרי׳ פסול יש בו מרות המואביה בא אמרו בלבבכם ואין אתם ב״יס ראיבור שתי אחיות דעו עיקרכם ודומו סלה : זבחו

אבן יחייא

אמ׳ דוד׳ יעקב אבינו ברח שנא׳ ויברח יעקב משה ברח שנא׳ ויברח משה׳ ואני בורח כמותם׳ הייתי סבור שנתחייבתי מיתה על רוב פשעי · ועכשיו שאני גולה · וגלות מכפרת עון ובכן או׳ זכרתי משפטיך מעולם ה׳ ואתנחם · זכרתי הראשונים וראיתי התנהגך עמי כאשר התנהג׳ עמם ולכן התנחמתי וידעתי כי בבלתי כמחל עוני׳ ולכן התחיל ואמר המזמור הלז להיו׳ אלו העונש מהגלו׳ במדרגה מהטוב להכירו היותו חייב לעונש יותר גדול לרוב גודל חטאיו · והנה דבריהם דבל אלהים חיים כי להיות שהכיר דוד ברות קדשו היותו הוא האחרון להשלים שם האדם אשר הוא השרש כמין ישראלי כאשר הי׳ אדם הראשון השרש במין האינושי וכאשר פירשנו לעיל במזמור א׳ הביט ביעקב ומשה הקודמים אליו בסדר וזמן ומעלה בשם ההוא וראה כי עבר עליה׳ כוס הגזי׳ ולטוב להם באחריתם · ולכן גזר אומר כי כן יקרה אליו והתנחם והתחיל לומר במקום אשר ראוי אליו הבכיה · והנה נסמך המזמור הלז לראשון להיותם שוים באיכות · כי כאשר פלשתים ערערו על המלכת דוד ומשיחתו · ככה אבשלום ערער עליו על זה · וכאשר נפלו פלשתים תחתיו · ככה נפל אבשלום תחתיו ומת · ה׳ מה רבו וגו׳ הוא לשון קריאה · שהיה בעת צרתו קורא לנו כמו ואלוהו באומרו · או ה׳ בעל הרחמים הגומל חסד חנם ראה מה כמו כמה רבו כי כמעט כל ישראל היו נגדו לצוררו · וכאומרו הכתוב ויגנוב אבשלום את לב אנשי ישראל שר״ל גדוליה׳ כי אנשי הם הרבים מאים · וכאומרו והעם הולך ורב את אבשלום · והנה הקמים עלי לבלעני אינם מהשפלים ובזוי העם כי אם מגדוליהם ורביהם כגזר מן רבי המלך · ובפרט כי היו בניהם לראש אחיתופל אשר עצתו בימים ההם כדבר אלהים ועמשא בן יתר שר צבא עם וגבור מלחמה וזולתם הדומים להם · וזהו אומרו רבים אומרים קמים עלי · רבים אומרים וגו׳ לנפשי הלמ״ד כמו בעבור ור״ל והנה הרבים והגדולים ישראל אלה הקמים עלי סבת התעוררם לזה היתה לחשבם כי לעון בת שבע אין לי תקומה בעולם הזה · ולא בבא · וכנגד העולם הזה אמר אין ישועתה לו · וכנגד העולם הבא אמר באלהים סלה · שר״ל אין ישועתה גם כן לו להדבק באלהים בעולם הנצחי הנרמז עליו בשם סלה וכתרגום לעלמין · כי שם ישועתה ישמע בשתיהם · ולכן לא אמר ישועה רק ישועתה להראות הכפל · ואתה ה׳ וגו׳ ר״ל מה שאני יודע הוא ההפך כי כנגד חושבם שאין ישועה לי בעולם הזה · אינו ככה כי ידעתי נאמנה שאתה ה׳ מגן בעדי בעולם הזה להגין בעדי מכל הצרות מצרי והקמים עלי וה׳ לרוב רחמיך אשר יורו עליהם שמך ה׳ · וכנגד חושבם שאין לי ישועה בעולם הזה גם ידעתי היות ההפך להיותך כבודי · ר״ל שדוד עשה תשובה על חטאו והודה על פשעו ושם כבוד לאלהי ישראל בתשובתו ההיא וכל ישעו וכל חפצו היה לכבדו למרק חטאו · ולכן לדעתי כי ימינך פשוטה לקבל שבים ידעתי כי תרים ראשי מדרגת שאת · ויהיה ראשי רומז לרוח האלהים להיותו האבר אשר יתיחס אליו היותו משכן השכל והרוח האלהי הנזכר · קולי אל ה׳ וגו׳ רוצה לומר ולכן בקולי אל ה׳ בעל הרחמים אקרא בכל צרותי בעולם הזה שיגין בעדי מהקמים עלי לרחמיו ולרוב חסדיו · וכן בקולי אליו אקרא תמיד בתשובתי שימחול עוני ויענני מהר קדשו והוא ממכון שבתו מן השמים למען אזכה גם אני לעלות אל הר המור ההוא ואדבק בנעימות בימינו נצח וסלה · ויענני הוא עבר במקום עתיד במשפט הלשון בנביאי · אני שכבתי וגומר רוצה לומר ולכן בצרה הזאת מבני לא אפחד · ואם אשכב על מטתי תכף אני ישן בשיכת שלום ולא ברעדה והקיצותי בטובה ונחת אחרי שנתי ולא בבהלה · כמשפט הירא׳ים מצרה כי לא ישנו מפני הרעה וכגזלה שנתם ויקיצו בבהלה ורעדה · וכל זה למה לבטחוני הגדול בשם ה׳ כי הוא יסמכני ויהיה לי לסמך ומשען ומשענה · באופן שלא אירא מהרבבות עם אשר סבוני גם סבבוני להלחם בי ויהיה נגול שתו עלי · מן שות שתו השערה · קומה ה׳ · להיות כי האויבים היו חושבים היות דוד בעדר מהישועה זמניית · ומהישועה נצחיי׳ · לכן התפלל אל אל בעד שתיהן · וכנגד הזמניי׳ הישועתו מצרת בנו · אמ׳ קומה ה׳ · וכאומרו קומה ה׳ באפך · שר״ל שתקו׳ באף ותשמיט אויבי אחרי אשר תושיעני אלהי מידם כי הכית במקום כאשר ור״ל כאשר מנהגך מקד׳ להושיעני ולהכות את כל אויבי בלחי · ר״ל מכה נראית ומגולת כי כל המכות אשר יוכו בהם האנשים יהיו נסתרות ומכוסות בבגדיהם זולת מכת הפנים הנרמזים בשם לחי אשר היא כמנעת הכיסוי להיותם גלויים בטבע · ואלו האויבים הם המבקשים לאמותני מטוב העולם הזה · כי הרשעים כים נגרש אשר היו מבקשים לאמותיכו מטוב הע״ה שברת שניהם · והוא רמז לחוזקת וגבהם · כאשר יכונה השן סלע בשם השן לקשיו וחוזקו · לה׳ הישועה וגו׳ רוצה לומר וכנגד

תורת חסד תהילת ה׳

סלה בין כשיאמר בעולם ששכבתי והוא אחרי שוכבי עם אבותי בזמן שיהיה עדין ב״ה קיים ובין כשאישנה והוא בזמן שהוא חרב בהיות ישראל בארץ אויביה׳ בתוך כור גלותם ובין כשיאמר שהקיצותי כבר והוא בזמן הגאולה כי ה׳ יסמכני תמיד עם תפלתי אם בבית המקדש ואם בהתפללי נכונת לבי נגד בית קדשי הקדשים ולא אירא מרבבות עם וכו׳ : או יר׳ אני שכבתי ואישנה עם הי״לצר הקיצותי ושבתי בתשובה כי ה׳ יסמכני והוא משאז״ל בא ליטהר מסייעין ליה · וענין זה בזה הפסוק הוא נכון אל מה שפירשתי בפסוק רבים אומרים לנפשי אין ישועתה לו שיר׳ לכוין אל החרטה והתשובה :

קומה ה׳ הושיעני אלהי יר׳ קומה ה׳ המהוה ההוי׳ שעשיתני מן האפס המוחלט הושיעני אלהי המשגיח עלי לטובה תמיד כי במה שהכית את כל אויבי לחי כמשך שנאמר בעולם שסיני רשעי׳ שברת ואף אם לא הכה על לחייהם כלל והסבה הוא יען כי כמוגו כל יושבי הארץ כששמעו כי אתה ה׳ עמדי והגזים הענין עוד ואמר שני רשעים שברת ולא אמר שני רשעים הפלה לומר שישתברו שיניהם לתכאין כי בזה יש להם סבר על סבר כי יותר טוב היה להם שיפיל השן לגמרי לא שישבר לחצי וישאר מחציתו כי בכל עת יכאוב להם · לה׳ הישועה וגומר יר׳ לכך אני שואל ואומר הושיעני אלהי יען כי מדתך היא להושיע תמיד את עמך בשם ה׳ וראוי הוא לך שתעשה עמדי עוד תוספ׳ טובה שגם בשם אלי״ם תענני ותושיעני וידעו כלם כי הכל הוא דבר ה׳ ית׳ וית׳ והוא אומר לה׳ הישועה על עמך ברכתך סלה כלומר בשם ה׳ אתה מביא הישועה סלה על עמך וכמו כן ברכתך · או יר׳ לה׳ היא הישועה הזאת שתעשה עמדי כשתכה את כל אויבי לחי כי עם זאת ההכאה תשבר שיני רשעים שהכעיסוך שהוא דבר נוגע אליך ועם כל זה ברכתך היא על עמך סלה שהם מברכים ומהללים אותך תמיד על זה כאילו לא היתה הישועה הזאת כנגעת אליך ה׳ כלל רק שהכל היה אגלם למה שהכית לחי כל אויביהם שלהם בעצמם · או יר׳ לה׳ היה הישוע׳ הבאה לעמו ישראל אך מה שאני שואל היא שתתמיד הברכה על עמך סלה והוא ע״ד מש״זל בפסוק יברכך ה׳ וישמרך מלך ב״ו נותן את הממון אל עבדו ואינו יכול לשומרו מן הלסטים והב״ה נותן הברכה ושומרה · ואני שמעתי בזה שיר׳ ע״ד בכל צרתם לו צר · או שיר׳ הנה לפי שהוא ית׳ יביא הישועה על ישראל ע״כ גם בבוא הרעה הם מברכי׳ לה׳ לפי שמי יודע אם מגד הרע ההוא ימשך להם טובה רבה וכל כוונתך היא להטיב לישראל והוא אומר על עמך ברכתך סלה והוא ע״ד כשם שמברכין וכו׳ או שיר׳ ע״ד ישראל נושע בה׳ ויר׳ לה׳ היא הישועה כי הוא הנלחם בעד עמו ישראל ואנשי העולם חושבים כי ישראל הם הם אשר נצחו המלחמה מגד גבורתם ומברכין להם וכפי זה הדרך יכולני לומר כי לכך אמר על עמך ברכתך סלה כדי לרמוז אל הענין בעצמו שקרה לו לדוד כשנלחם עם הדרעזר מלך צובה ששמח מזה הרבה מאד תעו המלך והחזיק לו טובה הרבה כמ״ש הכתוב וישמע תעי מלך חמת כי הכה דוד את כל חיל הדרעזר וישלח תעו את יורם בנו אל המלך דוד לשאל לו בשלום ולברכו על אשר נלחם בהדרעזר ויכהו כי איש מלחמות תעו היה הדרעזר ובידו היה כלי כסף וכלי זהב וכלי נחשת · או יר׳ באומר לה׳ ע״ד אומר בפסוק אתה סתר לי מצר תצרני רני פלט וגומר שיר׳לומר בשם׳ שאינני רואה אותו הצרכי מן הצר בעצמו המבי׳ הצרות שאינני רוצה לראותו ואין צריך לומר שאינני רוצה לראות את הצרות שהיה הצר יכול להדם ומזה ימשך כי רני פלט תסובבני סלה שתמיד אני אומר ברכת ההודאה כשם שאומר אודה מי שניצול מן הצרה ודבר זה אני עושה לפי שאחרי היותך סתר לי שלא אראה כלל אפי׳ את הצר אני אומר תמיד שהאל ית׳ עושה לי כן תמיד שמצילני הלא שאינני רואה אותו כדי שלא אצטער על הדבר ובודאי שאם בכל פעם ופעם שיצילני ה׳ מאיזה מהם היה מראה לי את ההצלה ההיא הנה לא הייתי מרנן תמיד רנת פלט רק בצאת׳ שעה שהייתי רואה בעיני הפלטה וההצלה ההיא והוא אומ׳ פה לה׳ הישועה וגומר ויר׳ האל יתברך מושיע לנו תמיד והישועה עומדת אצלנו יתברך תמיד להועילנו כי הוא ית׳ סתר לנו מכל מיני צרות ורעות המתרגשות לבא עלינו וה׳ מושיענו מהם אלא שאין אנו רואים דבר ולכן על עמך ברכתך בפיהם סלה והיא ברכת ההודאה וזהו רני פלט הסובבני סלה · ואולי באומר על עמך יר׳ לומר שתמיד הישועה היא עומדת עליהם ממש והוא הענין שאמרתי וכמו כן אומר על עמך ברכתך סלה הוא גם כן הענין שאמרתי אלא שאני רוצה לומר שאומר על עמך הוא מוסב אל מה שאמר ואל מה שעתיד לומר והוא ע״ד תקום והדרת לר״זל · או יר׳ באומר לה׳ הישועה כי כשהש״ית יושיע איזו ישועה או טובות הנה יושפע הטוב והברכה ההיא על המון העם כי הגדולים שבהם יפזרו אותו ויתנוהו לדלים והאביונים והוא ע״ד מה שנאמר בתורה איש כמתנת ידו כברכת ה׳ אלדיך אשר נתן לך : ומצאתי כתוב על עמך ברכתך יר׳ מאחך היא ישועתי ואם לא יהיה מגדי יהיה בעבור עמך שברכתך דבקה בהם נצח סלה והוא אומר על עמך ברכתך סלה ע״כ :

והכונה בכלל המזמור כפי מה שפירשתי היא לומר כי ה׳ שעזרו לדוד תמיד ושהוא גם כן עוזר לי תמיד בהיותו לי סתר ומגן ושהוא עתיד להושיע ולהציל את כל יוצאי חלציו הבוטחי׳ בו ולכל ישראל ולהושיעם יעזרהו ג״כ בברחו מפני אבשלם בנו ומפני יועציו אחיתופל והדומים אליו וכו׳ :

כַּבְשׁוּ יִצְרֵיכוֹן וְיִתְחַשֵּׁיב לְכוֹן כְּנִכְסַת צִדְקָא וְסַבְּרוּ עַל יְיָ: סַגִּיאִין דְּאָמְרִין מָן יְחַמְּנַנָּא טָבָא נְשָׂא עֲלָנָא נְהוֹר סְבַר אַפָּךְ יְיָ: יְהִיבְתָּא חֶדְוְתָא בְּלִבִּי מִן עִידָן דְּעִיבּוּרֵיהוֹן וְחַמְרֵיהוֹן סְגִיאוּ: בִּשְׁלָמָא כַּחֲדָא אֶשְׁכּוּב וְאִידְמוּךְ מִן בִּגְלַל דְּאַנְתְּ הוּא יְיָ בִּלְחוֹדוֹי בִּסְבִירָא תּוֹתְבִנַּנִי: לְשַׁבְּחָא עַל חִינְגִּין תּוּשְׁבַּחְתָּא לְדָוִד: מֵימְרִי אֲצִית יְיָ אִתְבִּין רִינוּנִי: צִית לְקַל בָּעוּתִי מַלְכִּי וֶאֱלָהִי אֲרוּם קֳדָמָךְ אֲצַלֵּי:

וטיחה אל י' בליש' | ל' חד כתיב סה וחד סא | ל' ומל' | ל' | ג' | ג' בליש' ל' ומל' | ב' מלעיל שמעה זאת

ו זִבְחוּ זִבְחֵי־צֶדֶק וּבִטְחוּ אֶל־יְהוָה: רַבִּים אֹמְרִים מִי־יַרְאֵנוּ טוֹב נְסָה־עָלֵינוּ אוֹר פָּנֶיךָ יְהוָה: נָתַתָּה שִׂמְחָה בְלִבִּי מֵעֵת דְּגָנָם וְתִירוֹשָׁם רָבּוּ: בְּשָׁלוֹם יַחְדָּו אֶשְׁכְּבָה וְאִישָׁן כִּי־אַתָּה יְהוָה לְבָדָד לָבֶטַח תּוֹשִׁיבֵנִי:

ה לַמְנַצֵּחַ אֶל־הַנְּחִילוֹת מִזְמוֹר לְדָוִד: אֲמָרַי הַאֲזִינָה יְהוָה בִּינָה הֲגִיגִי: הַקְשִׁיבָה לְקוֹל שַׁוְעִי מַלְכִּי וֵאלֹהָי כִּי־אֵלֶיךָ אֶתְפַּלָּל: יהוה

כל לשון בטיחה על במ"י אל וסי' במס' רבתא בערך אל ביטש"א חד"א דכ"ל ליש' על ב"מ אי"נון דמס' רינא תמן בס"ד: לבדד ג' וסי' בסוף מיכה ובסדר בלק: ח' אל הנחילות כל לשון נחלה על במ"ג אל וסי' כי לא באתם עד עתה · וישבו אל נחלת' דספר שפטים · למנצח אל הנחילו': בינה ב' מלעיל וסי' בינה הגיגי · ואם בינה שמעה זאת דאיוב · וא' ובינה לו במראה:

רש"י

זבחו זבחי צדק · הצדיקו מעשיכם והרי אתם כמקריבים זבחים: ובטחו אל יי' · שישפיע לכם טובה ואל תחטאו לו בשביל ממון שאתם מצפים לקבל שכר מאת שאול: רבים אומרים מי יראנו טוב · רבים מישראל יש שרואין אומות העולם בעושר ובשלוה ואומרים מי יראנו טוב להיות עשירים ומשיגי תאוה כאלו: נסה עלינו · הרם עלינו לנס את אור פניך לשון הרימו נס ארים נסי ל"א נסה עלינו רפנב"ליר בלע"ז כמו הבני נזר מתנוססות אבל אני איני מקנא בהם כי שמחה נתונה בלבי מעת דגנם ותירושם של אומות רבו בשוא אני אם למכעיסיו כך לעושי רצונו על אחת כמה וכמה לעתיד לבא שהוא יום קבול שכרם: בשלום יחדו אשכבה ואישן · הייתי שוכב וישן בטח ולא הייתי ירא מכל צר ואויב: לבדד לבטח · כמו בטח בדד עין יעקב לשון מבטח ושקט הוא שאינו צריך להושיע גייסות עמו: אל הנחילות · מנחם פתר בכולן נחילות ועלמות גיתות ידותון · כלם שמות כלי זמר הם ונעימת המזמור היתה לפי שיר הראוי לאותו כלי ומדרש אגדה יש מפרשים נחילות לשון נחלה ואין זה משמעות התיבה וגם ענין נחילות גייסות כמו נחיל של דבורים וכמו ונחלי בליעל תרג' יונתן סייעת חייבין תפילה בשביל גייסות אויבים הבאים על ישראל ואומר המשורר את המזמור בשביל כל ישראל: אמרי האזינה יי' · כשיש בי כח לשאול צרכי לפניך וכשאין בי כח להתפלל לפניך והדאגה עצורה בלבי בינה הגיגי · הבן הגיון לבי כך מפורש במדרש כל בינה שבמקרא הטעם תחת הנ"ון חוץ מזה וחבירו שבאיוב ואם בינה שמעה זאת שאינו שם דבר אלא לשון הבן כמו בין אבין את אשר לפניך לפי' הטעם תחת הבי"ת: הקשיבה · זאת הגזרה קשורה עם למ"ד על יי'

בקר

הגיגי ל' וחד נהגיגי

אבן עזרא

זבחו זבחי צדק · הם השלמים שהם קרבים אמוריהם לא בעבור אשם או חטאת או עולה על הלב שהיא המחשבה ואין טענה מן אז תחפוץ זבחי צדק עולה וכליל כי הטע' ועולה כנגד ראובן ושמעון וטעם זבחו הניחו דברי ריק והידו לשם שנאן כעמו לכם: רבים · שב להזכיר דברי מבקשי כזב כי בהיותי בצרה אני ואנשי אומרים מבקשים כזב עלי ועל אנשי מי יראנו טוב · יש אומרים כי מלת נסה מהפעלים עלומי הלמ"ד גם והיה ראוי על משקל וראה ועשה ובא על דרך שהוא כמו ואשעה בחיקיך ונכון הוא להיו' הה"א כמו הא"לף והסמ"ך כמו השי"ן יש פעלים שנקראים עלומי העי"ן כגון כל הפעלים של שתי אותיו' כגון קם שב והם כלם כמו שיאמר קים שיב שאות האמצעי' עלומ' שהיא כנגד העי"ן של פעל ונכון להיות הה"א כמו הא"לף והסמ"ך כמו השי"ן על דרך ישא יי' פניו אליך וכמו הנסה דבר אליך תלאה: נתתה · הם מתאוי' שלא נראה טוב ואני הייתי שמח בראותי אותה בטיב וטעם נתת כי אתה נתתה לי לב טוב להתאוות טוב לכל · ויאמר רבי יהודה בן בלעם · כי מעת דגנם הפוך והאמת מעת רבו דגנם ותירושם ואין צורך להפך דברי' נאמרי' ברוח הקדש: בשלום · בלא פחד וטעם יחדו הרבי' והוא עמהם ומלת בדד בלמ"ד או בחסרונה שוה וככה מלת לבטח ויש בטח והנה יי' בדד ינחנו וכבון הוא שהשם לבדו וככה זה או טעמו או היו יחדו עמי או הייתי לבדד והטעם לבדי תושיבני: למנצח אל הנחילות · אל כמו על בטעם כמו ותתפלל על יי' אל הנער הזה להפך ולא יתחלף הא"לף בעי"ן רק אותיות אה"וי הם המתחלפות ושי"ן בסמ"ך כי הם קרובי' במוצא והנחילות תחלת פיוט אולי הוא מגזרת ינחלו לכם כדרך האכילה הזאת: אמרי האזינה · מגזר' אזנים השה אזנך: בינה · לשון ציווי כמו שימה נא · הגיגי כפול העי"ן כי מן הגה הוא כמו זנוניה ואמר לשם בינה כדרך בן אדם וככה ודע לבבי גם האזינה והטעם שיתברר לכל כי אין ספק כי הכל ידע ואין לו צורך לאזנים כדרך הנוטע אזן הלא ישמע: הקשיבה · כן לא נכון לדבר מי יקשיבנו וטעם מלכי אין לי מלך שאשוע אליו רק אתה לבדך:

מ"ע ספורנו ז"ל

זבחו זבחי צדק · זבחי אלהים רוח נשברה ולא תבקשו להשיג שעלה מאחר: ובטחו אל ה' · שיתן משאלותיכם בלעדי שאול כי אמנם קרה בי: רבים אומרים · והתפללו להשיג טוב בעה"ז: נתת שמחה · ושמחתי שנתקבלה תפלתם ואני עתה בשלום יחדו אשכבה ואישן · בזמן אחד · כי ידעתי כי לבסוף לבטח תושיבני · אחרי מות שאול:

בזה המזמור התפלל שיצילהו מיד שאול ואמר:

אמרי האזינה ה' · אמרי שאמרתי לשאול למה אדוני רודף אחרי עבדו: הגיגי · כששמעתי את אנשי בדברי' שלא יקומו על שאול להרגו במערה: שועי · בהיותו במערה בתפלה:

בקר

מנחת ערב

זבחו זבחי צדק תני ר' חייא ושמרתם את משמרתי שמרו במשמרתי מהו אני ה' אלהיכם מזומן אני ליתן את שכרך ר' נתן בשם ר' אבא אמר ולא תקרא תלא הוא זבחו זבחי צדק אמר הקב"ה פשטו ידיכם במצות ובטחו בו שאני משלם לכם שכר: בוקר תשמע קולי אז"ל על פסוק אעירה שחר אמר דוד אני מעורר השחר וז"ש בוקר תשמע קולי כי בוקר אערך לך שאני עורך ומעורר הבוקר · או ירצה שאז"ל אל זועם בכל יום בשעה שמלכי האומו' משתחוים לשמש בצאתה מיד כועס ואמר דוד אע"פ שאתה כועס בבוקר מ"מ תשמע קולי כי אני אערך לך תפלתי לא כמלכי האומות שישנים עד ג' שעות ואני בוקר אערך לך ועוד שנית שאני אערך לך תפלתי ולא כמלכי האומו' שמשתחוים לשמש: ובש"ע למנצח על הנחילות א"ר שמואל בר נחמני על שני נחילות שנחל דוד את המלכות בעה"ז ולעה"ב אמר דוד על שתיהן הני' מזמור על הנחילות א"ר יהושע בן לוי הנחילות בוסריקון הוא ה' חמשה חומשי תורה נ' כנגד נ' יום שבין פסח לעצרת ח' כנגד שמנה ימי המילה י' כנגד עשר' הדברות · ל' כנגד שלשים צדיקים שאין העולם חסר מהם כאברהם שנ' ואברהם היה יהיה בגימטריא תלתין הוו בשישראל זוכין שמונה עשר בארץ וי"ב בחוצה לארץ וסימן עוב לישראל כשהארץ מעמדת שנים עשר צדיקי' · השה אלי אזנך ענני זה שבטו של דוד שפיתנה לו שמיעה שנ שמע ה' קול יהודה · ר' יהודה פתר לה בארבע מלכיות אחרי

תורת חסד　　תהילת ה'

ד למנצח בנגינות וגומר הנה אומרו בנגינות אפשר לבארו ע"ד מה שביארתי אני בספר חסדי אבות במה שאמר חזקיהו ע"ה ה' להושיעני ונגינותי ננגן כל ימי חיינו על בית ה' שיר' לומר שאותה הישועה שנעשתה לו ינגנוה ג"כ כל זרע בית ישראל כי גם להם ימשך מאותה הישועה תועלת גדול עלום ורב כי כל ימי חייהם של מלכי בית דוד על בית ה' יהיו ישראל על בית ה' מה שאין כן במותם ולהיות כי במזמורי' הקודמי' דבר דע"ה על מה שדבר לו ה' בעניני מלכותו ובעניני שלמה בנו שהיו הם אבות כל מלכי בית דוד אשר היו על בית ה' וכ' הצילם ממלחמת אבשלום ומן המייעצי' אותו על כן אמר למנצח בנגינות ויר' לאל ית' המנצח בנגינות למלכי בית דוד מזמור וכו' וזהו בעצמו מה שסיים בו במזמור הקודם באומר לה' הישועה וגומר שיר' לומר לפי דרכי כי אותה הישועה שהאל ית' יושיעהו לדוד הוא דבר נוגע אל כללות ישראל כאומר וסמך לזה ענין הנגינות הללו והוא בעצמו אומר ה' להושיעני ונגינותי נגנן כי אומ' פה לה' הישועה הוא אומר שם ה' להושיעני ואומר אח"כ בנגינותי הוא כאומר שנגינותי ננגן אחרי אומר ה' להושיעני: בקראי ענני וגומר יר' אזי בקראי ואומרי ענני אלהי צדקי במשפטי ודיני הרחבת לי תכף ומיד וגם עתה אנני על צד החנינה והחסד ושמע תפלתי והיא מה שאמרתי קומה ה' הושיעני אלהי וכו': או יר' גם עם היות שתכף ומיד תענני הנה עוד זאת תעשה לי והוא שתשמע תפלתי ושאלתי היא שתהיה מגן בעדי כבודי וכו' ותקיים לי מה שאמרת לי ונאמן ביתך וגומר והוא הענין בעצמו שרצה באו' בשלום יחדו אשכבה ואישן והוא ע"ד מה שאמר למעלה אני שכבתי ואישנה כפי מה שביארתי אני בו והקדים הקדמה מה אל מה שיר' לומר והוא אומר בני איש עד מה כבודי לכלימה וגומר וכיון בזה אל מה שאמר למעלה כבודי ומרים ראשי · ואולי באומר בצר הרחבת לי יר' ע"ד מה שפי' המפ' בפסוק צרות לבבי הרחיבו שיר' לומר שרבוי הצרות הרחיבו את לבי לסבול עוד צרות אחרות · בני איש וגומר מלאתי כתוב שרצה לומר ראוי היה לכם אתם בני איש המעלה לעזוב דרך זו תלכו אם מצד מעלת אבותיכם כי בני החשובים ראוי להם שיקחו מוסר מן האבות והוא ע"ד הביטו אל אברהם אביכם וכו' ועד מה כבודי לכלימ' בעיניכם מה שאין כן מדרך החשובים להתכבד בקלון חבריהם וכן היה ראוי לכם לבלתי לכת אחרי המחשב' הזאת כי היא לא תעלה ע"כ · או יר' אתם אבשלום ואדוניה בני איש כמוני עד מה כבודי והוא המלכו' לכלימה בעיניכם כי קמתם על אדוניכם ולפי האמ' תאהבון ריק כי ממה שעשיתם ושחשבתם לא תשיגו דבר כלל וכנה להם בשם בני איש ולא הזכירם בשמם בשם בניו לפי שלא עשו רצונו כדרך הבנים הטובים והישרים שמכבדים את אבותם ושיתף ענין אדוניה עם אבשלום גם כי היה ענינו אח"כ לפי שכל דברי דע"ה בזה הספר היו ברוח הקדש ובמקומו' רבי' דבר על העתיד וכפי פירושי זה אולי כיון באומר כבודי למה שאמ' הכתו' כבד את אביך וגומר ואמר להם שאדרבה הם מכלימים אותו במעשיהם וכו' · או יר' הנה אתם חייבים לכבדני מפני ב' דברי' הא' להיותכם בני ובן יכבד אב והב' להיותי מלך ואדון עליכם ועבד אדוניו יכבד אך אתם איני רוצה לתפוש אתכם רק מזה הצד והוא שאתם בני איש ואף אם היה אי זה איש שהיה ואפי' שלא יהיה מלך מכל שכן שאני מלך עליכם ועל כל ישראל והוא אומר ודעו כי הפלא ה' חסיד לו · או אולי כיון באומר כי הפלה ה' חסיד לו על שלמה בנו כי בו בחר ה' מכל שאר בניו למלך על ישראל עד שאמר עליו כי שלמה יהיה שמו ושלו' ושקט יהיה בימיו ולא שיצטרך לקבל המלכות ע"י מלחמה עם אבשלום ואדוניה ועל זה בטח דע"ה ואמר ה' ישמע בקראי אליו כלומר בקראי אליו על ענין חסיד זה · רגזו ואל תחטאו וגומר יר' הלא יותר טוב היה לכם שתרגזו ושלא תחטאו ושתאמרו בלבבכם על משכבכם שירים של פגעים כדי שלא תנזקו ולא יבהילו לכם חלומו' רעים והרהורים רעים בהעלותכם על לבבכם עניני' אשר כאלה ודומו סלה על התורה וכמו כן זבחו זבחי צדק ובטחו אל ה' ולא תלכו אחרי ההבל כי הרבה פתחים למקום להטיב לטובים ולישרים בלבותם והמטים עקלקלותם יוליכם ה' את פועלי האון · או יר' באו' בני איש לומר אתם כלכם בני איש ואיש שאתם חייבי' בכבוד אבותיכם למה תעשו כה לעזור לאבשלום הבא כנגדי עם היותי אביו ואיככם משימים על לבבכם כי בן יכבד אב כאשר כבדתם אבותיכם ואתם במה שעזרתם אותו בייתם הסבה שתהיה כבודי לכלימה בעיניו והנה בזה תאהבון ריק מבניכם ולא כבוד כי האל ית' מודד לכל בריה מדה כנגד מדה וגם בניכם יחטיאו את כבודכם לכלימה ותבקשו כזב סלה והוא מה שלא יהיה כן בעולם שבן יחרף אב ואתם הייתם הסבה שבניכם יעשו לכם כן ודבר זה יהיה סלה שגם בני בניכם יכבדו לבניכם כמו שכבדו הם לכם: ורעו כי וגו' ואתם בני איש רגזו לכם וחרדו שלא יעשו בניכם לכם כזה ואל תחטאו גם אתם בכבודי שאת' משימים אותה לכלימה ואתם נותנים יד לפושעים ותמיד אמרו בלבבכם על משכבכם דבר זה ודומו סלה מליעץ לבני שתהיה כבודי לכלימה · ואולי יר' באומר על משכבכם לכוין אל ענין הולדת הבנים שהיא על משכבותם וכיון אל הענין האמור: זבחו וגומר יר' ולא זבחי אשמות וחטאות במה שתחטאו בזה עד שאתם כמי שטובל ושרץ בידו ובטחו אל ה' שייטיב אתכם ממקום אחר כי לא לכלכם ישים אבשלום שרי אלפים ושרי עשרות · רבים אומרים יר' רבים אומרים מי יראנו טוב מאתך ה' כי בזה נהיה יודעים כי נסה עלינו אור פניך ה' כלו' שתמיד ייטיב ה' עלינו והוא ע"ד מה שביארתי בא"פ שבעני בבקר חסדך וכו': או יר' ע"ד מה שפירשתי בפסוק זכר עשה לנפלאותיו ותראנו במקומו: ועל זה הדרך אמר פה רבים אומרים מי יראנו טוב ושיהיה בדרך נס כי בהיותו דרך נס ופלא

אבן יחייא

וכנגד הישועה הנצחיית הנזכר' אמר אני שואל לה' הישועה השלמיית והשלימה · אשר היא ברכתך אשר נתת ביחוד לעמך עם לבדד ישכון מהתדבקך עמהם עוד בחיים חייתם · ואחרי מותם סלה ולעולמי עולמים:

ד למנצח בנגינות וגו' · כבר ביארנו בהקדמתנו הכרנה בנינות וניגון וזמר · וזה המזמור היה אומר דוד בכל צרותיו משאול ופלשתי' ואבשלום וזולתם · ולכן נסמך אל הקוד' אליו · בקראי וגו' להיות כי במזמור הקודם התפלל אל אלהיו שיושיעהו בכל מיני הישועות וכאומרו הושיעני אלהי · לה' הישועה · לכן במזמור הזה מתלה פניו שבקוראו אליו בעד הישועות הנז' שיעננו · ולהיות כי תארי האלוה הם עושה חסד · והוא עשות לפנים מן השורה ולגמול חסד אנס · משפט · והוא לנקום ברשעים פעולת רשעתם · ולדקה · והוא להציל העשוק מיד עושקו ולדקה יחשב לו בהצלתו להיות כי פעל המעשה מה שהדין מחייב · לכן רמז פה לשלשת' וכנגד תאר המשפט · אמר אלהים שהוא שם מדת הדין המתיחס על הרשעי' ואויבי ה' ומשיחו · וכנגד תאר הצדקה · אמ' אלהי צדקי · שר"ל כי עליך להצילני מיד עושקי · כאשר יורה עליו שם לדקה כאשר עשית פעמי' חדלו מספור כשהייתי בצר · הנגזר מן צר לי המקום · והוא עת הצרה כשהאי' מסובב ממנה מכל צד וכדרך טבע כמבע ההצלל כישרא' על ים סוף בהיות' כלדפים מפרעה · וכדוד במדבר מעון ארץ הזיפי' בהיותו כרדף משאול · הרחבת לי כי היה דוד כחפז אז ללכת והמעברות היו סדורות וצרות לולי כי ברחמי ה' כתרחבו · כי מלאך בא אל שאול לאמ' מהרה ולכה כי פשטו פלשתים על הארץ · וישב שאול מרדוף אחרי דוד · וכנגד תאר החסד והחנינה · אמ' חנני ואף כי אין אתה חייב להטיב עמדי לרוע מעשי · מפני רחמיה הרבים והתאר שלך שתנחמו' מן וחסד אנס · אנא חנני ושמע תפלתי אשר שאלתי מאתך מהשתי ישועות · בני איש וגו' להיות כי לעיל אמר שרבים אומרים היות נפש דוד נעדרת מהשתי ישועות לחטאתיו · לכן ידבר עתה עם הרבים ההם מאנשי המעלה · ולכן קרא אותם בני איש · לשון גדולה וחשיבו' אשר יורה עליו שם איש וכאשר פרשנו · עד כמה מהזמן תאהבון שהכבוד שלי יהפך לכלימה בע"הז שהוא הבל וריק · והוא כנגד הישועה הזמניית · ועוד מה תאהבו ותבקשו שכפשי תאר' כזב בעולם הסלה והנצחיות · ויהיה כזב נגזר מן אכזב אשר לא יכזב מימיו · שר"ל תגרשוני מהסתפח בנחלת ה' למען אחסר ע"הב ואובד אותו · והוא כנגד הישועה הנצחיי' · ודעו כי וגו' ר"ל דעו ודעו' כי הו"יו מודעו מורה על תיבה קודמת · והוא יען כי דעת הבני איש הוא היות דוד נעדר מהב' ישועות · לכן אמ' אליה' דעו ודעו כי שניהם הם אלי · ובהפך ידיעתכ' · כי כנגד הישועה נצחיית דעו כי הפלה ה' אותי והבדילני מרדת באדה שחת למען אדבק לו · להיותי חסיד ומעשי ישרי' בעיניו · וכנגד הישועה הזמניית · ודעו ג"כ כי ה' ישמע בקראי אליו בעת צרתי · רגזו ואל תחטאו וגו' ר"ל והנה אלמדה אתכם אופן השגת הב' ישועות למען תעשו כן גם אתם ותשיגום · כי ישועת ה' הנצחית תושג ביראתו השלימה אשר ימשך ממנה בלתי עשות החטאים כי היראה הוא כוהר מהם · וזהו אומרו רגזו לשון פחד כמו רגזו וחלו · ואל תחטאו · הנרמז בזה מלות סור מרע · ועוד זולת זה צרי' עשיית הטוב מהתלמוד תורה אשר ימשך ממנו עשיית המצו' כי אין עם הארץ חסיד · וזהו אומרו ואמרו · כנגד ודברת בם בשבתך בביתך · בלבבכם · כנגד ובלכתך בדרך · כי בה אי אפשר התלמו' תורה בדבור ובקריאה על ספר רק במחשבת הלב · על משכבכם · כנגד ובשכבך ובקומך · עוד אמר ודומו סלה · כי לרוצה לזכות לישועה הנזכרת צריך תנאי ג' זולת סורו מהרע ועשייתו הטוב והוא שכמופלא ממנו אל יחקור · לדעת מה למעל' מה למטה · ואחרית החלד · כי תורה לוה לנו תמים תהיה עם ה' אלהיך וראוי להאמין לכל המקובלות אף כי יהיו זרות אצלינו לקוצר השגתנו · ועומק סודותם · וזהו אומרו דומו ושתקו בעניינים מהעולם הבא הנצחי והסלה · זבחו זבחי וגו' · ר"ל והנה ישועת ה' הזמניית תושג בשתזבחו זבחים למען יפעל ה' עמכם בתארו מהצדק והוא להציל העשוק מיד עושקו · וזה בש"ת בטחו תמיד על ה' ולא בחיל ובכח ובהון עתק · רבים אומרי' וגו' · רולה

אבן עזרא

ה' · טעם בקר כל בקר כמו חדשי' לבקרים ופעול אערוך לך חסר כאילו אמר אערוך לך תפלתי כאשר פירשתי כי כח שמות בפעלים וברך ולא אשיבנה וברוב יועצים תקו' בעתידים כאילו כתיב למעלה כי אליך אתפלל תפלתי ומלת לך עם בקר אערוך לך מושכת עצמה ואחרת עמה כמו יכפה אף והגה הוא ואצפה לך : כי · טעם יי' שים לך להטיב והרשע לא תחפוץ בעבור שהזכיר מלכי · לא יגורך רע · יגור עמך כמו ישכבנה וככה גדלני כאב גדל עמי ורע הוא אדם לא שם דבר והעד לא יתיצבו הוללים מלעיגים לנגד עיניך כמשפט מלכי ארץ : לא · טעם יתיצבו כדרך העבדים נצבים על מלכם : תאבד · איש דמים ומרמה · הוא הרכיל כמו אין שוט לשונם מרמה :

רש"י

ה בקר תשמע קולי · בבוקר אני קורא לך עליה' שהוא עת משפט ברשעים כמו שנאמר לבקרים אצמית כל רשעי ארץ היה זרוע' לבקרים · כי בבקר יעבר : בקר אערוך לך · תפילתי על זאת אערוך לשון מערכה הוא כן חברו מנחם : ואצפה · שתעשה בהם משפטים : כי לא אל חפץ רשע אתה · ונאה לך לאבד הרשעים מן העולם : לא יגורך רע · לא יגור אצלך : הוללים · משתטים ובלשון משנ' מעורבבין : איש דמים ומרמה · זה עשו וזרעו : ואני · אבא ביתך להודות לך ברוב חסדך שהפלאת עלינו להראותינו נקמה מהם : שוררי · עוייני המצפים שאבגוד בך ותעזבני שוררי כמו אשורנו ולא קרוב : כי אין בפיהו נכונה · נראים כאוהבים והם אויבים : קרבם הוות · מחשבותם מרמה : קבר פתוח גרונם · לבלוע יגיע אחרי' כקבר הבולע את הגוף : יחליקון · דברי חלקלקות : ממועצותיהם · שהם יועצי' על ישראל ואז ישמחו כל חוסי בך : ואתה

יְהֹוָה בֹּקֶר תִּשְׁמַע קוֹלִי בֹּקֶר אֶעֱרָךְ־
ה לְךָ וַאֲצַפֶּה: כִּי לֹא אֵל חָפֵץ רֶשַׁע
אָתָּה לֹא יְגֻרְךָ רָע: לֹא יִתְיַצְּבוּ
הוֹלְלִים לְנֶגֶד עֵינֶיךָ שָׂנֵאתָ כָּל־
פֹּעֲלֵי אָוֶן: תְּאַבֵּד דֹּבְרֵי כָזָב אִישׁ־
דָּמִים וּמִרְמָה יְתָעֵב יְהֹוָה: וַאֲנִי
בְּרֹב חַסְדְּךָ אָבוֹא בֵיתֶךָ אֶשְׁתַּחֲוֶה
אֶל־הֵיכַל־קָדְשְׁךָ בְּיִרְאָתֶךָ: יְהֹוָה
נְחֵנִי בְצִדְקָתֶךָ לְמַעַן שׁוֹרְרָי הַיְשַׁר
י לְפָנַי דַּרְכֶּךָ: כִּי אֵין בְּפִיהוּ נְכוֹנָה
קִרְבָּם הַוּוֹת קֶבֶר־פָּתוּחַ גְּרוֹנָם לְשׁוֹנָם
יַחֲלִיקוּן: הַאֲשִׁימֵם אֱלֹהִים יִפְּלוּ
מִמֹּעֲצוֹתֵיהֶם בְּרֹב פִּשְׁעֵיהֶם הַדִּיחֵמוֹ
כִּי־מָרוּ בָךְ:

יְיָ בְּצַפְרָא שְׁמַע קָלִי בְּצַפְרָא אֲסַדֵּר
קֳדָמָךְ וְאִסְתַּכֵּי: מְטוּל דְּלָא אֱלָהָא
רָעֵי רַשְׁעָא אַנְתְּ לָא אִיתוֹתָב עִמָּךְ
בִּישָׁא: לָא יִתְעַתְּדוּן מְתַלְעֲבִין
קֳבֵל עַיְינָךְ סְנֵיתָא כָּל עוֹבְדֵי שְׁקָר:
תְּאַבֵּד מְמַלְּלֵי כַּדְבוּתָא אֱנָשׁ שָׁדֵי דַּם
זַכָּאִי וְנִיכְלָא יְרַחֵק יְיָ: וַאֲנָא בְּסַגִּיאֵי
טוּבָךְ אֵעוּל לְבֵיתָךְ אֶסְגּוּד לְהֵיכְלָא
דְקוּדְשָׁךְ בִּדְחַלְתָּךְ: יְיָ דַּבַּר יָתִי
בְּצִדְקָתָךְ מִן בְּגַלַל תּוּשְׁבְּחֵי תַּקִּין
קֳדָמַי אוֹרְחָתָךְ: מְטוּל דְּלֵית
בְּפוּמְהוֹן דְּרַשִׁיעֵי כִּיוָנְתָא גּוּפֵיהוֹן
מַלְיָיא אִתְרְגוּשְׁתָּא הֵיךְ שְׁיוֹל פְּתִיחַ
גְּרוֹנְהוֹן לִישַׁנְהוֹן מְשַׁעְעִין: חַיֵּיב
לְהוֹן אֱלָהָא יִתְבַּטְּלוּן מִמִּילַּכְתְּהוֹן
בְּסַגִּיאֵי מַרְדֵיהוֹן אִתְקַל לְהוֹן אֲרוּם מְרַדוּ בְּמֵימְרָךְ:

וישמחו ויחדון

דבריד' ג' חס' וחד מ"ל וסי' תאבד דברי כזב · דברי שלום עם רעיה' · תעו מבטן דברי כזב · כי יסכר פי דוברי שקר · בתרא מ"ל : כי נ"ה בטע' בספר' וסי' נמסר במס' רבת' בערך כי: פתוח ד' בקרי' וסי' וכל כלי פתוח אשר אין צמיד פתיל עליו · קבר פתוח גרונ' אשפתו כקבר פתוח · שרשי פתוח אלי מים :

יתעב יי' · השם הוא הפועל והטעם שהוא נתעב בעיניו ונמאס : ואני · שב לאשר הח"ל בקר תשמע קולי שהוא בא אל בית השם ואין עמו מנחה להשתחות בהיכלו כמביא מראשית פרי האדמה שכתו' והשתחוית לפני ה' אלהיך והנה הטעם אין לי מנחה רק להודות ברוב חסדך עלי וטע' ביראתך אין לי במה אשתחוה רק ביראתי ממך כדרך ובעבור תהי' יראתו על פניכ' כי האחרים יראו מהשם : יי' · אחלת תפלתי שתנחני בדרך לדקחך : למען שוררי · כי אפחד שתמעד רגלי ותעניבני אז ישמחו שוררי וטעמו מגזרת אשורנו ולא קרוב כמו עוין את דוד המסתכלים ביום רעה ומלת הישר כמו הישר אחך : כי אין בפיהו · בפי כל אחד מהם כמו מבכה על בניה מאנה להנחם כי אינכו ונכונה תואר למלה או דברה וככה יעב' עזות ומאכלו בריאה : קרבם · הוא הלב הנסתר · הוות · מגזר' הוה להם למלך כי יחשבו מחשבות רעות אולי תהיינה ותקומנה : קבר פתוח · אסון מיד : יחליקון · מגזרת איש חלק והכל מגזרת חלק כחלק בעבור היות החלקים שוים : האשימם · הא"לף שרש או תתחלף כי"וד תישמנה כמו והאדמה לא תשם וטעם ממועצותיהם כי עצתם תפילם :

ויסמחו

מ"ע ספורנו ז"ל

בקר · בכל בקר : אבקר לך · אגיד את שכיון בהודפי : ואצפה · שתגלני מידם : רשע · דויקת האויבים להרגני : לא יגורך רע · דואג אף על פי שנעגר לפני ה' : לא יתיצבו הוללים · זופים המבקשים להביע גדולה משאול : פועלי און · מרגלים שהם גלתי כנים : דוברי כזב · כבאמרו הלא דוד מסתתר עימנו · ודורג כשאמר ושאל לו באלהים : איש דמים · דואג : ואני · אשתחוה ביראתך · לא כדואג שאין תורתו אלא מן השפה ולחוץ : כי אין בפיהו נכונה · אין תוכו כברו : גרונם · לבלוע תמון : יחליקו · יחניפו לשאול : האשימם · תנה עון על עינם בזה באופן שתכרים את נך חיבתם : יפלו · מתחתיך : יכלתם : ברב פשעיהם · ששו כבר : הדיחמו · פתאום : כי מרו בך · פתה לרדפני :

חוכי

מנחת ערב

כי לא אל חפץ רשע אתה שאין אתה חפץ בהיותך כל בריות שכ' אם אחפוץ במות הרשע וגו' · לא יתיצבו הוללים אלו שמביאין יללה לעולם · שנאת כל פועלי און זה דואג ואחיתופל שהיה פעולתן של אמת ועמו אותה כל שוא · תאבד דוברי כזב שאינן חיין ולא עומדין בדין · האשימם אלהי' מדבר בנבוכד נצר הרשע שהחריב בית המקדש ואח"כ נשרף שכ' וזמן אנשא לך פרדין · ברוב פשעיהם הדיחמו אמר ר' אלכסנדרי מה אינפה לה בירושלים אלא כי מרו בך פרכו כנגדך ע"כ :

להמנח

אבן יחייא

ר"ל מה שלמדתי עד הנה אופן השגת הב' ישועות הוא לרבים ולגדולים השואלים או הנז' לעיל באומרו רבים אומרים לנפשי אין ישועתה לו וגו' אשר לראותי אותם תאבים להם ואומרים מי יראנו אופן השגת הטוב בע"הז · ומי יראנו אופן השגת הטוב בע"הב ושיהיה עלינו כמו כם אור פני ה' לאמן נלכה נרדפה הנם ההוא עד הגיענו אל מחוז חפצנו · כי שנם הוא המקבץ את כל האנשים ההולכים תחתיו כי ילכו אחריו אף כי ירחקו ממנו · ויהי' נסה ציור במקום עתיד כמשפט הלשון כבואיו · כי זה דרכי תמיד עמהם לקרבם אל המועיל ולהרחיקם מן המזיק אף כי הם שונאים אותי · כי נתת שמחה בלבי מכל עת שאני רואה כי דגנם ותירושם רבו · כי לא אקנא בטובתם · אבל אדרבא אשמח ואגיל בו · בשלום יחדיו וגו' ר"ל ולטוב לבבי · אקוה בה' כי בשלום יחדיו · רמז לשלום הארבעה יסודות והוא הבריאות · ולכן אמ' יחדיו עמהם · ורמז לשלום השלטיי · והוא שלום הע"הב · אשכבה רמז כי על משכבו יכוח בשלום בעולם הבאי · ואישן רמז כי בשלום יחדיו עם הד' יסודות ישן ובשובה ונחת · וזה יען כי אתה ה' לבדד תושיבני בע"הב ולא עם פועלי און וכאומרו הן עם לבדד ישכון · ולבטח תושיבני בעולם הזה כי לא יאונה אלי כל און :

ה למנצח אל הנחילות וגו' גם זה המזמור אמרו דוד כנגד שונאיו ולכן נסמך לראשונים · וכפי דעת חז"ל כאמר בפרטות על דואג ואחיתופל אויביו · אמרי האזינה וגו' להיות כי התפלה הנאותה היא הנאמרת בסידור הלשון · ובכונת הלב · לכן אמ' כנג' סידור הלשון אמרי המסודרים והנעימים האזינה ה' · כב יכול יחס בו ההאזנה לאמרים להיותו בין האנושיים ככה בטבע · כונת הלב אמר בינה הגיגי כי הוא מהנמנע לדעת כונת לב זולתו כי אם בדעת ותכונה נבדלת מהטבע אינושי · הקשיבה לקול וגו' ר"ל ומה שאמרתי שתאזין אמרי ותקשיב לקול שועי הוא להיותך מוכרח על ככה כי אתה מלכי ואלהי ואליך אתפלל כי לשלשה סיבות יתחייב הגדול להקשיב לקול המשוע · או להיותו לגדולתו כמלך עליו · או כאלוה · או שאף כי איננו מלכו ואלוהיו · בהיותו שקראו בעת צרתו יהיה חרפה ובוז אליו אם לא יושיעהו · בבואו לחסות תחת צל כנפיו · וזהו אומרו כי אתה חייב להושיעני להיותך מלכי · ואלוהי · ואליך אתפלל ואחסה תחת צלך · ה' בקר וגו' ר"ל ומה שאמרתי שתבין הגיגי ומחשבת לבי · ושבק' תשמע קולי שר"ל בודאי תשמע קולי כאור בקר הודאי זורחו על הארץ · להיות מערכי לבי ומחשבתו ובטחונו בך ונפייתי בבקר הודאי · ולא לבי ופי בלתי שוים · ולא בטחוני אלום ולא ודאי · הוא להיותך מוכרח על ככה · כי לא אל חפץ רשע וגו' שר"ל כי אתה שונא הרשעים ואוהב הצדיקים וזולת כי אתה חייב להושיע מצד היותך מלכי ואלהי וכי אליך אתפלל אשר אפי' בין שוכני בתי חומר ימול התיוב ההוא לשלטן · עוד אתה חייב על ככה מצד טבעך הנזכר המובדל מהם · ולהיות כי הפעולות הרעות יהיו במחשבה או בדבור · או

תורת חסד תהילת ה'

ופלא נזכור אותו תמיד או שיר' לומר שבזוכרנו את הטוב נזכור ג"כ את הנס שנעשה לנו בנתינת הטוב ההוא · או יר' רבים האומרים מי יראנו טוב כי אין אנו ראויים אליו והנה עלינו עדת ישראל נסה אור פניך ה' במה שאמרת כה תברכו את בני ישראל אמור להם יברכך ה' וגומר יאר וגומר שיר' יאר ה' פניו אליך מצד החן והחסד וגם אם אתה לא תהיה ראוי לכך · או יר' מי יראנו טוב והיא התורה שנקרא טוב ונהיה שלמים בה באופן זה כי נסה עלינו אור פניך ה' כלומר שעם מה שנשתדל אנחנו תעזרנו אתה ה' והוא אומר עלינו · ואמר כי האומרים זה הם הרבים ר"ל הגדולי' והשלמים ועל זה אמר כי היה שמח מעט שהשלמים האלו יהיו עם רוב דגן ותירוש וכל טוב שזה ג"כ אמצעי אל השגת השלמות : או יר' רבים האומרים מי יראנו טוב ומה הוא הטוב שאמר אור פניך כביכול אלינו אז כשתעשה מחול לצדיקים ויורו באצבע ויאמרו הנה אלדינו זה קוינו לו : נתת שמחה וגומר כפי דברי המפרשים יר' ואין צריך לומר מן העת שנסה עלינו אור פניך ה' שאפילו מעת שדגנם ותירושם רבו כי ידעתי שאותו הטוב הוא לרע להם שהוא לנכות מזכותם · או יר' מעת שדגנם ותירושם רבו להם ולא רבו לתת ממנו אל הכהנים והלוים והעניים · או יר' אינני מבקש בדרך נס כי אפילו שיהיה זה לי בדרך עורח ועמל על התורה עכ"ז נתת שמחה בלבי יותר ממה שיש להם שמחה בעת שדגנם ותירושם רבו בדרך נס כי ידעתי שהיא העמוד לי עד זקנה ושיבה ולא כל טובם ישא רוח יקח הבל ואני בה' אעלוזה · או יהיה זה ע"ד משז"ל כך היא דרכה של תורה וכו' שמולאכך גדול וכו' והוא מובן מעצמו : בשלום יחדיו וגומר יר' בשלום יחדיו עם שלמה בני והבאים אחריו אשכבה ואישן כי אתה ה' לבדד לבטח תושיבני במלכותי כי נאמן ביתי לפניך עד עולם :

ה למנצח אל הנחילות וגו' רז"ל אמרו שהוא מלשון נחלה ומה שביארתי עד הנה במזמורי' הקודמים יכשר עם זה הרבה מאד שבכונה בכל זה לדבר על מה שהיה רוצה להנחיל לפניו וכמו כן הרז"ל שאמר אל הנחילות לפי שהוא נחל את העולם תחלה וכן אמרו שזהו אומר ואתן לך ארץ חמדה נחלת צבי צבאות וכו' והוא בעצמו אומר למעלה ואני נסכתי מלכי על ציון הר קדשי · אמרי האזינה ה' יר' רבש"ע הבט נא וראה כי כל מה שאני אומר הוא כנגדי וכנגד הבאים אחרי וכנגד כל ישראל והוא אומר בינה הגיגי כלומר בינה הגיגי שהוא גם על כנסת ישראל · או אפשר לפ' פסוק זה ע"ד מה שאפרש בס"ד בפסוק אומר רצון יראיו יעשה · ואפשר עוד לומר כי להיות שהדבור הוא מורכב ממאמרים חלקיי' לכן אמר ההגיוני האמתי אמרי האזינה ה' בינה הגיגי : הקשיבה לקול וגומר יר' ע"ד עוד הם מדברים ואני אשמע · ואפשר ג"כ שאמר דע"ה כי הוא שואל מאתו ית' את כל זה יען היותו הוא מלכו ואלהיו ואשר הוא מתפלל אליו תמיד כי מצד היותו מלכו ומדרך המלכים לראות תמיד מה ששואלים ממנו אמר אמרי האזינה ה' ומצד היותו אלהיו ומשגיח עליו ויודע מצפוניו אמר בינה הגיגי ומצד היותו מתפלל אליו ית' תמיד אמר שעוד זאת יעשה לו שעם היות אמת שכבר הבין כונתו עוד יקשיב לקול שועו כאמור : ה' בקר וגומר יר' אתה ידעת כי בתפלת הבקר די לי לשתשמע תפלתי ושתענני מצד חסדך הגדול ואינני צריך אל מה ששאר המתפללים צריכים אל כל הג' תפלות והוא הענין שכתבתי בפסוק ה' שמעה ה' סלחה ה' הקשיבה בספר חסדי אבות ששמעתי בו שהכונה בו אל מה שהאד' המתחנן למלכו שימלא את בקשתו הוא מוכרח להתחנן אליו להיותו לרצון לפניו עד שיתפוץ לשמוע תחנתו ואח"כ יתחנן אליו שיסלח לו עונו אם חטא כנגדו ואח"כ יתחנן אליו שיקשיבנו ויעש' שאלתו ובקשתו וכנגד ג' דברים אלה הם הג' תפלות כמו שביארתי שם ולכן אמר דע"ה שבתפלת הבקר היה די לו שבה יהיו לו כל הג' דברים הנז' והוא אומר ה' בקר תשמע קולי כנגד הא' והוא אומר ה' שמעה בקר תשמע בקר אערוך לך כנגד הב' וה"א ה' סלחה ואמר בלשון ערך לכוין אל הקרבנות שהיו באים בעד הכפרה וכן רז"ל דרשוהו מלשון הקרבת הקרבנות עיין בהם במקומו וכנגד הג' אמר ואצפה והוא בעצמו אומר ה' הקשיבה ועשה אל תאחר · או יר' ה' בקר תשמע קולי ולא אצטרך לתפלת המנחה לשתענני והוא לפי שבבקר אני עושה בתפלתי דבר אחר טוב ויפה והוא כי בקר אערוך לך שלשון ערוך של תפלה והוא כי כשאני מתפלל פה למטה בארץ אז יתחילו המלאכי' וידרנו גם הם אליך ה' וכמו שארז"ל בפסוק ברן יחד כוכבי בקר וגומר ולכן אמר ואצפה לומר כי לכן הוא מצפה שבתפלת הבקר בעצמו יעשה רצונו יען היותו עושה עם הפלתו הפעולה הנז' · או יר' ולכי עימד על מלכה של מלאכים · או יר' בקר תשמע קולי כלו' יהי רצון מלפניך שתמלא רצוני בתפלת הבקר ולא תמתין לענות לי בתפלת המנחה יען כי זה יהיה לסימן טוב כי כאור בקר יזרח שמש כי אז היא התחלת הזרחת האור כמו כן אני רוצה שיתחילו טוביותי וילכו הלוך ואור עד נכון היום משא"כ בעת המנחה הוא עת הצהרים כי אז ינטו צללי ערב ומכ"ש בלילה וכו' : כי לא אל חפץ וגומר הנה בזה כיון אל הדבר בעצמו שהרז"ל בענין התפלה עם שנויי השמים ג' פעמים ביום כאשר הארכתי בזה בספר חסדי אבות בדרוש התפלה והענין בנוי על מה שאז"ל במס' ע"ז פ"ר' ישמעאל ת"ר שאלו הפלוסופים את הזקנים ברומי אם אלהיכם אין רצונו בע"ז מפני מה אינו מבטלה מן העולם אמר להם אילו לדבר שאין העולם צריך לו היו עובדים הרי הוא מבטלה הרי הם עובדים לחמה ולבנה ולכוכבים ומזלות יאבד העולם מפני השוטים שלא עולם כמנהגו נוהג ושוטים שקלקלו עתידין הם ליתן את הדין ע"כ וביאור ברייתא זו תמצאנה שם בספר הנז' אך מה שאומר בזה בענין הוא כי הנה הראיה האמתית לשיש סבה ראשונה ית' ויתב' הוא השנוי אשר לצבא השמים מעת אל עת וזה הוא דבר נגלה בשמש יותר מבכל שאר צבא השמים כי השמש בבקר הוא במזרח ובצהרי' באמצע הרקיע ובערב הוא במערב וכדי להמלט מתוך פיו מוקשי השוטי' והרשעי' האלה אנחנו מתפללים ג' תפלות ביום להודות אל בלתי היותנו מאותה הכת העובדים את השמש ח"ו ולא מעובדי הירח בלילה רק מן העובדים את ה' צבאות עושה כל אלה · ועם זה הבנתי מה ששמעתי במה שאז"ל מרגלית טובה היתה תלויה בצוארו של אאע"ה ובשמת תלאה בגלגל חמה שיר' בזה שע"י השמש יודע לכל שיש סבה ראשונה ית' ובמה שהקדמתי עתה אפשר לומר זה דרכ' ז"ל באופן אחר והוא כי במה שהניח אחרי מותו ותקן תפלת השחר אשר היא בעת זריחת השמש נשאר לנו דבר זה שנכיר בסבה הראשונה כי לכן אנו מתפללי' בבקר בבקר להורות לכל כי גם כי אז השמש יצא על הארץ ומאיר לכל העולם עכ"ז השמים שמים לה' והארץ נתן לבני אדם והכל הוא שלו ולו ית' אנו עובדים ואנו מקוים למאמרו ועם מה שהתחיל אברהם לתקן התפלות נמשך בנו יצחק אחריו והבין כונת אביו ויתקן גם הוא תפל' המנחה אשר אז השמש בתוקפו ובגבורתו וכן יעקב בנו ע"ה הבין כונת שניהם ותקן תפלת הלילה באופן שאברהם אע"ה היה סבת הכל והוא אז"ל שתלאה בגלגל חמה כי עם מה שתקן תפלת הבקר בזריחת השמש ונמשכו אחריו הב' תפלו' כאמור הסיר טעות המינים והשוטים שקלקלו לכן בא דע"ה פה ורמז אל כל מה שאמרתי והוא לומר כי לא אל חפץ רשע וגומר לא יתיצבו הוללים וגומר תאבד וגומר ויר' הנה אני לפי האמת שאלתי היא שתענני בתפלת הבקר מפני הסבה הנז' עם היות כי גם אני מתפלל את שלשתן ולמה אני מתפלל את שלשתן לפי שעם זה תתבטל סברת הכת העובדת לשמש בבקר להיותו אז תפל' זריחתו ואתה ה' לא אל חפץ רשע זה אתה ולא יגור עמך רע זה וכמו כן לא יתיצבו הוללים לנגד עיניך והם

מ"ע ספורנו ז"ל

חוסי בך · דוד ואנשיו : ויעלצו בך · שאר ישראל כאשר אמלוך : צדיק יהוה רצון · כשיחות חן : תעטרנו · תסובבנו .

בזה המזמור התפלל שלא יגרום החטא להפילו ביד שאול · ואמר

אל באפך · בפקוד עון אבות · תוכיחני · להפילני בתשובה : ואל בחמתך · בעון הדור : תיסרני · לעונש : אמלל · נוטה אל ההפסד : עצמי · בכחות הטבעיים ונפשי · בכחות הנפשיים : עד מתי · תענים ותיסר : חלצה · מן המות : הושיעני · מן הצרה : בשאול · של יסורין · מי יודה לך · מי יוכל להודות וזה · כי : יגעתי באנחתי · ובכן אי אפשר להזכיר ולהודות · עששה מכעס על שמחת האויבים : צוררי · המוסיפים ס' כדע כאמרם ז"ל כפל תורה שניהו טבחי : קול בכיי · שערי דמעה לא ננעלו : תחנתי · בקשת כפרת הרע : תפלתי יקח · י"ר שיקבל תפלתי באופן שילכו בסור הרע מפני : יבשו

אבן עזרא

וישמחו · טעם ותסך עלימו בעבור שהזכיר חוסי בך והמלה מפעלי הכפל ובא הסמ"ך בלא דגש על דרך והקל מעליך : כי · זה הפסוק דבק בעליון כי אוהבי שמך ישמחו בך בראותם שתדיח הרשעים ותברך הצדיק · יש אומרים תעטרנו מהבנין הקל כמו עוטרים אל דוד והנכון שהוא מהבנין הנוסף על דרך יעשרנו המלך שהוא יעשירנו והוא יוצא לשנים פעולים והפעול באמת הוא רצון כי הקב"ה מעטיר רצון את הצדיק הרי שהצדיק פעול במקצת מאת הקב"ה שהוא עטור מן הרצון אך את הרצון הוא פעול לבדו באמת : למנצח על השמינית · השמינית יש אומרי' כלי ניגון יש לו שמנה יתרים או פיוט יש לו ח' נעימות על כן כתיב בנגינות וזה על הנועם השמיני : יי' · הקרוב אלי כי זה המזמור חברו דוד בחלותו ויתי מחליו או היה דרך נבואה על ישראל שהן בגלות כמו חולים ואם על הדרך הראשון גם התנבא דוד שיתרפא כתפלת יונה אף אוסיף להביט ובעבור העון יוכיח השם בתחלואיו כמו בתוכחות על עון יסרת איש : חנני · בעבור שמלא רבי משה הכהן אמלל פתח אמר כי איננו שם התאר רק הוא חסר כמו ונאשר אני שהנכון ונשארתי על דרך אני הגבר ראה עני והנני יוסיף על ימיך ונכון הדבר : נבהלו עצמי · שהם מוסדי הגוף ולא ירגים וכאילו הרגישו מכובד החולי והנה עצמי כנגד הגוף : ונפשי · שהיא קשורה בגוף נבהלה יותר מהגוף על כן מלת מאד : עד מתי · תהיה נפשי נבהלת שאין כח בה לסבול : שובה · שישוב מחרון אפו ולמען חסדך הושיעני מחליי לא כאשר אמר יחזקיהו כי הקשה עלי מאד במותי שלא אוכל להזכיר בלשוני ולא אודה לך בגלוי : יגעתי · יספר רוב חליו ואנחותיו ואשחה כמו כאשר יפרש השוחה לשחות ומטתי פעול והטעם ממי בכיותי על דרך ובשמה לא נשארה בי ויש אומרים כי אשחה תרגום ארחץ בארמית : עששה · מגזרת עש ואכלם וטעם עיני בעבור שהוא רואה בחליו אויביו שמחים וזה טעם מכעס ואלה אויביו מבקרים אותו לראות נקמתם על כן אחריו סורו ממני ומלת עתקה שבה אל עיני מרוב הבכי וטעם בכל צררי בעבור כל צררי ורבים כמוהו : סורו · צורריו הם פועלי און הפך פעלו : שמע · מודה כי השם רפאו מחליו לא הרופאים בעבור שהתחנן אליו וטעם יקח יקבל או יקחנה תחת עולה :

תהלים ו

יא וְיִשְׂמְחוּ כָל־חוֹסֵי בָךְ לְעוֹלָם יְרַנֵּנוּ וְתָסֵךְ עָלֵימוֹ וְיַעְלְצוּ בְךָ אֹהֲבֵי שְׁמֶךָ׃

יג כִּי־אַתָּה תְּבָרֵךְ צַדִּיק יְהוָה כַּצִּנָּה רָצוֹן תַּעְטְרֶנּוּ׃

ו א לַמְנַצֵּחַ בִּנְגִינוֹת עַל־הַשְּׁמִינִית מִזְמוֹר לְדָוִד׃ ב יְהוָה אַל־בְּאַפְּךָ תוֹכִיחֵנִי וְאַל־בַּחֲמָתְךָ תְיַסְּרֵנִי׃ ג חָנֵּנִי יְהוָה כִּי אֻמְלַל אָנִי רְפָאֵנִי יְהוָה כִּי נִבְהֲלוּ עֲצָמָי׃ ד וְנַפְשִׁי נִבְהֲלָה מְאֹד וְאַתְּ יְהוָה עַד־מָתָי׃ ה שׁוּבָה יְהוָה חַלְּצָה נַפְשִׁי הוֹשִׁיעֵנִי לְמַעַן חַסְדֶּךָ׃ ו כִּי אֵין בַּמָּוֶת זִכְרֶךָ בִּשְׁאוֹל מִי יוֹדֶה־לָּךְ׃ ז יָגַעְתִּי בְּאַנְחָתִי אַשְׂחֶה בְכָל־לַיְלָה מִטָּתִי בְּדִמְעָתִי עַרְשִׂי אַמְסֶה׃ ח עָשְׁשָׁה מִכַּעַס עֵינִי עָתְקָה בְּכָל־צוֹרְרָי׃ ט סוּרוּ מִמֶּנִּי כָּל־פֹּעֲלֵי אָוֶן כִּי־שָׁמַע יְהוָה קוֹל בִּכְיִי׃ י שָׁמַע יְהוָה תְּחִנָּתִי יְהוָה תְּפִלָּתִי יִקָּח׃ יבשו

(בגליון: ג' מל' · ואתה ק' · ה' בטע' מלרע · י"ח בטע י"כ סרידין)

תרגום

וְיֶחְדוּן כָּל דְּסַבְּרִין בְּמֵימְרָךְ לַעֲלַם יְשַׁבְּחוּן וְתַטִּיל עִילָוֵיהוֹן וְיִבְּרְחוּן בָּךְ רַחֲמֵי שְׁמָךְ׃ מְטוּל דִּי אַנְתְּ תְּבָרֵךְ לְצַדִּיקַיָּא יְיָ הֵיךְ תְּרִיסָא רַעֲוָא טָבָא תַּכְלְלִינָה׃ לְשַׁבָּחָא בִּנְגִינָתָא עַל כִּנָּרָא דִּתְמַנְיָא נִימַיָּא תּוּשְׁבַּחְתָּא לְדָוִד׃ יְיָ לָא בְּרוּגְזָךְ תַּכְנְעֵינִי וְלָא בְּרִיתְחָךְ תִּרְדֵּי יָתִי׃ חוּס עֲלַי יְיָ מְטוּל דְּחַלָּשׁ אֲנָא אַסֵּי יָתִי יְיָ מְטוּל דְּאִתְכְּהוּ לוּ גַּרְמַי׃ וְנַפְשִׁי אִתְבְּהִילַת לַחֲדָא וְאַנְתְּ יְיָ עַד אֵימָתַי תְּרַוַּח לִי׃ תּוּב יְיָ פְּצֵי נַפְשִׁי פְּרוֹק לִי בְּגְלַל טוּבָךְ׃ מְטוּל דְּלֵית בְּמוֹתָא דָּכְרָנָךְ בִּשְׁאוֹל מַן יוֹדֵי לָךְ׃ אִישְׁתַּלְהֵית בְּתַנְחָתִי אֲמַלֵּיל בְּצַעֲרִי בְּכָל לֵילְיָא עַל שִׁוּוּרִי בְּדִמְעָתִי דַּרְגְּשִׁי אַטְמֵישׁ׃ חֲשֵׁכַת מִן רוּגְזֵי עֵינַי אִתְבְּלִיאַת בְּכָל מְעִיקָי׃ זוּרוּ מִינִי כָּל עָבְדֵי שְׁקַר אֲרוּם שְׁמִיעַ קֳדָם יְיָ קָל בְּכוּתִי׃ שְׁמִיעַ קֳדָם יְיָ בָּעוּתִי יְיָ צְלוֹתִי יְקַבֵּל׃ יבהתון

מלרע וסימן ובנחה יאמר שובה · מחיתי כעב פשעיך · שובה יי' חלצה נפשי · והנחם על עבדיך · כאפיקים בנגב :

רשי

ואתה תסך עלימו · תגונן ותסוכך עלימו : ויעלצו בך · כשירא שאתה תברך צדיק יעקב וזרעו : כצנה · המקפת שלש רוחותיו של אדם : רצון · נחת רוח אפי"ימנט בלע"ז : תעטרנו · תסובבנו כמו ושאול ואנשיו עוטרים אל דוד ואל אנשיו : על השמינית · כנור של שמונה נימין ושמינית שמו וכן מצינו בדברי הימים פלוני ובניו על השמינית לנצח : אומלל · נשחת ודל כח קופונד"וץ בלע"ז כמו היהודים האמללים דעזרא : ואתה יי' עד מתי · תביט ואינך רופא : שובה · מחרונך : חלצה נפשי · מחוליי : אשחה בכל לילה מטתי · לשון שחי ומאום והיא' כצלתם כשוחה ממאם אני מטתי בדמעו' ומנחם חברו עם כאשר יפרש השוחה לשחות ועם מי שחו : בדמעות ערשי אמסם' אלחלח וארטיב כמו מים : עששה · לשון עששית עין שמאורה כהה ודומה לו כאילו הוא רואה דרך זכוכית שכנגד עיניו ומנחם פירשו לשון רקבון כמו ועלתי עששו וכן כל לשון עש : עתקה · נתיישנה ונזדקנה עיני בכהיית האור ומנחם חברו עם ויעתק משם ההרה : בכל צוררי · בשביל צרות שמצירין לי : יבושו

מסרה

ואת' הד חד מלין דחסרין ה' בסיפ' תיבותא וקריין וסימ' נמסר במס' רבתא בערך ה' : שובה ה' בטעם

תורת חסד · תהילת ה'

והם השוטים שקלקלו בעצמן בבהרים עד שפוך דם עליהם בחרבות וברמחי' כמו שעתידין לעשות בזמן אליהו בהר הכרמל בחושבם שעם אותו ההוללות ימשכו עליהם את כח השמש אשר הוא אז בתקפו ובגבורתו ואתה ה' שנאת כל פועלי און אלו כמו ששנאת פעלי הכת הא' העובדים לשמש בתחילת זריחתו וכמו כן ג"כ תאבד דוברי כזב והם העובדים את הירח בחשבם שאז הוא הזמן שהירח לבדו מושל מה שאין כן האמת ואיש דמים ומרמה ההולכים לאור הירח כי עין נואף ורואה שמרה נשף יתעב ה' · ואני ברוב חסדך יר' ואני איני מעום כת מאלה רק אני בשומי לנגד עיני רוב חסדיך שהחייתני והראיתני את הבקר אבוא ביתך אשתחוה אל היכל קדשך ביראתך ולא ביראתי מבוס סר משרי לצבאות השמים וכסיליהם ולכן בקר אערוך לך ואצפה · והראב"ע ז"ל כתב גם כי אין לי מנחה רק היראה עכ"ד · ומצאתי כתוב שר"ל איני עושה כדרך שאר האנשים כי בהיותם עניים ומדולדלים הם צועקים ובאים אל ביתך להתפלל שתעשם אבל כשהם עשירים אינם צועקים ואינם באים אל ביתך אבל אני אע"פ שאני עשיר ומלך ומלא ברכת ה' מרוב חסדי ה' עכ"ז אבוא ביתך לשחר פניך כי אם ה' לא ישמור איש שוא שקד שומר ע"כ · וכפי מה שפי' במזמורים הקודמים יר' לא די שאתה ה' מגין אותי לבא ביתך רק שאני כבר בא ברוב הסדך שאמרת לי כסאך יהיה נכון לפניך או יר' בבואי בביתך גם כי עדין לא התפללתי על צרתי הרי הוא לי כאלו כבר חסדך בידי על מה שאני בא שמה לשאול ממך כי ידעתי כי תענני ה' אלהי · או יר' אז בבקר תכף ומיד קודם שאבוא אל ביתך להתפלל שמעת קולי ואצפה לקחת את בקשתי מידך כאדרי בכח ומלא א"כ כי בבואי אל ביתך כבר בא לידי חסד ה' וביאתי שמה אינה כי אם להשתחות אל היכל קדשך ביראתך ולא לדבר אחר · או יר' גם כי אני היום בורח מפני אבשלום ובני האדם ארורי' הם כי גרשוני מהסתפח בנחלת ה' לצאת הנה בך בטחתי כי אבוא אל ביתך והשתחוה אל היכל קדשך ממש והוא הענין שאמר בספר שמואל והראני אותו ואת נוהו · או יר' לכך אני רוצה שתענני ותתן לי את בקשתי בתפל' הבקר לפי שהוא לי לסימן טוב כי ברוב חסדך אבוא ביתך וטובתי תעלה מעלה מעלה כאשר הוא הענין בזריחת השמש כאמור : ה' נחני בצדקתך וגומר מתחלת המזמור עד הנה היא הקדמה מה אל אשר ירצה לדבר ותפלתו היא זאת ה' נחני בצדקתך וגומר עד סוף המזמור וירצה אתה ה' שבראתני מהאפס המוחלט נחני והצליני בדבר אותה הצדקה שאמרת לתת לי והוא כי ביתי יהיה נכון לפניך ומה שאני מוכרח לחלות פניך על זה הוא למען שוררי המשתדלים לראות אם נמוטו פעמי מעבודתך כדי לבא עלי · ולהיות אמת כי כשהאדם הולך על הארץ ומביטים בכשיעותיו הנה ברוב הפעמים יתבהל ויכשל על כן אמר הישר לפני דרכך ויר' הישר לפני דרכך שלא אכשל בה בשנת שוררי וכל זה הוא משל אל מה שאמרתי שיר' לומר שהם מביטים לראות אם היה יוצא מעבודת ה' כאמור : האשימם אלי"ם יר' הם מביטים בי לראות אם אהיה אני אשם ואתה ה' האשימם באופן שיהיו הם האשמים ואני מן השלמים ובזה יפלו ממועצותיהם אלה שהם מתיעצים לבא עלי אם מ"ו הקרא בפס אשם וחוטא וברוב פשעיהם הדיחמו שיהיו הפשעים שעשו הקטיגורי' שלהם : וישמחו כל וגומר יר' לעולם ירננו ובל' יבכו ממה שיזיקו להם כי תסך עלימו תמיד באופן שלא יעשרו כלל בבא עליהם הצר הצורר ולעולם ירננו רני פלט ויעלצו בך אוהבי שמך והוא הענין שכתבתי בפסוק לה' הישועה עם פסוק אתה סתר לי מצר תצרני וכו' : כי אתה וגומר יר' כצנה תעטרנו ותכתוב עליו שבבר עשה מעשה הטוב עם היות שעדין המעשה ההוא הוא הצלו ברצון לבד וא"כ ראוי הוא ג"כ שתעשה באופן שלא יעריהו שום דבר מעבודתך ואין דבר שיטריד יותר אל עשיית פעל המעלה כ"א הוא ההתפעלות מראות האדם עליו צרות צררו' ואין עוזר לו לאדם יותר מהשמחה א"כ הסך עלימו ויעלצו בך אוהבי שמך ואו יר' רצון תעטרנו והוא שתבטל רצון אחרי' מפני רצונו :

ו **למנצח** בנגינות וגו' הר"ם הקרעי ע"ה כתב פשטו הוא שדוד חלה חולי קדחת ג' והשתדל להתרפאות בעצת הרופאי' הטבעיי' ולא יכול להבריא על פיהם וגרשם ושב אל ה' אשר כל יכול ונתרפא מחוליו כי שמע ה' תפלתו ועשה זה המזמור ונתנו למנצח בנגינו' לנגנו בבית הועד לתת תהלה והודאה לשי"ת וללמד דעת את העם שישובו אל ה' בעתות הצרה והחולי כי הוא רופא כל מחץ ואל ישענו לרופאי' כי כלם רופאי אליל אם אין החולה מרוצה לשי"ת אמנם בהיות החולה מרוצה לאלי"ם אז ישתדל אל הרופאים ואולי ה' יפתח את עיניהם ויעזרם לרפאתו · והעד על זה הפי' ואמתתו אומרו בתפלתו שובה ה' חלצה נפשי הושיעני למען חסדך כי אין במות זכרך בשאול מי יודה לך כמאמר חזקיהו בחלותו ואתה חשקת נפשי משחת בלי כי לא שאול תודך מות יהללך וטעם על השמינית תאר לתקופות הקדחת כי אז בתקופה השמינית נתיאש מן הרופאים והטעם הוא כי הרופאים הטבעיים היו מבטיחי' אותו שלא תעבור ולא תבא עליו קדחת שמינית אמנם יתרפא עד י"ד יום שהם ז' תקופות כי השמינית תבא ביום ט"ו לחוליו וכבר אמרו החכמים מחכמי הרפואה שקפליפית האמתית תכלה עד ז' ימים ואם תאריך לא תעבור על י"ד וככה היו מבטיחים הרופאים לדוד וכאשר נשלמו ימי י"ד ונקדח ביום ט"ו בתקופה שמינית נתיאש

אבן יחייא

או במעשה וכאשר פירשנו באשרי האיש · לכן אמ' כי לא אל חפץ רשע אתה · וכנגד אשר לא הלך בעצת רשעים והיא המחשבה רעה · אמר לא אל חפץ ברשע אתה · ולכן לא יגורך הרע בעל הרשע · כי שני הפכים ושונאים בנושא אחד ובמקום אחד ובזמן אחד לא יכונו · וכנגד ובדרך חטאים לא עמד והוא המעשה הרע · אמר לא יתיצבו הוללי' · והם השוטים שפיעלים רע כי אין אדם עובר עבירה אלא אם כן נכנס רוח שטות בו · לנגד עיניך · וזה יען כי שנאת כל פועלי און ולא תכון אתה ומלכותם לשבת יחדיו · וכנגד ובמושב לצים לא ישב והוא הדבור רע · אמר תאבד דוברי כזב ומוציאי דבה ולשון הרע · להיותם נתעבים מה' כל אחד מהם להיותו שבת שפיכת דמים כי ג' הורג הלשון הרע האומרו והמקבלו והנאמר עליו · וכן להיותו איש מרמה אשר בפיו ידבר ובקרבו ישים אורבו · ואני ברוב וגו' ר"ל מה שאני הוא בהפך מכלם שאם הם נמאסים ונתעבים ממך לרוע מחשבתם ודבורם ופעולתם · לא כן אנכי עם אל כי אף שאיני ראוי להדבק בך · מצד רוב חסדך שתגמול עמדי חנם אבוא ביתך להתפלל · שהוא הדבור בדברים אלהיים כנגד דבורם כזב ומרמה · ואשתחוה אל היכל קדשך שהיא פעולה נאותה · נגד פעלם און · וכל זה בהיות יראתך על פני לבלתי אחטא שהיא מחשבה טובה · כנגד רשע מחשבתם הרעה · ה' נחני וגו' ר"ל ולכן ה' נחני תמיד בדרך השלם תאריך חייגו בחסד ומשפט וצדקה · וכנגד הצדקה והוא הצלת העשוק מיד עושקו · אמ' נחני בצדקתך למען שוררי · שר"ל הצילני מעושקי למען שלא ישמחו ברעתי אויבי ושוררו על מכתי בגילת ורנן · וכנגד החסד אשר הוא עשיית הישר ולפנים מן השורה · אמר הישר לפני דרכך אשר תנחני בה · וכנגד המשפט שהוא עשיית הנקמה בעושה רעהו חנם · אמר כי אין בפיהו נכונה וגו' ר"ל יען כי כל אחד מאויבי המשוררים לרעתי · אין בפיהו נכונה ודבר אמת · כי קרבם הוות וקבר פתוח גרונם בלשונם יחליקון · שר"ל כי ידברו עם זולתם בשפתי חלקות דברים טובים ודברי ניחומים · ובקרבם בעוד שידברו יחשבו הוות והוא לבלעם כאלו קבר פתוח ומוכן בגרונם לבלעם חנם שם · ולכן האשימם אלהים וגו' ר"ל יחשב להם לאשם וחטא בקשתם לבלעני חנם · ולכן יפלו ממועצותיהם · אשר יעצו כנגדי · וזולת זה אשר תפר עצתם · עוד יחשב להם האשם הזו כאלו מעשיהם בכף מאזני' ורובם פשעי' וחטאים למען תדיחם לחרפות ולדראון עולם בהיות כי הוא עון פלילי · כי מרו בך אשר המלכתני לרוב חסדיך והם פשעו בי ובך · וישמחו כל חוסי וגו' מה שתעשה ההפך ליראיך ולאוהבי שמך · כי לא תדיחם אבל תקרבם אליך · ולהיות כי הקירוב אלהי יהיה על שני פנים אם במדרגת כל ישראל עם ה' אלהיהם · או במדרגת נביאיהם · לכן אמר כנגד המדרגה הראשונה היותר גרועה וישמחו כל חוסי בך · כלם ולא מקצתם ישיגו מדרגת השמחה להיותם כלם שוים בבטחון · ולכן ירננו בטוב העולם · וזהו אומרו לעולם ירננו · וכנגד המדרגה השנית המאד נעלה אמר ותסך עלימו · שר"ל אותם אשר תסך עלימו ויזכו ליהנות מזיו כבודת השכינה משלם סוכתך וממעונתך עליון שהם אוהבי שמך ובמדרגה יותר עליונה מהחוסים הנז' · יעלצו בך שהיא מדרגה יותר עליונה מהשמח' וקרובה למדרגת הצדיקים שיושבים ועטרותיהם בראשיה' ונהני' מזיו השכינה · וזה יען כי אתה ה' תברך הצדיק האוסה בך ברכות תהום רובצת תחת מעוני' עולמיים ומכיים כפיהיה מהמדרגה הראשונה · והצדיק האוהב שמך שהוא מהמדרגה השנית תעטרהו מרצונך והוא רמז לנאמ' כי עטרותיהם בראשיהם ונהני' מזיו שכינה שהוא הרצון אלהי :

ו **למנצח** בנגינות וגו' גם המזמור הלז אמרו דוד בהיותו נרדף מאויבי המבקשים להמיתו ולגרשו מהע"הז · ולהדיחו מעל ה' אלהיו בגרשם אותו מהסתפח בנחלת ה' למען יאבד העולם הארוך · ה' אל באפך וגו' שם אף יפול בכליה וכרת מעולם הבא וכאומרו האלוה למשה

מנחת ערב

למנצח בנגינות על השמינית או"ל בזה המזמור יסדו דוד כשהיה חולה ואי' בש"ס ר' מאיר אומר אדם נותן תפילין בראשו ובזרועו וד' ציצית מקיפים לו מד' רוחותיו ובשהוא נכנס לבית המרחץ הוא מביט לעצמו ואומר הריני ערום מן המצות ובשהוא מסתכל במילה שהיא שקולה כנגד כל המצות דעתו מתקררת כיון שראה דוד כן אמר המזמור עליה ע"כ ואפשר לומר לפי שבימי חליו לא היה יכול לקיים המצות וללמוד תורה ועל זה רמז אלו ג' מצות תפילין כנגד הייחוד כמ"ש והיה לך לאות על ידך וגו' למען תהיה תורת ה' בפיך וציצית כנגד מעשה המצות כמ"ש וראיתם אותו וזכרתם את כל מצות ה' ועשיתם אותם וגו' · וע"כ בימי חליו שהיו חסרים לו אלו המצות מרב [illegible] ע"כ שהוא ערום מתורה ומצות הנרמזים בתפילין וציצית וכיון שנזכר במילה שנכנסו נתקרר דעתו כי מ"ח שם הקודש נרשם בו [illegible] ברית קודש בשם שדי [illegible] באדם ע"כ כידוע · ואמר אל באפך תוכיחני ונו' כמ"ש ז"ל שהיה דוד מבקש מהש"י [illegible] שהוא דן את הרשעים שאז הוא צדיק גמור [illegible] את הרשעי' או הקב"ה [illegible] כמו שאז"ל [illegible] ע"כ אמר רבש"ע [illegible] דן את הרשעים [illegible] ואל בחמתך [illegible] תוכיחני בו [illegible] כדין בצדיק נגד הרשע כי המה רשעים יאבדו ואני [illegible] כי עוכם כי חמה גדולה מאף [illegible] ה' וגו' הנה ידוע [illegible] באדם הקב"ה נותן הנפש [illegible] והאב נותן [illegible] והאם נותנת הבשר [illegible] חלק האב ואמו [illegible] וכנגד חלק האם שהוא הבשר אמר חנני ה' כי אמלל אני [illegible] וכנגד חלק האב אמר רפאני ה' כי נבהלו עצמי · וכנגד חלק הש"י אמר ונפשי נבהלה מאוד [illegible] החלקים האחרים ואתה ה' עד מתי [illegible] אני מתפלל אליך על מה שהוא חלקך וזה: שובה ה' חלצה נפשי כיון שהוא חלקך יש לי פתחון פה יותר להושיעני משני החלקים האחרים

יֵבֹשׁוּ׀ וְיִבָּהֲלוּ מְאֹד כָּל־אֹיְבָי יָשֻׁבוּ יֵבֹשׁוּ רָגַע׃

ז

א שִׁגָּיוֹן לְדָוִד אֲשֶׁר־שָׁר לַיהוָה עַל־דִּבְרֵי־כוּשׁ בֶּן־יְמִינִי׃ יְהוָה אֱלֹהַי בְּךָ חָסִיתִי הוֹשִׁיעֵנִי מִכָּל־רֹדְפַי וְהַצִּילֵנִי׃ פֶּן־יִטְרֹף כְּאַרְיֵה נַפְשִׁי פֹּרֵק וְאֵין מַצִּיל׃ יְהוָה אֱלֹהַי אִם־עָשִׂיתִי זֹאת

ה אִם־יֶשׁ־עָוֶל בְּכַפָּי׃ אִם־גָּמַלְתִּי שׁוֹלְמִי רָע וָאֲחַלְּצָה צוֹרְרִי רֵיקָם׃

ירדף

(מסורה: ו׳ חס׳ · ל׳ · ל׳ נחד וסר · כ׳ אין מידס · ל׳ בקלת ספ׳ מל׳ ג׳ מל׳)

יִבַּהֲתוּן וְיִתְבַּהֲלוּן לַחֲדָא כּוּלְהוֹן בַּעֲלֵי דְבָבַי יְתוּבוּן יִבַּהֲתוּן כְּשָׁעָא׃ תּוּרְגְּמָנָא דְאוֹדֵיתָא לְדָוִד דִּי שַׁבַּח קֳדָם יְיָ מְטוּל דִּי אֲמַר שִׁירָתָא עַל תְּבִירָא דְשָׁאוּל בַּר קִישׁ דְּמִן שֵׁבֶט בִּנְיָמִן׃ יְיָ אֱלָהִי בְּמֵימְרָךְ סַבָּרִית פְּרוֹק יָתִי מִכָּל רוֹדְפַי וּפְצָא יָתִי׃ דִּילְמָא יִתְבַּר הֵיךְ אַרְיָוָתָא נַפְשִׁי יִפְשַׁח וְלֵית דְּיִפְצֵי׃ יְיָ אֱלָהִי אִין עֲבָדִית שִׁירָתָא הָדָא בְּכַוָּנְתָא בִּישָׁא אִין אִית טְלוּמָא בִּידַי׃ אִין פָּרְעִית לְבַעִיל שְׁלָמִי בִּישׁ וּדְחָקִית מְעִיקַי מַגָּן׃ יהי

ישבו ז׳ חס׳ בנביאים וסימ׳ נמסר בסדר לך לך והושע סימ׳ ג׳ : ז׳ על דברי י׳ בקריא׳ וסימ׳ ויחר לאבנר מאד על דברי איש בשת · לכו דרשו את יי׳ בעדי דיאשיה דמלכים ב׳ כו · וישמע זרובבל בן שאלתיאל דחגי · הנה אתם בטחי׳ לכם על דברי שקר דירמיה · כי לא דברתי אבותיכם ולא צויתם· לשמע על דברי עבדי הנביאים · אשר היה דבר יי׳ אל ירמיהו על דברי הבצרות · מהבילים המה אתכם דירמיה · שגיון לדוד אשר שר ליי׳ על דברי כוש · וכל דברי הימים דכוו׳ במ"א אל דברי וסימ׳ ולא הסב יאשיהו פניו :

רשי

יבושו ויבהלו וגומר · מהו יבושו יבושו פעם שנייה אמר רבי יוחנן לעתיד לבא הקב"ה דן את הרשעים של אומות העולם ומחייבן לגיהנ׳ והם מתרעמין עליו והקב"ה מחזירן וחוזר ומראה גיליונין שלהם ודן אותם ומתחייבין והוא מחזירן לגיהנם הרי בושה כפולה רבי שמואל בר נחמני אומר לעתיד לבא כל אומה קוראה לאלהיה ואין עונה וחוזרין וקוראין להקב"ה אומר להם אילו אלי קראתם תחלה הייתי עונה אתכ׳ עכשיו עשית׳ עבודה זרה עיקר ואותי טפילה לפיכך איני עונה שנאמר ישועו ואין מושיע זו עבודה זרה ואחר כך אל יי׳ ולא ענם לכך נאמר ישובו יבושו : רגע · במעט זמן : שגיון לדוד · מנחם אמר שגם זה אחד משמות הזמר על שם הכלי וכן פירש על שגיונות ורבותינו פירשו לשון משגה שנתודה ונתפלל על השגיון שאמ׳ שירה על מפלתו של שאול כמו שנאמר וידבר דוד ליי׳ וגו׳ אבל ענין המזמו׳ אינו מוכיח על כך לפי שהוא מדבר על עסקי האומו׳ יי׳ ידין עמים ואומר אני שאמרו על עסקי ישבי בנוב שבא עליו על עונשו של שאול כמו שפירשו רבותינו שאמ׳לו הק"בה על ידך נטרד דואג האדומי על ידך נהרג שאול ובניו וכו׳ כדאית׳ בחלק שגיאות שבקש דוד להקב"ה להמסר ביד שונא ולא יכלה זרעו והפך דוד את תפילתו והתפלל שלא יפול ביד אויב וכן פתרונו משג׳ שר דוד ליי׳ על שגגו לומר להקב"ה למוסרו ביד אויב על דברי שאול שנהרג על ידו ד"א על שגיון כנף המעיל אשר כרת לשאול : כוש · מה כושי משונה בעורו אף שאול משונה במעשיו : פורק · לשון פרקו נזמי הזהב : אם עשיתי זאת · מה שמפרש אחריו : אם גמלתי שולמי רע · אם גמלתיו כגמולו : ואחלצה צוררי ריקם · שיחתי את תליתו בכרתי את כנף מעילו אם להשחית ולחלצו ולהעמידו ריקם ובשנאה עשיתי אלא להודיעו שהיה מסור בידי להורגו ולא הרגתיו ואחלצה לשון הפשטת בגדים :

קומה

אבן עזרא

יבושו · הם בראותם מיותי ויחלו הם על כן ויבהלו כנגד נבהלו עצמי ונפשי נבהל׳ מאד : ישובו · ינחמו או יבקשו שלומי : שגיון · יש מפרשים בו תענוג כמו תשגה תמיד ויש אומרים על שגגתו והנכון בעיני שהוא על נועם פיוט שתחלתו שגיון : על דברי כוש · כמו שכותבין כותבי ספרד הפיוטין יכתבו למעלה בתחלת טור הפיוט נועם פיוט ידוע : על דברי כוש בן ימיני · יש אומרים שהוא שאול שהיה יפה כדרך כי אשה כושית לקח וזה רחוק בעיני שיורידו מלת שבח לגנאי וזה הפך סגיא נהור ומה שאמרו רז"ל שלא הזכירו לברכה שלא תשלוט בו עין הרע רחוק הוא מאד והנכון שזה כוש היה יהודי וככה שמו והוא מבני בנימן כי רחוק הוא שיאמ׳ על שאול בחיר יי׳ הנה יאבל און : יי׳ · חסיתי פועל עומד ולעולם דבק עם בי"ת : פן יטרף · כל אחד מאויביו כמו בנות לעדה עלי שור וטע׳ פורק כי האריה יפסיק המפרקת : ואין מציל · רק אתה על כן למעלה והצילני : יי׳ · הטעם אם עשיתי כזה שטרפתי ופרקתי וטעם כף כי בה יכה האדם ויהרג : אם · שולמי · מהבנין הקל אע"פ שלא נמצא מהבנין הקל שלומים כי אם מהכבד וי"א שהיה בשלו׳ עמי וטעם ואחלצ׳ צוררי ריקם ואיך הייתי עושה רע לשולמי ואני אחלצה הצוררים והשונאים אותי שנאת חנם וזה טעם ריקם על דרך ואני נסכתי מלכי ורבי משה אמר כי הוי"ו כמו רק כמו ועבדיך באו לשבור אכל ויש אומרים כי ואחלצה על דרך ויחללו את מצרים והוא רחוק :

ירדוף

מ"ע ספורנו ז"ל

ישובו יבושו · כאשר ייטב לי : רגע · פתאום : שגיון לדוד · שימשוע : על דברי כוש · איש מבנימן שהלשין שם דוד לפני שאול ואמר שהיה דוד יכול לתפוש את האויב במלחמה והשיב אחור ימינו בזדון ונתן לו מנוס : מכל רודפי המלשיני׳ : כאריה · פן יטרף נפשי שאול שהוא כאריה המולך באמרו שבגדתי : ואין מציל · כי הכל ישכימו נגד הבוגד : אם עשיתי זאת · שהלשינו עלי פתה : אם יש עול בכפי · פעמים אחרות : אם גמלתי שולמי · שאול שהיה אז בשלום עמי : רע · שום רע : ואחלצה צוררי · שום צורר במלחמה : ריקם · שלא כמשפט המלחמה :

ירדוף

מנחת ערב

האחרים וא"ת הושיעני למען הסכך · לפנים משורת הדין · כי אין במות זכרך כלומר זכרון מדת הרחמים אין בו זכרון במותי כי לא

אבן יחייא

למטה ועתה הניחה לי ויחר אפי בהם ואכלם ואעשה אותך לגוי גדול · כי שם גדולה יאמר על הדברים אלהיים וכאומרו כי מי גוי גדול אשר לו אלהים קרובים אליו כה׳ אלהינו · וכן מלך ישראל שאל לגחזי על נפלאות אלישע באומרו ספרה נא לי את כל הגדולות אשר עשה וגו׳ ושם חטה יפול בכליה וכרת מהע"הז ע"י מלאך המות · וכאומרו חמת מלך מלאכי מות · ור"ל או ה׳ דרך קריאה ידעתי כי לרדיפת האויבים אלי אינו במקרה רק מפני השגחתך לענוש רוב פשעי · ולכן אליך אתחנן שאל באפך תוכיחני לטורדני על ידיהם מהעולם שכלו ארוך ושאהיה מוכח במכאוב בהיותי על משכבי בלילות אחרי המות · וכן שאל בחמתך תיסרני לקצר ימי בעולם הלז על ידיהם · אבל אדרבא כנגד התוכחת באף · חנני ה׳ כי אומלל אני · ר"ל צריך שבשמך ה׳ הרחום והחנון שתחנני ותשקוט האף · כי אם לא תעשה כן אומלל ונכרת אני מהעולם הבא · וכנגד היסור בחימה · רפאני ה׳ · ר"ל צריך שבשמך הנז׳ שתרפאני ותצילני מרדת בארה שחת בטרם זמני · שאם לא תעשה כן הוא כאלו אני מת ונבהלו עצמי · ור"ל בעצמי · הגוף כלו ויחסו אליהם להיותם מוסדותיו · ור"ל בנבהלו · רעדו כי הקרוב למיתה רעדה יאחזהו לחסרון הרוח הנפשיי באבריו · ונפשי נבהלה וגומר עוד חזר להתפלל כנגד התוכחת אכליון הנפש · באומרו בהיות שנפשי נבהלה מאד על חטאתיה ומתחרטת · ראוי לך למחול לה עליהם · ולמה אתה המכונה בשם ה׳ בעל הרחמים · ועד מתי תרדוף אלי באף אויבי להשמידני · ולכן אנה ה׳ חלצה נפשי מדינה של גהינם ושובה אותה בגן עדן · כי והיה טובה כגזר מן בשובה ונחת תושעון · וחזר להתפלל כנגד היסור מכליון הגוף באומרו הושיעני למען חסדך · שר"ל ראוי לך להושיעני ממות למען חסדך · אף כי כפי מעשי אני חייב מיתה · בהיות כי אין במות זכרך · והוא שבעת מות האדם לא יזכור מעללי יה · מה שיזכרם אם יכלל ממנה · וזהו אומרו בשאול מי יודה לך · וכאומרו חזקיהו כי לא שאול תודך ולא מות יהללך · וזה להיותו אח"כ כאבן דומם · ולהיות כי לא קבל חסד חנם להודות ולהלל אחרי שתיתו כוס תרעלה המות · מה שיהיה בהפך אם לא ימות ויחיה · כי יספר מעשי ה׳ וחסדיו אשר הגילו מהמיתה הטבעית אליו אז והאריך את ימיו · יגעתי באנחתי וגו׳ הטעם להיות כי אני עשיתי תשובה מעלייתא למרק התוכחת מהכרת נגחי · סיסור מהכרת ומכיי לכן ידעתי נאמנה כי יסורו ממני כל פועלי און וגומר ולהיות

כי

תורת חסד תהילת ה׳

כתיאש מן הרופאי׳ ואמר כי אין חליו ממרידה טבעית כאשר הרופאי׳ חושבים אמנם חוליו הוא ממרידה אלהי׳ ואף וקצף ה׳ עליו אשר כנגד המריד׳ ההיא עליו לא יועילו סממנין טבעיים אמנם סמניהם הם התשובה והתפלה והוא אומר ה׳ אל באפך תוכיחני ולפי שלפעמי׳ גם אם יסור החולי ימות מלד גודל המלחמה וההתאבקות בין החולי והגוף על כן אמר רפאניה׳ כי נבהלו עצמי ואתה ה׳ עד מתי יר׳ ואתה ה׳ עד מתי תחליאני להתיסר ומפחדו פן יהיה רצון מלפני ה׳ להמיתו התנפל ובקש ואמר שובה ה׳ חלצה נפשי מן המות והושיעני והוא טעם שובה וטעם כי אין במות זכרך הוא לפי שאין המות והשאול שום ישית כי אם הפרד ואין שום הלול ושבח לך ה׳ מבני אדם המתים רצוני לומר במות האנשים מפני שהדבר הוא טבעי לכל בעלי חיים כי כמות זה כן מות זה ולא יתודע להם שאתה הוא הממית את המומתים לעשות בהם משפט אמנם יאמן להם שמיתתם טבעית לא כן בהגילך אותם וכבר הם נתיאשו מן החיים כי אז נראה לכל שאתה כל יכול כאומר חי חי הוא יודך כמוני והתועלת מן ההודאה איננה בעבור האל ית׳ כלל רק התועלת הוא למין האדם כי אז יודע להם כי יש אל"ים שופטים בארץ ובכן יושעו כי היא פנת כל האמונה וההצלחה ואין כונת הבורא כי אם לבריאה נפשות ולהושיען כאשר פירשתי בספר משלי בפסוק וצדיק יסוד עולם וטעם אשחה בכל לילה מטתי וכו׳ הוא דרך גוזמא שהיתה מטתו שטה על דמעותיו ואמר בכל לילה ולא כל הלילה וכן טבע כל קדחת שלישי׳ להתחיל אחר ט׳ שעות ביום בעתות ממשלת המרירה ולצער החולה בלילה · עששה מכעס עיני טעם מכעס מחמת המרירה העולה אל הראש ומכהה את העינים וטעם עתקה ר"ל נעתקת מהיות עששית לכח הרואה · סורו ממני כל פועלי און טעם פועלי און כדרך רופאי אליל והענין הוא כי מפני דברי הרופאים נמנע בתחלה לחלות פני אל ויחנני באמרם לו שחליו היה טבעי וכאשר עבר הי"ד והוא היה עדין עם חליו אז נתיאשו ממנו הרופאים והודע לו שחליו אינו טבעי ובטח על אלדיו שיושיענו ויצילהו והיה הדבר אצלו כאילו כבר היה נושע · סורו וגו׳ הם הרופאים שאמרו לו שהיה החולי טבעי ולהיות שאויבי דוד היו שמחים על מה ששמעו מהרופאים שימות ביום הי"ד על כן אמר יבושו ויבהלו מאד כל אויבי וכו׳ וישובו משמחתם על עקב בשתם כי כל בוטח ומקוה דבר ונופל מתקותו הוא מתבייש ג"כ : עוד כתב או יהיה טעם הפסוק באומר על השמינית לומר על הגובר בנגינותיו וחכמתו על הגלגל העליון שעל השמונה להשיגו ולדעת ענינו כי באמת אין בנבראות המגדיל הפלגת מעלה השי"ת לברואים כאשר יגדילהו השגת הגלגל ההוא ואפשר לומר כי המשיג הגלגל ההוא השיג כב יכול גדולת השי"ת ואז אל האדם ההוא כל עצמותיו ירעדו והרוח תתאוה להפרד מגופו ולעלות שמה ע"כד : וכפי דרכו הא׳ אומר אני שאומר ישובו יבושו רגע יר׳ לכוין אל מה שהאנשים לפעמי׳ לא ילכו לבקר את החולה בחושבם שימות ולא יבא הדבר אל שהחולה יאמר להם דבר מה על אשר לא בקרוהו בחליו אך כאשר הם רואים או שומעים שהוא בצד מה בגדר הבריאות אז הם שבים לבקרו על עקב בשתם על מה שלא בקרוהו בתחלה · ואפשר לומר כי דע"ה חבר מזמור זה באותו הכנור שהוא בעל ח׳ חבלים כמו שפי׳ המפ׳ להיות כי זה המזמור הוא בנוי על תפלת החולה והודאתו לאל יתברך וכמו שנ"כ פי׳ המפ׳ והענין הוא לפי שהחולה ממתין תמיד לראות את יום השמיני לחליו עד יעבור זעם יום ז׳ כי בבואו אל יום הח׳ גם אם החולי עדין הוא עליו עכ"ז ידע כאמנה שאיננו מן החלאים החדים מאד והוא אומר למנצח על השמינית וגו׳ : ה׳ אל באפך בנה באומ׳ באפך כיון אל החלאים החדים וכנה אותם בשם אף וחרון יען כי ברוב הפעמי׳ ימיתו לחולה תכף ובמהרה וכמו כן הוא הענין באף שהוא ענין יותר גדול מהחמה כמו שפי׳ המפ׳ וכנגד החלאים הארוכים אמר ואל בחמתך תיסרני כינה החלאים האלה ברוב הפעמים הם על האדם במדרגת היסורין · או יר׳ אל באפך תוכיחני והוא בהסתרת פנים מפני האף אשר לך עלי כאשר הוא באדון הכועס על עבדו כעס גדול שמרוב כעסו עליו לא יראה עוד פניו · ואל בחמתך תיסרני יר׳ ולא מפני מה שאמרתי שאינני רוצה שתהיה עמי בהסתרת פני רק שתוכיחני יהיה זה סבה אל שתיסרני בחמתך כי גם את זה איני רוצה כי סוף סוף החמה איננה טובה : חנני ה׳ יר׳ חנני ה׳ ולא תביא עלי החולי החד והקש׳ כי אומלל אני בו וכמו כן רפאני ה׳ מן החולי הארוך אשר הוא מטבעו להצטרך אל התרופות רבות לאורך זמנו כי נבהלו עצמי מחמת אריכות הימי׳ אשר לי : ונפשי נבהלה מאד מלד החלאי׳ החדים ואתה ה׳ עד מתי לא תרחם עלי להוציא ממני רוע איכות החלאים הארוכים שנתארכו עלי כ"כ ימים : וכפי פי׳ המפ׳ ספי׳ שכונת המזמור הוא על הח׳ מלכיות שהם ארבעה יכולני לומר כי כנגד הא׳ אמר ה׳ אל באפך תוכיחני והוא לפי שהב׳ מלכיות ההם השחיתו לישראל הרבה מאד וכנגד הב׳ האחרים שלא היו כ"כ רעים וקשים אמ׳ ואל בחמתך תיסרני כי כמו כן החימה איננה כ"כ קשה כמו האף וכנגד הג׳ האחרים אמר חנני ה׳ כי אומלל אני וכנגד הב׳ האחרים אמר רפאני ה׳ כי נבהלו עצמי ועל זה התפלל ואמר ונפשי נבהלה מאד ואתה ה׳ עד מתי כלומר ראוי הוא לך שתושיעני מב׳ פנים אם מלד היותך חפץ בהצלת נפשי כי לא תחפוץ במות נפשי ואם מלד הדבר הנוגע אל כבודך כב יכול וכנגד הא׳ אמר ונפשי נבהלה מאד וכנגד הב׳ אמר ואתה ה׳ עד מתי ומלת ואתה היא בלא ב"א לרמוז למשז"ל כי אין השם שלם עד כי יבא שילה : שובה ה׳ חלצה נפשי יר׳ חלצה נפשי מלד הדבר הנוגע אליה וכמו כן הושיעני מלד מה שנוגע אל הדר כבוד שמך כי אז יתגדל ויתקדש שמך ית׳ · ואולי נוכל לומר כי כנגד המלכות הא׳ אמר ה׳ אל באפך תוכיחני וכנגד הב׳ אמר ואל בחמתך תיסרני וכנגד הג׳ אמר חנני ה׳ כי אומלל אני וכנגד הד׳ אמר רפאני ה׳ כי נבהלו עצמי וכנגד הה׳ אמר ונפשי נבהלה מאד וכנגד הו׳ אמר ואתה ה׳ עד מתי וכנגד הז׳ אמר שובה ה׳ חלצה נפשי וכנגד הח׳ אמר הושיעני למען חסדך ואין להקשות כי כפי דרכו נמצא שהיה ד"עה מתפלל על מה שבזמנו כבר היה עבר כי כבש שיבו על זה רז"ל גם אני אשיבהו · וכפי דרכי הקודם במזמור יר׳ באומר הושיעני למען חסדך לומר כי כבש שחללתני פעמים רבות למען חסדך לבד מבלי היותי ראוי לכך שובה ה׳ גם עתה חלצה נפשי למען חסדך מבלי שיצטרך לשאהיה ראוי לכך · ומצאתי כתוב כי אומר שובה ה׳ חלצה נפשי יובן עם מה שאמר הכתוב בחזקיהו ויחי מחליו והוא בעצמו אומר חי חי הוא יודך כמוני היום והענין הוא כי הקמים מחולי הכנה ברוב הפעמים ישארו מדוכים עדין והוא נשאר חי ובריא והוא אומר חי חי וגו׳ ולכן היה אומר ד"עה שובה ה׳ חלצה נפשי כלומר גם כי רפאתני שובה וחלצני שלא אשאר מדוכה מלד החולי שעבר עלי ע"כ · או יר׳ שובה ה׳ גם עתה וחלצני ואל תסתר פניך מעבדך וכמו כן הושיעני מהחמה והיסורין · או יר׳ חלצה נפשי מרעת חדוד החלאים הושיעני מהארוכים : כי אין במות וגו׳ יר׳ כי אין בהביאך החלאים החדים ובהמיתך בהם את האדם תכף ומיד זכרך כי מות לא יהללך והוא אומ׳ בשאול מי יודה לך · או יר׳ באומר בשאול מי יודה לך לכוין אל החלאים הארוכי׳ כי האדם העומד בהם הוא באלו יושב בתוך השאול כי איננו ממתין רק אל שיכסוהו בעפר וכמו שהיה הדבר לדוד המדבר בכל לילי ט׳ באב ואם כונת המזמור הוא על הגלות כאמור הנה גם הפסוקים הללו מובנים הם מעצמם : יגעתי באנחתי יר׳ יגעתי באנחתי ואשח׳ בכל לילה מטתי ובדמעתי ערשי אמסה מלד החלאים הארוכים · או יר׳ יגעתי באנחתי מהחלאים החדים ואשחה בכל לילה מטתי מלד החלאים החדים מאד ולא בתכלית כי החולה בהם הוא בצער ברוב הפעמים ואמר שהיה לו זה בכל הלילות ובדמעתי ערשי ימסה מלד החלאים : ואולי נוכל לפרשו עם מה שאמר הנביא יסוקל ואתה בן אדם האנח בשברון מתנים וגו׳ עד סוף הענין כי אומר יגעתי באנחתי הוא בעצמו אומר

שם

מ"ע ספורנו ז"ל

ירדוף אויב נפשי · אני מקבל עלי שהאויב ירדפני וישיגני : בעברות צוררי במלחמות האמו' עע"מ : ועורה אלי לקבל תפלתי : משפט צוית · וכן עורה אלי משפט שצוית אותי לנגיד על ידי שמואל שיאמן דברך : ועדת לאמים תסובבך · וכמו כן עורה אל עדת לאמים אשר על מסך ימרימו סוד ויסכבום ותושיענו : ועליה על עדת לאמי' כנו' : למרום שובה · לשפוט אותם על רשעם : אתה ה' אשר ידין עמים · שדרכו לדין עמי' : שפטני ה' כצדקי · שלא פשעתי במה שהלשינו עלי : וכתמי עלי · וכתמי תגמול עלי : יגמר נא רע רשעים · רשעם של רשעים היא תכלם אותם : ותכונן צדיק ובוחן לבות וכליות אלהים · ואתה הצדיק ובוחן לבות וכליות ואלהים שופט גומל ומעניש תכונן את הצדיק · כי אמנם אלהים שופט צדיק ואת מי שהועים את האל ומכעיסו : בכל יום · באופן שאם לא ישוב בתשובה : חרבו

אבן עזרא

ירדוף · יש אומרים יתרדוף ואין צורך כי אין שם דגש שתהיה התי"ו מובלע ועוד היה ראוי להיות יתרדף : ירמוס לארץ חיי · בעבור הקלון : וכבודי · טעמו הנפש כמו בסודם אל תבא נפשי וכנגדה אל תחד כבודי וככה שמח לבי ויגל כבודי ואחריו אף בשרי ישכון לבטח שהוא הגוף על כן טעה רבי יהודה בן בלעם שאמר שכבודי הוא גופי והלא ידע אם לא שמע כי האד' מורכב מנפש וגוף והחלק הנכבד הנפש על כן מלת כבוד והביאו בצרה הזאת בעבור שמלא וכבודי לעפר ישכן סלה והנפש איכה יורדת לעפר והכתוב הוא על דרך משל וככה דבקה לעפר נפשי וטעם סלה באמת היה כן : קומה · בעברות צוררי · בעבור עברותם קום כנגד באפך ויש אומרי שתכעים עד שתהייכה להם עברות ויש אומרים התנשא בהתעברות צוררי · אמר רבי משה ועורה אלי ועורר אלי משפט מגזרת שתשוב מלכות שאול אלי כי שאול לפי דעתו כוש או שחד להזכירו בשמו הנודע וכן בלעם אמר עורר מה שדנת להושיעני ועל דעת אלה תהיה גזר' ועורה מהפעלים היוצאים כדרך מלת

תרגום

יְהֵי רָדִיף בְּעֵיל דְּבָבָא נַפְשִׁי וְיִדְבֵּק וְיִכְבּוֹשׁ לְאַרְעָא חַיַּי וִיקָרִי לְעַפְרָא יַשְׁרֵי לְעָלְמִין: קוּם יְיָ בְּתוּקְפָךְ אִיתְנַטַּל בְּרוּגְזָא עַל מְעִיקַי וְסַרְהֵיב לִי דִינָא דִי פַקִּידְתָּא: וּכְנִשַׁת אוּמַיָּא תְּחַזְרִינָךְ וְאַמְטוּלְתָא לְבֵי שְׁכִינְתָךְ תּוּב: מֵימְרָא דַיְיָ יְדִין עַמְמַיָּא דוּן יָתִי יְיָ בִּזְכוּתִי וּבִשְׁלֵמוּתִי פְּרַע עֲלָי: יִשְׁתֵּיצֵי כְעַן בִּישָׁא דְרַשִׁיעֵי וְיִשְׁתַּכְלְלוּן צַדִּיקֵי וּבְחִין לִבְּבִי וְכָלְיָין אֱלָהָא זַכָּאָה: תְּרֵיסִי עַל אֱלָהָא פָּרִיק תְּרִיצֵי לִיבָּא: אֱלָהָא דַיָּינָא זַכָּאָה וּבִתְקוֹף רְגִיז עַל רַשִׁיעֵי כָּל יוֹמָא: אם

תהלים ז

יִרַדֹּף אוֹיֵב ׀ נַפְשִׁי וְיַשֵּׂג וְיִרְמֹס לָאָרֶץ חַיָּי וּכְבוֹדִי ׀ לֶעָפָר יַשְׁכֵּן סֶלָה: קוּמָה יְהוָה ׀ בְּאַפֶּךָ הִנָּשֵׂא בְּעַבְרוֹת צוֹרְרָי וְעוּרָה אֵלַי מִשְׁפָּט צִוִּיתָ: וַעֲדַת לְאֻמִּים תְּסוֹבְבֶךָּ וְעָלֶיהָ לַמָּרוֹם שׁוּבָה: יְהוָה יָדִין עַמִּים שָׁפְטֵנִי יְהוָה כְּצִדְקִי וּכְתֻמִּי עָלָי: יִגְמָר־נָא רַע ׀ רְשָׁעִים וּתְכוֹנֵן צַדִּיק וּבֹחֵן לִבּוֹת וּכְלָיוֹת אֱלֹהִים צַדִּיק: מָגִנִּי עַל־אֱלֹהִים מוֹשִׁיעַ יִשְׁרֵי־לֵב: אֱלֹהִים שׁוֹפֵט צַדִּיק וְאֵל זֹעֵם בְּכָל־יוֹם: אם

רשי

קומה ה' באפך · על שונאי כגון ישבי ואחיו ופלשתים ולא למסר כודם : הנשא · התפאר להראותי נקמת עברה בהתעברך עליהם : ועורה אלי · שאוכל לעשות בהם משפט נקמה אשר צוית והיכן צוית תרועם בשבט ברזל ורדפתי את אויביך זה מצאתי במדרש : ועדת לאומים תסובבך · אם יחזרו אחריך גייסות של אומות להושיע אל תשמע לקול התרתק מעליהם ושוב ושב במקומך במרו' רפ"אה בלע"ז ד"א למרו' שובה להראו' להם שידך עליונ' : וידין עמי' הפוך הדין מעליכו ותנהו על האומות : ידין · לשון יסורין : שפטני ה' כצדקי · ואת ישראל שפוט לפי מעשים טובים שבידם ולא לפי העבירות : יגמר · לשון כליון וכן פתר מנחם גמר אמר גמר חסיד ודן כלם : ותכונן צדיק ובוחן לבות · אתה יודע מי הוא הצדיק שתכוננהו : אלהי' צדיק כן סמך : שופט צדיק · אתה לשפוט צדק : וזועם בכל יום · כשרואה את מעשה הרשעי' : אם

ועליה ג' וסימן ועליה כתנת פסים · ועליה למרום שובה · ועליה יכרעון אחריה : שופט ו' וג' מ"ל וסימן נמסר בעמוס סימן ב' :

אבן עזרא (המשך)

שב שהיא פעמים יוצאת ופעמי' עומדת והנכון בעיני כי ועורה אלי מלה עומדת ויחסר כ"ף ממשפט כמו ועיר פרא אדם יולד וכאשר תשמע עדת לאומים המשפט שעשית יבואו מאפסי ארץ וזה טעם תסובבך וטעם ועליה למרום שובה שישוב אל השמים לשבת על כסא המשפט על כן אחריו ה' ידין עמים גם הוא נכון שהיו עם כוש עבדים מהגוים וסבבו את דוד כאילו סובבו את השכינה כי הוא עבד השם וחוסי בו כאשר הזכיר בתחילת המזמור : ועדת · פירשה · וטעם ועליה שיתנשא עליהם ויראה להם כחו ורבי משה אמר שעדת לאומים הם ישראל וטעם עליה למרום שובה שיגביהנה למרום ואין לפי' הזה טעם או ריח : ה' · א"ר משה כי טעם שפטני קח משפטי ונחומיי והנכון בעיני כי אתה השם שופט הארץ שפטני כפי צדקי כי לא גמלתי כוש רעה : יגמר נא רע · הוא הפועל ורשעים הם פעולים ויש אומרים שיסור רע רשעים · אמר רבי לוי כי וי"ו ובוחן לבות וכליות כוסף ואיננו רק טעמו אתה תדע מי הוא צדיק או רשע וטעם כליות · כנוי לסתרים כמו הכליות שהם נסתרים וטעם אלהים צדיק כנגד ותכונן צדיק מגיני · הוא לא יעשה מלחמה כי על השם הוא נשען כי הוא מושיע ישרי לב כנגד ובוחן לבות : אלהים · יש אומרים כי צדיק פועל גם ישפוט אשר יזעום ה' בכל יום והטעם הוא שופט תמיד ולפי דעתי כי צדיק תאר לשופט ואל זועם השם בכל יום קשור עם הפסוק שהוא אחריו אם לא ישוב ותחסר מלת אשר כמו להתחזק עם לבבם שלם כאילו הוא ואם לא ישוב אשר חרבו ילטוש ויש אומרים כי אל כמו אלה על דרך אל נולדו להרפה ותשוב מלת אל למלת רשעי' שהיא למעלה: אם

מנחת ערב

פן יטרף כאריה נפשי פורק ואין מציל כי אין איש שיצילני מידו כיון שאין אני רוצה שימות על ידי וא"כ אין לי על מי להשען כי אם עליך · ומה שאני עושה עם שאול לא שהדין כן שהרי רודף הוא והבא להרגך השכם והרגו ואעפ"כ איני עושה עמו כדין אלא לפנים משורת הדין כן תעשה גם עמי כי רחמי המקום מרובים מרחמי בשר ודם · וז"ש ה' אלהי אם עשיתי זאת אם יש עול בכפי שלא כך דינו כי אם גמלתי שלמי רע וגו' שלא כדין הייתי עושה לו כי ירדף אויב נפשי שהוא רודף אחרי ומותר להרגו ע"כ אני מבקש ממך קומה ה' וגו' ועורה אלי משפט צוית זה המשפט שצוית לי לעשות לחרוג הרודף אחרי עשה אתה המשפט אשר צוית לי : ה' ידין עמים שפטני וגו' פי' כשאתה תדין עמים או שפטני ה' כי אהיה צדיק בהתערוך מעשי נגד מעשיהם · יגמר נא רע רשעים · לא אמר יגמר רשעים אלא רע רשעים שתכלה הרע ותתן בלבם שישובו וכמ"ש ברורה מי כתיב יתמו חוטאים חטאים כתיב ואז ורשעים עוד אינם שאינם עוד רשעים כי ישבו מדרכם הרעה אף כאן הוא אומר יגמר רע רשעים היינו מעשיהם הרעים ואז יהיו צדיקים · והס"ט על דברי כוש זו כנגד ישראל כשישראל תוהאין הקב"ה קורא אותם כושים שנ' הלא כבני כושים אתם לי ד"א על שהיה שאול מצובה בגובה ויופי בכושי הזה שהוא משונה בעורו : בן ימיני א"ר חיננא בר פפא מה אדונתו של יוסף תנעה אותו שנ' שכבה עמי ואמרה בא אלי העבד העברי אף שאול אמר כי הקים בני את עבדי לאורב · ה' אלהי בך חסיתי א"ר יוחנן ב"ך בתורתך נעשרים ושתים אותיות זו אלף בית · פן יטרוף כאריה נפשי מה האריה הזה יושב [illegible]

תורת חסד · תהילת ה'

שם האנח בשברון מתנים ואומר אשחה בכל לילה מטתי הוא בעצמו או' שם ונמס כל לב כי מלד רוב המוצקות אשר בלב ומהעדר השינה יען כי כהתה כל הרוח הנפשיי בהיות הלב שהוא תחלת הכחות כשחת וכו' יתהפך החולה ממקום למקום כאשר יפרש הסוכה לשחות והוא אומר אשחה בכל לילה מטתי ואומר בדמעתי ערשי אמסה הוא אומר שם וכל ברכים תלכנה מים שיר' לומר כי הדמעות הולכת עד הרגלים : עששה מכעס וגו' יר' ולא די זה רק שכעשה העין כאשישה ותמיד היא מלאה מים והוא הדבר בעצמו שאמר ירמיה הנביא מי יתן ראשי מים וגו' ואומר עתקה בכל צוררי יר' ולא די לי זה רק שעתקה בכל צוררי : או יר' מצד הצרות הנזכרות נעשה עיני דק כאשישה ומחמת שונאי נעשה עתק ועב והם ב' הפכיים וכל זה הוא להגזים הדבר : סורו ממני וגו' כי שמע ה' קול בכיי הוא אומר שם בכי תחנוני בני ישראל · ומצאתי כתוב הנה כאומר כל פועלי און כיון אל הרופאים שפעולתם און וריק אבל פעולת הרופא האמתי הוא מהאלית' ע"כ : שמע ה' תחנתי יר' ואמר שמע ה' תחנתי ה' תפלתי יקח · או יר' ומאמר שמע ה' תחנתי פעם א' ושתים ושלישית ה' תפלתי יקח גם ברביעית · או יר' ע"ד עוד הם מדברים ואני אשמע וגו' והוא מובן בעצמו : או יר' ה' בעצמו ובכבודו תפלתי יקח כי היא מגעת עד כסא הכבוד ואין מי שיעכבנו בדרך · או יר' שמע ה' קול בכיי במצרים שמע ה' תחנתי בפרס וג"כ ה' תפלתי יקח · ואולי אומר שמע ה' קול בכיי הוא ע"ד מש"ה ה' שמעה ואומר שמע ה' תחנתי הוא ע"ד ה' סלחה ואומר ה' תפלתי יקח הוא ע"ד ה' הקשיבה וגו' : יבושו ויבהלו מאד וגו' יר' יבושו ויבהלו מאד כל אויבי אלו עם אלו וישובו ויבושו כאשר בושו כשהצלתני מן הצרות הקודמות הנז' ובאומר יבושו רגע אולי רצה לומר יבושו כרגע כלומר שבכל רגע ורגע בעצמו יבושו ג' פעמים כנגדו ג' זמנים שיש לרגע והם עבר הווה עתיד · ולהיות כי במזמור הקודם סיים את דבריו באומר כי אתה תברך צדיק ה' כצנה וגו' לכן סמך אליו זה המזמור שהיה מתפלל בו ואומר ה' אל באפך תוכיחני שר"ל שיצילהו מכל הפגעי' הרעים ויסך עליו :

ז שגיון לדוד וגו' הנה במזמור הקודם אמר דוד שנפשי היתה נבהלה מאד כו' ועתה בא לדבר נגד שאול המלך שהוא ג"כ הבהילו פעמים רבות · ולפי האמת אילו לא היו ישראל שואלים מלך היה דע"ה המולך עליהם בתחלה ולא היה שאול גם כי היה חסיד גדול וג"כ אילו היו ישראל עושים תמיד רצונו ית' לא היו מושלים עליהם הא' מלכים כי אם דוד והבאים ממנו לבדם ולכן סמך דע"ה מזמור זה אצל הנאמ' למעלה : ה' אלהי בך חסיתי יר' אתה ה' הצאתני לאויר העולם וכמו כן אתה משגיח עלי ולכן החסתי בסתר כנפיך סלה וכבן בבטן מיכך בתטו מיכך הושיעני מכל רודפי וכעת הצילני מיד שאול · פן יטרוף וגו' יר' פן יטרוף מי שיש בידו כח לטרוף כאריה והו' שאול שהוא מלך ואין מי יאמר לו מה תעשה : ה' אלהי אם עשיתי זאת יר' אם עשיתי להיות טורף מעולם לשום אדם אם יש עול בכפי להיות טורף ופורק אלא אדרבה הכיתי את הארי ואת הדוב שרצו לטרוף את הצאן וכמו כן אני עושה תמיד למי שבא לטרוף את צאן מרעיתו ית' והוא אומר אם יש עול בכפי ויר' היתכן שיאמר בשום אופן שיש עול ואון כזה בכפי שהצילו את הצאן מיד הארי הפורק ומיד הדוב אשר בזה בחנני ה' והוא משז"ל שני גדולי עולם נבחנו בצאן וכו' : אם גמלתי וגו' יר' ולא די זה הטוב שעשיתי אלא שאפי' לשולמי רע תחת טובה לא גמלתי לו כמעשיו רק אדרבה גמלתי אליו טובה וכמו כן מעולם לא חלצתי צוררי ושלחתי ריקם אם לא שנתתי לו די מחסורו והעניקי לו מגרני ומיקבי והוא הדבר בעצמו שקרה בשומרון בימי פקח בן רמליהו ע"י עודד הנביא וכמו שנאמר שם ויקומו האנשים אשר נקבו בשמו' ויחזיקו בשביה וגו' וינהלום בחמורים לכל כושל ויביאם יריחו עיר וגו' · ירדוף אויב יר' אם רדפתי לשום נברא ירדוף אויב נפשי ואם יש עול בכפי לטרוף וכו' ישג וירמוס לארץ חיי וכבודי וגו' אם לא כי העניקתי מכל טובי לצוררי וגמלתי לו חסד אשר הוא כבוד גדול לעוש' והוא ע"ד מש"ה רודף צדקה וחסד ימצא חיים צדקה וכבוד · קומה ה' יר' להיותך ה' בעל הרחמי' קומה נא באפך הנשא בעברות צוררי ועורה אלי משפט צוית בתורתך להציל עשוק מיד עשקו והושיעני מיד שאול : ועדת לאומים תסובבך ועליה וגו' יר' ועל פעולתך זאת למרום שובה לעמוד על כסא המשפט : ה' ידין עמים יר' ידין עמים תמיד א"כ שפטני גם עתה לי אני עבדך כלו' שפוט את דיני והנקם מן הקמים עלי כצדקי וכתומי עלי · או יר' ע"ד משז"ל בפסוק כי שמע אלי"ם את קול הנער באשר הוא שם שיפה תפלת החולה לו לעצמו יותר מכל וכו' והוא אומר פה שפטני ה' כצדקי וכתומי עלי יר' מה שאני מתפלל הוא עלי בעצמי שאני עומד בצרה הזאת כחולה המתפלל על חליו · או יר' אני אמרתי כי תעבני אל והושיעני מיד שאול המלך ושתמשך מלכותי ושמח תאמר כי עתידי' לצאת מבני בני אנשים שאינם מהוגנים באמון המלך והדומים לו הנה לזה אני אומר לך שלא תביט רק כפי מה שאני עתה כאשר עשית בישמעאל באשר הוא שם והוא אומר כצדקי וכתומי עלי : יגמור נא וגו' יר' כא שאני צדיק יגמור רע רשעים ואל תביט אל מה שיצא ממני ותבונן צדיק כמוני ובוחן לבות וכליות אלי"ם. צדיק היודע שאומרי' הרשעים שינוס"ו על שאול המלך רק על המסיתים אותו והוא ע"ד משז"ל שבקש דוד על אותו הדבר

אבן יחייא

כי התשובה תהיה במחשבה ובדבור ובמעשה · ולכן תקנו חז"ל בה כנגד שלשתם · חרטה · ווידוי ועזיבת החטא · לכן רמז לשלשתם בתשובה זאת ובכנגד החרטה במחשבה · אמר כי בל כך אנחות יוצאות ממנו על חרטתו · כי הוא עיף ויגע · וזהו אומרו יגעתי באנחתי · וכנגד הוידוי בדבור אמר שבכל הלילה הוא מדבר ופה במטתו בתפלותיו ווידויו · וזהו אומרו אשחה בכל לילה מטתי · ובתרגו' אמלל בצערי בכל ליליא · וכנגד המעשה אמר כי בדמעות היוצאות מבכיות הערש דוי שהוא שוכב עליו הוא נמס מפני הלחות מנוימיות הדמע · וזהו אומרו בדמעתי ערשי אמסה · וכל התשובה הנזכר' היא למען אנצל מדינה של גיהנם · ולמען אנצל מהמות הזמניי מהעולם הזה עששה מכעס וגו' שר"ל בעבור כעסי שלא ישמחו במיתתי כל צוררי אבכה לילה ויום באופן שעיני היו כאלו עששה · ר"ל כאלו אכלה עש · מרוב היותם הנה מנזילת הדמעות · ובאלו נעתקה ממקומה לחסרון הלחות המדבק חלקי כל נברא · סורו ממני וגו' ר"ל ולכן בודאי אני יודע שתסורו ממני כל פועלי און הן המבקשים שאאבד מעולם הנצחי והן המסבבים שאמות ולא אחיה · וזה יען כי שמע ה' קול בכיי בכלל · הן שבכי בדי להשיג העולם שכלו טוב אשר עליו אליו התפללתי באומרי חנני ה' כי אומלל אני וזהו אומרו שמע ה' תחינתי · והן הבכי כדי להשיג העה"ז · וזהו אומרו ה' תפילתי יקח · ושכן כי המאבד עולמו לחטאתיו · ילך מקדרגה אל מדרגה · כי בתחלה יאבד הנצחי · ואח"כ יאבד הזמניי אחרי אוכלו בו שכר מעשה טוב מה שעשה · ובשוב רשע מרשעתו ויעתר לו · יתתן לו השארות נפשו בשאלתו · וביסורין על ערש דוי ימות בפ"הן למרק איזה עון אשר חטא · ולכן המשורר אמר פה כנגד העולם הנצחי ידעתי כי שמע ה' תחינתי · ונכנד העולם הזמניי שצריך השב להתיסר בו מחטאיו · אמר אקוה בה' כי תפלתי יקח להיטיב אלי גם בו · באופן כי יבושו כל אויבי בראותם הצלתי מאבדת העולם הנצחי ויבהלו מאד כאיש התמה והנבהל על דבר אשר סרס אצלו כנמצע · ועוד ישובו ויבושו שנית בראותם הצלתי בעולם הזה הזמני והנפסד המכונה בשם הבל וריק ורגע :

ז שגיון לדוד וגו' המזמור הזה עשאו דוד להודאה לאל על אשר הציל פעמים הרבה חמפשו מיד שאול · וכאשר משה ובני ישראל הודו ושרו לה' שיר חדש על כי נפלאות עשה עמם בצאתם ממצרים · וכן דבורה וברק על תשועת סיסרא · ככה הודה דוד לאל אשר הצילו מיד שאול בשירתו זאת · וזהו אומרו אשר שר לה' · ואומרו על דברי · ר"ל על הענינים אשר קרהו אתו אשר תמיד התנכל להמיתו · ומכלם הצילו ה' והנה קרא לשאול בשם כוש בכוש הם אני כנגן · לדמותו אליו · כי כאשר האל הרחיק אם ובניו מעליו לרוע מעשיו · ככה הבדיל ה' לרעה שאול ובניו כי ספו תמו מן בלהות · ולמען יוכר כי דבריו עליו אמרו בשם שמעו כאומרו בן ימיני · ה' אלהי וגו' ראוי לדעת כי בעד שתי דברים חייב האלוה להושיע למשועבדו · אם להיותו חוסה בו אף כי יהיה ריק ממעשים טובים · ואם למעשיו הטובים · שמהם עשיית הטוב לגמול חסד עם איש שלומו · ועשיית היושר לפנים מן השורה שלא לגמול רע לאשר ברר אותו בלי עון ואשמה · וזהו אומרו פה המשורר ברוח קדשו · או ה' שאתה אלהי · לך ראוי להושיעני מכל אויבי סיעת שאול הרודפים אותי להכריתני מהעולם הזה · וכן לך ראוי להצילני מידם המבקשים להכריתני מהעולם הנצחי · פן יטרוף שאול שהוא מלך בישראל כאשר הארי הוא מלך בין החיות · נפשי ויכריתני מהעולם שכלו טוב · וכן פן יהיה פורק ומשבר עצמותי ואין מציל מידו ויכריתני מהעולם הזה · כי יהיה פורק כגזל מן מפרק הרים · והנה אתה חייב על ככה להיות כי בך חסיתי · והוא מן הנח לגדול אם לא יושיע ויציל החלוש החוסה בצל כנפיו · ה' אלהי אם עשיתי וגו' · ר"ל או ה' שאתה אלהי · גם ראוי אליך שתושיעני ותצילני מידם כאשר אמרתי · וזה לפעולתי הטובים כי אתה גבוה מעל גבוה שומר לתת לאיש כדרכיו · שאם עשיתי הדבר הזאת אשר אזכיר אף כי היה מהראוי לעשותה · ואם יש עול בכפי שהוא דבר כמאס בעיני אלהים ואדם · והנה בא לפרש מאן דסליק מכיה מהצול : באומרו אם גמלתי שולמי רע · כי עול וחמס יהיה לגמול רע לעומד בשלום אתך · ואחר כך פי' אמרו אם עשיתי זאת · באומרו ואם אחלצה צוררי ריקם · כי יהיה אחלצה כגזר מן אחלנו כחלץ חושים · וה"ל

ואל תביע אל מה שיצא ממני ותבונן צדיק כמוני ובוחן לבות וכליות אלי"ם. צדיק היודע שאומרי' הרשעים שינוס"ו על שאול המלך רק על המסיתים אותו והוא ע"ד משז"ל שבקש דוד על אותו הדבר

תהלים ח

אִם־לֹא יָשׁוּב חַרְבּוֹ יִלְטוֹשׁ קַשְׁתּוֹ דָרַךְ וַיְכוֹנְנֶהָ׃ וְלוֹ הֵכִין כְּלֵי־מָוֶת חִצָּיו לְדֹלְקִים יִפְעָל׃ הִנֵּה יְחַבֶּל־אָוֶן וְהָרָה עָמָל וְיָלַד שָׁקֶר׃ בּוֹר כָּרָה וַיַּחְפְּרֵהוּ וַיִּפֹּל בְּשַׁחַת יִפְעָל׃ יָשׁוּב עֲמָלוֹ בְרֹאשׁוֹ וְעַל קָדְקֳדוֹ חֲמָסוֹ יֵרֵד׃ אוֹדֶה יְהוָה כְּצִדְקוֹ וַאֲזַמְּרָה שֵׁם־יְהוָה עֶלְיוֹן׃

ח

א לַמְנַצֵּחַ עַל־הַגִּתִּית מִזְמוֹר לְדָוִד׃ יְהוָה אֲדֹנֵינוּ מָה־אַדִּיר שִׁמְךָ בְּכָל־הָאָרֶץ אֲשֶׁר תְּנָה הוֹדְךָ עַל־הַשָּׁמָיִם׃ מִפִּי עוֹלְלִים וְיֹנְקִים יִסַּדְתָּ עֹז לְמַעַן צוֹרְרֶיךָ לְהַשְׁבִּית אוֹיֵב וּמִתְנַקֵּם׃ כִּי

אם לא יתוב לדחלתיה סייפיה שחיז קשתיה מתוחא וסדירא׃ ומטולתיה תקין זיני מותא גירוי לדלקי צדיקיא יעביד׃ הא יצטער לשקר ויעדי עמלא ויליד שקרא׃ שוחא חפר ונמציה ונפל בשוחתא די עבד׃ יתוב ליעותיה ברישיה ועל מוקדיה חטופיה ייחות׃ אשבח יי כצדקתיה ואשבח שום אלהא עילאה׃ לשבחא על כינורא דאיתי מגת תושבחתא לדוד׃ יי אלהא רבוננא כמה תליל שמך ומשבח בכולא ארעא דיהבתא זיוך עיל מן שמיא׃ מפום עולימיא וינקיא אשתיתא עושנא מן בגלל מעיקך לבטלא בעיל דבבא וגזומא׃ מטול

ולוד' ר"פ בקריאה וסי' ולו שתי נשים · שם האחת חנה ושם · ולו היה בן ושמו ציבא · ולו אחים בני יהושפט · ולו הכין כלי מות חציו לדולקים: ח' יי' אדונינו ג' וסי' מה אדיר שמך · וחברו של אחריו · מחזיקים על אחיהם אדירהם דעזרא:

רשי

אם לא ישוב הרשע מרשעו: חרבו ילטוש · הקב"ה עליו ילטוש חרבו בלע"ז · ודרוך קשתו: ולו · ולרשע הכין הקב"ה כלי מות: לדולקים · לרודפים כמו כי דלקת אחרי וכן פירושו חציו להרוג את הרשעים הדולקים את הצדיקי' יפעל הקב"ה ויתקנם להמיתם כל דליקה לשון רדיפה היא: יחבל · לשון הריון ולידה כמו שמה חבלתך אמך: והרה עמל וילד שקר · כל מה שהוא מוליד ויגע הכל משקר בו שאינו מתקיים בידו מתלא אמר כל מה דשיקר' מוליד פחתא נסבא: אודה יי' כצדקו · כשיצדיק הדין הגמור לשפוט הרשעים כרשעם: על הגיתית · כלי זמר שבא מגת שם מצויים אומנים לעשותם ורבותינו אמרו על אדו' שעתיד' לידרך כגת כמו שנאמר פורה דרכתי לבדי אך ענין המזמור אינו מוכיח: מה אדיר שמך · יותר מכדי כח ודת התחתונים לא היו התחתונים כדי שתשרה שכינתך ביניהם: אשר תנה הודך על השמים · ראוי שתתנהו על השמי' ואתה בענותך הגדול' יסדת עוז מפי עוללים ויונקים השרית שכינתך במקד' ותקנתה להודות לך עוז מפי הלוים והכהנים שהם בני אדם גדילים בלכלוך ויונקי שדים עוללים לשון ועוללתי בעפר קרני ועל שם הלכלוך נקראו כל תינוקות עוללים: למען צורריך · להודיעם כי עמך אנחנו: להשבית · חרפת אויב ומתנקם האומר לא טובים אתם משאר אומות ואני כשאני רואה שמיך וגומר אני תמיה בלבי מה אנוש כי תזכרנו:

אבן עורא

אם · ויכוננה · הטעם מכוננת לירות: ולו · לנפשו: כלי מות · שחשב להרוג בו אחרים ורבי משה אמר כי פי' אם לא ישוב כמו אשר לא ישוב והפך זה אשר נשיא יחטא: לדולקים · עשה חרבו לטושה כאש בוערת וי"א לדולקים כמו דלקת אחרי רדפת אחרי לדולקים אחרי להורגו: יפעל · החצים: הנה יחבל · כמו חבלתך אמך בטרם יבוא חבל: והרה עמל · הטעם כי תחלתו סוף וסופו הכל כי כל מחשבותיו תעמדנה ולא תהיינה: בור · טעם ויחפרהו להוסיף בעמקו ומלת בשחת המקום השפל במשקל אשר זורה ברחת מגזרת רוח ויש אומרים כמו בשחתם נתפש: ישוב · העמל שחשב שב בראשו ובעבו' שהזכי' קדקדו אמר ירד כי הגזר' באות מהשמי' בעבור חמסו: אודה · שדן דין צדקו והזכיר עליון כנגד ירד: למנצח על הגתית · יי' אדונינו · זה המזמור נתנו למשפחו' עובד אדום הגתי שהוא מבני לוי כמו לידותון או פיוט תחלתו הגתית מתפארת והדומה לה ורבי משה אמר כי הוא כלי יתיחס אל משפחת עובד אדום הגתי ולהתיחס ככה לא מצאנו ומהבלי' אמרו על ניגון הדורכי' גת: יי' אדונינו · בעבור שאמר תמשילהו במעשה ידיך מה אדיר דבר פלא ומלת תנה שם הפועל כמו מרדה מלרימה כאילו אמר תת הודך על השמים: מפי · א"ר משה כי טעם מפי עוללים אם לא ידברו בפיהם הם בעצמם יודו לאסדיך כי תכלכלם ותפרם ותרבם בגופם באורך וברוחב והנכון בעיני בעבור היות אדם נכבד מכל נבראי מטה אמר כן כי מעת שיחל הנער לדבר וזה טעם מפי עוללי' אז תחל מתכונתו לקבל כח בנשמה החכמה עד שתשכל בשקול דעתה כח בוראה כי תחזק הנפש יום אחר יום וזה טעם יסדת עוז וטעם למען צורריך לבטל דברי המכחישים האומרים אין אלוה וזה טעם להשבית אויב ומתנקם על המאמינים בשם בדבור או במעשה: כי

מ"ע כפורתו ז"ל

חרבו ילטוש · חרבו של רשע ילטוש ה' נגדו וכן אני קשתו אשר דרך נגד אחרים · וכנן לו היכן כלי מות · לעצמו הכין: חציו לדולקי' יפעל · ויפעל את חציו לתת ביד הדולקים ורודפים אותו כי אמנם · עתה יחבל און במחשבה · והרה עמל במעשה · ויפול בשחת יפעל · כענין בדבר אשר זדו עליהם: ישוב עמלו בראשו · יהי רצון שיהיה כן לכנא: ועל קדקדו · מן השמים · ובכן אודה ואזמרה שם ה' עליון שנעלה ונשא בעברות צוררי:

נזה המזמור בקש והתפלל שיעשה האל איזה הבדל לטוב בין ישראל לאה"ע עע"ה כמו שנקם · מעה באמרו ונפלינו אני ועמך · ואמר

יי' אדונינו · שאתה אדון לנו בפרט: מה אדיר שמך בכל הארץ · מה זה שיהיה אדיר בכל הארץ כמוה שמך אשר אני מתפלל ואומר שתתנהו ותשים אותו להיות הודך על השמים ולא תעשה בו נפלאות כי אם לנו שאתה אדוננו כי אמנם: מפי עוללי' ויונקים בפלאי הטבע המסודר אשר הנרתים כעוללים בעת ההריון וכיונקים בעת היניקה: יסדת עוז · כבר התבאר עוז מלכותך לכל המין האנושי כשיתבוננו בזה ומה שבקשתי שלא תעשה פלאות לא"ה עע"ה אלא למען לא שאלתי בשביל כבודנו · אבל למען צורריך · שהם מתנגדים וצוררים למען זה שאלתי: להשבית אויב ומתנקם · כשיכירו ההבדל שתעשה בין עמך וביניהם: כי

אבן יחייא

ר"ל כי אף שצוררי צררוני חנם וריקם · אחרי זמן שבא לידי לא התחזקתי כנגדו ברוב עם לבלעו ולגמול לו כרעתו · ירדוף אויב וגו' להיות כי הנפשות מהישראלי הם ארבעה נפש הצומחת ונפש המרגשת ונפש המשכלת ונפש האלהית · לכן רמז פה לארבעתם. בשבועתו זאת להאמין טוב פעולותיו · וכנגד נפש הצומחת והיא החיים שתאוריי' אמר ירדוף אויב נפשי · כי נפש הצומחת נקרא נפש בכלל וכאומרו כי תאוה נפשך לאכול בשר · וכנגד נפש המרגשת שהיא החיים והכבודות המדומות בהון ועושר אמר וישג חיי כי יבוז לו ויקח את כל ממוני · וכנגד נפש המשכלת שהיא החיים הסיפוקיים והשכליים המבקשים לעלות על במותימו עבעד עולם המלאכים · אמר וירמוס לארץ חיי · שהוא הפך כוונתם אל העליה · וכנגד הנפש אלהית שהיא שכבודה בת מלך הנמלכת מתחת כסא כבודו וכל היום התאוה תאוה לעלות להתדמות לעליון · אמר כבודי לעפר ישכן סלה · ר"ל כבודי ונפשי האלהית הדורשת העליה ולשכון בעולם הנצחיות והסלה · ישכון האויב בעפר שהוא הפך דרישתה · אם דברי אשר אמרתי אינם כנים אתי · ולכן קומה ה' וגומר ר"ל כנגד בקשתם להכריתני מהעולם שכלו טוב · קומה ה' באפך ותרדוף באף ותשמיד צוררי · והנשא עליהם בעברות · כגזור מן זעם ועברה · וכתרגום איתנטל ברוגזא על מעיקי · ולי אני עבדך תעורר החק ומשפט שצוית כי זרעי לעולם יהיה וכסא מלכותי כשמש נגדך · וכי עדת הלאומים · והם שנים עשר שבטי ישראל · יחד העדה הקדושה ההיא תסובבך · מצד התאחדם למולכי עליה · באופן כי הנהגתי אותם תהיה בכל כך מדרגה מהטוב · שכמעט תוכל לשוב למרום · ולא לטרוח לשבת ביתה עמהם בשפל התחתונה להנהיגם · והוא משל מדבר בהקב"ה כלשון בני האדם · וזהו אומרו ועליה למרום שובה · ה' ידין וגומר רוצה לומר וכנגד בקשתם להכריתני מהעולם הלז · קומה ה' ותדין העמים צוררי הנזכרים כפי מעשיהם הרעים אשר הרדיפוני מכוחה על לא חמס בכפי · ולי אני עבדך שפטני ה' · כצדקי וכתומי אשר הוא טבעי עלי · ורמז בצדקי עשיית הטוב וכאומרו צדק צדק תרדוף · ורמז בתומי עשיית היושר וכאומרו תם וישר · יגמור נא וגו' ר"ל ואף כי במלותיך אמלוך על ישראל לא אשפוט בין הצדיק והרשע מהרודפים אלי ואשר הטיבו עמדי · אחרי שולכי וזה פן אשגה בפעולתי בהיותי אינושי הבלתי יודע להבחין בין צדיק לרשע · לכן אנא וזהו אומרו נא · אתה שהוא אלהים צדיק · ובוחן לבות וכליות · ע"ד אומרו אברך את ה' אשר יעצני אף לילות יסרוני כליותי · ואתה יודע מחשבות לב האדם ותחבולותיו תפעול באופן שהרע יגמול ויכלה אותם שתבחין היותם רשעים · ואתה בעצמך תעשה ההפך בצדיק כי תכוננה ותתן לו העמדה וקיום · והנה כי בכליון הרשעים יחסו לרע ובלשון נסתר מהאלוה באומרו יגמור נא רע · להיות כי אין רע יורד מלמעלה · האמנם בטובת הצדיק יחס הפעל לאלוה בלשון נוכח באומרו ותכונן צדיק · מגיני על אלהים וגו' רוצה לומר המגן שלי אשר בו אגין מכל מעיקי הוא תלוי על אלהים · וכאומרו אשר שר לה' בשיר השירים · כמגדל דוד צוארך וגו' אלף המגן תלוי עליו · אשר אלה האלהים האדירים מתואר בהיותו עושה חסד משפט וצדקה בארץ · וכנגד החסד והוא עשיית היושר לפנים מן השורה לעשות חסד עם אשר לא גמלהו מאו טובות · אמר אלהים מושיע ישרי לב · כי הוא מודד מדה כנגד מדה · ועושה היושר עם הישרים · וכנגד עשיית הצדקה · אמר אלהים שופט צדיק · וכנגד עשיית המשפט ברשעים אמר ואל זועם בכל יום על הרשע ומיסרו במכאובות למען ישוב אל ה' · ואם לא ישוב אליו כי ילך עמו בקרי בהכחישו השגחתו · חרבו ילטוש האל · וידרוך קשתו ויכוננה · והנה יכין לו לרשע · כלי המות והכליון והוא החר' ומיניו הנז' לעיל · ויכין חציו מקשתו אשר דרך לפעול רעה לדולקי' ורודפי' הצדיקי' כי לא די להם בלתי היותם מכתם · אבל הם רשעי' ופועלי און · כי נוסף רעה על חטאתם הם מבקשים לכלות כת הצדיקים ורודפים ודולקים אותה · וכגזר מן על ההרים דלקונו · הנה יחבל וגו' ר"ל הרשע המוכן אליו חרב האלוה הנה תמיד יחבל ויספיד

תורת חסד תהילת ה'

כדבר שילא מפיו ואמ' לפניו רב"שע אל תדין אותי מזיד אלא שוגג וכו' · או יר' הרע בעצמו שעושים הרשעים יגמור להם וימיתם כי מהרע בעצמו יברא קטיגור א' ויכלם וזהו מ"שה מרשעים יצא רשע ויר' מרשעים יצא הרשע בעצמו שעשו ויהיה להם לקטיגור וימיתם · ואולי באומ' ותכונן צדיק כיון אל שאול ויר' ותכונן את שאול שהוא צדיק תמים והמסיתים אותו שהם רשעים יגמור נא אותם הרע בעצמו שהם עושים כאומ' ובוחן לבות וכליות אלי"ם צדיק יר' וה' היודע מי הוא יותר צדיק אם אני אם שאול · או יר' ואתה ה' היודע כי בדעתי לא היה לחלות על אבדן אנשי שאול אך מה אעשה כי הוא ואנשיו רודפים אותי: ומצאתי כתוב ובוחן לבות וכליות וגו' אמ' זה לפי שכבר יקרה לבני אדם היותם דבקים בו ית' מתוך צרתם וכשיעלו מעלה מעלה יבעטו ויתגאה לבם כאומר וישמן ישורון ויבעט וגו' ויטוש אלוה עשהו ויר' ויטוש למי שעשה לו השומן שלו ולא כפי' המפ' כי עשהו חוזר לישראל כאומ' עשה לישראל אלא עשה אל השומן ע"כ: מגיני על אלי"ם וגומר אין ספק שהפסוק הא' באומר שגיון לדוד הוא הקדמה אל מה שיאמר

אח"כ באופן כי בפסוק הא' הזכיר מדת רחמים ומ"ה והוא אומר ה' אלי"ם וכן הזכיר בפסוק הג' אך בפסוק הו' אמר קומה ה' ולא אמר אלי"ם ובפסוק הח' אמר ה' ידין עמי' שפטני ה' ולא אמר שם אלי"ם לכן בא עתה והזכיר ג' פעמים אלי"ם והוא אומר אלי"ם צדיק מגיני על אלי"ם וסמיך ליה אלי"ם שופט צדיק ובהקדימו המזמור הזכיר שם ה' לבד באומר אשר שר לה' ובסוף אמר ב' פעמים שם הרחמים ולא הזכיר כלל שם מ"ה והיתה כונתו לומר כי גם שהוא מתפלל שישפוט בדין את שאול אינגו רוצה משפט זה בדין פשוט רק בהשתתפות עם הרחמים ונוסף על זה שהתחיל ברחמים בהקדמת המזמור וסיים ברחמים גדולים ומזה תדע ותשכיל עד היכן הגיע ענותנותו ולדקותו בהתפללו על עניניו עם שאול ע"ה וה"א מושיע ישרי לב ויר' אתה ה' היודע יושר לבבי בכל זאת כי ביושר לבבי התנדבתי להתפלל לפניך על זאת · עוד אפשר לתת טעם אל הענין שאמרתי מהזכרת שמותיו ית' על האופן הנז' והוא עם מאמז"ל שהמוסר דינו על חברו לשמים הוא נענש תחלה ולמדוהו ממה שקרה לשרה אמנו שאמרה חמסי עליך ולזה אמרו בעלי התוס' שהענין היה לה לפי שהיה לה ללכת אצל שם שידין דינה ולא שתמסור דינה לשמים ולמדנו מזה שכל מי שאין לו מי שידין דינו הוא יכול למסור דינו לשמים אשר על כן כאשר רצה דע"ה למסור דינו שהיה לו אצל שאול לא היה לו כי אם דינו ית' כי מי היה יכול לקום על שאול וה"א מגיני על אלי"ם ויר' אין לי מי שישפוט את דיני אם לא אתה אלי"ם בעל דין ואתה ה' מושיע ישרי לב כמוני שידעתי וידעת שאם הייתי יכול לבלתי דבר אליך על זה לא הייתי מדברו אך אנה אנוס לעזרה אם לא אליך ומי ישפוט דיננו אם לא אתה ה' ועכ"ז מצד חסידותו לא רצה להשליך מסירת הדין אחרי גוו ולכן כשתמר מאד שמא יענש הוא תחלה עם היותו בלתי ראוי לעונש כלל לפי שלא היה בא מידו זולתי וכמו שאמרתי ולכן המציא המצאה טובה והיא כי בכל דבר ודבר היה משתף שם הרחמים וזה היה לו לפי שרצה לומר שה' ידין אותו במדת הרחמים במה שלא היה יכול לעשות באופן אחר כי אם למסור דינו לשמים כאמור או אולי עשה כן לב' סבות הא' לומר שאם הוא יענש תחלה באותו הדבר בעצמו למה שמסר דינו לשמים הנה לא יהיה לו רק אותו הדבר בעצמו שהוציא בשפתיו והוא מדת הרחמים עם מ"ה כי גם כי תהיה פוגעת בו מ"ה הנה תהיה עמה מדת הרחמים ולכן כשבא לומר עיקר הדבר לא הזכיר מ"ה כלל רק אמר קומה ה' וגו' ה' ידין עמים שפטני ה' במה שהיה ירא שמא יענש על שמסר דינו לשמים ויגע אליו הדבר תחלה וכו' ועוד טעם ב' להמצאתו והוא כדי לגלות בזה שכונתו הוא להיותו בתוך סיבת רחמיו להסתיר שם מנזקו שאול ואין כונתו שיענים ה' לשאול כלל · אלי"ם שופט צדיק יר' אלי"ם שופט משפט הצדיק ומצילו מיד עושקיו ואל זועם בכל יום עם העושה הרע ואינו בבת א' רק לאט לאט ובמדת אל ולא בחרון אף · אם לא ישוב יר' ומה שאמרתי ואל זועם בכל יום ונפרע מהם לאט לאט הנה הוא אם לא ישוב האיש העושה הרע ללטוש חרבו ולדרוך קשתו · או יר' אם לא ישוב ללטוש את חרבו שהיתה מקודם מלומדת להיותה חרבו ר"ל שהיה הורג עמה את האנשי' וכמו כן קשתו שדרך מקודם ויכוננה פעם אחרת: ולו הכין וגומר יר' וכן אם לא ישוב להכין לו בעד ארכיו כלי מות ואם לא יפעל לדולקים את העוברים ושבים הנה יהיה לי כל האמו' כי אם ישוב וחרבו ילטוש או כוה ית' יפרע ממנו בבת א' דומה בדומה למה שפעל ועשה: הנה יחבל און יר' הנה הרשע בהיותו עושה כן שישוב חרבו ילטוש קשתו דרך ויכוננה ולו הכין כלי מות וחציו לדולקי' יפעל הנה הוא עושה כן יען כי הוא רוצה שיהיו כל פעולותיו הרעים עשויים על הצד היותר נכון שאפשר והענין הוא לפי שרצונו הוא שיהיה לו בעניניו אלה ענין דומה למה שיש לו לעובר שבתחלה האשה מתעברת ממנו ואח"כ יבואו לה חבלים בעתה יתמאס המאכל וכו' ואח"כ יודע ויוכר היותה מעוברת ואח"כ תלדו וכן הרשע הנה בתחלה יחבל האון ואח"כ הרה עמל ואח"כ ילד שקר · בור כרה יר' הרשע כרה את הבור ראשונה להפיל בו את האנשים ולא ייסר בעיניו הכרייה ההיא ושב עוד ויחפרהו והוא ית' יתן לו לרשע כרשעתו וזהו שיפול בשחת יפעל יר' באותו השחת שיפעל כלומר בהיותו עדין פועל אותה · ישוב עמלו יר' אחר שחפר הבור בהיותו עדין חופר אותו בכל [illegible] · או ר"ל ענין אחר והוא כי הנה כשיפול איזה דבר על הראש אין ספק שבשיפול מן הראש שירד על הזקן

מנחת ערב

ה' אדונינו מה אדיר שמך בכל הארץ · כי אמפי' אה"ע עע"ה מגדלים שמו ית' כענין כי גדול שמי בגוים וחז"ל דקרו ליה אלהא דאלהא [illegible]

ספורנו ז"ל

כי אראה שמיך מה אנוש · כי אמנם האדם כאשר הוא בעל חי נכבד בלתי משתדל בהצלחות לבוראו לא כמיון ולא כמעשה כמנהג לא"ם שע"א הוא בערך אל השמים ובכאם דבר כמאם ובלתי נחשב ואם כן למה נתת לו כל אלה הגדולות ושמת בעלי חיים לעבודתו ויוכל לעבור ארחות ימים · ע"כ אני אומר מה אדיר שמך בכל הארץ כנזכר : שלמות

אבן עזרא

כי · ידוע כי שבעה מעונות למאורות ולחמשה כוכבי לכת והמעון השמיני לצבא גדול והתשיעי לגלגל המזלות ההולך ממזרח למערב והעשירי כסא הכבוד על כן כתב מעשה אצבעותיך כי הם עשר והזכיר הירח והכוכבים ולא הזכיר השמש בעבור כי אין יכולת לעין לראותם יומם בעבור אור השמש ויש אומרים כי טעם הודך על השמש כי היא הבריאה הגדולה והנה לא יראה ביום כי אם אחד ובלילה יראה צבא גדול מאד : מה · ידוע כי הירח ואחד עשר כוכבים כנקודה בעגולה מהגלגל וכל הארץ כנקודה שלא תתחלק כנגד הרקיע ובן אדם נחלק שלא יקבל חלוק כנגד כל הארץ על כן מה אנוש כי תזכרנו דרך בזוי והטעם אחר שיש לך בריאות גדולות ונכבדות מהאדם איך שמת לב לתת לו כבוד : ותחסרהו מעט מאלהים · המלאכים והכלל כאשר אמר דכיאל אלהין די מדרהון עם בשרא לא איתוהי : וכבוד והדר תעטרהו · בעבור כח נשמת חיים שנפח בו שהיא עליונה ואיננה גוף על כן לא תמות : תמשילהו במעשה ידיך · בארץ לבדה כאשר יזכירם אחר כן וי"א כי כל שתה תחת רגליו המתכות והצמחים : נכה

תרגום

מטול דאחמי שמיך עובדי אצבעתך סיהרא וכוכביא די אתקינתא: מה בר נשא מטול תדכר עובדוי ובר נשא מטול תסער עלוי: וחסרתא יתיה קליל ממלאכיא ואיקרא ושבהורא תכליליה: אשלטתיה בעובדי ידך כולא שויתא תחות רגלוי:

ד כי־אראה שמיך מעשה אצבעתיך ירח וכוכבים אשר כוננתה:
ה מה־אנוש כי־תזכרנו ובן־אדם כי תפקדנו:
ו ותחסרהו מעט מאלהים וכבוד והדר תעטרהו:
ז תמשילהו במעשי ידיך כל שתה תחת־רגליו:

צנה · אען

רשי

ה ותחסרהו מעט מאלהים וגו' · מאלהים לשון מלאכים שנתת כח ביהושע להדמים החמה וליבש את הירדן במשה לקרוע מי ים סוף ולעלות למרום ובאליהו להחיות את המת : נכה

שמיך ג' וסימ' והיו שמיך אשר על ראשך · כי אראה שמיך מעשה · יי' הט שמיך ותרד : וככבים ו' וסימ' נמסר ביואל סי' ב' :

מנחת ערב

ותחסרהו מעט מאלקים והיא בדתי בזוהר ששאל גוי אחד על ריק"א שכתוב כי בכל חכמי הגוים וגו' מאין כמוך וכי בחכמי ישראל יש כמוהו והשיבו לו כן הוא כי בכל חכמי הגוים אין עושה כמעשיו ית' כי אם בחכמי ישראל כי מי היה בחכמי הגוים יאמר שמש בגבעון דום כיהושע או ימטיר בבקר לא עבות בכל צדיק המושל בירא"ת אלקים כמנא שחכמי ישרא: כדמו לאלקים וזה יאמר ותחסרהו מעט מאלקי' כי כמעט הוא כאלקי' הומר ונעשה רצונו ולא תקפיד עליו כי אם אדרבה וכבוד והדר תעטרהו שמתגדל שמך על ידו · תמשילהו במעשה ידיך הם שמים וארץ כי ידיו ית' נטו שמים וא"ו אף ידי יסדה ארץ וימיני טפחה שמים פי בכל אתה ממשילו כענין יהושע שמשל בשמים לעכב תנועתם ומשה שיבלע הארץ את קרח ותפתח פי האתון ודומה לזה · וכל שתה תחת רגליו כענין ר' חנינא בן דוסא מי שאמר לשמן וידליק יאמר לחומץ וידליק · או מענין של מעלה תמשילהו במעשה ידיך במה תמשילהו הוא במעשה ידיך שבראת שמי' וארץ ביד אחת כדי שתגדיל מעשה ידי אדם הצדיקי' שנבראת בשתי ידים · נכה

תורת חסד · תהילת ה'

הזקן וכל הגוף ע"ד מש"ה כשמן הטוב על הראש יורד וגומר ולכן המציא המלאכה הפכיית לזאת ההמלאה ואמר שישוב עמלו בראשו ור"ל הנה הוא פעל ועשה בידיו ובגופו הרעה ועם שהיה מן הראוי שאותו הפועל הרע ירד על כל אבריו השפלים שהם למטה מידיו עכ"ז יהיה לו להפך והוא שישוב עמלו בראשו ואמר ישוב למה שבתחלה היה אותו העמל בראשו בשעה שחשב לעשותו ועל קדקדו חמסו ירד כאילו קדקדו הוא למטה והידים העושים הרע הם למעלה כאופן שירד הרע ההוא אל המקום היותר שפל והוא הקדקד ע"ד האמור וזאת ההמלאה היא טובה ומה גם עם דברי הרי"א שכתוב ישוב עמלו וגומר ואמר כי לא יפול בשחת ורגליו למטה אלא ראשו למטה באופן שעמלו שעמל וטרח לחפור הבור להפילם בו ישוב בראשו ע"כ וכאשר בא הוא ז"ל לבאר אומר ועל קדקדו חמסו ירד אמר ר"ל שירד במקום היותר מסוכן בראשו והוא הקדקד ע"כ :

ח למנצח על הגתית וגומר ה' אדונינו וגומר כונת ד"ע היא לומר כי אם האדם יהיה שלם בתכלית השלמות אז ימשיל בכל ואם יחטא ואשם ולא ישוב בתשובת האל ית' יסיר ממשלתו מעליו וזהו סמיכות זה המזמור אל הקודם אליו ולהיות שכשברח דוד מפני שאול קרה לו ג"כ ענינו של נבל לכן סמך ג"כ מה שהתפלל עליו והוא המזמור הבא אחר זה וכן פי' המפרשי' : ה' אדונינו וגומר יר' מה אדיר שמך בכל הארץ ומה נורא מאד אם תתן הודך על השמים להלחם עם צבא המרום במרום בשבת עבדיך להושיעם ולהרגיעם : מפי עוללים וגומר יר' וזה תעשה בשביל הבל תינוקות של בית רבן שבהם יסדת עז שהם היו הערבים על התורה וגם להשבית אויב ומתנקם כי התינוקות האלו הם הנטרי קרתא וכו' וזהו אלמלי משז"ל שהיו התינוקות של בית רבן היושבים בביתם אומרי' אם יבאו השונאים עלינו במכתבין הללו אנו יוצאין ודוקרין אותם וכו' · ומצאתי כתוב משז"ל שאמרו ישראל בנינו יהיו ערבים בעדנו וכו' הכונה היא ע"ד או"ז"ל זרוק חוטרא לאוירא אעיקרא קאי · ואומר הנביאים יהיו הערבים בעדנו הכונה שבמה שיבואו בכל עת להזהירם יהיו טובים וכו' ואומר בנינו יהיו ערבים הכונה שבמה שהאדם לומד בקטנותו תכנס בו התורה בקנין ע"ד אומר חנוך לנער וגומר והוא אומר פה מפי עוללים ויונקים יסדת עז וכו' · וברבה ארז"ל שמעון הצדיק אמר מימי לא אכלתי אשם הנזיר אלא אחד פעם א' עלה אלי א' מן הדרום וראיתיו אדמוני ויפה עינים וטוב רואי כו' והנה מאמר זה הובא בפרק א' ממסכת נדרים באופן אחר והוא מוזכר שם בשם ברייתא יעויין שם אך כפי זאת הנסחא י"ל דמהו אומר באופן זה של עליה שאמר עלה אלי דגם אם נאמר כי להיותו בא מן הדרום הוכרח לומר שעלה אליו אקשה ואומר דלא יאמר לא מן הדרום ולא עלה וכו' רק יאמר פעם א' בא אלי אדם א' יפה וכו' ב' מהו אומר אדמוני ויפה עינים וכו' שהם ד' תארים ג' למה אמר לו רועה הייתי בעדרי מה לו לומר אם היה רועה או לא לענין זה ד' שאין התמונה נראית כל כך בבבואה על המיסה' למה קראו רשע ו' אומר של עפר של רמה ושל תולעה שהם ג' דברים למה כיון ז' כי אומר עלי להקדישך לשמים נראה שסב אל יצרו הכו' וא"כ ראוי הוא לנו לבארו ומה גם שהיה לו לומר עלי לגלחך לשמים וא"כ להקדישך וכו' שיובן ממנו שיסקלנו בכסף על הדרך האמור באבשלום וכו' ח' אומרו והכתי את ראשי דברי מי הם דברי הדרומיי או דברי שמעון הצדיק ט' למה אמר ב' פעמים מלת ירבו וכו' י' שאחר שאמרה יאמר גם כן מלת כמותך ויאמר ירבו כמותך ירבו עושי רצון המקום בישראל כמותך י"א דמהו אומ' עליך אמ' הכתוב להזיר לה' דמה הוקשה לו בכתוב וגם כי יכילני לומ' שהכונה הוא לומ' שעשה נזירותו לשם שמים עכ"ז כימא ביה מילתה י"ב למה לא התחיל מרישיה דקרא שאמר איש כי יפליא וגו' · ואומר כי שמעון הצדיק אמר שפעם א' נגלה אליו אחד מן הדרום ר"ל שבא לפניו במעלה גדולה וכמו שיאמר והענין הזה שהיה א' מן הדרום אשר הוא מלך טבע ארצו היה חם ולא נכון אל המשגל והיה אדמוני בטבעו ג"כ וכמו שנאמר בדע"ה והוא אדמוני עם יפה עינים וטוב רואי והיה ג"כ יפה עינים שהכל חומדים אליהם וכאומ' עיניך כיונים וכו' וטוב רואי לראות את הדבר הנאהב אל הלב נכון אל ההכנות הנז' וקווצותיו סדורות וכו' שזה מורה על שווי הלחות שהיה נכון לנטות לאיזה מן הנגמדים אליו והנה תואר זה היה בו מיוחד על הג' שהיו בדוד אמר לו מה ראית להשחית את השער הנאה הזה כי הוא דבר מתמיה ומפליא כם לו רבי רועה הייתי בעדרי והלכתי למלאת את השיאוב מן המעיין והבטתי בבואה שלי כו' ויראתי וכו' ואמרתי הנה אני רואה שפני גדולי עולם נכחנו בצאן והם משה ודוד וראה ה' היותם רועים נאמנים בצאנם להישירם לבלתי אכול מן הגזל וכו' ואני לא ארעה את עצמי אחרי ראותי את עצמי אדמוני עם יפה עינים וטוב רואי וכמו שנאמר בדוד והוא אדמוני עם יפה עינים וטוב רואי לכן אני רוצה לעשות סייג לי וכו' ואסרגינו להטעים הענין הלזה יותר ויותר נאמר כי אומר רועה הייתי בעדרי ר"ל שהיה מעיין בעניני גופו ועדר אבריו והיה מספקם במעשיו והלך לשאוב מי התורה מן המעיין הטוב והוא האל ית' כי מלך התורה ישתלם האדם במעשיו וראה הדברים הנכונים לו ויזהר מן הבלתי נכונים ואז כשראה היצ"הר שהוא היה עושה מעשיו אלה נתחזק עליו כדי לטורדו מן העולם וכאוז"ל כל הגדול מחברו יצרו גדול ממנו וכו' ואז אמר לו רשע למה תכה רעך במה שאתה מבקש להכשיל אל היצר הטוב וכו' הנה אין ראוי לך להתגאות על מה שיש לך הג' תארים שהיו בדוד כי סוף סוף ראוי הוא לך להביט אל ג' דברים אחרים שהם בך והם כי קודם שתמות תשוב אל העפר וכמו שאמר הכתוב ולעפר מות תשפתני והוא העפרורית ההוה על בשר האדם הקרוב למות ואח"כ אל הרמה ואח"כ אל התולעה וכו' אשר על כן עלי להקדישך לך אתה היצ"הר לשמים כי מיצ"הר תתהפך ליצ"הט והוא ע"ד או"ז"ל כי אל הבעל תשובה זדונות נעשו לו כזכיות וכו' ואומר והכתי את ראשי הם דברי הנזיר שאמר והכתי את ראשי שבו היו סדורות שערי לרמוז ליצרי שאני אכה אותו וכו' · או יר' והכתי את ראשי באומרי כי החכם עיניו בראשו ולא במקום עיניו האלוקיים · או יר' לומר שהיה יפה עינים ורצה להעביד מהם על הטוב ולא לתור אחרי עיניו בדברים הגשמיים ואמר וטוב רואי לומר כי מלך היותו טוב רואי ראה את עצמו במים · או יר' לומר כי היה יפה עינים לפי שנהנה מהם על הטוב וראה הראייה הטוב' והיא ראיית התורה ומצותיה אז אמר לו ירבו כמותך ותוך כדי דבור פירש את דבריו שמה שאמר ירבו כמותך איננו מכוין לשיהיו הרבה נזירים כמוהו אלא ר"ל שירבו עושי רצון המקום בישראל שהם הסוררים על יצרם כי לענין הנזירות סוף סוף הוא חטא על הנפש ויותר טוב היה אילו היה אפשר להעשות הדבר זולתו · ומה שאמר לו עליך אמר הכתוב להזיר לה' הוא לפי שמלת להזיר הוא יוצאת לאחרים כאמור וממעשי זה האיש יתרבו עושי רצון המקום באופן שהוא מזיר לאחרים · ואולי נוכל לומר כי לכך אמר ירבו כמותך וחזר ואמר ירבו כמותך עושי רצון המקום בישראל כלומר ירבו כמותך שבסבתך ירבו עושי רצון המקום בישראל והוא אומר עליך אמר הכתוב להזיר לה' · או יר' ירבו כמותך שעשית רצון המקום במה שעשית סייג וגדר ליצ"הר עם נזירותך ו רבו עושי רצון המקו' באופני' אחרים · עוד ראיתי לומר כי בפסוק הנז' הוקשה לו הייתור והשנוי והוא באומר להזיר לה' ולכן אמרו שהוא מלשון נזר וכתר וכמו שאמרו שם רז"ל בא וראה כמה המצות מעטרות את ישראל והלא בידול שער הוא ביזול לאדם שהוא איננו מוסף את ראשו ולפי שהוא מגדלו לשם שמים קראו הכתוב עטרה לראשו הה"ד כי נזר אלהיו על ראשו ע"כ הרי א"כ כי הנזירות הוא נזר על ראש הנזיר כשאר המצות שהן כנזר ועטרה · ועם זה הבנתי משז"ל לעתיד לבא לדיקים יושבים ועטרותיהם בראשיהם שהם המצות שנקראו עטרות כאמור ולכן הם יכולים להיותם יושבים ישיבה ולא עומדים בעמידה לפי שהם עושים המצות המעשיות ולא כן המלאכים · ונכון לזה שמעתי במשז"ל ז' כתות וכת ישרים יושבים ורואים פני שכינה והוא מובן מעצמו והוא אומר פה להזיר לה' כי כיון הכתוב לומר שנזיר הוא הדבר הלזה · ואפשר לומר ג"כ כפי דרכי כי מרישיה דקרא דרים וכמו שהוא בנדרים ויר' עליך אמר הכתוב איש כי יפליא וגומר כי אומר איש ולא אדם יר' לומר שיתגבר בהיותו עדין איש לעשות דבר מפליא והוא להשחית את שערו שהיה עשוי סדרים סדרים · או יר' כי יפליא לנוול ראשו עם השער כאמור ואדרבה הוא לו לנזר או שהוא דבר מפליא שעם היותו מנוול את ראשו יקרא לו עטרה כאמור · או שיר' כי יפליא לרצונו ולא באונס וכמו שהיה זה וכמו שאז"ל שם וזה מתוך יישוב הדעת נדר ופיו ולבו שוים וז"א רועה הייתי בעדרי שנתישב בשכלו על הדבר · ועם מה שביארתי במאמ' יוטעם מה שאר"זל בתנחומ' פ' ראה אם היית נאה אל תהי פרוץ בעריות שלא יהיו הבריות אומר איש פלו' נאה שאינו גדור מן הערוה על כן נאמר כבד את ה' מהונך ע"כ כי הנה י"ל דמהו אומ' שלא יהו הבריות אומר איש פלו' נאה וכו' שנר' לכאורה כי להיותו נאה יבזוהו אם לא יהא פרוץ מן הערוה כי אדרבה היותו נאה הוא סבה לשהי' יצ"הר יפתהו ולא יוכל להיותו מוגדר מן הערוה אלא שאין ספק שר"ל שבראותו את עצמו נאה הוא מוכרח להגדיר את עצמו כדי שהכוי לא יהיה סבה לטורדו מן העולם באופן כי הנוי הוא לטובתו והוא הענין האמור · ונכון אל האמור אבאר מה שנאמר בס' שמואל ואלה דברי דוד האחרונים וגו' והיא שר"ל שאמרם בסוף ימיו ולכן הם דברים יקרי הערך והם נאם דוד בן ישי ונאם הגבר הוקם על משיח וגו' ולכן רוח ה' דבר בו ומלתו על לשונו ממש מה שלא היה לו קודם לכן על זה האופן ומה שדבר ה' הנה הוא דבר א' אשר כבר אמרו אל האחרים עכשו דברו לדוד בפרטות והוא אמרו אלהי ישראל לי דבר צור ישראל ומה אמר מושל באדם צדיק מושל וכו' כלומ' אתה המלך המושל באדם דע לך ג"כ כי כל צדיק וצדיק הוא ג"כ מושל ע"ד אומר ומוראכם וחתכם וגו' והנה אז יש יראת אלקים בעולם וכאומר וראו כל עמי הארץ כי שם נקרא וגומר ·

אבן יחייא

ויפסיד קיום העולם באון אשר יראה ויחשוב בלבו · מה שימשך מזה שאם הרה עמל ר"ל שפעל הפעולות רעות · וילד שקר · כי כשכל ימות מיתה משונה בחרב ובחנית · והרשע הדולק הצדיק אשר מוכנים אליו חיצי האלוה · יקרה לו שהבור כרה ויחפרהו ללכוד בו הצדיק כרדף יפול בו בשחת שפעל · באופן כי הרשע המוכן לחרב ישוב עמלו אשר זכרנו והרה עמל בראשו · והרשע הדולק המוכן לחיצים על קדקדו חמסו אשר היה עושה עם הצדיקים · ירד וישלוט כנגד מין וילד מים עד ים · וכל זה הוא רמז על שאול אשר היה מהכת הראשונה מהמוכן לחרב לעוברו על דברי ה' · אשר למען זה נכרת ככריתת חרב מלכותו מזרעו · והיה מהכת השנייה מהמוכן לחיצים בדולקו ורודפו דוד משיח ה' על לא חמס בכפיו · ולכן פעלו בו חיצי אויביו וכאומרו ותכבד המלחמה אל שאול וימצאוהו המורים אנשים בקשת ויחל מאד מהמורים וגו' ויקח שאול את החרב ויפול עליה · אודה ה' וגו' ר"ל אודה ה' כצדקו אשר בו שופט את הצדיק ויחס הצדק אל עצמותו להיותו מטבעו · ואזמרה שם ה' אשר הוא עליון וגבוה מעל גבוה ורואה כשהרשע מכתי' את הצדיק · ויועס עמו · והנה יחס כעסו וזעמו על הרשעי' לשמו ולא לעצמותו כאשר יחס הצדק להיות כי כאשר אמרנו אין רע יורד מלמעלה :

ח למנצח על הגתית · להיות כי במזמור הקודם אמר יגמור נא רשעים והם הכופרים במחשבתם באלהי ישראל · וכאומרו המשור' נאום פשע לרשע בקרב לבי אין פחד אלהים לנגד עיניו · ועוד אמר ותכונן צדיק והוא הפכו · המאמין היותו בורא העולם ומשגיח עליו · לכן במזמור הלז הודה לאל · הוא וסיעתו בעניכים יורו על אמונתו · להראות היותו מכת הצדיק אשר התפלל על קיומו ותכונתו אשר הוא הפך אבדון וגו' הרשע · ה' אדונינו וגו' להיות כי כל הנבראה יחלק לשלשה · הייני עולם המלאכים ועולם הגלגלים ועולם השפל · לכן בא דוד להודות היות האל בורא כלם כאחד ומשגיח עליהם · וכנגד עולם המלאכים אמ' ה' אדונינו · ר"ל אני וסיעתי מודים כי אתה הוא ה' ואלוה מהאדונים שלנו שהם המלאכים וכאומרו הודו לאלהי האלהים · וכנגד עולם השפל אמר מה אדיר שמך בכל הארץ · שר"ל כמה ולהיותה עכורה ושפלה בערכו לא הזכיר שם ה"בה · כאשר הזכיר בעולם המלאכים אבל הזכיר שם סתם להורות כי בין שוכני בתי חומר לא יוכל רק מפאת פעולותיו ואומרו לשון גבורה ואדירות באל' הוא להיות כי הצורף חרש חכם לא יובחן חכמתו בכלים מכסף וזהב אשר חמדם כחמד ויפה אף נעים · כי אם בכלי מעץ חלוש ונקל לישבר אשר עם כל זה עשה בו מלאכה מפיתוחים דקי הציור והעשייה · וכן האלוה יתברך יובחן גבורתו וחכמת מעשיו ביתום הקטן והדומה לו שברא בעולם השפל בחומר הלז הנשמי וארציי ועכור · וכנגד עולם הגלגלים אמר אשר תנה הודך על השמים · כי הוד והדר אתם מה שאין כן בארץ להיותם זכים ובהירים ונצחים · והנה הקדים הארץ לשמים · להיות כי הצדיקים גמורים מעולם השפל הם יותר מעולים מהגלגלים · ויהיה מושבם אחרי חלדם למעלה מהם כי נפש' תהיה צרורה בצרור החיים את ה' אלוהיהם · מפי עוללים וגו' ר"ל היסוד מאשר אמרתי שבכל הארץ כראה גבורתך ואדירותך ועוזך · כראה מהפעולה הנוראה הנראת מפי העוללים · והיונקים · כי הוא מהפלא היות עובר חי במעי אמו ופיו סתום והוא יונק מדמה דם כלותיי דרך טיבורו וניזון בו · ואחרי צאתו מרחם אמו · יסתם טיבורו ויפתח פיו ויינק בו משדיה מהדם ההוא אשר נהפך לחלב · ואחרי צאתו מגדר יונק והכנסו בגדר עולם שר"ל עשוי כנגד מין מעוללים · יתחיל לדבר אשר הוא מחסדי האל על המין האנושי · ולא ידע כל הדיבור ואיככה ידבר ומי המניעו על ככה אחרי היותו נעדר ממנו · אשר עם הפלא הלז נשבית ונבטל סברת צורריך והאויב ומתנקם · והנה זכר שלשה מכחישים אשר ימצאו בבריאה ·

כי · אז

רשי

צנה ואלפים · לאן ובקר כמו סגר אלפיך צנה לשון פעולה הוא כמו וגדרות לצאנכם׳ אובייליי"ץ בלע"ז יש מדרשי אגדה ואינם מתיישבין לפי המקראות : עלמות לבן יש פותרין עלמות לבן על מות בנו אבשלום ולא יתכן פתרונו מפני אומרו לבן ולא אמר הבן ואין לו במזמור עדות וזכרון לאמן זה הפתרון ויש פותרין עלמות לבן נבל ואף זה לא יתכן להפוך את השם ואין במזמור זכרונו וראיתי במסורת הגדולה שהיא תיבה אח׳ שהרי חיבר לה והוא ינהגנו עלמות פתרו מנחם ודונש מה שפתרו ואינו כדא׳ בעיני וראיתי בפסיקת׳ שהענין מדבר בעמלק ועשו נערת גוים שמם מחית ואומר אני למנצח עלמות לבן שיר זה לעתיד לבא כשיתלבן ילדותן

תהלים ט

צֹנֶה וַאֲלָפִים כֻּלָּם וְגַם בַּהֲמוֹת שָׂדָי׃ צִפּוֹר שָׁמַיִם וּדְגֵי הַיָּם עֹבֵר אָרְחוֹת יַמִּים׃ ג׳ יְהוָה אֲדֹנֵינוּ מָה־אַדִּיר שִׁמְךָ בְּכָל־הָאָרֶץ׃ ט

א לַמְנַצֵּחַ עַל־מוּת לַבֵּן מִזְמוֹר לְדָוִד׃ אודה

ד׳ ג׳ עָאן וְתוֹרֵי כּוּלְהוֹן וּלְחוֹד בְּעִירֵי חַקְלָא׃ צִפְּרֵי שְׁמַיָּא וְנוּנֵי יַמָּא וְלִוְיָתָן דַּחֲלִיף אִסְרָטֵי יַמָּא׃ ג׳ יְיָ אֱלָהָא רִיבּוֹנָנָא כַּמָּה הֲלִיל וּמְשַׁבַּח שְׁמָךְ בְּכוּלָּא אַרְעָא׃ ב׳ הוא ינהגנו · ב׳ לבן ימיני לְשַׁבְּחָא עַל מִיתוּתָא דְגַבְרָא דִּנְפַק מִבֵּינֵי מַשִּׁירְיָיתָא תּוּשְׁבַּחְתָּא לְדָוִד׃ אשבח

תנא יד׳ ס"פ וגם תרין בלשון

וגם בהמות שדי י"ד פסו׳ וגם ותרין מלין ס"ף וסי׳ נמסר בסדר משפטים וביחזקאל סי׳ י"ו : ת׳ עלמות ב׳ וסי׳ עלמות לבן · הוא ינהגנו עלמות :

אבן עזרא

צנה · הזכיר הצאן והשפיס בעבור צרכו למאכלו ומלבושו יותר מרכיבת הסוסים והחמורים ואחר כן הזכיר חיות השדה ושדי כמו שדה על דרך ־כל אילי ידי ואלת בהמות כוללת לא כאשר אמר יפת כי הבהמ׳ היא האוכלת עשב והנה מה יעשה ליש גבור בבהמה : · צפור · ואחר כן הזכיר העוף שהעיף למעלה הימנו והדג שיצוף למטה הימנו וטעם עובר ארחות ימים שבחכמתו עושה ספינות ויכיר ארחות ימים והזכיר זה בעבור שיצוד הדגים בלב הים וי"א כי על הדג ידבר שישוב עובר ארחו׳ ימים : יי׳ · פעם אחרת ככה בכל דור ודור כי הארץ לעולם עומדת : למנצח עלמות לבן · על מות שתים מלות הם על כן טעה האומר כי הוא כמו על עלמו׳ שיר ועוד למה היה סמוך אחריו למ"ד גם האומר כי לבן היה שם משורר כמו בן ויעיאל איננו נכון כי אין משפט הלשון ומות בנו והנכון דברי רבי דונש אודה

לאמר ליצחק ליעקב בפתחות הלמ"ד בשם אדם כי השם נודע כאשר פירשתי בספר השם וי"א כי לבן הוא נבל הפוך ועל מות איש הבנים הלוי שהיה שם אחד נסיכי הגוים שלחן את ישראל כאשר יפרש במזמור :

מ"ע ספורנו ז"ל

עלמות לבן׳ זה המזמור על מיתת מלך תמלכי האמות עם"אשביס מיגר לישראל : ככל

מנחת ערב

צנה ואלפים כלם כי״ו שמצינו בשלמה שהי׳ מלך על כל החיות והנברא׳ והיה יודע לדבר בלשונם ולהבין רמיזותם · ה׳ אדנינו וגו׳ במה דפתח סיים לומר שא״א לסיים שבחא דמאן אלא המסיים עדין עומד בפתיחה וכאלו פתח להודות כי מי ימלל גבורות ה׳ ע"כ סיים במאי דפתח · או ירצה ע"ד אני ראשון ואני אחרון : וגם"ש כי אראה שמיך מעשה אצבעותיך ר׳ איבו אמר שלש כתות הן אחת אומרת אלו לא בראני אלא לראות השמים והארץ ואמזל׳ דיינו · שנ׳ כי אראה שמיך והשנית אומר כל מה שיש לי ליתן לעתיד לבא והשלישית של פועלים עצלים תן לנו שכר אנות מעשה אצבעותיך : מה אנוש זה אברהם שנ׳ ויזכור אלקים את אברהם ובן אדם זה יצחק שנ׳ וה׳ פקד את שרה ותחסרהו מעט מאלקים זה יעקב ויחץ הצאן מלמד · שלא היה חסר אלא ליתן בהם את הנפשות ואומר וישר אל מלאך ויוכל וכבוד והדר תעטרהו זה משה שנ׳ ומשה לא ידע כי קרן אור פניו תמשילהו במעשה ידיך זה יהושע שנ׳שמש בגבעון דום כל שתה תחת רגליו זה דוד שנפלו לפני כל שונאיו שנ׳ ואשחקם כעפר ארץ · צונה ואלפים כלם זה שלמה שנ׳ וידבר על העצים וגם בהמות שדי זה שמשון א"ר הונה בר כפ׳ הראה להם שמשון כשאל לוכד שלש אחות שועלים ר׳ סימון אמר הראה להם דניאל יורד לגוב אריות ויושב על צואריהם ואינו ניזוק · צפור שמים זה אליהו שמסבב את העולם כצפור שנ׳ והעורבים מביאי׳ לו לחם ובשר ודגי הים זה יונה שנ׳ ויהי יונה במעי הדג עובר ארחות ימים אלו ישראל שנ׳ ובני ישראל הלכו ביבשה בתוך הים אמרו המלאכים ה׳ אדונינו מה אדיר שמך כבודך הוא לדור על בניך שנ׳ מה אדיר שמך בכל הארץ · ע"כ :

למנצח על מות לבן וגו׳ יש מפרשים על נבל והפך שמו וקראו לבן לשני טעמים א׳ כן היה מעות ונהפך מדרך העולם להיות כפוי טובה ופעם שני כיון שנשא דוד אלמנתו לא רצה להזכיר שם נבלה מפני כבוד אשתו : ואמר

אבן יחייא

כי יש מכחים לנחרי אשר יחשוב כי לא ימצא אלוה משגיח ואפי׳ בעולם המלאכים ככת אפיקורוס · ואלה קראם צוררים לרוב עזותם · ויחס פעולתם לעצמותו יתברך כי יכול באומרו צורריך להיותם מכחישים בהחלט · ויש מי שיודה בהשגחתו על המלאכים להיותם דומים אליו בפשיטות · אבל למטה מהם יחשבו כי לא ישגיח להיותם גשמיים ורחוקים מפשיטותו ואחדותו והם כת מהפלוסופים · ואלה קראם אויב · ויש מי שיודה בהשגחתו גם על עולם הגלגלים להיותם דומים אליו בקצת לבהירותם וזכותם ונצחיותם · אבל לא ישגיח בעולם השפל להיות אומרו עכור ומשתנה ונפסד ואלה קראם בשם מתנקם כי בחושבו שעזב ה׳ את הארץ ואין רואה יעשה נקם בזולתו כל היום · באופן כי ישוב אליו כדבר טבעי לפי פעולת הרע והנקמה · ולכן אמר שם מתנקם · ולא נוקם · כי אראה וגו׳ ר"ל כאשר אני רואה שמיך והם גלג׳ ערבות והדבוקים בו · והנה יחסו לאלוה להיותו הוא רוכבו ומניעו · מעשה אצבעותיך והוא השמש כי להיותו היותר נכבד ויותר נעלה מכל הנמצא יחס אליו העשיה באצבעות האלוה לאט לאט ובכונת מכוין כאשר יעשה בעשיית הדברים יקרי הערך · ירח וכוכבים אשר כוננתה שהם למטה מהראשונים · ולכן לא יחסם אליו ולא למעשה ידיו הפרטי · וכאשר אביט בכל אלה בגודלם ובתפארתם ובבהירותם וזכותם ונצחייתם · אומר מה אנוש כי תזכרנו · ויעבור במחשבתך זכירת כבזה אנוש המזג וכתר הקסרי׳ כמושו · ומה בן אדם כי תפקדנו ותשגיח עליו לתת לו כפרי מעלליו · כי באמת מצד עלוייך הנראה מעולם הגלגלים · יחשב כמעט שיהיה נמנע השגחתך על ההוויה ונפסדים אשר תמיד דורכים אל ההשתנות · והכן כי זכר הב׳ שמות היותר פחותים במין האנושי · והם האדם אשר יורה על התחלתו · והאנוש אשר יורה על אחרית תלדו · ולא זכר מה שבינים משם איש וגבר להיות כונתו פה להשפיל מינו · ותחסרהו מעט וגו׳ ר"ל אבל בראותי אחרי רואי כי הצדיק גמור שבמין האדם הוא מעט חסר מהיות במדרגתך כי בו כפשו האלהית הנאצלת מכסא כבודך באופן שגדולים צדיקים יותר ממלאכי השרת · ובראותי כי עטרת אותי מכבוד להיותם גדולים גם כן יותר מעולם הגלגלים · ומהדר להיותם מעולים מכל נברא שבעולם השפל · וכנגד מעלתו על עולם המלאכים אמר תמשילהו במעשה ידיך שהם המלאכים שלקורבתם אליו יתיחסו היותם מעשה ידיו · וכנגד מעלתו על עולם הגלגלים · אמר כל שר"ל כללות כל הגלגלים ומה שבם שתה תחת רגליו · כי באמת שהאדם דם בעקביו ורגליו ולזכותם ישלד המערכות ויגזור אומר ויקם לו · ושמש בגבעון דום וזולתו יוכיח · וכנגד מעלתו על עולם השפל אמר צנה ואלפים וגו׳ שר"ל כי גם שת תחת רגליו מין הצאן והבהמות דקות ומין האלפים והשורים והבהמות גסות · וגם כלם משאר המינים הנמצאים עמו לעבודתו כסוס והגמל והחמור · וגם בהמות שדי שהם החיות היושבות במדברות׳ וגם צפור שמים בערמתו ילכדם ברשתו · וכן דגי הים · ותחבולותיו יעבור הימים בספינות ובאניות · באופן כי בראותי כאלה אגזור אומר כי לך ה׳ אדונינו יש אהות מהשגחת האדיר שמך בכל הארץ · ורמז באומרו בכל הארץ להשגחת האל על מיני המיני׳ כלם · שהם כללי אישיהם · ולא עליהם · מה שבמין האנושי ישגיח בכל אישיו · להיות כל איש מהם מובדל מחבירו · כאשר יובדלו המינים :

ט למנצח עלמות לבן וגו׳ המזמור הזה עשאו דוד להודות לה׳ על מפלת אויביו והצלתו מידם · ולכן נסמך לקודמים משגיון לדוד · וה׳ אדונינו הנמשך אליו · ורבו המפרשים אשר דעתם · כי אמרו בפרטות על מות גולית איש הבינים והצלתו מידו · אודה

תורת חסד תהילת ה׳

או יר׳ אתה האיש המושל באדם דע לך שהצדיק מושל יראת אלי"ם ועוד לו לצדיק כי הוא כאור בקר יזרח וגו׳ שהצדיק בעומדו בע"הז חייו אינם חיים וזהו לטובתו כי היסורי׳ הן כפרה וכו׳ וה"א וכאור בקר יזרח שמש שיר׳ לומר כי כשהיה בעולם ענין זה כי כאור בקר יזרח שמש ר"ל שיזרח השמש ביום ההוא כאור הבקר אשר אין לו האור משלם רק מברקיות וזכות האויר קודם שילא השמש הנה או באמת הבקר ההוא יקר׳ בשם בקר לא עבות כי לפי האמת לא יהיה לו לא אור גדול ולא עביות כי השמש הסיר העביות ונשאר הבקר לא עבות ולא מאיר · וכמו כן הוא הענין בצדיק בהיותו בע"הז עם טוביות מה אשר לפי האמת איננו טוביו׳ משלם כי אינלו רגע בלא פגע וכו׳ וגם זה הוא לטובתו כי מנגה ממטר דשא מארץ וכו׳ כן יהיה לצדיק ובאומ׳ כי לא כן ביתי עם אל ר"ל וזה שאמר אני האל ית׳ הנה הוא יען כי לא כן ביתי עם אל כלומר לא כ"כ היה ביתי בענין הטוביות בע"הז וה"א עם אל כי ברית עולם שם לי והוא הענין הנז׳ כי אם כאור בקר יזרח שמש וכו׳ מנגה ממטר דשא מארץ והכל הוא יען כי ערוכה בכל ושמורה היא לעתיד לבא וכאומ׳ תערוך לפני שלחן וגו׳ · או יר׳ כי ברית עולם והוא דרך כל הצדיקי׳ אשר בעולם שם לי ולכן קראני מושל באדם והוא לומ׳ לי שאני ג"כ כא׳ מהצדיקים שנקראים צדיקים מושלים וכו׳ ובליעל וגו׳ יר׳ ועוד דבר אחר אמר לי הוא ית׳ והוא ובליעל כקוץ מני כלהם כי יהיה להם רעה גדולה לעתיד למה שכבר לקחו מה שעשו מן הטוב בהיותם בע"הז והוא אומ׳ ובאש שרוף ישרפו בשבת כלומ׳ בהיותם בשבת ובשלוה הם נשרפין כי טוביותיהם הם לרע להם · או אפשר שכיון דע"ה לומ׳ כי מצד היצ"הר יעלה האדם למעלה גדולה מצד הבחירה והרצון וה"א מושל באדם כלומ׳ יצ"הר יש באדם שהוא מושל עליו וכאשר הצדיק הוא מושל עליו אז הוא באמת יראת אלי"ם לפי שעם היות שהיה היצ"הר מטרידו עכ"ז יכול לו וכו׳ ולכן ראוי הוא שנחזיק לו טובה וכו׳ · וכאור בקר וגו׳ יר׳ אל תתמה על היסורין כי כשם שקודם שיאור היום בצאת השמש יש בעולם חשך גדולה כמו כן יש לצדיק היסורין לטובתו ועל הדרך בעצמו אשר המטר הוא דבר צרי׳ אליו להוציא׳ הדשא מן הארץ · וכפי מה שמצאתי כתו׳ כי חטאו של מרע"ה היה לפי שמעצמו לא אמ׳ לסלע שיוציא להם מים מבלי שיקח רשות מאתו ית׳ כ"ל כי זהו מש"ה צדיק מושל יראת אלי"ם כי אם היה הצדיק והוא משה מושל ועושה כרצונו היה אז יראת אלי"ם ולא היה נמשך שהיה רוא׳ בהם שלא היית׳ אתם יראת אלי"ם עד שעל כן אמ׳ להם שמעו נא המורים ביראת אלי"ם וכו׳ ואמר הכתוב כי מעשה הצדיק בהיותו מושל אי שואל איזה דבר מאת ה׳ ע"ד מה ששאל משה או אליהו וכו׳ הנה היה אז להם הענין ע"ד מה שיהיה לאור בקר אשר כשיזרח בו השמש יעשה עם אור השמש בקר לא עבות כי גם אם היו מקודם העבים בעולם יוסרו אז ע"י האור ההיא והוא מה שאר"ז"ל בפסו׳ עבים סתר לו ולא יראה ובפסו׳ סכות בענן לך וגו׳ באופן כי כאשר יהיה הזמן מעונן איננו כ"כ סימן טוב לתפללי׳ וכו׳ מה שאין כן הענין כאשר בתחלה יעיב בעננו על הארץ ואחרי כן תוך היותם עומדים בתפלה השמש יצא על הארץ כי הנה אז אדרבה הוא לסימן טוב והוא בעצמו הענין שביארתי לך הנה בפסו׳ וכאור בקר וכו׳ ועם זה שאמרתי יבואר הכלי מש"ה איכה יעיב באפו וגו׳ והוא מובן מעצמו עם סיפיה דקרא שאמר השליך משמים ארץ וגו׳ והוא מסז"ל אין לך תפלה שמועלת שאין בה מזרעו של יעקב באופן שהיתה הפארת להם היותם נעכים וכו׳ ולא זכר הדום רגליו והוא מקום המקדש של מטה המכוון כנגד בית המקדש של מעלה : ויותר יוטעם אלי אומרו מפי עוללי׳ ויונקים יסדת עז וגו׳ עם מה שאמ׳ בספר שמואל שאמרו הפלשתי׳ אוי לנו מי יצילנו מיד האל"ים האדירים האלה · ובב"ר אר"ז"ל וארון האל"ים נלקחה חששה מדת הדין ככתבה ועל זה הדרך יכולני לומר כי מאחר שהלוחות לא היו בארון שב הארון במדרג׳ נקבה וקראו האל"ים להגדיל הענין ולומר הדבר בתמיהה גדולה והוא לומר וארון האל"ים האדירים שהיה יכול להצילו מידם נלקחה וכו׳ וכמו שאמרו הפלשתים מיד האל"ים האדירים האלה ואולי רצה פה לומר הדבר ברמז והוא שאמר לו שארון האל"ים שאמרו עליו הערלים אוי לנו מי יצילנו מיד האל"ים האדירים וכו׳ נלקחה וכו׳ ורבה עוד לומר כי ח"ו תשש כחו בעיניהם של הערלים · ובאמרו נלקח או נלקחה נראה לי שר"ל הדבר בעצמו שאמרו רז"ל ופלשתים לקחו את הארון רבי יוחנן ור"ש לקיש רבי יוחנן אמר כבדוהו אמרו זה אלוה וזה אלוה יבא אלוה ויסרה אצל אלוה ריש לקיש אמר כך היה שכרן אלא אמרו זה כלות וזה כולה יבא כלות ויעבוד לכולה וכו׳ · ותוסב אני לומר כי בתחלה כבדוהו ולכן קראוהו בלשון זכר ואחר כך אמר וארון האל"ים נלקחה לומר שאמרו זה כלות וזה כולה וכו׳ · ובאומרו ושני בני עלי מתו כו׳ לי שר"ל שמתו מעצמם מבלי נגיפה מהמכים כאשר אמר בתחלה וילחמו פלשתים ויגנף ישראל שר"ל ויגנף מהפלשתים וכאומר וינוסו איש לאהלו ותהי המכה גדולה מאד כי אפילו באותם שנסו היתה בהם המכה גדולה מאד שהאל ית׳ הבהילם והם בעצמם היו מכים את אלה וכו׳ ואחר כך וארון האל"ים נלקח ואחר כך ושני בני עלי מתו ממית׳ פתאומית וכמו שנאמר לעלי וזה לך האות אשר יבא אל שני בניך וכו׳ ביום אחד ימותו שניהם כי האות יהיה שימותו ממיתה פתאומית שניהם ביום אחד מה שלא היה אות אילו היו מתים כשאר העם המוכים וכו׳ והענין הוא יען כי אילו היו עוסקים באכילה ושתיה וכאומר יבא נער הכהן וכו׳ והוא הדבר בעצמו שאמרו רז"ל מפני מה מתו בניו של רבי מאיר בשבת אחת מפני שהיו רגילי׳ להניח בית המדרש ועוסקי׳ באכילה ובשתיה וכו׳ · ואומרו וירץ איש ישראל מהמערכה ויבא שילה ביום ההוא וכו׳ ואומרו אחר כך אנכי הבא מן המערכה ואני מן המערכה נסתי היום יובן עם מה שאמרו רז"ל וירא איש בנימן זה שאול ר׳ לוי ור׳ סימון ורבנין חד אמר ששים מיל הלך שאול באותו היום במערכה היה ושמע שנשבו הלוחות והלך וחטפן מיד גלית ובא׳ ר׳ סימון אמר מאה ועשרים מיל הלך שאול באותו היום בשילו היה ושמע שנשבו הלוחות והלך וחטפן מיד גלית ובא ורבנין אמרי ק"פ מיל הלך שאול באותו היום במערכה היה וברח לשילה ושמע שנשבו הלוחו׳ והלך וחטפן מיד גלית ובא ע"כ והנרא׳ לי כי שלש האנשים שלמים אלה הם חולקים בביאור הכתובים הנז׳ לעיל כי ר׳ לוי ס"ל כי באומר וירץ איש בנימן מהמערכה ויבא שלה ביום ההו׳ ויבא וכו׳ וישמע וכו׳ ועלי וכו׳ ויאמר וכו׳ ויען ופי׳ כראה כי באותו היום רץ שאול מהמערכה עם הלוחות ויבא שילה כדי להביא שמה את הלוחות ולא לכונת שום בשורה ורצה שם את הלוחות כדי שלא ישאלנו על הדבר ואז בא האיש ההוא על כרחו להגיד בעיר איך היה עלי בפתח ולא היה יכול להכנס לפנימה לשים שם את הלוחות ואגב גררא נשמעו הדברים מפיו ותצעק כל העיר וישמע עלי את קול הצעק׳ אז בהיותו עדין עם הלוחות ויאמר מה קול ההמון הזה והאיש בשמעו את דבריו ויבא ויגד לעלי מה היה קול ההמון אך לא אמר לו בתחלה איך הוא בא מהמערכה וכו׳ רק שקול ההמון היה על מציאות קול הברה שנשמע מענין אנשי המערכה ועם כל זה היו הלוחות בידו וחשב שיראה אותם וישאל לו עליהן ואז ישיב לו איך חטפן מיד גלית הפלשתי אך לא יאמר לו עיקר ענין הרעה כי אם ענין הטובה והוא על דרך מה שעשה אחימעץ וכאומרו ויקרא אחימעץ ויאמר אל המלך שלום וגומר ויאמר ברוך ה׳ אלהיך אשר סגר את האנשים אשר נשאו את ידם באדוני המלך · ומהענין האחר לא הגיד דבר ועלי בן תשעים ושמנה שנה ועיניו קמה לא יכול לראות את הלוחו׳ וכשרא׳ שאול שלא דיבר דבר הנה אז הוכרח לומר׳ פה לאט לאט והתחיל ואמ׳ אנכי הבא מן המערכ׳ לא אמר תכף ומיד אנכי הנס מן המערכה או אני מן המערכ׳ נסתי היום כדי שלא לפתוח תכף ומיד בענין הרע׳ אז אמר לו מה היה הדבר בני ויען המבשר כי בשרו לענין הלוחו׳ שהיו בידו ואח"כ אמר נס ישראל וכו׳ או נוכל לומ׳ כי פתח בדבר טוב וסיי׳ בדב׳ טוב והדב׳ הטוב שפתח בו הוא כי נס ישראל והוא על דרך אומרו מזמו׳ לדוד בברחו מפני אבשלו׳ בנו כי טוב הוא לו ליכול לברוח וכו׳ וסיי׳ בדב׳ טוב והוא כי ארון האל"ים לבדו מבלי הלוחו׳ נלקחה וכמו שאמרתי בתחל׳ ור׳ סימון אמר כי מאה ועשרי׳ מיל הלך באותו היו׳ והיינו דקאמ׳ אנכי הבא מן המערכ׳ ור"ל אנכי הבא זה ימים רבי׳ מן המערכ׳ ושמעתי שחטף גלית את הלוחו׳ ואני שהייתי היו׳ הזה פה מן המערכ׳ נסתי יען כי תכף הלכתי שמה נסתי משם היום הזה עם הלוחו׳ והיינו דקאמ׳ ואני והיינו כמי כי בתחל׳ אמר באתי ואח"כ אמר נסתי ורבנין אמרי כי מלת היום חוזר׳ על הענין ורצה לומ׳ אנכי הבא היום הזה מהמערכ׳ ואח"כ הלכתי שמה ונסתי משם עם הלוחות · והר"ם האיקרטי ז"ל כתב יש לפרש שהמזמו׳ הזה אמרו דוד על המלחמ׳ שהית׳ לו עם הפלשתי׳ בגת ככתו׳ במלכי׳ ותהי עוד מלחמ׳ בגת וכו׳ ונקרא׳ המלחמ׳ בגתית מפני שהית׳ בגת ואפש׳ להיו׳ שנקראו גם המלחמו׳ הסלש׳ שהיו בגוב גתי׳ מפני שבכל אחת מהן היה אחד מילידי הרפ׳ אשר יולדו בגת והיו ראשי המלחמו׳ ועל כלאון אות המלחמ׳ הוד לה׳ שעזרו ואמ׳ ה׳ אדונינו מה אדי׳ שמך בכל הארץ אשר נתת הודך השמימיי׳ בה הטע׳ שה׳ משגיח ושום כל הארץ אשר השר שכינתו השמימיי׳ בה ועל כן הכה כל אלה הגבורי׳ בכל מקום שנלחמו כמו בגוב ובגת : כי אראה שמיך וגו׳ השמי׳ הם יוקראי׳ בשם אצבעו׳ לפי שאצבעו׳ הב׳ ידי׳ הם י׳ ומעשי ידיו ית׳ כביכול נתנו הלוחו׳ שבה י׳ הדברו׳ כמספ׳ האצבעו׳ וכן כאמ׳ בהן כתובי׳ באצב׳ אל"ם :

ט למנצח על מות לבן וגו׳ רז"ל אמרו שכונת המזמור הוא על מיתת הילד אשר נולד לו לדוד מבת שבע וכפי זה הדרך אפשר לומר שאולי הכונה היא על מיתת אבשלום בנו :

תהלים ט

אודה יהוה בכל־לבי אספרה כל־
נפלאותיך: אשמחה ואעלצה בך
אזמרה שמך עליון: בשוב־אויבי
אחור יכשלו ויאבדו מפניך: כי־
עשית משפטי ודיני ישבת לכסא
שופט צדק: גערת גוים אבדת רשע
שמם מחית לעולם ועד: האויב
תמו חרבות לנצח וערים נתשת
אבד זכרם המה: ויהוה לעולם ישב
כונן למשפט כסאו: והוא ישפט־תבל
בצדק ידין לאמים במישרים: ויהי
יהוה משגב לדך משגב לעתות בצרה:
ויבטחו בך יודעי שמך כי לא־עזבת
דרשיך יהוה: זמרו ליהוה ישב ציון
הגידו בעמים עלילותיו: כי־דרש
דמים אותם זכר לא־שכח צעקת
עניים

אשבח קדם יי בכל לבי אשתעי
כולהון פרישותך: אחדי ואבדח
במימרך אשבח שמך עילאה:
כדיתוב בעלי דבבי לאחורא יתקלון
ויהובדון מן קדמך: מטול דעבדתא
פורענותי ודיני יתבתא על כורסי
דיינא זכאה: נזפתא עממי
דפלישתאי הובדתא גלית רשיעא
שומהון מחיתא לעלמי עלמין: וכד
נפל בעיל דבבא אשתיציו חלוותיה
וכרכיהון אצתדיו לעלמא וקירויהון
צדיתא הובדתא דכרניהון מנהון:
ומימרא דיי לעלמין מותביה כשמיה
מרומא תקין לדינא כורסיה: והוא
ידין עמא ארעא בזכותא ודין עממיא
בתריצתא: ויהי מימרא דיי תקוף
למסכינא תקוף בעידני עקתא:
ויסתכלון בסברותך ידעי שמך מטול דלא שבקתא תבעייך יי: שבחו קדם יי
דאשרי שכינתיה בציון תניאו בעממיא עובדוי: מטול דתבע דמיא זכאה ית
צדיקיא דכיר ולא שלי קבלת עינותנין

אויבי י"א מ"ל וסי' רחב פי על אויבי · ואנקמה מאויבי · בשוב אויבי אחור · אדרוף אויבי ואשיגם · אל יעלצו אויבי לי · הצילני מיד אויבי · אויבי יאמרו רע לי · כי אמרו אויבי לי · אז ישובו אויבי אחור · מהוללי בי נשבעו · פרץ האלהים : למשפט ט"ו דגשי' וסי' נמסר בשמואל סימן ט"ו : ויבטחו ב' וסימ' בך יודעי שמך · ויתן בפי שיר חדש : אותם ד' מלאים בכתו' וסימ' וישא ידו להם להפיל · ויתן אותם לרחמים · לעשות אותם ימי משתה ושמחה · כי דורש דמים אותם זכר · וכל עזרא דכו' מל' במ"א וסימ' ושבתם אלי ושמרתם מצותי ועשית' אתם:

אבן עזרא

אודה · טעם בכל לבי בסתר : אספרה · בגלוי · אשמחה · ומרוב השמחה אזמרה שמך ואם הוא נעלה מזמר : בשוב אויבי · אנשי הגורר לא תהיה להם תקומה במות מלכם : כי · משפטי ודיני · לאות כי חמס עשה לדוד והפר בריתו והתפלל דוד בעבור זה ובשמעה תפלתו וטעם ישבת לכסא לעשות משפט : גערת · בלא בי"ת כדמות כריתה הנני גוער לכם את הזרע : אבדת רשע · הוא לבן : לעולם ועד · מלה קצרה לעולם ועד עולם ובעבור שהוא סוף הפסוק שב הפתח קמץ קטן ובעבור אות התנועה באות עי"ן שהוא הראשון נקמץ הוי"ו כמו הוציא לאם ויין : האויב · אמר בן לברט כי מלא חרבות בפתח בספר קדמון על כן פירש בו כמו חרבו צורי' והנכון בעיני שהחי"ת חטוף בקמץ · וא"ר משה היה ראוי להיות אבד זכרם המה אבד זכרם אתה וכמוהו יען אשר גבהת בקומה ויתן צמרתו ותתן צמרתו ולא דבר נכונה כי כח השם בפעלים כמו מפי עליון לא תצא והטעם יציאות הרעות והטובות והם הגזרות וככה הוא יען אשר גבהת בקומה ויתן גבהך ולפי דעתי כי האויב כמו הקהל חקה אחת לכם וכן הפי' ואתה האויב בעבור שתמו החרבות שהחרבת לנצח וערים נטשת אבד זכרם חשבת כי תמלט ושכחת כי השם לעול' ישב ויקח הדין ממך על כן אחריו ויי' לעולם ישב והנה הוא קשור עם אבד זכרם הערים הנה מחה השם את שמו ככתוב למעלה והוא הטעם שגמל לך כמעשיך : ויהי · לדך שאין לו כח שהוא שפל על כן משגב בצרה כמשמעו בצר לדך ור' דונש פי' בו לשון יחיד מן דברי הבצרו' ואין זה מטעם המזמור : ויבטחו בך · כאשר יראו שהיה השם משגב לדך אז יהיו לבטח : זמרו · בעבור שהזכיר כי גער בגוים ואבד הרשע שהשחית יודעי השם על זמרו לה' כן יושב ציון כי אותם הם יודעי השם ודורשיו : אנכי

רשי

ילדותן ושחרותן של ישראל ותגל' צדקתם ותקרב ישועת' שימחה עשו וזרעו עלמו' ילדות לבן כמו ללבן · ומנחם פתר עלמו' לבן נגינות ללמד וכה פתרונו למנצח עלמות לבן למשורר נגינות ללמד ויהי לבן כמו להבין ולבונן עלמות על שם כלי ששמו עלמות כמו שאמור בספר זה על עלמו' שיר ודונש פתר לבן שם אדם שהיה שמו לבן שהיה נלחם בדוד בימי' ההם ומה שהוא אומ' גערת גוים אבדת רשע הרשע הזה הוא לבן ההורג עם נקיים ואף על פי שאין אתה רואה במקום אחר אדם שהיה שמו לבן רק במקום הזה כן אתה מוצא במלכי' אחרי' שאינן נכתבים במקרא רק פעם אחת : כל נפלאותיך גאולה אחרונה ששקולה כנגד כל הנסי' כמו שנאמר לא יאמר חי יי' אשר העלה וגו' : משפטי ודיני · תיבות כפולות במקר' ואין חילוק ביניה' משפטי ודיני בשמים עדי ושהדי במרומים · עצמיו אפיקי נחוש' גרמיו כמטיל ברזל : ישבת לכסא · כסא המשפט : גערת גוים · עמלק ראשית גוים : אבדת רשע · עשו : שמם מחית כי מחה אמחה : האויב תמו · כי חרבות השמאה לנצח הם עליו כחרב חדה. ד"א חרבות לנצח אותו אויב שחרבו' שנאתו היתה עלינו לנצח. וזהו עשו שנאמר בו ועברתו שמר' נצח ל"א חרבות לשון חורבן וכן פתרונו האויב תמו חרבות לנצח וכן נאמר בירמיה שממות · עולם אתנך ועריך לא תשובנה ועריס נתשת כי תאמר אדום רששנו וגו' ובשוב וככה חרבות כה אמר יי' לנצחות המה יבנו ואני אהרוס : אבד זכרם · אותה השבועה ויי' לעולם ישב וגו' שם שלם וכסא שלם כמו שנא' כסאו אבל קודם. שימחה כתוב כי יד על כס יה לכם חסר וכסא חלוק : והוא ישפוט תבל בצדק ולאומים במישרים · עד בא הקץ היה רגיל לשפטם ברחמים לפי מישרים המצויין בהם דן אותם בלילה כשהם ישינים מן העבירות : ויהי יי' משגב לדך · אילא"ה כוטיה בלע"ז לשון דכא לעתיד לשיכונן למשפט כסאו יהי משגב לישראל שהם דכים : לעתות בצרה · עתים של צרה :

זמרו ליי' יושב ציון · כשיחזיר ישיבתו לציון יזמרו לו כן : אותם זכר · את הדמים שנשפכו בישראל : אנכי

תורת חסד   תהילת ה'

אודה ה' בכל וגומר יר' אודה לה' במה שממנו נהיה כל הווה ואספרה כל נפלאותיך כי מלבד הפלאים נודע לכל ענין חדוש העולם וכמו כן אזמרה שמך עליון בשוב אויבי אחור וכו' כי גם זה היא מנפלאותיך · ולהיות אמת כי אין בושה כבושת מי ששב אחור אך אמנה מלבד אחד ימשך לו טובה במה ששב אחור כי יכלל מן הבא להורגו לכן אמר כי אלה ישובו אחור ועם כל זה יכשלו ויאבדו מפני ה' : כי עשית משפטי ודיני ישבת לכסא יר' ישבת בכסא השלם והוא אומרו גערת גוים אבדת רשע והוא עמלק כאומרו מלחמה לה' בעמלק כי כשיהיה הכסא שלם אז מלחמה לה' בעמלק ושמם מחית לעולם ועד וקיימת מה שכתוב בתורה כי מחה אמחה את זכר עמלק · או כיון באומר אבדת רשע על מיתת נבל ואם כיון במזמור זה על מיתת אבשלום תהיה הכונה באומרו אבדת רשע על כל אחד ואחד מעוזריו של אבשלום · ואפשר לפרש פסוק זה על דרך מה שפירשתי באומרו כי הכית את כל אויבי לחי שני רשעים סברת כי הכאת לחי אויביו היה סבה למפלתן של רשעים אחרים ויר' גערת גוים ובזה אבדת רשע : האויב תמו חרבות וגומר יכולני לומר שיר' הרשע שאמרתי הוא האויב שאמר אל הסי"ת ככר תמו החרבות ולא נשאר בהם בנין כלל והערים שנטשת והרסת אבד זכרם המה : וה' לעולם ישב כונן וגומר שמעתי שיר' כונן כסאו כפי מה שהוא המשפט שרוצה לעשות ע"כ : ויהי ה' משגב לדך משגב לעתות בצרה יר' בין בעת הראוי להיות הצרה ובין בעת הבלתי ראוי · או יר' לכוין למה שאמרו רז"ל שאין האל ית' מביא הצרה בפעם אחת כל כך גדולה עד שיפרע עמה עונותיו של החוטא כי אם בפעמים רבות והוא אומרו לעתות בצרה : ויבטחו בך וגומר יר' אז יבא הזמן שיבטחו בך יודעי שמך והם הכהנים היודעים שמך המפורש ית' כי לא עזבת דורשיך ה' הוא הדבר בעצמו שאמר הנביא באומרו ואף גם זאת בהיותם בארץ אויביהם לא מאסתים וגומר : זמרו לה' וגומר יר' זמרו לה' שהוא יושב תמיד בציון כי לא תזוז השכינה מכותל מערבי והגידו בעמים עלילותיו : כי דורש דמים יר' האל ית' שהוא דורש דמים והוא אל נקמות כאומרו קול דמי אחיך צועקים וכו' אותם זכר מלבד היותו שופט ואפילו אילו לא היו לו לנרצח גואלי דמו ולא שכח צעקת ענוים והם הגואלי' דם וכו' · וגם מה שביאר הר"י ן' שועיב בפסוק להפיל עני ואביון ואמר שהרצחנים בתחלה הם רוצחים לעניים ההולכים אחרי השיירא כדי שלא יהיו הם סבת העכוב וכו' הנה יר' כי דורש דמים והוא האל ית' אותם זכר ר"ל זכר את הדמים ששפכו מחוסרי דרך והם העשירים ולא שכח צעקת העניים ההולכים עם העשירים כי על חנם הם נהרגים ולכן הם צועקים כאשר הורגים אותם מבלי היות להם אפילו שוה פרוטה : אנכי

אבן יחייא

אודה ה' וגו' ההודאה לאל על חסד גמל לאיש תם · צריך שיהיה על שני פנים : הא' להכיר במחשבתו כי הטוב ההוא בא אליו בהשגחת אלהיו עליו ולא בקרי · והב' הוא לספר בשוקים וברחובות נפלאותיו אשר עשה עמו להסכים בלב השומעים השגחתו למען יבטחו בו · והנה כנגד האופן הראשון אמר פה אודה ה' בכל לבי שר"ל מחשבתי · ע"ד לב חורש מחשבות ואומרו כל לרמוז כי האמנתי באלוהו לא יהיה חלום וכספק מה · רק ההודאה אליו מהכרתו הטוב הנמשך ממנו · יהיה בכללות מחשבתו בלי שום פקפוק ותלודה בהודאה ההיא · וכנגד השני אמר אספרה כל נפלאותיך כאשר אמרנו · אשמחה וגו' חזר לפרש האופן הא' מההודאה · באומרו מלבד הכרתי היות הכל נמשך מאתך אבקש להדבק בך בע"הז והוא אומרו אשמחה · ולהדבק בך בעולם הארוך והוא אומרו אעלצה בך · והאופן השני באומרו אזמרה שמך בין כל שומעי לאמר כי אתה עליון על כל גבור ולה' הישועה ואין לבטוח בחרב ובחנית כי לא יועילו ביום עברה · בשוב אויבי אחור · ר"ל האופן הראשון מההודאה אעשה בעבור שוב אויבי אחור ממחשבתם אשר חשבו להכותני ולבלעני חנם · כי לא יכלו לי שם עוזרי · והאופן הב' אודה יען כי לא די שהצילני מידם באשר לקחו · כי זולת זה פעל ועשה באחרו מהמשפט שאויבי הנז' יכשלו ויאבדו מפניך · כי האבדון מפניך יבוא להם להיותם נכשלים איש באחיו · ומרשעים יצא רשע וידי לא תהיה בו · כי עשית וגו' ר"ל כל זה קרה לי להיות כי עשית משפטי והוא הנקמה באויבי · ועשיתי דיני והוא להצילני מידם · ושני הפעולות עשיתם יחד · כאלו ישבת בפעם אחד לכסא שופט לשפוט אויבי · ולכסא צדק להצילני מידם · גערת גוים וגו' ר"ל והנה המשפט שעשית באויבי הוא ככה · כי לאבדך הרשע גולית גבור פלשתים אשר היה מחרף מערכות אלהי' חיים · ולכן קראו רשע כאשר אמרנו כי יחול השם ההוא על המדבר על ה' תועה · גערת הגוים והקיבוץ מהפלשתים הבאים עמו כי ירא תכף · כאשר ירא האדם מגערת האלה עליו פתאום וכאומרו שם ויראו פלשתים כי מת גבורם וינוסו · והשם טוב מהפלשתי' מחית לעולם ועד · כי בתחלה היו עם אמיץ לבו בגבורים ותפשים · ועתה כשאלו לעולם ועד בשם רע להיותם עבדים לישראל · כאשר התנה במלחמה ההיא גולית עם דוד כי אשר יכלה מהם יהיה אדון ופטרון על העם המכונה ויתום המלחמה · האויב תמו וגו' ר"ל וזולת זה גם שתו כוס תרעלת המות כי הקבוץ מהאויב שהיו יושבים בערים אשר עשיתי' חרבות תמו לנצח כי הרדפתי' והרגתים וכאומרו שם ויקומו אנשי ישראל ויהודה וירעו וירדפו את הפלשתים עד בואך גיא ועד שערי עקרון ויפלו חללי פלשתים בדרך שערים ועד גת ועד עקרון · ועריי נתשת וגו' ר"ל ואפי' הקבוץ מהם שנטשו והניחו הערים מפחד ישראל · והיו עומדים מחכות מחכות לעמוד על נפשם · גם אבד זכרם כי באו ישראל עליהם ויהרגום וכאומרו שם וישבו בני ישראל מדלוק אחרי פלשתים וישוסו את מחניהם · והנה נתשת בתי"ו כמו נטשת בטי"ת כי אותיות דטלנת מתחלפות · וכאשר ראינו שהטי"ת בא במקום התי"ו כמלת מה נצטדק · וה' לעולם וגו' הוא דברי המורה להודיע לכל כי הישועה הזאת לא באה במקרה · כי אם בהשגחה פרטית מה' היושב לעולם בכסאו לכונן המשפט ולהכינו ולהשפיעו על עושי רצונו · כי שם משפט פה יובן בכללות על כל פעולות האלוה · ולכן בהיותו ישיבתו נצחית ולעולם · פעולותיו מהטוב יהיו נצחיות ועצמיות ולא מקריות · והוא ישפוט וגו' בא לפרש המשפט · שאמר שהוא מכונן · ואמר כי יהיה על ג' פנים כי הוא עושה חסד משפט וצדקה בארץ כי באלה חפץ וזהו אומרו כי הוא ישפוט תבל בצדק · בצדק שהיא הצדקה · וידין לאומים שהוא המשפט · ובמישרים שהוא החסד · ויהי ה' וגו' ר"ל והחסד מהמישרים לשון דכים הוא באופן הזה · כי הוא ה' משגב לדך לפדותו מהרע אף כי איננו ראוי מיוחד לרעתו · וכן הוא משגב לעתות בצרה לעני ולעשיר כי לא יהיו ראויים להצלה · ויבטחו בך וגו' ר"ל ולכן בוטחי' בך יודעי שמך האדיר בכל הארץ · ליודעם כי מעולם לא עזבת דורשיך ה' · כי כחך גדול עד מאד ואין מכוח בכל צרה טוב ממך · זמרו לה' וגו' הם דברי המורה לכל הגולה · לאמר זמרו לה' שהוא יושב בציון · וכאומרו לעיל אזמרה שמך עליון · הגידו בעמים עלילותיו · וכאומרו שם אספרה כל נפלאותיך · כי דורש וגו' ועלילותיו אשר תגידו הוא כי דורש הדמים · אותם היהודים המחוללים אשר דמם היו כמים לרוב שופכם בעיר פלשתים · זכר · ויהי ה' משגב להם בעתות בצרה · ולא שכח צעקתם או אליו : אשר היו עניים ועמים וחלושים בפלכם :
ויהיה ה' משגב לדכיים ועניותם :
אנכי

מ"ע ספורנו ז"ל

בכל לבי · לא אותם לגבורתי כלל : אספרה · להודיע לרבים : אשמחה ואעלצה בך · שדבקתי בצלך נכבד בזה : אזמרה שמך עליון · אמת על מעלתך : יכשלו · ר"ל שיכשלו להבא : גערת גוים · כי אתם לשעבר גערת גוים במצרים : אבדת רשע · פרעה : האויב אתה פעלך לכן שהיית אויב לישראל מה עשית הנה עתה במיתתך : תמו חרבות · כאומר פעולות חרבנך לנצח שלא תוסיף עוד להחריב : וערים נתשת אבד זכרם · ואותם ערים שנתשת באופן שאבד זכרם : המה · הם נעלמים עתה במקומם באופן שהיה פעלך לריק : וה' למשפט ישב · ועם זה האל ית' ישפוט ויענים אותך על רשעך : והוא ישפוט תבל · לעתיד לבא : ידין לאמים · ירצה שאתה ידין לאומי' עע"א : ויהי משגב לדך · באופן שיבטחו בך : כי אתם לשעבר : לא עזבת דורשיך · ואתם נדיבי עמו : זמרו לה' הודיעו · כי אתם דורש דמים · כאמרו ואך את דמכם לנפשותיכם אדרוש : אותם זכר · כאמרו פקדתי את אשר עשה לך עמלק לישראל : לא שכח צעקת ענוים · כאמרו ואת צעקת' שמעתי : אנכי

מנחת ערב

ואמר אודה ה' על העבר אספרה כל נפלאותיך על העתיד ואמר בכל לבי שלא יפתני לב היצר הרע לומר שמת נבל במקרה אלא אין בו ספק שמידך היתה זאת לו בודאי וזה בכל לבי · אשמחה ואעלצה בך אין לי שמחה במיתת נבל כי בנפול אויבך אל תשמח אלא בך שאני רואה שאתה ה' רב ריבי והשגחתך עלי לטובה וכן אמר דוד במיתת נבל ברוך ה' אשר רב ריב חרפתי · אזמרה שמך עליון על שהצלתני מבא בדמים · בשוב אויבי אחור שע"י שראו שוגאי שאתה רב את ריבי היו שונאי נסוגים אחור מפני היראה שנפל עליהם יעבור כוס הפורענות כי ע"י שעשית משפטי וגו' גערת גוים שהיו הנסתרים מרשעים יראים מלהתגלות ובזה הרשעים נמחקים לעולם ועד מחיקה החלטית לעולם · ויאמר אותו על מיתת נבל ואמר על מות לבן שע"י מיתת נבל נתלבנו עונותיו · וע"כ מזמור לדוד שהיה שר על זה שידע שעי"כ נמחלו עונותיו · או יאמר ע"ד זה כי הנה דרך אנשים שבמות בנו גם שימחול עונו הוא דואג ואינו מקיים מאת ה' לברך ברוך דיין האמת בשמחה לבו כאשר באומר שהתיימו או הטוב והמטיב כמשנת חכמים מפסיק ואהבת את ה' וגו' ומברך בדאגה אך דוד במות בנו זה שמח ויקם ויאמר שימו לחם גרם זה שברך דיין האמת בכל לבו וזה אומר למנצח כו' לומר על היות לי תודה למנצח שהוא מודה ושמחה על מות לבן שלא כדרך אנשים ע"כ מזמור לדוד יען שעי"כ אקיים הרצוי לברך על הרעה כשם שהוא מברך על הטובה בשמחה כי אני אודה ה' בכל לבי על מות הבן ומה נשתנתי אני מזולתי לשמוח מה שלא יעשה זולתי גם שימחול לו עון במות לו בן הלא הוא כי ב' דאגות היו לו א' מות הבן ב' איבוד העה"ז על חילול השם אך עתה למה שעי"כ נמחל עוני ואדע שלא אמות בעה"ז כי אחיה ואספר מעשה יה וזהו אספרה כל נפלאותיך באורך ימי בכל שירי זמירותי וגם אהיה בן העה"ב כי לא אירא פן על ידי מה שנתחלל שם שמים על ידי לא אזכה לעה"ב כי הלא עתה שלקיתי ידעתי שאשמחה ואעלצה בך אחך בעה"ב גם אזכה שאזמר' שמך עליון והו' כי אמרו רז"ל כי יותר שבח עולה מגיהנם יותר מגן"ע שמהלל הרשע בגהינם לאלהי המשפט ואומר יפה חייבת וכוי' אמר גם שאם הייתי בגהינם הייתי משבחך טוב עתה שאזמרה שמך בהיותי עליון מהיותי בגהינם שהוא הקיותי

רשי

חנני יי' · אתה כגולה: מרוממי · בגאולתך: טבעו גוים · זו היא התהלה אשר אספר: נודע יי' · כל זה מן התהלה נודע יי' לבריות כי שליט הוא ומושל ונוקם לאויביו שהרי משפט עשה בהם יושטי"א בלע"ז: נוקש רשע · נכשל רשע: הגיון · תהגה זאת סלה: לשאולה · אמר ר' נחמיה כל תיבה הצריכה למ"ד בתחילתה הטיל לה ה"א בסופה כגון מצרימה מדברה השיבון ליה והכתיב ישובו רשעים לשאולה אמר רבי אבא בר זבדי למדריגה התחתונה של שאול ומהו ישובו לאחר שיצאו מגיהנם ויעמדו בדין ויתחייבו ישובו למדרגה תחתית של גיהנ': כי לא לנצח ישכח · ישראל האביון מלפקוד עליה' מה שנשתעבדו בו: ותקות ענוים · לא תאבד לעד: קומה יי' · דוד מתפלל לפני הקב"ה שיקום וימהר לעשות זאת: אל יעוז · עשו לאורך ימים בגדולתו: על פניך · בשביל הכעס שהכעיסוך במקדשך: מורה · מרות ועול ד"א מורה לשון הלכה לשון ירה בים וי"א מורה לשון תער: ידעו גוים · שהם אנוש ולא אלהות להיות גבורת' שולטת: תעלים · לעתות בצרה · תעלים עיניך לעתי הצרה: ידלוק · ירדוף כמו כי דלקת אחרי: יתפשו

אבן עזרא

חנני · נמצא שלם והיא מלה זרה: ראה עניי · ככה עשה לי תמיד ובעבור היות שערי מות בתחתיות אמר כנגדו מרוממי: למען בשערי בת ציון · כנגד שערי מות: טבעו · זאת התהלה · בשחת · כמו בשחתם נתפש: ברשת זו · לפי דעתי כי זו כמו אלה וככה עם זו יצרתי לי זו חטאנו לו אלה אומרים חטאנו והטעם ברשת אשר אלה טמנו וי"א כי זו כמו זאת: נודע · נוקש · פועל ושרשו עם נון והנכון להיות הקמץ הקטן תחת פתח כי כל התנועו' מתחלפו' ולהיותו מגזרת תרגים אין טעם לו והלא מלאכו וינקשו מבקשי נפשי והנה שנים שרשים: הגיון · זה אספר באמת: ישובו · בעבור שהאדם נברא מהאדמה: שכחי · אחר כי על משקלים שוני' ימצא כמו חפצי רעתי כי לא ישרת עבור עצמו ואחר עמו כמו יחי ראובן ואל ימות ואל יהי מתיו מספר ולא לאדתי מכמה זהטע' תקות עניים לא תאבד לעד: קומה · טעם קומה להראות גבורתו ועזוז: אנוש · שם המין כמו ויהי לי שור וחמור והנכון המלך על כן אמר גוים הם עבדיו: שיתה · מורה כתוב בה"א וטעמו בא"לף הפך קרחן לי מרא: אנש · מגזרת אנוש הוא: סלה · באמת: למה יי' תעמוד ברחוק · אין ספק כי כבוד השם בכל מקום הוא רק כאשר לא יראת עוזו ידמה לאיש עומד מרחוק על כן לא יראה או הוא קרוב ויעלים עיניו לעתות שאנחנו בצרה · בגאות · בגאותו של רשע: ידלק עני · כמו ירדף וטעם יתפשו הרשע שהוא הפקיד וחביריו עמו: כי

תהלים ט–י

עֲנָיִים: חָנְנֵנִי יְהוָה רְאֵה עָנְיִי מִשֹּׂנְאָי
טו מְרוֹמְמִי מִשַּׁעֲרֵי מָוֶת: לְמַעַן אֲסַפְּרָה
כָּל־תְּהִלָּתֶיךָ בְּשַׁעֲרֵי בַת־צִיּוֹן
אָגִילָה בִּישׁוּעָתֶךָ: טָבְעוּ גוֹיִם
בְּשַׁחַת עָשׂוּ בְּרֶשֶׁת־זוּ טָמָנוּ נִלְכְּדָה
רַגְלָם: נוֹדַע יְהוָה מִשְׁפָּט עָשָׂה בְּפֹעַל
כַּפָּיו נוֹקֵשׁ רָשָׁע הִגָּיוֹן סֶלָה: יָשׁוּבוּ
רְשָׁעִים לִשְׁאוֹלָה כָּל־גּוֹיִם שְׁכֵחֵי
אֱלֹהִים: כִּי לֹא לָנֶצַח יִשָּׁכַח אֶבְיוֹן
כ תִּקְוַת עֲנִיִּים תֹּאבַד לָעַד: קוּמָה יְהוָה
אַל־יָעֹז אֱנוֹשׁ יִשָּׁפְטוּ גוֹיִם עַל־פָּנֶיךָ:
שִׁיתָה יְהוָה מוֹרָה לָהֶם יֵדְעוּ גוֹיִם
אֱנוֹשׁ הֵמָּה סֶּלָה:

י
לָמָה יְהוָה תַּעֲמֹד בְּרָחוֹק תַּעְלִים
לְעִתּוֹת בַּצָּרָה: בְּגַאֲוַת רָשָׁע יִדְלַק
עָנִי

עִנְוְתָנִין: חוּס עֲלַי יְיָ חֲמִי סִיגוּפִי
מִבַּעֲלֵי דְבָבִי מְרוֹמֵם לִי מִמַּעֲלָנֵי
מוֹתָא: מִן בִּגְלַל דְאִישְׁתָּעֵי לְכוּלְּהוֹן
שְׁבַחְתָּךְ בְּמַעֲלָנֵי תַּרְעֵי כְּנִישַׁת צִיּוֹן
אָרוּץ בְּפוּרְקָנָךְ: טְבָעוּ עַמְמַיָא
בְּשׁוּחְתָא דַעֲבָדוּ בִּמְצַדְתָּא דְטַמַּנוּ
אִיתְאַחֲדַת רִגְלֵיהוֹן: גְּלֵי יְיָ דִין דַּעֲבַד
בְּעוֹבָדֵי אִידוֹי אִתְּקַל רַשִׁיעָא יְדוּנוּן
צַדִּיקַיָא לְעָלְמִין: יְתוּבוּן רַשִׁיעֵי
לִשְׁיוֹל כּוּלְּהוֹן עַמְמַיָא דְאַשְׁלִיוּ
דַחַלְתָּא דַיְיָ: מְטוּל דְלָא לְעָלְמַיָא
מִשְׁתְּלֵי חֲשׁוֹכָא סוֹבְרָא דְעִנְוְתָנֵי
לְאִתְהוֹבֵר לְעָלְמָא: קוּם יְיָ לָא
יִתְעַשַּׁן בַּר נָשָׁא רַשִׁיעָא יִתְדְּנוּן
עַמְמַיָא קֳדָמָךְ: שַׁוֵּי יְיָ דַחַלְתָּא לְהוֹן
יִנְדְּעוּן עַמְמַיָא דְבַר נָשׁ הִינוּן לְעָלְמִין:
לְמָה יְיָ תְּקוּם בְּרָחִיק תִּטַּמַּר בִּמְדוֹר קַדִּישִׁין לְעִידָנֵי עָקְתָא: בְּגַסּוּת רַשִׁיעָא יִרְדַּלֵק
עַנְיָא

ענוים ה' דכתיב עניים וסי' כי דורש דמים אותם זכר: קומה יי' אל נשא ידיך · אם ללצים הוא יליץ · כן לרעהו חוטא · טוב שפל רוח את
וב' חלוף כתיב ענוים וקרינן עניים וסימ' וכילי כליו רעים · כי לא לנצח ישכח אביון: טבעו כ' ר"פ וסימ' טבעו גוים בשחת עשו · טבעו
בארץ שעריה · הגיון ב' וסי' עלי הגיון בכנור · נודע יי' משפט עשה בפעל כפיו נקש: יעוז ג' ב' חס' וא' מל' וסי' קומה יי' אל יעז אנוש
יעז בהותו · והפיל רבואות ולא יעזו · בתרא מל' בק"צת ספרי מס"רה נמ"סר ג' וחס' ו':

מ"ע ספורנו ז"ל

חנני ה' · כמדת טובך זאת שאמרת אז ראה ראיתי את עני עמי: ראה עניי מרוממי משערי מות · אתה שכבר רוממתני משערי מות ביד שאול: למען אספרה ואומר טבעו גוים בשחת עשו · כמו שקרה למצרים באמרו כי בדבר אשר זדו עליהם ואז · נודע ה' משפט עשה · באמרו וידעו מצרים כי אני ה' בהכבדי בפרעה ברכבו ובפרשיו: הגיון סלה · וזה אומר בהגיון מעולה מענין סלסלה ותרוממך גם שהם שני פרשים: ישובו רשעים לשאולה · וכמו שכבר טבעו גוים בשחת עשו כמצרי' יהי רצון שישובו: כל גוים · שע"א באמרו כימי צאתך מארץ מצרי' אראנו נפלאו' · כי לא לנצח ישכח אביון · באמרו לא לנצח אקצף ולא תקות ענוים תאבד לעד: אל יעוז אנוש ישפטו גוים · אל יעיז פניו עוד אנוש ואל ישפטו גוים · אל יעיזו פניהם להתוכח עם ישראל לחזק דברי: שיתה ה' מורה להם · תפול עליהם אימתה ופחד בגדול זרועך כאבן: שידעו גוים אנוש המה · נבזים להיות אנושים ומדוכאים ברצון אלהי וזה: סלה · באופן מעלה:

זה המזמור על גלות ישראל ביד החיה הרביעית ואמר:

למה יי' תעמוד ברחוקי מלקבל תפלה: תעלים · מראות בצרת עמך תחת מלכות רביעי': בגאות · באמרו אומר בלבו מי יורידני ארץ: יתפשו

מנחת ערב

בקיותי תחתון או יאמר לא כי ירדי ביר שמהללים שם הדין שיפה חייבו אך אני אומר שם ה' העליון שריחם עלי · בשוב וגו' הנה הייתי בן מות ואח"כ באומרי חטאתי וגו' אמר לי הנביא גם ה' העביר חטאתך לא תמות אפס כי הבן הילוד לך מות ימות הנה כי תחלה הייתי חייב מיתה ועתה הבן הוא מת תחתי ונתכפרתי לכן בשוב אויבי אחור אל מה שהיו אומרים בתחילה שהוא איחור שהייתי חייב ויאמרו לי הנה על אשת איש מיתתו במה אין ראוי לאריך להם כי הם תמיד שיכשלו בלשונם יאבדו וזה יכשלו ויאבדו מפניך שלא יהיה להם חלק לעה"ב לעמוד לפניך כי לא כן ידברו כי הנה עשית משפטי שבפעתי אני באומרי חי ה' כי בן מות האיש העושה זאת ונתחייבתי מיתה ואח"כ עשית דיני שדנתני להחליפני בבני זה ולא נשאר חיוב מות עלי כאומרך לא תמות אפס הבן הילוד לך מות ימות ובזה נקיתי שלא נשאר עלי עוד קטרוג ע"י שעשית דיני בילד: ובמ"חט העליונים הקב"ה מבריותיו יום המיתה ויום הדין אמר דוד ע"י בהעלמת אותם ממנו אני אומר עליו שירה על מות לבן · ד"א על מות לבן על שעלמת שכר מצוה כדי שתהא תורה מתקיימת כולה · ד"א על מות לבן שאתה גוזר על הבן ומלביני מעונותיו אלו ישראל שנקראו בנים למקום ד"א על מות לבן על העלמות שהבן עושה ויה"ב בא

אבן יחייא

חנני ה' וגו' בא לפרש הצעקת ענוים · כי כל אחד מהם היה קורא בקול גדול לאמר חנני ה' ותרחם עלי למען חסדיך הרבים אף כי אינני ראוי לכך · וראה עניי משונאי · ותהיה משגב לדכיי ועניי · ותהיה מרוממי משערי מות · ומשגב לי בעתות בצרה · למען אספרה וגו' ר"ל למען אחרי הושעי אספרה כל תהלתך · וכאומרו לעיל אספרה כל נפלאותיך · ולמען בשערי בת ציון אגילה בישועתך · וכאומרו שם אשמחה ואעלצה בך · טבעו גוים וגו' בא לפרש התהלות שיספר והוא שטבעו הגוים מעם פלשתים בשחת עשו בעדי בחשבם כי יוכלו לי · וברשת זו טמנו ללכדני בו · נלכדה רגלם · ור"ל זו · כמו זה מורה באצבע להורות כי במדדו מדה כנגד מדה · נודע ה' וגו' · ר"ל ונודע בפרסות לכל · שהישועה הזאת לישראל והמשפט הזה נגד פלשתים מה' היתה ולא מכח ישראל · מענין גולית הרשע והמחרף כי בפעל כפיו שהוא מרכו המכיפה בכפות ידיו אשר היה בוטח בה · בה בעצמה נוקש ונהרג ע"י דוד משיח ה' · מה שדבר כפלא ונורא כזה יהיה הגיון לכל שלא ישכח מפי הבאים סלה ולעולמים · וזהו אומרו הגיון סלה · ישובו רשעים וגו' אל תתמה בראותך שיפרחו הרשעים כמו עשב · ויציצו כל פועלי און · כי זה יהיה לרע להם ולהשמידם עדי עד · וזהו אומרו ישובו רשעים והם אותם אשר מעולם לא הכירו את ה' וכן ישובו אותם אשר הכירוהו ואח"כ שכחוהו וזהו אומרו כל גוים שכחי אלהים · ולשון ישוב הוא כמו ואל עפר תשוב · כי לא וגו' ר"ל כי נבורתם על האביון והענוים לעשוק אותם ולדכאם אכם לא יהיה לנצח · כי לרחמי ה' עליהם לא לנצח ישכח האביון אשר תחתם · וכן תקות הענוים לאות משעבודם לא תאבד לעד כי המה יאבדו והאביון והענוים יעמדו · קומה ה' וגו' הוא תפלה מאמורה קומה ה' תמיד לעזרת ישראל למען שאל יעוז עוד אנוש · ר"ל שאלה האומללים והאנושים · לא יעיזו פניהם עוד לבוא נגד ישראל · להיותם נשפטים בשפטים גדולים · על פניך · ר"ל בעבור פניך ההולכים בקרב · שיתה ה' וגו' · ר"ל ותשים יראה להם באופן שידעו הגוים האלה · היות המה בעולם הבא והשלה אנושית כי אנוש סכלם בניהכם · כאשר הם אנושים בע"הז כאשר רמז באומרו אל יעוז אנוש:

י **למה** ה' תעמוד וגו' המזמור הלז עשאו דוד כאשר בא להלחם עם גולית עם החמשה חלוקי אבנים מן הנחל · וכאומרו שם אתה בא אלי בחרב ובחנית ובגו' ואנכי בא אליך בשם ה' צבאות אלהי מערכות ישראל אשר חרפת · כי התקין עצמו לתפלה ולמלחמה · והנה כאשר משח דוד למלך בקרן השמן · תכף אל עליו הענין אלהי וכאומרו ותצלח רוח ה' את דוד מהיום ההוא והלאה · מה שקרה ההפך לשאול כי רוח ה' סרה מעמו · ובעתתו תמיד רוח רעה מאתו · ולכן כאשר נאספו פלשתי' אז למלחמה על שאול ועל עמו · והספי' דוד ללחום עם גולית שר צבאם · חשש כי על כי אין אלהים בקרב ישראל בעבור מלכם שאול הנזוף ממנו על חטאתיו · פן ימצא' רעות ממלחמת פלשתים ולא יוכלו להם · ולכן התפלל אל אל באומרו אז ה' אב הרחמים למה תעמוד ברחוק כי סרת רוחך הקדוש מעם שאול ועמו · כי אין ראוי שיהיה כמו גדול לחטוא מכחך למחול ולהעביר ראשון ראשון · ואף כי בשאר הזמנים תעמוד ברחוק לכובד החטא וריבוייו · למה תעלים עיניך לעתות בצרה מישראל ואבי ראה גם ראה כי עמך הגוי הגדול הזה · בגאות רשע וגו' ר"ל ואם לא תעשה למען עמך · עשה למען קנאתך ברשע הלז מגולית אשר חטא כנגדך במחשבה ודבור ומעשה · וכנגד המעשה אמר בגאות הרשע הלז הסכים לדלוק העם עני מישראל ולהרדיפו מכוחה · וכאומרו שם ויצא איש הבינים ממחנות פלשתים גלית שמו מגת · וגו' ויהי רצון שהרשע הלז וכל עמו יתפשו במזימות ומחשבות רעות שחשבו על ישראל · ואומרו זו מורה באצבע הוא תפלה שימדוד האל להם מדה כנגד מדה · כאשר זוה בתורתו אליכו לעשות לרשעים · כאומרו ועשיתם לו כאשר זמם :
כי

בהתלהבות אשר לרשע באותה הגאוה · או ירצה ידלק עני בגיהנם למה שבראותו גאות הרשע יחשוב כי ח"ו עזב ה' את הארץ ויתפשו העניים במזמות זו חשבו · או ירצה יתפשו העשיר הרשע והעני בתזמות זו חשבו שניהם כאחד כי כל א' משניהם חושב דלית דין ולית דיין ח"ו הא' מצד עשרו ורשעותיו והא' מצד דלותו ומצד ראותו עשרו וגאותו של העשיר הרשע:
כי

תורת חסד תהילת ה'

חנני ה' יר' חנני אתה ה' מרוממי משערי מות בתתך לי עושר וכבוד ואם רוצה אתה לראות את עניי ראה אותו משונאי ומה שהם מדברים עלי כי יותר טוב היה לי שיחזיקוני ביניהם לעשיר ממה שהוא לי כשמחזיקים לי לעני כי על כן הם באים עלי באומרם כי כל אחי רש שנאוהו ואין עוזר לי באופן כי דרך העולם הוא שיהרגו את העשירים מצד עושרם והאנשים האלה מבקשים רעתי מצד עניי ולכיות שהחכינה הזאת היא בכלל מהב' חכינות והם החכינה מן העוני אשר עליה אמר מרוממי משערי מות והם עניני העוני והדלות וכו' והחכינה מן המות בעצמה על כן אמר חנני בכון יתירה: **למען** אספרה וגומר יר' חנני ה' למען אספרה מה שאתה מתהלל בשערי בת ציון וכן אגילה בישועתך כביכול כאומר בכל צרתם לו צר: **טבעו** גוים וגומר מצאתי לרז"ל שאמרו ביבמות פרק האשה בתרא תניא אמר רבי מעשה בב' אנשים מכמרין מכמורין בירדן ונכנס א' מהם למחילה של דגים ושקעה חמה ולא ראה פתחה של מחילה ושהה חברו כדי שתצא נפשו ובא והודיע הדבר בתוך ביתו למחר זרחה עליו חמה והכיר פתחה של מחילה וכו' והוא אומר פה בשחת עשו אבל אומר ברשת וכו' והיא המחילה של דגים כי עם היות אמת שהם בעצמם טמנו הרשת ההיא והיא המחילה של הדגי' עכ"ז טבעו בה יען כי לא ידעו את פתחה וכו': **נודע** ה' משפט עשה הנה פה ג"כ יר' לומר הענין הנז' כי בפעל עצמו שעשה בכפיו נוקש הרשע ואינו יכול להשמר ממנו כאשר קרה לאלה האנשים שהזכרתי · או יר' נודע שהוא ה' כשעושה המשפט באופן זה שבפועל כפיו נוקש רשע והענין הזה כי מפעולותיו הרעות יבראו מקטרגים ובהם יוקשים אלה הרשעים: או יר' ע"ד אומר על דאטפת אטפוך ויר' הגיון סלה כי בפעל כפיו נוקש רשע כלומר כלם יאמרו תמיד בפועל כפיו נוקש רשע וזהו הרשע שהרג לרשע אחר וגם הוא עתיד שיהרג מרשע אחר כמוהו וכן על זה הדרך יהיה הענין תמיד:
ישובו רשעים לשאולה יר' הנה אלה רשעים כבר נמצאו פעם אחרת בשאול והוא כאשר הרגו בידיהם את הרשעים האחרים ועתה ישובו עוד שם והפרש יהיה שבפעם הראשונה היו הם על השאול וההרוגים בתוך השאול ועתה הם ירדו למדור התחתון של השאול והוא אומ' שאולה כרז"ל: **כי** לא לנצח וכו' יר' כי לא לנצח ישכח אביון ועל כן דורש דמים והוא האל ית' אותם זכר ותקות ענוים והוא שיסוריהן יהיו בידי שמים ולא בפעל כפיו של הרשע לא תאבד לעד:
שיתה ה' מורה להם וגומר יר' תנה להם התער והחרב והם בעצמם יהיו החרבות למו:
י **למה** ה' תעמוד וגומר הנה במזמור הקודם אמר ויהי ה' משגב לדך משגב לעתות בצרה וזהו טעם לסמיכות המזמור ויר' יהי רצון מלפניך שתעלים ממנו עתות בצרה · ואל יקשה פי' זה בעיניך כי כמו כן מצאתי פי' א' בזה הפסוק על זה הדרך וז"ל עם היות מטבע הרכבת אלה השפלים שימצא בהם השנוי תמיד מצד הסבות פסוקיהם מטוב אל רע ולהפך כאומ' עת ללדת ועת למות עת לשחוק ועת לבכות וכו' אמר כי הטעה משחקת לו עד שעתי הצרה הנכונים לבא עליהם ועל כל האדם האל ית' יעלימם מהם והוא אומר תעלים לעתות בצרה והוא כאומר בעמל אנוש אינימו: או יר' תעלים אל העניים עתותי הצרה שלא ידעו אותה ובכן לא יוכלו להשמר מהן מה שמקודם היות תמיד אבלם ושומרם ועתה אפילו זה לא עשית והוא ההזהרה מעתות הצרה עכ"ד · וכפי פי' המפרשים שאמרו שחסר מלת עיניך ויהיה כאילו אמר תעלים עיניך נוכל גם כן לומר שחסר מלת עמך ויהיה א"כ כפי מה שהקדמתי כאילו אמר תעלים עמך ויר' יהי רצון מלפניך ה' שתעלים עמך לעתות בצרה ולא יארע להם רע כלל · או יר' לכוון אל מה שהצרה באה וחוזר' ובאה והוא אומ' לעתות בצרה שר"ל למה ה' העמוד ברחוק ותעלים עיניך בכל עתות הצרה כי רבו עתותיה · או יר' הצרה היא א' ופרטיה הם רבים ואין אתה ה' מושיע לנו אפי' מא' מהנה והוא אומ' לעתות ויר' לפום א' מעתות הצרה · או יהיה פירושו הענין בעצמו שפי' למעלה במה שאמר משגב לעתות בצרה · או יר' למה ה' תעמוד ברחוק ותעלים וגו' ר"ל שתניח אותם לבא עלינו בפעל ומקודם אתה ה' היית סתר לנו ואפי' בראיית עין לא היינו רואים אותה וגם אחרי בואה שנתפללנו בראותנו אותה עם כל זה היינך מעביר אותה מעלינו וז"א לעתות בצרה שיר' לכוון אל העת אשר עדין לא היתה הצרה במציאות ואל העת אשר כבר באה אל המציאות · **בגאות** רשע ידלק וגו' יר' ע"ד מה ששמעתי בפסוק מתוקה שינת העובד אם מעט ואם הרבה יאכל והשבע לעשיר איננו מניח לו לישון שיר' לומ' כי מה שיחסוף העני בלבו השבע אשר הוא אל העשיר הוא הדבר אשר איננו מניח לו אל העני לישון כמו כן אמר דע"ה כי בראות העני התלהבות הרשע הנה בזה ידלק הוא ויצרף עם אותו
כי

עָנִי יִתָּפְשׂוּ בִּמְזִמּוֹת זוּ חָשָׁבוּ: כִּי־הִלֵּל רָשָׁע עַל־תַּאֲוַת נַפְשׁוֹ וּבֹצֵעַ בֵּרֵךְ נִאֵץ ׀ יְהוָה: רָשָׁע כְּגֹבַהּ אַפּוֹ בַּל־יִדְרֹשׁ אֵין אֱלֹהִים כָּל־מְזִמּוֹתָיו: יָחִילוּ דְרָכָו ׀ בְּכָל־עֵת מָרוֹם מִשְׁפָּטֶיךָ מִנֶּגְדּוֹ כָּל־צוֹרְרָיו יָפִיחַ בָּהֶם: אָמַר בְּלִבּוֹ בַּל־אֶמּוֹט לְדֹר וָדֹר אֲשֶׁר לֹא־בְרָע: אָלָה פִּיהוּ מָלֵא וּמִרְמוֹת וָתֹךְ תַּחַת לְשׁוֹנוֹ עָמָל וָאָוֶן: יֵשֵׁב ׀ בְּמַאְרַב חֲצֵרִים בַּמִּסְתָּרִים יַהֲרֹג נָקִי עֵינָיו לְחֵלְכָה יִצְפֹּנוּ: יֶאֱרֹב בַּמִּסְתָּר ׀ כְּאַרְיֵה בְסֻכֹּה יֶאֱרֹב לַחֲטוֹף עָנִי יַחְטֹף עָנִי בְּמָשְׁכוֹ

עַנְיָא יִתְאַחֲדוּן בִּנְכִלוּתָא דְּנַןְדִּי חָשְׁבוּ לְמֶיעְבַּד: מְטוּל דְּאִשְׁתַּבַּח רַשִׁיעָא עַל רִגְרוּג נַפְשֵׁיהּ דִּמְבָרֵךְ גַּבְרָא טְלוּמָא מְרַחֵק מֵימְרָא דַיְיָ: רַשִׁיעָא בְּגַסּוּת רוּחֵיהּ לָא יִתְבַּע אֱלָהָא וְיֵימַר בְּלִבֵּיהּ דְּלָא גַּלְיָין קֳדָם יְיָ כּוּלְהוֹן מַחְשַׁבְתּוֹי: מַצְלְחִין אוֹרְחָתֵיהּ בְּכָל עִידָן רְחִיקִין דִּינָךְ מִן קִבְלֵיהּ בְּכָל מְעִיקוֹי יִזְעוֹף בְּהוֹן: יֵימַר בְּלִבְבֵיהּ לָא אָזוּעַ מִדָּר לְדָר מִלְמֶעְבַּד בִּישׁ: לוּטִין פּוּמֵיהּ מְלֵי נִיכְלֵי וּרְמִיוּתָא תְּחוֹת לִישָׁנֵיהּ לֵיאוּת וּשְׁקַר: יָתִיב בִּכְמַנֵי דְּרַדְתַּיָּא בְּטוּמְרַיָּא יִקְטוֹל זַכָּאָה עֵינוֹי לְמִיסְכֵּינַיָּא יִטְשׁוֹן: יִכְמוֹן בְּטוּמְרַיָּא הֵיךְ אַרְיָא בְּמַטַּלְלֵיהּ יִכְמוֹן לְמִיחְטַף עַנְיָא יִתְפַּשׁ עַנְיָא בְּמִיגְרֵיהּ

ג' וכל שוס בר כס דכו' · ל' · וחד עד תאות · ג' · חרזים · ד' כיו ק' · כ"ב · ז' מל' כל היום · ו' מל' · ל' ומל' · ג' · ג'

י'וי"א כגובה ב' וסי' כגבה ארזי' · כגבה אפו בל ידרש: דרכו ה' חס' י' בקריא' וסי' יחילו דרכו בכל עת · הן אלה משוש דרכו לתת לאיש כדרכו וכפרי מעלליו · ויהי דוד בכל דרכו משכיל · ולא הלכו בניו בדרכו: במסתרים ג' דגשים וסי' אם יסתר איש במסתרים · במסתרים יהרג נקי · לירות במסתרי' תם · וסי' בלשון תרגום גברא קטיל שלימא:

רשי

יתפשו במזמה זו חשבו · נתפשים הם העניים במזמות שהרשעים חושבי' עליהם: כי הלל רשע · מוסב על למה יי' תעמוד ברחוק כי עתה עשו הרשע מתהלל שמשיג כל תאות נפשו: ובוצע ברך נאץ יי' · והגזלן שבח את עצמו לאמר נאץ יי' ושלום יהיה לו ברך כמו ברך לשון פעל ותדע שאילו היה שם דבר היה הטעם למעלה באות הראשונה והיה נקוד פתח וזה נקוד קמץ וטעמו למטה בריש ואל תתמה על ברך שלא אמר בירך שהרבה תיבות של רי"ש משמשות כך כגון אויב חרף יי' ולא נאמר חרף נאץ כמו חרף וכן כל לשון ניאוץ כך פתר מנחם: רשע כגובה אפו · שהוא גבה רוח ומגביה וזוקף פניו ואפיו בגבהותו: בל ידרוש · כל מזמותיו אומרות לו בל ידרוש הב"ה כל מה שאעש' כי אין משפט: אין אלהים · לית דין ולית דיין: יחילו · יצליחו ודומה לו על כן לא יחיל טובו ויש מפרשים יחילו כמו יחולו על ראש יואב: מרום משפטיך מנגדו · מסולקים ומרוחקים משפטי יסורין ופורענות שלך מנגדו שאינם באים עליו: כל צורריו יפיח בהם · בהפחת רוח הוא מפיח בהם והם נופלים לפניו: לדור ודור אשר לא ברע · לא תבא עלי רעה לדורותי: ותוך · לשון מחשבה רעה הלנה בתוכו תמיד: עיניו לחלכה יצפונו · עיניו של עשו לישראל שהם חילך יארובו · לחלכה עליך יעזב חלכה שניהם במסורת כ"ה מלין המשמשין במקום ד' כגון ובכה ובעמק תבוכה תנצריכה ככל אשר צויתי אתכה הנגבות עמכה לימדנו המסורת שחלכה כמו חילך חיל שלך ומנחם פתר אותם לחלכה יצפונו וכן יעזב חלכה כמו ונפל בעצמיו חלכאים ענין נמוכים ומרודים וכה יסוד במלה: ידכה

במסתרים ג' דגשים וסי' גברא קטיל שלימא

אבן עזרא

כי · אמר רבי משה כי תחת אשר והטעם אשר יהלל רשע בעבור השיגו תאות נפשו והבוצע אשר הוא מברך השם הוא מנאצו ויהי ברך כמו ברך נבות אלהי' ומלך ברך אלהים ומות או פי' ברך דורון ומנחה והוא שם כמו והדבר אין בהם וכמוהו וברך ולא אשיבנה ואיננו נכון כי וברך פעל עבר ואילו כתוב וברך ברכה ולא אשיבנה ולפי דעתי כי הלל רשע הנזכר למעלה רשע אחר אשר התאוה ויברך הבוצע אשר נאץ השם והנה ברך כמו הלל: רשע · סמך הגובה אל האף בעבור שאין בפנים גובה ממנו ואין ספק כי הגבהות בלב הוא רק דבר על הגלוי: בל ידרוש · בלתו ויחסר בית ממלת כל מזמותיו: יחילו · אמר רבי משה הכהן כי פי' דרכיו חפציו כמו לב אדם יחשב דרכו וטעם יחילו יבואו כמו יחולו על ראש יואב והטעם כי יבואו לו ויתכנו לו דרכיו כחפצו או יהיו דרכי אלהים וטעם יחילו שהיה ראוי שיפחידוהו מגזרת חיל והנכון בעיני כי יחילו פעל יוצא מגזרת חיל כיולדה והפועל חסר כמו לא תראו ודרכיו שב אל הרשע כי דרכיו יפחידו המשכיל בעבו' שיצליחו ומלת מרום כמו אתה מרום לעולם יי' והוא השם והטע' אתה מרום סרו משפטיך מנגדו וטע' יפיח בהם כמו אנשי לצון יפיחו קריה: אמר · אשר לא ברע · אשר לא אראה כמו ואל אראה ברעתי: אלה · ותוך · לאות על מחשבה רע בתוך לבו בסתר כדרך קרבס הוות והוא מראה שלום וטוב על כן אחריו במסתרים: ישב · כל אורב יושב במקום שאין שם ישוב וזה אורב בישוב: לחלכה · יש אומרים כי הכ"ף לנכח השם ויש להשיב עליהם על חסרון הי"וד כי בית וזית ולילה כאשר יסמכו לא יסור היו"ד והנה בחלכאים מחלוקת יש בין כתיב לקרי אם היא מלה אחת או שתים ופירוש כאים כמו נכאים על משקל דוים ורבים ומדקדק גדול אמר כי חלכאים מלה אחת והיא מהפעלים הרבעים ומלת לחלכה כמוה והה"א תחת אל"ף · ויאמ' הגאון כי כ"ון יצפנו נוסף וטעמו יצפו והעד עיניו כמו עיניו בגוים תצפנה והנכון בעיני שהוא יצפנו לנפשות והטעם כי עיניו יבקשו מקום לצפון ונסתר: יארב · אמר רבי משה כי בסוכו כמו בסוכתו וככה אל פנה כמו פנתה: לחטוף · כמו וחטפתם לכם: ידכה

מ"ע ספורנו ז"ל

יתפשו במזמות זו חשבו · אף על פי שלא תענישם בעולם הזה עתה ירבה שתעכב על ידם במזמות חשבו לבטל מישראל תורה ומצוות: כי הלל רשע על תאות נפשו · כי אמנם הוא מהלל אותם הרשעי' שמשיגי' תאות נפשם בגלוי עריות ובשפיכות דמים: ובוצע ברך · ומברך את המשיג בבצע מעשקות: נאץ · מבזה: כל ידרוש · איננו חפץ לדרוש ולחקור אם שקר נחלו אבותיו: וזה כי אין אלהים כל מזמותיו · אף על פי שמתחסד בדברי': יחילו דרכיו בכל עת · הנה דרכיו יחילו יחרידו את שרידי עמך בכל עת: מרום משפטיך מנגדו · ואתה מרום לעולם מרחיק מנגדו כל משפטיך וכן: כל צורריו רחוקים מנגדו והוא יפיח בהם · נותן פה ללכדם: אמר בלבו בל אמוט לדור ודור · בכל דור ודור אשר לא ברע · אשר לא יהיה באותו הרע שיבואהו באחרית הימים הוא אומר שלא ימוט לעולם: תחת לשונו · גם כשידבר שלום יש תחת אותו הדבור: עמל · מרמה קשה להבין: ואון · מחשבת חמס באותה המרמה: ישב במארב חצרים · בחצריהם ובטירותם יושבי' במארב עלילות דברים להנוע בצע: במסתרים יש' כתנכלות: יהרוג נקי · אם לא יתן כפר נפשו: עיניו לחילכה · לעניי העם: יצפונו · לשלא עלילות לגזול: יארוב במסתר · ע"י כלי דתות: לחטוף עני · לגזול עם עני והנה רוח שהוא ישראל · ולבסוף יחטוף ויגזול ממנו באופן שבוז: ידכה

תורת חסד · תהילת ה'

כי הלל וגו' יר' זה הרשע אשר בגאותו ידלק העני הלל לרשע אחר כמוהו לא מצד פעל רשעיותיו רק על הקנין הרע אשר לו לזה הרשע המהולל ממנו והוא אומר על תאות נפשו · או יר' על תאות נפשו של המהלל והוא להיותו תמיד ברשע וכן הוא חומד ומברך תמיד למי שנאץ את ה' וה"א ובוצע ברך נאץ ה' · ובמדרש תנחומא פ' נשא אז"ל וכי משוא פנים יש לפניו והכתיב אשר לא ישא פנים ולא יקח שוחד אלא אמ' הב"ה ישראל נושאי' לי פנים ואני נושא להם פנים אני כתבתי בתורתי ואכלת ושבעת וברכת ואדם יושב הוא ובניו ובני ביתו ואין לפניהם כדי לשבוע והם נושאים לי פנים ומברכין ומדקדקין לברך על כזית ועל כביצה לפיכך ישא ה' פניו אליך וכו' ע"כ: ואפשר לומר שרצו באומרם ואדם יושב הוא ובניו וכו' לומר כי האיש הישראלי יושב הוא ובניו ובני ביתו וכלם הם סמוכים על שולחנו ואין לפניהם כשיושבים לאכול כדי לשבוע והדבר הוא כי בבוא האדם לאכול לא תשבע עינו אם לא ישימו לפניו הרבה מאד ומה גם בראותו לפניו בניו ובני ביתו אשר הוא אוהב אותם כנפשו אחרי היותם כלם נשענים וסמוכים על שלחנו וברואתו כי אין לפניה' כדי לשבוע אין ספק שיצטער הרבה מאד וכל מה שרוא' לפניו איננו כלום בעיניו ועכ"ז הם מביטי' אל יוצרם ומובטחים בו שישלח את ברכתו באותה האכיל' ויאכלו וישבעו ויותירו ולזה הם מברכין ברכה ראשונה והוא ברכת המוציא הנסמכת אל ברכת נטילת ידים בלב שמח ואין כ"ל שמברכין ג"כ אחר האכילה מאחר שנהנו מאותה האכילה ולא די זה אלא שהם מדקדקים תמיד בכל אופן שיהיה על כזית ועל כביצה לברך בין לפני האכילה ובין אחר האכילה וא"כ ראוי הוא שאשא להם פנים · וכפי זה רצה באומר ובוצע ברך וגומר לומר כי הרשע הוא שמח ובצד מה מהלל את ה' במה שרואה לפניו תאות נפשו הבהמית לאכול לשבעה הוא ובניו ובני ביתו שיהיו לפי האמת תאות נפשו ועכ"ז הוא מנאץ את ה' בין בהיותו בוצע את הלחם ובין בהיותו מברך אחר האכילה והוא במה שאינו מברך לא ברכת המוציא ולא ברכת המזון כמו שראוי עם היותו חייב על כלם באופן שהענין הלזה הוא אחלו מן הקצה אל הקצה ממה שנשתבחו בו עדת ישראל שאפילו שאין לפניהם כדי לשבוע הם מברכין ברכת המוציא ואחר האכילה ג"כ מברכין ברכת המזון ומדקדקי' לברך תמיד אפי' על כזית ועל כביצה כאמור · או יר' לומר שהלל רשע על תאות נפשו כשהוא יושב לבדו ואין עמו לא בניו ולא בני ביתו הסמוכים עליו באופן שיש לפניו כדי לשבע ועכ"ז הוא מנאץ את ה' בין בהיותו בוצע הלחם והוא שאינו מברך ברכת המוציא כאמור וכמו כן אינו מברך אחר האכילה ועושה כל זה להפך האיש הישראלי היושב הוא ובניו ובני ביתו ואין לפניה' כדי לשבוע ומברכין וכו' · או יר' באומ' ובוצע ברך נאץ ה' כי הרשע הזה הלל לרשע אחר וכמו כן הלל למי שהוא בוצע ברך נאץ ה' והוא בלעם הרשע שבבואו לברך את ישראל לא ברך אותם כי אם ג' ברכות וגזל מהם הד' וכמו שאז"ל במדרש תנחומא פ' וזאת הברכה ז"ל וזאת הברכה תוספת על הברכות שברך בלעם את ישראל שהיה ראוי לברכן ז' ברכו' כנגד ז' מזבחות ולא ברכן אלא ג' שנא' והנה ברכת ברך זה ג' פעמים א"ל הב"ה רשע אתה עינך צרה לברכן וכו' והוא אומר פה ובוצע ברך נאץ ה' יר' לומר שקודם שברך גנב שאפי' הד' מהז' לא אמר כי אם הג' בלבד · ומצאתי כתוב אומר ובוצע ברך יר' והגזלן ברך ונאץ את ה' ואומ' ברך יר' יכפור והוא ע"ד ברך אלהי'ם ומות ע"כ: רשע כגובה אפו יר' הרשעים הם מלאים חרטות תמיד ומה שילכדנו לרשע שלא ידרוש ויתחרט על רשעיותיו הוא גובה אפו כי מצד גובה אפו חושב בלבו כי אין אלו"ס שופטים בארץ: יחילו דרכיו יר' ועוד לו רעה גדולה לרשע הנז' כי ממה שיראה בעיניו שיחילו ויצליחו דרכיו בכל עת הוא מסמא את עיניו ורעיוניו וכן במה שהוא רואה ג"כ כי בכל עת מרום משפטיך מנגדו וכל צורריו יפיח בהם לא ידרוש ויפשפש במעשיו וכו': אמר בלבו בל אמוט וגו' יר' והטוביות הזה שלא אמוט ימשך לדור ודור הבאים אחרי · ואומר אשר לא ברע יר' אין כונתי להכעיס כי זה הוא דבר רע הרבה מאד רק מעשיו הם לתאבון כי זה אינו כ"כ דבר רע והו' ע"ד לא יבוזו לגנב כי יגנוב למלא נפשו כי ירעב: או יר' לא אמוט בכל דור ודור אשר לא יהיו ברע כי גם אני לא אהיה בדבר רע כלל כמו שהם אינם ברעה כלל: אלה פיהו מלא יר' ולכן הוא נשבע תמיד כי אין כונתו לרעה ומרמו' ותוך ועמל ואון תחת לשונו: ישב במארב וגו' יר' הוא יושב במארב חצרים ובמסתרים יהרוג נקי ולא בפרהסיא ומסכן את נפשו בזה עם היותו יודע כי אם במחתרת ימצא והוכה ומת וכל כונתו בהורגו את הנקי איננה בכונה מכוונת להרוג את הנקי כי אם שעיניו לחילכה יצפונו ר"ל לחיל העני יצפונו ולא להורגו: יארוב וגו' יחטוף עני במשכו וגו' יר' אם יארוב לחטוף עני אינו כי אם במשכו ברשתו אשר טמן כדרך הציידים שלכדם ברשתם מה שאינ' רוצים בו וכמו כן האיש היה יתפוש את העני אגב גררא של העשיר · או יר' הנה זה האיש לא היתה כונתו כלל אל העני ואפי' אל נכסיו כי הוא עני אך כדי שלא יורגש הדבר ע"י העני בנקשל אחרי העירא יחטוף ג"כ את העני והוא אומ' יחטוף עני במשכו ברשתו והוא צ"ד מה שפי' הר"י ן' שועיב בפסוק להפיל עני ואביון לטבוח ישרי

אבן יחייא

כי הלל רשע וגו' וכנגד הדבור אמר כי הלל רשע · ר"ל ראה ה' והביטה וקנא קנאת' על הרשע הלז שמתהלל על תאות נפשו שתמיד יוצאה אל הים · ולכן איננו מסתפק בהכרחי ותדיר הוא בוצע בצע · ומברך ומנאץ ה' · כי יהיה ברך · כמו ברך אלהים ומות באיוב · וכאומרו שם ויאמר הפלשתי אני חרפתי את מערכות ישראל היום הזה וגו' ויאמר הפלשתי אל דוד לכה אלי ואתנה את בשרך לעוף השמים ולבהמת הארץ · וכנגד המחשבה אמר רשע כגובה אפו וגומר ר"ל הרשע הלז העושה רע והמדבר תועה לא ידרוש לדעת גובה האף והחימ' מהגבוה מעל גבוה שומר למנאציו · ולכן לא ידעהו ולא ירא ממנו · והנה סיבת בלתי דורשו ידיעה כזאת היא להיות כי כל מזימותיו הם להאמין ולהביא ראיות על כי אין אלהים שופט ואין רואה ואין יודע ואיש הישר בעיניו יעשה · יחילו דרכיו וגו' ר"ל ולכן במעשה דרכיו מהפלשתי הרשע הלא אשר בכל עת הוא עולה לחרף את מערכות ישראל מעמידם תמיד בפחד וחיל כיולדה · וכאומרו שם והנה איש הבינים עולה וידבר כדברים האלה וגו' וכל איש ישראל כראותם את האיש וינוסו מפניו ויראו ממנו · ויען כי משפטיך הרעים אשר ראוים לחול עליו · הם מרום ולא ירדו עליו · והם מנגדו · ולא נגדו להרע לו · לכן יפיח בהם בכל צורריו ואויביו מישראל וילעיג עליהם · כדרך המבזה לחבירו שיפיח רוח בפה אחריו להראות כי הוא חשוב בעיניו כרוח ההוא הנכנס ממנו וכאומרו שם ויבט הפלשתי ויראה את דוד ויבזהו · ויאמר הפלשתי אל דוד הכלב אנכי כי אתה בא אלי במקלות ויקלל הפלשתי את דוד · כנגד מין קללני קללה נמרצת שהוא לשון ביזוי ולעג וקלס · אמר בלבו וגו' ר"ל ולכן במחשבה שאמר בלבו ובמחשבתו שבהיות כי לית דין ולית דיין · בל אמוט ולא אסור את עצמי תמיד לדור ודור אשר לא אפעל ברע · וכתרגומו יימר בלבביה לא אזוע מדר לדר מלמעבד ביש · אלה פיהו וגו' יש לומר ולכן בדבור פיהו תמיד מלא מאלות ושבועות למען יאמינו בו · ומרמות הם בתוך לבו · כי לא יסכים מחשבות לבו עם אלת פיהו · והנה ותוך הוא בוי"ו במקום בי"ת כי אותיות בו"מף מתחלפות · ותחת לשוני המדבר גדולות בנבלה מדברי' נכוחים · עמל ואון · עמל כמו מעל והוא למעל באשר אמר ולבלתי הקים את דברו · ואון שהוא לעשות חמס אליו ואון · וכאשר ראינו בשפתי חלקות מהפלשתי באומרו למה תצאו לערוך מלחמה וגו' ברו לכם איש וירד אלי אם יוכל להלחם אתי והכני והיינו לכם לעבדים ואם ההפך ועבדתם אותנו · ובחלקת שפתיו הקדים הנאמן לישראל בתנאי זה להראות להם לבו הנכון ופיו הכשילו · ישב במארב וגו' להיות כי האיכותי יהיה על ג' פנים כפי הונו ונכסיו · כי יהיה עשיר גדול ואדון ועומד על חילו בהצריו וטירותיו · או יהיה בנוני ואיש הבינים אשר יהיה לו די סיפוקו · או יהיה עני ודל אשר די מחסורו יחסר לו · לכן ביאר המתפלל כי הרשע ברשעתו בולע שלשתם · וכנגד העשיר היכול על כל · אמר ישב במארב חצרים · כי להיות שאמר אליו ללחום בו לחזקתו · יארוב לו בחצרו ובביתו למען הכותו בפעם כפעם בהיותו עומד בטח · וכנגד הבינוני אמר במסתרים יהרוג הנקי אשר איננו עשיר ולא עני אבל הוא נקי · כי לא יחטא מפני גאות עושרו · וגם לא מפני עניותו · וכנגד העני אמר עיניו לחילכה יצפונו · שר"ל בעיניו יצפון הדלים והאביונים ולעיני השמש · כי לעניותם וחולשתם לא יצטרך לרשע לארוב להם · ולא להמתינם במסתרים · ור"ל ביצפונו שיקברם חיים בשאול · יארוב במסתור וגו' עוד חזר לבאר שכית בליעתו לשלשתם · וכנגד העשיר אמר יארוב במסתר לעשיר העומד בטח בחצרו כאריה העומד בסורו · וכנגד הבינוני אמר יארוב ג"כ במסתר לחטוף עני שהוא הבינוני הנקי וצדיק ועניו ונכא רוח · וכנגד העני אמר יחטוף עני במושכו ברשתו · כי כאשר הוא דבר נקל לצייד הצד העופות במושכו חוט הרשת אליו שהיא תנועה קלה · ככה הוא נקל לרשע לבלע את העני לעניותו וחולשתו · ידכה

מנחת ערב

למה ה' תעמוד ברחוק היינו בגלו' שהיא נקר' רחוק וכלפי שאז"ל כל מקום שגלו ישראל שכינה עמהם וז"ש למה ה' תעמוד ברחוק הוא ח"ל שלא בכבודך אחר

תהלים י

י בְּמָשְׁכוֹ בְרִשְׁתּוֹ: וְדָכָה יָשֹׁחַ וְנָפַל
בַּעֲצוּמָיו חֶלְכָּאִים: אָמַר בְּלִבּוֹ שָׁכַח
אֵל הִסְתִּיר פָּנָיו בַּל־רָאָה לָנֶצַח:
קוּמָה יְהוָה אֵל נְשָׂא יָדֶךָ אַל־תִּשְׁכַּח
עֲנָיִים: עַל־מֶה נִאֵץ רָשָׁע אֱלֹהִים
אָמַר בְּלִבּוֹ לֹא תִדְרֹשׁ: רָאִתָה כִּי־
אַתָּה עָמָל וָכַעַס תַּבִּיט לָתֵת בְּיָדֶךָ
עָלֶיךָ יַעֲזֹב חֵלֶכָה יָתוֹם אַתָּה הָיִיתָ
טו עוֹזֵר: שְׁבֹר זְרוֹעַ רָשָׁע וָרָע תִּדְרוֹשׁ־
רִשְׁעוֹ בַל־תִּמְצָא: יְהוָה מֶלֶךְ עוֹלָם
וָעֶד אָבְדוּ גוֹיִם מֵאַרְצוֹ: תַּאֲוַת
עֲנָוִים שָׁמַעְתָּ יְהוָה תָּכִין לִבָּם
תַּקְשִׁיב אָזְנֶךָ: לִשְׁפֹּט יָתוֹם
וָדָךְ בַּל־יוֹסִיף עוֹד לַעֲרֹץ אֱנוֹשׁ מִן־
הָאָרֶץ: יא למנצח

ידכה ק' · אל כאים ק' כתי' · מלה ח' א · וקרי' חרכי · ב' י' ה' את' בסיפ' · ענוים ק' · ל' את' יו"ל · ב' עניינו' ה' · ל' · ב' וכל טוב ורע דכו' · ב' מל' · י' · פ' · ל'

תרגום

כְּמֵינָרֵיהּ בִּמְצַדְתֵּיהּ: יִדְכַּדְךְ וְיִשּׁוּחַ וְיִפּוֹל בִּתְקוֹף כְּמָנוֹי עַנְיֵי: יֵימַר בְּלִבְּבֵיהּ אִתְנְשֵׁי אֱלָהָא טְמַר אַפּוֹי לָא חָמֵי לְעָלְמִין: קוּם יְיָ קַיֵּים שְׁבוּעַת יְדָךְ לָא תַנְשֵׁי עִינְוְותָנֵי: מְטוּל מָה רָחִיק רַשִׁיעָא אֱלָהָא יֵימַר בְּלִבְּבֵיהּ לָא תִתְבְּעֵי: גְּלֵי קֳדָמָךְ מְטוּל דְּאַנְתְּ לֵיאוּרַת וּרְגִיז עַל רַשִׁיעָא תִּסְעַר אִסְתַּכַּל לְמִשְׁלַם אַגְרָא טַב לְצַדִּיקַיָּא בִּידָךְ עֲלָךְ יְסוֹבְרוּן עַנְיָיךְ יְתֵם אַנְתְּ הֲוֵית סָעִיד: תְּבַר אֶדְרְעֵיהוֹן דְּרַשִׁיעֵי וּבִישֵׁי יִתְבְּעוּן רִשְׁעַתְהוֹן לָא יִשְׁכְּחוּן: יְיָ מְלִיךְ לְעָלְמֵי עָלְמַיָּא אֲבָדוּ עַמְמֵי מֵאַרְעֵיהּ: רִיגְתָא עִינְוְותָנֵי שְׁמִיעַ קֳדָמָךְ יְיָ תַּתְקִין לִבְּהוֹן תַּצְלֵי אוּדְנָךְ: לְמִידַן יְתֵם וְעַנְיָא לָא יוֹסִיף עוֹד תּוּב בְּנֵי נְשָׁא לְאִתְבְּרָא מִן קֳדָם רַשִׁיעֵי אַרְעָא: תושבחתא

מסורה

גשא חד מן י"ב זוגין בקריא' מן כ"ב חד כתיב א' בסוף תיבותא וחד כתיב ה' וסי' גשא קומה יי' אל נשא ידיך · נסה רבי' אומרים מי יראנו טוב · כמשא וכנניהו שר הלוים · במסה לא תנסו את יי' אלהיכם סלא ויקומו עבדיו ויקשרו · סלה כל אבירי אדני בקרבי · רפא ויצעק משה אל יי' לאמר · רפה שכריה כי מטה · ירושא בן עשרים וחמש שנה דמלכים · ירושה בן עשרים וחמש שנה יותם דדברי הימים · הוא כי לשלג יאמר הוא ארץ · הוה יעבדוך עמים וישתחוו לך · וזיזא בן שפעי בן אלון · וזיזה ויהי יחת הראש · ושנא את בגדי כלאו דמלכים · ושנה את בגדי כלאו דירמיה · ופא ואמר עד פא תבא ולא תוסיף · ופה ויקומו האנשים וילכו ויצו · והרא ויער אלהי ישראל את רוח פול · והרה הנה יחבל און והרה עמל · והפלא יי' בין מקנה ישראל · והפלה יי' את מכתך ואת מכות זרעך · הכסא צרור הכסף לקח בידו · בכסה תקעו בחדש שופר בכסה · חרבונא ביום השביעי כטוב לב המלך · חרבונה ויאמר חרבונה אחד מן הסרסים :

רשי

ידכה ישוח · כן דרך הארב שמדכה ומשפיל ומקטין עצמו כדי שלא יהא ניכר : ונפל בעצומיו חלכאים · חיל נשברים · ראיתי במסורת הגדולה חלכאים אחת מחמש עשרה תיבות הכתובות תיבה אחת ונקראות שתי תיבות כגון בגד דותאמר לאה אשדת למו מלכ' תדכאו עמי אף זה חלכאים חיל של נשברים כאים לשון ונכאה לבב למותת וא"ת הנ"ון מן השרש יוכיח עליו למען הכאות לב צדיק למדנו הנ"ון של נכבה כנ"ון של נמבזה ונ"ון של נקלה וכן פתרונו ונפל בעצומיו של רשע זה ברמיזותיו ובקריצותיו לשון הגישו עצומותיכם עוצם עיניו חיל של עניי' ד"א בעצומיו על ידי גבוריו אמר רבי סימון אין הרשע הזה מטול בקילירום שלו פירוש חיל אלא גבורים כמותו שנא' ולגוברין גברי חיל די בחיליה אמר לכפתא לשדרך מישך ועבד נגו ומנחם פתר חלכאים כמו דל וחלך והכ"ף יסוד בתיבה: על מה נאץ רשע · להב"ה לפי שאומר בלבו לא תדרוש: ראיתה · מה שהוא עושה ואתה מחריש: כי אתה · כן דרכך שתביט עמל וכעס : לתת בידך · בכחך אתה נותן יד לרשעים להגליא ברשעם : עליך יעזוב חלכה · ישראל עמך שהם חילך הם עוזבים עליך את המשא שתעשה דין ברשעים ומנחם פתר יעזוב לשון עזרה כמו עזב תעזוב עמו ומנחם פתר חלכ' לשון דל וחלך וך' יסוד בתיבה: יתום אתה היית עוזר · בימים הראשונים: שבור זרוע · של עשו הרשע: ורע תדרוש רשעו בל תמצא · פושעי ישראל כשרואין את הרשעים מצליחין לבם נושא להרשיע אבל משתשבור את זרוע הרשעים אם באת לדרוש רשעם של רשעי ישראל לא תמצאנו : יי' מלך עולם ועד · לאחר שיאבדו גוים מארצו : לשפוט יתום · לעשות משפטם של ישראל היתומים ודכים : בל יוסיף עוד · עשו : לערוץ אנוש · לכתת ולשבור את האנושים וחולים :

אבן עזרא

ידכה · ככה דרך הארי' בהכספו לטרוף שלא יהי נודע אז ידלג על טרפו : בעצומיו · ידיו ורגליו שיש לפס כח עצום ונכון הוא כאשר מלאכו יגרס ישבר גרם והוא תהבנין הכבד ומלאכו ככה מהקל לא גרמו לבקר הנה יהיה עלם והאחרון עלמו מהכבד גם יהי' מהקל והנה יהיה טעם בעצומיו השוברי העלמי' וחלכאים פירשתיו : אמר · מודה הרשע שיש אל רק אין לו דיעה כדרך איכה ידע אל : בל ראה · הטעם כפול כמשפט : קומה · נשיאת היד להראות הכח · אל תשכח · כנגד שכח אל : על מה · לשון תימה כמו למה תראיני און : ראיתה · בחכמתך כי אתה תביט בלי ספק העמל והכעס שיעש' הרשע כי בידך לתת לו גמול בכל עת שתרצה : עליך יעזוב חלכה · כמו לחלכה זה הטעם כי ראה שפעמים רבות עזרת היתום שאין לו עוזר · ר' יהודה בן בלעם אמר בעבור כי תביט העמל והכעס אתה נותן לו כל חפצו על כן יעזוב הדל לסמוך והנה סוף הפסוק יכזיבנו : שבור · תי"ו תדרוש לנכח השם לו היית כבן אדם שהוא דורש לא היית מוצא הרשע כי יאבד ויש אומרי' כי התי"ו סימן הזרוע כי תבקש הזרוע להרע ולא תמצא על דרך תמצא ידך יי' אז יתברר כי השם הוא מלך לבדו והעד אבדו גוים מארצו : תאות · לבם שמעת לפני שידברו על דרך כי אין מלה בלשוני וכל תאות' שתכין לבם והטע' לעזרם ות"ו תקשיב אזנך סימן לשון נקבה וזה הוא הטעם כפול : לשפוט · לקחת משפט יתום ודך ומלת ערץ אל תערצו כמו אל תיראו ועריץ כמו נורא והנה לערוץ אנוש לירא אנוש כי מלאנו מלת ירא' במ"ס כמו יראו מיי' ובלא מ"ס כמו יראוך עם שמש או תהיה מלת מן הארץ מושכת אחורנית כמו אדם פטדה וברקת : למנצח

מ"ע ספורנו ז"ל

ידכה ישוח · נעשה נדכא ושח עינים : ונפל בעצומיו · ובמוגם רוע גזרותיו יפול : חלכאים · חיל של נכאי' ופניי הדעת · שיפלו ויאבדו מחיי עולם ומחיי שעה : אמר בלבו אותן חלכאים שכח אל · ברית אבות שכבר תמה זכותם · הסתיר פניו · מגרן' ישראל אף על פי שמעש' הפך זה במגרים : בל ראה לנצח · וזה כי גם שכבר גם אז לא נבחר גם לנצח אבל לאיזו זמן : קומה ה' אל תשכח ענוים · האבות שהיו ענוי ארץ באמרו ואנכי עפר ואפר : על מה נאץ · ומרף הרשע ואמר שלא תדרוש כי אמנם : ראית כי אתה עמל וכעס תביט · ידעת שתראה עמל וכעס תחת רשעי ארץ : לתת בידך · בהתן לאל הבחירה שהיתה בידך · וזה כי ידעת כי יצר לב האדם רע : עליך יעזוב חילך · ירצה שזה הרשע יעזוב עליך את חילך · עמך ולא ידאג מעליך בגזרותיו כי אמנם לשפכר : יתום · זה טעם כיתום שגלה מעל שלחן אביו : אתה היית עוזר · עתה גם כן : שבור זרוע רשע ורע · לשמים ולבריות ואז תדרוש רשעו של חילך ועמך : בל תמצא · שלא ימצא עוד : ה' מלך · אתה המלך עולם ועד בחופן : שיאבדו גוים · אומות מע"ה : מארצו · לעד : תאות ענוים שמעת · שמעת · והכנת תאות ענוי מצן אף על פי שאינם יודעים להתפלל : תכין לבם · שידעו להתפלל בשם וכוז : תקשיב אזנך לשפוט יתום ודך · מכף זה הרשע : בל יוסיף · עוד לערוץ אנוש מן הארץ · על כפך ותיכול כל ארעא : וס

מנחת ערב

שכינה עומדת בהר הזתים ומכרזת דרשו ה' בהמצאו ולא היו משגיחין כו' נדרשתי ללא שאלו וגו' שובו בנים שובבים ולא היו מבקשים לשוב אמר הקב"ה אלך ואשובה אל מקומי כיון שנמסרו למלכות שנמשלו לחיות התחילו צועקים למה ה' תעמוד ברחוק א"ל הקב"ה כשבקשתי לא בקשתם עתה שאתם מבקשים ממני ואני שומע לכם מדה כנגד מדה לכך נאמר ויהי כאשר קרא ולא שמעו שמא עד עולם חס ושלו' עד עדן עדנין ופלג עידן : בגאות רשע ידלק עני זה לוט שנתפס עם אנשי סדום · יתפשו במזמות זו חשבו אלו השבטים · ידכה ישוח א"ר יצחק ודכה כתיב שאין הרשעים מזדווגים אלא לבני אדם כיוצא : ראית כי אתה עמל וכעס תביט ראו עיניך מעשו הרשע בא והחריב את מקדשך ושבה את ישראל בקולרין ומגלה אותם מארצם · לתת בידך ואתה היית משרה שכינתך ורוח הקדש על יצחק ואומר לו ובחמני הארץ יהיה מושבך : למנצח

אבן יחייא

ידכה וגו' ר"ל ומן הערמות אשר יכהוג ללכוד שלשת המינים הנזכרים הוא שידכה שיראה עצמו דכא ושח ושפל רוח למען יאמינו בו וילכו בחברתו · עד הגיעו למקום תחבולתו ואז יפול בעצומים שלו החיל מהחכאים והחלושים · ור"ל עצומיו מקום חוזקתו · לחוזקת העיר · או לרוב עם מסיעתו המוכן שם להרע לזולתו · או לחוזקת אבריו או להיותו חוץ מן הישוב אשר אין מושיע לעשוק מידו · אמר בלבו וגו' ר"ל וכל אלה הוא עושה להיותו אומר במחשבתו כי אף שהאל הוא משגיח בעולם המלאכיי והגלגליי · הנה שכח העולם השפל ואינו משגיח בו לחולשתו והיא הכת הראשונה מהכופרים · הסתיר פניו · ר"ל או לאומרו כי הסתיר פניו גם מעולם הגלגליי לגשמיותו · אכן השגחתו יהיה לבד במלאכיי לפשיטותו והיא הכת השני · בל ראה לנצח ר"ל או לאומרו כי אפילו במלאכיי לא ישגיח כי לא ראה ולא השגיח על דבר כברא מעולם ונצח · והיא הכת השלישית מהכופרים · קומה ה' וגו' ר"ל או ה' היכול על כל קומה ובמדת דינך המכונה בשם אל · נשא ידך במכתך על הרשע הכופר הלז · כי יהיה כמו יד ה' הוויה במקנך · וכנגד אומרו שכח אל · תשא ידך עליו בשם ההוא ואל תשכח הענוים והעניים · על מה וגו' ר"ל וגם קומה ה' ותשא ידך עליו · על אשר נאץ רשע את אלהים באומרו לעיל הסתיר פניו והיא הכת השניה · וגם קומה ה' עליו על אשר אמר בלבו שלא תדרוש לתחתונים ולא תשגיח בשום דבר ואפילו בעולם המלאכים · ראית וגו' ר"ל או ה' תראה לרשע כי דבריו הם שקר וכזב באומרו הסתיר פניו בל ראה לנצח · ותראה לכל כי ראית · וזה בהעניש על בולעו חנם לעשיר ולעני והביזוני · וכנגד העשיר אמר תראה לכל · כי תביט בעמל וכעס אשר יפעל הרשע עם העשיר באורבו לו בחצרו · לתת בידך · בתתך לו בידך ומכתך מכה טריה כמכעת הריפוי · וכנגד העני אמר עליך יעזוב חלכה · ובפסוק הנמשך שבור זרוע רשע · שר"ל עליך ועל שמך יבקש תמיד העזר חלבה והעני שלך כאשר יראה כי תשבור הזרוע והחוזק מהרשע · ויהיה יעזוב כגזר מן עזוב תעזוב עמו · וכנגד הביזוני הנקי והצדיק והתם והנזכר אמר יתום אתה היית עוזר · ובפסוק הנמשך ורע תדרוש רשעו בל תמצא · שר"ל היתום והתם שהוא הביזוני אתה תעזור מיד הרע · כאשר תדרוש רשעו ממחשבתו הרעה אשר חושב כי לא תמצא ולא תשיג שום השגה ולא תשגיח והוא כופר בך בשלטו · ה' מלך וגו' ר"ל מה שימשך מהצלתך העשיר כי יהיה ה' מלך עולם ועד · כשאבדו גוים מארצו · והם הרודפים אותו · ומהצלתך העני ימשך כי יהיה ה' מלך עולם ועד כשתאות ענוים ועניים שמעת ה' · ומהצלתך הביזוני והתם ימשך כי ה' מלך עולם ועד כשתקשיב אזניך לתמימים וביזוניים אשר תכין לבם · כי לבם נכון עמך · לשפוט וגו' ר"ל מה שימשך מהצלתך ולקיחתך המשפט מעושקי היתום והוא הביזוני · והדך והוא העני · והאנוש והוא העשיר · וקראו אנוש להיות עושרו שמור אליו לרעתו · שבל יוסיף עוד לערוץ אנוש העורץ מן הארץ לזולתו לפחדו ויראתו ממך :

יא למנצח

תורת חסד תהילת ה'

ישרי דרך · או יר' כ"כ רבו המלאותיו עד שאינו רוצה לחטוף עשיר כי אם לחטוף עני כדי שאם באולי ימלאוהו השומרים בעיר יענה ויאמר שנה הם כוונתו היתה לחטוף שום אדם הייתי יוצא לחטוף עשיר ולא עני כי מה הנאה יש לי ממנו אלא ודאי שאינו לדיק וכו' : ידכה ישוח וגו' יר' כי הרשע הלזה אילו היה יוצא לפרשת דרכים ללסטם את הבריות אז בודאי לא היה עושה את עלמו פסחרק היה עושה את מעשיו הרעים ביד רמה אך מפני יראתו יקרה לו שידכה ישוח ויעשה את עלמו כפסח כדי שיפול בעצומיו חיל והון כאים הדלים ולא חיל העשירים וכונתו הוא לגזול את המחזרים בעיירות ואת הרוכלים אשר אין אתם כי אם מעט מלער שוה כסף ובזה רוצה יותר ממה שירצה בחיל והון העשירים לפי שבזה אינו מסכן את עלמו כ"כ כאשר היה מסכן אילו היה יוצא לפרשת דרכים ללסטם את העשירים · או יר' לומר כי הרשע הזה חושב המצאה עובדת לפי מחשבתו והוא שאומר בלבו כי אם הוא יצא ללסטם את העשירים לא ימצא ללסטם כי אם פעם א' בחדש או בעשור וגם את זה בסכנה גדולה וברוב הפעמים יודע הדבר ולכן איננו רוצה ללסטם כי אם אל העני ולסבה זו יארוב לחטוף עני לפי שבכל יום ויום יוכל ללסטם עני א' ולא יודע הדבר אפילו ללסטים אחר כמוהו וזה יהיה סבה שיעשר אילו הרבה והוא אומר ונפל בעצומיו חיל כאים שיר' לומ' כי סבת העצומיו ורומז יהיה חיל כאים אשר הוא בד בכל יום ויום מה שלא היה יכול לעשות אם היה יוצא ללסטם את העשיר : אמר בלבו וגו' פה רצה לתת טעם למה שהרשע בגובה אפו בל ידרוש והענין הוא כי אמר בלבו שכח אל מאחר שאני רואה כי הסתיר פניו מכל מה שאני מהרהר בלבי וא"כ בל ראה לנצח שום א' מעומתיו בל יפקוד על חטאתי לשלם לי כפעלי וכו': קומה ה' אל נשא ידך יר' אל"ל ימינך רק אפי' בידך השמאלית כב יכול די לי ובזה תעשה עמי חסד גדול כי לא תשכח לצעקת הענוים אשר בסבת ענותנותם אינם צועקים אליך : על מה נאץ וגומר יר' על מה נאץ רשע במעשיו הרעים אל האלי"ם ואומר בלבו כי לא תדרוש ותפקוד במעשיו אם עושה רע או טוב במה שהוא ללסטם את העניים והרג כמה וכמה נקיים : ראית וגומר יר' אתה ה' ראית הכל כי מעולם אתה מביט את העמל ואת האון אשר יש להם לרשעים וכמו כן אתה מביט אל הכעס אשר יש לאלה על אלה שהורגים אלו לאלו והכל הוא כדי לתת הכל בידך שידעו שהכל נברא בידך ואתה משגיח על כלם והוא ע"ד מה שקרה לירבעם עם בעשא בן אחיה ולבעשא בן אחיה עם זמרי שאלו בערו מן העולם את אלו וכו' · או יר' לתת בידך מה שעליך יעזוב חלך ידלך והענין הוא כי בראותו שאין לו עוזרים כלל ישליך את יהבו על ה' ולסבה זו יעשה ה' שיהיה לאלה הרשעים כעס עם אלה הרשעים שכמות' באופן שבזה יתנקם דם החלך אשר השליך על ה' נקמתו מהם · או יר' אלו יהרגו את אלו בהתכעסם אלו באלו והכל הוא כדי שישאר בידך אותו הממון אשר יעזוב עליך אותו החלך שנהרג מידי הרשעים הללו שלקחו את ממונו · או יר' כדי לתת בידך במה לעזור אל אותו היתו' שיעזוב עליך אותו החלך שנהרג כי העני הזה בראותו שנוטה למות מתפלל אל ה' שיראה בעוני בנו היתום הנשאר אחריו והוא אומר יתום אתה וגומר והענין הוא כי במה שהיה אביו חי היית עוזר לו ועתה מת ואין לו על מי ליסמוך כי אם עליך ה' ולסבה זו אתה ה' עושה כן שעל ההורג יכעס רשע אחר שכמותו וכו' וכן ישארו נכסיו מושלכין על פני המדבר ויעבור היתום דרך שם וימצא שם כל מה שהניח אביו ויקחם לו : שבור וגומר יר' שבור זרוע רשע ובשברון שתעשה הנה כשתדרוש רשעו בל תמצא כי במה שנשבר זרועו נתכפר עונו · או יר' תדרוש זרועו את רשעו וכל תמצא אותו ר"ל שהרשע זרועו לעשות עוד רעה כמו שהיה עושה מקודם ולא תוכל והוא ע"ד מה שקרה לירבעם כשיבשה ידו ולא יכלה לעבוד עוד ע"ז עד שנתרפאה ותהי כבראשונה לעבוד ע"ז · ומצאתי כתוב כשידך הרשע עד דכה יתיסר הרע שהוא למטה מן הרשע ברוע ואם באת לדרוש רשעו בל תמצא ע"כ : ה' מלך וגומר יר' הרשע אומר לית דין ולית דיין ושקר ענה בפיו כי ה' מלך עולם ועד ואפילו אם אבדו גוים מארצו

ה' מלך על ארצו ומשגיח עליה ושכינה לא זזה מכותל מערבי מעולם · או יכוון באומר מארצו על כללות העולם כלו וכו' · ומצאתי כתוב הנה באומר אבדו גוים מארצו יר' אבדו הז' עממי' מא"י ע"כ : תאות וגומר יר' ע"ד עוד הם מדברים כו' ומה הוא תאות' לשפוט יתום ודך · ובמדרש תנחומא נאמר נקום נקמת בני ישראל ז"שה לא יגרע מצדיק עינו וגו' אין הקב"ה מונע מן הצדיק מה שרוצה לראות בעיניו ללמדך שמשה היה מתאוה לראות בנקמת המדינים קודם שימות וכו' והוא אומר פה תאות ענוים שמעת ה' ויר' לומר הנה אתה ה' שמעת תמיד תאות ענוים וכמו ששמעת תאות משה ע"ה שהיה ענו מאד והיה מתאוה לראות בנקמת המדיני' וכמו כן תכין לבם של הענוים ותקשיב אזנך לשפוט וכו' :

א לַמְנַצֵּחַ לְדָוִד בַּיהוָה ׀ חָסִיתִי אֵיךְ
תֹּאמְרוּ לְנַפְשִׁי נוּדוּ הַרְכֶם צִפּוֹר׃
כִּי הִנֵּה הָרְשָׁעִים יִדְרְכוּן קֶשֶׁת כּוֹנְנוּ
חִצָּם עַל־יֶתֶר לִירוֹת בְּמוֹ־אֹפֶל
לְיִשְׁרֵי־לֵב׃ כִּי הַשָּׁתוֹת יֵהָרֵסוּן
צַדִּיק מַה־פָּעָל׃ יְהוָה ׀ בְּהֵיכַל קָדְשׁוֹ
יְהוָה בַּשָּׁמַיִם כִּסְאוֹ עֵינָיו יֶחֱזוּ
עַפְעַפָּיו יִבְחֲנוּ בְּנֵי אָדָם׃ ה יְהוָה צַדִּיק
יִבְחָן וְרָשָׁע וְאֹהֵב חָמָס שָׂנְאָה נַפְשׁוֹ׃
יַמְטֵר עַל־רְשָׁעִים פַּחִים אֵשׁ וְגָפְרִית
וְרוּחַ זִלְעָפוֹת מְנָת כּוֹסָם׃ כִּי־צַדִּיק
יְהוָה צְדָקוֹת אָהֵב יָשָׁר יֶחֱזוּ פָנֵימוֹ׃

למנצח

תושבחתא לדוד במימרא דיי סברית הכדין אתון אמרין לנפשי אטלטלי לטורא היך ציפורא: ארום הא רשיעי נגדין קשתא מתקנין גיריהון על נימא למירמי בקבלא עילוי תקיני לבא: מטול דאין אשייתא יתרעון זכאה מטול עבד טבא: יי בהיכלא דקודשיה אלהא בשמי מרומא כורסיה עינוי חמיין טימורוי מבחנן בני נשא: אלהא צדיקיא בחין ורשיעיא ורחמי חטופין סנארת נפשיה: יחית מטרין דפורענות על רשיעי מפחין דאשתא וכבוריתא וזעפא עלעולא יהבת כלידהון: מטול דצדיקא יי צדקותא רחים תקניא יחמינו סבר אפוי:

לשבחא

רשי

איך תאמרו לנפשי נודי וגו'. זהו דוגמת כי גרשוני היום מהסתפח בנחלת יי' שגרשוני מארץ אחוזה לארץ וכאן הוא אומר ביי' חסיתי שיחזירני להסתפח בנחלתו איך תאמרו אתם שורדו לנפשי נודי הרכם עוברי הר שלכם אתה צפור המודדת שכל אדם המיטלטל נמשל לצפור הנודדת מן קינה כדכתיב כצפור נודדת מן קינה כן איש נודד ממקומו שנדד קרך שטרדנוך מכל ההר כצפור הנודדת. נודו כתיב שהוא נדרש אף בישראל שהאומות אומרים להם כן: כי הנה הרשעים. דואג ודילטורי הדור המטילין איבה ביני ובין שאול: ידרכון. לשון דריכ' נופל בקשת שכשהוא חזק צריך ליתן רגלו עליו כשדולה לנטותו. קשת לשונם ידרכו קשתם שקר: כוננו חצם על יתר. הקשת קור"דא דא"רק בלע"ז: לירות. אהגיטיר בלע"ז: במו אופל. במסתר: לישרי לב. דוד וכהני נוב: כי השתות יהרסון. על ידיכם נהרגו כהני יי' צדיקים שהם שתות של עול': צדיק מה פעל. דוד שלא חטא מה פעל בכל זאת אתם חטאו עון ולא אני: יי' בהיכל קדשו. הרואה ובוחן מעשיכם ואף על פי שבשמים כסאו גבוה עיניו יחזו אתכם בארץ: יי' צדיק יבחן. ואם מפני שאני לוקה ונרדף על ידיכם את מתהללי' לאמר אלהים עזבו לא כן הוא אך כך מדתו של הקב"ה ליסר ולנסות הצדיקים ולא את הרשעים הפשתני הזה כל זמן שיודע שפשתנו יפה הוא מקיש עליה וכשאינה יפה הוא ממעט בכתישה לפי שמתנתקת: שנאה נפשו. ומגניע לו את גמול עונותיו לעול' הרוך ולו ימטר עליהם בגיהנם: פחים. לשון פחמי': זלעפות. לשון שריפה ומנחם פתר אותו לשון שער קטב וכן מפני זלעפו' רעב זלעפה אחזתני כלומר שערו שער: כי צדיק יי' צדקות אהב. וירחם על הצדיק ואוהב אותם שפנימו יחזו ישר: ישר יחזו פנימו. מוסב על צדיק יי' צדקו' אהב ואותם אשר ישר יחזו פנימו ורבותינו פתרו הרשעים ידרכון קשת על שבנא וסיעתו ופתרו לישרי לב על חזקיהו וסיעתו כי השתות יהרסון אם השתות נהרסו על ידם צדיקו של עולם מה פעל ואין סדר המקראות נופל על המדרש:

על

אבן עזרא

למנצח איך תאמרו. טעם איך תאמרו לנכח שונאיו הרשעים ולהם ידבר: הרכם. יהר שלכם וצפור חסר כ"ף כמו ויקרא אריה על מצפה יי' כי הוא כאריה כי השם הוא הקורא והעד היות על מצפה בשלש נקודות כי איננו סמוך כי הטעם תאמרו לנפשי נודי מעלמך אל הר שלנו כי את כציפור והנה הקשת דרוכה במו אפל: כי השתות. מצודות כמו והיו שתותיה מדוכאים ויש אומרים יסודות כמו וחשופי שת והעד יהרסון וזה רמז לעצו' שהם כמו יסודות וטעם צדיק מה פעל כי זה פעל אלהים אל תתרעמו על הצדיק על כן אחריו יי' בהיכל קדשו הוא השמים: עיניו יחזו. כנגד לירות במו אפל: יי'. טעם יבחן אם בא רע על הצדיק לענותו הוא ולנסותו ולהוכיחו כדרך כי את אשר יאהב יי' יוכיח רק הרשע לעולם ישנאנו: ימטר. דמה הרעה הבאה על הרשעים פתאום כמו הפחים וחברו רקועי פחים והם כדמות אבנים שורפים שהם יורדי' עם המטר: זלעפות. כמו זלעפה אחזתני כמו רעדה: כוסם. חלקם וככה יי' מנת חלקי וכוסי והם מפעלי הכפל והעד תכוסו על השה: כי. אמר רבי משה פנימו תחת פניו וככה כי יסכון עלימו משכיל ויפת אמר כי הוא על דרך כאשר התעו אותי אלהים ולא דבר נכונה כי לא ימצא לשון רבים עם השם הנכבד רק על שם אלהים לסוד עמוק ולא מצאנו הפנים רואים רק העינים שהם בם ואין טענה מן פני יי' חלקם כי הוא כמו פני יי' בעושי רע והנכון כי יחזו בעבור ישר ראוהו בני אדם ואם הוא רחוק או יחזו החוזים כמו אשר ילדה אותם ללוי ומלת ישר תאר והטעם משפט ישר כמו וישר משפטיך:

למנצח

מ"ע ספורנו ז"ל

יא המזמו' גם כן אמר בברחו מפני אבשלום בשמעו קללת שמעי ואמר:

ביי' חסיתי. אני בשמעי קללת שמעי בן גרא ואמרתי אולי יראה ה' בעניי: איך תאמרו לנפשי נודי. אתם ישראל שנלחמתי עם האומות בשבילכם איך תרדפוני באופן שאצטרך לברוח אל ארץ אחרת כמו שיעץ חושי הארכי באמרו אל תלן הלילה וגם עבור תעבור: הרכם צפור. איך הרכם ותלכדם ותגן בעדכם יהיה כצפור לנוד: כי הנה הרשעי'. אחיתופל וחביריו: ידרכון קשת לירות במו אופל. באמרו ואחרדפה אחרי דוד הלילה: כי השתות יהרסון. באמרו וה' צוה להפר את עצת אחיתופל ועוד: כי צדיק מה פעל. שיהיה ראוי להיות נרדף מישראל: הנה ה' בהיכל קדשו. בקרב ישר': בשמים כסאו. כי כל יוכל: עיניו יחזו. בעניי: עפעפיו יבחנו בני אדם. שכוונתם להרע: ה' צדיק יבחן. והוא יבחן את דוד הצדיק שהתפלל בעת צרה: ורשע. אחיתופל שיעץ לאבשלום שיגלה כנף אביו: ואוהב חמס. שיקום בנו נגד אב: וכן ימטר פחים. באמרו וירב היער לאכול בעם: יחזו פנימו. של נשארים מישראל: כי צדיק ה' צדקות אהב ישר. שה' הצדיק אהב צדקות דוד שלא המית שמעי בן גרא ולא עמשא ולא איש מישראל ויאהב את דוד שהוא ישר לגמול חסד לברזלי:

תורת חסד תהילת ה'

יא למנצח לדוד בה' חסיתי איך תאמרו לנפשי וגו' עם מה שפי' הרי"א ז"ל באו' לנפשי שר"ל לכלל הנפשות נר' לי שכיון בפסו' זה אל מה שאז"ל שישראל היו ביד המצריים כצפור שהיא נתונה ביד הצייד אם מבקש מתה היא ואם מבקש חיה והב"ה הצילנו מידם ולכן אמר הנה אחרי שאני חסיתי בה' ובידו להמית ולהחיות איך תאמרו לנפשי והוא לכלל הנפשות נודו ולכו לכם כי החיזוק שלכם הוא כצפור ביד הצייד והכונה בו היא לומר אין לכם חוזק כלל כי מי שירצה יוכל להרע לכם והוא בעצמו מה שאמ' למעלה כי הרשע חושב כי אין אלי"ם שופטים בארץ וכו'. כי הנה וגו' הוא אומרם כי יחילו דרכיו של הרשע בכל עת וכמו כן כוננו חצם על יתר והוא אומרם שמרום משפטיך מנגדם וכל זה הוא סבה לירות במו אופל לישרי לב שיתפשו במזמה זו חשבו כאמור במזמור הקודם: כי השתות וגו' אין ספק כי הפי' היותר נכון בפסוק הוא שר"ל כי היסודות האלה שהם מייסדים לירות במו אופל לישרי לב יהרסון כי לפי האמת צדיק מה פעל יר' הרבה פעל מן הטוב ויקוה שכר פעולתו ולא כמו שחושבים הרשעי' דלית דין ולית דיין וכו'. ומצאתי כתוב כי יר' הנה האל ית' נותן השכר בע"הב או כאשר הד' יסודות יהרסון והוא העולם הזה החומרי וידע צדיק מה פעל ע"כ: או יר' כי השתות והראשות והמארכים שעושים הרשעים לחטוף עני ולמשכו ברשתו יהרסון וגם כי יתאחר הדבר אל תירא מזה יען כי צדיקו של עולם פעל את עולמו והוא ישגיח עליו ויפרע מהם. או יר' הם חושבים לירות במו אופל לישרי לב ולומ' אבדה תקותם למה שרואים כי השתות והם יסודות בית המקדש יהרסון והוא אומרים נודי הרכם והוא הר ציון שאומרים לנפשי שתנוד מהר שלה כצפור וכו' ופי' זה הוא נכון על פי' מה שדרשו רז"ל בזה. ה' בהיכל קדשו וגו' יר' ה' בהיות בהיכל קדשו והוא בבית המקדש הרי הוא לו כאילו אז בשמים כסאו כי אין הפרש בזה לפניו ית' כביכול ואם תודו לי היות אמת כי כסאו היא בשמים אתם מוכרחים להודות ג"כ היותו בהיכל קדשו כי הכל הוא דבר א' לפניו ית' וכמו שאמר"ז וז"ל ה' בהיכל קדשו את' רבי בין שחרב בית המקדש בין שלא חרב אין שכינה זזה מתוכה שנאמ' ה' בהיכל קדשו אע"פ שבשמים כסאו שכינתו בבית המקדש שנאמר והיו עיני ולבי שם כל הימים וכן הוא אומר ויענני מהר קדשו סלה אע"פ שהוא הר בקדושתו הוא עומד ע"כ וכל זה הוא הפך אומרם נודי הרכם צפור. עיניו יחזו עפעפיו יבחנו בני אדם יר' וכן אם אתם תודו לי שעיניו ית' רואות הנה כמו כן תודו לי שעפעפיו ית' כב יכול יבחנו בני אדם כי הכל הוא אחד לפניו ית': ה' צדיק יבחן יר' ובהיות הדבר כן הנה יצא לנו מזה תולדה זו והיא כי ה' צדיק יבחן ולמי שהוא אוהב חמס שאינו כ"כ רשע להכעים כי אם שהוא אוהב חמס כדי להיות עשיר שנאה נפשו ית' כב יכול: ומצאתי כתוב ורשע ואוהב חמס שנאה נפשו יר' ה' יבחן את הצדיק לפי שאוהב אותו אבל הרשע הוא שונא לצדיק: ימטר וגומר יר' ולא מפני שיתאחר הדבר יהיה סבה שלא יתנקם ה' מאלה כי סוף סוף לעתיד ימטר על אלה הרשעי' פחים תמורת הפחים והמצודי' שטמנו לארוב במסתר וכו' והפחים הם אש וגפרית ורוח זלעפו' וכלם כאחד יבואו עליו כרגע והאחד יהיה פח של האחר ויהיה זה אם כפי מה שפי' המפרשים שזה ידלק עם זה ואם שיר' לומר כי ברואותם את האש יורד מן השמים יכנס אל הבית כמו שעשו כל הירא את דבר ה' מעבדי פרעה שהכניס את עבדיו ואת מקנהו אל הבתים ומגד יראתו הגדול מן האש יכנס במערות צורים ושם יריח ריח הגפרית ויברח משם ויכנס אל הבתים העשוי' מעפר ואבן כדי להתבסם שם מריח הגפרית ולבסוף בכחירין מעט אויר טוב ותמורת האויר ההוא יבא לו רוח זלעפות והוא הרוח המרעיש בהיותו נסגר בבטן האדמה אשר לא יצא משם עד שתבקע האדמה ותנעש ותרעש הארץ ואז יפול הבית עליו וסמך ידו אל הקיר ונשכו הנחש באופן שלא ינוח ולא ישקוט לעולם והוא מנת כוסם כי במדה שמדד אל הדלים והאביונים שהיו באים אל המערים להסתר שם מפועלי און מודדין לו: כי צדיק ה' וגומר יר' ולפי שהוא צדיק יבחן את הצדיק וימטר על הרשע פחים ולכן דבר ישר יחזו פנימו אם הצדיקים ואם הרשעים ולא יחזו עוות הדין בדינו ית' ואני כיון שידעתי כל זה בה' חסיתי וידעתי שאזכה לראות בטוב ה' הבית ובבנין מקדשו. ושמעתי שיר' כי מצד היות האל ית' אוהב צדקות ר"ל שהוא ית' כב יכול דומה לאדם שמדרכו הוא לבקש לעשות הצדקות כי בהזדמן העניים לפניו כמעט שהוא חייב ליתן להם צדקה במה שלא הטריחוהו ללכת לבקשם ולכן ביושר יוכלו לראות פנימו ולא יתביישו ממנו אחרי שבלד מה עשו לו טובה שלא הטריחוהו ללכת לבקשם ע"פ. והוא אצלי כונת רות באומרה שם האיש אשר עשיתי עמו כי במה שהיא הלכה אליו והוא היה אוהב צדקות נמצא שהיא עשתה עמו הטובה ההיא. או יר' באומר כי צדיק ה' צדקות אהב כי האל ית' אוהב הצדקות שהאדם עושה כאשר אדם ישר יחזו פנימו של הנותנים ואליו יתנו את צדקותיהם וכדבותיהם ולא שיהיו בני אדם שאינם מהוגנים. או יר' כאשר ישר יחזו פנימו של המקבלים ר"ל שיביטו ביושר לנוכח ויוכלו לראות את האכנסים וכמו שאמר בס"ד בפסוק יראו ישרים וישמחו וכו' והענין הוא שיתנו הצדק' באופן שהעניים בעצמם לא ידעו מי הוא הנותן אותה להם וכמו שאז"ל במקומות רבים: וממהרי"ט ז"ל מצאתי כתוב וצ"ל ורשע ואוהב חמס וכו' הנה הרשע החלוק אליו בעיניו למצוא עונו לשנוא יר' למען יהיה להם להיותם רשעים ואוהבי חמס שנאה נפשו שנפשו עצמה שנאה לו בעבור הקטטה אשר יש לעולם ביניהם. אמר עוד ימטר על רשעים פחים אומרו פחים הוא מלשון פחם לגחלים ויר' כי הש"ית אינו עושה לו שום דבר רע כי הוא בעצמו עושה הרעה לעצמו כי הנה הוא ית' אינו ממטיר עליהם רק הפחם לבד אבל אש וגפרית ורוח שמכשבת האש הוא מנת כוסם ר"ל חלקם שהם נותנים אותן והאל ית' הוא פטור שכן הוא הדין אחד הביא האור והאחר הלהב וכו' שניהם פטורים ואבל שכן הוא ית' שלא הביא להם לא אש ולא רוח אלא הפחמים עכ"ד:

יב למנצח

אבן יחייא

יא למנצח לדוד בה' וגו'. המזמור הזה עשאו דוד כשאנשי קעילה שלחו בעדו להושיע' מיד פלשתים וכאומרו שם ויגידו לדוד לאמר הנה פלשתים נלחמים בקעילה ושמה שוסים את הגרנות וגו' וילך דוד ואנשיו קעילה ויך בהם מכה גדולה ויושע את יושבי קעילה ואח"כ בבוא שאול עליו שם ידע ע"י האפוד מאביתר הכהן את המחשבה הרעה מיושבי קעילה וכי יסגירוהו ביד שאול. וכאומרו שם ויאמר דוד היסגירו בעלי קעילה אותי ואת אנשי ביד שאול ויאמר יסגירו. ואז הלך לו. בה' חסיתי וגו' ר"ל הלא ידעתם מאז ומכי קדם כי בה' חסיתי והוא יצילני מכל רע. ואיך אם כן תאמרו לנפשי כשקראתם אותי להושיעכם נודי שתנוד כצפור מהרה ללכת להרכם להצילכם מיד פלשתים. כי הנה וגו' ר"ל והנה הרשעים שבכם היה לכם לבגוד בי ולגמול לי רעה תחת טובה והיו דורכים הקשת. וכוננו החצים על יתר והוא חבל הקשת. לירות ולזרוק החץ ההוא. כמו אופל ר"ל בטמון ובחשאי ובבגידה לישרי לב כמוני אשר באתי להושיעם. וזה הוא משל ללשון הרע שלהם כי חץ שחוט לשונם ומרמה דברו. כי השתות וגו' ר"ל הרשתות אשר הכינו לפעמי הצדיק יהרסון. כאשר יוכנו ללכוד צדיק אשר מה פעל מאון ומרמה. כי זך הוא בלי פשע. ה' בהיכל וגו' ר"ל וזהו יען כי ה' אף שהשגחתו היא בעולם המלאכים שהוא היכל קדשו. ואף כי גם כן השגחתו תהיה בעולם הגלגלים כי בשמים כסאו. עם כל זה עיניו יחזו עפעפיו ובחנו בני אדם. וכאומרו מרום וקדוש אשכון ואת דכא ושפל רוח וגומר. כי עיניו יחזו הפעולות הנראות והנגלות מבני האדם. ועפעפיו והוא רמז לשכל אשר מושבו למעלה מן העינים יבחנו הפעולות הנסתרות מבני האדם ומחשבותם וכאומרו הנסתרות לה' אלהינו. ולכן לא יועילו אוגרות מחשבות רשע להרע את הצדיק כי ה' לא יעזבנו בידו. ה' צדיק וגו' ר"ל ואין להקשות על זה מאשר נראה פעמים רבות בע"הז צדיק ורע לו רשע וטוב לו. כי הרעה מהצדיק בעולם הזה. הוא להיות כי ה' צדיק יבחן בצרות ההם. והטוב הגופני מהרשע הוא להיות כי מרשע ואוהב חמס שנאה נפשו של ה'. ולכן נותן אליו שכר פעולה מה מאותה שפעל בעולם הנפסד כדי להכריתו מהעולם שכלו טוב. ימטר על וגו' מה שיעשה ההפך בעולם הבא כי יהיה רשע ורע לו. וצדיק וטוב לו. וכנגד הרשע אמר ימטר על רשעים פחים. ואולי כי הפחים האלו היה פחם מן פיח הכבשן שזרק משה השמימה אש וגפרית. ורוח זלעפות ורעדות יהיה מנת כוסם ר"ל חלקם ונחלתם וגורלם. כמו ה' מנת חלקי וכוסי וגו' וכלם הם מיכים מצרות ועונשי גהינם. וכנגד הצדיק אמר כי צדיק ה' וגו' ר"ל ויען כי צדיק הוא ה'. והעושה הצדקות אהב. וכן אהב היושר. לכן שניהם יחד הצדיק והישר בעולם הבא יזכו לחזות בנועם פניו וכאומרו נעים זמירות תודיעני אורח חיים שובע שמחות את פניך וגו':

יב למנצח

מנחה ערב

למנצח לדוד בה' חסיתי וגומר

רשי

על השמינית · כנור של שמונה נימין : גמר · כלה : פסו · פיילירי״ט בלע״ז כמו אפסו וכן פתר מנחם · כי פסו אמונים מבני אדם הכל משקרים בי ומרגלים את המקומו׳ אשר אני מתחבא שם ומגידי׳ לשאול הלא דוד מסתתר עמנו : בלב ולב · בשני לבבות לי מראים שלום ויש שנאה טמונה בלבם : ללשונינו נגביר · בלשונינו נתגבר : משוד עניים · מחמת שוד עניים הנסדדים על ידכם כגון אני ואנשי וכהני נוב ומחמת אנקת אביונים יאמר יי׳ עתה אקום לעזרתם : אשית בישע יפיח לו · אשיתם בישע ידבר עליהם יפיח לשון דבור הרב׳ יש בספר משלי ובחבקוק ויפיח לקץ ולא יכזב ומנחם פתר אותו לשון מוקש כמו הפח נשבר : אמרות יי׳ אמרות טהורות · הן שיש יכולת בידו לקיימם אבל אמרות בני אדם אינם אומרות שהם מתים ואין בידם לקיים טהורו׳ בדורו׳ ומתקיימות כל מה שמבטיח עושה והרי הבטיחני ישועה ומלכות : כסף צרוף · הרי הן ככסף צרוף הגלוי לכל הארץ : בעליל · לשון גילוי הוא בלשון משנה בין שנראה בעליל בין שלא נראה בעליל כו׳ ויש מפרשים בעליל לשון מעלה וכן פירושו כסף צרוף בעליל לארץ כלומר ככסף הצרוף במשובח שבעפר ובעליון שבו כי צורי המצרף יעשה אדם מן העפר המשובח ל״א בעליל כמו עלי בתוך הריפות בעלי והוא שם כלי שכותשין בתוכו וכן בעליל הכור שמתיכין לתוכו הזהב והכסף וזה אינו נראה לפי שאינו קורא עלי המכתש שכותשין לתוכו אלא יד המכתש שכותשין בו שקורין פי״לאון בלע״ז ל״א בעליל לשון בעל יד כלומר אדון הארץ ושבח תמלה כנגד השם וגם תרגום יונתן הוא לשון אדנות ואמר כי אמרותינו כסף צרוף מאדון הארץ שהוא השם שהוא צרף וזקק אותם : תשמרם · לאותם עניים ואביונים הנרדפים מן הדור זו שהם דילטורין :

אבן עזרא

למנצח · השמינית · נועם או פיוט או יתד : כי גמר חסיד · גמר פועל עומד או אם היה יוצא גמר חסיד לעשות חסד גם פסו נכרתו כמו פס ידא ואמונים תאר ואין ככה שומר אמונים כי הוא שם : שוא · חלקות · תואר והמתואר חסר והם אמרות כמו וידבר אתם קשות : בלב ולב · כמו שיש לו שתי לבבות והלבון תלוי בעד האחד : יכרת · נבואה כדרך רפאני יי׳ וארפא או תפל׳ : מדברת גדולות · כמו ומאכלו בריאה : אשר · ללשונינו · בעבו׳ לשונינו כמו פן יאמרו לי : מ״ס מסד כמ״ס מחמס אחיך יעקב · עתה אקום יאמר יי׳ · דרך נבואה : אשית בישע · כמו לכו לחמו בלחמי ושתו ביין מסכתי והטעם אשית ישע אשר יפיח לו ידבר כמו יפיח כזבים והוא דבק עם הפסוק הבא אחריו אמרות והטעם כי השם יושיע מיד אלה המגבירי׳ בלשונ׳ ההוגה בתורתו על כן אתה תשמר ומלת בעליל כפול הלמ״ד כדרך שגריר והוא מגז׳ בעל הארץ שהוא אדוניה ויהיה כסף צרוף כסף אדוני הארץ : שבעתים

יב א לַמְנַצֵּחַ עַל־הַשְּׁמִינִית מִזְמוֹר לְדָוִד׃ הוֹשִׁיעָה יְהוָה כִּי־גָמַר חָסִיד כִּי־פַסּוּ אֱמוּנִים מִבְּנֵי אָדָם׃ שָׁוְא יְדַבְּרוּ אִישׁ אֶת־רֵעֵהוּ שְׂפַת חֲלָקוֹת בְּלֵב וָלֵב יְדַבֵּרוּ׃ יַכְרֵת יְהוָה כָּל־שִׂפְתֵי חֲלָקוֹת לָשׁוֹן
ה מְדַבֶּרֶת גְּדֹלוֹת׃ אֲשֶׁר אָמְרוּ לִלְשֹׁנֵנוּ נַגְבִּיר שְׂפָתֵינוּ אִתָּנוּ מִי אָדוֹן לָנוּ׃ מִשֹּׁד עֲנִיִּים מֵאַנְקַת אֶבְיוֹנִים עַתָּה אָקוּם יֹאמַר יְהוָה אָשִׁית בְּיֵשַׁע יָפִיחַ לוֹ׃ אִמֲרוֹת יְהוָה אֲמָרוֹת טְהֹרוֹת כֶּסֶף צָרוּף בַּעֲלִיל לָאָרֶץ

לְשַׁבְּחָא עַל כִּינוֹרָא דִתְמַנְיָא נִימֵי תּוּשְׁבַּחְתָּא לְדָוִד׃ פְּרוֹקְ יְיָ מְטוּל דִּגְמִירוּ טַבְיָא אֲרוּם סָפוּ מְהֵימְנַיָּא מִן בְּנֵי נְשָׁא׃ שִׁקְרָא מְמַלְּלִין אֱנַשׁ עִם חַבְרֵיהּ סִפְוָותָא שְׁעִיעָן בִּלְבָבְהוֹן מְנַכְלִין וּבְלִבָּא שִׁקְרָא מְמַלְּלִין׃ יְשֵׁיצֵי יְיָ מִן עַלְמָא כָּל סִפְוָון שְׁעִיעָן לִישָּׁנָא דְּמַלְּלָא רַבְרְבָנוּתָא׃ מָאן דְּכַפְרִין בְּעִיקָּרָא דְאָמְרִין בְּלִישָּׁנַנָא נִתְגַּבַּר סִפְוָתָנָא עִימָּנָא מָאן רִבּוֹן דִּילָנָא׃ מֵאוּנְסָא דַעֲנַיֵי מִן צְוָוחַת חֲשִׁיכֵי הַשְׁתָּא אָקוּם אֲמַר יְיָ אַשְׁוֵי פּוּרְקָן לְעַמִּי וּלְרַשִׁיעֵי אַסְהִיד בִּישׁוּתָא לְהוֹן׃ מִילִּין דַּייָ מִילַּיָּא דַּרְיָין סִימָא סְנִינָא בְּכוּרָא עַל אַרְעָא

ב׳ עתה ארומם · ג׳ · ג׳ ד׳ · ד״ר ס״פ ג׳ וי״ו · ג׳ · ג׳ ג׳ ג׳

חלקות ג׳ וסי׳ רבתו לנו חלקות · שפת חלקות בלב ולב ידברו · יכרת יי׳ כל שפתי חלקות : עתה אקום ב׳ וסי׳ אשית בישע יפיח לו · עתה ארומם :

מ״ע ספורנו ז״ל

הושיעה ה׳ · כמרבן בית ראשון וסני : כי פסו אמונים · פסקו אנשי אמנה : שוא ידברו · הכל כאמרו בפיו שלום את רעהו ידבר ובקרבו ישים ארבו : לשון מדברת גדולות · גאלי לשון הרע כאמרו אנשי רכיל היו בך למען שפך דם : ללשונינו נגביר · נוסיף כח : שפתינו אתנו · בשנע : מי אדון לנו · שימנע אותנו מזה שאין בזה עונש ב״ד : משוד עניים · לא בזכות הדור · עתה אקום יאמר ה׳ · ירצה שיאמר ה׳ עתה אקום לנפרע מן הרשעים : אשית בישע יפיח לו · ויאמר בשבילו ולכבוד שמו אשית בישע את העניים והאביונים : אמרות ה׳ · שאמר וזכרתי להם ברית ראשונים ואמר ושב ה׳ אלהיך את שבותך שהם אמרות טהורות · מן סכוב : כסף צרוף · וכן אותו כסף צרוף שהוא דורו של משיח שנאמר עליו ונרפתים כצרף כסף : בעליל

מנחת ערב

למנצח על השמינית וגו׳ · נוהגין לומר מזמור זה ביום שיש ברית מילה והטעם אפשר בשביל ...

אבן יחייא

יב למנצח על השמינית המזמור הלז אמרו דוד על יושבי קעילה הגז׳ והדומה להם מאנשי׳ זיפים ואחיתופל סיעת שאול · אשר היו מבטיחים אותו ומבקשים בסתר לסגרו ביד שאול · הושיעה ה׳ וגו׳ ר״ל אנא ה׳ הושיעה לעבדך כי איננו יודע עוד על מי אבטח רק בך · כי גמר ואבד החסיד מן בני האדם · והוא העושה היושר לפנים מן השורה · ופסו ...

תורת חסד   תהילת ה׳

יב למנצח על השמינית כבר פירשתי כי כונת דע״ה בעשותו איזה מזמור על כנור של ח׳ חבלים היתה בסבת איזו כונה וכמו כן אפשר לומר פה שכיון בזה אל הח׳ פסוקים אשר במזמור מלבד הפסוק הראשון שהוא פתח אל המזמור ...

רשי

מזוקק שבעתים · מדרש אגדה יש ומיושב על הסדר רבי יהושע דסכנין בשם רבי לוי תינוקות שהיו בימי דוד עד שלא טעמו טעם חטא היו יודעי' לדרוש את התורה בארבעים ותשע פנים לכל לד וזהו שבעתים והיה דוד מתפלל עליהם רבונו של עולם ראה כמה תורתך והמרתך ברורה ומזוקקות שבעתים בלבם אתה יי' תשמרם שמור אותה בלבם תצרנו מן הדור הזה שלא ילמדו דרכיהם להיות דלטורין מן הדור שהן דילטורין: סביב רשעי' יתהלכון לטמון מוקשים להכשילני: כרום זולות לבני אדם · מקנאת שעינם רעה בגדולתי שנלקחתי מאחרי הצאן למלך וזהו פתרון כרום זולו' לבני אדם כשמתרומ' איש הזולל בעיני בני אדם וזהו דוגמת האמור במקום אחר אבן מאסו הבונים ומדרש אגדה פותרו על ישראל לעתיד לבא כשיתרוממו ומנחם פתר כרום זולות לבני אדם כראש הזולל לאכול בני אדם ויהרוס כמו ריש ורוש וזולו' כמו זולל וסובא וכן פתרונו סביב רשעי' יתהלכון סביבות העני הולכים הרשעים לבלעו אנס כרו זולו' לבני אדם: עד אנה · ארבעה פעמי' כנגד ארבעה מלכיו' ובשביל כל ישרא' נאמר . פן אישן המות · שהמיתה נקראת שינה וישנו שנת עולם: אמר

אבן עזרא

שבעתים · פעמים רבות : אתה · יתכן להיות מ"ס תשמרם על אמרות השם ותצרנו התפיח בהם וזו כמו אלה ופירושו כי בני דורו רעי' על כן אחריו סביב והטע' שהם משוטטים בכל מקום להרע ופי' זולות קלון כמו יקר מזולל כי הייתי זולל' כל מכבדיה הזילוה והוא חסר הראוי כרום אנשי זולות כדרך וגבורתך במלחמה אל תהי מרי ואני תפלה ויש אומרים מן זולל וסובא והראשון נכון : למנצח · עד אנה · הטעם אם לא יהיה נושע מאויביו ידמה לעיני בני אדם כי אלהיו שכחו או לא ידע אשר קרהו : עד אנה · אחשוב ואשית עצות בנפשי כל עת בעבור היגון שהוא בלבבי יומם בעבור שירום אויבי עלי : הביטה · כנגד הסתיר את פניך : פן אישן · שינת המות כי השמות בכח הפעלים : פן יאמר · יכלתיו : יכול פועל עומד על כן כמו יכלתי לו כמו ויזעקו איך או לך : ואני · ואין לי חסד שאבטח בו כי אם בחסדך ולמען זה הבטחון יגל לבי : למנצח

מסרה

אתה יי' ג' ר"פ וסימ' אתה יי' תשמרם · אתה יי' לא תכל' רחמיך ממני · אתה יי' לעולם תשב : סביב ג' ר"פ וסימ' בס"פ יחזקאל : י"ג בלבבי ג' וסימ' והקימותי לי כהן נאמן · ככל אשר בלבבי עשית דיהוא · עד אנה אשית עצות : אויבי ז' וסימ' ותשלטי את אויבי · המצאתני אויבי · עד אנה ירום אויבי פן יאמר איבי יכלתיו · כי לא יריע איבי · יהי כרשע איבי · אשר טפחתי ורביתי :

תהלים יב–יג

8 לָאָרֶץ מְזֻקָּק שִׁבְעָתָיִם: אַתָּה־יְהוָה תִּשְׁמְרֵם תִּצְּרֶנּוּ ׀ מִן־הַדּוֹר זוּ לְעוֹלָם:
9 סָבִיב רְשָׁעִים יִתְהַלָּכוּן כְּרֻם זֻלּוּת לִבְנֵי אָדָם:

יג

1 לַמְנַצֵּחַ מִזְמוֹר לְדָוִד:
2 עַד־אָנָה יְהוָה תִּשְׁכָּחֵנִי נֶצַח עַד־אָנָה ׀ תַּסְתִּיר אֶת־פָּנֶיךָ מִמֶּנִּי:
3 עַד־אָנָה אָשִׁית עֵצוֹת בְּנַפְשִׁי יָגוֹן בִּלְבָבִי יוֹמָם עַד־אָנָה ׀ יָרוּם אֹיְבִי עָלָי:
4 הַבִּיטָה עֲנֵנִי יְהוָה אֱלֹהָי הָאִירָה עֵינַי פֶּן־אִישַׁן הַמָּוֶת:
5 פֶּן־יֹאמַר אֹיְבִי יְכָלְתִּיו צָרַי יָגִילוּ כִּי אֶמּוֹט:
6 וַאֲנִי ׀ בְּחַסְדְּךָ בָטַחְתִּי יָגֵל לִבִּי בִּישׁוּעָתֶךָ אָשִׁירָה לַיהוָה כִּי גָמַל עָלָי:

למנצח

תרגום

אַרְעָא זְקִיק שִׁבְעָתֵי זִמְנִין: אַנְתְּ יְיָ תִּינְטְרִינּוּן לְצַדִּיקַיָּא תִּנְצְרִינּוּן מִן דָּרָא בִּישָׁא הָדֵין לְעָלְמִין: חֲזוֹר חֲזוֹר רַשִׁיעַיָּא מְהַלְּכִין כְּעַלּוּקָא דְּמַצְּצָא דְּמֵיהוֹן דִּבְנֵי נָשָׁא: לְשַׁבָּחָא תּוּשְׁבַּחְתָּא לְדָוִד: עַד אֵמָתַי יְיָ תְּשַׁלְיַנַּנִי לְעָלְמִין עַד אֵמָתַי תִּטְמוֹר זִיו אַפָּךְ מִינִּי: עַד אֵמָתַי אֲשַׁוֵּי מִילְכָא בְּנַפְשִׁי דְּוָונָא בְּלִבְבִי יְמָם עַד אֵמָתַי יִתְרָם בְּעִיל דְּבָבִי עֲלוֹי: אִסְתַּכֵּל וְקַבֵּל צְלוֹתִי יְיָ אֱלָהִי אַנְהִיר עֵינַי בְּאוֹרָיְתָךְ דִּילְמָא אֵיחוֹב וְאִידְמוֹךְ עִם חַיָּיבֵי מוֹתָא: דִּילְמָא יֵימַר יִצְרָא בִּישָׁא אַשְׁלַטְתֵּיהּ מְעִיקַי יִרְנוּן מְטוּל אַסְטֵי מֵאוֹרְחָתָךְ: וַאֲנָא בְּטוּבָךְ אִתְרַחֲצִית יְרַנֵּן לִבִּי בְּפוּרְקָנָךְ אֲשַׁבַּח קֳדָם יְיָ מְטוּל דִּפְרִיעַ עֲלַי טַבְתָא: לשבחא

מ"ע ספורנו ז"ל

בעליל לארץ · שמתיד להיות אדון כל הארץ כאמרו ופרצת ימה וקדמה וצפונה ונגבה: אתה ה' תשמרם · תשמור ותקיי' את אמרותיך הנז': תצרנו ותצור ותשמור אותו כסף צרוף: מן הדור זו לעולם · שלא ימנא מזה הדור בתוכם : סביב רשעים יתהלכון · וזמן לכת הרשעי' הנה והנה בהיותם בעולם הזה יהיה : כרום זלות לבני אדם · כל עוד שתרום ותתנשא מלכות שהיא זולת ובזיון לבני אדם שהיא מלכות שאינה הוגנת :

התפלל על הגלו' הלז ואמר :

עד אנה ה' תשכחני · בלתי אות תקות גאולה עד שנתיאשו רב הדור ממנה : תסתיר פניך · מעבור תפלה לרצון לפניך : עצות · להשיג צרכי חיי שעה · יגון ואשית יגון בלבבי משעקוו גז' האומו' מע"א : ירום אויבי עלי · בגזרות מונעות מעסוק בתורה ומצוות הביטה · ראה עניי : ענני · אל תסתר פניך : האירה עיני · בתורה ובמצו' ולא ימנעוני מזה צרות חיי שעה ויגון הגזל הנז' : פן אישן המות · בגלותי שהוא אבדון הנפש : פן יאמר אויבי יכלתיו · להעבירו על דת : ואני בחסדך בטחתי · ואני אשר בטחתי בחסדך בגלות : יגל לבי בישועתך · ואז אשיר שיר חדש : אמר

תורת חסד · תהילת ה'

אמרות ה' הם אמרות טהורות שהרי כתיב בתורה פעמים רבות שהוא ית' שומע אנקת אביונים עכ"ד · ואפשר עוד לומר שיר' מפני שוד עניים ומפני נאקת אביונים יאמר ה' תמיד עתה אקום ואשית בישע ולמי הוא אומר כן למי שיפיח לו ית' ונועק אליו על זה והוא כאומר והיה כי יצעק אלי ושמעתי וכו' ולז"א אמרות ה' אמרות טהורות כאשר פירש הרי"א ז"ל א"כ אתה ה' תשמרם אל העניים הנז' ותצרנו מן הדור זו שזכרתי למעלה שפה ידברו וכו' · או יר' אל העניים נעשה הסוד והאביונים שומעים מה שנעשה להם והם נואקים בסב' אותו הסוד כי יודעי' שכמו כן יעשה להם ולכן יאמר ה' עתה אקום תכף ומיד כדי שלא יתפשט בעולם דבריה שידעו אותו הכל והוא ע"ד מסז"ל במס"ה יתום לא ישפוטו וריב אלמנה לא יבא אליהם כי במה שלא היו שופטים משפט היתום הנה האלמנה אשר היתה ג"כ רוצה להדיין בפניהם והיתה שומעת שלא שפטו את היתום היתה חוזרת לאחוריה והולכת לה באופן שאפילו לבא אליהם לא היתה רוצה · או יר' אלה הרשעים מלמדים את לשונם לדבר חלקות והכל הוא בדבר שוא ואמרותיו ית' הם אמרות טהורות כאנז"ל עקם הכתוב ח' אותיות וכו' וזה דומה אל הכסף הצרוף וכו' ועם כל זה אינם מלמדים דבר זה ואדרבה עושים להפך מן הקצה אל הקצה : סביב · וגומר יר' כשם שלבני האדם המעלה הלא רם ורחוק הזלות ודבור הרע והשפת חלקות כמו כן אלה הרשעים האומרים ללשונינו נגביר הם רחוקים אל אמרות ה' מן הקצה אל הקצה · או יר' הצדיקים הם עתידים שיעשה להם מחול לעתיד לבא וכל א' מהם יאמר הנה אלהינו זה אך לרשעים לא יהיה כן רק יתהלכון סביב סביב באופן רע והוא כרום זלות לבני אדם כפי' המפרשים · או יר' כשרואים הרשעים שהזלות והעוני והבזיון יתרומם ויתגדל ויתרבה לבני האדם המעלה אז סביב להם הרשעים יתהלכון ומבקשים להמיתם ע"ד אומר כפל תורה תדירו שכינה וכו' ועם מה שארז"ל בפסוק ויהיו מלעיבים במלאכי אלו"ם וכו' שחייבו את התורה ות"ח וכו' יובן אומר אמרות ה' וכו' ויר' אמרות ה' אמרות טהורות והיא התורה שהיא נדרשת מ"ט פנים וז"א מזוקק שבעתים כמו שדרשו רז"ל או יר' לומר שהתורה היא מזוקקת שבעתים מפי הת"ח ולזה אמר א"כ אתה ה' תשמרם אל הת"ח והצרנו מן הדור הלזה המלעיג על התורה ועל לומדיה כי הנה רשעים יתהלכון ומזלזלים ומחרפין לבני האדם המעולה והם הת"ח · או יר' הרשעים הם כזבובים שאינם הולכים כי אם אל המקום היותר מעופף ולכן כשהם רואים זלות הם הולכי' שם · או יר' כשרואים שהעני והדל יתרומם ויתגדל אז הם הולכים סביב לו ואינם רוצים לגעת בו כי הם יראים מהאל ית' שעשה לו כן · ומלאתי כתוב תרגנו מן הדור אשר לעולם סביב לרשעים יתהלכון ונמשכים אחריהם עד שהוא להם כדבר רם ונשא הבזיון לבני אדם והכונה כי הוא להם נקל החרפה והקלון פיחרפו לשאר בני אדם ע"כ · וכתב אבא מארי ע"ה למנצח על השמינית וג מר ראוי לראות אם החקירה בדרושים האלהיים היא הכרחית לשלמות האדם או אם די לו באמונה מצד הקבלה מן התורה ויראת שים פנים לכאן ולכאן והדרך הנכון הוא שבתחלה יאמין הענין בדרך קבלה וזה יהיה עקר בידו ואח"כ יחקור עליהם כל מה שיוכל לקרבם אל השכל ואם יסכים שכלו עם הקבלה הרי מה טוב ואם לאו לא ידחה שכלו מפני הקבלה וכו' וזהו אמרם ז"ל כל שיראת חטאו קודמת לחכמתו חכמתו מתקיימת והוא מובן מעצמו כפי הקדמתי זאת וזה המזמור מיוסד על זה והנה החכמות הן שבעה והשמינית היא התורה שהיא הקבלה והאמונה וז"ש משה קבל תורה מסיני ולא אמר לקח ואמר שהתורה הגלא על כל החכמות והתחיל ואמר הושיעה ה' כי גמר חסיד ור"ל הנה אין צריך לומר הרשע אלא אפילו החסיד גמר ולמד כי פסו אמונים מבני אדם כלומ' לפוס ריהט'

אבן יחייא

יג למנצח מזמור לדוד · המזמור הלז עשאו דוד בהיותו נרדף מכל אויביו המבקשים רעתו בעולם הזה ובבא · עד אנה וגו' הנה דוד בבורחו בהרים ובמדברות מפני אויביו · היה מאבד פעולת ואהבת ארבע נפשותיו · כי להיותו חונה לארץ ובלתי מתעסק במצות אלהיו היה מאבד נפשו האלהית וכאומרו כי גרשוני היום מהסתפח בנחלת ה' ולהיותו נע ונד ובלתי הוגה יומם ולילה בחכמות היה מאבד נפשו המשכלת · ולהיותו גולה ובורח ולחמו לחם עוני · ומימיו מרים כלענה · וגם בלילה לא שכב לבו על משכבו מעפר ואפר בהרים ובקעות · היה מאבד נפשו הצומחת · ולהיותו עני ודל כי רודפו לקח את כל אשר לו עד שהוצרך לשאול די מחסרו מכבל אשר כבלה השיב לו היה מאבד נפשו המרגשת המבקשת הכבודות והעושר · ולכן בתפלתו לאלהיו על צרתו זכר אבדתו ארבעתם · והוא אומרו כנגד הנפש אלהית עד אנה שר"ל עד מתי · כי להיותם שיהם מהרי' מאמרות · יורו לפעמים האחד על פעולת חבירו · עד מתי ה' תשכחני באופן שאבוא לאבד העולם הבא שהוא נצח · וכנגד נפש המשכלת עד אנה תסתיר את פניך ממני · כי באור פני מלך יושבו החיים השכליים · וכנגד נפש הצומחת עד אנה בלילה שהוא עת המחשבה אשית עצו' כדי להחיות בעניי נפשי כי תאוה לאכול בשר · וביום יהיה תמיד היגון בלבבי · וכאשר לאימו כי כאשר נבל מיאן לתת לו לחם ובשר כתלבש מכעס ויגון · וכנגד נפש המרגשת עד אנה ירום אויבי עלי · כי הוא פגע גדול בנפש היא המבקשת הגדולות והסדרה להשתעבד תחת אויביו שהוא כפלים לרעה · השעבוד שהוא מר · ולאויב שהוא בלתי אפשר הסבל · הביטה וגו' ר"ל כנגד הנפש אלהית ענני ה' והביטה בהשגחתך עלי באופן שתהיה אלהי ואדבק בך ולא אומר עוד כי גרשוני מהסתפח בנחלתך · וכנגד נפש המשכלת האירה עיני באור פני השפעת חכמתך עלי פן אישן המות · ר"ל פן אחיה בסכלות מהחכמות והעדרם אשר יכונה בשם מות אשר הוא העדר החיים · וכנגד נפש המרגשת ענני ה' פן יאמר אויבי יכלתיו · וכנגד נפש הצומחת פן צרי יגילו כי אמוט לחולשת אברי מפני הרעב והצמא בלכתי בחוץ על משענתי אמוט ואפול ארצה · והנה בראשונה הקדים פעולת נפש המרגשת לפעולת הצומחת · ובאחרונה הקדים הצומחת למרגשת · להיות כי קדימתם היא לפי מזג ורצון האנשים · כי יש מהם שיסבלו כל צער בנפשם הצומחת מרעב וצמא וחוסר כל · מפני תפארת נפשם המרגשת ולמען לא ירנישו אויביהם בחסרונם ושיטו · ויש מהם בהפך כי יסבלו כל בוז לבלתי יסבלו פעם אחת צער במאכלם ואפי' כמלא נימא · ואני בחסדך וגומר ר"ל כי אחיה שלם בארבע נפשותי · כי באלהים · בחסדך בטחתי · ואעמוד בדד בטח לעולם · ובמשכלת יגל לבי בישועתך ור"ל לבי שכלי שישמח בישועת השפעת חכמתך · ובמרגשת · אשירה לה' כי הצילני מיד אויבי ושמם תחתי · ובצומחת · גם אשיר לה' כי גמל עלי טובות גשמיות שאתענג בהם :

יד למנצח

[illegible] בענין חכמת ההגיון אשר היא לפי האמת שוא אצל אמונת התורה ולכן אני אומר הושיעה ה' כי אין ספק [illegible] שיכרת ה' כל שפתי חלקות וכו' וה' אמר משוד עניים וכו' אשר הם מכריזים אמונתו ית' בעולם אקום ואשית [illegible] ומהו הישע הלזה כי אמרות ה' בתורה הן אמרות טהורות ומשם ילמוד לומר להם ענין האמונה מצד התורה [illegible] ולחסידים מהאי דעתא וכו' · או יר' משוד עניים והם אותם שאין להם חכמה כלל מאנקת האביונים והם [illegible] דות אשר הם עמהן הולכים סביב סביב ואינם מגיעים אל הנקודה וכפי מה שהם מתרוממים כך תהיה [illegible]

[illegible]

מנחת ערב

עד מתי אתה עוקם עלינו את המקרא אלא סביב רשעים יתהלכון סביב לצדיקים רשעי' הולכין בשעה שיוצאין מגיהנם ורואין את הצדיקים בג"ע ונפשם מתמעטת עליהם הה"ד רשע יראה וכעס אימתי כרום זלות לבני אדם בשעה שיפרסם הקב"ה מצות בזויות בתורה מה לך יוצא ליסקל על שמרתי את השבת מה לך יוצא ליסרף על שאכלתי את המצה מה לך יוצא ליהרג על שמלתי לבני וכו' מה המכות האלה בין ידיך ואומר הוכיתי בית מאהבי המכות האלה גרמו לי לאהב לאבי שבשמים הוי כרום זלות לבני אדם כשירומם הקב"ה מצות מזולזלות בעוה"ז · ע"כ :

עד אנה ה' תשכחני נצח · על גלות בבל · כי בתחלה היה נגזר לנצח כתלונת המקונן למה לנצח תשכחנו וכמאמרם ז"ל שאמר הקב"ה שלא ישיב עליהם עד עת קץ לולא בכיית רחל שאז גררו לה מן השמים וישובו מארץ אויב · ועל מדי נאמר עד אנה תסתיר שאז מקוים ואנכי הסתר אסתיר שהיו אז בהסתר פנים כשנגזרה גזרה כמו שבא הרמז אסתר מן התורה . מניין ואנכי הסתיר וגו' ועל יון שהיה מבקש לאבד הנפשות יותר מן הגופות שהיו אומרי' לישראל כתבו על קרן השור שאין לכם חלק באלהי ישראל והיו הורגים בהם להעבירם על דת וכעובדא דחנה וז' בניה שהיה בימן אמר עד אנה אשית עצות בנפשי האמור גופי עליה אך הייתי

[illegible]

אמר נבל בלבו וגו'· שני מזמורים אמר דוד בספר זה בענין אחד הראשון על נבוכד נצר והשני על טיטוס הרשע זה נתנבא על נבוכד נצר שעתיד ליכנס להיכל ולהחריבו ואין אחד מכל חיילותיו מוחה בידו: אין אלהים · ואעלה על במותי עב: השחיתו התעיבו עלילה · מעללים: הכל סר וגו'· אין איש בחיילותיו מוחה בידו: נאלחו· נהפכו לקלקול: הלא ידעו· אוכלי עמי· אשר נדמה להם כאוכלי לחם שטעמו טעם מאכל ערב: שם פחדו פחד · שנשתלם גמולו לבלשצר בנו לפחוד פחד כמו שנאמ' באדין זמוהי שנוהי ורעיונוהי יבהלוניה וקטרי חרציה משתריין וארכובתיה דא לדא נקשן בפירושים אחרים מצאתי הלא ידעו הלא סופ' ידעו מה שעלתה בהם· אוכלי עמי זרעו של נבוכדנצר· אכלו לחם עשו משתה בלשצר מלכא עבד לחם רב· יי' לא קראו לא חשבוהו ולא זכרו נפלאותיו ונוראותיו במשתיהם ונשתמשו בכליו ורבותינו פרשו כל שאינו גוזל את ישראל אינו טועם טעם ערב במאכלו· אוכלי עמי נדמה להם כאוכלי לחם שטעמו טעם מאכל ערב: שם פחדו פחד · שנשתלם גמולו לבלשצר וכו': כי אלהים בדור צדיק· בדורו של יכוניה שהיו צדיקים: עצת עני תבישו· אתם אומרי' שעצת של ישראל בושה על שהם בוטחים ביי': כי יי' מחסהו· או יקרב היום שיתן מציון ישועת ישראל לעתיד ואז יגל יעקב ישמח ישראל: לא

א יד לַמְנַצֵּחַ לְדָוִד
אָמַר נָבָל בְּלִבּוֹ אֵין אֱלֹהִים הִשְׁחִיתוּ
הִתְעִיבוּ עֲלִילָה אֵין עֹשֵׂה־טוֹב: יְהוָה
ב מִשָּׁמַיִם הִשְׁקִיף עַל־בְּנֵי־אָדָם לִרְאוֹת
הֲיֵשׁ מַשְׂכִּיל דֹּרֵשׁ אֶת־אֱלֹהִים:
ג הַכֹּל סָר יַחְדָּו נֶאֱלָחוּ אֵין עֹשֵׂה־טוֹב
אֵין גַּם־אֶחָד: הֲלֹא יָדְעוּ כָּל פֹּעֲלֵי
ד אָוֶן אֹכְלֵי עַמִּי אָכְלוּ לֶחֶם יְהוָה לֹא
קָרָאוּ: שָׁם פָּחֲדוּ פָחַד כִּי אֱלֹהִים
ה בְּדוֹר צַדִּיק: עֲצַת־עָנִי תָבִישׁוּ כִּי
ו יְהוָה מַחְסֵהוּ: מִי יִתֵּן מִצִּיּוֹן יְשׁוּעַת
ז יִשְׂרָאֵל בְּשׁוּב יְהוָה שְׁבוּת עַמּוֹ יָגֵל
יַעֲקֹב יִשְׂמַח יִשְׂרָאֵל:

ט"ו פסו' אין אין מנצעו' פסוק

טו מזמור

לְשַׁבְחָא בְּרוּחַ נְבוּאָה עַל דָּוִד אֲמַר
שַׁטְיָא בְּלִבְבֵיהּ לֵית שׁוּלְטָנָא דֶּאֱלָהָא
בְּאַרְעָא חַבִּילוּ עוֹבָדֵיהוֹן רַחֲקוּ
טַבְתָּא וְאַשְׁכְּחוּ עִילָא לֵית דַּעֲבַד
טָב: יְיָ מִשְּׁמַיָּא אוֹדִיק עַל בְּנֵי נְשָׁא
לְמֶחֱמֵי אִין אִית מַשְׂכִּיל תָּבַע אוּלְפַן
מִן קֳדָם יְיָ: כּוּלְהוֹן זָרוּ לַאֲחוֹרָא
כַּחֲדָא אִיתְרַשְׁלוּ לֵית דַּעֲבַד טָב
אֲפִילוּ לֵית חַד: הֲלָא יִידְעוּן כָּל עָבְדֵי
שְׁקַר סְעוֹרֵי עַמִּי סַעֲרוּ לַחְמָא שְׁמָא
דַּיְיָ לָא בָרִיכוּ: תַּמָּן דַּחֲלוּ דַחֲלָא
מְטוּל דְּמֵימְרָא דַּיְיָ בְּדָרָא דְצַדִּיקֵי:
מַלְכַּת עַנְיָא דִּמְכַוְּונִין לְכוֹן תְּבַהֲתוּן
מְטוּל דְּרַשׁוּ בַּיְיָ סִבְרֵיהּ: מַן יְרַחֵישׁ
מִצִּיּוֹן פּוּרְקָנָא דְיִשְׂרָאֵל כַּד יָתִיב יְיָ גָּלְוַת עַמֵּיהּ יְרַנְּנוּן יַעֲקֹב יֶחְדוּן יִשְׂרָאֵל:

תושבחתא

למנצח· אמר נבל · הפך חכם בעבור שידמה שאין אלהים בעבור זה השחיתו הדרכים והתעיבו מעלליהם כמו ובעלילותיך אשיחה אין עושה טובה: יי'· השקיף · בעבור היות כבודו במקום עליון והוא השמים וזה דרך משל כי הוא יודע הכל ודרך כל: הכל סר · מהדרך הישר: יחדו נאלחו · כמו נשחתו: אין גם אחד · אפי' אחד כמו גם בשחוק יכאב לב גם לרעהו ישנא רש ואלה הרשעים שהם אומות העול' השונאים את ישראל והעד אכלי עמי: הלא ידעו · יתמה כלומר הלא ידעו אלה פעלי און בעוד שאכלו עמי כאילו אכלו לחם ולא אמרו כי השם נתן להם כח על דרך ידינו רמה וזה הוא יי' לא קראו: שם · במקום שאכלו שם עמי פחדו בצרה שבאה עליהם עד שידעו כי השם בעזרת דור צדיק כמו לעזרת יי' בגבורים: עצת עני · הוא ישראל וכל עצתו היא כי יי' מחסהו: מי · טעם מציון כמו מטה עזך ישלח יי' מציון ומציון יסעדך בעבור היות הכבוד עם הארון בימי דוד ויתכן שנשבו אנשים מישראל או הוא לעתיד ויהיה הטעם מציון ישוב הכבוד ומי יתן כדרך מי יתן כל עם יי' נביאים: מזמור

י"ד י"ו פסוקים אין אין במצעות פסוק וסימ' נמסר בישעיה סימן מ' ובירמיה סוף סימן ח': ישועת ה' פתחין בקריאה וסימ' התיצבו וראו את ישועת יי'· חשף יי' את זרוע קדשו לעיני· מי יתן מציון ישועת ישראל קדמאה· זכר חסדו ואמונתו· לא לכם להלחם בזאת:

אמר נבל· נבל דור ודור מישראל הם' בגלות הלז שהוא כפור טובה ונבלתי שבין אין השל יתברך בדרך פלא מקיים את בניו בין האומות: השחיתו · שלמות' בעיון שנתן לכם בתורתו: התעיבו עלילה · במעשה: אין עושה טוב אין עושה שום פעל לתכלית טוב לכבוד בוראו: הכל סר · מן העיון: יחדו · עם ההמון גם תופשי התורה · נאלחו · במעשה: אין עושה טוב בהמון העם: אין גם אחד · בתופשי התורה כי אמנם: הלא ידעו כל פועלי און · יודעי דת ודין אשר באחד ישפטו ובמחיר יורו ובזה הם: אוכלי עמי · עניי ההמון ובזה אכלו לחם ושינו מזונותם: ה' לא קראו · להתפלל עליהם ועל דורם כמו שהיה ראוי להם: שם פחדו פחד · גם שהיו כל היום בפחד גזרות האומות עם כל זה ידעו: כי אלהים בדור צדיק · כי יש באותו הדור אלהים צדיקים ויפרע מן החמס שהם עושים: עצת עני תבישו כי ה' מחסהו · הנה אתם בפעולותיכם מביישים ומחרפים את העצה אשר אתם יועצת' לעני שיהיה ה' מחסהו כי הפך זה יורה רוע מעלליכם: מי יתן מציון ישועת ישראל · ירצה שתהיה הישועה בדור זכאי באופן שיהיו מבני ציון: בשוב ה' את שבות עמו · באמרו ושב ה' אלהיך את שבותך: יגל יעקב · השרידים הנשארים בעקב ובסוף כל האומות עם"א באמרו כי אעשה כלה בכל הגוים ואותך לא אעשה כלה: ישמח ישראל · שיהיו אז עם אלקים ועם אנשי' שאם אולי תהיה התשועה בדור חייב לא תהיה השמחה רבה מרב כליון רשעי ישרא' כאומר ומי מכלכל את יום בואו כי הוא כמו אש מצרף כסף:

מנחת ערב

בעה"ז הסתרתי פנים א"כ אבל לעת"ל כי עין בעין יראו בשוב ה' ציון: ואני בחסדך בטחתי בגבל · יגל לבי בישועתך בחדי · אשירה לה' בזין · כי גמל עלי באדום · ע"כ וכוונת אומרו יגל לבי בישועתך אע"פ שאני נושע מגלות מ"מ עיקר שמחי הוא בישועתך הוא עליית השכינה מהגלות ועל זה יגל לבי ראותי' גאולת השכינה:
למנצח לדוד אמר נבל בלבו וגו' הנה מצינו שריב"ז בירך לתלמידיו שיהא עליהם מורא שמים כמורא בשר ודם ואמר ת"ע כשאדם עובר עבירה אומר שלא יראני אדם · ועל זה מתרעם המקום שלא יהיו כבוד עבד לכבוד קונו ושע"כ החמיר בגנב מבגזלן כמו שאז"ל · וזה ה"א מדת הרשעים שאמרו אין אלהי' וע"כ עשו מה שעשו הרי שמעשיהם מוכיחים על דעתם וז"ש אמר נבל בלבו אין אלקי' והא ראי' השחיתו התעיבו עלילה וגו' ואיך אינם מתיראין מפני המקום שהרי מפני בשר ודם מסתירי' מעשיהם מפני היראה כ"ש שראוי לירא מפני המקום אלא ודאי הם חושבים בלבם אין אלקי' · ועוד תגדיל ועתה כשה' משמים השקיף על בני אדם השקפה לרעה והביא לו עונש במדה ועי"כ חוזו הראות מעיד שיש אלקי' שופטי' ושעם ההוכחה הוא כדי שיבין ויסגיל האדם ביד ה' עשתה זאת ומכגם אחרים יראו ויקיימו מעשיהם ואע"פכ הכל סר יחדו נאלחו · ובס"ם אמר נבל בלבו אמר הקב"ה לרשעים אתם מחשבים בלבבכם אף אני איני פורע לכם אלא בלבבכם שנ' חרדים תבא בלבם ציון למה באמרכו שע"כ משלם להם הקב"ה מדה כנגד מדה שיודו שאבגע אלקי' הוא ואע"פכ לא ידעו את ה' · שם פחדו פחד ולהלן כתיב לא היה פחד · פחדו פחד בעשרת השבטים שגלו לא היה פחד שבט יהוד' ובנימין ·

אבן יחיא

יד למנצח לדוד אמר נבל וגו' המזמור הלז עשאו דוד על העלילה אשר העליל עליו דואג האדומי אשר למעכה מתו כהני נוב בחרב שאול · כי אחימלך נתן לדוד לחם קדש · וחרב גולית · ולא לכוכה רעה · ודואג הלשינו באשר עשה כי למרוד במלך נתכון והוסיף מן דיליה כי שאל לו בה' · וכאומרו ראיתי את בן ישי בא אל אחימלך וגו' וישאלו לו בה' · וצידה נתן לו · ואת חרב גלית הפלשתי נתן לו · אמר נבל וגו' קרא לדואג נבל להיות כי נבלה דבר ור"ל להיות כי אמר נבל בלבו וחשב בלתי היות אלהים עמדי לכן העליל עלילה על כהני נוב בקיימו דברי שאול אשר היה אומר קשרתם עלי כלכם וגו' ואין חולה מכם עלי · וגולה את אזני וגו' · והוא השיב אליו ראיתי את בן ישי בא נבה אל אחימלך וישאל לו בה' וגו' באופן כי הדין עמך המלך כי כלם קשרו עליך ואין עושה טוב · מה שנמשך מהלשנתו כי שאול ושיעתו השחיתו בכהני ה' והתעיבו כי היה מעשה נתעב ונמאס מאד · ה' משמים וגו' ר"ל מה שאמר דואג לשאול כי אין עושה טוב כנגדו ושכלם קשרו בו · הסבה מזה היא לרשעתו ורשעת שיעתו מה שלכן בסופו נפל הוא ועמו ביד פלשתים · כי ה' משמים השקיף על בני אדם כי אינו דר עוד ביניהם כבתחלה וסר צלם מעליהם וכאשר אמר שמואל אל שאול שם · למה תשאלני וה' סר מעליך ויהי עריך · לראות היש משכיל דורש את אלהים · ידוע כי עבודת האל תהיה בהשכיל ממנו מה שאפשר להשכיל ולהשיג כפי ההכנה האנושית כדי לירא ממנו יראת המעלה · ובדעת דרכי ה' כדי לעשותם · אשר הם עושה חסד משפט וצדקה בארץ וכאומרו הנביא כי אם בזאת יתהלל המתהלל השכל וידוע אותי כי אני ה' עושה חסד משפט וצדקה בארץ כי באלה חפצתי וגו' · שר"ל השכל אותי · וידוע כי אני ה' וגו' וזהו אומרו פה כי משמים השקיף ה' לראות היש משכיל · והוא השכל אותי · ודורש את אלהים · והוא ידוע כי אני ה' עושה חסד משפט וצדקה וגומר · . הכל סר וגומר · ר"ל כי בהשקפתו זאת מצא כנגד השכל אותי אשר יעשה בדיבוק עם האלוה ותורתו · כי הכל סר ממנו ומתורתו · וכנגד עשיית המשפט ברשעים · מצא כי יחדיו אלה באלה נאלחו שר"ל נתעבו ונשחתו · כי יש ביניהם השנאת חנם והקטטה אשר ימשך ממנה עשיית המשפט והנקמה וההשחתה הם בהם בלי דין ובלי יושר · וכנגד החסד אמר אין עושה טוב · וכנגד הצדקה אמר אין גם אחד שיציל העושק מיד עושקו · הלא ידעו וגומר הוא לשון תמיהא ור"ל וכי הלא ידעו כל פועלי און מכת שאול · אותם אשר אכלו וכלו עמי מכוב עיר הכהנים · על אשר אכלו לחם עמדי · בתתם אלי מלחמם קדוש וכאומרו שם ויאמר שאול שמע נא בן אחיטוב וגומר למה קשרתם עלי אתה ובן ישי בתתך לו לחם וחרב וגו' מות תמות אחימלך אתה וכל בית אביך · כי סבת מות הכהנים ההם היתה הגזלה שנגזרה זה כמאה על כלית עלי וזרעו לחטאות חפני ופנחס · והטעם להיות כי ה' לא קראו הכהנים ההם במעשיהם · לכן שם ביד שאול פחדו פחד מהמיתה משוכה אשר מתו בה · וכן הלא ידעו כי אלהים הוא משגיח בצדיק מהדוד כמוני · ולכן מה להם לבייש עצת העני כמוני היום אשר יעץ ה' עלי לטובה להמליכני על עמו · בהיות כי ה' מחסהו מהעני בזה ולכן לא תוכלו לו · מי יתן וגו' היא תפלת המזמור לאלוהו · מי יתן שיבוא במהרה מציון משכן ה' ישועת ישראל שאהיה מלך עליהם · באופן שאז בשוב לשון שובה ונחת · בשוב ה' ובהכיח שבות נחת עמו · יגל יעקב אלה הנשים ישמח ישראל או האנשים · ויהם לשון השמחה לאנשים להיותו נופל על הרוב בעניכים אלהיים וכאומרם ז"ל שהשמחה במעונו: טו מזמור

תורת חסד תהילת ה'

בחסדך בטחתי שיגל לבי בישועתך והוא להפך ממה שיש לי כעת כי יגון בלבבי יומם וזה יהיה לי שיגל לבי כאשר אשירה לה' כי גמל עלי והסיר אויבי מעלי · או יר' במה שאני גומל חסדים טובים לכל איש ואיש בלמדי משפטי לדקך וחסדיך כאומר והלכת בדרכיו וכו' בטחתי בישועתך ואשירה לה' כי כמו כן תגמול עלי חסדים טובים · ומצאתי כתוב פן יאמר אויבי יכלתיו צרי יגילו כי אמוט · ואני בחסדך בטחתי יגל לבי בישועתך יר' הנה הרשעים אינם שמחים מצד הטוב אשר יגיע להם כי אם למה שאני אמוט וימשך אלי היזק מטובהם והוא אומר יגילו כי אמוט לא לדבר אחר ואני בחסדך בטחתי ואם יגל לבי הנה הוא בישועתך שתושיעני ולא מהרע הנמשך להם וכן אשירה לה' כי גמל עלי · ע"כ:
יד למנצח לדוד אמר נבל בלבו וגו' יר' כשם שאין בלבם ובשכלם יכולת לידע שני הפכים בנושא א' כן הם חושבים היות ג"כ הדבר בו ית' והוא כמאמר החכם כי מן הנפש יודע האלוה ית' וז"א בלבו כלומר ממה שהוא לבו ושכלו · או יר' אמר נבל בלבו אין אל"ים שופטים בארץ והסבה לזה יען כי כל העם מקצה השחיתו והתעיבו עלילה ויום ולילה הם עושים רעות רבות כל א' וא' לחברו ואין בעולם עושה טוב לחברו רק איש את רעהו חיים בלעו והוא אומר עלילה והוא כאומר נעשה אדם וכו': ה' משמים וגו' יר' עתה אנו רואים מה שלא היה כן מקודם והוא כי הוא ית' כאשר ברא את העולם ופעל ועשה אמר העלילה הנז' היה מביט ומשקיף משמים על בני אדם לראות היש משכיל דורש את אל"ים כאברהם א"עה והדומים לו כדי לעשות טובה עמהם מה שאין כן עתה כי הכל סר בזמננו זה ויחדו נאלחו האנשים הטובים והרעים ואין עושה טוב ואין גם אחד מביט ומשקיף בעולמו ח"ו והוא האל ית' היחיד בעולמו · או יר' האל ית' השקיף משמים על בני אדם לראות היש משכיל למי שהוא דורש את אל"ים כדי להטיב עמו ואין כל וכו' ואלה הם דברי הנבל בלבו ועתה בא ד"עה להכות על קדקד' ואמר הלא ידעו כל פועלי און והם הנבלים הנז' ודומיהם כי לכל דבר ודבר יש לו טעם וסבה ולכן הלא ידעו כי אותם האנשים אשר היו הם אוכלי עמי עם היות שאכלו לחם עמהם ושכחו מה שהעולם אומרים בפיהם שהאוכל לחם ותלא עם איזה מהאנשים שמאז והלאה הוא לו כאח והלא אכלו עמי עם היות שאכלו לחם עמהם וכו' שהדבר הזה קרה לעמי יען כי אל"ים לא קראו באותה הסעודה ולא ברכו לא ברכת נטילת ידים ולא ברכת המוציא ולכן עשה להם האל ית' כן כי באותה האכילה בעצמה שהיו אלה הרשעים אוכלים לחם עם עמי אכלו לעמי ולכן שם פחדו פחד בתוך האכילה היא והסבה יען כי אל"ים בדור צדיק מה שאין כן בדור רשע שלא ברכו אל"ים בבואם לאכול והיה אוהב האכילה אבלם כאילו מעלו וכאילו אכלו מזבחי מתים ולכן אותם האוכלים עמי חשבו בלתי היותם עם ה' רק מעמי הארצות אשר אינם נוטלין את ידם ואינם סומכין ברכת נטילת ידים לברכת המוציא ואינם נוטלין ידיהם כדי לברך ברכת המזון בידים נקיות ולכן הכלום ולזה היה הסי"ת משקיף עליו לטובה מה שאין כן בעם הבלתי הל ה' · ובילקוט מצאתי נוסחא א' מדברי רז"ל בפ' חלק על פסוק אוכלי עמי וגו' וז"ל א"ר יוחנן כל האוכל מלחמן של ישראל טועם טעם לחם ומי שאינו אוכל מלחמן של ישר' אינו טועם טעם לחם ע"כ · וי"ל דמנ"ל לר' יוחנן דבר זה מפסו' זה אלא ודאי כי הוא ביאר הפסוק כפי מה שביארתיו אני פה ויר' לומר הנה אלה הרשעים כשהם אוכלים עם עמי טועמים טעם לחם לפי שעמי אינם אוכלים כי אם אחר שיברכו ברכת המוציא ואינם מברכים ברכה זו כי אם על אותו הפת שיש בו טעם מלח ומה גם כי הכתוב אמר על כל קרבנך תקריב מלח ושולחנו של אדם הוא כעין מזבח וכמו שאמרו ז"ל · או שהוא אפוי כראוי וכמו שאמר מנשה ובוצע ברך נאץ ה' ואז יהיה לו טעם טוב באותו הלחם · ועכ"ז הם פועלי און עמהם · או יר' הלא ידעו וכו' כי ה' לא קראו עמי בבואם לאכול אותו הלחם עם היותו ראוי לברכה וכו' ולסבה זו בא על עמי מה שבא והוא שאכלום וכו' · או ר"ל כי הפועל און לא קראו לה' ולא ברכוהו אז בבואם לאכול מאותו הלחם שישראל ברכוהו וא"כ אין ספק שה' יעזרם לישרא' וישלם רעה לעושים שלא כרצונו ית' · או יר' הלא ידעו כל פועלי און שאוכלים לעמי הוא כאלו אכלו מאותו הלחם אשר האוכלים אותו אל"ים לא קראו אז באוכלם אותו והוא לפי שהיה הפת בלי מלח וכמו כן היו עמי אז בלי מצות ומ"ע · ובפ' חלק גמרה מזמור זה ולמעלה כאמר תניא אמר רשב"א בשביל מה אות גוים אכלו על שולחנו בשביל שגוים אכלו על שלחנו גרם גלות לבניו ע"כ וכפי זה אולי ירצה פה לומר כי בשביל מה שאכלו הפועלי און עם עם ה' נגזר עליהם שילכו בגלות במקום שהדבר הוא להם כאילו ח"ו אין להם אלוה וכמו שארז"ל כל הדר בח"ל דומה כמו שאין לו אלוה וכו' · ורז"ל אמרו במזמור י' אמר הב"ה לשבטים אתם מברחם את אחיכם מתוך מאכל ומשתה דכתיב וישבו לאכול לחם וגו' הרי בניכם נמכרים בשושן הבירה מתוך מאכל ומשתה · וכפי זה המאמר הבנתי ג"כ פי' אחר באומר אוכלי עמי אכלו לחם שכיון לרמוז אל מה שיאכלו ישראל בשושן הבירה שיהיה זה סבה אל שיאכלום כמעט לולי ה' וכו': עצת עני וגו' לא די שבאכלכם אין אתם מברכים את ה' לא בתחלה ולא בסוף אלא שאתם עושים דבר אחר אשר אילו לא הייתם נאכלים מן הגוים אם לא בעבורו היה מן הראוי להיות כן גם אם לא הייתם עושים מה שאינכם קורים את ה' באכילה שאתם אוכלים והוא שהיה ראוי לכם לקבל עצת העני ולהחשיב אותה ומהו עצתו שהוא אומר תמיד תנו לצדק' שמצלת ממות ותנו לנו מה שהותיר לכם ממאכלכם ואדרבה אתם מביישים אותו באומרכם לו שטובה היתה עצתו אילו לא היה מיעץ אות' בכוונה מכוונת להנאתו ולטובתו כי בשלא תהיה לו לא יעץ שום טובת הנאה מעצתו אז תקובל עצתו מה שאין כן הדבר בעצה העני שהיא להנאתו ולטובתו ולפי האמת אתם סכלים בדבר הזה כי ה' מחסהו של העני ואל זה יביט אל עני ונכה רוח ואם כן אינכם נוגע בדבר כלל שאם אתם לא התנו לו הנה האל ית' יתן לו ממקום אחר וכו' · והנה בסמך מזמור זה אל הקודם אליו יען כי במזמור הקודם סיים באומר ואני בחסדך בטחתי וגו' והנבל מכחיש כל זה והפועלי און אכלו עם ה' למה סעם ה' לא קראו את ה' בעת האוכל ולא זכרו חסדיו:
טו מזמור

מי יתן מציון ישועת ישראל את ה' שלשה פעמים כתוב בספר תלים מי יתן מציון אחד בספר ראשון ואחד בספר שני ולמה א"ר לוי הרב אמר אחד והתלמיד אמר אחד הרב אמר אחד מי יתן והיה לבבם זה להם והתלמיד אמר א' מי יתן כל עם ה' נביאים דברי התלמוד מתקיימין בעולם הזה אבל לעה"ב שניהם מתקיימין לדברי הרב מנין שנ' ונתתי לכם לב אדם דברי התלמוד מנין שנ' והיה אחרי כן אשפוך את רוחי על כל בשר ד"א למה שני פעמים ר' יודן בשם ר' יהושע בן לוי אמר לפי שנפלו ביום אחד שחרית ואחד ערבית הושיענו אלהי ישענו לפיכך שני פעמים מי יתן מציון · א"ר תנחומא אמריתה יתיה לפני ר' נחוניה ואמר לי לא מן השם הוא זה אלא מפני שכתב הושיענו אלהי ישענו · אחד בספר תלים ואחד ב... ע"כ · יגל יעקב ישמח ישראל יגל אברהם ישמח יצחק אין כתיב כאן אלא יעקב למה לפי שיעקב ישמח מכל האבות:

טו

א מִזְמוֹר לְדָוִד יְהוָה מִי־יָגוּר בְּאָהֳלֶךָ מִי־יִשְׁכֹּן בְּהַר קָדְשֶׁךָ׃ הוֹלֵךְ תָּמִים וּפֹעֵל צֶדֶק וְדֹבֵר אֱמֶת בִּלְבָבוֹ׃ לֹא־רָגַל עַל־לְשֹׁנוֹ לֹא־עָשָׂה לְרֵעֵהוּ רָעָה וְחֶרְפָּה לֹא־נָשָׂא עַל־קְרֹבוֹ׃ ה נִבְזֶה בְּעֵינָיו נִמְאָס וְאֶת־יִרְאֵי יְהוָה יְכַבֵּד נִשְׁבַּע לְהָרַע וְלֹא יָמִר׃ כַּסְפּוֹ לֹא־נָתַן בְּנֶשֶׁךְ וְשֹׁחַד עַל־נָקִי לֹא לָקָח עֹשֵׂה

תרגום

תּוּשְׁבַּחְתָּא לְדָוִד יְיָ מַן חָמֵי לְמִידַּר בְּמַשְׁכְּנָךְ מַן חָמֵי לְמִישְׁרֵי בְּטוּר בֵּית מַקְדְּשָׁךְ׃ דִּמְהַלֵּיךְ בִּשְׁלֵימוּתָא וְעָבֵד צִדְקְתָא וּמְמַלֵּיל קוּשְׁטָא בְּלִבְבֵיהּ׃ לָא אֲכַל קוּרְצִין בְּלִישָׁנֵיהּ לָא עֲבַד לְחַבְרֵיהּ בִּישׁוּתָא וְכִיסוּפָא לָא סְנַבַר עַל קְרִיבֵיהּ׃ דְּשַׁט בְּאַנְפּוֹי בְּסִיר וְיַת דַּחֲלַיָּא דַּיְיָ מוֹקִיר דְּיוֹמֵי לְאַבְאָשָׁא לְגַרְמֵיהּ וְלָא מְשַׁלְחַף׃ סַמֵּיהּ לָא יְהַב בְּחִיבוּלְיָא וְשׁוּחֲדָא עַל זַכָּאָה לָא קַבִּיל דְּעָבֵד

א' ר"פ · ב' מל' כסי' · ד' ר"פ לא לא לא · ג' חס' · ד' כסף נמאס · ג' ופתחי' חס'

ט"ו ודוברה' וחס' בקריאה וסימ' פועל צדקות ודבר מישרים · ודבר תמים יתעבו · ודבר אמת בלבבו · ודבר ישרים יאהב · ודבר שלום לכל זרעו: נמאס ב' קמץ וסי' כסף נמאס קראו · נבזה בעיניו נמאס: ימיר ד' ג' מ"ל וא' חס' וסימ' לא יחליפנו ב' בו · חלק עמי ימיר · נשבע להרע · בתרא חס':

רשי

מזמור זה להודיע מדת חסידו': ודובר אמת בלבבו · כגון רב ספרא. לא רגל על לשונו · כמו וירגל בעבדך אגקוי"שא בלע"ז. הטוב שהוא אומ' בלבבו הוא אמת ואינו אחד בפה ואחד בלב: וחרפה לא נשא · דפור"טא בלע"ז: על קרובו · אם עבר קרובו עבירה שיש בה עונש ענשו במשפט ולא נשא עליו חרפתו שיהא פתחון פה למחרף לומ' כך עבר פלוני קרובך ותפיש עליו: נבזה בעיניו נמאס · מי שהוא נבזה ברשעו נמאס בעיניו של צדיק כגון חזקיהו שגירר עצמות אביו בבזיון: נשבע להרע · לעצמו: ולא ימיר · שבועתו קל וחומר שאינו ממירם בדבר שאינו לרעתו: ושוחד לא לקח על עני להרשיעו בדין להטות משפטו ועוד פירשוהו רבותינו לא לקח שוחד על נקי לנקותו בדינו קל וחומר שאינו לוקח שוחד להטות המשפט: לא

אבן עזרא

מזמור · יי' מי יגור באהליך · ביתך וכמוהו איש לאהליך ישראל: בהר קדשך · הר המוריה או הר ציון קוד' שידוע כי הוא הר המוריה בשכון הארון בציון בפי' שהכין לו דוד ככתוב בדברי הימים: הולך זו תשובת מי יגור באהליך: תמים · תאר והמתואר חסר הולך בדרך תמים בעניינו ודבריו: ופועל צדק · עם חביריו: ודובר אמת בלבבו · כל האדם: לא רגל על לשונו · כמו וירגל בעבדך והטע' לגלות המסתרי' כדרך המרגלים: לא נשא · על דרך לא תשא שמע שוא וי"א לא עשה דבר שיחרפו בו קרוביו: נבזה · קשור בעיניו גם נמאס והטעם כי עובד השם כל מגוה שמר וכל טוב שעשה נבזה ונקל הוא בעיניו כנגד מה שהוא חייב לעשו' לכבוד בוראו וככה משפט הצדיקים שיבקשו לעלות אל מעלת קדוש ממנו ונכבד ואמר יכבד כנגד נבזה: נשבע להרע נפשו כמו לנפש כי יבחיש הבשר: כספו · אמר לא לקח כנגד לא נתן וזה הוא לשפוט דין עול: עושה

מ"ע ספורנו ז"ל

יי' מי יגור באהליך · בבא משיח צדקנו מי מהכהנים יגור באהליך במקדש שעתיד להבנות: ומי ישכון בהר קדשך בירושל' שעתידה: הולך תמים · לא כל צדיק יזכה לזה אבל מי שנהג בעצמו לפנים משורת הדין שהיה הולך תמים באופן שכל תכלית כוונתו בעסקו בתורה לכבוד בוראו: ופועל צדק · מיטיב לזולתו: ודובר אמת בלבבו להיטיב אף על פי שלא הוציא נדר מפיו בזה: לא רגל על לשונו · שנשמר אפילו מאבק לשון הרע: לא עשה לרעהו רעה · כשמר שהיות גורם רעה לחברו: וחרפה לא נשא על קרובו · שהוכיח אפילו את קרובו בשלא היה נוהג כשורה: נבזה · בווה דרכו ומוסה פעולות כמאסות אף על פי שהוא גדול בממון או בשררה: בעיניו נמאס · נשבע להרע · לעצמו לאסור אסר על נפשו: ולא ימיר · בהתרת נדרו ושבועתו: כספו לא נתן בנשך · אפילו לגוים: ושחד על נקי לא לקח · אפילו לזכות את שוכחי ולהליך בעדו כמנהג עורכי הדיינין:

זה

מנחה ערב

מי יגור באהליך וגו' · בש"ע א"ר יהושע בן לוי מה אם נדב ואביהוא שנכנסו לבית המקדש, יצאו שרופים מכאן ואילך מי יגור באהליך · א"ר שמואל כתב בעוזא וישלח עוזא את ידו לאחוז את הארון ומה היה לו ויחר אף ה' בעוזא מכאן ואילך מי יגור באהליך ע"כ הרי מפרש אוהל על המשכן ופ"כ אמר לשון גירות לפי שלא היתה אלא לשעה משא"כ בבית המקדש נקרא בית עולמים אמר מי ישכון בהר קדשך והכוונה אם במשכן נעשה דין מיד מי שלא עבד בה כראוי כמו שאמרו בנדב ואביהו וגם בעוזא על שלא יד בארון ושע"כ היה ירא דוד להביא הארון לביתו פן ואולי לא ינהג בו כבוד כראוי כ"ש מי ישכון בהר קדשך שיראה יש כאן אולי לא יצא המוטל לעשות בבית הקדוש שנקרא הר הבית ואחי דדיכא יתעביד במי שלא ינהוג בו כשורה כמו שאמרנו בעוזיה שנצטרע שהיה זר ועבד עבודה · הולך תמים וגו' ואלו הם ראויים לעבוד עבודתם כי הם פועלי צדק · ובש"ט הולך תמים זה אברהם שנ' התהלך לפני והיה תמים ופועל צדק זה יצחק שהיתה פעולתו בצדק ומסר נפשו למיתה · ודובר אמת זה יעקב של' תתן אמת ליעקב לא רגל על לשונו זה בנימן שהי' יודע במכירתו של יוסף ולא גילה לאביו · לא עשה לרעהו רעה זה יוסף שהיה יכול לעשות רעה לאחיו ולא עשה · וחרפה לא נשא על קרובו זה פנחס שהיה משבטו של לוי ואמרו אשבט שמעון וכיון שראה אותו מעשה עמד עליו והרגו · נבזה בעיניו נמאס זה משה שמאס בביזת מצרים לפי שכל ישראל עסוקין בביזה והוא היה עסק בעצמות יוסף ואת יראי ה' יכבד זה דוד שנ' וישם דוד אל ציקלג הנה לכם ברכה · נשבע להרע זה בועז שנשבע ליגרו חי ה' שכבי עד הבקר וכו' כספו לא נתן בנשך זה עובדיה שהחביא את הנביאים במערה והיה לווה ומאכילן:

מכתם

תורת חסד תהילת ה'

טו מזמור לדוד ה' מי יגור באהליך הרב החסיד זקני ז"ל כתב דרוש נכון לפסוק אומר ואת יראי ה' יכבד וכו' וראיתי להביאו פה וז"ל לכבוד ולתפארת א' מי"א עמודי התורה אשר אמרו שעליהם ישיג האדם שלמותו הוא לכבוד יראי ה' שנאמר ואת יראי ה' יכבד ויש לך אדם שחוריי בטבע ומבזה לעצמו ואת חבריו כי הכל כאין בעיניו וזה אינו נבזה בעיניו רק כאשר יכבד יראי ה' א"כ יראה כי היותו נבזה בעיניו לא מפני מזגו אלא מפני יראת בוראו וכן אם יכבד יראי ה' ויכבד גם את עצמו נראה כמגזים בדברים כי גם דברי עצמו מכובדים בעיניו אך כאשר ימעט בכבוד עצמו וירבה כבוד שמים אז הוא שלם וידע"ה היה נאה דורש ויפה מקיים כי היה מפזז ומכרכר וכו' וראה תשובהו לאשתו לפני ה' אשר כל המלכים כאין לפניו המגביהי לשבת וכו' והב' אשר בחר כי מאביך והרועה אשר נשאו המלך אין ראוי להתגאות ולהתנאות בעבודת המלך אשר הרימו מן העפר ואמר מאביך כי הוא היה מרבה בכבוד עצמו וממעט כבוד שמים כמו שאמר כבדני נא ולזה השליכוהו מכסא המלוכה ובחר בי שאני ממעט כבוד עצמי ומרבה כבוד שמים ונקלותי עוד וכו' יש אדם שעושה דבר מה לכבוד שמים ותועב שיהיה טוב בעיני הבריות וכאשר יהיה בהפך אז הוא מתנחם וזה אינו שלם לזה אמר אם יבא דבר מעבודתי שאהיה בה יותר נקלה בה אעשה ובה אוסיף ואחשוב כי מי אני שאעבוד לפני ממ"ה הק"בה וה"א והייתי שפל בעיני ועם האמהות כשאהיה עמהן לבד שלא יהיה אז כבוד שמים אז אכבדה בעצמי לבלתי הגלות לעיניהן · ד"א א"ל מדוע בלבבך חשבת כן על האמהות בי חשבת לבני כלבבך כי בעיניהן אכבדה מכאן והלאה אשר עשיתי את הדבר הזה · ולמיכל בת שאול וכו' הנשים אשר לא תתעברנה יפות בעיני האנשים לא בעיני הש"י ואשר להפך ולכן היה עונש' שלא יהיה לה ולד מדה כנגד מדה · והיותו מפזז ומכרכר מורה על חדוש העולם ע"ד המגביהי לשבת כמו שידעת · והעוסק בפריה ורביה מסייע לבוראו בחדוש העולם וכו' ואמר הכתוב כי למיכל לא היה לה ולד עד יום מותה לפי כי אחר מותה היה לה והם מעשיה הטובים ועוד שגדלה יתומי' ונחשבו לה לבנים לא חסרה אלא שעשועיה עם בניה · ונתבאר מכל זה חיוב הכבוד ליראי ה' ומה גם לת"ח · ועתה אבא לבאר למה יתעסקו במעלות הזווג מי שתורתו אומנותו ואומר כי הנה יש לזה ב' תשובות הא' כי כל היצורים כלם לא נבראו אלא לכבודו ית' וכבודו נראה מכל בריותיו ברב עם הדרת מלך ולכן חז"ל דבור לא הרלה כנגד אנכי כי כל א' מישראל עד לכבודו ית' כענין שנאמר אתם עדי וכו' והב' כי אין האדם שלם אלא בהיות נשוי כי צריך שיהיה כדמות של מעלה והוא שחז"ל תניא רבי אליעזר אומר כל מי שאינו עוסק בפריה ורביה כאלו שופך דמים בן עזאי אומר כאלו ממעט את הדמות א"ל יש נאה דורש ונאה מקיים וכו' א"ל מה אעשה ונפשי חשקה בתורה · כי ר"א כיון לסבה הראשונה ובן עזאי אל השניה · והמכנס טעם מאמרו כי נפשו יש לה מהלכים בין העומדים וחזרה מטבעם ולא יוליד וז"ע ומה אעשה וכו' · ד"א הנני דבק בתורה שהיא שמותיו של הב"ה ולזה אמרתי לכבוד ולתפארת כי לב' טעמים אלה אנו נושאים אשה לכבודו ית' ולשלמותנו עכ"ד: ועתה אבא בס"ד לבאר אלקי במזמור זה ה' מי יגור באהליך יר' ה' יתעלה שמך שאתה תקום תרחם ציון בשובך שבות עמך כמו שסיימתי במזמור הקודם מי הוא אשר יקרה לו הטובה הזאת שיאמרו עליו שהוא כגר ועני ודל בע"הז הנקרא בשם אהל כדי שיהיה זה סבה שישכון בהר קדשך והוא הע"הב כי מי שיחשיב את עצמו כגר בע"הז הוא הזוכה להיות תושב בע"הב: הולך תמים וגומר הוא העושה על מעשיו אלה הפך ממה שעוש' הנבל הנז' במזמור הקודם כי אינו הולך תמים אך הוא הולך תמיד אחרי החקירות וכן אינו פועל צדקה רק הוא נבל ואינו דובר אמת בלבבו רק אמר נבל בלבו אין אלהי"ם וכו': לא רגל וגו' ענין זה אמרו כנגד מאי דסליק מיניה ויר' לא חשב בלבו הדברי שקר כדי שיוכל אחרי כן לומר אותם בלשונו כד"ך המרגלים שמרגלים את הארץ בתחלה כדי שילכו שמה אנשי המלחמה וירשוה וישבו בה וכמו כן האנשים כלם הם מחשבים בלבם מה שידברו באופן שהמרגיל אל הלשון הוא הלב וזה לא רגל על לשונו דבר רע כלל כי אם דבר אמת וכן לא עשה לרעהו רעה והוא בתתו לו את הצדקה באופן דאזיל סומקא ואתי חיורא והוא כנגד אומר ופועל צדק וכנגד אומר הולך תמים אמר וחרפה לא נשא על קרובו שיר' לומר וחרפה לא עמס על קרובו ומכל שכן על ה' הנקרא קרוב כאומר קרוב ה' לנשברי לב קרוב ה' לכל קוראיו שלא יאמר אין אלהי"ם שופטים בארץ רק הוא תמיד הולך התמים וכנגד מאי דסליק מיניה עתה אמר נבזה בעיניו נמאס יר' גם את קרובו הנז' הוא נבזה עתה ובעיניו של הנבזה היה הוא נמאס מקודם עכ"ז לא עמס עליו שום חרפה ומב"ש וק"א בן בנו של ק"ו ממלך הכבוד ית' וית' שמו שלא יאמר בשום אופן כי אינגו משגיח ח"ו וכנגד לא עשה לרעהו רעה אמר ואת יראי ה' יכבד כי מי שמתן לדקה לעני ראוי הוא לו שיהנה בשתי ובזה יכבד את יראי ה' המיעלים ואומרים תנו לדקה כי היכי' דלקדמו לבניכו וכו' כי בראותם שלא נתביים העני המקבל הלדקה יהיו גם המה מכובדים וכנגד לא רגל על לשונו אמר נשבע להרע ולא ימיר ויר' לא ימיר אותו באומר לא כך הוצאתי מפי כי אם ככה או באומרו לא לכך כיון לשונו כי אם לכך והכל הוא כדי לבקש פתח להתיר את נדרו ושבועתו וזה היה אפילו כשהיה להרע את עצמו וכן פי' המפרשים · או ר"ל כי מי שלא רגל על לשונו כמשך לו טובה אחרת והיא שלא עשה לרעהו רעה בדברו עליו שום לשון הרע והוא שהלשון הרע כאמר כאן והורג באספמיה ומזה ימשך לו שלא נשא חרפה על קרובו והוא ע"ד מש"ה תשב באחיך תדבר בבן אמך תתן דופי שירצה לומר כי כשלא יהיה לו ממי לדבר לשון הרע ידבר באחיו וקרובו או ידבר בו בעצמו והוא אומר בבן אמך וכו': ומצאתי כתוב וזה המזמור וז"ל ודובר אמת בלבבו פירשו בו שיהיו פיו ולבו שוים ולא אחד בפה ואחד בלב וכ"ל כי בלבבו שב לכלם ואומר הולך תמים ופועל צדק ודובר אמת וזה לא יהיה להכרח עכריח יכריחהו לזה מחוץ שא"כ אין זה ממי שראוי לדור באהל האל ית': וכנגד מי שאינו עומד בדבורו שאומרים לו מי שפרע וכו' יוטעם מש"ה כי פרוע הוא וכו' והענין הוא שלא עמדו בדבורם שאמרו כל אשר דבר ה' נעשה ונשמע וכו' · או יר' כי לא להתגבר ולהתפאר ולהתכבד עשה זה כי אם בכל לבו ובכל נפשו ע"ד ואהבת את ה' אלהיך בכל לבבך ובכל נפשך וכו' · לא רגל על לשונו יר' לא רגל על לשונו עם היות כי בזה הרגילות לא עשה רעה לרעהו וזה לא להרחיק את עצמו מן הכיעור אבל גם מן הדומה לכיעור: נבזה בעיניו וגומר יר' אבל אם הוא נבזה במדותיו יהיה בעיניו נמאס · או אפשר שבא לספר עוד ולומר שאין בלבו גאוה על טוב מדותיו אף שיכבדוהו בני אדם וישימוהו להם לראש לטוב מדותיו והוא אומר בעיניו ויר' אף שיהיה בעיני זולתו מכובד נשא ומכס עכ"ז בעיניו היה נבזה · ואמר נבזה ונמאס ע"ד מאד מאד הוי שפל רוח והוא טעם הכפל כי במדת השפלות לא די ההעמדה באמצע רק להטות אל הקלה: כספו לא נתן בנשך יר' אפילו לנכרי כו' ע"כ: ובסנהדרין פרק נגמר הדין אר"ל נבזה בעיניו נמאס זה חזקיהו מלך יהודה וכו' וכתב רש"י נבזה בעיניו נמאס בתהילים כתיב מי יעלה בהר ה' נקי כפים ובר לבב וגומר וקא חשיב נמי הא עכ"ד והנה אין ספק כי באומר וקחשיב נמי הא ר"ל דקחשיב ליה בהר דקאמר נקי כפים וכו' ומ"ו סר"ל דכייל ליה בהדי נקי כפים אלא הענין האמתי לי בזה הוא כי באומר אשר לא נשא לשוא נפשו קחשיב נמי הא ור"ל אשר לא העלה במעלה לנפשו וכבדה לשוא כלומר אז כאשר לא נמשך מאותו הכבוד אשר כבד לנפשו שום ענין נוגע לירא"י ה' ומהאי נמי שמעינן כי כמו כן בוזה לנפשו אז כשראה שהיה יוצא מזה ענין יראת ה' והוא הענין הנרמז פה באומר נבזה בעיניו נמאס ...

אבן יחייא

טו מזמור לדוד וגומר להיות כי במזמור אשר קדם ·גנה הפועלי און ואמר כי אלהים משגיח בצדיק הדור · בא במזמור הזה לבאר תנאי הצדיק הנזכר · ה' מי יגור וגו' ר"ל או ה' מי יגור באהלך בעולם הזה · שלמעשיו הנאותים יהיה מושגח ממך בו · ולהיות העולם הזה כפסד הזכיר בו שם יגור כאומרו יעקב לגור בארץ באכו דירת עראי · ואומרו אהלך הוא אהל מועד ומשכן ה' אשר באמצעותו היו מושגחים אותו אישי ישראל · ומי ישכון בהר קדשך הוא עולם הבא · ולכן הזכיר בו מלת ישכון שהוא הדירה הנצחית וקראו הר קיים ולא אהל נע ונד · ואמר קדשך · כי שמה יערוה כל קדושתו מה שלא יהיה ככה בעולם הזה לגשמיותו · הולך תמים וגומר ר"ל אותו אשר מקיים מצות עשה במחשבה ובדבור ובמעשה · וכנגד המחשבה אמר הולך תמים · ר"ל כי מאמין בה' בהשלט ובוטח בו אשר יחשב לו לצדקה · כי שם תמים יפול על ככה וכאומרו ית"ש תמים תהיה עם ה' אלהיך כי הגוים האלה וגומר אל מעוננים ואל קוסמים ישמעו ואתה לא כן נתן לך ה' אלהיך · וכנגד המעשה אמר ופועל צדק · וכנגד הדבור אמר ודובר אמת בפיו ובשפתיו · אשר תסכים כאשר יחשוב בלבבו · ולא ימיר שפתו שפת חלקות ובלב ולב ידבר · לא רגל וגו' ר"ל וזולת קיימו המצות עשה במחשבה ודבור ומעשה · עוד יקיים מצות לא תעשה בשלשתן · וכנגד הדבור אמר לא רגל על לשונו · לשון רגל הוא נגזר מן מרגלים אתם: ור"ל שהרחיק עצמו מהלשון הרע שהוא עון פלילי להיותו שופך דמים ורוצח · כי שלשה כאחד הורג הלשון הרע האומרו והמקבלו והנאמר עליו · וכנגד המעשה אמר לא עשה לרעהו הבוטח בו רעה · וכנגד המחשבה אמר וחרפה לא נשא על קרובו · שרוצה לומר כי לא נשא במחשבתו מעולם · מחשבת פיגול ותועה על ה' אלהיו שהוא קרובו · וכאומרו משה רבינו ע"ה כי מי גוי גדול אשר לו אלהים קרובים אליו כה' אלהינו בכל קראינו אליו · נבזה בעיניו וגו' · ר"ל וזולת קיימו מצות עשה ומצות לא תעשה במחשבה ודיבור ומעשה · עוד ינהוג נדרים ושיגים בשלשתם · וכנגד המחשבה אמר שישים גדר לנפשו שלא תתגאה · מפני צדקתו כחזקיהו · אשר אמר זכור נא את אשר התהלכתי לפניך ונענה וגנותי על העיר הזאת למעני ולמען דוד עבדי ולא למענך אשר נתגאית בפעולותיך הטובים · ולהיות כי הקצות בכל מדה הם פחותים לכן ביאר כי במדת הענוה אין צריך לעמוד באמצעותה כי אם לנטות אל הקצה האחרון וכאומרו ר' לויטס מאד מאד הוי שפל רוח · וזהו אומרו שיהיה נבזה בעיניו והוא הקצה אמצעי מהענוה: ונמאס והוא הקצה האחרון והכבוד יתנהו ליראי ה' כי יחשוב תמיד היותם גדולים ממנו במעלת יראת ה' ועשיית הצדק · וכנגד הדיבור אמ' שיעשה גדר לעשות שבועות להרע את גופו ולהמנע תאותיו בצום ובכי ומספד ולא ימירם · וכנגד המעשה אמר שיעשה גדר · וכספו לא יתן בנשך אף כי חבירו הנותנו יתנהו ברצון טוב ובמתנה גמורה · וכן כי לא יקח שוחד · ואפי' על דבר נקי · להצדיק את הצדיק ולהרשיע את הרשע · ואף כי נותנו יתנהו מרצונו הטוב ובסבר פנים יפות · ועושה אלה השלשה חלוקות מאופן הפעולות · לא ימוט בעולם הזה ויהיה קיים ונצחי לעולם · וראוי לדעת כי לא שמר הסדר מהמחשבה ודבור ומעשה · בשלשת החלוקות האלה כי בראשונה הקדים המחשבה למעשה · ובשנית הקדים הדבור למעשה · ובשלישית הקדים המחשבה לדבור · להורות לנו כי קדימת זה על זה במעלה תהיה כפי המצוה אשר בה ישוערו שלשתם ולפעמים יהפך קדימתם זה על זה וכפי מקות ואיכות המצוה ההיא:

יו מכתם

עֹשֵׂה־אֵ֜לֶּה לֹ֖א יִמּ֣וֹט לְעוֹלָֽם׃

א מִכְתָּ֥ם לְדָוִ֑ד שָֽׁמְרֵ֥נִי אֵ֝֗ל כִּֽי־חָסִ֥יתִי בָֽךְ׃
ב אָמַ֣רְתְּ לַֽ֭יהוָה אֲדֹנָ֣י אָ֑תָּה ט֝וֹבָתִ֗י בַּל־עָלֶֽיךָ׃
ג לִ֭קְדוֹשִׁים אֲשֶׁר־בָּאָ֣רֶץ הֵ֑מָּה וְ֝אַדִּירֵ֗י כָּל־חֶפְצִי־בָֽם׃
ד יִרְבּ֥וּ עַצְּבוֹתָם֮ אַחֵ֪ר מָ֫הָ֥רוּ בַּל־אַסִּ֣יךְ נִסְכֵּיהֶ֣ם מִדָּ֑ם וּֽבַל־אֶשָּׂ֥א אֶת־שְׁ֝מוֹתָ֗ם עַל־שְׂפָתָֽי׃
ה יְֽהוָ֗ה מְנָת־חֶלְקִ֥י וְכוֹסִ֑י אַ֝תָּ֗ה תּוֹמִ֥יךְ גּוֹרָלִֽי׃
ו חֲבָלִ֣ים נָֽפְלוּ־לִ֭י בַּנְּעִמִ֑ים אַף־נַ֝חֲלָ֗ת שָֽׁפְרָ֥ה עָלָֽי׃

(Masorah beside the verses: ג' ספו' לא לא · ל' · ז' · קל"ד · ל' · ג' מל' · ל' · ל' · ל' ומל' וחד כוסי · ל' · ל' וחד בגורלי · נחלת)

(Targum:) דַּעֲבַד אִילֵין לָא יִזַּח לְעָלְמָא׃ גְּלִיפָא תְּרִיצָא לְדָוִד נְטַר יָתִי אֱלָהָא מְטוּל דִּסְבָרִית בְּמֵימְרָךְ׃ מַלֵּילַת אַנְתְּ נַפְשִׁי קֳדָם יְיָ אֱלָהִי אַנְתְּ בְּרַם טִיבְתִי לָא מִתְיְהִבָא בַּר מִינָךְ׃ לְקַדִּישַׁיָּא דִּי בְּאַרְעָא הִינוּן הוֹדַעוּ כֹּחַ גְּבוּרְתִּי מִן שֵׁירוּיָיא וְגִיוְתָנִין בְּעוֹבָדֵיהוֹן טַבְיָא כָּל רְעוּתִי טָבָא בְּהוֹן׃ מַסְגַּן צַלְמָנֵיהוֹן מִן בָּתַר כֵּן מוֹחֲן לְקָרְבָא קוּרְבָּנֵיהוֹן לָא אֲקַבֵּל בְּרַעֲוָא נְסוּכֵיהוֹן וְדַם קוּרְבָּנֵיהוֹן וְלָא אַדְכַּר שׁוּמְהוֹן בְּסִפְוָתִי׃ יְיָ מוֹהֲבִית כָּלִידִי וְחוּלָקִי אַנְתְּ תְּסוֹבַר עַדְבִי׃ עַדְבִין נְפַלוּ לִי בְּבֵסִימְתָא אוּף אַחְסַנְתָּא

י"ו אמרת ז' וסימ' ואת אלית וגם אמרת באזני · אין רואני · ברב דרכך יגעת · דברתי אליך כשלותך · צור את אמרת אני כלילת יופי · ועם האמהות אשר השמואל · אמרת ליי' אדני אתה:

רשי

לא ימוט · והוא ראוי לגור באהליך · לא ימוט לעולם אם ימוט אין מטתו מוטת לעולם אלא מתמוטט ועולה: מכתם לדוד · אמרו רבותינו לדוד שהיה מך ותם שהיתה מכתו תמה שנולד מהול ואין פשוטו של המקרא נופלת על המדרש כאן יש מזמור שנאמר בו לדוד מכתם יש שם לפרש שיר זה לדוד שהיה מך ותם אבל כאן שנאמר מכתם לדוד אין לפרשו כן ואומ' אני שהוא אחד מן שמות מיני נעימות הזמר וחלוק בנעימות השיר ד"א מכתם לדוד לשון עטרה כמו כתם שמשמע דבר זה היה רגיל לומר דוד שמרני אל כי חסיתי בך והיה לו כעטר' שנאמר יי' כצנה רצון תעטרנו: אמרת ליי' אדני אתה וגו' · לכנסת ישראל אמר דוד יש עליך לומר ליי' אדון אתה וידך על העליונה לכל הבא עלי' ד"א אמרת ליי' אדני אתה לנפשו היה אומ' וכן מצינו דוגמתו ותכל דוד ופתרונו ותכל נפש דוד אף כאן אמרת נפשי ליי' את נפשי יש עליך לומר כן להקב"ה: טובתי בל עליך · טובות שאתה עושה לי לא עליך הם לגמלני כי לא בצדקתי אתה מטיב לי: לקדושי' אשר בארץ המה · בשביל הקדושי' אשר המה קבורי' בארץ אשר התהלכו לפניך באמת: ואדירי כל חפציכם · הם האדירים אשר כל חפציו וכל צרכי נעשים בשבילם: ירבו עצבותם וגו' · כל זה אמרו ליי' ירבו עצבותם של כופרים בך המהירים וחרדים לעבודת אל אחר ל"א מהרו לשון מוהר: דוטיר"ינט בלע"ז: בל אסיך נסכיהם מדם · אני לא אהיה כמותם לזרוק דם לעבודה זרה ולא אשא שם עבודה זרה על שפתי: יי' מנת חלקי וכוסי · כל סובתי הימנו לשון אחר וכוסי והשבוני כמו תכוסו על השה וכן חברו מנחם: אתה תומיך גורלי · אתה הנחת ידי על החלק הטוב שנאמר החיים והמות נתתי לפניך ובחרת בחיים כאדם האוהב אחד מבניו ומניח ידו על חלק הטוב ואומר את זה בחר לך תומיך הנחת ידי על הגורל לשון ימך המקרה ישפל כך הוא נדרש בסיפרי וגם יש לפותרו לשון תמיכה למדרש האגדה כמו ויתמוך יד אביו וגו': חבלים נפלו לי בנעימים · כשנפל לי הגורל להיות בחלקך חבל נעימים הוא זה אף עלי ספרה נחלה כזו: אברך

אבן עזרא

עושה אלה · כולל מצות עשה ומצות לא תעשה כמו לעשות את יום השבת כי הפע' כדרך תיקון כמו וימהר לעשות אותו: מכתם · מזמור נכבד כמו כתם פז או כועס פיוט שתחלתו מכתם: שמרני אל וטעם שמרני כי חסיתי בך שמרני כי אתה יי' והטעם גבור שתוכל להושיעני: אמרת · אומר לנפשו כבר הודית כי השם הוא אדונייך ואת חייבת לעובדו ואם לא ייטב לך על דרך אל תהיו כעבדים ויאמר רבי שלמה הספרדי בתפילותיו הנה לך לא לי עמדי לפניך ולשם כבודך לא לשכר פעולתי · אמר רבי משה טובתי איננו חיוב עליך כי אינני ראוי לכך כמו הקדושים אשר בארץ המה ולפי דעתי שהוא מבקש רחמים מהשם שייטיב לקדושי' אשר בארץ המה והוצרך לומר אשר בארץ כי הקדושים הם המלאכים כמו וכל קדושי' עמך והרבה עצבון לאשר לא יעבודך רק יעבדו אחרים על כן ירבו עצבותם לקדושים והנה טובתי בל עליך רק הן הטיב לקדושים ואדירי ארץ אשר כל חפצי בם · ופירושו כל רצוני להיות כמותם והמפרש לקדושים על האבות איננו מטעם המזמור: ירבו עצבותם אחר מהרו · אשר אחר מהרו והוא מגזר' מהר ימהרנה אשר יתקשרו אל עם אחר רק אני לא אסיך נסכיה שהם מעורבים בדם זבחיהם ואפילו שמותם לא אזכירם בפי: יי' · וכוסי · כמו חלקי מגזרת תכוסו על השה וכמוהו לעיל מנת כוסם ולהיותו משקה כמו כוסי רויה איננו נכון ומלת תומיך כמו ותומך שבט כי מוצא רוח כמו מוציא ולהיותו כמשכל מושיב רחוק מאד: חבלים · לשון חלקים כמו יוסף חבלים ובנעימים תאר כמו הנאהבים והנעימים ותחסר מקומות והוא דרך משל אמר רבי משה כי אף נחלת כמו נחלתי ועוד אפרש דעתי במלת עזי וזמרת יה והנכון בעיני שהוא סמוך אל השם כדרך במזרקי היין: אברך

מ"ע ספורנו ז"ל

זה המזמור אמר המשורר נגד החוזבים לפעול בשמות ואמר: מכתם חשיב ונערך ככתם וכוזב סמור: כי חסיתי בך · ולא בהבלי החוזבים לפעול פלאות בשמות מלאכים או זולתם: אמרת לה' · את נפשי המשכלת: ה' אתה · אתה אדון לעמוד בלתי אמצעי: טובתי · את נפשי המשכלת נפש טובה שלי אמרת גם כן לה': בל עליך · אין שום דבר למעלה ממך: לקדושי' אשר בארץ המה · ואמרת גם כן לאותם אשר בארץ בחזקת קדושים: ואדירי כל חפצי בם: שהם גם כן אדירים ונחשבים בישראל אשר כל חפצי בם: ירבו עצבותם אמרת · שירבו עצבותם וצרותם כי אמנם בתכלית אחר מהרו · מהרו לפנות אל אחר מבלעדי אלהים אבל אל מלאכים או זולתם: בל אסיך נסכיהם · אדם לא אקריב לעשות הנסכים שהם עושים להדריך ככחות יותר ממה שהייתי מנסך את הדם שהוא מתוסב לנסכים: ובל אשא את שמותם על שפתי · אותם שמות שהם חושבי' לפעול גם פלאות לא אשא על שפתי ולא אזכירם כי אמנם כ'אתם לבדך · מנת חלקי · בבחירתי: וכוסי · בירושת אבות: אתה תומיך גורלי · אתה תעמיכני בגורל שמלה לי להיות במספר עבדיך ותסמכני שלא אמוט שמכן כי אמנם: חבלים נפלו לי בנעימים · הגיעו לחלקי חלקים במושכלות שהם אותם נעימים שהשגתי: אף נחלת · קבלת אבות: שפרה

אבן יחייא

יו: מכתם לדוד וגו' המזמור הלז נמשך לנוכח הקודש · להודיעך תכלית שלימות השלם ...

תורת חסד תהילת ה'

יו מכתם לדוד וגו' מלאתי כתוב שאומר מכתם יר' ע"ד מה שאומרים שהחכמים רגילים ...

מנחת ערב

מכתם לדוד וגו' · שהיה מך ותם דלית ליה מגרמיה כלום שהיה ראוי ...

אבן עזרא

אברך · זאת העצה היתה ממנו תחלה כי הוא המלמד אדם דעת וטעם בלילות בהתבודדו מעסקי העול' וכליותי רמז לכוחי התולדת שהם בסתר כמו הכליות וטע' יסרוני שחשב בלבו כל הקורות להולכים מן העולם הזה על כן נוסר: שויתי · העצה והמוסר הביאוהו לשום השם לנגדו יומם ולילה והנה נשמתו דבוקה בבוראה טרם הפרדה מעל גויתה ובעבור ששויתי הדעת: וכבודי הנשמה: אף בשרי · הגוף והטעם כי אחר שהוא דבק בכח עליון תעלוז נפשו וכן הדבקו בו ישמרנו מתחלואים בהשתנות העתים על כן ישכון גופו בעול' הזה לבטח: כי · הזכיר שבח גילת הנשמה כי לא תמות ותאבד: תודיעני · כי במות הגוף אז תודיעני דרך החיים. והטעם הדרך שאעלה בה אל השמים להיותי עם מלאכי עליון וטעם שובע שמחות את פניך שיהנה מזיו שכינה ושעם תודיעני כי אז תאמן הנשמה מעסקי העולם ותראה עין בעין האמת וטעם נעימות בימינך שתתענג על השם וטעם בימינך כנותן מתנות נעימות לאוהבו בימינו וטע' לנצח שלא תפסקנה מתנותיו והנ' שכר הצדיק מפורש במזמור זה: תפלה · שמעה יי' צדק · שמעה כי צדק אדבר כי השוא לא ישמע אל: רנתי · בקול גדול כמו ותעבר הרנה ותפלתי בלחש: מלפניך · יצא דיני מלפניך שתענישני אם עיניך לא תחזינה מישרי': בחנת

מ"ע ספורנו ז"ל

שפרה עלי · שנפלתיה מסכמת לאמת המושכל וכן אברך את ה' אשר יעצני · ללכת בדרכיו: יסרוני · שמספר מעבור על רצונך: לנגדי תמיד · כמושל לפניו: כי מימיני בל אמוט · כי באופן זה בל אמוט מדרך הימין שהוא לזכות ולבחור בטוב: שמח לבי · הכח הדמיוני: כבודי · הכח השכלי: לשאול · לגיהנם: לראות שחת · אפילו לראות פני גיהנם: תודיעני אורח חיים · דרך להשיג חיי עולם: שובע שמחות את פניך · באור פני מלך חיים: נעימות · גמול נכחי על העיון ועל המעשה שהם הקיום והאשור:

בזה המזמור התודה והתפלל בל חטאו בבת שבע ויאמר:

שמעה יי' צדק · הודני שמוא שבוא בצדק ובכל לב: רנתי · התודה שאני בותן לשפך על אשר גמלתני ובזה: האזינה תפלתי · שהיא בלא שפתי מרמה · על השפך ויפתוהו בפיהם: מלפניך משפטי יצא · שאתה מרחם ולהבא יצא מלפני מדת הדין: אשרי' בכל דרכי שאני מכוין לטוב: בחנת

מנחת ערב

שמעה ה' צדק וגו' ירצה הבה אני רחוק עלידי העון ע"כ שמעה ה' צדק שהיא שמיעה מרחוק ועי"כ אתקרב כנגד מה כי תקבל ה' צדקתי ואז הקשיבה מקרוב רנתי ועי"כ אתקרב ואדבק בו יותר ואז האזינה תפלתי שהיא האזנה הנאמרת על הדבקיות · כי תפלתי היא בלא שפתי מרמה לא כמי שקרוב אתה בפיהם ורחוק מכליותם · מלפניך משפטי יצא ולא לפני הב"ד של מעלה כי הם אינם יכולין לעשות לפנים משורת הדין משא"כ אתה וכמ"ש משה רבינו ע"ה אשר מי אל בשמי' ובארץ וגו' שאין מנחה בידך למחול · וגם מ"ש שמעה ה' צדק בשעה שאמר דוד לבליות אתה בא אלי בחרב ובחנית שמעה ה' צדק הקשיבה רנתי בשעה שברח דוד מפני שאול במערה · האזינה תפלתי במעגל שהיה מתירא מפני אכיש · בלא שפתי מרמה בזיפים · שנ' ויבאו הזיפים אל שאול · ד"א תפלה לדוד כשאדם קם משנתו מתפלל ואומר ברוך מחיה המתים · שמעה ה' צדק זו ק"ש האזינה תפלתי זו תפלה הקשיבה רנתי זו רינונה של תורה בלא שפתי מרמה זו תפלת המוספים למה בלא שפתי מרמה שלא עמדנו בתפלה לא מתוך דברים בטלים ולא מתוך שפתי מרמה אלא [illegible]

תהלים טז–יז

נַחֲלָת שָׁפְרָה עָלָי׃ 7 אֲבָרֵךְ אֶת־יְהוָה אֲשֶׁר יְעָצָנִי אַף־לֵילוֹת יִסְּרוּנִי כִלְיוֹתָי׃ 8 שִׁוִּיתִי יְהוָה לְנֶגְדִּי תָמִיד כִּי מִימִינִי בַּל־אֶמּוֹט׃ 9 לָכֵן שָׂמַח לִבִּי וַיָּגֶל כְּבוֹדִי אַף־בְּשָׂרִי יִשְׁכֹּן לָבֶטַח׃ 10 כִּי לֹא־תַעֲזֹב נַפְשִׁי לִשְׁאוֹל לֹא־תִתֵּן חֲסִידְךָ לִרְאוֹת שָׁחַת׃ 11 תּוֹדִיעֵנִי אֹרַח חַיִּים שֹׂבַע שְׂמָחוֹת אֶת־פָּנֶיךָ נְעִמוֹת בִּימִינְךָ נֶצַח׃

יז

1 תְּפִלָּה לְדָוִד שִׁמְעָה יְהוָה צֶדֶק הַקְשִׁיבָה רִנָּתִי הַאֲזִינָה תְפִלָּתִי בְּלֹא שִׂפְתֵי מִרְמָה׃ 2 מִלְּפָנֶיךָ מִשְׁפָּטִי יֵצֵא עֵינֶיךָ תֶּחֱזֶינָה מֵישָׁרִים׃

בחנת

תרגום

אַחֲסַנְתָּא שַׁפִּירָא עֲלָי׃ אֲבָרֵיךְ יְיָ יָת דְּמַלְכִּינַנִי אוּף בְּלֵילְיָא דְּרָאַן לִי כּוּלְיָתָי׃ שַׁוִּיתִי יְיָ לְקוּבְלִי תְּדִירָא מְטוּל דִּשְׁכִינְתֵּיהּ שַׁרְיָא עֲלַי לָא אָזוּעַ׃ בְּגִין חֲדָא לִבִּי וְרַנִּין אִיקָרִי אוּף בִּסְרִי יִשְׁרֵי לְרוּחְצָן׃ מְטוּל דְּלָא תִשְׁבּוֹק נַפְשִׁי לִשְׁיוֹל לָא תִמְסוֹר זַכָּאָךְ לְמֶחֱמֵי בְּשַׁחֲוּתָא׃ תְּהוֹדַע לִי אוֹרְחָא דְחַיֵּי סוֹבְעָא דְחֶדְוָתָא קֳדָם אַפָּךְ בַּסְמוּתָא בִּימִינָךְ לְעָלְמִין׃ צְלוֹתָא לְדָוִד קַבֵּל יְיָ פְּגִיעָתִי בִצְדָקָה אָצֵית שִׁבּוּחֵי צַלְּתִי אוֹדְנָךְ לִצְלוֹתִי בְּדְלָא סַפְווֹתֵיהּ נִכְלָא׃ מִן קֳדָמָךְ דִּינִי יִפּוֹק עֵינָךְ תֶּהֱוְיָין חָמְיָן תְּרִיצוּתָא׃

בחנתא

מסורה

שמח ג' וסימ' לכן שמח לבי ויגל כבדי · וגם דויד המלך שמח שמחה · שמח מצרים בצאתם · ויגל ב' בתרי לישני וסימן ויגש יעקב ויגל את האבן · לכן שמח לבי ויגל כבדי: י"ז תפלה לדוד ב' וסימ' שמעה יי' צדק הטה יי' אזנך עננו: משפטי י"ו בקריאה וסימ' למה תאמר יעקב ותדבר ישראל · קרוב מצדיקי מי יריב אתי נעמדה יחד · ואני אמרתי לריק יגעתי · הקשיבו אלי עמי ולאמי · ונתתי את כבודי בגוים · זעף יי' אשא כי חטאתי · לכן חכו לי נאם יי' כי · העירה והקיצה למשפטי · מלפניך משפטי יצא · כי עשית משפטי ודיני · ראיתה יי' עותתי · חי אל הסיר משפטי · צדק לבשתי וילבישני · כי אמר אויב צדקתי · האף תפר משפטי · על משפטי אכזב:

רשי

אברך את יי' · עד כאן ניבא דוד על כנסת ישראל שתאמר כן ועכשו אומר ואני גם אני אברך את יי' אשר יעצני לבחור בחיים וללכת בדרכיו: אף לילות יסרוני כליותי · לירא אותו ולאהבה ורבותינו פירשוהו על אברהם אבינו שלמד תורה מאליו עד שלא נתנה תורה אף אנו צריכין ליישב המקראות על סדרן: שויתי יי' לנגדי תמיד · בכל מעשי שמתי מוראו לנגד עיני ולמה כי מימיני הוא תמיד לעזרני לבל אמוט ד"א שויתי יי' לנגדי תמיד ספר תורה היה עמו לקרות בו כל ימי חייו וזהו שאמר מימיני בל אמוט על שם התורה שניתנה בימינו שאני עוסק בה ולפיכך בל אמוט: לכן שמח לבי וגו' · לפי שאני בטוח כי לא תעזוב נפשי לשאול שהרי בעון עבירה גדול' שהיתה בידי בשרתני גם יי' העביר חטאתך קל וחומר שמעתה לא תעזבנו לסור ממך: תודיעני ארח חיי' · לשון עתיד ואינו לשון תפילה: שובע שמחות · שמחה שאין לה קץ ותכלה היא השמח' של עתיד: את פניך · שמחות אשר לפניך בכת הקרובה לך: מלפניך משפטי יצא · עבירות שבידי שאני ראוי להשפט עליהם בייסורין יצאו מלפניך ולא יבאו לפניך בדין: עיניך תחזינה מישרים · אם יש בידי זכיות בהן תחזינה מישרים עיניך: בחנת

אבן יחייא

אברך את ה' וגו' אחרי השלימו לדבר בשלימות בכח · התחיל לדבר בשלימות בפעל והוא הנקנה באמצעות הפעולות הנאותות · וזהו אומרו אברך את ה' אשר יעצני באמצעות מצות תורתו · ואף אברך הלילות אשר בם יסרוני כליותי · לשים ה' לנגדי תמיד · והנה מוסר הכליות יועצות הוא על פנים שכיים כי גוי אובד עצות המה ואין בהם תבונה · אכן הם שנתה בנקותם הדם שהוא משכן הרוח השכליי · ממהיותו אשר יעבירנו וישאר זך · ויעשה השכל פעולותיו על נכון · מה שיהיה ההפך בהיות פגע בכוחותיו הגשמיים · שויתי ה' וגו' ר"ל שאשים לנגד עיני תמיד ה' אלהים · על דרך אומרם ז"ל וכל מעשיך יהיו לשם שמים · כי אין העיקר במעשה הגשמיי מהמצוה · רק במחשבה הטובה אשר תולד בעד המעשה ההוא בנפש הפועל אותה · ולכן לא תטא אליהו במזבח הר הכרמל · ויחטא ואשם האוכל פסחו למצאת נפשו כי תאוה לאכול בשר · כי מימיני בל אמוט · מה שימשך מהשלימות בפעל הלז כי בל אמוט מימיני · שהיא הנפילה הגדולה כי הנופל מצד שמאל יש לו תקוה כי יעזור בצד ימינו · אבל כי יפול הנופל מימינו אין לו תקומה כי אין לו עוזר וצד שמאלו הוא אליו משענת קנה רצוץ · והנה הימין הוא משל לעולם הבא והשמאל משל לעה"ז: לכן שמח וגו' ר"ל לכן להיותי שלם בשלימות בכח ובשלימות בפעל · שמח לבי והוא נפש המשכלת · ויגל כבודי והוא נפש המרגשת אוהבת הכבוד · אף בשרי ישכון לבטח והוא נפש הצומחת · כי לא תעזוב וגו' ר"ל שמחתם יהיה לדעתם כי לא תעזוב נפשי האלהית לרדת לשאול גהינם מפני שלימותה אשר בכח · כי בני אברהם לא ירדו שאולה באופן שיהיו כעזובים שמה נצח · לא תתן ולא תעזוב חסידיך לראות שחת · שרוצה לומר לשלימותי בפעל ולהיותי חסידך לא תתנני ולא תעזבני אפי' לראות הגהינם · תודיעני וגו' ולא תחשוב שאם אעמוד חוץ מענשי גהינם · גם אעמוד חוץ מתענוגי גן עדן · כי לא יהיה ככה כי לשלמותי אשר בכח אזכה לשלם · והוא כי תודיעני אורח חיים · וחיים משובע שמחות · והחיים משמחה אלה יהיו את פניך · ובאור פני מלך חיים תענוגיים יהיו לי · ולשלמותי אשר בפעל אזכה גם לג' · כי השמחות האלה מהחיים · יהיו נעימות ובהיותי עומד בצד ימינך כדרך אהובי המלך הרמים והנשאים · ויהיו נצח ולא נפסדים אבל לעולם ועד:

יז תפלה · לדוד ביאר היות תכלית המזמור הלז הספור מהתפלה לדוד כשהיה נרדף מכל אויביו ומשאול שמעה ה' וגו' כשהאדם בצרה להיות המכות תכופות יקרא אל אלהיו בקול גדול לאמור עננו ה' עננו · ואם יתמהמה תכיפתם יתפלל אליו בקול רכה ויאריך יותר בתפלתו · ואם יקלו מעליו יתפלל ויאריך יותר ויותר מבראשונה ובקול דממה ובכונת הלב למען יתמיד קלותם מעליו ולא ישובו עוד · ולכן המשורר בתפלתו זאת חילה פני ה' אלהיו שישמע ממנו ויקבל ג' מיני התפלות הנז' · וכנגד הראשונה אמר שמעה ה' צדק · שר"ל אנא ה' שמע קולי אקרא ותצילני מאויבי העושקים אלי · וזה בהיותי הצדק אשר אתה מתואר בה שתציל העשוק מיד שוסהו · וכנגד השנית אמר הקשיבה רנתי · שר"ל אנא ה' הקשיבה רינתי ותצילני מהם כמדתך הצדק כאשר הקדמתי · וכנגד השלישית אמר האזינה תפילתי בלא שפתי מרמה · שר"ל אנא ה' האזינה תפלתי המסודרת בקול דממה כי שפתי נעות וקולי לא ישמע · בהיות כי גלוי לפניך שהיא תפלה זכה · ובלא שפתי מרמה · כי פי ולבי שוים · ותצילני משוכאי כי אמצו ממני במדתך מהצדק כאשר אמרנו · כי אומרו צדק יחזור לשלשתן · והנה יחס הראשונה שהיא שמיעת קול לבד שם שמעה · ולשנית אשר היא · שמיעת תפילה מה · יחס שם הקשבה · ולשלישית שהיא שמיעת תפילה מסודרת יחס שם האזנה שצריך נטיית האזן להבינה · [illegible]

תורת חסד תהילת ה'

ואומר ויגל כבודי הוא הדבר שאמר בפיו באומר צדקתו עומדת לעד קרנו תרים בכבוד · או יכוין אל הנפש הטהורה ואמר אף בשרי וגומר יובן עם מה שהבאתי בס' חסדי אבות במ"ש הנכי' ומבשרך לא תתעלם · כי לא תעזוב יר' לא תעזוב את נפשי באופן שתהיה מוכנת לרדת אל השאול וכמו כן לא תתן חסידך סיבה לראות השחת ולכן יעצתני על הטובות ולסבה זו אמרתי אברך את ה' אשר יעצני: תודיעני וגומר יר' תודיעני נכח אורח חיים ואפילו שיהיה אורח צר וגם תודיעני נכח שובע שמחות את פניך כשם שמח לבי בנותני צדקה וכמו כן תודיעני נכח נעימות בימינך כשם שמימיני בל אמוט · או יר' כשם שחבלים נפלו לי בנעימים ר"ל שאני נותן תמיד הצדקה באופן דלא אזיל סומקא ממי שמקבלה ונעימותו הוא על פניו תמיד כמו כן תודיעני נעימות בימינך נצח · או יר' תודיעני לעשות דבר זה של הנעימות נצח · או יר' באומר חבלים נפלו לי וגומר ע"ד מה שמצאתי כתוב באומר בלעדי רק אשר אכלו הנערים ענר אשכול וממרא הם יקחו חלקם שר"ל הם שהם טובי הנערים יקחו חלקם של הנערים ע"כ · וכמו כן רצה פה לומר שחלקו הנעימים נפלו בידו והרי הוא כאילו אמר חבלים בנעימים נפלו לי וכו': ומצאתי כתוב אחי מאין אתם וכו' הנה לא אמר להם באיזה דרך נלך לעיר לפי שהיו רמאים ולכן עשה הדבר בחכמה ואמר להם מאין אתם ומזה ידע הדרך וכשאמר להם השלום לו הורו לו חכמתם כי לא די שהשיבו לו באמת הלא שגם כן נתנו טעם לדבריהם והוא שאומרו ויאמרו שלום והנה רחל בתו באה עם הצאן והוא לומר והראיה על דבר השלום כי הנה רחל בתו באה עם הצאן ואיננה מפחדת וכו' באופן כי בעוב עשה שנשמר מהם ומחכמתם וערמתם · והנה דע"ה אמר אל ה' בפה מלא שיודיענו דרך ואורח החיים יען כי נכח שלה שובע שמחות את פניו ונעימות בימינו ית' מה שאין כן הענין באנשי העולם וכו': וכפי מה שדרשו חז"ל באומר שובע שמחות את פניך מענין הז' כתות הרואות פני שכינה וכו' אפשר ג"כ לפ' אומר חבלים נפלו לי וכו' שיר' לומר הדב' בעצמו שארז"ל אימתי מראה להם הב"ה לצדיקי' מה שמתוקן להם לעתיד לבא סמוך למיתתן והוא אומר חבלים נפלו לי בנעימים שיר' הנה כאשר חבלים נפלו לי בנעימים והם אותם הצדיקי' שיש להם נעימות בימינו ית' אשר חלקם בעולם הנשמות הנה אז אף נחלת אותם הצדיקים נפלה עלי בהיותי עדין עלי ר"ל בהיותי חי בעה"ז: ונכון לזה מצאתי כתוב בשם מהר"י בי רב וז"ל הנה רבי אבהו הוקשה לו דהיה לו לכתוב ולומר ותשחק ביום אחרון ולכן אמר שהראו לו בחייו מה שמתוקן לו לע"ל ושמח וכו' והוא אומר מה רב טובך אשר צפנת וכו' לומר דאיכו כר' אבהו שמראין לו הכל כי מה שרואין הצדיקים הוא דבר מועט בערך הטוב הצפון להם ויר' מה רב טובך אשר צפנת ליראיך יותר ממה שפעלת לחוסי' בך והוא הפך הבני אדם שאומר הרבה ועושים מעט והוא אומר ולפוכך תמלא בטנם כי גם בעה"ז הם רואים אותו סמוך למיתתן · ומה שאין מראין לו לאד' מה שמתוקן לו לע"ל רק סמוך למיתתן יש בו י"ב טעמים הא' הוא לפי שהן בקדושיו לא יאמין וכו' ויום המות הוא החתום וזהו אומר באשר הוא סוף כל האדם והחי יתן אל לבו ור"ל וחי העולמי' יתן אל לבו כב יכול מעשה זה האדם ויאמין אז בו כו' ב' שלא יחדלו מלהשיג יותר ברואותם מה שהשיגו ב' שבכל יום ויום מתרבות המצות וכל מצוה בנוספת מרבה שכר הקודמת כאומרו כי נר מצוה ותורה אור וא"כ יהיה ההראות פעמים רבות וזה פעל בטל ד' כי אין בכח האדם להראות דבר כמוהו עד יום המות ה' שלא יתיאשו הבלתי רואים ו' שאם היו רואין שכרן אולי משם והלאה לא היו עושין רק מאהבת השכר ההוא וגם כדי שלא לאבדו או כדי להרבות יותר ויותר טוב הוא לעשות בתמימות ז' שלא יצטערו כ"כ מן המות כי הקב"ה נותן להם שוחד הראייה הניא שישמחו עמה וכמעט יתאוו למות כדי להשיגו יותר מהרה והוא ע"ד אוז"ל מיד נתאוה לאותה מיתה ח' שהם אז כשכורים מחמת שמחת ההשגה ההיא ואינם מרגישים המיתה והוא אומר ורויתי נפש הכהנים דשן כמו שתרגם אנקלוס ע' להשרות שכינה על נפשם לפי שאין השכינה שורה מתוך עצבות ולכן אם שמחים בראייה ההיא שלא ראוהו מקודם והוא ע"ד והיה כנגן המנגן ותהי עליו רוח אלי"ם כ"ם להביע פני מלך מה"מ הב"ה י' שאז הם עצבים שהולכים אל עולם שאין בו מעשה לפיכך מראים להם שכרן כדי שידעו כי השיגו הרבה יא' כדי שלא יגידו אותו להבריהם ויהיו [illegible]

רשי

בחנת לבי וגומר · ידעתי כי יש עבירה בידי ואם משפט עונשי יצא לפניך לא אצדק בדין אשר כבר בחנת לבי · ופקדתי לילה לעת הערב בעון בת שבע שנאמר ויהי לעת הערב ויקם דוד וגומר : צרפתני · נסיתני : בל תמצא · לא תמצא בי חפצך : זמותי בל יעבר פי · אם תעלה עוד במחשבתי ליבחן לפניך בל יעבר פי לומר עוד בחנני ונסני כמו שאמרתי כבר כמו שנ' בחנני יי' ונסני שאמר דוד לפני הב"ה מפני מה אומרי' אלהי אברהם ואין אומ' אלהי דוד אמ' לו אני בחנתיו בעש' נסיונו' ונמצא שלם אמר בחנני ונסני כדאיתא במסכת שבת: לפעולת אדם בדבר שפתיך וגומר תמוך אשורי וגומר · מאז והלאה לכל פעולת אדם שבאתי לפעול אני שמרתי בשביל דבר שפתיך אורחות פריץ לנטות מהם שלא אלך בהם אך לתמוך אשורי תמיד במעגלותיך ולא נמוטו מהם פעמי · פי' אחר לפעולת אדם בדבר שפתיך וגומר לפי שצריך אדם להשתמ' בפעולותיו לפי ישרת דבר שפתיך אשר אמרת לא תנאף אני שמרתי ארחו' פריץ אע"פ שעשיתי שלא כראוי בטובתך תמוך אשורי וגומר מאז והלאה לכל פעולת אדם שבאתי וכו' את המישרים תחזינה עיניך והמשפט מלפניך יצא : כי תענני אל · כי בטוח אני שתענני : הפלא חסדיך · דשיבר"א בלע"ז כמו ונפלינו אני ועמך מושיע בימינך את החוסים בך ממתקוממים עליהם הפלא חסדיך מושיע חוסים הרי זה מקרא מסורס הפלא חסדיך להושיע בימינך את החוסים וגומר : כאישון · הוא השחור שבעין שהמאור תלוי בו ועל שם שחרוריתו הוא קרוי אישון לשון חשך והב"ה הכין לו שומר את ריסי העין המכסין אותו תמיד : זו שדוני · בשביל זאת ששודדים אותי אויבי :

השר

זמתי ב' חד מלעיל בל בי זנותי

בָּחַנְתָּ לִבִּי ׀ פָּקַדְתָּ לַּיְלָה צְרַפְתַּנִי בַל־תִּמְצָא זַמֹּתִי בַּל־יַעֲבָר־פִּי׃ לִפְעֻלּוֹת (ל' וחד פעלות) אָדָם בִּדְבַר שְׂפָתֶיךָ אֲנִי שָׁמַרְתִּי
ה אָרְחוֹת פָּרִיץ׃ תָּמֹךְ אֲשֻׁרַי בְּמַעְגְּלוֹתֶיךָ (ב' ואליד בן ל' וחס') בַּל־נָמוֹטּוּ פְעָמָי׃ אֲנִי־קְרָאתִיךָ כִי־תַעֲנֵנִי אֵל הַט־אָזְנְךָ לִי שְׁמַע אִמְרָתִי׃
הַפְלֵה חֲסָדֶיךָ מוֹשִׁיעַ חוֹסִים (ב' חד כתי' א' ופלא) מִמִּתְקוֹמְמִים בִּימִינֶךָ׃ שָׁמְרֵנִי (ל' ומל') כְּאִישׁוֹן בַּת־עָיִן בְּצֵל כְּנָפֶיךָ (ג' ומל') תַּסְתִּירֵנִי׃ מִפְּנֵי רְשָׁעִים זוּ שַׁדּוּנִי (ל')

איבי

בְּחַנְתָּא לִבְבִי אַסְעַרְתָּא עֲלַי בְּלֵילְיָא סְנַנְתָּא לִי לָא אַשְׁכַּחְתָּא שְׁחִיתָא חֲשִׁבִית בִּישׁוּתָא לָא עֲבָרַת פּוּמִי׃ בְּרַם אַכְסַנְתָּא עַל עוֹבָדֵיהוֹן לִבְנֵי נָשָׁא בְּמֵימַר פּוּמָךְ סִיפְוָתָךְ אֲנָא נְטָרִית אָרְחוֹת חֲצִיפָא׃ סְעִיד אִיסְתַּוְורַי בְּהִלְכָתָךְ דְּלָא יְזוּעוּן רִגְלָי׃ אֲנָא קְרֵית יָתָךְ מְטוּל דְּקַבִּיל צְלוֹתִי אֱלָהָא צַלֵּי אוּדְנָךְ קַבִּיל צְלוֹתִי׃ פְּרִישׁ טַבְוָתָךְ פְּרִיקְהוֹן דְּסוֹבְרֵי מִן מַאן דְּקַיְימִין עֲלֵיהוֹן בְּאִידָא דִימִינָךְ׃ נְטַר יָתִי כְּגִילְגּוּל דִּי בִמְצִיעוּת עֵינָא בִּטְלָא שְׁכִינְתָּךְ תְּטַמֵּר יָתִי׃ מִן קֳדָם רַשִׁיעַיָּא אִילֵין דְּמַחְבְּלִין יָתִי בַּעֲלֵי דְבָבִי

ברעות

אבן עזרא

בחנת לבי · אתה תדע כל מחשבותי וטעם בלילה בהתבודדו מבני אדם : בל תמצא · פסול או מום : בל יעבור פי · כמו ומים לא יעברו פיו והנה מחשבתו כדברי פיו ואיננה להפך : לפעולות · מרוב אהבתי שיצטרך הכל וזה טעם לפעולו' אדם שיפעלו בני אדם מה שלויתם : שמרתי ארחות פריץ · והטעם שמתי שומרי' על אורחותיו עד שלא יעברו על דבר שפתיך בעבור היותו פריץ: תמוך אשורי · רק אני לעולם תמכו אשורי במעגלותיך : אני · טעם אל כי יש לו כח : הפלה חסדיך · באר והפרש כמו אשר יפלא יי' ובימינך דבק עם חוסי' כי לא מלאכו זאת הגזרה בלא בי"ת ויש אומרים כי הוא סמוך אל מלת מושיע : מפני · זו · כמו אלה · שדוני · כמו סבבוני:

בנפש

מסרה

כאישון ג' ומ"ל וסימ' יצרנהו כאישון עינו · שמרני כאישון בת עין · ותורתי כאישון עיניך :

מ"ע ספורנו ז"ל

בחנת לבי בל תמצא זמותי בל יעבור פי לפעלות אדם · לא תמצא שמה שזמותי ומחשבתי בלבבי לא יעבור פי ושאמצא אותן בענין הפעולות האנושיות כי לא הייתי אחד בפה ואחד בלב : בדבר שפתיך אני שמרתי ארחות פריץ · אמנם בדבר שפתיך שאמר לא תחמוד אשת רעך וזה גורם לגדר מן הנאוף שמרתי ארחות פריץ שפרצתי זה הגדר וחטאתי ובכן נכשלתי כי אמנם תמוך אשורי במעגלותיך · אם הייתי תומך אשורי ונעדי בדרכיך לא הייתי עובר על לא תחמוד : בל נמוטו פעמי · לא הייתי נכשל בנאוף : אני קראתיך · באמרי כרב רחמיך מחה פשעי : אזנך · עתה : הפלא חסדיך · אתה המושיע חוסים בך : ממתקוממים · מן המתקוממים עליהם : בימינך · וזה תעשה בימין עוז : שמרני כאישון בת עין כמו ששמרת אישון בת עין ביצירתו ברוב בחנות אשר שמת סביביו : מפני רשעים זו שדוני · אבשלום ואחיתופל והנמשכי' אחריהם שדדוני ושללו נכסי כאשר נכנסו בביתי ושכבו את פלגשי :

אויבי

אבן יחייא

בחנת לבי וגו' רוצה לומר שאלו מיני תפילות הנזכ' הנעשות בדבור תמיד היו שוות עם מחשבת לבי כי לא היו שפתי הפתוחות להגיד תהלתך בשפתי חלקות אבל תמיד פי ולבי שוים · וכנגד המין הראשון אמר בחנת לבי · וכנגד המין השני אמר פקדת לילה שהוא עת עבור המחשבות בלבות האדם · וכנגד המין השלישי אמר צרפתני · ובכלם מצאת כי זמותי ומחשבתי בל יעבור פי · וכאשר פי הוא ממלל דברנו בתפילתיך ותהילותיך בכח מחשבתי מתפללת ולא ימצא בה ערות דבר · לפעולות אדם וגו' רוצה לומר וזולת היותך מחוייב לשמוע תפילתי מפני הדיבור והמחשבה הטובים · גם ראוי לך לשמעה מפני המעשה הטוב · כי המצות עשה שהם פעולות האדם שהוא מחוייב לעשות · בדבר שפתיך אשר צוית על ככה אני שמרתי אותם · והמצות לא תעשה שהם פעולות שראוי להתרחק מהם להיותם אורחות פריץ גם שמרתי ומנעתי את עצמי מלכת באורחות עקלקלות ההם · תמוך אשורי וגו' רוצה לומר וזולת שמרי העשה ולא תעשה גם שמרתי הסייגים והגדרים שלהם · וזהו אומרו בחרתי לתמוך באשורי ממעגלותיך · שרוצה לומר הסייגים המאשרים ללכת בלי נטיה במעגלותיך · וזהו למען לא ימוטו פעמי · ואחטא או בעשה או בלא תעשה · כי הסייגים והגדרים ההם מעמידים האדם על קו היושר מהדרך לבל יטה ימין ושמאל · אני קראתיך וגו' רוצה לומר וכוסף על כל אלה אתה חייב להושיעני לבוטחי בך שהוא מן הבזיון לגדול כשלא יושיע החוסה תחת צל כנפיו וזהו אומרו · אני כשקראתיך בתפילתי באומרי הקשיבה ריבתי · היה לבוטחי בך כי תענני · וכן בקראי אליך או לאמר האזינה תפילתי והט אזנך לי · היה לבטחון הנז' · וכן בהתפללי לאמר שמעה ה' צדק ושמע אמרתי היה לבטחון הנז' ולהיות אצלי בודאי שאין בו ספק כי תושיעני · הפלה חסדיך וגו' רוצה לומר ולכן מפני הבטחון שבטחתי בך אף כי כל המעשים טובים שעשיתי לא יוכלו למרק החטא מבלי יסורין רעים לגדלו · אתה בכחך הגדול הבלתי בעל תכלית הפלא לעשות בחסדיך הגדולים · ותעזרני ותושיעני ולא יהיה כחי גדול מלחטוא מכחך למחול אתה שמדרכך להושיע החוסים · עמדי אשר אני מכת המתקוממים בימינך · רוצה לומר קוממיות ובקומה זקופה להיותי כאחז בימינך · כי העור הממשמש בצהרים ילך שחוח לפחדו פן יפגעו ממושש אשר יכאיבהו אכן בהאחזו ביד ימין הרואה גיבור חיל ילך בקומה זקופה כי לא יירא מפני כל · שמרני וגו' ולכן מפני המעשים טובים אשר הזכרתי שמרני כאישון בת עין · והוא השחור שבעין הנותן הראות אשר נראה בו צורת איש קטן · אשר הטבע לחשיבותו עשה משמרת על משמרתו משבעה כתנות · ולחיות הרבה סביבו והעפעפים · ולבוטחי בך כבוסה בזולתו וחוסה תחת צל כנפיו אנא בצל כנפיך תסתירני · מפני רשעים וגו' רוצה לומר וגם אתה חייב להושיעני מפני היות זו ואלו אשר שודדים אותי רשעים וכופרים בך · ולחשבם כי לית דין ולית דיין · לא די כי שדדו אותי ולקחו את אשר לי כי גם אויבי והם סיעתו דואג וזולתם אלה יקיפו עלי על עסקי נפשי ללקחה מאתי · ולהרגני חנם ואם אני חטאתי הושיעני מידם לבל יתהלל רשע על תאות נפשו בחושבו כי אין גבוה שומר · אשר אני בעריכם כלדין לתשובתי ולבטחוני בך :

חלבמו

תורת חסד תהילת ה'

ביותו מלך יצא מלפניו וידינהו כהדיוט וכו' · או יר' ממה שהוא לפניך ע"ד כי שמע אלי"ם אל קול הנער · עיניך תחזנה מישרים אפשר שיאמר שידינני כפי טבעו אם היה אדמוני עם יפה עינים · או יר' ע"ד והיה טרם יקראו וכו' : בחנת לבי וגו' אפשר לפרשו ע"ד בידך אפקיד רוחי פדית אותי ה' אל אמת פי' מאחר שאני מפקיד רוחי בידך כל היום וכל הלילה הנה אם היה בי עון הייתי ירא להפקידו ולא זה יום אחד במקרה אלא תמיד באופן שצרפתני הרבה פעמי' וראית זמותי פי' מחשבותי שלא עברו פי ה' וחסר המתואר · או שיאמר לא תמצא שחשבתי מחשבה שאתביים להוציא מפי בודויי כי הוא הופכ' גדולה ורע ומר והוא כנגד מ"ש הכתוב הלא על כי אין אלהי בקרבי וכו' : לפעולות אדם וגומר פי' בענין פעולות האדם שגלוי טעמם עם כל זה להיותם דבר שפתיך אני שמרתי וגומר פי' נזהרתי באורחות היצר הפריץ אמנם בענין החקים שנסתר טעמם אני ממתין ממך העזר וכו' ועד עתה דבר בענין התשובה ועתה בא לדבר בענין התפלה והתחיל ואמר : אני קראתיך וגומר הפלא חסדיך וגומר עתה מתחנן לאל כנגד יצרו ואברי גופו המתקוממים כנגדו בכל עת וכמו שאז"ל יצרו של אדם מתגבר עליו בכל יום ואלמלא התורה עזרו וכו' והוא אומר הפלא מלשון נס ופלא והנה להיות שהיה די בשיאמר אני קראתיך כי תענני ומלת אל מיותר אפשר לומר שיר' ע"ד שובה ישראל עד ה' אלהיך כי השב צריך לו לחשוב שהוא עומד לפני האל וכאומר אם תשוב ישראל אלי תשוב וכאומר אם תשוב ואשיבך לפני תעמוד · או יר' אני קראתיך כי תענני אל והוא כמו שנאמר ביעקב ויקרא לו אל אלהי ישראל והיה פירושו שאלהי ישראל קרא ליעקב אל והוא אומר כי תענני אל ודעהו · או יר' אני קראתיך כי תענני תכף ע"ד אומר אל נא רפא נא לה שהיתה צרה דחוקה : ממתקוממים בימינך שהוא היצ"הט סטרא דימינא שמרני כאישון וכו' מפני רשעים מסייעי היצ"הר כאמור שהם אויבי הנפש המקיפים מכל צד ואינם אויבים בענין הממון : חלבמו סגרו וגומר פי' חלב ושומן העונות סגרו בעד השלמות או יר' שאינו מן הנכון שיש עשירים סוגרים בעדם כל טובם ואינם נותנין ולא היה להם להתגאות ואלה סוגרים חלבם שהוא כנוי אל העושר ועם כל זה יש להם גאוה · ולכונתנו יאמר חלבמו של אברי הגוף שהיה ראוי להם להשתמש מהם לעבודת ה' כאילו תאמר השכל לעיין הפה והלשון ללמוד וללמד הידים לעשות צדקה הרגלים ללכת בה ונמצות אחרות וכן כל השאר סגרו כל זה בעדם ופימו שהוא שליח כלם הוציאוהו לדבר בגאוה : אשורנו וגומר פי' בהתחלת החטא נראה א' ובפתע פתאום סבבונו ולא די שמחטיאים לי אלא אחרים ג"כ עמי ובפרט איש גדול כמוני שודאי שגגתו עולה זדון וממני יראו וכן יעשה ח"ו והוא אומר גם ה' העביר חטאתך לא תמות אפס כי נאץ נאצת את אויבי ה' בדבר הזה כאילו יאמר לו כי נמשך מזה חלול כבוד דוד שיאמרו אויבי ה' מישראל דוד חטא מה יעשו השאר · ותכף א"ל גם הבן הילוד לך מות ימות שאם היה חי לעולם היו מרננים אחריו באומרם אליו זהו בן הנולד לדוד מאשת זנונים וכוסה קלון ערום ע"ד ואת הבהמה תהרוגו : דמיונו וגומר יר' דמיונו של היצר למי דומה לאריה וכו' כי הוא עומד על מלפפה וכו' ע"ד אותו צדיק שהוא אומר גירא בעיניה דשטנא וכו' : קומה ה' קדמה וגומר אז"ל ה' פעמים מקים דוד להק"ב"ה בספר תהלים וכו' ואפשר כי לזה כיון באות ה' של קדמה שכפי הנראה היא מיותרת והכונה שהחמשה חושים הם סבת העונות ודוד וכיוצא בו אדרבה הם מקימים בהם את הש"י · פלטה נפשי מרשע חרבך שהוא מפתה את האדם ועולה ומסטין ויורד ונוטל נשמה · ממתים ידך וגומר ג' מיתות מקרית עונשיית טבעית התפלל לאל שיצילהו מנהב' · ממתים ידך עונשיית ממתים מחלד מקרית דברים שמתרגשים להיות בעולם דרך מקרה אין אני רוצה אלא מאותם שחלקם בחיים וצפונך תמלא בטנם פי' שזוכים לחיו' בעולם הזה חיים ארוכים וזוכים ליהנות מן הצפון להם לע"ה : אני בצדק וגומר התחלת המזמור בצדק וסופו בצדק כי כשאדם בא להדיין מביא דורון ואחר שנדון אם לטוב יעשה הגומל וכו' ואם למיטב וצדקה תציל ממות עכ"ד : או יכוין בזה אל מש"ה ויהי דוד עושה משפט וצדקה לכל עמו ובתחלה דבר על הצדק באומר שמעה ה' צדק ועתה באומר מלפניך משפטי יצא דבר על המשפט ואמר שיצא מלפניו ית' ענין המשפט הטוב שהו' עושה לכל עמו ויחול על ראשו של דוד · או יר' מלפניך יצא אותו המלאך הסניגור אשר נעשה לי עם משפטי שאני עושה לכל העם ויהיה בעזרי תמיד · או יר' יהי רצון שהמשפט שאני שופט לכל עמי יצא כן מלפניך באופן שלא אכשל בדבר הלכה כלל : בחנת לבי פקדת לילה יר' מאותה הלילה שפקדת על הריוני בחנת לבי וצרפתני וידעתי בל תמצא בי שום דופי לעולם והכונה בזה לומר כי מקטנותו ידעו ה' היותו תמיד בדרכיו ית'· זמותי בל יעבור פי יר' לא כל מה שאני חושב בלבי אומר אני בפי · או יר' ועל כן אני חושב שכשם שלבי היה טוב מימי קדם וצרפתני וידעת כי לא תמצא אחרי כן שום דופי בי כמו כן אני חושב ויודע כי פי בל יעבור מזה רק תמיד יאמר אמת ויהיה שליח טוב לפניך בעבורי ולא אכשל בלשוני בהתפללי לפניך · או יר' אני חושב בל יעבור פי ממה שיהיה דבר שפתיך : לפעולות אדם וגומר יר' כשאני שופט את עמי ורואה פעולותיהם אני שמרתי לעולם ארחות פריץ כדי שלא יהיה פריץ במציאות · והה"ר ששון מר חיים כתב לפעולות אדם יר' העיקר היא הפעולה שכן כתיב אשר יעשה אותם האדם וחי בהם והוא אומר בדבר שפתיך ולכן אני שמתי מגמתי שלא ללכת בארחות פריץ · או יר' טעם לזמותי שאמרתי לפעולות אדם כלומר לפי שרוב האדם חוטא ביכות ולכן אלו ידעתי אז כשבחנתני שבזמותי ר"ל בענין זמה היית מנסני לא היה עובר דבר זה בפי וכבר הוא דבר שפתיך כי יצר לב האד' רע וכו' עכ"ד · ומצאתי כתוב משם מהרי"ט ז"ל לפעולו' אדם יר' דבר שהיא פעולה אנושי' כי מטבע האנושית לבקש כל אדם היאך ימלוך וכן בדבר שפתיך כי גם כן בא הנביא האלהי הבא להורגך השכם להורגו ומתוך כך היה לי דין להרוג את שאול במערה ולא די שלא הרגתיו אבל אני שמרתי ארחות פריץ כי לא הנחתי לגעת בו ע"כ : אני קראתיך וגומר יר' ואחרי היות אמת כי מעולם לא נמוטו פעמי אני קראתיך כי תענני אל ואני אומר לך בפה מלא הט אזנך לי ושמע אמרתי · או יר' הט אזנך לי שמע אמרתי ואפילו אם הבנת כונתי · או יר' ע"ד יהיו לרצון אמרי פי והגיון לבי לפניך וכמו שביארתי בספר חסדי אבות : הפלא חסדיך וגומר זו היא תחלת תפלתו ויר' הפלא חסדיך מן המתקוממים בימינך ואומר בימינך יובן עם מה שביארתי במזמור על נהרות במשז"ל נשבע הק"ב"ה ואמר ימיני ימיני וכו' : שמרני כאישון וגומר יר' כשם שהאישון הקטן ההוא שהוא בתוך העין הוא נשמר עם שמירת גוף האדם הגדול כמו כן אתה ה' בצל כנפיך המגינים על כל העולם תסתירני גם לי אני הפרטי שבהם : מפני רשעים וגומר אויבי בנפש יקיפו עלי יר' כשבאים לעשות רע לי אינם באים כי אם בנפש ר"ל שהם אומרים בפיהם הנה ממה אנחנו יראים להרוג את האיש הזה שיהרגו גם אותנו נהרגנו ויהיה מה שיהיה והוא אומר בנפש יקיפו עלי : או יר' שהם רוצים לגרש את נפשי מעולם הנשמות ואינם אויבים לא גופי · או יר' אויבי שהם אויבי מלב ומנפש : או יר' האויבים האלה הם האויבים שהיו לי מקודם אוהבים לי כנפשם ר"ל שהיו מראים לי פנים כאילו הייתי אני בתוך קירות לבם : או יר' לומר שהם הייתם אויבי מדין אני אוהב אותם כנפשי ולא שנאתים כי ידעתי כי ה' אמ' להם להיותם אויבים לי : או יר' אויבי בנפש כי לקחת נפשי זממו · או יר' שנאתם היא בתוך נפשם ואיננה בפרסום שהם מראים לכל שכל מה שעושים לי אינו רק כדי להטיב עמדי והכל הוא שקר וכזב ובקרבם ישימו אורבם · או יר' מלב' ומנפש' הם באים עלי · או יר' שהם אומרים כי מרויחים את נפשם ומטיבים לה במה שעושים לי רעה · או יר' שהם רבים ונעשו כלם כאילו הם נפש א' כדי לבא עלי :

חלבמו

אֹיבי בנפש יקיפו עלי: חלבמו י
סגרו פימו דברו בגאות: אשרנו
עתה סבבוני עיניהם ישיתו לנטות
בארץ: דמינו כאריה יכסוף לטרף
וככפיר ישב במסתרים: קומה יהוה
קדמה פניו הכריעהו פלטה נפשי
מרשע חרבך: ממתים ידך יהוה
ממתים מחלד חלקם בחיים וצפינך
תמלא בטנם ישבעו בנים והניחו
יתרם לעולליהם: אני בצדק אחזה טו
פניך אשבעה בהקיץ תמונתך:

יח למנצח לעבד יהוה
לדוד אשר דבר ליהוה את דברי
השירה הזאת ביום הציל יהוה אותו
מכף כל איביו ומיד שאול: ויאמר
ארחמך

ל׳ · ב׳ דגלותי׳ ל׳ · וכתי׳ כן · סבבונו ק׳ · ל׳ · ל׳ ג׳ רפי׳ · ב׳ · וצפונך ק׳ · ב׳ · ד׳ · ל׳ · ב׳ נ״א פשע · נ״ח פתחי׳

ברעות נפשהון מחזרן עלי: עתרהון
סגא שומנהון כסאו פומהון מלילו
ברברבותא: אסתוורנא השתא חזרו
לנא עיניהון משוון למפשט בארעא:
דמותיה היך אריא דמרגג למתבר
וכשחלא דיתיב בטומריא: קום יי
אקדם אפוי חמטיה פצא נפשי מן
רשיעא דאתחייב קטול בסייפך:
וצדיקיא דמסרין נפשיהון מטולתך
יי למיתותא בארעא חולקהון בחיי
עלמא וטשיותך טביא יתמליין
כריסהון יסבעון בנין וישבקון
שיוריהון לטליהון: אנא בקושטא
אחמי סבר אפך אשבע בעידן
דאתער מן איקר פרצופך: לשבחא
על נסיא דאתרחישו לעבדא דיי
לדוד דשבח בנבואה קדם יי ית פתגמי שירתא הדא על כל יומיא דשזביה יי מן
ידא דכל בעלי דבבוי ומחרבא דשאול: ואמר אחבבינך

במסתרים ג׳ רפין וסימ׳ נמסר בירמיה סי׳ י״ג: והניחו ב׳ וסימ׳ והניחו אותם בלשכת· והניחו יתרם לעולליהם: י״ח למנצח לעבד יי׳ לדוד ב׳ וסימ׳ את דברי השירה· נאם פשע:

רשי

אשר בנפש יקיפו עלי· ליטול נפשי: חלבמו סגרו· בחלבם ובשמנם סגרו לבם ועיניהם מהביט אל פעלך ליראה מפניך: אשורנו עתה סבבונו· את עקבנו עתה סבבונו האויבים ועיניהם ישיתו לנטות בארץ לפשוט בארץ ונראה לי שנתפלל דוד תפלה זו לאחר שבא לידו מעשה של אוריה ויואב וישראל היו בארץ בני עמון צרים על רבה ויירא דוד שלא יכשלו שם בשביל עביר׳ שבידו וישמעו פלשתי׳ ומואב וארם וכל שכיני א״י הרעים המצפי׳ ליום אידם ויבאו עליהם: יכסוף· יתאוד כמו כי נכסוף נכספת: קדמה פניו· של אויב: הכריעהו· קפח את רגליו ויכרע ויפול: פלטה נפשי· מכל רשע שהוא חרבך שאתה משליטו ליפרע מן המחוייבים לך: ממתים ידך· מן המתים בידך על מטתם אני בוחר להיות ממתים מחלד· מאותם שמתים בזקנה משהעלו חלודה רדויי״לא בלע״ז ומן הצדיקים אשר חלקם בחיים: וצפונך תמלא בטנם· ומאותם אשר תמלא מעיהם מטובך אשר צפנת ליראיך: יתרם· נכסיהם אשר ישאירו במותם: ואני בצדקתך אחזה פניך לעתיד· או בצדק אחזה פניך משפטי הוצא מלפניך והצדקות שבידי אמוז ובהם אחזה פניך: אשבעה בהקיץ תמונתך· אשבע מראיי׳ תמונתך בהקיץ המתים משנתם ל״א אשבעה מראו׳ פניך בהקיץ המתים משנתם שהם בדמות תמונתך שכן נאמר כי בצלם אלהים עשה את האדם: ביום הציל יי׳ אותו וגו׳· כשהזקין וכבר עברו עליו כל צרותיו ונצול מהם: ומיד שאול· והלא שאול בכלל היה אלא לפי שהיה קשה עליו ורודפו יותר מכלם כיוצא בדבר אתה אומר וראו את הארץ ואת יריחו: ארחמך

אבן עורא

בנפש· בתאות נפש יקיפו עלי: חלבמו· חסר בי״ת בחלבמו סגרו פימו אשר דברו בגאות או חלבמו סגור בקרבם ופימו מדבר גאוה והראשון נכון בעיני כי הוא כדרך כי כסה פניו בחלבו: אשורנו· תחסר מלת עם או לפאת וככה הטעם סבבוני לפאת אשורנו ועיניהם ישיתו אולי יגטו אשורנו בארץ כמו אם תטה אשורי מני הדרך: דמיונו· דמיון כל אחד מהסובבים: קומה· להראו׳ הכח: קדמה פניו· בבואו לטרוף אותי· מרשע שהוא חרבך: ממתים· דבק עם הפסוק של מעלה והטע׳ פלטני ממתים ידך שהם מכחך בעבור היותה ביד כמו הנה יד יי׳ הויה: ממתים מחלד· שכל חפצם להיותם מבני זה העולם כי חלד איננו דבר עומד והעד וחלדי כאין נגדך כל יושבי חלד וכל שאלתם שיהיו בנים רבות וכל טוב לפון שים לך שתמלא בטנם בעולם הזה ויתענגו בו הם וישמחו וישבעו בניהם ויניחו המותר לעוללי הבנים: אני· אין לי חפץ רק לחזות פניך כי לצדק שמרתי היה סבה להתענגי בראותי פניך והטעם להכיר מעשה השם כי הם כולם כללים ובחכמה עשוים ולנצח עומדים ואני שבע מתענג תמונתך לא כאשר תמלא בטנם וזה איננו בחלום רק בהקיץ וזאת המחזה איננה במראת העין רק במראה שקול הדעת שהם מראות אלהים באמת ואלה הדברים לא יבינם רק מי שלמד חכמת הנפש: למנצח· טעם לעבד יי׳ כי הוא משמר דרכיו כמו שמרתי דרכי יי׳ יגמלני יי׳ כצדקי וזאת השירה חברה בהשבע אנשיו שלא יבוא עמהם עוד למלחמה והזכיר עם אויביו שאול: ויאמר· מלת רחמים בכל המקרא מהבניין הכבד וארחמך מבניין הקל ואיננו פועל יוצא על דרך בני יצאוני יצאו ממני חזקתני חזקת ממני וזה אבקש רחמים ממך ויש אומרים כמו תרגום אהבך: יי׳

מ״ע ספורנו ז״ל

אויבי בנפש· שמבקשים נפשי לקחתה: יקיפו עלי· חלבמו· במצרים ותקפם שם מקיפים עלי בכל צד: סגרו פימו דברו בגאות אשורנו וכוללת שיפתחו פיהם דברו בגאות של קריבותיהם את מספר צעדנו: עתה סבבוני בעברם את הירדן אל ארץ גלעד סבבו אותי ואת אנשי: עיניהם ישיתו לנטות בארץ· וכל כונת מבטם היא לנטות אותי בארץ כמו שאמר אחיתופל והכתי את המלך לבדו: דמיונו· של אחיתופל· כאריה יכסוף לטרוף· אותי בעצתו: הכריעהו· בעצת חושי הארכי: פלטה נפשי מרשע חרבך· מרשע שהוא חרבך שאתה מעניש על ידו· וכן פלטה נפשי: ממתים· רשעים שהם מתים בחייהם: ידך ה׳ שבאצבעותם תשלח מיני פורענות בעולמך וכן פלטה נפשי: ממתים מחלד חלקם בחיים· מאותם אשר מבניני החלד והזמן נתת חלקם בעולם החיים: וצפונך· במעון הצפון אצלך שלא יושג בהשתדלו׳ אנושי כמו המעניות והחוברות והמטמוני מסתרי׳: תמלא בטנם ישבעו בנים· באופן שיכלימו בחיים בבני׳ ובממון למען לא יהיה להם שום חלק לחיי עולם: אני בצדק· בהתבונן אל נכון: אחזה פניך· אאיר בלבי רב גדלך וטובך. אשבעה תמונתך· כי שויתיך נגדי תמיד במחשבתי למען לא אחטא לך:

מנחת ערב

קומה ה׳ קדמה פניו הכריעהו ר״פ בשם ר׳ אושעיא אמר חמש עמידות העריך הקב״ה לדוד בספר תלים ארבעה כנגד ארבעה מלכיות שראה אותן ברוח הקדש אחיך הן עתידין לשעבד בישראל והוא מעתיר להקב״ה על כל אחת ואחת וחמשית שראה מלכות של גוג והוא בא אל ישראל בחזקה ואומר להקב״ה קומה ה׳ אל תשא ידיך:

למנצח לעבד ה׳ לדוד הנה מצינו שכמ׳ פעמים נפל שאול ביד דוד והיה יכול להמיתו אלא שנשבע שלא יגע בו יד שמם· הדבר ביד הקב״ה או ה׳ יגפנו וגו׳ לפי ששם ה׳ מבטחו ושהוא יצילו מיד שאול וע״כ אמר עבד ה׳ שהיה עבד נאמן לה׳ בסומכו על ה׳ להצילו ואמר מכף כל אויביו ומיד שאול לפי שכל שונאי דוד לא הרעו לו בפועל אלא שהיו מסיתים את שאול עליו דיפורת ועליו היה שאול רודפו וא״כ בשביל חנופם מיד שאול הוא ניצל מיד כל אויביו ומה גם כשמת שאול יצא למלוך ולא היה עוד שום תגרא ומשנאיו ועי״ז אמר מכף כל אויביו ומיד שאול כלומר מכף כל אויביו בשביל שניצל מיד שאול: ויאמר

תורת חסד תהילת ה׳

חלבמו סגרו וגו׳ ירצה הם אומרים כי הם רוצים שיהיו נהרגים ובלבד שיהיו הורגים את מי שרוצים להרוג והכל הוא דברי הבל כי אחר כך חלבמו סגרו והם מגינים עליהם ופימו דברו בגאות לבד ועיניהם ישיתו וכו׳· ממתים ידך ה׳ וגו׳ מצאתי כתוב ואם תרצה להמיתני תהיה מיתתי בידך כמו שהוא כדרך כל העולם והוא אומ׳ ממתים מחלד ולא תתן את נפשי בידיהם של אלו יען כי המתים מידך חלקם בחיים ומן הטוב הצפון לצדיקים אתה נותן להם ולכן ישמחו הבנים כשימותו אביהם כדרך כל העולם והניחו יתרם מנכסיהם לעולליהם אבל אם יהיו נהרגין מן האויבים הנה האויבי׳ ההם יקחו ממונם ולא יניחו מאומה לעולליהם ע״כ:

אני בצדק וגומ׳ בכתבי ה״ר שלמה בהלא״ם מצאתי כתו׳ הנה במעשה הצדקה רואה אני אם פניך עוונות עמי אם לא וזה אם במה שיודמנו לפני עניים הגונים לקבל הצדקה או לא והוא או״ל במה שאמ׳ הכתוב בעת אפך עשה להם הזמן להם בני אדם שאינם מהוגנים ולכן אמ׳ אשבעה בהקיץ תמונתך כלומ׳ איני צריך אל מראה הנבואה כדי לדעת זה הדבר כי בהקיץ אני רואה אם פניך שוחקות עמי אם לאו כאמו׳· עוד מצאתי כתו׳ ואפשר לפ׳ זה המזמור תפלה שיצילהו מיד שאול והוא מסכים בכל פרטי מלותיו עם מה שנאמ׳ בשמואל בענין המערה ובענין צפחת המים והחנית שלקח ממראשותיו של שאול בלילה ועל אלה הב׳ אמר בחנת לבי ור״ל במערה שכרת כנף מעילו ולא רצה לשלוח יד בו פקדת לילה יר׳ בלילה אשר לקח הצפחת והחני׳ בידו להמיתו ולא רצה ואומ׳ לפעולו׳ אדם בדבר שפתיך מסכי׳ עם מה שנאמר שם כי אנשיו אמרו לו היום הזה אשר אמר ה׳ לתת את אויביך בידך שהיו סומכים על מאמ׳ ה׳ להמית את שאול והוא אומר לפעולות אדם יר׳ לפעולו׳ אשר בני האדם היו רוצים לעשות בשביל דבר שפתיך שאמרת לתת את אויבי בידי אני שמרתי ומנעתי מהם דרך זה שהוא ארחות פריץ כאו׳ כי מי שלח ידו במשיח ה׳ ונקה ואומ׳ פלטה נפשי מרשע חרבך יר׳ כמ״ש שם מרשעים יצא רשע וידי לא תהיה בך וה״א פלטה נפשי מהיו׳ אני הרשע שהו׳ חרבך באופן שיצא ממני הרשע לא כן אבל פלטה נפשי מזה אבל יהיה מן האנשים שאתה בידך תעניסם או ממתים מחלד יר׳ מאנשי חלד שימות על ידם והכונ׳ כי מיתתו תהיה מידו ית׳ או מיד אנשי חלד וידו לא תהי׳ בו והמ״ש כאו׳ נכחיד׳ מגוי עכ״ד:

יח למנצח לעבד ה׳ לדוד וגו׳ הנה במזמור הקודם סיים באומ׳ אני בצדק אחזה פניך ונסמך אליו מזמור זה לומ׳ כי לא לחנם אמר כן אלא להיותו עבד ה׳ בפרטיות· ומצאתי כתוב ולפי שדוד רוב ימיו היו בצרה ובוק׳ כרדף מאויביו לא קרא עצמו עבד ה׳ בעוד היותו נרדף כי לא ידע מה יהיה באחריתו אם יתפתה מיצרו הרע ויהיה בועט בקונו אם לא עד שהניח ה׳ אותו מכל אויביו מסביב והצילו מהם ויצא בשלום שלם באמונתו נאמן בבריתו אז אמר לעבד ה׳ לדוד כי הוא באמת עבד נאמן יאמר לו· ביום הציל ה׳ אותו טעם ביום ההוא לומ׳ כי לא נתאחר ונתרשל ולא השליך אחרי גוו לתת הודאות לאל ית׳ על כל הטובה אשר גמלתהו כדרך הכפויי טובה שאמ׳ שיקבלו הטוב נשכח מלבם הנותן וכו׳ ע״כ: והנ״ל בזה כי מי שהמליכוהו על איזה עם ומדינה ראוי הוא לו להיותו אז עבד להם ובזה תתגדל מלכותו כמו שאמרו הזקנים אשר היו עומדו׳ את פני שלמה לרחבעם אם היום תהיה עבד לעם הזה וכו׳ ואחר שיעברו עליו ימים מה שהוא עליהם למלך אז הוא ראוי לו שיכיר את מעלתו וידיע אותו אליהם ומה גם כאשר כבר ראה פעמים רבות הכנעת אויביו לפניו וכמו שאמר דע״ה כי הלא ידעתי כי היום אני מלך על ישראל אשר על כן כאשר עשה דע״ה מזמור זה לעת זקנתו להלל ולשבח לה׳ על כל מה שעזרו תמיד עד שכל אויביו נכנעו לפניו והושפלו והכיר את עצמו היותו אז מלך על ישראל ועל יהודה כלם כאחד אז כנה עצמו בשם עבד ה׳ להורות את כל העולם כי אז שהיה יודע היותו מלך על ישראל באמונה שלמה אשר מלך זה היה לו להתפאר ולהתגדל בעצמו כדרך כל המלכים הנה אז הכיר היותו עבד ה׳ ולסבה זו בעצמה לא אמ׳ אשר שר לה׳ רק השפיל את עצמו מאד ואמר שהוא דבר השירה הזאת כאדם א׳ מישראל המדבר דברי תורה ולא כאיש מליץ ומשורר כי אפי׳ מזה לא רצה להתגאות וה״ה לדוד כאילו איננו אפי׳ משורר וכמו כן לא אמ׳ אשר דבר לה׳ את השירה הזאת רק את דברי השירה ור״ל כי אחרי היותו מדבר לה׳ שהוא אדוניו אין לו להחזיק את עצמו רק כאדם המדבר דברי שירה ה׳ שאינו מחזיק בעצמו לומ׳ בפיו שאומר שירה שלימה רק דברי שירה· או אולי אמר דברי השירה לפי שיש בשירה פרטיי׳ רבים· או נאמר כי לפי שהיה אז מלך על ישראל על כן ידע היותו עובד ה׳ באמתות ועל כן דבר לה׳ דברי השירה בכח זאל· ואומר ביום הציל ה׳ אותו מכף כל אויביו ומיד שאול הוא היום שאמר כי הלא ידעתי כי היום אני מלך על ישראל והענין הוא לפי ששמעי היה ממשפחת שאול ואז היתה הכנעתו של שמעי לפניו ולכן אמר ומיד שאול· שעד היום ההוא עדין לא היה יכול לומר שהיה מנוצל מיד שאול לגמרי כי עדין היה שמעי כנגדו· מה שאין כן בו ביום שנכנע שמעי לפניו שאז נודע היותו מלך וזהו ג״כ אומר על ישראל שר״ל עד עתה הייתי מלך על יהודה לבד אך על ישראל שהם מאוהבי שאול לא הייתי יודע היותי מלך לגמרי כי אם היום הזה שראיתי הכנעתו של שמעי ובאומ׳ ומיד שאול כ״ל שרצה לרמוז שכשראה דוד שה׳ ענהו אחרי מות שבעה אנשים מבניו של שאול ויעתר אלו״ם לארץ אז הודה לאל ית׳ גם על זה כי שקול היה בעיניו הדבר הזה ככל הצלותיו כי עונו׳ היו תלוי׳ תרב מחללי רעב שבא על אותו עון של הגבעונים ולכן כדי לגלות סוד זה אמר ביום הציל ה׳ אותו מכף כל אויביו ומיד שאול ולא אמר ומכף שאול כמו שאמר בספר שמואל למה שרצה פה לפרש הדבר הזה והוא כי הנה באו׳ כי ה׳ הצילו ג״כ ממה שהיה נמשך לדע״ה ולעמו ממה שעשה שאול עם ידו ר״ל שנעש׳ ברשותו וברשיונו שהמית את הגבעונים· והנה כמה״ר משה אלשיך ז״ל כתב ענינו כאיש בענין ההבדל אשר יש לנסיות כשהם נעשים בענינו הדברי׳ אשר הם במציאות העולם ובין הנסי׳ אשר הם בעניניו ידו האל ר״ל שיעשה האל ית׳ כי האל לא יוכל להרע לזולתו בבין האנן ה׳ להצילו מידו והוא יען היות האל בעל בחיר׳ ורצון ולכן אין האל ית׳ רוצה לקחת מידו ענין זה ולז״א ג״כ ומאן הוא אלה די ישזבינכון מן ידי והשיבו לו ומן ידך מלכא ישזיב להיותך מלך ופלגי מי׳ לב מלך ביד ה׳ וכו׳· וזהו אמרו אלי אומ׳ פה ביום הציל ה׳ אותו מכף כל אויביו כי דבר זה היה בעיניו דבר גדול להיות בעלי בחיר׳ ורצון והומ׳ בדומ׳ הוא ענין יד שאול כי כבר היה נקרא בשם שאול ולא היה המלך שאול כי כבר הוס׳ מלכותו ממנו על פי ה׳ באופן שבחירתו היתה ולא היה כמלכי׳ אשר לבם ביד ה׳ ועכ״ז הצילו מידו ולזה היה

משורר

אבן יחייא

חלבמו וגו׳ רוצה לומר הרשעים האלה מרוב מכוחתם סגרו עם חלבם כל בשר גופם כי לא יותם שמכינותם בעינויים ובדרכים כאשר הוא אלי· ולכן להיות כי אינם סובלים שום צער וצרה· בפיהם תמיד ידברו בגאות· וכאומרו המשורר יצא מחלב עינימו וגו׳ ממרום ידברו שתו בשמים פיהם וגומר· אשורנו וגומר רוצה לומר באותו עתה ותכף שידעו אשורינו ופסיעתנו ממני ומאנשי יסובבנו ועיניהם ישיתו לנטות רשת בארץ ללכדנו בו· וכאשר קרה לשאול עמו שהיה רודפו בכל ערי ישראל· והיה כל לקול צפור ממלשין כזיפים ודומיהם אשר היו אומרים לו הלא דוד מסתתר עמנו· דמיונו וגומר הוא על שאול וכאומרו עליו כי מתואר בכוח כן ימיני פן יטרוף כאריה נפשי וגו׳ קומה ה׳ וגו׳ רוצה לומר אומ׳ אתה חייב על כל הנזכר לעיל לקום ולקדם פניו מהרשע בבואו כנגדי ולהכותו מכה טריה למען יכרע ויפול· באופן שתפלט נפשי מידו ותהיה אשר בה תכריעהו יהיה אחד מהממתים אשר ידך ה׳ עמם להצליחם והוא רמז לשבט יהודה המבורך מאביו ידך בעורף אויביך· וכן ממתים מחלד· שלהם מניע מלכות העולם ויושבי חלד והם שבטו כאומרו לא יסור שבט מיהודה וגו׳ אשר יש להם חלקם מהטוב בחיים מעולם הזה· ומרב טובך אשר צפנת ליריאיך בעולם הבא· תמלא בטנם· או בעזרת ה׳· וזולת היות להם הטוב בזה ובבא· גם יהיה להם בנים בשפע ושובע· ומהטוב ההוא אשר יותר להם יניחו לעולליהם מבניהם· כי יראו בנים ובני בנים· אני בצדק וגומר רוצה לומר וזולת תפלתי הנזכרת שתפלט נפשי בעולם הזה מהרשע שבא להורגני· גם אחלי כי אני עבדך בצדק הב״ית במקום בעבור ורוצה לומר בעבור הצדק שפעלתי· אזכה לחזות פניך בעה״ז· ואשבעה מראות תמונתך בעה״ב· בהקיץ· ר״ל בעבור זכות תהילותי אשר לילה ויום לא אחשה מלהללך בהם· ובעוד שזולתי מהשרים ישנים· וכאומרו חצות לילה אקום להודות לך וגו׳:

יח למנצח לעבד ה׳ וגו׳ השירה הזאת חברה דוד בסוף ימיו· מכללות הדברים אשר תמיד היה מדבר לה׳ ומזמר בתודה· שיו בכל יום אשר היו מצילו מכף כל אויביו ומיד שאול השקול ככלם· ומה שהזכיר בשאול שם יד ולא כף· הוא להעירנו כי דעתו היה לעקרו מן העולם במכתו ובידו החזקה· והיה שנאתו אליו גדולה משנאת שאר האויבי׳ אשר כנגד שיהם כף היד ולא כל היד· וזהו אומרו אשר דבר לה׳ את דברי השירה הזאת ביום הציל ה׳ אותו וגו׳· שר״ל שהיה רגיל בכך לומר ביום הצלתו דברי השירה הזאת· והנה קראו בחיבור השירה הזאת עבד ה׳ להיותו בזקנותו ובעת תשובתו וחסידותו· והתבודדותו עם אלהיו ודיבוק עמו:

ויאמר

ה אֶרְחָמְךָ יְהוָה חִזְקִי: יְהוָה סַלְעִי וּמְצוּדָתִי וּמְפַלְטִי אֵלִי צוּרִי אֶחֱסֶה־בּוֹ מָגִנִּי וְקֶרֶן יִשְׁעִי מִשְׂגַּבִּי: מְהֻלָּל אֶקְרָא יְהוָה וּמִן־אֹיְבַי אִוָּשֵׁעַ: אֲפָפוּנִי חֶבְלֵי־מָוֶת וְנַחֲלֵי בְלִיַּעַל יְבַעֲתוּנִי: חֶבְלֵי שְׁאוֹל סְבָבוּנִי קִדְּמוּנִי מוֹקְשֵׁי מָוֶת: בַּצַּר־לִי אֶקְרָא יְהוָה וְאֶל־אֱלֹהַי אֲשַׁוֵּעַ יִשְׁמַע מֵהֵיכָלוֹ קוֹלִי וְשַׁוְעָתִי לְפָנָיו תָּבוֹא בְאָזְנָיו: וַתִּגְעַשׁ וַתִּרְעַשׁ הָאָרֶץ וּמוֹסְדֵי הָרִים יִרְגָּזוּ וַיִּתְגָּעֲשׁוּ כִּי־חָרָה לוֹ: עָלָה עָשָׁן בְּאַפּוֹ וְאֵשׁ־מִפִּיו
י תֹּאכֵל גֶּחָלִים בָּעֲרוּ מִמֶּנּוּ: וַיֵּט שָׁמַיִם וַיֵּרַד וַעֲרָפֶל תַּחַת רַגְלָיו: וירכב

(הערות המסורה בין הטורים: ג' · ל' · ג' · ג' יתיר ומאיבי · ד' · ב' חד חס' וחד מל' כת"ח · סבבי בכתב · ל' · ג' · ויט י"י י"ח בסי' · ג')

אֲחַבְּבִינָךְ יְיָ תּוּקְפִּי: יְיָ תּוּקְפִּי וְרוּחְצָנִי וּמְשֵׁיזֵיב יָתִי אֱלָהָא דְּאִתְרְעֵי בֵּיהּ קָרְבַנִי לְדַחַלְתֵיהּ תְּרֵיסִין מִן קֳדָמוֹי מִתְיְהֵב לִי תְּקוֹף וּפוּרְקָן עַל בַּעֲלֵי דְבָבִי רוּחְצָנִי: אֲמַר דָּוִד בְּתוּשְׁבַּחְתָּא אֲנָא מְצַלֵּי קֳדָם יְיָ וּמִן בַּעֲלֵי דְבָבִי פְּרִיק יָתִי: אַקְפְתַנִי עָקָא כְּאִתְּתָא דְיָתְבָא עַל מַתְבְּרָא וְחֵיל לֵית לָהּ לְמֵילַד וְהִיא מְסַכְּנָא לִימְמַת וְסִיעַת טְלוֹמַיָּא בְּעַתַת יָתִי: מַשְׁרְיַת חַיָּבִין אַקְפוּנִי אַקְדִּימוּ יָתִי דִּמְזַיְינִין בְּמָנֵי קְטוֹל: בְּדְעַיְקָא לִי אֲנָא מְצַלֵּי קֳדָם יְיָ וְקֳדָם אֱלָהִי אֲנָא מִתְחַנַּן וּמְקַבֵּל צְלוֹתִי מִן הֵיכְלֵיהּ וּבָעוּתִי קֳדָמוֹי מִתְקַבְּלָא בְּאוּדְנוֹי וּמִתְעַבְדָא:
וְאִתְרְגִיפַת וְאִתְרְגִישַׁת אַרְעָא וְאֻשֵּׁיַּת טוּרַיָּא זָעוּ וְאִתְרְטִישׁוּ מְטוּל דִּתְקִיף לֵיהּ: סְלִיק זְרוֹנֵיהּ דְּפַרְעֹה הֵיךְ קוֹטְרָא הַבְכֵן שְׁלַח רוּגְזֵיהּ כְּאֶשָּׁא בְּעָרָא דְמִן קֳדָמוֹי מִישְׁתֵּיצַיָּא מְזוֹפִיתֵיהּ כְּגוּמְרִין דִּינוּר דְּלָקָא מִמֵּימְרֵיהּ: וְאַרְכִּין שְׁמַיָּא וְאִתְגְּלֵי יְקָרֵיהּ וַעֲנַן אֲמִיטְתָא כִּבְבֵישׁ קֳדָמוֹי: ואתגלי

רשי

ארחמך · אאהבך כדמתרגם ואהבת לרעך ותרחם: סלעי שעזרתני בסלע המחלוקת כשהייתי מלוכס בין שאול ואנשיו להתפש כמו שנ' ושאול ואנשיו עוטרי' אל דוד וגו': ומצודתי · לשון מבצר: צורי · לשון סלע: אחסה · אברי"איר בלע"ז אחסה בו אתכסה בצלו כענין שנאמר מבלי מחסה חבקו צור שהסלעים כסוי ומגן להולכי דרכים מן הרוחות ומזרם גשמים: מהולל אקרא יי' · בקלולים אקרא ואתפלל לפניו תמיד כלומר אף לפני התשועה אני מהללו לפי שבטוח אני שאושע מאויבי: אפפוני חבלי מות · פעמי' רבות סבבוני רשעים אפפוני כמו סבבוני וכן אפפו עלי רעות: חבלי מות · מחנות אויבים כמו חבל נביאים וי"ת בספר שמואל כאיתת' דיתבא על מתברא לשון חבלי יולדה: ונחלי בליעל · אף הוא לשון גייסות שוטפים כנחל: חבלי שאול · כמו חבלי מות משריין רשיען ואני מה הייתי עושה בצר לי אקרא אני הייתי קורא ליי' תמיד: ותגעש ותרעש הארץ · אינו מחובר למקרא עליון אלא מחובר ראשו לסופו כי חרה לו ותגעש ותרעש הארץ כי משמש בלשון כאשר כשחרה לו ובא לנקו' נקמת עמו ועבדיו מפרע' ומעמו געשה ורעשה הארץ: עלה עשן באפו: אנשיסנא"ר ילא"ש בלע"ז כן דרך כל חרון אף להעלות עשן מנחיריו: ויט שמי' וירד · לעבור בארץ מצרי' וירד כמשמעו לשון אחר אישנפנ"ים בלע"ז: ויר'

אבן עזרא

יי' סלעי · דרך משל כאדם שהוא במקום גבוה ולא יפחד מהשפל ממנו: מהלל אקרא יי' · בקראי אליו בתהלות מיד אושע: אפפוני חבלי מות · כמו צירים וחבלים ועל כן הוא בשלש נקודות להפריש בינו ובין חבלי מנשה: ונחלי · דמה האויב למים כמלך אשור את מי הנהר אזי המים שטפוני אמר רבי יהודה הלוי מ"כ כי בליעל דרך תפלה אל יעלה והוא האויב וחבלי דרך משל לחבלות המות: בצר לי · מהיכלו · השמים שכל גזירותיו כתובות ומתומות שם: ותגעש · הזכיר הארץ וההרים בעבור היותם עומדים ואין להם תנועה וזה משל שיתגעשו כל שונאי דוד מפני חרון השם ואילו היו חזקים כהרים: עלה · כמו תשלח חרונך ויאכלמו כקש וכבה והית' לשרפה מאכלת אש והטעם המות: ויט · הטעם שתרד הגזירה על האויבים מן השמים מאת השם הנכבד: וירכב

מ"ע ספורנו ז"ל

בזה המזמור נתן שבח והודאה על התשועה שעבר השיג והתפלל על העתיד · ואמר ארחמך אני אוהב אותך ומאהבה אני מהלל ואומר שאתה בוא משוקת אותי על זולתי: סלעי · מניסי ביום צרה: מצודתי · משכן נפש: מפלטי · מן בבא להזיק: קרן ישעי · לנגוח את האויב: משגבי · לנגח את מלכותי: מהלל · אקרא ה' · אספר גדלו לבני אדם ובזה · מאויבי אושע · כאמרם ז"ל אלמלא שסק דוד בתורה לא שמה יואב מלחמה: אפפוני חבלי מות · במלחמת האורי והדוב: ונחלי בליעל · במלחמת גלית ופלשתים: חבלי שאול · בהרדפת שאול: קדמוני · הזפים ודואג: בצר לי · מדאגת המתיד אושע בבא הצר: קולי · בתפלה: ותגעש ותרעש הארץ · הנה במצרים רעשה הארץ בעשר מכות: כי חרה לו · על חמס מצרים וכן אני מתפלל שיעשה בעדי: עלה עשן באפו · במלחמת צדיקי הדור במצרים וכזה: ויט שמים · לעשות אותות ומופתי' מתנגדי' לסדר הטבעי': וערפל תחת רגליו · בעשותו מופתים מתנגדים לטבע הארץ שהיא ערפל: וירכב

מסרה

מהלל ג' וחס' וסי' מהלל אקרא יי' דשמואל · וחברו דתהלות · מהלל שם יי' דהלל: אפפוני ד' וסימ' נמסר בשמואל ב' סימן כ"ב: סבבוני כלהון מ"ל במ"א סבבוני בכחש אפרים: ויתגעשו ג' וסי' ויתגעשו כי חרה לו דשמואל · וחברו דתהלות · ויתגעשו ולא יוכלו והמי: וירד ג' פתחין בקרי' וסי' ויט שמים וירד · וחברו דשמואל · מי עלה שמים וירד:

מנחת ערב

ויאמר ארחמך וגו' ע"כ לא רציתי לשלוח יד במשיח ה' אע"פ שהיה רודף אותי כי הייתי סומך כל אהבת המקום וזהו חזקי ויצילני מידו · כי ה' סלעי וגו' · מהולל אקרא ה' · קודם בוא הצרה וכמ"ש ז"ל לעול' יקדים אדם תפלה לצרה והיא שעמדה לי ומן איבי אושע · או ירצה דהולל אקרא ה' בין לדין בין לחסד מ"מ מהולל אקרא ה' · וכמ"ש כוס ישועו' אשא ובשם ה' אקרא צרה ויגון אמצא ובשם ה' אקרא · וע"כ מן איבי אושע · וכ"כ שהיית' בוטח בה' שאע"פ אפפוני חבלי מות וגו' היה לבי נכון בטוח בה' שיעזרני:

אבן יחייא

ויאמר ארחמך וגו' כשהייתי נרדף מאויבי ואין דרך לנסות ימין ושמאל להנצל מפניו · הייתי נושא עיני אל ההרים מאין יבוא עזרי · וה' בעל הרחמים היה עונה אותי בצרתי כאומרו חזק ואמץ כי ארחם אותך ואני לך מצרתך · ויהיה י"וד חזקי נוספת · ויובן ככה ויאמר ה' אלי חזק כי ארחמך · ה' סלעי וגו' ר"ל באופן כי ה' מלך היותו בעל הרחמים היה לי בעת צרתי כסלע ומשגב ומפלט · והם ג' מיני חוקות אשר יעשו בני האדם להשגב בם אם החוזקה הגדולה והרחבה והרמה המוקפת חומה ובורו' מים סביבותיה והיא הנקראת סלע בלשון הקדש ובלשון לעז רוקה · ואם המגדלים הגבוהים וגדולים הנבנים בפיאות הסלע ההוא · וכאומרו בישעיה מצודות סלעים משגבו · שיהם המצודה לסלע שהוא כושא ועליו תבנה · והם הנקראים מצודות ובלעז יקראים טורוני · ואם המגדל הגדול והחזק העשוי בתוך הסלע להיות מפלט ועיר פליטה ליושבים בו · כשילכדו האויבים הסלע ומצודותיה · והיא הנקראת מפלט · ובלעז רוקי"טה מאי"סטרה · וזהו אומרו סלעי ומצודתי ומפלטי באופן שבו נשמרתי מכל אויבי שלא כלוני · עוד אמר אלי צורי וגו' ר"ל ולהיות כי אחסה בו באלי לשון אילות וחוזק שהיא משגבי בעת שאלחם עם אויבי · היה לי בעת צרתי כצור ומגן וקרן · והם ג' מיני כלי זיין אשר מהכהוג להיותו עם הלוחם בזולתו · והם החרב · אשר יקרא צור כאומרו עשה לך חרבות צורים · והמגן כדי להשמר מחרב מנגדו · והחנית ללחום עמו מרחוק · הנקראת קרן כי יעשה כמעשהו · ויהיה בקרני ראם קרני חניתו אשר בהם עמים ינגח · וזהו אומרו צורי מגיני וקרן ישעי · כי מכת החנית לשוכא יושיע על הרוב אל הלוחם · ויובן ככה אלי משגבי אחסה בו · היה לי צורי מגיני וקרן ישעי · מהולל אקרא וגו' ביאר כי דבר ה' אלי אשר אמר ארחמך חזק · היה לתשובה לאשר אקראהו בעת צרתי בשם מהולל לרוב חסדיו · למען שמן אויבי אושע בעזרתו · אפפוני וגו' ביאר מיני צרותיו · ויען כי ד' מיני צורים צררוהו הפלשתים בטרם מולכו והתחילה צרתם אחרי מות גלית על ידו · ושאול אחרי שבעתתו רוח רעה · ושאר האומות ופלשתים עמהם אחרי מולכו · ואבשלום בנו בסוף ימיו · רמז פה לארבעתם · וכנגד מלחמת גולית ופלשתים אשר שם נפשו בכפו להושיע כל ישראל הירא׳ים מפניו אמר אפפוני חבלי מות · שר"ל סבבוני כאבי המות שכמעט הייתי מת ע"י גולית וסר מר המות אלי לולי כי בדרך בם ה' הצילני מידו · וכנגד צרת שאול אשר רדפו באף ובחימה אמר ונחלי בליעל יבעתוני · שר"ל הכאבים מן הבליעל תמיד היו מבעתי' אותי כשהיה רודפני בהרים ובבקעות · ויהיה נחל כנגד מן נחלה מכתך · וכנגד התמדת המלחמה עם זולתו מן האומות הגבורים · אמר חבלי שאול סבבוני · שר"ל בפי טבע היה מהמחוייב שהחבלים שלי והחלקים יהיו בשאול · להיותי לוחם ביום ובלילה · מה שימשך מהמלחמה המות לנוהג בה · כי אף שפעמים תדלו מספור יכלא · המקרה יכהו פעם אחת ולא ישנה לו וכאומרם אנשי דוד כשניצל מישבי לא תצא עוד אתנו ולא תכבה נר ישראל · ויהיה אבל שאול כנגד מן חבלים נפלו לי בנעימים · וכנגד מלחמת אבשלום אמר קדמוני מוקשי מות · כי דעתו לא היה להרע לישראל כי אם להמית את דוד לבדו · וכל המוקשים שהיו מוקשי' ע"י אחיתופל וזולתו · היו להתנכל אותו להמיתו : בצר לי וגו' סיפר תפילתו לאל על כל אחד ממיני צרותיו · וכנגד מלחמת גולית אמר בצר לי אקרא ה' · וכנגד מלחמת שאול אמר ואל אלהי אשוע והנה קרא אותו אלהיו לאפוקי בלתי היות עוד אלהי שאול רודפו כי ה' סר מעמו · וכנגד מלחמ' שאר האומות · אמר ישמע מהיכלו אשר הכינותי לו בציון קולי בכל עת שאקראהו · וכנגד מלחמת אבשלום אמר ושועתי לפניו · אף כי הייתי גולה חוץ מירושלם היכלו · בא באזניו כי מלא כל הארץ כבודו · ותגעש ותרעש וגו' הוא ביאור איך נענה בארבעתם · וכנגד מלחמת גולית וכאומרו אשר היה דבר נסיי והשגחת האל על עמו · אמר ותגעש ותרעש הארץ וגו' עד ויצילני מאויבי עז והוא משל כאלו האל הורכך או כדי להגביר ישראל ודוד על פלשתים לשנות מעשה בראשית ולהרגיז כל הד' יסודות · וכנגד יסוד הארץ אמר ותגעש ותרעש הארץ עד כי חרה לו · כי ראוי לדעת כי ההיולי הוא מורכב מחומרו וצורתו הגשמית וכאומרו עליו הכתוב והארץ שהוא ההיולי היתה תהו שהוא חומרו · ובהו שהוא צורתו אשר בה הוא מה שהוא · והנה העולם השפל הנברא ממנו יש לכל אחד ממיניו · עליו וזולתו מההיולי ההוא · הצורה המיניית אשר ישלימהו ויבדילהו מזולתו · וזהו אומרו כנגד החומר והצורה מההיולי המכונה כשם ארץ ותגעש ותרעש · ותגעש כנגד החומר ותרעש כנגד הצורה נשמיית · וכנגד העולם השפל הנברא ממנו אמר ומוסדי הרים ירגזו שהוא כמו רעשו והוא רמז לצורתם המיניית אשר כותנת להם היסוד והמציאות ואמר · ויתגעשו שהוא כמו געשו שהוא רמז לחמרם · וכל זה היה להיות כי חרה לו לאלוה יתברך על פלשתים · עלה עשן וגו' וכנגד יסוד האש שהוא הספכי ליסוד הארץ אמר עלה עשן וגו' שר"ל מפני שחרה אף ה' ועלה עשן וכאומרו כי אש קדחה באפי כאיש שמתכעס · לכן אש מפיו תאכל גחלים בערו ממנו אותו אש · באופן כי להרעשת הארץ ורגוז מוסדות ההרים · ותבערת האש עם גחלים אשר הם שתי היסודות הראשון והאחרון מהארץ שהיא מרכז ומוסדות המקיף מן השמים · התחייב הטיית השמים ורדתם תחת · להיות כי כן כשה הערפל שתחת רגליו והקפא"ה · שהוא עולם השפל המכונה בחשך ענן וערפל לעכירותו · ונקרא הארץ הדום רגלי ה' · אשר היה העמוד אשר נשענו עליו השמים ואם עמודיו ירופפו התחייב להם הקטיה · וירכב

תורת חסד תהילת ה'

משורר לה' וכאומר: ויאמר ארחמך ה' וגומר והתחיל לספר נפלאותיו ואמר ה' סלעי ומצודתי וגומר והכונה לומר כי האל ית' יושיע לבני אדם עם הדברים היותר פשוטים שאפשר והוא עושה כרופא החכם שיש לו לרפאת בתחלה בתרופות היותר פשוטות ואם בזה לא יוכל ילך אל המורכבות יותר וכן האל ית' כי בתחלה ימהר יחיש גאולתו של המושע בכלו עם הדברי' היותר פשוטים שאפשר כדי שלא לשנות את הטבע הרבה מאד והמשל בזה הוא כהנצל האדם בסלע שברא האל ית' בתחלת הבריאה ואם לא יספיק להנצל בזה יעשה לו אז האל ית' פלאים בענינים אחרים והם ידמו אל עשיית המצודו' שצריכין תקון ועשייה וכמו כן יהיו נפלאותיו ית' מעט רחוקי' מן הטבע ממה שהם הענינים הראשונים ואם בכל אלה לא יספיק להושיע האיש ההוא הנה אז עוד זאת יעשה לו כי אפילו בהיותו כבר נלכד בשחיתות האויבים עד שכל האנשים העומדים עמו שם כבר מתו והוא לבדו נשאר עכ"ז יפלטהו האל ית' והוא אומר ומפלטי: אמר עוד הנה ג' דברים אלה הם לי מאת ה' להיותו צורי אחסה בו כי להיותו אלי ומשגיח עלי הוא מפלטי ולהיותו צורי הוא מצודתי שעושה אתי ג"כ דברים הדומים לעשיית המצודו' ולהיות שאני אחסה בו חסייה לבד מבלי שום תכלית רק בפשיטו' לבד הטוב הוא כמו כן סלעי כאמור · ולהיות אמת כי העומד בסלע הוא מוכן תמיד לכמה וכמה מיני מקרים רעים לחורב ביום ולקרח בלילה ודומיהם על כן כנגד זה אמר מגיני כי הוא ית' היה מגן לו מכל אלה · ולהיות כי העומד במצודה כדי להנצל שם בפחיתות גדול בהיותו נסגר שמה כדי להנצל וכמו שהיה הדבר לנחמיה כשאמרו לו להסגר בתוך ההיכל שאמר האיש כמוני יברח לכן אמר וקרן ישעי ויר' לומר שעכ"ז יש לו מעלה וכבוד ולהיות שאין מי שיצטרך אל משגב כמו מי שעומד בתוך המומתים אשר עליו אמר ומפלטי לכן כנגדו אמר משגבי: מהולל אקרא ה' ויר' בזה לבד שה' עושה עמי שמצילני שלא יגע בי דבר רע די לי ואני קורא אליו ית' מהולל · או יר' ומן אויבי אושע שלא אראה אותם כלל וה"א סורו ממני כל פועלי און שלא אראה אתכם כי בזה יש לי שמחה רבה דומה כמעט להנצל נפשי · או יר' בתשועות אלה מן אויבי בעצמם אושע ר"ל הם בעצמם יהרגו אלה את אלה ולכן מהולל אקרא ה' כי ידעתי שהכל בא אלי ממנו ית': אפפוני חבלי וגומר עתה בא להגיד ולהודיע את כל הרעה אשר היה מגיע לו בראותו את אויביו ולכן אמר הנה לפי האמת אפפוני חבלי מות כי הייתי חושב שאמות וכחלי אנשי בליעל היו מבהילים אותי יותר ויותר ממה שהיו מבהילי' אותי חבלי המות: חבלי שאול וגומר יר' אין כ"ל שחבלי המות בעצמה היו אתי רק שאפי' הייתי חושב ג"כ החבלים אשר היו עתידות לבא עלי בהיותי בשאול בחבוט הקבר ודומה לו סבוני ועם כל זה קדמוני מוקשי מות יר' קדמוני קדימת מעלה להרע לי המוקשי מות והם האויבים הנקראי' בשם מוקשי מות יען כי הם מביאים את המות · ואולי לזה אמר סבבוני עם ב' יתירה כדי לרמוז ג"כ אל החבוט הקבר האמור יחד עם חבלי השאול כלומר חבלי המות · או יר' חבלי השאול היו סובבים אלי סביב סביב והייתי כמי אומר סבבוני בב' יתרה לרבות רבוי הסובבות ולא היו מגיעי' אלי אך מוקשי המות קדמוני והאל ית' הצילני מאלה ומאלה: בצר לי וגומר יר' עם כבל גם בני בלי שם מוסבים כי בבוא איזו צרה היא באה מפאת הדין הגמור ובבא הטוב והגאלה הוא בא מהרחמנות הפשוט והם טועים בשניה' כי בצר לי אקרא ה' ר"ל אני אומר שה' מלך רחמנות והצילני עלי כדי להפרע ממני ואל מדת הדין אשוע שיצילני מן הצרה · או יר' כשהצרה היא לי בלבד אז אני ירא ואל ה' אקרא ואל אלהי אשוע בהתעצמות גדול מה שאין כן ח"ו ואם הוא בדרך כלל כי אז איני צריך לכל זה יען כי תכף ומיד האל ית' הוא עונה לצרתם · או יר' לפי שאני מלך על כל ישראל לכן אם ח"ו יבא לי איזו צרה גם כי לא תהיה רק א' אני ירא הרבה מאד ואקרא ואשוע לפי שהוא דבר נוגע אל כללות ישראל ועל צרתם אני מיצר: ואומר ישמע מהיכלו קולי הוא כנגד אומ' אקרא ה' ואומר ושועתי הוא כנגד אומר ואל אלהי אשוע · או יר' בזה לבד שאפתח פי להרי' קולי הנה הכף ומיד ישמע ה' ועוד ג"כ ושועתי לפניו תבא באזניו והוא ע"ד מה שאמר הכתוב עוד הם מדברים ואני אשמע · או יר' היא מעלמה תבא באזניו ואין צריך אל מליצים שכבר יכול ישימוה באזניו: ותגעש ותרעש הארץ וגומר מלאתי כתוב יר' לומר לנו שאחר סבות הרעש שהם היות העשן והכנסו בתוך הארץ שאחר כך יעלה ויתבקעו מוסדות תבל הם מאתו ית' והוא אומר עלה

תהלים יח

וַיִּרְכַּב עַל־כְּרוּב וַיָּעֹף וַיֵּדֶא עַל־כַּנְפֵי־
רוּחַ׃ יָשֶׁת חֹשֶׁךְ ׀ סִתְרוֹ סְבִיבוֹתָיו
סֻכָּתוֹ חֶשְׁכַת־מַיִם עָבֵי שְׁחָקִים׃
מִנֹּגַהּ נֶגְדּוֹ עָבָיו עָבְרוּ בָּרָד וְגַחֲלֵי־
אֵשׁ׃ וַיַּרְעֵם בַּשָּׁמַיִם ׀ יְהוָה וְעֶלְיוֹן
יִתֵּן קֹלוֹ בָּרָד וְגַחֲלֵי־אֵשׁ׃ וַיִּשְׁלַח טו
חִצָּיו וַיְפִיצֵם וּבְרָקִים רָב וַיְהֻמֵּם׃
וַיֵּרָאוּ ׀ אֲפִיקֵי מַיִם וַיִּגָּלוּ מוֹסְדוֹת
תֵּבֵל מִגַּעֲרָתְךָ יְהוָה מִנִּשְׁמַת רוּחַ
אַפֶּךָ׃ יִשְׁלַח מִמָּרוֹם יִקָּחֵנִי יַמְשֵׁנִי
מִמַּיִם רַבִּים׃ יַצִּילֵנִי מֵאֹיְבִי עָז
וּמִשֹּׂנְאַי כִּי־אָמְצוּ מִמֶּנִּי׃ יְקַדְּמוּנִי
בְיוֹם־אֵידִי וַיְהִי־יְהוָה לְמִשְׁעָן לִי׃
וַיּוֹצִיאֵנִי לַמֶּרְחָב יְחַלְּצֵנִי כִּי חָפֵץ בִּי׃ כ
יִגְמְלֵנִי יְהוָה כְּצִדְקִי כְּבֹר יָדַי יָשִׁיב
לִי׃ כי

ואתגלי בגבורתיה על כרובין קלילין ודבר בתקוף על גדפי זעפא : ואשרי שכינתיה בערפילא ואתחזר בענני יקריה היך מטללתא ואחית מיטרין דרעוא על עמיה ומיין תוקפין מן ריכפת עננין דקיבלא על רשיעיא מן רומיה דעלמא : מן זהור יקריה ענני שמיא עברו במזופיתא כגומרין דנור וברדא דלקא מן מימריה : ואכלי מן שמיא יי ועילאה ארים מימריה רמא ברדא וגומרין דינור : ושדר מימריה היך גירין ובדרין וברקין סגיאין ושגישינון : ואתחמיאו עמיקי מיא ואתגליאו שיתא מיא דתבל ממזופיתא מן קדם יי ממימר תקוף רוגזך : שלח נבייוהי מלך תקיף דיתיב בתקוף רומא דברני שזבני מעממין סגיאין : שזבני מן סנאי ארום עשינין הינון ומן בעלי דבבי ארום איתגברו עלי : אקדמו לי ביום טלטולי והוה מימרא דיי סמיך לי : ואפיק יתי לרווחא שזבני מטול דאיתרעי בי : יגמלינני יי כזכותי כברירות ידי יתיב לי : מטול

אבן עזרא

וירכב · דרך משל והטעם רדת הגזירה במהירות בלי התמהמה ועיכוב : ישת · בשאון גלי הים יתגעשו מימיו וירבה האיד העולה על כן יולד שם חשך וזה הוא חשכת מים עבי האד כאשר יהיה עב והוא הענן והטעם רדת הגזרות ואין אדם רואה אות': מנוגה · טעם עביו עברו החוק הידוע ברוב : ברד וגחלי אש · הוא כדמות ברזל השורף גם ממית ברוח והטעם היראה והפחד בלב האויבים כשמוע קול הרעם : וירעם · השם שרש והזכיר פעם שנית ברד וגחלי אש להתחברם רגע אחד : וישלח חציו · ומלת רב פעל עבר מפעלי הכפל על משקל כי אם תם הכסף והוא מגזרת ורובו והנה רב כנגד וישלח : ויראו אפיקי מים · המקומות החזקים והטע' לגלות סתר הקמים על דוד וככל אומר יתכן להיות הטעם דרך אחרת כי השם ירעיש את הארץ כאשר ירצה והטע' שיסירנה ממתכונת' ויוריד המים מן השמים ומי שיש לו כח לעשו' ככה יצילני : ישלח דברו · או מלאכו ויקחני מאלה שהקיפוני : ימשני ממים רבים · כנגד ונחלי בליעל : יצילני · נראה המשל במים שהוא איבי ותחסר מלה שהוא עז : יקדמוני · כנגד קדמוני מוקשי מות : ויוציאני למרחב · הפך בצר לי אקרא יי' : יגמלני · דבק עם אשר לפניו וכל זה עשה שיגמלני כצדקי : כבר ידי · על דרך בתום לבבי ובעבור היות רוב המעשים בידים הזכיר עמהם בור כדרך ובנקיון כפי : כי

רש"י

וידא · ויעף כמו כאשר ידאה הנשר : חשכת מים · שבעבי שחקים הם חשך אשר סביבותיו ושמא תאמר לפני' מן החשך אין אור תלמוד לומר מנוגה אשר נגדו ומתוך מחילתו את עביו אשר סביבותיו בוקעים ועוברים ברד וגחלי אש : עברו · טריספאס"כט בלע"ז הברד בוקע ועובר על המצריים על ים סוף · ויראו אפיקי מים · כשנבקע הים : ויגלו מוסדות תבל · שכל מימות שבעולם נבקעו : מנשמת · מנשיבת : ישלח ממרום ימלאכיו להציל את ישר' מן הים וממצרי': ימשני · לשון הוצאה כמו כי מן המים משיתהו : יקדמוני · אויבי היו ממהרין ומקדימין לבא עלי ביום אידי ויהי יי' וגו' : כצדקי · כצדק לכתי אחריו במדבר : כבור · לשון נקיות כמו ובר לבב ד"א ישלח ממרום יקחני כנגד עצמו אמר על שם המלאך שבא בסלע המחלוקות לפנות את שאול מעליו שנאמר ומלאך בא אל שאול וגו' · כצדקי שלא הרגתיו בכרתי את כנף מעילו : כי

מ"ע ספורנו ז"ל

וירכב על כרוב ויעף · במכת בכורות שכלם לקו ברגע אחד · וידא · להציל ישראל אז ממכת בכורות : ישת חשך סתרו · על הים באמרו ויהי הענן והחשך : עביו עברו · בעמוד אש וענן : וירעם בשמים · ויהם את מחנה מצרים : ויפיצם · באמרו ויאמר מצרי' אנוסה : ויראו אפיקי מים · בקריעת ים : ישלח ממרום יקחני וכן י"ר שימשה כאדי ימשני ממים רבים · ממלחמות האמות : יצילני מאויבי עז · ממלך קשה : ומשונאי כי אמצו · מאומה קשה : יקדמוני ביום אידי · כי אמנם היו רגילים לקדם אותי במלחמתם ביום אדי שהייתי גולה כמו שמשה מפלך בצקלג · ויהיה למשען לי · שהצלתי מידם והכיתים : יחלצני · להצלה : כי חפץ בי · מאחר שמצאתי חן בעיניו : יגמלני ה' כצדקי · שלא שלחתי ידי במשיח ה' : כבור ידי · במשפט וצדקה : לא רשעתי מאלהי : לא

מנחת ערב

ונס"ע מה ראה דוד לומר לעבד ה' ללמדך שכל העושה תשובה מעבירה שבידו הקב"ה מוסיף לו כבוד וקורא לו שם חביב את השירה הזאת אמר ר' יוחנן וש"ה כמופת הייתי לרבים אמר דוד מה אני לא אמרתי שירה עד שנתחרפתי ועד שנפלו בידי ארבעה ועד שנפלו בידי בעל אצבעות כך ישראל אינן אומרים שירה עד שיתחרפו ועד שיפלו בידם ארבעה ובעל אצבעות וזהו כמופת הייתי לרבים ואני סימן טוב לישראל כילד נתחרף מגליות הפלשתי וחירף לישראל וקילל את דוד ונפל הוא בידו ובעל אצבעות ויהי איש מדון ואצבעות ידיו ואצבעות רגליו שש ושש ונפלו לפניו ארבעה את ארבעת אלה יולדו לחרפה בגת וסמיך ליה וידבר דוד לה' את דברי השירה הזאת כך כשיבא משיח במהרה בימינו אין אומרים שירה עד שיתחרף המשיח שנ' אשר חרפו עקבות משיחך ועד שיפלו לפניו בעל אצבעות זו מלכות הרשעה שנ' ואצבעות רגליא מנהון פרזל ועד שיפלו לפניו ארבע מלכיות שנ' ואספתי את כל הגוים אל ירושלים מיד ויצא ה' ונלחם בגוים ההם שעה אומר שירה שנ' מזמור שירה להם שיר חדש כי נפלאות עשה : ביום

מסרה

ויראו ד' וסימ' ויראו אפיקי ים יגלו מוסדו' דשמואל ויראו אפיקי מים דתהלות · ויראו ראשי הבדים מן הקדש · וחברו דד"ה : ידי כ"א בקריאה וסי' ואפן וארד מן ההר וההר בער באש · ואתפש בשני הלחות ואשליכם מעל שתי' · יגמלני יי' כצדקתי דשמואל · מלמד ידי למלחמה דשמואל · אשר ברכו יי' צבאות לאמר כי בראותו ילדיו מעשה · ועל פעל ידי תצוני · אנכי עשיתי ארץ · ועמך כלם צדיקים לעולם ירשו ארץ · פרשתי ידי כל היום · הוי למתפרות יגמלני ה' כצדקי דתהלות · וישב יי' לי כצדקי כבר ידי · מלמד ידי למלחמה דתהלות · כי סבבוני כלבים עדת מרעים הקיפוני · שמע קול תחנוני בשועי אליך · פרשתי ידי אליך נפשי בארץ עיפה · לדוד ברוך יי' צורי · ופניתי אני בכל מעשי שעשו ידי ובעמל · והנה יד נגעה בי · כלם מיראים אותי · וחד וידי נטפו מר ואצבעתי :

תורת חסד · תהילת ה'

עלה עשן באפו וגו' אם עלה העשן אשר בתוך הארץ למעלה הנה הוא באפו ית' והראיה לזה שגם סבות העשן שהם האש והגחלים הם ממנו ית' והוא אומר ואש מפיו תאכל גחלים וגומר ע"כ : ובי נר' לומר כי אחר שהקדים הקדמותיו ואמר שה' הוא סלעו וכו' אם להצלתו ואם שלא יראה לנגד עיניו האויבים אשר הם הללו כעיקר צרותיו ושה' יענהו תמיד ושתפלתו נכנסת באזניו ית' בא עתה והקדים הקדמה אחרת ואמר הנה הוא ית' כשיחרה אפו אז תגעש ותרעש הארץ ולכן אני מחלה פניו ית' שיצילני מאויבי עז וכו' : או אולי יר' כי תפלתי עושה דברים אלה ההולכים במדרגה אל מדרגה והוא על הדרך בעצמו שהקדים בתחלה לומר כי הוא ית' סלעו ומצודתו כמו שפי' ולכן אמר שבתחל' יהיה הדבר שתגעש הארץ ואח"כ תרעש והוא מאליות הארץ השוה במישור ואם בזה לא יספיק אז מוסדי הרים שהם יותר חזקים מהארץ ירגזו בתחלה ואם לא יהיה די בזה ויתגעשו ג"כ וסבת כל זה הוא כי חרה לו ית' החרון הנז' בפסוק הקודם וממה חרה לו אם לא ממה שאני בצרה כו' וכשחרה לו ית' עשה כמו כן הדברים ממדרגה אל מדרגה עלה עשן באפו מתחלה ואח"כ ואש מפיו תאכל כי הוא דבר יותר גדול מעליות העשן ואח"כ גחלים בערו ממנו שהוא יותר גדול מהלהב ועל זה הדרך בתחלה ויט שמים וירד וערפל תחת רגליו והוא ביסוד האש ואם לא יהיה די בזה וירכב על כרוב וגומר והוא ביסוד האויר ואם לא יהיה די בזה ישת חשך וגומר והוא ביסוד המים ויעשה בו מה שירצה והר"ית ז"ל פי' כי באומר ישת חשך הוזכר יסוד המים וכן פירשתיו אני · ואחר כל זה ויגלו מוסדות תבל ועל זה הדרך בתחלה ישלח ממרום מי שיקחני והוא א' ממלאכיו שיקחני מתוך הצרה וימשני ממים רבי' ואם לא יהיה די בזה להצילני מיד האויב יצילני מאויבי עז יר' המלאך הזה יצילני מאויבי וכו' ואם האויבים האלו יקדמוני ביום אידי באומרם בכל תורה שדילו סכינא שאז צריך שמירה יותר ויותר הנה אז ויהי ה' למשען לי לא ע"י מלאך : ויוציאני למרחב יר' ולא די שהוא לי למשען רק שיוציאני למרחב ועכ"ז יחלצני ויאמצני והוא מלשון נחלץ חושים כמו שפי' הר"ית ז"ל וכל זה יען כי חפץ בי ורוצה שאהיה בעל כח לעסוק בתורה ובמצות כי מתוך פחדי מהצרות נחלשתי ולכן אזרני חיל וכו' · או יר' אחר שהוציאני כבר למרחב אז יאזרני וילבישני כלי מלחמתו יען כי חפץ בי להיותי תמיד מוכן לנגד אויבי שיקומו עלי : יגמלני ה' כצדקי עתה בא לומר עוד דבר זה כנגד אומר ומיד שאול כמו שפירשתי אני כי אומר מאויבי עז הוא אומ' מכף כל אויביו ובזה נכנסו השונאי' ג"כ ובאומרו כבור ידי כיון אל אומר ומיד שאול והנה באומר כבור ידי נוכל לומר ג"כ מה שביארתי בספר חסדי אבות במס"ה ותעם בחפץ כפיה ובפרט כי פה אמר ידי שר"ל ב' ידים ושם אמר כפיה שר"ל ב' כפיה · או יר' מלבד מה שגמלני ה' מן הטובה כצדקי עוד זאת יעשה לי כי כבור ידי ישיב לי ויתן לי והכונה לומר כי הוא ית' משלם שכר טוב על המחשבה הטובה ועל המעשה הנעשה באיזה אבר מן הגוף :

כי

אבן יחייא

וירכב על כרוב וגו' · ר"ל ואפי' גלגל ערבות שרוכב עליו האל ומניעו וכאומרו לרוכב בערבות קבל הטיה והוא אומרו ויעף · שהיה כאלו עף מתחת רוכבו · וכנגד יסוד האויר אמר וידא על כנפי רוח · כי בהיותו רוכב על הכרוב אשר עף והלך לו נשאר הרוכב בין השמים והארץ והוצרך לעוף על כנפי רוח · כי יהיה וידא נגזר מן כאשר ידאה הנשר · והוא רמז כי יבוא לדור בין ישראל עמו · וזהו אומרו ישת חשך סתרו · שרוצה לומר שהקדוש ברוך הוא ישת מקום סתרו בחשך והוא העולם השפל · סביבותיו סוכתו · רוצה לומר שסבית המקדש שלו המכונה בסוכה וכאומרו ויהי בשלם סוכו ומעונתו בציון הוא נבנה בירושלם שהוא אמצע העולם השפל המכונה בחשך · באופן שסודו הוא סביבותיו מהחשך · כי החשך יקיפהו מכל צד · ושכינתו יחול שם באמצעות העננים המקריים והם העננים מהתקשרות אידי הארץ המשקים אותה ומחשכים האור עד שיריקו מימיהם · וזהו אומרו חשכת מים · ובאמצעות העננים העצמיים והם ענני כבוד הנקראים עבי שחקים · ובזה רמז ליסוד המים · מנגה נגדו וגו' באופן כי מנגה האור השכליי שהיה נגדו מישראל · עביו מהאור ההוא אשר הזכרנו לעיל עברו חיל האויבים ברד וגחלי אש שהוא האש המתלקחת שבתוך הברד לסוסים ולאנשים · וכל זה הוא משל כי אף שלפי טבע המלחמה · הגבור ינצח החלש באופן כי ישראל ודוד היו חייבים הכליה ח"ו ע"י גולית ועמו · לחלשתם בערכו ולכן היו יראים ממנו לולי רחמי ה' שינה הטבע כלו והגביר החלש על הגבור ונכנס האבן במצחו ויראו פלשתים כי מת גבורם וינוסו · וירעם משמים וגו' אחרי השלימו מלהמשיל משל בעולם השפל בא לעשות ככה בעולם הגלגלים · והוא אומרו כאלו הרעים ה' בשמים · והעליון נתן קולו קול גדול ולא יסף · ושלח ברד וגחלי אש בארץ · מה שנמשך מזה כי כאשר שלח חציו מברד וגחלי אש לאויבים הפילם ה' · וכאשר עליון נתן קולו מקולות וברקים רב · ויהומם כי הממם ה' משמיעת הקולות ומראות הברקים · ומגערתך רוח ה' ומנשמת רוח אפך · כי האיש הפועם מפני התמימות הוא מתנמס בתכיפות ודפקיו יהיו תכפיים לחום נכרי אשר התלהב בו בפתע · והוא אומרו לעיל וירעם בשמים ה' · קרה כי לא די שיראו בני האדם מהגערה ההיא · כי גם נרעדו ונגזו המים והיבשה · ונבקעו · והמים נבקעו עד שנראו אמצעיות והוא אומרו ויראו אפיקי מים · והיבשה נבקעה והוא אומרו ויגלו מוסדות תבל · והוא משל וכאומרו בד"מ גם כן הים ראה וינוס הירדן יסוב לאחור ההרים רקדו כאלים וגו' · ישלח ממרום וגו' אחרי השלימו בעולם הגלגלים · אמר כי ממרום והוא עולם המלאכים שלח ידו לקחת אותי ולהצילני מיד גולית · וימשני ממים רבים והוא חיל גדול פלשתים · יצילני מאויבי וגו' אחרי שביאר איך ענהו ה' בצרת מלחמת גולית בא לבאר איך ענהו גם כן בצרת מלחמת שאול · והוא אומרו יצילני מאויבי עז והוא שאול העז שבישראל להיותו מלך

וכאשר המשילו במזמורים הקודמים לאריה · ומשונאי כי אמצו ממני והם סיעת שאול המסכימים לכונתו · יקדמוני וגו' ר"ל שאול וסיעתו קדמו אותי · ר"ל שהיו קודמים לבא לפני המקומות אשר ידעו כואי שמה למען יפגעו בי · ביום אידי · ר"ל ביום האיד והשברון שלי והוא יום היותי במדבר מעון · אשר שאול ואנשיו היו עוטרים אותי ואת אנשי לתפשם · כי אז קדמוני וכאומרו שם שאול לזיפים לכו נא הכינו עוד ודעו וראו את מקומו אשר תהיה רגלו · וראו ודעו מכל המחבואים אשר יתחבא שם ושבתם אלי אל נכון והלכתי אתכם וגו' · ויהי ה' למשען לי כי

[illegible]

ולאלקי בהושלא מאלהי · רק קמים הייתי עם ה' אלהי · והמ' ואשתמרה מעוני · כי הייתי נזהר שלא לעבור על מצותיך :

וישב

כִּי־שָׁמַרְתִּי דַּרְכֵי יְהוָה וְלֹא־רָשַׁעְתִּי מֵאֱלֹהָי׃ כִּי כָל־מִשְׁפָּטָיו לְנֶגְדִּי וְחֻקֹּתָיו לֹא אָסִיר מֶנִּי׃ וָאֱהִי תָמִים עִמּוֹ וָאֶשְׁתַּמֵּר מֵעֲוֹנִי׃
כה וַיָּשֶׁב־יְהוָה לִי כְצִדְקִי כְּבֹר יָדַי לְנֶגֶד עֵינָיו׃ עִם־חָסִיד תִּתְחַסָּד עִם־גְּבַר תָּמִים תִּתַּמָּם׃ עִם־נָבָר תִּתְבָּרָר וְעִם־עִקֵּשׁ תִּתְפַּתָּל׃ כִּי־אַתָּה עַם־עָנִי תוֹשִׁיעַ וְעֵינַיִם רָמוֹת תַּשְׁפִּיל׃ כִּי־אַתָּה תָּאִיר נֵרִי יְהוָה אֱלֹהַי יַגִּיהַּ
ל חָשְׁכִּי׃ כִּי־בְךָ אָרֻץ גְּדוּד וּבֵאלֹהַי אֲדַלֶּג־שׁוּר׃ הָאֵל תָּמִים דַּרְכּוֹ אִמְרַת־יְהוָה צְרוּפָה מָגֵן הוּא לְכֹל הַחוֹסִים בּוֹ׃ כִּי מִי אֱלוֹהַּ מִבַּלְעֲדֵי יְהוָה וּמִי צוּר זוּלָתִי אֱלֹהֵינוּ׃ הָאֵל הַמְאַזְּרֵנִי חיל

מְטוּל דִּנְטָרִית אוֹרְחָן דְּתַקְנָן קֳדָם יְיָ וְלָא הֲלִיכִית בְּרַשַׁע קֳדָם יְיָ׃ מְטוּל דְּכָל דִּינוֹי גְּלוֹ לְקִבְלִי לְמֶעְבַּדְהוֹן וּקְיָמוֹי לָא אַעְדִּי מִנִּי׃ וַהֲוֵיתִי שְׁלִים בִּדְחַלְתֵּיהּ וַהֲוֵית נְטִיר נַפְשִׁי מֵחוֹבִין׃ וּפְרַע יְיָ לִי הֵיךְ זְכוּתִי כִּבְרִירוּת אִידִי קֳדָם מֵימְרֵיהּ׃ עִם אַבְרָהָם דְּאִשְׁתְּכַח חָסִיד קֳדָמָךְ אַסְגֵיתָא לְמֶעְבַּד חִסְדָּא עִם זַרְעֵיהּ דְּיִצְחָק דַּהֲוָה שְׁלִים בִּדְחַלְתָּךְ אַשְׁלֵימְתָּא מֵימַר רְעוּתָךְ עִימֵיהּ׃ עִם יַעֲקֹב דַּהֲוָה בְּרִיר קֳדָמָךְ בְּחַרְתָּא בְּנוֹי מִן כָּל עַמְמַיָּא וְאַפְרַשְׁתָּא זַרְעֵיהּ מִן כָּל פְּסִילָא וְעִם פַּרְעֹה וְזַרְעֵיהּ וּמִצְרָאֵי דַּחֲשִׁיבוּ מַחְשְׁבָן בִּישָׁן עַל עַמָּךְ בִּלְבַּלְתִּינוּן בְּמַחְשַׁבְתְּהוֹן׃ מְטוּל דְּאַנְתְּ יָת עַמָּא בֵּית יִשְׂרָאֵל דַּחֲשִׁיבִין בֵּינֵי עַמְמַיָּא בְּגָלוּתָא אַנְתְּ עָתִיד לְמִפְרַק וּבְמֵימְרָךְ אוּמַיָּא תַּקִּיפַיָּא דְּמִיתְגַּבְּרִין עֲלֵיהוֹן תַּמְאִיךְ׃ מְטוּל דְּאַנְתְּ תַּנְהַר שְׁרַגָּא דְּיִשְׂרָאֵל דְּמִיטְפָּא בְּגָלוּתָא דְּאַנְתְּ הוּא מָרֵיהּ דִּנְהוֹרָא דְּיִשְׂרָאֵל יְיָ אֱלָהִי יַפְקִינַנִי מֵחֲשׁוֹכָא לִנְהוֹר יַחְמִינַנִי בְּנִיחָמוּתֵיהּ דְּעָלְמָא דַּעֲתִיד לְמֵיתֵי לְצַדִּיקַיָּא׃ מְטוּל דְּבְמֵימְרָךְ אַסְגֵּי מַשְׁרְיָין וּבְמֵימַר אֱלָהִי אֶכְבּוֹשׁ כְּרַכִּין תַּקִּיפִין׃ אֱלָהָא דְּכַוְּנָן אוֹרְחָתֵיהּ אוֹרַיְתָא דַּיְיָ בְּחִירָא תְּרִיס הוּא לְכָל דְּמִתְרַחֲצִין עֲלוֹי׃ אֲרוּם עַל נִיסָּא וּפוּרְקָנָךְ דְּתַעְבִּיד לִמְשִׁיחָךְ וּלְשִׁיוּרֵי עַמָּךְ דְּיִשְׁתַּאֲרוּן יוֹדוּן כָּל עַמְמַיָּא אוּמַיָּא וְלִישָּׁנַיָּא וְיֵימְרוּן לֵית אֱלָהָא אֱלָא יְיָ אֲרוּם לֵית בַּר מִינָךְ וְעַמָּךְ יֵימְרוּן לֵית דְּתַקִּיף אֱלָא אֱלָהָנָא׃ אֱלָהָא דִּמְזָרֵיז לִי קמור

רשי

כי כל משפטיו לנגדי · תמיד שמתים אותם לנגד עיני : עם חסיד תתחסד · כלומר לפי שכן דרכיו לגמול מדה כנגד מדה · חסיד תמים נבר כנגד שלש אבות : עם נבר · נאמן : עם עקש · כנגד פרעה : כי אתה תאיר נרי · כשנלחם בלילה בגדוד עמלק הבא על צקלג שנ' ויכם דוד מהנשף עד הערב למחרתם : כי בך במבטחך : ובאלהי אדלג שור · כשבא להלחם על יבוס ואמר כל מכה יבוסי יהיה לראש ולשר הביא יואב ברוש רענן וכפפו ונתלה בו ועלה על החומה אמר דוד יהלמני צדיק וגו' קצר לו הקב"ה את החומה ודילג במדרש תילים : צרופה · ברורה מבטיח ועושה : ויתן

אבן עזרא

כי שמרתי · מצות עשה ומלת דרכי תשמש אחרת עמה : ולא רשעתי · מדרכי אלהי מצות לא תעשה : כי · לא אשכח משפטיו וזה טעם לנגדי : ואהי תמים · כמו תמים תהיה : ואשתמר מעוני · כמו מענה לב . וישב · הזכיר כבור ידי לנגד עיניו כנגד כי כל משפטיו לנגדי : עם חסיד יראה חסדיו : גבר · תואר ואיננו סמוך : תתמם · מובלע תי"ו שליש' כמו תתחזק והטעם יראה פעלך שהוא תמים או אתה תמי' דעים : עם נבר · מפעלי הכפל כמו נקל ונמס : תתפל · כמו נפתולי אלהים על דרך תלחם עד שתנצחנו : כי · עני · הפך עקש ותושיע הפך תתפל והזכי' עם כי פלא הושע עם גדול מתשוע'אים אחד והזכיר ועינים רמות ואינם רואות בלילה : כי · הזכיר כי אתה תאיר נרי והוא משל למזלו הטוב : כי · ארוץ · כמו ארצץ וכמוהו מרוצתם וי"א ארוץ אחרי הגדוד כדרך הרודף שירצא עם אחרים ופעם לבדו והטעם כי בך לבדך אנצח רבים וטעם בך עמך או בסמך שאקר': האל · הטעם שהוא תקיף ולא יעשה עול רק תמים דרכו וכבר אמר והמרת אין דופי בה ושמץ כי היא צרופה שהוא יהיה לעול' מגן לחוסי' בו : כי · ואין עומד כנגדו שלא ימלא אמרתו כי אין אלוה בלתו : האל · וכאשר הוא אל תקיף אזרני חיל מתוקפו וכאשר דרכו תמים כן נתן דרכי תמים וטעם ויתן כי מאתו יסוב הטוב : משוה

מ"ע ספורנו ז"ל

לא סרתי ממנו להיות מורד בו : ואהיה תמים עמו · שום' מצותיו לבנו : ואשתמר מעוני · אחר שנכשלתי נשמרתי שלא אחטא עוד : כצדקי · שלא הטאתי בשמים ה' ובכן שילני במאין אותי פלשתים נגת : כבור ידי · וכמו כן במלני שכשא את מלכותי וזה : כי עם חסיד תתחסד · תכנס לפנים משורת הדין : גבר תמים · עושה הכל לשמך : תתמם · עושה פעולה' לתועלתו · תתברר · לא תדקדק עליו : תתפל · תדקדק עליו כחוט השערה · ואמרתי תתחסד : כי אתה עם עני תושיע · תושיע עם שהוא עני בזכות ובלתי ראוים להושע : ועיני' רמות · עיני אויביהם תשפיל : וזה כי אתה תאיר נרי · מלכותי שכיתה על יהודה בלבד האירת אותה על כל ישראל : ה' אלהי · באשר הוא אלהי שופט תפלה : יגיה חשכי · במלחמה : כי בך · בחסדך לא בכחי : ארוץ גדוד : אשבור גבא האויבים : ובאלהי · ובכח מצות אלהי כאמרו כי תקרב אל עיר להלחם : אדלג שור · אכנס בשערי האמות : האל תמים דרכו · כי אמנם דרכו הוא לעשות הראוי בלתי פחות ויתר : צרופה · מבלכוב והנה אמר ונתנה ה' אלהיך בידיך : מגן הוא · שומר מצוה לא ידע דבר רע : כי מי אלוה · שיוכל לעזור : מבלעדי ה' · בלתי מצותו ובכן לא יעזור לעולם לעוברי רצונו : האל המאזרני חיל · וידעתי כי הוא המאזרני חיל : תמים

מנחת ערב

ביום הציל ה' אותו וכי ביום אחד הציל אותו מאויביו ומשאול אלא שהיה שקול עליו כנגד כל אויביו · דכל מאן דתבע ליה בר ישראל חבריה קשה עליו מכל שונאי אומות העולם וכן שמעון אומר להם השבעו לי פן תפגעון בי אתם ושבקו יתיה וכן שלמה אמר את נפשע מקרית עוז : אפפוני חבלי מות בבבל · נחלי בליעל ובעתוני במדי · חבלי שאול סבוני ביון קדמוני מוקשי מות באדום רבנן אמרי למה כתב בראבוכה ובריעי תמות שזו החריב בית ראשון וזו החריב בית שני ר' אבא בר כהנא אמר זו גזרה שמד וזו גזרה שמד בצר לי אקרא ה' בבבל ואל אלהי אשוע במדי וישמע מהיכלו קולי ביון ושועתי לפניו תבא באזניו באדום · ר' פנחס בשם ר' חמא אמר למה היה מזכיר בשלישית היכל שכל ימיה של יון היה ההיכל קיים אמר בצר ולא אמר בצרות לפי שכל הנביאים מיחדין צרותיהן של ישראל וממעטין אותן שנ' בצר לך ומצאוך · ראה ה' כי צר לי ר' יהודה אומר מפעם אחר כיון שלא היה היכל חרב בימיה : ראוך

אבן יחייא

וישב ה' וגומר ספר ה' הטבות אשר הטיב לו אלהיו כגד השמוכה מדות הנזכרים · וכנגד יגמלני ה' כצדקי אמר וישב ה' לי כצדקי · וכנגד כבור ידי ישיב לי · אמר כבור ידי · שר"ל וישב ה' לי כבור ידי · וכנגד כי שמרתי דרכי ה' · אמר לנגד עיניו · שר"ל וישב ה' לי גמול כאשר הייתי שומר דרכיו בלכתי לנגד עיניו ללמדם · וכנגד כי כל משפטיו לנגדי · שהייתי חסיד בעשותי לפנים מן השורה להשפיל יכולתי שלא לעשות אפי' כמלא נימא רק כפי אשר יסבול הדין · אמר עם חסיד תתחסד · שר"ל לתגמול היותי חסיד · תמיד גם אתה עשית חסדים עמדי · וכנגד אומרו ולא רשעתי מאלהי · ואומרו ואהי תמים עמו · שהם שתי מדות מסוג אחד · והוא מהאמונתו באל בשלימות ובלי דופי · אמר עם גבר תמים תתמם · שר"ל עם האיש הגבור כארי לבלתי הרשיע אלהיו · ותמים לבלתי תקור במופלא ממנו · תתמם שתהיה תמים עמו בתת ה' לו השלימות והתמימות · וכנגד וחקתיו לא אסיר מני · אמר עם נבר בר לבב כמוני אשר אדבק במעשים אשר אין טעמם נגלה · תתברר · כי יתברר אלהיו עמו להצילו ולהטיבו · וכנגד ואשתמר מעוני · אמר ועם עקש אשר לא ישמר מעונו תתפתל להרע לו · מה שתעשה ההפך עמדי אשר אשתמר ממנו · ואשר לא ספר הטבות על סדר ספרו המדות הוא ממנהג הדיבור השיריי · כי אתה וגומר אחרי ספרו איך ענהו ה' בצרת מלחמת שאול בא לספר ישועות ממלחמת האומות אחרי מולכו · וזהו אומרו כי אתה עם עני והם ישראל אשר הם ככבשה בין שבעים זאבים תושיע · ועינים רמות משאר העמים תשפיל כי המרום וקדוש שוכן · הוא את דכא ושפל רוח להחיותו · מה שירדוף באף ותשמיד העינים רמות אשר לרוממותם נשאו למרום לדבר על עילאה דברים אשר לא כן · כי אתה וגומר ר"ל ומלך עמך ישראל אשר בחרת בי אני עבדך השלמת בנפש וגוף · וכנגד הנפש אמר כי אתה תאיר נרי · כי נר ה' נשמת אדם · ותאירה ברוח קדשך וכאומרו בשמואל ותצלח רוח ה' אל דוד מהיום ההוא ומעלה · וכנגד הגוף החשוך · אמר ה' אלהי יגיה חשכי · כי מצד היותו אלהי ודבק בי האיר גם כן גופי והבדילו מכל השאר · כאשר עשה לגוף משה עבדו · וכן נקרא דוד עבד ה' כאשר נקרא משה · כי בך וגומר ר"ל ולכן מצד השלימות הנפשי אשר יחסו לאתה תאיר · ארוץ גדוד התילות תאויבי עמך ישראל כאשר הם במערכות מחניהם · ומצד השלימות הגופיי אשר יחסו לאלהי יגיה · אדלג שור וחיל וחומה יחדיו · כשנצור על עיר גדולה סוגרת ומסוגרת בדלתים ובריח · האל תמים וגומר בא לספר תארי אלהיו אשר אמר כי בו ירוץ גדוד וידלג שור · ואמר כי יש לו ג' תארים האחד כי ישלם לאיש כמעשהו ויעזור לטובים וישפיל הרעים · וזהו אומרו האל תמים דרכו כי מה שעושה עושה ביושר ותמימות כי אל אמונה הוא ואין עול בו · והשני כי יעזור אל הטובים במלחמתם עם הרעים עד שישפילם · והבטחון בו על עזרו איננו כבטחון במלכים משענת קנה רצוץ · כי לא ימיר דברו · כי אמרת ה' צרופה ומזוקקת · והג' כי יגין הצדיקים מהנזקים אשר יזיקו להם הרשעים ויהיה להם למגן ומחסה · וזהו אומרו מגן הוא לכל החוסים בו · כי מי אלוה וגומר ביאר כי כח אלהיו בשתי אלה להגין החוסה בו · ולעוזרו להזיק שוסהו · לא יכנס תחת סוג אחד עם כחות זולתו · בפחות ויתר כי אין כמוהו ואין דומה לו · וזהו אומרו כי מי אלוה מבלעדי ה' לעזור עבדיו בשלחמו עם אויביהם · ומי צור זולתי אלהינו להשגב בו · כשמטה ידם במלחמה וכרדפו מהאויבים · האל המאזרני וגו' ר"ל והאל הלז אשר זכרתי תאריו הוא · אשר אזרני חיל וכח ללחום · מלחמות עמו עם אויביו · ויתן תמים דרכי · שר"ל שכפעל ידי הטוב הטיב לי · באופן שבחיל הלז אשר אזרני · עשה אלי י"ב הטבות · הא'

תורת חסד תהלת ה'

כי שמרתי אמ' שאין צ"ל שעל המחשבות הטובות במצות עשה ועל המעשה בקום עשה עשה לו האל ית' כן אלא שגם במצות שאין בהם אלא שב ואל תעשה עשה לו ה' כן שנתן לו שכר על המחשבו' ועל שלא חטא בשום א' מאבריו והוא אומר כי שמרתי דרכי ה' ולא רשעתי מאלהי והם מצות ל"ת וכן פי' הרא"ב"ע : או יר' ב' דברים עשה לי הוא ית' לפי שכמו כן אני עשיתי ב' דברים והם מצות עשה ומצות ל"ת : או יר' עם היות שהייתי ירא מן העונשי' הבאים מאלהי ולכן לא רשעתי במעשי עב"ז העיקר היה לי לשמור דרכי ה' מצד היותם דרכי ה' ולא מצד פגייה אחרת כלל ולכן בא פסוק כי כל משפטיו לנגדי לבאר הקודם אליו ויר' מצד היותו שומר דרכי ה' לכן כל משפטיו מצד שהם משפטיו שמתי לנגדי וחקותיו גם כי הם בלי טעם לא אסיר מני · או יר' לומר כי כמעט היה עושה יותר השבון מהחקי' ממה שהי' עושה מהמשפטי' ולכן שם המשפטי' לנגדו והחקים היו עמו ממש · ומצאתי כתוב שר"ל שבסבת היסורי' לא יתבטל מחקותיו ומתורתו ית' והרשעים ברואותם שאין יסורין באים עליהם חושבים שמה שעושים הוא יפה ואינם נותנים לב לעסוק במצות ע"כ : ואני חושב לומ' שיר' כי גם שהיו עליו יסורין לא היה מתבטל מעסוק בתורה · או יר' שהיו יסורין של אהבה כאומ' אשריהגבר אשר תיסרנו יה ומתורתך וכו' כרז"ל · וכנגד אומ' ולא רשעתי מאלהי אמר ואהי תמים עמו ואשתמר מעוני ואמ' הדבר בעצמו שאמר מקודם והוא אומ' וישב ה' לי כצדקי כבור ידי וכו' : ומצאתי כתוב ולא רשעתי ולא לסבת שכר ושבח רק מצד שהוא אלהי לא זולת ולכן אמר אלהי דרך כנוי ולא אמר מאל"ים ע"כ : ואהי תמים וגו' הוא בעצמו מה שאמר אח"כ הקילותי ואני עמך והמ' שעב"ז היה ירא מעיניו · ואולי יר' כי גם שהיה כבר תמים עמו ית' ובעל תשובה כי מצד זה הזדונות והשגגות נעשו לו כזכיות עב"ז מצד ענותנותו היה משתמר מעונו ר"ל מהמסתית והקטיגור הנעש' מעונו : או יר' הענין בעצמו שנאמ' בפסוק ותעאים אליך ישובו שהחטאים בעצמם ישובו אל אל ויאמרו אל ה' לא מצאנו אל מי שעשה אותנו ואמר שאחר ששב בתשובה היה עב"ז ירא והיה משתמר מעונו שלא ימצאהו : וישב ה' לי יר' והאל ית' השיב לי אז כצדקי כאילו אותו העון היה צדק וכאילו היה לנגד עיניו בור ידי ולא פעל רשע · או יר' הוא השיב כצדקי לי לעצמי וכמו כן השיב לי כבור ידי אשר הוא תמיד לנגד עיניו להטיב בעבורו אל הבאים אחרי : עם חסיד עד עתה דבר בכל הדברים הנוגעים אליו ולהצלתו ואל השפלת אויביו ושהכל הוא ממדרגה אל מדרגה כי הוא ית' איננו משנה את הטבע ואת מנהג העולם אלא על צד ההכרח ועתה בא לומ' עוד כי כשם שבכל טבע היצורים ישמור את טבעם כמו כן ישמור את טבע המדות באנשים ועם חסיד יתחסד ועם גבר תמים שהוא פחות מהחסיד יתמם ועם הנבר שהוא פחות המעלה מהגבר תמים לפי שאיש כזה איננו יכול לעשות רע כלל יתברר עמו ועם עקש ילחם עמו עד שינצחנו : או יר' באותו העת אשר תתברר עם הנבר באותו העת בעצמו תתפתל עם העקש ואינך צריך אל ב' זמנים או אל ב' מעשים והוא ע"ד מה שנהיה לישראל ולמצרי' על הים והוא אומ' כי אתה עם עני תושיע והם ישראל ובאותו הרגע בעצמו ועינים רמות תשפיל : ונוכל ג"כ לומר כי לכן אמר פה ועינים רמות תשפיל כי רצה הגב דבריו הטובי' לומ' הדבר בעצמו הנאמר בכתו' זה ישפיל וזה ירים שר"ל כי איננו צריך להשפלת אחר כדי להרים לזה אלא שזה בעצמו ישפיל וזה בעצמו מצד עצמו ירים ולא מצד אחר שהושפל וכו' ולכן אמ' פה כי בתחלה אמר את עם עני יושיע ואח"כ עינים רמות ישפיל יען כי לא נצטרך להשפלתם כדי להושיע את העם העני · ובספר שמוא' אמ' ואת העם עני תושיע ועיניך על רמים תשפיל ויר' לומ' הדבר הזה בעצמו כי אז כשיושיע את העם העני באותו הרגע בעצמו עיניו ית' כביכול הם על אותם הרמים שישפיל : כי אתה תאיר נרי יר' כי אתה תאיר נרי בהאירך את העולם ע"י שמש ירח וככבי' אשר כוננת ומצד היותך ה' אלהי פטרון ומשגיח עלי אתה ה' תגיה חשכי ר"ל גם בהיותי בתוך החשך : או יר' לומר שלישראל היה אור במושבותם ולמצריים היה חשך · והנה פה דקדק יותר ממה שאמר בס' שמואל כי שם אמר וה' יגיה חשכי ופה אמ' ה' אלהי והוא לרמוז כי גם טובותיו הן באות מצד המדת הדין ואליה היה מתפלל שיצילהו : האל תמים וגו' עתה חתם כל המאמרים הנז' ואמ' כי האל תמים דרכו ולכן הוא ית' מתחיל מהדברים הבלתי נגדיים אל הטבע בתחלה ולצדיקים עושה מה שנאמר למעלה לפי שאמרת ה' צרופה והיא התורה והוא מה שאמר רב לא נתן הב"ה את המצות לישראל אלא לצרף אותם כו' ומצד התורה שנשתלמו עמה ישראל הב"ה עושה להם מה שנזכר למעלה והוא היותו מגן לכל החוסים בו וכפי מה שבארתי למעלה בביאור אומר לעבד ה' יכשר מצד מה שאז"ל אמרת ה' צרופה שצרפתו הב"ה בי' נסיונו' : כי מי אלוה וגו' יר' ולכן אמרתי לך כי האל תמים דרכו יען כי להיותו הוא ית' הוא הבורא הוא היוצר את הטבע לכן הוא ית' שומר אותן כראוי ולכן עושה בו כל מה שאמרתי על כסדר שאמרתי · האל המאזרני חיל יר' האל ית' עושה תמיד טובות רבות עמי וע"כו לא נחסר מזכיותי כלל רק ויתן תמים דרכי : או

אבן עזרא

משוה · בעבור שהזכיר דרכי הזכיר רגלי ומשוה כמו שוה או כמו שויתי יי' לנגדי תמיד : ויעמידני · שלא אכשל · מלמד · מרגיל למודי הרע למוד מדבר ונחתה כל אחת מזרועותי כדרך בנות לעלה עלי שור והנ"ון שרש כמו ותנחת עלי ידך ויתכן להיות ונחתה כמו נחת הוא ואות הנ"ון לבנין נפעל ויחסר בית מזרועותי כמו הנמצא בית יי' : ותתן · הזכיר וימינך כנגד המלמד ידי למלחמה וזאת הענוה שמת כי היא תגדלני ותעלימני והנה תרבני כמו על כל רב ביתו : תרחיב · קרסולי · כתרגום אשר לו כרעים וטעם תרחיב בעבור : ארדוף · ולא אשוב · מאחריהם : אמחצם · קום · שם הפועל כאשר יפלו : ותאזרני חיל · נתת כח לאברי גופי לסבול טורח המלחמה : ואויבי נתתה · כאילו אמ' נתתה לי עורף אויבי בנוסס כמו ידך בעורף אויביך : ישועו · על יי' כמו אל יי' כמו ותתפלל חנה על יי' · ואשחקם · אריקם · כמו ורקות בשר אע"פ שהיה ראוי להיות הקו"ף דגושה · תפלטני מריבי עם · הם ישראל רמז לשאול על כן אחריו עם לא ידעתי יעבדוני : לשמע

קמור בחילא ומתקן שלים אורחי : דמשוי ריגלי קלילין היך אילתא ועל בירת תוקפי יקיימינני : מליף אידי למעבד קרבא ומתקיף היך קשת כרכומיא דרעי : ויהבת לי תקוף ופורקן וימינך תסייעני ובמימרך אסגעתני : אפתית פסיעתי באתרי ולא איזדעזעו רכובתי : ארדוף סנאי ושיציתינון ולא אתבית עד דגמרתינון : אגמרינון ולא יכילו למיקם ונפלו קטילין תחות פרסת ריגלי : וזריזתא לי חילא היך קמור למעבד קרבא תברתא עממין דקיימין לאבאשא לי תחותוי : ובעלי דבבי תברתא קדמי יהביתינון מחזרי קדל וסנאי אשציתינון : כען סעיד וליה להון פריק מצלן קדם יי' ולא מקבל צלותהון : ודושתינון היך גרגישתא על אנפי ארעא זעפא והיך סיין אשקקי בעטית אינון : תשיזבינני מפלוגת עממיא תנטרינני במולי מזיין בריש עממיא עמא

חיל ויתן תמים דרכי : משוה רגלי כאילות ועל במתי יעמידני : מלמד ידי למלחמה ונחתה קשת נחושה זרועתי : ותתן לי מגן ישעך וימינך תסעדני וענותך תרבני : תרחיב צעדי תחתי ולא מעדו קרסלי : ארדוף אויבי ואשיגם ולא אשוב עד כלותם : אמחצם ולא יכלו קום יפלו תחת רגלי : ותאזרני חיל למלחמה תכריע קמי תחתי : ואיבי נתתה לי ערף ומשנאי אצמיתם : ישועו ואין מושיע על יהוה ולא ענם : ואשחקם כעפר על פני רוח כטיט חוצות אריקם : תפלטני מריבי עם תשימני לראש גוים עם לא דלא

(בגליון: ב' חד מל' · ב"א · ב' · ג' · ג' ול' מל' · י"א מל' · י' ד' · י"א · ב' שמחס ל' וחד · ותזרני חיל דשמואל · נ"א · ב' כעפר ארץ · וחד אריקם)

מסרה

ולא אשוב ד' וסי' נמסר בשמואל ב' סי' כ"ב גבי שירה : יוכלו י"א וסי' נמסר ביהושע סי' ז' וירמיה סיף סי' א' : ואשחקם ב' וסי' כעפר ארץ · כעפר על פני רוח דתהלות :

רשי

ויתן תמים דרכי · הסיר מדרכי כל תקלה ומכשול עד שנעשה שלם וכבוש : משוה רגלי כאילות · רגלי הנקיבות עומדות ביושר יותר משל זכרים : ונחתה קשת נחושה זרועותי · ונחתה לשון דריכת קשת כמו חליך נחתו בי ופעל שלו נחת וכשמתפעל בא דגש ומחסר את הנ"ון ונחתה מגזרת נכחתה כמו נחר גרוני מגזרת ננחר כמו נחר מפוח נדף מגזר' נכדף עיני נגרה כמו נגגרה נתגה כמו נגתגה גנף מגזרת נגנף ואין לפותרו מגזרת חתה שהיה לו לומר בחתתה כמו מן עשה נעשתה מן עכה נעגתה ד"א ונחתה קשת נחושה זרועותי · חית היא חית לשון דריכת קשת כמו חליך נחתו והנ"ון אינה יסוד בתיבה אלא כמו נחלו ונדרכה קשת נחושה על ידי זרועותי קשתות של נחשת היו תלויות לו לדוד בביתו ואומר מותם מלכי האומות ואומרי' זה לזה הקם סימן ביד דוד לדורכן אין זה שלא יירדנו והוא היה שומע ודורכן בפניהם : וענותך תרבני · הרבתה מדת ענותך להתנהג בה עמי : תרחיב צעדי תחתי · הרחבת צעדיו אינו בא ליפול וכן הוא אומר בלכתך לא יצר צעדך : ולא מעדו · קרסולי · קרסולי · הם הרגלים מן האסתוירין שקורין קבילי"א בלע"ז ולמטה : נתתה לי עורף · פונים לי עורפם ובורחים : ישועו · לעבודה זרה שלהם ואין מושיע · שאין בה יכולת : תפלטני מריבי עם לשמע

ומורים וקוראים אל יי' ולא יענם : ואשחקם · לשון כתישה : אריקם · כטיט הנרוק שאינו עב כמו הם מריקים שקיהם לא הורק מכלי אל כלי · שלא אענש כדין ישראל להטות משפטו ולא לשעבד בישראל יותר מן הרשות : תשימני לראש גוים · שאין עונש בהם :

תורת חסד תהילת ה'

אבן יחייא

רשי

לשמע אזן · אפילו שלא בפני אלא שישמעו שליחותי : ישמעו לי · יסורו אל משמעתי ויהיו נשמעים לדברי : יכחשו לי · מחמת יראה : יבולו · ילאו כמו נבול תבול דמתרגם מילאה תילאה ומנחם פירש כמו אחרי בלותי וכן פירש נבול תבול : ויחרגו · לשון אימה מחדרים אימה מתרגמינן חרגת מותא : ממסגרותיהם · מחמת יסורי מסגרות כלא שאני מסגיר' שם ומייסרן בהן ויחרגו ממסגרותיה' מנחם פתר אותו לשון רפיון תגורה וכן פירושו ויתרפו ממסגרותיה' ודו״ש פתר ויחרגו ממסגרותיהם ויפסחו מכבליה' הנתונים על רגליהם ופתרון ויחרגו ויפסחו כדמתרגמינן חגירה : חי יי׳ · העושה לי כל זאת : הנותן נקמות לי · נותן כח להנקם מאויבי : וידבר · ויהרוג לשון דבר ל״א כמו וינהג דמתרג׳ ודבר וכן חברו מנחם וגם כן חבר ידבר עמי׳ תחתינו תחתי במקומי וחלופי כענין שנאמ׳ ואתן אדם תחתיך נתתי כפרך מצרים : השמים מספרים כבוד אל · המשורר עצמו פירש את הדבר : אין אומר ואין דברים · אינן מדברים עם הבריות אלא מתוך שבכל הארץ יצא קוום ומאירי׳ לבריות מתוך כך מספרים הבריות כבוד אל ומודים ומברכין על המאורות : ומעשה ידיו מגיד הרקיע · הכוכבים ואת המזלות שהם מעשה ידיו של הקב״ה אשר הם שם כמו שנאמ׳ ויתן אותם אלהים ברקיע השמים ומשם מגידים כבודו : יום ליום יביע אומר · מעשה בראשית מתחדש מיום אל יום לערב חמה שוקעת וזורחת לבקר ומתוך כך יביעו הבריות אמרי שבח על ידי הימים והלילות שמורים את הבריות לקלס ולהודות מנחם פתר יביע לשון מעין נובע : יחוה · לשון הגדה :

תהלים

מה לֹא־יָדַעְתִּי יַעַבְדוּנִי׃ לְשֵׁמַע אֹזֶן יִשָּׁמְעוּ לִי בְּנֵי־נֵכָר יְכַחֲשׁוּ־לִי׃
בְּנֵי־נֵכָר יִבֹּלוּ וְיַחְרְגוּ מִמִּסְגְּרוֹתֵיהֶם׃
חַי־יְהוָה וּבָרוּךְ צוּרִי וְיָרוּם אֱלוֹהֵי יִשְׁעִי׃ הָאֵל הַנּוֹתֵן נְקָמוֹת לִי וַיַּדְבֵּר עַמִּים תַּחְתָּי׃ מְפַלְטִי מֵאֹיְבָי אַף מִן־קָמַי תְּרוֹמְמֵנִי מֵאִישׁ חָמָס תַּצִּילֵנִי׃
נ עַל־כֵּן אוֹדְךָ בַגּוֹיִם יְהוָה וּלְשִׁמְךָ אֲזַמֵּרָה׃ מַגְדִּל יְשׁוּעוֹת מַלְכּוֹ וְעֹשֶׂה חֶסֶד לִמְשִׁיחוֹ לְדָוִד וּלְזַרְעוֹ עַד־
א עוֹלָם׃ יט לַמְנַצֵּחַ מִזְמוֹר לְדָוִד׃ הַשָּׁמַיִם מְסַפְּרִים כְּבוֹד־אֵל וּמַעֲשֵׂה יָדָיו מַגִּיד הָרָקִיעַ׃ יוֹם לְיוֹם יַבִּיעַ אֹמֶר וְלַיְלָה לְּלַיְלָה יְחַוֶּה־דָּעַת

דְלָא חַכִּימִית יִפְלְחוּנְנִי׃ לְשֵׁמַע אוּדַן יִשְׁתַּמְעוּן לִי בְּנֵי עַמְמַיָא יְכַדְּבוּן קֳדָמַי׃ בְּנֵי עַמְמַיָא יִסוֹפוּן וִיטַלְטְלוּן מִבִּירָנְיַתְהוֹן׃ קַיָּים הוּא יְיָ וּבְרִיךְ תַּקִּיפָא דְמִן קֳדָמוֹהִי מִתְיְהֵב לִי תְּקוֹף וּפוּרְקָן וּמְרוֹמַם אֱלָהָא תְּקוֹף פּוּרְקָנִי׃ אֱלָהָא דַּעֲבַד פּוּרְעֲנוּתָא לִי וּמְתַבַּר עַמְמַיָא דְקַיְימִין לְאַבְאָשָׁא לִי תְּחוֹתָי׃ מְשֵׁיזְבִי מִבַּעֲלֵי דְבָבִי לְחוּד עַל דְּקַיְימִין לְאַבְאָשָׁא לִי תִּנְבַּרִינַנִי מִן גּוֹג וּמִשִּׁירְיַית עַמְמִין חֲטוֹפִין דְּעִמֵּיהּ תְּשֵׁיזְבִינָנִי׃ מְטוּל הֵיכְנָא אוֹדֵה קֳדָמָךְ בֵּינֵי עַמְמַיָא יְיָ וְלִשְׁמָךְ אֲזַמֵּר תּוּשְׁבַּחְתָּא׃ מַסְגֵּי לְמֶעְבַּד פּוּרְקַן עִם מַלְכֵּיהּ וְעָבֵיד טֵיבוּ לִמְשִׁיחֵיהּ לְדָוִד וּלְזַרְעֵיהּ עַד עָלְמָא׃ לְשַׁבְּחָא תּוּשְׁבַּחְתָּא לְדָוִד׃ דְּמִסְתַּכְּלִין בִּשְׁמַיָא מִשְׁתָּעִין יְקָרָא דַיְיָ וְעוֹבָדֵי יְדוֹי מְחַוִּין דְּמִרִיקִין בַּאֲוִירָא׃ יוֹמָא לְיוֹמָא מוֹסִיף וּמַבְעֵי מֵימְרָא וְלֵילְיָא לְלֵילְיָא פָּתִית וּמְחַוֵּי מַנְדְּעָא

הנותן ד׳ מ״ל בקריאה וסי׳ הנותן רוזני׳ לאין · בים דרך · האל הנותן נקמות לי דתהלות · הנותן תשועה למלכי׳ אי״ת דמס״רי הנות״ן נקמ״ות לי דמלכי׳ מ״ל ואינ״ו כי נמ״צא בכ״ל הספ״רים מדוי״קים חס״ר ולא נמס״ר על״יו ד׳ מ״ל ג״ם אש״כחנא דאי״ת דמסר״י הה״וא דאורי״תא הנ״ותן אמ״רי שפ״ר מ״ל ומני״ן לי״ה עם הד׳ מ״ל ומסרי ח׳ מ״ל אמ״נם קה״נא בי״ה טוב״א ולא אשכ״חנא בשו״ם ספ״ר מוג״ה שיהיה מ״ל אמ״נם בק״צת ת״קון ס״ת אשכ״חנא דהו׳ מ״ל וא״נן לא בקיא״ינן ויומ״א דין ב״מלא וחס׳ לאכ״רועי כמאן:

אבן עזרא

לשמע · ישמעו · כדרך וישמע שאול יתחברו : יכחשו לי · והטעם שיכחשו לי שהיו מתהללים בגבורתם כנגד גבורתי כמו כרוב עוזך יכחשו לך אויביך : בני · יבולו · כמו נבול תבול : ויחרגו · התרגום חרגת מותא ואין ריע לו במקרא : ממסגרותיהם · מארמונותיהם הנשגבים שיסגרו בהם מפחד : חי · הטעם כי חי צורי לעולם ולעולמים יהיה רם אלהי ישעי על כן לא אפחד : האל · וידבר · כמו כעדר בתוך הדברו : מפלטי מאויבי · יש אומרים שאול ואכשיו : אף מן קמי · הם גוי הארצות : מאיש חמס · מלך הגוים כי רחוק הוא שיאמ׳ על שאול איש חמס גם יתכן להיו׳ רמז לשאול כאשר אמר מרשעים יצא רשע : על כן אודך · בפי כי הגבורה שלך היא : מגדיל · ולשמך אזמרה שהוא מגדיל : למנצח · השמים מספרים · זה המזמור נכבד מאד והוא קשור עם מלאכת השמים ועתה אפרשנו בדרך קצרה רק לא יבינהו מי שלא למד חכמת המזלות : השמי׳ תנועת הגלגלים שהן שוות בדרך אחת ושובות בדרך אחרת והולכות על דרך ישרה בעצמם ואיננה ישרה כנגד יושבי הארץ ומדת התנועה לא תוסיף ולא תגרע בראיות גמורות והיא תוסיף ותגרע במראית העין והנה היודע דרכי העגולות יודע דעת עליון והנה השמים כמו מלמדי׳ מורי צדק על דרך או שיח לארץ ותורך והנה השמי׳ הם מעונות הכוכבים ומלת מספרים בעבור היותם עומדי׳ על מתכונת אחת וזה הוא כבוד השם ואמר אל להודיע כחו : ומגיד הרקיע · שהוא האויר כמו שפירשתי בפרשת בראשית דברים מתחדשים בכל יום על כן כתוב ומעשה ידיו כי עם השמים כתב כבוד אל וזה אמת כי יקבל האויר כח המשרתים והצבא הגדול : יום · יש ראיות גמורות מחכמת החשבון כי מערכת השבעה משתנה בכל חלקיה ולעולם לא תמצא מתכונת מערכת דומה לאחרת אילו היה העולם עומד אלפי אלפים רבבות שנים גם זה מפורש בספר יצירה ובעבור זה מה יתחדש ביום הזה יודיענו ליום הבא זה לזה לדור אל דור כי בכל יום יש דבר חדש ואין טענה מדברי שלמה אין כל חדש כי על הכלל ידבר : יביע · שלא יפסוק כמו מבוע או כמו יגיד הנה יביעון בפיהם כמו אחוך שמע לי וטעם יום ולילה הזמן עומד :

אין

מ״ע ספורנו ז״ל

לשמע אזן · לשמע נצחוני : ממסגרותיהם · מהמקומות שסגרו שירדתי : חי ה׳ · מגד עצמו בלתי מסובב ובהפך זה חיי כל זולתו · וברוך מטיב לעבדיו : וירום · בעיני כל : מפלטי · באמרו אותי פלשתים בנת : מן קמי תרוממני · כאמרו ואך דוד את פלשתים ויכניעם · מאיש חמסים · מיד שאול : אודך · על אשר נצלתני : אזמרה · שמח בגדלך : מגדיל ישועות · בתשועות שלא כדרך העולם : לדוד ולזרעו · כאמרו כי למען דוד נתן ה׳ ניר לו ולבניו :

בזה המזמור ספר מעלת השמים ונצחם ועל כלם הענין השמש והודיע כי תורת ה׳ היא יותר נכבדת ממנו בראיות ברורות · אמר הנה

השמים העליונים ברב מעלתם מספרי׳ ומודיעים כבוד אל כי הוא נזה ונברא : ומעשה ידיו · במטר בלתי אויר הליצה על אופן אחד כשאר תנועות השמים · מגיד הרקיע · הנעשה ביום שני למעשה בראשית נגד הטבע : יום ליום · למתבונן בהם :

אין

מנחת ערב

השמים מספרים כבוד אל וגו׳ הנה אז״ל שיהושע אמר לשמש דום כי בתנועתם הם אומרים שירה ואמר יהושע שידומו מלומר שירה וכן הירח וז״ש השמים היינו חמה ולבנה שבשמים מספרי׳ כבוד אל שאומרי׳ שירה בתנועתם ומעשה ידיו הם הצדיקים מגיד הרקיע שהיה מגיד לרקיע שידומו או ירצה כאמ״ל שהיה יהושע אומר דום ואני אומר שירה במקומך וז״ש מגיד הרקיע במעשה ידיו הוא יהושע היה מגיד השירה במקום שירה של הרקיע · יום ליום יביע אומר שהוא החמה באומרת שירה ביום ולילה וגו׳ שהיא הירח שאומרת שירה בלילה עכשיו ע״י יהושע דומו וזה אין אומר ואין דברים בלי נשמע קולם : תורת

אבן יחייא

ביום ההוא · שרוצה לומר כי עם אבשלום נפולו אחרי שנגפו לפני עבדי דוד באופן שמפחד כי מחוץ תשכל חרב ברחו ליער · והחיות רעות אכלום · באופן כי מחדרים אשר היו מסגרותיהם להשגב מפני אויב שמה מצאו אימת החיות רעות ויחרגו ויפחדו ממסגרותיהם שהם שביערים הנה כמלטתני מארבעתם לסבה שאומר חי וגו׳ רוצה לומר כי הנה כמלטתני מיד שאול ומלכתי תחתיו להיות ה׳ חי וכנחי והעשר והכבוד מלפניו והוא ידע את הנאה לו לעבור בעמו · והנה כמלטתני מיד גלית ועם לא ידעתי יעבדני · להיות כי צורי אשר הצילני מידו הוא ברוך ומקור ההשפעות והוא השפיע עלי כח וגבורה כדי להפילו · והנה שעבדתי כל האומות ובני נכר יכחשו לי · להיות כי צורי ואלהי ירום · הוא רם · ובהיותו בחינו צריך שירוממני על כל זולות כי טבע האדון ראוי שימצא בעבדו הכאתן · והנה הצילני מיד אבשלום להיותו אלהי ישועתי וכו בטחתי תמיד ולכן לא בושתי · האל הנותן וגו׳ בא לבאר עוד הצלתו מהארבעתם · וכנגד שאול אמר האל הנותן נקמות לי · וכאשר אמר אליו פה אל פה בצאתו מן המערה ישפוט ה׳ ביני וביניך ונקמני ממך · וכנגד גולית אמר וידבר עמים תחתי והם סרני פלשתים עם עמיהם · וכנגד שאר האויבים מהאומות אמר מפלטי מאויבי · וכנגד אבשלום וסיעתו אמר אף מן קמי תרוממני והם סיעתו מאיש חמס והוא בנו תצילני · על כן וגו׳ רוצה לומר על כן אודה אותך בגוים ה׳ בספרי כל נפלאותיך · ולשמך אזמרה בשירים וקול רנה · להיותך מגדיל ישועות מלכו העצמיי כאותי והשפלת שאול המלך המקריי ובלתי קיים · ולהיותך עושה חסד למשיחו בנצחון גולית כי אחרי שנמשך רוב במספרים על ידי שמואל ונצלח רוח ה׳ אליו מהיום ההוא והלאה ובכח המשיחה ההיא נצח לגלית · ולהיותך מגדיל ישועות לדוד בהשעבד אויביו תחתיו ולשמע אזן משם דוד ישמעו לו כי ויהי דוד בכל דרכיו משכיל וה׳ עמו · וכן להיותך עושה חסד עם לזרעו עד עולם · כי במות אבשלום אשר היה זרעו הבלתי ראוי למלוך נעשה חסד עם זרעו המיוחס והוא שלמה ידידיה וכל הנמשכים ממנו :

יח למנצח מזמור לדוד ונומר המזמור הלז עשאו דוד לתפילה לאל על מחילת חטאיו ובפרט הפשע רב מבת שבע · והקדים אליה השבח אליו כמנהג במתפלל · כאשר תקנו חכמינו ז״ל השלש ראשונות מהתפלה שהם לשבח האל · שיוקדמו לאמצעיות שהם עצמות התפלה · השמים מספרים וגו׳ להיות כי עובדי הע״ז כחשו בה׳ והיו חושבים כי אין אלוה למעלה מן השמים · ואלהיהם אתם השמש להיות השפעתו גדולה על העולם השפל · והיו קוראים אותו בל לשון כליה וזקנה לחשבם היות הוא הזקן ועתיק יומין · לכן המשורר במזמור הלז ביאר כי השמש והשמים שהם אהלו אינם האלוה · אבל הם מספרים כבודו · ואלוה העולם הוא ה׳ אלהי ישראל אשר נתן להם תורה ועדות ופיקודים ומצות ויראתו ומשפטיו להטיב להם · ויען כי לפי הכרחה מהעולם האלהי ועולם המלאכיי לא נוכל להשיג דבר להיותם פשוטים והפכיים לגשמיותנו · לכן באר כי מהשגתנו בעולם הגלגליי נוכל להשיג דבר קטן בעולם האלהי · ומהשגתנו בעולם השפל נוכל להשיג דבר מה בעולם המלאכיי וזהו אומרו השמים והוא ידיעתנו והשגתנו בהם · יספר לנו כבוד אל בעולמו · וידיעתנו ברקיע והוא יסוד האויר והמארכים אליו מעולם השפל יגיד אלינו דבר מה במעשה ידיו והם המלאכים אשר לחשיבותם ולהתדמותם אליו בפשיטות יתיחסו אליו · יום ליום וגו׳ ביאור כי האומר אשר יגיד ויביע הרקיע הוא מיום ליום בהתמדת החקירה על הענינים הטבעיים אשר יוכל לו בחכמת מעשה בראשית · והדעת אשר יחוו ויספרו השמים הוא מלילה ללילה בהתמדת העיון בחכמת הגלגלים וסדוריהם · ויחס הדעת לשמים לחשיבותם ויחס גם לקם הלילה להיותה עת העיון בענינים קשי ההשגה :

אין

תורת חסד תהילת ה׳

לשמע וגו׳ ובני נכר יכחשו לי ויאמרו כי לא הרעו לי מעולם · חי ה׳ יר׳ חי ה׳ המהוה ההווי׳ כלם וברוך צורי ומשגיח עלי והוא אומרו בקרית שמע ה׳ אלהינו וירם אלהי ישעי והוא אומרו ה׳ אחד והוא ית׳ הנותן נקמו׳ לי והוא מפלטי מאויבי ואף מן קמי תרוממני לעתיד על כן אודך ה׳ אז ולשמך אזמרה · מגדיל ישועות מלכו יר׳ הוא ית׳ מגדול ישועות מלכו כמוני היום באופן שימשך זה לדוד ולזרעו עד עולם · וכפי מה שביארתי עד הנה יבואר ג״כ ענין החלופים שיש ממה שכתוב פה למה שכתוב בספר שמואל כאשר יראה המדקדק בענין · ובשם מהר״יש מצאתי כתו׳ במזמור זה וז״ל שמי לפי שהו׳ עבד אע״פ שהוא עבד מלך סוף סוף הוא עבד ואינו שמח לכן אמר דוד כי אע״פ שהוא עבד והוא דרך פחיתות עכ״ז בהיותו עבד ה׳ הוא מעלה והוא כאומר אני עבדך בן אמתך שיר׳ חשוב אני וזהו פתחת למוסרי · או יר׳ אני עבדך אחר שפתחת למוסרי ולכן אמר ביום הציל ה׳ וכו׳ שר״ל כי אחר שהיה מלך ובן חורין אז נמכר לעבד ה׳ · מהולל אקרא ה׳ ובזה לבד אני נוצח לאויבי ואיני צריך לרוב השתדלות אך כאשר המלחמה היא בני לבין עצמי שזהו מות אז אפפוני משברי מות וגם נחלי בליעל והוא היצר הרע יבעתוני כי כשחבלי שאול סבבוני אז קדמוני מוקשי מות ר״ל נוקשתי במעשי הרעים וה״א בצר לי אקרא ה׳ ור״ל לצרה שהיא בשבילי אז אקרא ה׳ בקול גדול ואל אלהי אשוע · ותגעש ותרעש הארץ יר׳ סבת הרעש הוא כי חרה לו גם אם עלה עשן שהוא בזמן הרעש אשר יעלר עשן ורוח בנקבי הארץ ג״כ הוא בסבת אפו · יגמלני ה׳ כצדקי כבור ידי ישיב לי כי שמרתי דרכי ה׳ ר״ל כמו ששמרתי דרכי ה׳ נותן לי השכר אבל העונש נותן לי כאילו לא רשעתי לה׳ רק לאיש כמוני והוא אומר ולא רשעתי מאלהי וכל זה הוא לי עם היות כי ואהי תמים עמו ר״ל בסבתו וכמו כן עמו ואשתמרה מעוני כי הוא סבת התמימו׳ ר״ל עשותו המצות וכמו כן הוא סבת היותי משתמר מעוני ולכן מלת עמו היא באמצע עכ״ד · ובספ׳ א׳ מצאתי כתוב וז״ל וירעם בשמים ה׳ הנה זה הוא ע״ד מה שנאמר ופקדתי על צבא המרום במרום וכו׳ · כי אתה עם עני תושיע ובזה ועינים רמות שירא״ו את זה תשפיל · ע״כ:

יט למנצח וגו׳ השמים מספרים וגו׳ הר״ם האיקרטי ז״ל כתב וז״ל ויהיה מלת הרקיע שם לגלגל הט׳ החלק המקיף וסוגר את הכל לתוכו אשר סובב גלגלו׳ בלילה ויום · יום ליום וגו׳ בהיות היום והלילה המתהוים מן גלגול הגלגל בכ״ד שעות מהם מתפרס׳ ומתודע כבוד האל ית׳ להיות גוף א׳ כ״כ גדול מאד מסבב במהירו׳ גדול כזה עד שמהלך אשר יעופף נשר א׳ על דרך משל בעשר שנים ילך אותו הגלגל בעשירית שעה · ואמר אומר ביום ודעת בלילה כי היום הוא סבת אומר בכבוד ה׳ לאנשים כי הם הקובצי׳ ביום ומספרים זה לזה את כבודו ית׳ אבל בלילה נתן להם דעת ולא אומר כי אינם מקובצים לספר כבודו · גם אפשר להיות פעל יביע נשוא על היום והטעם שכל יום יביע ליום שעבר אומר הרקיע בו ולא יכזיב את אומר היום העובר · או יר׳ ההבדל בין יום ליום באורכם ובקצורם יודיע מעשה ה׳ הגדול והנורא

רשי

בכל הארץ יצא קום · קו השמים שהם נמתחים על פני כל הארץ וממתח כן בקצה תבל מליהם שהכל מדברים בנפלאות שהם רואים : לשמש שם · הב"ה : אהל בהם · בשמים מכאן שהשמש נתון בתוך תיקו תנחומא : והוא כחתן יוצא מחופתו · בכל בקר וזהו שאמר השמים מספרים כבוד אל : ותקופתו על קצותם · הקפת סבובו מקצה אל קצה : ואין נסתר מחמתו · אלמלא ניתן ברקיע התחתון לא היה אדם נסתר מפניו מפני חמימותו שחמ' ולבנ' ברקיע השני כדאמרינן שבעה רקיעים הם וילון רקיע שחקים זבול מכון מעון ערבות ומינה להם כסדרן וילון אינו משמש כלום רקיע יש בו חמה ולבנה כוכבים ומזלות כו' : תורת יי' תמימה · גם היא מאיר' כשמש כמו שנאמר בסוף הענין מאיר' עינים ואומר כי נר מצוה ותורה אור ד"א ואין נסת' מחמתו ליום הדין ולהט אותם היום הבא אבל תורת יי' תמימ' היא משיבת נפש לדרכי חיים ומגינה היא על לומדיה אותו להט כמו שנאמר וזרחה לכם יראי שמי שמש צדקה ומרפא וגו' : עדות יי' נאמנה · נאמנת היא להעיד בלומדיה · משיבת נפש · משיבתו מדרכי מיתה לדרכי חיים :

ברה

מוצאו ב' חד חס' וחד מלא

תהלים יט

דָּעַת: אֵין־אֹמֶר וְאֵין דְּבָרִים בְּלִי
נִשְׁמָע קוֹלָם: בְּכָל־הָאָרֶץ יָצָא קַוָּם
וּבִקְצֵה תֵבֵל מִלֵּיהֶם לַשֶּׁמֶשׁ שָׂם־אֹהֶל
בָּהֶם: וְהוּא כְּחָתָן יֹצֵא מֵחֻפָּתוֹ יָשִׂישׂ
כְּגִבּוֹר לָרוּץ אֹרַח: מִקְצֵה הַשָּׁמַיִם
מוֹצָאוֹ וּתְקוּפָתוֹ עַל־קְצוֹתָם וְאֵין
נִסְתָּר מֵחַמָּתוֹ: תּוֹרַת יְהוָה
תְּמִימָה מְשִׁיבַת נָפֶשׁ עֵדוּת יְהוָה
נֶאֱמָנָה מַחְכִּימַת פֶּתִי:
פקודי

ו' מלעי' · ד' י' בכתו' ל' · ל' · ל"ג ר"פ · ל' וחס' בסיפ' · ג' · ל' · ל'

מַנְדְּעָא: לֵית מֵימַר דְּתוּרַעֲמְתָא
וְלֵית מִילֵי דְּשַׁגּוּשָׁא דְּלָא מִשְׁתַּמַּע
קָלֵיהוֹן: בְּכוּלָא אַרְעָא נְפַק מְתַח
עִינְיָנֵיהוֹן וּבְסַיְיפֵי תֵּבֵל מִילֵיהוֹן
לְשִׁמְשָׁא שַׁוֵּי מַשְׁרְוֵי זִיהֲרָא בְּהוֹן:
וְהוּא בְּצַפְרָא בְּמִיפְקֵיהּ יִפּוֹק הֵיךְ
חַתְנָא דְּנָפִיק מִגְּנוּנֵיהּ וּבְטִיהֲרָא יֶחְדֵּי
הֵיךְ גִּבָּרָא לְמִרְהַט בְּאוֹרְחָא: מִסַּיְיפֵי
שְׁמַיָּא מַפְקָנֵיהּ וְתוּקְפֵיהּ עַל
סִטְרֵיהוֹן וְלֵית דְּמִטְּמַר מִן רִיתְחֵיהּ:
אוֹרָיְתָא דַּיְיָ שְׁלִימְתָא מְתִיבָא נַפְשׁ סַהֲדוּתָא דַּיְיָ מְהֵימְנָא מְחַכְּמָא שַׁבְרָא:
פיקודיא

ישיש ה' בקריאה וסימ' נמסר בסדר כי תבא ובישעיה סימן ס"ב :

אבן עזרא

אין · הזכיר כי אין לשמים פה כגון בן אדם וטעם אומר הם הדבורים שיש להם טעם שלם כאומר ראובן חי וזה לא יהיה רק מחבור דברים והדבור הוא ראובן והקול ישמיע אות רי"ש ראובן והנה הזכיר כי במראה העין של גוף ומראה עין הנשמה הפנימית החכמה יראה אמתת ספור שמים ומה שיגיד הרקיע : בכל · קוום · כמו קו לקו והוא המכתב ומ"ס קוום שב אל השמי' והטעם כי מכתב' יקרא בכל מקו' ויבינו מה טעמו כל המשכילי' בכל מקומו' הארץ : ובקצה תבל · היא הארץ המיושב' מליהם ישמיעו והנה ספור והקוו הוא הספר והם שהזכיר בעל ספר יצירה בספר וספר וסיפור כי אלה שלשתם עיקרי כל החכמות וטעם להזכיר השמש כי הוא גדול מכל גוף והתניעו' העליונות כולם קשורות בו והוא מוליד הזמן השוה והשונה והיום והלילה והמתכות והצמחים וכל החיים תלויים בשמש וככה אמר שלמ' תחת השמש ואהל כזה כמו איש לאהליו כי השמש קבוע בגלגל בראיות גמורות מחכמת מלאכת השמים וי"א כדמות אור וכמוהו לא יאהיל ולפי דעתי שאל"ף יאהיל נוסף כא"לף והאזיניו נהרות והוא מגזרת לא יהלו אורם וטעם בהם בשמים והוא נסתר מעיני יושבי הארץ כנגד מרחק המדינו' מקצה מזרח והמסילו לאתן בעבור שכל רואיו שמחים בו וטעם כגיבור בעבור שירוץ גלגלו בו ולא ייעף ולא ייגע : מקצה · הזכיר תנועותיו כפי תולדתו באמת שהיא הפך התנועה הגדולה ומלת תקופה כמו כי הקיפו ימי המשתה הקיפוני וטעם ואין נסתר כי אחת השמש בעולם כדמות חום הלב בגוף האדם מראיות חכמת התולדת והנה הוא חיי כל הגופות : תורת · אמר רב סעדיה הגאון כי תחסר מלת יאמר כי השמש יאמר תורת השם תמימה ולפי דעתי שהזכיר עד כה איך יוכל המשכיל למצוא עדות על האלהות ולהכיר מעשיו ואמר דוד גם יש עד אחר נכבד ממנו ויותר נאמן והיא תורת השם ועדותיו ופיקודיו ומצותיו ויראתו ומשפטיו ופירוש תורה שתורה הדרך הישרה בסימנים נזכרים כמו תורת הצרעת והנזיר והזכיר משיב' נפש כי התורה תסיר הספק מן הנפש וטעם לאמר תמימה כנגד השמש בעבור היות השמש תמימה באורה ואיננה כמו הלבנה וטעם משיב' נפש כשמש כי מעת היות השמש בחצי הגלגל העולה תשוב נפש רבי' מהחולי הפך מה שיקרה בהיותו בחצי גלגל היורד והרופאים ידעו זה ועדות הדברים העתיקים מפי המעידים שראו בעיניהם ובעבור שלא יוכל אדם לדעתם מדרך הראיות אמר מחכימת פתי ואמר שנאמנים הם ואינם כזב אף על פי שאינם יודעים אותם חכמי לב ואמר על התורה תמימה כי אין צריך לעדות עד אחר עמה : פיקודי

מ"ע ספורנו ז"ל

אין אומר · גם שאמרתי שהם מספרים הנה ספורם הוא בלי ספור בפה אבל בפעלם כי אמנם : בכל הארץ יצא קום · ניאון אור בבניהם : מליהם · שידברו המתבוננים בם : אהל בהם · באמצעם מחפתו · מאותו מחנית הגלגל שהלך בו בלילה : לרוץ אורח · במחנית גלגל הדרומי כי הזמן שהלך בו השמש בחלק הדרומי הוא פחות מן הזמן אשר ילך בחצי הגלגל הצפוני מפני שהוא בגלגל כושאו יוצא מרכזו : ואין נסתר מחמתו · באופן שיזיק בכל פה לרבים : תורת ה' תמימה · אמנם תורת ה' היא שלמה התועלת בלי שום היזק : משיבת נפש · משיבה את הנפש השכלית אל הא הי' אשר נתנה : עדות ה' · שהעיד בתחלת התורה על חדוש העולם : נאמנה · קיימת ואמתית ועם זה : מחכימת פתי · ושתי אלה בפועלי' שכליים אשר בה :
פקודי

מנחת ערב

תורת ה' תמימה וגו' ת"מ יראת ה' טהורה כי מי שיש לו תורה ואין בו יראת שמים דומה כמי שמסרו לו מפתחות פנימית ולא חצוני' וע"כ אחרי שסיפר כל מעלות התורה אמ' יראת ה' טהורה כי אם אין יראה אין כולם · משפטי ה' אמת וגו' ע"י שימדוד השם לאדם במדתו ע"כ הכל מודים שמשפט אמת עשה וז"ש · משפטי ה' אמת ע"י צדקו יחדיו שהעונש מתיחס עם החטא ויחדיו יהיו תמים · יהיו לרצון אמרי פי וגו' אחז"ל שהחטא מעכב קבלת התפלה וע"כ אמר שגיאות מי יבין עד ונקיתי מפשע רב אז יהיו לרצון אמרי פי שלא יהי' קטרוג בתפלתי · ובש"ט השמים מספרים כבוד אל אמר דוד כל הארץ וכל אשר יש בה אין יכולין לומר שבחו של הקב"ה מי יוכל לומר השמים מספרי' כבוד אל · ואימתי הכל מקלסין אותו כשירום קרנם של ישראל שנ' הללו את ה' מן הארץ ואימתי וירם קרן לעמו · יהיו לרצון אמרי פי יכתבו לדורות ויוחקו לדורות צורי בים וגואלי במלחק צורי במרה וגואלי בהר סיני צורי בעה"ז וגואלי לעה"ב :

אבן יחייא

אין אומר וגו' בא לפרש שאין לטעות כאשר אמר שהם מספרים ומגידים כבוד אל שיובן כי ידברו בפה כמונו אבל הנשמיים שאינו ככה כי אין להם אומר והוא קול ההברה · ואין דברים והוא חיתוך האותיות · ואף שהיה אפשר שישוער ככה בהם · היה נמנע אינו שמיעתם לרוחק המרחק אשר בין עולמנו ועולמם · וזהו אומרו בלי נשמע קולם · בכל הארץ וגו' בא לפרש כי כאשר יובן באומר ודברים אשר אמר הוא הציור בהבנת מעשיהם · ואיך בכל הארץ יצא קום ר"ל קו השפעתם ובקצה תבל מיליהם · רוצה לומר מעשיהם ועניניהם אשר מהם יתרבו המילין בפיות בני האדם · וכל ההשפעה הזאת היא נמשכת לשמש · רוצה לומר בעבור השמש אשר שם אהלו בהם כי הוא המשפיע הגדול בעולם השפל · והוא כחתן יוצא מחופתו · בזהרו אשר יזהיר כל יושבי תבל · וישיש להשפיע על הכל כאשר ישיש הגבור המוכן לרוץ אורח כנגד אויביו שישפיע על כל עבדיו ויתן להם מאשר לו · והשפעתו יגיע על כל אישי הנבראים · כי אהלו הוא במקיף ומקצהו מוצאו ויקיף על קצותיו מזה ומזה · באופן שאין נסתר מחמתו · וחומו מכל יושבי תבל המרכז מהמקיף אשר סבתו כלו · כי באמצעות החום ההוא יתילדו כל הנבראים כי האדם יולידוהו האדם והשמש · וכן זולתו משוכני ארץ · תורת ה' וגו' רוצה לומר אבל עם כל זה איננו הוא האלהים אשר אליו ראוי לעבוד למען ישיב ויכוח הנפש בעולם הנצחיי · כי אם היו באמצעות תורתו הוא מורה דרך עץ החיים והיא משיבת הנפש בעולם הבא · ואומרו תמימה ר"ל שלימה כי הפוך והפוך בה דכולה בה · עדות ה' וגומר בא לבאר תמימותה בכל חלקיה · ואמר כי עדות ה' והם המצות שטעמם נגלה כשבת על חידוש העולם ומצות ופסח על יציאת מצרים · שהם עדות לישראל להודות לשם ה' ולהאמין בו כי כאשר הוציאנו ממצרים בשנותו הטבע מהעולם כן בראו יש מאין והוא המעמידו ומשגיח עליו תמיד · הוא עדות נאמן ואמיתי · ומחכימת הפתי שמאמין לכל דבר ואולי יפותה ויוכלו לו המדברים על ה' תועה מה לולי עשותו העדות האלו מיום ליום המחקקים בנפשו האמונה האמיתית · פקודי

תורת חסד · תהילת ה'

והכורה : אין אומר ואין דברים בלי נשמע קולם כי מפני שאמר שהרקיע יביע אומר יום ליום בא להודיע ולומר האומר שאמרתי אינו אומר ואינו דברים אשר אין קולם נשמעת למרחוק ועד אפסי הארץ הטעם לא כמאמר ודברים היוצאים מפי מדבר כי האומר ההוא לא ישמע בכל הארץ אחר שהפה אשר האומר יצא ממנו מוגבל במקום אחד · אמנם בכל הארץ יצא קום וכו' ומאמר לשמש שם אהל בהם הוא לראיה למה שאמר בכל הארץ יצא קום ולכן היו בפסוק א' והטעם כי השמש הוא המודיע לכל העולם תנועת הגוף הגדול הזה בכ"ד שעות ובו מתודע גודל כח המניעו · וטעם יצא קום הדרכתם את הדעת האנושית לכבוד האל ואמ' לשמש שם אהל בהם כי הוא תקוע בגלגל והגלגל הוא הסובב עכ"ד : תורת ה' תמימה וגומר מצאתי כתוב ר"ל משיבה לנפש המימה ע"כ והחסיד זקני ע"ה כתב תורת ה' וגומר הכונה שישינו התכלי' כי להשיג כל מעלה צריך ד' דברים א' שהמעלה תהיה שלמה ב' שיהיה בעל נפש יקרה ג' שיהיה איש נאמן ד' שיהיה חכם לעשות דבר יום ביומו לפי הענין העצמי לכל דבר לאלה הד' רמז הפסוק והכונה שישיג עם אלה הד' התכלית וכן כאמר בספר קהלת גם כל האדם אשר נתן לו האלי"ם עושר וגו' עד ולא ישליטנו לאכול ממנו וא"כ איך אמר שלא חסר לנפשו מכל אשר יתאוה ועוד כי אמ' למעל' כי הש"י נתן לאדם עושר והיא מתת אלי"ם ולזה אמר שהיא חולי רע ודקדוקים אחרים יש אבל הכונה לפי מה שפירש הרב ז"ל שמדבר בשני בני אדם א' חסיד וא' רשע ואמר כי כאשר נתן השי"ם לחסיד כדי להשיג שלמותו עושר ונכסים והשליטו לאכול ממנו ולשאת את חלקו בע"הב כי הוא חלקו האמתי הנה זה באמת מתת אלי"ם היא כי אין כל אדם זוכה לזה כי אם החסידים וכו' עיין במסכת בן זומא דפי' מסכת אבות כנגד הב' אמר שמי שאבד ממונו שמזה נמשך העלבון אמר פקודי ה' ישרים משמחי לב כי להוייתם אין צריך גדולות וכו' מאירת עינים הפך המאבד ממונו כי עינו צר' על חברו ואמר יעקב אע"ה למה תתראו למה תראו עצמיכ' שבעים כי ימשך היזק מעין א' לעין של אדם אחר אבל זו מאירת עינים ואמר על הג' ר"ל הנשאר לקללה ולחרפה יראת ה' טהורה וכו' עכ"ד · ומהה"ר ששון מר חיים מצאתי כתוב וז"ל י"ל אם התורה נותנת שלמות בכללה או בפרטה והר"י אלבו ז"ל בספר העקרים כתב בענין זה הרב רב על ענין מחלוקת רבי יוחנן ור"ל בפסוק ופערה פיה לבלי חק וכו' ובתחילה מכבודו יש קושיות רבות על דבריו אלה והכ"ל בזה כי היה ראוי שיאמר ופערה פיה לבלי מצוה ולמה נקט חק אלא שזה יובן עם מה שכתוב שם שם לו חק ומשפט ושם נסהו שר"ל ושם נסהו לחק כי כאשר יומתקו מי המרה בעץ העדיפלא מה שאין השכל האנושי מחייב כן קיום החקים אע"פ שאין השכל מחייב אותם וכאומר כי על פי הדברים האלה כרתי אתך ברית וכו' שהכונה לומר כי על פי הדברים ההם והם החקים כרת ברית עמנו דאילו המשפטים השכל חייב אותם והוא מש"ה הורני ה' דרך חקיך ואצרנה עקב העבר חרפתי אשר יגורתי כי משפטיך טובים יר' כי האפיקורוס אומר לי כי משפטיך טובים ולא חקיך באופן כי גדלה מאד מעלת החקים ולזה סבר ריש לקיש כי המזלזל בהם הוא לפי שיש טינא בלבו עליהם ומה שקיים מהם היה לפי שהשכל חייב אותם מה שאין כן באותו החוק אשר שירו ולכן לא עשאו ורבי יוחנן אמר ח"ו כי אחר שקיים מה שאין שכל האנושי מחייב אין לנו לומר דבר זה וכו' וכולהו מודו כי התורה נותנת שלמות באחת ממצותיה אלא שצריך לדעת כי אין כל מדרגות השלמות שוות כי זו למעלה מזו וא"כ במצוה א' ישיג האדם אל השלמות אמנם בעשותו את כלם יעלה אל האושר האמתי ולזה נתאוה מרע"ה לקיים כל המצות עד שיאמר קיים זה מה שכתוב בזה · עוד יש בזה סוד אחר והוא כי קיום המצות הוא ע"ד מה שיש ברפואה ב' מינים אם ההנהגה בבריאות כדי לשומרו ואם ההחזרה אל הבריאות אחרי סורו והנה לאדם הראשון ביום הבראו שהיה שלם כמלאך ה' לא היה צריך כי אם מצוה א' כי בה נכללו הז' מצות כי זה היה הכולל לבלתי לכת אחרי החומר אמנם אחרי חטאו הוצרכו מצות רבות כדי לתקן את אשר עותו באופן כי במצוה א' יושג השלמות והוא אומר לבבתני באחת מעיניך וכו' והוא מובן מעצמו והוא אמרי עניין מש"ה כל המצוה וגומר ולא אמר כל המצות אבל בא לומר כי בא' מן המצות יושג השלמות ובפרט כי יש מצוה אחת כוללת כל המצות וכמו שדרז"ל בא חבקוק והעמידן על א' שנאמר וצדיק באמונתו יחיה והנה בידיעת איזו מצוה תהיה כוללת כל מצות התורה נחלקו רז"ל כי בן זומא אמר שהיא אהבת החבר שנאמר ואהבת לרעך כמוך כי זה כולל לחלק גדול מהמצות ואחרים סוברים שמע ישראל וגומר הוא חלק גדול מהמצות שבין אדם למקום ואחרי' סוברים את הכבש אחד תעשה בבקר וגומר ור"ל מצות החקים שהם כוללים גדולים ואחרים סוברים התשובה כי התשובה והקרבן דרך א' להם ואחרי הודיע אלי"ם אותי את כל זאת נמצינו למדין כי אפילו במצוה א' מלא תעשה שיעבור האדם ודאי שהוא צריך עונש וכו' אבל אם קיים מצוה א' השיג כל השלמות האפשרי ובלבד שיעסוק בתורה והוא אומר ות"ת כנגד כולן כי אם יעסיק האדם בכל דינא כל א' וא' מהם יושיבם בלבו שאם תבא הנה לידי שיקיימם דילו ואין לו שום גרעון חלילה ואם על מה שלא עשה אותן בפעל ומרע"ה היה מסופק בזה הדרוש עד שאמר לו הקב"ה רב לך ויר' הרבה שכר יש לך וא"ת הרי לא קיימתי המצות התלויות בארץ עלה ראש הפסגה וכו' וראה בעיניך וכו' ויר' בעין שכלך ובדעת הנבואה כי לא תעבור יר' אין אתה צריך לקיימם אחר שעשית אותם בשכלך כי הוא הפעל השלם וכו' עכ"ד · ואולי זהו אומרו תורת ה' תמימה משיבת נפש והוא מובן מעצמו : וממה"ר שלמה אלקבץ הלוי ע"ה מצאתי כתוב הנה יש ב' מיני שכר או שכר ניתן שאינו נמשך מהדבר ממילא אלא שצריך שינתן כאילו תאמר אדם המזהיר ומצוה לעבדו לך למקום פלו' ואתן לך מנה כי המנה אינו דבק בהליכה כי אפשר שילך ולא ישיג המנה אם לא יתנו לו ויש לפעמים שהוא הודעה כאילו תאמר הרבה ותשבע כי השבע נמשך מהאכילה ואין צריך נותן לפיכך הודיעך כי שכר התורה אינו רק מהדבר שצריך שינתן כי הוא בעצמו נמשך ובא ואין צריך נותן כמו ובאו עליך כל הברכות האלה והפוך והשיגוך הם בעצמם כי התורה הוא החיים ובו תאריכו ימים והפסר שלז"א הוא בלשון זכר שאינו מושפע והוא בעצמו המשפיע ומשז"ל אם רק הוא מכם מהחיים כי הוא בעצמו ואם לפעמי' יקרה שלא יושג התכלית יודע לכם כי אינו אלא התורה כי לא דבר רק הוא מהשכר ואם רק הוא דעו לכם שמכם הוא ואתה הסבה או שום דופי יש בעבודה או שום תכלית בלתי רצוי או עונות קדמו שצריך מרוק וזה יותר טוב לנו והכל גלוי לפניו ית' ואפשר עוד לומר כי הוא חייכם האמתיים ותאריכו ימים הוא הארך ימים בע"הז על האדמה א"כ איפכא כמ"שזל א"כ כי הוא חייכם כמשמעו ותאריכו ימים היינו שיתמידו זמן רב על האדמה ולא יגלו ממנה · ואי לאו דמסתפינא מחבריא ה"א דהא דקאמר ובדבר הזה תאריכו ימים ה"ק לא דבר רק הוא מכם ואין צריך לומר בעניני התורה והמצוה שהוא חייכם אלא אפילו בדבר הזה שתשבחו את התורה ותאמרו כי לא דבר רק הוא הנה בזה לבד תאריכו ימים וכודאי שהמשבח את התורה והמהדיב אותה בעיני השומעים מלבד מה שמכבד התורה מזכה את הרבים ואם הוא פלפול בלשון הכתוב הענין הוא אמת · ומה שפתח בלשון רבים וסיים בלשון יחיד ה"ק שימו לבבכם לכל הדברים כי אפילו אותו שנראה רק לא דבר רק הוא מכם זהו לפי המפרשים ולפי פירושו ה"ק שימו לבבכם כי אפילו שום אחד מהם לא דבר רק הוא כפי מה שפירשתי ומה שאמר לכל הדברים אפשר ירמוז לדברי השירה ולשון אשר תצוום בדברים ששייך בהם צווי א"כ שידעו אותם הדברים שבשירה על פה כמו שאמר כתבו לכם את השירה ולמדה את בני ישראל שימה בפיהם עכ"ד : והנה יכולני לומר כי באומר כי לא דבר רק הוא מכם ר"ל כי אפילו אם יקיימו כל התורה כולה חוץ מדבר א' שיאמרו כי לא הוא מן התורה הנה הם יורדים לגיהנם רק שצריך שישימו לבבם לכל הדברים כלם ובאומר כי הוא חייכם ר"ל כי בדבר א' לבד שיקיימו כהלכתו ינחלו ג"ע והוא הענין שהזכרתי במחלוקתם של רבי יוחנן ור"ל בפסוק ופערה היה לבלי חק · ורז"ל אמרו מקומי ועד שכבי קומי כי מאחר שאנו
מזכירין

י פִּקּוּדֵי יְהֹוָה יְשָׁרִים מְשַׂמְּחֵי־לֵב מִצְוַת יְהֹוָה בָּרָה מְאִירַת עֵינָיִם׃ יִרְאַת יְהֹוָה טְהוֹרָה עוֹמֶדֶת לָעַד מִשְׁפְּטֵי־יְהֹוָה אֱמֶת צָדְקוּ יַחְדָּו׃ הַנֶּחֱמָדִים מִזָּהָב וּמִפַּז רָב וּמְתוּקִים מִדְּבַשׁ וְנֹפֶת צוּפִים׃ גַּם־עַבְדְּךָ נִזְהָר בָּהֶם בְּשָׁמְרָם עֵקֶב רָב׃ שְׁגִיאוֹת
טו מִי־יָבִין מִנִּסְתָּרוֹת נַקֵּנִי׃ גַּם מִזֵּדִים חֲשֹׂךְ עַבְדֶּךָ אַל־יִמְשְׁלוּ־בִי אָז אֵיתָם וְנִקֵּיתִי

פִּיקּוּדַיָּא דַיְיָ תְּרִיצִין מַחְדִין לִבָּא פִּיקּוּדָא דַיְיָ בְּרִירָא מְנַהֲרָא עַיְינִין׃ דַּחַלְתָּא דַיְיָ דַּכְיָיא קַיְימָא לְעָלְמִין דִּינַיָּא דַיְיָ הֵימְנוּתָא זַכִּיאוּ כַּחֲדָא׃ דְּרַגִיגִין מִדַּהֲבָא וּמִן אוֹבְרִיזִין סַגִּי וּבְסִימִין יַתִּיר מִן דִּבְשָׁא וּכְבְרִיתָא חֲלִיאָתָא׃ בְּרַם עַבְדָּךְ אִיזְדְּהַר בְּהוֹן כַּד נָטְרִין חֲלוּפֵי הֵיכְנָא אִתְעֲבִיד טַבְהוֹן דְּיִשְׂרָאֵל׃ שָׁלְיָיתָא מַן יְחַכֵּם וּמִטְמוּרוֹת זַכֵּי יָתִי׃ בְּרַם מִן זְדוֹנַיָּא פְּצָא עַבְדָּךְ דְּלָא יִשְׁלְטוּן בִּי הֵידִין אֱהִי בְּלָא מוּם וְאֱהִי

(ה' כתי' ה' לי · ה' · ל' מל' · ל' · ל' וכל יתוקון דכו' · ל' ומל' · ו' וכל אם"ף כותיה במ"א)

מצות יי' ג' וסימ' לא שבקתון שמואל בזוהרא ופירו' ביהושע סימן כ"ב : טהורה ה' ג' מ"ל וב' חס' וסימן אשר לא טהורה היא שנים · אשר איננה טהורה · כל צפור טהורה · לשמי ומנחה טהורה · יראת יי' טהורה · ג' בתראי מ"ל וחד וטהורה היא ונקתה : עבדך ז' חס' בסגול וסימ' נמסר בסדר בהעלותך :

מצות יי' ג' וסי' לא שבקתון שם אל בזוהרא

רשי

ברה · מאירה · תורת עדות פקודי מצות יראת משפטי ששה כנגד ששה סדרי משנה ובין כל שם ושם חמשה תיבות עם השם עצמו כנגד ה' חומשי תורה וחותם בסוף: א"ת צדקו יחדו כלם יחד מתוקנים בחסד ואמת : מחכימת פתי · נותנת חכמה לפתאים : ונפת צופים · ומתק צופים ברוי"קא"ש בלע"ז ומנחם פתר ונפת לשון טפה וכן נפת תטפנ' כפתי' מככבי : בשמרם עקב רב · נזהרתי בשמירתם בשביל רב טובך אשר צפנת וללשון הזה עקב כמו עקב אשר שמע אברה' בקולי · ד"א עקב רב סופן של תלמידי חכמי' לבא לידי גדולה עקב לשון סוף ויש לו חבר בלשון משנה עקבות משיח : שגיאות מי יבין · אני נזהרתי בהם אבל אי אפשר להזהר שלא אשגה בהם ואתה נקני מנסתרות שנסתרו ממני ולא ידעתי בחטאי בשגגה : גם מזדים · מן הזדונות : אז איתם · אהיה תמים אמרו חכמים למה דוד דומה לכותי המחזר על הפתחים והם מערימים בדבר יותר מכל אדם תנו לי מים לשתות דבר שאין בו חסרון כים משתה אמר יש כאן פגל קטן משכתנו לו אומר יש בכלל בלא מלח משכתנו לו אמר תנו לי מעט לחם שלא יזיקני הבצל כך אמר דוד בתחלה על השגגות ואחר כך על הזדונות ואחר כך על המרדים פשעים אלו המרדים שמתכוון להכעים וכן הוא אומר מלך מואב פשע בי : יהיו

אבן עזרא

פקודי · מגזרת פקדון והמה הנמצאות בכח הנשמה בכל אדם בהיותו בר מצוה והשם הפקידם בלב והזכיר ישרים עמהם כי כל המשכילים מסכימים עליה' בדרך הישר שאי' שם מכשול ואמר משמחי לב כי בעבורם יגיע החכם למעלה שמחת עולם וכנגד השמש הזכיר ישרים בעבור כי מהלך השמש על סדרי גלגל המזלות והוא הדרך הישר ועוד יהדו לפקודי' כי השמש פעמים נוטה מגלגל המישור ושמחת לב כנגד השמש כי ככה הוא רק ביום תשמח ולא בלילה והפקודים משמחי' תמיד ומצות יי' מצות עשה וקראם מצות בעבור שהי' כתוב ברתם למה צוו ואמר עליהם ברה כי כן הם לברי לבב על כן מאירת עינים כאדם שהיה בחשך וכנגד השמש אמר ברה כי אין בה כלמו' שחרות בתוכה כמו ללבנה ויתרון המצוה כי העבים יסתיר אור השמש ביום ולא כן המצוה ומאירת עינים כי היא אור העולם ביום גם בלילה כי אור הלבנה מורה בראיות גמורות : יראת · מצות לא תעשה ואמר טהורה כי הטהור הוא שלא יתגאל במצות לא תעשה : עומדת לעד · שלא יתכן שהשם יתיר האסור וכנגד השמש אמר טהורה בעבור שיש פעמי' שיקדר השמש אף על פי שגופה טהור הוא רק הדבר כנגד אחרים והשמש עומדת לעד כי היננה מורכבת כמו הנבראים הארבעה יסודות אף על פי שהשנה עמידת השמש כפי הרוחות : משפטי · ידוע כי משפטי חכמת המזלות כפי מערכת המשרתים בערכם אל השמש ויש משפטים בעריכם מכחישים אלה לאלה ובעבור זה יטעו בעלי הדין על כן אמר על משפטי השם צדקו יחדו ואחר שהשלים לדבר על יתרון התורה המועלת למשכיל בעולם הבא הזכירה כנגד תענוגים זה העול' : הנחמדי' · אנשי העולם מתאוי' להיות להם זהב ופז רב הם אבנים יקרות בעבור שהם עומדים וימצאם בשעת הצורך בעבור היותם עומדים בעצמם ולא יחסרו ולחכמה יתרון עליהם כי האדם ימצאנה בחייו ובמותו וטעם ומתוקים כי המאכל צריך אליו כל חי טוב ורע אמר כי תענוג החכמה יותר מתענוג המאכל המתוק ואין למעלה מהדבש בעבור היות המאכל תענוג רגע והחכמה לעולם גם טעם מתוקים הם מדבש ונופת למשכילים לבדם לא לכל אדם על כן גם עבדך נזהר בהם כמו הנחמדים וטעם בשמרם עקב רב ידעתי כי בשמירתם שכר רב יקבל השומר והנה יועילו בעולם הזה ובבא : שגיאות · יתכן היות הא"לף תחת אות הכפל או תחת י"וד כמו שכיות החמדה והטעם אני נזהר בכל מאדי רק אפחד אולי משגה יקרה לי על כן אמר מנסתרות ממני נקני : גם · יתפלל אל השם שיסבב סבות כי לא נתכנו עלילות שיחשבהו מחברת הזדים ומרעתם ואל ימשלו בו וטעם אז איתם אז אהיה תם והיא מלה זרה והטעם כי לא יוכל לשמור המצות אם ימשלו בו זדים כי יכריחוהו : יהיו

מ"ע ספורנו ז"ל

פקודי ה' משמחי לב · כשיתבונן האדם אל הטעם בהם : מצות ה' · באופן הלמוד כאמרו ודברת בם כשבתך בביתך וגו' : ברה · וזה מכל טעו' : מאירת עינים · עיני השכל המתבונן כאמרם ז"ל אם שמע בישן תשמע בחדש · יראת ה' · המכוונת בתורתו היא טהורה מכל כוונת עבודת עבד המכוון לקבל גמול אבל לגרום מעונג אבל היא יראת גדלו בהתבונן האדם בה : עומדת לעד · מקנה חיי עולם : משפטי ה' אמת · אף על פי שנראה קנתם היות על הפך קנתם כמו לא תגנבו אם וביום השבת שני כבשים אסור אשת אח ומצות יבמה מכל מקום צדקו : יחדו · שכלם מכוונים לתכליתו : מזהב · שהוא דבר בלתי נצחי : גם עבדך נזהר · מהכשל בחטא בהם · באמצעותם : בשמרם עקב רב · ואין ספק כי אמנם בשמירתם יושג תכלי' רב שהם חיי עולם : שגיאות מי יבין · הנה המונעים את האדם המתבונן בתורה מן השלמות הם ראשונה השטות שהיא קוצר ידיעתנו לעומק הדרוש · שלישית הרשעים המציקים ומונעים מלהתבונן : אל ימשלו · אלה הב' דברים : אז איתם · בעיון : ונקיתי

אבן יחייא

פקודי ה' וגומר רוצה לומר הדברים שהם ראוים להיות כפקדון אצל החכם המבין מדעתו והוא המופלא מבני האדם מה שאין דורשין בו אפי' ביחיד רק אם יהיה שלם · הם ישרים ואמתיים כפי הקבלה · ומשמחים הלב שהוא השכל · מצות ה' וגו' רוצה לומר והחוקים אשר אין טעמם נגלה ואין לנו בהם ידיעה רק היותם מצות ה' · ראוי לדעת כי אף שאין טעמם נגלה והם זרים לשומעיהם · הם ברים וזכים · והם מאירים עיני חכמת ישראל · כי האומות בראותם שמעשיית החוקים ההם יבוא תועלת נמרץ לישראל · יאמרו רק עם חכם ונבון הגוי הגדול הזה · ויהיו אצלם כסגולות אשר יולידו מעשים טובי הערך בלי סבה גלויה · יראת ה' וגו' רוצה לומר הזהר במצות לא תעשה מפני יראת האלהים · מוליד טהרה בנפש באופן שבזיכוך ממעשים רעים ובמירוק במעשים טובים תהיה עומדת לעד · ומשפטי ה' אשר גזר ועשיתם לו כאשר זמם ולא כאשר עשה · אם משפטי אמת ומשפטים צדיקים שצדקו יחדיו הכלת העד זומם שהרג את הנפש בעדותו · והריגתו על אשר זמם להרגו ולא הרגו · כי אלהים נצב בעדת הדיינים ובקרבם ישפוט והוא המסבב סבות לתת לאיש במעלליו · הנחמדים וגו' רוצה לומר כל חלקי התורה הנזכר הם נחמדים מזהב ומפז והוא הזהב הנקי · ואף שיהיה הרבה מאד שהוא אהבת הנפש המרגשת · והם מתוקים מדבש ונופת צופים והוא הזלת הדבש מהצוקרו שהוא אהבת הנפש הצומחת · גם עבדך וגו' ידוע כי בכל מצות האלוה הן במחשבה הן בדיבור הן במעשה יובחן העשה ולא תעשה · ולהשתלם בלא תעשה לזכך הנפש צריך הזהירות · ולהשתלם בעשה כדי למרקה צריך הזריזות · וזהו אומרו המצות הנזכר אשר הם נחמדים מזהב ומתוקים מדבש ליראי ה' וחושבי שמו אשר העבירו כפשותיהם הצומחת והמרגשת · לנפש המשכלת · גם עבדך נזהר בהם כאשר הם נזהרים בלא תעשה מאום וכמבע אליכו מצד אלהיכו · וגם עבדך בשמור אותם המצות עשה הוא זריז וקל ברגליו לעשותם בעקב רב · שרוצה לומר כפסיעה גסה · ויהיה עקב כנגד מן נאי לך בעקבי הצאן · שגיאות מי יבין וגו' אחר שהמשורר הקדים השבח לאלהי עולם ה' · ואחר היותו עתה עובד ה' ונזהר מלהתקרב אל אשר ישנאהו · וזריז להתקרב אל אשר יאהבהו · התפלל אליו שימחול לו עונותיו הקדומים והיתה שאלתו בהדרגה · כשאלת אברהם אבינו בהפכת סדום · וזהו אומרו שגיאות וגו' כי הנה העונות יהיו על חמשה פנים האחד הנסתרות כי יחטא באוכלו בשר נבלה והוא לא ידע · ואף כי אין לו בזה אשם · שיורה האכילה ההיא נותנת פגע בנפשו · והב' השגגות כי בשכרותו יבוא על הערוה וכדומה · ואף כי אין לו בזה חטא להיותו חוץ משכלו · הנה אשמו גדול מנשוא כי היה ראוי אליו להיות זהיר במעשיו ושלא ישתכר · והג' הזדונות בדברים קלים · כי אף שיודע שהוא עון ואשמה ולבו עמו · לתקיפת יצרו עליו יסיר עול המצוה ההיא מעליו · ואף כי החטא והעבירה יהיה במצות קלות · הנה חטאו גדול להיותו בדעתו ולא כשכור הנ"ל · והד' שהזדונות יהיו במצות החמורות אשר יהיה עונשו כפול מצד גודל החטא ומצד עשותו אותו במזיד · והה' שיהיה חומר החטא בדבר גדול הערך וזולת היותו במזיד · יעשהו להכעיס ולכתחילה ויקרא פושע אשר עונו גדול מנשוא · והנה המשורר התפלל על מחילת כל החטא · וכנגד השגגות והנסתרות אמר ראוי לך לרוב רחמיך למחול השגיאות · כי מי יבין בהם ויסגיח לענוש לחוטא על ככה · והנה מהנסתרות שהם יותר קלות לא אתפלל עליהם כי ידעתי שמהם תנקני · כי אין בי חטא על ככה להיות הנסתרות לה' אלהינו ולא לנו בני אדם · וגם מזדים ועונשם חשוך עבדך ונפשי מבי שחת · ואם בע"הב אבא למען רחמיך אל ימשלו בי עונשי הזדונות במצות החמורות והחוקים הנרמזות בשם איתם · כי יובן באיתם אשר יובן באיתן מושבך כי בא השם בו תמורת הנון כמשפט הדקדוק · וכמוף תקברם יוכיח שטעמו כוף בנ"ון · וניקתי מפשע רב ר"ל ואנא ה' גם תנקני מהפשע רב וגדול מכת שבע אשר היה ככלל בו גילוי עריות ושפיכו' דמי אוריה בחרב האויב וע"ז והוא מחשבת פגול להאמין כי אין רוח' ואין יודעים אם לא כן לא יפעול איש עון פלילי כזה מוכתר שכל רע ולעיני השמש · ועודנו בשכלו · יהיו

תורת חסד תהילת ה'

מזכירין עניני הפורענו' באום' איכה שכתו' בה קומי רוני בלילה צריכי' אנו לקום ולהגות בתור' כדי שינחמנו ה' עם חסדיו ית' ונביה ג"כ שמחים אם עם חסדיו ית' ואם עם התורה כאומר פקודי ה' ישרים משמחי לב והוא אומ' צהלי ורוני וגו' ועם זה הבנתי יותר ויותר מאז"ל אל יפטר אדם מחברו אלא מתוך ד"ת שמתוך כך זוכרהו ששמעתי בזה שיר' שימשך לו כי כשיזכירנו יזכירנו מתוך ד"ת ולא מתוך דבר אחר וכו' לי לומ' כי הענין הוא יען כי כשיפטר אדם מחברו ישאר האדם עצב בצד מה ממה שנפטר חברו ממנו ולכן צריך אל דבר שישמחהו בעת שיזכירהו והם הדברי תורה כאמור · או יר' באומ' פקודי ה' ישרים וגו' לומר הנה הש"י צוה שילא חתן מחדרו למלחמת מצוה והדברי' האלה הם ישרים ולא יאמר בהם שהם הפך אומ' נקי יהיה לביתו שנה אחת והם משמחים את הלב תמורת מה שהחתן כתוב בו ושמח את אשתו וגו' · מצות ה' ברה מאירת עינים יר' השמש יצא על הארץ להאיר וכמו כן יש הארת העינים בהגשות מצות ה' שאמר לשמש שיעשה מאמר יהושע וכמו שאמ' הכתוב נגד כל עמך אעשה נפלאות וכמו שדרשו רז"ל שנשרו בזה על שיאמ' יהושע לשמש שידום וכו' והארת עינים שיש בו הוא שידעו הכל מהותו ית' ושתורתו אמת · יראת ה' טהורה יר' ועכ"ז יראת ה' אשר היא אל השמים היא טהורה ועומדת לעד כי לא מפני זה ישתנו סדרי בראשי' משם והלאה והוא כאו"ז תנאי התנה הב"ה וכו' וקראה טהורה יען כי עם יראה זו אשר לצבא השמים אין שום מחשבה כי אם לעשות רצון קונם או לפי שר"ל שלא יזהם האדם את מוחו ואת מחשבתו ויהיה בלתי מאמין כי תנאי התנה הב"ה עם מעשה בראשית כאמו' · משפטי ה' אמת יר' ועם היות שבמלחמה ההיא או בדומות אליה ומה גם בקריעת ים סוף היו נטבעים המצריים שהם יציר כפיו ית' ומצד אחר היו נגאלים ישראל והיו א"כ ב' פעולות סותרות א' רחמים וא' דין עכ"ז ראוי הוא לנו לידע שמשפטי ה' הם אמת וצדקו יחדו בעת א' כי רחמי רשעי' אכזרי וכמו שאמר הכתוב רבי' מכאובים לרשע והבוטח בה' חסד יסובבנו שיר' חסד יסובבנו במה שיש לרשע רבים מכאובים כי בזה ינצל ממנו · או יר' באותו העת בעצמו שיש לו לרשע רבים מכאובים אז חסד יסובבנו לבטוח בה' כי ימין ה' עושה חיל להציל בישראל ולהטביע בים למצרים : הנחמדים וגו' יר' תורת ה' ועדות ה' ופקודי ה' ומצות ה' ויראת ה' ומשפטי ה' כלם הם נחמדים מזהב ומפז רב והוא מה שפי' שלמה ע"ה ואמ' אם תבקשנה ככסף וכמטמוני' תחפשנה אז תבין יראת ה' וכמו שפי' החסיד זקני ע"ה שיר' כי האדם לא יתבייש מלבקש את הזהוב ואת המרגליו' בתוך החשכה וכמו כן הוא ראוי לו לבלתי התבייש מבקש' התורה ויהיה ממי שיהיה ואז יבין יראת ה' ואמר שעם היות שהמבקש אותם יבקש ככסף עכ"ז הם נחמדים יותר מהם והם ג"כ מתוקים מדבש ונופת צופים הנעשים ע"י השמש אם בפירות ואם במה שיעשו וכו' : גם עבדך וגו' מצאתי כתוב שיר' לומ' גם עבדך יזהיר את עצמו כזוהר הרקיע במצות ובשומרם יהיה עקבם רב וגדול וכאו"ז תפוח עקבו של אדם הי' מכהה גלגל חמה והוא כי יותר חפץ הש"י בפסיעה אחת שאדם עושה בעקבו כדי לעשות המצוה יותר מכל תנועות השמים כי זה בבחירה גמורה וזה בבלתי בחירה ע"כ · או יר' באום' יראת ה' וגו' לומ' יראת ה' כשהיא טהורה והיא היראה מצד רוממותו או מצד האהבה כו' ולא מצד מה שהוא ירא שלא יעניישנו או שלא יטיבנו וכו' הנה אז עומדת לעד וכאמ' ז"ל כל אהבה שהיא תלויה בדבר וכו' שאינה תלויה בדבר וכו' : או יר' לומר כיגם כי אנחנו רואים בענין הביא עובדא דההוא דעלה לבירה וכבד את אביו ושלח את האם ואת הבנים לקח ונפל ומת וכו' עם כל זה דע כי משפטי ה' הנז' אמת וצדקו יחדיו כלו' אם לא יהיו בעולם הזה יהיו בעולם הבא וכאו"ז לעולם שכולו טוב לעול' שכולו ארוך וכו' · או יר' לומ' הענין בעצמו שאו"ל מענין התר הכחל והאשת אח וכו' והוא ע"ד ויפק רצון מה' : גם עבדך וגו' אולי יר' באומ' גם לומ' כי גם הוא נזהר בהם בענין אחר והוא הדבר הנאמ' בויהי דוד עושה משפט וצדק' שר"ל שהיה פורע מכיסו וכו' והוא ג"כ אומ' הנחמדים מזהב ומפז רב כי הזהב והפז רב יפזר האדם כדי לקיים משפטי ה' וכו' והנה תמורתו יהיה לו בעקב רב זהב וכסף וכפי פירושי זה אומ' נזהר יהיה מלשון זהירות והם הוא כפשוטו הנה כי כן תובן הבונה הזאת בעצמה · או יר' גם כי אני מלך ואני יכול לעשות לעבדי שיקיימו את מאמרי הנה אני נזהר בהם ואינני אומר להם שיהיו יראים ממני אם לא על פי תורתך והוא ע"ד שאר"זל בפסוק ירא את ה' בני ומלך וכו' ואומ' בשמרם עקב רב ר"ל כי ראוי לו לאד' להיותו עובד שלא ע"מ לקבל פרס כי הפרס יבא מעצמו וזה יובן עם מה שאכתוב במקומו במ"שה כי לא דבר ריק הוא מכם וגו' · או יר' שכר גדול כיתן לו לאדם במה שיהיה לו יכולת לשומר' כי גם אם לא היו נותני' לו עוד שכר אחר היה די לו ומה גם כי יתנו לו שכר גדול או יר' לומ' כי השכר שיתנו לאדם על קיימו ושומרו מצוה אחת הוא שישמור מצוה אחרת כי שכר מצוה מצוה : וכו' · שגיאות מי יבין יר' מי מהרואים ידע ויבין אם מה שלפעמים יחטא האדם בדבר מה הוא בשגגה או אם הוא במזיד וברוב הפעמים לא ידיננו הרואה לכף זכות · ואומ' מנסתרות נקני הוא לרמוז על מה שאז"ל כל דבר שאסרו חכמי' מפני מראית העין אפי' בחדרי חדרים אסור ולכן אמ' כי תענין היותו חוטא בענין הנסתרו' והוא הענין האמו' ודומה לו ינקנו ה' שלא יבא לחטוא בהם באופן שלא יראנו אדם מהם וכו' :

רשי

יהיו לרצון · לפיום לרצותך : יענך יי' ביום צרה · המזמור הזה על שם שהיה שולח את יואב ואת כל ישראל למלחמה והוא היה עומד בירושלם ומתפלל עליהם כענין שנאמר טוב כי תהיה לנו מעיר לעזור ואמרו רבותינו אילמלא דוד לא עשה יואב מלחמה : שם אלהי יעקב · שהבטיחו בלכתו לחרן ושמר הבטחתו לכך נאמר אלהי יעקב : מקדש · מהיכל קדשו שהוא שוכן שם : ידשנה סלה · לשון שומן כמו ואכל ושבע ודשן כלומר יקבלם ברצון כעולות מחים : מנחותך ועולתך · הם התפלות שאתם מתפללים במלחמה : נרננה בישועתך · כשיושיע אותך הב"ה נרננה כולנו להב"ה ובשמו נדגול נתאסף כעשה חיל : עתה

ונקיתי מפשע רב: יהיו לרצון
אמרי פי והגיון לבי לפניך יהוה
צורי וגאלי:

כ

א למנצח מזמור לדוד: יענך יהוה
ביום צרה ישגבך שם אלהי יעקב :
ישלח עזרך מקדש ומציון יסעדך :
יזכר כל מנחתך ועולתך ידשנה
ה סלה: יתן לך כלבבך וכל עצתך
ימלא: נרננה בישועתך ובשם
אלהינו נדגל ימלא יהוה כל
משאלותיך

ואהי זכי מחובא רבא: יהון לרעוא
מימרי פומי ורינת רעיוני קדמך יי
תוקפי ופריקי: לשבחא תושבחתא
לדוד: יקבל צלותך יי ביומא דעקא
ישגבינך שמא אלהא דיעקב: ישדר
סעדך מן בירת מקדשיה ומציון
יסייעינך: ידכר כולהון דוכרוניתך
ועלותך ידהנאן לעלמין: יתן לך
ברעיונך וכל מליכנך ישלים: ייבון
עמך נשבחך בפורקנך ובשום
אלהנא ניטקס ישלים יי כולהון
שילתך

מסרה

כ' ימלא ז' וסימ' כי שבעת ימים ימלא · ואשר ימלא את ידו · אשר לא ימלא את ימיו · החפץ ימלא את ידו · וכל עצתך ימלא · יי' כל משאלותיך · עד ימלה שחוק פיך · בתרא כתיב ה' :

אבן עזרא

יהיו לרצון אמרי פי · שלא ימשלו בו זדים וטעם צורי שלא יפחד שימשלו בו זדים ואילו היו מושלי' בו אין לו גואל מידם זולתו על כן יי' צורי וגואלי : למנצח · יענך יי' ביום צרה · יתכן שזה המזמור חברו אחד מהמשוררים על דוד ויהיה פי' לדוד כמו על דוד כמו לשלמה אלהים משפטיך למלך תן · ואל תתמה על למ"ד לדוד והנה דרך אחרת מזמור שיר ליום השבת או דוד חברו ואומ' לנסיכו יענך יי' ביום צרה או לעצמו ידבר ויש אומרים שהוא על המשיח יענך יי' ביום צרה במלחמה וטעם אלהי יעקב כי צרות רבות עברו לו בדרכים והשם שגבהו : ישלח · מקדש · ממקום הארון : יזכור פי' למה יעזרך כי יזכור כל מנחותיך וזהו הכתו' בתורה והרעות בתוכרו' ונזכרתם ונושעתם ויש אומרים שעולות היו עושי' בעת המלחמו' כמו ואתאפק ואעלה העולה : ידשנה · ישרפנה אש המזבח ותשוב דשן ומלת ידשנ' על דרך ואקראה לך שלא באה הא"לף קמוצה כמשפט עם תוספת ה"א על כן אמרו רבים כי הם דומים לפעלים הרבעיים : יתן · הטעם שינצח האויב : נרננה · כל אחד מאנשי דוד יאמרו לו כך כי כ"ף בישועתך לנכחו · ובשם אלהינו נדגול · ירוס דגלינו בעת שימלא השם כל משאלותיך :

מ"ע ספורנו ז"ל

ונקיתי מפשע רב · במעשה : אמרי פי · בתפלה : והגיון לבי · במחשבה גם שלא תרע לסוניתה כפה :

בזה המזמור התפלל דוד על שר הצבא הנלחם על האומות ביום צרת המלחמה :

יענך יי' בתפלתך : ישגבך שם אלהי יעקב · בעבור כבוד שמו : מקדש · במדת רחמי' : ומציון · בזכות הקדושים אשר שם : מנחותיך · בזכות אזכרתן : ידשנה סלה · יעשה אותו דשן כאופן מעול' באש מן השמים כמו שעשה ביום חנכת המשכן ובית המקדש : יתן לך כלבבך · כנחון על האויבי' : עצתך · לפשם ולאבדם : נרננה כדגול · ואז נרננה ותהיה הרנה : ימלא ה' כל משאלותיך · לפבא : עתה

מנחת ערב

יענך ה' ביום צרה · כלומר שלא תאריך בצרה כי אם ביום צרה יענך ישגבך שם אלהי יעקב כמו שענה ליעקב ביום צרתו כדכתיב' לאל העונה אותי ביום צרתי · ואמר שם אלהי יעקב לומר שבהזכרת שמו לבד אתה נעזר ונשגב כמו שכתב ביהושפט ובעת החלו ברנה ותהלה נתן ה' מארבים על בני עמון וגו' וינגפו · הרי שבהזכרת שמו ית' נגפו האויבים בלי בלי זיין וכמו שאמר להלן אלה ברכב ואלה בסוסים ואנחנו בשם ה' וגו' · ישלח עזרך מקדש אע"פ שאין אתה כדאי ליגאל יעשה בשביל ירושלי' עיר הקדש ובשביל ציון כמ"ש למען ציון לא אחשה ולמען ירושלים לא אשקוט וגו' · יזכור כל מנחתיך שהיית מביא לו ע"ד וערבה לה' מנחת יהודה וגו' · ועולתך ידשנה סלה זה אפרו של יצחק יהי' כאלו מונח צבור ע"ג מזבח והכי אי' בש"ע יתן לך כלבבך כלפי שאו"ל שאמר חזקיהו רבש"ע אין בי כח לא להרוג ולא לרדוף ולא לומר שירה אלא הריני ישן במטתי ואתה עושה א"ל הקב"ה אני עושה כן שנ' ויצא מלאך ה' ויך במחנה אשור וגו' וז"ש יתן לך כלבבך וגו' אע"פ שאתה ישן על מטתך כמ"ש אמרו בלבבכם על משכבכם וכל עצתך ימלא : נרננה בישועתך וגו' זה הוא כנגד יהושפט שאמר אין בי כח לא להרוג ולא לרדוף אלא הריני אומר שירה ואתה עושה א"ל הקב"ה אני עושה כן שנ' ובעת החלו ברנ' וגו' כמו שכתבתי לעיל : ובש"ע

אבן יחייא

יהיו לרצון וגו' התפלל אנא יהיו לרצון אמרי פי שהם שלמים בדבור · להיותך צורי אשר לך אקרא ביום צרתי · ויהיה לרצון לפניך הגיון לבי שהוא שלימות במחשבה · להיותך גואלי הגואל משחת חיי · והנה לא אמר שיהיו לרצון לפניו מעשיו להיותם רעים · אבל אמר יהיו לרצון לפניך לעשות עמדי מה שמדרך ה' לעשות עם החטאים · והוא היותו מעביר ראשון ראשון להיותו אל רחום וחנון וזהו אומרו ה' צורי :

כ למנצח מזמור לדוד וגו' המזמור הלז היה תפלה לדוד על עמו ישראל כשהיו הולכי' למלחמה עם שר צבאם בראשם יואב או זולתו מהשרים · יענך וגו' ר"ל ה' להיותו אב הרחמן יענך ביום צרה כאשר יגברו עליך עמי חיל האויבים הצרים מחוץ · באופן שתנצל מידם · וזולת זה גם ישגב אותך על אויביך בשם אלהי יעקב והוא אומרו לא יעקב יאמר עוד שמך כי אם ישראל כי שרית עם אלהים ועם אנשים ותוכל · ולכן בכח השם ההוא ישגבך · למען תשגב על אויביך ותוכל להם · ישלח עזרך וגו' ר"ל ואשר יענך ביום צרה וישלח עזרך · יהיה בזכות הקדש שהוא משכן העדות הנעשה במדבר סיני כי מיום עשותו לא יכלו האויבים על עם ישראל להיות ה' בתוכם · ואשר ישגבך על אויביך ויתן לך סעד וחוזק להחרימם יהיה בזכות המקדש שבציון אשר היה משכן קבוע לשכינתו · ומיום עשותו והלאה היו ככבשים כל האומות בנקלה לולי העונות · יזכור וגו' ר"ל ואנא שיזכור ה' ויהיו לפניו כל המנחות שהקריבת בנדבה · ועולתך שהקרבת לכפרת חטאתיך ידשנה סלה · רוצה לומר יהיה עפרה ודשנה סלה ועולם ועד לזכרון לפניו · כעפרו של יצחק · באופן שבזכות מנחתך יתן לך כלבבך לתת אויביך בידך · ובזכות עולתך · עצתך להנצל מידם כשיגברו ימלא תמיד · נרננה וגו' באופן כי אני ועמי יחד נרננה בישועתך אשר עשית להם כשעניתם ביום צרה · ובשם אלהינו והוא אשר אמר לא יעקב יאמר עוד שמך כי אם ישראל וגו' יעשה דגלנו ונסנו · בהיות כי בשם ההוא ימלא ה' כל משאלותיך להשגב על האויבים ולשעבדם · עתה

תורת חסד תהילת ה'

ומה"רר יוסף ן' גיקאטיליא ע"ה בספרו הנכבד ספר שערי אורה אמר וכמדת הרצון מרחם הב"ה על הדבקים במדת היראה כלומ' מראש החפץ והמחשבה אשרי הזוכה לכך ועל זה נאמר רוצה ה' את יראיו ואומר רצון יראיו יעשה · ועתה צריכים אנו להודיעך סוד שני מקראות שקבעו חכמים א' בראש התפלה והוא ה' שפתי תפתח והב' בסוף יהיו לרצון וגו' וצריך אתה לדעת כי הראשון הקבוע בראש התפלה הוא השער שבו נכנסים בני עולם לבקש רחמי' לפני הש"י וזהו ה' שפתי תפתח ועל זה נאמר פתחו לי שערי צדק אבא בם אודה יה וסוף התפלה ההגונ' שהיא מתגברת ועולה מספירה לספירה עד שמגעת עד הרצון שהוא דבק בכ"תר לפיכך אמר בסוף יהיו לרצון אמרי פי וכשהתפלה מגעת למקום הרצון אז כל השערים למעלה ולמטה נפתחים לפניו ואין שם מעכב ומונע על בקשתו שהרי בעולם הרחמי' הוא דבק ואז יפיק כל צרכיו ושאלותיו ואין דבר עומד לפניו שהרי ממקו' הרצון הוא שואב ויכול לחדש אותות ומופתים חדשים כאילו באותה שעה נברא העולם ואין דבר עומד לפניו וזהו שאמרו בני חיי ומזוני לאו בזכותא תליא מילתא אלא במזלא תליא מילתא לפי שהכל תלוי בעולם הרחמים שהוא המקור וכ"ש במקום הנקרא מזל ואם תתבונן בענין זה תבין סוד חנה עד איזה מקום עלתה תפלה כשאמרה ה' צבאות אם ראה תראה בעני אמתך וכן תבין מכאן סוד תפלות כל הצדיקים שהתפללו והפיקו כל צרכיהם בדרך נס ופלא הוא שנכנסו בתפלתם עד עולם הרחמים שהוא המקום אשר משם נתחדש העולם וכמו שנתחדש העולם וכל ברואיו מאותו המקום כך הצדיקים המתכווני' בתפלתם לאותו המקום יכולי' לחדש בעולם אותות ומופתים ולשנות מנהגו של עולם וזהו מקים הבטחון הגמור וזהו סוד הרצון כי המגיע למקום הרצון הרי הכל בידו לעשות כפי רצונו וחפצו כמו שאמר רצון יראיו יעשה ואת שועתם וגו' והמבין זה יוכל להתבונן כל מקום שנאמר בתורה אותות ומופתים גדולות ותשועות ושנוי מנהגו של עולם ולפיכך קבעו בסוף התפלה יהיו לרצון אמרי פי וגו' והוא סוד שאנו מתפללים יהי רצון כלומר שיתחדש הדבר שאנו מתפללים עליו ממקור הרצון והמחשבה כמו שנתחדש העולם מאותו המקור ע"כ : וברבה פ' תשא ארז"ל רבי יוחנן אמר ג' דברים ניתנו במתנה הגשמים והמאורות והתורה גשמים מנין דכתיב ונתתי גשמיכם בעתם מאורות מנין דכתיב ויתן אותם אלקי"ם ברקיע השמים תורה מנין שנאמר ויתן אל משה ורבי עזריה בשם רבי שמעון אומר אף שלום שנא' ונתתי שלום בארץ ע"כ והכ"ל בזה הוא כי אלה הג' דברים הם צרכי' אל עניני העולם הרבה מאד עד כי אי אפשר להיות העולם נמצא במציאות בלתם וסבת כלם הוא האדם הנברא בצלם אלקי"ם ולכן אמר שנתנו מתנה כי לגודל מעלתם אין ערוך עליה' ונתנו בעין יפה כאדם הנותן מתנ' שנותן אותה בעין יפה וכמו שארז"ל הנותן בעין יפה הוא נותן אם הגשמי' אי אפשר לעולם לעמוד בלתם והם סבת כל הדברים יחד עם השמש המבשל אותם והירח המגדלם והוא אומר המאורות וב' אלה הם בסבת התורה וכמו שאמר הכתוב אלה תולדות השמים והארץ בהבראם ביום עשות ה' אלקי"ם ארץ ושמים וכל שיח השדה וגומר כי לא המטיר ה' אלקי"ם על הארץ ואדם אין לעבוד את האדמה כי לפי שעדין לא היה האדם במציאות לא המטיר ה' אלקי"ם על הארץ ולהיות אמת כי אם אין שלום במציאות יבטלו ויבטלו כל הדברים וכמו שהיה הדבר בחרבן בית שני שלא נחרב כי אם מפני השנאת חנם שהיה ביניהם לכן אמר רבי שמעון שאף השלום נתן מתנה והלא הדברים בעצמם הם הם אשר הוזכרו לרז"ל בתנחומא פ' ויקהל וז"ל ראו קרא ה' בשם בצלאל זהו שאמר הכתוב ואל מי תדמיוני ואשוה יאמר הקב"ה אל מי תדמיוני ב"ו אם היה מהלך בחשיכה ובא אדם ומאיר לו אינו צריך להחזיק לו טובה ואתם ישנים בלילות ואני מעלה לכם את האורה אין אתם צריכין להחזיק לי טובה ואל מי תדמיוני ואשוה שאו מרום עיניכם וראו בזכות מה עומדין אלה התולדות השמים בזכות ואלה שמות בזכות מה כל אלה עומדין בזכות אלה העדות והחקים והמשפטים מי ברא אלה המוציא במספר צבאם ע"כ ובמעט עיון יובנו במאמר זה הג' דברים הנז' והנה באומר פה השמים מספרים כבוד אל הרי הגשמים אמור ובאומרו למטר השמים וגומר ובאומר ומעשה ידיו הרי האלה שמות בני ישראל אמור ובאומר נעשה אדם וגומר כמו שאמרתי למעלה ובאומר הרקיע הרי המאורות כאומר ויתן אותם אלקי"ם ברקיע השמים ובאומר יום ליום יביע אומר הרי התורה וכמו שארז"ל ברבה פ' תשא וז"ל מנין היה יודע כמה ימים עשה שם בשעה שהיה מדבר עמו היה יודע שהוא יום ובשעה שהיה אומר לו למוד תורתך היה יודע שהוא לילה וכן דוד הוא אומר יום ליום יביע אומר ולילה ללילה יחוה דעת ע"כ ובאומר גם עבדך נזהר בהם הרי השלום כי אין שלום כשלום זה : ובתנחומא פ' ויקרא ארז"ל ולא מטובתו של אדם שומע חרופין וגדופין אלא מתוך עונות שיש בידו שנאמר ונפש כי תחטא ושמעה קול אלה ע"כ והוא אומר בעשותה אחת ממצות ה' אשר לא תעשנה ואשם וירצה לומר כי בסיבת עשותה מקדם את ממצות ה' אשר לא תעשנה ואשמה הנפש ההיא וחטאה בשגגה והוא בעצמו הענין שארז"ל כי לא מטובתו של אדם שומע חרופין וגדופין אלא מתוך עונות שיש בידו והוא אלי ג"כ המובן במה שאמרו ג"כ הם ז"ל הוי מן הנעלבים ואינם עולבין שומעין חרפתן ואינם משיבים דדי היה באומר הוי מן הנעלבים ואינם עולבים · אלא שהכונה היא לומר שבמה שהם נעלבים הם שומעים חרפתם והוא כי לא מטובתו של אדם שומע חרופין וגדופין אלא מתוך עונות שיש בידו וכן אמר דוד שגיאות מי יבין וגומר גם מזדים חשוך עבדך וגומר ויר' הנה אין ספק כי מי שהוא חוטא בשגגה הוא לפי שחטא מקודם בעון יותר גדול מזה וכמו כן מי שהוא נעלב ושומע חרופין וגדופין הוא מחטא גדול אשר עשה מקודם אי לזאת גם עבדך נזהר בהם ר"ל בכל הדברים שזכרתי והוא יען כי בשומרם יש עקב רב ואכלל ג"כ מן השגיאות כי שגיאות מי יבין א"כ מנסתרות נקני ג"כ אחרי שאני נזהר בהם הרבה מאד בכל דברי התורה ולזה ג"כ גם מזדים והם האנשים העולבים את הישרים חשוך עבדך שאל ימשלו בי ויחרפוני אז כשאיתם ונקיתי מפשע רב כי אז לא יוכלו האנשים הזדים האלה למשול בי ולחרפני ולגדפני אחרי היותו בבלי עונות וחטאות רק שאני תם וישר ונקי מפשע אשר הוא רב וגדול מהשוגג והוא סבת היות האדם חוטא בשגגה · ועם מה שביארתי יטעם לחכי הרבה מאד אומר מכל פשעי הכ"לני חרפת נבל אל תשימני והוא מובן בעצמו :

כ למנצח וגומר יענך ה' וגומר יר' כי עם יום הצרה לבדה יענה ה' לישראל שלא יקרו להם מקרים רעים ח"ו וזה לא יתפשט כי אם יום א' לבד : ישלח וגו' יר' ישלח עזרך מקדש כשם שלח האל ליעקב שבא עזרו מקדש והם המלאכים שלווהו ומציון יסעדך כשם שסעדוהו ליעקב בזכות המקום שהיה עומד עליו : יזכור כל מנחותיך כשם שזכר ליעקב המנחה שנתן לעשו ועולתך ידשנה סלה כשם שנהיה ליצחק שהיה עולה תמימה : ויכולני לומר כי התחיל מיעקב באומר אלהי יעקב לפי שהוא היותר קרוב אלינו מיצחק ומאברהם ואח"כ הזכיר ליצחק באומ' ועולתך ידשנה סלה וכאו"ז"ל על ועולתך ידשנה סלה שזו היא עולתו של יצחק ואח"כ הזכיר את אברהם וכמו שאבאר והוא בעצמו טעם מאמר התורה וזכרתי את בריתי יעקב ואף את בריתי יצחק ואף את בריתי אברהם ואולי את זה בעצמו ר"ל ד"עה שישגבהו שם אלהי יעקב ושם אלהי יצחק ושם אלהי אברהם ובזה ישגבהו מכל צרותיו שכן הבטיחם האל ית' באומרו וזכרתי את בריתי יעקב וגו' : או אולי תהיה כונת הפסוק לומר כי דע"ה היה מתפלל על שיענהו ה' ביום הצרה בעצמו ולא יצטרך אל היותו ממתין עד למחרת היום ההוא עד יקום גוי אויביו כי אם שתעשה הנקמה באויבי ה' ביום ההוא בעצמו כשם שנעשה בימי יהושע : או יר' כפי זה הדרך בעצמו לומר שלא יצטרך הדבר אל הארכת היום כאשר נצרך ליהושע רק שיעשה הדבר תכף ומיד כאשר קרה ליעקב שהכף ומיד פגע במקום ההוא וכמו כן תכף תעשה הנקמה באויביו · או נאמר ג"כ כפי זה הדרך בעצמו שיר' יענך ה' ביום צרה שיהיה אותו היום כדרך כל הימים הטבעיים מבלי שיצטרך אל שילרך היום ההוא כלל ועם זה שאמרתי הבנתי ענין סמיכות המזמור אל הקודם והוא מובן בעצמו : ישלח עזרך מקדש יר' המלאכים המקודשים יבאו מן השמים לעזור לך והוא בעצמו מה שעשה ה' במחנה אשור כאומר ויצא מלאך ה' ויך במחנה אשור · ואומר ומציון יסעדך יר' מציון שהשכינה לא תזוז מכותל מערבי יסעדך וכן נהיה ג"כ ליעקב שסייעוהו המלאכים מקדש וסעדוהו האל ית' בקדושת המקום ההוא הנקרא שעמד בו ולכן נסמך פסוק זה אצל הקודם אליו והוא ג"כ מה שנאמר במזמור י"ח באומר ישלח ממרום יקחני וכמו שפי' שם · ומצאתי כתוב ראה ראינו כי היה ה' עמך וגו' יר' כשם שראינו כי היה ה' עם אביך כמו כן ראינו שהיה עמך והוא אומר ב' ראיות וכאשר ראינו שהיה ה' עמו אמרנו לו אלקי"ם עמך וכו' ועתה וכו' לכן תהי נא אותה האלה ג"כ בינינו ובינך וכו' ואל יחר הדבר בעיניך אם גרשנוך מאתנו כי זה היה לך להנאתך ולטובתך כי בבאר שבע היתה לך הנבואה והוא אומרו אתה עתה ברוך ה' ע"כ והוא אומר פה יענך ה' ביום צרה וגומר ישלח וגומר והוא למה שהאל ית' יביא לצדיק הצרה לטובה על הדרך האמור וכו' ואבא מארי ע"ה כתב הנה רז"ל אמרו אילו מצאה מנוח וכו' הכונה לומר כי הצרות הן טובות לישראל שעל ידם הם נגאלים ושבים למקומם לארץ ישרא' וזהו שאמרו אילו מצאה מנוח לא היתה חוזרת ולכן עשה הש"י שלא תמצא מנוח ותחזור למקומה והביא ראיה היא ישבה בגוים וכו' וזהו שדקדק תיבת היא ור"ל שהיא כמעט רוצה לשבת בין האומו' ואפי' מן המצות אך הש"י לא ימציא לה מנוח כדי שיחזרו וכו' ואמר שדבר זה כתוב בתורה בפי' ובגוים ההם לא תרגיע וכו' ובכן יובן פסוק בכל צרתם לא צר שהוא קרי וכתיב ויר' ודאי שבכל צרתם לו צר אבל מצד אחר לא צר לו לפי כי נמשך מזה גאולה וישועה והוא שאמר ומלאך פניו יר' פניו של זעם היה בעצמו סבת גאולתם וכל זה עושה הש"י באהבתו ובחמלתו והנה היה לו לומר יגאלם ואומ' גאל' לומר ודאי גאלם ע"כ : יזכור כל מנחותיך וגומר מצאתי כתוב הנה באמת ג' מינים הן מתנה מנה מנחה המתנה כהוגה לעניים המנה לעשירים ג"כ והיא על מנת לקבל מנה אחרת תמורתה המתנה המנחה היא לרבו בלבד ולזה אומר עשו ליעקב אם כונתך במתנה יש לי רב ואם במנה יהי לך אשר לך ואז השיב לו יעקב ואמר קח נא את מנחתי ע"כ והוא אומרו פה יזכור כל מנחותיך ועולתך

מִשְׁאֲלוֹתֶיךָ׃ עַתָּה יָדַעְתִּי כִּי
הוֹשִׁיעַ יְהוָה מְשִׁיחוֹ יַעֲנֵהוּ מִשְּׁמֵי
קׇדְשׁוֹ בִּגְבֻרוֹת יֵשַׁע יְמִינוֹ׃ אֵלֶּה
בָרֶכֶב וְאֵלֶּה בַסּוּסִים וַאֲנַחְנוּ בְּשֵׁם־
יְהוָה אֱלֹהֵינוּ נַזְכִּיר׃ הֵמָּה כָּרְעוּ
וְנָפָלוּ וַאֲנַחְנוּ קַּמְנוּ וַנִּתְעוֹדָד׃
י יְהוָה הוֹשִׁיעָה הַמֶּלֶךְ יַעֲנֵנוּ בְיוֹם־
קׇרְאֵנוּ׃

כא

א לַמְנַצֵּחַ מִזְמוֹר לְדָוִד׃ יְהוָה בְּעׇזְּךָ
יִשְׂמַח־מֶלֶךְ וּבִישׁוּעָתְךָ מַה־יָּגִיל
מְאֹד׃ תַּאֲוַת לִבּוֹ נָתַתָּה לּוֹ וַאֲרֶשֶׁת
שְׂפָתָיו בַּל־מָנַעְתָּ סֶּלָה׃ כִּי־תְקַדְּמֶנּוּ
בִּרְכוֹת טוֹב תָּשִׁית לְרֹאשׁוֹ עֲטֶרֶת פָּז׃
ה חַיִּים שָׁאַל מִמְּךָ נָתַתָּה לּוֹ אֹרֶךְ
יָמִים עוֹלָם וָעֶד׃ גָּדוֹל כְּבוֹדוֹ
בִּישׁוּעָתֶךָ הוֹד וְהָדָר תְּשַׁוֶּה עָלָיו׃
כִּי־תְשִׁיתֵהוּ בְרָכוֹת לָעַד תְּחַדֵּהוּ
בְשִׂמְחָה אֶת־פָּנֶיךָ׃ כִּי־הַמֶּלֶךְ בֹּטֵחַ
בַּיהוָה וּבְחֶסֶד עֶלְיוֹן בַּל־יִמּוֹט׃

תמצא

שְׁאֵילְתָךְ׃ הַשְׁתָּא יְדַעִית אֲרוּם פְּרִיק יְיָ מְשִׁיחֵיהּ קַבִּיל צְלוֹתֵיהּ מִמּוֹתְבֵי דִשְׁמַיָא קַדִּישֵׁיהּ בִּגְבוּרָן פּוּרְקַן יְמִינֵיהּ׃ אִילֵין בִּרְתִיכִין וְאִילֵין בְּסוּסָן וַאֲנַחְנָא בְּשׁוּם יְיָ אֱלָהָנָא נִדְכַּר׃ אִינוּן גְחַנוּ וּנְפָלוּ וַאֲנַחְנָא אִזְדַקַּפְנָא וְאִתְחִילְנָן׃ יְיָ פְּרוֹקָן מְלִיךְ תְּקִיף קַבִּיל צְלוֹתָן בְּיוֹם מַקְרִינָן׃

לְשַׁבְחָא תּוּשְׁבַּחְתָּא לְדָוִד׃ יְיָ בְּעֻשְׁנָךְ יֶחְדֵי מְלִיךְ מְשִׁיחָא וּבְפוּרְקָנָךְ כְּמָא יְרַנֵּן לַחֲדָא׃ רִגְגַת נַפְשֵׁיהּ יְהַבְתְּ לֵיהּ וּפֵירוּשׁ סִפְוָתֵיהּ לָא כְלֵיתָא לְעָלְמִין׃ אֲרוּם תְּקַדְמִינֵיהּ בִּרְכָן טָבָן תְּשַׁוֵּי עַל רֵישֵׁיהּ כְּלִיל דְּהַב סְנִינָא׃ חַיֵּי עָלְמָא שָׁאַל מִינָךְ יְהַבְתְּ לֵיהּ נֵגְדָא דְיוֹמַיָא לְעָלְמֵי עָלְמִין׃ סַגִּי יְקָרֵיהּ בְּפוּרְקָנָךְ תּוּשְׁבַּחְתָּא וְשִׁבְהוֹרָה תְּשַׁוֵּי עֲלוֹי׃ מְטוּל דִּי תְשַׁוִּינֵיהּ בִּרְכָן לְעָלְמִין תְּחַדִּינֵיהּ בְּחֶדְוְתָא דִי מִן קֳדָמָךְ׃ מְטוּל דִּמְלִיךְ מְשִׁיחָא סְבִיר בַּיְיָ וּבְחִסְדָּא דְעִילָאָה לָא יָזוּעַ׃

תדבק

קראינו ב' בקריא' וסי' כיי' אלהינו בכל קראינו · המלך יעננו ביום קראינו : כ"א בעזך ג' וחס' בקריא' וסי' נהלת בעזך אל נוה קדשך · יי' בעזך ישמח מלך · אתה פוררת בעזך ים שברת ראשי תנינים : ברכות ו' ה' חס' וחד מ"ל וסימ' נמסר בסדר ויחי : עולם ועד ו' וסימ' יי' מלך עולם ועד · כסאך אלהים עולם ועד · ואני כזית רענן · חיים שאל ממך · כי זה אלהים אלהינו · יסד ארץ על מכוניה :

רשי

עתה ידעתי · זו היא הרננה שנרנן עתה בתשועה זו שבאה ליואב ולישראל ידעתי שחפץ המקום בי ועוני משמי קדשו כי תשועתם היא תשועתי : אלה ברכב · יש מן האומות שבוטחים ברכב ברזל שלהם ויש שבוטחים בסוסיהם אבל אנחנו בשם ה' נזכיר כי לו הישועה נזכיר לשון הקטרה ותפלה כמו מזכיר לבונה את אזכרתה ולפי' המה יכרעו ויפולו : ואנחנו קמנו ונתעודד · נתגבר עליה' כמו מעודד ענוים לשון עוז : בעזך ישמח מלך · רבותינו פתרוהו על מלך המשיח ונכון הדבר לפותרו עוד על דוד עצמו שאמר שלקח את בת שבע אמר מזמור זה : וארשת · לשון דבור ואין לו דמיון ומנח' הביא לו חבר ברשיון כורש מלך פרס ושניהם לשון מבטא שפתים : כי תקדמנו ברכות טוב · קודם ששאלתי ממך הקדמת לי ברכתך על ידי נתן הנביא והקימותי את זרעך וגו' והכינותי את כסא ממלכתך על יש' לעול' : תשית לראשו עטרת פז · ויקח עטרת מלכם ותהי על ראש דוד : חיים שאל ממך · כשהייתי בורח לחוצה לארץ מפני שאול הייתי מתפלל אתהלך לפני יי' בארצו' החיים : נתת לו · שהשיבותני לארץ ישראל : אורך ימים · למלכותי שאמרת והכינותי את כסא ממלכתך עד עול' : תשוה · מנחם פתר תשוה תשים תשית לשון אחד להם : תחדהו · לשון חדוה : את פניך · בגן עדן ורבותינו שדרשוהו במלך המשיח הביאו ראיה לדבר ועד עתיק יומין מטא ולקדמוהי הקרבוהי ואומר והקרבתיו ונגש אלי : בל ימוט · ובחסד עליון הוא בוטח שלא ימוט : תמלא

אבן עזרא

עתה · דברי כל אחד כן ידברו או הם דברי המשורר ברוח הקודש והוא הנכון בעיני ומשיחו הוא דוד או המשיח בנו · ובמה יעננו בגבורת הישועה שתעשה ימין השם לא ימין דוד בעבור הבא אחריו : אלה ברכב · יבטחו ובי"ת השם לשון לאות כמו לחמו בלחמי : המה כרעו · כנגד אנשי הרכב : ונפלו · כנגד אנשי הסוסים כמו ויפול רוכבו אחור : ואנחנו קמנו · מגזרת וקם הבית : ונתעודד · ונתגאה ונתרומם כי מעודד הפך משפיל : יי' · יש אומרים כי המלך דבק עם הושיעה וזה איננו נכון בעבור האתנח · ואחרי' אמרו שהוא הפוך ביום קראינו יי' הושיעה כמנהג שופטי המלחמה בבוא' : יעננו · המלך שהוא דוד אמן כן יהיה וזה על דרך ברוך הבא כאשר אפר' והנכון שהוא הושיע' אותנו כי השם יודע מחשבתו וככה אנא יי' הושיעה נא והפועל איננו כתוב והמלך הוא השם שהוא המלך באמת כי דוד משיחו הוא : למנצח · יי' בעזך ישמח מלך · יי' בעוז שנתת לו ישמח וככה בישועתך : תאות · מה שיש בלבו : וארשת · מה שידב' בפיו והאל"ף נוסף כאל"ף ואזרועך וכמוהו כרשיון מלך פרס : כי · תי"ו תקדמנו לנוכח השם ויהיה הפועל יוצא לשנים פעולים כלומר המלך שהוא מוקדם מן הברכות : עטרת · זהב עם פז אבנים יקרו' סביבה כי כן מנהג המלכי' ויתכן היות תי"ו תקדמנו לשון נקבה בעבור ברכות כדרך בנות צעדה עלי שור : חיים · שם לעולם על לשון רבים לא יפרדו כמו נעורים בתולים וזקונים מלואים : ארך ימים · עולם ועד · עולם הפחות שני דורי' : גדול · כל נושע לעולם יוסיף כבוד : הוד והדר תשוה · כמו תשית : כי · אמר השם לאברהם והיה ברכה והמשורר אמר ברכות לעד לנצח הוא וזרעו : תחדהו · מגזרת חדוה : כי · הטעם אין לו בטחון בגבורתו רק בשם ובחסדו והזכיר עליון כנגד בל ימוט : תמלא

מ"ע ספורנו ז"ל

עתה ידעתי · שבוטים ויענהו · ר"ל שיענהו לבנה · שם ברכב ונזגול ויגביה לדגלנו באמרנו אלה ברכב בוטחים בגבורתם : ואנחנו בשם אלהינו · לכן אתה ה' הושיעה · אתה · המלך יעננו ביום קראנו · כרגיל לקבל תפלתנו כאמרו כי מי גוי גדול אשר לו אלהים קרובים אליו כה' אלהינו בכל קראנו אליו :

זה המזמור תפלה על ימות המשיח בעתיד להגלות בהרה בימינו אמן :

יי' בעזך ובמלכותך שיגלה על כל עולמך ישמח המלך המשיח : ובישועתך שתכנע נכחת והכנעת רשעי א"ה קודם בואו : יגל · כי אתה תאות לבו שהיא תכנע הפושעים : נתת לו וארשת שפתיו · שיכה ארץ בשבט פיו : בל מנעת סלה · שיגלה בזה לסכרית הסוררים : כי תקדמנו קודם שנגלתו : ברכות טוב · לברך את עמו בשלום באבן הראשה : תשית לראשו עטרת פז · להיות נורא למלכי ארץ : חיים שאל ממך · בזמן שבר שכינה השמים בעולם הזה שאל ממך חיי עולם וכבר : נתת לו · עתה שהוא מבני הע"ב : בישועתך שבכנעת את הפושעים : הוד של מלכות : והדר · יותר מן הטבעי : כי תשיתהו ברכות · שיטיב לזולתו : כי המלך · כי אמנם זה המלך בהיותו בוטח בה' ובחסד עליון ראוי שלא ימוט : ובכן אני מתפלל י"ר : תמלא

מנחת ערב

ונם"ש א"ר יהושע הכהן תשעה פסוקין יש במזמור הזה כנגד תשעה חדשים שהאשה מתעברת בהם ומה הן אומר דעני חייתא הוא יעננה ואחכם א"ר שמעון בר אבא את מוצא שמנה עשרה מזמורים יש מראש הספר ועד הפסוק הזה שאחרי החיים ולמה רגשו חד הוא כנגד שמנה עשרה ברכות שאדם מתפלל בכל יום הוא התעני' צלותך אחר י"ח מזמורות אמרו לו לדוד יענך ה' : ישלח עזרך מקודש מקדום הפס שבכם ומקדום המעשים טובים שבכם · מציון יסעדך מציונך של מצות שבכם · יעננו ביום קראנו ראשו בעניה וסופו בעניה

בעזך ישמח מלך וגו' · הנה ידוע שגאולת השכינה יהיה עם גאולת ישראל והוא ודוד עבדי נשיא להם לעולם · והאומר דוד הן אמת הי' בעזך ישמח מלך בשחרתה עוזך לאה"ע שתג אל ישראל מידם ישמח ומלך שאפי' מלכם לעולם אבל מ"מ בישועתך מה יגיל מאד שיותר אני שמח על גאולת השכינה וזה מה יגיל מאד וכמ"ש ז"ל על פסוק והושע ה' רת אהלי יהודה והושע כתיב שהוא עצמו כ"י יושע בגאולת ישראל · · תאות לבו נתתה לו הנה שמחים הנא עובותיו אחד שהאות לבו נתת לו טרם יתפלל בפיו מה שבלבו שנית שוארשת שפתיו בל מנעת סלה שהוא הוראת הבה יתירה כי בהכנימו להת לו תאות לבו טרם יתפלל היה אפשר יאמר אליו אל הדבר דבריך כי עניתיך כבר ולא עשית כן כי אם הקשבת כל דבריו כי שמחת בשמיעת דברי פיו וזהו וארשת שכתיב בל מנעת סלה באופן שהיתה עונה כפולה קבלת התפלה עודנו בלב טרם יקרא וגם השתעשו בשמוע ארשת שפתיו אחרי כן והנה ידוע שמתפלת ישרא נעשה עטרה לראש הקב"ה · וז"ש כי תקדמנו ברכות טוב וא"ש שאתה מקדים לנו הברכות קודם התפלה מ"מ אתה מתבב תפלתנו תשית לראשו עטרת פז באופן ששתי תיבות נעשה לנו בקיום האומ לנ וקבלת תפלתנו וא"ת מה פעולה נעשה ותפלתנו כיון שטרם נקרא נענה לזה אמר שהתפלה גורמת טובה נוספת כי נעשה ברכות כפולות וז"ש חיים שאל מורך נתת לו וניכף על זה אורך ימים לעולם ועד שניה

אבן יחייא

עתה ידעתי וגו' ר"ל עתה במלחמה הזאת אדע כי הושיע ה' לי אני משיחו מבאר שאת וכי עוני כמאל : אם יעננו לישראל עמי ביום צרתו הנו משמי קדשו · ואם ישגבהו על אויביו בגבורות ישע ימינו ימין ה' רוממה ועושה חיל · אלה ברכב וגו' אשר האויבים האלה מזכירים גבורתם ברכב ובסוסים הבוטחים בם · מה שלא נעשה כן אנחנו כי בשם ה' אלהינו נזכיר לקראו ביום צרה שיעננו מה שימשך מהזכרתם הנזכר כי המה כרעו ואח"כ נפלו לגמרי · ואנחנו אשר לחולשתנו היינו כמעט נופלי' קמנו וניצלנו מידם וזולת זה נתחזקנו עליה' ונתעודד · כי יהיה מן מעודד ענוים ה' · ה' הושיעה וגו' וכל זה היה לנו לזכרנו בשם ה' · לאמר ה' הושיעה והצילנו מידם למען רחמיך · והמלך היכול על כל יעננו ביום קראינו להשגב עליהם ולהשפילם תחתנו :

כא למנצח מזמור לדוד · המזמור הנו היה אומרו דוד לתודה לה' בשוב ישראל עם נצחון ממלחמתם אשר התפלל עליה במזמור הקודם · ה' בעזך · ר"ל באשר הייתי מגדל עוז לעמך ישראל להצילם ביום צרתם · שמח המלך אני עבדך ובישועתך מגבורות ישע ימינך אשר הכרעת קמיהם תחתם · כמה ומאד גילה דילה היה לו · תאות לבו וגו' רוצה לומר תאוות לבו אשר התפלל על עמו יתן לך כלבבך והוא ההשגב על האויבים והכריעם · נתתה לו למלך הנזכ' · וארשת ומבטא שפתיו · אשר התפלל גם כן על עמו באומרו וכל עצתך ימלא שהוא הצלתם מיד אויביהם · בל מנעת סלה · כי ההצלה מיד האויב היתה תמידית · מה שלא היה ככה ההתגברות עליהם להשפילם כי זה היה לפי זכיות ישראל וכאשר ירים ידו לעשות המעשים טובים וגבר · וההפך · כי תקדמנו וגו' ר"ל וגם המלך הנזכר ישמח מאד להיות כי תקדם פניו בברכות טוב והעולם הלזה והוא שלל האויבים · ותשית לראשו עטרת פז של המלך הנכבד · וכאומרו במלחמת רבת בני עמון ויקח את עטרת מלכם מעל ראשו · ומשקלה ככר זהב ותהי על ראש דוד · ושלל העיר הוציא הרבה מאד · חיים שאל וגו' הוא מה שאמר במזמור הקודם עתה ידעתי כי הושיעה ה' משיחו בעולם שכלו ארוך · בשיעננו לישראל · ויגבירהו בגבורות ישע ימינו במלחמה הזאת · וזהו אומרו החיים ששאל המלך ממך שתתן לעמו ישראל במלחמה הזאת · ואתה עשית שאלתו ונתתה לו · היה אליו לאות שתשוה עליו הנצחיות מאורך ימים בעולם ועד הנצחי · ושיהיה האורך ימים בכבוד גדול בישועת הודך והדרך אשר תשוה עליו מהזכתו מהאור הגנוז לצדיקים שהוא מזמן המן · ולחם אבירים · ומזון משה רבינו אשר הקרין פניו · כי תשיתהו וגו' ועוד יקוה המלך לטוב גדול מזה · והוא נצחיות שמו בעולם הזה לאלף דור · כי תשיתהו ברכות לעד ולנצח ויתברכו בו כל גויי הארץ ויהיה ברכה · ובעולם הבא תחדהו בשמחה הידועה והיותר מעולה · והוא להיות את פניך · כי מי יזכה לראות באור פני המלך ה' צבאות רק משיחו ועבדו · כי המלך וגו' הם דברי דוד המשורר כנגד עמו ישראל · להיות כי אני המלך בוטח בה' שיעזור לנו להשפיל אויבינו תחתנו · ואני בוטח בחסד עליון אשר לו הכח והגבורה שתמיד יצילנו מידם לבל ישפילונו · ובל ימוט מלככם לכן כנגד בוטחי בחסד עליון תמלא

תורת חסד תהילת ה'

ועולתך והיא עולתו של יצחק ידשנה סלה אף בזמן הגלות וכשם שהיה הדבר ליצחק כי נחשב לעולה ממש עם המחשבה לבד כי האיל היה העולה שנקרבה וכו' וכמו כן יתן לך כלבבך וגם אם לא תוכל לעשות הדבר וכל עצתך ימלא כי כמו כן נתמלאה עצתו של אברהם אע"ה שהוא היה נוטל עצה בלבו ואומר אפשר אתמול אמר לי כי ביצחק יקרא לך זרע ועתה אומר אלי העלהו שם לעולה וכו' ונעשתה עצתי כי העלייה לבדה היתה העולה ועכ"ז עשה אברהם את האיל לעול' תחת בנו ואו אולי יפורש הפסוק ע"ד מה שאבאר בע"ה בפסוק רצון יראיו יעש' וכו': נרננה בישועתך ובשם אלהינו נדגיל הנה יכוין בזה אל מה שהיו עושים החשמונאים שהיו משימים בראש דגליהם מי כמוך באלים ה' והוא אומרו ובשם אלהינו נדגיל :

עתה ידעתי וגו' הכונה באומ' משיחו הוא על דוד בעצמו ואמר כי עתה ידע כי יעננו משמי קדשו בגבורות ישע ימינו של דוד בעצמו ומה הם גבורותיו אלה ברכב ואלה בסוסים ואנחנו בשם ה' אלהינו נדגול · או ירצה באומ' בגבורות ישע ימינו כלומר שאם ימינו היא טובה לעשות עמה טובות הרבה יהיה לו כן ואם לא לא וכו': אלה ברכב וגו' יר' אלה ברכב רכב ממש וסוסים ממש ואנחנו בשם ה' אלהינו נזכיר ונושע ברכב ובסוסים אחרים והוא מאמר אלישע הנביא ה' פקח את עיני אלה ויראו · או יר' בשם ה' אלהינו נזכיר באומרנו שמע ישראל ה' אלהינו ה' אחד והוא אומ' יענך ה' ישגבך שם אלהי יעקב : המה כרעו ונפלו יר' ולכן המה כרעו ונפלו לפי שהם נשענו אלה ברכב ואלה בסוסים וה' לא בגבורת הסוס יחפץ וכו' ואנחנו קמנו ונתעודד מבלי שום דבר מאלו העוסים המלחמ' כפי מנהג האנשי' : או יר' המה כרעו על ברכיהם לשתות ונפלו ואנחנו קמנו כי היינו מן המלקקים בידם אל פיהם :

ה' הושיעה וגו' יר' הוא המלך אשר יעננו ביום קראנו ולא כאותו המלך שעתיד לומר אל יושיעך וכו' מאין אושיעך המן הגורן או מן היקב · או יר' הושיעה אל המלך אשר יעננו ביום קראנו ולא יאמר אל יושיעך וכו' וכפי מה שביארתי באו' ביום צרה שיר' לומר ביום הצרה בעצמה יר' המלך ה' צבאות יעננו ביום קראנו בעצמו ולא נצטרך להמתין למחרת כאשר יהיה בזמן המלך שיאמר אל יושיעך ה' וכו' כי ביום המחרת היתה סאה סולת בשקל בשער שומרון ולא ביום ההוא בעצמו והוא מה שאמר הכתוב ביום קראתי יענני תרהיבני וגו' · או יר' ה' הושיעה וכן המלך יעננו ביום קראנו אליו ואומרנו הושיעה המלך וכו' ולא יאמר מאין אושיעך וכו' · או יר' המלך יעננו יאמר אלינו ה' הישועה ולא יאמר אל יושיעך ה' וכו' :

כא למנצח ה' בעזך וגו' מהר"יט ז"ל כתב בזה ידוע שיותר שמחה יקח מלך א' כשינצח הוא המלחמה ממה שיקח כשיסייע אותו מלך אחר ומפני אותו הסיוע הוא נוצח המלחמה ההיא וכ"ש אם הוא לא עשה שום מלחמה אלא שישב בביתו והמלך האחר עשה הכל בשבילו ולזה אמר שכשהמלך ה' צבאות עושה המלחמה לא יהיה זה אלא ישמח מלך ולא ישתיר הדאגה בלבו ויראה כמי שהוא שמח אלא יגל מאד תוכו כברו · תאות לבו וגו' יר' תאות לבו נתת לו ועכ"ז ארשת שפתיו בל מנעת סלה והוא ע"ד מה שאמר הכתוב עוד הם מדברי' ואני אשמע : כי תקדמנו ברכות טוב יר' יהללו אותו יברכוהו שהוא טוב וצדיק שאם לא היה צדיק לא היה ה' לוחם מלחמותיו ובזה תשית לראשו עטרת פז ועוד שנתת לו אורך ימים לעולם ועד מה שלא יעשה כן בשר ודם כי אע"פ שהוא ילחם מלחמתו לא יוכל לתת לו חיים תחדהו בשמח' את פניך יר' כשהאדם יקבל שום טוב' מחברו יבוש להביט בפניו אבל אתה ה' אינו כן כי אע"פ שנתת לו הטוב כמו שאמרנו אפילו הכי תחדהו בשמחה את פניך ר"ל תחדהו ותעשה עמו טובות הרבה ולא יבוש מראות את פניך · תמצא ידך וגו' יר' המלך האחר לא היה הורג אלא הבאים להלחם עם מלך הנעזר ממנו אך האל ית' ידו תמצא ואפי' לאותם שהם בסוף העולם : תשיתמו כתנור יר' אתה ה' משים את הרשעים כמו תנור אש לשרוף אויביהם של ישראל בעת אסף עם ישראל כי ידוע שהרשעי' הם חרבו של הקב"ה וה' באפו יבלעם ויטחיתם ותאכלם אש להם בעצמן לא שיהיו הם כתנור אש לשרוף לאחרי' העובדים את ה': כי תשיתמו שכם יר' אם יהיו עובדים את ה' כאומר ולעובדו שכם אחד הוא לפי שבמיתריך תכונן על פניהם אבל ישראל הם תמיד עובדים את ה' ואפי' בעת צרה כי כונתם לעבוד את ה' מאהבה ולא מיראה כאשר הם עושים · עכ"ד · ואני חושב שזה המזמור רומז למעלתן של ישראל והמלך המולך עליהם : והשפלת קרח החולק על מלכות מרע"ה והשפלת בלעם שרצ' לקלל את ישראל והנה באומר ה' בעוזך וגו' ובישועתך וגו' אפשר לפ' ע"ד האומר בכל צרתם לו צר :

תאות לבו וגו' יר' הדבר אשר היה עדין בלבו ולא הוציאה בפיו נתת לו : או יר' ע"ד מה שביארתי בפסוק יהיו לרצון אמרי פי עם פסו' רצון יראיו יעשה כי לצדיקי' הש"י יתן להם מה שטוב בפיהם ויעש' ה' שיהיה נכון לכונת לבם ואם באולי יהיה באפשרו' שיקר' להם עם אותו הדבר שום דבר רע הש"י יצילם ממנו וה"א פה כי תקדמנו ברכות טוב די"ל וכי יש ברכות רע אלא הכונה

תִּמְצָא יָדְךָ לְכָל־אֹיְבֶיךָ יְמִינְךָ
תִּמְצָא שֹׂנְאֶיךָ׃ תְּשִׁיתֵמוֹ ׀ כְּתַנּוּר י
אֵשׁ לְעֵת פָּנֶיךָ יְהוָה בְּאַפּוֹ יְבַלְּעֵם
וְתֹאכְלֵם אֵשׁ׃ פִּרְיָמוֹ מֵאֶרֶץ תְּאַבֵּד
וְזַרְעָם מִבְּנֵי אָדָם׃ כִּי־נָטוּ עָלֶיךָ
רָעָה חָשְׁבוּ מְזִמָּה בַּל־יוּכָלוּ׃ כִּי
תְּשִׁיתֵמוֹ שֶׁכֶם בְּמֵיתָרֶיךָ תְּכוֹנֵן עַל־
פְּנֵיהֶם׃ רוּמָה יְהוָה בְעֻזֶּךָ נָשִׁירָה
וּנְזַמְּרָה גְּבוּרָתֶךָ׃ כב
לַמְנַצֵּחַ עַל־אַיֶּלֶת הַשַּׁחַר מִזְמוֹר א
לְדָוִד׃ אֵלִי אֵלִי לָמָה עֲזַבְתָּנִי רָחוֹק
מִישׁוּעָתִי דִּבְרֵי שַׁאֲגָתִי׃ אֱלֹהַי
אֶקְרָא יוֹמָם וְלֹא תַעֲנֶה וְלַיְלָה וְלֹא־
דוּמִיָּה לִי׃ וְאַתָּה קָדוֹשׁ יוֹשֵׁב תְּהִלּוֹת
יִשְׂרָאֵל׃ בְּךָ בָּטְחוּ אֲבֹתֵינוּ ה
בָּטְחוּ וַתְּפַלְּטֵמוֹ׃ אֵלֶיךָ זָעֲקוּ
וְנִמְלָטוּ בְּךָ בָטְחוּ וְלֹא־בוֹשׁוּ׃
ואנכי

תַּדְבֵּק מְחַת אִידָךְ לְכָל בַּעֲלֵי דְבָבָךְ
פּוּרְעָנוּת יְמִינָךְ תַּשְׁכַּח לְכָל סַנְאָךְ׃
תְּשַׁוִּינוּן הֵיךְ אַתּוּן נוּרָא לְעִידָּנֵי
רוּגְזָךְ יְיָ בִּרְגְזֵיהּ יְסַלְעֲמִינוּן וְתֵיכְלִינוּן
בְּעוּר גֵּהִנָּם׃ בְּנֵיהוֹן מֵאַרְעָא תְּהוֹבֵד
וְזַרְעֲיַתְהוֹן מִבְּנֵי נְשָׁא׃ מְטוּל
דַּחֲשִׁילוּ עֲלָךְ בִּישְׁתָא חֲשִׁיבוּ מַחְשְׁבָן
בִּישָׁן וְלָא יְכִילוּנָךְ׃ מְטוּל דְּשַׁוִּיתִינוּן
לְעַמָּךְ כָּתֵף חַד בְּאִיטְּנֵי מַשְׁכְּנִיךְ
תְּתַקֵּן אוֹרְחָתְהוֹן קֳדָמֵיהוֹן׃ אִיזְדַּקַּף
יְיָ בְּעוּשְׁנָךְ נְשַׁבְּחָא וּנְדוּצִיצָא
בִּגְבוּרְתָּךְ׃ לְשַׁבְּחָא עַל תְּקוֹף קוּרְבַּן
תְּדִירָא דִּקְרִיצְתָא תּוּשְׁבַּחְתָּא לְדָוִד׃
אֵלִי אֵלִי מְטוּל מָה שְׁבַקְתַּנִי רָחִיק מִן
פּוּרְקָנִי מִילֵי אַכְלְיוּתִי׃ אֱלָהִי אֲנָא
קָרֵי בִּימָמָא וְלָא תְקַבֵּל וּבְלֵילְיָא לָא
שְׁתִיקוּתָא לִי׃ וְאַנְתְּ קַדִּישׁ דְּמִיתַּב
עָלְמָא עַל תּוּשְׁבְּחָן יִשְׂרָאֵל׃ עֲלָךְ
סַבָּרִי אֲבָהָתָנָא סַבָּרִי בְּמֵימְרָךְ וְשֵׁיזֵבְתִּינוּן׃ קֳדָמָךְ צַלּוּ וְאִשְׁתֵּיזִבוּ וַעֲלָךְ אִתְרְחִיצוּ
וְלָא בְהִיתוּ׃
ואנא

אבן עזרא

תמצא · זהו חסד עליון שהשם אומר לדוד תמצא ידך והיא השמאלית וככה ידה ליחד השלחנה וטעם תמצא כדרך והגרותי להם למען ימצאו אותם הקולעי׳ והטע׳ לא יוכלו לנוס ולהפרד ולהמלט : תשיתמו · פניך · כעסך פני יי׳ חלק׳ ופניה לא היו לה עוד ויש אומרי׳ כי כ״ף כתנור אם כמוב׳ית כדרך בחצי לילה כחצות הלילה :

פרימו · תי״ו תאבד לנכח דוד או למשיח כי אחריו כתו׳ כי נטו · מלת נטו יוצאה והפעול הוא רעה : מזמה · בכח ולא יוכלו להוציאה למעשה : כי · בעבור היותי באתנחתא שב שכם הוא כמו שכם אחד והטעם להיותם נחברים על דרך והגרותי להם למען ימצאו ומלת תכונן דרך קצרה כי הטעם תכונן הקשת בחיציה : רומה · שב להודות השם בסוף המזמור כי כל זה יקרה לאויב בסוף בעוז השם כאשר הח׳ יי׳ בעזך ישמח מלך : למנצח על אילת השחר · כאשר יראה כח עלו׳ השחר ויש אומרי׳ כי הוא שם כלי נגון וידענו כי יו״ד איילות כנגבר אין איל בלא דגש על כן הוא רחוק להיו׳ אילת נגזר׳ מאות הגזרה והנכון בעיני כי הוא תחלת פיוט נעשה על דרך דברי חשק כמו אילת אהבים וזה המזמור על נועם ניגונו : אלי אלי · פעמים כי בצרה היה וטעם אלי בעבור עזבתני ותחסר מלת אלי כאילו הוא או׳ אלי רחוק מישועתי הם דברי שאגתי כמו שאגתי מנהמ׳ לבי והוסיף דברי בעבור היותו בן אדם : אלהי · התימה כי אתה אלהי ואיך לא תענ׳ והטע׳ כי אין לי אלוה אחר מבלעדיך ולא אקרא רגע אח׳ ואדום רק ולא דומיה לי : ואתה · תהלות ישר׳ · הבית ששם הארון כדרך בית קדשנו ותפארתנו אשר הללוך אבותינו וכל זה בעבור היות יושב דבק עם תהלות כי י״א כי טעם יושב שאת׳ עומד ויושב קדם סלה כמו שנבן עד כמו אתה יי׳ לעולם תשב ואתה תהלות ישראל כדרך הוא תהלתך והוא אלהיך · וי״א כי אתה הנמצא בתוך תהלות ואתה הוא הקדוש המהולל כדרך בקרבך קדוש : בך · כבר בטחו בך בהיות׳ בלא צרה היו לבטח ובעת צרת׳ שבטחו בך תפלטמו : אליך · לבדך זעקו ולא נשענו על אחרים על כן לא בושו :

ואנכי

רשי

תמצא ידך לכל אויביך · כל מכת ידך שיש לך להביא הבא על אויביך : לעת פניך · לעת זעמך : באפו יבלעם · תפילה היא זו : פרימו מארץ תאבד · להב״ה הוא מתפלל שיאבד זרעו של עשו הרשע : כי נטו עליך רעה · כנגד טיטוס הרשע שהמ׳ הרג את עצמו : בל יוכלו · לעשותה : כי תשיתמו שכם · אשר תשית אותם לחלק שיחלקו ישראל את ממונם כמו שנאמר והיה סחרה ואתננה וגו׳ : במיתריך תכונן על פניהם · במיתרי קשותיך תכונן חציך ותזמינם לירות על פניהם : רומה יי׳ בעזך · על הקמים ונשירה ונזמרה : אילת השחר · שם כלי שיר ד״א על כנס׳ ישראל שהוא אילת אהבים הנשקפה כמו שחר ורבותינו דרשוהו באסתר ומנחם פתר אילת לשון מעוז כמו אילותי לעזרתי חושה : השחר · לשון שחרית ומנחם פתר לשון בקור כמו שוחר טוב יבקש רצון וכמו לשחר פניך : למה עזבתני · עתידה היא ללכת בגולה ואמר דוד תפילה זו על העתיד : רחוק מישועתי · ומדברי שאגתי : אקרא יומם · אני קורא׳ לך מיום אל יום ואינך עונה : ואתה קדוש · ויושב לשמוע תהלות ישראל מימים קדמונים : ואנכי

מסרה

תמצא ידך ג׳ וסי׳ תנה נא את אשר תמצא ידך · כל אשר תמצ׳ · תמצא ידך לכל איביך : כ״ב אילת ג׳ וסי׳ גם אילת בשדה · למנצח על אילת השחר · אילת אהבי׳ ויעלת חן : יושב ב׳ מ״ל בסיפרא וסימ׳ יושב בשמים ישחק · ואתה קדוש יושב :

מ״ע ספורנו ז״ל

שתמצא ידך · ויספיק כחך להכניע כל אויביך : ימינך תמצא׳ שתשיגם : כי תשיתמו כתנור אש לעת פניך · כי תכעוס עליהם כי ה׳ באפו יבלעם ותאכלם אש קללתך : פרימו מארץ תאבד · שלא יוסיפו בניהם לקום ולמרוד בך : כי תשיתמו שכם · תבדילם בקללתך משאר בני אדם : במיתריך בקללה שתקללם : רומה ה׳ בעוך · תגלה נא מלכותך על כל עולמך ואז נשירה שיר חדש :

על אילת השחר · הבוקרת מבעלה : · השחר · אף על פי שהוא שוחר ודורש אותה · ונאמר זה המזמור לתפלה על גלותנו הלז כאמרו ואין קורא בשמך מתעורר להחזיק בך : אלי אלי · ה׳ שאתה אלי הנה דברי : שאגתי בגלות הנו׳ · למה עזבתני · ולמה אתה רחיק מישועתי בזמן כל כך ארוך : ואתה קדוש · והנה אתה אותו הקדוש ואותו היושב של : תהלות ישר׳ · בשירה שאמרו על הים באמרם נאדר בקדש ובאמרם מכון לשבתך פעלת : בך בטחו אבותינו במצרים שלא שנו את לשונם ואת שמם והנתם : בטחו ותפלטמו · בזכות הבטחון בלבד וקנתם : אליך זעקו · ואחרי נאתם : בך בטחו · כאמרו לכתך אחרי במדבר וכן : לא בושו שנתת צרכיה׳ במדבר :

ואנכי

מנחת ערב

שהיא ימים של שלוה והשקט וברכה כמ״ש ז״ל גבי אשר האריכו ימים אחרי יהושע שהוא ימים של טובה ושלוה הרי שנשתים נתברכו וכן גדול כבודו בישועתך היה שאלתו ואתה הוספת הוד והדר תשוה עליו וכן כל המזמור שכל פסוק כולל שתי טובות אחד מה שהיה תאות לבו שניתן לו ועוד ע״י התפל׳ טובה כפולה :

למנצח על אילת השחר וגו׳ רז״ל

הזכירו שעל אסתר המלכה ידבר ואמר מזמור לדוד לפי שדוד גרם שנולדו מרדכי ואסתר על דלא קטיל לשמעי כשז״ל שע״כ נקרא מרדכי איש יהודי וע״כ ראוי ליחסו לדוד מזמור לדוד · אלי אלי אז״ל שנסתלקה ממנה שכינה כשנכנסה לבית הצלמים נצעקה אלי אלי וגו׳ והיה הענין אם אלי היית טרם שבאתי לערל גם אלי היית אח״כ עם היותי אתו בחדרי משכיתו אשר לא יחסרו שם צלמים בי שם הוא עיקרם וא״כ איפה למה עזבתני ולא אשאג מדאגה מדבר אולי בהפרדך ממני לא יושיט לי המלך את שרביט הזהב וימיתני כי נקל זה בעיני בערך ישועת ישראל שתתבטל בהסתלקותך ממני וזהו רחוק מישועתי דברי שאגתי · או יאמר לא אדע אם מה שנסתלקת הוא בעבור טומאת המקום או להיותך רחוק ממבוקשי ואם הוא למען היותך רחוק מישועתי דברי שאגתי · והנה מצינו במצרים שגלתה השכינה לשם במקום טומאה בבבל כנודע וגאולתן של ישראל כדאי׳ במדרש וא״כ למה עזבתני שהרי גאולתן של ישראל תלויה בזה אין זה כי אם שאיני כדאי ליעשות נס על ידי וזהו רחוק מישועתי הוא דברי שאגתי שמצידי יבצר שלא נתקבלה תפלתי · אלהי אקרא יומם וגו׳ אז״ל אם התפלל אדם ולא נענה יחזור ויתפלל וז״ש אקרא יומם ולא תענה אעפ״כ איני מיאש עצמי מרחמים אלא ולילה ולא דומיה לי או רמזה בזה במה שגזרה צום שלשה ימים ולילות וז״ש אם אקרא יומם ולא תענה כי אין כח בתענית שלשה ימי׳ לבטל הגזרה תצטרף עמהם תענית הלילה שעולה לכמה תעני׳ כמ״ש ולא דומיה לי שלא תדום לשאגתי :

תורת חסד תהילת ה׳

הכונה היא שיש ברכות טוב והם עניית ית׳ לאדם ע״ד האמור ויש ענייתו ית׳ לארשת שפתיו לבד לא נכון לכונת לבו והרי היא ברכת רע כי ברוב הפעמים יקרה לו הפך ממה שירצה וזה הטוב הוא לו עטרת פז כי מי ומי יעלה לגדולה כזאת שיענהו ה׳ ברכות טוב על הדרך שביארתי · או יר׳ כי תקדמנו שיברך לך ברכות ההודאה על הטובה ולא שיהיה הדבר שתבא לו רעה ויוכרח לברך על הרעה כשם שמברך על הטובה ומצד היותו מברך לך תשית לראשו עטרת פז והוא שתשיב לו ברכתו זאת למצוה כאומר וברכת את ה׳ אלהיך והצלות הן עטרות לאדם כשאז״ל צדיקים יושבים ועטרותיהם בראשיהם וכו׳ : חיים · שאל ממך וגומר יר׳ הוא שאל חיים ואתה נתת לו ג״כ אורך ימים והוא ע״ד כי בי ירבו ימיך ויוסיפו לך שנות חיים וכמו שביארתי בס׳ חסדי אבות שיר׳ לומר הנה עם היות אמת שבעומד בצרה יהיו הימים רבים וארוכים בעיניו מה שאין כן לעומד בטובה עכ״ז תדע כי בו ירבו ימיך ויהיו שנות חיים חיים ממש והם חיים טובים ולא רעים והוא אומר פה חיים שאל ממך ר״ל חיים טובים שאל ממך ואתה נתת לו ג״כ אורך ימים עם החיים הטובים כי ימים ושנים רבים יחיה על הטוב : גדול כבודו וגומר יר׳ גדול כבודו בישועתך כי העולם אומרים שהוא היה הגואל והוא אומר הוד והדר תשוה עליו : כי תשיתהו וגומ׳ הוא מה שביארתי אני בפסוק לה׳ הישועה על עמך ברכתך סלה כי כל מה שנאמר שם יתפרש פה · או יר׳ אם תתחיל לעשות עמו טובה על צד החסד בישועתך שאתה ה׳ רוצה להושיעו הנה הברכות ההם יהיו לו לעד והוא ע״ד ה׳ ברצונך העמדת להררי עז הסתרת פניך וכו׳ כפי מה שפי׳ בו מהר״י בי רב ואני כתבתיו במקומו והוא ג״כ אומר שבענו בבקר חסדך ונרננה ונשמח׳ בכל ימינו׳ · או יר׳ כי תשיתהו ברכות לעד שאתה ה׳ תשמור לו כל הברכות וכמו שכתבת בתורתך יברכך ה׳ וישמרך ולא די זה רק שתחדהו בשמחה את פניך ג״כ אחר זאת הברכה והוא שתהיה לו ג״כ ברכת יאר ה׳ וכו׳ וברכת ישא ה׳ וכו׳ והוא אומר תחדהו בשמחה את פניך · כי המלך בוטח בה׳ יר׳ והסבה לכל זה הוא כי המלך בוטח בה׳ יותר משאר האנשים ולסבה זו לא ימוט מחסד עליון רק תמיד יושפע עליו : תמצא ידך לכל אויביך יר׳ ידך השמאלית תמצא ותהיה די בה לכל אויביך וכו׳ : תשיתמו כתנור אש וגו׳ יר׳ לעת פניך וזעמך שאתה ה׳ זועם בכל יום לא כמו שחשבו בלק ובלעם להפוך את הקללה באותו רגע ועוד יהיה לאלה הרשעים שיהיו נדונים כהרף עין בב׳ מיתות משונות כמו שקרה לקרח שהיה מהשרופים והבלועים והוא אומר ה׳ באפו יבלעם ותאכלם אש וגם כי יהיה אומר יבלעם מלשון השחתה יובן ענין זה כי אין השחתה גדולה מזו · או יר׳ באפו יבלעם הפך ממה שחשב בלעם הנרמז במלת יבלעם ויר׳ יעשה בהם מכת בלעם על ישרא׳ שנהפך הוא עליהם : פרימו מארץ תאבד יר׳ אל תעשה בהם כמו שנהיה לקרח שבניו לא מתו וכו׳ : כי נטו וגו׳ יר׳ שכונתם תמיד לדבר תועה נגדך וחשבו מזמה בל יוכלו לדבר בפיה׳ וממתיקים הם הדברים בפיהם כאילו אינם מדברים עליך ה׳ כי אם על גדולי ישראל כאשר היו עושים עדת קרח ועדת המרגלים : כי תשיתמו שכם וגומר יר׳ עם המלאותיהם בעצמם אתה ה׳ תכונן במיתריך להשקיתם : רומה ה׳ וגומר ולא כאשר יומרוך למזמה באומרם שאינך משגיח בעוזך למטה בארץ :

כב למנצח על אילת השחר וגומר הנה כונת דע״ה בזה המזמור הוא על ישראל שנקראו אילת השחר ועליו ירמוז כל מה שיאמר כמו שפי׳ רש״י ז״ל ובאומר אלי אלי למה עזבתני יר׳ אלי למה עזבתני וכמו כן אלי למה אתה רחוק מישועתי הנזכרת במזמור הקודם באומרי ובישועתך מה יגל מאד ואלה הם דברי שאגתי : ומצאתי כתוב כי רצה באומר למה עזבתני רחוק מישועתי דברי שאגתי לומר הדבר בעצמו שארז״ל שאם תפלתו של אדם שגורה בפיו מובטח לו שנתקבלה תפלתו ואם לאו לאו וכו׳ ע״כ : אלהי אקרא יומם יר׳ אתה ה׳ עונה לישראל טרם שיקראו ואני קורא כל היום וכל הלילה ואינך עונה לי · או יר׳ עם היות שקריאתי אליך ה׳ היא גם בלילה שאז הקול נשמע עד למרחוק עכ״ז אין מי שיאמר לי מה תעשה : ואתה קדוש יר׳ ואתה קדוש יושב ומצפה תהלותיהם של ישראל ותפלותיהם אליך אחרי שכבר נענו והצלתם מצרתם והוא ע״ד מה ששמעתי במה שאמר הכתוב עוד הם מדברים ואני אשמע וכו׳ : בך בטחו אבותינו יר׳ בך בטחו אבותינו קודם בוא הצרה עליהם ובך בטחו בהיותם בצרה ותפלטמו ממנה : אליך זעקו ונמלטו יר׳ אליך זעקו בהיותם כבר עם הצרה ונמלטו ממנה ובך בטחו קודם בוא אליהם הצרה ולא בושו כאיש המקבל דבר טוב מזולתו · ואולי כיון הפסוק אל מה שנהיה לישראל שהיו מבטיחים למלכי הארצות אשר הם היו דרים בהם ליתן להם בימי בצורת וכמו שאז״ל במפיבושת וכו׳ :

ואנכי

אבן יחייא

תמצא ידך לכל אויביך ר״ל יספיק לך בלי עזר אחר ידך להנצל מהאויב · והנה במלחמה יהיו שני מיני נבדיים · אם האנשים הנשכרים בחיל השונאים אשר יבואו למלחמה לא מפני שנאתם עם הנלחם · רק מפני שכרם אשר אתם · ולפעמים יפגעו במלחמת כת נגדיי זה לזה · אשר יהיו קרובים · ויקראו אויבים להיותם מוכרחים לפעול עם הנלחם פעולת אויב אף כי תהיה מצד ההכרח · ואם האנשים השונאים בעצם והם הלוחמים בכל לב ויקראו שונאים ומלחמתם באכזריות · וזהו אומרו כנגד הכת האחד תמצא ידך לכל אויביך · וכנגד הכת השנייה אמר ימינך תמצא שונאיך · להיות כי הכאת הימין הנאדרי בכח תרעץ האויב השונא · וכנגד בוטחי בה׳ אל אכזם · כי תשיתמו אל האויבים · רוצה לומר כי תשית ותלחום עמהם לעת פניך כשיהיו פניך וכעסך אליך · כאשר ילחום תנור אש עם הקש וקוצים · וכאש תבער יער וכלהבה תלהט הרים · ויהיה תשיתמו נגזר מן ופה ישית בגאון נליך באויב שהוא ענין מלחמה · להיות כי ה׳ יהיה בעזרך ובאפו יבלעם · ותאכלם אש התמימות מכעס אפו · פרימו וגו׳ ר״ל ואף כי יש אתם פריי איזה מעשה נאות · הנה ה׳ פרימו ההוא מארץ החיים יאבד כי לא יזכו בה למענו · ובעולם הזה זרעם יאבד מבני אדם · כי ימותו ובן אין להם וימחה שמם בכל המציאות · כי נטו וגו׳ ר״ל אבוד זרעם בעולם הזה הוא להם גמול נטייתם עליך רעה ואיבוד פרי מעשה טוב מה שעשו שלא יאכלוהו בעולם הבא · הוא להם גמול שחשבו מזימה ותועה על ה׳ לאמר בל יוכלו ישראל להעזר בו כימי קדם · ולכן זכיותיהם יהפכו להם לפשעים וזדונות · כי תשיתמו וגו׳ ר״ל המלחמה הזאת אשר תעשה אתה ה׳ עם האויבים האלה · יהיה בתתך להם שכם וחלק מעשיהם הטובים בעולם הזה · בהיותך מכונן על פניהם ר״ל בחייהם כמו על פני תרח אביו ומתן להם גמול מעשיהם הטובי׳ מדה כנגד מדה · כאלו אתה מודד בחבל ויתר · להשמידם עדי עד ולאבד מארץ זכרם וזרעם מבני אדם · רומה ה׳ וגו׳ ואז תרים ה׳ בעזך אשר הצלת עמך מאויביהם וכאומרו לעיל ה׳ בעזך ישמח מלך · נשירה ונזמרה גבורתך אשר השפלתם תחת עמך ישראל · וכאומרו לעיל ובישועתך מגבורות ישע ימינך מה יגל מאד :

כב למנצח על אילת וגומר המזמור הלז אמרו דוד בהיותו נרדף מאויביו · אלי וגומר רוצה לומר אתה שהיית רגיל להיות אלי לשון אילת וכח אשר בו הייתי נגול מאויבי · ואתה שהיית אלי ורחשית אוני להשפיל אויבי תחתי ולהכריעם · למה עזבתני בצרה הזאת · ותהיה רחוק מישועתי ולא תושיעני מידם כבתחלה · ותהיה רחוק מדברי שאגתי כאשר בתחלה · כי בהשפילי תחתי אויבי הייתי טורף ושואג וצועק וזועק לשמחת גילי על הנצחון · ועתה אשב בדד ואדום כי רחקת ממני אתה שהוא האוהב ורע · אלהי אקרא וגו׳ ר״ל והנה רחקך ממני איננה לסבת רחקי ממך · כי אני בשם אלהי אקרא יומם ולא תענה · וכן בלילה אקרא ולא תענה · וזה תמיד ולא פעמים בשבוע כי אין דומיה ושתיקה לי מעולם ותמיד אקראך ולבי לא רחק ממך · ואתה קדוש וגו׳ וכן לא יהיה סבת הרוחק הלז להיותך קדוש ומרום תשכון ומה לך בין שוכני בתי חומר · כי הנה מדרכך להיותך יושב בין ישרא׳ לאהבתך לתהילות של עם קדוש כמוהו׳ בך בטחו ר״ל וסבת אהבת ה׳ לתהילות ישראל הוא לזכות האבות אהוביו ומקדשי שמו׳ כי בך בטחו אבותינו מישרא׳ וממני מלכ׳ שתתן אויביה׳ בידיה׳ כאמרפל וחביריו שנפלו ביד אברה׳ · ובטחו ג״כ בך שתמלט׳ מיד צריהם · וכן עשית ותפלטמו · והנה מה שתפלטמו ומה שנמלטו היה להיות כי אליך זעקו · ומה שהכריעו קמיהם תחתם היה להיות כי בך בטחו בטחון התלטיי ולא ברכב וסוסים ולכן לא בושו · כי ה׳ מגן צריהם בידיהם כאות נפשם ·

ואנכי

רשי

ואנכי תולעת · כל ישראל מכנה כאיש אחד : יפטירו · יפתחו כמו פטר רחם ופטר מטור פוטר מים : גול אל יי' · כמו לגולל יש לאדם לגולל יהבו ומשאו אל יוצרו למען יפלטהו : גוחי · מוציאי ומוסכי כמו יגיח ירדן אל פיהו : מבטיחי על שדי אמי · זמנת לאדם שדים ליסען עליהם למחיה : עליך השלכתי מרחם · נשלכתי מרחם מאז הוצאתני מרחם כמה דאת אמר העמוסים מני בטן מאז נולדו השבטים נשאם ונהלם : פרים רבים · מלכים חזקים : אבירי בשן · גם הוא לשון פרים · בבשן שהם שמנים: כתרוני · סבבוני ככתר המקפ' את הראש : אריה טורף · נבוכד נצר : כדונג · שעוה הנימוחה מחום האש : מלקוחי · הם החנכיים שקורין פאלי"ש בלע"ז כשאדם מלר אין רוק מצוי בפיו ומנחם פתר מלקוחי אנטי"לאש בלע"ז כמו במלקחים לקח והמלקחת הן השיניים אשר דמו למלקוחי חרשים : ולעפר

אבן עזרא

ואנכי · רחוק הוא שיאמר איש דעת על עצמו שאיננו איש רק ידבר כנגד האויבים שהם יבזוהו ואיננו נחשב בעיניהם למאומה : כל · גזרת לעג קשורה לעולם עם למ"ד : יפטירו בשפה · יפתחו כמו פטר רחם והבי"ת דרך לחות כמו לחמו בלחמי ויתכן שתחסר מלה : גול · אמר השם כדמות פועל על משקל לחם חום כי הגולל דבריו על השם כדרך גול על יי' דרכך : יפלטהו כי חפץ בו · השם כי טעה האומר כי הגולל חפץ בשם והכתוב אמר אם חפץ בנו יי' ורבים ככה : גוחי · פועל או שם התאר כמו גוזי ויגזרת ותנח בנהרותיך כמו מוציאי והזכיר זה כי הגולל על השם יצילהו כי הנה הוא גוחי מבטן שאין דעת לנו ולא כח : עליך · הטעם עליך הושלכתי לא על שדי אמי כי אתה מאכיל ומאכיל אותי ואתה הנותן לי כח לקבל עד שאגדל על כן אמר אלי אתה: אל תרחק ממני · דרך לחות בשירים תרחק עם קרובה : סבבוני · טעם רבים מכל פאה: אבירי בשן · כמו עגלי על דרך פרות הבשן : כתרוני · מן כתר מלכות שהוא עגול : פצו · פתחו כמו ופצתה האדמה ותחסר כ"ף מן אריה על דרך אש אוכלה הוא ואמר על אלה הפרים שהם טורפים כמו אריה ושואגים : כמים · דרך משל מרוב הפחד היה כמים אשר לא יאספו כן נפזרו איבריו והתפרדו העצמו' שהם מוסדי הגוף ונמס לבו בקרבו כאילו סרה דעתו : יבש · ולא יוכל לדבר על כן אמר אחד מהגאונים כי כחי הפך חכי ולפי דעתי בעבור היות ליחת התול' הקושר' הכל המעמד' הגוף כינה הליחת בשם כח והנה יבש כאשר יקרה לזקן הבא בימי' ומלקוחי מגזר' ומלקחיה ואם איננו על משקלו : ולעפר

ז וְאָנֹכִי תוֹלַעַת וְלֹא־אִישׁ חֶרְפַּת אָדָם וּבְזוּי עָם׃
ח כָּל־רֹאַי יַלְעִגוּ לִי יַפְטִירוּ בְשָׂפָה יָנִיעוּ רֹאשׁ׃
ט גֹּל אֶל־יְהוָה יְפַלְּטֵהוּ יַצִּילֵהוּ כִּי חָפֵץ בּוֹ׃
י כִּי־אַתָּה גֹחִי מִבָּטֶן מַבְטִיחִי עַל־שְׁדֵי אִמִּי׃
עָלֶיךָ הָשְׁלַכְתִּי מֵרָחֶם מִבֶּטֶן אִמִּי אֵלִי אָתָּה׃
אַל־תִּרְחַק מִמֶּנִּי כִּי־צָרָה קְרוֹבָה כִּי־אֵין עוֹזֵר׃
סְבָבוּנִי פָּרִים רַבִּים אַבִּירֵי בָשָׁן כִּתְּרוּנִי׃
פָּצוּ עָלַי
טו פִּיהֶם אַרְיֵה טֹרֵף וְשֹׁאֵג׃
כַּמַּיִם נִשְׁפַּכְתִּי וְהִתְפָּרְדוּ כָּל־עַצְמוֹתָי הָיָה לִבִּי כַּדּוֹנָג נָמֵס בְּתוֹךְ מֵעָי׃
יָבֵשׁ כַּחֶרֶשׂ כֹּחִי וּלְשׁוֹנִי מֻדְבָּק מַלְקוֹחָי
ולעפר

וַאֲנָא זָחִיל חַלָּשׁ וְלָא גִּבּוֹר סְכַל חִסּוּדֵי בְּנֵי נְשָׁא וּמִתְרַמְּרְמוּתָא דְעַמְמֵי׃ כָּל דְמִחַמְיָין לִי יִרְהֲבוּן עָלַי מִתְגָּרִין בְּסִיפְוָתְהוֹן יְטַלְטְלוּן בְּרֵישֵׁיהוֹן׃ יְשַׁבַּח קֳדָם יְיָ וְשֵׁזְבֵיהּ יְתֵיהּ מְטוּל דְּאִתְרְעֵי בֵּיהּ׃ מְטוּל דְּאַתְּ אַפַּקְתַּנִי מִכְּרֵיסָא אַסְבַּרְתַּנִי עַל תַּדְיֵי אִמִּי׃ בְּסַעְדָךְ אִתְלְקִית מִמְּעַיְנָא מִכְּרֵיסַת דְּאִמִּי אֱלִי אָתְּ׃ לָא תִתְרְחִיק מִינִי מְטוּל דְּעַקְתָא קְרִיבָא אֲרוּם לֵית פְּרִיק׃ אַחֲזְרוּ עָלַי עַמְמַיָּא דְמִתְלִין לְתוֹרִין סַגִּיאִין רוּבְנֵי מַתְנַן אַקְפוּנִי׃ פְּתַחוּ עָלַי פּוּמְהוֹן הֵיךְ כְּאַרְיָא אָכְלֵי וְתָבִיר׃ הֵיךְ כְּמַיָּא אִתְשַׁדַּרַת וְאִתְפַּרְפְּרָן כּוּלְהוֹן גַּרְמַיי הֲוָה לִבִּי מִתְמְסֵי הֵיךְ שַׁעֲוָא בְּגוֹ מְעַיי׃ יְיבֵשׁ הֵיךְ פַּחַר חֵילִי וְלִישָׁנִי אַדְבִּיק מוֹרִיגַיי ולבית

מסרה

ואנכי ט' ר"פ בקריאה וסי' ואנכי עמדתי בהר כימים הראשונים · ואנכי הסתר אסתיר פני · ואנכי לא חטאתי לך · ואנכי היום רך ומשוח מלך · רוגע הים ויהמו גליו · ואנכי מעשיה' ומחשבותיהם באה לקבץ ואנכי תולעת ולא איש · ואנכי נטעתיך שורק · ואנכי אמרתי איך אשיתך בבני' · וכל ר"פ דתריסר דכוו' : עוזר ה' מ"ל וסי' נמסר בישעיה סי' ל"א : ולשוני ג' בקריאה וסי' ולשוני מדבק מלקוחי · ולשוני תהגה צדקך · לשוני אם יהגה רמיה :

מ"ע ספורנו ז"ל

ואנכי · בגלות : תולעת · בחי ושסוי ובאופן : שילעיגו לי · באמרם האמנם : גול אל ה' · בהיותו גולל ופונה את עצמו אל ה' : יפלטהו · האמנם יצילהו מפני שכבר חפץ בו : אתה עתה כשיות כי אתה גוחי · כי אתה מוציאי : מבטן · מאפן שעבוד מצרים : מבטיחי · באמרך תעבדון את האלהים על ההר הזה : על שדי אמי · כשאמרת להוציאנו משם : עליך · בגדול ורומך : השלכתי מרחם · ותחוק מצרי' למכר לשלחם ומאז : אלי אתה · באמרו זה אלי ואנוהו · אל תרחק ממני · מלקבל תפלתי בגלות : כי צרה קרובה · שכל א' מהם יכול להזיק : כי אין עוזר · מהם כי אמנם סבבוני פרים · גדוליהם סבבוני לגזול וזה כי : פצו עלי פיהם · לבלעני אכם · אריה טורף · לגזול : ושואג · ואריה שואג והוא בנועק נגדי: כמים נשפכתי · כדבר בלתי נחשב : והתפרדו כל עצמותי · וגדולי ישראל השניים כעצמות לגוף התפרדו הנה והנה באופן שלא יתקבצו לבנין : נמס · מפני אימה : יבש כחרש · הלב אחרי כן מרוב המסירים אותו : כחי ולשוני מודבק מלקוחי · שלא אדבר : ולעפר

אבן יחייא

ואנכי תולעת · הנה האינושי אם שיהיה בתכלית השלימות ויחול עליו שם איש השלם · או יהיה הפכו ויהיה שמו אדם · נגזר מאדמת כבר אשר ממנה לוקח · ושלם או הפכו שיהיה · יוכל להיות מעט מטוב אשר יכסה חרפתו האישיית · או יהיה מהפכו אשר יוסיף כוסת על חרפתו · ולכן המשורר פה אומר אף כי אין לי הדמות עם אבותינו להיותם הם שלמים בתכלית · ואנכי תולעת ולא יחול עלי שם איש · ושם אדם אשר יחול עלי הוא במדרגה היותר פחותה להיותי חרפת אדם והפסולת מכל הנקרא בשם ההוא · וזולת זה אנכי מבזוי עם כי לא מרובם חשק ה' בהם רק מפני אבותם ולשומרו את שבועתו אתם · באופן כי להיותי תולעת · כל רואי ילעיגו לי במחשבה · ולהיותי חרפת אדם כל רואי יפטירו בשפה לדבר עלי תועה · בדבור ולהיותי מן בזוי עם · יניעו ראש כמשפט הלועגים במעשה · עם כל זה להיות אלי כמושכל ראשון כי גול אל ה' · גול הוא שם על משקל מעוז לחוס · ורוצה לומר כי מי שהוא מסובב אל ה' ובלעז ריב"ולטו יהיה מי שיהיה · יפלטהו מיד צריו · וכן יתן לו יד להכריעם תחתם ויצילהו כי חפץ בו · ולא בהם · לכן הסכמתי להתפלל אליך ה' שתושיעני · כי אתה וגומר זאת היא תפלתו לאמר · כי בהיות כי אני מכיר היותך אלי והכל בא מהשגחתך · ואתה היית גוחי ומוציאי מבטן אמי בעת הלידה שהוא כח גדול לצאת חי בעוברי במעבר השתן הצר ההוא · ואתה היית מבטיחי על שדי אמי · שתכף שיצאתי לאויר העולם הכינות שדי אמי להחיותני · וזה אחרי המלאך בשתי פעולות קודמות לנזכרות · כי כאשר השלכת מרחם · כי נוצרתי מקפאון התאחדות זרעי אבי ואמי המושלכים מרחם · אפי' הפעולה ההיא היתה בעבורך ועליך · ואחרי שנוצרתי בשלימותי · כל זמן היותי בבטן אמי אלי אתה · כי בהשגחתך אעמוד חי במקום צר שאין בו לחם ואין שמלה · אל תרחק וגו' ר"ל ולכן ראוי לך לבלתי שתרחק ממני · כי הצרה היא קרובה · ואין עוזר בלתך · סבבוני פרים וגו' בא לבאר איך הצרה היא קרובה · להיותו כבר מסובב מאויביו · וביאר איך אין לו עוזרה ומנוס · להיותם הסובבים בכמות רבים · ובאיכות חזקים · וזהו אומרו פרים רבים שהוא משל לרשעים השמנים ודשנים אשר הם רבים בכמות · אבירי בשן כתרוני כמו סבבוני מן כתרו את בנימן ובשן היה מרעה בא"י אשר הבהמות היו נעשות שם אבירות וחזקות ודשנות לטוב מרעתן · פצו עלי וגו' ר"ל ופתחו הפרים ההם פיהם לבלעני כאלו כל אחד מהם היה חזק כאריה שטורף בראשונה ואחר כך שואג לגאותו להראות לכל כי הוא טרף ומי יקח מידו · מה שישתוק בטרם טורפו פן יברחו ממנו · וכן הרשעים האלה אף כי עדיין לא הגיעו כי הם שואגים משמחה כאלו כבר טרפוני · וזה להיות אללם דבר נקל טריפתי · מה שלכן כמים נשפכתי וגו' · ראוי לדעת כי הכחות הם שלשה מינים · כעבדות והם השכל השר בעניינים הנפשיים · והדמיון והוא השר בעניינים הגופניים · והאמצעיות והוא הכח המתעורר הנחלק לכח כועס ולכח תאוני · והוא עבד לאשר יגבר מהשרי כחות הקודמות · ועובדות והם הכחות האחרונות שבכל האיברים הן ביד הן ברגל ובזולתם · והם המתפשטות בהם לעשות כל אחד וא' מלאכתו

תורת חסד תהילת ה'

ואנכי תולעת ולא איש יר' ואנכי בפי כל אדם המחרפים אותי לתולעת ולא איש וכמו כן אנכי בפי הבזוי עם המגדף אותי מה שלא קרה כזה לאבותי כי הם לא בושי מעולם : וכמה"ר שלמה אלקבץ הלוי ז"ל כתב וז"ל הנה במכילתא הרז"ל אל תראי תולעת יעקב מה תולעת זו אינה מכה את הארזים אלא בפה כך ישראל אין להם אלא תפלה וכן הוא אומר ויראו מאד ויצעקו בני ישראל אל ה' תפסו אומנות וכו' ועם זה יבא על נכון אומר כאן בך בטחו אבותינו וכו' אליך וכו' ואנכי תולעת וכו' ויר' וענין היותי דומה לתולעת איננו לטוביות התפלה כאשר נהיה לאבותי אלא לענין בלתי היותי איש כי אם חרפת אדם וכו' עכ"ד · ושמעתי אומרים כי החסיד זקננו ז"ל אמר ענין נאה במה שארז"ל שאברהם אע"ה אמר ואנכי עפר ואפר ומשה ואהרן אמרו ונחנו מה ודוד אמר ואנכי תולעת ולא איש כי אאע"ה אמר שאילו היה דומה אל האפר או אל העפר הנה זה היה טוב אם מעט ואם הרבה להיות כי העפר היא לבדו מועיל לבנות ממנו בתים כו' וכן האפר לבדו יועיל לדברים הרבה אך אמר שהוא היה דומה לשניהם יחד מעורבים זה בזה שלא ישוו לשום דבר ומשה אמר כי גם העפר ואפר בהיותם מעורבים אם לא יועילו למה שהן מעורבים הנה עכ"ז יועילו לדבר זר מטבעם כמו לכסות דם שחיטה ודומה לו אך הם לא היו שוים לכלום ודוד אמר כי הגואי היה העדר אלא שביה תולעת כי מציאותו רע והוא פחות מההעדר ע"כ : כל רואי ילעיגו לי יר' כל רואי ילעיגו לי בראותם שאינני איש כי אם חרפת אדם וכו' : גול אל ה' יר' המה יניעון בפיהם ויפטירו בשפה באמור זה לזה בדרך לעג גול אתה אל ה' בעדו והתפלל לו ויפלטהו כאשר עשה איוב בעד חבריו וכו' : כי אתה גוחי יר' אל תרחק ממני כמו שהתחננתי לפניך יען כי אתה ה' גוחי מבטן ועליך השלכתי מרחם והוא הענין שארז"ל במקומות הרבה כי מפתח של חיה היא בידו ית' ואומר מבטיחי על שדי אמי הוא הדבר בעצמו שארז"ל שעשה אל האשה דדים במקום בינה ולכן אמר פה שראה שהבטיחו לטובה במה שראה היות דדי אמו במקו' בינה : אל תרחק ממני יר' אם תרחק ממני תכף ומיד הצרה קרובה לבוא עלי :

מנחת ערב

ואתה קדוש וגו' אז"ל שהאמהות היו עקרות לפי שהקב"ה מתאוה לתפלתן של צדיקי' ...

מ"ע ספורנו ז"ל

ולעפר מות תשפתני · שלא אנא ממקומי מפני סכנת דרכים : כי סבבוני כלבים · מרגלים העושים כחפיסת הכלב בציד וזולתו וכזה : עדת מרעים הקיפוני כארי · לגזול : ידי ורגלי · הקיפו כמו כן ידי שלא אתכונן בם · הקיפו כמו כן רגלי שלא אנוס : אספר כל עצמותי · אחר שאכלו את בשרי : המה יביטו · לראות אם נותר דבר שיאכלו עוד : יחלקו בגדי · שהפשיטו מעלי : ועל לבושי מעלי : יפילו גורל · לפי יהיה כאשר יפשיטוהו : אל תרחק · מלקבל תפלתי : חושה · נפשי יכלו מנפש ועד בשר : מחרב · כגזל : כלב · המרגל : הושיעני אתה שכבר ספי : אריה פרעה מלך מצרים : ומקרני רמים · מבחר שלישים : עניתני · והושעתני : לאחי · לדורות הבאים : בתוך קהל · האמות ואומר : יראי ה' · חסידי אומות העולם : הללוהו · כרב גדלו : כל זרע יעקב כבדוהו · כבן יכבד אב : וגורו ישראל · גם כי שרית עם אלהים ואנשים : כי לא בזה · אף על פי שחטא : ולא הסתיר פניו · לנערי כי אמנם ידו נטויה עלינו לעזור : ובשועו אליו בתפלת אמת : מאתך תהלתי בקהל רב · אמנם מה שאהלל בקהל האמות הוא מאתך ומגד גדלך כי : נדרי · לשלם תודות על אשר נצלתי : אשלם נגד יראיו בלבד : יאכלו

מנחת ערב

אמרה בתפלתה בעת הסכנה זו אמרה כאשר אתה היית גוחי מבטן אתם היית מבטיחי לפרנסתי ולהחיותי על שדי אמי בתחלה כלומר לא כן היה כי הלא אתה תיד גמלת בטחוני עליך ולא זו בלבד כי אם גם מעת הולידני אני לא היה בטחון חיותי בו שינקם לי מחיה כי הלא עליך השלכתי מרחם מהיותי ברחם בעת ההולדה כי מאז אתה אלי וזהו עליך השלכתי מרחם כמאז שמבטן אמי אלי אתה ולמה תכסני עתה : אל תרחק ממני אמרה זה על שסילקה ממנה השכינה כשהגיעה אל בית הצלמים כמש"ז ועל"כ התפללה אל תרחק ממני כי צרה קרובה כי אתה דתה להמית אשר יבא אל החצר הפנימית אשר לא יקרא ולא על עצמי אני מצטער כי אם על כי אין עוזר ישראל שאל ידם יהי' הגאולה · סבבוני פרים רבים וגו' הלא לפניך גלוי מה שבאתי לעול לא היה מפני פריצותי שהייתי מתאוה לנפשי בפני שרי המלך המבקשים נערות אדרבה הייתי מטמין עצמי וזהו שנמלאתי הוא היה ע"י שסבבוני פרים רבים המובכים בעיר לבקש נערות בתולות כמש"ז על ותלקח אסתר שנלקחה בע"כ הוא כוסף על המון הסיבבי' כיון שגדולי' רבים שהפקיד המלך פקידים הם אבירי בשן אשר כתרוני כתר מלכות כאומרם אז ראויה למלוך ואע"פכ הייתי נסתר מהם עד שפצו עלי פיהם ואמרו למרדכי אם לא ימסור אותי בידם יהרגנו אותו ואותי וזהו אריה טרף ושואג ואף כשנמסרתי בידם בע"כ הייתי נבהל ונצטער כמים נשפכתי וגו' · כי הם דמו המלך לאריה באמרם אריה טרף ושאג ובעיני היה ככלב כי סבבוני כלבים וגו' · ובודאי מאתך היתה כל זאת כדי שע"י יושעו ישראל ונעשה להם נס ואח"כ אל תרפני : יבש כחרש כחי וגו' · אמרו ז"ל איך נבעלה אסתר לערל · אלא שקרקע עולם היא ואיכה נאסרת וזה אמרה אחר שהתפרדו כל עצמותי והיה לבי וגו' ויבש כחרש כחי מתקיימת ע"ד נס אל תאשימני איך לא נעקתי לפני המלך כי הלא היה לשוני מודבק מלקוחי מלצעוק אמרתי אין זה כי אם מן השמים הוא זה ואח"כ הוא ודאי שלעפר מות להיות קרקע עולם תשפתני ותעריכני לתת בי הערכה להתיצב עם שהתפרדו כל עצמותי כי סבבוני וגו' ועיקר ההכיר בא לי מלך הייתי אנוס המלך בבואי אל החצר הפנימית

אבן עזרא

ולעפר מות · לעפר בני מות כמו וגבורתך במלחמה ותשפתני כמו ספות הסיר : כי · יאמר כי סבבוהו צרים ואויבים אחרים שהם פחותים מהפרים ויותר מכעיסי' והם עדת מרעים וטעם כארי דבק עם הקיפוני שהקיפו כאריה ידי ורגלי והזכיר ידי כי בהם הוא נלחם ורגלי כי בהם יוכל לברוח : אספר · יש אומרים כמו אספרם מחול ירבון וכמוהו מי יספר שחקים בחכמה והטעם שהוא רזה ואין לו בשר והנכון בעיני בעבור שהזכיר והתפרדו כל עצמותי אמר כאשר אספר כמה עצמות יתפרדו ממנו ישמחו אויבי כמו לראוה בך ויתכן שהעצמות דרך משל לאנשיו שנבדלו ממנו בעת צרתו במלחמה : יחלקו · כפי מחשבת האויבי' ודבריה בעבור היותם בגדי מלוכ' ולולא היותו מלך לא היה טעם בדבריו וזה רמז : ואתה · איילותי · השם ואל יעלה על לבך איך יקרא דוד כי השם הוא איילותו ואורו וישעו ועזרתו וכל אלה מקרי' כי חפצו להגיד כח עליון שקבלו : הצילה מחרב · כנגד עדת מרעי' : מיד כלב · כנגד כי סבבוני : הושיעני · כנגד אריה טורף ושואג וטעם יחידתי בעבור היות כל נשמת אדם יחידה מתבודדת עם גופה מכנסת הכל ובהפרדה מגויית אז תאסף אל הכל וטעם ומקרני ראמי' שהם חזקים מכל הקרנו' ושמעתי בני אדם אומרי' כי הראם יפיל עצמו מהר גבוה על קרניו ולא תשברנה ורמים חסר אל"ף כמו ברחץ הליכי בחמה וטעם עניתני כי כבר עשית לי חסד מהרה כזאת וטעם ומקרני כאילו הייתי על קרניו וי"א כי קרניו גבוהים מכל הקרנות והעד ותרם כראם קרני וטעם עניתני כנגד אקרא יומם ולא תענה · אספרה · כנגד הספר כל עצמותי וטעם לאחי לאנשי סודי : ובתוך קהל אהללך · וזאת היא התהלה שאומר להם : יראי · וי"ו הללוהו שב אל שמך הנזכר למעלה ואלה יראי ה' מהגוים על כן אין שם מלת כל כמו כל זרע יעקב ואמר לישראל גורו שיהו כולם יראים ואם תעוז ידם על אויביהם יתנו העוז לשם : כי · ולא שקץ · הרחיק וכנא : ענות · מגזרת עני ויש אומרים כמו מענה לשון על משקל שבות : מאתך · אתה הוא הסבה והיסוד לתהלתי כנגד ואהללך : יאכלו

ולבית קבורתא אמטתני : מטול דאחזרו עלי רשיעי דמתילין לכלביא סגיאי כינשת מבאישין אקפוני נכתין היך כאריא אידי ורגלי : אחוי כל חבלי בישושי גרמיי אינון מסתכלין מבזן לי : מפלגין לבושי להון ועלוי פתאגאי ירמון עדבין : ואנת יי לא תתרחיק תוקפי לסיועי אוחי : פצי מקטלין דחרבא נפשי מן אידא דכלבא רוחא דגושמי : פרוקני מפום אריא וממלכין דתקיפין ורמין כרימנא קבילתא צלותי : אחוי גבורת שמך לאחי במצע כנישתא אשבחינך : דחלייא דיי שבחו קדמוי כל זרעא דיעקב הבו ליה יקר ואזדעזעו מיניה כל זרעא דישראל : מטול דלא בסיר ולא שאיט צלותהון דעניי ולא אסליק שכינתיה מביניהון ובצלואיהון קדמוהי מקביל : מינך תושבחתי בכנשת סגיאת עמא נידרי אשלם קביל דחלוי : ייכלון

ולעפר־מות תשפתני : כי סבבוני כלבים עדת מרעים הקיפוני כארי ידי ורגלי : אספר כל־עצמותי המה יביטו יראו־בי : יחלקו בגדי להם ועל־לבושי יפילו גורל :
כ ואתה יהוה אל־תרחק אילותי לעזרתי חושה : הצילה מחרב נפשי מיד־כלב יחידתי : הושיעני מפי אריה ומקרני רמים עניתני : אספרה שמך לאחי בתוך קהל אהללך : יראי יהוה הללוהו כל־זרע יעקב כבדוהו וגורו ממנו כל־זרע ישראל :
כה כי לא־בזה ולא שקץ ענות עני ולא־הסתיר פניו ממנו ובשועו אליו שמע : מאתך תהלתי בקהל רב נדרי אשלם נגד יראיו : יאכלו

רשי

ולעפר מות · לדכאות מיתה : תשפתני · אתה מושיבני לשון שפיתת קדירה שפות הסיר ומנחם פתר כל לשון שפיתה לשון שימה : כארי ידי ורגלי · כאילו הם מדוכאים בפי ארי וכן אמר חזקיה כארי כן ישבר כל עצמותי : אספר כל עצמותי · כאב עצמי המה יביטו · שמחים לאידי : ועל לבושי יפילו גורל · בוזזים את נכסינו : אילותי · אחי כמו הייתי כגבר אין איל ופתח יש לאל ידי : הושיעני מפי אריה · כאשר מקרני ראמים עניתני זה האמורי אשר כגובה ארזים גובהו ל' ואחד מלכים : אספרה שמך לאחי · בהתאסף כל כנסיותי וכן אומר להם יראי ה' הללוהו אלו הגרים וכל זרע יעקב : וגורו · לשון יראה : ענות עני · צעקת דל כל ענייה שבמקרא לשון צעקה ועוד יש לפתור ענות לשון הכנעה כמו לענות מפני שהוא נכנע ומתקלל לפניך : יאכלו

מסרה

הצילה כל ליש' מ"ל במ"ז חסר וסי' וישמע ראובן ויצלהו · ויצילני מחרב פרעה · אשר מצאתם בדרך ויצילם יי' · אשר הצילני מיד הארי · ויצילני מכל צרה · כי אתך אני להצלך דירמיה · משיזיב ומצל : שמע ד' בקריאה וסי' זה עני קרא ויי' שמע · צדקו ויי' שמע ומכל · כי לא בזה ולא שקץ ענות עני · ויגד להם מיכיהו וסי' בלשון ארמי מכיהו צוח מסכינא ואיתבזי :

אבן יחייא

ואני עומד כמת המוכן להקבר בעפר ותחת הארץ הנקבר עם אחר המות · וזהו אומר ולעפר מות תשפתני כי סבבוני וגומר ר"ל וסבת כל הפחד הגדול הלז הוא להיות כי סבבוני כלבים והם הפלשתים או שאר האומות אשר לא מבני ישראל המה · עדת מרעים הקיפוני והם העדה הרעה מסיעת שאול או אבשלום ושבע בן בכרי · וכן אותו שהוא כארי לחזקתו ויהיה משל לשאול או אבשלום הקיף ידי ורגלי באופן שבטלו תנועתם · אספר כל וגומר רוצה לומר כשאני מספר מגדולתי וחוזקי והעולם שלי · כי יהיה עצמותי כגזר מן ויעצמו מאד · המה יביטו יראו בי · ראוי לדעת כי באדם יובחנו שלשה דברים · נפשו והוא עצמותו : כי אשר יובן מיוסף איננו גופו ולבושו כי אם שכלו · וגופו שהוא כן הנפש ולבושו · ובגדיו ולבושיו שהם לבושי הגוף · ולכן כנגד נפשו אמר המה הכלבים והמרעים והארי תמיד יביטו בעין שכלם ויראו בי בעצמותי לקחת ממני נפשי · כי שאול צדה את נפשי לקחתה · וכן פלשתים בתחלת מלכותו · וכאומרו ורוזנים נוסדו יחד על ה' ועל משיחו · וכן אבשלום בסופו · כי לא היה דעתם ללחום עם ישראל רק עם דוד לבדו לקנאתם כי עצום הוא מהם ועל הבגדים שהם לבושי הגוף אמר כל כך נקל הוא בעיניהם לכידתו · כי יחלקו בגדי להם בטרם היותם בידם · ועל הגוף שהוא לבוש הנפש · אמר ועל לבושי שהוא גופי יפילו גורל · לראות באיזה אופן ממיתה משונה ימיתוני · ואתה ה' וגומר רוצה לומר אתה שהוא בעל הרחמים אל תרחק מלהצילני מידם · ואתה שהוא אילותי והחוזק שלי לעזרתי חושה · למען אכניעם תחתי · הצילה וגומר רוצה לומר ובכל אופן הצילה מחרב נפשי · מכל השלש מינים משונאי אשר זכרתי · וכנגד סבבוני כלבים · אמר הצילה מיד כלב יחידתי · וכנגד כארי ידי ורגלי · אמר הושיעני מפי אריה · וכנגד עדת מרעים · אמר מקרני ראמים עניתני שהוא ספר במקום עתיד · אספרה וגו' ר"ל אספרה שמך הטוב לאחי כי עוזר וסומך אתה ותציל עני מחזק ממנו · ובתוך קהל אהללך כי למדת ידי לקרב אצבעותי למלחמה והכרעת קמי תחתי · יראי ה' · וזה אשר אדבר להם · אם יהיו מכת הגרים אשר ליראת ה' חסו תחת צל כנפיו · אומר להם שיהללו אותו · להיות כי בבואם לטהר סיעם · ואם יהיו מזרע יעקב ואף שיהיו מהפשלות ומהריקים שבו · אומ' שיכבדוהו · כי הוא דבר נקל לכבד התורה ולומדיה ולדקה יחשב לחכבד אף כי לא ידע לעשות טוב מהמעשים התוריים והמעשיים · ואם יהיו מזרע ישראל והם שרי העם ומאשריו וכהניו ונביאיו · אומר להם שיגורו והוא היראה אלהית החשובה הבאה מפני מעלת כבודו · כי לא בזה וגומר ולמה ראוי להללו ולכבדו ולירא מפניו יען כי מעולם לא בזה ולא שקץ ענות והדלות מהעני לבלתי ישגיח בו לשפלותו · כי רם ה' ושפל יראה · ואם מרום וקדוש שוכן · את דכא ושפל רוח יהיה בעת צרה · ולא הסתיר פניו ממנו מלהצילו מרעתו · ובשועו שיו שמע לתת לו כח לרדוף אויביו ולהשיגם ולמחצם שלא יוכל קום · מאתך וגו' ר"ל וזולת שבתוך קהל אהללך בדיבור ליראי ה' ולזרע יעקב ולזרע ישראל כאשר אמרתי · עוד מאתך תהלתי בקהל רב · שר"ל אהלל אותך בקהל רב במעשה : מהקרבת קרבנות כנדרי אשר נדרתי בעת צרתי · לעיני יראי ה' : יאכלו

תורת חסד   תהילת ה'

הגורל · או יר' אחר שלקחו ממני כל מה שהיה לי ונשארתי ערום מבלי לבוש הנה אז משליכים גורל ביניהם כדי לתת לי איזה לבוש ולכסות את גופי וכונתם היא שעל מי שיפול הגורל הוא יהיה הנותן לי שום לבוש : או יר' כל בגדי יחלקו להם מבלי גורל ועל לבושי שהוא לבוש מלכותי יפילו גורל · או יר' המנהג הוא בעולם שהאנשים שהרויחו בשותפות איזה דבר ממטלטלין מביאין א' מן השוק שישליך הגורל ביניהם ואלה המרעים הם הם בעצמם המחלקים והם הם בעצמם המשליכים הגורל והכל בא להם מצד התלהבותם לקחת מהר' את כל אשר לי או ליראתם פן יודע הדבר בעיר מצד בקשם לאדם מה שישליך הגורל ביניהם · או יר' עדין הם בגדי כי עדין הם עלי והם לבושי שעדין אני לבוש בו ועכ"ז הם מחלקים אותו ביניהם · או יר' כבר חלקו להם כל בגדי מבלי גורל וכדי שלא ישכח מהם מנהג השלכת הגורל מפילי' הגורל עליו · או יר' הנה בסבת שכל אחד מהם רוצה לקחת לעצמו את לבושי יוכרחו להשליך הגורל גם על שאר הבגדים אשר היו' כבר נחלקים ביניהם בלי גורל והוא אומ' ועל לבושי יפילו גורל ויר' בסבת לבושי יפילו גורל על השאר : ואתה ה' אל תרחק אילותי לעזרתי חושה יר' תן לי אילותי וכחי' שאפס ממני כדי שאעזר ואוכל להם כי בהיותו עם כחי אוכל להם ולא כאשר יבא כחרש כחי · או הנני קרוב להיותו גוסס כי לעפר מופתת השבתני ועכ"ז כל עוד שהנשמיני בקרבי קרוב אליך הדבר מאד להחיותי ולהשיב לי כחי ואילותי : הצילה מחרב נפשי יר' ואחרי שתתן לי את כחי הצילה את נפשי מחרב המרעים הנזכרי' ומיד כלב שסבב את יחידתי :
הושיעני מפי אריה יר' ואחרי זה הושיעני מפי אריה שהיה מקודם טורף ושאג :
אספרה שמך לאחי הכונה לדבר על צרותיהם של ישראל שהם מגיעי' עד הנקוד' האחרונה ולזה התפלל אל ה' שיביאם בהדרגה לאט לאט אל מציאותם הקודם ולא שיהי' זה להם בפתע פתאום כי הנה מצאנו ראינו כי מי שלא אכל ג' ימים וג' לילות יחלה או ימות אם יאכל בכמות רב איזה מאכל שיהיה · ולכן המציא ורמז דע"ה דבריו אלה באופן שאמרתי וקודם כל דבר אומ' אילותי לעזרתי חושה שהכונה בו על החזרת הכח וכמו שביארתי ואחריו אמ' הצילה מחרב נפשי ואח"כ אמ' מיד כלב יחידתי ואח"כ אמר מפי אריה ואח"כ אמ' מקרני רמים והם הפרים הנזכרי' למעלה ואחר כל אלו אמ' אספרה שמך לאחי ואח"כ אמ' בתוך קהל אהללך : או יר' באומר אספרה שמך לאחי לכוין למה שהאדם חייב להודות לה' אומר בכל דבר ודבר אודה ה' בכל לבב וכו' ובאומ' בתוך קהל אהללך כיון אל ברכת הגומל לחייבים טובות הנאמרת בעשרה אנשים זכו' ובכן חזר בכל חלוקה וחלוקה אל מאי דסליק מיניה עד שבא אל מה שאמר בתחלה באומר ואתה קדוש יושב תהלות ישראל והוא הוא יראי ה' הללוהו וכו' · או כאמר שבא עתה לנתם לעגומי נפש מצד הגליו' ויר' כבדוהו במהלל ולא תאמרו כי אם האל הגדול הגבור והנורא דלא לימרו לכו דסיימתם לכולהו שבחי דמרייכו וכו' וז"א וגורו ממנו וכו' · או יר' ואם תעשו כן תגורו ממנו ית' ולא מיראה בשר ודם : כי לא בזה יר' כי לא בזה ולא שקץ ענות עני ואדרבה העוני ההוא הוא ית' מחשיבו אל העני לכפרת עונותיו ולא הסתיר פניו ממנו כי כל אחי רש שנאוהו ולא האל ית' ובשועו אליו שומע יר' אפי' שכבר עשה את שאלתו ממנו ית' הוה עדין שומע את שועו : מאתך תהלתי יר' מה שאמרתי בתוך קהל אהללך אתה היית עוזר לי במה שנתת לי פה ולשון אהללך גם כי לשוני היה מתחלה מודבק מלקוחי וכדרי שאעשה בבואי לפניך לברך ברכת הגומל כאמור אשלם נגד יראיו והוא הענין שאר"ל באביגרמאה שהיה נודר כנגד כל הקהל וכו' · או יר' מאתך היתה לי תהלתי בקהל רב שאני מלך על כל ישראל וכו' :
יאכלו ענוים וגו' הנה רז"ל אמרו בירושלמי בפי' י' יוחסין א"ר חזקיה עתיד אדם ליתן דין וחשבון על כל מה שראתה עינו ולא אכל ר' אלעזר חשש לה להביא שמעתתא ומצמית ליה פריטין ואכיל בהון מכל מלה חדא בשתא יאכלו ענוים · ישבעו זה מרדכי ואסתר תנא לג' חלקים נחלק ממונו של המן שליש למרדכי ואסתר ושליש לעומלי תורה ושליש לבנין בית המקדש ולשתן בפסוק א' יאכלו ענוים וישבעו זה מרדכי ואסתר יהללו ה' דורשיו אלו עומלי תורה יחי לבבכם לעד זה בנין בית המקדש ע"כ · וכ"ל לומ' כי ענין היותו עתיד ליתן דין וחשבון וכו' הוא לפי שלא בירך עליהם בעת בואו לאוכלם והיינו אומרו יאכלו ענוים וישבעו יהללו ה' דורשיו וגו' · וכפי מה שהקדמתי יר' ואחרי היותי מהלל ומברך ברכת הגומל אעשה משתה ושמחה ויאכלו ענוים וישבעו ויהללו ה' דורשיו בברכם ברכת המזון · ואמר דורשיו לפי שע"י התפילה והברכה הנאמרת אחריה היא אברהם אע"ה מגייר את האנשים ושרה מגיירת את הנשים · ואומר יחי לבבכם לעד יר' לא יקרא לכם מה שכל' אוכלי עמי אכלו לחם אלי"ם לא קראו · שיר' לומר שלכך הם מתים לפי שלא ברכו לה' באכילה ההיא וכמו שפירשתי שם · אך אתם המהללים את ה' על האופן האמור יחי לבבכם לעד · יזכרו וישובו אל ה' כל אפסי ארץ יר' יחי לבבכם לעד ולא יהיו אליכם פועלי און לאכול אתכם כאשר היו אוכלי עמי האוכלי לחם כי אלי"ם לא קראו באכילה ההיא כי האנשים שישבו אתכם יזכרו את כל זה שהם רואים בעיניהם ושומעים באזניהם שאתם מהללים את ה' ובכן ישובו אל ה' כל אפסי ארץ וכו' וכמו שקרה בימי אברהם אע"ה שהוא היה מגייר את האנשים ושרה את הנשים · וישתחוו לפניך כל משפחות גוים בזמן המקווה :

כי

מלך היותי אנוסה ע"י שהייתי תקוף ומסובב מכלבי' שחפשו אחרי כתפיסת הכלב עד שמצאו אותי והייתי סגור בידם כמו שנאמר ביד ארי : יחלקו בגדי להם וגו' · מי שילבישו אותי בגדי מלכות לבוא לפני המלך · הצילה מחרב נפשי שלא יהרגני אל החצר הפנימית · מיד כלב יחידתי שלא תבא ביך הם מאחה ע"י ביאת הערל כי עד עתה באונס ועתה ברצון · אספרה שמך לאחי שאתקן קריאת המגילה שהיא במקום ההלל נוק בתוך קהל אהללך · יראי ה' הללוהו בקריאה המגילה כל זרע יעקב כבדוהו

רשי

יאכלו ענוים · לעת הגאולה לימות המשיח: יחי לבבכם לעד · כל זה אומ' לפניה': יזכרו וישובו אל יי' · יזכרו האומות הרעה שמצאתנו כשיראו את הטובה וישובו אל יי': כי ליי' המלוכה · כי יראו שחוזרת לך המלוכה והממשלה: אכלו וישתחוו כל דשני ארץ · הרי זה מקרא מסורס אכלו ענוים כל דשני הארץ וישתחוו ליי' בהלל והודאה על הטובה דשני ארץ טוב חלב הארץ · כל זה יראו אפסי הארץ וישובו אל יי': לפניו יכרעו · אז כל מתי האומות מתוך גיהנם ולא ירחם עליהם ל לחיות את נפש מגיהנם: ונפשו של כל אחד ואחד · לא חיה · לא יחיה ורבותינו דרשו מן המקרא הזה שהמתים לפני מיתת' בשע' נטילת נשמה רואין פני שכינה: זרע יעבדנו וגו' · זרע ישרא' אשר תמיד עובדים אותו: יסופר ליי' לדור · סרס המקרא ודורשהו יסופ' לדור אחרון לשם יי' ולשבחו את אשר עשה לאותו זרע: יבאו הראשונים ויגידו צדקתו לעם הנולד כי עשה להם צדקה:

מזמור לדוד · אמרו רבותינו כל מקום שנאמר מזמור לדוד מנגן ואחר כך שורה עליו שכינה מזמור להביא רוח הקדש לדוד וכל שנאמר בו לדוד מזמור שרתה עליו שכינ' ואחר כך אומר שירה: יי' רועי · במדבר הזה שאני הולך בו בשום אני שלא אחסר כלום: בנאות דשא · בנוה דשאי' לפי שהתחיל לדמות מזונותיו למרעה בהמה שאמר יי' רועי נופל על הלשון של יי' רועי נאות דשא ומזמור זה אמר דוד ביער חרת למה נקרא שמו יער חרת שהיה מנוגב כחר' והרטיבו הב"ה מטוב של העולם הבא מדרש תלים: נפשי

תהלים כב–כג

כ"ז יאכלו ענוים וישבעו יהללו יהוה
דרשיו יחי לבבכם לעד: יזכרו
כ"ח וישבו אל יהוה כל אפסי ארץ
וישתחוו לפניך כל משפחות גוים:
כ"ט כי ליהוה המלוכה ומשל בגוים:
ל אכלו וישתחוו כל דשני ארץ
לפניו יכרעו כל יורדי עפר ונפשו
לא חיה: ל"א זרע יעבדנו יספר לאדני
לדור: ל"ב יבאו ויגידו צדקתו לעם נולד
כי עשה: כג

א מזמור לדוד יהוה רעי לא אחסר:
ב בנאות דשא ירביצני על מי מנחות
ינהלני

(תרגום)

ייכלון ענותני וישבעון ישבחון קדם יי'
דתבעין ליה ישרי רוחא נבואה ברעיוני
לבכון לעלמין: ידכרון ניכסוי ויתובון
קדם יי' כל סייפי ארעא ויסגדון
קדמך כל גנסת עממיא: מטול דמן
קדם יי' מלכותא ושליט בעממיא:
וסגידו כל דהיני ארעא קדמוי גחנין
כל נחתין ביה קבורתא ונפש רשיעא
לא יחי: זרעיה דאברהם יפלחון
קדמוי ויחוון כח גבורתא דיי' לדרא
בתראה: יתובון בניהון ויתנון
צדקתיה לעמיה דעתיד למלך
פרישן דעבד: תושבחתא לדוד יי'
דזן ית עמיה במדברא לא חסרו כולא: כאתר ציחתא כהניית דאיתאין ישרינני
על מי ניחיא דברני

מזמור לדוד ח' ר"פ וסימ' גמסר לעיל בריש סיפרא סימ' ג':

אבן עזרא

יאכלו · הטעם שהענוים יאכלו וישמחו וישבעו מרוב השמחה בראות' כי השם הושיע העני אשר אין עוזר לו וטעם יחי לבבכם זה יאמר איש לרעהו כדרך ותחי רוח יעקב אביהם כי לבו היה כמת: יזכרו · טעם אפסי ארץ כי השומעים רק על פי שהם בקצה הארץ יזכרו זה הפלא שעשה השם וישובו לעבדו ואלה אינם ענוים על כן אמר כל משפחות גוים: כי · אז יודו כי לשם לבדו המלוכה וגם הכתוב הוא כמו והנבואה עודד הנביא שהטעם והנבואה נבואת עודד ורבים כמוהו כאילו אמר כי ליי' המלוכה ויי' מושל בגוים: אכלו · זה הפסוק כנגד יאכלו ענוים וישבעו כי דשני ארץ הם המתענגים בעולם הזה לאכול כל דשן ודשני ארץ הפך ענוים והטעם אם יתעדנו בעול' הזה בסוף ובאחרית ימיהם ישתחוו למלך האוסף רוחם ואין כח בהם למרות וככה לפניו יכרעו כל יורדי עפר וטעם ונפשו לא חיה על דרך בנות צעדה עלי שור כי אחד מהם לא יוכל לחיו' נפשו וזה רמז כי תאבד נפשם בעולם הזה הפך הענוים שכתוב בהם יחי לבבכם לעד: זרע · וי"ו לפניו גם וי"ו יעבדנו שב אל כי ליי' המלוכה והטעם כמו וחסד יי' מעולם ועד עולם על יראיו וככה בני עבדיך ישכנו ותחסר מלת אשר כמו עם לבבכם שלם כאילו הוא זרע אשר יעבדנו והם בני הענוי' הנזכרי' למעלה וטעם לדור לדור הבא על כן אחריו יבואו על דרך דור הולך ודור בא: לעם נולד · הוא דור שלישי וטעם צדקתו על דרך צדקתו עומדת לעד גם בעולם הזה: מזמור לדוד יי' רועי לא אחסר · זה המזמור נכבד ודמה עצמו כשה שמשגיחו על הרועה והנה השם הוא הרועה אותי על כן לא אחסר כל והטעם לא יחסר לי מה שאני צריך כדרך מלא: בנאות · הטעם שימצא הדשא ויהיה שם נוה קרוב שלא יתע בצהרים בעת שתרבץ השה · ועל מי הזכיר המים וטעם מנוחות הפך כחל סוסף: נפשי

מ"ע ספורנו ז"ל

יאכלו ענוים: יהי רצון שהענוים הנדכאים בגלות אף על פי שהיינם בני תורה יאכלו וישבעו לעתיד לבא די ספקם אמנם: יהללו את ה' דורשיו: כי ינהיג עליהם חסדו: יחי לבבכם לעד: לבב הדרשים והגלותי דורשיו יהי רצון שיבגלתי עד: יזכרו שלוך באופן: שישובו אל ה' כל אפסי ארץ: בהגולם שגלו בקצות הארץ: וישתחוו הגוים מע"א אע"פ שלא שבו בתשובה: כי לה' המלוכה ומושל בגוים: כמו כן המלך אשר ימשול אז בגוים והוא המשיח הוא לה': כי אמנם בעת הנה אותם הגוים שכבר אכלו את ישראל כבר נכנעו: וישתחוו כאמרו והלכו אליך שחוח בני מעניך: לפניו יכרעו כל יורדי עפר: אמנם לפני השפים יכרעו אותם שכבר נכנעו וכן יכרע מי שנפשו לא חיה: שלא עשה תשובה: אמנם זרע יעבדנו בגלות: יספר לה' לדור בתוך כל הכתוב לחיים בירושלם כעתידה שאין הכל עולים לה: לדור לאותו הדור שיגלה בו המשיח יגידו צדקתו של האל ית' לעם נולד שעשה לעם שנולד ונגאל מן הגלות: כי עשה כי אמנם צדקה עשה עמהם שגם הם לא היו ראוים לכך:

בזה המזמור התפלל על עצמו בענין שלא יחסר לו: אמר יי' רועי ברחמיו לא בזכותי: יהי רצון שלא אחסר: להבא: בנאות דשא יתן בזכותי באופן שלא אצטרך לבלות ימי להשיגם: נפשי

מנחת ערב

כבדוהו במשולח מנות ומתנו' לאביונים · וגזרו מתנו כל זרע ישראל לקיים ימי הפורים ולא יעבור כי לא בזה נגו' ענות עני זה הצום של ג' ימים ונשוען זה תפלת מרדכי מאתך הללתי שכבר רמזת בתורה קריאת המגלה כמש"ז על פסוק כתב זאת זכרון בספר הרי שמאתך תהלתי ולולא תורתך לא היו החכמי' רוצים לכתוב המגילה לדורות · יאכלו ענוים וגו' לעשות ימי משתה ושמחה ולא כאלו שמזכירי' דברי שחוק בסעודתם מחוך כוס מלאה אלא יאכלו ענוים וישבעו יהללו ה' דורשיו וגם הם שמחים בשמחת מצוה בשתית יין ועל כל כוס וכוס תלי תלים של ברכות וחי לבבכם לעד כעין חמרה וחיי לפום רבנן: יזכרו וישובו ע"כ שבו בתשובה כמו שהז"ל גדולה הכרת טבעת וכו' שהחזיר ישראל למוטב · ומה גם וישתחוו לפניך משפחות גוים כי רבים מעמי הארץ מתיהדים וגו' · לעם נולד שהיו כבריה חדשה שנגאלו ממיתה לחיים:

אבן יחייא

יאכלו וגו' ר"ל ומשלמי נדרי יאכלו ענוים והם כהני ה' וישבעו: ויהללו גם הם את ה' מפני היותם דורשיו · וידרשו לדעת הנסים אשר עליהם נקרבו השלמי נדבות ונדרים · באופן שיתלבשו מרוח הקדש כי יחזו את האלהים מצד מה שאכלו ושתו · ויראו איך בעתיד יחי לבבכם מכם עם ישראל והוא כנפשכם שתזכה לנצחיות · יזכרו וגומר ועוד יראו איך בעתיד יהיה כאלו כל אפסי ארץ אשר שכחו את ה' · יזכרוהו וישובו אליו · וישתחוו לפניו כל משפחות גוים · להכירם כי ליי' המלוכה בכל הנמצא · והוא מושל ומשגיח בפרטות בגוים · וכן יראו כי לעתיד לבוא מלאה הארץ דעה את ה' וגר זאב עם כבש וגומר וזהו אומרו כל הבהמות שהם דשנות הארץ כשיאכלו יכירו משגיחם וישתחוו לו · וכן כל שאר החיות ועופות ודגים שסופם לעפר ונפשם לא תחיה כנפש האדם אחר המות · גם הם לפניו יכרעו · זרע יעבדנו וגומר ואין לאומר שיאמר כי בהיות שאז יהפוך לעמים שפה ברורה לקרוא כלם בשם ה' · כי שאר האומות ישוו במעלה עם ישראל · כי לא יהיה ככה · אבל זרע ישראל שיעבדוהו לה' תמיד · לדור שיבוא לעתיד לבוא · הוא לבדו יסופר ויקרא לאדני · ר"ל היותו עם ה' וחלקו · והם יבואו תמיד ויגידו צדקת ה' כי עשה מאז שנברא העולם · לעם משאר האומות אשר נולד עתה מחדש בהאמנת שם ה' ותורתו האמיתית · באופן כי יהיו ישראל במדרגת החכמים והמשפיעים ויקראו עם ה' · ויהיו שאר האומות במדרגת התלמידים · ויקראו עם נולד וחדש באמונה:

מזמור לדוד וגו' המזמור הלז כוונתו סיפור בבטחון השלם בה' · ה' רועי וגו' ר"ל בהיות בטחוני בה' · ומחשבתי שהוא רועי תמיד · לכן גזרתי אומר כי לא אחסר · כי יודע ה' דרך צדיקים · ולכן יתקיימו · ודרך רשעים תאבד ותחסר להיות כי אין ה' בקרבם · ואמרו רועי · על דרך האלהים הרועה אותי מעודי עד היום הזה שאמר יעקב אבינו · כי הא' ירעה הצדיקים וישגיח עליהם · כרעות הרועה את צאנו · בנאות דשא וגו' · ר"ל ולכן להיותו רועי · ירביצני בנאות דשא · כאשר יעשה הרועה הטוב שירעה וירביץ בצהרים צאנו במקומו' דשני' ומלאים דשאים · ובמקומות שיהיו שם נאות רועי' לחסות תחת צלם מעט הצאן בעתות הצריכו לכך · והוא משל שיעמידהו בעה"ז במיטב הארץ ובעושר וכבוד · ועל מי מנוחות ינהלני כאשר יעשה הרועה הנאמן לצאנו כי לא ישקם מי כחל שוטף לבל יזיקם · והוא משל שהטובות נופלות יהיו אליו ויבואו בלי עמל ויגיעה · נפשי

תורת חסד · תהילת ה'

כי לה' המלוכה וגו' ירצה עם היות שיהיה להם מושל תנה הם ימליכו עליהם לך אתה ה': אכלו וישתחוו וגו' גם זה הפסוק מדב' על מה שיהיה כשיאכלו מבשרו של לויתן ולפניו ית' יכרעו כל יורדי עפר כלומר הרשעים ומי שנפשו לא חיה רק שאדרבה המיתה והוא הרשע והפועל און · זרע יעבדנו יסופר להם לדור יר' זרע שעדין הוא במדרגת זרע ר"ל שעדין אין לו בנים כי אם שהוא נקרא בשם בנו של פלוני ולא אביו של פלו' הנה גם זרע יסופר להם לדור מאחר שיעבדנו לו ית' · או יר' זרע אחד שיעבדנו לו ית' יסופר לה' כדור אחר והוא ע"ד אומר וצדיק יסוד עולם ודומה לזה שמעתי שיר' אומר הנני ה' אלהיך אשר הוצאתיך וגו' כלומר חשוב בדעתך כאילו לך לבדך הוצאתי והוא ע"ד מה שאז"ל שאמר מרע"ה כלום אמרת לא יהיה לכם וכו' והכונה בו כי זכות צדיק א' די להציל את כל העולם כלו ע"כ: ובילקוט פ' ויצא הרז"ל ויאמר אליו מלאך האל"ים יעקב יעקב לו ולדורות אין דור שאין בו כאברהם ואין דור שאין בו כיעקב ואין דור שאין בו כמשה ע"כ · והוא אומר זרע יעבדנו יסופר לה' לדור ויר' כי מי שיעבדנו לאל ית' יסופר לה' לגדול ורם כפי מה שהוא הדור ההוא שהוא עומד בו ואז יקרא בשם אברהם או יעקב או משה ר"ל דומה להם בצד מה כאמור: יבאו ויגידו צדקתו יר' יבואו ויגידו צדקתו לעם נולד כי עשה הזרע האמור ויהיה זה ע"ד אומר ואת הנפש אשר עשו בחרן באופן כי יסופר הזרע הלזה לפניו ית' כאילו הוליד בנים רבים וכמו שאמר הכתוב כה אמר ה' לסריסים וגו' ונסמך כל זה אל מה שאמר מקודם יאכלו ענוים וישבעו וכו' לומר כי מצד הכלול ההוא אחרי האכילה והשתיה ההיא יתגיירו הנסים רבים · וכמו שהיה אברהם עושה וכו' · ואפשר עוד לפר' שבעה פסוקים אלה באופן אחר והענין הוא פר"ל כי נדריו ישלם כנגד היראים מאת ה' אשר כתב בתורתו כי תדור נדר לה' אלהיך לא תאחר לשלמו כי דרוש ידרשנו ה' וגו' וכשיראו אלו היראים את מעשהו אשר ישלם את מה שנדר ימשך להם טובה רבה להיותם עושי' ג"כ כמעשהו ובכן יאכלו ענוים והם העניים הצנועים אשר פרע להם מה שנדר לתת להם וכו' וכמו כן יהללו ה' דורשיו על שיחונם לתת להם טרף ומזון כי הנה כבר הזמין להם די מחסורם ע"י איש כליב אשר כמוהו ולכן אמר יחי לבבכם לעד ור"ל אתם העושים כמעשה אלה יחי לבבכם לעד ולא שיהיה לכם כי דרוש ידרשנו ה' אלהיכם מכם ויהיה בכם חטא איחור הפרעון · ואולי באומר עמים כיון אל כללות המון העניים הצנועים וכאומרו דורשיו כיון אל התלמידי חכמים הנזונים מנדבותיהם של העשירים ובכן יחי לבבם לעד כי זכות התורה שעוסקי' בה הדורשים הנזכרים יחיה אותם ויגן עליהם ועל מי שיחזיק בידיהם וגדולה תורה שנותנת חיים לעושיה בעולם הזה ולעולם הבא ובאומר יזכרו וישובו אל ה' וגו' ר"ל כי כל אפסי ארץ בראותם המעשים הטובים האלה הנה אז תכף ומיד יזכרו כל מה שעשו ויפשפשו במעשיהם וישובו אל ה' וכשיפשפשו ולא ימצאו במה לתלות ענין היסורין הבאים עליהם יתלו בבטול תורה ויהיו משם והלאה דורשי ה' ועוד יהיה להם כי ישתחוו לפני ה' כל משפחות גוים ולא שיהיה זה להם שימותו נשיהם ובניהם הקטנים אם מצד איחור השילום או מצד העונות וחטאות ואומר כי לה' המלוכה וגומר הוא ענין כתיבת טעם אל ענין ההשתחויה וכו' ואומר אכלו וישתחוו וגומר ויר' אכלו וישתחוו כל דשני ארץ אשר היו מקודם עושים כל ימיהם כחגים ועכשו שבו בתשובה ולפניו יכרעו כל יורדי עפר כי כמעט היו יורדים אל העפר אילו לא היו שבים בתשובה וכמו כן מי שנפשו לא חיה ועכשו החייה אותה בהשיבתו הרמתה וכו' באופן כי זרע יעבדנו יסופר לה' לדור יען היותו שבה שמתני יראו וכן יעשו ויבואו ויגידו צדקתו ע"ד מה שאמרה התורה על מרע"ה לדקת ה' עשה וכו' והוא בעצמו אומר לעם נולד כי עשה והוא ע"ד אומר ואת הנפש אשר עשו בחרן:

כג מזמור לדוד ה' רועי וגומר הנה נסמך מזמור זה אל הקודם אליו יען כי למעלה אמר יאכלו ענוים וישבעו וגומר והוא אומר פה ה' רועי וכו' ואולי שלמעלה אמר ישגבך שם אלהי יעקב והוא היה האומר האלהים הרועה אותי וכמו שהרז"ל שאמר דוד כשם שקראו יעקב רועה כך אני וכו' ולהיות כי משה ודוד היו רועים את צאנם אחר המדבר כדי להרחיקם מן הגזל לכן אמר כי בהיות ה' הרועה שלו אין צורך מהרעייה שלו במדברות כי אם בנאות דשא ועל מי מנוחות וכו' · או יר' באומר על מי מנוחות לומר כי גם כי המים השקטים אשר הם במנוחה ובלתי נגררים ממקום למקום אינם כל כך טובים כמים הנגררים וכו' עכ"ז על מי מנוחות ינהלהו ויהיו לו המים הללו טובים מאד וכו' · ואולי כיון בזה על דרך מה שדרשו הדרשנים במה שאמר הכתוב והית' מנוחתו כבוד ואולי כזרקה בפיו גם בענין זה רוח נבואה ודבר ברוח קדשו על הענין הלזה בעצמו אשר יהיה למלך הלזה אשר עליו נאמר והיתה מנוחתו כבוד כי ממנו ומזרעו עתיד להיות והיינו אומר על מי מנוחות והיינו אומר והיתה מנוחתו וכו' · או יר' בנאות דשא והם המצות ירביצני ועל מי מנוחות והיא התורה ינהלני ונפשי ישובב בדרושים האלהיים וינחני ויורני שאלך במעגלי צדק והוא אומר ובחרת בחיים וגם כי אלך בגיא צלמות כאשר קרה לאברהם אע"ה בהיותו בתוך דורו לא אירא רע כי אתה עמדי ולהיות כי הרועה לפעמים ימכור שה או טלה כדי לאכול הוא או לאכול את כספו וכו' לכן אמר לא כן אתה ה' עמדי אך אדרבה תערוך לפני שלחן נגד צוררי דשנת בשמן ראשי שנמשחתי למלך וכוסי רויה לברך ברכת זימון באכילת הלויתן והוא מאמז"ל שאמר דע"ה אני אברך ולי נאה לברך והוא אומר אך טוב וחסד ירדפוני כל ימי חיי וכו' · או יפורש המזמור הזה באופן אחר והוא מכוון ברוח הקדש אל מה שקרה אחרי כן ולכן אמר בנאות דשא ירביצני אך לא כנבוכדנצר דעשבא כתורין יטעם וכו' ולי על מי מנוחות ינהלני וכמו כן נפשי ישובב ולא יהיה לי כמ"כ ללבב חיותא אתיהיב ליה וכמו כן ינחני במעגלי צדק ולא כמ"ש שאמר לו חטאיך בצדקה פרוק ועוייתך במיחן עניין ולא רצה לעשותו תמיד ולכן קל מן שמיא וכו' וגם כי אלך בגיא צלמות כאשר היה הולך כ"כ הנה אני לא אירא רע כי אתה עמדי שבטך ומשענתך המה ינחמוני והוא מה שהרז"ל שכיון שהיה דוד רואה עמו הכרתי והפלתי ושרי העם וגדוליו היתה אתי דבר התוחלת ומש"ש בהיות האל ית' עמו · ואולי כיון על יהויכין שהלך לבבל שהיה גיא צלמות וגם שם הוכה לו ונתגדל על כל המלכים שהיו אתו בבבל והוא אומר שבטך ומשענתך המה ינחמוני ולהיות שעל שלחנו של אויל מרודך היה אוכל לחם בפני שאר המלכים לכן אמר תערוך לפני שלחן נגד צוררי ולהיות שארוחתו ארוחת תמיד נתנה לו וכו' לכן אמר דשנת בשמן ראשי כוסי רויה ולהיות כי שם אמר הכתוב כל ימי חייו לכן אמר פה אך טוב וחסד ירדפוני כל ימי חיי · ויהיה א"כ פירוש הכתוב ההוא כל ימי חייו של יהויכין וכו': ואני שמעתי בזה שיר' ע"ד מה

ינהלני: נפשי ישובב ינחני במעגלי־ צדק למען שמו: גם כי־אלך בגיא צלמות לא־אירא רע כי־אתה עמדי שבטך ומשענתך המה ינחמני:
ה תערך לפני שלחן נגד צררי דשנת בשמן ראשי כוסי רויה: אך טוב וחסד ירדפוני כל־ימי חיי ושבתי בבית־יהוה לארך ימים:

כד

א לדוד מזמור ליהוה הארץ ומלואה תבל וישבי בה: כי־הוא על־ימים יסדה ועל־נהרות יכוננה: מי־יעלה בהר־יהוה ומי־יקום במקום קדשו:

נקי

דברני: נפשי ייתיב במנא דברני בהילכות צדקא מטול שמיה: ברם כד אזל בגלותא במישר טולא דמותא לא אדחל מבישתא מטול דמימרך בסעדי תיגראך תריצא ואוריתך הינון ינחמונני: סדרת קדמי פתור מנא זקיף קביל מעיקיי דהינתא בעופיא פטימיא גושמיה ובמשח רבותא ריש כהניי כלידי רוותא: ברם טבתא וחסדא ירדפונני כל יומי חיי כד אתיב בבית מקדשא דיי נגרא דיומנא: לדוד תושבחתא דיי הא ארעא וברייתהא תבל ודיתבין בה: מטול די הוא על ימביא שוי שיתסאה ועל נהרותא אתקינאה: מאן יסק לטור בית מקדשא דיי ומאן יקום באתר קודשיא:

דכי

רשי

נפשי ישובב · רוחי שהופג בצרות ובמגוסה ישובב לקדמותו : במעגלי צדק · בדרכי מישור שלא אפול ביד אויבי · בגיא צלמות · בארץ חשך ועל מדבר זיף אמר כל צלמות לשון חשך פירשו דונש בן לברט : שבטך ומשענתך · יסורין שבאו עלי ומשען שאני בטוח על חסדך שניהם ינחמוני שיהו לי לסלוח עון ובטוח אני שתערוך לפני שלחן היא המלכות : דשנת בשמן ראשי · כבר נמשחתי על פיך למלך : כוסי רויה · לשון שובע : ליי' הארץ · ארץ ישראל ותבל שאר ארצות : על ימים יסדה · שבעת ימים מקיפין ארץ ישראל וארבע נהרות ירדן וירמוך קרמיון ופוגה : מי יעלה בהר יי' · אף על פי שכל יושבי תבל שלו אין הכל כדי ליקרב אליו אלא אלה נקי כפים וגו' :

לא

מסרה

ינחני ב' וסי' מן ארם ינחני בלק: נפשי ישובב ינחני במעגלי צדק: וחסד ה' קמצין וסימ' טבא רדף חייא ונטר אסתר · ופי' אך טוב וחסד ירדפוני · רדף צדקה וחסדי חיים וחסד עשית עמדי · שומר הברית וחסד דעזרא · ותשא חן וחסד לפניו : כל סיפרא לדוד במ"ז לדוד מזמור וסי' לדוד מזמו' ליי' הארץ ומלואה · לדוד מזמור דקוה קויתי · למנצח לדוד מזמור יקום אלהים ויפוצו אויביו · לדוד מזמור חסד ומשפט אשירה · למנצח לדוד מזמור אלהי תשועתי · למנצח לדוד מזמור נאם יי' לאדני · למנצח לדוד מזמור יי' חקרתני ותדע :

אבן עזרא

נפשי · הזכיר כי הרועה לא ידפקנו להוליכו ממרעה אל מרעה בכיתון רק נפשי ישובב בשובה ונחת וטעם במעגלי צדק שלא יוליכנו על גבעות ועל עמקים וכל זה לא למעני הוא עושה רק למען שמו למען ספר שמו בכל הארץ כי הוא רועה טוב ורחמן ואין כמוהו : גם · הטעם אם תקראנה גזירות השמים שהשם גזר מימי קדם לבוא רעה בעולם וידמה הרעה לגיא צלמו' לא אירא רע לא אירא שרע יהיה לי כי שבטך יראה לי הדרך על שאלך וזה השבט והמשענת בה יתנח' לבו והטעם כאשר תבואנה שנת רעה לעולם השם יסבב סבות לחוסים בו לחיותם ברעב ולהציל ממות נפשם והטע' מות שאיננו כדרך התולדת כמו מתי מלחמ' ומגפ': תערך · נגד צררי · כנגד בגיא צלמות על דרך מעוף צוקה והנה השלחן כנגד הדשא וכוסי רויה כנגד על מי מנוחות ורויה תאר השם כמו אשה חכמ' ומרוב דשן המטעמים שהם על השלחן ראשו מדושן כאילו הוא בלול בשמן רענן וטעם זה המזמור על עבדי השם העוזבים תאות העולם והם שמחים בחלקם ויחשבו כי לחם ומים כנגד כל תענוג המטעמים כי מחשבתם ולבם על תענוגי העולם הבא על כן יניחו תענוגי רגע בעבור תענוג עול' על כן אמר אך זאת כל מחשבתי וטעם ירדפוני כל כך ארגיל עצמי לעשות טוב וחסד טוב לנפשי וחסד עם אחרים ללמדם ולהורותם לעבוד את יי' עד שיהיה לי חוק כי אילו רציתי להניח הטוב רגע אחד הוא היה רודף אחרי וטעם ושבתי פעם אחר פעם כדרך כלה שב במרוצתה וי"א כמו ושקטתי מגזרת בשובה ונחת תושעון והנה הטעם כי לעולם אעשה טוב וחסד כל ימי אשב בבית השם להכיר מעשיו וזאת היא התפלה באמת כי אז יתבודד מבני אדם : לדוד · ליי' הארץ ומלואה · כי הוא על ימים · בעבור שיש מקומות בארץ יקבלו כח עליון כדרך וזה שער השמים על כן הקל לאמר ליי' הארץ בעבור בהר ה' והטעם לה' הארץ כי בדרך התולדת נבראה להיותה תחת המים ובאפס השם יבש קצתה והיא המחלה אשר היא מגולה על כן כי הוא על · ויאמר רבי משה כי פי' על כמו עם כמו ויבואו האנשים על הנשים והטעם שלא היה על מתכונת ישרה שיחיו בני אדם עליה כי אם שיהו סביבה ימים ונהרות וכן בלעם אמר כי הטעם שאיננה רחוקה מנהר או ים : מי · הר יי' · זה הר המוריה וזה המזמור חברו דוד אחר דבר גורן ארונה היבוסי : ומי יקום · הטעם לדור בו :

נקי

מ"ע ספורנו ז"ל

נפשי ישובב · משבלי העולם: במעגלי צדק · במצות שלא אטה אל שקרוו' : למען שמו · שלא יתחלל על ידי : שבטך שהכיתני כן לשעבר : ומשענתך · שאחרי כן הייתה למשען לי ומורתני: המה ינחמוני · בעת צרה שאני מקוה ומצפה שתעשה כן לבבא : תערוך לפני שלחן נגד צוררי · המשתדלים להסיר מאיתי ולגרשני אל המדברות כי אתנם כבר : דשנת בשמן ראשי · שמשחת אותי שאול במלכותו למלך וראו' שתהיה: כוסי רויה · שאשיג מזונותי ברוחב : אך · אתנם אני מבקש זה בלבבד : טוב · לקח טוב והתבונן בתורה ובתכתה : וחסד של הקדוש ברוך הוא שיתן די מחסורי : ירדפוני · בלתי השתדלותי : ושבתי בבית ה' אחר שגרשוני מהסתפח בנחלתו אשוב לשבת בו לאורך ימים :

בזה המזמור התפלל על ישראל שיזכו כלם לימות המשיח ולחיי העולם הבא · אמר הנה :

ליי' הארץ ומלאה · לה' כל הארץ : תבל · שהוא החלק המיושב ואמנם הוא בקיום הכל : כי הוא על ימים יסדה · והענין שהוא חפץ בקיום כלם כי אתנם יסד אותה על ימים שהקום המים לגדר הארץ · ותראה היבשה : ועל נהרות · וסדר בה נהרות לגורך יושביה אשר בה אתנם : מי יעלה בהר ה' · בהר הקדש בירושלם בעתידם שאין הכל זוכים לעלות לה : במקום קדשו · במקדש העתיד :

נקי

תורת חסד תהילת ה'

מה שפירשו באוז"ל ולא עוד אלא שאינו יודע באיזה דרך מוליכין אותי שיר' כי אפילו שילך לגן עדן אינו יודע באיזה דרך מוליכין אותו שם אם בדרך טובה או רעה והוא אומר ינחני במעגלי צדק כלומר שינחהו במעגלים הטובים וגם אם באולי ילך בגיא צלמות לא יירא רע כי ה' עמו אפי' באותו הדרך הרע ע"כ : ובברכות פ' הרואה א"ר אלעזר א"ל הקב"ה למלאך טול לי רב שבהם שיש בו ליפרע מהם כמה חובות באותה שעה מת אבישי בן צרויה שהיה שקול כרובה של סנהדרין ופרש"י שיש בו ליפרע במה שיש במיתתו כדי לכפר על כמה עונות עכ"ד והכונה בו כי בראותם מיתת הצדיק הנה תכף ומיד יעשו תשובה כי יבינו כי מפני הרעה נאסף הצדיק · ועל זה הדרך שמעתי שהיא כונת הפסוק באומר הושיעה ה' כי גמר חסיד וכו' שיר' לומר כי אחרי שמת הצדיק לכפרת עון הדור היה ראוי להם שיחזרו בתשובה והם אפילו בדבור אינם טובים מכל שכן במעשי' א"כ הושיעה לנו ממקום אחר כי אין לנו צדיק אחר שימות לכפרת עון הדור ע"כ · וכפי זה הדרך אולי יר' לומר הנה אתה ה' לוקח את החסיד כדי שעם זה יתכפרו עונות אנשי דורו וישובו מצד זה בתשובה שלמה ואחרי היות אמת שאינם עושים תשובה הנה נמצא להם בזה ב' רעות א' מהנה היא רעת עונותיהם והאחרת היא הרעה שעשו והיא שהם היו סבה שנפטר החסיד מביניהם ולא הועיל יען כי לא שבו בתשובה לפניך ואדרבה הרעו מעלליהם א"כ הושיעה ה' על הרעה הזאת השנית כי היא רעה גדולה לנו מזה הענין והוא ע"ד נפלה עטרת ראשנו אוי נא לנו כי חטאנו מהה"ר משה אלמושנינו ע"ה · וזהו אצלי אומר הצדיק אבד וגומר ואנשי חסד נאספים באין מבין כי מפני הרעה נאסף הצדיק כי למה שלא הבינו כי מפני מטאתם נאסף הצדיק נמצא א"כ כי על חנם נפטר הצדיק ההוא והוכרח הדבר שימותו עוד שני אנשי חסד א' לכפרת עון הדור שלא נתכפר במיתת הצדיק ההוא ואחר שלא שבו בתשובה ואחד לכפרת אותו עון שבא להם והוא שנאסף הצדיק ולא הבינו על מה נאסף והם היו גרמה באבדתו ונהיה הענין על חנם כאמור · וכדי לכוין לענין זה אמר דע"ה כי פסו אמונים וגומר ור"ל כי פסו ב' אמונים אחר שגמר החסיד ואולי באומ' מבני אדם יר' לומר בסבת הבני אדם שלא הבינו על מה נאסף הצדיק וכו' ולכן אמר רש"י במי שיש במיתתו לכפר על כמה עונות ויר' על כמה עונות מאנשי דורו · או יכוין אל ד' חלוקי כפרה : ואולי רצה לומר כי לפי שהמיתה מכפרת על כל העונות והצדיק הוא שקול בדורו והרי א"כ במותו כאילו מתו דורו לכן אמר כי במותו יש לכפר על כמה עונות ואם תמצא לומר כי המיתה המכפרת זכו' היא אחר התשובה וכו' הנה אין ספק כי בראותם מיתת הצדיק יראו ויבינו כי בעונם מת וזה יהיה סבה שישובו בתשובה על עונם כאמור · ועל זה הדרך יר' באומר ושבתי בבית ה' לאורך ימים כלומ' יהי רצון מלפניך שלעולם אעשה טוב וחסד אך בתנאי שכל ימי הקצובים לי אשב בבית ה' וז"א לאורך ימי' כלומר לאורך ימים הקצובים לי ולא שיהיה הדבר שאעשה חסד לאנשי דורי במה שאמות אני לכפרת עונם וזה יהיה לפי שאתה ה' תעזור שיהיו כל אנשי דורי צדיקים ולזה נסמך אצל זה המזמור אומרו :

כד לדוד מזמור וגומר מי יעלה בהר ה' וגומר זה דור וגומר והענין הוא מובן מעצמו · ואולי באומר נקי כפים ר"ל שלא חטא במצות לא תעשה ואם עשה איזו מהן היתה על דרך יעל ודומה לזה והיינו אומר ובר לבב כי נשא לשמים · ובאומר אשר לא נשא לשוא נפשו שמעת בשם מהר"י בי רב ז"ל שר"ל שלא יגע לריק אלא לעבודת ה' עכ"ד · והיינו א"כ מצות עשה ולזה אמר ישא ברכה מאת ה' וצדקה מאלהי ישעו והוא כאומר רודף צדקה וחסד דהיינו צדקת התורה ומצותיה כרז"ל ימצא חיים צדק' וכבוד וכמו שביארתיו במקומו והיינו אומר רודף צדקה היינו אומ' זה דור דורשיו שהם דורשים ורודפים באיזה אופן יוכלו לעשו' מאמרו ית' · או יר' ע"ד מה שכתבתי משם ה"ר שלמה באלשה נ"ע בפסוק אני בצדק אחזה פניך וגו' והיינו אומר פה דורשיו מבקשי פניו סלה כי בענין נתינת הצדקה הם מבקשים לראות את פניו ית' הטובי' עמהם סלה והוא בנותנם הצדקה לבני אדם ההוגנים באופן שלא יאמר בהם כי בעת אפו ית' הוא עושה כזה עמהם ושעל כן הוא ית' מזמין להם בני אדם הבלתי מהוגנים ופו' : ומהרי"ט ז"ל כתב יר' באומרו ומלוא' ותרומת' מלשון מלאתך ודמעך והיא א"י הנקראת תבל ברזל שאמר למה נקר' שמה תבל שהיא מתובלת בכל ובשאר ארצות מה שיש בזו לא יש בזו ועל נהרות יכוננה שישתו מהם יען היותם מתוקים מה שאין כן הימים :

זה

אבן יחייא

נפשי ישובב וגומר · רוצה לומר ובעולם הבא ינוח נפשי · וזה להיות כי למען שמו שהוא רב חסד · ינחני תמיד במעגלי צדק בעולם הזה ויעזרני לפעול פעולות הצדק והיושר כי בא לטהר מסייעין אותו · וגם כי יצרי הרע מכיעני לפעול הפעולות הרעות · למען אלך בגיא צלמות והוא גיא בן הינום · אני לא אירע רע · רוצה לומר לא אירא להתפתות אליו לפעול רע · וזה יען כי אתה תמיד עמדי ואת האלהים התהלך נכח · ושבטך והוא שבט מוסר מיסוריך עלי · ומשענתך והוא תורתך אשר בה אשען להיותה משיבת נפש · המה יחד ינחמוני כי לא אלך בגיא צלמות · כי ביסוריך יושפל · יצרי הרע · ובהגיית תורתך ינשא יצרי הטוב · תערוך לפני וגו' רוצה לומר ואף כי כפי טבע אין אדם זוכה לשתי שלחנות · אני בוטח בך שתזכני בהם · ותערוך לפני שלחן בעולם הזה · נגד צוררי ועל כרחם · באופן הלז כי דשנת בשמן ראשי · והוא השמן אשר נמשח בו על ידי שמואל למלך · וכוסי שרוצה לומר חלקי בעולם הזה יהיה רויה ומלא כל טוב והוא רמז כי תכון מלכותו מאד ויהיה דוד בכל דרכיו משכיל · וגם כסף וזהב רב אתו · ויעשה שם בכל הארצות · אך טוב וגומר רוצה לומר וגם בך אבטח שתערוך לפני שלחן בעולם הבא · נגד צוררי · באשך שהוא ממעט כל שאר המעשים · זולת עשייתי הטוב והחסד שהוא היושר ולפנים מן השורה המה ירדפוני כל ימי חיי והם חיי העולם הבא וכאומרם ז"ל ימי חייך העולם הזה כל ימי חייך לימות המשיח · וזכותם ישייעוני ויהיו נגדי תמיד באופן כי אנוח ושבתי בבית ה' לאורך ימים ולעולם ועד ויהיה שבתי מן נפשי ישובב :

כד לדוד מזמור להיות כי אמר במזמור הקודם קוותו לזכות בשתי שלחנות · וכי ינוח בבית ה' לאורך ימים · בא לבאר במזמור הלז כי לא כל אדם זוכה לכך רק הנקי כפים וגו' · לה' הארץ וגו' ר"ל הן לה' כל הארץ מהמדברות והרים ובקעות מהבלתי מיושב ומלואה · והן לה' תבל והוא החלק המיושב מן הארץ · והיושבים בה · כי הוא וגו' ר"ל כי החלק הבלתי מיושב על ימים יסדה · כי ים אוקינוס מקיף את כל העולם · והחלק המיושב על נהרות יכוננה · כי בלי מים הוא נמנע הישוב בשום מקום · מי יעלה וגו' ר"ל ואף כי כל היושבים בחלק המיושב הם לה' ומפעולותיו · לא תחשוב היותם כלם שוים במדרגה אחת · כי מי הוא אשר תחשוב מכל היושבים בעולם · שיזכה לעלות בהר ה' והוא עולם המלאכים · ומי יזכה לקום במקום קדשו והוא עולם האלהי · זולת השלם במעשה ובמחשבה ודבור · כי במעשה יהיה נקי כפים · ובמחשבה יהיה בר לבב · ובדבור אשר לא נשא לשוא נפשו מה' והוא שמו המורה על מהותו · ורוצה לומר לשוא למגן והוא הזכרת שם שמים לבטלה · וכן לא נשבע למרמה ·

ישא

מנחת ערב

ה' רועי כי הוא בעצמו רועה ישראל לא כמו שאר האומות שהם נזונים ע"י השר · גם ע"י שה' הוא רעי ושאיני יושב תחת שום שר ע"כ אף אם אחטא אוכל לשוב כי יש תשובה לישראל משא"כ הא"ע שהם מונהגים ע"י שליח ואינו יכולת בידו למחול וז"ש נפשי ישובב באף שאני משובב בחטא ינחני במעגלי צדק ע"י תשובתי וע"י התשובה מחמלים עונותי ואיני מחירא מעונש גהינם וזה גם כי אלך בגיא צלמות לא אירע מרע שהוא עונש גהינם כי אתה עמדי ובידך למחול לא כן שארי אומות וע"כ מובטח שאזכה לסעודה שתעשה לצדיקים לע"ל ויהיה לפני שלחן ערוך בסעודות לויתן נגד צוררי שהם יראו ויבושו כמ"ש ז"ל הללו יושבים והללו יושבים הצדיקים יושבים ואוכלין ושמחים והרשעים יושבים ומצטערי' ומתביישים וזה נגד צוררי · ועוד תעשה לי כבוד שאני אברך על הסעודה וז"ש דשנת בשמן ראשי לתת לי כבוד שאזכה לברך ברכת המזון ויהיה כוסי רויה · באופן שיש לי בע"הז ובע"הב וזה אך טוב וחסד ירדפוני כל ימי חיי וא"צ"כ לא יכוכה ע"כ זכיותי וע"כ הוא חסד ושבתי בבית ה' לאורך ימים לע"הב · בקבול שכרי וכ"ש נפשי ישובב בתורתך שכ' תורת ה' תמימה משיבת נפש ינחני במעגלי צדק כבוד לא שיש לי זכות אלא למען שמו גם כי אלך בגיא צלמות בקדקדו של מדבר · לא אירא רע כי אתה עמדי ·

[illegible]

נקי · בעבור היות כל המעשים בידים הזכיר נקי כפים שלא עשה רע והוא בר לבב שהוא העיקר ונפשו עלם כבוד השם כמו נשבע יי' בנפשו וכתוב נפשי דרך כינוי בעבו' כבוד השם על דרך והייתי אני ובני שלמה חטאים כאשר פירשתיו והנה הזכיר המעשה והלב והלשון : ישא · אמר ישא ברכה כנגד לא נשא לשוא נפשי : זה · רמז לדור שנבנה הבית בימיהם במות דוד ואחר כך שב לנכח השם כי זה הדור הם מבקשי פניך · סלה באמת יעקב סלה פי' הם זרע יעקב ואין צורך לפי' אחר שאמר תחסר מלת אלהי יעקב : שאו · אמרו קדמונינו ז"ל כי זה רמז להכנס ארון אל בית קדשי הקדשים על כן כתוב למעלה במקום קדשו וזה שאומר לשערים דרך משל והטע' היות המקום ששם הארון נכון מכל הר גבוה ונשא בעבור הכבוד שנכון שם וטעם שערים ופתחי עולם שהם רבים ופתחי עולם שהם עומדים לנצח בעבור כבוד הכבוד וטעם מלך הכבוד שבעבורו היה כבוד הבי' הגדול: מי · אם ישאל השואל מי זה מלך הכבוד התשובה יי' עזוז וגבור שיראה גבורתו במעשיו וילחם בעבור קדושיו והנה הטעם כי בשכון הכבוד בין ישראל ישבו לבטח כי לא יפחד מן האויב : שאו · פעם שנית רמז לשוב הכבוד בבוא הגואל כי לא היה הכבוד בבית שני וראשיכם הראשון בעבור אחר כאילו אמר ושאו פתחי עולם ראשיכם : מי · תוספת והוא בעבור שיעמוד בית שלישי ולא הזכיר גבור מלחמה בעבור וכתתו חרבותם לאתים והארץ תשקט מכל מלחמה וטעם יי' צבאות שיהיו אנשי הדור כמו מלאכי השם וטעם יי' צבאות כי נקרא השם ככה בעבור צבא השמים כאשר פירשתי לא בעבור צבא ישראל כאשר אמר הגאון : לדוד אליך יי' נפשי אשא · אמר רבי משה טע' נפשי אשא כדרך מנחה כמו וישא משאות והנכון בעיני שהוא כמו ואליו הוא נושא את נפשו לא לאחר : אלהי · יתכן להיות בי"ת בך בטחתי תחת הבי"ת כמו וי"ו ולמדני תחת הו"יו או ככה נמצא והנה בטחתי בך אינני ראוי שאבוש : גם · האמת והראוי שיבושו הבוגדים : ריקם כמו חנם והמ"ם נוסף : דרכיך · הם דרכי השם והתולדת סברא בדרך חכמה : ואורחותיך · על יד הנביא והם הארחות שצויתי : הדריכני · זה הפסוק נכבד והטעם שיבקש שיעזרהו השם בדרך האמת עד היותו רגיל וזה טעם ולמדני כמו למוד מדבר כעגל לא לומד וטעם אלהי ישעי שיושיעהו מכל דבר שימנעהו ללכת בדרך האמת כי אין לי מי אקוה זולתך : זכור · מבקש רחמיו וחסדיו שלא יגמלנו על מעשיו הקדמונים שימנעוהו עד עתה להבין דרכי השם באמת על כן אחריו חטאות ופשעי הפשע שילא הפושע מתחת הרשות והעד על כל דבר פשע ומטעם כחסדך בעבור כי אתה מקור החסד ומבוע הטוב על כן אחריו טוב ופתחות הבי"ת בדרך שהוא דרך השם כאשר החל דרכיך יי' הודיעני והנה יורה החטאים אי זה הדרך הישר והענוים ידריכם בדרכו וירגילם עד שהיה להם חוק ומשפט :

רש"י

לא נשא לשוא נפשי · לא נשבע בשמי ובנפשי לשוא מכינו לשון שבועה נופל על נפש שנאמר נשבע יי' בנבאות בנפשו זה שכך מעשיו הוא דור דורשיו : שאו שערים ראשיכם · בימי שלמה בנו כשיבא להכניס ארון לבית קדשי הקדשים ודבקו שערים זו בזו אמר עשרים וארבע רננות ולא נענה עד שאמר אל תשב פני משיחך זכרה לחסדי דוד עבדך : פתחי עולם · פתחים שקדושתן עולמית : נפשי אשא · אכוין לבי : הבוגדים ריקם · הגזלנים והחמסנים המושיבים את העניים ריקם מנכסיהם כמו ואחלנה נוררי ריקם : הדריכני · אדרוצ"ה בלע"ז : אותך קויתי כל היום · הוא העולם הזה שהוא יום לאומות ולילה לישראל : כי מעולם המה · מימות אדם הראשון שאמרת לו ביום אכלך ממנו מות תמות ונתת לו יום משלך שהוא אלף שנים : כחסדך

נפשו חתימה דלא מנה במסורת גדולה מאיכון דכתיבין וי"ו בסוף תיבותא וקריין יו"ד

נְקִי כַפַּיִם וּבַר־לֵבָב אֲשֶׁר ׀ לֹא־נָשָׂא
לַשָּׁוְא נַפְשִׁו וְלֹא נִשְׁבַּע לְמִרְמָה׃ נפשי ק'
ה יִשָּׂא בְרָכָה מֵאֵת יְהוָה וּצְדָקָה מֵאֱלֹהֵי ד' ר"פ
יִשְׁעוֹ׃ זֶה דּוֹר דֹּרְשָׁו מְבַקְשֵׁי פָנֶיךָ דורשיו ק'
יַעֲקֹב סֶלָה׃ שְׂאוּ שְׁעָרִים ׀ רָאשֵׁיכֶם ו'
וְהִנָּשְׂאוּ פִּתְחֵי עוֹלָם וְיָבוֹא מֶלֶךְ ל' י"ח רפי'
הַכָּבוֹד׃ מִי זֶה מֶלֶךְ הַכָּבוֹד יְהוָה
עִזּוּז וְגִבּוֹר יְהוָה גִּבּוֹר מִלְחָמָה׃ ל'
שְׂאוּ שְׁעָרִים ׀ רָאשֵׁיכֶם וּשְׂאוּ פִּתְחֵי ו'
י עוֹלָם וְיָבֹא מֶלֶךְ הַכָּבוֹד׃ מִי הוּא זֶה י"ח רפין ג'
מֶלֶךְ הַכָּבוֹד יְהוָה צְבָאוֹת הוּא מֶלֶךְ
הַכָּבוֹד סֶלָה׃ כה
א לְדָוִד אֵלֶיךָ יְהוָה נַפְשִׁי אֶשָּׂא׃ אֱלֹהַי ב' בטע'
בְּךָ בָטַחְתִּי אַל־אֵבוֹשָׁה אַל־יַעַלְצוּ
אֹיְבַי לִי׃ גַּם כָּל־קֹוֶיךָ לֹא יֵבֹשׁוּ י"ח מל'
יֵבֹשׁוּ הַבּוֹגְדִים רֵיקָם׃ דְּרָכֶיךָ יְהוָה ה' מל' בליש'
ה הוֹדִיעֵנִי אֹרְחוֹתֶיךָ לַמְּדֵנִי׃ הַדְרִיכֵנִי ל' כתיב כן
בַאֲמִתֶּךָ וְלַמְּדֵנִי כִּי־אַתָּה אֱלֹהֵי ב' את תקיו
יִשְׁעִי אוֹתְךָ קִוִּיתִי כָּל־הַיּוֹם׃ זְכֹר־ ל' מל' בכתו'
רַחֲמֶיךָ יְהוָה וַחֲסָדֶיךָ כִּי מֵעוֹלָם הֵמָּה׃
חטאות

דְּכֵי אִידַיָּא וּבְרִיר רַעְיוֹנָא דְּלָא אוֹמֵי
עַל שִׁקְרָא לְחַיָּבָא נַפְשֵׁיהּ וְלָא קָאִים
לְנִיכְלָא׃ יְקַבֵּל בִּרְכְתָא מִן קֳדָם יְיָ
וְצִדְקְתָא מֵאֱלָהָא פּוּרְקָנֵיהּ׃ דֵּין
דָּרָא דִּיתְבְּעוּן לֵיהּ דְּבָעַיִן סְבַר אַפּוֹי
יַעֲקֹב לְעָלְמִין׃ זְקִיפוּ תַּרְעֵי בֵּית
מַקְדְּשָׁא רֵישֵׁיכוֹן וְאִזְדְּקִיפוּ מַעֲלָנֵי
עָלְמָא וְיֵיעוּל מֶלֶךְ יְקָרָא׃ מָן הוּא
דֵּין מֶלֶךְ יְקָרָא יְיָ עַשִּׁין וְגִיבָּר יְיָ מָרֵי
גְבוּרְתָא וְעָבֵיד קְרָבָא׃ זְקִיפוּ תַּרְעֵי
גִּינְתָא דְעֵדֶן רֵישֵׁיכוֹן וְאִזְדְּקִיפוּ מַעֲלָנֵי
עָלְמָא וְיֵיעוּל מַלְכָּא יְקִירָא׃ מָן הוּא
דֵּיכִי מַלְכָּא יְקִירָא יְיָ צְבָאוֹת הוּא מֶלֶךְ
יְקִירָא לְעָלְמִין׃ לְדָוִד קֳדָמָךְ יְיָ נַפְשִׁי
אָטוּל בִּצְלוֹ׃ אֱלָהַי בָּךְ אִיתְרְחֵצִית
לָא אֵבְהִית לָא יֶחְדוּן בְּעֵלֵי דְבָבַי
עֲלָי׃ בְּרַם כָּל דִּסְבַיְין לָךְ לָא יִבְהֲתוּן
יִבְהֲתוּן בְּזוּזִין וּסְרִיקַיָּא׃ אוֹרְחָתָךְ יְיָ
אוֹדַע יָתִי הִילְכָתָךְ אַלִּיף יָתִי׃ דַּבְּרַנִי
בִּזְכוּתָךְ וְאַלִּיפַנִּי אֲרוּם אַתְּ הוּא
אֱלָהָא פּוּרְקָנִיתָךְ סַבָּרִית כָּל יוֹמָא׃
אִידְכַּר רַחֲמָיִךְ יְיָ וְטַבְוָתָךְ אֲרוּם מִן עָלְמָא הִינוּן׃ חובי

מ"ע ספורנו ז"ל

נקי כפים · במעשה : ובר לבב · בדיעות : אשר לא נשא לשוא נפשי · אותו נלם אלהים שקבלתי גם אני לא הבל אותה לשוא שהשלים אותה בתורה ובמצות : ולא נשבע למרמה · גם שיהיה הדבר אמת לא ישבע באופן שיחשבו השומעים שישבע על הפכו : ישא ברכה מאת ה' · יהי רצון שאף על פי שלא יהיו כל אלה בדור שינלה בו השפים ישא ברכה שהיא תוספת טובה : וצדקה · שהוא לפני משורת הדין : זה דור דורשיו · הדורש את הר ה' ומעון קדשו : מבקשי פניך · בתפלה : יעקב · שהוא דור יעקב שיהיה נעקב ובאחרית הימים : שאו שערים · שערי ירושלם כאמרו ופתח שעריך תמיד להביא אליך חיל גוים : ושאו פתחי עולם · פתחי בתי מדרשות שעוסקים בחיי עולם : שאו ראשיכם · שיכנסו בהם רבי' : ואז יבא מלך הכבוד · אשר לו לבדו בלבד זה הכבוד שהוא מסבב וממציא כל נמצא ואינו מסובב כלל : עזוז · מולך בעליונים ובתחתונים : וגבור · יפקיד על צבא המרום ועל מלכי האדמה : גבור מלחמה · בהכניעו כל א"ה עמ"א : מי הוא זה · שימלוך הוא לבדו : ה' צבאות · שימלוך על צבאותיו שהם צבאות ישראל וצבאות השמים :

בזה המזמור התפלל על עון בת שבע וזקם שלא ישיגו המורדים בו מישראל את חפצם נגדו · אמר :

אליך יי' נפשי אשא · אליך כיון את תפלתי בכל לב : אל אבושה · שלא תתעלם מתחנתי : אל יעלצו אויבי לי · מפני חלול ה' : גם כל קויך · המלוים בי : ריקם · שלא ישיגו דבר מחפצם : דרכיך · צדקה ומשפט : אורחותיך · בהנהגת ענייני המלכות : באמתך במושכלו' ואמתה של תורה : ישעי · להצילני מן הנזק : זכור רחמיך · שלא תעניש : וחסדיך · להטיב : חטאת

ראשיכם ו' בקרי' וסימ' ראשיכם אל תפרעו ובגדיכם · אתם נצבים היום · את הנביאים ואת ראשיכם החוזים · ופאריכם על ראשיכם · שאו שערים · וחברו : מי הוא זה ג' דסמיכי וסימ' מי הוא זה ערב את לבו · מי הוא זה מלך הכבוד תניינא · מי הוא זה ואי זה הוא אשר מלאו : כ"ח לדוד ב' בטעם פזר בסיפרא וסימ' לדוד אליך יי' נפשי אשא · לדוד אליך יי' אקרא : הבוגדים ה' מ"ל בליש' בקריאה וסי' ובגד בוגדים בגדו · למה תביט בוגדים · יבושו הבוגדים ריקם · ורשעים מארץ יכרתו · אף היא כחתף תארב :

אבן יחייא

ישא ברכה תגומל ר"ל ואם יזכיר וישא שם שמים בפיו · יהיה להודות לו על הטובה וזהו אומרו ישא ברכה מאת ה' · כי יברכהו על הטובה הבאה אליו מאתו · וישא צדקה מאלהי ישעו · שהוא שיצדיק דין האמת על הרעה הבא אליו מאלהיו מדת הדין אשר הצרה ההיא תהיה אליו לישע [illegible] גיא צלמות במרקי עונותיו בזה · ויצדיק דינו לאמר ה' הצדיק ואני הרשע והוא אומרו וצדקה מאלהי ישעו · זה דור וגומר רוצה לומר ומי הוא זה המתואר בכל אלה מיוחד לכך · זה דור יעקב וזרעו · שהם דורשיו מה' למען ייטיבם בעולם הזה · והם מבקשים לחזות בנועם פניך בעול' הנשמות והנצחיות · שאו שערים וגו' הוא תפלה מהמשורר לשערי [illegible] למען יבוא מלך הכבוד לענות לתפלת ישראל וייטיב להם בעה"ז · ובעה"ב · וכנגד [illegible] שאו שערים ראשיכם · ותכלית הנשאותכם הוא לפתחיו פתחי העולם [illegible] ומיהו זה התכלית שבעבורו יבוא בו מלך הכבוד · להיות ה' עזוז [illegible] אויביהם · ולהיות ה' גבור מלחמה להכריע כל קמיהם תחתם · וכנגד [illegible] שאו שערים ראשיכם · ותכלית שאתכם הוא לפתחיו פתחי העול' השפל [illegible] ומי הוא זה תכלית ביאתו שנית · הוא להיות ה' צבאות מלך הכבוד [illegible] ישכון ויראה כבודו בעולם הצבאות ככה ישכון ויראה כבודו סלה לעולם ועד עם נפשות חסידיו מישראל בעה"ב :

כה לדוד אליך וגו' המזמור הלז אמרו דוד בעת תשובתו על חטאיו · והוא נאמר על דרך אלף בית · כאשר כמוהו רבים בספר הלז · וזה לחשיבות המזמור · והנה במזמור הלז אין בו בראש פסוק על דרך האלפא ביתא כמנהג האחרים · הבית והואו והקוף · כי נעדרו מהמזמור להורות כי האומרו בכונה ניצול מדינה של גהינם המתואר בבוקה כנזר מן בוקה ומבולקה · ונכללו בו ג' פסוקים היינו פא שף ריש · והוא אומרו שיך ה' נפשי אשא · ראה עניי ועמלי ושא לכל חטאתי · פדה אלהים את ישראל מכל צרותיו · להורות כי האומרו בכונה יזכה לחזות בנועם פני ה' ויהיה כמתן יכהן הפאר אשר אין למעלה הימנו · ולכן הוא כאות מנהג גלות ירושלם אשר בספרד האומרים אותו בכל יום בנפילת אפים · שיך וגו' ר"ל להיותך ה' בעל הרחמי' שיך נפשי אשא ואתנה במנחה ובמתנה גמורה · כי יהיה אשא כנגזר מן וישא משאות מאת פניו ·
אלהי בך וגו' ר"ל ולהיותך האלה המיוחד שלי · בך בטחתי תמיד · ולכן כשאבא לריב עם שונאי אל אבושה · כי תמיד יפלו תחת רגלי · וכשיבאו אויבי לקום עלי ולבלעני · לא יוכו להזיקני ולא יעלצו לרעתי · גם כל וגו' ר"ל גם כל האומה ישראלית הקוים שיך בלבתם לצור את עיר אל יבושו כי לא ישובו ריקם אחור מפני אויב · אבל הבוגדים והם צוררי ישרא' הבאים לצור אותה המה יבושו וישובו ריקם · דרכיך וגו' ר"ל ובהיות כי אתה ה' אשר שיך נפשי אשא · ואתה אלהי אשר בך בטחתי · לכן אבא דרכיך ה' הודיעני והוא מעלת החכמה להשיג כללות הנמצאות והמשכם מסבה אל מסובב ואיך ה' נכב עליו לעבדו ולשמרו ובעשות משה רבינו ע"ה בהודיעני נא את דרכיך ואדעך · וכן אבא אורחותיך למדני · והוא מעלת המדות להשיג מדות הא' אשר בהם ינהיג עולמו שהם עושה חסד משפט וצדקה בארץ וכאומרו כל אורחות ה' חסד ואמת וגו' כי עולם חסד יבנה · הדריכני וגו' וכן אבא הדריכני לדעת אמתת מציאותך · ואף כי הוא דבר קשה לאומרו להשיג הסגה כזאת · עם הדלכתך אותי לכך · למדני הסגה ההיא · וכעשות מר"עה בהראני נא את כבודך אשר נענה עליה היותו נמנע ההסגה כי לא יראני האדם וחי · ויען כי אתה אלהי ישעי אשר בך בטחתי שתתן לנפשי תשועת עולמים מס"ה · ואותך קויתי כל היום · והוא בימי חלדי מהע"הז · שתצליחני בו לכן העזוני אנא לשאול את שאלתי מהשגת מעל' החכמה ומעלות המדות שבך · ואת בקשתי מהשגת אמתת מציאותך · זכור רחמיך וגו' זכור אותי אתך להשפיע עלי השגת הנדרים ממני למען רחמיך וחסדיך כי מעולם המה · וכאשר בבוראך העולם לא הניעך סבה אחרת לבוראו · רק רחמיך וחסדיך כי עולם חסד יבנה · כן ברחמיך וחסדיך תודיעני את דרכיך והראני את פניך ·
חטאת

תורת חסד תהילת ה'

זה · דור וגו' יר' אל תחשוב שלא יוכל להשיג זה בן אדם כי כל הדור יוכל [illegible] היא דרך ישר שידע האדם וכו' והעבירות הוא דרך מעוות ובמה יש [illegible] ויהיה הוא מבוקשם ומגמתם כמו שהיה מגמת יעקב לעבוד את ה' כמ[illegible] יעקב שנאמר אנכי אקטנה וכו' ע"כ :

כה לדוד אליך ה' נפשי אשא יר' אני אומר כי נפשי היא חלק א[illegible] אמ' כי בזה המזמור לא יש בו אותיות בו"ק והר"ים ז"ל [illegible] כי האומרו לא יהיה בוק ר"ל לא יהיה לו חסרון וריקות ע"כ ואני מוסב לו[illegible] זה במזמור אל הקודם כי שם אמ' ה' רועי לא אחסר ופה אמ' שאחר שנפ[illegible] יצא ריקם מאתו ית'· אלהי בך בטחתי וגו' יר' בטחתי שלא אבוש [illegible] מה קוותי ה' תוחלתי לך הי' ע"ד בכל צרת' לו צר ויר' בך בטחתי שידעתי [illegible] גם כל קויך לא יבושו הוא בעצמו הגמ' ועתה מה קויתי ה' וכמו כן כ[illegible] התקוה ולא יבושו ומי יבושו הבוגדים ריקם כי אחרי היות אמת שיש[illegible] היא ישועתך ית' כביכול הרי הוא א"כ אמת שעל ריקם בגדו בי ועמך [illegible] יצליחו שאתה ה' תושיענו ואם בעת ההיא יצליחו מרה תהיה להם באחר[illegible] אמ' כל קויך רמז אל הבלתי שלמים כל כך ומי יבושו הבוגדים מבלי היות [illegible] בגידה כמי שרצה לבעול את אמו ואמרה לו מה הנאה יש לו וכו' ע"כ :
יר' דרכיך שאתה ה' מהוה ההויה הודיעני כדי שתלמדני אורחותיך והם הדרכים הגרים והכונה על שנוי הטבע לכשיצטרך כדי להציל את הצדיק מן הצרה · הדריכני באמתך וגו' להיות שהחרטומים במצרים עשו מה שעשו ובלע מטה אהרן בהיותו מטה את מטותם בהיותם תניני' לכן אמ' הדריכני באמתך והו' הדבר האמתי כי מעשה החרטמים ודומיהם הכל הוא שקר וכזב וכו': זכור רחמיך ה' וגו' שמעתי כי באומר כי מעולם המה ר"ל כי הם דברים הנצרכים אל העולם כי אם אין רחמיו וחסדיו ית' אין עולם ע"כ וכפי הכונה הזאת יר' בעשותך טובה עמי הנה טובה ההיא היא גם כן לכל העולם כי גם את העולם נתת בלבם של הצדיקים: או יר' בבריאתך את העולם בראת את החסד והרחמים וכמו שאמר הכתוב עולם חסד יבנה :
חטאת

מנחת ערב

לה' הארץ ומלואה אמרו ז"ל [illegible]

[illegible] לה' הארץ ומלואה מי יעלה בהר ה' זה משה שנ' ומשה עלה אל האלהי' · ומי יקום במקום קדשו זה משה שנ' ואתה פה עמוד עמדי נקי כפים זה משה שנ' לא חמור אחד מהם נשאתי ובר לבב זה משה שהיה מברר עסקיו בשעה שאמר לו הקב"ה שילך בשליחותו שנ' ויאמר משה אל האלהי' הנה אנכי בא אל בני ישראל · אשר לא נשא לשוא נפשו זה משה שנטל נפשו של מצרי שנ' ויפן כה וכה וירא כי אין איש ויך את המצרי שראה את המלאכים ונמלך בהם והרגו בדין ולא נשבע למרמה ליתרו שנ' ויואל לשבת את האיש ואין ויואל אלא שבועה כד"א ויואל שאול את העם · לפיכך ישא ברכה מאת ה' ד"א מי יעלה בהר ה' זה אברהם אבינו שכתוב בו לך לך אל ארץ המוריה · ומי יקום זה אברהם שנ' וישכם אברה' בבקר נקי כפים זה אברהם שנ' מחוט ועד שרוך נעל ובר [illegible]

לבב זה אברהם ומצאת את לבבו נאמן לפניך · ולא נשבע למרמה [illegible] ישא ברכה מאת ה' וה' ברך את אברהם בכל · ד"א מי יעלה זה יעקב אבינו שנ' קום עלה בית אל ושב שם · מי יקום · ויפגע במקום · נקי כפים [illegible] ולא נשבע למרמה [illegible] ישא ברכה [illegible] אלהי' את יעקב : שאו שערים ראשיכם את מואב [illegible] בשבע

כל ארחות יי' · בתחלה חסד ואחרי כן אמת : לנוצרי בריתו · על דרך נוצר חסד לאלפים : למען · כי רב הוא · אף על פי שהוא רב כדרך כי עם קשה עורף כי חטאתי לך · ויש אומרים למען אודיע שמך והנכון פיודע ששמך סלח : מי האיש · הוא הנכבד כמו וחזקת והיית לאיש והטעם כי יראת השם תביאנו אל הדרך שיבחר בה : נפשו · טעם נפשו כדרך כי נפש כל בשר דמו בנפשו הוא והיא המתה בהפרד הנשמה וטעם תלין כמו תשכב והטעם כי עד יום מותו יהיה בעולם הזה בטוב ויש אומרים כי זה רמז לחיי נשמתו ותהיה בטוב : סוד · סודות האלהים לא יתגלו כי אם ליראיו ואף כי אחרי שתלין נפשו ואמר ליראיו כאשר החל ירא יי' : עיני · הנכון בעיני כי טעם מרשת רגלי תאות היצר הרע והנשמה נתפשת ברשת התאוה וזה דרך משל ואם השם לא יעזרהו אין לאל ידיו לצאת מהרשת על כן הוא יוציא : פנה · כי הנשמה יחידה וככה הלב וטעם עני בעבור חסרון כחו לעמוד כנגד התאוה : צרות לבבי · הוא השכל הנטוע בלב על כן נקר' בשמו והרחיבו פועל עומד והטעם שהם רבות ויש אומרים כי לבבי פעול והוא רחוק כי אחריו ממצוקותי : ראה עניי · מן עניי ורב עמלי למנוע עצמי מן התאוה : ושא לכל חטאתי · שעברו : ראה · ועוד שאפחד מאויבי חנם שישאוני חמס שימכנעוני ויהיו סבה שלא אלמד דרכיך : שמרה · אל אבוש · מאשר אקוה להיות עבד השם : תום · תום לבבו ויושר מעשיו יצרוהו שלא ילך בדרך עקש גם נכון הי' שיצרוהו מן האויבים על כן אחריו פדה וכמו שהתפלל שהשם יצרהו ואל ימשלו בו שונאיו כן יפדה כל ישראל : לדוד שפטני · אמר רבי משה כי טעם שפטני קח משפטי ועם' לי דין מאויבי והנכון בעיני שטעמו קח הדין ממני אם נטה לבי מאחריך על כן כי אני בתומי כמו תמים תהיה : ובי'

חטאות נעורי ופשעי אל־תזכר
ב' מ"ב כחסדך זכר־לי־אתה למען טובך
ד' פתחין יהוה: טוב־וישר יהוה על־כן יורה
באתנחתא בסי' חטאים בדרך: ידרך ענוים במשפט
ח' דגשי' וילמד ענוים דרכו: כל־ארחות י
יהוה חסד ואמת לנצרי בריתו
ועדתיו: למען־שמך יהוה וסלחת
לעוני כי רב־הוא: מי־זה האיש ירא
יהוה יורנו בדרך יבחר: נפשו
ד' רפין י' בטוב תלין וזרעו יירש ארץ: סוד
יהוה ליראיו ובריתו להודיעם:
טו עיני תמיד אל־יהוה כי הוא־יוציא
מרשת רגלי: פנה־אלי וחנני כי־
יחיד ועני אני: צרות לבבי הרחיבו
ג' ומל' ל' ממצוקותי הוציאני: ראה עניי
ב' · ג' מל' ועמלי ושא לכל־חטאותי: ראה־
ג' מלעי' איבי כי־רבו ושנאת חמס שנאוני:
כ שמרה נפשי והצילני אל־אבוש כי־
ג' לשון תמימות חסיתי בך: תם־וישר יצרוני כי
קויתיך: פדה אלהים את־ישראל
מכל צרותיו:
כו
ו' נסע' נסיפ' א לדוד שפטני יהוה כי אני
בתמי
הליכית

חובי טליותי ומרדי לא תדכר
כטבוך אדכר לי אנת מטול טיבותך
יי: טב ותריץ יי בגין כן מליף חייביא
באורחא: מדריך ענותני בדינא
ומליף ענותני אורחיה: כל
הלכתיה דיי טיבו וקשוט לנטרי
קיימיה וסהידותיה: מן בגלל שמך
יי ותשבוק לחובי ארום סגי הוא: מן
הוא דין גברא דדחיל מן קדם יי
ילפיניה באורחא דאיתרעי נפשיה
בטיבותא תבית ובנוי יחסנון ארעא:
רזא דיי גליא לדחלוי וקיימיה
לאודעותהון: עיני מסתכלין
תדירא קדם יי ארום הוא יפיק
ממצדתא ריגלי: אסתכי לוותי וחוס
עלי מטול דיחידאי ועניא אנא:
עקתין לבבי פתיין משינוקי אפיק
יתי: חמי סגופי וטורחי ושבוק
לכולהון חובי: חמי בעלי דבבי
ארום סגיאו וסנאתא דחטופין סנו
יתי: טור נפשי ושיזיב יתי לא אבהת
מטול דסברית לך: שלמתא
ותריצותא יטרונני ארום סברית
במימרך: פרוק יי ית ישראל מכל עקתוי: לדוד דון יתי יי ארום בשלמותי אנא

רש"י

כחסדך זכור לי אתה · הראוי לחסדך זכור לי אלו מעשים טובים שבידי : טוב וישר יי' · וחפץ להצדיק בריותיו : על כן יורה חטאים בדרך · תשובה ד"א יורה חטאים לרוצחי' שנאמר תכין לך הדרך וגו' מקלט מקלט היה כתוב על פרשת דרכים כו' כדאיתא במכות : למען שמך · הרב סלח לעוני : כי רב הוא · כי נאה לרב לסלוח עון רב : מי זה האיש ירא יי' · הקב"ה יורנו בדרך שהוא יבחר הוא דרך הטוב : נפשו בטוב תלין · כשילין בקבר תלין בטובה נפשו : כי יחיד ועני אני · ועין רבי' תלויה בי ולנגדך אני יחיל לפניך פנה אלי וחנני כי תפילתי צריכה לתשוע' כל ישראל : ראה עניי ועמלי · ועל ידיהם שא לכל חטאתי : ושנאת חמס · שלא כדין : יצרוני · ישמרוני : שפטני יי' · ובמקום אחר הוא אומר אל תבא במשפט וגו' אמר דוד כשאתה דן את הרשעים שפטני כי לפי הרשעים אני צדיק וכשאתה דן את הצדיקי' אל תביאני במשפט : ועם

מסרה

אתה מ"ב פתחין באתנחתא בסיפ' וסימ' נמס' במס' רבתא בערך פתח : ועדותיו ה' בליש'

מ"ע ספורנו ז"ל

חטאת נעורי · כי יצר לב האד' רע מנעוריו ובו חטאתי בדבר בת שבע : ופשעי · בדבר אוריה : זכור לי · כי אתה : מורה חטאים בדרך · לשוב בתשובה וזכור : שכל ארחות ה' חסד ואמת למען שמך · כי חפץ חסד הוא : וסלחת לעוני · בדבר אוריה ואמרתי לפדני כי אמנם מי זה האיש ירא ה' שלא יתגבר עליו יצרו מי שהאל : יורנו בדרך יבחר ויצילהו מהתגברות יצר הרע ובזה : נפשו בטוב תלין · לחיי עולם : וזרעו יירש ארץ · כי יבוא את בניו · ולכן היה סוד ה' ליראיו · כמעשה בראשית : ובריתו לאברהם באמרו להיות לך לאלהים ולזרעך אחריך : להודיעם · האמת : לכן עיני תמיד · מנגפים : כי הוא יוציא מרשת · של יצר הרע : יחיד · בלם אלהים אשר בו אני אדם הוא יחיד להיטיב כי יתר כחותי מנגדי' לו לפניך : פנה אלי וחנני · לעזרני : צרות לבבי הרחיבו · הרחיבו את לבי לתת לכלם מקום בתוכו : ראה עניי · בהתפעלות הנפשי : ועמלי · בגשמי : ראה אויבי · האמות שע"א במלחמותם · שמרה נפשי · שהנקם מאחריהם : והצילני · מנזקיהם : אל אבוש · אל תתעלם מתפלתי : יצרוני · משגיאות : פדה אלהים את ישראל · אף על פי שלא שתו לב לכל אלה :

בזה המזמור התנצל על דבר בת שבע ואמר שקרה זה נגד שאר הנהגותיו כל ימי חייו ושלא יוסיף להכשיל ואמר :

שפטני וראה אם קרה זה מרוע לב : כי אני בתמי הלכתי · בשהלכתי על הנג לא הלכתי לנקם ולראות משם אשה רוחצת אבל הלכתי בתמי לעסקי : ונפ'

וסימ' נמסר בסדר ואתחנן : יבחר ה' קמצין וסימ' נמסר ביהושע סוף סימ' ט' : בטוב ד' חטפי' בקריאה וסימ' לא יחליפנו ולא ימיר אתו טוב · ביום טובה היה בטוב · לכה נא אנסכה בשמחה · נפשו בטוב תלין וזרעו יירש ארץ : ושא נא ג' בקריאה וסימ' על הראש הפסגה ושא נא עיניך ימה · ושא את מספר שמותם דפקוד כל זכר · ושא לכל חטאתי : כ"ו לדוד ז' בטעם בסיפרא וסימ' לדוד שפטני יי' · יי' אורי וישעי · ריבה יי' את יריבי לחם · אל תתחר במרעים · לדוד ברכי נפשי · לדוד אודך בכל לבי · לדוד ברוך יי' צורי :

תורת חסד　　תהילת ה'

חטאת נעורי וגומר להיות כי אין הקב"ה דן את האדם עד עשרים שנה וימי הנעורים אינם בכלל העונות לכן אמר חטאת נעורי וגומר ויר' אני יודע בעצמי שחטא נעורי ופשעי מנעורי לא יהיו בחשבון עונותי אך אם נא מצאתי חן בעיניך הנה זה יהיה כי אפילו בזכירה לבד לא יזכרו לפניך גם אם לא תעניששני עליהם · או יר' זכור רחמיך ה' והם כי חטאת נעורי ופשעי אל תזכור וכמו כן זכור הצדיק וכו' והם כי כחסדך זכור לי אתה למען טובך ה' ולא שתזכור לו עונות והטאות : טוב וישר ה' וגומר יר' על כן יורה חטאים בדרך והיא דרך התשובה ועל כן ידרך ענוים במשפט וילמד ענוים דרכו ופירושן של דברים אלה הוא כי האל ית' כתב בתורתו ראה אנכי נותן לפניכם היום ברכה וגומר והקללה היא בדרך החטאים והברכה היא בדרך הענוים והאל ית' הורה אל הרשעים את דרכם ואמר להם ע"י נביאיו כי רגליהם לרע ירוצו וכו' והדריך את הענוים להחזו במשפט והוא דרך הטוב כאומר ובחרת בחיים והכל הוא מצד היותו טוב וישר על כן הורה לאלה ולאלה את משפט דרכיהם : כל ארחות ה' חסד ואמת יר' אם האל ית' ילמד ענוים דרכו הוא יען כי כל ארחות ה' הם חסד ואמת לנוצרי בריתו ועדותיו ועל כן ידריכם בדרך ישרה וילמדם את דרכו בעבור ישמרו חקיו ותורותיו ינצורו : למען שמך ה' וסלחת וגומר יר' כי רב הוא להיותו עוני כלומר מאדם גדול כמוני : מי זה האיש וגומר יר' מי זה האיש ירא ה' אשר דבר זה של היראה יורנו בדרך יבחר וכמו שביארתי אני במה שאמר הכתוב מה ה' אלהיך שואל מעמך כי אם ליראה וגו' ללכת בכל דרכיו וכו' · נפשו בטוב וגו' יר' בשכר זה נפשו בטוב תלין : או יר' מי זה האיש ירא ה' אשר יורנו בדרך יבחר אם שיבחר ביראה מחמת עונש או ביראה' מחמת אהבה אשר מצד זה יהיה לו שנפשו בטוב תלין וזרעו להיותו זרע צדיק יירש ארץ : עיני תמיד אל ה' כי הוא יוציא מרשת רגלי יר' שלא אכשל להיותו מן העובדי' מיראת יראה כי אם מיראת אהב' : פנה אלי וחנני יר' פנה אלי וחנני כי יחיד ועני אני וכל אחי ראם שנאוהו · או יר' כי יחיד אני בזה כי כל העולם עובדים מיראת עונש ואני עובד מאהב' והיראה כי היראים מיראה הם יראים שמא יעבדו את נכסיהם ואני אין לי מה לאבד כי עני אני ועכ"ז אני ירא את ה' והראיה כי צרות לבבי הרחיבו להיותן רבות ועם כל זה את ה' אני ירא אי לזאת ממצוקותי הוציאני שאני רוצה לעבוד אותך מאהבה ולא מיראה והשטן והיא יצר הרע מקטרגני בראותו אותי בתוך צרות רבות ורעות א"כ ראה עניי וראה עמלי עם היצ"הר ושא לכל חטאתי וכמו כן ראה אויבי כי רבו והם כחותי הגשמיי' ושמרה נפשי והצילני מהם ותום ויושר יצרוני כי קויתיך : פדה אלים וגו' יר' מכל צרותיו שהם רבים צרת האויבי' מחוץ וצרת האויבים מבפנים :

כו לדוד שפטני ה' וגו' רז"ל הקשו דאיך אמ' שפטני והוא אמ' אל תבא במשפט את עבדך והנ"ל בתירוץ הקושיא כי דוד ע"ה רצה לומ' שהאל ית' ישפטנו אך לא שיביאנו במקום המשפט בפני מלאכי מרום · או תהיה הכונה שלא יותן משפטי להשפט בידי ב"ו וכמו שהבאר · והומ' כי אני בתומי הלכתי כפי זה הדרך יר' כי גם אם חטאתי איזה חטא עכ"ז אני בתומי הלכתי תמיד ולא מעדו קרסולי מהיותי מאמין בעקרי הדת ובה' בטחתי שלא אמעד מכאן ולהבא וא"כ בחנני ה' ונסני וצרפה כליותי ולבי לראות אם תטה אשורי מני דרך עקרי הדת : כי

אבן יחייא

חטאת וגו' ואל ימנעו למלאת שאלתי · העונות והפשעים · וחטאת נעורי שהם שגיאות מי יבין · והפשעים שהם הודים וזדונות אל תזכור אותך למען יבטלוני מקבלת השפעת ההשגה ההיא אבל אף כי איני מוכן לכך מפני העונות · עכ"ז כחסדך אשר תעשה חסם עם האחים · תעשה עמדי וזכרתני אתך להשפיע עלי ההשפעה ההיא · וכן מפני השלימות בכח אשר יש לי · שהוא לי אתה למען טובך ה' · ר"ל שאלהות השוה ית' שהי אברהם ויצחק ויעקב שהם האבות בטבע הוא שהי כל זרעו ותכף שיולד האיש ישראלי יחול עליו היותו שהי · וזהו אומרו לי אתה ואתה שהי וזה למען טובך ה' · שהוא נגזר מן אעביר כל טובי על פניך ור"ל להיות טובך ודיבוקך דבוק עם זרע האבות וכאשר פירשנו במזמור ששה עשר באומרו אדני אתה טובתי בל עליך לקדושי' אשר בארץ המה וגו' · טוב וישר ה' וגו' בא לבאר איך יתנהג האל ית' בהשפעות הג' שאית הנזכרות עם הבעלי תשובה · ואיך יתנהג עם הצדיקים גמורים · וכנגד הבעלי תשובה אמר להיותו ה' טוב ומטיב לכל הזולת · וישר והוא לעשות לפנים מן השורה לכן ישפיע על החטאים הבעלי תשובה שלתם מדרכיך ה' הודיעני · וזהו אומרו על כן יורה חטאים בדרך הידועה הנז' לעיל · וישפיע שלתם מהדריכני באמתך מה שיהיה אפשר להשפיע ממנו כפי טבע הכנת האינושי' וזהו אומרו ידרך בדרכים מדעת אמתו · אותם הבעלי תשובה שהם ענוים ונכנעים ברוב המשפט שיעכו בו כפשם וגופם מגומות ושאר כל העינויים · וישפיע שלתם מאורחותיך למדני · וזהו אומרו וילמד לענוים בעלי תשובה הנז' דרכו והם אורחותיו אשר בקש למידתם כל אורחות וגו' וכנגד הצדיקים גמורים אמר כל אורחות ה' הן מידיעת דרכיו וחסדו והן מידיעת אמיתתו כלם הם תמיד ידועי' ומסורים לאותם שהם נוצרי בריתו ועדותיו ורמז באומרו נוצרי בריתו שיש להם האמונ' השלימה בו · כי שם ברית יחול על זה וכאומרו הנה אנכי כורת ברית נגד כל עמך אעשה נפלאות וקרא ברית האמונה שלימה שיתקן בלב המאמינים מרוב הנפלאות אשר ראו עיניהם · ואמרו עדותיו רמז לעשיית הפעולות הנאותות ממצות ה' שהם עדות על האמונה השלימה · כשבת המורה על בריאת העולם והפסח ומצות על יציאת מצרים וזולתם דומיהם · למען שמך וגו' אחרי שתאר השוה מדרכיו עם עבדיו תילה פניו כי כאשר יורה חטאים בדרך למען שמו ה' שהוא טוב וישר כן יורה אליו הדרך ההוא ויסלח עונו הגדול והרב מבת שבע וזהו אומרו למען שמך ה' הטוב וישר וסלחת לעוני כי רב הוא · מי זה האיש וגו' · ר"ל להיות כי מי זה האיש שה' יורנו בדרך יבחר והוא הדרך השאול הנז' הלא הוא הירא את ה' מה שלכן נפשו בטוב העה"ב ודבוק שהי תלין · וזרעו ירש ארץ בעה"ז · וזה יען כי סוד ה' ממצותיו הוא ליראיו · ובריתו ר"ל וסוד בריתו שהוא סוד האמונות הנעלמות הוא עתיד להודיעם באחריתם · לכן עיני תמיד אל ה' ושויתי אותו נגדי תמיד לבקשי היות ירא את ה' כי הוא יוציא מרשת העונות והחטאים רגלי · פנה אלי וגו' בא לשאול פני אל על הטוב הרוחני והטוב הגופני וכנגד הרוחני אמר פני שי ר"ל האל פני שי ואל תסתר פניך מעבדך כי אשר ידעהו ה' יתקיים מה שדרך רשעים תאבד להיותה נסתרת ממנו · וזה להיותך חנון ורחום אף כי איני ראוי לכך וזהו אומרו וחנני · כי יחיד ועני אני · ר"ל שאף כי אני מלך אני הולך לבדי

ובעונו לכפרת חטאתי ולא ברוב עם הדרת מלך ובגאה ובאון צרות לבבי וגו' ידוע כי מפני דאגת דבר יאספו הרוחות ביתה אל הלב · ולפעמים יגדל כל כך שיוליד קדחת דאגיי · ומסימניו אסיפת הסתן ואירודו ושקיעת העין · וחולשת הדפק וקטנותו וזהו אומרו הצרות מהדאגות אשר יש לי לגודל כוספי להשיג ג' שאלותי הנזכרות · גדלו כל כך כי כמעט הרחיבו החדרים הצרים מלבי מה שימשך מזה מצוקות לגוף מקדחות ומקריהם לכן אנא ממצוקותי אלה הוציאני והודיעני בא את דרכיך ואורחותיך למדני ואל ימנעו זה החטאים כי ראה עניי ועמלי בתשובתי זאת עליהם ושא לכל חטאתי ראה אויבי וגו' וכנגד הגופני אמר אנא ראה אויבי כי רבו וגו' ומה שמעלים אותי אינו להנקם מרעה גמלתי כי שלם אנכי עמהם רק שנאתם היא שנאת חמם כדי לשלול שלל ולבוז בז כמשפט החטאי' בדרך השופכי' דם נקי לקחת את ממונם שמרה נפשי וגו' ר"ל ולכן תשמור נפשי והצילני מידם כשיבואו להוציא שירושלך להלחם עמהם אנא אל אבושה בשובי ריקם מלהכניעם תחתי בהיות כי חסיתי בך תום ויושר וגו' ר"ל וכן אל אבושה להיות כי תום ויושר יצרוני ר"ל שאני כולל אותם כי תמיד אעשה התום והוא עשיית הטוב ואעשה היושר שהוא עשיית הישר · אשר לכן ראוי שלא אבושה ולסבה הזאת תוסף על כי קויתיך בחוסי בך · פדה אלהים וגומר רוצה לומר ואף כי לא אהיה ראוי להנצל מיד האויבים · ולהכניעם תחתי · מצידי לרוב עונותי · ויהי מה פדה אתה האלהים מכל צרותיו את ישראל למענם כי הן אל כביר לא ימאס :

כו לדוד שפטני ה' · המזמור הזה נמשך לבוראת הקודם · שפטני ה' וגו' הנה נראה כדברי המשורר חילוף בחיוב ושלילה · כי פה אמר שפטני ה' ובמזמור אחר אמר אל תבוא במשפט את עבדך ולא קשיא כי שפטני הוא בעה"ז ואל תבוא במשפט הוא בעה"ב וזהו כי ידע דוד שנפרעים לרשעים כמו עשב ויציצו כל פועלי און בעה"ז והוא להשמידם עדי עד בעולם הבא · ובכרות

מנחת ערב

בשעה שבנה שלמה בה"מ בקש שלמה להכניס את הארון והיה השער קטן אמה אמות ארכו ושתים וחצי רחבו · והארון היה אמתים וחצי ארכו ואמה וחצי רחבו · וכי לא היה אמה וחצי נכנסת בתוך שתים וחצי אלא באותה השעה דבקו שערים זה בזה ואמר שלמה כ"ד רננות ולא נענה חזר ואמר שאו שערים ראשיכם ולא נענה כיון שאמ' ה' אלהי' אל תשב פני משיחך זכרה לחסדי דוד עבדך מיד נענה ונשאו שערים ראשן ונכנס הארון וירדה אש מן השמים ולמה נשתעבר שלמה כ"כ מפני שנתגאה ואמר בנה בניתי בית זבול לך ר' יעקב בר' יהודה אמר בנין בנוי בניתי לך ע"כ

לדוד אליך ה' וגו' לפניך איני מעריך עצמי למלך כי אם לדוד משולל מתואר מלכות כי אם כאחד האדם לפי שנפשי אשא אליך שבידך נפשי וחיי ואיך אלבש עצמי במלכות נגדך או יאמר כלפי שאמר אל גד החוזה נפלה נא ביד ה' וגו' ושע"כ בחר בדבר ולא ברעב או להיות ביד שונא וז"ש אליך ה' נפשי אשא למסור אותי בידך כי רחמיך רבים ולא ביד בני אדם · אלהי בך בטחתי או"ל שאמר דוד רבש"ע גלוי וידוע לפניך שהייתי יכול לכבוש את יצרי אלא כי היכי דלא לימרו עבדא זכיא למריה · וזה הדבר לא נודע כי אם אליך משא"כ בני אדם הם חושדין אותו שחטאתי ולזה אני מתפלל שלא תייסרני ביסורין שלא יעלצו אויבי וז"ש אלהי בך בטחתי כי אתה היודע מחשבות ועי"כ אל אבושה כדי שאל יעלצו אויבי לי כי כך מדותיך שוב ה' לקויו וכל קויך לא יבשו · דרכיך ה' הודיעני וגו' פרש בכאן ג' לשונות הודיעני ולמדני והדריכני שהם מכוונים כנגד אלו הג' שהעולם עומד בהם שלום ומשפט ואמת · כנגד השלו' אמר דרכיך ה' הודיעני כי דרכיו של הקב"ה הוא שעושה שלו' במרומיו ושמו של הקב"ה שלו' · כנגד המשפט אמר וארחתיך למדני שהמשפט נקרא ארח שנ' אף ארח

ובי' בטחתי · שיעזרני להיות לבי שלם על כן לא מעדתי : בחנני · ידוע כי השם יודע הנסתרות והנה הטעם כי אתה תדע לבבי כבוחן הכסף : כי · כאילו אני רואה חסדיך לעולם לנגד עיני : והתהלכתי · להרגיל כדרך ויתהלך חנוך : באמתך · מדרך האמת : לא · מתי שוא · הפך דרך האמת : נעלמים · מגזרת ונעלם דבר שיעשו דברים לא כן בסתר ויש אומרים מגזרת עלם שהוא אוהב השחוק והלעג : שנאתי · הזכיר הליכה והתהלכתי ואחר כן שבת לא ישבתי ואחר כן הביאה לא אבוא והנכון בעיני כי הטעם לא אבוא בסדם והזכיר פעם אחרת ועם רשעים לא אשב כי מתי שוא הם בדבור והרשעים במעשה : ארחץ · טעם בנקיון שלא עשה אחת ממצות לא תעשנה וזה הסובב מזבחך בעונו' : לשמיע · כמו להשמיע וכמוהו לשמיד. מענגים. ונפלאותיך פעול למלת לשמיע ולספר : יי' אהבתי מעון ביתך · כנגד לא ישבתי עם מתי שוא וטע' ביתך ששם הצדיקים העובדים שמך באמת כי שמה תמיד יושבים · אמר רבי משה כי טעם אל תאסוף שיתפלל שלא יהיה אחריתו כאחריתם והנכון בעיני שלא יתכנו עלילות שיחבר עם החטאים כל ימיו ואף כי עם אנשי דמים שהם רעי' מהחטאי' : אשר · שיש להם כח לחשוב מחשבות ולסבב סבות לקחת שוחד וממון ויש אומרים כל מזמתם לקחת ביד' וככה וימינ' והטעם כפול : ואני בתומי · בלא זמה והטעם שיזכיר בתחלה בתומי הלכתי עד עתה וככה אלך ואתה תפדני מזימותם : רגלי · טעם בתומי תום לבבי וטעם רגלי ללכת בדרך ישרה והנכון בעיני כי אתה תפדני ואני אודך במקהלים ורגלי תעמוד לפניהם : לדוד יי' אורי וישעי ממי אירא · יש אומרים אורי בלילה שאין שם אור כי בנפש תפחד וישעי ביום ויש אומרים אורי תלוי בדבר הנשמה וישעי בדברי הגוף ומעוז חיי קשור הנשמה בגוף על כן לא יפחד מאדם שיפרידם : בקרוב

בְּתֻמִּי הָלַכְתִּי וּבַיהוָה בָּטַחְתִּי לֹא
אֶמְעָד׃ בְּחָנֵנִי יְהוָה וְנַסֵּנִי צָרוֹפָה
כִלְיוֹתַי וְלִבִּי׃ כִּי־חַסְדְּךָ לְנֶגֶד עֵינָי
וְהִתְהַלַּכְתִּי בַּאֲמִתֶּךָ׃ לֹא־יָשַׁבְתִּי
עִם־מְתֵי־שָׁוְא וְעִם נַעֲלָמִים לֹא
ה אָבוֹא׃ שָׂנֵאתִי קְהַל מְרֵעִים וְעִם־
רְשָׁעִים לֹא אֵשֵׁב׃ אֶרְחַץ בְּנִקָּיוֹן
כַּפָּי וַאֲסֹבְבָה אֶת־מִזְבַּחֲךָ יְהוָה׃
לַשְׁמִעַ בְּקוֹל תּוֹדָה וּלְסַפֵּר כָּל־
נִפְלְאוֹתֶיךָ׃ יְהוָה אָהַבְתִּי מְעוֹן
בֵּיתֶךָ וּמְקוֹם מִשְׁכַּן כְּבוֹדֶךָ׃ אַל־
תֶּאֱסֹף עִם־חַטָּאִים נַפְשִׁי וְעִם־
י אַנְשֵׁי דָמִים חַיָּי׃ אֲשֶׁר־בִּידֵיהֶם
זִמָּה וִימִינָם מָלְאָה שֹּׁחַד׃ וַאֲנִי
בְּתֻמִּי אֵלֵךְ פְּדֵנִי וְחָנֵּנִי׃ רַגְלִי
עָמְדָה בְמִישׁוֹר בְּמַקְהֵלִים אֲבָרֵךְ
יְהוָה׃

כז

א לְדָוִד יְהוָה אוֹרִי וְיִשְׁעִי מִמִּי אִירָא
יְהוָה מָעוֹז־חַיַּי מִמִּי אֶפְחָד׃
בקרב

הַלִּיכִית וּבַיְיָ סַבְּרִית כְּלִיתִי לָא
אִזְדַּעְזַע׃ בְּחוֹן יָתִי יְיָ וְנַסִּיָתִי סְנִין
כָּלְיוֹתַי וְרַעֲיוֹנָי׃ מְטוּל דְּטוּבָךְ קֳבֵיל
עֵינַיי וְהַלֵּיכִית בְּקוּשְׁטָךְ׃ לָא
אִסְתַּחֲרִית עִם גַּבְרֵי שִׁקְרָא וְעִם
מִיטַמְרִין לְאַבְאָשָׁא לָא אֵעוֹל׃
סְנֵיתִי כְּנִישַׁת מַבְאָשִׁין וְעִם רַשִׁיעַיָא
לָא אֶסְתַּחַר׃ אַקְדֵּישׁ בִּזְכוּתִי
דְּאִידַי וְאַחֲזָרִית יַת מַדְבְּחָךְ יְיָ׃
לְאַשְׁמָעָא בְּקַל שְׁבָחָא וּלְאִישְׁתָּעָא
כָּל פְּרִישׁוּתָךְ׃ יְיָ רְחִימִית מְדוֹר בֵּית
מַקְדְּשָׁךְ וְאָתַר מִשְׁכַּן יְקָרָךְ׃ לָא
תִכְנוֹשׁ עִם חַיָּיבַיָּא נַפְשִׁי וְעִם אֱנָשֵׁי
שַׁדְיָין דְּמָא חַיַּי׃ דִּי בִידֵיהוֹן עֲצַת
חִטְאִין וִימִינֵיהוֹן מַלְיָין שׁוֹחֲדָא׃
וַאֲנָא בִּשְׁלֵימוּתִי אֵיזִיל פְּרוֹק יָתִי
וְחוּס עֲלַי׃ רִיגְלַיקָם בְּתְרִיצָא
בִּכְנִשַׁת צַדִּיקִין אֲבָרִיךְ יְיָ׃ לְדָוִד יְיָ
נְהוֹרִי וּפוּרְקָנִי מִמָּן אֶרְחַל יְיָ עוּשְׁנָא
דְחַיַּי מִמָּן אֶרְחָל׃ כד

רשי

ועם נעלמים · הנכנסין בסתר לעשות במחשך מעשיהם : לא אבא · איני רגיל לבא וליכנס במקהלם : בנקיון · שאין גזל במצות שאני מקיים לולב הגזול פסול : לשמיע כמו להשמיע : זמה · כל זמה שבמקרא לשון מחשבה יש לטובה ויש לרעה : כל נפלאותיך · זה הלל שיש בו לשעבר ויש בו לגוג ויש בו לימות המשיח ויש בו לעתיד לבא : רגלי עמדה במישור · בדרך ישר : בזאת

מסרה

ומקום ג' וסי' ומקום רגלי אכבד · ומקום משכן כבודך · ומקום הצדק שמה הרשע : רגלי ז' וסי' כי אמרתי פן ישמחו לי · אם אמרתי מטה רגלי · רגלי עמדה במישור · כי חלצת נפשי ממות · באשורו אחזה רגלי · אם הלכתי עם שוא · וב' לרגלי וסימ' ויברך יי' אותך לרגלי · נר לרגלי דבריך :

מ"ע ספורנו ז"ל

ובה' בטחתי · שלא אמעד כענין באמרו רגלי חסידיו ישמור : בחנני ה' · בשער פעולותי שעשיתי שלא הייתי מוכן לאותו עון : ונסני · לכנא : צרפה כליותי ולבי · שלא היו פעולותי ליוהרא : כי אמנם חסדך לנגד עיני ובכן עבדתיך מאהבה : באמתך · בעיון אמתה של תורה : לא ישבתי עם מתי שוא · שתיה לזה המכשול שהכשילה אניהם לידי זמה : נעלמים · המסתירי' עצמם לזנות : מרעי' · המרגלים המסייעים להשיג זה : רשעים שעושי זמה : ארחץ · מכל עסקי העולם כשהייתי רוצה להתפלל לפני המזבח הו : לשמיע בקול תודה ולספר אהבתי מעון ביתך · בית תפלה : מקום משכן כבודך · בתי מדרשות : לכן אל תאסוף עם חטאים נפשי שמוסי זמה אף על פי שנכשלתי בה בזה הפעם : ולא עם אנשי דמים אשר בידיהם זמה ומה הרגילים בזמה ומופכים דמים עקב שוחד ובזה אני בתמי אלך לתמיד : פדני · שלא אכשל עוד : וחנני · בסליחה : כי אמנם רגלי עמדה במישור לשעבר : במקהלים אברך ה' · לכנא :

בזה המזמור התפלל בברחו מפני שאול שלא יפול בידו ולא ביד האמות עע"א ולא ילמד ממעשיהם בהיותו בתוכם · ואמר :

יי' אורי · בשמחו אותי על ידי שמואל : וישעי · מן הארי והדוב ומגלית : נגדי

אבן יחייא

צרות רבות ורעות על הצדיק בע"הז הוא למען יפרחו כאמור בע"הב וכאלו בלבבון ישגו' לכן באר הצרות הזוכיות בע"הז כדי למרק עונותיו בו' ויכות את"כ בנצחיי' וזהו אומרו שפטני ה' כי אביכין עלי יסורין בע"הז כי אני בתומי הלכתי · ר"ל שאף כי חטאתי במעשה · מעולם לא כמצא כי עון אשר חטא במחשבה כי אני בתומי הלכתי כנזר מן תמים תהיה עם ה' אלהיך וגו' שר"ל בתמימות האמונה השלימה בבורא ית' בלי שום שמץ פסול וכה' בטחתי תמיד · ולכן אין ראוי שאמעד ויפלו בשחת רגלי ואם חטאתי מרוק עוני בע"הז · בחנני ה' וגו' הנה הצרות יחולו על הצדיק בע"הז על ג' מינים כי או יהיו יסורין של אהבה · כי מאהבת ה' אותו להיותו צדיק גמור יעניסהו ביסורין כדי להרבות שכרו בעולם המכותה אשר יכה קורת רוח משעה א' שם מכל קורת רוח של הע"הז · והמין הזה יקרא בחינה · וזהו אומרו המשורר · ה' צדיק יבחן וזה לאהבתו אותו · מה שלא יבחן לרשע ואוהב חמס שבכאה נפשו · אבל יעשה עמם ההפך · או יהיו יסורין מנסיון כדי לנסו' הצדיק ההוא אם באמונתו יחיה · כדברי השטן אל ה' החנם ירא איוב אלהים הלא אתה מעשה ידיו ברכ' וגו' ואולם שלח ידך וגע בכל אשר לו אם לא על פניך יברכך · ומזה המין והשלישים כסה את אברה' או יהיו יסורין על עונש חטא קדם כדי למרקו בע"הז וישאר זך ונקי לרשת משכנות אל · וזה יקרא צרוף · מן ואצרוף כבור סיגיך · כי כשהכסף נטהר מסיגיו יקרא כסף צרוף · וכן החטא שיקבל עונשו בזה יקרא צרוף · וזהו אומרו פה המשורר מאלה פני אלהיו שישפטהו במשפטיו הרעים ובכל הג' מינים · בחנני ה' · כנגד המין הראשון · ונסני · כנגד המין השני · צרפה כליותי ולבי כנגד המין הג' · כי חסדך וגו' כי אקבל כל הג' מינין מיסורין הנז' · ולא אמעד לברך אלהים ומות · כי חסדך אשר תעשה עם כל זולתך תמיד יהיה לנגד עיני · והתהלכתי באמתך כמו את האלהים התהלך נח · כי תמיד אעמוד קיים באמונת אמיתת מציאותך והשגחתך · לא ישבתי וגו' · להיות כתות החוטאים ג' · אם בדבור אם במעשה אם במחשבה · אמר כי לא ימוש מלך פוכד היסורין להטות עם א' מהם · וכנגד הדבור אמר עבר במקום עתיד לא ישבתי עם מתי שוא · והם האנשים אשר שוא ידברו על ה' תועה · וכנגד המעשה הנחלק לשנים אם החוטאים בנסתר ואם החוטאים בנגלה אמר ועם נעלמים לא אבוא · והם אות' אשר במסתרים יהרגו נקי ויאכלו דמו ומחתו פיהם ויאמרו לא פעלנו און · שנאתי קהל מרעים והם רגשת פועלי און לעיני השמש כי לא יראו אלהים ומלך · וכנגד המחשבה אמר ועם רשעים והם המוכי' במחשבתם לא אשב · ארחץ בנקיון וגו' ולא אאשים יושב בשמים על יסורי לאמר כי רקתני עביד דינא בלא דינא · אבל אדרבא אנקהו מכל עון ואשמה על בבה · להכירי כי הוא לעונש חטאי כי רבו · ויהיה כפי כנגד מן נשא לבבנו אל כפים אל אל בשמים · נחנו פשענו ומרינו וגו' · וזהו אומרו ארחץ בנקיון כפי והם השמים שלי ויושבי בהם · לאמר כי לא מאתו באו עלי כל אלה · רק כי גרם החטא · ואסובבה את מזבחך ה' תמיד לילה ויום · לשמיע לזולתי היסורין שלי בקול תודה · כי אודה לה' עליהם ואברכהו כשם שמברכין על הטובה · ולספר כל נפלאותיך אשר תעשה תמיד עם כל יריאיך · ה' אהבתי וגו' ר"ל אנא ה' יען כי אהבתי מעון ביתך בע"הז והוא אומרו ואסובבה את מזבחך ה' · וכן יען כי אהבתי מקום משכן כבודך והוא להדבק כפשי אחרי המות תחת כסא משכן כבודך · אל תאסוף עם חטאים נפשי והם האומרים אלרכה לדם · ואל תאסוף עם אנשי דמים חיי · והם האוהבי בצע · אשר החטאים בידיהם זמה ועון פלילי מהרבא כי ידיהם דמים מלאו · והאנשי דמים · ימינם מלאה שוחד · ויקיה דמים חלפון רבותי' ז"ל כמו דמי שיוויו · שר"ל אנשי מצות האוהבים הבצע · ואני בתומי וגו' · ר"ל אבל אני שבתומי אלך פדני מדרת שחת · וזה להיותך רחום וחנון אף כי לפי מעשי לא היה ראוי הפדיון ההוא · וזהו אומרו וחנני · רגלי עמדה וגו' ר"ל להיות כי סבלתי כל אופני היסורין ולא מטו רגלי לברך אלהים ומות · אבל רגלי עמדה קיימת במישור בהאמונה הישרה והתמימה · לכן אוכה לברך את ה' בפרסום ובמקהלים מהצדיקים בזמן תחיית המתים :

כז לדוד ה' אורי וישעי וגו' גם המזמור הזה כמשך לבונת הקודמים · והיא תפלה בכללית לשבור מהאויבים · ה' אורי וגו' הנה שירתה תהיה על שתי פנים · לירא מפני איש

תורת חסד תהילת ה'

כי חסדך לנגד עיני שבראתני וברואת את העולם בחסד ועל כן התהלכתי באמתך גם אם חטאתי איזה חטא קל שבקלים : ואולי יר' באומ' צרפה כליותי ולבי לומ' שקול במאזני' שוים כליותי אשר עמהם חטאתי ולבי והוא שהכליו' יהיו באחת והלב באחת ויראה עולם תאות יצרי הרע לזוכרני ועונם תאות לבי לב טהור לעשו' רצונך · ואולי כבאר ג' פסוקים הלה בהופן אחר והוא ע"ד מה שפירשו המפ' שיר' שפטני עם אויבי ויר' שפטני אתה ה' משמעי כי אני בהמו הלכתי כשיצאתי מירושלי' וכה' בטחתי לא אמעד מצדקותי ומיהדותי ולזה בחנני ה' · או יר' שפטני אתה ה' ואין אתה לי משפטי אם הצא בלתי זכאי בדיני ואל תתנני בנפש אויבי גם אם הם חרבך כי אני בתומי הלכתי ובדרך תום אני אומר היות נפשי וחלקי ה' כמו שאמרתי במזמו' הקודם ובכן בה' בטחתי לא אמעד כי הוא ית' יחוס ויחום ויחמול על הנפש אשר עשה ואלכבה ממקום שחצבה ואם תרצה לבחון אותי ולנסותי כיה אתה ה' הבוחן לבות ולא אחרים והוא בעצמו מה שאמ' נפלה נא ביד ה' כי רבים רחמיו וביד אדם אל אפולה שיר' גם כי נהיה רבים הנופלים ביד ה' כולנו נושע וביד אדם אפי' אני בעצמי לבדי אל אפולה ומכ"ש רבים והוא אומ' פה כי חסדך לנגד עיני והו' אומ' שם כי רבים רחמיו כי היינו רחמים היינו חסדים ואומ' והתהלכתי באמתך יר' אם תעשה מה שתרצ' בי להעניש על עוני אתהלך באמתך והיא התורה כי יסוריך אין בהם בטול תורה : או יר' אני יודע שמאוביך הם חסדים רבים ולכן אני לא אבעט ביסוריך · או יר' כשאני הולך באמתך ד"מ ליחד את שמך בבית התפלה אני בצדק אחזה פניך יר"ל אני נותן הצדקה ועושה החסד וכו' : או יר' אתה ה' עשית עמדי חסד גדול והוא כי הארת עיני שכלי והתהלכתי באמתך · או יר' כי חסדך ר"ל היותו לך כביכול החסד שאהה תשלם לאיש כמעשהו הוא לנגד עיני · וכפי פי' זה כל מה שנאמ' בפסו' ולך ה' חסד נוכל לומ' ג"כ בפסוק זה על נכון : לא ישבתי עם מתי שוא יר' מעולם לא ישבתי עם מתי שוא אשר הם חרבך וכאות' פלטה נפשי מרשע חרבך ממתים ידך ה' וכו' וא"כ אחר שמעולם לא נתחברתי עמהם למה זה ועל מה זה אהיה נדון עמהם ובהם ועל כן ועם נעלמי' לא אבוא שאלה הנעלמים הרשעים לא יתעללו בי · או יר' ועם נעלמים שוה בשוה לא אבוא במשפט : ואולי אמ' כי חסדך לנגד עיני והתהלכתי באמתך לפי שאמ' מקודם כי אני בתומי הלכתי ואמ' ועם נעלמי' לא אבא לפי שאמ' למעלה בחנני ה' וגו' כי הוא תוכו כברו והם להפך · או יר' יהי רצון מלפניך שלא אבא עם נעלמים והם המראים לי היותם עוזרים לי והם להפך וכו' · או יר' אני יודע בודאי שלא אבא והוא בעצמו אומ' ה' לי בעוזרי וכו' · שנאתי וגו' יר' שנאתי קהל מרעים וא"כ בודאי כי עם רשעים לא יגזור ה' שאשב · או יר' שנאתי קהל מרעים גם כי החברה לעולם היא טובה ואפי' חבור עצבים ועכ"ז אני שנאתים · או יר' גם כי אין לאדם להנטער כ"כ בראות המרעים באגודה אחת יען כי כל א' יפנה לקצהו ואין הקצוות שוות עכ"ז אני שנאתי הקהלתם והוא בעצמו אומ' כי קנאתי בהוללים שלום רשעים כו' : או יר' אלה מרעים לאלה להיותם אלה ואלה חרבו של הק"בה ובכן כלם ילכו לאבדון ואני שנאתי דבר זה אך נפלה נא ביד ה' כי רבים רחמיו : ארחץ בנקיון כפי יר' אתה ה' אמרת לי רק אתה לא תבנה וגו' כי דמים רבי' שפכת וכו' וזהו לבד לענין הבנין אך לענין סובבי מזבח ארחץ בנקיון כפי ששפכו דם ואסובבה וכו' · לשמיע בקול תודה ולספר כל נפלאותיך הוא הדבר שכתוב בספר ד"ה ביום ההוא אז נתן דוד בראש להודות לה' ביד אסף ואחיו הודו לה' קראו בשמו הודיעו בעמים עלילותיו שירו לו וגו' להיות שהיה דוד יודע בחרבן הבית ושסכור כל תהלותיו ית' יהיו בבתי כנסיות לכן אמ' ה' אהבתי מעון ביתך והוא בית המקדש עד שעל כן הייתי רוצה לבנותיו אני וכמו כן אהבתי מקום משכן כבודך והם הבתי כנסיות ובתי מדרשות · או אולי כיון אל המקום אשר היה בו מקום כבודו ית' כשהיה בנוי כי אהב באותו אפי' כשיהיה חרב · ואולי אמ' פסוק זה למה שהוא אמ' אם חפץ בי ה' והשיבני והראני אותו ואת נוהו : אל תאסוף עם חטאים נפשי וגו' הוא הדבר אשר רמז באומ' שפטני ה' ויר' לא יהיו החטאים הלוקחי' את נפשי : אשר בידיהם וגו' יר' למה שימינם מלאה שוחד שלקחו על כן הם עושי' את הזמה בידם השמאלית כדי שפתי הידות יהיו מלאות דבר רע · והר"יח ז"ל כתב בידיהם ר"ל השמאלית והעד וימינם ועל זה הדרך פירשתי מה שפירשתי : ואולי יר' כם הם העדים הזוממים והם הם הדיינים המקבלים את השוחד · או יר' הם הם העדים הזוממים ובידיהם השמאלית לקחו הממון וימינם מלא שוחד שהכינו לתת לדיין אם יצטרך · או יר' הם עדים זוממים מקודם ולכן הדבר הוא להם כאילו דבר מלאה ימינם שוחד כי הם יראים מלדון הדין ההוא פן יאמרו להם טולו קורה מבין עיניכם · או יר' הנה מדרך העולם הוא לשים התפלין עם היד הימנית ולהראו' עמה טעמי התורה ולעשות המצות בימין והיא המכינה גם אל השמאלית והנה אלה הרשעים בידיהם עשו זמה וימינם אשר היתה לה לעשות המעשים הטובים אשר עמהם לולי היה מתכפר ועון הזמה מלאה שוחד וכו' : או יר' הזמה כבר היא בידיהם שכבר ראו והבינו כי זמה עשו עושים אותה ועכ"ז וימינם מלאה שוחד להצדיק את מי שכבר יצא חייב בדינו : ואני בתומי הוא הדבר שאמ' במזמור הקודם תום ויושר יצרוני וכו' : רגלי עמדה במישור יר' רגלי עמד' במישור בתומי זה ובמקהלים אברך ה' אשר יעצני על כל זה :

כז לדוד ה' אורי וישעי וגומר · הנה בהיות האדם במקום חשך ענן וערפל הוא ירא ופרד פן יכשל בשום מקום רע אך אמנם יש לו מצד אחר טובה רבה והיא כי הוא ירא מאם למי שהוא

מנחת ערב

ושפטני וגו' והוא ארחתך כי אתה אלהי המשפט וכתי' כי המשפט לאלהי' הוא וכנגד האמת אמר הדריכני באמתך · כי אתה אלהי ישעי שאני מבקש ממך כל אלה שאתה מסייע להולכים בתמים שהבא לטהר מסייעין לו זכור רחמיך של שם ה' עם חסדיך כי שהי אלה מהויית עולם המה שלא נברא עד נשתתף שם ה' בשם אלהים וגם במד' חסד כי עולם חסד יבנה וזה ותסדיך כי רעולם המה ומה גם בבריאת אדם שהו' עיקר הבריאה חסד אמר יברא וז"ש ותסדיך כי מעולם המה · חטאת נעורי ופשעי אל תזכור או"ל שבני ח"ח שגגות נחשבות כזדונות וז"ש חטאת נעורי ופשעי שעשיתי בימי נעורי והייתי אז כשוגג בבקשי ממך אל תנידני כמ"זיד · יורה חטאים בדרך שהבא לטהר מסייעין אותו וז"ש בדרך כשהוא כבר בדרך תשובה או מסייען אותו · כל ארחות ה' חסד ואמת או"ל רוצן זכיות ומועט עונות משלמין לו מיעט עונות בעה"ז כדי שיהא נקי בעה"ב משא"כ לרשעים שמשלמין לו מיעוט זכיותיו פדי שלא יהי' לו חלק לעה"ב וז"ש כל ארחות ה' הוא חסד אעפ"י שהוא עוכה אמת שמשלם לאיש כמעשהו מ"מ הוא חסד כדי שיבא נקי לעה"ב וזאת המידה אינו כי אם לנוצרי בריתו ועדתיו לצדקים ולא לרשעים וז"ש ג"כ ידרך ענוים במשפט כדי לזכותם לעה"ב · ואמר וילמד ענוים דרכו כמש"זל לעולם ילמוד אדם מדעת' קונו שהרי הק"בה קניח הרים וגבעות והשרה שכינתו על הר סיני נמוך שבהרים וגם השרה שכינתו על משה להיות ענוי אחד מכל האדם וכה"א אני את דכא וגו' ועשה כל זה למען חרכו ילמדו בני אדם לאחוז בענוה וז"ש וילמד ענוים דרכו : למען שמך ה' וגו' או"ל הבא מיראה זדונות נעשו שגגות והנה דוד לא רצה להחזיק עצמו במעלה שתשובתו מאהבה שזדונ' נעשו זכיות אלא כשב מיראה שזדונות נעשו שגגות וז"ש הן אמת שהדין נותן לישא' לי מחטא עון ממזיד שוגג אלא בקשתי שהעשה עמי לפנים משורת הדין במדת הרחמים וז"ש למען שמך ה' וסלחת לעוני שהוא חטא עון שוגג כי אעפ"י שהוא שוגג רב הוא בעיני להיות נדון אפי' בעונש קל המגיע על השוגג

אבן עזרא

בקרוב · יש אומרים בקרוב מגזרת המלמד ילדי לקרב ואחרים אמרו כאשר יקרבו אלי · אמר רבי משה כי טעם צרי ואויבי אנשים ידועים שהיו שונאים : אם · גם אם תחנה עלי מחנה שהם מהגוים ואם הם רבים ואם הצרכתי לבא למלחמה עמהם בזאת והטעם שהשם אורי וישעי ויש אומרים כי בזאת היא השאלה הנזכרת אחר כן : אחת · כ"ל כי זה המזמור חברו דוד באחרית ימיו כאשר נשבעו אנשיו לא תבא עמנו למלחמה כאשר אפרש במזמור נאם יי' לאדוני : לחזות בנועם יי' · שיתגלו לו סודות ממעשה הבורא שלא ידעם ע"כ : ולבקר בהיכלו · כמו לא יבקר בין טוב לרע והטעם שהכהנים יושבים תמיד בבית ילמדוהו ויורוהו ויש אומרים לבקר ללכת בכל בקר ובקר בהיכל השם כמו השכם והערב : כי · הוא יצפנני ולא יוכל לגעת אלי כל אויב : בסכה · הוא ירושלם כמו ויהי בשלם סכה : ביום רעה · מערכת רעה מכוכבים כנגד מזלו וטעם בצור כי אהיה בסתר אהלו כאילו אני בצור מרומם : ועתה · אע"פ שלא יעשה מהיום מלחמה ראשי ירום כי הוא בסתר עליון : זבחי תרועה · כדרך וביו' שמחתם כימי שמחת חזקיהו : שמע · תחסר מלת אשר או טעמו זה השם הנכבד שאני קור' ומזכיר : וחנני וענני · וזה לאות כי יתפלל בעד ישראל הנלחמי' עם הצרים כי הם אנשיו : לך · אמר רבי משה כי לך בעבורך כמו אמרי לי אחי הוא והטעם אני אומר מה שצוית לנו ביד שלוחיך ואמרת לנו בקשו פני על כן את פניך יי' אבקש : אל תט' · פועל יוצא והפעול עבדך כמו קיר נטוי על כן אחריו עזרתי והטעם עזרני עתה כאשר עזרתני מנעורי ועד עתה : כי · אבי ואמי · שהיו סבות בואי בעולם הזה עזבוני במות' ואתה אספתני תמיד ואם הוא לשון עתיד כדרך נתתי כסף השד' קח ממני יעשו עגל בחרב : הורני · אמר אחד מחכמי לב הרוצה להתגבר על שונאיו יוסיף בעבודת השם : אל · בנפש

כד יתקרבון עלי מבאשין לגרמא ית בסרי מעיקיי ובעלי דבבי הינון איתקלו ונפלו : אין תשרי עלי משירית רשיעי לא אדחל לבבי אין תקום עלי קרבא בדא אנא סביר : חדא בעיתי מן קדם יי' יתה אתבע דאיתיב בבית מקדשא דיי' כל יומי חיי למחמי בבסימותא דיי' ולבקרה בהיכליה : ארום יטשינני בטלליה ביום בישתא יטמרינני בטימור משכניה ככרך תקיף ירומם יתי : והשתא יתרם רישי על בעלי דבבי חזור חזור ואכוס במשכניה ניכסי רעוא אשבח ואביע קדם יי' : קביל יי' צלותי במקראי וחוס עלי ורחים יתי : לך אמר לבי בעי אפיית סבר אפך יי' אתבע : לא תסלק שכינתך מיני לא תצלי ברוגזא לעבדך סייועי הויתא לא תטלטל יתי ולא תשבקינני אלהא פורקני : מטול דאבא ואמא ישבקו יתי יי' יכנוש לי : אלפני יי' אורחתך ודברני בהילכתא תריצא מטול תושבחי : לא תמסרינני

בקרב עלי מרעים לאכל את־בשרי צרי ואיבי לי המה כשלו ונפלו : אם־תחנה עלי מחנה לא־יירא לבי אם־תקום עלי מלחמה בזאת אני בוטח : אחת שאלתי מאת־יהוה אותה אבקש שבתי בבית־יהוה כל־ימי חיי לחזות בנעם־יהוה ולבקר בהיכלו : כי יצפנני בסכה ביום רעה יסתרני בסתר אהלו בצור ירוממני : ועתה ירום ראשי על איבי סביבותי ואזבחה באהלו זבחי תרועה אשירה ואזמרה ליהוה : שמע־יהוה קולי אקרא וחנני וענני : לך אמר לבי בקשו פני את־פניך יהוה אבקש : אל־תסתר פניך ממני אל תט־באף עבדך עזרתי היית אל־תטשני ואל־תעזבני אלהי ישעי : כי־אבי ואמי עזבוני ויהוה יאספני : הורני יהוה דרכך ונחני בארח מישור למען שררי : אל־תתנני בנפש

ברעות

אם תחנה חד מן י"ב פסוקים רישא ומצעות אם אם וסימ' אם בגפו יבא · אם זרחה השמש · אם לא ימצא הגנב · אם בעליו עמו · אם ענה תענה · אם אתם תבאו אלי · אם גנבים באו לך · אם יתקע שופר בעיר · אם תחנה עלי מחנה · אם אבא באהל ביתי · אם תדברנה שפתי · אם כח אבנים כחי : אל תסתר חד מן ד' פסוקים אית בהון ד' מלין דמיין קדמא ותניינא ותליתא קרחי ורביעא נסיב ו"ו וסימ' ואתה תחזה מכל העם שרי שרי שרי ושרי · ויבחר משה שרי שרי שרי ושרי · ומשנה תורה שרי ושרי ושרי ושרי · אל תסתר פניך ממני אל אל אל ואל · דרך הנשר בשמים דרך דרך דרך ודרך :

רשי

בזאת אני בוטח · במה שאמור למעלה יי' מעוז חיי : ולבקר בהיכלו · לראות שם בכל בקר ובקר כך פירשו דונ"ש ומנחם חברו עם לא יבקר בין טוב לרע אבל דונש פתרו לשון בקר : כי יצפנני בסכה · בטוח אני שיצפנני בבית מקדשו ושנינו בסדר עולם שהמקרא הזה נאמ' על יואש בן אחזיהו שהסתירתו יהושבעת אחותו בעליית בית קדשי הקדשים כענין שנאמר ויהי אתה בבית יי' מתחבא שש שנים : בצור ירוממני · העמיד על סלע רגלי : זבחי תרועה · זבחים שאומר עליהם שיר : לך אמר לבי בקשו פני · בשבילך בשליחותך אומר לי לבי בקשו כלכ' ישראל את פני ואני שומע לו את פניך יי' אבקש לך כמו הן אני כפיך לאל במקומו · אם לאל תריבון במקומו אף כאן לך אמר לבי במקומך בא אלי לבי לומר כן : אל תט · אל תכריע כמו ויט שמים : כי אבי ואמי עזבוני · בשעת תשמיש להנאותן נתכוונו כיון שגמרו הנאתן זה הופך פניו אילך וזה הופך פניו אילך : ויי' יאספני · הב"ה שומר את הטיפה וצר את העובר : בנפש

מ"ע ספורנו ז"ל

צרי ואויבי · פלשתים אולתם : לפיכך אם תחנה עלי מחנה לא יירא לבי בזאת · שהיא אחת ששאלתי ואותה אבקש · לא הבלי העולם : שבתי בבית ה' · להתבונן בו : אני בוטח כי יצפנני בסוכה · ויתלמני : ביום רעה · ביום שיפלו ישראל ביד אויבים · יסתירני · בבא עמלק על צקלג : ירוממני · שאגבר עליהם : ועתה ירום ראשי · על הגשורי והעמלקי והגזרי : זבחי אלהים תרועה · לשמחת בבואן : כי אמנם לך אמר לבי : לרצון לפניך : בקשו פני · אמר וצוה את פני שיבקשו וידרשו אותך ובכן : את פניך ה' אבקש · תמיד : אל תסתר · מלקבל תפלתי : אל תט באף עבדך · בהיות קצף על ישראל כי אמנם : עזרתי היית · נגד גלית וזולתו : אל תעזבני · ביד אויב : ואל תטשני · למקרי' : כי

מנחת ערב

השוגג : מי זה האיש ירא ה' אע"פי שהוא עובד מיראה עכ"ז צדיק יקרא כי יראת ה' היא אוצרו יורנו בדרך יבחר כמ"ש ז"ל על פסוק כי אתה תומיך גורלי שהנחת ידך על גורל הטוב ובחרת בחיים וז"ש יורנו בדרך יבחר : נפשו בטוב תלין אומר הטעם שהקב"ה משלם שכר מצות בעה"ב ולא בעה"ז הוא מטעם כדי שזרעו ירש ארץ כמו שאז"ל אם היו האבות אוכלים שכרם בעה"ז לא היה יכול משה לומר זכור לאברהם ליצחק וליעקב וז"ש נפשו בטוב תלין בקבול שכרו בעה"ב הוא כדי וזרעו יירש ארץ שיאכלו הבני' בזכות אבותם : סוד ה' ליראיו אז"ל כל מי שיש בו תורה ואין בו יראת שמים דומה לגזבר שמסרו לו מפתחות הפנימיות וכו' ואע"פ שהוא יודע שתא סדרים יראת ה' היא אוצרו אי איכא יראת שמים אין ואי לא לא · כדאי' במסכת שבת הרי שאין מעלה בלימוד התורה בלי יראת שמים וז"ש סוד ה' ליראיו וגו' כי זולת זה מה לו לתורה וע"כ אינו מגלה סודות התורה כי אם ליראיו ע"ד יהב חכמה לחכימין עיני תמיד אל ה' וגו' אז"ל יצרו של אדם מתגבר עליו בכל יום ומבקש להמיתו ואלמלא הקב"ה עוזרו לא יכול לו שנ' ה' לא יעזבנו בידו וז"ש עיני תמיד אל ה' אמר עיני כי הם מסורסורי דעבירה והמה תמיד מצפים אל ה' שיצילני מרשת היצ"הר כין זולתו אין קיום נגדו וזה כי הוא יוציא מרשת זה רשתו של יצה"ר הפרושה על כל החיים :
שפטני ה' אז"ל בדרך שאדם רוצה לילך מוליכין אותו והנה דוד בקש לקדש עצמו להיות א' מרגלי המרכבה וע"כ בקש שיאמר ג"כ אלהי דוד להיות דומה לאבות שהם רגלי המרכבה והנה ידענו שדוד היה חסיד וצדיק ואיש קדוש יאמר לו כמו שאמר שמרה נפשי כי חסיד אני וחסידות גדולות מכולם כמש"זל יוע"כ סמך דוד כיון שעד כה היה שלם במעלות המדות שנים כה יהי' לבא וז"ש שפטני ה' כמדת רחמיך כיון שאני בתמי הלכתי עד כה ובדרך שאדם רוצה לילך מוליכין אותו ע"כ בה' בטחתי שהוא ינחני ולא אמעד וע"כ אמרתי בחנני ה' וגו' :
ה' אורי וישעי ממי אירא אז"ל על פסוק כי נר מצוה ותורה אור משל לאדם שהי' הולך בלילה בדרך והי' מתירא מן הפחתים ומן הלסטי' וחיות רעות נזדמנה לו אבוקה של אור ניצל מן הפחתים ועדין מתירא מן הלסטים ומן החיות עלה עמוד השחר ניצל מן הלסטי' ומן החיות וז"ש ה' אורי וישעי שע"י אני ניצל מהכל כי אתה מאיר לי כמ"ש בחושך ה' אור לי וגם אתה ישעי מאויבי ממי אפחד וע"כ בקרב עלי מרעי' לאכול את בשרי כדמיון לסטים וחיות רעות האוכלי' בשר אדם בהמה צרי ואויבי לי המה כשלו ונפלו · לא כמי שמבקש [illegible]

תורת חסד · תהילת ה'

משם למי שהוא עומד באור ומי שעומד באור איננו רואה לו וכמו שאמר הכתו' ונהורא עמיה שריה לכן אמ' דוד כי בהיותו דבק עם עבודתו ית' יש לו אור ויש לו ישועה יש לו אור מה שאין כן לעומד בחשך ויש לו ישועה מה שאין כן אל העומד באור שירא מהעומד בחשך שמא יראהו ויבא בפתע עליו ויעש' לו רעה ולכן אמר דע"ה אין לי לירא לא מדבר רע ולא מאדם רע כלל ולהיות שלפעמים האדם יגוע ויאלם וימות בפתע פתאום גם אם ישמר מכל המקרים והוא בנפול עליו פחד בפתע פתאום אשר יכנסו אז הרוחות כלפי פנים לכן אמר ה' מעוז חיי אשר הם כלבי א"כ ממי אפחד : בקרוב עלי וגו' יר' אז הש"י מושיע לי מן המרעים לי באופן כל כך טוב עד שצרי ואויבי לי המה כשלו ונפלו מבלי שיעשה להם דבר מה והוא בראותם הרעות המתרגשות ובאות על ראשם של המרעים · אם תחנה עלי וגו' יר' אם תחנה עלי מחנה לא יירא לבי כלל ממה שאתאמן ואתאזר בחסדו ית' ואם תקים עלי מלחמה שבשבילי הם נלחמים אלא עם אלה שאלה רוצים להיותם הם הנוצחים לי ואלה רוצים להיותם הם הנוצחים לי הנה בזאת אני בוטח שהאל ית' יצילני : אחת שאלתי מאת ה' יר' אני שואל דבר אשר אם ירצה לתמוך את ידי עליו והרי טוב ואם לאו אני מבקש אותה מכל השתדלותי הגדול והוא שבתי בבית ה' כל ימי חיי וכו' · או יר' מאמר שאחת שאלתי מאת ה' ולא שתים בבא אחת על כן אותה אבקש בפה מלא וכו' : כי יצפנני וגו' יר' כי מקודם יצפנני בסוכו תמיד ביום רעה יסתירני וכו' אשר בזה ירוממני על כל אויבי וצרי ועתה ג"כ במה שאחזה בנועם ה' ירום ראשי על אויבי גם כי הם סביבותי ואיכני עליה' ממש ואזבחה באהלו זבחי תרועת יצרי הרע ואביאנו אל הטוב : שמע ה' קולי וגו' בזה כיון ע"ד מה שאמר הכתוב ה' שמעה ה' סלחה וגו' וכמו שהבאתי בספר חסדי אבות · או יר' שמע ה' קולי אקרא וחנני וענני בזה כי לא דבר רק הוא כי הוא חיי · לך אמר לבי וגו' יר' לבי אמר בשבילך לפני אתם פני בקשו את פני ה' ולכן את פניך ה' אבקש ואם תשיבני על שאלתי הרי מה טוב ואם לאו אבקש לה על כל פנים והיא בעצמו מה שאמר למעלה אחת שאלתי מאת ה' אותה אבקש · ומהרי"ע ז"ל כתב שיר' בשבילך אמר לבי אלי שאתה אומר בקשו פני ואני אעשה כן את פניך ה' אבקש עכ"ד : אל תסתר וגו' יר' אל תסתר פניך ממני על זה ששאלתי ואל תט באף את עבדך כי תמיד עזרתי היית ואל תטשני וגו' : כי אבי ואמי עזבוני וה' יאספני יר' ולכן אחת שאלתי מאת ה' וכו' : הורני ה' דרכך יר' הורני ה' באיזה דרך אלך אל בית ה' כי הדרך ההוא יקרא דרך ה' ונחני בארח מישור גם כי יהיה ארח צר : אל תתנני בנפש צרי אולי כיון אל ענין העבור הידוע לחכמי האמת : או יר' אפי' במחשבתם לא יהיה : או יר' ע"ד אויבי בנפש יקיפו עלי כי הם רוצים להוציא את נפש מי שהם רוצים להרוג ואפי' שאחר כן יוציאו מהם את נפשותם ואמר כי עם היותם אומרי' שהם יודעים שיהרגו' אם יהרגוני ושעכ"ז רוצי להרגני הנה לא מפני זה לא יעשו המלאותיה' כדי שלא יהרגו אות' והוא כי קמו בי בעדי שקר ויפח חמס והו' תובע או שיפיח חמס ושקר כדי להרגני בדין והו' כענין מה שקר' לרבו' עם בני הבליעל :

לולא

אבן יחייא

איש זקן ונשוא פנים חכם ועשיר ונכבד ולהרתע מלעשות לפני מעלתו פעולות פחותות · וזאת תקרא יראת המעלה ואם לירא מפני איש פריץ עריץ ואכזר ורוצח · ולנוס מפניו פן יפגע בו ויבלענו · וזאת תקרא יראת הפחד · ולכן פה רמז המשורר לשתיהן · וכנגד יראת המעלה אמר בהיות כי ה' אורי · כי הוא המאיר פניו אלי · ונותן הישע · בלוחמי עם אויבי · וזה למעלתו להיותו אלהי האלהים אדון הכל · אם כן ממי אירא יראת המעלה · כי אם ממנו · ובהיות כי ה' מעוז חיי · כי אליו אנוס בבורחי מפני רודפי · אם כן ממי אפחד והיא יראת הפחד רק ממנו · בקרוב עלי וגו' הנה בכל עצם ומקרה ופעולה יובחנו שלש קצות · מה שממנו ומה שבין ומה שאליו · ואחד מהם פעולת המלחמה · ואמר המשורר פה כי בכל אחד מהקצוות מהמלחמה היה בוטח בה' · וכנגד הקצה הראשון והוא המה שממנו אמ' בקרוב עלי מרעים לאכול את בשרי · שרוצה לומר כי כשהמרעים יסכימו במחשבת עצתם לקרוב וללחום עלי כדי להמיתני · שהוא הקצה הראשון · אבטח בה' ואומר צרי ואויבי לי · המה כשלו בעצתם הנבערה מדבר כפתל ועקש אשר יעצו עלי ונפלו תחתי כי אמחצם ולא יוכלו קום · אם תחנה וגו' וכנגד הקצה האמצעי והוא המה שבין · אמר וכאשר האויב יחנה עלי מחנה ללחום עמי ולשפוך סוללה על עירי · אז לבטחוני הגדול בה' לא ירא לבי ממנו · וכנגד הקצה האחרון אמר אם תקום עלי מלחמה והוא בשפכם הסוללות · אפי' בזאת אני בוטח בטחון המלציי · כי אפי' חרב מונחת על צוארו של הבוטח · לא ירא לבי · אחת שאלתי וגו' ר"ל ואף כי ידי על העליונה תמיד במלחמה להיותך אורי וישעי ומעוז חיי · לא אבחר בה · אבל שאלה אחת שאלתי מאת ה' · ואותה אבקש בכל צידי ההשתדלות · והוא שבתי בבית ה' שהוא בבית המקדש במנוחה ונחת ובלי מלחמה כל ימי חיי הבלי · וזה לתכלית שאזכה בעולם הבא לחזות בנועם ה' · והוא להדבק בעולם המלאכים · ואזכה לבקר בהיכלו עולם האלהי · כי יצפנני וגו' וזה בעשותו כן · כי כנגד שבתי בבית ה' · יצפנני בסכה ביום רעה · ר"ל בזמן החסד והרע מהעולם הזה יזכני שאהיה צפון בסכה שהוא בית מקדשו · וכאומרו ויהי בשלם סכה ומעונתו בציון · וכנגד לחזות בנועם ה' · אמר יסתירני בסתר אהלו והוא עולם המלאכים · וכנגד ולבקר בהיכלו · אמר בצור ירוממני · כי ירומם אותי למעלה מעולם המלאכים למען אדבק בצור תמים · ועתה ירום וגו' ר"ל וזה יהיה בשעתה בזמן ההוה ירום ראשי על אויבי סביבותי באופן שלא יעיקוני · מלהעבוד עבודת ה' · ושאוכל לזבוח באהלו זבחי תרועה · שר"ל זבחי שמחה · והוא פעל מעשיי · ואשירה לה' שהוא פעל דבריי · ואזמרה לה' במחשבת לבי שהוא פעל מחשביי · שמע ה' וגו' ר"ל אנא ה' שמע קולי אקרא · משאלתי האחת אשר שאלתי מלפניך · ועננני אף כי איני ראוי לכך · למען שמך הרחום וחנון · וזה אומרו וחנני ועננני · לך אמר וגו' הטעם להיות כי לבי ומחשבתי אמר לפני · שיבקשו לך · מה שנמשך מהאמירה ההיא כי את פניך ה' אבקש בכל עת ובכל שעה · לכן אנא אל תסתר פניך ממני הנלדשים בבקשתי המוכר וגומר · והנה כוסף המשור' היה לחזות בנועם ה' בעולם המלאכים בנפשו המשכלת ולבקר בהיכלו עולם האלהי · בנפשו האלהית · וזה אחרי המות בעולם הבא · וכוספו עתה בעולם הזה היה · כי ירום בראש נפשו המרגשת על אויביו סביביו · ושבנפשו הצומחת יזכה באהלו זבחי תרועה שלמים ודומיהם · וזהו רומזו לארבעתם בתפלתו זאת · כי כנגד כוסף נפשו האלהית אמר אל תסתר פניך ממני כי באור פני המלך ה' גבלות יש חיים וחסד · וכנגד כוסף נפש המשכלת אמר אל תט באף עבדך שאם לא אזכה שתרוממני בצור · לפחות תזכני להסתירני בסתר אהלך בעולם המלאכים ואל תטה דרכי ממסם באפך ובחמתך · כי אשר יחרה אף ה' עליו יסתר ממנו ומאהלו ויטה מעליו דרכו · וכנגד כוסף נפש המרגשת אמר עזרתי היית אל תטשני וכנגד נפש הצומחת אמר אל תעזבני וגו' כי אבי וגו' · שר"ל אנא אל יחסר לי די סיפוק מזוני בעודי חי על האדמה · ואל תעזבני אלהי ישעי · כאשר לא עזבתני בשכבר כאשר אבי ואמי עזבוני אחרי גדולה אותי בחלב שדיה וזיעת אפם · וה' יאספני בלמדו [illegible]

בנפש · בתאותם בשאט בנפש : ויפח · מדבר חמס כמו יפיח : לולא · זה קשור באשר לפניו כמעט וימשלו בי שנאי לולי האמנתי בשם ואמרתי לנפשי קוה אל ה׳ אז יתברר יוסר דברי שהייתי מוכיח ואמרתי קוה אל יי׳ : חזק ויאמץ לבך · פועל יוצא והטעם כי השם יאמץ לבך וטעם וקוה אל יי׳ תמיד בראשונה ובאחרונה : לדוד אליך יי׳ אקרא : זה המזמור חברו דוד או אחד המשוררים עליו · אמר צורי לנגד יורדי בור ומלת תחרש מגזרת דומיה ואמרו אל תחרש על רעך רעה להפריש בינות הטעמים כי השרש הוא אחד : שמע · בנשאי · אל מקום הארון יקראו דביר : אל · תמשכני שאתערב עם רשעים ואמשך עמהם : תן כפעלם · כנגד פועלי און : כי · פעולות השם כנגד פעלם : ואל מעשה ידיו · כנגד המעשה ידיהם והטעם אילו היו מבינים פעולות השם לא היו פועלי און כי ידעו כי השם יהרסם ויש אומרים שזאת תפלה או דרך נבואה וטעם ולא יבנם שיפלו ולא יקומו עוד : ברוך · בדרך נבואה כי נשמעה תפלתו והוא שמע קול תחנוני על דרך ותבוא אליך תפלתי : יי׳ · לפי דעתי בו בטחתי לבדו ועוזרוני רבים כי הוא נוה להם : ומשירי · כמו בשירי הפך והנותר בבשר ובלחם ואמר רבי משה הכהן יותר מזה השיר אהודנו : יי׳ עוז · טעם למה לעוזרי כי השם הוא עוז לעוזרים ומעוז לנעזר והוא משיחו דוד ורבי משה אמר כי עוז למו כמו לו וכמוהו נגע למו ואיננו נכון כי למו שב אל עבד יי׳ ולעמו : הושיעה

רשי

בנפש צרי · בתאות שונאי להיות תאותם מתקיימת עלי : ויפח חמס · דוברי רעה לשון אחר לשון מוקש : לולא האמנתי וגו׳ · אם לא שהאמנתי בהקב״ה כבר קמו בי אותם עדי שקר וכלוני לולא נקוד עליו למדרש שדרשו רבותינו יודע אני שאתה נותן שכר לצדיקים לעולם הבא אבל איני יודע אם יש לי חלק עמהם אם לאו : וקוה אל יי׳ · ואם לא תתקבל תפילתך חזור וקוה : אל תמשכני · אל תרגילני עם רשעים אטרי״יר אש מוי״י בלע״ז : ומשירי אהודנו · ומה היא ההודיה יי׳ עוז למו לאותן התלויין בי והם כל בית ישראל בעת שמעוז ישועו׳ משיחו הוא : ורעם

לולא ל׳ נקודין ל׳ עלוי׳ נקוד והוא נקוד למטה ולמעלה

בְּנֶפֶשׁ צָרָי כִּי קָמוּ בִי עֵדֵי־שֶׁקֶר
וִיפֵחַ חָמָס׃ לוּלֵא הֶאֱמַנְתִּי לִרְאוֹת
בְּטוּב־יְהֹוָה בְּאֶרֶץ חַיִּים׃ קַוֵּה אֶל־
יְהֹוָה חֲזַק וְיַאֲמֵץ לִבֶּךָ וְקַוֵּה אֶל־יְהֹוָה׃ ב׳ אל אלהים

א כח　לְדָוִד אֵלֶיךָ יְהֹוָה ו׳ בטע׳ בסיפ׳
אֶקְרָא צוּרִי אַל־תֶּחֱרַשׁ מִמֶּנִּי פֶּן־
תֶּחֱשֶׁה מִמֶּנִּי וְנִמְשַׁלְתִּי עִם־יוֹרְדֵי בוֹר׃
שְׁמַע קוֹל תַּחֲנוּנַי בְּשַׁוְּעִי אֵלֶיךָ
בְּנָשְׂאִי יָדַי אֶל־דְּבִיר קָדְשֶׁךָ׃ אַל־ ל׳ ב״ח
תִּמְשְׁכֵנִי עִם־רְשָׁעִים וְעִם־פֹּעֲלֵי אָוֶן ל׳
דֹּבְרֵי שָׁלוֹם עִם־רֵעֵיהֶם וְרָעָה בִּלְבָבָם׃ ד׳ ס׳ ו׳ כיסין וב׳
תֶּן־לָהֶם כְּפָעֳלָם וּכְרֹעַ מַעַלְלֵיהֶם טעי׳ ל׳
כְּמַעֲשֵׂה יְדֵיהֶם תֵּן לָהֶם הָשֵׁב גְּמוּלָם
ה לָהֶם׃ כִּי לֹא יָבִינוּ אֶל־פְּעֻלֹּת יְהֹוָה ל׳ וחס׳
וְאֶל־מַעֲשֵׂה יָדָיו יֶהֶרְסֵם וְלֹא יִבְנֵם׃ ל׳
בָּרוּךְ יְהֹוָה כִּי־שָׁמַע קוֹל תַּחֲנוּנָי׃
יְהֹוָה ׀ עֻזִּי וּמָגִנִּי בּוֹ בָטַח לִבִּי וְנֶעֱזָרְתִּי ל׳
וַיַּעֲלֹז לִבִּי וּמִשִּׁירִי אֲהוֹדֶנּוּ׃ יְהֹוָה ל׳ ל׳
עֹז־לָמוֹ וּמָעוֹז יְשׁוּעוֹת מְשִׁיחוֹ הוּא׃ ב׳ מל׳ וחד׳
הושיעה

בְּרְעוּת מְעִיקַי אֲרוּם קָמוּ עֲלַי סָהֲדֵי
שִׁיקְרָא וּמְמַלְּלֵי חֲטוּפָא׃ אִילוּלֵי דִי
הֵימְנִית לְמֶחֱמֵי בְּטוּבָא דַיְיָ בְּאַרְעָא
דְחַיֵּי עַלְמָא׃ סְבוֹר עַל יְיָ תְּקוֹף וְעַלִּים
לִבָּךְ וּסְבוֹר עַל יְיָ׃ לְדָוִד לְוָתָךְ יְיָ אֲנָא
קָרֵי תַּקִּיפִי לָא תִשְׁתּוֹק מִינִי דִילְמָא
תִשְׁתּוֹק מִינִי וְאִתְמְתֵילִית עִם נַחְתֵי
גוֹבָא׃ קַבֵּל בְּקָל בָּעוּתִי כְּמִצְלֵי לְוָתָךְ
כַּד אֶפְרוֹשׁ יְדַי בִּצְלוֹ קֳדָם הֵיכַל
קוּדְשָׁךְ׃ לָא תַנְגְּדַנַּנִי עִם רַשִׁיעָא
וְעִם עָבְדֵי עֻוְלָא דִי מְמַלְּלִין שְׁלָמָא
עִם חַבְרֵיהוֹן וּבִישְׁתָא בְּלִבְּהוֹן׃ הַב
לְהוֹן כְּעוֹבָדֵיהוֹן וּכְבִישׁוּת עוֹבָדֵיהוֹן
כְּעוֹבָדֵי יְדֵיהוֹן פְּרַע לְהוֹן אָתִיב
פּוּרְעָנוּתְהוֹן לְהוֹן׃ מְטוּל דְלָא מִתְבַּיְּנִין
לְאוֹרַיְתָא דַיְיָ וּלְעוֹבָדֵי אִידוֹי יִפַגְרִינוּן
וְלָא יִבְנִינוּן׃ בְּרִיךְ יְיָ אֲרוּם קַבֵּל קָל
צְלוֹתִי׃ יְיָ עוּשְׁנִי וּתְרִיסִי בֵּיהּ סְבַר לִבִּי
וְסַעֲדָתַנִי וְדָאִיץ לִבִּי וּמִתּוּשְׁבַּחְתִּי
אוֹדֵה קֳדָמוֹי׃ יְיָ תְּקוֹף לְהוֹן וְעוּשְׁנָא
פּוּרְקָנוּת מְשִׁיחֵיהּ הוּא׃ פרוק

מ״ע ספורנו ז״ל

כי אבי ואמי עזבוני · אחד הנעורים : וה׳ יאספני · אליו לחסות תחת כנפיו כאשר את בן ירבה : הורני · נלכתי לבין השמות מע״מ שלא אלמד ממעשיהם : למען שוררי · כי גרשוני מהסתפח בנחלת ה׳ : אל תתנני בנפש צרי : השמיתים את שאול. עלי · כי קמו בי עדי שקר שאמרו הנה דוד מבקש רעתך : ויפח חמס · ושאול בחמס היה נותן פח לרגלי ולוכד אותי בו באמרו ש״ב בני כי לא חרש נך ע״ד : לולא האמנתי · לטוב בארץ החיים בה״י בלמדיו ולא הניתי לטוב בבדדין ואמרתי לנפשי קוה אל ה׳ :

בזה המזמור התפלל על בני רבים מישראל היו מבזי׳ אותו על עון בת שבע יאמר

אליך לא לזולתך : אל תחרש · בשומע עלבוני ושותק · פן תחשה ונמשלתי עם יורדי בור · פן אם תשתוק ולא תתבע עלבוני ימשך מזה שאהיה נמשל ונחשב בעוני ישראל כאחד מיורדי בור ורשעי ארץ ולא ישמעו עוד לקולי ויתקלקל סדר המדינות : בשועי אליך · ששוך נגד אתה תרחם : בנשאי ידי · בתפלה : אל דביר קדשך · בזכות המקום : אל תמשכני עם רשעים · המתפללי׳ בשפתי מרמה : ועם פועלי און · גם כי ירבו תפלה : דוברי שלום · יחד נפה וא׳ בלב : כי לא יבינו אל פעול׳ ה׳ · כי אמנם אינם רוצים שתקובל תפלתם כי בהיותם מבזים אותי אינם מתבוננים׳ אל פעולות ה׳ וסדרו בבריאה שהיא הפעולה המיוחדת לו בלתי אמצעי : ואל מעשה ידיו · אל סדרו בנגידות כמנהיג׳ שמשה על ידי אמצעיים על סדר נכון והם בבזותם אותי מקלקלים הסדר המדיני על שהעמידו׳ ה׳ לכן · רמוזי : שיהרסם · מדה כנגד מדה : ולא יבנם · אחרי כן : ברוך ה׳ · שנה כבר ברכתי את ה׳ : כי שמע קול תחנוני · כשהתפללתי לפניו : ה׳ עזי · הוא נוה מלכותי במסירת שמואל : ומגיני ימגלית שלא הזיקני : כי בו בטח לבי ונעזרתי · להפיתו : ויעלוז לבי · בחברון כשהמליכוני : ומשירי אהודנו · לעתיד ה׳ עוז למו · הוא מולך על עמו ומלכותי ועל לבי : ומעוז ישועות משיחו : בנצחונו׳ מלחמותיו : הושיעה

מסרה

לולא חד מן ט״ו נקודות בקריאה וסי׳ בסדר מדבר סיני : ידי כ״א וסי׳ נמסר לעיל בסיפ׳ סי׳ י״ח : ורעה ט׳ בקריאה ו׳ בישי׳ וג׳ טבין וסי׳ ורעה עינך באחיך האביון · ורעה לך זאת דשמואל · ורעה לא תמצ׳ בך מימיך דאביגיל׳ ונשבע לחם וגהיה טובים · אל תמשכני עם רשעים · גם זה הבל ורעה רבה · וג׳ טבין וסי׳ ועמד ורעה בעז יי׳ · ורעה אתהן את עבדי דוד · ורעה הכרמל והבשן :

אבן יחייא

וכנגד נפש הצומחת אמר אל תתנני בנפש צרי · ויהיה בנפש נגזר מן כי תאוה נפשך הבהמית לאכול בשר · ויהיה תתנני מן ולא נתנו אלהים להרע · לשון עזיבה · ורוצה לומר אל תעזבני בנפש הצומחת שלי ביד צרי שאצוא לידם על ככר לחם · וכנגד נפש המרגשת אמר אל תתנני ותעזבני ביד צרי · אשר בקשו להשמידני מן השני עולמות כאשר קמו בי עדי שקר ויפח חמס נגזר מן יפיח כזבים עד שקר · ואם הזיפים ודואג ודומיהם · והיו יכולים לי לולא בטחוני בך שהצילני מידם · לאמונתי ובטחוני לראות בטוב ה׳ והוא העולם הבא · ולראות בטוב ארץ החיים ולמלוך עליה · וארץ החיים היא ארץ ישראל אשר עיני ה׳ בה מראשית השנה ואחרית · קוה אל ה׳ וגו׳ דברי המשורר אל נפשו לאמר · בטח בה׳ בכל אלה הארבעה השגות מהארבע׳ אשבות מהארבעה הנפשות ותשיגם · וכנגד הנפש אלהית אמר קוה אל ה׳ · וכנגד נפש הצומחת אמר חזק · כי הגבורה והחוזק היא תכליתה · וכנגד נפש המרגשת אמר ויאמץ לבך · לב הוא לאסיפת המחוכות והסדרה על הזולת · וכנגד נפש המשכלת אמר וקוה אל ה׳ :

כח לדוד · אליך וגו׳ גם זה המזמור נמשך בכונת הקוד׳ לתפלה לה׳ על ההספקת בעולם הזה · כדי שיוכל לעשות בו ההכנה לזכות בעולם הבא · אליך ה׳ וגו׳ ר״ל אליך ה׳ בעל הרחמים אקרא שתזכני בשתי שולחנות · בהספקת העולם הזה · ובטוב העולם הבא · מה שלכן צריך שאתה תענני בשתי שאלותי · ולא תשתוק מלענותני בשתיהם · וזהו אומרו כנגד ההספקת שהאויבים בעולם הזה · אבא צורי במלחמותי · אל תחרש ואל תשתוק מלענותני בשאלה הזאת · וכנגד זכותו לטוב העולם הבא אמר פן תחשה ממני ונמשלתי עם יורדי בור · ור״ל וכן אבא אל תחשה משאלתי זאת פן אתדמה ליורדי בור · שמע קול וגו׳ אחרי התפללו על ככה בדרך שלילה חזר להתפלל שנית בדרך החיוב · וזהו אומרו אבא שמע קול תחנוני בשועי אליך על הספקת העולם הזה ושמע קול תחנוני בנשאי ידי אל דביר קדשך לזכות בטוב אשר הטוב ההוא׳ אל תמשכני וגו׳ כי תסייעני לזכות בשובע שמחות את פניך · ואל תמשכני עם רשעים והם החוטאים במחשבה · ועם פועלי און והם החוטאים במעשה · ועם דוברי שלום עם רעיהם ורעה בלבבם והם החוטאים בדבור · תן להם וגו׳ כי להם תתן מדה כנגד מדה הגמול כפי מעשיהם · והנה המעשים יהיו על ג׳ אופנים · אם הנעשים לכתחלה ובמחשבת החושב לתכלי׳ מיוחד ויקרא פעל · וכאומרו כל פעל ה׳ למענהו ור״ל למען תכליתו · וגם רשע ליום רעה · וזה יקרא בחטאים פשע כי מכיר את רבונו ומכוין למרוד בו · ואם החטאים הנעשים במזיד כדי למלאת תאותו · אף כי יודע שחטא · אבל לפי האמת לבו בלי עמו כי אין אדם עובר עבירה אלא אם כן נכנס רוח שטות בקרבו · וזה יקרא מעללי רע · ור״ל מעשה נמשך מעילה אסרה והוא שטות עושהו · ואם החטאים הנעשים בשוגג · ואין למחשבת העושה מבוא בהם · רק ידיו שפכו את הפעל המגונה הלז והוא לא ידע · ויקרא מעשה ידיו · כי יתיחס להם לבדם · וזהו רומזו כנגד הפשעים אומרו תן להם כפעלם · וכנגד הזדונות וכרוע מעלליהם · וכנגד השגיאות כמעשה ידיהם תן להם · והשב גמולם להם מדה כנגד מדה וכפי גודל החטא · כי לא יבינו וגו׳ ר״ל מפני רוע מעשיהם בג׳ אופנים הנזכרים מהמעשה תתן להם גמולם מדה כנגד מדה · ומפני סכלותם בחכמות אשר יסבבו יראת ה׳ · מחכמת מעשה בראשית ומעשה מרכבה · יהי רצון שיהרסם ה׳ ולא יבנם עוד אף כי ישובו אליו · ורמז לחכמת מעשה מרכבה באומרו כי לא יבינו אל פעולות ה׳ · ולחכמת מעשה בראשית באומרו כי לא יבינו אל פעולות ה׳ ידיו · והנה החכמה ההיא יחסה אל ידיו ולא לעצמותו כראשונה לפחיתות נושאה מהמעול׳ השפל · ברוך ה׳ וגו׳ הוא הודאת המשור׳ לאל בראותו ברוח קדשו כי נשמעת תפלתו · ה׳ עוזי עמך וגו׳ ביאר מה שיומשך משמיעת תפלתו כי יהיה ה׳ עוזי להנצל בו מפני אויבי · ויהיה מגיני ללכת בו ללחום עמהם ולהשפילם תחתי · והנה יהיה עוזי · להיות כי בו בטח לבי ונעזרתי · ויהיה מגיני · להיות כי כאשר בשאר הנצחונות עלז לבי לשמחתי בנצחון אויבי · לא הייתי כפוי טובה׳ אבל תמיד משירי אהודנו · להכירי היותו הוא סבת הנצחון · ולא כחי ועוצם ידי עשה לי את החיל הזה : ה׳ עוז וגומ׳ ר״ל בהיות כי ה׳ עתה עוז למו לישראל עמו הוא · וגם עוז משיחו אני מלכם הוא · לכן אתפלל אליו שיהיה כן עד העולם : וזהו

תורת חסד　　תהילת ה׳

לולא האמנתי יר׳ כל זה היה בא עלי לולי שהאמנתי לראות בטוב ה׳ בארץ חיים והוא העה״ב א״כ ראוי והגון הוא אל האדם שיקוה אל ה׳ וכו׳ · ובמסכת ברכות ארז״ל תנו רבנן ד׳ צריכין חזוק אלו הם תורה ומעשים טובים תפלה ודרך ארץ תורה ומעשים טובים מנין שנאמר רק חזק ואמץ מאד לשמור לעשות ככל התורה וגומר חזק בתורה ואמץ במעשים טובים תפלה מנין חזק ויאמץ לבך וקוה אל ה׳ דרך ארץ שנאמר חזק ונתחזק בעד עמינו וכו׳ ע״כ · והנה אמרו ד׳ צריכין וכו׳ במנינא כדי שלא נטעה ונאמר כי התורה והמעשים טובים הם ענין א׳ מאחר שנכתבו בפסוק א׳ אלא שנדע נאמנה שהם ב׳ דברים ואם נכתבו בפסוק א׳ הוא להכרח וכמו שאבאר ועוד אמרו ואלו הן לומר שהן נצרכין להיות על הסדר הזה תורה בתחלה ואחריה מעשים טובים כי לא עם הארץ חסיד · ולהיות ב׳ הענינים הללו אחוזים זה בזה על כן נדרשו בפסוק א׳ מה שלא נדרש מה שאמר הכתוב חזק ויאמץ לבך · ואפשר לומר כי באומר ומעשים טובים ר״ל בענין התורה עצמה והוא היות האדם עושה לו רב וקונה לו חבר עם מבותיו ר״ל היותו מקיים את התור׳ מעושרו במה שמפרנס ת״ח בביתו וכו׳ וכדומה והוא אז״ל כל המקיים את התורה וכו׳ ואחרי היות האדם שלם בתורה ובמעשים טובים מובטח לו שתתקבל תפלתו כי עץ חיים תאוה באה ועץ חיים היא התורה למחזיקים בה וז״ש דע״ה קוה אל ה׳ חזק ויאמץ לבך וקוה אל ה׳ ויר׳ חזק בתורה ויאמץ לבך במעשים טובים כמו שאמר האל ית׳ ליהושע רק חזק ואמץ וגומר שיר׳ חזק בתור׳ ואמץ במעשים טובים ואח״כ וקוה אל ה׳ שיקבל תפלתך ויאמר בדרך ארץ והיא אם הוא אומן באומנותו ואם סוחר בסחורתו ואם איש מלחמה במלחמתו וכו׳ · או יר׳ גם כי תוחלת ממושכת מחלה לב עכ״ז חזק ויאמץ לבך אם תעסוק בתורה ובמצות כי זה יאמץ את לבבך · ואפשר ג״כ כי לכך לקח תנא דברייתא הד׳ הדברים על הסדר שלקחם לפי שכך הוא סדר הכתובים : והנה סמיכו׳ המזמו׳ אל הקודם הוא כי במזמור הקודם אמר כי אני בתומי הלכתי וכו׳ ופה אמר הורני ה׳ דרכך וכו׳ :

כח לדוד אליך ה׳ אקרא וגומר יר׳ אני רוצה ממך צורי שתחנני על שבתי בבית ה׳ כל ימי חיי כנזכר לעיל וא״כ אל תחרש ממני כאשר עשו אבי ואמי פן תחשה ממני ונמשלתי עם יורדי בור שקולם לא ישמע בחוץ גם אם ירימו קולם : שמע קול תחנוני יר׳ צריך לומר כונת תחנוני רק אפילו הברת תחנוני שמענה בנשאי ידי אל דביר קדשך יר׳ בשביל דביר קדשך כמו שפי׳ החסיד זקננו ע״ה והוא אומר שבתי בבית ה׳ : אל תמשכני וגומ׳ יר׳ אל תמשכני עם רשעים ועם פועלי און הבאים לביתך להתפלל ואומר דוברי שלום וגומר יר׳ וכן אל תמשכני עם דוברי שלום עם רעיהם והם רשעים שכמותם ורעה בלבבם עליהם כי גם אם יחזרו בתשובה לפניך ויתפללו בביתך על מה שחטאו כנגדך עדין הם רשעים בינם לבין הבריות · או יר׳ להפך כי עם רעיהם נתפשרו ורעה בלבבם כנגדך · או יר׳ הם דוברי שלום עם רעיהם ואינם עושים כאחי יוסף שלא יכלו דברו לשלום ואדרבה לו היות תוכם כברם ואלה יש להם רעה בלבבם והם דוברי שלום עמהם · או יר׳ הנה אלה רשעים אם היו מדברים בכעס עם רעיהם היה יוצא הרוגז מהם אך הם משתמרים מזה ולכן הם דוברי שלום עמהם ובכן הרעה עדין היא בלבבם ואיננה יוצאת לחוץ וזהו לפי דעתי אומר ולא יכלו דברו לשלום כי כיון הכתוב לספר בשבח שהיו שונאים אותו ולא יכלו לשמור השנאה בקרבם ולדברו לשלום לפנים כמו שעושים השונאים או יר׳ אל תמשכני אל הדור הנז׳ עם הרשעים וכו׳ : · או יר׳ לומר מה שאמר למעלה אל תתנני בנפש צרי וכמו שפי׳ המפרשים : תן להם וגומר יר׳ תכף כשהם עושים פעל הרעה תן להם גמולם וגם תן להם כפי הרוע היוצא ממעלליהם והיא מה שילמדו אחרים לעשות כן ולא יהיה זה להם כמי שנותן קנס לגורם הנזק רק כמעשה ידיהם כאילו מעשה האחרי׳ הוא מעשה ידיהם ממש והשב גמולם להם ולא לזולתם והם האנשים החוטאים בסבת כי אלו היו הסבה · או יר׳ תן להם כפעלם ולא פעלם ממש וכן כרוע מעלליהם ולא רוע מעלליהם וכמעשה ידיהם תן להם ולא המעשה ממש וזה יהיה סבה שתשיב גמולם להם פעם אחרת · או יר׳ תן להם כפעלם בעה״ז והשב גמולם להם בעה״ב והוא ע״ד מ״ש שמשון והנקמה נקם אחת משתי עיני מפלשתים כרז״ל · או יר׳ הם עשו פעל הרע בבת אחת כמו כן הנקם מהם בבת אחת ולא מעט מעט : כי לא יבינו וגומר ואל מעשה ידיו וגומר יר׳ וא״כ יהרסם ואותם ההריסה לא תהיה לחזור לבנות רק יהרסם ולא יבנם והנה בפסוק תן להם יש ג׳ פעמים מלת להם ואולי כי רמז אל הג׳ נפשות שיש לאדם נפשיית טבעיות חיוניית : ברוך ה׳ כי שמע יר׳ כי שמע קול תחנוני גם אם היו על דברים נוגעים אלו ומכ״ש בדברים הנוגעים אל עבודת ה׳ כמו שבתי בבית ה׳ ודומה לזה : ה׳ עוזי ומגיני יר׳ ואימתי היה זה אם לא כשהיה ה׳ עוזי להלחם כנגד אויבי ומגיני לבלתי אנזק בשום דבר ובו בטח לבי ונעזרתי עם מלאכיו העוזרי׳ לי תמיד והוא באו׳ די שזיב לעבדוהי די איתרחיצו גומר ויעלוז לבי במה שנודע אליו ית׳ ומשירי אהודנו במה שהיה עז למלאכיו כדי לעזרני והוא אומר ה׳ עז למו וגומר : · יב · (* *) · בא · · או

מנחת ערב

הוא כדי שתהי׳ לי מנוח לעסוק בתורתך ואהי׳ פנוי מדאגה ליסב בבית ה׳ כל ימי חיי ועי״כ אחזה בנועם ה׳ בנועם האמתי שהיא לבקר בהיכלו בעלמא דאתי :

אליך ה׳ אקרא וגו׳ הז״ל שבים דוד שידונו ה׳ בשעה שהוא דן את הרשעים שאז הוא נחשב יותר לצדיק נגד הרשעים משא״כ אם ידינו כשהוא דן את הצדיקים אינו נחשב כ״כ וזה שאמר אליך ה׳ מדה״ד אקרא והוא צורי כשאתה עוסק במדת הדין המכונה בצור וזהו כשאתה דן את הרשעים אז אל תחרש ממני להזכיר מעשי עם מעשה הרשעים ונגדם צדיק אני פן תחשה ממני ואז לא תזכיר כי אם כשאתה דן את הצדיקים אז ונמשלתי עם יורדי בור כי נגד מעשיהם של צדיקים איני צדיק ונמשלתי עם יורדי בור · והנה אני מבקש ממך שמע קול תחנוני כי אעפ״י כשאתה דן את הרשעים משים חרון אף מ״מ תשמע אז קול תחנוני ולא אענש ע״י שאתה בכעס בדונך מעשה הרשעים וזה אל תמשכני עם רשעים וגו׳ · והנה הרבה להפליג במעשה הרשעים הדוברים שלום עם רעיהם ורעה בלבבם שהם אינם חוששים כבוד שמים לכבוד הבריות שמפני הבריות המה מתיראין ומסתירין עצמן שלא ירגישו בו בני אדם והם יודעים שלפניך גלוי מסתירות לבם ואינם חוששים לכבוד שמים ואת אל לב אין הקב״ה מצטרפה

כן פשע גדולה מזו ש״א תן להם כפעלם כאש״הם מחשבי׳ לעשות לאחרים תן להם כי לא יבינו אל פעולה ה׳ שהוא יודע הנסתרות : או יאמר תן להם כפעלם וגו׳ שאע״פ שמתחלה רבה אין הקב״ה

רשי

ורעם · לשון מרעה: הבו ליי' · הכינו ליי' והכינו לו אתם בני אילי הארץ מכאן שאומרים אבות ומנחם חבר הבו לשון נתינה אילים שרים: הבו ליי' כבוד ועוז · מכאן שאומרים גבורות: כבוד שמו · זו קדושת השם ויש במזמור זה שמונה עשרה הזכרות וכנגדן תקנו שמונה עשרה ברכות: קול יי' על המים · על ים סוף ירעם משמים יי' וגומר: הרעים · טונ"ר מניטא"ש בלע"ז: קול יי' בכח · בשעת מתן תורה למלא את קולו לפי כחן של ישרא' שנא' והאלהים יעננו בקול בקולו של משה: קול יי' שובר ארזים · מלכי האומות כענין שנאמר וירעם יי' בקול גדול על פלשתי' וגו' כי מקול יי' יחת אשו' ובשעת מתן תור' כי מי כל בשר וגו' ומי אתה שמעת וחיית ואומות העולם שומעי' ומתים: וירקידם כמו עגל · את הארזים ואת ההרי' שבאו לשמוע מתן תורה: לבנון ושריון · שמות הרים: חוצב להבות אש · טיי"לנט בלעז רבותינו פירשו שהיה הדבור של עשרת הדברות יוצא בלהבות אש מפיו ונחקק על הלוחו' כתבניתם: יחיל מדבר · לשון חיל כיולדה: יחיל יי' מדבר קדש · הוא מדבר סיני כמו שאמרו רבותינו במסכת שבת חמשה שמות נקראו לו מדבר סיני מדבר צין מדבר קדש מדבר קדמות מדבר פארן מדב' קדש שנתקדשו ישרא' עליו: קול יי' יחולל אילו' · יפחיד ויחיל לעתיד את הרשעי' שהם עכשיו עומדות בחוזק כאילות כענין שנאמר משוה רגלי כאילות א"ר פנחס כאילים אין כתיב כאן אלא כאילות כנקיבות שרגלי הנקיבות עומדות יותר מן הזכרים ל"א יחולל קריאה בלע"ז כמו לפני גבעות חוללתי · ויחשוף יערות · כמו מחשוף הלבן יקלף עצי היער כלומר יפשיט מכבוד' הרשעים משולים כעצי היער אשר כגובה ארזים גובהו: ובהיכלו · שכינה: כולו

תהלים כט

ג' הושיעה את עמך וברך את
ג · ל · ד' נחלתך ורעם ונשאם עד העולם:

כט מזמור לדוד הבו א
ה' כתי' כן בנבי' וכתו' ליהוה בני אלים הבו ליהוה כבוד ועז: הבו ליהוה כבוד שמו השתחוו ליהוה בהדרת קדש: קול יהוה על המים אל הכבוד הרעים יהוה
ו' ד' דגשי' על מים רבים: קול יהוה בכח קול יהוה בהדר: קול יהוה שבר ארזים ה וישבר יהוה את ארזי הלבנון:
ל' וחד סרי' ותס' וירקידם כמו עגל לבנון ושרין כמו בן ראמים: קול יהוה חצב להבות אש: קול יהוה יחיל מדבר יחיל
ל' וכל קרי' יהולל ל' יהוה מדבר קדש: קול יהוה יחולל אילות ויחשף יערות ובהיכלו כלו אמר

תרגום

פרוק ית עמך ובריך ית אחסנתך זון להון וסובר יתהון עד עלמא:

תושבחתא לדוד הבו קדם יי' תושבחתא כתי מלאכיא בני אלים הבון קדם יי' איקר ועושנא: הבון קדם יי' איקר שמיה סגידו קדם יי' בשיבהורת קודשא: קלא דיי' שמיע על מיא בתקוף איקריה אכלי יי' על מיין סגיאין: קלא דיי' שמיע בחילא קלא דיי' שמיע בשיבהורא: קלא דיי' מתבר ארזיא ותבר מימרא דיי' ית ארזי לבנן: ושוורינון היך עגלא לבנן וטור מסרי פרויהיך בר רמייא: קלא דיי' מנסר שלהובין דינור: קלא דיי' מרטש מדברא מרטש מימרא דיי' מדברא דרקם: קלא דיי' מבטין איילתא ומזליח חיוות חורשא ובמוקדשיה די עיל כולהון שמשוי אמרין

וברך ג' וסי' השקיפה ממעון ועתה הואל וברך דשמואל · הושיעה את עמך וברך · אנ"ך: אלים ו' כתובים כן בנביאים וכתובים וסי' הנחמים באלים הבו ליי' בני אלים · ירמה ליי' כבני אלים · משתו יגורו אלים · ועל אל אלים ידבר ויזבחו ליי' זבחיהם ד"ה ויחד האלים ושחטו האלים ויזרקו הדם דד"ה: בכח ד' דגשי' וסי' ימינך יי' נאדרי בכח · הרימי בכח קולך מבשרת ירושלם · קול יי' בכח קול יי' בהדר · איש חיל בכח:

אבן עזרא

הושיעה · בעבור שהזכיר כי השם היה עוזו ויעלוז לבו התפלל שירעה את ישראל על כן הושיעה וברך להוסיף השם עליהם וישמרה כמו הרועה על כן ורעם ונשא' כלו' שיושיבם במקום גבוה שלא תוכלנה החיות להזיקם ורבי משה אמר כי ונשאם שיתן להם ברכה כדרך ינשאהו אנשי מקומו: מזמור · הבו ליי' בני אלים · הבו אולי תשתנה תנועת הה"א בעבור אות הגרון כמו את אשר תאפו אפו ובני אלים הם הכוכבי' והעד ברון יחד כוכבי בקר ואחריו ויריעו כל בני אלהי' והטע' כפול וטעם להזכיר הכוכבים כי כפי מערכתם ירדו הגשמים בעזרת אלהי האלהים והזכיר פעם אחר' הבו ליי' כי כן תמיד על דרך נשאו נהרות יי' וטעם הבו ליי' בדבור על דרך תנו עוז שתודו שהעוז והכבוד לשם לבדו וטעם והשתחוו כהשתחוות העבד לאדוניו ברצותו לעשות את אשר יצונו והטע' כי אין יכול' בכוכבי' לשנות את תנועתם ודרכי מערכתם: קול · הזכיר יי' בעבור הראות כחו ועוזו בעת רדת הגשם כאשר כתיב באיוב עושה גדולות עד אין חקר ואחריו הנותן מטר ובעבור כי הזכיר כבוד שמו קראו אל הכבוד הרעים וזה פי' קול יי' על המים וטעם יי' על מים רבים שיביא רעם אחרי רעם והנה מלת הרעם מוסבת עלמה ואחרת עמה: קול · יש אומרים בכח שעם השם בתולד' וככה בהדר ויש אומרים בגופות שיש להם כח ובהדר הם ההרים כמו והדורים איישר ועל זה הדרך יהיה השם תאר כאילו אמר בבעלי הכח על דרך ואני תפלה או פי' בכח הכתוב אחר זה קול יי' שובר ארזים והזכיר הארזים בעבור היותם חזקים וטעם ארזי הלבנון הם הידועים בארזים: וירקידם · זה הדבר ידוע ממעשה הרעם: כמו בן ראמים · בן אורים בן אתונות: קול יי' חוצב להבות אש · אמר רבי משה זה רמז לאבן שהוא כדמות ברזל השורפת וטעם חוצב שחצבם מהמקור. והטעם בדמיון כאילו חצבם ולפי דעתי שהטעם על הברקים כדרך ועליון יתן קולו ואחריו ישלח חציו: קול יי' יחיל מדבר · דרך משל כמו תכאיבו במכנים או רמז לחיות המדבר כאשר יפרש: קול יי' יחולל אילות הזכיר מדבר כנגד בהדר · והזכיר מדבר קדש בעבור היותו גדול ונורא והזכיר אילות כי לידתן קשה והנה הרעם מחולל והטעם יביא להם החיל מהרה ותלדנה בהפתח הרחם האילה גם בעבור הפחד וטעם ויחשף יערות יגלה בנפול האילנים יש אומרים כי טעם ובהיכלו השמים כמו יי' בהיכל קדשו וטעם שהשוכנים בו יתנו כבוד לשם ואומרים כמה גדול כבודך ואחרים אמרו כי הטע' על הכהנים והלוים העומדים להתפלל ורבי משה אמר כי הטעם שהשוכנים בהיכלו הוא בית המקדש ולא יפחדו כי השם יכבדם שלא יבא להם שום נזק בעבור הרעם על כן אחריו יי' למבול ישב והטעם כי המים השחיתו הרשעים אז נתגלתה מלכות השם כי עשה בהם משפט והנה השם ימלט חסידיו ככח ובניו וימית שונאיו והאחרים אמרו כי טעם להזכיר המבול בעבור שהזכיר הלק תכפלאותיו והוא רדת הגשם הזכיר הפלא העצום והוא הגשם הרב בימי נח וזהו אות כי השם יושב קדם ולעולם חסדו על עמו על כן אחריו יי' עוז לעמו יתן ויש אומרים כי הזכיר המבול בעבור השבועה שהמים לא ישחתו כל הארץ ולא תשחת ממלכת השם שהוא מלך החיים על כן אחריו וישב יי' מלך לעולם ויש אומרים כי מיום שישב לשפוט בימי המבול נראתה מלכותו ויפחדו בני אדם הבאים אחרי המבול כי לפני נח לא היה מבול: יי'

מ"ע ספירנו ז"ל

הושיעה את עמך · ולא יעכב רשע השולטים אותי: נחלתך · בהיותם חלקך ונחלתך מכל הנביאים כאמרו כי חלק ה' עמו:

בזה המזמור אמר לישראל שיהללו את האל יתברך על רב גדלו במעשי בראשית ועל מה שעשה במצרים ועל הים ונתינת תורה · אמר:

אתם בני אלים בני אברהם יצחק ויעקב שהיו עקר כוונת האל יתברך בדורותם: הבו לה' כבוד · שהוא לבדו שבה בלתי משותפת: ועוז · ושהוא המולך על כל נמצא: כבוד שמו · שהורה כח הבריאה אשר תיוחס לו לבדו: בהדרת קדש · שהוא הנעלם מכל הנמצאים: קול ה' על המים · והראה את עוזו ומלכותו על המים שבקולו ובמצותו קרע את מי ים סוף ועם זה: הרעים · ויהם את מחנה מצרים: ה' על מים רבים · נראה בכבודו כאמרו זה אלי ואנוהו: בכח · בקול הולך וחזק במתן תורה: בהדר · מדבר מתוך האש: שובר ארזים · מלכי האומות כאמרו שמעו עמים ירגזון: וישבר · אחרי כן: ארזי הלבנון · מלכי ארץ כנען: וירקידם כמו עגל · הנרגשים ונבהלים שהלכו להם בלתי מלחמה: חוצב להבות אש · במתן תורה ולקרבן יום השמיני ולנדב ואביהוא: יחיל מדבר · במתן תורה באמרו ארץ רעשה: מדבר קדש · המדבר הגדול והנורא: יחולל אילות · [illegible] ישראל הבלתי שוכבים [illegible] כאמרו [illegible] ארץ כיום א': ויחשוף יערות · וקודם זה יכרית מלכי אומות פס"א שהם ארזי היער: ובהיכלו כלו' כל אחד מהכתבים בו: אומר

מנחת ערב

מגטיפה למעשה לאלו הרשעים אחלם ב"כ כפעלם מה שהם חושבי' רעה בלבבכ' ורוע מעלליהם תצרף תחשבו עם המעשה כי תחשב' [illegible]

תורת חסד תהילת ה'

או יר' גם כי מלאך פניו הושיעם הנה באהבתו ובחמלתו הוא גאלם וינטלם וגו' והוא אומר פה הושיעה את עמך וגו' ורעם ונשאם ויר' ורעם ונשאם שלא יבא הארי והדוב ליקח מהם גם אחד · או יר' תן להם כל צרכם בכל מקום שיהיו אם ביישוב ואם במדברות כמו שהיו משה ודוד רועים את צאנם אחרי המדבר · וכפי מה שביארו המפרשים בפסוק הושיעה את עמך וגו' שיים במזמור במה שנכנס שכל כוונתו שבתו בבית ה':

כט מזמור לדוד הבו לה' רז"ל אמרו זה שאמר הכתוב על ידי יחזקאל והושעתי לצאני ולא תהיינה עוד לבז ומה אני עושה להן דוד ירעה אותם שנאמר והקימותי עליה' רועה אחד ורעה אתהם את דוד עבדי א"ל דוד אתה מושיע ואתה רועה וכן הוא אומר הושיעה את עמך וגו' א"ל הקב"ה איני מעכב אותם התפללו לפני הבו לה' בני אלים הבו ע"כ וכפי דברי רז"ל אלו הרי הוא מובן סמיכות המזמור אל הקודם · ובאומר הבו לה' בני אלים הבו וגו' הרי הוא כאילו אמר ב' פעמים הבו לה' אבל אומר כבוד ועוז ויר' אתם הבני אלים וגבורים והם אברהם יצחק ויעקב הבו לה' כבוד והבו לה' עוז והוא ע"ד מש"ארז"ל שהצדיקים מוסיפי' כח כביכול כם של מעלה · ואמר עוד הבו לה' כבוד שמו והוא לרמוז אל כבוד התורה שכולה שמותיו של הקב"ה ולזה אמר השתחוו לה' בהדרת קדש כלומר תכף להתפלתכם בבית הכנסת ובהשתחויתכם שמה תלכו אל הבתי מדרשות והדרו את הקדש והיא התורה והוא הענין שארז"ל בפסוק ילכו מחיל אל חיל דהיינו מבתי כנסיות לבתי מדרשות כי הנה האל ית' עשה כל מה שעשה בתחלת הבריאה כדי להביא אל המציאות ענין ירידתו על הר סיני כדי לתת לעמו ישראל תורתו והיינו אומר קול ה' חוצב להבות אש וכמו שאכתוב בע"ה: קול ה' על המים כלומר הנה האל ית' כדי לשמור טבע הבעלי חיים אמר אל המים שיקוו במקום אחד וכשראה היותם בלתי עושים רצונו ית' הרעים בזמן המבול והוא אומרו אל הכבוד הרעים · ה' על מים רבים כלומר ה' שבראם גזר עליהם אז לעשות מה שעשו והכל היה בזכות התורה והוא אומר קול ה' חוצב להבות אש · וזה יובן עם מה שמצאתי כתוב משם מהר"י בי רב ע"ה וז"ל וכל העם רואים את הקולות פרש"י רואי' את הנשמע וכו' ויר' ע"ד אזן שומעת ועין רואה ה' עשה גם שניהם כלומר השמיעה והראייה באזן ובעין והוא אומר רואים את הנשמע · או יכוין למה שארז"ל על פסוק קול ה' חוצב להבות אש שהיה נראה בכל קול וקול באש שהיה מתחלק מלת אנכי באש כי באומרו א' או נ' או כ' או י' היה נראה באש והוא אומר קול ה' חוצב להבות אש ולכן אמר רואים את הקולות ולזה כיון רש"י ע"ה באומר רואים את הנשמע שאי אפשר לראות במקום אחר כי אז היה מעשה נס עכ"ד · ולי נראה לומר כי כל זה בעצמו יובן ג"כ במה שאמר הכתוב ותמונה אינכם רואים זולתי קול ויר' זולתי התמונה שראיתם בקול והוא הענין האמור: קול ה' יחיל מדבר וגו' הוא הענין שעשה האל ית' לישראל בלכתם במדבר ומזה באו אח"כ לבנות היכלו ית' והוא בית קדשנו ותפארתנו שכולו אומר כבוד ה'

אבן יחייא

וזהו אומרו הושיע' את עמך מיד אויביהם · וברך את נחלתך והיא א"י נחלת ה' שתתן הארץ יבול' ועץ השדה יתן פריו · ורעם לישרא' ונשאם עד העולם בדיבוק אלהי אשר בו יתפרדו מעמי הארץ ויכשאו עליהם · ורמז לג' מתנות מישראל · היינו מתנת הזרע ומתנת הארץ ומתנת הדיבוק אלהי:

כט מזמור לדוד וגו' להיות כי במזמור הקודם חילה את פני ה' אלהיו שיתמיד לעמו ישרא' הג' מתנות שנתן להם · בא במזמור הזה ללמד לבני יהוד' שלא יהיו כפויי טוב' ויודו לה' על שלשתם · ויען כי חלקי עטרת וכתר האלוה הם ג' אלה · גדול וגבור ונורא · לכן צוה להודות בשלשתם · וכנגד גדול · אמר או עם ישרא' שאתם בני האבות ושיה ואיליה · הבו תודה לה' · ממה שמורה שם ה' והוא היותו מסוה המצאות אשר לכן יקרא גדול על כל · וזהו הגדלו המיחד · כי אין זולתו בוראו אפי' כנף יתוש קטן · וכנגד גבור · אמר הבו לה' כבוד ועוז שהוא תפארת הגבורה והעוז · וכנגד נורא אמר הבו לה' כבוד שמו · והוא היותו נורא מיראת המעלה מפני כבוד שמו הגדול הנראה במעשיו · והנה בשלשתם יש מבוא בנתינת הג' מתנות · כי בגדולתו · ינשאם עד העולם · ובגבורת כבוד עוזו יושיעם מיד צריהם · ובכבוד שמו יברך את נחלתם · וזולת הודאתכם אליו בדבור · עוד הודו לו במעשה כי תשתחוו לו בהדרת קדש והוא בית המקדש · ולא במקום אחר כי כאשר ה' אחד כן יחד בית להשתחוות לו להסיר מחשבת פיגול מישראל כן ידמוהו לע"ז אשר ישתחוו לה בכל מקום ותחת כל עץ רענן · קול ה' וגו' בא להודות לה' כאשר ברא העולם · ואמר ז' קולות כנגד ששת ימים אשר עשה ה' את השמים ואת הארץ וביום השביעי שבת · והכל עשה בקולו וכאומרו ויאמר אלהים יהי אור ודומיהם · וכנגד היום הראשון · בעד אשר בקולו ברא את הארץ מעוטי המים אשר רוח אלהים היה מרחפת על פניהם · אמר קול ה' על המים · ובעד אשר בקולו ביום ההוא ברא את האור הגנוז לצדיקי' שהוא כבוד ה' · אמר אל הכבוד הרעים · שר"ל הא' הרעים בקולו לאמר יהי אור שהוא הכבוד' ויהי אור · ובעד אשר בקולו ביום ההוא ברא את השמים מהדק והמעולה שבמים · אמר ה' על מים רבים · שר"ל ה' הרעים בקולו על המים רבים המעולה לדקותם וברא את השמים · וכנגד היום השני · אשר בקולו עשה את הרקיע והבדיל בין המים של מעלה ממנו למים אשר תחתיו אשר להבדיל כזה היה צריך כח ועוז וגבורה · אמר קול ה' בכח · וכנגד היום הג' · אשר בקולו נקוו המים ונראה היבשה · ותוצא הארץ דשא עשב · אשר היה דבר מאד יפה ונהדר למראה · מה שלא היה כן בהתפשט המים המלוחים על פני כל הארץ · אמר קול ה' בהדר · וכנגד היום הד' · אשר בקולו נבראו המאור הגדול לממשלת ביום · והמאור הקטן לממשלת בלילה והכוכבי' אשר הם שרים ומלכים על הארץ · ונמשלים לחוזקם לארזים הגדולים וההרים הגבוהים · אבל עם כל חזקתם ישפילם ה' כרצונו: וישדד מערכותם · אמר קול ה' שובר ארזים והם מערכי השמים וכסיליהם · וזה להיותו משבר ברצונו ארזי הלבנון והם כוכבי מעלה · ועושה שירקדו לפניו במרוצתם לעשות רצונו כעגל הקטן שהוא קל ורוקד ורץ · וכן השמש והירח המשולים בהרים בבכורים שהם לבנון ושריון ירקדו לפניו · כמו בן ראמים שעם כל גדלו · לקטנותו וקלותו אז ירקד בנקלה · וכנגד היום החמישי · אשר בקולו שרצו המים שרץ נפש חיה ועוף יעופף על הארץ · אשר מהלך נפשותם הוא מהדק שביסודות שהוא האש · אמר קול ה' חוצב נפשותם מלהבות אש · וכנגד היום הששי · בעד אשר מקולו תחול הארץ המכונה אז במדבר להעדרה מנפש חיה · באומרו תוצא הארץ נפש חיה ויהי כן · אמר קול ה' יחיל מדבר · ובעד אשר מקולו תחול הארץ הקדושה · אשר ממנה נהבנה גוף אדה"ר · באומרו נעשה אדם בצלמנו וגו' וייצר ה' אלהים את האדם עפר מן האדמה וגו' אמר יחיל ה' מדבר קדש · וכנגד היום השביעי אשר כלה אלהים בו מלאכתו אשר עשה · באשר נתן מנוחה לכל מעשה ידיו ביום ההוא · והוא שבת מכל מלאכתו אשר עשה · בעד מנוחת הבהמות וחיתו יער · אמר קול ה' יחולל האילות שלידתן קשה לצרות רחמן · למען ילדו

ויגוחו

י אמר כבוד: יהוה למבול ישב וישב יהוה מלך לעולם: יהוה עז לעמו יתן יהוה יברך את־עמו בשלום:

ל

א מזמור שיר־חנכת הבית לדוד: ארוממך יהוה כי דליתני ולא־שמחת איבי לי: יהוה אלהי שועתי אליך ותרפאני: יהוה העלית מן־שאול נפשי חייתני מיורדי־בור:
ה זמרו ליהוה חסידיו והודו לזכר קדשו: כי רגע באפו חיים ברצונו בערב ילין בכי ולבקר רנה: ואני אמרתי בשלוי בל־אמוט לעולם: יהוה ברצונך העמדתה להררי עז הסתרת פניך הייתי נבהל: אליך יהוה אקרא ואל־יהוה אתחנן:

מה

אמרין איקר קדמוי: יי בדרא טופנא יתיב על דינא למיתפרע מנהון ויתיב יי על כורסי רחמותא ושיזיב ית נח ומלך על בנוי לעלמי עלמין: יי אוריתא לעמיה יהב יי יברך ית עמיה בשלם: תושבחת שירתא על חנוכת בית מקדשא לדוד: אשבחינך יי ארום אזקפתני ולא אחדיתא בעלי דבבי עלי: יי אלהי צליתי קדמך ואסייתני: יי אסיקתא מן שיול נפשי קיימתני מן למיחת לגובא: שבחו קדם יי חסידוי ואודו אדכרות קדישיה: מטול דשעתא רוגזיה חיי עלמא רעותיה טבא ברמשא מבית בבכותא ולצפרא מקים בתושבחתא: ואנא אמרית במיתבי ברוחצנהא דלא אזוע לעלמא: יי ברעותך איתעתדתא לטוריא עושינא סליקתא שכינתך הויתי מתבהל: קדמך יי אקרי ולותך אלהי אצלי:

מה

ל' דגש' ה' · ב' דגשי' · ב' נעע' · ג'' ל · ל' ג'' ל · ל' מירדי ק' · ב' והם על המפתח · ל מל' · ל'

ישב ה' קמצין וסימ' ישב נא עבדך ואמת בעירי · לבני עמון כה אמר · ובמושב לצים · יי' למבול ישב · יי' בכל צדקתיך: בשלום ב' דגשי' בקריאה וסימ' בשלום שודד יבואנו · יי' יברך את עמו בשלום : מזמור ב' בטעם פזר וסימ' שיר חנוכת הבית · שירו ליי' שיר חדש : העלית ג' בקריאה וסי' לך עלה מזה אתה והעם : ושמעו מצרים כי העלית · יי' העלית מן שאול נפשי חייתני · ולבקר ב' וחסר וסי' בערב ילין בכי ולבקר רנה · והם על המפתח :

רשי

כולו אומר כבוד · הכל יקלסוהו שם ויאמרו יי' למבול ישב בגדולתו יחידי וגם עתה וישראל יי' לבדו מלך לעולם והאלילים כליל יחלוף אבל לעמו יתן עוז וברכת שלום ורבותינו דרשוהו במתן תורה שנתפחדו ונתבהלו האומות ובאו להם אצל בלעם ואמרו לו מה קול ההמון ששמענו שמא מבול הוא בא להביא לעולם אמר להם כבר נשבע שלא יביא מבול אלא קול ההמון ששמעתם הקב"ה נתן תור' לעמו: שיר חנוכת הבית · שיאמרוהו הלוי' בחנוכת הבית בימי שלמה: ארוממך יי' כי דליתני · הגבהתני: ולא שמחת אויבי לי · כמו עלי שהיו אומרים אין לדוד חלק לעוה"ב וכשראו שבשבילו נפתחו הדלתות לארון אז ידעו שמחל לו הקב"ה על אותו עון ונהפכו פני שונאי דוד כשולי קדירה: ותרפאני · היא סליחת עון כמו ושב ורפא לו : מירדי בור · כמו מירידתי לבור שלא ארד לגיהנם : זמרו ליי' חסידיו · על מה שעש' לי כי יכולין אתם לחסות בו שייטיב לכם ואפילו אתם שרויי' בצער אל תיראו כי רגע קטן באפו וחיים ברצונו וחיים ארוכים יש בהרצותו ובהפייסו : ואני אמרתי בשלוי · בשלוותי הייתי חושב לא אמוט לעולם אבל אין הדבר ברשותי כי אם ברשותו של הקב"ה ברצונו העמיד את הררי את גדולתי להיות עוז וכיון שהסתיר פניו ממני מיד הייתי נבהל ואקרא אליך ואתחנן תמיד לאמר לפניך

מה

אבן עזרא

יי' · תפלה או ברוח הקודש שהשם יתן עוז לעמו בעתות הרעש ושלום יהיה להם : מזמור · חנוכת הבית · יש אומרים שצוה דוד שינגנו המשוררים זה המזמור בחנוכת הבית הראשון ויש אומרים בחנוכת הבית השני או השלישי כי דמה ימי הגלות לימי החולי כאשר אפרש והקרוב אלי כי זה המזמור חברו בחנוכת ביתו בית ארזים כי הכתוב לא הזכיר בית השם וכמוהו ועור ופסח לא יבוא אל הבית כאשר פירשתי במקומו ואותו הזמן חלה דוד ויחי מחליו ויאמר רבי משה כי דוד התאבל כאשר אמר לו נתן כי הוא לא יבנה הבית לשם וכאשר אמר לו כי שלמה בנו יבנה הבית אז התאזר שמחה תחת אבלו כי בנו כמוהו ולא יחרפוהו האויב ואמר כי יגון הנפש נמשל לחולי הגוף ויות' קשה כדרך רוח איש יכלכל מחלהו : ארוממך · כנגד דליתני כפי מחשבתו שהוא מת וטעם ולא שמחת ככתוב במזמו' אשרי משכיל אל דל כי דרך אחד לשניהם : יי' · טעם שועתי אליך לבדך ולא לרופ' ותרפאני : יי' · הטעם כמעט וירד אל הקבר ומלאכו מירדי בור שלם כמו תחת רדפי טוב : זמרו · בעבור היות דוד חסיד ככתוב ולא תתן חסידך חסדי דוד יבשר החסידים שאם קרא להם כאשר קראו השם יצילם : כי · טעם חיים ארוכים כמו אנשי מדות גדולו' דרך משל אמר כי הבכי ילין או יחסר הפועל כמו אשר ילדה אותה והטעם בערב ילין המלין בבכי ולבקר ברינה כי חסרון הבי"ת בכל המקרא הרבה כמו הנמצא בית יי': ואני · אמר רבי משה זה טעם ויהי כי ישב המלך בביתו כאשר ענהו נתן כל אשר בלבבך עשה וזה רחוק והנכון כאשר יקרה לבריא בגופו ובחזקתו שיחשוב שככה יהיה תמיד ולא יבוא לו חולי שיחלש כחו : יי' · עתה אדע כי כחי מאתם היה בבריאותי כי עת שהסתרת פניך הייתי נבהל · אמר רבי משה כי העמדת הטעם העמדתני להררי עז כמו למען יזמרך כבוד שהוא כבודי ואחרים אמרו כי יו"ד להררי סימן המדבר והטעם לשום אותו כמו הר ורבי יהודה הלוי אמר כי להררי כמו הררי בשר כי משקלי השמו' משתני': אליך · יספר כי לא מצא מה לעשות כי אם לקרוא ולהתחנן ולומר מה תועלת במותי כי הדם הוא הנפש וכתוב ושרט לנפש :

היודך

מ"ע ספורנו ז"ל

אומר כבוד · יספר כבוד האל יתברך ויאמר הנה כבוד ה' למבול ישב · על כסא מלוכה בימי המבול שאבדו אז כל מלכי ארץ : וישב ה' מלך לעולם · עתה גם כן שאבד כל מלכי האומות עע"א ישב על כסא מלכותו להיות הוא לבדו מלך לעולם ולא יקומו עוד מלכים למרוד : ה' עוז לעמו יתן · אבל הוא יתן מלכות לעמו בשלו' ולא ילמדו עוד מלחמה :

שיר חנכת הבית · העתיד להבנות במהרה בימינו : ארוממך ה' כי דליתני · נשאת אותי על כל א"ה עע"א : ולא שמחת · שחשבו לכלותנו : ותרפאני · רפואות הנפש כאמרו ומל ה' אלהיך את לבבך : העלית מן שאול · מן הגלו' : מיורדי בור שלא אנקם אחריהם : זמרו · להודיע לבני האד' גבורותיו : והודו על כל הטובה : כי רגע באפו · כי אמנם גם שהגלות היה ארוך הוא כרגע בערך אל הגאולה העתידה שתהיה לנצח : ואני אמרתי בשלוי · קודם הגלו' : בל אמוט · והנה הודעת שברצונך העמדת : להררי עוז · מלכות · והסתר פנים בגלות : הייתי נבהל · בלתי יודע דרך להמלט מיד האויבי': לכן אליך ה' אקרא · שתושיע : אתחנן שלא תוסיף להגלות : היודך עפר · האמות עע"א ששם כמתי' בזה שלא ידעוך : אמתך ·

מנחת ערב

מזמור שיר וגו' אומ' שאמר מזמור על בית ראשון שבנה שלמה ושיר על בית שני שבנה עזרא אבל לא הזכיר בנין שלישי כי מי יודע עד כמה תגדל מעלת בנין שיבנ' ע"י הקב"ה בעצמו וז"ש מזמור שיר על אלו ב' בניני' שקם לדוד משא"כ לעתיד יושר שיר חדש וא"א לשכל האנושי לצייר מעלת תפלתו · ארוממך ה' כי דליתני מלשון דלת שנפתחו בזכרו שמי ועי"כ לא שמחת אויבי לי ושועתי אליך ותרפאני כי גדולה תשובה שמביא רפואה לעולם · העלית מן שאול נפשי שלא אראה גהינם והוא פירש הראב"ע ז"ל שזה המזמור יסדו כשחלה ועמד מחליו וא"ז אין החולה עומד מחליו אא"כ נמחלו עונותיו : כי רגע באפו חיים ברצונו · כי הקב"ה מקדים רפואה למכה הרי שקודם האף הוא בורא החיי' וע"י היסורין נמרק האדם ומוסיף לו חיים כמ"ש ז"ל שאמר הקב"ה לדוד הם חיים את מבקש צפה ליסורין שנ' ודרך חיים תוכחת מוסר : בערב ילין בכי הנה ידוע שהעו"הז נמשל לערב ועה"ב לבוקר וההוכחה בעה"ז היא מנחילו עה"ב וז"ש בערב ילין בכי כי חיי' עה"ז אינו כי אם לינה בעלמ' ולבקר בעה"ב רנה שמקבל שכרו משלם : ברצונך העמדת להררי עוז בה"מ שנבנה ברצונך וכפי הצורה אשר הראית לי בנבואה כמ"ש הכל בכתב מיד ה' עלי השכיל הסתרת פניך כשדבקו שערים זה בזה הייתי נבהל ומבור הייתי שזה הוא בחטאי ושאראה בגינם כי לא נמחל עוני עד שנפתחו בזכותי אז הפכת מספדי למחול לי וגו' :

בך

אבן יחייא

ויכוהו · והיעלות ימלאו מעדליהן · כי יהיה ויחשוף פעל נגזר מן שם בשני' חשופי עזים שתרגומו בתרין גזורי עזים שטעמו שני עדרים קטנים מן העזים · ובעד מכוסת בני האדם · אמר ובהיכלו שהוא א"י · אומר ה' שכלו רוצה לומר כל יום השבת יהיה יום כבוד בכל הדברים וכאומרו זכור את יום השבת לקדשו · וקראת לשבת עונג ולקדוש ה' מכובד · ה' למבול וגו' אחר ששבח לה' על בריאת העולם שבחו עוד על הכשו אותו במבול · וזהו אומרו אותו ה' אשר ברא את העולם ישב והיה לו העמדה וקיום ביום המבול · כי קיום העולם או העדרו לא יעשה בעצמותו דבר תוספת או גרעון · וכן ישב ה' ויהיה לו העמדה וקיום · בעולם הקדם מומות המשיח כשיהיה מלך על כל הארץ ולא יחדש בעצמותו דבר · ה' עוז וגו' הוא תפלת המשורר לה' על עמו · שיתן לו עוז בעולם הזה להנצל מהאויבים ולהכריעם תחתם · ושיברך אותו בתתו לו שלום הנצחיות בעולם שכולו ארוך :

ל מזמור שיר חנוכת וגו' · הנה נתן הנביא גזר בשם ה' על דוד לעונש חטא מות אוריה בחרב בני עמון · כי חרב לא יסור מביתו · ולעונש חטא לקיחתו את אשתו בת שבע · אמר ולקחתי את נשיך ונתתי לרעיך וגו' · מה שנמשך כי דוד הודה ולא בוש באומרו חטאתי לה' · ואז נתן השיבו · גם ה' העביר חטאתך לא תמות · אפס כי נאץ נאצת את אויבי ה' בדבר הזה גם הבן הילוד לך מות ימות · שר"ל הנה לתשובתך ובוידויך ה' העביר חטאתך במקצת שלא תמות · אבל ואפס להיות החטא גדול מכפוא יען כי נאץ נאצת נאצה על נאצה צריך שתסבול יסורין מחולאים וזולתם · ותהיה מכוי את אויבי ה' וככלל תחת גדרם בדבר הזה מסבול העונש על החטא · וגם זולת שבלך חולאים בגופך · תסבול הצרה הזאת כי הבן הילוד לך מות ימות · וכן קרה כי תכף ויגוף ה' את הילד אשר ילדה אשת אוריה לדוד · ויאנש דוד הכו' שר"ל חלה את חוליו הנגז' עליו · וכן הוא התפלל על שתי הצרות · וכאומרו ויבקש דוד את האלהי' בעד הנער · ויצום דוד צום ובא ולן ושכב ארצה בעד צרת חוליו · וכן השיב לעבדיו באומרו צמתי ואבכה כי אמרתי מי יודע וחנני ה' ויקל חוליי · וחי הילד וביום השביעי מת הילד · מה שבמיתתו · ובחוליו ז' ימים · ובתשובתו בכל לבו אל האלהים · קלו מעונשי החטא · וכתרפא ויקם דוד מהארץ וירחץ ויסך ויחלף שמלותיו ויבא בית ה' · והיא היתה הפעם הראשונה אשר בא אל בית ה' אחרי היותו בעלי תשובה · מה שיקרא כל התחלת דבר חינוך · על דרך אשר בנה בית ולא חנכו לבוא לשבת בו · ואז אמר המזמור הלז וכאומרו שם ויבוא בית ה' וישתחו · וזהו אומרו מזמור שיר חנוכת הבית לדוד · ארוממך ה' וגו' ר"ל ארומם אותך ה' בעל הרחמים כי אף שדליתני כנגד מן מדוע אתה ככה דל בן המלך וכן אשרי משכיל אל דל שמשמעו חולה · לא שמח אויבי בעבורי ולי · ר"ל בעבור מיתתי · כי תכף הנביא אמר לא תמות · ה' אלהי וגו' ר"ל ואז כשהיותך ה' אלהי ר"ל דן אותי במדת הדין מאלהים · שועתי אליך וקראתיך שתרפאני מחולי הנפש וחולי הגוף · ה' העלית וגו' · ואת' עניתני בשתיהם כי בחולי הנפשי העלית משאול הגהינם נפשי · ובחולי הגוף · החייתני מיורדי בור · ר"ל נתת לי החיים · למען לא אהיה מיורדי בור המתים בכרת בטרם זמנ' הטבעי · זמרו לה' וגו' ולכן הוא מהמחוייב שתזמרו לה' ולעצמותו אתם חסידיו היודעים אותו · ואתם שאר העם אשר לא תדעו ולא תבינו את דרכיו · הודו לזכר קדשו · אותו המעט מזכר קדושתו אשר בידיהם · כי רגע וגומר רוצה לומר כי ה' הוא בא לרצות וקשה לכעוס · שאם יכעס אחרי קושי גדול · לא יאריך אפו רק כמו רגע וזה להיותו כח לרצות · וברצונו יהיו חיים ארוכים לרצוי להיותו קשה לכעוס ולא יבטל רצויו בנקלה · והנה הוא כל כך כח לרצות שאם בערב ילין בכי מצרה בבית אחד לכעוס עליה · תכף בבקר ירנה ילין בבית ההיא רנה ושמחה · ואני אמרתי וגומר סיפר כי בהיותו שלו ובריא אולם · היה אומר בל אמוט לעולם · והוא כמנע חול חולי עלי לטוב מזגי ויופי תוכן הרכבתי · ה' ברצונך וגומר אבל עתה הכרתי כי לא היה סבת בריאותי כמשך מהטבע רק מצד השגחתך עלי · כי ברצונך העמדת עוז הבריאות להררי רוצה לומר ההר שלי והוא הגוף שהוא הר ומשכן הנפש · וזה הכרתי אחרי באותי בי תכף שהסתרת פניך ממני לענשי · הייתי נבהל מפני מקרי החולי המבהילים הגוף · אליך ה' וגומר ותכף כשחל עלי החולי והבהלה לא הלכתי עמך בקרי · אבל אליך ה' שם ההויה בעל הרחמים קראתי · ואליך אדני בעל מדת הדין אתחנן שתשיב אחור ימינך מלכלותני ·

מה

תורת חסד . תהילת ה'

ה' למבול ישב וגו' בא לומ' עתה כי לא יחסר ולא יעדיף כבודו ית' במה שיהיו אנשים בעולם או שלא יהיו כי הנה ה' למבול ישב בהיכלו וישב ישיבה ממש כב יכול והיה ג"כ מלך על העולם עם היות המבול בעולם : ה' עוז לעמו יתן והוא ענין התורה דכולה כבוד :

ל מזמור שיר חנוכת וגו' ה' נתן בלבי לדרוש ולתור בפרט' מכתב לחזקיהו וגו' אשר ביארתיה בספר חסדי אבות ומצאתי כי כל מה שנאמ' שם נאמר במזמור זה וכמו שאמר בס"ד ולזה אמרתי כי אולי כיון דע"ה פה ברוח קדשו לזמר לה' על בית ה' בחלותו ויחי מחליו ולכן פתח ואמ' מזמור זה על חנוכת הבית והכונה כי כל זמן שהיו מלכי בית דוד יושבים בשלום על בית ה' היתה טובה גדולה על ישראל מה שאין כן אחרי מותם וכמו שאמר חזקיה ונגינותי ננגן כל ימי חיינו על בית ה' כמו שפירשתי בס' חסדי אבות עיין שם ולכן נסמך מזמור זה אל הקודם אליו המסיים בענין מה שאמ' שיברך ה' את עמו בשלו' : ארוממך ה' כי דליתני הוא הענין שאמ' שם מכתב לחזקיהו מלך יהודה בחלותו והוא אומ' ולא שמחת אויבי ליהוא אומר שם כי ירפא ה' לי ועליתי ביום השלישי בית ה' כי במה שעלה ביום השלישי בית ה' לא הרגישו אויביו בחוליו ולא שמחו : ה' אלהי שועתי אליך ותרפאני הוא הענין שגנז ספר רפואות ולא רצה כי אם להתפלל אל ה' שירפא אותו והוא אומ' שועתי אליך שיר' אליך שועתי ולא בטענתי על ספרי רפואות והוא הענין בעצמו שאמר שם ותחלימני ותחייני : ה' העלית וגו' הוא אומר שם אלכה בשערי שאול · חייתני מירדי בור הוא אומ' שם לא ישברו יורדי בור אל אמתך · ואולי יר' לומ' ה' העלית נפשי ורוממתה בסבת ירידתי אל שערי שאול כי מצד חוליי והגיעי קרוב למות התפללתי אליך ונתרפאתי מחולי הנפש ולקחתי אשה ובנים והוא הענין בעצמו שאמר המפרשים באומ' בחלותו ויחי מחוליו שהחולי ההוא היה הסבה שחיה מחוליו האחר והוא חולי הנפש : זמרו לה' חסידיו הוא הענין בעצמו שאמ' חזקיה ונגינותי ננגן שיר' הכנן אני וחברי או אני ועדת ישראל חסידי עליון · והודו לזכר קדשו הוא אומ' שם ה' להושיעני : כי רגע באפו חיים ברצונו הוא אומ' שם חי חי הוא יודך כמוני והומ' יודך הוא בעצמו אומר פה והודו וגו' · בערב ילין בכי ולבקר רנה הוא אומ' שם שויתי עד בקר כארי שר"ל כי כל הלילה היה ביסורין עד אור הבקר : ואני אמרתי בשלוי וגו' הוא אומ' שם הנה לשלום מר לי מר שיר' אני הייתי בשלום ובשלוה וחשבתי להיותי כן תמיד ועתה מר לי מר · ואולי יר' על דרך מה שכתבתי במ"ש המקונן קוה לשלום ואין טוב והוא ערב עד מאד : ה' ברצונך וגו' הוא אומר שם ואתה חשקת נפשי משחת בלי · הסתרת פניך הייתי נבהל הוא אומ' שם כסוס עגור כן אצפצף אהגה כיונה דלו עיני למרום שיר' איני יודע מה לעשות ועל כן אני עושה את כל אלה אצפצף כסוס עגור ואהגה כיונה ודלו עיני למרום מצד מה שנבהלתי בחליי זה : ובשם מהר"י בי רב ז"ל מצאתי כתו' ה' ברצונך הפשוט מבלי היותי כדאי על כן העמדת להררי עז ולכן כשהסתרת פניך ממני הייתי נבהל כי לא ידעתי מה היתה הסבה כי אם היה לפי שלא הייתי כדאי לכך א"כ שנוי רצון היה בך ח"ו שבתחלה נתת לי את הטוב מצד רצונך וחסדך לבד ועתה אינך רוצה לעשות לי כן הנה זה אי אפשר וכו' עכ"ד: אליך ה' אקרא וגו' הוא אומ' שם דלו עיני למרום :

מה

אבן עזרא

היודך עפר · כמו וישוב העפר אל הארץ : הפכת · שמח כי יחיה עד מלאת נשמתו לעבוד בוראו ולהכיר מעשיו כי בעבור זה נברא וטעם פתחת שקי דרך משל כמתאבל על נפשו וטעם ותאזרני לחיזוק : למען · והטעם אני אודך כל ימי למען יודך ויזמרך כל אדם שיש לו כבוד והטעם נשמת חכמה ובעבור כי המשכילים מעטים אמר כבוד ולא כל כבוד :
למנצח · בך יי' חסיתי אל אבושה לעולם · נתנו לאחד מהמשוררים לנגן : בך · טעם כי אויבי אנשי חמס הם לי תנם : הטה · דברה תורה כלשון בני אדם כי הנוטע אזן ישמע מבלי אזן : לבית מצודות · מקום גבוה שלא יפחד בו מהאויב : כי סלעי · כנגד צור מעוז ומצודתי כנגד בית מצודו' וטעם תנחני בעבור כי ההליכה בהר בעבור גבהו קשה וטעם תנהלני לאיטי : תוציאני מרשת · אלה טמנו לי ויש אומרים כי כמו זאת : בידך · הטעם שלא יוכל האויב לקחת' ובעבור שנתנה לפקדון הזכיר יי' אמת בעבור הפקדון וטעם יי' שלא יוכל בעל כח לאנסו : שנאתי השומרים · הניחוש והקסם' אי זה יום יצא למלחמה כי בטחונו על השם לבדו : אגילה · והנה אם נברה ידי לא אשתרק בחסדך : ולא הסגרתני · מגזר' סגיר' כאל נסגר נתון למוסיר' : במרחב רגלי · שילך למקום שיאהב הפך הסגרתני :
חנני

תרגום

מה ממון אית בדמי במחתי לבי קבורתא אפשר דישבחונך נחותי עפרא החויתינון המנותך : קבל יי צלותי וחוס על יי הוי סעידלי : אפכתא איילי לחנגין לי שריתא סקי וזרזתני חדוא : מן בגלל דישבחון יקירי עלמא ולא ישתקון יי אלהי לעלמא אשבחינך : לשבחא תושבחתא לדוד : במימרך יי סברית לא אבהת לעלמא בצדקתך שזיב יתי : הצלי לותי אודנך בסרהוביא פציאיתי הוי לי לכרך עשין לחוסנא כריכא למפריקיתי : מטול דתוקפי ורוחצני את ובגלל שמך דברתני וזון יתי : אפיקיתי ממצדתא דנן דפרסין לי ארום אנת עושני : באידך אפקיד רוחי פריקתא יתי יי אלהא קשיטא : שנאתי דנטרין עובדין דדמין ללמא ולשיקרא ואנא על יי סבריתי : אביע ואחדי בטיבותך די חמית ית סיגופי ידעתא בעקתין דנפשי : ולא מסרתני באידא דבעיל דבבא אקמתא לרוחא ריגלי :
חוס

תהלים

י מַה־בֶּצַע בְּדָמִי בְּרִדְתִּי אֶל־שָׁחַת
הֲיוֹדְךָ עָפָר הֲיַגִּיד אֲמִתֶּךָ : שְׁמַע־
יְהוָה וְחָנֵּנִי יְהוָה הֱיֵה־עֹזֵר לִי :
הָפַכְתָּ מִסְפְּדִי לְמָחוֹל לִי פִּתַּחְתָּ שַׂקִּי
וַתְּאַזְּרֵנִי שִׂמְחָה : לְמַעַן יְזַמֶּרְךָ
כָבוֹד וְלֹא יִדֹּם יְהוָה אֱלֹהַי לְעוֹלָם
אוֹדֶךָּ :

לא

א לַמְנַצֵּחַ מִזְמוֹר לְדָוִד : בְּךָ־יְהוָה
חָסִיתִי אַל־אֵבוֹשָׁה לְעוֹלָם בְּצִדְקָתְךָ
פַלְּטֵנִי : הַטֵּה אֵלַי אָזְנְךָ מְהֵרָה
הַצִּילֵנִי הֱיֵה לִי לְצוּר־מָעוֹז לְבֵית
מְצוּדוֹת לְהוֹשִׁיעֵנִי : כִּי־סַלְעִי
וּמְצוּדָתִי אָתָּה וּלְמַעַן שִׁמְךָ תַּנְחֵנִי
ה וּתְנַהֲלֵנִי : תּוֹצִיאֵנִי מֵרֶשֶׁת זוּ טָמְנוּ לִי
כִּי אַתָּה מָעוּזִּי : בְּיָדְךָ אַפְקִיד רוּחִי
פָּדִיתָה אוֹתִי יְהוָה אֵל אֱמֶת :
שָׂנֵאתִי הַשֹּׁמְרִים הַבְלֵי־שָׁוְא וַאֲנִי
אֶל־יְהוָה בָּטָחְתִּי : אָגִילָה וְאֶשְׂמְחָה
בְּחַסְדֶּךָ אֲשֶׁר רָאִיתָ אֶת־עָנְיִי יָדַעְתָּ
בְּצָרוֹת נַפְשִׁי : וְלֹא הִסְגַּרְתַּנִי בְּיַד
אוֹיֵב הֶעֱמַדְתָּ בַמֶּרְחָב רַגְלָי :
חנני

רשי

מה בצע בדמי וגומר' ואתה שמעת קולי והפכת מספדי למחול לי : פתחת · אלאק"ש בלע"ז כמו ויפתח את הגמלים ורבותינו דרשו כל המזמור על מרדכי ואסתר והמן בפסיקתא זוטא : ואני אמרתי בשלוי · אמר המן אליך יי' אקרא · אמרה אסתר וכו' עד היה עוזר לי : הפכת מספדי למחול לי · אמר מרדכי וכל ישראל : מצודו' פלייסי"ץ בלע"ז : תנחני · מונא"ר אשמויי בלע"ז כמו לך נחה את העם הזה : הסגרתני · ליבר"א שמויי בלע"ז ומנחם חבר אותו לשון סגירה וכל כל לשון סגר : בידך אפקיד רוחי · קומנדר"יה בלע"ז אפקיד רוחי תמיד לפי שאתה פדית אותי מכרה : השומרים הבלי שוא · המצפים לתשועת ע"א : עששה

מסרה

מה בצע ב' וסימ' כי נהרוג את אחינו וכסינו את דמו · מה בצע בדמי ברדתי אל שחת : פתחת ב' וסי' למוסרי · פתחת שקי : ותאזרני ב' וסי' חיל · שמחה : ירם ב' וסי' לכן המשכיל · למען יזמרך כבוד · וחד ישב ברד וידם : למנצח מזמור י' ר"פ וסי' עד אנה יי' תשכחני השמים מספרים · יענך יי' ביום צרה · יי' בעזך ישמח מלך · בך יי' חסיתי : אשרי משכיל אל דל · בבוא אליו נתן הנביא · שמע אלהים קולי · לך דמיה תהלה · חלצני יי' מאדם רע : ראית ה' חסר בכתובים וסי' אשר ראית את עניי · אכן ראית גנב ותרץ · ראית איש חכם בעיניו : האיל אשר ראית · ראתה כי אתה עמל · כתרא ראתה כתיב וכל שאר קריאה דכוו' חסר במ"ב מ"ל בלישנא וסימ' וראיתה אתה ונאספת · לך הגד למלך אשר ראיתה :

מ"ע ספורנו ז"ל

אמתך · אמתה של תורה האמורה באופנים שכליים את תפלתך . שמע · קבל תפלתי : וחנני · להושיע : היה עוזר לי · שלא יגברו עוד האמות עע"א עלי כי אמנם כבר · הפכת מספדי למחול לי · עתה אבל אני אבקש : למען יזמרך כבוד · שהוא נלם אלהי השכלי שיהיה זה לעולם בלי הפסק באופן שלעולם אודך :

זה המזמור עשה דוד נברחו הנה והנה מפני שאול · אמר בנה בהיותי בבית שאול כשבקש להרגני :

חסיתי בך לבדך : אל אבושה · שלא יוכל לי : בצדקתך לא בזכותי · הטה אלי אזנך · גם שאין תפלתי ראויה לעלות אליך : היה לצור מעוז · במקום אשר אשכון שם : לבית מצודות · בברחי מפניו : כי סלעי ומצודתי אתה · לשעבר : ולמען שמך תנחני · לבא : מרשת זו טמנו לי · הזפים : בידך אפקיד רוחי · עליך נסמכתי בשמירת רוחי · כי אמנם לשעבר : פדית אותי מגליית וזולתו : אתה אל אמת · לאמת את דבריך אלי על ידי שמואל : שנאתי השומרי' הבלי שוא · עתות המערכת : בטחתי · גם שירו רע · יפי רגנן : שאגילה ואשמחה בחסדך להבא · אתה אשר ראית · לשעבר ורחמת עלי : מנני נסיתה :
כי

מנחת ערב

בך ה' חסיתי · הנה מצינו שדוד קרא לעצמו חסיד כמ"ש שמרה נפשי כי חסיד אני ורז"ל בזול כוחן של גומלי חסד שאינן חסין לא בצל מלאכי השרת וכו' אלא בצלו של הקב"ה שנ' מה יקר חסדך אלהי' ובני אדם בצל כנפיך יחסיון וז"ש דוד באשר שעשיתי חסד בך ה' חסיתי : הטה אלי אזנך וגו' שכשאני בא אל היכל קדשך בהיותי בא"י או אני בא אליך להתפלל לפניך במקום הרצון מקום התפלה שהמקום גורם אך כשאני בח"ל בקשתי הטה אלי אזנך שתבא אלי לשמוע תפלתי אף שהוא חוץ ממקום אשר הבינות להראות שכינתך : ד"א בך ה' חסיתי שתהי' הגאולה על ידך אל אבושה לעולם משא"כ הגאולות הראשונות היו ע"י בו"ד היו אחריה שעבוד כד"א ישראל נושע בה' תשועת עולמים · וקרוב לזה בש"ט :

תורת חסד התהלת ה'

מה בצע בדמי הוא אומ' שם אני אמרתי בדמי ימי וגו' ברדתי אל שחת הוא אומ' שם משחת בלי היודך עפר הוא אומר שם מות יהללך שיר' ולא מות יהללך ואת' ה' למה לעפר מות תשפתני היגיד אמתך הוא אומ' שם אל אמתך : שמע ה' וחנני וגו' הוא אומר שם ה' עליהם יחיו ולכל בהן חיי רוחי שר"ל שב' דברים אלה יהיו לו והא' שיחננו על שיחיה והב' עוזר לו ג"כ בשיהי' לכל בהן חיי רוחי : הפכת מספדי וגו' הוא אומר שם אמרתי לא אראה יה וכו' שיר' אמרתי זה וה' הפכו לטובה פתחת שקי וגו' הוא אומ' שם ויאמר ישעיהו ישאו דבלת תאנים וימרחו על השחין ויחי שנתלבש כל גופו עם דבלת תאנים ובשהסירוה מצא את עצמו בריא מחוליו · למען יזמרך הוא אומ' שם כמוני היום אב לבנים יודיע אל אמתך כי מן הבן הא' יבא זה אל הב' וכן תמיד על זה הדרך וכמו כן כיון בזה אל אומ' כל ימי חיינו · ארוממך ה' כי דליתני ושמתני בשפל המדרגה וזה היה בסבה שלא שמחת אויבי לי על הרע הגדול שהיה עתיד לחול עלי מצד עונותי ועם מה שהשפלת את מגבי גוללתי מהרע ההו' אשר היה אויבי שמח אז בראותו אותי בתוך הותה הצר' והוא ע"ד אומ' בחלותו ויחי מחליו · או יר' כי בדלות אך לא שמחת אויבי לי שיהיה הוא מפרנסני אז · או יר' ולא שמחת אויבי לי כשהיה בדלותי · או בחוליי זמן רב רק תכף ומיד הגלתני וכו' · או יר' לומ' כי האלית' עשה עמו כדרך מה שעושה האוהב אל אהובו בראותו כי השוגא של אהובו רוצה לעשות עמו רעה גדול על מה שלא טוב עשה וכו' כי אז יבא אהובו ויגער בו וישפילהו בפני אויבו ובכנים שלקו אפו והו' אומ' כי דליתני ולא שמחת אויבי לי · ה' אלהי וגו' יר' הנה כמה שלא אמרתי רק ה' אלהי בזה לבד רפאתני · בערב ילין בכי הוא מה שהאל ית' יזרוק אז בבקר בפיו פסוק המורה על טוב והוא כמו שאז"ל שאז נזרקה בו נבואה קטנה : אליך ה' אקרא ירי' אליך ה' אקרא ואל ה' אתחנן על ב' דברי' אלה והוא כי מה בצע בדמי ומה בצע ברדתי אל שחת · שמע ה' וחנני על הא' ה' היה עוזר לי על הב' · ור"ל הנה ראובן אמ' אל תשפכו דם השליכו אותו אל הבור וכו' ועל כן התפללתי ואמרתי מה בצע בדמי ומה בצע ברדתי אל שחת כמו שהורידוהו ליוסף כדי להצילו משפיכו' דמו והפכת לטובה מספדי שהיה למחול לי כלומ' שהייתי מתענג עמו וכמו שאז"ל זה עונג שלי וכו' · או יר' לומ' הפכת לטובה מספדי שהייתי עושה עם המחול והוא ע"ד מה שאמר איוב ויהי לאבל כנורי ועוגבי לקול בוכים · פתחת שקי אשר היה דבוק על מתני על בשרי מתמ וגם כי היה די לי בזה הנה עוד זאת הוספת לי טובה והוא כי אזרתני באזור של שמחה וכו' למען יזמרך כבוד ואין כבוד אלא הנפש כאומר וכבודי לעפר ישכן וכו' :

לא בך ה' חסיתי וגו' הנה סמיכות המזמור אל הקודם אליו הוא פשוט · ובאומר אל אבושה לעולם יר' גם אם פשעתי לך וזה יהיה לי מצד צדקתך וכו' והטה אלי אזנך כביכול והיה אתה ה' בכבודך לצור מעוז ולבית מצודות ולא שתעשה דבר זה ע"י שלוחי השגחתך · או יר' היה אתה עמדי לבית מצודו' לצוד בהם את עושי הרע עמדי · הנה המנגד לי יעמוד לפעמי' בצור מעוז ומשם ילחם עמי ואני ירא ממנו כי אולי ישליך משם עלי אבן נגף או חצי' והנה אז היה עמי והושיעני וכמו כן אם ישימו לעומתי מצודות וחרמים היה לי להושיעני : כי סלעי וגו' יר' כי סלעי ומצודתי אתה ולמען שמך שיודע שעשית חסד עם החיים בכל קורתך תנחני ותנהלני ותוציאני מרשת זו טמנו לי כי אתה מעוזי · בידך אפקיד רוחי זהו לענין הנפש ולענין הגוף פדית אותי וגו' · אגילה ואשמחה יר' הנה האנשים מתעלבים ביניהם לבין נפשם כאשר יקבלו איזה אחד מזולתם גם כי לפנים ישמחו בו אך המנה אני אגילה וגם אשמחה שנבע שמחות את חסדך איזה שיהיה : או יר' עם ביותי עדין בעניי ובצרו' נפשי אגילה ואשמחה בחסדך אחרי ראותי שידעת הדבר : או יר' הנה העושה חסד עם זולתו איננו יודע מצפוני לבבו ולכן איננו עושה לו החסד אשר הוא צריך מה שאין כן הוא ית' כי הוא יודע עניינו של אדם ועל כן הוא נותן לו כל מה שצריך כדי להושיעו מצרת עניותו ולזה אמ' אגילה ואשמחה בחסדך כי אין ספק שאחרי שראית את עניי וידעת בצרות נפשי שתתן אלי משלם כל מה שאני צריך אליו : או יר' הנה מי שעושה איזה חסד עם זולתו ברוב הפעמי' מחשב בינו לבין עצמו ואומר שמא זה האיש איננו מן הראויים לשיעשה עמהם צדקה וחסד ולזה לא יתן לו כל צרכו מש"כ הענין אצלו ית' והוא אומ' כי אתה ראית את עניי יר' וידעת היותו מקום שראוי לחון ולחמול עליו : או יר' אשר ראית את עניי וידעת בצרות נפשי על זה והענין הוא כי כל אחי רש שנאוהו · וכוון לזה שמעתי בפסו' כל אחי רש שנאוהו אף כי מרעהו וגו' וז"ל אף לרעהו של הרש לא ידברו האנשים אשר הם עשירים ואף אם לא יהיו עשירים בערכו עכ"ז אם הם עשירי' בערך רעהו של זה האיש הנה לפי שהם ישנאו אל האיש הרש ישנאו גם לרעהו ואף אם הוא עשיר וזהו שאמר יעקב עם לבן גרתי וגו' לכן לא באתי עד הנה אך עתה ויהי לי שור וחמור לכן ואשלחה להגיד וגו' ונתראה פנים בפנים ע"כ : ולא הסגרתני וגו' יר' אין ר"ל שבימין האויב לא הסגרתני אלא שאפי' בידו השמאלית שהיא הסגרה פחות' לא הסגרתני · או יר' ולא הסגרתני ביד מי שהוא אויב גם לי גם לך והוא אומ' סתם ביד אויב ולא אמר ביד אויבי :
חנני

אבן יחייא

מה בצע וגו' והיו דברי עם אלהי כבעל מדת הדין · מה בצע בדמי במות מהע"הז · ומה בצע ברדתי אל שחת במות מהע"הב · היודך עפר מהמת מהעולם הזה · היגיד אמתך המת מהעולם הבא · שמע ה' וגו' ר"ל והיו דברי עם ה' כבעל הרחמים · שמע ה' וחנני בעולם הזה · ה' היה עוזר לי בע"הב · הפכת מספדי וגו' סיפר כי ענהו ה' · באומרו הפכת מספדי מהמות מהע"הז למחול לי · כי החייתני ולא מתי בעוני ושמחת כינגון המחול היא שמחת גופנית · ופתחת שקי מהאבלות על המות מהע"הב · ותאזרני שמחה · שהיא שמחת הנפש · למען יזמרך וגו' ר"ל הנה הפכת מספדי למחול · למען יזמרך בע"הז כבוד שהיא נפשי ולא ידום · ופתחת שקי ותאזרני שמחה · למען שה' אלהי לעולם שכלו ארוך אודך :

לא למנצח מזמור לדוד וגו' המזמור הזה אמרו בהיותו נרדף מהגרות · בך ה' חסיתי וגו' ר"ל להיותי מ"שה בך הוא מן המחוייב שאל אבושה לעולם · בלכתי ללחום את מושלי הגויים ולא אשוב ריקם אבל אכניעם תחתי · בצדקתך פלטני וגו' שנה במלחמה יובחנו ג' קצות כאשר אמרנו במזמור ה' אורי וישעי · הקצה הראשון בקרוב על הנרדף מרעים לאכול את בשרי · הקצה האמצעי בחנות' עליו מחנה · והקצה האחרון בקומם עליו במלחמה · והנה הנרדף יכלל אהם באחת מג' חזקות · אם בצור והיא החוזקה הנקראת בלשון לעז ר"וקא · ואם במעוז הנעשה בצור ההוא ובלעז טור"וכו · ואם בבית מצודות הנבנה בתוך הצור הנקרא רג'קא מא"יסטרא · וזהו אומרו בצדקתך פלטני ר"ל בעבור היותך עושה חסד משפט וצדקה בארץ סר"ל בשם צדקה הצלת העני מיד עושקו אתה מחוייב לפלטני כשתהיה מלחמת האויבים עלי בקצה הראשון · ואתה מחוייב להטות אלי אזנך מהרה בקראי אליך ולהצילני כשתהיה המלחמ' עלי בקצה האמצעי · ואתה מחוייב להיות לי לעזור להושיעני כשתהיה המלחמה בקצה האחרון · מה שבקצה הראשון מהמלחמה תהיה לי לצור לפלטני · ובקצה אמצעי תהיה לי למעוז הצילני · ובקצה האחרון תהיה לי לבית מצודות להושיעני שהם ג' מיני החוזקות שהם בית מנוס לנרדף : כי סלעי וגו' ר"ל מה שימשך מהיותך סלעי והוא אשר אומר היה לי לצור · כי צור וסלע הכל דבר אחד · ומהיותך מצודתי · והוא אשר אומר לבית מצודות · ומהיותך אתה מעוזי והוא אשר יאמר צור מעוזי · כי בשלשתם תהיה בית מנוס לנרדף למען שמך המתואר בעושה צדקה בארץ להציל עני מחזק ממנו · הוא שתפעל עמי ג' פעולות · פעולה אחת בכל א' ממיני הג' חזקות · כי בקצה ראשון ואחרון מהמלחמה תנחני בצור ותנהלני בבית מצודות · ובקצה אמצעי בחנות המחנה עלי ובטמנם רשת לרגלי בעגלת' ללכדני · אתה שהוא מעוז שלי תושיעני מידם ותוציאני מהרשת זאת אשר טמנו לי · בידך אפקיד וגו' סיפר סבת בטחונו בה' באומרו · לראותי בשכבר כי להיות שבידך הייתי מפקיד רוחי ביום צרתי לבטחוני בך · תכף היית פודה אותי וזה במדת הרחמים שלך והוא אומרו ה' · ובמדת הדין והוא אומרו אל ובמדת הקיום שלך הפדיון היה תמידיי · וכהשגחה מאתך ולא מקרי · וזהו אומרו אמת · לכן שנאתי השומרים הבלי שוא · והם המעוננים והקוסמים ועובדי ע"ז אשר יאמרו לא טוב היום לצאת חוצה וטוב הוא לשמור עד יום מחר כי יבוא · והנה השמירה ההיא הבל משוא שאין בו ממש · כי לא ידעו ולא יבינו בחשיכה יתהלכו · מה שלא כן אני עם אל · כי אל ה' בטחתי בכל מעשי · ולא אלך כפעם בפעם לקראת נחושים ודברי הבל ושקר כזב · אגילה וגו' ר"ל מה שנמשך לבטחוני בך · כי בחסדך אשר היית גומל עמדי הנה בעניני העולם הזה ובענייני הע"הב · הייתי תמיד בגיל ושמחה · וזהו אומרו אגילה בחסדך אשר ראית את עוניי בעניני העולם הזה · ואשמחה בחסדך אשר ידעת בצרות נפשי להטיב לה בעולם הבא · ויהיה ידעת כגזר מן כי ידעתי את מכאוביו · ולא הסגרתני וגו' ר"ל מה שנמשך מראותך את עוניי בעניני העולם הזה · כי לא הסגרתני ביד אויב · ומה שנמשך מדעתך בצרות נפשי להטיב לי בעולם שכלו ארוך · כי העמדת במרחב רגלי · ולא במקום צר בבאר שחת ·
חנני

חנני · יתכן שטעם העמדת כי אני אשמח בחסד שעשית עמי בימים שעברו ולא הסגרתני רק עתה צר לי מאד ולא מרחב · רבי' פי' שזה המזמו' על חולי שקרהו. טעם עששה בכעס בעבו' היות כעס האויב עלי עששתי כולו כאילו עש אכלני ודימה היגון שהוא בלב לחום הגוף וטעם עיני שהאוכל הרואה החולה יתעבהו כל האכל תתעב נפשו וטעם נפשי הנפש המתאוה שכחה נטוע בכבד וככה הכתו' או הנפש האוכלת ובטני רמז לקרב העליון ששם המאכל והנה הטעם כי כח הגוף חבש כנגד אכלו אש : כי כלו · בחסרון המאכל דרך משל והזכיר העצמות שהם מוסדות הגוף : מכל · הזכיר כי מפאת צורריו תבא לו חרפה : ולשכני מאד · היא חרפה להם בעבור שהם קרובים אליו : נדדו ממני · כאדם שיברח מראו' חלי קש' ודבר מגונה ונמאס למראה : נשכחתי · שאד' לא יזכרני ככלי אין חפץ בו כאשר יאבד לא יבוקש · כי · יתכן היות נשכחתי מפאת השם בעבור שלא יושיעני כאילו שכחני בעבו' שאמר אחר כן כי שמעתי דבה רעה שיוציאו עלי שיפחד ממנה כל השומע טעמו להיות לי מגור מכל סביבי : בהוסדם · מגזרת סוד : ואני · אף על פי שיחשבו האויבי' ששכחתני אני בך אבטח ואודה כי אתה אלהי : בידך · כנגד השומרים הבלי שוא כי עת ישועתי בידך לבדך הוא : האירה · מלת על כמו אל כמו ותתפלל על יי' כמו יאר יי' פניו כי ההוה במקום כיושב בחשך על כן האירה : תאלמנה · בעבור שהזכיר למעלה כי שמעתי דבת רבים והנה עתק כדרך וידבר אתם קשות והנה יחסר דבר וטעם צדיק כמוני : מה · והנה הדוברים עתק לא ידעו הטוב שצפנת ליראיך וכבר עשית כמה טובות בגלוי לחוסים בך וזה טעם נגד בני אדם : תסתירם · וככה כל יראיך תסתירם וסתרם הוא שתסתיר פנים מהמכים מעותים : מרכסי · מגזרת והרכסים לבקעה ויש אומרים תסתירם בסתר שיראו פניך מריב לשונות ויש אומרי' בסתר הפך וכעסך שהם ריב לשונות כי דבת רבים : ברוך

בעיר

מ"ע ספורנו ז"ל

כי כלו ביגון חיי · וזה : כי מכל צוררי הייתי חרפה · להכעיסני : פחד למיודעי ורואי בחוץ · שיראתם פן יאמרו לפני שאול כמו שקרה לאחימלך · ואמרתי שכלו שנותי באנחה : כי שמעתי דבת רבי' · על לפני שאול · וששמעתי כמו כן : מגור מסביב · שיבא שאול לרדפני · אמנם : עליך בטחתי · שתושיעני : אלהי אתה · לי אליך אתפלל : בידך עתותי · להשפכם לטוב גם שיורו רע כפי השערכת : האירה פניך · לקבל תפלתי ברצון : בחסדך · לא בזכותי : אל אבושה כי קראתיך · שתם לכבוד שמך : יבושו רשעים · דוסים וזולתם : הדוברות על צדיק · השלשינים אותי שאני צדיק בזה ואומרי' לשאול שאני מבקש רעתו : מה רב טובך · הנה לשעבר : צפנת · גמול טוב לצדיקים לחיי עולם מכל מקום : פעלת לחוסי' בך נגד בני אדם · גם בעולם הזה · לכן אני מבקש על אלה החוסי' : שתסתירם · עתה : מרוכסי איש · מגזרת שאול הרודף אותי ואת אנשי : מריב לשונות · השלשיני' אותנו לפניו : עמוד

רשי

עששה · כהתה לשון עששית שאדם נותן זכוכית לנגד עיניו לראות לעבר הזכוכית דבר אין אותה מראה ברורה : ועצמי עששו · לשון רקב כאילו אכלם עש : מכל צררי · מאת כל צררי הייתי חרפה לגדוף : ולשכני · אני חרפה מאד ופחד למיודעי אמיסקטי"ש בלע"ז מתפחדים על קורותיו : ככלי אובד · ההולך לאבוד כל לשון אבידה אין הלשון נופל על בעל אבידה לומר הוא אבד אותה את האבידה אובדת ממנו בד"א אשר תאבד ממנו האובדת. לא בקשת' : דבת רבים · עצת רבי' דבת פרלד"ין בלע"ז לשון דובב שפתי ישנים וכן כל דבה שבמקרא : מגור מסביב · שמיראין ומפחדין אותי : בהוסדם · בהתיעצם : זממו · לשון מחשבה : בידך עתותי · עתים העוברים עלי על פיך הם ובגזירותיך : אל אבושה כי קראתיך · אחרי שקראתיך אין נאה שאבוש : ידמו לשאול · ישתתקו ויאלמו למות : הדוברות על צדיק עתק · שאמרו לשאול עלי דוד מבקש רעתך : עתק · סרה דבר שאינו כמו ויעתק משם ודוגש פתר אותו לשון דבר גדול וקשה כמו עתקו גם גברו חיל הון עתק ולמכסה עתיק : מה רב טובך · ידעתי לעולם הבא יש שכר טוב ליראיך ומכל מקום בעולם הזה שהרשעים מקיפין אותם אני מתפלל עליהם שתסתירם בסתר פניך : מרוכסי איש מחבורי רשעים המתקשרים יחד להרע להם :

י חָנֵּנִי יְהֹוָה כִּי צַר לִי עָשְׁשָׁה בְכַעַס
עֵינִי נַפְשִׁי וּבִטְנִי : כִּי כָלוּ בְיָגוֹן חַיַּי
וּשְׁנוֹתַי בַּאֲנָחָה כָּשַׁל בַּעֲוֺנִי כֹחִי
וַעֲצָמַי עָשֵׁשׁוּ : מִכָּל־צֹרְרַי הָיִיתִי
חֶרְפָּה וְלִשְׁכֵנַי מְאֹד וּפַחַד לִמְיֻדָּעָי
רֹאַי בַּחוּץ נָדְדוּ מִמֶּנִּי : נִשְׁכַּחְתִּי כְּמֵת
מִלֵּב הָיִיתִי כִּכְלִי אֹבֵד : כִּי שָׁמַעְתִּי
דִּבַּת רַבִּים מָגוֹר מִסָּבִיב בְּהִוָּסְדָם
טו יַחַד עָלַי לָקַחַת נַפְשִׁי זָמָמוּ : וַאֲנִי
עָלֶיךָ בָטַחְתִּי יְהֹוָה אָמַרְתִּי אֱלֹהַי
אָתָּה : בְּיָדְךָ עִתֹּתָי הַצִּילֵנִי מִיַּד־
אוֹיְבַי וּמֵרֹדְפָי : הָאִירָה פָנֶיךָ עַל־
עַבְדֶּךָ הוֹשִׁיעֵנִי בְחַסְדֶּךָ : יְהֹוָה אַל־
אֵבוֹשָׁה כִּי קְרָאתִיךָ יֵבֹשׁוּ רְשָׁעִים
יִדְּמוּ לִשְׁאוֹל : תֵּאָלַמְנָה שִׂפְתֵי
שֶׁקֶר הַדֹּבְרוֹת עַל־צַדִּיק עָתָק בְּגַאֲוָה
כ וָבוּז : מָה רַב טוּבְךָ אֲשֶׁר־צָפַנְתָּ
לִּירֵאֶיךָ פָּעַלְתָּ לַחֹסִים בָּךְ נֶגֶד בְּנֵי
אָדָם : תַּסְתִּירֵם בְּסֵתֶר פָּנֶיךָ מֵרֻכְסֵי
אִישׁ תִּצְפְּנֵם בְּסֻכָּה מֵרִיב לְשֹׁנוֹת :
ברוך

חוּס עֲלַי יְיָ אֲרוּם עִיק לִי בְּלֵאַרת מְרוּגְזֵיהּ עֵינַי אִיתְעַק נַפְשִׁי וּכְרֵיסִי : אֲרוּם שֵׁיצִיאוּ בִּדְוָונָא חַיַּי וּשְׁנַיַּי בְּחִינָתָא תְּקַל בְּחוֹבֵי חֵילִי וְאֵיבָרַי : מִן כָּל מְעִיקַיי הֲוֵית כִּיסוּפָא וּלְשֵׁיבָבַי לַחֲדָא וּדְחוּלָא לְיָדְעִין לִי רַחֲמַיִן בְּשׁוּקָא עַרְקִין מִן קֳדָמַי : אִתְנְשִׁיית הֵיךְ שְׁכִיבָא מִן רַעְיוֹנָא הֲוֵיתִי כְּמָן דִּפְחַר תְּבִיר : מְטוּל דִּי שְׁמָעִית טִיב בִּישׁ דְּאָמְרִין עָלַי עַמְמִין סַגִּיאִין רְתִיתָא מַחֲזוֹר חֲזוֹר בְּאִיתְכַּנְשֵׁיהוֹן כַּחֲדָא עָלַי לְמִיסַב נַפְשִׁי חֲשִׁיבוּ : וַאֲנָא עֲלָךְ רְחִיצִית יְיָ אֲמֵרִית אֱלָהִי אַנְתְּ : בְּאִידָךְ זִמְנֵי פּוּרְקָנִי פְּצִי יָתִי מִן יַד בַּעֲלֵי דְבָבִי וּמֵרוֹדְפָי : אַנְהַר סְבַר אַפָּךְ עַל עַבְדָּךְ פְּרוֹקְנִי בְּטוּבָךְ : יְיָ לָא אֵבְהִית אֲרוּם קְרִיתָךְ יִבַּהֲתוּן רַשִׁיעֵי יִשְׁתַּקוּן וְיִחֲתוּן לְשִׁיוֹל : תִּתְפַּקְקָן סִיפְוָותֵי שִׁיקְרָא דִּמְמַלְלָן עַל צַדִּיקַיָּא גִּידוּפִין בְּגֵיוְתָנוּתָא וּבַסְרָנוּתָא : כַּמָּה סַגִּי טוּבָךְ דְּאַטְשִׁיתָא לְדַחֲלִין מִינָךְ עֲבַדְתָּ לְסַבְרִין עֲלָךְ לְמִפְרַע לְהוֹן אַגַר טַב קֳבֵיל בְּנֵי נָשָׁא : תִּטַמְרִינוּן בְּמַטְרָא בְּעִידָן רוּגְזָךְ מִגִּידוּדֵי גִּבְרָא תִּטְשִׁינוּן כְּבַר בִּמְטַלְּלְתָא מִתִּיגְרַת לִישָׁנַיָּא : בריך

ופחד ב' בטעמא לעיל וסי' לולי אלהי אבי אברהם ופחד יצחק · ופחד למיודעי ראי בחוץ · וחד מלרע ופחד ורחב לבבך : אויבי י"א מלאי' וסי' נמס' בשמואל א' ריש סי' ב' ובתלים סי' ט' : בגאוה ב' וסי' בגאוה ובגודל לבב לאמר · בגאוה ובוז : צפנת ג' בקריא' וסי' מה רב טובך אשר צפנת ליראיך · ואלה צפנת בלבבך · כי לבם צפנת משכל :

אבן יחייא

חנני ה' וגו' חזר לתפלתו באומרו חנני ה' בארבע נפשותי · נפש האלהית ונפש המשכלת ונפש המרגשת ונפש הצומחת · וכנגד האלהית אמר כי צר לי · שרוצה לומר לעצמותי · כי האיש ישראלי הוא מה שהוא מפני ההבדל העצמותיי שיש לו על כל החיים בנפש האלהית · וכנגד המשכלת אמר עששה בכעס עיני · והוא עין השכל ודמה כאלו אכלו עש · וכנגד הצומחת אמר כאלו עששה בכעס נפשי שהיא המתאוה לאכול בשר · וכנגד המרגשת אמר כאלו עששה אכעס בטני · כי דימה אותה לבטן המלאה אשר לעולם לא תשבע · להיות ככה כי האוהב כסף לא ישבע כסף · ויהיה מאכלו שובע אכזות וקצף · כי כלו וגו' בא לבאר צרתו בארבעתם · וכנגד האלהית · אמר כי כלו ביגון חיי · שרוצה לומר חיי הנצחיים כלו וספו תמו · לרוב עונותי · מה שלכן תמיד ילון בלבבי יומם · וכנגד המשכלת · אמר ושנותי באנחה · שרוצה לומר כי שנותי אשר היה לי בהם לרדוף המושכלות כלו ותמו בהבלי העולם החולף · מה שלכן אעמוד תמיד באנחה · וכנגד הצומחת אמר כשל בעוני כחי · שרוצה לומר כחי וגבורתי שהוא תכלית הנפש הצומחת כשל בעבור עוני כי רב הוא · וכנגד המרגשת אמר ועצמי עששו · שר"ל עניני העושר שהוא היסוד לאדם כאשר הם עצמותיו · שהוא הנאהב מהמרגשת · כאלו עש אכלם ורקבו · מכל צוררי וגו' ר"ל מה שנמשך מצרת נפש האלהית · כי מכל צוררי הייתי חרפה · ומצרת נפש המשכלת · כי לשכני מאד הייתי חרפה · ומצרת נפש הצומחת מחולשת כחי ועוצם ידי · כי היה פחד למיודעי לראותם היותי מעותד לכוח האויבים לחולשת גבורתי · ומצרת נפש המרגשת · כי רואי בחוץ נדדו ממני להיותי לבוש בלויי סחבות ומזוהם לדלותי · על דרך נעו עורים בחוצות נגואלו בדם וגו' סורו טמא קראו למו וגו' · נשכחתי וגו' מה שלצרת נפש האלהית והמשכלת · נשכחתי כמת מלב אוהבי ומיודעי · ולצרת נפש הצומחת והמרגשת · הייתי ככלי אובד בעיני כל רואי לחולשת כחי · ודלותי ועניי · כי שמעתי וגו' רוצה לומר כאשר שמעתי דבת הרבים אמרי האומרים כי כלו חיי הנצחיים מהנפש האלהית · וכאשר אשמע מגור מסביב לצרת נפש המשכלת · וכאשר אשמע בהוסדם יחד עלי כל שונאי · לראותם כי כשל בעוני כחי הנמשך מנפש הצומחת · וכאשר אשמע כי לקחת נפשי זממו · והוא רמז לממון כי הדם הוא הנפש המרגשת · או אני עליך בטחתי ה' · ואמרתי אלהי אתה · ועליך להטיב לי בארבעתם · בידך עיתותי וגו' רוצה לומר מה שבנפש המרגשת אשר לקחת נפשי זממו · להיות כי בידך עתותי לפיכך אתלה פניך שתצילני מיד אויבי והם השונאים הנסתרים · ומרודפי והם השונאים הנגלים · ומה שבנפש הצומחת לאולמתי נוסדו יחד עלי · אתלה פניך שתאירם על עבדך והושיעני בחסדך · ומה שבנפש המשכלת מגור מסביב היה לי · אתלה פניך ה' שאל אבושה כי קראתיך · אבל יבושו הרשעים וידמו ויכרתו מפנים לשאול גהינם · ומה שבנפש האלהי שמעתי דבת רבים היותה נכרתת מהחיים ושובע שמחות את פניך · אחלי שתאלמנה שפתי שקר מהרבים המוציאים הדבה ההיא · הדוברות על צדיק שהוא מוכן לחיי העולם הבא · עתק ובקול חזק ובגאוה · בוז עליו לאמר אלהים עזבו ואין מציל אותו מדינה של גהינם · מה רב וגו' ר"ל מה שלא יהיה ככה כדבורם עתק אבל תוכני ברב טובך מהדיבוק אלהי אשר צפנת ליראיך לזכותם · ופעלת לחוסים בך נגד בני אדם · כי אף שלא היו יראי שמך כשכבר · לקדשם את שמך ברבים לנגד בני אדם בחסותם בך · תפעל בכחך הגדול לזכותם בטוב ההוא אף כי לא היו ראוים לכך · תסתירם בסתר וגו' · ר"ל מה שלהיותם יראיך או חוסים בך · אתה תסתירם בסתר השגחת פניך עליהם ותצילם מרוכסי איש · ר"ל מתגברת אנשים הקמים עליהם בעולם הזה · ויהיה מרוכסי כנזר מן וירכסו את החושן · ובעולם הבא תצפנם בסכה · והוא בית המקדש שלמעלה ותצילם מריב הלשונות מדבת רבים ושפתי שקר הדוברות עליהם בעתק וגאוה : בוז וקלון · ברוך

תורת חסד   תהילת ה'

חנני ה' וגומר עד עתה הקדים הקדמותיו כדי להתפלל על עיקר שאלתו והתחיל ואמר חנני ה' שבראתני כי צר לי ובכל צרתם של ישראל צר לך כביכול ובפרט בצר איש כמוני שנמשחתי למלך על פי מאמרך והוא אומר כי צר לי · ואומר עששה בכעס עיני יר' עששה בכעס ואיכני יכול לראות בתורתך וכן עששה נפשי ואיננה יכולה לעיין בה וכמו כן הוא הענין בבטני והכונה היא ע"ד אומר ותורתך בתוך מעי כי עשיית המצות תלוי בגלד מה במאכלים הבלתי מטמטמים שכלו של אדם · כי כלו ביגון וגומר יר' כשל בעוני כחי ולא עששו בקנ'את בטובת חברי והמפרשי' ע"ה אמרו שיר' כאדם שאומר בעונותי קרה לי כן · מכל צוררי וגומר יר' מכל צוררי הייתי חרפה ועם שהייתי חרפה בעיניהם היו צוררים אותי ולא היו מתבזים בעצמם בהגרות'למי שהוא בזוי בעיניה' והחרפה הזאת שהייתי בה בעיניהם לא היתה כ"כ אך לשכני מאד הייתי חרפה ועכ"ז היו שכנים עמדי להיותם מוכנים להזיקני תמיד כי הגר השכן הוא יותר קרוב להזיק אל האדם מהגר הבלתי שכן והוא או' ולשכני מאד · ופחד למיודעי יר' יראה אני שמא מיודעי ורואי בחוץ כמו כן יעשו עמדי אשר יתנודדו ממני בענין הטיבם לי · וכפי פירוש זה יצדק היות טעם האתנח במלת בחוץ : נשכחתי כמת וגומר יר' וכמו כן נשכחתי בעיניהם כמו שנשכר מת מלבו ר"ל שהוא רואה את לבו נשבר בקרבו ולכן הוא כמת בעיני כל רואיו : כי שמעתי וגומר יר' וכל זה הוא לי יען כי שמעתי דבת רבים שמוציאים דבה ואומר מגור מסביב שהם אומרים בפני יראים אנו מהמון לסטים ודומה לזה כדי שהלא נפשי מן הפחד והוא או' לקחת נפשי זממו · או יר' הם אומר לי כן כדי שמתוך שאהיה נבהל יוכלו להמיתני והוא ע"ד מה שהיו אומר לנחמיה כי באים להורגך וכו' והכל היה כדי להפחידו · ואולי באו' לקחת נפשי זממו יר' לומר הדבר בעצמו שאמר כחמיה האיש כמוני יברח והוא אומר לקחת נפשי זממו יר' נפש אשר כנפשי זממו בשכלם הבהמי לקחת ואני עליך בטחתי ה' שידעתי שנפשי אתה בראתה אתה יצרתה אתה נפחתה בי ואתה משמרה בקרבי : או יר' וכשראיתי הצער הגדול הזה אשר עלי אז אמרתי אלהי אתה ואתה ית' רוצה להיותך נשפט אתי במדת הדין ואם אתה ה' לא היית אומר להם קללו לא היו הם עושים לי כן ועכ"ז עליך בטחתי שתצילני מידם · או יר' לקחת נפשי זממו ואני עליך ה' בטחתי שתפרע מהם כשם שנפרעים מן הזוממים · או כאמר כי סדבת רבים שאמר הוא ענין היותם זוממי' לקחת נפשו · בידך עתותי יר' אתה ה' אמרת שתחנני כשתהיה עת לפנכה אם מצד זה או מצד זה והכל הוא בידך א"כ הושיעני וכו' · ואני שמעתי שיר' לומר כי עם היות אמת כי הבחירה היא נתונה אל האדם ובכן כמעט שהוא דבר רחוק להנצל האדם מיד איש אחיו בעל בחירה ורצון וא"כ היה כמעט רחוק להנצל דוד מיד אויביו ורודפיו לכן אמר כי יש לזה תקנה והוא במה שבידו ית' עתותיו ויוכל לעכב השער שלא יצא או לדרך ולא יפגוש עם אויביו ועם רודפיו וכדומה ע"כ : ה' אל אבושה וגומר יר' במה שאל אבושה כי קראתיך בזה יבושו רשעים ידמו לשאול והוא הדבר בעצמו אשר קרה לעובדי הבעל בזמן אליהו כי האל ענה לאליהו בקראו אליהו וכשאמרו נביאי הבעל הבעל עננו ואין קול ואין עונה מיד הומתו הם והלכו לשאול : תאלמנה שפתי שקר הדוברות על צדיק עתק בזה דבר על עצמו או על צדיקו של עולם כפי' המפרסים שאמר שאלו השפתי שקר אומרים מה רב טובך כו' : תסתירם בסתר פניך יר' תסתירם מן הרשעים או כשתסתיר פניך מן העולם מצד ראותך בהם גאוה ורוכסי איש וכו' :

ברוך

בְּרִיךְ יְיָ אֲרוּם פָּרִישׁ טִיבוּתֵיהּ לִי בְּקַרְתָּא כְּרִיכְתָּא׃ וַאֲנָא אֲמָרִית בְּאִיתְבָּעוּתִי לְמֵיעֲרוֹק אִישְׁתֵּיצִיית מִקֳּבֵיל יְקָרָךְ בְּקוּשְׁטָא שְׁמַעְתְּ קַל צְלוֹתִי בְּאִתְחַנָּנוּתִי לְוָתָךְ׃ רְחוּמוּ יָת יְיָ כָּל חֲסִידוֹי מְהֵימְנַיָּא נְטִיר מִן קֳדָם יְיָ וּפָרִיעַ עַל דּוֹרְבְנֵי דַּעֲבְדִין גֵּיוְתָנוּתָא׃ תְּקוּפוּ וְיִתְעַלֵּים רַעְיוֹנְכוֹן כָּל דִּמְסַבְּרִין לְמֵימְרָא דַיְיָ׃ לְדָוִד שִׂכְלָא טָבָא אֲמַר דָּוִד טוּבוֹי דְּמָן שַׁבְקִין לֵיהּ מְרוֹדוֹי חַפְיָין עַל חֶטְאוֹי׃ טַב לְמֹשֶׁה בַּר עַמְרָם דְּלָא חָשִׁיב יְיָ לֵיהּ עַוְיָין בְּדִיל דְּלָא הֲוָת בְּרוּחֵיהּ נִכְלָא׃ מְטוּל דִּשְׁתַקִית מִן פִּתְגָמֵי אוֹרַיְתָא בְּלִיַין גַּרְמַיי בְּנַהֲמוֹתִי כּוּלָּא יוֹמָא׃ אֲרוּם יֵימָם וְלֵילֵי תְּקִיפַת עָלַי מַחְתָךְ אִיתְהֲפִיךְ רוֹטְבִי הֵיךְ שַׁרְבָא דְּקַיְיטָא לְעָלְמָא׃ חוֹבְתִי אוֹדַעְנָךְ וְעַוְיָתִי לָא חֲפֵית אֲמָרִית אוֹדֵי עַל מְרוֹדַי קֳדָם יְיָ וְאַתְּ שְׁבַקְתָּא עַוְיָתֵי חוֹבִי לְעָלְמִין׃ מְטוּל דָּא יְצַלֵּי כָּל חֲסִידָא קֳדָמָךְ לְעִידָן רַעֲוְתֵיהּ לְחוּד לְעִידָן דְּיֵיתוֹן עַמְמִין סַגִּיאִין הֵיךְ מַיָּא לְוָתֵיהּ לָא יִמְטוּן לְמַבְאָשָׁא׃

בָּרוּךְ יְהוָה כִּי הִפְלִיא חַסְדּוֹ לִי בְּעִיר מָצוֹר׃
ל' וַאֲנִי אָמַרְתִּי בְחָפְזִי נִגְרַזְתִּי
י"ח מִנֶּגֶד עֵינֶיךָ אָכֵן שָׁמַעְתָּ קוֹל תַּחֲנוּנַי
ב' בסגולא רע בְּשַׁוְּעִי אֵלֶיךָ׃ אֶהֱבוּ אֶת־יְהוָה כָּל־
ג' חֲסִידָיו אֱמוּנִים נֹצֵר יְהוָה וּמְשַׁלֵּם
ג' עַל־יֶתֶר עֹשֵׂה גַאֲוָה׃ חִזְקוּ וְיַאֲמֵץ כה
לְבַבְכֶם כָּל־הַמְיַחֲלִים לַיהוָה׃

ל ב לְדָוִד מַשְׂכִּיל א
ל' וחס' אַשְׁרֵי נְשׂוּי־פֶּשַׁע כְּסוּי חֲטָאָה׃
ד' נסע' אַשְׁרֵי אָדָם לֹא יַחְשֹׁב יְהוָה לוֹ עָוֹן
ד' וְאֵין בְּרוּחוֹ רְמִיָּה׃ כִּי־הֶחֱרַשְׁתִּי בָּלוּ
י"ח בטע' עֲצָמָי בְּשַׁאֲגָתִי כָּל־הַיּוֹם׃ כִּי יוֹמָם
ה' חס' בסי' וָלַיְלָה תִּכְבַּד עָלַי יָדֶךָ נֶהְפַּךְ לְשַׁדִּי
ל' וחס' בְּחַרְבֹנֵי קַיִץ סֶלָה׃ חַטָּאתִי אוֹדִיעֲךָ ה
וַעֲוֺנִי לֹא־כִסִּיתִי אָמַרְתִּי אוֹדֶה עֲלֵי
פְשָׁעַי לַיהוָה וְאַתָּה נָשָׂאתָ עֲוֺן
חַטָּאתִי סֶלָה׃ עַל־זֹאת יִתְפַּלֵּל כָּל־
ל' וחס' חָסִיד אֵלֶיךָ לְעֵת מְצֹא רַק לְשֵׁטֶף
מַיִם רַבִּים אֵלָיו לֹא יַגִּיעוּ׃

אתה

את

רשי בעיר מצור · בקעילה כשאמר שאול עלי נסגר לבא בעיר דלתים ובריח: ואני אמרתי בחפזי · כשיצאתי מקעילה ובאתי אל מדבר מעון והייתי נחפז ללכת מפני שאול כי השיגני ושאול ואנשיו עוטרים אלי ואל אנשי לתפשם: אמרתי בלבי · נגרזתי נכרתי לשון גרזן הכורת את העץ על שם גזירתו נקרא גרזן כך פיר' דונש ומנחם חברו כמו נגרשתי ואין לו דמיון בתורה: אמונים נוצר יי' · כמו שומר יי' את המאמינים בישועתו וסומכין עליו: על יתר · מדה במדה מכוון כאן על יתר הקשת או יש לפתור על יתר חבל כנגד חבל קו כנגד קו ל"א יתר הוא לשון גאוה כמו יתרה עשה פי' ומשלם על יתר ומשלם בגאוה לעושי גאוה · חזקו ויאמץ לבבכם · כמו שראיתם שעש' לי להושיעני שהוחלתי לו: לדוד משכיל · אמרו חכמים כל מזמור שנאמר בו משכיל על ידי תורגמן אמרו: אשרי נשוי פשע שהקב"ה נושא פשעו ומכסה חטאיו כסוי אכפור"ד וכן בלע"ז ולא יחשב לו עון ובלבד שלא תהא ברוחו רמיה להיות בדעתו לשוב אל קיאו: כי החרשתי · כאשר החרשתי מלהתודות על פשעי לפניך: בלו עצמי · מרוב אנחות לאנחתי כל היום שהייתי דואג מפני הפורענות: כי יומם ולילה · היה כבד עלי מורא ידך וגזרותיך: נהפך לשדי · לחלוח שלי וכן לשד השמן לחלוח שמן כך פירשו דונש ומנחם חברו לשון שדידה כמו משוד עניים רשעי"ז שדוני: בחרבוני קיץ · על שייבש כחורב הקיץ מפני דאגת כובד ידך שהייתי דואג על חטאי ולפיכך חטאתי אודיעך תמיד ולשון הווה הוא · כי אמרתי טוב שאודה עלי פשעי ליי' ועת כשהודתי ואמרתי לנתן הנבי' חטאתי נשאת עון חטאתי כענין שנאמר שם גם יי' העביר חטאתך וגו': לעת מצוא · בהמצאך לקבל תפילתו ומה היא זאת רק לשטף מים רבים אשר לא יגיעו אליו שלא יפול ביד האומות שהם כמים שוטפים וכן מצינו שהתפלל דוד על זאת ואמ' נפלה נא ביד יי' כי רבים רחמיו וביד אדם אל אפולה: אתה

אבן עזרא ברוך יי' · יש אומרים כאילו הייתי בעיר מצור או אז אומר בעיר מצור ברוך יי': ואני נגרזתי · מגזרת גרזן שהוא כלי לכרות בו ויש אומרים שהוא הפוך וכאשר אמר עניך אמר שמעת: אהבו · לשון צוי כמו אחזו לנו שועלים: אמונים · אחר כמו פסו אמונים: על יתר · הכותרים מאנשי הגאוה ומלת לעשות לתקן הסבות כמו וימהר לעשות אותו ויתכן היות גאוה חסר בי"ת גם יחסר מלת מעשה כאילו אמר ומשלם על יתר עושה מעשה בגאוה: חזקו · אמר לחסידים אהבו בעבור גודל מעלתם ולמיחלים חזקו: לדוד משכיל אשרי נשוי פשע · יתכן היות זה המזמור על טעם פיוט תפלתו משכיל או בעבור שכתוב בו אשכילך ומלת נשוי פשע מבעלי האל"ף בא על דרך בעלי הה"א או שניהם כמלאים והעד וכסו את כלימתם וכסוי פעול כי וכוסה קלון פועל יוצא והטעם כי המוכה או הנגוע בעבור פשע שעשה בגלוי על כן אמר אודה עלי פשעי ויש שאלה קשה הנה מלאכו דוד אומר כי חסיד אני ולא תתן חסידך אם כן איך מלאכו בכמה מזמורים שיש לו פשעים ועונות כי פשעי אני אדע והתשובה כי לבו היה שלם עם השם ולא פשע ולא חטא רק כנגד בני אד' יש לו פשיעות בשגגה ואחרי' אמרו שהוא מדבר בעד אחרים שהם בגלות אם כן מה יעשה במלת כי פשעי אני אדע שהוא בדבר בת שבע ועוד אפרשנו: אשרי ·הנה כסוי חטאה הוא העושה תשובה וסר חרון השם ממנו ולא נראתה חטאתו שלא היה עליה עונש פעם יחשוב ממחשבה או חשבון ורמיה כמו מרמה ויש אומרים ואין ברוחו להיות כקשת רמיה ועוד אפרשנו: כי · אם שתקתי שלא אדבר כדבור בני אדם בלו עצמי בשאגתי כמו אריה שירים קול: כי · ידך · מכחך כי המכה ביד היא: לשדי · מגזרת לשד השמן והטעם הליחה החמה שבה חיי' האד' גם בחרבוני קיץ דרך משל שיבשה הליח' וימיו קרבו למות: חטאתי · כנגד כסוי חטאה ועוני כנגד לא יחשב יי' לו עון ופשע כנגד נשוי פשע וטעם אודה להתודות וטעם נשאת ברוח הקודש או שכשא עד היום עונו: על זאת שאתה נושא עון: לעת מצוא · כדרך דרשו יי' בהמצאו ובקשתם משם את יי' אלהיך ומצאת או כאשר ימצא לבבו מפונה ממחשבו' ופנוי מעסקיו וצרכיו אז יתפלל על דרך על כן מצא עבדך את לבו · טעם לשטף מים רבים רמז להמית אויביו במי' כמו ימשני ממים רבים או המות והתחלואים והמשילם למים שהתגברו וטעם רק כי המים יזיקו אחרים וכאילו הוא קשור עם אליו לא יגיעו וכמוהו בלשוניכו הרבה: אתה

מ"ע ספורנו ז"ל בעיר מצור · בקעילה שחשב שאול לתפשני בה: בחפזי · כשהייתי נחפז ללכת מפני שאול בסלע המחלוקות: אהבו את ה' · על מדת טובו: אמוני' נוצר · ישמור מה שנגזר ע"י שפוא' הנביא: ומשלם · ישלם לשאול: על יתר עושה גאוה · שנוהג בגאוה יותר מן הראוי למלך באמרו לבלתי רום לבבו מאחיו · לכן: חזקו · אף על פי שיקרכם איזה מקרה רע כי הוא יושיע:

בזה המזמור סיפר דרכי התשובה ואיך התנהג הוא בעצמו · אמר:

אשרי נשוי פשע · בתשובה: כסוי חטאה · גם שיהיה בכלל ה' שכן' חטאה הנה כשהיה בסתר ושב בתשוב' ישיג סליחה: לא יחשוב ה' לו עון · כשכיון בו לכבוד קונו בענין יעל וזולתה: ואין ברוחו רמיה · שמקיים המצות לכבוד האל ית' לא ליוהרא: כי החרשתי · אמ"ת שהיתה חטאתי בסתר ובלתי בתשוב' בעוד שהחרשתי ולא התודיתי: בלו עצמי מאנחתי · שהייתי מצטער: כי יומם ולילה · בחשבי על העונש הראוי לי מיד: תכבד עלי · כאומן: שנהפך לשדי · ולחותי הטבעיי: בחרבוני קיץ · חורב יובש · ובכן: חטאתי אודיעך · ואתודה לפניך בכנוע על עוני · ועוד שאמרתי: אודה עלי פשעי · קודם שהתודיתי: אתה נשאת עון חטאתי · כי מיד שאמרתי לנתן הנבי' חטאתי אמר נתן גם ה' העביר חטאתך כלומר מטעה שהסכמת להתודות: לזאת · שראוי להתודו': יתפלל כל חסיד אליך לעת מצוא · מיד כאשר יקרה לו איזה רע ראוי שיתפלל ויתודה על חטאתו: רק לשטף מים רבים אליו לא יגיעו · ולא ימתין שיבואהו שטף רעות רבות וצרות: אתה

מסורה אהבו ב' בקריא וסי' שנאו רע · אהבו את יי' כל חסידיו: ומשלם ג' בקריא' וסי' ומשלם לשנאיו אל פניו להאבידו · ומשלם עון אבות אל חיק בניהם אחריהם · ומשלם על יתר עשה גאוה · אנ"ך: ל"ב אשרי ד' בטע' וסי' נמס' בריש ספ': בלו ד' וסי' לא בלו שלמותיכ' מעליכ' · בלו מרוב הדרך מאד · שלמותיכ' לא בלו דעזרא · כי החרשתי בלו עצמי: ידך ה' חס' בסיפ' וסימ' קומה יי' אל נשא ידך · ותנחת עלי ידך · תכבד עלי ידך · אם אלך בקרב צרה · פותח את ידך:

תורת חסד תהילת ה'

ברוך ה' כי הפליא וגומר יר' אני והרשעים כלנו היינו בתוך עיר מצור והיא ארץ מצרים וה' הפליא חסדו לי והצילני מן הרעות המתרגשות ובאות על ראש אויבי ושונאי והנה אמר אשר הפליא חסדו לי ולא אמר לנו לומר הדבר בעצמו שאז"ל כי בכל דור ודור חייב אדם להראות את עצמו כאילו הוא יצא ממצרים וכו': ואני אמרתי בחפזי יר' כשראיתי הרעות המתרגשו' ובאות עליהם הייתי אז עושה את מעשי בחפזון גדול כדי להנצל כי ידעתי כי כיון שנתן רשות למשחית לחבל אינו מבחין בין צדיק לרשע: אכן וגומר יר' אכן שמעת קול תחנוני בשועי אליך שם בעיר מצור והצלתני א"כ חנני ה' גם עתה כי צר לי כמו שאמרתי: אהבו את ה' כל וגומר יר' אהבו את ה' גם הם לא יביא עליכם מה שאתם רואים מכל וכל כי נוצר אמנה והוא הא' ית' יהיה נוצר האמונים מבני אדם ומשלם להם על יתר שאת ממה שהיה להם לעושי גאוה ולזה אל יתיאשו הם לפעמים יראו הפך מזה כי אם למכעיסים כן לעושי רצונו על אחת כמה וכמה וא"כ חזקו ויאמץ לבבכם כל המיחלים לה' · ועם מה שביארתי בפסוק הנה כי כן יבורך גבר ירא ה' שהכונה בו כי למי שיבורך כשיהיו לו בנים יבורך ג"כ בשיהיה ירא את ה' יר' מה רב טובך אשר צפנת ליראיך והם החוסים בך נגד בני אדם כלומר שיש להם בנים ובנות והם מקוים לישועתך בכל יום תמיד כי מי שרואה את עצמו בשפל בנים ובנות אין ספק שירדה מדת ה' לנצחם וכו' ולז"א אהבו את ה' כל חסידיו אמונים נוצר ה' והם המאמינים על חיק אמותם אשר האל ית' נוצר אותם תמיד והוא כאומר שומר פתאים ה' וכמו שארז"ל שהם הקטנים אשר האל ית' משביע מטובו הגדול ועל כל זה אמר חזקו ויאמן לבבכם כל וגומר:

לב לדוד משכיל וגומר הנה בספר חסדי ה' ביארתי היטב מזמור זה לך באומר ואתה נשאת עון חטאתי סלה יכולני בעת לומר שיר' ואתה נשאת אותו העון היוצא מן החטאת והוא כי עם זה יתהפך עלי מדת רחמים למדת הדין ובלד מה הוא עון יען כי האל ית' ירצה להיותו מתנהג תמיד במדת רחמים בפושעים ובאומר: על זאת יתפלל וגומר יר' על אליכו רוצה שבשום אופן יתהפך עליו מדת רחמים למדת הדין · רק לשטף מים רבים והם הפשעי' או העונות האחרים אליו לא יגיעו:

אתה

אבן יחייא

ברוך ה' וגומר מה שלהיותך מסתיר גם אותי בעולם הזה בסתר פניך להצילני מרוכסי איש אהללך באומרי ברוך ה' כי הפליא חסדו לי בעיר מצור והוא העולם הזה האולף · ולהיותך כופן אותי בסוכה להצילני מריב לשונות · אשר גם אני עמהם אמרתי בחפזי ר"ל בהיותי בסוף ימי אשר אני נחפז ללכת מן העולם הזה נגרזתי מנגד עיניך ולא אזכה לראות בחיי' הנצחיים אהללך באומרי ברוך ה' אשר אכן שמעת קול תחנוני בשועי אליך · אהבו את ה' וגו' להיות כי לעיל אמר שמתי כתות יזכו לטוב הצפון · יראי ה' ואוהבי שמו · והחוסים בו · לכן אחר לכת הראשונ' ראוי הוא ומחויב לכם כל חסידי ה' שתאהבוהו · להיות כי אמונים נוצר ה' והם חסידיו ויראי שמו · והוא משלם רעה לעושה רעה על יתר שאת וגאוה שיהיה לו · ולכת השלישי' אמר אותי ויאמץ לבבכם מכל הבוטחים בה' ומיחלים לו:

לב לדוד משכיל אשרי נשוי פשע וגו' המזמור הזה אמרו דוד בעת תשובתו ללמד פושעים דרכי ה' אשרי נשוי וגו' להיות כי המשורר אמר במזמור השמים מספרים וגו' כי שגיאות מי יבין · מנסתרות נקני · גם מזדים חשוך עבדך · אל ימשלו בי אז איתם · ונקיתי מפשע רב · שהם ה' חלוקות · לכן בא לבאר פה שאשרי הנאמר אמר על כלם והשמיט חלוקת השגיאות כי לקלותה מי יבינה · וכנגד אומרו שם ונקיתי מפשע רב אמר כה אשרי נשוי פשע · וכנגד אומרו אל ימשלו בי אז איתם · אמר אשרי כסוי חטאה כי השם הזה לפעמים יפול על העונות החמורות וכאומרו בני אם יפתוך חטאי' אל תאבה וגו' אם יאמרו לכה אתנו נארבה לדם וגו' והוא שפיכות דמים · וכנגד אומרו גם מזדים חשוך עבדך · אמר אשרי אדם לא יחשוב ה' לו עון · כי להיותו אדם נגזר מן אדמה בטמיותו יגבר עליו להטותו מדרך החיים · וכנגד אומרו מנסתרות נקני · אמר ואין ברוחו רמיה כלאת מפעולותיו החטא ההוא כי הוא לא ידע ואשם · כי החרשתי וגו' בא לבאר שהפושע והחוטא והמעוה והשוגג בנסתרות · לא ישא ויכסה על עונש האל הדיין אמת · רק אחרי שובם אל ה' וקבלם עונשם בעה"ז הן רב או מעט · כי כל האומר הקב"ה ותרן יותרון מיעוהי רק מאריך אפיה וגבי דיליה · וזהו אומרו אשר ישא האל פשעו

* ויכסה על חטאו · ולא יחשוב לו עונו · וכל שכן שוגגו כאשר אין ברוחו רמיה · יהיה בהקדימו שתי פעולות כאשר עשיתי אני והוא קבלת היסורין והתשובה · וכנגד קבלת היסורין אמר כי החרשתי · שר"ל כאשר החרשתי וסבלתי היסורין באהבה על חטא אמאן דסליק והוא מהנסתרות אשר לא היה ברוחי רמיה בעשייתו · אשר היסורין היו על דרך משל כבלית העצמות שהוא תולשת השב ויטיש ההולך על משענתו לבלית עצמותיו שהם משענת הגוף · והוא רמז כי היסורין יהיו קטני האיכות לקוטן החטא · וכאשר החרשתי וסבלתי היסורין באהבה על העון אשר הוא יותר חמור מהראשון · אשר היסורין היו יותר גדולים מכאבים כמרגים בגופי אשר למעגם הייתי שואג בשאגתי כל היום · וכאשר החרשתי וסבלתי היסורין באהבה על החטאה אשר היא יותר חמורה מהעון · אשר היסורין היו יותר כבדים כי יומם ולילה תכבד עלי ידך ומכתך באופן כי לא שלותי ולא שקטתי לילה ויום · וכאשר החרשתי וסבלתי היסורין באהבה על הפשע אשר הוא יותר חמור מכלם · אשר גם היסורין היו יותר כבדים מכלם · כי לכיבד החולי מהדקה שדלקני כהפך הלשד השומן שלי בעד דבר יבש וכשרף דומה לעלי האילן היבשים בקיץ ויהיה בית בחרבוני במקום בעבור · וכנגד התשובה אמר חטאתי אודיעך למען שתכסהו · ועוני לא כסיתי למען שלא תחשבהו · ואמרתי במחשבתי להתודות לה' תמיד עלי פשעי למען אהיה נמחל ונשוי מהם · ואתה נשאת עון חטאתי · והוא העון הנמשך מחטא היותי בלתי נזהר · כי הנזהר לא יחטא אפי' בנסתרות · והנה בזה לא זכר הוידוי להיות העון מהחטא ההוא נעלם ונסתר ממנו · ולכן על ה' אב הרחמים להעבירם ראשון ראשון · מה שאמרי תשובתי על עונותי ומירוקם בעה"ז ביסורין אזכה לראות בטוב ה' בארץ החיים בעה"ב וזהו רומזו באומרו סלה · והנה דבק יחד בוידוי הקלה ראשון בחטאים שהוא הפשע · והקלה האחרון שהוא חטא הנסתרות · בהקדימו החטא והעון שהוא הקלה אמצעי וכאומרו חטאתי אודיעך ועוני וגו' להודיעני כי הבעל תשובה יהיה מחטא חמור או קל אחרי קבלו עונשו על חטאו · הוא אהוב לאל בשוה פי לא איש אל אשר לא ישכח לנכח מולד העבד כשיהיה גדול מכשול והוא נעתר לכל שב בכל לבבו ובכל נפשו ויהיה רצוי אליו כצדיק גמור ויותר כי במקום שבעלי תשובה עומדים אין צדיקים גמורים יכולים לעמוד · על זאת וגו' אחרי ספר' דרכי הבעל תשובה בא לבאר מה שצריך שיעשה החסיד והוא הצדיק גמור אשר לא ירא מעונשי גהינם · והיסורין של אהבה בעה"ז חביבין עליו · כדי

מנחת ערב

אשרי כסוי פשע וגו' א"ל גדולה תשובה שזדונות נעשה כשגגות גם אמרו שניהם ת"ח שגגות נחשב. זדונות וגבי עם הארץ זדונו' נחשב לשגגו' א"כ אם העם הארץ שב נתכפר לו מכל וכל לפי שלא היה על ו אלא שוגג וכן אם העם הארץ עבר על פשע נעשה ממנו מזיד שעולם גבי ע"ה נחשב מעלה אחת לקולא אם שב אח"כ נעשה ממנו שוגג · וגבי ת"ח הוא להפוך אם עבר על עון נעשה ממנו פשע ואם שב מפשע נשאר עון וצריך תשובה על עונו ונשאר שוגג אלא שיש עוד תיקון על השוגג שאם שב מאהבה נתכפר לו כל וכל · וז"ש אשרי נשוי פשע שאם ע"ה עבר על פשע ונחשב לו לעון מזיד ואם שב נשאר שוגג אשרי למי שנשוי גם חטאה שלא נשאר לו אפי' שוגג ע"י תשובתו ואח"כ אמר שוב ת"ח אשרי אדם שלא נחשב לו ה' עון · שגבי ת"ח נשאר לו עון אם שב מפשע ואם עבר בשוגג נעשה לו ב"פעמין ואח"כ אם שב עדין נשאר רושם שוגג ע"כ אשרי אדם הוא ת"ח הנקרא אדם כי הוא האדם באמת שלא יחשב לו ה' עון ויהי' נמחק מכל וכל וזה אפשר להשוב ע"י ואין ברוחו רמיה שבשב מאהבה אז נעשו לו זכיות כמש"ל: רקנו

רשי

אתה סתר לי · להסתר בצלך מפני פחד אויב : תצרני · כמו תשמרני : רני פלט · רנה של הצלה : תסובבני · לשון הווה הוא סבבתני תמיד רני פלט וכך אמרת לי אשכילך ואורך דרך ללכת : איעצה · ארמוז לך בעיני רמז מה תעשה איעצה לשון קריצת עין כמו עוצם עיניו לחשב תהפוכות בספר משלי : אל תהיו כסוס כפרד · שאינו מבין בין העושה לו טובה לעושה לו רעה כשאתה ממתגם בו במתג הוא בולם פיו ומכסכס ברכבו וכשאתה מקרדו ומקרצפו אתה צריך לבלום ולסגור פיו ולייסרו במתג ורסן וכשאתה מעדהו עדי ומיפהו בל קרוב אליך שלא יקרב אליך להזיקך כשאת' מיפהו במתג ורסן עדיו לבלום בשע' עדיו שאת' מקרדו ומקרצפו אתה צריך לסוגרו במתג ורסן שלא יקרב אליך · בלימ' בלשון משנה לשון מסגר פיו בולם רגליו מבולמות במסכת בכורות ומכניס חבר לבלוס וכן של בלימה לשון תוכן : בנבל עשור · של עשר מיני נעימה : כנד · לשון גובה וכן תרגם אונקלוס נצבו כמו נד קמו כשור וכן פי' מנח' ואין נד וכאד שוין : נותן באוצרות תהומות · תחת הארץ : הסגית

אבן עזרא

אתה · יתכן להיות מגר כמו אויב או הצרה. החול' כמו צרוף ותלוק והטעם רבים מכאובים : רני פלט · אמר רבי משה תסובבני פועל יוצא לשנים פעולים קולות מלאכים שאמרם והנה רני כדרך ותעבור הרעה והם יוכיחוני ויאמרו אשכילך בדרך זו תלך כמו זאת ותחסר בי"ת מן רני ויש אומרים כטעם רמז : אל תהיו · זאת היא העצה : כסום כפרד · דרך נחות בלא וי"ו כרע כאח לי ופעמים יחסרו הכ"ף א"ר משה הטעם אל תהיו כדמות הסוס שהוא צריך למתג ולרסן ואמר עדיו כמו לחיו ופתוהן המשביע בטוב עדייך : לבלום · מלה ידועה בלשון חז"ל · וטעם בל קרוב אליך להזיקך וי"א כי בל קרוב אליך חליל' לך מהיותך כסוס כדרך ועצת רשעי' רחק' מני וי"א כי תחסר מלת אותו כאילו כתב במתג ורסן תפארתו לבלום אותו ועוד עדיו על דרך למנוע עינו לפנות : רבים · אמר רבי משה מי שלא שם לבו לשמור אורחותיו אולי מעדו אשוריו ובעבור זה נקרא רשע ויתכן שהוא הנשוי פשע וטעם והבוטח ביי' שלא ישען על הרופאים כאסא ודע כי הכתוב לא התיר להתרפאות רק ממכת בן אדם כי השם לבדו הוא רופא ישראל ורפואתו לחזק נפשו ולהוסיף על יראתו : שמחו · הצדיקים שלא חטאו הם שמחים שלא יבוא עליה' חולי כי רופאם שהוא השם שהוא שומרם והוא יסיר כל מחלה הנמצאי' במאכל': רננו צדיקים · השמיעו קול ונאוה מגזרת תאוה והנו"ן לבנין נפעל על משקל וכל נעשה במרחשת ויש אומרים כמו נאה בלשון תלמוד : הודו · בנבל

אַתָּה ׀ סֵתֶר לִי מִצַּר תִּצְּרֵנִי רָנֵּי פַלֵּט	אַתְּ הוּא יְיָ טְמוֹרְלִי מִמְּעִיקָא
תְּסוֹבְבֵנִי סֶלָה: אַשְׂכִּילְךָ ׀ וְאוֹרְךָ	תִּנְטְרַנַּנִי בְּיַעַת שֵׁיזְבוּתָא תְּחַזְרִינַנִי
בְּדֶרֶךְ־זוּ תֵלֵךְ אִֽיעֲצָה עָלֶיךָ עֵינִי:	לְעָלְמָא: אַשְׂכְּלִינָךְ וְאַלְּפִינָךְ
אַל־תִּהְיוּ ׀ כְּסוּס כְּפֶרֶד אֵין הָבִין	בְּאוֹרְחָא דְּנַן תְּהַךְ אִמְלְכִינָךְ וְאִישַׁוֵּי
בְּמֶתֶג־וָרֶסֶן עֶדְיוֹ לִבְלוֹם בַּל קְרֹב	עֲלָךְ לְטָבָא עַיְינַי: לָא תֶהֱוֹן כְּסוּסְיָא
אֵלֶיךָ: רַבִּים מַכְאוֹבִים לָרָשָׁע	וְהֵיךְ כּוּדְנָא דְּלֵית לְהוֹן בִּינְתָא בִּזְמָמָא
וְהַבּוֹטֵחַ בַּיהֹוָה חֶסֶד יְסוֹבְבֶנּוּ: שִׂמְחוּ	וּפְרוּמְבְּיָא תִּיקוּנֵיהּ לְאִתְחַסְמָא
בַיהֹוָה וְגִילוּ צַדִּיקִים וְהַרְנִינוּ כָּל־	כַּחֲדָא לָא יִתְקְרֵב לְוָתָךְ: סַגִּיאִין
יִשְׁרֵי־לֵב: ל ג	כֵּיבִין לְרַשִׁיעָא וּדְרָחֵיץ בַּיְיָ טֵיבוּתָא
א רַנְּנוּ צַדִּיקִים בַּיהֹוָה לַיְשָׁרִים נָאוָה	יְחַזְרִינֵיהּ: חֲדוֹ בְּמֵימְרָא דַּיְיָ וּבוּעוּ
תְהִלָּה: הוֹדוּ לַיהֹוָה בְּכִנּוֹר בְּנֵבֶל	צַדִּיקַיָּא וְשַׁבְּחָן כָּל תְּרִיצֵי לִבָּא:
עָשׂוֹר זַמְּרוּ־לוֹ: שִׁירוּ־לוֹ שִׁיר חָדָשׁ	שַׁבְּחוּ צַדִּיקַיָּא קֳדָם יְיָ לִתְרִיצֵי יָאֵי
הֵיטִיבוּ נַגֵּן בִּתְרוּעָה: כִּי־יָשָׁר דְּבַר־	שְׁבַחְתָּא: אוֹדִיאוּ קֳדָם יְיָ בְּכִנּוֹרָא
ה יְהֹוָה וְכָל־מַעֲשֵׂהוּ בֶּאֱמוּנָה: אֹהֵב	בְּנִבְלָא דַּעֲסַרְתֵּי נִימִין שַׁבְּחוּ לֵיהּ:
צְדָקָה וּמִשְׁפָּט חֶסֶד יְהֹוָה מָלְאָה	שַׁבְּחוּ קֳדָם יְיָ שִׁירְתָא חַדְתָּא אוֹטִיבוּ
הָאָרֶץ: בִּדְבַר יְהֹוָה שָׁמַיִם נַעֲשׂוּ	לְשַׁבְּחָא בְּיַבָּבָא: מְטוּל דְּתַקִּין
וּבְרוּחַ פִּיו כָּל־צְבָאָם: כֹּנֵס כַּנֵּד מֵי	פִּתְגָּמָא דַּיְיָ וְכָל עוֹבָדוֹי בְּהֵימְנוּתָא:
הַיָּם נֹתֵן בְּאוֹצָרוֹת תְּהוֹמוֹת:	רָחֵים צִדְקְתָא וְדִינָא טוּבָא דַּיְיָ מַלְיָא
ייראו	אַרְעָא: בְּמֵילָא דַּיְיָ שְׁמַיָּא אִתְעֲבִידוּ
	וּבְרוּחָא דְּפוּמֵיהּ כָּל חֵילֵיהוֹן: דְּמַכְנִיס הֵיךְ זִיקָא מוֹי דְּיַמָּא יְהָבִינוּן בְּאַפּוֹתִיקֵי
	תְּהוֹמַיָּא: וירחלון

(Marginal notes beside the verses: ג' ג' ; ג' וחד ואורך ג' י' בסיפ' ; ג"ל ואל' ותס' ; ב' חד חס' ; ג' ; ג' ד' ; ד' ; ג' ז' ; ה' ; ל' ז' ל' ; ד' מל' ד' מל)

מסרה

הכין ה' בקרי' וסי' ויען יי' אליו יען אשר שאלת חכמה ומרע הכלבים עזי נפש · מרי עברו יקח אתכם · אל תהיו כסוס כפרד · חכמת ערום הבין דרכו · וסימ' בלשון ארמי היון כלביא שאלין חכמתא לסוסיא : ל"ג לישרי' ג' בקריאה וסימ' רננו צדיקים ביי' לישרים נאוה · יצפון לישרים תושיה · וא' ולישרי' בלבותם : צדקה ומשפט ג' וסימ' ושמרו דרך יי' · אהב צדקה ומשפט · עשה צדקה ומשפט : תהומות ד' מ"ל דמ"ל וסימ' כנס כנד מי הים · יעלו הרים ירדו תהומות בדעתו תהומות נבקעו · באין תהומות חוללתי · וע"יין בס"דר בש"לח בפס"וק תה"מת יכסי"ומו :

(אבן עזרא, המשך) עשור · א"ר משה נבל שיש בו עשרה נקבים ולא דבר נכונה כי נבל כלי בפני עצמו גם כן עשור כאילו אמר בנבל בעשור על דרך כרע כאח לי וכמוהו ככבש אלוף כי הכ"ף ישמש בעבור שנים כדרך בי"ת באל שדי יעשה חפצו והעד שהם שנים עלי עשור ועלי נבל : שירו לו · בעבור שנים כאילו כתוב הטיבו נגן לו בתרועה בדרך אל באפך תוכיחני : כי · דבר יי' · הם גזרותיו שגזר ונקראו דברים שהכל על ידי המלאכים שהם עושי רצונו וככה הודו כל הנביאים גם חכמי הלב וטע' שמחו עם זה הכתוב כי הצדיקים בשמחה וברננה לעולם ואינם מתעצבים על מה שגזר עליהם השם כי הכל יושר ואמונה : אהב · הזכיר יושר עם דבר כי הוא הנכון ואמונה עם המעשי' שיוציא לאור כל תעלומה וצדקה כמו צדק כדי להשוות הכל ומשפט זה מזה וחסדו כולל הכל על כן חסד יי' מלאה הארץ : בדבר שב להזכיר הדבר כי לא החלקים לבדם דבקים בדבר השם רק השרשים והזכיר השמים וברוח פיו כמו בדבר יי" בעבור כי כל הנבראים בארץ וכל ההווה בם תלויה במערכת השמים : כונס · והנה הזכיר הארץ בתחלה כי היא התולך ואכתנו הנולדים ממנה ואח"כ השמי' ואח"כ הים ולא הזכיר גלגל הרוח והאש כי לא דבר רק על הנראה לעין אמר רבי משה לא יגלה שטח הארץ שהיא היבשה רק בעמוד המים כמו נד שנקוו המים והנה כונס מגזרת לך כנוס את כל היהודים ונותן באוצרות הטעם כפול : ירחו

אבן יחייא

כדי להגדיל שכרו בבא · וזהו אומרו על זאת ועל הדבר הזה לבד יתפלל כל חסיד אליך פעם בשנה והוא לעת מצוא י' ימי התשובה · כאמר עליהם דרשו ה' בהמצאו · ותפלתו היא כי רק לשטף מים רבים אליו לא יגיעו · שר"ל כי כאשר יצא גזרה כללית בע"הז ולא ימצאון שם י' צדיקים אשר בעבורם ימנע השחתה · אשר מהכרח הטבעי הוא להיות הצדיק ההוא כרשע ככלל בה · שיגדל לא כח ה' להצילו מרעתו ואליו לא יגיעו מי השטף ההוא אשר ידרכם לשטוף הכל רעים וטובי' · אתה סתר לי וגו' הוא הודאת דוד המשורר ובעל תשובה לאלהיו על אשר הצילו מעונשי הע"הז והבא · וזהו אומרו אודך ה' כי אתה סתר לי · הן בע"הז כי מצר תצרני · והן בע"הב · כי בו המכוונת בשלה תסובבני רני פלט · ר"ל כי תמיד בע"הב תרננה שפתי רננות מהפליטה על אשר הצלת נפשי ממות הנצחי · אשכילך וגו' הם דברי המשורר הבעל התשובה אשר כסה כל הכסיונו' ומיען לזולתו באומרו אשכילך בנפש המשכלת · ואורך בדרך זו תלך בנפש האלהית · ואיעצה עליך בעין השכל המעשה מאשר הפיג מהכסיונות בשאר הנפשות · אל תהיו כסוס וגו' זאת היא העצה לאמר אל תהיו אתם המקבלים המוסר כסוס כפרד אין הבין כי אין להם שכל · ולכן העדי מכל אחד מהם נכלל בב' דברים · בשיהיה לסוס ההוא מתג יפה · והוא כלי הברזל אשר ברגלי הרוכב להעיר הרכב ללכת בהרגישו חידוד הברזל בבשרו · הנקרא בלשון חכמים ז"ל מנפים · ואינו כאשר חשבו רבים מאין הרסן והראיה · אומרו שוט לסוס ומתג לחמור · אשר יובן בחמור היותו דרבן הברזל התקוע בשבט עץ שנוהגין בו אותו למען ידדה ללכ' ויובן כסום ופרד אין הבין במנפים הדומים לדרבן וכאשר פירשנו ובשיהיה אליו רסן יפה לשתי תכליות האחד להחזיק בו הרוכב להיישירו בו ללכת בדרך ידענה ואשר יחפוץ יטנו אם להימין ואם להשמאיל · והשני לבלום פיו שלא ינשכו בדרך רוב הסוסים הנושכים לבעליהם וממיתים אותם · וזהו אומרו עדיו מהסוס והפרד הוא במתג ורסן ולבלום ולסגור פיו בל קרוב אליך שר"ל שלא ילחוס אליך בכלי קרוב מהשני' שבפיו · ולכן אתם המקבלים מוסר לא תהיו כמותם לכשיאמר שהעדי שלכם הוא כי לא תדעו ולא תבינו בחשיכה תלכו עד יערה רוח ממרום ויסים הרסן והמתג והבלימה מהיסורין כבדי הסבל עליכם · רבים מכאובים וגו' ר"ל כי הרשע והסוכל תוכחת הדומה לסוס ולפרד יבואו עליו רבים וגדולים מכאובים · אבל הבוטח בה' ושומע עצתי מהנסיונות אשר עליהם אמרתי איעצה עליך עיני · חסד יסובבנו · והשומעים עצתי מהצדיקים אשר אמרתי אל כל אחד מהם אשכילך וגו' אומר שמחו בה' וגילו והוא שמחת החכמה · והשומעים עצתי מהישרי לב ושכל אלהי אשר אמרתי אל כל א' מהם אורך בדרך זו תלך · ולכן נקראו ישרים כי הלכו בדרך הישר אשר הורתי אותם · אומר הרנינו כל ישרי לב כי גם בעולם הבא ירננו רני פלט כמוני :

לג רננו צדיקים וגו' בא במזמור הלז להרחיב הדבור כאשר אמר בקוד' גילו צדיקי' והרנינו כל ישרי לב · ואומרו רננו צדיקים בה' משמעו שמחו וגילו צדיקים בה' כי גילת ורנן הכל אחד ואף גילת ורנן יוכיח · לישרים נאוה תהלה ולהם יאות להלל ולרנן ולפאר ליוצרם להיותם מכירים ניסיו ונפלאותיו ואשר יהיה אפשר לסוכן בתי חומר להשיג ממנו ית' · הודו לה' וגו' בא לבאר איך יעשה רננת הצדיקים · ואמר כי בתחלה יודו לה' ויספרו נפלאותיו אשר עשה עמהם וזה בכינור נשוא אחד מכלי הניגון · ואח"כ וזמרו לפניו ויהללוהו על הנפלאות ההם בשני מיני ניגוני בנבל ועשור · והיות' שני מינים יוכיח עלי עשור ועלי נבל · שירו לו וגו' בא לבאר איך תעשה תהלת הישרים ואמר כי הוא מההכרח להם לשיר לפניו ית' שיר חדש וכבלל מאשר עשו הצדיקים להיותם גדולי המעלה מהם · והשיר הלז יהיה בפה · והיטיבו נגן בתרועה · והוא הניגון בידים במינים ועוגב · יחד עם הניגון בפה בכלי תרועה הנקראים בלשון לעז ציפי' לוטי · אשר יצאו מפיהם קולות ערבות מביאות השמחה לשומעיהם · כי ישר וגו' ר"ל תהלת הישרי' היא מוכרח' להיות

תורת חסד תהילת ה'

אתה סתר לי וגומר פסוק זה פרשתיו בפסוק לה' הישועה תראנו משם כי הוא ענין כחמד מאד · ובאומר אשכילך ואורך וגומר יר' השכילך ואורך בדרך זו תלך והיא שתעשה באופן שלעולם לא יהפוך הש"ית עליך את מדת רחמנותו למדת הדין ובזה הש"ית יהיה לך סתר מצר כאמור · והחסיד זקני ז"ל כתב אשכילך יר' אשימך במדרגת השפלים הנבדלים ואורך בדרך זו תלך מעלמך לא שיוליכוך אחרים ע"כ · ובאומר אל תהיו וגומר יר' אל תהיו כסים כפרד אין הבין לענין זה כי הוא ענין גדול הערך · ובאומר רבים מכאובים וגומר יר' אין צריך לומר המכאוב אשר יהיה לו בסבת רשעיותיו אלא שיש לו ג"כ מכאוב אחר והוא לפי שהיה סבת הפיכת מדת הרחמים למדת הדין והבוטח בה' חסד יסובבנו תמיד והוא מדת הרחמים אי לזאת שמחו בה' וגילו צדיקים שמחה על ההצלה מהמכאוב הא' וגילה על ההצלה מהמכאוב הב' והרנינו כל ישרי לב שאתם הולכים תמיד אחרי הש"ית ולא תבאו להיותכם נכאובים במכאובי הרשעים ובמזמור י"ט כתבתי ביאורים נאים לפסוק רבים מכאובים וכו' · או יר' באומר רבים מכאובים לרשע לומר כי הם לו בסבת הדמותו במעשיו אל הסום והפרד וכשם שיש לו לסוס המתג מאחור והרסן בפיו כמו כן יש לו רבים מכאובים · ונסמך מזמור זה אל הקודם אליו לפי שהוא מסיים באומר והבוטח בה' חסד יסובבנו והמזמור הקודם לזה הוא מסיים באו' חזקו ויאמץ לבבכם כל המיחלים לה' ודברי פסוק זה הם קרובים אל דברי פסוק זה וכמו כן כאשר תעיין היטב תמצא היות דברי כל המזמור הזה קרובי' אל דברי המזמור שקדם אליו :

לג רננו צדיקים בה' וגומר יר' רננו תמיד והללו לה' כי הוא סתר לכם מצר ועל כן רני פלט תסובב לכם סלה והודו לו וכו' ושירו לו שיר חדש כאילו בכל יום ויום גומל לכם טובות גם כי אינכם רואים אותו · ומכה"רר משה אלקבץ ז"ל מצאתי כתוב הנה אמר בה' ולא אמר לה' לומר שיכוונו שמה שירננו וישבחוהו יהיה באופן שיסכימו בשכלם שאין התאר ההוא נוסף על העצמות רק בה' שהוא ותוארו הכל א' והיכו רבוי בו ית' ח"ו ועם זה לישרים נאוה תהלה וכו' ואומר כי ישר דבר ה' יוטעם עם מה שפי' אדוני אבי ז"ל בפסוק ויאמר אך עמי המה וגו' אמ' הנביא ע"ה חסדי ה' אזכיר תהלות ה' אשר גמלנו כרחמיו וכרוב חסדיו ועשה לנו טובות הרבה זאת ועוד אחרת שהאמין לנו שנהיה טובים ולזה עשה לנו את כל הכבוד הזה זהו ויאמר אך עמי המה בנים לא ישקרו ויהיו טובים ושקועים באמונתם ולכן בכל צרתם לו צר וגו' באהבתו ובחמלתו הוא גאלם וכו' אמר הנביא והם לא עמו כן רק והמה מרו ועצבו את רוח קדשו באופן שלא באמנו בבריאתו וז"ש בכאן כי ישר דבר ה' כי כל דבריו הם ביושר ובמשקל וכל מעשהו באמונה כשנותן הטוב הוא מאמין לו ואומר אע"פ שפלו' עכשו הוא רשע נתן לו טוב כי הוא יהיה צדיק או בנו יהי' צדיק או בן בנו והוא אומר וכל מעשהו באמונה : אוהב צדקה ומשפט וגומר יאמר עם זה הפי' כי עם היות שהוא אוהב צדקה ומשפט ואם על פי המשפט יעשה לא יתן טוב כי אם להולכי' בתמים עכ"ז חסד ה' מלאה הארץ על צד החסד ע"כד : כי ישר דבר ה' יר' כי ישר דבר ה' והוא יודע למה עושה כן אל חסידיו וכל מעשהו באמונה יר' בשכר האמונה שמאמינים בו ית' : אוהב צדקה ומשפט יר' האל ית' אוהב אותה הצדקה ואותו המשפט שהאיש הטוב עושה ולכן חסד ה' מלאה הארץ תמיד והכל הוא רחמים פשוטים ואין מדת הדין כלל : בדבר ה' וגומר כונס וגומר יר' הנה מתחלת הבריאה כשעשה ה' אלו"ה ארץ ושמים היו המים על הארץ וכדי לשמור טבע הבעלי חיים גזר האל ית' ואמר יקוו המים מתחת השמים אל מקום אחד ותראה היבשה לפי שהוא ית' רוצה תמיד להיותו מתנהג עם ברואיו במדת הרחמים :

ייראו

מ"ע ספורנו ז"ל

אתה סתר לי · אתה שהיית סתר לי תמיד מכל צרה : מצר תצרני · הואל נא לשמרני מצר גם להבא · ולא ינצחו כחטא הפך זה : רני פלט תסובבני · ותסובבני ברנות של הצלה וזה כשתאמר לי : אשכילך ואורך איעצה · ואתן לך עצה איך תתנהג עליך עיני · ועין השגחתי תהיה עליך : אל תהיו כסוס · לכן אתם צדיקים וישרי לב שאזהיר אל תהיו כמו אותו הסוס או הפרד : אין הבין · שאינו מרגיש בהכאה הרצועה ונצריך להוסיף להכותו : במתג ורסן עדיו לבלום · ושצריך לפתוח את פיו במתג ורסן להדריכו : בל קרוב אליך · אמר עם זה צריך לשמור אותו שלא יקרב אליך שלא ינשכך מפני שאינו יודע שכל כוונתך להיטיב אותו בדרך נאות כי אמנם בכיוצא בזה : רבים מכאובים לרשע · שאינו חושש לפשפש במעשיו בתחילו לבא עליו יסורין · ובכן הם הולכים וגדלים : והבוטח בה' שיקבל תשובתו : חסד יסובבנהו · האל יתברך הנכיר עליו חסדו מכל צד לכן אתם צדיקים וישרי לב : שמחו בה' · כי טוב כי לעולם חסדו בכל הדברים אליו · [illegible]

מנחת ערב

[illegible]

אבן עזרא

ייראו · והנה הכל נברא בדברו והנה ראוי הוא שיראו אנשי הארץ מהשם ויחרדו אל דברו והזכיר כל הארץ כדרך וכל הארץ באו מצרימה : כי הוא אמר · בחפץ וברצון לא בכלי : הוא צוה ויעמוד · הטעם כפול כאילו אמר כי הוא אמר ויהי אמר והוא צוה לשוי · ויעמוד כאשר פירשתי כדרך וברך ולא אשיבנה כי כח השם בכח כל פועל עבר או עתיד : יי' · ואחר כן שעצתו עומדת אין כח לכל הגוים להפר אותה רק הוא יפר עצתם : עצת יי' · כנגד עצת גוים : מחשבות לבו · דרך משל כנגד מחשבות עמים : משמים · בעבור שהזכיר גבורת השם אמר כי הוא יודע סתרי לב והנה הוא חכם ואמיץ כח וטעם השקיף כאילו רואה הכל בעינו והזכיר השמים כי הם סביבות כל הארץ ואמר אל כל יושבי שלא יפקד מהם איש : היוצר · היוצר אחד ואם היצורים שונים על כן הוא לבדו יבין אל כל מעשיהם : אין המלך · אין הגזרות כמחשבת היועץ הגדול בבני אדם והוא המלך והנה מה תועלת בעצתו והנה איננו נושע בעבור רוב כח שיש לו והטעם על מחנותיו : שקר · בעבור שאמר השם התתן לסוס גבורה והטעם על סוס המלך והחיל : לא ימלט · הפעול חסר והוא נפשו : הנה עין יי' · על דרך ואשים עיני עליו ועינך שים עליו : אל יריאיו · ממנו לבדו לא ממלך שהוא בשר ודם ולא ייחלו רק לחסדו לבדו : להציל ממות · חרב או דבר : נפשנו · בעבור שראינו יראי השם והמייחלים לו נמלטו על כן נפשנו חכתה לו ופעם עזרינו כנגד ברוב חיל שהזכיר עם המלך ומגיננו כנגד המלך כמו מגיננו ראה אלהים : כי בו ישמח לבנו · כנגד יראיו : יהי · הזכיר חסדך ויחלנו לך כנגד למיחלים לחסדו : לדוד בשנותו את טעמו · טעמו לבו ושכלו ודעתו כמו משיבי טעם ואכיש היו לו שני שמות וכמוהו רבים : אברכה

תהלים לד

יח ייראו מיהוה כל־הארץ ממנו יגורו כל־יושבי תבל: כי הוא אמר ויהי הוא־צוה ויעמד: יהוה הפיר עצת
י גוים הניא מחשבות עמים: עצת יהוה לעולם תעמד מחשבות לבו לדר ודר: אשרי הגוי אשר־יהוה אלהיו העם בחר לנחלה לו: משמים הביט יהוה ראה את־כל־בני האדם: ממכון־שבתו השגיח אל כל־ישבי הארץ:
טו היצר יחד לבם המבין אל־כל־מעשיהם: אין־המלך נושע ברב־חיל גבור לא־ינצל ברב־כח: שקר הסוס לתשועה וברב חילו לא ימלט: הנה עין יהוה אל־יראיו למיחלים לחסדו: להציל ממות נפשם ולחיותם ברעב:
כ נפשנו חכתה ליהוה עזרנו ומגננו הוא: כי־בו ישמח לבנו כי בשם קדשו בטחנו: יהי־חסדך יהוה עלינו כאשר יחלנו לך:

לד

א לדוד בשנותו את־טעמו לפני אבימלך

(מסורה קטנה: יח"א בסי' · ב' לפניהם לר"ח כיחח · ב' · ט"ו · ו' וכל קהלת דכו' · ג' · ה' תידד בדורכ' · ג' · חס' · ג' ב' וחי' · כ' · ח' · ל' וחד לחיותם · ל' ב' בטם וי' · ל' · ד')

תרגום

וידחלון מן קדם יי' כל יתבי ארעא מיניה ירתתון כל דיירי תבל: מטול דהוא אמר ויהוי הוא פקיד ואיתקיים: יי' תבר מלכת עממיא בטיל מחשבת אומיא: מלכתא די' לעלמא קיימא מחשבת ליביה לדרי דריא: טובוי דנכרא די' אלהיה עמא די בחר לאחסנא ליה: מן שמיא אסתכל יי' חמא ית כל בני נשא: ממדור בית מותביה אודיק לות כל יתבי ארעא: די ברא יתהון מכוין כחדא לבהון ומתבונן לכל עובדיהון: לית מלכא מתפריק בסגיאי חילותיה גיברא לא מיתפצי בסגאי חיליה: שקרא סוסא לפורקנא ובסגיאי תוקפיה לא משתזיב: הא עינא די' מסתכלין לדחלין מיניה לסברין לטיבותיה: למפצי ממותא נפשהון ולקיימותהון באולצנא: נפשנא מסתכיא לפורקנא די' סעודנא ותריסנא הוא: ארום במימריה יחדי ליבנא מטול דבשום קודשיה איתרחיצנא: יהי טובך יי' עלנא היכמא דסברינון עלך: לדוד כד שני ית מדעיה קדם אבימלך

רשי

השגיח · הביט : היוצר יחד לבם · לב כלם יחד ויודע כל המחשבות ורבותינו הסיבוהו אל ממכון שבתו השגיח יחד לבם היוצר ודרשו מכאן שכולן נסקרין בסקירה אחת : בשנותו את טעמו · כענין שנאמר ויתו על דלתות השער וגו' וישנו את טעמו בעיניהם ששנה דברו וטעמו ועשה עצמו שוטה והוריד רירו על זקנו : לפני

מסרה

לנחלה ט"ו וסימ' נמס בסדר ויקח קרח : בני האדם ו' וסימ' אשר בנו בני האדם · אם יי' הסיתך בי' · את לבב כל בני האדם דמלכים דתפלת שלמה · וחברו דד"ה · משמים הביט יי' להודיע לבני האדם · וכל קהלת דכוו' : עזרנו ב' וסימ' עזרנו ומגננו הוא · עזרנו בשם יי' : ל"ד טעמי ד' בקריא' וסימ' והיה טעמו כטעם לשד השמן · וישנו את טעמו בעיניהם · לדוד בשנותו את טעמו · על כן עמד טעמו בו · לא נמר · וחד וטעמו כצפיחת ברבש :

מ"ע ספורנו ז"ל

ייראו מה' כל הארץ · וכזה ראוי שייראו מה' בהתבוננם אל נפלאותיו אלה : יגורו בראותם השגחתו : כי הוא אמר · יקוו המי' : ויהי · לעולם וכן . צוה · שיהיו באוצרו' תהומו' מתחת לארץ : ויעמוד · לעולם כנגד טבעם · ועם זה : הפיר עצת גוי' · בדור הפלגה כגל : הניא · מחשבותם בהפלגת לשונם : עצת ה' לעולם תעמוד · משם הפיצם והם בן עוד היום ואף על פי שהוא משגיח בכל מה על כל המין האנושי מכל מקום : אשרי הגוי אשר ה' אלהיו · שמתפלל אליו כי או תגבר השגחתו בפרטות : העם בחר · שיהיו כלם לעבודתו ונוח ללכת בדרכיו וזה כי אמנם גם כי : משמים השקיף וראה את כל בני האדם · ותשגיח על כלם הוא : היוצר יחד לבם · כלם אלהי' שכא מרבבות קדש : המבין את כל מעשיהם · ויענים כל חוטא גם שלא יעניישהו בעולם הזה ועם זה משגיח גם בעולם הזה בדברים הכוללים להם באופן : שאין המלך נושע ברב חיל · אבל בגזרה אלהית · מכל מקום · הנה עין ה' אל יראיו · שהם עמו אשר בחר שהם יראיו : המיחלים לחסדו · בעת צרתם פיוסיהם ועינו עליהם : להציל ממות נפשם · להציל נפשם מן המות והאבדון הנצחי : ולחיותם ברעב · בעתו די מחיתם : נפשנו · בדור שלי : חכתה לה' · ונזה : עזרנו ומגיננו הוא : יהי חסדך · על דורותינו להבא : כאשר יחלנו לך · בדור הזה ככל

מנחת ערב

מ"ש : דאמר מר משנגנז בהמ"ת ראשון נגנז אהל מועד וכו' · עלי כבל עלינו דהתכבל בימי הגזירה עלי עשור עלינו לקבל עשרת הדברות עלי הגיון בכינור דשב"ל אמר בשמחה ורננן אמרי שלא בהגנרית אוהב צדקה ומשפט וגו' אר"ח כל אדם שאוהב צדקה ומשפט מעי"ה כאלו מלא כל העולם חסד שנ' אוהב צדקה ומשפט חסד ה' מלאה הארץ בדבר ה' שמים נעשו כל דבור ודבור שיצא מפי הקב"ה נברא בו מלאך שנ' וברוח פיו כל צבאם · כי הוא אמר ויהי זו אשה הוא צוה ויעמוד אלו בנים · הנה עין ה' אל יראיו זה אברהם שנ' כי עתה ידעתי וגו' למיחלים לחסדו שנ' תתן אמת ליעקב חסד לאברהם להציל ממות נפשם ממיתתו של נמרוד ולחיותם ברעב שנ' ויהי רעב בארץ : ד"א זה שבטו של לוי דכתי' ואתנם לו מורא וייראני למיחלי' לחסדו שהם מיחלים להקב"ה בכל עת להציל ממות נפשם כשהם נכנסים להקריב ולחיותם ברעב ניתן לה' אחד מעשר' :

תורת חסד · תהילת ה'

ייראו מה' כל הארץ יר' ייראו כל הארץ מה' המהוה ההויות וממנו יגורו כל יושבי תבל כי אם ס"ו ימרה אפו באיזה עיר או מדינה יחזרו המים אל מקומם הטבעי : כי הוא אמר ויהי יר' כי הוא ית' אמר אז יקוו המים ויהי הוא צוה ויעמוד העולם כמו שהוא עומד : ה' הפיר עצת גוים וגומר יר' אל תאמר שכבר נשבע הב"ה לבלתי הביא עוד מבול כאשר טעו בזה המצריי' במצרים כאשר אמרו כל הבן הילוד היאורה תשליכוהו שאמרו וכי מה יעשה לנו כבר נשבע שלא להביא עוד מבול על הארץ והם לא ידעו כי על כל העולם כולו נשבע ולא על פלך ומדינה א' והוא אומר ה' הפיר עצת גוים הניא מחשבות עמים והוא במה שתהומו' יכסיומו וכו' ועל כן יגורו ממנו כל יושבי תבל הרוצים בקיומו של עולם ולכן עצת ה' לעולם תעמוד מחשבות לבו הן נכונות תמיד כפי כל דור ודור וזהו מלת לעולם · או יר' לומר שאין שנוי רצון בו ית' ואין ידיעתו כידיעתנו ויר' עצת ה' לעולם תעמוד מחשבות לבו אשר הן לדור ודור ולעול' יעמודו ואין מחשבותיו כמחשבותינו: אשרי הגוי וגו' יר' אשר הם אומרים ה' אלהינו ה' אחד ואשרי העם בחר לנחלה לו : משמים הביט ה' יר' משמים הביט ה' וראה בדרך כלל את כל בני האדם אך ממכון שבתו השגיח בפרטות אל כל יושבי הארץ הקדושה ארץ ישראל וכן פי' בזה החסיד זקני ע"ה : היוצר יחד לבם יר' האל ית' יצר את לבם של ישראל יחד עם העולם והוא מה שפירש לנו שלמה בנו באומ' וגם את העולם נתן בלבם שיר' כי הם לבם של ישראל הוא טוב אל אביהם שבשמים העולם יתקיים ואם לא לא יהיה כן והוא אומר היוצר יחד לבם והוא ית' המבין את כל מעשיהם בפרטות ומביא להם ר"ל בכלל א' וא' מהם יען כי את העולם נתן בלבם : אין המלך וגומר הנה סמך לזה ענין לב מלך יען כי לב מלך ביד ה' יותר ממה שהוא לב אדם אחר ר"ל כי הבחירה איננה כ"כ ביד המלך כאשר היא ביד כל אדם כאומר ומן ידך מלכה ישזיב ואומר גבור וגו' יחזור אל המלך הנזכר ור"ל כי גם כי יהיה המלך הזה גבור ואיש מלחמה לא מפני זה יגצל ברוב כחו : שקר הסוס לתשועה יר' לתשועה אל המלך וברוב חילו לא ימלט הגבור את עצמו : הנה עין ה' וגומר ברוח הקדש אשר היה בו כיון בזה אל מה שהיה לחנניה מישאל ועזריה שהיו מיחלים לחסדו ואל מה שהחייה הש"י לדניאל בגובא דאריותא שהיו שם האריות רעבים כ"כ ימים וכמו שארז"ל והוא אומ' ברעב · ואולי באומר ולחיותם יהיה כאילו אמר ולרפאתם ורמז אל מה שהיה לאותו הזקן מרוב הרעב עד שהוכרח ללחלח גרונו במי תאנים וכו' : ומצאתי כתוב כי הוא ע"ד מש"ה בחלותו ויחי מחוליו ע"כ והוא אומר ולחיותם ברעב כי בסבת הצער שהם מצטערים ברעב יחיו :

נפשנו חכתה לה' מצאתי כתוב בפסוק ולכן יחכה ה' לחננכם שר"ל כי הוא ית' להיות אלהי משפט ממתין מלהביא הטובה על האדם עד שאולי יתכנה לו מצד היותו ראוי אליה במשפט מצד שכר מעשיו הטובים א"כ אשרי כל חוכי לו שיהיה להם טובה על זה האופן ע"כ והוא אומר פה נפשנו חכתה לה' עזרנו ומגננו הוא כלומר עזרנו לעשותנו פעולת המעלה : כי בו ישמח לבנו כי בשם קדשו בטחנו יר' בטחנו שיעשה לנו כן · או יר' כי בשם קדשו בטחנו והוא ענין מה שהתורה כולה שמותיו של הק"בה ולזה לדקתי באומרי כי בו ישמח לבנו כי פקודי ה' ישרי' משמחי לב : יהי חסדך ה' עלינו כאשר יחלנו לך יר' יהי רצון מלפניך להיות חסדך עלינו תמיד ר"ל שתהיה תמיד סתר לעמך ישראל והוא אומר עלינו והיא ע"ד אומר ותסך עלימו · או יר' יהי חסדך ה' עלינו תכף כאשר יחלנו לך ואל תאחר · או יר' באומר כאשר יחלנו לך ע"ד מה שביארתי בפסוק רצון יראיו יעשה והכונה לומר כי באותו האופן בעצמו אשר ייחל הצדיק שיהיה לו אילה פניה' שיהיה לו ולא שיהיה הענין ההוא שלא לטובתו כלומר שהאמצעי ההוא אשר ישאל בפיו לא יהיה נכון לתוחלתו · או ר"ל כי לבד במה שייחל הענין הטוב ההוא ויתאוהו בלבו יהיה לו כן קודם שישאל עליו · ובספר חסדי אבות ביארתי ענינים יפים באלה הפסוקים :

לד לדוד בשנותו וגומר הנה במזמור הקודם אמר הנה עין ה' אל יראיו והראיה לזה ענין דע"ה עם אבימלך · ואומר

אבן יחייא

להיות כי דבר ה' בבריאת העולם בי' מאמרות אשר יצא אל הים ומעשהו באמונה שר"ל כי אחרי צאתו אל הים היותו קיים כאשר הטביעו קוו כל זה קרה והיה להיו' כי ישר ה' ועושה חסד לפני' מן השורה וכאומרו עולם חסד יבנה · אוהב צדקה וגו' ר"ל ורכת הצדיקי' היה מוכרחת להיו' כי אף שחסד ה' מלאה הארץ אשר לכן הישרי' והחסידים הם מחויבים להלל לפניו · גם הוא אוהב צדקה ומשפט אשר לכן הצדיקים גם הם מחוייבים לרנן לפניו · בדבר ה' וגו' בא לבאר אשר קדם באומרו כי ישר דבר ה' וכל מעשהו · ושמים נעשו הם הגלגלים · וברוח פיו כל צבאם הם צבא השמים מהכוכבים ושמש וירח · כונס ככד מי הים היה באומרו יקוו המים · נותן באוצרו' תהומו' היה כאומרו ותראה היבשה · והנה לא זכר דבר מעולם המלאכים להיות ענינו נעלם בין אשר בעפר יסודם · ייראו מה' וגו' להיות כי לעיל זכר היות האל בורא העולם באומרו כי ישר דבר ה' וזכר היותו מקיימו באומרו וכל מעשהו באמונה · לכן אמר ייראו מה' כל הארץ שר"ל יושביה להיות כי הוא אמין בראה ולשבת יצרה · וממנו יגורו כל יושבי תבל בהיות כי אף שמטבעו להיו' תבל מקור הכליה וההפסד עכ"ז מעמידו ומקיימו באמונה · וזהו אומרו כנגד הבריאה כי הוא אמר ויהי · וכנגד הקיום הוא צוה ויעמוד · ה' הפיר וגו' ר"ל הנה ה' מפר עצת הגוים והם הפילוסופים שמכחישים השגחת האל בפרטים · מצד עצת חכמתם · ומניא מחשבות עמים משאר האומות העובדות שרי מעלה המכחישי' באלהי אלהים ה' ועצתו לעולם תעמוד ומחשבתו לדור דור אשר הוא הפכי' לעצתם ומחשבתם · באשר יתן האושרים לגוי אשר לקח ה' לאלהיו · והעם אשר ה' בחר לנחלה לו והוא ישראל · וכאומרו את ה' האמרת היום להיות לך לאלהים וה' האמירך היום להיות לו לעם · ואת כל שאר בני האדם · הנכזים במעשיה' ודומים לתומרם האדמיי והארציי אף כי יביט ה' עליהם וישגיח לא יהיה בדיבוק שכינה בהבטת ישראל ע"י השכינה השוכנת אתם בתוך טומאתם וכאומרו ועשו לי מקדש ושכנתי בתוכם · רק תהיה ההבטה מרחוק מן השמים והבטה מראיה ובזיון · כי יהיה ראה את כל בני האדם כנגד מן אל תראוני שאני שחרחורת · ממכון שבתו וגו' ר"ל ומה שצריך האל ממכון שבתו מן השמים להשגיח אל כל יושבי הארץ הוא להיותו הוא היוצר יחד לבם · מה שלכן אם הוא יוצרם הוא מההכרח שיהיה המבין אל כל מעשיהם · כי אין אומן שוכח מעשה ידיו אף כי יהיה כנזה וכמאלם · אין המלך וגו' בא לבאר עוד ענין השגח' האל באישיות ואמר כשיהיה עין ה' והשגחתו אל יריאיו אשר לירא' לה' ובטחונם בו איכם ירא' מחרב האויב · להציל ממות נפשם · וכשיהיה עין ה' לחיות ברעב היראים הנזכרים המיחלים לחסדו שר חיל האויבים יסבבום להמית נפשם ברעב · או המלך האויב לא יהיה נושע ברוב חיל והוא גודלו בכמות · ואף שיהיה גבור לא ינצל ברוב כח והוא גדלו באיכות · ויהיה שקר הסוס לתשועה · וברוב חילו והוא הקיבוץ מכלי המלחמ' לא ימלט המלך את עמו מיד יראי ה' המיחלי' אליו והנה ספר ד' דברים ההכרחיים במלחמה · רוב עם · והיותם גבורים · וסוס מוכן ליום מלחמה · וקבוץ רב מכלי קרב להגין וללחום · ואת כלם ישא רוח כי לה' הישועה · נפשנו חכתה וגו' היא מכו' המשורר וסיעתו לנפשם · לאמר או נפשנו חכתה לה' עבר במקום ציווי כמשפט הלשון הכנואיי · כי הוא יהיה עזרנו להכות באויבנו · ויהיה מגיננו להצילנו ממכתם · ואמר יהיה עזרנו כי בו ישמח לבנו ר"ל כאשר בו ויהיה כי במקו' כאשר ויהיה מגיננו כאשר בשם קדשו בטחנו עבר במקום עתיד · יהי חסדך וגו' היא תפלת המשורר וסיעתו לאמר יהי חסדך ה' עלינו להיות עזרנו ומגיננו כאמור · כאשר יחלנו לך וכך שמח לבנו ובשם קדשך בטחנו :

לד לדוד בשנותו וגו' המזמור הלז עשאו דוד כאשר ברח מפני שאול אל אכיש מלך גת ועבדיו בקשו להמיתו באומרם למלכם הלא זה דוד מלך ישראל אשר יענו לו במחולות הכה שאול באלפיו ודוד ברבבותיו · ואז כתירא דוד ושינה טעמו לפניהם כאומרו הכתוב וישנו את טעמו בעיניה' ויתהולל בידם ויתו על דלתות השער ויורד רירו אל זקנו מה שלכן הבריחוהו מעליהם וינצל · ועל הנס הלז עשה המזמור הלז לתהלה ולהודאה · ולהפלגת הנסה חברו לדרך האלפא ביתא · ומה שקורא פה לאכיש מלך גת אבימלך · הוא להיות כי כל מלכי פלשתים היו להם שתי שמות שם כללי והוא שם אבימלך הנקראים כלם ככה על שם הראשון הקדום · ושם פרטי למולך אז כאכיש וזולתם מן השמות · וכן למלכי מצרים היו שתי שמות · פרעה לשם כללי ושם פרטי לכל אחד מהם · וכן היו נוהגים מלכי רומי לקרות שם כללי לכלם קיסר · על שם יוליאו קיסר הראשון אשר יצא מבטן אמו אחרי מותה על ידי חיתוך דופניה · והיו ג"כ קוראים לכל אחד שם פרטי כמו קיסר אגוסטו וזולתם מן השמות · והנה חסר באלפא ביתא הזאת אות הוא"ו וכפל אות הפ"א באומרו פודה ה' נפש עבדיו וגו' להודיענו כי דוד חטא באשר כזב לאחימלך הכהן כשחרד לקראתו לאמר מדוע אתה לבדך וגו' והוא השיבו שהמלך צוהו דבר לו לבדו שאיש אל ידע מאומה · מה שלכן נתן לו אחימלך לחם הקודש אשר גם כן חטא באכילתו ונתן לו חרב גלית · ונמשך מהכזב הלז הריגת נוב עיר הכהני' והריגת שאול ושלשת בניו ושנטרד דואג האדומי · ועל כן היה חייב גם הוא מיתה ולכן כשברח תכף אל אכיש מלך גת ואמרו עבדיו הדברים ההם כתירא דוד מפני אכיש כי חשש פן יגרום החטא לו

משפט

אֲבִימֶלֶךְ וַיְגָרְשֵׁהוּ וַיֵּלַךְ׃ אֲבָרְכָה
אֶת־יְהוָה בְּכָל־עֵת תָּמִיד תְּהִלָּתוֹ
בְּפִי׃ בַּיהוָה תִּתְהַלֵּל נַפְשִׁי יִשְׁמְעוּ
עֲנָוִים וְיִשְׂמָחוּ׃ גַּדְּלוּ לַיהוָה אִתִּי
ה וּנְרוֹמְמָה שְׁמוֹ יַחְדָּו׃ דָּרַשְׁתִּי אֶת־
יְהוָה וְעָנָנִי וּמִכָּל־מְגוּרוֹתַי הִצִּילָנִי׃
הִבִּיטוּ אֵלָיו וְנָהָרוּ וּפְנֵיהֶם אַל־
יֶחְפָּרוּ׃ זֶה עָנִי קָרָא וַיהוָה שָׁמֵעַ
וּמִכָּל־צָרוֹתָיו הוֹשִׁיעוֹ׃ חֹנֶה
מַלְאַךְ־יְהוָה סָבִיב לִירֵאָיו וַיְחַלְּצֵם׃
טַעֲמוּ וּרְאוּ כִּי־טוֹב יְהוָה אַשְׁרֵי
י הַגֶּבֶר יֶחֱסֶה־בּוֹ׃ יְראוּ אֶת־
יְהוָה קְדֹשָׁיו כִּי־אֵין מַחְסוֹר לִירֵאָיו׃
כְּפִירִים רָשׁוּ וְרָעֵבוּ וְדֹרְשֵׁי
יְהוָה לֹא־יַחְסְרוּ כָל־טוֹב׃
לְכוּ־בָנִים שִׁמְעוּ־לִי יִרְאַת יְהוָה
אֲלַמֶּדְכֶם׃ מִי־הָאִישׁ הֶחָפֵץ חַיִּים
אֹהֵב יָמִים לִרְאוֹת טוֹב׃ נְצֹר לְשׁוֹנְךָ
טו מֵרָע וּשְׂפָתֶיךָ מִדַּבֵּר מִרְמָה׃ סוּר
מֵרָע וַעֲשֵׂה־טוֹב בַּקֵּשׁ שָׁלוֹם וְרָדְפֵהוּ׃
עֵינֵי יְהוָה אֶל־צַדִּיקִים וְאָזְנָיו אֶל־
שַׁוְעָתָם׃ פְּנֵי יְהוָה בְּעֹשֵׂי רָע לְהַכְרִית
מֵאֶרֶץ זִכְרָם׃ צָעֲקוּ וַיהוָה שָׁמֵעַ
וּמִכָּל־צָרוֹתָם הִצִּילָם׃ קָרוֹב יְהוָה
לְנִשְׁבְּרֵי־לֵב וְאֶת־דַּכְּאֵי־רוּחַ יוֹשִׁיעַ׃
רבות

אֲבִימֶלֶךְ וּפַטְרֵיהּ וַאֲזַל׃ אֲבָרֵךְ יָת יְיָ
בְּכָל עִידָּן תְּדִירָא תּוּשְׁבַּחְתֵּיהּ בְּפוּמִי׃
בְּמֵימְרָא דַיְיָ תּוּשְׁבַּחַת נַפְשִׁי יִשְׁמְעוּן
עִינְוְתָנַיָּא וְיֶחְדוּן׃ הָבוּ רְבוּתָא קֳדָם
יְיָ עִימִּי וּנְרוֹמֵם שְׁמֵיהּ כַּחֲדָא׃ תְּבָעִית
אוּלְפַן מִן קֳדָם יְיָ וַעֲנָנִי וּמִכָּל דַּחֲלָתִי
פְּצַיְיָתִי׃ אִסְתַּכָּלוּ לְוָתֵיהּ וְאִתְנְהָרוּ
וְאַפֵּיהוֹן לָא עִצְבוּ׃ דֵּין עַנְיָא צַלֵּי קֳדָם
יְיָ שְׁמִיעַ וּמִכָּל עַקְתוֹי פָּרְקֵיהּ׃ שָׁרֵי
מַלְאֲכָא דַיְיָ חֲזוֹר חֲזוֹר לְדַחֲלִין מִינֵּיהּ
וְשֵׁיזֵיב הִינּוּן׃ אִשְׁתְּמוֹדְעוּן וַחֲמוֹן
אֲרוּם טַב יְיָ טוּבוֹי לִגְבַר דְּאִתְרְחִיץ
בְּמֵימְרֵיהּ׃ דְּחִילוּ מִן קֳדָם יְיָ קַדִּישׁוֹי
אֲרוּם לֵית חוּסְרָנָא לְדַחֲלוֹי׃ בְּנֵי
אַרְיָוָתָא אִתְמַסְכָּנוּ וְכַפְנוּ וּתְבָעֵי
אוּלְפָנָא דַיְיָ לָא חַסְרִין כָּל טוּבָא׃
אִזִילוּ בְנַיָּא קַבִּילוּ מִינִּי דַּחַלְתָּא דַיְיָ
אַלִּיף יַתְכוֹן׃ מָן גַּבְרָא דְּבָעֵי חַיֵּי רְחִים
יוֹמַיָּא לְמֶחֱמֵי טָבָא׃ טוּר לִישָּׁנָךְ
מִבִּישׁ וְסִפְוָתָךְ מִלְּמַלְּלָא נִיכְלָא׃
זוּר מִבִּישׁ וַעֲבִיד טַב בְּעֵי שְׁלָמָא וּרְדַף
בַּתְרוֹהִי׃ עֵינוֹן דַּיְיָ לְוָת צַדִּיקַיָּא
וְאוּדְנוֹי לְקַבָּלָא צְלוֹתְהוֹן׃ פַּרְצוּפָא
דַיְיָ רְגִיזִין בְּעַבְדֵי בִּישָׁא לְשֵׁיצָאָה מִן
אַרְעָא דֻּכְרָנְהוֹן׃ צַלְיָין צַדִּיקַיָּא וְקֳדָם
יְיָ שְׁמִיעַ וּמִכָּל עָקָתְהוֹן פַּצֵּינוּן׃
קָרִיב יְיָ לִתְבִירֵי לִבָּא וְיַת מַכִּיכֵי רוּחָא יִפְרוֹק סגיאין

רשי

לפני אבימלך· כך כל מלכי פלשתים נקראים וכל מלכי מצרים פרעה ואף על פי ששמו אכיש קורין לו אבימלך ומדרש אגדה שהיה צדיק כאבימלך שלא רצה להרגו ואגשין אומרים לו הלא זה דוד מלך הארץ כדאיתא במדרש תילים: בה' תתהלל נפשי· מתפאר אני ומתהלל שיש לי פטרון כזה להושיע ולהגן: תתהלל נפשי· שפורוונט"א בלע"ז: ישמעו ענוים· נפלאות שעשה לי מתוך מהללי יבינו אותם וישמחו: מגורותי· לשון פחד כמו ויגר מואב: הביטו אליו· כל אותם שהביטו אליו מתוך צרתם: ונהרו· האירו פניהם: יחפרו· יתביישו כמו וחפרה הלבנה ובושה החמה: טעמו וראו כי טוב ה'· טעמו דברו: יראו· היו יראים לשון ציווי: רשו· לשון דלות: כל טוב· בים"ונבי"ן בלע"ז כמו כל מלאכ': בקש שלום· במקומך: ורדפהו· במקום אחר: פני· פנים של זעם ליסח"ר י"אש בלע"ז כמו ושמתי פני באיש ההוא כך חברו מנחם: צעקו הצדיקים וה' שמע: רבות

מסרה

הביטו ב' וסי' הביטו ארחו תימא· אליו ונהרו: יראו ג' בקריאה וסימ' אך יראו את יי'· ועתה יראו את יי'· יראו את יי' קדושיו: החפץ ג' וסי' החפץ ימלא ידו· החפץ את שלום עבדו· מי האיש החפץ חיים: מדבר ח' בקריאה וסימן נמסר בסדר ויצא וביחזקאל סוף סימן א' ובסימן מ"ג: בעשי ג' כתיב יו"ד בקריאה וסימ' ויעשו כל חכם לב בעשי המלאכה· אל תקנא בעשי עולה· פני יי' בעשי רע להכרית מארץ:

אבן עזרא

אברכה בכל עת· בהיותו במרחב או בצר או בטעמו או בשנותו אותו: ביי'· בו אתהלל עד שישמעו ענוים תהלתי וישמחו: גדלו· כאילו ידבר עמהם ויבקש מהם שיעזרוהו לגדל את השם: דרשתי· ספר להם שדרש השם בצר לו ועניהו: הביטו· טעם אליו זה שהזכיר אחרי כן עני קרא וכמוהו אראנו ולא עתה והוא דרך כוכב מיעקב: ונהרו· יאורו פניה' הפך אל יחפרו מגזר' המהרות ובתרגום ונהורא עמיה שריה וי"א מגזרת ונהרו אליו מגזירת נהר: זה· שמע· עבר כמו כאשר אהב בעבור היותו באתנחתא: חונה· בעבור שסבבוהו עבדי אכיש והשם שלח מלאך להצילו על דרך ישלח מלאכו לפניך וטעם סביב שטע' מלאך שם המין כמו ויהי לי שור וחמור והנה הטעם מלאכים רבים ככתוב בדברי אלישע ואע"פ שאינה נראית במראה העין הם נודעים בלב באמת: טעמו· מגזרו טעמו זה הוא מראה הלב וראו מראה העין: יראו· א"ר משה היה ראוי להיות יראו כמו קראו רק בא משוגה בעבור שלא תתערב עם יראו צדיקי' וטעם קדושיו הם העוזבים תאות העולם ועסקיו וטעם יראו שלא תיראו שיבוא' לכם נזק או מחסור אפילו מלחם: כפירים· יש אומרים הכופרי' בעיקר והנכון בעיני שהם בני האדם הדומים לכפירים לטרוף ברוב אכלם הנה רשו ורעבו: ודורשי יי'· שלא יבקשו לחם רק מהש' לבדו ויש אומרים כי כאשר תפשוהו אנשי אכיש הרעיבוהו ובעמדו לפני אכיש היה רעב והשם בחסדו עזרו כדרך אליהו: לכו· הזכיר בנים שהם צריכי' לימוד: מי· תאות הכל לחיות שנים רבות על כן אוהב ימים ארוכים כמו אנשי מדות אנשי לבב והנה הטעם ימים ידועים כימי פלוני שחיה ככה: נצור· אמר לקדושי' היראה בלב כי מעלתה גבוהה להשמר בלשון ובמעשה: סור מרע· מצות לא תעשה ועשה טוב מצות עשה: בקש שלום· כי אין מספק הבנים לבקש שררה ולהתגבר זה על זה: עיני· הזכיר העינים והאזנים הסתר והגלוי: פני· חרון אף שיראה בפנים כמו ופניה לא היו לה: צעקו· בשובם מרשעתם ויש אומרים כי זה הפסוק שב אל שועת הצדיקים והנכון כאשר דברתי והעד קרוב: לנשברי לב· הם ששבו מדרכם הרעה: רבות

מ"ע ספורנו ז"ל

[כ]בר התבאר שעשה דוד זה המזמור בשנותו את טעמו לפני אבימלך· והעולה ממנו הוא שראוי לאדם בעת צרה שלא יתרעם על האל אבל ראוי לברכו כי כל ארחות ה' חסד ואמת ולהתפלל על הצרה והוא רחום יושיע בלי ספק· אמר: **אברכה** את ה' בכל עת· גם בעת צרה וזה כי: תמיד תהלתו בפי· שידעתי כי כל דרכיו משפט: בה' תתהלל נפשי שונה להיות מוכנת לעבודתו: ישמעו ענוים· הוכחי אשר בה"י: וישמחו· שנמלטתי מן הצרה הזאת: גדלו לה' אתי אתם אוהבי השומעי': ונרוממה שמו יחדו· בשובי לא"י· ואמרתי גדלו אתי עתה כי אמנם: דרשתי· בצרה הזאת: את ה' ועננו· במה שדרשתיו: ומכל מגורותי· גם מאותם שלא התפללתי עליה': הצילני· ואמרתי ונרוממה שמו יחדו כי אמנם גם הראשונים: הביטו אליו· בצרותם: ונהרו· וקבלו אור תשועה מהם: ופניהם אל יחפרו· לעתיד ויחדו עמהם ארוממנו ואומר: זה עני קרא וה' שמע· ולפעמים בלעדי שום תפלה: חונה מלאך ויחלצם· לכן: טעמו הרגישו בחוש· וראו. בעיון השכלי: כי טוב ה'· שמקבל תפלה ולפעמים מושיע גם בלתי תפלה: יראו את ה' קדושיו· המעיינים שהתבוננו אל גדלו המפואר בתורתו במופתי' שכליים כי גם שתתבטלו בזה מעסקי הממון: אין מחסור ליראיו· ולפעמים: כפירים· המושלים ברב ממון: רשו ורעבו· ואפילו באותו הזמן: דורשי ה' לא יחסרו כל טוב· החפץ חיים· להשיג חיי עולם: אוהב ימים· בעולם הזה: לראו' טוב· לראות שלמות בנפשו מוכן לחיי עולם: נצור לשונך מרע ומרמה· למען תחיה בעולם הזה בלי טרדת ריב ומדון: סור מרע· מן התאוות המפריות: ועשה טוב· בתורה ובמצות: בקש שלום· בין הכח השכלי והמתאוה שתתן למתאוה די צרכו שלא יטרידך מן ההשתדלות בשלמות השכלי ואז תשיגהו כי אמנם: עיני ה' אל צדיקים· לעזרם בזה כאמרם ז"ל בא לטהר מסייעין לו: ואזניו אל שועתם· וכן תקובל תפלתך אם תתפלל על איזה מקרה שיטרידך משגוב כונתך כי חפץ חסד הוא· באופן כי לפעמים: פני ה' בעושי רע· ועם כל זה צעקו· והתפללו: וה' שמע ומכל צרותם הצילם· גם ממה שלא התפללו עליו: קרוב ה'· לקבל תפלתם· ואת דכאי רוח· גם בלתי תפלה: יושיע· כי ירחם את עניים ברחמיו: רבות

מנחת ערב

לדוד בשנותו את טעמו וגו' אחז"ל שהיה דוד אמר לפני הקדוש ברוך הוא השטות שבראת מה הנאה יש לפניך כשהאדם הולך בשוק ומקרע את בגדיו והתנוקות רצין אחריו והעם משחקין ממנו זה נאה לפניך א"ל הקב"ה דוד על השטות אתה קורא חגר חייך שתצטרך לו וכן שלמה אמר בו לדבר יחבל בו הרי שלא השם דבר זה לדוד במדה וז"ש לדוד בשנותו וגו' על ידי היותו דוד שקרא חגר על השוטה ע"כ בא למדה זו שהצריך להציל עצמו ע"י שטות והיה זה גם כן נפלא להיותו לפני אבימלך מלך גדול וחכם שלא ירגיש שזה איננו שוטה בעצם ובפרט שהיו עבדיו מכירים אותו

אבן יחייא

השפט על המות· לולי ה' אשר עזרו לבוטחי בו בכל לבבו ובכל נפשו· והנה המדת הרחמים יתהלל יתברך ומספר הוא כח הה"א· ולכן השמים והארץ בה"א נבראו וכאומרו אלה תולדות השמי' והארץ בהבראם ודרשו חכמינו ז"ל בה"א בראם כי עולם חסד יבנה· ומדת הדין נרמז באות הוי"ו שמתכונתה כקו הדין· ולכן במזמור הזה חסר המשורר מדת הדין הנרמזת באות הוי"ו ובכל אות הפ"א· לומר מודה כי ה' כפה עבדיו מגזרת מדת הדין ולא יאשמו ר"ל שאשמם יכופר להחוסים בו· אברכה את ה' וגו' ר"ל בכל עת אברך את ה' במחשבה· ותמיד יהיה תהילתו בפי בדיבור· בה' תתהלל וגו' ר"ל ומה שבה' תתהלל נפשי תמיד בדיבור יהיה למען ישמעו ענוים וישמחו והללו גם הם אותי· ומה שאודיעכם כי אברכה את ה' תמיד במחשבתי· הוא למען שגם הענוים במחשבתם יברכו את ה' ויגדלוהו אתי ונרוממה שמו יחדיו· דרשתי את ה' וגו' ר"ל כי בהיותי ביד שאול וביד אכיש מלך גת אשר בנופי מפחד הראשון כלפני בפתח השער· דרשתי את ה' בתפלתי ועננו ומכל מגורותי הנזכ' הצילני· הביטו אליו ונהרו וגו' ר"ל כי זה דרכו בכל החוסים בו שכשהביטו אליו כדרך המתפלל לשאת עיניו לשמים· ונהרו ונדבו לבם לישועת השם הנזכרי'· פניהם אל יחפרו ולא בושו כי ענה האל תכף לתפלתם· זה עני קרא וגו' היה אומר על עצמו זה מורה באצבע ור"ל וכן זה עני כמוני היום קרא וה' שמע· ומכל צרותיו מגזרת שאול ומגזרת אכיש וזולתם הושיעו· חונה מלאך וגו' ר"ל והנה הישועה היא באופן שלכן ישוער היות תמיד חונה מלאך ה' סביב ליראיו ויחלצם· טעמו וראו וגו' ר"ל טעמים ולאיות מותכות יודע היות טוב ה'· וכן מדרך הנסיון יראה וראו ומי שהוא טוב הוא מההכרח שיהיה מטיב לזולת ולכן אשרי הגבר יחסה בו כי כל הטובות הנמשכות משמו הטוב· יראו את ה' וגו' ר"ל וכן יראו את ה' קדושיו הפרושים מהבלות העולם הזה· כי אין מחסור ליראיו· כי כפירים והם בני אדם החזקים טורפים טרף ככפיר ופיהם לא ימלא· בהשגחת ה' רשו ורעבו ויבקשו טרף· ודורשי ה' לא יחסרו כל טוב· כי לא די שלא יהיה להם מחסור אותו המעט קט המספיק להם· כי גם לא יחסרו כל אופני הטוב מהון ועושר ותענוגות האדם· לכו בנים וגו' ר"ל ולכן קראם בנים להיותם כקטנים חסרי הידיעה לקטנותם· ושמעו לי· מי האיש וגו' ר"ל ואני מדבר עם הכת מהבנים ומי מהם אשר יכסוף להיות איש החפץ חיים בעולם הזה· ואוהב ימי' כחיים לראות טוב העולם הבא כמו אני אעניר כל· נצור וגו' נצור לשונך מרע· כל העבירות התלויות בדיבור· ושפתיך התלויות במחשבה· כי מה שפתיך ידברו לא יסכים עם הפה והלב יחשוב· סור מרע ועשה טוב· כל מצות עשה ולא תעשה· בקש שלום המדות המשלימות האינושי· עיני ה' וגו' ר"ל אשר אמרתי הנה יעשה שפעולות הנזכרות הוא האמת ככה· להיות כי עיני ה' יתמידו תמיד בהתמדתו· ואשר אמרתי כי החפץ חיים ומכיים יפעלם גם הוא יחיה· להיות כי אזני ה' תמיד מוכנת לשמוע אל שועתם· פני ה' וגו' מה שפיסים השפך בעושי רע כי פני ה' וחמתו בהם בע"הז· ולהכרית מארץ זכרם בארץ החיים· צעקו וגו' בא לבאר אומרו לעיל בצדיקים ואזניו אל שועתם· ואמר כי תכף כאשר יצעקו ה' שמע ומכל צרותם יצילם· כי לא יקרה להם בתחלה כעזר בשר ודם אשר לא יוכלו לעזור לזולתם לגמור בצרתם· כי אם קבלו מכות מהאויבים לא יוכלו לרפאת' כי אם על ידי רופא אומן ובזמן ובתרופו' חזקים כראוי מוכן כבראשונה כאלו לא חל עליהם מעולם צרה· קרוב ה' וגו' ר"ל וזה יהיה יען כי קרוב ה' לנשברי לב ולכן להם שהם דכאי רוח יושיע תכף ומיד כי לב נשבר ונדכה אלהים לא יבזה· רבות

תורת חסד תהילת ה'

ואומר אברכה את ה' בכל עת הוא בעצמו אומר למעלה רננו צדיקים בה' וגומר כאשר פירשתיו וכן על זה הדרך הוא אומר בה' תתהלל נפשי וגומר ושמעתי שיר' כאשר אני מברך לו ית' בכל עת בין על טוב בין על רע אז תמיד תהלתי בפי ר"ל אני מתהלל ממנו ית' והוא יען כי יביא עלי טובות רבות ואפילו הרעות הן טובות ע"כ: גדלו לה' אתי ונרוממה שמו יחדו יר' כאמ' שהוא עלינו תמיד להגן בעדינו והוא אומר ונרוממה וגומר: דרשתי את ה' יר' בהיותי מלומד תמיד לדרוש את ה' לכן מכל מגורותי הצילני שלעולם לא אבוא לגור משום דבר רע כיהוא ית' מכר ירכני ורני פלט יסובבני סלה ולזה הביטו אליו כל הגוים ונהרו: זה עני קרא וגומר יר' זה עני קרא זה עדין הוא שעמל לתפלתו עם היות כי מכל צרותיו הושיעו כבר: חונה מלאך ה' וגומר הוא מפז"ל שהשטן עומד תמיד ומבקש לקטרג את השלמים והקב"ה יחלצם ממנו והוא אומר מלאך ה': ובזה מצאתי כתוב כי להיות אמת מה שארז"ל כי בהיות האדם יחידי אז המזיקין נראין אליו ומזיקין לו ובהיותו עם אדם אחר המזיקין נראין אליהם ואינם מזיקין להם לכן אמר חונה מלאך ה' סביב ליראיו והוא מלאך טוב ויחלצ' שלא יראו כלל מן המזיקין ולא יראם לפי שהם היו יראיו ר"ל שנים ועם המלאך הם ג' אך כאשר יהיה האדם יחידי אז האל ית' יצוה ב' מלאכים אצלו לזה הטעם בעצמו כדי שיהיו ג' הוא והב' מלאכים וה"א כי מלאכיו יצוה לך וכו' ע"כ: ובשם מה"ר שלמה אלקבין ע"ה שמעתי כי רצה דע"ה לומר זה עני בהיותו יחידי קרא אל ה' קריא' אחת לבד גם אם לא התכוונה' הוא ובית דינו שמע ומכל צרותיו הושיעו אך ליראיו שהם רבי' המתפללי' סונה להם מלאך ה' לבד ולא הוא ית' ובית דינו כאשר הוא אצל היחיד ואל תתמהו על זה רק טעמו וראו כי טוב ה' וכל אשר הוא עושה הוא בצדק ובמשפט כי אשרי הגבר יחסה בו גם אם הוא יחיד ואין לו מי שיעזרהו והש"י יהיה בעזרו ע"כד: יראו את ה' קדושיו יר' ע"ד מש"ה יראת ה' תוסיף ימים ושנות רשעים תקצורנה והוא אומר פה כי אין מחסור ליראיו והבינהו: כפירים רשו וגומר יר' ודורשי ה' לא יחסרו כל טוב גם כי בתחלה רעבו· או יר' גם כי אנשי העולם הם ברעבון שאז היה די לצדיקים בשיהיה להם מה לאכול כדי להשיב נפש לבד ולא שיהיו להם מעדני' עכ"ז לא יחסרו כל טוב ומעדני עולם א"כ לכו בנים שמעו ליראת ה' אלמדכם יר' אלמדכ' איזו היא היותר טובה שבהם והיא יראה מאהבה ולא יראה מיראה: מי האיש וגומר ומצאתי כתוב שיר' מי הוא איש מי שיבקש החיים ע"כ: עיני ה' אל צדיקים מצד רחמנותו ועכ"ז רוצה ה' מהם שישועו אליו והוא אומר ואזניו אל שועתם· או יר' ואזניו אל שועתם יען היות שועתם שועה טובה וזה יובן עם מה שמצאתי כתוב וז"ל צעקו בפיכו חטאכו וגומר יר' הצעקה בעצמה היא החטא לפי שפתלתול ועקש לבנו וא"כ אין לנו לצעוק ע"כ: או יר' באומר עיני ה' אל צדיקים ע"ד מה שמצאתי כתוב בפסוק אשרי נשוי פשע כסוי חטאה כי פירוש הוא לומר שהוא להפך ומודה ועוזב וגומר כי על זאת יתפלל כל חסיד אליך וכו': פני ה' וגומר צעקו וגומר יר' גם כי פני ה' המה בעושי רע הנה עם כל זה אם יצעקו אליו ית' הוא שמע: קרוב ה' לנשברי לב יר' קרוב ה' לנשברי לב גם כי אינם יכולין לצעוק אליו ובזה יושיע את כל דכאי רוח שהם יותר מדוכאים מהנשברי לב יען כי ברואתם כי כופעו הנשברי לב מבלי צעקה כלל הנה הם אז מתאזרים ברוחם ומתחזקים ומתאמצי' וכו': רבות

רשי

רבות רעות צדיק · הרבה רעות ופחדים באות עליו ומכלם נצול: שומר · הקב״ה כל עצמותיו: תמותת רשע רעה · תמותת את הרשע הרעה שהוא עושה תמותת תמית: לא יאשמו · לא יתחרטו לאמר אשמנו שחסינו בך רפונטירו״נט בלע״ז: ריבה יי׳ את יריבי · עשה מריבה עם אותם שעושים מריבה עמי: לחם · לשון מלחמה וכן לוחמי הלחם עם הנלחמים עמי: והרק חנית · הזדיין כמו אריק חרבי וירק את חניכיו: וסגור לקראת רודפי · הגן בעדי וביניהם כמחילה: לנפשי אי׳מויי מאי״מאם בלע״ז כמו כורה שוחה לנפשי: חשך וחלקלקות · שניהם יחד כדי שיחליקו רגליהם בחלקלקות והחשך איכו מניחם להשמר מן החלקלקו׳ · כד״א לכן יהיה דרכ׳ להם כחלקלקות באפילה ידחו ונפלו בה: חפרו לנפשי · שוחה ליפול בה: שוחה חסך ברוחי״נה בלע״ז: ורשתו אשר טמן · כן דרך לטמון הרש׳ ולכסותו בקש או בעפר כדי שלא ירגיש בה העובר עליה עד שנלכד בה: ונפשי תגל · כשאראה במפלת׳: כל עצמותי · יקלסוך על כך כי עתה יקומון עלי תמיד עדי חמס וגו׳: ותפלתי

מסרה

מהנה ז׳ וסי׳ נמסר בסדר ויקרא ובירמיה סי׳ ה׳ ויחזקאל סי׳ מ״ב פודה ל׳ יי׳ נפש עבדיו · וחד פורה ראש: ידיבי ב׳ חד פתח וחד קמץ וסימ׳ ושמע לקול יריבי דירמיה ריבה יי׳ את יריבי בתרא פתח: ישועתך ז׳ חסר בליש׳ וסי׳ ויגבל צור ישועתי ותהי התשעה ביום ההוא · מי יתן מציון ישעת ישראל · ולכה לישעתה לנו׳ אמר לנפשי ישועתך אני · וכעב עברה ישעתי: ונפשי ה׳ וסי׳ ונפשי אשר פרית · ונפשי ידעת מאד · ונפשי תגיל ביי׳ · ונפשי נבהלה מאד · ונפשי אשים בכפי: כל ב׳ קמצין בטעמא וסי׳ כל עצמותי תאמרנה יי׳ מי כמוך · כל אחי רש שנאוהו · וכל מקף דכוו׳ במ״א כי הגדלת על כל שמך · וחד וכל בשליש עפר הארץ · בספ״ר מסר״ה ראי״תי שמו״נה כל מעי״ני ב״ך ונמ״סר ג׳ קמצין וטע״ות כ״י זה ה״וא במ״קף:

רַבּוֹת רָעוֹת צַדִּיק וּמִכֻּלָּם יַצִּילֶנּוּ
יְהוָה: שֹׁמֵר כָּל־עַצְמוֹתָיו אַחַת מֵהֵנָּה
לֹא נִשְׁבָּרָה: תְּמוֹתֵת רָשָׁע רָעָה
וְשֹׂנְאֵי צַדִּיק יֶאְשָׁמוּ: פּוֹדֶה יְהוָה נֶפֶשׁ כה
עֲבָדָיו וְלֹא יֶאְשְׁמוּ כָּל־הַחוֹסִים בּוֹ:
לה לְדָוִד רִיבָה יְהוָה א
אֶת־יְרִיבַי לְחַם אֶת־לֹחֲמָי: הַחֲזֵק
מָגֵן וְצִנָּה וְקוּמָה בְּעֶזְרָתִי: וְהָרֵק חֲנִית
וּסְגֹר לִקְרַאת רֹדְפָי אֱמֹר לְנַפְשִׁי
יְשֻׁעָתֵךְ אָנִי: יֵבֹשׁוּ וְיִכָּלְמוּ מְבַקְשֵׁי
נַפְשִׁי יִסֹּגוּ אָחוֹר וְיַחְפְּרוּ חֹשְׁבֵי רָעָתִי:
יִהְיוּ כְּמֹץ לִפְנֵי־רוּחַ וּמַלְאַךְ יְהוָה ה
דּוֹחֶה: יְהִי־דַרְכָּם חֹשֶׁךְ וַחֲלַקְלַקּוֹת
וּמַלְאַךְ יְהוָה רֹדְפָם: כִּי־חִנָּם טָמְנוּ־
לִי שַׁחַת רִשְׁתָּם חִנָּם חָפְרוּ לְנַפְשִׁי:
תְּבוֹאֵהוּ שׁוֹאָה לֹא־יֵדָע וְרִשְׁתּוֹ אֲשֶׁר־
טָמַן תִּלְכְּדוֹ בְּשׁוֹאָה יִפָּל־בָּהּ: וְנַפְשִׁי
תָּגִיל בַּיהוָה תָּשִׂישׂ בִּישׁוּעָתוֹ: כָּל י
עַצְמוֹתַי תֹּאמַרְנָה יְהוָה מִי כָמוֹךָ
מַצִּיל עָנִי מֵחָזָק מִמֶּנּוּ וְעָנִי וְאֶבְיוֹן
מִגֹּזְלוֹ:

יקומון

סגיאין בישן מערען לצדיקא ומן
כולהון פצא ליה יי: נטיר לכולהון
איברוי חדא מנהון לא מתברא:
מתותא דרשיעא בישא ושנאי
צדיקא יתחייבון: פרוק יי נפשא
דעבדוי ולא מתחייבין כל דסברין
במימריה: לדוד איתגר יי במרי
תגרתי סדר קרב קבל בעלי קרבתי:
אתקיף תריס ועגיל וקום בסעדי:
ושלוף מורניתא וטרוקיתקא וזמן
לאורעות רודפי אמר לנפשי פריקך
אנא: יבהתון ויכספון תבעי נפשי
ירתעון לאחורא ויתכנעון חשלי
בישותי: יהוויין היך מוזא קדם זעפא
ומלאכא דיי דחי: יהי אורחתהון
חשוכא וחכיריא ומלאכא דיי רדיף
להון: ארום מגן פרסן לותי שיחת
מצדהון מגן כמנו לנפשי: תתייה
שלייא לא יתחכם ומצדתיה די פרס
תצייד יה בשלייא יפל בה: ונפשי
תחדי במימרא דיי תדוץ בפורקניה:
כולהון אברי תהויין אמרין יי מן
כותך פצי עניא מן תקיף מיניה ועניא וחשוכא מן אנסיה:

קיימין

אבן עזרא

רבות · הטעם אם תראו צדיק שבאו עליו רעות אל יואש כי השם יצילנו מכולם: שומר · והטעם שאפילו על אבריו שום נזק גדול לא יהיה והזכיר העצמות בעבור שהם מוסדות הגוף · תמותת · רעה אחת מיד תמותת הרשע כנגד רבות רעות צדיק: פודה · ולא יאשמו · כמו ושונאי צדיק יאשמו וכמוהם תאשם שמרון: לדוד ריבה יי׳ את יריבי · יריבי יש אומרי׳ שהוא הפוך כמו אם שוב תשובו אם שוב ישיבני יי׳ והנכון בעיני שהם שנים שרשים: החזק · הטעם כי המגן והצנה שאקח למלחמה אין משעני עליהם רק עליך שתחזקני ותחזק מגיני: והרק · כאילו אתה הוא שתריק החנית: וסגור · לסגור עליהם שלא ישיגוהו ברדפם אחריו: אמר כי התשועה תהיה מהשם: יבושו יסוגו אחור · כמו יכוכו מבכין נפעל כי אילו היה מבעלי הכ״ון היה כמו יפלו בלב אויבי המלך: יהיו · יתכן שידחה הרוח המוץ אל מקום ויכוח בו רק אם היה המלאך דוחה לא יכוח לעולם רק יתפזר כולו עד שלא ימצא: יהי · הטע׳ בברחם עד שלא ידעו אי זה דרך יברחו: ומלאך השם רודפם · עד שלא יכלו: וחלקלקות · כפול כמו סחרחר שחרחורת והטעם חשך עב וחלק שיוכל כח הרגשת המשוש להכירו כדרך וימש חשך שהו׳ כמו כאשר ימשש העור ולהיותו כמו ויאמש איננו נכון כלל: כי שחת · מגזרת ישוח על משקל אשר זורה ברח׳ מגזר׳ רוח: תבואהו · לכל אחד רעה שישתאה כל שומעה: תלכדו כדרך וזה שמו אשר יקראו: ונפשי · רמז לנשמה העליונה ונקרא׳ נפש בעבור היות׳ קשורה עמה: כל עצמותי · רמז לגוף כי העצמות מוסדותימו וכאילו תדברנה ותעידנה כי אין אלהים רק השם שיכול להציל זה העני:

יקומון

מ״ע ספורנו ז״ל

רבות רעות צדיק · בתוכחות על עון מכל מקום: שומר כל עצמותיו · לא ישבר בו עצמות שאינם מקבלי׳ רפואה או כדומה להם למען ישוב לאיתנו: תמותת רשע רעה · אחת שתבא עליו תספיק להמיתו: ושונאי צדיק · השונאים בגרותיו בעת יסוריו: יאשמו · יקבלו עונש על זה: פודה ה׳ את נפש עבדיו · מתשועה לו: ולא יאשמו כל החוסים בו · כי יסיר מהם מכשול עון אשמה שבא׳ מעילה בקדש השבי׳ לכוונת׳:

זה המזמור עשה בברחו מפני אבשלום · אמר:

יריבי אבשלו׳ ואחיתופל: לוחמי אנשי חילו: מגן וצנה · שלא יזיקו לנו: וסגור · את הדרך שלא ישיגונו: מבקשי נפשי · אחיתופל והזקנים: יסוגו אחור · ממני: מבקשי דעתי · הטעון אשר עם אבשלום: ומלאך ה׳ דוחה · ביימם מתפי: רודפם ויכשלו כנוסם באמרו וירב היער לאכול בעם: טמנו לי שחת · בעצת אחיתופל שאמ׳ וארדפה אחרי דוד הלילה · רשתם שאמרו ושחננו אותו אנחנו כעלים על הנחל: תבואהו לאחיתופל: שואה לא ידע · עצת חושי לבטל עצתו: ורשתו אשר טמן תלכדו · בעצת אחיתופל: כל עצמותי · בסור מעליהם טרדת המלחמה: תאמרנה · תודה ושבח על התשועה: מגוזלו. שגזלו אנשי אבשלו׳ כשכבשו בית המלך: ערי

מנחת ערב

אותו שהוא דוד שהרג לגליות · וה׳ שכל לאבימלך וסבור בדעתו שהוא איש משתגע · ומה גם היה זה גם בתוך גם כי היה לאבימלך לאסור לדוד בבית האסורין על איזה ימים או חדש עד יתקר דבר מי הוא ואיך הוא שדבר אם יש ערמה בדבר הלא שגם בזה השיב ה׳ חכם אחור וסיכל דעתו שיגרשהו וילך שמיד פערו לבלו׳ עוד ביון ויגרשהו וילך שה׳ הולך מסם כאיש חכם הולך לחטו בלי שום הוראת ענין שטות וזה פלא ועי״כ אין די לקדם בשבח לאלקי קדם אם אברכה ה׳ בכל עת לקבוע עתים לשבחו אלא תמיד תהלתו בפי והלואי שיהי׳ זה שמך מגהו ממה שאני מחויב בה׳ התהלל נפשי כשאני מברכו ומספר תהלתו בפיאו פי זלכי שוה שכל ענייני בתפלתי בכוונת הלב וזה בה׳ תתהלל נפשי וגו׳ · גדלו לה׳ אתי בשאני מברך ברכת הגומל גם אתם תענו שבח למקום ורוממה שיו יחדו כי כלאי הנס הגדול הזה לרוממו בקהל עם · דרשתי את ה׳ וגו׳ לומר לא משאני חכם הצלתי נפשי ע״ד והחכמה תחיה בעליה שהייתי ממציא הרגלה זו לעשות אותי שוטה אלא עזרת ה׳ נבואת עצה זה שנתן זה בלבי וסיכל לב אבימלך לפטרני או יאמר דרשתי את ה׳ לשאול ממנו טעם בריאת השטות בעולם ועכני בהראה לי כמה כחו יפה לשעתו כי יקר שכלת מעט שטה שהיא עידה לי להצילני: זה עני קרא משבח את העני שאתים הנה יתרונותיו אחד שקרא וה׳ שמע ואינו מצילו על ידי מלאך כי אם ומכל צרותיו הושיעו הוא ולא מלאך שנית שה׳ שמע שמשתעשע לשמוע תפלתו עם היות שכאשר הוא קורא כבר מכל צרותיו הושיעו כענין טרם יקראו ואני אענה אך כאשר איננו עני גם כי רבים יהיו איננו מצילם ע״י עצמו כי אם חנה מלאך ה׳ סביב ליראיו ויחלצם המלאך הנזכר ולא הוא ית׳ בעצמו וכזה אין לרבים תלונה כלפי מעלה כי אדרבה טעמו וראו וגו׳ לומר טעמו טעם הדבר וראו כי אדרבא הגדיל כי טוב ה׳ כי הטעם הוא

תורת חסד תהילת ה׳

רבות רעות וגומר יר׳ ובשבת כלם יצילנו ה׳ מדינה של גיהנם · או יכוין באומרו רבות רעות צדיק לומר כי להיותו צדיק השטן מקטרגו וכמו שאמר רז״ל שביום הכפורים השטן אומ׳ בנ״ך היום כמלאכי השרת · ושמעתי בזה בשם החסיד זקננו ז״ל שהכונה לומר שאפילו כשהשטן ידבר טוב כונתו היא להשטין והוא אומר בנ״ך היום כלומר היום לבד הם כמלאכי השר׳ והש״י מצד רחמנותו מקבל העדות מפיו ואינו רוצה לראות כונתו והוא אומר מפי המקטרג כי גם בדברו הדברים ההם הוא מקטרג וכמו שאמרנו · או יר׳ מפי המקטרג ולא מכונתו ע״כ: שומר כל עצמותיו וגומר יר׳ אפילו במותו שומר כל עצמותיו שלא ישברו וירקבו אפילו אחת מהנה · או יר׳ במלת שומר לומר הדבר בעצמו שאז״ל במה שאמר הכתוב אמר ה׳ מבשן אשיב וגומר כי הוא הש׳ ית׳ שומר כל עצמותיהם כו׳ וזה הוא לו עם היות כי לענין התחייה באחת מהנה והוא הלוז אשר לא נשברה היה די לו: תמותת רשע וגומר יר׳ הנה הרעה הזאת היא הקטיגור בעצמו שפעל ועשה לו כאשר הרשיע את מעשיו עם היות כי כוח היה לו שלא נברא ועכשו שנברא היה לו לפשפש במעשיו כלומר לעסוק במעשים טובים כדי לחיות חיים טובים והוא לא כן עשה · או יר׳ ושונאי צדיק אפילו שאינם עושים לו רעה יאשמו כאלו גם הם היו רשעים בפועל: פודה ה׳ נפש וגומר זה יובן עם מה ששמעתי במה שאז״ל כל הנכנס בבית הכנסת נצול מן כחשים ומן עקרבים ומן המזיקין ואלומותיו מתישבין עליו כי הכונה לומר שהנכנס בדברי העולם הזה הוא נצול מן המות וזה נרמז בנחשים כי כן המות היא בא בעטיו של נחש וכמו כן ינצל מיסורים וחלאי׳ רעים וזה נרמז בעקרבי׳ הנושכי׳ וכן משוטרי העיר אשר אין מזיקין דומים להם וא״ף אלומותיו מתיישבין עליו לפי שאינו זולל וסובא ע״כ:

לה לדוד ריבה ה׳ את יריבי יר׳ היה אתה ה׳ בעצמך כביכול הלוחם את לוחמי ולא ע״י שליח והרק חנית וסגור לקראת רודפי כי לפי האמת יריבי הם לפנים אך הם יריבך בעלם ורהשונה ולז״א אמור לנפשי בפניהם ישועתך אני · או יר׳ החזק אלך המגן וצנה וקומה בעזרתי מבלי שום הכנה: והרק חנית וגומר יר׳ הרק ברזל החנית ממקומו וכמו כן הרק הסגור ממקומו: יבושו ויכלמו מבקשי נפשי לספותה יר׳ ובזה יסוגו אחור ויחפרו החושבים היותה רעתי בפרטות ואינם יודעים כי אתה ה׳ בלתי חפץ ברעתי זאת כי הוא כמעט חלול שמך כביכול שאדם כמוני יבזק מהרעה מבקשים להרע עמדי: יהיו כמוץ וגומר יר׳ ואותו הרוח לא יהיה מתהוה בעולם רק אותו הרוח אשר הוא מלאך ה׳ בפעל ויהיה המלאך הזה דוחה אותם והוא כאומר עושה מלאכיו רוחות כי בהיות אותו הרוח מלאך ה׳ אז יאמר היות הרוח ההוא דוחה ולא יאמר עליו היותו מפזר כאשר הוא הענין ברוח המתהוה בארץ · או יר׳ הם יהיו כמוץ לפני רוח ועם הרוח ההוא ישתבך ג״כ מלאך ה׳ שהוא ג״כ משתנה לפעמים אל רוח במאמרו ית׳ ויהיה דוחה להם · ואולי יוטעם גם זה בכתוב בעצמו שיר׳ לומר כי האל ית׳ עושה מלאכיו ב׳ מיני רוחות בפעם אחת המלאך הא׳ הוא הרוח המתהוה בעולם והב׳ היא הרוח אשר הוא מלאך ממש והוא בעצמו אומר פה יהיו כמוץ לפני רוח ומלאך ה׳ דוחה · וכפי הקדמתי שהקדמתי שהיה מתפלל על שיהיה נושע בזולת אמצעי יר׳ יהיו כמוץ לפני רוח וכמלאך ה׳ דוחה את המוץ ולא שיהיה ממש רוח ומלאך ה׳ דוחה רק כמוץ לפני רוח וכמלאך ה׳ דוחה וכל זה יבא להם על ידך כביכול: יהי דרכם וגומר יר׳ ג״כ הדרך בעצמו אשר כבר הם מלומדים ללכת עליה יהי להם חשך וחלקלקות באופן שיהיו להם ב׳ דברים הפכיים כי מצד פגישתם את עביות החשך כאשר היה למצריים במצרים לא יוכלו להתנועע ולקום ממקומם ומצד חלקלקות הדרך ימעדו רגליהם ועם כל זה יהיה מלאך ה׳ רודף את החשך והחלקלקות באופן של עולם ועד ילכו באופן ההוא · או יר׳ איכני אומר שיהיה בדרכם חשך וחלקלקות רק שהדרך בעצמו יהיה מאיליו החשך והחלקלקו׳: כי חנם יר׳ חנם טמנו לי אותו השחת שהיה תמיד רשתם ללוד בה את העוברים והשבים וכמו כן בחנם חפרו תמיד חפירות רבות להפיל בה לנפשי אחרי היות אמת כי ינצר הבל הוא ישמרנו ויצילני מכלם: תבואהו שואה וגומר יר׳ דבר זה יהיה לכל א׳ וא׳ מהם מדה כנגד מדה · ונפשי תגיל בה׳ אשר הוא ית׳ בעצמו ובכבודו הצילני מהם וכמו כן תשיש נפשי בישועתו ית׳ כביכול: כל עצמותי תאמרנה ה׳ מי כמוך מציל עני יר׳ בעצמך ובכבודך כביכול: וברבה הסדרה של לולב דומה לשדרה של אדם וההדס דומה לעין והערבה דומה לפה והאתרוג דומה ללב תמ... ובמבין הוא האלי כי מי שמביא בידו ד׳ מינים הללו הדומים לד׳ אברים הללו אין ספק אלא שהוא מובט...

אבן יחייא

רבות רעות וגו׳ ר״ל וזולת כי האל יציל הצדיק מכל הצרה וכבדותה ורבויה באיכותה באופן שלא יוכר בו שמץ פסול ממכה · עוד יצילהו מהריבוי בכמות כי אף שרבות רעות יחולו על הצדיק מכלם יציל אותו ה׳ · וישמור כל עצמותיו שאפי׳ אחת מהן לא תשבר והוא רמז שלא יוכר בו מקל׳ רע מכל הרבוי מהצרות בכמות ואיכות · תמותת רשע וגו׳ ר״ל מה שלא יהיה ככה ברשע כי לא די שכשיבואו עליו רבות רעות ימות ואבד שמו · אבל אפי׳ ברעה אחת לבדה שתקפיהו ימיתהו׳ ואותם אשר איכם רשעים אבל הם שונאים הצדיק לקנאתם אליו יאשמו · ר״ל יפול עליהם פרי אשמם ואם לא ימותו כרשע · יכאבו בכאבים שונים · פודה ה׳ וגו׳ ר״ל מה שיהיה בספק בעבדי ה׳ כי לא ימית׳ הרעה ולא מפניה יאסף הצדיק כי ה׳ יפדהו · ולא יאשמו כל החוסים בו כאשר יאשמו שונאי הצדיק:

לה לדוד ריבה וגו׳ המזמור הזה עשאו דוד בבורחו מפני שאול אחרי צאתו מיד אכיש מלך גת בשומעו הריגת נוב עיר הכהנים בעדות דואג האדומי וזולתו מהזלפיכים · ריבה ה׳ את יריבי המריבים אתי ומבקשים להטרידני מן העולם הבא בגרשם אותי מהסתפח בנחלת ה׳ · ולחם את לוחמי המבקשים להרגני ולעקרני מן העולם הזה והם שאול וסיעתו · החזק מגן וגו׳ בא לבאר איך ילחום את לוחמיו · והוא בהתחזק ותאחז בזרועות מגן וצנה להגין אותי בה׳ ממכתם בקומך לעזרתי · ובהתריק חנית ובגור ללכת עמהם לקראת רודפי לכלותם מעל פני האדמה · וסגור הוא כלי מכלי המלחמה המזיקים בזולת · ואולי כי סוא כחרב שתי פיות מאחוד הנאמר עליה כי תקעה בבטן עגלון המואבי ויבוא גם הנצב אחר הלהב ויסגו׳ החלב בעד הלהב וגו׳ ושם סגור יהיה כנגד מן ויסגור · ולכן אל עליו שם פעלת והרק · על דרך וחרב אריק אחריכם · אמור לנפשי וגו׳ בא לבאר עוד איך יריב את מריביו · באומרו אמור לנפשי ישועתך אני בהפך כונתם המבקשים להדיחני מעל ה׳ · יבושו ויכלמו וגו׳ ר״ל יבושו ויכלמו מריבי המבקשים נפשי ולאבדה מן העולם שכלו טוב · יסוגו אחור ויחפרו לוחמי חושבי רעתי בעולם הזה · יהיו כמוץ וגו׳ ר״ל מריבי המבקשים נפשי · יהיו בעולם הבא כמוץ לפני רוח וכאומרו לא כן הרשעים כי אם כמוץ אשר תדפנו רוח · וזולת זה יהיה להם רעה על רעה כי מלאך ה׳ יהי תמיד דוחם מדחי אל דחי · והוא הנהים הרשעים על דרך אומרו והיתה נפש אדוני צרורה בצרור החיי׳ ואת נפש אויביו יקלענה בתוך כף הקלע וזה להיות כי הרשעים כגשי׳ הם כים נגרש כי השקט לא יוכל · יהיו דרכם וגו׳ ר״ל ולוחמי חושבי רעתי בעולם הזה · יהי דרכם בזה חשך כאיש ההולך בחשך אשר יפול בכשלו במכשול הדרכים · וחלקלקות כי כל שכן שיפול נפילה אחר נפילה כשהדרך יהיה חלק בהמעדת רגליו · ומלאך ה׳ רודפם כי אז לא יהיה להם תקומה כי יפלו פעמים אין מספור · כי חנם וגו׳ ר״ל ואין לי עון על קללי אותם ובשתי אלה להיות כי הם חנם טמנו לי רשתם ללכדני בו ולהוציאני מן העולם הזה · וחנם חפרו שחת לנפשי · כי בגרשם אותי מהסתפח בנחלת ה׳ כדי שלא אזכה בנועם הקיים בעולם הבא הוא כאלו חפרו שחת הנהים לנפשי · תבואהו שואה וגו׳ היה מקלל לדואג האדומי באומרו תבואהו שואה ר״ל מהומה בפתע שלא יהיה לו הקדמת הידיעה ממכה · וזה בשתי עולמות בע״הז ברשתו אשר טמן בעדי תלכוד אותו · ובעולם הבא שהשחת אשר חפר בעדי בשואה יפול הוא בה · ונפשי תגיל וגו׳ מה שלא יקרה ההפך כי בעולם הבא נפשי תגיל בה׳ ותשיש בישועתו תשועת עולמים · ובע״הז כל עצמותי שהם מוסדות הגוף ומשענתו תאמרנה ה׳ מי כמוך מציל עני כמוני היום מחזק ממנו שהוא שאול · ועני ואביון מגוזלו זה דואג אשר גזל בפיו ובשפתיו דם נוב

פ׳ אמור ר׳ מני פתח כל עצמותי תאמרנה ה׳ מי כמוך לא נאמר פסוק זה אלא בשביל לולב ללב תמר דוד אין בכל האיברים גדול מאלו שהם שקולים כנגד כל הגוף הוי כל עצמותי תאמרנה ע״כ שהוא מובטח בעצמו שלא פגע בעוס א׳ מאותם האברים שאם איננו כן הנה יקרה לו כעובדא דההוא איניש דהורה

רשי

ותפילתי על חיקי תשוב · כלומר ואם יאמרו לא עניתי נפשי אלא לרעתם שיכבד עליהם אליים תפילתי שהתפללתי עליה' תשוב אלי : כרע כאח לי התהלכתי · כאילו היו לי אחי ורעי התהלכתי מיצר עליהם על צרתם : כאבל אם · כבן המתאבל על אמו או כאם המתאבלת על בנה : קודר · לשון שחרות : שחותי · לשון שפלות :

ובצלעי שמחו ונאספו · ובשאני צולע שסבר בא עלי שמחו ונאספו : נאספו עלי נכים · אנשים פסחים כמו שאנו מתרגמין נכה חגירא ומנחם חברו כמו נכאים ...

אבן עזרא

יקומון · יבאר למה יביא השם עליהם הרעה ותבואם שואה לא ידעוה כנגד אשר לא ידעתי וטעם ישאלוני ישאלו ממני שאתן להם מה שלא ידעתי רק בעדות חמס : ישלמוני · והרעה הוא שכול לנפשי והוא שם : ואני · יספר טובתו והוא בחלותם לבושי שק והנה ידעמ כי כל עינוי דבק עם נפש לעולם הוא צום ועניתם את נפשותיכם ונפש נענה תשביע ...

תהלים לה

יא יְקוּמוּן עֵדֵי חָמָס אֲשֶׁר לֹא־
יָדַעְתִּי יִשְׁאָלוּנִי׃
יב יְשַׁלְּמוּנִי רָעָה תַּחַת טוֹבָה שְׁכוֹל
לְנַפְשִׁי׃ יג וַאֲנִי בַּחֲלוֹתָם לְבוּשִׁי שָׂק
עִנֵּיתִי בַצּוֹם נַפְשִׁי וּתְפִלָּתִי עַל־חֵיקִי
תָשׁוּב׃ יד כְּרֵעַ־כְּאָח לִי הִתְהַלָּכְתִּי
כַּאֲבֶל־אֵם קֹדֵר שַׁחוֹתִי׃ טו וּבְצַלְעִי
שָׂמְחוּ וְנֶאֱסָפוּ נֶאֶסְפוּ עָלַי נֵכִים וְלֹא
יָדַעְתִּי קָרְעוּ וְלֹא־דָמּוּ׃ טז בְּחַנְפֵי לַעֲגֵי
מָעוֹג חָרֹק עָלַי שִׁנֵּימוֹ׃ יז אֲדֹנָי כַּמָּה
תִּרְאֶה הָשִׁיבָה נַפְשִׁי מִשֹּׁאֵיהֶם
מִכְּפִירִים יְחִידָתִי׃ יח אוֹדְךָ בְּקָהָל רָב
בְּעָם עָצוּם אֲהַלְלֶךָּ׃ יט אַל־יִשְׂמְחוּ־לִי
אֹיְבַי שֶׁקֶר שֹׂנְאַי חִנָּם יִקְרְצוּ־עָיִן׃
כ כִּי לֹא שָׁלוֹם יְדַבֵּרוּ וְעַל רִגְעֵי־אֶרֶץ
דִּבְרֵי מִרְמוֹת יַחֲשֹׁבוּן׃ כא וַיַּרְחִיבוּ עָלַי
פִּיהֶם אָמְרוּ הֶאָח הֶאָח רָאֲתָה עֵינֵינוּ׃
ראיתה

תרגום

קַיְימִין סַהֲדֵי חֲטוֹפִין מָאן דְּלָא
חֲכִימִית שַׁיְלִין לִי׃ פָּרְעִן לִי בִּישְׁתָא
חֲלַף טַבְתָא בְּעַן לְמִתְכַּל לְנַפְשִׁי׃
וַאֲנָא בְּעִידַן מַרְעוּתְהוֹן לְבִישִׁית סַקָּא
סַגִּיפִית בְּצוֹמָא נַפְשִׁי וּצְלוֹתִי עַל עוּבִי
תְּתוּב׃ הֵיךְ חַבְרָא וְהֵיךְ אָחָא דִּילִי
הַלִּיכִית הֵיךְ אֲבִילָא דְּמִתְאַבַּל עַל
אִימֵיהּ חֲכִיר שַׁחֲיִית׃ וּבְחַבְרִי חָדוּ
וְאִתְכַּנְשׁוּ מִתְכַּנְשִׁין עֲלַי רַשִׁיעַיָא
דְּמַכְבִּין לִי בְּמִילֵיהוֹן וְלָא חַכִּימִית
אִילוּ מְבַזְעִין מַשְׁכִּי וְלָא מַפְקִין דְּמָא׃
בְּמִילֵי שְׁעִיעוּתָא וּמַרְהֲבִיָא וּמִמְקַנְיָא
מְעַסַּן עֲלַי כַּכֵּיהוֹן׃ יְיָ כַּמָּה אַתְּ חָמֵי
אָתִיב נַפְשִׁי מִשְׁלַיְיתְהוֹן מִכְּבֵי אַרְוָיָא
גּוּשְׁמִי׃ אוֹדֵי קֳדָמָךְ בִּכְנִישְׁתָּא רַבָּא
בְּעַמָּא תַקִּיפָא אֲשַׁבְּחִינָךְ׃ לָא יֶחְדוּן
עֲלַי בַּעֲלֵי דְבָבֵי שִׁקְרָא שָׂנְאַי מַגַּן
רָמְזִין בְּעֵינֵיהוֹן׃ אֲרוּם לָא שְׁלָמָא
מְמַלְּלִין וְעַל צַדִּיקֵי אַרְעָא דְּנַיְיחִין בְּעַלְמָא הַהוּא מִילֵי נִכְלָאִין מְחַשְּׁלִין׃ וְאַפְתִּיאוּ
עֲלַי פּוּמְהוֹן אָמְרוּ חֲדוּא חֲדוּא חֲמַת עֵינָנָא׃ חמיתא

ולא ידעתי ה' וסימ' נמסר בירמיה סימן י"א : מעוג ב' וסימ' אם יש לי מעוג · בחנפי לעגי מעוג : השיבה ג' בקריא' וסימ' ועתה השיבה אתהן בשלום · השיבה נפשי משואיהם · השיבה לי ששון ישעך · ארץ ד' פתחין באתנחתא וסימ' כי לא שלום ידברו · נוראו' בצדק תעננו · תחת שלש רגזה ארץ · דור חרבו' שניו :

אבן יחייא

תורת חסד

תהילת ה'

מנחת ערב

רשי

העירה והקיצה · פמליא של מעלה לשפוט משפטי מאויבי: נאם פשע לרשע בקרב לבי וגו' · הרי זה מקרא מסורס יש בקרב לבי שהפשע הוא יצר הרע אומר לרשע שלא יהא פחד אלהים לנגד עיניו בקרב לבי כאדם שאומ' כמדומה אני · כי החליק הפשע אל הרשע חלקלקות בעיניו. כדי שימצא הקב"ה את עונו לשנוא אותו: חדל להשכיל להיטיב · מנע עצמו מהשכיל להיטיב מעשיו: יתיצב על דרך לא טוב · הב"ה נתן לפניו דרך הטוב ודרך המות והוא בוחר לו דרך לא טוב: יי' בהשמים חסדך · בשביל הרשעי' הללו אתה מסלק חסד מן התחתונים ומגביה אמונתך עד שחקים לסלקה מבני אדם: צדקתך · יקרה מן הבריות: כהררי אל · בשביל מעשי הרשעי' ומשפטיך באים לעולם עד תהום רבה · ד"א צדקתך כהררי אל מי שאתה רוצה לעשות צדקה עמו אתה מגביהו ומתקפו כהררי אל לשון תוקף כמו ואת אילי הארץ לקח: משפטיך תהום רבה · מי שאתה רוצה לדון אותו וליקח נקמתך ממנו אתה מורידו עד תהום רבה משפטיך יושט"ילא בלע"ז: אדם ובהמ' תושיע יי' · בני אדם שהם ערומי' בדעת כאדם הראשון ומשימין עצמם כבהמ' בענוה תושיע יי':

אבן עזרא

ראיתה · כנגד ראתה עינינו: אל תחרש · כנגד אמרו: העירה · שניהם פעלים איכם יוצאי' או יהיה העירה יוצא והטעם עצמך כדרך קודר הלכתי שהוא יוצא ובעבור שחבר העירה והקיצה למשפטי חבר אלהי הטעם העירה אלהי למשפטי והקיצה אדני לריבי ולפי דעתי בעבור שאתה אלהי ואתה אדני והטעם האדון שלי כי עם אל"ף ודלת הוא כתוב: שפטני · קח לי משפט צדק מהם: אל · תשמח נפשם ויתהללו בלשונם: יבושו · טעם יחדו כנגד נאספו עלי נכים ופעול מגדילים חסר והוא לשון או מלה: ירונו · כאשר יבושו שמחי דעתי אז ישמחו החפיצים לראות צדקי ויגדל יי' כנגד המגדילים עלי: ולשוני · כנגד אמרו האח ותהגה צדקך כנגד שפטני כצדקך וטעם כל היום שככה יהגה תמיד: למנצח לעבד יי' לדוד · טעם לעבד יי' בעבור שהזכיר דברי הפושעים והמורדים בשם הנכבד: נאם · הטעם זה אחשוב בקרב לבי כי הפשע כאילו ידבר אדם הרשע אל תפחד על כן אין אלהים לנגד עיניו: כי החליק · מגזרת אמריה החליקה כמו ואנכי איש חלק כי החליק דבר הרע בעיניו למצוא השם עונו וישנאהו על דרך האלהים מצא את עון עבדיך: דברי · ונקשר חדל עם למ"ד כמו ויחדלו לבנות העיר: און · על משכבו בלילה: יתיצב · הפך המשכב ביום: על דרך לא טוב · מצות לא תעשה: רע לא ימאס · הטעם כפול: יי' · נראתה הה"א החסירה ממלת יי' בשמים הכין כסאו על כן נפתח הבי"ת וטעם זה הפסוק כי אני עבד השם כי אדע כי חסדו פולל הכל והטעם כי אין למעלה מהשמים במראה העין ויש אומרים כי השמים מקור החסד ומבוע האמונה: צדקתך · אמר ר' משה כי צדקתך לא יוכלו בני אדם שאתה כי היא כהררי אל והנכון כי היא נשגב' לדעתה כהררי אל התקיפי' שלא יוכל אדם להגיע לשם וככה דעת משפטיך כתהום רבה שהיא עמוקה שלא יראנה אדם וטעם אדם ובהמה שהוא ישפוט כל מרגיש על דרך ומיד כל חיה אדרשנו:

תהלים לה–לו

רָאִיתָה יְהוָה אַל־תֶּחֱרַשׁ אֲדֹנָי אַל־ כב
תִּרְחַק מִמֶּנִּי: הָעִירָה וְהָקִיצָה כג
לְמִשְׁפָּטִי אֱלֹהַי וַאדֹנָי לְרִיבִי:
שָׁפְטֵנִי כְצִדְקְךָ יְהוָה אֱלֹהָי וְאַל־ כד
יִשְׂמְחוּ־לִי: אַל־יֹאמְרוּ בְלִבָּם הֶאָח כה
נַפְשֵׁנוּ אַל־יֹאמְרוּ בִּלַּעֲנוּהוּ: יֵבֹשׁוּ כו
וְיַחְפְּרוּ יַחְדָּו שְׂמֵחֵי רָעָתִי יִלְבְּשׁוּ־
בֹשֶׁת וּכְלִמָּה הַמַּגְדִּילִים עָלָי: יָרֹנּוּ כז
וְיִשְׂמְחוּ חֲפֵצֵי צִדְקִי וְיֹאמְרוּ תָמִיד
יִגְדַּל יְהוָה הֶחָפֵץ שְׁלוֹם עַבְדּוֹ:
וּלְשׁוֹנִי תֶּהְגֶּה צִדְקֶךָ כָּל־הַיּוֹם כח
תְּהִלָּתֶךָ:

לו

א לַמְנַצֵּחַ
לְעֶבֶד־יְהוָה לְדָוִד: נְאֻם־פֶּשַׁע לָרָשָׁע ב
בְּקֶרֶב לִבִּי אֵין־פַּחַד אֱלֹהִים לְנֶגֶד
עֵינָיו: כִּי־הֶחֱלִיק אֵלָיו בְּעֵינָיו לִמְצֹא ג
עֲוֹנוֹ לִשְׂנֹא: דִּבְרֵי־פִיו אָוֶן וּמִרְמָה ד
חָדַל לְהַשְׂכִּיל לְהֵיטִיב:
אָוֶן יַחְשֹׁב עַל־מִשְׁכָּבוֹ יִתְיַצֵּב עַל־ ה
דֶּרֶךְ לֹא־טוֹב רָע לֹא יִמְאָס: יְהוָה ו
בְּהַשָּׁמַיִם חַסְדֶּךָ אֱמוּנָתְךָ עַד־שְׁחָקִים:
צִדְקָתְךָ כְּהַרְרֵי־אֵל מִשְׁפָּטֶךָ ז
תְּהוֹם רַבָּה אָדָם וּבְהֵמָה תוֹשִׁיעַ יְהוָה:

תרגום

חֲמִיתָא יְיָ לָא תִשְׁתּוֹק יְיָ לָא תִתְרַחִיק
מִינִי: אִתְּעַר וְתַקִּיץ לְדִינִי אֱלָהַי וּמָרֵי
נִיצְחָנִי יְיָ לְהִתְגָּרְתִי: דּוּנְיָתִי כְּצִדְקָתָךְ
יְיָ אֱלָהַי וְלָא יֶחְדוּן עֲלָי: לָא יֵימְרוּן
בְּלִבְּהוֹן חֲדִיאַת נַפְשָׁנָא דִילְמָא
יֵימְרוּן גְמַרְנָא יָתֵיהּ: יִבַּהֲתוּן וְיִתְכַּנְעוּן
כַּחֲדָא דַחֲדַיִין עַל בִּישׁוּתִי יִלְבְּשׁוּן
בַּהֲתָא וְכִיסוּפָא דְמִתְרַבְרְבָן עֲלָי:
יְבוּעוּן וְיֶחְדוּן תִּיבְעֵי צִדְקִי וְיֵימְרוּן
תְּדִירָא יִסְגֵּי יְקָרָא דַייְ דְצָבֵי שְׁלָמָא
דְעַבְדֵיהּ: וְלִישָׁנִי תְּרַנֵּן צִדְקָתָךְ כּוּלֵי
יוֹמָא תּוּשְׁבַּחְתָּךְ: לְשַׁבְחָא לְעַבְדָא
דַייְ לְדָוִד: אָמַר מְרָדָא לְחַיָּבָא
בְּמְצִיעוּת לִבָּבִי לֵית דְּחַלְתָּא דַייְ
לָקֳבֵיל עֵינוֹי: אֲרוּם שְׁעִיעַ לֵיהּ בְּעֵינוֹי
לְמַשְׁכַּח חוֹבִין לְמִסְנֵי אוּלְפָנָא: מִילֵי
פּוּמֵיהּ רִישְׁעָא וּנְכִילוּ פְּסַק לְמַשְׂכַּל
לְאוֹטָבָא: רְשִׁיעָא חֲשִׁיל עַל שִׁוְויֵהּ
יִתְעַתַּד עַל אוֹרַח דְּלָא טַב בִּישׁ לָא
יִרְחַק: יְיָ בִּשְׁמֵי שְׁמַיָא טַב הֵימְנוּתָךְ
עַד שְׁחָקֵי: צִדְקוּתָךְ רָמָא הֵיךְ טוּרַיָא
תַּקִּיפַיָּא דִּינָךְ עֲמִיקִין הֵיךְ תְּהוֹמָא
רַבָּא בְּנֵי נָשָׁא וּבְעִירָא תִּפְרוֹק יְיָ:

כל כת' אלי במ"ה · ל' · י"ו ג' כתי' כן · ח' וכל אב"ף · ע' · כ"ג פסו' ריש' ומלעו אל אל · ל' · ל' ומלי · ט' רפין · ג' י' · ד' · ב' · ג' · ה' · ה' · ל' ג'

מסרה

אלהי ח' קמצין זקפין וסימ' נמסר בסדר בלק וכל אס"ף דכוו': בלבם ט' וסימ' נמסר ביחזקאל סימ' י"ד: החפץ ג' וסי' לעיל סימן ל"ד: ולשוני ג' וסימ' נמסר לעיל

בסיפרא סימן כ"ב: לו' למנצח לעבד יי' לדוד ב' וסי' את דברי השירה הזאת · נאם פשע לרשע: ומרמה ה' וסימ' ופקדו על כל הרולג · תאבד דברי כזב · ואתה אלהים תורידם · דברי פיו און ומרמה · הוות בקרבם ולא ימיש: משפטיך תהום רבה חד מן ד' מלין בקריאה עטור סופרים וסימ' אחר תעברו · אחר האסף אל עמך קדמו שרים אחר נוגנים משפטיך תהום רבה:

מ"ע ספורנו ז"ל

אל תחרש · מלהבוש את שונאי מידם: אל תרחק · מלקבל תפלתי: העירה · מדת רחמיך לקבל תפלתי: והקיצה את מדת הדין לריב את ריבי מידם: שפטני כצדקך · לא כחטאי: אל ישמחו אל יאמרו בלבבנו · אל לא יתפארו שהם השפיטוני · יבושו · בשובי למלכותי: המגדילים עלי: שמעי בן גרא וסיעתו: ישמחו חפצי צדקי · ישמחו על שהצדקת דיני: יגדל ה' · תגבר מדת רחמים על מדת הדין: צדקך · מדת הדין משותפ' עם מדת רחמים: תהלתך שבידך לעשות זה כראוי לעלך:

זה המזמור על אחיתופל שיעץ את אבשלום לשכב עם פלגשי אביו · אמר:

נאם פשע לרשע בקרב לבי · אומר לי אותו הפשע שיעץ אחיתופל לרשע לאבשלום המורד באביו: אין פחד אלהים לנגד עיניו · שאף על פי שאחיתופל גדול בתורה אין לו יראת אלהים כלל: כי החליק אליו · אחיתופל לאבשלום לתת שבה לזה הפעל המגונה כאמרו וחזקו ידי כל אשר אתך: למצוא עונו לשנוא · וכוונתו היתה למצא עון שישנא אשר בו יוליד שנאה בין אב לבן: דברי פיו און · נגד התורה: ומרמה · שלא היתה עצתו זאת אלא מיראתו פן ישלים אבשלום עם אביו ויהיה קולר תלוי בצוארו: חדל להשכיל להיטיב · שלא היה השכילו בתורה להיטיב אבל היה להגדיל שמו · און יחשוב על משכבו · והוא בלי ספק חושב הפך דברי תורה: יתיצב על דרך לא טוב · נוטה לאפיקורסות · ובזה: רע לא ימאס · בתתו עצה לגלות ערוה: ה' בהשמים חסדך · בתתך תורה כאמרו מן השמי' השמיעך את קולו · ואמונתך · אמתה של תורה: עד שחקים · מתוך האש שהיתה עד לב השמים: צדקתך · להורות אמתה של תורה בעופתים שכלויים היא: כהררי אל · כהררים תלוים ברומו של עולם ובלתי מקבלים השתנות: משפטיך · הדינים והמצוות: תהום רבה · נוית לעשותם בעולם הזה שהוא תהום השפלות · ובזה: אדם · שהם חכמי הדור בעלי חכמה ובעל מעשים · ובהמה שהם ההמון שאין בידם אלא קנת מעשים: תושיע · סיהיה לכלם חלק לע"ה · ונם עתה הושע שלא ימשכו המון אחר דעת אחיתופל:

תורת חכד תהילת ה'

מרמות יחשובון · או יר' עם היותם כמעט בבקיעי ארץ כאשר היו בני קרח דברי מרמו' יחשובון מה שלא עשו כן בני קרח רק ששבו אל ה' · או יר' ועל אותו המעשה של בקיעי ארץ של עדת קרח דברי מרמות יחשובון בהיותם רוצים לומר שלא היה נס ואינם מאמינים בו: וירחיבו עלי פיהם וגו' יר' כבר ראתה עינינו האח האח פעמים רבות וגם עתה בדוד נראה כמו כן האח האח: ראית ה' אל תחרש יר' דבר זה נוגע בכבודך וא"כ אתה ה' אל תרחק ממני רק הראה להם היותי אחד מיוחד מחשוביך וכו' · העירה והקיצה למשפטי וגומר יר' אתה ה' בעצמך ובכבודך ולא ע"י מלאך ולא ע"י שרף ואם יש בי עון המיתני אתה והביאם אל תביאני והוא אומר שפטני כצדקך ה' אל יאמרו בלבם וגו' יר' אל יאמרו האח כפעמו פעמים אחרות וגם עתה יהיה זה לנו וכן אל יאמרו בלבם הדבר הזה הוא לנו כאילו כבר עשינו בו כרצוננו ובלענוהו: יבושו ויחפרו יחדו וגומר יר' יבושו ויחפרו יחדו שמחי רעתי בכל פעם ופעם שהיתה לי איזו רעה וילבשו בושת וכלימ' המגדילים כעת עלי: ירונו וגומר יר' ירונו וישמחו חפצי צדקי ויאמרו תמיד יגדל ה' החפץ שלום עבדו שהוא ית' חפץ בשלום עבדו כו' כביכול יגדל שם ה' בהיותו חפץ בשלום עבדו: ולשוני תהגה צדקך כל היום תהלתך על כל מה שעשית עמדי · או יר' אני מחשב לצדקה גדולה מה שאני יכול להלל כל היום ונסמך מזמור זה אל הקודם אליו לפי שבקודם אליו אמר פודה ה' נפש עבדיו ובמזמור זה היתה תפלתו של דוד על שיבושו ויכלמו מבקשי נפשי שהוא ג"כ מעבדיה' הגדולים והוא מה שסיים באומר ויאמרו תמיד יגדל ה' החפץ שלום עבדו והוא מה שהתחיל במזמור הבא באומר למנצח לעבד ה':

לו למנצח לעבד ה' לדוד נאם פשע יר' מה שאומר הפשע אל הרשע בקרב לבי כלומר לפי דעתי הוא שאין פחד אלי"ם לנגד עיניו של אלי"ם כלומר איננו משגיח לראות אם אנשי העולם פוחדים ממנו אם לאו ופירושן של דברים אלו הם כי כל האד' כאשר יחטא ואשם יברא בריה חדשה והוא שטן להשטין אליו והוא קטיגורו המבקש המיתו וכפי כח שיהיה החט' והעון יהיה כחו של משטין זה להשטין עליו והוא רוצ' להכשילו תמיד עד שתתרצה ותתעלם חבילת פשעיו וזדוניו · ולהיות זה כן לכן אמר דע"ה כי זה הפשע שעשה הרשע כאשר ירצה לקטרגו ולפתותו הומר אליו כי אין ה' משגיח ומביט בתחתונים: כי החליק יר' זה הקטיגור הנברא מן הפשע הוא ידע אמתתו ית' ועכ"ז מתכוין לפתותו כדי למצוא עונו לשנוא יר' כדי שהיום או למחר ימצא הקטיגור הזה הנעשה מן הפשע את הקטיגור הנעשה מן העון ויהיו הם שני עדים לרעתו של הרשע אשר עשאם ובכן ישנא זה הרשע מאת ה' צבאות: דברי פיו און וגו' חדל וגו' יר' הנה הש' ית' מודד לו במדה שמדד כי הוא חדל להשכיל את פתויו אשר אם היה משכיל אות' היה מטיב לעצמו הרבה מאד ולא היה מתפתה ממנו: און יחשוב וגו' יר' און יחשוב הפשע על משכבו של הרשע יתיצב על דרך לא טוב יר' על דרך שאינו טוב וג"כ איננו רע ושם יתיצב בפתויו שהמפתה אותו או בהיותו בדרך לא טוב ומזה יבא להתפתות עד כי רע ממש לא ימאס: ה' בהשמים וגו' יר' הפשע אומ' לו שאינך משגיח בעולם ואתה ה' בהשמים חסדך ואמונתך עד שחקי' והם שאר הגלגלים וכמו ספרי המפרשים: צדקתך כהררי אל וגו' יר' וכמו כן צדקתך היא כהררי אל כי בכלם אתה משגיח ומשפטיך הם עד תהום רבה כדי להושיע את האדם ואת הבהמ' אשר בראת:

אבן יחייא

ראיתה ה' וגו' ראיתה ה' הצאה שלהם על עיניכו בו הא' כליונו בע"הז והב' כליונו בבא: כליוני בזה · ואל תחרש מלהראות להם ההפך · וגם ראיתה אדני ההאח · על כליוני בבא ולכן אל תרחק ממני כי האובד לא ידבק האלוה בו · העירה וגו' ר"ל העירה והקיצה למשפטי בהאח על כליוני בזה אלהי ואדני העירה והקיצה לריבי על ההאח מהבא · שפטני וגו' ר"ל ואם תרצה לשפוט אותי על עונותי אנא שפטני בצדקת' ובמדת הרחמים ה' אלהי · ואל באפך פן תמעיטני וישמחו אויבי לי · אל יאמרו וגו' וזה למען שלא יאמרו בלבם האח ושמחה לנפשנו על כליוני מהע"הז · ושלא יאמרו בלענוהו מהע"הב · יבושו ויחפרו וגו' · ר"ל אבל יבושו ויחפרו יחדיו שמחי רעתי בע"הז · וילבשו בושת וכלימה המגדילי' פיהם עלי לאמר כי אין לי תקוה בעולם שכלו טוב · ירונו וגו' וירונו וישמחו חפצי צדקי בע"הז שר"ל כי חפצים שה' ישפוט אותו בצדק וברחמים ולא במדת הדין · ויאמרו תמיד וגו' ר"ל הקבוץ מכל אחד מהחפצים שלום עבדו מה' כמוני בע"הב · יאמרו תמיד יגדל ה' וגו' ולשוני וגו' ר"ל ולשוני תהגה צדקך בע"הז וכל היום תהילתך בעולם הבא:

לו למנצח לעבד ה' וגו' המזמור הלז עשאו דוד על דואג וזולתו מהכבלים המתחסדים ומראים טלפיה' להראות עצמם כבעלי אמונה ובקרבם אורבם לכפור בפינותיה' ולכן קרא עצמו בהקדמת המזמור בשם עבד ה' להיותו הפכיי ובגדיי להם ולא מחשבותיו מחשבותיהם · נאום פשע וגו' הנה יפולו החטא והפשע בג' · היינו במחשב' ובדבור ובמעשה · ולכן אמ' המשורר כי בלבו ובקרב מחשבתו הוא חושב הפשע מהרשע בשלשתם · וזהו אומרו פשע לרשע בקרב לבי · וכנגד הדבור אמר נאום פשע לרשע וגו' שר"ל הפשע בדבור ובנאום הוא בקרב לבי · וכנגד המחשב' אמר אין פחד אלהים לנגד עיניו · שר"ל הפשע והרשע במחשבתו להיותו כופר מה שלכן אין פחד אלהים לנגד עיניו · הוא בקרב לבי · וכנגד המעשה אמ' כי החליק אליו בעיניו למצוא עונו לשנוא · שר"ל הפשע מהרשע במעשה הוא בקרב לבי ומחשבתי · וזה כי הוא החליק לעצמו והנעים לעצמו בעיני שכלו הכופר ובטענותיו הכוזבות היות טוב למצוא העון ולתפש אותו ולשנוא ולעשות שבע תועבות ה' אשר שנא · וזה לחושבו כי לית דין ולית דיין ולית עלם אחרן · דברי פיו וגו' עוד חזר להזכיר שנית שלשתם · וכנגד הדיבור אמר דברי פיו און ומרמה · ואין ראוי להאמין לדבריו הנראים טובים · להיות כי בלבו חושב רעה ומרמה · וכנגד המחשבה אמר חדל להשכיל · וכאומרו הכניא השכל וידוע אותי · וכנגד המעשה אמר חדל להטיב · און יחשוב וגו' עוד חזר שלישית להזכיר שלשתם · וכנגד המחשבה אמר און יחשוב על משכבו · וכנגד המעשה אמר יתיצב על דרך לא טוב · וכנגד הדבור אמר רע לא ימאס שר"ל בלשון הרע לא ימאס · ה' בהשמי' וגו' בא המשורר לבאר ולפרט אמונתו ממנו עבד ה' באלוהו הפך אמונת הרשע המכחיש · ופי' פעולותיו השלשה בארץ והם עושה חסד משפט וצדקה בארץ אשר באלה חפץ · וכנגד החסד אמר ה' בהשמים חסדך ואמונתך עד שחקים · שר"ל פעולת החסד שלך תוכר בבריאת העולם כי עולם חסד יבנה · ואף שלא הזכיר מהב' עולמות רק השמי' · הוא להעלם עולם המלאכים מבני תשיבותו · ולפחיתות עולם השפל ולכן אחז הדרך האמצעי · ואמר כי אף שהשמים לפעלתם הם בהירים וזכים הנה להיותם הווים וכל הווה נפסד היה ראוי להם ההפסד והיותם שחקים שחוקים · כשפר לולי אמונת ה' שנותן להם האמונה והקיום ומעמידם כנחיים וזהו אומרו אמונתך עד שחקים · שר"ל אמונתך מעמיד' לעד ולעולם אף שמטבעם היה ראוי להיותם שחקים ושחוקים · צדקתך כהררי וגו' וכנגד הצדקה והיא הצלת העשוק...

מנחת ערב

נאם פשע לרשע וגו' אז"ל עיגא וליגא ת"י סרסורי דחטאה ניגהו והפרכור הראשון הוא העינים כי ע"י ראייה העין הלב חומד כמ"ש איוב ברית כרתי לעיני וע"כ מה אתבונן בלבי על בתולה כי ע"י שאיני מסתכל בעין איני מתבונן בלבי וזה נאם פשע לרשע בקרב לבי' לנגד לרשע שאין פחד אלקי' לנגד עיניו: כי החליק אליו וגו' זה טעם אחר שהרשע עובר על פשע מפני שאינו נעשה...

רשי

מה יקר חסדך · אינו כדי להמשך על הרשעים הללו אבל בני אדם אשר בצל כנפיך יחסיון הם ירויון מדשן ביתיך וגו': אל תבואני רגל גאוה · אל תבא עמי רגל הרשעי' הללו בעת קבול שכר להיות חלקם עם הצדיקים לשון חלק · אהלאפר"טיאה בלע"ז: ויד רשעים אל תנידני · ממקומי כבואי לירש משנה חלקי וחלקו בטובה כענין שנא' לכן בארצם משנה יירשו ואז שם נפלו פועלי און שיבינו במפלת' ושם דחו ולא יכלו קום: אל תתחר במרעי' · מוכיח את ישראל הו' שלא יתחרו בהצלחת המרעים לעשות כמעשיהם כמו ואיך תתחרה את הסוסים לרוץ במרוצת' אאטי"ר בלע"ז: אל תקנא בעושי עולה · לעשות עולה כמותם: ימלו · שרוג"ט טרנק"יין בלע"ז לשון כריתה: בטח ביי' · ואל תאמר אם לא מגזול ומגנוב או אתן א לעני צדקה במה אתפרנס: ועשה טוב · ואז תשכון ארץ לאורך ימי' ותרעה אמונה תאכל ותתפרנס משכר האמונ' שהאמנ' בהקב"ה לסמוך עליו ולעשו' טוב: והתענג על יי' · התענג בתפנוקים על משענתו של הקב"ה: גול על יי' דרכך · גלגל עליו כל צרכיך: דוס

מַה־יָּקָר חַסְדְּךָ אֱלֹהִים וּבְנֵי אָדָם בְּצֵל כְּנָפֶיךָ יֶחֱסָיוּן׃ יִרְוְיֻן מִדֶּשֶׁן בֵּיתֶךָ וְנַחַל עֲדָנֶיךָ תַשְׁקֵם׃ כִּי־עִמְּךָ מְקוֹר חַיִּים בְּאוֹרְךָ נִרְאֶה־אוֹר׃ מְשֹׁךְ חַסְדְּךָ לְיֹדְעֶיךָ וְצִדְקָתְךָ לְיִשְׁרֵי־לֵב׃ אַל־תְּבוֹאֵנִי רֶגֶל גַּאֲוָה וְיַד־רְשָׁעִים אַל־תְּנִדֵנִי׃ שָׁם נָפְלוּ פֹּעֲלֵי אָוֶן דֹּחוּ וְלֹא־יָכְלוּ קוּם׃

לז לְדָוִד ׀ אַל־תִּתְחַר בַּמְּרֵעִים אַל־תְּקַנֵּא בְּעֹשֵׂי עַוְלָה׃ כִּי כֶחָצִיר מְהֵרָה יִמָּלוּ וּכְיֶרֶק דֶּשֶׁא יִבּוֹלוּן׃ בְּטַח בַּיהוָה וַעֲשֵׂה־טוֹב שְׁכָן־אֶרֶץ וּרְעֵה אֱמוּנָה׃ וְהִתְעַנַּג עַל־יְהוָה

ה וְיִתֶּן־לְךָ מִשְׁאֲלֹת לִבֶּךָ׃ גּוֹל עַל־יְהוָה דַּרְכֶּךָ וּבְטַח עָלָיו וְהוּא יַעֲשֶׂה׃ וְהוֹצִיא כָאוֹר צִדְקֶךָ וּמִשְׁפָּטֶךָ כצהרים

תרגום

כַּמָּה יַקִּיר טוּבָךְ יְיָ וּבְנֵי נְשָׁא בִּטְלַל שְׁכִינְתָּךְ יְשׁוּרוּן לְרוֹחֲצָן׃ יִתְרַוְיוּן כִּדְהֵין בִּרְכְּתָא דְבֵיתָךְ וּמַבּוּעַ בְּסִימוּתָךְ תַּשְׁקִינוּן׃ אֲרוּם עִמָּךְ טִיפֵי מַיִין חַיִּין בִּזִיו יְקָרָךְ נֶחֱמֵי נְהוֹרָא׃ נְגוֹד טוּבָךְ עַל יָדְעָךְ וְצִדְקָתָךְ עַל תְּרִיצֵי לִבָּא׃ לָא תְאִירְעִינַנִי רִיגְלָא דְגֵיוָתָנָא וִידֵיהוֹן דְּרַשִׁיעַיָּא לָא תְטַלְטְלִנַנִי׃ תַּמָּן נְפַלוּ עָבְדֵי שְׁקַר יִדְחֲיַין וְלָא יוֹסִיפוּן לְמִיקָם׃ לְדָוִד לָא תִתְגָּרֵג בִּמְבָאֲשִׁין לְמֶהֱוֵי דִּכְמֵיהוֹן וְלָא תִטְנִין בְּעָבְדֵי טְלוֹמָא לְמִזְדַּוֵּג עִמְּהוֹן׃ מְטוּל דְּסוֹפֵיהוֹן הֵיךְ עִשְׂבָּא בְּסַרְהוֹבַיָּא יִתְמוֹלְלוּן וְהֵיךְ יְרוֹק דִּיתְאָה יִנַּתְרוּן׃ רְחִיץ בְּמֵימְרָא דַּיְיָ וַעֲבִיד טַב שְׁרֵי אַרְעָא וְחָסִין בְּהֵימְנוּתָא׃ וְתִתְפַּנִּיק עַל יְיָ וְיִתֵּן לָךְ מִשְׁאֲלֵי לִבָּךְ׃ גְּלֵי עַל יְיָ אוֹרְחָתָךְ וּסְבוֹר עַל מֵימְרֵיהּ וְהוּא יַעֲבֵד׃ וְיַפּוֹק הֵיךְ נְהוֹרָא צִדְקָךְ וְדִינָךְ הֵיךְ טיהרא

אבן עזרא

מה · בעבור שהזכיר אדם ובהמה הזכיר הנכבדי' מהאדם ומה יקר ישרת בעבור שני' כמשפט כאילו כתוב ומה יקרי' בני אדם אשר בצל כנפיך יחסיון או מה יקר לכל אחד מהם: ירויון · כמו ירביון וטעם ביתך הם המתבודדים לעבוד השם בבית' והעבודה תדשן נפש ודעת השם תעדנם וטעם נחל שלא יפסק: כי · מקור חיים · חיי הנשמה העליונ' שלא תמות: באורך נראה אור · כינוי לשכר העולם הבא כי אין דבר בעולם הזה נכבד מהאור והוא עצם ואיננו גוף: משך · טעם ליודעיך שהם במעלה העליונה והזכיר משוך בעבור שחסדו בשמים ומשוך משמש בעבור אח' והוא ומשוך צדקתך לישרי לב שיש להם מעשי' טובי' ואם לא היו כמו יודעי השם: אלי הטעם אל תבואני רגל · אנשי גאוה והטע' על דרך ישכבנה כאילו אמר שלא יתחברו עמו בבית השם: ויד · הזכיר הרגל והיד וטעם אל תנידני מדשן ביתך למקום אחר: שם · הטעם יפלו במקו' שחשבו להנידני שם לפני בואם אלי ויש אומרי' ברוץ הרגל לבוא אלי תכשל ובהתחזק היד להנידני יהיו דחוי' כמו דחה דחיתני לנפול ופי' שם כמו אז וכמוהו שם יצעקו ולא יענה ויתכן היות שם רמז למקום שנפלו שם פועלי און בימים קדמונים והטעם שאדע כי יד רשעי' לא תנידני כי יפלו הם כאשר נפלו הדומים להם בזמן שעבר: לדוד · אל תתחר · יש אומרים כי תתחר מבנין התפעל החציר הוא הירק וככה המלאח

מסרה

גראה ה' וסימ' נמס' בישעיה סי' ה' וירמיה סימן מ"ב · ל"ז לדוד ז' בטעם וסימ' נמסר לעיל בסיפרא סימן כ"ו · ימלו ב' וסימ' כי כחציר מהרה ימלו · וכראש שבולת ימלו · משפטיך ה' חס' יו"ד בלישנא בקריאה וסימ' כן משפטיך אתה חרצת · והוציא כאור צדקך ומשפטיך כצהרים · ואל תצל מפי דבר אמת · קולי שמעה כחסדך ומשפטיך · תחי נפשי ותהללך:

מגזרת חרון וטעם במרעי' בעבור המרעי' ויהי על משקל אל תחגר בם וי"א כמו תתחרה את הסוסים אע"פ שהוא מהבנין הקל: כי · הריס חציר את החציר ואת הבצלי': ימלו · מפעלי הכפל אע"פ שהלמ"ד חסר דגש כמו העיזה פניה: בטח · אמר רבי משה הנכון להיותו עשה טוב ובטח ביי' רעה אמונה ושכון ארץ ויתכן היות האחרון שבת הראשון אם תעשה טוב תהיה לבטח ואם תרעה אמונה תשכן ארץ ולפי דעתי בעבור כי הקנאה בעושי עולה בעבור עושר שהם בוטחי בו על כן אמר בטח ביי' ואל תמנע מעשות טוב וטעם שכן ארץ כל ימי חייך תשכן על הארץ · רעה אמונה כמו שומר אמוני' כי הרועה כמו שומר ויש אומרים טעם ורעה שלא יאכל גזול ועשוק כבני עולה: והתענג על יי' · שתבקש צרכיך כשכיר יקוה פעלו: גול · על משקל טוב כדרך השלך על יי' יהבך והדרך כמו צרכך וכמוהו לב אדם יחשב דרכו: והוציא · הטעם שיעשה צרכך ויתכסה בגלוי כמו האור אז יראה לצדק:

דוס

מ"ע ספורנו ז"ל

מה יקר חסדך · במתן תורה: ובני אדם · ישראל שקראם אותם: בצל כנפיך יחסיון · בעולם הזה ובו: ירויון מדשן ביתך · ונחל עדניך תשקם בעה"ב: כי עמך מקור חיים · נשמי עולמים: באורך · ירצה שבאורך נראה אור ולא ימפם אחיתופל את ישראל ולא יסור שיני חכמי': משוך חסדך · בלי הפסק: ליודעיך · לעוזרם להתבונן בתורתך: וצדקתך · מופתי שכליים שם רית בתורתך משוך: לישרי לב: אל תבואני רגל גאוה · אחיתופל שאמר אקימה וארדפה אחרי דוד: אל תנידני שאנוס מפניה' בהשיגם אותי ואודם לשפך באמרי: שם נפלו פועלי און · אחיתופל וסיעתו נפלו ממועצותיה' לפני אבשלום בעצת חושי הארכי: דוחו ולא יוכלו קום · שלא תקובל עוד עצתם:

זה המזמור אמר דוד על מלכי בית דוד הכשרים מרחבעם בן שלמה שנחלקה מלכותו עד חזקיהו שחזרה אז כל המלוכה למלכי בית דוד ובכן · אמר:

אל תתחר במרעים · אתה רחבעם שלקח ירבעם את רב מלכותך אל תתחר בו להלחם עליו ועל סיעתו המחזיקים בידו: כי כחציר מהרה ימלו · אם תתמיד אתה ללכת בדרכי ה': לכן עשה טוב ורעה אמונה · בקיום שלא תסור מדרכי ה' כמו שעשית אחר ג' שנים למלכותך: והתענג על ה' · התענג בעבודתו: ויתן לך משאלות לבך · שהוא אבדן המורדים בך: צדקך · שלא יסור שבט יהודה מזרעך:

דוס

מנחת ערב

לדוד אל תתחר וגו' · אז"ל צדיק וטוב לו טוב לשמים וטוב לבריות צדיק ורע לו טוב לשמים ורע לבריות רשע וטוב לו רע לשמים וטוב לבריות רשע ורע לו רע לשמים ורע לבריות וז"ש אל תתחר במרעים שהם רע לשמי' וטוב לבריות שיש להם טובת בעה"ז מכ"ש שאל תקנא בעושי עולה שהם גם רע לבריות שיש להם הותי גהינם · ועל שהם טוב לבריות אמר כי כחציר מהרה ימלו המשילם לחציר שיש בו איזה תועלת כשימול למאכל בהמות והשקה כמו כן יש איזה תועלת לאלו הרשעים שהם רע לשמי' לבד שאין רעתם כ"כ גדולה ויש להם טובה בעה"ז אמנם אלו עושה עולה שהם ג"כ רע לבריות כירק דשא יבלון שאין בו תועלת כלל · בטח בה' להיות טוב לשמים ועשה ט"ב לבריות או שכן ארץ בעה"ז יהי' טוב לך ורעה אמונה לעה"ב כמו שדרשו ז"ל על פסוק אל אמונה לבלם שכר טוב לצדיקים לעה"ב · והתענג על ה' וגו' אז"ל שכל מזונותיו של אדם קצובי' לו מר"ה חוץ מהוצאת שבת וי"ט שאם מוסיף מוסיפין לו וזה נאמר אם הוא מרבה בהוצאה לכבוד המקום ב"ה שצוה לענג השבת משא"כ אם הוא אוכל להנאת עצמו בלבד לא לכבוד השבת אין זה בכלל הוספה כמו שדרשו ז"ל צדיקי' ילכו בה זה שאוכל פסחו לשם פסח ופושעים יכשלו בה זה שאוכל להנאת עצמו · וז"ש והתענג על ה' ויתן לך וגו' כשתהי' מתענג על ה' ולכבודו אז יוסיף לך גם הוא על מה שקצב לך:

אבן יחייא

מה יקר וגו' אחרי הזכירו · חסד ה' בעולם הזה בא לבאר כי יש לו חסד גדול יותר בעולם הבא וזהו אומרו מה יקר חסדך וכמה הוא יותר יקר החסד ההוא בעולם הנשמות בהיותך אלהים ודן לכל איש כדרכיו וכפרי מעלליו · ובני אדם וגו' ר"ל שהחסד יהיה בשבני אדם אשר בצל כנפיך יחסיון בהיותם בעה"ז או בעולם הבא אשר הוא ביתך ירויון מהדשן ההוא · ור"ל ירויון מדשן עולם המלאכים הנקרא בית ה' והדשן ההוא כי ישיגום וישיגו השגתם · ונחל עדניך תשקם ר"ל כי ישיגו יותר מהם בעולם האלהי · כי גדולים צדיקים גמורים ממלאכי השרת · כי עמך מקור וגו' ר"ל ולא די שישיגו השגה נפלאה בעולם האלהי כי עוד ישיגו מעצמות האלוה אשר יהיה אפשר כפי טבע השגת' להשיג · וזהו אמרו באורך כי עמך ר"ל אשר עמך אתה שהוא מקור חיים כלאה אור מה וכשיג השגה מה · משוך חסדך וגו' היא תפלת המשורר לאל לאמר משוך חסדך ליודעיך כמוכי בעולם הזה להמציא די טרפי בנקלה ושלא יאכלו זרים חילי · ומשוך צדקתך לישרי לב כמוכי להצילני ממבקשי רעתי · אל תבואני וגו' · בא לבאר אומרו משוך חסדך וגו' לבל יבואני שר"ל יבוא אלי רגל גאוה מהרשע לאכול את בשרי · וכנגד אומרו צדקתך לישרי לב אמר ויד רשעים אל תנידני · כי הרשעים הם מכחישי ה' אשר מבקשים תמיד להכיר לב ישרי הלבב התמימים עם ה' אלהיהם · שם נפלו וגו' ר"ל או · כי יהיה טעמו כמו שם יצעקו ולא יענה · ור"ל או בבוא רגלי הגאוה עלי יפלו הפועלי און ההם ולא יהיה להם כח ברגליהם · דוחו ולא יכלו קום · ר"ל ואז בבוא הרשעים להנידני ולהדיחני · הם ידחו ולא יוכלו קום והוא עבר במקום עתיד:

לז לדוד אל וגו' המזמור הלז עשאו דוד להראות גודלתו ההבדל שיש בין עבד ה' לרשע אשר הזכיר ענינם במזמור הקודם · כי תכלית הרשע הוא ההפסד וכליון חרוץ · ותכלית הבוטח בה' מעבדיו הוא להתענג בו בשובע שמחות את פניו · אל תתחר וגו' ר"ל אל תתערב והוא כגזר מן ואיך תתחרה את הסוסים אף כי הוא נבדל ממנו בבנין · כי שרשו תחר · ור"ל אף כי אתה רואה אותם חזקים כראי מוצק ועומדים על תלם ואין שטן ואין פגע רע להם · של תתערב עמהם לעשות כמעשיהם · ואפי' במחשבתך לא יעבור מחשבת פגול מקנאה · כי בשום אופן של תקנא בעושי עולה · והנה במעשה קראם מרעים להיותם בטבעם תמיד פועלי הרע · ובמחשב' קראם עושי עולה כי אף שתמיד מחשבת' פגומה · לא יעשו המעשה הפגום כי אם לפעמים ובמסתרים ולכן לא יחול עליהם שם מרעים בהחלט · כי כחציר וגו' ר"ל והנה אלמדך להועיל של תתחר במרעים · להיות כי פתאום יבוא אידם וכחציר מהרה ימלו שר"ל יכרתו · והנה חצר הוא העשב הנקצר למאכל הבהמות הנקרא פיי"ני בלע"ז · וגם איעצך של תקנא בעושי עולה · להיות כי אחריתם יהיה כבל · וכירק דשא יבולון · כי אף שהירק הוא מאכל אדם ולא יכרת כלו בפעם אחת כחציר הנה בטבעו אחרי היותו דשא מזריע זרע על הארץ ימי' מה יקיבם ויבול · ושכר יחם העונש לעונש כיחם החטא לחטא · והמרעים חטאם גדול ולכן עונשם הכליה והאבדון מהרה · כי כחציר מהרה ימלו · והעושי עולה יהיו כירק דשא אשר יבול בהדרגה · בטח בה' וגו' ר"ל ואתה לא תהיה מכתתם אבל תפעל ההפך · וכנגד היותם עושי עולה במחשבתם הרעה כי עזב ה' את הארץ · לכך לא כן יחשוב אבל בטח בה' במחשבתך הזכה ועשה טוב כנגד עשותם עולה · וכנגד היותם מרעים ובטבעם תמיד מוכנים אל הפעולה הרעה בגאותם גאה וגאון ודרך רע · אתה שכן ארץ ר"ל תשפיל עצמך כעפר ארץ ורעה אמונה · כנגד היותם מרעים לעושק החמס וריב בעיר · והתענג על ה' וגו' ר"ל ושכר היותך שוכן ארץ ורועה אמונה יהיה כי תתענג על ה' בעולם הארוך · ושכר היותך בוטח בו ועושה טוב · יהיה כי יתן לך משאלות לבך בעולם הזה · גול על ה' וגו' בא לבאר אומרו לעיל בטח בה' · באומרו גול שר"ל טוב ונגלגל דרכך וצורכיך על ה' והשלך עליו יהבך בבטחך בו והוא יעשה כל מעשים בשלימות · והוציא כאור וגומר ר"ל וה' במדת הרחמים אשר לו הנמשלת לאור · תמיד יוציא צדקך אל היש כי יציליך מכל אויב ומציק בעת צרתך וזה בודאי כאור בקר יזרח שמש · כי כאשר השומרי' לבקר לא יבושו · ככה לא תבוש כשתצפה לישועת צדקת ה' · ומשפטיך כצהרים ר"ל כי במדת הדין אשר לו הנמשלת לצהרים · תמיד ישפוט לכל המעיקים אליך וזהו בודאי ובאמת · ויהיה משפטך כצהרים כקרבו' ודינך היך טיהרא והוא עת כאשר הוא ודאי שקיעת האור בעת צהרים ·

תורת חסד תהילת ה'

מה יקר חסדך אלים וגו' יר' לפי האמת חסד גדול עוש' אתה ה' במדת דינך הצדק כי מצד זה יחסיון בני אדם בצל כנפיך לפי שמתוך שלא לשמה יבאו לקיים דבורך לשמה: ירויון מדשן וגו' יר' ירויון מדשן ביתך בביא' המשיח ונחל עדניך תשקם לע"הב · כי עמך מקור חיים יר' כי עמך במה שאתה אלי"ם מקור חיים ובאורך זה נראה אור כאמור א"כ משוך חסדך ליודעיך שאתה ה' ואתה אי"ם וצדקתך לישרי לב שאינם הולכים אחר ההתפלספות: אל תבואני וגו' יר' אל תבואני רגל גאוה לרמות אותי ויד רשעים והוא הפשע והעון שהוא יד ואזן וכלי' לרשעתם ומפלתם אל תנידני מצדקותי שעשיתי כי שם נפלו פועלי און והיא מה שהזכי' בראש המזמור שהרשע יפול ברשתות הפשע · וממהר"יט ז"ל מצאתי כתוב טעם אומ' בקרב לבי יר' לפי דעתי וכוונתי וטעם כי החליק אליו בעיניו יר' כי הרשע אם הוא חוטא הנה הוא מחליק את עצמו בעיניו כי הוא אומ' שהוא משתדל למצוא עונו לשנוא אותו ודברי פיו הן און ומרמה כי הוא חושב לרמות את ה' בטענה שקרית באומ' כי השתדל למצוא עונו לשנוא והו' שקר מפורסם שא"כ למה לא השתדל במצות כדי להטיב את עצמו עכ"ד:

לז לדוד אל תתחר במרעים הם הפועלי האון האמורי' במזמו' הקודם הדומים אל הפשע המפתה אל הרשע ומריע אותו · או יכוין לומ' כי בשום אופן לא יתחבר עם האנשים המרעים לזולתם וגם אם הוא לא יעשה דבר והוא ע"ד מה שביארתי במזמור א' עם מה שאמ' שלמה בני אל תלך בדרך אתם וכו' ובאומ' אל תקנא בעושי עולה יר' וכמו כן אל תקנא בעושי עולה בחברתם של אלו האנשים גם כי הם אומרים לך נארבה לדם נצפנה לנקי חנם שיר' לומ' כי כונתם היא להרוג למי שהוא מוציא דם אחרים ופעלי און וחמס כמו שפי' הר"י בעל העקידה: כי כחציר מהרה וגו' הוא הענין שפירשתי בפסו' בפרוח רשעים כמו עשב וגו' הרחבנו במקומו: בטח בה' וגו' יר' אם תרצה להיותך עשיר אל תלך בדרך זו והיא בהתחברך עם הרשע רק בטח בה' ועשה טוב והוא יכלכלך: ומצאתי כתוב אם תרצה לעשות טוב עשה טובה אני נותן לך שתבטח בה' ע"כ · או יר' בטח בה' ועב"ז עשה טוב ר"ל השתדל בכל מעשיך אשר תעשה וגם אם תראה את עצמך עני שכון על פני הארץ ורעה לעצמך באמונ' ולא תגנוב ולא תגזול וכו': והתענג על ה' יר' והתענג על ה' עם אותו המעט שהוא נותן לך כי לס"ף יתן לך משאלות לבך: גול על ה' דרכך זה יפרוש ע"ד מה שאומר בפסו' חשבתי דרכי ואשיבה רגלי אל עדותיך והוא מובן בעצמו והכונה בו מה שאמר שלמה ע"ה בני אל תלך בדרך אתם וכו' · או אולי כיון למה שהאדם יחשו' בלבו תמיד כי כל מעשיו ומהלכיו ודרכיו אם באכילה ושתיה ואם בשינ' ודומה לזה הכל הם אליו כדי להיותו מוכן מבלי עכוב כלל לעבוד את ה' בלב נכון וחזק והיינו אומר גול על ה' דרכך כלו' תהיה לך בדרכך כונה זו שהכל אתה עושה כדי לעבוד את ה' וכו' ובכן והוציא כאור המתחיל בבקר להאיר לאט לאט עד שיגדל האור הרב רב את צדקך והוא הדבר הקבוע לך מראש השנה לר"ה כי יוסיפו לך בזה · ומשפטיך ר"ל מה שספטוך בר"ה יהי' כצהרים · או יר' והוציא כאור צדקך וגו' ויתן לך כלבבך כ"כ נכסי' עד שתוכל לתת צדקו' הרבה וכן יתן לך כח כדי שתוכל לעשו' משפטיך בשוקיך נגד השמש:

דוס

רשי

דום ליי' · המתן לישועתו כמו אם כה יאמרו אלינו דומו דיונתן ומנחם חברו לשון דממה כמו וידם אהרן וגם כן פתר טוב ויחיל ודומם ודוכם מודה לו: והתחולל · לשון תוחלת: אל תתחר · לאמר ארשיע כמותו ואצליח כמותו: הרף מאף · הרף מהרשיע שלא יבא עליך אף: ועזוב · דבר המביא עליך חמתו של הקב"ה כי המרעים שאתה רואה עתה מצליחים הם יכרתון: ועוד מעט · בשהמתין עוד מעט תראה כי אין הרשע: והתבוננת על מקומו · והסתכל על מקום שהיה שם ואיננו כי מת ואבד: וחורק · כמו חרקו שן חרקי"ג בלע"ז: חרב פתחו · הרשעים פתחו אנקוננ"ט ירכט בלע"ז תגר והרוס מתחילים הרשעים אליהם: טוב מעט לצדיק · טובים מעט אנשים שהולכים לעזרת הצדיקים: מהמון רשעי' רבים · אמרפל וחביריו התחילו מלחמה בעולם בשביל לשבות את לוט ולהתגרות באברהם ומעט אנשים שהיו עם אברהם הצליחו והרגו כל אותן האוכלוסין: יודע יי' ימי תמימים · מכיר את מעשי ימיהם: ונחלתם · וקבול שכרם אתהו לעול' תהיה: כיקר

מסרה

על מקומו ב' וסימ' איש על מקומו יבא בשלום · ועוד מעט ואין רשע: לטבוח ד' ומ"ל וסי' ואני ככבש אלוף יובל לטבוח · כי מלאו ימיכם לטבוח · אורידם ככרים לטבוח · לטבות ישרי דרך' יודע י' מ"ל וסימ' נמסר בספר שמואל חלק א' סימ' כ"ו · תמימים כל תמימים בתמימות מ"ל במ"א חסר י"וד בתרא וסימ' יודע יי ימי תמימים · וכל דבעירא רבנ' כתיב כן בכמ"א מ"ל וסימ' שבעת ימים תעשה שעיר חטאת ליום דיחזקאל:

תהלים לז

בְּצָהֳרָיִם: דּוֹם לַיהוָה וְהִתְחוֹלֵל לוֹ ב' וחסלתן ג' י' ב'
אַל־תִּתְחַר בְּמַצְלִיחַ דַּרְכּוֹ בְּאִישׁ
עֹשֶׂה מְזִמּוֹת: הֶרֶף מֵאַף וַעֲזֹב חֵמָה ה' כסי' י' ו'
אַל־תִּתְחַר אַךְ־לְהָרֵעַ: כִּי־מְרֵעִים ג'
יִכָּרֵתוּן וְקֹוֵי יְהוָה הֵמָּה יִירְשׁוּ־אָרֶץ: ל' וחד וקווי
וְעוֹד מְעַט וְאֵין רָשָׁע וְהִתְבּוֹנַנְתָּ עַל־ ח' ר"פ ב' יבא בשלום
מְקוֹמוֹ וְאֵינֶנּוּ: י"ב
וַעֲנָוִים יִירְשׁוּ־אָרֶץ וְהִתְעַנְּגוּ עַל־רֹב
שָׁלוֹם: זֹמֵם רָשָׁע לַצַּדִּיק וְחֹרֵק עָלָיו
שִׁנָּיו: אֲדֹנָי יִשְׂחַק־לוֹ כִּי־רָאָה כִּי־ קנ"ד
יָבֹא יוֹמוֹ: חֶרֶב פָּתְחוּ רְשָׁעִים
וְדָרְכוּ קַשְׁתָּם לְהַפִּיל עָנִי וְאֶבְיוֹן
לִטְבוֹחַ יִשְׁרֵי־דָרֶךְ: חַרְבָּם תָּבוֹא ד' מל'
בְלִבָּם וְקַשְּׁתוֹתָם תִּשָּׁבַרְנָה: טוֹב־ ע' י' ד'
מְעַט לַצַּדִּיק מֵהֲמוֹן רְשָׁעִים רַבִּים:
כִּי זְרוֹעוֹת רְשָׁעִים תִּשָּׁבַרְנָה וְסוֹמֵךְ ל' מל' י' ד'
צַדִּיקִים יְהוָה: יוֹדֵעַ יְהוָה יְמֵי י' מל'
תְמִימִם וְנַחֲלָתָם לְעוֹלָם תִּהְיֶה: ל' כתיב כן בתמומות
לא

תרגום

טִיהֲרָא: שְׁתוֹק קֳדָם יְיָ וְאוֹרִיךְ לֵיהּ
לָא תִתְגָּרֵג בְּרַשִׁיעָא דְּמַצְלַח אוֹרְחֵיהּ
בְּגַבְרָא דַעֲבַד עֵיצַת חֶטְאִין: אוֹרִיךְ
מֵרְגִיז וּשְׁבוֹק רִיתְחָא לָא תִתְגָּרֵג בְּרַם
לְאַבְאָשָׁא: מְטוּל דְּמַבְאֲשִׁין יִשְׁתֵּיצוּן
וּדְסַבְרִין בְּמֵימְרָא דַיְיָ הִינוּן יִירְתוּן
אַרְעָא: וְתוּב כִּזְעֵיר וְלֵית רַשִׁיעָא
וְתִתְבַּיֵּין עַל אַתְרֵיהּ וְלֵיתוֹי: וְעִינְוְותָנִין
יִרְתוּן אַרְעָא וְיִתְפַּנְקוּן עַל סְגִיאוּת
שְׁלָמָא: חָשִׁיב רַשִׁיעָא בִּישׁ עַל
צַדִּיקָא וּמַעֲסֵי עֲלוֹי כָּכוֹי: יְיָ יְגַחֵךְ
עֲלוֹי אֲרוּם חֲמָא אֲרוּם עַל יוֹמָא
דְּתַבִּירֵיהּ: חַרְבָּא שְׁלִיפוּ רַשִׁיעַיָּא
וּמְתַחוּ קַשְׁוַותְהוֹן לְמִקְטוֹל עַנְיֵי
וַחֲשִׁיכֵי לְמִכּוֹס תְּרִיצֵי אוֹרְחָא:
סַיְפֵיהוֹן תֵּיעוֹל בְּלִבְּהוֹן וְקַשְׁוַותְהוֹן
יִתְבָּרוּן: טַב קֳדָם יְיָ זְעֵירוּת צַדִּיקַיָּא
מֵרִיכְפַּת רַשִׁיעִין סַגִּיאִין: אֲרוּם
דְּרָעֵי דְּרַשִׁיעַיָּא יִתְבָּרוּן וְתָמִיךְ
צַדִּיקַיָּא מֵימְרָא דַיְיָ: יָדְעִין קֳדָם יְיָ יוֹמֵיהוֹן דִּשְׁלֵמִין וְאַחְסַנְתְּהוֹן לַעֲלַם תְּהֵי:
לא

אבן עזרא

דום · והתחולל יש אומרי' שהוא מגזרת תוחלת ואחרי' אמרו שהוא מגזרת חיל כיולדה והוא הנכון והמלה כפולה כדרך והתבונן וטע' לו בעבורו כמו אמרי לי אחי הוא וסבול החיל בגללו על כן יהיה אל תתחר מן חרון ובי"ת במצליח בעבור מצליח ועל פי' תתחרה את הסוסים סבול ודום להשם ובין כך ובין כך עם סוסים אל תתערב: הרף · אם יכעיסך בעבור היותו עשיר ואיך כמוהו אל יחרה אפך להרע לו ואם על פי' אל תתחרה לא תתערב עמו להראות לו אהבה וטובה ואין בלבך רק להרע לו: כי · הטע' יכרת זרעם: וקויי · הי"וד תחת הוי"ו וזאת המלה תהכנין הקל: ועוד · דום מעט ותרא' בעיניך יום הכרת הרשע הנזכר: וענוי' הפך רשעי' וטעם רוב שלום כי באבוד רשעי' יהיה שלום בארץ: זומם · אומר לצדיק חייב אתה לשנוא את הרשע ולא תתערב עמו כי הוא חושב עליך מזימות רעות ואם בא עליך דבר חסרון אז יחרוק עליו שיניו להחזיק ממך: אדני · והרשע לא ידע כי השם שהוא יודע העתידות ישחק עליו דרך משל: חרב · בהיותה בנדן היא סגורה על כן פתחו ויש אומרים כי פתיחת חרב היא הלטישה וכמוהו והמה פתיחות והנה החרב בגלוי והקש' בסתר: חרבם · מ"ם בלבם שב אל הרשעים כי השם יגמול להם כפעלם: טוב · הון מעט לצדיק ישמח בו · מהמון הוא ממון כמו ומי אוהב בהמון אך הבל יהמיון: כי · הזכיר הזרועות שהם דורכות הקשתות והזכיר כי הקשתות תשברנ' ולא יבא הזק לצדיק והזכיר כי גם הזרועות כן והפך תשברנה וסומך: יודע · יש אומרים שיאריכ' והנכון בעיני כי זה על דרך את מספר ימיך אמלא והשם יודע כל מלא ובעבור כי שנות הרשעי' תקצורנה כפי מעשיהם כדרך למה תמות בלא עתך על כן הדבר תלוי במעשיהם: ונחלתם · שינחילו בניהם או הנחלה והחלק שנתן להם השם: לא

מ"עספורנו ז"ל

דום לה' : זה אמר על אשה שקם עליו כמשה מלך ישראל: אל תתחר · לשלום : כאיש עושה מזמו' · שגנה את הרשע להזיק לך : אל תתחר אך להרע · ולשמות אל תתחר להלחם בענין רע בשוחד שנתת למלך ארם משל שקדש כדי שיכם את ישראל: כי מרעים יכרתון · כי אותם מרעים שקראת לעזרך יכרתו שפנין כמו שאמר אליו חנני הרואה באמרו בהשלך על מלך ארם על כן נמלט חיל מלך ארם מידך : זומם רשע לצדיק · ואף על פי שנשאת מלך ישראל אמר לעשות הכנין נגדך: ה' ישחק לו · כי אז הרגו ושרי ואבדו עשתונותיו: חרב פתחו רשעים · הכושים שבאו עליך: חרבם תבא בלבם · בנם אלקי ואתם תשלול אותם: טוב מעט לצדיק · טוב מעט מלכות ליהושפט משמון מרב מלכות אחאב: כי זרועות רשעים · של משמון ומושב שבאו עליך תשברנה · לפניך: וסומך צדיקים ה' · בשמונם · וזה: כי יודע ה' ימי תמימים · כי קרא ה' לרעב ז' שנים בג"י: ונחלתם · של יהושפט ועמו שתמימים עם ה' אלהיהם לעולם תהיה כמאז בלתי שתסור על כסך מה שקרה לאחאב עם כל רב מלכותו כי תמנם יהושפט ועמו: לא

תורת חסד תהילת ה'

דום לה' יר' התפלל אל ה' והתחולל לו בקידה ובבריכה גם אחר שנתן לך משאלות לבך יען כי מי יודע אם נתמעטו זכותיך ואל תתחר במצליח דרכו עם מי שעושה מזמות ורשעיות והוא מי שמטיל את הגורל בין החטאים והרשעים שעם היות אמת שזה באים איננו הוא העושה את המזמות שהאחרים הם העושים אותם עכ"ז לא היה לו להתחבר עמהם · הרף מאף וגו' אל תאמר אך להרע יר' אל תתחר עמהם בשום אופן או יר' ובשלא תתחבר עמהם לא יהיה זה לפי שאתה ירא שמא יבא עליהם אף וחמת מלך כי אם בשבת הטוב במה שהוא טוב והוא כדי שלא להרע והוא אומ' הרף מאף ועזוב חמה אל תתחר אך להרע ויר' אל תתחר לא לענין אחר רק לפי שבהתחברך עמהם הוא התחברך להרע: כי מרעים וגו' יר' המה מעלמם יכרתון וקוי ה' המה ירשו ארץ ולכן טוב הוא לך להיותך מקוה אל ה' · ועוד מעט וגו' יר ולפעמי' הרשע יחזור בתשובה והתבוננת על מקומו ואיננו זה הבאים שהיה אתמול שלשום · או יר' בהיותו רשע תראה בו דבר אחד והוא שבהיותו עדין בחיים חייתו יאמ' עליו שאיננו במציאות והתבוננת על מקומו ואיננו והסבה היא לפי שהוא שרוי בעניות והוא ע"ד אומ' כי מתו כל האנשים המבקשים את נפשך · או יר' ואיננו המקום וכל דבר שאיננו במקום איננו דבר והנה לרשע אפי' מקום אין לו · וענוים ירשו הארץ וגו' וכאשר היה הענין אצל מרע"ה בענו הגדול שאמרו לו כי מתו כל האנשים וכו' · או יר' ע"ד והיתה מנוחתי כבוד ויר' לומ' כי עם שיהיה להם שלום עם המלכי' ר"ל שלא יצאו להלחם עם שונאיהם עכ"ז יתענגו באלו נלחמו מלחמות רבות · זומם רשע וגו' הוא ע"ד מה שהיה חושב בלעם הרשע לכוין את השעה לומ' כלם א"ו: ה' ישחק לו וגו' יר' ה' ישחק לו כמו ששחק מבלעם ולא נתן את ישראל בידיו · כי ראה כי יבא יומו של הזומם וכמו שהיה הדבר בבלעם כאומ' ואת בלעם בן בעור הרגו בחרב · חרב פתחו וגו' חרבם תבא בלבם הוא הדבר שהיה לבלעם שיעץ עצות רעות כדי להפיל את שונאי ישראל בחרב והוא הוכה ומת ע"י חרב ישראל · או יר' חרב פתחו רשעים להפיל עני ואביון עם היות אמת שלא ראו בהם מה ליקח אחרי היותם עני ואביון וכן לטבוח ישרי דרך שלא היו באים להלחם עמהם כלל וכל זה הוא להם מרוב רוע לבבם כי גם שמזה אין להם תועלת כלל עכ"ז הם רוצים לעשו' כן מצד הרוע בעצמו · או יר' עם היות שלהפיל עני ואביון ולטבוח ישרי דרך לא היו צריכים ללטוש את חרבם ולדרוך את קשתם עכ"ז כ"כ היא רעתם שאפי' לזה עשו הכנות רבות כדי להיותם מוכנים בתכלית ההכנה על רוב הרוע · או יר' חרבם עדין לא היתה מלומדת להרוג כלל ולא היתה עדין חרבם רק חרב של ספר אנשים או חרב שיצא מיד האומן ובמה שיפילו את העני ואת האביון ויטבחו לישרי דרך הנה הם מלטשים את החרב כדי להיותה מסם והלאה קרויה בשם חרבם וכמו כן דרכו את קשתם להיות קשתם מסם והלאה: או יר' הנה הם רשעי' רבים ועם חרב א' וקשת א' באים להפיל עני ואביון ולטבוח ישרי דרך וזה להם מרוב תאותם לעשות רע ולזה אינם ממתינים עד שיהיה ביד כל א' וא' מהם חרב או חנית וקשת והאל ית' ימדוד להם מדה כנגד מדה כי חרבם ואפי' שהיא א' תבא בלבם · או יר' חרבם שהיא כבר מלומדת להרוג בה היא אשר תבא בלבם: וקשתותם תשברנה יר' וגם אם ילכו עם קשתותם כלם תשברנה ולא יועילו להם כלל: טוב מעט לצדיק אתה בא לומ' עוד טענה אחרת על שאין לצדיק ללכת עם המרעי' והוא כי טוב הוא אותו המעט אשר לו לצדיק מיגיעו בצדק ובמשפט מהמון רשעים רבים כי הממון אשר הוא עושה בצדק ובמשפט לא יכלה כ"כ מהרה יען כי ה' ישמרנו ביד בעליו והמון רשעים הוא בגזל ובעושק והכל ילך לאבדון ואפי' הזרועות אשר עמהם הרויחוהו והוא אומ' כי זרועות רשעים תשברנ' וסומך צדיקים ה' ושומר גם את גופם כדי שיוכלו להרויח יותר ויותר · או יר' סומך את גופם שלא יכלה לחותם ויחך ויצטרכו כ"כ לתמור' מה שנכחך והוא לפי שאותו הממון אשר ממנו אכלו ושתו הוא מרווח בצדק ובמשפט: יודע ה' ימי תמימים יר' לומ' שלא יהיה בהם הכליון הנזכר בכל שאר האנשי ונחלתם לעולם תהיה לבניהם אחריהם: לא

לעולם פה' כי יחיו מה שיהיה כפי טבע האפשר לחיות · וזה יען כי לא ימותו בכרת · כי ה' יצילם מכל סבותיו:

אבן יחייא

דום לה' וגו' בא לבאר אומרו שקיעת האור · ע"ד אומרם ז"ל מרגא בטיהרא מאי מהכיא: לעיל שכן ארץ ורעה אמונה · באומרו התחולל לו שר"ל כשיאל עליך חול הצרות והאסונות תסבלום בעבור אהבת ה' ודום · ודום לה' ותשתוק ותשים יד לפה לבלתי ברך אלהים ומות · ואל תתחר ותתערב בשום אופן במצליח דרכו ועדת מרעים הנז' לעיל · ואל תתחר באיש עושה העולה במזימות ומחשבת פגול וכאומרו לעיל אל תקנא בעושי עולה · הרף מאף וגו' ר"ל מה שאני אומר אליך שתרפה האף ודום לה' ובאשך אל תוכיחהו על מכותיך · ומה שאמרתי שתעזוב החימה על החיל מכאביך והתחולל לו ולאהבתו · ומה שאמרתי שאל תתחר במצליח דרכו אך להרע · ויועיל באף הלו כי אף שבהתחבר לרשע יפרון מעשיו · בעת העונך הוא יותר אך בזאת כי לא ילמוד ממעשיו להרע · הוא להיות כי מרעים יכרתון וכאומרו לעיל כי כחציר מהרה ימלו · אבל קווי ה' הבוטחים בו לא יכרתו כי ירשו ארץ החיים הנצחיים וכאומרו לעיל בטח בה' וגו' ושכרו איתו כי התענג על ה' וגו' · ועוד מעט וגו' ר"ל ואשר אמרתי אליך שאל תתחר באיש עושה עולה במזימות זו חשב כאומרו באיש עושה מזימות · הוא להיות כי עוד מעט ואין רשע והוא הקושה במחשבת פגול · ור"ל כאומרו ועוד מעט · כאלו יאמר בזמן קצר וכאומרו לעיל כי כירק דשא יבולון · כי תתבונן על מקומו ואיננו כי לקח אותו אלהים בהשגחתו הפרטית · וענוים ירשו ארץ וגו' ר"ל מה שיהיה ההפך לענוים כי ירשו ארץ החיים הנצחים · ואפי' בעולם הזה בשופם יתענגו על רוב שלום · הן בשלום גופותם ובריאותם הן בשלום העולם כי שם שלום יוקן כלל ופרט · זומם רשע וגו' בא לבאר מזימות הרשע אשר הזהיר לעיל עליו אל תתחר באיש עושה מזימות · באומרו זומם רשע לצדיק · והוא כי כל היום התאוה תאוה הרשע להתנכל על הצדיק ולחשוב מחשבות און עליו להפילו ארצה · וזה בכעס כאבן כי חורק עליו שניו כדרך הכועס על חבירו ומבקש הנקמה ממנה על פעל רע שנמסך ליו מנהו · אדני ישחק וגו' ר"ל אדני כמדת הדין ישברהו וישחקהו כעפר ארץ מפני מחשבתם הרעה · ויהיה ישחק מגזרת שחיק טחנת אף כי יבדלו בשבולת · כי ראה וגו' ר"ל כי אף שמחשבה רע אין הקדוש ברוך הוא מצרפה למעשה · והנה ברשע הלז מצרפה למעשה ומעניש עליה · להיות כי ה' ראה שלא ישוב ממחשבתו הרעה ותמיד יעמוד בעורפו הקשה להכתיב את הצדיק · וראה כי יבוא יומו מהרשע אם יביאהו לעשות כאשר יחשוב שהרב יפתח עם חברת שאר הרשעים · וג"ל פתחו הוצאת החרב מתיקה על דרך אל יתהלל חוגר כמפתח שר"ל כי פעמים רבות איש מה יחגור החרב לצאת למלחמה וכל לפתיחתו לא יפתחה מתערה · כי אין הגבורה בחגירתה כי אם בפתיחתה · ודרכו קשתם ר"ל כי זולת פתיחת החרב שהוא כלי זיין המזיק לזולתו בפגישה · עוד הרעו לעשות כי דרכו קשתם להזיק מרחוק והנה פתיחת החרב היא להפיל עני ואביון · ודריכת הקשת היא לטבוח ישרי דרך · ר"ל ההולכי' בדרך לעשות מעשיהם ביושר לבם כי לא ידעו ולא יבינו · שמרחוק כשור לטבח יובלו · חרבם וגו' ר"ל מה שלהיות יודע האל תכלית מחשבתם אך יפיה · מצרף המחשבתם למעשה · ומייסרם מדה כנגד מדה כי חרבם תבוא בלבם · וקשתות' תשברנה · שלא יוכיח לצאת מחשבתם הרעה אל הים · טוב מעט וגו' בא לבאר מעלת הצדיק על הרשע בשלשת אושרי העול' שהם בני חיי ומזוני · וכנגד מזוני אמר טוב מעט לצדיק · מהמון וריבוי העושר והון אשר לרשעים הרבים והגדולי המעלה כי יהיה כנים מגזרת רבי המלך · כי זרועות וגו' בא לתת טעם לאשר אמר · באומרו כי זרועות רשעים וגבורתם מעושרם וגדולת' תשברנה בשופם · מה שלא יהיה כן בצדיק כי אותו המעט אשר לצדיקים סומך ה' ומתמידו · יודע ה' וגו' ר"ל וכנגד חיי אמר יודע ה' ימי תמימים ולכן יבלו בטוב ימיהם כי אשר ידע האלוה יתקיים · ונחלתם בעולם הזה לעולם תהיה · ר"ל וזה יען כי לא ימותו בכרת · כי ה' יצילם מכל סבותיו: ולא

רשי

ביקר כרי' · כאור ענן ביקר הנראה שחרית מלבין על מרחבי בקעה שאינו מתקיים ברים מישור כמו כר נרחב כיקר לשון אור יקרות ויש פותרין כיקר כרים ככבוד כבשים שמפטמים אותן לטבח: לוה רשע ולא ישלם וצדיק חונן ונותן · הקב"ה שהוא צדיקו של עולם חונן משלו ונותן לזה שהלוה מה שהוא גוזל ממנו: כי מברכיו · של צדיקו של עולם ירשו ארץ: מצעדי גבר · מי שהוא גבור באמת הקב"ה ליספ"אסדופור"ט בלע"ז: כוננו · פורי"נס פויט"יין בלע"ז: יפל · לבורג"רא בלע"ז לשון ותפל מעל הגמל: כי · כמו אם: לא יוטל · לא יושלא להיות כעזוב: נער הייתי · פסוק זה שר העולם אמרו דאילו דוד לא קש כולי האי: כל היום · הצדיק חונן עניים ומלוה להם: וזרעו · זה שהוא זורע לצדקה סופו לברכה · פי' צדיק יהגה תחילה בלבו חכמה לראות דין שפסקה תורה לכל דבר ואחר כך לשונו תדבר משפט: לא תמעד אשוריו · לא יחליקו צעדיו: ומתערה

מסרה

יוטל ג' ב' מ"ל וא' חס' וסימ' כי יפל לא יוטל · בחיק יוטל את הגורל · הגם אל מראיו יטל · בתראה חס': וזרעו ג' בקריא' וסי' נמסר בסדר בלק · ולשונו ז' מ"ל וסימ' נמסר בשפטי' סימן ז' ובזבריה סימן י"ד · צופה ג' ב' מ"ל וא' חס' וסימ' צופה רשע לצדיק · צופה פני דמשק · צפה נתתיך לבית · בתרא חס':

צדיקים ג' ר"ף וחד וצדיקים

פסוקים

לֹא־יֵבֹשׁוּ בְּעֵת רָעָה וּבִימֵי רְעָבוֹן
יִשְׂבָּעוּ׃ כִּי רְשָׁעִים ׀ יֹאבֵדוּ וְאֹיְבֵי
יְהוָה כִּיקַר כָּרִים כָּלוּ בֶעָשָׁן כָּלוּ׃
כ לֹוֶה רָשָׁע וְלֹא יְשַׁלֵּם וְצַדִּיק חוֹנֵן
וְנוֹתֵן׃ כִּי מְבֹרָכָיו יִירְשׁוּ אָרֶץ
וּמְקֻלָּלָיו יִכָּרֵתוּ׃ מֵיְהוָה מִצְעֲדֵי־גֶבֶר
כּוֹנָנוּ וְדַרְכּוֹ יֶחְפָּץ׃ כִּי־יִפֹּל לֹא
יוּטָל כִּי־יְהוָה סוֹמֵךְ יָדוֹ׃ נַעַר ׀ הָיִיתִי
גַּם־זָקַנְתִּי וְלֹא־רָאִיתִי צַדִּיק נֶעֱזָב
כה וְזַרְעוֹ מְבַקֶּשׁ־לָחֶם׃ כָּל־הַיּוֹם חוֹנֵן
וּמַלְוֶה וְזַרְעוֹ לִבְרָכָה׃ סוּר מֵרָע
וַעֲשֵׂה־טוֹב וּשְׁכֹן לְעוֹלָם׃ כִּי יְהוָה ׀
אֹהֵב מִשְׁפָּט וְלֹא־יַעֲזֹב אֶת־חֲסִידָיו
לְעוֹלָם נִשְׁמָרוּ וְזֶרַע רְשָׁעִים נִכְרָת׃
צַדִּיקִים יִירְשׁוּ־אָרֶץ וְיִשְׁכְּנוּ לָעַד
עָלֶיהָ׃ פִּי־צַדִּיק יֶהְגֶּה חָכְמָה וּלְשׁוֹנוֹ
ל תְּדַבֵּר מִשְׁפָּט׃ תּוֹרַת אֱלֹהָיו בְּלִבּוֹ
לֹא תִמְעַד אֲשֻׁרָיו׃ צוֹפֶה רָשָׁע לַצַּדִּיק
וּמְבַקֵּשׁ לַהֲמִיתוֹ׃ יְהוָה לֹא־יַעַזְבֶנּוּ
בְיָדוֹ וְלֹא יַרְשִׁיעֶנּוּ בְּהִשָּׁפְטוֹ׃
קַוֵּה אֶל־יְהוָה ׀ וּשְׁמֹר דַּרְכּוֹ וִירוֹמִמְךָ
לָרֶשֶׁת אָרֶץ בְּהִכָּרֵת רְשָׁעִים תִּרְאֶה׃
ראיתי

תרגום

לָא יִבַהֲתוּן בְּעִידַן בִּישְׁתָא וּבְיוֹמֵי
אוּלְצָנָא שַׂבְעִין׃ אֲרוּם רַשִׁיעַיָא
יֵיבְדוּן וּבַעֲלֵי דְבָבַיָא דַיְיָ הֵיךְ יְקַר
פַלְגִיסִין דְמִן אַוְלָא מִתְפַּטְמִין
וְסוֹפֵיהוֹן כְּתַנְבְּסִין הֵיכְנָא רַשִׁיעֵי
יְסוּפוּן וּבְתָנַן גֵהִנָם יִגְמְרוּן׃ מוֹזִיף
רַשִׁיעָא וְלָא פָרַע וְצַדִיק מְחַיֵים וְיָהֵב׃
מְטוּל דְמִתְבָּרְכִין בְּמֵימְרָא יֵרְתוּן
אַרְעָא וּדְמִתְלַטְטִין בְּמוֹתָא יִשְׁתֵּיצוּן׃
מִן קֳדָם יְיָ פְּסִיעָתוֹי דְגַבְרָא מִיתַקְנִין
וְאוֹרְחָתֵיהּ יִתְרְעֵי׃ אֲרוּם יִפּוֹל מֵרַע
לָא יְמוּת מְטוּל דַיְיָ סָעִיד בִּידֵיהּ׃
טַלְיֵי הֲוֵית כְּדוּ סִיבִית לָא חֲמִית
צַדִיקָא שְׁבִיקָא וּבְנוֹי תָּבְעִין לַחְמָא
מְחוּסְרָנָא׃ מִן בִּגְלַל דְכָל יוֹמָא חַיֵים
וּמוֹזִיף וְדַרְעֵיהּ לְבִרְכְתָא׃ סְטֵי
מִבִּישׁ וַעֲבֵיד טֵיבוּ וּשְׁרֵי לְחַיֵי עָלְמָא׃
אֲרוּם יְיָ רָחֵים דִינָא וְלָא יִשְׁבּוֹק יָת
חֲסִידוֹי לַעֲלַם מִיטְרִין וּבְנֵיהוֹן
דְרַשִׁיעַיָא יִשְׁתֵּיצוּן׃ צַדִיקַיָא יַחְסְנוּן
אַרְעָא וְיִשְׁרוּן לְעָלְמִין עֲלָהּ׃ פוּמָא
דְצַדִיקָא דְנִין חוּכְמְתָא וְלִישָׁנֵיהּ
מְמַלְלָא דִינָא׃ נִימוּסָא דֶאֱלָהֵיהּ
בְּלִיבֵּיהּ לָא מִזְדַעְזְעִין אִסְתַּוְרוֹי׃ מִסְתַּכֵי רַשִׁיעָא לְצַדִיקָא וּבָעֵי לְמִקְטְלֵיהּ׃ יְיָ
לָא יִשְׁבְּקִינֵיהּ בִּידֵיהּ וְלָא יְחַיְיבִינֵיהּ בְּמִדַיְינֵיהּ׃ סַבַּר בְּמֵימְרֵיהּ דַיְיָ וְטַר אוֹרְחָתֵיהּ
וִירוֹמְמִינָךְ לְמֶחְסַן אַרְעָא בְּאִשְׁתֵּיצוּת רַשִׁיעַיָא תֶחֱמֵי׃ חמיתי

אבן עזרא

לא' עת רעה' כמו דבר והמת במלחמה או ברעב לא בא יומו כדברי דוד: כי' והרשעים יאבדו בימי הרעב והרעבון: כיקר כרים' כחלב הכבשים כמו עם חלב כרים המושמים בעשן שיכלו רגע אחרי רגע ויש אומרים כיקר כרים כעשב העמקי' כמו כר נרחב וכמוהו ככר הירדן והוא כפול כמו כבב' עינו ועע' בעשן כאשר יבעיר באש המבעיר את הבערה וכלו הראשון על היקר וכלו השני על הרשעים ובאה המלה מלעיל בעבור סוף פסוק: לוה' בשעת צרכו: וצדיק חונן ונותן כי יחון עליו על דרך אם רעב שונאך: כי' טעם מבורכיו ברכ' יי' היא תעשיר: מיי' טעם מצעדי תכועותיו: גבר' בלשונכו הוא מלא דעת כמו לכו נא הגברים ומי שהוא מלא דעת צדיק יהיה: ודרכו יחפץ' השם חפץ בכל דרכיו ואם הוא יחטא ב"ד על כן לא יצליח: כי' יוטל' וישלך כמו והטילוני אל הים ויש אומרי' כי יפול במחשבתו: נער' כיסיתי זה בנעורי וזקנתי: נעזב' לגמרי כמו כי לא אעזבך והוא בקש לחם ושמלה: וזרעו' הקטן שהניח בעבור זכות האב כל היום בימיו יחיה בטוב וזרעו אחריו לברכה כמו כל רואי' יברכוהו: סור מרע' מצות לא תעשה' ועשה טוב מצות עשה' ושכון כמו חשכון וכמוהו פרו ורבו עלה ומות בהר: כי' טעם ולא יעזוב הזכיר כי הצדיק איכו כעזב כי השם לא יעזבהו לעול' · נשמרו הוא וזרעו והפך זה וזרע רשעים נכרת: צדיקי' בעבור שהזכיר ושכון לעולם אמר זה משפ' הפסוק אמת שבשבארץ: פי' כבר הזכיר כי הצדיק עשה חסד לחונן מהונו וכן עושה חסד ללמד חכמתו ולהורות התובדי': תורת' ספר כי תוכו כברו: צופה' בראותו הרשע כי באחריתו כפל ממעלת העושר כלדך ובאחריתו יהיה. כבל אז יקנא בצדיק ומרוב קנאתו יבקש המיתו: יי' טעם ולא ירשיענו שהשם ירא' צדקת הצדיק והזכיר זה כי הרשע אם לא יוכל בקנאתו להמיתו יבקש תואנה על הצדיק שנתן לו ממון או שהצדיק עשה לו חמס: קוה' הטעם בדבר זה התעסק כל ימיך' וירוממך השם או דרכו כי ימצא בלשונכו בדרך זכר ותראה בהכרת הרשעים כאשר ראו כן צדיקים קדמוך: ראיתי

פ"ע ספורנו ז"ל

לא יבושו בעת רעה של רעב לבקש מזון מן שאולות: ישבעו' בממון ומזונות של ממון ומוחב: כי רשעי' · שפלת השבטי' שמרדו: יאבדו' לבסוף על ידי סנחריב: ואויבי ה' · אחאב וסיעתו כי אמנם היה: לוה רשע כאמרו לנבות אתנה לך כסף מחיר זה ולכן לא קבל נכות את דבריו: ולא ישלם · ולא זכה לשלם כי נהרג: וצדיק · עזיהו מלך יהודה · חונן ונותן · לכל עמו כלי זין שלו כמבואר בדברי הימים' אמנם: מה' מצעדי גבר כוננו' כתורתו שלא יכנס אל ההיכל ולא יקטיר: ודרכו יחפץ' ועזיהו יחפץ לשמו' דרכו ולהקטיר נגד רצון הכהני' וילקה בצרעת ואף על פי כן: כי יפול · בצרעת: לא יוטל · ולא השליכו של מלפניו לשבית המלכות ממנו וזרעו: פי ה' סומך ידו' ושלח את יותם שמולך תחתיו בימי צרעתו כמו שהזכירו רז"ל: חונן ומלוה' לעניי שמצרעי' עמו או: סור מרע · ואתם יותם בכי סור מרע שנכנס בהיכל כמו שעשה אביך: ולא יעזוב את חסידיו' אף על פי שאביך דור שלך וכאי מכל מקום ישפרך: וזרע רשעים · של ממון ומואב יסיה: נכרת · במלחמתך כאופן: שצדיקי' יירשו ארץ' שתהיה ארצם למס ועבדון: פי צדיק תהגה חכמה' פיו של חזקיהו שלמד תורה לישראל כמו שהזכירו רז"ל: ולשונו תדבר משפט · כמו שנא' עליו מולך בדקות ודובר משרים: תורת אלהיו בלבו · כאמרו בד' שמבודת בית האלהים ובתורה ובמצוה לדרוש לאלהיו בכל לבבו עשה והצליח: לא תמעד אשוריו · במרדו במלך אשור: צופה רשע · שבנא שחשב למסור את חזקיהו. ועמו ביד מלך אשור: ה' לא יעזבנו בידו ולא ירשיענו' על שלא רצה להשיב לרב שקה ולסנחריב: בהשפטו · בהיותו נשפט אתם: קוה אל ה' שיושיעך מיד סנחריב: וירוממך לרשת ארץ · ארץ י' השבטים במפלת סנחריב: בהכרת רשעים תראה · בלתי מלחמתך ווה כח: ראיתי

אבן יחייא

לא יבושו בעת רעה מדבר וחרב ומלחמה וחיה רעה · ובימי רעבון אף שיהיה כללי ישבעו · כי רשעים וגו' ר"ל מה שלא יהיה כן לרשעים כי להיות שיודע ה' דרך צדיקים ולא דרכם · לכן יאבדו ויקצרו ימיהם בעולם הזה · ואם יהיה רשעתם רבה באופן שיכנסו בגדר אויבי ה' כיקר שבכרים שהוא חלב הכבשים והטוב והיקר שבהם הקרב על המזבח וכלה בשריפה כן אויבי ה' כלו בעשן כלו · רמז לכליון וכרת בעולם הזה · ובבא כאש גהינ' · ולכן אמר כלו שתי פעמים · לוה רשע וגו' וכנגד בני אמר להיות כי הרשע לוקח בהלואה מזולתו · ולא ישלם מה שלכן יקולל הוא וכל זרעו מהעניים המלוים אליו דמיהם · והצדיק הוא בהפכו כי לא די שחונן עניים ולכן איכו שואל דמיהם גם בהלואה בלשון רביה ברשע · אבל הוא נותן אליהם משלו בהלוא' ובנתינה כפי הצורך מה שלכן יבורך הוא וזרעו תמיד בפיהם · כי מבורכיו וגו' ר"ל לכן הבנים המבורכים מהצדיק ירשו ארץ וממון אביהם ויהיה להם העמדה וקיום · אבל הבנים המקוללים מהרשע יכרתו מעולם הזה ויהיו כמוץ לפני רוח' מה' מצעדי וגו' בא להתיר ספק צדיק ורע לו באומרו כי הרע הבא לו הוא מהשגחת האל' עליו · כי מה' שכנו מצעדי הצדיק הגבור באחרי לעשות רצון אביו שבשמים כי דרכו מה' יחפץ על דרך והלכת בדרכיו' כי יפול וגו' ר"ל ואף כי ברצון קונו לטוב לו באחריתו · יפול מגדולתו לא יוטל ולא יושלך לגמרי כי ה' סומך ידו מה שלא יהיה כן בנפילת הרשע כי אם יפול יוטל להיות כי אין לו משען ומשענה לסמוך בו · נער הייתי וגו' בא המשורר לחזק דבריו באשר לאה בנסיון בכל ומכי ימיו באומרו כי נער הייתי גם זקנתי ולא ראיתי צדיק נעזב לגמרי · ואף אחרי מותו לא ראיתי זרעו מבקש לחם · כי ה' סומך ידו בזכות אביו הצדיק המת אשר כל היום היה חונן ומלוה · מה שלכן היה זרעו לברכה כי הכל היה מברכים אותו וכל זרעו וזרע זרעו' סור מרע וגו' הוא עצת המשורר לזולתו כאומרו אם תרצה לזכות לשכון במנוחה לעולם · סור מרע והוא להתרחק מכל מצות לא תעשה · ועשה טוב והוא להתקרב לכל מצות עשה · כי ה' וגו' בא לתת טעם לאשר אמר באומרו כי ה' אוהב משפט · ולכן כשיטה קו משפטיו הרעים על העולם · לא יעזוב את חסידיו ולעולם ישמרו מהמשפטים ההם · מה שלא ישמור את זרע הרשעים לרשעתם ורשעת אביהם המרצח ולכן יכרת במשפטים הרעים ההם · צדיקים ירשו וגו' בא לבאר איך וזאת אשר ישמרו הצדיקים מהמשפטים הרעים עוד יכוחו וישכנו לעד · באומרו צדיקים ירשו ארץ החיים וישכנו לעד עליה באותם שלמים במחשבה ובדבור ובמעשה · פי צדיק וגו' וכנגד הדבור אמר פי צדיק יהגה חכמה ללמוד לזולתו · ולשונו תדבר משפט לדון בין איש לרעהו · תורת אלהיו וגו' וכנגד המחשבה תורת אלהיו בלבו כי תמיד יחשוב בה לילה ויום · וכנגד המעשה אמר לא תמעד אשוריו כי לא ימעד כל אחד מרגליו מלכת בדרכי יושר ובדרכי ה' · צופה רשע וגו' בא לספול עלתו שיסור מרע וגו' שכי' באומרו בהיות כי כשצופה הרשע לצדיק להרע לו ומבקש להמיתו · ה' לא יעזבנו בידו אבל יצילהו · ובהיות כי ה' אוהב משפט להכרית זרע הרשעים אז ישמור את חסידיו מהמשפט הרע ההוא כאשר אמרנו · וזהו אומרו ולא ירשיענו מגזרת אשר ירשיעון אלהים שר"ל לא ישפוט וירשיע הצדיק בהשפט הרשע · לכן איעצך שתקוה תמיד אל ה' ושמור דרכו ללכת בדרכיו · למען ירוממך לרשת ארץ בעולם הבא · ובהכרת רשעים בעולם הזה תראה · ראיתי

תורת חסד תהילת ה'

לא יבושו יר' לא יבושו לא הם ולא הבאים אחריהם בעת רעה והוא כאשר יחזור הגלגל ויסבב ולא יצטרכו לשאול על השתחי' באופן שיבושו ובימי רעבון שאז צרת הרעבון בעצמה היא רעה גדולה והיא מרעבת יותר ויותר הנה אז ישבעו: או יר' אם ח"ו יגזרה ה' בעולם שיאכלו ולא ישבעו הנה הם ישבעו: כי רשעים יאבדו יר' כי רשעים יאבדו ונכסיהם ישארו אל הצדיקים וכזה כיון ברוח הקדש אל מה שקרה לישראל בשומרון בבשורת הד' אנשים שהיו מצורעים פתח השער · לוה רשע ולא ישלם זאת היא עצ' אחרת לבלתי השתתף עם הרשע והיא כי הרשע לוה מן הצדיק ולא ישלם ועכ"ז מטבע הצדיק הוא לחזו' ולתת לו א"כ טוב הוא לצדיק לבלתי הטפל עמו: או יר' וצדיק חונן ונותן בהלואה אדעתא שלא יפרעו לו כלל והוא אומ' ונותן כי הוא יודע שלא יפרעו לו כלל עכ"ז והוא נותן להם: כי מבורכיו ירשו ארץ הוא טעם אל אומ' כי רשעים יאבדו כפי מה שפירשתיו · מה' מצעדי גבר וגו' יר' מצעדי הגבר והוא המתגבר על יצרו כוננו מאתו ית' ודרכו יחפץ האל ית' ולכן יתברך ממנו ית' וירש ארץ · או יר' עם היות פי' מה' מצעדי גבר כוננו עכ"ז בדרכו יחפץ האדם כלומ' בדרכו של האדם יחפץ האדם בעצמו כי הבחיר' היא ביד כל אדם · או יר' מצעדי מי שהוא גבר מתגבר על יצרו הרע כוננו מעניני ה' כלומ' מענין מצותיו ובכן לא יאמר כי הוא על עצמו עון עקבי יסובני כי עקביו כוננו על מצותיו ית' ודרכו ית' יחפץ בלבו באופן כי לבו ועקביו כוננו על עבודתו ית' והוא בעצמו אומ' חשבתי דרכי ואשיבה רגלי אל עדותיך והוא מובן מעצמו · או אפשר כי לפי שקודם זה אומר יודע ה' ימי תמימים לכן אמ' אחריו מה' מצעדי גבר כוננו והוא כצדיק תמים בימיו הנז' ודרכו יחפץ הגבר הזה וללכת אל המקום אשר ימות שמה משום דרגלוהי דאיניש איכון ערבין ליה או כאשר ימיו יהיו תמימים או כאשר הם תמימים וכו' · או יר' ודרכו והוא ללכת אל בית עולמו יחפץ והוא בעצמו אומ' אנכי הולך בדרך כל הארץ וכו' · כי יפול לא יוטל יר' ואם ח"ו יחטא ואשם ישוב תכף אל ה' וירחמהו · נער הייתי וגו' כל היום וגו' זהו טעם לאומ' לא יבושו בעת רעה וגו': סור מרע וגו' זהו פרי כל המזמור ויר' סור מרע מעדת הרשעי' ובזה תעשה טוב ר"ל זו היא עצה טובה שאני נותן לך כי בזה תשכון לעולם הפך הרשעים כנזכר · כי ה' אוהב משפט יר' כי ה' אוהב משפט וא"כ בדין הוא שלא יעזוב את חסידיו שלעולם נשמרו מחטוא מה שאין כן ברשעים כי אפי' זרעם יכרת מעצמו ולכן צדיקים ירשו ארץ: כי צדיק וגו' יר' פיו יהגה ויחשוב חכמה תמיד כדי להוציא את הדין לאמתו והוא אומ' ולשונו תדבר משפט · או יר' הנה כאשר לא יהיה לי פנאי לחשוב העניין בלבו וירצה לחתוך את המשפט במהרה הנה אז הפה בעצמו יהגה ויחשוב החכמה וכו' וכפי' זה יהיה אומר יהגה ע"ד והגות לבי תבונות · או יר' ע"ד מה שכתוב במ"שה ותורת חסד על לשונה · או יר' פי צדיק יהגה חכמ' והמצאה מה כדי שיאמרו הכל כי הוא חכם מכל האדם וייראו ממנו בעניין המשפט והוא הדבר שעשה שלמה ע"ה בתחלת מלכותו כאשר היתה האשה האחת אומרת זה בני החי וכו' · או כאמ' כי לכן כנה את המשפט בלשון לפי שהלשון הוא כמו כן השופט בממוששים כמו שכתבו חכמי הרפואה · תורת אלהיו בלבו יר' תורת אלהיו בלבו ולכן הוא מחשב את דרכיו ולא תמעד אשוריו מלכת אל בתי כנסיות ובתי מדרשו' והנה הורנו רז"ל שמי שהוא פוסע יותר מג' פסיעו' בעוקרו את רגליו אחרי שהתפלל הי"ח ברכות הוא יהיר וכו' והוא אומ' פה תורת אלהיו בלבו לא תמעד אשוריו לפסוע יותר ממה שלוחה התורה ומה גם כי התורה היא המביאה ענוה גדולה אל האדם והראיה ממר"עה שנאמר בו והאיש משה ענו מאד וא"כ התור' תעשה שלא יהיה האדם עושה דבריו ביוהרא כאמור · צופה רשע הוא מה שאמר"ז"ל שהשטן מתגרה עם לומד התורה וה' לא יעזבנו בידו ולא ירשיענו בהשפטו גם אם יהיה השטן מקטרג עליו: קוה אל ה' יר' קוה אל ה' ושמור דרכו וירוממך לרשת ארץ באותה העת בעצמה שתראה בעיניך הכרת רשעים כי דבר זה הוא טובה כפול ומכופלת: או יר' הרשעים יכרתו אלו עם אלו ואתה תראה הדבר בעיניך ובידך לא תעשה כלל וזה יהיה לך לרוממות גדול והוא ע"ד אומ' בפרוח רשעים כמ"ש כאשר ביארתיו במקומו: או יכוין בזה ע"ד מ"ש הנביא ובבודם תתימרו וכפי מה שפירשתי בס' חסדי אבות: או יר' בראייה לבד שתראה ברשעים יכרתו תכף ומיד: או יר' בהכרת רשעים תראה לבד וה' ילחום מלחמותך בהם: ראיתי

לה רָאִיתִי רָשָׁע עָרִיץ וּמִתְעָרֶה כְּאֶזְרָח רַעֲנָן׃ וַיַּעֲבֹר וְהִנֵּה אֵינֶנּוּ וָאֲבַקְשֵׁהוּ וְלֹא נִמְצָא׃ שְׁמָר־תָּם וּרְאֵה יָשָׁר כִּי־אַחֲרִית לְאִישׁ שָׁלוֹם׃ וּפֹשְׁעִים נִשְׁמְדוּ יַחְדָּו אַחֲרִית רְשָׁעִים נִכְרָתָה׃ וּתְשׁוּעַת צַדִּיקִים מֵיְהוָה מָעוּזָּם בְּעֵת צָרָה׃
מ וַיַּעְזְרֵם יְהוָה וַיְפַלְּטֵם יְפַלְּטֵם מֵרְשָׁעִים וְיוֹשִׁיעֵם כִּי־חָסוּ בוֹ׃

לח

א מִזְמוֹר לְדָוִד לְהַזְכִּיר׃ יְהוָה אַל־בְּקֶצְפְּךָ תוֹכִיחֵנִי וּבַחֲמָתְךָ תְיַסְּרֵנִי׃ כִּי־חִצֶּיךָ נִחֲתוּ בִי וַתִּנְחַת עָלַי יָדֶךָ׃ אֵין־מְתֹם בִּבְשָׂרִי מִפְּנֵי זַעְמֶךָ אֵין־שָׁלוֹם בַּעֲצָמַי מִפְּנֵי חַטָּאתִי׃
ה כִּי עֲוֹנֹתַי עָבְרוּ רֹאשִׁי כְּמַשָּׂא כָבֵד יִכְבְּדוּ מִמֶּנִּי׃ הִבְאִישׁוּ נָמַקּוּ חַבּוּרֹתָי מִפְּנֵי אִוַּלְתִּי׃ נַעֲוֵיתִי שַׁחֹתִי עַד־מְאֹד כָּל־הַיּוֹם קֹדֵר

חֲמֵיתִי רַשִׁיעֵי תַקִּיפָא וְחָסִין הֵיךְ אִילָן יַצִּיב וְעָבוּף׃ וּפְסַק מִן עָלְמָא וְהָא לֵיתוֹי וּבָעֵית יָתֵיהּ וְלָא אִשְׁתְּכַח׃ נְטַר שְׁלֵימָתָא וַחֲמֵי תְרִיצָתָא אֲרוּם דְּסוֹף גְּבַר נְשָׁא שְׁלָמָא׃ וּמְרוֹדִין יִשְׁתֵּיצוּן כַּחֲדָא סוֹפֵיהוֹן דְּרַשִׁיעַיָּא שֵׁיצָיָא׃ וּפוּרְקָנָא דְּצַדִּיקַיָּא מִן קֳדָם יְיָ עוּשְׁנֵיהוֹן כְּעִידָן עַקְתָּא׃ וְסַיְּיעִינוּן יְיָ וְשֵׁיזֵיב יַתְהוֹן יְשֵׁיזֵיב יַתְהוֹן מִן חַיָּבַיָּא וְיִפְרְקִינוּן מְטוּל דְּאִתְרְחִיצוּ בְּמֵימְרֵיהּ׃ תּוּשְׁבַּחְתָּא לְדָוִד צְרִיךְ לְבוּנְתָּא דְּכָרְנָא טָבָא עַל יִשְׂרָאֵל׃ יְיָ לָא בְּרוּגְזָךְ תַּכְסִין יָתִי וְלָא בְּרִיתְחָךְ תִּרְדֵּייָתִי׃ מְטוּל דְּגִירָךְ אִיתְחַתַּן עָלַי וּשְׁרַת עָלַי מְחַת יְדָךְ׃ לֵית אָסוּ בְּגוּשְׁמִי מִן קֳדָם רוּגְזָךְ לֵית שְׁלָם בְּאֵיבָרַי מִן קֳדָם חוֹבַי׃ אֲרוּם חוֹבַי עָבְרוּ רֵישִׁי הֵיךְ מְטוּל יְקַר יַקִּירוּ מִינִּי׃ סְרִיאוּ מָאִיסוּ חַלְבִּישׁוּשַׁי מִן קֳדָם טַפְשׁוּתִי׃ עֲקִימִית שְׁחַיִית עַד לַחֲדָא כָּל יוֹמָא חַבִּיר

מ"ע ספורנו ז"ל

ראיתי · ברום סקדם: רשע עריץ · סנחריב והנה איננו · שסופך לשוב בבשת פנים לארנו: ולא נמצא · אחרי כן שנהג בארנו: לאיש שלום · חזקיהו שעם שלום בין ישראל לאביהם שבשמים שהשיבם לעבודתו: ויפלטם · מיד סנחריב יפלטם מרשעים · יהי רצון שיפלטם גם אחרי כן מכל רשעי' אמן:

כבר אמרו חכמי' שששה חדשים נצטרע דוד ונסתלקה ממנו שכינה ופרשו ממנו סנהדרין ועל זה אמר זה המזמור והבא אחריו ובאמרו להזכיר הורה שתפלתו בזה המזמור לאל ית' שלא ישכחהו כמת ושישי' קץ לצרותיו · אמר:

יי' אל בקצפך תוכיחני · במדת הדין גמורה: ובחמתך · בעון הדוה: כי חציך נחתו בי · על ידי נתן שנגזרת עלי לא יסור חרב מביתך הבני מקים רעה: ותנחת עלי ידיך · שבכר מת הילד הנולד: אין מתום בבשרי · אין שום חלק שלם מפני זעמך · מדאגתי על זעמך נגדי: בעצמי מפני חטאתי · מנער שהכנעתי על חטאתי: כי עונותי עברו · והיה נער בל כך גדול כי ידעתי גודל וכובד עונותי · הבאישו נמקו חבורותי · בזה החולי · מפני אולתי: שלא קדמתי לפקודות ולשוב עד שבא נתן הנביא: קדר

אבן עזרא

ראיתי · אמר דוד אני ראיתי עריץ שאחרים יפחדו ממנו וטעם מתערה מתגלה העושה בגלוי כל רע · כאזרח פתח והוא סמוך ותחסר מלת עץ ורענן לח ומלת אזרח כאזרח הארץ וטעם אזרח כאילו בעל ענפים רבים וכמוהו מי שיש לו משפחה רבה והפך זה הגר כי הוא כמו גרגיר ככרת מהעץ וזה פי' הפסוק ראיתי רשע עריץ ומתערה שהוא כאזרח רענן:
ויעבור · הטעם מהרה יאבד הוא והונו: שמור · ועתה שים לבך ושמור איש תם וראה איש ישר לעולם תראה אחרית' שלום והנה תם ישרת אחר כאילו כתוב כי אחרית לאיש תם שלום:
ופושעים · כנגד תם ורשעים כנגד ישר: ותשועת צדיקים · כדרך מגדל עז שם יי' בכל מקום: ויעזרם · ראינו שפלט צדיקים רבים וככה יפלטם לעולם: מזמור · טעם פיוט תחלתו להזכיר: אל בקצפך · אל ישרת בעבור אחר ואל בחמתך וכמוהו ודעת קדושים אדע ושני שרי גדודים היו שרי בן שאול: כי · נחתו · בנין נפעל כמו ננחתו מגזרת ותנחת עלי ידך והטעם תחלואים ומכאובים כחצים: אין מתום · מגז' תם והטעם בריאות והנה הזכיר הסבה הקרוב' למה זה מפני זעמך והרחוקה מפני חטאתי כי בעבורה זעמתני:
כי · גד על גד וגבהו עד שעברו ראשי כי רבים הם: הבאישו · פועל עומד כמו ולא הבאיש או יהיה הוא הפעול והוא יספר חבורות שיש בגופו וסבת זה אולתי: נעויתי · אין בי כח לעמוד בקומה זקופה ישרה על כן נעויתי ושחותי והשתנו פני כאילו כל היום השמש הכיתני וזה טעם קודר הלכתי: כי ·

רש"י

ומתערה · משריש כמו פורות על יאור ובלשון משנה יש הרבה אילן שנפשה ומעורה בקליפה: כאזרח רענן · כאחד מאזרחי הארץ הנשרשין וממולאי' בנכסים וכן פי' מנחם כאזרח רענן מתלחלח ומתלמח כאשל הנשרש ואזרח מאזרחי בני אדם אנשי שרשים המה: שמר תם · הסתכלו בדרכי התמימים ללמוד ממעשיהם: כי אחרית לאיש שלום · אם ראשית אין לו אחרית יש לו אבל פושעי' וחטאי' ורשעים אחרית' נכרתה ונשמדו יחדיו: מזמור לדוד להזכיר · לאומרו בשעת צרה להזכי' צרתם של ישראל לפני הקב"ה וכנגד כל ישראל אמרו: נחתו · נזרקו לשון נחת נופל בנטיית קשת ולפי שעל ידי דריכת הקשת נזרקים החצי' כתב נחתו בי וכן אריק חרבי היה לו לכתוב אריק תערי אלא לפי שכשמוציאין חרב מתערה התער ריק ממנה לכך תולה הריקות בחרב וכן ונחתה קשת נחושה ואין הנו"ן שורש בתיבה שאם היתה שורש היה לו לומ' ננחתו כי אבל נו"ן של נחתו וכן של ותנחת אינה שורש ונופל' לפרקים כמו נו"ן של נגף נשך נדר נקם וכשמתפעל יאמ' כינגף כישך כידר כיקם כמו ננגף ננשך ננדר ננקם שהדגש בא בתיבה במקו' נו"ן וכן עלה נדף עיני נגרה כמו ננדף ננגרה כן יאמר נחתו כמו ננחתו וכן ונחתה קשת נחושה כמו ונכחתה שדרך האו"ת להתנהג כמנהג דגשות ברוב מקומות כגון כחש לו ממשקל דגש כמו דבר מגזרת וידבר כך כחש מגזרת ותכחש שרה ולא יאמ' כיחש כאשר יאמר מן ויברך בירך ולא יאמר בירך כאשר יאמר דיבר לפי שאין דגשות ניכר ברי"ש אבל בחי"ת ניכר דגשות וכן שיחת כמו כיפר דיבר אף כאן יאמר נחתו כמו נגשו נתנו מגזרת נחת נתן נגש והנו"ן יסוד נופל ליכנס דגש במקומה כשהוא מתפעל וכן קשת גבורים חתים מגזרת נחת ונחת כאשר יאמר מן נסב סבב מן נשם שמם ונשמו דרכיהם ושממו עליה וכן בלל נבל כי שם בלל יי' ונבלה שם שפתם כן יאמר נחת ונחת בלשון פעל · ותנחת עלי ידך פירוש לפי שלך נחתו בי וכן פתרונו מה דרך בקשת לירות החצים יד שלך היא נטתה כקשת להפיל עלי חצים ותנחת לשון ותרד ובזה הנו"ן שורש בתיבה וכן ונחתה קשה נחושה ואין הנו"ן שורש בתיבה: מתם · תמימות אינטר"ין בלע"ז: יכבדו · כבדים: נעויתי · לשון אחזתו עוית אשדורי"שון בלע"ז: כסלי

מנחת ערב

אל באפך וגו' אז"ל שהי' דוד מבקש מהקב"ה שידין אותו בשעה שהוא דן את הרשעים וכבר כתבנו שום בזה בית מיחוש שיפוש חרון אף בדונו רשעים כמ"ש ז"ל וז"ש לדוד להזכיר בקש שה' יזכירנו לטובה בדונו לרשעים וע"כ אמר אל בקצף שיש לך או תוכיחני:

והנה איננו ג' בקריא' וסי' וירא יעקב את פני לבן · ויחילו עד בוש · ויעבר והנה איננו · אנ"ך: צדיקים כל נביאים וכתובים מ"ל במ"ד חס' ג' כתיב צדקי' חס' י"וד קדמא וא' צדיקם חס' י' בתרא וסימ' פגע בשני אנשים צדקים · ויאמר אל כל העם צדקים · וצדקים ילכו בם · ואנשים צדיקם המה ישפטו · בתרא כתיב צדיקם וכל אוריתא צדיקם כתיב כמ"א מלא ויסלף דברי צדיקים דאלה שמות: לח ידך ה' חס' בסיפ' וסימ' נמסר לעיל בסיפרא סימן ל"ב: מתום ד' וחס' וסימ' מעיר מתם עד בהמה · מכף רגל ועד ראש אין בו מתם · אין מתם בבשרי · כי כסלי מלאו נקלה:

תורת חסד · תהלת ה'

ראיתי רשע עריץ יר' הנה הוא רשע עריץ אחד לבד והוא מתערה כאזרח רענן מגודל רשעו:
ויעבור והנה איננו יר' אם ימות לא ישאיר אחריו בנים ואבקשהו בקבר ולא נמצא כי אין מי שישגיח עליו לשים אבן על קברו כדי שלא ישכח זכרו מבני אדם א"כ קוה אל ה':
שמור תם יר' שמור את התם שלא ילך מאצלך ואז בעת ההיא בעצמה ראה ג"כ את הישר שלא יתרחק מראות עיניך והוא הפך ממה שהרשעים עושים שהם אינם מתערבים כי אם עם המרעי' ואלו ישמדו באלו ולזה אמרתי אל תתחר וכו' · או יר' שמור תם גם אם לא יהי' אלא תם אחד וראה ישר גם אם לא יהיה אלא ישר א' כי ראוי לאדם להדבק עם הטובי' בכל אופן שיהיה: או יר' וראה את הישר שעושה כן ששומר את התם: ופושעים נשמדו יחדו יר' אלו הורגים את אלו: ותשועת צדיקים מה' יר' המהוה אותם והוא מעוזם בעת צרה · ויעזרם ה' יר' יעזרם ה' להיותם הם בעצמם הלוחמים עם אויביהם אם יצטרך הדבר לזה ויפלטם מהיות בתוכם אפי' א' שיהיה נזוק בשום א' מאבריו וכמו שאמרו הבאים ממלחמת מדין ולא נפקד ממנו איש · יפלטם מרשעים שלא יפתום ויושיעם ומכל צרותיהם של הרשעים יען כי חסו בו ית' · או יר' ע"ד אומר הפח נשבר ואנחנו נמלטנו והוא אומרו ויושיעם:
לח למנצח לדוד להזכיר הנה בפסו' ה' שמעה ה' סלחה ה' הקשיב' וגו' שמעתי שלמדנו ממנו שהאדם צריך לשאול בתחלה מאתו ית' שישמע תפלתו ואח"כ שיסלח את עונותיו ואח"כ שיכוין לתת לו מה שישאל ממנו ואח"כ שימהר לעשות אותו. וכנגד ד' דברי' אלו אמר דע"ה ד' מזמורים סמוכים זה לזה ובמזמור זה כיון להתפלל אל ה' להזכיר אותו לפניו ית' תמיד ובמזמור הבא אחריו כיון להתפלל אל ה' על שיסלח לו את כל עונותיו ובמזמור הג' כיון בו להתפלל על שישמע ויבין את מה שיכוין בתפלתו ובסוף כיון על שלא יאחר מלעשו' את בקשתו והוא אומ' אלהי אל תאחר ועל דבר זה עשה מאמר אשרי משכיל אל דל וכמו שאבאר בס"ד:
ה' אל בקצפך תוכיחני ר"ל שלא יעשה עמו כאשר עשה עם ישרא' כאו' ויקצף וישבע לאמר כי הקצף היה בתחלה והתוכחה היתה אח"כ אך שיוכיחנו בתחלה ואח"כ יתקצף אם ירצה ואולי בין כך ובין כך יתנחם על הרעה ולא יתקצף כי אין קצף בלא חמה ובלא יסורין והוא הומ' אל בקצפך תוכיחני ובחמתך וגו': כי חציך וגו' יר' כי אם תעשה לי כן הנה ירדו עלי חציך ולא אוכל להושע כלל אם יהיה הקצפון קודם התוכחת: או יר' באומ' ותנחת עלי ידך כלומר ותנחת עלי שבועתך ור"ל כי חציך נחתו בי עם קצפך ותנחת עלי ידך ר"ל שבועתך והוא בעצמו אומר ויקצוף וישבע לאמר · או אולי יחזור אומר כי חציך נחתו בי אל אומ' אל בקצפך תוכיחני ואומר ותנחת עלי ידך יחזור אל אומר ובחמתך תיסרני: אין מתום בבשרי וגו' חכמי הרפואה אמרו שהאברים הראשיים ישפכו את מותריהם אל האברים השפלים ולהיות הבשר דבר רפה לכן פעמים רבות יכנסו בה הלחיות ולכן אמר אין מתום בבשרי מפני זעמך ור"ל הנה כל האברים הראשיים לקו ונעשה בהם מורסות רבות ולכן יריק את מותריהם אל האבר הרפה והוא הבשר ואפי' בעצמות שהם קשים לקבל אין לי שלום בהם מפני חטאתי ומכ"ש מפני עוני ולכן אני ירא אם בקצפך תוכיחני · או יר' ע"ד מה שפי' המפרשי' במה שאמר הכתוב על מה תוכו עוד תוסיפו סרה שיר' על מה תוכו כשתוסיפו עוד לחטוא כי מכף רגל ועד ראש אין בו מתום ממה שלקו בסב' העונות שנעשו בכל א' מהאברים והוא אומר פה אין מתום בבשרי וכו' וכמו כן יר' באומ' כי עונותי עברו ראשי שיר' לומר כי כבר חטא בכל א' מאבריו ועברו עונותיו את ראשו וכל זה הוא כדי להגזים הענין · או יר' כי עונותי עברו ראשי ולא חלו על ראשי ממש יען כי אין לי עון כלל וכמשא כבד יכבדו ממני שאינני יכול לישא אותם עלי לפי שלא עשיתי' ואם יש בו איזה דבר הוא אולת כי אין אדם חוטא אא"כ נכנס בו רוח שטו' והו' אומ' הבאישו נמקו חבורותי מפני אולתי: ומאחתי

אבן יחייא

ראיתי רשע וגו' בא להביא ראיה מהכשיון לאומרו כי יראה כרת הרשעים אף כי כראה היותו מהכמכע כריתתם להיות בארץ שרש · באומרו ראיתי רשע שהוא שלם באושר בני חיי ומזוני · כי כנגד חיי · הוא עריץ וחזק ואמיץ כח ובריא אולם · וכנגד בני הוא מתערה כאזרח ר"ל הוא מדובק בבנים ובני בנים ואחים וקרובים עד אין סוף כאזרח הארץ אשר להיותו אזרחי ימצאו לו כתות שונות מקרובי' ואחים מה שלא יהיה כן לגר · ויהיה מתערה מגזרת וקיר ערה מגן כישעי' שהוא ענין דבוק שר"ל כי דבק המגן אל חומת העיר להלחם · וכנגד מזוני · הוא רענן כברום והון ועושר בביתו · ויהיה רענן מורה על אסיפת הממון כאומרו דשנים ורעננים יהיו כי הדשנו יאמר על הטובות הגשמיות · ויעבור וגו' ר"ל ועם כל זה ויעבור כפתע פתאום והנה איננו ואבקשהו שר"ל שאם תבקשהו מתוך בניו וקרוביו ואחוז' מרעיו לא תמצאהו כי לא יותר לו משתין בקיר · שמר תם וגו' ר"ל מה שלא יהיה ככה לצדיק כי אף שיעברו עליו צרות רבות ורעו' אחריתו יהיה שלום וזהו אומרו שמר ותקוה לראות ענין התם והישר המסובבים בצרות · ותראה כי אחרית לאיש כזה הוא שלום · ופושעים וגו' אבל הפושעים נשמדו יחדיו · ר"ל בפתע פתאום וכל בני ביתם יסופו ויתמו מן בלהות באופן שאחרית רשעים אלה לא יהיה שלם כתם וישר וזה יען כי נכרתה אחריתם · ותשועת צדיקים וגו' ר"ל ולהיות כי הצדיקים מקוי' ישועת ה' בע"הב' והוא מעוזם בעת צרה בע"הז · לכן ויעזרם ה' בע"הב · ויפלטם בע"הז · הייכו כי יפלטם מהרשעים המעיקים אותם בזה · ויושיעם מרדת שחת בע"הב אף כי הם חייבים עונשם מה וזה לזכות כי חסו בו · והבוטח בה' חסד יסובבנו:
לח מזמור לדוד להזכיר וגו' הנה במזמור הלז שהיא מזמור שיר חנוכת הבית וגו' פירשתי שדוד חלה חולי כבד על עון בת שבע ובשובו אל ה' בתפלתו ובשועתו נושע · וכאומרו ה' אלהי שועתי אליך ותרפאני · מה שהמזמור הלז היה שועתו אז בעת צרת חוליו · ובוכתו היה התפלה אל המיוחד שימחול עונו וחטאו אשר דואג עליו ומתחרט · וירפאהו מחוליו · ה' אל בקצפך וגומר דבר ידוע שבעת הכעס תתנועע המרה אדומה שהיא סבתו ובהתגברות שלה יגבר הכעס והפך · ולכן האדומיים הם נוחים לכעוס והלבנים הם קשים לכעוס ונוחים לרצות · וכשהאדומה תהיה חמה בתכלית החום ודקה וקלה מה שלכן תהיה קלפיית וקצף על פני המים ותעלה מעלה מעלה אז בעלה יפעל פעולת התוכחת באשר כועס עליו שהיא פעולה זרה וכמכעת הסבל לנושא וכאומרו והוכח במכאוב על משכבו · וא' תוכח לך פן ישנאך וגו' · וכשתהיה חמה על השיווי כפי מזגה אז נושאה יפעל פעולה המותר שהי' פעולת קלת הסבל לנושאה כפעולת היסורין הכתנין מאהב הרחמן לבן וכאומרו כי כאש ייסר איש את בנו ה' אלהיך מיסרך ובכן המשורר שהיה על ערש דוי חילה פני ה' אלהיו שאל בקצפו יוכיחהו להיותו כמכע אליו הסבל · אבל אם לחטאו היה רוצה להעכישו יהיה בחמתו והיסורין המשככים מחמת החימה · ולהם בתוכחת המשככת מחמת הקצף · כי חציך וגומר נחתו בי כמו ננחתו · ומה שחסר הדגש מהחית הוא להיותה מאותיות אהע"ח אשר כן משפטם · ורוצה לומר שהחיצים אשר הושלכו בי והאיברי נחתו מלשון ונחתה קשת נחושת זרועותי שר"ל נשבר בזרועותי · ותנחת עלי ידיך · כתרגום ושרת עלי מחת ידך · אין מתום וגומר בא לפרש ירידת החצים · ומכת היד · באומרו כי משל החיצים הוא על חולי בשרו אשר מכף רגל ועד ראש אין בו מתום פצע וחבורה ומכה טריה · ומשל מכת היד הוא על החולי המגיע עד העצם אשר גם בו נעדל שלום הבריאות · והנה חולי הבשר הוא לפיותי זעום ה' להיות חוטא במחשבה · ואולי העצמות הוא להיותי חוטא במעשה · כי עוכותי וגומר רוצה לומר להיות כי בעת שנשקלו יחד עוכותי עם זכיותי הנמשכים מהנפש והשכל שמשכנו הראש · העונות עברו במשקל לראשי וזכיותי · ולא תחשוב שאם עבר השיווי ביניהם היה כמעט קט כחוט השערה · כי אדרבה כבדו העונות במשקל · ממני כאלו היה משא כבד בכף השקל · שהעונות כבדו וירד הכף הנושאם מטה מטה · והכף השניה מהזכיות עלה מעלה מעלה לקלותה: הבאישו נמקו וגו' רוצה לומר לכן החבורות שלי נמקו ונמסו · ונשפכו הליחות הנסרחות והבאישו

קֹדֵר הִלָּכְתִּי: כִּי־כְסָלַי מָלְאוּ נִקְלֶה
וְאֵין מְתֹם בִּבְשָׂרִי: נְפוּגוֹתִי וְנִדְכֵּיתִי ד׳ וחס׳ י׳
י עַד־מְאֹד שָׁאַגְתִּי מִנַּהֲמַת לִבִּי: אֲדֹנָי ג׳ י׳ קל״ד
נֶגְדְּךָ כָל־תַּאֲוָתִי וְאַנְחָתִי מִמְּךָ לֹא־
נִסְתָּרָה: לִבִּי סְחַרְחַר עֲזָבַנִי כֹחִי ג׳ י׳ ג׳
וְאוֹר־עֵינַי גַּם־הֵם אֵין אִתִּי: אֹהֲבַי ׀
וְרֵעַי מִנֶּגֶד נִגְעִי יַעֲמֹדוּ וּקְרוֹבַי מֵרָחֹק
עָמָדוּ: וַיְנַקְשׁוּ ׀ מְבַקְשֵׁי נַפְשִׁי וְדֹרְשֵׁי
רָעָתִי דִּבְּרוּ הַוּוֹת וּמִרְמוֹת כָּל־הַיּוֹם ג׳
יֶהְגּוּ: וַאֲנִי כְחֵרֵשׁ לֹא אֶשְׁמָע וּכְאִלֵּם
טו לֹא יִפְתַּח־פִּיו: וָאֱהִי כְּאִישׁ אֲשֶׁר לֹא־ כ׳
שֹׁמֵעַ וְאֵין בְּפִיו תּוֹכָחוֹת: כִּי־לְךָ יְהוָה
הוֹחָלְתִּי אַתָּה תַעֲנֶה אֲדֹנָי אֱלֹהָי: קל״ד
כִּי־אָמַרְתִּי פֶּן־יִשְׂמְחוּ־לִי בְּמוֹט רַגְלִי ח׳
עָלַי הִגְדִּילוּ: כִּי־אֲנִי לְצֶלַע נָכוֹן
וּמַכְאוֹבִי נֶגְדִּי תָמִיד: כִּי־עֲוֺנִי אַגִּיד ל׳ יחד ומכאובו
כ אֶדְאַג מֵחַטָּאתִי: וְאֹיְבַי חַיִּים עָצֵמוּ ל
וְרַבּוּ שֹׂנְאַי שָׁקֶר: וּמְשַׁלְּמֵי רָעָה נ
תַּחַת טוֹבָה יִשְׂטְנוּנִי תַּחַת רָדְפִי ג׳ י׳ רדפי ק׳
טוֹב: אַל־תַּעַזְבֵנִי יְהוָה אֱלֹהַי אַל־ כ״ג ר״פ אל אל
תִּרְחַק מִמֶּנִּי: חוּשָׁה לְעֶזְרָתִי אֲדֹנָי
א תְּשׁוּעָתִי: לט לַמְנַצֵּחַ
לִידִיתוּן מִזְמוֹר לְדָוִד: לידותון ק׳
אמרתי

חַבִּיר הֲלִיכִית: אֲרוּם כִּסְלַי אִתְמַלְיָין
קְדִיחֲתָא וְלֵית אָסוּ בִּגְוּשְׁמִי: פַּגְיֵית
וְאִתְמַכְּיֵית עַד לַחֲדָא רְגִישִׁית
מִנַּהֲמוּתָא דְלִבִּי: יְיָ לְקִיבְלָךְ כָּל
רַגִּיגְתִי וְתִינַחְתִּי מִינָּךְ לָא מִטַּמְּרַת:
לִבִּי צְמַרְמַר שְׁבַקְנִי חֵילִי וּנְהוֹר עֵינַי
בְּרַם הִינוּן לֵיתֵיהוֹן עִמִּי: רְחִימַי וְחַבְרַי
מִקְּבֵיל מַכְתָּשִׁי קָמוּ וּקְרִיבַי מֵרָחִיק
קַיְימִין: וְעַבְדוּ פַּחִין תָּבְעֵי נַפְשִׁי וּבָעֵי
בִּישׁוּתִי מַלִּילוּ שִׁקְרָא וְנִיכְלָא כָּל
יוֹמָא מְרַנְּנִין: וַאֲנָא הֵיךְ חֲרַשׁ לָא
אֶשְׁמַע וְהֵיךְ אִילְמָנָא דְלָא פְּתַח
פּוּמֵיהּ: וַהֲוֵיתִי כִּגְבַר דְּלָא שְׁמַע
מֵעַלְמָא וְלֵית אִית בְּפוּמֵיהּ
מַכְסְנַיְיתָא: אֲרוּם קֳדָמָךְ יְיָ צַלֵּיתִי
אַנְתְּ תְּקַבֵּל יְיָ אֱלָהִי: אֲרוּם אֲמָרִית
דִּילְמָא יֶחְדוּן עֲלַי כְּאִזְדַּעְזְעוּת רִיגְלִי
עֲלַי אִתְרַבְרְבוּ: אֲרוּם אֲנָא לִתְבִירָא
מְעַתַּד וְכֵיבִי לְקִיבְלִי תְּדִירָא: אֲרוּם
חוֹבִי אֲתַנֵּי אֶתְיַיצַף מִן חֲטָאַי: וּבַעֲלֵי
דְבָבִי חַיֵּי עֲלִימוּ וְסַגְאִין שָׂנְאַי עַל
שִׁיקְרָא: וּפָרְעִין בִּישְׁתָא חֲלַף טַבְתָא
מִתְנַן לִי חִילוּפֵי דִּרְדָפִית טָב: לָא
תִשְׁבְּקִינַנִי יְיָ אֱלָהִי לָא תַרְחִיק מִינִּי:
זְרִיז לְסִיוּעִי יְיָ פּוּרְקָנִי: לְשַׁבָּחָא עַל מַטָּרַת בֵּית סוּקְדְּשָׁא עַל פּוּמֵיהּ דִּידוּתוּן
תּוּשְׁבַּחְתָּא לְדָוִד: אמרית

רשי

כסלי מלאו נקלה · במחשבתי אני קל בעיני עצמי : נפוגותי · נחלפתי לשון ויפג לבו מאין הפוגות : כל תאותי · אתה יודע צרכי : סחרחר · מוקף יגון וזה מתיבות הכפולות כמו ירקרק אדמדם שנגלגל סחרחרו : מנגד נגעי יעמדו · אותם שנראים לי כאוהבים בשעת הנאתם כשרואין שהנגע בא עלי אין עומדין לי בשעת דחקי אלא מנגד יעמודו ואינם עוזרים לי : וקרובי · שמראים לי עצמם קרובים : וינקשו · מבקשי מוקשים לי : יהגו · יחשבו : אני כחרש · ישראל שומעים חרפתם מן האומות ואין משיבין ולמה כי לך הוחלתי שתגאלני ותושיעני מהם : כי אמרתי פן ישמחו לי · לכך אנו שותקים כי אומרים אנו בלבנו אם נשיבם עזות שמא יראו במפלתינו וישמחו לנו כמוט רגלינו ויגדילו עלינו לומר הלא הייתם מתפארים בתשועתכם : כי אני לצלע נכון · לכך אנו דואגים פן ישמחו לנו לפי שמלומדים אנו במכות ומוכנים ומזומנים לשבר תמיד : ומכאובי לנגדי · מזומן הוא לבא עלי תמיד : כי עוני אגיד · לבי מגיד לי את עוני ולפיכך אני דואג וירא מחטאתי שלא יגרום לי צלע ומכאוב : חיים עצמו מעלימי חיים בשלום ובטובה : ורבו · והגדילו שנאי על דבר שקר : תחת רודפי טוב · בשביל שאנחנו דבקים בהקב״ה ובמצותיו : לידותון · שם אדם אחד מן המשוררי׳ וגם כלי שיר היה שם שמו ידותון ומדרש אגדה על הדתות ועל הדינין והגזירות של צרה הנגזרות על ישראל :
אמרתי

וינקשו ל׳ וחד וינקשו

אבן עזרא

כי כסלי · הטעם קרביו מלאו דבר נתעב ונקלה איננו ראוי להזכיר בפה והזכיר אין מתום פעם אחרת כאיברי גופי הנראים : נפוגותי · מגזרת ויפג לבו שהגתי ברוב מכאובי על דרך שויתי עד בקר כארי : אדני נגדך · לבדך כל תאותי אולי אחיה ולא נגד הרופאים : לבי סחרחר · כתרגומו סביב לא ימלא מנוח · כחי כח התולדת ואור עיני ככה מנהג החולים : אהבי · האוהבים שהיו לי · מנגד נגעי יעמודו בעבור שהבאישו חבורותי : וינקשו · מלת נפשי תשרת בעבור אחרת וככה הוא וינקשו מבקשי נפשי כי היא הפעול והטעם שדבריהם מוקש הנה לי : ואני · שהוא הסרון בגוף : ואהי · ברצוני כאיש אשר לא ישמע לשון המדבר והטעם כי לא ענה להם · כי · אין לי תוחלת כי אם בך וטעם ה׳ ה תענה כי אני לא אשים לבי : ל דבריהם כי עליך נסמכתי ותפלתי בלבי ולשוני לך : כי · הגדילו · לדבר או הפועל עומד וטע׳ פן ישמחו לי כמו פן יאמרו ליכי הנה במוט רגלי וחליתי הגדילו עלי : כי · כדרך ובצלעי שמחו ונאספו והנכון כי נכון אני להיותי צולע שלא אוכל לקום ימים רבים ולהיות מכאובים נגדי תמיד : כי · ואני מודה לאנשים וזה טעם אגיד ואדאג לבי · ואויבי · יש אומרים כי עוני אגיד בלבי אדאג מחטאתי פן אמות ואויבי חיים : ומשלמי · דברו יוכיח כי הוא שקר׳ בחליים והטיב להם כאשר ספר במזמור אחר : אל תרחק ממני · כנגד מרחוק עמדו : חושה · לפי דעתי חושה לעזרתי אתה יי׳ שאת׳ תשועתי כמו אמור לנפשי ישעתך אני ורבי משה אמר כי חושה ישרת אחר וככה הוא חוש׳ לעזרתי יי׳ חושה לתשועתי : למנצח לידותון · כבר הזכרתי בראש הספר ולפי דעתי שפיוט ידוע היה בדורס וחברו ידותון או אחר חברו שיסבחנו והיה ראש הפיוט לידותון גם זה המזמור כמו העליות כי על מחלתו ידבר וטעם אמרתי בלבי וטעם אשמרה דרכי תולדתי ומנהגי כמו וכל דרכי הסכנת והטעם שלא אדבר כמו ידבר החולה מרו׳ צערו וכאילו בפי מחסום אשמרנו להיותו בפי ולא אסירנו :
בעוד

מ״ע ספורנו ז״ל

קדר הלכתי נמגג וזה : כי כסלי מלאו נקלה · בזיון של רבים המכוים אותי : ואין מתים בבשרי · מתוך צער הבזיון : נפוגותי · תשש כחי מרב צער ובכן שאגתי ואמרתי : ה׳ נגדך כל תאותי · שהיא להתעסק בתורה ובמצות : ואנחתי · שהנספרתי על עוני : לבי סחרחר · סובב : גם הם · עיני : מנגד נגעי ברחוק וקרובי · כמו כן מפני שהוא מולי מתדבק · וינקשו · שמה מוקשים להכשילני : הבות הוות · בזיונות : ומרמו׳ · קטגורין במרס כמו שהזכירו חז״ל שהיו קנתם אומרים מי שבוא את האשה והרג את הנפש אין ישועתה לו באלהים : ואני כחרש וכאלם · שלא השיבותים דבר למען תרחם בעניי : כי לך ה׳ הוחלתי · שתרחם : אתה תענה · תתנע שלבוני שידם כי אמרתי פן ישמחו לי במוט רגלי לעתיד · על כן עלי הגדילו · שלבוני ולא השיבותים כמו שהיה ראוי למלך שאין כבודו ממול כי יראתי פן יגדלו עלי במוט רגלי : כי אני לצלע נכון · אני מוכן ליפול בגזרותיך עלי : ומכאובי נגדי תמיד כי עוני אגיד · בכל מה שאזכיר עוני ביני לבין עצמי · וזה מפני כי אדאג מחטאתי : ואויבי חיים : שישמחו על זה : ורבו שונאי שקר · שחשבו עלי רשע שאתה אמתי אל תעזבני ה׳ · מידעת באמת : אלהי אל תרחק · מתפילתי : חושה לעזרתי · כי נפש קרובה : ה׳ תשועתי · אתה ה׳ שהושעתני פעמים רבות :
נב

מסרה

נקלה ג׳ בקריאה וסימ׳ כי כסלי מלאו נקלה · טוב נקלה ועבד לו׳ וא׳ ונקלה וסי׳ ואנכי איש רש ונקלה : נסתרה ג׳ וסי׳ ואנחתי ממך לא נסתרה · לגבר אשר דרכו · ומעוף השמים : כאיש כ׳ בקריאה וסי׳ נמסר בסדר בהעלותך : רגלי ז׳ וסימ׳ נמסר לעיל בסיפ׳ סימ׳ כ״ו : אל תעזבני חד מן כ״ג פסוק רישיהון ומצעותהון אל אל וסימ׳ נמסר בשמואל חלק ב׳ סימ׳ א׳ :

אבן יחייא

והבאישו ויעל באשם ולחנתם · מפני אולתי כעותי וגו׳ ר״ל ולהיות כי הייתי אויל ורשע כי אין אדם עובר עבירה אלא אם כן נכנס רוח שטות בו · לכן החולי הגיע מהבשר עד העצבים בעלי התנועה והרגש · וככולו ונעויתי בהתעוותם ושחותי כי הלכתי שח ושפל · וזה בתכלית האחרון עד מאד · וכל היום קודר הלכתי · כי חשך משחור תארי מפני כובד החולי · כי כסלי וגו׳ הכסלים הם סמוכי׳ לכליות ולכן יתיחס להם היותם יועצות ככליות · ואחר להיות כי כסלי תמיד מלאו נקלה שר״ל עצות מבזיון וכלימה · שהם פעולו׳ אחריות הכבוות וקלות · ובבשרי ובאחריותי אין מתום · כי אין הככה במזגי לשום דבר טוב רק אל הרוע מה שלכן רשעי יבוא מצד מזג הגוף ומצד המחשבה · לכן כפוגותי ונדכיתי וגו׳ · שר״ל כפוגותי ענין רפיון וחולשה · ושאגתי מנהמת לבי על כובד החולי הכמנע השכל בשום פני׳ ובפרט לחולשה הגדולה שהיא גדולה עד מאד · אדני נגדך וגומר רוצה לומר כל תאותי היא לידבק בך · ואנחתי אשר היא על ככה ממך לא נסתרה · והנה אדני הוא באלף דלת כון יוד כי להיותו חוטא מכיר את ערכו היותו בלתי ראוי לידבק ביוד הא ואו הא שהוא המדרגה היותר חשובה · לבי סחרחר וגו׳ ר״ל והנה אתה הרואה כי לבי סחרחר ואינו מיושב רק סובב אנה ואנה על רוב הצרות · וכן אתה רואה כי עזבני כחי ואיני יכול לפעול עוד שום פעולה · ואתה רואה כי אור עיני גם הם אין אתי · והנה זכר שלש אלה להיותם סרסורי עבירה כי העין רואה והלב חומד וכלי המעשה גומרי׳ · אוהבי וגו׳ מה שלכן להיותי כמאס בעד חוליי כל אוהבי מאסו בי · והנה יש לאדם ג׳ מיני אוהבים · האוהב המבקש לקרב אליו הכאות ולהרחיק ממנו המזיק · והוא הנקרא אוהב בהחלט · ואוהב המבקש לעמיתו השמחה וכל ישעו וכל חפץ הוא על ככה והוא הנקרא ריע נגזר מן בנת לריעי מרחוק שר״ל המחשבה וכאומרו באבות ר׳ מאיר אומר שהעוסק בתורה נקרא אהוב וריע ופי׳ אהוב אוהב את המקום והבריות · ופי׳ ריע משמח המקום והבריות · והג׳ הקרוב אליו ממשפחתו · ואמר פה המשורר כי לרוב המאיסו׳ מנגעי גופי ולרוב הליאות אשר הלאתי אוהבי ורעי וקרובי שלשתם שנאו אותי ומאסו בי ויניחוני למקרה ופגע · וינקשו מבקשי וגומר ר״ל וברואות שונאי נפשי כי אוהבי עזבוני ואינם אתי · בקשו לכלותני במחשבה ובדבור ובמעשה · וכנגד המעשה אמר וינקשו מבקשי נפשי · שר״ל התחלו במוקשיהם ללכדני ולבלעני · וכנגד הדבור אמר ודורשי רעתי דברו הוות עלי · וכנגד המחשבה אמר ומרמות כל היום יהגו : ואני כחרש וגומר ר״ל ואני אף כי אשמע דבריהם הוות כעשתי כחרש לא ישמע · ואף כי אראה היות מוכה הרשת לרגלי · כעשתי כאלם לא יפתח פי אף כי ייסרוהו בשוטים · להיותו הדבור נמנע אליו · ואף כי אשמע ואבין בשכלי מרמו׳ מחשבותיהם כעשתי כאיש אשר לא שומע ואין לו הבנ׳ להבין דבר מתוך דבר ולכן לא היה בפי תוכחו׳ לענות לשום אחד מהכתות האלה · כי כעשתי לגמרי כאיש אשר אין בפיו תוכחות · כי לך ה׳ וגו׳ ר״ל וכל זה עשיתי · לא להיותי רק ובלתי שומע · רק להיותי בוטח בך · ולך ה׳ הוחלתי ואתה תענה לשלתם · להיותך אדני אלהי · כי אמרתי וגומר ר״ל והנה לך ה׳ הוחלתי · להיות כי אמרתי שצריך אלי עזרך פן ישמחו לי בצרתי · כי ראיתי הנסיון שאפי׳ במעט צרה שבא אלי ובמוט רגלי עלי הגדילו בלשונם · וכ״ש שישחקו עלי וישמחו בכליוני · אשר אני מוכן אליו · כי אני לצלע נכון · הוא מלשון ובצלעי שמחו · שר״ל שפלות ונפילה ומכאובי נגדי תמיד כי לא ירפה אותי החולי אפי׳ רגע אחד · כי עוני וגומר ר״ל והנני שב אל ה׳ בדבור ובמחשבה · כי בדבר עוני אגיד והוא הוידוי · ובמחשבה אדאג מחטאתי והוא החרטה · להיות כי ראיתי שאויבי חיים עצמו · שר״ל נתעצמו בחיי הבריאות ועלה עליהם מעלת הגבורה · ורבו שונאי שקר ר״ל בחנם הם שונאים אותי · ורבו יהיה מגזרת רבי המלך כי נתגדלו במעלת העושר והבנים · והם משלמים רעה תחת טובה אשר פעלתי עמה׳ בשכבר · וישטנוני תחת רדפי טוב · כי עוד היום אני רודף להטיב להם כאשר אוכל · ולכן אני צריך לעזר אלהי ואליו תשוקתי · אל תעזבני וגו׳ היא תפלת המשורר לאמר אל תעזבני ה׳ להיותך אב הרחמן · ולהיותך אלהי בפרטות אל תרחק ממני מלהצילני מידם ולהיות׳ אדני תשועתי ר״ל אדני במדת הדין שלך אתה חייב להמציא תשועתי בלכתי ללחום כנגד משנאי · ולכן חושה לעזרתי למען אשפילם ואוכל להם · והנה זכר שלשה מיני השגחות שישגיח האדון על העבד׳ האחד שלא יעזבהו ויצילהו מיד אויב ע״י משרתיו ועבדיו · אבל הוא רחוק ממנו · והב׳ שבעצמו ובכבודו יצילהו מיד שונאו · כי יהיה קרוב אליו ולא רחוק · והג׳ שזולת שיצילהו מידו עוד יעזרהו להנקם מאויביו המבקשים רעתו :

לט למנצח לידותון מזמור וגומר כונת המזמור הלז היא שועת המשורר לאל והתפלה אין על חוליו עם תשובתו הרמתה · ונשיכנו ענין הקודש · אמרתי

תורת חסד תהילת ה׳

ומצאתי כתוב ה׳ נגדך כל תאותי וגו׳ יר׳ מה שאני נגדך תאותי היא והאנחה אשר לי על זה ממך לא נסתרה ומה אעשה כי לבא ועינא תרי סרסורי דעבירה נינהו וז״ש לבי סחרחר וגו׳ ואור וגו׳ · לבי · סחרחר וגו׳ יר׳ להיות אמת שהלב הוא מקור כל הכחות כלם ומם׳ יתפשטו כח המות וכח הכבד הנה כאשר לבי יהיה סחרחר אז עזבני כחי בכל האברי׳ הראשי׳ כלם ואור עיני גם הם מצד עצמם יר׳ ואותו הכח המגיע אל העין כדי לראות אין אתי ומה שיש אתי הוא הכילון העומד מנגד לבדו · אוהבי ורעי מנגד וגו׳ כלומר ואין כח בעיני לראותם · וינקשו מבקשי וגו׳ לפי שיאמרו אלי״ם עזבו או מפני שיאמר עזב ה׳ את הארץ או יר׳ עם היו׳ שכבר הם נוקשים לפני אם מבקשי נפשי ואם דורשי רעתי אשר דברו הוות עכ״ז איננו יכול לראות אותם ומכל שכן לכלותם מצד כליון גופי · ואני כחרש וגו׳ יר׳ ואני כחרש לא אשמע מה ידברו וכאלם לא יפתח פיו וכן ואהי כאיש אשר לא שומע ואין בפיו תוכחו׳ לאמר שיה׳ או יר׳ ע״ד הוכח תוכיח את עמיתך ולא תשא עליו חטא כי שמעתי שיר׳ לומר שהמוכיח צריך שיהיה צדיק · ובמזמור י״ב ביארתי ענין יפה בפסוק ואני כחרש תרהנו משם · כי לך וגו׳ כי אמרתי פן ישמחו לי וגו׳ יר׳ לך ה׳ הוחלתי כאשר אמרתי פן ישמחו וגו׳ · כי אני לצלע וגו׳ יר׳ אני כאלם לא יפתח פיו ולכן איננו אומר להם כי אני לצלע נכון וראויה לי היתה בת שבע אלא שאכלתיה פגה והם פותחים את פיהם ומלבינים פני חבריהם ברבו׳ ואני ביני לבין עצמי עוני אגיד אדאג מחטאתי שלא המתנתי זמן מה עם היות שכבר נתכפרתי על זה מחטאתי׳ · או יר׳ כי אני לצלע נכון ומכאובי בצלעותי נגדי תמיד כי כאב הצד המתי בא אלי מכל זה · כי עוני אגיד וגו׳ יר׳ אני אדאג מחטאתי הנמשך מן העון וזהו ענין הפיכת מדת הרחמים למדת הדין : ואויבי חיים עצמו יר׳ הם חיים תמיד כי לא יאמר עליהם שהם כמתים למה שירדו מנכסיהם · ואם רצינו לומר עצמו את החיים כמו שפי׳ המפרשים יר׳ כי הם עצמו את החיים ואני דואג כל היום והדאגה היא סבת רפיון החיים · ומשלמי רעה תחת טובה ישטנוני תחת רודפי טוב כי לך ה׳ הוחלתי כי הוא הטוב האמתי יצא לנו מכל זה למלדתו היותו מתחנן אל ה׳ שיהיה קרוב אליו לאשר יאמר והיותו נשען על קונו לשאול את כל זה לפי שהיה יודע כי תשועת צדיקים מה׳ ויעזרם ויפלטם כמו שסיים המזמור שקדם · וממהרי״ט ז״ל מצאתי כתוב כמשא כבד יכבדו ממני יר׳ מפני שהוא בסבתי והוא או׳ ממני · הבאישו מלשון באש · ומה שאמר ה׳ נגדך כל תאותי יר׳ הנה כל תאותי היא להיותי צדיק מושל ויכול לסדר המערכה באופן כי בזה אהיה עושה נגד כונתך ית׳ שמו עכ״ד :

לט למנצח לידותון וגו׳ זה המזמור הוא על שהש״י מחל וסלח לו ולא באו עליו הדתות והדינין והגזירות כל צרה הנגזרות על שונאיהם של ישראל כמו שאז״ל :
אמרתי

אָמַרְתִּי אֶשְׁמְרָה דְרָכַי מֵחֲטוֹא
בִלְשׁוֹנִי אֶשְׁמְרָה לְפִי מַחְסוֹם בְּעֹד
רָשָׁע לְנֶגְדִּי: נֶאֱלַמְתִּי דוּמִיָּה הֶחֱשֵׁיתִי
מִטּוֹב וּכְאֵבִי נֶעְכָּר: חַם־לִבִּי בְּקִרְבִּי
בַּהֲגִיגִי תִבְעַר־אֵשׁ דִּבַּרְתִּי בִּלְשׁוֹנִי:
הוֹדִיעֵנִי יְהוָה קִצִּי וּמִדַּת יָמַי מַה־
הִיא אֵדְעָה מֶה־חָדֵל אָנִי: הִנֵּה
טְפָחוֹת נָתַתָּה יָמַי וְחֶלְדִּי כְאַיִן נֶגְדֶּךָ
אַךְ כָּל־הֶבֶל כָּל־אָדָם נִצָּב סֶלָה:
אַךְ־בְּצֶלֶם יִתְהַלֶּךְ־אִישׁ אַךְ־הֶבֶל
יֶהֱמָיוּן יִצְבֹּר וְלֹא־יֵדַע מִי־אֹסְפָם:
וְעַתָּה מַה־קִּוִּיתִי אֲדֹנָי תּוֹחַלְתִּי לְךָ
הִיא: מִכָּל־פְּשָׁעַי הַצִּילֵנִי חֶרְפַּת נָבָל
אַל־תְּשִׂימֵנִי: נֶאֱלַמְתִּי לֹא אֶפְתַּח־
פִּי כִּי אַתָּה עָשִׂיתָ: הָסֵר מֵעָלַי נִגְעֶךָ
מִתִּגְרַת יָדְךָ אֲנִי כָלִיתִי: בְּתוֹכָחוֹת
עַל־עָוֺן יִסַּרְתָּ אִישׁ וַתֶּמֶס כָּעָשׁ
חֲמוּדוֹ אַךְ הֶבֶל כָּל־אָדָם סֶלָה:
שִׁמְעָה־תְפִלָּתִי יְהוָה וְשַׁוְעָתִי
הַאֲזִינָה אֶל־דִּמְעָתִי אַל־תֶּחֱרַשׁ כִּי
גֵר אָנֹכִי עִמָּךְ תּוֹשָׁב כְּכָל־אֲבוֹתָי:
השע

אמרית אנטור אורחי מלמחטי
בלישני אנטור לפומי זממא בדאירת
רשיעא לקיבלי: אתאלמית שתקית
בטלית מן פתגמי אוריתא מטול
היכפא כיבי ממרטיט: רתח לבי
בגושמי ברינני תדלק אשתא
מלילית בלישני: אודע לי יי אורח סופי
ומשחתא דיומי מנא אינון אידע
אימתי אפסוק מן עלמא: קלילין
סדרתא יומי וגושמי כלמא לקיבלך
ברם כולא ללמא חשיבין ברם
כולהון צדיקיא קיימין לחיי עלמא:
ברם בדיוקנא דיי יתהלך גברא ברם
למא משתגשין כניש ולא חכים
מטול מנא מן כנשינון: וכדון מנא
סברית יי אוריכותי לותך היא: מן
כולהון מרדי פציתי חסודי סכלא
לא תשוי עלי: אתאלמית ולא אפתח
פומי מטול די אנת עבדתא: עדי מעלי
מכתשך ממחת גבורת ידך אנא
שיציתי: במסכנותא על חובא יתרדי
בר נשא ומסיית היך עמר
דאית גרדים גושמיה ברם למא כל בר נשא לעלמא: קביל צלותי יי ובעותי אצית
ולדמעתי לא תשתוק ארום היך גיורא אנא גבך תותבא היך כולהון אבהתי:
אשלי

אבן עזרא

בעוד רשע לנגדי · שבא לבקש אותי : נאלמתי · החשיתי · אפילו מדבר טוב : חם · כל כך חם לבי שבהגיגי תבער אש : דברתי בלשוני · הטעם כפול או זה הוא שדברתי : הודיעני · מה חדל אני · תואר השם והטעם כמה אעמוד עם יושבי חלד : הנה · מטעו מזער כדבר שימודד בטפחות וחלדי כמו חלד ככתב וכתב וסמלה ושלמה : אך כל הבל · הוא כל אדם והטעם כמו הבל הבלים וטעם נצב כן הוא לעולם לא ישתנה שיסור ממעל ההבל · אך כי ישתנה בצלמו מיום אל יום ומעת אל עת כדמות הנהר המתהלך וצלמו עומד וי"א כי בצלם כמו צלמות והנכון בעיני כי האדם דומה לצלם וכאשר ישתנה הצלם כן ישתנה הוא וטעם הצלם מערכות המשרתי׳ וכוכבי עליון שלא יעמדו רגע אחד על מתכונת אחת וחכמי המזלות יודעי׳ זה ויהמיון קבוץ ממון כמו ומי אוהב בהמון : יצבור · מעט מעט ולא ידע מי אוספ׳ כולם רגע אחד במותו : ועתה · הנה בא קצי מה תקוה יש לי רק תוחלתי לך היא והיא: מכל · כי בעבור פשעי חליתי : נאלמתי · בעבור שהזכיר חרפת נבל אמר הבט כי נאלמתי לענות לו : הסר · מתגרת ידך: מפחד ידך שטעמו מכתך כמו ויגר מואב ומשקלו לכל תכלה שהוא מגזרת וכל בשלים כאשר אפרש : בתוכחות · על דרך והוכח במכאוב ידענו כי תיסר אדם בעבור עונו במכאובים : חמודו · חמדת גופו והנה חמדתו היתה הבל : שמעה תפילתי · הנה תפילתו ודמעתו כמשקה הרופאים : כי גר אנכי עמך · ככתוב בתורה : השע

רשי

אמרתי אשמרה דרכי וגומר · אנחנו היה בלבנו לשמור את עצמינו על כל הצרות הבאות עלינו שלא נהרהר ונדבר קשה אחר מדת הדין אע"פ שהרשעים לנגדנו המכירים לנו : מחסום · כמו לא תחסום שור אמוס"למכם בלע"ז ונאלמנו דומיה ימים רבים וגם החשינו מטוב אפילו מדברי תורה מפני יראתם ומתוך כך כאבנו נעכר ונבהל וכשסתקנו חם לבנו בקרבנו ובהגיון לבנו בוער בנו כמו אש והוא גור׳ לנו שאנו מדברים בלשוננו לפניך וזו היא באנו מדברים הודיענו יי׳ קיצנו עד מתי נהיה בצרה ונדע מתי נביה אנחנו חדלים ממנה: הנה טפחות · מדודים הם ימי האדם כדבר הנמדד בטפחים כן ימי האדם קצובים : וחלדי · וזקנתינו כאין נגדך חלד לשון חלוד׳ רדוי"ל בלע"ז: כל אדם נצב · כל אדם חי הבל הם חייו ומצבו : אך בצלם · בחשך פירשו דונש לשון צלמות ומנחם פירשו צלם ממש כמו כי בצלם אלהים עשה את האדם ולא יתכנו דבריו : אך הבל · הוא כל המייה והאוה שלהם : יצבר · תבואה בשדה כל ימות הקציר : ולא ידע מי אוספם · אינו יודע מי אוספם לבית שמא לפני האסיף ימות : ועתה מה קויתי · מה היא השאלה אשר אני שואל ומייחל ממך איכה שלא שמפשעי הצילני : וחרפת · עשו הנבל אל תשימני הבא גם עליו נגעי׳ ומכאובות שלא יוכל לומר לי אתם לוקי׳ ואנו אין אנו לוקים והתפלה הזאת גרמה להביא ייסורי אלאים על הרשעים : כי אתה עשית · שהבא׳ עלינו צרה יותר מכל האומו׳: מתגרת ידך · ממורא מכותיך תגרת לשון ויגר מואב והתי"ו יסוד נופל בתיבה כמו תנובה תלונ׳ תקומה תחינה כן פירש מנח׳ ואני אומר שאין תגרת לשון מגור שהיה לו לומר תגורה כאשר יאמר מן ויסב תשובה ויקם וירם וילן תקומה תרומה תלונה כן יאמר ויגר תגורה או מגורה כמו מגור מסביב ומגורתם אביא להם הא למדת שאין תגרת אלא כמו למה תתגרה ברעה אל תתגרו בם שפעל שלו גרה כמו קוה אוה לוה שפעולתם תקוה תאוה מלוה כן יאמר מן גרה תגרת וכן פירושו ממכות ידיך אשר אתה מגרה עלי אני כליתי : בתוכחות · הכתובות בתורה על עונינו שהעוינו לפניך ייסרתנו בהם : ותמס כעש חמודו · הרקבת בשרנו כבגד שאכלו עש חמודו בשרו שהוא חמדתו : השע

מ"ע ספורנו ז"ל

גם זה המזמור עשה בימי צרתו שהזכרנו כמו הקוד׳ · אמר אף על פי ששמעתי קנטורין מאחיתופל והיה ראוי כפי דרכי להקפיד כמו מלך שראוי לו שלא למחול על כבודו :

אמרתי אשמרה דרכי · בזה : מחטוא בלשוני · נגד אחיתופל שהיה אלופי ומיודעי · בעוד רשע לנגדי · אשתוק שלהשיב בסודו לפני : נאלמתי דומיה · נעשיתי כאלם בשתיקה : החשיתי מטוב · שתקתי ג"כ מלישא וליתן בתורה · שפרשו מפני סנהדרין ותופשי התורה ובאלה : כאבי נעכר · היה עם עכבון נוסף מפני ששמעתי קנטורין ולא השיבותי ומפני שלא השתמשתי בד"ת : חם לבי · ברב כעס : בהגיגי · בדברי ביני לבין עצמי : תבער אש של כעס : ואמנם זה דברתי בלשוני · לאל יתברך בתפלה ואמרתי : הודיעני ה׳ קצי · הקץ שתשים לצרותי אלה : ומדת ימי · בעולם הזה : אדעה מה חדל אני · מה אחדל ואמנע מעסו׳ כדי שאפנה לעשות הדברים ההכרחיים בלבד : כי הנה טפחות נתת ימי · נתת להם מדה מוגבלות ולא תעבור : וחלדי · וזה הזמן הקצוב : כאין נגדך · מדי העבודה שראוי לעשו׳ לכבודך : אך הבל כל אדם נצב · מכל מקום כל אדם נצב ומתעסק בהבלי הזמן : אך בצלם יתהלך איש · אמנם היה ראוי שמי שהוא איש יתהלך ויתנהג בצלם אלקי׳ לבדו שהוא חכמ השכלי ועם כל זה : אך הבל יהמיון · כל המיות בני האדם ועסקיהם אינם אלא בהבל באופן שכל אחד מהם : יצבור · קנינים : ולא ידע מי אוספם · שיהנה מהם : ועתה מאח׳ שידעתי שעסקי האדם בקבוץ ממון הם הבל : מה קויתי · בהתפללי שתסיר מעלי את הפוגעים אותי שלהשתדל הנה : תוחלתי לך היא · שיוכל לעבדך לבד : מכל פשעי הצילני · שלא אהיה נענש עוד עליהם : חרפת נבל · של אחיתופל על שהוא כפוי טובה : אל תשימני · שלא יחרפני עוד כי אמנם : נאלמתי · מהשיב : כי אתה עשית · שהסבת שיחרפוני להכאיבני בזה ע"ב העונש : הסר מעלי נגעך · הצרעת שנגעת עלי כי אמנם : מתגרת ידך · כמ"ה שהתקוששת נגדי : אני כליתי · והנה בזאת : בתוכחו׳ על עון יסרת איש · חפץ בתורה ובמצות : ותמס כעש חמודו · ובזה כעשן קלקול שהאישות וקלקלת את התכלית שהוא מוכן לעשות לכבודך : אך הבל כל אדם · אבל כשיקרה כזה לכל אדם מן ההמון לא יבצע ממנו כי הם עסק של הבל · לכן : שמעה תפלתי ה׳ · שידעת שכל כוונתי לכבודך : ושועתי · מתוך צער החולי : האזינה · ורחם : אל דמעתי · שאני בוכה על שהחולי מבטל אותי מעסוק בתורה ובמצות : אל תחרש · אלהושיע : כי גר אנכי עמך · כי איני משתדל בעסקי העולם הזה אלא כמו גר בלבד שלא ירד להשתקע אלא לגור זמן מועט : תושב ככל אבותי · ומה שאני עוסק בבנינים ודומיהם כמו תושב זה הוא לעשו׳ בעד הדור הבא אחרי : השע

ט"ל מחטוא ג׳ ומשני׳ בכתיבתהון וסימ׳ ואחשך גם אנכי אותך מחטו לי · חלילה לי מחטא יי׳ מחדל · אשמרה דרכי מחטוא · אנ"ך · אורי׳ טו נביאים טא כתובים טוא : חם ב׳ א׳ פתח וא׳ קמץ וסי׳ זה לחמנו חם הצטיידנו · חם לבי בקרבי : בתרא פתח וכל שום בר נש דכוו׳ וקמץ : בצלם ג׳ וסי׳ בצלם אלהים · שופך דם האדם באדם · אך בצלם יתהלך איש · יהמיו׳ ג׳ וסימ׳ בישעיה סימ׳ י"ז : כליתים ב׳ חד כתיב א׳ וסימ׳ מתגרת ידך אני כליתי · מכל ארח רע כלאתי רגלי · בתרא כתיב א׳ :

תורת חסד · תהילת ה׳

אמרתי אשמרה וגו׳ יר׳ אמרתי אשמרה דרכי מחטוא בלשוני לשאול מלפניו ית׳ שלא כהוגן ולזה הקדמתי בתחלה להתפלל להזכיר וגו׳ ועתה ה׳ תפלה על שיסלח את כל עונותי ואשמרה דרכי מחטוא בעוד רשע לנגדי הוא שטן הוא יצ"הר שאני ירא ממנו שמא יקטרגני מה שאין הדבר כן ביום שאין בו השטן והוא ביום הכפורים · נאלמתי דומיה וגו׳ יר׳ אם נאלמתי והחשיתי מן הטוב אשר אני רוצה לשאול כאבי נעכר מגד זה ובפרט כי לבי מטבעו הוא חם וירא אני כי אם אהיה מחשב תמיד בזה שאני רוצה ולא אוציא אותו מן השפה ולחוץ יתלהב בלבי האש הנכרי המתהוה בלב והוא אומר חם לבי בקרבי בהגיגי תבער אש ולכן דברתי בלשוני ושאלתי מאת ה׳ את שאלתי זאת והיא הודיעני ה׳ קצי ומדת ימי מה היא · אדעה מה חדל אני יר׳ אדעה מה אקח מעניני העה"ז אם מעט ואם הרבה · הנה טפחות נתת ימי הכוונה לומר שהוא אי"ע שנה מן האלף שנים של אדם הראשון וזהו הו׳ וחלדי כאין נגדך כי לא היה לו לדוד אפי׳ כדי חיי שעה א׳ אלולי הע׳ שנה אלה · או יר׳ הנה הכ׳ שנה הקודמים לו לאדם אינם נכנסין בחשבון לדינים של מעלה וחמשים והם ה׳ עשרות שהם כטפח שהוא מה׳ אצבעות של אדם הם מחולקים לימים וללילות והרי הם ב׳ טפחות · אך בצלם וגו׳ יר׳ א"כ ראוי הוא לו לאדם שיביט וישכיל אל היותו נברא בצלם אלו"ה ולזה כל מי שהומה עליו הבל יהמה כי אלו"ה יהיה בעזרו · ויצבור דברים טובים הרבה בפתע פתאום וכ"כ במהרה יבאו לו שלא ידע מי אוספם · ועתה מה וגו׳ יר׳ ומה שקויתי לה׳ והוחלתי הו׳ כי מכל פשעי ימחול לי כדי שהבל יהמה ההומה עלי · או יר׳ מכל פשעי הצילני שלא אהיה מסור בידם וחרפת נבל והוא היצ"הר אל תשימני · נאלמתי לא אפתח פי יר׳ לא אפתח פי לאמר למה בראת אתי את היצ"הר יען כי אתה עשית אותו ומי יאמר לך מה תעשה · אך אמנה אתה ה׳ ידעת כי שאור שבעיסה מעכבני א"כ הסר מעלי נגעך כי מתגרת ידך שבראת את יצרי הרע כליתי ודי לי צער זה : בתוכחות על עון וגו׳ יר׳ לבד במה שהאדם ישמע את תוכחותיך די לו ליסרו ועכ"ז ותמס כעש לאט לאט חמודו והוא כאו הנעשה לו ממה שכוון ממנו : ומצאתי כתוב בתוכחות וגו׳ יר׳ הנה אתה ה׳ מביא יסורין על האדם כדי שמתוכם יבא להודות לפניך ואח"כ תתן לו כפעלו ומה הם מעשיך אלה כי הנה בתוכחו׳ שאתה מוכיח כאן לו על שיכיר העון די בהם ליסר איש ולא להביא עוד יסורין עליו למרק עונותיו ע"כ : שמעה תפלתי ה׳ זהו מה ששאל במזמור הקודם ואומר ושועתי האזינה הוא מה ששאל במזמור זה באומ׳ מכל פשעי הצילני וגו׳ ואומ׳ אל דמעתי הוא מה שהוא בכוונתו לשאול במזמו׳ הבא אחר זה כי הוא עיקר שאלתו ואומר אל תחרש הוא מה שיאמר במזמור שאחר המזמור שאחרי זה ואומר כי גר אנכי עמך יר׳ ע"ד מה ששמעתי באומ׳ ועמך לא חפצתי בארץ שר"ל כי אפי׳ בהיות ה׳ אתו פה בארץ לא היתה הנשמה רוצה להיותה פה וז"א כי גר אנכי עמך ויר׳ כי גר אנכי פה בארץ אפי׳ עמך ואומר תושב ככל אבותי יר׳ ככל אבותי שנתת להם את ארץ ישראל · או יר׳ תושב ככל אבותי שעם היות שהיו תושבים היו מחזיקים עצמם לגרים וכאומר וישב יעקב בארץ מגורי אביו א"כ חוזרני אליך לאמר השע ממני מעונותי ואבליגה ואתחזק עם זה בטרם אלך ואינני יר׳ בטרם שאלך ולא אהיה האיש אשר הייתי תמול קודם שחטאתי לך ואם תקבלני בתשובה אהיה מה שהייתי בראשונה : ובשם מהרי"ש ז"ל מצאתי כתוב אדעה מה חדל אני יר׳ אני רוצה לדעת מה חדל אני וירמוז לע"הב :
למנצח

אבן יחייא

אמרתי אשמרה וגו׳ ר"ל הסכמתי ונזדתי אומ׳ לשמור דרכי ושלא לחטוא במעשה · ואמרתי לשמור מחטוא בלשוני בדבור לבלתי תת תפלה לאלהים · ואמרתי לשמור לפי מחסום · והוא משל למחשבה שבפתע משוטטת אנה ואנה לחשוב עשתונו׳ משתנו׳ אם לא יושם מחסום לפיה סביב לבל תצא מקו השיווי · ואפי׳ בעוד שהרשע מבני אדם והשטן מבני אלהים הוא לנגדי להכאיבני במכותיו · כי הסכמתי לסבול היסורי׳ באהבה ושלא לברך אלהים ומות · נאלמתי וגו׳ ר"ל ולכן נאלמתי ולא חטאתי במעשה · ולי היה דומיה ולא חטאתי בדבור והחשתי ולא חטאתי במחשבה · ושלשת השתיקות האלה מלדבר תועה היו לי בשלימות · כאשר הם בהיותם כמשכים מטוב האל על איש שותק אשר אין לו סבה שיגיעהו לדבר דברים אשר לא כן בהיותו שלו על שמריו ושאנן ואין מחריד · וזהו אומרו מטוב · וכאבי נעכר וגו׳ ר"ל מה שנעדר ממני כל טוב · והיה לי לחטוא במעשה להיות כאבי בבשרי נעכר כי הבשר כי היא חלאה מעכירות שאין מכרים · והיה לי לחטוא במחשבה להיות כי חם לבי בקרבי מהקדחת אשר הוא חום נכרי מתלהב בלב תחלה · והיה לי לחטוא בדבור להיות כי בהגיגי תבער אש · כי כל כך הוא חום הקדחת שכמעט בפתחי פי לדבר בהבל פי אבעיר את הבערה תבערת אש · אבל עכ"ז נאלמתי דומיה והחשתי מלדבר תועה · ומה שדברתי בלשוני היה לחלות פני אל שיודיעני קצי וגו׳ · וזהו אומרו דברתי בלשוני הודיעני ה׳ וגו׳ הנה באדם ימצאו שלשה גבולי׳ · האחד כל ימי הבלו אשר הוא חי על פני האדמה · והב׳ בסוף ימיו ובעת מותו · והג׳ אחרי מותו עוד כל ימי עולם הבא · והנה המשורר מתוך צרתו שאל לאל על שלשתם · וכנגד סוף ימיו ובעת המות אמר הודיעני ה׳ קצי כי היא סוף כל האדם ולא תכליתו · וכנגד ימיו אשר הוא חי על האדמה · אמר ומדת ימי מה היא · וכנגד תכליתו שהוא אחרי המות אמר אדעה מה חדל אני · חדל הוא תואר ושמו עם יושבי חדל שר"ל עולם · והטעם אחלי שאדעה המהות והיותי אני חדל בעולם הבא · ולאיזה מדרגה ממדרגות עולם הבא אזכה · הנה טפחות וגו׳ ר"ל ואשר אחשוב אני בשלש מדרגות הנזכרות הוא כי הנה טפחות נתת ימי שר"ל מדת ימי חיי בעולם הזה היא מדה קטנה כטפח שהיא הקטנה שבמדות · וחלדי שהוא סוף ימי ובעת המות כאין נגדך כי לפי האמת המות הוא מוס עובר · אך כל הבל וגו׳ ובתכלית ימי בעולם הבא אחרי המו׳ · אחשוב שהנפש שהוא כל · ידבר כללי אשר היא הבל בעינינו להיותו בלתי מוחש · אשר הוא בכל אדם כי אין אדם נעדר מנפש כי הוא מה שהוא נעדר אותו הכל מהנפש היא · הוא נצב וקיים סלה ועד בעולם הבא · כי יהיה נצב מגזרת והנה ה׳ נצב עליו שר"ל קיים כי אינו גשם להיותו נצב · אך בצלם וגו׳ ר"ל כי התהלכות האיש השלם וקיומו אחר המות הוא בנפשו אשר היא בצלמו צלם אלהים · ובעת חיי האיש הזה בעולם הזה הבל יהמיון כאותיו הסוגי׳ תמיד עושר וכבוד בית והון ונחלה · כי בסופו בעת מותו לא ירד אחריו כבודו ואשר צבר לא ידע מי יאספהו כי פעמים רבות יניח האדם ממון רב לבניו ויאבדוהו ברגע קטן בענין רע · וזהו אומרו יצבר ולא ידע מי אוספם · ועתה מה קויתי וגו׳ ר"ל ועתה בחליי זה מה קויתי אדני ר"ל למי קויתי ולך כי אתה הוא היודע כי לא הלכתי כפעם בפעם לקראת רופאים ולדרוש באלהי העמים · ואפי׳ בשיתוף עמך · כי תוחלתי לך לבדך היא ואין לזרי׳ אתך · מכל פשעי וגו׳ ר"ל ולכן מכל פשעי הצילני שהם סבת חליי · ואל תשימני חרפת נבל האויב שמחרפני ומלעיג עלי על כובד צרותי · נאלמתי וגו׳ ר"ל ואתה יהוה כי נאלמתי מלדבר תועה כנגדך ולא אפתח פי לאמ׳ כי אתה עשית אלי הרעה הזאת · כי אין רע יורד מלמעלה אבל עונותי הטו אלה · הסר מעלי וגו׳ ולכן בהיותי חול ועוזב ארוחם והסר מעלי נגעך מחליך שנתתו בי · כי מתגרת ומלחמת מכתך וידך אשר נחה עלי כמעט שאני כליתי · בתוכחות וגו׳ ר"ל לי אני האיש יסרת בתוכחות חולאים רעים כי משפטו כנגד מן והוכח במכאוב על משכבו · על עון האשה בת שבע · ותמס כעש חמודו · ר"ל כאשר העש ימס את כל הנוגע בו כן המסית חמודו מהאיש הנזכר · שאמנם בשרו יעזה החולי והיסורין · אך הבל כל אדם סלה · ר"ל וזאת נחמתי בעניי כי הבל כל אדם שהיא הנפש כאשר אמרנו תהיה נצחית ועומדת סלה · כי במירוק הגוף ביסורין תשאל היא

מנחת ערב

אמרתי אשמרה דרכי וגו׳ הנה בתחל׳ פירו ביאור זה באומרו אשרי האיש אשר לא הלך וגו׳ ועיי"ב ובמושב ליצים לא ישב שאם הלך וכו׳ סופו ללוץ · [illegible]

קוה קויתי יי' · באלרי ... : ואבליגה · ואתחזקה : ויט אלי · אזנו : מבור שאון · מאסירים של ... מטיט היון · מן הים היון לשון רפש ... : כונן · ... חדש · שירת הים : רהבים · לשון גסות כמו ירהבו

השע הרף ממני · כמו ושעו מני ... ואתחזק והוא פועל יוצא והנה טעמו ואחזיק עצמו ... קויתי · קוה מלה זרה על דרך השלם כמו יסר יסרני יה ... שוכני ערוס יושבי בשמים : ויעלני · דרך משל כי הייתי ...

הָשַׁע מִמֶּנִּי וְאַבְלִיגָה בְּטֶרֶם אֵלֵךְ וְאֵינֶנִּי׃

מ לַמְנַצֵּחַ לְדָוִד מִזְמוֹר׃ קַוֹּה קִוִּיתִי יְהוָה וַיֵּט אֵלַי וַיִּשְׁמַע שַׁוְעָתִי׃ וַיַּעֲלֵנִי מִבּוֹר שָׁאוֹן מִטִּיט הַיָּוֵן וַיָּקֶם עַל־סֶלַע רַגְלַי כּוֹנֵן אֲשֻׁרָי׃ וַיִּתֵּן בְּפִי שִׁיר חָדָשׁ תְּהִלָּה לֵאלֹהֵינוּ יִרְאוּ רַבִּים וְיִירָאוּ וְיִבְטְחוּ בַּיהוָה׃ אַשְׁרֵי הַגֶּבֶר אֲשֶׁר־שָׂם יְהוָה מִבְטַחוֹ וְלֹא־פָנָה אֶל־רְהָבִים וְשָׂטֵי כָזָב׃ רַבּוֹת עָשִׂיתָ אַתָּה יְהוָה אֱלֹהַי נִפְלְאֹתֶיךָ וּמַחְשְׁבֹתֶיךָ אֵלֵינוּ אֵין עֲרֹךְ אֵלֶיךָ אַגִּידָה וַאֲדַבֵּרָה עָצְמוּ מִסַּפֵּר׃ זֶבַח וּמִנְחָה לֹא־חָפַצְתָּ אָזְנַיִם כָּרִיתָ לִּי עוֹלָה וַחֲטָאָה לֹא שָׁאָלְתָּ׃ אָז אָמַרְתִּי הִנֵּה־בָאתִי בִּמְגִלַּת־סֵפֶר כָּתוּב עָלָי׃ לַעֲשׂוֹת־רְצוֹנְךָ אֱלֹהַי חָפָצְתִּי וְתוֹרָתְךָ בְּתוֹךְ מֵעָי׃ בִּשַּׂרְתִּי צֶדֶק בְּקָהָל רָב הִנֵּה שְׂפָתַי לֹא אֶכְלָא יְהוָה אַתָּה יָדָעְתָּ׃ צִדְקָתְךָ לֹא־כִסִּיתִי בְּתוֹךְ לִבִּי אֱמוּנָתְךָ וּתְשׁוּעָתְךָ אָמָרְתִּי לֹא־כִחַדְתִּי חַסְדְּךָ וַאֲמִתְּךָ לְקָהָל רָב׃

אַשְׁלֵי מִינִי וְאֵזִיל עַד לָא אֵהַךְ וְלָא אִיתָי׃ לְשַׁבָּחָא לְדָוִד תּוּשְׁבַּחְתָּא׃ מְסַבְּרָא סַבְרִית יְיָ וְצַלָּא לְוָתִי וְקַבֵּיל בָּעוּתִי׃ וְאַסְקַנִי מִגּוֹב אִתְרְגוּשְׁתָּא מִסְכַּן טִישְׁטוּשָׁא וְאָקִים עַל כֵּיפָא רִיגְלַי תַּקִּין אֲתוּרָי׃ וְסַדַּר בְּפוּמִי שְׁבַח חֲדַתָּא תְּהֵי תּוּשְׁבַּחְתָּא קֳדָם יְיָ אֱלָהָנָא יֶחֱמוּן סַגִּיאִין וְיִדַּחֲלוּן וְיִסְבְּרוּן בְּמֵימְרָא דַּיְיָ׃ טוּבוֹי דְּגַבְרָא דְּשַׁוִּי יְיָ רוּחֲצָנֵיהּ וְלָא אִסְתְּכֵי לְוָת סוּרְבָנַיָּא וּמְמַלְּלֵי כַּדִּיבוּתָא׃ סַגִּיאַי נִיסַיָּא דַּעֲבַדְתָּא אַתְּ יְיָ אֱלָהִי פְּרִישׁוּתָךְ וּרְעוּתָךְ לְוָתָנָא לֵית אֶפְשַׁר לְסַדְּרָא לְוָתָךְ תּוּשְׁבַּחְתָּךְ אֲתַנֵּי וַאֲמַלֵּיל תַּקִּיפוּ מִן לְחַוָּאָה׃ נִיכְסָא וְדוֹרוֹנָא לָא צְבִיתָא אוּדְנִין לְאַצְתָּא פּוּרְקָנָךְ כְּרִיתָא לִי עֲלָתָא וְקוּרְבַּן חַטָּתָא לָא שְׁיֵילְתָּא׃ הֵידֵין אֲמַרִית הָא עָלִית לְחַיֵּי עָלְמָא כַּד אֶעֱסוֹק בִּמְגִלַּת סִיפְרָא אוֹרַיְתָא דְּאִכְתִּיב אַמְטוּלְתִי׃ לְמֶעְבַּד רְעוּתָךְ אֱלָהִי רָעִיתִי וְאוֹרַיְתָךְ בְּלִילְיָא בִּמְצַע מֵעַיְנִי׃ בַּשְּׂרִית צִדְקָא בִּכְנִישְׁתָּא רַבָּא הָא סִיפְוָתִי לָא אֶכְנַע יְיָ אֱלָהִי אַתְּ חַכִּימַת׃ צִדְקָתָךְ לָא טַמְּרִית בְּגוֹ לִבִּי קוּשְׁטָךְ וּפוּרְקָנָךְ אֲמַרִית לָא כַּסֵּיתִי טִיבוּתָךְ וְהֵימְנוּתָךְ בִּקְהָלָא רַבָּא׃

השע ב' פתחין וסי' השמן לב העם : השע ממנו ואבליגה : ויקם כ' בקריאה וסי' ויקם משה את המשכן ב' בפסוק · ויקם את החצר סביב למשכן · ויקם יי' שפטים · ויזעקו בני ישראל דעתניאל · וחבירו דאהוד בן גרא · ויקם את עמודים לאולם דשלמה ב' בפסוק · ויקם יי' את דברו דמלכים · וחברו דד"ה · ויקם יי' שטן לשלמה · ויקם לו אלהים שטן · ויקם מזבח לבעל · וישב ויבן את הבמות · וחברו דד"ה · ויקם את העמודים דד"ה · ויקם את דברי אשר דדניאל · ויעלני מבור שאון מטיט היון · ויקם עדות ביעקב :

אבן עזרא

אתה · אסלך ואמתך · שספרתי לקהל רב הם יצרוני מכל צר : כי · העונש והרע הבא על האדם יקרא עון כי הוא היה הסבה לביאת הרעה כמו גדול עוני ויגדל עון בת עמי אם יקרך עון וככה השיגוני עונותי ולא יכולתי לראות על דרך וכסה את עין הארץ בעבור שאין לעונותי מספר או ולא יכולתי לראות מראה הלב כמו וירא יעקב : ולבי עזבני · כאילו נשארתי בלא לב : רצה · לעזרתי חושה · להיות עזרתי או שם התאר כמו לעזרני : יבושו · לספותה · כמו האף תספה : ישומו · ישומו הם בסוף הבושת שיעשו לי ויש אומרי' כנגד שכר כמו לעולם עקב והנה בשת' על שני פירושים דקדוקם אחד : ישישו זה טעם בשרתי צדק · ואני · אחשב עצמי כי אני עני ואביון ולא אוכל לעמוד לפני אויבי : יחשב לי · זה והטעם שפלות לבי או לי במקו' בעבורי כמו הוא הנלחם לכם : אל תאחר · פועל עומד כמו מדוע אחרו : למנצח · אשרי משכיל · זה המזמור על חליו : אשרי · יש אומרים משכיל כמו מביט כמו מסתכל הוית והנכון מגזרת שכל שישים לבו שיסכיל במעש' השם עם החולי ודל בממון גם בבשר והוא החולי כמו ככה דל בן המלך דלות ורעות תאר ויש אומרי' שמשכיל פועל יוצא והוא המבקר וידבר על לבו וישכילנו וטעם ביום רעה מערכ' עליונה כנגד מולדו · ימלטהו יי' לבדו ולא על יד אדם וטעם ישמרהו שלא יוסיף החולי ויחייהו · כי יפחד מהמות : יאושר בארץ · שיחיה שנים רבות יותר מאנשי דורו ולא יראו שונאיו תאותם ותי"ו תתנהו לפועל שאינכו כתו' כמו אשר ילדה אותה והטעם אמרת השם או גזירתו או תהי' התי"ו לנכח השם וכאלה במקר' הרבה : יי' · דוי · שם כמו מדוה : יסעדנו · מעט מעט בהתהפך החולה אל התהפך דבריו ועניניו על משכבו והנכון כי הפכת נכח השם והטעם דרך משל שתהפכהו על משכבו מצד אל צד ותסעדנו והטעם כי אין צורך לבני אדם שיסעדוהו : אני

תהלים מ–מא

אַתָּה יְהוָה לֹא־תִכְלָא רַחֲמֶיךָ מִמֶּנִּי חַסְדְּךָ וַאֲמִתְּךָ תָּמִיד יִצְּרוּנִי׃ כִּי אָפְפוּ־עָלַי רָעוֹת עַד־אֵין מִסְפָּר הִשִּׂיגוּנִי עֲוֺנֹתַי וְלֹא־יָכֹלְתִּי לִרְאוֹת עָצְמוּ מִשַּׂעֲרוֹת רֹאשִׁי וְלִבִּי עֲזָבָנִי׃ רְצֵה יְהוָה לְהַצִּילֵנִי יְהוָה לְעֶזְרָתִי חוּשָׁה׃

טו יֵבֹשׁוּ וְיַחְפְּרוּ יַחַד מְבַקְשֵׁי נַפְשִׁי לִסְפּוֹתָהּ יִסֹּגוּ אָחוֹר וְיִכָּלְמוּ חֲפֵצֵי רָעָתִי׃ יָשֹׁמּוּ עַל־עֵקֶב בָּשְׁתָּם הָאֹמְרִים לִי הֶאָח הֶאָח׃ יָשִׂישׂוּ וְיִשְׂמְחוּ בְּךָ כָּל־מְבַקְשֶׁיךָ יֹאמְרוּ תָמִיד יִגְדַּל יְהוָה אֹהֲבֵי תְּשׁוּעָתֶךָ׃ וַאֲנִי עָנִי וְאֶבְיוֹן אֲדֹנָי יַחֲשָׁב לִי עֶזְרָתִי וּמְפַלְטִי אַתָּה אֱלֹהַי אַל־תְּאַחַר׃

מא

א לַמְנַצֵּחַ מִזְמוֹר לְדָוִד׃ אַשְׁרֵי מַשְׂכִּיל אֶל־דָּל בְּיוֹם רָעָה יְמַלְּטֵהוּ יְהוָה׃ יְהוָה יִשְׁמְרֵהוּ וִיחַיֵּהוּ וְאֻשַּׁר בָּאָרֶץ וְאַל־תִּתְּנֵהוּ בְּנֶפֶשׁ אֹיְבָיו׃ יְהוָה יִסְעָדֶנּוּ עַל־עֶרֶשׂ דְּוָי כָּל־מִשְׁכָּבוֹ הָפַכְתָּ בְחָלְיוֹ׃ אֲנִי

תרגום

בְּגַלַל כֵּן אַתְּ יְיָ לָא תִמְנַע רַחֲמָךְ מִינִי טוּבָךְ וְקוּשְׁטָךְ תְּדִירָא יִנְטְרוּנָנִי׃ אֲרוּם תַּקִּיפִין עֲלַי בִּישִׁין עַד דְּלֵית מִנְיָין אַדְבִּיקוּ יָתִי חוֹבַיי וְלָא יְכֵלִית לְמֶחֱמֵי תְּקִפוּ מִן בֵּינָתֵי רֵישִׁי וְרַעְיוֹנַי שְׁבַקוּנִי׃ אִתְרְעֵי יְיָ לְשֵׁיזָבוּתַנִי יְיָ לְסִיוּעִי זְרִיז׃ יִבְהֲתוּן וְיִתְחַסְרוּן כַּחֲדָא תָּבְעֵי נַפְשִׁי לְמִיגְמְרָהּ יְזוּרוּן לַאֲחוֹרָא וְיִכְסְפוּן דְּצָבְיָין בִּישְׁתִי׃ יִתְבַּיְרִין מְטוּל בַּהֲתֵיהוֹן דְּאָמְרִין לִי חֲדֵינָא עַל תַּבְרֵיהּ חֶדְוָא עַל סִיגוּפֵיהּ׃ יֶחְדוּן וְיִדוּצוּן בְּמֵימְרָךְ כָּל בָּעָיךְ וְיֵימְרוּן תְּדִירָא יִסְגֵּי חֵילָא דַּיְיָ דִּי רָחֲמִין פּוּרְקָנָךְ׃ וַאֲנָא עַנְיָא וְחַשּׁוּכָא יְיָ יַחְשִׁיב טַב לִי עֲלַי סִיוּעִי וְשֵׁיזְבוּתִי אַתְּ אֱלָהִי לָא תּוֹחַר׃ לְשַׁבְחָא תּוּשְׁבַּחְתָּא לְדָוִד׃ טוּבוֹי דְּמַשְׂכִּיל לַעֲנַיֵּי מִסְכֵּינָא לְרַחֲמוּתֵיהּ בְּיוֹם בִּישׁוּתָא יְשֵׁיזְבִינֵיהּ יְיָ׃ יְיָ יִנְטְרִינֵיהּ וִיחַיֵּינֵיהּ וְיוֹטְבִינֵיהּ בְּאַרְעָא וְלָא תִמְסְרִינֵיהּ כִּרְעוּת בַּעֲלֵי דְּבָבוֹי׃ מֵימְרָא דַּיְיָ יְסַיְעוּנֵיהּ כַּחֲווֹהִי וְיִתְגְּלֵי לֵיהּ עַל שְׁווֹי מַרְעֵיהּ לְאַחֲוָאוּתֵיהּ כָּל מִשְׁכְּבֵיהּ אַפַּכְתָּ בְּעִידָן מַרְעֵיהּ וְאַכְסַנְתֵּיהּ׃ אנא

רשי

יצרוני · ישמרוני : אפפו · סבבו : לספותה · לכלותה כדמתרגמינן עד תם כל הדור עד דסף כל דרא : ישמו · יתמהו : על עקב בשתם · כשיקבלו בשתם על עקב הכל במדה שמדדו ובדרך שהלכו למולי על עקב ועקבותיך לא נודעו צאי לך בעקבי הצאן כול' לשון מדרך כף רגל הם טר"אינש בלע"ז על עקב אנכי"ם טר"אינש בלע"ז : האומרים לי האח · האומרים עלי בשבילי האח כשהגדה באה מתהללי' באידינו כל עני ואביון שבתילים אינו אלא כנגד ישראל : יחשוב לי · יתן לי לב לחשוב עניותי ואביונותי להושיעני · יחשוב לי פנישו"יט בלע"ז : אל דל · חולה לבקרו כענין שנא' מדוע אתה ככה דל דאמנון : ביום רעה · זו גהינם ובעולם הזה מה שכרו יי' ישמרהו ויחייהו לפי שמבקרו ומטיב לו : על ערש דוי · ערש לי"ט בלע"ז כמו והנה ערשו ערש ברזל כשיחלה גם הוא יסעדנו מהו על ערש דוי זה יום שביעי של חולה שהוא דוה מאד כך נדרש באגדת תילים : כל משכבו הפכת בחליו · אף בשעה שחליו כבד עליו שנהפך כל מרגועו ומנוחתו : אני

מסרה

יכולתי ג' בקריאה וחסר וסימ' נפתולי אלהים נפתלתי עם אחתי ומה יכלתי עשות בכם · השיגוני עונתי · אנ"ך : תאחר ג' בקריא' וסי' אתה אלהי אל תאחר אלהים חושה לי עזרי ומפלטי · הקשיבה ועשה ואל · דל כל ליש' קמצי' במי"ב פתחין וסימ' נמסר בספר שופטים סי' ו' : יסעדנו ל' על ערש דוי · ישערנו ל' כמו חי כמו חרון :

מ"עספורנו ז"ל

אתה ה' לא תכלא רחמיך ממני · שלא תמניעני מול ביסורין מונעי' אותי מעשות זאת : תמיד יצרוני · מן המזיקים המונעי' : כי אפפו · התקבצו : עלי רעות · לעבור : ובזה לא יכולתי לראות · דרך נכון לקיים את המצות : ולבי עזבני · ולא יכולתי להתבונן בי בתורה : לכן רצה ה' להצילני · מן המונעים : לעזרתי · שתעזרני להכין : חושה · כי הזמן קצר : האח האח · אלת שמחת על צרת נפשי : יגדל ה' · תגדל מדת רחמים על מדת הדין : ה' יחשוב לי · ירצה מחשבה טובה למעשה : עזרתי ומפלטי אתה · אתה לבדך תוכל לעשות זה לכן אנכי אשר מתפלל אליך : אל תאחר · כי היום קצר לרגל המלאכה אשר לפני :

בזה המזמור הודיע כי דבר טוב ומאושר הוא ללמוד להמון אשר הוא דל ועני בדעת את הדרך אשר ילך בה · אמר :

אשרי משכיל אל דל ביום רעה ימלטהו ה' · כי בזה : ה' ישמרהו · ישמור זה המלמד : ויחייהו · בעולם הזה : יאושר בארץ · ויקנה בארץ בשגדו בזאת החיים את המאושר לחיי עולם : ואל תתנהו · הרעה בנו' : בנפש אויביו · ולכן אני אומר לשפוט העם כי : ה' יסעדנו · שאתה לבדך הוא אשר יסעדנו : על ערש דוי · ועל כל משכבו אשר הפכת בחליו · שמנוחה לגרם כי אתנם : אני

מנחת ערב

קוה קויתי ה' וגו' או"ל אם התפלל אדם ולא נענה יחזור ויתפלל שנ' קוה אל ה' חזק ויאמץ לבך וקוה אל ה' וה"ם קוה קויתי ה' שהייתי מתפלל שני פעמי' וע"כ להיות מקוה קווי אחר קווי ויט אלי וישמע שועתי · ובש"ט ויעלני מבור שאון וכי דוד ירד לבור אלא אמר דוד כבר הייתי בדרך שאמר לבור אלא הניאני וכה"א תודיעני אורח חיים ולכך נאמר ויעלני מבור שאון ולא עוד אלא שהעלני למרום וכה"א ויקם על סלע רגלי ולמה עשה לי כך בשכר הקווי ולא רצה לא זבחים ולא עולות אלא הקווי אמרו לו תנוין אנו יודעים שעשה עמך כך א"ל מן השירה שאני אומר ויתן בפי שיר חדש וכי כל השירות ישנות הן אלא אמר להם כבר הייתי הולך לבאר שחת והביאני אמרתי לו הואיל והביאות כי חן לי רוחך וכה"א השיבה לי ששון ישעך שנטלה ממני רוח הקדש א"ל תחלה אתה נותן לי רוחך לכך נאמר שיר חדש : יראו רבים וייראו כל הרואה לעשות תשובה ישתכל בדוד וכה"א עד לאומים נתתיו ולכך יראו רבים וייראו וכה"א וירא ישראל את היד הגדולה אשר עשה ה' במצרים מיד או ישיר משה :

תורת חסד תהילת ה'

אתה ה' לא תכלא וגו' יר' גם אם תתן להם מה שתתן לא תכלא רחמיך ממני כי אין מעכור לה' להושיע ולא די לי זה רק שחסדך ואמתך תמיד יצרוני ר"ל שגם שבתחלה הוא חסד אח"כ יהיה אמת והוא ע"ד מה שדרשו הדרשני' בפסוק תתן אמת ליעקב חסד לאברהם והוא ע"ד מה שכתבתי בפסוק ה' ברצונך וגו' בשם מהר"י ב"ר ע"ה וכמו שנא' לו ונאמן ביתך וממלכתך עד עולם : כי אפפו וגו' יר' אפפו עלי ולא נגעו בי אך עונותי השיגוני ולא יכולתי לראות אותם מצד רבויים עצמו משערות ראשי ולבי והוא הי"ג טע עזבני · רצה ה' להצילני יר' תן לי כח כדי שאוכל להושע מהם : יבושו ויחפרו יר' אלו יבושו עם אלו · ישומו על עקב בשתם יר' תחנתי היא כי בשכר בשתם ישומו תמורת מה שהיה ראוי להם להיות' מכופרים בשכת הבשת אשר להם על מה שחטאו וה"א על עקב בשתם · או יר' יבושו ויחפרו יחד כלם כאחד ולא ישאר אפי' א' שלא יבוש ויחפר וישומו על עקב בשתם במה שהייתי אני שלם עם ה' : ישישו וגו' יר' כל מבקשיך באיזה אופן שתהיה הבקשה אם בפעל ואם בלב ואם בלשון אם מעט ואם הרבה ויאמרו תמיד אוהבי תשועתך יגדל ה' לעשות טובה עמנו ועם כל ישראל · או יר' כביכול ישועתם היא ישועתך כי בכל צרתם לך צר : ואני עני וגו' יר' יחשוב לי בחשיבות גדול הוא מ"ש אח"כ הנביא ע"ה בשם ה' ועבדי דוד מלך עליהם וגו' ואומר אלהי אל תאחר הוא ע"ד ועשה אל תאחר כמו שהקדמתי והוא הקדמ' אל המזמור הבא :

מא למנצח וגו' אשרי משכיל וגו' מצאתי כתוב וז"ל דל הוא החול' והוא כאוז"ל שהמבקר את החולה נוטל א' מס' מחליו וז"שה ויתחזק ישראל וכו' ומה גם אם יהיה בן גילו וכמו שהיה יוסף בן גילו של יעקב וה"א ביום רעה ימלטהו ה' · וממהר"יט ז"ל מצאתי כתוב ואשר יאמרו הרופאים מחליו שהוא של סכנה יהיה כזב וזהו אויבי יאמרו רע לי יר' שהם אומרים שיש לי חולי רע שהוא ביום פלו' ימות וזהו מתי ימות ואבד שמו והיה מקובץ בלבם ולא דברו לי ויצא לחוץ ידבר למשרתי אשר הם שונאים בחושבם היות רפואתי ע"ד הרפואה · גם איש שלומי והאדם יודע דעתי הגדיל עלי עקב והיה הולך אל הרופא לשאול אליו משפטי ואתה ה' חנני והקימני ואשלמה להם ובזה אדע כי חפצת בי כי לא יריע אויבי עלי יר' כי החולה כאשר ימו' הנה הרופא יריע וישמח באומר כבר אני נביא שאמרתי שימות כי אני בתומי יודע כן להיות אמת זאת והראיה מחזקיהו שאמר לו הנביא צו לביתך וגו' ועכ"ז שיהיה מאמר הש"י יתפלל אל ה' ויועיל לו תפלתו כ"ש כשיאמר אותו הרופא שיועיל התפל' ויחזור לדברי הנביא הרופ' באמצעו' התפל' ע"כ:

אשר חנני ה' לפרש בו הוא שיר' אשרי משכיל אל דל כלומר שהוא מעיין ורואה אל הדל אשר הוא ניצול מה' בו ביום הראשון מהרעה והוא כאשר יתחיל למכור את ארצו ובכן יחזור הו' בתשובה והיכנו ממתין לראותו ביום שימכר לגוים והם יעשה זה לו כי ה' ישמרהו בעושר ויחייהו ולא יהיה נחשב כמת בהיותו עני ודל ואושר בארץ ולא ימכור את ארצו ואת ביתו ואל תתנהו אמרת ה' בנפש אויביו שימכר הוא לזולתו או לגוים · או יר' יהי רצון מלפניך ה' שאל תתנהו אתה ה' בנפש אויביו שיהיה הוא מת לכפרת הרשעים אשר הם אויביו בהיותם אויבי ה' כי הנה הוא החייה את העניים וראוי הוא לו שיהיה חי והוא בעצמו מה שאז"ל בבנימין הצדיק שהחייה אלמנה אחת עם ז' בניה בזמן הבצורת וכו' והוא אומר ביום רעה ימלטהו ה' והוא שלא יתפש בעון הדור · או יר' אשרי מי שהוא משכיל ורואה איזהו הדלות שיש לו לדל ויוכן עליו תכף ומיד כי אם הוא צריך ללחם ומזון יתכנו לו ואם בגד יכסנו וכדומה לזה ולפעמים יצטרך סוס לרכוב עליו כדברי רז"ל ופי' זה הוא נכון לדברי רז"ל בפסוק זה עיין בהם ברבה וזהו נכון למה שפירשתי בספ' חסדי אבו' בפסוק הלא פרוס לרעב לחמך · ואומר ביום רעה ימלטהו ה' יר' ועל כן ימלטהו ה' למשכיל אל הדל ביום הרעה בעצמו ולא יאמין למחרתו וזה הוא לו מדה כנגד מדה ועוד לו כי ה' ישמרהו בענין שנא' וישמרך שהוא שמירת הנכסים ויחייהו שלא יצטרך לקחת מתנה משום אדם ושונא מתנות יחיה ועוד לו כי יאושר בארץ שכל הארץ יאמרו היותו ממאושרי הארץ להיות נותן לדקה תמיד ואל תתנהו וגו' יר' אמרת ה' כמו שפי' הראב"ע ז"ל · ויר' ואל תתנהו בנפש אויביו שאויביו ירשו את ממונו ואפי' אנשי ביתו כאומ' אויבי איש אנשי ביתו רק שיהיו בניו טובים מאד והם יירשוהו · או יר' אל תתן אותו בשביל אויביו גם כי הם רבים כי הוא טוב מכלם ורז"ל אמרו ואל יזדמנו לו רעים כרחבעם שיחלקו את מלכותו : ה' יסעדנו וגו' יר' יסעדנו נכון אל מה שצריך לו ולא יתנו לו תרופה נגדיית לצרכו ואומר כל משכבו הפכת בחליו יר' הפכ' בחוליו מהרע אל הטוב · ומצאתי כתוב מהו אומר כל משכבו אלא שקבריא ישן בלילה ובצהרים ולחולה אין לו דבר מזה ע"כ :

אני

אבן יחייא

לא חפצת כי שונא מתנות ה' · ועולה וחטאת הבאות לצרך העונות והחטאים לא שאלת · אבל אשר תחפוץ בו הוא לשמוע בקול ה' · וכאומרו שמוע הנה שמוע מזבח טוב להקשיב מחלב אלים · וזהו אומרו אזנים כרית לי כנגד מן כי יכל איש בור שר"ל תפלך הוא שתפתח אזני לשמוע בלמודי · ולכן הנה באתי במגלת ספר כתו' עלי · ר"ל באתי לפני אל בשטר מאושר ומקויי' עם עדי' אשר כתוב בו את אשר קבלתי עלי לשמוע לדברי ה' · וכי לעשות רצונך אלהי חפצתי · וכי תורתך תהיה תמיד בתוך מעי והוא רמז לבתוך מחשבתי · בשרתי צדק וגו' הנה כל הקרבנות מואס ה' רק קרבן תודה עם ההודאה הנאמרת עליו בפה · וזהו אומרו בשרתי צדק שר"ל איך הצלתני מצרתי שהוא הצדק בקהל רב בעזרה בעת העשות הקרבן תודה · ולא אשכח נפלאות ה' אחרי הקריבי הקרבן לתודה עליהם · כי הנה שפתי לא אכלא מלספר בם ולהגידם פרסומות קריה תמיד כל ימי צבאי · ה' אתה ידעת צדקתך לא כסיתי וגומ' ר"ל להיות כי ה' אתה ידעת שלא כסיתי פעולותיך שהם עושי' חסד משפט וצדקה בארץ לכן אחלה פניך שאתה ה' לא תכלא רחמיך ממני · והנה רמז לצדק ביד והו' הצלת העשוק מיד עושקו באומרו צדקתך לא כסיתי בתוך לבי · ורמז למשפט באומרו אמונתך ותשועתך אמרתי · כי היא ישוע' לעשוק כשהו' נעזר לעשו' משפט בעושקו · וכנגד החסד אמר לא כחדתי חסדך ואמתך לקהל רב · והנה במשפט וחסד זכר אמונת הזמן לשון קיום להיות פעולות רבי הערך מהצדק' · כי הצלת זולתו היא יותר קל מלעוזרו לעשות אחרי' כמשפט ולתת לו הון ועושר בחסד · אתה ה' וגומר וחסדך ואמתך תמיד יצרוני · כי צריך אני לחסד חנם להיותי ריק מזכיו' : כי אפפו וגומר כי אפפו וסבבו עלי רעות ממקרי הזמן עד אין מספר · כי מי שאין לו זכיות שיגינו עליו הנה הוא מוכן למקרי הזמן ומהלומותיו · וזולתם עוד נתוספו צרות רבות ורעות הבאות מההשגחה העליונה על העונות וזהו אומרו השיגוני עונותי וגו' · וכנגד היות בעשיית העון עיני הרואה לכן בעונשו לא יכולתי לראות · וכנגד היות כליו' המעש' גומרים אותו · לכן בעונשו עצמו הצרות משערת ראשי · וכנגד היות לבי החומד את העון הוא לכן לבי עזבני כי נשארתי כאיש אשר אין לו לב · רצה ה' וגו' ר"ל ובהיות כי אני מודה ועוזב לכן רצה ה' להצילני מהצרות הרעות האלה ומיד כל אויבי · וה' לעזרתי חושה כדי שאוכל להשפילם ולהכניעם : יבושו וגו' ר"ל יבושו ויחפרו מבקשי נפשי לספותה בבואם ובקומם עלי · ובקומי עליהם לכלותם מהר יסוגו אחור ויכלמו חפצי רעתי · כי לאולטתם לא יהיו עוד מבקשי נפשי ורודפי בפרהסיא אומנם במסתרים יהיו חפצי רעתי · ישומו וגו' ר"ל על עקב ובשכר הבושת שהיו מביישין אותי בעת נפילתי באומרם לי האח האח ראתה עינינו עתה ישומו ויהיו שממה · וישישו וישמחו בך כל מבקשיך והם מבקשי · ויאמרו תמיד יגדל ה' אוהבי תשועתך והם אוהבי תשועתי · כי בכל צרתם מאוהבי ה' כביכול לו צר וכן בתשועתם אליו תשוה · ואני עני וגו' היא תפלת המשורר שאף כי הוא עני ובתכלית העוני שהוא האביון התאב לכל דבר · אשר ע"כ אינו נחשב לכלום : ה' יחשוב לי וגו' ר"ל אבל כי אסיה חשוב בעיני ה' שיהיה עזרתי להנקם מאויבי · ומפלטי להצילני מידם · ושיהיה הצלתי בבלי שום איחור להיותו אלהי וזהו אומרו אלהי אל תאחר :

מא למנצח מזמור וגו' גם המזמור הזה אמרו דוד בעת חוליו וכונתו כונת הקודמים · אשרי משכיל וגו' ר"ל האושרים יתנם ה' למבקר החולה הנקרא דל וכאומרו מדוע אתה ככה דל בן המלך · כי מהחולי ימשך דלות הבשר וכחשותו אשר בבקרו אותו משכיל אל דל ומודיע אליו שיבטח בה' כי ביום רעה ימלטהו ה' ולכן אליו תהיה תשוקתו כי לה' הישועה : ה' ישמרהו וגו' ואומר ר"ל אליו כי ה' ישמרהו מן המות ולא תחשוב כי ישאר עוד בחיים חייתו מוגני ורפא המזג כי ה' יחייהו ויבריאהו בברי' אולם על דרך ותחלימני והחייני · ונוסף על אלה כי יוליד בנים ובני בנים ואושר בארץ שיתקיים בארץ אחרי מותו בהניחו בנים אחריו כי יהיה נגזר מן השרכוה וקיימנוה · וכן משכיל אל הדל שבעולם הבא אל תתנהו אתה ה' במקום שעומד נפש אויבי ה' בגהינם אשר ניקד כרים כלו כעשן כלו אבל תנוח נפשו בג"ע כי אויבי ה' הם אויביו והפך : ה' יסעדנו וגו' וכן המבקר את החולה מתפלל לאל לפניו שה' יסעדנו ויתן לו סעד וכח שיוכל

ה אֲנִי־אָמַרְתִּי יְהוָה חָנֵּנִי רְפָאָה נַפְשִׁי ל' מלרע
כִּי־חָטָאתִי לָךְ׃ אוֹיְבַי יֹאמְרוּ רַע לִי י"א מל'
מָתַי יָמוּת וְאָבַד שְׁמוֹ׃ וְאִם־בָּא ל' ר"פ בסי'
לִרְאוֹת שָׁוְא יְדַבֵּר לִבּוֹ יִקְבָּץ־אָוֶן לוֹ
יֵצֵא לַחוּץ יְדַבֵּר׃ יַחַד עָלַי יִתְלַחֲשׁוּ
כָּל־שֹׂנְאָי עָלַי יַחְשְׁבוּ רָעָה לִי׃ ב' ולא יעמד
דְּבַר־בְּלִיַּעַל יָצוּק בּוֹ וַאֲשֶׁר שָׁכַב לֹא ל
י יוֹסִיף לָקוּם׃ גַּם־אִישׁ שְׁלוֹמִי אֲשֶׁר־ ב' מל'
בָּטַחְתִּי בוֹ אוֹכֵל לַחְמִי הִגְדִּיל עָלַי ד' מל'
עָקֵב׃ וְאַתָּה יְהוָה חָנֵּנִי וַהֲקִימֵנִי
וַאֲשַׁלְּמָה לָהֶם׃ בְּזֹאת יָדַעְתִּי כִּי־
חָפַצְתָּ בִּי כִּי לֹא־יָרִיעַ אֹיְבִי עָלָי׃ ז' וחס'
וַאֲנִי בְּתֻמִּי תָּמַכְתָּ בִּי וַתַּצִּיבֵנִי לְפָנֶיךָ ד' בטע'
לְעוֹלָם׃ בָּרוּךְ יְהוָה אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל
מֵהָעוֹלָם וְעַד הָעוֹלָם אָמֵן וְאָמֵן׃ ל

ספר שני

א מב לַמְנַצֵּחַ מַשְׂכִּיל
לִבְנֵי־קֹרַח׃ כְּאַיָּל תַּעֲרֹג עַל־ ג' ב' חס' וא' מל'
אֲפִיקֵי־מָיִם כֵּן נַפְשִׁי תַעֲרֹג אֵלֶיךָ
אֱלֹהִים׃ צָמְאָה נַפְשִׁי לֵאלֹהִים
לְאֵל

אֲנָא אֲמֵרִית יְיָ חוּס עֲלַי אַסֵּי נַפְשִׁי
מְטוּל דְּחָבִית קֳדָמָךְ׃ בַּעֲלֵי דְבָבַי
יֵימְרוּן בִּישׁ עֲלַי אֵימָתַי יְמוּת וְיוֹבַד
שְׁמֵיהּ׃ וְאִין אָתָא לְמִקְבַּל אַפֵּי
שִׁקְרָא יְמַלֵּיל בְּרַעְיוֹנֵיהּ יִכְסוֹף עוּלָא
לֵיהּ יִפּוֹק לְשׁוּקָא יְמַלֵּיל׃ כַּחֲדָא
עֲלַי מְמַלְּלִין בַּחֲשָׁאי כָּל סַנְאַי עֲלַי
חַשְׁלִין בִּישְׁתָּא לִי׃ מְמַלַּל טְלוּמָא
יַתִּיךְ בֵּיהּ וְיֵימַר דֵּין דִּמְרַע לָא יוֹסִיף
לְמֵיקָם׃ אוּף גְּבַר דְּתָבַע שְׁלוֹמִי
דְּאִתְרַחֲצִית עֲלוֹי מִבְרֵי סְעוּדָתִי
אִתְרַבְרַב עֲלַי לְחַכְמָא׃ וְאַנְתְּ יְיָ חוּס
עֲלַי וַאֲקִימְנִי מִמַּרְעַ וְאֶפְרַע לְהוֹן׃
בְּהָדָא יָדְעִית אֲרוּם אִתְרְעֵית בִּי
אֲרוּם לָא אִתְגַּבַּר עֲלַי בַּעֲלֵי דְבָבַי
לְאַבְאָשָׁא׃ וַאֲנָא בִּשְׁלֵמוּתִי סְעַדְתָּא
בִּי וְאוֹקִימְתַּנִי קֳדָמָךְ לְעָלְמָא׃ בְּרִיךְ
שְׁמֵיהּ דַּיְיָ אֱלָהָא דְיִשְׂרָאֵל מִן עָלְמָא
הָדֵין וְעַד עָלְמָא דְאָתֵי יֵימְרוּן צַדִּיקַיָּא
אָמֵן וְאָמֵן׃ לְשַׁבְחָא בְּשִׂכְלָא טָבָא
עַל יְדֵיהוֹן דִּבְנֵי קֹרַח׃ הֵיךְ אַיָּלָא דִּי מְרַגֵּג עַל פַּרְצִידֵי דְּמַיָּא הֵיכְנָא נַפְשִׁי מְרַגְּגָא
לְוָתָךְ יְיָ׃ צְחַת לָךְ נַפְשִׁי לֵאלָהָא תקיפא

אויבי י"א מל' וסימ' נמסר בשמואל א' ריש סימן ב' ובסיפ' דא סימ' ט': יחשבו ב' וסימ' יחד עלי יתלחשו · ולא יעמוד כי יחשבו עליו מחשבות : אוכל ד' מל' בקרי' וסי' כי אם הלחם אשר הוא אוכל · והקיץ וריקה נפשו · אם ינועו ונפלו על פי אוכל · גם איש שלומי אשר בטחתי אוכל לחמי : איבי ו' וחס' וסימ' נמסר לעיל בסיפרא סימן י"ג : מהעולם חד מן כ"ב מלין נסבין מה בריש תיבות' ולית להון זוגא' וסימ' נמס' במס' רבתא בערך מ' : מ"ב תערוג ג' ב' חס' וא' מל' וסימ' גם בהמות שדי תערוג אליך כאיל תערוג ב' בפסוק וחס' :

רשי

אני אמרתי יי' חנני · אני אין לי מבקרים לטובה וכשאני צועק מתוך חוליי ואומר יי' חנני וגו' אויבי שמחים עלי ואומ' דבר הרע לי מתי ימות וגו' : שוא ידבר · מראה עצמו כאילו הוא מיצר וכשהוא יושב לפני יקבוץ לבו מחשבות און לעצמו מה רעה ידבר בצאתו וכשיוצא לחוץ מדבר אותה : עלי יחשבו · דבר שהוא רעה לי ומה היא המחשבה דבר בליעל יצוק בו כל רשעיות שעשה יצוקו ונשפכו בגופו והוחיל ואשר שכב לא יוסיף לקום כך מקללי' אותי : הגדיל עלי עקב · מארב כמו ואת עקבו מים לעיר : בזאת ידעתי וגו' · כשתחנני ותקיימני אדע כי חפצת בי כאשר לא יריע אויבי תרועת שמחה עלי ואראה כי בתומי תמכתני בי : ברוך יי' · כשאקום מחוליי אברכך כן : לבני קרח · אסיר ואלקנה ואביאסף הם היו תחילה בעצת אביהם ובשעת המחלוקת פרשו וכשנבלעו כל סביבותם ופתחה הארץ פיה נשאר מקומם בתוך פי הארץ כענין שנאמ' ובני קרח לא מתו ושם אמרו שירה ושם יסדו המזמורים הללו ועלו משם ושרת' עליה' רוח הקדש ונתנבאו על הגלות ועל חורבן הבית ועל מלכות בית דוד : כאיל תערוג על אפיקי · לשון ערג נופל על קול האיל כאשר יפול לשון נהם לארי ושקק לדוב וגעה לשוורי' וצפצוף לעופות אמרו רבותינו האילה הזאת חסידה שבחיות וכשהחיות צמאות למים הם מתכנסות אליה שתתלה עיניה למרום ומה היא עושה חופרת גומא ומכנס' קרניה לתוכה וגועה והקב"ה מרחם עליה והתהום מעלה לה מים · כאיל תערוג כאילות תערוג לא נאמ' וכאיל יערוג לא נאמר אלא כאיל תערוג דבר הכתו' בזכר ובנקב' הזכר עורג על עסק המים כמו שפירשנו והנקיב' כשהיא כורעת לילד ורחמ' צר והיא צועק' והקב"ה מרחם ומזמן לה נחש ומכישה בבית הרחם שלה ורחמה נפתח ומנחם חבר תערוג עם לחייו כערוגת הבשם אכן לא יתכנו דבריו גם דונש פתר אותו לשון קול של איל : מתי

אבן עזרא

אני · הטעם כאשר אומר בתפילתי בחליי יי' חנני ורפאני אע"פ שחטאתי לך על דרך כי עם קשה עורף הוא : אויבי · אז יאמרו לי בעבורי כמו ואמר פרעה לבני ישר' הפך מעשה המשכיל וזה הדבר יאמרו לאחרי' : ואם בא · אחד לבקר : שוא ידבר · לי כמה חרה לי שאתה חולה : ידבר · לאחרים דבר בליעל עלי בצאתו לחוץ ידבר לאויבי האחרי' שלא ראו אותי דבר רע אני קם קבוע בו כמו לבו יציק כמו אבן : גם · שלא היה לי אויב שהי' אוכל לחמי והטעם כי אני שנת חייו : הגדיל עלי עקב · הטעם הגדיל עקיבו שלא בא לבקרני ושם לנפשו מעלה גדולה : ואתה · חנני · כנגד דבריהם : דבר בליעל יציק בו · והקימני כנגד לא יוסיף קום : בזאת · הטעם כי לא יריע כמו שמחת המנצח ביום המלחמה כדרך עלי פלשת התרועע : ואני בתומי · בעבור תומי וי"א כי תומי רמז לבריאת הגוף · והוא הנכון : ברוך · על כן אני חייב לברך את השם בכל זמן וזהו מהעולם ועד העולם ואומר פעם אחרי פעם אמן ואמן : כש'למו פיר'ושי הספ"ר הר'אשון הוד"אות לש"ם : למנצח לבני קרח · לבני קרח לאחד מבני הימן נכד שמואל הנביא · אמר רבי משה כי זה המזמור נאמר בבבל ויש אומ' כי ידבר על לשון אנשי הגלות הזאת · ומשכיל חסר פעול ויש אומרים שהוא שם כמו והודי נהפך עלי למשחית ולפי דעתי כי פיוט תחלתו משכיל : כאיל · ידוע הוא דבר האיל האוכל הנחשים שיתחמ' קרבו אז בקש אפיקי מי' חזקים ואיל על לשון נקבה כמו עז בת שנתה : צמאה · המים ירוו האדם רגע ויחיה ותשוב נפשו אליו ולא כן הלחם על כן דמה הכספו לבית השם כהכסף והצמא על המים ובעבו' כי חיי בני אדם תלויים במים על כן לאל חיי : מתי

מ"ע כפורנו ז"ל

אני אמרתי · כאשר קרה לי חולי עלפון : ה' חנני · תן לי דרך מן הרפואה ממנו : רפאה נפשי · מול את לבבי שלא אחטא עוד : כי חטאתי לך · ועודה אני שמתה בדיק על כל הבא עלי : ובהיות כי אויבי יאמרו רע לי ואם בא · א' מהם לראות ולפקדני : שוא ידבר · בהתפללו עלי בפני · כי אמנם : יחד עלי יתלחשו · אומרי' נגדו לבחם מירפתם אותי וכמו כן : עלי יחשבו רעה · באמרם דבר בליעל · ברשע שעשה כנרפוא : יצוק בו · נגב בו מתה וקיים בו לע"ה : ואשר שכב · והגוף אשר שכב : לא יוסיף לקום · גם איש שלומי · בוגד בי עתה : אוכל לחמי · הוא כפוי טובה : ובכן הגדיל עלי עקב · לארוף אותי ולבטוס כי בעקבו : לכן אתה ה' חנני · תן לי רפואה מן החולי : והקימני · על משמרתי ובריאותי : ואשלמה להם · כראוי למלך לתקון המדינה כאמרם ז"ל שנענש שאול על שלא הקפיד על כבודו שנאמר ויבזוהו ולא הביאו לו מנחה ויהי כמחריש : בזאת ידעתי כי חפצת בי : וזה שהואלתי לשאול את כל אלה מאתך הוא כי ידעתי כי חפצת בי בזאת שראיתי : כי לא יריע אויבי עלי · שמעולם לא נלחמני אויב באופן שיריע עלי תרועת נצחון : ותציבני לפניך לעולם : וידעתי על ידי נתן כי קבלתני לפניך לעולם ובכן הואלתי לבקש מלפניך את כל אלה : ברוך ה' · הטוב והמטיב מהעולם ועד העולם · בעול' הזה ובעולם הבא : אמן ואמן · יהיה זה דבר נאמן וקיים בשני עולמות :

זה המזמור הוא על גלותינו זה ולדקי דורותיו המתפללים על התשועה מרנו · ואמר איל שהוא שם המין על הנקבה ממנו · ואמר :

כאיל תערוג · על מין נעקתה שנקראת ערוג בלשון הקדש · אמר כמו שתזעק האילה : על אפיקי מים · בהתאותה לשתות אפיקי מים לשתות בעדה ובעד בניה : כן נפשי · בזה הגלות : תערוג תזעק בתאותה לבוא : אליך אלהים · לעבוד בארצך :

אבן יחייא

שיוכל לסבול הכאבים על ערש דוי אשר שם כל משכבו הפכת בחוליו · כי כאשר החולה נח שעה אחת ביום הוא סימן כאות אליו · אבל כאשר בחוליו יתהפך תמיד כל היום על משכבו אז הוא סימן רע לו ויקרא ערשו ערש דוי הנעדר המנוחה לגמרי · והנה פה לפעמים מדבר עם האל בנסתר ופעמים לנוכח · להיות כי כן דרכו וכאשר אמרנו להודיענו כי מלא כל הארץ כבודו ואף כי הוא נסתר ממנו השגחתו הוא כנראית אלינו תמיד : אני אמרתי וגו' הם דברי החולה למבקרו אשר אמר אליו שיבטח בה' ויקום מחוליו והתפלל עליו בפניו · באומרו אני עשיתי כדברך לבטוח בה' ולהתפלל אליו על חוליי ואמרתי ה' חנני רפאה נפשי כי חטאתי לך · וחולי גופי לא בא אלי במקרה כי אם בהשגחה לחולי הנפש : אויבי יאמרו וגו' עוד ספר החולה למבקר מה שיעשו שאר המבקרים אליו מאנשי רע · כי לא ידברו עלי טוב כמוך אבל יאמרו במסתרים רע בעבורי מתי ימות ואבד שמו · ואם בא לראותני אחד מהם · ויורה בדבריו בפרסום התאבלו על חוליי · אני מכיר כי שוא ידבר ולא כן לבבו אתו · ובפיו ידבר טובות · ולבו יקבוץ און לא אז בעת הדיבור ובצאתו חוצה ידבר עלי רעה כאשר עם לבבו : יחד עלי וגו' ותכף יתקבצו עליו חברת פועלי און ועלי יתלחשו כל שונאי וידברו אתו בלאט · עלי יחשבו רעה לי · כי אשר יתאוו יחשבו : דבר בליעל וגו' ואשר יחשבו עלי הרעה בהסכמתם השקוטה לאומרם דבר בליעל יצוק בו ר"ל העון אשר טבע הגדול וחמור יצוק וישתפך עתה בו ובאבריו כי הוא מקבל עתה עונשו · ולהיותו גדול מכשול אשר שכב לא יוסיף לקום כי לא יספיקו היסורין מבלתי המית למרקו : גם איש וגו' ואפילו איש שלומי אשר בשכבר החזקתיו היותו מאוהבי מריעי · אשר בטחתי בו · והוא אוכל לחמי אשר יש תלאה לטיבותא הגדיל עלי עקב · שר"ל מרמה · מן ויעקבני זה פעמים : ואתה ה' וגו' ר"ל אתה ה' בעל הרחמים חנני והקימני מהחולי הלז הפך כונתם · ויתן לי כח לשלם להם כפעלם ולכלותם מעל פני האדמה : בזאת ידעתי וגו' ר"ל ובפעם הזאת אדע נאמנה כי חפצת בי · בהצילך אותי מנפילה אשר לא ישמח ויריע אויבי עלי : ואני וגו' ואשר הצלתני אף כי רבו מעשי הרעים היה בעבור תומי · שאני מאמין בהם בתמימות לב · וזהו אומרו ואני בתומי תמכת בי לבלתי אשר נאמות המות הגופני' · ויהיה בי"ת בתומי בי"ת בעבור · ותציבני לפניך לעולם כי לא אמות המות הנפשיית אבל אעמוד לפניך כלתי בנאותך · ברוך ה' וגו' הם דברי המשורר בסוף ספרו זה הראשון להודות לאל אשר עזרהו וזה דרכו בד' האחרים · ור"ל נברך ה' להיותו ה' האל הגדול הגבור והנורא · וברוך ה' להיותו אלהי ישראל ומשגיח עליהם בפרטות אשר עורכי להשלי' ספרי הראשון הלז · והברכה הזאת תהיה תמידיי' מהעולם הזה ועד העולם הבא כל ימי היותו עד ועד בכלל · אמן בעולם הזה · ואמן בבא · תם הספר הראשון · ישתבח השומרנו כאישון :

ספר שני

מב למנצח משכיל וגו' הנה לפעמים מחבר הספר לא יהיה כותבו כי יובן בכתיבה דבר זולתו' מאשר יובן בשם חיבור · כי המחבר הוא העושה ספר אחד · או פי' אחד בשכלו והכותב הוא הכניא או הבלבם ברוח הקדש אשר מצא חבור או פי' וברוח קדשו מברר בו הפסולת והסקר מן האמת ומסדלו · כי על הרוב המחבר יחסר מהראוי או יותיר עליו וכאשר פי' כל זה בארוכה בהקדמתינו לפירושנו על הה' מגלות · והנה המשורר דוד בחברו תהלותיו מצא בכתובים תהלות חוברו מזולתו מהקדמוני' על ידי בני קרח וזולתם וכתבם עם תהלותיו וכדברי חז"ל באומרם דוד כתב ספרו ע"י י' זקנים וגו' והכן כי לא יאמר חבר רק כתב · והא כי אחרי חברו תהלותיו פספס בכתובים · ולקח כל תהילת זולתו וכתבם יחד עם תהילותיו וטהרם מן הסקר וסדרן · והנה בני קרח אסיר ואלקנה ואביאסף היו ממחברי תהילות כשילו מדיכה של גהינם מקום אביה' הקרח · ולהיות כי המשורר דוד לא מצא בהקדמות התהילות ההם · וי משלשתם עשה כל א' מהם בידעו ברוח קדשו כי הם בני קרח חברוהו ואומר דבר בשם אמרו מביא גאולה לעולם · לכן יחסם אליהם בכללות וזהו אומרו למנצח משכיל לבני קרח כאיל תערוג וגו' המזמור הלז כאמר על העתיד · כי כנסת ישראל בגלותם יתפללו אל אלהיהם כדברים האלה לאמר כאשר נפש האיל תערוג ותצעק על אפיקי מים כאשר יאכל הנחשים השרפים אשר ארסיות' תם והוא במדבר שממה אשר אין שם מים ולכן תערוג נפשו עליהם להשקיט צמאונו כן נפשי תערוג אליך אלהים כי בהיות בנפש כנסת ישראל חמה ויבשה מרוב הצרות תערוג אל אלהיה למען בעזרתו יקררה בתרופותיו · כאשר תערוג נפש האיל על המים שהם תרופת חום מאכלה מן הנחשים · ורצה לומר כאפיקים נחלים קטנים ועמוקים המתילדים מהמים הנגרים מן גבעונית ההר · ולהיות ההבדל גדול בין הנמשל למשל · לכן כמשל אמר לשון על אפיקי מים להורות על גשמיותו · ובנמשל אמר לשון אל

תורת חסד תהילת ה'

אני אמרתי ה' חנני זהו כאומר ה' שמעה וזהו ענין המזמור הא' מאלה הד' רפאה נפשי כי חטאתי לך הוא כאומר ה' סלחה והוא ענין המזמור הד' מאלה הד' · אויבי יאמרו זהו מה שכתוב במזמור שקדם לזה ויר' אויבי הם כ"כ רעים שלא די שהם חפלים שאמות רק שהם חפלים ואומרים ואבד שמו שלא יהיו לו בנים · או יר' ימות במה שיאבד שמו והוא ע"ד כי מתו כל האנשים המבקשים וכו' · ואם בא לראות יר' ואם בא לראות בשפלותי שוא ידבר בהמצאותיו להפילני בהם כי בבואו לראות אותי כבר אני נוסע ויהי רצון שלבו יקבוץ לו כל האון שחשב בעדי ואו' יצא לחוץ ידבר יר' יצא לחוץ ידבר ויאמר איככה נעשתה כ"כ במהרה תשועה גדולה כזאת לדוד ואז יחד עלי יתלחשו להיותם תמהים על הדבר ואז מחדש יחשבו לי רעה : דבר בליעל וגו' יר' כל מה שדבר כנגדי יתהפך בו תמור מה שהיה רוצה לי · או יר' כונת היצ"הר יתקיים בו וכו' : גם איש שלומי וגו' אוכל לחמי הוא האיש האוכל מן המזון קודם שיאכל אדוניו ממנו כמו שהוא מדרך המלכים והשרים שיש להם אנשים מיוחדים לענין זה · או יר' כ"כ היתה חבתי עמו כי לחמי שהיה לי לאכול הייתי נותן לו לאכול : ואתה ה' חנני והקימני וגו' כי בזאת ידעתי כי חפצת בי כי לא יריע אויבי עלי יר' כי לא יריע אויבי עלי אפי' שעה אחת · ואני בתומי תמכת בי יר' תמכת בי כי לא הרהרתי כלל בבא היסורין עלי ועל כן תמכת בי ותציבני לפניך לעולם כי לא היו יסורין שיש בהם בטול תורה ותמיד הלכתי לבתי כנסיות ולבתי מדרשות : ברוך ה' אלהי ישראל מן העולם ועד העולם אמן ואמן שעשה לי את כל אלה :

ספר שני

מב למנצח משכיל לבני קרח וגו' עם היות כי ממזמור זה עד מזמור לאסף וגו' הוא ספר בפני עצמו עכ"ז ראיתי לתת טעם נכון לסמיכות מזמור זה אל הקודם אליו והענין הוא כי הספר הראשון סיים בד' מזמורים אשר בהם היתה כונת ד"עה לחלות פני ה' שיחננו ואחרי כן יסלח את עוניו ואחרי כן יבין כונת לבו בהתפללו אליו ית' ואחרי כן חילה פניו ית' שלא יאמר הדבר שאל ויתן לו משאלות לבו הכף ומיד ולהיות אמת כי בני קרח שבו אל ה' וה' ברחמיו ריחם עליהם וכפר בעד מחשבתם והצילם ואחרי כן היו הם גדולי המשוררים והמהללים ומתפללים אל ה' על כן נסמכו עניני שיריהם ומזמוריה' אל הד' מזמורים הנז' והתחיל ואמר למנצח משכיל לבני קרח ויר' לומר כי הענינים הנאמרים במזמור זה ובבאים אחריו הרהיבו' והשכילום לבני קרח להיותם יראי ה' ולהתרחקם מסברת אביהם קרח ולכן כל א' וא' מהם אמר על עצמו כאיל תערוג על אפיקי מים וגו' והיתה כונתם לומר כי גם שראו את אביהם וסיעתו שהיו חולקי' עם מר"עה עכ"ז פירשו את עצמם מהם אז בשע' המעשה יען כי יראו מש"ה ומדיניו ואחר שאמרו זה פזרו ואמרו כל א' מהם כנגד כל ישראל כאלו כל א' מהם הם כנסת ישראל שכנס' ישראל אומרת צמאה נפשי לאלי"ם וגו' והכונה בזה ע"ד מה ששמעתי במ"שה כמו הרה תקריב ללדת טחיל תזעק בחבליה כן היינו מפניך שיר' לומר כי כמו שיקרה לה להרה אשר היא תקריב ללדת שאז היא תחיל ותזעק לה' כדי שיביא עליה חבלי יולדה ותלד כמו כן היינו אנחנו מפני' שיתנהג ה' עמנו במדת דיניו ויסוריו כדי שעמהם יכופר עונותינו כי אחרי שיכופרו העונות והשטאת יתקרב האדם אל אלהיו : היתה

לְאֵל חָי מָתַי אָבוֹא וְאֵרָאֶה
פְּנֵי אֱלֹהִים: הָיְתָה לִּי דִמְעָתִי
לֶחֶם יוֹמָם וָלָיְלָה בֶּאֱמֹר אֵלַי כָּל
הַיּוֹם אַיֵּה אֱלֹהֶיךָ: אֵלֶּה אֶזְכְּרָה
וְאֶשְׁפְּכָה עָלַי נַפְשִׁי כִּי אֶעֱבֹר
בַּסָּךְ אֶדַּדֵּם עַד בֵּית אֱלֹהִים בְּקוֹל
רִנָּה וְתוֹדָה הָמוֹן חוֹגֵג: מַה
תִּשְׁתּוֹחֲחִי נַפְשִׁי וַתֶּהֱמִי עָלָי הוֹחִלִי
לֵאלֹהִים כִּי עוֹד אוֹדֶנּוּ יְשׁוּעוֹת
פָּנָיו: אֱלֹהַי עָלַי נַפְשִׁי תִשְׁתּוֹחָח עַל
כֵּן אֶזְכָּרְךָ מֵאֶרֶץ יַרְדֵּן וְחֶרְמוֹנִים
מֵהַר מִצְעָר: תְּהוֹם אֶל תְּהוֹם
קוֹרֵא לְקוֹל צִנּוֹרֶיךָ כָּל מִשְׁבָּרֶיךָ
וְגַלֶּיךָ עָלַי עָבָרוּ: יוֹמָם יְצַוֶּה
יְהוָה חַסְדּוֹ וּבַלַּיְלָה שִׁירֹה עִמִּי
תְּפִלָּה לְאֵל חַיָּי: אוֹמְרָה לְאֵל
סַלְעִי לָמָה שְׁכַחְתָּנִי לָמָּה קֹדֵר אֵלֵךְ
בלחץ

תְּקִיפָא חַיָּי וְקַיָּמָא אֵימָתַי אֵיעוֹל
וְאֶחֱמֵי זִיו שְׁכִינְתָּא דַיָי: הֲוַת לִי
דִמְעָתִי לְמֵבְרֵי יְמָם וְלֵילֵי בִּדְיֵימַר לִי
סַנְאָה כָּל יוֹמָא אָן הוּא אֱלָהָךְ: אִילֵין
נִיסַיָּא אֲנָא דְכִיר וְאֵישׁוֹר עֲלַי רַעֲיוֹנַי
נַפְשִׁי כַּד אֲעַבַר טְלָלָא בִּלְחוֹדַי
אֶתְחַיַּיל בְּמַשִׁירְיָין דְצַדִּיקֵי עַד בֵּית
מוֹקְדְשָׁא דַיָי בְּקַל בָּעוּתָא
וְתוּשְׁבַּחְתָּא אִתְרְגוּשַׁת עַמְמִין
דְאַתְיָין לְמֵחַג לִירוּשְׁלֵם: מַה
תִּתְמַכְּכִין נַפְשִׁי וְתִתְרְגוּשִׁי עֲלַי אוֹרִיכִי
לֵאלָהָא אֲרוּם תוּב אֲשַׁבְּחִינֵיהּ
בְּפוּרְקָנָא דְמִן קֳדָמוֹי: אֱלָהַי עֲלַי
נַפְשִׁי תִּתְמַכְּכִין בְּגִין כֵּן אִדְכְּרִינָךְ
יָתְבֵי לַחֲלָא בְּאַרְעָא יוֹרְדְנָא וְיָתְבֵי
טוּרֵי חֶרְמוֹנֵי וְעַמָּא דְקַבִּילוּ אוֹרַיְתָא
בְּטוּרָא דְסִינַי דְמַכִּיךְ וּזְעֵיר: תְּהוֹמָא
עִילָאָה לִתְהוֹמָא אַרְעָא קָרֵי לְקַל
זַלְחֵי מַרְזְבַיָּיךְ הֵיכְנָא כּוּלְהוֹן דִי מִתְבָּרַיָּיךְ וְגַלִּילָךְ עֲלַי עֲבָרוּ בְּזִמַן דְנַפְקָא מִמִּצְרַיִם:
יְמָם יִפְקוֹד יְיָ טוּבֵיהּ וּבְלֵילְיָא תוּשְׁבַּחְתֵּיהּ עִמִּי צְלוֹתָא לֶאֱלָהּ דִי נְטִיר חַיָּי: אֵימַר
לֶאֱלָהָא רוּחֲצָנִי לְמָה אַשְׁלֵיתַנִי לְמָה בְּקַבְלָא אֵיזִיל בדחוק

באמור ג' בקריא' וסימ' באמר יי' אלי הקהל לי את העם ואשמיעם · באמר להם עם יי' אלה ומארצו · באמר אלי כל היום איה · אג"ך: ישועו' ז' מל' בקריא' וסי' לקמן כהלילא סי' קי"ו:

רשי

מתי אבא ואראה פני אלהים · לעלות לרגל ונתנבא כאן על חורבן הבית ואמר כאן מה תשתוחחי ג' פעמים כנגד שלש מלכיות העתידות לבטל עבודת המקדש וישראל צועקים ונגאלים מלכות בבל ויון ואדום: צמאה נפשי · כנסת ישר' אומרת כן בגלות בבל: היתה לי דמעתי לחם · מכאן שהצרה משבעת את האדם ואינו מבקש לאכול וכן הוא אומר בחנה ותבכה ולא תאכל: אלה אזכרה · כי אעבור בסך · פשוטו אלה בלע"ז את זאת אני זוכרת ונפשי משתפכת בזכרי עליית הרגלים שהייתי עוברת בגדודי בני אד' ומדדה עמהם עד בית האלהים: סך לשון משכון סך בני אדם ד"א סך לשון סכך וסוכה כלו' ועגלו' צב שהיו מחופות כמין סוכה ושמן בלשון אגדה סקפסטאות ואסקופיטי: אדדם · אדדה עמהם כמו מדדים עגלו' וסייחי' והאשה מדדה את בנה ותיבה זו משמשת כשתי תיבו' אדדה עמהם אטוי"א אמו"ן שנכ"לא בלע"ז ומנחם חברו לשון ידידו' כמו נתתי את ידידות נפשי בכף אויביה ודונש פתר אדדם לשון דממה וכן דום ליי' והתחולל לו ופתרון אדדם אאלם ואחרים עד אבא בית אלהים ברנה כמו אשמרה לפי מחסום בעוד רשע לנגדי וכמו ואני כחרש לא אשמע וכאלם לא יפתח פיו ודם הוא שורש בתיב' אדדם אדדה עמהם כמו ולא יכלו דברו לשלום דבר עמו בשלום: המון חוגג · שהיו הולכי' לחוג ועל כבה יסד הפיים עולם המון חוגג ושוטף כנהר ומדרש אגדה לשון יוני שקורין לבריכת מים חוגגין: תשתוחחי · לשון כי שחה לעפר נפשינו ושם כשהוא מדבר בלשו' מתפעל הת"ו חולקת את אותיות שרשי התיבה כדרך כל תיבה שיסודה שי"ן בתחילתה: הוחילי · המתיני וצפי לגאולה: אזכרך מארץ ירדן · ממה שעשית לנו בירדן והרי חרמון אחר כל הכעס שהכעסנוך בשיטים הובשת לנו את הירדן: מהר מצער · מהר סיני שהוא צעיר לשאר ההרים אחר שהכעסנוך בו במעשה העגל סלחת לעונינו והלכת עמנו כל אלה אני זוכרת בגלותי שמנעת מלהטיב לי וגזירותיך מתחלפו' עלי זו אחר זו: תהום אל תהום קורא · צרה קוראה לחברתה: לקול צנוריך · טיסק"נאלש בלע"ז המקלחים עלי פורענות כמים שוטפים עד כי כל משבריך וגליך עלי עברו משבריך לשון גלי ים על שהים גליו עולים למעלה ומשתברים ונופלים: יומם יצוה יי' חסדו · יבא האור של גאולה ויצוה יי' חסדו לנו: ובלילה · בחשך הגלו' והצרה: שירה עמי · תהא חנייתו בתוכנו שירה לשו' חנייה כדמתרגמינן ויחן ושרא וזו למדתי מתוך מסורת הגדולה שחב' את זה עם ויהי שירו חמש' ואלף באלפא ביתא של שתי תיבות החלוקי' בפתרונן לימד שאין זה לשון שיר ומדרש האגדה פותרו לשון שיר וכך הוא פותרו שכך ישראל אומרי' להב"ה זכרנו מה שעשית לנו במצרים מצוה אחת שציויתנו ביום בערב הפסח ושמרנוה ובלילה גאלתנו ושרנו לפניך את ההלל ועכשיו הרבה מצות אני שומרת ואין אתה גואלני ועל זאת אומרה לאל סלעי למה שכחתני וגו': קודר · לשון שחרות כמו וקדר עליהם: ברנא

אבן עזרא

מתי אבוא · יתאוה ביאת הגואל: ואראה פני אלהים · זהו יראה כל זכורך: היתה · יש אומרים הוא לאט ודמעיו שהם מים כמו לחם לו וטעם הדמעה בעבור אורך הגלות ואיננו עולה לרגל לשמוח ויש אומרים שהוא בוכה ומזיל דמעות כמו מאכלו יומם ולילה תמיד בסתר ובגלוי וטעם איה אלהיך שהיית עולה שלש פעמים בשנה לראות פניו: אלה · יזכור הימים הקדמונים בעלותו לרגל: וטעם בסך כמו מוסך השבת שהיה בהר הבית וי"א עם כלל החוגגים כמו סך חשבון · אמר בן לברט כי אדדם כפול והוא כמו אדוס ומי יתן וידוס כי פ"א הפועל לעולם לא יכפל ומה טעם לאמר ידוס ואחריו בקול רנה ותודה והקרוב אלי שהוא לשון משכ' אתנועע כאילו אמ' אדדה עמהם עד בית אלהי' וכמוהו אדדה כל שנותי וכא' המלה מבנין נפעל כדרך וילחמוני חנם: מה · יכחש כפשו וטעם ישועות פניו על דרך הושיע' לו ימינו דרך משל או ישועות פעול עם פניו כדרך פני יי' חלקם ותחסר מלת את או עם: אלהי · תשוב' מה תשתוחחי וטעם מארץ ירדן שהיו באים למועדי' מעבר הירדן מזרחה וטעם חרמוני' הרים גם מצער שם הר: תהום · כטע' הפרש' יזכור הצינורי' שירדו המים מההרים הגבוהי' וטעם תהום אל תהום קורא שהיו מתחברים מימי הצנורי' למטה כדרך ושעיר אל רעהו יקרא והטע' שהיה מתענג בעברו אל ההרי' המי' יורדי' כמו משברי הי' וגליו ויכסו אותו בימי הקיץ והמפרש זה הפסוק על דב' הגלו' איננו קשור באשר לפניו ואחריו: יומם · ישפ' הליכתו ביום עם החוגגי' לבשא בחסד השם ובלילה היו שרי' כמו חבל הנביאים והזכי' כי השיר תפלה לא שיר כדברי חשק: לאל חי · שיחייהו עד ראותו בית יי': אומר' · טעם לאל סלעי שהי' סלעי בראשונ': למה שכחתני · הטעם בעבור אורך הגלו': למה קודר אלך · כמו אבל הלובש קדרות: ברנא

מ"ע ספורנו ז"ל

היתה לי דמעתי לחם · כי אמנם בגלו' דמעתי היתה לי ללחם שבשירה מפני תאות המאכל: באמור אלי · באמות: איה אלהיך · שאינו מושיע: אלה אזכרה · והיתה סבת הדמעה כי בזכרי אלה שאומ': אשפכה עלי נפשי · אשפוך כמים לנכח פני בדונג אשר שם משכן נפשי החיונית מתוך צער: כי אעבור בסך · ומה שזכרתי הוא כי בתחלת בית שני עברתי מבבל לא"י בסך מועט שהיה כל הקהל ד' רבוא: אדדם · ונהלתי אותם לאט: עד בית אלהים · עד מקום המקדש: המון חוגג · והשפון שלא ראו את בנין בית ראשון היה חוגג ושמח אבל זקני' היו בוכים כמבואר בספר עזרא אבל מקום אמרתי: מה תשתוחחי נפשי · על זה: הוחילי ישועות פניו · שיאר פניו אלינו: עלי נפשי תשתוחח · והנה אז השתוחחה נפשי במלכות אלכסנדרוס שהרג רבים מישרא' באליכסנדריאה של מצרי': על כן אזכרך · אתפלל אליך: מארץ ירדן · בא"י ובגוליה שהתפללו על זה צדיקי הדור: והו תהום אל תהום קורא · ירדה על ברה שבאו אז כותיים ובני ישמעאל וקטורה נגדנו לפני אלכסנדרוס: יומם יצוה ה' חסדו · ואז צוה ה' חסדו בזה חסדו על ידי שמעון הצדיק · לכן עתה בזה בגלות: תפלה לאל חיי · שנשארו לי מן החיים בלבד: אומרה לאל סלעי · אתה שהית סלעי ומגיני: לשעבר: למה זנחתני: בזה הגלות: למה קודר אתהלך · כל סיום דוה בלחץ.

תורת חסד תהילת ה'

היתה לי דמעתי וגומר יר' גם כי מרוב צערי לא הייתי יכול להוריד מעיני כי אם דמעה א' עכ"ז אותה הדמעה לבדה היתה לי ללחם אל היום ואל הלילה באמור אלי כל היום איה אלהיך ולזה אני רוצה להראות לפניו תמיד: אלה אזכרה וגו' אלה הדברי' אזכרה ואשפכה נפשי על גופי ואברי ואומ' להם שיעשו רצון נפשי אשר היא חלק אלוה ממעל כביכול וכאשר אעבו' בסך אדדם עד בית אלי"ם והוא מדת דיניו ית' וזהו להם בקול רנה ותודה כי כלם הם רוצים לבא על זה בשמחה וגיל כאילו הם המון חוגג והסבה היא לפי שמן היסורין יבא לו לאדם טוב גדול עד שיכיר הסבה הראשונה בעלם וראשונה · או יר' כי אעבור בסך המושגחי מאתו ית' ורז"ל אמרו שיר' אלה אלהיך ישראל אזכרה וכו' וכפי זה יר' אלה אלהיך ישראל אזכרה ואשפכה עלי נפשי בראותי כי אעבור בסך העושים את העגל והוא הענין שאר"זל שאין לך דור שאין הב"ה נפרע ממנו על עון העגל · ואומר אדדם עד בית אלי"ם יר' אדדם עד שיבנה בית המקדש ובו יכופרו כל העונות והחטאות אשר להם ולא יצטרכו ליסורין עוד ארז"ל אלה מועדי ה' אזכרך וכו' וכפי זה יר' אזכרה מה שעושים ישראל במועדיהם והוא שאבואה אל מזבח אלי"ם וכו' · מה תשתוחחי וגומר הוחילי וגומר יר' הוחילי לאלי"ם וליסוריו כי עוד אודנו על יסוריו והוא ע"ד אודך ה' כי אנפת בי וכו' והוא אומר ישועות פניו ויר' כי לסבת יסורין עוד אודנו על ישועות פניו המאירים על האדם ומטיבים לו כאומר יאר ה' פניו אליך ויחנך ישא ה' פניו אליך וישם לך שלום שהם ישועות רבות: אלהי עלי נפשי וגומר יר' על נפשי תשתוחח על כל הכו' ולסבה זו אזכרך ממה שהייתי תמיד עולה לרגל מארץ ירדן וחרמונים מהר מצער: תהום אל תהום וגומ' יר' תהום אל תהום קורא לקול צנוריך ולכל משבריך וגליך שעברו עלי והכל היה לטובתי · או יר' ע"ד מה שביארתי במזמור לולי ה' שהיה לנו וגומר כי כל צרה וצרה קוראה לחברתה והוא אומר תהום אל תהום קורא וגומר אך יומם יצוה ה' חסדו ובלילה שירה עמי ולא אישן ואני תפלה לה' שימייגו בהיות אמת כי שינה בעיני אינגו רואה · או יר' מי יתן והיה שיצוה ה' חסדו עמי וכבן אשורר לפניו עליו כל הלילה ואתפלל אליו ית' על חיי · או יר' ובלילה הקודמת אל היום אשר בו יצוה ה' חסדו הנה השירה שאומרים אז המלאכים אל הש"י היא עמי שגם אז אני מתפלל אליו ית' · או יר' אני שבת השירה הביא והוא ע"ד ברן יחד ככבי בקר ויריעו כל בני אלי"ם כמו שפי' רז"ל · או יר' הנה ביום ה' יצוה חסדו ובלילה הקודמת אל היום אני משורר אל ה' ונותן לו הודא' על מה שאני מובטח בו שיעשה לי מן החסד ביום הבא אחריו: או יר' הנה הוא אמת ויציב כי אין נכון לאיש להתפלל על ב' דברים באחת כי אם על א' מהנה והנה א"כ מן הראוי הוא כי אם יצטרכו אנשי העולם להתפלל אל ה' על שיוגם בשנת הרעבון א"וו יצטרכו או ג"כ להתפלל על החיים כאשר יהיה בעת הדבר א"ו הנה אז יתפללו על המזון ומזוני לחיי יהיב וכו' ואני כשאני רואה כי יומם יצוה ה' חסדו ויספיע מטובותיו אל העולם הנה אז עכ"ז אני מתפלל אל ה' על חיי וה"א תפלה לאל חיי · או יר' בין ביום כאשר יצוה ה' חסדו ובין בלילה והוא רמז אל זמן הגרות שירה עמי ואני תפלה לאל שנותן לי את החיים כי עם החיים יושגו כל הדברי' · וכבוד אבא אחרי ע"ה אמר לי כי מה שארז"ל בפסוק זה שכל העוסק בתורה בלילה חוט של חסד משוך עליו ביום ולא אמרו חסד משוך עליו ביום כוונו לומר כי ענין למידת התורה הוא לסימן מה לטוביו' והענין הוא כי אם יגדלו זכיותיו מצד אחר יגדלו טוביותיו יותר ויותר בשביל החסד של הלמידה בתורה ואם זכיותיו לא יגדלו כ"כ לא יהיה לו כ"כ מן החסד והוא אומר חוט של חסד וכו' עכ"ד · והאמרתי לו שאולי יובן זה עם מה שז"ל בפסוק והחוט המשולש וגומר ובפסוק לא ימושו מפיך וגומר שכשימצא' איש שהוא ת"ח ובנו ת"ח ובן בנו ת"ח שאז התורה חוזרת על אכסניא שלה ולכן אמר פה כי כל העוסק בתורה בלילה ר"ל אותו איש עוסק שיהיה בין אם היה אביו ת"ח או לא הנה חוט של חסד משוך עליו ואם בנו של ת"ח הוא הנה ב' חוטים של חסד הם משוכים עליו ואם הוא ג"כ בן בנו של ת"ח יהיה לו החוט המשולש וכו' עוד אמר לי שיר' יומם והוא בזמן היות ישראל בשלוה יצוה ה' חסדו ובלילה שהוא זמן הגלות הנה יש עם ישראל ב' דברים אלה והם שירת התורה וכמו בן התפלל וה"א שירה עמי תפלה לאל חיי ע"כ: עוד אמר לי כי להיות אמת כי מדת החסד הוא לפני' מפור' הדין והכסהו דול הן לו ואני בדבריו שאינו צריך ללמוד יותר הנה אם הוא לומד עוד בלילה שהיא העת הראויה בזה עושה מדת חסידות וא"כ מצד זה חוט של חסד משוך עליו עכ"ד: ברצח

אבן יחייא

באומרו אליך אלהים להורות על פשיטותו · צמאה נפשי וגו' הנה שם משלו בצמא מהמים להיותה תאוה כמכאת הסבל ויותר גוברת שהרעב שהוא תאות הלחם' והמשיל באיל שהוא הגדול שבבהמו' וכן התשוקה והצמאון מהנפש השלימה לשוב אל כבודה היא היותר גדולה מכל שאר התאוות: לאלהים לאל חי וגו' כמו כי כנסת ישראל צמאה להתדבק עם אלהיה · ולהיות כי ההדבקות עמה בימי קדם היה על שלש מדרגות וכאשר פירשנו באר היטב בפירושנו לשיר השירים לכן זכרה שלשתם · וכנגד המדרגה הראשונה שהיתה ביציאת מצרים והוא הדיבוק ע"י מלאך וכאומרו ויסע מלאך האלהים וגומר' אמר פה צמאה נפשי לאלהים כי השם הזה יפול בשיתוף על מלאכי אלהים האורדי' בשליחותו · וכנגד המדרגה השנית שהיתה במתן תורה והוא הדיבוק מהשאיה עם עמו בעצמו ובכבודו ולא ע"י שליח כי מן השמים השמיעם את קולו ואנכי ולא יהיה לך מפי הגבורה שמעום · אמר צמאה נפשי לאל חי שהוא האלוה יתברך אשר הוא חי ומחויב המציאות לאפוקי המלאכים אשר לא יקראו חיים בהחלט להיות כי חיותם אינו בעצמם אבל הוא תלוי בה' סבתם · וכנגד המדרגה השלישית שהיתה בעשותם המשכן שאז לא דבר ה' עמהם מן השמים אבל הכין שכינתו בארץ ונתגם מקום כבודו בין שני הכרובים והבים העולם השמימי ומלאכיו ואלהיו · כדי לדור עם שוכני בתי חומר ולהראות להם פנים אל פנים · אמר צמאה נפשי מתי אבוא לשלש רגלי' כמנהגי ואראה פני אלהים · כמצות אל שלש פעמים בשנה יראה כל זכורך וגומר: היתה לי וגומר רוצה לומר כי באכילת היו' ובאכילת הלילה תמיד היא בוכה · כאלו הדמעה היא הלחם אשר היא אוכלת · באמור אלי האויבים כל היום איה אלהיך זו חפלת בו יקום ויושיענו מידנו: אלה אזכרה וגו' דימה שכנסת ישראל מדברת עם נפשה לאמר או נפשי כשהדברים האלה אזכרה אז אשפוך עלי דמעות עיני כמים: כי אעבור וגו' ר"ל והדבר אשר אני זוכרת הוא כי אעבור ר"ל כאשר הייתי עוברת לראש בסך והמוני מעולי רגלים · והוא על דרך אעבור בכל לאנך היום כי הראש היא העובר על כלה לכלכלם ולסדרם · והייתי מדדה אותם ומביאם לאט לאט עד בית אלהים · וזה בקול רנה ותודה שההמון ההוא היה חוגג ומומר ומכבר בדרך · ויהיה חוגג כמו אוכלים ושותים וחוגגים: מה תשתוחחי וגו' דימה כאלו כנסת ישראל מנחמת לנפשה אשר שחה לעפר על הסדר המעלה מהדיבוק אלהי באומרה אליה · מה תשתוחחי נפשי ותהמי עלי על גרגריך · הוחילי לאלהים וקוי לישועתו · כי עוד אודנו על הישועות שיעש' עמדי · וההודאה שהיא יהיה פני אל פני בבנין בית המקדש העתיד אשר אז אבוא ואראה פני אלהי' וזהו אומרו כי עוד אודנו ישועות פניו: אלהי עלי וגו' הם דברי כנסת ישראל לאלהים כמתרעמת על גלותה לאמר או אלהי על כן · עלי נפשי תשתוחח ותהיה נכנעת לשוח · כי אזכרך בימי קדם בצאת כל ישראל

בְּלַחַץ אוֹיֵב׃ בְּרֶצַח ׀ בְּעַצְמוֹתַי חֵרְפוּנִי צוֹרְרָי בְּאָמְרָם אֵלַי כָּל־הַיּוֹם אַיֵּה אֱלֹהֶיךָ׃ מַה־תִּשְׁתּוֹחֲחִי ׀ נַפְשִׁי וּמַה־תֶּהֱמִי עָלָי הוֹחִילִי לֵאלֹהִים כִּי־עוֹד אוֹדֶנּוּ יְשׁוּעֹת פָּנַי וֵאלֹהָי׃

מג

א שָׁפְטֵנִי אֱלֹהִים ׀ וְרִיבָה רִיבִי מִגּוֹי לֹא־חָסִיד מֵאִישׁ מִרְמָה וְעַוְלָה תְפַלְּטֵנִי׃ כִּי־אַתָּה ׀ אֱלֹהֵי מָעוּזִּי לָמָה זְנַחְתָּנִי לָמָּה־קֹדֵר אֶתְהַלֵּךְ בְּלַחַץ אוֹיֵב׃ שְׁלַח־אוֹרְךָ וַאֲמִתְּךָ הֵמָּה יַנְחוּנִי יְבִיאוּנִי אֶל־הַר־קָדְשְׁךָ וְאֶל־מִשְׁכְּנוֹתֶיךָ׃ וְאָבוֹאָה ׀ אֶל־מִזְבַּח אֱלֹהִים אֶל־אֵל שִׂמְחַת גִּילִי וְאוֹדְךָ בְכִנּוֹר אֱלֹהִים אֱלֹהָי׃
ה מַה־תִּשְׁתּוֹחֲחִי נַפְשִׁי וּמַה־תֶּהֱמִי עָלָי הוֹחִילִי לֵאלֹהִים כִּי־עוֹד אוֹדֶנּוּ יְשׁוּעֹת פָּנַי וֵאלֹהָי׃

מד

א לַמְנַצֵּחַ לִבְנֵי־קֹרַח מַשְׂכִּיל׃ אֱלֹהִים ׀ בְּאָזְנֵינוּ שָׁמַעְנוּ אֲבוֹתֵינוּ סִפְּרוּ־לָנוּ פֹּעַל פָּעַלְתָּ בִימֵיהֶם בִּימֵי קֶדֶם׃ אַתָּה ׀ יָדְךָ גּוֹיִם הוֹרַשְׁתָּ וַתִּטָּעֵם תָּרַע לְאֻמִּים וַתְּשַׁלְּחֵם׃ כִּי לֹא בְחַרְבָּם יָרְשׁוּ אָרֶץ וּזְרוֹעָם לֹא־הוֹשִׁיעָה לָּמוֹ כִּי־יְמִינְךָ וּזְרוֹעֲךָ וְאוֹר
ה פָּנֶיךָ כִּי רְצִיתָם׃ אַתָּה־הוּא מַלְכִּי אֱלֹהִים צַוֵּה יְשׁוּעוֹת יַעֲקֹב׃ בְּךָ צָרֵינוּ נְנַגֵּחַ בְּשִׁמְךָ נָבוּס קָמֵינוּ׃ כִּי

תרגום

בִּדְחוֹק בְּעֵיל דְּבָבָא׃ בִּדְקַטְלִין גַּרְמַי בִּזְמַן דִּמְחָרְפִין יָתִי מְעִיקַי כַּד אָמְרִין לִיכָל יוֹמָא אָן הוּא אֱלָהָךְ׃ מָה תִּתְמַכְּכִין נַפְשִׁי וּמָה תַּרְגִּישִׁי עָלַי אוֹרִיכִי לֶאֱלָהָא אֲרוּם תּוּב אֲשַׁבְּחִינֵיהּ בְּפוּרְקָנֵיהּ דְּמִן קֳדָמוֹי דִּי הוּא אֱלָהִי׃ דּוּנְיָתִי יְיָ בְּדִין קְשׁוֹט וַעֲלָךְ לְמִנְצֵי מַצּוּתִי מִן עַמָּא דְּלָא זַכַּאי מִן גְּבַר נְכִיל וּטְלוּמָא תְּשֵׁיזְבִינַנִי׃ אֲרוּם אַנְתְּ הוּא אֱלָהָא עוּשְׁנִי לְמָה שְׁבַקְתַּנִי לְמָה חֲכִיר אֵיזִיל בִּדְחוֹק בְּעֵיל דְּבָבָא׃ שְׁדַר נְהוֹרָךְ וְהֵימְנוּתָךְ הִינוּן יְדַבְּרוּנַנִי יֶעֱלוּן יָתִי לְטוּר בֵּית מוּקְדְּשָׁא וּמִדְרָשֵׁי בֵּית שְׁכִינְתָּךְ׃ וְאֵיעוֹל לְקָרְבָא קוּרְבָּנֵיהּ לְמַדְבְּחָא דַּייְ אֱלָהִי דִּי מִינֵיהּ חֶדְוַת בָּעוּתִי וְאוֹדֵי קֳדָמָךְ בְּכִינוֹרָא יְיָ אֱלָהִי׃ מָה תִּתְמַכְּכִין נַפְשִׁי וּמָה תַּרְגִּישִׁי עָלַי אוֹרִיכִי לֶאֱלָהָא אֲרוּם תּוּב אֲשַׁבְּחִינֵיהּ בְּפוּרְקָנֵיהּ דְּמִן קֳדָמוֹי דִּי הוּא אֱלָהִי׃ לְשַׁבְּחָא לְדָוִד עַל יְדֵיהוֹן דִּבְנֵי קֹרַח שִׂכְלָא טָבָא׃ יְיָ בְּאוּדְנָנָא שְׁמַעְנָא אַבְהָתָנָא אִשְׁתָּעִיו לָנָא עוֹבָדָא דַּעֲבַדְתָּא בְּיוֹמֵיהוֹן בְּיוֹמַיָּא דִּי מִלְּקַדְמִין׃ אַנְתְּ בִּידָא דִּגְבוּרְתָּךְ עַמַּיָּא כְּנַעֲנָאֵי תָּרֵכְתָּא וּנְצַבְתִּינוּן לְבֵית יִשְׂרָאֵל בְּאַרְעֲהוֹן תַּבְרַת עַמַּיָּא וּפַסַּרְתִּינוּן׃ אֲרוּם לָא בִּגְבוּרַת סַיְפֵיהוֹן יְרִיתוּ אַרְעָא וּתְקוֹף אֶדְרָעֵיהוֹן לָא פַּרְקַת לְהוֹן׃ אֲרוּם יְמִינָךְ וְאֶדְרַע גְּבוּרְתָּךְ וּנְהוֹר זִיו יְקָרָךְ אֲרוּם כָּל זְמַן דַּעֲסִיקוּ בְּאוֹרַיְתָא אִתְרְעִיתָא בְּהוֹן׃ אַנְתְּ הוּא מַלְכִּי אֱלָהָא בְּעִידָנָא הָדָא פַּקִּיד פּוּרְקָנוּת דְּבֵית יַעֲקֹב׃ בְּמֵימְרָא מְעִיקָנָא נְנַגַּח בִּשְׁמָךְ נְכַבּוּשׁ כָּל דְּקַיְימִין עֲלָנָא׃ ארום

רשי

ברצח בעצמותי חרפוני צוררי · כדמה לי כאילו הורגים אותי כך עכור בעצמותי מה שצוררי מכעיסין ומחרפין אותי : פני ואלהי · הקב"ה שהוא אור פני ואלהי עדיין יש לי בו תקוה ולמה תהמי : שפטני · נקמני : מגוי לא חסיד · הוא אדום שגר עשו בין שני צדיקים ולא למד מעשיהם : שלח אורך ואמתך · מלך המשיח שנדמה לאור שנ' ערכתי נר למשיחי ואליהו הנביא שהוא אמיתי נביא נאמן : ינחוני · מי"בטר"ונסמ"ויי בלע"ז : אל אל · אל הקב"ה שהוא שמחת גילי : ואודך בכנור · על שהוצאתני מגלותי : באזנינו שמענו · מכאן אתה למד שהיו מדברים בני קרח בשביל דורות אלו הבאים אחריהם שאילו בשביל עצמם לא היה להם לומר אבותינו ספרו לנו שהרי הם עצמם ראו ניסי המדבר והים והירדן ומלחמת יהושע כך מפורש באגדת תילים : תרע לאומים · הרעות לשבעה אומו' גדולות ושילחתם מפנינו ואתה בידך ובוחך הורשתם מתוך ארצם ותטע לאבותינו בתוכם : רציתם · לשון רצון : צוה ישועו' יעקב · גם עתה : נבוס קמינו · נרמוס ונרפוס אויבינו לשון מתבוססת בדמיך תבוס נופת והיו כגבורי' בוסים בטיט חוצות : אף

מסרה

ברצח ב' וסי' לפתוח פה ברצח · ברצח בעצמותי חרפוני : מ"ג למה ג' רפין וסי' למה זנחתני קדר קדמ' דפסו' · למה שכחתני למה שמתני למפגע · וכל למה רפי טעמו מלרע · במ"א למה שמתני למפגע לך · וכל למה דגש טעמו לשל ואם הו' סמו' לאותיו' א"עה רפי טעמו מלרע וה' מהם יצאו מן הכלל שאע"פ שהם סמוכי' לאה"ע נדגשי' וסי' למה הציתו עבריך · למה היה כאבי נצח · למה אירא בימי רע · למה הרגזתני · למה אבכה ארצ' וכל דסמיך לשאר אותיו' דגש במ"ג וסי' לעיל : מ"ד · ארץ י"ד קמצין וסימ' נמס' בישעיה סי' י"ד : צוה ג' בקרי' וסימ' את הכהנים נשאי ארון : ועתה צוה ויכרתו לי ארזים דשלמה · אתה הוא מלכי אלהים :

אבן עזרא

ברצח · כאשר יאמרו לי איה אלהיך היה לי כמו רצח בעצמותי ככה היתה זאת החרפה נחשבת בעיני : מה · טעם ישועו' פניו כי הוא ישועות פניו והוא אלהי מימי קדם כנגד איה אלהיך ישרא': שפטני · קח משפטי מאלה המחרפים אותי והם רבים על כן אמר מגוי וטעם לא חסיד בעבור היותו טוב ממנו וטע' מאיש מכלל ומפרט או רמז למולך על הגוי : כי טעם אלהי מעוזי כי אין עוז לי לקחת משפטי ממנו רק בך : שלח אורך · כנגד קודר אתהלך · ואמתך כנגד מאיש מרמה ועולה ינחוני כנגד אתהלך : הר קדשך · הר המוריה ומשכנותיך העזרות העתידות להבנות בבית שלישי : ואבואה אל אל · שהוא שמחת גילי וטע' אלהי אלהי שיראה גוי לא חסיד שאתה אלהי : מה · ברוח הקדש שיוחיל יש' אל השם : למנצח לבני קרח · אלהים באזנינו שמענו · והמספרי' היו אבותינו שהיו צדיקים והם נאמנים ועוד טעם אבותינו שכל אב אוהב את בנו ולעולם לא יורנו רק האמת לבדו : אתה · כבר הזכרתי כי משפט העברי' לחסר הבי"ת כמו מלאתי בית יי' וככה אתה בידך בכוחך או במכחך ומ"ם ותטעם שב אל אבותינו ולמ"ד לאומי' מסרת כמו שבאוהו כל האומים ומ"ם ותשלחם שב אליהם כמו ותגרשם : כי · מ"ם בחרבם שב אל אבותינו : כי ימינך וזרועך ואור פניך כי רציתם · זה לבדו הושיעם : אתה · ידבר המשורר על לשון ישראל וטעם להזכיר יעקב בדבריו המלאך הגואל אותי מכל רע : בך · בעזרתך נוכל לנגח צרינו שלא ירעו לנו גם בשמך נבוסם : כי

תורת חסד תהילת ה'

ברצח בעצמותי וגומר ידי' הם אומרים לי תמיד אם הוא אמת כי הוא אלהיכם עמכם להצילכם תמיד מכל צרה וצוקה למה זאת לא נראה בעינינו גם עתה מה שנהיה למשה רבי' שבקש פרעה מקום להורגו ולא מצא לפי שנעשה צוארו כעמוד וכעצ' החזק והוא אין ברצ' בעצמותי חרפוני צוררי באומרם אלי כל היום איה אלהיך :

מה תשתוחחי וגומר כי עוד אודנו ידי' עוד אודנו על

ספורנו

בלחץ אויב · ברצח כמו ממית את בעצמותי בקנאתי לכבודך : באמרם אלי כל היום איה אלהיך · שאינו מושיע · מכל מקום אמרתי בינו לבין עצמי : מה תשתוחחי נפשי כי עוד אודנו ישועות פני · שאשוב בתשובה ואתפלל : ואלהי · שיקבל תפלתי :

זה המזמור תפלה על הגאולה מזה הגלות · ואמר :

שפטני אלהים · מגוי לא חסיד ישמראל חסידות בדבריו וקנאת תנועותיו ולבם בהפך זה : מאיש מרמה · המסית קולו ברבים : כי אתה אלהי מעוזי · כיון שהושעתני פעמי' רבות : למה זנחתני עתה : שלח אורך · השמים : ואמתך · אליהו מורה צדק אמתת של תורה : המה ינחוני יביאוני אל הר קדשך לירושלם : ואל משכנותיך · בית המקדש וחצרותיו · אלהי' שופט כל הארץ : אלהי · שתשפוט לזכותי : עוד אודנו · כי לא לעולם יריב · וזה מגד : ישועות פני · שאראה לפניו בתפלה : ואלהי · מגד היותו אלוה שבחר בנו מכל העמים :

גם זה המזמור תפלה על הגאלה מזה הגלות · ואמר :

אלהים באזנינו שמענו · מאבותינו מה שמשו' בפניהם לא ע"י : כי אז אתה ידך כיד מדת הדין שהכנעת אותם על רב רשעם : גוים הורשת · כאמרו כי ברשעת הגוים האלה ה' אלהיך מוריש אותם מפניך : ותטעם · ונטעת בה את אבותינו לא בגבורתם : כי ימינך שהכית את האמות ע"א : וזרועך · שנפל עליהם אימתה ופחד בגדול זרועך : ואור פניך · מדת רחמיך : כי רציתם · לא בזכותם : אתה הוא · לא שנית : צוה ישועות יעקב · ישועות עמך שאמרת שיאמר בסוף כל האמות עע"א באמרו כי אעשה כלה בכל הגוים ואותך לא אעשה כלה · וגם : כי

אבן יחייא

ישראל לראות את פני ה' אלהים · הן בני ישראל אשר בארץ הקדושה ותתיחס אל הירדן להיות הכתוב שבגבהרותיה · וזהו אומרו מארץ ירדן · והן בני ישראל אשר בעבר הירדן ויקראו חרמונים להתיחס הארץ ההיא להר מצער שבה שד' שמות מקראו לו לחשיבותו והם חרמון שריון ושניר ושיאון · אם להיות שד' מלכיות היו מתפארות בו ולכן היו משימים לו כל אחד מהם שם כרתבם וכלשונם : תהום וגו' ועתה מרעה אל רעה אלך · כאלו הוא עת המבול אשר תהום אל תהום קורא שיפתח ויבא מים רבים · לקול צנוריך ממימי המטר אשר תמטיר על הארץ והוא משל כי הצרות יבואו מלמעלה ומלמטה כנים ואמר · באופן כי ממימי המטר וממימי התהומו' יעשה ים גדול לחב ידי' בב מגולה וכל משבריך וגליך יושים הלא עלי עברו : יומם יצוה וגומר היא תפלת כנסת ישראל לאמר אנא בגלותי במקום שדמעתי לחם יומם ולילה · יומם יצוה ה' חסדך עמדי להטיב עמדי · ובלילה תגוה שירך עמדי ותפלה לך שאתה הוא אל חיי · כי בהצל' אותי מצרות הגלות תחלימני ותחייני ולכן לך נאה לקרוא אל חיי · אומרה וגו' עד ברצח וגומר ור"ל הם דברי כנסת ישראל האומרת כאשר אני ברצח בעצמותי שהאויבים הורגים אותו ורוצחי' גדולי ישראל שהם מוסדותי כאשר הם העצמות באדם · או אומרה לאל שהיה סלעי בימי קדם למה שכחתני : וכאשר חרפוני צוררי אחרי הורגם זקני וגדולי באמרם אלי כל היום איה אלהיך יקום ויושיעך מידנו ויהי עליכם סתרה · או אומרה לאל סלעי למה תבחר ותקרב שקודר אלך בלחץ אויב · ור"ל קודר שוב אל וככלם כי מי אשר אותו בושת יוסר מפניו העין האדום ויאסף ויסחור תארו להתאסף הרוח והדם הביתה אל הלב : מה תשתוחחי וגו' היא כאמת כנסת ישראל לנפשה כאשר אמרנו · והנה בנחמה הראשונה אמר ישועו' פניו · ופה אמר ישועות פני ואלהי · ובכל אחד רק שבואת · פירש הראשונה כי עוד אודנו על ישועותיו · וזה בהיות פני ואלהי יחד בדבקות בבית מקדשו :

מג שפטני אלהים וגו' כונת המזמו' הלז כבונת הקודם : ור"ל אז אלהים במדת הדין שלך תעשה משפט ונקמה בגוי לא חסיד אשר עשה הרצח בעצמותי · וריבה ריבי מהגוי ההוא אשר מריבים אתי בכל יום ומחרפים באומרם אלי איה אלהיך · ולהיות כי חסידי אומות העולם והם המחזיקים בתורת בני נח · יש להם חלק לעולם הבא · לכן אמרה כי הגוי ההוא איננו מהחסידים ולכן אין ראוי לחוס עליו · מאיש מרמה וגו' הם האישים המשומדים מישראל אשר שמעו לקול מוכסם ועברו על דת · והם הצוררים ליש' ומפיקי' אותם יותר מהגוי' · אם לשנאתם לקבלתם טעם אשר עומדים על האמת ואם כדי להראות לעמים כי כנאתו בישראל אחיהם ויאמינו בם · ולכן קראם בלשון איש ותשיבו' לולי המרמה ועולה אשר יבזם : כי אתה וגו' ר"ל אשר אשאל ממך שתשפטני מגוי לא חסיד הוא להיותך חייב בכך כי אתה אלהי מעוזי מקדם · ולמה זכחתני עתה בגלותי · ואשר אמרתי שתריב את ריבי הוא להיות כי הדין מחייב כך שבהיותך אלהי מעוזי למה קודר אתהלך ומהלכך מהסבה שאויבי' עמדי אלך · וזהו אומרו למה קודר אלך בלחץ אויב : שלח אורך וגו' אורך רמז לאליהו שהוא מלאך בהירו ופסוק כאור ה' · ואמתך הוא משיח צדקנו האמיתי אשר יכוח עליו רוח ה' · המה סבותם יכחוני לי כנסת ישראל בדרך בהוציאם אותי ממצרי העמים ומארצותם לנוייהם · ויביאוני אל הר קדשך הוא הר המוריה מקום בית המקדש · אשר שם משכנותיך העזרה והדביר ובית קדש הקדשים · ואבואה וגו' ר"ל ואז אקריב קרבנותי כבתחלה · אל אל שמחת גילי כי באמצעות הקרבנות יחול רוח קדשו בכנסת ישר' ודבק בהם והיא השמחה היותר גדולה שיוכל להשיג האדם בעוד בחיי' מיתתו לשמוח ולהתגלות מזיו השכינה כי זה עולם הבא וג"ע ואין אחריה שמחה וגילה · ואודך וגו' כי בהיותם בני הנביאים מלובשים ברוח הקדש היו מודים לה' ומשוררים בתוף וכינור וזהו אומרו אלהים אלהי כי אז הם מדובקים בו והוא אלהיהם · וכאומרו בשמואל ופגעת חבל נביאים יורדים מהבמה ולפניהם נבל ותוף וחליל וכינור והמה מתנבאים : מה תשתוחחי וגו' כונתו כונת הקודמים · והנה נכתב פעמים כנסת ישראל לנפשה בלשון מה תשתוחחי שלשה פעמים · להיות כי היא כלאת על שלשה מדרגות מהדיבוק אלהי אשר אלהי · ולכן מנחם אותה כי עוד יודנו פנים בפנים בשלמות :

מד למנצח לבני קרח וגו' כונת המזמור הלז כונת הקודמים וספר בעת הצרה והגלו' המעלה הקדומה שהיה לישראל בימים הראשונים ואיך אבדוה והתפלה לאלהים שישיב עטרה ליושנה : אלהים באזנינו וגו' רוצה לומר אז אלהים באזנינו שמענו חסד אומות העולם ; ואבותינו סיפרו לנו הפעל שפעלת בימיהם · ולמען לא תחשוב כי הפעל הלז פועל עם האבו' הקרובים

ספורנו (המשך)

היותו בא עמי ביסורין ודבריו אלה הם ישועות פני כי יטיבו באתיוכו' וישועות אלהי בכיכול :

מג שפטני אלי"ם ידי' שפטני אתה ה' בעצמך ואל צוררי הכו' אל תביאני וריבה ריבי מהם אשר הם גוי לא חסיד שאינם אפי' מחסידי אומות העול' ועם מה שתעש' תפלטני מאיש מרמה ועולה שבראותם שאתה ה' עושה כן עמי יברחו הם ממני תכף ומיד : כי אתה וגומר בסוף פ"ק דקדושין א"ר אלעאי אם רואה אדם שיצרו מתגבר עליו ילך למקום שאין מכירין אותו וילבש שחורים ויתכסה שחורים ויעשה כמו שלבו חפץ ואל יתחלל ש"ש בפרהסי' ולז"א פה דע"ה למה קודר אתהלך בלחץ אויב כלומר הנה אני יודע שאין יצרי מתגבר עלי ועל מה אלבש שחורים ואדרבה שלח אורך ואמתך המה ינחוני יביאוני אל הר קדשך וגומר כי שם מכירים לי והנני תמיד מתוכח עם נפשי האומרת לי כי למה זה אתעצב ואצטער בעולם הזה ואהיה שרוי ביסורין אחרי היותי עבדו ית' וה"א מה תשתוחחי נפשי וגומ' ואני אומר לה הוחילי לאלי"ם כי עוד אודנו עם ישועותיו אל פני גם בי מקודם שבעתי יסוריו · ובב' מזמורים אלה תמצא שם אלי"ם י' פעמים ושם אל ד' פעמים ואלהיך ב' פעמים ואלהי פעם א' וה' פעם א' וטעמו של דבר הוא מסור ליודעי חן :

מד למנצח לבני קרח משכיל אלי"ם וגומר ואור פניך כי רציתם ידי' כי רציתם או לימינך וזרועך ולאור פניך מה שאין כן כשיגלו ישראל מארצ' כי אז יאמר השיב אחור ימינו וכו' : אתה הוא מלכי ידי' והיכני צריך לשום מלך זולתך כאשר אמרו ישראל תנה לנו מלך וכו' א"כ צוה ישועות יעקב · או ידי' צוה אתה מה שצוית ישועותיך במצרים לישראל שבא והוא הענין שביארתי אני באו' כי פדה ה' את יעקב וגומר · או אולי כיון ברוח הקדש על מה שיאמר אח"כ באומר כי הנני מושיעך וגומר : בך צרינו ננגח ידי' בך צרינו ננגח ובשמך שעשית כן בהם נבוס קמינו והוא כ"ד אומר כי שמענו את אשר הוביש ה' וגומר וגם נמוגו כל יושבי הארץ מפנינו : כי

מ״ע ספורנו ז״ל

כי לא בקשתי אבטח · כי ידעתי שאין לאל ידי להושיע אם תשועה נגזורתי וכן ראוי שתושיע: כי הושעתנו מצרינו · וכמו כן ידעתי שהתשועות שהשיגנו היו מאתך: אף זנחת · וכן ידעתי שסבת נפילתנו היתה מפני שזנחתנו וכבן ראוי שתושיענו: כל היום כלמתי נגדי · והנה עתה שנכרים מחרפים וראוי שתקנא לכבודך: ולא שכחנוך · וכבן ראוי שתרחם עלינו: ולא נסוג · לספיר דקך · ונס זה: כי דכיתנו · כאשר דכיתנו בגזרות שאתנו עם״פ עלינו לבטל תפלנו ... ותכס עלינו ... כענין השן ... עם שכחנו ... בכל אלה לבפיר ... ונפרוש כפינו לאל ... זר · שהיה בגזרתנו · הלא אלהי׳ יחקר זאת · וידע כי לא עלינו על לבנו: כי עליך הורגנו · לקדש את שמך · לכן קומה

אבן עזרא

כי · לברי דורך קשת מהמונינו וחרבי הגבור שיש בנו על כן בלשון יחיד: כי · גם ראינו בעינינו שהושעתנו מצרינו והתברר מה שספרו אבותינו לנו: באלהים הללנו כל היום · נחבר תהלות והטעם שהללנו נפשנו שאתה מלכנו: אף · אחר הירושלמי כי יחסר בי״ת והטעם באף זנחת ואיננו נכון כי לא היה דבק כמו אף יי׳ ואילו היה כלדברו היה הא״לף קמוץ רק הוא כמו גם בשחוק והנה כי הושעתנו בימים הראשונים והבישות משנאינו ועתה לא די שלא הושעתנו אלא עד שזנחתנו · ותכלימנו כנגד הבישות: תשיבנו · לא די שלא תעזרנו אלא שתשיבנו עד שתביא מורך בלבבו לברוח: ומשנאינו שסו למו · כמו להם תמוכנו: תתננו · יש ממנו הרוגים ויש ממנו כמלפים זרויי׳ בארצות: תמכר · יש ממנו עבדים נמכרים בלא הון רב או חנם: ולא רבית במחיריהם · הטעם כפול: תשימנו · הנשארים ממנו הם לחרפה למכירים אותנו בהיותנו בארצינו: תשימנו · הרחיקים מארץ יש׳: מנוד · כנגד ויניעו ראשם ולמ״ד בלאומים שרש כמו ולאום מלאום יאמץ: כל · הפי׳ יחיד יהודי בגוי׳ יחרפוהו: מקול · הטעם בזדון בפרהסיא: כל · באתנו · באה אלינו כי המלה מהפעלים העומדי׳: לא נסוג · בנין נפעל ומלת לא תשרת אחרת ולא תט אשורינו: כי · במקום תנים · המ״ם תחת כ״ון כמו בהיין לקץ הימין והטעם בתחתית הים מקום התנינים וחשכת מים זה צלמות דרך משל והעד דכיתנו כטע׳ דכים ויש אומרי׳ במקום אין שם ישוב רק תנים ובנות יענה: אם שכחנו · כנגד לא שכחנוך: ונפרוש כפינו · כנגד ולא תט אשורינו מני ארחך: הלא · אם היה צריך יוכל לחקור זאת ואף כי הוא יודע תעלומות: כי · והעד הנאמן לדברינו כי ברצוננו אנו נהרגים על דבר כבוד שמך וברצוננו נחשבנו כצאן טבחה אע״פ שאנחנו בני איש טובים מהטובחים אותנו וזאת המלה כמו רב הטבחים: עורה · תישן איננו עושה מאומה ובעבור שלא הושעתנו תדמה ליש׳ן או ידבר על האויב שהוא אומר עליך אולי ישן הוא וייקץ: למה

תרגום		מקרא
אֲרוּם לָא בְקַשְׁתִּי אֲנָא רָחִיץ וְסַיְיפִי לָא תִפְרוֹקִינַנִי׃	ז	כִּי לֹא בְקַשְׁתִּי אֶבְטָח וְחַרְבִּי לֹא תוֹשִׁיעֵנִי׃
אֲרוּם פְּרִיקְתָּנָא מִמְּעִיקָנָא וּמְסַנְאָנָא אַיְיתֵיתָא עִילַוֵיהוֹן בַּהֲתָא׃	ח	כִּי הוֹשַׁעְתָּנוּ מִצָּרֵינוּ וּמְשַׂנְאֵינוּ הֱבִישׁוֹתָ׃
בְּמֵימְרָא דַיְיָ אֲנַן מְשַׁבְּחִין כָּל יוֹמָא וּשְׁמָךְ נוֹדֵי לְעָלְמֵי עָלְמִין׃	ט	בֵּאלֹהִים הִלַּלְנוּ כָל־הַיּוֹם וְשִׁמְךָ לְעוֹלָם נוֹדֶה סֶלָה׃
לְחוּד אַשְׁלֵיתָא וְאַכְסִפְתָּנָא וְלָא תַשְׁרֵי שְׁכִנְתָּךְ בְּחֵילְוָונָא׃	י	אַף־זָנַחְתָּ וַתַּכְלִימֵנוּ וְלֹא־תֵצֵא בְּצִבְאוֹתֵינוּ׃
אַחֲזַרְתָּנָא קְדָל קֳדָם מְעִיקָא וּמְסַנְאָנָא כַּבְשׁוּ לָנָא׃	יא	תְּשִׁיבֵנוּ אָחוֹר מִנִּי־צָר וּמְשַׂנְאֵינוּ שָׁסוּ לָמוֹ׃
מְסַרְתָּנָא הֵיךְ עָנָא לְמֵיכְלָא וּבֵינֵי עַמְמַיָּא בַּדַּרְתָּנָא׃	יב	תִּתְּנֵנוּ כְּצֹאן מַאֲכָל וּבַגּוֹיִם זֵרִיתָנוּ׃
זַבִּינְתָּא עַמָּךְ מִנַּן דְּלָא מְמוֹנָא וְלָא אַסְגֵּיתָא קִינְיָינָא בְּסִירוּגֵיהוֹן׃	יג	תִּמְכֹּר־עַמְּךָ בְלֹא־הוֹן וְלֹא־רִבִּיתָ בִּמְחִירֵיהֶם׃
שַׁוִיתָנָא קְלָנָא לְשִׁיבָבָנָא מְמַקְנִיתָא וְתוּרְפִּיְיתָא לְחַזְרָנִיתָנָא׃	יד	תְּשִׂימֵנוּ חֶרְפָּה לִשְׁכֵנֵינוּ לַעַג וָקֶלֶס לִסְבִיבוֹתֵינוּ׃
שַׁוִיתָנָא לְמַתְלָא בְּעַמְמַיָּא טִילְטוּל רֵישָׁא בְּאוּמַיָּא׃	טו	תְּשִׂימֵנוּ מָשָׁל בַּגּוֹיִם מְנוֹד־רֹאשׁ בַּלְאֻמִּים׃
כָּל יוֹמָא כִּיסוּפִי לְקוּבְלִי וּבַהֲתַת אַפֵּי חָפַתְנִי׃	טז	כָּל־הַיּוֹם כְּלִמָּתִי נֶגְדִּי וּבֹשֶׁת פָּנַי כִּסָּתְנִי׃
מִן קָלָא דִּמְחַסֵּד וּמְגַדֵּף מִן קֳדָם בְּעֵיל דְּבָבָא וְנָקִים נִקְמְתָא׃	יז	מִקּוֹל מְחָרֵף וּמְגַדֵּף מִפְּנֵי אוֹיֵב וּמִתְנַקֵּם׃
כָּל דָּא עַרְעַת יָתָנָא וְלָא אַשְׁלֵינָךְ וְלָא שִׁיקַּרְנָא בִּקְיָימָךְ׃	יח	כָּל־זֹאת בָּאַתְנוּ וְלֹא שְׁכַחֲנוּךָ וְלֹא־שִׁקַּרְנוּ בִּבְרִיתֶךָ׃
לָא נְזוּר פְּלִיג וּזְחוֹחִית לִיבָּנָא וְאַתְּ אַסְטֵיתָא אִיסְתּוֹרָנָא מִן תְּרִיצַת אוֹרְחָתָךְ׃	יט	לֹא־נָסוֹג אָחוֹר לִבֵּנוּ וַתֵּט אֲשֻׁרֵינוּ מִנִּי אָרְחֶךָ׃
אֲרוּם אַמְכַתָּנָא בְּאַתַר יְרוּדִין וַחֲפֵיתָא עֲלָנָא בְּטוּלָא דְמוֹתָא׃	כ	כִּי דִכִּיתָנוּ בִּמְקוֹם תַּנִּים וַתְּכַס עָלֵינוּ בְצַלְמָוֶת׃
אִין אַשְׁלֵינָא שׁוּם אֱלָהָנָא וּפְרִישְׁנָא בְּצַלּוֹ יְדָנָא לְטָעוּתָא דְעַמְמִין נוּכְרָאִין׃	כא	אִם־שָׁכַחְנוּ שֵׁם אֱלֹהֵינוּ וַנִּפְרֹשׂ כַּפֵּינוּ לְאֵל זָר׃
הֲלָא אֱלָהָא יִבְשַׁקַּר דָּא אֲרוּם הוּא חַכִּים טְמִירֵי לִיבָּא׃	כב	הֲלֹא אֱלֹהִים יַחֲקָר־זֹאת כִּי־הוּא יֹדֵעַ תַּעֲלֻמוֹת לֵב׃
אֲרוּם מְטוּלְתָּךְ אִיתְקַטַּלְנָא כָּל יוֹמָא אִתְחַשַּׁבְנָא כְּעָנָא דִמְסִירָא לְנִיכְסָא׃	כג	כִּי־עָלֶיךָ הֹרַגְנוּ כָל־הַיּוֹם נֶחְשַׁבְנוּ כְּצֹאן טִבְחָה׃
אִיתְגַּבַּר לְמָה תְּהֵי כִּגְבַר דְּמִיךְ יְיָ אִיתְּעַר אֱלָהָנָא לָא תִתְנְשֵׁי לְעָלְמָא׃	כד	עוּרָה לָמָּה תִישַׁן אֲדֹנָי הָקִיצָה אַל־תִּזְנַח לָנֶצַח׃

למה

רשי

אף זנחת ותכלימנו · אף אם אתה תכלימנו אנו שמך לעולם נודה: תשיבנו אחור · לשון הווה הוא: שסו למו · בזזו נכסינו איש לו: זריתנו · אפדי״שוש בלע״ז: כי דכיתנו במקו׳ תני׳ · כי זה משמש בלשון כאשר ואף כאשר השפלתנו בארץ ערבה ושוחה מדבר במקום תנים · וכסית עלינו בצלמות חשך אף בכל זאת אם שכחנו שם אלהינו הוא יחקור זאת כי הוא יודע תעלומות וגו׳: כצאן טבחה · כצאן של טבח: ופדנו

מסרה

ולא תצא ו׳ דסמיכי וסי׳ ולא תצא משם אנה ואנה דשמעי · הנה נתנו עליך עבותי׳ · תאנים חלאת ולא תצא · ולא תצא בצבאותינו · ותרין חברוהי ולא תצא אלהי׳: אויב ומתנקם ב׳ וסי׳ מקול מחרף ומגדף מפני אויב · להשבית אויב ומתנקם: תעלומות ב׳ וסימ׳ הלא אלהי׳ יחקר זאת · ויגד לך תעלמות חכמה: הקיצה ג׳ וסי׳ הוי אומר לעץ הקיצה · הקיצה אל תזנח לנצח · הקיצה לפקד כל הגוים והקיצה למשפטי:

תורת חסד תהילת ה׳

כי לא בקשתי אבטח יר׳ הקשת והחרב אשר לי היא תפלתי ולא קשת ולא חרב וכמ״ש יעקב אשר לקחתי מיד האמורי בחרבי ובקשתי: כי הושעתנו מצרינו ומשנאינו הבישות הוא ע״ד ... בכל כל אויבי לחי שני רשעים שברת · באלהי״ם הללנו כל היום יר׳ ...

אבן יחייא

הקרובים לכן פירש כי כונתו על האבות הרחוקים באומרו בימי קדם · אתה ידך וגו׳ ...

רשי

ופדנו למען חסדך · אין אנו באים בכח מעשינו אלא למען חסדך עשה: על שושני' לכבוד תלמידי חכמים יסדו השיר הזה שהם רכים כשושני' ונאים כשושני' ומרטיבי' מעשים טובים כשושנים: משכיל · על ידי תורגמן: שיר ידידות · שיר אהבים שיר של שבח להם להאהיבם על הבריות ולהאהיב תורתם עליהם: רחש לבי · כך התחיל המשורר בשירו השריץ לבי בקרבי דבר טוב כשבחך אתה תלמיד חכם רחש לשון כענוע וכן כל לשון שירוץ כה וריחוש: אומר אני מעשי למלך · השיר הזה שיסדתי ועשיתי אני אומרו למי שהוא הגון למלך שנ' בי מלכים ימלוכו: לשוני · לה בשירים כעט סופר מהיר ראיתי ביסודו של ר' משה דרשן מהיר בלשון ערבי בקי: יפיפית מבני אדם · העסוקין במלאכת חיי שעה למה לפי שהוצק חן בשפתותיך להורות בהלכה הוצק כמו נשפך כמו לצק' ויצק שמן: על כן ברכך · כמו שנאמר יי' עוז לעמו יתן ומה שכרן ה יי' יברך את עמו בשלום: חגור חרבך על ירך · להלחם מלחמתה של תורה והוא הודך והוא הדרך: על דבר אמת · להורות כדת ולהתנהג בענות צדק: ותורך · התורה ודבר האמת שתעסוק בו היא תורה אותך טכסיסי המלחמה לעשות ימינך נוראות לפי שהזכיר תלמוד התורה בלשון מלחמה נופל בו לשון ימין המיומנת להלחם: חציך שנונים · בלב אויבי המלך · שנונים אגוישי"ץ בלע"ז והרי זה מקרא מסורס מצינו שהתלמידים קרויין חצים שנאמר כחצים ביד גבור כן בני הנעורים ותלמידי חכמים המזויינים בהלכה קרויי' אויבים זה לזה לפי שנאמר לא יבושו כי ידברו את אויבים בשער: עמים תחתיך יפלו · בשכר התורה יפלו האומות תחתיהם של ישראל: כסאך

מקרא ותרגום

לָמָּה־פָנֶיךָ תַסְתִּיר תִּשְׁכַּח
כה עָנְיֵנוּ וְלַחֲצֵנוּ׃ כִּי שָׁחָה לֶעָפָר ב'
נַפְשֵׁנוּ דָּבְקָה לָאָרֶץ בִּטְנֵנוּ׃ קוּמָה ב'
עֶזְרָתָה לָּנוּ וּפְדֵנוּ לְמַעַן חַסְדֶּךָ׃ ג'
א מה לַמְנַצֵּחַ עַל־
שֹׁשַׁנִּים לִבְנֵי־קֹרַח מַשְׂכִּיל שִׁיר ב' חס'
יְדִידֹת׃ רָחַשׁ לִבִּי דָּבָר טוֹב אֹמֵר ב' א' חס' וא' מל'
אָנִי מַעֲשַׂי לְמֶלֶךְ לְשׁוֹנִי עֵט סוֹפֵר
מָהִיר׃ יָפְיָפִיתָ מִבְּנֵי אָדָם הוּצַק חֵן ג' ל' ל'
בְּשְׂפְתוֹתֶיךָ עַל־כֵּן בֵּרַכְךָ אֱלֹהִים
לְעוֹלָם׃ חֲגוֹר חַרְבְּךָ עַל־יָרֵךְ גִּבּוֹר ד'
ה הוֹדְךָ וַהֲדָרֶךָ׃ וַהֲדָרְךָ צְלַח רְכַב עַל־ ל' ל'
דְּבַר־אֱמֶת וְעַנְוָה־צֶדֶק וְתוֹרְךָ ל' ל'
נוֹרָאוֹת יְמִינֶךָ׃ חִצֶּיךָ שְׁנוּנִים עַמִּים ג'
תַּחְתֶּיךָ יִפְּלוּ בְּלֵב אוֹיְבֵי הַמֶּלֶךְ׃ ב' מל'
כסאך

לָמָה שְׁכִינַת יְקָרָךְ תְּסַלֵּק תִּשְׁלֵי
סִיגוּפָנָא וּדְוֹחֲקָנָא׃ אֲרוּם שִׁיחָא
לְעַפְרָא נַפְשָׁנָא דַּבְקַת לְאַרְעִית גּוֹבָה
מְעִינָנָא׃ קוּם סַיֵּיעַ לָנָא וּפְרוּק יָתָנָא
מְטוּל טוּבָךְ׃ לְשַׁבְחָא עַל יָתְבֵי
סַנְהֶדְרִין דְּמֹשֶׁה דְּאִתְאֲמַר בִּנְבוּאָה
עַל יְדֵיהוֹן דִּבְנֵי קֹרַח שִׂכְלָא טָבָא
וְתוּשְׁבַּחְתָּא וְאוֹדָאתָא׃ בְּעָא לִבִּי
מַמְלַל טַב אֵימַר אֲנִי עוֹבָדֵי לְמַלְכָּא
מַמְלַל לִישָׁנִי מוֹהִי הֵיךְ קוּלְמוֹס סַפְרָא
רְגִיל׃ שׁוּפְרָךְ מַלְכָּא מְשִׁיחָא עָדִיף
מִבְּנֵי נְשָׁא אִתְיְהִיב רוּחַ נְבוּאָה
בְּסִפְוָתָךְ מְטוּל כֵּן בָּרְכִינָךְ יְיָ לְעָלְמָא׃
זְרִיז סַיְיפָךְ עַל יַרְכָךְ גִּיבָּרָא לְמִקְטַל
מַלְכִין עִם שִׁלְטוֹנִין הוֹדָךְ וְשִׁבְהוֹרָךְ׃
וְשִׁבְהוֹרָךְ סַגִּי בְּגִין כֵּן תִּצְלַח לְמִרְכַּב
עַל סוּסֵי מַלְכוּתָא עַל עִיסַק הֵימְנוּתָא וּקְשׁוֹט וְעִנְוְתָנוּתָא וְצִדְקְתָא וְיַלְפִינָךְ יְיָ
לְמֶעְבַּד דְּחִילָן כִּיד יְמִינָךְ׃ גִּירָךְ שְׁלִיפִין לְמִקְטַל אוּכְלוֹסִין עַמְמִין תְּחוֹתָךְ יִפְּלוּן
וּבְנֵי קַשְׁתָּיִךְ יִשְׁתַּלַּח בְּלֵב סַנְאֵי מַלְכָּא׃ כורסי

דבקה ב' לארץ בטננו · דבקה לעפר: שושנים ב' חסר וסי' על ששנים לבני קרח · על ששנים לדוד: חגור ד' וסי' ויאמר לגחזי חגור מתניך וקח משענת · חם עם האבן הגדולה אשר בגבעון · ואלישע הנביא קרא לאחד · חגור חרבך על ירך גבור · וחד וחגור נתנה לכנעני: שנונים ג' וסי' אשר חציו שנונים · חציך שנונים עמים תחתיך · חצי גבור שנונים:

אבן עזרא

למה · או אתה כאדם מסתיר פניו שלא יראה מה יעשו אויביו או ראית ושכחת על כן תשכח עניינו ולחצינו וטעם תשכח כנגד לא שכחנוך: כי · מה תקוה תהיה לנו ונפשינו שהיא מן השמים העליונים שחה לעפר והדבק לארץ הוא הקבר וטעם בטננו הוא הגוף: קומה · לעזור אותנו או קומה אתה שהיית עזרתה לנו: למנצח על ששנים · פיוט ככה תחלתו: ידידות · כמו אהבות: רחש · ידבר לבי דברי המשורר ויש אומרים דברים שהוא מוציא מלבו וזה המזמור נאמר על דוד או על המשיח בנו שכן שמו ודוד עבדי נשיא להם לעולם: מעשי · זה השיר שעשה: יפיפית · יש אומרים כי הוא כפול כמו שחרחרת ושחרחר לחסרון לבנה אדמדמת כי מילה אדומה אם כן איך יהיה יפיפית לחסרון והתשובה כי כפל העי"ן והלמ"ד הוא לחסרון רק הפ"א והעי"ן כשהם כפולים הם באין ליתרון והעד תשגשגי שהוא יותר מן תשגי · יפיפית בתארו וצורתו: הוצק חן · מגזרת ויצקו על העולה כאילו החן הוצק בפיו והנה בגלוי יספר צורת גופו ודבורו שהוא נאה ועל דרך משל יגיד נשמתו שהיא נכונ' וחכמתו שהיא רחבה כי הדבור הפנימי ימלא בנשמת האדם: חגור · גם יספר גבורותיו כי ככה ראוי להיות הגבור התמים וטעם גבור אתה הגבור או יחסר כ"ף כדרך ויקרא אריה שהוא כאריה או יהיה חסר כ"ף בראיה גמורה וזה הוא הודך: והדרך · חסר בי"ת כמו כי ששת ימים עשה כאילו אמר ובהדרך צלח וטעם גבר לא יצלח בימיו והטע' שיצלח בעת שירכב ויש אומרי' כי צלח הוא מגזר' פן יצלח כאש והנה יספר גבורתו אמונתו וענותו וצדקו · וצלח וענוה צדק בין עומדת ובין נסמכ' והטע' ענוה עם צדק: ותורך ימינך הפועל והפעול חסר כאילו הוא כתוב ימינך תורה אותך לעשות גבורות ונוראות מלחמות על דרך נכבדות מדובר בך ורבי יוסי אמר כי ותורך מגזרת ויורם אלהים והאות שאחריו כתוב חציך שנונים וככון היה לולי שמלת ויורם ירה להם לנגהי וזה לשבח: חציך · בתחלה הזכיר חרבך ואמר גם חציך שהם שנוני' בעת שהעמי' תחתיך: יפלו · יפלו חציך בלב אויביך על כן באה מלת יפלו במקו' אמצע כאילו היא סמוכ' כי היה חסר' בעבו' שתי מלו': כסאך

מ"ע ספורנו ז"ל

קומה · אתה שהיית כנגד: עזרתה לנו ופדנו · שתה מזה הגלו': למען חסדך · לא בזכותם אבל בחסדך כמו שעשית לאבותינו בהכנסם לארץ וזולת זה:

בזה המזמור העיר חכמי דורות זה הגלות להבין ולהורות אמתה של תורה במופתים שכליים למען יזכו דורותם לחיי עולם ותקרב הגאלה · ואמר שזה המזמור הוא שיר ידידות בהוא לעורר אהבת ישראל לאביהם שבשמי' ולעורר אהבתו ית' עמו ואמר:

רחש לבי · פרנה להוליד: דבר טוב · במופתים ודעת: אומר אני מעשי למלך · וכל דברי אלה הם עם המלך משכן וחכם שהוא הכח השכלי · וכמו כן יהיו דברי על המלך המשיח: לשוני עט סופר מהיר · הכותב בראשי תיבו' וכן יהיו דברי בקוצר מלין: יפיפית מבני אדם · הנה אתה הכח הנכבד מכל כחות האדם: הוצק חן בשפתותיך · שנתן האל ית' לך בטבע המושכלו' הראשונות אשר בם תקנה שלמות: על כן ברכך אלהים לעולם · שתהיה נצחי בשלמותך: חגור חרבך · לבטל הכזב ולהורות האמת: הודך והדרך · והחרב שתחגור היא חרב הודך בידיעה והדרך להורות לאחרים: על דבר אמת · לא בדרכי הטעאה: וענוה צדק · לא על דרך קנטורין ונצוח · ובזה: ותורך נוראות ימינך · שתוסיף דעת בלמדך לאחרי' כאמר' ז"ל ומתלמידי יותר מכלם ובזה: תכין המופתי' השכליים שתורם יהיו: שנונים · להכנס בלב כל שומע באופן שיבין: עמים תחתיך · יורו שהאמת אתך: יפלו בלב אויבי המלך · וזה כי תכין הנו' יכנסו בלבם על כרחם: כסאך

אבן יחייא

לת כוניות · כי אין עצמותי במדרגה ההיא · וכנגד המדרגה השנית שהיא על ידו הקדוש ברוך הוא בהיותו בעולם האלהי אמר הקיצה אל תזנח לנצח · וכנגד המדרגה השלישית אשר פניו ילכו להכיח את עמו בהיותו דר ביניהם ופנים בפנים ידבר עמו · אמר למה פניך תסתי' תשכח עניינו ולחצנו: כי שחה וגו' הדין נותן שמל' או שר הרואה לאיש אחד בצרה גדולה שיעזרהו בחסדיו הרבים אף כי אינו מכירו מתמול שלשום · ולכן אומר לשוא כי בצרה גדולה אנחנו עד שכמעט אנו על פרק המיתה ונחשבים כמת אשר שחה לעפר נפשו ודבקה לארץ בטנו בקברו · לכן קומה עזרתה לנו · ר"ל לעזרה לנו · ואם אין בנו מעשים פדנו ממות הצרות למען חסדך כאשר עושים הגדולים אנשי שם המטיבים לזולתם:

מה למנצח על שושנים וגו' כונת המזמור הזה הנבואה על ימות המשיח אשר יקום עזרתה לנו ויפדנו למען חסד ה' · ולא למען המעשים טובים שבישראל: רחש לבי וגו' הם דברי המשורר המדבר ברוח הקדש לכנסת ישראל המתפללת לשהיה על צרת גלותה · לאמר התכתי כי הביע שכלי דבר טוב עליך · אומר אני מעשי וגומר בא לבאר הטוב ההוא שהרגיש ורחש בשכלו באמצעות ההשפעה הנבואיית · ואמר כי הוא רוצה לספר ולומר המעשים והמדות שלפי שכלו יהיו למלך המשיח בלשונו שר"ל בדבור · ובעט סופר מהיר שר"ל בכתב למען ידעו דור אחרון גם הם תאריו ומדותיו ומעשיו' והנה יחסר בית הכלי מבלשוני ומבעט כמנהג הלשון · יפיפית מבני אדם וגו' ר"ל רואה אני היותך היותר יפה בשלימות שבמין האדם · וכאז"ל נהנה ישכיל עבדי ירום ונשא וגבה מאד · ירום מאברהם וגבה מאד ממשה · הוצק חן בשפתותיך כאומרו הנביא ישעיה ויצא חטר מגזע ישי וגו' והכה ארץ בשבט פיו וברוח שפתיו ימית רשע · זה כמו אשר יצק ה' על שפתיו ההם: על כן ברכך וגו' חגור חרבך וגומר ר"ל או גבור על כן ברכך אלהים לשתהיה מלך לעולם · בעבור שבמלחמת גוג ומגוג תחגור חרבך על ירך · אשר חרב ההיא תהיה הודך והדרך בנצחך אותם · ויהיה חגור מקור: והדרך וגו' ר"ל וההדר שיהיה לך או בנצחונך הוא שאף שתצלח בכל דרכיך ותרכב בממשלתך על כל העולם לא תתגאה לעוות משפט גבר · אבל ענייניך יהיו מיוסדים על דבר אמת וכאומרו ישעיה והיה צדק אזור מתניו והאמונה אזור חלציו' ויהיו מיוסדים על ענוה צדק וכאומרו שם ושפט בצדק דלים והוכיח במישור לענוי ארץ · מה שימשך ממעלת המדות האמורות מעלת החכמה · כי תורה אותך דברי' נוראים וסודות בחכמה ימינך שהוא השכל · כי הדמיון שהוא שטן הוא יצר הרע הוא שמאל האדם ונזקק להשמאילו ולשטנו: וכאומרו שם ונחה עליו רוח חכמה וגו' חיציך שנונים וגו' ר"ל עמים תחתיך יפלו · להיות כי חיציך שנונים ומחודדים תמיד יפלו בלב אויבי המלך כי לא ישלך לבטלה אפי' חץ אחד כי בהשגחה כלם כאחד יעשו פעולתם להרוג העמים אויבי ה': כסאך

תורת חסד תהילת ה'

מה למנצח על שושנים וגומר בקונטריסי הה"ר שלמה באלם ז"לה מצאתי כתוב וז"ל למנצח על שושנים לבני קרח יר' שהיו אומרים בני קרח אע"פ שאבינו קרח חטא הנה אנחנו נהיה טובים ונהיה משולים לשושנה בין החוחים וז"ה על שושני' לבני קרח והומ' רחש לבי דבר טוב וגומר יר' לומר שאע"פ שלא יכלו לשוב בתשובה שלימה ולהתודות על העונו' והחטאות מחמת מה שראו לאביהם כי נבהלו נחפזו עכ"ז הוא ית' קבל כוונתם וחשבה כאילו דברו והתודו את כל עונותם והצילם ולא נתבלעו בארץ כאביה' קרח וז"ש רחש לבי דבר טוב והשיב אותו האל ית' כאילו הייתי אומר אני מעשי המקולקלים למלך מלכו של עולם ולשוני עט סופר מהיר להזכירם · או יר' אומר אני מעשי למלך והוא מרע"ה כאומר ויהי בישורון מלך שמכאן והלאה יהיו פי ולשוני שוים במהירות לכתוב מהיר ועיקר מחלוקתו עם עדת קרח היה בענין התורה ומתחילים לשבח למרע"ה ואומר יפיפית מבני אדם ר"ל שאתה מובחר המין האנושי הוצק חן בשפתותיך ולא אמר בשפתיך לרמוז גם על תורה שבעל פה כי הודו הם שגם היא אמת ומפי הקב"ה קבל אותה ג"כ וכמשז"ל שמעו לקרח ועדתו שאומרים משה אמת ותורתו אמת והנו בדאין על כן ברכך אלי"ם יר' על כן נתן לך ברכה נצחית שתרא התורה נקראת על שמך תמיד כאומר תורת משה עבדי · או אולי תהיה הכונה באומר על שושנים על ישראל ולכן אומר ג' לשונות של שבח כנגד ג' גאולות ואו' לשוני עט סופר מהיר יר' לשוני היא כסופר מהיר הממהר לספר מה שאירע מקדם והוא שהקדמתי נעשה לנשמע ובשכר זה יהיה לי כן · או יר' באומר דבר טוב מה שעתיד לבשר מבשר טוב · או אולי באומר הוצק חן בשפתותיך יכוין אל מה שהקדימו נעש' לנשמע על כן בזכות התורה ברכך אלי"ם לעולם כאומר ואותך לא אעשה כלה · או יר' באומר מבני אדם הא' כאמ' ז"ל מעין שופריה דאדם הראשון וכו' ובאומר הוצק חן בשפתותיך על כן ברכך אלי"ם לעולם יר' על מה שאתה גומל תמיד חסדים טובים ואומר לכל השואלים כן ואיכך לומר לאו ברכך אלי"ם לעולם ע"כד: וזהו ע"ד מה ששמעתי באומרים מפי הה"ר יעקב בי רב ע"ה במס"ה על כן יעזוב איש וגומר ודבק באשתו כי ר"ל על הכן שאומר לו אשתו אני אעש' כדבריך: וקודם כל דברי בזה המזמור אומר אני כי אולי מלבד מה שנרא' מתוך המזמור על היותו סמוך אל הקודם אליו ומלבד היותו לבני קרח יכולני עוד לומר כי במזמור הקודם אליו אמר אם שכחנו שם אלהינו וכו' הלא אלי"ם יחקר זאת כי הוא יודע וכו' ופה אמר רחש לבי דבר טוב אומר אני מעשי למלך ואולי כיון למלכו של עולם · ורז"ל אמרו וכי לא היו שלשה ולמה אמר רחש לבי אלא ללמדך כי למה שכיון זה בלבו כיון זה בלבו ושלשתם היו שוים בלב א' ע"כ · ועל זה הדרך יפורש אומר אומר אני מעשי למלך לשוני עט סופר מהיר כי אמר כל אחד מהם רחש לבי דבר טוב או במחלוקתו של קרח אבינו עם מרע"ה והדבר הטוב הנה זה הוא אמר אני מעשי למלך ולשוני עט סופר מהיר ור"ל הנה לפי האמת במה יש לי לקנאת נגד מרע"ה כי עם היות אמת שהוא יהיה מלך על כל ישראל וסופר התורה מפי ה' עכ"ז בכל מה כפי ערכי אני ג"כ מלך ואני סופר כי אני מלך על גופי אשר הוא עיר קטנה ואנשים בה מעט ואם ארצה אמשול במעשי ואהיה אני המולך עליו ואין לך נצחון גדול כזה כי הוא ענין נצחון המלחמה הגדולה ודי לי בזה כפי ערכי ומה לי ללכת בגדולות ובנפלאות ממני ובאומר לשוני עט סופר מהיר הענין הוא כי בבוא המליץ לכתוב איזה דבר הנה אז בהיותו כותב מה שהוא רוצה לכתוב עוד יבאו על עטו דברים טובים אשר לא חשב בהם מעולם · וזהו ע"ד מה שפירשתי אני בס' למודי ה' במס"ה ותורת חסד על לשונה · ואמר כי אין צ"ל שיעשה כן בלשונו רק שאפילו בלבו יהיה לו כן והוא אומר רחש לבי וגומר ואם אומר לשוני עט סופר מהיר כיון אל מרע"ה שהיה סופר התורה יבא על נכון אומר יפיפית מבני אדם ויר' לומר אתה הסופר מהיר יפיפית מבני אדם והוא הקירון פנים שהיה לך והוצק חן בשפתותיך גם כי אמרת כי כבד פה וכבד לשון אנכי על כן ברכך אלי"ם לעולם ונכתב בתורה ולא קם נביא עוד בישראל כמשה שתמיד אנו קוראים כן: חגור · חרבך וגומר יר' וכמה שאמרתי ותארתי לעצמי בכל מה איזה תאר מתאריך לא מנעתי כלל מתאריך ח"ו · רק אדרבה הוא כבוד אליך יען כי תגור חרבך על ירך גבור ר"ל תארי את תאריך על איזה שלם הוא הודך והדרך כי תמיד יכובד השלם כאשר יתוארו השלמים באחד משלמיותיו והוא ע"ד מה שאמר הכתוב ישימך אלי"ם כאפרים וכמנשה: והדרך צלח רכב יר' וכן הדרך הפרטי הוא צלח ורכב על דבר אמת וכאומר בכל ביתי נאמן הוא וכמו כן צלח ורכב על ענוה צדק והוא מה שכתוב עליך בתורה והאיש משה ענו מאד ואין ספק כי הענין הצודק בענוה הוא הקלה האחרון בה והיינו דומ' ענוה צדק ותורך נוראות ימינך שכתבת עמה את התורה: או יר' ותורך על היותך ענו עד קלה האחרון נוראות ימינך שכתבת עמא והאיש משה ענו מאד עם וי"ו זעירא מצד ענותנותך הגדול וכמו שארז"ל מהיכן זכה משה לקרני ההוד ממה שנשתייר בקולמוסו וכו': חציך שנונים יר' הנה החכם הוא מחודד עם חכמתו והצדיק בצדקותיו וכמו כן הוא הענין בך שאתה חכם ואתה צדיק ואתה ענו על כן עמים תחתיך יפלו יחד עם לב אויבי המלך כי נכס ג"כ יפול בארץ: כסאך

מנחת ערב

לבני קרח וגו' אז"ל שהיו בני קרח מהרהרי' בתשובה ונתוצר להם מקום בגהינם ועומדים עליו ואומרי' שירה ומה שידענו שבני ישראל מצטרף הקב"ה מחשבה למעשה וז"ש רחש לבי דבר דבר מה שהרהרתי בתשובה נצטרף למעשה שאני אומר שירה במה שאני אומר מעשי למלך עוד מעלה שניה הוא מה שמוסיף אחר המחשבה בהוציאי הדבר בפה אז נכתב כד"א אז נדברו יראי ה' וגו' מיד ויכתב וזה יאמר לשוני עט סופר מהיר כי הדבור כל שיר היה נכתב ויהי בספר זכרון לפניו יפיפית מבני אדם שצלם אלהי' על פניך וזה בא לך ע"י שהוצק חן בשפתותיך שקבלת התורה מה שלא רצתה אה"ע לעשות ע"כ ברכך אלקי' לעולם להיות לו עם סגולה מכל העמים · או יאמר יפיפית מבני אדם כשאתה בא לפני ביופי הוא הצלם אלקי' וזה כשאתה בלי חטא אז הוצק חן בשפתותיך כשאתה מתפלל תפלתך מקבלת משא"כ באתה מלוכלך בחטא אז צר הצלם אלקי' ואין תפלתך נשמעת וז"ש השמיעני את קולך בתפלה כי קולך ערב לפני הימתי כשמראך נאוה בצלם אלקי' · או יאמר יפיפית וגו' שאומרת רוח הקודש לאדם בהיחל להראות חביבותו אליו אמר הנה טרם אלמדך את אשר תעשה להיות יתרונך ניכר על כל גווים הקדים לך כי ד' מעלות הם א' עושר ב' חכמה ג' גבורה ד' יראת שמים והנני שם לפניך כי בשלש ראשונות אל יתהלל המתהלל כי אם עשיר אתה שגדר העשיר הוא כמש"ז"ל מי המקיים את האשה על מנת דהכי עשיר שהוא אוכלי שבני עירו מכבדין אותו מפני עושרו ועל זה אמר אם יפיפית מבני שיכבדוך ומייפים אור פניך שהוא מחמת עושרך אז הוצק חן בשפתותיך שיפולו ו עיני' תורהך הוגה אל תתהלל כי על כן ברכך אלהי' לעולם כאומרם

כסאך אלהי' עולם ועד · כאמרתי שאתה כלם אלהים ושם נגדל מאומר נקרא מלך כי אמנם כסאך לעולם ועד שאתה ענם נצחי ושם זה : שבט מישור שבט מלכותך · כל פעלך ישר על הפך כל שאר הנאות שפעולותם לפעמי' בלתי ישרות כי אמנם : אהבת צדק · האמת : ותשנא רשע · בשקר : שמן ששון · מלכות נצחי : מחבריך · יותר על שאר הנאות · כל בגדותיך · הפעולות הנעשו' במצותיך כתנו ריח מבושם : מן היכלי שן · שנעשו במצות חבריך שהם הכח הדמיוני וזולתו : מני שמחוך · ומכל אשר עשו לשמח אותך בהם בעולם הזה : בנות מלכים · דעות חכמי האמות ורואיותם : ביקרותיך · הם אצלך אמרו' יקרות · שנאמרו בטוב השכל מכל מקום : נצבה שגל · הכח הדמיוני שלך המגדרית קבלת אבות : נצבה לימינך בכתם אופיר · עם דברי תורה הנחמדים מזהב אשר בתוכם מופתים שכליים מורים על הפך רב דעות חכמי האמות מע"ה : שמעי בת וראי · לכן את הדמיוני המוכילה אל הכח השכלי את המושגות שמעי לו : ושכחי עמך · רב פעלות שאר הנאות : ויתאו המלך יפיך · כמו שאמרתי לזה השכל שהוא המלך על כלכם : ובת צור במנחה · ולא תמושי להשיג קנוני ממון של צור ועשירי עם כי הם יחלו פניך : כל כבודה · ר"ל שכל אומה נכבדת ברב חכמים · אשר : ממשבצות זהב לבושה · שחכמיה עשו משבצות זולת אבן יקרה וזה כי הם השיגו איזו חכמה אבל לא התכלית המכוון : לרקמות תובל למלך · תובל למלך המשיח שיתן כמשבצות אבני יקרות במופתים ודעות אמתיות : בתולות מובאות לך · וכן יביאו לך לתקן דתות ונימוסים ומנהגים אשר אצלם : תבואינה בהיכל מלך · שלא תצטרך אתה ללכת אליהם ולתקנם : תחת אבותיך יהיו בניך · תלמידיך יהיו כדוד אביך וזולתו כאמרם והיה הנשאר להם כיום ההוא כדוד : אזכירה

כסאך · יש אומרים כמו אלהים לא תקלל והגאון אמר כסאך יכין אלהים ולפי דעתי שמלת כסאך תשמש בעבור אחרת כדרך והנבואה עודד הנביא שהוא כמו והנבוא' נבואת עודד הנביא וככה זה כסאך כסא אלהים כמו וישב שלמה על כסא יי' והאומ' כי כסאך לנוכח השם הפסוק הבא אחריו יכחישנו : אהבת · אם המזמור על דוד יהיה מחביריך שאול ואם על המשיח חסידים אחרים בדורו : מור מחלוק' במלת מר והאומרי' כי אהלות הוא המלא עם דגי הים איננו נכון כי כתו' כאהלי' נטע יי' ויש אומרים כי גם קציעות מין אחר שיש לו ריח טוב ודרך לשון הקדש לומר אדם פטדה וברקת להיות הוי"ו עם האחרון או בלא וי"ו כמו אדם שת אנוש אם כן היה ראוי להיות מר אהלות קציעו' או מר אהלות וקציעות אולי באה זאת המלה על דרך זרה והנכון שקציעות מגזרת המקצועות והמלה סמוכ' אל בגדותיך וטעם לדבק טעם בגדותיך עם היכלי שן שאם הם שמורות בתיבות והטע' כשהם מוצאות מהיכלי שן ותחסר מלת אשר כאילו הוא מן היכלי שן מן אשר שמחוך או ישוב מן היכלי שן כי מהם היו מוצאים והאומר כי מני שם גוי או מדינה איננו נכון בעבור היות שן נקוד בקמץ קטן על דרך כל מוכרת בטעם שאיננו סמוך אל אחר : בנות · ביקרותיך · מגזרת יקר בספחו' היקרות שלך עמהם הן בנות מלכים והאומר שהוא מגזרת בקורת תהיה לא דיבר נכונ' כי אין מחלוקת שהוא ביו"ד כתוב רק המחלוקת בין בעלי המסור' והקריא' כי האחד יקר' ביקרותיך על דרך בימינו והשני כדרך מושיבי עפר והשגל היא המוכנ' העתידה למשכב והעד מלת ישגלנה ועל דעת האומר כי זה המזמור נאמר על דוד הוא כמשמעו ועל המשיח בנות מלכים היקרות והשגל מדינתו : שמעי · אם על דוד אמר המשורר לשגל וטעם ושכחי עמך כדרך עמי שתתגייר ותשוב לתורת דוד ואם על המשיח ידבר יהיה פירוש בת קהלה כמו בת יהודה על דרך לעבוד השם שכם אחת : ויתאו · אם על דוד כמשמעו ואם על המשיח המלך הוא השם או המשיח : ובת · אם על דוד יחסר הבי"ת וככה הוא ובבת צר עם בת צור והפעול כל כבודה ואם על המשיח דרך משל : כל כבודה · וטעם פנימה שהיתה סוככת לפנים בארמונה ולא היתה נראית לכל : כל · מלאכו דוד שלקח בת תלמי מלך גשור : לרקמות · הלמ"ד תחת בי"ת : תובל · בת מלך : תובלנה · אם על המשיח הנה הטעם שהם בעצמם יבואו לא באונס ובת מלך עם ריעותיה שהם בארמון המלך תבואינה בהיכל מלך הוא דוד או המשיח : תחת · הדור שעבר יבוא דבר אחר כי לורך הוא. אמצעי וזה נכון על דוד גם על המשיח : אזכירה

כּוּרְסֵי יְקָרָךְ יְיָ קַיָּים לְעָלְמֵי עָלְמִין חוּטְרָא תְּרִיצָתָא חוּטְרָא דְמַלְכוּתָךְ: מְטוּל דִּי רְחִימְתָּא צִדְקְתָא וְסָנֵיתָא רִישְׁעָא מְטוּל הֵיכְנָא רַבִּיְיָךְ יְיָ אֱלָהָךְ מִישְׁחָא דְחֶדְוָא יַתִּיר מִן חַבְרָךְ: מֵירָא דַכְיָא וְאַקְסִיל אַלְוָאוֹן וּקְצִיעֲתָא מִתְגַּמְרִין כָּל לְבוּשָׁךְ מִן הֵיכְלַיָּא דִמְכַבְּשִׁין בְּשֵׁין דְּפִיל מֵאַרַע מִנִּי יְחַדְּוֻנָךְ: פִּילְכֵי מַלְכוּתָא אָתְיָן לְמִקְבֵּיל אַפָּךְ וְלִיקָרוּתָךְ בִּזְמַן דְּמִעְתַּד סְפַר אוֹרַיְיתָא בִּסְטַר יְמִינָךְ וּמִכְתְּבָתָא בְּאוֹבְרִיזָן דְּמִן אוֹפִיר: שְׁמָעִי כְּנִשְׁתָּא דְיִשְׂרָאֵל אוֹרַיְיתָ פּוּמֵיהּ וַחֲמִי פְּרִישׁוּת עוֹבָדוֹי וְתַצְלֵי אוּדְנָךְ לְפִתְגָּמֵי אוֹרַיְיתָא וְתִתְנְשֵׁי עוֹבָדִין בִּישִׁין דְּרַשִּׁיעֵי עַמָּיךְ וּבֵית טַעֲוַת דִּפְלַחְתָּ בֵּית אֲבוּיִיךְ: וּבְכֵן יְרַגֵּג מַלְכָּא שׁוּפְרַיִךְ אֲרוּם הוּא רִיבּוֹנַיִךְ וְתִסְגְּדִין לֵיהּ: וְיָתְבֵי כְּרַכָּא דְצוּר בְּתִקְרוֹבְתָּא יֵיתוּן וְאַפִּיךְ יְשַׁחֲרוּן לְבֵית מַקְדְּשַׁיִךְ עַתִּירֵי עַמְמַיָּא: כָּל שְׁפַר אֲרַג נִכְסֵי פִּילְכֵי אוֹצְרֵי מַלְכַיָּא דְּמִטַּמְּרָן מִלְּגָיו יְקָרְבוּן לְכַהֲנַיָּא דִּמְרַמְּצִין בְּדַהֲבָא סְנִינָא לְבוּשֵׁיהוֹן: בִּלְבוּשֵׁיהוֹן צִיּוּרִין יְקָרְבוּן קוּרְבָּנֵיהוֹן קֳדָם מַלְכָּא דְעָלְמָא וּשְׁאַר חַבְרַיֵּיהּ דִּי מִיתְבַּדְּרִין בֵּינֵי עַמְמַיָּא יַתְיָין בְּחֶדְוָא לְוָתִיךְ לִירוּשְׁלֵם: יִתְיְין בְּחֶדְוָן וְתוּשְׁבַּחְתָּא וְיֵעֲלוּן בְּהֵיכְלָא דְמֶלֶךְ עָלְמִין: בְּאַתַר אֲבָהָתָךְ יְהֶוְיָין צַדִּיקַיָּא בְּנָךְ תְּמַנִּינוּן לְרַבְרְבַיָּא בכל

כִּסְאֲךָ אֱלֹהִים עוֹלָם וָעֶד שֵׁבֶט מִישֹׁר שֵׁבֶט מַלְכוּתֶךָ: אָהַבְתָּ צֶּדֶק וַתִּשְׂנָא רֶשַׁע עַל־כֵּן מְשָׁחֲךָ אֱלֹהִים אֱלֹהֶיךָ שֶׁמֶן שָׂשׂוֹן מֵחֲבֵרֶךָ: מֹר־וַאֲהָלוֹת קְצִיעוֹת כָּל־בִּגְדֹתֶיךָ מִן־הֵיכְלֵי שֵׁן מִנִּי שִׂמְּחוּךָ: בְּנוֹת מְלָכִים בְּיִקְּרוֹתֶיךָ נִצְּבָה שֵׁגַל לִימִינְךָ בְּכֶתֶם אוֹפִיר: שִׁמְעִי־בַת וּרְאִי וְהַטִּי אָזְנֵךְ וְשִׁכְחִי עַמֵּךְ וּבֵית אָבִיךְ: וְיִתְאָו הַמֶּלֶךְ יָפְיֵךְ כִּי־הוּא אֲדֹנַיִךְ וְהִשְׁתַּחֲוִי־לוֹ: וּבַת־צֹר בְּמִנְחָה פָּנַיִךְ יְחַלּוּ עֲשִׁירֵי עָם: כָּל־כְּבוּדָּה בַת־מֶלֶךְ פְּנִימָה מִמִּשְׁבְּצוֹת זָהָב לְבוּשָׁהּ:
טו לִרְקָמוֹת תּוּבַל לַמֶּלֶךְ בְּתוּלוֹת אַחֲרֶיהָ רֵעוֹתֶיהָ מוּבָאוֹת לָךְ: תּוּבַלְנָה בִּשְׂמָחֹת וָגִיל תְּבֹאֶינָה בְּהֵיכַל מֶלֶךְ: תַּחַת אֲבֹתֶיךָ יִהְיוּ בָנֶיךָ תְּשִׁיתֵמוֹ לְשָׂרִים בְּכָל

כסאך אלהים · כסאך שר ושופט לעולם ועד כענין שנאמר נתתיך אלהים לפרעה ולמה בשביל ששבט מישור שבט מלכותך שמשפטיך אמת וראוי אתה למלוך : משחך שמן ששון · כל לשון גדולה נגפל עליה לשון משיחת שמן כדת המלכים : מר ואהלות קציעות · קדה מתרגמינן קציעתא : כל בגדותיך · כל בגדיך מריחים כריח בשמים ומדרשו כל בגידותיך וסרחוניך מתכפרי' ומריחי' ריח ערב : מן היכלי שן מני שמחוך יותר מהיכלי שן משובחי' היכלי' המתוקנים לך מגן עדן לשמחך מהם שן אי"בוי"רא בלע"ז מני שמחוך היכלות אשר מני הם שמחוך הנותני שכרך : בנות מלכים · יהו מבקרות אותך כענין שנא' ושרותיה' מניקותיך : ביקרותיך · קו"ף דגש לפי שהוא לשון בקור והע"פי שכתוב יו"ד לפניה ראיתי בנקוד רב סעדיה תיבה זו סדורה עם מי נתן למשיסה יעקב שכתוב בו יו"ד והם"ך מודגשת ומנחם חברו לשון יוקר כמו יקר מכלי פז : שגל · מלכה כמו והשגל יושבת אצלו ואשתיין בהון מלכה ורברבנוהי שגלתיה ולחינתיה אשתך תתיצב לימינך : בכתם אופיר · כקבועת עדי זהב הבא מאופיר : שמעי בת וראי · שמעי כנסת ישראל וראי דרך הטוב : והטי אזנך · לתורה : ושכחי עמך · האומות שאת גדילה ביניהם : ובית אביך · עבודה זרה שעבדו אבותיך בעב' הנהר : ויתאו המלך יפיך · ואם תעשי כן יתאוה המלך הב"ה לנווי מעשיך : ובת צר במנחה פניך יחלו · כמו ויחל משה ובשכר זה תזכי שיביא ליך עשו הרשע אשכרים ודורון אותם שהם עכשו עשירי עם : כל כבודה בת מלך פנימה וגו' · זהו שנאמר והביאו את כל אחיכ' מכל הגוים מנחה וגומר אותם שכל כבוד תלוי בהם והם כניסייא של מלך אשר נהגו עצמם בצניעות עתה בגדיהם חשובים ממשבצות זהב של כהנים גדולים משבצו' קש"טו"נש בלע"ז : לרקמות תובל למלך · בבגדי רקמה יביאום מנחה למלך על כל הארץ לרקמות אבר"ורין בלע"ז : בתולות אחריה ריעותיה · מן האומות ילכו אחריהם כענין שנאמר והחזיקו בכנף איש יהודי וגומר לאמר נלכה עמכם כי שמענו אלהים עמכם : מובאות לך · כלפי הקב"ה אמרו המשור' : תחת אבותיך וגו' · לכל אחד מישראל אמר : אזכירה

רשע י"ז פתחין וסי' נמסר במיכה סי' ו' : עמך ה' וסימ' והשביע הכהן את האשה · בפרסות סוסיו ירמוס את כל חוצותיך · הנה עמך נשים בקרבך · שמעי בת וראי והטי אזנך · עמך עמי · יחד ועמך כולם : ממשבצו' ג' מ"ל וסימ' בסדר תצוה : תשיתמו ג' ובסיפר' וסימ' תשיתמו כתנור אש · כי תשיתמו שכם במיתרי' · לשרים בכל הארץ :

מנחת ערב

כאמרם ז"ל ארבעים יום קודם יצירת הולד גוזרים על הטפה עשיר או חכם וגם הגבורה שתתפאר בה כי היא באיכותך משא"כ עושר וחכמה גם היא אינה יתרון כך לומר כי בה יכנע גר ואויב מפניך מהגוים מ"ה כי הלא תגור חרבך על ירך גבור בלבד הוא הודך והדרך כי תתפאר שתחגור חרבך עליו גלא תירא אך אחרי כן מי יודע אם תנצח כי בעל בחירה הוא שכנגדך וכמה פעמים יפול הגבור לפני החלש אך והדרך לפי האמת בשתהדר בו איזו אלא צלח רכב שהוא יראת ה' וחסידות כי זה תלוי בבחירתך כי הכל בידי שמים חוץ מיראת שמים והוא מה שנו תתהלל וזהו והדרך צלח רכב וגו' · אהבת צדק ותשנא רשע וגו' · עוד מעלה נוספת יש לך : שאף אם חטאת ושב לפני אני מקבל אותך בתנאי סור מרע ועשה טוב וזה אהבת צדק ותשנא רשע ע"כ משחך וגו' כי במקום שבעלי תשובה עומדים אין צדיקים גמורים יכולין לעמוד וזה שמן ששון מחברך · או יאמר אהבת צדק וגו' כשאתה צדיק אז יתר על חלקך תקח גם חלק חבירך כמ"ש ז"ל שהצדיק נוטל חלקו וחלק חבירו בג"ע וז"ש שמן ששון מחבריך · וזה השמן הוא שמן אפרסמון מבושם מריח טוב כמו שאז"ל י"ג נהרי אפרסמון לאחד וז"ש מר ואהלות וגו' · בנות מלכים וגו' · אז"ל כל ישראל בני מלכים הם וע"כ התירו ר"ש לסוך בשבת בשמן ורד בדרך שבנות מלכים עושין והנה בעת הגלות בגוים אין מלוכה אלא שזה הכבוד יגיע להם לעתיד כקבצת' הנביאי' מפי הגבורה ועי"כ כל הראוי [illegible]

תורת חסד · תהילת ה'

כסאך אלי"ם וגו' יר' כסאך שהיית אלי"ם לפרעה היא עולם ועד ושבט מישור הוא שבט מלכותך והוא המטה האלי"ם אשר בידך : אהבת צדק שהכית את המצרי והצלת את העברי שהיה צדיק בדינו ותשנא רשע שאמרת לרשע למה תכה רעך שרמזת לו ששניהם היו רשעים על כן על כל אלה משחך אלי"ם אלהיך כלומ' אתה נקראת בשם אלי"ם לפרעה והאל"ים חיים אשר הוא אלהיך משחך שמן ששון מחבריך כי עליך אמ' האל ית' פה אל פה אדבר בו מה שלא היה כן לשום נברא וה"א מחבריך · מר ואהלות קציעות כל בגדותיך יר' כל בגדיך הם מריחים כריח בשמים · או יר' כל בגדותיך הם מתכפרי' ומריחי' ריח טוב וערב עם הקטור' אשר בא לך מן הכלי שן מני שמחוך אשר מאם שמחו בנתינת התורה וכאו' ישמח משה במתנ' חלקו והיא מ"ש ז"ל ואף מלאך המות מסר לו סוד הקטורת · או יר' מני שמחוך בלמידתך מהם ענין הקטורת : בנות מלכים ביקרותיך יר' נפשות הנביאי' הם ג"כ מסולאות בנבואה אשר הוא הדבר שנתיקרת ונכבדת בו · או יכוין בזה אל בת פרעה שהיתה לו כאם ובשבתה ביקרוהו שרות רבות · או יהיה זה הפסו' גזרת האמור ויר' עם היות כי כל זה נאמ' עליך עכ"ז בנות מלכים והם השגות השלמים ג"כ הם מיוקרות ונכבדות ונצבה שגל נפש כל א' מהם במדרג' השגל לימינך ואתה תהיה למלך עליהן וא"כ אחרי ראותי את כל זה מה לי ללכת אחרי שרירות לב אבי אי לזאת שמעי בת והיא מדרגתי וראי והטי אזנך את כל מה שאמרתי לך ושכחי עמך ובית אביך ויתאו המלך מלכו של עולם את יופיך כי הוא אדוניך והשתחוי לו וש תלכי בגדולות ובנפלאו' ממך כאשר הלך קרח ועדתו · ובת צור יר' עם התורה לא יחסר כל אל האדם ויחלו פניו בנכסים רבי' וכאשר קרה לאלישע הנביא ע"ה עם נעמן שהיו מחלו' פניו לקחת המנח' ולא רצה והוא הומ' במנחה פניך יחלו עשירי עם וגומר הענין ואמ' כל כבודה בת מלך ויר' לדבר על נפש העושה רצון האל כי עם שהיא עומד' פנימה בתוך הבית אשר זה הוא לבאורה שבת עניותה ודלותה עם כל זה ממשבצות זהב לבושה כי האל ית' יזמין לה שם כל ברכה בי כל המקיים את התורה מעוני סופו לקיימה מעושר וכמו שאז"ל כל העוסק בתורה נכסיו מצליחין לו וכו' · או יר' אותו הלבוש שיש לה הוא יקר ממשבצות הזהב ולסבה זו לרקמות ר"ל מרוקמת במעשים טובים תובל למלך כ' צבאות וכמו שדרשו רז"ל בפסו' והרוח תשוב אל האל"ים אשר נתנה וכו' · בתולות אחריה רעותיה הם הנפשות הטהורו' אשר עדין לא באו בעולם מובאות לך את בת צור לראות אותך והן כוספו לבא פה בארץ להשתלם כמותך כאשר נשתלמת ואחרי היותן באות בכל כך חשק גדול לראותך עוד יהיה להן כי תובלנה בשמחות וגיל כי עם היות שכל העולם יאמ' עליהם שעל כרחם הם חיים ועל כרחם הם מתים וכו' הנה אלה הן באות בשמחות וגיל לפי שראו מה שראו בך וז"א תבואינה בהיכל מלך ויר' הן מעצמן שהיינה אח"כ רוצות למות כדי להכנס בהיכל המלך מלכו של עולם והוא אומר תבואינה · תחת אבותיך יהיו בניך כל א' מבני קרח אמ' על עצמו תחת אבותיך יהיו בניך ויר' כל מה שהיה ראוי לו לקרח אבינו לירש משלמות הארץ ירשוהו בניו :
אזכירה

אבן יחייא

כסאך וגו' ר"ל או אתה המלך שאתה שר' ודיין אמת כסאך מלכותך יתקיים לעולם ועד להיות כי שבט מלכותך לעשות הדין הוא שבט מישור · אהבת צדק וגומר ר"ל ולהיות כי אהבת צדק ותשנא רשע · על כן משחך אלהים אלהיך בשמן ששון שישמחו כל העולם במלכותך ובחר בך מחביריך : מור וגו' וידוע כי לבוש הנפש הוא הגוף ולבוש הגוף הם הבגדים ולכן המבקש גדולות מהדיבוק אלהי צריך להסיר הבגדים הצואים מעליו · ולהסיר המדות הרעות מגופו ולהתלבש במעלת המדות · ואחר כך להלביש נפשו במעלת החכמה כי אז הנפש עם לבושיה תהיה מוכנת אל הדבקות · ולכן אסור לת"ח ללכת במלוכלכת על בגדיו ובטלאי על גבי טלאי במנעליו · וכן אחז"ל ריח בגדיהם של צדיקים מעין העולם הבא · ואחרי שבאו פה מלך המשיח במעלת החכמה ובמעלת המדות · בא לשבחו עוד בבגדיו באומרו שבגדיך יש להם כל כך ריח טוב כי כראה כאלו הם מור שהוא המסוק' שריחו נודף ביותר ואהלות שהם הסנדלשום וקציעות שהוא הקידה הנקרא בערבי עכברה · מן הכלי שן מני שמחוך · בא לבאר גדולת המקום המקיף אליו כי הנפש השלימה צריך שיהיה שלם לבושה שהוא הגוף ובגדיה שהם לבושי הגוף והבית המקיף אותה מחומר ולבנים שהוא לבוש הלבושים · וזהו אומרו שהבגדים ההם יוצאים ממקומם הנעלה שהוא מן הכלי שן הלבן הנעשה משן הפיל · אשר מן ההכלות ההם בא אליך גילה ושמחה · כי דירה נאה מרחבת לבו של אדם ומארכת ימיו : בנות מלכים וגומר ר"ל שאר האומות שיהיו תחת כל כנפיך יהיו במדרגה שיהיו הבנות והפלגשים מהמלך אצל אדוניהן · כי יהיו בנשים היקרות אשר לו · אבל כנסת ישראל תהיה במדרגה שתתיצב המלכה בכתר זהב לימין המלך להיותה אהובתו יחידתו · והנה המלכה תקרא שגל להיות כי המלך ישגלנה תמיד ולא לפרקים כאשר יעשה לשאר הנשים · וכאומרו הכתוב והשגל יושבת אצלו : שמעי בת וגו' הם דברי המשורר היועץ ברוח קדשו לכנסת ישראל מה שתעשה להשיג הדיבוק אלהי · באומרו שמעי בת למצות ה' · וראי כפלאות חכמה מתורתו · והטי אזנך לשמוע מפי סופרים כי הוא העיקר · ושכחי עמך והוא הקבוץ מהכלים הגשמיים מהגוף המטים מדרך ה' · ובית אביך והוא העולם השפל · ואם תעשי כה יתאו המלך ה' צבאות יפיך ולהדבק בך כי הוא יהיה אדוניך וישגיח עליך תמיד ואת תמיד תשתחוי לו ולא לאל אחר : ובת צור וגומר ואז לימות המשיח בת צור אשר כתמלאת מחורבנה של ירושלם ולכן הם עשירי עם שאין בעולם עשירים כמותם · במנחה פניך יחלו ותמלא ירושלם ממלואם : כל כבודה וגומר בא לפרש הפרש המדרגה שיהיה בין כנסת ישראל לאומות · באומרו הכבודה בת מלך ה' צבאות שהיא כנסת ישראל תהיה מושבה פנימה ובבתי הפנימיות אשר אין אחריו מקום · וזהו אומרו כל כבודה כי ישוב הכל אל פנימה ולבושה יהיה ממשבצות זהב והוא רמז לדבוק שיהיה נפלא : לרקמות וגומר אבל שאר הבתולות מהאומות לא יהיה מלובשים משבצות זהב כי אם מלבושים מרוקמים זהב · כי מדרגתם בהשגה לא תהיה שוה עם השגת ישראל · וכן לא יהיה מושבה פנימה אבל הבתולות ריעותיה מהכבודה בת מלך תובל אליו ברקמות לבושים מרוקמים · ויהיה מושבם אחריה מהכבודה בת מלך הנזכר כי לא יהיו שוות במדרגת המקום כי מקומה יהיה יותר נעלה · ויהיה לה מעלה אחרת כי בטרם ילכו הבתולות אל המלך יובאו אל המלכה להשתחוות לה · וזהו אומרו מובאות לך : תובלנה וגומר רוצה לומר כי הבתולות כאשר יובלו אל המלך וכאשר יבואו בהיכלו לפני המלכה יהיה בשמחה וגיל

בְּכָל־הָאָרֶץ: אַזְכִּירָה שִׁמְךָ בְּכָל־
דֹּר וָדֹר עַל־כֵּן עַמִּים יְהוֹדֻךָ לְעֹלָם
א וָעֶד: מו לַמְנַצֵּחַ
לִבְנֵי־קֹרַח עַל־עֲלָמוֹת שִׁיר: אֱלֹהִים
לָנוּ מַחֲסֶה וָעֹז עֶזְרָה בְצָרוֹת נִמְצָא
מְאֹד: עַל־כֵּן לֹא־נִירָא בְּהָמִיר אָרֶץ
וּבְמוֹט הָרִים בְּלֵב יַמִּים: יֶהֱמוּ יֶחְמְרוּ
מֵימָיו יִרְעֲשׁוּ־הָרִים בְּגַאֲוָתוֹ סֶלָה:
ה נָהָר פְּלָגָיו יְשַׂמְּחוּ עִיר־אֱלֹהִים קְדֹשׁ
מִשְׁכְּנֵי עֶלְיוֹן: אֱלֹהִים בְּקִרְבָּהּ בַּל־
תִּמּוֹט יַעְזְרֶהָ אֱלֹהִים לִפְנוֹת בֹּקֶר:
הָמוּ גוֹיִם מָטוּ מַמְלָכוֹת נָתַן בְּקוֹלוֹ
תָּמוּג אָרֶץ: יְהוָה צְבָאוֹת עִמָּנוּ מִשְׂגָּב
לָנוּ אֱלֹהֵי יַעֲקֹב סֶלָה: לְכוּ־חֲזוּ
מִפְעֲלוֹת יְהוָה אֲשֶׁר־שָׂם שַׁמּוֹת
י בָּאָרֶץ: מַשְׁבִּית מִלְחָמוֹת עַד־קְצֵה
הָאָרֶץ קֶשֶׁת יְשַׁבֵּר וְקִצֵּץ חֲנִית עֲגָלוֹת
יִשְׂרֹף בָּאֵשׁ: הַרְפּוּ וּדְעוּ כִּי־אָנֹכִי
אֱלֹהִים אָרוּם בַּגּוֹיִם אָרוּם בָּאָרֶץ:
יְהוָה צְבָאוֹת עִמָּנוּ מִשְׂגָּב לָנוּ אֱלֹהֵי
יַעֲקֹב

בְּכָל אַרְעָא: בְּעִידָנָא הַהִיא תֵּימְרוּן
ט' נִדְכַּר שְׁמָךְ בְּכָל דַּר וְדָר מְטוּל הֵיכְנָא
עַמְּיָא דְמִתְגַּיְירִין וִיהוֹדוּן שְׁמָךְ
ב'י"כ"ט ר"ף לְעָלַם וּלְעָלְמֵי עָלְמִין: לְשַׁבְחָא עַל
ט'רפי' יְדֵיהוֹן דִּבְנֵי קֹרַח בְּרוּחַ נְבוּאָה בִּזְמַן
דְּאִתְכַּסֵּי אֲבוּהוֹן מִנְּהוֹן וְהִינוּן
ג' אִשְׁתְּזִבוּ וְאָמְרוּ שִׁירָתָא: אֱלָהָא
לָנָא רוּחְצָנָא וְעוּשְׁנָא סַיְיעְתָּא
ב' ל"ג' חס' בְּעָקְתָא נִשְׁכַּח לַחֲדָא: מְטוּל הֵיכְנָא
כ"ט ר"ף לָא נִדְחַל בְּעִידָן דְּאִשְׁתַּלְחִיפוּ אַבְנֵיהֶן
ב' מִן אַרְעָא כַּד מִתְמוֹטְטִין טוּרַיָּא
ל'מלעיל וג' מלרע בְּפִילְגוּס דְּיַמָּא רַבָּא: מִתְרַגְּשִׁין
מִטַּשְׁטְשִׁין מוֹהִי מִן עַפְרְהוֹן מִתְרַגְּפִין
טוּרַיָּא בְּגֵיוְותְנוּתֵיהּ לְעָלְמִין: עַמִּין
ג' הֵיךְ נַהֲרִין וּמַבּוּעֵיהוֹן אַתְיָן וּמַחְדְּיָין
קַרְתָּא דַיְיָ וּמְצַלִּין בְּבֵית מַקְדְּשָׁא דַיְיָ
ב' פתילים מִשְׁכְּנֵיהּ עִילָּאָה: שְׁכִינְתָּא דַיְיָ בְּגַוַּהּ
לָא תְזוּעַ יְסַיְיעִנַּהּ יְיָ בִּזְכוּתֵיהּ
ב' ט' פסו' דמיין דְּאַבְרָהָם דְּצַלִּי עֲלַהּ לְעִידוּנֵי צַפְרָא:
בְּמִיתַּן אוֹרַיְתָא לְעַמֵּיהּ אִתְרַגְּשׁוּ
עַמְמַיָּא אִזְדַּעְזְעוּ מַלְכְוָתָא כַּד אָרִים
קָלֵיהּ וְכַד יְהַב אוֹרַיְתָא לְעַמֵּיהּ אִתְמוֹגְגוּ יָתְבֵי אַרְעָא: מֵימְרָא דַיְיָ צְבָאוֹת
בְּסַעֲדָנָא תְּקוֹף לָנָא אֱלָהָא דְיַעֲקֹב לְעָלְמִין: אִיזִילוּ חֲמוֹן עוֹבָדַיָּא דַיְיָ דְּשַׁוִּי צַדְיָין
בְּרִישְׁעֵי אַרְעָא: מְבַטֵּל קְרָבָא עַד סְיָיפֵי אַרְעָא קַשְׁתָּא יִתְבַּר וְיִתְרַעַע מוּרְנִיתָא
תְּרִיסַיָּא עֲגִילִין יוֹקִיד בְּנוּרָא: פְּסֻקוּ מִן קְרָבָא וְיִדְעוּן אֲרוּם אֲנָא יְיָ רָמָא בְעַמְמַיָּא
רָמָא עַל יָתְבֵי אַרְעָא: מֵימְרָא דַיְיָ צְבָאוֹת בְּסַעֲדָנָא תְּקוֹף לָנָא אֱלָהָא דְיַעֲקֹב

רשי

אזכירה שמך · כלפי הקב"ה אמר המשורר : על עלמות · שם של כלי שיר בדברי הימים : בהמיר ארץ · לעתיד לבא ביום שנאמר הארץ כבגד תבלה ראו בני קרח נס שנעשה להם שנבלעו כל סביבותם והם עמדו באויר ואמרו לישראל ברוח הקדש שדוגמת הנס הזה יהא עשוי להם לעתיד : יחמרו מימיו · ירגשו רפש ומומר וטיט כמשפטם ומנחם חברו כמו מעיתמרמרו רגרזוכיר"ונט בלעז: ירעשו הרים בגאותו · של הב"ה הנזכר בראש המזמור : נהר פלגיו · שותרוי"שסייל"ש בלע"ז נהר גן עדן: לפנות בקר · לקץ הגאולה : המו גוים · לשון הומה : תמוג · תמס כן פתר מנחם וכן נמוגו כל יושבי כנען וכן למוג לב · אבל דונש פתר אותם לשון הנעה וכן ההמון נמוג וילך והלום וכן כלם : אשר שם שמות · אשר שם ארצות הגוים שממה : משבית מלחמות · מעלינו : עד קצה הארץ · שכל ארצות הגוים יהיו עמנו בשלו' : קשת · הגוים ישבר : עגלות ישרף באש · רכבי מלחמות האומות : הרפו · עצמכם כל הגוים מלבא עוד על ירושלם: ודעו כי אנכי אלהי' · שאעשה בכם דין: ארום בגוים · אתרומם בנקמתי אשר אעשה בגוים : תקעו

נהר י"א פסו' רישי' וסופי' נו"ן

אבן עזרא

אזכירה · יש אומרים לנוכח דוד כי בעבור בניו שהיו שרים יעמוד זכר שמו ודור אל דור יספר הוד דוד ויש אומרים כי שמך לנוכח השם הנכבד כי המשורר יודה השם על גדולת דוד וזרעו : למנצח לבני קרח על עלמות · שם פיוט יש אומרים כי מזרע בני קרח היה זה המשורר בימי חזקיהו בשוב סנחריב אחור והנכון בעיני כי ידבר על ירושלם על המלחמו': אלהים · הטעם אם תבוא עלינו צרה מחויב הוא עזרנו : על · בעבור היות מקו' גבהו' השמש מתנועע ממעלה אל מעלה וממזל אל מזל על כן אמרו בעלי התולדת כי יבוא זמן שתשוב היבשה ים והים יבשה ואחרי כן אמרו כי הטעם אילו היה כן אע"פי שלא יהיה כי השם שם גבול למי' בל ישובון לכסות הארץ : יהמו · טעם בהמו' הים יתעכרו מימיו כמו חומר גם ההרים ירעשו בעבור רוחות שהם תחת הארץ והשם יוציאם : בגאותו סלה · באמת כאשר פירשתיו : נהר · הטעם אם יאמרו מימיהם נהר ירושלם שהיה גיחון : פלגיו ישמחו · כל יושבי עיר אלהים שהוא קדוש משכני עליון : אלהים · ואם ההרים ימוטו הר ציון לא ימוטו טעם לפנות בקר בעת המיות הים או כל יום : המו · יתכן כל שהזכיר שהוא דרך משל על האויבים כדרך אזי המים שטפונו או טעמו או הים יהמה וההרים ימוטו בגאו' השם אף כן הגוים על כן המו גם מטו : תמוג · הטעם הפך תולדתה שהיא יבשה מאד : יי' · אז יראו העמים כי השם עמנו כי לא כמוס כמוהם : לכו · יאמרו אלה לאלה ושמות כמו שממות והטעם ארצות הממלכות בעת תמוטינה : משבית · מירושל' אולי ברוח הקדש על דבר גוג : ישרף באש · הטעם באפו והעגלו' שיביאו בהם כלי הנשק או מזון הנלחמים : הרפו · דברי השם שאמר לאומות העול' טרם שבור קשתם : יי' צבאות · ואין פחד ממלחמות אחרי כן כי נשבתו : למנצח

מ"ע ספורנו ז"ל

אזכירה שמך בטוב פעלתך: על כן עמים יהודוך בהתגלה מלכותך :

זה המזמור נאמר על מלחמת גוג ומגוג · אמר הנה :

אלהים לנו · הוא לנו למחסה ועזרה בצרות נמצא מאד · גם בצרו' שאנחנו ברום בחירתנו נמצא אתה מאד יותר מן הרגיל במקרה או בטבע : על כן לא נירא · ברחותנו השגחת ה' עלינו כל כך המורה כי חפץ בנו ולא יחפוץ השחיתנו לא נירא : בהמיר ארץ · בזמן שהאל ישנה את את כל יושבי הארץ להיות באופן אחר : ובמוט הרים · ובזמן שינאו מלכי ארץ ממקומם : בלב ימים · להיות בתוך חיל גוג ומגוג · כי אמנם: יהמו יחמרו · מפיו פיפי אותו לב ימים שהזכרתי שהוא חיל גוג ומגוג יהמו : ברעש · יחמרו ימלאו חומר וטיט שילכו כלם · וכן : ירעשו הרים · מלכי האומות עע"א : בגאותו · בראות מעלת אלהינו כנז' באמרו ובא ה' אלהים כל קדושים עמך : נהר פלגיו ישמחו עיר אלהים · והוא יהיה נהר אשר פלגיו ישמחו עיר אלהים שהיא ציון · וזה הנהר הוא: קדוש משכני עליון · שהיא בית המקדש אשר משם תצא תורה לבתי מדרשות שהם פלגיו : בל תמוט · באמרו ויצא חצי העיר בגולה ויתר העם לא יכרת מן העיר: יעזרה אלהים לפנות בקר : כשיתחיל לבא' חסן גוג ומגוג וזה כאשר : המו גוים מטו ממלכות · באמרו אשתוללו אבירי לב וכו' · וכאשר כבר נתן : בקולו · שאל יתברך להומם ולאבדם וכזה : תמוג ארץ · באמרו שמק בשרו והוא עומד על רגליו ואז יאמרו : ה' צבאות עמנו · שהוא : אלהי יעקב · אשר זרעו בלבד ישאר בסוף כל הרמות עע"א : לכו חזו · אתם ישראל הנשארים ראו אז שכבר: שם שמות בארץ · שממות והרבנות באבדן מלכיהם ואומותם במלחמת גוג ומגוג ומפלתו · ובזה משבית מלחמו' : הרפו · ויאמר יעזוב רשע דרכו ואיש און מחשבותיו : ודעו · בינו זאת בהתבוננו אל נכון ובזה: ה' צבאות יהי עמנו · ויהיה משגב לנו · לעולם כי יהיה אלהי יעקב לבדו : סלה

מסרה

מ"ו אלהים כ"ט ר"ף וסי' צמס' במס' רבתא בערך אלה : נהר פלגיו חד מן י"א פסוקים רישיה וסופיהון נו"ן וסי' נגע צרעת כי תהיה באדם · נחנו נעבור · נביא מקרבך מאחיך · נודו מתוך בבל נהר פלגיו · נחית כצאן עמך · נגד אבותם עשה פלא · נפת תטפנה · נפתי משכבי · נר אלהים · נשקי קשת מימינים בד"ה : שמות ג' וסי' ביחזקאל סי' ל"ו :

אבן יחייא

וגיל כי אף שלא יגיעו למעלת ישראל ויהיו משועבדיהם יגילו וישמחו במעט ההשגה ההיא : תחת אבותיך ונומר הם דברי המשורר למשיח אשר הגיע שיו המלכ' מידושה מאבותיו להבטיחו תחת אבותיך המלכים יהיו בניך גם המה מלכים כי תשיתמו לשרים בכל הארץ ולא תפסק המלוכה מהם : אזכירה וגו' רוצה לומר בשיר ידידות שלא אני מזכיר שמך שם טוב בכל דור ודור אשר יראוהו · ועל כן על השם טוב הלז עמים יהודוך לעולם ועד · כי מטבע האנשים להודות שלימות השלמים :

מו למנצח לבני קרח על עלמות וגו' כוונת המזמו' הלז ספר ישועת ישרא' לעתי' לבוא במלחמת גוג ומגוג: אלהים לנו וגו' ר"ל האלהים שהוא לנו בעת מחסה להצילנו מאויבינו · ועוז לעזרנו לכלותם מעל פני האדמה · הוא יהיה עזרה לישראל בצרות וחבלי משיח ובמלחמת גוג ומגוג להצילם מידם · ויהיה כמצא מאד עמהם ותמיד לעוזרם להרוג בה' ולנצחם · כי יהיה צריך ממנו עזר גדול ומאודיי ותמידיי לדבר הלז בהיות כנגדיי לטבע שהמעט קט ינצח המרובה נחזק: על כן וגו' ר"ל להיות כי בצרות הגדולות ההם אלהים לנו עזרה וכמצא מאד על כן לא נירא אז בהמיר ארץ אדוניה · כי עד שם היתה משועבדת לאומות העולם · ואז תשתעבד לאומה ישראלית ולהיות כי לבוא מן ההפך אל ההפך מבלתי אמצעי הוא דבר קשה על כן בתמורה ההיא יתחדשו מלחמות גדולות וצרות רבות ורעות · וזהו אומרו ובמוט הרים בלב ימים אשר מההתמוטטות ההוא יהמו מימיו ויחמרו כי ברוב המייתם יגרשו רפש וטיט וחומר · והוא משל להתמוטטות והשברון למלכי הארצות הנמשלים להרים בלב ימים : נהר פלגיו וגו' כאשר דימה הפסד האומות להמיית המים · כן דימה ישועת ישראל למנוחתם · באומרו כהר היוצא מעדן פלגיו השאננים ושקטים ישמחו עיר אלהים שהיא ירושלם אשר היא קדוש ומשכני עליון · שאין קדוש ממנה בכל משכנותיו : אלהים בקרבה וגו' אחרי פרשו הפסד הגוים ותשועת ישראל בדרך משל · בא לפרש הנמשל באומרו כנגד ישועת ישראל אלהים בקרבה מעיר הקדש · ולכן בל תמוט · ויעזרה אלהים מגוג ומגוג לפנות בקר · הנה עת הצרה תקרא ערב ועת הישועה תקרא בקר · ור"ל כי אלהים יעזרה כשיתחיל להיות פונה ולבוא עת ישועתה : וכנגד הפסד האומות אמר המו גוים ועשו המיה גדולה בהתקבצם לבוא על ירושלם ומטו הממלכות ההם כי מתו כלם ונפסדו וזה בעזרת הא' אשר נתן עליהם בקולו להומם ולאבד' ותמוג ארץ כי נמגו ונמסו כמים ולא נותר מהם עד אחד : ה' צבאות וגו' מה שהקול ההוא לא עשה פגע בעם ה' להיות כי ה' צבאות עמנו · ואף כי כפי מזלם היה ראוי להם הנצחון · ה' שהוא מלך הצבאות מהגלגלים משדד מערכותם ומשברם · וזה לא לזכותנו כי אם לזכות האבות כי הוא משגב לנו להיותו אלהי יעקב בעולם האלהי והסלה והנצחי כי דמות דיוקנו תמיד בכסא כבודו : לכו חזו וגומר יהיו דברי הא' אל לאומות הנשארות לכו חזו מפעלות ה' אשר שם שמות בארץ · כי כל אלה הבהלות והמיות ומלחמות

תורת החסד תהילת ה'

אזכירה שמך וגו' יר' אזכיר' שמך מרע"ה בכל דור ודור באומרי תורה צוה לנו משה מורשה קהלת יעקב ועל כן עמים יהודוך לעולם ועד כי יאמרו משה אמת ותורתו אמת · או יר' באומרו כל כבודה וגו' לומ' היקרה והנכבדת אשר היא בת מלך כלו' ממשפח' מיוחס' היא טוב יותר ממי שהיא עשירה והביאה עמה דברים רבים מרוקמים והבתולות אחריה רעותיה ביחס מובאות לך על זה הדרך ויקרה מזה כי תחת אבותיך יהיו בניך כי מן הזהב ומן האם יהיו הם מיוחסים ועל כן תשיתמו לשרים בכל הארץ : או יר' באו' אבותיך ולא אמ' אביך לומר כשם שאבותיך היו רבים והם אביך ואבי אבי אביך עד אברהם אע"ה כן יהיו בניך רבים ועל כן תוכל לשים אותם שרים בכל הארץ · או יר' בכל הארץ במקומות גדולי הערוך ובמקומות אשר לא יהיו כ"כ גדולי הערך כי מאז כן היו אבותיך מהם גדול הערך ומהם למטה ממנו וכו' · או יר' ומה שאני אומר תחת אבותיך יהיו בניך לא יהיה זה לך לפחיתותך אם שלא תהיה כחשב אתה למאומה בעיניהם או לפי שתמות ח"ו בקוצר שנים ויקומו בניך תחתיך או ח"ו שיקראו לבניך בשמך ח"ו כשם שנוהגין לקרא לבן הכשא' בבטן אמו בשם אביו הנפטר רק כי בהיותך שר וגדול השיתמו אתה בעצמך לשרים בכל הארץ · או יר' לשרים לבד תשימם ואתה תהיה למלך עליהם · או יר' באומ' כל כבודה בת מלך פנימה כלו' הנה אם תשתדל לקחת לך אשה ממשפחתך תמשך לך טובה אחת גדולת הערך והיא כי מדרך העולם הוא כי אם האדם לוקח לו אשה ממשפחה אחרת הנה אז יהיו רוב בניו דומים אליה או אל אחיה ולא די זה אלא שגם בשמות יקחו חלקם וכמו שנהיה הדבר בבני משה ע"ה מה שאין כן אם תקח את בת אחותך כי אז הבן אשר יולד לך הוא דומ' אליך אחרי שאתה אחי אמו וימצא א"כ כי תחת אבותיך יהיו בניך אחרי שאתה בעצמך אחת אביך ובכך הוא כמוך הרי שבנך הוא ממש בן אביך וכל הבנים יהיו כן על זה הדרך מה שאין כן במי שנושא אשה ממשפחה אחרת כי הבן הה' הוא דומה למשפח' אביו והבן האחר למשפחת אמו והוא לומ' אזכירה שמך בכל דור ודור וכפי פירושי זה יוטעם ג"כ אומ' תשיתמו לשרי' בכל הארץ שיר' בזה אחריות' כלם ממשפחתך תוכל לשים אות' לשרי' בכל הארץ ולא יקרה לך מה שקר' לבני ירובעל עם אבימלך :

מו למנצח לבני קרח על עלמות שיר המתרג' ע"ה ורבים מהמפרשי' אמרו שמזמור זה אמרו אותו בעת וזמן שקרה לאביו ולהם מה שקרה וה' הצילם וזהו הנלי אומר אלי"ם לנו מחסה ועוז ור"ל כי גם כי מדת הדין היתה אז בעולם כדי לדין את אביהם עכ"ז הם כלולו אז בעת ובעונה ההיא יען כי מן הדין היה כי המה בצדקתם יכללו והמדה ההיא בעצמ' הצילה אותם והיתה להם למחסה ועוז והם ב' דברים הא' שלא נגעה אליהם הרעה ולא נשרפו והב' שעמדו כנס כתורן והיה להם עוז מאתו ית' לעמוד שם ולא נטבעו ואומ' עזרה בצרות נמצא מאד יר' פעמים רבות נמצא היותו עזרה בצרות לכל הבוטחים בו ית' · או יר' אל"ים ית' במדת דינו הוא לנו מחסה ועז ועזרה מאד יש לנו עם צרותיו יען כי מי נשוב אל ה' ואל טובו יותר ויותר · או יר' הוא ית' לנו למחסה ולמעוז כדי שהצרות לא יחולו עלינו עם היותו הוא ית' לעולם ועד עזרה בצרות ההוות בעולם אחרי בואנה · או יר' עם היות אמת כי הוא ית' משגיח תמיד על הפרטים אשר על כן הוא לנו עוז ומחסה הנה אם ח"ו יתרגשו בעול' צרות מה הנה אז הוא ית' נמצא לנו יותר ויותר בפרטות מן הפרטיים כדי להשגיח עלינו לטובה ולהצילנו מן הרעות · או יר' באומ' בצרות ע"ד מה שאמר הכתוב משגב לעתות בצרה והכונה על מה שה' ית' מביא את הצרו' בפעמים רבות ואינו מביאן בבת אחת · על כן לא נירא בהמיר ארץ יר' לו יצוייר שהארץ תעקר ממקומ' ותלך אל מקו' אחר לא נירא כלל וכן לא נירא במוט הרים בלב ימי' אחרי ראותנו שהצילנו ה' בהיותנו עומדים בנס יען כי יהמו יחמרו מימיו של הק"בה ויהיו שם חמרים חמרים והחמרים האלו יבללו אותנו בהמיר ארץ את מקומה ובמוט הרים בלב ימים ירעשו אותם ההרי' בגאותו סלה כדי לעשות המלאות להצילנו ואל תתמה על זה כי הנה נהר פלגיו ישמחו עיר אל"ים יהוא מבית המקדש כי בתחלה יהיו מי אפסים ואחרי כן יאמר עליהן כי גאו המים מי שחו נחל אשר לא יעבר וגו' והיה כל נפש חיה אשר ישרוץ אל כל אשר יבא שם נחלים יחיה והיה הדגה רבה מאד וגו' ואו' קדוש משכני עליון יר' גם כי הוא ית' אל"ים חיים קדוש משכני עליון עכ"ז אנו יכולין לומר עיר אל"ים כאילו היא מיוחדת אליו ית' לפי שאל"ים בקרבה כדי שלא תמוט ויעזרה אל"ים לפנות בקר ברן יחד כוכבי בקר ויריעו כל בני אל"ים כי האל ית' חפץ בתפלותיהם של צדיקים ובתפלותיהם של המלאכים ובכן יעזור תמיד את ירושלם עירו כי הוא המקום היותר ראוי אל קבול התפלות: המו גוים וגו' יר' ולו יצוייר שהמו גוים וגו' עכ"ז ה' צבאות שברא את העולם מאין וברא בו את האדם בצלמו וכו' הוא עמנו ומי שהציל את יעקב בהיותו מאבק עם שרו של עשו יהיה הוא ג"כ משגב לנו וכו' : לכו חזו וגו' פסו' זה נאמר ג"כ ברוח הקדש ויר' אם תרצו לראות מפעלות ה' ירחמכותו לכו וראו מפעלותיו אשר שם שמות בארץ ישראל והפליך את כעסו בעצים ובאבנים ומי שקיים פועלים הלכו בו יקיים אתה ה' לעולם תשב כסאך לדור ודור ויסבית מלחמות כי יבאו על ירושלם וקשת ישבר וקצץ חנית ועגלו' ישרוף באש והוא מה שאמ' הכתוב ובערוביהם אש וגו' הנה את כל זה דברו בני קרח ורצו לומר כי אחרי היות כל זה אמת א"כ טוב הוא להם להיות מבטחם בה' צבאות שיהיה עמהם ושיזכו לכל הדברים הנאמרים וה' ענה להם הרפו ודעו כי אנכי אל"ים ואנכי ה' וירוצו וגו' ויר' הרפו מעלת אבותיכם ודעו כי אנכי אל"ים ארום בגוים ארום בארץ להעיר אליה וכהר פלגיו של אל"ים ישמחו עיר אל"ים אשר על כן טוב גדול עשיתם לעצמיכם במה שלא הבעתם אל אביכם ולא הלכתם אחרי עצתו והם השיבו ה' צבאות עמנו וכו' : למנצח

מנחת ערב

נקראו' בני מלכים אף שאין חשיבותן ניכרת אלא לזמנו וז"ש בנות מלכי' וגו' שאז יהיה ביקירותיך וגו' · וכמ"ע בשלשה דברים נאמר המזמור הזה בנינוח במשכיל בשיר כנגד שלשה בני קרח והפני שהם שלשה נאמר בשלשה ידידות אמר הקב"ה כל אחד ואחד מהם ידידות הם לפני מכין אתה יודע שהיה משה ואהרן וכל הגדולי' באין לשמוע שירתן של בני קרח שנ' למנצח לבני קרח משמיע ידידות של הקב"ה לכך נאמר שיר ידידות ותלמידיהם לומר שירה להקב"ה שנ' וכל בניך למודי ה' : רחש לבי דבר טוב להודיעך שלא יכלו להתודות בפיהם אלא כיון שרחש לבם בתשובה קבלה הקב"ה שהיו רואין שאול פתוחה מכאן ואש מכאן ולא היו יכולין להתודות בפיהם לכך · רחש לבי וכי לא היו שלשה ולמה אמר רחש לבי אלא ללמדך מה בכיון זה כלבו כיון זה כלבו ושלשתן היו שוין בלב אחד · תחת אבותיך יהיו בניך א"ר א"ח ב"ר יוסי עתיד כל א' וא' מישראל להיות לו בנים כיוצאי מצרים שנ' תחת אבותיך יהיו בניך וכמה היו אבותינו כשיצאו ממצרים ששים רבוא · א"ר אבהו ואל תתמה שהרי תרנגולתא ברא ביומא רבא ילדה תרי ביעי וביומא זוטא חדא הה"ד כי כימי העץ ימי עמי :

על עלמות שיר אז"ל שהיו בני קרח אומרי' שירה על טבעו בארץ שעריה שאמרו מי שיעלה לתהות

יַעֲקֹב סֶלָה׃ מז לַמְנַצֵּחַ א
לִבְנֵי־קֹרַח מִזְמוֹר׃ כָּל־הָעַמִּים תִּקְעוּ־
כָף הָרִיעוּ לֵאלֹהִים בְּקוֹל רִנָּה׃
כִּי־יְהוָה עֶלְיוֹן נוֹרָא מֶלֶךְ גָּדוֹל עַל־
כָּל־הָאָרֶץ׃ יַדְבֵּר עַמִּים תַּחְתֵּינוּ
וּלְאֻמִּים תַּחַת רַגְלֵינוּ׃ יִבְחַר־לָנוּ ה
אֶת־נַחֲלָתֵנוּ אֶת גְּאוֹן יַעֲקֹב אֲשֶׁר־
אָהֵב סֶלָה׃ עָלָה אֱלֹהִים בִּתְרוּעָה
יְהוָה בְּקוֹל שׁוֹפָר׃ זַמְּרוּ אֱלֹהִים
זַמֵּרוּ זַמְּרוּ לְמַלְכֵּנוּ זַמֵּרוּ׃ כִּי מֶלֶךְ
כָּל־הָאָרֶץ אֱלֹהִים זַמְּרוּ מַשְׂכִּיל׃
מָלַךְ אֱלֹהִים עַל־גּוֹיִם אֱלֹהִים יָשַׁב
עַל־כִּסֵּא קָדְשׁוֹ׃ נְדִיבֵי עַמִּים י
נֶאֱסָפוּ עַם אֱלֹהֵי אַבְרָהָם כִּי לֵאלֹהִים
מָגִנֵּי־אֶרֶץ מְאֹד נַעֲלָה׃ מח
שִׁיר מִזְמוֹר לִבְנֵי־קֹרַח׃
א גָּדוֹל יְהוָה וּמְהֻלָּל מְאֹד בְּעִיר
אֱלֹהֵינוּ הַר־קָדְשׁוֹ׃ יְפֵה נוֹף מְשׂוֹשׂ
כָּל־הָאָרֶץ הַר־צִיּוֹן יַרְכְּתֵי צָפוֹן קִרְיַת
מֶלֶךְ רָב׃ אֱלֹהִים בְּאַרְמְנוֹתֶיהָ
נוֹדַע

דְיַעֲקֹב לְעָלְמִין׃ לְשַׁבְחָא עַל יְדֵיהוֹן
דִבְנֵי קֹרַח תּוּשְׁבַּחְתָּא׃ כָּל עַמַּיָא
תְּקַעוּ יְדָא בְּחֶדְוָא יַבָּבוּ קֳדָם יְיָ בְּקַל
תּוּשְׁבַּחְתָּא׃ אֲרוּם יְיָ עִילָאָה דְחִילָא
מְלִיךְ רַב עַל כָּל אַרְעָא׃ יִקְטַל עַמַּיָא
בְּמוֹתָנָא חִלוּפָנָא וְאוּמַיָא יִכְבּוֹשׁ
תְּחוֹת רִיגְלָנָא׃ יִרְעֵי לָנָא לְמֵירַת יַת
אַחֲסַנְתָּא יַת בֵּית מַקְדְּשָׁא דְיַעֲקֹב
דִרְחִים לְעָלְמִין׃ יִתְעַלֵּי יְיָ בְּיַבָּבָא יְיָ
בְּקַל שׁוֹפָרָא׃ שַׁבְּחוּ קֳדָם יְיָ שַׁבְּחוּ
שַׁבְּחוּ לְמַלְכָּנָא שַׁבְּחוּ׃ אֲרוּם מְלִיךְ
כָּל יָתְבֵי אַרְעָא יְיָ שַׁבְּחוּ קֳדָמוֹי
בְּשִׂכְלָא טָבָא׃ מְלִיךְ יְיָ עַל עַמַּיָא
יְיָ יָתִיב עַל כּוּרְסֵיהּ דְקוּדְשֵׁיהּ׃ רַבְּנֵי
עַמְמַיָא אִתְכַּנְשׁוּ עַמְמַיָא דִי מְהֵימְנִין
לֵאלָהָא דְאַבְרָהָם אֲרוּם קֳדָם יְיָ
תְּרִיסֵי אַרְעָא לַחֲדָא אִתְעַלָּא׃
שִׁירְתָא וְתוּשְׁבַּחְתָּא עַל יְדֵיהוֹן דִבְנֵי
קֹרַח׃ רַב יְיָ וּמְשַׁבַּח לַחֲדָא בִּירוּשְׁלֶם
קַרְתָּא דֶאֱלָהָנָא וּבְטוּר בֵּית
מַקְדְּשֵׁיהּ׃ שַׁפִּיר הֵיךְ חַתְנָא חֶדְוַת
כָּל יָתְבֵי אַרְעָא טוּרָא דְצִיּוֹן שִׁידָא דְצִפּוּנָא קִרְיְתָא דְמַלְכָּא רַבָּא׃ יְיָ בְּבִירָנְיָתְהָא
אִתְיְדַע

רשי

תקעו כף · התערבו יחד זה עם זה להריע לאלהים בקול רנה: ידבר עמים תחתינו · יתן דבר באומות תחת נפשינו להיות המחו מתקררת בהם ואנו נצולים כענין שנא' ונתתי כפרך מצרים וגו' ומנחם חבר ידבר לשון הנהגה: יבחר לנו וגו' · ויחזירנו לתוכה ואז יתעלה בתרועה וקול שופר שנתקע לפניו בשיר על עולות וזבחי שלמים ונאמר זמרו אלהים וגו': מלך אלהים על גוים · כך יאמרו הכל: ישב על כסא קדשו · עכשיו הכסא שלם והגדולה נכרת ויגידו כי נאספו לעירו נדיבי עמים שהתנדבו עצמם לטבח ולהרג על קדושת שמו: עם אלהי אברהם · שהיה נדיב לב הראשון תחלה לגרים עתה נודה כי לאלהים מגיני ארץ היכולת בידו להיות להגן על כל הבוטחים בו: בעיר אלהינו · לעתיד לבא כשיבנה את עירו יהי בשבילה גדול ומהולל. יפה נוף · עיר שהוא נוף יפה לשון נוף של אילן ד"א כלת של יופי שכן קורין בכרכי הים לכלה נינפי ומנחם חברו כמו שלשת הנפת קוטר"יאה בלע"ז אבל דונש פתר אותו לשון נוף של אילן ונקרא הר ציון יפה נוף כי הוא הר הזיתים: משוש כל הארץ · ומה הוא משושה ירכתי צפון אנגל"אש בלע"ז ירך המזב' צפונה ששם שוחטין חטאות ואשמו' ומי שהיה עצב על עביר' שבידו מביא חטאתו ואשמו ומתכפר לו והוא יוצא משם שמח ועל ידי הקרבנות טוב באה לכל העולם: נודע

אבן עזרא

למנצח לבני קרח · זה המזמור לימות המשיח ורבי משה אמר כי בבבל נאמר ויש אומרים כי בימי דוד בהעלותם הארון והעד עלה אלהי' בתרועה ואיננו נכון בעבור יבחר לנו את נחלתנו והמפרש זה הפיב זה רמז להר המוריה כי לא נדע כאשר נאמר זה המזמור: כל · אם על ימי דוד יהיו כל העמים שהיו תחת יד, דוד ואם על ימי המשיח כמשמעו והוא הנכון: כי · זה הוא קול הרנה הכרוז כמו ותעבור הרנה: ידבר · ינהג כעדר בתוך הדברו והטע' הוא מלך על כל הארץ והנה הכל בידו: יבחר · אם בבבל או על ימי המשיח ישוב ישראל אל נחלתם: עלה · על ארון שנגנז שיעלה ויראה ואחרים אמרו הטעם כי השם ישים העמים תחתינו ועת שנריע עליהם בחצוצרות וקול שופר השם יעלה ממנו על כן קראו עליון: זמרו · הטעם זמרו השם שהוא נודע במעשיו בשקול דעת הלב ולמלכנו שנודע לנו לבדנו בשכון כבודו עמנו: כי · בעבור שהזכיר למלכנו אמרו כי מלך על כל הארץ: זמרו · זה כל משכיל: מלך · פעמים רבות בדורות שעברו הראה השם מלכותו כאשר עשה משפט ונקמ' ברשעי' · וזה טעם ישב על כסא קדשו או ככה יאמר בדור המשיח על כן יאספו: נדיבי · הנכבדים מעמי' וטעם אלהי אברהם להיות עם לאלהי אברהם והזכירו בעבור הנפש שעשה בחרן וקר' בכל מקום בשם יי': מגיני ארץ · הם המלכים כמו ליי' מגיננו אז יהי' השם לעיני הכל מאד נעלה: שיר מזמור · לא יכולני להפריש בין שיר מזמור למזמור שיר כמו מקור החכמים מחכמים לור: גדול יי' ומהולל מאד · גדו' זה המזמור להזכיר שבח ירושלם: יפה נוף · ממוז שלשה הנפת על משקל אשר זורה ברחת ולהיותו סעיף או מתנופה אין לו טעם: הר ציון · בצפון ירושלם: מלך רב · גדול כמו על כל רב ביתו והוא דוד קרית חנה דוד: אלהים · הטעם אף על פי שיש לו ארמונות רבות השם הוא משגבה וכבר נודע זה בגבורות שהראה: כי

מ"ז את ג' פתחין וטעם וסימן את גאון יעקב אשר אהב · בהצותו את ארם נהרים · כי את אשר יאהב יי' יוכיח · וכל את הבא במקף דכוו' פתחין במ"א קמץ וסימן את כל גבוה יראה · על גוים ב' וסימ' איך נפלת משמים הלל · מלך אלהים על גוים · כי לאלהים ג' וסימ' ויעזרו עליהם וינתנו · ויאמר הקשיבו כל יהודה · נדיבי עמים נאספו · מ"ח גדול כלהון מ"ל במ"ג חס' בליש' וסימ' לא תכירו פנים · ובמרא גדול ובאתות ובמפתים · כי גדול מעל שמים :

תורת חסד   תהילת ה'

מז למנצח לבני קרח מזמור כל העמים וגו' אין ספק כי כל המפרשי' הודו היות המזמור הלזה בנוי על זמן טובותם של ישרא' ולהיות אמת כי בני קרח ראו בעין שכלם כי מצד היות הא' שלם יבא לראו' בטובת בחיריו כמו שבארתי במזמור הקודם על כן ביארו ענין זה באמרו כל העמים תקעו כף והריעו לאל"ים בקול רנה כי מצד ראותכם היות הא' ית' דן את הרשעים ראוי שתזמרו ותרננו לו בקול רנה ודעו לכם כי גם שה' עליון נורא עכ"ז הוא מלך גדול על כל הארץ ומשגיח בפרטי פרטיה: יבחר לנו את נחלתינו וגו' ור' ועוד פרטי פרטים יעשה עמנו כי יבחר לנו את נחלתינו ויתן לכל א' וא' חלקו בארץ · עלה אל"ים מצאתי כתוב בשם מהרי"ט ז"ל כי זהו מה שלא היה עמוד הענן נוסע עד שיאמר משה קומה ה' וכו' ע"כד או יר' ועם אותה התרועה שאני אומ' לכם שתריעו לאל"ים באומרי הריעו לאל"ים בקול זמרה עלה אל"ים וגו': זמרו אל"ים וגו' יר' זמרו כל העמים לאל"ים בבחינת היותו אל"ים על כל הארץ ועוד כי הוא מלכנו והמלך אשר יהי' לנו לא יעשה דבר כי אם ברצונו: כי מלך וגו' יר' אם הוא מלך כל הארץ הוא בבחינת היותו אל"ים לא בבחינת היותו מלך לבד ועל זה זמרו מזמור א' והוא אומר זמרו משכיל: מלך אל"ים וגו' יר' הנה אל"ים ישב כביכול על כסא קדשו בהר ציון ובירושלם במקום שנדיבי עמים נאספו וגו' כי לאל"ים מגיני ארץ והוא משגיח בפרטות בה ובזה מאד נעלה ולא שיהיה הדבר כסברת הכופרים שאומרים כי מצד רוממותו ית' איננו משגיח בשפלים :

מח שיר מזמור לבני קרח גדול ה' וגו' יר' בהיות שכינתו ית' בעירו בפרטות אז יאמר בפי כל כי גדול ה' ומהולל מאד אל"ים בארמנותיה נודע למשגב יר' כשהא' ית' הוא בארמנותיה אז נודע למשגב בכל העמים כי מתמציתה של א"י יהיו נזונים יושבי החוצות :
בי

אבן יחייא

ומלחמות לא באו במקרה ומפלת המערכת רק ממני ומאתי היתה זאת · ואנכי הוא המשבית מלחמות עד קצה הארץ כי לא יהיו עוד בעולם וכאומרו הכתוב ולא ישא גוי אל גוי חרב ולא ילמדו עוד מלחמה · וקשת ישבר וקצץ חנית ועגלות הכלי זיין ישרוף באש · ולכן הרפו ממעשיכם הקדומים וממחשבתכם הקדומה ודעו כי אנכי אלהים וממלתי ואני ארפא ואין מידי מציל · ודעו גם כן כי ארום בגוים ארום בארץ לעולם ועד כי אז יהפוך אל עמים שפה ברורה לקרוא כלם בשם ה' ולעובדו שכם אחד : ה' צבאות וגומר להיות כי אמר שאז גם האומות יהיו עבדי ה' לכן בא לבאר כי לא יהיה השגחתו שוה עם השגת ישראל · להיות כי ה' צבאות יהיה עמנו תמיד בדבקות ולא לפרקים כאשר יהיה עם האומות · וזה להיותו משגב לנו מימי קדם להיותו אלהי יעקב בעולם הסלה כאשר פירשנו :

מז למנצח לבני קרח וגו' כונת המזמור הלז היא להודיענו דברי ישראל אז בימות המשיח עם האומות הנשארות אחרי השקט והמנוחה ממלחמות גוג ומגוג: כל העמים וגו' רוצה לומר או כל העמים תקעו כף אל כף כמשפט השמחים המנגנים בכלי ובפה ובכף והוא מענין ימחאו כף ביד · והריעו לאלהים בפה בקול רנה מענין רננו צדיקים בה': כי ה' וגומר ר"ל והסיבה אשר תרננו אליו היא להכתירו בכתרו המשולש מקדום שהוא הגדול והגבור והנורא · וכנגד נורא אמר כי ה' עליון נורא כי לעליונתו ולפשיטותו הוא מאד נורא · וכנגד גדול אמר מלך גדול על כל הארץ כי אין מי שיעשה כפעולותיו וכפלאותיו · וכנגד גבור אמר' ידבר עמים וגו' שהוא מלשון ותדבר את כל זרע המלוכ' וכתרגומו יקטל עממיא במותנא חילופנא' כי הנה האל יתבר' הרשע לנבראיו שהשלם מחבירו יכבוש בו ולכן הצומח יכבוש בדומם ויניקהו · והחי יכבוש בצומח ויאכלהו · והמדבר יכבוש בחי וירכיבהו ויאכלהו · ולכן הוא מותר להצלת האלהי מהמין ישראלי שיהורנו המדברים · וזהו אומרו הכתוב משגיא לגוים ויאבדם ואבדת גוים נשמו נכותם אמרתי אך תלאי תקחי מוסר וזהו סוד מכות פרעה ולמה היה מחזק ה' את לבו כי למען יקחו ישראל מוסר ויראו מפני ה' אלהים הוא מותר להכות האומות ולאבדם וזהו אומרו ידבר עמים ויהרגם תחתנו ובמקומנו · ונגבורתו ישים לאומים והם השרים שבהם תחת רגלינו שיהיו משועבדינו : יבחר לנו וגומר הנה מתנות השלש יתברך לאברהם אהובו היו שלשה · מתנת האלהות שיהיה הוא ה' אלוהו וזרע ישראל עמו · ומתנת ארץ ישראל ומתנת הזרע · ושלשתם אבדו בחורבן הבית כי נטשם ה' · ונתשם מעל אדמתם · וזרעם היו לשוה בכל קצות הארץ · ובימי משיחנו ישיב ה' את שבותנו משלשתם : וכנגד מתנת האלהות אמר יבחר לנו לעם · וכנגד מתנת הארץ אמר יבחר את נחלתנו שהיא ארץ הצבי · וכנגד מתנת הזרע אמר יבחר את גאון אשר אהב סלה · שרוצה לומר כי לאהבת ה' את יעקב חקק דיוקנו בכסאו · והוא הגאון יעקב · כי גאות ושררה היא לעבד כשרבונו יתגדל בשמו ובתארו וזהו אומרו אשר אהב בעולם הסלה : עלה אלהים וגו' להיות כי לעיל אמר שבעתיד ירננו לאל בתקיעת כף אל כף וכאומרו כל העמים תקעו כף וירננו לו בפה וכאומרו בקול רנה · אומר עתה שגם כן ירננו אליו בכלי והוא אומרו שאז יתעלה אלהים בתרועה והוא מדת הדין · וה' והוא מדת רחמי' בקול שופר · ועלה והוא עובר במקום עתיד : זמרו ונגומר הזכיר חמש זמירות להיות כי ראוי לזמר להם על חמש נבראים חיים שברא בעולמו · והם הבעלי חיים · והמין האיכותי · והמין ישראלי · והגלגלים והמלאכים · ולהיות כי הבעלי חיים והמין איכותי הם כמעט שוים כי סופם לעפר לכן שם יחד באומרו זמרו אלהים זמרו כנגד הבעלי חיים · זמרו כנגד האיכותיים · ולהיות כי המין איכותי והגלגלים הם כמעט שוים כי שניהם גוף וסופם לעולם הבא · לכן שם יחד באומרו זמרו למלכנו זמרו · ולא קראו עליהם אלוה להיותו שם כולל רק מלך להיותו שם פרטי כי הוא מלכם ומנהיגם · וכנגד המלאכים הפשטים המשכילים אמר זמרו למשכיל המשכילים כי מלך כל הארץ שהיא כי הנה אחריה' אין מדרגה יותר עליונה ואם הוא מלך עליה' · יפול באמת עליו שם היותו מלך כל הארץ להיותו אדוני האדונים ואלהי האלהים : מלך אלהים וגו' ר"ל והזמרה תהיה לאמר מלך אלהים על גוים שהם שאר האומות · ואלהים ישב על כסא קדשו הקדומה למלוך על ישראל עמו · כי לא יהיו יש' והאומות שוים בעבודת ה' · כי האומות יהיו כעבדים וישראל כבנים · וזהו אומרו כנגד אלהים ישב על כסא קדשו · נדיבי עמים והם בני ישראל נאספו לעבוד עבודת בוראם · אשר הם עם אלהי אברהם אשר היה הראשון בעולמו לקרוא שמו ושכל מן העכומים הנופכי' לבלי חק על עבודתו · וכנגד אומרו מלך אלהים על גוים אמר כי יהיה מאד נעלה כאשר לאלהים יהיה מגיני ארץ שהם מלכי שאר האומות שיקחו תחת כל כנפיו וכמו הנו קלון מגיניה כי הם מגיני האל' להיות מגינים שלא יבלעו חיים איש את רעהו :

מח שיר מזמור לבני קרח וגו' כונת המזמור הלז להודיע שבימות המשיח אף כי יהיה ה' אחד ושמו אחד בכל העולם כי הכל יודוהו · הנה עקר שכינתו יהי' בירושלם עיר הקדש כשנים קדמוניות: גדול ה' וגו' ר"ל כי כאשר אמרנו יהיה ה' ביום ההוא גדול בכל העולם ומהלל · ובעיר אלהינו מימי קדם שהוא הר קדשו הר המוריה · שם יהיה אז גדול ומהולל מאדי ובמדרג' יותר גדולה מבשאר הארצות · וזה יען כי שם יראה מגדולתו ושכינתו יותר כפלים מאשר יראה בשארית העולם · ועמו יש' להיותם יותר משכילי' ומעולים מזולתם יהללוהו במדרגה יותר גדולה מאשר יהללו הם · יפה נוף וגו' ר"ל להיות כי ההר ההוא משובח ונכל התושבחות שהוא יפה נוף ר"ל אקלים · כי העולם נחלק לז' נופ' הנקראים בערבי אקלמי' ור"ל מחוזות · והוא היפה שבכלם ויפי פריו יוכיח · והוא משוש כל הארץ כי זולת יופיו אוירו זך ומחכם ליושביו ומעמידם על קו הבריאות והחולים הבאים אליו מחוץ ישישו וישמחו באור ההוא המרפאם : והוא הר ציון · כנזר מן הציבי לך ציונים כי אינו כמו ההרים הגבוהים והמעוותים דק הר ישר כמו מצבה ומתוקן בכל עניניו · ושמו מורה על מהותו · והוא לירכתי צפון כי ירושלם היא בטבור הארץ ולכן היא סוף לארבע רוחותיו · ומפני שהישוב הוא לצד צפון לכן יחס אליה הרוח ההוא ולא זולתו · ובטבע המאוחד הוא שלם המוחזקים להיות כי השלימו' הולך בהדרגה · ואם ירושלם היא

מ"ע ספורנו ז"ל

סלה · כאופן רם מאד נעלה :

בזה המזמור אומר לאומות הנשארות אחר מלחמות גוג ומגוג שראוי להם לשמוח בכל אלה · אמר :

כל העמים תקעו כף · לשמחה : כי ה' עליון נורא · כי גם בלא זה הוא עליון בגדולה על כל כשנא והוא נורא בהיותו יכול לגמול ולענוש : מלך גדול על כל הארץ · וראוי לשמוח שמחה הוא מלך גדול על כל הארץ · כודע למלך אפילו בין הגוים : ידבר עמים · ועם זה ינהיג גם את א"ה : תחתנו · בממשלות ממשלתנו כי נודיעם ונורא אותם דרך האמת כאמרו ואתם כהני ה' תקראו : תחת רגלינו · שנשפוט אותם במישור ואין להם שום היזק בזה כי לא נגרש מארצותם אבל : יבחר לנו את נחלתנו · שהיא א"י שהיא מוכנת ליטוב משאר אומות מע"ה כאמרו ושמתי עלי' אויביכם · את גאון יעקב · בית המקדש שנה כאמרו מקדשי גאון עוזכם : עלה אלהים · כאשר שפט רשעי חיל גוג ומגוג : בתרועה · בתרועת נצחון המלחמה : כ' בעדת רחמים נתעלית : בקול שופר · שתקע לקבוץ גליות כאמרו יתקע בשופר · גדול ובאו האובדים והנדחים לכן אתם שראיתם דרכי טובו ויושרו בדין וברחמים : זמרו לאלהי' · להללו : זמרו לשמחה על : כי מלך על כל הארץ אלהים · שתה וכמו כן : זמרו על שהוא משכיל · ומודיע אמתת גדלו על ידינו לא"ה עמ"ה : מלך אלהים על גוים · שהכניע כל מלכות תחתיו מכל מקום: אלהים ישב על כסא קדשו · בשרה שכינתו בכסא כבוד מקום מקדשנו : נדיבי עמים · היותר נופלי חסדיו שיהיו בכל האומות · נאספו · אל ארץ ה' ואותם הנדיבים הם : עם אלהי אברהם · שהיה איש חסד כמבואר בספור דרכיו · כי לאלהים מגיני ארץ · ובחר באלה הנדיבים כי הם מגיני ארץ להגין על זולתם בגמילות חסדים ובלכתם בדרכי אלהיהם : ובזה מאד נעלה · שהמגיה שם דומים לו בעיון ובמעשה יותר משאר בני אדם :

הנה המזמור הקודם אמר שבא' שהאל יתברך יהיה למלך על כל הארץ בזמן הגאולה מכל מקום לא ישרה שכינת אלא בבית המקדש בקרב ישראל ויבחר להם ארץ ישראל לנחלתם · עתה הורה בזה המזמור שראוי שכל זה יהיה כן : ואמר :

גדול ה' · הנה גדול ה' בכל עת על אופן א' · מכל מקום הוא מהלל : ומאד · יותר ממה שהוא במקום אחר : בעיר אלהינו בירושלם : ובהר קדשו · שהוא הר הבית · ועם זה א' היא : יפה נוף · יפה מכל נוף וגליל בישוב [illegible]

מנחת ערב

[illegible]

ה נוֹדַע לְמִשְׂגָּב׃ כִּי־הִנֵּה הַמְּלָכִים נוֹעֲדוּ
עָבְרוּ יַחְדָּו׃ הֵמָּה רָאוּ כֵּן תָּמָהוּ
נִבְהֲלוּ נֶחְפָּזוּ׃ רְעָדָה אֲחָזָתַם שָׁם
חִיל כַּיּוֹלֵדָה׃ בְּרוּחַ קָדִים תְּשַׁבֵּר
אֳנִיּוֹת תַּרְשִׁישׁ׃ כַּאֲשֶׁר שָׁמַעְנוּ כֵּן
רָאִינוּ בְּעִיר־יְהוָה צְבָאוֹת בְּעִיר
אֱלֹהֵינוּ אֱלֹהִים יְכוֹנְנֶהָ עַד־עוֹלָם
י סֶלָה׃ דִּמִּינוּ אֱלֹהִים חַסְדֶּךָ בְּקֶרֶב
הֵיכָלֶךָ׃ כְּשִׁמְךָ אֱלֹהִים כֵּן תְּהִלָּתְךָ
עַל־קַצְוֵי־אֶרֶץ צֶדֶק מָלְאָה יְמִינֶךָ׃
יִשְׂמַח הַר־צִיּוֹן תָּגֵלְנָה בְּנוֹת יְהוּדָה
לְמַעַן מִשְׁפָּטֶיךָ׃ סֹבּוּ צִיּוֹן וְהַקִּיפוּהָ
סִפְרוּ מִגְדָּלֶיהָ׃ שִׁיתוּ לִבְּכֶם לְחֵילָה
פַּסְּגוּ אַרְמְנוֹתֶיהָ לְמַעַן תְּסַפְּרוּ לְדוֹר
טו אַחֲרוֹן׃ כִּי זֶה אֱלֹהִים אֱלֹהֵינוּ עוֹלָם
וָעֶד הוּא יְנַהֲגֵנוּ עַל־מוּת׃ מט
א לַמְנַצֵּחַ לִבְנֵי־קֹרַח מִזְמוֹר׃ שִׁמְעוּ־
זֹאת כָּל־הָעַמִּים הַאֲזִינוּ כָּל־יֹשְׁבֵי
חָלֶד׃ גַּם־בְּנֵי אָדָם גַּם־בְּנֵי־אִישׁ
יַחַד עָשִׁיר וְאֶבְיוֹן׃ פִּי יְדַבֵּר חָכְמוֹת
והגות

אִתְיְדַע לְתָקוֹף׃ אֲרוּם הָא מַלְכַיָּא
אִתְחַבְּרוּ עֲבָרוּ כַּחֲדָא׃ הִינוּן חֲמוֹן
הֵיכְנָא תְּמָהוּ עַל נִיסַיָּא וּפְרִישָׁתָא
אִתְבְּהִילוּ אוּף עֲרַקוּ׃ זַעְיָא
אֲחַדְתִּינוּן תַּמָּן רְתִיתָא הֵיךְ אִיתְּתָא
יָלְדָה׃ בְּקִידוּם תַּקִּיף כְּאֶשָּׁא דְמִן
קֳדָם יְיָ תִּתְבַּר אִילְפַיָּא דְטַרְסִים׃
יֵימְרוּן בְּנֵי יִשְׂרָאֵל הֵיךְ מַה דִּי שְׁמַעְנָא
הֵיכְנָא חֲמֵינָא בְּקַרְתָּא דַיְיָ צְבָאוֹת
בְּקַרְתָּא דֶאֱלָהָנָא יְיָ יְשַׁכְלְלִינָהּ עַד
עָלְמֵי עָלְמִין׃ אַשְׁוֵינוּ יְיָ טוּבָךְ
בְּמִצִּיעוּת הֵיכְלָךְ׃ הֵיךְ כִּשְׁמָךְ יְיָ
הֵיכְדֵין תּוּשְׁבַּחְתָּךְ עַל סְיָפֵי אַרְעָא
צִדְקָתָךְ מַלְיָא יְמִינָךְ׃ יֶחְדֵי טוּר צִיּוֹן
יְבוּעוּן בְּתוּשְׁבְּחָן כְּנִישְׁתָּא דְבֵית
יְהוּדָה מְטוּל דִּינָךְ׃ אַקִּיפוּ צִיּוֹן יְבוּעוּן
וְחָזְרוּ עֲלָהּ מְנוּ מִגְדְּלָהָא׃ שַׁוּוֹ
לִיבְּכוֹן לְאוּכְלוֹתָהָא רָמַן לְעֵיל
בִּירָנְיָיתָהָא מְטוּל דְּתִשְׁתָּעוּן לְדָר
אוֹחֲרָן׃ אֲרוּם דֵּין יְיָ הוּא אֱלָהָנָא
שְׁכִינְתֵּיהּ בְּגַוָּהּ וּמְדוֹרֵיהּ בִּשְׁמַיָּא
לְעָלְמֵי עָלְמִין הוּא יְדַבְּרִינָנָא בְּיוֹמָא טַלְיוּתָנָא׃ לְשַׁבְחָא עַל יְדֵיהוֹן דִּבְנֵי קֹרַח
תּוּשְׁבַּחְתָּא׃ שְׁמָעוּ אַחֲוָיָתָא דָא כָּל עַמְמַיָּא אֲצִיתוּ כָּל דַּיָּירֵי אַרְעָא׃ אוּף בְּנֵי
אָדָם קַדְמָאָה אוּף בְּנוֹי דְּיַעֲקֹב כַּחֲדָא זַכָּאָה וְחַיָּבָא׃ פּוּמִי יְמַלֵּל חוּכְמְתָא
ורינות

ברוח קדים ב׳ וסי׳ ברוח קדים עזה כל הלילה׳ תשבר אניות׳ ארץ ד׳ בסגול וסימ׳ נמס׳ לעיל בסיפרא סימ׳ ל״ה׳ לבכם ג׳ בקריאה וסימ׳ ואקחה פת לחם וסעדו לבכם אחר תעברו׳ וראיתם ושש לבכם ועצמתיכם כדשא תפרחנה׳ שיתו לבכם לחילה פסגו ארמנותיה׳ אנ״ך׳ לחילה ל׳ פסגו ל׳׳ עולם ועד ו׳ דסמיכי בקריאה וסימ׳ נמסר בריש סיפרא סימן כ״א׳ מ״ט האזינו ח׳ וסימ׳ נמסר בישעיה סימן כ״ח׳ חכמות ד׳ וסי׳ פי ידבר חכמות׳ חכמות בחוץ תרונה׳ חכמות בנתה ביתה׳ ראמות לאויל חכמות׳

רשי

נודע למשגב׳ כשיסכון בה לעתיד יאמרו כן: המלכים נועדו׳ להלחם עליה במלחמת גוג ומגוג: עברו יחדו׳ למלחמה: המה ראו׳ את הקב״ה יוצא ונלחם בגוים ההם כן תמהו: נחפזו׳ פור״כט אנטור״דיץ בלע״ז כמו ובחפזותם: ברוח קדים׳ הוא לשון פורענות שהקב״ה נפרע בו מן הרשעים כמו שנאמר ויולך את הים ברוח קדים וגו׳ וכן כלו׳. רוח קדי׳ שפרך בלב ימי׳ ברוח קדים אפילם לפני אויב: אניות תרשיש׳ הם שכיני צור היא אפריקיא ומאדוס היא: כאשר שמענו׳ הנחמות מפי הנביאים כן ראינו: דמינו אלהים חסדך׳ הנביא אומר ומתפלל להקב״ה ואו׳ דמינו וקוינו אל חסדך לראות תשועת׳ זו בקרב היכלך ומנחם פתר אותו לשון מחשבה כמו אל תדמי בנפשך: כשמך׳ כן תהלתך׳ כאשר שמך גדול כן תהלתך גדול בפי כל: תגלנה בנות יהודה׳ כל שאר ערי יהודה הם לציון לבנו׳ כמו ויקח את קנת ואת בנותיה: למען משפטיך׳ שתעשה דין ברשעי׳: סבו ציון׳ אתם הבונים אותה: ספרו׳ לשון מנין דעו כמה מגדלים ראויים לה: לחילה׳ לחומותיה כמו חיל וחומה: פסגו ארמנותיה׳ הגביהו בירניותיה כמו אשדות הפסגה דמתרגמינן רמתא: למען תספרו׳ את גובהה ואת יופיה לדור שאחרי כן: עלמות׳ כאדם המנהיג את בנו׳ קטן לאט ומנחם פתר אותו לשון עולם וכן פתרונו ינהגנו לעולמים: שמעו זאת כל העמים׳ לפי שמזמור זה מוסד על בני אדם הבוטחים בעשרם אמר כל העמים שכולם צריכין ייסור: חלד׳ היא הארץ על שם שהיא נוסבת ומלודה רדוי״לייא בלע״ז ורבותי׳ פירשו על שם החולדה שהיא ביבשה ואינה בים דתנו רבנן כל שיש ביבשה יש בים חוץ מן החולדה: גם בני אדם׳ בני אברהם שנקרא האד׳ הגדול בענקי׳ בני ישמעאל ובני קטורה׳ גם בני איש׳ בני נח שנקרא איש צדיק: והגות לבי׳ מחשבות לבי תבונו׳ הם: אטה

ספרו. ב׳ דפין את ישראל׳

אבן עזרא

כי הנה המלכים׳ שנועדו ובאו עליה: המה׳ כאשר ראו גבורת השם נבהלו: רעדה׳ על כן ברחו וזה טעם נחפזו: ברוח׳ דמה החיל שאחז׳ כמו רוח קדים בהיותו בים שישבר האניות: כאשר׳ אז יאמרו ישראל בדרך נבואה לשובם אל ירושלם: דמינו׳ אז יאמרו ישראל היינו מחשבים בלבנו ומדמים חסדך שהוא מלא היכלך או בהיותך בקרב היכלך: כשמך׳ בהיכלך ותהלתך הוא צדק מלאה ימינך: ישמח הר ציון׳ הסוככי׳ בערי׳ סביב ציון כי ירוש׳ הוא כאם וטעם למען משפטי׳ בעבור שאתה עושה משפט כאשר עשית במלכים שנועדו: סבו׳ דברי ירושלם לעמי׳ א״ר משה זה היה בימי דוד ורבי׳ אמרו כי זה לימות המשיח: שיתו׳ לחילה׳ כמו חומות וחיל: פסגו׳ הביטו ארמנותיה שהם פסגה: כי׳ עלמות כמו עולמי׳ כי הוא עומד עול׳ ועד הוא יהיה מנהגה לעול׳ ובעל המסורת אומר כי הם שתי מלות והטעם עד מותנו ור׳ משה אמר שהוא מגזר׳ עלם ינהגנו תמיד כמנהג הנערות והטעם כאשר נהגנו בימי נעורינו ויש אומרים מגזרת ונעלם דבר במנהג טוב נעלם מהנבראים: למנצח׳ שמעו זאת כל העמי׳ זה המזמור הוא נכבד מאד כי יש בו מפורש אור העולם הבא ונשמת החכמה שלא תמות: שמעו׳ זה הדבר שהוא יודיע הוא כולל לכל חי שנפח השם באפיו נשמת חיים על כן האזינו כל יושבי חלד: גם׳ ככה אקרא בני אדם שאין להם מעלה או שיש להם שהם נודעי׳ וזה טעם ובני איש העשירי׳ האביונים: פי׳ בא ללמד על כל חכמה נעלמה מהם וחכמי הלב יזכירוה בדרך חידה יטעם והגו׳ והתבונו׳ שהגה לבי: אטה

מ״ע ספורנו ז״ל

נודע למשגב׳ לא בנתי מדרשות בלבד אבל גם בארמנות ראשי העם נודע גדלו: כי הנה המלכים׳ מלכי א״ה בעברם דרך ירושלם: המה ראו׳ רב החכמה אשר בה: כן תמהו׳ איך התפשטה בכל העיר: רעדה אחזתם שם׳ באמרם שבני זה העיר בחכמתם מוכנים לכבוש את כל העולם כאמרו ועבד אויל לחכם לב: חיל׳ ואחזת׳ חיל וכאב: כיולדה ברוח קדי׳ כמו שיקרה ליולדת׳ כאותה רוח קדים שתשבר אניות תרשיש: כאשר שמענו׳ בתורה באמרה ונתנך ה׳ אלהיך עליון על כל גויי הארץ: כן ראינו׳ בימינו במלכות דוד: בעיר אלהינו׳ שהיא ירושלם אלהים יכוננה עד עולם׳ י״ר שתהיה נכונה בזה האופן לעולם: דמינו אלהים חסדך׳ ציירנו במחשבתינו חסדך שתעשה שיהיה יותר מזה בימות המשיח: כשמך אלהים׳ שאתה אלהי האלהים ואדני האדונים: כן תהלתך על קצוי ארץ׳ כי אז יודע זה בכל הארץ: כי צדק מלאה ימינך׳ לשפוט כל האומות עפ״א: ישמח הר ציון׳ י״ר שישמח הר ציון אז: למען משפטיך׳ שלא יכלו רוב ישראל במשפטיך כאמרו פי שנים בה יכרתו והבאתי את השלישית באש: סבו ציון׳ אתם הרואים בכבוד ירושלם וציון ביום בדורו של דוד סובו והקיפו: וספרו מגדלי׳ מגדלי השרי׳ שבה הגבוהים: פסגו ארמנותיה התבוננו אל גובה ועצלת ארמנותיה: למען תספרו׳ בספר גם במכתב: לדור אחרון׳ לדורות הבאים אחריכם: כי זה אלהים שנתן כל זה הכבוד הוא אלהינו עולם ועד׳ לא ישתנה ובשנשפה רצונו: הוא ינהגנו על מות׳ ינהגנו בזה הכבוד באופן נכתי ולעולמי עד:

בזה המזמור באר הבדל אשר בין התועלת הנמשך מן ההשתדלות בתורה וכמ״ש וההשתדלות בקבוץ הממון המורגל אצל רוב בני האדם׳ ואמר:

שמעו זאת כל העמי׳ כי המכוון בזה המזמור הוא דבר כללי לישראל ולא״ה ואמר השם לתשל אזני׳ לשכין דברי תורה שדברה במשל כלשון בני אד׳ לשבר את האזן ובכן: אפתח

מנחת ערב

ואת הקדוש והקריב אליו ברמז על בני קרח שאמרו יעזרה אלקי׳ לפנות בקר וע״י שלא עשו תשובה בפועל אלא הרהרו תשובה בדעתם וזה אינו יודע כי אם ה׳ ע״כ אמר משה ויודע ה׳ את אשר לו כי הוא לבד בוחן לבבות׳ וכן אמרו גם הם יעזרה אלקים כי הוא יודע ובוחן לבבנו שהרהרנו בתשובה והוא יושיענו לפנות בוקר הוא עת הגאולה:

את גרון יעקב הבית המקדש נקרא גאון כמ״ש ושברתי את גאון עוזכם זה בה״מ ולהיות בבית המקדש השלישי הוא בזכות יעקב שקראו בית שהוא קיים לעד כנודע מרז״ל כי אברהם קראו הר ויצחק קראו שדה יעקב קראו בית וז״א את גאון יעקב אשר אהב בלה שתהא קיומו סלה בלי הפסק: מלך אלהי׳ שאז יהי׳ מלכותו בכל מסלה שתהא מלכותו שלמה שיהא שמו שלם וגם ישב על כסא קדשו שיהא כס״א שלם׳ וזה יהי׳ נדיבי עמים נאספו שיהיו באגודה אחת בלי שנאה וקנאה כידוע שלא נחרב בית שני אלא על שנאת חנם וע״כ צריכי׳ לתקון זה שיהיו נאספו באסיפה ואגודה אחת ואז הם ראוין להקרא עם אלהי אברהם כי אז אין מדת הדין שולט בעולם והחסד גובר וע״כ הם נקראים עם אלהי אברהם מדת החסד כי לאלהי׳ מגני ארץ שהוא מדת הדין מאוד נעלה מן העולם כאשר אברהם היה מגן ארץ ונעלה מדת הדין ודנו מן העולם: אד

אבן יחייא

היא סוף הישוב הוא מההכרח שתהיה העירות ממנו: והוא קרית מלך רב שהיא קרית חנה דוד ונקרא׳ על שמו עיר דוד׳ ושלימות הדברים יהיה כפי שלימות עושיהם׳ ולכן בהכרח הוא היותה שלימה להיות עושה ובנאה שלם: לכן אלהים בארמנותיה וגו ר״ל כי להיות מההדר ההוא והלבנון שלם בה׳ שלמיות אשר ספרתי לכן אלהים נודע למשגב תמיד בארמנות הקריה ההיא כי בחלה למשכן לשכינתו׳ והוא ע״ד אומרו נודע ביהודה אלהים וגו׳ ויהי בשלם סוכו וגו׳ שמה שבר רשפי קשת מגן וגו׳ והמלכים וגו׳: ר״ל אלהים נודע למשגב מהקריה ההיא כאשר המלכים מהארצות נועדו עם גוג ומגוג ולהלחם עמה׳ ואחרי הועד התחילו במעשם כי עברו ללחום: ואז המה ראו מעשה ה׳ כי נורא הוא בהתקיים דברי הנביא ונשפטתי אתו בדבר ובדם וגשם שוטף ואבני אלגביש ואש וגפרית עליו ועל אגפיו ועל עמים רבים אשר אתו: כן תמהו וגו׳ עליכו כמו כן דברת׳ שר״ל גבאמת יבוא עליהם הה׳ מיני רעדות על הה׳ מיני המיתות מפורות שהם מיתה בידי שמים׳ והיא אומרו בדבר׳ והרג׳ והוא אומרו בדם וחנק׳ והוא אומרו וגשם שוטף׳ וסקילה׳ והוא אומרו ואבני אלגביש׳ ושריפה׳ והוא אומרו אש גפרית ולכן הזכיר ה׳ מיני רעדות׳ שהם תמהו שענינו מתמהון לבב׳ ונבהלו מענין בהלה׳ ונחפזו מענין ויהי דוד נחפז ללכ׳ מפני שאול ולא היה יודע אנה לחיותו מעוט׳ משאול ומאנשיו המבקשי׳ לתפשו׳ ורעד׳ אחזתם שם במקומם באופן כי לא היו יכולים לברוח׳ ואחותם שם חיל כיולדה: ברוח קדים וגו׳ ר״ל המכות הנזכ׳ יחולו על ראש העם הבא ללחום לירושלם דרך הארץ׳ ואותם אשר יבואו ללחום דרך הים׳ ברוח קדים תשבר אניותיהם אף שיהיו כאניות תרשים שהיא עיר גדולה אשר אניותיה היותר יפות וחזקות שבעולם׳ וכאומרו אניו׳ תרשים שרותיך מערבך והנה הזכיר רוח הקדים להיותו הוא המושיע לישראל על הים בצאתם ממצרים וכאומרו ויולך ה׳ את הים ברוח קדים עזה כל הלילה וישם את הים לחרבה וגו׳: כאשר שמענו וגו׳ הם דברי ישראל אז׳ שיאמרו זה לזה כאשר שמענו מהנביאנו ובניאנו אשר נבאו מפלת גוג ומגוג׳ כן ראינו בעיר ה׳ צבאות׳ ר״ל שהוא אדון צבאות מעלה ומטה׳ ולכן בידו לסדר מערכות מעלה ולהשפיל ולהרים צבאות מטה כאשר הרים אותנו מאשפות גלותנו והשפיל גוג ומגוג אויבינו בעיר אלהינו כי אף שהוא מלך כל הארץ בחר בירושלם לבדה׳ ואף כי הוא מלך כל העמים בחר בנו מכלם: אלהים יכוננה וגו׳ הוא תפלה שאלהים יכוננה בעולם הזה עד עולם שהוא הזמן המוגבל לחורבן העולם׳ ויכוננה אחרי חורבן העולם בימי עולם הבא והסלה׳ כי אז לא ישאר מיושב רק אדמ׳ הקדש׳ כי לא יחול עליה הכליון והפסד לקדושתה׳ לכן מי המבול לא נגעו בה׳ כי לא גושמה ביום זעם: דמינו אלהים וגו׳ הוא מענין דומו עד הגיענו אליכם׳ ור״ל שבהיותנו בקרב היכלך שהוא ארץ ישראל להמתין מלחמת גוג ומגוג לא בטחנו על הסוס וחרב וחנית׳ אבל שבלנו וקוינו לחסדך שיושיענו: כשמך אלהים וגו׳ הם דברי המשורר כאשר שמך השב אלהים הוא בקרב ישראל היום הזה׳ כן אז בימי המשיח אחרי תום מלחמת גוג ומגוג יהיה תהילת׳ על קצוי ארץ׳ והכל יודוך׳ ויהללוך לאמר שצדק מלאה ימינך׳ והנה הצדק הוא הצלת ישראל העשוק מיד שוסהו. ישמח הר ציון וגו׳ ר״ל כי יושבי הר ציון והם האנשים ישמחו׳ ותגלנה בנות יהודה והם הנשים למען משפטיך החמש׳ הנז׳ אשר בהם שפטת אויביהם גוג ומגוג׳: סובו ציון וגו׳ בא לפאר בנין העי׳ אשר בחר ה׳ לאמר אתם בני הדור ההוא אשר ראיתם עולם חרוב ובנוי׳ סובו ציון בפנים מהעיר והקיפוה מחוץ לעיר׳ וספרו מגדליה הרבי׳ ושיתו לבכם לחילה׳ והיא החומה הקטנה אשר סביב החומה הגדולה מבפנים הנעשית מעצים ותבן ועפר להמית בתוכה את העוללות הנקרא בלשון לעז טירא״לי״ו מבאסטי״און׳ ואמר בה שיתו לבכם להיותה נעשי׳ בשמחה רבה כדי להבין על החומה אשר אחריה מחומר ולבנים׳ ושיתו לבכם לראות איך פסגו ארמנותיה שר״ל גבהו למעלה ראש והוא פעל נגזר מן שם ראש הפסגה וזה למה למען תספרו לדור האחרון את גדולת הבנין ואת יופיו כי דור לדור יגיד את מעשה ה׳ כי נורא הוא: כי זה אלהים וגו׳ ר״ל וכל הטובה הזאת באה אלינו להיות כי זה אלהים הוא אלהינו בעולם הזה לעולם ועד׳ והוא ינהגנו עלמות שר״ל בנצחיות בעולם הבא ויהיה עלמות שם נגזר מן עולם ויהיה כאומרו דורא״בי״למינטי:

מט למנצח לבני קרח מזמור וגו׳ כונת המזמור הלז להעיד לב בני ישראל וזולתם מן האומות אל בזות ענייני העולם הזה׳ וסבול הצרות כדי להשיג עולם הבא והגיע אל המשורר לזמר

תורת חסד תהילת ה׳

כי הנה המלכים וגו׳ יר׳ כי הנה המלכים נועדו לבא עליה ולהיות כי אין מדרך המלכי׳ לעבור המעבר׳ כאחת ואלה המלכים נועדו ועברו המעבר׳ יחדו לכן המה המלכים בעצמם ראו הענין ותמהו ורעדה אחזתם שם בראותם עוברי׳ המעברה כי כל א׳ מהם פחד מחברו להיותו כמל׳ שם מבלי הכשיו: ברוח קדים וגו׳ יר׳ וקרה להם זה בהיותם עוברים המעברה ברוח קדים וכו׳׳ או יר׳ חיל כיולדה בא להם בראותם את רוח הקדים המשבר אניות תרשים שהם ג״כ היו ירא׳ שמא תשבר המעברה ההיא שעברו בה׳ או יר׳ כי הנה המלכים נועדו לבא עליה ולא המתינו עד שילכו שמה מרגלי׳ לראותה ולכן המה ראו כן תמהו׳ כאשר שמענו יר׳ כאשר שמענו ממעלת א״י כן ראינו היותה עיר ה׳ צבאות וכו׳ ויהי רצון שיכוננה עליון עד עולם סלה׳ או יר׳ להיותה עיר אלהינו יכוננה כיכון הוא מדרך המלכים שיכונן כל א׳ את עירו עיר המלוכה: דמינו אלי״ם חסדך וגו׳ כשמך אלי״ם כן תהלתך וגו׳ יר׳ היות חסדך ש״ס בקרב היכלך דמינו אותו כאילו שמן אלי״ם על קצוי הארץ כי שקולה היא א״י ככל העולם כלו ובזה צדק מלאה ימינך יר׳ ובדבר זה הוא צדק ומשפט ולא יאמ׳ בזה שהאל ית׳ יחניף לארץ ישראל ככלל רק שבצדק יהיה זה: או יר׳ כל זה יהיה אז בשצדק מלאה ימינך ר״ל שיושביה יהיו טובים וצדק ילין בה ובכן תוכל למלאת ימינך כביכול מצדקתם׳ או יר׳ גם כי שמך אלי״ם כלומ׳ שאתה ית׳ שמך מתנהג לפעמי׳ במדת דין הצדק יהללוך אז הכל יען כי הדין והצדק הוא עמך והוא או׳ צדק מלאה ימינך׳ או יר׳ ואז ישובו הכל בתשובה וצדק מלאה ימינך וישמח הר ציון וגו׳ למען משפטיך׳ סובו ציון וגו׳ אלה הם דברי ישראל אל זולתם וירצו סובו ציון פעם אחת והקיפוה פעם שנית וספרו מגדליה שיתו לבכם לחילה והביטו אל ארמנותיה וראו ודעו אם נפל שום דבר בכל הקפותיכם מה שלא היה כן הענין בהקיף ישראל את חומו׳ יריחו כי בכל הקפה והקפה היתה נופלת חומה אחת וכל זה הנו הומרי׳ לכם למען תספרו לדור אחרון כי זה אל״ים אלהינו הוא ינהגנו על מות: ואולי באומ׳ ישמח הר ציון יר׳ יהי רצון שישמח הר ציון ושתגלנה בנות יהודה למען משפטיך שיהיו הם יוצאים זכאין ממקום המשפט ולא שיהיו מהכת היוצאת חייבת וכו׳׳ או יר׳ לומ׳ הדבר בעצמו שאז״ל דמאן דשקלי לי׳ גלימיה בדינא זמרא זמר ולז״א כי ישמח ישראל ותגלנה בנות יהודה למען משפטיך ית׳׳ או יר׳ ע״ד מה שאפשר לומ׳ בפסו׳ ואותי יום יום ידרושון שיר׳ ואותי בכל יום ויום שיהיה ידרושון ולא יהיה להם שיהיו הם ממתינים אל היותי קרוב אליהם והוא בין ר״ה לי״ה׳ או יר׳ יום יום ידרושון אותי שאגאל אותם כגוי אשר צדקה עשה ומשפט אלהיו לא עזב שהם ב׳ דברים הנצרכים אל הגאולה ולז״א פה שישמח הר ציון ושתגלנה בנות יהודה למען המשפטי׳ כאשר כבר קדם הצדק כאומ׳ צדק מלאה ימינך הוא הענין שאז״ל שאמ׳ האל ית׳ ואם עשיתם את הצדקה ואת הדין לכי גואל אתכם גאולה שלמה ולז״א ישמח הר ציון תגלנה בנות יהודה׳ או אולי באומ׳ בנות יהודה יר׳ ע״ד בנות ישראל אל שאול בכינה כי ברכות ה׳ את עמו לא תהייכה בנות ישראל שכולות או אלמנו׳ או עגונו׳ כי כל א׳ מהן תשב עם בעלה תמיד:

מט למנצח לבני קרח מזמור שמעו וגו׳ כתב הר״ש הלקרטי יר׳ באו׳ למה אירא בימי רע למה אביא את עצמי לירא אפי׳ מפעלים אשר אני עושה ברגלי ולמה לא אכשירם ואהיה אדון על עצמי ובוטח ואת׳ עקבי ברצותו לומ׳ דרכי והלוכי כי הדרכים והמהלכי׳

וְהָגוּת לִבִּי תְבוּנוֹת: אַטֶּה לְמָשָׁל ה
אָזְנִי אֶפְתַּח בְּכִנּוֹר חִידָתִי: לָמָּה
אִירָא בִּימֵי רָע עֲוֹן עֲקֵבַי יְסֻבֵּנִי:
הַבֹּטְחִים עַל־חֵילָם וּבְרֹב עָשְׁרָם
יִתְהַלָּלוּ: אָח לֹא־פָדֹה יִפְדֶּה אִישׁ
לֹא־יִתֵּן לֵאלֹהִים כָּפְרוֹ: וְיֵקַר פִּדְיוֹן
נַפְשָׁם וְחָדַל לְעוֹלָם: וִיחִי־עוֹד י
לנצח

וְרִינָנַת לִיבָּא בִּינָא: אָצְלֵי לְמַתְלָא
אוּדְנִי אַשְׁרֵי לְמִפְתַּח בְּכִינּוֹרָא
אוּחַדְתִּי: מְטוּל אֶרְחַל בְּיוֹם אַסְעָרִית
בִּישָׁא אֱלָהִין דְּחוֹבַת סוֹרְחָנִי בְּסוֹפֵי
יַחֲזְרִינָנִי: וַוי לְחַיָּבָא דִּי מִתְרַחֲצִין עַל
נִכְסֵיהוֹן וּבִסְגִיאוּת עֻתְרֵיהוֹן
מִשְׁתַּבְּחִין: אֲחוּהִי דְּאִישְׁתְּבָא לָא
מִיפְרַק יִפְרוֹק גְּבַר מִנִּיכְסוֹי וְלָא יְהַב
לֶאֱלָהָא פּוּרְקָנֵיהּ: וִיהִי יֵקַר פּוּרְקָנֵיהּ וְיִפְסוֹק בִּישׁוּתֵיהּ וּפוּרְעָנוּתָא לְעָלַם :
וְיֵיחֵי תוּב
לחיי

אבן עזרא

אטה · אלבר זאת החכמה כדרך משל כמו לא יראו אור כלאן לשאול שתו ובעבור כי החידה סתומה גם סגורה על כן אפת' וטעם בכנור כי זה המזמור יזמר בו ויתכן להיות טעם אטה גם אני אטה אזני למשל והטע' גם אוכיח נפשי : למה · הטעם למה אינע לקנות הון בעבור יראתי ימי הזקנה כאשר כתוב עד אשר לא יבואו ימי הרעה והם ימי הזקנה כי בתחל' הקל בבחרותיך : עון עקבי · דבק עם למה אירא והטעם כי בקנותי ההון אולי אצטרך לבקשו מהדר' שיקרני עון והטע' שאלך בדרך לא ישרה ואותו העון לעול' סביבי יהיה כאילו אמר למה אירא בימי רע ולמען עון רגלי יסובני : הבוטחים · אמר ר' משה כי הוא פעול למלת אירא ואין לו טעם והנכון כי הבוטחים תחלת דבר והטע' הנה הבוטחי' על חילם עשרם כמו עשה לי את החיל הזה : אח · אמר רבי יונה כי טעמו אחד והאחרי' אמרו כי טעמו כמו והאמור אח והנכון בעיני כי אח פעול והאיש הוא הפועל כאילו אמ' הנה העשירים לא יוכלו לפדות אחיהם גם נפשם מהמו' וזה הממון מה יועילכו והנה הוא אין איש פודה אחיו מהמות ולא עוד רק גם נפשו על כן ויקר פדיון והטעם וחדל שלא יהיה זה לעולם: ויחי · ואיך יחשוב הקונה ההון :

רש"י

אטה למשל אזני · לדברי תורה שנקראת משל הקדמוני : אפתח · לכם חידתי זאת בכנור וזה היא החידה למה אני צריך לירא בימי רע ביום פקודת עון לפי שעון עקבי יסובני עונות שאני דש בעקבי שאני מזלזל בהם שהם בעיני עבירות קלות הם מרשיעות אותי בדין וכל שכן העשירים הבוטחים על חילם ומה בלע בממונם הלא אח לא יוכל לפדות את אחיו בממונו לפי שאם בא' לפדות איש את אחיו יתיקר פדיון נפש' מכל הון לפיכך על כרחו חדל הוא לעול' מלפדותו ויקר שיחיה לנצח ולא יראה השחר ומנחם חברו לשון מניעה כמו אוקיר אנוש מפז והלך עמם בחמת קרי' כלומר וימנע פדיון נפשם : כי

מ"ע ספורנו ז"ל

אפתח בכנור חידתי · בזה המזמור אשר קנתו אורינו דרך חידה : למה אירא בימי רע · שקורה בעולם הזה שהוא דבר בלתי נחשב : עון עקבי יסובני · הנה העון אשר יהיה עלי בסוף ימי וזה כאשר לא כפרתיו בתשובה הוא בלבד יסובבני לחיי עד : אמנם הבוטחים על עשרם · לסגלו מכך רע : אח לא פדה יפדה איש · אין שום אחד מהם שיוכל לפדות את אחיו ממונם עון עקביו : לא יתן לאלהים כפרו · גם כופר עצמו בעשרו לא יתן לאלהים על זה כי לא לרצון יהיה : ויקר פדיון נפשם · ויקר לאלהים וייטב בעיניו פדיון נפשם שיפדו נפשם השכליות מיד הנפש המתאוה המתנגדת וזה בתשובה : וחדל לעולם · בזה האופן ייקר בעיניו זה הפדיון כשיחדל לעולם שלא ישוב לכסלה כאופן שינטרך לשוב ולפדות :
ויחי

מסרה

למה ה' דגשי' דסמיכי לא' הוסי' נמס' לעיל סימן מ"ג ועיין שם ' וחדל ב' וסימ' וחדל לעשות דפסח ויקר פדיון נפשם · לדר ודר ד' דסמיכי כתיב בן דוד קדמ' מ"ל ותניין חס' וסימן לכן ישבו ציים'

תורת חסד · תהילת ה'

והמהלכי' בעקבים הם נפעלים ע"ד המשל ומלת עקבי פרסותי כמו לאי לך בעקבי הצאן · גם יתכן להיות פי' עקבי תאר למעשי' המעוקבי' כמו עקוב הלב מכל ויר' לאיזה תכלית אשתדל לקנות קניני העה"ז הנקנים בעון עקבי אשר מלד זה יש לי ליירא בימי רע · וטעם חכמים ימותו ואלמלא היה להם פדיון היו פודין את עצמם ולא היו מתים ומניחי' את חילם לאחרים · ופן יאמר אומ' כי אין ממיתת החכמים ראיה כי אפשר שהחכמים נוח להם למות ולהסתלק מן העולם הזה מלעמוד בו לכן לוקח ראיה מן כסיל ובער האובדים במיתתם ובוחרים לתת לכל העולם לפדות את עצמם אם היה שלהם ואנו רואים אותם בכל יום שהם מתים ומניחים את עצמם ואינם נפדי' מן המות ומתים ואובדים ומניחים חילם לאחרים · וטעם ועזבו לאחרים חילם להגדיל הראיה על המנע הפדיון כי היה אפש' להרהר שאפשר להיות שהם יכולים להפדות בממונ' אמנם הוא חביב עליהם מגופם ולא ירצה לתתו להפדו' לכן אמ' ועזבו לאחרי' חילם עם היותם מתים וזו ראיה גמורה שאם היה אפשר להם לפדות שהיו בוחרים להפסיד ממונם ולחיות ממה שיפסידו ממונם וגם ימותו ועזבו לאחרים בקרב בתיהם עזיבה עולמית ובקרב משכנותם לדור ולדור עם היות בתיהם ומשכנותם אשר קראו בשמותם עלי אדמות ויר' ועזבו לאחרים ממונם ובתיהם אשר ממונם בקרב ביתם והעזיבה הזאת היא עולמית · וטעם בפיהם בעלתם כמו להלחם עם יהושע ועם ישראל פה אחד בעצה אחת ובהסכמ' אחת · וטעם ירצו ילכו כמו והחיו' רצוא ושוב וכו' ברצותו עם אלי"ם אם ראית גנב ותרץ עמו : כצאן לשאול שתו מות וגו' יר' לומ' שהמות הוא הרועה אותם ומפטמם ולרעתם הם מתפטמים כן הרשעים מיתתם היא המענגם כי תענוגיהם הם אשר ימיתום והלעת הפסו' ככה כלאן לשאול שתו והמות רועה אותם כן הפסילים מות ירעם · וצורת הכסילי' היא נפשם נתנה לבלות שאול ר"ל שלא יהיה זבול לו ר"ל שלא יעלה לרקיע כמו שנפש הצדיק עולה עד כסא הכבוד · וטעם אך אלי"ם וגו' רק הש"י לבדו יכול לפדות נפשי מיד שאול לכן פשטתי מעלי כל קניני העה"ז והשלכתים אחרי גוי כי הבל המה ואין בם מועיל רק השתדלותי בו הוא אשר יועיל לי כי הוא היכול לפדות אותי מיד שאול וטעם כי יקחני היא בעצמו ע"י השכל אשר נעשת נפשי למוצע לו והוא נשפע מאתו' כי יקחני יר' כי ידביקני אליו · אל תירא וגו' יר' אל תפחד לנפשך כשיעשיר איש שירבה כבוד ביתו אשר בו יעמוד כל הימים · כי לא במותו יקח שום דבר מכל קנינו להיות אתו בבית כי לא ירד בקבר אחריו כבודו כאשר אתה רואה בעיניך כי לבד נפשו בחייו יפתה ויטעה בקניניו ובעושרו וידמה שקנה לעצמו קנין והוא לא קנה דבר ולא הכין טרף לביתו כלל וסוף הענין כשתלך אתה והם יסתלקו מן העולם אשר אתם גרים בו ותסעו כל א' אל ביתו אשר יעמוד בו כל הימים אז יודוך הבוטחים על חילם כי תטיב לך הטעם כי אתה הוא אשר השתדלת להטיב ולהתקין לעצמך במה שסרי' לך ולא הם המשתדלי' בעניני העה"ז כי אתה תוליך אחך כיד' גדולה ותמלא כבוד ביתך אשר העמוד בו כל הימי' והם ילכו בידים ריקניות אל בתיהם וימותו ברעב ובצמא ובחוסר כל ותבא נפשו עד דור אבותיו ר"ל עד משכן ודירת הקודמים לו אשר הלכו בעה"ז בדרכיו עד נצח לא יראו אור לא הוא ולא הם · וטעם כי לא במותו יקח הכל כמו ועתה נפשנו יבשה אין כל · וטעם כי נפשו בחייו יברך טעם פתוי והטעה כמו והתברך בלבבו · ואולי טעם דור מלשון מדורה כמו מדורתה אש ועצים וטעמו תכנס נפשו עם מדורת אבותיו והוא גיהנם וטעם עד נצח לא יראו אור כי הנכנסים בה אם הם רשעים כרשעים אשר המזמור מדבר בהם נדונים בה לעולמי עולמים רחמנא ליצלן ע"כ · ומהרי"ע ז"ל כתב אמר כי הע"פ שים דורשים שאינם מדברים דברים עלמותיים ועכ"ז במתיקות לשונם עושים שיחשבו השומעים שהם דברים עלמותיים אמר שהוא אינו עושה בן רק אדרבה שפיו ידבר חכמות אבל הגות לבו תבונות שהיא המחשבה שהיכה יוצאה מן השפה ולחוץ שהוא יותר מחכמה : אטה למשל אזני לפי שיש אנשים שאינם רוצים לשמוע אלא לעולם לדבר אמר שהוא אינו כן שאפילו למשל יטה אזנו לשמוע ויפתח בכנור חידתו לשמוע הלב : למה אירא וגומר יר' כי סברת הפלוסופת היא שהעולם כמנהגו נוהג ולא ההשגחה האלהית והומר למה אירא בימי רע והם ימי הזקנה שעון יסובבני עקבי ולא יהיה להם לרכול ולזה אני משתדל בשביל העושר כי כשיבאו לי ימי הזקנה יהיה לי עושר · ואני שמעתי יסובבני מלשון סבה ודעהו : הבוטחים על חילם וגומר אח לא פדה יפדה איש יר' עם העושר והא"כ הכריח שאינו עושר כיון שאינו קיים תמיד ויקר פדיון נפשם : או יאמר למי שחושד אחר השגת העושר ואינו חושש להשיג לפדות נפשו לפי שחושב שיחיה לנצח ולא ימות ולזה אינו רוצה לראות פשכורתים השחת לאחרי' כדי שלא יתפעל כשיראה שקוברים את האחרים : או הוא מאמר המשורר שהם עורים כיון שהם חושבים שלא ימותו וכי אינו רואה שכמו שכורתים השחת לאחרים כן יכרתו לו : קרבם בתימו וגומר זה דרכם וגומר שאחר הסברא הנז"ש סברא אחר' שהיא כפסדת והיא שאומרת שהעושר הוא לאכול ולשתות וזהו בפיהם ירצו סלה · או יאמר שיש אנשים שאומרים בפיהם ה' יזכני לחיי הע"ב ואינם עושים מעשה כלל עכ"ד : ומהר"ר שלמה ן' פורת ז"ל שמעתי ואדם ביקר בל ילין יר' אין הכבוד תלויה באדם הנכבד אלא במכבד אותו · ואחריהם בפיהם ירצו סלה יר' בפיהם ירצו התכלית ולא בלבותם · וירדו בם ישרים לבקר יר' הישרים ירדו בם לעולם הבא וצורם של הישרים הללה ומעוז' הוא לבלות החומר מהיות לו לזבול ולכן הם רודים בעם הארץ · הו יר' וצורם וגומר כלומר גבורתם היא לשם שמים כי אם לבלות את השאול שלא יהיה זבול לו כלומר להציל נפשו מן המאורעות הקשות : כי לא במותו יקח הכל וגומר יר' הכל לא יקח אבל מקצתו יקח והוא מה שכיזר נתן להביונים ודומה לזה : כי נפשו בחייו יברך יר' כאשר היה חי לא היה מברך כי אם לנפשו ר"ל שה' יאריך לימיו : אדם ביקר וגומ' יר' כמשל הוא כבהמות אשר הן נדמו אליו וזהו יותר חסרון שאשר היה כאשר היינו מדמים לו אליהן עכ"ד · עוד מצאתי כתוב למה אירא בימי רע וגומר יר' איננו מתפעל מן הרע כי אם מסבתו והוא כי עון עקבי יסובבני והוא ע"ד האומר כפלה עטרה רבנו אוי נא לנו כי חטאנו : אך אלי"ם יפדה נפשי וגומר במה שהוא לוקח ממני תמיד כי אחר שאלו יסורין של אהבה בזה יפדה נפשי ממות · או יר' לומר כי המות היא טובה מאד עד שבשבחה הוכל להיות תמיד דבק עמו כי אז אין החומר מעיק לי כלל והוא אומר יפדה נפשי מיד שאול ר"ל בסבת השאול למה שאז יקחני סלה מה שאין כן בהיותי שקוע בתוך החומר ע"כ : והכ"ל במזמור זה הוא כי להיות אמת כי במזמור הקודם לזה סיים באומר הוא ינהגנו עלמות לכן דובר הנה על עניני המותה לחסידיו והמטים עקלקלותם ומה שאחר המות וכו' והתחיל ואמר : שמעו זאת וגו' ויר' העמים בים לחסידיה חלק לע"הב שמעו זאת והאזינו ולא האזינו לפי שהם לא נצטוו כי אם על ז' מצות אך לבעלי התרי"ג מצות אמר האזינו כי האזנה היא יותר משמיעה ולהיות כי עם בני ישראל הוא נחלק לכתות רבות לכן בדברו עמה' אמר חלד ובני חלד ובני אדם ובני איש ויושבי חלד הם העמי הארץ אשר הם נקראים עמי הארץ לפי שהם עושים חשיבות גדול מישיבתם בארץ ובני אדם הם בני השלמים ובני איש הם בני השלמים יותר ואמר שבין אם הם בני אדם או אם הם בני איש עשיר או אביון יאזינו זאת ולהיות שהכונה היא להישירם אל השלמות לא דבר כי אם בלוהם אשר הם עדין נקראים בשם בנים ר"ל שעדין הם בחורים כי האדם והאיש הנזכרי' כבר הם שלמים ואינם צריכי' לדבר מזה שיזכיר כלל · והיושבי חלד והם העמי ארץ הם על הרוב באופן זה כי הם במדרגת הנערים שעדין לא השיגו שום השגה כלל ולהיות שבלד מה העושר הוא סבת השלמות ולד מה העוני הוא סבת השלמות וכמו שארז"ל יפה עניותא לישראל וכו' לכן אמר שישמעו אלה הבנים הוכחתו בין אם אבותיהם היתה אתם מעלתם מצד העושר ובין אם היתה מצד העוני ואמר להם שמעו והאזינו לפי שהדבר אשר יאמר להם הוא דבר יקר הערך מאד ובאומ' ואתו שיהם בפיו הנה יאמר להם חכמות רבות ונעלמות והחכמות הנכ"כ גדולות ורמות שאומרם אותם להם יש לו בהם בתוך לבו תבונות רבות ולהיות גם זה אמת כי כל אלה הכתות אשר יזכיר לא היו לפניו באומרו להם אלה התוכחות לכן אמר שיטה למשל אזנו כאילו אזנו היא אזן כל א' מן העמים והאזן כל א' מבני אדם גם בני איש ויפתח בכנור חידתו ואזנו ישמע וכשתהיה אזנו קשבת גם היא במשל ייטיב בכנורו את חידתו כי אין ספק שיש הבדל גדול בין האומות לדבריו על אזן שומעת למי שמדבר הדברים בכתב וכו' והחכמה הראשונה שאמר הנה היא למה אירא בימי רע ר"ל אם אירא אם יבא איזה יום רע על העולם הנה הוא לפי שאני יודע שפעמים רבות חשבתי דרכי ללכת לדבר מלוה ורגלי ועקבי יהלכון לבקש דבר אחר ובשם שנסמטו לדבר אחר כמו בן אני ירא כן ישמט הרע ולא יבחין בין צדיק לרשע כי רגלוהי דאיניש איגון ערבין ליה וזהו בודאי משל כי דע"ה היה מתהלל בעצמו והיה אומר להפך מזה באומר חשבתי דרכי ואשיבה רגלי אל עדותיך : ובמדרש תנחומא פ' חוקת ארז"ל והצדיקי' נענשו מיתה על עבירות קלות שלא יהא אדם הראשון נתפס על ידיהם שנאמר לא ירעיב ה' נפש צדיק ע"כ · ויכולני לומר כי אולי לזה כיון דע"ה באו' למה אירא בימי רע וגו' והוא מובן מעצמו ועם מה שארז"ל יודע ה' ימי תמימים זה אברהם שנאמר התהלך לפני והיה תמים הבנתי יותר ויותר אומר פה למה אירא בימי רע עון עקבי יסובבני כי האל ית' אמר לאברהם כי אם יתהלך לפניו יהיה תמים ובכן יהיו ימיו ימי תמימים ולכן היה אומר דע"ה כי מה שהיה ירא שמא יהיו לו ימי רע ולא ימי תום הנה הוא לפי שהיה ירא שמא עון עקביו יסובוהו שלא יתהלך לפני ה' כאברהם כי אז לא יאמר עליו יודע ה' ימי תמימים : הבוטחים על חילם וגו' זו היא חכמה ב' ורצה לומר כי מי שיבטח בכחו הוא האיש אשר נכון לו להתהלל בעושרו

אבן יחייא

לזמר המזמור הלז ראותו כי בימי חבלי המשיח רבי' מעמי הארץ ומהיהודים ישובו אחור מאמונת האמת לראותם הצלחת המתנגדים ושפלות עלמם בגלותיהם : שמעו זאת וגו' ר"ל שמעו המוסר הזה כל העמים · והאזינו כל יושבי חלד כנזר מן וחלדי כאין נגדך · שר"ל זמני · ורמז לישראל שהם היושבים ראשונה במלכות אשר יש להם ישוב והעמדה וקיום חלד ועדן ועדנין לבלתי תכלית בעולם הבא · ואמר בהם האזנה שהיא יותר משמיעה להיותם מחויבים בכך יותר משאר העמי' : גם בני אדם וגו ר"ל ודברי אלה הם לפחותי הב' כתות הנז' המכונים בשם אדם להיותם נוטים אל היסוד הפחות שבהם לאדמתם ולעפרם · ולחשובי הב' כתות הנזכרות גם כן המכונים בשם איש לנטיותם אל היסוד החשוב שבהם מהאש וכן דברי הם יחד לעשיר שבהם ולאביון שבהם · פי ידבר חכמות וגו' ר"ל במחשבה ובדבור ובמעשה יהיו דברי אלה שלשים אתכם · וכנגד הדבור אמר פי ידבר חכמות · וכנגד המחשבה אמר והגות לבי תבונות · וכנגד המעשה אמר אטה למשל אזני וגו' · שר"ל אני רוצה להטות את עצמי אל המשל המפורסם אשר תמיד שמעו אזני ואפתח לכם חידתי זאת בכינור במשפט המשוררים אשר ישוררו בנבל וכינור : למה אירא וגו' המשל והחידה המפורסמת בפי כל הוא שבהתאסף על האדם עדת מרעים ומהיצר הרע להזהירו שיאסף ממון רב בית והון ונחלות בבחרותו בטרם יבואו ימי הרעה והימים אשר לא יהיה לו חפץ בהם לבלתי היות לו כח ללכת אנה ואנה לעשות מעשיו · ראוי להשיב אל האפיקורוס ההוא למה אירא בעבור ימי רע כי יהיה בית בימי במקום בעבור · והטע' ולמה אדאג ואפחד בעבור ימי הרעה שהם ימי הזקנה וימי העוני עד שתביאני יראה ההיא להתעמל באסיפת הממונות לא בצדק ולא במשפט · ותביאני להשלך אחרי גוי תלמוד תורתו הקדושה בלכתי לילה ויום כאוץ וחנון לאסוף ולכנוס ולאצור יפים ככרי כסף מה שנוסיף לרו' עון עקבי ורגלי שלרע ירוצו ולא להסתפח בנחלת ה' ישוב אותי ויהיה עושרי אשר עמלתי בו בבחרותי עושר שמור לבעליו לרעתו · כי יהיה בעונכי : הבוטחים וגו' הוא כמשל מהמשל האמור והא' הבוטחים היא הא' הקריאה כמו הקהל חוקה אחת לכם · ורוצה לומר או אתם הבוטחים על חילם שהוא הממון מכסף וזהב · וגם עשרם מצאן בקר ועבדים ושפחות ובתים ונחלות יתהללו · מה יועילו לכם כל אלה ביום המות אשר אין שלטון אז ואיש לרעהו לא יוכל לעוזרו ואת לא פדה יפדה אחיהו ה"א · ואפילו את עצמו לא יוכל לעזור להציל נפשו מכי מות בתתו כל אשר לו בכופר נפשו · וזהו אומרו לא יתן לאלהים כפרו · ויקר פדיון וגו' הנה פעמים רבות השכיב מרע אשר פעל רעה בימיו · ביום ותמו יתן צדק' ממונו לפדיון נפש אחיו ונפשו שלא יענשו בעולם הארוך · ולכן אמר כי הצדקה הזאת ממתנת שכיב מרע איננה חשובה בעיני ה' ופעמים רבות לא יועיל לפדות נפשם מכי שחת וזהו אומרו ויקר פדיון נפשם כי יהיה דבר יקר וכמעט כמנע הפדיון ההוא · ועניננו מן ודבר ה' היה יקר בימים ההם וגו' ואשר לא יזכה להיות כפדה להיות עונותיו מרובים וזכיותיו מעוטים יהיה חדל מכל טוב לעולם ועד כי תרד נפשו שאולה · כי מי שלא טרח בערב שבת לא יאכל בשבת
ויחי עוד וגו' עד
כי

מנחת ערב

או יאמר כי לאלהי' מגני ארץ שהוא מדה"ד ומתק לעשיד מאד נעלה שיתהפך לרחמי' ע"י הזווג והתחבר עם שם ה' כידוע ליודעי חן : לבני קרח מזמור הנה לפי הענין קינה מיבעי ליה ולא מזמור · אך היות הלמנצח לבני קרח מזמור יאמר לו כי הלא בני קרח הן הם אשר רחקו בחילם מבטות בו ונרוב עם-' באביהם כי זכרו יום האות זע"כ ובני קרח לא מתו במית אביהם אשר בו בטח לבו ויתהלל בכודו וזהו למנצח לבני קרח מזמור · אפתח בכנור חידתי להיות כי הכונה שאני בא לדבר יתן עצבות ופי ידבר בדאגה ובשממון והרוח הקודש צריכה שמחה ע"כ אפתח לפתוח פתח דברי בכנור ושמחה חידתי ובעל יד יוסף ז"ל כתב אל תירא כי יעשיר איש וגו · להיות שאפשר שיתיירא אדם ויאמ' איני מקפיד על עושר זה העולם כי כלו שוא ודבר כוזב אבל מה שאני מתיירא הוא כי העשיר בשם שיש לו כאן בזה העולם אוהבים רבים דכתיב ואוהבי עשיר רבים וכלם עוזרים הוהו כך בעה"ב יהיו לו הרבה אוהבים ועוזרים שקנה מאד עושרו בצדקה וג"ח והדל כשם שכל אזי ראה שנאהו בזה מע לם ואין לו אוהבים כך בעה"ב כי אינו קונה סניגורים שאין לו מעות לעשות טובה עמו ולקנות' לזה אמר אל תירא כי יעשיר איש כי ירבה כבוד ביתו הקבר נקרא בית דכתיב קרב' בתימו לעול' וכדאמרינן לחרב ביתך וליתיב אושפיזך אמר אל תיר' בשביל כי יעשיר איש בזה העול' שירב' בשביל זה כבוד ביתו דהיינו העולם הבא רק יעשיר לאחרים ולכך לא אמר שיתעשר שהרי לא במותו יקח הכל ר"ל הכל לא יקח עמו אבל קצת ממנו יוליך עמו דהיינו מה שנתן לצדק' יקח עמו אבל לא הכל ועוד שאפילו המקצת שנתן לצדקה אם עשה צדקה בשביל כבודו לא ירד אחריו הצדקה שעשה בשביל כבודו כדאמרינן בכתובות ונקדימון בן גוריון לא עבד צדק' והתני' אמ' עליו על נקדימון בן גוריון כשהיה יוצא מביתו לבית המדר' כלי מלת היו מציעין תחתיו ובאים עניים ומקפלים אותם מאחריו אי בעית אימא לכבודו הוא דעבד וזהו לא ירד אחריו הצדקה שעשה בשביל כבודו ויאמר עוד כי רחמנא לבא בעי א"כ גם העני יוכל לזכות יותר מהעשיר וזה בשתפק לרעב נפשך ואחז"ל הנותן צדקה מתברך בשש ברכות והמפייסו בי"א ברכות דכתי' ותפק

לָנֶצַח לֹא יִרְאֶה הַשָּׁחַת: כִּי יִרְאֶה חֲכָמִים יָמוּתוּ יַחַד כְּסִיל וָבַעַר יֹאבֵדוּ וְעָזְבוּ לַאֲחֵרִים חֵילָם: קִרְבָּם בָּתֵּימוֹ לְעוֹלָם מִשְׁכְּנֹתָם לְדוֹר וָדֹר קָרְאוּ בִשְׁמוֹתָם עֲלֵי אֲדָמוֹת: וְאָדָם בִּיקָר בַּל יָלִין נִמְשַׁל כַּבְּהֵמוֹת נִדְמוּ: זֶה דַרְכָּם כֵּסֶל לָמוֹ וְאַחֲרֵיהֶם בְּפִיהֶם
טו יִרְצוּ סֶלָה: כַּצֹּאן לִשְׁאוֹל שַׁתּוּ מָוֶת יִרְעֵם וַיִּרְדּוּ בָם יְשָׁרִים לַבֹּקֶר וְצִירָם לְבַלּוֹת שְׁאוֹל מִזְּבֻל לוֹ:

אך

לְחַיֵּי עָלְמָא לָא יֶחֱמֵי דִין גֵּהִנָּם: אֲרוּם יֶחֱמוּן חַכִּימַיָּא רַשִׁיעַיָּא בְּגֵהִינָּם יִתְדָּנוּן כַּחֲדָא כְּסִילַיָּא וְשַׁטְיָא יֵיבְדוּן וְיִשְׁבְּקוּן לְצַדִּיקַיָּא מָמוֹנְהוֹן: בְּבֵית קְבוּרַתְהוֹן יִשְׁרוּן לַעֲלָמִין וְלָא יְקוּמוּן מִמִּשְׁכְּנֵיהוֹן לְדָרֵי דָרַיָּא מְטוּל דְּאִיתְרַבְרְבוּ וְקָנוּ שׁוּם בִּישׁ עִילָוֵי אַרְעָא: וּגְבַר חַיָּבָא בִּיקָרָא לָא יְבִית עִם צַדִּיקַיָּא אַמְתִּיל הֵיךְ בְּעִירָא אִשְׁתְּוָוא: דֵּין אוֹרְחַתְהוֹן גְּרַם שְׁטוּתָא לְהוֹן וּבְסוֹפְהוֹן בְּפוּמְהוֹן יִתְנוּן סוּרְחָנוּתְהוֹן לְעָלְמָא דְאָתֵי: הֵיךְ עָנָא צַדִּיקַיָּא שַׁווּ לְמוֹתָא וְקַטְלוּן וְתַבְרוּ צַדִּיקַיָּא וּפַלְחֵי אוֹרָיְתָא וּתְרִיצַיָּא אַלְקוּ מְטוּל הָכִי גּוּפֵיהוֹן יְהוֹן כַּלְיָן בְּגֵהִנָּם מִן בְּגְלַל דְּאוֹשִׁיטוּ יְדֵיהוֹן וְחַבִּילוּ בֵּית מְדוֹר שְׁכִינְתֵּיהּ דִּילֵיהּ:

אמר

ל חס' י"ד כתי' כן ט' · ד' · ג' · ג' · ב' · ונורס ק'

קרבם בתימו לעולם · ואנחנו עמך וצאן · מלכותך מלכות כל · וא' חלוף ובניתי לדר ודור כסאך · וירדו ב' וסימן בם ישרים לבקר · וירדו בהם וישובו · וא' רפי וירדו בדגת הים ·

רשי

כי יראה חכמים ימותו · ואין נצולין מן המות לפיכך על כרחו הוא חדל ליגע ולטרוח על פדיון אחיו: חילם · ממונם בחכמי' כאמר מיתה שאינם מתי' בע"הז את הגוף בלב' ובכסיל ובע' נאמר אבדה שהגוף ונשמה אבודים: קרבם בתימו לעולם · מחשבותם לבנות להם בתים שיתקיימו לעולם: קראו בשמות' · את בתיה' שהם בוני' למען יהיה להם לזכרון כגון ויקר' שם העיר כשם בנו חנוך אנטיוכוס בנה אנטוכיא סליקוס בנה סליקיא: ביקר · לשון יקר ותפארה: כסיל שטות · נמשל · לשון משל · נדמו · לשון דממה: ואחריהם בפיהם ירצו סלה · והבאים אחריהם ידברו בהם ויספרו בפיהם מה אירע לראשוני': ירצו · לשון הרצאת דברים דט"ריירונט בלע"ז ורבותי' פירשו זה דרכ' של רשעי' שסופם אבודים אבל כסל למו חלבים להם על כסליה' ומכסה את כליותיהם ואינן יועצות אות' לשוב מרעה' ושמא תאמר שכחה היא להם ששכחו שסופם למות ת"ל ואחריה' בפיהם ירצו כלומר יום אחריתם תמיד בפיהם ואין חרדי' ממנו: כצאן לשאול שתו · כצאן המתאסף לדיר כן הם לשאול שתו לגשות התי"ו במקו' תי"ו שנייה לשאול שותתו לתוך שתותיה של שאול למדריגה התחתונה וכן שתו בשמי' פיהם גם הוא לשון שתות קבעו בשמי' פיהם לשונ' הרע: מות ירעם · מלאך המות יאכלם ואל תתמה על לשון אכילה זו שכן מצינו במקו' אחר יאכל בדיו בכור מות לשון אחר לשון רציצה כמו הירוע ברזל: וירדו בם ישרי' לבקר · ליום הגאולה כשיזרח בקרם של ישראל יהיו רודים בהם כמו שנאמר ועסות' רשעים וגו': וצורם לבלות שאול · צורתם של רשעים תבלה את השאול גיהנם כלה והם אינם כלים: מזבול לו · מהיותו להם מדור והב"ה מוציא חמה מנרתיקה ומלהטת אותם שנאמר וליהט אותם היום הבא ורבותינו פירשו מזבול לו על שפשטו ידיהם בזבול שהחריבו את בית המקדש:

אך

אבן עזרא

כי · והלא יראה חכמים מתנו ימותו בכל דור והזכיר מות עם החכמים ויאבדו עם הכסיל והבער כי ילכו לאבדון והכסיל הולך דרך עקשות והבער שלא יבין כמו הבהמה ושניהם יאבדו: חילם · כנגד הבוטחי' על חילם: קרבם יש אומרים כי הוא הפוך קברם והוא הבית הנקרא בית עולמו וטע' קראו בשמותם שבנו בניניס על קברם ויש אומרים כי טעם קרבם כמו וקרב איש במחשבת' שיעמידו בתימו ולפי דעתי שהו' חסר בי"ת כאילו הוא בקרבם והטעם בקרב האחרים שעזבו להם חילם והטע' לא נשאר להם זכר רק שיאמ' זה בית פלוני וזה המגדל בנה פלוני וזה טע' קראו וכל זה לא יועיל: ואדם · יש אומרים כי ביקר זה היקר שלו שהוא הממון לא ילין עמו במותו רק יעזבנו ויהיה בל ילין כמו נפשו בטוב תלין והנה האדם נמשל כבהמות שימותו גם הם בעותם: נדמו · נכרתו והירושלמי אמר נמשל האחד שהוא הפרט נדמו הכלל: זה · ואחריהם הם בניהם ירצו ללכת בדרך זה וטעם בפיהם כי הם יצוום ככה ויש אומרים הם ירצו את עונם: כצאן · שתו · כמו שתו בשמים פיהם והטע' שמו עצמם במחשבתם שהם כצאן: מות ירעם · כי סופם לטבח: וירדו בהם ישרים · זה אחר מותם והם ארבעה יסודים שאינם מורכבי' שהאש מורכבת בו תשוב אל האש והרוח אל הרוח והמים אל המי' והעצמות שהם ממתכונת העפר אל העפר וטעם לבקר כנגד ילין והטעם אחר חלייום אזימתלו וצורם כמו וצורתם וכמוהו כתבונם עצבים כתבונתם והטעם כי השאול שהוא למטה ששם הגוף הוא יבלה הצורה וטעם מזבול מהזבול שהוא דר בו כל אחד משם יבואו לו הכילוי ורבי משה אמר כי תחסר מלת הרודים וישרים שלא יוכלו בני אדם להמלט ור' יונה אמר מזבול לו משפט שמים על כל אחד:

אך

מ"ע ספורנו ז"ל

ויחי עוד לנצח · אף עלפי שחטא: לא יראה השחת · ולא יראה פני גיהנם: כי יראה חכמים ימותו יחד כסיל ובער · כאשר יתבונן בזה שהחכמי' בקנין הממון ולפעמים גם כסיל ובער שיקרה להם שיקבצו ממון וכלם יאבדו אבדון הנפש כי אמנם לא קנו שום שלמות נצחי: ועזבו לאחרים חילם: ומה שהשתדלו להשיג והוא הממון יעזבוהו לאחרים: קרבם בתימו לעולם · והטע' שלא השיגו אדמות חיים גם שהיו מוכנים לזה ומתאוים לו בטבע הוא כי קרבם ובלבבם היתה לעולם מחשב' בתיהם ועשרם וכמו כן משכנות: משכנותם · שיתקיימו: לדור ודור · קראו בשמותם עלי אדמות · קראו הבנינים והשכנו' בשמותם להיות להם לשם בעולם הזה: ואדם ביקר בל ילין · והנה האדם אשר בצלם ודמות בוראו שהוא כאשר גם בלילה שישכות בו מעסקי עולם לא ילין בזה היקר והכבוד אש' בו להתבונן בו ולהשלימו: נמשל כבהמות נדמו · הוא נמשל ודומה לבהמות שנדמו והדבר אין בהם: זה דרכם כסל למו · והטעם שלא ישיתו לבם גם לזאת הוא כי דרכם זה שהוא קבוץ הממון הוא כסלם ותקותם: ואחריהם בפיהם ירצו · וירצו שפעתיד לבא אחר מותם יפיה בפיהם בעת צואתם: כצאן לשאול שתו מות ירעם · וכבן הכינו עצמם לשאול ואבדון נצחי בעסקי ממונם כמו הצאן אשר שתו להם רועה שיאסום בן עסקם בממון בלבד שקבלו עליהם יאבד נפשם אבדון נצחי: וירדו בם ישרים לבקר · ועם כל השתדלות' בזה לא לעולם ילא בידם כי אמנם מניעי הגלגלי' שהם המשפט כל נצחי נבדל ישרים ירדו בם לבקר בכל בקר באותם לפעלם ואותם הישרים לפעמים יאבדו את כל פעולתם · וצורם לבלות שאול מזבול לו · וכן ירדו גם אותם הישרים לבלות בשאול במותם את כל צורם וחזקם וכל מעשה תקפם וגבורתם ולהפילו מזבול והארמון אשר לו על דרך השליך מן שמים ארץ:

אך

אבן יחייא

כי יראה חכמים וגו' בא להסיר ספק מלב האנשים שיאמרו אם כן הוא כי כצדיק כרשע ישפוט האלהים במות וכי אח לא פדה יפדה איש · ולא יתן לאלהים כפרו מה לי צדק צדק לרדוף כי כצדיק כרשע · ולכן אמר כאשר יראה הרשע שהחכמים הצדיקים ימותו ראוי לו לדעת כי כל אחד מהם ויחי עוד לנצח בזמן תחית המתים ואחרי מותו לא יראה השחת שהוא גהינם מה שלא יהיה כן בכסיל ובער שהם יאבדו מהעולם הבא ומתחיית המתים · ולא יזכו בניהם לרשת עשרם וחילם לחטאת אביהם אבל יעזבום לאחרים באופן כי לא יהיה להם שם ושארית לא בעולם הזה ולא בבא: קרבם בתימו וגו' ר"ל הסכל ובער שיאבדו · בקרב' חושבים שבתימו יהיו קיימים לעולם ומשכנותם לדור ודור · ולכן אינם מבקשים כי אם לקנות בתים ונחלות ועיירות למען יקראו בשמם ויאמר מזולתם היותם שלהם וזה בחשבם כי הבתי' ההם הם קיימים והשם ההוא לא יכרת מעליה' וזהו אומרו קראו בשמותם עלי אדמות' והמה הסכלים לא יראו ולא יבינו כי האדם ביקר והכבוד מהעולם הזה בל ילין בנא · אבל יכרת השם ההוא ויהיה כמשל כבהמות שנדמו ונכרתו בעת המות כי לא יזכרו עוד ולא יפקדו: זה דרכם וגו' ר"ל זה דרכ' עוד בחיים חייתם להיות הכסיל למו ולרודפם אותו: ואחריהם וגו' ר"ל ובאחריתם בעת מותם ירצו ויתפצו עולם הסלה והנצחיות ואינו מוכן להם להעדר הכנתם לעולם ההוא · להיות כי כצאן המוכנות בטבעם לרדת אל השאול ולאבדון כי אין להם השארות כן שתו את עצמם והכינוהו · ולכן הגהינם שמו מות ירעה אותם · וכאשר הם בעולם הזה משלו ורדו בצדיקים · כן לבקר והוא עולם הבא אשר הוא כערך הבוקר ללילה בערך העולם הזה · ירדו בם ישרים · וצורם שהיא נפשם שהיא צור שלהם סופו לבלות שאול · שהגהינם יכלהו · להיותו זבול לו לצור ההוא · ויהיה מי"ם מזבול מי"ם הסבה פועלת:

אך

תורת חסד תהילת ה'

בעושרו להיות כי יאמר בלבו כי אם העושר ההוא יאבד בענין רע ידיו רב לו לעסוק במלאכות רבות מה שאין כן העני במי שאין לאל ידו לעשות קטנה או גדולה והוא הענין שביארתי אני במה שאמר הכתוב ולא נאמר עוד אלהינו למעשה ידינו וגו' עיין בו במקומו: אח לא פדה וגו' זו היא חכמה ג' ויר' הנה אם האח יפדה לאחיו פעם אחת לא יחזור לפדותו פעם אחרת והוא או' פדה יפדה וכתן הסבה לזה ואמר כי טעמו של דבר הוא לפי שלא יתן לאלי"ם כפרו ר"ל כי אפי' לאלי"ם לא יתן האדם את כל עושרו אשר הוא כופרו בבת אחת כי המבזבז לא יבזבז יותר מחומש מנכסיו ומכ"ש שיפדה את אחיו פעמים רבות ויפזר ביה את ממונו ומליכו היות עושר האדם נקר' בשם כופר כאומר כופר נפש איש עושרו וכמליכו למדין מזאת החכמה שראוי לו לאדם להשתדל תמיד לבלתי היותו נצרך אל זולתו כי אם יתנו לו פעם א' לא יחזרו לתת לו פעם אחר' · ובמזמור ס"ט תמצא ביאור מה לפסוק זה · ויקר פדיון נפשם זו היא חכמה אחרת והיא לומר כי לפעמים אפי' בפעם הא' לא יפדה האד' את אחיו והוא כאשר יהיה שוויו ביוקר יותר מכדי דמיו כי אז אינו חייב לפדותו אפי' בפעם הא' ולזה יחדל לעולם מלפדות האדם את אחיו א"כ ראוי הוא לאדם להזהר שלא יבא בדרכים אשר באולי ישבו אותו שם ויצטרך לפדייתו יותר מכדי דמיו ואמר נפשם לפי שירצה ג"כ לומר כי אפי' לעצמו לא יפדה אם יהיה שוויו יותר מכדי דמיו כדי שלא לעבור על מה שנאמר בסיני אין פודין את השבויים יותר מכדי דמיהן וכו' וכדי שלא ילמדו השבאין יזהר בענין אפי' בו בעצמו · או יאמר נפשם לפי שברוב הפעמים אין אדם נמצא יחידי כי אם בחברי' אחרים ולא יניחו לפדות אחד מהם אם לא יפדו את כולם: ויחי עוד לנצח וגו' זו היא חכמה חמישית ויר' לומר כי מדרך האנשים הוא ואפי' מן האחים שאם ימות א' מהם האחר יחיה עוד שני' רבות הנה האח הלזה לא ירא' השחת והוא הקבר אשר אחיו קבור שם · והוא ע"ד מה שביאר מהר"י אבירב ז"ל במה שאמר איוב אך לא בעי ישלח יד שיר' לומר כי לא יש מי שישים את ידו על קבורתו וכו' ואפי' אם ידע כי עם זה יהיה לו תשועה לפידו ולאידו ולכן אמר פה ויחי עוד לנצח האח הנזכר אחרי שימות האיש הנז' בבית האסורין עכ"ז לא יראה השחת אשר אחיו קבור שם בדור ההוא אשר מת מבלי פדיון א"כ ראוי הוא לו לאדם להזהר מבלי בא בכל אלה · או יר' וגם אם ידע האח כי בלכתו לשים ידו על קברו של אחיו היה חי עוד אחיו לנצח הנה עכ"ז לא ירצה לשום ידו שם ואפי' לראות השחת אשר הוא קבור שם · ואולי בזו' ויחי עוד לנצח ר"ל שלא יהיה לו שיחיה ויקום על רגליו וכמו שהיה אחרי כן באיש אשר היורדים לקבור והשליכוהו בקבר אלישע הנביא ע"ה שקם על רגליו ולביתו לא הלך אלא שאילו היה לו לזה דבר זה שיחי עוד וחיותו זה יהי' לו לנצח במה שישים ידו על קברו עכ"ז לא יראה השחת כאמור: כי יראה וגו' זו היא חכמה ששית ויר' וסבת הדבר הנז' והיא כי לא ירצה השחת אשר בו קבור אחיו הנה הוא לפי שהוא רואה וחושב בדעתו שהחכמים אשר הם מתים ולא יאבדו והכסיל והבער שהם נאבדים מן העולם שהם כלם במדרגה אחת יחד ושאין אחר המות כלום ולכן אך לא בעי ישלח יד כאמור וה' יעשה זאת כי אדם כזה והדומים אליו יעזבו לאחרים חילם ולא יהיו להם בנים שיירשום ופימשך זרעם אחריהם יען אשר לא האמינו כי המתים הם יודעים את כל העובר בע"הז ואת כל מעשה קרוביהם והם ג"כ רואים אם הם מחטיבי' אותם ומשימים ידיהם על קברותיהם וכו' ולכן לא יהיה לו מי שישים ידו על קברו · או יר' ועזבו לאחרים חילם ולא יירשום בפיהם וקרוביהם כדי לשים אבן מצבה אחת על קברותיהם שיהיה לסימן ובזה יאמר על כל א' מהם ואבקשהו בקבר ולא נמצא וזהו לו תמורת מה שהוא מחטיב את הכל בשוה וחושב שאין זכרון אחר המות: קרבם בתימו וגו' זו היא חכמה ז' וגם ממנה ילמד האדם מוסר גדול ויראת ה' והיא כי האנשים השלמים הם מסתפקים תמיד בהכרחי באופן שימלא להם · והוא בעצמו הענין ששמעתי במסרת ארוחה ד' והם ארוחת משלת ארוחה אחת ארוחה ירק ארוחת תמיד שיר' לרמוז כי אם הארוחה היא ארוחה אחת לבד כי לא תמיד נמצא ארוחת משלת אך אם היא ארוחת ירק אז היא נמצאת תמיד בכל יום ויום והוא אומר פה קרבם בתימו לעולם ויר' מי שיש להם קרבם ובתימו לעולם ר"ל שהם משימים בקרבם מה שיהיה ואפילו שתהיה ארוחת ירק וכמו כן הם דרים לעולם באיזו דירה שתהיה ואפילו באהלים הנה לאלה יהיה דבר זה כי משכנותם יהיו לדור ודור והוא מה שצוה יונדב לבניו ואמר להם ובית לא תבנו וזרע לא תזרעו וכרם לא תטעו ולא יהיה לכם כי באהלים תשבו כל ימיכם למען תחיו ימים רבים על פני האדמה אשר אתם גרים שם ועוד יהיה להם כי בזה שעשו קראו בשמותם עלי אדמות יר' מלד מה שנסתפקו בהכרחי יוכלו להשתלם בתורה ובמצות באופן שיזכירם בשמותם עלי אדמות שכל א' מהם יכול להיותו שר ומושל מקשיב על אדמה אחת מה שאין כן הבלתי מסתפק בהכרחי כי בלולי תהיה חכי תאותו בידו: ואדם ביקר וגו' זו היא חכמה ח' והוא בעצמו מה שאמר שלמה בספר קהלת באו' ושבחתי אני את השמחה אשר אין טוב לאדם תחת השמש כי אם לאכול ולשתות ולשמוח והוא וגומר כאשר נתתי את לבי לדעת חכמה ולראות את הענין אשר נעשה על הארץ כי גם ביום ובלילה שינה בעיניו איננו רואה וזהו מאמר דע"ה והאדם ביקר בל ילין יר' הנה מי שהוא ביקר וחוסן רב והוא יכול לאכול ולשתות ולשמוח וליתן שינה לעיניו כפי הנכון לכל אדם והוא עכ"ז לא יתן שינה לעיניו ולא ילין נמשל כבהמות אשר יכרתו מן העול' כי גם הוא יאבד ויגוע אחר היותו בלתי נותן שינה לעיניו ותנומה לעפעפיו ואחרי היות זה כן אין לאדם ללכת במעשיו אל הקצוות ואם אמרתי קרבם בתימו לעולם כ כתי לומר שיסתפק האדם בהכרחי אך לא שילין אל הקצוות עד שגם בלילה שינה בעיניו איננו רואה: ומצאתי כתוב וז"ל ואדם ביקר בל ילין הכונה לומר כי אדם ממש והוא אדם הראשון לא רצה ללון ביקר לילה א' כמו שארז"ל שמי"ב שעות שהיו היום שטעה ראשונה הוכבר עפרו ט' נלטוה י' סרח י"א נדון י"ב נגרש ולא רצה ללון לילה אחת בכבוד ע"כ: זה דרכם זו היא חכמה ט' ע"ד עלוכה עיסה שהנחתום מעיד עליה ויר' זו רעה חולה היא כי הנה זה דרכם הנזכר למעלה היא להם בעצמם כסל וההוללות שהם בעצמם יודעים היותו כן ע"כ הבאים אחריהם ששמעו מפיהם היות האמת בזה הם ירצו בפיהם הסכלות וההוללות הלזה ללכת בדרכים כאלה בין בחיי אבותיהם ובין אחרי מותם והוא אומר סלה וע"כ אינם נותנים להם עצה לבלתי לכת באלה א"כ ראוי הוא לאדם להשמר בכל כחו מכל ההוללות הנז' ומה גם מההליכה אחרי הקצוות כי אם שילין תמיד אחרי האמצעי וההסתפקות ולהשיא תמיד עצה טובה לבניו ולבאים אחריו: כצאן לשאול שתו זו היא חכמה י' והיא לומר כי אלה ההולכים אחרי הקצוות ומנדדים שינה מעיניהם לכנוס ולאסוף הון רב הנה הם שמו להם את המות שירעם כאשר שמוהו להם הצאן ההולכות מעצמן אל בית המטבחיים לאחרי היותן רועות אחר המדבר והוא כי לאלה האנשים המות ירעם ולא הלחם והמזון כי בכל יום ויום הם מתמעטים והולכי' ובכל יום ויום הוא להם יום המות ואינם יודעים כי למחרת יום המות ההוא הנקרא בשם לילה כי בין לילה הוא ובין לילה אבד ירדו בם ובנכסיהם הישרים והצדיקים בעלי העושר ההוא כי יכין רשע וצדיק ילבש והוא אומר וירדו בם ישרים לבקר וצורם וגומר יר' וצורם של כל א' מאלו אשר ירעה להם המות היא ג"כ מכוערת אשר היא מבלה את השאול ברדתם שמה והשאול לא יבלה אותם א"כ ראוי הוא לו לאדם להתרחק ממדותיהם של אלו ומן הדומים אליהם:

אך

מנחת ערב

והפק לרעב נפשך לזה אמר גם העני יוכל לזכות עם העני בזה האופן כי נפשו בחייו יברך לעני ויאמר לו ה' לא יצריך לך עוד לידי מתנו' ב"ו ושאר מילי דברכו' ובזה ויודך כי תיטיב לך הי"טבה הוא לך דהתפלל על הברו הוא נענה תחילה · אל תאמר אינו מחויב כי יתעשר איש על העושר בעצמו כי הוא הבל רק על שהעושר אות שהק"בה מרוצה עמו ויש לו זכות והעוני הוא אות שהק"בה בכעס עמו והוא עמוס עונות וחטאות לזה אמר כי גם מזאת הסיבה אל תירא רק תבוא עם דור אבותיו לראות אם הם צדיקים כי אולי בזכות אבותיו הוא אוכל או בשביל סיבה אחרת שהק"בה נותן לו שוכה בזה העולם כדי שבעולם הנצחי עד נצח לא יראה אור וכיון שאדם זה ביקר בל ילין נמשל כבהמות נדמו ונכרתו ונתנו בהכרת באופן שהממון לא ירד עם האדם ולא ירד אחריו כבודו בלכתו ליתן דין וחשבון לפני ממ"ה הק"בה ב

אבן עזרא

אך · כבר הזכרתי בספר כי הנפש והנשמה והרוח שם אחד לנשמת אדם העליונה העומדת לעד ולא תמות ונקראה נפש גם רוח בעבור שלא תראה לעין כי אם אלה ובעבור היותו המשורר מלא רוח חכמה ומכתב השם חרות על נשמתו על כן אמר אך אלהים יפדה נפשי מיד שאול שלא יתכן שהוא אומר שלא ימות כשאר בני אדם כי מי גבר יחיה ולא יראה מות וזה טעם יקחני שתדבק נשמתו בנשמה העליונה שהיא נשמת השמים וכמוהו כי לקח אותו אלהים ואחר כבוד תקחני : אל · ושב עוד להוכיח עצמו באשר החל אטה למשל אזני או יוכיח המשכיל אם כן אל תירא אם היית בלא הון ותקנא לעשיר : כי יקח הכל · אפי' אלק ממנו כדרך ונפשנו יבשה אין כל והגה בתחלה הזכיר כי ההון לא ימלטנו ממות ועתה יזכיר כי לא יועיל אחרי מותו והטע' כי אם יקנה חכמה תועילנו אחר מותו כי אין תועל' בהון רק בחייו שיאכל וישתה וזה טעם כי נפשו בחייו יברך: ויודוך · הטע' העני והעשיר : כי תטיב לך · יאמר למשכיל שתבקש מה שיהיה לך טוב באחרונה על כן אחריו : תבוא · שב אל נפשו של העשיר ככתוב למעלה : עד דור אבותיו · שהיו כמוהו בלא חכמה : עד נצח לא יראו אור · זה השכר ותענוג הנשמה לאור באור אדוניה שנתנה והוא לקחה וככה בספ' בן גוריון יקרא אור העולם הבא אור הגדול וכבר הזכרתי טעמו : אדם · אמר רבי יהודה הלוי מ"כ ואל' ביקר בל ילין פי' יש עם אדם יקר שלא ילין והטע' שלא ישכב וימות והו' כבוד הנשמה ובן אדם שלא למד לא יבין על כן כבהמות : מזמור לאסף · אל · הטעם תקיף לעשות משפט על כן אלהי' וטע' יי' שהוא שוכן עד בלי שינוי : ויקרא ארץ · קרא יושבי הארץ הדרים ממזרח שמש ועד מבואו כך הוא הייסוב אעפ"י שאין מיושב מכל הארץ רק פחות מהרביעית בראיות גמורות : מציון · שהוא באמצע הייסוב באורך וברוחב : הופיע · כבוד השם : יבא · אלה דברי הצדיקים שיקוו שישמיד הפושעי' בו וזה טעם אש לפניו : נשערה · אעפ"י שהוא כתוב בשי"ן הוא כרוח סערה :

אַךְ־אֱלֹהִים יִפְדֶּה־נַפְשִׁי מִיַּד־שְׁאוֹל
כִּי יִקָּחֵנִי סֶלָה׃ אַל־תִּירָא כִּי־יַעֲשִׁר
אִישׁ כִּי־יִרְבֶּה כְּבוֹד בֵּיתוֹ׃ כִּי לֹא
בְמוֹתוֹ יִקַּח הַכֹּל לֹא־יֵרֵד אַחֲרָיו
כְּבוֹדוֹ׃ כִּי־נַפְשׁוֹ בְּחַיָּיו יְבָרֵךְ וְיוֹדֻךָ
כ כִּי־תֵיטִיב לָךְ׃ תָּבוֹא עַד־דּוֹר אֲבוֹתָיו
עַד־נֵצַח לֹא יִרְאוּ־אוֹר׃ אָדָם בִּיקָר
וְלֹא יָבִין נִמְשַׁל כַּבְּהֵמוֹת נִדְמוּ׃
א נ מִזְמוֹר לְאָסָף אֵל ׀ אֱלֹהִים
יְהוָה דִּבֶּר וַיִּקְרָא־אָרֶץ מִמִּזְרַח־שֶׁמֶשׁ
עַד־מְבֹאוֹ׃ מִצִּיּוֹן מִכְלַל־יֹפִי אֱלֹהִים
הוֹפִיעַ׃ יָבֹא אֱלֹהֵינוּ וְאַל־יֶחֱרַשׁ אֵשׁ־
לְפָנָיו תֹּאכֵל וּסְבִיבָיו נִשְׂעֲרָה מְאֹד׃

(ל' חס' · ל' כתיב כן · ג' מל' · ב' לא יסקר · ג' · ג' · ל' וחס' · ג' ומל' · י"ו ל' וכתי' סין)

אֲמַר דָּוִד בְּרוּחַ נְבוּאָה בְּרַם אֱלָהָא
יִפְרוֹק נַפְשִׁי מִן דִּין גֵּהִנָּם אֲרוּם
יַלְפִינַנִי אוֹרַיְתֵיהּ לְעָלְמִין׃ עַל קֹרַח
וְסִיעָתֵיהּ אִתְנַבֵּי וַאֲמַר לָא תִּדְחַל
מֹשֶׁה אֲרוּם אִתְעַתַּד קֹרַח גַּבְרָא
דְּמַצּוּתָא אֲרוּם יִסְגֵּי אִיקַר בֵּיתֵיהּ׃
אֲרוּם לָא בְמוֹתֵיהּ יִסַּב כּוֹלָא לָא
יֵיחוֹת בַּתְרוֹי אִיקָרֵיהּ׃ אֲרוּם נַפְשֵׁיהּ
דְּמֹשֶׁה בְּחַיּוֹהִי יְבָרֵךְ לָךְ וְיוֹדוּנָךְ׃
צַדִּיקַיָּא אֲרוּם תֵּיטִיב לְפָלְחִין קֳדָמָךְ׃
תֵּיעוּל דּוּכְרָנֵיהוֹן דְּצַדִּיקַיָּא עַד דָּר
אֲבָהָתְהוֹן וְרַשִׁיעַיָּא לְעַלְמֵי עַלְמַיָּא
לָא יֶחֱמוֹן נְהוֹרָא׃ גַּבְרָא חַיָּבָא
בִּזְמַן דְּאִיתֵיהּ בִּיקָרָא לָא יִתְבִּין
וּבְאִסְתַּלָּקוּת יְקָרֵיהּ מִינֵּיהּ אַמְתִּיל לִבְעִירָא וְאִשְׁתַּוְיָין לִלְמָא׃ תּוּשְׁבַּחְתָּא עַל יְדוֹי
דְּאָסָף תַּקִּיפָא אֱלָהָא יְיָ מַלֵּיל מִן בְּרֵאשִׁית שִׁירָתָא וּגְזַר לְמֶעְבַּד אַרְעָא מִמַּדְנַח
שִׁמְשָׁא עַד מַעֲלָנֵיהּ׃ וְשֵׁירוּי בְּרִיַּת עָלְמָא מִצִּיּוֹן וּמִן תַּמָּן גְּמִיר שׁוּפְרֵיהּ אֱלָהָא
יִתְגְּלֵי׃ יֵימְרוּן צַדִּיקַיָּא בְּיוֹם דִּינָא רַבָּא יֵיתֵי אֱלָהָנָא וְלָא יִשְׁתּוֹק לְמֶעְבַּד פּוּרְעָנוּת
עַמֵּיהּ אֶשָּׁתָא קֳדָמוֹי תְּצַלְהֵב וְחוֹזוֹר חוֹזוֹר לֵיהּ תִּזְעוּף עַלְעוֹלָא לַחֲדָא׃ יקרא

אבותיו ג' מ"ל וסימ' כל הדור ההוא נאספו · כל לבבו הכין לדרוש · תבא עד דור אבותיו · נ' אל אלהים יי' ג' וסימן אל אלהים יי' הוא ידע וישראל ב' בפסוק · מזמור לאסף אל אלהים יי' · הופיע ג' וסי' מהר פארן · מציון מכלל יופי · אל נקמות יי' · וא' והופיע אור עונני ·

רש"י

אך אלהים יפדה נפשי · אבל אני שהטיתי למשל אזני אלהים יפדה נפשי שלא אלך אל שאול כי יקחני בחיי ללכת בדרכיו : כי נפשו בחייו יברך · הרשע מברך את נפשו בחייו ואומר שלום עליך נפשי לא יאונך שום רעה אבל אחרים אין אומרים עליו כן : ויודוך כי תטיב לך · ואתה אם תשמע לדברי הבל יודוך כי תיטיב לנפשך לישר את דרכך : תבא עד דור אבותיו · כשתשלים ימיך ותמות תבא ותראה את דוד הרשעי' אבותיך של רשע כמוני בגיהנ' אשר עד נצח לא יראו אור : אדם ביקר ולא יבין · דרך החיים נתונה לפניו שאם ילך בה הרי הו' כנכבד ואינו מבין את הטוב : אל אלהי' יי' · אקרא אלוה האלהים יי' שמו : דבר ויקרא ארץ · כולה והוא הופיע מציון שהוא מכלל יופי מכלל · שם דבר פר"מנט בלע"ז ועל גאולת העתיד נתנב' יבא אלהינו ואל יחרש עוד · על דם עבדיו השפוך : יקרא

מ"ע ספורנו ז"ל

אך אלהים יפדה נפשי מיד שאול · אמנם נפשי השכליות שהיה שהשתדלותה בתורה ובמצות אף על פי שנכשלה באיזה חטא אלהים יפדם נפשי מן העונש שנכנסי בתשובה שעשיתי לא בכסף ובקנות ממון לפיכך אל תירא כי יעשיר איש · שתחשוב כזה שיהיה לרצון לפני האל יתברך יותר ממך: כי לא במותו יקח הכל · לא בשביל זה תחשוב שיזכה לחיי עד שהוא עקר הכל כי זה כל האדם: לא ירד אחריו כבודו · ואפשר אותו הכבוד שהשיג בעולם הזה לא ירד אחריו שיהיה מכובד אחרי כן ובגואה פנים כאמרם ז"ל עולם הפוך ראיתי עליונים למטה: כי אמנם נפשו בחייו יברך · לא יברך ויוסיף טובה ושלמות לנפשו שתחזה כיאים לחיי עולם הזה שישלים אותה בתחבולות קנין ממון והשיג תאותיו ועל פרוב יקנה לזולתו: ויודוך כי תיטיב לך · ויודוך מיין ויהיו לכבוד בעיני כל משכיל: כי תיטיב לך · כשתשיג כהם טוב שלמות לנפשך שייטיב כלו לך לבדך ולא לזולתך כמו שיקרה בהשגת ממון כאמרו יצבור ולא ידע מי אוספם: תבוא · תתבונן על דור אבותיו אשר: עד נצח לא · יראו אור ~~לא השתדלו~~ לראות אור כנאי וחקיר שעולתם ומחשבתם שכלם עלו כתהו ואבדו: ואדם ביקר ולא יבין · וכן התבונן אל אדם שהוא ביקר גלם אלהים ולא ישתדל להבין: נמשל כבהמות נדמו · ותמצא שכל א' מהם נמשל לבהמות אשר בהם דומיה שתיקה שהם בלתי מדברי':

זה המזמור נעשה על יום הדין אשר בו ישפוט האל יתברך את שארית האמות בע"ה אחר הכרת גוג ומגוג וכמו כן ישפוט שרידי ישראל אחר הכרת קנחם כאמרו פי שנים בה יכרתו והשלישית יותר בה והבאתי את השלישי' באש ונתן טעם ליום הדין הכ"לי שיהיה אז ואמר כי :

אל אלהים ה' · כי אמנם ה' שהוא אלהי האלהים המנהיגים את האומות כבר: דבר ויקרא ארץ · קרא לעבודתו כל המין האנושי: ממזרח שמש עד מבואו · וזה כשניה לאדם ואשתו שהיו אז כל המין עבוה או עבוות ולכה ולבניו שהיו אז כל המין וכוה להם שבע מצות והיה רצונו שיהיה כל המין האנושי לעבודתו זאמה מרו · ובכן בחר בישראל: וכזה מציון אלהים הופיע · נודע על ידם בכל בני האדם: יבא אלהינו ואל יחרש · יהי רצון שיבא לשפוט ולא יסבול עוד את צרת עמו על ידי האמות עע"א: אש לפניו תאכל · להכרית האמות עע"א וסביביו: גם בקצת עמו תהיה האש: נשערה מאד · כאמרו פי' שנים בה יכרתו יגועו: יקרא

תורת חסד · תהלת ה'

אך אלי"ם יפדה וגומר זו היא חכמה י"א ויר' לומר כי הוא אינו דומה בזה כלל אל האנשים הנזכר שהם מבלים את השאול כאומר כי אדרבה האל ית' יפדה נפשו מיד שאול יען כי בכל יום ויום החלק החומרי אשר בו ישוב בכל יום ויום לחלק נפשיי ומדי יום ביום יעלה למעלה ויעשה חלק אלהיו ואפילו אחר המות יאמר עליו שאיננו בשאול כלל כי אם אצלו ית' כביכול לו יכוין אל מה שהאדם השלם יחיה עד תכלית ימיו הקצובים ואחרית קלדו ויכלה לאותו זאומו להט לאט והוא אומר כי יקחני סלה א"כ מה טוב הוא לאדם להיותו מכת השלמים :

אל תירא וגומר זו היא חכמה י"ב ויר' אל תירא כי אם יעשיר איש שלם כי אז עם עשרו ירבה כבוד ביתו בבקשו את הכל לנפשו ולא יניח את אנשי דורו שגם הם ירויחו עם נכסיהם כי אדרבה הוא יהיה סבה שכלם ירויחו עמו ויהיו כזובים ומכוסים תחת צלו ויהיו מכובדים ממנו כי איזהו מכובד המכבד את הבריות : כי לא במותו זו היא חכמה י"ג ויר' כי לא במותו של האיש הנזכר יקח הכל ויוליכנו עמו ר"ל כי האיש השלם הוא תמיד מלמד את חכמתו לתלמידיו ועמו לא תמות חכמתו כי אם ימות חכמתו לא תמות כי היא בין התלמידים הלומדים את דבריו וכמו כן לא ירד אחריו כבודו כי היא תשאר אצל התלמיד וגם אם ימות הנה כבודו והיא תורתו במקומו מונחת וזהו באומר כבוד חכמים ינחלו ומדי יום ביום שפתותיו יהיו דובבות בקבר באומרם מה ששמעו מפיו וכאשר יעשה עם חכמתו ותורתו כן יעש'עם נכסיו ויעשה באופן שהכל יהנו ממנו א"כ טוב לחסות בה' ולחלות פניו שיקרבנו לעבודתו ויזכנו להגות בתורתו : כי נפשו בחייו זו היא חכמה י"ד ויר' כי האיש השלם הלזה כשהוא בחייו קודם שימות יברך את נפשו ואו'לה ברוכ' את נפשי שהיית הכת היותו כ"כ שלם וטובי נפשי למכוחייכי והוא הענין שהז"ל שאמ'מרע"ה לנפשו קודם שמת טובי נפשי למכוחייכי · והומר ויודוך כי תטיב לך הוא בעצמו הענין שאמר רבי אבין כי כיון שנסתלק היו התחתונים מקלסין אותו ואומרים תורה צוה לנו משה וגו' והעליוני' מקלסים אותו ואומר צדקת ה' עשה והב"ה מקלס אותו ולא קם נביא עוד בישראל כמשה והוא אומר פה ויודוך כי תטיב לך ויר' ויודוך כי תטיב לעצמך ע"ד מה שנאמר למשה צדקת ה' עשה שעל זה קלסהו האל ית' יחד עם המלאכים עד שאמר האל ית' עליו ולא קם נביא עוד בישראל כמשה · או יר' באומר כי תטיב לך ע"ד מה שאמר הכתוב אם צדקת מה תתן לו וכו' :

תבא עד דור אבותיו וגומר זו היא חכמה י"ו ויר' לומר כי מי שחננו ה' יקר וכבוד והיא התורה כאומר כבוד חכמים ינחלו ולא יבין דבר מתוך דבר כי אם שהוא עומד תמיד על אופן א' הנה הוא נמשל בכל מה אל הבהמות שנדמו כי כשם שהן עומדות תמיד באופן א' כן הוא יושב תמיד ובטל מה שאין כן מן הראוי שתעשו אתם הבני אדם גם בני איש כי אם שתשתדלו להתחזק בתורה ולהתאמץ במעשים טובים ושתשתלמו ושתבינו כל החכמות שהזכרתי עד הנה · ואפשר עוד לומר כי בשבעה הפסוקים הראשונים והם מפסוק למה אירא בימי רע וגומר עד אומר אדם ביקר וגומר דבר שבע חכמות כאשר פירשתי ופסוק והאדם ביקר וגומר הוא אומר גזירה א' כוללת אל כל זה ויר' לומר כי מי שיש לו שכל ובינה ואינו לן ושוקד בחכמות הנז' הוא נמשל כבהמות נדמו וכמו כן עשה בשבעה הפסוקים האחרים וכללן ג"כ בפסוק האחרון · ואפשר עוד לומר כי כנגד השבעה חכמות הראשונות אמר ואמר שבעה גזירות אחרות בשבעה פסוקים אחרים והוא כי כנגד אומר למה אירא בימי רע וגומר אמר זה דרכםכסל למו וגומר ור"ל כי כשזה דרכם בעקבותיהם הוא בענין כסילות והוללות ולא בתום הנה אז הם או בניהם הם מבקשים מאחרים די ספוקם וז"א ואחריהם בפיהם ירצו סלה וכנגד או' הבוטחים וגומר אמר כצאן לשאול שתו מות ירעם וכאומר עושר שמור לבעליו לרעתו וכנגד או'אח לא פדה יפדה איש אמר אך אלי"ם יפדה נפשי וגומר וכנגד אומר ויקר פדיון נפשם וגומר אמר אל תירא כי יעשיר איש ולא יתן מה שראוי לתת כי ירבה כבוד ביתו כי סוף מעותיו כלים באופן רע וכנגד אומר ויחי עוד לנצח וגומר אמר כי לא במותו יקח הכל וכנגד אומר כי יראה חכמים ימותו וגומר אמר כי נפשו בחייו יברך שהוא חושב שלא ימות לעולם וכנגד אומר קרבם בתימו לעולם שר"ל שהם עושים עיקר מענין מעדניהם בעולם הזה וכו' אמר תבא עד דור אבותיו עד נצח לא יראו אור :

נ מזמור לאסף וגו' להיות אמת כי למעלה כדברו חסדי ה' ומה שעתיד להטיב את ישראל ולהצילם מכל צרותיהם על כן נסמך אליו ג"כ מזמור זה אשר יסדו אסף המשורר כדי להיישיר את האדם הישראלי ולזכותו לראות בטובת חסדי ה' והתחיל ואמר אל אלי"ם ה' דבר ויקרא ארץ בלשון עבר לרמוז כאילו כבר נעשה דבר ה' ור"ל דעו לכם כי האל ית' אשר במאמרו ברא ארץ ושמים הופיע מציון והשגיח על העולם כלו בטובו הגדול · ומצאתי כתוב וז"ל מנהג המלכים לעמוד באמצע מלכותם להיותם קרובים אל הקצוות בשוה כאשר לב האדם הוא באמצע הגוף להיותו מלך הגוף ורוח האדם ג"כ באמצע הגוף כדכתיב וייצר רוח אדם בקרבו ולפיכך כתוב כי אני ה' בקרב הארץ כביכול · והיינו אומר מציון מכלל יופי אלי"ם הופיע כי הוא באמצע היישוב ע"כ והוא ית' המשגיח על הכלל ועל הפרט יבא לציון ואל יחרש כי בקולי קולות יהיה דברו ואש לפניו תלך וגו' ויקרא אל השמים מעל ואל הארץ לדין עמו ולהנקם מהעושים להם רעה ויאמר לכל אנשי העולם אשר הם תחת השמים : אספו

אבן יחייא

אך אלהים וגו' היא תפלת המשורר לאמר אחלי שאלהים יפדה נפשי מיד שאול הגהינם כאשר יקחני בעת המות · ואנה שינחילני עולם הבא והנצחיות : אל תירא וגו' דברי המשורר אל כל אחד מהנקראים לשמוע מוסריו : אל תירא ואל תדאג כאשר תראה שיעשיר איש וירבה כ' ד ביתו בקנאתך ממנו שאין לך כן בעולם הזה · כי לא במותו יקח הכל הוא כמו ולרש אין כל שר"ל מאומה · ולא ירד אחריו כבודו · כי סבת לשע וטוב לא הוא כי האלוה ית' יברך נפשו בחיין על זכות קדם להעכישו כנא ועד · מה שלא יקבן ככה · וזולת שכרך אשר יהיה הרבה מאד עוד תשיג בעולם הזה שבח ומהלל כי יודוך בני האדם בראותם כי במעשיך הטובים תטיב לך בעולם הבא : תבוא עד דור וגו' ר"ל מה שהרשע יכלה ויפסד נפשו ונפשו תבוא עד דור אביתיו בגהינם אשר עד נצח לא יראו אור : אדם ביקר וגו'ר"ל האדם אשר הוא בנפש היקרה אם לא יבין בעו' הזה להכין צידה לעולם הבא · הוא נמשל אח"כ ביום מותו לבהמות שנדמו ונכרתו להיותם נעדרות הנפש השכלית :

נ מזמור לאסף וגומר כונת המזמור הלז להעיד ולהודיע את בני ישראל קצת מאשר יקרה להם באחרית הימים ביום הדין כאשר יקבץ את כל הגוים בעמק יהושפט לשפטם שם · וכדברי יואל בימים ההמה ובעת ההיא אשיב את שבות יהודה וירושלם וקבצתי את כל הגוים והורדתים אל עמק יהושפט ונשפטתי עמו שם : אל אלהים ה' וגו' ר"ל ה' שיהיה אז מוכר מכל העולם היותו אלהי האלהים כי ביום ההוא יהיה ה' אחד ושמו אחד שהכל יכסופוהו · ויפעל אז שלשה פעולות שימשכו מג' השמות הנז' כי בשם האל יורה חוזקתו בעולם · ובשם אלהי' יורה מידת דינו בעוברי רצונו · ובשם ה' יורה מידת רחמיו באוהביו ושומרי בריתו · דבר ויקרא ארץ עבר במקום עתיד כמשפט הלשון הנבואיי · ממזרח שמש ועד מבואו · כי קרא כל שוכני ממזרח ועד מערב לבוא למשפט לפניו : מציון וגו' ר"ל והמקום אשר בו יקרא' לדין יהיה מציון שהוא מכלל ועטרת היופי שבעולם · ששם אלהים הופיע שכינתו : וכדברי יואל ה' מציון ישאג ומירושלי' יתן קולו יבוא אלהינו וגו' ר"ל יבוא אלהינו אז בהסכמה שקוטה לפקוד את כל הגוים · ואל יחרש עוד כאשר עשה עד כה אשר האריך להם חטאתם · כי כל האומר הקב"ה ותרן יותרון מיעוהי רק מאריך אפיה וגבי דיליה · ובבואו אש לפניו תאכל וסביביו נשערה מאד הארץ · לרוב כעסו בעוברי רצונו אשר הכעיסוהו :

יקרא

מנחת ערב

דבר ויקרא ארץ הנה אז"ל בעשרה מאמרות נברא העול' וקחשיב ט ויאמר ובראשי כמי מאמר הוי והטעם שלא נאמר ג"כ ויאמר אלא בראשית כי על המחשבה ידבר שמתחלה עלה במחשבה לברוא העולם במדת הדין וראה שאין מתקיים צירף מדה"ד במדת הרחמים · וז"א אל שהוא מדת החסד כד"א חסד אל כל היום היה ואשית הכל כי לא נבראו ברא העולם אלא בתורת חסד עם ברואיו כי עולם חסד יבנה וע"כ אלהי' שהוא מדה"ד כשהתחבר עם שם הרחמים כד"א בדבר ה' שמים נעשו עם היות שהמחשבה היתה לברא בדין וז"א אלקי' ה' דבר ויקרא ארץ שע"י התחבר אלקי' עם ה' היה הדבור ובכלל כוונתו הוא לומר כי לא לדבר גדול היה לפניו ית' בריאת העולם כ"א דבר בעלמא וכמאמרם ז"ל לא בעמל ולא ביגיעה ברא הקב"ה את העולם כ"א בדבר ה' וכבר שמים נעשו · מציון מכלל יופי אשר תרגם עושה עיקר מציון שהוא שכל העולם שלו הוא למה שציון כלול יופי ע"כ מציון להיותו מכלל יופי שהוא לעומת ציון העליון וכה"א אל מעלה כי שם שער השמים ע"כ תשם אלקי' הופיע משם שופעת אורו ית' ובשפע כל כללות העולם :

רשי

יקרא אל השמים · לפקוד על שרי האומות שבמרום · ואל הארץ לפקוד על מלכי האדמה : לדין עמו · לנקום נקמת עמו כמו כי ידין יי׳ עמו ודם עבדיו יקום : אספו לי חסידי · ועוד יקרא לשמים ולארץ שיאספו לו הגליות כענין שנאמר עורי צפון ובואי תימן : כרתי בריתי עלי זבח · שקבלו את התורה בברית וזבח כענין שנאמר הנה דם הברית אשר כרת יי׳ וגומר : לא על זבחיך אוכיחך · אם אינך מביא לי זבחים ולא נגדי עולותיך תמיד אינו שם עיני ולפי על כך : לא אקח מביתך פר · לא שלך הם אלא שלי : ממכלאותיך · הוא דיר הצאן כמו גזר ממכלה צאן פאר״ק בלע״ז : בהמות בהררי אלף · הוא המתוקן לסעודה העתיד שהוא רועה אלף הרים ליום וכל יום ויום הם צומחים : וזיז שדי עמדי · רמש השדה זיז על שם שהם זזים ממקו׳ למקום אשב״ט ומכט בלע״ז : עמדי · אני יודע את כלם : האוכל בשר אבירים · לא אמרתי לך להביא זבח שאני צריך לאכילה אלא נחת רוח לפני שאמרתי ונעשה רצוני : זבח לאלהים תודה · התודה על מעשיך ושוב אלי זהו זבח שאני חפץ בו ואחר כך שלם לעליון נדריך כי אז יתקבלו לרצון : ותכבדני · שזה הוא כבודי שאושיע את הבוטחים בי : ותשא בריתי · תורתי : ותרץ עמו · נתרצית ללכת עמו : תצמיד מרמה · תרגיל אצלך רמיה לדבר רעה תצמיד אגוט״אש בלע״ז כמו צמיד פתיל :

כבן

ותרין ל׳ וחד ותרין את שבתותיה

אבן עזרא

יקרא אל השמים · אל המלאכים : ואל הארץ · אל יושביה : אספו · הטע׳ להוכיח את חסידי ישראל שכרתו עם השם ברית וטעם עלי זבח בעבור הזבח כאילו אמר על דבר זבח : ויגידו · המלאכים לעולם הם עדים כי האלהים לעולם שופט צדק הוא וזאת היא התוכחת : שמעה · הטעם לא כרתי אתך ברית רק שתהיה לך לאלהים וזהו הוא אלהי׳ אלהיך אנכי : לא · ועתה לא אוכיחך על זבחיך אם לא תקריבם לפני כאשר אמר ירמיהו עולותיכם ספו על זבחיכם וזבחיך הם זבחי חטאת ואשם ועולותיך להיותם נגדי תמיד : לא · אין לי צורך לקחת מביתך פר הזכיר הגדול הקרב לגבי המזבח : ממכלאותיך · כמו גזר ממכלה צאן והא״לף והה״א מתחלפין : כי · וי״ו חייתו נוסף כוי״ו בנו בעור : בהררי אלף · אלף הרים או אלף פרסאות או שם אלף פרים ורבי משה אמר שהוא כמו שגר אלפיך הרים מלאי׳ בקר בעבור הזכיר פר : ידעתי · טעם ידעתי כי אין כח באדם לדעת כולם כי רבים הם : וזיז שדי · שהם בשדה וכן אדם לא רדה בהם כי הם רחוקים מהיישוב : אם · אמר רבי משה אילו הייתי כאד׳ שיש לי צורך לא היית מבקש לתת לי מאשר יש לו ואין לו רק מעט ובידי הכל קל וחומר שאין לי צורך : האוכל · אבירים · הם הפרים כאשר הזכיר מביחך פר : זבח · טעם להזכיר כל זה כי הקרבנות שציויתי שתקרבו לפני לא יועילו לי רק לכם וטע׳ תודה כי העולה כולה קריב׳ גם החטאת והאשם לכהן והטע׳ כי להקריב תודה עם שמיר׳ התורה שאין קרבים ממנה לגבוה רק האמורים טוב מהעולה בלא תורה : וקראני · הטעם הם הקרב׳ נדר ונדבה לשמור מוצא שפתיך אם תקראני ביום צרה פעם אחרת אחלצך גם אתה תכבדני למלא נדרך : ולרשע · בעבור שהזכיר בתחלה לדון עמו הנה התוכח עם החסידים ועתה ידבר עם חכם שהו׳ רשע כי השם ישנאהו וזה טעם מה לך לספר חוקי ואתה אינך שומרם : ואתה · המוסר שיסרתיך להיטיבך : אם · ותרץ · כמו רצוא ושוב ויהיו שנים סרסים או מלשון רצון ותרצה להתחבר עמו : פיך · לדבר מה שהוא רע לאחר : תלמיד · חבור דברי רמיה :

הסב

תהלים נ

יקרא אל־השמים מעל ואל־הארץ

ה לדין עמו׃ אספו־לי חסידי כרתי

בריתי עלי־זבח׃ ויגידו שמים צדקו

כי־אלהים ׀ שפט הוא סלה׃ שמעה

עמי ואדברה ישראל ואעידה בך

אלהים אלהיך אנכי׃ לא על־זבחיך

אוכיחך ועולתיך לנגדי תמיד׃ לא־

אקח מביתך פר ממכלאתיך עתודים׃

כי־לי כל־חיתו־יער בהמות בהררי־

י אלף׃ ידעתי כל־עוף הרים וזיז

שדי עמדי׃ אם־ארעב לא־אמר

לך כי־לי תבל ומלאה׃ האוכל

בשר אבירים ודם עתודים אשתה׃

זבח לאלהים תודה ושלם לעליון

טו נדריך׃ וקראני ביום צרה אחלצך

ותכבדני׃ ולרשע ׀ אמר אלהים מה־

לך לספר חקי ותשא בריתי עלי־

פיך׃ ואתה שנאת מוסר ותשלך

דברי אחריך׃ אם־ראית גנב ותרץ

עמו ועם מנאפים חלקך׃ פיך שלחת

ברעה ולשונך תצמיד מרמה׃

תשב

תרגום

יקרא לאנגלי מרומא מלעיל ולצדיקי ארעא מלרע למימתח דין על עמיה׃ כנושו לותי חסידי די גזרו קיימי וקיימו אוריתי ואיתעסקו בצלותא דאימתילא לקורבנא׃ ויתנון אנגלי מרומא זכותיה ארום אלהא דיינא הוא לעלמא׃ שמעא עמי ואמליל ישראל ואסהיד בך אלהא אלהך אנא׃ לא מטול דיבחך דלא קריבתא קדמי בגלותא אנא מוכח לך ארום עלוותך דקריבו אבהתך לקבלי תדירא׃ מן יומא די חרוב בית מקדשי לא קבילית מן אידך תורא מן עדרך ברחי׃ ארום דילי כל חיות חורשא ועתדית לצדיקיא בגן עדן בעיריא דכיין ותור בר דרעי בכל יומא טורין אלפא׃ גליין קדמי כל מיני עופא דפרחין באויר שמיא ותרנגול ברא דקרצולי שרין בארעא ורישיה מטי בשמיא מרנין קדמי׃ אין ימטי זמן קרבנא תדירא דקריצתא לא איכר לך ארום דילי ארעא ומלייהא׃ מן יומא דחרוב בית מקדשי לא קבילית בשר ניכסת פטימיא ודמא דברחילא זריקו כהניא קדמי׃ כבוש יצרא בישא ויתחשיב קדם יי כניכסת תורתא ושלים לעילאה נדריך׃ וצלי קדמי ביומא דעקתא אשיזבינך ארום תיקרינני׃ ולרשיעא דלא עבד תתובא ומצלי במרודא אמר יי מה לך למישתעי קיימי ותימי בשמי ותדכר קיימי עלי פומך׃ ואנת סניתא מכבנותא דחכימיא וטלקתא פתגמי בתרך׃ אין חמיתא גנבא ורהיטתא בתרוי ועם גיופי שויתא חולקך׃ פומך שלחתא למישתעי לישנא בישא ולישנך מדבקא למללא ניכלא׃

תתיב

מסרה

לדין ג׳ וסימ׳ ועמד לדין עמים · יקרא אל השמים מעל · ולא יוכל לדין עם שתקיף : ממכלאותיך ל׳ עתודים · ממקדשך ל׳ נורא אלהים · יפגשך ל׳ עשו אחי · ומעגלך ל׳ ירעפון דשן · למנותך ל׳ אתה וארון · ללחמך ל׳ ללחם ביתיך : ולרשע ב׳ וסימ׳ ולרשע אמר אלהים · מקרה אחד לצדיק ולרשע : אמר אלהים ו׳ וסימ׳ בסדר בראשית · ותשלך ג׳ וסימ׳ את הילד · פלח דאבימלך · דברי אחריך · אנ״ך :

אבן יחייא

יקרא אל השמים וגו׳ ר״ל ואז יקרא אל בני האדם לדין עמו ויען כי הוא מורכב מהנפש אשר היא מעל לשמים ומהגוף שהוא חלק הארץ · והאומות יחשבו בהיותם יחד לכן כשיקרא׳ לדין עמו · יקבלם יחד הגוף עם הנפש : אספו לי חסידי וגו׳ הנה כל בר ישראל אשר יש לו ברית המילה יעלה השמים ליהנות מזיו השכינה · וכמו״ל מי יעלה לנו השמימה בראשי תיבות · מי״לה ומי שלא יהיה לו אות ברית קדש יורש גהינם · וביום הדין יבחין הדיין אמת בין המולים לבלתי מולים · וזהו אומרו כי יאמר האלוה אז אספו לי חסידי מבני ישראל אשר כרתו ברית מילתם עלי זבח כי עשו יום משתה ושמחה יום המילה · ויגידו שמים צדקו מכל אחד מהחסידים האלה למען ירש עולם הסלה · כי אלהים הדיין אמת הוא שופט סלה ונצח לבלתי מולים : שמעה עמי וגומר עשה ב׳ מיני דיבורים הא׳ עם הצדיק והב׳ עם הרשע כי יוכיח לישראל בבערו מהם הרשעי׳ ובשומרו הטובים וכדברי נביא כי אז אסיר מקרב׳ עליזי גאותך וגו׳ והשארתי בקרבך עם עני ודל וחסו בשם ה׳ וגו׳ : וכנגד הצדיק אמר שמעה עמי ואדברה ישראל ואעידה בך · אלהים אנכי על כל העולם ואפילו הכי הכחתי כל האומות ובחרתי להיות אלהיך בפרטות : ולכן ראוי לך להיות לי עבד נאמן · ולא תחשוב כי שעבודה אשר בחרתי היא עבודת הקרבנות ; כי אינו כן שהנה שמוע מזבח טוב להקשיב מחלב אלים · וזהו אומרו לא על זבחיך אוכיחך ולא כוסף עולתיך לנגדי תמיד · ולא אתאוה לקחת מביתך פר וממכלאותיך עתודים · כי לי כל חיתו יער · ולי הבהמות שבהררי אלף ר״ל שבהמות אלף הרים אקבצם יחד בדיבור אחד לעבודתי · וידעתי כל עוף הרים והם העופות המעופפות בגובה האויר כנשר · וזיז שדי עמדי והם העופות המעופפות אצל הארץ ומכתרות עליה כארבה והסלע׳ למיניהו · ועל שם שמכתר וזז ממקום למקום קראו זיז · ויחסו לשדות להיות שם ביתו לאכול את תבואת הארץ · אם ארעב לא אומר לך וגו׳ · האוכל בשר אבירי׳ · פרים אבירי בשן · ודם עתודי אשתה · הא׳ האוכל היא הא׳ התמיה · כי הוא מהנמנע לאלוה האכילה והשתייה להיותו פשוט · ולכן לא אבחר בדברים הגופניי׳ האלה · וכל חפצי הוא שלא תחטא לכשתצטר׳ להביא קרבנות על חטאתיך : זבח לאלהים וגו׳ ר״ל כי האל אינו בוחר בשום קרבן רק בקרבן תודה ולכן לעתיד לבוא יתבטלו כל הקרבנות חוץ מקרבן תודה · כי בלע המות מהיצר הרע ולא יחטאו עוד בני ישראל ולא יצטרכו לקרבנות · ושלם לעליון כדרך אשר תדור ביום צרה : וקראני ביום צרה · ובודאי אחלצך ואתה תכבדני בהודות לי על החסד שקבל׳ · ובספר נפלאותי לבני האדם · ולרשע וגו׳ ר״ל אחרי שדבר האלוה עם הצדיק אשר קראו עמו · בא לדבר עם הרשע באומרו אליו מה לך לספר חקי ולגמתם על העדר טעמם · ומה לך ליטא מצות ברית מילה על פיך לגבותיה : ואתה שנאת וגו׳ ר״ל כי שנאת היותם זרים בעיניך המצות הוא להיותך כי שנאת המוסר ותשלך דברי אחריך ולכן הם נקלים בעיניך : אם ראית גנב וגו׳ ר״ל ואשר בחרת בו היא שאם ראית גנב ותרצית עם חברתו · ועם מנאפים חלקך · ואתה עובר על לא תגנוב ועל לא תנאף שהם דברי · וכן על לא תענה ברעך עד שקר : כי פיך שלחת ברעה · ולשונך תצמיד ותחבר דברי מרמה מעדות שקר עם וולתך רשע אחר המעיד כמוך :

תשב

תורת חסד תהילת ה׳

אספו לי חסידי כורתי בריתי וגו׳ ר״ל שהם לומדים בתורה בארץ גלותם והוא כאומ׳ אם לא בריתי יומם ולילה וגו׳ ודבר זה די להם תמורת מה שמקודם היו זובחים זבחי׳ כי התורה היא במקום העולה ובמקום המנחה ובמקום החטאת וכו׳ והנה חסידי אלה גם שם בהיותם בארץ אויביהם היו הוגים בתורה ועושי׳ את מצותי לכן אומר לצפון תני ולתימן אל תכלאי הבי׳אי בני גו׳ והנה השמים הגידו צדקו כי האל״ים שופט הוא סלה במה שהם ממטירים על הארץ בשביל החסידים הנז׳ כשהם מתפללים על זה ובפעולת המטר הנה השמים הגידו צדקו זה שהוא ית׳ שופט סלה את כל בני האדם ומשלם לאיש כדרכיו ולזה שומע בקול עבדו ומזיל ומניף גשם נדבות להצמיח מוצא דשא ועל זה הדרך אז בזמן המקווה אספו לי חסידי וגו׳ : שמעו עמי וגו׳ יר׳ עוד זאת יעשה האל ית׳ והוא שיאמר לעמו שמעה לי גם כי אדרבה דברי עמך בקושי כדי להטיב לך מצד תוכחותי ישראל ואעידה בך על היותי אל״ים בכל העולם ואלהיך בפרטות ואתה ידעת כי לא על זבחיך אוכיחך שתזבחם לי כי עולותיך לנגדי תמיד והיא התורה שאתה עמל בה ומה לי לחפוץ ממך זבח ועולה · ושמעתי פיר׳ לא על שתביא זבחיך אוכיחך והראיה לזה כי לא עולותיך לנגדי תמיד ועוד ראיה כי לא אקח תמיד מביתך פר כי אם לפעמי׳ שה או בני יונה או סול׳ ע״כ: זבח לאל״ים תודה יר׳ הזבחים ומנחה שאני רוצה ממך הוא שתתן הודייה על כל מה שגמלתיך ומשלם לעליון נדריך שנדרת על הר סיני לקיים את מצותי ולהגות בתורתי המלמדת לאדם דעת לעשותם ואם את הדבר הזה תעשה תקראני ביום צרה והוא ביום בא גוג על אדמת ישראל ואז אחלצך ותכבדני עם התורה שתעסוק בה אז יותר ויותר · או יר׳ ואם אתה תקיים מוצא שפתיך גם אני אעשה זאת לך שאשמע את קולך ותכף אחלצך וכו׳ והוא מדה כנגד מדה : ולרשע אשר הוא עושה הפך ממעשה החסידים הנז׳ אמר אל״ים מה לך לספר חקי ולראות כמה הם המצות שהם בלי טעם לעין הקורא וז״א והשא בריתי עלי פיך כלומר בבו״ך לספר חוקי אתה מוכרח במעשיך לקרוא בתורה כדי לראותם כמה הם ואינך קורא אז בה לשם שמים: ואתה שנאת מוסר וגו׳ יר׳ ועוד טעם לדבר כי מה לך לספר חוקי והוא כי אתה ג״כ שנאת החלק מהתורה הנקרא בשם משפטים אשר הוא מתואר בשם מוסר יען היותם דברים שהאדם מצד היותו אדם מדיני הוא מוכרח לעשותם כגון לא תרצח לא תנאף וגו׳ כבד את אביך וכו׳ וז״א ואתה שנאת מוסר וכמו כן השלכת אחריך את דברי והם שאר המצות אשר הן גזרותי ודברי הטובים שציויתי לעשותם ומאחר שאתה ג״כ שנאת הב׳ חלקים האחרים וטעמם לא יבנם באזניך א״כ מה לך לספר חוקי כמה הם כאלו היית חפץ לידע את טעמם כדי לעשותם: אם ראית גנב וגו׳ יר׳ אם ראית גנב שהיה במחתרת ותרץ עמו מצד היותך חפץ ללכת בדרך חטאי׳ ואז יקרה לך שעם מנאפי׳ יהיה חלקך כי כל העולם יאמרו עליך כי לא לחנם מהלכך היא באישון ולילה ואפלה אם לא להיותך מנאף כשי בני אדם כי עין נואף שמרה נשף וכו׳ והאמת הוא כי מעולם לא עלתה עליך מחשבה זו · או יר׳ וממה שהלכת עם הגנב לגנוב במחתרת נמשך לך שראית שמה את אשת חברך והתעללת בה מה שלא עלה על לבבך בתחלה · או יר׳ ובסוף נמשך לך כי הם לבדם יהיו מנאפים ואתה בהיות סרסור לדבר עבירה ויתנו לך את שכרך וז״א ועם מנאפים חלקך ועוד תהיה לך כי אם פיך שלחת פעם אחת ברעה מזה נעשה בך קנין הרע וז״א ולשונך תצמיד מרמה ובכן תשב באחיך תדבר וכו׳ · ושמעתי בזה פיר׳ וכשאין לך ממי לדבר תתן דופי בך כי הנך בן אמך ובבן אמך תתן דופי ·

אז

מ״ע ספורנו ז״ל

יקרא אל השמים לדין עמו · ששהתדלו בגלות בתורה ובמצות ויאמר לשמים ולארץ : אספו לי חסידי · תופשי התורה והמצוות בגלות שהם עמו באמת : כורתי בריתי · גוזרים על עצמם לקיימו : עלי זבח · זבחי אלהי׳ רוח נשברה : ויגידו השמים צדקו · של עמו הנז׳ שיעידו שנעשו לו נסים על ידם הרבה עמים להצילם מגזרות שונות בעשו האמות עם״א לבטל מהם תורה ומצות : כי אלהים שופט הוא · וגם שהאל יתברך ידע כל זאת בלתי עדות השמים יחפוץ בעדותם כי אלהים שופט הוא אז ויחפוץ לצדק את דינו כמו שופט · שמעה עמי ואדברה : ואחר שיתחנ׳ את דין עמו זה לזכות · אמר להם שישמעו את התראתי עתה לשארית ישראל · ישראל ואעידה בך · ואתה ישראל שמע מה שאני מתרה בך לכנה : אלהי׳ אלהיך אנכי · הנה אני עתה שופט את הכל · אמנם אלהיך אנכי שלא סרת מאחרי לגמרי ובכן לא אעשה אותך כלה ואזהירך על מה שתעשה להבא כדי שלא תאבד : לא על זבחיך אוכיחך · לא אוכיחך מכאן ולהבא על שלא תעשה לי זבחים ועולות תמיד כאמרם ז״ל כל הקרבנות בטלי׳ לעתיד לבא חוץ מקרבן תודה · לא אקח מביתך פר · להבא כי אמול את לבב השרידים ולא יחטאו ובזה לא יצטרכו לחטאת ולעולה לכפר עליהם · כי לי כל חיתו יער בהמות · כי קודם מתן תורה היו כל בהמה חיה ועוף טהורים כשרי׳ ליקרב כמו שהקריב נח ואחר כך צויתי שלא תקריבו זולתי שור כשב ועז ותורי׳ ובני יונה ובזה התבאר שלא צויתי לצרכי כי אני לא שניתי אלא לצרככם לכפר עליכם : אם ארעב לא אומר לך · ובלעדי זאת התבאר שאין זה לצרכי ולהבאתי כי אם היה זה לא הייתי צריך לקבל הקרבנות על ידך : כי לי תבל ומלואה · ועם זה דבר מבואר הוא שאין הקרבנות להנאתי כי אמנם : האוכל בשר אבירים · הנה שהאכל והשתיה הוא לתת תמורת הנתך וזה לא יקרה לנצחי ואמ״ל לעיס בגדל מחומר אכל הקרבן לצרככם שתכנסו לפני לכפר עליכם : לכן עתה ולהבא : זבח לאלהים תודה · קרבן תודה להודות על הטובה אשר עשה ה׳ לישראל : ושלם לעליון נדריך · שתפרע נעשה ונשמע וכמו כן נדרת על ידי יהושע לעבוד באמת ובתמי׳ שהם העיון והמעש׳ : וקראני ביום צרה · מתה שתצרוף אתכם כאמרו והבאתי את השלישית באש וצרפתים כצרוף כסף : אחלצך · מן הצרה בהכנעת תפלתך · ותכבדני בשבח של הודאה : ולרשע · מתופשי התורה הפושעים כמו אלישע אחר ושיעתו המחללים את שמו : אמר אלהים · ביום הדין : מה לך לספר חקי · ליטול את השם להתנאות : ותשא בריתי עלי פיך · ולכן רחק ממני : ואתה שנאת מוסר · המצות : ותשלך דברי אחריך · ולא פנית להתבונן בהם : אם ראית גנב · בין האמו׳ עם״א בגלות : ותרץ עמו · הסכמת עמו לגזול : פיך שלחת ברעה · ללמד דעות כוזבות : ולשונך תצמיד מרמה · לספר אותם הדעות במרמה שלא יקופתו עליך המשכילים את הכזין :

תשב

כ תֵּשֵׁב בְּאָחִיךָ תְדַבֵּר בְּבֶן־אִמְּךָ תִּתֶּן־דֹּפִי׃ כא אֵלֶּה עָשִׂיתָ ׀ וְהֶחֱרַשְׁתִּי דִּמִּיתָ הֱיוֹת־אֶהְיֶה כָמוֹךָ אוֹכִיחֲךָ וְאֶעֶרְכָה לְעֵינֶיךָ׃ כב בִּינוּ־נָא זֹאת שֹׁכְחֵי אֱלוֹהַּ פֶּן־אֶטְרֹף וְאֵין מַצִּיל׃ כג זֹבֵחַ תּוֹדָה יְכַבְּדָנְנִי וְשָׂם דֶּרֶךְ אַרְאֶנּוּ בְּיֵשַׁע אֱלֹהִים׃

נא

א לַמְנַצֵּחַ מִזְמוֹר לְדָוִד׃ ב בְּבוֹא־אֵלָיו נָתָן הַנָּבִיא כַּאֲשֶׁר־בָּא אֶל־בַּת־שָׁבַע׃ ג חָנֵּנִי אֱלֹהִים כְּחַסְדֶּךָ כְּרֹב רַחֲמֶיךָ מְחֵה פְשָׁעָי׃ ד הַרְבֵּה כַּבְּסֵנִי מֵעֲוֺנִי וּמֵחַטָּאתִי טַהֲרֵנִי׃ ה כִּי־פְשָׁעַי אֲנִי אֵדָע וְחַטָּאתִי נֶגְדִּי תָמִיד׃ ו לְךָ לְבַדְּךָ ׀ חָטָאתִי וְהָרַע בְּעֵינֶיךָ עָשִׂיתִי לְמַעַן תִּצְדַּק בְּדָבְרֶךָ תִּזְכֶּה בְשָׁפְטֶךָ׃ ז הֵן־בְּעָווֹן חוֹלָלְתִּי וּבְחֵטְא יֶחֱמַתְנִי אִמִּי׃

ל ותס' · ג · ג' · ל' ח' · ב' · ל · ח' אל' וכ' וכנולו · ג' · ו' ותס' · הרב ק' · ב' · כ · ד' ג' וח' · ב · ד' מל' בליש' · ג' · ל'

תְּתִיב בְּאָחָךְ תְּמַלֵּיל כִּדְבוּתָא בְּבַר אִימָּךְ תְּשַׁוֵּי דַּפְיָא׃ אִילֵין עוֹבָדִין בִּישִׁין עֲבַדְתָּא וְאוֹרִיכִית דְּתִיתִיב חֲשַׁבְתָּא לְמֶהֱוֵי עַד עָלְמִין שְׁלִים אֲמַרְתְּ בְּלִבְּבָךְ אֱהֵוֵי תַּקִּיף דִּיכְמָךְ אוֹכַחְתָּנָךְ בְּעָלְמָא הָדֵין וַאֲסַדֵּר דִּין גֵּהִנָּם בְּעָלְמָא דְאָתֵי קֳדָמָךְ׃ אִתְבּוֹנְנוּ כְּדֵין דָּא רַשִּׁיעַיָּא דְּאַשְׁלִין אֱלָהָא דִּילְמָא אִיתְבַּר תּוֹקְפֵּכוֹן וְלֵית מְשֵׁיזֵב׃ דְּדָבַח יִצְרָא בִּישָׁא הֵיךְ קוּרְבַּן תּוֹדְתָא יִתְחֲשֵׁב לֵיהּ וּמוֹקִיר לִיוֹדִי יַעְרֵי אוֹרְחָא בִּישָׁא אַחְמֵי לֵיהּ בְּפוּרְקָנָא דַיְיָ׃ לְשַׁבָּחָא תּוּשְׁבַּחְתָּא לְדָוִד׃ כַּד אֲתָא לְוָתֵיהּ נָתָן נְבִיָּא כַּד שְׁמִישׁ עִם בַּת שָׁבַע׃ חוּס עֲלַי יְיָ הֵיךְ טֵיבוּתָךְ הֵיךְ סְגִיאוּת רַחֲמָיךְ שְׁבוֹק מְרוֹדַי׃ סוּגְעָא תְּחַוְּרִינָנִי מִן עֲוָיָתִי מִן חוֹבִי תְּדַכֵּינָנִי׃ אֲרוּם מְרוֹדַי אֲנָא קֳדָמַי גַּלְיָין וְחוֹבִי לְקִבְלִי תְּדִירָא׃ קֳדָמָךְ בִּלְחוֹדָךְ חָבֵית וּדְבִישׁ קֳדָמָךְ עֲבָדִית מִן בִּגְלַל דְּזַכֵּיתָנִי בְּמַלָּלוּתָךְ תְּבָרוֹרֵיתָנִי כַּד תְּדִין׃ הָא בְעֲוָיָא אִתְיְלֵידִית וּבְחוֹבָא עַבְרִית מִנִּי אִמִּי׃

הן · הא

אראנו ב' פתח וסימ' בישע אלהים · נפלאות חנני אלהים · נפלאות חנני אלהים ג' וסימ' חנני אלהים בחסדך כרב רחמיך · כי שאפני אנוש · כי בך חסיה נפשי : תצדק ד' ג' קמץ וא' פתח וסימ' נמסר בישעיה סיף סימ' מ"ג · בעוון ד' מ"ל בליש' וסי' העבר נא את עוון עבדיך דד"ה · והכינו עד אור הבקר ומצאנו עוון · הן בעוון חוללתי ובחטא · עוונותיו ילכדונו את הרשע :

אבן עזרא

תשב · במושב לצים והנה שלשת ברעה במי שאינם קרובים לך : אלה · טעם והחרשתי בעבור שאני ארך אפים וכאילו החרשתי ; דמית · כי אינני יודע הנסתרו' כמוך על כן אחריו אוכיחך ואערכה לעיניך כמו ערכה לפני והטעם כי בן אמך לא ידע מה שדברת בסתר ויאמר רבי משה לא יתכן לומר שמר שמרתי או שמור אשמר' בשוא תחת שי"ן שמור כי אם בקמץ גדול וככה עשות אעשה והנה מה יעשה במל' היות אהיה כמוך ואין אחרת זולתה : בינו · שכחי אלוה הם הגנבי' והמנאפי' ומוליאי דבה ודימה הרע' שתבא עליהם לטרף האריה שאין מציל מידו כי הרועה יוכל להציל מהדוב או מהזאב או הטריף טרפה שאין מציל מידו כי הרוע' יכול להציל מהדוב ולא כמו שינצל מפי האריה : זבח · זה הוא יכבדנני : ושם דרך · מי התברר לו הדרך הישר כמו וישימו ויסכילו והנה טעם וישימו כמו יסכילו ובי"ת בישע אלהים כמו אראנו בישועתי : למנצח · בבא אליו נתן הנביא' בהתנבאו' נתן על דוד ואמר לו גם יי' העביר חטאתך לא תמות כי מלת גם תורה כי כבר עשה תשובה על כן אמר לו העביר חטאתך וכבר פירשתי דבר בת שבע כי לא היתה אשת איש באמת : חנני · כאילו התאוה עשתה לו חמס שהתגברה על דעתו וטעם פשעי בעבור דבר בת שבע ודבר אוריה : הרב · לשון ציווי כמו הרף והגידה לך ויהיה כבסני שם הפועל כמו לכבסני או יהיה הרב שם כמו הרבה ויהיה כבסני ציווי והנה דימה הנשמה שנתגאלה לעשות מה שאיננו נכון כדבר מטונף שהוא צריך לכיבוס וטהרה : כי · וטעם חטאתי בעבור שלא שמר מצות השם והנה פשעי כנגד האדם : לך · זאת היא החטאת שהוא נגדי תמיד היא שחטאתי לך לבדך וזה גם למען תצדק קשור עם פשעי אני אדע הטעם אני מודה ואין צריך להוכיחני או יהיה קשור עם חנני כי אני מודה ואתה אמרת כי תסלח לשבים מתודים מעונם : הן · בעבור התאוה הנטועה בלב אדם כאילו בעון חוללתי והטעם כי בשעת הלידה היצר הרע נטוע בלב ומלת יחמתני זרה כאילו יחמה ממני על דרך ליחמנה ויש אומרים כי זה רמז לחוה שלא ילדה רק אחר שחטאה :

הן

רשי

כבן אמך · שאין לך דין ורי"ב עמו שאינו יורש עמך : דופי · דבר גנאי לגנותו לשון יהדפנו : דמי' · סבור אתה שאהיה כמוך להתרצות במעשיך הרעים : זובח תודה · המביא לי זבח של תשובה והודאה על עונותיו הוא יכבדנני : ושם דרך · השב אלי אני מלמד ושם דרך לחוטאים לשוב אלי אני אראנו בישועתי : וחטאתי נגדי תמיד · מתוך שאני מתחרט ודואג עליו דומה לי כאילו הוא לפני תמיד כל שעה : לך לבדך חטאתי · לפיכך בידך לסלוח ואף מה שהרעתי לאוריה לא הרעתי אלא לך שהזהרת על הדבר : למען תצדק בדברך · כמו במנהגך כא היה לי להתגבר על יצרי אלא שלא יאמרו העבד נצח את רבו שאמרתי לפניך בחנני ונסני ובחנתני ולא נמצאתי שלם כדי שתצדק אתה ולא אני ד"א למען תצדק בדבריך אם תמחול לי תצדק בדינך לנגח כל הרשעים שאינם שבים שלא יוכלו לומר אילו עשינו תשובה לא הועלנו : הן בעון חוללתי · נאיך לא אחטא ועיקר יצירתי על ידי תשמיש היא שכמה עונות באים על ידו ד"א עיקר יצירתי מזכר ונקב' שכלם מלאים עון יש מדרשים למקרא זה ואינם מתיישבים לפי ענין המדבר במזמור : יחמתני · לשון חמימות כמו ויחמו' הצאן בבואן לשתות :

הן

מ"ע ספורנו ז"ל

תשב באחיך תדבר · לגנות הקדמונים תתן דופי · לתפוש עליו ולקנטר : אלה עשית · בקרב עמך יתמורת מה שהיה לך לבנין ולהורות באמת : והחרשתי · לא ענשתיך או : דמית היות אהיה כמוך · ולכן חשבת שאהיה כמוך שיהיה זה נעלם ממני כמו שיקרה לך : אוכיחך עתה : ואערכה · כל מעשיך לעיניך · שתכיר שידעתים : זובח · זבחי אלהים רוח נשברה : תודה · בוידוי ותשובה ותכבדני בזבח תודה שתודה על הטובה שתקבל : ושם במקום זבח התודה בפקדמי יש דרך · שלמדו מורי צדק אשר שם ובאותו הדרך : אראנו בישע אלהים · ולא יאבד עם המורדים ·

בזה המזמור אשר חבר כאשר שמע את דברי נתן הנביא על עודות בת שבע הודה על חטאתו ובקש סליחה עליו ונתן טעם לבליחתו · ואמר :

חנני אלהים · תן לי דרך חן את הסליחה שאני מבקש על חטאי אף על פי שלא אהיה ראוי לכן : עשה כחסדך כרב רחמיך · על גרת נפשי שאני מנסער על מה שעשיתי : מחה פשעי · בגלוי ערוה ושפיכות דמים : הרב · הואל נא להרבות ולהוסיף את רחמיך עלי בזה : כבסני מעוני · שלא כתודתי ולא בבתי בתשובה קודם בוא אלי נתן הנביא כמו שהיה ראוי לי : ומחטאתי · שגרמתי שנהרגו רבים עם אוריה וזה אנם היה בשגגה שלא היתה זאת כוונתי כלל : טהרני · בתשובה כמשפט השגגות : כי פשעי אני אדע · וראוי שתסלח כי אני מכיר פשעי ומתחרט עליהם : וחטאתי נגדי תמיד · שלא אכשל עוד אפילו בזה שעשיתי שוגג : לך לבדך חטאתי · כי מאת אוריה ושאר הנהרגים לא אוכל לבקש מחילה ולא לפייסם : למען תצדק בדברך · וכמו כן ראוי שתסלח למען תצדק במה שאמרת שלא אם תיטיב שאת וכאמר ושבת עד ה' אלהיך כי אל רחום ה' אלהיך : תזכה בשפטך · וכמו כן ראוי שתסלח כדי שתזכה ותנצח באשר תשפוט ותחייב את הרשעים שחטאו ותכיסם על שלא שבו בתשובה מאחר שתסלח לשבים אליך : הן בעון חוללתי · וכמו כן ראוי שתסלח לי כי אמנם בעון חוללתי שלא כיווני אב ואם בתולדתי אלא להנאת עצמם ובכן נטה טבעי לחמוא :

הן

תורת חסד תהילת ה'

או יר' יקרה לך שתקרא לאחיך ממזר ולא תחוש אם באולי בזה תקרא ממזר לעצמך והוא ג"כ הומר ולכת לבדך תשא ע"כ : אלה עשית והחרשתי דמית היות אהיה כמוך ולכן ראוי הוא לי אל בלתי היותי מחריש לך רק להוכיחך ולערוך נגדך כל עניניך אשר הם לא טובים · והוא בעצמו אומר בינו נא זאת שוכחי אלוה והם המושכים את עצמם מן התורה שהם כמעט שוכחי האלוה והוא ע"ד אומר ועוזבי ה' יכלו כי הנה התורה כולה שמותיו של הקב"ה והם שוכחים את התורה והרי הוא להם כאילו שכחו לאל ית' : פן אטרוף וגו' מאחר שאין בכם התורה שהיא מצלת מכל דבר רע · או יר' באו' דמית היות היו' אהיה כמוך וגו' כלו' דמית היו' אהיה כמוך שאתה תאמר אל הנוכח עצמו במה חטא ובמה פשע אבל אני אוכיחך ואערכה לעיניך כלומר אני מוכיח לך ואערוך ענין התוכחת לעיניך שאעשה את עצמי כאילו אני מדבר עם העומד אצלך וכוונתי היא להוכיח אליך ולא אל האיש ההוא : זובח תודה עתה חזר לענין מה שאמר זבח לאל"ים תודה ואמר כי עם היות כי זובח תודה הוא מכבד את האל עכ"ז מי ששם דרך לעבור בו באולי ה' הוא יקר ממנו ויראנו בישע אל"ים :

נא למנצח מזמור לדוד בבא אליו נתן וגו' שמעתי בשם מהר"י בי רב ז"ל שר"ל כי לכך אמר מזמור ולא קינה לפי שבא אליו נתן הנביא להוכיחו בסתר ובהחבא כאשר היה הענין כשבא אל בת שבע שהיה בהחבא וכפי' זה יבא על נכון אומר מלת אליו כי שאין בפרסות דבר הדבר ההוא ולא בפני שום אדם וכמו כן שמעתי משמו שאולי יר' שבא אליו תכף ומיד אז כשבא אל בת שבע והוכיחו אליו שישוב בתשובה תכף באופן שה' היה אז מי שכם לפניו דרך כדי שישוב בתשובה וזהו אצלי סמיכותו של מזמור זה אל הקודם אליו המסיים באומר ושם דרך אראנו וגו' · עוד אפשר לומר כי כיון ברוה"ק באומר מזמור למה שנתן הנביא שהוכיחו בעת על שבא אל בת שבע הוא בעצמו יהיה המבשרו על המלכות שלמה שהיה עתיד לבא מבת שבע אחרי שיתכפר העון שעשה עמה והוא היה ג"כ המשתדל על הענין ככתו' בתחלת ספ' מלכים או' אולי היה המזמור לפי שלמד ממר"עה רבו שלמד מהאלית' באו' ועתה הניחה לי וכו' שהיה רוצה שיתפלל על הדבר וכמו כן הבין ד"עה מדברי נתן כי אילו היה הש' ית' רוצה ליסרו בתוכחות חימה לא היה מודיע אליו הדבר אך כוונתו היתה שיתפלל אל ה' ויכופר עונו והוא ע"ד הזמ' ועתה הניחה לי וכו' : חנני אל"ים כחסדך יר' כחסדך זה שעשית עמדי לשלוח אלי את נתן הנביא להוכיחני כרוב רחמיך את ישראל בזמן העגל מחה פשעי ולא תעשה עמדי כמו שעשית אז עמה' שאמרת וביום פקדי ופקדתי רק מחה פשעי מכל וכל וז"א הרב כבסני מעוני וגו' : כי פשעי וגו' יר' עם מה שבא אלי נתן הנביא להוכיחני אדע את פשעי וחטאתי איננו כי אם חטאת אחד ולהיות שעשיתיו אני על כן הוא נחשב לפשע ולפשעים רבים : או יר' והקטיגור הנעשה על החטאת הוא נגדי תמיד ולא קטיגור הנעשה מפשע כלל וז"א לך לבדך חטאתי וכו' ויר' חטא לבד הוא מה שעשיתי או רע א' וזה אני אומר למען תצדק בדברך ותזכה בשפטיך ולא תגזור עלי להעניסני עלי פשעי כלל · הן בעון חוללתי הוא ענין האדום שאמר לו נתן הנביא וכו' :

הן

אבן יחייא

תשב באחיך וגו' ואתה הולך רכיל בעמך ותשב באחיך תדבר לשון הרע ובבן אמך תתן דופי לומר היותו ממזר ולא תחוש על כבוד אמך הטהורה והכבודה : אלה עשית וגו' ר"ל להיות כי כל אלה עשית והחרשתי להמתין אם באולי תעשה תשובה · לכן דמית וחשבת היות אהיה כמוך בלתי יודע הנסתרות · ולכן אני רוצה להוכיחך ולספר על חטאתיך · בהקדימי לעורכם לפניך אחד לאחד · למען אודיעך כי הכל גלוי וצפוי לפני : בינו נא וגו' הם דברי האל בינו נא זאת שוכחי אלוה ושובו אלי ואשובה אליכם פן אטרוף ואין מציל אם לא תעשו תשובה · כי זובח תודה על חסד קבל אשר יכבדני בהללו אותי ברוב עם · ושם דרך אשר ישים ויאמר וישע דרכיו ומדותיו שיהיו בקצה האמצעי ושוה ולא בקצוות הקודמות והמאוחרו' אשר הם המאוסות כל אחד ומשניהם אראנו בישע אלהים בעולם הנצחי והקיים :

נא למנצח מזמור לדוד וגו' כונת המזמור הלז התפלה לדוד על סליחת העון הגדול מבת שבע · והנה חברו כאשר בא אליו נתן הנביא והביאו במצות האל · והוא הודה ולא בוש באומרו חטאתי לה' · מה שנעתר תפילתו והשיבו הנביא גם ה' העביר חטאתך לא תמות · חנני אלהים וגו ר"ל חנני אלהים שאל אענש בנאנים גדולים בעולם הזה · וזה כמדת חסדך · ולא במדת בית דינך שכפי הדין ראוי אני לעונש גדול · וברוב רחמיך מחה פשעי מבת שבע · ואוריה · לבלתי אענש עליהם בעולם הבא · הרב כבסני וגו' הרב הוא על משקל הרף ושניהם מבנין הפעיל · ור"ל תרבה לכבסני מעוני בעול' הזה · כי העון עושה כתם בנפש · כאשר עושה השמן כתם בבגד · ומחטאתי טהרני בעולם הבא · ועון וחטא ופשע פה הם שמות נרדפי' שכלם יורו על עון אחד · כי פשעי וגו' בא לתת טעם להעיזו פניו להתפלל אל ה' על מחילת פשעים כבדים כאלה · באומרו אם האמת הוא כי מודה ועוזב ירוחם · אני ראוי להיו' מרוחם יען כי פשעי אני אדע ואכיר כי חטאתי ואתודה עליה' ולא אכפור אותם כקין שאמר לא ידעתי · וחטאתי נגדי תמיד כי זולת הוידוי שהוא תמיד בפי · עוד תמיד החרטה בוחשבתי · וחטאתי נגדי למען אזהר לעזוב אותו בבואו לידי ולעשות הפכו שהם שלשת תנאי התשובה וידוי חרטה ועזיב' החטא · לך לבדך וגו' ר"ל ואין חטאתי במה שבין אדם לחבירו לבשאצטרך לפייסו ולהשיב החמס אליו · כי לך לבדך חטאתי במות אוריה כי איננו חי לכשאהיה חוטא לו · והרע בעיניך עשיתי בדבר בת שבע · ואם בן הוא שכל עשיתי מה שמוטל עלי מהתשובה בוידוי וחרטה ועזיבת החטא · ולכן עליך לעשות כדברך בספרך לאמר ושבת עד ה' אלהיך ושמעת בקולו וגו' ושב ה' אלהיך את שבותך ורחמך · וזהו אומרו למען תצדק בדברך שיהיו דבריך ההם צדיקים וקיימי' ויגיעו אל הים באשר הבטחת להיות מזכה אל החוטא השב בשופטך העולם · ופאומרו ושב ה' ורחמך · הן בעון וגו' בא בדבריו להקל חטאו · להיותו חטא מפעולה טבעית אשר בה נבראו כל בני האדם · ואף כי יהיה בה מותר ואסור הנה בשיחטא איש כדרך האסור שבה אין עונו גדול מכשול להיותו דבר בלתי מרוחק מן הטבע · וזהו אומרו הן בעון חוללתי מגד אני · כי המשגל המותר הוא באשתו ולכונת הולד ולא לדבר אחר · והנה אני אף כי היה עושה הפעולה ההיא כי נתחממ' בהתעברה ממני בחטא המחשב' ההיא · כי הוא מהכנה' לגשמיי' לסרחיקו מהדברים הטבעיי' לגמרי : כן אמת וגו' בא להקל עוד חטאו לאמר כי לא חטא להכעי' את כבודו ה' רק כי היצר גבר עליו ונכנס רוח שטות בו בעת הסיא ובאלו הושם מסוה על עיניו לבל יראה בחסרון הפעולה ההי' · והאמ' שר"ל העיקרי' מתוכחך שחפצת שאמונם באמת תמיד היו בטוחות עלי שהם הכליות אשר להם תעיות העצה להיותם ושופטי' הדם מנוימיותו מה שלכן הרוח כשולו יהיה דק ובהיר ונעלמו יהיה עלם אמתית · והסודות והחכמה העליונה אשר הודעתני תמיד היה בם תום כי לא עברתי ממצוחך אשר הזהרתני לבלתי אגלם לזולתי כי סוד ה' ליראיו ולא חטאתי בנכבד בעיקרי התורה ובסגולותיה כי אם בדבר טבעי וגופני וזה לא במרד ולא במעל רק להשקיט יצרי אשר התאוה תאוה · תכבסני וגו' ר"ל ולכן בהיו' העון קל וכי עליו עשיתי התשובה הראויה ראוי על שחטאתי באזוב ואטהר מהעון הזה בעולם הזה · ואחר באזוב לאשל להיותו הוא המטהר האחרון בהזאה · תכבסני מהעון ההוא בעולם הבא ומשלג אלבין ואזכה לראות בנועם ה' כי עין הלבן הוא מתיחס אל הדברים העליונים וכאומרו לבושיה כתלג חיור · ושער רישיה כעמר נקי · תשמיעני וגו' ר"ל תשמיעני שבעולם הבא אזכה לששון ושמחה ליהנות מזיו השכינה · ובעולם הזה תגלגל שלוות דיירת · כי אחרי קבלם קצת עונש על העון · יגילו וישמחו גם הם במנוחה מה בעולם הזה · הסתר פניך וגו' ר"ל תגלגל העצמות בשתסתיר פניך מחטאי · ותשמיעני ששון ושמח' בסבל עונותי תמחה · לב טהור וגו' הנה החוטא פעמים רבות אף שיומחל עונו · לא ישוב לאיתנו הראשון ולרצון אלהיו ואם היה נביא יאבד נבואתו וישוב למדרג' חכם מחכמי ישראל ולכן דוד המלך ע"ה מתלה פני אלהיו שישיבהו למעלתו הראשונה ולנבואתו

מנחת ערב

בבא אליו נתן הנביא היה בזה ב' תקדים הא' ששלחו אליו בלאט כדי שלא יתבים בפני כל · והשני שבא ע"י נתן הנביא והבן שהיה רגיל עמו ואוהבו וז"ש המזמור לדוד שהיה מזמר ומשבח והוא בבוא אליו ביחידות שלא יתבייש והשני הוא שהיה ע"י נתן הנביא ולא ע"י זולתו כדי שלא יצטער ביותר על שבאות אליו קשות · ועוד היה חסד שלישי במה שאמר לו הנביא שיקוים בו ואת הכנשה ישלם ארבעתה והיה נכלל בזה הבן הילוד מבת שבע שהיה הדין נותן שלא יהא בחשבון ארבעה כיון שע"י החטא נולד ועכ"ז נאמר לו גם הבן הילוד כלו' גם זה יהי' במספר ארבעה גם היה חסד רביעי שאמר לו הנביא גם ה' העביר חטאתך לא תמות וגו' אך ה' הילוד ימות תחתך כמש"ול שהבנים ימקו בעון אבותם והוא מזבח כפרה לאבות וא"כ די להפקיע את עצמו ושלא יהי' בחשבון הארבעה ונשלומין מ"מ נכנס ג"ם זה הבן הילוד בחשבון לתשלומי ארבעה וע"כ נאמר גם הבן הילוד מות ימות שני מיתות הא' שיכפר עליך שלא תמות והשני שבמספר ארבעה יחשב גם הוא וע"כ אמר חנני אלהי' כחסדך אפי' במקום אנהי'

רשי

הן אמת חפצת בטוחות · והריני מודה על האמת כי חטאתי · בטוחות אלו כליות שהן חלקות ומנחם חברו עם כמטחוי קשת וכן מי שת בטוחות חכמה ופתרונם לשון משך כי כאשר יש לקשת משך כן יש משך לדעת : ובסתום חכמה תודיעני · ובלב שהוא סתום הודעתני חכמה להתודות : תחטאני באזוב · כמו שמטהר המצורע וטמא מת : תשמיעני ששון ושמחה · סליחת החטא : עצמות דכית · כשכעסת עלי : לב טהור ברא לי אלהים · שלא אכשל עוד : ורוח קדשך אל תקח ממני · שלא יהא רוח הקודש מרוחק ממני : השיבה לי ששון ישעך · רוח הקדש שנסתלקה מעלי : נדיבה · לשון נדיבות קליות : אלמדה פושעים דרכיך ממני ילמדו וישובו אם יראו שתסלח לי : הצילני מדמים · שלא אמות בחרב על עונשו של אוריה שהרגתי : יי' שפתי תפתח מחול לי ויהיה לי פתחון פה להגיד תהלתך : כי לא תחפוץ זבח · שאין זבח חטאת בא על המזיד : ואתנה · שאם תחפוץ אתננו לך : היטיבה · לבנות בית מקדשך בתוך ימי שלמה בני : מה

תהלים נב

הֵן־אֱמֶת חָפַצְתָּ בַטֻּחוֹת וּבְסָתֻם
חָכְמָה תוֹדִיעֵנִי׃
תְּחַטְּאֵנִי בְאֵזוֹב וְאֶטְהָר תְּכַבְּסֵנִי
י וּמִשֶּׁלֶג אַלְבִּין׃ תַּשְׁמִיעֵנִי שָׂשׂוֹן
וְשִׂמְחָה תָּגֵלְנָה עֲצָמוֹת דִּכִּיתָ׃ הַסְתֵּר
פָּנֶיךָ מֵחֲטָאָי וְכָל־עֲוֺנֹתַי מְחֵה׃ לֵב
טָהוֹר בְּרָא־לִי אֱלֹהִים וְרוּחַ נָכוֹן חַדֵּשׁ
בְּקִרְבִּי׃ אַל־תַּשְׁלִיכֵנִי מִלְּפָנֶיךָ
וְרוּחַ קָדְשְׁךָ אַל־תִּקַּח מִמֶּנִּי׃ הָשִׁיבָה
לִּי שְׂשׂוֹן יִשְׁעֶךָ וְרוּחַ נְדִיבָה תִסְמְכֵנִי׃
טו אֲלַמְּדָה פֹשְׁעִים דְּרָכֶיךָ וְחַטָּאִים
אֵלֶיךָ יָשׁוּבוּ׃ הַצִּילֵנִי מִדָּמִים
אֱלֹהִים אֱלֹהֵי תְּשׁוּעָתִי תְּרַנֵּן לְשׁוֹנִי
צִדְקָתֶךָ׃ אֲדֹנָי שְׂפָתַי תִּפְתָּח וּפִי יַגִּיד
תְּהִלָּתֶךָ׃ כִּי לֹא־תַחְפֹּץ זֶבַח וְאֶתֵּנָה
עוֹלָה לֹא תִרְצֶה׃ זִבְחֵי אֱלֹהִים רוּחַ
נִשְׁבָּרָה לֵב־נִשְׁבָּר וְנִדְכֶּה אֱלֹהִים
כ לֹא תִבְזֶה׃ הֵיטִיבָה בִרְצוֹנְךָ אֶת־צִיּוֹן
תִּבְנֶה חוֹמוֹת יְרוּשָׁלָ͏ִם׃ אָז תַּחְפֹּץ
זִבְחֵי־צֶדֶק עוֹלָה וְכָלִיל אָז יַעֲלוּ עַל־
א מִזְבַּחֲךָ פָרִים׃ נב
לַמְנַצֵּחַ מַשְׂכִּיל לְדָוִד׃ בְּבוֹא דּוֹאֵג
הָאֲדֹמִי וַיַּגֵּד לְשָׁאוּל וַיֹּאמֶר לוֹ בָּא
דוד

(Marginal masoretic notes: ב' ל' ותס' · ג' · ב' חד כתי' א' אתה נכאת · ל' · ל' י"א · כ"ב ר"פ אל · ג" · ב' · ד' · ב' תושה לעזרתי · י"א בטע' ב' נקרה שכ־ך · ב' אל' · ג' אל' דמל' · ב' על מזבחך · ח'מל' ל' מל')

תרגום

הָא קוּשְׁטָא רְעִיתָא בְּכוּלְיָין וּבְטָמוּר
לִבָּא חוּכְמְתָא תְּהוֹדְעִנָּנִי׃ תַּדִּי עָלַי
הֵיךְ כַּהֲנָא דִּמְדַּי בְּאֵזוֹבָא עַל מְסָאֲבָא
מוֹי אַדִּיוּתָא מִן קֳדָם תּוֹרְתָא וְאַדְכֵּי
תַּסְחִינַנִי וּמִן תַּלְגָּא אִתְחַוָּר׃ תַּבְשְׂרִנַנִי
חֶדְוָא וְאוֹרִיצוּתָא תְּבוּעָן תּוּשְׁבַּחְתָּא
אוּבְרַיָּא דְּשִׁיפַיְתָא׃ סְלִיק אַפָּךְ מִן
חוֹבַיי וְכָל עֲוָיָתִי מְחֵי׃ לֵב בְּרִיר בְּרֵילִי
אֱלָהָא וְרוּחַ מְכַוֵּן כִּדְחַלְתָּךְ חַדֵּית
בְּגַוַּי׃ לָא תִּטְלוֹקְיָתִי מִן קֳדָמָךְ וְרוּחַ
נְבוּאַת קֻדְשָׁךְ לָא תִּסְלַק מִינִי׃ אִיתוּב
לִי אוֹרַיְתָךְ לְמִדוּץ בְּפוּרְקָנָךְ וְרוּחַ
נְבוּאָה תִּסְמְכִינָנִי׃ אֲאַלִּיף לִמְרוֹרַיָּא
אוֹרְחָתָךְ וְחַיָּיבָא קֳדָמָךְ יְתוּבוּן׃ פְּצֵי
יָתִי מִדִּין קְטוֹל יְיָ אֱלָהֵי פוּרְקָנִי תִּיבוּעַ
לִישָׁנִי צִדְקָתָךְ׃ יְיָ סִיפְוָתִי פְּתַח
בְּאוֹרַיְתָא וּפוּמִי יְתַנֵּי תוּשְׁבַּחְתָּךְ׃
אֲרוּם לָא תִצְבֵּי נִיכְסַת קוּדְשָׁא וְאֶתֵּן
עֲלָתָא לָא תִתְרְעֵי׃ נִיכְסַת קוּדְשָׁא
דֶּאֱלָהָא נַפְשָׁא מִיתַּבְרָא לֵב תְּבִיר
וְשָׁפֵי אֱלָהָא לָא תִבְסוֹר׃ אוֹטִיב
בִּרְעוּתָךְ יַת צִיּוֹן תִּשַׁכְלֵל שׁוּרֵי
יְרוּשְׁלֵם׃ בְּכֵן תִּצְבֵּי דִּיבְחִין דְּצִדְקְתָא
עֲלָתָא וּגְמִיר הַבְכֵן יִסְקוּן כַּהֲנַיָּא עַל
עַל מַדְבְּחָךְ תּוֹרִין׃ לְשַׁבָּחָא עַל שִׂכְלָא טָבָא עַל יְדוֹי דְדָוִד׃ כַּד אֲתָא דוֹאֵג
אֱדוֹמָאָה וְתַנֵּי לְשָׁאוּל וַאֲמַר לֵיהּ אֲתָא דוד

מסרה

אל כ"ג פסוקים רישיה ומצעות אל אל וסי' נמסר בשמואל ב'סי' א' : וחטאים ד'וסי' ואנשי סדם רעים : ושבר פשעים וחטאים · וחטאים בעדת צדיקים · וחטאים אליך ישובו : חומות ג'מ"ל דמ"ל וסי' ישועת ישית · יערי מצור חומות דלתים · הטיבה ברצונך וח' כתיב חמות חסר וי"ו קדמאה וכל ירמיה דכוו' כמ"ג וסי' נמסר ביחזקאל סי' כ"ו : בבוא ח'מ"ל וסי' כי אם בבוא אחיכם · בבוא כל ישראל לראות את פני יי' · בבוא אדוני בית רמון · בבוא איש בית יי' · בבוא אליו נתן הנביא · בבוא דואג האדומי · בבוא הזיפים בבוא רשע בא גם בוז · ותרין ובבא וסימ' ובבוא הנשיא · עם הארץ :

אבן עזרא

הן אמת · הטעם אע"פ שחטאתי אמונת לבי באלהותך לא השתבשה וזה הוא אשר תחפוץ ותרצה מן האדם : בטוחות · המקומות הנעלמים שהם מכוסי הלב וקדמונינו ז"ל אמרו אלו כליות שהם מכוסות בחלב כמו מי שת בטוחות חכמה ; ובסתום · תוריני ותודיעני הדבר הנעלם ממני ולפי דעתי כי הטעם כפול ותי"ו תודיעני שבה אל אמת כי עקרו אמונת והתי"ו לשון נקבה האמת מארץ תצמח כדרך בת והנה בתו הוא בנתו ובבה אמהו ולשון רבות אמנות לא אמתים כאשר לא יאמר מן בת בתים כי הם בנות. תחטאני דמה זה המקרה שקרה לנשמה כנגע צרע' בגוף על כן תחטאני באזוב ואלת אזבין מהפעלים העומדים הלבינו שריגיה : תשמיעני · טעם ששון בעבור היות נפשו מתאבלת : תגלנה · כן לתוקף כמ הניף : הסתר · דרך משל והטע' שלא יראה חרון אף השם : לב · בעבור שהזכיר כי חולל בעון והטעם התאוה הנטועה הביאתהו לחטא יתפלל אל השם שיעזרהו על יצרו שלא יחטא פעם אחרת חטא כזה וזה לב טהור : ורוח נכון · הטעם כפול : אל · פחד שיפול ממעלת אנשי רוח הקדש ומלאכו באחרי' ימיו שאמר רוח יי' דבר בי : השיבה · בעבור היותו קודש שיחשב' שמח כי לא חטא מימיו על כן טעם השיבה ותי"ו תסמכני קשורה עם רוח נדיבה והטעם שתסמכני רוח נדיבה להתנדב עד אלמדה : פושעים · כנגד כי פשעי אני אדע וחטאי' כנגד ותטאתי : הצילני · בעבור הריגת אוריה וטעם תרנן לשוני צדקתך כי איננו רוצח וחייב מיתה כי הוא לא צוה להרוג אותו רק מחשבתו רעה היתה לשומו במקום הסכנה : יי' · תעזרני להגיד תהלתך : כי · לא שאל' בתורתך ובקש' להקריב עולה או חטאת בעבור עון כזה:

זבחי · תשובה היא התשובה כזבחי אלהים והתשובה היא לב נשבר ונדכה : הטיבה · אמר אחד מחכמי ספרד כי אלה השנים פסוקים הוסיפם אחד מהחסידים שהיה בבבל שהיה מתנפל לפני השם ומתפלל המזמור הזה והצריכו לדבר זה בעבור שלא נודע כי ציון הוא המקום הנבחר רק בעת זקנות דוד גם נכון הוא שנאמר ברוח הקדש: אז · זבחי צדק · הם השלמים ועולה היא עולת תמיד ומוספים וכליל מנחת כהן : למנצח משכיל · כוטם פיוט תחלתו משכיל והטעם להגיד כי אחרית רשע רעה : בבא · קיצר הכתוב לספר המעשה כי ידוע הוא : מה

מ"ע ספורנו ז"ל

הן אמת חפצת בטוחות · בדברים המכוסים והם דברי תורה ודבריה במלאכות חפצת שיסתכל האדם להבין האמת והנה : בסתום חכמה תודיעני · שאסתכל בהם כאשר תמלא לי ולא יטעני יצרי מושג טובי : לכן תחטאני באזוב · בהבינותי זאת אחוי נכנם לפניך על טובי : ואטהר · מן העונש כי אתנם : תכבסני · ממנו כשליחתך : ומשלג אלבין · אטהר יותר ממה שהייתי קודם : תשמיעני ששון · תקות חיי עולם : ושמחה · תקות האשור בם : תגלנה עצמות דכית · עצמותי שדכית בהלקת סליחתך תגלנה בזה שתשמיעני : הסתר פניך מחטאי · שלא יתגנו ממכם בעמידתך : מחה · בתשובה : לב טהור · מטמאות יצר הרע · ורוח נכון · מוכן להבין ולהורות : אל תשליכני מלפניך · מהכנס עמידתך : ורוח קדשך · רוח ה' המדבר בי בזמירותי : השיבה לי ששון ישעך שלא אכשל בדבר הלכה וישמחו בי חברי. ורוח נדיבה תסמכני · בהשפעת שפע תבינני · אלמדה פושעי' דרכיך · שהם סולת וידוי ותשובה : וכזה החטאים ישובו · הצילני מדמים · שעונש כראוי לי על דמי אוריה ואשר נהרג עמו : שפתי תפתח · תנקני מן העון באופן שאהיה ראוי ללמד : ובזה פי יגיד תהלתך · כי לא תחפוץ זבח · שאין קרבן בא על שפיכות דמים ולא על גלוי עריות במזיד : רוח נשברה · בתשובה : לא תבזה · אף על פי שיהיה ראוי לאיזה עונש : הטיבה ברצונך את ציון · לגלות לנו בה את מקום המקדש : תבנה חומות ירושלים · להכנים הר הבית בתוכם : אז תחפוץ זבחי צדק · בלב נשבר ונדכה : וכליל · קטרת הסמים כליל על מזבח פרי' שהם קרבן עשירי כם : אל בית אחימלך · אל לשכתו במקדש : מה

מנחת ערב

אלהי' שהוא הדין תרחם בי חנד ורב רחמים למחות פשעי [illegible]

אבן יחייא

עם אלהיו · והוא אומרו אל אלהים לב טהור ברא לי עבדך · ורוח נכון חדש בקרבי למען אהיה כאלו לא חטאתי · ואל תשליכני מלפניך מהדבקות הקודש · ורוח קדשך אל תקח ממני · אבל השיבה לי הששון והשמחה שהיה לי בהיותי ישע אלהים ושכינתך הזכה · ורוח הקדש האיתן בלבבי לעבודתך תסמכני תמיד שלא אפול בפחת מכשול החטא · אלמדה וגו' ר"ל אלמד פושעים דרכיך להיות נושא עון ופשע לשבים כאשר קרה לי · ויומשך מזה שחטאים אליך ישובו כיודעם כן · הצילני וגו' ר"ל כי הצילני אותי מדמי אוריה אתה אלהים שופט צדיק שמטבע זה ה'היה ראוי [illegible] בכם היותך אלהי תשועתי מצד חסדך ורחמיך · יהיה סבה שתרנן לשוני צדקתך אשר עשית עמדי · ואדני שפתי תפתח כי מי שיקבל הטבה מזולתו הוא פותח שפתיו [illegible] והוא אומרו ופי יגיד תהלתך · כי לא תחפוץ וגו' · ר"ל התהלה היא [illegible] עולה לא תרצה · אבל זבחי אלהים אשר יבחר בהם · הוא הרוח [illegible] וזה להיות כי לב נשבר ונדכה אלהים לא תבזה כי תכף תעתר לו [illegible] אל ה' שעונותיו אל יעכבו שהוא או א' מבניו יבנה בנית המקדש · [illegible] את ציון · שר"ל שישים שכינתו שם המכונה בטוב כאומרו אני אעביר כל טובי וגו' · ותבנה חומות ירושלים · ואז בבית המקדש ההוא תחפוץ זבחי צדק שהם קרבן תודה [illegible] מישראל · וכליל מנחת הכהן · ואז יעלו על מזבחך פרים מהחטאות והשלמים :

נב למנצח משכיל לדוד וגו' בבוא דואג האדומי ר"ל כשהסכים להביא דבה ולהוציאה [illegible] · כי יש מן האנשי' שמביאים דבה שהוא סיפר האמת אשר ראו [illegible] את דבתם רעה וגו' · ויש שמוציאי' דבה בספרם שקר וכזב [illegible] שמעו ולא עלה על לב מהמסופר ממנו · וכמו במרגלים ויוציאו [illegible] בשכיהם כי הביא דבה לאמור בא דוד אל בית אחימלך וכידה [illegible] שכן היה האמת ואל זה רמז באומרו פה ויאמר לו בא דוד [illegible] באומרו כי אחימלך היה יודע כי בורח הוא דוד מפני מלכו ושאל [illegible] אומרו פה ויגד לשאול · שאמר לו דברים קשים כגידין דברי שקר [illegible] הנה דואג היה מזרע ישראל ולהתגוררו בשכבר בארץ אדום התיחס [illegible] הישמעאלי · והיה מעבדי שאול ומגבוריו והיה בעל תורה ואביר [illegible] רבות היה נעצר לפני ה' אם לזבוח ואם לעסוק בתורתו וכל אלה לא [illegible] היותו בעל לשון הרע · וזהו אומרו הכתוב ושם איש לשון חסידות [illegible] לא יבחר כי אם בשלמים נעצר לפני ה' לעובדו כי זה דרכו · ושמו [illegible] היה ככר בכל הארץ אביר הרועים אשר לשאול ובמדרש שהי' אב בית [illegible] כנגדו אתה דואג הגבור ברעה רוצה לומר לדבר רעה · מה [illegible] אל כל היום שבהיותו תמיד נעצר לפני ה' לזבוח וללמוד היה מתהלל [illegible] וכי היה אוהב לעשות חסד כל היום כאשר הוא מדרכי האל בארץ ; הוות תחשוב וגו' מה שאינו כן כי דרכך לעשות חסד :

ואדרבא

תורת חסד · תהלת ה'

הן אמת חפצת בטוחות יר' ולכן עניתי לכתן מה שעניתי מי ה' וגו' : תחטאני באזוב וגו' יר' להיות אמת שחטאתי איננו כ"כ גדול לכן אם תחטאני באזוב אטהר ואם תכבסני משלג אלבין · תשמיעני ששון יר' תשמיעני ששון ושמחה הפך ממה שנתאבלתי כאשר חלה הילד ומה שנדכו אז עצמותי · או יר' לומר ענין אחר והוא כי כאשר יהיה האדם בעצבון מה על איזה דבר רע שקרה לו הנה אז בשומעי רננת שמחי לב יתעצב יותר ויותר וכמו שאמר הכתוב ושר בשירים על לב רע ולכן אמר ד"עה יהי רצון מלפניך ה' שתשמיעני ששון ושמחה שאשמע שמחת אחרים ושתגלנה אז עצמות דכית באופן שיהיה הדבר לי לראיה שסר העצבון ממני · עוד אפשר לומר כי עם היות אמת כי כאשר יהיה האדם בששון ושמחה והוכל לשובע כפשו אפשר שיחטא באי זה דבר כמש"ה כי אמר איוב אולי חטאו בני וגו' לכן אמר תשמיעני ששון ושמחה ר"ל עשה זאת איפה עמדי שאהיה שרוי בשמחה ובששון וחדוה ושתגלנה עצמות דכית ואז הסתר פניך מחטאי אם באולי אחטא וכו' · ואולי כיון ברוח הקדש אל מה שקרה בימי בנו והוא הענין שארז"ל בפ"ק דמועד קטן וז"ל ויעש שלמה בעת ההיא את החג וכל ישראל עמו קהל גדול מלבוא חמת עד נחל מצרים שבעת ימים ושבעת ימים ארבעה עשר יום יצאה בת קול והמרה להם כלכם מזומנין לחיי העה"ב וכו' הרי א"כ כי בימי שלמה עשו ישראל ימי ששון ושמחה ונתכפרו עונותיה' עם אות' השמחה והחדוה והוא או' פה וכל עונותי מחה : הסתר פניך מחטאי הם הקטיגורים : לב טהור וגו' ורוח נכון וגו' יר' ורוח נכון בעבודתך חדש בקרבי : השיבה לי ששון וגו' יר' וזה יהיה כשתשיב לי ששון ישעך ורוח נדיבה תסמכני על זה ג"כ : אלמדה פושעים וגו' פירשתיו בספר חסדי אבות · ומלאתי כהו: זה הפסוק כוונתו היא כמו המשל לאדם שמרד למלך ועתה רוצה לפייסו ואינו יודע במה יפייסנו מפני המרד הגדול והזחשב בלבו ואמר מדינה פלוני' מרדה למלך אלך ואעשה להם שתחזור למלך ובזה ארצה לו כך אמר דוד מפני שמרד בבת שבע אלמדה פושעים דרכיך ע"כ : או יר' ע"ד מה שאני שומע שמעתי מפי כמה"רר משה אלשיך ז"ל במה שאמר הכתוב ותמוגגנו ביד עוננו שר"ל שהעון בעצמו יעשה קטיגור והוא בעצמו יהיה העושה הרעה הנכונה לבא על מי שעשהו ע"כד : ה' שפתי תפתח יר' גם כי מי ימלל גבורות ה' ישמיע כל תהלתו מה אוכל אני לעשו' כי הנה לבד בענין זה שתעשה עמדי והוא שפתי תפתח הנה אז תכף ומיד פי מעצמה יגיד תהלתך : כי לא תחפוץ וגו' יר' להיות כי לא תחפוץ בזבח ולא בשום דבר כי אם בהכנעת הלב לכן ראוי הוא לך ה' לרחם עלי כי הנה בא לי לב נשבר ונדכה ופי ולבי שוים בעבודתך :

נב למנצח משכיל לדוד בבוא דואג האדומי ויגד לשאול יר' לומר שבבואו להגיד לשאול הדבר הזה אמר לו דברי' מה אשר מהם ומהמהם נעשה כל המעש' הרע ההוא והוא שאמר לו בא דוד אל בית אחימלך ובדברים ההם היו מובנים דברים רבים הא' שבא בכונה בכונה לעשות מעשהו ולא שהיה בדרך מקרה והב' שהוא היה נכנס כאחד מבני ביתו של אחימלך והוא אומר אל בית אחימלך ולא אמר אל אחימלך לומר שכל בית אחימלך הם בעצתו שהם מוכני' להשיא לו עצותיהם על כל מעשיו או להיותם אנשי מלחמתו · או לומר כי למה שהיו כהני ה' לכן כטפל עמהם יען כי מטבע האיש הרוצה לעלו' במעלה רמה הוא שיטפל עם הגדולי' והתחיל ואמ' מה תתהלל ברעה הגבור יר' למה עשית כ"כ רעה כי מה תועלת ומעלה ימשך לך מזה והלא היה לך לדעת כי חסד אל כל היום ואם תטיב את מעשיך יחול החסד עליך מה שאין כן עתה שהרשעת את עצמך : או

רשי

מה תתהלל ברעה הגבור · למה תתהלל ותתפאר ברעה שאתה עושה אתה הגבור בתורה : חסד אל כל היום · להציל את הנרדף על ידך ד"א חסד אל כל היום אילו לא נתן לי אחימלך לחם מדוע אתה שמחת ברעה יש חסד בהקב"ה על ישראל כל היום ואם לא נתן לי יתנו אחרים : מלוטש · מחודד : עושה רמיה · חותך הבשר עם השער : יתצך · לשון נתיצה : יחתך · לשון שבירה : ויסחך · ויעקרך : ושרשך · ישרש אחריך לעקור כל השרשים דישא"ר"אלניר בלע"ז : ועליו ישחקו · וזהו השחוק שיאמרו עליו הנה זה הגבר אשר לא שם מבטחו בהקב"ה ראו מה עלתה בו : יעז בהוותו · מתגבר היה ברשעו : ואני · הנרדף עתה בידך אהיה כזית רענן בבני ובני בני בבית הב"ה : כי עשית · כשתעשה לי זאת וכלפי הקב"ה אמר מקרא זה : על מחלת · שם כלי שיר ד"א על מחלתן של ישראל כשיחרב הבית וכבר אמר מזמור אחר דוגמת זה · אמר נבל בלבו אין אלהים ונאמר שאחד על חורבן בית ראשון וזה על טיטוס בבית שני אמר נבל בלבו כשגידר את הפרוכת וחרבו מטפטף דם אמר הרג את עצמו : כלו

תהלים נב–נג

דָּוִד אֶל־בֵּית אֲחִימֶלֶךְ׃ מַה־תִּתְהַלֵּל
בְּרָעָה הַגִּבּוֹר חֶסֶד אֵל כָּל־הַיּוֹם׃
ג הַוּוֹת תַּחְשֹׁב לְשׁוֹנֶךָ כְּתַעַר מְלֻטָּשׁ
עֹשֵׂה רְמִיָּה׃ אָהַבְתָּ רָּע מִטּוֹב שֶׁקֶר ה
מִדַּבֵּר צֶדֶק סֶלָה׃ אָהַבְתָּ כָל־דִּבְרֵי־
בָלַע לְשׁוֹן מִרְמָה׃ גַּם־אֵל יִתָּצְךָ
לָנֶצַח יַחְתְּךָ וְיִסָּחֲךָ מֵאֹהֶל וְשֵׁרֶשְׁךָ
מֵאֶרֶץ חַיִּים סֶלָה׃ וְיִרְאוּ צַדִּיקִים
וְיִירָאוּ וְעָלָיו יִשְׂחָקוּ׃ הִנֵּה הַגֶּבֶר
לֹא יָשִׂים אֱלֹהִים מָעוּזּוֹ וַיִּבְטַח
בְּרֹב עָשְׁרוֹ יָעֹז בְּהַוָּתוֹ׃
י וַאֲנִי כְּזַיִת רַעֲנָן בְּבֵית אֱלֹהִים
בָּטַחְתִּי בְחֶסֶד־אֱלֹהִים עוֹלָם וָעֶד׃
אוֹדְךָ לְעוֹלָם כִּי עָשִׂיתָ וַאֲקַוֶּה שִׁמְךָ
כִּי־טוֹב נֶגֶד חֲסִידֶיךָ׃ נג
א לַמְנַצֵּחַ עַל־מָחֲלַת מַשְׂכִּיל לְדָוִד׃
אָמַר נָבָל בְּלִבּוֹ אֵין אֱלֹהִים הִשְׁחִיתוּ
וְהִתְעִיבוּ עָוֶל אֵין עֹשֵׂה־טוֹב׃
אֱלֹהִים מִשָּׁמַיִם הִשְׁקִיף עַל־בְּנֵי־אָדָם
לִרְאוֹת הֲיֵשׁ מַשְׂכִּיל דֹּרֵשׁ אֶת־אֱלֹהִים׃
כלו

(מסורה קטנה: ג׳ · ח׳ · ל׳ וכל ר"ס ק׳ · ל׳ · ל׳ · ג׳ חטפי׳ רפי · ו׳ · ז׳ · ב׳ בפי׳ הזהו אדנר · ג׳ חד מל׳ · ג׳ · ל פתח וא׳ קמץ · ד׳ · י"ו פסו׳ אין אין במלעו׳ פסו׳ · כ"ט ר"פ)

תרגום

דָּוִד לְבֵיתָא אֲחִימֶלֶךְ׃ מַה תִּשְׁתַּבַּח
בְּלִישָׁנָא בִּישָׁא גִּיבַר לְמִישְׁרֵי אֲדָם
זַכָּאָה חִסְדָּא דֶאֱלָהָא כָּל יוֹמָא׃
אִתְרְגוּשְׁתָּא תְּחַשֵּׁב בְּלִיבְּבָךְ לִישָׁנָךְ
הֵיךְ אִזְמֵל חָרִיף עֲבִיד מִילֵי
מַלְשִׁינוּתָא׃ רְחִימְתָּא בִּישׁ מִן טַב
שִׁקְרָא מִלְמַלָּלָא צִדְקְתָא לְעָלְמִין׃
רְחִימְתָּא כָּל מִלֵּי סַלְעֲמִיתָא לִישָׁנָא
דִנְכִילוּ׃ לְחוֹד אֱלָהָא יִתְרְעִינָךְ לְעַלְמִין
יִתְבְּרִינָךְ וִיטַלְטְלִינָךְ מִלְמִיתַב
בְּמַשְׁכְּנָא וְיִתְלְשִׁינָךְ מִן אַרְעָא חַיָּיא
לְעָלְמִין׃ וְיֶחֱמוּן צַדִּיקַיָּא בְּפוּרְעֲנוּתָא
דְרַשִׁיעַיָּא וְיִדַּחֲלוּן מִן קֳדָם יְיָ
וְאַמְטוּלֵיהּ יִגְחֲכוּן׃ וְיֵימְרוּן הָא גַבְרָא
דְלָא שַׁוִּי מֵימְרָא דַיְיָ עוּשְׁנֵיהּ סְבַר
בְּעַתְרֵיהּ עָשִׁין בְּמָמוֹנֵיהּ׃ וַאֲנָא הֵיךְ
אִילַן זֵיתָא עֲבוּף בְּבֵית מַקְדְּשׁ אֱלָהָא
סְבָרִית בְּחִסְדָּא דֶאֱלָהָא לְעָלְמֵי
עָלְמִין׃ אוֹדֵה קֳדָמָךְ לְעָלַם אֲרוּם
עֲבַדְתְּ פּוּרְעֲנוּת דִּינִי וְאַמְתִּין שְׁמָךְ
אֲרוּם טַב קֳבֵל חֲסִידָיִךְ׃ לְשַׁבָּחָא עַל
פּוּרְעֲנוּת דְּרַשִׁיעַיָּא דִי מְפַסִּין שְׁמָא דְיקָרִים שֶׁכְּלָא טָבָא עַל יַד דָּוִד׃ אֲמַר נָבָל
בְּלִבֵּיהּ לֵית אֱלָהָא פְּרַע מִינֵיהּ מְטוּל הֵיכְנָא חַבִּילוּ רַשִׁיעַיָּא אוֹרְחַתְהוֹן רְחִיקוּ מִן
טָבָא דְאִשְׁתְּכַח בְּהוֹן עֵילָּא לֵית דַּעֲבִיד טָב׃ בְּרַם אֱלָהָא מִשְּׁמַיָּא אוֹדִיק עַל בְּנֵי
אֱנָשָׁא לְמֶחֱמֵי הַאִית דִּי יַשְׂכִּיל בְּאוֹרַיְתָא תְּבַע אוּלְפַן מִן קֳדָם יְיָ׃ כולהון

אבן עזרא

מה · אומר לנוכח דואג מה תתהלל ברעה אתה הגבור לעשות רע וטעם חסד אל כל היום רק יש להלל חסד אל שהוא כולל אותו או טעמו הלא ידעת כי חסד יי׳ עמי כל היום והעד שאמר באחרונה בטחתי בחסד אלהים עולם ועד ויש אומרים שהוא חסר כ"ף כחסד יי׳ : הוות · אמר על הלשון תחשוב בעבור כי הלשון כמו מלין ועל ידו תראה המחשבה וטעם הוות דברים ההווים כפי מחשבותיך י"א כי רמיה מן רמה בים וי"א מגזרת מרמה כי השורש אחד : אהבת · יותר וי"א תחת רק בלשון הזה לא מצאנו : שקר · שדבר שידע אחימלך כי בורח היה דוד על כן נהרג : אהבת הטעם אתה אהבת רע : אהבת · דברי בלע · שיבלעוך וישחיתוך אתה לשון מרמה על כן אחריו : גם אל · בעבור היותו נעצר לפני השם על כן אמר יחתך השם ויסחך מאהלו : ושרשך מארץ חיים סלה · כאשר שרשת משפחת אחימלך · סלה כאמת דרך תפלה או ברוח הקודש : ויראו צדיקים · ויוסיפו ליראה השם : הנה · ויהיה דואג למשל ויאמרו הנה הגבר שבטח על עשרו וטעם יעוז בהוותו כאשר אמר הוות תחשוב לשונך : ואני · שתול בבית השם בעבור היות דואג נעצר על כן אמר ויסחך ושרשך תהבנין הכבד והטעם להכרית השורש ומבניין הפעיל להפך : אודך · כי עשית : משפטי מדואג : ואקוה שמך · שתעשה לו כמעשהו שתנקמני ממנו : למנצח על מחלת · יש אומרי׳ כי מחלת מגזרת חלול כמו במכסת נפשות מפעלי הכפל וזה איננו נכון כי במכסת סמוך · והנכון על נועם פיוט תחלתו מחלת משכיל כבר פירשתיו · ויאמר רבי משה אמר נבל בלבו בעבור שהשחיתו דרכו · והנכון בעיני שהדבר הפוך ובתחל׳ אמר לשון יחיד ואחר כן לשון רבים חוטא ומחטיא : השחיתו · דרכם · והתעיבו בעול שיעשו והבי"ת חסר כמו הנמצא בית יי׳ · והפסוקים פירשתים במזמור הראשון : לא

מ"ע ספורנו ז"ל

מה תתהלל ברעה הגבור · אתה דואג הגבור כאמרו אביר הרועים אשר לשאול בהיותך נבל ברעת לשון הרע מה תתהלל : חסד אל · בתורת חסד האל ית׳ שבידך והנה היא הפך לשון הרע : הנה הוות תחשוב · תמציא עלילות דברים להזיק : לשונך כתער מלוטש ברכילותך לשאול : ועושה רמיה : ובכן תמית במחשבה ובמעשה שהרגת הכהנים במעשה הראוי לקיים מצות המלך · והנה לא היה לך לקיימה בזה שהיתה לעבור על דרכי תורה : אהבת רע מטוב · יותר אהבת רע לקיי׳ מצות המלך בזה מלקיים דברי לקח טוב ודברי תורה : שקר מדבר צדק · וכמו כן יותר אהבת לדבר שקר באמרך שאחימלך שאל לו באלהים שלא היה אמת יותר מדבר טוב והתנצלות על הכהנים שלא ידעו דבר בבריחת דוד כמו שהתנצל אחימלך · וזה כי אהבת כל דברי בלע · כל דברי השחתה להורו׳ בתורה שלא כהלכה : לשון מרמה · שאין תורתך אלא מן השפה ולחוץ · ולכן אתה משחית בהוראה בדרשות על דופי : גם · אל יתנך לנצח : כמו שאתה משחית בהוראת תורתו כן הוא ישחית ויבטל את מעשי ידיך : יחתך · כמו שהתגברת לעבור על רצונו להרוג את הכהנים ישים אותך ועורך בלבבך לפני שונאיך : ויסחך מאהל · שלא תהיה מתופשי התורה לגור באהלי, בבתי מדרשות : ושרשך מארץ חיים · מחיי העולם הבא : ויראו צדיקים ויראו · יראו רבים שיראו צדיקים בפורענותך ויראו שהשגלבו : ועליו ישחקו · יבינו קללותו ורשעו בזה ויאמרו בשחקם עליו הנה הגבר לא ישים אלהים מעוזו · לא יוכה שהאל יתברך ישים ויתן לו מעוז וגדולה ויבטח ברב עשרו · שקנה משאול : יעוז בהותו · ראוי הוא שיעוז בהוותו כשבר רכילותו בלבד אשר בו אחריתו יהיה נבל מהרה : ואני · שהיתה גדולתי מאת האל יתברך הנני : כזית רענן · מוכן לעשות פרי מזיר עינים כפרי הזית שהוא השמן : בבית אלהי · במקדשו ובמקום העוסקים בתורתו : ובכן בטחתי בחסד אלהים עולם ועד · בטחתי שאזכה לחיי עולם : אודך לעולם כי עשית · שהייתי כזית רענן בעזרך : ואקוה שמך כי טוב : שתיטיב עמי לחיי עולם : נגד חסידיך · לעיני חסידיך שיוכו לזה :

על מחלת משכיל · זה המזמור נאמר על מחלת נפש משכילי התורה המתנהגים שלא כשורה : אמר נבל · החכם בתורה כמו דואג שהוא נבל ולא הכם בלי ספק שאין תורתו אלא רק מן השפה ולחוץ ולא התבונן אל החלק העיוני והתופעות השכליים אשר בה · אמר בלבו אין אלהים · לגמול ולענוש כי אמנם לאומות עע"מ השחיתו את ישראל מעשים רבות : התעיבו עול · ועשו עול כמהם גם אל הרשעים : אין עושה טוב · לפושע את ישראל אידם ובזה אמר אין אלהים : והנה ה׳ השקיף על בני אדם · בכלל : לראות · היש משכיל דורש את אלהים · לעתות בישראל : והנה

מסרה

ועליו ז׳ וסי׳ מטה מנשה · ועליו חגור חרב מצומדת · ועליו כמכני׳ עיר · תשתחוו · ועליו תקטירו · ערינא בן שיזא הראובני ראש לראובני דר"ה · ויראו צדיקים ועליו ישחקו · ועליו יציץ נזרו : נג מחלת ד׳ וסימ׳ וילך עשו אל ישמעאל · ויקח לו רחבעם אשה את מחלת · למנצח על מחלת משכיל דאמר נבל · על מחלת לענות משכיל : י"ו פסוקים אית בכל חד אין אין במצעות פסוק וסימ׳ נמסר בישעיה סימ׳ מ׳ ובירמיה סוף סימ׳ ח׳ :

תורת חסד · תהילת ה׳

מו יר׳ מה אתה מהלל לעצמך להיותך גבור בעשותך המלאות רעות להראו׳ את עצמך גבור בדבורך כי אמרת לשאול דברי׳ מתוקנים לרוע שיובנו מהם כמה דברים רעים והיה לך לדעת כי חסד אל כל היום שאפי׳ בהורג לאדם שכמותך הוא חסד אל והוא ית׳ יוכל להמציא המלאות על האופן הבדך מהר : הוות תחשוב וגו׳ יר׳ כתער שהיא מלוטש בבונה מכוונת לעשות רמיה ולחתוך השער בבוא הספר להסיר השערות אשר תחת הזקן והוא מה שהזהירונו רז"ל במס׳ ע"ז לבלתי הכנס להסתפר בחנות עובדי ע"ז · אהבת רע מטוב יר׳ אהבת את הרוע אשר לפעמים ימצא בטוביות ולא את הטוביות אשר ימצא ברוע וכמו כן אהבת שלא את השקר ממי שתמיד מדבר צדק והכונה על כי הדברים הטובים אשר עברו בין דוד ובין אחימלך לא אמרם והדברים אשר מהם היה יוצא איזה רוע אמרם · או יר׳ הנה מהיותך תמיד איש טוב אהבת רע והיה לך להיותך תמיד אוהב את הטוב יותר ויותר והזהיה דבק בך קנין הטוביות וכמו כן אהבת לדבר שקר מהיותך מקודם מדבר צדק סלה והוא צדק התורה שהיית מלמד תמיד : אהבת כל דברי בלע וגו׳ יר׳ אהבה המתואר בשם לשון מרמה אהבת כל דברי בלע והם הדברים אשר מהם יובנו דברים רבים · או יר׳ כ"כ נעשה קנין הלשון הרע בך עד שאהבת כל אותם הדברים אשר הם בולעים את לשון מרמה ואהבת אות׳ מצד הרוע שיש בהם ולא מצד הטוב אשר נמשך מזה שיבלעו וישחיתו הלשון מרמה : גם אל יתצך וגו׳ ושרשך וגו׳ יר׳ שלא יעשה הפעל הזה וכאלו אתה בארץ והוא ית׳ מסרה אותך ותוזר ומביאך ותוזר ומשרש וכו׳ : ויראו צדיקי׳ וייראו מראותם דבר מפליא כזה ובאותו הרגע יהיה להם שמחה ושחוק בראותם בעיניהם במה נדון דואג והדומים אליו : הנה הגבר וגו׳ יר׳ הנה הגבר אשר לא ישים אלי"ם מעוזו גם כי הוא מדת הדין ואינו אומר כי הכל לטובה וכו׳ ויבטח ברוב עשרו יעוז בהותו יר׳ יתחזק בשברו ותמיד ישבר ויהיה בו במה להשבר והיא ההמלאה הנזכרת בפסוק הקודם והכונה בזה שלא די שלא תם דואג לומר כי מתת אלי"ם היתה לו לדוד להיותו נרדף משאול ואולי היתה לטובתו אלא שגם הוא לא שם יראת אלי"ם לנגד עיניו ולכן עשה מה שעשה בהלשנתו · או יר׳ הנה הגבר לא ישים אלי"ם מעוזו ויבטח ברוב עושרו כי עוייתו תסתלק במיחון עניין יעוז ויתחזק בהותו ולא יזכה לזה כי האומר אחטא ואשוב אחטא ואשוב אין מספיקין בידו לעשות תשובה ויתחזק בהותו ולא יזכה לשתקבל תשובתו : ואני בטחתי בחסד אלי"ם ומדת דינו כי גם את הטוב נקבל מאת האלי"ם וכו׳ ועל זה אודך לעולם כי עשית ואף אם לא תעשה כלל ואקוה שמך כי טוב נגד חסידך :

ולפי שהמזמור הקודם חברו דוד אז בבוא נתן הנביא לקיימו לחזור בתשובה לכן חובר אליו מזמור זה המדבר בענין הפכי לזה והם שדואג הכסילו לשאול על המעשה הרע ההוא כאמ׳ בא לדברו שאין כי מן הטוב לא ימשך כי אם טוב ומן הרע והמפת׳ לא ימשך כי אם להפקמזה :

נג למנצח על מחלת וגו׳ אמר נבל וגו׳ המזמור הזה כמעט שכולו הוא מפורש במזמור י"ד : וראיתי כי במזמור הלזה רז"ל וכל המפרשים פירשוהו על אביגיל ונבל והר"י ז׳ שועיב פירשו על דואג וכו׳ והנה בס"ד אבאר אותו כפי שתים הנה הכוונות והאמ׳ כי בדאג׳ על מחלת יר׳ על מעם פיוט תחלתו מחלת וכמו שביאר הראב"ע · אמר נבל בלבו הוא דואג שאמר אין אלי"ם שופטים בארץ ואמר שהראיה לזה הוא שרבים השחיתו והתעיבו עול ר"ל שעשו עול ואין עושה טוב אל הצועקים כי הם צועקים ובלתי נענים : אלי"ם משמים וגו׳ יר׳ משמים שהם הכלים אשר בהם יתן האל ית׳ נקמה לעוברי רצונו כאומר ועצר את השמים וגו׳ משם השקיף על בני אדם לראות היש מי שיסכיל ויצליח למי שהוא דורש את אלי"ם כמו שהיה אחימלך לדוד ודוד ג"כ היה אז דורש את אלי"ם באורים ותומים וזה הנבל היה סבה שכלו סג פעם אחרת לא הלך דוד שמה ויחדו נאלחו אחימלך ובניו שהיו דורשי׳ אלי"ם באורים ותומים ואין עושה טוב כי אם רע והוא הריגת אחימלך ובל משפחתו ולכן אין גם אחד והוא האל ית׳ כי הוא ית׳ בכעס על זה ומרוב כעסו איננו משגיח להמיתו תכף ומיד לדואג או לדומים אליו והפל הוא לרעתו על דואג כמו שהיה אח"כ והנה השמים הם כליו ית׳ לעשות טובה או רעה בעול ודואג היה הכלי לעשות הרעה לכהני ה׳ ·

הלא

אבן יחייא

ואדרבא במחשבה ודבור ומעשה דרכך לפעול רע כל היום · וכנגד המחשב׳ אמר הוות תחשוב׳ וכנגד הדבור אמר לשונך היא כתער מלוטש לדבר הוות אשר חשבת · וכנגד המעשה אמר עושה רמיה כי תכלית מחשבתך ודבריך הרעי׳ הם לעשות רמיה כאשר נמשך מדבריך שנהרגו שמוני׳ וחמשה כהנים נושאי אפוד בד לבד הטף ועל ידך היה המעשה · אהבת רע וגו׳ להיות כי כאשר אמרנו דואג חטא בהוציאו דבה · ובהביאו דבה · לכן רמז לשניהם וכנגד הוציאו דבה שאמר דברי׳ אשר לא היו אמר אהבת רע יותר מהטוב ואהבת שקר מדבר צדק כי אמר שקר וכזב באומרו ושאל לו באלהים אשר היה נראה שאחימלך היה יודע כי דוד מורד במלכות היה · ואומרו סלה חוזר לטוב דלעיל שרוצה לומ׳ אהבת רע הנצחי׳ מטוב הסלה והעול׳ הבא וזה באהבתך לשקר מדבר צדק · וכנגד הביאו דבה שדבר דברים נכוחים כאשר היו אבל חטא כי לא היה לו לאומרם להיותם דברי לשון הרע ההורג את הנפש · אמר אהבת כל דברי בלע ר"ל דברים המבלעים וההורגים בני האדם · הנאמרים בלשון מרמה כי פעמי׳ יאמר האדם הלשון הרע מדברי אמת אבל יתקן הדברים באופן שלא יזיקו לזולתו · ופעמים בדבריו יזיק עד מות בהכינו הלשון הרע ובתקנו אותו בלשון רמיה · גם אל וגו׳ ר"ל גם אל יפרע לך מדה כנגד מדה · כי יענישך בב׳ עונשים בעולם הזה ובב׳ עונשים בעולם הבא · וכנגד עונש העולם הזה הנקר׳ אהל להיותו דבר קל ההעתק אמר יתצך מאהל שר"ל שתמות ככרת · ויחתך יהיה מלשון לקיחה כמו היחתה איש אש בחיקו · ויסחך מאהל שלא ישאר לך נין ונכד ולא משתין בקיר כי בית גאים יסח ה׳ · וכנגד עונש העולם הבא אמר יתצך לנצח כי בעולם הבא והנצח תכתץ נפשך ולא יהיה עוד לך תקומה כרשעים שמשפטם בגהינ׳ י"ב חדש אשר אחרי כן יצאו לאור · או יקומו בתחיית המתים כי לא יהיה לך עוד שרש בארץ החיים בתחיית המתים ונא בעול׳ הסלה וזהו אומרו ושרשך מארץ חיים סלה · ויראו צדיקים וגו׳ ר"ל שהצדיקים בראות עונש דואג יראו מה׳ יותר ממאשר היו יראי׳ קודם · ועליו ישחקו באומרם הנה זה עונש הגבר לשון גבורה אשר לא שם אלהים מעוזו · אבל בטח ברוב עושרו · יעוז בהוותו · ר"ל נתגבר להרע לזולתו בהוות מחשב ובלשונו · ואני כזית וגו׳ ר"ל דואג שהיה נעצר לפני ה׳ ויבטח ברוב עושרו נעקר מלפני ה׳ · אבל אנכי אהיה כזית רענן בבית אלהים עולם ועד · ר"ל בבית אלהי׳ בעולם הזה · ועולם ועד בעולם הבא להיות כי בטחתי בחסד אלהים ולא בעושרי · אודך לעולם וגו׳ ר"ל אודך לעולם נגד חסידיך כי עשית עמדי חסד ואמת · ואקוה תמיד שמך כי טוב ולכן הוא מטיב אל הזולת :

נג למנצח על מחלת וגו׳ כבר ביארנו המזמור הלז בספר ראשון אשר שם דוגמתו במזמור הי"ד ואין ביניהם רק שינוי מילות מעט · וביארנו שם שאמרו על עלילת דואג האדומי אשר סבב מות כהני ה׳ והבדלי׳ שיש בין המזמורים הללו הם כי בראשון אמ׳ למנצח לדוד׳ ופה אומר למנצח על מחל׳ משכיל לדוד ובהקדמתנו פירשנו הכרנה בשמות הללו ונספיק בו · ושם אמר התעיבו עלילה · ופה אומר עול והכל אחד כי הוא עול ודבר חמס להעליל על זולתו להורגו · ושם אמר ה׳ השקיף ופה אמר אלהי׳ משמים השקיף להורות כי השגחתו והשקפתו יהיה בעולם הזה במדת רחמים משם היו במדת הדין משם אלהים · ושם אמר הכל סר יחדיו נאלחו · ופה אמר כלו סג יחדיו נאלחו · שהוא פעל עומד מכסוגו אחור ור"ל כלו הולך לאחור תמיד ולא לפנים · ושם אמר ה׳ לא קראו ופה אמר אלהים לא קראו לסבה האמורה · ושם אמר שם פחדו פחד כי אלהים בדור צדיק עצת עני תבישו כי ה׳ מחסיהו · ופה אומר שם פחדו פחד לא היה פחד כי אלהים

פזר

מנחת ערב

לשבח מרגלות בופו היה חפץ תילול השם מריב לבוגות כי ע"כ אמרו ז"ל שהתפלל נועז ואמר אל יודע כי באה האשה הגורן : הן אמת חפצת בטוחות ואתה יודע מחז אמרי בחנני ה׳ ונסני שהיה פי ולבי שוין בעיתי בנור שאוכל לעמוד בנסיון אלא שהיה זה דברי בבחוה שהייתי רוצה למות עצמי לאמונת והיה לי קנאה יותר נאהי דוד כמו שאמרו אלהי אברהם ופו׳ · ואמרו אל תאל המלות עוכם ורעת יצרו

רשי

כלו סג · לשון סיגים : אין גם אחד · מכל חייליו שימחה בידו : הלא · יש לידע לאוכלי עמי כמאכל לחם ויי' לא קראו שסופם שיפחדו שם פחד באחרית הימים לא היה פחד זה כפחד הראשון שאירע לבלשצר כי בגאולה זו פזר הקב"ה עצמות חונך החונ' עליך ירושלם כענין שנאמר המק בשרו וגו' וכן פתרו מנחם ודונש פתר אותו כמו חנוך לנער על פי דרכו וך' של חונך הוא יסוד במלה ככ"ף של חנוך : הבישות · אתה יי' את כל אויבי כי מאסתם : ובגבורתך תדינני · תנקום נקמתי כמו כי ידין ה' עמו · לשוררי · לצוררי לשון אשורנו ולא קרוב : באמתך · מתוך שאתה אמיתי ואמרת ליפרע מהולכי רכיל ודולפי הרג לכך הצמיתם : אריד

אבן עזרא

לא היה פחד · כמוהו כמו זה העם לא היה עם כמוהו ומלת חנך מגזרת חנה והפ"ף לנוכח השם או המשיח ובעבור היות המלה מהפעלים העומדים על כן פירושה החונה עליך ומלת חונך בא על דרך כשמעאו ענך ותי"ו הבישות לנוכח דוד הבישות אותם כי אלהים מאסם : מי · פירשתיו : למנצח בנגינות · תחלת פיוט : אלהי' בשמך · שאני קורא והטע' בעבור שמך : ובגבורתך · ולך הגבורה שתקח דיני מהזיפי' : אלהי' · תפלתי · בלב : לאמרי פי · בלשון כי עקר תפלה בפה כמו ויפלל לא פיללתי : כי זרים · שאינם מעמו ועריצי' הם הזיפים : הנה · אמר ר' משה אין טעם אדני בסמכי נפשי שהוא אחד מהסומכי' רק טעמו הוא לבדו כנגד כל הסומכים ולפי דעתי שהתפלל שהשם ידיכהו ממבקשי רעתו ויעזור לאשר יסמכוהו ולא ילשינוהו : ישיב הרע · שחשבו לעשות לי השם ישיבנו להם וטעם באמתך כי הם עומדי' על דמים והולכי רכיל ומבקשי' להרגני חנם : בנדבה · כאשר תצמית' כי זה אודה אותך ומלת הצילני שבה לשמך הכתוב בפסוק הראשון : למנצח · האזינה אלהים תפילתי · הטע' שזה האזינה כדרך בן אדם באזן ואל תתעלם בעין לראות איך יתחנן לפני השם : הקשיבה

כנחת ערב

וצריך אזנ' לטהרתו כדי במקוי שנכנס לבו כאורו יספיל ... [illegible] ... בל תראה להם פגים בגופם לקטרג ועי"ב וכל עונותיו מחה כחשובתי בהעור מזכירי עון להתפש :

כֻּלּוֹ סָג יַחְדָּו נֶאֱלָחוּ אֵין עֹשֵׂה־טוֹב
ה אֵין גַּם־אֶחָד׃ הֲלֹא־יָדְעוּ פֹּעֲלֵי אָוֶן
אֹכְלֵי עַמִּי אָכְלוּ לֶחֶם אֱלֹהִים לֹא
קָרָאוּ׃ שָׁם פָּחֲדוּ־פַחַד לֹא־הָיָה פָחַד
כִּי־אֱלֹהִים פִּזַּר עַצְמוֹת חֹנָךְ
הֱבִשֹׁתָה כִּי־אֱלֹהִים מְאָסָם׃ מִי יִתֵּן
מִצִּיּוֹן יְשֻׁעוֹת יִשְׂרָאֵל בְּשׁוּב אֱלֹהִים
שְׁבוּת עַמּוֹ יָגֵל יַעֲקֹב יִשְׂמַח יִשְׂרָאֵל׃

נד

א לַמְנַצֵּחַ בִּנְגִינֹת
מַשְׂכִּיל לְדָוִד׃ בְּבוֹא הַזִּיפִים וַיֹּאמְרוּ
לְשָׁאוּל הֲלֹא דָוִד מִסְתַּתֵּר עִמָּנוּ׃
אֱלֹהִים בְּשִׁמְךָ הוֹשִׁיעֵנִי וּבִגְבוּרָתְךָ
תְדִינֵנִי׃ אֱלֹהִים שְׁמַע תְּפִלָּתִי הַאֲזִינָה
ה לְאִמְרֵי־פִי׃ כִּי זָרִים קָמוּ עָלַי
וְעָרִיצִים בִּקְשׁוּ נַפְשִׁי לֹא שָׂמוּ
אֱלֹהִים לְנֶגְדָּם סֶלָה׃ הִנֵּה אֱלֹהִים
עֹזֵר לִי אֲדֹנָי בְּסֹמְכֵי נַפְשִׁי׃ יָשׁוֹב
הָרַע לְשֹׁרְרָי בַּאֲמִתְּךָ הַצְמִיתֵם׃
בִּנְדָבָה אֶזְבְּחָה־לָּךְ אוֹדֶה שִּׁמְךָ יְהוָה
כִּי־טוֹב׃ כִּי מִכָּל־צָרָה הִצִּילָנִי
וּבְאֹיְבַי רָאֲתָה עֵינִי׃

נה

א לַמְנַצֵּחַ בִּנְגִינֹת מַשְׂכִּיל לְדָוִד׃
הַאֲזִינָה אֱלֹהִים תְּפִלָּתִי וְאַל־תִּתְעַלַּם
מִתְּחִנָּתִי

תרגום

כּוּלְּהוֹן זָרוּ כַּחֲדָא אִיטַּנְּפוּ לֵית דַּעֲבַד טַבְלִית אֲפִילוּ חָד׃ הֲלָא יָדְעוּן כָּל עָבְדֵי שִׁקְרָא דְּמִן קֳדָמוֹי מִתְיְהִיב מְזוֹנָא וּמָה דֵּין אָכְלֵי עַמִּי סַעֲרוּן לַחְמָא שְׁמָא דַייָ לָא בָּרִיכוּ׃ תַּמָּן דַּחֲלוּ דַּחוּלָא מִן פְּסִילֵיהוֹן דְּלֵית בְּהוֹן צְרוֹךְ לְמִדְחַל אֲרוּם אֱלָהָא מְבַדֵּר תְּקוֹף מַשִּׁירַת חַיָּיבַיָּא בְּהִיתְתָא אֲרוּם מֵימְרָא דַייָ רְחִיקִינוּן׃ מַן הוּא דִּי יְהִיב מִן צִיּוֹן פּוּרְקָנַיָּא דְּיִשְׂרָאֵל אֱלָהִין יְיָ כַּד יַחֲזוֹר מֵימְרָא דַייָ גָּלוּת דְּעַמֵּיהּ יְרַנֵּן דְּבֵית יַעֲקֹב יֶחֱדֵי דְבֵית יִשְׂרָאֵל׃ לְשַׁבָּחָא עַל תּוּשְׁבַּחְתָּא שִׂכְלָא טָבָא עַל יַד דָּוִד׃ כַּד אָתוּ אֱנָשֵׁי זִיף וְאָמְרוּ לְשָׁאוּל הֲלָא דָוִד מִטַּמַּר גַּבָּן׃ אֱלָהָא בִּשְׁמָךְ פְּרוֹק יָתִי וּבְכֹחַ גְּבוּרְתָּךְ דּוּן יָתִי׃ יְיָ יְקַבֵּל צְלוֹתִי אֲצִית לְמֵימַר פּוּמִי׃ אֲרוּם זֵדוֹנִין קָמוּ עֲלַי וְעַלִימִין תְּבָעוּ נַפְשִׁי לָא שַׁוּוּ אֱלָהָא לְקִבְלֵיהוֹן לְעָלְמִין׃ הָא יְיָ סָעִיד לִי יְיָ בְּסַמְכֵי נַפְשִׁי׃ יְתוּב בִּישָׁא לִמְעִיקֵי בְּהֵימְנוּתָךְ אַמְאֵךְ יַתְהוֹן׃ בְּנִיכְסָתָא אֲדַבַּח קֳדָמָךְ אוֹדֵי שְׁמָךְ יְיָ אֲרוּם טָב׃ אֲרוּם מִכָּל עָקָא פְּצֵי יָתִי וּבְעֲלֵי דְבָבַי חֲמַת עֵינִי נִקְמְתָא׃ לְשַׁבָּחָא עַל מִילֵי תוּשְׁבַּחְתָּא שִׂכְלָא טָבָא עַל יַד דָּוִד׃ אֲצֵית אֱלָהָא לִצְלוֹתִי וְלָא תִתְכַּסֵּי מִן

מסרה

ישעות ל' כתיב כן חס' וי"ו קדמא וחביריו קדמא הוא חס' דחס' ונמנה עם הוי"ו חס' בליש' · נ"ד בבוא ה' מ"ל וסימ' נמסר לעיל סימן נ"ב · מסתתר ד' וסימ' ויבאו הזיפים ויגידו · ויעלו הזיפים · אתה אל מסתתר · בבוא הזיפים ויאמרו לשאול הלא' ישוב חד מן ג' דכתיב ישוב וקרינן ישיב וסי' ישוב הרע לשוררי · התאמין בו כי ישוב זרעך : וגמול ידי אדם ישוב לו · הצלני ג' ב' קמצי' וא' פתח וסימ' הצלני מיד הארי ומיד הדוב · כי מכל צרה הצלני · מכל מגורותי הצילני · קדמא פתח וסימ' דוב ואחיה פתחו פומיהו · נ"ה האזינה ז"ו וסימ' נמסר במסרה רבתא בערך אזן · תתעלם ב' חד פתח וחד קמץ וסימ' ומבשרך אל תתעלם · האזינה אלהים תפלתי · בתרא פתח :

מ"ע ספורנו ז"ל

והנה כלו סג · כל המין האנושי סיה לסיגים כלו : יחדו נאלחו · ונמאסו ישראל עם א"כ עם"א באופן · שאין עושה טוב · גם בישראל : אין גם אחד · דורש אלהים : הלא ידעו · יודעי דת ודין : פועלי און אוכלי עמי · אשר באוחד ישפטו ובמחיר יורו : ובוה אכלו לחם והסיפא מזונותם : אלהים לא קראו · להתפלל על הנבור גם לא לקרוא בשמו להבין ולהורות כי אמנם : שם פחדו פחד · של גזרות האמות עע"א : לא היה פחד · אם היו מתפללים וקוראים בשמו : כי אלהים פזר עצמות חונך כי הרבה פעמים האלהים פזר עצמות האויבים שחנו ובאו על ישראל כמו שעשה לאשור מפני שכושים וליהושפט במלחמת עמון ומואב ולחזקיהו בנגד סנחריב בהתפללם הלא אמנם אתה הנבל שלא התפללת כן : הבישות · את עמך שאברם ומתקותם שקנתם היו מגפים לתשועם על ידי תפלתך ולא באה : וזה כי אלהים מאסם · מפני שנטה לבם לבבריך : מי יתן מציון ישועות בשוב ה' את שבות עמו · יהי רצון שכאשר ישיב ה' את שבות עמו תהיה התשועה לכל ישראל : יגל יעקב · באופן שיגל כל אחד אשר בעקב ובסוף אחר כליון האמות עע"א באחרית הימים : ישמח ישראל · צדיקי הדור אשר ישורו עם אלהים ועם אנשים ולא יצטרכו להתאבל על שכנסים כאמרו והכאתי את השלישית באש וצרפתים וכו' :

בבוא הזיפים ויאמרו לשאול הלא דוד

[illegible]

האזינה אלהי' תפלתי'

[illegible]

אבן יחייא

פזר עצמות חונך הבישותה כי אלהים מאסם : ר"ל הלא יודעו פועלי און אשר אכלו ואכלו עמי אכלו לחם קדש עמי בית אלי אחימלך אלהים הקדשי כי סבת מיתה' היתה להיות כי ה' לא קראו אבותיהם הראשונים אחרי ופגעם בני עלי ולכן שם בהיותם ביד שאול ודואג פחדו פחד אשר לא היה שפחד ההוא בעדם · אבל להיות כי אלהים במדת הדין שלו פזר עצמות הכהנים ההם אשר היו חונים סביב שאול על ידי הגזיר' אשר נגזר על בית עלי · ולכן אתה דואג הבישותה אותם והרגתם להיות כי אלהים מאסם זה לפנים : ועוד שם אמר ישועת ישראל לשון יחיד ופה אומר ישועות ישראל לשון רבים : בשוב אלהים וגו' כי שם בהזכירו השם המיוחד הזכיר ישועת לשון יחיד · ופה בהזכירו שם אלהים לשון רבים הזכיר ישועות לשון רבים · והכל כוונה אחת כי הישועה או תהיה סוג אחד אשר תתחלק למינים מתחלפים במין ושם רמז לסוג · ופה למינים :

נד למנצח בנגינות וגומר כוונת המזמור הזה הוא מהמפורסם : אלהים וגו' ר"ל אלהים בשמך הגדול עושה חסד הושיעני · ובשמך הגבור תדינני ותשפוט באויבי הקמי' עלי : אלהים שמע וגו' ר"ל אלהים שמע תפילתי שבמחשבה והאזינה לאמרי פי שהיא תפלה בדבור : כי זרים וגו' ר"ל כי זרים קמו עלי שהם דואג וסיעתו · ועריצים שהם הזיפים שאינם זרים כי הם משבטי שבט יהודה הגבור ועריץ באחיו בקשו נפשי בהלשינם אותי לשאול · לא שמו לנגד עיניהם אלהים המנהיג עולם הזה · ועולם הסלה בבקשם לסרוג אותו ולגרשני מהעולם הזה · ולקחת את נפשי זממו בגרשם אותי מהסתפח בנחלת ה' : הנה אלהים וגו' ר"ל כי לא יוכלו להזיקני בשום אופן · וכנגד כוח הגוף בעולם הזה אמר הנה אלהים עוזר לי · וכנגד כוח הגוף בעולם הבא אמר אדני בסמכי נפשי : ישיב הרע וגו' ר"ל ישיב הרע הנופני לשוררים ומביעים את מקומי לבלעני חנם · ובאמתך שהוא בעולם האמת והנצחיות הצמיתם ותכריתם כי לא יזכו לראות בנועם ה' : בנדבה וגו' ר"ל בקרבן תודה מנדבה אזבחה לך אודה בתוך קהל עדה שמך ה' כי טוב · ומדרכך להטיב אל הזולת · וזה להיות כי מכל צרה הצילני · ולא די שהצילני ופעל עמדי מצות הצדק כי פעל עוד ועש' מדת המשפט למדוד מדה כנגד מדה לעושים רעה עמדי וזהו אומרו ובאויבי ראתה עיני מה שהיו רוצים לראות בי :

נה למנצח בנגינות משכיל לדוד · המזמור הלז אמרו דוד בבורחו מפני אבשלום בנו וכשנתאמת אללו כי אחיתופל בקושרים ולירא' התפלל שכל את עצת אחיתופל ה': האזינה אלהים וגומר ר"ל האזינה אלהים תפילתי שבמחשבה · ואל תתעלם מתחינתי שבדבור · והקשיבה לי וענני בכל פנים כשיסכים עם המחשבה והדבור המעשה כשאריד בשיחי ואהימה · כי אריד הוא מענין תנודה וטלטול כמו ונעיים מרודים תביא בית מתרגום ותשיכין מטלטלין וזה פי' מי שיכבד כאבו עליו ילך בבית ובשד' בטלטול בבכי ובהם ככפיר כי לא ימצא מקום מנוחה · שהו

להם בעלמא רעה גדולה שלעולם לא יאמין בהם שאול באומר אם לדוד · אשר הוא ממשפחתם עושי' כן לי מה יעשו והתחיל ואמר אלים כלו' דיין האמת בשמך הושיעני מכלם ובגבורתך שאתה משנה טבע המציאות להציל לידידך תדינני מאנשי זיף א"כ אלי"ם שמע תפלתי שאני יודע לסדרה לפניך הפך מהאנשים האלה כי אינם יודעים לסדר דבורם לפני שאול המלך וכו' וכשתהיה תפלתי סגורה בפי אני יודע שתתקבל לפניך אתה ה' וכו' : כי זרים וגומר יר' כי זרים חוץ משבטי קמו עלי פעמים רבות ועריצים כדואג בקשו נפשי וכו' והנה אלי"ם עוזר לי וה' בסומכי נפשי יר' ה' לי באותם שהיה ראוי להם להיותם סומכי נפשי להיותם משבטי שעכ"ז הרעו לי וזהו דבר בליעל בלי ספק ומישתמיד הרע לזרים כאלה ישיב הרע לשוררי אלה הרואים מקום תחנותי להלשינני ולהסגירני ואומר באמתך הצמית יר' דין אמת לאמתו הוא שתצמית' : בנדבה אזבחה לך וגומר היא הנדבה הנעשית כאשר יברך האדם ברכת הגומל ואומר ובאויבי ראתה עיני יר' אני הייתי חושב היותם אוהבי ועתה אני רואה שהם אויבי :

תורת חסד תהילת ה'

הלא ידעו פועלי און אוכלי עמי די אכלו קרליהון והם המלשינים לי ולעמי על שאכלו מלחמו של אחימלך כי אלי"ם לא קראו יר' אלי"ם לא קראו במה שהיו נעצרים שם להתפלל והוא הענין שאמר הכתוב ושם איש מעבדי שאול ביום ההוא נעצר לפני ה' ושמו דואג האדומי ובודאי שאחרי היותי עושה מעשה כזה כמלא למפרע שה' לא קרא באותה תפלה והאלי"ת לא יענהו ומה גם שאז לא היתה כונתו בתפלה רק בשמיעת הדברים הנאמרי' אז בין דוד ואחימלך ועמו הכו' פחדו פחד מדואג שלא נעשה להם רעה כזאת ולא היה פחד אילו היה רואה דואג כי הנה לבסוף אלי"ם פזר עצמותיו של דואג וכו' והיה לו ליירא מזה והוא לא כן עשה : מי יתן מציון וגו' שאז יגל יעקב וגו' ולא יקנאו על היות המלכו' מציון ומדוד וכו' כאשר קינא דואג מדוד וכו' ורז"ל אמ' טובה היתה אביגיל לדוד מכל קרבנו' וכו' הוי למנצח על מחלת שמחלה לו כשם שהקרבנו' מוחלין · באופן כי רז"ל דרשוהו על ענין דוד עם נבל הכרמלי · ואולי יר' אמר נבל בלבו אין אלי"ם שופטים בארץ כי זה דוד הוא עבד המתפרץ מעל אדוניו והשחית והתעיב ועשה עול ואין מי שיעשה טוב ויתנהו ביד אדוניו ולא די זה רק שאתן לו לחם ומזון ולפי האמת אלי"ם השקיף משמי' שהם מורידים הטל והגשמים להצמיח מוצא דשא לראות מי שישכיל ויצליח ויהנה למי שהוא דורש את אלי"ם כדוד כשם שהוא ית' עושה תמיד שנותן מטר על פני ארץ לזון את כל העולם · או יר' לראות היש מי שישכיל ויבין מעשה האלי"ם הלזה לעשות גם הוא כמוהו וכאו' והלכת בדרכיו וגו' וזה הנבל עשה להפך מזה כי כלו סג וכו' · או יר' ועל כן נהיה שכלו סג והלך לחרפות ומת בלא יומו : הלא ידעו וגו' יר' הלא ידעו באוכלם הלחם ובבלתי היותם נותנים ממנו לעמי ושאלי"ם לא קראו : שם פחדו וגו' הוא או' וימת לב נבל וכו' ולפי האמת לא היה פחד אם הוא היה רוצה · ואפשר כי באו' אוכלי עמי אכלו לחם יר' נעשה להם כהתר שהוא לאכול הלחם כי הבשר בלד מה היא אסורה להם כאוז"ל עם הארץ אסור לאכול בשר ועוד מלינו שהכתוב הוצרך להתירה אך הלחם פשוט הוא היות מותר לכל לאוכלו:

נד למנצח בנגינות וגומ' בבוא הזפים ויאמרו לשאול הנה דוד עשה המזמור כזה להודו' לאל ית' על שהצילו מרעת אנשי ביתו והם אנשי זיף אשר היו משבטו אשר קמו עליו להלשינו עד שלזה היו יותר רעים מדואג כי דואג לא עשה לו רק שהלשינו · או אפשר שיר' לומר שדואג היה אז נעצר בבית אחימלך לדרוש אלי"ם וכמו כן דוד הלך שם לדרוש אלי"ם באופן ששניהם הלכו שם לכונה אחת ושניהם היו באים מאת שאול על כן היה מן הראוי לו לדואג לבלתי עשות כמו שעשה כי הנה תמיד יאהב האדם את אנשי מקומו בראותו אותם חוץ למקומו הטבעי ובפרט אשהלכו כלם שם על כונה א' שאז האהבה היא תהיה יותר ויותר ועכ"ז עשה דואג מה שעשה וזהו בלד מה דומה למה שעשו אנשי זיף עם דוד שעם היות שהיו משבטו והיה להם להגנותם אתו באיזו אהבה עכ"ז הם הלשינוהו · ועוד רעה אחרה עשו כי מדרך העולם היא שמי שיכנס תחת כנפי איזה איש אפילו שיהיה גואל הדם ומבקש להמיתו יחמול עליו ויכסנו אם נכנס בצל קורתו והלה לא כן עשו והוא דומה בלד מה למה שדוד ואנשיו נכנס: בצל קורת נבל ושאלו ממנו לחם וכו' והוא אמר היום רבו עבדים וכו' ועוד להם כי לא בושו ואמרו בפיה' פחוזות' שעם שהיה הוא מסתתר עמהם הנה הם הלשינוהו כי היה להם לומר כי דוד היה הולך אצלם ולא שיאמרו לו הלא דוד מסתתר עמנו שנר' מזה כי גם שכונתו היתה להסתתר עמהם ושעל כן היה להם להסתירו עכ"ז כונתם היה להסגירו בידי שאול נוסף על כל זה מפחיתותם שעם זה יעשו

נה למנצח בנגינות משכיל לדוד האזינה וגומר הנה בפסוק השלך על ה' יהבך ארז"ל בשר ודם יש לו אוהב והולך אליו פעם אחד מקבלו ושנית ושלישית נראה לו רביעית אינו נפנה לו והקב"ה אינו כן כל זמן שאתה מטריח עליו הוא מקבלך ויהבך לכך השלך על ה' יהבך והוא יכלכלך ע"כ ובילקוט הוא בנוסחא אחרת וז"ל או פטרון והולך אצלו פעם א' והוא מקבלו ב' והוא מקבלו ג' אינו נראה לו ד' אינו נפנה לו וכו' ועל זה הדרך נוכל לפ' בס"ד מה שהתחיל זה המזמור באומר האזינה אלי"ם תפלתי ואל תתעלם מתחנתי הקשיבה לו וענני אריד בשיחי ואהימה כי הם ה' מיני תפלות והנה מקוד' התפלל על ענין בת שבע והילד ואח"כ על ענין דואג ובשלישית על ענין נבל וברביעי' על ענין הזיפים ועתה רלה להתפלל

אבן עזרא

הקשיבה · אריד · אצעק וכמוהו והיה כאשר תריד נהה על המון מצרים והורידוהו בעק אליו וירדתי על ההרי׳ אף על פי שהוא פרש אחד ורבי׳ ככה ויורה על פי׳ אריד שהוא כמו אזעק מלת הקשיבה : מקול׳ הטעם שירים קולו עלי : עקת ׳ כתרגומו צרה הבאה אלי מהרשע ויש אומרים שהוא מגזרת כאשר תעיק : ימיטו׳ מגזרת ומטה ידו עמך והוא מהבנין הכבד והפעול הוא און : לבי · רמז לפחד הנפש מקול האויב כאשר יפחד כל השומע קול שאגת אריה : יראה ורעד ·

רש״י

אריד בשיחי · אתאונן בצערי כמו זכיר עוניי ומרודי וירדתי על ההרים ומנחם פתר אריד לשון ממשלה כמו וירדו בדגת הים ושיחי לשון שיח למי שיח : עקת · לשון מצוק : כי ימיטו עלי און · דואג ואחיתופל מכריעים עלי עונות להורות שאני בן מות ומתירים את דמי : יחיל · דואג : הנה ארחיק נדוד וגו׳ אחישה מפלט לי · אם היו לי כנפים הייתי מרחיק לנוד וממהר להציל נפשי מידם שהם כרוח סועה רוח סערה עוקרת אילנות כמו ויסע כען ומנחם חבר סועה כמו ויסעו בני ישראל : פלג לשונם · הבדילו

מתחנתי: הקשיבה לי וענני אריד
3 בשיחי ואהימה:
4 מקול אויב מפני עקת רשע כי ימיטו
עלי און ובאף ישטמוני: לבי יחיל
5 בקרבי ואימות מות נפלו עלי:
6 יראה ורעד יבא בי ותכסני פלצות:
7 ואמר מי יתן לי אבר כיונה אעופה
ואשכנה: הנה ארחיק נדד אלין
8 במדבר סלה: אחישה מפלט לי
9 מרוח סעה מסער: בלע אדני פלג
10 לשונם כי ראיתי חמס וריב בעיר:
11 יומם ולילה יסובבה על חומתיה
ואון ועמל בקרבה: הוות בקרבה
12 ולא ימיש מרחבה תך ומרמה:
13 כי לא אויב יחרפני ואשא לא
משנאי עלי הגדיל ואסתר ממנו:
14 ואתה אנוש כערכי אלופי ומידעי:
אשר

מן צלותי: אצית למימרי וקביל מיני
אתרעם במילי וארגוש: מקל בעיל
דבבא מן קדם עקת רשיעא ארום
ייגדון עלי שקרא וברוגזא ינטרון
לדבבו: לבי רתית בגווי ודחלתא
דמותא נפלו עלי: דחלתא ורתיתא
אתיין לי וחפיית תברא: ואמרית
מן יתן לי כנפא היך יונתא אטוס
ואשרי: הא ארחיק אתר למינדד
אבית במדברא לעלמין: ארחיש
שזבותא לי מן זעפא נטלא
מעלעולא: סלעם יי עצתהון פלג
לישנהון ארום חמית חטוף ומצו
בקרתא: יימם ולילי יחזרונה עלולי
שוראה ולאות ושקר במצעה:
איתרגושיא במיצעה ולא עדי מן
פלטיותה שקר ונכילו: ארום לא
בעיל דבבא יקל יתי ואסובר לא
מסנאי עלוי אתרברב ואטמר מן קדמוי: ואנת אחיתופל גברא דדמי לי רב
דאליפת לי ומהודע חוכמתא לי: די

תורת חסד **תהילת ה׳**

אבן יחייא

מנחת ערב

תהלים נה

טו אַשְׁרֵ֗י יַחְדָּו נַמְתִּ֣יק ס֑וֹד בְּבֵ֥ית אֱ֝לֹהִ֗ים נְהַלֵּ֥ךְ בְּרָֽגֶשׁ׃ יַשִּׁ֤ימָ֨וֶת ׀ עָלֵ֗ימוֹ יֵרְד֣וּ שְׁא֣וֹל חַיִּ֑ים כִּֽי־רָע֖וֹת בִּמְגוּרָ֣ם בְּקִרְבָּֽם׃ אֲ֭נִי אֶל־אֱלֹהִ֣ים אֶקְרָ֑א וַ֝יהוָ֗ה יוֹשִׁיעֵֽנִי׃ עֶ֤רֶב וָבֹ֣קֶר וְ֭צָהֳרַיִם אָשִׂ֣יחָה וְאֶהֱמֶ֑ה וַיִּשְׁמַ֥ע קוֹלִֽי׃ פָּדָ֬ה בְשָׁל֣וֹם נַ֭פְשִׁי מִקֲּרָב־לִ֑י כִּֽי־
כ בְ֝רַבִּ֗ים הָי֥וּ עִמָּדִֽי׃ יִשְׁמַ֤ע ׀ אֵ֨ל ׀ וְֽיַעֲנֵ֗ם וְיֹ֘שֵׁ֤ב קֶ֗דֶם סֶ֥לָה אֲשֶׁ֤ר אֵ֣ין חֲלִיפ֣וֹת לָ֑מוֹ וְלֹ֖א יָרְא֣וּ אֱלֹהִֽים׃ שָׁלַ֣ח יָ֭דָיו בִּשְׁלֹמָ֗יו חִלֵּ֥ל בְּרִיתֽוֹ׃ חָלְק֤וּ ׀ מַחְמָאֹ֣ת פִּיו֮ וּֽקֲרָב־לִ֫בּ֥וֹ רַכּ֣וּ דְבָרָ֣יו מִשֶּׁ֑מֶן וְהֵ֥מָּה פְתִחֽוֹת׃ הַשְׁלֵ֤ךְ עַל־יְהוָ֨ה ׀ יְהָבְךָ֮ וְה֪וּא יְכַ֫לְכְּלֶ֥ךָ לֹא־יִתֵּ֖ן לְעוֹלָ֥ם מ֝֗וֹט לַצַּדִּֽיק׃ וְאַתָּ֤ה אֱלֹהִ֨ים ׀ תּוֹרִדֵ֬ם ׀ לִבְאֵ֬ר שַׁ֗חַת אַנְשֵׁ֤י דָמִ֣ים וּ֭מִרְמָה לֹא־יֶחֱצ֣וּ יְמֵיהֶ֑ם וַ֝אֲנִ֗י אֶבְטַח־בָּֽךְ׃
נו לַמְנַצֵּ֤חַ

(מסורה: ל׳ · ישי מות׳ ח׳ ק׳ · ל׳ וחד וצהרים ורחיתם · ל׳ · כ׳ חד מל׳ · ב׳ כתרי לישני וחס׳ ל׳ · ל׳ · יה״ג וחס׳ ו׳ · ה׳)

תרגום

דִּי כַּחֲדָא נְתָרִיץ רָזָא בְּבֵית מַקְדְּשָׁא דֶאֱלָהָא נְהַלֵּךְ בְּסַרְהוֹבַיָּא׃ יְחַיְּבִינוּן דִּין קְטוֹל וְיִגְזוֹר עֲלֵיהוֹן בִּישָׁן לְדוֹאֵג וַאֲחִיתוֹפֶל יַחֲתוּן לִשְׁיוֹל כַּד הִינוּן חַיִּין אֲרוּם בִּישָׁן בִּמְדוֹרֵיהוֹן בְּגוּפֵיהוֹן׃ אֲנָא קֳדָם אֱלָהָא אֲצַלֵּי וּמֵימְרָא דַיְיָ יִפְרוֹק יָתִי׃ בְּרַמְשָׁא וּבְצַפְרָא וּבְטִיהֲרָא אֲצַלֵּי וְאַרְגִּישׁ וְשָׁמַע קָלִי׃ פְּרַק בִּשְׁלָם נַפְשִׁי דְּלָא לְמִקְרַב בִּישׁ לִי אֲרוּם בִּסְגִיאָן עָקָן הֲוָה מֵימְרֵיהּ בְּסַעֲדִי׃ יִשְׁמַע אֵל וִיקַבֵּל מִנְּהוֹן וְיָתִיב שְׁמַיָּא מִלְּקַדְמִין לְעָלְמִין וְרַשִּׁיעֵי דְּלָא מְהַשְׁנִין אוֹרְחַתְהוֹן בִּישַׁיָּא וְלָא דַחֲלוּ מִן קֳדָם אֱלָהָא׃ אוֹשִׁיט יְדוֹי בְּאֱנָשֵׁיהּ שְׁלָמֵיהּ אַפֵּס קְיָימֵיהּ׃ שְׁעִיעָן יַתִּיר מִן שְׁמַן דְּגוּבְנִין מִלֵּי פּוּמֵיהּ וְהֵיךְ זַיְינֵי קְרָבָא לִבֵּיהּ רְכִיכָן מִלּוֹי יַתִּיר מִן מְשַׁח וְאִינוּן מוֹרְנְיָין דִּקְטוֹל׃ טְלוֹק עַל יְיָ סִיבְרָךְ וְהוּא יְזַן יָתָךְ לָא יִתֵּן לְעָלְמָא חוּסְרָנָא לְצַדִּיקַיָּא׃ וְאַנְתְּ אֱלָהָא בְּמֵימְרָךְ תּוֹחִית יַתְהוֹן לְגֵיהִנָּם עֲמִיקָא גַּבְרֵי מָרֵי קְטוֹל וּנְכִילוּ לָא יֶחֱמוּן פַּלְגוּת יוֹמֵיהוֹן וַאֲנָא אִתְרְחִיץ בְּמֵימְרָךְ׃ לְשַׁבָּחָא

מסורה

ירדו ה׳ וסי׳ עתה ירדו פלשתים · חרבו כל פריה ירדו לטבח · ישי מות עלימו · יעלו הרים ירדו בקעות · יעלו שמים ירדו תהומות : ויושב ב׳ הד חס׳ וחד מלא וסי׳ וירש העם כלו · ישמע אל ויענם קדמא מלא : חלקו ב׳ בתרי לישני וסימ׳ חלקו את נחלתם דיהושע · חלקו מחמאות פיו וקרב לבו : ואתה אלהים ח׳ וסימ׳ היום ידע כי אתה דאליהו · אתה אלהים תורידם לבאר · הלא אתה אלהים זנחתנו קדמא דפסוק · שמעת לנדרי · גדול אתה וגדול שמך :

רשי

אשר יחדו · הייתו רגילי׳ להמתיק סוד בתורה ובבית אלהים הייתו מהלכים ברגש ברוב עם בבית אלהים בבתי מדרשות : ישי מות עלימו · ישיא הב״ה עליה׳ את מלאך המות ישי ישכסך ויסית לסון הנחש השיאני ואוכל ומנחם פתר ישי לסון יש כמו אם ישכם עוסי׳ אשר ישנו פה : במגורם · במלונם : ערב ובקר וצהרים · ערבית ושחרית ומנחה שלש תפלות : מקרב לי · מן המלחמ׳ הבאה עלי : כי ברבי׳ היו עמדי וגו׳ כי זאת עשה לי בשביל הרבים שהיו בעזרתי להתפלל עלי שנאמר וכל ישראל ויהודה אוהבים את דוד : ישמע אל · תפילת׳ של אותם רבי׳ : ויענם · המלך שהוא יושב קדם : אשר אין חליפות למו · לאות׳ הרשעים הרודפים אותי אין נתונים לבם אל יום חליפתם אין חרידי׳ מיום המיתה : שלח ידיו · זה אחיתופל הרשע שלא טנדי״ט בלע״ז : בשלומיו · במי שהיה שקט ושלם עמו : חלקו · לשון חלקלקות : מחמאות פיו · לשון חמאה והמ״ם הראשונה יסוד נופל היא בתיבה כמ״ם של מעשה ומ״ם של מאמר : וקרב לבו · לבו למלחמ׳ : והמה פתיחות · מנחם פתר לשון חרבות כמו ואת ארץ נמרוד בפתחיה כפיות חרב ואומר אני לשון קללה הוא בלשון ארמי כדאמר כתב אמימר פתיחא עילוה והוא שטר שמתא : יהבך · משאך רוח הקדש משיבה לו כן : יכלכלך · יסבול משאך כמו השמים ושמי השמי׳ לא יכלכלוך לשון כלכול מתורג׳ מסובר כתרגום יונתן בר עוזיאל : מוט · מעידת רגל : יונת

אבן עזרא

אשר יחדו · הייתו מדברים סודנו והיה מתוק לנו : ברגש · בחבורה אחת : ישי · אמר רבי משה הטעם ישי מות וטעם ישי שיהיה המות נושה להם שיקח את נפשם ואחרים אמרו מגזרת נשני אלהי׳ שישכחו המות ולא יעלוה על לבם עד שירדו חיים שאול אם כן תהיה דרך ישי כדרך אל תמחי נור ילדך אשי שהמלה מלרע ויש אומרי׳ שהוא חסר אלף מן השיאני והוא קרוב והטעם ישיאם עד שלא ירגישו וירדו חיים שאול · אמר רבי משה במגורם בחבורת׳ כמו העוד הזרע במגור והנכון בעיני בארץ מגוריהם כנגד בעיר : אני · אקרא אל אל עד רדתם שאול חיים · ערב · תחלת הליל׳ ובקר תחלת היום וצהרים חצי היום וכל אדם יוכל לדעת אלה העתים במראה עיניו רק בחצי היום לא יוכל להתבונן בכל רק כשיעבור קרוב מחצי שעה : פדה · מקרב לי שלא נגעו בי וי״ת ברבי׳ היו עמדי כמו לחמו בלחמי והטעם על המלאכים כי רבים אשר אתנו : ישמע אל · טוב לדבר על אויביו שרעות במגורם : ויענם · מגזרת ענני ידלדלם והנכון בעיני יענה גם כמו לא נגענוך שהוא נגענו בך : יושב קדם · כמו שוכן הוא יענם באמת : אשר אין חליפות · שיתחלף מזלם מטוב לרע : ולא יראו אלהי׳ שיש בידו להחליפני : שלח · כל אחד ידיו בשלומיו פי׳ באנשי שלומיו כדרך ואני תפלי׳ : חלקו · אחר שחלקו : מחמאות · כפתח המ״ם בעבור אות הגרון וטעם פיו כמו דברי פיו : וקרב · כמו המלמד ידי לקרב : והמה פתיחות · חרבות לטושות או שלופות כמו חרב פתחו רשעי׳ : השלך · אומר לנפשו או לצדיק השלך על השם משאך : והוא יכלכלך · יסבלך כמו השמי׳ לא יכלכלוך ומי מכלכל את יום בואו ויש אומרים שמלת יהבך כמו נתנך והטעם המשא שנתן השם עליך ורבי משה אמר נתנך טעמו שנתן לך לחם עד עתה והוא יכלכלך לעתיד כמו ויכלכל יוסף ואין זה מטעם המזמור : ואתה · מ״ם תורידם שבה לאשר רבו דבריהם : לא יחצו ימיהם · שלא תמלא מספר ימיהם : ואני אבטח בך : שתמלא מספר ימי כי אני עבדך כאשר הבטחתני בתורתך או ואני אבטח בך שתורידם בחצי ימיהם לשחת : למנצח

מ״ע ספורנו ז״ל

אשר יחדו נמתיק סוד · באופן שהיינו יחדו בסוד מתוק בלי ריב וקנטורין : בבית אלהים נהלך ברגש · והיינו הולכים בקבוץ אל בית אלהים ועכשיו כל אלה נהפכו אל הרודף נגד הראוי : ישי מות עלימו · אלהים הוא ישפט בשמעת ישיא וישמים ויבהיל את הכל עלימו במיתה משונה : ירדו שאול חיים · בהיותם בתקפם : כי רעות במגורם בקרבם · כי בזדונם עלי עתה נודע כי במגורם ובהאספם אמי בסוד ובלכתנו אל בית אלהים היו רעות בקרבם והיו אז בפה ולא בלב והנה אז אני אל אלהים אקרא · הייתי מתפלל : וה׳ יושיעני · היה מושיע אותי מן האמו באופן שערב ובקר וצהרים · בכל עת שהייתי נלחם עם האויבים הייתי מתפלל ויקבל תפלתי עד כי · פדה בשלום נפשי מקרב לי · שלא יכלו האומות לקרוב אלי להזיק · ובכן נמלטו גם הם : כי ברבים היו עמדי · כי ברבים אחלו הזמנים אלה הרודפים אותי עתה היו עמדי בתלחמה ונמלטו בתפלתי לכן אני אומר עתה : ישמע אל · תפלתו : ויענם · ויכניעם עם היותם עתה שרי שאול וגדוליו : ויושב קדם סלה · וזה ישמע האל באופן שעולה כאשר הוא יושב קדם קדמון בלתי משתנה ישמע תפלתי עתה כמו ששמע לשעבר : כי אין חליפות למו · אינם מוכנים להשתנות ולעשות תשובה לעתיד : ולא יראו אלהים · כמה שעשו לשעבר נגדי : שלח ידיו בשלומיו · כי אמנם קנת מכם שלא ידיו בי להפני בהיותי בשלום עמו : יקנתו אלל בריתו · שהיה בעל ברית ושבועה עמי וקנתי : חלקו מחמאות פיו וקרב לבו · היה מדבר עמי בשפת חלקות ובקרבו ישים ארבו : רכו דבריו משמן והמה פתיחות · חרבות ושכינים להרגני באמרו אלי השלך על ה׳ יהבך אל תסור מבית שאול כי ה׳ יעזרך וזה היה מיעץ כדי שיוכל שאול להמיתני : ואתה אלהים · שידעת כל זה : תורידם לבאר שחת · במדת הדין : אנשי דמים ומרמה · כי זה ראוי שהם אנשי דמים שמבקשים להמיתני ואנשי מרמה בדברם א׳ בפה וא׳ בלב : ואני אבטח בך · שלא אפול בידם : באמת

מנחת ערב

הידועה בתורה היא היונה ששלחה לדעת הקלו המים ובאה בפלה זית טרף בפיה ואר״זל מג״ע הביאה ולא הייתי עושה כיונה שהלכה ובאה רק אפונה ואשכנה שם בג״ע לעולם כי שם ינוח לי · הנה פה צריך אני להרחיק נדוד כמו ששלח לו חושי ארכי שלא ילין פה הלילה כיון שיעץ אחיתופל שירדפו אחר והלך בלילה למדבר אחישה מפלט לי או כי בחפזון הלכתי להמלט נפשי :

אבן יחייא

וכל אלה בדברים הגופניים · ואפילו בדברים הרוחניים לא הייתי מבקש לחברה כהן או נביא · כי אם לך ובבית אלהים נהלך ברגש ר״ל בחברה כמו מרגשת פועלי און ועם כל הכבוד הלז אשר נתתי לך הייתה בקושרים על לא חמס בכפי · הוא נמנע הסבל לדבר הזה · ולכן לא אשא ואסבול החמס הזה · ולא אסתר ואעלם ממנו : אבל אחלי אל בית האלהים · כי ישיא מות עלימו אחיתופל ואבשלו׳ כאשר מבקשים להסיתה עלי ויהיה ישיא כמו הנחש השיאני ואוכל לשון השתה׳ וירדו שאול חיים כקרח ועדתו · כי רעות במגורם בקרבם · כי כאשר הרעה היא בקרב לבם כן היא בקרב ביתם ומגור׳ ולכן הוא הדין שפי הארץ יבלע אותם ואת בתיהם ואת כל אשר להם · והנה לא נענשו בכך להיות כי גזרה היתה זאת מאת ה׳ על עון דוד · ומגלגלין זכות על ידי זכאי וחובה על ידי חייב · ולכן נענשו אבל לא בעונש כזה : אני אל אלהים וגו׳ ר״ל כשהיו רוצים ללחום אתי אני אל אלהים אקרא שישפוט באויבי במדת דינו הצדק · ואל ה׳ אקרא שיושיעני · ערב וגו׳ ר״ל ערב בתפלת ערבית אשיחה · ובבקר בתפלת שחרית אהמה · וצהרים בתפלת המנחה אתפלל למען ישמע קולי אחרי עבור מנחת השלש תפילות על פניו : פדה וגו׳ ר״ל והצ׳ עניי ופדה נפשי שלא גרשוני מהסתפח בנחלת ה׳ אבל כשארתי על כני בשלום · ופדה מקרב לי שלא הזיקו בגופי · כי ברבים היו עמדי · רוצה לומר בעניינים רבים היו רוצים ללחום עמדי בנפש ובגוף · ישמע אל וגו׳ ר״ל היושב קדם בעולם השלם והנצחיות · ישמע תפילתי ויענה לשון עינוי אותם לאחיתופל וסיעתו אשר הם עניים ומרודים ואין חליפות שמלות למו ועם כל עניים לא יראו אלהי׳ : שלח אחיתופל ידיו באנשי שלומיו כמוני · וחלל בריתו ברית אהבה אשר היה לו עמי : חלקו וגו׳ ר״ל כי דברי פיו היו חלקים מחמאת בקר להראות היותו בשלום אתי ולא היה כן כי בלבו היה המחשבה לעשות קרב ומלחמה ורכו דבריו דברי שלום משמן · והמה במחשבתו פתיחות שהם החרבות אשר היה חושב להכנים בגופו השלך על ה׳ וגו׳ ר״ל כל צדיק וצדיק ישלך משאו על ה׳ והוא יכלכלהו וישבלהו ויוציא לאור משפטו כי לא יתן לעולם מוט לצדיק · והוא יהבך הוא לשון משא מדברי חז״ל שקיל יהבך ושדי אגמלא : ואתה אלהים תוריד לאחיתופל וסיעתו לבאר שחת שהוא גהינם להיותם אנשי דמים ומרמה · ובעולם הזה לא יחצו ימיהם כי יכרתו ימיהם ולא יזכו להגיע לחצי ימיהם הקבועים · ואני אבטח בך כל ימי בבאי ויקרני בעד הבטחון ההוא הקיום בעולם הזמני ובעולם הנצחי :

נו למנצח על יונת אלם וגו׳ באחוז אותו פלשתים בגת הנה בברחו מפני שאול אל אכיש מלך גת · ונראה כי אחי גלית אחזוהו באומרם לאכיש הלא זה דוד מלך הארץ וגומר [illegible]

תורת חסד תהילת ה׳

אשר יחדו נמתיק סוד כי מלך היותך מיודעי הייתי מדבר עמך את סודותי ואז כשהיינו הולכי׳ בבית אלי״ם בחברה היינו מתוכחים תמיד ולכן אני ירא ממך וכו׳ ואמר אלה הדברים כאילו היה מדבר עם אחיתופל גם כי תפלתו היתה אל אלהיו וכאומר אחרי׳ ישי מות וגומר וכמו שמצאתי כתוב בזה שירצה לומר שלא ימותו לפי שמיתתם היא טובה במה שעמה יתכפרו העונות רק שישי מות עלימו וירדו שאול חיים · או יר׳ המות אשר נפלה עלי יהי רצון שתהיה עלימו וירדו שאול חיים והוא הענין שנהיה לאבשלום שנראה לו כאילו היה הגיהנם תחתיו וכו׳ ואמר עוד אני אל אלי״ם אקרא יר׳ גם בפעם הזאת אקרא אל אלי״ם וה׳ יושיעני ממנה וכן בכל יום תמיד : ערב ובקר וגומר וישמע קולי וגם עתה יענני ויפדה בשלום נפשי וכו׳ · או יר׳ באומר פדה בשלום נפשי כלומר הנה אבשלום יצא ממני בשלום ובאותו אופן השלום שיצא ממני לא קרה מזה לנפשי נזק כלל כי אם לאבשלום כי אם ברבים היו עמדי והם המלאכים שה׳ שולח אלי תמיד לעזור לי כי הם מלאכי השרת · ואולי כיון בפסוק זה למה שהש״י הצילו מהשתחויתו עד הראש וכו׳ כי בשלום נפדה נפשו מקרוב לו דבר מהענין ההוא ותלה הענין לזכות הרבים שהיו עמו ולז״א ישמע אל ויענם ור״ל ישמע אל לאלה אשר היו מתפללים עמי כי אלה היו צדיקי׳ גמורי׳ אשר אין חליפות למו יר׳ אינם מדברים ומחליפים את דבורם ומעולם לא יראו ממדת הדין וזה בא להם מצד מה שהיו צדיקים בתכלית הצדקות · או יר׳ ואלה הרשעים הקמים עלי ולא יראו אלי״ם ורצו לפגוע בהם · או יר׳ אשר אין בעולם חליפיהם ואומר שלח ידיו בשלומיו יר׳ אחיתופל שלח ידיו בשלומיו של הב״ה כמוני היום שאני שלום עם המלאכים אשר עמדי וחלל בריתו והיא תורתו ית׳ או יר׳ באומר שלח ידיו בשלומיו חלל בריתו לומר הנה מי ששלח ידיו בשלומיו ית׳ והם בני ישראל חלל בריתו ית׳ כי מי שלח ידיו בשלומיו ית׳ ונקה ולזה היה אומר יראה ורעד יבא בי וכו׳ וכמו כן אמר ישמע אל ויענם ולא אמר שיתן לו כח להמיתם ולכן אמר הנה לפי האמת לא הייתי רוצה שיבא להם רעה כלל אך מה אעשה כי המה לא יראו אלי״ם ונשתתפו עם אבשלום ונתפתו לעצת אחיתופל שחלקו מחמאות פיו שהיה אומר לי תמיד השלך על ה׳ יהבך · או יר׳ השלך על ה׳ מה שנתנך במציאות והוא יכלכלך אם תצדק במעשיך כי אחרי היותו הוא ית׳ המהוה את ההויות כלם הנה הוא ית׳ יהיה ג״כ הזן אותם והמכלכלם ודבר זה תמיד היה אחיתופל אומר אותו לדוד והיה נראה מזה היותו צדיק תמים ואכם גדול ולכן אמר עליו שחלקו מחמאות פיו וקרב לבו ובאומר מחמאות פיו הכונה על החכמה הזאת שאמר באומר השלך על ה׳ יהבך ובאומר וקרב לבו יכוין על כונתו בנפשו שהיה נראה ממנו היותו צדיק תמים ולהיות שהיה אומר את כל זה בלשון לא לכן אמר רכו דבריו משמן ואומר והמה פתיחות יר׳ עתה אחרי הפרדי ממנו ביעצו עצות כנגדי המה פתיחות · או יר׳ לפי שחלקו וגומר המה פתיחות שכל אדם יתפתה מהם · או יר׳ והדברים האלה שהיה אומר המה פתיחות לחכמות רבות כי מלד זה יאמין האדם כי השגחתו ית׳ היא תמיד בפרטיים כלם ויאמין כל עקרי הדת : או יר׳ באומר השלך כלומר השלך על ה׳ הביאך [illegible]

א למנצח על־יונת אלם
רחקים לדוד מכתם באחז אותו
פלשתים בגת: חנני אלהים כי־
שאפני אנוש כל־היום לחם ילחצני:
שאפו שוררי כל־היום כי־רבים
לחמים לי מרום: יום אירא אני אליך
ה אבטח: באלהים אהלל דברו
באלהים בטחתי לא אירא מה־יעשה
בשר לי: כל־היום דברי יעצבו עלי
כל־מחשבתם לרע: יגורו יצפינו (יצפונו ק')
המה עקבי ישמרו כאשר קוו נפשי:
על־און פלט־למו באף עמים
הורד אלהים: נדי ספרתה אתה
שימה דמעתי בנאדך הלא בספרתך:
י אז ישובו אויבי אחור ביום אקרא
זה ידעתי כי־אלהים לי: באלהים
אהלל דבר ביהוה אהלל דבר:
באלהים בטחתי לא אירא מה־יעשה
אדם לי: עלי אלהים נדריך אשלם
תודת לך: כי הצלת נפשי ממות
הלא רגלי מדחי להתהלך לפני
אלהים באור החיים: נז
למנצח

לשבחא על כנישתא דישראל
דמתילא ליונה שתוקא בעידן די
מתרחקין מן קירויהון וחזרין
ומשבחין למרי עלמא היך דוד מכיך
ושלים כד אחדו יתיה פלשתאי
בגת: חוס עלי יי אלהא ארום שפייני
תתותוי ישבי גבר חייב כל יומא
מגיחא ירחקינני: שפיין גרמי מעיקי
כל יומא ארום סגיאין מעיקין מגיחין
לי אלהא עילאה די כורסיה
במרומא: יומא דאדחל אנא עלך
אתרחיץ: במידת דינא דאלהא
אשבח במימריה דאלהא אתרחיץ
לא אדחל מה יעביד בשרא לי:
כל יומא מטולתי טרחן עלי כל
מחשבתהון לביש: יכנשון ויטשון
במנא הינון אסתורי יטמרון היכמא
דמתינו עברו לנפשי: על שקרא
די בידיהון רוקן יתהון ברגיז עמיא
תמסכן אלהא: יומי טלטולי מניתא
אנת שוי דמעתי בזיקייך יי הלא
בחושבנך: הבכן יתובון בעלי דבבי
מחורי קדל יומא דאצלי דין ידעית
ארום אלהא כסעדי: במידת דינא דאלהא אשבח במימריה במידת רחמין דיי
אשבח במימריה: במימרא דאלהא סברית לא אדחל מה יעביד בר נשא לי:
עלי קבילת אלהך נדרייך אשלם קורבני תודן קדמך: ארום פציתא נפשי
מקטול הלא רגלי מן נקופא למהלכא קדם יי בניהור חייא: לשבחא

רשי

יונת אלם רחוקים · על עצמו אומר שהיה רחוק מארץ ישר' אצל אכיש והיו אחיו של גלית מבקשין רשות מאכיש להורגו שנאמר הלא זה דוד מלך הארץ והוא היה ביניהם כיונה אלמת: שאפני · מצפים לבלעני גלוסי"ר בלע"ז כמו שאפה רוח: לוחם · לשון מלחמה: מרום · הקב"ה שהוא יושב מרום: באלהים אהלל דברו אף בשעה שהוא בא עמי במדת הדין אהלל דברו ואבטח בו: כל היום דברי יעצבו · מעקלין אותי רודפי על שכל דברי פי עקב ועקה: יגורו יצפונו · המה אורבי' ולנים בתקו' שהם מקוים שאני אך שם ושומרי' את עקיבי ט"רלם בלע"ז לרגלני ולהוליך רודפי שם כל זה היה קובל על רשעי ישראל המורבים לו ומאימת' ברח אצל אכיש: יגורו יצפונו יארובו: כאשר קוו לנפשי · כשהם יודעי' ומקווים לי דרך זו ילך: על און פלט למו · לתכוה הכלה ועוסר על דבר און ורשע פלט כמו לפלט מצפים שכר מאת שאול על כך: באף עמים הורד · באפך הורד אומה זו שאני בתוכ' מחכמתם וממחשבותם שאומרי' להרגני: נודי ספרת · אתה ידעת מנין המקומות שנדרתי לברוח · שים דמעתי בנאדך שלך ותהא שמורה לפניך: הלא בספרתך · במנייניך תתנגה למנותה עם שאר צרותי ומנחם חברו לשון ספר ממש: באלהים אהלל · ביי' אהלל · על מדת הדין ועל מדת הרחמים אהלל. באור החיים · לשוב לארץ ישר': למנצח

אבן עזרא

למנצח על יונת אלם · על נועם פיוט תחלתו יונת אלם רחוקים ומכתם דבר נכבד מכתם פז: חנני · שאפני · כדרך משל הוא אבימלך או עבדיו: שאפו · הטעם כמו מלעיג למה שאפו שוררי כל היום ויש לי מלאכים רבים במרו' נלחמי' בעבורי כי מלת לחמים ואחריה למ"ד היא לעזר · כי הטעם בעבורו הוא כמו הנלח' לכם רק עם מלת עם לגנאי: יום · אליך · כמו עליך כמו אל הנער הזה התפללתי: באלהי' · פעם דברו שהתנבא עליו שמואל שימלוך על ישראל על כן באלהי' בטחתי שימלא דברו: כל · יעצבו · מגזרת עצבון והטע' יעציבוני בעבור דבר שאני בוטח בשם: יגורו* · מגזרת גדוד שיהיו רבי' (נראה שהיה גורס כן) ולא אוכל להמלט על כן ישמרו רגלי שלא אברח: על · בעבור האון שיש בלבם או בעבור האון שהם מלאים ממנו שימני פליט להם והורידם באף אם הם רבי' על כן הזכיר עמים: נודי · כמו נדודי וישב בארץ נד: ספרת' הטעם אתה תדע כמה פעמים אני נודד ממקומי והיה דרך לאו' נודי עם בנאדך והטע' כי טפותיו שהם דמעותיו ספורות הם להשם וזה הטעם הלא בספרתך ואילו הם מחוברות בנאד דרך משל שלא אבדה טפה מהם: אז · הטע' כאשר יראו אויבי שאני קורא בשמך יפחדו וטעם זה ידעתי בזה ידעתי: באלהי' · אז אמר בעזרת השם אהלל הדבר שדבר לי שמואל פעם אחרי פעם: באלהים · אז אהיה בוטח בשם לעולם: עלי · יש אומרים כי הנדר באלהים בטחתי ויתכן שנדר עולות והוא הנכון כי ככה אני חייב לשלם נדרי על הטובה שגמלתני: למנצח

מ'ע ספורנו ז'ל

באחוז אותו פלשתים בגת · שבריח מפני שאול: אמר חנני אלהים · להושיעני אף על פי שיצאתי משרי ישראל לשרי פלשתים: כי שאפני אנוש · כי נוכרחתי לעשות זה מפני שאף לבלעני אנוש שהוא שאול וזה כי בכל היום לוחם ילחצני · כי בכל יום הוא לוחץ אותי במלחמתו: ועם זה שאפו שוררי המסיתי' את שאול נגדי: כי רבים לוחמים לי מרום · והיות כי אתה מרום ידעת כי רבי' משוררי' אלך היו לוחמים לי בשבילי וכמלכותי בתוך חיל שלי: ואז יום אירא · כאשר הייתי ירא ממלחמת האמו': אני אליך אבטח · הייתי תמיד בוטח בך: באלהים אהלל דברו · והייתי מהלל דברו שאמר בתורה כי ה' אלהיכם הוא ילחם לכם עם אויביכם וזה כי יעשה דין נגד האויבים ומהללי בזה היה: באלהים בטחתי · שיעשה בדברו: מה יעשה בשר לי · בהיותי נלחם בשמו וכם אז: כל היום דברי יעצבו · היו מתנגדי' לדברי אלה באמרם שאין לבטוח בזה: עלי כל מחשבותם לרע · והנה עתה כל מחשבותם עליכם לרע כי אמנם יגורו: יתקבצו ויצפונו · לארוב לי: המה מזין עקבי: עקבי ישמורו · כדי לרגל לשאול: כאשר קוו נפשי · על און פלט למו באף עמים הורד אלהים · יהי לרצון שכאשר קוו שבהטות נפשי על און מעשותם והפחדתם זכיה מפלט למו ממלחמת האמו' שהיו יראי' מאנה ובלתי בוטחים בה' שתגידם ותפילם אתה באף עמים וביד האמות: נודי ספרת אתה · הנה אתה ידעת מספר הפעמים שהוכרחתי להיות נע ונד: שימה דמעתי בנאדך · קבץ במו כן כל דמעתי: הלא בספרתך · הלא שערי דמעה לא ננעלו ואין ספק שתספור אותם ותרחם עלי: אז ישובו אויבי אחור ביום אקרא · שתקבל תפלתי: זה ידעתי כי אלהים לי · כי אמנם ידעתי שגם מדת הדין מסכמת לזכותי · וזה כי באלהים אהלל דברו · שאמר בהיות נלחם לכו עם אויביכם במדת הדין נגדם: בה' אהלל דבר · והללתי זה הדבר עצמו במדת רחמים שירחם עלינו: ובזה באלהים בטחתי לא אירא · בהיותי נלחם על האמות: מה יעשה אדם לי · בהיותי נלחם בשם ה' צבאות: עלי אלהים נדריך · שנדרתי בעת צרה: אשלם תודות לך · בהשיג התשועה שהם: כי הצלת נפשי ממות · מיד האמות ומיד שאול: הלא רגלי מדחי · הלא בזה הצלת גם רגלי מדחי שהיות נדחה מהסתפח בנחלת ה': להתהלך לפני אלהים · לקנות שלמות נגאי אשר בו אתהלך לפני אלהים: באור החיים · לחיי עולם: מברחי

מסרה

נ"ו אלם ב' וסימ' למנצח על יונת אלם רחוקים · אלם צדק תדברון: רחוקים כולהון חס' במ"ז מ"ל וסי' נמסר ביהושע סי' ט': חנני אלהים ג' וסימ' נמסר לעיל בסיפרא סי' נ"א: באלהים ו' ר"פ וסימ' באלהים אהלל דברו · באלהים אהלל דבר · באלהים בטחתי לא אירא · באלהים הללנו כל היום · באלהים נעשה חיל והוא יבוס צרינו · והבירו: הורד ג' וסימ' הורד עדיך מעליך · הורד אותם אל המים דגדעון · באף עמים הורד אלהים: לפני אלהים ד' וסי' ישב עולם לפני אלהים · כי הצלת נפשי ממות דתהלות · וצדיקים ישמחו יעלצו · ויחר אף יי' בעזא דד"ה:

תורת חסד תהילת ה'

נו למנצח על יונת אלם רחוקים לדוד מכתם הנה סמיכות המזמור אל הקודם הוא כי במזמור הקודם אמר מי יתן לי אבר כיונה ופה אמר שפעם א' קרה לו לדוד צרה זו ועשה עצמו כיונה אלמת או כיונה פותה ואין ספק שדברי ד"ע היה כנגדו וכנגד כל ישראל וכשם שנקראו ישראל בשם יונה כאו' יונתי תמתי כמו נקרא ד"ע להיותו הוא המלך האמתי שלהם וממנו נמשכו כל המלכים · או יר' לומר שעשה מזמור א' על מה שקרה לו באחוז אותו פלשתים בגת אשר הוא ענין דומה למה שיקרה אחרי כן ליפר' הנקראים בשם יונת אלם רחוקים ר"ל שהם כאלמים בין המלכים ויאמר עליהם כי הנני מושיעך מרחוק: חנני אלי"ם וגו' קטונתי מזכיותי על כל החסדים שעשית עמדי על מה שאפני אנוש וכל היום לוחם ילחצני ועכ"ז רני פלט תסובבני סלה ועל כן חנני כעת על לד החן והחסד ויהי רצון מלפניך שיום אירא בו ביום אני אליך אבטח שתענני ולא תמתין להטיב אלי למחרתו של אותו היום וענין זה יובן יותר ויותר עם מה שכתבתי בפסוק ה' הושיעה המלך יעננו ביום קראנו: באלי"ם אהלל דבר יר' ויהי רצון מלפניך כי באלי"ם אהלל דברו ר"ל היותו דבר בא מאתו ית' מבלי שום אמצעי ואו' אודך ה' כי אנפת בי' כי הנה באלי"ם בטחתי לא אירא מה יעשה בשר לי ר"ל מי שהוא נקרא בשם בשר על מה שהוא מקבל תמיד ואין לו יכולת לתת דבר כלל כאשר היא הענין בבשר והוא ע"ד מה שביאר כמה"רר מרדכי מטאלין ע"ה במש"ה ושם בשר זרועו וכו': כל היום דברי יעצבו יר' הנה אלה רשעים והם שוררי הנזכר וכל היום דברי יעצבו ולכן כל מחשבותם בלילה הם עלי לרע ויגורו ויצפונו וכו' כלומר הם עושים כל המלאכותיהם כדי להפילני בידיהם ולכן הם מתקבצים ומארבים לי והמה בעצמם ולא ע"י זולתם עקבי ישמורו לעיין בהם באיזה דרך הלכתי · או יר' הם אומרים זה לזה דומו מעט ושתקו אולי נשמע עקבות דוד ונפול עליו ונהרגהו וכל אלה הם עושים אז כאשר קוו נפשי לקחתה · או יר' באומר המה עקבי ישמורו לומר המה עקבי ישמורו והוא אומר למה אירא בימי רע עון עקבי יסובני · ואולי באומר כאשר קוו נפשי ר"ל כאשר מקודם היו מקוים לי שאלחם מלחמותיהם המה עתה משמרים עקבי · או יר' הם עושים מה שעושים כ"כ בלחישה לפי מה שהיו עושים כאשר קוו נפשי ר"ל כאשר היו עושים אילו היו ממתינים שתצא נפשי ממני כאשר עושים האנשים העומדי' אצל מי שהוא גוסס להמתין עד שתצא נפשו כי הנה הם אז בשתיק' רבה וכו': על און וגו' הוא בעצמו מאמר יונה הנביא כאו' משמרים הבלי שוא חסדם יעזובו וכמו שביארתיו בספר יפק רצון · נודי ספרת אתה יר' אתה ה' כבר ספרת נדודי וטלטולי וכמו כן גם עתה בצרתי זו שימה דמעתי בנאדך והצילני מידי הפלשתים הערלים האלה והומר הלא בספרתך יר' אתה ה' היה הסופר את דמעותי ולא ע"י אחר · או יר' הלא כל נדודי וטלטולי הם כתובים בספרתך · או יר' הנה אם אמרת דמעתי אינו לפי שהיא דמעה א'רק כיונתי למציאות הדמעות כי לפי אמת הדמעות הם כ"כ שספר א' כתוב מהם: אז ישוב אויבי יר' הנה שערי דמעה לא ננעלו ומאחר שאתה ה' משים דמעתי בנאדך אני יודע בודאי כי בו ביום שאקרא אליך ה' תענני ולא תמתין עד מחרת היום ההוא לשתענני וכמו שאמרתי למעל' כי יום אירא אני אליך אבטח וזה ידעתי כי אלי"ם לי לענות לי · או יר' זה הענין ידעתיו כי אלי"ם לי והוא ענין שערי הדמעות שלא ננעלו גם כי ש"ו ינעלו שערי תפלה: באלי"ם וגו' יר' ובאלי"ם אהלל דבר והוא ענין מה שה' יענני על צרותי ובה' אהלל הדבר הב' והוא הענין מה שיענני במהרה בו ביום שאני קורא: או יר' ודבר זה שידעתי כי אלי"ם לי תמיד על ענין שערי הדמעות שלא ננעלו ובאלי"ם אהלל דבר זה ובה' אהלל דבר כי ממנו באה אלי תשועתי זאת והוא ענין מה שבאלי"ם בטחתי לא אירא מה יעשה אדם לי: או יר' שהוא מתנהג עמי במדת הדין בטחתי לא אירא כי ידעתי כי ישוב אפו ותנחמני א"כ מה יעשה לי אדם מאומר קרוץ: עלי אלי"ם נדריך יר' וזה הדבר שאמרתי לך ה' שיום אירא אני אליך אבטח ורצוני לומר שבו ביום שאקרא תענני הוא יען שעלי אלי"ם נדריך ואשלם תודות לך ובענין התודה כתבת בתורתך לרצונכם תזבחו ביום ההוא יאכל לא תותירו ממנו עד בקר וכשם שאתה ה' חפץ שיהיה כן בתודה כמו כן ראוי הוא לך שתעשה עמדי בהצלת מצרותי אשר עליהם אשלם תודות לך: כי הצלת נפשי ממות הלא רגלי מדחי הוא רמז אל הגוף שלא ידחה אחר התאוו' או שלא ידחה ביד השומרים עקביו והומר להתהלך לפני אלי"ם באור החיים יר' להתהלך כאדם המטייל בנחת ולא בצער לפני אלי"ם ביום הדין הגדול באור הצדיקים אשר הם חיים · ואולי כיון אל מה שאין הצדיקים נפטרים מן העולם עד שהם רואים מה שמתוקן שם כאומר מה רב טובך וגו' וה"א להתהלך לפני אלי"ם באור החיים עם האור שראו: ובשם מהר"י בי רב ז"ל שמעתי הנה רז"ל במס' שבת אמרו כל המוריד דמעות על אדם כשר וכו' עד או' נאדי וכו' וי"ל דאיך הוציא מפסוק נודי וכו' ענין היותו מוריד דמעות על אדם כשר כי אולי היה בוכ' על עונותיו אמנם נאמר כי הדבר ידוע שאין נוד אלא בגבילות כאומר לנוד לו ולנחמו ואל תנודו לו ע"כ · עוד שמעתי בא' נודי ספרת אתה שיר' אתה ה' סופר כל הרעות שהאדם עושה וסופר כל הדמעות שהאדם בוכה וכו' ומנקה מהרעות והנדודים שהיו ראוים לחול על האדם א"כ בבעו מינך שימה דמעתי תמורת נודך ר"ל תמורת מה שהיו ראויים לחול עלי הנדודים וזהו שאז"ל שכל הבוכה ומתאבל על אדם כשר שהקב"ה סופרן ומניחן בבית גנזיו ויר' בבית גנזיו של האדם בעצמו ע"כ: ולי נר' לומר שממה שאמר הכתוב ספרת וכן הלא בספרתך הוציאו רז"ל ענין האדם כשר כי לא עם הארץ חסיד רק הלומד בספר התורה:

אבן יחייא

בסבר פנים יפות · חנני אלהים וגו' ר"ל או אלהים חנני כי מבקש לבלעני אכש והוא אחיו של גלית וכתרגומו ארום שפייני תתותוי ישבי גבר חייב · ויהי שאפני מן פי פערתי ושאפה · כל היום לוחם ללחוץ אותי באומרו לאכיש הלא זה דוד אשר היו משוררים לפניו הכה שאול באלפיו ודוד ברבבותיו · שאפו וגו' רוצה לומר או אלהי מרום כל היום יש לי מי שיניע בי לבלעני אכש · כי רבים לוחמים לי · ואם אכוש מפחד שאול וישראל אפול אל פחת פלשתים · יום אירא וגו' רוצה לומ' היום שיראתי מאכיש ועבדיו אני אליך כמו עליך בטחתי · באלהים וגומר הוא לשון שבועה · וכאלו יאמר אני נשבע באלהים אשר תמיד אהלל דברו ותורתו הקדושה · כי יש לי הבטחון לגמרי בכל מעשי · ותמיד בטחתי באלהים ולא אירא ממה שיעש' בשר לי כי המה יאבדו ואתה תעמוד · כל היום וגו' ר"ל כל היום מתעצבים מדברי ומעניני בראותם כי ה' עמי · ולכן יגורו מלשון ויגר מואב כי יראו ממני פן אמלוך על ישראל ואכרית עולי על שונאי · ולכן יצפונו רוצ' לומ' יארבו לי במקו' נצפון כאשר קוו נפשי ללקחה · על און וגו' ר"ל כשיהיו בצרה ויקראוך תפלט להם ותציל על און ועמל והכל ורות כי לא תשמעם להיות' בלתי בוטחים בך · ואדרבה אתה אלהים במידת הדין שלך באף וחרון תוריד העמים השונאים אותי · נודי וגו' לומר כי אתה ספרת ההתנודדות שלי בשבתם · וספרת הדמעות שלי על כובד הצרו' אשר צררוני והלא כלם גלויים לפניך כאלו הם כתובים בספרך · אז ישובו וגו' ר"ל אני יודע בודאי כי אז ביום אקרא תכף ישובו אויבי אחור · והדבר הזה ידעתי יען כי אלהים לי ואין כוכתי וכל חפצי כי אם לעבדו · באלהים וגו' הוא לשון שבועה ור"ל אני נשבע באלהים אשר אהלל דברו ממדת הדין ואני נשבע בה' אשר אהלל דברו ממדת רחמי' כי תמיד באלהים בטחתי בטחון גמור ולא בדבר זולתו · ולכן לא אירא ממה שיעשה אדם לי · עלי אלהים וגו' ר"ל עלי לשלם הנדרי' אשר נדרתי בעת צרתי על כי הצלת נפשי ממות הגופני · ועלי לשלם תודות לך על כי הלא הצלת רגלי מהיותם נדחים מלהתהלך לפני אלהים שהוא ארץ ישראל · אשר ההתהלך בו בעולם הזה יתן הכנה לזכות באור החיים הנצחיים · וכאומרו כי גרשוני היום מהסתפח בנחלת ה' וגו': למנצח

רשי

למנצח אל תשחת · כך כינה דוד המזמור הזה בשביל שהיה קרוב למות ויסד מזמור זה לאמר אל תשחת אותי ייי: חנני · חנני · שלא אהרוג ושלא אהרג: עד יעבור הוות · עד תעבור הרעה: חרף שאפי · ויושיעני מחרפת שואפי האומר לבלעני: נפשי בתוך לבאים · אבנר ועמשא שהיו לבאים בתור' ואינם מוחים בשאול: אשכב' לוהטי' · אשכב' בלוהטי' אנפ"אנבלוייאכן בלע"ז בין הזיפים שלוהטי' אחר לשון הרע: רומה על השמים · הסתלק מן התחתונים שאינם כדי שתסרה שכינתך ביניה' ועל הארץ תתכבד בזו: כפף נפשי · האויב: נפלו בתוכה · סופן ליפול בתוכה כפף קלי"נא בלע"ז לשון וזוקף לכל הכפופי': נכון לבי אלהים נכון לבי · נאמן עמך במדת הדין ונאמן עמך במדת הרחמים: עורה כבודי · ולא אישן על שלש שעו' בכבודי כשאר מלכים: עורה הנבל וכנור · העירה אותי אתה הנבל וכנו' התלוי על מטתי פתוח לצד הצפון וכיון שמגיע חצות לילה רוח צפונית מנשבת בו ודוד עומד ועוסק בתורה: אעירה שחר · אני מעורר את השחר ואין השחר מעוררני: מכתם · שם נעימות שיר: האמנם · לשון אמונה הוא האמנם אלם צדק תדברון וגו' מזמור זה אמר על שבא אל המעגל אשר שאול שוכב שם ולקח את החנית ואת הצפחת והלך לו וקרא הלא תענה אבנר כלומר הלא יש לך עתה להוכיח לשאול ולהראותו שעל חנם הוא רודפני שאילו רציתי הרגתיו וכך אמר בשירו האמנ' נאלם מפיכ' הצדק שהיה לכם לדבר והמישרים שיש לכם לשפוט הצדק אשר תדברון: אף

אבן עזרא

למנצח אל תשחת · בברחו מפני שאול · על נועם פיוט התחלתו אל תשחת וחברו במערה אף על פי שאני במערה אין לי מחסה זולתך: הוות · יש אומרים כמו תקרה יען הוה להם למלך: אקרא · טעם עליון בעבור היותו בתחתיה: ישלח · בעבור עליון: נפשי בתוך לבאים אשכבה · בעבור עדת שאול וטעם לוהטים כאילו כתוב בתוך לוהטים וטעם שיניהם האומרים רע אל שאול בעבורו: רומה · הראה שאת' רם על השמים להושיעני ויראה כל הארץ כבודך שישיחו השומעים תשועתך: רשת · כפף · פועל עומד על לשון זכר כמו כל נפש שבעה או יהיה יוצא והטעם כל אחד כפף נפשי: שיחה · כמו שוחה קריאי כמו קרואי וככה שישיחו שנפלו בתוכה באמת: נכון · כפול בכל עת הוא נכון לשורר ולזמ' לשם שהצילנו וככה אומר לנפשי: עורה כבודי · גם אומר לנבל עור' כאשר אעיר לשחר והפועל עומד כמו העירה והקיצה: אודך בעמים · ברבי' מישראל כמו אחריך בנימין בעממיך: בלאומים · שאינן מישראל: כי · יתכן היות פי' חרף שואפי בעבו' שחרפני ישלח השם חסדו וזה הוא כי גדול עד שמים ובעבור כי יש לגבהות השמים חקר ואין חקר לחסדך על כן אחריו רומה על השמים: למנצח · האמנם אלם · י"א כי אלם קהל כמו מאלמים אלומים ורבי משה אמר בעבור שנאלמת' מדבר הצדק הזה הוא הדבור באמת: אף

מסרה

נ"ז בברחו ג' וסי' מפני אחיו · מפני אבשלום · מפני שאול במערה: לאל י"א קמצין וסימ' קום עלה בית אל · ונקומה ונעלה בית אל אליאסף בן לאל · לאל גמר עלי · המפניו תשאון · ויאמרו לאל סור ממנו · האומרים לאל סור בתרא · גם הוא עון פלילי · לכן אנשי לבב · וירב אמריו לאל · הן אני כפיך לאל: שחר ח' וקמצין וסי' נמסר בישעיה סוף סימן ח':

נז

א לַמְנַצֵּחַ אַל־תַּשְׁחֵת
לְדָוִד מִכְתָּם בְּבָרְחוֹ מִפְּנֵי־שָׁאוּל
בַּמְּעָרָה׃ חָנֵּנִי אֱלֹהִים ׀ חָנֵּנִי
כִּי בְךָ חָסָיָה נַפְשִׁי וּבְצֵל־כְּנָפֶיךָ
אֶחְסֶה עַד יַעֲבֹר הַוּוֹת׃
אֶקְרָא לֵאלֹהִים עֶלְיוֹן לָאֵל גֹּמֵר עָלָי׃
יִשְׁלַח מִשָּׁמַיִם ׀ וְיוֹשִׁיעֵנִי חֵרֵף
שֹׁאֲפִי סֶלָה יִשְׁלַח אֱלֹהִים חַסְדּוֹ
ה וַאֲמִתּוֹ׃ נַפְשִׁי ׀ בְּתוֹךְ לְבָאִם אֶשְׁכְּבָה
לֹהֲטִים בְּנֵי־אָדָם שִׁנֵּיהֶם חֲנִית וְחִצִּים
וּלְשׁוֹנָם חֶרֶב חַדָּה׃ רוּמָה עַל־
הַשָּׁמַיִם אֱלֹהִים עַל כָּל־הָאָרֶץ
כְּבוֹדֶךָ׃ רֶשֶׁת ׀ הֵכִינוּ לִפְעָמַי כָּפַף
נַפְשִׁי כָּרוּ לְפָנַי שִׁיחָה נָפְלוּ בְתוֹכָהּ
סֶלָה׃ נָכוֹן לִבִּי אֱלֹהִים נָכוֹן לִבִּי אָשִׁירָה
וַאֲזַמֵּרָה׃ עוּרָה כְבוֹדִי עוּרָה הַנֵּבֶל
י וְכִנּוֹר אָעִירָה שָּׁחַר׃ אוֹדְךָ בָעַמִּים ׀
אֲדֹנָי אֲזַמֶּרְךָ בַּלְאֻמִּים׃ כִּי־גָדֹל עַד־
שָׁמַיִם חַסְדֶּךָ וְעַד־שְׁחָקִים אֲמִתֶּךָ׃
רוּמָה עַל־שָׁמַיִם אֱלֹהִים עַל כָּל־
א הָאָרֶץ כְּבוֹדֶךָ׃ נח לַמְנַצֵּחַ
אַל־תַּשְׁחֵת לְדָוִד מִכְתָּם׃ הַאֻמְנָם
אֵלֶם צֶדֶק תְּדַבֵּרוּן מֵישָׁרִים תִּשְׁפְּטוּ
בְּנֵי

תרגום

לְשַׁבָּחָא עַל עַקְתָּא בִּזְמַן דִּי אֲמַר דָּוִד לָא תְחַבִּיל אִתְאֲמַר עַל יַד דָּוִד מַכִּיךְ וּשְׁלִים בְּמֶעֱרְקֵיהּ מִן קֳדָם שָׁאוּל בְּאוּסְפְּלֵידָא׃ חוּס עֲלַי אֱלָהָא חוּס עֲלַי אֲרוּם בְּמֵימְרָךְ אִתְרְחֵצַת נַפְשִׁי וּבְטַלַּל שְׁכִינְתָּךְ אֱהֵי רְחִיץ עַד דִּי עִיבַר אִתְרְגוּשָׁא׃ אֲצַלֵּי קֳדָם אֱלָהָא עִילָּאָה תַּקִּיפָא דִּי פַּקִּיד לְעַכְּבִיתָא דִּי גָּמַר אוּסְפְּלֵידָא אֲרוּם פְּצִיתָא נַפְשִׁי מִמּוֹתָא דְּמַיְיתִין בֵּיהּ חַיָּיבַיָּא הֲלָא רַגְלַי מִלְּתַקְלָא בְּחוֹבָא מְטוּל דְּאַטַּיֵּיל קֳדָם יְיָ בְּגִינְתָא דְעֵדֶן לְמֶחֱמֵי בִּנְהוֹר צַדִּיקַיָּא׃ עִיוּלָה אַמְטוּלְתִי׃ יְשַׁדַּר מַלְאָכֵיהּ מִשְּׁמֵי מְרוֹמָא וְיִפְרְקִינַנִי חֲסַד שַׁיְיפֵי לְעַלְמִין יְשַׁדַּר אֱלָהָא טוּבֵיהּ וְקוּשְׁטֵיהּ׃ נַפְשִׁי חַיְירָא כִּיד בִּמְצַע שַׁלְהוֹבִין אַרְמוּךְ בֵּינֵי גוּמְרִין דִּי מְלַהֲטִין בֵּינֵי נְשָׁא דְּכַכֵּיהוֹן הֵיךְ מוּרְנִיתָא וְגִרְרִין וְלִישַׁנְהוֹן הֵיךְ סַיְיפָא חֲרִיפָא׃ אִיתְרוֹרַם עַל מַלְאֲכֵי שְׁמַיָּא אֱלָהָא עַל כָּל יָתְבֵי אַרְעָא אִיקָרָךְ׃ מְצַדְתָּא אַתְקִינוּ לְאִיסְתְּוֹרֵי כַּיְף נַפְשִׁי כָּרוּ קֳדָמַי שַׁיְחָא נָפְלוּ בְמִיצְעָהּ לְעָלְמִין׃ מְכַוָּון לִבִּי לְאוֹרַיְתָךְ יְיָ מְכַוָּון לִבִּי לִדְחַלְתָּךְ אֲשַׁבַּח וַאֲזַמֵּר׃ אִיתְעַר יְקָרִי אִיתְעַר לְשַׁבְּחָא עַל פּוּם נִבְלָא וְכִינוֹרָא אִיתְעַר לִצְלוֹתָא דְקָרִיץ׃ אוֹדֵי קֳדָמָךְ בְּעַמְמַיָּא יְיָ אֲשַׁבְּחִינָךְ בְּאוּמַיָּא׃ אֲרוּם רַב עַד צֵית שְׁמַיָּא טוּבָךְ וְעַד שְׁחָקִים קוּשְׁטָךְ׃ אִיתְרוֹרַם יְיָ עַל מַלְאֲכֵי שְׁמַיָּא אֱלָהָא עַל כָּל יָתְבֵי אַרְעָא אִיקָרָךְ׃ לְשַׁבָּחָא עַל עַקְתָּא בִּזְמַן דִּי אֲמַר דָּוִד לָא תְחַבִּיל עַל יַד דָּוִד מַכִּיךְ וּשְׁלִים׃ הַבְרַם בְּקוּשְׁטָא שְׁתִיקִין צַדִּיקֵי בְּעִידָן מַצּוּחֲמֵי לְכוֹן דִּצְדַקְתָּא מִתְמַלְּלִין תְּרִיצוּתָא תְּדִנוּן בני

גדול ג' וחסר בליש' וסימ' לא' תכירו פנים · ובמרא גדל ובאותות ובמופתים · כי גדל עד שמים חסדך: ג"ח האמנם ד' וחסר וסימ' לא אוכל כבדך · ישב אלהים את דמלכים דתפלת שלמה · וחברו דד"ה · האמנם אלם צדק · וא' האף אמנם:

ספורנו

בברחו מפני שאול במערה · חנני · זה המזמור ואמר: חנני · תן לי תשועה מיד שאול עתה: חנני · כמו כן לעתיד: כי בך חסיה נפשי · עתה: ובצל כנפיך אחסה · לעתיד: עד יעבור הוות · בא"ה מן שיעבור ויסור ומן רדיפת שאול: עליון · שנעלה על המלך הרודף: גומר עלי · שהתחיל להושיע ויגמור: יושיעני · כאשר סנכר חרף: שואפי · ברוח אלהים רעה שנבעתו: ישלח אלהים חסדו · במדת רחמי' עלי: ואמתו · שהיא מדת הדין נגד רודפי': נפשי בתוך לבאי' · במדבר אשכבה לוהטים בני אדם · ובשכני בני אדם בלשון הרע מזיקים יותר מן הלבאים: רומה על השמים · לקלקל כל מערכה טובה עליהם שלא יגליאו: כי אתכה רשע הכינו לפעמי' בשלש המחלוקות · כפף נפשי · הרשת הנז' כאשר: כרו לפני שוחה · שהיו עוסקים אותם וסובבים לתפשו: נפלו בתוכה · כי פשטו אז פלשתים על הארץ והוצרכו לסור משם ולהלחם עם האמות: ואז נכון לבי · למנצח: נכון לבי · וכמו כן נכון בזה: שאשיר ואזמרה לתת שבח על ההצלה: עורה כבודי · ואמרתי אז עורה כבודי שהוא נלם אלהים אשר כי: וכמו כן אמרתי עורה הנבל ובכנור · באופן שאעירם שחר · שאשמה בעלות מורגלות בשחר קודם בואו: אודך בעמים · יהי רצון שאודך לעתיד: כי גדול עד השמים חסדך · להושיעני מן האמות גם שלא תתפוך לסתור מערכה עליהם: רומה על השמים לעתיד · לבא שתתקומם על כבא מרום במרום: ועל כל הארץ כבודך · כי תפקוד אז כל מלכי האדמה באדמה:

זה המזמור אמר דואג ואחיתופל ודומיהם שהיו גדולים בתורה ומורים לרבים זה ודין ועם זה היו רשעים במורים · אמר:

האמנם · איך אפשר זה שתדברו אלומות של צדק ותורו תורה הרבה: מישרים תשפטו בני אדם · כאשר אתם נוטעים בדבר: אף

אבן יחייא

נז למנצח אל תשחת וגו' הנה שלש' מזמורי' הנמשכים מתחילים אל תשחת לדוד · להיות' על ענין רדיפ' שאול לדוד להשחיתו ולהמיתו והוא היה מתפלל לאל שיצילהו מידו לבל ישחיתהו · והנה המזמור הלז נאמר בברחו מפני שאול במער' · אשר היה שאול בידו כשיר' להסך את רגליו · ולא רצה להזיקו כאומרו מי שלח ידו במשיח ה' ונקה: חנני אלהים וגו' ר"ל חנני אלהים בעולם הבא כי בך חסיה נפשי · וחנני בעולם הזה כי בצל כנפיך אחסה · עד יעבור הוות ר"ל עד אשר ימו' ויעבור מהעולם הזה שאול בעל ההוות כי אף שהוא עתה בידי איני רוצה לשלוח ידי בו כי חי ה' או יומו יבוא וימות המו' הטבעי או ה' יגפנו וימות המות מהכרת או במלחמ' ירד ונספה וימות במות המקריית · ולא זכר המות הבחיריית לחושבו כי לא יפול בה להיותו מלך · ובאחריתו נפל בה והוא הרג את עצמו בבחרו מות בכבוד מן החיים הבזויים · אקרא וגו' ר"ל אני אקרא אל אלהים עליון המשגיח בחלק הגופני שלי ואקרא לאל שגומר עלי ומשפיע על שכלי שופע חכמה ודעת · ויהיה גומר לשון גמרא גמור שהוא לשון למידה כי האל ית' מלמד לנביאיו בהשפעתו אשר ישפיע עליהם · ישלח משמים וגו' ר"ל ואשר אשאל מאלהים עליון הוא כי ישלח ישועתו משמים ויושיעני בעולם הזה מיד גרי שיחרף שואפי הרוצ' לבלעני חנם · ואשר אשאל מאל גומר עלי הוא כי בעולם השלה והנצחיות ישלח אלהים לי חסדו ואמתו · שאזכה לראות בנועם ה' ובאמתתו · אשר הזוכה לראותו יקרא נאמן בכל ביתו וכמו מרע"ה · נפשי וגו' בתוך לבאים אלו שאול ועבדי אכיש מלך גת אש' בקשו להרגו · וזהו אומרו בני אדם שיניהם חנית להרוג מקרוב וחצים להרוג מרחוק אשכבה לוהטים אלו אחיתופל ודואג אשר היו שורפים האויר בהבל הלשון הרע שבפיהם · וזהו אומרו ולשונם חרב חדה · רומה וגו' ר"ל ואתה אלהים אשר נתרוממת על השמים · ועל כל הארץ כבודך תסבב כי הרש' שהכינו לפעמי להכריתני מהעולם הזה · והשוחה שכרו לפני לכפוף נפשי להכריתני מהעולם הבא · הם יפלו בתוכה מהרשת ויכרתו בעולם הזה · ויפלו בתוכה מהשוחה · ויכרתו מעולם השלה והנצחיות · נכון לבי וגו' ר"ל וכל אלה תפעל עמדי להיות כי נכון לבי בענייני העולם הזה · ונכון לבי בענייני העולם הבא · ואשירה לאל על טוב העולם הזה · ואזמרה על טוב העולם הבא · עורה כבודי וגו' ואת היא השירה והזמרה · ר"ל כאשר אעיר בשחר תכף אני מעורר לנפשי וגופי שיהללו לאל · וכנגד הנפש אומר עורי כבודי · וכנגד הגוף עורי הנבל וכינור · אודך וגו' והנה כנגד הודאת הגוף אמר אודך בעמים ה' כי גדול עד שמים חסדך ועד שחקי' אמתך · ורמז באומרו עד שמים חסדך · לעולם השפל המגיע עד גלגל הירח שהוא הווה ונפסד ויראו בו חסדי ה' תמיד · ורמז באומרו ועד שחקים אמתך לעולם הגלגלים המגיע עד גלגל ערבות שהוא נצחי ובלתי משתנה · ושם יראה מאמיתות קונו ותקיומו · כי לשון אמתך הוא לשון קיום · וכנגד הודאת הנפש אמר אומרך בלאומי' כי אף שעל הארץ כבודך הנה נתרוממת אלהים על השמים · כי השגחך הפרטית תהיה בעולם המלאכים אשר תחת כסא כבודך:

נח למנצח אל תשחת וגו' כוונת המזמו' הלז על דואג ואחיתופל המלשינים: האמנם וגו' סיפר ההפלגה שבין הצדיק לרשע באומרו כי האמנם אתם הצדיקי' אלם צדק תדברון

תורת חסד **תהילת ה'**

נז למנצח אל תשחת וגו' חנני אל"ים חנני הנה להיות שהיה דוד במערה היה נכון הדבר שאם ידע שאול בדבר יהרג או יהרוג וזה מה שאז"ל שפחד שמא יהרג או שמא יהרוג ועל זה אמר חנני אל"ים חנני שיר' חנני מצרתי זו שאני בה וחנני ג"כ על אופן הרע הלזה שבקשתי לעצמי בהכניסי עצמי במערה אשר אני פה בסכנה זו כי או אהרוג או אהרג מה שלא היה כן אם הייתי חוצה לה כי אז היה הדבר יותר בנקל להמלט מידו של שאול או ששאול ימלט מידי וכדי שלא לומר בפיו שהיה ירא שמא יהרוג לשאול הסתיר הענין ואמר האם' כאילו אין הדבר נוגע לשאול וכמו כן אמר עד יעבור הוות ולא אמר יעברו הוות כאילו לא היה ירא רק שמא יהרג וכו' אך לפי האמת היה ירא מפני הוות והם שמא יהרוג או יהרג וכו': אקרא לאל"ים עליון יר' אקרא לאל"ים עליון היכול לשנות הטבע כשירצה ואקרא לאל גו' עלי כל דרכי ההצלת כי אני מתחיל והוא גומר וכמו כן אני התחלתי בתשועתי בהכנסי במערה והוא ית' ברחמיו יצילני מצרתי שאני ירא שאי אפשר לי בדרך טבע להנצל מצרה מאלה וישלח משמים ויושיעני כנגד מה שנוגע אלי וישלח אל"ים חסדו אל שאול שלא יהרג ואמתו אל דוד שלא יהרוג · נפשי בתוך לבאים הם המלשינים וכו': רומה על וגו' יר' רומה אתה המלך ה' לבא' שעל השמים אתה ובכן על כל הארץ כבודך להושיע תמיד הבוטחים בך: רשת הכינו וגו' יר' רשת הכינו לפעמי שאול וסיעתו עד שכפף נפשי מרוב התלאו' וכמו כן כרו לפני שוחה ונפלו בתוכה סלה כי הנה נתת את שאול בתוך הרשת ועכ"ז נכון לבי בעבודתך כי גם כי היא בתוך הרשת לא אשחיתהו כי משיח ה' הוא · או יר' נכון היה לבי עם שאול וכמו כן הוא גם עתה וכאשר יקרה נפשו וכבודו בעיני כן תגדל נפשי וכבודי בעיני ה' והוא אומר עורה כבודי ויר' אהיה גם אני מלך ויראו משלום ידם בי כי משיח ה' אני ועורה הנבל וכנור · אתה ה' עם רוח צפונית ואעירה שחר לומר לסמך על כל אלה החסדים שאתה עושה עמדי ולכן אודך ה' בעמים והם האנשים שהיו עמדי שאתה ה' עשית עמדי חסד גדול במה שהצלת אות' משלוח ידם בשאול וכמו כן עשית עמדי חסד גדול בענין היותי לאום בלאומים ומלך במלכים ועם שאני משוח מלך אני עושה חסד עם מלכי שאול: כי גדול עד וגו' יר' וממקום אחר תשלח אתו משלי גם כי לא אהרגהו · ומרוב שמחתו על כל זאת חזר ואמר רומה על שמים אל"ים על כל הארץ כבודך: ואולי אומר רומה וגו' רשת וגו' כיון למה שאמר ואתה מרום לעולם ה' כי הנה אויביך וגו' וכמו שפירשתי במקומו והכונה כי כשיהיה הענין שבמדה שאדם מודד בה מודדין לו אז יתרומם שמו ית' ולזה אמר נכון לבי אל"ים כלומר נכון לבי בדרוש זה:

נח למנצח אל תשחת לדוד מכתם האמנם אלם וגו' הנה פעמים רבות גם אם השופט ישפוט את הצדק עכ"ז אפשים מעט מהמון העם יפקפקו ביניהם בדבר ההוא ויאמרו זה לזה הראית משפט השופט וכו' ולכן ראוי לדיין לשפוט את הצדק באופן שיזכר לכל היותו צדק אמתי עד שיתאלמו כל העומדים שם ולא יוכל לדבר עליו דבר רע כלל ולכן אמ' ד"עה בלשון תמיהה האמנם אתם תדברון את הצדק באופן שיהיו אלמים כל השומעים וכמו כן מישרים ע"ד ועשית הטוב והישר הוא מה שתשפטו אתם בני אדם השופטים את מעשי בפני שאול כי הלא היה לכם לדעת כי כלנו בני איש א' נחנו בני אדם הא' ולמה תעשו כן כי עם היות שאני נקר' בשם בנו בפרטות יותר מכם שנתן לי ע' שנה מפניו הנה ג"כ אתם באים ממנו · או

בְּנֵי אָדָם: אַף־בְּלֵב עוֹלֹת תִּפְעָלוּן
בָּאָרֶץ חֲמַס יְדֵיכֶם תְּפַלֵּסוּן: זֹרוּ
רְשָׁעִים מֵרָחֶם תָּעוּ מִבֶּטֶן דֹּבְרֵי כָזָב:
ה חֲמַת־לָמוֹ כִּדְמוּת חֲמַת־נָחָשׁ כְּמוֹ־
פֶתֶן חֵרֵשׁ יַאְטֵם אָזְנוֹ: אֲשֶׁר לֹא־
יִשְׁמַע לְקוֹל מְלַחֲשִׁים חוֹבֵר חֲבָרִים
מְחֻכָּם: אֱלֹהִים הֲרָס־שִׁנֵּימוֹ
בְּפִימוֹ מַלְתְּעוֹת כְּפִירִים נְתֹץ
יְהוָה: יִמָּאֲסוּ כְמוֹ־מַיִם יִתְהַלְּכוּ־
לָמוֹ יִדְרֹךְ חִצָּו כְּמוֹ יִתְמֹלָלוּ:
כְּמוֹ שַׁבְּלוּל תֶּמֶס יַהֲלֹךְ נֵפֶל אֵשֶׁת
בַּל־חָזוּ שָׁמֶשׁ: י בְּטֶרֶם יָבִינוּ
סִּירֹתֵיכֶם אָטָד כְּמוֹ־חַי כְּמוֹ־חָרוֹן
יִשְׂעָרֶנּוּ: יִשְׂמַח צַדִּיק כִּי־חָזָה נָקָם
פְּעָמָיו יִרְחַץ בְּדַם הָרָשָׁע: וְיֹאמַר
אָדָם אַךְ פְּרִי לַצַּדִּיק אַךְ יֵשׁ־אֱלֹהִים
שֹׁפְטִים בָּאָרֶץ: נט

למנצח

בְּנֵי נָשָׁא: בְּרַם רַשִׁיעֵי מַה דֵין בְּלִיבָּא עֵילָאָה תַּעַבְדוּן בְּאַרְעָא חֲטוּף אִידֵיכוֹן יִתְקְנוּן: אִיתְעֲבִירוּ נוּכְרָאִין רַשִׁיעַיָא מִן מְעַן תַּעַן מִן כְּרֵיסָא מְמַלְלֵי כַּדְבוּתָא: אֵירְסָא לְהוֹן כְּגַוָון אֵירִיסָא דְחִוְיָא הֵיךְ חוּרְמָנָא חֵירְשָׁא דִמְטַמְטֵם אֻדְנֵיהּ: דִילָא יְקַבֵּל מִילֵי חָרָשַׁיָא אֲסִירֵי נַחֲשַׁיָא וּמִן רְטוּנֵי רְטַן הוּא חַכִּים: אֱלָהָא תְּרַע כַּכֵּיהוֹן בְּפוּמְהוֹן וְנִיבֵי בְנֵי אַרְיָון תִּתְרַעַיְיָ: יִתְמְסוּן בְּחוֹבֵיהוֹן הֵיךְ מַיָא יְזִלוּן לְהוֹן וְנָגִיד גִּירְרוֹי אַמְטוּלְדְהוֹן וִיהוֹן מִתְגוֹרְרִין: הֵיךְ זָחִיל תִּיבְלָלָא דְמַיִם אוֹרְחֵיהּ הֵיךְ נְפוּלָא וְאַשּׁוּתָא דִי מַסְיָין וְלָא חֲמוֹן שִׁמְשָׁא: עַד לָא יִתְעַבְדָן רַשִׁיעַיָא רַכִּיכֵי אַקוּשָׁן הֵיךְ אַטְדָא עַד דְהִינוּן רַטִיבִין עַד דְהִינוּן כְּבוּסְרָא בְּעַלְעוֹלָא יְשֵׁיצִינוּן: יֶחְדֵי צַדִיקָא אֲרוּם חֲמָא פוּרְעֲנוּתָא מִנְהוֹן אַסְתְּוֹרִין יְשַׁזוֹג בְּאַדַם רַשִׁיעָא: וְיֵימְרוּן בְּנֵי נָשָׁא בְּרַם אִית אֲגַר טָב לְצַדִיקַיָא בְּרַם אִית אֱלָהָא דְדַיְינוֹי מִתְיַחַן בְּאַרְעָא:

לשבחא

שמיעה לקול י"ח וסי' ולאדם אמר כי שמעת לקול אשתך · וישמע אברם לקול שרי · ושמעו לקולך ובאת אתה וזקני ישראל · ישמעו לקול האות הראשון והאמינו · ולא ישמעו לקולך ולקחת ממימי · ויאמר אם שמע תשמע לקול יי' אלהיך והישר · וישמע משה לקול חתנו · ולא שמע ולקולי דויחר אף יי' דריש שפטים · שמעתי ותרגז בטני · ולא ישמעו לקול אביהם דבני עלי · היושבת בגנים · ועתה שמע לקול דברי יי' דשמואל · וישמע לקולם דיפרצו בו עבדיו דשאול · וישמע לקולם ויעש כן דבן הדד: ולקולי אתם שמעים דיהוא · ושמע לקול יריבי דירמיה · אשר לא ישמע לקול מלחשים · ולא שמע עמי לקולי · ועי"ין במס"רה רבתא בער"ך קו"ל:

רשי

אף בלב עולות תפעלון · ולא עוד אלא שבלבבכם אתם חורשים רעה לפעול עול עולות כמו עוולות כאשר יאמר משור שוורים ומעיר עיירים ושלשים עיירים להם שהם לשון עיר וקריה: בארץ חמס ידיכם תפלסון · בתוך הארץ · אתם מכריעי' חמס ידיכם עד שהוא שוקל משקל רב תפלסון קונטר"פיישן בלע"ז: זורו רשעים מרחם · ממעי אמם הם רשעים זרים להקב"ה כדרך שעשה עשו ויתרוצצו הבנים בקרבה. זורו כזורו כמו שומו שמים ויתרוממו ורבו רומו מעט בולן לשון נפעלו: חמת למו · ארס · יש להם ארס להרוג את הבריות כדמות ארס הנחש: כמו פתן חרש יאטם אזנו · אשר אוטם אזנו הנחש כשהוא מזקין נעשה חרש באזנו אחת ואוטם אזן השנית בעפ' שלא ישמע את הלחש שהחבר מכביעו שלא יזיק: אשר לא ישמע וגומר · מחובר למקרא שלפניו אוטם אזנו בשביל שלא ישמע לקול מלחשים: חובר חברי' · שיודע ללחום את הנחשים: מלתעות · שינים הפנימיות שקורין מיים"ליש בלע"ז: ימאסו · לעצמם שיהו כמאסים בעיניה' מדאגה וכמו במים יתהלכו דוגמת כל ברכים תלכנה מים מדמעתו: ידרוך חציו · הקב"ה לנגדם כדי שיתמוללו יתמולל שיאנטפר"וייאי"ן בלע"ז שבלול · יש פותרין לימ"צא בלע"ז ויש פותרין כמו שבול' מים וכפל הלמ"ד כמו מנימל קצירו ימולל: תמס · נמס והולך תמס שם דבר את המ"ם יסוד עיקר הוא והתי"ו בו יסוד נופל כמו תי"ו של תבל עשו: נפל אשת · טלפ"א בלע"ז שאין להם עינים והיא תנשמת דמתרגמינן אשותא כך פירשוהו רבותינו ויש פותרין נפל של אשה כמו אשת הזמה ויש תי"ו בלא דבקות כמו עטרת תפארת תמגנך כמו נפל של אשה שלא חזו הנפלים שמש וללשון ראשון הוי נפל ואשת כמו ואני ככבש אלוף שהוא כמו כבש ואליף ופי' מנחם ככבש ואלוף הוא שור אף כאן נפל ואשת נ"וה להגי"ה: בטרם יבינו סירותיכ' אטד · אשר בטרם ידעו קוצים רכים שלכם להיות אטדים קשים כלו' עד שלא יגדלו בני הרשעים: כמו חי כמו חרון · כלומר בגבורה ובחוזק ובחרון ישער הקב"ה חי לשון גבור: ויאמר אדם אך פרי לצדיק · ואז יאמרו הבריות ודאי יש פירות ותשלום שכר במעשה הצדיקים שנקם הקב"ה נקמתם: יש אלהים · דיין שופט רשעים בארץ: אל

אבן עזרא

אף עולות · כמו ועולתה קפצה פיה בלבבכם העול שתעשו וזה המזמור נאמר על השופטים: חמס ידיכם · דם השוחד ומעם תפלסון תשקלו אותו עד שלא ירגיש אדם בחמס שתעשו והטעם תעשו חמס כאילו הוא מפולס: זורו · פועל עבר על משקל כי אורו עיני והטעם כי מעת הולדם הם זרים כתולדת' משאר הילודים ותעו כפול בטעם: חמת · סמוך ולא נכתב למי נסמך כדרך ושכור' ולא מיין וטעם חמת שם ממית וטעם אוטם אזנו הוא שיספר אחרי כן לא ישמע ולא לקול חובר חברים: אלהים · בעבור שהם טורפים בפיהם ידמה אותם לכפירים כי הלשון בינות השינים: ימאסו · הא"לף תחת אות הכפל כדרך אשר בזאו נהרים ארצו: יתהלכו למו · עד אשר לא ימצאו וטעם ידרוך חציו תחסר מלת הדורך כמו ויאמר ליוסף כאילו הוא כתוב ידרוך הדורך חציו אליהם והזכיר חציו מקום קשתו כי דריכת הקשת היא בעבור לירות החצים: יתמוללו · כמו ימולל ויבש: כמו שבלול · בדברי הקדמוני ז"ל ברא שבלול והוא כדמות דג במים שימס בהליכ' ויש אומרים כי למ"ד שבלול כפול והוא כמו שבולת מים גם הוא נכון ועתה אומר דקדוק אשת דע כי הה"א סימן לשון נקבה עטר' תפארת וכאשר יחליפו הה"א בתי"ו תשו' המלה מלעיל בין שתהיה המל' סמוכה כמו תפארת ישראל או איננו סמוכה וככה עטר' תפארת וככה אשת בתחלה אשה ואחר כן אשת בין שתהיה סמוכה כמו אשת איש או לא תהיה סמוכה כאשת יפת תואר: בטרם יבינו · אמר רב האיי ז"ל כי גמילת פרח העץ כמו קשור ובדברי חכמי ישראל אביונות והנה הטעם בטרם שיגמלו הסירות וישוב אטד ישערם השם ממקומם וטעם חי כאשר הם · בכא האש שהם לחים · כמו חרון כאדם שיסער העץ ממקומו בחרון ויש אומרים בסר' יבינו המבינים שיגדלו סירותיכ' שהם קוצים קטנים וישובו כמו אטד שהם גדולים כמו שיעשה האש בחרות אפו כן יסערם השם: ישמח צדיק · כנגד אלם צדק: ויאמר · שפטים · המלאכים כי ממכון שבתם תבואנה הגזרות על כל הארץ בדבר השם הנכבד: למנצח

מ"ע ספורנו ז"ל

אף בלב עולות תפעלון · ועם כל זה תכעתכם ואת תפעלו תחשים בלבבכם לחשוב אל ה' תועה בלי פסק · בארץ חמס ידיכם תפלסון · וכשאתם עושים חמס לכונתכם תפלסון ותראו פנים שלא כהלכה לקיים שהחמס שעשיתם הוא כפלס ובמשקל ישר: זורו רשעים מרחם · שנה זה אין ראוי שיקרם לזרע קדש אבל יש פסול בזרעכם בלי ספק: כדמות חמת נחש · שהטיל זוהמא בזרעם של חוה כמו שספרו ז"ל · ואותו חמת נחש: יאטם אזנו · מלקבל מוסר בתורה שראו ידעו: הרס שנימו · אשר בהם חמת נחש להמית: מלתעות כפירים · גדולתם אשר בה אוכלים וגוזלים: נתוץ ה' · השפילם כאופן: שימאסו כמו מים: אשר תהלכו למו · על אשר ידרוך חציו כמו יתמוללו: אל ית' ידרוך חציו על אותו חמת נחש שירדה זוהמא בהכל פיו כפי שתרפסנה שלילו' שיתמוללו ויתפרכו: כמו שבלול תמס יהלוך · ויהלוך הלוך וחסור כמו שבלול שכיח נמסית בלכתה ויהיה כמו נפל וכמו אשת · שהוא עכבר הולה בבטן הארץ אשר: כל חזו שמש · שלא ראו מאורות מימיהם שתשתנה תורתם: בטרם יבינו סירותיכם אטד · קודם שירגשו סירותיכם את אש האטד הבוער תחתם · בטרם שיגיע יום המות הטבעי: ישערנו האל יתברך כמו שיסוער מי שעומד בתקפו כמו חרון בלתי הדרגה · כן ישערנו גם אחר המות · ישמח צדיק · הנרדף מהם: פעמיו ירחץ · לעתיד לבא באחריו ועשותם רשעים כי יהיו אפר תחת כפות רגליהם: ויאמר אדם אך פרי לצדיק · אף על פי שאין שכר מצות בעולם הזה מכל מקום יוכל פירותיהם: אך יש אלהים שופטים בארץ · מה שלא ישפטו ב"ד כי בדין ארבע מיתות לא בטלו: בגלות ·

תורת חסד תהילת ה'

אז יר' אתם בני אדם האל' שהטעתו אשתו אף בלב ובכונ' רעה עולות הפעלון ואתם עם זה מוסיפי' קללה על קללה בארץ שנתקללה בעבורו וחמס ידיכ' תפלסון עם מה שנתקללה לה בעבו' אדם שהוא שוה בשוה בפלס ובמשקל והכונה על החמס והעוות הדין שהיה נעשה לו בשבתם: זרו רשעים וגו' יר' הרשעים הם זרים ונכרים מרחם אמם כי אין להם קורבה וזכרון עם אמם כי הנה לאחיהם בעצמן שנולדו ברחם אמם רוצים לעשות רעה תמיד כאשר אתם עושי' לי אחרי היותכם כלכם בני חוה וכן תעו מבטן דוברי כזב כי אפילו לאמם אינם מחשיבי' להם ולכן בבן אמם יתנו דופי ויקראוהו ממזר ואפי' שימשך מזה חרפ' לאמם וכו' וכן עשיתם אתם עמדי שחרפתם אותי בפני שאול: חמת למו וגו' יר' כדמות חמת נחש הקדמוני שהטעה את האד' ואת אשתו: אל"ים הרוס וגו' יר' הרוס שנימו יחד עם פימו ועם זה תעשה עוד ענין אחר כי מלתעות כפירים תהרוס ותשבר ה' כי הרשעים בראותם נקמתך באלה לא יורשו הם להרע עוד לאחרים והוא ע"ד מ"שה כי הכית את כל אויבי לחי: ימאסו כמו מים יר' ימאסו כמו אותם המים שלא יהיה מי שישגיח עליהם וז"א יתהלכו למו וידרוך חציו ית' אל אלה הרשעים באותו האופן בעצמו שיתמוללו הם עמו כי אם ירצה אותם מוכני' להטבע יטביעם ואם להשרף ישרפם ואם כלל איזה דבר שיהיה מוכן להם להפילם הנה בו באותו הדרך בעצמו יפילם וכו': כמו שבלול וגו' הוא שרץ שימס והולך וכלה וכנפל אשת והוא התכשמת יקרא לפה כי ילכו הלוך ואבוד באותה ההמלאה ובאותו האופן ובאותו הדרך בעצמו שהם הולכים עליה ומתדלדלי' בה ואם יהיה אומר כמו שבלול מלשון שבולת מים כפי המפרשי' הנה הוא הדבר בעצמו אשר אמר באומר ימאסו כמו מים יתהלכו למו על הדרך שפירשתיו: בטרם יבינו הכונה שיתהלכו למו באופן ההוא בעצמו אשר הם מתמוטטים ויהיה זה תכף ומהר' עד שלא ידעו החולי אשר הם בו והמשיל זה אל הסיר שהאטד תחתיה כמו שפי' הרד"ק אשר היא מכלה את המים אשר בה ולפעמי' ישרפנה קודם שתדע שהאטד תחתיה · ורש"י ז"ל פי' ואמר בטרם ידעו קוצים רכים שלכם להיות אטדים קשים כלו' עד שלא יגדלו בני הרשעים ע"כד · וכפי זה יר' בטרם יבינו הקוצים הקטנים צרת האטד שהוא הקוץ הגדול כי הרשע הגדול הוא מוכן בטבעו להרוג את הרשעים האחרי' הבלתי בעלי כח כמוהו וכמו חי כמו חרון ר"ל כמו לא כמו יבש כפי' המפרשים ישערנו האטד את הסיר וכמו כן אלה הרשעים קודם שידעו אמיתת חוליים יכרתו וכו' וכפי פי' החסיד זקני ע"ה שהכונה על הכבל יר' הנה אלה הרשעים זרו מרחם ותעו מבטן כמו שפי' ולכן תמס יהלוך כל א' מהם כנפל אשה שלא חזה את השמש ובטרם שתכיר האשה שהיא הרה מהאטד והוא הרשע וקודם שיהיה לה הדבר אשר יקרה אל האשה המעוברת יהיה להם כן והוא כי כאשר היא מרגשת היות דבר חי בבטנה והוא בתחלת ההריון הנה אז יהיה לה כמו חרון אף והיא מואסת כל דבר ואז אולי תפלט: ישמח צדיק וגו' פעמיו וגו' יר' באותו הדם שעליו יצא הרשע מבטן אמו כשיפילנו והכל משל והכונה על אבידתם בעגלה ובזמן קריב: ויאמר אדם וגו' יר' ויאמר אדם אך פרי לצדיק לבדו ולא לרשע · או יר' לצדיק לבדו הוא הדבר הזה שיחיה ויראה זרע ויאריך ימים ולא לרשע רק שיורנו באבו יקטף כאמור ויאמר ג"כ אך יש אל"ים שופטים בארץ כי האנשים היו טעים את המשפט אלו לא היה עליהם האל"ים השופט האמתי ית':

למנצח

אבן יחייא

תדברון ר"ל אפי' בעת קטנותכם שאתם אלמים ואינכם יודעים לדבר מפני היותכם בימי הטפות כמעט שאז לטוב מוניכם לדק תדברון והוא הצלת העשוק מיד עושהו · ותדברו גם כן מישרים והוא עשיית החסד ותשפטו בני אדם · שהם שלשת דרכי אל צדק ומשפט ומישרי' · אף בלב וגו' ר"ל וכאשר יגבר עליכם מעט השכל · וזהו אומרו אף בלב כי הלב הוא השכל · אז כוספיכם הוא לפעול קרבנות עולה · והחמס שיעשה בארץ לפלס אותו · ולעשות שהעושק ישיב את העושק אשר עשק ולהכריחו על ככה בכח גדול וביד חזקה וזהו אומרו בידיכם ויהיה תפלסון מן פלס מעגל רגליך וגו' · זורו רשעים וגו' רוצ' לומר ואמנם הרשעי' הם זרים בטבעם מרחם שהוא מעת לידתם והרשעים הדוברי כזב הם תועים מעת היותם בבטן אמם · חמת למו וגו' ר"ל יש לרשעי' הכז' חימה להזיק בזולתם כדמות החימה מהכחש · ובדמות חמת הפתן חרש שיאטם אזנו לבלתי שמוע לקול מלחשים ולקול החובר חברים אף שיהיה היותר מחוכם שבעולם · וכן אלו הרשעים הם תמיד מזיקים לזולתם ולא ישמעו לקול מלחשים מהחכמי' המוכיחי' · אלהים וגו' הוא תפלה לאלהים שיהרוס לרשעים המלשינים האלו שניהם חנית וחצים שיניהם בפיהם · ומלת עותיהם יתוץ ה' · שר"ל כי דבריהם לא יזיקוני · ימאסו וגו' ר"ל ואחרי שיבטל האל מחשבתם ולא יזיקוני בלשונ' עוד יענישם על מחשבתם הרעה ויהיו כמאסים כמו שהם כמאסים המים שהולכים ונגרים מאליהם ברחובות קריה שהם מלאים רפש וטיט · כי ידרוך האל חציו לנגדם כמו יתמוללו רוצה לומר כן יתמוללו הרשעי' וימסו ויכרתו כמו שיתמולל השבלול שתמס יהלוך · כי בהילוכו הוא כמס · והוא שרץ הלומאנה אשר יש לה הקרנים ובמהלכה היא מכחת ריר אשר הוא אלת מעצמותה · וכמו נפל האשה אשר לא ראה השמש כי הוא דם נקפא אשר כשחס השמש וכמס · ובל חזו לשון רבים חוזר לשבלול ולנפל · כי גם השבלול אינו רואה אור בהכנסותו בתוך קליפתו · בטרם יבינו וגומר הוא מדבר בעד בני הרשעי' לאמר בטרם שיבינו הבנים הסוררים שלכם לעשות רע המכונה באטד · כי לקטנותם לא ידעו ולא יבינו לעשות רע כגדולי' המכונים בשם חי כי האיש השלם בשנים ובדעת הן להרע הן להטיב יקרא חי ומזה ואמרת' כה לחי כמו האחון שיסערנו לחי אביו הרשע · כן יסער לכל אחד מהקטנים אשר בטבעם להיות רשעים כאשר צוה ה' להרוג הזולל והסובא אף כי חטאו מועט לראותו כי תכליתו לפשוע ולחטוא בכבד · ולהיות סורר ומורה: ישמח צדיק וגו' ר"ל וישמח צדיק כי תוה נקם בראות כלית בני הרשע · וברחוץ פעמיו ורגליו בדם הרשע · ויאמר אדם וגומר ר"ל אפילו אומות העולם הבלתי מאמינים ביחוד ה' יתברך יאמרו ויאמינו כי יש פרי לצדיק ממעשיו הטובים וכי יש אלהים שופטים בארץ · והנה אמר שופטים לשון רבים להיות כי האומות אף שיאמינו בה' יהיה בשיתוף אלהיהם וכשמרונים אשר את ה' היו יראים ואת אלהיהם היו עובדים:

למנצח

א לַמְנַצֵּחַ אַל־תַּשְׁחֵת לְדָוִד מִכְתָּם
בִּשְׁלֹחַ שָׁאוּל וַיִּשְׁמְרוּ אֶת־הַבַּיִת
לַהֲמִיתוֹ: הַצִּילֵנִי מֵאֹיְבַי אֱלֹהָי
מִמִּתְקוֹמְמַי תְּשַׂגְּבֵנִי: הַצִּילֵנִי
מִפֹּעֲלֵי אָוֶן וּמֵאַנְשֵׁי דָמִים הוֹשִׁיעֵנִי:
כִּי הִנֵּה אָרְבוּ לְנַפְשִׁי יָגוּרוּ עָלַי
עַזִּים לֹא־פִשְׁעִי וְלֹא־חַטָּאתִי יְהוָה:
ה בְּלִי־עָוֺן יְרוּצוּן וְיִכּוֹנָנוּ עוּרָה
לִקְרָאתִי וּרְאֵה: וְאַתָּה יְהוָה אֱלֹהִים
צְבָאוֹת אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל הָקִיצָה לִפְקֹד
כָּל־הַגּוֹיִם אַל־תָּחֹן כָּל־בֹּגְדֵי אָוֶן
סֶלָה: יָשׁוּבוּ לָעֶרֶב יֶהֱמוּ כַכָּלֶב
וִיסוֹבְבוּ עִיר: הִנֵּה יַבִּיעוּן בְּפִיהֶם
חֲרָבוֹת בְּשִׂפְתוֹתֵיהֶם כִּי־מִי שֹׁמֵעַ:
וְאַתָּה יְהוָה תִּשְׂחַק־לָמוֹ תִּלְעַג לְכָל־
י גּוֹיִם: עֻזּוֹ אֵלֶיךָ אֶשְׁמֹרָה כִּי־אֱלֹהִים
מִשְׂגַּבִּי: אֱלֹהֵי חַסְדִּו יְקַדְּמֵנִי אֱלֹהִים
יַרְאֵנִי בְשֹׁרְרָי: אַל־תַּהַרְגֵם פֶּן־
יִשְׁכְּחוּ עַמִּי הֲנִיעֵמוֹ בְחֵילְךָ
וְהוֹרִידֵמוֹ מָגִנֵּנוּ אֲדֹנָי: חַטַּאת־פִּימוֹ
דְּבַר־שְׂפָתֵימוֹ וְיִלָּכְדוּ בִגְאוֹנָם וּמֵאָלָה
וּמִכַּחַשׁ יְסַפֵּרוּ: כַּלֵּה בְחֵמָה כַּלֵּה
וְאֵינֵמוֹ וְיֵדְעוּ כִּי־אֱלֹהִים מֹשֵׁל
טו בְּיַעֲקֹב לְאַפְסֵי הָאָרֶץ סֶלָה: וְיָשֻׁבוּ
לָעֶרֶב יֶהֱמוּ כַכָּלֶב וִיסוֹבְבוּ עִיר: הֵמָּה
יְנִועוּן לֶאֱכֹל אִם־לֹא יִשְׂבְּעוּ וַיָּלִינוּ:
ואני

לְשַׁבָּחָא עַל עַקְתָא בִּזְמַן דִּיאֲמַר דָּוִד לָא תְחַבֵּיל עַל יַד דָּוִד מַכִּיךְ וּשְׁלִים כַּד שְׁדַר שָׁאוּל וּנְטָרוּ יַת בֵּיתָא לְמִקְטְלֵיהּ: פְּצֵי יָתִי מִבַּעֲלֵי דְּבָבִי אֱלָהִי מִן קַיְמִין עֲלַי תְּשֵׁיזְבִינָנִי: פְּצֵי יָתִי מֵעַבְדֵי שְׁקָר וּמִן גּוּבְרִין קְטוֹלִין פְּרוֹק יָתִי: אֲרוּם הָא כְּמָנוּ לְנַפְשִׁי מִתְכַּנְשִׁין עֲלַי עַשִּׁינִין לָא עַל סוּרְחָנִי וְלָא עַל חוֹבַיי יְיָ: עַד לָא עֲוָיָין רְהָטִין וּמְסַדְּרִין קְרָבָא אִתְגַּבַּר לְקַדְמוּתִי וַחֲמִי: וְאַנְתְּ יְיָ אֱלֹהִים צְבָאוֹת אֱלָהָא דְיִשְׂרָאֵל אִתְעַר לְמִסְעַר עַל כָּל עַמְמַיָא לָא תְחוּס כָּל שַׁלִּיטֵי שְׁקָר לְעָלְמִין: יְתוּבוּן לְרַמְשָׁא אִתְרַגְשִׁין הֵיךְ כְּכַלְבָא וִיחַזְרוּן קַרְתָּא: הָא יַבּוּעוּן בְּפוּמְהוֹן מִילַיָא דִשְׁנִינָן הֵיךְ סַיְיפָא בְּסִפְוָתֵיהוֹן אָמְרִין נִתְגַּבַּר אֲרוּם מָן הוּא דִּישְׁמַע וְיִתְפְּרַע: וְאַנְתְּ יְיָ תִּתְגְּחִיךְ לְהוֹן תִּתְלָעֵב לְכָל עַמְמַיָא: עוּשְׁנִי לָךְ אֶנְטוֹר אֲרוּם אֱלָהָא שֵׁיזְבוּתִי: אֱלָהָא טוּבִי יְקַדְּמִינָנִי אֱלָהָנָא יַחֲמִינָנִי נִקְמָתָא בִּמְעִיקָי: לָא תִקְטְלִינוּן מִן יַד דִּילְמָא יִתְנַשׁוּן עַמִּי טַלְטֵל יַתְהוֹן מִן בָּתֵּיהוֹן בְּתוּקְפָךְ וְתַמְסְכֵן יַתְהוֹן מִן מָמוֹנֵיהוֹן תְּרֵיסָנָא יְיָ: מְטוּל חוֹבַת פּוּמְהוֹן וּמַמְלַל סִפְוָתְהוֹן יִתְאַחֲדוּן בְּגֵיוְתָנוּתְהוֹן אֲרוּם מִן מוּמָתָא וּמִן שִׁקְרָא יִשְׁתַּעְיָין: שֵׁיצֵי יַתְהוֹן בְּכַלּוּ שֵׁיצֵי יַתְהוֹן עַד דְּלֵית אִינוּן וְיִנְדְּעוּן אֲרוּם אֱלָהָא שַׁלִּיט בְּיַעֲקֹב לְסַיְיפֵי אַרְעָא לְעָלְמִין: וִיתוּבוּן לְרַמְשָׁא אִתְרַגְשִׁין הֵיךְ כְּכַלְבָּא וִיחַזְרוּן קַרְתָּא: הִינוּן יְטַלְטְלוּן לְמֵיבָז בִּיזְתָא לְמֵיכַל וְלָא יְנִיחוּן עַד דִּיִשְׂבְּעוּן וְיִבְתוּן:
ואנא

רשי

אל תשחת · כך קרא שם המזמור על שם שהיה קרוב למות ולהיות נשחת ומבקש רחמים על הדבר : וישמרו את הבית · כשאמרה להם מיכל חולה הוא והבריחתו בלילה : יגורו עלי · לנום בביתי לשמרני : בלי עון · לא חטאתי להם : ויכוכנו · מזומנים להרוג : הקיצה לפקוד כל הגוים · ואת אלה הרשעים שפוט כמשפטי הגוים ועליהם אל תחן : ישובו לערב וגו' הנה יביעון בפיהם · פתרון שני מקראות הללו נופל זה על זה ישובו לערב לא דיים מה שעשו ביום אלא אף לערב ישובו על רעת לשמור' שלא אברח ואצא מן העיר ומה עשו ביום הנה כל היום יביעו בפיהם לרגל עלי אל שאול: חרבו' בשפתותיהם ואומר בלבם מי שומע : ואתה יי' אשר תלעג לכל גוים תשחק גם לרשעים הללו : עזו אליך אשמורה · עזו ותקפו של אויבי החזק עלי אליך אשמורה ואצפה לעוזרי הימנו : יקדמני · יקדים לי עזרתו קודם שתשלוט בי יד שונאי : יראני בשוררי · מה שאני תאב לראות : אל תהרגם · שאין זו נקמה הנכרת : פן ישכחו עמי · כי כל המתים משתכחים אלא הניעמו מנכסיה' שיהו עניים והיא נקמה שתזכר לארך ימים : חטאת של פיהם : הו' דבר שפתימו ונלכדי' בגאונם העניים הנרדפי' על ידיה' מפני האלה והכחש שהם מספרים : כלה · אותם בחמתך מלך השופט וידעו כי אתה מושל ביעקב : וישובו לערב · מחובר למקרא העליון חטאת פימו הם מדברים ביום ולערב הם שבים לארוב אותם שהלשינו עליהם : המה יניעון לאכול · כאשר עשו הכלבים כל הלילה אם איגם שבעי' שילינו מתוך שבע' וישנו · ואם

אשמורה ג' זוגין מתחלפין בחד מניינא קדמא ש"ן ותניינא ז"ן

אבן עזרא

למנצח · בשלוח שאול : הצילני · תשגבני · אתה משגבי כי היותי במקום שפל : הצילני · טעם ומאנשי דמים כנגד להמיתו : כי · יגורו · כמו יתקבצו וכמוהו העוד הזרע במגורה ויש אומרים ישכנו סביב הבית : בלי · הטעם כי לא פשעתי ולא חטא לי ולא עון שבעבור זה ירוצו להנקם ממני וטעם עורה כנגד וישמרו את הבית : ואתה · טעם אלהים צבאות כי אתה אלהי צבאות מעלה בשמים ואלהי צבאות מטה שהם ישראל : אל תחון כל בוגדי און · באי זה גוי יהיו : ישובו · דמה אותם לכלבי' שהם נובחים בלילה לשמור המדינה ככה אלה שומרי הבית : הנה יביעון · כמו הכלבים נובחים: כי מי · יחשבו כי אין אלהים שומע סודם : ואתה · דרך משל כי תוכל לאבדם בכל עת על כן אל תהרגם בהביעם · עוזו אתה האל שהעוז לו בעצמו אליך אשמורה · כטעם ליל שמורי' הם כנגד וישמרו את הבית על כן אמר הקיצה : אלהי · הוא סבת חסדי שידע שלא פשעתי להם הוא יקדמני לשלם להם כפעלם : יראני בשוררי · תאותי : אל · יתפלל לשם שלא יהרגם רגע אחד פן ישכחו עמי מעשי השם ברשעים : הניעמו · לבקש לחם כאשר הזכיר בכלבי' הם יניעון לאכל וטעם בחילך הם ישראל : והורידמו · ממעלת עשרם : מגננו · הוא מלכנו באמת רמז בעבור שאול המלך שצוה להמיתו : חטאת · קש"ר עם והורידמו בעבו' חטאת פימו : וילכדו בגאונם · כנגד כי מי שומע : ומאלה · ומקלת האלו' והכחש שעשו יספר זה לזה: כלה · פעמים מעט מעט ובסוף ואינמו וטע' מושל ביעקב כאשר הזכיר אלהי ישראל והטעם כי אלהי העמים אלילים ואלהי ישראל שופט צדק : וישובו · הכשרים אז יהיו ככלבים לבקש לחם על כן : המה · לא ישרת בעבור שנים אם לא ישבעו לא ילינו :
ואני

מ"ע ספורנו ז"ל

בשלוח שאול וישמרו את הבית להמיתו · יתפלל לאל יתברך שיצילהו : הצילני מאויבי · שאול ודואג : ממתקוממי · שוכבי הבית : פועלי און ואנשי דמים · השולים להצלותו אל שאול במטה להמיתו : עזים · ז' בני שאול שהוקיעום בגבעונים אחרי כן : ירוצון · יזדרזו יתעדרו המלך · הקיצה · לא ישן שומר ישראל : לפקוד כל הגוים עפ"א הבאי' להזיק לישראל · הקיצה ליפרע מהם : אמנם אל תחון כל בוגדי און · אל תאמן זה כמן לאלה שהם בוגדי און שמשמור ישראל ותשניס את הגוים עפ"א על ידם אבל תעשה זה זולתם כי אמנם הם יהמו בכלב השומר הבית בעקרה ואין כוונתו לשמור כלל : ויסובבו עיר · כמו שומרים ואין זאת כוונתם כלל : הנה יביעון בפיהם · מתפארים הרבה שהם שומרים : חרבות בשפתותיהם · ואומרים שיהרגו בחרבותם גוים רבים עפ"א · כי מי שומע · כי אין הגוים עפ"א שומעים את דבריהם · אלא באופן שאמר איזה מהם ברו לכם איש כמי שאמר גלית : ואתה ה' תשחק למו · המתפארים ואומרים שהם שומרים את העיר : תלעג · בזולת שמירתן של אלו : לכל הגוים עפ"א · הבאים להזיק לישראל : עזו · של ישראל שהזכרתי שהוא המלך אליך · בשבילך כמו אל שאול ואל בית הדמים : אשמורה · ואגין בעדו כאמרו וישסע דוד את אנשיו בדברים ולא נתנם לקום אל שאול : כי אלהים משגבי · הוא ישגבני וימלטני : אלהי חסדו · שעושה חסד עם המלך להושיעו במלחמותיו כמו שאמר ויהי ה' עמך כאשר היה : יקדמני · יעשה עמי חסד גם קודם שאמלוך : והוא יראני בשוררי · בנקמה מהם · אל תהרגם פן ישכחו עמי חטאת פימו : ברכילות : דבר שפתימו · בהתפארם שהם שומרי ישראל : הניעמו בחילך · בין חיל ישראל שהוא חילך יהיו נעים ונדים : והורידמו מגדולתם · וילכדו בגאונם · ביד אויבים : ומאלה ומכחש יספרו · יספרו מעשיהם הנה בכח אלה שישביעום אחר שכחשו : וידעו כי אלהים מושל ביעקב לאפסי הארץ · ובשתניעם בחילך שהוא עם ישראל ידעו כי בשיהיו אלהים מושל ביעקב שנדה לאפסי ארץ : וישובו לערב · באחרית הימים אותם לאפסי ארץ : ויהמו ככלב · עם גוג ומגוג : ויסובבו עיר · הקדש יקרה להם כמו לאלה : בלילה אותם באימה עד כי המה יניעון את גויהם · לאכול · אם לא ישבעו · גם שלא ישבעו · וילינו כמו כן בלתי שבעים : ואני

מסרה

וישמרו ב' דגשי' וסימ' בשלח שאול ויאשרו הבית · משמרת אלהיהם : הקיצה ג' וסימ' הוי אומר לעץ הקיצה · הקיצה אל תזנח לנצח · הקיצה לפקד כל הגוים · וא' הקיצה למשפטי : אשמורה חד מן ג' זוגין קדמא שי"ן ותניינא זי"ן וסי' נמסר במלכים חלק ב' סי' י"א וחלופי' ג' זוגין קדמא זי"ן ותניינא שי"ן וסי' נמסר בסדר וישמע יתרו : חטאת ז' פתחין וסי' נמסר בסוף תצוה ובשמואל א' סי' כ' : וידעו י"א רפין בקריאה וסימ' היום הזה יסגדך · כל הקהל הזה · ענני יי' ענני · ועתה יי' אלהינו הושיענו דמלכים · וחברו רישעיה · אים איפוא חכמיך · למען יראו וידעו רישעיה · כי יהיו לו לעבדים דד"ה · וידעו כי אתה שמך כלה בחימה · וידעו כי ירדך זאת :

אבן יחייא

נט למנצח אל תשחת וגו' הנה כוונת המזמור מבואר : הצילני מאויבי וגו' הנה האל' יבקש להמית את חבירו לד' סיבות · אם מפני שהוא אויבו אשר הזיקו בשכבר ולכן הוא מתכבל לשדוד לו מדה כנגד מדה · ואם מפני קנאתו על מעשיו הרעים וכי הוא מזיק לזולתו ולכן מבקש לבער קוצים מן הכרם במאות ובערת הרע מקרבך ואם מפני עושרו עושר שמור לבעליו לרעתו אשר התאוה תאוה אליו ולכן כדי להשיגו מבקש להוציאו מן העולם וכעובדא דאחאב עם כרם נבות ואם לא לסבה גלויה רק למלאת תאותו לשפוך דם כקי להיותו אדמוני עם ריבוי אדומה גוברת עליו וככבו מאדי' וכאלם שכלו ואין לו יכולת עם יצרו והנה המשורר דוד ספר כי האנשים הבאים להורגו במצות שאול היו אליו הד' דעות הנז' מהם שהיו באים המיתו לחשבם כי דוד היה אויבם בבקשו המלוכה מאדוניהם המלך שאול אשר אחרי עקור את מלכם יעקרם גם הם וכנגדם התפלל הצילני מאויבי אלהי · ומהם שהיו באים להמיתו לחשבם היות דוד בן מות ומורד במלכו בהיותו בורח ממנו והיה דעתם לטובה לבער הרשעים מן העולם למען יכונו צדיקים וכנגדם התפלל ממתקוממי תשגבני · ומהם שהיו באים כדי לשלול שלל ולבוז בז בביתו וכדי שימנו שרים וגדולים תחתיו אחרי מותו וכנגדם התפלל הצילני מפועלי און ומהם שהיו באים כדי לשפוך דם ולפעול רע כתאות נפשם הכלבית · וכנגדם אמר ומאנשי דמים הושיעני : כי הנה וגו' בא לרמוז לד' כתות הנז' והתחיל ממאן דסליק מינה · כי כנגד התפללו מאנשי דמים הושיעני אמר ראוי לך להושיעני מהר. כי הנה ארבו לקחת נפשי וכנגד הצילני מפועלי און אמר ראוי לך להצילני מהר כי הנה העזים ההם התקבצו עלי לבלעני · וכנגד ממתקוממי תשגבני אמר ראוי לך להושיעני מידם כי אינו כמו שחושבים שאני חוטא פושע וחייב מיתה כי אתה ה' יודע מחשבות לב כי אין בי פשע וחטאת · וכנגד הצילני מאויבי אמר ראוי לך להצילני מידם · בהיותם אויבי המבקשים רעתי על לא חמס בכפי כי בלי עון כי ירוצו ויכונו עצמ' להזיקני ולכן עורה לקראתי להצילני וראה מה שעושים אתי מאון וחמס · ואתה ה' אלהים וגו' ר"ל ואתה המשגיח בפרטים שמך ה' להשגחתך בעולם האלהים · ושמך אלהים להשגחתך בעולם המלאכים ושמך צבאות להשגחתך בעולם הגלגלים · ושמך אלהי ישראל להשגחתך בעולם השפל הקיצה לפקוד כל הגוים שהם הד' כתות הנז' המבקשות את נפשי. וזה בעול' הזה כי תפקדם להכריתם ממני ואל תחון לנפש כל בוגדי און אלו בעולם הנשמות והנצחיות : ישובו לערב וגו' ר"ל כי השומרים הבית להמיתו בערב ובלילה היו הולכים ושבים ויהמו ככלב וזולת סבבת הבית היו מסבבים גם כן העיר · הנה יביעון וגו' ר"ל שאז היו מדברים גדולות כנגדי וחרבות בשפתותיהם כי היו מגזימים להרגני בחרבותיהם · והיו מדברים בקול גדול באומרם כי מי שומע שיוכל לבטל מחשבותינו כאשר יעשה הלים טורף שמולג בגאותו לאמר שטרף ואין מי שיציל מידו · ואתה ה' וגו' תשחק למו מכוכתם והסכמתם להרגני ותלעג לכל גוים שהם הארבע' כתות הנזכרות כי לא יוכלו הם לבטל מחשבתך ואשר הסכמת להקימני מלך ורועה נאמן על עמך : עזו וגו' הוא מדבר כנגד שאול לאמר עוזו ומלכותו

תורת חסד תהילת ה'

נט למנצח אל תשחת לדוד מכתם בשלוח שאול וגו' הצילני מאויבי יר' יהירצון מלפניך שממתקוממי בעצמם תשגבני שהם בעצמם יהיו המשגב לי כאשר היתה בעת אשתי לי שהצלתני מן המות עם היות אמת כי האשה והיא חוה הביאה את המות לבעלה ומה גם אחרי היותה רואה רצון אביהם ועם כל זה הצלתני · הצילני מפועלי און הם השלוחים ששלח שאול כי גם שהם היו עושים אז את מאמר אדוניהם הנה לא היו עושי' מאמר האל ית' כאשר עשו אותם השלמים שלא רצו לשלוח ידם בכהני ה' : כי הנה ארבו יר' הנה אלה רשעים הם אנשי און לפי האמת כי שאול לא אמר רק שיביאוני לפניו כדי להמיתני ומי היה יודע אם יכמרו רחמיו עלי ולא ימיתנו ואלה האנשים לקחת נפשי זממו ולזה כיון באומר וישמרו את הבי' להמיתו כי הם בעצמם היו רוצים להמיתו בידיהם · או אולי ר"ל כי הם עשו יותר ממה שנצטוו משאול אדוניהם כי הוא שלח להם לשומרו שלא יברח ולהמיתו בבקר והם היו שומרים אותו ג"כ שלא יקרבו אל הבית אנשי דוד להצילו מידם והוא אומר ממתקוממי תשגבני כי הם היו בעצם ורהסוכה מתקוממים לו ולכן עשו יותר ממה שנצטוו ובאומר יגורו עלי עזים יר' כוונת שאול היתה לעשות הדבר בסתר ולא בקבוץ אנשים והם יגורו ויאספו עלי באופן שהיו עזים כנגדי וכנגד שאול וזה בא אלי על לא פשעי ולא חטאתי ה' : בלי עון וגו' יר' עם היות שלא היה לי עון אשר חטא על שאהיה ראוי לזה הנה המה ירוצון ויכוננו כמו שהוא מדרך השומרים ללכת מפה ופה וחוזרי' להיות' על משמרתם במקום תחנותם א"כ עורה לקראתי וראה את כל זאת : ואתה ה' ש"ם צבאות יר' ואתה ה' שאתה מושל בכל ואתה אלהי ישר' בפרטות הקיצה לפקוד כל הגוים אשר הם תחת שריך של מעלה ולראות בהם אם יש גוי וממלכה שיעשה בהם מה שאלה עושים בי ואל תחון כל בוגדי און כי אדוניהם לא צוה להם על כל כך רעה כאשר הם מבקשים להרע עמדי : ישובו לערב יר' אלה הבוגדי און יהמו כל הלילה כאשר יהמה הכלב בהרגישו פרסות אדם ויסובבו עיר לראות אם איזה איש יבא לעזרני וכדי שיוכלו על זה איכם מתביישים בינם לבין עצמם ממה שהם עושים את עצמם ככלבים ועוד הם עושים כי יביעון בפיה' בנחת והרבות בשפתותיהם ר"ל שהם מרקים שריקותיהם כדי לראות אם ישמע להם איזה אדם והוא או' כי מי שומע · או יר' כי מי מאנשי שומע מה שהם עושים · וכפי מה שפי' רז"ל באו' חרב תאוכלו שיר' לומר חרובין תאכלו אומר אני פה שיר' לו' פי חרבות היו בשפתותיהם ר"ל שנתביישו שפתותיהם מלומר שריקותיהם על הכוונה האמורה : ואתה ה' תשחק למו וגו' יר' תלעג לכל גוים יהיו מי שיהיו אחרי היותם בוגדי און · או יר' אתה ה' שתלעג לכל גוים אשר לא יעשו רצונך עשה גם אתה לאלה כמו כן : עזו אליך אשמורה יר' עוזו של שאול שאתה עתיד ליתנו לי אשמורה ואצפה כי אלהים משגבי ואזכה לזה : אלהי חסדי וגו' יר' אלהי חסדי יקדמנו להיותו בעוזרי ויראני בשוררי בדין בצדק ובמשפט · או יר' גם כי בעת קדמני שאול קדימת זמן הנה אלהי חסדי יקדמני אליו קדימת מעלה : אל תהרגם וגו' יר' לאלה ששמרו את הבית להמיתני אל תהרג' הריגה ממש כאשר היה מן הדין רק הניעמו בחילך והורידמו מנכסיהם וכן פירשו המפ' ז"ל : חטאת פימו וגו' יר' חטאת פימו דבר שפתימו כי הנה יביעון בפיהם חרבות בשפתותיהם ולכן ילכדו בגאונם ויושפלו ויחזרו על הפתחים וישאלו בפיה' די אוכלם עד שיתבלו שפתותיה' מלומ' תנו לנו צדקה וכו' ומאלה ומכחש ר"ל מקללה שיהיה להם ומכחש בשרם יספרו לכל העמים כדי שיתנו להם די מחסורם : כלה בחמה וגו' יר' ואחר שתעשה את כל זה כדי שיזכרו עמי

מב

מ"ע ספורנו ז"ל

ואני אשיר עוזך · כשתתן לי עוז המלוכה : וארנן לבקר · בכל בקר חסדך : כי היית משגב לי · למלטני מגרת אלו הרודפים : ומנוס ביום צר לי · במלחמת האומות עמ"א : עזי אליך אזמרה · אומר עזי וממשלתם שאיתם אליך לא לגבורתי : כי אלהים · שהיה משגבי מן הצרות · אלהי חסדי · הוא אלהי חסד עמדי להמליכני :

בהצותו בשמלא להלחם בארם וישב יואב אחר שהרג אבישי מהם י"ח אלף כמבואר בדברי הימים ושב יואב באדום לקבור את חללי ישראל שמתו במלחמה התפלל עליו בזה המזמור והכה י"ב אלף מהם שמרדו: אלהים זנחתנו · בחרבן שילה: הרעשת

מנחת ערב

למנצח על שושן עדות הנה ראה דוד שיבא המן מזרע עמלק ויגזו' גזירה קשה על ישראל והיה זה בגלות מדי גם ראה שאחשורוש יעכב בנין הבית שני ושאחר בנינו יחרב הבית ע"י אדום ולבסוף בשיבנה שלישית יעקר עמלק מכל וכל הנכלל באדום כמ"ש כי ששה חדשים ישב שם יואב עד הכרית כל זכר באדום משום דאקרין ליה זכר בקמץ · ודוד אמר לו שטעה דזכר קרינן הרי שנכפילת אדום בכלל עמלק שבא מאדום ועי"כ בהכותו עמלק שהוא אדום ראה מעשה ונזכר העתיד וז"ש למנצח על שושן היא שושן הבירה ששם גבר עמלק בתחילה הוא המן צורר היהודים ואח"כ בפל כן יהי' לעתיד כי אין בן דוד בא אלא עד שתתפשט מלכות אדום בכל העולם ט' חדשים ואח"כ יפלו כמו שהיה בשושן לפני שבר גאון וז"ש שושן היא עדות לישראל ללמוד כשם שבשושן היה לפני שבר גאון שגדל המן מעל כל השרי' כך לעתיד תתפשט מלכות אדום קודם נפילתו ט' חדשי' ואמר אלקי' זנחתנו פרצתנו שנחרב הבית והתחילו לבנותו שני' ונתבטל ע"י אחשורוש בימי המן ועוד אנפת שנגזר גזירה להשמיד להרוג את כל היהודי' הרעשת ארץ כי אם אין ישראל אין עולם רפה שבריה ע"י שתבטל הגזירה · הראית עמך קשה כי היתה גזירה כוללת קשה מאוד וזה ע"י שהלכו על סעודתו של אחשורוש ושם שתו יין נסכו וזהו השקיתנו וגו' שהשקיתנו כוס חמה של יין תרעלה ששתינו בסעודת אחשורוש · נתתה ליראיך נס וגו' שזכו לנס ע"י יראיך והם משה ומרדכי כדאי' במדרש שהיה משה עומד ומתפלל למעלה ומרדכי למטה ומשה נקרא ירא כדאי' במדרש תנחומא ריש פרשת בראשי' ע"ש כי ירא מהביט אל האלהי' וגו' · ומרדכי היה ירא ה' שלא רצה להשתחוות להמן לפי שהי' ע"ז על לבו מפני קשט שהיא התורה שניתנה ע"י משה וגם הדר קבלוה עלייהו בימי אחשורוש ע"י מרדכי כמ"ש ז"ל · למען יחלצון ידידיך הושיעה ימינך כי כל מקום שגלו ישראל שכינה עמהם ועי"כ כשתחלצו ידידיך מגלות מדי הושיעה ימינך וגו' דבר בקדשו שיבנה בית שני אח"כ על זה אעלזה ואז אחלקה שכם וגו' שאז בימי בית שני היה לישראל מקצת מלוכה לא כמו שהיה בבית ראשון והיתה שליטתם על קצת אומו' מואב ואדום וגו' ואח"כ ניתן הממשלה לאדום והחריב הבית עד שיפול אדום וזה יהי' בימי משיח ע"י דוד כמ"ש ועבדי דוד נשיא להם לעולם ועל זה אמר מי יובילני עיר מצור וגו' הלא אתה וגו' ע"ד שאמרו ז"ל אין בן דוד בא עד שיתיאשו מן הגאולה וזה ע"י אריכת הגלות ונאלו הם זכותים לגמרי חלילה וזה שאו' הלא אתה אלקי' זנחתנו זה זמן רב ע"כ התפלל עכשיו שהם מתיאשים מן הגאולה הבא לנו אתה בעצמך עזרת מצר כמ"ש ז"ל הגאולות הראשונו' היו ע"י בני אדם ע"כ לא היתה גאולה שלימה משא"כ לעתיד ישראל נושע בה' תשועת עולמים וז"ש ונו'

אבן עזרא

ואני · עוזך · כנגד עוזו אליך אשמורה ואסדך כנגד אלהי חסדי ולבקר הפך הכלבים כי ביום יכומו: כי היית משגב לי · ששמעת תפלתי ממתקוממי תשגבני: עוזי · הזכיר בתחלה עוז שהעוז בעצמו וחסד השם סבת חסדי ובעבור זה אמר אחר אשיר עוזך כי אתה עוזי כמו עזי וזמרת יה וכנגד חסדך אמר אלהי חסדי: למנצח על שושן עדות על נועם פיוט תחלתו שושן עדות ויש אומר כי שושן שם כלי ניגון ויפרש עדות כמו עדי וכמוהו את הנזר ואת העדות וטעם ללמד שצוה שילמדוהו המשוררים להזכיר תמיד חסד השם שגברה ידו במלחמה אחר שנלחם : בהצותו · כמו בהצותם על יי' : את ארם נהרים · י"א בהחריבו מגזרת ערים נצים וטעם וישב יואב לאות כי נלחם דוד ואחרי כן שלים יואב את ארם : אלהים זנחתנו · טעם זנחתנו שלא נוצא עד עתה במלחמה וככה פרצתנו וכבר הזכרתי כי כח השם הפעל בעבר ועתיד כי תקרבה קודות במלחמה וככה אנפת אנף תשובב לנו : הרעשת

תהלים ס

וַאֲנָא אֲשַׁבַּח עוּשְׁנָךְ וְאַבּוּעַ לְעִידָן צַפְרָא טוּבָךְ אֲרוּם הֲוֵיתָא מְשֵׁיזִיב לִי וְרוּחֲצָנִי בְּיוֹמָא דְעִיק לִי׃ עוּשְׁנִי לְוָותָךְ אֲשַׁבַּח אֲרוּם אֱלָהָא שֵׁיזְבוּתִי אֱלָהָא טוּבִי׃ לְשַׁבָּחָא עַל עֲתִיק סַהֲדוּתָא דִי בֵּינֵי יַעֲקֹב וְלָבָן פַּרְשְׁגָן עַל יַד דָוִד לְאַלָּפָא׃ כַּד כְּנַשׁ דָוִד מַשִּׁירְיָין וְעָבַר עַל אֲגַר סַהֲדוּתָא וְאַגִּיחַ עִם אֲרָם דִי עַל פְּרָת וְעִם אֲרָם דִי עִם צוֹבָה וּמִן בָּתַר כֵּן תָּב יוֹאָב וּמְחָא יַת אֱדוֹמָאֵי בְּמִישׁוֹר מִילְחָא נְפַלוּ מִן חֵילֵיהוֹן דְדָוִד וְיוֹאָב תְּרֵיסַר אַלְפִין׃ אֲמַר דָוִד אֱלָהָא שְׁבַקְתָּנָא תַּקִּיפְתָּא עֲלָנָא תְּקוֹף רוּגְזָא תוּב בִּיקָרָךְ לָנָא׃ ארגישתא

וַאֲנִי אָשִׁיר עֻזֶּךָ וַאֲרַנֵּן לַבֹּקֶר חַסְדֶּךָ
ג' כִּי־הָיִיתָ מִשְׂגָּב לִי וּמָנוֹס בְּיוֹם צַר־
ג' זעין מתחלפין לִי׃ עֻזִּי אֵלֶיךָ אֲזַמֵּרָה כִּי־אֱלֹהִים
מִשְׂגַּבִּי אֱלֹהֵי חַסְדִּי׃ ס
א ב' לַמְנַצֵּחַ עַל־שׁוּשַׁן עֵדוּת מִכְתָּם
ל' גפתחין בטע' לְדָוִד לְלַמֵּד׃ בְּהַצּוֹתוֹ אֶת אֲרַם
נַהֲרַיִם וְאֶת־אֲרַם צוֹבָה וַיָּשָׁב יוֹאָב
וַיַּךְ אֶת־אֱדוֹם בְּגֵיא־מֶלַח שְׁנֵים עָשָׂר
ג' ל' אָלֶף׃ אֱלֹהִים זְנַחְתָּנוּ פְרַצְתָּנוּ אָנַפְתָּ
ל' ות' חסוכב תְּשׁוֹבֵב לָנוּ׃ הרעשתה

ס' שושן ב' פתחין וסימ' מעשה שושן באולם · למנצח על שושן עדות · וכל שושן הבירה דכוות': את ג' פתחין וטעם וסים' נמסר בסיפרא ריש סימ' מ"ז:

רש"י

ואני · כשאמלט מהם לבקר אשיר עוזך : עוזי אליך · אליך שאתה עוזי ומעוזי אליך אזמרה : על שושן עדות מכתם לדוד ללמד · תו' מכתם לשון כתם פז דבר חמור ורבותי' דרשו על דוד שהיה מנהיג עצמו כמך ותם אפילו במלכותו ואג"ד אחר' שהית' מכתו תמה שנולד מהול ע"כ : מכתם לדוד על עדותן של סנהדרין שנמשלו לשושני' שנאמר שררך אגן הסהר וגומר סוג' בשושני' כשנצרך שילמדוהו מה יעשה כשנלחם עם ארם נהרים ושלא את יואב עליהם אמרו לו לא מבניו של יעקב אתם והיכן הוא השבוע' שנשבע ללבן עד הגל הזה ולא היה יודע מה להשיב בא לו אצל דוד אמר לו כך אמרו לי בני ארם באו ושאלו את סנהדרין אמרו להם ולא הם עברו תחל' את השבוע' שנאמר מן ארם ינחני בלק מלך מואב ועוד כושן רשעתים ארמי היה : וישב יואב ויך את אדום וגו' · שמונה עשר אלף הכתובי' במלכים ובדברי הימים הרג אבישי פעם ראשונה ויואב י"ב אלף כששב מהכות את ארם : בהצותו · כמו בהצותם על יי' שנלחם בהם על שעזרו לבני עמון : זנחתנו פרצתנו · כשנפלה בידו נפה ברוח הקדש שעתידין למשול בישראל ולגזור בישראל גזרות עמד וביקש רחמים על שעבוד הגלות הרבה צרות שסבלנו בימי השופטים מאויבינו סביב : אנפת · קצפת עלינו ועתה תשובב רצונך עלינו : הרעשתה

תורת חסד תהילת ה'

מה שעשו לי ומה שגמלת להם מדה כנגד מדה כלה אותם בחמה כלה ואיכימו וידעו כי אלי"ם המושל ביעקב הוא מושל לאפסי הארץ סלה להושיעם וכאשר היה הענין כי הצלתני כעת מידם : ואולי לזה אמר כלה בחמה לפי שלמד את זה ממה שבלעם כעת זעמו של ה' רצה לומר כלם וכו' : וישובו לערב וגו' יר' וישובו ויסובבו עיר לשאול על הלחם והניעמו בחילך והורידמו כדי למצוא מה לאכול וז"א המה יניעון לאכול יר' יניעון וישאלון בפתחים ולא יהיה די להם כי אם לאכול ואם לא ישבעו ילינו על הרעב ולא על השובע ופי' זה למדתיו ממה שאז"ל בפסוק למי אוי וגו' למי פצעים חנם למי חכלילות עינים במי שהיה למוד לשתות שיעור מה מיין ופעם אחת לא מצאו ולא היה יכול לישן עד שהלך בלילה ההוא אצל מוכר היין וכו' והנה אלה אם לא ישבעו וילינו על כרחם גם כי לא ישבעו נכון להבאת השינה · או יר' המה יניעון לא כולל אם לא ישבעו ואינם מוצאים כדי לאכול ומה הם עושים הולכים ללון ואינם יודעים כי השינה מביאה את הרעב יותר ויותר ומה גם כי כאשר יחלים הרעב והנה אוכל והקיץ וריק' נפשו כי אותה התאוה שהיתה עמו ביום כשהיה רוצה לאכול מעלה בדמיונו ויחלום אותו בלילה ויהיה לו הענין כאילו היה אוכל ושותה והקיץ וריקה נפשו : או יר' מדרך העולם הוא כי האנשים אשר הם בשריים הנה הם מטיילים מפה ומפה כדי שיהיה להם תאוה מה לאכול ואלה יניעון לאכול ר"ל יטיילו מפה ומפה כדי לאכול אח"כ ויעשו כן אפי' שלא יהיה להם במה שישבעו ולא מה שיאכלו כו' רק שילינו ללון ולשכב בלי אכיל' כלל וכל זה הם עושים מפני הרואים שיראו אותם מטיילי' כאלו אכלו : ואני אשיר וגו' בלילה שהיה לי מה לאכול וארנן לבקר חסדך שהרבת לי מטובך כדי לאכול ולשתות והוא או' כי היית משגב לי ומנוס ביום צר לי ויר' כי היית משגב לי בלילה ומנוס ביום וכו' : ואולי כיון ברוח קדשו לרמוז על מה שהיה אז לישראל בשומרון מצד חסדו ית' כאשר חשבו מלכי ארם כי שכר עליה' מלך ישראל את מלכי החתים ואת מלכי מצרים לבוא עליה' והוא או' כי היית משגב לי ואומר ומנוס ביו' צר לי היא או' ויכוסו בכסף כי הוא ית' היה סבת המונם בכסף שנכסו ארם כדי שיהיה לישראל אז בראותו היום בעצמו סאתים שעורים בשקל וכו' והוא אומר ביום צר לי ויר' לומר בו ביום שהיה צר לי וכו' לבקר הגדלת חסדך וכו' ולכן עוזי אליך אזמרה תמיד כי אלי"ס משגבי אלהי חסדי תמיד ואלה יניעון לאכול כאמור · וממהר"יע ז"ל ראיתי כתוב יגורו עלי עזים יר' אם יגורו ויאספו עלי כל הרשעים שבעולם לעשות לי רעה איני ירא מהם אחד מהם כי לא פשעי וחטאתי אפי' אחד הוא כי יותר ירא אני מן החטא והפשע ממה שאני ירא מכל האויבי' שבעולם : בלי עון ירוצון יר' כשאני בלי עון ירוצון הם ויכוננו כנגדי כי איני ירא מהם כלל ואתה ה' וגומר יר' בעבור שאני אני אויב מאויבי ואלחם מלחמות ה' וע"כ אל תחון וגו' שאני ראוי לרחם עליהם · עוזו אליך אשמורה יר' בעבור היות עוזו של שאול מאתך כי משיח ה' הוא אשמורה אותו ולא הרגתיו פעמים רבות שהייתי יכול להורגו : אלהי חסדי יקדמני יר' החסד אשר עשיתי עם שאול יקדמני להצילני · אלי"ם יראני בשוררי יר' האלי"ם יראה אותי אם אני ראוי להורגם לשוררי · חטאת פימו דבר שפתימו יר' החטאת שיש לפימו יש לשפתימו כי אין דבר טוב בהם · וידעו אלו הרשעים כי כשאלי"ם מושל ביעקב השכינה היא דבקה עמהם לאפסי הארץ סלה ר"ל אפסי הארץ יש להם נכאיות והוא או' ה' בחכמה יסד ארץ ר"ל השי"ת בחכמה שהוא התורה עשה יסוד מן הארץ והשמים אינם מקיימים את הארץ אבל הארץ מקיימים את השמים כמ"שנ אם לא בריתי יומם ולילה חקות שמים וארץ לא שמתי :
ואני אשיר וגו' ר"ל אני עשיר העוז והממשלה שאתה ה' נתת לי לא שאול זה שאמר עוזי אליך אזמרה ר"ל מצד העוז שנתת לי אזמרה לא שאול · ע"כד : ואולי יר' באו' חטאת פימו דבר שפתימו לומר כי גם כי יניעון בפיהם הנה הדבור ההוא לא היה כ"כ רע ואם לא היה דבר שפתימו שחרבות בשפתותיהם וילכדו בגאונם שאומרים תמיד שפתינו אתנו מי אדון לנו ויהי רצון שיכשלו בלשונם ובשפתותיהם ויקללו את מלכ' באופן שילכו לאבדון מאלה ומכחש יספרו יר' ואח"כ ישמעו שלא דברו כן ויתכחשו וכו' · ואולי יר' יותר רע הוא דבר שפתימו מכל מה שהם עושים והוא שאם ילכדו בגאונם ישבעו לשקר שלא דברו כן ושלא עשו כן ויתכחשו בדבר · ואולי זהו בעצמו אומר שפתינו אתנו שיר' לומר שהם אומרים שפתינו אתנו ונוכל להשבע שלא עשינו ושלא דברנו כלל והכל הוא המגאה להגזים רשעתם וכו' · או יר' באומר חטאת פימו דבר שפתימו כלומר שפתותיהם בעצמם אמרו שחטאת פיהם הוא שדברו מה שלא היה להם לדבר :

ס למנצח על שושן וגומר הנה מזמור זה נחלק לג' חלקים החלק הא' נקרא בשם שושן והכונה לומר שהש"י מייסר אותנו עם יסורין על שירים את ריחנו כריח השושנה ואז אנו נחשבין בעיני
ית' הרב רב ועניין היסורין נחלק לג' מינים המין הא' הוא אז בהיותו עמנו עם גודל החמה ח"ו עד שיזניחנו מכל וכל · והמין הב' הוא כאשר יסתלק הוא ית' כביכול מענינו זה ויבא להכר לנו בקושי עם יסוריו · והמין הג' הוא כאשר ענינו זה הוא בטובה ונחת ואחרי כל אלה הוא ית' מתנהג עמנו במדת החסד ובמדת הרחמים וז"א אלי"ם זנחתנו פרצתנו אנפת תשובב לנו כי באומר זנחתנו הזכיר הענין הראשון ובאו' פרצתנו הוא ענין קושי היסורין ובאומר תשובב לנו הוא ענין יסורי תוכחותיו לאט לאט וכמו שפי' המפרשים ובאומר תשובב לנו הוא ענין היותנו אז בטובה ונחת באהבה ואחוה עמו ית' וכמו שביאר הרד"ק פיר' תשוב אלינו ברחמיך וכפי זה יר' ומעתה שבאת עמנו למדרגה זו שאנפת והיא המדרגה הב' הנה מעתה תשובב לנו וזהו אלא מה שאמר הכתוב הודך ה' כי אנפת בי ישוב אפך ותנחמני · והחלק הב' הוא הנקרא בשם עדות והוא מלשון העדותי בכם היום את השמים וגומר ועל זה אמר הרעשת ארץ פצמת רפה שבריה כי מטה ויר' הנה כשאתה ה' רוצה להעיד בנו ולא בכל כך רוגז אינך מעיד בנו את השמים ואת הארץ כי אם את הארץ לבד והוא באלו הענינים כי ראשונה הרעשת הארץ כדי להתרות אל העומדים בה שיחזרו בתשובה שלמה ואז אלו לא יהיה די בעניין הרעשים הנה אז פצמת והוא ענין הבקיעים הנעשים בארץ וכמו שפרש"י ז"ל ואחר זה הנה המקומות הגבוהים יתמוטטו ויפלו וז"א כי מטה · והחלק הג' הוא הנקרא מכתם יען היותו עטרה ליראי ה' והוא אומר הראית עמך קשה השקיתנו יין תרעלה · נתת ליראיך נס להתנוסס והענין הוא כי למי שיעבוד את ה' מצד היראה והוא כללות העם הנה לפעמים מראה להם ענין קשה ברוע על מי שהאל ית' יחפוץ שיחול עליו ואז בראותם אותו עליו הם שבים אל ה' מיראתם פן יחול גם הוא עליהם · ויש מין אחר מהעובדים את ה' מירא' והם העובדים את ה' מירא' רוממותו ואומרים בלבם שהוא מן הדין והצדק לעבדו ולשמור משפטיו ומצותיו וחקותיו ואלה השלמים ישקם לפעמים יין התרעלה בשביל עונותיהם של ישראל · ויש מין אחר מהעובדים את ה' מיראה והיא הכת הדומה לא"א שהיה עובד אותו מיראת האהבה ולאלה מנסה אותם בשביל שיתקדשו יותר ויותר וז"א נתת ליריאיך נס להתנוסס מפני קושט סלה כלומר וסלה הוא מפני קשט ולא מפני שום דבר אחר ר"ק כדי שיתקדשו יותר ויותר וז"א למען יחלצון ידידיך והוא מלשון החלצו מאתכם וכו' · או יר' באומר סלה שתמיד האל ית' מנסה אותם ולכן התפלל ואמר הושיעה ימינך וענני והוא הענין שכיון אברהם אבינו אחר שנתנסה י' פעמים שמא יתנסה יותר עד שהבטיחו האל ית' שלא ינסה אותו עוד ולזה סמך אל האמור דברי תחנתו אלה והוא אומר הושיעה ימינך וענני כלומר אל תנסני יותר ממה

אבן יחייא

ומלכותו של עם ה' אשר נתנו אליך · אני שומר וממתין אותו · כי ה' שר מעליך ויהי עוך והוא אלהים משגבי ויצילני מידך · והוא אלהי חסדי ולכן למען חסדיו יקדם אותי על כל עמו קדימ' מעלה · וזולת זה אלהי יראני משפט ודין בשוררי אשר הכיתו כי לרעה · והנה בהיותו אלהים משגבו יעשה צדק' שהוא להציל העשוק מיד עושקו · ובהיות אלהי חסדו יעשה חסד · ובהיותו אלהים אשר יראהו בשורריו · יעשה משפט · שהם שלשת דרכי אל : אל תהרגם וגו' היא תפלת המשורר לאל ה' שהוא מגינו שבעשותו משפט בשורריו לא יהרגם בפתע פן ישכחו עמי · הוא כמו יכחשו · ור"ל פן יכחשו עמי היות דבר השגחייו ולעונש תשאתם · כי יאמרו מקרה בלתי טהור הוא · ולכן הניעמו בחיל והורידמו · מילך ר"ל האמין · ופאמרו הבוטחי' על חילם וברוב עושרם · ור"ל תניע אותם בעום שכחת להם ותעשה שבמדרגה יאבדוהו עד שבסוף ירדו מנכסיה' לגמרי · וזה לשתי סבות למען יחיו בחייו נער ובכרו' רבות · ולמען יאמינו הרואים כי מה' היתה זאת : חטאת פימו וגו' ר"ל וילכדו בעונשים האלה לחטאת פימו מהלשון הרע · ולדבר שפתימו שפתי חלקות : ומאלה יספרו והוא השבועת שקר · ומכחש יספרו והו' העדות שקר אשר יעידו · כלה וגו' ר"ל ואח"כ תכלה אותם בקימה מהעולם הזה · ותכלה אותם ואיכימו בעולם הבא · וידעו כל בני העולם · כי אלהים מושל ומשגיח ביעקב · ומושל ומשגיח לאפסי הארץ כשא' האומות · והוא מושל גם כן בעולם הסלה והנצח : וישובו לערב וגו' ושבת ידעם כל בני העולם השגחת ה' על עולמו יהיה לראותם כי עשירי עם כאלה · ישובו לערב הם הולכי' ושבים בעת הערב בבתי' לשאול לחם איה ויהמו ככלב לרוב הרעב אשר יהיה להם ויסובבו עיר והמה יניעון כי ילכו כעי' וכדים לבקש מחיתם ולא יזכו לקבץ מן הלחם שיעור שישבע' וילינו כשלא יהיו שבעים : ואני אשיר ר"ל ואני אשיר עוזך · שאתה אלהי המשפט שעשית משפטי ודיני · וארנן לבקר חסדך שאתה אלהי החסד שנמלתני חסד להמליכני על עמך · וכן אומרה כי אתה אלהי הצדקה כי היית משגב לי ומנוס ביום צר לי · והצלתני מאויבי : עוזי וגו' רוצה לומר סוף דבר אשיר אומר תמיד אליך הוא היותך עוזי ואלהי המשפט · והיותך משגבי ואלהי הצדקה והיותך חסדי ואלהי החסד :

ס למנצח על שושן וגו' כונת המזמור הלז התפלה לאל בשלחם דוד עם הדרעזר מלך צובה שלכד ממנו אלף ושבע מאות פרשים ועשרים אלף איש רגלי · וכשלחם עם ארם דמשק ויך בהם עשרים ושנים אלף איש · וכששם נציבים שעשאם עבדים אליו אחרי שנלחם עמהם · ובספר מלכים לא ספר כמה הרג מהם במלחמה ההיא · ופה פירש כי נהרגו י"ב אלף ע"י יואב שר צבאו בשובו משאר המלחמות · ומה ששם מספר ויעש דוד שם בשובו מהכותו את ארם בגיא מלח י"ח אלף · היה כי נקבצו הי"ח אלף ההם מפליטת חיל הדרעזר בגיא מלח ללחם את דוד · וי"ב אלף מחיל אדום נקבצו שם ללחום את יואב ותהי להם המלחמ' פני' ואחור · וה' עוזרם וכל אחד מהם הרג בשונאיהם כרצונם ולא נמלט אי"ש · ומה שמספר בדברי הימי' כי אבישי הרג שם בגיא מלח י"ח אלף מאדום היה כי אחרי כפלם ביד יואב אחיו נתקבצו שנית הי"ח אלף ההם מאדום והלך כנגדם אבישי והרגם באופן שכל הפסוקים יבואו על מתכונתם · אלהים זנחתנו וגו' הנה הדרעזר בתחלה לעונות ישראל הכה בהם ולקח מארצם · ובלכתו להעמיד גבולו בנהר פרת כי כבש כל המחוז עד שם אז קם עליו דוד והכהו וכאומרו הכתוב ויך דוד את הדרעזר בלכתו להציב ידו בנהר פרת · וזהו אומרו המשורר פה אלהי' במדת דינך זנחתנו והרחקת ממנו אכחנו · ופרצתנו כי האויב פרץ בארצנו פרץ על פני פרץ וכל זה הוא להיות כי אנפת וכעסת בנו על

הרעשתה · הרלינו בכמה נייסות: פלמתה · שברת אותה וראיתי בדברי דונש שהוא לשון ערבי אבל לא פירש אותו וביסודו של רבי משה הדרשן פירשו לשון קריעה וראיה הביא לדבר וקרע לו חלוני מתורגם ופליס אך אני אומר ופליס שתרגם יונתן לשון תקון חלון הוא בכל הפתחים שים להם פלימין: רפה שבריה כי מטה · לשון

הרעשת ארץ · ישראל בשומעם כי נחלם דוד כמו הרעש: פצמתה · אין רע לו וטעמו כענין מקומו וה"א רפה תחת א"לף כי אותיות אה"וי מתחלפים: כי מטה · במוט הרים: הראית · גם זה בכח הפועל הראית עמך מראה קשה והיינו כשותים יין התרעלה ודרך השקיתנו יין תרעלה כמו ספר המקנה וככה זה יין תרעלה

הִרְעַשְׁתָּה אֶרֶץ פְּצַמְתָּהּ
ה רְפָה שְׁבָרֶיהָ כִי־מָטָה: הִרְאִיתָ עַמְּךָ
קָשָׁה הִשְׁקִיתָנוּ יַיִן תַּרְעֵלָה: נָתַתָּה
לִּירֵאֶיךָ נֵּס לְהִתְנוֹסֵס מִפְּנֵי קֹשֶׁט
סֶלָה: לְמַעַן יֵחָלְצוּן יְדִידֶיךָ הוֹשִׁיעָה
יְמִינְךָ וַעֲנֵנוּ: אֱלֹהִים ׀ דִּבֶּר בְּקָדְשׁוֹ
אֶעְלֹזָה אֲחַלְּקָה שְׁכֶם וְעֵמֶק סֻכּוֹת
אֲמַדֵּד: לִי גִלְעָד ׀ וְלִי מְנַשֶּׁה וְאֶפְרַיִם
י מָעוֹז רֹאשִׁי יְהוּדָה מְחֹקְקִי: מוֹאָב ׀
סִיר רַחְצִי עַל־אֱדוֹם אַשְׁלִיךְ נַעֲלִי
עָלַי פְּלֶשֶׁת הִתְרֹעָעִי: מִי יֹבִלֵנִי
עִיר מָצוֹר מִי נָחַנִי עַד־אֱדוֹם: הֲלֹא־
אַתָּה אֱלֹהִים זְנַחְתָּנוּ וְלֹא־תֵצֵא
אֱלֹהִים בְּצִבְאוֹתֵינוּ: הָבָה־לָּנוּ עֶזְרָת
מִצָּר וְשָׁוְא תְּשׁוּעַת אָדָם: בֵּאלֹהִים
נַעֲשֶׂה־חָיִל וְהוּא יָבוּס צָרֵינוּ:
א סא לַמְנַצֵּחַ ׀ עַל־נְגִינַת
לְדָוִד: שִׁמְעָה אֱלֹהִים רִנָּתִי הַקְשִׁיבָה
תְּפִלָּתִי: מִקְצֵה הָאָרֶץ ׀ אֵלֶיךָ אֶקְרָא
בַּעֲטֹף לִבִּי בְּצוּר־יָרוּם מִמֶּנִּי תַנְחֵנִי:
כי

אַרְגִּישְׁתָּא אַרְעָא דְּיִשְׂרָאֵל וַעֲזַעְתָּא
וּסְרִיקְתָּא יָתַהּ אַסִּי תַבְרַיְיהָא אֲרוּם
אִתְמוֹטְטָא: אַחְמִיתָא עַמָּךְ קַשְׁיָא
אַשְׁקִיתָא לָנָא חֲמַר דִּילוּט: יְהַבְתָּא
לְדַחֲלָךְ נִיסָּא לְאִתְנַסָּאָה בֵּיהּ מִן
בִּגְלַל קוּשְׁטֵיהּ דְּאַבְרָהָם לְעָלְמִין:
מִן בִּגְלַל זְכוּתֵיהּ דְּיִצְחָק יִתְפַּצְּיָן
רְחוּמָךְ פְּרוֹק מְטוּל חֲסִידוּתֵיהּ
דְּיַעֲקֹב וְקַבֵּל צְלוֹתִי: אֱלָהָא מְמַלֵּיל
בְּבֵית מַקְדְּשֵׁיהּ אֶבוּעַ אֲרוּם יִתְנַבְּרוּן
דְּבֵית יִשְׂרָאֵל אִיפְלֵיג בִּיזְתָא עִם בְּנֵי
יוֹסֵף דְּיָתְבִין בִּשְׁכֶם וּבְמֵישַׁר סוּכּוֹת
אִימְשַׁח מִשְׁחֲתָא וְאַפְלֵיג עֲדָאָה:
עַמִּי הֲוֹן דְּבֵית גִּלְעָד וְעַמִּי הֲוֹן דְּבֵית
מְנַשֶּׁה וְגִיבָּרִין דְּבֵית אֶפְרַיִם עוּשְׁנָא
דְּרֵישֵׁי וּמִדְּבֵית יְהוּדָה סַפְרַיָּא דְּבֵית
אוּלְפָנִי: בַּעֲטִיַּית מוֹאֲבָאֵי אִיטַמְּשׁוּ
רִיגְלַי בֶּאֱדוֹם גִּיבָּרֵיהוֹן הֵיךְ דְּדָוִד
שֵׁיזוֹגֵי עַל פּוּרְקַת קְדָל גִּיבָּרֵי אֱדוֹם
טַלְקִית מְסָאנֵי עִילָוֵי פְּלִישְׁתָּאֵי יַכִּיבֵי
כְּנִישְׁתָּא דְּיִשְׂרָאֵל: מָן הוּא דְּאוֹבִיל
יָתִי לְקַרְתָּא חֲרוּבָא דְּצוֹר מָן הוּא דְּדַבְּרַנִי עַד אֱדוֹם: הֲלָא אַתְּ הוּא יְיָ שְׁבַקְתָּנָא
וְלָא תִיפּוֹק אֱלָהָא עִם חֵילְוָתָנָא: הַב לָן סַעֲדָא מִמְּעִיקָא וּמַגָּן הוּא פּוּרְקָנָא דְּבַר
נָשָׁא: בְּמֵימְרָא דַּיְיָ נַעְבֵּיד חֵילָא וְהוּא יִכְבֵּישׁ מְעִיקָן: לְשַׁבְּחָא עַל תּוּשְׁבְּחָן לְדָוִד:
קַבֵּיל יְיָ בָּעוּתִי אָצִית צְלוֹתִי: מִן סְיָיפֵי אַרְעָא קֳדָמָךְ אַצְלֵי בְּאִישְׁתַּלְהָיוּת לִבִּי
בִּכְרַךְ תַּקִּיף דְּמִיתְבְּנֵי עַל טִינַר רָם מִינִי דַּבַּר יָתִי:
ארום

אלהים זנחתנו ג' ובסיפרא וסימ' אלהים זנחתנו ופרצתנו · הלא אתה אלהים זנחתנו ולא תצא · וחברו הלא אלהים: נתתה ב' ר"פ וסימ' שמחה בלבי · ליראיך נס להתנוסס: אעלוזה ג' ב' חס' וא' מ"ל וסימ' ואני ביי' אעלוזה דחבקוק · אלהים דבר בקדשו · וחברו · קדמא מ"ל: ולא תצא ו' וסי' נמסר ביחזקאל סימן כ"ד ובסיפרא סימן מ"ד: באלהים ו' ר"פ וסי' נמסר בסיפרא סימן נ"ו: ס"א נגינת ל' דכוו' פתח:

רפואה ואף על פי שכתוב בה"א הרבה תיבות משמשות כן · כי מטה לשון שפלות: יין תרעלה · המוטס את הלב ועוטפו רעל ה לשון עטיפ' הוא כמו והברושים הורעלו ובלשון משנה מדיות רעולות: נתת ליראיך נס · נסיונות של צרות הרבה: להתנוסס · להיות מנוסים בהם אם יעמדו ביראתך: מפני קושט · לקשט מדותיך בעולם שכשתתן להם הטוב' לא יהרהרו אחריך אלא וקשטו דינך ויאמרו יפה הטיב להם כי הם עמדו לו בכמה נסיונות: יחלצון · ינצלו מרעה: הושיעה ימינך · אשר הסיבות אחור בהתחזק אויביהם עליהם · ועננו · כי אם תעננו יחלצו הם שאני נלחם בשבילם: אלהים דבר בקדשו · שיקבץ הגליות וזרעו ימשלו בהם ד"א אלהים דבר בקדשו שאהיה מלך עליהם · אעלוזה בישועתו כפי' אחר מלאתי אלהים דבר בקדשו · לעזרני כדכתיב כי ביד דוד עבדי אושיע את עמי ישר': אחלקה שכם · אחלק להם שכם בנכסי אויביהם: ועמק סוכות אמדד · סוכות זה איני יודע מאיזו אומה היא לו ידעתי סוכו' שבאו לו ישראל כשנסעו ישראל מרעמסס היכן הוא · ובפי"רושים אחר"ים מלאת"י אחלקה שכם · אחזיר להם נחלת יעקב אביה' ועמק סוכות אמדד כשאחלקהו ליש' שכם וסוכות בקלה ארץ כנען היו כמו שמצינו תחלת ביאתו של יעקב לארץ דרך סוכות ושכם ד"א ועמק סוכות אמדד סכות לשון כורו' ולמיוכות כמו שנ' ואת סכות מלכ' אמדד אני מודד את כורת' כמו שנאמר שני חבלים להמית ושני חבלים להחיות: לי גלעד · למלוך עליהם: מחוקקי · שרים שלי מחוקק לשון שרות שמחוקק ושולח ספרי' ומצוה כמו לא יסור שבט מיהודה ומחוקק מבין רגליו: מואב סיר רחצי · אשתמש בהם כסיר של נחשת המוכן לרחוץ בו: נעלי · מסגר שלי: עלי פלשת התרועעי · התחברי על ממשלתי להיות משועבדים לי כי גת מארץ פלשתים וכן עזה שכבשן דוד: מי יובילני עיר מצור · אז לעיר מבצר לכבוש את רומי אם לא אתה תעזור אותי על מבצרי אדום מי יובילני ומי ינחני עליהם כפיר"ושים אחרי"ם מלאתי כן על מבצרי אדום אשר נחיתי עתה עליהם: ולא תצא · ואינך יוצא: יבוס · ירמוס: מקצה הארץ · אע"פ שאני רחוק מהגשי שאני משלח על אויבי למלחמה אליך אקרא בעטף לבי עליהם ועל מה אני קורא לך שתנחני בצור שהוא רם וחזק ממני:
אגורה

סמוך: נתת · בימים שעברו הרימותנו בעבור אמונתינו: למען · תחסר אות בי"ת ורבי משה אמר כי הימין הוא הפועל דרך משל הפך ותושיע לי זרועי: אלהים · כמה פעמים הזכרתי כי כח שם הפועל בעבר גם בעתיד וככה זה אלהים דבר בקדשו בדבר קדשו בדרך נבוא' לשמואל שממלכתי תעמוד על ישראל לא כממלכת שאול וטעם שכם היא העיר וככה סוכות וטעם אחלקה שלעולם תהיה בחלקו ואפקיד עליה פקידי: לי · טעם שכם וסוכות שהם ליוסף של כן גלעד ומנש' ואפרי' בעבור היות בית יוסף בצפון ארץ ישראל ויהודה בנגב וכן כתוב יהודה יעמד על גבולו מנגב ומעוז סמוך ולא תשתנה בעבור היותו מפעלי הכפל: מואב · ארחץ הרגם כמו סיר · הנה מלאנו פה עלי פלשת התרועעי הפוך ור' משה הכהן פירש בו הנה על אדו' שהוא חוק אשליך נעלי חשבי אתה פלשת שהתרועעי עלי כדרך שמח בחו' בילדותיך בואו בית אל: מי · הייתי מחשב מי יובילני לעיר אדו' שהיה במצור אף אני הייתי משיב לנפשי יעשה זה השם שנחני עד אדום והנה מחשבתי נהפכה בעבור הלא אתה אלהים זנחתנו והטע' מה יעשו צבאותינו אם לא תצא עמהם: הבה · תן · תי"ו עזרת תחת ה"א כמו ושבת לנשי' או הוא חסר ה"א והטע' עזרתה: ושוא תשוע' אדם · כנגד צבאותינו: באלהי' · מתנבא ברוח הקדש שהוא ינצח באחרונה: למנצח · שמעה אלהים רנתי · נגינת פיוט והעד שהוא סמוך שהוא נקוד בפתח: שמעה רנתי · בגלוי ותפלתי בלב כנגד חנה: מקצה הארץ · שהוא רחוק מאהל יי' או הוא הטעם אע"פ שאני בקצה הארץ שהוא מקום שפל בצור ירום ממני והטעם שיהיה רם ממני שם תנחני:
כי

מ"ע ספורנו ז"ל

הרעשת ארץ · במיתת שאול: פצמתה · שברתו וקנית יושבי ערי ישראל ובאו פלשתים לשבת בהן כשנאמר בשמואל ולשון פצמתה לשון בדיקה וקריעה מלשון חכמי' כדי ליתן בין פנים לחבירו כי כהפסיק ישוב האמות בין ישוב ישראל היה כמו סדוק ובקוע: כי מטה · התנודדה בלתי קיום: הראית עמך קשה · במלחמת אדום שנהרגו רבים מישראל: יין תרעלה · כוס תנחומים · על אבל הנהרגים: נתת ליראיך נס להתנוסס · שנלחמו את האויבים ונשאו נס ודגל של תשועה: מפני קושט · מפני שעסקתי במלחמתה של תורה כאמרם ז"ל אלמלא עסק דוד בתורה לא עשה יואב מלחמה: הושיעה ימינך · שהשבת אחור מפני אויב: ועננו · ימינך ה' תרעץ אויב מכאן ולהבא כי אמנם אלהים דבר בקדשו על ידי שמואל: אעלוזה · בשמן ששון שמשחני לנגיד: אחלקה שכם ועמק סכות אמדד לעשו' משפט וצדקה בין עיר לעיר: לי גלעד · אף על פי שהם גבורים ואנשי מלחמה הם נשמעים אלי: יהודה מחוקקי · שהוא נאמני ונשרי ויודע סודותי: מואב סיר רחצי · מואב שארצו קרובה ולא יוכל למרוד אשתמש בהם כבזיון: על אדום · שהם רחוקים ואנשי דמים: אשליך נעלי · לגנות ולשגור מבגדים שלא יוכלו למרוד: התרועעי · השתברי והתמוגגי: מי יובילני עיר מצור · לשוב ולהלחם באדום: הלא אלהים זנחתנו: שנהרגו שם רבים מישראל: הבה לנו עזרת · עתה בשוב יואב שם כי אמנם: באלהים נעשה חיל · לא בגבורתנו:

זה המזמור חבר בהלחמו עם ארם שהיו בגבול לארץ ישראל · אמר:

שמעה אלהים רנתי · שנתתי לך שבח על מה שעשית עמנו לשעבר: הקשיבה תפלתי · על העתיד: מקצה הארץ · מגבול א"י: בעטוף לבי · מיראת מלחמת האמות: בצור ירום ממני · אף על פי שהם חזקים ממני: תנחני · לגשת להלחם בם:
כי

מנחת ערב

ושוא תשוע' אדם רק באלהי' נעשה חיל שתהיה גאולה שלימה והוא יבוס צרינו ביפולו נפילה עולמי': **שמעה** וגו' הנה חז"ל [illegible]

אבן יחייא

על רוב חטאתנו · ולכן אנא תשובב לנו עתה · שרוצה לומר תן לנו טובה ונחת: הרעשתה וגומר דימה לקיחת האויב מארץ ישראל כאלו האל הרעיש הארץ ובקעה · כי תרגו' ובקע לו חלוני ופליס ליה תרכין · ולכן אנא רפא שבריה מארץ ישרא' כי מטה לנפול אם לא יתוקנו בדקיה: הראית וגו' רוצה לומר הראית לעמך קשה ר"ל קושי ומרידות כשנתנו ביד אויב · והשקיתנו יין תרעלה · שהו' משל לצרות הנתנות לישראל מהאויב' נתת ליראיך וגו' רוצה לומר אתה שנתת לעמך ישראל יראיך נס מגדולה להתנוסס ולהתגדל על כל האומות' והגדולה היא מפני האמת והשקט והקיום הנצחיי אשר לישראל בעולם הבא והנצחיות · למען יחלצון וינצלו בעולם הזה גם כן ידידיך הנזכר הושיע בימינך ועננו · ויחסר בית הכלי בימינך · והנה בהצלה הנצחיית קראם יריאך להיות האל מקויב על ככה להיותם יראיו · ואמנם בהצלת העולם הזה קראם ידידיך להיות כי אין אדם זוכה לשתי שלחנות ואם יזכה להם יהיה לאהבה עזה וידידו' כפלא מהאל יתברך שמו עמו · אלהים דבר וגומר רוצה לומר אלהים דבר אלי ברוח קדשו שאעלוז במלכות אשר יתן לי · כי יהיה כללי על כל ישראל שלי גלעד רוצה לומר בני ישראל אשר המליכו איש בושת על ארץ הגלעד וכאומרו הכתוב ואבנר בן נר שר צבא אשר לשאול וגומר לקח את איש בשת וגומר וימליכהו אל הגלעד וגומר ועל כל ישראל כלה · וזה יהיה להיות כי לי מנשה ואפרים שיהיו מעוז ראשי ולי יהודה מחוקקי הנה בצל ולא שם · ורוצה לומר שהוא היה המחוקק והממליך אותי בתחלה בחברון שבע שנים וחצי לפני מולכי בישרא' · ואם השנים בכורות משבטי ישראל שהם יוסף ויהודה הם בעזרתי בודאי כל [illegible]

תורת חסד · תהילת ה'

ממה שנסיתני בענין בת שבע · או יר' הושיעה ימינך שאהיה גם אני מזאת הכת: ואולי באומ' למען יחלצון ידידיך כיון אל כל הג' חלוקות מהיראים שאמרתי כי כל זה האל ית' עושה עמה' למען יחלצו יותר ויותר והנה הג' חלוקות האלו הם ללמד דעת את העם לבלתי היותם בועטים במדת דינו ית' לא בראותם שהוא ית' עמהם בכעס גדול עד שהזניחם או שפרצ"ם"ו את גדריהם או שאנף בהם ולא בראותם שהרעים את הארץ או עשה בה בקיעים או השפיל מקומותיה וגבעותיה הגבוהים ולא כאשר הראם קשה או השקה אותם יין תרעלה או העמידן בנסיון כי ידעו שהכל הוא לטובתם ולמען יחלצון ויזדרזון בעבודתו ית' ויתדבקו ביראתו ובאהבתו והוא אומר למנצח על שושן עדות מכתם לדוד ללמד ואחרי אומרו את כל אלה פתח ואמר אלי"ם דבר בקדשו וגומר ויר' הנה זכותו של יעקב אבינו איש תם יושב אהלים לאהבה את השי"ת הוא שעמד לו ודבר לי האל ית' שאעלוזה ואחלקה שכם ועמק סכות אמדד והם ב' ערים שהשתדל עליהם יעקב שנא' וכמו כן ידעתי נאמנה כי לי גלעד ולי מנשה ומואב סיר רחצי ואמשול בכל לטובתם של ישראל ומה גם בזכות הצדיקים אשר בקרבם שאני הוא המולך עליהם ומחלצי יצאו מלכי יהודה: מי יובילני וגומר יר' מי הוא העושה לי את כל אלה אם לא אתה אלי"ם שזנחתנו כעת ומקודם נתת את כלם תחת כפות רגלי בזכותם של ישראל א"כ הבה לנו עזרת מצר ורבי פלט תסובבנו סלה ובאלי"ם נעשה חיל והוא יבוס צרינו כלו' הנה אנחנו סובלים יסורין והכל הוא לטובה עלינו ולא מפני זה יהיו פטורין העושים אלינו רעה וכמו שנהיה דבר זה פעמי' רבות ועוד תוסיף ידו להכות את אשר הכוהו על לא רעה עשינו · וסמיכות המזמור הוא כי למעלה אמר לדוד מכתם ופה אמר מכתם לדוד וכו':

סא למנצח על נגינת לדוד [illegible]

[illegible]

תפלתי

רשי

מגורה באהליך עולמים · זכני בעולם הזה ולעולם הבא: נתת ירושת יראי שמך · החזרת ערי ירושתם על ידי: ימים על ימי מלך תוסיף · אם נגזר עלי למות בקור הוסיף ימים על ימי עד ששנותי יהיו שבעי' שנה כמו שני דור ודור: ישב המלך לעולם לפני אלהים: חסד ואמת · שהוא עוסק בהם יהו מזומנים לנצרו · מן הזמנה כמו וימן יי' קיקיון: כן אזמרה · כמו שכתוב לי כן אזמרה שמך להיותי משלם נדרי יום יום: על ידותון · שם כלי שיר ומדרש אגד' על הדתות ועל הדינין הנגזרים על ישראל מאויביהם: דומיה נפשי · מצפה נפשי כמו דום ליי' והתחולל לו: לא אמוט רבה · מטות גדולות ומדרש אגדה רבה גיהנם: תהותתו · תכחש פירש מגזרת שתיו לאכלה ויאה רחשי עם עד אנה תאספו על איש ולי נראה שים לפותרו לשון הוות ויהא ה"א ותי"ו שורש כאשר יאמר מן מת מות כך יאמר מן ישד הת הות ולשון רבים הוות והיא לשון מחשבת ותרמית ויש מפרשים תהותתו כמו תאריכו כלומר תאריכו לשוכב' על בני אדם ברע ודימוהו ללשון הערב כשמרבה בדברים: כקיר נטוי · המוכן ליפול על בני אדם: משאתו · לפי שאתם יגורים מן בני אדם שמא ימלוך וישלם לכם גמולכם יעצתם להדיח עליו הרעה · בפיו של כל אחד ואחד מהם יברכו · ובקרב' ובמחשבת' יקללו סלה: אך

תהלים סב

ג כִּי־הָיִיתָ מַחְסֶה לִי מִגְדַּל־עֹז מִפְּנֵי
ה אוֹיֵב: אָגוּרָה בְאָהָלְךָ עוֹלָמִים אֶחֱסֶה
ו בְסֵתֶר כְּנָפֶיךָ סֶּלָה: כִּי־אַתָּה אֱלֹהִים
ז שָׁמַעְתָּ לִנְדָרָי נָתַתָּ יְרֻשַּׁת יִרְאֵי שְׁמֶךָ:
יָמִים עַל־יְמֵי־מֶלֶךְ תּוֹסִיף שְׁנוֹתָיו
ח כְּמוֹ־דֹר וָדֹר: יֵשֵׁב עוֹלָם לִפְנֵי
אֱלֹהִים חֶסֶד וֶאֱמֶת מַן יִנְצְרֻהוּ: כֵּן
ט אֲזַמְּרָה שִׁמְךָ לָעַד לְשַׁלְּמִי נְדָרַי יוֹם
יוֹם: סב לַמְנַצֵּחַ עַל־
א יְדוּתוּן מִזְמוֹר לְדָוִד: אַךְ אֶל־אֱלֹהִים
ב דּוּמִיָּה נַפְשִׁי מִמֶּנּוּ יְשׁוּעָתִי: אַךְ־
ג הוּא צוּרִי וִישׁוּעָתִי מִשְׂגַּבִּי לֹא־אֶמּוֹט
ד רַבָּה: עַד־אָנָה תְּהוֹתְתוּ עַל־אִישׁ
תְּרָצְּחוּ כֻלְּכֶם כְּקִיר נָטוּי גָּדֵר הַדְּחוּיָה:
ה אַךְ מִשְּׂאֵתוֹ יָעֲצוּ לְהַדִּיחַ יִרְצוּ כָזָב
בְּפִיו יְבָרֵכוּ וּבְקִרְבָּם יְקַלְלוּ־סֶלָה:
ו אַךְ לֵאלֹהִים דּוֹמִּי נַפְשִׁי כִּי־מִמֶּנּוּ
ז תִּקְוָתִי: אַךְ־הוּא צוּרִי וִישׁוּעָתִי
ח מִשְׂגַּבִּי לֹא אֶמּוֹט: עַל־אֱלֹהִים יִשְׁעִי
וּכְבוֹדִי צוּר־עֻזִּי מַחְסִי בֵּאלֹהִים:
בטחו

תרגום

ג אֲרוּם הֲוֵיתָא רַחְצָן לִי בְּקוּשְׁטָא
ד עִישׁוּנָא מִן קֳדָם בְּעִיל דְּבָבָא: אָדוּר
ה בְּמַשְׁכְּנָךְ לְעָלְמַיָּא אִתְרַחִיץ בִּטְלַל
ו שְׁכִינְתָךְ לְעָלְמִין: אֲרוּם אַנְתְּ יְיָ
שְׁמַעְתָּא נִדְרָי יְהַבְתָּא יְרוּתָא לְדַחֲלֵי
ז שְׁמָךְ: יוֹמִין עַל עָלְמָא דְּאָתֵי יוֹמֵי
מַלְכָּא מְשִׁיחָא תּוֹסִיף שְׁנוֹי הֵיךְ דָּרֵי
ח עָלְמָא הָדֵין וְדָרֵי עָלְמָא דְּאָתֵי: יָתוּב
לְעָלְמִין קֳדָם יְיָ טֵיבוּ וּקְשׁוֹט מִן מָרֵי
ט עָלְמָא יִנְטְרוּן לֵיהּ: בְּכֵן אֲשַׁבַּח שְׁמָךְ
לְעָלְמַיָּא כַּד אֲשַׁלֵּים נִדְרַי בְּיוֹמָא
פּוּרְקָנָא דְּיִשְׂרָאֵל וּבְיוֹם דְּיִתְרַבֵּי
מַלְכָּא מְשִׁיחָא לְמֶהֱוֵי מְלִיךְ:
א לְשַׁבְּחָא עַל יְדוֹי דִּידוּתוּן תּוּשְׁבַּחְתָּא
ב לְדָוִד: בְּרַם לֵאלָהָא שָׁתְקָא נַפְשִׁי
ג מִינֵיהּ פּוּרְקָנִי: בְּרַם הוּא תּוּקְפִּי
ד וּפוּרְקָנִי מְשֵׁיזְבִי לָא אָזוּעַ בְּיוֹם עָקָא
רַבָּא: עַד אֵמָתַי אַתּוּן מִתְרַגְּשִׁין עַל גְּבַר
חָסִיד תִּתְעַבְּדוּן קְטוֹלִין כּוּלְהוֹן הֵיךְ
ה שׁוּר דְּמָטֵי הֵיךְ גּוּדָא רָעִיעָתָא:
בְּרַם כַּד יוֹמָאן לְאוֹטָבָא מִתְמַלְּכִין
לְמִינְדַּע יְחַוּוּן כִּדְבוּבָא בְּפוּמְהוֹן
ו יְבָרְכוּן וּבְלִבְּהוֹן יְלַטְּטוּן לְעָלְמִין: בְּרַם לֵאלָהָא שְׁתוּקִי נַפְשִׁי אֲרוּם מִינֵיהּ סִבְרִי:
ז בְּרַם הוּא תוּקְפִּי וּפוּרְקָנִי מְשֵׁיזְבִי לָא אֶזְדַּעְזַע: עַל אֱלָהָא פּוּרְקָנִי וִיקָרִי תְּקוֹף
עוּשְׁנִי סִבְרִי בֶּאלָהָא: סברו

אבן עזרא

כי · ותמיד היית למגדל עז על כן אתאוה אגורה ולאותי חוסה בצל כנפיך באמת: כי · למ"ד לנדרי נוסף כמו השלישי לאבשלום והטעם שנדרתי נדר אם תמלא שאלתי לשכון באהליך וטעם נתת ירושת שאדור בארץ ישראל שנתת ירושה ליראי שמך: ימים · הטעם שתבקש שתחיה שנים רבות שישב בבית השם לעבדו כנגד עולמים וטעם תוסיף כמו יראת יי' תוסיף ימים רק התי"ו לנכח השם: ישב · מן · על משקל כו את בני ישר' ותחסר מלת אשר כמו עם לבבכם שלם ורבי' כמוהו ובכה הוא חסד ואמת מנה שינצרוהו כמו וימן יי': כן · וכמו זה המזמור אזמרה שמך לעד ואשלם נדרי כל היום: למנצח לידותון* כועס פיוט תחלתו לידותן שחברו ידותון המשורר או אחר חברו עליו ולהיותו כלי רחוק הוא: אך · טעם אך למה הוא נפשי דומיה כטעם דום ליי' דומו עד הגיענו אליכם על משקל על אלה אני בוכיה לבא ישועה לה רק לשם לבדו: אך · ולא היה לי מושיע זולתו ובעבור שהזכיר למעלה כי ממנו ישועתי הזכיר כאן הוא ישועתי וטעם לא אמוט אל תהום רבה הפך משגבי כי מצאנו תהום על לשון נקבה תהום רוממתהו: עד · טעם לא אמוט על מחשבת בן אדם שימוט על כן יוכיחם לאמר עד אנה · תהותתו מגזרת הוות תחשבו עליו ונמצא רי"ש תרצחו קמוצה על כן הוא פועל שלא נקרא שם פועלו כמו ובמים לא רוחצת כי הקמץ והשורק והחול' ימצאו בבנין הזה וזה דרך תפלה וטעם כקיר נטוי שתהיו ככה ונטוי על משקל עשוי או הוא מהפעלים היוצאים והעד הדחויה שהטעם כפול: אך משאתו · הטעם כמו הלא שאתו תבעת אתכם כי נשא אשא להם והזכיר להדיח אותו בכזב אחר גדר הדחויה: אך · ואני אומר לנפשי אך לשם לבדו דומי נפשי: אך פעמים רבות היה צורי וישועתי: על · אם כן אין עלי לבקש שאושע ויהיה הכבוד לי רק על השם שהוא יושיעני ויכבדני: בטחו

מ"ע ספורנו ז"ל

כי היית מחסה · פעמי' רבות כן היה לי גם עתה לכבוד שמך שלא יאמרו מבלתי יכולת: וכבן אגורה באהלך עולמי': שאכתוב נפלאותיך לזכרון לדורות: אחסה בסתר כנפיך. שאוכל לעסוק בתורה ובמצות ולא אהי' טרוד תמיד במלחמות: שמעת לנדרי · פעמים רבות: ירושת יראי שמך · אומנות אבותינו להתפלל לך כאמרו ובקשתם משם את ה' אלהיך ומצאת: ימים על ימי מלך תוסיף על המורגל למלכים שימיהם קצרים: ישב עולם לפני אלהים: לעסוק בתורה יען ינצרוהו · הכן ומנ' שינצרוהו מהאויבי': כן אזמרה שמך לעד · בזכרון לדורות: לשלמי נדרי · שאמרתי אגורה באהליך עולמים: יום יום · שאוסיף מיום ליום איזה שבח וגדולה:

זה המזמור אמר על בני עמו שקרעו בגדי עבדי דוד אשר שלא לנחם את חנון מלכם על מיתת אביו שאמרו לו שהם היו מרגלי' · אמרו:

אך אל אלהים דומיה נפשי · נפשי דומיה ומקוה אל אלהים בלבד שיושיעני לא במרמת מרגלי' כאשר חשבתם: כי ממנו תשועתו · כי כל תשועה וכנחון שהשגתי לא באה אלי פי אם מאתו: אך הוא צורי וישועתי · וכן לעתיד הוא לבדו יהיה צורי להגין מכם ומכל עוזריכם: משגבי · שירוממני עליכם: לא אמוט רבה · דפי לך דבת בני עמון שלא אמוט ולא אזדעזע בשביל מלחמתך: עד אנה תהותתו על איש · אמנם אתם עבדי חנון מלככם עד אנה תשימו הוות ומחשבה רעה בלבבכם: תרצחו כלכם · באופן שתהרגו את כלכם: כקיר נטוי · אחר שתפלו בידינו עם הרמאי ותהיו כקיר נטוי: וגדר הדחויה · בתפלתכם הראשונה: אך משאתו יעצו להדיח · אמנם כי אלה שיעצו את מלככם לבזות את המלאכי' אשר שלחתי יעצוהו בזה להדיחו ולהסירו משאתו וממלכתו: ולכן ירצו כזב · רצו לומר לו שמלאכי' אותם למרגלים שהוא כזב: בפיו · של כל כלו · בפה דובר כזב: יברכו · את מלכם הנו' ובקרבם יקללו · שהם שונאים אותו ובשנאתם יעצו אותו זאת העצה הרעה: אך לאלהים דומי נפשי · שמתיני עד באת המלאכים להלחם בעורת אלהינו · כי ממנו תקותי · כי כל תקות נצחוני היא מאותו לבדו: אך הוא צורי · הוא לבדו שנגלי מן המלחמות: וישועתי · במלחמה: משגבי · לרומם אותי על האויבי' במלחמה ובכן: לא אמוט · בהיותי...

מסרה

מגדל עז ג' וסימ' ומגדל עז היה בתוך העיר מגדל עז מפני אויב' מגדל עז שם יי' בו ירוץ: אתה אלהים ה' וסימ' נמסר בסיפרא סוף סימ' נ"ה: ימים ג' ר"פ וסימ' ימים רבים עשה יהושע את כל המלכים · ימים על שנה תרגזנה · ימים על ימי מלך תוסיף: יום יום ז' וסימ' נמסר בסדר וישב: ס"ב דומיה ד' א' חס' וסימ' ולילה לא דמיה לי · נאלמתי דומיה · אך אל אלהים דומיה נפשי · לך דומיה תהלה · קדמאה חס': ירצו ר' וסימ' או אז יכנע לבבם הערל · והארץ תעזב מהם · ואחריהם בפיהם ירצו סלה · אך משאתו יעצו להדיח:

תורת חסד תהילת ה'

כי אתה אלי"ם שמעת לנדרי גם אם לא הוצאתים מפי וכמו שהיה הענין ליעקב כאשר אמר אם יהיה אלי"ם עמדי וכו' והוא אומר נתת ירושת יראי שמך וקראו בשם ירושה יען היותו ענין שירש מברכתו של אברהם אבינו ומיצחק בנו · או אולי רצה לרמוז אל מה שהצדיקים ויראי ה' יורשים חלק חבריהם בג"ע: ימים על ימי מלך וגו' יר' גם כן ימים על ימי מלך תוסיף עם היותו הוא מאותם האנשים שהם צריכים לירא את ה' יותר ויותר מכל היותו מתפלל תמיד על כל עמו שהם אלו במדרגת הכפים אל האב והנה כי כן יצורך גבר ירא ה' בהיות אתו בני' ובנות והנה עם היותו מלך אשר מכל זה הוא שרוי ביראה תמיד שהיה מן הראוי שמכל היראה יתקצרו ימיו עכ"ז ימים על ימיו תוסיף וישב לעולם לפני אלי"ם והחסד והאמת שמן והכין ינצרוהו שלא ימות בקוצר ימים מכל יראתו כי יראת ה' תוסיף ימים ועם זה הבנתי מ"ש הכתוב ירא את ה' בני ומלך כלומר אתה בני ירא את ה' וכמו כן ירא את ה' אתה המלך וכו': ואולי נאמר כי באומר נתת ירושת יראי שמך כיון אל המלכים הבאים מחלציו ובאומר ימים על ימי מלך תוסיף רמז ברוח קדשו אל חזקיה מלך יהודה שנתוספו לו ט"ו שנה עם היות ששנותיו היו קצובים כמו שהם קצובים לכל דור ודור והכל היה כדי שישב לעולם לפני אלי"ם וחסד ואמת שהכין על בית ה' ינצרוהו וכו' · כן אזמרה שמך יר' כמו כן אשר ימים על ימי מלך תוסיף כן אזמרה שמך לעד לשלמי נדרי יום

[illegible]

אבן יחייא

תפילתי שבדבור · כאשר אליך אקרא מקצה הארץ בס"א שידוע שהיא בקצה ארץ ישראל בעטוף לבי ביום נדתי כאשר תנחני ביד האויב שהוא הצור והחוק שירום ממני ותפשני: כי היית וגו' ר"ל והנה אליך אקרא יען כי נשכבר תמיד היית מחסה לי ומגדל עוז מפני אויב · אגורה וגומר ר"ל ותצילני מיד האויבי' למען אגור ואשכון באהלך באוהל מועד והמשכן עולמים כל עוד נשמתי בי · בעולם הזה · ולמען אחסה בסתר כנפיך בעולם הבא והנצחיות · כי אתה וגומר ר"ל כאשר אתה אלהים שמעת לנדרי · ונתת אלי הירושה והתכלית מיראי שמך שהוא האושר האחרון מעולם הבא · כן תאריך ימי בעולם הזה · וימים תוסיף על הימים הקצובים למלך שלך אני עבדך משיחך · ושנותיו שיהיו כמו דור ודור הדור הקצוב כפי מזגי · והדור הנוסף בהשגחה · ישב עולם וגו' ר"ל באופן כי המלך ישב בעולם הזה לפני אלהים ובאהליו · ובעולם הבא · מן והכין החסד ואמת שינצרוהו · ויהיה מן כמו וימן ה' דג · כן אזמרה וגומר ר"ל וכן אזמרה שמך לעד בעולם הבא · ואזמרה יום יום בעולם הזה בשלמי נדרי אשר נדרתי:

סב למנצח · על ידותון תגומר כונת המזמור הלז כונת הקודמים להתפלל לאל שיצילהו

[illegible]

רשי

אך הבל בני אדם · ואל תראו מפס מאמ' שהקב"ה מחסה לנו בעת צרה סלה :
במאזנים לעלות · אם באו לעלות במאזנים הם והבליהם שוין כן פשוטו ומדרשו
לענין הזוגות : חיל כי ינוב · אם תראו רשעים שממונם מצליח וגדל אל תשיתו
לב חיל ממון ינוב יצמח לשון תנובה : אחת דבר אלהים · ששמעתי מתוכה שתים
ומה הן השתים כי עז לך לשלם לאיש כמעשהו והשנית כי לך יי' החסד ומאיזה דבור שמענום מדבור שני של עשרת הדברות שמענו ממנו שהקב"ה פוק' עון וגו' חסד שנאמר בו פוקד עון אבות וגו' ולכך בטוח אני שישלם שכר טוב לצדיקים ופורענות לרשעי' זו למדתי מיסודו של רבי משה הדרשן ורבותינו דרשוהו בזכור ושמור בדבור אחד נאמרו : ולך יי' חסד · ומהו החסד כי אתה תשל' לאיש כמעשהו ולא מעשהו ממש אלא מקצתו כענין שנאמר כי אתה חשכת למטה מעונינו כך נדרש באגד' תילים ויש לפותרו עוד ולך יי' חסד כי יש בידך לשלם לאיש כמעשהו :
במדבר יהודה · בורח מפני שאול : אשחרך · אבקש ואדרוש לך כמו ושחרתני ואינני אם אתה תשחר אל אל : כמהה לך נפשי · כמה ותאב אני לבא אליך בבית תפילת' : כמה לך בשרי · לשון תאוה ואין לו דמיון : בארץ ציה · במדבר : כן בקדש חזיתיך וגו' · כמו כאשר כמהתי לראות עוזך וכבודך כדרך שחזיתיך במקדש משכן שילה תשבע נפשי במראית עוזך וכבודך : כן אברכך בחיי · כמו או כי או מתרגמינן וכן כלומר או כשאבא לפניך אברכך כל ימי חיי : בשמך אשא כפי · להתפלל ולהלל : ושפתי רננות יהלל פי · לשונות של רננות כמו ויהי כל הארץ שפה אחת דמתרגמי' לישן חד : על

אבן עזרא

בטחו · אחר שהוכיח המהותתים שב לדבר אל עם השם בטחו בו על כן בלשון רבים :
אלהים מחסה לנו סלה · כי עם מעם השם והזכיר מחסה כנגד מחסי באלהים :
אך · באדם אל תבטחו כי הם הבל וכזב ואלו עלו במאזנים בני אדם ובני אדם היותם פחותים מההבל דרך משל כי הם הבל הבלים כדברי שלמה בשו : אל ·
הטע' הזכיר בתחלה אל תבטחו בבני אדם להושיעכם ואל תבטחו בממונכם שיעמוד לכם בצרתכם וזה טעם חיל כי ינוב כמו עשה לי את החיל הזה ומלת ינוב ירבה מגזרת תנובה והזכיר בעשק ובגזל כי רוב ממון בני אדם יעשוהו על אחת מאלה הדרכים והעושק על ידי פיתוי והונאה והגזל בחזקה וטעם תהבלו תוסיפו הבל על הבל :
אחת · כבר הזהירנו השם פעם ושנים כי העוז לשם הוא לבדו והוא לבדו יתן עוז לנצח או להעשי' כנגד צור עזי : ולך · אחר כן יודה השם שעשה חסד עם בני אדם והזהיר' והודיעם כי הוא ישלם לאיש כמעשהו ויש אומרים כי אתה אע"פ כדרך כי עם קשה עורף הוא באחרונה לך החסד : מזמור לדוד בהיותו במדבר · טעם זה המזמור שהי' נכסף ללכת אל קרית יערים מקום הארון בעבור הסתתרו מפני שאול : אלהי' · אשחרך · כמו שוחר טוב או מגזרת שחר כמו ולבקר בהיכלו מגזר' בקר : צמאה לך · והנה נפשי כצמא אל מים ובשרי יבש כי אין למלת כמה חבר במקרא : בארץ · כאילו הייתי בארץ ציה שאין שם מים וארץ עיף כי נמצא ארץ לשון זכר כעתם ארץ ורבים כמוהו : כן · הנה אחש' בלבי ואראך והטע' כאילו הייתי בקד' ואני רואה עוזך שהו' הארון כמו ויתן לשבי עזו : וכבודך · השכינה : כי טוב · הוא בעיני לראות חסדך שאתה שוכן בקרב ישראל מחיים על כן שפתי
ישבחונך : כן · ככה אברכך בעודי ובברכת שמך אשא כפי וכמוהו רבים : כמו חלב · כמו את חלב הארץ ובא חסר בי"ת כמו שבעתי אילים וטעם ושפתי רננות שארנן לך בכל שפה שאדענה או פי שיהללך יהיה סבה שתרנן לך כל שפה וזה קשור עם הבא אחריו :
אם

תהלים סב–סג

ט בִּטְח֬וּ ב֤וֹ בְכָל־עֵ֨ת ׀ עָ֗ם שִׁפְכֽוּ־לְפָנָ֥יו לְבַבְכֶ֑ם אֱלֹהִ֖ים מַחֲסֶה־לָּ֣נוּ סֶֽלָה׃
י אַ֤ךְ ׀ הֶ֡בֶל בְּֽנֵי־אָדָם֮ כָּזָ֪ב בְּנֵ֫י־אִ֥ישׁ בְּמֹאזְנַ֥יִם לַעֲל֑וֹת הֵ֝֗מָּה מֵהֶ֥בֶל יָֽחַד׃
יא אַל־תִּבְטְח֣וּ בְעֹשֶׁק֮ וּבְגָזֵ֪ל אַל־תֶּ֫הְבָּ֥לוּ חַ֤יִל ׀ כִּֽי־יָנ֑וּב אַל־תָּשִׁ֥יתוּ לֵֽב׃
יב אַחַ֤ת ׀ דִּבֶּ֬ר אֱלֹהִ֗ים שְׁתַּֽיִם־ז֥וּ שָׁמָ֑עְתִּי כִּ֥י עֹ֝֗ז לֵאלֹהִֽים׃
יג וּלְךָֽ־אֲדֹנָ֥י חָ֑סֶד כִּֽי־אַ֨תָּה תְשַׁלֵּ֖ם לְאִ֣ישׁ כְּֽמַעֲשֵֽׂהוּ׃

סג
א מִזְמ֥וֹר לְדָוִ֑ד בִּ֝הְיוֹת֗וֹ בְּמִדְבַּ֥ר יְהוּדָֽה׃
ב אֱלֹהִ֤ים ׀ אֵלִ֣י אַתָּה֮ אֲֽשַׁחֲ֫רֶ֥ךָּ צָמְאָ֬ה לְךָ֨ ׀ נַפְשִׁ֗י כָּמַ֣הּ לְךָ֣ בְשָׂרִ֑י בְּאֶֽרֶץ־צִיָּ֖ה וְעָיֵ֣ף בְּלִי־מָֽיִם׃
ג כֵּ֭ן בַּקֹּ֣דֶשׁ חֲזִיתִ֑ךָ לִרְא֥וֹת עֻ֝זְּךָ֗ וּכְבוֹדֶֽךָ׃
ד כִּי־ט֣וֹב חַ֭סְדְּךָ מֵֽחַיִּ֗ים שְׂפָתַ֥י
ה יְשַׁבְּחֽוּנְךָ׃ כֵּ֣ן אֲבָרֶכְךָ֣ בְחַיָּ֑י בְּ֝שִׁמְךָ֗ אֶשָּׂ֥א כַפָּֽי׃
ו כְּמ֤וֹ חֵ֣לֶב וָ֭דֶשֶׁן תִּשְׂבַּ֣ע נַפְשִׁ֑י וְשִׂפְתֵ֥י רְ֝נָנ֗וֹת יְהַלֶּל־פִּֽי׃
אם

תרגום

סברו במימריה בכל עידן עמא דבית ישראל שרו קדמוי רחוחי לבבון אמרו אלהא סבר לנא לעלמין : ברם למא בני נשא כדיבא בני גבר כד יסבון נשין במסחתא יתקלון מזליהון הינון גרמיהון מן למא הוון כחדא : לא תיכלון בטלימא ובאונסא לא תקבלון ממונא ארום ישבח לא תשוון לבא : אוריתא חדא ממליל אלהא ותרתין זימנין דנן שמעית מן פום משה ספרא רבא ארום עושנא קדם אלהא : ולך אלהא למעבד טיבו לצדיקיא ארום את משלם לאנש היך עובדוי : תושבחתא לדוד בעידן מהוי במדברא די בתחום שבט יהודה : אלהא תוקפי אנת אקום בצפרא קדמך צחיית לך נפשי רגיג לך בשרי בארעא צדייא ומשלהי מדלית מוי : היכנא באתר קודשא חמיתך זכיתי למחמי עושנך ויקרך : ארום טב הוא חסדך דתעבד לצדיקיא לעלמא דאתי מן חיי דיהבתא לרשיעיא בעלמא הדין בגין כן סיפותי ישבחונך : היכנא אברכינך בחיי בעלמא הדין בשום מימרך אפרוס ידי בצלו לעלמא דאתי : היך תרב ודהן תשבע נפשי וסיפוון דתושבחן ישבח פומי :
אין

מחסה ט' רפי' בליש' בקריא' וסימ' בטחו בכל עת · אלהים לנו מחסה ועוז · ויי' מציון ישאג · כמופת הייתי לרבים · אל תהיה לי למחתה · טוב לחסות ביי' מבטוח · וחברו טוב לחסות ביי' · ישלם יי' פעלך ותהי משכרתך שלמה · חנני יי' כי בך חסיה נפשי · וכל אחסה דכוו' רפי' במ"א ובצל כנפיך אחסה מסורתא אחריתי : מחסה ג' ב' דגשי' וא' רפי' וסי' ויי' מחסה לעמו · אלהים לנו מחסה · ואלהים מחסה לנו סלה : ס"ג מזמור לדוד ח' ד"פ וסימ' נמסר בריש סיפרא סימן ג' · ועיף ב' וסימ' כי אמרו העם · ועיף בארץ ציה · ושש עיף וסימן ויבא עשו מן השדה והוא · הלעיטני נא מן האדום · ויזנב בך כל הנחשלים · אין עיף ואין כושל · והקיץ ורקה נפשו · לא מים עיף תשקה :

מ"ע ספורנו ז"ל

בטחו בו בכל עת עם · ואתם המון עם ישראל ספרתים בקבוץ ממון : שפכו לבבכם הבינו לבכם בתפלה לפניו סלים · כי אמנם : אלהי' מחסה לנו · אילנו לבטוח על אנשות המעים כי אילנו תקוה ושכן שכל בד זולתי : אך הבל בני אדם כזב בני איש · אבל הבל של בני אדם במה שעסקים בקבוץ ממון וכן כזב של בני איש שמשתדלים להשיג גדולה וכבוד והוא לפעמים כזב וחדל מהם כשיהיו : במאזנים לעלות המה מהבל יחד · הם מוכנים לעלות יחדו במאזנים מרוב קלותם ומעוט ממשותם יותר מן הדבר שקם הבל ובלתי נחשב · אבל בני אדם אשר בכסל במיהם לא ישרת האדם להשיג ולא יעמיד בו ותמנו · לכן : אל תבטחו בעושק ובגזל · אל תבטחו להשיג ממון בתחבולות עושק וגזל שהם שלא כהגון אלהינו אשר ממנו תקותנו : וכן חיל כי ינוב · כאשר יקרה הממון במקרה או מצד המערכת : אל תשיתו לב · להישען עליו שיתקיים בידכם · כי אמנם : אחת דבר אלהים · כל עשרת הדברות בדבור א' נאמרו מכל מקום : שתים זו שמענו · אשר שמענו או שתי אלה · ראשונה : כי עז לאלהים · כי עז המלכות עלינו הוא לאלהים לבדו לא לשום שר נעזל כאמרו אנכי ה' אלהיך ואני נתפלל במבוקש להשיג איזה מבוקש · שנית שמענו : כי לך ה' חסד : כאמרו ועושה חסד לא פי' באופן שאין לנו לעבוד זולתו כדי שיעזרנו להשיג חסד : כי אתה · לבדך : תשלם לאיש כמעשהו · כפי מה שמייטב לפעול או לשוב בתשובה ולהתפלל תפלה שלמה ולא יפעלו בזה כלל מערכות הככבים או זולתם :
בהיותו במדבר יהודה בורח מפני שאול והיה מתאוה להסתפח בנחלת ה' לעסוק בתורה ובמצות · אמר :
אלהים אלי אתה · שאני מתפלל אליך בכל עת צרה : אשחרך · ובכל שחר אני מקדם פניך בתהלה והודאה · הנה עתה צמאה לך נפשי · צמאה ומתאוה להתבונן בך · כמה לך בשרי בארץ ציה ועיף בלי מים · כמו מה שבשרי היה תאב לך שתגלה להושיע בהיותי בארץ ציה והוא עיף ונפש שם בלי מים : כן בקדש חזיתיך · כמו שהייתי אז צמא בצמא אמרית כן בצמא אל קדש חזיתיך ודרשתיך בתפלתי לראות : עוזך וכבודך · שאוכל להתבונן אל עוך ומלכותך על הכל שהוא חפץ בקיומו כראוי למלך ולראות ולהתבונן אל כבודך בכח הבריאה שלא ייוחס לזולתך : כי טוב חסדך מחיים · ומה שהתאויתי להתבונן אל עז מלכותך החפץ בקיום עולמך הוא כי בזה התבוננתי כי טוב חסדך שעשית האדם בצלם אלהי' שנת' לעין האנושי כי בו היה בשלמותו כענא ונצחי יותר מן החיי' שנתת לו בעולם הזה וכמו כן התאויתי להתבונן אל כבודך שהוא כח הבריאה · ובזה : שפתי ישבחונך · על כל זולתך · כן אברכך בחיי · ובהתבונני אל שתי אלה אני מברך ואומ' לכל שאתה ברוך בטוב ניכר על המציאו' אשר שלמותו [illegible]

אבן יחייא

להיותן קרובות למלכות · ובשתי' הראשונות הפחותות אמר לאלהים והוא צורי : בטחו בו וגו' ר"ל או אתם ישראל עם ה' בטחו בו בכל עת למען יהיה אלהים מחסה לנו בעולם הזה ושפכו לפני לבבכם למען יהיה מחסה לנו בעול' הבא והנצחיות · אך הבל וגומר ר"ל כי אין לבטוח בזולת כי אך ובודאי הבל בני אד' שהם הבלתי שלמים שבמין האנושי · וכזב ודב' מתום' כי יהיה עניינו מן אשר לא יכזבו מימיו · הוא בני איש השלמים · וכשיהיו יחד הבני אדם עם בני איש בכף מאזנים · וההבל בכף שניה · ההבל יכריע את כלם כי יהיה בו יותר ממשות כי במאזנים יעלו המה למעלה יותר מההבל כי ההבל יכריעם והוא משל לחסרון המין האנושי · אל תבטחו וגו' בא לחזק עלתו שיבטחו בה' לאמר אל תבטחו בעושק שהוא הממון שבא לו מאת רעהו שכתנו אליו וכחש בו · ובגזל שהוא הממון הנגזל בחזקה אל תהבלו שר"ל אל תעשו בו יסוד מהבל · ואפילו בחיל שהוא הממון שלך בהיות כי ינוב מלשון תנובות שדי שר"ל כי יפרה מעצמו · ולא בא אליך בגזל ובעושק · אל תשיתו לב לבטוח בו · אחת וגו' ר"ל כי פעם ופעמים שמעתיו כי דבר אלהים היות העוז והגבורה אליו ולא לזולתו ולכן אין לבטוח כי אם בו שלו הכח להציל העשוק מיד עושקו והוא אלהי הצדקה · ולך ה' וגו' ר"ל ולך ה' חסד לתת מתנות חנם כי אתה אלהי החסד · כי אתה תשלם לאיש כמעשהו להיותך אלהי המשפט · והם שלשה דרכי אל שהוא עושה חסד משפט וצדקה בארץ :
סג מזמור לדוד בהיותו וגומר הכונה במזמור הלז התפל' לאל שיושיעהו בהיותו במדבר יהודה שהוא מדבר זיף אשר היה בנגלו · אלהים אלי וגו' ר"ל או אלהים אלי וחוקי אתה · ולכן אף כי אני בארץ ציה בלי מים שהוא המדבר · ואני עיף ונגע מהדרכי' עכ"ז נפשי המשכלת שלי אקום בשחר להתפלל לפניך · וצמאה לך נפשי נפש המרגשת · כי כאשר היא מדרכה להיות צמאה לכבודות התדמות ככה היא צמאה לבוא בחצרות קדשך לעבדך · וכמה לך בשרי · ר"ל ואפילו הנפש הצומחת שלי נכספה וגם כלתה לחצרות בית ה' · כן בקודש וגומר ר"ל וכן בנפש האלהית שהיא ממקום הקודש חזיתיך במחשבתי ולא שכחתיך ונכספתי לראות עוזך מדת הדין וכבודך מדת רחמים כי אין בכל הנפשות מי שיזכה לראות כל אל דק היא נפש האלהית להיותה ממחצב קונה · כי טוב וגומר רוצה לומר שפתי ישבחו אותך היות טוב חסדך והדבר טוב אשר נפכת ליראיך מחיים מהעולם הזה · כן אברכך וגומר רוצה לומר כאשר בגלותי [illegible]

תורת חסד תהילת ה'

במאזנים יוכל האדם לעלות במעלה שאם יכריעו זכיותיו כשיעלה לפני הש"י הוא יעלה במעלה רמה ואל תתמה שאחר שבריאת האדם היה הבל איך אפשר שישיג כ"כ מעלה כי הנה המלאכים והגלגלים כלם נבראו מאפס מוחלט וכלם נבראו ביחד והנה הם למעלה במעלה א"כ האדם ג"כ אע"פ שנברא מהבל יוכל להשיג זאת המעלה ע"כד :
סג מזמור לדוד בהיותו במדבר יהודה הנה היה מזמר לה' על שעשה עמו חסד שגם שהיה בורח עכ"ז לא יצא מתחום ארץ יהודה : אלי"ם אלי אתה וגו' הנה במזמורי' הקודמי' הגדיל לדבר בשבחות' בשמו הנורא שם ש"י וכ וגם את הטוב נקבל מאת הש"ם ושכל ההנהגות הם באים מצדו ית' בשם זה ועל כן אמר אלי"ם שופט תבל בצדק ובמשפט אלי אתה ובמדת חסד אתה ה' ית' מתנהג עמי אחרי היותי כבר במדבר יהודה ולזה אשחרך בשם זה כי חסדך הוא לי דבר זה וכו' ולמאה לך נפשי וכמה לך בשרי להשתחוות ולהודות לשמך על הטוב הזה שעשית עמדי להיותי במדבר יהודה גם כי הוא בארץ ציה ועיפה בלי מים וכו' וזהו כמ"ש המפרשים שאומר ועיף חוזר אל הארץ · ואמר עוד והסבה לזה שאני אומר שחסד גדול עשית עמדי במה שאני במדבר יהודה הנה היא לפי שכן חזיתיך כעת במחזין הנבואה בהיותי במדבר יהוד' שהו' מקום קדוש אחרי היותו ג' פעמים מקודש הא' להיותו ארץ ישראל והב' להיותו חלק יהודה וכל זה [illegible]

אִם־זְכַרְתִּיךָ עַל־יְצוּעָי בְּאַשְׁמֻרוֹת
אֶהְגֶּה־בָּךְ׃ כִּי־הָיִיתָ עֶזְרָתָה לִּי וּבְצֵל
כְּנָפֶיךָ אֲרַנֵּן׃ דָּבְקָה נַפְשִׁי אַחֲרֶיךָ בִּי
תָּמְכָה יְמִינֶךָ׃ וְהֵמָּה לְשׁוֹאָה יְבַקְשׁוּ
נַפְשִׁי יָבֹאוּ בְּתַחְתִּיּוֹת הָאָרֶץ׃
יַגִּירֻהוּ עַל־יְדֵי־חָרֶב מְנָת שֻׁעָלִים
יִהְיוּ׃ וְהַמֶּלֶךְ יִשְׂמַח בֵּאלֹהִים יִתְהַלֵּל
כָּל־הַנִּשְׁבָּע בּוֹ כִּי יִסָּכֵר פִּי דוֹבְרֵי־
שָׁקֶר׃

סד

א לַמְנַצֵּחַ מִזְמוֹר לְדָוִד׃ שְׁמַע־אֱלֹהִים
קוֹלִי בְשִׂיחִי מִפַּחַד אוֹיֵב תִּצֹּר חַיָּי׃
תַּסְתִּירֵנִי מִסּוֹד מְרֵעִים מֵרִגְשַׁת
פֹּעֲלֵי אָוֶן׃ אֲשֶׁר שָׁנְנוּ כַחֶרֶב
לְשׁוֹנָם דָּרְכוּ חִצָּם דָּבָר מָר׃
ה לִירוֹת בַּמִּסְתָּרִים תָּם פִּתְאֹם יֹרֻהוּ
וְלֹא יִירָאוּ׃ יְחַזְּקוּ־לָמוֹ דָּבָר רָע
יְסַפְּרוּ לִטְמוֹן מוֹקְשִׁים אָמְרוּ מִי
יִרְאֶה־לָּמוֹ׃ יַחְפְּשׂוּ עוֹלֹת תַּמְנוּ חֵפֶשׂ
מְחֻפָּשׂ וְקֶרֶב אִישׁ וְלֵב עָמֹק׃ וַיֹּרֵם
אֱלֹהִים חֵץ פִּתְאוֹם הָיוּ מַכּוֹתָם׃

ויכשילהו

אִין אִידְכַּרְתִּיךְ עַל דַּרְגֵּישִׁי בְּמַטַּרְתָּא
אֲרַנֵּן בְּמֵימְרָךְ׃ אֲרוּם הֲוֵיתָא סָעִיד
לִי וּבְטַלַל שְׁכִינְתָּךְ אַבּוּעַ׃ אִדְבְּקַת
נַפְשִׁי בָּתַר אוֹרָיְתָךְ בִּי סְעָדַת יְמִינָךְ׃
וְהִינוּן לִקְבוּרְתָּא יִתְבְּעוּן נַפְשִׁי יֵיעֲלוּן
בְּאַרְעִית אַרְעָא׃ יְרַחֲלוּנֵיהּ מְטוּל
מְחַת סַיְפָּא מֵיהֲבִית תַּעֲלַיָּא יְהַוְיָין׃
וּמַלְכָּא יֶחְדֵי בְּמֵימַר אֱלָהָא יִשְׁתַּבַּח כָּל
דִּי מְקַיֵּים בְּמֵימְרֵיהּ אֲרוּם יִסְתַּנִּיק
פּוּמְהוֹן כָּל דִּמְמַלְּלֵי שִׁקְרָא׃ לְשַׁבָּחָא
תּוּשְׁבַּחְתָּא לְדָוִד׃ שְׁמַע אֱלָהָא קָלִי
בְּעִידַן צְלוּתִי מִדְּחוּלָא דִּבְעִיל דְּבָבִי
תִּנְטוֹר חַיָּי׃ תְּטַמְרִינַנִי מֵרָזֵיהוֹן
דְּמַבְאֲשִׁין מֵאִתְרְגוּשַׁת עָבְדֵי שִׁקְרָא׃
דִּי שַׁנְנָא הֵיךְ סַיְפָּא לִישַׁנְהוֹן נַגְּדֵי
קַשְׁתֵּהוֹן מָשְׁחוּ גִּירֵיהוֹן סַמָּא
דִּקְטוֹל וּמְרִיר׃ לְגָרָאָה בְּטוּמְרַיָּא
דְּלָא מוּם בְּתַכִּיף יְגָרוּן לֵיהּ וְלָא
יִדַּחֲלוּן׃ יִתְקְפוּן לְהוֹן פִּתְגָּם בִּישׁ
יִשְׁתָּעוּן לְמִכְמַן תַּקָּלִין אָמְרִין מַן חָמֵי
לְהוֹן׃ יְבַלְשׁוּן לְמִשְׁכַּח עִילִין
לְשֵׁיצָאָה זַכָּאִין כְּלוּשָׁא דְּמִתְבְּלִישׁ בְּגוּף בַּר נָשָׁא וְהִרְהוּרֵי לִיבָּא עֲמִיקָא׃ וְיִגְרֵי
עֲלֵיהוֹן אֱלָהָא גִּירְרָא בִּתְכֵיף וְיִתְנוּן עַל מְחָתֵיהוֹן׃

ויתקלון

רשי

על יצועי · כשאני שוכב על משכבי אני זוכר אהבתך : באשמורות · הלילה : אהגה בך · אחשב בך : כי תמכה ימינך · שלא אפול : והמה · אויבי : לשואה יבקשו נפשי · באים עלי במארב ביום אפילה שלא ארגיש בהם : יבאו בתחתיות ארץ · במקום שנפל שאול ושוח' יבאו ויפל : יגירוהו על ידי חרב · יבאו על רודפי אויבים ויגירוהו כל אחד מהם ע"י חרב שימיתו אותו ומקרא קצר הוא זה שלא פי' מי יגירוהו יגירהו לשון גריר' כמו המוגרי' במורד פרץ נחל מעם גר מג' מנת שועלים ישיבם חרב שועלי' ילכו בו : והמלך ישמח · על עצמו היה אומר שהרי כבר היה נמשח: יתהלל כל הנשבע בו · כשיראו שהושיעני יתהללו ויתפארו כל הדבקי' בך ונשבעי' בשמך : כי יסכר · יסתום כמו ויסכרו כל מעינות תהום רבה : שמע אלהים קולי בשיחי · מזמור זה דרשוהו בעלי אגדת תילי' על דניאל שהושלך לגוב אריו' ויפה נופל כל לשון המזמור על האגד' לפה דוד ברוח הקד' כל המאורע לו ונתפלל עליו שדניאל מזרעו היה כמו שנא' לחזקיה ומבניך אשר תוליד יקחו ויהיו סריסים בהיכל מלך בבל אלו דניאל חנניה מישאל ועזריה : מפחד אויב · אלו האחשדרפני' שנתיעצו עליו שנא' אדין סרכיא ואחשדרפניא הוו בעין עילה להשכחה לדניא': מרגש' פועלי און · שהם מתרגשי' לבקש לו עלילות מות כדכתיב ארגישו על מלכא וגו' : דרכו חצם · הוא לשונם הרע : לירות במסתרי' תם · יורהו באליהם : יספרו לטמון מוקשים · ידברו אל המלך בערמה דברי' טמוני' שאפי' המלך לא הבין למה היו עושין כך והם היו מתכווני' לטמון לדניא' מוקשים להלכד בהם שאמרו לדריוש אתייעטו כל סרכי מלכותא וגו' לקיימא קיים מלכא וגו' שלא יתפלל שום אדם תפלתו לפני שום אלוה חוץ ממך עד שלשים יום : יחפשו עולות · מבקשים עלילות כמו שנאמר הוו בעין עילה להשכח' לדניאל : טמנו · בלב' ולא גילו דעת' אתחפש העלילה המחופ' על ידם וקרב מחשבותם ועומק לבם : וקרב איש · איש מהם כל אחד ואחד טמן מחשבתו : ויורם אלהים · ירה אות' לגוב אריות כדכתיב ואמר מלכא והיתיו לגבריא אלה די אכלו קרצוהי די דניאל ולגוב אריות' רמו וגו' :

ויכשילוהו

אבן עזרא

אם · כאשר אזכרך תתענג או נפשי : באשמורות · הם שלש כי אני חייב להודות לך כי אתה עזרתני ובהיותי בצל כנפיך ארנן כעוף המנגן : דבק' · אין אהבה לנפשי רק אחריך גם עתה עזרתני להדבק בך וזה טעם כי תמכה ימינך : והמה · והנה לא הזכיר שם המלשיני' והמגלים סודו לשאול רק רמז במלת והמה לשואה כמו תבואהו שואה : יבואו · המה בתחתיות ארץ כמו שואה ושפלה ממנה: יגירוהו · יגירו המגירים כמו ויאמר ליוסף כל אחד מהם: והמלך · יש אומרי' כי הוא שאול והנכון בעיני כי הוא דוד וטעם כל הנשבע בו באמ' כמו תשבע כל לשון והעד פי דוברי שקר · יש אומרים כי טעם הנשב' בו בעבור שבוע' שאול : למנצח · שמע אלהים קולי בשיחי · טעם קולי שתצור חיי · תסתירני מסוד · הסוד הוא בסתר על כן תסתירני : מרגשת · כמו למה רגשו גוים : אשר שננו · כמו שנון : דרכו חצם · כבר פירשתיו בפסוק ידרוך חציו כי הטעם דרכו קשתם בחצים יש אומרי' כי דבר מר שב אל לשונ' או פעלם זה · לירות במסתרי' על כן תסתירני : ולא ייראו · מאת השם שהוא רואם : יחזקו · זה יחזק את זה לעשות הרע : יחפשו · מבנין הקל ונפתח סימן העתיד בעבור אות הגרון כמו יעלזו חסידים בכבוד : עולות · מגזרת עול כמו ועולתה קפצה פיה · ודעת מדקדקי ספרד כי חסדי יי' כי לא תמנו כמו תממו והנון במקום אות הכפל והעד על זה כי לא כלו רחמיו ועד שני כי לא מלאכו מזאת הגזר' בפעלי' עלומי העי"ן שיקראו' חכמי צרפ' שניים ועד שלישי כי תמנו חפש מחופש שאינגו באתנח הו' פתוח ואלו היה כמו כי עתה שכנו היה קמוץ והנה טעמו שיתמו לחפש המחפש וכל זה בסת' וזה טעם וקרב איש ולב עמוק: ויורם · כנגד לירות : חץ פתאום · כנגד פתאום יורוהו :

ויכשילוהו

מ"ע ספורנו ז"ל

אם זכרתיך על יצועי · בעת השינה · הנה אשמורו' הלילה: אהגה בך · כי אקיץ משנתי וארנן כי : היית עזרתה לי · וכזה: דבקה נפשי אחריך · ללכת בדרכיך ולבלתי סור מזה · וכזה: כי תמכה ימינך · שלא ימנעוני מזה מונעים או תגבורת יצר הרע כאמרם ז"ל בא לטהר מסייעין אותו : והמה לשואה יבקשו נפשי · ואותם שמבקשים נפשי להרע לה באופן שישתאו וישומו עליה רבים כמו מופת' וזולתם : יגירוהו על ידי חרב · הנה שיהלל פי בשפתי רננות באשר יגירו ישפכו את פיהם בתחתיו' ארץ על ידי חרב שתכרת' את לשונם ופיהם : מנת שועלים יהיו · שתהיה נבלתם מאכל לחיות : והמלך · אף על פי שהוא רודף לא אקללנו אבל אומר: שישמח באלהים · שילחם באויבי ישראל ולא ישמח בזה שיוכל לשרש עמדי : יתהלל · לעתיד : כל הנשבע בו · שהוא כל עם ישראל הנשבעי' בשם ה' · וזה כי : יסכר פי כל דוברי שקר · המלשינים אותי שיכרתו או ישובו בתשובה :

בזה המזמור התפלל על דבר המן שבקש להכרית את ישרא' בהלשנותיו עליהם לפני אחשורוש כמו שבקשו מלשיני דוד עליו ואמר :

שמע אלהים קולי בשיחי · בכוס ותפלת מרדכי ואסתר : מפחד אויב · המן צורר היהודים שהשתדל בגזרתו : תצור חיי · שהיה להשמיד ולהרוג : מסוד מרעי' · המן ואחשורוש כשנזדמנו להכרית את ישראל: מרגשת פועלי און · עבדי המלך שהגידו להמן [illegible]

והמה י' ר"פ בקריא' וסימ' נמס' בסוף ישעיה סימן ס"ג : הנשבע ב' קמץ וסימ' יתהלל כל הנשבע בו · כטוב כחטא הנשבע כאשר : ס"ד למנצח מזמור י' ר"פ וסימן נמסר בסיפרא סימן ל"א : במסתרים ג' דגשים וסימ' אם יסתר איש במסתרים · במסתרים יהרג נקי · לירת במסתרים · וסימ' בלשון ארמי גברא קטל שלימא · עולת ג' כתיב כן חס' ו' בתרא וסימ' אבנים שלמות תבנה · אף בלב עולת תפעלון יחפשו עולת טמנו חפש · וע"יין בר"יש סד"ר מ"קץ :

תורת חסד תהילת ה'

כי היית עזרתה לי בשם אלי"ם ובצל כנפיך אתה אלי ארנן : דבקה נפשי וגומר יר' דבק נפשי אחריך אלהי כי תמכה ימינך אלי · ושמעתי אלה הדברים במזמור זה במדבר יהודה יר' שעם היותו במדבר שמם וחרב היה מזמר אליו ית' · או יהיה ע"ד עומדות היו רגלינו וגומר ויר' שעם שכבר היה שם במדבר יהודה היה לו תאוה גדולה אא"י · או יר' עם היותך אלהי כל נשמה אומר אני שאלי אתה בפרטות וזה לפי שאשרך וכו' לאמה וכו' כאיש העומד במקום שאין בו מים שאז יתחזק בו הצמא יותר ויותר בראותו כי אין שם מים · כי טוב חסדך מחיים שנתת לי צורך כלם במה ששפתי ישבחונך ר"ל שזכיתני להוציא החיים בעבודתך ולא הלכתי אחר הבלי העולם · ושפתי רננות יהלל פי יר' כשאני רואה לאחרים מרננים בשפתותיהם לדחלי אלכי אני מהלל להם ואומר מי יתן לי השפתים האלה להודות את שמו ית' הגדול והנורא ע"כ :

סד למנצח וגומר שמע אלי"ם קולי וגומר יר' תכף ומיד בשיחי שמע קולי אתה האלי"ם אשר התחננתי אליך בשם זה עד עתה עם כל המזמורים אשר קדמו לזה וכמו כן תצור חיי מפחד אויב שלא אשמענו בשום אופן ולא אראנו אפילו בראייה כדי שלא אתפעל ממנו ויפול פחדו עלי וימיתני והוא ע"ד מה שביארתי בזאת לא תתן חסידך לראות שחת · או יובן עם מאז"ל כי אין לו לאדם להפסיק בתפלתו ולו"א דע"ה שמע אלי"ם קולי בשיחי ויהי רצון מלפניך שאגמור את כל שיחתי ואל יפחידני שום אויב עד שעל כן אצטרך להפסיק תפלתי · או אולי אבאר אומר מפחד אויב תצור חיי ע"ד מה שאז"ל בבראשית רבה פ' תלוה רבי אומר ויגרש מפניך אויב זה המן שנאמר איש צר ואויב המן ולמה צר ואויב אלא צר למעלן ואויב למטן צר לאבות ואויב לבנים צר לי ואויב לך ויאמר השמד אלו בניו ע"כ הרי א"כ כי רז"ל אמרו שמרע"ה דבר בנבואה על ענייני המן הרשע האויב האמתי אשר בקש להשמיד את הכל וכמ"ש רז"ל במדרש אסתר משל למלך שירד לכרם ונזדמנו לו ג' שונאים הא' מקטף בעוללות וכו' וכמו כן יכולני לומר כי דע"ה כיון אליו ברוח קדשו באומרו מפחד אויב תצור חיי כי כמו כן הרשע הלזה בקש לעקור את הכל : תסתירני מסוד מרעים יר' הם מתיעצי' תמיד להרע לזולתם והם באולי אעביר אני דרך פם יראוני הם ויתעללו בי כמו שהם מתעללים תמיד באחרי' : אשר שננו וגומר יר' אשר שננו כחרב לשונם לאמר כל א' מהם המלאה אחת בלשונו להפיל עני ואביון באופן היותר נכון אצלם ודרכו חצם דבר מר והיא הגזרה שהוציאו מביניהם והוא לירות במסתרים יר' לירות אותו באופן נסתר באופן שיורוהו פתאם ולא יהיה להם פנאי לירא מאת ה' כי לכן הם מכווני' שלא יהיה להם פנאי לירא מאת ה' ולחזור בתשובה ולבלתי עשו' הדבר ההוא ואם הוא כפשוטו יר' ולא ייראו מאת ה' וכל זה נביה בעמלק ובהמן וכמ"ש שכתוב ולא ירא אלי"ם וכו' ובמן המציא המלאכ' רבות כדי לירות את מרדכי ואת עמו וה' הצילם : יחזקו למו דבר וגומר יר' באור' למו לומר כי אינם רואים שילא הסוד מביניהם ובאור יספרו לטמון מוקשים יר' כל א' מהם הוא מספר מה שקרה לו או מה ששמע מעניני המלאכות אשר עושים הנבלים לירות את העם באופן נסתר והכל הוא כדי ללמוד מתוכם לטמון מוקשים לירות את התם באמור : יחפשו עולות וגומר יר' וכמו כן יחפשו בדרך חפוש אופני העול עד שיתמו לחפש חפש מחופש על צד החקירה וכל זה מקרב איש הכם מביניהם ומלב עמוק נבון והכם שהוא יהיה המוציא תולדת הגזרה מסברותיהם וכמו מעשה המן הרשע כל דבריו על פי חכמיו ויועציו : ויורם אלי"ם חץ יר' אותו החץ שהכינו להיות פתאום לירות את התם כמו שאמר למעלה שדרכו חצם דבר מר הנה האל ית' ירה אותה להם ...

לפני הב"ה רבונו של עולם אני שאין לי על מה לתלות את ...

אבן יהייא

אם זכרתיך וגו' אם כנזד מאמת ור"ל בידאי זכרתיך על יצועי כי אפי' בעת שהייתי ישן הייתי חולם בך · ובא שמורת כאשר הייתי ער אהגה בך הייתי חושב בך · כי היית וגומר רז"ל וכל זה יען כי היית עזרתה לי · כאשר הייתי מרנן וצועק שתושיעני להיותי חוסה בצל כנפך דבקה וגומר רוצה לומר ולכן דבקה נפשי אחריך · להיות כי בעת צרתי בי תמכה ימינך לעוזרני · והמה וגומר רוצה לומר אכה כי אותם שמבקשים נפשי להשימה בשואה ושממה שהוא הקבר · יבואו הם בתחתיות ארץ מדה כנגד מדה · יגירוהו וגומר רוצה לומר ושאול ראשם יגירו דמו על ידי חרב · ומנת וחלק משועלים יהיו הוא וכל סיעתו · כי יכלוהו בהמות השדה וחיתו יער · והמלך · רוצה לומר והמלך דוד ישמח באלהים ויתהלל כל הנשבע בו במלך ההוא · כי יסכר ויסגר פי דוברי שקר' באופן כי כל העם יחדיו יתהללו במלכם וישבעו בו מפני אהבתם אליו :

סד למנצח מזמור לדוד וגו' · המזמור הלז כוכתו כוכת הקודש · שמע וגו' ר"ל אלהים שמע קולי בשחי כשאשיח ואספר תלאותי · ומפחד האויב שאול תצור חיי · תסתירני וגו' ר"ל תסתירני מהמרעי' שלא יכלו לפעול בי ההסכמה שעשו ביניהם בסוד · ותסתירני מרגשת וקבוץ פועלי און המבקשים להוציא אל היש הסכמת סודם · אשר שננו וגומר ספר עצמות סודם היות כי שננו כחרב לשונם לדבר רעה עלי · וכאלו דרכו חיצם בדבר מר · כי משחו החץ בדבר מר שהוא סם המות · לירות ולזרוק החץ במסתרי' לתם · ופתאום יורוהו ויזרקוהו מת על הארץ כי הסם המות ימיתהו בפתע · וכל זאת עשו כי לא יראו מה' · יחזקו וגומר רוצה לומר הם מחזקים בדבריהם הדבר הרע שחושבים לעשות עמי בהביאם טענות זה לזה להראות כי אינו רע מה שמבקשים לעשות להיותי חייב מיתה · והם מספרים לטמון מוקשים באומרם מי יראה להם באשבם שה' תאמיני ואין רואה ואין שומע כדי להצילני מידם · יחפשו וגומר רוצה לומר כשיחזקו כונתם הרעה להרגני באומרם כי מאמיני ה' ושכחני לעונותי · יחפשו חפש מחופש ר"ל חיפוש אחר חיפוש למצוא עון וחטא בי להאשימני בו · ויאמרו עולות תמנו · רוצה לומר זכות העולות שהיה מקריב דוד בהיותו בארץ ישראל כבר תם ונשלם · כי זה ימים רבים בלכתו בארץ אויב אשר לא הקריב עולה וזבח · והקרב והלב והמחשבה מהאיש דוד הוא כודאי עמוק ר"ל חשוך וכהה בעניניו האלהיים כי בודאי ברוב הצרות אשר סבבוהו לא עמד על אמונתו למען יחיה · ויהיה עומק מענין מראהו עמוק מן העור וגומר וטמא אותו הכהן · ויורם וגומר ר"ל האל מודד להם מדה כנגד מדה · וכנגד אשר דרכו חיצם לירות במסתרים תם · לכן ויורם אלהי' · וכנגד אשר משחוהו בדבר מר למען פתאום יורו · לכן המכות שלהם היו בחץ אשר פתאום הכום :

ויכשילוהו

ויכשילוהו עלימו לשונם · הכשלו שדימוהו להכשילו עלימו כחפך לשונם : יתנודדו · בראותם להניע ראש ולשחק עליהם כל רואה בם : ישמח צדיק · דניאל : ויתהללו כל ישרי לב · יתפארו על יושר לבם וישתבחו בעצמם כי בטוחי' הם שהקב"ה בעזרת'. לך דומיה תהלה · השתיקה תהלה לך לפי שאין קץ לשבחך והמרבה בשבח אינו אלא כגורע : אלהים בציון · אלהים השוכן בציון מצאתי. שימו כבוד תהלתו לא יותר מדאי אך דומי' תהלה וכמדומה הללוהו בחימה בלשון הללו יה שם בן שתי אותיות מתורגם דחילא עזי וזמרת יה ויד על כס יה ולשון וגילו ברעדה דומה לזה · ד"א לך דומיה תהלה אלהים בציון את אשר דוממת והחרש' על מה שעשו אויביך בציון תהלה היא לך שהיכולת בידך להנקם ואתה מאריך אף : דברי עונות גברו מני · ואין אנו יכולים להספיק לסדר כולם לפניך לפי שהם רב אלא בכלל אחד אנו מתפללים לפניך שפשענו אתה תכפרם : אשרי · מי אשר תבחר ותקרב אשר ישכון בחצרך : נשבעה בטוב · שבביתך ומקדושת היכלך שבשכינתך שורה שם : נוראות בצדק תעננו · בצדקתך תעננו לעשות נוראות בגוים : מבטח · אתה ומנוס לכל יושבי קצוות ארץ מקצה הארץ ועד קצותה : וים רחוקים · אפילו לרחוקים שבים אתה מבטח שבכל מקום ממשלתך : מכין הרים בכחו שמצמיח ההרי' שהם קשים בכחו ומזמן ומכין בהן מזונות ומכין מטר כדכתיב המכין לארץ מטר המצמיח הרי': נאזר בגבורה · לפי שבא להזכיר גבורת גשמי' אמר נאזר בגבור': משביח · משפיל וכן וחכם באחור ישבחנה בשוא גליו אתה תשבח': מוצאי בקר וערב תרנין · לך את הבריות יושבי הקצוות בבקר אומרים ברוך יוצר המאורו' ובערב ברוך מעריב ערבי' : פקדת הארץ · כשאתה חפץ להטיב אתה פוקד את הארץ ומשקה אותה :

רחוקים כול' חס' במ"ז

ויכשילוהו · כנגד שננו לשונם : ויראו · כל אדם שראה מעשה השם שגמל המרעי' כפי מחשבתם לעשות לצדיקים ולתמימים : ישמח צדיק · שהוא תם כנגד לירות במסתרים תם ויוסיף אומץ : למנצח · לך דומיה תהלה · זה המזמור חברו דוד בהיות הארון או חברו אחד המשוררי' בהבנות בית המקדש והוא הנכון בעיני ודומיה מגזרת דמות או הוא כמו אך לאלהים דומיה נפשי כטע' דום ליי' והתחולל לו דומו עד הגיענו אליכם והטעם כי התהלה ממתנת לך בציון מן הבאים שמה להלל במקום הארון ושמה לך ישולם נדר : שומע · כי בית המקדש בית תפל' נקרא לכל העמים כאשר הזכיר שלמה בתפלתו על כן יבואו כל בשר עדיך עד מקומך : דברי · קשור וכתוב למעלה שכל בשר יבאו עדיך כי אתה שומע תפיל' ששמעת תפילתי בהחודותי עונותי וכפרת כל פשעינו וזה המזמור חברו המשורר בשנת בצורת והתפללו אל השם ושמע תפלתם וטעם גברו מני דברי המשור' המתפלל כי אני הודיתי כי הייתי רב עונות ואני ועמי פשענו על כן באה צרת הבצור': תבחר · בהסרון מלת אשר כמו לכל יבוא גבורתך וככה הוא אשרי אשר תבחר בו ותקרב שישכן חצריך וטעם נשבעה תענוג הנשמה בעבודת השם בבית המקדש וישרת בטוב גם אמר עמו בטוב קדוש היכלך והטעם בטוב הכבוד שהוא הקדוש ויש אומרים בטוב ביתך אתה הקדוש בהיכלך : נוראות הטעם כאשר יעבוד הגוי את השם ישב בטח בלי פחד אויב ולא רעב והטעם כאשר אנו יראי' אז תעננו להושיענו וטעם בצדק כאילו כתוב בצדקך או בצדק שעשינו תשובה וכפרת פשעינו · אמר רבי משה מבטח כל קצוי ארץ כל אנשי כמו וכל הארץ באו מצרימה ואנשים רחוקים והטעם כי תושיע שהם בקצות הארץ ובים ואין יכולת באדם להושיעם ולפי דעתי בעבור היות קצות כל גוף אינם גופות כמו בורא קצות הארץ וטעם וים רחוקים בעבור היות אני כצור הארץ ימים ואמר רחוקים בעבור היותם רבים : מכין · בעבור שהזכיר הארץ הזכיר ההרים בעבור שהם כמו עמודים וטעם נאזר בגבור' שנראתה גבורת השם בהרים הגבוהים שנרא על כן נקראו הררי אל ולפי דעתי שהזכיר שהוא מבטח הדבר שאיננו נראה ונבורתו נראית בגופות הגדולות : משביח · כמו תשבחם משקיט כדרך אתה מושל בגאות הים בעבור שהזכיר וים רחוקים וטעם והמון לאומים המשלים למים כמו את מי הנהר העצומים והנה השם יושיע' מהבצורת ומהצר : ויראו יושבי קצוות · כנגד בית המקדש : מאותותיך · והם גבורות המטר כמו עושה גדולות עד אין חקר וטעם מוצאי בקר האותות היוצאות הנראות בבקר ובערב בעבורם ירננו בני אדם והנה יהיה מלת תרנין יוצאה לשנים פעולים ורבי משה אמר כי תחלת היום והלילה שסוף זה תחלת זה הם סבת הרננה : פקדת · זה הפסוק לאות על שנת בצורת היתה בציון וחשב האויב לבא על ציון להביאה במצור והשם פקד ארצו שהיא ארץ ישראל · ויש אומרים תשוקקיה כמו ותשקיה ואין זה נכון והעד וכפש שוקקה רק הוא כמו וירם תולעים ויבאש וכבר באש וככה רבים וכן הוא פקדת הארץ וכבר שוקקתה ובעבור זה הזכיר פקדת :

ויכשילוהו עלימו · כי אמנם מכות שונאיהם היו כמו פתאום כאמרו ותאמר לו זרש אשתו וכל אוהביו יעשו עץ ובבקר אמור למלך ויתלו את מרדכי עליו והנה הכשילו את המן עלימו שנתלו המן ובניו עליו : לשונם · וכמו כן הכשילו לשונם באמרם כי נפול תפול לפניו : ויגידו פעל ה' · במקרא מגלה : ומעשהו השכילו · שהיה מדה כנגד מדה : ישמח צדיק · מרדכי : כל ישרי לב · צדיקי ישראל שנתנה תודה לשמו יתברך :

זה המזמור הפלה על הגאלה העתידה · ואמר :

לך דומיה תהלה אלהי' בציון · הנה התהלה דומיה ומשתנת לך שתגלה בציון : ולך ישולם נדר · של נפשם ובשמע : עדיך כל בשר יבאו · יהי רצון שיבאו כל בשר לפניך כאמרו כי אז אהפוך אל העמי' שפה ברורה לקרא כלם בשם ה' : דברי עונות גברו מני · ואיני ראוי להתפלל על הגבור ושתשא פני : פשעינו · שאיש גבור : אתה תכפר' · אתה ברב רחמיך לא בזכותי : אשרי תבחר ותקרב · השרידי' אשר ה' קורא : ישכון חצריך · שלא כל אדם יזכה לזה : נשבעה בטוב ביתך · יהי רצון שאנחנו הבלתי ראוי לשכון בחצריך נשבע' בטוב ביתך · שתגלה תורה משם גם לנו : קדוש היכלך · וכמו כן נשבעה בטוב קדוש היכלך שתהיה העבודה שם לרצון גם בעדנו : נוראות בצדק תעננו · יהי רצון שתעננו ותקבל תפלתנו בזה שתעשה לנו נוראות לבכניע האומות שע"א בצדק משפט כלפי חסד בעדנו שלא כנקם מהם : מבטח כל קצוי ארץ · אתה באל שאתה מבטח כל ישראל הנדחי' בקצוי ארץ : מכין הרים בכחו · אתה שהכינות ההרים לדרכי עמך כאמרו יבקע צורים במדבר : נאזר בגבורה · להאריך אפילו לעוברי רצונך : משביח · משקיט : שאון ימים · שאון וגאו' האומו' שע"א : שאון גליהם · גאות מלכיהם : והמון לאמים · וגאות ההמון : מוצאי בקר וערב תרנין · יהי רצון שתטיב בקר וערב לאופן שהיה קודם המבול שהיו קטני השמש מסכימים עם קטני העולם וככן היה לעולם זמן אביב : פקדת הארץ ותשוקקה · הנה קודם חטאו של אדם הראשון פקדת הארץ ותשקה כאמרו ואיד יעלה מן הארץ והשקה את כל פני האדמה :

ל וַיַּכְשִׁילֻהוּ עָלֵימוֹ לְשׁוֹנָם יִתְנֹדְדוּ
י כָּל־רֹאֵה בָם: וַיִּירְאוּ כָּל־אָדָם וַיַּגִּידוּ
פֹּעַל אֱלֹהִים וּמַעֲשֵׂהוּ הִשְׂכִּילוּ:
יִשְׂמַח צַדִּיק בַּיהוָה וְחָסָה בוֹ וְיִתְהַלְלוּ
כָּל־יִשְׁרֵי־לֵב:

א סה לַמְנַצֵּחַ מִזְמוֹר
לְדָוִד שִׁיר: לְךָ דֻמִיָּה תְהִלָּה אֱלֹהִים
בְּצִיּוֹן וּלְךָ יְשֻׁלַּם־נֶדֶר: שֹׁמֵעַ תְּפִלָּה
עָדֶיךָ כָּל־בָּשָׂר יָבֹאוּ: דִּבְרֵי עֲוֺנֹת
גָּבְרוּ מֶנִּי פְּשָׁעֵינוּ אַתָּה תְכַפְּרֵם:
ה אַשְׁרֵי תִּבְחַר וּתְקָרֵב יִשְׁכֹּן חֲצֵרֶיךָ
נִשְׂבְּעָה בְּטוּב בֵּיתֶךָ קְדֹשׁ הֵיכָלֶךָ:
נוֹרָאוֹת בְּצֶדֶק תַּעֲנֵנוּ אֱלֹהֵי יִשְׁעֵנוּ
מִבְטָח כָּל־קַצְוֵי־אֶרֶץ וְיָם רְחֹקִים:
מֵכִין הָרִים בְּכֹחוֹ נֶאְזָר בִּגְבוּרָה:
מַשְׁבִּיחַ שְׁאוֹן יַמִּים שְׁאוֹן גַּלֵּיהֶם
וַהֲמוֹן לְאֻמִּים: וַיִּירְאוּ יֹשְׁבֵי קְצָוֺת
מֵאוֹתֹתֶיךָ מוֹצָאֵי־בֹקֶר וָעֶרֶב
י תַּרְנִין: פָּקַדְתָּ הָאָרֶץ וַתְּשֹׁקְקֶהָ

וְיִתַּקְלוּן לְהוֹן לִישַׁנְהוֹן יְטַלְטְלוּן כָּל
דַּחֲמֵי בְהוֹן: וְיִדְחֲלוּן כָּל בְּנֵי נְשָׁא
וִיחַווּן עוֹבָדָא דַיְיָ אֱלֹהִים וְעוֹבָדֵיהּ
יְהַוְיָן מִתְבַּיְינִין: יֶחְדֵי צַדִּיקָא בַּיְיָ
וְיִתְרְחִיץ בְּמֵימְרֵיהּ וְיִשְׁתַּבְּחוּן כָּל
תְּרִיצֵי לִיבָּא: לְשַׁבָּחָא תּוּשְׁבַּחְתָּא
לְדָוִד שִׁירְתָא: קֳדָמָךְ מִתְחַשְׁבָא הֵיךְ
שְׁתִיקוּתָא תּוּשְׁבַּחְתָּא אֱלָהָא דִּי
שְׁכִינְתֵיהּ בְּצִיוֹן וְלָךְ יִשְׁתַּלְמוּן נִדְרַיָּא:
מְקַבֵּיל צְלוֹתָא לְוָתָךְ כָּל בְּנֵי בִּסְרָא
יֵיתוּן: פִּתְגָּמֵי עֲוָיָין תְּקִפוּ מִנִּי סוּרְחָנָנָא
אַנְתְּ תְּכַפְּרִינוּן: טוּבוֹי דְּתִתְבְּחַר
וּתְקָרֵיב יִשְׁרֵי דָּרָתָךְ יִמְרוּן צַדִּיקֵי
נִשְׂבַּע בְּטוּב בֵּיתָךְ קוּדְשָׁא דְּהֵיכְלָךְ:
דְּחִילָן בְּצִדְקְתָא תְּקַבֵּל צְלוֹתְהוֹן
אֱלָהָא פּוּרְקָנָא סִבְרָא דְּכָל סְיָיפֵי
אַרְעָא וְגַוְנוּת יַמָּא דְּרַחִיקִין מִן
יַבֵּישְׁתָּא: דְּאַתְקֵן מְזוֹנָא לְיַעֲלֵי טוּרַיָּא
בְּכֹחַ גְּבוּרְתֵּיהּ מְזָרֵיז קְמוֹר בִּגְבוּרְתָא:
מַמְאִיךְ רְגוּשׁ יַמָּא וּרְגוּשׁ גַּלֵּיהוֹן
וְרִיכְפַּת אוּמַיָּא: וּדְחִילוּ יָתְבֵי סַיְיפִין מֵאַתְוָותָךְ מַפְקָנֵי צַפַּר וְרֶמֶשׁ תְּסַדֵּר בְּפוּמְהוֹן
שִׁבְחָא: אִידְכַּרְתָּא אַרְעָא וְאַשְׁקִיתָהּ

ומעשהו ג' וסימ' ויאמר מנוח עתה יבא דברך · ואיש במעון ומעשהו · וייראו כל אדם ויגידו : סה דומיה ד' וסימ' נמסר בסיפ' ריש סי' ס"ב : ישלם ב' קמץ וא' פתח וסי' לך דומיה תהלה · הן צדיק בארץ · וירא מצוה הוא ישולם · קדמא פתח : קרוש ג' חסר וסי' מלכים יראו וקמו · נהר פלגיו ישמחו עיר · אשרי תבחר ותקרב ישכן חצריך וכל קודש חס' במ"א וזעם על ברית קודש: קצוי ארץ ג' וסי' נמסר בישעיה סי' כ"ו :

אבן יחייא

ויכשילוהו וגו' ר"ל וכנגד אשר שננו בחרב לשונם עלי · לכן יכשילו אותו החרב מלשונם עליה' · כי יפלו ויכשלו בחרב לשונם ההוא אשר בקשו להכשילני בו · ויהיה כל כך מפלתם כי יתנודדו כל רואה בם ויניעו ראשם עליהם לתמהם על רוב כובד הצרה · ויראו וגו' ואז בעת בקותם יראו כל אדם את מעשה ה' כי נורא הוא · ויגידו פעל אלהים ומעשהו אשר השכילו · כי ראו היותו מודד מדה כנגד מדה ומקימי מעפר דל · ואת עריצים ישפיל · ישמח וגו' ר"ל והצדיק במוני אשר הייתי נרדף על לא חמס בכפי ישמח בה' ויחסה בו · ויתהללו בה' כל ישרי לב מתשועת דוד :

סה למנצח · מזמור לדוד וגו' המזמור הזה אמרו דוד כשהיה נגלה חוץ מארץ הקדושה : לך דומיה וגו' ור"ל לך אלהי' שמעונתו בציון · ראוי לעבוד במחשבה ודבור ומעשה · וכנגד המחשבה אמ' דומיה לשון שתיקה · כי החושב ישתוק בעודנו מתבודד · וכנגד הדבור אמר לך ראוי התהלה בפה · וכנגד המעשה אמר ולך ראוי שישולם נדר הנעשה ביום צרה · שומע וגומר ר"ל לך ראוי העבודה הנזכרת בשתשמע התפלה מכל בשר שעדיך יבואו לחסו' תחת צלך ויתפללו לך : דברי עונות וגו' ר"ל וכשתכפר העונות שבדבור שגברו מן אויבי כי דוד לרוב צרותיו וגלותו פעמי' רבות היה חוטא בדבור להיותו נרדף על לא חמס בכפיו ואין שומע ואין רואה · ופשעינו ממני ומסיעתי כשתכפרם להיותך רחום וחנון : אשרי וגו' ר"ל וכשהאנשים יהיה מאותו שתבחר ותקרב שישכון בחצריך אחרי המלוכה כמוני אשר בחרת בי מכל ישראל · וכשנשבעה אני וסיעתי בדיבוק אלהי בהיותנו על אדמת ה' המכונ' בטוב · והו אומרו נשבעה בטוב ביתך שהוא העזרה ובטוב קדוש היכלך שהוא הדביר · ובטוב היכלך שהוא לפנים ולפני שהוא היכל ה' ומקום קדשו · נוראות וגו' ר"ל במדת הצדק אשר לך להציל האביון מיד עושקו · תעננו לי ולסיעתי ההולכי' בגלות · ותעננו בנוראות שתעשה כפלאות ותכו ותשפיל קמים תחתינו · אתה שהוא אלהי ישענו · ומבטח כל קצוי ארץ וים רחוקי' · כי לא די שאתה קרוב לקרובי' אליך מעמך ישראל כי אפי' הרחוקי' ממך שבוטחים בך אתה תענם ותושיעם : מכין הרי' וגו' ר"ל ואתה הוא מכין ההרים ומעמידם בכחך · ותמיד נאזר בגבורה כי לא יצטרך לעזר זולתו · משביח וגו' ר"ל ואתה הוא משקיט שאון ימים · ושאון גליהם ולא יעברו החול גבול לים לכסות ארץ · וכן אתה משקיט המיית הלאומי' הגבורים הקמים על עליהם להשפילם · ויראו וגו' ר"ל ואתה הוא שיראים ממך יושבי קצות העולם מפני אותותיך שבאלותיו · שתרנין ותשמח בני האדם באור השמש היוצא בבקר · ובאור הלבנה וכוכבי שחק היוצאי' בערב · פקדת וגו' ר"ל פקדת הארץ בעת צורכה למי המטר · ותשוקקה והכפת' ריבוי מים

בערב והם סבת תלאות העולם על ידי הנהר...

תורת חסד תהילת ה'

ויראו · וגומר יר' ויראו כל אדם ויגידו פעל אלי"ם שהיה העץ מתוקן להמן משמת ימי בראשי' ומעשהו זה שנהיה אז השכילו · או יר' הגידו פעל אלי"ם שהציל לישראל מכל צרותיהם ומעשהו באותו הפעל השכילו והוא הענין כי ברשתי אשר טמן הרשע תלכדו ובאותו האופן שחשב להרע בה הרעו לו וישמח צדיק והוא מרדכי וכו' וחסה בו ומדבר זה יתהללו כל ישרי לב · או אולי יחזור זה לתחלת המזמור במה שאמר מפחד אויב תצור חיי כי ר"ל כי אפילו הפחד לא היה רוצה לראות וכמו כן אמר פה ישמח צדיק בה' וחסה בו ולא יתעכב ויפחד כלל ובדבר זה יתהללו כל ישרי לב והוא הענין בעצמו שהיו אומרים חכמי התלמוד נראהה הקשת בימיך וכו' הרי א"כ שהיו מתהללים ביניהם על זה :

סה למנצח · מזמור לדוד שיר לך דומיה וגומר מצאתי כתוב כי יר' בשני דברים אין הפה יכולה לדבר הא' אומרנו שאלי"ם בציון בפרטות עם היות כי מלא כל הארץ כבודו והב' ענין הנדרים והנדבות עם היותו הוא ית' הנותן את הכל ע"כ · או יר' מי יוכל לספר נפלאותיך ועל כן מן הראוי היה לידום ולבלתי פתוח פה להלל לך ית' רק לעשות תמיד פעולות טובות וה"א לך ישולם נדר ויכוון בזה ע"ד נדרו של יעקב א"עה שנדר ואמר והיה ה' לי לאלי"ם וכו' : שומע תפלה יר' ועכ"ז נקראת בשם שומע תפלה ומצד זה ימשך שאליך כל בשר יבואו ואפילו הנכרים והיא מ"ש שלמה וגם אל הנכרי וכו' · או יר' לומר שהכל הם אצלו ית' כמו הבשר שהוא המקבל תמיד ובלתי נותן · או יר' עדיך עד ההיכל יבאו כל בשר וכמו שאבאר בע"ה : דברי עונות יר' אין צריך לומר שהעונות גברו מאברי וגידי אלא שאפילו דברי העונות והוא מה שהאדם עושה שמהפך מדת רחמים למדת הדין וכו' גברו מני והנה תכפר את הכל מצד התפלה והנה בבואו לדבר דבר רע לא רצה לשתף את אחרים עמו והוא אומר גברו מני ובבואו לדבר בענין הכפרה אמר פשעינו אתה תכפרם כדי לשתף אחרים עמו · או יר' דברי עונות והם הרהורי העונות גברו מני ואיני מבקש כפרה כי אם על מה שפשעינו בפעל וז"א פשעינו אתה תכפרם : אשרי וגומר יר' אשר הוא קדוש היכלך כאהרן והדומים אליו כאו' והיה האיש אשר יבחר ה' הוא הקדוש ומצד זכותו וזכות הדומים אליו נשבעה בטוב ביתך ונזכה אל כל הטובות מבית המקדש וכו' : נוראות וגומ' יר' ואז נוראות בצדק ובמשפט תעננו אלהי ישענו מבטח כל קצוי ארץ וים רחוקים שמשם יבאו כל ישראל לירושלם ואין להפלא מזה כי מאי דלא הוה הוה וכו' : מכין הרים וגומר יר' מכין הרים בכחו בתחלת היצירה שנאזר בגבורה עם ישראל כאומר כי כאשר ידבק האזור אל מתני איש כן הדבקתי וכו' ועל זה אנו אומרים בא"י אוזר ישראל בגבורה · ושמעתי בזה פיר' ע"ד מאז"ל שבזמן שישראל עושים רצונו של מקום כביכול מוסיפין כח בגבורה של מעלה באופן שכביכול הוא ית' נאזר עם ישראל כאשר ידבק האזור אל מתני איש בגבורה · ואני אומר ספי' זה יכולני ג"כ לומר באומרנו עוטר ישראל בתפארה והוא כאומ' ישראל אשר בך אתפאר : משביח שאון ימים יר' וכמו כן הוא ית' משביח שאון ימים שאון גליהם בקריעת ים סוף והמון לאומים והוא ענין מה שנפלה אימת ישראל עליהם : ויראו יושבי קצוות מאותותיך מוצאי בוקר וערב תרנין ע"י ישראל האומר יוצר המאורות בבקר ומעריב ערבים ...

פקדת · הארץ וגומר יר' הנה אתה ה' פקדת הארץ ותשוקקה ...

מ"ע ספורנו ז"ל

רבת תעשרנה · ועשרת אותה בלתי שום עבודת אדם כאומרו ואדם אין לעבוד את האדמה ויצמח ה' אלהים מן האדמה כל עץ נחמד למראה וטוב למאכל: פלג אלהים מלא מים תכין דגנם · אתה בפלג אלהים שהעלית אד והוא אותו האיד שהוא למעלה מלא מים שאין הטל הנגר ממנו שיספיק להכין דגן בשמים והארץ בלתי מטר ובלתי עבודת האדמה: כי כן תכינה · כי בזה תכין הארץ ויושביה לעבודתך בטוב מזון הפירות לאין האנושי בלתי טורח עבודת האדמה ולא יטיח האדם פרוד בם וכן בתקון האויר והשקיטה אשר בו יתארכו חיי האדם כמאז: תלמיה רוה: באותו הטל רוה תלמים אתה בימינו: נחת גדודיה וזה שיספיק בחפירו הפאריסה: ברביבים תמוגגנה · ושיספיקו רביבי הטל למוגג את הארץ ולהשקותה ועם זה: צמחה תברך שיעשה פרי יותר מן המורגל · כי אמנם: עטרת שנת טובתך · גם בימינו בשביעית שנת רצון עטרת אותה בפירות יותר מן המורגל כמו בימי שמעון בן שטח שנעשו חטים בכליות ושעורי' כגרעיני זיתים ועדשים כדינרי זהב כמו שספרו ז"ל: ירעפו נאות מדבר · יפי רצון שגם עתה ירעפו יתנו מזון ברבוי גם נאות מדבר שהם מרעה הצאן: וגיל גבעות תחגורנה · שישוש סביב להם הצאן ברבוי כי אמנם ברבוי המרעה: לבשו כרים הצאן · יפיו לעולם שנקמות מכוסות בצאן: ועמקים · שהם מוכנים לתבואת דגן: יעטפו בר · יפי רצון שיתעטפו ויתכסו במיני דגן' ובזה: יתרועעו · יושבי הארץ ימלאו תרועת שמחה: אף ישירו · שישבחו ויתנו תודה לאל יתברך:

זה המזמור מזכיר לבני הגולה דרך להשיב הגאולה ותתפלל עליה · ואמר:

הריעו לה' כל הארץ · אתם ישראל עמו

אבן עזרא

רבת · התי"ו כמו ושבת לבשיא והתואר חסר כטעס דברה רבה: תעשרנה · היה ראוי להיות תחת השי"ן חירק אם המלה מהבניין הכבד ואם מהקל יהיה הפועל יוצא כדרך יעשר שהוא שי"ן שימצא ככה על השלשה בניינים: פלג · המחובר מהמטר ומ"ס לנגס שב אל פקדת הארץ: כי כן תכינה · שב אל הארץ: תלמיה · כמו בתלם עבותו ויש אומרים נחת גדודיה הורד גדודותיה כמו על כל ידים גדודות והם קוים לחרים למם הכתוב לגדודות והטעם שירוט ויש אומרי' מגזרת גדוד יגודדו והטעם על הגשמי' והטעם על הזרמים: עטרת · על שתהיה זאת השנה בקרב שנים כמו המלכה בעל העטרת בתוך הבנות וטעם ומעגליך דרך משל והמעגל הם המקומו' העשויות להתחבר מי גשמי הגלות: ירעפו · הנה מעגליך בייסוב ונאות מדבר כמו כות רועים והגבעות תחגרנה גיל בהראות הדשא והעשב: לבשו · כמו עם חלב כרים שיהיו רבים וקדמונינו ז"ל פירשוהו לשון נקייה והנכון בעיני כי כרי' כמו כר נרחב והעד והעמקי' יעטפו · מגזרת המתעטה כמו ילבשו ויתרועעו מגזרת תרועה כדרך ההרים והגבעות יפצחו לפניכם רנה: למנצח · הריעו לאלהים לא הזכיר שם המחבר ובעבור היותו לשון רבים ולא ימצא ככה ברוב המזמורים שהם לדוד על כן יתכן שגם זה המזמור לאחד המשוררים: זמרו · טעם שימו כי תהלתו כבוד הוא לכם והטע' בתהלתו תכובדו: אמרו · מה נורא · כל אחד ממעשיך כמו בנות צעדה עלי שור וטעם יכחשו שיעידו כי שקר וכחש הוא בידם: כל · הזכיר אויביך הקרובים ואמר כל הארץ ואין הפרש בין יזמרו לך או ויזמרו לך והטעם כפול: לכו · יאמר זה לזה לכו בואו כמו לכו נא וכוכחה הטעם לכו איכו: נורא · דבק עם עלילה נורא המעשה והאומר כי הה"א נוסף והוא כמו עליון תועה הוא כי הה"א סימן לשון נקבה בי לא ימצא בשמות הה"א נוסף רק אם היתה המלה מלעיל ושורק ושורקה כמו צדק וצדקה: הפך · יספר מעשה השם הקדמונים וטעם בנהר הוא הירדן שעברו ישראל בשמחה והארון עומד: פוסל

רשי

רבת תעשרנה · הרבה אתה מעשרה מפלג שלך שהוא מלא מים ותכין בו דגנם של יושבי קלוות כי בכן אתה מכין אותם: תלמיה · הן שורות המחרישה: רוה · כמו לרוה: נחת גדודיה · כמו לנחת גדודיה להגיע לגדודיה לעשות נחת לבריות אתה ממוגגה ברביבים של מטר תמוגגה לשון המסה: עטרת שנת טובתך · על ידי הגשמי' אתה מעטר בכל טוב את השנה שאתה חפץ להטיב: ומעגליך · הם השמים שהם אבק רגליך: ירעפון · יטפון: דשן · שומן: ירעפו · השמים בנאות המדבר: לבשו כרים הצאן · יתלבשו השרון והערבה מן הצאן הבאים לרעות הדשא אשר הצמיח המטר: ועמקים יעטפו בר · על ידי המטר יהיו מעוטפים העמקים בתבואה ואז יתרועעו הבריות תרועת שמחה וישירו מרוב הברכה: זמרו כבוד שמו · זמרו בכבוד שמו או כמו ספרו כבוד שמו בזמר ושיר: מה נורא · כל אחד ממעשיך: ברוב עוזך · כשאתה מראה לעולם עוזך על ידי דבר או חרב או רעב או ברקים להוכיח הרשעי' מרוב פחד מודים על כחש ועבירות שבידם ע"כ התו': נורא עלילה · יירא' על בני אדם פן ימצא להם פשע כי כל מעשיהם גלויים לו: הפך · ליבשה ים סוף: שם

רַבַּת תַּעְשְׁרֶנָּה פֶּלֶג אֱלֹהִים מָלֵא מָיִם
תָּכִין דְּגָנָם כִּי־כֵן תְּכִינֶהָ׃ תְּלָמֶיהָ
רַוֵּה נַחֵת גְּדוּדֶהָ בִּרְבִיבִים תְּמֹגְגֶנָּה
צִמְחָהּ תְּבָרֵךְ׃ עִטַּרְתָּ שְׁנַת טוֹבָתֶךָ
וּמַעְגָּלֶיךָ יִרְעֲפוּן דָּשֶׁן׃ יִרְעֲפוּ נְאוֹת
מִדְבָּר וְגִיל גְּבָעוֹת תַּחְגֹּרְנָה׃ לָבְשׁוּ
כָרִים הַצֹּאן וַעֲמָקִים יַעַטְפוּ־בָר
יִתְרוֹעֲעוּ אַף־יָשִׁירוּ׃ סו
לַמְנַצֵּחַ שִׁיר מִזְמוֹר הָרִיעוּ לֵאלֹהִים א
כָּל־הָאָרֶץ׃ זַמְּרוּ כְבוֹד־שְׁמוֹ שִׂימוּ
כָבוֹד תְּהִלָּתוֹ׃ אִמְרוּ לֵאלֹהִים מַה־
נּוֹרָא מַעֲשֶׂיךָ בְּרֹב עֻזְּךָ יְכַחֲשׁוּ לְךָ
אֹיְבֶיךָ׃ כָּל־הָאָרֶץ יִשְׁתַּחֲווּ לְךָ
וִיזַמְּרוּ־לָךְ יְזַמְּרוּ שִׁמְךָ סֶלָה׃ לְכוּ ה
וּרְאוּ מִפְעֲלוֹת אֱלֹהִים נוֹרָא עֲלִילָה
עַל־בְּנֵי אָדָם׃ הָפַךְ יָם לְיַבָּשָׁה בַּנָּהָר
יעברו

סוּגֵי עֲלַלְתָּה תְּעַתְרִינָהּ מִן קוּבְתָא
דֶּאֱלָהָא דִּי בִשְׁמַיָּא מַלְיָא מִיטְרָא
תְּתַקִּין עִיבּוּרֵיהוֹן אֲרוּם הֵיכְנָא
תְּשַׁכְלְלִינָהּ׃ מַרְבִּינֵי צִימְחָהָא רַוֵּי
אַשְׁרָךְ גַּיְיסָהָא בְּצַיְיחָא תְּבָרִיךְ׃
אַכְלִילְתָּא שְׁנַת טוּב בִּרְכָתָךְ וּכְבִישֵׁי
אוֹרְחָךְ יְכַסְמוּן דִּיהֲנָא׃ יְבַסְמוּן
תּוּשְׁבְּחַת מַדְבְּרָא וְדִיצָא גִּלְמָתָא
תַּקְמְרָן לְהוֹן׃ יַעֲלוּן דִּיכְרַיָּא עֲלֵוֵי
עָנָא וּמֵישְׁרַיָּא יִתְחַפְּיָן עִיבּוּרָא יִתְיַבְּבוּן
בְּרַם יְשַׁבְּחוּן׃ לְשַׁבְחָא שִׁירָא
תּוּשְׁבַּחְתָּא יַבִּיבוּ קֳדָם יְיָ כָּל יָתְבֵי
אַרְעָא׃ שַׁבְּחוּ אִיקַר שְׁמֵיהּ שַׁוּוּ אִיקַר
תּוּשְׁבַּחְתֵּיהּ׃ אֶמְרוּ קֳדָם אֱלָהָא מַה
דְּחִילִין הִינוּן עוֹבָדָךְ בִּסְגִיאֵי עוּשְׁנָךְ
יְכַדְּבוּן לָךְ בַּעֲלֵי דְבָבָךְ׃ כָּל יָתְבֵי
אַרְעָא יִסְגְּדוּן קֳדָמָךְ וִישַׁבְּחוּן לָךְ
יְשַׁבְּחוּן שְׁמָךְ לְעָלְמִין׃ אִיזִילוּ וַחֲמוֹן עוֹבָדֵי אֱלָהָא דְּחִיל מָרֵי תַּסְקוֹפִין עַל בְּנֵי נָשָׁא׃
הֲפַךְ יַמָּא דְסוּף לְיַבֶּשְׁתָּא בְּנַהַר יוֹרְדְנָא עברו

תלמיה ב' וסימ' תלמיה רוה נחת גדודה · ויחד תלמיה יבכיון: תמוגגנה ג' חס' בליש' בקריא' וסימ' והגבעות התמוגגנה · ברביבים תמוגגנה ותמגגני תושיה: סו ישתחוו לך ויזמרו לך חד מן י"ד פסוקים לך לך וסי' חלילה לך מעשות · עם אשר תמצא את אלהיך · ויאמר עשו יש לי רב · והיה כי יביאך · ושמעת ישראל ושמרת: לא תטע לך אשרה · וכתבת עליהן את כל דברי · למען הקים אתך · בחר לך אחת מהנה · וחברו דד"ה: מה אעשה לך אפרים · אם גנבים באו לך · כל הארץ ישתחוו לך · מה יתן לך ומה יוסיף:

תורת חסד · תהילת ה'

הגשמים בידי שליח ואז רבת תעשרנה כלומר הרבה אתה מעשירה · פלג אלי"ם מלא מים תכין דגנם יר' תכין דגנם של ישראל כלומר והספת דגנך כלומר שהוא דגן שלהם וכו' ובמה שתכין דגנם הנה כן תכינה · אניר' מי ספקל לארץ והשקה אותה בתחלת הבריאה בעבור האדם כאומר ואדם אין לעבוד את האדמה וכו' הוא יעשרנה וכו': תלמיה רוה וגומר יר' הבא עליהם הזמן שיהיו גשמיהם יורדים בעת' ובכן תנחה לגדודיה והם האנשים ההולכים עליה ולמחה תברך ולא כאשר הוא עתה שאין לך יום שאין טעם הפירות מתבטל ומתמעט · ואם עטרת אז שנת טובתך ומעגליך והם השמים ירעפון דשן יהי רצון שכמו כן ירעפו נאות מדבר והגבעות תחגורנה גיל ר"ל שכשם שהשמים הם מוכנים להטיב כמו כן תהיה הארץ מוכנת להטיב ואז יאמר לבשו כרים הצאן וכו': ואולי יבואר מזמור זה באופן אחר והנה באומר לך דומיה תהלה יר' התהלה שהיא דומיה עתה היא מה שיאמר בעולם שאלי"ם בציון כי דבר זה נוגע אליך כביכול כי בכל צרתם לך צר ולך נוגע מה שישלם אותו הנדר שנדרת ואמרת ימיני ימיני זרועי זרועי וכו' שומע תפלה יר' מגד התפלה והתחנה עדיך כביכול כל בשר יבאו שם בציון · או יר' בזה ע"ד מאז"ל בפסוק שובה ישראל עד ה' אלהיך: דברי עונות יר' ע"ד על מה תכו עוד תוסיפו סרה וכו' שיר' על איזה אבר תכו כשתוסיפו סרה כי כל ראש הוא לחולי וכו' ומכף רגל וכו' אין בו מתום וכו' והנה האדם הוא מש"סה גידים ורמ"ח אברים ואחר שחטא בכלם וגברו ונתרבו עונותיו יותר ממנין אבריו וגידיו על מה יוכה עוד וכו' כי לא מעתה לא נשארו אברים כדי שילקה בהם אם יחטא עוד ולא נשאר מקום אל הכפרה אם לא שאתה ברחמיך תכפר על פשעינו וז"א פשעינו אתה תכפרם והוא ע"ד נפלה עטרת ראשינו אוי נא לנו כי חטאנו · או אולי אמר פשעינו כנגלו וכנגד אבריו שהם רבים · או יכוין באומר דברי עונות גברו מני אל המקטרגים שנתרבו במעשיו שהם גבורים ממנו כי הנה בתחלה היה עון לבד ואח"כ שב לפשע למה שנעשה מאותו העון מקטרג א'י ובאומר נשבעה בטוב ביתך כיון לשתף את עצמו בטובה ותפלה את עצמו כביטוני ולכן אמר כי הוא מהיושבים בבית ולא מהיושבים בחצר וגם לא מהיושבי' בהיכל וזהו אמלי אומר אשרי יושבי ביתך עוד יהללוך סלה וירצה לומר כי אחרי שהשיגו להיות מהיושבים בביתו ית' יזכו ג"כ להללו עוד סלה והוא במה שיזכו לעמוד בהיכלו ית':

סו למנצח שיר וגומר גם זה המזמור הוא מעין הקודמים וקל להבין ויר' הריעו לאלי"ם כל הארץ וכמו כן זמרו כבוד שמו וזה כאשר אמרתי עד עתה ישימו כבוד תהלתו לא כמי שמהלל לדבר מה בעבור הסבה שנראה מזה א"כ שבהבטל הסבה תבטל המסובב רק שימו כבוד תהלתו מצד ההלול לבדו ולזה: אמרו לאלי"ם מה נורא מעשיך שהוא כאדם המודה בלבו ולא מהלל בעבור הטובה שקבל והוא ע"ד מה שביארתי באומר והודו לזכר קדשו · ואם הוא כדברי המפרשים שהמזמור הזה כלו בנוי על זמן טובתם של ישראל יר' לומר זמרו כבוד שמו שיהיה אז שמו ית' שלם וכן שימו כבוד תהלתו שיהיה ג"כ הכסא שלם: או יר' אמרו לאלי"ם מה נורא מעשיך בשם זה של אלי"ם עד שברוב עוזך בשם זה אם להעניש לרשעים ואם להיותך מעוז לטובים וכו' יכחשו לך אויביך: כל הארץ וגומר יר' כל הארץ ישתחוו לך מפחדם ממך גם"כ יזמרו לך כי טוב הוא להם הדין ויזמרו שמך סלה בין על הטוב ובין על הרע: לכו וראו וגומר יר' לכו וראו מפעלות וגומר כי הוא ית' נורא עלילה על בני אדם כי פעולות האדם אינם דומות כלל לפעולותיו ית' · או יר' נורא עלילה ומעשה על בני אדם שאמר נעשה אדם בצלמנו וגומר · או יר' לומר שהוא ית' פועל ועוזר על בני אדם ר"ל שהם המד' יתחיל לפעול איזה פעולות לשם שמים האל ית' יעזרהו לגומרו · או יר' בני אדם מודים היותו נורא עלילה: הפך ים וגומר יר' הפך ים ליבשה ובנהר יעברו ברגל ולא נצרכו למנעלים כאשר הוא מנהג העולם לשום האדם מנעלים ברגליו בעוברי במים להיות כי בקרקעית המים או בנהר יש שם דברים מזיקין את הרגלי' ולדבר מזה לא נצרכו או בעובר' דרך שם אף שם נשמח בו ונטייל בתוכו ארוכו' וקצרו':

מושל

אבן יחייא

מים עליה · כי יהיה עלינו מן והשיקו היקבי' תירוש ויצהר שר"ל והציפו: רבת תעשרנה · ר"ל ברבוי תעשרנה לארץ · במי' אשר תמטיר מן פלג אלהים שזה מלא מים והוא האויר האמצעי · באופן שתכין דגנם מהאנשים · כאשר כן תכין הארץ הנזכר · ויהיה כי בחקים כאשר · תלמיה וגו' בא לפרש הכנת הארץ איך ראוי להיות באמרו תלמיה והם גבשושית הארץ החרושה רוה ממי' כי צריך לרדת מים רבים עליהם להיות כי אינם מחזיקים אותם להיותם משופעים · נחת גדודיה ר"ל החפירות העמוקות שבין תלם לתלם · ולהם מספיק מעט מטר שירד עליה' להיות להם בית קבול וכטעם דבר ירושבו וזהו אומרו נחת גדודיה וכמקומו' הקשים אשר לא נחרשו מפני קושים · הארץ ההיא תמוגג ברביבים שהוא המטר הגדול למען גם הארץ ההיא תתלחלח · וכעשותך כן הצמח מהארץ תברך · כי יהיה כעץ שתול על פלגי מים אשר פריו יתן בעתו וכל אשר יעש' יצליח · עטרת וגו' ר"ל כי השנה הטובה שתסכים לשלוח בעולמך · אתה מעטר ומקיף כל העול' מהטוב ההוא · בדרכי' ובמדברו' ובגבעות ובמישור ובעמקים · כי מעגליך שהם הדרכי' מן פלם מעגל רגליך ירעפון דשן כי אף שם ימצא תבוא' בשופע מן הגרעיני' חטה שנופלים מהעוברים ושבים · וכן ירעפו נאות מדבר אף כי הלא יבשה · ובלוני מבורכת והגבעו' תחגורנה גיל מרוב התבואות · ויתלבשו הכרים והמישורים · שעליהן מן כר נרחב · מן הצאן שיבואו לאכול מן התבואות כי יפרו וירבו הבהמות בשופע המזון אשר ימצא · וכאלו העמקי' יתעטפו ויתכסו מהבר ומזון · באופן שכל החיים יתרועעו ואף בני אדם ישירו:

סו למנצח שיר מזמור וגו' המזמור הלז אמרו דוד אחרי שהכיר ה' אותו ואת עמו ישראל מכל אויביו מסביב · הריעו וגו' ר"ל ראוי להודו' לה' כל הארץ שהם עמי הארצו' וישראל עם ה' בכ' מיני הודאה · שיהו בכלי · ובמחשבה ודבור ומעשה · וכנגד ההודאה בכלי אמר הריעו לה' כל הארץ הן עם ה' והן עמי הארצו' · זמרו וגו' וכנגד ההודאה במחשבה מעם ה' · אמ' זמרו כבוד שמו · וכנגד ההודאה ממנו במעש' · אמ' שימו כבוד תהילתו · שתעשו מעש' מהשתחויה וזולתו מהמעשים לשים כבוד לה' לתהלה אליו · וכנגד הודאה ממנו בדבור אמר אמרו לאלהי' מה נורא כל אחד ממעשיך · שברוב עוזך וגבורתך יכחשו לך אויביך · ר"ל שינחתו אליך לעבדי' · כמו ויתכחשו אויביך לך ואתה על במותימו תדרוך · כל ארץ וגו' וכנגד ההודאה במעשה מעמי הארצות אמר כל הארץ ישתחוו לך · וכנגד ההודאה במחשבה מהם אמר ויזמרו לך · וכנגד ההודאה בדבור מהם אמ' יזמרו שמך שאתה עומד בעולם השלה והכנאות · לכו וראו וגו' בא לפרש מה נורא מעשה ה' אשר שכחו ככך · ואמר לכו וראו מפעלות אלהים על בני אדם אשר בעדם נקרא נורא עלילה · ר"ל כי מעשיו ועלילותיו הם נוראו' · הפך ים ליבש' בקריעת ים סוף · בנהר יעברו ברגל בבקיעת הירדן · ושם ביום סוף שמחנו בו ר"ל בראו' כבודו כי ראת' שפחה על הים מה שלא ראה יחזקאל בן בוזי: מושל וגו' בא לפרש גבורת ה' אשר שכחו בכך · ואמ' הוא מושל כל העולם בגבורתו · ועיניו בגוי' תצפינה' לראו' מעשיהם כדי לגמלם מדה כנגד מדה · והסוררי' אל ירומו למו דאשם בעולם השלה והכנאות' כי יכרתון: ברכו וגו' הוא מדבר עם שכי' עשר שבטי ישראל לאמר ברכו עמי' אלהינו על כל הטובה שהטיב עמנו · והשמיעו בקול תהילתו · ויאמר בי"ת עם מן הקול · השם וגו' ר"ל כברך לאלהינו אשר שדר שנפשותינו יעמדו בחיים הנצחיים בעולם הבא · ולא נתן למוט רגלינו בעולם הזה · ויהיה השם נפשנו מעבירן ואלה המשפטים אשר תשים לפניהם · כי בחנתנו וגומר רוצה לומר כבגלותנו ובגלות המתנים אלינו מאויבינו במכתנו

רשי

שם נשמחה בו · אז שם היה דבר שהיה נשמח בו : אל ירומו · אל תהי ידם רמה : ברכו עמים אלהים · על נפלאותיו שהוא שם בחיים נפשנו בחיים בגלות ואיננכם יכולין להשמיד אותנו : כי בחנתנו · בצר בגולה : צרפתנו · להסיר הסיגים ממנו שנשוב בתשובה לפניך כמו שצורפים הכסף להסיר הסיגים ממנו : הבאתנו במצוד' · במקום צר כמו במאסר : מועקה · לשון מסגר וכל המעיק המציק כמוהו : הרכבת אנוש לראשנו · מלכי כל אומה ואומ' : אבא ביתך · בבנותך בית המקדש נשלם נדרינו שנדרנו בגולה : מיחים · שמנים לשון מוח : כל יראי אלהים · הם הגרים שיתגיירו : אליו פי קראתי · כשהיינו בגולה קראנוהו וספרנו רוממותיו בלשוננו · ורומם · כמו ונתרומם · תה׳ · כפי קראתי אליו ורומם שם תהלה רוממות שלו מוכן תחת לשונו להוציאו בפה כמו יכחידנה תחת לשונו : און אם ראיתי וגו׳ · לא פעל עמנו כחטאתנו עשה עמנו כלא רואה ולא שומע און שבלבבנו : אכן · באמת יש לדעת : אשר לא הסיר תפלתי · מלפניו וחסדו לא הסיר מאתי : ויאר פניו · להראות פנים שוחקות לתת טל ומטר :

לדעת

מיחים ל׳ מל׳ וחד חס״ר קדמ׳ ותרגמו מתים

ספר תהלים

ו יַעַבְרוּ בְרָגֶל שָׁם נִשְׂמְחָה בּוֹ׃ מֹשֵׁל בִּגְבוּרָתוֹ עוֹלָם עֵינָיו בַּגּוֹיִם תִּצְפֶּינָה הַסּוֹרְרִים אַל־יָרִימוּ לָמוֹ סֶלָה׃ בָּרְכוּ עַמִּים אֱלֹהֵינוּ וְהַשְׁמִיעוּ קוֹל תְּהִלָּתוֹ׃ הַשָּׂם נַפְשֵׁנוּ בַּחַיִּים
י וְלֹא־נָתַן לַמּוֹט רַגְלֵנוּ׃ כִּי־בְחַנְתָּנוּ אֱלֹהִים צְרַפְתָּנוּ כִּצְרָף־כָּסֶף׃ הֲבֵאתָנוּ בַמְּצוּדָה שַׂמְתָּ מוּעָקָה בְמָתְנֵינוּ׃ הִרְכַּבְתָּ אֱנוֹשׁ לְרֹאשֵׁנוּ בָּאנוּ־בָאֵשׁ וּבַמַּיִם וַתּוֹצִיאֵנוּ לָרְוָיָה׃ אָבוֹא בֵיתְךָ בְעוֹלוֹת אֲשַׁלֵּם לְךָ נְדָרָי׃ אֲשֶׁר־פָּצוּ שְׂפָתָי וְדִבֶּר־פִּי בַּצַּר־לִי׃
טו עֹלוֹת מֵיחִים אַעֲלֶה־לָּךְ עִם־קְטֹרֶת אֵילִים אֶעֱשֶׂה בָקָר עִם־עַתּוּדִים סֶלָה׃ לְכוּ־שִׁמְעוּ וַאֲסַפְּרָה כָּל־יִרְאֵי אֱלֹהִים אֲשֶׁר עָשָׂה לְנַפְשִׁי׃ אֵלָיו פִּי־קָרָאתִי וְרוֹמַם תַּחַת לְשׁוֹנִי׃ אָוֶן אִם־רָאִיתִי בְלִבִּי לֹא יִשְׁמַע אֲדֹנָי׃ אָכֵן שָׁמַע אֱלֹהִים הִקְשִׁיב בְּקוֹל
כ תְּפִלָּתִי׃ בָּרוּךְ אֱלֹהִים אֲשֶׁר לֹא־הֵסִיר תְּפִלָּתִי וְחַסְדּוֹ מֵאִתִּי׃

סז

א לַמְנַצֵּחַ בִּנְגִינֹת מִזְמוֹר שִׁיר׃ אֱלֹהִים יְחָנֵּנוּ וִיבָרְכֵנוּ יָאֵר פָּנָיו אִתָּנוּ סֶלָה׃

ירומו ק׳ · ד׳ · ד׳ ג׳ דין חס׳ · ל׳ וחד בצרוף וחס׳ · ג׳ · ל׳ · ג׳ · ל׳ וחד רויה · ג׳ מל׳ · סימן · סימן · ל׳ · ג׳ · ל׳ · קל״ד · י״ח · ג׳ · ב׳ ח׳ ר״פ וח׳ ס״פ · כ״ט ר״פ י׳ וי׳ פניו · פניו

תרגום

עָבְרוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל בְּרִיגְלֵיהוֹן אוֹבִיל יַתְהוֹן לְטוּר קוּדְשֵׁיהּ תַּמָּן נֶחְדֵי בְּמֵימְרֵיהּ׃ דְשַׁלִּיט בְּכֹחַ גְּבוּרְתֵּיהּ עַל עַלְמָא עֵינוֹי בְּעַמְמַיָּא מִסְתַּכְּלִין מְסָרְהוֹבִין לָא יִתְרְמוֹן לְהוֹן לְעָלְמִין׃ בְּרִיכוּ עַמְמַיָּא אֱלָהִים וְאַשְׁמִיעוּ קָל תּוּשְׁבַּחְתֵּיהּ׃ דְּמַנִּי נַפְשָׁנָא בְּחַיֵּי דְעָלְמָא דְאָתֵי וְלָא מְסַר לְאִזְדַּעְזָעָא רִיגְלָנָא׃ אֲרוּם בְּחַנְתָּנָא אֱלָהָא אַתְבְּתָנָא הֵיךְ קְנָאָה דְמַתִּיךְ סִימָא׃ אַעֵלְתָּנָא בִּמְצוּרְתָּא שַׁוִּיתָא שׁוֹשַׁמְתָּא בְּחַרְצָנָא׃ אַמְאַכְתָּנָא אַרְכֵּבְתָּא מָרֵי מְזוּפִיתָא עַל רֵישָׁנָא דַנְתָא יָתָנָא כְּדֵי בְּנוּרָא וּבְמוֹי וְאַפֵּיקְתָנָא לִרְוַחְתָּא׃ אֵיעוּל לְבֵיתָא בַּעֲלָוָן וַאֲשַׁלֵּם לָךְ נִדְרַי׃ דִּי פָתְחוּ סִיפְוָתַי וּמַלֵּיל פּוּמִי כַּד עָק לִי׃ עֲלָוָן שְׁמֵנִין אַסִּיק קֳדָמָךְ עִם קְטוֹרֶת בּוּסְמִין קָרְבַּן דִּיכְרִין אַעְבִּיד תּוֹרִין עִם בַּרְחַיָּא לְעָלְמִין׃ אִזִּילוּ שְׁמַעוּ וְאִשְׁתָּעֵי כָּל דַּחֲלַיָּא דֶאֱלָהָא מָה דַעֲבַד לְנַפְשִׁי׃ לְוָתֵיהּ בְּפוּמִי קְרֵיתִי וְתוּשְׁבַּחְתֵּיהּ תְּחוֹת לִישָׁנִי׃ שְׁקַר אִין חֲמֵיתִי בְלִבִּי הָאֶפְשַׁר דִּי לָא יִשְׁמַע יְיָ׃ בְּקוּשְׁטָא שְׁמַע אֱלָהָא אֲצִית בְּקָל צְלוֹתִי׃ בְּרִיךְ אֱלָהָא דְלָא אַעְדֵּי צְלוֹתִי וְטוּבֵיהּ מִנִּי׃ לְשַׁבְּחָא בְּנִגְּנָתָא תּוּשְׁבַּחְתָּא וְשִׁירְתָא׃ אֱלָהָא יְחוּס עֲלָנָא וִיבָרְכִינָנָא יַנְהִיר זִיו

אבן עזרא

מושל · אין עולם בכל זמן בכל המקרא רק זמן וכלא והטעם שהשם מושל לעולם כמו מושל נלא ברוב גבורתו וממשלתו בגוי׳ שהוא רואה כי אין נכון להיות בי״ת בגבורתו כמו משל בנו כי אין לו טעם · הנה הזכיר כי ממשלתו בים וביבשה על כן לא ירומו הסוררים המורדים בו : ברכו · הטעם העמים כמו היבוסים שהיו תחת יד ישראל או יאמר לכל כולנו חייבין לברך השם ויש אומרים כי טעם עמי׳ ישרא׳ כמו אחריך בנימין בעממיך והוא הנכון : כי · דרך משל בעבור צרה שבאה אליהם והשם נסם לדעת אשר בלבבם גם זה דרך משל כי הכל לפניו גלוי טרם ברואו לב המחשב : הבאתנו · כמו במצודה רעה : מועקה · כמו עקת רשע צרה וככה תרגו׳ ומועקה שם או הוא פעול ותחסר מלת התוא׳ והטע׳ שהוא דבר מניר מתניהם : הרכבת · הטע׳ שהוא רוכב על במותימו היה כמו הבאים באש או במי׳ כמו מכה אביו ואמו וטעם לרויה לאויר כי באש יבש ובמים ישטף : אבוא · דברי המשורר או ידב׳ על לשון הפקיד על המלחמה : אשר פצו · הוא הנדר כמו ואנכי פציתי פי : עולות מיחים · על משקל מתים והשם חסר וככה עולות כבשים שמנים בעלי מוח : אלים · הם הגדולים וסלה באמת : לכו · אשר עשה אלהים לנפשי : אליו פי · יחסר בי״ת כמו כי ששת ימים בפי קראתי : ורומם · ויותר מרומם היה תחת לשוני רמז ללב ויש אומרים כי הטעם כפול ורומם כמו ומורק ושוטף : און · כאשר הייתי קורא בפי אילו היה און בלבי לא היה השם שומע מה שאני קורא והאות שלא היה און בלבי : אכן · כמו אכן נודע הדבר : ברוך · שעזרני להתפלל ולא הסיר וחסדו היה שאתפלל אליו : למנצח · אלהי׳ יחננו · גם זה המזמור לא ידענו מי חברו : אלהים יחננו · כמו חנונו אתם כמו אשר חנן וטעם יברכנו שיוסיף על אשר יחננו וטעם יאר פניו שנמצא חן בעיניו כאשר נשאל מאתו :

לדעת

מסרה

רגלנו ג׳ חד חס׳ וסימ׳ ולאמים תחת רגלינו · ולא נתן למוט רגלינו · עומדות היו רגלינו מציעתא חס׳ : ובמים ג׳ פתחין באתנחתא ובסוף פסוק וסי׳ באנו באש ובמים ותוציאנו · ישם נהרו׳ למדבר · ארץ לא שבעה מים וסימ׳ בלשון ארמי מדברא ונזרא גהנם · וב׳ זקפי׳ קמצין וסימ׳ ארץ נחלי מים · יבשו אפיקי מים וסימ׳ בלשון ארמי נחליא יבשין וכל אס״ף דכוו׳ כמ״ג פתחין דמסרינן ברישא : שמע אלהים ג׳ כי שמע אלהים את קול הנער · שמע אלהים ויתעבר · אכן שמע אלהים הקשיב : ס״ז יאר ב׳ וסימ׳ פניו אליך · יאר פניו אתנו סלה · ואינון מן א״ב מן כ״ב י׳ ברישיה וסימ׳ נמס׳ במסרה רבת׳ בערך י״וד :

מ״ע ספורנו ז״ל

שם · במקדשו : נשמחה בו · כאמרו ושמחתי׳ בבית תפלתי : מושל בגבורתו עולם · כי אמנם עתה הוא לבדו מושל לא שרי מעלה : עיניו בגוים תצפינה ומכחן וחולך יוצגים ויפרע מהגוים פע״א גם בעולם הזה אף על פי שלא עשה כן לשעבר ולפניך : הסוררים · אפילו מה״ה מע״א : אל ירימו למו · באמנם שלא ירימו ה׳ יתברך עמם בעולם הזה : ברכו עמים אלהי׳ · על מדת טובו : והשמיעו קול תהלתו · בזה : השם נפשנו בחיים · שמקיימנו וקיים את בניו בין האומות מע״א נגד הטבע : ולא נתן למוט רגלינו · שיוכלו להדיחנו מעל אלהינו להמיר דתו : כי בחנתנו אלהים · ואתם אלהים אמנם שנחנתנו בגלות ובגלותנו נאמנים למסך : צרפתנו · שנהרגו רבי מפושעי ישראל בגלות : באנו באש ובמים : בגזרו׳ האומות מע״א : ותוציאנו לרויה · כענין סמן האגנ׳ וזולתו : אבא ביתך בעולות · יהי רצון שתגאל את ישראל באופן שאוכל לבא למקדש בעולות וקרבנות תודה ואז אעשה בקר לעולה : עם עתודים · לחטאת שהוא קרבן כפרת תגנת מע״א אשר בו לבדו עולה קודמת לחטאת וכמו כן הקריב חזקיהו כמבואר בד״ה : לכו שמעו · אתם ישראל בכינו : ואספרה · מה שהוע׳ עתה : כל יראי אלהים · וכן אתם כל יראי אלהים שמעו : אשר עשה לנפשי · האל יתברך כי אמנם אליו : פי קראתי · בפי בלבד קראתיו כשהתפללתי : ורומם תחת לשוני · ואלתי שתחתון אשר תחת לשוני שהוא בלבב רומם אותו כשספרתי תהלותיו : און אם ראיתי בלבי לא ישמע ה׳ · וכאשר ראיתי און בתפלתי שהייתי חושב און בהבלי מפקי היה ראוי שלא ישמע את תפלתי כלל : אכן שמע אלהים · עם כל זה הקשיב בקול תפלתי · ראש על קול תפלתי שהוא מעורר רפש ויגון : ברוך אלהים אשר לא הסיר תפלתי · מלפניו גם שלא היתה כראוי וכמו כן לא הסיר חסדו מאתי והושיעני בעת צרה :

זה המזמור תפלה על הגאלה העתידה : אמר :

אלהים יחננו · ינאל אותנו בלתי ראוים לזה דרך חן : ויברכנו ברב עם כי נשארנו מעט מהרבה בגלות :

יאר

אבן יחייא

הכתו להתפש ובלע״ז הל״אטו · באנו באש ובמים היא צרת האש ששורפים רגליו · ושאתיכים שעוה ושומן הכסף באש על בטנו כדי שידור וישלם · וכן צרת המים היא כי כוהנים אליו לשתות מים עם סיד כדי לשרפם · וכן כי מאכילים אותם דברים מלוחים · ומונעים השתיה מהם · שכלם הם צרות רבות ורעות המעיקות כל איברי האדם · ועם כל אלה בגבורתך הוצאתנו לרויה · שרוצה לומר לשובע שמחות · אבוא וגו׳ רוצה לומר ולכן אני רוצה לבוא ביתך בעולות · לשלם לך נדרי · אשר נדרתי אותם ופצו שפתי ודבר פי בצר לי · עולות וגומר ורוצה אני שיהיו מהמיטב כי העולות שאעלה לך אבחרם שיהיו בעלי מוח ושמנים · עם קטורת חלבי האלים · ואעשה קרבנות מבקר עם עתודי׳ לאלהי הסלה והנצחיות · לכו וגו׳ דברי המשורר עם השומעי׳ יראי ה׳ : לכו שמעו ואספרה לכם כל יראי אלהים אשר עשה לנפשי כשהייתי בצרה · אליו פי וגו׳ ר״ל כשאליו בפי קראתי בתפלתי · ואפי׳ בקראי אליו בעת הצרה הקרובה כי אין עוזר לאמר או רומם עוזרי וזה בשפה רפה מפני הצרה וכאלו הקול יוצא מתחת לשוני · אף כי און הייתי חושב בלבי ולא כפי כן לבי · הנה ה׳ למען חסדיו המחשבה רעה לא ישמע · אכן הדבור הטוב שהייתי קוראו רואים שיבוא לעזרתי שמע אלהים · וכן הקשיב בקול תפלתי בהיות לי זמן להתפלל · ברוך וגו׳ ר״ל ברוך אלהים אשר עוזרי הן מצד חסדו העושה חסד חנם עם זולתו · הן מצד תפלתי אשר אליו התפללתי בחסותי תחת צל כנפיו · וזהו אומרו אשר לא הסיר תפלתי וחסדו מאתי :

סז למנצח · בנגינות וגומר גם המזמור הזה אמרו דוד אחרי הציל ה׳ אותו ואת עמו מכל אויביו · אלהים וגומר בירך אותו ואת עמו ישראל בברכת כהנים הנחלקת לארבעה חלקי׳ · כי האיש ישראלי הוא מעוטר בד׳ נפשות או כחות אשר לכל אחד מהן אהבה ונוסף אחד זולתיו מחבירו · אשר יקראו מעלות · כי לו הנפש אלהית אשר מעלתה היותה נוספת לדיבוק אלהי אשר הוא הכבוד האחרון · והנפש המשכלת אשר מעלתה מעלת החכמה · והנפש המרגשת אשר מעלתה מעלת העושר · והנפש הלוחמת אשר מעלתה מעלת הגבורה · ולכן צוה ה׳ את עבדיו הכהנים שכה יברכו לבני ישראל לאמ׳ להם יברכך ה׳ שהוא לשון תוספת טובה והוא מעלת העושר · ולהיותה בלתי דבקה עם האדם ולכן היא קלת ההפסד ע״י גנבים או שודדי לילה · לכן התפלל שאחרי שיברכהו ישמור לו הברכ׳ ההיא פן תלקח מאתו וזהו אומרו וישמרך · ויאר ה׳ פניו אליך · שהיא מעלת הדיבוק אלהי · כי באור פני המלך ה׳ יש חיים הנצחיים · כי העולם הבא אין בו הנאות גשמיות רק צדיקים יושבים ועטרותיהם בראשיהם ונהנים מזיו שכינה שהוא אור אלהי · ומתפלל הכהן כי יאלהב ה׳ בפניו מהאור ההוא למען ישפיע ממנו אליך ויחנך כך במעלתו · ויחנך שהיא מעלת התבונה הנכללת בחכמה וכאומרו היתפלל אתה חונן לאדם דעת וגו׳ וחוננו מאתך דעה ובינה והשכל · ישא ה׳ פניו וגו׳ וישם לך שלום · היא מעלת הגבורה · שהתפלל לאל שיסיר כעסו מישראל למען יהיה להם שלום הבריאות שהוא שלום הד׳ ליסודות שבגוף ושלום המלחמה שינוח מכל אויביו · וזאת היא תפלת המשורר פה · אלהים יחננו כנגד מעלת החכמה · ויברכנו כנגד מעלת העושר · יאר פניו כדבקו אתנו בעולם הנצחי והנצחיות · והיא מעלת הדיבוק אלהי :

לדעת

תורת חסד | תהילת ה׳

מושל · בגבורתו וגומר הוא אח״ל הן הן נוראותיו הן הן גבורותיו וכו׳ וה״א עיניו בגוי׳ תצפינה לראות את מעשיהם אם הם טובים אם לאו והסוררים אל ירומו למו סלה כי הגלגל יחזור לאחור · או יר׳ הסוררים אל ירומו למו כלומר לעיניו ית׳ סלה שיאמרו שמגלגל הירח ולמטה אינם משגיחין אך יודו איך הוא ית׳ משגיח גם בשפלים וכו׳ ופי׳ זה כפי מה שכתוב ירימו : ובכתיבת הר״ר שלמה באלשה ע״ה מצאתי כתוב יר׳ האל ית׳ מושל וכובש גבורתו לעולם שאילו היה מניחה ברשותה היתה מחרבת העולם במה שעיניו בגוים תצפינה בהביטו בהם לבד וזהו הסוררי׳ אל ירומו למו סלה שאם לדיק א׳ היה נותן עיניו באדם א׳ היה נעשה גל של עצמות כ״ש הוא ית׳ כו׳ וא״כ שייך בסוב לשבחו ע״כ : כי בחנתנו אלי״ם יר׳ כי אם בחנתנו אלי״ם צרפתנו וכו׳ והבאתנו במצודה ושמת מועק׳ במתנינו והרכב׳ אנוש לראשנו ובאנו באש ובמי׳ כבר הוצאתנו לרויה · או יר׳ הבאתנו במצודה כמו שקרה ליהויכין ושמת מועקה במתנינו דגמירי דאין אשה מתעברה מעומד · או יר׳ בחנתנו כצרוף את הכסף שמשימים כולה בתוך הכור והכור כולו בתוך האש ומלמעלה לכור פחמים ועל הפחמים זורקים מים כדי להחזיק תגבורת האש ואח״כ מוציאי׳ את הכסף נקי מכל סיג והוא אומר כי בחנתנו אלי״ם הבאתנו במצודה והוא שימת הרגלים בסד שמת מועקה במתנינו והוא שימת המועקה באמצע הגוף והרכבת אנוש לראשנו באופן שנמצינו נוקשים בכל הגוף ובזה אנו דומים אל הכסף אשר הוא כלו בתוך הכור והכור כלו בתוך האש וג״כ באנו באש ובמים וכאשר הוא הענין בכור כאמור ואחר זה ותוציאנו לרויה : אליו פי קראתי וגומר הנה במזמור ס״ת ברבה אחז״ל כל זמן שהרשעים מושלים אין לצדיקים קומה זקופה ולא פה וכן דוד אומר אשמרה לפי מחסום בעוד רשע לנגדי ע״כ ועם זה הבנתי אומר פה אליו פי קראתי ורומם תחת לשוני שיר׳ אליו ית׳ צעקתי ואמרתי פי ר״ל הושיעה נא לפי כי אשמרה לפי מחסום בעוד רשע לנגדי ורומם תחת לשוני כי לשוני כל היום אומרת רומם רומם והכונ׳ שהיא תחלה פניך ה׳ על שאהיה רומם ובעל כח וגבורה בקומה זקופה ואם אני ראיתי און בלבי ברשעים האלה שהם סבת היותי בלי פה וקומה זקופה לא ישמע ה׳ את דברי אלה אכן שמע אלי״ם והקשיב בקול תפלתי כי יאבדו רשעים מפני אלי״ם ויהיה לי פה וקומה זקופה ועל זה שאל דע״ה את החן מאתו ית׳ ואמר אלי״ם יחננו וכו׳ ותכף לזה התחיל ואמר יקום אלי״ם יפוצו אויביו וכמו שאבאר בע״ה · ומצאתי כתוב און וגומר יר׳ אתם אומרים שאני רשע ולכן עתה תדעו שאינו כן שהל׳ אם און ראיתי בלבי לא היה ה׳ שומע תפלתי אכן שמע ה׳ · או יר׳ אם און ראיתי וכו׳ יהי רצון שלא ישמע ה׳ את תפלתי ע״כ :

סז למנצח · בנגינות וגומר אלי״ם יחננו ויברכנו מהרי״ט ז״ל אמר שיר׳ כי מלך ב״ו כשיברך לאיש א׳ הוא אחר שמצא חן בעיניו והנה האל ית׳ אינו כן כי הוא יתן לנו החן והוא יברכנו ולזה יאר פניו אתנו סלה כי מי שברכתו תלויה במציאות החן בעיני המלך הנה כאשר יוסר החן יפסק ממנו הברכה אבל אחר שהשי״ת יתן לנו החן יאר פניו אתנו סלה בלי הפסק

לדעת

פָּנָיו אִתָּנוּ סֶלָה׃ לָדַעַת בָּאָרֶץ דַּרְכֶּךָ
בְּכָל־גּוֹיִם יְשׁוּעָתֶךָ׃ יוֹדוּךָ עַמִּים ׀
אֱלֹהִים יוֹדוּךָ עַמִּים כֻּלָּם׃ יִשְׂמְחוּ
וִירַנְּנוּ לְאֻמִּים ׀ כִּי־תִשְׁפֹּט עַמִּים
מִישֹׁר וּלְאֻמִּים ׀ בָּאָרֶץ תַּנְחֵם סֶלָה׃
יוֹדוּךָ עַמִּים ׀ אֱלֹהִים יוֹדוּךָ עַמִּים ה
כֻּלָּם׃ אֶרֶץ נָתְנָה יְבוּלָהּ יְבָרְכֵנוּ
אֱלֹהִים אֱלֹהֵינוּ׃ יְבָרְכֵנוּ אֱלֹהִים
וְיִירְאוּ אוֹתוֹ כָּל־אַפְסֵי־אָרֶץ׃

סח

לַמְנַצֵּחַ לְדָוִד מִזְמוֹר א
שִׁיר׃ יָקוּם אֱלֹהִים יָפוּצוּ אוֹיְבָיו
וְיָנוּסוּ מְשַׂנְאָיו מִפָּנָיו׃ כְּהִנְדֹּף עָשָׁן
תִּנְדֹּף כְּהִמֵּס דּוֹנַג מִפְּנֵי־אֵשׁ יֹאבְדוּ
רְשָׁעִים מִפְּנֵי אֱלֹהִים׃ וְצַדִּיקִים
יִשְׂמְחוּ יַעַלְצוּ לִפְנֵי אֱלֹהִים וְיָשִׂישׂוּ
בְשִׂמְחָה

זִיו אַנְפּוֹי עִמָּנָא לְעָלְמִין׃ לְהוֹדָעָא
בְּאַרְעָא אוֹרְחָךְ בְּכָל עַמְמַיָּא
פּוּרְקָנָךְ׃ יוֹדוּן קֳדָמָךְ עַמְמַיָּא אֱלָהָא
יוֹדוּן קֳדָמָךְ עַמְמַיָּא כּוּלְהוֹן׃ יֶחְדוּן
וִידוּצוּן אוּמַיָּא אֲרוּם תְּדִין עַמְמַיָּא
בְּתִירוּצָא וְאוּמַיָּא בְּאַרְעָא תַּדְבְּרִינוּן
לְעָלְמִין׃ יוֹדוּן קֳדָמָךְ עַמְמַיָּא אֱלָהָא
יוֹדוּן קֳדָמָךְ עַמְמַיָּא כּוּלְהוֹן׃ אַרְעָא
יְהַבַת אִיבָּהּ יְבָרֵיךְ יָתָן אֱלָהָא
אֱלָהָנָא׃ יְבָרֵיךְ יָתָן אֱלָהָא וְיִדְחֲלוּן
יָתֵיהּ כָּל סַיְיפֵי אַרְעָא׃ לְשַׁבָּחָא
לְדָוִד תּוּשְׁבַּחְתָּא וְשִׁירָא׃ יְקוּם
אֱלָהָא יִתְבַּדְּרוּן בַּעֲלֵי דְבָבוֹי וְיַעַרְקוּן
סַנְאוֹי מִן קֳדָמוֹי׃ הֵיכְמָא דִישְׁקִיף
תְּנָנָא יִשְׁקְפוּן הֵיכְמָא דִי יִתְמְסֵי
שַׁעֲוָא מִן קֳדָם אֶשָּׁא יְהוֹבְדוּן
רַשִׁיעַיָּא מִן קֳדָם אֱלָהָא׃ וְצַדִּיקַיָּא יֶחְדוּן וִידוּצוּן קֳדָם יְיָ וְיֶחְדוּן
בחדוא

רשי

לדעת בארץ דרכך · להודיע שמדתך להטיב לעמך ועל זה יודוך וישמחו וירננו לאומים: כי תשפוט עמים במישור · לזכות: תנחם · תנהגם · בדרך המישור ועל זאת יודוך עמים כולם: ארץ נתנה יבולה · וגם על הארץ שנתנה יבולה על אשר יברכנו השם: וייראו אותו כל אפסי ארץ · שיאמרו ראו אלו שהיו יראי השם איך ברכם וגדלם: יקום אלהים ויפוצו אויביו · עשו וכיוצא בו: כהנדוף · כהתנדף כאשר יתנדף העשן כן תנדפם: מפני אלהים · מפני הארון בימי משה ובנוחה יאמר שובה יי׳ וגו׳:
וישישו

מסרה

מישור · י׳מ״ל וסי׳ נמס׳ במלכי׳ סימ׳ כ׳: ארץ י״ג ר״ף בקריאה וסימ׳ לקמן בסי׳ ס״ח: נתנה יבולה ד׳ חס׳ את בליש׳ בנתינה וסימ׳ ונתתי גשמיכם בעתם ונתנה הארץ · ונתן עץ השדה את פריו · גם יי׳ יתן הטוב · ארץ נתנה יבולה: ס״ח אויביו מ״ל וסימ׳ הנה בנולד לך · יקום אלהים יפוצו · הרימות ימין צריו · אויביו ילבשו בשת · ברצות יי׳ דרכי איש גם אויביו:

אבן עזרא

לדעת · אז יהי נודע דרך השם לברך המעטים ולהושיעם: יודוך · גם יודוך אז עמים: ישמחו · הטעם הנה בעבור הטובות שתעשה עמנו: יודוך עמים · גם בעבור משפטיך כי תצדיק צדיק ותרשיע רשע ותשקיט הארץ כהשפט הרשע גם על זה יודוך: ארץ · ושב לבאר מה טעם יברכנו שהארץ תתן יבולה: יברכנו אלהי׳ בכל מעשינו אז יראו אותו כל אפסי ארץ שלא שמעו את כבודו ואת גדלו: למנצח לדוד · יקום אלהי׳ יפוצו אויביו · זה המזמור נכבד מאד ורובי מפרשים פירשוהו על מתן תורה ועדותם יי׳ בם סיני בקדש רק לא יוכלו לדבק הטעמים כי אחר שנכנסו לארץ ישיב לבקיעת הים בצאת אבותינו ממצרי׳ וזאת היננה דרך נכונ׳ והנכון בעיני כי זה המזמור חברו דוד על המלחמה שהיתה לו עם ערלים ורוב מחנהו היה יהודה ובנימין וזבולון ונפתלי אז נראתה גבורת׳ במלחמה על כן הזכירם והעד שהחליקו׳ וזה דומה לדברי משה קומה יי׳ והטעם כי בקומו ינוסו מיד המשנאים וטעם הקימה הראות גבורתו: כהנדוף · בא מנדוף שלם כמו וכל עצביכם תנגושו: כהמס · שם הפועל מפעלי הכפל: דונג · שעוה: יאבדו רשעים · הם הנלחמים עם דוד: וצדיקים · שהם עם דוד והם ישראל ישמחו: שירו

מ״ע ספורנו ז״ל

יאר פניו אתנו · להאיר עינינו להבים נפלאות מתורתו: לדעת בארץ דרכך · למען נוכל להבין ולהורו׳ דרכי טובך בכל הארץ: בכל גוים ישועתך · ובזה ידעו טוב ישועתך שהית׳ לעבור המין האנושי · ובכן: יודוך עמים אלהים · על התשועה: יודוך עמים כלם · כל אחד מאומי כל עם ועם יודוך על הטוב הנתגן לכל אומה כי תמלא הארץ דעה את ה׳: ישמחו · כי תשפוט עמים מישור · באמרו ושפט בין עמים רבים ולא ישא גוי אל גוי חרב: תנחם · על ידי המלך המשיח ועמו: יודוך עמים · יהי רצון שבתשועה: יודוך עמים כלם: ארץ נתנה יבולה · ויודוך גם כן כל א׳ מאומיהם על שנתנה הארץ יבולה המורגל גם שלפעמים לא יספיק לכל מנויי עם ועם זה: יברכנו אלהים אלהינו · באופן שנוכל לפרנס אחרים כאמרו ויזן מפני אדם מוציאו: יברכנו אלהים · אחרי כן שתתפשט האומה הישראלית בכל הארץ כאמרו והיה זרעך כעפר הארץ ופרצת ימה וקדמה וצפונה ונגבה · וייראו אותו כל אפסי ארץ · באופן שבכל קצות הארץ יהיו ישוב יראיו ועמו:

בזה המזמור התנבא המשורר על אודות הגאולה העתידה והתפלל עליה · ואמר:

יקום אל״ים · להושיע את עמו באופן שיפוצו אויביו בלתי מלחמ׳: מפניו · מארץ ה׳: כהנדוף עשן תנדוף: תדחוף אותם בנגבם כמו שידחה העשן העולה מן הרוח שהוא דבר שאינו נראה: כהמס דונג · יאבדו רשעים וצדיקי׳ ישמחו · כאמרם ז״ל מוציא הקב״ה חמה מנרתקה צדיקי׳ מתרפאין בה ורשעים נדונין בה:
וישישו

מנחת ערב

אלהים · יחננו זה נאמר על העתיד שאז יהיה הכל ע״י הקב״ה בעצמו וע״כ כשם שהוא קיים לעולמי עד כך ברכתו קיימת לעולמי עד ויהי׳ גאולה שלימה שאין לה הפסק ועיין בעין ירחו יאמרו הנה אלהי׳ זה וגו׳ ובמש״ול · וז״ש אלקי׳ יחננו ויברכנו אז יאר פניו אתנו סלה ועד בלי הפסק · לדעת בארץ דרכך שכל העולם יכירו וידעו כי מלך ה׳ על כל הארץ כי מסוף עולם ועד סוף תהלות ה׳ יבשרו בכל גוים ידעו ישועתיך ואז יהי׳ ה׳ למלך על כל הארץ וסכול׳ יקבלו אלהותו עליהם וזה יודוך עמי׳ אלהי׳ וגו׳ · ישמחו וירננו לאמים וגו׳ אלו הם האומו׳ המביאי׳ ישראל לארצם כמ״ש וגם מהם אקח לכהנים ולוים המביאי׳ והמובאי׳ שהיו נטמעים בין העמים ולפני ה׳ גלוי מי הם והוא יגלה מי הם ויקרבם לעבודתו וזה יהי׳ כי תשפט עמים וגו׳ ואז ישמחו וירננו האומו׳ אשר גאלו ובאו לחסות בכנפי השכינה:

תורת חסד · תהילת ה׳

הפסק: יודוך עמים אלי״ם יר׳ עמים שהם אלהים כמ״ש אני אמרתי אלהים אתם וכן ג״כ יודוך עמים כלם עכ״ד ולי נר׳ כי באו׳ יאר פניו אתנו סלה יר׳ ע״ד מאז״ל במה שאמר הכתוב וישמרך וז״א סלה · או יר׳ ע״ד מה שכתבתי בפסוק להגיד בבקר חסדך וכו׳ ובפסוק שבענו בבקר חסדך וכו׳ שהכונה לומר כי אם האל ית׳ יתחיל לעשות טובה עם האדם הנה ברוב הפעמי׳ ימשך כן תמיד: לדעת בארץ דרכך יר׳ ומזה יודע בכל גוים ישועתך כי מתמליתה נזונים אומות ולכן יודוך עמים כלם כאחד כקטן כגדול כי לכלם תמשך השגחתו ית׳ ומלת יודוך היא ע״ד מה שפירשתי בפסוק זמרו לה׳ חסידיו והודו לזכר קדשו עיין במקומו: ישמחו וירננו וגומר יר׳ גם אם ימשך להם איזו רעה ח״ו ישמחו וכו׳ כי ידעו כי במשפט באה עליה׳ הגזר׳ ההיא ולא יאמרו עזב ה׳ את הארץ וגם על זה יודוך כשם שיודוך על הטובה: ארץ נתנה יבולה וגומר יר׳ ע״ד אומר גם ה׳ יתן הטוב וארצנו תתן יבולה או יר׳ ארץ נתנ׳ יבולה ולא כאשר היה בזמן שאין יום שאין קללתו מרובה מחברו וגומר יברכנו אלי״ם וייראו אותו כל אפסי ארץ יר׳ ע״ד הללו את ה׳ כל גוים וגומר כי גבר עלינו וגומר וכמו שביארתיו במקומו:

סח למנצח לדוד וגומר יקום אלי״ם וגומר במזמור זה חסר בספר הנדפס מהחסיד זקני ע״ה וז״ל יקום אלי״ם יפוצו אויביו וגומר האויב הוא יותר רע מן השונא כי האויב עושה רעה והשונא יש לו שנאה לבד ולזה אמר שיקום אלי״ם ויפוצו אויביו אבל השונאים ינוסו מפניו לפי שאינם כ״כ רשעים ואלו ואלו כולם רשעים: כהנדוף עשן וגו׳ וכנגד האויב כהמס דונג שאינו כ״כ מהרה יאבדו השונאים · וצדיקים וגומר כנגד האויב העושה בפעל ישמחו ג״כ הצדיקים בפעל וכנגד השונאים יעלצו בלי פעל ואחרי כן ישישו ג״כ בפעל בשמחה הנה ביאר שהש״י טוב מב׳ צדדין מצד השנאה לרשעים ואם מצד שאוהב לצדיקים וכנגד הענין הב׳ שהוא היכולת אמ׳ שירו לאלי״ם זמרו שמו שהוא בעל היכולת שאם בחני השם יכול כ״ש בכל השם ע״ד עזי וזמרת יה · אבי יתומים וגומר כל זה להורות על היכולות · אלי״ם מושיב וגומר לפי שיש ג׳ מיני אדם בענין המחלוקת יש שרוצים להחתיך הדין במהרה ואינם רוצים להאריך במחלוקת ויש שרוצי׳ שיהיה על פי הדין הגמור ויש שאינם רוצים כי אם להחזיק במחלוקת כנגד שלשתם אמר אלי״ם מושיב יחידים פי׳ שרוצים אהבה ואחוה · בכושרות רמז לרוצים על פי היושר · אך סוררים רמז אל הג׳ · ועל אשר גמלני כל טוב אמר אלי״ם בצאתך יר׳ כי יש ה׳ מדרגות מהטובות א׳ מי שיציל עשוק מיד עושקו ויוציא הגזלות אבל ירצה להפרע · ב׳ מי שעשה בחנם ג׳ להספיק צרכיו ד׳ לעשותו בעל סודו ה׳ שאם ירצה ללכת לאיזה מקום יצוה עליו אנשים לשומרו לז״א אלי״ם וגומר ארץ רעשה וגומר והיה הכל שלא בדרך טבע וכו׳ ועל כן גם השמים שטבעו הפך טבעם וזהו גם שמים נטפו וגומר זה סיני כלומר זה אמת כמו שאמנו לפני האלי״ם וכו׳ · או יאמר זה סיני כלו׳ מתן תורה היה ג״כ בזה האופן · ועל שאינו מקבל פרעון אמר גשם נדבות ועל הג׳ להספיק הצרכים חיתך ישבו בה וגומר ולכך ה׳ יתן אומר כלומר כן יהיה שישבו ישראל בנחלתם וזהו המבשרות מה שאמרו הנביאים שיהיה לזמן רב · או יאמר שיש זמן רב שבשרו זה · על הד׳ אמר מלכי צבאות ידודון ע״ד הללו את ה׳ כל גוים כי גבר עלינו חסדו · על הה׳ אמר אם תשכבון וגומר כלומר אף אם נשכבה במדרגות וכו׳ כשם שהיונה נחפה וכו׳ · או יר׳ אל המלות כאליפא בעל הכנפים והכונה שאלו האנשים הטובים יהיו לנו לכבוד והדר כשם שהכנפים לעוף וכו׳ בפרש שדי וגומר כי אפילו כשיהיה חמה ח״ו יהיה בענין החמלה הא׳ שיהיה ביד מלכים עבדים תשלג בכו כו׳ וגם שיהיה בענין החמלה וזהו תשלג · ועל הד׳ אשר למדנו תורה אמר הר אלי״ם הר בשן וגומר הנה החכם המרביץ תורה אפשר שיהיה לא׳ מג׳ תכליתיות א׳ שילך שמעו בכל הארץ ושיאמרו שהוא חכם בעיר גדולה של חכמים ושל סופרים ב׳ כדי שהתלמידים יכבדוהו ויאמרו מורנו הרב וכו׳ ג׳ בשביל להנאת ממון וכו׳ אמר שהש״י לא רצה לתת התורה בהרים הגבוהים אלא בהר סיני וכו׳ ועל הב׳ שלהספ״ת היו תלמידים הרבה רכב אלי״ם וכו׳ כנגד הב׳ לקחת מתנות וכו׳ אף סוררים רמז אל מאז״ל אף מלאך המות מסר לו דבר וזהו אף סוררי׳ הכתובים ביד מ״ה הת״ה כתן לו זה הסוד שעל ידו ישובו בתשובה ויזכו להיות עם יה וכו׳ ועל הענין הד׳ להיות עינינו תלויות כשכיר יום וכו׳ ברוך ה׳ יום יום וגו׳ לפי שכל מי שיש בידו שכיר אם יוכל לתת לו א׳ לא יתן לו ב׳ ורודף אחריו ואינו מניח לו ליתן והקב״ה אינו כן אלא יעמוס לנו וגם הוא לנו לישועה ואם ח״ו יכעוס הוא אחר הכעס הגדול אשר עשינו לו וזהו למות תוצאות ולאויבים לא יעשה כן כי ימחלם וכו׳ ואפילו שיהיה במקום רחוק כמו בבשן וכו׳ למען תמחץ וגומר וא״כ ראוי לשורר בתופים ובמחולות וכו׳ זו פעלת לנו וגומר כלומר התורה ראויה לנו ע״ד מה ליגלוד אשה ביניכו וכו׳ מהיכלך על ירושלים כלו׳ יבאו רבים כיתרו כו׳ לחסות תחת כנפי השכינה מה שלא עשו אדום וישמעאל וזהו גער חית קנה לאדום שהיא חית ד׳ עדת אבירים ישמעאל והלא לחפצים קרבות ומלחמות לא קבלו התורה יאתיו חשמנים כלומר לקרוא כלם בשם ה׳ ברוך אלי״ם עכ״ד: והנה בחבורי הנקרא סולת המנחה ביארתי ענין כאה בפסוק יקום אלי״ם וגומר עם מה שאמר מרע״ה קומה ה׳ ויפוצו אויביך וינוסו משנאיך מפניך ושמחתי מאד כי כוונתי לענין זה יען כי מצאתי למה״ר יוסף ג׳יקאטיליא ז״ל שכתב בספר שערי אורה ז״ל והש״י כועס על בני העולם מצד מעשיהם הרעים אזי מוציא כלי זעמו וחקוק על דגל כלי הזעם צורת שם אלי״ם ואז משלם הדין ומקבל נקמה מבני העולם ומעניש על רוע מעשיהם כשחקוק בדגלו של ה׳ צורת שם אלי״ם והסוד יקום אלי״ם יפוצו אויביו וזהו סוד שאמר קומה ה׳ ויפוצו אויביך וינוסו משנאיך מפניך ואם תקשה ותאמר איך אמר בפסוק א׳ שם ה׳ ובפסוק אחר שם אלי״ם הלא ידעת כי כל השמו׳ תלויים בשם ה׳ והוא מתלבש בהם ובשאמר קומה ה׳ ויפוצו אויביך הוא כאילו אמר קומה ה׳ והולא בלי מלחמה והדגל שחקוק בו שם אלי״ם וזהו סוד יקום אלי״ם יפוצו אויביו וכו׳: עכ״ד הרי לך א״כ כי אומר יקום אלי״ם הוא בעצמו אומר קומה ה׳ ויהיה פי׳ הדבר מה שיהיה אם דברי החכם הנז׳ או מה שביארתי אני · וצדיקים וגומר כתב כמה״ר שלמה אלקבץ הלוי ז״ל הני כמסך אחרי דברי הר״י בם ז״ל שתיבת ישישו יוצאת כרז״ל כישוש ה׳ עליכם וגומר הוא אינו שש אבל משיש אחרים אף אנו נאמר כי הצדיקים ממדת קונם יש בם כי אינם שש במפלתן של רשעים ולכן הם ישמחו יעלצו לפני אלי״ם על הגלות השגחתו והודעת יכולתו במעשיו וישישו אחרים בשמחה רצוני בשמחה מפלת הרשעים · ודברי ריב״ם האחרונים נכונים וכנים וכה דבר ויר׳ שישישו בעבור השמחה כי לא די שישמחו בבחינת מפלתם אבל גם ישישו בעבור השמחה כי בפרט יש בין השמחה בעבור דבר מה ובין השמחה בעבור השמחה בעצמה וטעם זה לומר כי לא יחשב ענין השמחה ממפלתן כענין בנפול אויבך אל תשמח וכו׳ באופן שתפול אחלנו דאגה מן השמחה ובעבורה אבל נשמח בעבורה והש״י יוסיף בשמחתנו על זה ע״כ ואני אומר כבר קדם כי מדרכיו ית׳ שלא לשמוח במפלת האויבים והצדיקים הולכים בדרכיו וישמחו ויעלצו לפני אלי״ם לא מפני המפלה רק ממה שיהנו מזיו השכינה בקומו לשפוט הארץ וביען כבר קרה להגילו בני ישראל שנתחייבו בנפשם על אשר נהנו בזה באופן שנאמר עליהם ואחרית׳ תוגה שמחה כבר עבור ארץ שלא יקדם בכה אבל פישמחו בשמחה על הדרך שכתב הרי״בם ז״ל ובאופן אשר יותר נאות ע״כד:
שירו

אבן יחייא

לדעת בארץ דרכך באמצעו׳ הבריאות כי החולה לא די שלא ידע דבר מחדש כי ישכח את הידוע׳ ובכל גוים ישועתך באמצעות השלום שיהיה בעולם · יודוך וגומר ר״ל מה שלכן על כל הטובות הנזכרות יודוך עמים אלהים שהם י״ב שבטי ישראל · ויודוך עמים כלם שהם שאר האומות · ישמחו וגומר ר״ל ישמחו וירננו לאומים שהם בני ישראל על כי תשפוט במשפטיך הרעים עמי שהם שאר האומות השונאות ישראל · במשור ובדין · ולאומים שהם בני ישראל תנחם בארץ החיים והסלה והנצחיות · יודוך וגומר חזר שנית לספר הד׳ מעלות הנזכרות ולהודות עליהם כאלו כבר נתנו באומרו יודוך עמים אלהים וגומר כאשר פירשנו · על כי ארץ נתנה יבולה שהוא מעלת העושר · ועל כי ברכנו אלהים להיותו אלהינו בדבוק שהיא מעלת הדיבוק אלהי · ועל כי יברכנו אלהים בהחלט שהיא מעלת החכמה · ועל כי ייראו אותו כל אפסי ארץ ולכן יהיה שלום בעולם שהיא מעלת הגבורה:

סח למנצח לדוד וגומר המזמור הלז אמרו דוד כשנאספו עליו למלחמת בני עמון · וישכרו את ארם בית רחוב ואת ארם צובא ואת מלך מעכה · ואת איש טוב · והיה לו המלחמה פנים ואחור · ואז התפלל לאל שיקום עליהם למלחמה למען ינוסו ממנו כי בפי טבע היה נמנע אליו הנצחון · וכן היה כי נס ארם מפני בני ישראל והרג דוד שבע מאות רכב וארבעים אלף פרשים ואת שובך שר צבאו · והנשארים מהמלכים השלימו את דוד ועבדוהו · ולכן קצת המזמור הלז הוא תפלה לאל שיקום על האויבים למען ינוסו וקצתו הוא הודאה ושיר לה׳ על כל הטובה שעשה עמו ועם עמו בהושיעם מאויביהם והשפילם תחתיהם · יקום אלהים וגומר ר״ל יקום אלהים למלחמה על אויבי ישראל שהם אויביו כי בכל צרתם לו צר · למען יפוצו וינוסו מפניו: כהנדוף וגומר ענינו כאלו יאמר כהנדף העשן מפני רוח כן תנדוף את האויבי׳ וכהמס מקור · הדונג והוא השעוה מפני אש כן ימסו · ויאבדו רשעים מהאויבים הקמי׳ עלינו מפני אלהים · וצדיקים וגומר ר״ל והאומה ישראל שהם עם ה׳ הצדיקים יקבלו שמחה בארבע נפשותיהם · כי ישמחו ויעלצו בנפש אלהית ובנפש המשכלת ולכן אמר לפני אלהים להיות שמחתם במחשבם כי טבע המקור ימלא במה שיחשב ממנו · וכנגד המרגשת והצומחת אמר וישישו בשמחה: והנה בתפלתו זאת פעמים מדבר עם האלוה לנוכח ופעמים לנסתר כמשפט התפלו׳ והברכות להראות לעמים כי אין אלהינו דבר רמוז אליו אבל הוא לנכח ונסתר יחד ומלא כל הארץ כבודו:
שירו

רשי

וישישו בשמחה · וזהו המשוש וכן יאמרו שירו לאלהים וגו' : סולו · לשון שבח וכן לא תסלה בכתם אופיר המסולאים בפז : ביה שמו · בשם י"ה שהוא לשון יראה כדתרגמינן דחילא עזי וזמרת יה וכן כי יד על כס יה בתרגום וכן כי ביה יי' אדי בכן תתפרקון במימ' דחילא יי' ותקיף עלמא אומר המשורר שבחו לפניו וגורו מפניו ועלזו וזהו דוגמת האמור במקו' אחר וגילו ברעדה : אבי יתומי' · והו השבח שתשבחו לפניו כל הענין עד סוף כל המזמור אבי יתומים שנעשה אב לישרא' שהם יתומים כמו שנאמר יתומי' הייכו ואין אב : ודיין אלמנות · שעשה משפטה של ירושלם שנאמר בה היתה אלמנה : מושיב יחידים ביתה · ישראל שהיו מפוזרין כנסם יחד איש איש מנלחו והושיבם בית שלם וכניסיא שלימה : מוציא אסירי' בכושרו' · הוציא את ישראל ממצרי' בחדש שהוא כשר להולכי דרכים לא חמה ולא צנה : אך סוררים · מצרים : שכנו צחיחה · כשארה ארצם ציה וצמאה מצאתי בצעדך · כשצעדתה בצעדך בצעד שלך · סלה שם הראיתנו זה דרכך לעול' לכל צרה גאולה : זה סיני · גם הוא רעש מפני יי' אלהי ישראל : גשם נדבו' תניף עוד זאת עשית לנו אם הוצרכנו לגשמים הניפותה והטלת עלינו תמיד גשמי נדבה וברכה : נחלתך ונלאה אתה כוננת · כשהיתה נחלתך ארצך נלאה וצמאה למטר אתה כוננת אות' · מצאתי נחלתך ונלאה הקרויה נחלתך והיא נלאה כלומר פעמי' שהיא כך : חיתך ישבו בה · עדתך ישבו בה כמו ויאספו פלשתים את מחניהם לחיה · ד"א חיתך כנסת ישראל קרויה בהמתו וחיתו של הב"ה : תכין בטובתך · כשיצאו ממצרים הסיבותם במדבר ארבעים שנה לפי שעמדו כנעניו' וגידעו את האילנות וכתוך כך שעכבו במדבר עמדו ותקנו הכל :

תהלים סח

ה בְּשִׂמְחָה: שִׁירוּ לֵאלֹהִים זַמְּרוּ שְׁמוֹ סֹלּוּ לָרֹכֵב בָּעֲרָבוֹת בְּיָהּ שְׁמוֹ וְעִלְזוּ לְפָנָיו: אֲבִי יְתוֹמִים וְדַיַּן אַלְמָנוֹת אֱלֹהִים בִּמְעוֹן קָדְשׁוֹ: אֱלֹהִים מוֹשִׁיב יְחִידִים בַּיְתָה מוֹצִיא אֲסִירִים בַּכּוֹשָׁרוֹת אַךְ סוֹרְרִים שָׁכְנוּ צְחִיחָה: אֱלֹהִים בְּצֵאתְךָ לִפְנֵי עַמֶּךָ בְּצַעְדְּךָ בִישִׁימוֹן סֶלָה: אֶרֶץ רָעָשָׁה אַף־שָׁמַיִם נָטְפוּ מִפְּנֵי אֱלֹהִים זֶה סִינַי מִפְּנֵי אֱלֹהִים אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל:

י גֶּשֶׁם נְדָבוֹת תָּנִיף אֱלֹהִים נַחֲלָתְךָ וְנִלְאָה אַתָּה כוֹנַנְתָּהּ: חַיָּתְךָ יָשְׁבוּ בָהּ תָּכִין בְּטוֹבָתְךָ לֶעָנִי אֱלֹהִים:

אדני

תרגום

בְּחֶדְוָא: שַׁבְּחוּ קֳדָם אֱלָהָא שַׁבְּחוּ שׁוּם יְקָרֵיהּ קַלְסוּן לְיָתֵיב עַל כּוּרְסֵיהּ יְקָרֵיהּ בַּעֲרָבוֹת יָהּ שְׁמֵיהּ וּבִיעוּ קֳדָמוֹי: אֲבוּהוֹן דְּיַתְמֵי וְדַיְּינֵיהוֹן דְּאַרְמְלָן אֱלָהָא בִּמְדוֹר בֵּית שְׁכִינַת קוּדְשֵׁיהּ: אֱלָהָא דִּי מְזַוֵּג זוּגִים יְחִידָאִין לְבַר זוּגָא כַּחֲדָא דְּאַפֵּיק בֵּית יִשְׂרָאֵל דַּהֲווֹן אֲסִירִין בְּמִצְרַיִם עַל עוֹבָדֵיהוֹן דְּאַבְהַתְהוֹן כַּשְׁרִין בְּפוּמְבֵּי בָּרַם פַּרְעֹה וּמַשִּׁרְיָתֵיהּ דְּסָרִיבוּ לְשַׁלְּחוּתְהוֹן שְׁרוֹן צְחִיחִין: אֱלָהָא כַּד נְפַקְתָּא בְּעַמּוּדָא דַעֲנָנָא וּבְעַמּוּדָא דְאֶישָּׁתָא קֳדָם עַמָּךְ כַּד טַיֵּילְתָּא בְּמַדְבְּרָא דִישִׁימוֹן לְעָלְמִין: כַּד יְהַבְתָּא אוֹרַיְתָא לְעַמָּךְ אַרְעָא אִתְרְגִישַׁת לְחוֹד שְׁמַיָּא אַטִּיפוּ טַלָּא מִן קֳדָם יְיָ דֵּין סִינַי סְלִיק תְּנָנֵיהּ כִּתְנָנָא דְאַתּוּנָא מִן קֳדָם דְּאִתְגְּלֵי עֲלוֹי יְיָ אֱלָהָא דְיִשְׂרָאֵל: כַּד שְׁמַעוּ בֵּית יִשְׂרָאֵל יַת קָל גְּבוּרְתָּךְ פָּרְחוּ נַפְשֵׁיהוֹן מִיַּד אַחֵיתְתָּא עִילָוֵיהוֹן טַלְיָין דִּי תְחִיוּתָא וּמִטְרָא דְרַעֲוָא אֲרֵימְתָּא אֱלָהָא עַל אַחְסַנְתָּךְ וּכְנִשְׁתָּא דְאִשְׁתַּלְהִיַת אַתְּ אַתְקֵינְתָּא: חַיָּתָךְ אַתִּיבְתָּא בָהּ אַתְקֵינְתָּא מַשִׁירְיַת מַלְאָכַיָּא לְאוֹטָבָא לַעֲנִיָּא אֱלָהָא: יי

ביה ב' וסימ' כי ביה יי' צור עולמים · סלו לרוכב בערבות ביה שמו : בצעדך ב' וסימ' משדה אדום · בישמון סלה : ארץ י"ג ר"פ בקריא' וסימ' ארץ מצרים לפניך במיטב הארץ · ארץ רפאים תחשב · ארץ חטה ושערה · ארץ אשר לא במסכנת תאכל · ארץ אשר יי' אלהיך דרש · ארץ ארץ ארץ שמעי · ארץ נתנה יבולה · ארץ רעשה אף שמים נטפו · ארץ פרי למלחה · ארץ נתנה ביד רשע · ארץ עיפתה כמו אפל · אל תכסי דמי · ארץ ממנה יצא לחם : כם ג' מפיק רפין וסימ' קו תהו ואבני בהו · וקול המון שלו בה:

אבן עזרא

שירו · יאמרו אלה לאלה שירו לאלהי' : סלו · כמו סלסלה כענין הגלו : בערבות · שם לשמים ורבי משה אמר נקרא כן שמים בעבור שהוא רחב גם אמר כי מלת סלו כמו סולו סולו המסילה וטעם לרוכב בערבות הוא החוגג אל בית השם שהוא רוכב ערבה והנכון שהוא לרוכב בשמי שמי קדם ובעבור כי התנועות שלש האחת עולה כמו האש וכנגדו ההר והשנית יורד' כמו הארץ וזה כנגד השפל' והערבה אמצעית כתנוע' הגלגל ובי"ת ביה משרת והטעם בשם הזה סולו אותו ורוממוהו לא כאשר חשבו רבי' כי הבי"ת עיקר עד שיעשו כן עם כל האותיות וככה כי ביה יי' תוקף הכנות : אבי · אע"פ שהוא עליון שהוא רוכב בערבות כמו כי רם יי' ושפל יראה והוא היתו' אשר אין לו עוזר ואפילו דעת אין לו וככה בתורה כי יי' אלהיכם הוא אלהי האלהים ואחריו עושה משפט יתום ואלמנה וטע' במעון קדשו אף על פי שכבודו מקום גבוה ויתומי' בתחתית התחתית שהיא הארץ : אלהים · ביתה · על דרך כי בית יעשה לך יי' ויעש להם בתים איש וביתו · שה לבית והטעם כי היחידים ישימם רבי' ויושיבם ומלת בכושרות קשורה עם האסירים כאילו אמר הסורים בזיקים וטעם כושרות הככל שטעמו כמו ידה שלחה בכישור וטעם סוררים העושים חמס ליתומי' ומלת צחיחה כמו צחה צמא כמו והשביע בצחצחו' נפשך יבושת וזה הפך מושיב יחידי' ביתה לפני' ביישוב וצחיחה מקו' צמאון : אלהים · כל המפרשי' פירשו כי בעת מתן תורה רעשו שמי' והארץ וככה אלוה מתימן יבוא וכן יי' מסיני בא וכן יי' בצאתך משעיר וככה אלהים בצאתך לפני עמך וזה הכתוב יכחיש' כי לא יתכן לומר על מתן תורה בצעדך בישימון סלה כי ישימון מגזרת והבמות תשמנה ובהיות ישרא' בסיני היה ביישוב לא בתוהו יליל ישימון שהוא המדבר הגדול והנורא בארץ לא עבר בה איש וזה היה אחר נסעם מהר סיני ועוד כי אין כתוב בתורה שהארץ רעשה גם שמים ביום מתן תורה רק הר סיני חרד לבדו · וזה פי' הפסוקים כתוב בתורה יי' מסיני בא כי מסיני החל לבוא במחנה ישראל ולא נראתה גבורתו רק אחר שסבבו את הר שעיר ככתוב ופארן סמוך אליהם כי כן כתוב ואת החורי בהררם שעיר עד איל פארן וזה הוא בצעדך משדה אדום וככה אלוה מתימן יבוא שהוא כמו תימן אומר וטעם בצאתך לפני עמך לכת הארון תחלה כאשר נסעו מהר סיני וטעם ארץ רעשה כמו וירגזו ההרי' ספחדו כל הגוים הלא תראה בשירת דוד אמר ותגעש ותרעש הארץ ומוסדי והטעם כמעט היה הופך כל העולם ובעבור היות הארץ עומדת אמ' רעשה הארץ כאשר רעשה הר סיני ביום מתן תורה מפני השם ור' משה אמר כי זה סיני טעמו הנה זה עד בעמוד הכבוד עליו וטעם אלהי ישראל כי בעבור ישראל ירד האלהים על הר סיני : גשם · הנה טעם אלהים בצאתך לפני עמך לספר תחלת כבוד ישראל ומלת תניף תרוה כמו כפתי מסכבי : נחלתך · היא ארץ ישראל והטעם כי השם ירוה אותה לעול' כדרך תמיד עיני יי' אלהיך בה וטע' ונלאה אילו היתה נלאה אתה כוננתה הותה : חיתך · קהלתך כמו חית פלשתים והנה יספר שנכנסו ישראל לארצם וטעם תכין לגלא השם שהיתה לישראל בעת עניים תכין להם שתטיב להם : אדני

אבן יחייא

שירו לאלהי' וגו' היא הודאה לאל על הושיעו ישראל מיד אויביו · וכאלו הוא מצוה להם אשר קראם בשם צדיקים לעיל · שבשמחתם בד' נפשות הכולל שיודו לה' וישירו אליו · וכנגד נפש הצומחת אמר שירו לאלהים המנהיג העולם השפל · וכנגד נפש המרגשת אמר זמרו שמו המנהיג עולם הגלגלים · וכנגד נפש המשכלת אמר סולו שר"ל רוממו ועניכו מן סלסליה ותרוממך · לרוכב בערבות רוצה לומר למניע הגלגל חלק העליון המקיף כל גלגלי השמים בתנועתו · ויקרא המניע רוכב · להיות כי הרוכב מניע הנרכב גם הוא · ביה שמו · ר"ל כאש' אמרתי שתזמרו שמו מהרוכב ערבות כן אני אומר שתסלסלו שמו אשר הוא רוכב ושר ואדון בעולם המלאכים · כי גם עליהם יחול שם אלהים ויה · אבל לא שם ה' כי בו יתיחד אדון הכל · וכנגד הנפש אלהית אמר ועלזו לפניו · כאלו הצדיקים ידובקו בו ויעמדו לפניו עלוים כהתעכג' בזיו השכינה · אבי וגו' ספר ד' שבחות לאל אלהי הד' עולמות · וכנגד עולם השפל אמר אף כי אלהים הוא עומד במעון קדשו בכבוד ותפארת עכ"ז הוא אבי יתומים ודיין אלמנות מהעול' השפל · וזה להיות כי רם ה' ושפל יראה · ולא כמלכי הארצות אשר גאותם לא ישגיחו בשפלים ובכוים · אלהים מושיב וגו' וכנגד עולם הגלגלי' אשר תליא בהם מילתא דבכי חיי ומזוני · אלהים אשר הוא מושל עליהם · הוא משדדם ומשבר מערכותיה' · ואיש ואשתו אשר יעמדו יחידי' בירכתי בית בלי בנים מפאת גזרת המערכה אשר כן גזרה עליהם אלהים מושיבם ביתה שר"ל בקיבוץ בנים · כי יהיה מן ויעש להם בתים · והוא כנגד בני · ואשר הם אסירי' בכושרות שהם שלשלאות ברזל והם קרובים למות מיתה משוכה כי כן גזר מזלם · אלהים בכחו הגדול מוציאם משם כאשר עשה בהוציאו ישראל ממצרי' והוא כנגד חיי · ואותם שהם סוררי ה' ובלתי מאמינים בו אך הם לבדם שוכנים בצחיחה · חסרי כל טוב וצמאים ותאבים אפי' לדברים הקלים · מה שלא יהיה כן לאוהבי ה' המתפללים אליו · כי אף שמזלם יגזור עליהם העניות והדלות · ה' יספיק להם מזונם בכבוד · והוא כנגד מזוני · וכנגד עולם המלאכים אמר אלהים בצאתך לפני עמך וגו' וספר המדרגה הראשונה מהדיבוק אלהי עם ישראל שהיה ע"י מלאך בצאתם ממצרים · וזהו אומרו כנגד מלאך האלהים ההולך לפני מחנה ישראל · או אלהים ר"ל אתה המלאך כי הוא יקרא כשם רבו · בצאתך לפני עמך בצאת' ממצרים וכאומרו לפני מחנה ישראל · ובצעדך שהיית הולך לפניהם באר' ישימון ושממה במדב' הגדול והנורא בעמוד אש ועמוד ענן · וזה להדריך האומה ישראלית למען יזכו עולם הסלה והנצחיות · אז כמעט שעולם השפל ועולם הגלגלים נהפכו מפני המלאך ההוא כי נשתנה מעשה בראשית בנפלאות שנעשו ביציאת מצרים · וזהו אומרו כנגד עולם השפל ארץ רעשה · וכנגד עולם הגלגלים אף שמים נטפו מים כי זהו לחוק מהטבע שהשמי' עצמם יטיפו מים ויפתחו ארובו' השמי' · כי מקום ירידת המטר הוא מן האויר האמצעי ואם יקרא שמים יהיה בשם משותף · וכנגד עולם האלהי אמר זה סיני וגו' וספר המדרגה השנית מהדיבוק אלהי שלא ע"י מלאך במתן תורה · באומרו זה סיני רעש מפני אלהים שהוא אלהי ישראל מה שאינו כן המלאך · ואז גשם נדבו' הנפת אלהים על עמך ישראל · והוא משל להשפעת נבואתו על כלם · וכי זכו לשמוע מפיו כלם כאחד אנכי ולא יהיה לך · נחלתך ונלאה וגו' ספר המדרגה השלישית מהדיבוק אלהי שהיה בעשותם המשכן וירד כבוד ה' לשכון באהל מועד בין שוכבי בתי חומר · באומרו נחלת' שהם בני ישראל אשר היתה נלאה מצרות המצריים אתה כוננת אותה במשכן · כאומרו מכון לשבתך פעלת ה' מקדש ה' כוננו ידיך · חייתך וגו' הם עדת ישראל ונקראים חיית ה' לחיותם חיים ונצחיים בהתדבק' עמו · ישבו בה בביתך ובמשכניך · ואז תכין אתה אלהים לעם עני ודל התוסים בך · כטוב שלך שהוא השכינה וכאומרו אני אעביר כל טובי על פניך :

תורת חסד · תהילת ה'

שירו לאלי"ם וגומר יר' שירו לאלי"ם זמרו שמו סולו לרוכב בערבות והוא הגלגל היומי עם שמו שם יה והכונה בפסוק היא ע"ד אומר המשפילי לראות בשמים ובארץ כי אחרי היותו ית' משגיח בשמים עם גודל רוממותו הנה יש לנו לומר שהוא ית' משגיח בארץ וכו' וה"א שירו וגומר ויר' אתם היושבים בארץ שירו לאלי"ם בהמורכם כי הוא דיין ומשגיח ושופט עליכם וזמרו שמו זה וכמו כן סלו לרוכב וגומר כי כשם שעושה זה כן עושה גם את זה : אבי יתומים וגומר יר' האלי"ם ממעון קדשו הוא האב ליתומים שהוא ית' רואה ג"כ בעניכים אשר להם עם האלמנות שהן רוצות לקחת את כל נכסי בעליהן ובכן יהזרו היתומים על הפתחים וה' הוא הדיין בזה אם לעזור את היתומים ואם לעזור אל האלמנות והסבה הוא יען כי הוא ית' זווג לאביהם של היתומים עם אמם · הוא המוציא את העובר האסור במעי אמו לאויר העולם בבכי ושירות בכי מצד מה שאמר הכתוב בעצב תלדי בנים ובשירות למה שנולד בן וכו' ועל כן מוטל הדבר הזה עליו ית' להיותו עוזר אל היתום אך סוררים שכנו צחיחה יר' ולמי שהוא סורר ומורה הנה האל ית' הוא אבי לו להוציאו אל הסערה כאשר היה עושה האב עם בנו הסורר ומורה : ובילקוט פ' בא אז"ל רבי נתן או' בכושרות במעשה הכשרות שלהם וכה"א במררות הלונאות וגומר ר' אלעזר בן עזריה אומר בזכות אברהם אביהם הוציא המקום את ישראל ממצרים שנאמר כי זכר את דבר קדשו את אברהם עבדו ויוציא עמו בששון רשב"י אומר בזכות המילה הוציא המקום את ישראל ממצרים שנאמר ואעבור עליך ואראך וגומר רבי אומר בזריזות יצאו ישראל ממצרים שנאמר כי בחוזק יד הוציא ה' וגומר · ונ"ל כי כל דרשותיהם אלה הן בנויות על אומר מוציא אסירי' בכושרו' כי רבי נתן אמר במעשה הכשרות יצאו ישראל ממצרים ויהיה א"כ אומר בכושרות כאילו אמר בכשרות ור"ל בכשרות הכשרות או בכשרות ור"א אמר בזכות אברהם ויהיה א"כ אומר בכושרות כאילו אמר בכשרות ויר' לומר בכשרותו ובקדושתו של א"א ורשב"י יר' בזכות המילה שהיה שבה רבה אל הכשרות יר' אומר בזריזות והוא ג"כ ענין כשרות והוא אומר כי בחוזק יד ויר' בזכות יד עצמם : אלי"ם בצאתך יר' בצאתך לפני עמך אז בצאתם ממצרים שהיו כעובר הנתון במעי אמו וכו' בצעדך בישימון סלה יר' בכל עת שתראה אותם בישימון ובצרה אתה ה' מצעד בצעדך להשגיח עליהם ולהוציאם מתוך הצרה והנה אז ארץ רעשה אף שמים נטפו מפני אלי"ם לבא לעזור לישרא' וגשם נדבות הנפת להם כדי לחוכן את נחלתך ישראל שנלאה באופן שחיתך והם ישראל ישבו בה בארץ הנז' שרעש' מפני אלי"ם כי כן הוא מנהגך תמיד להכין בטובתך אל העני בכל אופני ההכנות ומי שעשה זה יתן אומרן של המעברות

מ"ע ספורנו ז"ל

וישישו בשמחה · באור פני מלך חיים שהיא שמחה באמת : סולו במרבו' בגלגל היומי שאין בו שום כוכב : ביה שמו ביה נור עולמי' · שהוא מתנית השם המורה מלכותו ברחמים בלתי שלמים אבל עם מדת הדין בעולם הזה ובעולם הבא : ועלזו לפניו · בשליהם : אבי יתומים ודיין אלמנות · כי אמנם הוא היה בגלות אבי יתומים ודיין אלמנות : אלהים במעון קדשו בהיותו כמסתיר פנים · אבל מקים לא השיב אחור ימינו מלשמרם כאמרם ז"ל ידו נטויה עלינו אבל עתה בזמן הגאלה : אלהים מושיב יחידים ביתה · מעטים הפיוחדים אליו : ביתה · בא"י שהיא ביתם ונחלתם : מוציא מן הגלות · אסירים בכושרות · שהיו אסורי' ביד האמות עע"ח : אך סוררי' שכנו צחיחה סוררים ופושעי ישראל נשפים בגלות כאמרו פי שנים בה יכרתו יגועו : בצאתך לפני עמך · כאמרו וה' הולך לפניהם יומם : בצעדך בישימון · בא רב בעת מתן תורה : ארץ רעשה · כאמרו על הים שמעו עמים ירגזון : ובמתן תורה כאמר ויחרד כל העם : אף שמים נטפו · באם עד לב השמים שהעלה אדים זה סיני · גם כן רעש כאמרו ויחרד כל ההר מאד : גשם נדבות תניף אלהים · גשמי ברכה לבלתי ראוים · תניף באיד יעלה מן הארץ בטל ולא ירד במטר אבל יהיה כמו שהיה קודם חטא של אדם הראשון כאמרו ואיד יעלה מן הארץ והשקה את פני האדמה : נחלתך · שהיא א"י : ונלאה · שהיא עיר הקדש שהיא נלאה ויגעה בממשלת אומות שונות : אתה כוננתה · כאמרו כוננו ידיך : חיתך · קהלת יעקב : ישבו בה · לימים ראשונים : תכין בטובתך : יהי רצון שתכין אותה עתה במדת טובך : לעני · לעם עני כאמרו ענה אותי לבשר ענוים : יתן

אֲדֹנָי יִתֶּן אֹמֶר הַמְבַשְּׂרוֹת צָבָא רָב׃ מַלְכֵי צְבָאוֹת יִדֹּדוּן יִדֹּדוּן וּנְוַת בַּיִת תְּחַלֵּק שָׁלָל׃ אִם תִּשְׁכְּבוּן בֵּין שְׁפַתָּיִם כַּנְפֵי יוֹנָה נֶחְפָּה בַכֶּסֶף וְאֶבְרוֹתֶיהָ בִּירַקְרַק חָרוּץ׃
טו בְּפָרֵשׂ שַׁדַּי מְלָכִים בָּהּ תַּשְׁלֵג בְּצַלְמוֹן׃ הַר אֱלֹהִים הַר בָּשָׁן הַר גַּבְנֻנִּים הַר בָּשָׁן׃ לָמָּה תְּרַצְּדוּן הָרִים גַּבְנֻנִּים הָהָר חָמַד אֱלֹהִים לְשִׁבְתּוֹ אַף יְהוָה יִשְׁכֹּן לָנֶצַח׃ רֶכֶב אֱלֹהִים רִבֹּתַיִם אַלְפֵי שִׁנְאָן אֲדֹנָי בָם סִינַי בַּקֹּדֶשׁ׃ עָלִיתָ לַמָּרוֹם שָׁבִיתָ שֶּׁבִי לָקַחְתָּ מַתָּנוֹת בָּאָדָם וְאַף סוֹרְרִים לִשְׁכֹּן יָהּ אֱלֹהִים׃
כ בָּרוּךְ אֲדֹנָי יוֹם יוֹם יַעֲמָס לָנוּ הָאֵל יְשׁוּעָתֵנוּ סֶלָה׃ הָאֵל לָנוּ אֵל לְמוֹשָׁעוֹת וְלֵיהוִה אֲדֹנָי לַמָּוֶת תּוֹצָאוֹת׃

ייהב פתגמי אוריתא לעמיה ברם משה ואהרן מבשרן מימר אלהא לחילות רבא דישראל: מלכוותא עם חיליהון אטלטלו מן פלטיריהון וחכימיא איטלטלו מן מדעיהון וכנישתא דישראל מפלגא עדאה מן שמיא: אין אתון מלכיא רשיעיא שכבין ביני קלקלתא כנישתא דישראל דדמיא ליונתא מיטללא בענני יקרא מפלגא ביזת מצראי סימא דזקיק וטים ברייהא מליין אובריזין סניין: כד פרסת אידהא על ימא בצלו שדי אמאיך מלכוון ואמטילתא ענן גהנם היך תלגא פצא יתה מטולא דמותא: טור מורייה אתר די פלחו אבהת עלמא קדם יי איתבחר לבניין בית מקדשא וטור סיני למוהבית אוריתא טור מתנן טור תבור וכרמל אתפסילו איתעביד להון גיבבא היך טור מתנן: אמר אלהא למה אתון טפזין טוריא לית רעותי למיתן אוריתא על טוריא גיותנין מבסרניא הא טור סיני דמכיך רגג מימרא דיי לאשראה עלוי שכינתיה לחור בשמי שמיא יי ישרי לעלמא: ארתיכין די אלהא תרין ריבבן דינור דליק תרין אלפין דאנגליא מדברין להון שכינתא דיי שרת עליהון על טורא דסיני בקדושה: סליקתא לרקיע משה נביא שביתא שבייתא אלפתא פיתגמי אוריתא יהבתא להון מתנן לבני נשא וברם סרבניא די מתגיירין ותייבין בתתובא שרת עליהון שכינת יקרא דיי אלהים: בריך יי כל יומא ויומא טעין לנא מוסיף פיקודיא עלוי פיקודיא תקיפא דיי הוא פורקננא וסעידננא לעלמין: אלהא לנא תקוף ופורקן ומן אלהא יי מתגרין ברשיעיא מותא ומפקנות נשמתא בסרנוקא

אדני בם סיני בקדש · פי' תר"ין קדמא"י דהיי"ני זולת אדני בם ה"ם יוצא"ין מכ"לל די"ן מפי"ק וי"ו והדי"ן דאדני ב"ם יוצ"א מכ"לל די"ן מפי"ק י"וד ועיי"ן בשער המפי"קין במ"סרה רבת' :

אבן עזרא

אדני · אמר · דבק עם המבשרות והטע' השם יקים דברי הנשי' המבשרות בשיריהן : צבא רב · מישראל כי תאותם וכל שאלתם שתגביר ישראל וזה הוא האומר מלכי צבאות ידודון ידודון מפניכם והטעם כי מלכי צבאות הגוים יברחו מפניכם וידודון פעמי' : ונות בית · הקהלה שנשארת בירושלם שלא יצאה למלחמה תחלק שלל אף כי היוצאת : אם · בין שפתים · כמו שפות הסיר שהוא כעין שחרות והטע' לא תפחדו מהאויב כי אילו הייתם שוכני' בין שפתי' אתם לבני' כמו יונה שהיא נחפת בכסף : ואברותיה · כמו מי יתן לי אבר כיונה : בירקרק · עין הזהב וכמו ונהפכו כל פנים לירקון והטע' מהרה תתנער מן השחרות ויראה הלובן : בפרש · טעם שדי כמו מגלה כאשר פירש הנגיד ומלכים הם מלכי ארץ ובה שב אל מיחך ישבו בה ותשלג יראה הלובן כמו השלג הנמצא תמיד בצלמון והוא הר ידוע הנמצא בעבר הירדן מזרחה : למה · יספר שבח ארץ ישראל : הר גבנונים · מגזרת או גבן או דק אולי ככה הוא : למה תרצדון · תשפלו אתם הרים גבנונים וזה הטעם דבק עד אם תשכבון בין שפתים והטעם לא תשפל הר בשן כי אתה הר שחמדו המלאכי' לשבת בו אף השכינה תשכן שם : רכב · זה דבק עם חמד אלהי' לשבתו וטעם רבותים כמו שניבות אלישע רבבות רבות : אלפי · שנים במספר כמו אלף אלף וא"לף שנאן תחת יו"ד כבנין קניין וי"א כי זה רמז למספר הלוים במדבר ואין זה מטעם המזמור וטעם יי' בם השכינה בם בסיני בקדש ויחסר כ"ף כמו ועיר פרא אדם יולד והנה הטע' כי קדושת ארץ ישראל בהר סיני : עלית · דברי בן אדם לדוד וזה אמרו ברוח הקדש או תפלה וטעם למרום המצרים הגבוהים : לקחת מתנות באדם · העבדי' הנמכרים ואף סוררים ויכרתו ברית עמך הסוררים שיתגיירו ויסכנו עם מקום השכינה : ברוך אדני · יודה השם שהגביר ידו : יעמוס לנו · ברכותיו וי"א כי הפעול הוא ישועתנו ויהיה האל בעבור אל למושעות לנו האל לנו הוא לבדינו למושעות ויש לו תוצאות וסבות להמית אויבינו : אמר

רשי

יי' יתן אומר המבשרות וגו' · אומר תאמר עוד הוא ישאג בקול להשמיע לצבאות הגוים הרבי' ומהו האומר מלכי צבאות הגוי' ידודון ידודון יתנדדו וישתלבו מתוך דרך ישראל ובכנסת ישראל שהיא נוה בית תחלק את שלל כמו שנאמר והי' סחרה ואתננה קדש וגו' : אם תשכבון בין שפתי' וגו' · כל זה האומר יאמר להם אם אתם שכבת' בין תחומיכם והתענגתם בתענוגים זאת יונתי כנסייתי כנפי' נחפה בכסף ומהו הכסף והחרוץ בפרש שדי וגו' כשפירש הקב"ה לפניה תורתו אשר המלכי' כשלגים ויתלבנים בה בארץ צלמות וחשך או נחפו כנפיה בכספה ומתדתה של תור' ומלות כנפי יונה פלומ"א בלע"ז · ואברותיה כנפי' שעופפת בהן : בירקרק חרוץ · פתר דונש בן לברט החרוץ הוא זהב ולכך נתנו במשדר אצל הכסף וירקרק המרון הוא הזהב אשר יוצא מארץ החוילה ומארץ כוש זהב טוב מאד מאד לא היה ירוק ולא הוא אדום ולכך קראו ירקרק כמו לבן אדמדם שאינו לא לבן ולא אדום ולכך נכפל ירקרק אדמדם : מלכי' · אלו תלמידי חכמים כמו שנאמר בי מלכים ימלוכו : בפרש · לשון ופרש את השמלה בוררין את הדבר כשמל' מלשה : הר אלהים הר בשן · והיכן פירשה בהר סיני שהו' הר אלהי' וסמוך לבשן כעבר הירדן: הר גבנונים · הר המיוחד בהרים : גבנונים · לשון הרים על שם גובהם כמו ותבני לך גב כל דבר גבוה קרוי גב : למה תרצדון הרים גבנונים · כל זה מוסב על יי' יתן אומר עוד יאמר להם למה תרקדון הרים גבנונים למה תארובון אתם ההרי' גבנונים שגבוהי' להפקית את ההר אשר חמד אלהי' לשבתו לשרות עליו שכי' הוא הר הבית אף הוא לנצח ישכון שם קדושתו קדושת עולם תשכנהר לשבתו לא שרתה שכינה במקום אחר · ראיתי ביסודו של ר' משה הדרשן רצד הו' מארב בלשון ערבי אבל מנחם פי' תרצדון כמו תרקדון אף אותו לשון נופל על השיטה הזאת : רכב אלהים וגו' · עוד זה מוסב על יי' יתן אומר להזכיר אהבת עמו אף כשנגלה רכב אלהים רבותים של אלפים שנאנים שנונים מלאכים אדים ויי' היה ביניה' בסיני בקדש אף שם עלית אתה נגיד עמי משה בן עמרם למרו' שבית שבי את התורה ולקחת מתנות מן העליונים לתתם לבני אדם : אף סוררים לשכון יה אלהים · אף עוד גרמת ששכן הקב"ה במשכן בתוך עם שהיו סוררים וממרים ומקניפי' אותו : ברוך יי' וגו' · זה מן השיר האמור למעלה שירו לאלהים : יעמוס לנו · יתן לנו ישועה רבה מכל עומס ככל אשר נוכל שאת מנאתי יום יום יעמוס לנו כל הימים כן ינהג בנו לכל צרה ישועתה : האל לנו אל למושעות · אל מושיע הוא לנו ולפניו יש הרבה תוצאות מיני מות תוצאות דרכים אל המות אך לא עלינו הוא נותנם אבל ימחץ בהם ראש אויביו : קדקד

מ"ע ספורנו ז"ל

יתן אומר המבשרות · יתן מאמר נסים מבשרות בשיר כמנהגן ותאמרנה בבשורה : מלכי צבאות · מלכי צבאות האמות עע"א : ידודון · ילכו נעים ונדים : ונות בית · עדת ישראל הנרס ביניהם · תחלק שלל · יחלקו ביניה' ממון המלכי' כי אמנם : אם · אף על פי שנגלו' ותשכבון בין שפתים · בין כירים ושפיתת קדרו' שהוא מקום אחוך אתם : כנפי יונה נחפה בכסף : שהם צדיקי הדור המגינים עליה אף על פי כן : בפרש שדי מלכים · כאשר ישבר האל יתברך רשעי אומות עע"א באותם הימים כאמרו ונתתי נקמתי וגו' ביד עמי ישראל : תשלג בצלמון · לא בלבד תסיר מחשך בין שפתים אבל עם זה תשלג ותתן אור בצלמון ומקום חשך וצלמות כאמרו וזרח בחשך אורך : הר אלהים הר בשן · הנה הר בשן הר גבוה ותלול אשר לרב גבהו · יותם לאל יתברך על דרך דשפי יה סררי אל אחרי אל וזולתם יהוא כמו כן הר גבנונים : למה תרצדון · למה תרצו תדון וריב בזה · באמרכם שאתם בגבהכם יותר ראוי' מהר הבית למקדש ועלוי שכינה הנה : ההר חמד אלהים לשבתו · זה ההר שהוא הר המוריה תמד להגלו' בו כאמרו לאברה' ולך לך אל ארץ המוריה על א' ההרים אשר אומר אליך : אף ה' ישכון לנצח · בו וכן יעשה להשרות שכינתו בישראל · אף על פי שיש אומות גדולות ועצומות מהם : רכב אלהי' · אתה רכב אלהים שהיית במתן תורה : רבותים אלפי שנאן · שתי רבוא של אלפי מלכים המשתני' לנביאים אל כמה תמונות : ה' בם סיני בקדש · אשר בם גדל האל יתברך את סיני בקדש לקדש בו את ישראל כאמרו ואתם תהיו לי ממלכת כהנים וגוי קדוש : עלית למרום · הנה אתה בגלותנו עלית למרום כמסתתר ממנו : שבית שבי · לאבד ממנו צדיקי הדורות : לקחת מתנות באדם · ולקחת ממנו מתנות שנתן האל יתברך לישראל שהם אדם בגלותו כאמרו אדם אתם והם ה' דברים שחסרו בבית שני · ואף סוררים לשכון יה אלהים : ברוך אלהים ה' · הנה הוא טוב ומטיב : יום יום יעמוס לנו האל ישועתנו · יהי רצון שיעמוס ויצבור לנו בכל יום את ישועתנו בזכות צדיקי כל דור ודור בגלות : האל · כי אמנם האל יתברך לנו : אל למושעות · הוא לנו מוכן להמציא מושעות ודרכי תשועה : ולאלהי' ה' למות תוצאות · וכן יש לו כאשר הוא שופט ודיין דרכי תכלית למות על האמות עע"א : אך

תורת חסד תהילת ה'

המבשרות צבא רב והוא מה שבשרו המבשרות ואמרו לי ודוד ברבבותיו ומלכי צבאות ידודון ונות ביתו ית' תחלק שלל וגם אם תשכבון בין שפתים אתם הנקראים כנפי יונה עכ"ז תהיו ככנפי יונה נחפה בכסף ואברותיה בירקרק חרוץ וזה יהיה באותו הזמן שהש"י יפרש ויפרסם בה מלכים רבים ולא כאשר הם מסותרים ואז תשלג היונה הזאת בצלמון ר"ל תתלבן כשלג גם כי היתה כצלמון ולא סדרים ואין להפלא אם אויביכם יהיו ברום המעלות ואתם בשפל כי גם ה' בחר בהר סיני לשבתו גם כי היה היותר נמוך שבהרים וא"כ אף ה' ישכון לנצח בתוככם והוא משז"ל כי שכינה לא זזה מכותל מערבי : רכב אלי"ם יר' וגם מצד התורה שירדה להר סיני עם רכב אלי"ם וכו' ועלית אתה משה נגיד עמי למרום וכו' נהיה כל זה · ואומר אף סוררים ונומר יר' א"כ מזה נוליא תולד' כי אף הסוררים והם החטאים אם יחזרו בתשובה ויתעסקו בתורה יוכלו לבא אל העושה אתם רעה · או יר' ועוד לך טענה אחרת כי התורה אמר לנו שהסוררים והם החטאים ישכנו עם יה אלי"ם אם ישובו בתשובה והוא הדבר אשר א"כ אמר הנביא שובה ישראל עד ה' וגומר · או יר' רכב אלי"ם העומד על רבותים אלפי שנאן שה' בם וסיני היה בקדש עמהם איך עלית למרום ואיכך עוזר לישראל והרי הוא א"כ כאילו אתה שבית שביים של ישראל ולקחת איזה מתנות מן באדם עד שהסוררים נכנסו בהיכל וכו' · ואולי פסוק זה חוזר אל אומר ה' יתן אומר המבשרות צבא רב ויר' ומהו הצבא רב רכב אלי"ם שבאו לסיני · או יר' אתה ה' עלית למרום בהביאך את ישראל בתוך ארצך כי הכל ירוממוך סלה במה ששבית ולקחת לעצמך את השבי והכונה על ישראל שהיו שבויים בתוך המצריים והוא ע"ד ויסב ממנו שבי ע"ד רז"ל ולמו כן לקחת מתנות באדם והם הנדרים והנדבות שהביאו ישראל אל המשכן ואמרת תקחו את תרומתי גם כי הכל שלך בוא וה"א לקחת כלומר מה שהוא להם מתנות מאתך ה' לקחת אותו כאילו הם היו נותנים איזה דבר משלהם · ואף סוררים והם הבעלי תשובה לשכון עם יה אלי"ם כאמור : ומצאתי כתוב כי באומר מתנות באדם יר' לקחת המתנות שהאדם המעלה מתן מתנות כהן ע"כ : ברוך ה' יום יום יעמס לנו הנה באומר לשון מעמס נוכל לומר הדבר בעצמו שחז"ל באו' עד בלי די עד שיבלו שפתותיכם מלומר די · ברוך ה' שיום יום יעמוס לנו והוא ית' יהיה ישועתנו סלה והטעם לזה כי האל לנו תמיד בפרטות בעלם ורחשונה אל למושעות ולאלי"ם ה' מסור ג"פ עלין זה ואם א"ו הוא ית' מתהפך לפעמי' במדת הדין הכל הוא לטוב לנו כי אפילו למות תוצאו' כי הכונה בה היא לטוב ולהטיב ע"ה וכמו שמצאו בספרים דר' מאיר והב' טוב מאד טוב מות וכו' ומכ"ש היסורין שיש להם תוצאות ולכונה טובה הם באים מאתו ית' ויהיה למרק עמהם עונות וחטאות · או יר' ואם א"ו בגזרה המות הנה יש לה תוצאות כי יפול האל ית' להביאה על אחר אם יתעה ואם וזהו ע"ד משז"ל זכה נטל חלקו וחלק חבירו וכו' ; אך

אבן יחייא

ה' יתן וגומר היא תפלה מהמשורר כי כאשר האל ענה לישראל בהיותם בארץ מצרים והוציאם מעבדות לחירות ונתן למו את ממונם והכנים לארץ ישראל ובנה להם בית הבחיר' כן בגלות אדום העתיד ה' יתן אומר מהנבואות המבשרו' שכנס ישראל אשר יהיה מעט קט ונפוץ בכל פנות הארץ · שבסוף יתאלכו ויהיו צבא רב הן בכמות הן באיכות אשר שם דב יורה על שניהם · כי יורה על הריבוי ועל הגדולה · מלכי צבאות וגומר ר"ל מלכי גוג ומגוג אשר יבואו עליהם למלחמה יוכו ויתכועעו ויתנודדו ממקומ' בנוסם מפני כנסת ישראל · והיא שהיתה תמיד נות בית וכלת הקב"ה שעמדה באמונתה בגלותה ולא זכתה תאתיו לכניעותה בהיותה נות בית · תחלק שלל המלכי צבאות שידודון · אם תשכבון וגו' אם הוא נגזר מאמת ור"ל או כשהכות בית תחלק שלל כי מלכי צבאות ידודו · אם ובאמת תשכבו אתם כל בני ישראל בין שפתים · הוא כמו רובץ בין המשפתים ויאסר ממנו מ"ם הכופלת ופירשו כתרגומו בין תחומיא · ור"ל כי אז יהיו בני ישראל מולכים על כל העולם וישכבו בין התחומים · ויהיו כלם עטורים מכסף וזהב · כי כנפי היונה · והם אישי כנסת ישראל יהיו מחופי' בכסף ואברותיה בחרוץ ירקרק שהוא הזהב הטוב המזוקק שבעתים ונקי מכל סיג ולכן הוא מאד ירוק כי זה עינו הטבעי כאשר לא יעיקהו תערובת שיסבהו ממראיתו · בפרש שדי וגומר ר"ל ואז כיום בוא גוג על אדמת ישראל שתפרש לשון ובפרישכם כפיכם שהמלכים ההם יהיו נהרגים ושטוחים על פני האדמה בה באדמת ישראל · תשלג בצלמון הר אלהים וגו' ר"ל שתשלח שלג ותכינו למות מאבני אלגבים ואש וגפרית על הר אלהים והר בשן מארץ ישראל וכאומרו יחזקאל ביום בוא גוג על אדמת ישראל תעלה חמתי באפי וגו' ויהיה רעש גדול וגו' ורעשו מפני כל אישי החיים וגו' ונהרסו ההרים ונפלו המדרגות וגו' וקראתי עליו לכל הרי חרב וגו' ונשפטתי אתו בדבר ובדם וגשם שוטף ואבני אלגביש אש וגפרית אמטיר עליו וגו' · למה וגו' תרצדון הוא כמו תרקדון מענין ההרים רקדו כאלים · ור"ל למה תרקדו משמחה או בעת גאולת ישראל אתם הרים גבנונים בחשבכם כי לגבנוניתכם יבחר ה' בכם לשכן שמו שם · כי לא יהיה כן · אבל ההר שחמד אלהים לשבתו בעת צאת ישראל ממצרים · אף ה' יבחר בו בגאולה הזאת לשכון נצח · ורכב אלהים שהם רבותים מחיות הקדש · ואלפי שנאן ממלאכים שהם שנאנים · ואדני בם ועמהם ישכון בסיני מקום הקדש : עלית וגומר הם דברי המשורר לכנסת ישראל ברוח הקדש לאמר

רשי

קדקד שער · קדקדו של עשו שהוא איש שעיר המתהלך תמיד באשמיו ואינו חוזר מרעתו : אמר יי' מבשן אשיב · כי כן הבטיח להשיב אותנו מתוך אבירי בשן ומאיי הים : למען תמחץ רגליכו : בדם · כשימחץ את ראש האויב תהא רגליכו בוקעת בדמם תמחץ לשון בוקע בתוך הדם כמו מחצה וחלפה רקתו · כמו בקעה ולשון מסגה הוא והיו עולי רגלים בוקעי' עד ארכובותיהם בדם ד"א תמחץ שם כלי ששואבין בו יין מן הבור מחץ שמו במסכת עבודה זרה : ולשון כלביך מדם האויבים : מנהו · תהי פרנסתו כדאמרינן מאי משמע דמן ליסנא דמזוני הוא דכתיב אשר מנה את מאכלכם וגו' : ראו הליכותיך כה אלהים · כלומר לאלו נאה לך להושיע שכשראו הליכותיך בקדושתך בים קדמו שרי' לשורר לפניך שירת הים ואחריהם באו הנוגנים אלו המלאכים : בתוך עלמות תופפות · בתוך מרים ונערותיה אשר לקח' התוף בידה ואמרו בשבחם במקהלות ברכו אלהים : ממקור ישראל · אף עוברי' ממעי אמן אמרו שירה : שם בנימן · הצעיר נעשה רודה עליהם רודם כמו רודם בקמן משם זכה להיות מלך לפי שירד תחילה לים וכן אמר לו שמואל לשאול הלא אם קטן אתה בעיניך ראש שבטי ישראל אתה ותרגמו יונתן שבט' דבנימן עבר בימא בריש כל שאר שבטיא : שרי יהודה רגמתם · מתקנאים בהם וזורקין בהם אבני' וכן שרי זבולן ונפתלי וכן אמר לו צוה אלהים עוזך · ד"א רגמתם רקמתם לבושי בגדי רקמתם לשון ארגמן כך חברו מנחם : עוזה אלהים וגו' · עכשיו חוזר המשורר לתחילתו שהתפלל יקו' אלהים ויפוצו אויביו עוזה אלהי' והתגבר אשר כל אלה פעלת לנו ומהיכלך על ירושלם וגו' וממה שיראו המלכי' כבוד היכלך אשר על ירושלי' יובילו לך דורון ושי : גער חית קנה · הוא עשו שנמשל בחזיר יער הדר בין הקנים : עדת אבירים בעגלי עמים · עם שסמכו ועשתו כפרים אבירים בתוך שאר האומות שאינם אלא כעגלים לנגדם : מתרפס ברצי כסף · אינם מתרצים לכל אדם אלא אם כן מרצה להם מעות : בזר עמים · פזרו את השבטים בד"א אף חובב עמים ותמיד קרבות יחפצון חפצים להלחם בנו : יאתיו

תהלים סח

תוצאות : אך־אלהים ימחץ ראש איביו קדקד שער מתהלך באשמיו : אמר אדני מבשן אשיב אשיב ממצלות ים : למען תמחץ רגלך בדם לשון כלביך מאיבים מנהו : כה ראו הליכותיך אלהים הליכות אלי מלכי בקדש : קדמו שרים אחר נגנים בתוך עלמות תופפות : במקהלות ברכו אלהים אדני ממקור ישראל : שם בנימן צעיר רדם שרי יהודה רגמתם שרי זבלון שרי נפתלי : צוה אלהיך עזך עוזה אלהים זו פעלת לנו : מהיכלך על־ירושלם לך יובילו מלכים שי : גער חית קנה עדת אבירים בעגלי עמים מתרפס ברצי־כסף בזר עמים קרבות יחפצו : יאתיו

בסרנוקא : ברם אלהא יתבר ריש בעלי דבבוי יגתר שער גבר די מתהלך בחובוי : צדיקיא דמיתו ואיתאכלו מן חיות ברא אמר יי מבותנן אתיב אתיב צדיקיא די ישתניקו במצולתיה דימא : מן בגלל דיחמון פורענות רשיעא יטמשון ריגליהון בדם קטילין לישן חיורת ברא מן תרבהון ידהנון מן בעלי דבבא מנהון יסבעון : חמון בית ישראל הליכות שכינתך על ימא אלהא אמרין הליכת אלהא מליך בל עלמא בקדישא : אקדימו ואמרו שירתא בתר משה ואהרן דמנגנין קדמיהון במצע נשיא צדיקתא די עם מרים מתופפן : ביני כנישיא בריכו אלהא רוממו יי עובריא במעי אימהון זרעא דישראל : תמן בנימן זעיר בשבטיא דמן שרויא נחת לימא מטול היכנא קביל מלכותא מן שירוייא ובתריהון נחתו רברבי יהודה רגמו יתהון שבטיא אבנין וקבילו רבנותא בתריהון רבני זבולן חוון תגריהון רבני נפתלי הוון גבריהון : פקיד אלהא עושנך איתעשן אלהא שרי בבית מקדשא דנן דעבדת לנא : מן היכלך תקבל קורבניא על ירושלם שכינתך שריא מפנקטיהון לך ייתון מלכיא קורבניא : נזוף במשיריית חייבין תרעיתהון היך קניא כינשרת גיברין דמתרחצין בעגליא טעוות עממיא רעותיה בעמא די מתעסקין ברעותא באוריתא דזקיקא מן סימא בדר עממיא דלאנחא קרבא צבין : ייתון

אמר יי' ג' ר"פ וסימ' אם לא שריתיך לטוב · הנני פקד אל אמון · מבשן אשיב · בתרא כתיב ארני · הליכות ד' וסימ' הליכות עולם לו · הליכות אלי מלכי בקדש · הליכות שבא קוו · צופיה הילכות ביתה · כן כתיב · חבקוק הלכות כתיב · איוב הליכת כתיב · ושאריהון הליכות כתיב : ג' פסוקים שרי שרי שרי וסימ' נמסר בסדר וישמע יתרו :

במקהלות ב' נחרי ליס' ויחנו במקהלות

עוזה ב' חס' וכל סוס גבר דכו'

אבן עזרא

אמר · פירושי' רבים ראיתי ואין אחד מהם קשור באשר לפניו ואחריו ולפי דעתי כי פירושו כי האויב הבא אל בשן אל ארץ ישראל ככה ישוב אל ביתו כאשר ישוב הטובע במצולת ים וטעם אמר כך גזר השם כאשר פירשתי בכמה מקומות : למען תמחץ רגלך · כף רגלך לנוכח דוד כי עלית למרו' ותי"ו תמחץ רגלך לשון נקבה כמו רגלי עומדה במישור ותהי' המלה מהפעלי' העומדים או ת"ין תמחץ לנכח דוד וזה דרך משל ור' יהודה אמר כי תמחץ הפוך כמו חמוץ בגדים : לשון כלביך · רמז לאויבים שהיו מדברים על דוד · מאויבי' מדם אויבים : מנהו · כמו מן הוא והלמ"ד ובא משונה בעבור היותו סוף פסוק וי"א מהאויבים מהכלב ומנהו כמו שמן מנהו רמז למלכי ואחרי' אמרו כי מנהו כמו נוה והשלם נקודות אין מנהג שימלאו תחת קמץ גדול כי הוא פתח קטן : ראו · ישראל אלו הדרכים וההליכות שהלך השם עם ישראל פעם אחרי פעם וטעם בקדש השמים כמו הכוכבי' ממסלותם : קדמו · תופפות · שם התאר או פועלות מפעלי הכפל וקמץ הפ"א בעבור היותו סוף פסוק רק מחופפו' על לבביהן מעלומי העין : במקהלות · ממקור ישראל · היוצאי' ממקור ישראל כמו וממי יהודה יצאו : שם בנימן צעיר · במספר כי היה הזמן קרוב לדבר פילגש בגבע' או בעבור היות קטן מכל הבנים וטעם רודם הרודה שיש להם והמ"ם סימן במקהלו' ובא בקמץ קטן תחת גדול כמו המעל' מים ורגמתם כמו שרים וככה רגם מלך וכבר הזכרתי זה הפסוק בתחלת המזמור : צוה · עזך · לנכח דוד וזה עוזה כמו הגבורה אתה האלהים פעלת לנו והנה משקל עזה כמו חקה · מהיכלך · הטעם כי מהיכלך הכ"ף לנכח דוד עד המקומות הרחוקים תהייגה המנחות המבואות לך : גער · כמו הנני גוער לכם שאין בו בי"ת : חית · קהלת חיתך ישבו בה : קנה · החיה שהרמחים ארוכים כמו הקנה וכן שם רמחיהם בלשון קדר : בעגלי עמים · כמו עדת אבירים כמו אבירי בשן פרות הבשן והטעם כפול גער בהם עד שיהיה כל אחד מהם מתרפס לפניך ברצי כסף · לתת מס אחר שפזרו כל האנשים החפצים להלחם עמך · בזר כמו ורכוש להם יבזור וקרבות כמו המלמד ידי לקרב : יאתיו

מ"ע ספורנו ז"ל

אך אלהי' ימחץ ראש אויביו · לא יכרית כל האומות אבל ראש אויביו בלבד שהם עמון ומואב שהזהיר עליהם לא תדרוש שלומם וכמו כן ימחץ : קדקד שער · איש שעיר כאמרו לשפוט את הר עשו · מתהלך באשמיו · שהתמיד ברשעו גם שהוא פורש טלפיו ומרפס עצמו חסיד : מבשן · שהוא מקום חיות טורפות אשיב · את ישראל לפרנס : אשיב ממצולות ים · שאפי תכיתי הים שהם מלכי הגויים : למען תמחץ · תטנף : רגלך בדם · כלומר עם"א שהרמו לך כאמרו ישמח צדיק כי חזה נקם פעמיו ירחץ בדם הרשע : לשון כלביך · וכן תמחץ לשון כלביך מהאויבים שבהן יתחר מעט שמתנו כשויבים את רגליהם מן הדם שלך · ראו הליכותיך אלהי' הליכות אלי מלכי בקדש · אתה מלכי בקדש שהיו לדקנו הנה מלכי' שהיו נביאי' עליון ראו הליכותיך בשרתות הנבואה שהם הליכו' אלי יתוה · קדמו שרים · לתת תהלה לאל בשיריהם : אחר · יאמר זה בעת הגאולה : נוגנים · בתוך עלמות : תופפות · יאמרו : במקהלות ברכו אלקים ממקור ישראל · יותר ממקור תהלות וברכות ישראל שנעשה על ידי דוד שמלך : שם · בנימן · צעיר רודם · כי אמנם אז היתה אינו ממשלה גם לבנימין ולשרי השבטים ושם המליכו את דוד אמנם עתה : צוה אלקיך עוזך · שאל יתברך הוא צוה את מלכותך כי אמנם : עוזה אלקים זו פעלת לנו · שהוא בנין ונוית שימלוך על ירושלי' שהוא השתולין של ארץ ישראל כיבנין ינגלה המשיח תהלה כאמרו ובא לציון גואל : לך יובילו מלכים שי · הנה מלכי האומות עם"א יובילו שי ומנחה לך המשיח חן אתה : גער חית קנה · אל תקבל מנחה חזיר מיער וכן · מנחת עדת אבירי' שהם : בעגלי עמים · שנתנו' מלכים ושרים רבים אף על פי שמתחם זה הפעם הוא : מתרפס · משפיל עצמו ונכנע : ברצי כסף · בשברי כסף כי אמנם הוא ברכה לפרש לישראל : בזר עמים · פזר יחבר את ישראל מארצם ועם זה : קרבות יחפצו · בגזירותם נגד ישראל : יאתיו

אבן יחייא

לאמר אז בעת הגאולה · כמה עלית למרום המעלה והגדולה · באשר שבית שבי של עם גוג ומגוג להיותם לך לעבדים לעולם · ולקחת מתנות באדם שגללת כל רכושם · והסוררים מהאומות שפו תמו מן בלהות האף והחימה · ונקו אומרו ואף סוררים · ואתה זכית לשכון עם יה אלהים · ברוך ה' ונומר ר"ל ברוך ה' שאז בימי הגאולה יום יום יעמוס לנו מטוב שעולם הזה · והוא האל יתן ישועתנו בעולם הבא והנצחיות · האל וגו' ר"ל האל לנו יהיה נותן מושעות בעולם הזה ובעולם הבא · אבל אויבי אדני אלהים יתן במקום מושעות תוצאות המות הן בעולם הזה והן בבא · ור"ל תוצאות מוצאות ושערים · אך אלהים וגו' כי אלהים ימחץ ראש אויביו בקדקדם במקום חילוק השער שהיא מכה טריה באמצע הראש · וזה להיותו תמיד מתהלך באשמיו וחוטא ורשע · אמר ה' וגו' ר"ל כי בעת הגאולה יאמר ה' להשיב שבות עמו ממקום היותם מבשן שהם ההרים הגבוהים · וממצולות ים שהם בקצוי הארץ ואיי הים · למען תמחץ וגו' ר"ל מה שלכן תמחץ עינייכו כאו תמחץ מלשון חמוץ בגדים · ור"ל שתאדם רגלך ועדתך כי יהיה רגלך מן צא אתה וכל העם אשר ברגלך · בדם לשון כלביך וקרא איש' ישראל המלשינים והמשומדים המדברים תועה כלביך · ובדם מהאויבים משאר האומות המתמוכים עליהם · ויהיה מנהו · כמו ממוכהו · ראו הליכותיך וגו' ר"ל ואז ישראל יראו הליכותיך אלהים · כאשר ראו הליכות אלי מלכי בקדש בגאולת מצרים כי ראתה שפחה על הים מה שלא ראה יחזקאל בן בוזי · וכאשר אז בגאולת מצרים שר משה ובני ישראל את השירה · ותצא מרים בתוכם בתופים ובמחולות כן בגלות העתיד יקדמו השרים והשרות אחר נוגנים לשיר ולהלל לאל בתוך עלמות ובתולות מתופפות גם הן לומר ולהודות לה' · במקהלות וגו' ר"ל וסוף שירם יהיה לאמר במקהלות ברכו אלהים בעד מדת הדין שלו ששפט באויבינו · וברכו ה' בעד מדת הרחמים שלו שהוציאנו מאפילה לאור גדול · כל איש ואיש שיהיה ממקור ישראל · שם בנימן וגו' ר"ל כי אז בנימן שהוא הצעיר שבשבטים יהיה רודה אותם האויבים · ושרי יהודה שהוא הגדול והחשוב שבשבטים ירגום אותם האויבים וכן שרי זבולון שרי נפתלי שהם האמצעיים · צוה אלהיך וגו' ר"ל ומה שבני ישראל החלושים יוכלו לרדות באויביהם ולרגום אותם יהיה יען כי צוה אלהיך ממך עם ישראל שיהיה העוז אליך · ולאור שנודהו על ככה לאמר עוזה זאת אלהים אתה פעלת לנו כי העוז והממשלה ואת לא בא אלינו במקרה · כי אם בהשגחה · מהיכליך וגו' ר"ל מסבת היכלך שהוא על ירושלם לך יובילו מלכים הכשדים מהאומות שי ותשורה כי יכירו שיותיה' מלך על כל הארץ ביום ההוא יהיה ה' אחד ושמו אחד · גער וגו' ר"ל ואז תגעור בחית קנה · ר"ל בעדה הקנאים למלחמה בחנית ורומח הנחשבים אצלך כקנה · ונגעו בעדת האבירים והמלכים הגאים

תורת חסד תהילת ה'

אך אלי"ם ימחץ וגומר קדקד שער יר' במקום השער כדי שהשער יעכב לרפאת המחץ והאויב הלזה מתהלך באשמיו ואינו ניצול מהם עם המחץ והוא דרך גוזמ' · ויכולני לומר כי לכך אמר שימחץ ראש אויביו קדקד שער להדמות הרשעים אל השער וכמו שביארתי אני באומר רבו משערות ראשי וגומר : או יר' למי שמתהלך באשמיו והוא להולך בדרכי אביו הרשע : אמר ה' מבשן אשיב יר' ואז יעשו ישראל נקמה באויביו יתברך והוא אומר למען תמחץ רגלך ויר' רגלך תאדם מן הדם אשר בלשון כלביך ממה שמלקקים אם פיהם מאויביהם מנהו יתברך כי כבר ראו הליכותיך אלי"ם הליכות אלי מלכי בקדש ומה שקדמו שרים אחר נוגנים בתוך העלמות התופפות והיא מרים וחברותיה והם עכ"ז מצרים להם ונעשים אויבים אליהם ולפי האמת הם אויבים מנהו ית' וית' שמו · או יר' אמר ה' ענין התחיה כדי שתאמינו בוית' ותעשו באופן שתהיו טובים עד שתראו נקמ' באויביכ' אשר הם אויביו ית' כי הוא ית' הדן על כל א' מישראל מן המקור כמו שאמר למעלה : ובשמות רבה אחז"ל ג' כזדווגו להם זווגיהם מן הבאר וכו' שהוא נכון לפסוק זה באומר ה' ממקור ישראל וביארתיו בספר סולת המנחה ומצאתי כתוב היה רבי מאיר אומר מנין שאפילו עוברין שבמעי אמן אמרו שירה שנאמר במקהלות ברכו אלי"ם ה' ממקור ישראל · מן הידוע שהמעוברות מפילות ברבות עליהן הפחדים והמקרים המבהילים וכאשר עמדו על ים סוף והיה מצרים נוסע אחריהם להורגם וייראו מאד וכקרע להם הים והוצרכו להם לעבור בין גזריו היה ראוי מן הטבע להיות המעוברות שבהן מפילות לולי ה' שעשה להם נס לחזק לב המעוברות וכיללו כל העוברין שלא הפילה אפילו אחת מהן וזה מן הפלאים הגדולים שלא תפיל אשה מהן עם היות העם עם כבד שש מאות אלף רגלי הגברים וזו היא שאמר העוברין אמרו שירה ור"ל שהיו ראויים לומר שירה ולקלס לפניו ית' על הצלתם · ואמר ממקור ישראל אולי הפילו שם מנשי ערב רב שהיו בתוכם או שהיה עיקר הנס על מקור ישראל ונשי ערב רב בסבת נשי ישראל ולכן תלה השירה בנשי ישראל · שם בנימן וגומר יר' שם בנימן צעיר רודם ומושל בישראל והוא שאול המלך אשר היו שם שרי יהודה רגמתם ר"ל מתקנאים בהם וזורקי' בהם אבנים וכן שרי זבולון וכו' : צוה אלהיך וגומר יר' עוזך לך אתה עם ישראל והוא ענין מלכות בית דוד א"כ עוזה אלי"ם זו פעלת לנו אכתנו מלכי בית דוד והכונה בזה כי מי שהושיע אז את ישראל ביד הצעיר שבשבטים יושיעם ביד הגדול והגבור שבהם בזמן קבוץ גליות : מהיכליך יר' ואז מהיכליך על ירושל' לך יובילו מלכים שי · או יר' מצד היות היכלך בירושלם ונתינתך את הברכה שם יוכלו המלכים להביא שי כי מן הטוב ההוא הבא שם יתפשט בחוצות ויוכלו אז המלכים להביא לפניך שי ראוי והגון : גער חית יר' גער חית קנה עדת אבירים וכו' ויאתיו חשמני וכו' וכוש תריץ ידיו לאלי"ם יר' ועדת כוש תריץ ידיו לאלי"ם כלומר כ"כ במהירות תרצה לבא עד שאילו היתה יכולה ללכ' עם ידיה היתה הולכת ואין כ"ל הליכה רק אפילו מרוצה היתה רוצה לרוץ עם ידיו והם ב' גוזמות · או יר' אתה ה' תריץ ידיו של כוש שיהיו ידיו במקום ב' רגלים אחרים והוא דרך הגוזמא הנזכרת : ממלכות

יֶאֱתָיוּ חַשְׁמַנִּים מִנִּי מִצְרָיִם כּוּשׁ
תָּרִיץ יָדָיו לֵאלֹהִים: מַמְלְכוֹת
הָאָרֶץ שִׁירוּ לֵאלֹהִים זַמְּרוּ אֲדֹנָי
סֶלָה: לָרֹכֵב בִּשְׁמֵי שְׁמֵי־קֶדֶם הֵן
לה יִתֵּן בְּקוֹלוֹ קוֹל עֹז: תְּנוּ עֹז לֵאלֹהִים
עַל־יִשְׂרָאֵל גַּאֲוָתוֹ וְעֻזּוֹ בַּשְּׁחָקִים:
נוֹרָא אֱלֹהִים מִמִּקְדָּשֶׁיךָ אֵל יִשְׂרָאֵל
הוּא נֹתֵן עֹז וְתַעֲצֻמוֹת לָעָם בָּרוּךְ
אֱלֹהִים:

סט

א לַמְנַצֵּחַ עַל־שׁוֹשַׁנִּים לְדָוִד:
הוֹשִׁיעֵנִי אֱלֹהִים כִּי בָאוּ מַיִם עַד־
נָפֶשׁ: טָבַעְתִּי בִּיוֵן מְצוּלָה וְאֵין
מָעֳמָד בָּאתִי בְמַעֲמַקֵּי־מַיִם וְשִׁבֹּלֶת
שְׁטָפָתְנִי: יָגַעְתִּי בְקָרְאִי נִחַר גְּרוֹנִי
ה כָּלוּ עֵינַי מְיַחֵל לֵאלֹהָי: רַבּוּ
מִשַּׂעֲרוֹת רֹאשִׁי שֹׂנְאַי חִנָּם עָצְמוּ
מַצְמִיתַי אֹיְבַי שֶׁקֶר אֲשֶׁר לֹא־גָזַלְתִּי
אָז אָשִׁיב: אֱלֹהִים אַתָּה יָדַעְתָּ
לְאִוַּלְתִּי וְאַשְׁמוֹתַי מִמְּךָ לֹא־נִכְחָדוּ:
אל

ייתון בנוי דחם אוסמנא ממצרים לאיתגיירא בנוי דכוש ירהטון למיפרש ידיהון בצלו קדם אלהא: מלכות ארעא שבחו קדם יי שבחו יי לעלמין: ליתיב על כורסיה בשמי שמיא מן לקדמין הוא במימריה יהב בקליה קל רוח נבואתא לנבייא: הבו יקר עושנא לאלהא די על ישראל גיותנותיה ועושניה בשמיא: דחיל אלהא מן בית מקדשך תקיפא דישראל הוא יהב עושנא ותוקפא לעמיה בריך אלהא: לשבחא על גלוות סנהדרין על יד דוד: פרוקיתי אלהא ארום מטו משיריית חייבין עד די אעיקין ליהיך מיא דמטו עד נפשא: טעמית בגלותא היך כמיא דמצולתא ולית אתר למקום מטית בעמקי תקוף סיעת רשיעיא ומלכא רשיעא אגלי יתי: אשתלהיית במיקרי אתחרחר עינקי כלו עיני מן לאורכא לאלהי: סגיאן מן סערן דרישי סנאי מגן תקפו מקטיני בעלי דבבי סהדי שקרא דלא אנסית על סהדותהון הכבן אשלם: אלהא את ידעתא לטפשותי וסורחנותי מן קדמך לא אתכסיאו:
לא

רשי

יאתיו חשמני' · ואז כשתחריב את עשו ויקום מלך המשיח יביאו לך דורונות ממצרים ומכוש ומנחם פתר חשמנים שם מדינה יושבי חשמונה והפותרים פותרין אותו לשון דורון: שירו לאלהים · שהראה גדלו וגאל את עמו: הן יתן · הן נותן: נורא אלהים ממקדשיך · ממה שהחרבתו אתה יראוי אם למקדשו לא נשא פנים קל וחומר לרשעי האומות ומדרש אגד' אל תקרי ממקדשיך אלא ממקדשיך כשהקב"ה עושה דין בצדיקים מתירא ומתעלה ומתקלס וכן הוא אומר בקרובי אקדש ונקדש בכבודי במיתת שני בני אהרן ורבותינו דרשו כל המזמור על ברוך יי' יום יום על מתן תורה וגשם נדבות במתן תורה ואומר ישבו בה ואני אין לבי מתיישב לאמן לשון ישבו בה בלשון נתיישבו בתורה והר חמד אלהי' לשבתו אין לבי מתיישב לדרשו על הר סיני שהרי לא לשבתו חמדו ולא לשכו' בו לנצח וכאן כתיב ישכון לנצח וכל מגני צבאות פירשו כמו מלכים צבאות ואין זה לשון מקרא: על שושנים · על ישראל שהם כשושנה בין החוחים שהחוחים מנקבין אות' והתפלל עליהם: כי באו מים · האומות: ביון מצולה · בבוץ טיט של מצולה: שבולת · הוא שטף חוזק הנהר פי"ל בלע"ז: נחר · יבש כמו חרה מני חורב: כלו עיני · כל תוחלת ממושכ' קרויה כליון עינים כמו וכלות אליהם כל היום מכלות עינים ועיני רשעים תכלינה: אויבי שקר · שונאים אותי על שקר שאין אני רודף אחר שקר שלהם לתפוש טעותם: אז אשיב · כשהם נאספי' עלי אני משחד אותם בממון מה שלא גזלתי מהם:
אל

אבן עזרא

יאתיו חשמנים · סגנים כחשמונאי · וכוש תריץ ידיו בזהב: ממלכות · המביאות המס לדוד: לרוכב · בקשור בי"ת כדרך הבהמה אשר אני רוכב בה והטעם שמי השמים וטעם קדם יש לו סוד כנגד בני הדור ופעול יתן קול עוז: תנו · פירש מה הוא הקול שהשם אמר תנו עז להודות בדיבור: על ישראל · שהם סגולתו מכל הארץ עליהם תראה גאותו: ועזו בשחקים · כי משם יבוא העוז לישראל: נורא · יהיה מורא אלהים בארץ ממקום המקדש כדרך ברוך יי' מציון והנכון כי בית המקדש בארץ מכוון כנגד בית המקדש בשמי' כמו וזה שער השמי' והוא סוד מכוסה ובעבור שהזכיר תנו עז לאלהים בדיבור שיודו שהוא בעל העוז אמר שהעוז במעשה באמת גם התעצומות השם יתן אותם לישראל והודו' לשם על כן ברוך אלהים: למנצח על שושנים · פיוט תחלתו כן: הושיעני · כי באו מים · המשיל האויבי' למים כמו ימשני ממים רבים: טבעתי ביון · רפש כמו מטיט היון: ואין מעמד · העי"ן בקמץ חטף כמו היה מעמד במרכבה והיה ראוי להיותו בפתח כי הוא שם ר' משה אמר שהוא שם על משקל מוקטר מוגש והשתנה בעבור אות הגרון: ושבולת כמו הנהר וטעם שטפתני כמעט קט והי' שטפתני כדרך ונשמ' לא נותרה בי והעד כי הוא מתפלל אחר כן אל תשטפני: יגעתי · נחר · מגזרת וחרה כחשתה ובאה הג"ון סבור כדרך אל מקדשי כי נחל והוא בניין נפעל מפעלי הכפל: כלו עיני · בעבור היותו מיחל: רבו מצמיתי · כדרך מחשבת' וככה וירא בלק בן צפור מלך מואב וילחם בישראל והאנשים רדפו אחריה': אלהים אתה · דין האמת: אתה ידעת · אם הייתי אויל: ואשמתי · לאלה הגוררים בשגגה או בזדון כאשר יזכיר אויבי שקר ולמ"ד לאולתי נוסף כלמד הרגו לאבנר:
אל

מ"ע ספורנו ז"ל

יאתיו חשמני' · יבאו אליך במנחה שרים: מני מצרים · אף על פי ששעבדו את ישראל · וכן מני כוש אף על פי שהוא רחוק · כי אמנם: תריץ ידיו לאלהים · לשמע אזן כי ישמעון שמעך לשם ה' כמו שקרה לגלמה בענין מלכה שבא: ממלכות הארץ שירו · על מלכות המשיח שקים: זמרו ה' · על רב גדלו: לרוכב בשמי שמי קדם · שהראה בזה שהוא רוכב ומולך על כל מערכות הכוכבי' משביותם נגחיים כי אמנם הגאולה תהיה מנגדת לכל פעולותם והוראותם: הן יתן בקולו · שישמע על כוהו: קול עז · שיהיה למלך על כל הארץ ויסיר ממשלת שרי מעלה: לכן תנו עז · מלכות המשיח: לאלהים · ישבוהו לאל יתברך: על ישראל גאותו · שהוא תראה בזה ממעלתו ותפארתו היא על ישראל כאמרו ישראל אשר בך אתפאר: ועזו בשחקי' · ותראה גם כן עוזו בשחקים כאמרו יפקוד ה' על צבא המרום במרום: נורא אלהים ממקדשך · מבתי מדרשות ומשכנותיך ישראל הוא נורא בלמדך את גדלו לכל העולם: אל ישראל · ונודע בך שהוא אל ישראל בפרט: הוא נותן עוז · מלכות למשיח: ותעצומות לעם · כאמרו והיה שארית יעקב בגוים כאריה בבהמות יער: ברוך אלהים · ובזה יורה שהוא מיטיב גם בעת הדין:

זה המזמור תפלה על קבוץ גליות בפרט על גלותנו · אמר:

הושיעני אלהים כי באו מים עד נפש · שהיו רב גזרותם לבטל מישר' תורה ומצו' כי אמנם: טבעתי ביון מצולה · שהיא מלכות בבל שהית במצולה כאמרו האומר לצולה חרבי: ואין מעמד · שנהרג גדליה בן אחיקם שנשאר פקיד בארץ: באתי במעמקי מים · בימי יוני' שהיו עמקי לב: ושבולת שטפתני · אחר שנמלטתי מאלו המלכים הגדולים שטפתני שבולת מים זה העם לא היה שהיא מלכות פרס שקראום ז"ל מלכו' שאינה הוגנת כי אמנ היא שטפתני והגלתני מארצי: יגעתי בקראי · בימי בבל שהתפללו בה דניאל וחבריו: נחר גרוני · בדברי הנביאו' וזעקתם בימי הפן: כלו עיני מיחל לאלהי · לקץ ע' שנה שנגזר על ידי ירמיהו: סונאי חנם · שקמו על ישראל לריב לפני אלכסנדרוס מוקדון: עצמו מצמיתי · כותיים · אויבי שקר · בני ישמעאל ובני קטורה: אשר לא גזלתי אז אשיב · בריב בני מצרים שהיו תובעים ממון שהשאילו לישראל: אלהים אתה ידעת לאולתי · שלא רבו הפיוסים שנכשל לשוב לא"י · ואשמותי · כאלכסנדרי' של מצרים:
אל

שירו לאלהים ב' ובעגינא וסי' שירו לאלהים זמרו שמו · ממלכות הארץ שירו לאלהים : ועזו ד' וסימ' דרשו יי' ועזו דתהלות · וחברו דד"ה · ועזו ואפו על כל עזביו דעזרא · ועזו בשחקים : ממקדשיך ב' מ"ל בליש' וסימ' מרוב עוניך בעול רכלתך · נורא אלהים ממקדשיך : ברוך אלהים ב' א' ר"פ וא' ס"פ אשר לא הסיר תפלתי · ותעצמות לעם ברוך אלהים : ס"ט מעמד ב' והמלך היה מעמד במרכבה · טבעתי ביון מצולה ואין מעמד :

תורת חסד   תהילת ה'

ממלכות הארץ שירו לאל"ס וגומר יר' וסולו לרוכב בשמי שמי קדם להנהיג את בריותיו כי הוא יתן בקולו קול עז והוא קול מבשר מבשר והומ' וכו והמבשר יהיה אומ' עו לש"ס:

סט למנצח על שושנים לדוד הושיעני אל"ס וגומר יר' ע"ד מה שביארתי במזמו' לולי ה' שהיה לנו כי האל ית' מצילנו מצרה אחת יען אשר לא תמשך אחריה רעה יותר גדולה ומאותה הגדולה יותר גדולה ממנה וכן ימשך הענין תמיד על זה הדרך ולכך אמר הושיעני אל"ס כי באו מים וכו' ויר' כי באו המים מעצמם ומזה ימשך שיבאו המים האלה על נפשי ממש ולכך הושיעני אז תכף ומיד כשנמשכו המים האלה מעצמם כדי שלא יחולו על נפשי: טבעתי יר' ואם ח"ו באו מים עד נפש הנה תכף ומיד טבעתי ביון מצולה וגם שם אין מעמד ומשם נמשך עוד כי באתי במעמקי מים ומשם נמשך עוד דבר אחר והוא כי משם שבולת שטפתני מה שכפי הטבע הוא מהנמנעות כי השבולת השוטף איננו שוטף הדברים ההולכים בעומק כי אם ההולכים למעלה ואני באתי במעמקי מים ועכ"ז גם משם שבולת שטפתני: יגעתי וגומר יר' על כן יגעתי בקראי וכו':

רבו משערות וגימר הענין הוא כי השערות הם מתילדים ונעשים מקטורי אחד העשני ומדי רגע ברגע יעלה אד עשני ויתדבק עם האד הראשון ויתקרם עמו ובכן יעשה השער ולכן המשיל שונאיו חנם אל ענין השערות יען כי עם היות אמת כי מטבע הרשעים הוא לבלתי הדבק האחד עם חברו אך כל א' יפנה לקצה ההפכי אל הקצה אשר יבחר בו חברו עכ"ז בבואם להרע לישראל כל מעשיהם הם באחדות עשן וגובה לב וכעס עינים והם אז נשענים זה על זה והאחד יקים את חברו עם היות כי מצד האד הוא דוחה אותו כאמור ולכן אמר דע"ה כי הנה אלה רשעים השבו חיל והם מעצמם נאספו זה על זה ובאו עליו וז"א כי באו מים עד נפש ואו' עצמו מצמיתי הוא כענין אומר טבעתי ביון מצולה וכו' והענין הוא כי ר"ל שבשום צד ואופן לא היה יכול להם יען כי הנה הם עצמו ר"ל נעשו כטבע העצמות שהם יסודות אל הגוף וכמו כן הם כל א' מהם יסוד אל חברו ונתקרבו זה לזה כאשר יתקרבו העצמות עצם אל עצמו ע"י השחוסים והקשורים וכו' · או יפורש פסוק זה עם מה שמצאתי כתוב וז"ל הנה רז"ל אמרו כי כשאמר יהודה ומה בצע כי נהרוג את אחינו וגומר כונתו היתה לומר כי הנה לאחת מג' דברים הורגים האויבים את האדם אם לגזול את ממונו או לפי שסונא לו בטבע או לפי שרוצה להתהלל באומרו ראו איך הרגתי לפלו' הגבור אך פה לא יש שום א' מאלו כי אם תמצא לומר שנהרגהו כדי לגזול את ממונו מה בצע כי אפילו פרוטה אין לו ואם מפני שהוא סונא לנו זה אינו כי אחינו הוא וז"א את אחינו וכן אם נהרגהו אין להתהלל על זה כי אחינו הוא ואין ספק כי נסתיר הענין וז"א וכסינו את דמו' או יר' מה בצע כבצע בלחם וכאמר ברכת המוציא אחרי שנהרוג את אחינו וכו' ומיד הודו לו כל אחיו ומכרוהו ע"כ וכפי זה נאמר כי רצה דע"ה באומר רבו משערות ראשי שונאי חנם כלומר הם שונאי חנם שאין אתי אפילו פרוטה ועצמו מצמיתי אויבי שקר כי אני מעולם לא הייתי אויב להם וכמו כן הם אחי ותוזר הייתי להם ואין ספק שלא יתהללו במה שהרעו לאחיהם רק יכסו הדבר ועכ"ז כונתם היא לרעה עלי · או יר' באומר עצמו מצמיתי כלומר אויבי שקר אלה כשנתעצמו בגדולה ובכבוד רצו להצמיתני ולא עשו כאשר עשה יוסף עם אחיו כשהי' עוזרו ומלך על מצרים שעם שהיה יכולת בידו להמיתם לא עשה להם רעה כלל והנה אחי יוסף השיבו אשר לא גזלו מענין צרורות כסף התבואה וכן עשיתי גם אני פה כי אשר לא גזלתי אז אשיב וכונתי היא לעשות בעצמי המלאכה זאת להראות להם כאילו נשכח אצלי איזה דבר מממונכם וכאילו אני משיבו להם וכונתי היא לזרוק אליהם את השוחד באופן נאות כדי שלא יתביישו מלקחתו ואחרי שיקחוהו אולי לא יזיקוני כאשר הוא ממנהגם תמיד לחשוב עלי מחשבותיהם לרע: ואתה ה' ידעת לאולתי את אשר אני עושה ואשמותי אם גזלתי מהם או לא ממך לא נכחדו · או יר' ומה שהם עכ"ז מאשימים לי וכו'
אשר

אבן יחייא

הבאים למלחמה בעגלי עמים · ר"ל בעמים העשירים והשמנים כעגלים · באופן שכל אחד מהאבירים השם יהיה מתרפס ומשתטח לפני ישראל בדורונות מרצי כסף · ר"ל חתיכות כסף · ובזר ותפזר העמים שיחפצו קרבות ומלחמות ולא יובילו שי למורא ולבני ישראל עבדיו · יאתיו וגו' ר"ל שאז יבואו חשמנים · שר"ל שרים גדולי המעלה מבני מצרים לשחר פני ה' בירושלם · וכוש ירוץ ידיו להביא קרבנות נדבה לפניו · וממלכות הארץ ישירו לאלהים אדון העולם הזה · ויזמרו אדני אדון עולם השלם והנצחיות · לרוכב וגו' רוצה לומר וישירו לרוכב בשמי שמי קדם · שהם שמי גלגל ערבות כאשר אמרנו · וקראם שמי קדם להיותם קדומים מיום הבראם מה שאינם כן אים העולם השפל · אשר יתן אז בקולו קול עוז על האויבים להומם ולאבדם · תנו עוז וגו' ויתנו תהלת עוז לאלהים להיותו מתגאה בעוזמו עם ישראל בעולם השפל עם היות עוזו בשחקים · כי דבר גדול הוא כשהמלך מכיח מלכו בית הקיץ ובית החורף והולך לדור עם אהובו במצע אשר קצר מהשתרע וזה לרוב חיבתו עמו · נורא וגו' רוצה לומר ודירתו עם ישראל בארץ · יהיה בבית אלהים הנורא שבהקדשך כי בית אלהים היה מחולק לעזרה ודביר וקדש הקדשים · וכלם היו קדש · ובקדש הקדשים היה המקום הנורא המיוחד לשכינה · ומשם מבין שני הכרובים אל ישראל יהיה נותן העוז והתעצומות לעמו ישראל שהוא ברוך מאלהים · כאשר היה בימי קדם משני מקדשות הקודמות :

סט למנצח על שושנים וגומר המזמור הלז אמרו דוד כשאמר המזמור הקודם כשאספו עליו עמון וארם כאשר סיפרנו · הושיעני וגומר רוצה לומר או אלהים הושיעני כי באו מים עד נפש · שהגיעו המי' אלי באופן שאגוע בהם ויקחו את נפשי · והוא משל לצרת מלחמת בני עמון או הושיעני כי טבעתי ביון מצולה · שר"ל בטיט של פלג מים רבים אשר אין בו דבר קשה שאוכל לעמוד בו אבל כל הטיט הוא מימיי ורך שאין בו מעמד ולכן טבעתי בו · והוא משל לצרת מלחמת מלך מעכה · באתי במעמקי מים · הוא משל למלחמת איש טוב ושבולת שהוא מרוצת מי הנהר שטפתני · והוא משל לצרת מלחמת ארם בית רחוב וארם צובא · יגעתי וגומר כשאדם טובע במים קורא בקול גדול למען יעזרוהו בני אדם · ויושא עינו השמימה מאין יבוא עזרו · וזהו אומרו יגעתי בקראי · כל כך קראתי לעזרה כי יגעתי ונחר גרוני בקראי · וכן כלו עיני ונתעורו מלהביט אל האלהים ביחלי אל ישועתו · רבו וגו' רוצה לומר רבו בכמו' משערות ראשי השונאי' אותי בחנם · כי הנה חנון מלך עמון הוא שונא אותי בחנם · ושלחתי לו עבדי כדי לעשו' חסד עמו והוא הכלימם · והנה אני צריך לעורכך להיות כי הם עצומים וגבורי' אלו השונאי' המבקשים להיות מצמיתי · שר"ל כורתי בשקר ובחנם כי לא קבלו ממני רעה אשר יבקשו הנקמה עליה · אבל יעלילו עלי כי אני רוצה לגזול את אשר להם ולכן הם מבקשים להשיב לי תגמול על ככה · וזהו אומרו אשר לא גזלתי אז אשיב · והנה העלילו עליו עבדי חנון מלך עמון באומרם אל אדוניהם המכבד דוד את אביך בעיניך כי שלח לך מנחמי' הלא בעבורך חקור את העיר ולרגלה שלח דוד את עבדיו אליך · מה שלא עלה על לב דוד ולא חשב דבר כזה · לגזול את ארצו וחנון בחשבו היות דעתו כן גלה את חצי זקנם ממלאכי דוד וכרת את מדויהם בחצי עד שתותיהם · אלהים וגו' רוצה לומר ואל יהיו עונתי סבה שינצחוני כי הנה אתה ידעת לאולתי והם הזדונות והעבירות שנעשות על ידי רוח שטות הנכנס בחוטא · ואשמותי ממך לא נכחדו שהם השגיאות · כי הנה בשכבר התודיתי עליהם ומודה ועוזב ירוחם :
אל

אַל־יֵבֹשׁוּ בִי ׀ קֹוֶיךָ אֲדֹנָי יֱהֹוִה
צְבָאוֹת אַל־יִכָּלְמוּ בִי מְבַקְשֶׁיךָ
אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל: כִּי־עָלֶיךָ נָשָׂאתִי
חֶרְפָּה כִּסְּתָה כְלִמָּה פָנָי: מוּזָר הָיִיתִי
י לְאֶחָי וְנָכְרִי לִבְנֵי אִמִּי: כִּי־קִנְאַת
בֵּיתְךָ אֲכָלָתְנִי וְחֶרְפּוֹת חוֹרְפֶיךָ נָפְלוּ
עָלָי: וָאֶבְכֶּה בַצּוֹם נַפְשִׁי וַתְּהִי
לַחֲרָפוֹת לִי: וָאֶתְּנָה לְבוּשִׁי שָׂק וָאֱהִי
לָהֶם לְמָשָׁל: יָשִׂיחוּ בִי יֹשְׁבֵי שָׁעַר
וּנְגִינוֹת שׁוֹתֵי שֵׁכָר: וַאֲנִי תְפִלָּתִי־
לְךָ ׀ יְהוָה עֵת רָצוֹן אֱלֹהִים בְּרָב־
חַסְדֶּךָ עֲנֵנִי בֶּאֱמֶת יִשְׁעֶךָ:
טו הַצִּילֵנִי מִטִּיט וְאַל־אֶטְבָּעָה אִנָּצְלָה
מִשֹּׂנְאַי וּמִמַּעֲמַקֵּי־מָיִם: אַל־
תִּשְׁטְפֵנִי ׀ שִׁבֹּלֶת מַיִם וְאַל־תִּבְלָעֵנִי
מְצוּלָה וְאַל־תֶּאְטַר־עָלַי בְּאֵר פִּיהָ:
עֲנֵנִי יְהוָה כִּי־טוֹב חַסְדֶּךָ כְּרֹב רַחֲמֶיךָ
פְּנֵה אֵלָי: וְאַל־תַּסְתֵּר פָּנֶיךָ מֵעַבְדֶּךָ
כִּי־צַר־לִי מַהֵר עֲנֵנִי: קָרְבָה אֶל־
כ נַפְשִׁי גְאָלָהּ לְמַעַן אֹיְבַי פְּדֵנִי: אַתָּה
יָדַעְתָּ חֶרְפָּתִי וּבָשְׁתִּי וּכְלִמָּתִי נֶגְדְּךָ
כל

לָא יִבְהֲתוּן בִּי דְסַבְרִין עֲלָךְ וְלָא
יִכְסְפוּן בִּי דְתָבְעִין אוּלְפַן מִינָךְ אֱלָהָא
דְיִשְׂרָאֵל: אֲרוּם אַמְטוּלְתָךְ סוֹבָרִית
חִיסוּדָא חָפַת כִּיסוּפָא אַפָּי: נוּכְרִי
אִיתְחֲשֵׁיבִית לְאֶחָי וְהֵיךְ בַּר עַמִּין
לִבְנֵי אִמִּי: אֲרוּם טְנָנָא דְבֵית
מַקְדְשָׁא גְמַרַת יָתִי וְחִסוּדֵי רַשִׁיעַיָא
דִמְחַסְדִין לָךְ בְּמִשְׁתַּפְהוֹן טַעֲוָתְהוֹן
לְאִיקָרָךְ נְפַלוּ עֲלַי: וּבְכֵית בְּצוֹמָא
דְנַפְשִׁי וַהֲוַת חִיסוּדְתִּי לְקַלְנָא לִי:
וִיהָבִית תְּחוֹת כְּסוּתִי סַקָּא וַהֲוֵית
לְהוֹן לְמַתְלָא: יְמַלְלוּן עֲלַי יָתְבֵי
תַרְעָא בֵית קְרַנְתָּא וְזַמְרֵיהוֹן דְאָזְלִין
לְמִישְׁתֵּי מַרְוָות בְּבֵית קַרְקְסָוָן:
וַאֲנָא צְלוֹתִי קֳדָמָךְ יְיָ בְּעִידָן רַעֲוָא
אֱלָהָא בְּסַגִיאֵי טוּבָךְ עֲנֵי יָתִי בִּקְשׁוֹט
פּוּרְקָנָךְ: פְּצָא יָתִי מִן גָלוּתָא דְמַתִּיל
לְטִינָא וְלָא אֶטְמוּעַ אִתְפְּצֵי מִן סַנְאַי
דְדָמִין לְעוּמְקֵי מוֹי: לָא יִגְלֵי יָתִי מַלִּיךְ
תַּקִיף וְלָא יְסַלְעֵם לְמֶחְפֵּי עֲלַי
מְצוּלְתָא חָסִין וְלָא תִיתְפְּתַח עֲלַי
גֵהִנָם פּוּמָהּ: עֲנֵי יָתִי יְיָ אֲרוּם טָב
חַסְדָךְ הֵיךְ כְּסַגִיאוּת רַחֲמָךְ תִּסְתַּכֵּל לְוָתִי: וְאַל תִּסְתַּלֵק שְׁכִינְתָךְ מֵעַבְדָךְ אֲרוּם
עֵיק לִי סַרְהֵיב עֲנֵי יָתִי: קְרַב לְוַת נַפְשִׁי פְּרוּקִיתָהּ מְטוּל דְלָא אִיתְרַבְרְבוּ עֲלַי
בַּעֲלֵי דְבָבִי פְּרוּקְיָתִי: אַתְּ יְדַעְתָּא קְלָנִי וּבַהֲתִי וְכִסּוּפִי לְקִיבְלָךְ קַיְימִין　כל

רשי

אל יבושו בי קויך · אל תביאני בידם פן יבושו קויך במה שמאורע בי ויאמרו הלא כך אירע למי שהיה מקוה להקב"ה: לאחי · לעמו: קנאת ביתך · ראו החבה שהכנסת בנו בעוד ביתך קיים ונתקנאו בי: ואבכה בצום נפשי · בתעניתי: ותהי לחרפות לי · מה שאני בוכה ומתענה לפניך הם מתלוצצים עלי מנ' ונגינותי בי לשותי שכר: ואני תפלתי לך יי' יהי עת תפלתי עת רצון: ואל תאטר · ואל תסגור עלי: באר · גרה נכריה זו את פיה לבלעני תאטר כמו אטר יד ימינו שאינו משתמש בה: קרבה אל נפשי · קרב אלי: גאלה · גאול אותה: והגוסה

אבן עזרא

אל · יי' צבאות · שהוא אלהי השמים כי הצבאות שמה הם · אלהי ישראל · שהם צבאותיו בארץ: כי עליך · בעבורך בעבור שאני עבדך יחרפוני צוררי: מוזר · והטעם הסתניתי עד שלא יכירני אחי כאילו הייתי זר: כי · טעם קנאת ביתך שהיו הצוררים מחרפים הבית שהיה שם הארון והקרוב כי זה המזמור נאמר ברוח הקדש על זמן הגלות והעד ויבנה ערי יהודה: ואבכה · כפעול נפש כמו ולבכותה: ותהי · כאשר הזכרתי כי כח השם בפועל שעבר או עתיד וכבה הו' ואבכה בכיה היתה לחרפות לי: ישיחו · יספר שילעגו לו בני אדם יושבי שער בעבור עונותיו: ואני · מתפלל אולי אמצא עת רצון: באמת ישעך · בישעך באמת ויש אומרים כמו בבעל פעור בעבור ואיננו נכון בעיני: וזאת היא תפלתי הצילני מטיט זה הוא ביון · וממעמקי מים כנגד מצולה · אל · ואל תאטר עלי פיה · כי יש שם מים חיים ותאטר כמו תסתם ותסגר כמו איש אטר יד ימינו: ענני · כי טוב חסדך · הטעם מטיב או כמה הוא טוב לי: ואל · בעבור היותו במקו' נסתר במעמקי מים: קרבה · אמר רבי משה כי קרבה כמו וקרב אותם ומלת גאלה כמו גאולתה וכ"כ יפר"ש רבי מש"ה קר"בה דרך ציווי פועל יוצא ויתפלל לשם קרבה גאולת נפשי כמו וקרב אותם שהוא ציווי כמו בלע יי' פלג לשונם על כן וקרב כולו פתוח וגאלה שם פתח כמו זהבה שללה על כן הוא גאולתה כ"ך פי' לי מח"כם שיחי"ה והנכון שהוא כמו זכרה לי וגאלה ציווי על דרך ולמדה את בני ישראל או תחסר מלת אשר וכן הוא קרבה אל נפשי אשר גאל' והטע' מי שגאלה וטעם למען אויבי: שיעשו לי חמס: אתה ידעת · מה שיש בלבם לחרפני כי נגדך כל צררי: חרפה

מסרה

אדני יי' ח' כתיב כן באורייתא ובכתובין וסימ' ויאמר אברם אדני יי' מה תתן לי · ויאמר אדני יי' במה אדע כי אורישנה · אדני יי' אתה החלות · ואתפלל אל יי' ואמר אדני יי' אל תשחת · ואני קרבת אלהים לי טוב · אל יבשו בי קויך · אבא בגבורות אדני יי' · כי אתה תקותי אדני יי' · וכל נביאים דכוו' אדני יי' כתי' במ"ה יי' אלהים וסימ' נמסר במלכים ב' סימן י"ט: ואבכה ג' וסימ' בעוד הילד חי צמתי · ויהי כשמעי את הדברי' האלה ישבתי דנחמי'' ואבכה בצום נפשי: וממעמקי אילין מילין לית דכוו' וממעמקי ל' הצילני מטיט ואל אטבעה · וממקרשי ל' זקן בחור ובתולה · וממועצותיהם ל' ויאכלו מפרי דרכם · וממצוקותיהם ל' ויצעקו אל יי' בצר להם · וממנה ל' הוי כי גדול היום ההיא · וממעון ל' קדשו יתן קלו שאג ישאג · וממזרח ל' ויראו ממערב את שם יי' · וממערבה ל' למען ידעו ממזרח שמש · וממצרים ל' כי נער ישראל ואהבהו · וממשפט ל' מעצר וממשפט:

לבני ב' חטעי' דסבי' לפני ואחותי לבני אמי

קרבה ל' וחד לקרנה אל המלחמה

מ"ע ספורנו ז"ל

אל יבושו בי קויך · אל יבושו צדיקי הדורות אשר בקרבי שחזרו לארץ אל יבושו מסברם שיגלו להשלים בנין בית המקדש והעיר ולא יפכנו לריבם על ידם: מבקשיך · המתפללים גזרות מלכי יון: נשאתי חרפה · בגזרות בתולה נשאת ברביעי שתבעל לאדון תחילה וזולת זה: מוזר הייתי לאחי · צדוקים ודומיהם: לבני אמי · למומרים כמלכו' יון: כי קנאת ביתך אכלתני · שטמאו יונים את הבני המזבח: ואבכה בצום נפשי · על שנטלו משנה תורה ומצות לאבדה: ותהי לחרפות לי · נפשי היתה לי לחרפה במעשים ידימתה: ואני · המשורר אשר עתה בבית ראשון או בשבין: תפלתי לך ס' על הדורות הבאים: עת רצון · שהוא עתה בטרם תקנוף על ישראל בעונם: הצילני מטיט · של מלכות בבל: ואל אטבעה · בגזרת המלך שיזוה עבודת צלם הזהב שסקי': אנצלה משונאי' המן והכותבי' שטנה על בנין בית המקדש: וממעמקי מים מלכי יון: אל תשטפני שבולת מים · ואל תבלעני מצולה · שלא יבלו בכגל בשיחסים שישראל שבה: ואל תאטר עלי באר פיה · באר שהיא מעמקי מים של מלכות יון ואל תאטר עלי לדבר בלשון אטר ובלתי מורגל כמו שקרה בימי הורקנוס ואריסתובלוס שבלשון זקן את ישראל בלשון יוני בלתי מורגל · ואל תסתר פניך · בגלות אחרון: קרבה אל נפשי גאלה · מגזרותם שהם לאבד נפשי בבטול תורה ומנו': אתה ידעת חרפתי · שטמו בחורים ובתולות בקלון: חרפה

אבן יחייא

אל יבושו וגומר ר"ל ואם לא תעשה בעדי להיותי חוטא · הנה אל יבושו במלחמה עמך ישראל המקוים ישועתך בעדי ובעד חטאתי ויהיה בית בי במקום בעבור · וקראו אדוני להיותו אדון בעולם האלהי · וקראו אלהים להיותו אדון בעולם המלאכים וקראו צבאות להיותו אדון בעולם הגלגלים · וקראו אלהי ישראל להיותו אדון מעולם השפל · וזהו אומרו אל יכלמו בי ובעבורי מבקשיך אלהי ישראל · כי עליך וגומר ר"ל וזכור כי בימי שאול עליך ובעבורך נשאתי חרפה שהיה מחרפני תמיד על לא חמס בכפי רק מפני אשר שלחת למשחני למלך אשר לא דרשתי לא בקשתי · וכסת' כלימה פני כמשפט הנרדפים והנדחי' שיבושו מבני האדם · ומוזר הייתי לאחי בני יהודה אשר היו מחשבים אותי לזר ומלשיני' אותי לשאול · ונכרי הייתי לבני אמי שהם שאר שבטי ישראל כי קנאת וגו' ר"ל וכל זה היה לי לקנאתם אותי להיותי בן ביתך וקרוב ואהוב למלכותך · וזה אומרו כי קנאת ביתך אכלתני · ולכן חרפות מהמחרפים אליך נפלו עלי · כי הנה המחרפים לי על הממלכות אשר נתת לי הם חורפיך · מה שלכן הייתי בוכה · ונפשי נפש הנואשת היתה תמיד בצום · ותהי הבכי והצום ההוא לחרפות לי כי היו מתלוצצים עלי · וכן כשאתנה לבושי שק בעת תעניתי · אהי להם משל כי היו קוראים אותי האיש לבוש השקים · וישיחו בי תמיד יושבי שער העיר אשר הם כיושבי קרנות · וישיחו בי שותי השכר בנגינות · ואני תפילתי וגומר ר"ל הנה שיהיה תפילתי לך ה' אתה ועת רצון · לחנן שאתה אלהים ברוב חסדך ולא למען זכיותי תענני בישעך האמיתות כי אין זולתה · כי הישועות האחרונות לבטוח בחרב או בחנית הם מסופקות · אבל לה' הישועה האמיתית ותצילני מטיט ואל אטבעה · והינצלה משונאי וממעמקי מים · ואל תשטפני שבולת מים · ואל תבלעני מצולה ואל תאטר שר"ל אל יסגור עלי מבאר פיה מהמצולה באופן כי לא אוכל לצאת חוצה · והם הד' גרות מהד' אומות הנלחמות אתו כאשר זכרנו · ענני ה' וגו' ר"ל ענני בחסדך הטוב וכרוב רחמיך פנה אלי ואל תבט אל מעשי הרעים ואל תסתר פניך מעבדך בשום אופן · כי צר לי עתה שהמלחמ' מהאויב היא פנים ואחור · ולכן מהר ענני · קרבה וגו' ר"ל תקרב אל נפשי שהיא בצרה ותגאול אותה · ואם אין בי זכות למען אויבי פדני פן יאמרו ידינו רמה ולא ה' פעל כל זאת · אתה ידעתה וגו' ר"ל אתה ידעתה חרפתי מהנפש הצומחת ובשתי מהנפש המרגשת וכלימתי מהנפש המשכלת · וכנגד הנפש אלהי' אמר

תורת חסד　תהילת ה'

אשר על כן בבעו מינך מלכי ואלהי אל יבושו בי קויך ה' אלקי"ם צבאות שפלית פיך על המלאכי בצבאות קדם ישראל כי עליך נשאתי חרפה זו אם אתחרף מהם אחרי שאתה צוית על המלכתי ומזה כסתה כלימה פני מה שלא היה לי כן אילו לבדי היה נוגע הדבר ועם ענייני זה נשתנית צורת פני ומוזר הייתי לאחי ולא הכירוני · או יר' באומר עצמו מכמיתי כלומר חזקים הם כאותם העצמות של מי שלא נכנס בו קנא' ואני עצמו עששו מגד הקנאה כי מי שיש בלבו קנאה עצמותיו נרקבין · ואבכה בצום יר' באותו הצום והועד של חורפיך אני בוכה על נפשי כי הנה בהיו' ישראל על אדמתם אני וזרעי נהיה מלכים עליהם וכשאין כן הענין תהי לחרפות לי ג"כ ואולי לזה כיון ג"כ באומר וחרפות חורפיך נפלו עלי · ואתנה וגומר יר' ואז ואתנה לבושי העצמי והעקרי שק כדי להתפלל על זה ואהי להם לחורפיך למשל שאומרים שכונתי היא למשול משל כאשר יעשו הנביאים ישעיה ירמיה יחזקאל במשליהם ואומ' שככה ילכו בני ישראל וכמוצאי גולה וכו' ומהפכי' את מעשי לרעה ואז ישיחו בי יושבי שער ואומרים לא לחנם דוד עושה כן או הנביאים עושים כן רק משום דמזליהו הוא דחזי ואז הם מתענים ושותים שכר כאילו הדבר הוא כבר כמו שהם חושבי' ואני בהיותי עושה כן כונתי היא תפלתי לך ה' על עת רצון ולא למשול משל על עת כעסך ח"ו אי לזאת אלקי"ם ברוב חסדך ברבוי גדול ענני באמת ישעך כדי שידעו ויבינו וישכילו היושבי שער הנזכר כי לא שעשיתי למשול משל רק להתפלל וה' ענני בכ"כ רבוי מן הטובה הפך ממה שהם היו חושבים שהיה ה' רוצה להביא עלי להפך מן הטובה הזאת והוא שההיה אני או זרעי בידם · ומצאתי כתו' ענני באמת ישעך יר' ענני ע"ד יברכך ה' וישמרך וכן שמור לי מה שתתן לי ע"כ · או יר' ואני תפלתי לך ה' עת רצון כלומר כשיהיה הדבר בלבבי ברצון כלומר כשיש לי רצון מדבר מה הנני מתפלל לפניך ואני בעצמי איכני יודע באי זה אופן אשאל מאתך שתעשה רצוני כי אפשר שאם יהיה הדבר כפי מה שאני שואל אולי לא תמשך ותהיה רצוני או אולי יהיה הענין פחות ממה שהוא ברצוני ואתה ה' ענני במה שהוא אמתת ישעך וענין זה יובן יותר ויותר עם מה שביארתי בפסוק רצון יראיו יעשה וגומר · והנה בפסוק אמרי האזינה ה' בינה הגיגי ארז"ל במדרש רבה אמר דוד לפני הק"בה רבש"ע בשעה שיש לי כח לעמוד לפניך בתפלה ולהוציא אמרי האזינה ובשעה שאין בי כח התבונן מה בלבי בינה הגיגי ע"כ וכפי זה יבא על נכון אומ' פה ואני תפלתי לך ה' עת רצון וגומר ור"ל כי אז בעת ההיא שתהיה תפלתו לה' ברצון בלבו לבד שאין בו כח להתפלל עם אמריו וכו' יעשה אליו דבר זה מגד רוב חסדו ית' והוא שיענהו באמת ישעו כאילו התפלל בפעל והוציא אמריו בפיו והוא בעצמו אומר אמרי האזינה ה' בינה הגיגי כפי דברי רז"ל הנ"ל: הצילני וגומר יר' הצילני מאי זה טיט שיהיה שלא ימשך מזה כי אותו הטיט יתרבה ואטבעה וכמו כן אנצלה משנאי שלא ידברו עליו רעה וממעמקי מים יר' ואנצלה ג"כ מרבוי ועולם האויבים הדומים למעמקי מים וזה ג"כ יהיה סבה שאל תשטפני שבולת מים שאז פיה נמשך מזה שתבלעני מצולה ותאטר עלי באר פיה והוא מה שיעשה בים בעת התגעשותו כאלו הוא באר עמוק אחד בתוך המים והוא בעת עליית הגל למעלה כו': ענני ה' יר' ענני ה' בכל מה שאני שואל שברוב חסדך תענני וברוב רחמיך פנה אלי כי דבר זה נוגע לי ולבאים אחרי כאמור · או יר' באומר כרוב רחמיך כלומר כשיתרבו רחמיך בעולם אז פנה אלי בדרך פרטי ג"כ באופן שההיה מושגת מאתך בדרך כלל ובדרך פרט: ואל תסתר יר' אם ח"ו אהיה בצרה לא תמתין להושיעני עד עת הרצון וברוב חסדיך רק תכף ומיד קרבה אל נפשי גאלה ואל תסתר פניך מעבדך וכו': קרבה אל וגומר יר' אתה ה' קרבה אל נפשי ולא לקחתה ממני להיותה חלק מהכלל רק גאלה והוא ע"ד ונתתי משכני בתוככם ולא הגעל וכו' ממהרי"ט ז"ל · ובאומרו למען אויבי פדני יר' אויבי יהיו מוכשלים לפניך ובעת אפך עשה בהם מה שהיית רוצה לעשות בי והוא אומרו פדני · ואולי נוכל לומר כי הוא בעצמו פי' פסוק אח לא פדה יפדה איש כי ר"ל כי לפי שהוא אחיו לא יכנס במקומו בצרה אך השונא יפדה אותו כלו' יכנס במקומו כי ה' יראה ללבב אשר לו על אוהבי ה' וימיתני תחתיו וכו': או יר' באומר למען אויבי פדני ע"ד אומר בנפול אויבך וגומר פן יראה ה' וגומר והשיב וגומר: אתה ידעת חרפתי וגומר יר' כל צוררי הם צורריך בפרעות והיה

מ"ע ספורנו ז"ל

חרפה שברה לבי · בחרבן ביתר : ויתנו בברותי ראש · שהיו מזבלים שדות כרמים של ישראל : יהי שלחנם לפניהם לפח · רב שנעם יהיה להם לזרא : ולשלומי' · גם כן השלחן לשים שלום ביניהם : למוקש · שבאותם השלומי' יבגדו זה בזה : תחשכנה עיניהם מראות · בבגידה : ומתניהם · לנוס : תמיד · תכשיל : תהי טירתם נשמה · כאמרו ושמתי נחליכם לזפת : כי אתה אשר הכית · אתה הוא שהכיתנו : והם רדפו · ועם זה : אל מכאוב · חלליך יספרו · לתת תודה לאלהיהם על מכתנו : אל יבאו בצדקתך · אל תפי להם ארך אפים כמו לשאר האומו' : ועם צדיקים · שרידי האומות לעתיד לבא : תשגבני בגאולה העתידה · ויחי לבבכם שהיה כמת בגלות בבטול תורה ותחיה בידיעתה כאמרו כי שיחיינו : לא בזה · גם שהיו אז בלתי שום שלמות תורה ועבודה : יהללוהו שמים וארץ · כי מציאות כלם הוא לזה התכלית : כי אלהים יושיע ציון : וזרע עבדיו ינחלוה · כאמרו הן לה' אלהיך השמים ושמי השמים הארץ וכל אשר בה רק באבותיך חשק · וכן אמרו ז"ל כל העולם כלו לא נברא אלא בשביל זה · ולכן יהללוהו על שהשיג תכלית טוב מכוון מאתו יתברך :

אבן עזרא

חרפה · חרפת' אשר יחרפוני השפילו לבי : ואנושה · הא"לף סימן המדבר ותחסר א"לף ויאנש ובא שורק תחת חולם כמו ישפוטו הם : לנוד · כמו לנוד לו : ויתנו בברותי · בעבור שהם כאשר הזכיר ואבכה בצום נפשי והעם רעב וצמא בברותי מנזר' הברייה : יהי · כנגד ויתנו בברותי ראש : ולשלומים · תחת שלומי' כלמ"ד ותהי להם הלבנ' לאבן : תחשכנ' · כאשר לא יראו וימעדו או יפלו : שפך · קשור באשר לפניו כאשר יפלו שפוך עליה' למעלה זעמך שאם ברחו ישיגם חרון אפך כאשר לא ימלטו הם תחרב טירתם : כי · אמר רבי משה ולהכאיב חלליך יספרו זה לזה שאנחנו מוכים וחללים : תנה · תן זה העון שיספרו ויתהוללו עם עונם : ואל יבואו · אמר רבי משה כי טעמו בדרך צדקה שתעשה עמהם ולפי דעתי שפי' הכתוב הבא אחריו ועם צדיקים אל יכתבו : ימחו · כבר פירשתי בספרי כי ספר החיים הם השמי' ושם כל הגזירות העתידות להיותם כתובות ביום הבראם : ואני · תשגבני · כנגד עני : אהללה · ושים בתודה שאודה החסד שגמלני : ותיטב · משור · מ"ם משור יתרת את' כאילו הוא כתו' משור מפר כדרך ככבש אלוף ככבש כאליף כי השור גדול מהפ' ואיך יסמיך שור אל פר כמו קח את פר השור : מקרין מפרים · שב אל הפר לבד שנראה קרנו ופרסתו הטע' שאינו קטן מאד : ראו · וי"ו ויחי לבבכם כפ"ה רפה בלשון ישמעאל כמו ביום השלישי וישא אברהם את עיניו ויעזב את עבדיו ואתם דורשי אלהים ראו זה ויחי לבבכם : כי אביונים · כנגד שהזכיר ואני עני וכואב : אסיריו · כמחשבת אויביו שיאסרוהו ואם על בני הגלות יותר נכון : יהללוהו · שוכני שמי' והארץ ועוברי ימים או דרך משל כמו ההרי' והגבעות יפצחו לפניכם רנה : כי · ויש אומרים כאשר אהללנו יהללוהו שמים וארץ ואם על הגלות יהללוהו בהושיעו לציון והזכיר ערי יהודה שיש להם חלק בירושלם : וזרע · הטעם וירשוה הם ובניהם בימי דוד או בימי המשיח :

תהלים סט

כל־צוררי: חרפה׀ שברה לבי
ואנושה ואקוה לנוד ואין ולמנחמים
ולא מצאתי: ויתנו בברותי ראש
ולצמאי ישקוני חמץ: יהי שלחנם
לפניהם לפח ולשלומים למוקש:
תחשכנה עיניהם מראות ומתניהם
כה תמיד המעד: שפך־עליהם זעמך
וחרון אפך ישיגם: תהי־טירתם
נשמה באהליהם אל־יהי ישב:
כי־אתה אשר־הכית רדפו ואל־
מכאוב חלליך יספרו: תנה־עון על־
עונם ואל־יבאו בצדקתך: ימחו
מספר חיים ועם צדיקים אל־יכתבו:
ואני עני וכואב ישועתך אלהים
ל תשגבני: אהללה שם־אלהים בשיר
ואגדלנו בתודה: ותיטב ליהוה
משור פר מקרן מפרים: ראו ענוים
ישמחו דרשי אלהים ויחי לבבכם:
כי־שמע אל־אביונים יהוה ואת־
אסיריו לא בזה: יהללוהו שמים
וארץ ימים וכל־רמש בם:
כי אלהים יושיע ציון ויבנה ערי יהודה
וישבו שם וירשוה: וזרע עבדיו
ינחלוה ואהבי שמו ישכנו־בה:

למנצח

תרגום

כל מעיקי: קלנא תברת לבי והא
היא מוצא ואמתנית למרי הספידיא
וליתיהון ולמרי תנחומין ולא
אשכחית: ויהבו בכעורתי מרירת
רישי חורמני ולצחותי אשקיין יתי
חלא: יהי פתוריהון דסדרו קדמוי
באכלי קדמיהון לקולא ונכסתהון
לתקלא: איתחשכן עיניהון מן
למחמי וחרציהון תדירא תזעזע:
שדי עליהון רוגזך ותקוף רוגזך
ידביקינון: תהי משכנתהון צדיא
במשכניהון לא יהי יתיב: ארום די
אנת מחיתא רדפו ומן דכאיב על
קטולך ישתעיין: הב עוית על
עוייתהון ולא ידכון למיעל בכנשת
צדיקייך: יתמחון מספר דכרין חייא
ועם צדיקיא לא יתכתבון: ואנא עניא
וכאיבא פורקנך אלהא תשזבינני:
אשבח שום אלהי בשירא וארבניה
בתודתא: ותושפר צלותי קדם יי
מן תור פטים ובחיר דקריב אדם
קדמאי דקדימו קרנוי לטילפוהי:
חמון עינותנותיא ויחדון תבעי
אולפן מן קדם אלהא ויחי לבכון:
ארום מקבל צלותהון דחשיכי יי
ולאסירוי לא בסר: ישבחוניה מלאכי שמיא ויתבי ארעא ימיא וכל דרחשין בהון:
ארום אלהא יפרוק ציון וישכלל קירוין דיהודה ויתובון תמן וירתונה: ובני עבדוי
יחסנון יתה ורחמי שמיה ישרון בגוה:

לשבחא

רש"י

ואנושה · ואחלה ואחלה כמו כי אנושה מכותיה וכמו ויאנש הילד דבת שבע ואם תאמר היאך הא"לף זו משמשת שורש ומשמשת שימוש המיסב הדבור אל המדבר כן דרך תיבה שתחילתה א"לף כגון ואהב את יעקב אני אהבי אהב הרי הוא כמו ואהב וכן אסף אסף כמו אאסף : לנוד · שיבואו לי אוהבים לנוד לי ולנחמני : בברותי · בסעודתי כמו תבא נא תמר אחותי ותברה מידה : ראש · מרה : ולשלומים · כשיהיו לשלום יהפך שלומים למוקש : כי · את העם הזה אשר אתה הכית רדפו אתה קצפת מעט והם עזרו לרעה : ואל מכאוב חלליך יספרו · לדבריה לבא בעלה נשיחתם בהיות' כאבים · ותיטב · הלולי ליי' : משור פר · הוא שור שהקריב אדם הראשון שנברא בקומתו וביום שנברא שור ביום הביאו שהשור בן יומו קרוי שור שנאמר שור או כשב או עז כי יולד בו ביו' כדמה לפר שהוא בן שלש : מקרין מפרים · קרנותיו קדמו לפרסותיו שהרי בקומתו ובקרניו נברא וראשו יצא מן הארץ תחלה כדרך כל הנולדים הוציאתן הארץ נמצאו קרניו קדמו לרגליו : לדוד

מסרה

יכתבו ד' וסימ' יסורי בארץ יכתבו · ועם צדיקים אל יכתבו · ובכתב בית ישראל אל יכתבו · ועל ספרך כולם יכתבו : ויחי ג' וסי' ויחי עוד לנצח לא יראה השחת · ראו ענוים וישמחו · ויחי ויתן לו מזהב שבא : וירשוה ד' וסימ' נמסר בישעיה ס"ח : ואהבי ד' וסימ' נמסר בהושע ריש סימ' ג' :

תורת חסד תהילת ה'

והיא חרפה שברה לבי וכו' ואקוה לנוד ואין ר"ל ואין לי לב ולמנחמים ולא מצאתי את לבי : ויתנו בברותי יר' בברותי ללבי ובאומרי אליו כי בה' בטחתי אז יתנו ראש ותלאה עם דבריה' הרעים · או יר' ויתנו בברותי ראש והוא אומרם עזב אלי"ם את הארץ ולצמאי ר"ל למה שצמאה נפשי לאלי"ם ישקוני חומץ טענותיהם המזויפות וכו' : יהי שלחנם לפניהם לפח יר' תמורת זה יהיה להם כי ישתו יין חמר מלא מסך הקנאה והתאוה ושם ישכרו וישובו וימיתו אלו את אלו ולשלומים למוקש יר' וכשיהיו לשלום יהיה להם מוקש כאמור · או יר' באומר ויתנו בברותי ראש לומר הנה לבי היה נשבר בקרבי מצד החרפה והם נותנים לי סם המות בהיות אז לבי כבר נשבר לפי שאז יוכל הסם להמיתני יותר מהרה · ולצמאי מחום הסם ההוא ישקוני חומץ כדי שינקוב ויוליך את הסם לכל הגוף או לקרר את לבי ולהמיתו יותר מהרה ותמורות זה יהי שלחנם לפניהם לפח וגומר ותחשכנה עיניהם מראות כי עינא ולבא תרי סרסורי דעבירה וזהו שרז"ל תחשכנה עיניהם מראות אלו הרשעים שהם רואים וחוטאים שנ' ותרא האשה וכו' : שפוך עליה' וגומר יר' שפוך עליהם זעמך בכו וחרון אפך בכו ישיגם : תהי טירתם נשמה באהליהם אל יהי יושב העניין הוא כי בהיות אנשים בבית אין הבית נחרבת מעלמה כמו שארז"ל והנה הם לא רצו שיהיו ישרא' פרזיים בבתיהם ובאהליהם וכמו כן אל יהי להם יושב בטירת' ובחצריה' ובאהליה' : כי אתה אשר הכית רדפו יר' רדפו להכותו עוד ואל מכאוב חלליך יספרו יר' אם אתה תכאיבם איזה מכאוב הנה מן המכאוב ההוא ימצאו עילה ורבים חללים יפילו ותכף יספרו אותם לחללים : תנה עון וגומר יר' אל תעשה עמהם הצדקה שאתה ה' עושה תמיד שעד העון הב' אינך מביא במספר העונות : ובמזמור ל"ב תראה ביאור מה לפסוק זה תראנו משם : ובשם מהר"ר שמריה האיקריטי ע"ה מצאתי כתוב וז"ל תנה עון על עונם הטעם עונש על עונש' בעולם הבא אחרי היותם רשעים גמורים ובני גיהנם ואל יבאו בצדקתך זאת והיא שתשקטם ותחיים בעבו' צדקתך כדי שלא לקפח שכר כל בריה ותאריך להם בע"הז לשלם להם קלת פעל טוב שפעלו ומפני שאי אפשר לשלם להם הטוב ההוא בעולם הבא בלכתם בגיהנם · ופסוק ימחו מספר חיים מפרש פסוק תנה עון על עונם וטעמו ימחו מן הספר אשר בו נכתבים החיים כמאמ' רז"ל ג' ספרים נפתחים בר"ה וכו' והכונה להם על חיי העולם הזה או על המיתה בו וז"ש ימחו מספר חיים ויר' מספר חיים בעולם הזה ועם צדיקים אל יכתבו בספר ההוא נקיים וכו' ע"כד : ואני עני וכואב יר' העוני והיסורין הם ב' דברים המכפרי' עונותיו של אדם ואיוב בחר ביסורין יותר מן העוני ועלי באו שניהם כאחת ועל כן ישועתך אלי"ם תשגבני כי מצד הדבר הא' יכופרו עונותי ומצד הדבר האחר תשגבני במעלה רמה ואז אהללה בשיר שם אלי"ם שנתן לי העוני יען היותי סבה שנתכפרו עונותי ואגדלנו בתודה יען היותו סבת היותי במשגב הישועה מצד היסורין · ותיטב לה' התודה הזאת יותר ממה שייטב לי שיר אחד שהייתי מקריב כדי להתכפר וכו' וממה שהיה ג"כ העניין אלו הקרבתי פר על השמחה הזאת אשר יש לי כעת בישועתי זאת : ראו ענוים יר' ראו ענוים דברים אלה מישועתו ית' בכל יום ויום תמיד וישמחו על זה וכן ראו דורשי אלי"ם וישמחו ויחי לבבכם של כלכם בראותכם את כל אלה : כי שומע וגומר יר' כי שומע אל אביונים ה' בכל יום תמיד כדי לתת לכל א' מזונותיו והם קשים לפניו ית' כקריעת ים סוף ומי שעשה את זה גם אסיריו בגלו' לא בזה ולא כמו שהיה עושה כ"כ שאסיריו לא פתח ביתה : או אולי כיון בזה למה שקרה ליכניה בהיותו אסיר כי אסירו ית' היה ועל גזרתו ית' נאסר שם : יהללוהו שמים וגומר יר' ויהללוהו שמים וארץ אז כאשר האלי"ם יושיע ציון וכו' וכאשר רצ עבדיו ינחלוה וכו' :

למנצח

אבן יחייא

אמר ונגדך כל צוררי · כי בהיותם צוררים נפשי השאירת · הם צוררים נגדך : חרפה שברה וגו' ר"ל החרפה שמחרפים אותי האויבים שברה לבי · באופן כי נחלתי נכרייתי ואנושה הוא פעל נגזר מן שם אנוש מכתו · ומשפטו ואאנושה ויהיה מבחי הפ"א · ואקוה שיבו' איזה מהם לנוד לי ואין ואקוה למנחמים ולא מצאתי כי כל העמי' נועדו יחד ללחום עם ה' ועם משיחו · ויתנו בברותי וגו' ר"ל ולא די שלא בא אחד מהם לנחמני ולהיות בעזרתי · כי אדרבה היו לי לאויבי' ויתנו בברותי שר"ל מאכלי ראש ולענה ולצמאי ישקוני חומץ · והוא משל לצרות נרדוהו · יהי שלחנם וגו' ר"ל כן יהי רצון שיהי שלחנם לפניהם · כי בהפך לסם המות בבטנם מה שיאכלו וישתו · ומה שמבקשים לשלומים להי יהיה למוקש · ותחשכנה עיניהם מראות · ומתניהם תמיד המעד · ויהם ההמעדה למתניים להיות כי חלשתם היא שנת' · ושפך עליה' זעמך בעולם הזה שיספו ויתמו · וחרון אפך ישיגם בעולם הבא · ולא ישאר להם שום זכר ושארית בעולם · לא מבית כאה אשר משאיר שם הכנל בית כשאין לו בנים · וזהו אומרו תהי טירתם נשמה · ולא מבנים אשר משאירים שם אביהם על פני אדמה אף כי ישארו כלי בית וחצר וזהו אומרו באהליהם הנעשי' מיריעו' אל יהי יושב · כי אתה וגומר ר"ל כי אשר הכית אתה מכה חלשה למרק החטא · הם רדפו לילה ויום · ותחת יספרו בלעג וקלם המכאוב והצרה מחלליך עם ישראל · תנה וגו' ר"ל הנה כאשר הרעו לישראל כמדה שקצף ה' עליו שהוא מעט לא חטאו כי אדרבא עשו ברצון קונם · אבל כאשר עזרו לרעה והוסיפו להרע יותר מרצון הבורא חטאו ופשעו · ולכן אומר על העון אשר עשו כאשר עזרו לרעה תוסיף ותתן עון אחר כי יחשב להם לעון אפי' אותו המעט שהרעו ברצון קונם · בהיות כי למפרע נראה כי נתכונו להרע לזולתם ולא לדבר אחר וזהו אומרו ושל יבואו בצדקתך שר"ל לומר ואל יבואו בכלל פעולה מצודקת אותו המעט שהרעו לישראל בהיות כי כונו לרעה · ימחו וגו' ימחו מספר חיים בעולם הזה · ועם צדיקים אל יכתבו בעולם הבא · ואני עני ר"ל ואני עני וכואב על צרות המלחמ' אשר סבבוני גם סבבוני ישועתך אלהים תשגבני · אהללה וגו' רוצה לומר ואחרי נצחי אותם במלחמה אהללה שם אלהים בשיר · ואגדלנו בתודה בפה · אשר הוא טוב בעיניה ההלל וההודאה הזאת בפה מקרבן שור או פר גדול בעל קרנים ופרסות חזקות · ראו וגו' עתיד במקום עבר ור"ל אז יראו ענוים הנכנעים הישועה וישמחו · ויראוה דורשי אלהים ויחי לבבכם שהיה כמת מפני כובד הצרות · וירב' כפעם לנסתר ופע' לנכח כמשפט הלשון הנבואיי · כי שומע וגו' עד יהללוהו שמים וגו' ור"ל יהללוהו שמי' וארץ שהוא היבשה ימים וכל רומש בם · כי שומע אל אביונים ה' והם בני ישראל הנתפסים ביד אויב והם אסירים בכבלי ברזל כי לא בזה אותם · ועתה כשנעשו אדם עבדים לדוד מורו אים לביתו · ויהללוהו כי אלקי' יושיע ציון שלא יכבשוה מהאויבים · ויבנה ערי יהודה ההרוסות במלחמה · וישבו שם בני יהוד' וירשוה · וזרע עבדיו ואוהביו שהם האבות · ינחלוה וישכנו בה :

למנצח

רשי

לדוד להזכיר · לשון תפלה הוא כמו ואנחנו בשם יי' אלהינו נזכיר וכן בדברי הימים להזכיר ולהודות לי' ובמדרש תילים ראיתי משל למלך שכעס על צאנו וסתר את הדיר והוציא את הצאן ואת הרועה אחר זמן החזיר את הצאן ובנה את הדיר ולא הזכיר את הרוע' אמר הרועה הרי הצאן מוחזר והדיר בנוי ואני איני נזכר כך למעל' מן הענין נאמר כי אלהים יושיע ציון וגומר ואוהבי שמו ישכנו בה הרי הדיר בנויה והצאן כנוס והרועה לא נזכר לכך נאמר לדוד להזכיר אלהים להצילני : ישובו · על עקב בשתם · מדה במדה כמו שעשו לי : על עקב · באותו מעג' עצמו אנציסטר"אנס בלע"ז : האומרים עלי האח · לשון חדוה בראותו באויבו ברצונו : חושה לי · לעזור : לבא תמיד · באותו מעוז להכנס בתוכו מן הרודף : צוי' להושיעני · פעמים רבות הושעתני ע"י שלוחיך : וחומץ · כמו חומס וכן אשרו חמוץ כגזל : אתה גוזי · אתה מוציאי ומעבירי כמו ויגז שלוים כי גז חיש ונעופה : כמופת הייתי לרבים · רבים ראו צרותי ודאגו פן יקראם דוגמת צרותי פן תהיה להם לאו' כאשר הוקרה לזה כן יקרה לנו כענין שנאמר והיה יחזקאל לכם למופת : לעת זקנה · אם זקנתי בחטאים כלומר שחטאתי הרבה : כי אמרו אויבי לי · אמרו אויבי עלי ונועצו יחדיו לאמר אלהים עזבו אין אנו נענשים עליו שכבר נכשל בעבירה :
ואני

תהלים ע עא

א ע לַמְנַצֵּחַ לְדָוִד לְהַזְכִּיר׃ ב' בטע'
אֱלֹהִים לְהַצִּילֵנִי יְהוָה לְעֶזְרָתִי כ"ט ר"פ
חוּשָׁה׃ יֵבֹשׁוּ וְיַחְפְּרוּ מְבַקְשֵׁי נַפְשִׁי
יִסֹּגוּ אָחוֹר וְיִכָּלְמוּ חֲפֵצֵי רָעָתִי׃
יָשׁוּבוּ עַל־עֵקֶב בָּשְׁתָּם הָאֹמְרִים ד'
ה הֶאָח הֶאָח׃ יָשִׂישׂוּ וְיִשְׂמְחוּ בְּךָ ה'
כָּל־מְבַקְשֶׁיךָ וְיֹאמְרוּ תָמִיד יִגְדַּל ט' רפין
אֱלֹהִים אֹהֲבֵי יְשׁוּעָתֶךָ׃ וַאֲנִי עָנִי
וְאֶבְיוֹן אֱלֹהִים חוּשָׁה לִּי עֶזְרִי
וּמְפַלְטִי אַתָּה יְהוָה אַל־תְּאַחַר׃ ג'
א עא בְּךָ־יְהוָה חָסִיתִי אַל־
אֵבוֹשָׁה לְעוֹלָם׃ בְּצִדְקָתְךָ תַּצִּילֵנִי
וּתְפַלְּטֵנִי הַטֵּה־אֵלַי אָזְנְךָ וְהוֹשִׁיעֵנִי׃
הֱיֵה לִי לְצוּר מָעוֹן לָבוֹא תָּמִיד ל' ר"פ · ד' וכל שם קריה
צִוִּיתָ לְהוֹשִׁיעֵנִי כִּי־סַלְעִי וּמְצוּדָתִי וברכם דכו'
אָתָּה׃ אֱלֹהַי פַּלְּטֵנִי מִיַּד רָשָׁע מִכַּף
ה מְעַוֵּל וְחוֹמֵץ׃ כִּי־אַתָּה תִקְוָתִי אֲדֹנָי ל' · ל מלרע ד' בסיפ'
יְהוִה מִבְטַחִי מִנְּעוּרָי׃ עָלֶיךָ
נִסְמַכְתִּי מִבֶּטֶן מִמְּעֵי אִמִּי אַתָּה גוֹזִי
בְּךָ תְהִלָּתִי תָמִיד׃ כְּמוֹפֵת הָיִיתִי ל' וחד כמופת וגם
לְרַבִּים וְאַתָּה מַחֲסִי־עֹז׃ יִמָּלֵא פִי ט' רפין ה'
תְּהִלָּתֶךָ כָּל־הַיּוֹם תִּפְאַרְתֶּךָ׃ אַל־ כ"ג ר"פ אל אל
תַּשְׁלִיכֵנִי לְעֵת זִקְנָה כִּכְלוֹת כֹּחִי אַל־ ל' וחד בכלות
י תַּעַזְבֵנִי׃ כִּי־אָמְרוּ אוֹיְבַי לִי וְשֹׁמְרֵי י"ח מלי
נַפְשִׁי נוֹעֲצוּ יַחְדָּו׃ לֵאמֹר אֱלֹהִים ט' ר"פ
עֲזָבוֹ רִדְפוּ וְתִפְשׂוּהוּ כִּי־אֵין מַצִּיל׃
אלהים

לשבחא על יד דוד למדכר על צרוך לבונתא: אלהא לפצאה יתנא יי לסעידנא זריז: יבהתון ויחסרון תבעי נפשי יזורון לאחורא ויכספון דצביין בישתי: יתובון לאחורא מטול די כמנו עלי יתפרעון היך בהיתהון דאמרין עלי חדינא חדינא: יחדון וידוצון במימרך כל תבעי אולפן מינך ויימרון תדירא יסגי יקריה דיי רחמי פורקנך: ואנא עניא וחשוכא אלהא זריז לי סעדי ושיזבותי את הוא יי לא תתאחר: במימרך יי רחיצית לא אבהת לעלם: בצדקתך פצי יתי ושיזבינני אצלי לותי אודנך ופרוק יתי: הוי לי לטינר תקיף עשין למיעל תדירא פקדתא למפרק יתי ארי תוקפי וכרך חוסנא את: אלהא שיזיב יתי מן יד רשיעא מן ידא דמרי עולא וקטיף: ארום את הוא סוברי יי אלהי רוחצני מן טליותי: עליך סמכית מן כריסא מן מעינא דאמי אנת מפקי במימרך תושבחתי תדירא: היך תמהא הויתי לסגיאין ואנת רוחצני ועושנא דילי: יתמלי פומי תושבחתך כל יומא שיבהורך: לא תטלוק יתי לעידן סיבו כד יפסוק חילי לא תשבקינני: ארום אמרו בעלי דבבי עלי ביש ונטרי נפשי יתמליכו כחדא: למימר אלהא שבקיה רדופו ואחידו יתיה ארום לית דפצי:
אלהא

אבן עזרא

למנצח לדוד להזכיר · נועם פיוט תחלתו כן · אלהים · חושה · בעבור אחר בתחלה כאילו כתוב אלהים חושה להצילני כדרך נר אלהי' נשמת אדם ורבים ככה : יבושו · כאשר תעזרני מיד יבושו : יסוגו אחור · בנין נפעל כמו יכונו יחדיו מגזרת סיג יראה סיגים : ישובו על עקב · כמו בעקבי הצאן ויש אומרים בעבור עונש ושכר שמביישים אותי כמו בשמרם עקב רב כמו תגמול · וחלף ישישו כאשר יבושו הם אז ישישו מבקשיך וירימו קול : ואני · כמשמעו עני ואביון או כעני ואביון או כמחשב' האויבים ולי כמו אמרו לי אחי הוא : אל תאחר · עזרי פועל יוצא הו פועל עומד אל תאחר כמו מדוע אחרו להיותך עזרי: בך יי' חסיתי · הנכון בעיני כי זה המזמור דוד חברו כמו המזמור ברכי נפשי את יי' אלהי גדלת מאד כי הוא דבק : בך · אתה השם עומד לנצח על כן לא אבוש לעולם : בצדקתך · הטעם שתדין בצדק כי אויבי יעשו ליעול : היה לי · כמו מעון להסתר בו על כן אחריו לבא תמיד כי כל מעון הוא למעל' וטעם צוית שהבטיחו שמואל או על דרך הוא צוה ויעמד כמו דבור השם שהטעם על הגזרות על ידי המלאכים : אלהי · התבר טעם בצדקתך : וחומץ · כמו אשרו חומץ : כי · אין לי תקוה זולתך וככה אותך קויתי מיום היותי על האדמה וזה הוא מבטחי מנעורי : עליך גוזי · כמו ויגז שלוים על כן תהלתך בך תמיד : כמופת · הטעם בעבור שנסמכתי עליך ואתה סמכתני הייתי כמופת לרבים שלא היו מאמינים בך כדרך והיה יחזקאל לכם למופ' : ימלא · כנגד בך תהלתי ככה עד שימלא פי והטעם כל ימי · אל · הטעם כאשר עזרתני מנעורי עזרני עת זקנתי : כי לי · בעבורי כמו פן יאמרו אויבי לי · ושומרי נפשי · שהיית מחשב שהם עוזרי נועצו יחדיו עם אויבי : לאמר · זה אומרים והומרים אלה לאלה :
אלהים

מ"ע ספורנו ז"ל

זה המזמור תפלה על גאלת בית שני · אמר :

אלהים להצילני ה' לעזרתי חוש' ·
אלהים חושה להצילני מגזרת מלכות בבל · ואל תמתין לסוף ע' שנה וחושה לעזרתי שאוכל לבנות המקדש : נפשי · שלא ישכינו אנשיה מישאל ועזריה לנבוכד נצר ואת דניאל לדריוש · חפצי רעתי צרי · יהודה ובנימן בבנין בית שני : האומרים האח האח · יושבי צור כאמרו יען אשר אמרה צור על ירושלם האח : כל מבקשיך שפי הגולה : אוהבי תשועתך · צדיקי הדור : ואני עני ואביון : בתחלת בנין בית שני : אלהים חושה · להושיעני מן התפים מארכוניות של מלכי' מדי ופרס כאמרו מנדה בלו והלך לא שלים למרמא עליהון :

זה המזמור תפלה על שעבוד מלכיות · אמר :

בך יי' חסיתי בגזרות נבוכד נצר
בהקימו הצלם : אל אבושה · יהי רצון שתקבל תפלו' צדיקי הדור : בצדקתך תצילני · מגזרותיו : הטה אלי אזנך · אסאין תפלתי ראויה לעלות אליך · וכזה : היה לי לצור מעון · בעת צרה כי אמנם : צוית להושיעני · בגל' קראני אליך כאמרו ובקשתם משם את ה' אליך ומצאת כי תדרשנו : כי סלעי ומצודתי אתה · לעולם : מיד רשע · המן · מעול וחומץ · אחשורוש שהיה נותן עיניו בממון כאמרו וישם המלך אחשורוש מס על הארץ : מנעורי · בהיותי במצרי' שנקראו ימי נעורים כאמרו וענתה שמה כימי נעוריה וכיום עלותה מארץ מצרים : נסמכתי מבטן · צדיקי הדורות במצרי' נסמכו עליך והתפללו : ממעי אמי · ממצרים שהייתי כלוא בחשך כמו הולד במעי אמו : אתה גוזי · מוציאי בחפזון : בך תהלתי · התהללתי על זכיתי שתשיב אלהי כאמרו זה אלי ואנוהו אלהי אבי וארוממנהו : כמופת הייתי לרבים · כשנפלאו חנניה מישאל ועזריה מכבשן האש : ימלא פי תהלתך · יהי רצון שימלא פי תהלתך בתשועה כאמרו אז ימלא שחוק פינו ולשוננו רנה : תפארתך · שיאמרו בגוים הגדיל ה' לעשות עם אלה : לעת זקנה · בעת שתשש כחי בשעבוד מלכיות : ככלו' כחי · בגלות אחרון שנזרע לבטל ממנו תורה ומצו' : כי אמרו אויבי ושומרי נפשי · האומות עמ"ה : אלהים עזבו · כמו שאמר האפיקורס לרבי יהושע לפני הקיסר :
אל

מסרה

ע למנצח ב' בטעם וסי' למנצח דקוה קויתי · למנצח להזכיר : בשתם ד' וסי' הנני עשה את כל מעניך דסוף צפניה · ישמו על עקב בשתם · ויעטו כמעיל בשתם · ישובו על עקב בשתם : ויאמרו ט' רפי' וסימ' בישעיה סי' י"ד : תאחר ג' וסימ' נמסר בסיפ' סימ' מ' : עא מעון ד' וסימ' והבטת צר מעון · למה תבעטו · היה לי לצור מעון · יי' מעון אתה : וכל שום קרתא דכוו' : אדני יי' ח' כתיב כן באוריתא וכתובים וסימ' נמסר לעיל בסיפרא סי' ס"ט : בכלות ג' דרגין חד כ' וחד ב' וסימ' ככלות אל תשליכני לעת זקנה דתהלות · בכלות ונהמ' באחריתך דמשלי · ככרים אורידם ככרים לטבוח · בכרים ערב וכל נשיא קדר · ככככבים והמשכילים יזהירו כזוהר הרקיע · כככבים נלאית ברב עצתיך · ואינון מן א"ב חד כ' וחד ב' וסימ' נמסר במס' רבתא בערך כ':

אבן יחייא

ע למנצח לדוד להזכיר וגו' המזמור הלז אמרו דוד בבורחו מפני אבשלום בנו ור"ל או אלהים חושה ומהר להצילני מיד אויב · וה' חושה לעזרתי כשאלך נגדו להשפילו תחתי · והנה אמר שם אלהים ממדת הדין בהצלה מיד אויב להיותו השוה השופט צדק חייב להציל העשוק מיד עושקו · ואמ' ושם ה' ממדת רחמי' בעזר להעניק האויב להיותו בלתי מחוייב לעזר ההוא אם לא לרוב חסדיו · יבושו וגו' ר"ל יבושו בנפשם האלהית ויכלמו בנפשם המשכלת מבקשי נפשי להכריתה מהע"הב יסגו אחור כמשפ' הבושי' שהרוחות והליחו' שלהם יסוגו אחור ויכנסו בפנימיו' הגוף · וזה כנג' נפשם הצומחת · ויכלמו בנפשם המרגשת חפצי רעתי בע"הז ישובו וגו ר"ל האומרי' בשמחה · האח ראתה עינינו מהכרתם דוד מהעולם הזה · והאח ראת' מהכרתתם מהעולם הבא · ישובו מהשמחה ההיא אל התכלי' האחרון מהבושת והכלימה · וזהו אומרו על עקב בושתם שרוצה לומר סוף בושתם וכינהו בשם עקב להיות כי עקבי האדם הם קצותיו וסוף קומתו והבנזה שבגופו · ישישו וגומר רוצה לומר ישישו בנפשם האלהית וישמחו בך בנפשם המשכלת כל מבקשי' בעת צרת' למען לא יגורשו מהסתפח בנחלת ה' ואוהבי ישועתך בעולם הזה יאמרו תמיד יגדל אלהים אשר הראה נפלאותיו וגדולותיו עמנו · ואני וגומר ר"ל ואני עבדך העני והאביון כי הגעתי לתכלית העוני כי בני לקח את כל אשר לי · אלהים במדת הדין שלך ואתה ה' במדת רחמים שלך חושה להיות לי עזרי למען אנצח אויבי · ומפלטי למען לא אכובש מהם · ואל תאחר בשום פנים כי השעה היא מאד דחוקה וצריכה לכך :

עא בך ה' חסיתי וגומר גם המזמור הלז אמרו דוד או בבורחו מפני אבשלום בנו · ר"ל להיות כי בך ה' חסיתי · הוא מהמחוייב שלא אבושה לעולם כי זה דרך הגדולים לעזור תמיד החוסים בצל כנפיהם · בצדקתך וגו' ר"ל בעבור צדקתך ולא בצדקתי כי יודע היה היות חטא אוריה סבת הצרה ההיא · אתה מחוייב להטות אלי אזנך לשמוע תפילתי · ולהציל ולפלט ולהושיע שלא כפשעתי · היה לי וגו' ר"ל ולכן היה לי למעון צור וחוזק לבא תמיד כשתצוה למלאכיך להושיעני · בהיות שאתה סלעי ומצודתי והם שלם חלקי המגדל עוז ומבצר הנעשה בעיר הנקרא בלע"ז רוקה · או קשטילו · אלהי וגו' היא תפלה לאל שיפלטהו אך הפעם מיד רשע שהוא אחיתופל · מכף מעול וחומץ שהוא אבשלום · שהיה מבקש בעול להרוג את דוד ולעשות חמוץ בגדו מדמו · כי יהיה עיניו עינין אדמימות כמו חמוץ בגדים מבצרה · כי אתה וגומר ר"ל אתה ה' אלהים תקותי ומבטחי מנעורי · עליך וגומר רוצה לומר וכאלו אפילו בבטן אמי בטחתי ונסמכתי עליך · וממעי אמי שהייתי דבוק בהם אתה גוזי · רוצה לומר אתה חותך ומפריד אותי ממעיה והוא מלשון גוז נאכו · ובך תהילתי תמיד · כמופת וגומר רוצה לומר כי רבים לוקחים מופת ראיה מעניני · כי בראותם שמפני חטאתי נענשתי · ובשוב אל ה' אתה תשוב להיות לי מחסה עוז הם נמנעים מלחטוא · ואם חטאו ישובו בתשובה · ימלא וגו' רוצה לומר מפני היותך מחסי עוז לכן ימלא פי כל היום מתהלת תפארתך · אל תשליכני וגו' ר"ל ולכן אנא אל תשליכני מעליך עתה לעת זקנתי · ואל תעזבני עתה ככלות כחי · כי אמרו וגו' כי אמרו אויבי שהם אחיתופל וסיעתו · לי ובעבורי ושומרי וממתיני נפשי לקחתה · שהם אבשלום וסיעתו · אמרו שנועצו יחדיו לאמר אלהים עזבו לרוב חטאתיו · ולכן רדפו ותפשוהו כי אין מציל :
אלהים

תורת חסד תהילת ה'

ע למנצח לדוד להזכיר אלי"ם להצילני וגומר יר' אני צריך לאלי"ם שהוא מדת הדין להרע לשוררי אשר בהופן זה אנצל מהם וה' במדת רחמים הוא לי לעזרה אשר מצד זה יבושו ויספרו מבקשי נפשי בראותם כי ה' לי לישועה והם אינם יכולים לי ולראותם ג"כ כי אלי"ם להצילני ויהרוג לאויבי כאמור ויסוגו אחור ויכלמו שאר האנשים החפצים ברעתי כי יאמרו כי המדת דינו ית' יהרוג גם להם : ישובו על וגו' יר' ישובו אל על ויכופרו עונותיהם בזה שאני מתפלל אליך שיבושו וכו' ושיסוגו וכו' · או יר' באותו העקב בעצמו אשר הם עתידים להתביים עליו כלו' בפסיעה עצמה שהיו הם באים להרע עמדי ישובו לאחור : ישישו וישמחו וגומר יר' ישישו וישמחו בך כל מבקשיך כאברהם אע"ה כי מצד חקירתו בקש לה' ומצא אמתת מציאותו ית' כמו ויאמרו תמיד יגדל אלי"ם בעל הדין כי ידעו שידך תהיה באויביהם : ואני וגו' יר' ואני עני ואביון חושה לי בשם אלי"ם כמו שאמרתי באומרי אלי"ם להצילני וכן אתה ה' עזרי ומפלטי אל תאחר ורז"ל אמרו בין היום בין למחר עליך לגאלני א"כ אלהי אל תאחר ולהיות כי המזמור הלזה הם דברים נחמדים ראוים להזכירם תמיד לכן אמר לדוד להזכיר :

עא בך ה' חסיתי יר' אחרי שחסיתי בך ונפשי היא אצולה ממעל אין ספק שתדריכני להועיל ולא אבוש לעולם הבא גם אם באולי אבוש בעולם הזה והיא אומר מלת לעולם : בצדקתך תצילני וגומר הטה אלי אזנך וגומר יר' ואחר שתצילני בצדקתך הנה כי כן הטה אזנך לתפלתי והוא ע"ד והיה טרם יקראו ואני אענה עוד הם מדברים וכו' · או יר' הטה אלי אזנך גם כי אני מתפלל לבדי בלי צבור וקהל והושיעני וכו' והיה לי לצור מעון בהופן שתמיד יבא המלאך שצוית לו להושיעני וענין זה הוא מש"ה כי מלאכיו יצוה לך לשמרך בכל דרכיך : אלהי פלטני מיד רשע וגומר יר' לומר אלהי פלטני מב' מיני רשעים הא' הוא הרשע שהם והוא העושה שלא כרצונו ית' לאיזו מן הסבות שתהיה והב' הוא המעול והחומץ ויר' הרשע שמצד העול בעצמו הוא חומץ ולא לתאבון והוא הפך אל העובד מאהבה : עליך נסמכתי מבטן ממעי אמי וגומר הנה בזה ר"ל הענין בעצמו שלרז"ל סדר בה' עולמות ואמר שירה והוא אומר בך תהלתי תמיד : ימלא פי תהלתך יר' ע"ד מש"ל אם שגורה תפלתי בפי בידוע וכו' ויר' ימלא פי תהלתך ובכן אדע שכל היום תהיה תפארתך מצד הנסים שתעשה עמדי · או יר' האדם המהלל לחברו לפי שעשה עמו איזו טובה בין כך ובין כך יזכיר בו איזה דבר דופי מצד איזה רוע שעשה עמו ועל כן אמר פה תמיד תפארתך : אל תשליכני וגומר יר' אל תשליכני לעשות טובה עמי בעת זקנתי אך ככלות כחי אל תעזבני ויהיה באיזה זמן שיהיה : כי אמרו אויבי לי ושומרי נפשי וגומר יר' אותם השומרים לנפשי שהיה ראוי להם לשמרני מכל דבר רע הנה הם נועצו עם אויבי ושניהם כאחת אמרו אלי"ם עזבו וכו' א"כ

רש"י

ואני תמיד אייחל · לישועתך וכשתושיעני אוסיף על תהלתך : לא ידעתי ספורות׳ של לדקות והתשועות שעשית עמי : אבא · להודות ולהלל בגבורותיך : ועד הנה עד היום במה שעבר עלי : לכל יבא גבורתך · לכל אשר יבא אגלי אגיד גבורתך : ולדקתך אלהים · אשר היא עד מרום שני המקראות מחוברי׳ אל אגיד זרועך לדור : תרננה שפתי · עם זמר קול הכנור כשאזמרה לך בכנור : לשלמה · על שלמה בנו התפלל תפלה זו שלפה ברוח הקודש שהוא עתיד לשאול מאת הב"ה לב להבין לשמו׳ משפט. משפטיך · חכמת דיניך שנוית בתורה : ולדקתך · לצדק את הדין מלך ובן מלך שניהם בשלמ׳ אמורי׳ · ד"א משפטיך למלך תן הייסורין יהו כלים בי והצדקה עשה לבני שיהיה שלום בימיו : ישאו

תהלים עא–עב

אֱלֹהִים אַל־תִּרְחַק מִמֶּנִּי אֱלֹהַי לְעֶזְרָתִי חִישָׁה: יֵבֹשׁוּ יִכְלוּ שֹׂטְנֵי נַפְשִׁי יַעֲטוּ חֶרְפָּה וּכְלִמָּה מְבַקְשֵׁי רָעָתִי: וַאֲנִי תָּמִיד אֲיַחֵל וְהוֹסַפְתִּי עַל־כָּל־תְּהִלָּתֶךָ:
טו פִּי יְסַפֵּר צִדְקָתֶךָ כָּל־הַיּוֹם תְּשׁוּעָתֶךָ כִּי לֹא יָדַעְתִּי סְפֹרוֹת: אָבוֹא בִּגְבֻרוֹת אֲדֹנָי יֱהֹוִה אַזְכִּיר צִדְקָתְךָ לְבַדֶּךָ: אֱלֹהִים לִמַּדְתַּנִי מִנְּעוּרָי וְעַד־הֵנָּה אַגִּיד נִפְלְאוֹתֶיךָ: וְגַם עַד־זִקְנָה וְשֵׂיבָה אֱלֹהִים אַל־תַּעַזְבֵנִי עַד־אַגִּיד זְרוֹעֲךָ לְדוֹר לְכָל־יָבוֹא גְּבוּרָתֶךָ: וְצִדְקָתְךָ אֱלֹהִים עַד־מָרוֹם אֲשֶׁר־עָשִׂיתָ גְדֹלוֹת אֱלֹהִים מִי כָמוֹךָ:
כ אֲשֶׁר הִרְאִיתַנוּ צָרוֹת רַבּוֹת וְרָעוֹת תָּשׁוּב תְּחַיֵּינוּ וּמִתְּהֹמוֹת הָאָרֶץ תָּשׁוּב תַּעֲלֵנוּ: תֶּרֶב גְּדֻלָּתִי וְתִסֹּב תְּנַחֲמֵנִי: גַּם־אֲנִי אוֹדְךָ בִכְלִי־נֶבֶל אֲמִתְּךָ אֱלֹהָי אֲזַמְּרָה לְךָ בְכִנּוֹר קְדוֹשׁ יִשְׂרָאֵל: תְּרַנֵּנָּה שְׂפָתַי כִּי אֲזַמְּרָה־לָּךְ וְנַפְשִׁי אֲשֶׁר פָּדִיתָ: גַּם־לְשׁוֹנִי כָּל־הַיּוֹם תֶּהְגֶּה צִדְקָתֶךָ כִּי־בֹשׁוּ כִּי־חָפְרוּ מְבַקְשֵׁי רָעָתִי:

עב

א לִשְׁלֹמֹה אֱלֹהִים מִשְׁפָּטֶיךָ לְמֶלֶךְ תֵּן וְצִדְקָתְךָ לְבֶן־מֶלֶךְ: יָדִין עַמְּךָ בְצֶדֶק וַעֲנִיֶּיךָ

תרגום

אֱלָהָא לָא תַרְחִיק מִינִי אֱלָהִי לְסַעֲדִי זְרִיז: יִבְהֲתוּן יִשְׁתֵּיצוּן סוֹטְנֵי נַפְשִׁי יִתְעַטְפוּן קְלָנָא וְכִיסוּפָא תָּבְעֵי בִּישׁוּתִי: וַאֲנָא תְּדִירָא אוֹרִיךְ וְאוֹסִיף עַל כָּל תּוּשְׁבַּחְתָּךְ: פּוּמִי יִשְׁתָּעֵי צִידְקוּתָךְ כָּל יוֹמָא פּוּרְקָנָךְ אֲרוּם לָא יְדָעִית מִנְיָינֵיהוֹן: אֵיעוּל בִּגְבוּרְתָּא דַיְיָ אֱלֹהִים אַדְכַּר צִדְקוּתָךְ בִּלְחוֹדָךְ: אֱלָהִי אַלִּיפְתַּנִי בְּנִיסַיָא מִן טַלְיוּתִי וְעַד הָעִידָנָא אִשְׁנֵי פְּרִישְׁתָּךְ: וּלְחוֹד עַד זִקְנָתָא וְסִיבוּתָא אֱלָהָא לָא תִשְׁבּוֹקִיתִי עַד דַּאֲתַנֵּי תְּקוֹף אֶדְרָעָךְ לְדָר דָּרֵי לְכָל דְּיֵיתֵי כֹּחַ גְּבוּרְתָּךְ: וְצִדְקָתָךְ אֱלָהָא עַד שְׁמֵי מְרוֹמָא דִּי עֲבַדְתָּא רַבְרְבָן אֱלָהָא מַן כְּוָותָךְ: דִּי אַחֵימְתַּנִי עָקָן סַגִּיאָן וּבִישָׁן תְּתוּב תְּחַיְיָתַנָא וּמִתְּהוֹמַיָא אַרְעִיתָא תְּתוּב תִּיסַק יָתָנָא: תַּסְגֵי רַבְיוּתִי וְתִתְחֲזוֹר תְּנַחֲמִינָנִי: לְחוֹד אֲנָא אוֹדֵי קֳדָמָךְ בְּזֵינֵי זְמַר וְנִבְלָא אַתְנֵי קוּשְׁטָךְ אֱלָהִי אֲשַׁבַּח קֳדָמָךְ בְּכִינָּרָא קַדִּישָׁא יִשְׂרָאֵל: תִּיבוּעַן סִפְוָותִי אֲרוּם אֲשַׁבַּח קֳדָמָךְ וְנַפְשִׁי דִּי פְרַקְתָּא: לְחוֹד לִישָׁנִי כָּל יוֹמָא תְּרַנֵּן צִדְקָתָךְ אֲרוּם בְּהִיתוּ אֲרוּם אִתְחַסְּרוּ תָּבְעֵי בִּישׁוּתִי:

עַל יְדוֹי דִּשְׁלֹמֹה אִתְאֲמַר בִּנְבוּאָה אֱלָהָא הִילְכוֹת דִּינָךְ לְמַלְכָּא מְשִׁיחָא הַב וְצִדְקָתָךְ לְבְרֵיהּ דְּדָוִד מַלְכָּא: יְדִין עַמָּךְ בִּצְדָקָה וְעַנְיָיךְ

אבן עזרא

אלהים אל תרחק · אם רחוק יום ישועתי יחשבו כי רחק ממני : יבושו · שוטני נפשי הם שהיו אהביו שטני נפשי : ומבקשי רעתי · הם אויבי : ואני · הטעם אם רחק יום ישועתי אני תמיד אייחל ואוסיף להללך : פי · לדקתך · שעשית לאחרים ועמי בימים הראשונים והתשועות שעשית : כי לא ידעתי · כדרך כי עם קשה עורף הוא אף על פי שלא אדע מספריהם ואולם ספורות תחת שורק על משקל גבורות : אבוא · לספר גבורותיך ובעבור כי משפטי רבים מהגבורים להשתרר על כן אזכיר לדקתך לבדך : אלהים · כמה היה משפטי להללך כי אתה למדתני כמו רגילות כמו פרא למוד מדבר וגם עוזרי להלך כמנהגי : זרועך · תוקף זרועך : לדור הבא : לכל יבא · לכל אשר יבוא הטע׳ שיולד כמו דור הולך ודור בא : ולדקתך · גבוהה מגדקת כל לדיק כדרך ומרומם על כל ברכה ויפתח אמר שלא אוכל לספר׳ כי גבוהה עד מרו׳ והגדולות שעשית לאות כי אין אלהים כמוך : אשר · לספר הגדולות שעשה ודימה הצרות כאילו היה בתהומות הארץ : תרב · מכנין הכבד על דרך ויפן זכב אל זכב ואמר גדולתי כנגד אשר עשיתי גדולות וטעם תנחמני בעבור הצרות שעברו עליו : גם · אמתך · זה הוא אמתך שהוא חייב להודות · תרננה הדגש לחסרון נ׳ון שלישי׳ כי המלה מפעלי הכפל והטעם כאשר אזמר לך בכנור גם שפתי תרננה גם נפשי תרנן והזכיר פדית עם הנפש כי הוא מושל בגוף : גם · עתה אזמר בכינור רק תמיד לשוני תהגה לדקתך בלא כינור על כן מלת גם והזכי׳ כי בושו או חפרו ארגה כי אין לי פחד : לשלמה · למלך חן נבואת דוד או אחד מהמשוררים על שלמה או על משיח והוא אות למ"ד כמו בעבור כמו ולולי אמר כי תומיך והוריך לנכח השם והחל אלהים בעבור משפטיך והטעם שהשם נתן לו רשות לעשות משפטי אלהים וככה ולדקתך ושיהיה שופט לדק. וככה פירוש ידין וטעם ועניך שהשרים גם העשירים יתגברו עליהם : ישאו

מ"ע ספורנו ז"ל

אל תרחק ממני · מלקבל תפלתי : לעזרתי חושה · כי צרה קרובה : שוטני נפשי · הפלשתים שכתבו שסכנה על בוני בית המקדש : תמיד איחל · שתעזרני לבנותו בדבריך ע"י חגי וזכריה ומלאכי · והוספתי על כל תהלתך · על תהלות ירמיהו שלא אמר הכורא ועל תהלות דניאל שלא אמר הגבור ונאמר אכשנו האל הגדול הגבור והנורא : כי לא ידעתי ספורות · לא ידעתי מספר התשועות שעשית בבית שני מגזרות האומות : אבא בגבורות · בימי חשמונים שגברו על יון : אזכיר לדקתך לבדך · לא איחס זה לגבורותינו אבל לצדקתך לבדה : ועד זקנה ושיבה · וכן אגיד צדקתך גם כשיהיה כמו תם זיקן ושב בגזרותם ושעבודם : עד אגיד זרועך לדור · לדור אחרון שבן דוד יבא בו : לכל יבא · גם אחרי כן : עד מרום · נגד מערכות השמים : תשוב תחיינו · כאמרו והעלתי אתכם מקברותיכ׳ : תרב גדולתי · ביפות הפעמים : גם אני אודך · כמו ששמו משה וישראל על הים : אמתך אלהי · ואזמר גם כן אמתך שאמרת ושב ה׳ אלהיך את שבותך : גם לשוני תהגה · לאומות :

זה המזמור תפלה על ידי דוד ושלמה ועל ביאת המשיח · אמר :

אלהים משפטיך למלך תן · אלהים תן משפטיך לי שאני מלך במלכותך שאשפוט את עמך אני ואל תבא אתה במשפט עם זקני עמך ושריו : ולדקתך · להציל העשוקי׳ מיד הגדולי׳ : תן לבן מלך · שמוכן לרחם עליהם : ישאו

מסרה

והוספתי ד׳ ב׳ מלרע חד חסר וסימ׳ והוספתי על ימיך · על כל תהלתך · וב׳ מלעיל וסי׳ וגדלתי והוספתי׳ הגדלתי והוספתי הכמה ימיך חסר · הראיתנו תחיינו תעלנו תלתיהון קרי ני ני ני מן מלין דכתיב ו׳ בסוף תיבות׳ וקריין י׳ וסי׳ נמסר במסרה רבת׳ במערכת אות ו׳ : פדית ג׳ בטעם וסימ׳ אשר פדית בגדלך אשר הוצאת · ונפשי אשר פדית׳ בידך אפקיד רוחי פדיתה ל׳ כתיב כן :

תורת חסד תהילת ה׳

א"כ אלי"ם אל תרחק ממני : יבושו יכלו שוטני נפשי יר׳ האנשי׳ שרולים לעשות המלאותיה׳ למען ארפע במעשי ואעשה רעה לנפשי וליהדותי יהיה להם כליון וחרץ כפי מה שיזמו לעשות לי אך מבקשי רעתי אשר הם אפלים שיהיו לי רעות ולא שארשע לפניו ית׳ הנה אלה יעטו חרפה וכלימה לבד : ואני תמיד איחל יר׳ אין כונתי במה שאני מקוה שיהיה לי מן הטוב כי אם כדי שאוסיף על כל תהלתך · או יר׳ גם כי תוהלת ממושכה מחלת לב עכ"ז והוספתי על כל תהלתך כאילו כבר נתת לי הדבר בשלמות · ומלאתי כתוב יר׳ ובזה אני מוסיף על כל תהלתך אהו ע"ד הומילי לאלי"ס כי עוד אודנו · או יר׳ בין בטוב ובין ברע וכו׳ ע"כ : פי יספר וגו׳ יר׳ פי אין לה עסק אחר רק לספר לדקתך ותשועתך כל היום כי לא ידעתי ספורות מדברי הימים כמו שעוסים שאר האנשים ומה גם המלכים שהם נהגים מקרות בספרי דברי הימים :

אבא בגבורות יר׳ אבא בגבורות ה׳ אלי"ס ואזכיר שלדקתך היא לבדך ואיננה לזולתך ור"ל שאין מי שיעשה כמעשה לדקותיו ית׳ · ושמעתי בענין זה כי לכך אמר כן לפי שזמן הגבורות היא בהיות האדם בן שמונים שנה כמו שאמר הכתוב ואם בגבורות שמוני׳ שנה ולכן היה אומר דע"ה אם אבא להיותי בן שמונים שנה אזכיר לדקתך לבדך מה שאין כן בשבעים שנה שנתנו לי בלדקה ע"כ : אלי"ס למדתני מנעורי וגו׳ יר׳ מנעורי ועד הנה שאני מגיד נפלאותיך למדתני שאין מי שיעשה כמעשיך וכגבורותיך · או יר׳ למדתני מנעורי אלה הדברים והדברים שהנער משים בשכלו הם נפלאים ועד הנה שאני זקן אני מגיד נפלאותיך : וגם עד זקנה ושיבה יר׳ גם כי אמרתי אל תשליכני לעת זקנה עכ"ז וגם עד זקנה ושיבה אלי"ס אל תעזבני עד אגיד וכו׳ · ואולי רמז בפסוק זה אל זמן הגלות ואמר עד אגיד זרועך לדור לרמוז לענין הנכבד שאחז"ל בפסוק חשף ה׳ את זרוע קדשו ובזה ואומר לדור ר"ל הענין בעצמו שאחז"ל במס"ה מלחמה לה׳ בעמלק מדור דור שיר׳ לומר מדורו של משה לדורו של שאול ומדורו של שאול לדורו של משיח : וצדקתך אלי"ס יר׳ ולדקתך זאת היא עד מרום שאז יהיה הכסא שלם והשם שלם והוא ג"כ אומר אלי"ס מי כמוך ויר׳ לומר שאז ג"כ יהיה השם שלם כאמור : אשר הראיתני וגומר יר׳ אשר הראיתני לרות רבות ורעות בפרעה ובכל מלרים וכאמור אתם ראיתם אשר עשיתי למלרים וכו׳ ותשוב פעם אחרת תחייני כמו שהחייתני אז ומתהומות הארץ תשוב תעלני לא"י ואז תרב גדולתי מלד עלמה ותסוב תנחמני על מה שעברתי בגליות · או יר׳ גדולתי תהיה כ"כ עד שהיא תהיה נחמה על העובר וגם אני אודך בכלי נבל וכו׳ והוא מאמר הכתוב ועבדי דוד מלך עליהם כו׳ :

עב לשלמה אלי"ס משפטיך וגומר רז"ל אמרו שאמר דוד לפני הקב"ה רב"ע תן משפטיך למלך כשם שאתה דן בלא עדים ולא התראה כך שלמה בני יהא דן בלא עדים ובלא התראה וכו׳ והנה א"כ נראה מזה שתפלתו של דוד סייעו לשלמה לשאול מאתו ית׳ מה ששאל באומר ונתת לעבדך לב וגומר וכן כתוב בדברי הימים שאמר דע"ה לשלמה אך יתן לך ה׳ שכל ובינה ויצוך על ישראל ולשמור את תורת ה׳ אלהיך · והנה המזמור הקודם סיים באו׳ גם לשוני כל היום תהגה לדקתך כי בושו כי ספרו מבקשי רעתי והוא בעצמו מ"ש הכתו׳ וישלח שלמה אל חירם לאמר אתה ידעת את דוד אבי כי לא יכול לבנות בית לשם ה׳ אלהיו מפני המלחמה אשר סבבוהו עד תת ה׳ אותם תחת כפות רגלי ועתה הניח ה׳ אלהי אלי מסביב אין שטן ואין פגע רע והנני אומר לבנות בית לשם ה׳ אלהי וכו׳ ולכן כשאמר דע"ה כי כבר בושו וחפרו מבקשי נפשי והניח ה׳ אותו מכל אויביו מסביב אז אמר שהתפלל אל ה׳ על עניני שלמ׳ בנו : ידין עמך בלדק יר׳ יהי רלון שיהיו נקראים בשם עמך תמיד וכן שיהיו נקראים ענייך ולא עניי אומות העולם כלו׳ שלא יצטרכו להם וכאשר היה הענין בימי ב"כ שאמר לו דניאל חטייך בלדקה פרוק ועוויתך במיחן עניין שהכונה היתה שם כדי לפרנס עניי ישראל בכלל שאר העניים : ישאו

אבן יחייא

אלהים וגו׳ ר"ל אנא אלהים אל תרחק ממני כאשר הם חושבים ואל תעזבם להרע עמדי כמכה בית דינך הלדק · להיותך אלהי בפרטות ואני עבדך חושה ומהר לבוא לעזרתי למען אשפילם ואכניעם · יבושו וגו׳ ויבושו כשיכלמו שוטני נפשי שהם אחיתופל וסיעתו · ויעטו ויתעטפו חרפה וכלימה מבקשי רעתי אבשלום וסיעתו · ואני וגו׳ ואני אשר אראה כי תענני בעניי · תמיד איחל ואקוה לישועתך ה׳ · והוספתי בכל יום על כל תהילתך · פי וגו׳ כי פי ידבר כל היום לדקת תשועתך עם כי לא ידעתי ספירות · והוא שם על משקל גבורות · ורולה לומר כי לא ידעתי מספר התשועו׳ כי רבו כמו רבו שאין בעל הנס מכיר בנסו · אבוא וגומר רולה לומר כשאבוא להלחם עם אבשלום לא אבטח בחרב ובחנית כי אם בגבורות ה׳ אלהים · ובהזכירי שמו לבדו אשר הוא עושה לדקה ומשפט ומליל עני מחזק ממנו · וכאומרו דוד במלחמת גלית אתה בא אלי בחרב ובחנית ובכידון · ואנכי בא אליך בשם ה׳ לבאות וגו׳ · אלהים וגו׳ ר"ל אלהים אתה למדתני תורה מנעורי שהם ימי העליה · ועד הנה הגדתי נפלאותיך כי אגיד עתיד במקום עבר · וגם אגידם עד זקנה שהם ימי העמידה · ועד שיבה שהם ימי הירידה · ולכן אלהים אל תעזבני עתה בלרה הזאת · עתה ולמען אגיד זרוע גבורתך לכל דור שיבוא · ושלא אפסק מפי ההגדה הזאת · ולדקתך וגו׳ ר"ל ועד שאגיד לדקתך אלהים שגדלה עד מרום שהוא משל שהיא גדולה עד התכלית האחרון · ואגיד אשר עשית גדולות שהם הנפלאות אשר למענם יאמרו לך אלהים מי כמוך כי אין זולתך יכול לברוא אפילו כנף יתוש קטן מעלמו · אשר וגומר רולה לומר ואגיד אשר הראיתנו לי ולסיעתי לרות רבות ורעות · ואחר כך בשובנו אליך תשוב תחייני · ומתהומות הארץ אשר השפלתנו בעונותינו עד שם · תשוב תעלני · תרב וגו׳ היא תפלה לאל שירבה גדולתו ויסיבהו למלכותו ושיסוב פניו אליו וינחמהו · ולא יהפוך עוד פניו ממנו · גם אני וגו׳ ר"ל אם תעשה כה גם אני אעשה המוטל עלי · ואודה בכלי נבל אמיתך אלהי · ר"ל היותך אמיתך וקיים ולא כאלוהות אשר פה להם ולא ידברו · ואזמרה בכינור היותך קדוש ישראל כי הבדלתם מעמי הארצות והם הבדילוך משאר האלוהות · תרננה וגו׳ ר"ל ויחד כאשר אזמר בכלי · ארנן ואזמר בשפתי · ובנפשי אשר פדית ר"ל כי יהיה בכונה רצויה הזמר והרינון וכאילו גם הנפש אשר פדית תרנן גם היא במחשבתה · גם לשוני וגו׳ ר"ל וזולת הזמר והרנון בעתו׳ התפילה הקבועה׳ גם כל היום לא תמנע לשוני מלהגות לדקת׳ וזה יען כי בושו וחפרו מבקשי רעתי · ואיכו ראוי להיות כפוי טובה :

עב לשלמה אלהי׳ וגו׳ המזמור הלז עשאו דוד בסוף ימיו כשכלו תפלות דוד בן ישי · והוא תפלה לאל שיכון כסא בנו שלמה שהמליכו אז וזהו אומרו לשלמה שרולה לומר המזמור הלז הוא בעבור שלמה · כי הלמ"ד היא במקום בעבור · אלהים וגו׳ ר"ל אנא אלהים שחכמת משפטיך ודינך תתן למלך שלמ׳ · וחכמת לדקתך לבן מלך אנוכי עבדך כי אני והוא כמשתכו על פיך · וזה לתען שבחכמת הלדק · יוכל לדעת לדון עמך בלדק ובחכמת המשפט ידע לדין ענייך במשפט · והנה בלדק אמר עמך להיות כי עמך כלם לדיקי׳ ויחול השם ההוא עליהם באמיתו׳ · ובמשפט אמר ועניך להיות כי הנדונים במשפט הם נכאים ומעונים וקראם ענייך להיות כי מיתתם כפרתם ולכן גם הם ירשו ארץ החיים · אחרי קבלם עונשם · וזהו קראו אותם עניי ה׳ · ותפלה כזאת התפלל שלמה עלמו עליו וכאומרו ונתת לעבדך לב שומע לשפוט את עמך להבין בין טוב לרע כי מי יוכל לשפוט את עמך הכבד הזה · והנה בשם לדק יובן לדון דין אמת

ועניך במשפט : ישאו הרים שלום
לעם וגבעות בצדקה : ישפט עניי
עם יושיע לבני אביון וידכא עושק :
ה ייראוך עם שמש ולפני ירח דור
דורים : ירד כמטר על גז כרביבים
זרזיף ארץ : יפרח בימיו צדיק ורב
שלום עד בלי ירח : וירד מים עד
ים ומנהר עד אפסי ארץ : לפניו
י יכרעו ציים ואיביו עפר ילחכו : מלכי
תרשיש ואיים מנחה ישיבו מלכי
שבא וסבא אשכר יקריבו : וישתחוו
לו כל מלכים כל גוים יעבדוהו :
כי יציל אביון משוע ועני ואין עזר
לו : יחס על דל ואביון ונפשות
אביונים יושיע : מתוך ומחמס
יגאל נפשם וייקר דמם בעיניו :
טו ויחי ויתן לו מזהב שבא ויתפלל
בעדו תמיד כל היום יברכנהו : יהי
פסת בר בארץ בראש הרים ירעש
כלבנון

יטלון יהבי טוריא שלמא לבית ישראל ונלמתא בזכותא : ודין עניי עמא יפרוק לבני חשוכא וישוף גברא טלומא : ידחלון מינך עם מיסק שמשא ויצלון קדמך קדם מנהר סיהרא דרי דריא : ייחות היך מטרא דרעוא על עשבא דגזי מן גובאי היך רסיסי מלקושא דנטפין על עשבא דארעא : יסגון ביומוהי צדיקיא וסגיאי שלמא עד די ישתיצון פלחי סהרא : וישלוט מן סטר ימא רבא לסטר ימא רבא ומן פרת עד סייפי ארעא : קדמוי יגחנון איפרכיא ובעלי דבבוי עפרא ילחכון : מלכיא דטורסוס וניסי ימא דאוקינוס תקרובתא יתיבון מלכיא דשבא וסבא דורון יקרבון : ויסגדון ליה כל מלכיא כל עממיא ישתעבדון ליה : ארום יפצי חשוכא דבעי מטו ועניא ולית סעיד ליה : יחוס על מסכינא וחשוכא ונפשת חשיכיא יפרוק : מאונסא ומחטופין יפרוק נפשהון ויהי יקיר אדמיהון קדמוי : ויחי ויתן ליה מדהב דאיתיאו ליה משבא ויצלי מטולתיה תדירא כל יומא יברכיניה : יהי סעיד לחמא בארעא בריש טוריא ירגיש היך כליבנן

ישאו הרים · בימיו שלום לעם ומהו השלום שההרים נושאין כשה' עושין פירו' אין עין הבריות צרה וקורא איש לרעהו אל תחת גפן ואל תחת תאנה : ובגבעות בצדקה · ובגבעות ישאו להם שלום על ידי הצדקה שיעשו : ייראוך עם שמש · ממנו ילמדו ישראל ליראה אותך כל ימי השמש והירח לדור דורים : ולפני ירח · בעוד הירח קיים והם לפניו והרבה יש בלשון משנה בפני הבית ושלא בפני הבית : ירד כמטר על גז · ירד דברו בתוך עמך ובלב' כמטר היורד על ירק הגזוז שהו' צריך לגשמי' לאחר שגזזוהו כענין שנא' והנה לקש אחר גזי המלך : זרזיף ארץ · לשון טיפי' הוא בלשון ארמי במסכת יומא הוו מטו זרזיפי דמיא : יפרח בימיו צדיק · ישרא' : ורב שלום · יפרח בימיו ויהי שלום זה ארוך עד לעולם וכל תפילה זו נתקיימה חוץ מדבר זה לפי ששלמה חטא לפיכך לא נמשכה מלכותו שהמלכות נמסר' לדוד על תנאי אם ישמרו בניך את דרכי וישרא' פרחו בימיו שנאמר יהודה וישראל רבים כחול וגו' ורוב שלום היה שנאמר וישב יהודה וישראל לבטח איש תחת גפנו כל ימי שלמה : וירד מים עד ים · כל הארץ ישראל מים סוף ועד ים פלשתי' : ומנהר עד אפסי ארץ · כי הוא רודה בכל עבר הנהר וגו' : ציים · בתות של פרי' כדמתרגם וציים מיד כתים וסיען יסתחרן : מלכי תרשיש ואיים מנחה ישיבו · כי אני תרשיש למלך בים עם אני חירם אחת לשלש שנים תבא אני תרשיש וגו' : מלכי שבא · מלכות שבא : אשכר · דורון : כל גוי' יעבדוהו · וכל הארץ מביאי' מנחה לשלמה והמ' מביאין איש מנחתו : מתוך ומחמס · ממכות ומגזל · מנ' מתו' לשון תוך תוכו בעלי מזמו' חורשי און כמו איש תככים : יגאל נפשם · על ידי משפטו וצדקה שיעשה בהם : ויחי · שלמה : ויתן לו · הב"ה מזהב שבא וכן היתה גם עושר גם כבוד אשר לא היה כמוך וגו' : ויתפלל בעדו תמיד וגו' · היא התפילה היא הברכה כשהב"ה אומר לאדם ברוך תהיה לשון תפילה הוא : פיסת בר · לשון פיסיון תוספת ורבוי ורבותינו פירשוהו לשון גלוסקיאות לימות המשיח וכל המזמור במלך המשיח · ד"א פיסת בר לשון רצון כמו פיום שהבריות מתפייסין ומתרצין מאת המקום כשנותן שובע בעולם : ירעש

ישאו · הטעם כי בהיות המלך שופט צדק ירבה שלו' בארץ וטע' הרים שאין שם ייסוב וטעם בצדקה בעבור הצדקה ישאו הרים וגבעות שלום כדרך בבעל פעור ויש אומרים כי בצדקה כמו שלום : ישפוט · כדרך ששפטי אלהים יעשה להם משפט ועושק הוא הלוקח הון חבירו בתרמה ופיתוי ובסתר ושלמה ברוב חכמתו יכיר העושק : ייראוך · וכאשר ידכא העושק ייראוך כל העושקי' וטע' עם שמש כל הימי' שתעמוד השמש וככה ולפני ירח כדרך ידכאום לפני עם : ירד · מארמונו אל בית המשפט או ירד משפט שהזכי' ישפוט עניי כדרך יערוף כמטר ומלת גז מפעלי הכפל מגזרת לגזוז נזי המלך : זרזיף · מלה מארבע אותיות אין ריע לה וטעמ' רווי או שובע : יפרח · המטר יפריח על כן הזכיר יפרח והטעם שירבו הצדיקי' ויפרח רוב שלום או רוב שלום יהיה בימיו עד שלא יהיה ירח והטעם תמיד : וירד · אם על שלמה מים סוף עד ים פלשתים ומנהר זה פרת ואפסי ארץ זה מדבר והנה הזכיר אורך ארץ ישרא' ורחב' ואם על המשיח מים הדרומי הנקרא הים האדו' אל ים צפון שהוא ים אוקיינוס ומנהר נהר יוצא מעדן שהוא בתחלת מזרח ועד אפסי ארץ שהוא בסוף מערב : לפניו ציים · השוכנים בארץ ציה והנכון בעיני בעלי הספינות כאשר כתוב אחריו תרשיש ואיי' שהוא כמו איי הים ורבי משה אמר כי איים הזכני' עם אים במדבר ואיננו נכון ומלת ישיבו שיתנו זה תמיד כמו והשיב למלך ישראל ויש אומרי' כחשוב' כל שנה יתנו מס : אשכר · כמו מנחה : וישתחוו · פרט להזכיר מלכי תרשיש ושבא ואחר כן כלל וישתחוו לו כל מלכים כל גוים שהם תחת ידיהם : כי · הטעם כי הוא ידין המלכים גם העמים והמלך העני כנגד אחר יגזלנו : יחוס · על הדל והאביון מהעמים : מתוך · הוא העושק בסתר וחמס בגלוי מגזרת כחמסו עקיביך ואע"פ שהם אביונים : ויקר דמם · כדרך דמים לו והטעם יקרים הם בעיניו לא ירצה שיהרגו על כן אחריו : ויחי · כל אחד מהם ולא די שיחייהו עד יעשירהו וזה טעם ויתן לו מזהב שבא ויתפלל בעדו כל עני : יהי · העני כפיסת בר כמו פס יד או כף זורעת בר בארץ או בראש הרים וירעש זה הפרי שהוא הבר והטעם שיהיה גדול שירעש כעצי לבנון : ויציצו

ע"ב ועניך ג' בליש' וסימ' כי לא יחדל אביון · ידין עמך בצדק ועניך · חיית עניך אל תשכח · ייראוך ד' ג' מל' וא' חס' וסי' נמסר בישעיה סי' כ"ה · יפרח ד' ב' פתחין וב' קמצין וסי' מטהו יפרח והשכתי · יפרח כשושנה ויך שרשיו · יפרח בימיו צדיק · צדיק כתמר יפרח · וירד ב' וסימן וירד מיעקב והאביד שריד · וירד מים ועד ים · ויתן י"ג רפין וסימ' נמסר במלכים א' סימן י"ד : ויתפלל ג' רפין וסימ' ועתה השב אשת האיש כי נביא הוא · יסגוד לו ויתפלל אליו · ויחי ויתן לו מזהב שבא · אנ"ך :

מ"ע ספורנו ז"ל

ישאו הרים שלום לעם · כי אמנם בהשתדלות המלך ישאו ראשי העם שלום להמון בהיטיב להם ולא יעשקו אותם וכן תעשינה הגבירות נשי הגדולים והשרות : בצדקה · בצדקת המלך שירצה בזה : ישפוט עניי עם · בריבם זה עם זה : יושיע לבני אביון · לבני עשיר שגורם לעוזרם משלו : ירד כמטר על גז · יהי רצון מן השמים שירד ויגלה כמו שיורד המטר על העשב הגזוז להשיבו לאיתנו : כרביבי' · ויהיה רדתו והגלותו כרביבי הטל שהכל שמחי' בו : זרזיף ארץ · אותו המשיח שיזור וירטוב כל זייף בהווה בעולם : יפרח בימיו צדיק · ויגיא פרח לעשו' פרי בתורה ובמצות בימיו שלא היה יכול לעשות זה בעודו בגלו' : ורב שלום · וכמו כן יפרח רב שלום בכל העולם : עד בלי ירח · ויהי זה לנצח : וירד · תתפשט מלכותו והנהגתו בלי אמנעי : מים עד ים ומנהר עד אפסי ארץ · שהם גבולות א"י כמו שכתוב ושתי את גבולך מים סוף עד ים פלשתי' וממדבר שהוא אפסי ארץ המיושב עד הנהר · אף על פי כן : לפניו יכרעו ציים · גם שוכני המדברות יכרעו לפניו כי ישלוט גם בהם : ואויביו · גם מלכי האומות עע"א : עפר · של רגליו : ילחכו · בנשיקותם כאמרו אפים ארץ ישתחוו לך ועפר רגליך ילחכו : כל גוים יעבדוהו · מאהבה : כי יציל אביון משוע · מאמת השופטים : יחוס על דל ואביון · בלחץ משרי העם המשימים יוקר בתבואות : ונפשות אביונים יושיע · מיד מלכי ארץ המשעבדים בהם וממיתים קצתם מרב עבודה אשר לא כדין והוא יושיעם כי אמנם מתוך ומחמס יגאל נפשם · ממנוע את מלכיהם שלא ישעבדו בהם יותר מהראוי : וייקר דמם בעיניו · ויצילם מיד מלכיהם בשירצו להמיתם שלא בדין : ויחי · שלא יפול דמם ארצה : ויתן לו מזהב שבא · בלתי שישים מס על הארץ : יברכנהו · שתנשא מלכותו ויאמר : יחי · זה המלך : פסת בר בארץ · כמו מעט דגן שיהיה נזרע בארץ ויתן פרי רב כן ירבו תלמידיו ומשפטי פיהו ישילו איש על כל מלכי ארץ : ויציצו

אבן יחייא

אמת בדיני ממונות · ובשם משפט יובן לדון דין אמת בדיני נפשות : ישאו וגומר רוצה לומר שבימיו יהי שלום בעול' כי יפחדו כל העם ממנו מפני חכמתו ובהרי' והמקומו' שמדרכם לעמוד שם ליסטים רוצחים ושודדי לילה יהיה שלום ואמת ולא מפני השתדלו' מעם שיעמיד לשמו' שלום הדרכים אבל באלו ההרים בעצמם ובטבעם הם ישאו את השלום · וכן הגבעו' בצדקה כי לא יהיה ריב בין איש לריעהו על עסקי ממון ואפי' במקומות הנעדרי' משופט צדק להיותם מקומות בלתי מיושבות · וזה יען כי יהיה כאלו הגבעו' עצמם יעשו הצדקה · וכן אומר בשלמה וישמעו כל ישראל את המשפט אשר שפט המלך ויראו מפני המלך כי ראו כי חכמת אלהים בקרבו לעשות משפט · ישפוט וגו' ר"ל להיות כי שלמה ישפוט עניי עם שהם הרוצחים האנשי' ואח"כ עוסקי' בניהם · וחייבים לקבל עליהם המיתה ויושיע לבני האיש ההוא הנרצח בשידכא העושק ההוא · לכן ייראוך לך ה' עם יש' עם השמש שהוא ביום · שמאיר השמש · ולפני ירח שהוא בלילה שמאיר הירח וזה דור דורים שר"ל שנים רבות · כי לילה ויום ואפילו במסתרים יראו ממשפט שלמה ומפני חכמתו · ירד וגו' ר"ל ירד ההצלחה בימיו לכל אישי ישראל · כהצלחת המטר כשירד על העשב הנחתך ונגזז מן הארבה · וכרביבים זרזיף ארץ רוצה לומר מטר גדול שנוטף על הארץ היבשה כדי לצלחה וזרזיף הוא לשון נטיפה כדברי חכמים ז"ל מטו זרזיפה דמיה אריסא · וכן היה כי בימיו נתעשרו ישראל עושר גדול ועמדו איש תחת גפנו ואיש תחת תאנתו · יפרח וגומר רוצה לומר שיהיו צדיקים בני דורו כי ממנו יראו וכן יעשו · וכן החכמה מהתלמידים יפרח בימיו ויגיעו כלם לדעת חכמת מעשה בראשית שהיא חכמת הטבע מהדברים המקבלים ההויה וההפסד והבליה שהם תחת גלגל הירח וזהו אומרו עד בלי מלשון בליה שתחת הירח · והנה החכמה תקרא שלום וכאומרו ורב שלום בניך אל תקרא בניך אלא בוניך שהם תלמידי חכמים · וירד מים וגומר רוצה לומר שימשול בחלק הימיי שבעולם · וזהו אומרו וירד מים עד ים ובחלק הארציי וזהו אומרו ומנהר עד אפסי ארץ · ובחלק המדבריי · וזהו אומרו לפניו יכרעו ציים שהם היושבים בארץ ציה במדברות · ואויביו עפר ילחכו · רוצה לומר המלכים מהם שלא ירצו להשתעבד אליו וילחמו אתו לא יוכלו לו וישעבדם תחתיו ויעמידם שפלים ובזוי' ולוחכי עפר רגליו · מלכי וגו' ר"ל מלכי תרשיש ואיים שהם בחלק הימיי מנחה ישיבו בכל שנה · מלכי שבא וסבא שהם בחלק הארציי אשכר שהוא לשון מנחה גם כן יקריבו · וישתחוו לו כל מלכים וכל גוים יעבדוהו ואפי' אותם שבחלק המדבריי · וכן

תורת חסד תהילת ה'

ישאו הרים וגומר הוא ע"ד אומר השם גבולך שלום חלב חטים ישביעך וכו' : ישפוט עניי עם יר' גם כי יתודע והנתבע הם עניים עכ"ז ישפטם כדי שיצא הדין לאמתו ולמי שיהיה אביון ואין לו במה לפרוע הנה הוא יושיעהו ויפרע בעדו ובזה ידכא את העושק שיעשה ק"ו בעצמו ויאמר הנה שלמה פורע מה שאינו חייב ואני אהיה עושק את חברי · או יר' באומר יושיע לבני אביון לכוין לענין דומה למה שעשה אלישע הנביא עם בני עובדיה שהיה הנושה בא לקחת את שני ילדיו לו לעבדים · או יכוין על מה שהעושקים בעם כשרואים שאין להביון במה לפרוע מה שחייב להם עושים דין לעצמם ולוקחים לעצמם מה שמשכנו בידם : ייראוך עם שמש וגומר יר' הוא יעשה באופן כי ייראוך כל העולם ואפילו העושקים והגזלנים כשיהיה השמש על הארץ שאז לפי האמת רוב העולם הם יראים מב"ו יותר ממה שהם יראים מהאל ית' לך בימי שלמה אשר ישפוט את אנשיו ייראוך לך לבדך ולא לב"ו וכמו כן ייראוך לך לבדך לפני ירח בלילה כשהירח יאיר שאז לא ימלאו במליאות הגנב והנואף שעינם שמרה נשף לאמר לא תשורני עין כי בראותם כי נוגה הירח יאיר בעולם הם יראים לנפשותיהם פן יתפשו מן האנשים הרואים אותם וכו' ובימי שלמה לא יראו כי אם ממך : ירד כמטר וגומר יר' כל העולם יגורו מאת ה' ואפי' במסתרים שהיו הרשעים והעושקים יכולים לעשות רעה לא יהרגו נקי כי ירד שלמה מארמונו אל בית המשפט כמו שירד המטר על הגז ר"ל על הירק הגזוז שהש"י ישגיח ברחמיו עליו כדי שיחזור ויפרח וכמו כן ירד שלמה מארמונו אל בית המשפט לראות בעושק הנעשקים וכמו כן ירד מארמונו אל בית המשפט לרוות את העולם ולהנהיג להם באופן שיהיו להם נכסים ומזונות רבים כמו שהרביבים הם מרוים את הארץ ועל כן לא יצטרכו החמסנים והגזלנים לעשות חמס או לגזול כי השם גבולכו שלום חלב חטים ישביענו ובכן יפרח בימיו של שלמה איזה צדיק שיהיה ויהיה אז בעול' רוב שלום עד בלי ירח כלומר שאפילו בלילות שאין בהן נוגה הירח שאז היו יכולי' הרצחנים לעשות הרע מבלי יראה מבני אדם יהיה שלום בעולם · או יר' הצדיק יפרח עם ימיו ולא ימיתוהו בחצי ימיו רק אדרבה יחיה שנים רבות וירד מים עד ים · או יחזור אל שלמה שירד וימשול · או יר' יפרח הצדיק בימיו ולא ימות בעון העם כמו שמת אבישי על עונותיהם של ישראל ועכ"ז יהיה רוב שלום בעולם · או יחזור אל שלמה ויאמר ששלמה יפרח עם ימיו ויהיה צדיק תמים ועל כן יהיה רוב שלום בימיו · ולפי דעתי שבפסוק זה נרמז מז"ל שהמלכים מדוד עד צדקיהו הם ל' והוא אומר עד בלי ירח ויר' יהי רצון שיהיה צדיק ולכן יהיה שלום בעולם עד שלא יאמר עליה שהמלכי' האלה הם כירח שנתוספת באורה ואח"כ נחסרת : לפניו יכרעו וגומר יר' לפניו יכרעו גוים ואויביו עפר ילחכו כנחש · מלכי תרשיש ואיים מנחה ישיבו ידוע בזה מדרש רז"ל וגם מה שפי' הר"י ן' שועיב ע"ה שמה שהיו מקודם המלכים האלה מקבלים עתה ישיבו אותו אל שלמה ולפי זה אפשר לומר שהיה מתפלל על כי המנחה שהעולם נותנים להם עתה להיותם מלכי תרשיש ומלכי האיים לא יקחוה כלל אלא תכף ומיד ישיבוה אל שלמה וכן מלכי שבא וסבא האשכר שהביאו לפניהם לא יקחוהו לעצמם כלל שלא יקרבוהו אל שלמה · או יר' אנשי העולם יביאו הדורונות והם המלכי' יקומו מכסאותם ויביאום הם בעצמם אל שלמה · או יר' כל זה המלכי' בראותם שהם אינם ראויים להקרא בשם מלך אחרי ראותם את שלמה הנה אז ישיבו כל המנחות לשולחיהם ויאמרו להם שאינם ראויים להקראת בשם מלכים · או יר' להם ישלחו הדורונות והם יאמרו להם לכו אל שלמה כי הוא המלך ולא אנחנו : וישתחוו לו כל מלכים יר' וישתחוו לו כל מלכים מכל הגוים שיעבדוהו ויהיו המלכים האלה תחתיו · או יר' המלכים ישתחוו לו והגוים מהמלכים יעבדוהו : ויחי ויתן לו ע"ד ושבא מתנות יחיה ויר' ויחי הדל או האביון הנז' עם מה שיתן לו שלמה ועם היות אמת שאז יהיה מן הדין שהעני ההוא המקבל די ספוקו ומחייתו מידי שלמה יתפלל בעד שלמה שנתן לו מזהב שבא הנה עכ"ז שלמה יהיה המתפלל תמיד בעד העם ההוא וכל היום יברכנהו שלא יצטרך עוד לבריות · או יר' ע"ד מז"ל בפסוק יברכך ה' וישמרך מלך ב"ו כו' ויהיה שיעור הכתוב בזה האופן ויתפלל בעדו תמיד כל היום שיברכנהו כלומר כי גם כי הוא יברכנהו בנכסים רבים הנה לא יועילו לו דבר אם ה' לא ישמרהו מן הלסטים וכו' ומצינו שהמתנה קרויה ברכה במקומות רבים · או יר' ויתפלל בעדו תמיד שכל היום יברכנהו ה' על שיוליך לביתו מה שנתן הוא לו ועוד יברכנהו כי יהי פסת בר בארץ בראש הרים כדי שיהיה לו לעני מה לאכול וירעש כלבנון פריו ר"ל כל הפירות שיש לו לעני בחלבותי ירעשו כלבנון ויצליחו לו הבר והפרי בעשב הארץ : או יר' יהי לו לעני פסת בר בארץ בראש הרים ולא יזרע אותו הרוח וכו' רק ירעש כלבנון פריו וכו' : יהי

מנחת ערב

יהי פסת בר וגו' · רז"ל עתידה ארץ ישראל שתוציא גלוסקאות שנ' יהי פסת בר שהוא משולל קש ומוץ וסובין ולא בלבד בבקעה הדשנה ורעננה כי אם גם בראש הרים וירעשו לראות פריו ברעש עצי לבנון המכמועים רעש ככה יתרעשו וישמיעו קולם הרואים ותמה האמר א"כ איפה למה עד כה לא עשה ה' ככה הלא הוא ללמד דעת את העם למען ילמדו כי ככה יצוה הוא ית' את המתי' כעשב הארץ במכסה את הבר שהחטים יוצאים לבושי עשב עם שנזרעו ערומים כן יצוה ה' את המתים לבושים מק"ו שהוא להחזיק עיקר גדול מעיקרי הדת אמונת אומן מאשר יראו נחום כמדובר כי מההטה הנזרעת והתעפשת ויוצאת בלבוש ק"ו לאיש שיוצא בלבוש · וזהו ויציצו מעיר כעשב הארץ הוא קש ומוץ שהם עשב הגדל עם הפרי ואז יהיה שמו לעולם זה שמו של משיח שנברא קודם לעולם לפני שמש וזה שמו ינון כמש"ז"ל על שם שעתיד ליגון ישיני עפר הרי שלפני שמש כבר רמז ת"ח בשמו של משיח אשר מזה הטעם לא יצא החטה כי אם עם מלבוש ללמוד הק"ו כאמור : או

כבלבנון פריו ויציצו מעיר כעשב הארץ: יהי שמו לעולם לפני שמש ינון שמו ויתברכו בו כל גוים יאשרוהו: ברוך יהוה אלהים אלהי ישראל עשה נפלאות לבדו: וברוך שם כבודו לעולם וימלא כבודו את כל הארץ אמן ואמן: כ כלו תפלות דוד בן ישי:

ספר שלישי

עג

א מזמור לאסף אך טוב לישראל אלהים לברי לבב: ואני כמעט נטוי רגלי כאין שפכה אשרי: כי קנאתי בהוללים שלום רשעים אראה: כי אין חרצבות למותם ובריא אולם:

ל יה׳כלים · ינון ק׳ ל · ל · י׳ · ב׳ י״ד · ל וחד כלו · נטוי ק׳ שפכו ק׳ · ל · ג׳פתח ל · ל׳ דסמי׳

כליבנן איביה וינצצון מן קרתא דירושלם היך עסבא דארעא: יהי שמיה מדכר לעלם וקדם מהוי שמשא מזומן הוה שמיה ויתברכון בזכותיה כל עממיא וימרון טבליה: בריך יי אלהים אלהא דישראל דעביד פרישן רברבן בלחודוהי: ובריך שום יקריה לעלמא ויתמלי מזיו יקריה כל ארעא אמן ואמן: גמרין צלותיא דדוד בר ישי: תושבחתא על ידיה דאסף ברם טב לישראל אלהא לבריריליבא: ואנא כזעיר איתמוטטא ריגלי כלמא דאזדעזעא איסתוורי: ארום טננית במהלעביא בעידן די שלם רשיעיא אחמי: ארום ליתיהון תוהין ומצטערין מטול יום מיתתיהון איתבעיין מחשבתהון ופטים ואלים לבהון:

בעמל · בליעות

וברוך ז׳ וסימ׳ נמס׳ בסדר לך לך: ע״ג שפכה חד מן י״ד מלין כתיב ה׳ בסוף תיבותא וקרינן ו׳ וסימ׳ נמס׳ במלכים ב׳ סי׳ כ״ד: חרצבות ב׳ ומב׳ ליש׳ וסי׳ פתח חרצבות רשע כי אין חרצובות למותם זבריא:

רשי

ירעש כלבנון פריו · חטין גסין כפירות האילן ככליות של שור הגדול שהיה בימי שמעון בן שטח: ויציצו · ישראל: מעיר · מתוך ירושלם כעשב הארץ: יהי שמו · של שלמה נזכר לעולם בעושרו ובחכמתו: לפני שמש ינון שמו · בלימי השמש יגדל שמו ינון לשון מלכות ושררה כמו ואחריתו יהיה מנון ולגיני השלוט: על גכסי אחרי אמרו כלבס ניגס יחד מלכיהם יחד: ויתברכו בו · אדם אומר לבנו תהי חכם ועשיר כשלמה: ברוך יי׳ · העושה נפלאות גדולות ברדת האש מן השמים על ידי שלמה בני: כלו תפילות דוד · רבותינו דרשו בלו כל אלו תפילות דוד לכלול כל הספר על שם דוד ואף מה שאמרו בני קרח ועשרה זקנים על שם שהוא נקרא נעים זמירות ישראל · ויש לפתור כלו כמו נשמתיימו כמו רומו מעט שומו שמים ואם כן הוא לא נכתב המזמור במקומו ואין מוקדם ומאוחר בספר ונאמרו הדברים כשלעת זקנתו כשהמליך את שלמה אמרו: אך טוב לישראל אלהים · לפי שענין המזמור מדבר בצרות הבאות על עובדי המקום לכך פתח בו כך והו פירושו אע״פ שאני צועק ומתמה על צרותיה׳ של ישראל ידעתי כי הב״ה טוב להם ולטובתם הוא מביא עליהם את הרעה כדי לזכותם לחיי העולם הבא: ואני · מדרש שומי זאת אל לבי כמעט נסוי רגלי ושופכו אשורי לכנות מאחרי המקום: כי קנאתי בהוללים · במערבבי דרכיהם אשר הייתי רואה את שלומם בהוללים מערבבים כמו שבאך מהול במים: כי אין חרצובות למותם · לשון אסיר׳ כמו פתח חרצובות רשע מסגרי כבלי רשע שאוסרין בהם העניים אף כאן אין יסורין למיתתם המתים בהם מהם מתים בריאים כאולם בלא יסורין ובזוף פירשו חרצובות נוטריקון שאין חרידין ועצבין מיום המיתה ד״א שאין הקב״ה מאחר בכניסתם לכן ענקתמו גאוה בעבור זה שאין יסורין באין עליהם העניקתם הגאוה לעלות על אומרם גסות הרוח:

יעטף

אבן עזרא

ויציצו מעיר · כמו בעיר הפך והנותר בבשר ובלחם ויש אומרים כי בר כמו כבור ידי ואין טעם לו: יהי שמו · שם שלמה או המשיח: ינון · בניין נפעל כמו יכון מגזרת נין ינוב וירבה: ברוך · אז יאמרו כל הגוים ברוך השם אלהי ישר׳ וטעם עושה נפלאות לבדו שעשה תמיד בעבור ישראל: וברוך · טעם שם כבודו הוא השם הנכבד שהוא שם העצ׳ כי אין לשם שם בכל הלשונות שהו׳ שם העצם רק תואר כמו יי׳ גם אלהים ושדי ועל כן כתו׳ זה שמי לעלם כי הו׳ שם אחד לבדו וככה ושמו אחד וטעם וימלא כבוד תהלתו: אמן · מגזרת אמונ׳: כלו · יש אומרים אז ימלאו תפלות בן ישי וי״א כי כלו כמו כללו יפייך ואיננו נכון ור׳ יהודה הלוי אמר בעבור שהו׳ סוף ספר כתב כן הסופר הראשון כאשר נכתוב אנחנו ברוך נותן ליעף כח: מזמור לאסף · אך טוב · כל בני איש שאינ׳ משכילי׳ טעם השם באמת הם מתאוננים ובעבור זה החל אך טוב לישראל כי טעם אך שאיננו טוב לגויי הארצו׳ שלא ידעוהו רק לישרא׳: לברי לבב · לא לכול׳ זה המזמור דומה בטעמו למזמור שמעו זאת כל העמים ושכר הצדיקים לעתיד לבא מפורש במזמור הזה: ואני · יתכן היות זה הטעם דברי אסף או ידבר על לשון כל משכיל ונטית הרגל לסור מהדרכים הישרים שהם דרכי השם כדרך באשורו אחזה רגלי כי בעבור שהרגל הולכת על כן דימה אמונת הלב שירגיל בה בהליכה ומלת נטיו שלימה כמו צור חסיו בו והנה כאין היה ראוי להיותו כמו כמעט ושפכו כמו נטיו כאשר אשורי כמו רגלי כי הטעם כפול כמשפט לשון נחות רק כאין לא מלאכה רק על אפס ומה שאיננו ודרך משל הזכיר לאשורים שנשפכו כמים בדרך כמים נשפכתי בעבור שלא נשאר בכלי מאום׳ כמו שפכו אשוריו ואין לו במה ילך: כי · הנה שבת זה הדבר שקינא בהוללים לשון פועל על משקל הסובבים בעיר מגזרת ויתהולל: כי · מלת חרצובות רביעית ובספר ישעיהו פתח חרצובות רשע הנה פתח כמו התר ואם כן תהיה חרצובות כמו אגודות והטעם שהיה ראוי שיהיו קשורים בעולם שימיתם מהרה ור׳ משה הכהן אמר כי אין חרצובות עד מותם ואולם הם בריאי׳ כאילו כתוב ואולם כל אחד מהם בריא וזה איננו נכון שתהיה מלת אולם שהיא מלת טעם באחרונה כי היא כמו לכן אכן רק אך לבלתי ואולי למען בעבור כי כן לא ימלא בכל המקרא ואחרים אומרים כי אולם חסר כ״ף והטעם כל אחד בריא כאולם ויש אומרים כי הוא חסר בי״ת והטעם באולם כל אחד בריא באולמו וטעם להזכיר אולם כי הוא דר בבית נכבד שיש לו אולם כמו האולם של בית השם הנזכר בדברי הימים או בעבור שהדירה באולם בריאות לגוף בעבור האויר שהוא מגולה ויש סחר מלמעלה והנכון בעיני אחר שהזכיר שלום רשעי׳ אראה בחייהם גם במותם ימותו בלא פגעים ותחלואים ונגעים ומכאובים כאילו אין לנפשם קשורים עם גופם ואולם על משקל טובם והטעם כוחם שהוא כח התולדת השומרת הגוף והוא מגזרת יש לאל ידי והנה הם ימותו במותם בלא יגיעה ובחייהם כח תולדתם חזק ובריא:

בעמל

מ"ע ספורנו ז"ל

ויציצו מעיר · הקדש שהיא עיר מלכותו: כעשב הארץ · ברבוי לסובית לגוים · מפוזרים מע״א עד רחוק: יהי שמו לעולם · כענין המנוסי: לפני שמש ינון שמו · באופן שיכון ויוליד שמו דבר קודם לשמש במעלה כי אמנם השמש יוליד אור לחיי שעה ושמו יוליד לחיי עולם: ברוך ה׳ אלהים · הטוב והמטיב במדת רחמיו ובמדת הדין: עושה נפלאות לבדו · ואין עמו אל נכר: וברוך שם כבודו · שתהיה הידיעה בו נוספת כין הענין המנוסי: וימלא כבודו את כל הארץ · שיהיו הכל מכוונים לעשות רצונו: אמן · יהי כן בקיום בעולם הזה: ואמן · לעתיד לבא: כלו תפלות · שחבר זה המזמור בסוף ימיו אחר שהמליך את שלמה:

בזה המזמור ספר המשורר ספק מטה את לבב קצת המתבוננים לאפיקורסות ותאר הטעות אשר בו · והודיע איך דעו׳ האפיקורסו׳ רחוקות מן האמת · ואמר:

אך בלי ספק: טוב לישראל אלהים · גם שהוא מענה אותם לפעמים בשעבוד האומות לא יעשה זה כי אם לטובתם: לברי לבב · וזה אין ספק בו אצל ברי לבב המכירים האמת אל נכון: ואני · טרם התבוננני זה שיט״ב: כמעט נטיו רגלי · לדעת האפיקורסים בעיון: כאין שפכו אשורי · במעשה: כי קנאתי · על אותי קיצה: בהוללים · שמניחים חיי עולם ועוסקי׳ בחיי שעה · וכמו כן קנאתי כאשר: שלום רשעי׳ אראה · כי אין חרצובו׳ למותם · אין למותם הטבעית והנלחות חרצובות ואסרים שימנעו אותם מירתתם שעם׳ כל אות נפשם: ובריא אולם: והנה אולם ותוקם סוף בריא ושלם באופן שיש לאל ידם לעלות תאותם:

בעמל

מנחת ערב

אז יאמר יהי שמו לעולם הוא שמו הידוע כמו שאז״ל שלשה נקראו על שמו של הקב״ה ואחד מהם משיח ש׳ זה שמו אשר יקראו לו ה׳ צדקנו זה יהיה אז לעולם כי כעת שהוא לפני שמש הוא לפני אור נוקד העתיד ינון שמו שהם ד׳ אותיות של הוי אלא שבמקום הב׳ ה״ין יש ב׳ נונין שהה״א נסתרת בו במספר קטן על שעתה לא נגלה עדין שב׳ השין כי אין השם שלם עד אותו זמן כידוע גם ה׳ ראשונה היא שכינה עליונה וה׳ שניה שכינה תחתונה אין כבודה נגלת עד אותו זמן וע״כ באה הרומז באות נ׳ שענין כ״י לא הוקמה מנפלה ולא תוסיף וזה ענין שתי נונין הפוכין שבס״ת בדאי׳ במדרש הנעלם אלו שתי נונין הם כבודו של הקב״ה ממש והם עיקרו של עולם ולכך בראות יעקב כן בירך את בניו וידגו לרוב נתרגומו וכנוני ימא יסגון וכו׳ ובאלו הנונין עתיד הקב״ה לפרוק להו לישראל ע״י משיח דכתי׳ לפני שמש ינון שמו ע״כ ע״ש דף מ״ח בדריכות ובמגלה עמוקות נון של ויהי בנסוע הוא סוד השכינה ע״כ אין נון באשרי ע״כ ולזה סמוך לזה ברוך ה׳ וגו׳ וברוך שם כבודו כי אז יהיה ה׳ אחד ושמו אחד גלוי לכל העמים וכולם יענו ויאמרו והי׳ ה׳ למלך על כל הארץ בב״א:

מזמור לאסף וגו׳ בגמ׳ אמרו ז״ל צדיק וטוב לו צדיק גמור צדיק ורע לו צדיק שאינו גמור רשע וטוב לו רשע שאינו גמור רשע ורע לו רשע גמור: ע״כ

תורת חסד · תהילת ה׳

יהי שמו לעולם עתה חזר אל שלמה ואמר שיהי שמו לעולם ולפני שמש ינון שמו וכו׳ · ואולי כבאר פסוקים אלו באופן אחר ויר׳ וישתחוו לו כל מלכים כדי שכל הגוים אשר תחתיהם יעבדוהו לשלמה ויקבל מנחתם זאת והיא שהגוים אשר תחתיהם יעבדוהו: כי יציל אביון וגו׳ יר׳ כל זה יבא לו יען כי אז כאשר יציל אביון המשוע מצרת רעבונו וצרת העושקו הנה בזה יעשה ג׳ דברים טובים הא׳ היא היותו מציל האביון מצרתו והב׳ הוא הציל אותי שלא יתרעם כנגדו ית׳ על שנתן לו העניין ההוא והג׳ שלא תבא רעה על מי שעשקו וכמו כן בהצילו את העני אשר אין עוזר לו ימלאון ג׳ טובות אלו הא׳ היא הצלתו והב׳ ההצלה מעונשי ה׳ אל לבלתי עוזר לו עם שהיה יכול להצילו והג׳ שלא יתרעם ח״ו כנגדו ית׳ וכו׳: יחוס על דל ואביון הנה אלה הם ב׳ מינים אחרים שאינם צועקי׳ רק חושבים בלבם תועה ח״ו באומרם עזב ה׳ את הארץ ובהיותו חומל עליהם ימלא שיושיע לנפשותיהם שלא יסבלו והוא ע״ד אומר יתפשו במזמות זו חשבו · אז יר׳ יחוס על מי שהוא חולה ועם היותו חולה הוא אביון ויהיה דל מלשון מדוע אתה ככה דל בן המלך ובאומר ונפשות אביונים יושיע אפשר שירמוז אל נפשות אנשי ביתו העניים שהם סמוכים עליו ואין לאל ידו לפרנסם: מתוך ומחמס וגו׳ יר׳ העני והאביון כשאין ידם משגת ילסטסו את הבריות ויחמוסו אותם ואח״כ ימלאום במחתרת ויהרגום ועתה מתוך ומחמס יגאל נפשם ובכן ויקר דמם בעיניו שהוא חס עליהם שלא יהרגום ובכן ויחי כל א׳ מהעניים ויתן לו שלמה מזהב שבא ויתפלל אז העני בעדו תמיד וכל היו׳ יברכנהו ומה הן ברכותיו יהי פסת בר בארץ וכו׳ ובדרך כלל וירעש כלבנון פריו ובדרך פרט ויציצו מעיר דבריםרבים וכו׳ ויהי שמו לעולם ולפני שמש יתרומם שמו ויתברכו בו כל גוים יאשרוהו מתפלל בעדו תמיד וכו׳ א״כ יהי שמו של שלמה לעול׳ וכו׳ · או אמר כל גוים יאשרוהו יען כי הוא יאמר וגם אל הנכרי אשר יבא מארץ רחוקה וגומר ולהיות אמת שהתפלל דע״ה במזמור זה בעד שלמה בנו שיהיה מלך רם ונשא על כן נתן ההודאה לשמו ית׳ שהוא אלהי האלי״ם מלך מלכי המלכים הקב״ה כי ממנו הכל והוא אומר ברוך ה׳ אלי״ם אלהי ישראל שהוא לבדו העושה נפלאות ויוכל לעשות עמו כאשר אמר נתן הנביא ע״ה וברוך שם כבודו לעולם יר׳ ויהי רצון שיהיה שמו שלם וכסאו שלם וימלא כבודו את כל הארץ אמן ואמן:

ספר שלישי

עג מזמור לאסף אך טוב לישרא׳ אלי״ם לברי לבב יר׳ לומר כי גם שהם שלמים במחשבת לבבם לבד ולא במעשה בפעל עכ״ז האל ית׳ הוא עמהם והוא בעצמו מה שאמר הכתוב הטיבה ה׳ לטובים ולישרים בלבותם וכמו שביארתיו במקומו שהאל ית׳ מצרף מחשבתם הטובה למעשה · או יר׳ באומר אלי״ם לברי לבב לרמוז אל ענין הנסיון שהאל ית׳ מנסה את השלמים לפי מה שהוא ית׳ בוחן לבותם והוא ענין הג׳ משלים שהביאו חז״ל בפסוק ה׳ צדיק יבחן ואם רצינו לדקדק מלת אך כפי מה שחז״ל אכין ורקין מיעוטין הן אומ׳ כי כיון בזה למה שה׳ ית׳ כשהוא מתנהג במדת דינו ית׳ הנה אז ימות את הצדיק לכפר בו על עון הדור וכמו שהיה הענין באביי כמו שחז״ל והוא בעצמו מש״ה וגם כל האדם שיאכל ושתה וראה טוב בכל עמלו מתת אלי״ם היא שיר׳ בכל עמלו של צדיק כי גם ענין זה הוא טוב בצד מה להיות שיכופרו בו עונות הדור ההוא וסוף סוף הוא כמעט שלא כרצון ישראל יען כי הצדיק ההוא היה טוב להם הרבה מאד וגם הוא לא היה רוצה למות בעד עון הדור ההוא וכמ״ש דע״ה ושבתי בבית ה׳ לאורך ימים וכמו שביארתיו במקומו והוא אומר אך טוב לישראל אלי״ם לברי לבב ולזה היה אומר ואני כמעט נטיו רגלי ויר׳ ואני בראותי זה כמעט שנטיו רגלי ישופכו אשורי מלכת בדרך טובה יען כי קנאתי בהוללים שאני רואה להם שלום והצדיק הוא מת בעונם ולזה כמעט שלא הייתי רוצה להיות צדיק: כי אין חרצובות יר׳ אינם מתאספים אל מותם של הרשעים לפי שהם בריאים

תמיד

אבן יחייא

זכן דאינו כי שלמה מלך בכל הארצות · ויגדל מכל מלכי הארץ לעושר ולחכמה · וכל הארץ היו מבקשים את פניו לשמוע חכמתו · ומלכת שבא אשר הקריבה היא בעצמה ולא ע״י שלוח · כי יציל וגו׳ ר״ל וכל אלה יהיו לו להיות כי יציל אביון ועני משוע וצועק כי הוא נעשק ואין עוזר לו · יחוס וגו׳ ר״ל ואחרי הצילו הדל והאביון הלז מיד עושקו יחוס עליו ויתן לו מחיתו · ונפשות וגו׳ ולא תחשוב כי יהיה המעשה הלז מקרי · ולא מתמיד · כי תדיר נפשות רבות מהאביונים יושיע · ומתוך ומחמס יגאל נפשם ויקר דמם בעיניו ולכן יצילם פן ישפכו דמם · תוך הוא חמס הנעשה במחשב׳ כי ארב לו וקם עליו והכהו לקחת את אשר לו · וחמס הוא כי בפתע בראותו איש הדמים ההככה לבוז בז יקים על רעהו בלי מחשבה קודמת על ככה ורצחו נפש · ויחי כל אחד מהאביוני׳ · ויעשרהו ויתן לו מזהב שבא · ואם יהיה חולה יתפלל אל ה׳ בעדו תמיד וכל היום יברכנהו · יהי פיסת וגו׳ פיסת הוא מלשון כי פסה הנגע · ור״ל שיפשה הבר ולחם ומזון בארץ · ואפי׳ בראש הרים ומקום שאין מדרכו להצמיח רק קוץ ודרדר יפשה ויתרבה הבר · והאילנו׳ והעצי פרי ירעשו בראש הרים מהרות היושב בהם כאשר ירעש הלבנון מהעצי סרק אשר בו · ויציצו מברכת עיר ה׳ שהיא ירושלם כעשב הארץ: יהי שמו וגומ׳ ר״ל השם טוב שלו יתפשט בכל העול׳ לפני שמש ינון שמו · ר״ל שיתמיד מלכותו בעולם מאב לבן בהתמדת השמש · וינון הוא על משקל יכון · וענינו ענין ממשלה כמו ואחריתו יהיה מנון · שר״ל מושל ואולי כי מפני כן נקרא הבן נון להיותו מושל תחת אביו בחלק הנותן לו בעולמו · ויתברכו בו כל גוים אשר יאשרוהו · כי יאמרו יהי רצון שתחכם ותאושר כשלמה השלם · ברוך וגו׳ הם דברי המשורר דוד שמסיים דבורו בברכת ה׳ כאשר עשה בסוף הספר הראשון · לאמר ברוך ה׳ המנהיג עולם המלאכים · אלהים המנהיג עולם הגלגלים · אלהי ישראל המנהיג עולם השפל · עושה נפלאות לבדו להיותו לבדו בעולם האלהי ואין זולתו בורא · וברוך שם כבודו לעול׳ שהוא שם ההויה ה׳ הברוך המורה על הכבוד המיוחד אליו כי אין זולתו מהוה · ויהי רצון שימלא כבודו את כל הארץ ויושב מכל כבלא בשוה ביחוד האמית אמן ואמן · ר״ל קיום אחר קיום שכן יהיה באמת ואין ספק בדבר ואם יתמהמה חכה לו · כלו תפילות דוד בן ישי · הנה המזמו׳ הלז היה האחרון שאמר דוד בימיו כי אמרו בהיותו על המטה כשהמליך שלמה · ולכן כתיב כאשר דבר שבזה כלו תפילותיו ואין להקשו׳ מהילולים רבים ממנו שנכתבו אחרי זה · כי כאשר הם׳ חומשי התורה ממל״עה לא נכתבו על הסדר כן הה׳ חומשי תהלה מדוד לא נכתבו על הסדר וכאשר נעלם ממנו הסבה מהאחר כן נעל׳ הסבה מהאחר וה׳ יגלה סודותיו לעבדיו ויגלנו אמתות בלשונכו ברוך ה׳ אמן ואמן:

ספר שלישי

עג מזמור לאסף וגו׳ המזמו׳ הלז כוונתו לעורר קושיית צדיק ורע לו רשע וטוב לו כאשר עוררוה הרבה מן הנביאי׳ · וכירמיה שאמר צדיק אתה ה׳ כי אריב אליך אך משפטים אדבר אותך מדוע דרך רשעים צלחה · וכחבקוק שאמר על משמרתי אעמדה ואתיצבה על מצפה וגו׳ כי רשע מכתיר את הצדיק · וכן איוב וזולתו · אך טוב וגו׳ ר״ל בודאי כמו אך עצמי ובשרי אתה · ור״ל אל תחשוב כי הספק אשר אעור׳ הוא להיות מחשבתי פגומה · כי אני הוא ודאי כיות אלהים טוב לברי לבב שבישראל · ואני כמעט וגו׳ ר״ל ואני בטרם התבונני היטב בדרכי קוני מה שבגללם כתאמת אלי טובתו · כמעט שנטיו רגלי מלכת בדרכי ה׳ לתושבי

בתחילת הדעת כי לית דין ... משגיח בפרטי העולם הזה · ובאין שופכו אשורי · ר״ל ולא חסר כי אם כחוט השערה כחשוב כאין שנשפכו הטעותי שהייתי מביט תמיד אל המעלה לתושבי כי יש

שם

ה בַּעֲמַל אֱנוֹשׁ אֵינֵמוֹ
וְעִם־אָדָם לֹא יְנֻגָּעוּ׃ לָכֵן עֲנָקַתְמוֹ
גַאֲוָה יַעֲטָף־שִׁית חָמָס לָמוֹ׃ יָצָא
מֵחֵלֶב עֵינֵמוֹ עָבְרוּ מַשְׂכִּיּוֹת לֵבָב׃
יָמִיקוּ וִידַבְּרוּ בְרָע עֹשֶׁק מִמָּרוֹם
יְדַבֵּרוּ׃ שַׁתּוּ בַשָּׁמַיִם פִּיהֶם וּלְשׁוֹנָם
י תִּהֲלַךְ בָּאָרֶץ׃ לָכֵן יָשִׁיב עַמּוֹ הֲלֹם
וּמֵי מָלֵא יִמָּצוּ לָמוֹ׃ וְאָמְרוּ אֵיכָה
יָדַע־אֵל וְיֵשׁ דֵּעָה בְעֶלְיוֹן׃ הִנֵּה־
אֵלֶּה רְשָׁעִים וְשַׁלְוֵי עוֹלָם הִשְׂגּוּ־חָיִל׃
אַךְ־רִיק זִכִּיתִי לְבָבִי וָאֶרְחַץ בְּנִקָּיוֹן
כַּפָּי׃ וָאֱהִי נָגוּעַ כָּל־הַיּוֹם וְתוֹכַחְתִּי
לַבְּקָרִים

בליעות גברין דמתעסקין באוריתא
ליתיהון לעיין ועם בני נשא צדיקי
דסבלין ייסורין לא מתכתשין: לכך כן
עטרתהון גיוותנותא כלילא דמשוין
ברישיהון מן חטוף דילהון: שנא מן
שומנא פרצופיהון עברו חוטבידהון
חפורת ליבא: יתמקמקון מן פיטמא
וימללון לאבאשא ולטלומא מן רום
לבהון ימללון: שויאו בקדישי שמיא
פומהון ולישנהון מצלהבא בקדישי
ארעא: בכן תאיב על עמיא דיי
למלכותהון וימחונון במרזופין
ודמעין סגיאין מחתין להון: ויימרון
הכדין ידע אלהא ואית מנדעא בעילאה:
האאילין רשיעיא דיתבין בשלותא
בעלמא הדין אדביקו נכסין קנו חילא:
ברם לסריקותא זכית לבבי ושזבית
בברירו ידי: והויתי כתיש כל יומא ומכסנותי
לצפרירי

בעמל ב' וסימ' ותקצר נפשו בעמל ישראל · בעמל אנוש אינימו · וחד בעמל בסגול וסימ' ויכנע בעמל לבם : מחלב ח' וסימ' הנה שמוע מזבח טוב · חרב ליי' מלאה דם ב' בפסוק · מרם חללים מחלב גבורים · כי רותה בשמים חרבי · ועפרם מחלב ידושן · יצא מחלב עינימו · ויאכילהו מחלב חטה : בנקיון ג' בליש' חד חס' וסימ' זנח עגלך שמרון · ארחץ בנקיון כפי ואסובבה · וארחץ בנקיון כפי · קדמא חס' :

רשי

יעטוף שית חמס למו · החמס שעושין עושה אותם שמנים ועוטף את שתותיהם ועגבותיהם בעובי שומן ובשר : יצא מחלב עינימו · עיניהם בולטות מרוב שומן כל אדם כחוש עיניו משוקעות : עברו משכיות לבב · יותר ממה שלבם מייחל ומצפה באה להם תאותם עברו בהשגת ידם את תאות לבם : ימיקו · את רעיהם : וידברו ברע עושק · לעשוק אביונים : ממרום ידברו · כגון פרעה וסנחריב ונבוכד נצר מי יי' אשר אשמע בקולו מי בכל אלהי הארצות אעלה על במותי עב וזהו שתו בשמים פיהם : לכן ישוב עמו הלום · לפי שעמו רואים דרך רשעים נלחה ישובו אל דרך הרשעי' לאחוז בדרכיה' הלום כמו מי הביאך הלום פה : ומי מלא ימצו למו · ומים של פלג המלא הם דברי תורה הם נחשבים למו תמצית ומזלזלים בעיניה' : ואמרו איכה ידע אל · איכה נוכל לומר שיש דיעה בהב"ה ותורתו אמת : הנה אלה רשעים · הם ועוברי' על תורתו והרי הם שלוי' בעולם ומגדילים כח ועושר ושלוי עול' לשון שלוה: השגו · הגדילו ומנחם פירש ישוב עמו הלום ישוב הרשע להלום את עמו של הקב"ה והראשון למדתי מדבריו של ר' מאיר בר' יצחק שליח צבור זצ"ל : אך ריק זכיתי לבבי · כל זה מוסב על ואמרו איכה ידע אל וגם אומ' אך לריק ועל חנם אנו שומרים מצותיו של הקב"ה והרי אנו נגועי' כל היום · ותוכחתי נראית כל היום תמיד מבקר לבקר מתחדשות צרות חדשות : אס

אבן עזרא

בעמל · בעבור היותם עשירים : ועם אדם · הטעם כפול או בבא נגע באויר שהוא כולל הם ימלטו מהנגע ולא הצדיקים : לכן · ענקתמו · מגזרת וענקים לגרגרותיך כדמות זר זהב ויעטוף מגזרת המעטפות : שית · כמו שית זונה במו דרך ויש אומרים כי יעטוף כמו תפלה לעני כי יעטוף וטעם שית פאה והטעם כי החמס יעטוף להם לכל פאה כאילו הוא ברשותו : יצא · אמר ר' משה עינימו כמו כעין הבדולח' ורוב החלב יצא ונרא' עין יפה למראה ויש אומרים מרוב חלבם כאילו יצא עינימו כדרך עינים להם ולא יראו · ומלת משכיו' על דעת ר' משה כמו מחשבות כי השכוי כינוי ללב לאחד שנים טעמים כאחד כתרגו' יצף יי' כאילו משכיות מראות כמו ולבי ראה הרבה חכמה ודעת ויהי פי' שכיו' החמדה או יהיה כטעם ואבן משכית מצויירת והציורים הם המחשבות וטעם עברו שעבר אין בני אדם לחשב : ימיקו · מגזרת המק בשרו הפועל יוצא והפועל חסר כאילו ימיקו בדיבורם שלימים וידברו בדבור רע העושק והחמס שעמו ולא ייראו מהשם וזה טעם ממרום ידברו כי אין מרום עליה' : שתו · דגשות התי"ו כי היא משפעלי הכפל שיחשבו כי אמרות פיהם כאילו הם בשמים שהם גזירות אין להשיב 'והאבר המדבר כזאת הוא מהארץ וזה טעם ולשונם תהלך בארץ והנכון בעיני כי שתו בשמים פיהם שהם מדברי' בשם ובמלאכיו ולשונם כמרגלי' שהם הולכי' בארץ לדבר ולספר שמץ או דופי ודבר שנמצא בצדיקים וטעם תהלך כאילו הולכת לשמוע דופי : לכן · אמר רבי משה הלום תואר מגזרת והלמה סיסרא כאילו כתוב הלום קמוץ הה"א ושורק בוי"ו כדרך מוכה ונגוע : ומי מלא · חסר כום : ימצו · מגזרת ומצית ובאה המלה מלעיל בעבור היות הטעם בתחלת מלת כמו כי זה משפט הלשון כמו עשה לי את החיל הזה ומ"ם למו שב אל הנזכרי' בתחלת המזמור והם ברי לבב והנכון שהוא שב למלת עמו כי ימצא בלשון יחיד ורבים ולפי דעתי שהלום כמו הנה כמו הבא עוד הלום איש כי עמו ישוב בעבור זה שרואה או ישוב מגזרת שובב או ישיב אל לבו ולא ידע מה טעם זה : ואמרו · יש אומרים הרשעים ולפי דעתי שהאומרי' הם עם השם והעד הנה אלה רשעים : הנה · הטע' שהצדיקים יודעי' דעת אמת שיש אלוה נשגב מדעת אדם והוא חכם לב שידע הכללי' שהם עמודי' והחלקים שהם הפרטי' הם משתני' בכל עת על כן לא ידעם השם כי אינם עומדים והנה הספק בידם בעבור ראותם הרשעים שהם שלוי עולם בגופם ורבי עושר כמו עשה לי את החיל הזה : אך · דברי המשכיל וטעם זכיתי לבבי שמחשבתי מחשבת אמת ואמונתי זכה עם הבורא ובעבור זה נבראה האדם עד היות נשמתו בחייו זכה ומזהירה ככוכבים וטעם בנקיון כפי שלא עשה מעשה גיזול וטינוף מה שאיננו ראוי לעשות והזכיר כפי כי רוב המעשים בכפים : ואהי נגוע · מהרשעים וי"ו ותוכחתי סימן הפעול כי הרשעים יוכיחוהו הפך ותוכחתי לא אביתם שהוא סימן הפעול ולפי דעתי כי נגוע מפאת ראשו לסבלו: עמל לכבוש יצרו ותוכחתי לנפשי · וטעם לבקרים בכל בקר כמו חדשי' לבקרים : אס

מ"ע ספורנו ז"ל

בעמל אנוש אינימו · בקורות שבאו המערכת : ועם אדם לא ינוגעו · במכת מדינה . לכן ענקתמו גאוה שחשבו היות זה בחכמתם : יעטוף שית חמס למו . והנה החמס שקנו בחמס יעטוף ויכסה חמס שלהם וקלונם : יצא מחלב · השת שהזכיר הוא בולט מרב שומן : עיניהו עברו משכיות לבב · וזכים לראות בעיניה' יותר הצלחה ממה שחשבו בלבם : ימיקו · ימוגגו לבב רבים בגאותם : וידברו ברע עושק · ידברו על עשקי עושק בדבור רע ומר : ממרום ידברו · בגובה אפם בקומה וקופה : שתו בשמים פיהם · יעיזו פניהם לדבר באלהיות : ולשונם תהלך בארץ · לדבר כמו כן בטבעיות : לכן ישוב עמו · עמו של פיהם הנז' ותלמידיו ישוב : הלום · לשמוע דעותם הנפסדות נחשב שיהיו חכמים באלהיו' ובטבעיות · והנה : ומי מלא ימצו למו · והנם לא ישיגו מהם כי אם תמצית כוס מלא כשפה מן מים : ואמרו איכה ידע אל · איך ידע איש הנמצאות שיושגו בחוש והוא אינו בעל חושים : ויש דעה בעליון · איך ישלם הנמצא בעליון בידיעת נמצאות אשר למטה ממנו : הנה אלה השגו חיל ברבה תלמידים רבים נמשכים אחר דעותם . אך ריק זכיתי לבבי · ואם דעתם אמת הנה זכיתי את לבבי בעיון בלתי השגת שום תכלית : וארחץ בנקיון כפי . וכן לריק רחצתי בנקיון כפי בטו"ב המעשה : ואהי נגוע . בנגעי לבבי ובצרת נפשי על ספקתי : ותוכחתי : בדברי נמות ושעקתם : לבקרים

מנחת ערב

א"כ מאינו שרשע שאינו גמור יש לו מעלה יתירה מצדיק שאינו גמור וזה מב' טעמים הא' הוא שהקב"ה משלם לצדיק עונותיו בעה"ז כדי שיהא נקי ומזומן לעה"ב ולרשע משלם שכרו בעה"ז כדי שיצא נקי וריק מעה"ב · וטעם שני שצדיק שאינו גמור הוא טוב לשמי' ורע לבריות · ורשע שאינו גמור הוא רע לשמים וטוב לבריות ואינו שיותר חס הקב"ה על כבוד הבריות מכבודו וכמש"ל גדול כבוד הבריות שדוחה ל"ת שבתורה ועכ"ז במקדש ה' היו נהנים פניהם כלפי העם ואחוריהם כלפי היכל : וזה

אבן יחייא

שם מכוי ממציאה הנמצא · אל המטה לחשוב כי אין למעלה עין רואה ואוזן שומעת אבל עולם כמנהגו נוהג מעצמו · ויהיה אשורי שם נגזר מן פעל אשורנו ולא קרוב : כי קנאתי וגו' ר"ל וסבת כל אלה היה קנאתי בהוללים שהם החוטאים במעשה ומתעסקים בעניני הנפש הצומחת המאכילה שתיה ולויה עם הנשים · ולא יחושו אם יהרגו ויגזלו למלאת תאותם הבהמית · וקנאתי כשראה שלום הרשעים החוטאים במחשבתם הרעה כי עזב ה' את הארץ · כי אין וגו' ר"ל הנה מסובות העול' הזה הוא היות האדם בריא כל ימי היותו על הארץ · ובסוף ימיו שימות בלא חלאים ומהרה בלי יסורי המיתה · ואמר כי הרשעים יזכו בשתיהם כי במותם ימותו במהרה כאלו רוחם דבק בגוף בחוט השער' אשר מהרה יפסק · ולא כאותם אשר מתים בצער במרץ בפירוק חיבור · מהנפש עם הגוף · כי יהיה כאלו נפשם קשורה בגופ' בחבלים עבים ובחרצובות וקשרים קשי הפרד · וחרצובות הוא כמו קישורים קשים · ואולם לשון חוזק בלשון חז"ל כל דאלים גבר · בעמל וגו' ר"ל וזולת שיהיה להם מעלת הגבורה והבריאות מהנפש הצומחת · עוד יהיה להם מעלת העושר מהנפש המרגשת · כי בעמל אנוש להשיג מחיית הבית ועוש' וכבוד אינימו · כי הם ישיגו העושר בנקלה · מה שלאחרים קשה השגת מזונותיה' כקריעת ים סוף · ועם אדם לא ינוגעו · כי אם האחרי' ישיגו עושר מה אחר העמל והטורח · יאבדוהו בענין רע אם מפני מלחמה או רעב או מגפה שהם כנגעי האלוה בעולמו והם יכללו ולא ינוגעו עמה' ויבדלו מהם לטובה · לכן וגו' ר"ל מה שלכן במעלת העושר שלהם · ענקתמו גאוה · הנה המתגאי' על הרוב ילכו נטויי גרון וכאומרו יען גבהו בנות ציון ותלכנה נטויות גרון · ור"ל הגאוה נעשתה ענק לצואריהם ולגרגרותיה' · ותמיד יעטוף להם השית והמלחמה מהחמס כי מפני גבהות' תמיד ילחמו עם זולתם בדבר חמס וירצו לנצחם · ויהיה שית מן שות פתו חסעדה · יצא וגו' ר"ל ובמעלת הגבורה והבריאות שלהם · הנה בעל הדקה אחד מסימניו עיני' שקועות לרוב היובש הגובר בו · וההפך לשמן כי יהיו בולטות · וזהו אומרו יצא כל אחד מעינימו חוצה · מסבת החלב והשומן הגובר בהם · עברו משכיות לבב · ר"ל וסבת בריאותם הוא שמחתם כי ישיגו בנקלה כל אשר תאוה נפש' ויותר · וזהו אומרו משכיות וציורי לבבם עברו בהשגתם יותר מאשר ציירו וחשבו להשיג · ימיקו וגומר ענינו מן המק בשרו ור"ל כי ימסו בני האדם בעושקם אותם ולוקחם את אשר להם · ולא יבושו מלגלות כרחובות קריה את הרע עושק אשר עשקו · כי ידברו בפומבי ברע עוש' אשר עשו · וזה להיותם חושבים כי לית דין ולית דיין · ומאלהי המרום שהוא עולם המלאכים ידברו כי אין לו ממשלה עליהם · ושתו בשמים פיהם לאמר כי אין לו יכולת בשמים · ושתו עניינו כמו שמו וכתרגו' שויאו וגו' · ולשונם תהלך בארץ כי גם יאמרו שלא ישגיח על הארץ · לכן ישוב וגו' ר"ל לכן על כל הנזכר לעיל ישיב הקב"ה ויעמיד עמו כדבה והלום · והלום עניינו מן וילך הלום שהוא ענין סבירה · ומי מלא ימצו למו · ר"ל וכאלו ממימי כוס התרעלה מלא תמיד ימצו וישתו · מענין שתית ומצי' · ואמרו וגו' ר"ל שיאמרו איכה ידע אל וישגיח בעולם הגלגלים והמלאכים ואיפה יש דעה בעליון להשגיח בעולם השפל · בהיות כי הנה אלה הרשעים הנמצאים בכל דור ודור הם היושבי' בשלוה בעולם כי הם בריאי' ושלום להם בארבע לימותיה שהיא מעלת הנפש הצומחת · והשגו חיל והון רב ועושר וכבוד שהיא מעלת הנפש המרגשת · אך ריק וגו' מה שלא כן לי כי לריק זכיתי לבבי ואהיה הבר לבב במחשב' · וארחץ בנקיון כפי כי אהיה נקי כפים במעשה · ועם כל אלה אהיה נגוע כל היום מצרות יבלו ממוני והוני שהוא מעלת נפש המרגשת · ותוכחתי לבקרי' שאהיה חולה ולא אשקוט ולא אנוח תמיד ואפילו בבקרי' אשר מדרך החולה לשקוט מעט או יתראה ג"כ תוכחת כנשאל חלקי היום שהוא הפגע והרעה בנפש הצומחת: אס

תורת חסד תהילת ה'

תמיד וכו' · או יחזור אומר ובריא אולם אל הצדיק הבר לבב ויר' לומר כי אינם מתאספים על מותם של הצדיקים הברי לבב הנז' וגם אולם כשכל אחד מהם הוא בריא כי כל העם מקלה רואים בעיניהם כי הצדיק ההוא כפי טבע המציאות לא היה קרוב אל המות כלל ועכ"ז הוא מת ולא מת כי אם בעון הרשעים ובסבתם · או יר' לומר כי אינם מתאחדים למיתם של הצדיקים ולראות על מה ועל מה הוא מת ועכ"ז כל אחד מהם הוא בריא כאולם והוא מש"ה הצדיק אבד ואין איש שם על לב ואנשי חסד נאספים לראות על מה ועל מה מת הצדיק ההוא בראותם כי באנשי העולם אין מבין כי מפני הרעה נאסף הצדיק ולזה הם מוכרחי' לעשו' באופן שיודע הדבר : בעמל אנוש וגומר יר' בעמל אנוש אינימו והצדיק הוא מת בעמלם ובעונם ועוד להם ג"כ כי עם אדם לא ינוגעו ור"ל הנה שכיון שנתנה רשות למשחית לחבל אינו מבחין בין צדיק לרשע כי גם שהאל ית' הוא רוצה לפגוע בצדיק לבדו כדי לכפר בו על עון הדור ההוא הנה לפעמים המקטרג פוגע במקר' עם הרשעים ואלה עם אדם לא ינוגעו באופן שמבחנת בין צדיקים לרשעים · או יר' לומר שאינ' מקיימים מה שאמר הכתוב עזוב תעזוב עמו באופן שבעמל אנוש אינימו · או יר' הנה אדם לעמל יולד ואלה בעמל אנוש אינימו : לכן ענקתמו גאוה יעטוף שית וגומר הנה הראב"ע פי' שית מלשון עדי וכפי פירושו יר' לומר לכן הגאוה היא להם לענקים לגרגרותם והחמס יעטוף עדי להם ויצא מחלב ומשומן עינימו עד כי עברו משכיות לבב יר' עד כי אין לב ושכל האד' יכול להבין איך בכל כך זמן מועט שמנו עשתו באופן זה : ימיקו וידברו וגומר יר' והם בעצמם ימיקו מחשבותיהם וידברו ברוע אשר לו לעושק אשר הם עושים וכשרואים את עצמ' בכ"כ טובות או ממרום ידברו ר"ל מהאל ית' ידברו ויאמרו כי לרוממותו איננו משגיח בשפלי' ולא די זה להם רק שמזה נמשך להם עוד רעה והוא כי שתו בשמי' פיהם ולשונם תהלך בארץ שאומרים מה למעל' ומה למטה מה לפנים ומה לאחור · או יר' ולשונם תהלך בארץ באומר בלשון תמיהה לכן ישוב עמו הלום ומי מלא ימצו למו כלומר שאנו רואים שאין המרום ממרומים משגיח בעולם נראה איך ישוב עמו הלום אל המלוכה ואל המנוחה ואל הנחלה ומי מלא איך ימצו למו והם המים אשר הם עתידים להיות בתוך בית המקדש וכמו שאמר יחזקאל הנביא ע"ה והנה מים יוצאים מתחת מפתן הבית וגומר עד אומר וימד אלף נחל אשר לא אוכל לעבור כי גאו המים וגומר ואל תתמה על פירושי זה כי רוב מה שדבר דוד בספרו זה כנגד ישראל אמרו · או יפורש זה הפסוק עם מה שביארתי בפסוק בגאות רשע ידלק עני יתפשו וגומר ויר' לכן עמו ית' הטובים והישרים אינם עומדים בנסיון בראותם עניני הרשעים האלה והם שבים הלום ר"ל אליהם ולמעשיהם והמים הרעים אשר אלו הרשעים מלאו את פיהם מהם ימצו למו ויאמרו איכה ידע אל ויש דעה בעליון וירצו לומר איכה ידע אל במעשיהם של רשעים אחרי שאנחנו רואים שאיננו זועם בהם בכל יום ואיכה יש דעה בעליון לראות את מעשיהם של צדיקים: הנה אלה רשעים יר' כי הנה אלה הם רשעים גדולים והם שלוי עולם ועכ"ז השגו חיל וכל אחד מהאומרים האלה אומר אך ריק זכיתי לבבי ונהייתי בר לבב ולריק ארחץ תמיד כפי בנקיון כדי להתפלל : ואהי נגוע כל היום ולא שוה לי ותוכחתי היא לבקרים תמורת מה שארחץ או בנקיון כפי כדי להעיר לכל בני אלי"ם שירינו והיא הענין שאמר הכתוב ברן יחד כוכבי בקר ויריעו כל בני אלי"ם ואס

רשי

אם אמרתי אספרה כמו · אמר אסף אם אמרתי בלבי לספר את הכל כמו שהוא כל מה טעמו אומר על זאת הנה דור בניך בגדתי כלומר אשים אותם בוגדי' ורשעי' : ואחשבה · בלבי : לדעת זאת · מה היא מדתו של הקב"ה כן הוא עמל בעיני נראית היתה מדה זאת לי עמל ולא מפסס : עד · אשר באתי אל מקדשי אל אשר בירושלם וראיתי מה שאירע בסנחריב ואז הביטותי לאחרית הרשעים שהוא לאבדון ואמרתי אך כל הטובה הבאה להם חלקות הם שהקב"ה מחליק להם הדרך שלהם שהוא כותה וחלקת למען לא יתנו לב לשוב אליו ויאבדו : אך בחלקות תשית למו · כל הטובה הבאה להם שהרי סוף הפלת למשואות : מן בלהות · מן שדים : כחלום מהקיץ · כשינה שאין לה קץ שהיא שינת עולם כן היתה להם ויצא מלאך יי' ויך במחנה אשור : יי' בעיר צלמם תבזה · בירושלם שהרעו עליה שם נתבזה צלם דמות' ונשרפו כלם : כי יתחמץ לבבי · מטרם שראיתי מפלה זו ברוח הקדש היה לבבי מתחמץ על דרך הרשעים שלוה ובכליותי הייתי משתונן לשון חרב שנון וכשהוא מתפעל הת"ו ניתנת באמצע שורש התיבה כדרך כל תיבה שיסוד תחלתה שי"ן : ואני · הייתי בער ולא הייתי יודע מה היא המדה וכבהמה הייתי עמך ואני אע"פ שהייתי רוא' כל זה תמיד הייתי עמך ולא זזתי מיראתך : אחזת ביד ימיני · להחזיקני ביראתך כשקרבו רגלי לנטות מדרכך כמו שאמור למעלה כמעט נטוי רגלי : תנחני · תניחני : ואחר כבוד תקחני · אילו היה טעם על כבוד היה פתרונו לאחר שהשלמת לסנחריב כל הכבוד שפסקת לו תקחנו אליך הפלאת נסיך לישראל והחרבת את סנחריב עכשיו שהטע' על ואחר זה פתרונו ואחר לכבוד תקחני : מי לי בשמים · שום מלאך שבחרתי לי לאלוה לא בחרתי אלא אותך : כלה שארי · נתאוה בשרי ולבבי לך כלה שארי לשון תאוה כמו כלתה נפשי לישועתך : זונה ממך · כפרד ממך : מלאכותיך · שליחותיך רוח הקדש הבא בלבי לאומרו : יעשן

אבן עזרא

אם · דברי המשורר אם אמרתי בלבי או אומר לאחרי' : אספרה כמו · אלה ומלת אלה חסרה כדרך יי' הטוב יכפר בעד אותם שאכלו הפסח כי לא כתוב כי כל לבבו שב אל חזקיהו אהיה בוגד בדור בניך הטם שלא תהא אמונת לב באמונתם והנה יחסר כי"ת הנה בדור בניך הם שקבלתי התורה מפיהם : ואחשבה · כאשר חשבתי לדעת זה הסוד לא יכולתי לו זה הוא עמל בעיני : עד · עתיד תחת עבר כאילו ידבר על זמן עומד כאשר פירשתי וטע' מקדשי אל שפס כהני השם וחכמי ישראל והם גלו זה הסוד והוא אבינה לאחריתם כי לא הוכה האדם בעול' הזה להתענג בו או להיותו מלך או עשיר רק שתהיה אחריתו טובה וזה הוא שכר נפשות הצדיקים : אך · הרשעים בעולם הזה במופתים בדברי חלקות ולבסוף יהיו למשואות כמו שואה ומשואה לתוהו ואשר איננו בדרך רשעים להשמדם בסופי"א כי למשואות מגזרת הנחש השיאני והטעם כפול : איך · טעם ספו תמו על נפשותם : בלהות · כמו בלהות אתנך כי יש שישיב לאין ולהבל והעד ואינך : כחלום · שאין בו אמת בהקיץ החול' ככה צלמם יהיה בזוי בעיר והטעם שהיו נשכחים כי נשכח זכרם : כי · י"א יתחמץ מגזרת חומץ דרך משל כי ישוב לבי חומץ עם כליותי עת שאשתונן מגזרת חץ שנון ור' משה פירש בו בלשון חכמינו ז"ל חמץ את הדין : ואני · הייתי בתחל' לנגדך שלא ידעתי סוד הרשעי' כבהמ' עד שעזרתני ונגלה הסוד לי וזה הוא ואני · טעם אחזת ביד ימיני ולא נמוטו פעמי כאשר הזכיר נטיו רגלי : בעצ:ך · תקחני · מלת לקיחה בלא דבר הוא התחברות נשמת הצדיק עם העליונים שאינ' גוף ולא ימותו לעולם על פן בדברי חנוך ויתהלך חנוך את האלהים שהרגיל נפשו להתהלך עם המלאכים עד שלקחו השם והנה יבקש זה המשורר עזרני ונחני והרגילני בעצתך ואחר שתעשה לי זה הכבוד אז תקחני וכמוהו כי יקחני סלה או פי' ואחר ואחר כן תקחני ואני כבוד כאחד המלאכים : מי · אמר ר' משה הטעם כל חפצו הוא בשמים להיותו עם המלאכים כאילו אמר כל אשר לי הוא בשמי' ועמך אין לי חפץ בארץ אמר רבי יהודה הלוי מ"כ מי הוא שאני מבקש הוא בשמים כדרך מי לך כל המחנה הזה אשר פגשתי ולפי דעת הגאון כי תחסר מלת זולתך אחר בשמים ולפי דעתי כי אין לי חפץ בשמים ובארץ אחר אבוד גופי על כן אחריו : כלה שארי · זה הגוף ולבבי זה הנפש המתאוה שהיא כח התולדת רק צור לבבי כטעם תוקף ולבבי כדרך אחרי לבבכם ואחרי עיניכם וטעם צור לבבי הוא הדבק העומד לעולם ולא יאבד על כן אחר זה : כי · כדרך יחד כסיל ובער יאבדו : כל זונה ממך · הוא היוצא במחשבתו ובמעשיו מרשות השם : ואני קרבת אלהים · כנגד רחקיך ופעם לי טוב כי זה הוא הטוב באמת : שתי · חסר תי"ו השורש כדרך וכרתי להם ברית שלום להתחברות שני תוו"ין : מלאכותיך · לשון רבים והיחיד מלאכה ומזאת הגזרה מלאך והמלה רבעיה הנקראת כן בעבור שעושה תמיד מלאכת השם וכאשר יחכם המשכיל ויכיר מלאכו' השם ויוכל לספר' בלבו או אל אחר אז ידע דעת עליון ובעבור זה נברא כל האדם :

משכיל

תהלים עג

לַבְּקָרִים׃ אִם־אָמַרְתִּי אֲסַפְּרָה כְמוֹ 15
הִנֵּה דוֹר בָּנֶיךָ בָגָדְתִּי׃ וָאֲחַשְּׁבָה 16
לָדַעַת זֹאת עָמָל הִיא בְעֵינָי׃ עַד־ 17
אָבוֹא אֶל־מִקְדְּשֵׁי־אֵל אָבִינָה
לְאַחֲרִיתָם׃ אַךְ בַּחֲלָקוֹת תָּשִׁית לָמוֹ 18
הִפַּלְתָּם לְמַשּׁוּאוֹת׃ אֵיךְ הָיוּ לְשַׁמָּה 19
כְרָגַע סָפוּ תַמּוּ מִן־בַּלָּהוֹת׃
כַּחֲלוֹם מֵהָקִיץ אֲדֹנָי בָּעִיר ׀ צַלְמָם 20
תִּבְזֶה׃ כִּי יִתְחַמֵּץ לְבָבִי וְכִלְיוֹתַי 21
אֶשְׁתּוֹנָן׃ וַאֲנִי־בַעַר וְלֹא אֵדָע בְּהֵמוֹת 22
הָיִיתִי עִמָּךְ׃ וַאֲנִי תָמִיד עִמָּךְ 23
אָחַזְתָּ בְּיַד־יְמִינִי׃ בַּעֲצָתְךָ 24
תַנְחֵנִי וְאַחַר כָּבוֹד תִּקָּחֵנִי׃
מִי־לִי בַשָּׁמָיִם וְעִמְּךָ לֹא־חָפַצְתִּי 25
בָאָרֶץ׃ כָּלָה שְׁאֵרִי וּלְבָבִי צוּר־לְבָבִי 26
וְחֶלְקִי אֱלֹהִים לְעוֹלָם׃ כִּי־הִנֵּה 27
רְחֵקֶיךָ יֹאבֵדוּ הִצְמַתָּה כָּל־זוֹנֶה מִמֶּךָּ׃
וַאֲנִי ׀ קִרֲבַת אֱלֹהִים לִי טוֹב שַׁתִּי ׀ 28
בַּאדֹנָי יְהוִה מַחְסִי לְסַפֵּר כָּל־
מַלְאֲכוֹתֶיךָ׃ עד

משכיל

תרגום

לְצַפְרַיָּא׃ אִין אֲמַרִית אִישְׁתָּעֵית דִּמְכַמְּתְהוֹן הָא עַל דָּר בְּנַיִךְ אַרְשָׁעִית׃ וְחַשְׁבִית לְמִידַע יָת דָּא לְיָעוּת הוּא בְעֵינָי׃ עַד זְמַן פּוּרְקָנָא דְּאֵיתֵי לְוָת מַקְדְּשֵׁי אֱלָהָא אֶתְבַּיֵּן לְסוֹפֵיהוֹן׃ בְּרַם בְּקַבְלַיָּא שַׁוִּיתָא לְהוֹן רְמֵיתִינוּן לְשַׁחֲוָתָא׃ הַכְדֵין הֲווֹ לְצָדוּ בְּשַׁעְתָּא כָּלוּ אִישְׁתֵּיצוּן מִן אִיתְרְגוּשׁוּן׃ הֵיךְ חִילְמָא מִן גְּבַר דְּמִיתְּעַר יְיָ לְיוֹם דִּינָא רַבָּא בְּאִיתְּעַר יַתְהוֹן מִן בֵּית קְבוּרַתְהוֹן בִּרְגַז דְּמוּתְהוֹן תְּבַסַּר׃ אֲרוּם יָחוּשׁ לִבִּי וְכוּלְיָיתִי בָּעֲרָן כְּאֶשָּׁא׃ וַאֲנָא שַׁטְיָא וְלָא אִידַּע הֵיךְ בְּעִירֵי אִיתְחַשְׁבִית גְּבָר׃ וַאֲנָא תְדִירָא עִימָּךְ אוֹחַדְתָּא בְּיַד יְמִינִי׃ בְּמַלְכוּתָךְ תְּדַבְּרִינָנִי וּבָתַר שְׁלִים אִיקָרֵיהּ דַּאֲמַרְתְּ עֲלַי לְאִיתְּאָה תְּסַבְּנֵנִי׃ מָן כְּוָתָךְ דִּילִי בִּשְׁמַיָּא אֱלָא אַתְּ וְעִימָּךְ חַבְרָא לָא צְבֵיתִי בְּאַרְעָא׃ אִשְׁתֵּיצָא גּוּשְׁמִי וְלִבִּי תַּקִּיפָא דִּבְחִין לְבָבִי וְחוּלָקִי אֱלָהָא לְעָלְמָא׃ אֲרוּם הָא רַשִׁיעַיָּא דְּמִתְרַחֲקִין מִינָךְ יֵאבְדוּן שֵׁיצִיתָא כָּל דְּטָעֵי מִן בָּתַר דַּחְלָתָךְ׃ וַאֲנָא לְמִיקְרַב בְּיַיָ לִי טַב שַׁוִּיתִי בַּיְיָ אֱלֹהִים רוֹחֲצָנִי לְמִשְׁתַּעְיָא לְצַדִּיקַיָּא כּוּלְהוֹן פִּיקוּדֵי שְׁלִיחוּתָךְ׃ שיכלא

ה' כתיבן היא וקריין הוא וסימ' ואחשבה לדעת זאת · ויתרון ארץ בכל היא · ותלך ותעשה כדבר אליהו תנינא דפסוק · כי הוא זמה והיא עון פלילי תנינא דפסוק · יי' אלהינו כל ההמון הזה · וחילופי' ג' כתיבי' הוא וקרי' היא וסימ' ותלך ותעשה כדבר אליהו קדמא דפסוק · כי ערוך מאתמול · כי הוא זמה והיא עון פלילי · קדמא דפסוק · ולא אדע ג' וסימ' בישעיה סימ' מ"ז : זונה ב' חד חס' וחד מלא וסימ' אם זנה אתה ישראל · הצמתה כל זונה ממך · קדמא חס' :

מ"ע ספורנו ז"ל

לבקרים · בכל בקר : ואם אמרתי אספרה · לסתיר זה הספק : כמו הנה דור בניך · כמו שספר ובאר בזה איזה דור בניך שדברו דרך משל בזה : בגדתי · הייתי בוגד שהייתי מספר ומגיד מה שהוא נגד דעתי : ואחשבה לדעת זאת · לדעת כוונת כותבי אותם שפלים ותידו' עמל היא בעיני : עד אבא אל מקדשי אל · עד שבאתי להתבונן בכתבי הקדש : אבינה לאחריתם · ואז התבוננתי אל אחרית רשעי ארץ אך בחלקו' תשית למו · שנתת להם במירה שלא אין אונם : הפלתם למשואות · באופן שכל השתאו ותמהו על אופן מפלתם כמו שקרה לדור המבול והפלגה וסדום וזולתם : איך היו לשמה כרגע · ויאמרו איך היה זה השתנו' הגדול במעט רגע : מן בלהות · יותר מן בלהות בלמות שקורו' במסירו' : כחלום מהקיץ · כמו שיקרה החלום תכף אחר שיקיצה בלתי הדרגת תנועת שינה ותרדמה : ה' בעיר צלמם תבזה . תבזה צלמם ושכלם שישמו בעסקי העיר והמדינות בה כאמרו ודעתם יבהל . ובזה : כי יתחמץ לבבי וכליותי · שיתפשו מתוך כעס כחמץ : אשתונן · ואחדד שכלי להבין זה ויפקוס בעסי וצערי : ואני בער ולא אדע · אופן שספטין אלה לא אשכיל זה שכל מקום לא אימא לך חסרון ידיעה כמו הבז' אבל אומר : כי בהמות הייתי עמך · ושלא אבין זה מחסרון כח שכלי ומעוט התבוננני וזה כי אני בבהמות אצלך : ואני תמיד עמך · ובהיות כי אני תמיד עמך כי שויתיך נגדי תמיד : אחזת ביד ימיני · בא פן שלא נטיו רגלי ומימיני בל אמוט כאמרם ז"ל בא לטהר מסייעין אותו : בעצתך תנחני · יהי רצון שתנחני בעצמן להשיג התכלית התכוון : ואחר כבוד תקחני · ואחר שישיג נלם אלהים אשר בו כבוד שלומתו תקחני ותאספני אליך : מי לי בשמים · וזה שבקשתי שתנחני בעצתך הוא כי אין בשמים דבר זולתך שאבטח בו כלל : ועמך לא חפצתי בארץ · וכן בארץ לא חפצתי דבר עמך לעזרני : כלה שארי ולבבי · בשרי ובינת לבבי כלה בגלות : צור לבבי וחלקי אלהים לעולם · אף על פי כן אלהים הוא צור וחזק לבי והתכלית התאמצו להשיג לכבודו : וחלקי אלהים לעולם · שלא אפנה לעזרת זולתו לעולם אפילו בימי הגלות : כי הנה רחקיך · המתרחקי' להיות דומים לך בעיון ובמעשה : יאבדו · לחיי עולם : הצמתה · הכרת כרת נכרי : כל זונה ממך · המורדים בדתך : ואני קרבת אלהים · בהדמותי אליו בעיון ובמעשה : מלאכותיך · מלאכת מלאכות בעיני המשכיל : זמ

מנחת ערב

וזה היה תמיהת אסף ואמר אך טוב אלהי' לישראל לברי לבב אנו הם צדיקים גמורים שהם ברי לבב ולהם טוב גם בעה"ז · אלא מה שתמיה בעיני הוא שלוי' רשעים ארוה והוא רשע שרע לשמי' וטוב לבריות שהוא רשע שאינו גמור שיהיה לו תעלה ויתרון מצדיק שאינו גמור שהוא טוב לשמים וזה היה בעיני דבר מתמי' שיהא רשע רע לשמים ביותר שהת מצדיק שהוא טוב לשמים ונא כמתרץ השני תרוצי' שאמרנו שאי' הוא עד אבא אל מקדשי אל ושם ראיתי כהנים פניהם כלפי העם וגו' שמזה ראיתי שיותר מקפיד הש"י על כבוד הבריו' מכבודו וטעם שני אבינה לאחריתם שהוא באחרית הימים שהש"י מחליק להם בפנים שוחקות בעה"ז כדי להאבידם מן העה"ב ולצדיקי' חמורים בעה"ז כדי שירשו עה"ב :

מכיל

תורת חסד · תהילת ה'

ואם אמרתי אספרה כמו אלה הענינים שאני רואה הנה דור בניך בגדתי שהייתי ח"ו אומר שאינם בניך ואתה אמרת בנים אתם לה' אלהיכם · ואחשבה בעין רב לדעת זה והוא עמל בעיני כי אינני מוצא לבאורה הטובה על זה · עד אבוא אל מקדשי אל שאוירה מחכים אך בחלקות תשית וגומר יר' אך האמת הוא כי בחלקות תשית למו ותעדי עדי להם לרשעים ובכן הפלתם למשואות במדור התחתון של גיהנם כי הרשע אוכל זכותו בעה"ז כדי להטרידו לעה"ב : איך היו לשמה וגו' הנה דע"ה ראה בשכלו מפלתם עד שנהיה הדבר בעיניו כאילו כבר נעשה ענינם הרע והיה תמיה על מהירות מפלתם ואומר איך היו לשמה כרגע וגומר עד כי כחלום מהקיץ ה' בעיר צלמם תבזה יר' כמו מה שהחלום אחרי שיקוץ האד' והיא החלום הקרוב לאשמורת הבק' שאז החלומו' הם צודקים ידעתי גם אני כי אתה ה' צלמם תבזה וזה יהיה להם בעיר ההיא בעצמה שמנו עשתו גם גברו חיל · או יר' ע"ד מ"ש הכתוב והיה כאשר יחלום הרעב והנה אוכל והקיץ וריקה נפשו וגומר ויר' דומה בדומה יהיה ענינם של אלו הרשעים כאשר הוא ענין החלום מהקיץ כלומר כאשר יהיה הענין אל החולם שהוא שרוי בטובה או שהוא אוכל והקיץ וריקה נפשו כי הנה ה' בעיר צלמ' תבזה : כי יתחמץ לבבי יר' כ"כ רעה תבא עליהם עד שיתחמץ לבבי וכליותי אשתונן : ואני בער וגומר יר' ולא אדע איכה נעשתה להם הרעה הגדולה הזאת בפתע פתאום : ומהרי"ט ז"ל כתב שמשמע שיר' לומר וכשאני בער ואיכני יודע שאני בער הריני כשני בהמו' ע"כ : ואני תמיד וגומר יר' לפי האמת מעולם לא נטיו רגלי מהאמת גם שכמעט נטיו כי הנה אחזת ביד ימיני ולא עזבתני שאמוט מעבודתך מאמונתך וכמו כן מכאן והלאה בעצתך שאמרת ובחרת בחיים תנחני · או יר' גם אם לפעמים חטאתי איזה חטא או עון כבר נתכפר לי יען כי אחזת ביד ימיני ועשיתי עמה טובות הרבה אל עניי עם ותמיד בעצתך תנחני שאמרת לי נתן תתן לו וכו' ולא ירע לבבך בתתך לו שיר' כי בהמשך הזמן לא תמשך אליך רעה מזה כלל כי אם טובה הרבה וכן עשיתי גם אני ואחר זה כבוד תקחני לעצמי בזה והוא כי רודף צדקה וחסד ימצא חיים צדקה וכבוד : מי לי בשמים וגו' עתה בא לומר כי הוא לא שת לבו בשמים כאשר עשו אלה הרשעי' ששתו בשמים פיהם לאמר מה למעלה וכו' ובמופלא ממנו לא ידרשו ועמך לא חפצתי בארץ יר' וכמו כן לא אמרתי מה למטה כי אין לו חפץ בארץ ולא בעניניה כי אפילו עמך כביכול לא חפצתי בארץ : כלה שארי וגומר יר' ולעולם נכספה וגם כלתה נפשי לאלי"ם ולא לעניני הארץ כי ידעתי שנפשי הולכה מתחת כסא כבודך והפה רחקיך יאבדו והם הבלתי עושים את מעשיהם כבוכים לשיהיו תמיד כביכול דבקים בכסא כבודך אשר נפשותיהם משם חוצבו : ואני קרבת אלי"ם וגומר ושתי בה' אלי"ם מחסי שאשוב ואדבק שם בצרור החיים לספר שם כל מלאכותיך ושליחותך שנשתלחתי אל הארץ ונשתלמתי במעשי · והנה גם כי במזמור זה התחיל ספר בפני עצמו ראוי הוא לכן להסמיכו אל המזמור הקודם אליו ואומר כי למעלה אמר יפרח בימיו צדיק ורוב שלים עד בלי ירח ופה רצה לומר כי גם כי לכאורה היה מקנא משלום של רשעים עכ"ז ראה וידע שסכל האלך להם לאבדון וה' בעיר צלמם יבזה מה שאין כן בצדיקים שיהיו עם רוב שלום עד בלי ירח :

משכיל

אבן יחייא

אם אמרתי וגו' הם דברי המשורר לאמר אם אמרתי · שהוא עבר במקום עתיד ופנינו כמו אם אומר ור"ל אם אומר הנה אספרה בעניני' אלה דברי מינות כמו שמספרים בניך היושבים בגלות שעם היותם בניך ועובדיך הם משועבדים למינים ולאשר אין להם תקוה הנה אני יודע בודאי שאחטא ואבגוד בקוני · ואחשבה וגומר ולהיו' כי איני יכול לספר בדברים כאלו ויהי מה אמרתי אחשבה במחשבתי לדעת הסבה הזאת · והנה בעיני לא אמצא סבה כמוהו · ויהיה בעיני הדבר הזה עמל ואון וחמס ומפורסם · עד אבא וגו' ר"ל לא הבנתי הדבר הזה עד שבאתי להבנת מקדשי אל וסודותיו באמצעות רוח הקדש · ואז הבנתי אחריתם כי מרה תהיה באחרונה לרשעים · והכל הולך אחר התכלית · אך וגומר רוצה לומר וראיתי כי אך ובודאי אתה תשית ותשים להם בחלקות שהוא בלשון חלקות ובהטיב להם בתחילתם · כדי להפילם למשואות באחריתם · ור"ל למשואות לשממה ולשאיים · וכן אתה מכין להם הטוב ההוא המעט קט הזמניי לשכר איזכות מה קדם להם להפילם למשואות וחרפות עולם · איך היו וגו' הם דברי רואיה בעולם הזה כשלו' והשקט שיתמהו באחריתם ויאמרו איך היו לשמה כרגע וספו תמו מן בלהות כי לא נשאר להם כין וכבד ושריד ופליט · כחלום וגומר ויהיה הצלחת' בעולם הזה כחלו' החלום מאחרי שיקיץ וריקה נפשו · ובעולם הבא שהוא עיר ה' צלמם ונפשם תבזה כי תקלענה בתוך כף הקלע · כי יתחמץ וגו' ר"ל בטרם הביני סבת הדבר הזה היה מתאד' לבבי וכליותי שהם בעלי המחשבה כאלו אשתונן ואעביר חולי בם · ויהיה יתחמץ מתמוץ בגדים · ויהיה אשתונן מחץ שנון · ואני בער וגו' וזה להיותי בער ולא אדע וכבהמות השדה הייתי עמך · ואני וגו' ר"ל ובהיותי תמיד עמך בדבקות אחזת ביד ימיני · ובעצתך תנחני אשר אמר' לי כי אחר עבור עלי כוס הצרות · תקחני בכבוד · מי לי וגו' ר"ל והייתי קורא לכל לאמר מי הוא לי ומחלקי יכסוף לעלות השמי' ויכסוף לעמוד עמך האל הגדול · וזה יען כי לא חפצתי בארץ ובדברים הארציים · ולכן כלה תאות שארי שהוא נפש הצומחת · ולבבי שהוא נפש המורגשת · כי צור לבבי וחלקי הוא אלהים לעולם · כי הנה וגו' ר"ל כי הנה המתרחקים ממך יאבדו · ותצמית ותכרית כל זונה ממך · כי יודע ה' דרך צדיקי' ודרך רשעים תאבד · ואני וגו' ר"ל ואני בעבור הקורבה שים לי עם אלהים אזכה לטוב הצפון ליראיו ושתי ושמתי בה' אלהים מחסי שתלמדני לספר כל מלאכתיך ר"ל סבת כל השליחיו' שתשלח לעשו' בעולם הלז הן מטוב הן מרע · ויהיה ענין מלאכותיך מענין מלאכות ה' מענין מלאך שר"ל שליח :

עד משכיל

רשי

יעשן אפך · כל הכועס נחיריו מוציאין עשן : קנית קדם · לפני בריית עולם שנאמר מעון אתה היית לנו בטרם הרים יולדו : זה שכנת בו · תקון לשון הוא כמו זו חטאנו לו והוא כמו אשר שכנת בו : הרימה פעמיך למשואות נצח · הגבה פעימו' ובהלות שלך שיהו לאויביך למשואות נצח על כל אשר הרע האויב בבית המקדש כן מכרו מנחם עם ותפעם רוחו למשואות לשון חורבן כמו שאיה תשאה שממה : מועדיך · הוא בית המקדש אשר נאמר בו ונועדתי לך שם : שמו אותות' · בשגבר' ידם להחריבו אז שמו להם את אותות קסמיה' שהם אותות אמת ומה הם הקסמים קלקל בחצים שאל בתרפים : יודע כמביא למעלה בסבך עץ קרדומות · יודע האויב כשהיה מכה בשערי פתחי המקדש שהו' כמביא מכותיו למעלה ברקיע ומניין היה יודע שהרי היה רואה שהיה העץ מסבך ואוחז את הקרדומות ובולען כמו שאמרו רבותי' כולהו בלעתינהו חד תרעא דירושלם · בסבך עץ קרדומות לשון נאחז בסבך העץ סובך אותם והם נסבכין בו : ועתה · אע"פ שהיה רואה שלפני הקב"ה קשה לא נמנע מלהכו' כל פתחיה וכל שעריה יחד : בכשיל וכילפות · כלי משחית של נגרי' הם וכקרדומות באו לא תרגם יונתן בכשיליא כילפות לשון ערבי הוא כך פירש דונש והוא מכלי הנגרי' : יהלומון האויבי' : אמרו בלבם נינם יחד · נינם מושליהם וכן ינון שמו ואחריתו יהיה מנון כל מושליהם מחשבה אחת להם הראשוני' כאחרונים להזדווג לפטרונם של ישראל תחילה ואחר כך יזדווגו להם ותדע שהרי שרפו כל מועדי כל שהיו בארץ כל בתי וועד שלו פלשתים החריבו שילה נבוכד נצר החריב בית ראשון רומיים החריבו בית שני : אותותינו · שהבטחתנו ביד נביאך אין אנו רואי' אותם בימי' רבים שאנו בגולה נתנבא אסף על ימי הגלות : עד מה · עד מתי נהיה בצרה זו : מקרב חיקך כלה · השליכה והוצא אותה מתוך חיקך והלחם באויביך כלה לשון גרש כמו כלה גרש יגרש : ואלהים

תהלים עד

א מַשְׂכִּיל לְאָסָף לָמָה אֱלֹהִים זָנַחְתָּ לָנֶצַח יֶעְשַׁן אַפְּךָ בְּצֹאן מַרְעִיתֶךָ: זְכֹר עֲדָתְךָ ׀ קָנִיתָ קֶּדֶם גָּאַלְתָּ שֵׁבֶט נַחֲלָתֶךָ הַר־צִיּוֹן זֶה ׀ שָׁכַנְתָּ בּוֹ: הָרִימָה פְעָמֶיךָ לְמַשֻּׁאוֹת נֶצַח כָּל־הֵרַע אוֹיֵב בַּקֹּדֶשׁ: שָׁאֲגוּ צֹרְרֶיךָ בְּקֶרֶב מוֹעֲדֶךָ שָׂמוּ אוֹתֹתָם אֹתוֹת:

ה יִוָּדַע כְּמֵבִיא לְמָעְלָה בִּסְבָךְ־עֵץ קַרְדֻּמּוֹת: וְעַתָּ פִּתּוּחֶיהָ יָּחַד בְּכַשִּׁיל וְכֵילַפֹּת יַהֲלֹמוּן: שִׁלְחוּ בָאֵשׁ מִקְדָּשֶׁךָ לָאָרֶץ חִלְּלוּ מִשְׁכַּן־שְׁמֶךָ: אָמְרוּ בְלִבָּם נִינָם יָחַד שָׂרְפוּ כָל־מוֹעֲדֵי־אֵל בָּאָרֶץ: אוֹתֹתֵינוּ לֹא־רָאִינוּ אֵין־עוֹד נָבִיא וְלֹא־אִתָּנוּ יֹדֵעַ עַד־מָה:

י עַד־מָתַי אֱלֹהִים יְחָרֶף צָר יְנָאֵץ אוֹיֵב שִׁמְךָ לָנֶצַח: לָמָּה תָשִׁיב יָדְךָ וִימִינֶךָ מִקֶּרֶב חוקך כַלֵּה:

ואלהים

שִׂכְלָא טָבָא עַל יְדוֹי דְאָסָף לְמָה אֱלָהָא רְחִיקְתָּא לַעֲלְמִין יִתְקֵף רוּגְזָךְ בְּעָאן רַעֲיָתָךְ: אִדְכַּר כְּנִישְׁתָּךְ דִּקְנִיתָ מִלְּקַדְמִין פְּרַקְתָּ מִמִּצְרַיִם שִׁבְטֵי אַחֲסַנְתָּךְ טוּר דְּצִיּוֹן דְּנַן דִּי שְׁרִיתָא שְׁכִינְתָּךְ בֵּיהּ: אֲרֵים אִסְתַּוְורָךְ לְמִשְׁווּק אוּמַיָּא לַעֲלְמִין דִּבְכָל חֵילֵיהּ אַבְאִישׁ בְּעִיל דְּבָבָא בְּקוּדְשָׁא: אָכְלִין מְעִיקָךְ בִּמְצַע זְמָנַיִךְ שַׁוּוֹן אַתְוָתְהוֹן אַתְיָא: יִצְלִיף בְּקוּרְנֵיסָא הֵיךְ גְּבַר דְּמָרִים יְרֵיהּ בְּסַבְּיךְ קַיְסַיָּא לְמִקְטַע בְּכוּלְבַיָּא: וּכְדֵין גְּלִיפַיְיהָא גָּרְרִין כַּחֲדָא בְּקוּפִּיץ וּמִפְסַלְתּ לְיוּסְטַר מַחְיָין בְּכַמְרְזוֹפִין: אַדְלִיקוּ בְנוּרָא בֵּית מַקְדְּשָׁא לְאַרְעָא אַפִּיסוּ מִשְׁכַּן דְּאִתְקְרֵי בֵיהּ שְׁמָךְ: אָמְרוּ בְּלִבְּהוֹן בְּנֵיהוֹן כַּחֲדָא אוֹקִידוּ אַבְהַתְהוֹן כָּל מַעֲרְעַיָּא אֱלָהָא בְּאַרְעָא: אַתְוָנָא דִּיהָבוּ לָנָא נְבִיַּיא לָא חֲמֵינָנָא לֵיהּ תּוּב נְבִיָּיא וְלֵית עִמָּנָא דְּיָדַע עַד אִימָתַי: עַד אִימָתַי אֱלָהָא יְחַסֵּד מְעִיקָא יַרְחִיק בְּעִיל דְּבָבָא שְׁמָךְ לַעֲלְמָא: לְמָה תְתִיב יְדָךְ וִימִינָךְ לְמִפְרוֹק מִן גּוֹ עִטְפָךְ אַפִּיק וְשֵׁיצִי עַקְתָּא: ואלהא

ע"ד יעשן ב' וסימ' לא יאבה יי' סלוח לו · למה אלהים זנחת · כצאן ב' וסימ' וכל חום בצאן לבן · יעשן אפך בצאן מרעיתך : קרדומות ג' בליש' וסימ' ויעל אבימלך הר צלמון · קולה כנחש ילך כי בחיל · בסבך עץ קרדומות : כלה י' בליש' וסימ' אקים אל עלי · והכית את ארם באפק · אז הכית את ארם · וישליכו לארון · ובכלות כל זאת · מקרב חיקך כלה · כלה כחמה ב' בו · הלא תאנף בנו עד כלה · לכלא הפשע בתרא כתיב א' :

אבן עזרא

משכיל לאסף למה אלהים זנחת · מלת משכיל תחלת פיוט והנה זה המזמור על אותו הטעם: למה · פעול : זנחת · הנאן בעבור שידמה הכעס לאש על כן נקר' אפך: זכור · טעם קנית שהיו כמו נמכרים במצרים · יתכן להיות שבט נחלתך שבט שהוא נחלתך כמו והם עמך ונחלתך או נחלתך כמו בהר נחלתך ויהיה שבט סמוך והעד הר ציון : הרימה · הטע' כדרך קומה יי' · אמר רבי משה הכהן כי למשואו' שם תחת שם הפועל כאילו כתוב להשאות כל הרע אויב בקדש כל אויב שהרע בקדש כי הו' הפיך כמו כל תשא עון וקח טוב שהטעם כל עון תשא .ולפי דעתי כי למ"ד למשואות כמו בעבור כלמ"ד פן יאמרו לי והכ' הוא הרים פעמיך בעבור נחלתך הנזכרת למעלה שהוא משואה נצח כל אשר הרע אויב בקדש וכן כל תשא עון כל שתשא עונינו תקח הטוב שיש בידינו והוא הודות לעונינו שספתינו טובות מפרים להביא וזה הו"ו שהוא וקח טוב לא יוכל אדם להבינ' איך תמשש רק כלשון ישמעא שכמוהו פ"א רפה וככה טוב ויחיל ודומם ביום השלישי וישא אברהם את עיניו ויעזב את עבדיו : שאגו · נקראו המקדשים מועדים בעבור התחברות שם ישראל במועדים וכמוהו שרפו כל מועדי אל בארץ ואותותם כפי מחשבתם כדרך והאנשים רדפו אחריה' : יודע · אמר רבי משה כי זה קשור עם הפסוק שהוא אחריו והוא מספר כי עת בנות שלמה את בית יי' וחצוב החוצבים את האבנים היה חושב המביא בתי הידים בגרזן להצוב את האבן כי הגיע מעלה למעלה וככה הוא יודע למעלה כהביא המביא בסבך עץ קרדומות ולפי דעתי כי בעת שיובאו הקרדומות בסבך עץ לכרות העץ שהיה לבניין הבית היה לו שאון למעלה : ועתה · בכשיל וכילפות · כלי ברזל להשחית ויש אומרים כי כשיל מגזרת כשלון וכלפות בהתחלף הכ"ף בק"וף שהיו מקלפים כמו כובע וקובע : שלחו · הלמ"ד קל ואף על פי שהוא מהבנין הכבד כמו בקשו נפשי אמר בן בלעם כי זה הפוך שהנכון שלחו אש במקדשך ויתכן שהטע' שהיה האש סביב וכאילו המקדש משולח : אמרו · נינם · חסר וי"ו ולא הזכיר מי אמרו ורבי מריכוס אמר כי נינם מגזרת לא תונו אף על פי שמלת לא תונו מהבנין הכבד ונינם מהבנין הקל כדרך ונירם ולפי דעתי שזה נכון והנה העד חרב היונה : אותותינו · הפך שמו אותותם אותות וטעם אותותינו כפי פירושינו דברי הנביאים : עד מתי · פעול : יחרף · הוא את שמך כדרך למה אלהים זנחת לנצח : למה תשיב · כדרך תשיב אחור ימינו ידך השמאלית כאילו הזכיר שתי ידיך דרך משל והאמת שתכלה מקרב השוכן שם שהוא אויביך : ואלהים

אבן יחייא

עד משכיל לאסף למה אלהים וגומר המזמור הלז נאמר על חרבן המקדשות ואורך הגלות בהעדר הדיבוק אלהי · למה אלהים וגו' הם דברי כנסת ישראל הצועקת אל אלהיהם לאמר למה אלהים הרחקת צאן מרעיתך לנצח מפני התמדת כעסך עליהם כי אין מדרך השלמים להיות נוחים לכעוס וקשים לרצות · ואמר לשון עישון אף · יען כי הכועס יצאו ניצוציו ורוחותיו וליחותיו חוצה לעוזרו ולכן יתחמם ויתלהב ויתאדמו פניו ויכפחו · ומפני החום יהיה כאלו יצא עשן מנחיריו · זכור וגומר ר"ל הנה הקב"ה נתן שלש מתנות לאברהם אבינו ע"ה זרע' ישראל · וארץ ישראל · והדיבוק אלהי בישראל וזהו אומרו כנגד מתנות הזרע זכור עדתך קנית קדם כי היו עבדים במצרי' ואתה קנית אותם · וכנגד מתנת ארץ ישראל אמר זכור שבט נחלתך שר"ל החלק מנחלתך אשר גאלת מיד הכנעני · וכנגד מתנת הדיבוק אלהי אמר זכור הר ציון אשר שכנת בו · בזה מורה באצבע כי הכהנים הקדושים היו רואים ומורים באצבע האור אלהי' השכיני · הרימה וגו' משמע הרימה פעמיך בקדש · שכל אויב הרע בהם · והטע' הדרכים שבהם שלש פעמים בשנה היה מתראה כל זכורך את פניך בקדש · שכל אויב ואויב הרע בקדש ההוא ובדרכי' ההם באופן שהם למשואות נצח ולשממת עולם הרימה והגבה אותם · שאגו וגו' ר"ל והאויבים והצוררים ההם כשהיו עושים רעה בקדש שהם מועדי ה' הבית שנועדים שם כל ישראל לראות את פני ה' אלהים היו שואגים וצועקים לשמחתם הרבה על הנצחון : והיו משימים אותותם אותות · כי היה השם בכל העולם כי ה' נלחם לישראל במסות ובאותות ובמופתים לאל העושה האותות · ובעמדם בביתו בבזיון וקלם היו אומרים היותם גבורים ממנו וכי אותותם הם למעלה מהאותות האלהיות המפורסמו' בעולם · יודע וגו' ר"ל ואז בעת חרבן הבי' היה יודע ונחשב אצלם המכיף הקרדומות בעצי הבית המסובכים בבנין כדי לחתכם כאלו היה מביא קרבן למעלה לאל העליון לפי כוונתם · ועתה וגו' ועת כתוב ור"ל ובעת הביא הפיתוחים והציורים מהבית יהלומו האויבי' בכשיל וכלפות שהם שני מיני כלי משחית מהנגרים · שלחו וגו' ר"ל ובסוף שלחו בארץ מקדשיך באש · באופן שחללו משכן שמך · אמרו בלבם וגו' ר"ל ובבנין בית שני יאמרו בלבם יחד נינם כמו ניניהם שר"ל ביניהם מישראל אשר יהיו בבנין הבית ההוא יאמרו בלבם האויבים הקדומים שרפו כל הבתים שהיו מועדי אל והשליכום בארץ · אותותינו וגו' ועתה בבנין הבית הלז אותותינו הקדומים מאורים ותומים ואם מן השמים לא ראינו ואין עוד נביא כי במלאכי פסק הנבואה · ואין עוד אתנו יודע עד מה ימשך העדר הנבואה ואותותינו אלו · עד מתי וגו' ר"ל ובגלות אחרי חרבן הבית שני יאמרו בלבם יחד נינם · עד מתי אלהים יחרף צר את האומה ישראלית כי כאשר יזכר שם היהודי ביניהם הוא כהזכיר אשפת העולם ומותרו · וינאץ אויב שמך לנצח כי המחרף ישראל יחרף אלהיו ויכלכהו · למה תשיב וגו' ר"ל למה תשיב ידך השמאלית וימינך אל חיקך ולא תפעל עמה' כנגד אויביך · אבל תוציאה מקרב חיקך וכלה באויביך : ואלהים וגו' ר"ל בהיותך אלהים מלך כל העולם · אבל לאהבתך אותי בין האומות נעשת מלכי בפרטות מקדם · ולכן ראוי לך להיות פועל ישועו' בקרב הארץ · אתה וגו' בא לספר איך הוא אלהים על כל העולם להיות כי בעת בריאת העולם המי' היו מכסים את הארץ ואתה בעוך פוררת ושברת את המים הנקראים ים בכוונ' תך יקוו המים אל מקום אחד ותראה היבש' שברת ראשי תנינים על המים · כי בהקוות המים ראשי התנינים העומדים במים היו נשברים ונמעכים במהירותם לעשות רצון קונם · אתה וגו' ר"ל אתה רצצת או בעת הקוות המי' ראשי לויתן התנין הגדול העתיד להנתן למאכל לעם היושבים לציים שר"ל האומה ישראלי' אשר יושלכו מכל הארצות אל המדברות ויקדשו השם הגדול

תורת חסד · תהילת ה'

עד משכיל לאסף למה אלי"ם וגומר יר' הנה אני דברתי עד הנה בענין צדיק ורע לו בסבת עון הדור אך לא ראיתי טעם אל שיהיה הענין הזה בדרך כלל אל כל עמך : זכור עדתך קנית קדם הוא מ"ש הכתוב עד יעבור עם זו קנית שהם קנין אחד שקנית בעולמך והנה אז גאלת להר ציון זה שכנת בו שהוא ג"כ קנין אחד : הרימה פעמיך וגומר יר' הרימה נלא פעמיך אל המקום שהוא משואות כי את הכל הרע ושבר אויב בקדש ושאגו צורריך בקרב מועדיך כאילו מעולם לא היית שמה ובכן שמו אותותם אותות והם אותות השמים עם היות שאתה עתיד לשים בפי נביא שיאמר ומאותות השמים אל תחתו וגומר והנה הם לא חתו ואדרבה שאגו בקרב מועדיך כאילו הם נלחמים עמך כביכול · או יר' אותותם שעשו לראות אם ינצחו אם לאו וכמו שעשה גדעון בן יואש שמום לאותות טובות כי הנה נצחונו : יודע כמביא וגומר יר' עשה להם כמו שעשית לדור הפלגה ויודע ענינם של אלו כענינו של המביא למעלה קרדומות אז בהיותו חושב שהוא סובך ואוחז עץ מה כלומר הוא היה שואל עץ אחד והיה חושב שעץ נתנו לו והיה אוחז אותו למעלה והשומע את דבריו חשב שקרדומות שאל ממנו והיה משים את הקרדומות כאחוזות בחבל שהיה מעלה בו כל דבר ודבר ולא היה רואה אותו כי אם אחרי היות הדבר קרוב אליו והנה אז בלל ה' את שפת' וכל א' היה מבין מחברו הפך מדבריו : ועתה פתוחי' וגומר ר"ל פתחי פיה של אומה זו הבאה עלינו הם יחד וכל א' מבין דברי חברו ובכן בכשיל וכלפו' יהלומון · שלחו באש וגו' יר' ולא די שלא בלבלת את לשונם של אלו אלא שבלבלת שמות המלאכי' המושלים על האש ועל המים עד שמי שהיה יודע את שמותיהם לא ידע דבר ובכן שלחו באש מקדשך וגומר ואמרו בלבם וגומר ואותותינו לראות אימתי שרי של אש מושל ואימתי שר המים מושל לא ראינו כי אתה ה' בלבלת והפכת אותם ואין עוד נביא ולא מי שידע על מה היה זה כן · ואפשר לומר כי אומר אותותינו הוא כנגד מה שהדבר לפעמים יודע מאותות השמים והארץ והומ' אין עוד נביא הוא לפי שלפעמים יודע הדבר מדברי הנביא ואומר לא אתנו יודע וגומר הוא לומר שאפילו על צד החקירה שהוא דבר שלפעמים יודע בה הדבר לא היה אתם : עד מתי אלי"ם יחרף צר ויאמר דלית דין ולית דיין ממה שהוא רואה כי ינאץ אויב שמך לנצח ואין מי שימיתנו : למה תשיב ידך וימינך אחור מקרב חיקך כלה אותם כי הם בתוך חיקך כביכול : ואלי"ם

מ"ע ספורנו ז"ל

זה המזמור תפלה על ארך חרבן בית שני ועל גלותו וכ' אמר : למה אלהים זנחת לנצח · באורך זמן ובלתי מוגבל · ולא כן שבית נגזרת גלות בבל : יעשן אפך · על ידי גזרות האמות עע"א : זכור עדתך קנית קדם גאלת · אהבת כלולותם ולכתם אחריך במדבר : שבט נחלתך · וכמו כן זכור שבט ומלכו' נחלתך שהוא מלכו' בית דוד כאמרך וכסאו כשמש נגדי כירח יכון עולם : הר ציון זה שכנת בו · וכמו כן זכור הר ציון שאמרת זאת מנוחתי עדי עד : הרימה פעמיך לדרוך פורה לבדך : למשואו' נצח · לעשות נקמות עע"א שוממות נצח כאמרו כי תולעתם לא תמות ואשם לא תכבה : כל הרע אויב בקדש · כי אמנם כל מה שהרע האויב היה למלא את הקדש כענין שיטום בהיכל שמבר שבירה נספר תורה כמו שספרו ז"ל ורב גזרות מלכות רביעית היו לבטל משנו תורה ומצות : שמו אותותם אותו' האותות שעשית להורות שעמנו אתה בגזרה כשיצא דם מן הפרכת כמו שספרו ז"ל כמו אותותם אותות להם ואמר טיטוס שהרג את עצמו : יודע כמביא למעלה בסבך עץ קרדומות' וזה אמר כדי שיהיה הוא נודע כאילו לאיש שהביא קרדומות בסבך עץ ובית יד שלהם למעלה להלחם ושמוא נגח את השכינה : ועתה פתוחים יחד בכשיל וכלפו' · והוא אמ' כאילו שבכיות הדבר כן שהיא נגח שכל חילו יחד בלי שום פחד : יהלומון · פתוחי השכינה שבמקדש בכשיל וכלפות : ובכן שלחו באש מקדשך · בני חילו : לארץ חללו משכן שמך · שחדש טורנ' שרופים הרשע היכל וכל שכינותיו : אמרו בלבם נינם יחד · הנה נינם בניהם שהם דור הבא אחרי אלה יהיה יחד עמנו והיינו לעם אחד · ובזה : שרפו כל מועדי אל בארץ · בתי כנסיו' ובתי מדרשות : אותותינו · שאמרו הנביאי' כל הנוגע בכם כנוגע בבבת עינו אותות ששית לנו נגד ופלשתים כששבו את הארון : לא ראינו · עתה בכל מה שבשפים טיטוס ושילו : יודע עד מה · עד מתי ימשך זה הגלות : עד מתי אלהים יחרף צר · באמור אלי כל היום איה אלהיך : ינאץ אויב · טיטוס וזולתו כאמרו אין כמו אלא בים וזולת זה' : למה תשיב ידך · אחר החרבן בגזרת הרוגי מלכות : וימינך מקרב חיקך · ולמה תשיב ימינך שבבר נסתרה משושיע בקרב חיקך : כלה · למה תשיב אותם עתה מקרב חיקך לכלה ולהשחית בחרב בתר : ואלהים

רשי

ואלהים מלכי מקדם · והרי אתה תשועתינו מקדם : ראשי תניני׳ · הם מצריי שנקראו תנינים שנ׳ התנין הגדול וגו׳ : ראשי לויתן · פרעה נקרא כן שנא׳ יפקוד יי׳ בחרבו הקשה על לויתן וגו׳ : תתננו מאכל לעם לציים · נתת ממונו לעם ישראל לאוכלו לציים לכתות ולבאות שהולאת ציים סיעות כמו וצים מיד כתי׳ בתרגומו וסיען : אתה בקעת · לישראל מן הצור מעיינו׳ : אתה הובשת · ירדן שהוא נהר איתן : לך יום · גאולתם של ישראל : אף לך לילה · ועמך היו בצרו׳ הלילה : אתה הכינות מאור ושמש · אתה הכינות להם מאור התורה : אתה הצבת · להם כל גבולות ארצם בכל טוב : קיץ וחורף אתה יצרתם · הרי זה דוגמת שבועו׳ חוקות קציר ישמור לנו לא שנית לנו סדר השנים : זכור זאת אויב וגו׳ · ואחרי שכל תשועתינו בך זכור זאת אשר האויב חרף אותך בהשמידו אותנו : אל התן לחית · לגדודי האומות כמו ויאספו פלשתים לחיה : נפש תורך · תור שלך יונתן תירגם לשון תורים ובני יונה התור הזה מבטח הזכר בן זוגה אינה מזדווגת לאחר אף ישראל לא החליפוך באל אחר אף על פי שרחקת מהם והיו כאלמנה : חית ענייך · נפש ענייך : הבט לברית · אשר כרת לאבותינו : נאות חמס · נוה חמס · לשון מדור : אל ישוב דך נכלם · אל ישוב דך מלפניך בתפילתו נכלם : חרפתך · גדופיך כמו זאת אויב חרף : אל תשחת · את ישראל : הודינו לך לאלהי׳ · על הטובה הודינו אף על הרעה וקרוב בפינו שמך תמיד : ספרו׳ דורותינו נפלאותיך תמיד :
כי

אבן עזרא

ואלהים · כדרך יכאן אויב שמך לנצח שהוא מלך ישראל : פועל ישועות · ידועות בעבורנו בקרב הארץ : אתה · פוררת · כפול מעלומי העי״ן כדרך פור התפוררה או כדרך ויפרפרני הפך שלו והטעם כי ממשלתך מושלת בארץ כאשר הזכיר בקרב הארץ בים ובתנינים אשר בו ויש אומרים כי זה רמז לבקיעת ים סוף וטעם שברת בשובו לחרבה ויש אומרים כי התנינים פרעה ושלישיו : אתה · אמר רבי משה כי כל שוחה בים וגופו גדול יקרא לויתן והאות שהזכי׳ ראשי ולא ראש אחד ולפי דעתי שלויתן דג גדול ותחסר מלת כל כמו ראשי כל לויתן והנה השם נתנו מאכל לעם לציים שהם שוכנים בצייה כנגד הים וידוע כי יש מקומות שיאכלוהו מעת לעת בזמן ידוע ורבי משה אמר כי לעם לציים כמו לעבדך ליעקב וטע׳ לציים לאנשי הספינות : אתה בקעת ביבשה כמו יבקע צורי׳ במדבר : איתן · שם כמו וישב הים לפנות בקר לאיתנו : לך · הטעם שאתה עושה אלה הנפלאו׳ בכל זמן ביו׳ ובלילה כי המושלי׳ בהם אתה הכינותם : מאור · הוא הירח והזכירו לפני השמש בעבור שהשלים במלת לילה כי כן דרך המקרא ואתן לעשו : אתה · הטעם שהזכיר הדבר והפכו בקע׳ והובשת וכול׳ בארץ והזכיר כי השבעה גבולות הם ככבים לעול׳ ולא יתחלף היישוב וטעם קיץ וחורף בעבור היות רוב היישוב בפאת שמאל וקצתו בפאת דרום וטע׳ להזכיר זה עם גבולו׳ ארץ כי בהיות במקו׳ אחד קיץ ובמקום אחר חורף : זכור · ואני אומר לאויב זכור זאת : ועם נבל · אשר נאצו שמך כמו עם לבבכם שלם : אל · לחית · פתח כי הוא סמוך והנסמך אין חסר כמו שפעת אני רואה והטעם חית השדה ותורך כמו שתי תורי׳ וי״א לחית כמו גער חית קנה חית פלשתי׳ : הבט לברית · בפתחית הלמ״ד שהיא ידועה ומלת הבט תשמש בעבור אחרת והבט מלאו וטעם מחשכי ארץ כנגד הבט טעמי המקומות הנסתרי׳ שם · נאות · כמו בנאות רועי׳ : אל · שם לא ישוב הדך נכלם לעולם יהללוך כל עני ואביון : קומה · טע׳ ריבך שהאויב חרף שמך וי״ו מני נוסף כמו מני אפרים : אל · טעם קול צורריך הוא שהזכיר שאגו צורריך בקרב מועדיך : שאון קמיך · יהי עולה תמיד עד הגיעו אליך אל השמים וזה דרך משל : למנצח אל תשחת · על נועם פיוט תחלתו אל תשחת : הודינו · בדבק למ״ד וגם בחסרונו נכון הוא כמלת זמרה אזמרך ויזמרו לך וטעם פעמים להזכיר כי נודה לך פעם אחרי פעם או בכל זמן : וקרוב שמך · לענות כי כן ספרו לנו אבותינו ולא הזכיר המספרים כמו אשר ילדה אותה והנכון שאלה המספרים הם נביאים שספרו לנו על שמך :
כי

וְאֱלֹהִים מַלְכִּי מִקֶּדֶם פֹּעֵל יְשׁוּעוֹת
בְּקֶרֶב הָאָרֶץ׃ אַתָּה פוֹרַרְתָּ בְעָזְּךָ יָם
שִׁבַּרְתָּ רָאשֵׁי תַנִּינִים עַל־הַמָּיִם׃
אַתָּה רִצַּצְתָּ רָאשֵׁי לִוְיָתָן תִּתְּנֶנּוּ
מַאֲכָל לְעָם לְצִיִּים׃ אַתָּה בָקַעְתָּ מַעְיָן טו
וָנָחַל אַתָּה הוֹבַשְׁתָּ נַהֲרוֹת אֵיתָן׃ לְךָ
יוֹם אַף־לְךָ לָיְלָה אַתָּה הֲכִינוֹתָ מָאוֹר
וָשָׁמֶשׁ׃ אַתָּה הִצַּבְתָּ כָּל־גְּבוּלוֹת
אֶרֶץ קַיִץ וָחֹרֶף אַתָּה יְצַרְתָּם׃ זְכָר־
זֹאת אוֹיֵב חֵרֵף יְהוָה וְעַם נָבָל נִאֲצוּ
שְׁמֶךָ׃ אַל־תִּתֵּן לְחַיַּת נֶפֶשׁ תּוֹרֶךָ
חַיַּת עֲנִיֶּיךָ אַל־תִּשְׁכַּח לָנֶצַח׃ הַבֵּט כ
לַבְּרִית כִּי־מָלְאוּ מַחֲשַׁכֵּי־אֶרֶץ נְאוֹת
חָמָס׃ אַל־יָשֹׁב דַּךְ נִכְלָם עָנִי וְאֶבְיוֹן
יְהַלְלוּ שְׁמֶךָ׃ קוּמָה אֱלֹהִים רִיבָה
רִיבֶךָ זְכֹר חֶרְפָּתְךָ מִנִּי־נָבָל כָּל־הַיּוֹם׃
אַל־תִּשְׁכַּח קוֹל צֹרְרֶיךָ שְׁאוֹן קָמֶיךָ
עֹלֶה תָמִיד׃

עה

לַמְנַצֵּחַ אַל־תַּשְׁחֵת א
מִזְמוֹר לְאָסָף שִׁיר׃ הוֹדִינוּ לְּךָ
אֱלֹהִים הוֹדִינוּ וְקָרוֹב שְׁמֶךָ סִפְּרוּ
נִפְלְאוֹתֶיךָ׃
כי

ואלהא מלכא דשכינת קודשיה מלקדמין עביד פורקנא בגו ארעא : אנת גזרתה בעושנך מוי דימא אנת תברתא רישי תניניא ושניקת מצראי על ימא : אנת תרעתא רישי גיברי פרעה יהבתינון לגמרא לעם בית ישראל וגושמיהון לירודי : אנת בזעתא מעיינא מן כיפא והוי לנחלא אנת יבישת מגיזת נחלי ארנונא ומגיזת יובקא ויורדנא דהון תקיפין : די לך יממא לחוד די לך ליליא את אתקינתא סיהרא ושמשא : את אקימתא כל תחומא דארעא קיטא וסיתוא אנת ברתנון : אדכר דא בעיל דבבא מגדף יי ועמא טפשא דרחיקו שמך : לא תמסור לעמיא דמתילין לחיות ברא נפשת מאלפי אוריתך חייהון דעניך לא תתנשי לעלמין : אסתכל לקימא דגזרתא לאבהתן ארום איתמליאו בניהון חשוכא פריס על ארעא ואונאותא חטופין : לא יתוב מסכן מכסיף עניא וחשוכא ישבחון שמך : קום אלהא נצי מצותך אידכר קלנא דעמך מן מלכא טפשא כל יומא : לא תתנשי קל מעקייך אתרגושת דקיימין לקיבלך דסלקא תדירא : לשבחא בזמן די אמר דוד לא תחבל עמך תושבחתא על ידוי דאסף ושירא : אודינן לך יי אודינן וקריב שמך אישתעיו פרישותך :
ארום

גבולות ל׳ מ״ל דמ״ל אתה הצבת · וב׳ גבלות כתיב וסי׳ ואסיר גבלות עמים · גבלות ישיגו · וב׳ חס׳ דחס׳ וסי׳ יצב גבלת עמים · ויתן לרם משה לבני גר דמשות · ושארא גבולת כתיב חס׳ וי״ו בתרא : ענייך ג׳ בליש׳ וסימ׳ נמסר לעיל בסיפ׳ סי׳ ע״ב : ישוב ה׳ ד׳ חס׳ וחד מ״ל וסי׳ אכל מסכינא צפרתא בירושלם ואתנחם וסי׳ הגה חרש מחר · ועתה קרא נא באזני העם · אל ישב דך נכלם · ישב ויצפר · כי נדר נדר עבדך אם ישיב כן כתיב · ישב אפך ותנחמני : ע״ה וקרוב ד׳ וסימ׳ וענה איים באלמנותיו · כי קרוב יום וקרוב יום ליי׳ · הודינו לך אלהים הודינו וקרוב לשמוע מתת הכסילי׳ זבח :

מ״ע ספורנו ז״ל

ואלהים מלכי מקדם · והנה אתה אלהים מלכי מלך ישראל וגואלו וראוי למלך שלא לעולם יקוב הדין את ההר כענין השופט אבל שירצה אותו הדין שיפיה לקיום עמו · ובזה היית בכך פועל ישועות לעמך נגד הטבע · כי אמנם : פוררת בעוז ים · שגזרת ים סוף לגזרים : ראשי תנינים · שבשר שלישי פרעה ואילו : לויתן · פרעה : לציים · לישראל הולכי מדברות בבית הים : מעין ונחל · באמרו יבקע צורים במדבר : הובשת נהרות איתן · הירדן ואשד הנחלים מארנון : לך יום אף לך לילה · כמו שפעלת ישועות לעמך נגד הטבע כן פעלת נגד הטבע להתקיימם על עוברי רצונך וסדרת היום והלילה כמו שהם עתה אחר המבול בלתי עומדים על ענין א׳ : וזה כי אתה הכינות מאור · שהוא הירח ברב השתנות תנועותיה : ושמש · שיתנועע מימי המבול ואילך על גלגל נוטה ממשוה היום · ובזה : הצבת כל גבולות ארץ · הזריחה והשקיעה ומרחקי ראש סרטן וראש גדי · ובזה : קיץ וחורף אתה יצרתם · בנטות השמש ממשוה היום : זכור זאת · באומר ועושה ישועות לעמך ופורענות לאויבין נגד הטבע כי אמנם : אויב חרף ה׳ · סיסרא באמרו אין כמו אלא בים ירד ליבשה ויעשה עמי מלחמה : ועם נבל נאצו שמך · מלכות פרס [illegible] : נפש תורך · ישראל שהם הומים כתור מתוך צער ומתפללים : חית ענייך · הממון : אל תשכח לנצח · באמרו ולא לנצח אקצוף : הבט לברית שכרת לאבותינו באמרו וזכרתי להם ברית ראשונים : כי מלאו מחשכי ארץ נאות חמס · וכמו כן הבט כי מלאה הארץ חמס של אומו׳ עע״א וזה אתה פוקד בם על א״ה עע״א בענין המבול וסדום ונינוה : אל ישוב דך נכלם · דכא ושפל רוח המתפללים בגלות : עני ואביון · הממון · יהללו שמך · על עדות נפשם : ריבה ריבך · על קדוש השם : קול צורריך · באמרו שאגו צורריך בקרב מועדיך : שאון קמיך עולה תמיד · באמור אלי כל היום איה אלהיך :

זה המזמור מצדיק עלינו את הדין על אורך הגלות ואורכו · ואמר :

הודינו לך אלהים · בגלו׳ כי אמת עשית ואנחנו הרשענו : הודינו · נתננו תודה לשמך על נסיך עמנו בגלות : וקרוב שמך · וזה כי קרוב שמך בכל קראנו אליך · וכבן ספרו נפלאותיך · הם הגידו לנו שאתה אומר :
כי

תורת חסד תהילת ה׳

ואלי״ם מלכי מקדם יר׳ ומקודם היית פועל ישועות והם ג׳ ישועות הא׳ ישועתנו והב׳ כבוד שמך הגדול המהולל בפי מיחדיך : או יר׳ באומר בקרב הארץ כלומר הארץ הידועה והיא ארץ ישראל : לך יום אף לך לילה יר׳ הלילה שעברה אתה הכינות מאורה ע״י הירח וכו׳ ואתה הכינות השמש ביום : אתה הצבת וגומר קיץ וחורף אתה יצרתם ואמרת עוד כל ימי הארץ וכו׳ אשר עמהם תתנקם מעוברי רצונך ובאלה לא תתנקם א״כ איפה זכור זאת וגומר אל תתן לחית וגומר יר׳ אל תתן לחית האנשים שהם אנשים בצורה ובהמות בפעל וכו׳ וכעת ענייך נעשו כמוהם וז״א חית ענייך וגומר : הבט לברית יר׳ לברית הקשת כי מלאו מחשכי ארץ נאות חמס כאשר היה בזמן המבול · או יר׳ הבט למה שכתבת בתורתך וזכרתי את בריתי יעקב וגומר ואל ישוב דך נכלם וכו׳ וקומה אלי״ם ריבה ריבך גם הם עמך אינם יכולים להתפלל כי קול שאון קמיך עולה תמיד ומהם תשמע הדבר : ובשם מהרי״ע ז״ל מצאתי כתוב עד מתי אלי״ם יחרף צר יר׳ עד מתי יחרף שם אלי״ם שאין דין ולא דיין בעולם וכו׳ · למה תשיב ידך וימינך יר׳ לומר כי בחרבן הבית השיב אחור ימינו והנה התרעומות בכאן הוא כי דיהיה בשישיב ימינו ולא שישיב ידו וימינו שניהם כאחת · או יר׳ כי ג׳ מיני תנועות הם בידים או הם קשורות לאחור או להלחם בהם או להשימם בחיקו ולז״א כי היה די בשלא תלחם בהם אבל לא שיהיו נסוגות לאחור שאם תרצה להשמידם די במה שמקרב חיקך כלה מלשון כליה ר״ל תוכל לכלות אותם מקרב חיקך עכ״ל :

עה למנצח אל תשחת וגו׳ הנה כשהשכל תמלא במזמור זה רמז אל כל האמור במזמור שקדמו ומה גם אומר אל תשחת שהוא תפלה על שלא יזנח ה׳ לנצח ולא יעשן אפו בצאן מרעיתו וכו׳ ועל זה הדרך יפורש כל המזמור · או אומר כי כיון בזה להתפלל לאלהיו על צרתם של ישראל בהיותם בתוך הגלות השלישי הלז ולז״א הודינו לך אלי״ם כנגד גלות מצרים הודינו וקרוב שמך כנגד גלות בבל ששם היה להם הב׳ ית׳ גואל קרוב וכמו כן עמדו בגלותם שבעים שנה לבד · ואומר ספרו וגומר יר׳ ספרו נפלאותיך שהפלאת מצרות רבות אם אז בהיותם בגלות ובשבתם אלמנה :
כי

אבן יחייא

הגדול והנורא ויעמדו באמונתם ולא יחושו לצרות הגוף · כי לויתן יהיה מאכל ביום הגדול והנורא לצדיקי׳ לפי דעת חז״ל · וציים הוא מלשון חורב בניין שהוא המדבר החרב והיבש · אתה בקעת וגו׳ ר״ל ואתה בצאת ישראל ממצרים בקעת ים סוף ושם היה מעין ונחל ממים מתוקים לכל שבט מישראל · אתה הובשת נהרו׳ איתן מלשון חוזק · והוא הירדן בלכת ישראל לכבוש את ארצו׳ כנען · לך יום וגו׳ לך יום ולך לילה בהכינותך בשמים בלילה מאור הירח וכוכבים · וביום מאור השמש · אתה וגו׳ ר״ל אתה הצבת כל גבולו׳ ארץ שהם הג׳ חלקים שהעולם נחלק להם ובלשון לעז אירו״פה · ואפר״יקה · ואשי״אה · שהאיר״ופה נחלקת לה׳ מלכיות · והעם היושב בה אנשי מדות ואנשי שכל · והאפר״יקה נחלקת לט״ו מלכיות והם עשירים ומלאים מכל טוב · והאש״יאה נחלק׳ לכ״ה מלכיות והם עם גם ובסמיו ורבים כחול אשר על שפת הים · והקיץ והחורף שהם הפכים אתה יצרתם · זכור וגו׳ ר״ל אתה אלוה גדול כאשר אמרנו זכור זאת מהאויב חרף ה׳ ומהעם נבל אשר נאצו שמך · אל תתן וגו׳ כמו ולא נתנו אלהים · ור״ל אל תניח לחית ועדת ישראל שיש לה נפש התורה שלך · כי היא חכמתה ובינתה לעיני העמים · והחיה והעדה אשר היו ענייך בעת הגלות וקבלו יסורין על שמך אל תשכח לנצח · הבט וגו׳ ר״ל ואם לא תעשה למען ישראל הבט לברית שכרת עם אבותיו · והנה כי מלאו נאות הארץ מחשכים ומחמס הנעשה עם בניך בכל הארץ משכנותם · אל ישוב וגו׳ ר״ל ואל ישוב העם ישראלי הדך נכלם מתפלתו · ורא׳ כי אף בהיותו בגלותו עני ואביון תמיד יהללו שמך ומברכין על הרעה כשם שמברכין על הטובה · קומה וגו׳ ר״ל ואם לא תעשה בעד עדתך קנית קדם קומה אלהים וריבה ריבך אכור חרפתך מן הנבל בכל כל היום אשר יאמר כי אין בך יכולת וברע׳ הוצאת׳ להרוג אותם בהרים מבלתי יכולת אליך להעמידם בארצותם ובנייהם · [illegible]

עה למנצח [illegible]

[illegible]

רשי

כי אקח מועד · כשיש לנו יום טוב אין אנו עסוקים בנבול פה ובקלות ראש ככל הגוים: אני מישרים אשפוט · אנו כותבין אל לבנו להללך ולשבחך מעין המאורע ליום: נמוגים ארץ וכל יושביה וגומר · ביום מתן תורה כשהיו נמוגים הארץ וכל יושביה מתנאי שהתנית עם מעשה בראשית אם לא יקבלו ישראל את התור' תחזרו לתוהו ובהו: אנכי עמך ישראל תכנתי עמודיה כשאמרתי נעשה ונשמע: להוללים · לרשעים המערבבים את ישרא': כי לא ממוצא · השמש וממערבו ולא מן המדברות שאת מפרשים בשיירא להרבות ממון לא בכל אלה להרים קרן: כי אלהים שופט · על כל הרעה שעשית' זה ישפיל וזה ירים · הגבוהים ישפיל והנמוכים ירים: כי כוס · התרעלה בידו: ויין חמר · חזק וי"כוס בלע"ז: מלא מסך · הכוס מלא מזג למזוג ולהשקות את כל הגוים: ויגר מזה · מזה הכוס יפיץ ויקלא את משתיהם לשון מים המוגרים: ואני אגיד לעולם · מאז והלאה את נקמתו וגבורתו: וכל קרני רשעים · של עשו אגדעם כענין שנאמר ונתתי את נקמתי באדום ביד עמי ישראל ישראל יגדעו קרן עשו ואז תרוממנה קרנו' צדיקי של עולם ישראל שהם שבחו של הקב"ה: שמה

תהלים עה

כִּי אֶקַּח מוֹעֵד אֲנִי מֵישָׁרִים אֶשְׁפֹּט: נְמֹגִים אֶרֶץ וְכָל־יֹשְׁבֶיהָ אָנֹכִי תִכַּנְתִּי עַמּוּדֶיהָ סֶּלָה: אָמַרְתִּי לַהוֹלְלִים אַל־תָּהֹלּוּ וְלָרְשָׁעִים אַל־תָּרִימוּ קָרֶן: אַל־תָּרִימוּ לַמָּרוֹם קַרְנְכֶם תְּדַבְּרוּ בְצַוָּאר עָתָק: כִּי לֹא מִמּוֹצָא וּמִמַּעֲרָב וְלֹא מִמִּדְבַּר הָרִים: כִּי־אֱלֹהִים שֹׁפֵט זֶה יַשְׁפִּיל וְזֶה יָרִים: כִּי כוֹס בְּיַד־יְהוָה וְיַיִן חָמַר מָלֵא מֶסֶךְ וַיַּגֵּר מִזֶּה אַךְ־שְׁמָרֶיהָ יִמְצוּ יִשְׁתּוּ כֹּל רִשְׁעֵי־אָרֶץ: וַאֲנִי אַגִּיד לְעֹלָם אֲזַמְּרָה לֵאלֹהֵי יַעֲקֹב: וְכָל־קַרְנֵי רְשָׁעִים אֲגַדֵּעַ תְּרוֹמַמְנָה קַרְנוֹת צַדִּיק:

עו

לַמְנַצֵּחַ בִּנְגִינֹת מִזְמוֹר לְאָסָף שִׁיר: נוֹדָע בִּיהוּדָה אֱלֹהִים בְּיִשְׂרָאֵל

(מסורה בשוליים: ד'נ' פל'וא' חס' · ל' ל · ל · ב' · ל ותד מנה' ג' · ל' ל · ל' ל · י"ח חס' · ב' ל · ג')

תרגום

אֲרוּם אֵידוּעַ זִמְנָא אֲנָא תְּרִיצָן אֲדוּן: מִיתְמַסְמְסִין דַּיָּירֵי אַרְעָא וְכָל יָתְבָהָא אֲנָא אַתְקֵינִית עַמּוּדָהָא לְעָלְמִין: אֲמַרִית לְמִתְלַעֲבִין לָא תִתְלַעֲבוּן וְרַשִׁיעַיָּא לָא תְרִימוּן אֵיקָר: לָא תְרִימוּן לִמְרוֹמָא אֵיקָרְכוֹן אַתּוּן דִּי מְמַלְּלִין בִּתְוּקְפָּא וּבְגִידוּפִין: אֲרוּם לֵית בַּר מִינִי מִמַּדִינְחָא וְעַד מַעַרְבָא וְלָא מִן צִפּוּנָא מַדְבְּרַיָּא וּמִן דָּרוֹמָא אֲתַר טוּרַיָּא: אֲרוּם אֱלָהָא דַּיָּין זַכַּאי דְּנַן יַמְאִיךְ וּדְנַן יְרוֹמֵם: אֲרוּם כַּס דְּלוּט בִּידָא דַיְיָ וְחֲמַר עָשִׁין מְלָא מְזִיגַת מְרִירָתָא לְטַלְטָלָה מַדְעָה דִּי רַשִׁיעַיָּא מִמַּח דִּשְׁדֵי מִינֵיהּ וְקָשֵׁי מִן דִּין קַדְמָאִין בְּרַם דוּר דוּרְדַיְיהָא וּפַקְטַיְיהָא יִמַצְצוּן יִשְׁתּוּן כָּל רַשִׁיעֵי אַרְעָא: וַאֲנָא אַתְנֵי לְעָלַם נִיסַיָּא אֲשַׁבַּח לֶאֱלָהָא דְיַעֲקֹב: וְכָל תְּקוֹף רוּם רַשִׁיעַיָּא אַמְאִיךְ אֶתְלוֹשִׁינוּן מִתּוּקְפֵיהוֹן יִתְרוֹמְמָן תְּקוֹף רוּמֵיהוֹן דְּצַדִּיקַיָּא: לְשַׁבְחָא בִּתוּשְׁבַּחְתָּא תוּשְׁבַּחְתָּא עַל יְדָא דְּאָסָף שִׁירָא: אִתְיְדַע בִּדְבֵית יְהוּדָה אֱלָהָא בִּדְבֵית

אבן עזרא

כי · כדרך כי אביא הקץ אשפוט מישרים: נמוגים · אם תמוג הארץ וכל יושביה וטעם אנכי תכנתי אז ידעו שאנכי הוא שתכנתי עמודיה לפנים באמת ועמודיה הם הריה שלא תמוט ועתה בהתמוטטה ידעו כי לי הארץ אעשה חפצי: אמרתי · דברי המשורר: אל תרימו קרן · על שהוא כגילכם והם בני אדם כמוכם: אל · הטעם לא די לכם שתרימו קרנכם על חביריכם עד שגאוה לבכם להרימו על רמים עליכם ועתה תדברו בצואר עתק כמו ירוץ אליו בצואר ועתק תאר כמו יצא עתק מפיכ' או יהי' תואר הפוא': כי · אל תחשבו כי בשבת השם לשפוט כי ים במזרח או מערב או במדבר הרים שהוא כנגד ארץ ישראל תי' פיוסיעכם ורבי משה אמר כי כל מה שיש במזרח או במערב הכל ברשות השם ויש אומרים כי זה רמז לחכמ' המזלו' החושבי' כי הטוב והרע והכבוד והקלון הבא לאד' הכל במערכת הככבים והיתד הראשון הוא המזרחי גם המערבי גם הדרומי שהוא כנגד מדבר הרי' הם המושלים על כל האדם ולא הזכיר היתד הרביעי כי אין כח לו בעבור היותו תחת הארץ: כי · הנה השם הוא השופט על כן אין ראוי לכם להרי' קרן בחכמתכם או בגבורתכם או בעושרכ': כי חמר · פועל עבר מגזרת חומר מים רבים כמו עכור: ויגר מזה · ומזה כל כך הוא הכוס מלא ואמר על הכוס מלא גם שמריה כדרך רוח גדול' וחזק והנה היין העליון ישתו הרשעים שאינם נמורים והשמרים כפי מעלתם: ואני · דברי המשורר: לעולם · כל ימי אגיד זאת הנבואה לבני אדם אולי יוכחו וזה הוא מדת השם הנכבד: וכל אגדע · בדיבור כמו וילחם בישראל על בלק גם תנו עז לאלהים: תרוממנה קרנות צדיק · הפך אגדע: למנצח בנגינות · על נגינות שוכות או נועם פיוט תחלתו כן: נודע · כדרך כי נודע דוד לכל וטעם ביהודה שהם יושבי ירושלם: ויהי

מ"ע ספורנו ז"ל

כי אקח מועד. שאמרתי כי למועד מועדים וחצי מועד תכלינה כל אלה לא היה זה מפני שאצטרך שום הכנה וזמן לפעול פעולותי הכל: אני מישרי' אשפוט · אבל אני עושה זה במדת מישרי' שלי להמתין תשובת ישראל ולהאריך אף לא"ה עד שתתמלא סאתם כי לא אחפוץ במות המת · אמנם: כי נמוגים ארץ כאומות עע"א ברשעם ונטו אל ההפסד: וכל יושבים · וכמו כן ישראל הגולי' בתוכם למדים ממעשיהם: אנכי תכנתי עמודיה · כנם שקנתי ושתלתי צדיקי כדורו' בכל דור ודור להיות עמודי ארץ לבלתי השחית הכל: אמרתי להוללים · המגישים חיי עולם ועוסקים כל ימיהם בחיי שעה: אל תהולו · להיות עמלים לבאר שחת: ולרשעים · החושבים שבגלות תגד המערכת ולא ה' פעל כל זאת: אל תרימו קרן · להתפאר בידיעת עתידות כזה: אל תרימו למרום קרניכם · קרניכם ומכמתכם במשפטי המערכות אל תרימו אותם למרום כדבר שהוא אנלהאל לבדו כאמרו הלא הוא כמוס עמדי חתום באוצרותי: תדברו בצואר עתק · וכמו כן אל תדברו בצואר עתק לבטיח דברי' כלפי מעלה: כי לא ממוצא וממערב ולא ממדבר הרים · כי אמנם פעולת הרים קרן ישר' לא תהיה מכח עולא וזריחת הככבי' ולא ממערב שלהם ושקיעתם ולא מתנוע' הגלגל היומי שהוא במדבר שאין בו שום ככב: כי אלהים שופט · כי אמנם אלהים לבדו שופט שכאשר ישפוט האמות עע"א שארית עמנו: זה ישפיל וזה ירים · בלתי שום מערכת מכינה לזה: ואני אגיד · זה: לעולם בבתי מדרשות: אזמרה לאלהי יעקב · בקבל עם כי ידעתי שיעשה זה באחרית הימים בלי ספק: וכל קרני רשעים · דעותיהם שהם מתפארים בהם: אגדע · במופתים שבליים על סותרם: תרוממנה קרנו' צדיק · יהי רצון שתרוממנה קרנות משיח צדקנו לבנין ולהורות לכל המין האנושי ולשלוט בכלם ולהכריחם לעבודת האל יתברך:

זה המזמור נאמר על מלחמת גוג ומגוג · אמר:

נודע ביהודה אלהים · אפילו בגלות · לעיכן: בישראל

מסרה

עמודיה ד' ג' מ"ל וא' חסר וסימ' את קלעי החצר דמשכנא קדמא · וחברו דמשכנא תניינא דפקודי · אנכי תכנתי עמוריה · חצבה עמוריה שבעה · וא' ועמודיה יתפלצון · דמשכנא תניינא דפקודי חסר · עמדיה כתיב חסר ו': עתק ד' וסימ' יצא עתק מפיכם · הדברות על צדיק עתק · תדברו בצואר עתק · יביעו ידברו עתק · וא' הון עתק וצדקה בצירי: לעלם י"ח חסר וסי' במס' רבתא בערך ע"ו: עו נודע ג' קמצין וסי' נודע יי' משפט עשה · נודע ביהודה אלהים · נודע כשערים בעלה · וא' ונודע קמץ מה שהיה כבר נקרא:

אבן יחייא

מעשיהם · והנה כאשר אמרנו פעמים רבות מעלות האדם יהיו ד' הנמשכים מד' נפשותיו וכן חסרונותיו יהיו ד' · ולכן פירש כי האל הזהירם על חסרון כל א' מנפשותיה' וכנגד חסרון הנפש הצומחת אמר אמרתי להוללים אל תהולו כי הוללות הוא לאומרים שחוט בקר ושחט צאן ואכול את בשרם ושתה כי מחר נמות וישימו כשלם באכילה שתיה ולויה עם הנשים הנמשך מהזוללות · וכנגד חסרון הנפש המשכלת אמר אמרתי לרשעים והם החוטאים במחשבה אל תרימו קרן לדבר תועה בתורת ה' ומצותיו · וכנגד חסרון הנפש אלהית אמר ואמרתי לרשעים אל תרימו למרום קרניכם כי לא די שתרימו ראש ותעיזו מצח לדבר בתורתו · כי עוד תעיזו מצחכם כזונה למלל מילין לצד עילאה ובעלמותו וסודותיו כאלישע אחר · וכנגד הנפש המרגשת אמר ואמרתי אליהם אל תדברו בצואר עתק · הנה בעלי העושר בטבע הם גאים וידברו עתק בגאוה ובוז עליהם · וזהו אומרו פה אל תדברו עתק בצואר הנטוי כי סימן הגאוה ללכת נטוי גרון · כי לא וגו' ר"ל שכל המעלות והעושר שיבואו לבני האדם לא יבואו ממכהיג שמקומו במזרח שהוא מוצא השמש ולא ממכהיג שמקומו במערב ולא ממכהיג שמקומו במדברות ולא ממכהיג שמקומו בהרים נכונים · כי אלהים וגו' אבל כל הטובות והרעות יבואו מאלהים השוכן שמי שמי קדם ובשופטו בני האדם זה ישפיל וזה ירים לפי מעשיהם · ולכן ממנו ראוי לירא ולאהבה אותו בכל לב ובכל נפש · כי כוס וגו' ר"ל כי ביום הדין יהיה ביד ה' כוס מתרעלה להעניש את הרשעים בעלי הד' חסרונות הנז' וכן ספר ד' תארים בכוס הלז · הא' כי יהי' היין שבטבעו להוציא את האדם משכלו כשישתכר ממנו · והב' כי היין ההוא יהיה יין חמר · שר"ל עכור בשמריו · ויהיה ענינו מן יחמרו מימיו שפתרונו יעכרו מימיו · והג' כי יהיה מלא הכוס · והד' כי יהיה בו מסך מעכירים מזיקים אחרים אשר יהיה ממוזג בהם · וענינו כמו מסכה יינה שר"ל מזגה · ויגר מזה ר"ל באופן שכל רשע מהם אחרי שישתה הכוס ההוא ישתכר ויאבד שכלו ויפול מפה ומפ' מזה ומזה ויגר ענינו כמו המים המוגרים במורד וזה להיות כי אך ובודאי שמריה ימצו וישתו כל רשעי ארץ כאשר שתו עם ישראל אותו בגלות וכאומרו את קובעת כוס התרעלה שתית מצית והכל משל לצרות · ואני וגו' הם דברי האלוה שאומר כי לעולם הוא מגיד ומזהיר לכל הבריות שיזמרו לאלהי יעקב כי לו ראוי הזמרה · וכל וגו' וזה יען כי כל קרני רשעים הכופרים אגדע ותרוממנה קרנות צדיק בעת הגאולה העתידה לימות המשיח:

עו למנצח בנגינות וגומר המזמור הלז נאמר על מלחמת גוג ומגוג ואיבודם והצלת ישראל נודע וגו' הנה כתר האלוה יתברך הוא שלש תארים אשר לו ביחוד ולא ישוה אליו אחד מכל כברא בהם והם גבול היותו גדול וגיבור ונורא ולזה אין לנו רשות להללו רק באלו להיותם כתרו יען כי לו דומיה תהלה · להיות מהנמנע לנברא לשבחו יתברך ית' הנעלה מכל התושבחות · וזהו אומרנו בהכתירנו אליו קדוש ג' פעמים · כי הוא קדוש ונבדל מכל כמו' להיותו הוא הממצי' הכל בגדולתו ונפלאותיו והוא קדוש ונבדל להיותו הגבור על כל הגבורים · והוא קדוש ונבדל להיותו הנורא על כל הנוראים לתשובתו ומעלתו · ולכן כאשר כיחש פרעה בה' באומרו לא ידעתי את ה' · הסכים האל ית' להודיעו מי ה' מגד כתרו · ושלח לו מכות דם צפרדע כינים שהם כלם דברים כנראים מחלם להודיעו היותו גדול · ושלח לו ערוב דבר שחין שהם כלם מכות ממיתות כמכות מלחמה להודיעו כי הוא גבור ושלח לו ברד ארבה חושך שהם כלם דברי' מפחידים להודיעו כי הוא נורא ובסוף שלח אליו מכת בכורות המורכבת משלשתם לאמת לו כתרו הנז' ולא יסתפק בו ולכן תקף נרם את ישראל מארצו · והנה אחרי אורבן המקדשות בעלם מעיני הבריות ידיעת ה' וכתרו המקודש ולא ידעוהו · והמשורר אסף פה במזמור הלז בנא כי בימי המשיח אחרי תום מלחמת גוג ומגוג יודע כתר ה' וזהו אומרו נודע עכר במקום עתיד ביהודה וכיש' שהיו נחלקים בתחילה לשני מלכיות · ובימות המשיח יהיו לעם אחד היות אלהים גדול שמו והוא כנגד גדול · וכשיהיה בשלם ובציון סוכו ומעונתו שר"ל מקדשו שיבנה במהרה בימינו בימי משיח צדקנו · והנה שלם הוא ירושלם · כי שם הוא מלכי צדק קראו שלם. להבירו היות השלימות שם ואברהם קראו יראה להבירו היות הדיבוק אלהי והראות שכינתו שם וה' הסכים בשני השמות האלו והרכיבם וקראו ירושלם · שר"ל יראה שלם · שמה וגו' ר"ל ויבנה המקדש ההוא אחרי ששמה בשלם ישבר האל רשפי קשת שהם החיצים הלוהטים כגחלי אש ושמה ישבר מגן וחרב וכל כלי מלחמת גוג ומגוג · וזה יען כי כלם כאחד יתנו לעולם הנכאי והסלה · נאור וגו' ר"ל ואז תהי' נאור ומאיר מפני שם האדירות והגבור' אלך שיתפשט בעולם והוא כנגד נבור · כי כן דרך הגבורים שיאירו פניהם בכבוד שיתכבדו בעולם מגבורתם · מהררי טרף · ר"ל שפטי' בהרים הנבוכים אשר כמנע ההליכה אליהם מפני חיות הטורפות · שמה יודע שם ה' היותו גבור · אשתוללו ה"אלף במקום ה' כמשפט האותיות המתחלפות · ופירושו לשון שטות כמו מוליך יועצים שולל · ור"ל כי אותם שהם אבירי שכל שהוא הלב

תורת חסד תהילת ה'

כי אקח מועד וגומר ירצה כי אקח מועד והוא חג הפסח אני מישרים אשפוט ממה שהכנתני תמיד וממה שאתה עתיד לחון ולחמול עלי כי הרבה ענינים נרמזו לי בחג הפסח וכפי זה הדרך אם רצינו לומר שכיון לכל מועד ומועד מהג' רגלים גם הוא נאות · או ירצה כי אקח אני המועד המועד לנו והוא כי במה שאשתלם במעשי אקח המועד ואחיה אותו ולא יומתן הדבר עד עתו ממש או מישרים אשפוט ר"ל אעסוק בתורה שהיא שמותיך הקדושים באופן שיהיה או קרוב סמך אלי כבתחלה: נמוגים ארץ וגומר ירצה כל העולם היה מתמוגג אילולי תכנתי עמודיה סלה עם התורה באופן כי לעולם ועד סמך קרוב אליו לזה אמרתי להוללים הבלתי משגיחים בזה אל תהולו ולרשעים העוזבי ה' והם הבלתי הוגים בתורתו אל תרימו ותפרישו קרנם של ישראל במעשיכם אלה אחרי היותו קרוב אליהם ואל תרימו למרום קרניכם עם היות שהאל ית' מכריז תמיד ואומר קרובה ישועתי לבא וכו' ואל תדברו בצואר עתק ר"ל שאינכם מסגפים עצמיכם לתורה ולתעודה אך ממשמן בשרכם ובצואר עתק ושמן תדברו וכו' וכפי פי' זה תהיה מלת אל מוסב גם אל אומר תדברו וכו': כי לא ממוצא וגומר ירצה אין דבר שיהיה סבת הרים קרנכם מכם ובלתי היותו אתכם כי אם כי אלי"ם שופט וכו' · או ירצה איננו צריך להשפיל לזה כדי להרים לזה אך לזה בעצמו ישפיל ולזה בעצמו ירים מיניה וביה: כי כוס ביד ה' וגומר ויגר מזה ירצה ויגר מזה לכם אתם ההוללים אך שמריה ימצו כאדם המוצץ דבר שהוא נהנה ממנו וישתו כל רשעי ארץ א"כ אתם ההוללים ואתם הרשעים לא תעשו כמעשיכם אלה · או ירצה כי כוס ביד ה' ויגר מזה המקום שהוא ית' בו כבי"כול כי עיניו המה משוטטות בכל הארץ לתת לאיש כדרכיו וכו' ולא תאמרו שאינו משגיח בשפלים ואומר ויין חמר מלא מסך ירצה מלא מסך ממדת הדין ויגר מזה בהיותו ממוסך ובכן עולם כמנהגו נוהג אך לעתיד שמריה של מדת הדין ימצו ישתו כל רשעי ארץ: ואני אגיד וגומר ירצה כל זה אני אגיד אותו תמיד ובכן אזמרה לאלהי יעקב כי הוא ית' תפן שהצדיקי' יודיעו נפלאותיו ודיניו לכל העולם ועם זה שאדבר כל קרני רשעים אגדע ואף גם זאת כי תרוממנה קרנות צדיק:

עו למנצח בנגינות מזמור לאסף שיר נודע וגומר גם זה המזמור הוא מדבר במה שאמ' למעלה והתחיל ואמר נודע ביהודה אלי"ם והיא מה שאחז"ל שקפץ נחשון בן עמינדב לתוך גלי הים תחלה שלא היה מי שהיה רוצה לרדת וכו': ויהי

בְּיִשְׂרָאֵל גָּדוֹל שְׁמוֹ: וַיְהִי בְשָׁלֵם
סֻכּוֹ וּמְעוֹנָתוֹ בְצִיּוֹן: שָׁמָּה שִׁבַּר
רִשְׁפֵי־קָשֶׁת מָגֵן וְחֶרֶב וּמִלְחָמָה סֶלָה:
נָאוֹר אַתָּה אַדִּיר מֵהַרְרֵי־טָרֶף:
אֶשְׁתּוֹלְלוּ ׀ אַבִּירֵי לֵב נָמוּ שְׁנָתָם
וְלֹא־מָצְאוּ כָל־אַנְשֵׁי־חַיִל יְדֵיהֶם:
מִגַּעֲרָתְךָ אֱלֹהֵי יַעֲקֹב נִרְדָּם וְרֶכֶב
וָסוּס: אַתָּה ׀ נוֹרָא אַתָּה וּמִי־יַעֲמֹד
לְפָנֶיךָ מֵאָז אַפֶּךָ: מִשָּׁמַיִם
הִשְׁמַעְתָּ דִּין אֶרֶץ יָרְאָה וְשָׁקָטָה:
בְּקוּם־לַמִּשְׁפָּט אֱלֹהִים לְהוֹשִׁיעַ כָּל־
עַנְוֵי־אֶרֶץ סֶלָה: כִּי־חֲמַת
אָדָם תּוֹדֶךָּ שְׁאֵרִית חֵמֹת תַּחְגֹּר:
נִדְרוּ וְשַׁלְּמוּ לַיהוָה אֱלֹהֵיכֶם כָּל־
סְבִיבָיו יֹבִילוּ שַׁי לַמּוֹרָא: יִבְצֹר
רוּחַ נְגִידִים נוֹרָא לְמַלְכֵי־אָרֶץ:

למנצח

ברבית ישראל רב שמיה: והוה
בירושלם בית מקדשיה ומדור בית
שכינת קודשיה בציון: כד עבדו בית
ישראל רעותיה אשרי שכינתיה
ביניהון תמן תבר גירין וקשתין
דעממיא מגיחי קרבא תריסא וסדרי
קרבא בטל לעלמין: נהיר דחיל את
אלהא משבח מן בית מקדשך יזועון
מן קדמך מלכיא דיתבין בכרכי
טוריא אתר בית כנישות ביזתהון:
אשלחן מעילויהון זייני קרבא גיברי
ליבא איתנמנמו בשינתהון ולא
ספיקו כל גברי חילא למיחד זייניהון
בידיהון: ממזופתך אלהא דיעקב
דמכון ארתכין ופרשין איתעקרו:
את דחיל את הוא אלהא ומן יקום
קדמך מעידן דיתקוף רוגזך: מן
שמיא אשמעתא דין ארעא דעממי דחילת ארעא דישראל שדוכת: אמרין צדיקיא
יקום לדינא עם רשיעיא אלהא למפרק מן ידהון כל עינוותני ארעא לעלמין: כד
אנת רגז על עמך אנת מרחים עליהון והינון יודון לשמך נשארא דריתחיא
דאשתיירו לך מן רוגזא דירגזת תזריז לחבלא עממיא: ת"א ארום כד יתקוף
רוגזך על עמך יתובון ויודון לשמך ואנת תאיב מן רוגזא ברם על שאר עממיא מני
רוגזא תזריז: נדרו נדרין ושלימו קדם יי אלהכון כל דיתבין חזור חזור למקדשיה
ייתון קורבניא לבית מוקדש דחיל: יזעיר נסות רוחהון דרברבניא דחילא על
כל מלכי ארעא:

לשבחא

שמה ה' ר"פ וסימ' נמסר בסדר ויחי: מהררי ג' וסי' מן ארם ינחני בלק מלך · ממעונות אריות · נאור אתה אדיר: יראה ב' ופי' ולא יראה בוגדה יהודה · ארץ יראה ושקטה: למשפט ט"ו דגשי' וסי' נמסר בשמואל ב' סי' ט"ו: תודך ב' ופי' כי חמת אדם תודך · כי לא שאול תודך: חמת ב' חד מ"ל וחד חסר וסי' שארית חמת תחגור · ואת איש חמות לא תבוא · בתרא מ"ל: יובילו ב' חד מ"ל וחד חסר וסימ' לך יובילו מלכים שי · נדרו ושלמו ליי' · קדמא מ"ל:

אבן עזרא

ויהי בשלם · היא ירושלם אולי נקראה כן כי היא שלימה כנגד שער השמים או שהיא ראויה להיות בשלום או קראוה כן על דרך תפלה כדרך שאלו שלום ירושלם: שמה · אמר רבי משה כי זה המזמור נאמר על מלחמת אויב שבא על ירושלם ונחלש ודימה החצים לרשפים וכניצוצות שהם עפים ושבר ישרת בעבור אחר ושבר מגן וחרב וכלי מלחמה באמת: נאור · אין דבר נראה שהוא נכבד שאיננו גוף והוא עצם דבר רק האור לבדו וזולת נאור כמו נכון והנה זה כנגד הכבוד ואדיר כמו אדיר במרום יי' וטעם מהררי טרף שלא יוכל אדם לעלות שם · א"ר משה הכהן אם הגר שנפחד ממנו ישגב בהרים שמשם ירדו החיו' לא יוכל ואין טעם בדבריו גם מפרשי' אמרו כי נאור מגזר' נאר מקדשו כמו משחית והנכ"ון שרש והנה שם התואר כמו קרוב ורחוק רק הוא פועל יוצא כמו ושבה אני: אשתוללו · הא"לף תחת ה"א התפעל כמו אתחבר ויחסר בי"ת מלת שנתם: מגערתך · טעם אלהי יעקב כאשר הזכיר בתחלה בישראל גדול שמו וטעם נרדם כל אחד מאנשי חיל הנזכרים בפסוק ראשון והוא הוא נרדם כל איש חיל ורכב וסוס: אתה · הטעם אתה לבדך נורא והיה האחד מספיק וכמוהו יי' מעון אתה היית לנו כי היה מספיק יי' מעון היית לנו ומאז כמו מאז הפקיד אותו: משמים · כי כל הגזרו' באות משמים וטעם השמעת כאשר ישמעו כל יושבי הארץ שישבת לכסא ודנת באמת אז יראו הנשארים ממך וישקוט כל אחד במקומו ולא יבואו לעיר קדשך להלחם עליה · וי"א כי טעם ארץ נראה הרשעים ושקט' הצדיקים: בקום · זה הפסוק דבק עם הבא אחריו · אמר ר' משה כן פי' הפסוק כאשר תעשה דין בבעלי החמות תודה לך כל חמת אדם והטעם אל אדם בחמתו ירא ממך ולפי דעתי כאשר תודה לך חיית אדם והם הגרים על ירושל' אז שארית חמות תחגור ותקשור ותהיינה ברשותך להתיר מהם כפי חפצך: נדרו · יתכן שאמרו כן אנשי ירושלם בעת צרתם או כאשר תחגור שארית חמות יאמרו אלה לאלה נדרו ושלמו: למורא · בעבור המורא ורבי משה אמר כי הוא תאר כמו הוא מוראכם: יבצור · דרך משל כטעם יכרות מגזרת בציר וזה דבק כי כל סביבות ירושלם יובילו שי בראותם כי השם יבצור רוח נגידים שהוא נורא למלכי ארץ כמו על כל מלכי ארץ:

למנצח

רשי

שמה שבר רשפי קשת · של סנחרי' ואוכלוסיו רשפי קשת אין רשפי קשת אלא לשון רשפי אש שאין לשון רשפי אש נופלים בקשת וזה רפי ורשפי אש דגש ורשפי קשת לשון לחומי רשף דמתרגמינן עוף ובני רשף יגביהו עוף וכן ומקניהם לרשפים לעופים וכן ובני רשף בני עפיפה הם שדים יגביהו לעוף אף זה לשון חצים המעופפי' כענין שנאמר ומחץ יעוף יומם שמה שבר רשפי קשת חצים שהקשת מעופף וכל המזמור הזה מדבר במפל' סנחריב שלא מצינו אויב נופל בירושלם אלא הוא: נאור אתה אדיר · לשון נאר מקדשו נארת ברית עבדך מנאר את אויביך וקמיך ומטאטאן מן העולם נאור על שם מעשיו נקרא כמו חנון ורחום וקנוא על שם שהוא חונן שהוא מרח' שהוא מקנא: אדיר מהררי טרף · חזק מעמקים טורפים הגבוהים כהרים ולנגדך אין גבורתם נודעת: אשתוללו · כמו השתוללו כמו ואחרי כן אתחבר אחזיהו עם יהושפט כמו התחב' ונגזר אשתוללו מגזרת מוליך יועצים שולל והוא לשון משגה ושלו כשוטים שוגים והתי"ו נופלת בלשון המתפעל באמצע התיב' בכל תיבה שתחילת' שי"ן: נמו שנתם · נרדמו בשינה לשון תנומה: ולא מצאו · ידיהם וכחם כשבאת ליפרע מהם: נרדם ורכב וסוס · וי"ו של ורכב טפילה היא כמו אלה בני צבעון ואיה וענה וי"ו של ואיה טפילה היא: מאז אפך · משעת שאתה כועס: משמים השמעת דין · כשנתנבא ישעיה על פורענותם של סנחריב ונתקיי' בו ארץ ישראל שיראה ממנו ומאוכלוסיו ואז שקטה: בקום למשפט אלהים · לעשות משפט באויביו להושי' חזקיהו וסיעתו: כי חמת אדם תודך · כעסן של רשעים גורם שהבריות מודים להקדוש ברוך הוא כשהם מראין כעסם והקב"ה נפרע מהם הכל מקלסין לפניו ואף הם עצמם מקלסין לפניו כשרואין שאין כעסם כלום כמו שמצינו בנבוכד נצר כשהשליך את חנניה מישאל ועזריה לכבשן האש מה נאמר שם יהא שמיה דאלהא מברך וגומר ועל ידי כן שארית החמות תחגור תעכב ותחדיל שאר הרשעי' מעוכבים ונמנעים מלהראות גאותם וחמתם תחגור לשון עכב' בלשון משנה פגימ' הסכין כדי שתחגור בו הצפורן ושמעתי משמו של רבי אלעזר הגאון ב"ר יצחק שהיה מביא המקרא הזה עדות לאותה משנה ויש עוד לפתור חגירה זו כמשמע' לשון חגיר' ופירושו לך נאה לחגור חימה ולעטות קנאה כי הכח והיכול' שלך ולשון שארית זה הוא מאחר שחמת אדם אינה כלום נשארו כל חגורות חימה לך: נדרו ושלמו · כדריכם: כל סביביו · השומעים תשועה זו וכן עשו כמו שכתוב תהיינה חמש ערים בארץ מצרים מדברות שפת כנען ונשבעות ליי' צבאות: יובילו שי · למוראו למה לפי שבעת חפצו יבצור רוח גסה של נדיבים ממעט גאותם יבצור ימעט כמו לא יבצר מהם:

על

פי' ע ספורנו ז"ל

בישראל גדול שמו · לעתיד שיגדיל לעשו' עמהם גדולו' ונפלאות: ויהי בשלם סכו · מקום מארב האריה יקרא סכו כאמרו יארב במסתר כאריה בסכו · אמר שתהיה מלחמת האל יתברך שישרה או שכינתו בשלם שהיא ירושלם על גוג ומגוג כמלחמת האריה בסכו שלא ירגישו בו שאר החיות: ומעונתו בציון · שמשם יפול פחדו על כל העמים על ידי מלך המשיח שישלוט בכלם: שמה שבר רשפי קשת · ובמעונתו ישבר כל תוקף כלי זין כאמרו לא ישא גוי אל גוי חרב: נאור · אתה שר צבאות הנאור באור פני מלך המשיח: אתה אדיר מהררי טרף · אתה יותר נורא מהררי החיות הטורפות כי אמנם מן החיות הטורפות תהיה איזו תחבולה להמלט ולהכניע' אמנם במלחמה שיונחה מאתך בקללת המשיח ובשבט פיו: אשתוללו · הלכו שולל ועירום מכל עצה שנתם כחולמים: ולא מצאו ידיהם · לא מצאו אופן להלחם ולהתיצב מנגד: מגערתך אלהי יעקב · על גוג ומגוג: נרדם · כאמרו תמק בשרו והוא עומד על רגליו. אתה נורא אתה · לבדך שתשיר סולטן עליונים ותחתונים כאמרו והיה ה' למלך על כל הארץ: ומי יעמוד לפניך מאז אפך: שהוא כשם עולם: השמעת דין · לשפוט את כל הגוי' עמ"א: ארץ יראה · מאימת הדין · ושקטה · בקום למשפט אלהים להושיע כל ענוי ארץ: כי חמת אדם תודך. והטעם שגם א"ה ישמחו אז בתשועת ענוי ארץ שהם שארית ישראל הוא כי בה תהיה משבית מלחמו' ושפיכות דם זה על זה ועם זה: שארית חימות · שהם מלחמות החיות וטרפם: תחגור · ותעכור באופן שלא ירעו ולא ישחיתו: נדרו ושלמו · אתם ישראל יביאו קרבנותיכם בנדבת לב מאהבה אל: כל סביביו · א"ה שבכל צד: יובילו שי למורא · מיראת עונש לא בנדבת לב ונדר · כי אמנם: יבצור רוח נגידים נורא למלכי ארץ · וטעם יראתם או תהיה כי המלך המשיח שיהיה נורא למלכי ארץ יבצור ויכרו' רוח נגידים נאמן לבבם כאמרו ובחרונו יבהלמו. וכן כאמרו והכה ארץ בשבט פיו וזולת אלה:

עם

תורת חסד תהילת ה'

ויהי בשלם סוכו ומעונתו בציון ושמה שבר רשפי קשת מגן וחרב ומלחמה סלה כל ימי שלמה שלא הוצרכו לדבר מאלה כלל כי שלום ושקט היה בימיו: נאור אתה וגומר יר' וכן היית אתה ה' נאור ואדיר יותר מהררי טרף ולא היו צריכים אפילו ליער שיאכל את שונאיהם כשהיית עמהם להצילם: אשתוללו וגו' יר' ואחרי כן אשתוללו אבירי לב וכו' ממה שהבאת עליהם צרת גלות בבל · או יר' אשתוללו ונבהלו אבירי לב והם נ"נ וסיעתו בעון אשר החריבו את שלם הנו' ונמו שנתם שראו בחלומות מה שראו ולא מצאו כל אנשי חיל והם החכמי' והחרטומי' את ידיהם וכחם בחלומות שחלם נ"נ: מגערתך וגומר יר' וכל זה שהשתוללו היה מגערתך אלהי יעקב ואז נרדם רכב וסוס והם סוסיו לרכבו שלא רכב עליהם עד ששב אל מלכותו והוא אומר נרדם ור"ל כאדם שנרדם ותוהה ונבער · או רומז בזה למה שנ"נ לא מצא את ידיו בהיות' ידים אך שבו לו לרגלים שהיה הולך עליהם מגערתו ית' כאשר קל מן שמיא נפל ונרדם או רכב וסוס: אתה נורא וגומר יר' וכל זה היה לפי שאתה נורא אתה לבדך זולה רצו להיותם גאים וכו' ומי יעמוד לפניך מאז אפך ועל כן משמים השמעת דינו של נ"נ כי קל מן שמיא נפל ובכן ארץ יראה ושקטה כי מי היה יכול לעמוד לפני נ"נ שאסיריו לא פתח ביתה וכונתו ית' היתה להושיע כל ענוי ארץ סלה שהיו אסורים תחת ידו: או יר' משמים השמעת דין גאולתם של ישראל מבבל ואומרו ארץ יר' ארץ ישראל יראה ושקטה: בקום וגומר יר' בקום למשפט אלהים להושיע כל ענוי ארץ סלה ולהביאם לירושלם לעשות משפט: כי חמת אדם תודך שארית חמות תחגור יר' כי אותה החמה שהשלכת על האדם ובעת יסוריך ששמת בו תודך שהאדם שב בתשובה עם זה ולכן חגרת שארית החמות ולא השלכתם אליו והוא מה שתרגם המתרגם ארום כד יתקוף רוגזך על עמך יתובון ויודון לשמך כו' · ואולי ר"ל כי החמה שהאדם בעצמו עושה לעצמו והוא המקטרג אשר יברא לו בעשותו איזה עון שהיא בעצמה המקטרגת לו ברצותו ית' להיותו בחמה עמי וכו' הנה זאת החמה בעצמה היא לפעמים נותנת הודאה אליו ית' והוא כאשר מגד תשובתו זדונות נעשות לו כזכיות באופן שאז החמה ההיא תתהפך לזכות ולמלאך סניגורי לו וכו' ואז כאשר יהיה בן ר"ל שישוב האדם ההוא בתשובה שלימה לפניו ית' יחגור שארית החמות אשר היו נשלחות אליו מלבד החמות שהן מהאדם בעצמו כאמור: נדרו ושלמו לה' אלהיכם כל סביביו יר' נדרו ושלמו לה' אלהיכם כל סביביו והם הצדיקים כי יובילו כל מלכי ארץ בביאת הגואל שי למורא והוא האל ית' ויבצור ויכרות רום נגידים וכו' · או יכוין באומר למורא אל מלך המשיח:

למנצח

אבן יחייא

הלב · כדי לתת העלות הנבוכות במלחמה · כי בתחבולות יעשה המלחמה הקב"ה ישכל עלת' ויוליכם בשטות והוללות · ואותם שהם אנשי חיל במלחמה יעשה הא' שתרדמה יפול עליהם וינמו אלפון תנומה שנתם שנת עולם ולא ימצאו ידיהם מוכנים ללחום כי העצלה והתרדמה יפול עליהם · מגערתך וגו' כי יהיה כאלו מגערתך אלהי יעקב ירדם הלוחם והרכב והסוס גוג ומגוג · אתה וגו' ר"ל וכנגד נורא · אמר אתה תהיה אז נורא מכל עמי הארץ כי ידעו שהוא מהנמנע לעמוד לפניך מאז שיחרה אפך · משמים וגו' כי ראו בעת שכשמים השמעת דין שרצונך לעשות דין בארץ · תכף ארץ יראה ושקטה והוא משל לגוג ומגוג יושבי ארץ כי יראו ושקטו מללחו' תכף בשמוע דבר ה' · בקום וגו' וזה היה בקום לעשות משפט אלהים בגוג ומגוג להושיע כל ענוי ארץ שהם ישראל שסבלו כל כך מהגלות והעינוי למען שמו ויזכו לבוא בעולם הזה · וכן בעולם השלם והנצחיות · כי חמת וגו' ר"ל כי הגוים אשר היה להם כעס וחימה על ישראל ואלהיו תודך עתה · כי לשארית מהגוים ההם אשר ישארו תחגור ותאסור חמתם בראותם כי אתה נורא אתה · נדרו וגו' ר"ל ואז ידרו נדרים מקרבנות וישלמו לה' שיהיה אלוה כל העולם בשוה · כל סביביו מירושלם מאומות הנשארים · ויובילו שי ומנחה מכסף וזהב למורא שהוא בית המקדש שהוא מקום המורא · יבצור וגו' ר"ל ואז יבצור וימנע וישפיל רוח ורצון הנדיבים ומלכי' מהאומות אשר רוצים להשפיל ישראל · ולכן יהיה נורא למלכי ארץ כי הכל יראו מלפניו ויעבדוהו:

עו למנצח

רשי

על ידותון · על הדתות ועל הדינין העוברים על ישראל : ידי · מכתי : לילה נגרה · בגלות זה שהוא כלילה היא נגרה ליחה ומרה : ולא תפוג · ולא תדמה נגרתה : אזכרה אלהים · החסד שהיה רגיל לעשות לי בימי חבתי : אשיחה · באותן חסדי' ותשועות : ותתעטף רוחי · פסמ"ר בלע"ז : אחזת שמורות עיני · שמורות לשון אשמורות הלילה שאדם ניעור משנתו ודעתו מיושבת ולבו חוז' עליו ואני איני כן בלילה זו של גלות תמיד עיני נדבקות כאחד' מדם מאוטם לב בכרית שאני רואה נפעמה רוחי ואין הדבור בי : חשבתי ימים מקדם · לזכור החסדים שעשית עם אבותינו : אזכרה נגינתי בליל' · בימי הגלות הזה שהוא דומה ללילה אני זוכר את נגינותי שהייתי מנגן בימי קדם בבית המקדש : עם לבבי אשיחה · אני מחשב ורוחי מחפש מה היא כן מדתו של הקב"ה ואני תמיה הלעולמים יזנח : האפס · שמא כלה חסדו : גמר אומר · גזירת עולם שלא ישוב מחרונו עוד : השכח חנות · להיות חונן חנות כמו עשו' ראות ל"א חנו' חנינות : אם קפץ באף רחמיו סלה · לשון לא תקפוץ ידך כלומר אם סגר הרחמים לעולם בשביל החמה : ואומר חלותי היא · מחשבותי אומרו' לי אין זאת · לא להפלותי ולירואני לשוב אליו חלותי כמו לחלותי לשון חולי וחיל : שנות ימין עליון · את אשר נשתנת ימין עליון שהיתה נאדרי בכח רועצת אויב ועכשיו השיב אחור ימינו : והגיתי בכל פעלך · שעשית לנו כבר : בקדש דרכך · דרך מדתך לקדש את שמך בעולם לעשות דין ברשעים : גאלת רחוק

אבן עזרא

למנצח על ידותון · על נועם פיוט תחלתו ידותון : קולי · פעמים כי זה פיוס אחר פעם · יש אומרים והאזין היה ראוי להיות והאזין כמו לא האמין פועל עבר ורבי משה אמר שהוא לשון ליווי ולפי דעתי שהוא שם הפועל : ביום · חכם גדול חבר ספר נכבד רק יש בו טעיות שאמר כי ידי מקום עיני וזה לא יתכן. לדבר איש דעת כדבר הזה אפילו בשיחת חולין ואף כי בספרי הקדש ויש אומרי' כי ידי חוקתי וכותי כאילו כמם עד שיגר דרך משל כמו וימסו אסוריו או יהיה חס' בי"ת כאילו הוא בידי בעבור מכתי ונגעי : לילה נגרה · לעקתי כי למעלה כתוב ואצעקה והנה יש שם צעקה ואם לא היתה כתובה כדרך וברך ברכה ולא אשיבנה ורבים ככה והוא דרך משל כמו ויתכו כמים שאגותי או פירוש ידי מקומי כמו ויד תהיה לך והטעם שיגר מקומו בעבור דמעותיו על כן אחריו מאנה להנח' נפשי כדרך ודמעתה על לחייה אין לה מנחם : אזכרה · ואהמיה · מלא והיו"ד תחת ה"א : ותתעטף · כמו העטופים ברעב : אחזת · אמר ר' משה כי שמורות תאר השם כמו עלומות כי העפעפים שומרות העינים בהסגרם והטעם אחזת אותם עד שלא נסגרו עיני ולא ישנתי : נפעמתי · כמו ותפע' רוחו כל כך הוכיתי עד שלא יכלתי לדבר : חשבתי · מגזרת חשבון וחילוק דברים במחשבת הלב : עולמים · שעברו כי הטעם כפול ועולמים כמו זמנים : אזכרה · רמז שהיה מנגן בלילה או בלילה אזכרה שהייתי מנגן בימים קדמונים לעבוד השם על דרך אעירה השחר : ויחפש רוחי · הוא המחפש והוא לדבק באשר אחריו והוא הלעולמי' והפעול חס' והוא אותי : האפס · כמו כי אפס כסף · אמר רבי משה כי גמר אמר כמו אם דברו ועברו כחמותיו ולפי דעתי כי גמר אמ' שגזר אומר של עולם יזנחני : השכח חנות · שם והשלם חניות והטעם מגזרת חנון וחנון פעול למלת שכח וכן רחמיו למלת קפץ : ואומר · אמר רבי משה חלותי מגזרת אשר אלה יי' בה כמו ענותי ופי' שנות מגזרת שנת עולם וזה רחוק בעיני כי איך תישן הימין שהיא הזרוע ואחרים אומרים כי שנות כמו השחנות מגזרת שונות מכל עם וטעם ימין עליון שהימין הוא העושה המלחמה והטעם כי חליתי בעבור ששנתה זרוע השם בעבור שלא יראה כחה בגלותינו ואחרים אומרים כי חלותי מגזרת רבים יחלו פני נדיב כמו תפלתי וזאת הגזרה מזה הטעם לא תמצא בכל המקרא כי אם במלת פני ולפי דעתי כי זאת רמז למלת חשבתי כי כן הוא חשבתי מחשבה והיא חלתני והוא מחשבת שנות ימין עליון כאשר הזכיר שנות עולמים : אזכיר · פלאך · קשור עם מלת מקדם לא עם אזכרה : אלהים · כדרך נאדר בקדש בעבור דרכיך שאנחנו רואים בשמים לעד כי מי אל גדול ממך : אתה · הטעם תעשה פלאים כפלאים מעיני אדם גם נראים וזה הוא הודעת בעמים עוזך : גאלת

עז

א עז למנצח על־
ידיתון לאסף מזמור : קולי אל־
אלהים ואצעקה קולי אל־אלהים
והאזין אלי : ביום צרתי אדני
דרשתי ידי לילה נגרה ולא תפוג
מאנה הנחם נפשי : אזכרה אלהים
ואהמיה אשיחה ותתעטף רוחי סלה :
ה אחזת שמרות עיני נפעמתי ולא
אדבר : חשבתי ימים מקדם שנות
עולמים : אזכרה נגינתי בלילה עם־
לבבי אשיחה ויחפש רוחי :
הלעולמים יזנח אדני ולא־יסיף
לרצות עוד : האפס לנצח חסדו גמר
י אמר לדר ודר : השכח חנות אל
אם־קפץ באף רחמיו סלה : ואמר
חלותי היא שנות ימין עליון : אזכיר
מעללי־יה כי־אזכרה מקדם פלאך :
והגיתי בכל־פעלך ובעלילותיך
אשיחה : אלהים בקדש דרכך מי־
טו אל גדול כאלהים : אתה האל
עשה פלא הודעת בעמים עזך :
גאלת

לשבחא על יד ידותון לאסף
תושבחא : קלי קדם יי ואקבל קלי
קדם אלהא אצית מימרי : ביום
עקתי אולפן מן קדם יי תבעית שרית
עלי נבואה בליליא זלגת עיני
דמעתא ולא תפוג סריבת
לאתנחמא נפשי : אידכר אלהא
וארגוש קדם יי אמליל ותישתלהי
רוחי לעלמין : אחדתא תימורתייא
דעיני איטרפית ולא אמליל : מניתי
יומין טבין דמן לקדמין שניא טבא
דמן עלמין : אידכר תושבחתי
בליליא עם הרהורי לבבי אמליל
ויבלש ניסיא מנדעי רוחי : האפשר
די לעלמין ירחק יי ולא יוסיף
למיתרעיא תוב : האפשר די פסק
לעלמין טוביה שלים פתגם דביש
על כל דר ודר : האפשר דאיתנשי
לחייסא אלהא אין סליק ברוגזיה מן
למכמר רחמוי לעלמין : ואמרית
מרעותי היא אישתנין גבורת ימין
עילאה : תא ואמרית בעותי היא
שנין דרקץ מימין : אדכר עובדי אלהא ארום אדכר מן לקדמין פרישותך ורננית
בכל עובדך טביא ובתסקופי ניסייך אמליל : אלהא דקדישין אורחתך מן אלהא
רבא כאלהא דישראל : את הוא אלהא עביד פרישן הודעת בעמיא עושנך :
פרקתא

ע"ז ידותון דכתיב ידיתון וקרינן ידותון ג' וסימ' למנצח לידיתון דאמרתי אשמרה דרכי מחטוא · קולי אל אלהים ואצעקה · ומתניה בן מיכה בן ידיתון · וא' ידיתון קרי וכתיב ועבד אדום בן ידיתון : נגרה ב' וסי' לילה נגרה ולא תפוג · עיני נגרה ולא תדמה : ולא אדבר ב' וסימ' ואמרתי לא אזכרנו · אחזת שמרות עיני נפעמתי : ולא יוסיף ג' וסימ' לגעת בך · הלעולמים יזנח אדני · ברכת יי' היא תעשיר : אומר ז' מלעיל וחס' וסימ' עריה תעור · יום ליום יביע · אין אומר ואין דברים · יי' יתן אמר · גמר אמר לדור ודר · ותגזר אמר : כאלהים ג' בקריא' וסימ' והייתם כאלהים יודעי טוב ורע · ובית דוד כאלהים · מי אל גדול כאלהים אנ"ך :

מ"ע ספורנו ז"ל

זה המזמור מתאונן ומתפלל על צרת הגלות עם תקות התשועה מאמר גם בדור בנתי ראוי · אמר :

קולי אל אלהים · מיספוס על לחץ אויב וגזרותיו וכזה : אזעקה · כענין רשה ויגון : קולי אל אלהים · בתפלה שירצה נפשי : והאזין אלי · ועם זה אני מתפלל שיקבל תפלותי כאמרו' כלחש יום יום גם בלתי גזרות האויב · אבל עם כי ועכב עבודה : ביום צרתי · ביום קושי גזרות האומו' עע"א : כ' דרשתי · כענין כמן וזולתו ה' דרשתי כאמרו ובותו עלי : ידי לילה נגרה · לבפוק על ירך מתוך נער : מאנה הנחם נפשי · על שלא נודע קץ זה הגלות : אזכרה אלהי' : שהיה רב את ריבי : ואהמיה · איך עזבני לאורך ימים · ובזה : אשיחה ותתעטף רוחי · מבלי אין דרך אגלי להמלט : שמורו' עיני · העפעפי' שלא אישן : נפעמתי · ירא לעתיד : ולא אדבר · שלא להחריד את בני עמי : חשבתי ימים מקדם · אם קרה כזה לאומות : דורות עולמים דורות ישראל הקודמים לנו : אזכרה נגינתי · שהיתה לי בעת רצון : ויחפש רוחי · בחשבי אם היתה כזאת בימי קדם ודורו' עולמים : הלעולמים יזנח : האמנם זה דרכו שכשהוא מרחיק שדבר יהיה זה לעולמים באופן שלא יוסיף לרצות עוד : האפס לנצח חסדו · האמנם עם מי שהוא מתנהג במדת הדין לא יתהפך אחר כן במדת רחמים : גמר אומר לדור ודור · וזה כי כשפסק הדין גמר פסק דינו שיהיה כן לדור ודור : השכח חנות אל · האמנם שכח מתת חן למתחננים אליו : אם קפץ באף רחמיו · שגברה מדת הדין על מדת רחמים : ואומר חלותי היא שנות ימין עליון · ואמרתי א"כ היא צריך שתהיה תפלתי לחלות פניו שתשתנה ימין עליון שכבר נהפכה ממדת רחמים למדת הדין בחטאינו ואתפלל שתתהפך ממדת הדין למדת רחמים : אזכור מעללי יה · לעמו' זה החפוש כי : אזכרה מקדם פלאך · במבול : והגיתי בכל פעלך · פעל פעלת לאבותינו ביציאת מצרים : ובעלילותיך · במדבר : אלהים בקדש דרכך · שלא ישתנה : מי אל גדול כאלהים · שיוכל למנוע אותך מזה והנה : אתה האל עושה פלא · של מבול נפסק דינך עליהם באמרך אמחה את האדם כי נחמתי כי עשיתי' · ועם כל זה : הודעת בעמים עוזך · שאתה מוחק ורופא ואמרת לנח ולבניו פרו ורבו ומלאו את הארץ ונשבעת שלא יהיה עוד מבול על ספק ולא יוסיף לרצות עוד : גאלת

אבן יחייא

עז למנצח על ידותון וגו' המזמור הזה כאמר לתפלה לבני הגלות אל ה' על צרתם ואורך גלותם · קולי וגו' הנה בני הגלות אין להם שום מעלה ממעלו' הנפש שהם עושר וגבורה וחכמה · כי עושר אין להם כי מה שקנה עבד קנה רבו · וגבורה ובריאות אין להם להיותם משועבדים בעבודת פרך ובמאכל בהמה בשומי' והבצלים והחציר · והחכמה נעדרה מהם להיותם בלתי פנויים לעסוק בה · ותאבד חכמת חכמיו היודעים אותה מפני תרירות לבם · ולכן אומר המשורר בשם כנסת ישראל בני הגלות · קולי אל אלהים להעדר מעלת העושר ממני · ואצעקה אל אלהים להעדר ממני מעלת הגבורה · קולי אל אלהים להעדר ממני מעלת החכמה · ולכן אבא האזין אלי ולקול שועתי · ביום צרתי וגו' ר"ל כי ביום צרתי שהוא בהיותי בעניו' והעדר העושר ממני · דרשתי את אדני · וכן דרשתיהו כשידי ומכת חוליי בלילה נגרה ותרוץ · ולא תפוג ולא תרפה · כי סימן רע לחולה כשלא ינוח בלילה · וזהו אומרו כי חוליו ומכתו ירוץ וימשך אפי' בלילה ולא ירפ' אותו באופן שלא ינוח להעדר בריאותו וגבורתו · וכן דרשתיהו כשמאנה הנחם נפשי כפש המשכלת ההומה לדברי החכמות ואינה יכולה לעסוק בהם למקרי גלותה המונעים ומעיקים אותה מכל ט ב · אזכרה וגו' ר"ל כשאזכור אלהים מעולם הסלה והנצחיות ואחשוב בסודות חכמתו · אהמיה ותהיה הומה לרודפו לרוב כוספי אליו · וכשאשיחה ואדבר בפי מסודות חכמתו הנזכר מעולם הסלה · תתעטף רוחי כי יהיה כאלו יתקבץ רוחי ויתעטף לצאת חוצה · אחזת וגו' עד חשבתי ימים וגו' ר"ל הוא כאלו אחזת העפעפים שהם שמורות עיני באופן שלא אוכל לישן בלילה ויהיה כאלו נפעמתי ונגזר מן ותפע' רוחו באופן שלא אדבר מבלתי יכולת · כשאחשוב בטוב הזמניי מהימים מקדם · ובטוב הנצחיי מהחכמה מהשנו' מהעולמי' הקודמים · אזכרה וגו' ר"ל כשבלילה אזכרה הנגינה שלי והשמחה שלי בימי קדם במעלת העושר שהיה לי · וכשאזכרה שעם לבבי אשיחה כי הייתי בריא אולם וגבור ויודע ליעץ עצות במלחמה · וכשאזכרה כי רוחי רוח הנפש המשכל' היה מחפש החכמות ככסף וכמטמונים · אז אתפלל לאלהים לאמר הלעולמים יזנח ה' וגו' · ר"ל הלעולמים יזנח ה' את עמו ויכעס בעוני · ולא יוסיף לרצותם עוד במעלת העושר · האפס ותם חסדו לנצח וגומר פסק אומר שיהיו חולי' וחלושים מפני גלותם לדור ודור · השכח אל חנות לאולתו החכמה והדעת המודיעכו חכמת עולם הנצחיו' והסלה · כי החכמה תנתן בחנינה וכאומרו אתה חונן לאדם דעת וגו' ואם קפץ וסגר רחמיו שהם אליו בשבע מפני האף והחימה שהוא מקרה קרה לו במקרה · ויהיה קפץ מלשון ועולתה קפצה פיה · ואומר וגו' ר"ל ואז אומר גם כן שהחלות פני אל שלי והתפלל אליו עיקרו היא לעבוד את ה' במחשבה ובדבור ובמעשה · וכנגד המעשה אמר שראוי ללכת בדרכי האל העליון ולשנות ולשלוש מעשה ימינו ימין ה' עושה חיל כי הלכ' בדרכיו כתיב · וכנגד המחשבה אמר אזכור מעללי יה במחשבתי כאשר אזכור פלאך שעשית בעולם מקדם · וכנגד הדבור אמר והגיתי בכל פעלך בבריאת העולם : ובעלילותיך ביציאת מצרים שהיא עדות הבריאה אשיחה · אלהים וגו' ספר מה שהוא

תורת חסד תהילת ה'

עז למנצח על ידותון וגומר קולי אל אלי"ם ואצעקה יר' ב' דברים טובים האל ית' עושה עמו הא' שמניחני להיות קולי אלא ר"ל לצעוק אליו והב' שגם אחרי שידע הוא ית' כוונתי הוא מאזין אלי והוא כאומר עוד הם מדברים ואני אשמע והכונה כי בזמנים שעברו היה הוא ית' עושה אלה הדברים עם ישראל ועל כן אמר והאזין אלי שיר' לומר שתמיד הוא ית' עומד להאזין אליו : ביום צרתי וגומר יר' ועתה ביום צרתי ה' דרשתי כל היום וידי ומכתוב נגרה כל הלילה ולא תפוג ואין ה' עונה אותי על כן מאנה הנח' נפשי ולא די זה רק שאין בי כח להתפלל ולכן אזכרה אלי"ם ואהמיה וכביאי לדבר ותתעטף רוחי כי איכני יכול להוציא הדבור בפי ולא עוד אלא שאחזת למעלה שמורות עיני והם העפעפים ואינם מתנועעים באופן שאני כאדם מבוהל שעיניו פתוחים ואינו יכול לדבר : חשבתי ימים וגומר יר' אך הימים הראשונים היו טובים מאלה שעם היותם ימים הייתי חושב אותם לשנות עולמים והכונה בזה שהיה לו כ"כ טובה עד שהיה נהנה מהזמן הקצר ההוא כאילו היה זמן רב והוא להפך ממה שאמר יעקב הע"ה מעט ורעי' היו ימי שני חיי וכמו שביאר בעל ס' תולדות יצחק : אזכרה נגינתי וגומר יר' אזכרה כאשר הייתי מנגן בלילה שלא די שהייתי מדבר בשפתותי רק שגם עם לבבי אשיחה ויחפש לבבי את רוחי לבלתי היותו מעוטף ומבוהל · או יר' לבד שהייתי חושב הדבר אתה ה' היית מחפש רוחי ומחשבתי הטובה והיית מצרפה למעשה : הלעולמים יזנח ה' ולא יוסיף לרצות עוד אפילו שיעברו שנים רבות זה הוא שקר וכן האפס לנצח חסדו עמנו זהו ג"כ שקר כי כבר גמר אומר לדור ודור יר' כבר כתב בתורה מלחמה לה' בעמלק מדור דור שיר' מדורו של משה לדורו של משיח וכו' וכן השכח חנות אל אם קפץ באף רחמיו סלה כלומר היתכן שסלה יקפוץ רחמיו וזהו שקר כי מדרך המרחם הוא להטיב ולחמול ולרחם · וזה יובן יותר עם מה שביאר מהר"י בי רב בפסוק ה' ברצונך וגומר : ואומר חלותי היא יר' א"כ מה שאני מחלה פניך איננו אלא שכשם שאתה מטיב את שונאינו עם ידך הימנית כביכול שתשנה את ידך הימנית מעליהם ותשים אותה עלינו להטיבנו : או יר' א"כ איני מחלה פניך כי אם שתשנה אותה מן האיחור אל הקירוב באופן שיהיה קרוב שמך אלינו כמו שאמרתי במזמור הקודם הודינו וקרוב שמך : איכור מעללי יה יר' אזכור מעללי יה אשר בו בראת את העולם מצד זוכרי את כפלאותיך ואני אומ' מי שעושה את הפלאים האלה אין ספק שלא שברא את העולם· או יר' אני זוכר מה שכתבת בתור' על כם יה מלחמה כו': והגיתי בכל פעליך יר' בכל הפרטים שבראת הגיתי ובעלילותיך ר"ל ובמה שאמרת נעשה אדם וכו' אשיחה שהיו ב' מעשים העלילה הראשונה כי ב' פרצופין נברא והעלילה השניה באשר נעשה חוה ואחר שבראת את האדם למה איבך מרחם עלינו · אלי"ם בקדש דרכך יר' אם דרכך הוא בקדש ר"ל בבית המקדש בהיותו על תלו אז מי אל גדול כאלי"ם כי כל העול' יהיו מודים על אלהותך ויכולתך מה שאין כן עתה · או יר' אלי"ם דרכך בקדש והם ישראל וכאומר קדש ישראל לה' אתה האל עושה פלא יר' אתה ה' עושה פלא כשהודעת בעמים עוזך או כאשר גאלת בזרוע את עמך אשר הם שלה בני יעקב ויוסף כלומר שלא שינו את לשונם ולא את שמם ולא

גאלת עמך · הוא הפעול כאילו כתוב גאלת עמך בזרוע נטויה וטעם להזכיר יוסף עם יעקב כי הוא היה ישראל ככתוב משם רועה אבן ישראל והטע' כי בזכות יעקב ויוסף פדית בניהם וכמו גם זרע יעקב ודוד עבדי אמאס שהטעם מי שהוא תבני כדיבים והעד שאמר מקחת מזרעו מושלים והאומר כי יעקב תחת אהרן לא דבר נכונה : ראוך · על דעת רבי משה כי זה רמז לעת שהוליך השם את הים ברוח קדים עזה ולפי דעתי שהוא מדבר על עת וישב הים לפנות בקר כי בים דרכך ידבר על עת בעבר ישראל כאשר פירשתי טעם ובני ישראל הלכו ביבשה לאומרו פעמים וכן מן השירה הוא פסוק כי בא סוס פרעה : זורמו · בעבור אש וענן : חצציך · הם הברקים וזה הוא בעמוד אש כי עבות כמו בענן ומלת זורמו על משקל כי גורשו ממצרים ויש אומרי' מגזרת זרם או לפי טעם הענין חצציך כדמו' אש הנופלת שימית ריחה : קול · אל תתמה בעבור שהזכי' בגלגל כי בגלגל הם הרעמי' ורק בעבור היותו באויר שהוא מתגלגל : בים · הראה השם דרך בים לעבור גאולי' · וטע' ועקבותיך בעבור שוב הים מיד לאיתנו : נחית · על דעת רבי משה על עת עבור הים כדרך כבהמה בבקעה תרד ויתכן על נחותם במדב' כמו נחית בחסדך ומשה ואהרן הם שהוציאו את העם ממצרים ומשה לפני אהרן לגודל מעלת נבואתו : משכיל לאסף · פיוט · תחלתו משכיל או משכיל השומע וטע' הסמך התורה אליו תורת השם שהיא תורת אמונתו והנכון כמו אמרי פי מי שירצה להורות כדרך תורת אמך : אפתחה · קמצות התי"ו בחטף בעבור אות הגרון כמו אשמעה מה ידבר ואילו היה בשוא לבדו היה שוא רק ככה כמנא וטעם חידות שהיא מני קדם והמשל כמו נושקי רומי קשת לערוך שלחן ואם נשקה ביעק' בחוריו אכלה אש והחידות למס אבירי' אכל איש כדרך מהאכל יצא מאכל ויהרג במשמניהם ויתן לשבי עזו כי לולי שהוא מפורש בספר שמואל שבית הארון היתה החידה קשה : אשר שמענו · זה מפי אנשים רבים וצדיקי' שחייב אדם לקבל מה שהעתיקו היתה הקבלה כמו דעה וזה הוא ונדעם וטע' המספרי' כי המספרי' אוהבינו היו והם אבותינו שאין להם חפץ להכשילנו : לא · והנה חייבים אנחנו שלא נכחד מה ששמענו מאבותינו לאשר הם מזרעם עד שיהיו גם הם מספרי' תהלות השם : ויקם עדות · המצות ששקול הדעת יעיד עליהם על כן מלת ויקם וקם הבית ותורה המצות שנעלם סודם מרבים על כן מלת שם שקבלו ככה מפי משה וטעם צוה כדרך הודעתם לבניך ולבני בניך : למען

גָּאַלְתָּ בִּזְרוֹעַ עַמֶּךָ בְּנֵי־יַעֲקֹב וְיוֹסֵף
סֶלָה׃ רָאוּךָ מַּיִם ׀ אֱלֹהִים רָאוּךָ
מַּיִם יָחִילוּ אַף יִרְגְּזוּ תְהֹמוֹת׃
זֹרְמוּ מַיִם ׀ עָבוֹת קוֹל נָתְנוּ שְׁחָקִים
אַף־חֲצָצֶיךָ יִתְהַלָּכוּ׃ קוֹל רַעַמְךָ ׀
בַּגַּלְגַּל הֵאִירוּ בְרָקִים תֵּבֵל רָגְזָה
כ וַתִּרְעַשׁ הָאָרֶץ׃ בַּיָּם דַּרְכֶּךָ וּשְׁבִילְךָ
בְּמַיִם רַבִּים וְעִקְּבוֹתֶיךָ לֹא נֹדָעוּ׃
נָחִיתָ כַצֹּאן עַמֶּךָ בְּיַד־מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן׃
א עח מַשְׂכִּיל לְאָסָף
הַאֲזִינָה עַמִּי תּוֹרָתִי הַטּוּ אָזְנְכֶם
לְאִמְרֵי־פִי׃ אֶפְתְּחָה בְמָשָׁל פִּי
אַבִּיעָה חִידוֹת מִנִּי־קֶדֶם׃ אֲשֶׁר
שָׁמַעְנוּ וַנֵּדָעֵם וַאֲבוֹתֵינוּ סִפְּרוּ־לָנוּ׃
לֹא נְכַחֵד ׀ מִבְּנֵיהֶם לְדוֹר אַחֲרוֹן
מְסַפְּרִים תְּהִלּוֹת יְהוָה וֶעֱזוּזוֹ
ה וְנִפְלְאֹתָיו אֲשֶׁר עָשָׂה׃ וַיָּקֶם עֵדוּת ׀
בְּיַעֲקֹב וְתוֹרָה שָׂם בְּיִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר
צִוָּה אֶת־אֲבוֹתֵינוּ לְהוֹדִיעָם לִבְנֵיהֶם׃
למען

ג' · ג · ג · ל וחד פיתחו בגלגל · יתיר י' · ז' רפי · ב' בחטף עם זו · ב חלה · ויספי ריש פידרא · י"ו · ג' · ג' · ד' ג' מל' וא' חס' ל · כ' · ה'

פְּרַקְתָּא בִּגְבוּרַת אֶדְרָעָךְ עַמָּךְ בְּנַיָּא
דְאוֹלִיד יַעֲקֹב וְזָן יוֹסֵף לְעָלְמִין׃ חֲמוֹן
שְׁכִינְתָךְ בְּגוֹ יַמָּא אֱלָהָא חֲמוֹן
גְּבוּרְתָךְ עַל יַמָּא רְתִיתוּן עַמְמַיָּא לְחוֹד
יִתְרַגְּזוּן תְּהוֹמַיָּא׃ אַחִיתוּ מַיָּא עֲנָנֵי
שְׁמַיָּא קָלִין יְהַבוּ שְׁחָקֵי לְחוֹד כֵּיפֵי
גִּירָךְ אָזְלִין וּמִשְׁתַּלְהֲבִין׃ קָל
אַכְלָיוּתָךְ בְּגַלְגַּלָּא אִשְׁתְּמַע אַנְהִירוּ
בַּרְקִין תֵּבֵל רַגְזַת וְאִתְרְגִישַׁת אַרְעָא׃
בְּיַמָּא דְסוּף אוֹרְחָךְ וּכְבִישָׁךְ בְּמַיִין
סַגִּיאַיָּא וְרוֹשְׁמַת פְּסִיעָתָךְ לָא
אִתְיְדָעוּ׃ דַּבַּרְתָּא הֵיךְ עָנָא עַמָּךְ
בְּיַד מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן׃ שִׂכְלָא דְרוּחַ
קוּדְשָׁא עַל יְדוֹי דְאָסָף אֲצִיתוּ עַמִּי
אוֹרָיְתִי אַצְלוּן אוּדְנֵיכוֹן לְמֵימְרֵי
פוּמִי׃ אֶפְתַּח בְּמַתַל פּוּמִי אַבִּיעָא
חִדוֹן דְמִן לְקַדְמִין׃ דִּי שְׁמַעְנָן
וִידַעְנָן לְהוֹן וַאֲבָהָתָן תַּנִּיאוּ לָנָא׃ לָא
נְכַסֵּי מִבְּנֵיהוֹן לְדָר בַּתְרָאֵי מִשְׁתָּעַיִין
תּוּשְׁבַּחְתָּא דַיְיָ וְעוּשְׁנֵיהּ וּפְרִישָׁוָתֵיהּ
דִּי עֲבַד׃ וַאֲקִים סַהֲדוּתָא בִּדְבֵית יַעֲקֹב וְאוֹרָיְתָא גְּזַר בִּדְבֵית יִשְׂרָאֵל דִּי פַקִּיד
לַאֲבָהָתָן לְהוֹדָעוּתְהוֹן לִבְנֵיהוֹן׃
מן

רשי

ראוך מים · רגים כשנגלית על הים : זורמו מים עבות שחקי' נטפו זרם מים עבים : חצציך · כמו חציך : בגלגל · כמו בגלגל קול רעמך בגלגל על הים להום את מחנ' מצרי' : ועקבותיך לא נודעו · אין הפסיעות נכרו' על המים ועקבותיך טרל"ש בלע"ז : במשל פי · הם דברי תורה : לא נכחד מבניהם · וגם אנו לא נכחד מבניה' של אבותינו מלהודיעם מה שספרו לנו כסלם :

מסרה

ע"ח האזינה י"ו בקריא' וסימ' וישא משלו ויאמ' קום בלק ושמע האזינה עדי · אמרי האזינה יי' בינה הגיגי · תפלה לדוד שמעה יי' צדק · האזינה אלהים תפלתי ואל תתעלם · שמעה תפלתי יי' ושועתי האזינה ואל דמעתי · אלהים שמעה תפלתי האזינה לאמרי פי · האזינה עמי תורתי · רעה ישראל האזינה · אלהים צבאות שמעה תפלתי · האזינה יי' תפלתי והקשיבה בקול אמרתי ליי' אלי אתה · יי' קראתיך חושה לי · יי' שמע תפלתי האזינה אל תחנוני · ואולם שמע נא איוב · האזינה זאת איוב עמד · האזינה לקול מלי :

מ"ע ספורנו ז"ל

גאלת בזרוע בני יעקב ויוסף · אף על פי שאמרת לצפון תפתן עליהם בתוך ארץ מצרים ועל בני יוסף אשר המשורר בני אפרים נושקי רומי קשת הפכו וכו' · שמית כלפי חסד וגאלתם בזרוע נטויה על הפך [illegible] לגנת חסרו : ראוך מים אלהים · כשקבלת תפלת ישראל על הים כאמרו ויצעקו בני ישראל אל ה' · וזה הפך השכח [illegible] באופן כי אז : זורמו מים עבות · בעמוד אש וענן : קול נתנו שחקים · ויהם את מחנה מצרים · אף חציך יתהלכו · חלקי האש והענן יתהלכו בין חיל מצרים כאמרו ויסר את אופן מרכבותיו וינהגהו בכבדות : קול רעמך בגלגל · באותו הגלגל הנז' כשאמרתי קול נתנו שחקים · הנה הגלגל והרעם : האירו ברקיו תבל רגזה · כאמרו [illegible] מצרים אנוסה · ועם כל זה : בים דרכך · לנחות את עמך : ועקבותיך לא נודעו בישראל כי לא השכילו נפלאותיך וימרו · ובזה היו ראוים לעונש רב והנה עם כל זה : נחית כצאן עמך · שהגברת מדת רחמים על מדת הדין על הפך קפץ באף רחמיו כי קפצת את האף כרחמך :

בזה המזמור הזכיר המשורר חסדי האל יתברך על עמו עם רב פשעיהם [illegible] בקלקול [illegible] רחום [illegible] לתקנו · ואמר :

האזינה עמי תורתי · אשר גם הראה והודיע את רב חסדי ה' ודרכי טובו עם יכלתו וגדלו : הטו אזניכם להתבונן בפרטו כל מה שאזכיר · כי אמנם : אפתחה במשל פי · אזכיר ראשונה המשל הכתוב בתורה כאמרו בצלמנו כדמותנו אשר בו הורה שנתן האל יתברך לאדם לב לדעת ובחירה מוחלטת להיטיב ולהרע כרצונו : אביעה חידות · שהזכירה התורה בדבר הנחש ועשיו אשר שמענו · בספור התורה : ונדעם בתוספת · אבותינו ספרו לנו את פירוש הפסוק' בתורה : לא נכחד מבניהם · ולזה ראוי לנו שלא נכחיד ונעלים את כל אלה מבני אבותינו · לדור אחרון מספרי' תהלו' ה' · אנחנו המספרים תהלו' ה' במדת רחמים : ועזוזו · ומלכותו בעליונים ובתחתונים : ונפלאותיו · אשר בהם הורה לכל את מלכותו ועזו בעליונים ובתחתונים : ויקם עדות ביעקב · ומלבד חסדו הכללי על כל המין האנושי שהורה במשל הנז' שברא בצלם אלהי' ובדמותו למען יתדמה ליוצרו כפיון ובתעשה באופן שכאשר ישור מזה המכוון הוא ראוי לעונש רב · הנה הגדיל חסדו על קהלת יעקב והקים בתוכם עדות שהעיד בהם ללכת בכל דרכיו ולדבקה בו למען ישיגו הנצחיו' כאמרו והייתם קדושים כי קדוש אני : ותורה שם בישראל · אשר בה שם מופתים שכליים על חדש העולם והיותו משגיח בפרטי ואישי המין האנושי ועל נצחיות הנפש השכלית המכוון מאתו יתברך : אשר צוה את אבותינו להודיעם לבניה' · כאמרו ושננתם לבניך : ויקימו

תורת חסד　　תהילת ה'

ואז ראוך מים וגומר וזורמו מים וגומר וקול רעמך בגלגל וגומר ובים דרכך וגומר ועקבותיך לרחם עליהם ולהגן בעדם לא נודעו כי אין בעל הנס מכיר בניסו ומלבד שמלתך על עמך כאית כצאן עמך ביד משה ואהרן כי היה יורד להם המן בזכות משה וענני הכבוד בזכות אהרן והבאר בזכות מרים והיה הענין כי כפי מה שהיה משה ע"ה עם רוח אלי"ס זך וטהור היה יורד המן זך בלי שמרים ובזכות אהרן שהיה מכפר עם תפלותיו וקרבנותיו ומגין על ישראל היו הענני כבוד להגין להם ובזכות מרים שהשגיחה על משה המביא תורה לישראל הנקרא באר מים חיים היה הבאר לישראל וכו' :

עת משכיל לאסף וגומר הוא אומר במזמור הקודם על ידותון לאסף וגו' ובאומ' משכיל כתב הרב"ע שיר' משכיל השומע והנה רצה אסף ע"ה במזמור זה להשכיל להטיב אל השומע ולכן אמר האזינה עמי תורתי כלומר האזינה עמי שאני מאמין בתורת ה' · או יר' מה שהוא נקרא בשם תורתי והוא ע"ד מחז"ל בפסוק כי אם בתורת ה' חפצו ובתורתו וגומר וכמו כן אמר הטו אזניכם לאמרי פי ויר' גם אם יהיו אמרי פי לבד מבלי שאמרם האל ית' הטו אזניכם אליהם : אפתחה במשל פי הוא ענין התורה כמו שפרש"י ז"ל ויר' רבי אמ־תי האזינה עמי תורתי ולכן אפתחה פי עם התורה ועם חדותיה והם הדברים הכתובי' בה אשר שמענו' מאנשי העולם ונדעם ג"כ מצד התורה המספרת כל אלה הדברי' ואבותינו ספרו לנו פרטי הדברים כלם ואנחנו ג"כ לא נכחד מבניהם לדור אחרון מספרים תהלות ה' כלומר לא נהיה סבה אל שלא ימלאו לדור אחרון מספרים תהלות ה' וכו' · או יר' אשר צוה את אבותינו להודיעם לבניהם כאומר ושננתם לבניך וגומר :
למען

אבן יחייא

שהוא הוגה בכל פעולותיו ומשיח בכל עלילותיו · ור"ל או אלהים דרכך הנפלאה והיותך במדרגה אשר אין גדול כמוך · היה נודע לבד במקום הקדש שהוא בעולם האלהי והמלאכיי והשמימיי · אבל לא בעולם השפל · את האל וגו' ר"ל ואבל אתה האל בעשותך פלא בעולם השפל הודעת בעמים עוזך אשר היה נעלם מהם : גאלת וגו' ר"ל והפלא אשר עשית הוא ביציאת מצרים כי הוא המעיד על נדיאת העולם · כאשר גאלת בזרוע וחוזק עמך שהם בני יעקב אשר ירדו למצרים ובני יוסף אשר נולדו שם ושניהם נשתעבדו בפרך ואתה גאלתם למען יכוחו במנוחת העולם הזה · ויכוחו במנוחת עולם הנפש והנצחיות · כי ישראל רובם היו עובדים ע"ז במצרים עד אשר גאלם המקום · ראוך וגו' ספר כי ביציאת מצרים ראוך אלהים המים מי ים סוף ויחילו וירגזו · וכאומרו ויולך ה' את הים ברוח קדי' עזה כל הלילה וישם את הים לחרבה לתשועת ישראל · וראוך מים הנז' פעם שנית ויחילו · וכאומרו ויאמר ה' אל משה נטה את ידך על הים וישובו המים על מצרים על רכבו ופרשיו וכן עשה · וישב הים לפנות בקר לאיתנו · אף ירגזו וירעשו התהומות כשנער ה' את פרעה וכל חילו בים וכאומרו וישובו המי' מי התהומו' ויכסו את הרכב ואת הפרשים ולכל חיל פרעה לא נשאר בהם עד אחד · וזה יען כי תהומות יכסיומו · זורמו וגו' ר"ל כי בתוך הים נעשו י"ב נהרות מזרם מי העבים והעננים מים מתוקים להשקות שנים עשר שבטי ישראל · קול נתנו וגו' סיפר ענין מתן תורה · כי אז קול נתנו השחקים וכאומרו ויהי ביום השלישי בהיות הבקר ויהי קולות · אף חצציך יתהלכו הם העננים החוצצים בין שוכני בתי חומר לקדושים · וכאומרו וענן כבד על ההר כי היה צריך המסך המבדיל מהענן פן יהרסו לראות ונפל ממנו רב · וכאומרו הנה אנכי בא אליך בעב הענן בעבו' ישמע העם בדברי עמך · קול רעמך בגלגל כי זולת קולות השחקים היה קול רעם בגלגל השמים בקול שופר וכאומרו וקול שופר חזק מאד · האירו ברקים שהיו אז במתן תורה התבל ויוספי בה כאמרו ויהי קולות וברקים · רגזה ותרעש הארץ וכאומרו ויחרד כל העם אשר במחנה · ויחרד כל ההר מאד · בים דרכך וגו' עד נחית וגו' סיפר גם העבר' הירדן ביבשה בימי יהושע · ור"ל כאשר שמת דרכך בים סוף כשנחית כצאן עמך ביד משה ואהרן · כן שמת שבילך במים רבים בירדן שהיה מלא על כל גדותיו · ועקבותיך לא נודעו כי כל עת שעמדו הכהנים עם ארון ברית ה' בתוך הירדן ככתוב מימי הירדן והמים היורדי' מלמעלה עמדו נד אחד · ותכף כאשר נתקו כפות רגלי הכהנים אל החרבה שבו מי הירדן למקומם וילכו כתמול שלשם על כל גדותיו כאלו לא נכרתו מעולם ולא עמדו שם עקבות רגלי הכהנים :

עת משכיל לאסף וגו' כונת המזמור הלז סיפור וקצת המאורעות מיום צאת בני ישראל מארץ מצרים עד יום מלוך דוד מלכם עליהם · להודיע מעלת מלכות בית דוד אשר הגיע אליו מאת האל ית' בברכה אשר ברכו אביו הקודם באומרו לא יסור שבט מיהודה וגו' · וכי מלכותו לא יפסק מעת ממלך מלך המשיח שנית בימי הגאולה · האזינה וגו' הם דברי המשורר ור"ל יהיה סבה לפתאון אתה עמי תורתי תורת היראה ממנו ולבלתי הסרות את פיו · אם תטו כלכם אזניכם לשמוע דברי פי בספרי נפלאות ה' לאהבו וליראה שמו והעונש והדעה לחוטאים אליו · אפתחה וגו' ר"ל אשר דברי פי הנזכר אומר אותם אחרי הקדימי הקדמה לפתוח פי ולדבר במשל ובחידות מני קדם שהם סודות בריאת העולם והתחדשו מאין המוחלט אשר להיותם סתומים ידברו בהם ואם רוצה ה' אחד מעיר ושני ממשפחה לכן קראם משל וחידה שהם עליוני' סתומים ולא הנגלה מהם כנסתר מהם · אשר שמענו וגו' כי מפני שעליוני הבריאה לא התבארו בתוספת · ואותם בהם הוא בפי הקבלה · לכן אומ' אשר נדעם אותם מצד אשר שמענו מאחרי' ומאבותינו אשר ספרו לנו · לא נכחד וגו' ר"ל וכן אנחנו כאשר שמענו וקבלנו הדברי' ההם מהחכמים המשמיעים כן לא נכחידם מבניהם ולא נעלימם למען מדור לדור יודעו הסודות ההם עד שיגיע הדור אחרון ויהיו גם הם מספרים תהלות ה' ועזוזו ונפלאותיו אשר עשה · כי בכתרו מגדול וגיבור ונורא פעל ועשה העולם וזהו אומרו כנגד נורא תהלו' ה' להיותו נורא תהלות · וכנגד גבור אמר ועזוזו · וכנגד גדול אמר ונפלאותיו אשר עשה · כי יעשה הנפלאות שיקראו גדולות מצד היותו גדול · ויקם וגומר הנה לאות כי עיקר דברי אסף בשיר הלז הוא לספר עניני בני ישראל ונקודתו אליהם על ככה באומרו הטו אזניכם לאמרי פי · לכן הסמיט סיפורו מבריאת העולם כדי שלא להטריח על המזמרו · אף כי בעת עשותו אותו ספר גם מאמו כאשר הקדים באומרו אפתחה במשל פי וגו' כי לא רצה לכתוב דבר מהמקובלות רק מן המוחשות להיו' הם הרא' והחפת על המקובלות כי כשיבא אל האפיקורוס המכחיש בבריאת העולם ביציאת מצרים הדומה לבריאת העולם אשר היה מן המוחשות · ור"ל כאשר המקובלת מבריאת העולם אשר שמענו מאבותינו אם מודיעים אותם לדור ודור למען לא ישכח מפי זרעינו כן הקב"ה הקים עדות ביעקב ושם דת · כי התורה אשר שם וסדר בים' אשר צוה את אבותינו בהל סיני להודיעם לבניה' כי כל אב חייב ללמוד את בניו התורה אשר שם משה לפני בני ישראל : וזה למען ידעו הדור האחרון והבני' שיולדו יקומו ויספרו לבניהם מדור לדור · וישימו וגו' למען כי בראותם העניינים הקודמים עונש הרשע ושכר הצדיק ישימו באלהים כסלם ובטחונם · ולא ישכחו מעללי אל רוצה לומר המעללים הטובים מהאל שהם מצות לא תעשה · ומצותיו ינצורו שהם מצות עשה · ולא יהיו וגו' ר"ל ולא יהיו כאבותם דור המדבר אשר היו בלתי שלמים בשלש הנפשות · וכנגד הנפש הצומחת אמר דור סורר ומורה להיותו זולל וסובא כאומרו זכרנו את הדגה וגו' ונפשנו קצה בלחם הקלוקל וגומר לתאות אותי ואת מקני בצמא וגו' ; ויאל העם לזנות את בנות מואב וגו' ; וכנגד נפש המרגשת אמר

למען · דור אחר דור על עמוד התורה כימי שמי' : וישימו · כסלם · כמו מבטחם אשר יקוט כסלו וכאשר לא ישכחו מעשה השם אז ישמרו מצותיו : בני אפרי' · דרך דרש כי כל ישראל יקראו כן כמו הבן יקיר לי אפרים גם רמז לבני אפרי' שיצאו ממצרי' בטרם געת הקץ והרמז בדברי הימי' והרגום אנשי גת ויתאבל אפרים אביהם ועל דרך הפשט כי עקר זה המזמור נאמר על מלכות דוד ובכין הר ציון ושם היה הארון במלוך דוד אחר שחרבה שילה שהיתה לבני אפרים על כן ובשבט אפרי' לא בחר באחרונה אחר שבחר בם בראשונה לשכן שמו בשילה והעד הנאמן על זה הפי' שבט אפרי' רומי קשת הם אנשי שילה שאמר אחריה' לא שמרו ברית אלהים ועוד נגד אבות' עשה פלא וזה היה אחר צאת ישראל ממצרי' :

רש"י

כסלם · תוחלת' וכן אם שמתי זהב כסלי : כאבותם · שהיו במצרי' ובמדבר : בני אפרי' · שיצאו ממצרי' בזרוע לפני הקץ ובטחו בגבורתם ובחיליה' ושופם הפכו לנום ביום קרב כמפורש בדברי הימים ויהרגו' אנשי גת הנולדי' בארץ : רומי · משליכין וזורקין כמו רמה בים : נגד אבותם עשה פלא · אחרי כן כשהגיע הקץ אף הם ויוסיפו לחטוא לו כמו שמפרש והולך · נגד אבות' אברהם יצחק ויעקב באו על הים והראם הקב"ה היאך הוא גואל את בניה' : כמו נד · תל גבוה כדמתרגמי' נצבו כמו נד קמו כשור : יבקע צורי' · והכית בצור וגו' וישק בתהומות רבה אף כשהיו הולכי' בתוך הים שמימיו מלוחים המתיק להם מעיינות בתוך התהו' : ויורד כנהרות מים · שהיו נוזלין מן הבאר והנשיאי' היו עושין שרטוט במשענות' והמים נמשכים אחריה' לכל חניית שבט ושבט כענין שנאמר במחוקק במשענותם כמו שמפורש בארבעי' ותשע מדות : למרות · להקניט כמו ממרים הייתם : שאר · בשר : ואם

למען ידעו דור אחרון בנים יולדו
יקמו ויספרו לבניהם: וישימו
באלהים כסלם ולא ישכחו מעללי־
אל ומצותיו ינצרו: ולא יהיו כאבותם
דור סורר ומרה דור לא־הכין לבו
ולא־נאמנה את־אל רוחו: בני־
אפרים נושקי רומי־קשת הפכו ביום
י קרב: לא שמרו ברית אלהים
ובתורתו מאנו ללכת: וישכחו
עלילותיו ונפלאותיו אשר הראם:
נגד אבותם עשה פלא בארץ מצרים
שדה־צען: בקע ים ויעבירם
ויצב־מים כמו־נד: וינחם בענן
יומם וכל־הלילה באור אש:
טו יבקע צרים במדבר וישק כתהמות
רבה: ויוצא נוזלים מסלע ויורד
כנהרות מים: ויוסיפו עוד לחטא־
לו למרות עליון בציה: וינסו־
אל בלבבם לשאל־אכל לנפשם:
וידברו באלהים אמרו היוכל אל
כ לערך שלחן במדבר: הן הכה־צור
ויזובו מים ונחלים ישטפו הגם־לחם
יוכל תת אם־יכין שאר לעמו:
לכן

מן בגלל די ידעון דר בתראי בנין
דמיתילדין יקומון ויתנון לבניהון:
וישוון באלהא סובריהון ולא יתנשון
עובדי אלהא ופיקודוי ינטרון: ולא
יהוין היך אבהתהון דר מסירין
ומרגיזדר דלא מתקן ליביה למריה
ולא הוות מהימנא באלהא רוחיה:
כד הוו יתיבין במצרים איתרברבו
בני אפרים מיני קיצא וטעו ונפקו
תלתין שנין קדם קיצא בזיני קרבא
וגיברין נטלי קשתא איכו קדל
ואיתקטלו ביום סידרי קרבא: מטול
דלא נטרו קיים אלהא ובאורייתיה
סריבו להלכא: ואתנשיאו עובדוי
עמא בית ישראל ופרישותיה די
אחמייתהון: קביל אברהם יצחק
ויעקב ושבטיא דאבהתהון עבד
פרישן בארעא דמצרים חקל טאנים:
בזע ימא בחוטרא דמשה רבהון
ואעבירינון ואוקים מיא צרירין היך
זיקא: ודברינון בעננא בימממא וכל
ליליא בנהור אשא: בזעטורין
בחוטריה דמשה רבהון במדברא
ואשקי כד בתהומיא רברבן: ואפיק
נוזליא דמיא מן כיפא ואחית היך נהרין דנגדין מיא: ואוסיפו תוב למיחטי קדמוי
למרגז קדם עילאה במדברא צחי: ונסיאו אלהא בליבהון למשאל אוכלא
לנפשיהון: ואיתרעמו קדם יי אמרו האית יוכלא קדם אלהא לסדרא פתורא
במדברא: הא כבר מחא בטינר ודיבו מיא ונחליא הלחוד לחמא יכיל למיתן
אם יתקן מזונא לעמיה: בכן

היה אחר צאת ישראל ממצרי' : נושקי · חסר כ"ף כמו אם אוכלה הוא ומלת נושקי דבקה עם קשת כדרך נהרי נחלי דבש וחמאה והטעם שהפכו עורף ביו' קרב משל בעבור שלא שמרו ברית אלהים ששכן כבודו בתוכ' · ויש אומרים שמנהג רומי קשת שלא יעמדו במקום אחד על כן הפכו ככה בני אפרי' : לא שמרו ברית אלהי' · זה ברית סיני : וישכחו · בעבור היות הנפלאות נעלמות אמר כנגדם הראם : נגד · הראם כי נגד אבותם עשה פלא והם שמעו מפיה' וטעם במצרי' כל המופתי' שהיו במצרים · יש אומרי' כי שדה צוען כדרך שדה אדום : בקע · ויבקעו המי' : ויצב מים כמו נד · והמי' להם חומה : וינחם · יספר חסדי השם עמה' כי הענן ביום שלא יכה השמש ואור אש בלילה שלא היו צריכי' לאבוקות : יבקע · טעם צורי' פעמים רבי' במדבר הגדול והנורא : וישק · חסר כמו וישקה אות' ורבה תואר לתהום ובאה דרך יחיד כמו בנו' צעדה עלי שור הטע' שנוי במלו' שובות דרך לחות : ויוסיפו · נפתח למ"ד למרות בעבור היותו מבנין הפעיל כמו לצבות בטן ולמרות עיני כבודו : בציה · במקום צמא והטע' כי הם המרו עליון במקו' שים להם צורך אליו : וינסו · זה הוא דרך עקלתון שיבקש העבד מאדוניו מה שאין צורך לו וזה הוא דרך הבשר כאשר אפרש עתה : וידברו · לערוך שלחן משל על הבשר וטע' במדבר מקום שאין שם יישוב : הן · אמר ר' משה הכהן הנה בתורה כתוב כי רדת המן היה בתחלה במסעים רבים קודם הכות צור ברפידי' ועוד כי לא מרה אף השם על דבר המן שהוא אומר ואש נשקה ביעקב ואחריו כתוב וימטר עליהם מן לאכול והנה הכתוב בלבל דברו שאחר המוקדם והפך זה ולא חשש מזה כי מפורש הוא אצלנו בתורת משה · וטע' הגם לחם יוכל תת על המן והטעם היוכל לתתו תמיד בלא הפסק וכמוהו הורד עליך לפי דעתו : ג"אם אבר"הם ב"ן עז"רא המ"חבר אלה הדברים יש בהם שיבוש ואני אפרש הכל · טעם לשאול אכל לנפש על בשר קברת התאוה וזה הוא לערוך השלחן ומלת הגם לחם הוא הבשר כמו את קרבני לחמי לאשי והעד אם יכין שאר לעמו שהטעם כפול כי שאר כמו בשר : לכן

מסרה

נוזלים ג' בקריא' וסימ' נצבו כמו נד נזלים חס' · אם ינתשו מים זרים · ויוציא נוזלים מסלע א"נך : ויזובו ב' מ"ל וסימ' הן הכה צור ויזובו מים · פתח צור ויזובו מים :

מ"ע ספורנו ז"ל

וישימו באלהים כסלם · ולא יבטחו בשמים ולבבם כאשר שיוכלו כרצונם להטיב ולהרע כמו שחשבו דור אנוש ואנשי הפל"גה : ולא ישכחו מעללי אל · המספרים בתורה כאמרו בינו שנות דור ודור : ומצותיו ינצרו ולא יהיו כאבותם · כי אמנם בידיעת גודל האל יתברך וטובו יקנה האדם אהבה ויראת גדלו ולא יחרף לבבו כאמרו שמע ישראל ואהבת : דור סורר ומורה · במעשיות ובזה היה דור · לא הכין לבו · אל העיון · ובזה · לא נאמנה אל אל רוחו · לא היה דעתו קיים עם האל ית' אבל היה מסופק וזה כי לא הכין לבו להתבונן אל המופתים הנפלאים אשר בתורתו שלא ישאר עמהם שום ספק וזה קרה לו בהיותו סורר ומורה נמשך אחר תאוותיו : בני אפרים נושקי רומי קשת · היותר מזוינים שיהיו אז ברומי קשת : הפכו עורף · ביום קרב · של עמלק כאמרו על ריב בני ישראל ועל נסותם כמו שאמר להם משה מה תריבון עמדי מה תנסון את ה' : לא שמרו ברית אלהים · חק ומשפט ששם לו במרה : ובתורתו · בתורת בני נח : וישכחו עלילותיו · ביציאת מצרים וזולתו ואמרו למה זה העליתנו ממצרים : ונפלאותיו נגד אבותם עשה פלא · כי בשבעי' נפש ירדו ועתה היו לרב וזה נפלא כי כאשר יענו אותו כן ירבה · ושם זה : בקע ים · ועשה נפלאותיו בים וכיבשה יבקשו צורים במדבר · והוא רחום עם פשעם לא נמנע מלבקע צורי' במדבר לצרכיהם אחרי כן : ויוציא נוזלים מסלע יאז ברביבים · ויוסיפו · לנסות את האלהי' : לשאול אוכל · לשאול בשר שלא היו צריכים ממנו כלל : הן הכה צור · ובהיותו יכול על זה : הגם לחם יוכל תת · גנסה שיוכל תת לחם שהדי הוא נותן סמן : אם יכין שאר לעמו · אם יוכל ליתן גם בשר באופן שיוכל לערוך שלחן במדבר לנמרי בלחם ובשר ומים · וזה כי במעוט ידיעתם ובחשבם היות כל מ' אשרי מעלה יכול על דבר אחד בלבד חשבו גם על האל יתברך שלא יוכל על הכל והיו מפצים לנסות עד היכן תתפשט יכלתו :
ואם

מנחת ערב

בני אפרי' וגו' לא שמרו לא המיתנו על ברית אלקי' אשר ברח להוציאם לסוף ת' שנה והקדימו ל"ו שנה : ובתורתו שכתוב בה פקוד יפקוד אלהי' אתכם שהיתה מסורת בידיהם שבהיות פקידה כפולה בפי הגואל הוא האמתי ולא עשו כן רק מאנו ללכת בתורתו זאת ולא המתינו עד בא משה שאמר כי אמר ה' פקוד פקדתי אתכם שהוא פקידה כפולה · או ירצה ובתורתו מאנו ללכת לפי שהיה מקום לדינם לזכות בעשו זה מפני שנאמר למשה כששאל באיזה זכות יגאלו ישראל וה' השיב לו בזכות התורה יגאלו בהוציאך את העם ממצרים תעבדון את האלקי' על ההר הזה · וא"כ היה מקום לומר שמפני קינת התורה מיהרו ללכת כדי לקבל התורה בצאתם ע"כ אמר אסף ברוח הקדש שלא כן הוא ולא כיונו לזה אלא ובתורתו מאנו ללכת :

תורת חסד תהילת ה'

למען ידעו דור אחרון וגומר וישימו וגומר כי התורה היא סבת כל אלה ולא יהיו כאבות' דור סורר ומורה והם בני אפרים שיצאו קודם זמנם ולא שמרו ברית אלי"ם ר"ל לא המתינו ברית אלי"ם שכדך להוציאם ממצרים אחר ת' שנה וכמו כן לא היו כאותו הדור שהיו דור לא הכין לבו לדברי תורה ובתורתו מאנו ללכת : וישכחו עלילותיו ונפלאותיו וגו' עם היות הדבר כמעט כמנע שישכח האדם הפלאות שהוא רואה ועכ"ז הם שכחום : נגד אבותם וגומר יר' נגד אבותם עשה פלא בארץ מצרים עם היות שהיתה כולה מלאה גלולים שהאל ית' עשה בתוכה פלאי פלאות בשביל אבותם ובקע ים וגומר וינחם בענן יומם שלא יפם שרב ושמש וכל הלילה באור אש כדי שתמיד יהיו שרויים באורה כי מי ששרוי בלא אורה שרוי בלא טובה וכאמר וירא אלי"ם את האור כי טוב : יבקע צורים יר' ממנהג הצור הוא להגיר מים מעט מעט להט להט ולהם השקם כאילו היו בתהומות רבה ויוציא נוזלים מסלע לעת היציאה שלא היו כיאם נוזלים בנזילה מה ויורד כנהרות מים לעת ירידת המים ההסיוהוא דבר פלא וזה ג"כ היה להם לעזר אל החט' שחטאו והוא אומר ויוסיפו עוד לחטוא לו : וינסו אל בלבבם וגומר יר' כונתם היתה לשאול אוכל מה כדי להשיב נפש וכשבאו לדבר באלי"ם לאמר את שאלתם אמרו היוכל אל לערוך שולחן במדבר כאילו לא היו רוצים האוכל להשיב נפש לבד אלא לערוך שלחן מכל מיני מאכל וזה היה סבת רעתם כי הבשר עודנו בין שניהם ואף אלי"ם עלה בהם וכו' : הן הכה צור וגומר יר' הם לא הביטו אל האמורה כי אם אל פועל ההכאה אשר עליו הוכיח האל ית' למר"עה ועוד אמרו הגם לחם יוכל תת וכו' : לכן

אבן יחייא

אמר דור לא הכין לבו · כי לבם היה בלתי נכון והיו מבקשים הכבודות המדומות ולא לשם שמים ובעובדא דקורח וכל עדתו אשר היו מבקשים ההתנשאות והמעלה מפני הקנאה והתאוה והכבוד המוציאים את האדם מן העולם · וכנגד נפש המשכלת אמר ולא נאמנה אל אל רוחו · כי לא היו מאמינים בו אחרי ראותם נסים ונפלאות שעשה עמם ובעובדא דמרגלים דכתיב ותשא כל העדה ויתנו את קולם ויבכו העם וגו' ויאמרו לו מתנו בארץ מצרים או במדבר הזה לו מתנו ולמה ה' מביא אותנו אל הארץ הזאת לנפול בחרב נשינו וטפינו יהיו לבז הלא וגומר ויאמרו נתנה ראש ונשובה מצרימה וגו' וכל זה להיותם בלתי מאמינים · וכאומרם היש ה' בקרבנו אם אין ובעובדם הע"ז בהזנותם את בנות מואב ותקראן לעם לזבחי אלהיהם ויכלו העם וישתחוו לאלהיהן בני אפרים וגומר ר"ל ולא יהיו כבני ישראל המכונים בשם אפרים אחרי שנתקלה מלכות בית דוד ומלך עליהם ירבעם אפרתי · אשר כל ימי עמדם במלכותם בארצם ובמושבותם היו רעים וחטאי' ובלתי בוטחים בה' רק בחרב ובחנית · והיו מתכיפים ונושקי' הרומי' ומזורקי קשת כי יהיה רומי מן רמה בים ולכן לא היו נוצחים במלחמתם אבל ביום הקרב והמלחמה היו הופכים פניהם · להיות כי לא שמרו ברית אלהים לבלתי עשות פסל ומסכה · ובתורתו ובמצותיו המעשיות מאנו ללכת · ושכחו עלילותיו שהוא אשר התעולל במצרים · ונפלאותיו אשר הראם בים ובמדבר ובכניסת הארץ · נגד אבותם וגו' חוזר לאשר אמר ולא יהיו כאבותם וגו' ובא לפרש הניסי' אשר אשר היה עושה האל עמם ועם כל זה היו דור סורר ומורה ובלתי נכון לבו ואמונתו באל ה' · ור"ל נגד אבותם עשה פלא שהוא שם הסוג מכל הפלאים שוכים שעשה עמהם בארץ מצרים שהיא המעולה שבכל הארצות שהוא שדה צוען היקרה והנכבדת כי היו בצוען שריו לחשיבותה ור"ל שדה אחוז כמו שדה ארם · בקע וגו' ספר עוד נפלאות בקיעת הים · כי בקע הים ויעבירם שהוא נס גדול · ועוד נס שני שהציב המים כמו נד וכאומרו נצבו כמו נד נוזלים והיו להם חומה · וינחם בענן יומם לנחותם הדרך וכל הלילה באור אש להאי' להם · ובקע צורים במדבר בהיותם ברפידים וכאומרו והכית בצור ויצאו ממנו מים ושתה העם ויעש כן משה וגו' · וישק כתהומות רבה ר"ל שהצור ההוא נעשה כבאר הוא באר של מרים · והיה הבאר ההוא שופע ונובע מי תהום רבה באופן שכל ישראל שם ומקניהם היו שותים בשופע ממי הבאר ההוא לבדו · ויוצא נוזלי' מסלע בהיותם בקדש וכאומרו והוצאת להם מים מן הסלע והשקית את העדה ואת בעירם ויורד כנהרו' מים וכאומרו ויך את הסלע במטהו פעמים ויצאו מים רבים מה שלא היה כן במי הצור כי לא היו רבים כי אם נקבצים במקום אחד · בבאר ומשם ישקו העדרים ורועיהם · ויוסיפו וגו' ר"ל הנה בשאלם המים חטאו וכאשר יעיד הכתוב שם · ועוד הוסיפו לחטוא לו · ולא חטא קטן כי אמרי גדול ששתו בשמים ובעליון פיהם בהיותם בציה במדב' · כי בהיות בספק אצלם אם היה ה' בקרבם חשבו בלבבם לנסותו בשאול ממנו אוכל לנפשם הבהמית · וידברו וגו' ר"ל וגלת חטאם במחשבה חטאו בדבור · כי דברו באלהים תועה באומרם בלשון תמיה היוכל אל לערוך שלחן במדבר · הן הכה וגו' הם דברי רוח הקדש המשיב לשאלת' מק"ו לאמר מי אשר היה לו יכולת להכות צור ברפידי' ויזובו מים · ונחלים ישטופו בהכאת הסלע בקדש אשר הם דברים הפכי הטבע · כל שכן וכ"ש שיהיה לו יכולת לגם לחם תת ולהכין שאר לעמו שהוא הבשר : לכן וגו' ר"ל לכן בשמוע ה' מחשבתם הרעה ויתעבר ויכעס בהם · ואש נשקה ביעקב כמו בסמך לשון הסקה והבערה והוא רמז לאש תבערה מהמתאוננים רע בעיני ה' · וגם אף עלה בישר' והוא רמז לאומרו הבשר עודנו בין שיניהם טרם יכרת ואף ה' חרה בעם ויך ה' בעם מכה רבה מאד · כי לא וגו' ר"ל וזה שהתעבר ה' בהם לא היה לשאלם נרכם · רק מפני רצונם לנסותו להיותם

לכן · טעם ואש על חרון אף השם ככתוב ואף יי' עלה בהם : כי · בעבור שהזכיר וינסו אמר כנגדו כי לא האמינו : ולא בטחו · הטעם כפול : ויצו · וכבר צוה וככה ויאמר בה מי את וכבר אמר ויאמר אל
וימטר : וימטר · הטעם וכבר המטיר עליהם כמו וייצר יי' אלהים וכבר יצר ויאמר יי' למשה וכבר אמר ויסעו מרפידים וכבר נסעו ויאמר בת מי את וכבר אמר ויאמר אל
משה אני חותנך ואחר ויבא ורבים ככה והטעם למה בקשו בשר תאוה לנסות את השם ומה צורך היה להם לבשר והלא היה להם המן שהיה מתוק וערב ונקי ומלקטין
אותו בלי טורח חנם והנה להם הצור ויש להם לספוקם אמר וימטר כי מן השמים ירד · ודגן שמים כי באויר יולד : לחם אבירים · הם השחקים וטעם איש שהוא בן אדם
נברא מהאדמה וטעם צידה
בעבור היותם תמיד הולכים :
יסע · שב לספר דברי הבשר
שהחל לומר עליו לכן שמע יי'
ויתעבר : קדים · הטעם רוח
קדים והנה תואר כי ימצא רוח
לשון זכר מפרק הרים ותימן
מגזרת ימין והוא הרוח מזרחי
דרומי : וימטר · בעבור שהרוח
הביאו והיה עליהם · והנה
התברר פירושי על דבר שאר
שהוא הגם לאם הוא הבשר :
ויפל · הזכיר נפילת העוף
באמצע ובסביבות למשכנותיו
כמו מחנהו והם האהלי': ויאכלו ·
טעם מאד כמו והיה לכם לזרא:
יביא · היה מביא כדרך יעשו
עגל בחורב : לא · עוד לא היה
להם לזרא עד שחרה אף השם
בהם : ואף · הזכיר אף עלה
כמו ובהעלות אהרן את הנרות:
במשמניהם · גדולי המחנה
והעשירים המתענגים כמו
וישמן ישרון ויבעט והזכיר ובחורי
בעבור כח תולדתם והנה לא
הועילם בעלות בם אף השם :
בכל · כדרך וינסו אותי זה עשר
פעמים אף על פי שאינם נזכרי'
בתורה והנכון שמלת חטאו על
דבר המרגלים על כן אחריו :
ויכל · וטעם בהבל שלא ראו
הארץ שבעבור זה יצאו ממצרי':
ובבהלה לפני ארבעים שנה :
אם · ההרוגים היו סבת דורשי'
אחרים או טעמו או אמר להרג'
או כמעט והרגם : ושבו · עשו
תשובה : ושחרו אל · שהתפלה
בבקר לפני יתעסק אדם בדברי
צרכיו : ויזכרו · צורם · כמו
חזקם : ואל עליון גואלם · והשם
שגאלם הוא אל עליון שיוכל
לעשות בארץ ויושביה כל חפצו
והנה ויזכירו בפה כמו ונסה יי' לא תזכרו עוד והעד ולבם לא נכון : ויפתוהו דברי הכתוב כפי מחשבתם כדרך והאנשים רדפו אחריהם ודבר שמואל אחרי מותו :
ולבם · הנה התברר כי עקר התפלה כונת הלב :　　　　והוא

ג' שמע׳ ל לָכֵן ׀ שָׁמַע יְהוָה וַיִּתְעַבָּר וְאֵשׁ נִשְּׂקָה
בְיַעֲקֹב וְגַם־אַף עָלָה בְיִשְׂרָאֵל׃
ג׳ כִּי לֹא הֶאֱמִינוּ בֵּאלֹהִים וְלֹא בָטְחוּ
בִּישׁוּעָתוֹ׃ וַיְצַו שְׁחָקִים מִמָּעַל
וְדַלְתֵי שָׁמַיִם פָּתָח׃ וַיַּמְטֵר עֲלֵיהֶם
מָן לֶאֱכֹל וּדְגַן־שָׁמַיִם נָתַן לָמוֹ׃ לֶחֶם כה
אַבִּירִים אָכַל אִישׁ צֵידָה שָׁלַח לָהֶם
ד׳ וחס׳ ל״ל לָשֹׂבַע׃ יַסַּע קָדִים בַּשָּׁמָיִם וַיְנַהֵג
בְּעֻזּוֹ תֵימָן׃ וַיַּמְטֵר עֲלֵיהֶם כֶּעָפָר
שְׁאֵר וּכְחוֹל יַמִּים עוֹף כָּנָף׃ וַיַּפֵּל
ב׳ חד מל׳ בְּקֶרֶב מַחֲנֵהוּ סָבִיב לְמִשְׁכְּנֹתָיו׃
ה׳ חס׳ וַיֹּאכְלוּ וַיִּשְׂבְּעוּ מְאֹד וְתַאֲוָתָם יָבִא
ב׳ אן לָהֶם׃ לֹא־זָרוּ מִתַּאֲוָתָם עוֹד אָכְלָם ל
ו׳ ר״פ בְּפִיהֶם׃ וְאַף אֱלֹהִים ׀ עָלָה בָהֶם
וַיַּהֲרֹג בְּמִשְׁמַנֵּיהֶם וּבַחוּרֵי יִשְׂרָאֵל
הִכְרִיעַ׃ בְּכָל־זֹאת חָטְאוּ־עוֹד וְלֹא
הֶאֱמִינוּ בְּנִפְלְאוֹתָיו׃ וַיְכַל־בַּהֶבֶל
ל יְמֵיהֶם וּשְׁנוֹתָם בַּבֶּהָלָה׃ אִם־
ל׳ ג׳ וחד מחרו הֲרָגָם וּדְרָשׁוּהוּ וְשָׁבוּ וְשִׁחֲרוּ־אֵל׃
ג׳ וַיִּזְכְּרוּ כִּי־אֱלֹהִים צוּרָם וְאֵל עֶלְיוֹן לה
גֹּאֲלָם׃　חצי הספר
ל׳ ומל׳ וַיְפַתּוּהוּ בְּפִיהֶם וּבִלְשׁוֹנָם יְכַזְּבוּ־לוֹ׃
וְלִבָּם לֹא־נָכוֹן עִמּוֹ וְלֹא נֶאֶמְנוּ
בִּבְרִיתוֹ׃　　　והוא

בְּכֵן שְׁמִיעַ קֳדָם אֱלָהָא וּרְגִיז וְאֶשָּׁתָא
אִתְסַקַּת בִּדְבֵית יַעֲקֹב וּלְחוֹד תְּקוֹף
רוּגְזָא סְלִיק בְּיִשְׂרָאֵל׃ אֲרוּם לָא
הֵימִינוּ בֵּאלָהָא וְלָא אִתְרְחִיצוּ
בְּפוּרְקָנֵיהּ׃ וּפַקִּיד שַׁחֲקֵי מִלְּעֵיל
וְדָשֵׁי שְׁמַיָּא פְּתָח׃ וְאַחִית עֲלֵיהוֹן
מַנָּא לְמֵיכַל וְעִבּוּר שְׁמַיָּא יְהַב לְהוֹן׃
מְזוֹן דִּנְחַת מִמְּדוֹר מַלְאֲכַיָּא אֲכַלוּ
בְּנֵי נְשָׁא זְוָודִין שְׁלַח לְהוֹן לְשָׂבְעָא׃
אַטִּיל רוּחַ קִידוּמָא בִּשְׁמַיָּא וְדַבַּר
בְּעוּשְׁנֵיהּ רוּחַ דָּרוֹמָא׃ וְאַחִית עֲלֵיהוֹן
הֵיךְ כְּעַפְרָא בִּשְׂרָא וְהֵיךְ חָלָא דְּיַמָּא
עוֹפָא דְּפָרַח׃ וְאַפִּיל בִּמְצַע
מַשְׁרְיָיתֵיהּ חֲזוֹר חֲזוֹר לְמַשְׁכְּנוֹי׃
וַאֲכַלוּ וּשְׂבַעוּ לַחֲדָא וְרִינוּגֵיהוֹן אַיְתֵי
לְהוֹן׃ לָא זָרוּ מִן רִינוּגֵיהוֹן עַד כְּדֵין
מֵיכַלְהוֹן בְּפוּמְהוֹן׃ וְרוּגְזָא דֶּאֱלָהָא
סְלִיקַת בְּהוֹן וְקַטִּיל בְּגִיבָּרֵיהוֹן
וְעוּלֵימֵי יִשְׂרָאֵל אַחְמִיט׃ בְּכָל דָּא
חָבוּ תוּב וְלָא הֵימִינוּ בְּפְרִישׁוּתֵיהּ׃
וְשֵׁיצֵי בְּלַמָּא יוֹמֵיהוֹן וּשְׁנוֹתֵיהוֹן
בְּבַהוּלְתָא׃ כִּזְמַן דְּקַטְלִינוּן אִם
תַּיְיבִין וְתָבְעוּ יָתֵיהּ וִיתוּבוּן וִיצַלּוּן
קֳדָם אֱלָהָא׃ וְאַדְכְּרוּ אֲרוּם אֱלָהָא
תַּקִּיפֵיהוֹן וֶאֱלָהָא עִילָּאָה פָּרִיקְנָן׃
וּשְׁרַגִּיגוּן לֵיהּ בְּפוּמְהוֹן וּבְלִישַׁנְהוֹן מְכַדְּבִין לֵיהּ׃ מְטוּל דְּלִבְּהוֹן לָא מְהֵימַן עִימֵּיהּ
וְלָא הֵימָנוּ בִּקְיָמֵיהּ׃　　　והוא

רש"י

ואש נשקה ביעקב · כמו ובערו והסיקו שהוא לשון היסק ותבערה כדכתיב ותבער בם אש יי': לחם אבירים · לחמם של מלאכים ד"א אבירים אברי' שהיה נבלע בכל האברים ולא היו צריכים לנקביהם : יסע קדים · ורוח נסע מאת יי' ויגז שלוים : שאר · בשר : לא זרו · מתאוותם לא נעשו זרים מתאוותם כי כל תאות' השיגו : עוד אכלם בפיהם · ואף יי' חרה בעם ד"א לא זרו מתאוותם לא נתרחקו מתאוותם עד שבאת להם הפורענות: ובחורי ישראל· נבחרים שבהם והאספסוף הם הזקנים שנאמר בהם אספה לי: אם הרגם ודרשוהו וגומר · אף היא לא באמת אלא בפתוי בפה וכזבו בלשונם : ולבם · לא כפיה' נכון ואע"פ כן והוא רחום להם ומכפר עונם תמיד ולא השחיתם :　　　והרבה

מסרה

יתעבר ב' וסימ' לכן שמע יי' ויתעבר · שמע אלהים ויתעבר: נשקה ל' דכוו' והיא חד מן שטא חרא דמשמש קה בסוף תיבותא וסי' נמסר במסר' רבתא במערכ' אות הקו"ף : ויפל ג' וסימ' אדם מית במישרייתיה ופי' במסעי : יביא י"ג בקריאה ה' חסר וח' מ"ל וסי' אם כשב יביא קרבנו לחטא' ואת אשמו יביא ליי' איל תמים · דבר אל בני ישרא' לאמר המקריב את זבח שלמיו · וביום השמיני יבא שתי תרים או שני בני חסר · וזאת תורת הנזיר ביום מלאת ימי נזרו · והיה כאשר בא עליכם כל הדבר הטוב · יבוא יי' עליך ועל עמך דישעיה · והגוי אשר יביא את צוארו בעול · ויהי בעת יביא את הארון דד"ה · ויאכלו וישבעו מאד חסר · כרם היה לשלמה בבעל המון חסר כי את כל מעשה האלהים יבא במשפט חסר · וגם אלהיהם עם נסיכיהם עם כלי חמדתם חסר וחד ויביא לנו כיד אלהינו דעזרא :

ואש נשקה · בתבערה : וגם אף עלה · במתאוי' כאמרו ואף ה' חרה בעם · ויצו שחקים ממעל · ועם כל זה לא מנע מהם המן בכל יום : לא זרו מתאותם · לא הגיעונו עדין אל הגבול שאמר להם האל יתברך והיה לכם לזרא : ובחורי ישראל הכריע · כאמרו מכה רבה מאד שמתו ביותר נבחרים מהם : ולא האמינו · באמרו נתנה ראש ונשובה מצרימה : ויכל בהבל ימיהם · ויניעם במדבר עד תום כל הדור : אם הרגם · אף על פי שהרגם על ידי העמלקי והכנעני : ודרשוהו · כאמרו ותשובו ותבכו לפני ה' : ויזכרו כי אלהים צורם · ועם כל זה : ויפתוהו בפיהם · בתפלה בלתי שלמה : ולבם לא נכון עמו · לא נערו אז כלבם אלא לתאות עוד : ולא נאמנו בבריתו · ובכן לא נאמנו בבריתו שעש' עם אהרן ובניו לכהן לו והיו קנא' במחלוקתו של קרח וקנתם אמרו אתם המתם :　　והוא

תורת חסד　　תהילת ה'

לכן שמע ה' וגומר ואש נשקה ביעקב וגם אף עלה בישראל והם השרידים אשר ה' קורא כי לא האמינו באלי"ם ובהשגחתו והיה יותר טוב להם שלא ידברו דבר : ויצו שחקים וגומר יר' ועם כל דבריהם אלה צוה שחקים וכו' : וימטר עליהם וגומ' ולחם אבירים אכל איש ולידה שלח להם לשובע כאשר דברו באלי"ם שאמרו היוכל אל לערוך שולחן כי הורה להם איך היה יכול בדבר · הנ יר' וימטר עליהם מן כפי מה שהיה יכול כל איש לאכול בבקר ולעשות לידה ללילה : בכל זאת יר' כל זאת הדברים היה להם סבה לחטאם עוד והוא יען כי לא האמינו בנפלאותיו וכו' :　　והוא

אבן יחייא

להיות' בלתי מאמינים באלהים ובלתי בוטחים בישועתו · כי לפי האמ' לא היו חסרים דבר כי היה להם המן אשר היו מוצאים בו כל טעם · והיו ליקטים אותו בלתי טורח וזהו אומרו ויצו שחקי' ממעל שדלתי שמים יפתחו וכאומרו ויאמר ה' אל משה הנני ממטיר לכם לחם מן השמים · וימטר עליהם לאכול אותו אשר קראו הם מן שהו' דגן השמים אשר נתן למו · כי ידוע שכל נברא הוא כזון מזולתו · ולכן הדומם יזון מהיסודות והצומח מהארץ והמים · והחי מהצומח · והמדב' מהחי · והישראלי המורכב מהמדבר והמלאך · אם יטה למדבר יהיה מזונו החי כמוהו · אם יטה למלאך יהיה מזונו מזון המלאך · והשמים שהם גשמי' ספיריים ובהיריים יזונו מן המן שהוא אור אלהי שנתגשם · ולכן ויכה ה' את עמו ישראל שיהיה מזונם מזון השמים אשר הם גשמיים כמותם · אף כי יכלו להיות נשמותם זך ונקי מה שאין כן נשמותנו כי הוא עכור ונפסד · והמלאכים האבירים יזונו מן האור אלהי הפשוט · אשר זכה ליזון מן הלחם שהוא האיש משה אדונכו מ' יום וארבעים לילה · ולכן קרן עור פניו כי טבע המזון ימלא בכוון ממנו · וזהו אומרו לחם אבירים אכל איש · שר"ל המן הוא דגן השמים שהוא לחם האבירים כשיתפשט אשר גם ממנו אכל האיש משה ולידה שהיה הבשר שלחי להם לשובע · כי יסע רוח קדים בשמים וכאומרו ורוח נסע מאת ה' ויגז שלוי' וגו' וינהג בעוזו תימן שהוא רוח דרומי שהיה הרוח ההוא מזרחי דרומי · וימטר עליהם שאר כעפר וכחול ימים אשר השאר ההוא היה עוף של כנף ולא היו מועילי' אליו כנפיו ללכת אל מקום אשר היה רוחו ללכת כי רוח ה' היה דוחה רוחו ומשליכו ומפילו בקרב מחנהו של ישראל וסביב למשכנותיו למעט להם הטורח · ויאכלו וגו' ר"ל כי אכלו הספיק למלאת תאותם · ואחר כך אכלו עוד וישבעו וזה באמרו מאד מאד כזוללים וכאומרו עד אשר יצא מאפכם · ותאותם יביא להם · ר"ל כי היתה תאותם הכלביית נוספת וגדלה עם האוכל כי אל עוד שהיו אוכלים היו יותר רעבי' ע"ד אומרם ז"ל אבר קטן יש לו לאדם כל זמן שמשביעו רעב · ומרעיבו שבע וזהו אומרו ותאות' יבא להם תאוה על תאוה · לא זרו וגו' ר"ל עדין לא נעשו זרים לתאוה ההיא אבל היו משימים כל מגמתם אל החמריות ההוא כי עוד ותמיד היה אכלם בפיהם אף וגו' כי בראות אלהים שתאותם היה להשביע נפש חמריותם נתעבר ואפו עלה עליהם ויהרוג במשמניהם ר"ל החוזרים השמנים החמריים אשר אכלו הבשר לילה ויום · וכאומרו ויך ה' בעם מכה רבה מאד · והעם הוא שם מורה על פחותי הקיבוץ המדיני · כל לפי האמת האספסוף אשר בקרבו הוא אשר התאוו תאוה בראשונה · ובחורי ישראל וכנכבדהם הכריע ה' לכף זכות ולא מתו · כי לא הכה אף ה' רק האספסוף אשר התאוו תאוה לבד ולא בני ישראל אף כי גם הם נמשכו אחריהם וישובו ויבכו ויאמרו מי יאכילנו בשר · להיות חטאם מעטי כי לא שאלו בשר רק די סיפוקם וחיותם ולא כאספסף אשר שאלו למלאת כריסם · וזהו אומרו הכתוב ויקרא את שם המקום ההוא קברות התאוה כי שם קברו את העם המתאוים שהם האספסוף ולא בחורי ישראל כי ה' הכריעם בהכרעת האבות · בכל זאת וגומר רוצה לומר בכל הפרענות שראו שהיה מגיע להם לעונם מריים · והפך למעשיהם הטובי' · חטאו עוד בדבר המרגלים וקרח ומי מריבה וזולתם · ולא האמינו בנפלאותיו אשר ראו ולכן היו יראים מלעלות לרשת ארץ ישראל ואמרו נתנה ראש ונשובה מצרימה · ויכל וגומ' ר"ל והאל כלה בהבל ימיהם ושנותם במיתת הנהלה בכלת בשרם זמנם · וכאומרו חי אני אם לא כאשר דברתם באזני כן אעשה לכם במדבר הזה יפלו פגריכם וגו' · וכאמר תשאו את עונותיכם ארבעים שנה וגו' · אם הרגם וגו' ר"ל שנת חוטאם עוד אחרי קבלם עונש על החטא הקודם · הוא להיות זה דרכם כשל למו · כי כשיחטאו ויעניש ויהרגם האל · ידרשוהו וישובו בתשובה ושיחרו אל ויזכרו וגו' ר"ל ויזכרו בפיהם לאמר כי הם מכירים היות אלהים צורם לעזור להם להשפיל קמיהם תחתם · וכי הוא אל עליון גואלם ומצילם מידם · ויפתוהו וגומר ר"ל ותשובתם זאת איננה שלמה כי הם מפתים האל לפי דעתם בפיהם ובלשונם יכזבו לו כי לבם לא נכון עמו ואינם נאמנים בבריתו · והם חושבים לפתות האל בשפתי חלקות ולבהם ופיהם בלתי שוה :

והוא

מנחת ערב

והוא רחום וגו' · ויזכור כי בשר המה · וגו' או"ל שהגוף ונשמה כל אחד רוצה לפטור עצמו מן הדין שהגוף אומר כי בשר הוא וגוש עפר שבלי נפש לא יחטא והנפש אומרת בלעדי הגוף לא אחטא כי הנה בצאתי ממנו לא שנתי [illegible] לכסלה והוא ית' תשיב ואומר כל אחד לבדו לא חטא אני מביא את הנפש בגוף כאשר בהעותכם ודן אתכם כמשל החיגר והסומא [illegible] כי גם שאין טענת כל אחד מספקת להציל את הגוף והנפש מן הדין הצלה פורתא מיהו הוי לבלתי השחית לגמרי כי אם להרבות להשיב אפו וזה יאמר והוא רחום וגו' ולא יעיר כל חמתו [illegible] ויזכר כי בשר המה והיא טענת הגוף כי בשר הוא ובלי נפש לא יחטא וגם טענת הנפש כי הלא הוא רוח הולך מתת הגוף ולא ישוב לחטוא ועל כן יועילו טענת זה וזה לבלתי הכביד את העונש גם שלא [illegible] לפוטרו מתנו : כמה ימרוהו במדבר אע"פ שהיו במקום מדבר ציה ושממה מקו' אין זרע ומים והיה פרנסתם ע"י נס ע"י מן והיה המן יורד בבוקר בבוקר כדי שיהא לבם לשמים כמש"ז שע"כ לא ירד להם כי אם דבר יום ביומו [illegible] ועכ"ז ימרוהו · וישובו וינסו : אל העושה חסד עמהם עם היות כי קדוש ישראל התוו שראוהו על הים והתוו אותו [illegible] והתוית תיו [illegible] שאמרו זה אלי ואנוהו ושמה תאמר כי מאז שראוהו על הים עד אחר היותם במדבר עבר זמן [illegible] שאמרו על ים בים סוף כמש"ז וזה אמרו לא זכרו את ידו יום אשר פדם מני צר :

רשי

והרבה · פעמים רבות : להשיב אפו · מהם ואף אם נפרע מהם לא העיר עליהם כל חמתו כי אם מעט מעט לפי שזכר כי בשר המה ויצר הרע טמון בלבם והוא רוח הולך כשימותו ולא ישוב אותו רוח בהם לעולם הבא כשיחיו אין יצר הרע שולט בהם ולא יתכן לפרש רוח הולך ולא ישוב רוחם של חיים בהם שאם אמרת כן כפר' בתחי' המתי' וכן מפורש באגד' תלים : כמה · פעמים ימרוהו תמיד במדבר : התוו · לשון סימן כמו והתוית תיו וסימן הוא לשון מופת ונסיון בקשו ממנו אות וסימן היש יי' בקרבנו אם אין : ותשחית' · שומטין את ביציהם : בחנמל · שם הארבה ומדרשו בא חן ומל היה מולל את ירק העץ והעשב ואוכלו : ויסגר לברד בעיר' · כשהתחיל הברד לירד המצרי מבריח נאכו לבית והברד נעשה למולו כמין כותל והמצרי שוחטו ונותנו על כתיפו להוליכו לבית ולאוכלו והעוף בא ונוטלו הימנו וזהו ומקניהם לרשפים לעופות כמו ובני רשף יגביהו עוף זהו מדרשו ולפי פשוטו לרשפים רשפי אש כדכתיב ואש מתלקחת בתוך הברד ; יפלס נתיב לאפו · אע"פ שבאף נשתלחו המכות לא שמשו אלא שליחותם מה שנצטוו להמית המיתו ולא הכל בנתיבתם הלכו · בפיר"ושים אחר"ים מצ"אתי כ"ן יפלס נתיב לאפו כשהכה כל בכור במצרים הורה דרך למשחית באף לבא אל בתי מצרים ולא לבתי בני ישראל : וחייתם · גופם : ויגרש מפניהם שבעה אומות : באהלי' של גוים : וינסו וימרו · בימי השופטים : כקשת רמיה שאינה זורקת חץ למקום שהמורה חפץ : ויתן

והוא רחום יכפר עון ולא ישחית והרבה להשיב אפו ולא יעיר כל חמתו: ויזכר כי בשר
מ המה רוח הולך ולא ישוב: כמה ימרוהו במדבר יעציבוהו בישימון: וישובו וינסו אל וקדוש ישראל התוו: לא זכרו את ידו יום אשר פדם מני צר: אשר שם במצרים אתותיו ומופתיו בשדה צען: ויהפך לדם יאריהם ונזליהם בל ישתיון:
מה ישלח בהם ערב ויאכלם וצפרדע ותשחיתם: ויתן לחסיל יבולם ויגיעם לארבה: יהרג בברד גפנם ושקמותם בחנמל: ויסגר לברד בעירם ומקניהם לרשפים: ישלח בם חרון אפו עברה וזעם וצרה
נ משלחת מלאכי רעים: יפלס נתיב לאפו לא חשך ממות נפשם וחיתם לדבר הסגיר: ויך כל בכור במצרים ראשית אונים באהלי חם: ויסע כצאן עמו וינהגם כעדר במדבר: וינחם לבטח ולא פחדו ואת אויביהם כסה הים: ויביאם אל גבול
נה קדשו הר זה קנתה ימינו: ויגרש מפניהם גוים ויפילם בחבל נחלה וישכן באהליהם שבטי ישראל: וינסו וימרו את אלהים עליון ועדותיו לא שמרו: ויסגו ויבגדו כאבותם נהפכו כקשת רמיה: ויכעיסוהו

והוא רחמנא מכפר עויתהון ולא מחבל יתהון ומסגי למיתב מן רוגזיה ולא יותיב בהון כל חמתיה: ודכיר ארום בני בשרא הינון רוחא דאזיל ולא תאיב: כמה יסרבון ליה במדברא ירגזון קדמוי באתר צדיא: ותבו ונסיאו אלהא וקדישא דישראל איתיו תיוהא: לא אידכרו ית ניסא דידיה ויומא דפרקינון מן מעיקא: דשוי במצרים אתוהי ותימהוי בחקל טאנים: והפך לדמא אריתהון ונוזליהון לא שתן מנהון: יגרי בהון עירבובי חיות ברא וגמיר יתהון ועורדעניא וחבל יתהון: ויהב ומסר לזחלא עיבוריהון וליעותיהון לגובאי: וקליף בברדא גופניהון ושקמתהון בכרזובא: ומסר לברדא בעיריהון וגיתיהון לרישפין דינור: יגרי בהון מאתן וחמשין מחן בתקוף רוגזיה בריתחא ובתריכותא ובעקא דמשתלחן בעידן בידיהון דאזגדין בישין: יטייל בכביש תוקפיה לא מנע ממותא נפשהון ובעיריהון לממותא מסר: וקטל כל בוכרא במצרים שירוי צעריהון במשכנהון דחם: ואטיל היך ענא עמיה ודברינון היך ענא עדרא במדברא: ואשרינון לרוחצן ולא דחליון וית בעלי דבביהון חפא ימא: ואעלינון לתחום אתר בית מקדשיה טוב דין דיקנת ימיניה: ותריך מן קדמיהון עממיא ואשרי יתהון בעדב אחסנתיה ואשרי במשכנהון שבטיא דישראל: ואנסיאו וארגיזו קדם אלהא עילאה וסהידותיה לא נטרו: וזורו וארשיעו היך אבהתהון אתהפיכו היך קשתא דרמיא גירין: וארגיזו

אבן עזרא

והוא · יכפר · כנגד הזמן העומד כמו והבית ימלא עשן : אפו · הוא הפעול ויזכור אמר ר' משה הכהן טעם ויזכור כי עשר המה כי אין להם כח לסבול אף השם כי מיד ימותו : זה טעם רוח הולך ולפי דעתי כי הגוף הוא הבשר כדרך ויגל כבודי אף בשרי וככה עם בשרא לא איתוהי והזכיר בשר כי הם יתאוו הבשר כי התולדת תתאוה הדומה לה שיחזק' ועוד כי מדת קשור הוא הרוח בבשר חיכנה ארוכ' ע"כ יבקשו להתענג טרם הפרדם והנה מלת המה חסרת בעבור אחרת המה רוח הולך כי האדם הוא רוח וגוף שהוא בשר שהוא מרגיש : כמה · במדבר · שאין שם יישוב : יעציבוהו · דרך משל מן עצבון כטעם מר כמו אם דרך עולב בי : וישובו · בעבור שהזכיר בתחלה וינסו אל בלבבם והטע' שבו לנסותו וטעם אל אחר שהתברר שהוא אל : התוו · כמו והתוית תיו שסמו בלבם תיו וגבול שלא יוכלו לעברו : וקדוש ישראל · שהשם נקדש ונכבד מזאת המחשבה : לא · הטעם לא פחדו ממכתו שהכה המצרי' במות הבכורים וזה טעם יום אשר פדם מני צר : אשר · רוב האותות שיזכירם הנביא טרם היותם וככה האותות כמו הבאות והמופתים הם הפלאי' : ויהפך · לא הזכיר דבר הכנין כי לא היתה מכה בהם : ונזליה' · הטעם כפול : ישלח · הזכיר ערוב תחלה כי היא קשה ממכ' הצפרדע או פירושו וצפרדע כבר השחיתה אותה כמו וירם תולעים ויבאש ולא הזכיר מכת כנים גם מכת שחין גם מכת חשך גם מכת דבר בעבור שנמלטו בני אדם ובעבור היות מכת דם ראשונה למכו' הזכירה גם כי צורך גדול יש למים : ויתן · הזכיר זאת בעבור צורך הארץ ליבול הארץ : יהרג · דרך משל כמו תכהינה באכניג : ושקמות' · לשון נקבות גם שקמים זכרים וכמו נפשות נפשותם · אמר הגאון כי בחנמל מין ממיני הארבה ופירש חנמל שתי מלות ולפי דעתי כי בחנמל אבן כמו אבנים גדולות מן השמים כי הוא כנגד ברד ויש לשקמי' פרי כמו לתאני' ומלת חנמל רבעי' : ויסגר · לרשפים · הם ותהלך אש ארצה : ישלח · רמז לרוב פחדם ממכת הברד כאשר הזכיר כל מגפותי אל לבך והלא תראה לא הודה פרעה לעולם לאמר אני ועמי הרשעים רק במכה הזאת והנה דימה אלה המגפות לעברת השם · ומשלחת מלאכי רעים בעבור האש כמו עושה מלאכיו רוחות משרתיו אש לוהט ומלת מלאכי איננה סמוכה כאיל כתוב מלאכי השם כמו ביד נביאי כל חוזה : יפלס · דרך משל ככבד לרדת הגזירות מן השמים : וחייתם · נפשם וזו היא מכת בכורות כאשר פירש אחרי כן : ויך · הזכיר חם אביהם דרך חסרון וקלון להם וראשית אונים תחלת בנים שנראה און האב : ויסע טעם כצאן שנהלם לאט : וינחם · שלא יגע עליהם אויב בדרך בצאתם עד בואם אל הים על כן הזכיר ואת אויביהם כסה הים ויש אומרים וינחם לבטח ביבשה בעברם ולא פחדו : ויביאם אל גבול קדשו · ירושלם : הר זה : הוא הר המוריה · אם אסף זה המשורר הוא שהיה בימי דוד אולי בתנבא או אמר זה המזמור אחר נבואת גד ולפי דעתי כי גבול קדשו הוא ארץ ישראל והר זה קנתה ימינו ההר הטוב הזה והלבנון והעד על זה הפירוש שאחר כן כתוב ויגרש מפניהם גויהם הם השבעה : וינסו · עתה יספר איך מרו בני אפרים על כן הרבה סילה : ויסוגו · בנין נפעל מגזרת סג כמו ויבוכו וטעם כאבותם בימי השופטים : נהפכו כקשת רמיה · אמר רבי משה רמיה תאר לקשת והטעם כדרך זכר עגל וכלו כמו ורמיה תהיה למס ולפי דעתי כי דמיה שם כמו והשתיה כדת כמו רומי קשת והעד לשון רמים ואחריו אני גבור שכוגים והנה הטעם תתהפך הקשת לא ירמה בה הדומה או טעמו כאשר פירשתי במלת הפכו ביום קרב על כן פי' עתה מה שהזכיר בראשונה : ויכעיסוהו

מ"ע ספורנו ז"ל

והוא רחום · עם כל זה : ולא ישחית · גם בהיותו הקצף או והחל הנגף מכל עקום המגפה נעצרה : והרבה להשיב אפו · בעשותו אות משה ואהרן : ולא יעיר כל חמתו · כדי שלא יצטרך לבטל כל חמתו לבא כאמרו ותכל תלונותם מעלי ולא ימותו : ויזכור כי בשר המה · ושובבים בם לחטוא ורחם עליהם : רוח הולך · ונכר במגבן שלא תתקיים השחתם ומן הראוי שיוכלו לקלקל.בוהת המכוון מחת שהאל יתברך : כמה ימרוהו במדבר · במי מריבה ובדבר מנאצי' השרפי' ואלתם : וישובו וינסו אל · אחרי מות יהושע והזקנים ויעבדו את הבעלים : וקדוש ישר' התוו · הגבילו הגבלתו ותשבו שגם שיוכל לעשות כל הנפלאו' שעשה אולי לא יוכל גם על פעולות מי.שבות מגלם לבעלים ולעשתרו' ולזה נבו לרחמי' אם יקציף ויקנא בזה : לא זכרו את ידו · שהראה יכלתו במים בב"ח ובנצמחים ובאויר ובעצמים הנבדלי' כמו במשלחת מלאכי רעים · ועם כל זה : יפלס נתיב לאפו · שם לאפו כתיב בשקל נפלס ובגבול שלא יעברהו ולא נתנו לבא אל בתי ישראל לנגוף : לא חשך ממות נפשם · של מצרים אפילו בתי ישראל : וחיתם · כל בכור בהמה באופן שלא היו צריכים לנסו' עוד : וינסו וימרו · בימי עלי ויטוש את משכן שילה · שהחריבוהו פלשתי' : אסף

מסרה

ומופתיו ג' ב' חסר וא' מ"ל וסימ' זכרו נפלאותיו אשר עשה · וחברו דד"ה · אשר שם במצרים אתותיו בתרא מ"ל : לארבה ב' וסימ' ויתן לחסיל יבולם ויגיעם · מלך אין : ישלח י"ב וסימ' ויאמר יי' אל משה בלכתך · ושלחתי את ידי והכתי · עוד נגע אחד · וגם את הצרעה · ישלח יי' בך את המארה · לכן ישלח הארון יי · לאמר הן ישלח איש · והיה כעץ שתול על מים · יהי למלא בטנו · איש תהפיכות ישלח מדון · ישלח בם חרון אפו · ישלח בהם ערוב : ויבגדו ב' וסימ' בעלי שכם · ויסגו ויבגדו כאבותם :

אבן יחייא

והוא רחום ונו' ר"ל ואף כי הק"בה מכיר כונתם הרעה · עם כל זה להיותו רחום · יכפר העון אשר ממנו עשו תשובה במרמה · בשלא ישחיתם ויכלם כרגע · אבל ביום פקדו יפקוד עליהם חטאתם · והראה להשיב אפו ונו' ר"ל כי הדבר הלז לא יהיה פעם או פעמים אבל פעמים רבות יחטאו ויעשו תשובה במרמה · והק"בה ברחמיו כרוצה לחטוא הוא מרבה להטב ולהכות אפו ולבלתי העיר כל חמתו · ויהיה להשיב כנגד מן טובה וכחת ויזכור ונו' ר"ל וכל זה לזוכרו כי בשר המה אשר בטבעם משתנית ומתאוה תאוות · והרוח החיוני שלהם רוח הולך ולא ישוב כי יאבד באבדת הגוף · והרוח איננו הנפש · כי הנפש יש לה העמדה וקיום להיות מתכנה מן העליונים · אבל הרוח החיוני האכנו מן התחתונים ולכן ספו כסופם כמה וגומר ר"ל כמה פעמי' ימרו את פיו במדבר · ויעציבוהו בדברי תועה בישימון שהוא המדבר מקום שממה · ואחרי שנסמל להם שבו לנסות האל · וקדוש ישראל התוו · מן והתוית תיו ר"ל היו עושים סימן לנסיון ולראות אם יוכל לעשות הדבר ההוא המסומן · לא זכרו ונו' ולא זכרו את ידו החזקה אשר הראם ביום אשר פדם מכף היד פרעה · אשר שם ונומר ר"ל אשר שם במצרים ובשדה צוען אותותיו ומופתיו · למען יהי להם לאות ולמופת כי ה' הוא האלהים אשר הכחישו פרעה באומרו מי ה' אשר אשמע בקולו · ויהפוך ונו' כי הפך לדם יאוריהם ונוזליהם מהאגמים · בל ישתיון המצרים וישלח בהם ערוב ויאכלם וצפרדע ותשחיתם · כי הערוב היה הורג תכף · אבל הצפרדע היה נכנס באיברים ומשחיתם והיה מחליאם והורגם בחלאים רעים ודוים · ויתן לחסיל יבולם ויגיעם לארבה · ויהרוג בברד גפנם · ושקמותם הם מיני תאנה גסות שענפיה עבות · בחנמל הוא הקרח הבורא המשבר האילנו' ובלעו טיכפי"טה וזכר שני מיני הפירות האלו להיותם המשובחים שבז' המינים · ויסגר לברד בעירם · ר"ל שמסרו לברד כמו לא תסגיר עבד אל אדניו · ובעירם ר"ל הרועי' המקנה וקראו בעירים מלשון בער ולא ידע להיותם על הרוב סכלים וכבהמות השדה · ומקניהם לרשפים רשפי אש המתלקחת בתוך הברד · והנה הזכיר עד כה ה' מכות שסמכם דע"ך א"ב · והה' הנותרות כללם באלו הה' תיבות שהם חרון אפו · עברה · וזעם · וצרה · ומשלחת מלאכי רעים שסלח גם יפלם ונומר ר"ל היסיר האל הכתיב לאפו שהוא בלתי בעל תכלית כשרצה להרוג בכורי מצרים בעצמו ובכבודו באופן שלא חשך לאחד מהם נפשם ממות ואפי' חיתם לדבר הסגיר כי מתו גם כן כל בכור בהמה · ויך כל בכור במצרים אפילו בכור בהמה · וראשית אונים באהלי חם שהם בכורי האנשים ממצרים בן חם שהם כחם וראשית אונים מאביהם · ויסע ונו' ר"ל שהסיעם ממצרי' תכף אחר מכת בכורו' לאטם כצאן והנהיגם לבטח בלי פחד ובאמרו ובני ישראל יוצאי' ביד רמה · וינחם בים סוף לבטח ולא פחדו ואת אויביהם כסה הים : ויביאם אל גבול קדשו ·

תורת חסד תהילת ה'

והוא רחום יכפר ונו' מצאתי כתוב וז"ל הרופא צריך ה' תנאים שיהיו לו כשהוא נותן התרופה הא' שיתנהגה ברחמנות כדי שלא יזיק את הכבד ב' שינקה הליחה היטב ג' שלא ישחית אבר ד' שלא תהיה רבה בכמות ה' שלא תהיה תרופה מעוררת ליחה אחרת שהיננה ממינה וכולן רמוזות בפסו' זה לראשונה אמר והוא רחום ר"ל במדת הרחמים מנהיג אותנו לב' אמר יכפר עון לג' אמר ולא ישחית לד' אמר והרבה להשיב אפו ור"ל שמא תאמר כי הסבה שלא השחית הוא מצד היות התרופה מעוטה בכמות דע לך כי הרבה וכו' כלומר שאע"פ שהיה רבה בכמו' ואיכות עכ"ז לא ישחית וזהו מצד חסדו הגדול · לה' אמר ולא יעיר כל חמתו ע"כ : ויזכור כי בשר המה יר' ובמעוטה שבסבות תרוה משמן בשרם ולזה לא רצה לתת להם התעלבות כלל כדי שלא תרוה משמנם · ושמעתי באומרים כי מה שנתנה רחל את שפחתה ליעקב הוא לפי שלפעמים האשה לא תהר מחמת תענוג ועדן ואין שם מחלים כי אם ההתעלבו' מראותה ירך הברת' ומצד ההתעלבות תרזה משמן בשרה ע"כ : מזמור

מ"ע ספורנו ז"ל

אהל שכן באדם · אף על פי שהיה אהל ששכן את כבוד ה' בין בני אדם כאמרו ועשו לי מקדש ושכנתי בתוכם : ויתן לשבי עזו · של ישר' הנז' והוא בית המקדש כאמרו הנני מחלל את מקדשי גאון עוזכם : ותפארתו : ארון הברית · כאמרו גלה כבוד מישראל כי נלקח ארון האלהים : כהניו בחרב נפלו · חפני ופנחס : ואלמנותיו לא תבכינה · כי נכמר אבלם או מית מחיים כענין אל תבכו למת : וייקץ · לתבוע את עלבון ארון ברית מפלשתים : כגבור מרונן · משתבח שידע שינצח בלי ספק : מיין · יותר ממה שישתבח ביין למזון ולתענוג : אחור · ויסתרו להם טחורים : כמו רפים · אברהם ויצחק שמשו שם ובה המקדש : מאחר עלות · הבהמות המיניקות שצריך לרחם עליהן ועל בניהן : וירעם כתם לבבו · לתועלתם לא לתועלתו ולהכביד עלו עליהם : ובתבונות כפיו · כענין שכל את ידיו ובדרך שהיה מרגיש בחוש המשוש ובלי ספק שיהי' לתועלת הצבור : ינחם · יהי רצון שינחם לאורך ימים :

בזה המזמור התפלל המשורר על גזרת מלכות יון בבית שני · ואמר :

אלהים באו גוים בנחלתך · בהשתדלות השיג כשיר הנקראת אנט' רבה ושם שם לו אנטיוכס בשם מלכותו וקראה על שמו : טמאו את היכל קדשך · שקנו את אבני המזבח באופן שהוצרכו לגנוז ולעשות מזבח חדש בימי החשמונאים :

אמן

מנחת ערב

באו גוים בנחלתך וגו' הנה אמרו ז"ל שנשבע הקב"ה שלא לבוא בבה"מ של מעלה עד שיבא בבה"מ של מטה א"כ מה שעשו פה בבה"מ של מטה בא עי"כ פגם בשל מעלה כביכול וכמ"ש ז"ל על יודע כמביא למעלה וגו' כי זה תלוי בזה וז"א באו גוים בנחלתך במה שטמאו המקדש של מטה · נתנו את נבלת עבדיך וגו' הנה אמרו ז"ל שלמד אדם הראשון הקבורה מן העורב שהמי' חד לחבריה וראה אדם שהקבירוהו בעפר משם למד קבורה בקרקע וא"כ שמעופו' נודע הקבורה וכאן הפכו השטה שנתנו נבלת עבדיך מאכל לעוף השמים · בשר חסידך לחיתו ארץ דאי' בירושלמי בא' שהאכיל נבלות לישראל נפל ומת והיו הכלבים אוכלי'

אבן עזרא

ויכעיסוהו · לעשות עולות בבמות לא לגבוה : שמע לאות שהכעיסוהו בדברים שדברו בו על כן שמע אלהים ויתעבר מגזרת עברה שעבר חוק הארון : וימאס · כי חרבן בית שילה קשה על כל ישראל : ויטוש · הזכיר משכן כי כן כתוב שהארון היה בהיכל רק בלי תקרה על כן קראו אהל : ויתן · עזו · הוא הארון אתה וארון עזך לדשו את יי' ועוזו : ויסגר · וגם מגפה גדולה היתה בעם : בחוריו · דימה מאכלת החרב למאכולת אש כדרך כי אש יצאה מחשבון וטעם וי"ו בחוריו למות חסידים במלחמה : ובתולותיו · שהיו נכועות לא ראו חופות במות הבחורים : כהניו · חפני ופנחס : ואלמנותיו · כאשת פנחס גם קרה ככה לאלמנותיו הרוגים אחרים : ויקץ · דבר הכתוב כנגד מחשבות פלשתים שתפשו מקו' הכבוד או על דרך משל בעבור שלא נראתה גבור' הכבוד בהלקח הארון ועתה · מתרונן המתרונן מיינו שהוא בוטח בכחו ויש אומרים כי המתרונן הוא השכור בנפול התרדמה : ויך · רמז לטחורי' : וימאס · אמר לא היה הארון בחלק אפרים רק מאהל אל אהל וממקום למקו' עד בוא דוד ושם הארון בעיר ציון : ויבחר · הזכיר השבט שהיה ממנו דוד כי בעבורו עיקר כל המזמור : ויבן · רמים תואר והמתואר חסר כמו ומאכלו בריאה שה או עגלה וכן זה ויבן כארמונים רמים וטעם כארץ בעבור היות הארץ בכלל עומדת וחלקיה על כן הזכיר זה החלק מהארץ עומד כנגד הארץ בכללה : ויבחר · וככר בחר כדרך וישאל אותה ורבים ככה כי הר ציון דוד תפשו ועל שמו נקראת ירושל' קריית חנה דוד : ויקחהו · אחר שלקחו : ממכלאות · כמו גזר ממכלה צאן : מאחר עלות · תואר דומה לפועל על דרך העולי' על הצאן או העלות הם הנקבות : לרעות · עם בי"ת נוסף כמו רועה את אחיו בצאן והנה בתחלה היה רועה צאן ושב לרעות ישראל כאשר התחיל בתחלת המזמור ויסע כצאן עמו · וטעם ובתבונות כפיו ינחם בעבור שדימה עם הפס לצאן ויש צורך למדעה טוב והכל במקל על כן ובתבונו' ולפי דעתי כי בי"ת בתבונות ישרת שנים כמו וזרועו כשדים כאילו כתוב ובתבונות בכפיו ינחם והנה טעם כתום לבבו לעשות טוב לעמו ובתבונות כפיו הוא המעשה ככתוב ויהי דוד עושה משפט וצדקה לכל עמו : מזמור לאסף אלהים באו גוים · הזכרתי מחלוקת המפרשים בתחלת הספר יש אומרים כי מזמור דבר שנזמר וכברת מדבים אולי קינות היו או טעם מזמור שראה ברוח הקדש בעבור מה שכתב בהרוגה כי ישראל היו עמו ונחלתו וטעם אלהים איך הוא אלהים וגברה יד בני אדם על חסידיו ועל מקום קדשו : בנחלתך · ארץ ישראל : לעיים · מקומות שפלים והפך זה נכון יהיה הר בית יי' ויש אומרים מקום שאין שם ישוב או שחפרו ירושלם לבקש מטמונות : נתנו · קשור זה הפסוק כי החסידים לא נקברו בעיים הדומים לקברים :

שפכו

רשי

ויתן לשבי עוזו · מסר הארון והלוחות ביד פלשתים : בחוריו אכלה אש · עברתו : לא הוללו · לא נכללו באפריון וחופה שמתו הבחורים במלחמה הוללו לשון הכולא בארמית ורבותי' דרשוהו על נדב ואביהוא ואין לבי מתיישב לפרשו כן שהרי כבר התחיל במשכן שילה : כהניו בחרב נפלו · חפני ופנחס : ואלמנותיו לא תבכינה · אף אלמנתו לא ניתנה לבכותו שאף היא מתה ביום השמועה כמו שנאמר ותכרע ותלד כי נהפכו עליה ציריה : מתרונן · מתעורר ומתגבר כגבור להקיץ מיינו מתרונן לשון רנה הוא : ויך צריו אחור · מכת אחורים בעפולי' ובטחורים והיא חרפת גדוף להם עולמית : וימאס באהל יוסף · הוא שילה שהוא בחלקו של יוסף : ויבן כמו רמים מקדשו וגו' · כמו שמים והארץ שנאמרו בהם שתי ידים שנאמ' אף ידי יסדה ארץ וימיני טפחה שמים אף בית המקדש בשתי ידים שנאמר כוננו ידיך ד"א כמו רמים מקדשו כארץ יסדה מה שמים וארץ אין להם חליפין אף מקדש אין לו חליפין להשרות שם שכינה : ממכלאות צאן · דירי צאן כמו גזר ממכלה צאן : מאחר עלות הביאו · שהיה רועה לאביו הצאן המניקו' שהיה רחמני ומוציא הגדיים תחלה ומאכילן ראשי העשבים העליונים שהם רכים ומוציא התיישים אחריה' ואוכלין אמצע העשבי' ואחר כך מוציא הזקנות והמגלות השרשים אמר הקב"ה ראוי הוא זה להיות רועה את עמי : לעיים · לגלים ומהו מזמור והלא קינה היא אלא לפי שנאמר כלה יי' את חמתו ובמה כלה ויצת אש בציון מזמור ושיר הוא ששפך חמתו על העצי' ועל האבנים ולא עשה כליה בבניו : בשר חסידיך · והלא רשעים היו אלא משקבלו פורענות' הרי הם חסידי' וכן הוא אומר ונקלה אחיך כיון שלקה אחיך הוא כך מפורש באג' דה : וקלס

תהלים עח

וַיַּכְעִיסוּהוּ בְּבָמוֹתָם וּבִפְסִילֵיהֶם יַקְנִיאוּהוּ׃ שָׁמַע אֱלֹהִים וַיִּתְעַבָּר וַיִּמְאַס מְאֹד בְּיִשְׂרָאֵל׃ וַיִּטֹּשׁ מִשְׁכַּן שִׁלוֹ אֹהֶל שִׁכֵּן בָּאָדָם׃ וַיִּתֵּן לַשְּׁבִי עֻזּוֹ וְתִפְאַרְתּוֹ בְיַד־צָר׃ וַיַּסְגֵּר לַחֶרֶב עַמּוֹ וּבְנַחֲלָתוֹ הִתְעַבָּר׃ בַּחוּרָיו אָכְלָה־אֵשׁ וּבְתוּלֹתָיו לֹא הוּלָּלוּ׃ כֹּהֲנָיו בַּחֶרֶב נָפָלוּ וְאַלְמְנֹתָיו לֹא תִבְכֶּינָה׃ וַיִּקַץ כְּיָשֵׁן אֲדֹנָי כְּגִבּוֹר מִתְרוֹנֵן מִיָּיִן׃ וַיַּךְ־צָרָיו אָחוֹר חֶרְפַּת עוֹלָם נָתַן לָמוֹ׃ וַיִּמְאַס בְּאֹהֶל יוֹסֵף וּבְשֵׁבֶט אֶפְרַיִם לֹא בָחָר׃ וַיִּבְחַר אֶת־שֵׁבֶט יְהוּדָה אֶת־הַר צִיּוֹן אֲשֶׁר אָהֵב׃ וַיִּבֶן כְּמוֹ־רָמִים מִקְדָּשׁוֹ כְּאֶרֶץ יְסָדָהּ לְעוֹלָם׃ וַיִּבְחַר בְּדָוִד עַבְדּוֹ וַיִּקָּחֵהוּ מִמִּכְלְאֹת צֹאן׃ מֵאַחַר עָלוֹת הֱבִיאוֹ לִרְעוֹת בְּיַעֲקֹב עַמּוֹ וּבְיִשְׂרָאֵל נַחֲלָתוֹ׃ וַיִּרְעֵם כְּתֹם לְבָבוֹ וּבִתְבוּנוֹת כַּפָּיו יַנְחֵם׃

עט

מִזְמוֹר לְאָסָף אֱלֹהִים בָּאוּ גוֹיִם בְּנַחֲלָתֶךָ טִמְּאוּ אֶת־הֵיכַל קָדְשֶׁךָ שָׂמוּ אֶת־יְרוּשָׁלִַם לְעִיִּים׃ נָתְנוּ אֶת־נִבְלַת עֲבָדֶיךָ מַאֲכָל לְעוֹף הַשָּׁמָיִם בְּשַׂר חֲסִידֶיךָ לְחַיְתוֹ־אָרֶץ׃

שפכו

וארגיזו קדמוי בנסכיהון ובפסיליהון ובצילמוניהון אקנון יתיה: שמיע קדם אלהא ורגז ורחקת נפשיה לחדא בישראל: ושבק משכנא דשילו משכן דישרה תמן שכינתיה בגו בני נשא: ומסר לשיבייתא אורייתיה ושבהוריה ביד מעיקא: ומסר לקטלין בחרבא עמיה ובאחסנתיה ארגיז: עולימוהי אכלת אשתא ובתולתיה לא אישתבחן: כהנוי בקטלא דחרבא יפלון וארמלתוי לא כפיקן דתבכוון: תא בעידן דשבו פלישתאי ארונא דיי בחרבא נפלו כהני שילו חפני ופנחס ובעידן דבשרו נשוהי לא בכיין ארום מיתו אוף אינון בהדא יומא: ואיתער היך דמיך ייי היך גברא דמתפקח מן חמרא: ומחא מעיקוי בטחוריא באחוריהון קלנא בעלמא יהב להון: ורחיק במשכנא דיוסף ובשבט אפרים לא רעיא: ואיתרעיית שבט יהודה ית טורא דציון די רחים: ובנא היך קרנא דרימנא מקדשיה מעתד היך ארעא דיסדה לעלמי עלמין: ואתרעי בדוד עבדיה ודבריה מן עדרי דענא: ומן בתר מינקן אייתיה למשלט ביעקב עמיה ובישראל אחסנתיה: ומלך עליהון בשלימות ליבביה ובסוכלתנות אידוי ידברינון: תושבחא על ידוי דאסף על חורבן בית מקדשא אמר ברוח נבואה אלהים עלין עממיא באחסנתך סאיבו ית היכל קדשך שויאו ית ירושלם לצדו: יהבו ית נושמי עבדך למיכלא לעופא דשמיא בסר חסידך לחיות ארעא:

שדרון

שלו ח' ב"כ וסי' כותי · ואלמנותיו ב' חד חס' וחד מ"ל וסימן כהניו בחרב נפלו · שרידיו במות יקברו · בתרא מ"ל · ויקץ ג' חס' וסימ' ויקץ שלמה והנה · ויקץ שמשון תנינא · ויקץ כישן אדני · אהב ט' וסימן בריש שמואל סימן א' · כארץ ח' וסימן בסדר לך לך · יסדה ד' וסימ' אשור יסדה לציים · כי הוא על ימים יסדה · ואגדתו על ארץ יסדה · כארץ יסדה לעולם · ע"ט טמאו ג' וסימ' ובני יעקב באו על · עוד זאת עשו לי · אלהים באו גוים בנחלתך · אנ"ך · ירושלם ח' קמצי' בקריאה וסימן זכור יי' לבני ארום את יום ירושלם · אם אשכחך ירושלם תשכח ימיני · שפכו דמם כמים סביבות ירושלם · בחצרות בית יי' בתוככי ירושלם · בעת ההיא נאם יי' יוציאו את עצמות מלכי יהודה · ואמרת אלהים הנני ממלא את יושבי הארץ הזאת · ולינו הרוכלים · ברוך יי' מציון · וכל אתנחתא וס"פ פסוק דכוו' כמ"א תדבק לשוני להכי אם לא אזכרכי :

תורת חסד · תהילת ה'

עט מזמור לאסף אל"ים באו גוים וגו' הנ"ל בזה ספיון לישראל הנקראי' עם נחלתו וכאומר ובישראל נחלתו ואי' אתה ה' הטוב לישראל כמו שאמרתי במזמור הקודם אך טוב לישראל וגו' וא"כ איך אפשר כי באו גוים בנחלתך ישראל ולא די זה רק שטמאו את המקדש המעוז וגם שמו את ירושלם לעיים ואתה ה' כתבת בתורתך הנה נתתי לכם וגו' ולכל עוף השמים וגו' ועכשו נתנו את נבלת עבדיך מאכל וגו' :

שפכו

אבן יחייא

קדשו שהוא ארץ ישראל · ואל הר זה קנתה ימינו · שהוא בית המקדש וכאמרו תביאמו ותטעמו הר נחלתך וגו' · ויגרש מפניהם גוים שהוא כבוש עממים · ויפילם בחבל נחלה שהוא כשחלקו על פי הגורל נחלת הארץ ויושכן שכינתו אחר כך באהליהם משבטי ישראל שהם אהלי משכן שילה · וינסו וגו' אחרי היותם שוקטים על אדמתם התחילו לנסות ולמרות את אלהי עליון ועדותיו לא שמרו בימי שפוט השופטים · ויסוגו וגו' ר"ל כי נסוגו אחור מעבודת ה' · ובגדו בו כאבותם · והם המשכבים כקשת רמיה · אשר הבוגדה קשת · תראה היות כוונתו לירות לצד אחד ותכף יתהפך ויורה לצד אחר · וכן הם אם בימי שופט ישר היו ישרי' בהראות · תכף אחרי מותו היו נהפכים לעבוד הע"ז : ויכעיסוהו וגו' ר"ל ויכעיסוהו לה' בבמותם ובפסיליהם יקניאוהו · כי אפי' בימי עלי הותה הע"ז ביניהם במסתרים · ואפי' חפני ופנחס לא היו עובדים עבודת הקדש לשם ה' כי אם לשם זוללות · שמע וגו' ר"ל שמע אלהים דבריהם הרעים ומעשיהם ויתעבר · וימאס למאד בישראל ויטש משכן שילה · אשר היה האהל שם באמצעותו שכן שכינתו באדם ובין שוכני בתי חומר · ויתן לשבי עוזו שהם הלוחות ותפארתו ביד צר שהוא הארון אשר שבו פלשתים · ויסגר לחרב עמו באותה המלחמה מפלשתים · ובנחלתו התעבר כי לקחו פירוש' הרבה מארץ ישראל נחלת ה' · בחוריו אכלה אש · להט החרב המתהפכת במלחמה זו · ובתולותיו לא הוללו בבתולותיהן כי נשבו ונטמאו בעורלות פלשתים · כהניו בחרב נפלו אלו חפני ופנחס · כתבים לה' · ואלמנותיו לא תבכינה · כאשת פנחס שלא בכתה מרוב היגון · אשר מתה ממנו בהקשותה בלדתה · ויקץ כישן וגו' ר"ל כי אחרי הגלות הזה ריחם ה' על עמו לתקן רחמיו וחסדיו ויקץ כישן אדני וכגבור מתרונן מיין פי' כגבור שהרדימו היין ויתעורר מהתרדמה ההיא אל גבורתו וכתרגו' היך גברא דמתפקח מן חמרא והוא משל שהוא היה סובל לראות הגלות ההוא לעמו ולמשכנו לרוב חטאתיו · ואחר כך בכמרו רחמיו ויך צריו הפלשתים מכת אחור בטחורים · חרפת עולם נתן למו היא החרפות · שעשה לדגון אלהיהם על שהשיבו את ארון ה' ככבוד גדול לארץ ישראל · וימאס וגו' ר"ל כי אף שבא ארון ה' לא חזר למשכן בשילה כבתחלה יען כי האל מאס באהל יוסף שהוא משכן שילה שהיה בחלקו ובשבט אפרים לא בחר ויבחר את שבט יהודה את הר ציון אשר אהב בעבור שהיה בחלקו · ויבן וגו' ר"ל שבנה בית מקדש קיים ולא כקודמים מגלגל ושילה ונוב וגבעון · כאשר בנה בקיום הרמים שהם השמים הרמים וכאשר בנה הארץ אשר יסדה לעולם · ויבחר בדוד עבדו לעבודה בעתו · ויקחהו ממכלאות צאן ומאחר הצאן והבקר עלות וילדו' הביאו · לרעות ביעקב עמו אלו הכשים ובישראל נחלתו אלו האנשים · כי מי שידע לרעות הצאן והעלות ולסבול טורח כדי לגדלם היטב ולנהלם לאט · ידע לנהל עם אחד ולסבול טורחם ומשאם · וידעם דוד בתום לבבו ובתבונות ובכפיו ינחם כאשר ינחה אותם הרועה בתקל אשר בכף ידיו · והוא רמז כי במחשבה ירעם בתמימו' ובתבונה · ובמעשה ינחם הוא בידיו ולא ע"י שלוח כי ישגיח הוא בעצמו על פרטיותיו · הנה המזמור הלז נעשה ברוח הקדש בראשונים וקצת דבריו בעבר וקצתם בעתיד ואין לפקפק אם סידר סדר המכות ועניינים אחרים אשר הוא כבתוב כי סמך על המבין :

עט מזמור לאסף וגומר המזמור הלז כאמר על חרבן הבית · אלהים וגו' הנה כאשר אמרנו פעמים רבות שלש מתנות נתן הקב"ה לישר' שהם מתנת הזרע ומתנת הארץ ומתנת האלהות ובחרבן הבית נאבדו שלשתם ובקינת ירמיה איכה ישבה בדד הפסיק שבתי' עם כנגד מתנת הזרע · והיכה היתה כאלמנה רבתי בגוים כנגד מתנת האלהות · כי מי גוי גדול אשר לו אלהים קרובים אליו כיה' · ואיכה שבתי במדינות היתה למס כנגד מתנת הארץ וכאשר פירשנו באר היטב בפירושנו למגלת איכה · וזהו אומרו פה המשורר אלהים באו גוים בנחלתך שהם עמך ישראל כנגד מתנת הזרע טמאו את היכל קדשך כנגד מתנת האלהות · שמו את ירושלים לעיים שהם גלי עפר ושיד מתרבבות הבתים כנגד מתנת הארץ :

נתנו

רשי

וקלס · לשון דבה לדבר בס כמו למשל : עד מה · עד מתי : תאנף · תקנוף · קנאתך חמתך שאתה מקנא להנקם לשון אל קנא אנפר"כמנט בלע"ז : הותר · פתח אסירים ממסגר שלה' כמו מתיר אסורים שלא מלך ויתירהו : בני תמותה · בני הנהגת עליך תמותה אמוריכיד"א בלע"ז ויש דוגמתו בלשון חכמים מוטב שיאכלו ישראל בשר תמותות שחוטות ואל יאכלו בשר תמותות נבילות ופירושו בשר מסוכנת ששחטה במסכת קדושין : אל שושנים · אל ישראל : עדות לאסף מזמור · מזמור של עדות שרמז להם כו שלש גליות והתפלל עליה' שהרי נאמר במזמור זה שלש פעמים השיבנו האר פניך ונושעה ורמז להם בו צרות העתידו' לבא להם בימי בית יהוא ממלכי ארם שנ' בימי יהוא כי אבדם מלך ארם וישימם כעפר לדוש: רעה ישר' · מנהיגם ופרנס' שלהם יוסף וכל ישראל נקראים על שם יוסף לפי שהוא פירנסם וכלכלם בימי הרעב : יושב הכרובים · כמו שנאמר ונועדתי לך שם וגו' : הופיעה · הראה גבורתך : לפני

אבן עזרא

שפכו · דעת השופכים כי אין דורש דמם כמים שהם מותרים : היינו · הנשארים ממנו : עד מה יי' תאנף לנצח · בנו : תבער כמו אש קנאתך · קנאה בעבור שעבדו ישראל אלהים אחרים ולמה לא תקנא בזרים : שפוך · ועל ממלכות · כמו אל הממלכות כמו אל יסוד המזבח : כי · לא די שלא תקנא בעבור שלא ידעוך עד שאכלו את יעקב שידע אותך : אל · מפרשים רבים אמרו כי ראשונים תאר לעוונות והנכון בעיני כי עוונות סמוך להבות ראשונים ומלת יקדמונו כנגד ראשונים · וטעם כי דלונו מאד אין לנו כח ואין לאל ידינו על כן נבקש רחמי': עזרנו הטע' עזרנו עד שנכבד שמך או עזרנו בעבו' כבו' שמך שנקרא עלינו ע"כ האחרון למה · טעם לעינינו שנהיה חיים לפני מותנו ודם עבדיך הו' הנזכר בתחלת המזמור : תבא · בעבור היות ישראל בגלו כאסיר בבית כלא : הותר · מגזרת הותירם שהם מוכנים למות ומשקל תמותה תפועה תקומה תרועה ורבי משה אמר כי הותר הסר יתר' ופתח קשורם בעבור שהזכיר אסיר : ואנחנו עמך · אנחנו הנודעים שהם עמך או כודה לך בפדותך אותנו : למנצח אל שושנים · או על שנה אמר ר' מרינוס כי עדות כמו עלי דבר נכבד וכמוהו ואת כור העדות : רועה · בעבור שהזכיר יעקב בברכותיו משם רועה אבן ישראל על יוסף על כן נוהג כצאן יוסף : יושב הכרובים · שהיה הארון בתחלה בחלק יוסף ואחר כן בחלק בנימן ושניה' בני רחל במחשב' בני יעקב הראשו' מנשיו וכן כתוב בני רחל אשת יעקב על כן רחל מבכ' על בניה וכל ישראל נקראו בשם אפרים וזה הוא ויקרא בהם שמי או המשורר הזכיר מלחמה שהיתה לבני רחל עם גוים : לפני

תהלים עט–פ

שִׁפְכוּ דָמָם כַּמַּיִם סְבִיבוֹת יְרוּשָׁלָ͏ִם וְאֵין קוֹבֵר׃ הָיִינוּ חֶרְפָּה לִשְׁכֵנֵינוּ לַעַג וָקֶלֶס לִסְבִיבוֹתֵינוּ׃ עַד־מָה יְהוָה תֶּאֱנַף לָנֶצַח תִּבְעַר כְּמוֹ־אֵשׁ קִנְאָתֶךָ׃ שְׁפֹךְ חֲמָתְךָ אֶל־הַגּוֹיִם אֲשֶׁר לֹא־יְדָעוּךָ וְעַל מַמְלָכוֹת אֲשֶׁר בְּשִׁמְךָ לֹא קָרָאוּ׃ כִּי אָכַל אֶת־יַעֲקֹב וְאֶת־נָוֵהוּ הֵשַׁמּוּ׃ אַל־תִּזְכָּר־לָנוּ עֲוֺנֹת רִאשֹׁנִים מַהֵר יְקַדְּמוּנוּ רַחֲמֶיךָ כִּי דַלּוֹנוּ מְאֹד׃ עָזְרֵנוּ אֱלֹהֵי יִשְׁעֵנוּ עַל־דְּבַר כְּבוֹד־שְׁמֶךָ וְהַצִּילֵנוּ וְכַפֵּר עַל־חַטֹּאתֵינוּ לְמַעַן שְׁמֶךָ׃ לָמָּה יֹאמְרוּ הַגּוֹיִם אַיֵּה אֱלֹהֵיהֶם יִוָּדַע בַּגֹּיִים לְעֵינֵינוּ נִקְמַת דַּם־עֲבָדֶיךָ הַשָּׁפוּךְ׃ תָּבוֹא לְפָנֶיךָ אֶנְקַת אָסִיר כְּגֹדֶל זְרוֹעֲךָ הוֹתֵר בְּנֵי תְמוּתָה׃ וְהָשֵׁב לִשְׁכֵנֵינוּ שִׁבְעָתַיִם אֶל־חֵיקָם חֶרְפָּתָם אֲשֶׁר חֵרְפוּךָ אֲדֹנָי׃ וַאֲנַחְנוּ עַמְּךָ וְצֹאן מַרְעִיתֶךָ נוֹדֶה לְּךָ לְעוֹלָם לְדֹר וָדֹר נְסַפֵּר תְּהִלָּתֶךָ׃ פ

א לַמְנַצֵּחַ אֶל־שֹׁשַׁנִּים עֵדוּת לְאָסָף מִזְמוֹר׃ רֹעֵה יִשְׂרָאֵל הַאֲזִינָה נֹהֵג כַּצֹּאן יוֹסֵף יֹשֵׁב הַכְּרוּבִים הוֹפִיעָה׃ לפני

תרגום

שְׁדוֹן אַדְמְהוֹן הֵיךְ מַיָּא חֲזָרְנוּת דִּירוּשְׁלֵם וְלֵית דְּקָבִיר׃ הֲוֵינָא קְלָנָא לְשִׁיבְבָנָא תּוּלְעָבָא וְגוּחֲכָא לְחַזְרָנִיתָנָא׃ עַד אֵימָתַי יְיָ תִּתְקוֹף לְעָלְמִין תִּבְעַר הֵיךְ אֶשָּׁא טְנָנִיתָךְ׃ שְׁרֵי חֵימְתָךְ עַל עַמְמַיָּא דְּלָא חַכִּימוּ יָתָךְ וְעַל מַלְכְּוָתָא דִּי בִּשְׁמָךְ לָא צַלִּיאוּ׃ אֲרוּם גְּמַרוּ בֵּית יַעֲקֹב וְיַת בֵּית מַקְדְּשֵׁיהּ אַצְדִּיאוּ׃ לָא תִדְכַּר עֲלָוָן עִוְיָין דְּמִן שֵׁירוּיָא בִּסְרְהוֹבְיָא יַקְדְּמוּן לָךְ טַבְוָתָךְ אֲרוּם אִיתְמַסְכַּנְנָא לַחֲדָא׃ סְעִיד יָתָנָא אֱלָהָא פּוּרְקָנָנָא מְטוּל אִיקַר שְׁמָךְ וּפְרוֹק יָתָנָא וְכַפַּר עַל חוֹבָנָא בְּגְלַל שְׁמָךְ׃ לְמָה יֵימְרוּן עַמְמַיָּא אָן אֱלָהֲהוֹן יִתְגְּלֵי בְּעַמְמַיָּא לְמֶחֱמְיֵינָא פּוּרְעָנוּת אֱדַם עַבְדָךְ דְּאִשְׁתְּפִיךְ׃ תֵּיעוֹל קֳדָמָךְ אֶנְקְתָא דַּאֲסִירֵי הֵיךְ סַגֵּי תְּקוֹף אֶדְרָעָךְ שָׁאֲרֵי בְּנַיָּא דְּמִתְמַסְרִין לְמִתִּיתָא׃ וְאָתֵיב לְשִׁיבְבָנָא עַל חַד שִׁבְעָה גּוּמְלָא עַל פּוּרְעָנוּת קְיָימֵיהוֹן וְחִיסוּדָן דִּי חַסְדוּ יָתָךְ יְיָ׃ וַאֲנַחְנָא עַמָּךְ וְעָאן רַעֲיָיתָךְ נוֹדֵי קֳדָמָךְ לְעָלַם דָּרֵי לְדָרֵי דָּרַיָּא נְתַנֵּי תּוּשְׁבַּחְתָּךְ׃ לְשַׁבְּחָא עַל יָתְבֵי סַנְהֶדְרִין דִּי מִתְעַסְקִין בְּסַהֲדוּת אוֹרַיְתָא עַל יְדוֹי דְאָסָף תּוּשְׁבַּחְתָּא׃ פַּרְנָסָא דְיִשְׂרָאֵל אֲצֵית דְּמַדְבַּר הֵיךְ עָנָא אֲרוֹנָא דְּיוֹסֵף דִּשְׁכִינְתֵּיהּ שַׁרְיָא בֵּינֵי כְּרוּבַיָּא הוֹפַע׃ קדם

מסרה

והצילנו ב' וסי' מן הגוים · וכפר על חטאתינו : וכפר ד' וסי' קרב אל המזבח ב' בו · והולך מהרה אל העדה · עזרנו אלהי ישענו : כגודל ב' חס' וסימ' סלח נא לעון העם הזה · תבוא לפניך אנקת אסיר : והשב ד' וסימ' לו ישטמנו יוסף · שוב והשב את אחיך · והשב חרפתם אל · והשב לשכנינו שבעתים : לדור ודר ד' כתוב כן קדמא מ"ל תניין חס' וסימ' נמס' בסיפ' סי' מ"ט : פ רעה ד' קמצין כתוב ה' וסימ' ויהי הבל רעה צאן · כי תועבת מצרים כל · ויאמרו אל פרעה רעה צאן עבדיך · רעה ישראל האזינה :

מ"ע כפורנו ז"ל · **רועה** · **אבן יחייא** · **תורת חסד** · **תהילת ה'** · **מנחת ערב**

ה לִפְנֵי אֶפְרַיִם וּבִנְיָמִן וּמְנַשֶּׁה עוֹרְרָה אֶת־גְּבוּרָתֶךָ וּלְכָה לִישֻׁעָתָה לָּנוּ: אֱלֹהִים הֲשִׁיבֵנוּ וְהָאֵר פָּנֶיךָ וְנִוָּשֵׁעָה: יְהוָה אֱלֹהִים צְבָאוֹת עַד־מָתַי עָשַׁנְתָּ בִּתְפִלַּת עַמֶּךָ: הֶאֱכַלְתָּם לֶחֶם דִּמְעָה וַתַּשְׁקֵמוֹ בִּדְמָעוֹת שָׁלִישׁ: תְּשִׂימֵנוּ מָדוֹן לִשְׁכֵנֵינוּ וְאֹיְבֵינוּ יִלְעֲגוּ־לָמוֹ: אֱלֹהִים צְבָאוֹת הֲשִׁיבֵנוּ וְהָאֵר פָּנֶיךָ וְנִוָּשֵׁעָה: גֶּפֶן מִמִּצְרַיִם תַּסִּיעַ תְּגָרֵשׁ גּוֹיִם וַתִּטָּעֶהָ: פִּנִּיתָ לְפָנֶיהָ וַתַּשְׁרֵשׁ שָׁרָשֶׁיהָ וַתְּמַלֵּא־אָרֶץ: כָּסּוּ הָרִים צִלָּהּ וַעֲנָפֶיהָ אַרְזֵי־אֵל: תְּשַׁלַּח קְצִירֶהָ עַד־יָם וְאֶל־נָהָר יוֹנְקוֹתֶיהָ: לָמָּה פָּרַצְתָּ גְדֵרֶיהָ וְאָרוּהָ כָּל־עֹבְרֵי דָרֶךְ: יְכַרְסְמֶנָּה חֲזִיר מִיָּעַר וְזִיז שָׂדַי יִרְעֶנָּה: טו אֱלֹהִים צְבָאוֹת שׁוּב נָא הַבֵּט מִשָּׁמַיִם וּרְאֵה וּפְקֹד גֶּפֶן זֹאת: וכנה

קֳדָם אֶפְרַיִם וּבִנְיָמִן וּמְנַשֶּׁה עוֹרֵר יַת כְּחַ גְּבוּרְתָּךְ עֲלָנָא וַעֲלָךְ מִן דִּינָא לְמִפְרוֹק לָנָא: אֱלָהָא אֲתִיב יָתָנָא מִגָּלוּתָנָא וְאַנְהַר זִיו סְבַר אַפָּךְ עֲלָנָא וְנִתְפְּרִיק: יְיָ אֱלֹהִים צְבָאוֹת עַד אֵימָתַי לָא קַבֵּילְתָּא צְלוֹתָא דְעַמָּךְ: אוֹכַלְתָּא לְהוֹן לְחֵם טַמִּישׁ בְּדִמְעוּתָא וְאַשְׁקִיתָן חֲמַר דִּמְעָא תְּלָתֵי: תְּשַׁוִּיתָנָא לְמִדְנָא לְשִׁיבָבָנָא וּבַעֲלֵי דְבָבָנָא יִתְלַעֲבוּן לְהוֹן: אֱלֹהִים צְבָאוֹת אֲתִיב יָתָנָא מִגָּלוּתָנָא וְאַנְהַר זִיו סְבַר אַפָּךְ עֲלָנָא וְנִתְפְּרִיק: בֵּית יִשְׂרָאֵל דְּמַתִּילִין לְגוּפְנָא מִמִּצְרַיִם אַטֵּילְתָּא תָּרִיכְתָּא עַמְמַיָּא מֵאַרְעָא דְיִשְׂרָאֵל וּנְצַבְתִּינוּן: פַּנֵּיתָא מִן קֳדָמֵיהוֹן כְּנַעֲנָאֵי וְשַׁרְשְׁתָּא שׁוֹרְשֵׁיהוֹן וּמְלַאת אַרְעָא: חַפְיָין טוּרַיָּא דִירוּשְׁלֵם טוּל בֵּית מַקְדְּשָׁא וּבָתֵּי מֶדְרְשַׁיָּא רַבָּנִין אָמְרִין אַלִּימִין דְּמַתִּילִין לְאַרְזִין תַּקִּיפִין: שְׁבִישַׁת שִׁבְשִׁין שְׁדָרַת תַּלְמִידָהָא עַד יַמָּא רַבָּא וּלְנַהַר פְּרָת יַנִּיקְהָא: לְמָה תְּקוּפְתָּא גוּדְהָא וּמְכַסְחִין יָתַהּ כָּל עָבְרֵי אוֹרְחָא: יְנוּבְרִינָהּ חֲזִיר דְּמִן חוּרְשָׁא וְהַרְנְגוֹל בָּרָא יִתְפַּרְנֵס מִינָהּ: אֱלֹהִים צְבָאוֹת תּוּב כְּדוֹן אִסְתַּכַּל מִן שְׁמַיָּא וַחֲמֵי וְאִדְכַּר בְּרַחֲמֵי גוּפְנָא הָדָא: ועובדא

ד' מטעי' יט מיחדין. ד'. כ"ט ר"ף. ל. ל. כ"ט ר"ף. ל. ל. ל. ב' לפניו חרולי' ב'. ה'. ב'. ל' ל'. ל' ד' אותיו' הלויות. כ"ט ר"ף.

לכה ד' כתובי' כן וסי' בסדר תלדות: כסו ב' וסימ' פניו חרולי' · כסו הרי' צלה: תשלח ה' וסי' נמסר בסדר כי תצא: יכרסמנ' חד מן ד' מלין בקרי' דתלי' בהון אות וסי' נמס' בשופטי' סי' י"ח:

רש"י

לפני אפרים ובנימן ומנשה · כשיהיו צריכים לתשועתך אף על פי שהם רשעי' ואינם כדי עורר' גבורתך להם ולמה כי לכה לישועתה לנו לך נאה ועליך להושיע בין חבי' בין זכים. כמו שנאמר למשה במצרים ראה ראיתי את עני עמי שתי ראיות הללו למה רואה אני שהם עתידים להכעיסני והע"פי כן ראיתי את עניים מפני השבועה שנשבעתי לאברהם · אפרים במלחמת ארם כשצר על שמרון ושלח מלאכים לאחאב וכספך וזהבך לי הוא ונשיך ובניך הטובי' לי הם מנשה בימי יהואש בן יהואחז שנאמר שם כי ראה יי' בעני ישר' כי אבדם מלך ארם וישימם כעפר לדוש והכהו שלש פעמים במלחמה שנאמר שלש פעמים הכהו יואש והשיב את ערי ישראל בפיר"ש וסים אחר"יס מנ"אתי של שלש פעמי' תכה את ארם ואשר השיב את ערי ישראל בנימן בימי אחשורוש שהיו מרדכי ואסתר בככל' וכל הדור תלוי בהם: ולכה לישועתה לנו' אין זה לשון הליכה אלא כמו ולך וכן הוא במסור' ולכה איפוא דיעקב ולכה אין בשורה מוצאת שמלה לכה קצין תהי' לנו וגו' · השיבנו · מגלות בבל שהיה מרדכי שם: עד מתי עשנת · בצרות מלכי יון שהרעו מאד לישראל: האכלתם לחם דמעה · במצרים: ותשקמו בדמעות שליש · בבבל שהיו שבעי' שנה שהוא שליש של מאתים ועשר של מצרים זו למדתי מיסודו של רבי משה הדרשן ויש לפתור על שם שמלכות יון היא' הגרה השלישי' ואם תאמר רביעית היא שהרי פרס ומדי קדמו: כל שבעי' שנה של בבל אינם אלא גלות אחת ומנאם פירש שלים שם של כלי שמותין בו וכן פי' וכל בשליש עפר הארץ ורבותינו פירשו על שלש דמעות שהוריד עשו שנאמר בו ויצעק צעקה הרי אחת גדולה הרי שתים ומרה הרי שלש ועליהם זכה להיות על חרבו והיה כאשר תריד וגו': תשימנו מדון · אתה שם אותנו מדון · לכל שכינינו שנתגרו בנו יון: השיבנו ונושעה · מבני יון: גפן ממצרים תסיע וגו' · גפן ישראל אשר הסעת ממצרים עקרת משם וכמו ויסע כעץ תקותי' ואחר כך גרשת שבעה גוים ונטעתם בארצם · פנית לפניה · את היושבים שם: ותשרש שרשיה · השרישה שרשיה: וענפיה ארזי אל · כמו ארזים חזקים כלומר מלכים אדירים: תשלח קציריה · שלחה פאורותיה כמו ועשה קציר: עד ים · עד הים הגדול היה גבולה: ואל נהר יונקותיה · רחבה של ארץ ישראל ממדבר עד הנהר נהר פרת: למה · עתה פרצת גדריה של אותה הכרם: וארוה כל עוברי דרך · לקטוה כל הבא כמו אריתי מורי עם בשמי וכן בלשון משנה כמלא אורה וסלי: יכרסמנה חזיר מיער · כמו שדה שכרסמוה נמלים בלשון משנה והוא לשון כתיקה: מיער הע"ין תלויה זכו ישראל הרי עשו אויבם כחיות היאור שאין להם כח לעלות ביבשה ובזמן שפורענות נגזר עליהם מתגבר כחית היער שהיא משחתת והורגת · חזיר מיער הוא עשו דכתיב ביה אכלה ומרקה ושארא ברגלה רפסה ויש לו מקצת סימני טהרה אף עשו יש לו זכות אבות: וזיז שדי · כל רמש השדה ולשון זיז שהוא זז ממקומו והולך: ירענה · רועה עליה וענפיה ואוכלן: וככה

אבן עזרא

לפני · הזכיר אפרים בתחלה כדרך יעקב ושהוא היה בעל הדגל: ולכה · כמו ולך אמרו בעלי המסורת כי הוא מלא והטעם ולכה ועליך הדבר להושיענו וזה הפי' אינכו ישר בעיני: אלהים השיבנו · שיעזרנו לשוב אליו: והאר פניך · אלינו וזאת היא הישועה שנבקש: יי' · בעבור שמצאו רבים אלהים צבאות אמרו כי הוא שם אותו בצבא שלו ועל דרך הפשט שהוא דרך קצרה כמו והנבואה עודד הנביא שכן הוא והנבואה נבואת עודד הנביא וככה זה יי' אלהים אלהי צבאות שהם צבא השמים · וטעם עשנת פועל עומד כמו והר סיני עשן כולו כאילו עלה אף עשן בעת תפל' עמך והנה היתה התפלה כמו עשן כדרך עלה עשן באפו: האכלתם · אמר רבי משה תחת לחם דמעה · ותשקמו דמעות שלים הפך ותשקמו דמעות בשלים והוא שם מדה כמו וכל בשלים ויתכן כי זה דרך משל כי מאכלם ומשקיהם דמעה ובי"ת בדמעות כמו לכו לחמו בלחמי ושתו ביין מסכתי או בי"ת בדמעות יתרת אחרת ותשקמו דמעות או בדמעות הטעם שוה בשלים או תחסר או' בי"ת וכן הוא האכלתם לחם דמעה ועל איזה פי' שיהיה הטע' בני ישראל בגלו': תשימנו מדון · כמו ויהי ריב ומדון כי זה שכן אומר באלקי יהיה וטעם ילעגו למו כנוי בעבור כבוד השם שהוא הגפן שהסעת מלפנים וכמוהו אשר לא נשא לשוא נפשי וטעם ילעגו שלא תוכל לעזרני · וטעם לאמר פעם שנית אלהי' השיבנו והאר רמז ליהודה שגלה פעמים: גפן · על לשון זכר עומד והטע' הסעת והם ישראל כי כרם יי' צבאות וטע' תסיע בעבור לכתם במדבר: תגרש גוים · השבעה ותטעה כמו תביאמו ותטעמו: פנית · לסקלה מהאבנים והם הרשעים: ותשרש · מבנין הכבד הנוסף להפרות השרש ומבנין הכבד להכרית השרש · כמו ושרשך: כסו · חס' בית בגלה או דרך וערום יכסה בגד והוא דרך לאות: תשלח · עד ים · באורך מים סוף ועד ים פלשתים: ואל · נהר · נהר פרת ברוחב: יונקותיה · הסעיפי' הם קטנים הדומי' ליונקים ויתכן להיות טעם ההרים והארזים שהיו ישראל ההרים הגבוהים והיערות וטעם ארזי אל כדרך כהררי אל: למה פרצת · כמו פרץ גדרו: וארוה · כמו אריתי מורי לקטתי וכן נסים באות מאירות אותה: יכרסמנה · מלה רבעיה כמו ירמסנה ויש אומרים מלה מורכבת יכרת ממנה כדרך מלא כרסו מעדני וזה רחוק בעיני: חזיר · חיה וזיז עוף והוא שם מין ושדי כמו שדה והעד יעלוז שדי וכל אשר בו וטעם חזיר ועיף האומות הדומות לחיות ולעוף הדורם: אלהים · שוב נא · עתה כמו הנה נא זקנתי אוי נא לנו והכלל כן פי' כל נא שבמקרא והוא בלשון ערבי הפוך אין נופל על זמן עומד ובעבור שהזכיר צבאות אמר משמים וטעם זאת כי זאת היא בעצמה שהסעת ממצרים: וכנה

זכות אבות: וזיז שדי · כל רמש השדה ולשון זיז שהוא זז ממקומו והולך: ירענה · רועה עליה וענפיה ואוכלן: וככה

מ"ע ספורנו ז"ל

לפני אפרים · לפני פלשתים' שנזהרו בארץ: עוררה את גבורתך · על סנחריב וחילו: ולכה לישועתה לנו · שיהיו השבטים כנו' עם אחיהם במלכות בית דוד ויבאו לבית המקדש כרגלים וזולתם: אלהים השיבנו · על ידי חזקיהו: והאר פניך · להבין ולהורות תורה ומצות על ידי חזקיהו שישתדל בזה: ונושעה · תשועת עולמים: עשנת בתפלת עמך · בתפלת דניאל ועזרא ושאר צדיקי הדור שהתפללו על בנין בית שני: האכלתם לחם דמעה ותשקמו בדמעות · במלכו' מדי בדבר המן: תשימנו מדון לשכננו · שכתבו שטנה למלכי מדי כנגד בנין הבית והעיר: ילעגו למו · באמרם אם יעלה שועל ופרץ את חומת אבניהם: אלהים צבאות · המולך על צבאות מעלה ומטה: השיבנו · בבית מקדשך נגד שמערכת: והאר פניך · להבין אותנו את תורתך על ידי עזרא כאמרו ויעמוד עזרא הסופר על מגדל עץ ויקראו בספר תורת האלהים מפורש והלוים מבינים את העם: ונושעה · בזה תשועת עולמים: גפן ממצרים תסיע · תשלח קציריה עד ים' הנה עשית נפלאות וגדולות להוציא את ישראל מבית עבדים ולהושיבם בארץ להיות לגפן אדרת עושה פירות בתורה ובמצות כמו הגפן שאינה ראויה כי אם לפירותיה שהם הנבחרים שבפירות ואינה ראויה לשום מלאכה כלל: ובזה תשלח קציריה ופירותיה ראויים לפרוק על ידי הנכרים' [illegible] סבל יתברך כפנין מלכות [illegible] וזולתם: למה פרצת גדריה' להגלותם משם: יכרסמנה חזיר' בגלות פרס [illegible] מפני [illegible] יכרסמנה [illegible] בטול תורה ומצוה: וזיז שדי' מלכות [illegible] וזולתו: ירענה' [illegible] יום יום: הבט משמים' גפן זאת לגבילה [illegible] פע"ם: וכנה

תורת חסד תהילת ה'

האכלתם לחם וגו' יר' ומלד כעשן הרב שהזיק לעיניהם באו להם כ"כ דמעות עד שהאכלתם לחם דמעה ותשקמו בדמעות שלים: וכפי מה שאמר בזה הר"י ן' שועיב ז"ל שהכונה היא שתתערב דמעת הבכי בכמו' גדול עד שתתן בו טעם גדול כמעט יותר ברגש מטע' הלחם אפשר לפרש שירצה האכלתם לחם דמעה שהו' מלוח ולכן היו צריכי' לשתות על אכילה כזאת מים מתוקים או לפחות שיהיו מרוותם רבוי מים גם אם יהיו המים ההם מה שיהיו אך השקיתמו דמעות שהן מלוחות וזה היה ג"כ במדה כדי שלא יהנו אפי' מראיית מראה מים רבים · או יר' האכלתם חלק א' לחם וחלק א' דמעו' ותשקמו בדמעו' שלים מהאכילה באופן שהדמעו' היו ב' שלישים א' באכילה וא' בשתיה והאכילה היתה חלק א' לבד · או יר' האכלתם לחם דמעה כי הדמעות עם היותן דבר כוזל נעשו כולם דבר מקפיי עד שמהיותן דמעות רבות נעשו דמעה אחת והיתה כ"כ עבה עד שאכלוה כמו לחם ותשקמו בדמעות שלים יר' והשתיה היתה דמעות והיו שלים מהאכילה כאמור · תשימנו מדון לשכננו וגו' יר' ואויבינו ילעגו למו על מה שהם מחשיבים אותנו להיותנו מדון לנו: אל"ים צבאות השיבנו יר' השיבנו אליך והאר פניך ונושעה גם מזאת · גפן ממצרים תסיע יר' היתכן שתסיע גפן זאת ממצרים והם ישראל המושלים לגפן ים ושתגרש גוים עם שהיו גוים רבים ושתטעה בארץ ושתשלח קציריה עד ים וכו' ואחר כן פרצת גדריה וארוה כל עוברי דרך ויכרסמנה חזיר מיער וכו' וזיז שדי ירענה וכו' א"כ: אל"ים צבאות שוב נא פעם אחרת הבט משמים וראה בדרך כלל את כל העולם ופקוד גפן זאת בפרטות: או

אבן יחייא

לפני ונומר ולפני אפרים שהם עשרת השבטים שהם בגלות לבדם ולפני בנימין ומנשה שהם עם יהודה אחיהם בגלות לבדם: תעורר את גבורתך: ולכה לישועתה לנו · והנה לא זכר יהודה פה לכבודו להיות כי המלך משבטו היה סבת חלוק ישראל לשנים · אשר במשכו משם כל הרעות: אלהים ונומר רוצה לומר אלהים השיבנו אליך והשב שופטנו כבראשונה · והאר פניך אלינו אשר הסתרת עד כה ונושעה · כי אשר יסתיר ה' פניו ממנו יאבד · והפך אשר יאיר פניו אליו כי יחננהו: ה' אלהים ונומר רוצה לומר ה' שהוא אדון עולם האלהי: אלהים שהוא אדון עולם המלאכים · צבאות שהוא אדון עולם הגלגלים עד מתי עשנת לשון קצף וקצם בתפלת עמך: לא תרצה לקבלה · למען תהיה אדון על עולם השפל כי במה יודע איפה היותך אדון עליו כי אם בתהילות בתפילות ישראל עמך עם אחד בארץ: האכלתם ונומר והאכלתם לחם בדמעה · ותשקימו בשלים מדמעות שרוצה לומר מדה כמו וכל בשלים והוא משל לצרות התכופות וכאמרו היתה לי דמעתי לחם יומם ולילה: תשימנו ונומר ותשימנו מדון לשכנינו כי תמיד ירובו עמנו ואויבינו ילעגו ממנו למו ובניהם: אלהים ונומר חזר להתפלל שנית אלהים השיבנו אליך ונומר למען נושעה והוסיף על שם אלהים צבאות שהיא מדרגה אחרת מאדנות שיש לאלוה יתברך על הגלגלים מלד היותו צבאות מוסף על היותו אלהים ואדון למלאכי' כאשר אמרנו: גפן ונומר כיכה כנסת ישראל לגפן וכאומרו ישעיהו כרם ה' צבאות בית ישראל' ור"ל הגפן אשר הסעת ממצרים במסות וביד חזקה · ותגרש שבעה גוים מפניה ותטעיה בארצותם במושבותם · פנית לפניה כל אויב ומציק כי לא עמד איש בפניהם · ותשרש שרשיה

ותמלא ארץ כי בני ישראל פרו וישרצו בארץ ישראל ותמלא הארץ אותם · וכאלו נתכסו ההרים מלהם · ונתכסו [illegible] ארזי אל · והוא משל כי בני ישראל ככבוש הארץ נתפשטו בהרים הגבוהים ובבקעות וכאומרו ביהושע וידברו בני יוסף את יהושע לאמר מדוע נתתה לי נחלה גורל אחד וחבל אחד ואני עם רב עד אשר עד כה ברכני ה' · ויאמר אליהם יהושע אם עם רב אתה עלה לך היערה ובראת לך שם בארץ הפרזי והרפאים כי אץ לך הר אפרים · תשלח קציריה ר"ל סעיפיה הקשים כמו עשה קציר כמו נטע עד ים כי יהושע כבש עד הים [illegible] עד ים פלשתים · ואל נהר יונקותיה שהם הענפים הרכים · והנהר הוא נהר פרת · והנה ספר אורך ארץ ישראל שהוא מים עד נהר פרת · וכאומרו ושתי את גבולך מים סוף ועד ים פלשתים · וממדבר עד הנהר · ואמר מן הנהר נהר פרת עד ים האחרון יהיה גבולכם: למה עתה פרצת גדריה ולקטוה כל עוברי דרך להיות כי פתח פתוח [illegible] · יכרסמנה לשון כתיקה בלשון משנה שדה שכרסמוה נמלים · [illegible] חזיר מיער [illegible] · וזיז שדי ירענה [illegible] אלהים צבאות שוב נא הבט משמים וראה ופקוד גפן זאת [illegible]: וכנה

וְכַנָּה אֲשֶׁר־נָטְעָה יְמִינֶךָ וְעַל־בֵּן אִמַּצְתָּה לָּךְ׃ שְׂרֻפָה בָאֵשׁ כְּסוּחָה מִגַּעֲרַת פָּנֶיךָ יֹאבֵדוּ׃ תְּהִי־יָדְךָ עַל־אִישׁ יְמִינֶךָ עַל־בֶּן־אָדָם אִמַּצְתָּ לָּךְ׃ וְלֹא־נָסוֹג מִמֶּךָּ תְּחַיֵּנוּ וּבְשִׁמְךָ נִקְרָא׃ יְהוָה אֱלֹהִים צְבָאוֹת הֲשִׁיבֵנוּ הָאֵר פָּנֶיךָ וְנִוָּשֵׁעָה׃

פא

א לַמְנַצֵּחַ עַל־הַגִּתִּית לְאָסָף׃ הַרְנִינוּ לֵאלֹהִים עוּזֵּנוּ הָרִיעוּ לֵאלֹהֵי יַעֲקֹב׃ שְׂאוּ־זִמְרָה וּתְנוּ־תֹף כִּנּוֹר נָעִים עִם־נָבֶל׃ תִּקְעוּ בַחֹדֶשׁ שׁוֹפָר בַּכֵּסֶה לְיוֹם חַגֵּנוּ׃
ה כִּי חֹק לְיִשְׂרָאֵל הוּא מִשְׁפָּט לֵאלֹהֵי יַעֲקֹב׃ עֵדוּת בִּיהוֹסֵף שָׂמוֹ בְּצֵאתוֹ עַל־אֶרֶץ מִצְרָיִם שְׂפַת לֹא־יָדַעְתִּי אֶשְׁמָע׃ הֲסִירוֹתִי מִסֵּבֶל שִׁכְמוֹ כַּפָּיו מִדּוּד תַּעֲבֹרְנָה׃ בַּצָּרָה קָרָאתָ וָאֲחַלְּצֶךָּ אֶעֶנְךָ בְּסֵתֶר רַעַם

אבחנך

ל' וכ' רבתי מאותיות · גדולות ב' ובעניין א' · חס' · ה' ב' ידין חס' · ה"ר ף נס ס' ב' · י' זוגין דמיין · ג' ב' מל' גויס עמו · ל' ד' · ס' · ב' מל' · ל' · ה' רפי'

ועובדא די נציבת ימינך ועל מלכא משיחא דחיילתא לך: מתוקדא בנורא ומופרכא ממזופיתא דמן קדמך ייבדון: תהי אידך על גבר דקיימתא ליה ביד ימינך על בר נש דחיילתא לך: לא נזור מבתר דחלתך תקיימיננא ובשמך נקרי: יי אלהים צבאות אתיב יתנא מגלותא אנהר זיו סבר אפך עלנא ונתפריק: לשבחא על כנורא דאתיא מן גת על ידא דאסף: שבחו קדם אלהים עושננא יבבו קדם אלהא דיעקב: ארימו קלא בתושבחתא וסדרו תופיא כנורא דקליה בסים עם נבלין: תקעו בירחא דתשרי שופרא בירחא דמתכסי יומא חגיא דילנא: ארום קיים גזר ישראל הוא הלכתא דינא לאלהא דיעקב: סהדותא על יהוסף שויה דלאקריב לאתת ריבוניה ביה ביומא נפיק מבית אסיריא ושליט בכל ארעא דמצרים ספותא דלא חכימית לאליפית שמעית: אעדיתי משיעבודא כתפיה אידוי מן למרמי טינא לקידרא איסתלקן: בעידן עקתא דמצרים קרית ופצירת יתך צמית יתך באתר טמור בית שכינתי דאכלין קדמוי גלגלין דינור

בתנתך

על איש ה' וסי' ויען כל איש יהודה על · עד אנה תהותתו · תהי ידך על איש · הן יהרס ולא יבנה · כי לא על איש ישים : פא חרנינו ב' וסי' הרנינו גוים עמו · הרנינו לאלהים עוזינו הריעו : על ארץ ט' בקריאה וסי' ושבתי את שבות מצרים · גבה לבך ביפיך · ואמרת אעלה על ארץ פרזות · הבונה בשמים מעלותיו ואגדתו על ארץ · להמטיר על ארץ לא איש מדבר · ידין בגוים מלא גויות · עדות ביהוסף שמו · יהללו את שם יי' כי נשגב · והיה כמלאת שבעים שנה · וכל ארץ מצרים דאוריתא דכו' :

רש"י

וכנה אשר נטעה ימינך · המבוססת והמיוסדת אשר נטעה ימינך לשון והסיכך על כנך : ועל בן אמצת לך · ועל עשו שהיה בן חביב לאביו שהיה קורא אותו בני אמצת גפן יעקב לך שנאמר ואת אחיך תעבוד עכשו היא שרופה באש וכסוח' לשון לא תזמור לא תכסח יאבדו תמיד הם הולכין ואובדין מגערת פניך וזעפך : תהי ידך על איש ימינך · תשיב מכותיך על עשו שהוא איש העומד להפרע ימינך ממנו : ועל בן אדם · אשר אמצת לך להיות מושבו משמני הארץ : ולא נסוג ממך · ואל תגרום לנו להיות נסוגים ממך : תחיינו · מן הגלו ונזכיר טובתך וגבורתך ואז נקרא בשמך : יי' אלהים צבאות · כאן נאמרו שלש אזכרות ובאמצעי שתי אזכרות ובראשון אזכרה אחת הכל לפי חוזק הגליות והצרה והגאולה : על הגיתית · כלי שיר הבא מגת : הריעו · בראש השנה : כנור נעים עם נבל · רבי חייא בר אבא אומ' הוא נבל הוא כנור ורבי שמעון אמר כימין ויתידות שבין זה לזה למה נקר' שמו נבל שהו מנבל כל מיני זמר : בחדש · בחדוש הלבנה : בכסא · יום מועד קבוע לכך וכן ליום הכס' יבא ביתו למועד הקבוע : כי חק · הוא לישראל מאת הקב"ה לתקוע באותו היו' והוא יום המשפט להקב"ה : עדו' ביהוסף שמו · בראש השנה יצא יוסף מבית האסורים : שפת לא ידעתי אשמע · מפורש במסכת סוטה שלמדו גבריאל שבעים לשון : מדוד · מעבודת עבדות לבשל קדירות כדרך שאר עבדים מדוד קדירה כמו והכה בכיור או בדוד : בצרה קראת · לי כלכם קראת' תצרת עבודת סבלות מצרים ואחלץ אתכם : אענך בסת'רעם · אתה קראתני בסתר ביני וביניך ואני עניתיך בקול רעם הודעתי גבורות ונוראות בפרהסיא :

שרפה ל' חד מל' · בכסה ל' וכתיב ה' חד כתיב א' ליום הכסא

אבן עזרא

וכנה · הם ישראל והעד אמצת לך ועוד אשר נטעה ימינך כמו ותקטעה. ותהיה מלת ופקוד מושכת אחרת אף על פי שהוא בפסוק אחר כמו כי אמר גר הייתי עם כי אלהי אבי בעזרי וכן הוא יפקוד כנה ככה תואר לגנה או לגפן שהיא מכוננת ויש אומרים כי הכ"ף תחת גי"מל ולא מצאנו שהתחלפו רק סי"ן בשי"ן והאותיות אהו"י ויש אומרי' כי בכנ' היה ראוי להיותו על דרך רבה נבאך ורבי יהודה הלוי נ"ע אמר כי הנו"ן חסר דגש בהתחברות שנים נוני"ן כמו הללוהו מבנין הכבד הדגוש לשון ליווי וככה אמר וכן בן כ"ל אנ"י י"אי הנוגי"ה ועל שמלת על לשון ליווי כמו אל נא בו את בני ישראל הפך יכרסמנה ומלת בן סעיף כמו בן פורת יוסף : שרופה · בלשון נקבה כמו פורת וראה הכתוב למעלה ישרת גם כה וכן הוא וראה שזאת הבן היא שרופה באש כסוחה והכנה והבן שתיהם אובדות מגערת פניך הפך והאר פניך : תהי · כל יד והאחרין בי"ת לגנאי והיה' יד יי' בהם הנה יד יי' הויה במקנך ואם איננה בבי"ת היא לטבת תהי ידך לעזרני ויד יי' עלי חזקה היתה עלי יד יי' וכן הוא תהי עזרך על איש ימינך פירש כי הכנה אשר נטע ימינו דרך משל והנמשל הוא על ישראל או משיח בן אפרי' וכנגד ועל בן הזכיר על בן אדם: ולא · כמו לא נשוב כי החולם והשורק מתחלפים יקום אבי ויקום לקול הצפור או יהיה מלת נסוג פועל עבר כמו לשון יחיד מגור' כנונו לנגים שפתים והטעם ישוב אל בן אדם הנזכר למעלה וכאשר תהי ידך לעזרו אז תחיינו כולנו: יי' · וטעם להזכיר זה אז נזכור מה שהיינו מתפללים והזכיר השם הנכבד בפסוק הזה השלישי בעבור ובשמך נקרא שהוא השם הנכבד והנורא שהיא לנצח כאשר פירשתי בספר השם : למנצח על הגתית · מלת הגתית פירשתיה : שאו · כמו ישאו מדבר ועריו ומלת ותנו תשרת בעבור אחרת וחנו כנור נעים עם נבל : תקעו בחדש · תחלת חדוש הלבנה כמו חדשיכם ומועדיכם חדש ושבת וכתובה בתורה תקיעת החצוצרות וככון הוא שהיו תוקעים גם בשופרות ורבותינו ז"ל פירשוהו על יום ר"ה וטעם בכסא שהלבנה מתכסה בו והנה כן משפט כל חדש ומלת חגינו זביחת הכשבים כמו חגים ינקופו אמרו חג בשבועים ולפי דעתי שמלת כסה כמו זמן קבוע או מועד ידוע וככה ליום הכסא יבוא ביתו : כי · חק ומשפט קרובים בטעם וטעם זה היה החוק לישראל להריע לאלהי יעקב בזמן הזה : עדות · י"א כי שמו שב אל עדות כמו ויקם עדות ביעקב אע"פ שבא על לשון זכר כמו ודעת לנפשך ינעם כי התי"ו סימן לשון נקבה וי"א כי וי"ו שב אל חק לישרא' או אל משפט וי"א כי עדות כמו עדי כמו את הכזר ואת העדות רמז לרביד זהב : בצאתו על ארץ מצרים · כמו ויצא יוסף רק לא מצאנו יוסף בשבלות וכפיו בדוד רק ככל רגלו בבית הסוהר יצא מבית האסורים והנכון בעיני כי הזכיר יהוסף בתוספת ה"א תפארת בעבור השם הנכבד והוא כנגד כל ישראל כאשר הזכרתי במזמור העליון וטעם להיות חק בכל ראש חדש לתקוע בשופר להזכיר גבורת השם בתחלת כל מועד ויום החדש ככה או הזכיר יוסף כנגד כל ישראל כדרך בני יעקב ויוסף סלה כאשר פירשתי שם בצאתו על מצרים · בבואם מרעמסס ועברו על ארץ מצרים ומצרים מקברים וטעם שפת לא ידעתי אשמע הנה משורר כנגד כל ישראל שהורגלו ישראל במצרים ללמוד לשון מצרים שלא ידעוה אבותיהם והיה ראוי להיות שפה שלא ידעתי כדרך השותי' במזרקי זהב או כסף יין ועתה הזכיר החק שעם האל בישראל שהוציאם ממצרי' וזה הוא הסירותי מסבל הסירותי אני הוא שהסירותי מסבל שכמו שכם ישרא' וכפיו תעבורנ' תסורנה מעשות חומר והלבינים ולבשלם בדוד ויתכן היות שפת לא ידעתי רמז לישרא' ששמעו קול השם בסיני והכ' שפת סמוך כי ישרא' לא ידעו השם כראוי רק אחרי שומעם קולו וכן הוא כתו' אתה הראית לדעת ומה הוא מן השמים השמיעך את קולו או יהיה שפת לא ידעתי משה שהיה ערל שפתים והיה אהרן לו לפה והיה משה מדבר על שם הכבוד לישראל : בצרה · זה הוא שהצילם מתחת יד מצרים · וטעם ואענך בסתר רעם כדרך ענני במרחב יה כאילו הוא כתוב עניתיך בהסתיר הרעם ממך בעת שהקיף השם בעמו אש וענן וכתוב קול רעמך בגלגל וטעם אבחנך על מי מריבה מימי הצור שנקרא שם המקום מסה ומריבה · וטעם להזכיר זה עם זה כי בהיותך במים ואתה עובר בים הסתרתי הרעם והענן ממך ובהיותך ביבשה נתתי לך מים :

אבחנך

מ"ע ספורנו ז"ל

וכנה ופקוד כמו כן בר כנית : ועל בן אמצת לך · שרופה באש כסוחה . ופקוד על אדום בנו של אברהם ויצחק אשר אמצת לך כאמרו ולאום מלאום יאמץ · פקוד עון הכנה הנז' שהיא שרופה באש ושהיא כסוחה כנשיל וכלפות : מגערת פניך יאבדו · כאמיר והזיז שדי וכבן הנז': תהי ידך על איש ימינך · כאמרו שב לימיני עד אשית אויביך הדום לרגליך : ועל בן אדם אמצת לך · המשיח כאמרו עם ענני שמיא כבר אנש אתי ליה יהיב שלטן : ולא נסוג ממך כאמרו וברית שלומי לא תמוט : תחיינו · בתלמוד תורתך כאמרו כי היא חייכם : ובשמך נקרא · להודיעו לכל כאמרו העולם כאמרו ואתם תהיו לי ממלכת כהנים וכאמרו ואת' כהני ה' תקראו · ה' · במדת רחמי' על עמך : אלהים · לריב ריבם נגד כל הגוים עפ"א : צבאות · שיפקוד על צבא המרום להשפיל ממשלתם : השיבנו · לארצך : האר פניך · להבינינו כאמרו נתתי תורתי בקרבם ועל לבם אכתבנה : ונושעה · תשועת עולמים :

בזה המזמור הזכיר המשורר לבני הגולה איך יתנהגו בגולה למהר הגאלה ממנה אמר :

הרנינו לאלהי' עוזנו · שמו בתוכן שתרנינו בכל בגלות מלכות האל יתברך עלינו ולא יאמרו שנבחר בעם נכל ולא חכם : הריעו · תרועת מלך לשמחה בהגלו' מלכותו שכבר נלחם באויביו ואבדם : תקעו בחדש שופר · ולעשו' זה תקעו שופר באותו ראש חדש שהוא : בכסא יום כסא דין : ליום חגנו · שהוא ראש השנה : כי חק לישראל הוא · ותהי תקיעת השופר לקיי' מצות התורה על ישראל מצות אנשים מלומד': משפט לאלהי יעקב · לזכור בזה שהוא יום דין ורמזו שיקבלו בתקיעה כל עמו לעבודתו וישמחו בתרועה על מלכותו שיזכ' אותנו בדין וגו ישפוט משפטנו מיד צוררנו ויושיענו : ולכן שמו' ביהוסף שמו · שם אותו היום לעדות שיעשה כן לעתיד לבא כיהוסף כי מבי' האסורים יצא למלוך בראש השנה כמו שספרו ז"ל : בצרה קראת ואחלצך · וכן אתה ישראל בצרת קראת במצרים ואחלצך בזה היום שבר"ה . בטלה עבודת מאבותינו כמו שספרו ח"ל : וכן לעתיד לבא : אענך ביום זה בנלאם' נוב ונוב : בסתר רעם · כאמרו תקיש שופות ה' רבה בהם אתנם :

אבחנך

אבן יחייא

וכנה וגומר רוצה לומר ופקוד גם כן הכן והבסיס שלה שהיא שרשה אשר נטעה ימינך והוא משל לבית המקדש שהוא כן ובסים ישראל והמעמידם עמידה זמנית ונצחיית · וכף וככה היא תלוי לרמוז לחרבנו אחרי עבור עליו עשרים שנה מוסף על הארבע מאות שנה · בבית מקדש השני והאחרון · ועל בן וגומר ר"ל ופקוד על הבן שהוא משיח בן דוד אשר אמצת אותו לך להושיע עמך כי נחה עליו רוח ה' רוח עצה וגבורה ויהיה גבור ואמיץ לבו בגבורים שהוא מצטער על איחור ביאתו : שרופה וגומר חוזר לכנה · ורוצה לומר פקוד הכן שלה שהוא בית המקדש שהוא שרוף בעונות · והיא כסוחה פר"ל כרות · ותעשה שאויביך השורפים והכורתים אותו מגערת פניך יאבדו · תהי וגומר רוצה לומר תהי ידך ובגורתך על כמו אצל ודוגמתו ועליו מטה מנשה · אצל איש ימינך שהוא אליהו העומד לימין ה' · ואצל בן אדם שאימצת לך שהוא המשיח להושיענו מהגלות הפל הלז : ולא וגומר רוצה לומר ואחר שתגאלינו לא נחטא עוד כי לא נסוג ולא נשוב אחור ממך · כי אתה תחיינו ואנו בשמך נקרא : ה' אלהים וגומר חזר שלישית להתפלל על הישועה והוסיף שם ה' שהוא מעלה על כל מעלותיו להיותו לבדו מלך על עולם האלהי ושוכן לבדד שם בטח ברוך הוא לעולם ישתבח ויתהלל ונראה שרמז לג' הגליות וכפי כפל הצרות כפל האזכרות להרבות בתחינה :

פא למנצח על הגיתית וגו' המזמור הלז נאמר על התבטל העבודת פרך מאבותינו במצרים בר"ה · ועל יציאת מצרים בניסן ולכן היו מזמרי' אותו במקדש ביום ר"ה הרנינו וגומר ר"ל אתם בני ישראל הרנינו לאלהים שהיה עוזנו ביום ר"ה להקל מעלינו עול עבודת המצרים · והריעו לאלהי יעקב אשר הורידו למצרי' והבטיחו ואעלך גם עלה · אשר קיים הבטחתו לישראל ברוך המקום ברוך הוא · שאו וגומר בא לפרש איך תהיה הרנה · בשתשאו קול זמרה · ותנו בידכם בתוף ובכינור נעים עם נבל · כי נראה שבימים ההם המוסי"קה היותר נעלה היתה הנעשית מקול זמרה בפה · עם קולות הג' כלי ניגון הנז' · תקעו וגו' ובא לפרש איך תהיה התרועה · בשתקעו בחדש שהוא יום הראשון להתחדש הלבנה השופר · וזה לא בכל חדש · כי אם בחדש המוכן ומועד להיו' יום חגינו שהוא ר"ח תשרי שאז הוא יום מועד לחג · ויהיה הכסא · מן ליום הכסא יבוא ביתו · כי חק וגומ' ר"ל כי חק לישראל הוא לתקוע

תורת חסד   תהילת ה'

או יר' שוב נא בבקשה ממך וכו' ופקוד גפן זאת אשר היא גפן ממצרים תסיע · וכנה אשר נטעה ימינך וכאומר תביאמו ותטעמו בהר נחלתך ועל בן אדם אמצת לך יר' ונטעת אותה סמוכה ונשענת על אותו בן אדם שאמצת לך והוא דוד בן ישי והיא עתה שרופ' באש וכסוחה מצד חמימו' העשן שעשנת בה ומגערת פניך יאבדו במקום שהיה לך להאר פניך אליהם כאומר יאר ה' פניו אליך ויחנך ישא ה' פניו אליך וכו' או לזאת תהי ידך לטובה על איש ימינך והוא המשיח וכו' ועל בן אדם אמצת לך והוא דוד בן ישי : ולא נסוג ממך וגו' יר' ויהי רצון שלא נשוב עוד להיותנו בצרה רק שתחיינו ובשמך נקרא ונאמר הנה אלהינו זה קוינו לו וכו' וה' אלי"ם צבאות השיבנו גם עתה וכו' :

פא למנצח על הגתית לאסף הרנינו לאלי"ם וגו' יר' אם איזה עוז תראו לנו במלחמותינו עם שונאינו דעו לכם היותו לאלי"ם כי לה' הישועה וגומר והריעו לאלהי יעקב שאמר וזכרתי את בריתי יעקב · והכונה בפסוק זה לומר אל תתיאשו בהיותכם בגליות רק דעו לכם כי כשם שבתחלה היה לכם עוז ותעצומות מאת האל ית' אשר היה עמכם הנה כמו כן יקיים בכם מה שהבטיח לזכור אתכם ויגאלכם מכל צרותיכם וישיב את שבותכם וכו' והוא העניין שסיים בו המזמור הקודם לזה : שאו זמרה ותנו תוף וגומר יר' שאו אתם זמרה ותנו לריעכ' תוף וכנור נעים עם נבל כדי שינגנו בהם ול' תתיאשו מן הרחמים : תקעו בחדש שופר וגו' יר' תקעו בחדש הידוע וכו' : כי חק לישראל הוא יר' כי חק לישראל הוא להיות בו משפט לאלהי יעקב עם כל העולם והרי הוא כאילו בו ביום נולדו כל העולם אחרי שהקב"ה שופט בו את כל העולם ומניחם עד יום הכפורים וזו היא ראיה גדולה על שיברא ה' חדשה ויגאל את שבות יעקב · ומצאתי כתוב וז"ל תקעו בחדש שופר וגומר כי חק לישראל הוא וגומר שאז הוא זמן היות לאל ית' דין ומשפט בעולם ע"כ : עדות ביהוסף שמו יר' ענין הפרנסה אשר היה בימי יוסף שיש בה פלאים הנה שמו האל ית' לעדות שיעשה ג"כ הגאולה שיש בה פלאים והוא מה שביארתי למעלה ואומרו שפת לא ידעתי אשמ' כבר ביארוהו רז"ל שלמדו מיכא' ליוסף שבעי' לשון : הסירותי מסבל שכמו וגומר יר' בשם של יוסף הסירותי שכמו מסבל הברזל וכפיו מדוד תעבורנ' ר"ל מהיותו מבשל בדוד לשרי פרעה כמו כן בצרה קראת ואחלצך ואענך בסתר רעם וגומר ואומרו אבחנך על מי מריבה סלה יר' למה שראיתי מה שעשית במי מריבה וידעתי את מריך היה מן הראוי להמיתך ועם כל זה אבחנך סלה ולא אמיתך יען זכותו של יוסף שעשה מה שעשה על הפרנסה :

רשי

אבחנך על מי מריבה סלה · ואף על פי שגלוי ובחון לפני שאתם עתידים להמרותי במי מריבה כך שנויה במכילתא : שמע עמי · אחרי שכל זאת עשיתי לך כדי אשר תשמע לי : הרחב פיך · לשאול ממני כל תאות לבך : ואמלאהו · ככל אשר תשאל אמלא : בשרירות לבם · במראות לבם כמו למען שורדי : לו עמי שומע לי · עדיין אם היו רוצין לשוב לי ולשמוע אלי : כמעט אויביהם אכניע · בשעה מועטת הייתי מכניע אויביהם : אשיב ידי · אשיב מכתי מעליכם לתת הומה עליהם ואז משנאי יי' יכחשו לו · ויהי עתם פורענותם לעולם : ויאכילהו · לישראל : ומצור · השביעם דבש כשהלכו בדרכיו כענין שנאמר ויניקהו דבש מסלע : אלהים נצב בעדת אל · לראות אם אמת ישפוטו ואתם הדיינים עד מתי תשפטו עול : הצדיקו · אם זכאי הוא בדינו אל תהפכו דינו לחובה בשביל לשאת פני רשעים : לא ידעו · הדיינין המעוותים את הדין : ולא יבינו · את אשר בשביל העון הזה יתהלכו בחשכה וימוטו על כך כל מוסדי ארץ : אלהים

אבן עזרא

אבחנך · בדרך ושם נסהו ושלה באמ' : שמע · הזכיר בתחלה השירותי מסבל שכם ישרא' ע"כ הוא חייב לשמוע לי כתו הנה לא יהיה בך אל זר לא יהיה בך אל זר כמו ובדיבור שני כתוב לא יהיה לך אלהים פי' באמונת הלב מפי חכם לא בך כמלא ולך באמונ' הלב : אנכי · כאשר תאמין כי אנכי השם העומד לגאלה התענג עלי שתבקש בפיך כל רצונך ומשאל לבך ואמלאהו ולא בימי השופטים או כנואת הבית הראשון אם היה זה אסף הוא המשור' בימי דוד : ואשלחהו כמו מי שלא פרא : בשרירות בחוזק כמו שריר וקיים : לו · הפך ולא שמע עמי לקולי : בדרכי יהלכו · הפך ילכו במועצותיהם : כמעט · במעט זמן וטעם אשיב בעבור שאכניע בימים קדמונים כל אויביהם : משנאי · יכחשו · כמו יכחשו לך אויביך מרוב פחדם יכחשו שלא מרדו בך או על דרך ויכחשו אויביך לך מטעם ובשרי כחש משמן : ויהי עתם · כי בא יומו ולעולם לא יקומו · ורבי יהודה בן בלעם אמר כן ועל צריהם אשיב ידי שהם משנאי יי' כי הם מכחשים אלהותו ויחשבו כי עד לעולם יעמודו וזה פי' ארוך ואיננו על משפט לשון הקדש הלא ראה וקרוב לבא עתה ורבים ככה : ויאכילהו · כל המפרשי' אמרו כי ויאכילהו על השם הנזכר למעלה משנאי יי' והה"א והוי"ו שב אל ישראל אם בדרכי יהלכו והטעם היה ראוי שישמעו לו ויזכרו החסד שגמל לאבותם והוא אכילת המן שהוא מתוק ונכבד יותר מחלב חטה והשביע' מים מצור מתוק מדבש ותהיה מ"ס מצור משרת אמר כדרך מאל אביך ויעזרך וטעם אשביעך כדרך מטרף בני עלית כל רואו אומ' לו ככה פעם ידבר כאילו איננו לנכח ופעם ידבר לנכח וככה שמנת עבית כשית כי כן המנהג הלשון ויש אומרים כי ומצור דבש אשביעך ידבר לנכח ישראל לעתיד : מזמור לאסף אלהים · טעם נצב בעדת אל הכבוד שהוא עם עדת ישראל : בקרב אלהים · הם המלאכים שהם האלהים וצבא השמים בני האלהים כי על ידי המלאכים הם כל משפט אלהים בארץ ויש אומרים כי בקרב אלהים כמו אלהים לא תקלל והטעם כי הוא בקרבם ויש להם לישמר שלא ישפטו עול : עד · עתה יוכיח השופטים שהם האלהים מתי תשפטו משפט עול כי כח השם במלאכים בפעלים : ופני רשעים תשאו · הפך נפלו פניך על כן אחריו הלא אם תטיב שאת : שפטו · עשו משפט יתום שאין עוזר לו שלא יוכל לדבר ואלמנה שאין לה בעל הצדיקו כי הרשעים יעשו להם חמס ואתם נושאים פניהם : פלטו · שפטו דל בממון ופלטו דל בנפש : לא · דברי המשורר שהוכיחם ולא ידעו ולא הבינו או טעמו שתקו כאילו לא ידעו · וטעם בחשכה יתהלכו כי השוחד יעור עיני פקחים וטעם ימוטו ראוים הם מוסדי ארץ שימוטו בעבור עוות הדין או לא ימוטו השופטים שימוטו כל מוסדי ארץ : אני

תהלים פא–פב

אֶבְחָנְךָ עַל־מֵי מְרִיבָה סֶלָה: שְׁמַע עַמִּי וְאָעִידָה בָּךְ יִשְׂרָאֵל אִם־תִּשְׁמַע־לִי: לֹא־יִהְיֶה בְךָ אֵל זָר וְלֹא תִשְׁתַּחֲוֶה לְאֵל נֵכָר: אָנֹכִי יְהוָה אֱלֹהֶיךָ הַמַּעַלְךָ מֵאֶרֶץ מִצְרָיִם הַרְחֶב־פִּיךָ וַאֲמַלְאֵהוּ: וְלֹא־שָׁמַע עַמִּי לְקוֹלִי וְיִשְׂרָאֵל לֹא־אָבָה לִי: וָאֲשַׁלְּחֵהוּ בִּשְׁרִירוּת לִבָּם יֵלְכוּ בְּמוֹעֲצוֹתֵיהֶם: לוּ עַמִּי שֹׁמֵעַ לִי טו יִשְׂרָאֵל בִּדְרָכַי יְהַלֵּכוּ: כִּמְעַט אוֹיְבֵיהֶם אַכְנִיעַ וְעַל צָרֵיהֶם אָשִׁיב יָדִי: מְשַׂנְאֵי יְהוָה יְכַחֲשׁוּ־לוֹ וִיהִי עִתָּם לְעוֹלָם: וַיַּאֲכִילֵהוּ מֵחֵלֶב חִטָּה וּמִצּוּר דְּבַשׁ אַשְׂבִּיעֶךָ:

פב　מִזְמוֹר לְאָסָף אֱלֹהִים א נִצָּב בַּעֲדַת־אֵל בְּקֶרֶב אֱלֹהִים יִשְׁפֹּט: עַד־מָתַי תִּשְׁפְּטוּ־עָוֶל וּפְנֵי רְשָׁעִים תִּשְׂאוּ־סֶלָה: שִׁפְטוּ־דַל וְיָתוֹם עָנִי וָרָשׁ הַצְדִּיקוּ: פַּלְּטוּ־דַל וְאֶבְיוֹן מִיַּד רְשָׁעִים הַצִּילוּ: ה לֹא יָדְעוּ וְלֹא יָבִינוּ בַּחֲשֵׁכָה יִתְהַלָּכוּ יִמּוֹטוּ

(ליה'ר"ק בס"א בבי' · סמיכ' לקול · גל דסמיך לאביון פתח · ג' · ל וחד בחשכה · בחורה)

תרגום

בְּחַנְתָּךְ עַל מֵי מַצּוּתָא לְעָלְמִין: שְׁמָעוּ עַמִּי וְאַסְהֵיד בְּכוֹן יִשְׂרָאֵל אִם תְּקַבֵּיל לְמֵימְרִי: לָא יְהֵי בֵּינֵיכוֹן פָּלְחֵי טַעֲוָתָא נוּכְרָאָה וְלָא תִסְגְּדוּן לְטַעֲוַת חִילוֹנֵי: אֲנָא יְיָ אֱלָהָךְ דְּאַסֵּיקִית יָתְכוֹן מֵאַרְעָא דְּמִצְרַיִם אַפְתִּי פּוּמָךְ בְּפִתְגָּמֵי אוֹרַיְתָא וַאֲמַלֵּיתָה מִכָּל טַבְתָא: וְלָא קַבִּילוּ עַמִּי לְקָלִי וְיִשְׂרָאֵל לָא צְבוֹ לְמֵימְרִי: וְתָרֵיכְתֵּיהּ בְּהִרְהוּרֵי לִבְּהוֹן אֲזַלוּ בְּמַלְּכַת רַשִׁיעֵהוֹן: הַלְוַאי עַמִּי שָׁמַע לִי יִשְׂרָאֵל בְּאוֹרְחָתִי יְהַלְּכוּן: כִּזְעֵיר בַּעֲלֵי דְּבָבֵיהוֹן אַמְאִיךְ וְעַל בַּעֲלֵי דְּבָבֵהוֹן אָתִיב מְחַת גְּבוּרְתִּי: שָׂנְאֵי יְיָ יְכַדְּבוּן לֵיהּ וִיהֵי תוּקְפֵהוֹן לְעָלַם: וְיַאֲכִילִינֵיהּ מִן טוּב לְחֵים וְזִימֵן וּמִן טִינָרָא דּוּבְשָׁא אֲשַׂבְעִינָךְ:

תּוּשְׁבַּחְתָּא עַל יְדָא דְּאָסָף אֱלָהִים שְׁכִינְתֵּיהּ שַׁרְיָא בִּכְנִשַׁת צַדִּיקִין דְּתַקִּיפִין בְּאוֹרַיְתָא בִּמְצַע דִּינֵי דִּקְשׁוֹט יְדִין: עַד אֵימָתַי רַשִׁיעַיָּא תְּדוּנוּן שְׁקַר וְאַפֵּי רַשִׁיעַיָּא תִּסְבוּן לְעָלְמִין: דּוּנוּ מִסְכֵּינָא וְיַתְמָא עַנְיָא וּמִסְכֵּינָא אַצְדִּיקוּ: שֵׁיזִיבוּ מִסְכֵּן וְחַשּׁוֹכָא מִן יְדֵיהוֹן דְּרַשִׁיעַיָּא פְּצוּ יָתְהוֹן: לָא חַכִּימוּ לְאוֹטָבָא וְלָא אִתְכַּוְּנָן בְּאוֹרַיְתָא בַּחֲשׁוֹכָא מְהַלְכִין מטול

מ"ע ספורנו ז"ל

אבחנך · כאמרו ובחנתים כבחון הזהב : על מי מריבה · יותר על מה שבחנתני אתה במי מריבה : שמע עמי · תופשי התורה : ישראל · ההמון העם : לא יהיה בך אל זר · אותי גלם אלהים ששמתי בך לא יהיה בך זר מן התכלית המכוון כו' וזה שיהיה תופש התורה מורה צדק ויהיה ההמון העם מטה און לשמוע ולהבין : ולא תשתחוה לאל נכר · וכזה לא תשתחוה לשום אל ותקיף על מלכי א"ה עם"א ושריהם : כי אנכי ה' אלהיך · אשר אלי תתפלל : הרחב פיך · הפעק שאלה אוהגבה למעלה : ואמלאהו · בלעדי שתצטרך להשתחוו' לזולתו להשיב חפצך : ולא שמע עמי לקולי · לשעבר כאמרו גופיו מורים לא ידעו כלבים אלמים לא יוכלו לנבוח שלא היו מוכיחים ולא מלמדים להמון : וישראל לא אבה לי · כשהוכחתים על ידי נביאים לשוב לא אבו שמוע כאמרו בשובה ונחת תושעון ולא אביתם : ואשלחהו בשרירות לבם · הנחתי אותם על בחירתם · וכן עתה : ילכו במועצותיה' · כי לא אמנעם מבחירתם ובזה הם ביד אויביהם · אמנם : לו עמי שומע לי · להבין ולהורות : ישראל בדרכי יהלכו · על פי התורה אשר יורו עמי הנז' : כמעט · כמו רגע : אויביהם אכניע · באופן שלא יוסיפו להשתעבד בהם : ועל צריהם אשיב ידי · כאמרו ונתן ה' אלהיך את כל האלות האלה על אויביך : משנאי ה' יכחשו לו · יתפלל אליו מיראת עונש ולבם לא נכון עמו : ויהי עתם · של עמי ושל ישראל : לעולם · כאמרו כי מי נח זאת לי : ויאכילהו מחלב חטה · והנה האכיל את ישראל לשעבר בזמן שהיו לרצון לפני ה' · מחלב חטה · בזיפת אשם : ומצור דבש אשביעך · ולעתיד לבא אשביעך שלא כנעשר כאמרם ז"ל עתידה ארץ ישראל שתוציא גלוסקאות וכלי מילת :

בזה המזמור הזהיר המשורר את השופטים לשפוט צדק ושלא למאום את דין עניי עם · ואמר :

אלהים נצב בעדת אל · הנה בעדת שופטי' כשהם עדת אל נועדים לעבודתו לשפוט צדק אלים נצב לעזרם ולהאיר עיניהם לשפוט צדק וכמו כן : בקרב אלהים ישפוט · ישפוט את השופטים ויעניםם כאשר ישו מזה לכן אתם שופטי ארץ : עד מתי תשפטו עול · האמנם תתמידו בזה עד שיגלה המוכח האלהי עליכם : ופני רשעים תשאו סלה · שלא לשמוע משפט הנדכאי' בגדם : שפטו דל · נגד העשירים שקנו אדמתם ולא השלימו לפרע' או זולתם זה : ויתום · נגד האפוטרופסים או זולת זה : עני ורש הצדיקו · עשו באופן שתצדיקו [illegible]

מסרה

אנכי יי' י"ב וסימ' בסדר וישמע יתרו : שמע עמי לקולי י"ח בליש' שמיעה לקול · וסי' נמסר בסיפרא פי' נ"ח : אויביהם · ו' מ"ל וסימ' ויחר אף יי' קדמאה דשפטים ב' בפסוק · כמעט אויביהם אכניע · וילחצים אויביהם ויכנעו · כי שמחם יי' · ואת אויביהם כסה הים : פב' ופני י"ד בקריאה וסימ' ופני יי' לא חליתי · ופני המלך לא ראה · וישב אבשלום בירושלם דישמאל מלכם תרכאו עמי ופני עניים · ודמות פניהם פני אדם ג' בפסוק · ופני הקרש המראה · ופני השני בני אדם · קבצו פארור · ופני אריה פניהם דד"ה · ופני תהום יתלכדו · ופני רשעים תשאו · ופני המן חפו · ופני אדם אל התימורה ב' בו :

(בשוליים: ול לגהון קין כאו"ב נ(?))

תורת חסד　　תהילת ה'

שמע עמי ואעידה בך ישראל אם תשמע לי יר' אם תשמע לי הקרא ישראל כמו שנקרא יעקב אביך ישראל מצד מה שהיה שומע לי וכו' · וכפי כונתי במזמור זה יר' בזכותו של יוסף אני בוחן אותך תמיד ואומר אני לך שמע עמי ואעידה בך וגומר ולא יהיה לך אל זר וגומר כמו שעשה יוסף שלא רצה לנגוע באשת אדוניו כדי שלא ליהנות מעובדי עבוד' זרה וכמו כן אני אומר לך אנכי ה' אלהיך המעלך מארץ מצרים הרחב פיך ואמלאהו אל אללות פיך ממאכל ומשתה בזכותו של יוסף הצדיק : **ולא** שמע עמי לקולי זה וישראל שנקרא שמם בשם ישראל אביהם על שרה את המלאך לא אבה לי רק השתחוה אל השרים של מעלה : **ואשלחהו** בשרירות לבם הזונה ולא עזרתים : **לו** עמי שומע לי וגומר יר' לו עמי שומע לי אחרי שקראתיו עמי · ישראל אחרי שקראתים ישראל : או יר' ישראל יהיו נקראים אם בדרכי יהלכו וכמו שאמרתי ישראל אם תשמע לי : **כמעט** אויביהם אכניע וגומר יר' בשעה אחת הייתי משפיל לשלשה מיני אויבים אשר להם ואותה השפלה היתה מתמדת להם כי הנה הייתי מכניע לאויביה' שהם אויבים להם בלב אך אינם צוררים להם בפועל ולא הייתי משיב ידי אשר היתה על האויבים מאחר שכבר הכנעתים ומשנאי ה' שהיה מן הדין שאנקום מהם באף וחמה עם כל זה אעשה באופן שיכחשו לו לישראל ויאמרו שהם אוהביהם ויהי עתם זה ר"ל עתם של ישראל ושל אויביהם ושל צריהם ושל משנאי ה' באופן זה לעולם · או יר' ויהי עתם של ישראל לעולם כי בכל זמן יהיה העת שיגאלו מצרת גלותם וכו' : או יר' ויהי עתם לעולם ולא שיהיה בזמן מה השעה משחקת להם לישראל ובזמן מה בלתי משחקת כי אז תמיד תהיה משחקת להם לטובתם ובכל זמן יהיה עתם לטובה :

ויאכילהו מחלב חטה וגומר הכונה בזה לרמוז אל ענין השלום וכמו שאמר השם גבולך שלום חלב חטים וגומר :

פב מזמור לאסף אלי"ם נצב בעדת אל הנה יהושפט אמר כי לא לאדם תשפטו כי לה' והוא בעצמו א מרו פה אלי"ם נצב בעדת אל · ואומרו בקרב אלי"ם ישפוט יר' אם הדיינין הם דייני דקשוט ידין עמהם את הדין וכמו שתרגם המתרגם והכונה שיבינם מה שיאמרו ויורם מה שידברו : **עד** מתי תשפטו עול וגומר יר' אם אתם רואים איזה דין מרומה עד מתי אתם שופטים אותו השליכו אותו מעליכם ואל תשאו פני רשעים כאלה לעמוד אתם בדיניהם : **שפטו** דל ויתום וגומר יר' אם באו לפניכם לדין שני אנשים אחד מהם דל ממה שפואל ר"ל שנכסיו הם ביד זולתו והנתבע כפטר לבית עולמו ובא הדל ושואל נכסיו מאת היתום [illegible]

אבן יחייא

לתקוע ביום זה שופר להיותו יום משפט לאלהי יעקב · עדות וגו' ר"ל כי ציווי התקיעה הזאת שמו ביהוסף שאף כלל כל ישראל ואמנם · קיכהו בשם יוסף להיותו בכור ראל שהיתה עיקר הבית ולהיותו נגיד במצרים על אחיו והוא הורידם שם וכלכלם בלחם בימי הרעב לעדות בגאתו אל אלהים ה' על מצרים שהייתי משועבד שם והייתי מוכרח לשמוע השפה שלא ידעתי כי הייתי חייב להיו' זריז לעבוד עבודתם תכף כששיו מצוים אותה כדי להנצל מהכנגשים אנים · הסירותי וגו' בא לפרש אשר עשה האל בצאתו על ארץ מצרים · כי הסירותי שכמו מסבלות מצרים והעברתי כפיה וידיו מהחמר ולבנים שמשם יעשו הדודים והקדרות · כי בראש השנה כאשר אמרנו נתבטלה העבודה מהם לכן היא ולכן לעדות על ככה · ציונו לתקוע בשופר שהוא אות לעשות העבדים חפשים כאשר יעשה בשופר היובל · בצרה וגו' ר"ל בצרת מצרים קראת וכאומרו ויאנחו מן העבודה ויזעקו · ואחלצך כי הוצאתיך משם · ואחר כך הביאותיך תחת כנפי השכינה ואענך בסתר רעם וכאומרו והאלהים יעננו בקול : והאל היה מדבר במתן תורה מתוך קולות וברקים וענן כבד עמהם למען הצלותם לעולם · סלה והכלאיות · חם היה אחרי אשר בחנתיך על מי מריבה ברפידי' והאיתיך חלוש באמונה וכאומרו עם משה עוד מעט וסקלוני ועכ"ז לא מנעתי ממך מתן תורה · כאומרי אליך שמע ישראל עמי ואעידה בך · אם תואה לשמוע לי · לא יהיה בך אל זר · ואם תאמר לא יהיה כי בארץ ישראל אבל אלך לארצות הנכרים פעם בשנה להשתחוות לו להכאתי ולטובתי · לכן אמר ולא תשתחוה לאל מנכר הארץ' כי אנכי ה' אלהיך המעלך מארץ מצרים ולכן ראוי אליך לעבוד אותי ביחוד ולא בשיתוף אלהים אחרים · ואותם ההנאות שמהנים אלהים אחרים לא יחסרו לך כי הרחב פיך לשאול והעמק שאלה · כי אמלאהו ואמלא כל משאלות לבך לטובה · ולא שמע וגומ' ר"ל ולא כן עשו כי לא שמע עמי לקולי · וישראל לא אבה לי כי אם לתבנית שור אוכל עשב וסרו מהר מן הדרך אשר צויתים עשו להם עגל מסכה וישתחוו לו ויאמרו אלה אלהיך ישראל אשר העליך מארץ מצרים · ואשלחהו בשרירות לבם שילכו במועצותיהם · שהם בקשו אמצעי ביני לבינם וכן הסכמתי אני אז לעשות · וכאומרו אחרי החטילה מהעגל ויאמר ה' אל משה וגומר לך נחה את העם אל [illegible]

(השלמת הערות)

פב מזמור לאסף וגו' המזמור הזה הוא להוכיח הדיינים שלא יעשו עול במשפט · אלהים נצב וגו' ר"ל אלהים ה' נצב בעדת אל שהם הדיינים ובקרבם יהיה שהם אלהים ישפוט · עד מתי וגו' ולכן אתם הדיינים עד מתי תשפטו עול פי' עושו עוול ופני רשעים תשאו · שפטו דל וגו' ר"ל כי דל הוא אשר סיבה וכל יתום והעני ורש שאין ביד זכות עשו להם זכות בדין · פלטו דל וגו' מלבד זה פלטו הדל ואביון מיד רשעים הצילו · לא ידעו וגו' ר"ל לא [illegible]

רשי

אלהים אתם · מלאכי' כשנתתי לכם את התורה נתתיה לכם על מנת שאין מלאך המות שולט עוד בכם: אכן כאדם תמותון · אכן כאדם הראשון תמותון אחרי שחבלתם מעשיכם כמוהו: וכאחד השרי' · הראשונים שמתו כן תפולו ומדרש אגדה כאחד השרים שלמעלה שנאמר יפקוד יי' על צבא המרום במרום: קומה אלהים · אסף התחיל להתפלל שיקום ויכרית את' הדיינין המקולקלין מישראל: כי אתה · הוא הנוחל הגוים והכל בידך לשפוט: אל דמי לך · אל תתן שתיקה לעוונותינו שאויבנו מריעי' לנו: עליך ברית יכרותו · ברית זו אינה אלא עליך להשכיח את שמך שאין אתה קרוי אלהי' להם אלא לנו אלהי ישר' ומאחר שלא יזכר שם ישראל אף שמך הגדול אינו נזכר · כך מצאתי: גם אשור · אף אשור שהיה נזהר עד היום מאשר עצה שכלה ולא יתחבר עם מרעים כמה דאת אמר מן הארץ ההיא יצא אשור שיצא מעצת דור הפלגה כאן נלוה עמם ועזרו לרעה: בפי' רבותינו אח"ריס מצאתי כ"ן גם אשור נלוה עמם וגו' גם זה שהיה מתכב מתחילתו מעשים טובים שפירש מעצת נמרוד שנאמר מן הארץ ההיא יצא אשור אף הוא חזר להיות רשע לכך נשתתף להחריב ביתך בר"אשית סלה: היו זרוע · כל אלה נתנו כח ועזרה למואב ועמון שכניכו לבא עלינו: עשה להם כמדין · על ידי גדעון: כסיסרא · על ידי ברק: נשמדו בעין דאר · איני יודע איזו מן המלחמות היתה בעין דאר של גדעון או של ברק: היו דומן · זבל מפוזר תרגם יונתן: אשר אמרו · הגוים האלה האמורים למעלה אדום וישמעאל וכל חביריהם: נירשה לנו את נאות אלהים · את נוה בית אלהים: שיתמו כגלגל: וכקש הנדפים מפני רוח ומהו גלגל הוא ראשי קוצי השדה הקרויי' קרדכ"ש בלע"ז וכשמגיעין ימי החורף ניתקים ונשתתים מאליהם ופורחין מעט מעט ודומה אותו הניתק מהם כמין גלגלי אופן עגלה והרוח מוליכת': בסופתך

אבן עזרא

אני · מושב אלהים ישבתם: ובני עליון · כמלאכים: אכן · אין אתם רק כאדם תמותון והטעם כי נשמתכם כנשמת המלאכי' והנה איככם רק כגופות תמותון וכאחד השרים המתגברים ועושים חמס וככה לדרך שרים וכל שופטי ארץ: קומה · תפלת המשורר או ידבר על לשון הלועקים חמס או דרך נבואה ובי"ת בכל הגוים נוסף כמו לכו לחמו בלחמי ויהיה הפועל יוצא כדרך ונחלתנו ונחל יי' את יהודה חלקו ורבי יהודה הלוי אמר את תהיה נחלה לנועקים בכל הגוים: שיר מזמור לאסף · אלהים כמו שופט: דמי · שתיקה מגזרת וידום אהרן אף על פי שהוא משרש אחר וטעם אל שאת' תקיף שתוכל להושיע: כי · יהמיון · מגזרת המון כי ברובם הם הומים עלי' יערימו' ערמת סוד וטעם לפוניך לפניי' בסתרך כנגד סוד: אמרו · אלה לאלה: מגוי · מהיותם גוי: כי נועצו · עצת לב יחדיו וטעם עליך כי שמך נקרא עליהם: אהלי · הטע' אדום באהליהם או שכני אהלי אדום שהתחברו אליהם והנה הם העיקר וככה יושבי צור: והגרי' · הם ההגריאי' שילדה הגר מבעל אח' ובעבור שהית' שפחת אברהם התייחסו הבנים אליה כדרך בנות ברזילי הגלעדי: גבל · הם הגבלים וטע' זרוע כי תמיד היו עוזרים אותו. עשה להם כמדין · כאשר עשית למדין במלחמות גדעון: בנחל קישון · ששם מתו הנשי' ממחנה סיסרא נחל קישון גרפם: נשמדו · שב אל מדין ושם המקום שנפלו שם עין דאר אולי נקרא כן בעבור שהיה גדעון משם: שיתמו · דרך לנוח כמו והראהו את הילד: אמר · נאת · כמו נוות כי אותיות אהו"י כראות ונעלמו מתחלפו': אלהי · בעבור שהזכיר אלהים בלא סימן המדבר הזכיר אלהי שהוא סימן המדבר ליחדו על כן אמר אלהי: שיתמו כגלגל · נוסף הגי"מל כי הי' כאשר יבער הגלל ונגלגל לפני סופה כי הוא מתגלגל: כאש · לפי דעתי כי תבער פועל יוצא ואחרים אמרו כי תבער היער ואיננו נכון ומלת תלהט לעד: כן

יְמוֹטוּ כָּל־מוֹסְדֵי אָרֶץ: אֲנִי־אָמַרְתִּי אֱלֹהִים אַתֶּם וּבְנֵי עֶלְיוֹן כֻּלְּכֶם: אָכֵן כְּאָדָם תְּמוּתוּן וּכְאַחַד הַשָּׂרִים תִּפֹּלוּ: קוּמָה אֱלֹהִים שָׁפְטָה הָאָרֶץ כִּי־אַתָּה תִנְחַל בְּכָל־הַגּוֹיִם:

פג

א שִׁיר מִזְמוֹר לְאָסָף: אֱלֹהִים אַל־דֳּמִי־לָךְ אַל־תֶּחֱרַשׁ וְאַל־תִּשְׁקֹט אֵל: כִּי־הִנֵּה אוֹיְבֶיךָ יֶהֱמָיוּן וּמְשַׂנְאֶיךָ נָשְׂאוּ רֹאשׁ: עַל־עַמְּךָ יַעֲרִימוּ סוֹד וְיִתְיָעֲצוּ עַל־צְפוּנֶיךָ:

ה אָמְרוּ לְכוּ וְנַכְחִידֵם מִגּוֹי וְלֹא־יִזָּכֵר שֵׁם־יִשְׂרָאֵל עוֹד: כִּי נוֹעֲצוּ לֵב יַחְדָּו עָלֶיךָ בְּרִית יִכְרֹתוּ: אָהֳלֵי אֱדוֹם וְיִשְׁמְעֵאלִים מוֹאָב וְהַגְרִים: גְּבָל וְעַמּוֹן וַעֲמָלֵק פְּלֶשֶׁת עִם־יֹשְׁבֵי צוֹר: גַּם־אַשּׁוּר נִלְוָה עִמָּם הָיוּ זְרוֹעַ לִבְנֵי־לוֹט

י סֶלָה: עֲשֵׂה־לָהֶם כְּמִדְיָן כְּסִיסְרָא כְיָבִין בְּנַחַל קִישׁוֹן: נִשְׁמְדוּ בְעֵין־דֹּאר הָיוּ דֹּמֶן לָאֲדָמָה: שִׁיתֵמוֹ נְדִיבֵמוֹ כְּעֹרֵב וְכִזְאֵב וּכְזֶבַח וּכְצַלְמֻנָּע כָּל־נְסִיכֵמוֹ: אֲשֶׁר אָמְרוּ נִירְשָׁה לָּנוּ אֵת נְאוֹת אֱלֹהִים: אֱלֹהַי שִׁיתֵמוֹ כַגַּלְגַּל כְּקַשׁ לִפְנֵי־

טו רוּחַ: כְּאֵשׁ תִּבְעַר־יָעַר וּכְלֶהָבָה תְּלַהֵט הָרִים:

כן

מטול היכנא מתמוטטין ריגליהון די בסיסי ארעא: אנא אמרית היך כמלאכיא אתון חשיבין והיך אנגלי מרומא כולכון: ברם בקושטא היך בני נשא תמותון והיך חד מן רברבניא תפלון: קום יי דון ית כל יתבי ארעא ארום את תחסין בכל עממיא: שיר ושבחא על ידא דאסף: אלהים לא תשתוק לך לא תתרשל ולא תשדוך אלהא: ארום הא בעלי דבבך מתרגשין וסנאך זקיפו רישא: על עמך נבילורזא ומתמלכין על דמטמשין באוצריך: אמרין איתו ונכסינון מלמהוי עם ולא אדכר שמא דישראל תוב: ארום אתמלכין בכל לבא עלך כחדא ואמתולתך קיימא גזרין: משכני ארומאי ועבראי מואבאי והונגראי: גובנאי ועמונאי ועמלקאי פלישתאי עם יתבי צור: לחור סנחריב מלכא דאתור אתחבר עמהון הוון לסעיד לבני לוט לעלמין: עביד להון היך עבדתא למדין ולסיסרא והיך עבדתא ליבין בנחל דקישון: אשתציו בעינא דדאר הוון היך ריעי דרמים לארעא: שוי יתהון ורבניהון היך עורב והיך זאב היך זבח והיך צלמונע וכל מלכיהון: די אמרו נירת לנא ית כל עירית אלהים: אלהי שוי יתהון היך גלגלא דמתגלגל ואזיל ולא נייח במדרון והיך קשא קדם זעפא: היך אשא דבערא בחורשא והיך שלהוביתא דמצלהבא זרזי טוריא: הכנא

תמתון ד' בקריא' ג' חס' וא' מ"ל וסימ' בישעיה סימ' כ"ב: פ"ג שיר מזמור ג' בטעם וסימ' שיר מזמור לבני קרח גדול יי' · שיר מזמור לאסף אלהים אל דמי לך · שיר מזמור לדוד רנכון לבי: אויביך ז' מ"ל וסי' כן יאבדו כל אויביך יי' · ואהיה עמך בכל אשר הלכת דד"ה · והכנעתי את כל אויביך דד"ה · אם שלש שנים רעב בד"ה · כי הנה אויביך יהמיון · בזרוע עזך · אשר חרפו אויביך יי' · וב' חס' דחס' כי תצא למלחמה על איבך קדמא · אשר יציק · ושארא איביך כתיב: גבל ב' א' קמץ וא' פתח וסי' זקני גבל וחכמיה · גבל ועמון · בתרא קמץ ואינון מן א"ב א' פתח וא' קמץ וסימ' במסר' רבתא בערך פתח: דאר ד' כתיב א' במצעות המלה וסימ' ויהי למנשה ביששכר קדמא דפסוק · וממטה נפתלי את עיר מקלט · בן אבינדב · נשמדו בעין דאר:

מ"ע ספורנו ז"ל

ימוטו כל מוסדי ארץ ועם זה יתקלקלו כל עסקי המדינות אשר לא יקים האדם זולתם · אני אמרתי אלהים אתם · שופטים בגלם אלהים יודע דת ודין ובזה תזכו לחיי עולם: ובני עליון כלכם · בעשותכם מלאכתו כי המשפט לאלהים הוא: אכן כאדם · עפר מן האדמה: תמותון · מות נכרי: וכאחד השרים · הנופלים באמת · מלך תפילו · משמים ארץ גם בעולם הזה: קומה אלהים שפטה הארץ · והסר משנה הרשעים השופטים בזרוע: כי אתה תנחל בכל הגוים: בכל אחד מהגוים תמצא יחידים לנחלה לך והם חסידי אומות העולם שיפיו ראוים לשפוט בצדק את בני עמם:

זה המזמור הפלה על תשועת מלחמת גוג ומגוג שיקיצו עמו רב מההמונות כאמרו ואספתי את כל הגוים אל ירושלם למלחמה · אמר:

אלהים אל דומי לך · אלהים אל יהי דמי והשתקה לך כמו דומו עד הגיענו אליכם: אל תחרש · כמו שעשית בגלות: ואל תשקוט · מהלחם עד שתכלה אותם באופן שלא יוכלו לשוב ולהלחם: כי הנה אויביך המתקוממים על עמך ונגד רצונך יהמיון · נגזומים: נשאו ראש · אחר שכבשת כל האומות פע"א הם נשאו ראש להלחם · על עמך יערימו סוד · ופתו רבים בערמה להיות עמהם להלחם: על צפוניך · חכמי הדור לבטל מישראל תורה ומנו': ולא יזכר שם ישראל עוד · שמולקים על דעית כל האומות ודתיהם שינות מכל עם: כי נועצו לב יחדו · זה טעם שאני מתפלל שלא תמתין הוא כי נועצו רבים בלב אחד ובזה הם מוכנים להרע מהרה: עליך ברית יכרותו · כי שנאתם עמנו איננה אלא בשבילך מפני שאני משתדלים לעשו' רצונך ולקיים תורתך: עשה להם כמדין כסיסרא · שנפלו שלא כמנהג העולם · היו דומן לאדמה · שלא נקברו וכן יהיה באלה הנלחמי' כאמרו ויצאו וראו בפגרי האנשים הפ שעים כי: כאש תבער יער · בעלי האומו' פע"א הגבורים כאלני יער: ולהבה תלהט הרים · מלכי האומו' פע"א עד ואשם לא תכבה: קלון

אבן יחייא

ד"ל ואם תרצו לזכות בעולם הזה והנצחיות שפטו דל ויתום וקחו נקמתם מהעושקים ממוכם להיותם חלושי כח · כי הדל הוא החולה אשר אין לו פה לדבר וכח לעמוד על רגליו מפני חוליו וכמוהו מדוע אתה ככה דל בן המלך · והיתום הוא קטן השנים שאין לו פה לדבר ולסדר טענותיו עני ורש הצדיקו ולא תשאו פני העשירים המריבים עמהם · ופלטו דל מהכת הראשונה והצילו האביון מהכת השנייה מיד הרשעים כי זה דרכם להרוג את זולתו כשלא יוכלו לנצחו בדין · לא ידעו וגו' אחרי דברו עם השופטים החכמים המטים את הדין מפני הבצע דבר עם השופטים הסכלים אשר נתמכו על ככה מפני עושרים ותקפם ואמר שאותם השופטים שלא ידעו ידיעה מקובלת מזולתם · ולא יבינו מעצמם דרכי המשפט אבל יתהלכו בהם כהולך בחשיכה · הם סבה שימוטו כל מוסדי ארץ כי העול' קיים על הדין: אני וגו' ר"ל אני אמרתי בשופטיכם צדק · כאלהים אתם כי כל הדן דין אמת לאמיתו כעשה שותף להקדו' ברוך הוא · וכבני עליון כלכם שהם המלאכים כי תזכו למעלה רמה הן בחיים הן אחרי מות ממעלת בני אדם · אכן וגו' אכן כשתעשו עול במשפט כאדם הראשון שנחטא מת כן תמותון גם אתם וכאחד השרים שהוא עזה שנפל מן השמים לחטאו כן גם אתם תפולו · ולא תהיו כבני עליון · קומה וגו' היא תפלה לאל קומה אלהים שפטה הארץ אחרי שאין כח מי שישפוט לדק · כי שיפך באחרית שתנחל בכל הגוים וכאשר ישראל הם נחלתך ככה כל הגוים יהיו נחלתך:

פג שיר מזמור לאסף וגו' גם המזמור הזה נאמר על הגלות הזה שכל האומות מסכימו' להרע לישראל כאלו היא דת טבעית בניהם · אלהים וגו' הנה מדרך השומרים העיר לצעוק תמיד לעורר ולקרוא הכת מהשומרים האחרים שבקצה העיר למען לא ירדעו בשכתם פן תנו' העיר או מהם · וכאומרו על חומותיך ירושלים הפקדתי שומרים כל היום וכל הלילה תמיד לא יחשו המזכירים את ה' אל דומי לכם · ווהו אומרו אלהים שאתה שומר ישראל תעשה שאל יהיה דמי ושתיקה לך · ודמי הוא שם כמשקל עוכי עמי · ועוד מדרך השומר לעכות לקוראים אותו משאר השומרים מהקצה האחת · ומהנשמרים מהם וזהו אומרו אל תחרש מלענות אותם כשיקראוך · ועוד מדרך השומרי' לסבוב את העיר ומומותיה · וכאומרו מצאוני השומרים הסובבים בעיר · ווהו אף כי הוא טורח רב התנועה הסובבית המתמדת הביא אל תשקוט מלעשותה אתה שהוא אל אמיץ וחזק · כי הנה וגו' ר"ל כי צריך לעשות שמירה מעליא להיות כי שמענו המיה גדולה מאויבנו ומשואינו שהם אויביך ומשנאיך כי הם רוצים לנשאות את ראש העם מהמלחמ' לפקודיהם ללחום עלינו · ויהיה ענינו מן נשא את ראש בני ישראל לפקודיהם · וכאומרי על עמך וגומר שרוצה לומר בסוד הם מערימים ויועצים רעה על עמך שהם צפוניך הנסתרים ונצפונים תחת צל כנפיך · אמרו וגומר רוצה לומר באומרם לכו ונכחידם מגוי כי נהרגו רובם · והנשארים נכריחם להמיר דתם באופן שלא יזכר שם ישראל עוד · כי נועצו וגו' רוצה לומר ואל תחשוב שהגוים האלה מכי רידוים ושנאתם הקדומה ביניהם יבואו במחלוקות ולא יצא אל הים מחשבתם · כי הנה נועצו בלב טוב יחדיו וכרתו ברית שלום ואחת ללכת עליך למלחמ' · כי בלכתם על ישרא' ילכו עליך שאתה הוא מלכם · אהלי וגו' סיפר האומות הנועדות יחד · שהם אהלי אדום וישמעאלים · שהם הרודים בעם ישראל כי העולם מחולק ביניהם שהם הגויים והמאמיני' טאכי בלעז · מואב והגרים וגומר רוצה לומר כי לא תחשוב שאדום וישמעאל זה לבדם ישמעאל בן אברהם ואדום בן יצחק כי יש אומות רבות שנלוו עמם ונקראו על שמם · כי מואב והגרים והם כל בני הגר היא קטורה · וגבל היא אומה לא ידעתיה ואולי כי על שמה נקראים אחד מן החלקים שבארצותנו אשר מורה אמונתו בלשון גיבלי"ני אשר והפכם המורה אמונתו בגודל · ועמון ועמלק פלשת עם יושבי צור · וגם אשור כל אחד מאלו נלוה עמם ונתחבר עם אדום וישמעאל הנזכר כי מה שהאומה נכרית תקרא לגוב הוא להיות כי עיקרם ואשר קיים דתם בתחילה היה מאומת אדום וכן האומה הישמעלית ולא מפני שכלם הם מהזרע ההוא כי בא סנחריב ובלבל כל העולם וכלם הם מעורבים וגלוים יחד · היו זרוע וגומר נראה שלוט הוליד בנים זולת עמון ומואב ואולי כי היו סוכנים אבל אשור · ורוצה לומר כי בני אשור היו זרוע ועזרה לבני לוט שביניהם בהגלות

תורת חסד תהילת ה'

אני אמרתי אלי"ם אתם כי המוציא את הדין לאמתו כביכול הוא שותף להב"ה או יר' הם הדיינים הם אלי"ם ר"ל דיינים לדיקים אז כל העולם יקראו בשם בני עליון הם התובע ואם הנתבע ולכן כאדם הראשון תמותון כי מת באריכות ימים ולא כמו שמתו אלימלך ובניו על שהיו שופטים ושפטום כי אוי לדור ששפטו את שופטיהם · וכאחד השרים שאינם עמלים ולא כהתה עינו ולא נס ליחה תפולו על משכבכם ולא בעמל רב ובקולר שגים אי"ו: קומה אלי"ם שפטה הארץ וגומר יר' אתה הדיין האמתי המלוה על המשפט קומה ושפטה הארץ והצילה את ישראל מיד עושקיהם וכמו שאמרת כמעט אויביהם אכניע וכו':

פג שיר מזמור לאסף אלי"ם אל דמי לך וגומר יר' אתה הדיין האמתי אל דומי לך מלומר הדין ואל תשקוט מהיותך כשוטר עליהם כי אתה הדיין ואתה השוטר ואתה המושל והכל הוא בידך כי אתה תנחיל בכל הגוים: כי הנה אויביך יר' כי הנה אויביך יהמיון בינם לבין עצמם ואינם מדברים דבריהם עלי בקול רם · ומשנאיך והם המכעיסים אותך נגד השמש הקימו להם ראש והם עושים את עצמם כאילו הם באים על עמך ויתיעצו בעצם וראשונה על הדברים הצפונים במציאותך ואלהותך ואחדותך והשגחתך וכו': אמרו לכו ונכחידם מגוי יר' לכו ונכחידם שלא יהיו בתוך שום אומה ולשון: כי נועצו לב וגומר ר"ל כלם נעשו כאילו כלם הם לב אחד והכל הוא עליך שמשלת בנו: אשר אמרו נירשה לנו וגומר יר' הם אומרי' בפה מלא דברי חלקות ולבם לא נכון עמך ומה הם אומרים נירשה לנו את נאות אלי"ם יר' הלא טוב הוא לנו שנהיה אנחנו הדרים בציון להיותנו עמו וכו' וכונתם היא לרעה כי אינם חפצים בציון לתכלית זה רק לעקור את הכל: אלהי שיתמו כגלגל וגו' הכונה שאלו עם אלו יכרתו ויאבדו:

מלא

רשי

בסופתך · טר"בילוין בלע"ז : מה ידידות משכנותיך · כמה אהובות וחביבות משכנותיך : נכספה · נחמדה : כלתה · נתאותה כמו ותכל דוד המלך לצאת על אבשלום : לחצרות יי' · כי חרבו ועל הגלות אמרה : לבי ובשרי ירננו · יתפללו על זאת : גם צפור מצא' בית · בחרבנו קננו בו הצפורים ומדרש אגדה בבניינו מדבר והצפור היא כנסת ישראל: אשר שתה · שמה : אשרי · מי שיגיע עוד לישב בביתך ועוד יהללך בתוכו : עוז לו בך · אשר שם אותך עוז מבטחו : מסלות בלבבם · החושב בלבו מסלות דרכיו ליישר את דרכו : עוברי בעמק הבכא · אותם העוברים על דתך והגם בעומקה של גיהנם בבכי ויללה : מעין ישיתוהו · בדמעות עיניהם · ואף ברכות יעטה מור' מברכים ומודים לשמו ואומרים יפה דן אותנו ואמת דינו וברכות יעטה לנו המורה אותנו ללכת בדרך הטוב ולא שמענו לו : ילכו מחיל אל חיל · אותם הנזכרי' למעלה יושבי ביתו אשר מסלו' בלבבם מחיל אל חיל מבית המדרש לבית . המדרש ויראה לכאם ותילם אל הב"ה בציון : שמעה

אבן עזרא

כן בסערך · וסער מתחולל : ובסופתך · רוח חזקה : מלא · בעבור שהתגברו לאמר נרשה את נאות אלהים הנה כנגד זה קלון : וידעו · יש אומ' כי יחסר וי"ו מן שמך והנכון בעיני שיחסר שי"ן שהוא תחת אשר וכן הוא וידעו כי אתה שמך יי' לבדך וככה אל חרבו שתדברו גבוהה וכדעה שנרדפה ועליון לנגד קלון : למנצח · הגתית · פירשתיו : מה ידידו' · אהובות תאר למשכנות: נכספ' · התאותה וכמעט כלתה מרוב התאוה והטע' שעברה חק התאוה על כן אמ' גם : לחצרו' יי' · אם זה מבני קרח הוא בבבל או אם מבני קרח בימי דוד לחצרות שהוא סביבו' אהל השם או דרך נבואה : לבי · הוא השכל והדעת שהם בנשמה : ובשרי · הגוף והשער הפה פי' שער בשר הגוף המרנן עם שכל מחשב' הכל הוא הפה שהו' פתח הבשר על כן ירננו וטעם אל כנגד כלתה או שהיה החיה הלב עם הבשר : גם · כמו גם בשחוק יכאב לב שטעמו כמו עד ודרור · שם עוף מנגן אולי נקרא כן בעבור שאין מנהגו לנגן כל זמן שאיננו חפשו וזה העוף ידוע הוא בספרד אמר רבי משה כי העיף שתולדתו לברות מייסיב בני אדם יחוג למקום הכבוד מקום הקרבנות הקרבים לפניו דרך משל והם עושים כן אולי היו קרבים אל מזבח שידעו מקום המזבח על כן שתה שם אפרוחיה ורבי יהודה בן בלעם לעג לר' משה כי מה דעת יש בעופות רק הפי' כי נכספה נפשי לחצרות יי' ואל מזבחותיך ואני מתנודד ולא אמצא מה שאחפוץ והנה הצפור מצאה בית וקן ואני איני מוצא: אשרי יושבי ביתך · הם הכהנים והלוים : אשרי אדם · החוגגים מישראל והם הצריכי' לעוז כי הם הולכי' וטעם מסלות שאין בלבם חפץ ולא מחשבה רק המסלו' שהולכי' שם בית השם : עוברי בעמק הבכא · שם מקום או עמק שם אילנים הנקראים בכאים וטעם מעיין ישיתוהו מרוב החוגגים בעמק שירד שם גשם בעבור רגלי העוברים ימלאו לעולם שם המים כאילו שם מעין והנה אשר כ"ף המעיין ישיתוהו כמו אם אוכלה הוא : גם ברכות יעטה מורה · הדרך בעבור רוב המים וזה כדרך משבריך וגליך כאשר פירשתיו · אמר רבי יהודה כי מורה שם מקום כמו מגבעת המורה בעמק פסוק הוא בשמואל ופירוש מחיל אל חיל מסעים שהם הולכים החוגגים מגזרת חיל וחומה והנכון שחיל לבא אנשים הבים כדרך חבל נביאים עד הגיעם אל מקום הכבוד בציון והטעם יראה כל אחד מהם כמו לראות את פני יי' אלהיך : יי'

מ"ע ספורנו ז"ל

קלון · כאמרו והיו דראון לכל בשר : ויבקשו שמך הנשארים : עדי עד · שלא תשאר להם עוד שום מלכו' ולא תשוב אליהם לעולם כאמרו ושאר חיותא העדיו שלטנהון : וידעו כי אתה ה' לבדך עליון · שלא ימצאו עוד בקראם איש אל אלהיו :

בזה המזמור התפלל המשורר על התשועה העתידה · ואמר :

מה ידידו' משכנותיך · הנה משכנותיך שהם בתי כנסיות ובתי מדרשו' הם ידידות ואהובות אצלנו גם בגלות אף על פי כן : נכספה וגם כלתה נפשי · מרב כוסף ותאו' לחצרות ה' · להיות בחצרות בית אלהינו · כי שם : לבי ובשרי ירננו לאל חי · אבל בגלות לא יוכל בשרי לרנן לרב טרדותיו : גם צפור מצאה בית ודרור קן לה · ראוי שנשיג זה שלא נהיה פחותי' מן היונה אשר מצאה בית וקן דרור ושאר עופי השמים : אשר שתה אפרוחיה את מזבחותיך · אף על פי שהתרת לנפוך דם בניה הקטנים על המזבח לכפר בעדנו אם כן אנחנו העיקרים לפניך שמנה ראוי שתתננו להשיב מקום לשבתנו דרור וחפשי משעבוד מלכיות : ה' צבאות · שתוכל לעשות זה גם שיהיה נגד צבאות השמים ותערובתם : מלכי ואלהי · כי אתה מלכנו לא מלכי האומות ש"ע ואתה אלהינו כי אליך נתפלל : אשרי יושבי ביתך · וג"כ ראוי שתעשה זה כי אמנם יושבי ביתך בבית המדרש הם היותר מאושרים שבבני אדם : עוד יהללוך · יהי רצון שיהללוך בהשלים גם אחרים ולא ימנעם עוזה משעבוד מלכיות : אשרי אדם עוז לו בך · וכמו כן מאושר הוא אותו האדם שכבר השלי' נפשו בתורתך באופן שיש לו עוז ויכלו' במה שידע בך כאמרו בי מלכים ימלוכו : מסלות בלבבם · עוברי בעמק הבכא · ובלב אים כזה ובלבב יושבי ביתך הנז' יש מסלות להדריך הסמון העוברים כל ימיהם בעמק האלגנית של יער שאין שם פירות כן הם עוסקי' כל ימיהם בחיי שעה בלתי שם פרי לחיי עולם : מעין ישיתוהו · יהי רצון שחכמי הדור הנז' ישיתו וישימו מעין המתגבר ומקור החכמה את העמק הנז וזה בלמדם דעת את העם : גם ברכות יעטה מורה · ושגם המורה את העם יעטה ברכו' ויוסיף טוב טעם ודעת בזה כאמרם ז"ל ומתלמידי יותר מכלם : ילכו מחיל · יהי רצון שהמורים ותלמידיהם ילכו מחיל קבוצם בגלות : אל חיל יראה אלהים בציון · אל קבוץ אשר בו יראה אל אלהים בציון : ה'

הֲכֵנָא תְרַדְפִנּוּן בְּעַלְעוֹלָךְ וּבְזַעְפָּךְ	כֵּן תִּרְדְּפֵם בְּסַעֲרֶךָ
ל תְּבַהֲלִינּוּן : מַלְיָא אַפֵּיהוֹן קְלָנָא	וּבְסוּפָתְךָ תְבַהֲלֵם : מַלֵּא פְנֵיהֶם
ה' וְיִבְעוּן שְׁמָךְ יְיָ : יִבַּהֲתוּן וְיִבָּהֲלוּן	קָלוֹן וִיבַקְשׁוּ שִׁמְךָ יְהוָה : יֵבֹשׁוּ
ג' לְעַלְמֵי עַלְמִין וְיִתְחַסְדוּן וִיהוֹבְדוּן :	וְיִבָּהֲלוּ עֲדֵי־עַד וְיַחְפְּרוּ וְיֹאבֵדוּ :
וְיִנְדְּעוּן אֲרוּם אַתְּ שְׁמָךְ יְיָ בִּלְחוֹד	וְיֵדְעוּ כִּי־אַתָּה שִׁמְךָ יְהוָה לְבַדֶּךָ
י"א רפין עִילָאָה עַל כָּל יָתְבֵי אַרְעָא : לְשַׁבְחָא	עֶלְיוֹן עַל־כָּל־הָאָרֶץ : פד
עַל כִּינָרָא דְאַתְיָא מִגַּת עַל יְדֵיהוֹן	א לַמְנַצֵּחַ עַל־הַגִּתִּית לִבְנֵי־
דִּבְנֵי קֹרַח תּוּשְׁבַּחְתָּא : מַה הִינוּן	קֹרַח מִזְמוֹר : מַה־יְּדִידוֹת
ב' חד חס' מ' כיל רְחִימִין מַשְׁכְּנָיךְ יְיָ צְבָאוֹת : רִינְגַת	מִשְׁכְּנוֹתֶיךָ יְהוָה צְבָאוֹת :
ב' מ' טובו אהליך וּלְחוֹד תְּאֵיבָא נַפְשִׁי לְדָרַת יְיָ לִבִּי	נִכְסְפָה וְגַם־כָּלְתָה נַפְשִׁי לְחַצְרוֹת
וּבִסְרִי מְרַנְּנָן לֶאֱלָהָא קַיָּים : לְחוֹד	יְהוָה לִבִּי וּבְשָׂרִי יְרַנְּנוּ אֶל אֵל־חָי :
יוֹנְתָא אַשְׁכַּחַת בֵּיתָא וְשַׁפְנִינָא	גַּם־צִפּוֹר מָצְאָה בַיִת וּדְרוֹר קֵן לָהּ
ג' חד מל' שַׁרְכְּפָא לֵיהּ דִּי כַשְׁרִין גּוֹזָלֶיהָ	אֲשֶׁר־שָׁתָה אֶפְרֹחֶיהָ אֶת־מִזְבְּחוֹתֶיךָ
ב' כי אליך לְאִיתְקָרְבָא עַל מַדְבְּחָךְ יְיָ צְבָאוֹת	יְהוָה צְבָאוֹת מַלְכִּי וֵאלֹהָי : ה אַשְׁרֵי
נ"ד מל' מַלְכִּי וֵאלָהִי : טוּבֵיהוֹן דְּצַדִּיקִין	יוֹשְׁבֵי בֵיתֶךָ עוֹד יְהַלְלוּךָ סֶּלָה :
ב' מל' דְּיָתְבִין בְּבֵית מַקְדְּשָׁךְ תּוּב יְשַׁבְּחוּנָךְ	אַשְׁרֵי אָדָם עוֹז־לוֹ בָךְ מְסִלּוֹת בִּלְבָבָם :
ל' וכתי' ח' י"ה לְעָלְמִין : טוּבֵיהּ דִּגְבַר דְּעוּשְׁנָא לֵיהּ	עֹבְרֵי בְּעֵמֶק הַבָּכָא מַעְיָן יְשִׁיתוּהוּ
ד' ד' בְּמֵימְרָךְ רוּחְצָנוּתָא בְלִבְבֵיהוֹן :	גַּם־בְּרָכוֹת יַעְטֶה מוֹרֶה : יֵלְכוּ מֵחַיִל
י"ג רַשִׁיעַיָּא דְּעָבְרִין עַל עוּמְקֵי גֵּיהִנָּם	אֶל־חָיִל יֵרָאֶה אֶל־אֱלֹהִים בְּצִיּוֹן :
בָּכְיָין בְּכִיְתָא הֵיךְ מַעְיָינָא יְשַׁוּוּנֵיהּ	יהוה
לְחוֹד בִּרְכָן יַעֲטוּף לִדְתָיְבִין לְאוּלְפַן אוֹרַיְיתֵיהּ :	אָזְלִין צַדִּיקַיָּא מִן בֵּית מַקְדְּשָׁא
לְבֵית מִדְרְשָׁא יִתְחֲמֵי לְיֵיעוּת אוֹרַיְתָא דִּילְהוֹן קֳדָם יְיָ דִּשְׁכִינְתֵּיהּ שַׁרְיָא בְּצִיּוֹן :	אמר

מסרה

מלא ה' דגש וסי' מלא שבוע זאת את אמתחו' · מכחר עצמי מלא · מלא קרנך שמן · מלא פניה קלון · וחד ומלא הפנך גחלי אש : פ"ר ידידות ב' א' מ"ל וא' חס' ו' וסי' משכיל שיר ידידות · מה ידידות משכנותיך : שתה ב' מלעיל וסי' לא ענתה ולא שתה אל לבה · אשר שתה אפרחיה : מזבחותיך ג' חד מ"ל וסימ' ויאמר קנא קנאתי · ושלאחריו דגבי אליהו · אשר שתה אפרוחיה : מעין ה' קמץ וסימ' נמסר בסדר ויהי ביום השמיני : יעטה ד' וסימ' נמסר בסדר תזריע : יראה י"ג בקריאה וסימ' אשר יאמר היום בהר יי' יראה · מצות יאכל את שבעת הימים ב' בפסוק · ג' פעמים בשנה יראה כל זכורך דמשפטי' · וחברו דכי תשא · וחברו דמ"ת ב' בפסוק · ולא יראה לך שאר בכל גבולך · מגן אם יראה ורמח בארבעי' · ויי' עליהם יראה ויצא כברק חצו · ועליך יזרח יי' וכבודו עליך · יראה אל אלהים בציון · יראה אל עבדיך פעליך :

תורת חסד תהילת ה'

מלא פניהם קלון ויבקשו שמך ה' יר' בעל הרחמים והכונה שיבקשו ממך שתרחם עליהם גם אם אינם ראויים לכך · או יר' אחרי ראותם את עצמם ברעה גדולה ישובו אליך ויאמרו בפיה' אתה ה' שברא' את העולם ואנו מעש' ידיך חוס ורחם עלינו כי לא תחפוץ בהשחתת עול' וכו':

פד למנצח על הגתית וגומר הנה כפ' מה שאחז"ל בפסוק אוהב ה' שערי ציון וגומר אוהב ה' שערים המצויינים בהלכה מכל בתי כנסיות וכו' רלה דע"ה פה באומרו משכנותיך לרמוז אל הבתי כנסיות · ובאומרו צבאות רצה לרמוז למה שהוא ית' מלך על כל הארץ כפי כל זמן וזמן ומהוה את העולם במאמרו והעומד ומשגיח כפי כל זמן וזמן ועל כן אמר אליו ית' ובאותו הזמן אשר לא יהיה בית המקדש קיים הנה אהובות הן משכנותיך והם הבתי כנסיות ובתי מדרשות · ונכספה וגם כלתה נפשי לחצרות ה' יהיו מה שיהיו החצרות אם חצרות בית המקדש ואם חצרות בתי כנסיות כי על כולן נכספה נפשי והסבה היא יען כי בהן יוכלו לבי ובשרי לרנן לאל חי ודי לי בזה : גם לפור וגומר הכונה על ישראל שנקראו לפור ודרור כרז"ל ויר' הנה ישראל מצאה בית בימי שלמה וישראל הנקראים דרור גם כן מצאו להם קן בימי כורש ודריוש וארתחשסתא שהבנין ההוא היה קן בערך אל הבית הראשון · אשר שתה אפרוחיה יר' אשר שתה אז אפרוחיה של הדרור הנזכר והם מלכי בית חשמונאי אשר בזמן ההוא היו כהנים במזבחותיך ה' צבאות מלכי ואלהי כי הנה הם היו כהנים עובדי עבודת אלהיהם והיו ג"כ מלכים ממה שחלקת להם חלק מה מכתר מלכותך וא"כ אשרי יושבי ביתך יהיו הבתים מה שיהיו ואפילו שיהיו בתי כנסיות אחרי שבב' יוכלו שלה להללך וה"א עוד יהללוך סלה שיר' כל עוד שבהיותם בבתי כנסיות יוכלו להללך סלה · ואשרי אדם עוז לו בך יהיה בכל זמן שיהיה · או יר' באומר ביתך לכוין אל מה שבהיות האדם מתפלל פה למטה בארץ בכונה טובה יהיה הענין אליו כאילו הוא מתפלל בבית המקדש של מעלה וכמו שאמר רשב"י אין בין בית המקדש של מטה לב"המ של מעלה אלא י"ח מילין בלבד והכ"ל בזה שר"ל אלא מה שיכוין האדם בהתפללו בי"ח ברכות בכונה טובה והיינו אומר מלין ור"ל דברים וכו' ואמר הענין בלשון לא כאילו ר"ל מיל כפשטו וכו' · ואומר מסלות בלבבם יר' כענין המסלות שעוברים בהם תמיד אלף אנשים יהיה להם כמו כן כי גם אם יעברו עליהם ענינים רבים הנה כפי העת וכפי העונה עוז להם בך · או יר' אשרי מי שיעוז ויבטח בה' שיזכהו לראות ענין ביתו ויהיה תמיד חושב בלבו ענין המסלות שהיו אז בשלש רגלים · או יר' המסילות ללכת בהן אל בית המקדש הכל תלוי בלבם כי אם לבם הוא טוב ושלם קרוב הדבר לבא עת בית ה' להבנות: עוברי בעמק הבכא ר"ל שיש שם אילנות הנקראים בכאים הנה מרוב עוברם דרך שם ישיתוהו מעיין וימלאו שם מים רבים ויבא להם זמן מה שהמורה להם אנה המים יעטה ברכו' והוא אומר גם ברכות יעטה מורה או יר' אשרי מי שיבטח בה' וכו' ויחשוב בלבו המסלות ומה שהיו עוברים בעמק הבכא העולים לשלש רגלים וישען באלהיו וידע כי גם יבא זמן שברכות רבות יעטה מורה והוא האל ית' שיורה להם את הדרך ילכו בו לעלות אל ארץ ישראל · או יר' הנה העוברים בעמק הבכא יצטרכו לשים אותו מעיינים ממים רבים ואם לא יהיו שם המעיינים הנה הש"י ימטיר עליהם משם יורה אם לבבם שלם עם ה' · או יר' לומר העוברים בעמק הבכא והוא רמז אל אנשי הגלות ישיתוהו לעמק ההוא מעיין מדמעות יען כי אינם שנחרב הבית אע"פ ששערי תפלה ננעלו שערי דמעה לא ננעלו או יר' לכוין אל מה שבזמן הבית הב' הנרמזת למעלה באומר ודרור קן לה יהיו רבים מהכהנים והלויים וראשי האבות הזקנים אשר ראו את הבית הראשון ביסדו זה הבית בעיניהם בוכים בקול גדול וכו' ככתוב בס' עזרא וז"א עוברי בעמק הבכא מעיין ישיתוהו ור"ל מעיין מדמעות וכו' וגם ברכות יעטה מורה והוא חגי הנביא וכו' · והחסיד זקני ע"ה כתב ז"ל עוברי בעמק הבכא וגו' אמר שעם התמדה התפלה היא קבלת האמונה איפה שתמצא ולזה אמר עוברי בעמק הבכא שכל העוברים נבוכו אם יעברו פעם אחרת ע"י מורה הדרך ההוא וישנו וישלשו בו פעמים רבות אין ספק אלא שישיתו הוא העמק דרך סלולה ומפורסמת כמו המעיין ואז יתנו ברכות למורה ההוא לא כטועים שמקללים למי שהורה להם הדרך ההוא כן בהתפלל האדם לפני בוראו עובר בעמק הבכה היא האמונה אשר נבוכו בה רבים ובהתמדה ישים הדרך ההוא דרך מורגלת כמו המעיין : ילכו מחיל אל חיל וגומר יר' עוד יבא זמן שילכו ישראל מחיל אל חיל להראות את פני האדון ה' צבאות · או יר' טובים הם הבתי כנסיות יען כי אם ילכו ישראל מחיל אל חיל ומאומ' לאומה יראה עם ישראל לפני האדון הנקרא אלי"ם בציון כי משם ישימו בלבבם תפלתם לנכח ארץ ישראל שה שלא יהיה כן אילו לא יהיו ביניהם הבתי כנסיות ס"ו : ה'

אבן יחייא

בהגלות בני ישראל לחלח וחבור וכהר גוזן בימי שלמנאסר מלך אשור כשהגלה שומרון בימי הושע בן אלה · סלה עשה להם וגומר רוצה לומר אתה שהוא אלהי עולם הנצחיות והסלה עשה להם כאשר עשית למדין על ידי גדעון בן יואש · וכאשר עשית לסיסרא שר צבא יבין ולכל עמו בנחל קישון שנטבעו בו · ונשמדו בעין דאר שהוא מחוז תעלך ומגידו הנזכר בשירת דבורה · כאומרו ביהושע ויהי למנשה וגו' יושבי עין דאר ובנותיה ויושבי תענך ובנותיה · ויושבי מגידו ובנותיה · היו דומן לאדמה · כי הושיע ה' ביום ההוא את ישראל מצרי סיסרא כאשר הושיע את בני ישראל מארץ מצרים כי הכתוב פלטן על שפתו כדי שיראום בני ישראל · וכשארו שם לדומן לאדמה · שיתמו וגו' ר"ל ותשית הנדיבי' שלהם כעורב וכזאב · ותשית הנסכי' ומלכים שלהם כזבח וצלמונע · שהרג ארבעתם גדעון שופט ישראל · אשר אמרו וגומ' רוצה לומר כי אלו השרים ארבעתם הנזכרי' אמרו בלבבם וירשה לנו את נאות אלהים שהוא ארץ ישראל · אלהי וגומר רוצה לומר אנא אלהי תשית אותם כגלגל שהם העלים העגלים שמתגלגלים לפני הרוח החזק הנקרא סופה וכאומרו וכגלגל לפני סופה · כקש לפני רוח כי אפילו ברוח מצויה דיבשה מתגלגל והולך לאבדון · וכאש תבער יער שבפתע ישרוף הכל מפני הזדמנות העצים הסככים אלו לאלו · וכלהבה תלהט הרים · כי מרוב הזדמנות הרוח שם תתפשט הלהבה על ידו בפתע על כל עשבי ההרים וישרפו : כן וגומר רוצה לומר כן תרדפם לשונאים האלו בסערך ותבהלם בסופתך שהוא משל לצרות · מלא וגומר רוצה לומר ותמלא פניהם מקלון שיהיו בזוים ושפלים בעולם · באופן שיבקשו שמך ה' לעובדו בכל לבבם · יבושו וגומר ואותם והעמים שלא יבקשו שמך · הבושת והכלימה שלהם · לא תוסר כאשר יוסר מהמבקשים ה' · אבל יבושו ויבהלו עדי עד בהיותם בעולם הזה · ובעולם הבא וחפרו שחת לעצמם ויאבדו · וידעו וגומר רוצה לומר ואז ידעו הכל הן ישראל הן העמים הכשדים · כי אתה ושמך ה' לבדך עליון על כל הארץ ואין זר אתך :

פד למנצח ע' הגיתית וגומ' כונת המזמור הלז הנבואה על תאות בני הגלות לירושלם ולמקדש המקדשים ומבדילים האומה ישראלי ביושבם שמה מכל משפחות האדמה בחכמה ובדעת ובקירון עור פנים לאור האלהי השוכן אתם · מה ידידות וגומר ר"ל אף כי אתה ה' שוכן בעולם המלאכים · ואתה צבאות שוכן בעולם הגלגלים · כמה הם ידידות ונאהבו ממך משכנותיך שבעולם השפל מקדשך ומעונתך בציון · נכספה וגומר ולכן הנפש אלהית שלי נכספה והנפש המשכלת גם כלתה · ולבי שהוא נפש המרגשת · ובשרי שהוא נפש הצומחת גם הם התאוו תאוה לחצרות ה' למען ירננו ארבעתם לאל חי · שאף כי הוא החיים הנצחיים ולא היה ראוי להיות דירתו בין החיים ההפסדיים עם כל זה לאהבת ישראל מורה יכולתו והיותו אל חזק ואמיץ בין שוכני בתי חומר אשר בעפר יסודם ואליו ישובו · גם צפור וגומר אמר דרך קינה אוי נא לנו כי הר ציון שמם שועלים הלכו בו · וגם צפור אשר כשהיה בית המקדש על מתכונתו לא היתה מוצאה מקום לעשות בית לאפרוחיה בו · כי היה גג הבית חלק ובאופן שלא היה

רש"י

שמעה תפלתי · לבנות ביתך : מגננו · הוא בית המקדש המגין עלינו : והבט פני · דוד משיחך והסתכל בחסדיו ובטרחו אשר טרח ויגע על בנייכו : כי טוב יום · אחד בחצריך ולמחר ימות מלחיות אלף שנים במקום אחר : בחרתי הסתופף · על הסף ועל המזוזה לשקוד : מדור באהלי רשע · מלהיות דר בשלוה באהלי עשו הרשע להדבק בהם : כי שמש ומגן · יש לפתור שמש כמשמעו ומדרש אגדה פותרו לשון שיני חומה · רנית

יְהוָה אֱלֹהִים צְבָאוֹת שִׁמְעָה תְפִלָּתִי הַאֲזִינָה אֱלֹהֵי יַעֲקֹב סֶלָה: מָגִנֵּנוּ רְאֵה אֱלֹהִים וְהַבֵּט פְּנֵי מְשִׁיחֶךָ: כִּי טוֹב־יוֹם בַּחֲצֵרֶיךָ מֵאָלֶף בָּחַרְתִּי הִסְתּוֹפֵף בְּבֵית אֱלֹהַי מִדּוּר בְּאָהֳלֵי־רֶשַׁע: כִּי שֶׁמֶשׁ וּמָגֵן יְהוָה אֱלֹהִים חֵן וְכָבוֹד יִתֵּן יְהוָה לֹא יִמְנַע־טוֹב לַהֹלְכִים בְּתָמִים: יְהוָה צְבָאוֹת אַשְׁרֵי אָדָם בֹּטֵחַ בָּךְ: פה לַמְנַצֵּחַ

אֲמַר דָוִד יְיָ אֱלֹהִים צְבָאוֹת קַבֵּיל צְלוֹתִי אָצֵית אֱלָהָא דְיַעֲקֹב לְעָלְמִין: זַכְוָות אַבְהָתָנָא חֲמֵי אֱלֹהִים וְאִסְתַּכַּל אַנְפֵּי מְשִׁיחָךְ: אֲרוּם טַב לְמִיתַּב יוֹמָא חַד בְּדָרְרַת מַקְדְּשָׁךְ מִן אֲלַף בְּגָלוּתָא בְּחָרִית לְאִידַבְקָא בְּבֵית מַקְדַּשׁ אֱלָהָא מִן לְמֵידַר בְּמַשְׁכְּנֵי רַשִׁיעָא: אֲרוּם הֵיךְ שׁוּר רָם וּתְרֵיס תַּקִּיף יְיָ אֱלֹהִים חִינָא וִיקָרָא יִתֵּן יְיָ לָא יִכְסֵי טָבָא מִן דְּאָזְלִין בִּשְׁלִימוּתָא: יְיָ צְבָאוֹת טַב לְבַר נְשָׁא דִמְהַרְחֵיץ בְּמֵימְרָךְ: לשבחא

אבן עזרא

יי' · כבר פירשתיו כי הוא דרך קצרה וכן הוא יי' אלהים אלהי צבאות וטעם צבאות המלאכים וכנגדם הזכיר יעקב שבניו הם צבאותיו בארץ כמו כל צבאות יי' וזה המשורר מתפלל להקריב הישועה והנכון שהוא דבק עם הכתוב אחריו מגיננו הוא המלך שיגן בעד העם כמו כי ליי' מגיננו והטע' שיושיע השם מלכנו כי בימיו ילכו חוגגים אל בית השם בלי פחד אויב : כי · דבק עם תחלת המזמור נכספה : מאלף · יום אל מקום אחר והסתופף לשבת בסף השער : מדור · כמו לגור בלשון ארמית ומלת רשע מגזרת ובכל אשר יפנה ירשיע : כי בעבור שהזכיר מגיננו ראה אלהי' אמר כי המגן באמת הוא השם לבדו וטעם שמש כי החוגגים צריכים לשמש בעבור הליכתם וטעם אחר בעבור כי השמש תכה יומם אמר כנגדה ומגן וטעם חן וכבוד יתן יי' להולכים בדרך תמים הם החוגגים והשם יתן להם חן וכבוד בכל מקום שיעברו בו כי השם לא ימנע מהמקבלים אותו : יי' · זה הפסוק קשור בעליון הבוטח בשם לא יחסר טוב : למנצח

אבן יחייא

היה יכול הצפור והדרור לבוא לעשות קן בו מפני הטומאה · עתה מצאה מקום לעשות לה בית · ודרור שהיא הרונדאלי"נה בלעז מצאה מקו' לעשות קן לה · ושתה אפרוחיה אצל ואת מזבחותיך הקדומים כשהיית מלכי ואלהי ומשגיח בי בעולם שפלותי אף כי היית ה' צבאות מלך שני עולמות רבים ונכבדים מהעולם השפל · אשרי וגומר כי ראוי לנו להאמין כי ישוב ה' שבות עמו ושבו בנים לגבולם ויבנה בית המקדש עם כל חורבנו · ואשרי והאושרים יהיו מהמאמינים ומקוים להיות מיושבי ביתך בית המקדש העתיד · והמאמינים ומקוים להיות עוד פר"ל לנצח מהללים אותך בעולם הבא והסלה והנצחיות · ואשרי וגו' והאושרים גם כן יהיו מהאדם הטרוד בגלות הלז ברוב הצרות ותמיד לו עוז ומבטח בך ולא ימיר דתו כדי להשוות עם כונסיו · אבל בקבלו היסורין מכונסיו יוכח עמהם על עניני הדת וישים מסילות ודרכי האמת בלבבם במופתים אותכים וראיות נכוחות למבין : עוברי וגומר והכונסים האלו שהם עוברים בעמק הבכה שהוא כנוי מן כנכי ים שרוצה לומר עמקי ים והוא המקום שיש בו חרבת המים ויובשם · והוא משל לסכלותם שהם עובדים ללא אלהים · בני ישראל אלו המוכים מהם ועם כל מכותם יוכיחו עמהם עניני הדת וישימו מסילות החכמה בלבבם · ישיתוהו לכל אחד מהם כמעין המתגבר בכל חכמה : גם ברכות וגומ' ויהיה שכרם מהמוכים המורים התורה לכונסיהם הכול' בעולם הזה ובעולם הבא · כי בעולם הזה יעטה ויתעטף המורה צדק הזה מברכות ושופע טובו' ובעולם הבא בימי הגאולה העתידה יזכו לטוב הצפון ליראי ה' כשיראה אל אלהים בציון באופן שילכו מחיל וטוב העולם הזה אל חיל וטוב העולם העתיד · והנה אל אלהים הוא כסגול במקום צירי כי הנקודות לפעמים יתחלפו גם הם כאשר יתחלפו האותיות : ה' וגומר ה' אלהים צבאות אדון השלם עולמות העליונות שמעה תפילתי להוציאני מן הגלות · ואלהי יעקב בעולם השפל האזינה להדבק בי בבנין בית מקדשך השמים למען אזכה לעולם הסלה · מגיננו וגומר ואתה אלהים ראה במגיננו שהוא אליהו הנביא שהוא בשמים למגן ונכה על עמו ישראל · וראה והבט פני משיחך למען יבואו להוציאנו מן הגלות · כי עתה ה' הסתיר פניו מהם ומעמו ישראל ולכן אנו לזעוה לכל ממלכות הארץ · כי טוב וגומר כי טוב יום אחד לעמוד בחצריך מאלף ימים מהתענוג בעולם הזה ומון משכינתך · ובחרתי הסתופף לשון סף השער · שרוצה לומר הישיבה בסף השער אף כי לא

תורת חסד תהילת ה'

ה' אלי"ס צבאות יר' בכל איזה מקום שתהיה שם תפלתי שמענה והאזינה אלהי יעקב סלה ואפי' מהבתי כנסיות כאמור · או יר' אין צריך לומר שתשמע תפלתי ושהאזין אותה בהיות' עם הרבים אלא שאפילו אם תהיה התפלה תפלתי ר"ל ביחיד יהי רצון מלפניך שתשמענה ושתאזין אותה והוא אומר האזינה אלהי יעקב סלה ור"ל אפילו ביחיד כי הכל הוא כפי הזמן והפסר שלזה אמר אלהי יעקב למה שיעקב כשהתפלל לפני ה' בתחלת תחנוניו היה יחידי ואמר שכמו כן ישמע ויאזין לכל מי שיתפלל אליו ואפילו יחידי : או יר' להפך מזה שמעה תפלתי שהיא תמיד בעשרה והוא מ"ש כי ברבים היו עמדי וכמו שארז"ל : מגננו ראה אלי"ס יר' ב' הדברים האלה אנו רוצים ממך הא' שתראה מגננו להגן בעדנו בהיותנו הולכים מחיל אל חיל ומאומה לאומה ועם זה שאתה רואה מגננו מצד היותך אלי"ס משגיח עלינו ראוי הוא ג"כ להבט פני משיחך והוא ע"ד מה שפי' המפר' באומר ביום טובה היה בטוב וביום רעה ראה שיר' לומר שיסתכל ג"כ אל יום הרעה ולא ישכחנה על זה הדרך יר' פה באומר והבט פני משיחך ויר' וכמו כן אנו מהלים שתזכור ה' יום הטובה כי בזמננו זה טובים הם הבתי כנסיות וטוב הוא היותך אתה ה' מגננו בהם אך יותר טוב הוא שתבט פני משיחך · והחסיד זקני ע"ה כתב יר' ראה אלי"ס מגננו כי אינו אלא הזכרת שמך לעשות בצרה והבט פני משיחך הוא אוז"ל אגורה באהלך עולמי' וכי אפשר וכו' והיתה התשובה הזמירות שאומרים בני הגלות מזמור לדוד וכשאנו מזכירין כן כאילו שמנו לדוד שיהיה שלוחנו להתפלל בעדנו ע"כד : כי טוב יום בחצריך יר' כי טוב הוא לנו יום אחד בחצריך עם משיחך מאלף ימים זולתו ואם אמרתי ובחרתי הסתופף בבית אלהי ר"ל היותי בבתי כנסיות הנקרא הסתופף בבית אלהי בערך אל הבית המקדש הוא מדור וכו' : כי שמש ומגן ה' יר' האל ית' עושה לנו כל מה שעליו היו הכהנים מברכים לישראל בבית המקדש כי מה היו אומרים יברכך ה' וישמרך שהוא ברכה ושמירה הנה ג"כ עתה האל ית' הוא לנו כשמש אשר ממנו באים כל פרי מגדים וגם הוא ית' מגן לשמור אותם וכן מה היו אומרים יאר ה' פניו אליך ויחנך הלא גם עתה חן וכבוד יתן ה' וכן מה היו אומרים ישא ה' פניו אליך וישם לך שלום שיר' לומר שלום מכל הדברים הנה גם ה' לא ימנע טוב כל איזה טוב שיהיה להולכים בתמים ואפילו בזמן הגלות כי אשרי אדם בוטח בו בכל עת שיהיה כי אין מעצור לה' להושיע וכו' : או יר' אני אמרתי מגננו ראה אלי"ס והבט פני משיחך יען כי ה' הוא שמש ומגן וכנגד מה שהוא מגן אמרתי מגננו ראה אלי"ס ובנגד מה שהוא שמש צדקה ומרפא אמרתי והבט פני משיחך · ומצאתי כתוב וז"ל אשרי יושבי ביתך עוד יהללוך סלה כלומר כשיהללוך ולא כשיושבים בטלים · או יר' ועוד אושר יש להם יש להם אם יהללוך סלה בכל מקום שיהיה · או יר' ע"ד הואילי לאלי"ס כי עוד אודנו ויר' עוד אושר יש להם אם יהללוך סלה ולא שיהללוך על הטובה ולא על הרעה : ילכו מחיל אל חיל יר' כאוז"ל תלמידי חכמים אין להם מנוחה וכו' והוא למה שדבר זה יראה אל אלי"ס יר' וזהו להם להיותם עוסקים במה שאין לו תכלית וכו' ע"כ : ומהרי"ע ז"ל כתב כי שמש ומגן ה' אלי"ס יר' הנה השי"ת הוא כמו השמש והמגן כי כאשר יכה השמש על הארץ ישימו מגן לשלא יכה כן אלי"ס הוא דין ה' הוא רחמים שמגין וההפרש שבין אלו השמות אינם שאלי"ס דין גמור רק ה' יתן לאדם חן וכבוד מצד רחמים אע"פ שאין בו כ"כ זכות אמנם אלי"ס אע"פ שהוא דין לא ימנע טוב והוא אומר להולכים בתמים · או יר' שמש להכות לזולתו ומגן להצילו ולזה הפי' יהיה אלי"ס רמז אל השמש וה' רמז אל המגן : חן וכבוד יר' הוא ית' יתן החן ואחר כך נותן הכבוד והתמכות הפך מלך ב"ו ע"כד : והחסיד זקני ע"ה דרש דרוש א' נכון למזמור זה וז"ל טוב לנו עבוד א"ר הונא כל הקובע מקום לתפלתו וכו' הנה רז"ל האריכו בגודל שכר המתפלל בהתמדות ר"ל שחרית מנחה ערבית וכו' ובעשרה עד שאמרו שנקרא חסיד ועני · ורבי יוחנן אמר ולואי שיתפלל אדם כל היום וכו' ויש לעיין מה ראו על ככה ומה הגיע אליהם והנני מחלק הדרוש להקדמה ועניין אמנם ההקדמה שמעלת התפלה חובה לארץ ואליה אנו צריכים כי בזמן שבית המקדש קיים לא היינו צריכים אליה כל כך וכאומרו כי ממזרח שמש וכו' על דעת יונתן בן עוזיאל · אמנם מה שחדשתי הוא שדקדקתי זה שלא אמר מוקטר ומוגש לי אמנם אומרו מנחה טהורה אין הכונה טהורה ממש אלא טהורה ממה שאמר הנביא חבי ואשר יקריב שם טמא הוא כי קרבנותיהם לפי שלא היו מן המובחר נקראים טמאים ואמר הכתוב אתם חושבים כי העקר הכונה ולכן אין אתם מכוונ' לפועל והלא הגוים מקריבים לשמי ואמר למעלה מגישים על מזבחי לחם מגואל ולכן אתם אוים אליהם ועוד עדיפי מנייכו כי הם מקריבים מן המובחר מה שאין אתם עושים כן · ואגב זה הפסוק כתבנו כי כמו שקרא הנביא טמא לטהור כך קרא לטהור טמא בבחינות מתחלפו' והכ"ל נכון בפשט הכתוב · אמנם מה שנתבאר לפי פירוש יונתן כי אנו שאנו בגלות טוב עבוד' התפלה כי אין לנו זולתה זו היא ההקדמה · ואולם העניין הוא כי לשון העבודה מצאנוהו על ב' פנים הא' באומר דע את אלהי אביך ועבדהו בין עובד אלי"ס לאשר לא עבדו הב' על עבודת בית המקדש על התורה ועל העבודה באומרו שלח עמי ויעבדוני הוא מ"ש ונזבחה לה' אלהינו ושניהם במקרא אחד כי ממנו נקח לעבוד את ה' ואנחנו לא נדע מה נעבוד · הג' זו היא עבודת התפלה ולעבדו בכל לבבכם ועבדתם את ה' וכו' וזו היא עבודת התפלה דיאבת פלח ליה בתדירא וכו' והדעת הנותן שכל א' משרת אל השלמות האמתי ר"ל כי העובד בכל א' מאלה נקרא עובד אלי"ס · ואני מדמה אלו העבודות למלך גדול היו לו עבדים רבים זורעים וקוצרים ושומרים אותו ועושים לו כל מה שצריך ואחרים רואים פניו בכל יום ומדברים עמו והוא עמהם כך בזמן שבית המקדש היה קיים וישראל יושבים על אדמתם כל ישראל עובדים את ה' בזריעה וקצירה סדר זרעים כלו לקט שכחה ופאה חלה ותרומה הכהנים הלויים עומדים בביתו ואנשי מעמד היו מתהללים יושבים תמיד לפני ה' ואנשי כנסת הגדולה ראו כי בחרבן ב"ה לא נשאר לנו בעונותינו כי אם העבודה השלישית והחזיקו בה ויסדו את יסודותיה ויבנו מגדלים ותקנו דרך לכל ישראל עד שנהיה נושעים בעד השארית הנמצאה עבודת התפלה כי בזמן שב"ה קיים התמידים והקרבנות היו מצליח' בע"הז ובע"הב ועכשו נזכה לכל זה בעבודת התפלה ולפי שדרך עבודות הראשונות ובפרט דרך עבודת הארץ דרך ישרה ורחבה לא יכשל בה האדם זולתי הפושע בעצמו ועבודת התפלה עמוקה מאד כי היא צריכה כונה מה שאין כן במצו' כי נפסקה הלכה כאחרונים ומי ומי הראוי לעמוד ולהתפלל לפני הש"י כי בזמן הבית לא היו מתפללים רק כל א' בעת צרתו כי צרת לבו ולוקח עתו מכוונים ללב ולהתפלל בכונה וזולתם לא כן היו מהלים פני גדולי דורם להתפלל בעדם ודוד ע"ה אמר על כן מצא עבדך את לבו להתפלל לכן ראו אנשי כנסת הגדולה ברוח הקדש שעליהם לתקן עבודה זו ג' פעמים ביום למען ירגל רוח כל א' מהם אל התפלה וברוב ההתמדה אי אפשר שלא יתילד בנפש האדם טהרה ויראה כי המים שירדו אל אבן קשה בהתמדה גדולה יעשו רושם חזק כאילו בכשיל וכלפות יהלומין שנה אחת כמצאו זוכים כל ישראל מצד ההתמדה והקביעות הנמרץ · ואחשוב שלזה כיון המשורר באומרו מה ידידות משכנותיך שהכונה בו על אנשי הגלות אשר לא נשאר להם זולתי התפלה וכמו שהקדמתי ואמר אשרי אדם עוז לו בך כי צדיק באמונתו החזקה וההדבקות אשר לו ביוצרו יחיה ולאמונה הזאת ג' דרכים הא' דרך החכמה הנטועה בלב מצד שהשכילה נפשו המשכלת מעשי ה' ומתוך כך יאהב למי שאמר והיה העולם אהבה עזה כמו שאמר הרמ"בם בס' המדע כשדבר במעשה בראשית ובהלכות יסודי התורה הב' מין העם אשר לא ידעו מהחכמה כלל רק שמאמינים ע"ד קבלה כל מה שנתבאר לחכמי העיון ויותר מהמה כל י"ג עקרי האמונה ומתוך האמונה הזאת הם משכימים ומעריבים בבתי כנסיות ובבתי מדרשות ומהללים ומשבחים את הש"י בפיהם ובלבבם ובוגלים ממנו צרכיהם תמיד ומצד ההתמדה נקבעה בלבם אמונת הש"י כמו הכתם או יותר ולזה אמר אשרי אדם עוז לו בך וזהו הדרך הא' גם אשרי מסלות בלבבם ותרגם אנקלוס במסילה נעלה ארח כבישא שמרוב עבור בני אדם הוא כבושה ולפי שנכנסים מצד הדרך הא' הם מעטים הזכירם בלשון יחיד עוז לו בך אבל רוב העם או כלם אינם נושעים כי אם מצד הדרך ב' ולז"א מסלות בלבבם : עוברי בעמק הבכא הרבה נדוכו המפרשים בזה הפסוק ולפי דרכי הוא מבואר ותחלה אומר כי המפ' כמו בראשי הבכאים אינו נכון בעיני כלל כי לפי דבריהם היה ראוי להזכירם בלשון רבים אבל מה שיראה מטעם העניין שסם משל נפלא לגדולת מציאות האמונה הנקנית מצד הרגל התפלה להמון העם וזה כי בזמן שבית המקדש קיים היינו מתעסקין באותן המצות כולן והן היו מצליחות בלבנו יראת ה' והוא בדרך הידועה שילך האדם בה באמתו עד יגיע למקום חפצו לשלום אבל עכשו שחרב ב"ה בעונותינו ובטלה העבודה אין דרך להצמיח בלבנו אהבת ה' זולתי מצד האמונה וזה ענין קשה הציור למי שהוא חסר החכמה וחסר המצות לז"א שעם התמדת התפלה היא קבלת האמונה איפה שתמצא ולז"א עוברי בעמק הבכא שכל העוברים נבוכו אם יעברו פעם אחרת ע"י מורה הדרך ההוא וישנו וישלשו בו פעמים רבות אין ספק אלא שיעשו אותו העמק דרך כלולה ומפורסמת כמו המעיין ואז יתנו ברכות למורה ההוא לא כטועים שמקללים למי שהורה להם הדרך ההוא כן בהתפלל האדם לפני בוראו עובר בעמק הבכא היא האמונה אשר נבוכו בה רבים ובהתמידה ישים העמק ההוא דרך מורגלת כמו המעיין וזהו פי' מסלות בלבבם גם ברכות יעטה מורה סוד שהורה סוד התפלה לבאי עולם כאומר כיון שבא דוד בא תפלה לעולם שנאמר תפלה לדוד : ילכו מחיל וגומר זה הפסוק ומה שאמרו בו יעיד על כי נכון הפי' שפי' גם ארז"ל כל האוהב לילך לב"ה אוהב להק"בה שנאמר מה ידידות וגומר גם אשרי יושבי וגומר ולפי שהתפלה אל מול ירושלם אמר כי כשאנחנו הולכין מב"ה לבית המדרש שיראה שתפלתנו היתה בכונת הלב או יראה אל אלי"ס בציון כלשון ה' יראה כי כאין שער השמים לעלות משם התפלה ולזה המשיך ה' אלי"ס צבאות שמעה תפלתי : מגננו וגומר פי' בו אתה אלי"ס מגננו ראה והבט פני משיחך והכ"ל שהוא סניגוריא על התפלה ראה אלי"ס מגננו כי אינו אלא הזכרת שמך לעשות בצר' והבט פני משיחך כאוז"ל אגורה באהלך עולמים וכי אפשר וכו' והיתה התשובה הזמירות שאומרים בני הגלות מזמור לדוד וכשאנו מזכירים כן כאילו שמנו לדוד שיהיה שלוחנו להתפלל בעדנו והוא אומ' והבט פני משיחך ופי' המגן ואמר כי טוב יום בחצריך הבמות בחרתי הסתופף ההיכות : כי שמש וגומר סוגי הטובות שהנבראים משתדלים בעדם הם ג' הא' הם החיים והרחקת הנזקים וכוללת לכל חי הב' הכבוד והחן וזו בבני אדם לבדם הג' הטוב האמתי וזה הוא בשרידים אשר ה' קורא אליהם לא בכלם כאומר אך טוב לישראל וכו' הג' ברכות הראשונות ידמו לאלה והאמצעיות שמנו הבינה לקדושה כי לפי הקדושה תהיה והראיה ויסם דניאל על לבו וגומר וכל רז לא אנס ליה ואשר להפך להפך וכבר ארז"ל כי בראותו ילדיו וגומר והקדישו אלו דניאל וכו' ומן הבינה התשובה והוא הטוב האמתיראה כא בענייני גאולת הצרות ברך תחלה על הצדיקים חן וכבוד וסיים באור התחיל בטוב וסיים בו ולכן אמר כי כל הטובות באות אלינו מצד התפלה כי שמש שהוא הנותן החיי' ברצון בוראו ואין נסתר מחמהו וכו' ואומר חן וכבוד וגומר יר' הנה החן והכבוד לפעמים ימנעוהו לסבות או שלא ירוש לבו או לדבר אחר אמנם הטוב האמתי לא ימנעהו להולכים בתמים הוא מ"ש מסלות בלבבם לז"א הטוב למו עבוד ה' עבודת התפלה עכ"ד :

למנצח

מ"ע ספורנו ז"ל

ה' אלהים צבאות · ממציא ושופט צבאות מעלה ומטה : שמעה תפילתי · שאתפלל מתה · האזינה · הקבלית שמבוקש : אלהי יעק' · שהוא יאסר בסוף כליון כל האומות עע"א : מגננו ראה אלהים · וראה שאנו מתגוננים כך בעת צרה · והבט פני משיחך · דוד המלך המתאוה לזה · כי טוב יום בחצריך מאלף · כי מה שנכספתי לחצרות ה' לא לתענוגי חיי שעה אבל כי טוב יום אחד בו לקנות הלמות נצחי מאלף בו לתם · ולזה נחרתי הסתופף · לעמוד בחמות הספים ואל סוף הבית : בבית אלהים מדור באהלי רשע · יותר משתהיה לי דירה קיימת בין האומות עע"א · וזה : כי שמש ומגן ה' אלהים · כי המנם במזרות אלהים הוא שמש תאיר עיני השכל להבין נפלאות מתורתו והוא מגן מן הטעות : חן וכבוד יתן ה' : יהי רצון שיתן לנו חן להשיג זה ויתן כבוד לשמו : לא ימנע · בעדרת שעבוד מלכיות : טוב · של הצנת חיי עולם : להולכים בתמים · המשתדלים לעסוק בתורה ובמצו' : ה' · צבאות ממציא צבאות מעלה ומטה : אשרי אדם בוטח בך · ולא במערכות צבאות השמים : שם

אלהי' כי' פתחי' באמכחתא הושע עבדך כי אתה

א לַמְנַצֵּחַ לִבְנֵי־קֹרַח מִזְמוֹר׃ רָצִיתָ
יְהוָה אַרְצֶךָ שַׁבְתָּ שְׁבוּת יַעֲקֹב׃
נָשָׂאתָ עֲוֺן עַמֶּךָ כִּסִּיתָ כָל־חַטָּאתָם
סֶלָה׃ אָסַפְתָּ כָל־עֶבְרָתֶךָ הֱשִׁיבוֹתָ
ה מֵחֲרוֹן אַפֶּךָ׃ שׁוּבֵנוּ אֱלֹהֵי יִשְׁעֵנוּ
וְהָפֵר כַּעַסְךָ עִמָּנוּ׃ הַלְעוֹלָם תֶּאֱנַף־
בָּנוּ תִּמְשֹׁךְ אַפְּךָ לְדֹר וָדֹר׃ הֲלֹא
אַתָּה תָּשׁוּב תְּחַיֵּנוּ וְעַמְּךָ יִשְׂמְחוּ־בָךְ׃
הַרְאֵנוּ יְהוָה חַסְדֶּךָ וְיֶשְׁעֲךָ תִּתֶּן־לָנוּ׃
אֶשְׁמְעָה מַה־יְדַבֵּר הָאֵל יְהוָה כִּי
יְדַבֵּר שָׁלוֹם אֶל־עַמּוֹ וְאֶל־חֲסִידָיו
י וְאַל־יָשׁוּבוּ לְכִסְלָה׃ אַךְ קָרוֹב
לִירֵאָיו יִשְׁעוֹ לִשְׁכֹּן כָּבוֹד בְּאַרְצֵנוּ׃
חֶסֶד־וֶאֱמֶת נִפְגָּשׁוּ צֶדֶק וְשָׁלוֹם
נָשָׁקוּ׃ אֱמֶת מֵאֶרֶץ תִּצְמָח וְצֶדֶק
מִשָּׁמַיִם נִשְׁקָף׃ גַּם־יְהוָה יִתֵּן הַטּוֹב
וְאַרְצֵנוּ תִּתֵּן יְבוּלָהּ׃ צֶדֶק לְפָנָיו
יְהַלֵּךְ וְיָשֵׂם לְדֶרֶךְ פְּעָמָיו׃ פו
א תְּפִלָּה לְדָוִד הַטֵּה־יְהוָה אָזְנְךָ
עֲנֵנִי כִּי־עָנִי וְאֶבְיוֹן אָנִי׃ שָׁמְרָה
נַפְשִׁי כִּי־חָסִיד אָנִי הוֹשַׁע עַבְדְּךָ
אַתָּה אֱלֹהַי הַבּוֹטֵחַ אֵלֶיךָ׃ חָנֵּנִי
אֲדֹנָי כִּי־אֵלֶיךָ אֶקְרָא כָּל־הַיּוֹם׃
שמח

לְשַׁבָּחָא עַל יְדֵיהוֹן דִּבְנֵי קֹרַח תּוּשְׁבַּחְתָּא׃ רְעֵיתָא יְיָ אַרְעָךְ אֲתֵיבְתָּא שְׁבִיתָא דְּבֵית יַעֲקֹב׃ שְׁבַקְתָּא חוֹבֵיהוֹן דְּעַמָּךְ כְּסֵיתָא כָּל חֲטָאֵיהוֹן לְעָלְמִין׃ כְּנֵישְׁתָּא כָּל רוּגְזָךְ תַּבְתָּא מִן תְּקוֹף רוּגְזָךְ׃ תּוּב לְוָתַנָא אֱלָהָא פּוּרְקָנָא וּבַטֵּיל רוּגְזָךְ עִמָּנָא׃ הַאִיפְשַׁר דִּי לְעָלְמַיָּא תִּתְקֵיף בְּנָא תְּנַגֵּיד תּוּקְפָּךְ לְדָר וְדָר׃ הֲלָא אַתְּ תְּתוּב תְּחַיֵּי יָתָנָא וְעַמָּךְ יֶחְדוּן בְּמֵימְרָךְ׃ אַחְמֵי יָתָנָא יְיָ טוּבָךְ וּפוּרְקָנָךְ תִּתְיְהַב לָנָא׃ אֶשְׁמַע מַה יְמַלֵּיל אֱלָהָא יְיָ אֲרוּם יְמַלֵּיל שְׁלָם לְעַמֵּיהּ וְלַחֲסִידוֹי וְלָא יַחְזְרוּן לְסִיאוּרָא׃ בְּרַם קָרִיב לְדַחֲלִין מִינֵיהּ פּוּרְקָנָא לְאַשְׁרָאָה יְקָרָא בְּאַרְעָנָא׃ טַבְוָן וְקוּשְׁטָא אוּרְעִין צַדִּיקָיָא וּשְׁלָמָא אִידַּבְקוּ׃ קְשׁוֹט מִן אַרְעָא אַרְבְּיַית וְצַדִּיקָא מִן שְׁמַיָּא אוֹדִיק׃ לְחוֹדֵי יְיָ יִתֵּן טָבָא וְאַרְעָנָא תִּתֵּן אִבָּהּ׃ צִדְקָא קֳדָמוֹי יְהַלֵּךְ וִישַׁוֵּי לְאוֹרַח טָב אִסְתַּוְרוֹי׃ צְלוֹתָא דְּצַלִּי דָוִד אַצְלֵי יְיָ אוּדְנָךְ עֲנֵי יָתִי אֲרוּם עַנְיָא וְחַשִּׁיכָא אֲנָא׃ נְטוֹר נַפְשִׁי אֲרוּם חֲסִידָא אֲנָא פְּרוֹק עַבְדָּךְ אַתְּ אֱלָהִי דִּי אֲנָא מִתְרְחִיץ עֲלָךְ׃ חוּס עֲלַי יְיָ אֲרוּם קֳדָמָךְ אַצְלֵי כָּל יוֹמָא׃
אחדי

רשי

רצית יי' ארצך וגו' · אם שבת שבות יעקב ונשאת את עונם וכסית חטאת' ואספת עברתך מהם והשבות עצמך מחרון אפך אז רצית ארצך ועולמך מתרצה ובל זמן שלא תעשה זאת אין ארצך ועולמך מתרצה : שובנו · שוב אתה והשיבנו : הלא · אתה סופך שתשוב תחיינו שהרי הבטחתם כן על ידי נביאך : אשמעה מה ידבר · אזכה לשמוע מה ידבר הב"ה כשידבר שלום אל עמו : לכסלה · לשטות לחטוא לפניו : חסד ואמת נפגשו · שיהו ישראל דוברי אמת ומן השמים יפגוש בהם החסד : צדק ושלום נשקו · הצדקה שהיו ישר' עושי' והשלום מאת הב"ה יהו נושקין זה לזה כלומר והיה מעשה הצדקה שלום : אמת מארץ תצמח וגו' · כשהיו ישראל דוברים אמת וישקפו מן השמים לצדקה שהם עושי' כאשר גם הק"בה יתן הטוב יפתח האוצרות את השמים לתת מטר כדי לעשות ארצו את יבול' : וישם לדרך פעמיו · וישם הקב"ה את הצדק בדרכי פעמיו שיתנהג בהם את בניו : כי חסיד אני · שאני שומע גדופי וחרפתי ויכולת בידי להנק' ואני שותק כך היא באגדת תלי' ד"א פירשו רבותי' בברכו' ולא חסיד אני שכל מלכי מזרח ומערב יושבין בכבודן ואני ידי מלוכלכו' בדם ובשפיר ובשליא כו' : כל היום · כל הגלות שהוא יום לאמות ולילה לישראל כך מפורש באגד' תלי' : נפשי

אבן עזרא

למנצח לבני קרח · זה המזמור על גלות בבל גם על גלותינו בדרך נבואה : רצית יי ארצך · בזמן בית שני כאשר נשאת כי בעבור עונם וחטאתם גלו והעד שנשאת עוני כי אספת כדרך אספו נגהם ופעול השיבות הוא אפך והנה מחרון כמו מחרות שם הפועל : שובנו · הנה הטעם שמדבר המשורר על לשון ישראל בגלותינו כאשר שבת שבות יעקב בבית שני תשיבנו גם עתה : הפר כעסך · כנגד אספת כל עברתך : הלעולם · בעבור היות גלות בבל שבעים שנה וגלות הזה לדור ודור עד היום : הלא · טעם אנחנו נחשבנו בגלו' כמתי' ואין מי יוכל להחיותינו זולתך : אשמעה · דברי המשורר יבקש דרך נבואה כמו על משמרתי אעמודה עד שראה בחזון שאף השם ישוב מישראל וידבר שלום על עמו : לכסלה · מגזרת כסיל כדרך ועמך כול' צדיקי' : אך · אל ידאג עמו בעבור אורך הגלות כי הישועה קרובה אם ישראל ישובו ליראה את השם אז ישוב השם מחרון אפו לשכון כבודו בתוכם זה אך קרוב והנה זה המזמור לעד כי הכבוד לא היה בבית שני : חסד · הטעם בהיות הכבוד שוכן בארץ ישראל אז יהיו כולם חסידים ושלום אמת בעבור היות הגזירות תלויות לפי מעשה האדם בארץ על כן אמר תפתח ארץ ויפרו ישע : גם · זה הוא הגשם אוצרו הטוב : צדק · השם יהלך הצדק לפניו דרך משל והנכון כי צדק שם דבר ותחסר מלת איש כאילו כתו' איש צדק לפניו: יהלך · השם כדרך התהלכו אבותי לפניו אברהם ויצחק והטעם שיעזור איש צדק להתהלך לפניו ובא חסר איש כמו אל תהי מרי ואני תפלה צדק ישרת אחר וכן הוא וישם לדרך צדק פעמיו והנה הטעם כפול : תפלה לדוד הטה יי' אזנך ענני כי עני · דרך צחות ועני ואביון בעיניו או כנגד מלכי הגויים או התפלל זאת התפל' לפני מלכו : שמרה · יש אומרים כי שמרה פועל עבר כמו זכרה ירושלם כי נפשי שמרה מה שראוי לשמור עד היותי חסיד ויאמר רבי יהודה בן בלעם כי הטעם שמור נפשי עד שאהיה תמיד חסיד והנכון שמלת שמרה נפשי כמו שמרה נפשי והצילני כי אני חסיד ואיננו זר כי במזמור זדים קמו עלי גם הוא אמר לא תתן חסידך יגמלני כצדקי : חנני · אין לי מה אעשה רק שאקרא אליך כל היום שתחנני :
שמח

מ"ע ספורנו ז"ל

שם זה המזמור תפלה על הגאולה העתידה · אמר :
רצית ה' ארצך · הנה לעבר רצית ארצך כאמרו ארץ אשר ה' אלהיך דורש אותה : שבת שבות יעקב · בבית שני : נשאת עון עמך · כדבר שתן · אף על פי שהשתחוו לצלם של נבוכד נצר : כסית כל חטאתם · שנהנו מסעודתו של אחשורוש בשושן : אספת כל עברתך · בימי יוני' : השיבות מחרון אפך · בימי החשמוני' : שובנו אלהי ישענו · עתה עוד : והפר כעסך · מכאן ולהבא כאמרו כן נשבעתי מקצוף עליך : הלעולם תאנף בנו · להכניסנו תמיד · על הפך כי לא לעולם אריב : תמשוך אפך לדור ודור · בגזרות שמורידות אותנו מן התשובה כאמרו הן אתה קצפת ונחטא : הלא אתה תשוב תחיינו · כאמרו כי אשא אל שמים ידי ואמרתי חי אנכי לעולם השיב נקם לצרי וכאמרו וישבע בחי העולם כי למועד מועדי' וחצי מועד תכלינה כל אלה : הראנו ה' חסדך · שיהיה זה בימינו : וישעך תתן לנו · לעולם : אשמעה · אבין : מה ידבר האל · בתורתו : כי ידבר שלום · כאמרו והקימותי את בריתי אתכם : ואל ישובו לכסלה · כאמרו ולא תגעל נפשי אתכם : אך קרוב ליראיו ישעו · אמנם כי ישעו קרוב ומוכן ליראיו שהם צדיקי דורות הגלות לשכון כבוד בארצנו · וכן קרוב ומוכן שישכון כבוד האל יתברך בארצנו בזכות הארץ : חסד ואמת נפגשו · ומעולם במקום אשר נמצא בו אמתה של תורה נמצא בו חסדי עליון : וכן : צדק ושלום נשקו · נשקו זה את זה באופן שכאשר יהיה הצדק יהיה השלום מכל רע כאמרו צדק צדק תרדוף למען תחיה וירשת : אמת מארץ תצמח · יהי רצון שאמתה אמתה של תורה אשר אצל קדושים אשר בארץ תצמח בהעמידם תלמידי' הרבה : וצדק · וכן יצמח אותו צדק אשר אצל אותם הצדיקים שהם בכח והיו מוציאי' אותו לפועל אם היה לאל ידם : וזה : משמים נשקף · כודע אצל היושבי בשמים : גם ה' יתן הטוב · יהי רצון שהוא יתברך יעזרם על זה ונשמת שדי תבינם : וארצנו תתן יבולה · באופן שלא יהיו טרודים בצרכי חיי שעה · ובזה : צדק לפניו יהלך · יהלך הצדק לפני ישעו והשיב לב אבות על בנים ולא יצטרך להכות את הארץ חרם : וישם לדרך פעמיו · וישם הצדק את פעמו של ישעו לדרך לישועתה לנו :
בזה המזמור התפלל המשורר על צרות הגלות ומבקש הגאולה ממנו · אמר :
הטה ה' אזנך ענני · בעת רחמים גם שאין תפלתי ראויה לעלות אליך הטה אזנך לקבלה : כי עני ואביון אני · כי אמנם אני אביון ומתאוה לעשות רצונך ואין לאל ידי מעיכי ותרוב שעבוד גלות : שמרה נפשי · מגזרת המעבירי' על התורה ומצות · אני : כי חסיד · חפץ להטיב לזולת : הושע עבדך אתה אלהי · כי אין זולתך לגאול הבוטח אליך · והושע כמו כן המאמין הבוטח אליך בגלות אף על פי שאינו מתפלל : חנני ה' · חיי שלום : כי אליך אקרא כל היום · שבכל יום עומדים עלינו לכלותנו :
שמח

מנחת ערב

רצית ה' ארצך וגו' אז"ל שנשבע הקב"ה שלא לבוא בירושלים של מעלה עד שיבא בירושלי' של מטה כשישוב שבותם וא"כ משכון גדול יש לישראל · להשיב שבותם בשביל לבוא בירושלי' של מעלה · וז"ש רצית ה' ארצך ארץ שלך הוא ירושלי' של

מסרה

מדור ל': פ"ה שבית ל' דכו' דכתיב שבות וקרינן שבית רצית יי' ארצך · וחלופי' ו' כתי' שבית וקרינן שבות וסימ' נמס' בירמיה ס"פ סימן מ"ט : כעסך ב' א' כתיב ש' וסימ' שובינו אלהי ישענו והפר כעשך · ותרב כעשך עמדיי בתרא כתיב שי"ן : הלעולם ג' בקריא' וסימ' הלעולם יזנח יי' · הלעולם תאנף בנו · והנביאים הלעולם יחיו : שלום כלהון מ"ל במ"ג חס' וסימ' נמסר בסדר וישב וביחזקאל סימן י"ג : לשכון ג' חס' וסימ' אז אמר שלמה דמלכים · וחברי' דד"ה · אף סוררים לשכן יה : מס"ה אחרי' "תי מופי"ף עוד ג' או ימים או חדש או ימים בהאריך הענן · לשכן כבוד בארצינו · בערוץ נחלים · אנ"ך · וד' בכתובים : נפגשו ג' בקריאה וסימ' חסד ואמת נפגשו · עשיר ורש נפגשו · רש ואיש תככים : וישם ו' רפין וסימ' בסדר נשא : פ"ז תפלה לדוד ב' וסימ' תפלה לדוד שמעה יי' צדק · הטה יי' אזנך ענני : אלהי ב' פתחין באתנחתא וסימ' הסתופף בבית אלהי · הושע עבדך אתה אלהי :

תורת חסד · תהילת ה'

פה למנצח לבני קרח וגומר רצית ה' ארצך וגו' הוא הענין הנאמר במזמורים הקודמים ובספר חסדי אבות ביארתיו היטב · ומצאתי כתוב נשאת עון עמך וגומר יר' כשנשאת את העונות בכף מאזנים עם הזכיות והרימות למעלה את העונו' וכף הזכיו' הכריע אותם אז כסית החטאות ר"ל לא דקדקת בהם כי אילו היית מדקדק בהם לא היתה כף העונות עולה למעלה והוא בעצמו מ"ש אשרי נשוי פשע כסוי חטאה : או יר' הנה אתה ה' פעמים רבות נשאת להם עונותיהם אם בעון העגל ואם במסה ואם במריבה וזהו אומר כל אלו הלשונות נשאת כסית אספת וכו' ואם כן עשה כמו כן גם עתה ושובנו אלהי ישענו וגומר : או יר' והפר כעסך וגומר עמנו ולא עם הצדיקים כי אם העשה כן שתפר כעסך במיתת הצדיקים ידענו אמונת שתמשוך אפך לדור ודור יען אשר עברתך שמורה נצח על כל פנים או יר' והפר כעסך שהיה עתה עמנו כי אם תאנף מכאן והלאה ידענו שאתה ה' ברחמיך תמשוך אפך לדור ודור ר"ל לאט לאט ולא בפעם א' ע"כ · או יר' יהיה הענין כ"כ נקל עד שתוכל להפר כעסך עמנו ולא תצטרך להשליך כעסך בעצים ובאבנים : או יר' והפר מה שבכעסנוך אנחנו כי מה לנו עם מה שהכעיסוך אבותינו וכו' כאומרו אבותינו חטאו ואינם ואנחנו עונותיהם סבלנו · הלעולם תאנף יר' האם בסבת העולם שחטאו תאנף בנו ר"ל בצדיקים : ואפשר לומר כי באומר הלא אתה יר' הלא אתה תשוב תחיינו כי כך אמרה התורה כל המחלה וגומר כי אני ה' רופאך : ובאומר הראנו ה' חסדך יר' לבד שתראנו ה' חסדך הרי הוא כאילו נתת לנו ישעך כי ידענו נאמנה שישעך תתן לנו תכף ומיד · או יר' וישעך תתן לנו שנהיה גם אנחנו יכולין לעשות נוראות ולהושיע לאחרים כמו שעתידים אליהו ואלישע להחיות את המתים ושיתברכו המזונות על ידם : חסד ואמת נפגשו שמעתי בזה שיר' גומלי חסדים נפגשו אלו באלו שכששתי הכתות היו הולכים לגמול החסד הא' היתה באה משם והאחרת היתה הולכת שם וכן צדק ושלום נשקו והם כת בעלי הצדקה עם כת בעלי השלום והם המשימים שלום בין אדם לחברו ובין איש לאשתו ע"כ · אמת וגומ' יר' אמת הוא שהארץ מטבעה לצמוח וצדק הוא כי השמים יתנו טלם ועכ"ז ידענו נאמנה כי הכל הוא מאתו ית' כי אין עשב צומח למטה אלא א"כ אומר לו המלאך גדל וכו' והראיה לזה כי הרצנו ארץ ישראל תתן יבולה עם היותה הרים סביב לה מקום אשר לא יזרע בטבע וכו' ועכ"ז היתה ארץ זבת חלב ודבש ע"כ · ובשם מהרי"ט ע"ה מצאתי כתוב וז"ל רצית ה' ארצך יר' כשאתה רוצה בארצך ותמחול חטאתם מה אתה עושה שבת שבות יעקב יר' אתה לוקח מהם שבי הוא הצדיק הנתפס בעון הדור והנה בזה אתה עושה ב' פעולות הא' שסלחת עון עמך והב' שהסליחה הוא בדרך מכוסה שאין מי שיכיר אותו וידע שאתה סלחת אותו בסבת פטירת הצדיק והיה זה הענין כמו הצדקה שמי שהוא נותן אותה בצינעא יהיה שכרו כפול וזהו אספת כל עברתך · הלעולם תאנף בנו יר' אם תקצוף עלינו בסבת חטאתינו וכי הוא ראוי שתמשוך אפך לדור ודור שהם הצדיקים כמ"ש זה דור דורשיו וכו' הלא אתה תשוב תחיינו יר' הנה אתה רוצה להחיותנו ולסלוח עונותינו והיה ראוי שיהיה באופן שעמך ישמחו בך כי בזה האופן שאתה ה' עושה א"א שיהיה לנו שמחה כי בהכרח הוא שיעשה לנו פטירת הצדיק מבינינו · ואיזה התפעלות הראנו ה' חסדך יר' שתסלח לנו על צד החסד והחנינה ע"כ :

פו תפלה לדוד הטה ה' וגומר הנה במזמור פ"ד דבר על ענין התפלה ולהיות אמת כי מי שרואה את עצמו היותו מלוכלך עם חטאות ואשמות אין נכון לו לבא להתפלל אל ה' שיתן לו משאלות לבו לכן סמך אליו ענין כפרת העונות ועתה הובא הנה מזמור זה של דוד גם כי אין מזמור אחר לדוד בספר הג' הזה והענין הוא להיותו תפלה כאותה של המזמור למעלה

אבן יחייא

לא אזכה לדור בתוכו · מלדור באהלי ואהלי אדלות הגוים אהלות הטומאה והרשע · כי שמש ומגן כאשר ה' אלהים בעולם הזה שאנו בגלות ולכן הוא אלהים כי מידת דינו מתוחה עלינו · אבל להיותו ה' בעל הרחמים הוא לנו כשמש מאיר למחשך הגלות ומגן מהצרות · כן לעתיד לבוא שיהיה ה' בעל הרחמים ולא אלהים כי מדת הדין תפסק מעלינו · חן וכבוד יתן לעמו ישראל בהיותם על אדמת הקדש בדבקות השכינה · ואחרי מותם לא ימנע הרב טוב הצפון ליראיו ההולכים בתמים · ה' וגומר כי האושרים הם שהבוטח בך ה' צבאות · ולכן ההולכים בתמים אשר בטחו בך יזכו לאושר חן וכבוד בעולם הזה ולאושר טוב הצפון בעולם הבא :

פה למנצח לבני קרח · וגומר גם המזמור הזה הוא על הגלות הארוך אשר אנו בו : רצית ה' ארצך וגומר כאשר בגלות בבל אשר אבדו ישראל שלש מתנותיהם · אחרי כמכתו גאולה היתה להם בשלשתם · כי במתנת הארץ רצית ה' ארצך אחרי אשר הרצת את שבתותיה כל ימי השמה · ובמתנת הזרע אשר היו אובדים בארץ אויביהם שבת שבות יעקב · ובמתנת האלהות אשר עונם וחטאתם גרשום מהסתפח בנחלת ה' בעובדם אלהים אחרים · אתה נשאת עון עמך וכסית כל חטאתם אשר היה מונעם מלזכות בעולם הנפש · ויהיה נשאת וכסית כאשר פירשנו באשרי נשוי פשע כסוי חטאה · והעברה אשר היה ראוי לחול עליהם על העון : אתה אספת כל עברתך · והחרון אף שהיה ראוי לחול עליהם על החטאת אתה השיבות מחרון אפך · שובנו וגומר כן בגלות הזה במתנת הזרע שובנו אלהי ישענו כי לך ראוי להושיענו · כאשר אז שבת שבות יעקב · ובמתנת האלהות אשר אבדנו הסדבק בשכינתו מפני כעס האל · אנא הפר כעסך עמנו · וכי הלעולם תאנף בנו ותמשוך אפך לדור ודור · ה"א הלעולם ה"א התמיה · הלא לפי אשר הבטיחונו נביאיך הקדושים אתה תשוב תחיינו באור שכינתך ועמך ישמחו בך כי יהגו בדיבוקם בך כבראשונה · ולכן אנא ה' מהר להראנו שכינתך אשר תראה לנו בחסדך · וישעך מצרות הגלות תתן לנו · ושכונה שיהיה בכנסת ישראל כביא אמת שומע דברי אל · וזהו אומרו בשם כנסת ישראל אשמעה מה ידבר האל ה' · כאשר ירצה לדבר דברי שלום ואמת אל עמו ישראל ואל חסידיו מאומות העולם אשר ישובו אליו ידבר עמהם באמצעות הנביא ההוא · ולא ישובו עוד לכסלה שר"ל לחטוא בכסלות כי אין אדם עובר עבירה אלא אם כן נכנס רוח שטות בו · אך קרוב וגומר ובמתנת הארץ אנא כי אך יבוא אשר יהיה קרוב ישעו ליראיו ולשכון כבוד בארצנו כי בעיר החרבה והשוממה ומלאה חרפה ישכון אז הכבוד כי כל העולם יהללוה ויכבדוה · חסד וגו' באופן כי אז לעתיד לבוא כשיפגשו וינשקו המדות האלו בבני ישראל וימצאו בם יחד גם ה' יתן הטוב · ורוצה לומר בחסד מעלת החכמה הנתנת בתבונה וחסד וכאומר אתה חונן לאדם דעת ורוצה לומר באמת מעלת האלהות שהיא ידיעת תורתו האמיתית המכונה בשם אמת שתיהם מעלות בשכל העיוני · ורוצה לומר בצדק עשיית הטוב במדה במשקל ובמשורה שהיא מעלת המדות · ורוצה לומר בשלום עשיית הישר לפנים מן השורה כדי לשים שלום בעולם שתיהם מעלות בשכל המעשי · ולהיותם יותר נשמיות מהראשונות לכן המשילם בפגישה יותר נשמיית שהיא הנשיקה שהיא פגישת פנימות אבר עם פנימות אבר חברו · מה שאין כן פגישת היד ביד · אמת וגומר והאמת והצדק הנזכר שתצמח ביושבי הארץ יהיה נשקף ונראה מן השמים
גס

רשי

נפשי אשא · לבי אכוין : ואין כמעשיך · המקדים עליונים לתחתונים · ועושה נפלאות אתה לבדך עד שלא כבראו המלאכים כבראו השמים והארץ לפיכך יכבדו כל הגוים לשמך : משאול תחתיה · דרך המגאפים ליכתן בעומקה של שאול ומשם הצלתני שאמר לי נתן הנביא גם יי' העביר חטאתך : זדים קמו עלי · דואג ואחיתופל : ולא שמוך לנגדם · לא זכרו אשר ראו שמשחני שמואל על פיך : לבן אמתך · בן האמה משפיל את עצמו לפני אדוניו יותר ממקנת כסף שבן האמה יליד בית הוא וגדל בחיק אדוניו: עשה

אבן עזרא

שמח · טעם אליך יי' נפשי אשא כדרך ואליו הוא נושא את נפשו : כי טוב · לטובים : וסלח · לחטאים : ורב חסד לכל קוראיך · כנגד כי אליך אקרא כל היום : האזינה · שתעשה חסד עמי כי אתה רב חסד : ביום · לא אקרא לנסותך ולא לשוא כי אני בצרה וטעם כי תענני שאדע דעת אמת כי תענני בעבור שאין כמוך באלהים יי' כדברי משה כיי אלהינו בכל קראינו אליו : כל · כאשר יראו הגוי' שסבבוני כי אני בצרה גדולה כאשר יספרו לאחרי' שהושעתני כי אני עני והביון אז יבאו אליך הגוים לכבוד שמך : כי · אז יספרו הגוים גדולתך ויכחשו אלהיהם ויודו כי אתה אלהים לבדך ואלהיהם אינם אלהים : הורני · בראותי בדרך נבואה כי יענהו השם והוא מתחנן לתקן לו סבות ועלילות לא שיף ליראה את שמך ומלת יחד מגזרת יחיד או הבר מגזרת יחד : אודך · על החסד שגמלתני הכתוב אחריו · הוסיף דוד במלת עצמו לעולם יותר מן הגוים שאמר עליהם ויכבדו והוסיף על הגוים המכבדים שמו מלת לעולם : כי · תחתיה · תואר לשאול כי לא שאול תודך : אלהים זדים · כנגד כי חסיד אני ועריצי' כנגד כי עני ואביון : עשה

ד' מתחהו שַׂמֵּחַ נֶפֶשׁ עַבְדֶּךָ כִּי אֵלֶיךָ אֲדֹנָי
ה נַפְשִׁי אֶשָּׂא׃ כִּי־אַתָּה אֲדֹנָי טוֹב
וְסַלָּח וְרַב־חֶסֶד לְכָל־קֹרְאֶיךָ׃
י"ו הַאֲזִינָה יְהֹוָה תְּפִלָּתִי וְהַקְשִׁיבָה בְּקוֹל
ל ומל' · ב' קרבת ביום תַּחֲנוּנוֹתָי׃ בְּיוֹם צָרָתִי אֶקְרָאֶךָּ כִּי
ל תַעֲנֵנִי׃ אֵין־כָּמוֹךָ בָאֱלֹהִים אֲדֹנָי
וְאֵין כְּמַעֲשֶׂיךָ׃ כָּל־גּוֹיִם אֲשֶׁר
ג' ומל' ז רפי עָשִׂיתָ יָבוֹאוּ וְיִשְׁתַּחֲווּ לְפָנֶיךָ אֲדֹנָי
י וִיכַבְּדוּ לִשְׁמֶךָ׃ כִּי־גָדוֹל אַתָּה
ה' וְעֹשֵׂה נִפְלָאוֹת אַתָּה אֱלֹהִים לְבַדֶּךָ׃
הוֹרֵנִי יְהֹוָה דַּרְכֶּךָ אֲהַלֵּךְ בַּאֲמִתֶּךָ
יפה יַחֵד לְבָבִי לְיִרְאָה שְׁמֶךָ׃ אוֹדְךָ
אֲדֹנָי אֱלֹהַי בְּכָל־לְבָבִי וַאֲכַבְּדָה
שִׁמְךָ לְעוֹלָם׃ כִּי־חַסְדְּךָ גָּדוֹל עָלָי
ל וְהִצַּלְתָּ נַפְשִׁי מִשְּׁאוֹל תַּחְתִּיָּה׃
ד' וכל אלפא בית דכו' וסי' אֱלֹהִים זֵדִים קָמוּ עָלַי וַעֲדַת עָרִיצִים
גז"ט יכ"ע בִּקְשׁוּ נַפְשִׁי וְלֹא שָׂמוּךָ לְנֶגְדָּם׃
טו וְאַתָּה אֲדֹנָי אֵל־רַחוּם וְחַנּוּן אֶרֶךְ
אַפַּיִם וְרַב־חֶסֶד וֶאֱמֶת׃ פְּנֵה אֵלַי
ב' עלה אלינו מהרה וְחָנֵּנִי תְּנָה־עֻזְּךָ לְעַבְדֶּךָ וְהוֹשִׁיעָה
לְבֶן־אֲמָתֶךָ׃

עשה

אַחֲרֵי נַפְשָׁא דְעַבְדָּךְ אֲרוּם לְוָתָךְ יְיָ
נַפְשִׁי אֶזְקוֹף בִּצְלוֹ׃ אֲרוּם אַתְּ הוּא
יְיָ טַב לְצַדִּיקַיָּא וּשְׁבִיק לְדִתַיְבִין
לְאוֹרַיְתֵיהּ וּמַסְגֵּי טֵיבוּ לְכָל דִּמְצַלִּין
קֳדָמָךְ׃ אֲצֵית יְיָ צְלוֹתִי וְקַבֵּיל לְקָל
תַּחֲנוּנָי׃ בְּיוֹמָא דְעָקְתִי אֶקְרֵי לְוָתָךְ
אֲרוּם אַתְּ עֲנֵיתִי׃ לֵית בַּר מִינָךְ
בְּאַנְגְלֵי מְרוֹמָא יְיָ וְלֵית כְּעוֹבָדָךְ׃
כָּל עַמְמַיָּא דִי עֲבַדְתְּ יֵיתוּן וְיִסְגְּדוּן
קֳדָמָךְ יְיָ וְיִתְּנוּן אִיקַר לִשְׁמָךְ׃ אֲרוּם
רַבָּא אַתְּ אֱלָהָא וְעָבֵיד פְּרִישָׁן אַתְּ
הוּא אֱלָהָא בִּלְחוֹדָךְ׃ אַלִּיף יָתִי יְיָ
אוֹרְחָתָךְ אֶתְהַלֵּךְ בְּקוּשְׁטָךְ יַחֵד לְבָבִי
לְמִדְחַל שְׁמָךְ׃ אוֹדֶה קֳדָמָךְ יְיָ
אֱלָהִי בְּכָל לְבָבִי וְאִיקַר שְׁמָךְ לְעָלַם׃
אֲרוּם טוּבָךְ רַב עֲלַי וּפְצֵיתָא נַפְשִׁי
מִשְּׁיוֹל אַרְעִיתָא׃ אֱלָהָא זֵידוֹנִין קָמוּן
עֲלַי וְתַקִּיפִין תְּבַעוּ נַפְשִׁי וְלָא שַׁוְיָאוּ
יָתָךְ לְקִבְלֵיהוֹן׃ וְאַתְּ יְיָ אֱלָהָא
רַחֲמָנָא וְחַנָּנָא מַרְחִיק רְגַז וּמַסְגֵּי
לְמֶעְבַּד טַבְוָן וְקוּשְׁט׃ אִיתְפְּנֵי לְוָתִי
וְחוּס עֲלַי הַב עוּשְׁנָךְ לְעַבְדָּךְ וּפְרוֹק
לְבַר אַמְתָךְ׃

עביד

מסרה

האזינה י"ו וסימ' נמסר בסיפרא סימ' ע"ח: אקראך ב' וסימן קרבת ביום · ביום צרתי אקראך: יבואו ג' מ"ל וסימ' פן יבואו הערלים האלה · למה יבואו מלכי אשור · יבואו ויגידו צדקתו : אתה אלהים ה' וסימ' היום יודע כי אתה דאליהו · אתה אלהים תורידם לבאר · הלא אתה אלהים זנחתנו קדמא דפסוק · שמעת לנדרי · גדול אתה ועשה נפלאות · זדים ד' וכל א"ב רבתי דכוו' וסימ' גז"ט יכ"ע וסימ' בסוף מלאכי ובישעיה סימן י"ג :

מ"ע ספורנו ז"ל

שמח נפש עבדך · בהודיעך שלא שכחתני : כי אליך ה' נפשי אשא · לא מפני שאחשוב שיהיו ראוים לא"ה מע"א שיקובל תפלתם אבל : כי אתה ה' טוב וסלח · לכפש תודעך ויותר למתידים שבים אליך : ורב חסד · ולשבים עדיך ומתפללים אליך · לכן : האזינה ה' תפלתי · יום יום עכרת השעבוד : תחנונותי · בעת גזרות האמות עע"א · כי אמנם · ביום צרתי אקראך כי תענני · כאשר הראה שתענני ולך יאתה כי אמנם : אין כמוך · יכול להושיע : ואין כמעשיך · מפליא לעשות · ובזה : כל גוים ישתחוו לפניך בהכירם גדלך : ויכבדו לשמך · על מדת שבך לשמוע תפלת קוראך ולהצילם כמו שעשה נבוכד נצר באמרו בריך אלההון די שדרך מישך ועבד נגו די שלח מלאכיה ושזיב לעבדוהי · ויכירו : כי גדול אתה · כי תוכל ועושה נפלאות אתה אלהים לבדך · כמו שהודה אז נבוכד נצר באמרו כל קבל די לא איתי אלה אחרן די יוכל להצלה כדנא : הורני ה' דרכך · במעשיות ולא תשתכח תורה מישראל ברוב המחלוקות · אהלך באמתך · באמתת תורתך שלא ימנעני מזה שעבוד מלכיו' וגזרות · יחד לבבי · שלא אצטרך להשיב גלבי מיי שעה : אודך בכל לבבי · על מדת טובך : ואכבדה שמך · בקרב האמות ע"ד ישר' אשר בך אתפאר : כי חסדך גדול עלי · ולא יאמרו כל עושי טוב בעיני ה' : משאול תחתיה · מדינה של גהינ' בתורתך ובמצותיך : זדים קמו עלי · באורבן ראשון בקשו נפשי · באורבן שני : ואתה ה' אל רחום וחנון · המתנהג במדות אלה תמיד : פנה אלי · בקבוץ גליות : תנה עוזך · מלכות משיח צדקנו כאמרו וליה יהיב שלטן : והושיעה · מגוג ומגוג : עשה

מנחת ערב

של מעלה זה יהי' כאשר שבת שבות יעקב וכינה הדבר ליעקב לפי שקראו בית כי אז יהי' בית בנוי בכין עונש וזה יהי' כשיהיו אז כולם זכאי כאשר נשאת עון עמך שלא יהי' בהם כי אם עון מעט כעון אחד או כולו חייב וזה כל חטאתם כשיהיו נחטאים רבים ואתה המחול להם כאשר אספת כל עברתך במקו' שהיה ראוי לכעוס עליהם עד מאוד ואתה סלחת להם והשיבות מחרון אפך : ביום צרתי אקראך [illegible]

אבן יחייא

גם ה' וגומר לזכות המעשים טובים ההם ה' יתן להם הטוב שהוא הדבוק האלהי המכונה בטוב כמו אני אעביר כל טובי · שהוא הטוב הנפשיי וארצנו תתן יבולה ופריה שהוא הטוב הגופני · והנה ממעלות השכל העיוני לקח אמת להיותה היותר מעולה · וממעלות השכל המעשי לקח צדק להיותה היותר כהוגה וכמלאת כי על המעט יעשה לפנים מן השורה ואחריו מי שיזכה לעשות כשורה · צדק וגומר רוצה לומר כי זכות מעשה הצדקה לפניו יהלך בעולם הזה · וישם פעמיו הזכות ההוא ללכת לפניו לדרך העולם הבא :

פו תפלה לדוד וגומר המזמור הזה עשהו דוד בעת צרותיו לתפלה לאל עליהם ולמען יהיה מוכן להיות שגור בפי כל איש מאישי ישראל בצרות גלותם · פירושו על כוונת דוד בתפילה ההיא על עצמו הוא מפורש מעצמו · ולכן אפרשהו על כוונת האיש ישראל בגלותו · הטה ה' וגו' התפלל ז' תפילות לאל ולכלם נתן טעם ודאיה אשר למענם האל חייב לפנות לתפילת ההיא : התפילה האחד הטה ה' אזנך ענני · והב' שמרה נפשי · והג' הושע עבדך · והד' חנני ה' · והה' שמח נפש עבדך · והו' האזינה ה' תפילתי · והז' והקשיבה בקול והנה טעם הז' תפילות אלו הוא כי בתחילה התפלל הגולה בגלותו דרך כלל לאמר בלשון קריאה אז ה' הטה אזנך לתפילתי וענני · יען כי עני ומדוכה אני בצרות הגלות · ואביון אני כי שדדוני בוזזי האומות ואין לי כל · ואתה חייב להיות עם העניים והאביונים כדברי נביאך כה אמר ה' מרום וקדם אשכון ואת דכא ושפל רוח וגומר : ואחר כך פרט כי תפילתו זאת היא על עוני הנפש ועל עוני הגוף · ועל הנפש אמר שמרה נפשי הנאבדת בגלותי כי חסיד אני ועם כל כובד הצרות לא עברתי על מצותיך ולא שכחתי · ועל הגוף אמר הושע עבדך אתה שהוא אלהי מקדם בהיות שעבדך הוא בוטח אליך ואל זולתך בלתי נשען ולהיות כי כללות הנפש נחלק לארבעה לאלהית ולמשכלת ולמרגשת ולצומחת לכן פרט תפילתו בכל אחת מהם · ועל המשכלת אשר נתנת החכמה בתכונה אמר חנני ה' בינה והשכל בגלותי כי אליך אקרא כל היום ואף שאני מוכה מצרות הגלות אשר הם סבה לשכוח החכמה · תמיד אקרא אליך על ככה · ועל האלהית אשר שמחתה ביהנות מזיו השכינה · אמר שמח נפש עבדך באור שכינתך · כי אליך ה' נפשי האלהית אשא ואתנה תשורה ומנחה למען תדבק בך · ועל נפש הצומחת אמר אף כי חטאתי בגלותי במאכלות אסורות וזולתם מן התועבות קנתם באוכם וקנאתם ברצון · בהיות כי אתה ה' טוב וסלח לעונות השב אליך · לכן אנא ה' האזינה תפילתי · ועל הנפש המרגשת אמר להיות כי אתה רב חסד לכל קוראיך לעשות עמהם חסד ולהצילם מעניותם וברעב לפדותם ממות · לכן אנא הקשיבה בקול תחנונותי · ביום צרתי וגומר כי ביום צרתי אני קורא אליך למען תענני · ואיני קורא לזולתך · להיות מאומות האלי כי אין כמוך באלהים ה' ואין כמעשיך · וידעתי כי אף שעתה בלתי נודע שמך בעולם · לעתיד לבוא כל גוים אשר עשית יבואו וישתחוו לפניך ה' בבית מקדשך · ואשר לא יוכלו לבוא יכבדו לשמך ממושבות בארציהם · וזה להיות כי אתה אלהים לבדך הגדול ולכן לבדך תעשה הנפלאות שהם הגדולות שאין נברא בנמצאות שיוכל לברוא בריאה חדשה אפילו בכנף היתוש · או לשנות מעשה בראשית זולת האלוה יתברך אשר ברצונו ברא וברצונו יוכל להפסידו יתברך על כל נברא ויתברך לבלתי תכלית עד אין סוף · הורני וגומר ה' דרכך הוא מעלת המדות וכמו הודיעני נא את דרכיך ויעבור ה' על פניו ויקרא השלש עשרה מדות · למען אוכל ללכת ולהשיג באמיתך שהוא מעלת החכמה · אשר מהשני מעלות אלו אבוא להשגת יראת אלהים כי תיחד לבבי ליראה שמך · ואבוא להשגת אהבת ה' כי אודך ה' אלהי בכל לבבי במצות ואהבת את ה' אלהיך בכל לבבך ואכבדה שמך לעולם · כי חסדך וגומר שתלמדך אותי דרכיך ואמתך יהיה חסד גדול אלי · כי יהיה סבה להצלת נפשי משאול תחתיה מגהינם כי אין בור ירא חטא ולא עם הארץ חסיד וביודעי האמת מן השקר אצלה מן הרע ואבחר בטוב · אלהים וגומר הוא לשון קריאה או אלהים ראה כי גוים זדים קמו עלי להפסיד גופי בעיכווי הגוף · ועדת עריצי' בקשו נפשי כי הם רוצים לאנסני להמיר דתי לאבד את נפשי ולא שמוך לנגד באשם כי זכותכו אלהים · ואתה וגומר מה שאינו כן כי אתה ה' אל אמיץ וחזק ורחום לגוף הנאנב · וחנון לנפש הנכאבת כי לשון חנינה יפול על הדעת · ארך אפים לחוקרים עד שישובו בתשובה · ורב חסד ואמת · כי מרבה ומשפיע האדם מעלת המדות מגמילות החסד וזולתם · ומעלת החכמה מהאמיתיות · פנה וגומ' ולכן פנה אלי וחנני כנגד הנפש

תנה

תורת חסד · תהילת ה'

למעלה שהיה אומר אותה דוד המלך ע"ה ולמדה את כל ישראל : הטה ה' וגומר הוא הענין שאמר בני קרח למעלה באומרם שמעה תפלתי ה' כאשר פירשתי שם : ואמר שאין ראוי להאשימו על היותו מתפלל יחידי יען כי הוא עני ואביון וכל אחי רש שנאוהו ואין עוזר לו כי אם האל ית' וית' שמו · ואמר עוד שמרה נפשי כי חסיד אני ויר' כי חסיד אני ובכן יש לי יכולת לבא אליך ולהתחנן לפניך ואין לך במזמור זה כי אם ג' פסוקים שלא נאמר בהם שם אלי"ם הוי"ה והוא מן הטעם האמור · עוד אמר דע"ה הושע עבדך אתה אלהי הבוטח אליך והוא מ"ש למעלה אשרי אדם עוז לו בך · עוד אמר חנני ה' כי אליך אקרא כל היום והוא מ"ש למעלה עוד יהללוך סלה · עוד אמר שמח נפש עבדך כי אליך ה' נפשי אשא והוא מ"ש למעלה נכספה וגם כלתה נפשי וגו' והנה באומר חנני ה' כי אליך אקרא כל היום ר"ל הדבר בעצמו שחז"ל בפסוק וישמע אלי"ם אל קול הנער שיפה תפלתו של חולה לו לעצמו יותר מתפלת אחרים וכו' והוא אומר כי אליך אקרא כל היום שיר' אני בעצמי הוא הקורא אני הוא ולא אחר :

שמח נפש וגומר נפשי אשא יר' כי נפשי אמרה חלקי ה' וכביכול לך ה' חסד זה אשר תעשה עמדי · כי אתה ה' טוב וסלח וגומר יר' לכל קוראיך ימצאון ב' טובות אלה הא' היותך טוב וסלח לחטאים ולעונם והב' היותך רב חסד שאם באולי אינו כ"כ מן הראוי לסלוח על מה שחטאו ועוו ופשעו הנה אתה ה' רב חסד ומטה את כף מאזנים לכף זכות : האזינה ה' תפלתי וגומר הוא בעצמו מ"ש למעלה שמעה תפלתי האזינה אלהי יעקב סלה ויר' גם כי הזאכת לכונת תפלתי הקשיבה עוד לקול תחנוני והוא ע"ד עוד הם מדברים ואני אשמע : ביום צרתי אקראך וגומר יר' כשה"ז יש לי איזו צרה אין אני אומר שום דבר רק רבש"ע ענני והוא לי יען כי ומגודל הצרה איככו יכול לכוין תפלתי כי אם להשליך את יהבי עליך ולומר לך ענני ה' אלהי ואתה ה' מבין כונתי ונותן לי מה שאני צריך : אין כמוך וגומ' עתה התחיל לדבר ענין תפלתו על מה היא והתחיל ואמר הנה אין כמוך באלי"ם ואין כמעשיך וכל גוים אשר עשית יבאו וישתחוו לפניך ה' ויכבדו לשמך כי גדול אתה ועושה נפלאות אתה אלי"ם לבדך ואז תעשה נסים ונפלאות בגאולתן של ישראל ותמלא הארץ דעה לדעת את ה' א"כ הורני ה' גם עתה דרכך וכו' אהלך באמתך יחד לבבי ליראה את שמך ואודך בכל לבבי כשאדע דרכך כי חסדך זה גדול עלי ונוסף על הכל ובזה הצלת נפשי משאול תחתיה כי לא אכשל · או אוכל לבאר עוד דבר מה במה שאמ' הורני ה' דרכך ויר' הנה אתה ה' עושה נפלאות כי גדול אתה ועושה נפלאות אתה אלי"ם לבדך א"כ איפה הורני ה' דרכך אהלך באמתך יחד לבבי ליראה שמך ולא תאמר הנה הכל בידי שמים חוץ מיראת שמים כי יכול אתה ה' לעשות עמי פלא זה לזקק ולזכך שכלי ולבבי כדי שאחרי כן אבוא ליראה שמך · או יר' הורני ה' דרכך הנכונה עד כי אהלך באמתך ובמה אדע זה אם לא במה שתייחד לבבי ליראה שמך כלומר שאראה בעצמי שמשמך לבד אירא ולא משום דבר אנושי והוא אומר יחד לבבי ליראה שמך וזהו ע"ד מה ששמעתי באומרו ויירא יעקב מאד ויצר לו שהכיר לפי שראה עצמו שהיה ירא וכו' והוא בעצמו מחז"ל שהיה אומר הלל מובטח אני שאין זה בתוך ביתי וכו' וכונתו היתה לומר שלא היו מתפעלי אנשי ביתו משום יראה מפגעי הע"הז וכו' · או יר' יחד לבבי בין היצ"הר ובין היצ"הט וה"א לבבי בב' ביתי"ן כלו' עשה ביניהם אהבה ואחדות ליראה שמך זה של מדת רחמים שאומר תמיד שהכל הוא רחמים והוא אומר אודך ה' אלהי בכל לבבי ואכבדה שמך לעולם והוא שם הרחמים ית' וית' : כי חסדך גדול וגומר פסוק זה יובן עם מה שביארתי באומר עד אנה ירום אויבי עלי ויר' הנה אתה ה' עושה עמי ב' דברים הפכיים אל המציאות כדי לעשות טובה עמי והוא כי חסדך גדול עלי תמיד ר"ל למעלה מנקודת ככה ראשי וכאילו אין הגלגל סובב רק שיש בו רוחב וגובה גדול למעלה ואינו סובב כמנהגו וזה הוא לבד בענין העליה אבל בענין הירידה הנה אם לפעמים אני בשאול תחתיה מטה מטה הצלת אותי במה שיסובב הגלגל ואתה ה' מעלה אותי משם והוא כאומר ואתה תרד מטה מטה כי דבר זה הוא לטובה כנודע אל הפשטנים · וגם בזה שמעתי שיר' לומר הנה גם בהיות לך ענין הרוממות והיית מעלה מעלה צריך אתה להשפיל עצמך מעט מזער והוא אומר והיית רק למעלה יר' אתה מעצמך תתנהג במדת הענוה כי אכין ורקין מיעוטין הן ואחרי שהשלים ענינו זה התחיל להתפלל על מה שנוגע אליו מענין רודפיו ולכן אמר אלי"ם זדים קמו עלי כלומר על גופי ועריצים בקשו נפשי · או יר' זדים קמו כבר ועברו עלי לעשות בי נקמה ועריצים בקשו נפשי באיזה מקום היא כדי להוציאה ממני והיה הדבר בעצמו שנהיה למרע"ה כמ"ש הכתוב ויבקש להרוג את משה שבקש מאיזה מקום יהרגהו וכו' וכן היה לי כי ה' עזרני ובסוס לד ואופן לא יכלו להמיתני ולא שמוך לנגד' לאמר כי משיח ה' אני אשר על כן לא היה להם לעשות לי כל אלה : או יר' ולכן לא יכלו למצוא מאיזה מקום יוציאו נפשי יען כי משיח ה' אני והשמן אשר ירד על כל בשרי לא היה מניח להם לא לחתוך ולא לנקוב דבר בבשרי וכו' · או יר' ולא שמוך לנגדם ולא הבינו בדעתם כי מידך הכל כמו שהיה הענין למרע"ה ואתה ה' עשית כל אלה והצלתני מידם כשם שהצלת למרע"ה מידי

פרעה

א עֲשֵׂה־עִמִּי אוֹת לְטוֹבָה וְיִרְאוּ שֹׂנְאַי וְיֵבֹשׁוּ כִּי־אַתָּה יְהוָה עֲזַרְתַּנִי וְנִחַמְתָּנִי׃

פז

לִבְנֵי־קֹרַח מִזְמוֹר שִׁיר יְסוּדָתוֹ בְּהַרְרֵי קֹדֶשׁ׃ אֹהֵב יְהוָה שַׁעֲרֵי צִיּוֹן מִכֹּל מִשְׁכְּנוֹת יַעֲקֹב׃ נִכְבָּדוֹת מְדֻבָּר בָּךְ עִיר הָאֱלֹהִים סֶלָה׃ אַזְכִּיר רַהַב וּבָבֶל לְיֹדְעָי הִנֵּה פְלֶשֶׁת וְצוֹר עִם־כּוּשׁ זֶה יֻלַּד־שָׁם׃
ה וּלְצִיּוֹן יֵאָמַר אִישׁ וְאִישׁ יֻלַּד־בָּהּ וְהוּא יְכוֹנְנֶהָ עֶלְיוֹן׃ יְהוָה יִסְפֹּר בִּכְתוֹב עַמִּים זֶה יֻלַּד־שָׁם סֶלָה׃ וְשָׁרִים כְּחֹלְלִים כָּל־מַעְיָנַי בָּךְ׃

עֲבִיד עִמִּי אָת לְטָבָא בִּזְמַן דְעָיֵיל שְׁלֹמֹה בְּרִי יַת אֲרוֹנָא בְּבֵית מַקְדְּשָׁא יִתְפַּתְּחָן תַּרְעַיָּא אַמְטוּלְתִי וְיֶחֱמוּן סַנְאַי אֲרוּם שְׁבַקְתָּא לִי וְיִבַהֲתוּן וְיִדוּן אֲרוּם אַתְּ יְיָ סַיְיַעְתַּנִי וְנַחֲמְתָּנִי׃ עַל יְדֵיהוֹן דִבְנֵי קֹרַח אִיתְאֲמַר שִׁירְתָא דְמִתְיַיסַּד עַל פּוּם אֲבָהָתָן דְּמִן לְקַדְמִין׃ רְחִים יְיָ מַעֲלָנֵי בָתֵּי מֶדְרְשַׁיָּא דִקְבִיעַן בְּצִיּוֹן מִכָּל בָּתֵּי כְנִישַׁיָּא דְבֵית יַעֲקֹב׃ מִלִּין דִיקַר אִתְמַלִּיל עֲלָךְ קַרְתָּא דֶאֱלָהָא לְעָלְמִין׃ אַדְכְּרִית וּשְׁבַחְתָּךְ מִצְרָאֵי וּבַבְלָאֵי לְיָדְעֵי יָתָךְ הָא פְּלִישְׁתָּאֵי וְצוֹרָאֵי עִם כּוּשָׁאֵי דֵין מְלִיךְ אִיתְרַבָּא תַמָּן׃ וּלְצִיּוֹן יִתְאֲמַר דָּוִד מַלְכָּא וּשְׁלֹמֹה בְרֵיהּ אִיתְרַבָּא בְּגַוָּהּ וֶאֱלָהָא הוּא יְשַׁכְלְלִינָהּ לְעֵילָא׃ יְיָ עַל סִיפְרָא דִי כְּתָבִין בֵּיהּ חוּשְׁבַּן כָּל עַלְמַיָּא דֵין מְלִיךְ אִיתְרַבָּא תַמָּן לְעָלְמִין׃ וְאַמְרֵי שִׁרִין עַל חִינְגַּיָּא כָּל מִינֵי תוּשְׁבְּחָן עַל קוּרְבָּנָא מִתְאַמְרִין בְּגַוָּךְ׃

ויראו ג' רפין וסימ' במלכים ב' סימ' ו' : פ"ז יסודתו ל' בהררי קדש ל' נכבדות ל' מדבר ל' עיר האלהים ל' : רהב חד מן י"ב בלישני' וסימ' נמס' בישעיה ס"ל ולקמן סי' פ"ט : יאמר ג' בקריא' וסימ' גבור ציד לפני יי' · על כן יאמר בספר מלחמות יי' · ולציון יאמר איש ואיש ילד בה · וחד ויאמר למלך יריחו : בכתוב ח' מ"ל בליש' בקריא' וסימ' נמסר ביחזקאל ריש סימן כ"ד :

רשי

עשה עמי אות לטובה · שיהא ניכר לאחרי' שמחלת לי : ויראו שונאי · האות ויבושו ולא שמע לו הקב"ה ליתן האות בימיו אלא בימי שלמה כנו כשדבקו שערים זה בזה ולא נפתחו עד שאמר אל תשב פני משיחך זכרה לחסדי דוד עבדך : יסודתו בהררי קדש · יסודת מזמור זה על הררי ציון וירושלם יסדו המשורר : נכבדות מדובר בך · את ירושלם דברי כבוד נדברו בך מפי הקב"ה ומה הן הנכבדות שאת עיר האלהים סלה : אזכיר רהב ובבל ליודעי · עוד זאת דיבר עליך אזכיר את מצרי' ואת בבל על יודעי להביא' מנחה כענין שנ' והביאו את כל אחיכם מנחה ליי' וגומר : הנה פלשת וצור עם כוש · גם הם במצרים ובבל יתנו לב לבקש ולזכור את כל אחד ואחד : זה יולד שם · זה היה ממשפחות הנולדים בציון כענין שנ' ואתם תלוקטו לאחד אחד : ולציון יאמר איש ואיש יולד בה · וכשיביאום מנחה ליי' בציון יאמ' לה על כל אחד ואחד זה מאותם שגלו ממך ומתולדותיהם עכ"ין אח"ר המשורר אומ' אזכיר לעמי וליודעי את גדולת מצרים ובבל שהם רואים עתה את גדולתם הנה פלשת וצור עם כוש מפני שהם סמוכי' לרהב ובבל מנשאי' אותם כל האומו' ואומרי' עליהם זה יולד שם במצרים ובבל : ולציון יאמר וגו' והשבח הזה שהו' עכשיו לרהב ובבל שוב לציון ועליה יהו אומרים פלוני ופלוני יולד בה : והוא יכוננה עליון · והקב"ה יכוננה למעלה מכל העיירות · יי' יספור בכתוב עמים וגו' · מקרא מסורס זה וסלה האמור לסופו מוסב כלפי ראשו יי' יספור בכתוב עמים סלה כלומר לעתיד כשיכתוב הקב"ה את האומות לדראון ימנה את ישראל הנבלעים בתוכם ואת הנאנסי' ביניהם ויוציאם מתוכם ויאמר זה יולד מאותם של ציון ויברור אותם לו וזהו שאמר ישעיה וגם מהם אקח לכהנים וללוים מן הגוים המביאים אותם מנחה אקח הנבלעים בתוכם ויהיו בהם כהנים ולוים שאינם נכרים ולפני גלוים הם אמר יי' והיכן אמר הנסתרות ליי' אלהינו : ושרים כחוללים · על זאת : כל מעייני · כל קריבי בך בישועתך · כחוללים לשון מחוללים :

אבן עזרא

עשה · טעם אות שיפלא בעיני הרואים : ונחמתני · מהצרות שעברו עלי : לבני קרח מזמור שיר · לאחד מנכדי שמואל או מבני בניהם ועיקר זה המזמור יסודתו על הר הקדש : אוהב · השערים נכבדים מכל המשכנות והטעם לשבת בם ואחר כן יזכיר ירושלם : נכבדות · כל אחד מתהלות נכבדות מדובר בך את עיר האלהי' באמת והיא ירושלם : אזכיר · דברי המשורר אזכיר רהב הוא מצרים המתגבהת רהב או רהב כל גוי והוא סמוך כדרך ושכורת ולא מיין כאילו אמר אזכיר רהב כל גוי שיהיה ובבל עמם אזכיר זה ליודעים כמוני וגם אזכיר פלשת עם צור · וטעם זה יולד שם כי לפרקי' מועטים בשנים רבות יולד בהם איש חכם נודע בדורו שיש לו שם : ולציון · ובעבור ציון כלמ"ד אמרי לי אחי הוא יאמר תמיד איש ואיש נולד בה כי חכמים שיש להם שם הם רבים וטעם איש ואיש לא זה לבדו · והוא יכוננה על דרך והוא כזה לי אחי והנה והוא עליון יכוננה בעבור היות השם בכח הפעלים יהיה פירושו והשם הנזכר למעלה אוהב יי' שערי ציון יכוננה מכון עליון והטעם מקום כזה שיולדו שם חכמים רבים השם יעמידהו ויכוננהו : יי' · הטעם השם לבדו שידעו מספר כל העולם בכתבו הוא יכול לספור כל הנולדים שהם חכמי' בציון כי רבי'הם ממספרי אדם : זה יולד שם · שב אל ציון וטע' בכתוב השם והספרים הם הם השמים : ושרים · בך · לנכח איש האלהים ושם שרים וחוללים שלא יפסקו כמו מעייני מים ואלה מעיני כמו על כל אגילי ילדי ומנהג העולם להיות השרים מועטים מהחוללים ושרי ציון כמו החוללי' ומשקל החוללי' כמו אמרתי להוללי' :

מ"ע ספורנו ז"ל

עשה עמי אות · ויבא ה' ונלחם : עזרתני · במלחמה : ונחמתני · בביאת הגואל :

בזה המזמור מתרעם המשורר על תופשי התורה שהחזיקו במחלוקות בה עד שנעשית כשתי תורות אמר :

יסודתו בהררי קדש · שיסוד זה המזמור הוא בענין הררי קדש שהם גדולי הדורות : אוהב ה' שערי ציון מכל משכנות יעקב · הנה האל יתברך בתורתו הורה שהוא אוהב שערי ציון ובתי דיני' שנה מכל משכנות ובתי מדרשות של ישראל · כאמרו כי יפלא ממך דבר למשפט דברי ריבות בשעריך וקמת ועלית אל המקום ועשית על פי הדבר אשר יגידו לך מן המקום ההוא · ועם זה נכבדות מדובר בך עיר האלהי' · הנה הדבר אשר יגידו יהיה בטוב טעם ודעת ובלעדי זאת : אזכיר רהב ובבל ליודעי · אזכיר ליודעי דת ודין שלא את רהב השיא מצרים כאמרו על כן קראתי לזאת רהב ובבל שהם מלכיות שנולדו שם חכמים מפורסמי' בחכמה · הנה · פלשת וצור עם כוש זה יולד שם · אלה האמות יזכירו זה החכם שנולד שם להמשך אחר דעותיו : ולציון יאמר איש ואיש יולד בה · אין ספק שנודע בציון בכל דור ודור איש ואיש גדול בדורו שיולד בה : והוא יכוננה עליון · והיה ראוי שבהיות אותו החכם עליון ונשיא בדורו יכונן את העיר על דעת נכון ויסיר את המחלוקות : ה' יספור בכתב עמים · יהי רצון שכאשר יכתוב מן העמים כל הכתוב לחיים בירושלם יספור את זה שיולד שם אף על פי שלא עשה ההשתדלות הראוי להסיר המחלוקת : ושרים כחוללים כל מעיני בך · וזכו כן יספור אותם המשוררים כל מעיני החכמה בנתיבם על דרך אירות היו לי אקיד כמו כחוללים שמספרים כל מעיני הנז' בחמול ובקיץ של רבים את כלם יכתוב : בך · למי' בירושלם :

כוס

תורת חסד　　תהילת ה'

פרעה : ואתה ה' וגומר יר' ולא מפני זה שאמרתי שנהיה לי הענין בעצמו שנהיה למרע"ה אני מחזיק את עצמי כמוהו עד שאומר שלכן אני ראוי למעשה גדול כזה כי ידעתי כי אתה אל רחום וחנון וכו' ועל כד החסד והחמלה והחנינה מאתך ה' עשית לי כל אלה · או יר' ואתה ה' אל רחום גומר פני אלי מכאן והלאה וחנני שלא יקומו זדים עלי וגם תנה עוזך לעבדך כמו שנתת למרע"ה שכעשה נוארו של שיש וכמו כן לא יוכלו לפגוע בי אם מצד היותי עבדך ואם מצד היותי בן אמתך : עשה עמי אות יר' באופן שיודע בעולם כי חסדך גדול עלי ויראו שונאי שנתת עוזך לעבדך ויבושו כי אתה ה' עזרתני במה שהצלת נפשי משאול תחתיה ונחמתני במה שלא ידעו מהיכן לפגוע בי · וממהרי"ט ע"ה מצאתי כתוב וז"ל חנני ה' וכו' יר' אל תחשוב שאם תחנני שאמנע מלהתפלל לך כי אליך אקרא כל היום כי אתה ה' טוב וסלח אמר סלח ולא סולח למה שתמיד הוא ית' סולח לנו והוא ע"ד מה שאנחנו קוראים למי שהוא גונב תמיד גנב · ביום צרתי אקראך וכי ביום הצרה לבד היה קוראו וכאמר שיר' האזינה תפלתי באופן שלא אצטרך להתפלל לפניך הרבה בעת צרתי רק שבקריאה לבד תענני כאדם הקורא לחברו ע"כ :

פז לבני קרח מזמור שיר וגומר אמר כי מזמור זה חברוהו בני קרח להודות בפיהם היתרון במעלה שיש לארץ ישראל על כל שאר הארצות כשם שהיה לו למשה ולאהרן יתר שאת על כל שאר בני לוי ולא כטו בני קרח אחר סברת אביהם שלא היה מאמין את זה :

אוהב ה' שערי ציון וגומר ידוע הוא מה שפי' המפרשים בזה הפסוק וכפי' דרכם אומר כי הנה י"ל שהי"לל אוהב ה' שערי ציון ממשכנות יעקב או לוהב ה' כל שערי ציון מכל משכנות יעקב ולמה אמר תלת כל במשכנות יעקב ואומר כי רצה להורות לנו כי גדלה מעלת שערי ציון ואפילו בחרבן יותר מכל משכנות יעקב הבנויים בחוצה לארץ והינו"ל הבלתי בנויים :

אזכיר רהב ובבל יר' לאלה אזכיר בשם יודעי יען כי הייתי ביניהם במצרים ובבבל וכן הנה אזכיר לפלשת ולצור ולכוש שתמיד נלחמתי עמהם ויכולתי להם ודבר זה ר"ל היותי נודע להם יולד שם : ולציון יאמר וגומר יר' ולציון יאמר איש ואיש יולד בה גם אם היו באים שם מארץ רחוקה יען היותה אם הממלכות וכל העולם היו עולים שם · או יר' לומר כי העומדים בקצוות העולם יאמר עליהם היותם מציון והיותם מירושלם כי כשאומרי' לאיזה יהודי צרפתי אתה או ספרדי או אשכנזי או אבלנוזי הוא משיב ואומר ירושלמי אנכי וכו' · או יר' הנה ברהב שהיה מלכות א' גדול ועצום ובבבל שהיה ג"כ מלכות אחר גדול ועצום וכן בפלשת וכן בצור וכן בכוש הנה בכל אלה החמשה מלכיות הלואי שימצא איוב א' אך בציון ר"ל בעיר ציון לבדה ימצאון שם חכמים רבים וכ"א יולד בה וכל זה הוא יען היותו הוא ית' עליון נורא מכין אותה ואורה מחכים וכו' · וכפי מה שפי' בזה שיר' ולציון יאמר שכל איש ואיש אשר יולד בה הוא חכם כו' יכולני לומר כי אומ' והוא יכוננה עליון יר' והוא יכונן לה חכם אחד שיהיה עליון על כלם כי אותו האחד העליון יקבצם וינהלם וכל דבריהם יהיו על פי אותו האחד העליון על כלם כי על כל דבריהם צריך ראש א' ומנהיג א' : או יר' והוא העליון ית' יכוננה על זה הדרך האמור : ה' יספור בכתוב עמים יר' ה' יספור בכתוב עמים ביניהם זה יולד שם בציון ר"ל כי מצד גודל מעלתם של ישראל בעיניו ית' והשגחתו בהם לטובה יספור מה שהגוים והעמים כותבים ביניהם בספריהם כשיש בישראל איזה אדם רשום שמודים הם היותו אדם רשום והוא הענין שהיה למרע"ה ולדוד ולשלמה ולחזקיה ולדניאל ולדומים לאלה והיתה כונתו ית' בזה לתת בלבותיהם דברים כאלה כדי שייטיבו לישראל:

ושרים כחוללים יר' אם המשוררים ואם המחוללים ר"ל בין אל ההולכים אחר העיון והדבור הטוב ובין אל העושים בידיהם מעשה הטוב המשמחים אלי"ם ואנשים כל מעיני בך כי אפילו הקטנים שבהם יראת ה' היא אוצרם · ומצאתי כתוב והוא מיוחס למהר"י בי רב וז"ל ששפטני ה' כצדקו וכתומי עלי יר' ע"ד כי שמע אלי"ם את קול הנער באשר הוא שם שהיה אז שלם · או יר' כפי מה שהענין עלי מצדקו ולא כפי מה שעתיד לצאת ממני והוא ע"ד מה שאמרתי לשלמה בני בענין שמעי ועשית כחכמתך והיתה כונתי בזה על מה שהיה עתיד לצאת ממנו מרדכי כאומר בן יאיר בן קיש וכמו כן לא הרג הב"ה את המן קודם שימסור את ישראל להריגה לפי שהיה עתיד לצאת ממנו רבי עקיבא ע"ה ע"כ והוא אומר פה כל מעיני בך כדי להטיבך מבלי היותי צריך להביט אל הבאים ממך כדי להטיבך בשבילם · או יר' באומר ושרים כחוללים לומר הענין בעצמו שהביאו רז"ל שישראל הם דומים אל המגגן באצבעו לפני המלך שעל כן היה אוהבו תמיד ולא היה עושה לו דבר רע לעולם וכן הם עם התורה וכו' והוא אומר פה ושרים כחוללים כל מעיני בך · ומצאתי כתוב ושרים כחוללים כל מעיני בך יר' כי שם ימצאו שרים וחוללים שלא יפסקו כמו מעייני מים · או יאמר כי לא תחסר כל בה כי בה שרים וחוללים ובה ימצאו כל מעייני החכמות מעיין הצדק מעיין המעלה והעושר והכבוד ומעיין התענוגים ע"כ :

אבן יחייא

תנה עוזך לעבדך כנגד הגוף והושיעה לבן אמתך כנסת ישראל אשר אני בן ופרטי מהכנה : עשה וגומר ועשה עמי אות לטובה בהוציאך אותי מהגלות המר והנמהר הזה · ויראו שונאי האותות שהגאולה ויבושו כאשר אתה ה' תעזרני ותנחמני · ועזרתני ונחמתני הוא עבר במקום עתיד כמשפט הלשון הנבואיי · כי להיות שנבואתם אמיתית יכתבו העתיד לבוא בשם עבר להיותו דבר אמת ועתיד לבוא בלי ספק כאם' הם אמיתיי' הדברים החולפים אשר כבר היו :

פז לבני קורח מזמור וגומר כונת המזמור הלז לשבח ירושלם אשר הרי' סביב לה והיא הנכבדת שבארצות להיות אוירה מחכים בטבעו וזהו אומרו לבני קורח מזמור שיר אשר יסודתו מהמזמור הלז הוא לדבר בהררי קדש שהם הרי ישראל ומחוזם · אוהב ה' וגומר הנה יקרא שער מקום המשפט והצדק והחכמה והישיבה · וכמו בועז עלה השער וישב שם · שהיה מקום הבית דין · וכן אומר השערה אל הזקני' וכן בימים ההם ומרדכי יושב בשער המלך וכתרגו' ומרדכי יתיב בסנהדרין דתקינת לה אסתר בתרע מלכא · וזהו אומרו אוהב ה' שערי ציון שהם הישיבות שבציון מכל שאר המשכנות והישיבות מיעקב שבכל ארץ ישראל · כי כלם כאין לחכמת ציון · כי מציון תצא תורה ודבר ה' מירושלם · כי דברים נפלאים מסודות נכבדות בחכמות הרמות מעולם הסלה והנצחיות תמיד מדובר בך ירושלם שאתה עיר האלהים · וזה להיות כי בטבעה אוירה מחכמת לעם היושב בה יהיה מי שיהיה אף שלא נולד שם ואפשלא כתישב שם ימים רבים באופן שיקרא יודעו מהעיר · מה שאינו כן בשאר הארצות כי אוירם אינו טוב כי אם לנולדים שם או לאשר כתישבו שם ימים רבים וידעוהו · וזהו אומרו כשאזכיר רהב שהיא מצרים ובבל שהם עיירות גדולות וראשי מלכיות ששמם בכל העולם · תאמר כל אחת מהם הנה אוירי מועיל ליודעי שהוא מעלה תמה כי לא די שמועיל לאשר נולדו שם · כי גם מועיל האויר ההוא לזרים הבאים מחוץ אף בזאת שיתישבו ימים רבים עליה ויהיו מיודעה · והנה פלשת וצור עם כוש מועיל אוירם לזה האיש הפרטי אשר יולד שם כי הם פחותות מרהב ובבל כי לא יועילו לגר תושב כהמה · ולציון וגומר אבל ציון איננה כמותם כי בעבור ציון יאמר שכל אחד מהאנשים כין שיהיה תושב בין שיהיה זר שנתישב · יבין שיהיה זר נכרי · יועיל אליו האויר כאלו יולד בה · וסבת השלימות הלז על כל הארצות הוא להיות כי הוא האל העליון יכוננה · וכאומרו עיני ה' אלהיך בה מראשית השנה ועד אחרית השנה · ה' יספור וגומר ה' יספור כשיכתוב בעולם הסלה והנצחיות המים הזרים שבאו לדור בירושלם כאשר יספור בכתוב זה היהודי אשר יולד שם כי ידוע שבעולם הבא יספרו כל החיים ויכתבו אלה לחיי עולם · ואלה לחרפות ולדראון עולם · וכל בני ירושלם לחכמתם יזכו לחיי עולם · ואפילו הזרים שבתוכה יזכו לנצחיות כאלו היו נולדים שם להיותם שלמים כמותם להיות האויר ההוא המחכים ומשלים בלתי מאמין בין התושב לגר · ושרים וגו' רוצה לומר שהעמים ישירו לאמר לנולדים בארץ · אנו במדרג' מעלת יושבי ירושלם · כחוללים שרוצה לומר כנולדים בה · ויהיה חוללים מן כי חלה גם ילדה ציון את בניה · וכאלו כל מעיני בך ירושלם · ורמז במעיני לאבותיו הקדומים כי האבות הם כמו מעין שנובעים הבנים מאב ולבן · כי הזרים אבותיהם אינם קבורים בארץ מגוריהם · כי כשארו בארץ מושבותם · אבל הנכרים שבירושלם יהיה כאלו אבותיהם יהיו בה :

שיר

על מחלת לענות · על חולת אהבה ועניה שהיא מעונה ביסורי הגלות : להימן האזרחי · אחד מן המשוררים בכלי השיר ויסדוהו בני קרח המזמור הזה שיאמרוהו הימן על הדוכן · להימן האזרחי מבני זרח בן יהודה היה שהוא מיוחס בדברי הימי' ובני קרח זמרי ואיתן והימן וכלכל ודרדע כלם חמשה היו חכמים גדולי' כמו שנאמר בשלמה ויחכם מכל האד' מאיתן האזרחי והימן וכלכל ודרדע בני מחול וייסדו מזמורים ונקבעו בספר תילים לכך נקראו בני מחול כ"ך מצא'תי בפי'רושים מדוי'יקים · משכיל כל מקום שנ' משכיל על ידי תורגמן נאמר שהיה הנביא מעמיד תורגמן לפניו וכשרוח הנבואה באה לו אומר את הנבואה לתורגמן והו' משמיעה : יום צעקתי · וגם בלילה אני נכון נגדך : כי שבעה ברעות נפשי · על כנסת ישרא' הוא אומר : אין איל · אין כח כמו אילותי לעזרתי חושה : במתים חפשי · הנני בין המתי' חפשי מן העולם וכלה שהם המתי' חפשים מן העולם : מידך נגזרו · ממכותיך נגזרו מן העולם : בבור תחתיות · הוא הגלות : סמכה · נשענה ותלה עלי : כל משבריך ענית סלה · משברים לשון גלי הים הם כל ספרו' אפך בכלם ענית אותי תמיד : שתני תועבות למו · האומות שהייתי חשובה בעיניה' עכשיו אני כמאסת להם : כלוא · נחבש בגלא ואיני יכול לצאת : הלמתים · הלרשעים שאף בחייהם קרויין מתי' הלהם אתה עושה פלא ונסים : אם רפאים · יקומו יודוך שמא אלו האומות שרפו ידיה' מעבודתך ומתורתך יקומו ויודוך בתמיה : היסופר בקבר חסדך · אם נמות ביד אויבינו כלום נוכל לספר שבחך בקבר : וגוע מנוער · מת מתוך תשנוק מיתה חטופה כמו וינער יי' וינער פי' מנתח לשון חביטה כמו נוער כפיו מתמוך בשוחד התנערי מעפר קומי שבי והיה החסון לנעורת וינערו רשעים ממנה וככה יהיה נעור וריק : אפונה · מיושבת ומבוססת אימתך בלבי אפונה לשון דבר דבור על אופניו על מכוניו :
מיודעי

בכל יום ג' ורא יתי בספר מדוייק כתוב בכל עת ולולי המסורת הייתי מגיהו כן

פח
א שִׁיר מִזְמוֹר
לִבְנֵי קֹרַח לַמְנַצֵּחַ עַל־מָחֲלַת לְעַנּוֹת
מַשְׂכִּיל לְהֵימָן הָאֶזְרָחִי: יְהוָה אֱלֹהֵי
יְשׁוּעָתִי יוֹם־צָעַקְתִּי בַלַּיְלָה נֶגְדֶּךָ:
תָּבוֹא לְפָנֶיךָ תְּפִלָּתִי הַטֵּה אָזְנְךָ
לְרִנָּתִי: כִּי־שָׂבְעָה בְרָעוֹת
ה נַפְשִׁי וְחַיַּי לִשְׁאוֹל הִגִּיעוּ: נֶחְשַׁבְתִּי
עִם־יוֹרְדֵי בוֹר הָיִיתִי כְּגֶבֶר אֵין־
אֱיָל: בַּמֵּתִים חָפְשִׁי כְּמוֹ חֲלָלִים
שֹׁכְבֵי קֶבֶר אֲשֶׁר לֹא־זְכַרְתָּם עוֹד
וְהֵמָּה מִיָּדְךָ נִגְזָרוּ: שַׁתַּנִי בְּבוֹר
תַּחְתִּיּוֹת בְּמַחֲשַׁכִּים בִּמְצֹלוֹת:
עָלַי סָמְכָה חֲמָתֶךָ וְכָל־מִשְׁבָּרֶיךָ
עִנִּיתָ סֶּלָה: הִרְחַקְתָּ מְיֻדָּעַי מִמֶּנִּי
שַׁתַּנִי תוֹעֵבוֹת לָמוֹ כָּלֻא וְלֹא אֵצֵא:
י עֵינִי דָאֲבָה מִנִּי עֹנִי קְרָאתִיךָ יְהוָה
בְּכָל־יוֹם שִׁטַּחְתִּי אֵלֶיךָ כַפָּי:
הֲלַמֵּתִים תַּעֲשֶׂה־פֶּלֶא אִם־רְפָאִים
יָקוּמוּ יוֹדוּךָ סֶּלָה: הַיְסֻפַּר בַּקֶּבֶר
חַסְדֶּךָ אֱמוּנָתְךָ בָּאֲבַדּוֹן: הֲיִוָּדַע
בַּחֹשֶׁךְ פִּלְאֶךָ וְצִדְקָתְךָ בְּאֶרֶץ נְשִׁיָּה:
וַאֲנִי אֵלֶיךָ יְהוָה שִׁוַּעְתִּי וּבַבֹּקֶר
טו תְּפִלָּתִי תְקַדְּמֶךָּ: לָמָה יְהוָה תִּזְנַח
נַפְשִׁי תַּסְתִּיר פָּנֶיךָ מִמֶּנִּי: עָנִי אֲנִי
וְגֹוֵעַ מִנֹּעַר נָשָׂאתִי אֵמֶיךָ אָפוּנָה:
עלי

ד' · ב' בתרי ליש' חד חס' · ל ורפי' · ותד כמתוס · ל · ז' · ג' · ג' · ל · ב' ונענין · ל · ב' · כ"ס · ל · ב' · ג' וכי' מתיה בקברהון משתעין · י' · ל'ג' וחס' ד' חס' בליש' · ל

שִׁירָא וְתוּשְׁבַּחְתָּא עַל יְדֵיהוֹן דִּבְנֵי קֹרַח עַל צְלוֹתָא לְשַׁבָּחָא שִׂכְלָא טָבָא עַל יְדוֹי דְהֵימָן יַצִּיבָא: יְיָ אֱלָהָא פוּרְקָנִי יֵימָם קַבִּילִית בְּלֵילְיָא צְלוֹתִי לְקִבְלָךְ: תֵּיעוֹל קֳדָמָךְ צְלוֹתִי אַצְלֵי אוּדְנָךְ לְבָעוּתִי: ת"א יֵיתֵי קֳדָמָךְ צְלוֹתִי עַל עַמָּךְ בֵּית יִשְׂרָאֵל וְהַט אוּדְנָךְ וְתוּשְׁבַּחְתִּי דְּשַׁבָּחִית לִיקָרָךְ: אֲרוּם שְׂבַעַת בְּבִישָׁן נַפְשִׁי וְחַיַּי לִשְׁיוֹל מְטוֹ: אִתְחֲשֵׁבִית עִם נָחוֹתֵי בֵּית אֲסִירֵי הֲוֵיתִי הֵיךְ בַּר נַשׁ דְּלֵית לֵיהּ חֵילָא: הֵיךְ רַשִׁיעַיָּא דְמִיתוּ וְלָא תָבוּ יִתְעֲבִדוּ בְּנֵי חוֹרִין מִן מַצְוָתָא הֵיךְ קְטִילִין דְּחַרְבָּא שְׁכִבֵי בֵּית קְבוּרְתָּא דְּלָא דְבַרְתִּינוּן תּוּב וְהִינוּן מֵאַפֵּי שְׁכִינְתָּךְ אִיתְפַּלְגוּן: שַׁוִּיתָא יָתִי בְּגָלוּתָא דְּמְתִילָא לְגוּבָא אַרְעִיתָא בַּחֲשׁוֹכַיָּא בִּמְצוּלְתָא: עָלַי סַמְכַת חֵימְתָךְ וְכָל גְּזֵירָן בִּישָׁן תַּבְרוּ יָתִי סִיגַפְתָּא לְעָלְמִין: אַרְחֵיקְתָּא מְיוֹדְעַי מִינִי שַׁוֵּית יָתִי רִיחוּקִין לְהוֹן כָּלוּא בְּבֵית אֲסִירֵי וְלָא אֶפּוֹק: עֵינִי זַלְגַת דִּמְעִין מִן עַנְיוּתָא קָרֵיתָךְ יְיָ בְּכָל יוֹמָא פַּרְסִית לְוָתָךְ בִּצְלוֹ יְדֵי: הַאֶפְשַׁר דִּי לְמִיתַיָּא תַּעֲבֵיד פְּרִישָׁן אִין גוּשְׁמַיָּא דְּאִיתְמְסִיאוּ בְּעַפְרָא יְקוּמוּן יוֹדוּן קֳדָמָךְ לְעָלְמִין: הַאֶפְשַׁר דִּי תִתַּחְוֵי בְּבֵית קְבוּרְתָּא טוּבָךְ קוּשְׁטָךְ בְּבֵית אוּבְדָנָא: הַאֶפְשַׁר דִּי תִּתְוַדַּע בַּחֲשַׁךְ גְּהִנָּם פְּרִישׁוּתָא וְצִדְקָתָךְ בְּאַרְעָא צַחוּתָא וְצַדְיָא: וַאֲנָא קֳדָמָךְ יְיָ צַלִּיתִי וּבְצַפְרָא צְלוֹתִי תְּקַדְּמִינָךְ: לְמָה יְיָ שְׁבַקְתָּא נַפְשִׁי תַּעֲלִים אַפָּךְ מִינִי דְּלָא אֶחֱזֵי בִּנְהוֹרִיךְ נְהוֹרָא: עַנְיָא אֲנָא וְנָגִיד מִן טַלְיָא סוֹבָרִית רַחִימְתָךְ טְעִינָא עָלַי:
עלי

פ"ח מחלת ד' וסימ' נמס' בסוף תולדות ובסיפרא ריש סי' נ"ג : לענות ב' בתרי ליש' וסי' כל נדר וכל שבועת איסר · למנצח על מחלת לענות · דאוריתא חס' : ברעות כל ליש' מלאי' במ"ד חס' ו'בלישנא וסימ' ושבע הפרות הרקות' לא תהיה אחרי רבים לרעת' את רעתיכם ואת רעת נשיכם ב'בפסוק : תחתיות ז'ומ"ל וסימ' נמסר ביהושע סימן ט"ו ויחזקא' סוף סימן כ"ו : במחשכים ג'וסי' במחשכי' במצולת: במחשכים הושיבני כמתי' · כי רדף אויב נפשי: ולא אצא ב' וסימ' הרחקת מידעי ממני · גדר בעדי : בקבר ג' דגשים וסימ' ולקח אזוב וטבל במים · בקבר אשר איש האלהים · היסופר בקבר חסדך · קדמא קמץ : מנוער ג' וחס' וסימ' עני אני וגוע מנער · מפנק מנער עבדו · רטפש בשרו מנער :

שיר מזמור לבני קרח · בעבור היות . מחלת פתח לעד נאמן שהוא סמוך על כן אמרתי כי זה השיר על נועם פיוט תחלתו מחלת ובפיוט היה לבני או גופי שנסמך מחלת אליו גם זה המזמור על חולי המשורר ומלת לענות כמו קול ענות · אמר ר' ישועה שזה הימן הוא נכד שמואל וקראו הכתוב אזרחי כי הוא אזרח במשוררים כי רוב המשוררים הם בניו ובני בניו ככתוב בדברי הימים וי"א כי אל"ף נוסף והוא בן זרח ואחיו איתן ואחרי' אמרו כי הימן ואיתן אחים והיה שם אביהם אזרח : יי' · טעם יום זמן כמו אתה עובר היום · היו' הזה יום בשורה הוא ביום הכותי כל בכור ויום צעקתי קשור עם הבא אחריו : תבא · תפלתי · כוונת הלב ורנתי בלשון : כי · ברעות · הם התחלואים וחיי דרך משל : נחשבתי · מרוב דלותי והשתכו' למותי · אמר בן בלעם כי איל תאר כמו עם גבר תמים ולפי דעתי שהוא שם במשקל ביום קרב וחסר מלת לו דרך קצרה אין כח לו וכמוהו ולאין אונים לו כי הטעם לאשר אין אוני' לו : במתים חפשי · מכל המצות ומכל עבודות הגוף וממלכי האדמה : אשר לא זכרת' עוד · לאות כי יבוא עת ומועד שיזכרו בו המתים : שתני · כאילו שתני כאדם שוכב במחשכי' במצולות וכל זה יספר רובי נגעיו ותחלואיו ומכאוביו : עלי · בעבור שהו' דימה עצמו לתחתי' הים כי הוא מגורש מהיבשה בחמת השם על כן עלי נמכה חמתך כדרך כי חצי שדי עמדי אשר חמסם שותה רוחי ומלת עלי תשרת בעבור אחרת וכל משבריך ענית עלי סלה וענית כמו ישאו נהרות דכי' : הרחקת · תועבות · חסר כ"ף : כלוא · מהחולי והטע' כי רחקו מיודעיו ולא יבקרוהו ויראם והוא כלוא ולא יוכל ללכת אליהם : עיני · לעולם עיני החולים משתנות וטעם בכל יום שארך חליו · הלמתים · הטע' עשה פלא עמי בעודני חי וארפא : היסופר · הטעם לא המתים יהללו יה : היודע · בארץ נשיה · כמו אשר לא זכרתם עוד : ואני · טעם בבקר כי אז יקל מעט מרובי החולים וטעם שועתי לך לבדך ולא לרופא זולתך : למה · כן אשוע ולמה תסתיר פניך ראה כי עני הטעם מימי הנוער לא היתה תולדתו חזקה כמו גוע היה נחשב אף על פי שהייתי עני נשאתי אימיך והטעם החליים ומלת אפונה מגזרת פן כמו אעלה מגזרת על ותהנה מגזרת הנה והטעם אגורה ואפחד :
עלי

בזה המזמור רתפ ל המבורר על גלות הרבן ראשון וגלות חרבן בית יי' ואחר :
יי' אלהי ישועתי · ה' שאתה אלהי כל ישועה שהיתה לי מעולם : יום. צעקתי בלילה נגדך · בכל יום שצעקתי בלילה שלפני. נגדך מעורר רעה ויגון כאמרו קומי רוני בלילה שפכי כמים לבך : תבא לפניך · בעת נרת היום : תפלתי · של לילה הקודם ותוסיף : הטה אזנך לרנתי · בהיותי מכפר תהלותיך קודם תפלתי : כי שבעה ברעות נפשי · בחרבן ראשון : ומיי לשאול הגיעו · בחרבן שני : נחשבתי · מן האמות : כיורדי בור · כיורדים לגהנם וכרשעי ארץ : כגבר אין איל · סובל עלבונות בלתי כח להנקם : במתים · בלתי ראוי לעשות איזה תקון · ובזה : חפשי · שהתעסק בצרכי מדינה יכמו · חללי' אשר לא זכרתם · לדרוש דמיהם מיד הורגיה' : והמה מידך נגזרו · שהיתה הריגתם בגזרה מאתך : בבור תחתיות · שהפי' עבדי' שהלו בנו : במחשכי' במצולות · בתלמודה של בבל הנקראת מצולה כאמרו האומר לצולה חרבי : עלי סמכה חמתך · כל פורענות הבא לעולם היה גם עלי · וכל משבריך · גם פורענות פרטי מיוחד לאמות עע"א : ענית סלה · באופן שעניתי בתכלית : הרחקת מיודעי ממני · המיודעים והפרשים' אצלי בחכמה הרחקת ממני בפזור הגלות . ובזה : שתני תועבות למו · בפיפוש ידעתי שבלי אין מורה : כלוא ולא אצא · וזה קרה לי כי ליונא ולבא אין שלום מן הצר ולא יכולתי ללכת אליהם ללמוד מהם : עיני דאבה מני עוני · ובזה עיני דאבה מעוני ומיעוט ידיעתי : הלמתים תעשה פלא · ה' שע"א שהם מתים מכל חיות שכלי : אם רפאים · הנרפי' מהתבונן : היסופר בקבר חסדך · בין המתי' הנו' : אמונתך · אופן נאמנותך וקדמותך : באבדון · היסופר בין הרפאים הנו' שהם ככלי אובד בזה : היודע בחשך פלאך · האמנם יש דרך בתוך חשך הגלות שיודע בו פלאך בחרום העולם וזולתו : וצדקתך · בהכנעת עולמך וקיומו : בארץ נשיה · האמנם תודע בארץ אמות שוכחי אל : ואני אליך ה' שועתי · על זה בלילה לרחם אשמורות : ובבקר תפלתי תקדמך · קודם לכל עסקי : תזנח נפשי · מלהבל תפלתי : תסתיר פניך · מראות בעניי · עני אני בדעות : וגוע · בגרת הגלו' מכל מקום : מנוער נשאתי אימיך · עבדתי מיראה : אפונה נזהר פן תקניף · ועם זה :
עלי

אבן יחייא

פח שיר מזמור לבני קורח וגומר גם המזמור הלז נאמר על אורך הגלות · ה' אלהי וגומר מדבר בלשון יחיד כאלו כנסת ישראל תדבר לאמר ביום שהוא בלתי פנוי ויש טרדת העסקים מה שלכן הוא נמנע להתכוין בתפלה · אבכי צעקת אליך לאמר או ה' בלשון קריאה היה כא אלהי ישועתי · ובלילה שהוא עת הבוכה כי אין קול ואין עונה ואין קשב כי כלם נרדמים אז אעמוד נגדך בבוכה בתפלה ובתחנונים · תבוא וגומר ולכן אנא תבוא לפניך תפילתי מהלילה · והטה אזנך לרנתי וצעקתי מהיום · כי שבעה וגומר כי נפשי שבעה ברעות וגדו' הגוף עד שכמעט חיי לשאול הגיעו שהגעתי עד פרק המיתה · נחשבתי וגומר ונחשבתי בעיני כאלו אני עם יורדי בור שהוא גהינם · להיותי כגבר אין איל שאין לו כח ואילות לעשות מצות ה' בגלותי · במתים וגומר להיות כי אשר ישכב עם המתים הוא חפשי מצרות רבות ודעות כאלה · לכן אתאוה להיות כמו חללים שוכבי קבר אשר לא זכרתם עוד כי בעולם הזה אין זכירה עוד עם החיים · והמה מידך וממכת יסוריך נגזרו ונפרשו · כי לא יאונה עוד כל און הצרות הזמניות כי הם משפטים מהם · שתני וגומ' כי אנחנו במות מחיים להיות כי אתה אלהים שתני ושמתני בבור תחתיות מהצרות ובמצולות התשובות מהבור והוא משל לכבדות הצרות כמנבי הסבל להיותם בתכלית האחרון מהרוע · עלי וגומר סיפר הצרות באומרו עלי סמכה חמתך שרוצה לומר סבבה כי הצרות יחולו על כל האברים סביב סביב · וכל משבריך ענית רוצה לומר ועניות אותי בכל משבריך כי זולת היות הצרות כוללות הם תכופות · באופן כי אפונה שכאשר אבדתי העולם הזה · ככה אבדתי עולם הבא והנצחיות להיות כי אין לי פנאי לעסוק בדברים האלהיים · הרחקת וגו' הרחקת מיודעי ממני כי בעת הצרה הכל יברחו מבעל הצרה · ולא די כי ירחקו ממני כי עוד שתני תועבות למו · כדבר נתעב ונאלח כי כל אחד רש שנאוהו · באופן שאצטרך כלוא בבית ולא אצא כי אנה אליך והכל שנאוני · והוא משל לשנאת האומות לישראל באופן כי בהוכירם שם יהודי יברחו ממנו כאשר יברחו מן הנבלה הנתעבת · עיני וגומר רוצה לומר עיני דאבה מלשון דאבון נפש מני עוני מריבוי הבכי בכל יום כשקראתיך ה' · בכפי פרישות ושטיחת השמים · הלמתים וגומר הקריאה אל ה' היא זאת לאמר מהל ה' ואיפה להושיע לעמך כי בצרה גדולה הם בטרם יכלו · וכי הלמתים תעשה פלא להוציאם מן הגלות אחרי מותם · ואם רפאים אשר נשרפו בלי מלית לכובד הגלות יקומו ויודוך בעולם הבא והנצחיות · היסופר בקבר חסדך שהוא מעלת המדות · ואמונתך שהוא מעלת החכמה באבדון שהוא גהינם · היודע בחשך כשקיא הקבר פלאך · וצדקתך בארץ נשיה שהוא הגהינם

תורת חסד תהילת ה'

פח שיר מזמור לבני קרח למנצח וגומר הנה במזמור פ"ו דבר על תפלתו של דוד לענין נוגע בינו לבין אלהיו ועל ענין נוגע בינו לבין אויביו ובמזמור שאחריו דבר על ענין מעלת ארץ ישראל ששם הוא מקום התפלה ועתה במזמור זה דבר על מה שעדת ישראל היא חולת אהבה ומעוני ביסורי הגלות ותפלתם על זה והתחיל ואמר ה' אלהי ישועתי יום צעקתי בלילה נגדך : תבא לפניך תפלתי היא עיקר התפלה ולהיות כי מלבד התפלה צריך האדם לרנן ולזמר לאל ית' אחרי שהתפלל לכן אמר הטה אזנך לרנתי : כי שבעה וגומר הוא ע"ד אומר צרות לבבי הרחיבו שיר' הצרות הרחיבו את לבבי לראות עוד צרות ורעות והוא ע"ד מה שאמר רז"ל דמלפא תכלא לא בהתה וכו' : או יר' המאכל שלה היו צרות ומהן שבעה ולזה חיי לשאול הגיעו יען כי היככה אוכלת ושותה כלל כי מהצרות לבדן היא שבעה : נחשבתי וגומר יר' ולזה נחשבתי עם יורדי בור שאומרים עלי רבסי העולם שאני מיורדי גיהנם אחרי ראותם אותי במצב כ"כ רע · הייתי כגבר אין איל יר' כגבר שהוא מתיאש מן החיים ובכן יתילב עם המתים ומתעסק בקבורתם והוא חפשי מן המצות האחרות ואני ג"כ כמו חללים שוכבי קבר והם דור המדבר שהיו בעצמם נחשבים לחללים לפי שכבר היו גזורים למות במדבר והיו שוכבים בקבר בכל לילי ט' באב והמתים היו נשארים שם והחיים היו באים בבקר אל בתיהם : שתני בבור יר' בבור אשר הוא למטה מתחתיות רבות : עלי סמכה חמתך יר' עשית אותי בית קביל אל חמתך ומשם הפילות אותה אל מי שראוי להשקותה : או יר' לומר שהוא היה נתפס בעון דורו וכו' : הרחקת מיודעי וגומר יר' הרחקת מיודעי ממני לגודל צרותי כי אינם רוצים לראות אותי ולא לשמוע את דברי וכדי שלא אבוש בפניהם אני מוכרח להיות כלוא בבית ולבלתי צאתי החוצה : או יר' הנה שתני בבור תחתיות במחשכים ובכן אני נמשל כמת ועוד לי כי עלי סמכה חמתך ויסוריך והם קשים מן המות וכן הרחקת מיודעי ממני וזהו ג"כ עונש מר ממות כי או חברותא או מיתותא וכן שתני תועבות למו שהם חושבים שמלבד עונותי אני כתועבה בעיניך ה' והרשעי' בחייהם קרויים מתים וכן אני כלוא ולא אצא ודומה אני בזה אל המצורע שגם הוא חשוב כמת וכן עיני דאבה מני עוני והעני חשוב כמת ולזה קראתיך ה' בכל יום ושטחתי אליך כפי ואמרתי הלמתים תעשה פלא בהיותם מתים כי כבר אני נחשב כמת מכמה אנפי אם רפאים יקומו וכו' · ואפשר לומר כי כנגד הו' מיני מתים שהזכיר אמר ו' שמות אלו הא' הם מתים הב' רפאים הג' אומרו בקבר הד' אומר באבדון הה' אומר בחשך הו' אומר בארץ נשיה וכשתדקדק בהן תמצא כל שם מאלו נכון אל ענין א' מהו' מיני מות שהזכיר מקודם · או נאמר שהזכירם כנגד ו' מיני ענויים שהזכיר למעלה הא' הוא אומר שתני בבור תחתיות הב' הוא אומר במחשכים במצולות הג' הוא אומר עלי סמכה חמתך הד' הוא אומר וכל משבריך ענית סלה הה' הוא אומר הרחק' מיו' עי ממני הו' הוא אומר עיני דאבה מני עוני : ואני אליך ה' שועתי יר' שועתי תמיד אך בבקר תפלתי תקדמך קודם שאושע והיא אבות וגבורות וקדושת ה' : למה ה' תזנח נפשי יר' הלא

עֲלַי עָבְרוּ חֲרוֹנֶיךָ בִּעוּתֶיךָ צִמְּתוּתֻנִי׃
סַבּוּנִי כַמַּיִם כָּל־הַיּוֹם הִקִּיפוּ עָלַי
יָחַד׃ הִרְחַקְתָּ מִמֶּנִּי אֹהֵב וָרֵעַ מְיֻדָּעַי
מַחְשָׁךְ׃

פט מַשְׂכִּיל א
לְאֵיתָן הָאֶזְרָחִי׃ חַסְדֵי יְהוָה עוֹלָם
אָשִׁירָה לְדֹר וָדֹר אוֹדִיעַ אֱמוּנָתְךָ
בְּפִי׃ כִּי־אָמַרְתִּי עוֹלָם חֶסֶד יִבָּנֶה
שָׁמַיִם תָּכִן אֱמוּנָתְךָ בָהֶם׃ כָּרַתִּי
בְרִית לִבְחִירִי נִשְׁבַּעְתִּי לְדָוִד עַבְדִּי׃
עַד־עוֹלָם אָכִין זַרְעֶךָ וּבָנִיתִי לְדֹר־ ה
וָדוֹר כִּסְאֲךָ סֶלָה׃ וְיוֹדוּ שָׁמַיִם
פִּלְאֲךָ יְהוָה אַף־אֱמוּנָתְךָ בִּקְהַל
קְדֹשִׁים׃ כִּי מִי בַשַּׁחַק יַעֲרֹךְ לַיהוָה
יִדְמֶה לַיהוָה בִּבְנֵי אֵלִים׃ אֵל נַעֲרָץ
בְּסוֹד־קְדֹשִׁים רַבָּה וְנוֹרָא עַל־כָּל
סְבִיבָיו׃ יְהוָה אֱלֹהֵי צְבָאוֹת מִי־
כָמוֹךָ חֲסִין יָהּ וֶאֱמוּנָתְךָ סְבִיבוֹתֶיךָ׃
אַתָּה מוֹשֵׁל בְּגֵאוּת הַיָּם בְּשׂוֹא גַלָּיו י
אַתָּה תְשַׁבְּחֵם׃ אַתָּה דִכִּאתָ כֶחָלָל
רָהַב בִּזְרוֹעַ עֻזְּךָ פִּזַּרְתָּ אוֹיְבֶיךָ׃ לְךָ
שָׁמַיִם אַף־לְךָ אָרֶץ תֵּבֵל וּמְלֹאָהּ
אַתָּה יְסַדְתָּם׃ צָפוֹן וְיָמִין אַתָּה
בְרָאתָם תָּבוֹר וְחֶרְמוֹן בְּשִׁמְךָ יְרַנֵּנוּ׃
לך

עלי עברו רוגזיך בעתייך שיציותני׃
אחזרו יתי היך מויכל יומא אקיפון
עלי כחדא׃ ארחיקתא מני רחימא
וחברא ולידעי חשיך אנא בפומהון׃
שכלא טבא דאיתאמר על ידא
דאברהם דאתא מן מדינחא׃ חסדא
דיי לעלם אשבח לדר ודר אהודע
קושטך בפומי׃ ארום אמרית עלמא
בחסדא יתבני שמיא תתקין קושטך
בהון׃ גזרית קיים לאברהם בחירי
קיימית לדוד עבדי׃ עד עלמא
אתקין בנייך ואבני לדר ודר כורסי
מלכותך לעלמין׃ ויודון שמיא
פרישותך יי לחוד קושטך בכנשת
קדישין׃ ארום מן הוא בשחקי
דמשתוי ליי דדמי ליי באוכלוסי
מלאכיא׃ אלהא תקיפא ברזיהון
דקדישין יתיב על כורסי יקרא ורבא
ודחיל על כל מלאכיא דקיימין חזור
חזור ליה׃ יי אלהא אעיל חיילי
מרומא מן דכוותך חסינא יי וקושטך
חזור לך׃ את שליט בגיותנותא
דימא במתרבן מתנטלין גלוי אנת
תמאיכינון׃ את שפיית היך קטיל
דחרבא רהבא הוא פרעה רשיעא בתקוף אדרע עושנך בדרתא בעלי דבבך׃ די
לך שמיא לחוד דילך ארעא תבל ומליה את יסדתינון׃ מדבריא די בציפונא
ויתרבין די בדרומא וחרמון די במדינחא בשמך משבחין׃ די

רשי

מיודעי מחשך · נחשכתי ונבדלתי מהם : לאיתן האזרחי · גם הוא אחד מן חמשה אחים המשוררים ורבותינו פירשוהו באברהם אבינו על שם מי העיר ממזרח : אודיע אמונתך בפי · את שידעתיך שאתה שומר הבטחתך ומאמין דבריך : כי אמרתי עולם חסד יבנה · כי אמרתי עד עולם יבנה בחסד כסא דוד כמו שנ׳ והכינותי כסא ממלכתו וגו׳ ד״א סבור הייתי שיהא העולם בנוי בחסדך ותכין אמונתך בשמים שתהא נכונה ומקויימ׳ ומה היא האמונה אותה הבטח׳ שהבטחת את דוד על ידי נתן הנביא לאמר כרתי ברית לבחירי להכין עד עולם זרעו : ויודו שמים פלאך · אם היית שומר הבטחתך : אף אמונתך · האמונה דברך יודו בקהל קדושים : יערוך ליי׳ · יהא נערך כמותו : בסוד קדושים רבה · בסוד רב של מלאכים : בשוא גליו · בהנשא גליו : אתה תשבחם · תשפילם וכן וחכם באחור ישבחנה וכן משביח שאון ימים : רהב · מצרים :

יודעי

מסרה

מחשך ב׳ וסימ׳ ומיודעי מחשך · אשים מחשך לפניהם לאור : פ״ט האזרחי ב׳ וסימ׳ על מחלת לענות · משכיל להימן האזרחי · חסדי יי׳ עולם אשירה לדוד דר : לדר ודור ל׳ דכו׳ כתיב כן וסימ׳ עד עולם אכין זרעך וד׳ חלופ׳ דור קדמא מ״ל ותנינא חס׳ וסימ׳ לכן ישבו ציים · קרבם בתימו לעולם · ואנחנו עמך וצאן · מלכות׳ מלכות כל: אלים ו׳ כתיב כן בנביאי׳ וכתובי׳ וסימ׳ הנחמים באלים · הבו ליי׳ בני אלים · ידמה ליי׳ כבני אלים · משתו יגורו אלים · ועל אל אלים ידבר׳ ויזבחו ליי׳ זבחים דד״ה · זחר האלים וישחטו האלי׳ ויזרקו הדם דד״ה : רהב י״ב בליש׳ וסימ׳ אתה דכאת בחלל רהב · אזכיר רהב ובבל · תרהיבני בנפשי עז · ולא פנה אל רהבים · ורהבם עמל ואון · לך התרפס ורהב רעך · ובתבונתו מחץ רהב · תחתיו שחחו עוזרי רהב · שהם הרהיבוני שערך כעדר · ירהבו הנער בזקן והנקלה · לכן קראתי לזאת רהב · עורי עורי לבשי עז : וא׳נ״ל ופחד ורחב לבבך:

אבן עזרא

עלי · יספר כי רובי תחלואי׳ רבים קרוהו : צמתותוני · פועל מורכב כדרך מבליגיתי יושבת בלבנון מקוננת בארזים : סבוני · ברוב ימים שעברו וזה היה בריא : הרחקת · ככה היה מנהג כל אהביו ורעיו שלא יבקרוהו בחליו כאילו מיודעיו במחשך ולא יראם : משכיל לאיתן האזרחי · חסדי יי׳ עולם אשירה · אם זה איתן הוא הנזכר שהוא בן זרח שעליו הכתוב אומר מאיתן האזרחי התנבא על מלכות דוד שתפסק והיה בספרד חכם גדול וחסיד וזה המזמור היה עליו קשה ולא היה קורא אותו ולא היה יכול לשמעו בעבור כי זה המשורר ידבר כנגד השם הנכבד קשות והגאון לא הזכיר בפירוש תיקון זה המזמור ור׳ משה הכהן האריך בענין זה וחקרתי ספרו כמה פעמים ולא יכולתי להבין דברו והנה סוד זה המזמור כאשר אחל חסדי יי׳ יספר חסדי השם ומה שנשבע לדוד והוא מדבר על דברי האויבי׳ שהם מחרפים ומכזבים על כן הזכיר חרפת עבדיך אשר חרפו אויביך יי׳ ויורה סוף דברו כי הוא מאמין בביאת המשיח אשר חרפו עקבו׳ משיחך כאשר אפר׳ : חסדי · השם ואמונתו עד עולם אשיר : כי · אמרתי בלבי שחסד השם לעולם עומד ובנוי והנה יבנה כמו ובנית לדור ודור כסאך סלה ושאמונתך נכונה היא בשמים והטע׳ כאשר השמים עומדי׳ כן אמונתך עומדת וזה החסד וזאת האמונה הם שאמרתי : כרתי · הנה הזכיר בתחלה כי לפני הברי׳ דבר השם היה חסד ואחר הברית אמונה והמפרשים עולם חסד יבנה כי בחסד נבנה העולם איננו מטע׳ זה המזמור ועוד כי כל עולם בכל המקרא הוא זמן : עד · הנה זרעו עד היום ואם נפסקה מלכותו שנים רבות עוד תשוב ותעמיד מלכותו לנצח : ויודו · עתה יספר המשורר כי השם אל אמת ודברו יהיה אמת וטע׳ יודו שמים בתנועת׳ תמיד על פלאך ועל אמונתך אף היא בקהל קדושים הם המלאכי׳ המגיעים : כי · יערוך · כמו יעריכנו הכהן : בבני אלים · הם הככבים והטע׳ כי חכמי המזלות ירא בנסיונם פלאו׳ גדולות ומעשים נוראי׳ מתחדשים יום ויום כפי כח הככבים ומערכת אלה לאלה והיודעי׳ דעת עליון ידעו כי מעשה השם הנכבד נפלאי׳ יותר ויותר : אל · הוא התקיף שיראוהו הקדושים שאינם בגוף ורבה תואר לסוד · ונורא על כל סביביו הם הצבא הגדול שהם גוף וחסין תאר במשקל גביר מג זרת וחסין הוא · וטעם ואמונתך סביבותיך שאיננה מתפרדת כי איננה מקרה : אתה · הזכיר דברי השמים והקדושים ולא יבינו רק החכמים לבדם ועתה שב להזכיר גבורתו בדברים הנראים והוא הים : בשוא · בתרומם : תשבחם · תשקיטם כמו משביח : אתה · יתכן היות טעם תשבחם בעבור יש׳ הים וטעם דכית כחלל רהב הם מצרים והטע׳ אנשי רהב : לך · עתה הזכיר דבר הרקיע והיבשה כי הוא חפץ לברוא אדם והנה השמים הם הקרובים אל הארץ ותבל היא הנושבת מהארץ על כן ומלואה · וטעם יסדתם רמז לשבעה גבולות כל הישוב וככה יהיו תמיד : צפון · בעבור שהזכיר שמים וארץ והנה שתי פיאות והן מעלה ומטה הזכיר צפון וימין ותבור בפאת מערב והנה תבור וחרמון במזרח והנה קדם כמו זה וזה כמו בספר יצירה חתם בשש טבעות :

לך

מ״ע ספורנו ז״ל

עלי עברו חרונך · כל מיני פורענויות שגלות בעולם · וכזה: כמותין כתתנוני · הסרידוני מפסיק בתורה · ועם זה: הרחקת ממני אוהב · שתלמידים: ורע · שחברים · וכמו כן הרחקת מיודעי · המפורסמים אנשי בחכמה: מחשך · אתה מחשך הגלות :

בזה המזמור התפלל המשורר על מלכות בית דוד · אמר :

חסדי ה׳ עולם אשיר׳ · אני חסדי ה׳ עולם אשירה אפילו בגלות יהי רצון שגם : לדור ודור אודיע אמונתך · וקיום דבריך : בפי · בזולת מה שאכתוב וזה כי : אמרתי בשירי · עולם חסד יבנה : החסד שאמר האל יתברך לעשות לבית דוד יבנה ויתקיים לעולם : שמים תכין · ושתכין השמים לעשות זה וכמו כן תכין : אמונתך בהם · להשית לבב דורות מלכי בית דוד לעבודתך לקיום דבריך כאמרך כרתי ברית לבחירי : נשבעתי · גזר דין שיש עמו שבוע׳ שאינו מתקרע · אכין זרעך · אם יבנם לעבודתי · ויודו שמים פלאך ואמונתך כשתכינם לזה שיטו לבבות מלכי בית דוד לעבודתך : בקהל קדושים · שיכירו זה ויתנו תודה לשמך : כי מי בשחק יערך לך · ותוכל על זה כי אין ערוך אליך שימנעך: בסוד קדושים · מניעי הגלגלים על כל סביביו · הגלגלים שעם סובבים : אלהי צבאות · יכול על צבאות השמי׳ : מי כמוך ואמונתך סביבותיך · מי בכל סביבותיך וגלגליך כמוך וכמו אמונתך ונאמנותך שהוא סבת כל נאמנותם וזולתו : אתה מושל בגאו׳ הים · ועם זה אתה מושל בנחיים לשנות טבעם כרצונך באופן שגזרת לים הגבוה מן הארץ שלא ישוב לכסותה : אתה תשבחם · תשקיטם בתפלת המתפללי׳ לך : רהב · גובה הים בבקעת ים סוף ואז : בזרוע עוזך פזרת · כאמרו ומצרים נסים : לך שמים · לשנות טבעם כרצונך · וכן : לך ארץ תבל ומלואה · ושנית טבעם וזה כאשר : אתה יסדתם · בגלגל השמש הנוטה משווה היום : צפון וימין · ובזה שנית מזג הארץ ומזגי : תבל · שהוא החלק המיושב : ומלואה · טבעי הנמצאי׳ ובכ״ת : וזה כי אתה בראתם : תבור וחרמון בשמך ירננו · יפי דבון שתבור וחרמון שהם גבולי א״י : בשמך ירננו כי תטיב לעמך ולארצך כי אמנם :

לך

תורת חסד · תהילת ה׳

ידעת כי היא אמרה חלקי ה׳ ואיך זנחתה עד שכמעט מתה בשבה מיתות האמורות ולמה הסתיר את פניך ממני כי מן הראוי הוא לשים הלחם בפי כדי שלא אמות מכל וכל אחרי היותי גוע ולא להסתיר את פניך ממני ואני נשאתי אימך אלה ועכ״ז אכונה סובב סובב הולך לבקש לי מחייתי: או יר׳ כאות׳ כי בגלל הדבר הזה שיר׳ גלגל הוא שחוזר בעולם ואמר שלענין זה הוא כאלו הוא סובב סובב והולך אל בתי הנדיבים לשאול טרף לנפשו והוא ג״כ כמרכז אל העגולה והוא כי עליו עברו חרוניו וסובבו עליו כעגולה הסובבת אל המרכז · והוא אומר סבוני כמים ויר׳ כמים הסובבים בטבעם על הארץ והכונה בזה להגזים ולהגדיל גודל צרותיו · ולהיות כי המים הם כבר מקובצי׳ אל מקום א׳ כאומר יקוו המים אל מקום אחד לכן אמר כי הקיפו עליו יחד מה שאין כן הדבר במים כי הם נקויים אל מקום א׳ כדי לשמור טבע הבע״ח ואחר שהקיפו עליו יחד הנה אז אוהביו ורעיו לא מצאו מקום לראותו ונבדל מהם כו׳ וכל זה הוא המלאות להגדיל ולהגזים הענין מן הצרות שעברו על ישראל וה׳ יצילנו מהם ויושיענו :

פט משכיל לאיתן וגומר חסדי ה׳ עולם אשירה יר׳ אני אשיר חסדי ה׳ שממנו נהיה כל הוה ולדור ודור אודיע בפי אמונתך בהם : כי אמרתי וכו׳ ור״ל מה שנברא בששת ימי בראשית ומה שה׳ מחדש טובו בעולם בכל יום תמיד הכל הוא על צד החסד והוא אומר יבנה · שמים תכין אמונתך בהם יר׳ האמונה שאמרתי שאודיע הוא מה שאתה מכין שיאמינוך מלך השמים והוא כענין אחז״ל מרגלית טובה היתה תלויה בצוארו של א״א וכו׳ :

כרתי בריה עתה מזכיר איך ה׳ הוא בונה בכל יום את העולם ולכן אמר הנה אתה ה׳ אמרת [illegible]

אבן יחייא

הנהיגם הנשכח מאל ונזכר ממלאכי חבלה · ולכן אני אליך ה׳ שועתי כל עוד נשמתי בי ובבקר תקדמך תפילתי שתמהר ותחיש לגאול אותנו בטרם כלינו · כי למה ה׳ תזנח נפשי · ותסתיר פניך ממני ותנופי · עני אני וגווע רוצה לומר כי מנעורותי עני אני וגווע שרוצה לומר נגוע ומת בצרות · ונשאתי כל מיני צרות · ומאימיך ומפחדותיך אפונה שרוצה לומר אגורה והוא פעל נגזר מן שם פן : עלי עברו חרוניך וביעותיך צמתותני והכריתוני · וסבוני הצרות כמים כל היום · והקיפו עלי יחד · מה שבגלל הרחקת ממני האוהב והריע · והייתי למיודעי כמחשך ודבר חשוך :

פט משכיל לאיתן האזרחי כוונת המזמור הלז ככונת הקודמים על אורך הגלות והפסד מלכות בית דוד חסדי ה׳ וגומר ר״ל אשיר מעלת המדות מה׳ ואיך הוא עושה חסד לעולם · ואודיע בפי לדור ודור אמונתך שהוא מעלת החכמה בידיעת אמיתת הנמצאות וזה בקבוץ התלמידים אשר אלמדם והם ילמדו לזולתם מדור לדור · וכן בקבוץ הספרים והחיבורים אשר אחבר · כי אמרתי וגומר כי חסדי ה׳ אשיר לאשר אומר ואספר איך העולם בכללו נבנה בחסד יש מאין · ואודיע אמונתו בפי כאשר אומר איך בשמים הכנת אמונתך כי מעלה רמה היא לידע סוד בריאת השמים הנשואים הבהירים ונצחיים עם כל נמצאותם כרתי וגומר וכן חסדי ה׳ עולם אשירה כאשר אספר הבטחתך לדוד עבדך על ידי נתן נביא לאמר [illegible]

לך · התברר כי יש לך זרוע והטעם ארוכה שתוכל לנטותה לדרך משל אל מקום שתחפוץ והיא עם גבורה והנה אין ספק כי לעולם תעוז שמאלך תרום ימינך משל שתי ידיך : צדק · הטעם אע"פ שלך לבדך היא הגבורה הכל בצדק ומשפט וטעם יקדמו פניך שאינם זזים לעולם וטעם מכון כסאך על דרך מלכי האדמה בשבתם על כסא המלוכה ככה כסא הכבוד : אשרי · הטעם להזכיר כל זה כי בידך כח וגבורה והחסד והאמת סביבותיך אם כן למה תאחר להקים בריתך והחסד שהבטחתנו וטעם נהזכיר אשרי העם אחר חסד ומשפט כי תושיע בגבורתך ובצדקך כל הקורא בשמך וטעם תרועה כמו ותרועת מלך בו : באור פניך יהלכון · כמו לאורו אלך חשך : בשמך · והזכירם שמך סלה הוא גילם תמיד ובהזכירם צדקך ירימו על כל בני אדם . כי · לא יתפארו בעוזם כי אם בעוזך : כי · מלכנו הוא דוד שנך הוא ומגננו שיגן בעד עמו והטעם כפול כמשפט : אז · לחסידיך · המשוררים כמו הימן ואיתן שנקראו חוזים ונביאים ובחור כמו נבחר או בעבור היותו כן במלכו : מצאתי · הטעם שלא נמצא בדורו כמוהו : אשר · תכון עמו · לעזרו : לא · א"ר משה הכהן כי לא ישיא כמו משאת מאומה לא ישליט בו נושה יש אומרים כי הוא מגזרת וזדון לבך השיאך : וכתותי · הטעם כי בן עולה לא יעננו רק אפי אכות צריו : ואמונתי · הטעם לא יתפרדו מעליו בעבו' שנקרא בשמי תרום קרנו : ושמתי · בעבור שהזכיר כי השם מושל בגאות הים הזכיר שיאן חזק מהכח לדוד להתגבר בהילכים על הספינות בים ובנהרות : הוא · הטעם כי השם בחרו בתחלה והוא מודה כי אין לו תוקף וישועה רק מאתו : אף · מלך ראשון עובד השם היה דוד בישראל אע"פ שהיה כן שאול נפסק' מלכותו ובעבור כי מודה כי השם תקפו ויסעו על כן הוא עליון למלכי ארץ:לעולם אשמור לו חסדי · הראשון ובריתי נאמנ' תהיה לו : ושמתי · טעם הברית שיעמוד זרעו ומלכותו כימי שמים : אם · בריתי הוא ברית סיני והזכיר משפטים כי המלך הוא שופט : אם חקתי · מצות לא תעשה ומצותי מצות עשה : ופקדתי

לְךָ זְרוֹעַ עִם־גְּבוּרָה תָּעֹז יָדְךָ תָּרוּם
טו יְמִינֶךָ: צֶדֶק וּמִשְׁפָּט מְכוֹן כִּסְאֶךָ
חֶסֶד וֶאֱמֶת יְקַדְּמוּ פָנֶיךָ: אַשְׁרֵי הָעָם
יוֹדְעֵי תְרוּעָה יְהוָה בְּאוֹר־פָּנֶיךָ
יְהַלֵּכוּן: בְּשִׁמְךָ יְגִילוּן כָּל־הַיּוֹם
וּבְצִדְקָתְךָ יָרוּמוּ: כִּי־תִפְאֶרֶת עֻזָּמוֹ
אָתָּה וּבִרְצוֹנְךָ תָּרִים קַרְנֵנוּ: כִּי
לַיהוָה מָגִנֵּנוּ וְלִקְדוֹשׁ יִשְׂרָאֵל מַלְכֵּנוּ:
כ אָז דִּבַּרְתָּ־בְחָזוֹן לַחֲסִידֶיךָ וַתֹּאמֶר
שִׁוִּיתִי עֵזֶר עַל־גִּבּוֹר הֲרִימוֹתִי בָחוּר
מֵעָם: מָצָאתִי דָּוִד עַבְדִּי בְּשֶׁמֶן
קָדְשִׁי מְשַׁחְתִּיו: אֲשֶׁר יָדִי תִּכּוֹן עִמּוֹ
אַף־זְרוֹעִי תְאַמְּצֶנּוּ: לֹא־יַשִּׁא אוֹיֵב
בּוֹ וּבֶן־עַוְלָה לֹא יְעַנֶּנּוּ: וְכַתּוֹתִי
כה מִפָּנָיו צָרָיו וּמְשַׂנְאָיו אֶגּוֹף: וֶאֱמוּנָתִי
וְחַסְדִּי עִמּוֹ וּבִשְׁמִי תָּרוּם קַרְנוֹ:
וְשַׂמְתִּי בַיָּם יָדוֹ וּבַנְּהָרוֹת יְמִינוֹ: הוּא
יִקְרָאֵנִי אָבִי אָתָּה אֵלִי וְצוּר יְשׁוּעָתִי:
אַף־אָנִי בְּכוֹר אֶתְּנֵהוּ עֶלְיוֹן לְמַלְכֵי־
אָרֶץ: לְעוֹלָם אֶשְׁמָר־לוֹ חַסְדִּי
ל וּבְרִיתִי נֶאֱמֶנֶת לוֹ: וְשַׂמְתִּי לָעַד
זַרְעוֹ וְכִסְאוֹ כִּימֵי שָׁמָיִם: אִם־יַעַזְבוּ
בָנָיו תּוֹרָתִי וּבְמִשְׁפָּטַי לֹא יֵלֵכוּן: אִם־
חֻקֹּתַי יְחַלֵּלוּ וּמִצְוֹתַי לֹא יִשְׁמֹרוּ:
ופקדתי

דִּי לָךְ אֶדְרְעָא עִם גְּבוּרְתָּא תֶּעְשַׁן יְדָךְ לְמִיפְרַק עַמָּךְ תְּרוּם יְמִינָךְ לְשַׁכְלָלָא בֵּית מַקְדְּשָׁךְ: צִדְקְתָא וְדִינָא מְרוֹר כּוּרְסֵי יְקָרָךְ טִיבוּ וּקְשׁוֹט מְקַדְּמִין אַפָּךְ: טוּבֵיהוֹן דְּעַמָּא דְיָדְעִין לְרַצּוֹי בָּרְיְהוֹן בְּיַבָּבָא יְיָ בִּנְהוֹר זִיו אַפָּךְ יְהַלְּכוּן וְיִזְכּוּן בְּדִינָא: בִּשְׁמָךְ יְרַנְּנוּן כָּל יוֹמָא וּבְצִדְקָתָךְ יִתְרוֹמְמוּן: אֲרוּם שִׁבְהוֹר עוּשְׁנֵיהוֹן אַתְּ וּבִרְעוּתָךְ תְּרוּם קַרְנֵיהוֹן: אֲרוּם דַּייְ הִינוּן תְּרִיסָנָא וְדַייְ קַדִּישׁ יִשְׂרָאֵל מַלְכָּנָא: כַּהֲדֵין מַלֵּילְתָּא בְחֶזְוָנָא לַחֲסִידָיךְ וַאֲמַרְתְּ שַׁוִּיתִי סָעִיד לְעַמִּי עַל יְדֵיהּ דְּמִתְגַּבַּר בְּאוֹרַיְתָא אַפְרִישִׁית עוּלֵים מִן בֵּינֵי עַמָּא: אַשְׁכָּחִית דָּוִד עַבְדִּי בִּמְשַׁח קוּדְשָׁא רַבִּיתִיתֵהּ: דִּי אִידִי מִתְקְנָן בְּסַעֲדֵיהּ בְּרַם אֶדְרָעִי תַּחֲיְלִינֵיהּ: לָא יִטְעֵי בְּעֵיל דְּבָבָא בֵיהּ וּבַר רַשִׁיעָא לָא יְסַגְּפִינֵיהּ: וְאֶשּׁוֹף מִן קֳדָמוֹי מְעִיקוֹי וּמְסַנְאוֹי אֶגּוֹף: וְקוּשְׁטִי וְטוּבִי עִמֵּיהּ וּבִשׁוּם מֵימְרִי תְּרוֹמֵם יְקָרֵיהּ: וְאַשְׁוֵי בְּמָחוֹזֵי יַמָּא שׁוּלְטָנֵיהּ וּבְיַתְבֵי עַל נַהֲרוֹתָא גְבוּרַת יְמִינֵיהּ: הוּא יִקְרֵי לִי אַבָּא אַתְּ אֱלָהָא וּתְקוֹף פּוּרְקָנִי: לְחוּד אֲנָא בוּכְרָא לְמַלְכַיָּא דְבֵית יְהוּדָה אֶתְנִינֵיהּ עִילָּאָה עַל מַלְכֵי אַרְעָא: לַעֲלַם אַטּוֹר לֵיהּ טוּבִי וְקַיָּמִי מְהֵימְנָא לֵיהּ: וְאַשְׁוֵי לְעָלְמִין בְּנוֹי וְכוּרְסֵיהּ כְּיוֹמַיָּא דִיקוּמוּן שְׁמַיָּא: אִין יִשְׁבְּקוּן בְּנוֹי אוֹרַיְתִי וּבְדִינַי לָא יְהַלְּכוּן: אִין קְיָמַי יַפְסוּ וּפִיקוּדַי לָא יִנְטְרוּן:
ואסער

רשי

יודעי תרועה · שיודעים לרצות את בוראם בראש השנ' בתרועה שמסדרין עליה מלכיות זכרונו' ושופרות : וברצונך · שאתה מתרצה להם אפאיימנ"ט בלע"ז: לחסידיך · נתן הנביא וגד' החוזה : שויתי עזר · על דוד לעזור לו תמיד : לא ישיא אויב בו · לא יגבר עליו להיות לו כנושה : בכור אתנהו · גדול · כ אתנהו : ופקדתי

מסרה

יהלכון ג' וסימ' אשרי העם יודעי תרועה · שם אניות יהלכון · המשלח מעיני' בנחלים: הרימותי ג' בקריאה ומשניין באתיהון וסי' הרמתי ידי אל יי' אל עליון קונ' ויהי כשמעו כי הרימתי קולי ואקרא · הרימותי בחור מעם · וכן דינם ידי הרמתי כתיב · קולי הרימתי בחור הרימותי : ישיא ה' וסי' ישיא לכם חזקיהו דמלכים · ועתה אל ישיא אתכם חזקיהו דד"ה · אל ישיא לכם רישעיה · לא ישיא אויב בו ובן עולה · ישי מות עלימו · בתרא כתיב כן · ילכון ג' וסי' ביואל סי' ב' : חקתי ט' חסר בקריאה וסימ' נמסר בסדר תולדות וירמיה סי' מ"ד :

מ"ע ספורנו ז"ל

לך זרוע · להגין על עמך : עם גבורה · נגד קמיך : תעוז ידך · יהי רצון שתעוז ידך להגין על ישראל : תרום ימינך · להפיל מגדיך · כי אמנם : צדק ומשפט מכון כסאך · בעשותך צדק לישראל ומשפט בגדיך יכון כסאך למלך על כל הארץ : חסד ואמת יקדמו פניך · יהי רצון שיקדמו פניך בזה חסד לישראל ואמת שהיא מדת הדין על צריך : אשרי העם · המאושרים שבעם שהם תופשי התורה : יודעי תרועה · היודעים תרועת מלך אשר בין הגלגלים · ומגיעיהם בהיותם שמחי' לעמו' רצון מלכם כאמרו וידיעו כל בני אלהי' וגו' בהתקשרם תמיד יאלצו לעשות התכלית המכוון מאתו : ה' באור פניך יהלכון · לחיי עולם : בשמך יגילון · בעולם הזה : ובצדקתך ירומו · ללמד דעת את העם : כי תפארת עוזמו אתה · כאמרו בי מלכים ימלוכו : תרום קרנינו · מלכות בית דוד : כי לה' מגיננו · שר הגבא שלנו · כאמרו חזק ונתחזקה בעד עמנו ובעד ערי אלהינו : ולקדוש ישראל מלכנו · שתגיה לעמו' מקדש לכבוד שמו כאמרו ראה נא אנכי יושב בבית ארזים וארון ברית ה' יושב בתוך היריעה : אז דברת בחזון · לנתן הנביא כאמרו ככל החזיון הזה כן דבר נתן אל דוד : שויתי עזר · לדוד : על גבור · על גלית וזה כי אז נער : הרימותי בחור מעם · שמשחתיו · על ידי שמואל הנביא : תכון עמו להבא ולהגין עליו : תאמצנו · להתגבר על אויביו : ופקדתי

אבן יחייא

מים שאון גליהם · וכל זה היה בקריעת ים סוף · אתה וגומר וכן השפלת הגאה שבאומות · כי אתה דכאת רהב שהוא מצרים בתוך הים כאלו היו חללים מתים הבלתי יודעים לנוס אנה ואנה כי תשש כחם לנוס מפני המרכבה אל היבשה וטובעו בים סוף · ובזרוע עוזך פזרת אויביך כמי הים וכאומרו וינער ה' את מצרים בתוך הים · לך וגו' לך הכל כי אתה בראתו יש מאין כי לך שמים אף לך ארץ מהמדברות והבלתי מיושב · תבל שהוא המיושב ומלואה מהבעלי חיים והאדם אתה יסדתם · ולפון וימין אתה בראתם · ותבור וחרמון שהם הרי' ידועים והוא משל לכללות ההרים בשמך ירננו כי אתה בראתם · והוא על דרך אומרם ירננו עצי היער שהוא משל על היות מציאותם וקיומם מאתך : לך זרוע וגו' לך זרוע עם גבורה להעמיד העולם קיים וכאומרו ומתחת זרועו' עולם · כי תעוז ידך השמאלית ותרום ימינך כי שניהם שוים באופן לקיים העולם ולהעמידו · צדק וגו' הם פעולו' ה' העושה חסד משפט וצדקה בארץ · כי צדק ומשפט מכון כסאך וחסד ואמת יקדמו פניך · ורוצה לומר באמת קיום כי אחרי עשותו חסד עם העני להעשירו מקיים לו העושר ההוא קל האבדון לבלתי יפסד ויהיה עושר שמור לבעליו לרעתו ור"ל יקדמו פניך היותם מזומני' תמיד אתך להנהיג את עולמך בהם · אשרי וגו' בא לספר אהבת ה' בשכבר לעמו בחירו · כאומרו האושרים היו מהעם שבחרת לסגולה ולנחלה לך ומלכת עליהם והיו יודעים התרועה הראויה לך בעת מלכותך כמשפט המלכים המודיעים לפניהם בעת שמחה · ובעת מלחמה להפחיד האויבים וכאומרו ותרועת מלך בו · אשר היו הולכים באור פניך ה' שכל מהלכם היה בהשגחתך וע"פ ה' יחנו וע"פ ה' יסעו את משמרת ה' שמרו · בשמך וגו' כי אז בשמך יגילון כל היום בהיותם נהנים מזיו שכינה · ובצדקתך ירומו על האומות · כי תפארת העוז שלהם היית אתה · וכן אנא כי עתה לנו בגלותנו ברצונך תרים קרננו שהוא קרן מלכות בית דוד · כי לה' החיוב לשלוח מגיננו שהוא אליה הנביא ולקדוש ישראל החיוב לשלוח מלכנו מלך המשיח · אז וגו' בא להראות חובת האל לשלוח משיח בן דוד באומרו כי אז בימי שמואל מקוראי שמך ונתן כניאך דברת בחזון אלהים חסידך והאמר שויתי ושמתי עזר ישראל על גבור שהוא דוד שהיה גבור מנעורותו וכאומרו גם את הארי גם את הדוב הכה עבדך · הרימותי בחור מעם · כי מעם ומקבוץ בני ישי בחרתי והרימותי מכם תרומה לה' זה הבחור הנבחר וכאומרו וימשח אותו בקרב אחיו · מצאתי דוד עבדי ובשמן קדשי משחתיו שהוא שמן משחת קדש · אשר ידי תכון עמו לעוזרו תמיד · אף זרועי תאמצנו · לא ישיא וגומ' כי לא יוכה האויב לראותו בעוני ודלות כדי שילוה אליו ויהיה נושה בו · וכאומרו והכנעת גוים רבים ואתה לא תעבוט · ומשלת בגוים רבים ובך לא ימשולו וזהו אומרו ובן עולה לא יעננו במושלו בו · וכתותי וגו' כי אכתת מפניו צריו · ואגוף משנאיו · והמשניאים הם יותר רעים מהאויבים להיותם מכילים רבונם ומכונים למרוד בו ולכן עונשם המות במגפה מה שלצרים די בכתותי מכתת שיעורם הרב · ואמונתי וגו' ר"ל כי יהיה עמו תושיה לדעת אמונת ה' שהיא מעלת החכמה · וחסדי ה' שהו' מעלת המדות · ובשמי שתמיד יקראהו תרום קרן [illegible] בכל ויהי בכל דרכיו משכיל וה' עמו · והוא יקראני אבי אתה שכאשר האב ירחם לבן דרך [illegible] בשידיהם רמה ולא ה' פעל כל זאת סבה שיהיה · אף אני כאשר הוא קורא לי אבי · אתנהו בכור [illegible] שהמלוכה שכרתי לו · ובריתי שכרתי עמו יהיה נאמנת לו כי לא אשקר בבריתי ומוצא שפתי לא אשנה [illegible]

תורת חסד תהילת ה׳

אחרי שיסדתם בודאי הוא כי אתה משגיח בהם וכן צפון וימין אתה בראתם ותבור וחרמון בשמך ירננו שבראתם ובודאי הוא שצדק ומשפט ביושבים בארץ הוה מכון כסאך והסד ואמת הוא גם אז כאשר יקדמו פניך : לך זרוע וגומר והראיה לזה מה שלוית בתורה שיתקעו בשופר בר"ה והוא אומר אשרי העם יודעי תרועה וכו' כי למה שבר"ה נברא העולם ובו יושבים במשפט כל באי עולם לכן הם תוקעים בו ובכן יאושרו ובאור פניך יהלכון תמיד כי חק לישראל הוא כי הוא יום משפט לאלהי יעקב וישובו כלם בתשובה כו' ועם היות שבלד מה היה להם לבלתי היותם שמחי' בו ביום אחרי היותם בדין ובמשפט עכ"ז בשמך יגילון כל היום ההוא ובצדקתך שתצדק אותם ירומו · או יר' והם מובטחים שגם אם תשפטם בצדק ותתן להם את הדבר הצודק להם כפי מעשיהם עכ"ז ירומו יען כי תפארת עוזמו אתה כי לה' שבראתנו מגננו וכן לקדוש ישראל מלכנו הוא מגננו יר' לו כי הוא מגננו אם להיותו ה' מהוה ההויות ואם להיותו אלהי ישראל ואם להיותו מלכנו · או יר' כי לה' מגננו ולקדוש ישראל הוא מלכנו כלומר שבידו הוא מלכנו וכמו שפי' המפרשים · או יהיה אומר ולקדוש ישראל מלכנו כלו' למי שיהיה מישראל יאמר לו מלכנו וכאומר מקרב אחיך תשים עליך מלך והראיה כי הנה אז דברת בחזון לחסידיך הנביאים ואמרת שויתי עזר על גבור כלומר שויתי עזרן של ישראל על הגבור המושל בילרו והוא דוד · מצאתי דוד וגומר מצאתי כתוב ג' מציאות מצא הב"ה אברהם ישראל דוד הכונה על ג' הנהגות אברהם היא הנהגת עצמו יעקב הוא הנהגת הבית דוד הנהגת המדינה · או תהיה הכונה כי אלו מטבעם היו מוכנים לבלתי היותם טובים אם אברהם מצד אביו ואם ישראל מצד הסכונה ואם דוד מצד מזגו ועכ"ז היו טובים וא"כ אין מציאה גדולה מזו · ואולי הכונה בהדמותם אל המציאה היא כי המציאה ברוב הפעמי' תמצא באספה וכמו כן א"א היה בתוך רשעים וישראל במצרים כאמור ודוד בא מרות המואביה ע"כ · או יר' מצאתי דוד שהיה עבדי ובשמן קדשי משחתיו ולזה יאמרו ישראל עליו לקדוש ישראל מלכנו: אשר ידי וגו' זה יובן ע"ד מה שהבאתי בפסוק ה' צלך על יד ימינך ובאומר אף זרועי תאמצנו ידוע מה שאז"ל שנשבע הב"ה ואמר ימיני ימיני וזהו מה שאמר פה אשר ידי תכון עמו ור"ל הנה להיותו צדיק תמים ידי הנכונה להטיב לטובים תכון עמו מצד צדקותיו ולזה אף זרועי תאמצנו וכל זה הוא לרוב השגחתי בעולם : לא ישיא אויב בו יר' לא ימצא לו חובת עון אשר חטא ולזה בן עולה לא יעננו · או יכוין אל המקטרג הנעשה לאדם מצד העול שעשה והוא אומר ובן עולה : וכתותי מפניו וגומר זה יובן עם מה שפירשתי בס' חסדי אבות בפסוק ובשבעה דרכים ינוסו לפניך : ואמונתי וחסדי עמו ובשמי תרום קרנו הוא ע"ד מה שהיו עושים בני חשמונאי שהיו משימים על דגליהם מכב"י ור"ל מי כמוך באלים ה' : ושמתי בים ידו וגומר הוא יקראני וגומר יר' הוא יקראני אבי אתה שבראת אותי מאין ליש וכן יקראני אלי שמשגיח עלי וצור ישועתי והוא ע"ד מה שפי' החסיד זקני ע"ה בפסוק שמע ישראל וגומר : אף אני בכור ובומר יר' אף אני בכור אתנהו לענין זה עליון למלכי ארץ : לעולם אשמור לו חסדי יר' גם כי בריתי תהיה נאמנת לו תמיד [illegible] ושמתי לעד זרעו וכסאו כימי שמים [illegible] ואם יעזבו בניו תורתי ובמשפטי לא ילכון [illegible] לחטא

[illegible]

וּפָקַדְתִּי בְשֵׁבֶט פִּשְׁעָם וּבִנְגָעִים עֲוֺנָם: וְחַסְדִּי לֹא־אָפִיר מֵעִמּוֹ וְלֹא אֲשַׁקֵּר בֶּאֱמוּנָתִי: לֹא־אֲחַלֵּל בְּרִיתִי וּמוֹצָא שְׂפָתַי לֹא אֲשַׁנֶּה: אַחַת נִשְׁבַּעְתִּי בְקָדְשִׁי אִם־לְדָוִד אֲכַזֵּב: זַרְעוֹ לְעוֹלָם יִהְיֶה וְכִסְאוֹ כַשֶּׁמֶשׁ נֶגְדִּי: כְּיָרֵחַ יִכּוֹן עוֹלָם וְעֵד בַּשַּׁחַק נֶאֱמָן סֶלָה: וְאַתָּה זָנַחְתָּ וַתִּמְאָס הִתְעַבַּרְתָּ עִם־מְשִׁיחֶךָ: נֵאַרְתָּה בְּרִית עַבְדֶּךָ חִלַּלְתָּ לָאָרֶץ נִזְרוֹ: פָּרַצְתָּ כָל־גְּדֵרֹתָיו שַׂמְתָּ מִבְצָרָיו מְחִתָּה: שַׁסֻּהוּ כָּל־עֹבְרֵי דָרֶךְ הָיָה חֶרְפָּה לִשְׁכֵנָיו: הֲרִימוֹתָ יְמִין צָרָיו הִשְׂמַחְתָּ כָּל־אוֹיְבָיו: אַף־תָּשִׁיב צוּר חַרְבּוֹ וְלֹא הֲקֵמֹתוֹ בַּמִּלְחָמָה: הִשְׁבַּתָּ מִטְּהָרוֹ וְכִסְאוֹ לָאָרֶץ מִגַּרְתָּה: הִקְצַרְתָּ יְמֵי עֲלוּמָיו הֶעֱטִיתָ עָלָיו בּוּשָׁה סֶלָה: עַד־מָה יְהוָה תִּסָּתֵר לָנֶצַח תִּבְעַר כְּמוֹ־אֵשׁ חֲמָתֶךָ: זְכָר־אֲנִי מֶה־חָלֶד עַל־מַה־שָּׁוְא בָּרָאתָ כָל־בְּנֵי־אָדָם: מִי גֶבֶר יִחְיֶה וְלֹא יִרְאֶה־מָּוֶת יְמַלֵּט נַפְשׁוֹ מִיַּד־שְׁאוֹל סֶלָה: איה

וְאַסְעַר עַל יְדֵהוֹן דְּשִׁיבְטָא רַשִׁיעִין מְרָדֵיהוֹן וּבְמוּזִיקַיָּא כְּמַכְתָּשִׁין לְהוֹן עֲוַיָתְהוֹן: וְטוּבִי לָא אֲבַטֵּל מִינֵיהּ וְלָא אֲשַׁקַּר בְּהֵמָנוּתִי: לָא אַפִּיס קְיָימִי וּמַפְקָנוּת סִפְוָתִי לָא אֲשַׁנֵּי: חֲדָא זִמְנָא קַיֵּימִית בְּשׁוּם קוּדְשִׁי אִם לְדָוִד אֲכַדִּיב: בְּנוֹי לְעָלַם יְהוֹוְיָן וְכוּרְסֵיהּ נְהִיר הֵיךְ שִׁמְשָׁא לְקִבְלִי: הֵיךְ סִיהֲרָא דְמִיתַּקַּן לְאַת לְעָלַם וְסָהִיד בִּשְׁחָקָא מְהֵימַן לְעָלְמִין: וְאַתְּ שְׁבַקְתָּא וְרַחֲקְתָּא אַרְגֵּזְתָּא עִם מְשִׁיחָךְ: אַשְׁנִיתָא קְיָים דְּעִם עַבְדָּךְ אַפְסִיתָא לְאַרְעָא כְּלִילֵיהּ: תַּקִּיפְתָּא כָל כְּרַכּוֹי שַׁוִּיתָא פְּצִיחוּי תְּבִירָא: רַמְסוּן יָתֵיהּ כָּל עָבְרֵי אוֹרְחָא הֲוָה קְלָנָא לְשִׁיבְבוֹי: אֲרִימְתָּא יְמִינָא דִמְעִיקוֹי אַחִירְתָּא כָּל בַּעֲלֵי דְבָבוֹי: לְחוֹד תְּתִיב לַאֲחוֹרָא סַיְיפֵיהּ וְלָא אֲקִימְתָּא יָתֵיהּ בִּקְרָבָא: בַּטֵּילְתָּא כַּהֲנַיָּא דְמַדִּין עַל מַדְבְּחָא וּמְדַכִּין עַמֵּיהּ וְכוּרְסֵיהּ מַלְכוּתֵיהּ לְאַרְעָא מִיגַּרְתָּא: קְצַרְתָּא יוֹמֵי עֲלִימוּי עַטְּפְתָּא עֲלוֹי בַּהֲתָא וְכִיסוּפָא לְעָלְמִין: עַד אֵימָתַי יְיָ תִּסְתַּלֵּק שְׁכִינְתָךְ לְעָלְמִין תַּדְלִיק הֵיךְ אֶשָּׁתָא חֵימְתָךְ: אִדְכַּר דִּי אֲנָא אִתְבְּרֵיתִי מִן עַפְרָא מְטוּל מָה לְבַטָּלָא בְּרֵיתָא כָּל בְּנֵי נָשָׁא: מַן הוּא גַבְרָא דְחַיֵּי וְלָא יֶחְמֵי מַלְאָכָא דְמוֹתָא וִישֵׁיזֵיב נַפְשֵׁיהּ מִן יְדֵיהּ וְלָא יֵיחוֹת לְבֵית קְבוּרְתֵּיהּ לְעָלְמִין: אן

רשי

ופקדתי בשבט פשעם · כך אמר לו נתן הנביא על שלמה אשר בהעותו והוכחתיו בשבט אנשים זה רזון בן אלידע שעמד לשטן לו ובנגעי בני אדם זה אשמדאי שהשדים בני אדם הראשון היו : אם לדוד אכזב · לשון לא יכזבו מימיו. פיילנצ"א בלע"ז : ועד בשחק נאמן · הירח והשמש עדים לו שכל זמן שהם קיימים יתקיים מלכותו כמו שאמר ירמיה אם תפרו את בריתי היום ואת בריתי הלילה גם בריתי תופר את דוד עבדי : ואתה זנחת · דקדקת אחר בניו לחשוב עונם עד אשר זנחתם ומאסתם בימי צדקיהו : נארת · בטלת : כל גדרותיו · שבנה בירושלם : מבצריו · הר הבית ומצודת ציון : אף תשיב צור חרבו · השיבות אחור והפכת את חידוד חרבו כמו חרבו צורים וכן כל כלי יוצר עליך : ולא הקמתו · ולא העמדתו מלפול : השבת מטהרו · זריחתו כמו צהרים דמתרגמינן טיהר' וכמו וכעצם השמים לטוהר : לארץ מגרתה · השפלת והשחת כל לשון שחייה בתרגום יונתן מגר : זכר אני מה חלד · מה זקנים לי הלא מעט ימי ודי לך שאתה כפרע ממני במותי קצר ימים : על מה שוא · לחנם ולהבל בראת כל בני אדם : שאתי

אבן עזרא

ופקדתי · חסר מלת עליהם או פשעם הוא הפעול ובשבט כמו הבן אתה בשבט תכנו : וחסדי · כנגד ואמונתי וחסדי עמו : לא · אם אלל זרעו ברי' שיני אני לא אחלל : אחת · בקדשי השמים שהם עומדים כדרך כי אשא אל שמים ידי או בקדשי שם כמו קדושתי וטעם אחת שהיא מספקת או שלא נשבעתי לעול' בקדושתי רק זאת השבועה לבדה היא הנאמנה שלא יסוף זרעו לעול' על כן זרעו וכסאו כשמש נגדי על ימי המשיח : כירח · הזכיר השמש שהוא המאו' הגדול וכאשר הוא עומד לעולם נגד השם כן תעמוד מלכות דוד גם הזכיר מאור הקטן ומלת יכון שבה אל זרעו ועולם כמו לעולם והירח עד נאמן : ואת · פעול זנחת גם ותמאס הוא משיחך : נארתה · השחתה כמו נאר מקדשו והנ"ון שרש והנזר יושם לראש על כן לארץ : פרצת · החומות שבנה ומבצריו שם למחתה : שסוהו · כי אין לו חומה ומבצר: הרימות · הפך אשר ידי תכון עמו: השמח' מן בנין הכבד הנוסף ואין אחר' זולתה במקרא : אף · צור חרבו חידוד חרבו וחרבות צורי' כדרך מצור החלמיש מחלמיש צור : ולא הקמותו · בכפלו או כמו העמדתו כמו וקם הבית: השבת מטהרו · מקדשו שהוא טהור על משקל מקדש יי' כוננו ידיך ונחסף בקמץ בעבור אות הגרון ואמר מטהרו כי אין בארץ מקום טהור כמוהו וטעם הוי"ו כי הוא שבה ראשונה לבנות המקדש כי הוא הכין הכסף והזהב: מגרת' כמו תרגום ימגר כל מלך : הקצרת · שלא ארכו ימי מלכו' דוד וטעם העטית שאין להם פתחון פה ותשובה : עד מה · מפא'אחת כאילו את' נסתר ולא תראה ברעות משיחך רק תבער כמו אש חמתך בו עד היום : זכור · זה המשורר ידבר על לשון ישראל בגלותם כי כל אחד רואה שדור הולך ודור בא אין מושיע וכמה יקוה המקוה ושנותיו קצרות וזה הוא זכור אה אני ומה חלדי כי מה ישרת אחורנית כדרך אספטדה וברקת חופש כל חדרי בטן וחלד כמו הלא לבא לאנוש על ארץ זמן ידוע וחלדי כאין נגדך ולמה בראתנו ואנחנו שוא כדרך אך הבל בני אדם כזב בני איש והנה הטעם כל אחד מישראל מתאונן בשביו כי ימות ולא יראה ישועת השם : מי · הנה הטעם הנה אמות ולמה סבלתי עול הגלות וכן הוא אומר שאתי בחקי כל רבים עמים : איה

מ"ע ספורנו ז"ל

וחסדי לא אסיר מעמו · שאתן ניר לבניו כל ימי מלכו' ישראל : וכסאו כשמש נגדי · לעתיד אבל : ואתה זנחת · שלא ספר זרעו הברית או שהיה צדקיהו צדיק בדורו כאמרו ז"ל נסתכל בצדקיהו ונתקררה דעתו : פרצת כל גדורותיו · ערי יהודה הבצורות : שמת מבצריו מחתה · שנתחזקו בהם האויבים נגדו : השמחת כל אויביו · כאמרו אמרה צור על ירושלם האח נשברה דלתות העמים: צור חרבו · חדוד ושנון חרבו השיבות לבד אחר שלא יזיק לאויב : ימי עלומיו · שכן כ"א שנה היה כשמלך ולא מלך זולתי י"א שנה : בושה · שיחדו כגוכל נגר למשכב וכוס כמו שספרו ז"ל : תסתר · מלרחם : תבער כמו אש חמתך · אחרי כן להרחיב הבית : זכור אני מה חלד · מה הוא הזמן שמלכתי : וזכור על מה שוא בראת כל בני אדם · כשלא מלכו' מישראל שאין שום עוסק בחיי עול' : מי גבר יחיה · בחומו' עס"א לחיי עול' : מיד שאול · ממות גהנם : איה

מסרה

בשבט ו' רפין בקריאה וסימ' מני אפרים שרשם בעמלק · והוכחתיו בשבט אנשים · ושפט בצדק דלים והוכיח במישור לענוי ארץ · תרעם בשבט ברזל ככלי יוצר · ופקדתי בשבט פשעם · אני הגבר ראה עני : כשמש ל' וחד בשמש ואינון מנא"ב מנחר חד וחד כ' וחד ב' בריש תיבות' וסי' נמסר במסר' רבתא במערכת אות הבי"ת : הרימות ג' וסימ' את מי חרפת וגדפת דמלכים · וחברו דישעיה אילין הרימותה כתיבן · הרימות ימין צריו · בתרא חסר ה' : עד מה ד' וסי' אשור תשבך · תאנף לנצח · עד מה יי' תסתר לנצח · ולא אתנו יודע עד מה : ולא יראה ז' וסי' ולא יראה בך ערות · ולא יראה כי יבא חום · ולא יראה כי יבא טוב · ואל שמעיה הנחלמי' · מי גבר יחיה ולא יראה מות · עבים סתר לו :

תורת חסד · תהילת ה'

למדם·איזה דין ומשפט כאומר ושפטנו מלכנו וגומר אם חקותי וגומר ופקדתי בשבט פשעם שעזבו תורתי ותלכו חקותי וכו' ואפקוד בנגעים עונם זה שבמשפטי לא ילכון או שמצותי לא ישמורו : וחסדי לא אסיר וגומר לא אחלל בריתי וגומר ומה שנשבעתי בקדשי אם לדוד אכזב רק זרעו לעולם יהיה : כירח יכון עולם זה יובן עם מאמז"ל והובא בילקוט פרשת בא א"ר ברכיה החדש הזה לכם ראש חדשים אם זכיתם אתם מונים למלאתו ואם לאו אתם מונים לפגמו למלאתו אברהם יצחק ויעקב וכו' לא זכיתם אתם מונים לפגמו רחבעם אביה וכו' ואתה זנחת במעט את כל זה ותמאס וכו' נארת וכו' פרצת וכו' שסהו וכו' הרימות וכו' אף תשיב את חרבו לאחור אתה הצור שיצרתו ולא הקמותו במלחמה · השבת מטהרו זהו מאמז"ל מענין הדמותם אל הירח כאמור : הקצרת ימי עלומיו ידוע הוא שהמלכים ההלה לא האריכו כ"כ ימים : עד וגו' יי' עד מה ה' תסתר לנצח והנו רואים בזה ב' הפכיים הא' שאתה תסתר ממנו והב' שתבער כמו אש חמתך סברלה מזה שאינך נסתר ממנו : מי גבר וגומר מלאתי כתוב יר' לומר שאפילו שימות איני מות אבל יהיה נצחי בג"ע וזהו מי שיצדק לעשות בזה העולם באופן שימלט נפשו מיד גיהנם והוא השאול ע"כ : זכור

אבן יחייא

אלו שהם המצות שמציאותם וטעמם נסתר · ומצותי לא ישמורו שהם המצות שמציאותם נסתר וטעמם נגלה כמצה וסוכה · או לא אכריתם לעונם חטאם : אבל פקדתי בשבט פשעם ובנגעים עונם וכאשר ייסר איש את בנו ה' אלהים ייסרם · וכאשר אמר אליו נתן הנביא ובהעוותו והוכחתיו בשבט אנשים ובנגעי בני האדם · וחסדי שהוא המלכות שנתתי אליו בחסד לא אפיר מעמו ולא אשקר באמונתו אשר נשבעתי באמת ובאמונה · כי כסאו כימי שמי' לא אחלל בריתי ומוצא שפתי לא אשנה אף כי הוא יחללהו כי לא איש אל ויכזב ובן אדם ויתנחם · אחת וגומר עד כה דבר במלכות בית דוד בעולם הזה · ומכאן והלאה מדבר במלכותו לימות המשיח בנו ורוצה לומר כי שבועה אחת נשבעתי בקדשי אם לדוד אכזב בשום פנים אבל זרעו לעולם יהיה שלא יכרת · והמעלה מהמלכות לא יכרת מזרעו כי כסאו יהיה מתמיד כנגדי כהתמדת השמש · וכהתמדת הירח שכל אחד מהם יכון עולם · ועד בשחק נאמן סלה · רוצה לומר שכל אחד מהשמש והירח יהיה עד בשחק משבועתי זאת על מלכות בית דוד לעתיד לבוא בעולם השלם והנצחיות · ואתה וגומר היא תלונת בית ישראל על ה' על הפסק מלכות בית דוד בעולם הזה · והיא תלונה כתלונת הצדיקים והנביאים על צדיק ורע לו רשע וטוב לו · אשר הוא לסכלותם כי לא ידעו ולא יבינו דרכי ה כי פעמים הצדיק בנגלה יהיה רשע במסתרים · וההפך · וכן הרע הנגלה יהיה טוב בסופו · כי לא דרכיו דרכינו · יתברך ויתעלה מכל הברואות · והנה התשובה על הפסק מלכות בית דוד היא · כי ה' אלהים נשבע לדוד באמונתו שאם יעזבו בניו תורתו ומצותיו ליסרם ביסורים כאשר יעשה הבעל לאשתו המורדת ובלתי רוצה לעשות מצותיו אשר ייסרה בשוטים · אבל אם תלך אשתו מעמו ותשנא אותו בלבבה ותזנה תחתיו עם אנשים שונים ובפריו ימעול מעל להכעיסו · אף כי הבעל נשבע בה' לבלתי הניחה עוד כל ימי עולם · ולישרה כל עוות שתחטא ותאשם · הוא יכול להניחה כי נקי הוא משבועתו להיות כי חטאה בנכבד והסכימה לבלתי הכפף תחתיו עוד ויצאה מרשותו · וכן מלכי בית דוד אשר כפרו במלכם ה' ויכעיסוהו בבמותם ופסיליהם כאחז ומנשה ואמון וצדקיה · וה' למען דוד עבדו האריך אפו להם ולא שבו אל ה' ותמיד היה ידם נטויה להוסיף פשע על חטאת · הסירם ממלכותם ונקה משבועתו · אבל לעתיד לבוא כשוב ה' את שבות ציון ושבו בנים לגבולם יצא בעולם משיח צדקנו חטר מגזע ישי ונצר משרשיו · ועם כל זה אף בכל ארכות הגלות לא פסקו בני דוד מהיות ראשי גליות וגדולים על זולת מישראל · וזולת זה כי השבועה האלהית לא נתבטלה · וכאשר יש רשיון לבעל אשר נשבע לבלתי גרש את אשתו · לגרשה יום או יומים כדי ליסרה · ככה יש רשיון לאל יתברך לגרש מלכי בית דוד יום או יומים מימי האלוה שהם אלף שנים · כי אלף שנים בעיניו כיום אתמול כי יעבור בעיניכו · ויחס היום אל היום כיחס הנשבע אל הנשבע · וכחזור לעניננו ואתה זנחת וגומר ואתה הרחקת זרע דוד ותמאס אותו · וידמה כאלו התעברת עם משיחך דוד בהפסיקך המלכות מבניו · ונארת לשון אשחתה הברית שכרת עם דוד עבדך · וחללת נזרו וכתר מלכותו בשפלו לארץ · פרצת כל גדרותיו שהם חומות ירושלם ושאר העיירות אשר עשו מלכי בית דוד ושמת מבצריו מחתה · רוצה לומר שבר כי בנקעו ונכנסו בם האויבים לבטח · מה שבהיות שכל פתוח שסוהו כל עוברי דרך · והיה חרפה לשכניו במקום היותו גדול למלכי ארץ · הרימות ימין צריו המכים ועוללים אותו מה שבזה השמחת כל אויביו · אף תשיב וגומר רוצה לומר באף ובחימה תשיב על גופו חרבו, מהאויב שהיא חדוד כצור וכאומרו חרבות צורים שרוצה לומר חדודי · ולא הקמותו במלחמה כשימעד ויפול כימי קדם כאשר מעדו קרסוליו · השבת וגומר כי בימי קדם היה המלך מולך על כסאו ואם היה חוטא · היה האל מטהר חטאו ביסורין והביא מלך ככרי עליו לענותו · אבל עתה השבת ובטלת מטהר אותו עוד כבראשונה · ועשית כליה בו כי כסאו לארץ מגרת שרוצה לומר הפלת כתרגום ויפול רוכבו אחור וימגר רוכביהון לאחורא · הקצרת וגומר הנה מלכות בית דוד כאשר אמרנו היה בעולם הזה · ויהיה לעתיד בעולם הסלה · ווהו אומרו מלכותו בעולם הזה הקצרת וקורא אותו ימי עלומיו להיותם הקודמים והפחותים בערך לימים אשר אחריהם · ובקיצור הלז העטית עליו בושה מההבטחה ממלכותו בעולם סלה כי רבים אומרים אין ישועתה לו באלהים סלה · והלאיה ממלכותו אשר נקצר ונכרת בכלימה בעולם הזה · עד מה וגומ' היא תפילת כנסת ישראל עד מה שרוצה לומר עד מתי ה' תסתר לנצח ולא תביט בבלע הרשע הצורר · הצדיק ממנו שהוא ישראל ועד מתי תבער כמו אש חמתך ותרבה עלי מוסר ותתן מארות רבות ורעות · זכור וגומר רוצה לומר הוא על דרך אומרו ויזכור כי בשר המה רוח הולך ולא ישוב וזהו אומרו זכור מה אני חלד ובעולם הזה · ועל מה שוא בראת כל בני האדם אשר הם מאדמה ואל עניני האדמה כוספם · וסופם אל האדמה אשר ממנו לוקחו כי מי גבר יחיה ולא יראה מות אף שיהיה האמיץ לבו בגבורים · ומי ימלט נפשו מיד שאול הגהינם בעולם הסלה והנצחיות כי אין צדיק בארץ אשר לא יחטא וצריך למרק בגהינם עונותיו אם מעט ואם הרבה : ואיה

נ אַיֵּה ׀ חֲסָדֶיךָ הָרִאשֹׁנִים ׀ אֲדֹנָי נִשְׁבַּעְתָּ לְדָוִד בֶּאֱמוּנָתֶךָ׃ זְכֹר אֲדֹנָי חֶרְפַּת עֲבָדֶיךָ שְׂאֵתִי בְחֵיקִי כָּל־רַבִּים עַמִּים׃ אֲשֶׁר חֵרְפוּ אוֹיְבֶיךָ ׀ יְהוָה אֲשֶׁר חֵרְפוּ עִקְּבוֹת מְשִׁיחֶךָ׃ בָּרוּךְ יְהוָה לְעוֹלָם אָמֵן ׀ וְאָמֵן׃

צ

ספר רביעי

א תְּפִלָּה לְמֹשֶׁה אִישׁ־הָאֱלֹהִים אֲדֹנָי מָעוֹן אַתָּה הָיִיתָ לָּנוּ בְּדֹר וָדֹר׃ בְּטֶרֶם ׀ הָרִים יֻלָּדוּ וַתְּחוֹלֵל אֶרֶץ וְתֵבֵל וּמֵעוֹלָם עַד־עוֹלָם אַתָּה אֵל׃ תָּשֵׁב אֱנוֹשׁ עַד־דַּכָּא וַתֹּאמֶר שׁוּבוּ בְנֵי־אָדָם׃ כִּי אֶלֶף שָׁנִים בְּעֵינֶיךָ כיום

אָן הִינוּן טַבְוָתָךְ דְמִן שֵׁירוּיָא יְיָ דְקַיֶמְתָּא לְדָוִד בְּהֵימְנוּתָךְ׃ אִידְכַר יְיָ חִיסוּדָא דְעַבְדָךְ סוֹבָרִית בְּעִטְפִי כָל גִידוּפֵיהוֹן דְסַגִיאִין עַמְמִין׃ דִי חַסִידוּ בַעֲלֵי דְבָבָךְ יְיָ דִי חַסִידוּ אִיחוּר רוּשְׁמַת רִיגְלֵי מְשִׁיחָךְ יְיָ׃ בְּרִיךְ שְׁמָא דַיְיָ בְּעַלְמָא הָדֵין אָמֵן וְאָמֵן בְּרִיךְ שְׁמָא דַיְיָ לְעַלְמָא דְאָתֵי אָמֵן וְאָמֵן׃ צְלוֹתָא דְצַלֵי מֹשֶׁה נְבִיָּא דַיְיָ כַּד חָבוּ עַמָּא בֵית יִשְׂרָאֵל בְּמַדְבְּרָא עָנֵי וְכֵן אֲמַר יְיָ דִמְדוֹר בֵּית שְׁכִינְתָּךְ בִּשְׁמַיָא אַתְּ הֲוֵיתָא לָנָא סְעִיד בְּכָל דָר וְדָר׃ כַּד אִיתְגְלֵי קֳדָמָךְ דְעַמָךְ עֲתִידִין לְמֶחוֹב אַתְקֵינְתָּא תְּתוּבָא עַד דְלָא טוּרַיָא אִיתְנְטִלוּ וְאִתְבְּרִיאַת אַרְעָא וְיָתֵיב תֵּבֵל וּמִן עַלְמָא הָדֵין עַד עַלְמָא דְאָתֵי אַתְּ הוּא יְיָ אֱלָהָא׃ תְּתִיב בַּר נַשׁ עַל חוֹבֵיהּ עַד מוֹתָא וַאֲמַרְתְּ תוּבוּ בְּנֵי נְשָׁא׃ אֲרוּם אֱלַף שְׁנִין בְּעֵינָךְ מִתְחַשְׁבִין קדמך

ק"ד · ק"ד · ל' וכל קרי' חלוף עמים · רבים · ו' מ"ל · ל' · ספר רביעי · ד' · ל' · כ' · ג' כ' מ"ל וה' חס' · ד' · ג'

צ' למשה איש האלהים י"א אתקריאו איש האלהים וסימן נמסר במלכים ב' סימן י"ב : תשב ד' קמץ ומלרע וסי' רק את בני לא תשב שמה · תשב אנוש עד דכא · יי' אלהי' אל תשב · בעבור דוד עבדך אל תשב פני · וא' פתח ומלעיל אל תשב פני דבת שבע :

רשי

שאתי בחקי כל רבים עמים · בגולה אני נושא סבלם ומשאם : עקבות משיחך · סופי מלך המשיח ולשון המשנה הוא בעקבות המשיח חוצפא יסגא : ברוך יי' לעול' · על כל אשר עשה לנו : תפלה למשה · אחד עשר מזמורים מכאן עד לדוד מזמור כלם משה אמרם כנגדם ברך אחד עשר ברכות לאחד עשר שבטים בזאת הברכה : מעון אתה היית לנו · מעון מדור ומנוס לבוא שם : היית לנו בדור ודור · מעול' כי אתה מקדם הכל היית : בטרם הרי' יולדו · נבראו ובטרם חוללת ארץ ותבל ומעולם ראשון ועד עולם אחרון אתה אל : תשב אנוש עד דכא · מביא אתה יסורין על האדם עד שאתה מחזירו להיות תשוש כח וקרוב למות : ותאמר · לו בייסורין שובו בני אדם מדרכיכ' הרעים : כי אלף שנים בעיניך · אלף שנים של בני אדם הם כיו' אחד של הקב"ה ועוד מן הלילה עמו פי' יום אחד של הקב"ה ומעט מן הלילה של הב"ה הם אלף שנים שהרי לא אמר הכתו' שיהא יומו של הקב"ה אחד כאלף שנים אבל כשילא מעט מן הלילה עמו אז יומו שלם והוי אלף שני' ולכך מת תוך אלף שאם היה חי אלף הוי יותר מיומו של הקב"ה ושמא שיעור אותה אשמורה הוא כמו שים ממיתת אדם הראשון עד אלף שני' ואכן לא ידענן כמה הויא אותה אשמורה כי אם מסברא · מנ' כי אלף שנים בעיניך וגו' וכשעלתה תשובה בדעתך מתחילה יפה דנת וברחת אותה וראוין היו השנים לכך לפי שלא היו ימי בני האד' רבים שלא היו אלף שנים בעיניך אלא כיום הולך שעובר וחולף ומעט מן הלילה עמו שהרי אמרת לאדם הראשון כי ביו' אכלך ממנו מות תמות וחיה תשע מאות ושלשים שנה כמלאו אלף שנים עולים ליום שלם ומעט מן הלילה עמו : כיום

אשר לקחתם ממנה : כי· בעיניך · עם בני אדם ידבר השם ואל תתמה בעבור שובו לשון רבים ואחר כן בעיניך כי כן משפט הלשון זכור ימות עולם בינו שנו' כשיכם ובגרך וטעם כיום אילו חיית אתה בן אדם אלף שנים ככה יהיו :

אבן עזרא

איה · הקם שבועתך בביאת הגואל : זכור חרפת עבדיך · שהאחרים יחרפום : אשר · פי' כי המחרפים הם אויבי השם וטעם עקבו' משיחך מגזרת בעקב עשו ועקבותיך לא נודעו והטעם שאחרו פעמיו לבוא כאומרי' נשברו עקביו על כן לא בא עתה : ברוך · הטעם שראה המשורר ברוח הקדש ביאת המשיח על כן נתן תודות לשם ויש אומרי' כדרך איוב כי המשכיל יברך השם הע"פ שהאויב יחרפהו יסבול חרפתו · וחכם גדול ספרדי אומר כי הסופר שכת' זה הספר תחלה כתב בסוף הספר ברוך השם שעזרנו לכתבו כולו כדרך הסופרי' בדורינו לכתו' באחרונ' ברוך נותן ליעף כח : תפלה למשה איש האלהים · לפי דעתי שמש' הדוכינו אבר זאת התפלה כי היה על לשון רבים ואין דברי דוד ככה ועוד שאמר יי' מעון אתה ובתורה מעונה אלהי קדם · א"ר משה כימעון מגזר' עין מקו' נובע עין והנכון בעיני שהוא ממעון קדשך ואית התקר' העליונה כמו ויהי בשלם סוכו והנה מעונתו כנגד סוכו והטע' כי השמים אינם מעונות לנו באמ' רק אתה המעון באמת ודור הולך ודור בא והמעון עומד לא ישתנה · טעם אתה עם מלת היית אתה לבדך : בטרם · הזכיר השמים שהם למעל' מן האל' ועת' יזכיר הארץ ומלת בטרם ישרת בעבור שנים וכן הוא ובטר' תחולל ארץ ותבל וטעם להזכיר ההרי' בעבור היותם עומדים כאילו הם קדמונים כמו ומראש הררי קדם וטעם יולדו כי הרוחות יולידום וארץ שהיתה תחת המים בבריאתה ותבל היא היבשה ששם הייסוב ורבי משה אמר כי אתה אל תקיף לנצח ולפי דעתי כי אל תאר הוא וככה פירושו בטרם היות הרי' וארץ ומעולם ועד עולם אתה אל בעבור שיאמר על בן אדם דכה · תשב · אתה אל ולא אל' חקיף כי תשב אנוש בימי הזקנה עד היותו דכא : ותאמר שובו בני אדם · אל העפר כיום

מ"ע ספורנו ז"ל

איה חסדיך · וזכור כמו כן איה חבליך : נשבעת · שגאל דין מים עמו שנושה אינם מתקרע · חרפת עבדיך · ותנע פלגום : שאתי בחקי כל רבים עמים · עמים שהם רבים ונכבדים זה מזה בהכהנה ורני הגולה בין כלם גדיק אני להתנהג על פי עודתם בענין שהנו בחיקו : אשר חרפו אויביך · וכמו כן זכור מה שחרפו אויביך נגדך : אשר חרפו עקבות משיחך · וכמו כן חרפו מכוב ואחור הימים בכל דור ודור : ברוך ה' לעולם · טוב ומטיב : אמן ואמן · יתקיים ויתאמת זה בעולם הזה ולאחר עולם הבא :

בזה המזמור התפלל המשורר על כל המין האנושי בכלל ועל ישראל בפרט · ואמר :

יו' מעון אתה היית לנו · ה' מעון ומנוס היית לנו שלני עמך : בכל דור ודור · להצילנו מן השונאי' אותנו משעבודתך גם כי אין בשבירתנו תועלת ולא הזק לשליחותך · כי אתנם : בטרם הרים יולדו · קודם מציאות העין הגבוהי ומקומו : ומעולם ועד עולם · וכמו כן אחר שנבראו בעולם ואחר שישוב לאיתנו : אתה אל · על אופן א' ולא היתה השגחתך עלינו אלא במדת טובך להיטיב כי חפץ חסד אתה · ולזה : תשב אנוש עד דכא · הקצרת ימי האדם אחר המבול והפלגה למען לא ינשאו בארץ יעיהם לפרוד כמו שעשו דורו' קודם המבול והפלגה : עד דכא · עד ששבו ימיהם למנין מועט : ותאמר שובו · ולא יהיו באבותם באורך וימנע מרשעים אורם וזרוע רמה תשבר · ובהיות : כי אלף שנים בעיניך : כיום

אבן יחייא

איה חסדיך הראשונים ה' אשר היית עושה עם אבותינו · ואיה אשר נשבעת לדוד באמונתך · וכו' וגומר ואם לא תעשה על כל האמור . זכור ה' חרפת עבדיך בגלות · וזכור שאתי בחקי המשא מכל העמים הרבים כי כלם יגלגלו ויעכבו וירדו בנו בפרך · וזכור אשר חרפו אויביך לך ה' באומרם כי בניך בגלות ארוך כזה ולא תגאלם · וזכור אשר חרפו עקבות משיחך ופסיעותיו כי יאמרו שלא יבוא ויפסיע פסיעה באדמותינו · ברוך ה' לעולם אמן ואמן היא ברכת המשורר בסוף הספר כמנהגו :

ספר רביעי

צ תפילה למשה וגומר הנה המזמור הזה והי' מזמורים הנמשכים עד לדוד מזמור לפי דעת קצת מהחכמים ז"ל כלם אמרם משה רבינו כנגד הי"א שבטים שבירך · ותיקר מזמור כנגד כל אחד מהשי · היינו תפילה למשה כנגד ראובן · דכתיב תשב אנוש עד דכא · שם יחי ראובן ואל ימות · יושב בסתר עליון כנגד שבט לוי שהיה יושב בסתרו ומתלונן בבתי מקדשו · מזמור שיר ליום השבת טוב להודות · כנגד יהודה דכתיב בו הפעם אודה את ה' · ה' מלך גאות לבש · כנגד בנימין שבא בגילו של מלכו של עולם שנאמר חופף עליו כל היום · אל נקמות ה' כנגד גד שיצא ממנו אליהו שנקם נקמת ה' מעובדי הבעל · לכו נרננה כנגד שבט יששכר שהיה עוסק ברינה של תורה · ולפי דעתי כי אמר שירו לה' שיר חדש · כנגד זבולון אשר היה שמח בצאתו בפרקמטיא והיה מרויח בסחורה · ועל כן היה לו לשורר ולברך לה' על כל הטוב' הברכה אשר ברכו · ואמר ה' מלך תגל הארץ כנגד יוסף אשר יצא ממנו יהושע אשר שעבד כל ממלכות כנען וה' מלך ביום ההוא כי כמוהו כל יושבי העולם מנפלאותיו אשר עשה כי שמעו שהוביש ה' את מי ים סוף מפני בני ישראל · ואמר מזמור שירו לה' שיר חדש · כנגד נפתלי שהוא שבע רצון ומלא ברכת ה' ולכן גם הוא חייב לשורר ולברך לאל · ואמר ה' מלך ירגזו עמים וגומר · כנגד דן גור אריה יזנק מן הבשן כי להיות מלכו ה' · ירגזו העמים ויכבשם דן · אמר מזמור לתודה הריעו לה' כל הארץ · כנגד אשר הוא ברוך מבנים · ולכן הוא חייב לתת תודה לה' ולברך שמו · אדני מעון וגומר המזמו' הזה גם הוא כוכתו על הגלות · ורוצה לומר אדני אתה היית בימי קדם מעון ודירה לנו בדור ודור · והוא משל שכאשר הדירה היא מחסה לאדם מזרם וממטר ומחורב השמש · ככה ה' היה מחסה לישראל מכל הצרות שסבבום בטרם הרים וגו' בטרם שהחלק הרוחניי מהעולם נברא · ובטרם שתחולל ארץ שהוא החלק המדבריי ותבל שהוא החלק המיושב · ומעולם הגלגלים ועד עולם המלאכה ובטרם שבראו אתה אל · כי כל הנבראים יחד לא ישלימוך בשום דבר כי בטרם היותם היית שלם ויכול · ואם נדקו מה יתנו לך או מה מידם תקח · תשב וגומר ועם כי היותך קדמון ואל · בטרם שנברא העולם כי אתה בלאתי יש מאין · עם כל זה ענותך תרבה להשגיח בעולם השפל · ותשב אנוש אשר איכושה מכתו לרוב חטאיו עד דכא עד שיהיה אומלל ודכא · כי תייסרנו ביסורין כמרקים על עונותיו למען ישוב אל ה' וירחמהו · ובדבר הזה תאמר שובו לבני אדם כי החוטאים בראותם העונש שחול על אחד מהם מפני החטא יראו וישובו תיכף אל ה' · כי אלף וגו' רמז כי הקדוש ברוך הוא מאריך אפיה וגבי דילה · מה שאין כן בבשר ודם כי מבקש הנקמה מאשר חטא לו תכף ומיד פן יקרהו אסון ולא יצא תאותו אל הים · אבל הקדוש ברוך הוא אינו כן כי הוא על הזמן ואימו

תורת חסד תהילת ה'

זכור אני מה חלד וגומר יר' וא"כ למה התאחר מהושיע : איה וגומר זה יובן עם מה שכתבתי ממאמר"י ע"ה בפסוק ה' ברצונך העמדת להררי וגומר : ברוך ה' לעולם העון והמן שהוא יכונן את בית דוד וכו' :

ספר רביעי

צ תפלה למשה וגומר רז"ל אמרו שמר"עה חבר י"א מזמורים אלה וכפי זה הדרך אומר אני כי להיותו איש האלהי"ם קדום וידע כי ה' חפץ בעמו ישראל על כן התפלל עליהם בי"א מזמורים אלה הם על מציאות חייהם והם על מציאות טובותיהם והם על מציאות שלמותם והם על מציאות השפלת אויביהם והם על מציאות בנין בית המקדש וכמו שאבאר בס"ד ולהיות כי מזמור זה הוא הראשון שבהם על כן הזכיר בו מלת תפלה יהרי הוא כאלו בכל א' מהם אמר ג"כ תפלה למשה וכו' והאר שאמר י"א מזמורים אלה הנה קודם שיאמר סיום הכל שהוא מזמור לתודה אמר משה ואהרן בכהניו וגו' והיא לומר כי להיותו בכהניו היה מובטח מאת ה' שתשמע תפלתו כתפלת כהן גדול ביום הכפורים · וקודם שאתחיל בביאורם אקדים בדרך כלל הדברים הנרמזים בי"א מזמורים אלה והוא כי במזמור הא' התפלל אל ה' שאחר שהוא אמת כי ימי האדם הם מעטים ורובם עמל ואון שיהי רצון מלפניו ית' שזה שיחיה יהיה בחיים טובים וישוב וירחמהו וכו' ובמזמור הב' התפלל אל ה' שיצילהו מן הפגעים המתרגשים לבא בעולם וכמו כן שיאריך ימיו ובזה עשה את עצמו כאיש המחזר על הפתחים שבתחלה שואל לנו ואח"כ לחם וכו' ובג' התפלל שזה שיחיה הצדיק יהיה בבית ה' מהלל את ה' ולומד בתורתו ובתן טוב טעם על מה שהרשעים המטרידים הצדיקים ומבטלים אותם מעבודתם עבודת ה' הם מאריכים ימים וחיים טובים · בד' התפלל שזה שיחיה בבית ה' יהיה ימים רבים והודיע בו ג"כ איך עבדיו ראויים הם לחיותם ימים רבים · בה' התפלל על שינקום ה' נקמת עמו ועבדיו וכמו שהיה אל נקמות ה' במיתתו של הבל כן יהיה אל נקמות ה' במות אדם א' מישראל שלא כדין ומה גם שעם זה ימסך טובה אחרת לישראל והוא שלא יאמינו אמונות שקריות שה"ו עזב ה' את הארץ וכו' וכן הורה להם לישראל את דרכי התשובה על כל מה שיחטאו ועד היכן כחה מגעת ושהמחטיא את הרבים אין מספיקין בידו לעשות תשובה וימות ברשעו ורשעו בעצמו יקטרג לו וימיתהו וימחיהו · בו' התפלל על ישראל שיזכו כולם לשוב בתשובה וירננו ויהללו לה' אלהיהם וידעו מעלתו ומעשיו הנוראים בעולם בכח שמותיו אלה ושמרוב השגחתו בהם הוא מתרה בהם תמיד ואומר להם היום אם בקולו תשמעו וכו' אומר להם אל תקשו לבבכם וגומר אשר נסוני אבותיכם וגומר ארבעים שנה אקוט בדור וגומר אשר נשבעתי וגומר מה שאין כן אם בקולי תשמעו כי היום הזה בעצמו אראה לכל העולם היותי אלהיכם ושאתם באין מרעיתי ותבואו אל מנוחתי וכו' ושעל כן מן הראוי הוא לקדם פניו ית' בתודה ובזמירות ולהשתחוות ולכרוע לפניו להודות על היותו ה' אלהינו ית' ית' : בז' התפלל על שיבנה המקדש והוא אומר עוז ותפארת במקדשו ושם בבית המקדש ידעו הכהנים את השם המפורש ויברכיהו · בח' התפלל על שיהיה המשפט יוצא מאת הסנהדרין ושיודע בעול' מעלת המשפט אשר נתן ה' לעמו ישראל · בט' התפלל על שתרומם ימין ה' ואמר כי במשפט ודין הוא שיהיה זה ושידעו הכל שיעשה זה יען כי זכר חסדו ואמונתו עם ישראל ויזידעו את ישועת אלהינו ית' · בי' התפלל על שידעו הכל רוממותו ית' בהיותו מלך בציון ומה היא מעלת ארץ ישראל ומקום המקדש והודיע ג"כ מה מאד גדלה מעלת החסידים אשר הם תמיד בבית ה' ובמקדשו כי הנה משה ואהרן שהיו הקרבים אל ה' שניהם היו כהנים ושמואל שמקטנותו היה בבי' ה' היה בקוראי שמו · בי"א התפלל על שידע אז שה' אחד ושמו אחד וכל העולם יעבדוהו כמו שראוי והוא הנרמז בסוף מזמור פ"ט הקודם למזמור תפלה למשה וכו' באומר ברוך ה' לעולם אמן ואמן וכמו שביארתי : ועתה אבא לבאר את כלם על הדרך שהקדמתי בס"ד והנה במזמור הקודם לזה כאמר זכור אני מה חלד וגומר מי גבר יחיה וגומר על כן נסמך אליו מזמור זה אשר היתה תפלתו אל ה' על ענין מה שהאדם מיצר בימי חלדו בכמה מיני צרות לרעות המתרגשו' לבא עליו בזה הזמן הקצר אשר יחיה ועל כן אמר כי לולי רחמיו ית' והיותו מפון לכלם לא היה יכול להמצא בעולם כפי טבע המציאות אפילו דור אחד ואין צריך לומר דור אחר דור והוא אומר ה' מעון אתה היית לנו וגומר : בטרם הרים וגומר יר' בין קודם הבריאה ובין אחריה אתה אל תחום ותכון ומשגיח וחושב מחשבות לבלתי ידח ממך נדח : תשב אנוש וגו' ר"ל שיחולו עליו הרבה מן היסורין כדי שימהר לשוב בתשובה · וזה הפסוק שמעתי שיר' אתה ה' מביא יסורין על הרשע הנקרא אנוש ואתה ה' אומר לו שישוב במדרגת בן אדם המעלה : כי אלף שנים וגומר יר' על כן אתה ה' מביא עליו היסורין כדי שימהר לשוב בתשובה תכף ולא ימתין לכלל ישן כי

כְּיוֹם אֶתְמוֹל כִּי יַעֲבֹר וְאַשְׁמוּרָה
בַלָּיְלָה׃ זְרַמְתָּם שֵׁנָה יִהְיוּ בַּבֹּקֶר ה
כֶּחָצִיר יַחֲלֹף׃ בַּבֹּקֶר יָצִיץ וְחָלָף
לָעֶרֶב יְמוֹלֵל וְיָבֵשׁ׃ כִּי־כָלִינוּ בְאַפֶּךָ
וּבַחֲמָתְךָ נִבְהָלְנוּ׃ שַׁתָּ עֲוֺנֹתֵינוּ
לְנֶגְדֶּךָ עֲלֻמֵנוּ לִמְאוֹר פָּנֶיךָ׃ כִּי כָל־
יָמֵינוּ פָּנוּ בְעֶבְרָתֶךָ כִּלִּינוּ שָׁנֵינוּ
כְמוֹ־הֶגֶה׃ יְמֵי־שְׁנוֹתֵינוּ בָהֶם
שִׁבְעִים שָׁנָה וְאִם בִּגְבוּרֹת ׀ שְׁמוֹנִים
שָׁנָה וְרָהְבָּם עָמָל וָאָוֶן כִּי־גָז חִישׁ
וַנָּעֻפָה׃ מִי־יוֹדֵעַ עֹז אַפֶּךָ וּכְיִרְאָתְךָ
עֶבְרָתֶךָ׃ לִמְנוֹת יָמֵינוּ כֵּן הוֹדַע
וְנָבִא לְבַב חָכְמָה׃ שׁוּבָה יְהֹוָה
עַד־מָתָי וְהִנָּחֵם עַל־עֲבָדֶיךָ׃ שַׂבְּעֵנוּ
בַבֹּקֶר חַסְדֶּךָ וּנְרַנְּנָה וְנִשְׂמְחָה בְּכָל־
יָמֵינוּ׃ שַׂמְּחֵנוּ כִּימוֹת עִנִּיתָנוּ שְׁנוֹת טו
רָאִינוּ רָעָה׃ יֵרָאֶה אֶל־
עבדיך

קדמך היך יומא דאתמלי ארום
יעיבר והיך מטרת ליליא׃ ואין לא
תתייבין תיתי עליהון מותא היך
דמכין יהון ולעלמא דאתי היך
עסבא דמתפרכא יתחלפון׃ דמיין
עובדיהון היך עסבא די בצפרא יניץ
ויסגי לרמשא מתמולל ומתיבש מן
חורבא׃ ארום אשתיצנא מן תוקפך
ומן רוגזך איתבהלנא׃ שויתא חובנא
לקובלך עוית טליותנא קביל נהור
אפיך׃ ארום כל יומנא איתפניאו
קדמך ברוגזך שיצינא יומי חיינא היך
הבל פומא דסתווא׃ יומי שנותנא
בעלמא הדין שובעין שנין מתאלמין
ואין בגבורתא תמנן שנין וסוגעיהון
ליאות ושקר לחייביא ארום עדו
בסרהוביא וטייסין לצפרא׃ מן הוא
דידע לאתנא עושנא דתוקפך אלהין
צדיקיא דדחלין מינך משדכין רוגזך׃ למימני יומנא כן יתכוון להודע ברם נבייא
דלביה מבע חוכמתא׃ תוב יי עד אימתי תסגיפננא ותוב מן בישתא דימלילתא
למעבד לעבדך׃ שבעיהנא לעלמין דמתיל לצפרא טובך ונרנן ונחדי בכולהון
יומנא׃ שמחיהנא היך יומין דסגיפתנא היך שניא דחמינא בישתא׃ יתחמי
לעבדך

ויבש ה' וסימ' ונשתו מים מהים · ואכלה כל סביביה · פריה יקוסס ויבש · אזלו מים מני ים · לערב ימולל ויב"ש · ראש הכרמל: שמינים ו' מ"ל וסימ' בסדר בראשית ובספר שופטים סימ' ד': יודע י' מ"ל וסימ' בשמואל א' סימן כ"ו: למנות ה' ומ"ל וסימ' אשר אם יוכל איש · ויעמוד שטן על ישראל ויסת · הלא אני אמרתי למנות בעם · יואב בן צרויה החל · למנות ימינו כן הודע: יראה י"ג וסימ' נמסר בסדר בא ובסיפרא סימ' פ"ד:

רשי

כיום אתמול כי יעבור · שכבר עבר: זרמתם שינה יהיו · עכשיו תטפתם לאותן השני' והבאתם לימי' מועטים שאינ' אלא כשנת הנומה ששני הדורות שבעים שנה הם כמו שמפורש בסוף הענין ימי שנותינו בהם שבעים שנה ואם תשובי' שנה אחת בענין שנאמר בשוב יי' את שבות ציון היינו כחולמים ועל שבעי' שנה של גלות בבל נאמר שהיה שבעי' שנה. זרמתם לשון שטיפה כמו זרם מים: בבקר כחציר יחלוף · הנולד בלילה מת בבקר לסוף השינה ואם בבקר יציץ מיד חלף ועד בא הערב ימולל ויבש למה כי כלינו באפך וגו' ועל כל זאת שתה עונותינו לנגדך · ואת עלומינו את חטא' נעורינו שמת למאור פניך · עלומינו נעורינו כמו בן מי זה העלם · למאור פניך למולך להביט להם: פנו בעברתיך · כפנו ונבערו והלכו להם בעברתיך: כמו הגה · כדבור הממהר לכלות: ימי שנותינו בהם שבעים שנה · ימי שנותינו אלה בעונותינו אלה ובעלומינו אלה שבעי' שנה הם: ואם בגבורות · ואם הרבה גברו ימיו שמונים שנה הם: ורהבם עמל ואון · וכל הגדולה והשררה שיש לו לאדם בימים האלה אינ' אלא עמל ואון ולמה שהרי כי גז חיש ונעופה בתוך עברת אהר אנו עפים ומתי' גז לשון העברה כמו ונגוזו ועבר ויגז שלוים מן הים: מי יודע את אפך · בימי' מועטים כאלה מי יקנה לו לב לדעת את עז אפך וליראה אותך ואתה כיראתך עברתך כשם שאתה יראוי כן עברתך קשה ונפרע מן החוטאים: למנות ימינו כן הודע · כאשר בתחלה הודע בעולם את מנין ימינו הרוכין וכיון שהאריך ימים נוכל לקנות לב ונביא בתוכם לבב חכמה ונביא לשון הבאה · וי"א למנות ימינו כ"ן כמנין כ"ן שבעים שנה ונמות לפי שיעור ימינו שהן מעט כן תיסר אותנו וכן ויודע בהם אנשי סוכות: שובה יי' מחרון אפך: והנחם · חשוב מחשבה טובה על עבדיך: שבעינו בבקר חסדך · ביום הגאולה והשועה שהוא בקר לליל הצרה והאנחה והחשיכה: ונרננה ונשמחה בכל ימינו · כלומר בכל הצרות שעבר עלינו בימינו אלה: שמחנו · לימות המשיח כמנין ימות שעניתנו בגליות וכמניין שנות אשר ראינו רעה: פועס

אבן עזרא

כיום אתמול כי יעבור שכבר עבר או כמו אשמורה בלילה ועל דרך הפשט מה טעם לאמר כיום אתמול היה מספיק כיום והנו כמו אילו חיה אלף שנים ואם' יורה יוסף פירושי שיאמר ימי שנותינו בהם שבעי' שנה שלא יגיעו לאלף ולפרש אותו על דור המבול רחוק הוא: זרמתם · שב לדבר עם השם כי השני' תשימם כמו זרם מים עבר אותם כמו השינה או הטע' שישנו שנת עולם: בבקר יציץ · דור אחר דור וחלף מגזרת חליפות שמלות כדרך אם הרג' ודרשוהו תשלח רומך יבראון: בבקר · והדור שיציץ וחלף דומה אל הציץ הדל שאין לו כח בו שבערב ימולל ויבש והנה דימה חיי האדם כמו מבקר עד ערב: כי · כאילו אכפת בנו על כן יכלו ימינו: ובחמתך נבהלנו · כמו ויכל בהבל ימיה' ושנות' בבהלה: שתה · ובאמת יש לך להתעבר עלינו בעבור עונינו תעניגנו מעט מעט · אמר רבי משה כי עונינו עונות עלומינו והנכון בעיני שהוא מגזרת תעלומ' על כן למאור פניך: כי · הנה פי' טעם אשר כלינו באפך שכלינו שנינו כמו הגה והגא מפיו יצא שהדבור אין לו מעמד כי ברגע דבור המדבר ימצא ואחר כן כאילו לא היה: ימי · אולי יטעון טוען והלא משה חיה ק"כ שנה ואיך הוא יאמר שבעי' שנה זה לאות כי משורר היה שמו משה והתשובה ככה נוכל לומר כי נח דניאל ואיוב איגם נודעי' והלא ירחא בתחלי' איש האלהי' ובעבור זה הזכיר שאיננו מתעסק בהבלי העולם וככה טעם זה המזמור משה ידבר על לשון כל דור ודור גם דורו כן היה עד היום אולי זה עשה זאת התפלה לפני התנבאו שהיה בן שמונים שנה וידיו כבדים וטעם בהם דבר גדול יהיה אם היה במספרם שבעי' שנה: ורהבם · וימי רהבם ימי הכח והחוזק שהם ימי הבחרות כולם הם עמל ואון: כי גז · שיכרתו מהרה כמו גזי נורך וזה טעם חיש ונעופה והנה נהיה כעיף נודד ממקומו או ונשפה לשכון ארץ חשך ארץ עיפתה עושה שחר עיפה או המלה מגזרת עפעף כמו תעופה כבוקר תהיה התעיף עיניך בו והיננו וכאילו תעופה היו ימינו: מי · אמר רבי משה כי זה הפסוק קשור עם הבא אחריו והטעם כל איש שהוא יודע עוז אפך וידע למנות ימינו האמת נודע אליו · ונביא הוא כי יש לו לבב חכמה ויפרש כן כמו כן בנות ללפחד · ומלת הודע כמו הושב כספי ועל זה הדרך או הודע אליו מטאתי אשר חטא ולפי דעתי מי יודע מי זה שיוכל לדעת עוז אפך וכפי היראה ממך ככה עברתך על דרך בקרובי אקדש כאשר דרשו קדמונינו במלת וסביביו נשערה מאד: למנות · כדרך הודיעני יי' קצי תן לנו לב לדעת למנות ימינו והטעם שנדע שמספרם מעט יהיה · ונביא בקרבינו הו נגו לבב חכמה והנה נביא כמו ומה נביא לאיש: שובה · הטעם מחרון אפך כי למעלה כתוב כי כלינו באפך והנחם דרך משל לבן אדם שינחם: שבעינו · אם שבענו רסקן בבקר אז נגיל כל היו' והטע' אם תעשה עמנו חסד בבחרותינו שתלמדנו הדרך הישר' אז נשמח כל ימינו אפי' בזקנה: שמחנו כימו' עניתנו · בתחלואי' ובדאגות: ירא'

מ"ע ספורנו ז"ל

כיום אתמול ובאשמורה בלילה · שאף על פי שהכלל אורך הזמן רב בעיניהם הם על יחס א' בערך אליך בהיות מציאותך בלתי בעל תכלית ושנותיך לא יתמו' לכן: זרעתם · בהיותך חפץ שיקומו צדיקי הדורו' שמת אותם כזרם מים דור אחר דור קצרי הימים כי יחס שניהם ושנות דורות המבול גם על יחס אחד בערך אל שנותיך שהם בלתי בעלי תכלית באופן כי כמו עת שינה יהיו · אשר בבקר כחציר יחלוף · וזה כי אמנם מספר ימי חייהם: בבקר יציץ כימי הנערות: וחלף · אל הבחרות: ולערב בעת הירידה שהיא תכופה: ימולל · יתפרך ויסבר כאו: ויבש · בעת המות וגם כי בזה האופן יהיו צדיקי הדור מעטי' לקוצר הזמן לא יוכל בזה תכלית הכוון מאתך באורך הזמן אשר הם על יחס אחד בערך אל שנותיך שלא יתמו: כי כלינו באפך: ואנחנו עמך · כי כלינו באפך: ובחמתך · בין האמות עכ"א · וזה: כי שתה עונ תינו לנגדך · גם בעולם הזה ולא כן לא"ה · כי כל ימינו פנו בעברתך · בהיות כי כל ימינו פנו בטרדת גלות הא"ו' עכ"א: כלינו שנינו · ועם זה הזמן הקצר שהוא על הרוב עד שבעי' שנה ובגבורות עד שמני' שנה: ורהבם · גבהם וחוזקם הוא: עמל · טרדת האומות: ואון · צרכי חיי שעה כי זה בשך מהשנים: גז חיש · פרח ועף בשהירו' ונעיפה · מאלה החיים: מי יודע עוז אפך · מי הוא זה שיהיה לו פנאי לתת לב ולדעת את עוז אפך שהוא אמת מלך ורמוי לירא ממנו הרבה: וכיראתך עברתך · והנה לדעת עברתך וגודל ענשה ראוי שנשער אותו כפי גודל המלך אשר אשמנו לו כמו שראוי שתהיה יראתך כרב גדלך אתה עתה: למנות ימינו · כל אחד ואחד לפי מנת חלקו באורך החיים ובהשגת צרכי חיי שעה: כן הודע ונביא לבב חכמה · כמו שקצרת הימי' והרבית הטרדות כן הודע והאר עיני שכלנו לדעת ולהבין באופן שנוכל להביא לנו לבב חכמה במעט השתדלות ובזמן קצר: שובה ה' · את שבות עמך: עד מתי · יהיה עוז אפך בגלו' האם תמנו לגוע באופן שלא תשיג המכוון ממנו: והנחם על עבדיך · צדיקי הדורות: שבענו בבקר חסדך · שישוב שבקר לאיתנו שהיה קודם המבול: ונרננה · ולא נהיה כדורות המבול אבל נרננ' בישועתך ובהללך: ונשמחה בכל ימינו · בשמחה של תורה: שמחנו כימות עניתנו · כמו שעניתנו בשעבוד מלכיות כן שמחנו בקיומיות שמני בשמחה של תורה ומעשים טובים כאמרו ומל ה' אלהיך את לבבך: יראה

תורת חסד　　תהילת ה'

כי אלף שנים בעיניך הם כיום אתמול כי יעבור או כאשמורה בלילה שהוא זמן מועט וא"כ אפילו אם היה האדם חי אלף שנים לא היו כלל מכ"ש שהוא חי מעט מזער · ומצאתי כתוב הנה בזה הפסוק ר"ל שלפניו ית' האלף שנים הם כזמן הבלתי מורגש אשר איננו לא יום ולא לילה וז"ש כיום אתמול כי יעבור שיר' בעת עבר יום אתמול והוא בין השמשו' שהוא זמן בלתי מורגש וכן כאשמור' בלילה שהוא קודם עלות השחר ע"כ: זרמתם שינה וגומר יר' והנה זרמתם אל בני האדם הנז' וכשינה יהיו ובבקר כחציר יחלוף האדם הלזה בזמן בחרותו ויגוע אדם ואיו א"ו ובבקר יציץ וחלף ולערב ימולל ויבש שלא נשאר לו שום לחלוחית כדי שיוכל לחיו' עמו בימי הזקנה: כי כלינו וגומר יר' ואפי' בזה הזמן הקצר הלוחי ולא כלינו באפך ולא נבהלנו בהתבוננו את חמתך מה היא כי אותו ההתפעלות תכלה אותנו יותר מהרה: שתה עונותינו וגומר הרי"ט ז"ל פי' שר"ל אנחנו עושים זה בחשך במחרי חדרים ואתה ה' רואה אותנו למאור פניך · ע"כ: כי כל ימינו יר' כי כל הזמן שנחיה הנחשב בערך ימים לא בערך שנים פנה בעברתך: ימי שנותינו וגו' שמעתי בפסוק זה שיר' לומר כי מלד עצמם אם יניחום יהיו שבעים שנה והוא אומר בהם: מי יודע וגומר יר' אך מלד עז אפך אפילו אלה הקצובים אם יחיה אותם האדם יתהלל הרבה מאד ובאומר וכיראתך עברתך פי' הרי"ט ז"ל שיר' האיש הירא ממך יותר אתה מתעבר כנגדו יותר ע"כ: למנות ימינו וגומ' יר' במה שאנו מונים ימינו כן הודע שהם שבעים שנה ובזה נביא לעצמנו לבב חכמה ונשוב בתשובה היום ואין אנו ממתינים למחר כי לא נדע מה ילד יום: שובה ה' עד מתי יר' שובה ה' והנחם על עבדיך באופן שבבקר תשבענו חסדך וכאור בקר זה יזרח שמש בכל יום ויום שנחיה כי מי שיהיו לו טובות בבחרותו הנה ברוב הפעמי' ישמח אפילו בזקנותו · וכפי דרכי אולי יר' ונרננה ונשמחה בכל ימינו ואפילו בימי בחורותנו והוא ע"ד מאז"ל אשרי ילדותנו שלא ביישה את זקנותנו ואשרי זקנותנו שלא ביישה את ילדותנו: או יר' לומר כי לא נצטרך לבקש על הפתחים לא בימי הבחרות ולא בימי הזקנה · או יר' שבענו וגומר ואנו יודעים שבכל היום יהיה כן ואפילו בין הערבים · או יר' ע"ד תתן אמת ליעקב חסד לאברה' ויר' שבענו בבקר חסדך ואחר שבתחלה תעשה אותו על צד החסד נרננה ונשמחה בכל ימינו כי ידענו שהחסד הזה ישוב ויהיה אמת: או יר' ע"ד מה שביאר מהר"י בי רב בפסוק ה' ברצונך העמדת להררי וגומר עיין בו במקומו · או יר' ונרננה ונשמחה בכל מה שנחיה ואפילו שיהיה זמן מועט הנחשב לימים · או יר' ונרננה ונשמחה בכל ימינו הקצובים לנו: שמחנו כימות וגו' יר' עם היות שהיו ימים מועטים בעינינו הנה היו כשנים רבות אם מצד הקצור ימים אשר לאדם ואם למה שהאד' מצטער הרבה מאד ביום הצרה ויהיה לו היום ההוא ארוך כשנה אחת: יראה אל עבדיך וגומר יר' יהי רצון מלפניך שתעשה חסד עם האבות וימשך הדבר שהבנים יהללוך עם דבר זה ג"כ והוא אומר והדרך על בניהם · או

אבן יחייא

איכו כן כי הוא על הזמן · ואלף שנים בעיניך ה' כיום אתמול כי יעבור · וכאשמורה בלילה · ואתה יכול להאריך אפך להמתין עד שישובו · זרמתם וגומר ואם הכ לא ישובו אל ה' ויאחוז השינה והעצלות או תכלם באפך כזרם מי הצרות · וזהו אומרו שינה יהיו זרמתם · בבקר כחציר יחלוף · כי יכרת מטוב העולם הזה המכונה בבקר כאשר יכרת החציר · בבקר יציץ וחלף · כי יכרת מטוב העולם הבא המכונה בבקר יציץ · יען כי או יציץ ויראה האור הגנוז לערב ימולל ויבש · כיזולת שלא יזכה בשתי הטובות הנזכרות עוד בנהיהם המכונה בערב ימולל ויבש · וימולל הוא מענין מלילות כי לרוב יובשו יהיה נפרך ביד כי כלינו וגו' היא תפלת כנסת ישראל לאלהים לאמר להיות כי כלינו באפך לעונש עונותינו אשר שתה ושמת לפניך ובחמתך נבהלנו לענוש עלומנו שהם העונות הנעלמים והשגיאות אשר שתה ושמת · למאור פניך שרוצה לומר לנגד עיניך שהם המאורות בפנים כשמש וירח המאירות בשמים · כי כל וגומר ולהיות כי כל ימינו אשר נעמוד בגלותנו פנו בעברתך · וכלינו שנותינו כמו הגא שהוא הדבור קל בעלמא · והראיה מזה שימי שנותינו בהם החיים על הרוב הוא שבעים שנה · ואם בגבורות יעבור אך יגיע לשמונים שנה · ורהבם עמל ואון · כי תוזק הימים יהיה בהבל היינו ימי העלומים וימי השיבה אשר ישוב האיש לימי עלומיו שהם חצי ימיו · וידמה בהם לבהמת השדה ולחיתו יער בהנבר עליו הסכלות · כי גז וגו' ולהיות כי לשון החוטא יחיש גז שר"ל המיתה בכרת כי יהיה גז מענין וכן כגוזז ועבר שרוצה לומר ככרתו · ולא יזכה לחיות השבעים שנה הקצובים כפי טבע מזג האיש · כי מי יודע להשמר מעוז אפך ולהיות יראתך להשמר מעברתך באופן שיהיה יראתך שלו כעברתך ויען היראה על העברה · למנות וגומר לכן על כל הכתוב לעיל מהשלש פתיחות שיש לנו אנא הודע אלינו למנות ימינו ימי הגלות באמיתות וזהו אומרו · כן הודע כי עינינו מן כנים אתם · ולא כאשר עשו אבותינו אשר נללו במים אדירים לדעת הקץ והעלו חרס בידם · ובזה נביא חכמה רבה בלבנו · ושובה ה' את שביתנו · ועד מתי תשכחנו והנחם על עבדיך אשר שבלו טובם פרי חטאתם · ושבענו בבקר שהוא בעולם העתיד מחסדך באופן שנרננה ונשמחה באור שכינתך בכל ימינו ימי המשיח · ושמחנו כימות עניתנו שנות ראינו רעה · כי המדה טובה מהאל יתברך היא יתרה על מדת הפרענות אחת על חמש מאות כי הרעה לארבעה דורות והטובה לאלפים · וכאומרו פוקד עון אבות על בנים על שלשים ועל רבעים לשונאי · ועושה חסד לאלפים לאוהבי · ולכן אומר שיעשה החסד עמהם כפי שנות הרעה לצלך האמור · ירא' וגומר ויראה לנו עבדיך פעלך מהישועה והדר · ויראה גם כן על בניהם כי אבות ובנים יחד יזכו אליה · ולו בימי הישועה יהי נועם ה' אלהינו עלינו שאור סביבותינו ויעירונו ובדילנו

בזוהר שניהם מעשי האדן: ומעשה ידינו כוננה עליהו וגו' הוא כדברי ר' מאיר האומר לאויבי דרך ישרה שיגור עליו ה' האדם כי על שיה תפלת לנושה ותפלתו לו מן האדם · כי ר"מ שכילי הוא תפלתו לנושה לעושר

רשי

נועם יי' אלהינו · שכינתו ותנחומיו : ומעשה ידינו כוננה עלינו · לשון תחינה היא כוננה כמו שמרה שפט' : כוננהו · כונן אותו ושני פעמים ומעשה ידינו כונן אחד על מלאכת המשכן שבירכן לישראל והתפלל שתשרה שכינה במעשה ידיהם במשכן ואחד שתהא ברכה במעשה ידיה' : יושב בסתר עליון · מי שהוא חוסה בסתר כנפי השכינה הוא יתלונן בצלו שהקב"ה מגין עליו הרי משה רבינו זה מסיא את בני האדם לחסות בכנפי השכינה · שדי לשון חוזק · יושב בסתר עליון כמו בצלו חמדתי וישבתי : אומר ליי' מחסי · הוא ומצודתי והכל ילמדו ממני ולמה אני אומר כן כי הוא יצילך מפח יקוש וגו' לכל אחד ואחד הוא אומ' יושב בסתר עליון : באברתו · בכנף : יסך · יסוכך : תחסה · תתכסה : סוחרה · היא לנה המקפת האדם קרוב לארבע רוחותיו סוחרה לשון סחור סחור : לא תירא · אם תבטח בו : מחץ יעוף יומם · שד המעופף כחץ : מדבר ומקטב שמות שדים הם זה מזיק בלילה וזה מזיק בצהרים : ישוד · ישודד : יפול מצדך אלף · לשון חניה כמו על פני כל אחיו נפל : מצדך · משמאלך יחנו אלף שדים ואליך לא יגשו להזיק : ושלומת · כליון ולמה כי אתה אמרת יי' מחסי והרי זה מקרא קצר : עליון שמת מעונך · את הקב"ה שמת מעון מבטחך : לא תאונה · לא תקרה וכן והאלהים אנה לידו : פן תגוף · פן תכשל וכן כל לשון נגיפה אצופ"יר בלע"ז :

מזמור

אבן עזרא

ירא' · שיראה עזר השם להם כי הוא חפץ בם : ויהי · טעם כוננה עלינו לתקן סבות ועלילות שלא יהי' טורח להם ועמל בכל מעשיהם וטעם כוננהו שיהיה שלם על דרך אם יי' לא יבנה בית : יושב בסתר עליון · יתכן שגם זה המזמור למשה הו לאחד מהמשוררי' והוא אומר לעבד השם שמעני אתה יושב בסתר עליון שהוא השם ומלת בסתר סמוכה כמו בצל שדי יתלונן כי הטעם כפול כמשפט : אומר ליי' · בעבור יי' כמו ואמר פרעה לבני ישראל וזה פירושו אומר לך בעבור יי' שהוא מחסי ומצודתי והוא אלהי שאבטח בו והטעם דבק כי הוא כאומר אני נסיתי זה ואני אהיה לך ערב : יקוש · פעול יקושתי לך או תאר כמו עלוס וסמך דבר אל הוות שהוא הוה פתאום : באברתו · והטעם כנשר יעיר קינו והטעם שימלט מהפח ומהדבר ויתכן היו' הפח החרב על כן מלת סוחרה ולנה כמו סחרו אל ארץ תרגו' סביב והנה הטעם כי אמונת השם תסובבהו ותלרהו · לא · מפחד לילה · מקורות לילה ולא מקורות היום שיעופו כחצים כאשר יפרש : מדבר · כי רוב הדבר בלילה הוא אם היתה הסבה קור ואם מחום יהיה ביום לצהרים · וקטב כמו דבר והטע' כריתה אהי קטבך שאול וטע' ישוד שישוד הרוחות ובא בשורק כמו ירון ושמח ויש אומרי' כי ישוד מגזר' שדים : יפול · הזכיר כי כל השם יסתירהו והוא יראה שיפלו לימינו ושמאלו רבי' בבא הדבר וזה טעם אליך לא יגש : רק · טעם שלמות רשעי' כי השם הביא עליה' דבר לשלם להם כפעלם : כי · דברי המשורר לעבד יי' כי אתה העבד יי' שהוא מחסי עליון שמת מעונך והוא לעולם למעלה על כן : לא תאונה · סבוב כדרך אנה לידו · רעה הם התחלואים · באהלך דרך משל כמו ופסח יי' על הפתח : כי · לך · בעבורך כמו אמרי לי אחי הוא : על · כאילו ישאונך על כפים · וי"ו הניף בעבור הרגל על דרך כי עם אבני השדה בריתך : על · כדרך וחית השדה השלמה לך אפילו תדרוך עליהם ותרמסם לא ירעו לך : כי · אלה דברי השם למלאכים וזאת היא התשובה שלום בעבורך שאמר להם כי זה עבדי כי חשק ואפלטהו אשגבהו שלא יוכל האויב להרע לו בעבור שהוא יודע סוד שמי : יקראני

תהלים צא

עֲבָדֶ֣יךָ פׇעֳלֶ֑ךָ וַ֝הֲדָרְךָ֗ עַל־בְּנֵיהֶֽם׃ וִיהִ֤י ׀ נֹ֤עַם יְהֹוָ֥ה אֱלֹהֵ֗ינוּ עָ֫לֵ֥ינוּ וּמַעֲשֵׂ֣ה יָ֭דֵינוּ כּוֹנְנָ֥ה עָלֵ֑ינוּ וּֽמַעֲשֵׂ֥ה יָ֝דֵ֗ינוּ כּוֹנְנֵֽהוּ׃

צא

א יֹ֭שֵׁב בְּסֵ֣תֶר עֶלְי֑וֹן בְּצֵ֥ל שַׁ֝דַּ֗י יִתְלוֹנָֽן׃ אֹמַ֗ר לַ֭יהֹוָה מַחְסִ֣י וּמְצוּדָתִ֑י אֱ֝לֹהַ֗י אֶבְטַח־בּֽוֹ׃ כִּ֤י ה֣וּא יַ֭צִּילְךָ מִפַּ֥ח יָק֗וּשׁ מִדֶּ֥בֶר הַוּֽוֹת׃ בְּאֶבְרָת֨וֹ ׀ יָ֣סֶךְ לָ֭ךְ וְתַֽחַת־כְּנָפָ֣יו תֶּחְסֶ֑ה
ה צִנָּ֖ה וְֽסֹחֵרָ֣ה אֲמִתּֽוֹ׃ לֹא־תִ֭ירָא מִפַּ֣חַד לָ֑יְלָה מֵ֝חֵ֗ץ יָע֥וּף יוֹמָֽם׃ מִדֶּ֣בֶר בָּאֹ֣פֶל יַהֲלֹ֑ךְ מִ֝קֶּ֗טֶב יָשׁ֥וּד צׇהֳרָֽיִם׃ יִפֹּ֤ל מִצִּדְּךָ֨ ׀ אֶ֗לֶף וּרְבָבָ֥ה מִימִינֶ֑ךָ אֵ֝לֶ֗יךָ לֹ֣א יִגָּֽשׁ׃ רַ֭ק בְּעֵינֶ֣יךָ תַבִּ֑יט וְשִׁלֻּמַ֖ת רְשָׁעִ֣ים תִּרְאֶֽה׃ כִּֽי־אַתָּ֣ה יְהֹוָ֣ה
י מַחְסִ֑י עֶ֝לְי֗וֹן שַׂ֣מְתָּ מְעוֹנֶֽךָ׃ לֹֽא־תְאֻנֶּ֣ה אֵלֶ֣יךָ רָעָ֑ה וְ֝נֶ֗גַע לֹא־יִקְרַ֥ב בְּאׇהֳלֶֽךָ׃ כִּ֣י מַ֭לְאָכָיו יְצַוֶּה־לָּ֑ךְ לִ֝שְׁמׇרְךָ֗ בְּכׇל־דְּרָכֶֽיךָ׃ עַל־כַּפַּ֥יִם יִשָּׂא֑וּנְךָ פֶּן־תִּגֹּ֖ף בָּאֶ֣בֶן רַגְלֶֽךָ׃ עַל־שַׁ֣חַל וָפֶ֣תֶן תִּדְרֹ֑ךְ תִּרְמֹ֖ס כְּפִ֣יר וְתַנִּֽין׃ כִּ֣י בִ֣י חָ֭שַׁק וַאֲפַלְּטֵ֑הוּ אֲ֝שַׂגְּבֵ֗הוּ כִּֽי־יָדַ֥ע שְׁמִֽי׃

יקראני

תרגום

לְעַבְדָךְ עוֹבָדֵי נִיסָךְ וְשִׁבְהוֹרָךְ עַל בְּנֵיהוֹן: וִיהֵי בְּסִימוּתָא דְגַן עֵדֶן מִן קֳדָם יְיָ עֲלָנָא וְעוֹבָדֵי יְדָנָא מִינֵיהּ יִתְקְנַן: דְאַשְׁרֵי שְׁכִנְתֵּיהּ בְּרָזָא עִילָאָה בְּטַלַּל עֲנָנֵי יְקָרָא דְשַׁדַּי דְבִית: אֲמַר דָוִד אֵימַר לַיְיָ רוֹחֲצָנִי וּכְרַךְ תּוּקְפִי אֱלָהִי אַכְלֵיהּ בְּמֵימְרֵיהּ: אֲרוּם הוּא יְפַצִינָךְ שְׁלֹמֹה בְּרִי מִפַּחָא וְתִיקְלָא מִמּוֹתָא וְאִתְרְגִישְׁתָּא: בְּטַלַּל שְׁכִינְתֵּיהּ יְטַלַּל עֲלָךְ וּתְחוֹת טַלַּל יְקָרֵיהּ תִּתְרְחִיץ תְּרִיסָא וַעֲגִילָא הֵימְנוּתֵיהּ: לָא תִדְחַל מִן דְחוּלָא דְמַזִּיקֵי דְאָזְלִין בְּלֵילְיָא מִן גִּירְרָא דְמַלְאַךְ מוֹתָא דִשְׁדֵי בִּימָמָא: מִן מוֹתָא דִי בְקִבְלָא מְהַלֵךְ מִסִּיעַת שֵׁידִין דִמְחַבְּלִין בְּטִיהֲרָא: תִּדְכַּר שְׁמָא דְקוּדְשָׁא יִפְּלוּן מִן סְטַר שְׂמָאלָךְ אַלְפָּא וְרִיבְּבוּתָא מִן יְמִינָךְ לְוָתָךְ לָא יִקְרְבוּן לְמִנְזָק: לְחוֹד בְּעֵינָךְ תְּהֵי מִסְתַּכַּל וְהֵיךְ מִיתְגַּמְרִין רַשִּׁיעֵי תֶּחֱמֵי: עָנֵי שְׁלֹמֹה וְכֵן אֲמַר אֲרוּם אַנְתְּ הוּא יְיָ רוֹחֲצָנִי בִּמְדוֹר עִילָאָה שַׁוִּיתָא בֵּית שְׁכִינְתָּךְ: מְתִיב מָרֵי עַלְמָא וְכֵן אֲמַר לָא תִתְאָרַע לָךְ בִּישְׁתָּא וּמַכְתְּשָׁא וּמַזִּיקָא לָא יִקְרְבוּן בְּמַשְׁכְּנָיִךְ: אֲרוּם מַלְאָכוֹי יְפַקֵּד עֲלָךְ לְמַטְרִינָךְ בְּכָל אוֹרְחָתָךְ: עַל תְּקוֹפֵיהוֹן יְטַלּוּנָךְ דִילְמָא תִתַּקֵל בְּיִצְרָא בִישָׁא דִמְתִיל לְאַבְנֵי רִיגְלָךְ: עַל גוּר בַּר אַרְיוֹן וּפִיתְנָא תִּיבְעוֹץ תִּרְמוֹס אַרְיָא וְחוּרְמָנָא: מְטוּל דִי בְמֵימְרִי אִתְרְעֵי וַאֲשֵׁיזְבִינֵיהּ אֲשַׂגְּבִינֵיהּ מְטוּל דִידַע שְׁמִי: יצלי

מ"ע ספורנו ז"ל

יראה אל עבדיך פעלך · להושיע ולהם יראה גם כן : הדרך על בניהם · שיתמיד גם על הדורות הבאים כמי החכות : ויהי נועם ה' אלהינו עלינו · להבין ולהורות : ומעשה ידינו · במעשים טובים : כוננה עלינו · שנוכל לעשות על נכלה : ומעשה ידי כוננהו · אל כוונת התכלית לרצון לנו לפני ה' :

כאשר המזמור קודם זה התפלל על בני · הגלה ונרותיהם · אמר לצדיקי הדורות שכל א' מהם שיכין לבבו לעבודת האל בגלות הוא ישמרהו מכל הנוגע מן הרשעים ו מקרי הזמן ויראהו בישעתו · ואמר :

יושב בסתר עליון · אתה היושב בסתר עליון מן צרות הגלות בהתפלל אליו : בצל שדי יתלונן · בלילה בבתי כנסי' ומדרשות להבין ולהורות : אמר לה' · מוס' אני ומבטיח אותך לכבוד האל ית' שהוא : מחסי · מפגעי הזמן : ומצודתי · מן האויבי' אלהי : מקבל תפלתי · אבטח בו כי הוא יצילך · אני בוטח בו שיעשה את כל אלה שהוא יצילך : מפח יקוש · מתחבולות האויבים : מדבר הוות · ומתקרי הזמן

מסרה

ומעשה י' בקריא' וסימ' נמסר במלכים א' סימ' ז' : צ"א יושב כל סיפרא חס' במ"ב מ"ל וסימן יושב בשמים ישחק · ואתה קדוש יושב תהלות ישראל : תחסה חד מן ט' רפין בליש' וסימ' נמסר בתלים סימן ס"ב : לא תירא ח' בקריא' וסימ' נמסר ביחזקאל סימן ג' : תביט ח' וסימ' נמסר בסדר וירא אליו יי' : ושלמת ג' חס' בליש' בקריא' וסימ' אנכי שלמי אמוני ישראל · באו ימי השלם · ושלמת רשעים תראה : תדרוך ה' וחס' וסימ' נמסר בסדר עקב ובריש יהושע : ותנינ' בליש' וסימ' כי ידבר אליכם פרעה · וישלך אהרן את מטהו · ביום ההוא יפקד ואצאה בשער הגיא · הים אני אם תנין · מחוללת תנין · תרמס כפיר ותנין · אכלני הממני :

אבן יחייא

לעוסי' כי קובץ על יד ירבה · אבל אין תפארת לו מן האדם כי מוצא בר יקבוהו לאום והמפזר הוא תפאר' לו מן האדם · כי אוהבי עשיר רבים והכל ישבחוהו אבל אין תפארת לעוסי' כי בסוף יעני אבל הנדיב הנותן בעת הצורך ומקבן בעת הראוי יש לו תפארת ותועלת אליו ולבני האדם · וזהו אומרו כנגד תפאר' לעושיה ומעשה ידינו כוננה עלינו · וכנגד תפארת לו מן האד' אמר ומעשה ידינו כוננהו בערך הבריות :

צא יושב בסתר וגו' גם המזמור הזה נאמר על הגלות והם דברי המשור' שמדבר לכנסת ישרא' לאמר · אומר תמיד ואתפלל לה' שהוא מחסי בקצה הראשון מהמלחמה שהוא בקרו' עלי מרעים לאכול את בשרי · והוא מצודתי בקצה האמצעי מהמלחמ' כשיחנו עלי מחנה · והוא אלהי אבטח בו בקצה האחרון כשיקום עלי מלחמה וחרב מונחת על צוארי · כי הוא וגו' כי הוא יציל אותך שאתה יושב בסתר עליון ובוטח בו בגלותך ובצל שדי אתה מתלונן ומ... בו · והנה זכר שם עליון להיותו צריך להיות כן למען יוכל להשפיל האויבים המשעבדים בניו זכר שדי להיותו צריך להיות גם כן כדי להם די סיפוקם אחרי צאתם לתת מן הגלות ערומים ·

תורת חסד תהילת ה'

או יר' יראה אל עבדיך לעשות פעלך והוא כאומר והלכת בדרכיו וכרז"ל מה הוא חנון אף אתה היה חנון מהו רחום אף אתה וכו' · או יר' באומר יראה ע"ד מה שדרשו הדרשנים במ"שה אשר יאמר היום בהר ה' יראה שר"ל יראה ויודע בעולם וכו' וכן אמר פה יראה בעולם ענין מה שאל עבדיך פעלך והוא הדבר האמור ומה שהדרך על בניהם והוא ענין התורה שנתן האל ית' בשביל מה שנתנו ישראל את בניהם לערבים וכו' · הו יר' באומר פעלך מה שנתתכלת בתורה וברא את העולם וכן הם יעסקו בה תמיד ובכן יהיה הדרך על בניהם אשר נכנסו ערבים במדה בענין התורה · אור"ל שיתוספו חיי בניהם ויהיה להם זקנה וכמ"ש רז"ל שהדר הוא ענין זקנה וכו' ובין הכי ובין הכי כמצינו למדין עם זה ביאור יפה למה שאה"ל ויהי נועם ה' אלהינו אמרו ישראל רבש"ע אלינו כתת תורתך שנשמור אותה וכבודך נתת בעליונים היכן שנתת תורתך תן כבודך הוי ויהי נועם ה' אלהינו עלינו ע"כ וי"ל דהיכא רמיזא ענין התורה אלא הומר ויהי נועם וכו' לא פיש ליישבו כמו שביארתי כי הוא רמוז בפסוק יראה אל עבדיך פעלך והדרך על בניהם כי הבנים מאן דכר שמיהו אם לא שכיון דע"ה למה שכתב האל ית' את תורתו בלוחות ונתנה לישראל בשביל ערבות בניהם כאמור :

יקראני · ובעת שיקראני בשמי ובבא הצרה על אנשי דורו כפי גזירותי אני אהיה עם עבדי · ואחלצהו ואכבדהו שלא יצטרך לזולתי : ארך · מספר ימיו אמלא והפרד כבודו מעל גופו אראהו בישועתי הטעם שיהנה מזיו שכינה וזאת היא ישועת השם באמת או רמז לימות המשיח : מזמור שיר ליום השבת · לא הזכיר שם המשורר וטעם ליום השבת שיזמרו בו זה המזמור והעד הבא אחריו : טוב להודות · באמונת הלב ולזמר בפה ובנגון : לשמך עליון · שהוא עליון על כל השמות או להודות בלשון ולזמר בכינור והעד עלי עשור : להגיד · ללמד לאחרים חסדך להודיעם : ואמונתך בלילות · כדרך קדמו עיני אשמורות אנות לילה אקום להודות לך : עלי · אלה כלי ניגונים והגיון נועם השיר או שם כלי הניגון :

כי · בעבור היות נשמ׳ המשכיל בששת ימי המעשי׳ מתבודדת בעסקי העולם על כן היא מתבודדת בשבת להבין מעשה השם ונפלאותיו על כן : כי שמחתני יי׳ בפעלך · על דרך שנות השמטה שישמעו כל התורה למען ילמדו ויראו והטעם כי שמחתני בדעתי כל מעשיך שהם ישרים : מה · ולא יכולתי לחקר׳ כי גדלו ממני מחשבותיך׳ מאד עמקו והנה גדלו כמו גבהו שהם למעלה מעלה והפך זה עמקו והכל כנגד האדם : איש · ראיתי כי איש בער לא ידע מעשיך וכסיל הטעם כפול : בפרוח · הם המצליחים בארץ וטעם להשמד׳ זאת היא אחרית׳ כמו יחד כסיל ובער יאבדו כאש׳ פירשתיו או שהשם ישלם טוב לרשע בעולם הזה על טובה שעשה להאבידו באחריתו ככתו׳ בתורת השם : ואתה · השם נרום תחת תואר או הוא חסר בי״ת והטעם כי אתה מרומם שיבין הבער סודך : כי הנה אויביך · פעמים כי שמע המשכיל מה שקרה לרשעים גם ראה כן בימיו פעמים רבות כי אויבי השם סופ׳ לאבדון : ותרם · אמר ותרם כנגד ואתה מרום וטע׳ כראם שקרניו גבוהו׳ מאד : בלותי בשמן רענן · שמן המור רענן קרן ראשי בלול : ותבט · בשורי · תאר כמו ושורי בארץ יכתבו מגזרת שוררי וטעם ותבט שראה בעיניו נקמתו מאויביו הרשעים הנמלאים עמו וככה תשמע אזנו באויביו שאינם נמלאים ובעבור שהזכיר בקמים עלי פירש כי הם מרעים והבי״ת ישרת בעבור אחר כאילו כתוב במרעים :

טו יקראני ואענהו עמו־אנכי בצרה אחלצהו ואכבדהו : ארך ימים אשביעהו ואראהו בישועתי :

צב

א מזמור שיר ליום השבת : טוב להדות ליהוה ולזמר לשמך עליון : להגיד בבקר חסדך ואמונתך בלילות : עלי־עשור ועלי־נבל עלי הגיון בכנור : ה כי שמחתני יהוה בפעלך במעשי ידיך ארנן : מה־גדלו מעשיך יהוה מאד עמקו מחשבתיך : איש־בער לא ידע וכסיל לא־יבין את־זאת : בפרח רשעים כמו עשב ויציצו כל־פעלי און להשמדם עדי־עד : ואתה מרום לעלם יהוה : כי הנה איביך יהוה כי־הנה איביך יאבדו יתפרדו כל־פעלי און : ותרם כראים קרני בלתי בשמן רענן : ותבט עיני בשורי בקמים עלי מרעים תשמענה אזני : צדיק

יצלי קדמי ואנא עניתיה עימיה אנא בעקתא אפציניה ואיקריניה : אוריכות יומין אסבעיניה ואחמיניה בפורקני : שבחא ושירא די אמר אדם קדמאה על יומא דשבתא : טב לאודאה קדם יי ולשבחא שמך עילאה : להנאה בצפרא טובך וקושטך בליליא : על פום כנורא דעשרתי נימין ועל פום ניבלא עלי הרינת כינריא : ארום אחדיתני יי בעובדך בעובדי אידך אביע : כמה רברבין עובדך יי לחדא עמיקין מחשבינך : בר נש שטיא לא ידע וכסילא לא יתביין ית דא : כד איתלבלבון רשיעיא היך עסבא ונצצין כל עבדי שקר ועתיד די שיצינון אלהא עד עלמא : ואת רמא ועילאה בעלמא הדין יי ואת רמא ועילאה לעלמא דאתי : ארום הא בעלי דבבך יי ארום הא בעלי דבבך יהובדון לעלמא דאתי ומתפרשין מן סיעתהון דצדיקיא כל עבדי שקר : וזקיפתא היך רימנא תוקפי רביתא יתי במשח רבותא רטיבא דזית עבוף : ואיסתכלת עייני בהובדנא דמעיקי בקיימין עלי לאבאשא שמען אודני קל תבירהון : צדיקא

רש״י

מזמור שיר · שיר לוים : ליום השבת · שאומרי׳ אותו בשבתות והוא מדבר בענין העולם הבא שכולו שבת : להגיד בבקר חסדך · בעת הגאולה : ואמונתך בלילות · ובעוד צרת הגלות להאמין בך שתשמור הבטחתך כל זה נאה וטוב : עלי עשור ועלי נבל · כנור של עשרה נימין : איש בער לא ידע · את האמור למטה : בפרוח רשעי׳ כמו עשב׳ אינם יודעים שהפרחתם אינה אלא להשמידם עדי עד משלם לשונאיו אל פניהם להאבידם : ואתה מרום · בכל משפטיך ידך על העליונה שהכל מצדיקי׳ עליך את דינך : בלותי בשמן רענן · לבלותי בשמן של שררה בלותי כמו בלול בשמן : בשורי · בעוייני כמו בשוררי : בקמים עלי מרעים · על הרשעי׳ הקמי׳ עלי שמעו אזני מאחורי הפרגוד שלא יועילו לכלות אותנו שכך שמעתי : צדיק

מסרה

צ״ב בלילות ד׳ ומ״ל וסי׳ להגיד בבקר חסדך · על משכבי בלילו׳ · העמדים בבית יי׳ · מפחד בלילו׳ : ידע י״ט בקריא׳ וסימ׳ אל אלהים יי׳ הוא ידע · וישבע עוד דוד ויאמר · ויאמר דוד לאחימלך · כי בטרם ידע הנער · וחברו קרא אבי · לכן ידע עמי שמי · ויאמרו השרים אל ברוך · ויוחנן בן קרח אמר · ויאמר צדקיה אל ירמיהו · יכבדו בניו ולא ידע · תבואהו שואה לא ידע · אך בצלם יתהלך איש · איש בער לא ידע וכסיל לא · כי תאמר הן לא ידענו · נבהל להון איש · שמר מצוה לא ידע דבר רע ב׳ בפסוק · כי גם לא ידע האדם את עתו כדגי׳ · והסכל ירבה דברים :

מ״ע ספורנו ז״ל

עמו אנכי בצרה · במלחמת גוג ומגוג : אחלצהו · ומתנה יושיע : ואכבדהו · באפרו ובגד וקניו כבוד : אורך ימים · בימות המשיח : ואראהו בישועתי · לעולם הבא :

בזה המזמור הגיד המכוון מאת האל יתברך במצותיו ויום השבת יותר :

ליום השבת כי אמנם זה היום הוא : טוב · ונאות : להודות לה׳ · על כל טוב בה : ולזמר לשמך עליון · שתוכל להוסיף בעת נכוח ונח : להגיד בבקר חסדך · להגיד חסדך בבקר בהתגנו מתפלת בגרות במורה : ואמונתך · שתוכל להוסיף כמו שאמר ובקשתם משם את ה׳ אלהיך ומצאת : בלילות · של גלות : כי שמחתני ה׳ בפעלך · שבראת הזדם בגלם אלהים ובדמותו : במעשה ידיך ארנן · שהכנת את כל הנבראים לשמשו : מה גדלו מעשיך · בתכונות הנהגותו : מאד עמקו · התכלית המכוונים בזה : איש בער לא ידע · סדר מעשיו המור׳ תכלית מכוון · כי אמנם לא יתבונן בזה : וכסיל לא יבין את זאת · אף על פי שיעירהו אי זה מכתבי הדור כמו שמעירין שינן : בפרוח רשעים כמו עשב · ויציצו · אין בלי פרי שלם שהיה התכלית המכוון והוא חיי עולם : להשמדם עדי עד · בחייו עולם כנגמול מעשיהם ולא יעכב אותו תגמול איזה מעשה טוב שמין הקב״ה מקפת שכר שום בריה : ואתה מרום · עליון על הכל ורצוי לקנות שתתקיימו על עוברי רצונך : כי הנה אויביך ה׳ · כי אמנם רשעי ופועלי און הם אויביך מקלקלים בנתיבתם טוב מעשין סדרם ותכליתם · כי הנה אויביך יאבדו יתפרדו · כמו שקרה בדור אנוש ובמבול ובפלגה ובסדום · וזולתם בגזרה אלהית כנד הטבע : ותרם כראם קרני · בימי משה ויהושע ודוד ושלמה וזולתם באופן כי : בלותי · קרני : בשמן רענן · בשמן זית רענן להתענג גם בימי פטה : ותבט עיני בשורי · בימי כל אלה ראיתי נחרצת האויבים שחשבו לראותה כי · וכן ראוי לקוות שיעשה האל יתברך לעתיד עד כי : צדיק

תורת חסד

בידיעתו שמו׳ המלאכי׳ הממוני׳ על כל דבר ודב׳ ולכן מלבד שאחלצהו אכבדהו וכו׳ · ושמעתי שיר׳ לומ׳ כי מי שאינו עבד ה׳ והי כי ירעב והתקצף וקלל במלכו ובאלהיו אך העבד ה׳ הנה אז כשהו׳ בצר׳ קור׳ ה׳ שיענהו כאו׳ מן המצ׳ קראתי יה והו הוא׳ עמו אנכי בצר׳ ויר׳ איכנו בועט בי בהיותו בצר׳ רק אדרבה יקראני ואענהו ועל כן אחלצהו ואכבדהו ואורך ימים אשביעהו ע״כ · וכפי דרכי יכולני לומר כי לזה סיים באומר ואראהו בישועתי ויר׳ אודיעהו עד היכן היא אהבתי עמו כי ישועתי היא ישועתי והוא ע״ד אומר בכל צרתם לו צר׳ · ואם אומר בישועתי כיון בו אל ענין הישועה המקווה שנזמנה הכיעד בן מאה שנה ימות וכו׳ יר׳ אורך ימים אשביעהו קודם שיראה ענין ישועתי ולא שיצטרך אל ענין האכרכת ימים שיהיה בזמן הישועה ועם כל זה אראהו ג״כ בישועתי :

צב מזמור שיר ליום השבת טוב להודות לה׳ יר׳ מזמור זה הוא טוב ויפה לאמר ביום השבת אשר הוא יום מנוחה ממלאכת עבודה · להגיד בבקר וכו׳ יר׳ הגיד בבקר ביום השבת חסדו ית׳ אשר עשה בענין בריאת העולם כי הנה יום השבת הוא רמז לחדוש העולם וכמו כן להגיד אמונתך בלילות והיא ליל כניסת השב׳ וליל יציאתו והוא בענין מה שמוסיפין מחול על הקדש · או יר׳ טוב להודות לה׳ בלשון הודאה והוא כענין אומר והודו לזכר קדשו ולא כמו שהוא מהלל ומשבח לבד עד שיאמרו לו וכי סיימתינהו לכולהו שבחי דמרך וכו׳ ושמעתי שאומרי׳ מפי כמהר״ר שלמה אלקבין ז״ל כי לכך שם בעל הטעמי׳ זקף גדול במלת טוב כדי להורות לנו כי מלת טוב מובדלת ממלת להודות ויר׳ האיש הטוב הוא להודות לה׳ ע״כ : עלי עשור וגו׳ · יר׳ ואם תמצא לומר כי יותר טוב הוא להודות לה׳ בימי החול ממה שהוא ביום השב׳ מצד מה שבימי החול יוכל המהלל לה׳ לקחת בידו עשור ונבל וכנור מה שאין כן ביום השבת והיה ככנגן המנגן וגנה עליו רוח הקדש ויהלל לה׳ הלול נרא עד מאד מה שאין כן הענין בימי השבת לזה אומר לך כי מי שהוא מנגן ומשורר בכנור ובכלי הנגון הוא נחשב לאין יען כי אז קולו הוא טפל אל כלי הנגון כאשר הוא הענין עלי הגיון בכנור כי ההגיון מהאדם הוא טפל אל קול הנרת הכנור ה״כ נמצא לפי זה שיותר טוב הוא קול האדם הנשמע ביום השבת בזמר ובהלול לה׳ מבימי החול עלי עשור ועלי נבל : כי שמחתני ה׳ וגו׳ יר׳ והנה ביום השבת ארנן לך במה שמחתני ה׳ בפעלך שעשית בימי החול ונחת ביום השביעי ואז במעשה ידיך ארנן ר״ל הכי אומר כי הכל הוא מעשה ידיך באופן שאז אני מהלל ומודה לך ה׳ על מה שחדשת ובראת את העולם מהאפס המוחלט וכמו כן ארנן במה שגדלו מעשיך ומאד עמקו מחשבותיך ר״ל במה שאתה ה׳ משגיח בעומדים בשפל המדרגה בעולם השפל והוא הפך סברת האומרי׳ שאין משגיח בעולם להיותם רואים צדיק ורע לו רשע וטוב לו וכו׳ · או יר׳ לומר כי במה שאנו רואים השגחתו ית׳ הנה בזה אנו מבינים יותר ויותר ענין חדוש העולם על ידו ית׳ כי זה מורה על זה והוא אומר מה גדלו מעשיך ה׳ וגומר : איש בער וגומר עתה בא לבטל סברת האומר שאין משגיח בשפלים בראותו צדיק ורע לו ורשע וטוב לו ויר׳ מי הוא האיש הבער אשר לא ידע והכסיל לא יבין את זאת כי לא לטובתו של הרשעים ניתן להם טובה בעולם הזה איזה זמן ולא לרעתם של צדיקי׳ נתן להם איזה זמן רע אך הכל הוא בצדק ומשפט מאתו ית׳ המשגיח בעולמו השפל והענין הוא כי בפרוח רשעים כמו עשב יש לנו להביט ולידע כי יציצו כל פועלי און והם הרשעים שכמותם להשמדם עדי עד אלו עם אלו כי הרשעים הן הם מרבותיך ובזה אתה מרום לעולם ה׳ ואויביך צריך להנקם מהם על ידך ממש : כי הנה אויביך ה׳ יר׳ כי הנה אויביך ה׳ כי הנה אויביך יאבדו עם אלו וזה להם לפי שכל א׳ מהם יפנה לקצהו ומצד זה יתקוטטו והוא אומר יתפרדו כל פועלי און · ותרם כראם קרני בלותי בשמן רענן ולא אנזק מהם כלל כי מלחמות רבות יש להם בינם לבין עצמם באופן שלא יהיה להם זמן מה כדי להתקוטט עמי : ותבט עיני בשורי ובקמים עלי במרעים ותשמענה אזני את דבריהם אך לא יגשו אל עצמי ולא יזיקו לי אחרי היותם נאבדים אלו עם אלו ולהיות חרב איש באחיו ואיש ברעהו ומלבד זה אני שומע מפיהם בעצם שהם אומרים עלי ביניהם לבין עצמם צדיק כתמר יפרח וכן הוא האמת כי צדיק אני ע״כ :

אבן יחייא

ויען כי ידע שמי אשגבהו כאשר תרמו כפיר ותנין והוא משל שבבוא עליו מקרי צרות הגלו׳ האל ימלטהו מהם להיותו בוטח בו : יקראני וגו׳ וכאשר יקראני לתת את שאלתו תכף אענהו וכאשר יהיה בצרה ולא יוכל לקראני מפני האומות המונעות מלזכיר שמי בעולם · עמו אנכי בצרה ואחלצהו מידם ואכבדהו בהצלה הזאת כי יתמהו כל העול׳ איך כי־זול ויהיה מכובד בעיניהם להיותו מושגח · אורך ימים אשביעהו בעולם הזה · ואראהו בישועתי בעולם הבא :

צב מזמור שיר ליום השבת · גם המזמור הזה חברו משה ר״עה על הגלו׳ כדי להאמין לסובלים אותו אמונת חידוש העולם הנמשך ממנה אמונת ההשגחה וגמול ועונש מה שנתייחס השבת היה לקבוע בלבבנו אמונות כאלה · טוב וגו׳ ביום השבת ראוי להודות לה׳ שהוא כל הנמצאות · באמור אליו שהוא טוב · אשר הוא שם מהמצטרף כי כל טוב ראוי להטיב אל זולתו · וזאת היתה סבת בוראו את העולם כדי להמציא בריות יטיבם וישתלם בשם הטוב אשר היה לו בכח וראוי לזמר לשמך היותו עליון בערך הנבראים אשר בראת מה שלפנים היה נעדר השם ההוא לא לחסרון בחק הבורא חלילה כי אם לחסרון ולהעדר הנברא אשר הוא שפל בערך העליון בוראו · להגיד וגו׳ וזולת מה שאמרנו היות ראוי ביום השבת להודות בשם טוב ובשם עליון לה׳ · עוד ראוי להגיד בבקר מיום השב׳ חסדך שהוא מעלת המדות מהגמילות חסדים שלך · ואמונתך שהוא מעלת החכמה ואמיתת סודותיך בלילות · כאשר מן הנהוג לדרוש בתורת אל ביום השב׳ בערב ובבקר ובצהרים במדרשות ובכנסיות ומקהלות בכל קהל עדת ישראל · עלי וגו׳ ר״ל כי ראוי להיות הזמר הנזכר עלי עשור ועלי נבל ובכינו׳ שהם שלשה מיני כלי ניגון הכתובי׳ בבית המקדש · וראוי להיות ההודאה הנזכר׳ בהגיון שהוא המוסי״קה בפה · כי שמחתני וגו׳ כאשר ביום השבת אעיין ואדרוש בפעליך בבריאת העולם העליון אשמח ואגיל מאד וכאשר אעיין ואדרוש במעשה ידיך שה״א העולם השפל הנראה כאלו נעשה ביד לאחריותו אז ארנן · כי אין שמחה בעולם כהשגת אמיתת החכמות אשר הוא כוסף הנפש המשכלות הנכרתת בנפשות ויחס הנפש אל הנפש יחס הכוסף אל הכוסף ומן המפורסם היותה הנכבדת שבנפשות ולכן כוספה הנכבד שבכוספים · מה גדלו וגו׳ מה גדלו מעשי׳ ה׳ בעולם השפל · מאד עמקו מחשבותיך בעולם העליון · ואין כל אדם ראוי ליכנס בפרדס עומק מחשבותיך להיות כמגע אליו לפי טבעו לבקש גדולות כאלה · ודי לו אחרי היותו שלם ליכנס בפרדס ידיעת דבר מה בעול׳ השפל אשר לא כל אדם ידעהו · כי איש בער לא ידע שום דבר בו · והכסיל שיש לו ידיע׳ בדב׳ מה ושכלות בדבר מה לא יבין את הסוד הזאת שהיא תשובת קושי׳ צדיק ורע לו רשע וטוב לו · בפרוח וגו׳ ר״ל כי בפרוח רשעים שהם החוטאים במחשבה בעולם הזה כמו עשב · ויציצו כל פועלי און שהם החוטאים במעשה · אינו להעדר ההשגחה והיה כצדיק כרשע · רק למען יקבלו בטובות הגשמיות זכיותיהם בעולם הזה להשמדם עדי עד בעולם הבא · ואתה וגו׳ כי אתה מרום לעולם ה׳ ומשגיח בתחתונים לתת לאיש כדרכיו וכפרי מעלליו · כי הנה וגו׳ כי הנה אויביך ה׳ במחשבה · כי הנה אויביך בדבור יאבדו שניהם · ויתפרדו כל פועלי און החוטאים במעשה · ותרם וגו׳ והצדיק אשר לעון מה אשר היה לו הולך גולה בעולם בכנסת ישראל הגולה בין האומות למרק חטאתיה תאמר ותודה לאל בעת הגאולה לאמר ותרם כקרני ראם שהיא חיה גדולה ונוראה קרני אשר היה שפל והוא רמז לצמיחת קרן דוד מלך ישראל בלותי בשמן רענן · ור״ל אבלה בטוב ימי ושנותי בנעימים · ואהיה רענן כאלו הייתי בשמן · כי כל הדברים המושמים בשמן כגבינה והבשר מליח יבש וזולתם יתמידו לעננים בהיותם בשמן · והוא משל על רוב הטוב והתענוג · ותבט וגו׳ ותבט עיני בצרת שוררי שהיו מביטים אלי

צדיק כתמר יפרח וגומר · כתמר לעשות פירות וכארז בלבנון להחליף גזעו: שתולים · יהיו הצדיקים בבית ה': יכובון · יצמחון: דשנים · שמנים ורעננים יהיו ואז יגידו כי ישר ה': ה' מלך יאמרו לעתיד: אף תכון תבל · במלכו תשמח הארץ: נשאו נהרות ה' · לשון צעקה וקובלן הוא זה אהה ה' הנה האומות השוטפי' כנהרות נושא קולם ויהמיון ואת דוך עמקי נכביהם ישאו ויגביהו תמיד להתגאות נגדך: מקולות מים רבים וגומר · כל לשון דכא לשון עומק ושפלות ידעתי אני כי יותר מקולות המים הרבים אשר יהמיון עלינו ומאדירות משברי הים הזה אתה אדיר במרום ה' וידך תקיפה עליהם: עדותיך · שהעידו והבטיחו נביאיך לביתך שהוא נאוה קדש: נאמנו לביתך מאד ולאורך ימי' היא מצפה להם ואף על פי שארכו הימים נאמנים הם לה מאד · נאוה כמו נאות אלהים לשונכוה ותדע שכל נאו' שבמקר' אין מפקין א"לף לפי שהם לשון נוי וזה מפיק א"לף: הופיע · הראה וגלה לנו את נקמתך: יתאמרו · ישתבחו כמו האמרת והאמירך: כינו

מסרה

עולתה ג' וסימ' חרשת' רשע · תמים אתה בדרכיך · צורי ולא עולת'בו כן כתיב: צג לבש לבש חד מן מלין דאינון תאומים וסימ' במסר במס' רבתא במערכת אות התי"ו בערך תאם: נשאו י' וסי' בסדר מטות ובשמואל ב' סי"ו"ח: מקולות ו' כתובין כן חס' ו' קדמא וסי' הקולות יחדלון · ויחדלו הקלות הלא קציר חטים · מקולות מים רבים · בעשותו למטר חוק · מי פלג לשטף תעלה · וד' כתיב חסר דחסר וסימ' בסוף סדר וארא: לארך ימים ג' וסימ' ושבתי בבית ה' · עדותיך נאמנו · למה לנצח שכחנו: צד הופיע ג' וסי' הופיע מהר פארן · מציון מכלל יופי אלהים · אל נקמות ה' · וא' ותופיע אור עננו:

יב צדיק כתמר יפרח כארז בלבנון
יג ישגה: שתולים בבית יהוה בחצרות
אלהינו יפריחו: יד עוד ינובון בשיבה
דשנים ורעננים יהיו: טו להגיד כי ישר
יהוה צורי ולא עולתה בו: צג
א יהוה מלך גאות לבש לבש יהוה
עז התאזר אף תכון תבל בל תמוט:
ב נכון כסאך מאז מעולם אתה:
ג נשאו נהרות יהוה נשאו נהרות
קולם ישאו נהרות דכים: ד מקלות
מים רבים אדירים משברי ים אדיר
במרום יהוה: ה עדתיך נאמנו מאד
לביתך נאוה קדש יהוה לארך ימים:
צד א אל נקמות יהוה אל
נקמות הופיע: ב הנשא שפט הארץ
השב גמול על גאים: ג עד מתי
רשעים יהוה עד מתי רשעים יעלזו:
ד יביעו ידברו עתק יתאמרו כל פעלי
און: עמך

(Margin notes: ג' · ס"ל · ל' · ל ומל' · ל' · ל · עולתה ק' · ב' ונפס' · י"א · כ' · ל' · ו' כתיב כן · ל' מפי"א י"ג · ג' ותה והופיע · ד' · ל)

צדיקא היך דיקלא ילבלב פירין היך ארזא בליבנן יסגא ויעביד שרשין: בנוי יהוין שתולין בבית מקדשא דיי בדרת בית אלהנא ילבלבון: תוב כאבהתהון יעבדון בנין כשיבו דהינין ורטיבין יהון: מטול דיחוון דיירי ארעא ארום תריץ יי תקפי ולית עוולתא ביה: יי מליך גיותנותא אלבש אלבש יי עושנא ואיזדרז לחוד תקיף תבל דלא תזדעזע: מתקן כורסייך מן לקדמין מן עלמא את אלהא: זקיפין נהרוותא יי זקפין נהרוותא קלהון בשירתא יקבלון נהרוותא אגר שבחיהון: מן קלן דמיין סגיאין כמשבחייא תבריימא רבא משבח בשמי מרומא דיי: סהידוותך קשיטין לחדיא לבית מקדשך יאין וקדישין יי לאוריכות יומין: אלהא מרי פורענותא יי אלהא מרי פורענותא הופע: אתנטל דיין ארעא אתיב גומלא בישא על גיותנייא: עד אימתי רשיעיא יי עד אימתי רשיעיא יתבון בשלותא: יבועון וימללון גידופין אמרין מילין דקלנא כל עבדי שקר: עמך

צדיק יגיד כי אויבי השם ואויביו יאבדו ואויבי השם הם אויביו כדרך הלא משנאיך ה' אשנא אמר הפך זה צדיק כתמר שהוא עומד שנים רבות ואמר רשעים שהם רבים וצדיק כי הם מעטים והמשילו בעץ נותן פרי הדר גם יפרח וישגא כעץ החזק בלבנון והוא הארז והמשיל הרשעים לעשב ולציץ השדה שאינו עומד כי אם מעט: שתולים · ההוה מהצדיקים שתול בבית השם והם הכהנים והמשוררים יראה פרחם בחצרות השם חוץ בית השם עד שיריחו כל הבאים לעבודת השם ולתפלה: יפריחו · יוציאו פרח: עוד · והזקנים מהם שגבר עליהם היבושת עבודת השם תדשנים כדרך ולא נס לחה: להגיד · עד שיגידו כל האדם כי השם ישר ויתן טוב לטובים: ולא עולתה בו בהאבידו הרשעים: ה' מלך גאות לבש · בעבור היות משפט המלכים ללבוש בגדי מלכות אמר דרך משל כי השם גאות לבש פועל עבר כמו אהב וכאשר לבש השם העוז התאזר כמתאזר להראות כחו ותהיה מלת עוז משרת' עם לבש ועם מלת התאזר · וטעם אף תכון תבל כי בגאות השם וכחו עמד' בתוך הגלגל הגדול הנקודה בתוך עגול' ולא תמוט: נכון · ובעבור שהזכיר הארץ כי היא העומדת בכח השם ועל מולקה שהיא בנקודה האמצעי' והיא בעצמ' נקודת כסא הכבוד שהיא הקו הסובב על כן נכון כסאך מאז ובעבור שהזכיר כי כסאו עומד אמר ומעולם אתה קדמון ואין ראשית לך כאילו אמ' מעולם אתה יושב על הכסא: נשאו · אחר שהזכיר הארץ והשמי' הזכיר הימים והנהרות שהם הולכים תמיד וזה הוא נשאו נהרו' קולם · דכים הם המשברי' הטעם שוה כי אחר היותם דכים ישאו בחפץ הבורא בשלות מלאכיו שהם הרוחות: מקולות מים רבים · יותר מקולות מים רבים שהם אדירים שהם משברי ים יותר אדיר השם במרום וזה לאות כי לגלגלים קולות וכן כתוב ביחזקאל כקול מים רבים ואלה הקולות לא ישמעו החרשים כאשר לא יביטו העורים מעשה השם נוראים: עדותיך · כדרך השמים מספרים כבוד אל כי יותר נאמנים הם עדיך שהם עדות מעדות השמים והארץ והים על כן הוסיף מאד והטעם כי עדות אלה הנוראים הנאמנים ועדותיך יותר וטעם לביתך שהוא כנגד כסא הכבוד מרום מראשון מקום מקדשנו: לאורך ימים · בעבור כי כסא הכבוד עומד לנצח או תפלת המשורר שיאריך בית השם ימים רבים: אל נקמות ה' · שנוי כאשר ראינו שאתה תקיף בנקמותיך עשה כן פעם אחרת: הנשא · כנגד גאים: עד · שנוי כאשר ראינו זה במקימות שוכות או בעתים שונים: יביעו ידברו · דבר עתק: יתאמרו · יתרוממו כנגד את ה' האמרת ברא"ש אמיר שהוא הסעיף הגבוה:

אבן יחייא

אלי להרע לי במחשבתם · בקמים עלי להרע לי בדבור · ובמרעים היודעים במעשה תשמענה אזני רעתם וצרתם: צדיק וגו' אבל הצדיק ישראל אשר הלך בגלות ימים ושנים · יפרח כתמ' שהוא אילן גדול ויפה · וכארז בלבנון שהוא מקום גדולו ישגא · שתולים וגו' וכל בני הצדיק ישראל · יהיו שתולי' בבית ה' שהוא בית המקדש העתיד · בחצרות אלהינו יפריחו · כי כולם כאחד ילכו שם מקום החכמה והדע' לראות את פני ה' אלהיהם · עוד וגו' ולא יהיו כאילנות אשר יש להם זמן קצוב לגידולם · אבל תמיד ועוד ולנצח ינובון ויגדלו ואף בימי השיבה כי יחיו בימות המשיח ימים רבים על פני האדמה כדכתיב הנער בן מאה שנה ימות · ואפילו בעת המות דשני' ורעננ' יהיו וכמו במר"עה אשר לא כהתה עינו ולא נס ליחה · להגיד וגו' ואז יגיד כנסת ישראל כי ישר ה' צורי ולא עולתה בו · בראותו הטוב לצדיקי' והרע לרשעים · ויבחין כי אשר היה כנראה ההפך בעולם הקודם הוא להיותו ההכנ' לעולם העתיד והכל הולך אחר התכלית · ולהיות ה' ארך אפים היה חייב כפי טבעו להאריך להם לראות אם ישובו או לפרו' להם שכר טוב מה שפעלו להשמיד' עדי עד וההפך בצדיקים:

מ"ע ספורנו ז"ל

עמך ה' ידכאו · בגלות יכניע אלו עמו חכמי הדור והקרש והמסגר שכם עמך באמת : ונחלתך יענו · שאר ההמון בגלות לדקיבו באמרי נשים בניין ענו כו' : ויאמרו לא יראה יה · אמרו בעל תוסים ולא יושגו הפרטים כי אם בחוש : ולא יבין · מרוב גדלו יבו במיניו ולא יבין אל כל מעשינו : בינו בוערים · בת המעיינים השוטי' מדרך השכל במשוגי דעותם : וכסילי' · המוני' : הנוטע אזן הלא ישמע · האמנם מי שנוטע בכל יום אזן פרטית במידה ובתחבולה הצריכה לזה האיש : הלא ישמע · יתבונן וידע את פעולת זה האיש במעשיות : אם יוצר עין' כמו כן במדה ובתחבול' פרטית צריכה לזה האיש הפרטי : הלא יביט · ויסגיח אל השתדלו' זה האיש בחלק ספיוני : היוסר גוים · שנתן בלב אישיהם מוסר מדיני לפסו' דתות ביניהם לבטל ולענוש : הלא יוכיח · פרטי האישים העוברים על רצונו : המלמד אדם דעת · שנתן לכם שכל בפעל בהשכלות הראשונות לקנות ולהשיג כל מושכל גם כאלהיות ובלתי צריכות למדינות · וזה כי מפץ חסד הוא ורצה שיסתכל האדם בהתלמדו להשיגו וגם יקנה שלמות בכחו ויתן מע"כים לנפשו לחיי עולם : ה' יודע מחשבות אדם כי המה הבל והטעם שלא ימנע בעולם הזה כל המחטיאים כוונתו זאת הוא כי אמנם יודע מחשבות אדם כאמרו כי יצר לב האדם רע מנעוריו ואם ימניעם בעולם הזה יחריב את עולמו בכל יום ולא ישיג המכוון אבל במספר לדיקי הדורות · וכזה נתבאר כי · אשרי הגבר אשר תיסרנו יה · בעולם הזה : ומתורתך תלמדנו · שתגלה עזרו מקדם בזה שלא ימנעיהו מזה רשעי ארץ כאשר ישתדל להתבונן בה : להשקיט לו מימי רע · ויהי עוזרך בזה להשקיט לו מימי הגלו' הרע ומטרדותיו : עד יכרה לרשע שחת · שתתמלא סאתם של א"ה שע"א : כי לא יטוש ה' עמו · תופשי התורה : ונחלתו · המון ישראל : לא יעזוב · כי לא תעזבך : כי עד צדק ישוב משפט · כי אמנם אמר לעשו' זה עד שהצדק שהוא הדין עם רחמים על ישראל ישוב משפט על א"ה שע"א כאמרו עד אשר אם עשיתי את אשר דברתי לך שאמרו לו קודם ופרצת ימה וקדמה וצפונה ונגבה וזה לא יהיה זולתי בהסירו שלטון האמות שע"א : ואחריו כל ישרי לב · ואחרי אותו הצדק לא יעזוב כל ישרי לב בעיון ובהשתדלות תורתו כאמרו ורעו אתכם דעה והשכל : מי יקום לי עם מרעים · מי יקום לעזרתי עם כתות של מרעים המספרים דעות נפסדות כטענות שקר והטעאות : מי יתיצב לי · מנגד להגין : עם פועלי און · נגדי בגזירותיהם מונעות מעסוק בתורה ובמצוות : כמעט שכנה דומה נפשי · כמעט היתה נפשי כדומם משוללת מכל חכמה ומכל מעשה טוב אמנם לא קרה זה ולא בהתבלהה תורה מישראל · כי אמנם : אם אמרתי מטה רגלי · בגזרות שגזרו עלינו : חסדך ה' יסעדני · לבטל גזרותיהם : ברב שרעפי בקרבי · מפחדי שיקדשו עלי גזרות · באופן שהיו גם המחשבות כזה מורדות אותי מעסוק בתורה ובמצות : הנה תנחומיך ישעשעו נפשי · באמרך כי אלהים ה' אלהיך לא ירפך ולא ישחיתך : היחברך כסא הוות · ואף על פי שיש לאדום זכות אברהם ויצחק האמנם יחובר לך כסא ומלכות של הוות ועלילות ברשע : יוצר עמל · הטעאות שהיו עמל ואון אצל כל משכיל : עלי חק · ומצות התורה :

יגודו

אבן עזרא

עמך · ידכאו · הפך יתאמרו בלב וידכאו במעשה ועמך ונחלתך הפך רשעים : אלמנה · בתורה כתוב עושה משפט יתום ואלמנה ואמר שופט הארץ בתחלת המזמור וזהו הפירוש הנשא שופט הארץ כי כתוב כי אתה עושה משפט גר יתום ואלמנה ואלה הם הרשעים אלמנה וגר יהרגו ויתומים ירצחו על כן אחריו ויאמרו לא יראה יה ולא יבין כי חושבים הם כי היוצר עין לא יראה והנוטע אזן לא ישמע ויבין כדרך שמעו שמוע ואל תבינו : ירצחו · מהבנין הכבד כמו המרצחהזה : ויאמרו לא יראה יה · כי אין לו עין ולא יבין כי אין לו אוזן כמו שמעו שמוע ואל תבינו : בינו · דברי המשורר ובוערים מגזרת בער והם על שנים משכילים וטעם בעם שאין בעם בוערים כמותם :

הנוטע · פועל כמו רוקע הארץ בעבור אות הגרון וזה טעם נכבד כי אין צורך לעיני' ולאזני' כי הוא הנותן כח בעיני' לראות ובאזנים לשמוע הנה המראה והמשמ' מאתו הם ואיך לא ידע הכל והזכיר האזנים בראשונה בעבור שהשלים ולא יבין כדרך ואחז לעשו והזכיר נטיעה עם האזנים שהם נטועים כשתי נקודות הסדני' בגלגל ועם העין הזכיר יצירה כי הצורות נוצרות בכל עת בעין : היוסר · שיסר אנשי המבול ודור הפלגה ואנשי סדום הלא יוכיח אתכם והטע' אם אתם רבים כבר יסר רבים כמוכם כי הוא יודע כל דבריכ' כי הוא המלמד לאד' דעת והנ' דעת אדם כנגד דעת עליון כאין ואיך יחשוב האד' כי השם לא יראה ולא יבין והלא הוא המלמד לאד' דעת וידוע כי הדעת מאתו הוא על כן אחריו י"י יודע מחשבות אדם כי המה הבל כמו שאמר הנוטע אזן: יי' · והוא שהדעת מאתו ידע כי כל מחשבות אדם הבל כי אין כח לו להוציא לאור תעלומה : אשרי · תייסרנו עד שישמור מצותיך : תלמדנו · כנגד המלמד אדם דעת : להשקיט לו מימי רע · גזרות רעות יוצאות מהשמים כדרך עושה שלום ובורא רע והפך זה לרשע כי השם יאריך לו עד כא יומו עת פקודתו ובעבור יכרה לשון זכר נכון הוא להיות שחת מגזרת השחתה והתי"ו שרש או הוא על דרך ודעת לנפשך יכעס ולא יבצר ממך מזמה ויהי' שחת כמו שוחה והעד יכרה : כי · עמו · כנגד עמך יי' ידכאו : ונחלתו · כנגד ונחלתך והטעם שלא יעשם לכלא : כי · אל הצדק ישוב משפט השם בכללים רק בחלקים יש פעמי' שאין שם צדק והנה אתן לך משל כי כאשר ירד הגשם על הארץ צדק וחסד לכלל כל העולם הצריכים למים רק למעטים מהם שהם חלקי' איננו צדק שיזיק להם הגש' ברוב ענין וי"ו אחריו שב אל צדק והטע' אם יענו הרשעי' עמך לא סרו מהצדק רק ירדפו אחריו כל ישרי לב שהם עם יי' באמת : מי · המשורר יספר כי היה בצרה גדולה עם הרשעי' שיעלוזו לצרתו והטעם מי יעמד עמי או בעבורי : לולי · הטעם שלא מצא עוזר כי אם מהשם לבדו : דומה · מקום הכריתות כמו ודמיתי אמך והוא הקבר : אם · חשבתי בלבי ופחדתי אולי תמוט רגלי ידעתי כי חסדך יי' יסעדני ולא אמוט : ברוב · ברבות מחשבותי בלבי לא אחנח' כי אם כך אין לי תנח' כי אם תנחומיך והם פועלי' ונפשי פעול : היחברך · מלה זרה והטע' היהיה חבר לך בעל כסא הוות או איש כמו הוות בעבור הרשע הוות תמיד לחשוב מחשבות רעות על כן תלת הוות ואני תפלה ופי' מרמה איש מרמה שהוא יותר עמל ואון כמו פועל ובודה מלבו וזה הוא חוקו וזה טעם עלי חוק ורבי משה אמר כי יוצר קהלה וכמוהו יוצר גובי והוא הארבה והנכון בעיני בעבור שהוא הזכיר שופט הארץ הנכון הוא שיחובר לך או יאמר עליך כסאך כמו הוות ושאתה יוצר עמל עלי חוק בעבור שידאו המשכילים כי הרשעים יגודו :

תהלים צד

עַמְּךָ יְהוָה יְדַכְּאוּ וְנַחֲלָתְךָ יְעַנּוּ׃ ה
אַלְמָנָה וְגֵר יַהֲרֹגוּ וִיתוֹמִים יְרַצֵּחוּ׃
וַיֹּאמְרוּ לֹא יִרְאֶה יָּהּ וְלֹא יָבִין אֱלֹהֵי
יַעֲקֹב׃ בִּינוּ בֹּעֲרִים בָּעָם וּכְסִילִים
מָתַי תַּשְׂכִּילוּ׃ הֲנֹטַע אֹזֶן הֲלֹא
יִשְׁמָע אִם יֹצֵר עַיִן הֲלֹא יַבִּיט׃ הֲיֹסֵר י
גּוֹיִם הֲלֹא יוֹכִיחַ הַמְלַמֵּד אָדָם דָּעַת׃
יְהוָה יֹדֵעַ מַחְשְׁבוֹת אָדָם כִּי הֵמָּה
הָבֶל׃ אַשְׁרֵי הַגֶּבֶר אֲשֶׁר תְּיַסְּרֶנּוּ
יָּהּ וּמִתּוֹרָתְךָ תְלַמְּדֶנּוּ׃ לְהַשְׁקִיט
לוֹ מִימֵי רָע עַד יִכָּרֶה לָרָשָׁע שָׁחַת׃
כִּי לֹא יִטֹּשׁ יְהוָה עַמּוֹ וְנַחֲלָתוֹ לֹא
יַעֲזֹב׃ כִּי עַד צֶדֶק יָשׁוּב מִשְׁפָּט טו
וְאַחֲרָיו כָּל יִשְׁרֵי לֵב׃ מִי יָקוּם לִי
עִם מְרֵעִים מִי יִתְיַצֵּב לִי עִם פֹּעֲלֵי
אָוֶן׃ לוּלֵי יְהוָה עֶזְרָתָה לִּי כִּמְעַט
שָׁכְנָה דוּמָה נַפְשִׁי׃ אִם אָמַרְתִּי מָטָה
רַגְלִי חַסְדְּךָ יְהוָה יִסְעָדֵנִי׃ בְּרֹב
שַׂרְעַפַּי בְּקִרְבִּי תַּנְחוּמֶיךָ יְשַׁעַשְׁעוּ
נַפְשִׁי׃ הַיְחָבְרְךָ כִּסֵּא הַוּוֹת יֹצֵר עָמָל כ
עֲלֵי חֹק׃

יגודו

עַמָּךְ יְיָ יְשׁוּפוּן וְאַחְסַנְתָּךְ יְסַכְּנוּן׃ אַרְמַלְתָּא וְגִיוֹרָא יִקְטְלוּן וְיַתְמֵי יְרַצְחוּן׃ וְאָמְרוּ לָא יֶחֱמֵי יָהּ וְלָא יִתְבַּיַּין אֱלָהָא דְיַעֲקֹב׃ אִיתְבּוֹנְנוּ דְשַׁטְיַין בְּעַמָּא וּכְסִילַיָּא אֵימָתַי תַּשְׂכְּלוּן׃ הַאֶפְשַׁר דְאִיתְנְצִיבָא אוּדְנָא הֲלָא שְׁמִיעַ אוּלְפָנָא אִין אֶפְשַׁר דִּיבְרָא עַיְנָא וְלָא אִסְתַּכַּל בְּאוֹרַיְתָא׃ הַאֶפְשַׁר דִּיהַב אוֹרַיְתָא לְעַמֵּיהּ וְכַד יֶחְטוּן הֲלָא יִתּוֹכְחוּן הֲלָא יְיָ אַלִּיף לְאָדָם קַדְמָאֵי מַנְדְּעָא׃ קֳדָם יְיָ יְדִיעָן מַחְשְׁבַת בְּנֵי נְשָׁא אֲרוּם הִינוּן לֵית׃ טַב לְגַבְרָא דִי מְבַסְנֵינֵיהּ יָהּ וּמִן אוֹרַיְתָךְ תְּאַלְּפִינֵיהּ׃ לְשַׁדִּיכָא לֵיהּ מִן יוֹמֵי בִּישָׁא עַד דְּיִתְכְּרֵי לְרַשִׁיעָא שׁוּחָא׃ אֲרוּם לָא יִנְטוֹשׁ יְיָ עַמֵּיהּ וְאַחְסַנְתֵּיהּ לָא יִשְׁבּוֹק׃ אֲרוּם עַד צִדְקָתָא יְתוּב דִּינָא וּבַתְרוֹי יִתְפָּרְקוּן כָּל תְּרִיצֵי לִיבָּא׃ מַן יְקוּם לִי לְאַגָּחָא קְרָבָא עִם מַבְאִישִׁין מַן יִתְעַתַּד לִי לְמִנְצֵי עִם עַבְדֵי שִׁקְרָא׃ אִילוּלֵי יְיָ סָעִיד לִי כִּזְעֵיר שְׁרִית בִּשְׁתִיקוּתָא נַפְשִׁי׃ אִין אֲמָרִית אִיתְמוֹטְטָא רִיגְלִי טוּבָךְ יְיָ יִסְעִיד יָתִי׃ בִּסְגֵּיאֵי מַחְשַׁבְתָּא בְּגַוֵּוי נִיחוּמוּתָךְ יְפָרְקִנּוּן נַפְשִׁי׃ הַאֶפְשַׁר דְּיִתְחַבַּר עִמָּךְ כּוּרְסֵי שִׁקְרָא בְּרַיַּית לֵיעוּתָא הַיִתְעַתַּד עֲלֵי קְיָים׃

יכנשון

רש"י

בינו בוערי' בעם · שוטי' שבאומו' העולם : הנוטע אוזן · שמא הקב"ה שנטע אוזן לא ישמע צעקת עמו וגוזייו : הלא יוכיח · ויסר אתכם על כך : יי' יודע · מחשבותיכם שאתם ספורין להתגאות בכור המלוכה ותדעו כי הבל הם : אשרי הגבר · אשריהם הצדיקים המעונים תחת ידיכ' ובלבד שיהו עוסקין בתור' ובמצו' : להשקיט לו מימי רע · כי היסורי' גורמי' להשקיט להם מימי דין גיהנם : עד · שיכרה שיכרה לרשע שחת : כי עד צדק ישוב משפט · היסורין שלהם עד שיצדקו בשבילם ואחר המשפט כל ישרי לב יתקבצו כי יטלו שכרם : מי יקום לי · זכות מי יעמוד לנו בין המריעי' הללו : דומה · דומיה : היחברך כסא הוות · היוכל להדמות לך מלכות האומות היוצרי' עמלים ומסכות של עמל : עלי חק · בשביל חק להיות חק להם עבודתם :

יגודו

מסרה

עתק ד' וסימ' יצא עתק מפיכם · הגבהות על צדיק עתק · תדברו בצואר עתק · יביעו ידברו עתק · וא' עתק נקוד בצירי הון עתק וצדקה : יה ד' דגשי' בקריא' וסי' ויאמרו לא יראה יה ולא יבין · אשרי הגבר אשר תיסרנו יה · יסר יסרני יה ולמות לא · מן המצר קראתי יה : אשרי הגבר ד' וסימ' אשרי הגבר יחסה בו · אשר שם יי' מבטחו · אשר תיסרנו יה · אשר מלא אשפתו : לולי ז' ר"פ וסימ' לולי אלהי אבי · בעזרי · לולי כעס אויב אגור · לולי יי' צבאות הותיר לנו · לולי יי' שהיה לנו בקום · לולי יי' עזרתה לי · לולי האמנתי לראות · לולי תורתך שעשועי :

תורת חסד · תהילת ה'

סבים אל ה' ואשרי הגבר אשר תיסרנו יה ותוכחותיו ויסוריו אך המה להשקיט לו מימי רע עד יכרה לרשע אשר שחת ותחול עליו כל אותה הרעה אשר היתה מתרגשת לבא על הגבר הנזכר כי לא יטוש ה' עמו ונחלתו וגומר : כי עד צדק וגו' יר' אם עשה האדם איזה צדק הנה בשביל אותו הצדק ישוב להאיר המשפט שנגזר מאת ה' אם שיחלק או שיעשי ודומה לזה או שימות על רשעתו כי אותו הצדק די לו לזה אם מצד מעלתו ואם בעד מה שיכריע את הכף לזכות ואחריו של הצדק הלזה ילכו כל ישרי לב כי צדק זה יכריע את הכף של כלם לזכות · או יר' הנה רצה הקב"ה לזכות את ישראל ולפיכך הרבה להם תורה ומצות כדי שכל א' יאמץ את לבבו לעשות בכח ואל א' ממצות ה' ובזה יתגדל על כל ויתכפרו עונותיו וז"ה ואחריו כל ישרי לב ויר' ואחרי הצד' הזה הולכי' כל ישרי לב לבקש כל א' מהם צדק א' כדי להעזר בו ואם ידבר כנגד כל ישראל יר' כי עד שיצדק הדבר ויקבל הצדיק יסורין על איזה חטא שחטא ישוב המשפט הרע אשר היה ראוי לחול על הרשע לאחור ואחריו ר"ל אחרי הצדק ירדפו כל ישרי לב כאומר צדק צדק תרדוף · או יר' כי המשפט אשר היה ראוי לחול עליהם ישוב צדק אם ישובו בתשובה : מי יקום וגומר ההרעם עוד נגד הרשעים ואמר שעם שהתורה בהם עכ"ז הם מרעים לאחרים עם סברותיהם הנפסדות והם פועלי און בידיהם ואמר כי לולי ה' שהיה לו הנה כמעט מצד סברותיהם היו ג"כ משבשים אליו וכמעט שכנה דומה נפשי : אם אמרתי וגו' יר' אם אמרתי מטה רגלי מאלקהי ואני שומע מה ידברו אלה המרעים ופועלי און וכו' הנה תכף ומיד חסדך ה' יסעדני ע"ל החסד כי קטנתי מזכויותי כמ"ש יעקב קטנתי וכו' : ברוב שרעפי יר' ברוב שרעפי בקרבי תנחומיך ישעשעו נפשי והוא שבהמשך הזמן תתנקם בם : או יר' באו' תנחומיך ע"ד מה שכתבתי במס"ם תוחלתי לך היא עם מ"שה בכל צרתם לו צר וכו' : היחברך כסא וגו' יר' הנה ידעתי כי אין דבר עומד בפני בעל התשובה אך זה הוא כאשר יוכל החוטא לשוב אבל מי שיש בידו א' מהכ"ד דברים המעכבים את התשובה והיא המחטיא את הרבים והעושה כמעט חק לחטוא בו מה תקנה יש לו להתחבר עוד כל ימי עולם עם העומדים לפני האל ית' ולשוב עוד נפשו להתעדן באור החיים את ה' אלהיו וז"ה היחברך כסא הוות יוצר עמל עלי חק והוא מי שעושה בעמל ע"ד מה שעשה פרעה שסם עמל הלבנים על ישראל לחק קבוע והוא מה שהמרעי' הללה עושים להרשיע אחרי' והוא כי :

יגודו

אבן יחייא

לי במחשבה בלבם · ולהרע לי בדבור כי ידברו עתק לשון חוזק ואומץ · ולהרע לי במעש' כי יתאמרו לשון ה' האמירך ור"ל כי כל פועלי און יחזיקו עצמם היותם גדולים ונכוחים ויכולים להרע לי כאלו הרשות נתונה : עמך וגו' ובמחשבה עמך ה' ידכאו · ובדבור נחלתך יענו · ובמעשה אפי' האלמנה וגר יהרוגו ויתומים ירצחו וכל שכן כי יהרגו האנשים ואשי הבית וגדולי האומה · ויאמרו וגו' וסבת פעולת' האכזרית כזאת היא לאומרם כי לא יראה יה הבורא העולם ולא ישגיח בעולם השפל · ואף כי יודו שישגיח עליו · יאמרו כי לא יראה ביעקב מצד שהוא אלהי אביו יעקב כי אחרי שבני ישראל שכחו אל מושיעם · שכחם גם הוא לנצח ולא ישיב עוד שבות' לעולם · ולכן לפי דעתם דם היהודי מותר להם מכל צד · בינו וגו' בא לבטל דעתם הראשון שמכחישים השגחת האל לאמר בינו אתם הבוערים בכל עם ואתם הכסילי' · הבער הוא הבלתי יודע דבר כי נעדר ממנו כל מזמת חכמה · והסכל הוא היודע אבל בסכלות קניני כי מאמין הדברים כהוייתם · הנוטע וגו' איך תאמרו כי לא ישמע מעשיכם · הנוטע אזן הלא ישמע · היוצר עין הלא יביט · כי האומן בטרם שיעשה כלי אחד ידע במחשבתו צורת הכלי ההו' ותכליתו אשר למענהו יעשהו · ולכן הוא מההכרח שישמ' ויבין מעשיכם ופעולותכם · היוסר וגו' הם "ך פ"ה במקום הכרי' כי אותיות וזם"ך מתחלפות ור"ל אשר יצר הגוים ולמד דעת את אדם הראשון הלא ראוי שיוכיחם וייסרם על מעשיהם הרעים כאשר ייסר איש את בנו אשר יצרו ולמדו דעת · ה' יודע וגו' ולכן ראוי להאמין כי ה' יודע מחשבות אדם · אף כי המה הבל · והוא משגיח בכל כקטון כגדול הפך מחשבתם · אשרי וגו' בא לבטל דעת החושבים כי עזב ה' את עמו וכי אין להם עוד תקומה לרוב חטאתם · באומרו כי האמת שלרוב מריים הגלם מארצם כדי ליסרם ולא שכחם בעבור זה · כי אדרבה האומרי' הם מהגבר אשר תיסרנו יה ועם כל יסוריו מתורתך תלמדנו כי החזיק בתורתו ובמצותיו כאשר עושים ישראל זה מאות שנה אשר החזיקו בדתם ומתים ונהרגים עליה ואין בל אומה ולשון יכולי' לבטל התורה מהאומה הזאת כלל · להשקיט וגו' ויהיו צרות העולם הזה סבת השקטו מימי רע בגיהנם · בעוד שיכרה שחת הגהינם לרשע שהם אומות העולם כי אין אדם זוכה לשתי שלחנו' · ואם נחו בעולם הזה · לא ישקוטו בבא · והפך האומה הישראלית · כי לא וגו' כי לא יטוש ה' את עמו כאשר הם חושבים · ונחלתו שהיא ארץ ישראל לא יעזוב ויטוב עם קדשו בארץ קדשו · כי עד וגו' ואז ישובו שלשת פעולות האל מתמיד משפט וצדקה בארץ לאיתנם · כי עד צדק ישוב המשפט ואחריו כל ישרי לב כר"ל שבתחלה יפעל פעולת הצדק בהציל ישראל מיד שוסהו · ואחריו פעולת המשפט להעניש האומות שעשקום · ואחריו יפעל פעולת החסד והיושר עם כל ישראל שהם ישרי לב · ומדרכם לעשו' לפנים מן השורה והאל ינמול להם מדה כנגד מדה · מי יקום וגו' והראיה כי האל לא שכחנו כי אפילו בגלותנו כראה אית לטובה כי משגיח עלינו לטובה · כי בכל יום ויום קמים האומות עלינו לכלותנו וה' מצילנו מידם · וזהו אומרו מי יקום לי בגלותי כשאני כופל עם מרעים המבקשים לכלותני · ומי יתיצב לי עם פועלי און · לולי ה' שהוא עזרתה לי כאשר הבטיחנו באומרו ואף גם זאת בהיותם בארץ אויביהם לא מאסתים ולא געלתים לכלותם וגו' · כמעט שכנה וגו' ולולי ה' שהוא עוזר לי בצרתי · כמעט שבתי לדת הכובש וכפרתי בם אלהי אשר היה סבה לשכון נפשי בדומה וגהינם · אם אמרתי וגו' כשאני בצרות הגלו' אם מפני הצער אמרתי יהיה מה זכרת שמטה רגלי והוא משל שיכפור בתורתו כדי להשוות עם הכובש כדי להקל עול הצרו' אז חסדך ה' יסעדני ויקל חולייו מעלי · ולא תמיהם כי מפני דברי הבעים · ברוב וגו' ואם תמצא אז במחשבה ברוב שרעפי ומחשבותי אשר הם בקרבי · תנחומיך בהקלך מעלי הצרות ישעשעו נפשי וישמחו אותה · היחברך וגו' כי האל לרחם עלינו לא הכתו את אבותם

אבן עזרא

יגודו · מגזרת גדוד : ודם נקי ירשיעו · הטעם בהיותו הרוג שיהרגוהו אלה הרשעים יחשבו המשכילים כי איש מות היה וחייב היה ורשע על כן הומת וזה יאמר המשורר בעדו ובעד כל קהל ישראל : ויהי · למשגב · בקום פועלי און עלי וחשבו לשפוך דמי שהוא דם נקי : וישב · אונם · כמו ועולתה קפצה פיה מן עול מגזרת און מה שחשבו לעשות לי הביא הש׳ עליהם וטע׳ יצמיתם פעמים פעם מהם שהצמיתה אותם הרעה שחשבו לעשות לי ויש מהם שיצמיתם השם בדרך אחרת שלא עלתה על לבם : לכו נרננה · לכו אלי כמו אלת סורו לדברי המשורר לישראל : נקדמה · שנודע לו ותרועתינו תהיה עם זמירות כי זאת היא התודה והזמירות כי הוא תקיף : כי · גדול ומלך על כל מלאכי שמי׳ כי מלאכיו הם והם עושי מלאכותו : אשר · בעבור שהזכיר לבא השמים אמר כי ברשותו תחתיות הארץ גם הרי׳ הגבוהי׳ על הארץ : ותועפות · כתוים אומרים כמו קרנים : אשר · הזכיר בפסוק הזה הים והיבשה כי הם כמו כדור אחד ברא׳ גמורות מחכמת התולד׳ : בואו · בעבור שהזכיר שהוא מלך על כן אנו חייבין להשתחו׳ לפניו : נברכה · כמו ויברך על ברכיו וטע׳ עושינו כי עשה הים והיבשה והם כללים ומהם עשה הפרטים : כי · אלהינו · מרחוק אי אלהינו המוכחו : ולאן ידו · כנגד ידיו יצרו וטעם היו׳ דבק עם בואו נשתחוה אם בלבבכם לשמוע בקולו השתחוו לו היום אם בקולו תשמעון וזה הוא קול השם : אל תקשו · השתבשו המפרשים כיום מסה · והנכון בעיני על ביאת המרגלים והמריבה היא נחנה ראש והים׳ כי שם כתיב וינסו אותי זה עשר פעמים ולא שמעו בקולי : אשר · פיר׳ מי הם המנסים וטעם ראו פעלי שמתו כול׳ במדבר ככתוב אחריו : ארבעים שנה אקוט · כמו ונקוטותם נקטה נפשי בחיי כמו געלה · כי לא מאהנו כנואה למשה בתוך הארבעים וטע׳ לא ידעו דרכי כאשר אמר משה ולא נתן יי׳ לכם לב לדעת : אשר · מנוחתי · שתהיה להם מניחה ונחלה כדרך ושמחתים בבית תפלתי : שירו

רשי

יגודו · יאספו גדודים על נפש ישראל להרוג: ירשיעו · יחייבו בדין להורגו: אונם אונסם כמו יצפון לבניו אונו : ותועפות · לשון גובה כעוף המעופף : ונברכה לשון ויברך את הגמלי׳ : א היום · בעולם הזה אם בקולו תשמעו : בחנוני · חנם : גם ראו פעלי · במצרים : ארבעי׳ שנה · קטתי בהם רבתי עמה׳ לשון נקטה נפשי בחיי נלחמתי בם ארבעי׳ שנה להמית׳ במדבר כי אמרתי תועי לבב הם : אל מנוחתי · לארץ ישראל ולירושלם אשר קראתיה מנוח׳ שנאמר זאת מנוחתי עדי עד : שיר

יגודו על נפש צדיק ודם
נקי ירשיעו: ויהי יהוה לי למשגב
ואלהי לצור מחסי: וישב עליהם
את אונם וברעתם יצמיתם יצמיתם
יהוה אלהינו: צה
לכו נרננה ליהוה
נריעה לצור ישענו: נקדמה
פניו בתודה בזמרות נריע לו:
כי אל גדול יהוה ומלך גדול על כל
אלהים: אשר בידו מחקרי ארץ
ותועפות הרים לו: אשר לו הים
והוא עשהו ויבשת ידיו יצרו: באו
נשתחוה ונכרעה נברכה לפני יהוה
עשנו: כי הוא אלהינו ואנחנו
עם מרעיתו וצאן ידו היום אם בקלו
תשמעו: אל תקשו לבבכם כמריבה
כיום מסה במדבר: אשר נסוני
אבותיכם בחנוני גם ראו פעלי:
ארבעים שנה אקוט בדור ואמר עם
תעי לבב הם והם לא ידעו דרכי:
אשר נשבעתי באפי אם יבאון אל
מנוחתי:
שירו

יכנשון בישן על נפשא דצדיקא
ואדמא זכאי יחייבון דין דקטול: ויהי
יי לי לסעיד ואלהי לתקוף רוחצני:
ואתיב עליהון ית שקריהון
ובבישתהון יגמרינון יגמרינון יי
אלהנא: איתון נשבח קדם יי ניבב
קדם תקיף פורקנא: נקדם אפוי
בתודתא בתושבחתא ניבב קדמוי:
ארום אלהא רבא יי ומלכא רבא על
כל אלהא: די בידיה מהליין
פישפושין ארעא ותוקפיה רום
טוריא דיליה: דיליה ימא והוא
עבד יתיה ויבישתא אידוי בריאו:
איתון ניסגוד ונגחן נחמיט קדם יי
דעביד יתנא: ארום הוא אלהנא
ואנחנא עמיה ועאן רעיית אידיה
יומא דין אם במימריה תקבלון: לא
תקשון לבכון היך במצותא היך
יומא דנסיתון אלהא במדברא: די
נסיאו יתי אבהתכון בחנויתי לחוד
חמון עובדי: ארבעין שנין מאסית
בדרא דמדברא ואמרית עמא
דטעותא בלבהון הינון ואינון לא
ידעו אורחי: דקיימית בתקוף רוגזי אם יעלון לנייח בית מקדשי: שבחו

מסרה

צ״ה כזמרות ל׳ וד׳ זמירות וסימ׳ זמירו׳ שמענו צבי לצדיק׳ ונעים זמירות ישראל : נותן זמירות בלילה · זמירות היו לי חקיך : על כל אלהים ג׳ ובסיפ׳ וסימ׳ כי אל גדול יי׳ · כי גדול יי׳ ומהולל׳ מאד נעלית על כל אלהים : קולו בקלו ה׳ חס׳ בנביאים וכתובים וסימ׳ וישא שאול קלו · ועליון יתן קלו · היום אם בקלו תשמעו · שמעו שמוע ברגז קלו · וישקד יי׳ על הרעה׳ וכל אורייתא דכוו׳ חס׳ במ״א מ״ל ונשמע קולו בבאו · ארבעים ב׳ ר״פ וסימ׳ ארבעים יכנו לא יוסיף · ארבעי׳ שנה אקוט · ואינון מן י״ד זוגין מן כ״ב ר״פ לא נסבי׳ ו׳ בריש תיבותא ושאר קריאה נסבין ו׳ וסימניהון במסורה רבתא במערכ׳ אות הו״ו :

ספורנו

יגדו על נפש צדיק · יתקבצו על נפש צדיק לשפטו · ודם נקי ירשיעו · בדינם לצרה את שלא יאשמו זה בדוע למתחסדים ובלתי עושים כן תם שאמרה עליהם שירנחו ויאמרו לא יראה יה : ויהי ה׳ לי למשגב · אחר שהרשיעוני : ואלהי לצור מחסי · שלא יתגודדו עלינו בכל קראנו אליו : וישב עליהם את אונם · השיב את אונם שהרגו על ידי אחר באמת · וברעתם יצמיתם · למען עד : יצמיתם ה׳ אלהינו · יצמית צדיו הנשארים גם בעולם הזה :

זה המזמור נאמר על קבוץ גליות הקודש לימות המשיח למען יוכלו ההמון ישראל לשוב בו בתשובה כמבואר ביחזקאל · והנה :

לכו נרננה לה׳ · אתם בני קבוץ גלות לכו נרננה בקול תודה על שהוציאנו מקרב האומו׳ : נריעה · תרועת מלך שנגבר על נכחית מעלה שזה שפט נגד שעבדנו׳ : נקדמה פניו · קודם יום הדין ונכון בזמירו נריע לו · ביום הדין כי מלפניו משפטנו יצא לזכות : כי אל גדול ה׳ · יורה גדולתו אז בכל נפלאות פסח : ומלך גדול על כל אלהים · וזה יורה בהשידו שלטן שרי מעלה כאמרו יפקוד ה׳ על צבא המרום במרום : מחקרי ארץ · כי יחפש עמים מיסוד : ותועפות הרים מלכי ארץ : אשר לו הים · השקיף הארץ והוא עשהו כשאמר יקוו המים · יבושה : ויבשת ידיו יצרו · כאמרו ותראה היבשה · וכל זה שתקיה ראויה לדירת בעלי חיים אשר הבחיר מכלם הוא המין האנושי אשר ברא בצלמו בדמותו למען יכנו ויקדו לאמונתו וראוי שיעבים מי שיתשיה כוונתו זאת לכן : ביאו נשתחוה ונכרעה אתם פדויי ה׳ בואו ונשתחוה להודו׳ לשמו עתה כל אשר נפלנו : נברכה · להכנע לפניו תמיד : כי הוא אלהינו · ולא שרי מעלה : ואנחנו עם מרעיתו · שרעה אותנו דעה והשכל בתורתו בעיון ובמעשה : וצאן ידו · לשמרנו מן האומות שע״א · היום נקבץ גליות : אם בקולו תשמעו · ללכת בדרכיו ולדבקה בו : אל תקשו לבבכם · כמו שעשו דור המדבר כאמרו ראיתי את העם הזה והנה עם קשה עורף הוא : בחנוני · מרע לב כאמרו וינסו אותי זה עשר פעמים : גם ראו פעלי · במנין רע להם : אקוט · אתקוטט ואריב ואומר : עם תועי לבב המה · בדעות משובות אשר בידם מן האומות שע״א ולא ידעו דרכי במופתים שכליים אשר כתבתי לסורתם : אשר נשבעתי · בראותי רשעם נשבעתי גזר דין שלא יתקיים : אם יבואון · שלא יבואו אל המנוחה ואל הנחלה · לכן אתם בני קבוץ גליות אל תהיו כמותם שמעו בקולו להבין נפלאות מתורתו ופלאותיו ולא יגזור עליכם שלא תזכו לימות המשיח כמו שנגזר על דור המדבר שלא יכנסו לארץ : גם

אבן יחייא

אבותם ולשכלתו האומות מפני רשעתם · וזהו אמרו היחובר אתך כסא הוות מהאומות אשר הכסא ההוא יוצר עמל ואון וחמס על החק והמשפט שכתבת בתורתך : יגודו וגו׳ כי הם כורתים ופוסקים המיתה על נפש לדיק · ודם נקי ירשיעו ויהיה יגודו מלשון כריתה מגודו אילנא · ויהי וגו׳ ולכן היה ה׳ לי למשגב תמיד מצד היותו ה׳ רחמן מטבעו ולהיותו אלהי ביחוד ולא אלהי שאר האומות היה לי לצור מחסי בגלותי · וישב וגו׳ וה׳ אלהינו עליה׳ ישוב את אונם והוא האון אשר פעלו במעש׳ וברעתם אשר עשו בדיבור יצמיתם ויכריתם וברעתם אשר עשו במחשבה גם יצמיתם שנית לעתיד לבא ויהיה ה׳ מלך על כל הארץ יהיה ה׳ אחד ושמו אחד :

צה לכו נרננה וגו׳ כונת המזמור הלז ללמד לבני יהודה שבגלותם יעמדו חוקים בתורת ה׳ אלהיהם המשגיח בכל הפרטים ויתן להם כפרי מעשיהם הטובים ולאומו׳ העולם כפרי מעלליהם הרעים · וזהו אומרו לבני הגלות לכו והזדרזו למען נרננה לה׳ ולא לאלהי הכוכבים וזה להיותו המהוה הנמצאות ובריותיו אנו וגם נריע׳ לפניו בשמחה להיותו צור ישענו · ויהיה הרינון מפני אהבת הטוב במה שהוא טוב · ויהיה התרועה מפני אהבת המועיל כי הוא יושיענו מהגלות הלז · נקדמה וגו׳ הרינון יהיה בשנקדמה פניו בתודה שהוא ההודאה בשיר בפה · והתרועה יהיה בזמירות לו בכלי הניגון · כי אל וגו׳ כי וזה להיות כי ה׳ הוא אל גדול ומלך גדול על כל אלהים ויותר נאות הוא לעבוד את הגדול מכל הגדולים מלעבוד את אשר תחתיו במעלה · אשר בידו וגו׳ בא להראות איך הוא הגדול שבגדולים · להיות כי בידו מחקרי ארץ והוא החלק המדבריי מהארץ אשר הוא קשה החקירה והחיפוש לבני אדם לגדלו ולשממותו כי לא עבר בה איש ולא ישב אדם שם · ותועפות הרים לו שהוא החלק ההררי ותועפות כגזר מן תועפות ראם לו · אשר לו הים והוא עשהו שהוא החלק המימיי ויבשת ידיו יצרו שהוא החלק המיושב ובים אמר לשון עשיה להיות כי הוא עשהו בהקוות המים אל מקום אחד · וביבשת אמר לשון יצירה להיות כי יצר את האדם בחכמה אשר הוא מולך ביבשה ולתכליתו נברא כל העולם · בואו וגומר אחרי אומרו כי ראוי לרנן ולהריע לה׳ מפני היותו מלך העולם אמר כי ראוי להשתחוו׳ לו ולכרוע לפניו להיותו אלהי ישראל בפרטות המשגיח על כל פרטותם ואנחנו עם מרעיתו וצאן אשר ינהג בידו · וההשתחויה הוא פישוט ידים ורגלים על הארץ והכריעה הוא השפלת הראש עם קצת הגוף · וההברכה הוא כריעת הברכים בארץ · היום אם בקולו תשמעו ר״ל והיום יוציאכם מן הגלות אם בקולו תשמעו ותחזרו בתשובה · אל תקשו וגו׳ ולכן אל תקשו לבבכם ותמנעו מן התשובה ותהרהרו כי אם אני בקרבכם אם אין כאשר עשו אבותיכם במי מריבה בקדש · וכאשר עשו במי מסה ומריבה במדבר ברפידי׳ · אשר נסוני אבותיכם במים שתי פעמים ובתנוני בבשר ובלחם גם שראו פעלי ואותותי במצרי׳ ועל הים ועם כל זה לא האמינו בי אמונה שלימה והיו מנסים אותי · ארבעים וגומר אשר לרשעתם ארבעים שנה הייתי מתקוטט בדור ההוא מבן עשרים שנה ומעלה לכלותם במדבר כי אמרתי עם תועה לבב הם · בהיות שלא רצו להכיר ולדעת דרכי מהנסים ונפלאות שעשיתי עמהם לאלפים ולרבבות · ולכן נשבעתי באפי ובכעסי עליהם אם יבואון אל מנוחתי המנוחה והנחלה אשר הכינותי לעם ישראל לאוהבי ולשומרי מצותי : צו שירו

תורת חסד תהילת ה׳

יגודו על נפש צדיק וחסיד ועושים המלאכות כדי להכשילו שירשיע ודם נקי וצדיק ירשיעו לפניו ית׳ ר״ל כי מביאות צדיק יעשה רשע : ויהי ה׳ לי יר׳ ויהי ה׳ שבראני לי למשגב ואלהי שמשגיח עלי תמיד לצור מחסי מהם וישב עליהם את אונם וברעתם בעצמה יצמיתם כי העון בעצמו ה״א הקטיגור שלהם · או יר׳ באומר וברעתם יצמיתם כלומר ולא יוכלו לשוב עוד בתשוב׳ ואחר שלא ישובו בתשובה יצמיתם בע״הז ויצמיתם בע״הב וימותו מיתה הנייכה · או יר׳ לומר כי מצד היותם כופרים בשם ה׳ המורה על הרחמים יצמיתם כעם אחת ומצד היותם כופרי׳ באלהינו יצמיתם פעם אחרת · וממהרי״ט ע״ה מלהתי כתוב וז״ל עד יכרה לרשע שחת יר׳ שהוא שקט בעוד שהרשע הוא הוכל את פרי מעשיו בשחת ויהיה יכרה מענין יכרו דאתיב · כי עד צדק ישוב משפט יר׳ כ״כ יהיה החסד והטוב אשר יעשה להם עד שיהיו נראים להם היסורים שקבלו צדק וחסד בפרט ואחריו כל ישרי לב יר׳ שלא ימשכו אחרי ה׳ רק הצדיקים שלא יהיה נכון אלא להם אשר יקבלו היסורין בע״הז · או יר׳ כי עד צדק וגומר כי המשפט אשר הוא שם כולל כל גזרות ה׳ אשר עד כה היה מסופק הם הם צדק אם לא ישוב משפט לא שעד כה לא היה צדק כי לעולם היה צדק אבל יר׳ הנה יתברר שהיה צדק מה שעד כה לא היה נראה בבירור שהוא צדק אבל היה מסופק לאנשים מה ואחריו כל ישרי לב כי הותם כלוזי לב ר״ל כלוזי המחשבות אשר היו חושבי׳ שהש״י בלתי משגיח יהיו עתה ישרי לב ויחשבו מה שהוא ראוי לחשוב בהשגחה עכ״ד :

צה לכו נרננה וגומר כונת המזמור וביאור דבריו המלאכו בהקדמת הי״א מזמורים אלו וכמו כן כונת הד׳ מזמורי׳ הבאים אחריו אך במזמור זה והוא העשירי מאלה הי״א מזמורים אפשר לומר כי באומר משפט אהב כיון אל המשפט אשר הוא כפי הדין האמתי ובאומר אתה כוננת מישרי׳ כיון אל הפשרה ובאו׳ משפט וצדקה ביעקב אתה עשית כיון אל מה שעם יעקב הם משלמי׳ מנכסיהם אל התובע כשהנתבע הוא עני וכמ״שה ויהי דוד עוש׳ משפט וצדק׳ לכל עמו וכו׳ · ומצאתי כתוב דרוש א׳ אל החסיד זקני ע״ה בנוי על מזמור ה׳ מלך וגו׳ ומזמור אל נקמות ה׳ ומזמור לכו נרננ׳ וגו׳ והבילותיו הנה וז״ל הלא הוא איך קנך הוא עשך ויכוננך · היום הנכבד הזה הוכפל קדושתו בערך שאר הימים כמדרגת הנפש אל החומר והוא ע״ד משז״ל למה קדמה שמע לוהיה אם שמוע כדי שיקבל עליו עול מלכות שמים תחלה וכו׳ כי המעלה השכלית עניכה רוחני קבלת עול מ״ש ופר׳ והיה אם שמוע עשיית המלות והיום הזה כילו מיוחד לדעת פי׳ המלות ועניכו סובב על ג׳ דרוסי׳ נפלאים א׳ חדוש העולם והוא המכוון במלכיות כי בהכינו יצורים עלי הראות מלך עליהם והיה ה׳ למלך על כל הארץ ב׳ השגחה והוא המכוין בזכרונות ג׳ הע״הב והוא המכוון בשופרות כמו שהפרש בס״ד ומאלה הג׳ שרשים ישתעפו ג׳ מדרגות גדולות בעבודה הש״י מן המלכות הירא׳ ירא את ה׳ בני ומלך שום תשים עליך מלך שתהא אימתו עליך כמלך ובמלאכים נאמר כלם כאחד עונים באימה וכו׳ מן ההשגחה נתחייבה העבודה והעיכם על העובר כי כל אי ישתעבד למי שממנו נמשך אליו פרנסתו ומן הע״הב נמשך הדבקות כי כאשר יאמין האדם שיש חדוש עולם אחר שעשה א׳ ממנו של קורת רוח יפה מכל חיי הע״הז ימאס ענין הע״הז וידבק בבוראו דבקות שלם וז״ש הכתוב את ה׳ אלהיך תירא ואותו תעבוד ובו תדבקון ומעת׳ ראוי שנבאר כל א׳ מהג׳ דרושים הנזכר ואגל הדרוש הא׳ לא מצאתי טענה יותר נאות לדעת ההמון ממה שהוא׳ הקדמה מבוארת היא שהאדם לא ברא את עצמו כי לא שמענו ולא ראינו אדם שנולד מבלי זכר ונקבה א״כ אדם הראשון מי בראו כי ידוע הוא כי לא ילך הענין עד בלתי תכלי׳ כי כשנמנה האנשי׳ אשר היו היום אלף שנה יהיו מועטים יותר מאשר הם עתה וכן דור אחר דור עד למעלה ובהכרח כפגוש במה שספרה התורה שהיא עדות ה׳ נאמנה מענין אדם הראשון שהיה מעשה ידיו ית׳ אמר דע״ה דעו כי ה׳ הוא אלי״ם היא עשאנו ולא אנחנו הנה ביאר הדרוש הזה באופן אשר סדרהיו ולא כתיב ולא קרי לבאר מה שאמרתי כי מן הדרוש הזה נתחייב להיות לו וליראה מפניו אמנם לבאר איך ימשך מבריאת האדם נתינת המלכות לש״י אמר דוד ה׳ מלך גאות לבש וגו׳ כי לא מב׳ סבות ימלוך מלך אם להיותו ראוי בעצמו להמלך בו המעלות בתכלית השלמות או להטיבו לאותם אשר עליהם ימלוך כאלו תאמר שהצילם מן המות פעמים רבות או שנתן להם מהנות רבות וגדולות וקרח ועדתו היו באים בטענה הא׳ ודתן ואבירם בטענה הב׳ ולפי שלטענתם לא היתה תשובה אמרו לא נעלה כי לא יכול להטיב והנה אמר המשורר כי לב׳ אלה יאתה המלכות לש״י לבדו הא׳ כי הוא כלול בכל מעלות השלמות והב׳ שגם הכין תבל בל ימוט וז״ש אף. ואז״ל בטרם שחקים והרקים נמתחו ה׳ מלך מן הטענה הא׳ והרד״ק נדחק הרבה בפי׳ זה המזמור ופי׳ אותו לעתיד ואינו נכון כי מעולם הכין תבל בל תמוט כאומר יסד ארץ על מכוניה ופי׳ זה המפורש אין לו שחר אבל האמת תורה דרכה כמו שאפרש נכון כסאך מאז אע״פ כי העולם אתה ה׳ לא נודע מלכותך אלא מאז ואילך כשאו נהרות ה׳ אמר זה הדרוש הנהרות ודרשוהו ויפרסמוהו לכל העולם כי מי שמכריחים אותו וגוזלים ממנו חקו הראוי לוירוס קולו ויצעק הנהרות היה ראוי להם להיותם גבורים לכן ישאו קולם כי הם שטבעם ירוצו להתילב על הארץ כמו שהיה קודם מאמר יקוו המי׳ והש״י הכריחם לעמוד בגבולים אשר היה להם בתחלת הבריאה כאומר [illegible]

מנחת ערב

אשרי הגבר וגו׳ במדרש אמר ר׳ ביזנא אין אדם בעולם בלא ייסורין חושש בשנו אינו יכול לישן בעינו אינו יכול לישן יגע בתור׳ יישן אינו זה עד וזה עד הוי אשרי הגבר אשר תיסרנו יה ומתורתך תלמדנו : אם אמרתי וגו׳ במדרש והוכן בחסד כסאו שדוד הוא רגל רביעי במרכב׳ והיה רגלו קצר משלשה הרגלים של האבות מה עשה הקב״ה נטל חסד והכניסו עד שהוכן בחסד והוש״ה אל שאר הרגלים וז״ש והוכן בחסד כסא · וז״ש אם אמרתי מטה רגלי שרגלי הוא נמוך ומטה משאר הרגלים הנה חסדך ה׳ יסעדני כדי להשוות ולהשוות לשאר הרגלים :

מ"ע ספורנו ז"ל

גם זה המזמור נאמר על קבוץ גליות · ואמר :

שירו לה' שיר חדש · שיחדש פעלתו על אופן יותר נאות ממה שהיה עד הנה בפרט אחר שבטל כאמרו השמי' המדשים וארץ החדשה : וכזה שירו לה' כל הארץ כי יועיל זה לכל המין האנושי : שירו לה' ברכו שמו · שהיטיב בקבץ נדחי' : בשרו · שיבוא משיחי ויושיע : ספרו בגוים כבודו · שהם שנה בלתי משובבת ופועל ברצון : נפלאותיו · בשנותו טבע הנמצאי' : גדול · בהיותו יכול על שבריאתם : ומהולל : שיטיב לזולתו : נורא הוא על כל אלהים · שיכול לשנות' וזה לא יקרה לזולתו : כי כל אלהי העמים אלילים · שהם שנויים הנעתים הנכללים עם כלים דנוכיי' לשירו' שהם בלתי בחירה להיטיב ולהרע וזה שקר כי לא יפעלו זולתי המסודר להם : וה' שמים עשה · על דרך שונבלת גבורת חכמתו ובחירתה : הוד והדר לפניו · בעולם המלאכים : עוז ותפארת במקדשו · בעולם הגלגלים : הבו לה' כבוד ועוז · הכבוד בפעולות והעוז בתלבות הכללה בתשובתי' ישבו אותו לו לבדו : כבוד שמו · על מה שעשה לעולמים אשר היו מלפניו : בהדרת קדש · בהדרת גדלו לא שירות עונש · ונזה האופן. חילו מלפניו כל הארץ : ה' מלך · גם לשעבר אף על פי שהיה זה בלתי נודע אצלינו : אף תכון תבל · על אופן יותר נאות ממה שעבר על הפך מה שעשה במבול ואחריו : בל תמוט · כמו שקרה או : ישמחו השמים · והארץ והים · ישמחו כי לא ישרתו מכחן ואילך כי אם לעושי רצונו יתברך : לפני ה' כי בא · ולכבוד הגלותו ירננו גם כן לשמחה על כי : ישפוט תבל בצדק · שטה כלפי חסד : ועמים באמונתו : בלתי התפעלות והשתנות בענייני כלל גם כי' עליו שיקנוף על האומות שע"א ויגביר חסדו עלינו אין זה השתנות מצדו אבל מצד המקבלים בלבד :

זה

אבן עזרא

שירו ליי' שיר חדש · פעמים והטעם תמיד : כל הארץ · כל יושבי הארץ וכל הארץ באו מלרימה : שירו · שמו הנכבד שהוא שם העצם : בשרו · אתם עם יי' אלה לאלה : ספרו · בעבור שהזכיר בגוים על כן כל הארץ הוא ארץ ישראל : כי · אף על פי שתספרו כבודו ונפלאותיו הוא יותר גדול ומהולל מאד על כל אלהי' הם המלאכים כי הוא אלהי האלהים : כי · אלילים · שוא ושקר כמו רופאי אליל והוא מגזרת אל אל יש בו או אל יש הוא והלשון תקצר לדבר כמו וטוב משניהם את אשר עדן לא היה וטעם שמים מעונות המלאכים שהזכיר והוא השם הנורא על הנשמות שהם צורות נכבדות והוא עשה הגופות : הוד · לפניו · לבדו לא לפני אלילי העמים : במקדשו · השמים משמי קדשו או הארון שנקרא עוז בבית המקדש והוא הנכון והטעם כי השמי' מעונות הכוכבים ובית המקדש בית זבול לו : הבו · שתודו בפה כי הכבוד והעוז לו לבדו הם : הבו · טעם כבוד שמו הוא הארון שהוא נקרא שם על כן ובואו לחצרותיו : השתחוו · בבואם במנחה אל החצר ותהיה השתחוייתכם בחיל ופחד : אמרו · ידבר עם המביאים המנחה שיאמרו הגוים בשובם כי השם מלך והטעם כי השם ישב את האדם על הארץ וטעם אף תכון כי השם מלך לדק הפך פור התפוררה ארץ ימוטו כל מוסדי ארץ : ישמחו · בתת טלם והארץ תתן יבולה והשדה יתן פריו וזהו יעלוז · וטעם ירעם הענני' העולים מהים או הכל דרך משל כי כל עולם יהיה בהשקט ובטח בהראות לדק השם בארץ או על דרך נאת השרים והמנגנים לפני המלך בבואו ממקום רחוק · וטעם כי בא השני פי' הראשון כמו אל החצר החיצונה אל העם :

יי'

תרגום

שַׁבְּחוּ קֳדָם יְיָ תּוּשְׁבַּחְתָּא חֲדַתָא שַׁבְּחוּ אַנְגְּלֵי מְרוֹמָא שַׁבְּחוּ קֳדָם יְיָ כָּל צַדִּיקֵי אַרְעָא: שַׁבְּחוּ קֳדָם יְיָ בְּרִיכוּ שְׁמֵיהּ בַּשְּׂרוּ מִיּוֹמָא לְיוֹמָא פּוּרְקָנֵיהּ: אִישְׁתַּעוּ בְּעַמְמַיָּא אִיקָרֵיהּ בְּכָל עַמַּיָּא פְּרִישׁוּתֵיהּ: אֲרוּם רַב יְיָ וּמְשַׁבַּח לַחֲדָא דִּדְחִילְהוּא עַל כָּל אֱלָהַיָּא: אֲרוּם כָּל דַּחֲלַת עַמְמַיָּא טַעֲוָתָא וַיְיָ שְׁמַיָּא עֲבַד: שְׁבָחָא וְשִׁבְהוֹרָא קֳדָמוֹי עוּשְׁנָא וְתוּשְׁבַּחְתָּא בְּבֵית מַקְדְּשֵׁיהּ: הָבוּ וְזַמַּר קֳדָם יְיָ יְחוּסֵי עַמַּיָּא הָבוּ קֳדָם יְיָ אִיקַר וְעוּשְׁנָא: הָבוּ קֳדָם יְיָ אִיקַר וְרוֹמְמוּ שְׁמֵיהּ תּוּבְרוּ וְשׁוּבְרוּ תִּיקְרוּבְתָּא וְעוּלוּ לְקֳדָמוֹי לְדַרְתּוֹי: סְגוּדוּ קֳדָם יְיָ בְּשִׁבְהוֹרַת קוּדְשָׁא רְתוּתוּ מִן קֳדָמֵיהּ כָּל יָתְבֵי אַרְעָא: אִמְרוּ בְּעַמַּיָּא יְיָ מְלַךְ לְחוֹד תַּקִּין תֵּבֵל דְּלָא תִתְמוֹטֵט יְדִין עַמַּיָּא בְּתִירוּצָא: יֶחֱדוּן חַיָּלֵי דִּשְׁמַיָּא וְירוּצוּן צַדִּיקֵי אַרְעָא יְכְלֵי יַמָּא וּמַלְיֵיהּ: יַבִּיעַ תּוּשְׁבַּחְתָּא חַקַל וְכָל דִּי בֵיהּ הַבְכֵן יְשַׁבְּחוּן כָּל אִילָנֵי חוּרְשָׁא: קֳדָם יְיָ אֲרוּם אָתָא אֲרוּם אָתָא לְמִידַן אַרְעָא יְדוּן תֵּבֵל בְּצִדְקְתָא וְעַמַּיָּא בְּהֵימְנוּתֵיהּ: יי

תהלים צו

צו

א שִׁירוּ לַיהוָה שִׁיר חָדָשׁ שִׁירוּ לַיהוָה כָּל־הָאָרֶץ: שִׁירוּ לַיהוָה בָּרְכוּ שְׁמוֹ בַּשְּׂרוּ מִיּוֹם־לְיוֹם יְשׁוּעָתוֹ: סַפְּרוּ בַגּוֹיִם כְּבוֹדוֹ בְּכָל־הָעַמִּים נִפְלְאוֹתָיו:
ה כִּי גָדוֹל יְהוָה וּמְהֻלָּל מְאֹד נוֹרָא הוּא עַל־כָּל־אֱלֹהִים: כִּי כָּל־אֱלֹהֵי הָעַמִּים אֱלִילִים וַיהוָה שָׁמַיִם עָשָׂה: הוֹד־וְהָדָר לְפָנָיו עֹז וְתִפְאֶרֶת בְּמִקְדָּשׁוֹ: הָבוּ לַיהוָה מִשְׁפְּחוֹת עַמִּים הָבוּ לַיהוָה כָּבוֹד וָעֹז: הָבוּ לַיהוָה כְּבוֹד שְׁמוֹ שְׂאוּ־מִנְחָה וּבֹאוּ לְחַצְרוֹתָיו: הִשְׁתַּחֲווּ לַיהוָה בְּהַדְרַת־קֹדֶשׁ חִילוּ מִפָּנָיו כָּל־הָאָרֶץ:
י אִמְרוּ בַגּוֹיִם יְהוָה מָלָךְ אַף־תִּכּוֹן תֵּבֵל בַּל־תִּמּוֹט יָדִין עַמִּים בְּמֵישָׁרִים: יִשְׂמְחוּ הַשָּׁמַיִם וְתָגֵל הָאָרֶץ יִרְעַם הַיָּם וּמְלֹאוֹ: יַעֲלֹז שָׂדַי וְכָל־אֲשֶׁר־בּוֹ אָז יְרַנְּנוּ כָּל־עֲצֵי־יָעַר: לִפְנֵי יְהוָה כִּי בָא כִּי בָא לִשְׁפֹּט הָאָרֶץ יִשְׁפֹּט־תֵּבֵל בְּצֶדֶק וְעַמִּים בֶּאֱמוּנָתוֹ:

יהוה

(בגליון: ו' · ג' · יפה · ד' כטע' · י"א כטע' · ד"פ חילו מל' בי"ו)

רש"י

שיר חדש · מזמור זה על העתיד וסופו מוכיח כי בא לשפוט את הארץ בכל מקום · שיר חדש על העתיד : הבו ליי' משפחות עמים · ומה תתנו לו הבו ליי' כבוד ועוז : יי' מלך · לעתיד לבא יהא שיר זה : ידין עמים במישרים · אותם שיהפוך להם שפה ברורה : במישרים · בזכות : ירעם הים · להרים קול בתחיל : כל עצי היער · כל שלטוני האומות : יי'

מסרה

צ"ו שיר חדש ז' וסימ' יורדי הים ומלאו איים · שיר חדש השמיעו נגן · ויתן בפי שיר חדש · שירו ליי' שיר חדש · שירו ליי' כל הארץ כי נפלאות עשה הושיעה · אלהים שיר חדש אשירה לך · הללויה שירו ליי' שיר חדש · משפחות י"א בליש' וסימ' ואחר נפצו ל' מ"ל בתורה · זאת עבודת משפחת הגרשני לעבד · הגרשני דאחרי' המשכן · ונשיא בית אב דקהתי · וחברו דמררי · אל תכריתו את שבט הקהתי · ותקרבנה בנות צלפחד · והעולה על רוחכם · והיה אשר לא יעלה מאת משפחת הארץ · הבו ליי' משפחות עמים דד"ה · הבו ליי' דתהלות · וכל אלה משפחות בני ומשפחות בני דכוו' במ"ב למשפח' וסימ' ויקרבו ראש האבות למשפחת · וילך אבימלך בן ירבעל · וכל סדרא תליתא דד"ה מן ואהרן ובניו עד ויהי בני אולם דכוו' משפחת במ"ב משפחות וסימ' ממשפחות בני קהת ואחיהם לכלם שפחת יששכר · וכל תורת כהנים ויהושע דכוו' משפחות במ"ד משפחת וסימ' נמסר בסדר במדבר סיני ע"ש :

תורת חסד   תהילת ה'

מן גערתך ינוסון · גבול שמת וגומר ושייס ואמר מקולות מים וגומר כמו שאדיר במרום ה' ואמר שמופתים אחרים יש שנאמנים מאד והם ראויים להתפרסם בביתך אמנם ספרתי זה שהוא מפורס' לכל בהי עולם אמנם היאך תמשך מזה מעלת היראה ביארו הנביא ירמיה באר היטב אמר שמעו נא זאת עם סכל ואין לב וגומר ופי' הרד"ק שהביא להם ב' ראיות על ההשגחה הא' דבר הים כי בראשית היו המים על הארץ הב' דבר הגשמים בבואם בעתם כאומר שבועות וגומר ובזה תכירו שאני משגיח · ואין דבריו אלה נכונות בעיני כי אם היתה כונת הנביא להביא ראיה על ההשגחה היה מזכיר ב' הסבות יחד אשר שמתי ואתן גשם יורה ועוד היה ראוי שיאמר הכי לא תאמינו וכו' אבל לדעתי לא דבר אלא לענין היראה וגנה אותם וקראם סכלים באומר איך לא תראו הים אשר לא יקוה לגמול ואינו ירא מפני העונש לא יעבור חק וגבול אשר שמתי לו ולעם הזה היה לב סורר ומורה ולא יאמרו בלבבם נירא את ה' אלהינו אשר בידו נפשנו מיד כאשר נהיה טובים וימיתנו כאשר נהיה רעים וזהו מ"ש הנותן גשם וגומר וזה מסכים מאד למאמרם ז"ל ומה סלע זה שאינו רואה ואינו שומע מקיים דברו של מקום וכו' ובמסכת פסחים מה ראו חנניה מישאל וכו' נשאו ק"ו לצפרדעים וכו' וכבר נתבאר בדרוש הא' ואליו כונתי באומרו הלא הוא אביך קנך לא כאביך זה ילדך אבל הב"ה בראך מתחלה יש מאין · הדרוש הב' והוא ההשגחה הרבה כתבתי בספר יסוד האמונה אמנם מה שירצה לדרוש היום נמשך ממה שנזכר כי אחר שהנחנו שהש"י ברא המציאות באשר הוא עליון והוא ית' ברא ענין השמע והראות באדם לא יצוייר זה אם לא ימצא אצלו ית' השמע והראו' האמתי בפעל אמר הנוטע אוזן אם לא ישמע ואם היה זה כמתמיה היה ראוי שיאמר הנוטע אוזן לא ישמע אם יוצר עין לא יביט אבל לא אמר אלא כמבאר אחר שאתם מודים שנטע האוזן תתחייבו להודות שישמע ואם אתם מודים שהוא ברא העין מחוייבי' אתם לומר שהוא מביט וימשך מזה שיוכיח הגוים על דבריו ועל עבודתו · ה' יודע מחשבות וגומר אשרי וגו' עתה יתרץ קושית לדיק ורע לו רשע וטוב לו הסותרת בחוש ענין ההשגחה ואמר אם אלה הטובות אשר השגו' בעלי הקושיא טובות אינם טובות בעצם אבל לפעמי' מיישירים אל הרע האמתי והוא העדר השגת חיי הע"הב כי רודפי השררה והכבוד הם מחשבות אדם ותחבולותיו כלם מטרידי' את האד' מהשיג נעימות החיים הנצחיים א"כ מחשבות האדם נערכי' אל תכליתם הבל המה והרעות אשר יחשבום בעלי הקושיא רעות הם מיישירות ומכוונות אל מול ההצלה הנפשי' ז"ש אשרי הגבר אשר תייסרנו יה כמצא מקום הקושיא בלדיק ורע לו הוא מקום התירוץ כי המוסר תלוי במה שחשבוהו רע והאבדה נמשכים ממה שחשבום טובות ואין ספק שלא שכגבוה שמים על הארץ כן גבהו התענוגים הנפשיים על הגופניים וכן המכאובים הנפשיים מהגופיים הנגע עלמך אדם שהיה שולחנו כשלחן המלך שמח וטוב לב והנה ידע על שולחנו כי בניו מחמדי עיניו ואשת נעוריו נשבו הסוכל אשר לו גם כסף וזהב היה מכאוב כמכאובו והנה אינו לא גופיי ולא נפשיי כי גופו בהשקט ובשלוה היה ובן איש אחר מוכה ביסורין היה והגידו לו כי בנו אשר חשבהו זה ימים מת בא בכבוד גדול ושמוני' תלמידים חשובים היו לו והוא להם לראש היש שמחה גדולה כשמחת האיש ההוא ואם הוא בסגורי הסכלות ראוי לו למאום הע"הז ולהתכסם על עפר ואפר וזה סוד איוב כלו לא זולתו כאומר ועתה עיני ראתך על כן אמאס וגומר עד אומר טוב ארוחת ירק וכו' יגיד כי כל העולם מוכים בסגורי' לבד היחידים אשר ה' קורא כי כל ימי עני רעים כל ימיו מכאובים בעבור עוניו לא יביט שיבא זולתו אל מה שהוא בו וטוב לו מי שאללו משתה תמיד ושניהם ממשפי' כעורי' קיר כי אין ההצלה' המשתה ולא העונש האבדן והעוני אבל ההצלחה היא יראת ה' והאבדן היא עשות להפך ולזה טוב מעט ביראת ה' שזה כל האדם מאוצר רב ומהומה בו כי בעליו לא קנו בו המוסר האמתי והביא מופת חזתך הלא שאלתם ארוחת ירק עם אוהביהם אשר ימתק להם התענוג ההוא יותר ויותר מהתענוג השור האבום עם השנאה ולזה למה לא נקנא בטובות משנאי ה' כדכתיב ומשלם לשונאיו אל פניו להאבידו ולמה לא נשמח ביסורים הגורמים לאהוב אותנו אבינו שבשמים כי את אשר יאהב ה' יוכיח וכו' להשקיט לו מימי רע וגומר הקדמה כתב ר"י ז"ל כשהב"ה בורא כלו אדם בורא לו חלקו בג"ע וחלקו בגיהנם זכה קנה לו חלקו בג"ע וחלק חברו הרשע ג"כ נתחייב קנה חלקו וחלק חברו הצדיק בגיהנם וז"ש התנא עד שבא אברהם אבינו וקבל שכר כנגד כלם אמר עת לעשות לה' אימתי כשהפרו תורתך כי אז חלקי הרשעים בטלים בג"ע ונכונים לתת לטובים לפניהם ולפי מיעוט הצדיקים יגדל חלקם והנה כשהצדיק קנה לו חלק הרשע בג"ע והקנה לו חלקו בגיהנם נתחייב שישלמו לצדיק מיעוט עבירותיו ביסורין בע"הב כי ביסורין ההם נעתק חלקו לרשע לז"א אשרי הגבר וכו' כי אלה הם יסורין של אהבה להשקיט לו מימי רע באותם היסורין יעתיק עלמו מיסורי גיהנם ויעמוד רשע תחתיו וז"ש עד יכרה לרשע שחת חברו שחת המוכנת אליו אם היה רשע נמצא לפי זה כי שלות הרשעים תאבדם ותכניסם לגיהנם ויסורי הצדיקים ילילם מדינה של גיהנם מכניסם אל התענוג הנצחיי והוא אללי כונת המשורר באומר כצאן לשאול שתו וכו' אך אלי"ם יפדה וגומר ספר למעלה הצלחת הסכלים ואמר עתה שהצלחתם היא כהצלחת הצאן אשר לטבח יובלו כי הן בכר נרחב חדש ימים או ב' קודם במצא המרעה ההוא שבת מותם ולז"א כצאן לשאול שתו מות ירעם כי בסבת מיתתם ירעם הרועה כן סבת שלות הרשעים היא סבת אבידתן לעולם וירדו בם ישרים לבקר כפי' ר"י · אך אלי"ם יפדה נפשי מיד שאול היסורין אשר היו מוכנים אלי בגיהנם עתה אקבלם ואהיה נקי מדינה של גיהנם וטעם כי יקחני סלה שאם לא הייתי מדוכה ביסורין הייתי מתאחר בגיהנם עד בא חליפתי ואז לא יקחני הב"ה אמנם עתה שנפרעו ממני עונותי בע"הז לא תתאחר נפשי אבל תלך לאלתר מחיל אל חיל לראות את פני ה' כי לא יטוש ה' את עמו ותוכלו להבחין שכל הגובר כי יסורי ה' בגלות הינם משנאתו אותנו

אבן יחייא

צו שירו · לה' וגו' המזמור הלז כונתו כונת הקודם · כי אמר לכו נרננה לה' וגו' ופירש שיר חדש וגו' · ור"ל או בעת הגאולה כשיהיה ה' מלך על כל הארץ שירו לה' אתם בני ישר' שיר חדש ולא כשירות הקודמות כי לא יאמר עוד חי ה' אשר העלה בני יש' ממצרים כי אם חי ה' אשר העלה אתכם מארץ צפון כי לא יזכרו עוד הניסים הקודמים והשירים שנעשו עליהם · כי אם הניסים הגדולים אשר יהיו אז אשר עליהם יעשו שיר חדש · ושירו לה' כל הארץ אתם האומות אשר לא הכרתם מי ה' עד עתה תעשו לו שיר אשר לא יקרא אתם אליהם להעדר שיר קודם אשר יהיה ישן בערכו · שירו וגו' בא לבאר שיר בני ישראל שיהיה כשיברכוהו על כל הטובה שהטיב עמהם להושיעם מהגלות מה שבגלל חייבים לבשר מיום ליום ישועתו ונפלאותיו לבני אדם · ספרו וגו' בא לבאר השיר מהאומות שיהיה בשיספרו בגוים כבוד ה' אשר השיגו · ויספרו בכל העמים מה שראו מנפלאותיו · כי גדול ביאר הכבוד ההוא שהשיגו היותו השגת כתרו מהיותו גדול ונבור ונורא הנכתר בשלשתם כאשר פירשנו פעמים הרבה היות כתרו זה · וזהו אומרו כנגד גדול · כי גדול ה' ומהולל מאד בנפלאותיו וגדולותיו אשר עשה · וכנגד נורא אמר · ונורא הוא על כל אלהים · כי כל וגו' פירש היותו גדול להיות כי כל אלהי העמים אלילים ובלים כי לא יבראו כל עולם המלאכי' והשמימיי כרגל הפרעוש · וה' שמים עשה וברא את כל נבאם המנהיגים עולם השפל ומה שקנה הרב קנה העבד ומה שקנה העבד קנה רבו · הוד וגו' פירוש היותו נורא להיות כי הוד והדר לפניו מה שלכן הוא נורא למעלתו · כאומרו אבינו יעקב בהרגישו הוד והדר מקום ליכתו · מה נורא המקום הזה אין זה כי אם בית אלהים וזה שער השמים · עוז וגו' וכנגד גבור אמר עוז ותפארת במקדשו · כי הגבורה לגבור הוא תפארת גדול אליו · הבו וגו' הבו לה' משפחות עמים כבוד על היותו נורא כי כן המנהג לכבד האנשי' הנוראים בזקנה ושם טוב מחכמ' ומדות מחזקות בעושר · והבו לה' כבוד על העוז שלא להיותו גבור · והבו לה' כבוד שמו שם ההויה המורה היותו מהוה כל נמצ' אשר בזה יהיה גדול מכל שהיא בעשיתו גדולות כאלה אשר אין מי שידמה אליו בזה · שאו מנחה וגו' כי להיותו נורא שאו וקחו מנחה ובואו לחצרותיו · ולהיותו גבור השתחוו לה' בהדר' קודש שהוא בית המקדש המהודר וחילו ותראו מפניו כל הארץ · ולהיותו גדול אמרו ותפרסמו בגוים כי ה' מלך בכל העולם והשקיטו · כי לא יהיה עוד מלחמה בארץ כי הכין התבל באופן שלא ימוט עוד · ודן את העמי' במישרים אלה לחיי עולם ואלה לחרפות ולדראון עולם · ישמחו וגו' זכר אשר יהיה בבוא יום ה' הגדול והנורא · כי יראו מקרים שירו משמחת השמים וגילת הארץ שהוא החלק המדבריי ירעם הים ומלואו אשר הוא החלק המימיי · יעלוז שדי וכל אשר בו שהוא החלק המיושב · אז ירננו כל עצי יער שהוא החלק ההרריי המגדל עצים · והוא משל על השמח' הגדולה שיהיה בעולם מפני רוב השלום · לפני ה' כי בא לגאול עמו ישראל · וכי בא לשפוט הארץ ולהעניש' על אשר עשו לעמו · ישפוט תבל אשר שעבדו בבניו בצדק · ויגאול עמים שהם י"ב שבטי ישראל באמונתו ובהבטחתו האמיתי' אשר הבטיחם על ככה :

צז יי' מלך

רשי

י"י מלך · בנוטלו המלוכה מעשו ומזרעו : תגל הארץ · זהו שאמר יחזקאל כשמוח כל הארץ שממה אעשה לך על עשו נתנבא כן : אש לפניו תלך · במלחמת גוג ומגוג דכתיב במלחמתו ונשפטתי אתו בדבר ובדם וגשם שוטף ואבני אלגביש אש וגפרית : ותחל · ביום ההוא יהיה רעש גדול על אדמת ישראל ורעשו מפניו דגי הים : כדונג נמסו · דכתיב ונהרסו הרי' ונפלו המדרגות : יבושו כל עובדי פסל · דכתיב והאלילים כליל יחלוף : ברקיו · זהרוריו לשון למען היות לה ברק מרוטה : ותחל · לשון חיל כיולדה : כדונג · כשעוה : המתהללים · המתפארי' לע"ז : משפטיך · נקמתך : אור זרוע לצדיק · זריעה ממש מוכנת לצמוח להם : שירו ליי' · כל אלה לעתיד : נהרות

מסרה

צ"ז כרונג ג'ב' פתח וא' קמץ וסימ' כרונג מפני האש דמיכה · הרים כרונג נמסו · היה לבי כרונג' הדין רידן דמזמורא פתח : מלפני יי' · ח' וסי' המוסרי' מלפני ה' · ויקם יונה לברוח תרשישה מלפני יי' ב' בו · כי מלפני יי' הוא בורח כי הגיד · אז ירננו עצי היער דד"ה · וכזאת עליך קצף · ולא נכנע דאמון דד"ה · הרים כרונג נמסו · וכל אוריתא דכוו' במ"ב ויתחבא האדם ואשתו מפני · ואתה ועבדיך ידעתי כי טרם · וכל שאר קריאה דכוו' מפני יי' : זרוע ג' בליש' וכל תד לית דכוו' · וסימ' זרוע ל' וכי יפול מנבלתם עליו · זרועיה ל' כי כארץ תוציא צמחה וכגנה · זרע ל' אור זרע לצדיק · אנ"ך : צ"ח מזמור ב' בטעם בסיפרא וסימ' מזמור שיר חנכת הבית · שירו ליי' שיר חדש :

תהלים צז צח

א צז יְהֹוָה מָלָךְ תָּגֵל הָאָרֶץ יִשְׂמְחוּ אִיִּים רַבִּים: עָנָן וַעֲרָפֶל סְבִיבָיו צֶדֶק וּמִשְׁפָּט מְכוֹן כִּסְאוֹ: אֵשׁ לְפָנָיו תֵּלֵךְ וּתְלַהֵט סָבִיב צָרָיו: הֵאִירוּ בְרָקָיו תֵּבֵל רָאֲתָה וַתָּחֵל

ה הָאָרֶץ: הָרִים כַּדּוֹנַג נָמַסּוּ מִלִּפְנֵי יְהֹוָה מִלִּפְנֵי אֲדוֹן כָּל־הָאָרֶץ: הִגִּידוּ הַשָּׁמַיִם צִדְקוֹ וְרָאוּ כָל־הָעַמִּים כְּבוֹדוֹ: יֵבֹשׁוּ כָּל־עֹבְדֵי פֶסֶל הַמִּתְהַלְלִים בָּאֱלִילִים הִשְׁתַּחֲווּ־לוֹ כָּל־אֱלֹהִים: שָׁמְעָה וַתִּשְׂמַח צִיּוֹן וַתָּגֵלְנָה בְּנוֹת יְהוּדָה לְמַעַן מִשְׁפָּטֶיךָ יְהֹוָה: כִּי־אַתָּה יְהֹוָה עֶלְיוֹן עַל־כָּל־הָאָרֶץ מְאֹד נַעֲלֵיתָ עַל־כָּל־אֱלֹהִים:

י אֹהֲבֵי יְהֹוָה שִׂנְאוּ רָע שֹׁמֵר נַפְשׁוֹת חֲסִידָיו מִיַּד רְשָׁעִים יַצִּילֵם: אוֹר זָרֻעַ לַצַּדִּיק וּלְיִשְׁרֵי־לֵב שִׂמְחָה: שִׂמְחוּ צַדִּיקִים בַּיהֹוָה וְהוֹדוּ לְזֵכֶר

א קָדְשׁוֹ: צח מִזְמוֹר שִׁירוּ לַיהֹוָה שִׁיר חָדָשׁ כִּי־נִפְלָאוֹת עָשָׂה הוֹשִׁיעָה־לּוֹ יְמִינוֹ וּזְרוֹעַ קָדְשׁוֹ:

הודיע

תרגום

יְיָ מְלַךְ תְּדוּץ אַרְעָא יֶחְדּוּן נַגְוָוָן סַגִּיאִין: עֲנָנֵי יְקָרָא וַאֲמִיטְתָא חֲזוֹר חֲזוֹר דִּילֵיהּ צִדְקְתָא וְדִינָא אֲתַר דִּי מְכַוָּן כּוּרְסֵיהּ: אֶשָּׁא קֳדָמוֹי תְּהַלֵּךְ וּמְצַלְהֲבָא חֲזוֹר חֲזוֹר מְעִיקוֹי: מְנַהֲרִין בַּרְקוֹי תֵּבֵל חֲמַת וְאִתְחַלְחֲלַת אַרְעָא: טוּרַיָּא הֵיךְ שַׁעֲוָא יִתְמַסּוּן מִן קֳדָם יְיָ מִן קֳדָם רִיבּוֹן כָּל אַרְעָא: יְתַנְיָין אַנְגְּלֵי מְרוֹמָא צִדְקְתֵיהּ וְיֶחֱמוּן כָּל עַמְמַיָּא אִיקָרֵיהּ: יִבַּהֲתוּן כָּל פַּלְחֵי פִּיסְלָא דְּמִשְׁתַּבְּחִין בְּטָעֲוָתָא וְיִסְגְּדוּן קֳדָמוֹי כָּל עַמְמַיָּא פַּלְחֵי טַעֲוָתָא: שְׁמַעַת וַחֲדַת כְּנִישְׁתָּא דְּצִיּוֹן וְדַיְיצָן בְּנָתָא דְּבֵית יְהוּדָה מִן בִּגְלַל דִּינָיךְ יְיָ: אֲרוּם אַתְּ הוּא יְיָ עִילָּאָה עַל כָּל יָתְבֵי אַרְעָא לַחֲדָא אִתְעַלֵּית עַל כָּל דַּחֲלַיָּא: רְחִימָא דַּיְיָ סְנוֹ בִּישׁ מְטוּל דְּקִירִים נְטִיר נַפְשַׁת חֲסִידוֹי מִן אֵידֵיהוֹן דְּרַשִּׁיעֵי יְפַצֵּי אִנּוּן: נְהוֹר דְּנַחוּם מִטַּמַּר לְצַדִּיקַיָּא וּלְתְרִיצֵי לִיבָּא חֶדְוָא: חֶדְוָן צַדִּיקַיָּא בְּמֵימְרָא דַּיְיָ וְאוֹדוּן לְדָכְרַן שׁוּם קוּדְשֵׁיהּ:

תושבחא נבואה שבחו קדם יי שבח חדת ארום פרישן עבד פריקת ליה ימיניה ואדרע שכינת קודשיה:

הודע

אבן עזרא

יי' מלך תגל הארץ · הגדולה הטעם אע"פי שאיננו נראה בעצמו צדקו נודע לצדיקי' כי צדק ומשפט מכון כסאו על דרך כי בצדקה יכון כסאו : אש · דימה · הגזרות היורדות מהשמים לאש היא השורפת שריפה ימות : האירו · הטעם כענין הגשם ברדתו וברקיו הם הסבות ולא יבינות רק המשכילים והרואים במראה העין יחילו : הרים · על משפט הגשם · טע' הרים הם המתגאים ואמ' כמסו אע"פ שהם יבשי' הפך התולדת וטעם אדון כי המתגאים היגם אדוני הארץ באמת : הגידו · יושבי שמים כי הם עושים דברי השם : יבושו · וטעם השתחוו לו כדרך ובאלהיהם עשה יי' שפטים : שמעה · יש אומרים כי כל אלהים הם המלאכים וטעם השתחוו לו להודות על כי בושו כל עובד פסל : ותשמח ציון כי שם הכביד בהראות משפטיו אז יתברר כי אתה עליון על כל אלהים בשמים ובארץ : אוהבי · הטעם הנה השם שופט על כן אתם אוהביו שנאו כל איש רע ולא תגורו ממנו כי השם לבדו הוא שומר חסידיו : אור · טעם זרוע אם זרע מעט יקצור הרב'. ולישרי לב שמחה · זרועה אם כן ישמחו הטעם כל השמח' הוא בשם : מזמור שירו ליי' שיר חדש · הושיעה לו ימינו · כמו ותושע לי זרועי · וטעם וזרוע קדשו שהיא נטויה ותגיע למקו' חפצו אולי זה המזמור על ביאת הגואל : הודיע

מ"ע ספורנו ז"ל

זה מזמור נאמר על הנשארים אחר יום הדין · אמר :

יי' מלך תגל הארץ · ה' מלך מעולם אמנם בהתגלה מלכותו ליום הדין : ישמחו · הנשארים : יושבי איים רבים · לא מיר הרודפים אבדו כל יושביהם : ענן וערפל סביביו · כי לא ירצהו האדם : צדק לישראל : ומשפט · לאומות שע"א : צריו · הרודפים את עמו : האירו ברקיו תבל · לצדיקי' : ותחל הארץ · הרשעים ימילו באור הצדיקי' כאמרם ז"ל צדיקים מתענגי' בה ורשעי' נדונין בה ברו' · בעלי האומות · אדון כל הארץ · גם על הנשארים תגלה השגחתו : צדקו · כאשר יפקוד על צבא המרום ובזה : יבושו כל עובדי פסל · כאמרו וחפרה הלבנה ובושה החמה : ישתחוו לו כל אלהים · כל עילם המלאכים ישתחוו לו להורות על מלכותו : ותשמח למען משפטיך כי אתה ה' עליון · תשמח על משפטים שתזכה היא בדין ומאויביה תושע ותשמח גם כן על הצלות מעלת אלהינו : מאד נעלית · לא בלבד להיות גדול מהם אבל יכול גם להסיר ממשלתם לכן אתם : אוהבי ה' · השפנים לראות בכבוד אלהינו : שנאו רע · גם בגלות כרשיקו כל רעת נפשכם וכל מעשה נמאס גם שבזה ישכאו אתכם רשעי ארץ · הנה · שומר נפשות חסידיו · מעולם : מיד רשעים יצילם · גם בגלות וזה ישיגם : אור זרוע לצדיק · שיתן פרין לחיי עולם ולימות המשיח : ולישרי לב · המשיגי' אמתה של תורה עם אור חיי עולם תהיה : שמחה באור פני מלך לכן שמחו עתה והודו :

זה המזמור נעשה על ימות המשיח אחר יום הדין · אמר :

שיר חדש כי נפלאות עשה · ביום הדין כאמרו אש לפניו תאכל וסביביו נשערה מאד וכו' : הושיעה לו ימינו · שפט ונקם נקמת כבוד שמו באמרו ותושע לו זרועו :

הודיע

אבן יחייא

צ"ז יי מלך וגו' כוונתו כוונת הקודם והוא נקשר עמו · ור"ל כשה' ימלוך תגל הארץ · אפילו הארץ הבלתי מיושבת והאיים הרבים וגדולים שהיא בקצוי העולם אשר לא שמעו בשכבר את שמע ה' ישמחו גם הם אז להיותו מוכר בכל העולם · ורבים כמו רבי המלך שר"ל גדוליו · ענן וגו' ענן וערפל סביביו להחשיך לאשר לא יכירוהו ולא יודוהו וצדק ומשפט מכון כסאו כי כאשר אמרנו ישפוט תבל בצדק · אש לפניו תלך ותלהט סביב צריו כי לא יוכלו להנצל ממנו להיותו שוכנים · האירו ברקיו מהאש ההוא תבל שהוא המקום המיושב ותראה ותחל הארץ שהוא הבלתי מיושב · והרים שהוא החלק ההריי הקשה כשן סלע ומצודה כדונג שהוא השעוה נמסו אז מלפני ה' שמהוה הנמצאות · ולהיותו עתה אדון כל הארץ מה שלא היה כן לפנים להיותו בלתי מוכר אף כי באמת הוא מאין ברא · הגידו השמים צדקו במשפט אשר יעשה וראו כל העמים כבודו · ויבושו כל עובדי פסל אשר היו מתהללים באלילים ובהבלים אשר הבל וריק יעזרו · והם יראו כי כל שאר האלהים מהעולם השמימיי ישתחוו לו · והו' משל שכל אומות מד' רוחות העולם יכירו מהנפלאו' אשר יעשה ה' בגאולת ישראל ובביאת משיחנו היותו הוא אלהי האלהים וכי הוא בורא הכל ובכחו או לבוראו כמו עתה להפסידו · ולהשפיל הגבוה ולהגביה השפל וידעו כלם כאחד כי ה' מלך על כל הארץ · שמעה וגו' שמעה כל הדברים האלה ותשמח ציון למען משפטך ה' אשר עשית באויבי ישראל · ותגלנה בנות יהודה לראותם כי אתה ה' עליון על כל הארץ · ומאד נעלית על כל אלהים שבשמים ובעולם המלאכים · כי זאת היתה אמונתם מקדם והאומות היו מכחישים אותה ולכן ישמחו בראותם כי נגלה היות אתם אמונת אומן · אוהבי וגו' היא תוכחת המשורר לאמר אתם אוהבי ה' שנאו הרע ואל תפעלוהו בשום פנים · ואל תבטלו דתכם מפני כובד הגלות כי בודאי ה' הוא שומר נפשות חסידיו בהיותם בגלות ולבסוף מיד רשעים יצילם · והנה האור הגנוז לעתיד לבוא הוא זרוע לצדיק והשמחה מהאור ההוא שהוא מעלה יקרה מההנאה הוא זרוע לישרי לב שהם החסידי' העושים לפנים מן השורה וענין זרוע הוא במקו' ת"ת כי אותיות אהע"ח מתחלפות והוא מלשון זריחה · ולז יאמר שמחו צדיקים בדבוק עם ה' והודו לזכר קדשו שהוא שמו המיוחד :

צ"ח מזמור שירו לה' וגו' גם המזמור הזה כוונתו כוונת הקודמים · שירו לה' שיר חדש אתם בני ישראל כי נפלאות חדשות עשה עמכ' בגאולה הזאת וגדולות מנפלאות מצרים ולכן צריך שיר חדש כי בגאולה הזאת הושיעו לו לישראל בימינו ובזרוע קדשו השמאלית ר"ל שהושיעו בשתי ידיו · מה שבגאולת מצרים הושיעם בימינו לבד וכאומרו ימינך ה' נאדרי בכח

תורת החסד · תהילת ה'

אבל מאהבה גמורה א"כ לא יעוש וכו' נתבאר שהמשפט אשר חשבתם לאורה לנקמה הוא לצדקה ורחמים גמורים ז"ש כי עד צדק ישוב משפט כי כשתבחינו בעין השכל המשפט הוא צדקה ואחריו כל ישרי לב כלו' כי ישרי לב יבחינו בחינת היסורין כמה הן טובים וישמחו בהם וילכו אחרי משפטו של הש"ית · ואם נפרש ואחריו מלשון האחריות יאמר כי ישרי לב והם אברהם יצחק ויעקב הם ערבנים קבלנו במשפט וזה כי כלם נבחנו בישרי האהבה וכבר נתבאר הדרוש הב' ועליו אמרתי הוא עסך ויודע מה שיכשר לך או מה שיזיקך ובא אחריו הדרוש הג' והוא ענין קול השופר הרמוז אשר יש לו הטבה והכנה גדולה מאד אין לטובות הע"הז ערך ודמיון עמו והוא טובת הע"הב אשר עסק התורה מביא אליה והנה הקולות ימצאו בב' פנים קול ששון וקול שמחה והוא קול נבל וקול כנור זו עיקרה גופנית ומיעוטה שכלית ומיד שידע להשתמש בה ישמח הנפש כראוי ואחר יקחנה ואחר יעזבנה ויקחנה מה שראוי ליקח והיא שמחת הנפש והוא דבר נרה אמנם בזה היום אשר הנו ממליכים עלינו מלכו של עולם יש לנו לחקור קול אחר והוא קול השופר המרעיד ומחריד את הגוף ומשמח את הנפש והקול הזה בענינו יורה שאין ראוי להניח להשוטט במושגיו יען כי אין טובת התכלית אשר אליו עינינו צופות רק טובת הנפש אשר היא דבקותו ולכן אמרו כי תחיית המתים יהיה בקול גדול לרמוז כי אחרי חלקי האנשי' שהניחו התאוות הגשמיות ואחזו תאות הטובו' הנפשיו' והם אשר יזכו לתחייה כמשז"ל כל מי שיש בו גסות הרוח אין עפרו ננער שנאמר הקיצו ורננו שוכני עפר מי שנעשה עפר בחייו והעוסק בתורה שנתנה בקול שופר לזאת הסבה הוא זוכה באמת אל תחיית המתים כאומר כך היא דרכה של תורה וכו' ולז"א לכו נרננה לה' אחר שנתבאר למעלה אומר אשרי הגבר אשר תייסרנו יה וטובות הנפש עיקר אמ' לכו נרננ' והוא לומר כי נזדרז בעצמנו לצד הטוב האמתי ונריע לצור ישענו הא' הישועה האמתית הנפשיית ודע כי כמו שביאר דרוש ההשגחה בדרוש החידוש באומר הנוטע אוזן ·כן ביאר ענין הע"ה בהקדמת דרוש ההשגחה כמאלו אלו הדרושים נאחזים זה בזה ונתבארו ויר' ביום אשר בו מלך עתה ירננו הנפשות לקבל משם אמת באלו הדרשים המסתעפי' ממלכותו ית' · נקדמה פניו בתודה ואז בזמירות נריע לו לא בקול מלחמה ורעם שרים ותרועה · כי אל גדול ה' הדרושים אשר מהם נסתעף אל הדרוש אשר יזכיר וביארם במופתים אשר ביארתים · אשר בידו מחקרי ארץ החקירות אשר יחקרו אנשי המחקר על הארץ מדוע נמצאת למעלה מן המים בידו הם כי הוא היודע לא החוקרים ולשון אשר בידו כמו אוז"ל לא הוה בידיה · ותועפות הרים לו כל מה שיוכלו בעל המחקר להתחכם בזה הדרוש יסתור היות המים בראש ההרי' כי מתחלה על הרים יעמדו מים ואחר גערת הש"י ינוסון לייסוד הארץ והכרית קלתם שיעמדו בהרים להיות לאות ולמופת כי יד ה' עשת' זאת כי אם היה דרך טבע באיזה צד שתוכל להתחכם היה ראוי שיהיו או כלם למטה הובלם למעלה אבל בהיות קלתם למעלה על ההרים וקלתם בבקעה וכו' זו ראיה גדולה ומופת חותך על הכרת בוראם והוא אומר ותועפות הרים לו יר' חוזק טענת היותם על ההרים לו ית' הוא ז"ש בדרך טבע אשר לו הים והוא עשהו ולפיכך הם מתהפכים לעבות ככל אשר ינוס לעלות ולרדת וכו' כי הוא ה' אלהינו ירמוז לתחיית המתים שנהיה אז מעשה ידיו כולנו ולזה נחיה לעד בגוף ונפש כמו שהיה אדם הראשון אלמלא חטא ואמר שזה יהיה היום אם נרצה לשמוע בקולו כמאמ לפי זה שהתרועה שהזכיר בראש המזמור שענינה להפיס הדעת מטובות העולם הזה ומעניני הגוף כלם ולהכין בעניני הנפש כי מכאן נתייסר לחיי הע"הב וזה היה חטא דע"ה בשנכנס ארון הא' בתופים ובמחולות וזהו אף הב"ה עד שחשב דע"ה במה היתה המעלת והסכים בתרועה וקול שופר · ובפי' הפסוקים ביארנו הפסוקים באר היטב יועתק משם והמשורר גלה כל זה בפסוק א' שאו זמרה ותנו תוף כנור נעים וגומר י"ל איך נכנם בזמרה ובתוף ויצא בקול שופר היה לו לומר נכנן בנבל וכנור או שאו ונכנו בהם ועוד הפסוק עצמו סותר את נפשו שאמר שאו זמר' ותנו תוף והי"ל קחו תוף כי קחו ותנו מקבילים · אבל פי' הפסוק הוא כך שאו הפרישו זמרה כמו שאו את ראשם מאת פני הקדש ואמר שיפרישו זמרה ויעזבו התוף עם הכנור והנבל שיתנו אותם למי שירצה ויקחו השופר ויתקעו בו והורה על כל מה שאמרנו כי הקול הא' אפשרית שיתעה את האדם אמנם הקול הב' הוא מרעיד כחות הגוף ומשמח כחות הנפש ולזה אמר שם בשמחה תמורת מה שאמר בתחלה משמחים בכנורות ולזה כוונתי באומרי ויכונכך כי עניני העולם הזה ההווים והנפסדים אינם בני נכונה אמנ' טובות הנפש יכונו לעד ואין דברי בפסוק אשר התחלתי בו כדמו' דרש ידרשו הדורשי' אך הוא פשט הפסוק לפי דעתי וכדי שתבחין כל הנזכר בדרוש אבאר כל הפסוקים הנמשכים אמר זכור ימות עולם לבאר הפרס הא' הוא פרס החדוש ועשה המופת עצמו אשר עשאו דע"ה בפסוק דעו וגומר כי בזוכרנו ימות עולם ושנות דור ודור איך ייחסו ממנו האנשים מדור אל דור עד עלותנו אל אדם הראשון ואמר שאל אביך ויגדך וגומר כי כל אשר יחסו בידו עד י"ב חדשים ומשם עד אדם הראשון הוא דבר נקל מאד הנה ביאר פרס החדוש · ובפסוק בהנחל וגומר ביאר הדרוש הב' והכרית בראיה ברורה וזה כי אם ראינו אלף תלמידים יכנסו לבית המדרש ומצאו שם אלף כסאות ואלף ספרים מענין אחד עם מחדושיו לא פחות ולא יותר היל"הר אומר שזה היה במקרה ולז"א כאן ההשגחה הפרטית אשר בורלך משגיח בך כי כשהשגיח בגוים והפריד בני אדם יצב ג"ע למספר בני ישראל לא פחות ולא יותר ואיך יתכן שיהיה זה במקרה על כרחך מיכין יודו כי יד ה' עשתה זאת בכונה · ובאומר ה' בדד ינחנו ביאר הפרס הג' ואמר כי כל הנזכר עד הנה אינו כלום בערך אל תקוחנו וכתן מופת חותך ממנו נבחין מה שיש בין התכלית ההוא ובין טובות הע"הז כי ידוע הוא שכל מתנה תהיה כפי הנותן ואם ראינו למלך מחלק פרס לעבדיו ע"י פקידו ולקצת מהם ידו חלקתה להם פנים בפנים הלא ידוע כי הפרס ההוא טוב מן האחר ולז"א דע"ה טוב לי תורת פיך מאלפי וגומר כי אלפי זהב וכסף נתת לנו על ידי פקידיך מזולת הכוכבים ותנועת הגלגלים והתורה ירדה על הר סיני ודברת עם עמך מלה במלה והוא אומר טוב לי תורת פיך ולא אמר תורתך ולכן אמר ה' בדד ינחנו והרגם אנקלוס בלחודיה וכו' ואין עמו אל נכר השמים ולבאם הם אל נכר כאומר ופן תשא עיניך השמימה וגומר אשר חלק ה' אלהיך וגומר וכתיב וזנה אחרי אלהי נכר הארץ ואמר כי כל הטובות הנזכרות הם ע"י הגלגלים ולזה היו גם האומות שותפין בטוב ההוא כי לכל אומה יש לה שר למעלה אמנם זה יהיה לישראל שהוא ית' מנהיג אותם בלי אמצעי ולכן אמרז"ל אין זולתך מלכנו לחיי הע"הב והבן זה הענין הנכבד בפי' הפסוק · הערה ה' אלהינו הוא המהוה המציאות · אלהינו משגיח · ה' אחד ענין עולם הבא · בכל לבבך את ה' אלהיך תירא שכן היראה בלב · ובכל נפשך היא העבודה · ובכל מאדך ענין ע"ה בלשון מאד כאומר אני עניתי מאד · בכל לבבך כאברהם שנאמר ירא אלהים אתה ומצאת את לבבו נאמן לפניך · ובכל נפשך כיצחק שנעקד ע"ג המזבח · ובכל מאדך כיעקב שנאמר וכל אשר תתן לי עשר אעשרנו לך ועבד בכל כחו ונחלתו בלא מצרים : הערה הפסוק הא' כלו בלב הב' במצות הג' למען ירבו ימיכם הוא הע"הב אחר תחיית המתים · הברכה הא' אבות העולם כאברהם · הב' כיצחק

כיצחק

מ״ע ספורנו ז״ל

הודיע ה׳ ישועתו׳ יום גאלתו שהיה סתום וחתום כאמרו כלא הוא כמוס עמדי חתום באוצרותי וכן בדניאל כי סתומים וחתומים הדברים: גלה צדקתו׳ גלה כי בעונם גלו ישראל וכחסדו יגאלם: זכר חסדו ואמונתו לבית ישראל׳ זכר לבית ישראל את חסדו כאמרו זכרתי לך חסד נעוריך׳ וזכר במי כן אמונתו אל האל ית׳ וכיא ברית אבות כאמרו וזכרתי להם ברית ראשונים: ראו כל אפסי ארץ׳ אלא יכלו ליאחם אל שום מערכת: הריעו׳ תרועת מלך המנגנת מכבר השפיל שרי מעלה ומטה: פצחו ורננו׳ על מלכותו ראוי לשמוח: זמרו בכנור׳ גם חוץ למקדש בכנור במנוגרית וקול שופר לפני המלך׳ בהיכל קדשו: ירעם הים׳ שנקוה לקבות הארץ כדי שתהיה יבשה מוכנת לדירת ב״א ותכון תבל למעונו׳ ישמח׳ על שנעשה רצון קונו: נהרות׳ האמות: הרים׳ מלכי האמות: ישפוט תבל בצדק׳ אף על פי שישפוט יהיה משפטו משפט צדק לפנים משורת הדין ולא כענין דור המבול: ועמים במישרים׳ ולא ישפה צדיק עם רשע:

זה המזמור נאמר על יום הדין׳ אמר:

יי׳ מלך ירגזו עמים׳ גלה מלכותו על כל המלאכות מתה לכן ירגזו עמים מאימת משפטו ובהיותו יושב כרובים בשבתו על כסא דין כאמרו אל הרקיע אשר בראש הכרובים כאבן ספיר כמראה דמות כסא: תנוט הארץ תחרד במרדת השמן יושביה: ה׳ בציון גדול׳ מעולם בישראל גדול שמו: ורם הוא עתה: על כל העמים׳ שגם האמות יכירו זה: יודו שמך גדול ונורא׳ יפי רצון מלפניך גדול ונורא שיודו שמך המורה כח הבריאה: קדוש הוא׳ ויודו כמו כן שהוא לבדו הקדוש ונבדל בהחלט עבד עצמו: ועוז מלך משפט אהב׳ וכמו כן יודו עוז מלך ומלכותו שאהב משפט׳ והכי אתנם: אתה כוננת׳ את ישר׳ לעבדך כאמרו הוא עשך ויכוננך: מישרים׳ וזה עשית במישרי׳. כי אמנם: משפט וצדקה ביעקב אתה עשית גם ביעקב משפט׳ברשעי׳ כאמרו והבאתי את השלישית באש וצרפתים׳ וצדקה לצדיקים כאמרו וזרחה לכם יראי שמי שמש צדקה: רוממו ה׳ אלהינו׳ אתם בני קיבוץ גליות רוממו פרסמו רוממותו לכל המין האנושי לסבנים את כלם: והשתחוו להדום רגליו׳ מקום מקדשו כי אמנם: קדוש היא ׳שנקדש בכבודו כענין כי המקום אשר אתה עומד עליו אדמת קדש הוא: משה ואהרן בכהניו׳ ואמרתי שתהיו זהירים בכבוד מקום מקדשו כי אמנם משה ואהרן הנבחרים בכהניו: ושמואל׳ הנבחר בקוראי שמו קוראים אל ה׳ להתפלל בעד אחרים: והוא יענם׳ ונושא פניהם:

סמרו

אבן עזרא

הודיע׳ לשון עבר והעד גלה צדקתו ומה היא הצדקה ואת היא: זכר׳ כל אפסי ארץ׳ כנגד מקומות הישוב שהם שבעה גבולות בצפון ואחד בדרום: הריעו׳ להשמיע הקול וכן פצחו ורננו: זמרו׳ בכנור׳ לבדו ובכנור וקול זמרה: בחצוצרות׳ הוסיף מלת המלך כי כן משפט היוצאים לקראתו בבואו: ירעם׳ כדרך וירגזו ההרים או הטעם כי שלום יהיה בכל הארץ: נהרות׳ הטעם כי בני אדם שהם בספינות הים ובנהרות ובהרים ירונו: לפני׳ הכל ירונו בבואו לשפוט הארץ: יי׳ מלך ירגזו עמים׳ מלת מלך תשרת אחר׳ מלך יושב הכרובי׳: תנוט הארץ׳ כמו תרעש ואין חבר לו וטעם ירגזו עמים שהם הרשעים: יי׳׳ בעבור שהזכיר יושב הכרובים הזכיר כי מעונתו בציון: יודו׳ שב אל העמים ושמך שם העצם הנכבד הנגלה על יד משה לישראל כי בכל הלשונות אין לשם שם כבוד רק עם ישראל לבדם: ועז׳ עז וכבוד הוא למלך שהוא אוהב משפט וטעם אתה לנכח או מאחר התחלה וטעם מישרים הם משפטי התורה וצדקותיה שנכתב׳ על ידי שלוחיו והם משה: בכהניו׳ מלת כהן בכל המקרא משר׳ כהני יי׳ משרתי אלהינו וכהנו לי על כן אם אהרן היה הכהן הראש משה כהן הכהנים כי הוא שרת שבעת ימי המלואים והזכיר שמואל שהוא ממשפחות׳ בקריאתו אל השם ועניהו ככתוב אקרא אל יי׳ ועניהו מיד:

בעמוד

תרגום

הודע יי׳ פורקניה למיחמיהון דעמיא גלי צדקתיה דכר טוביה וקושטיה לבית ישראל וחמון כל סייפי ארעא ית פורקנא דאלהא: יביבו קדם יי׳ כל יתבי ארעא בועו ושבחו וזמרו: זמרו קדם יי׳ בכנרין בכנרין וקל זמריא: בחצוצרתא וקל שופרא יביבו קדם מלכא יי׳: יכלי ימא ומלייה תבל וכל דיירין עלה: נהרותא ימחון תופיא אידא כחדא טוריא ירננון: קדם יי׳ ארום אתא למידן ארעא ידון תבל בצדקתא ועמיא בתירוצתא: יי׳ מלך יזועון עמיא די שכינתיה שריא בני כרוביא יזוע ארעא: יי׳ בציון רבא ורמא הוא על כל עממיא: יהודון שמך רבא ודחילא קדישא הוא: ועושניה דמלכא דדינא רחים את אתקינתא תריצותא דינא וצדקתא ביעקב את עבדתא: שבחו קדם יי׳ אלהנא וסגידו לבית מקדשיה קדיש הוא: משה ואהרן בכהנוי דמסרו נפשהון מטול עמא דיי׳ ושמואל אמטולהון צלי קדם יי׳ היך אבהת עלמא דצלו בשמיה מצלין קדם יי׳ והוא עני יתהון:

בעמוד

תהלים

הוֹדִ֣יעַ יְ֭הוָה יְשׁוּעָת֑וֹ לְעֵינֵ֥י הַ֝גּוֹיִ֗ם גִּלָּ֥ה צִדְקָתֽוֹ׃ זָ֘כַ֤ר חַסְדּ֨וֹ ׀ וֶ֥אֱֽמוּנָתוֹ֮ לְבֵ֪ית יִשְׂרָ֫אֵ֥ל רָא֥וּ כָל־אַפְסֵי־אָ֑רֶץ אֵ֝֗ת יְשׁוּעַ֥ת אֱלֹהֵֽינוּ׃ הָרִ֣יעוּ לַ֭יהוָה כָּל־הָאָ֑רֶץ פִּצְח֖וּ וְרַנְּנ֣וּ וְזַמֵּֽרוּ׃ זַמְּר֣וּ לַיהוָ֣ה בְּכִנּ֑וֹר בְּ֝כִנּ֗וֹר וְק֣וֹל זִמְרָֽה׃ בַּ֭חֲצֹ֣צְרוֹת וְק֣וֹל שׁוֹפָ֑ר הָ֝רִ֗יעוּ לִפְנֵ֤י ׀ הַמֶּ֬לֶךְ יְהוָֽה׃ יִרְעַ֣ם הַ֭יָּם וּמְלֹא֑וֹ תֵּ֝בֵ֗ל וְיֹ֣שְׁבֵי בָֽהּ׃ נְהָר֥וֹת יִמְחֲאוּ־כָ֑ף יַ֝֗חַד הָרִ֥ים יְרַנֵּֽנוּ׃ לִֽפְנֵי־יְהוָ֗ה כִּ֥י בָא֮ לִשְׁפֹּ֪ט הָ֫אָ֥רֶץ יִשְׁפֹּֽט־תֵּבֵ֥ל בְּצֶ֑דֶק וְ֝עַמִּ֗ים בְּמֵישָׁרִֽים׃

צט

יְהוָ֣ה מָ֭לָךְ יִרְגְּז֣וּ עַמִּ֑ים יֹשֵׁ֥ב כְּ֝רוּבִ֗ים תָּנ֥וּט הָאָֽרֶץ׃ יְ֭הוָה בְּצִיּ֣וֹן גָּד֑וֹל וְרָ֥ם ה֝֗וּא עַל־כָּל־הָעַמִּֽים׃ יוֹד֣וּ שִׁ֭מְךָ גָּד֥וֹל וְנוֹרָ֗א קָד֥וֹשׁ הֽוּא׃ וְעֹ֥ז מֶלֶךְ֮ מִשְׁפָּ֪ט אָ֫הֵ֥ב אַ֭תָּה כּוֹנַ֣נְתָּ מֵישָׁרִ֑ים מִשְׁפָּ֥ט וּ֝צְדָקָ֗ה בְּיַעֲקֹ֤ב ׀ אַתָּ֬ה עָשִֽׂיתָ׃ רוֹמְמ֡וּ יְהוָ֤ה אֱלֹהֵ֗ינוּ וְֽהִשְׁתַּחֲווּ֮ לַהֲדֹ֪ם רַגְלָ֫יו קָד֥וֹשׁ הֽוּא׃ מֹ֘שֶׁ֤ה וְאַהֲרֹ֨ן ׀ בְּֽכֹהֲנָ֗יו וּ֭שְׁמוּאֵל בְּקֹרְאֵ֣י שְׁמ֑וֹ קֹרִ֥אים אֶל־יְ֝הוָ֗ה וְה֣וּא יַעֲנֵֽם׃

בעמוד

רשי

נהרות ימחאו כף׳ הנביאים דברו בלשון שהאזן שומעת אלא שיכה לנהרות כף אלא לשון שמחה וחדוה: ירגזו עמים׳ מדבר במלחמת גוג ומגוג ואז ירגזו עמים כענין שנ׳ וזאת תהיה המגפה וגו׳: תנוט׳ לשון נטיו רגלי: ועז מלך׳ מוסב על מקרא העליון: יודו שמך׳ יודו את עז מלך האוהב משפט: אתה כוננת מישרים׳ פשרה ושומת שלום בין אנשים׳ כוננת בארץ כי תראה חמור שונאך רובץ וגו׳ כי תפגע שור אויבך ומי הוא שירא׳ את שונאו גומל לו חסד אלא ידבנו לבו לחבקו ולנשקו תנחומא:

בעמוד

מסרה

לבית ישראל ד׳ דסמיכי בקריאה וסימ׳ חסדי יי׳ אזכיר תהלות יי׳ כעל כל׳ כי כה אמ׳ לבית ישרא׳ דרשוני וחיו׳ כי כה אמר ארני יי׳ העיר היוצאת אלף׳ זכר חסדו ואמונתו׳ וכל יחזקאל דכוו׳: וקול שופר ג׳ בקריאה וסימ׳ ויהי קולות וברקים וענן כבד על ההר וקול שופר׳ וקול שופר לא נשמע׳ בחצצרות וקול שופר הריעו לפני המלך יי׳׳ אנ״ך: צ״ט על כל העמים ב׳ וסימ׳ פני הלוט הלוט׳ יי׳ בציון גדול ורם הוא׳ וכל מגלה דכוו׳: אהב ט׳ וסימ׳ נמסר בריש שמואל: והשתחוו ז׳ וסימ׳ נמסר בסדר כא ויחזקאל סימן מ״ו: משה ג׳ ר״פ וסימ׳ משה עבדי מת ועתה קום עבור׳ משה עבד יי׳ ובני ישראל הכום׳ משה ואהרן בכהניו ושמואל:

תורת חסד · תהילת ה׳

כי לחק בגבורות׳ הג׳ קדושות כיעקב שהיתה מטתו שלמה׳ ה׳ בדד ינחנו ואין עמו אל נכר אדבר בענין התשובה עתה שהנחנו קרובים אל המעשה וראיתי לכללם בדברים קצרים ומצאתי און לי בדברי ישעיהו הנביא ע״ה בתשובה ומאחיו כולל בשני פסוקים כל מה שכללו הנביאים בתשובה והנה יאותו דבריו מאד להשלים כונתי ותחלה אדבר בעניני היום הנכבד והנורא קדש קדשים קצת מרז״ל אומרי׳ שהשטן אינו מושל ביום הנכבד והנורא הזה לקטרג כי אין לו רשות ביום הזה ושמו רמז מלת השטן עולה שס״ד: חסר ה׳ הוא היום הנכבד והנורא הזה ולז״ה ה׳ בדד ינחנו הוא לבדו מנהיג אותו ואין עמו אל נכר כי לא בא השטן הוא סמאל ביום הזה בתוך בני האל״ים׳ ומכאן תשובה למקשים את ערפם מלשוב בתשובה ביום הקדוש הזה וזה מודים כי מה שנטו עד הנה היה מצד הכרח השטן המשטה את הבריות מדרך טובה לדרך רעה ולזה באה התרטה לשוב בתשובה ביום הקדוש הזה מן העבירות כלם והוא מאמר התורה מכל חטאתיכם לפני ה׳ תטהרו כי לשון ביום הזה יכפר עליכם לטהר אתכם הוא הבטחה ולשון מכל חטאתיכם הוא מצוה שאם לא תאמר כן יהיה לפני ה׳ תטהרו מיותר לגמרי ׳ ועוד אמרז״ל עבר על כריתות ומיתות ב״ד ועשה תשובה יום הכפורים תולה ויסורין ממרקין אבל מי שיש בידו חילול ה׳ אין כח בכל׳ אלא כלם תולין ומיתה ממרקת וא״כ איך יצדק הכתוב שיאמר יכפר עליכם לטהר אתכם מכל חטאתיכ׳ על כן פי׳ המקרא מצות עשה שמכל חטאתיכם תשובו ואומר לפני ה׳ תטהרו יר׳ שהרי אין לכם מכריח ביום הזה ולזה המזמרי עוד ה׳ בדד ינחנו לכל א׳ וא׳ ממנו ואין עמו אל נכר אין עם כל א׳ וא׳ ממנו אל [illegible]

אבן יחייא

בכח ימינך ה׳ תרעץ אויב: האליע וגו׳ הודיע ה׳ ישועתו לעמו ישראל אשר הבטיחם עליו זה כמה להושיעם מהגלות׳ ולעיני הגוים גלה צדקתו שהיא מדתו להציל העשוק מיד עושקו׳ זכר וגו׳ וזכר הבטחתו לבית ישראל לעשות עמהם חסד באחרית וקיים במכוע ההפט׳ והגמול. וראו כל אפסי ארץ את ישועת אלהינו מהחסד שעשה עם האומה יש׳ להמליכם על כל הארץ הריעו וגו׳ זכר שלש מיני זמרה׳ הא׳ הריעו לה׳ כל הארץ׳ והב׳ פצחו ופתחו פיכם ורננו בפה בקול המוסי״קה׳ והג׳ וזמרו׳ זמרו וגו׳ בא לפרש השלשה מינים הנזכרים׳ והתחיל ממה דסליק מניה והוא אומרו זמרו ואמ׳ כי הזמרה שהיא יהיה לה׳ בכינור לבדו׳ ופירש אומרו פצחו ורננו׳ כי יהיה בכינו׳ וקול זמרה בכלי ונפה יחד׳ ופירש אומרו הריעו לה׳׳ כי יהיה בחצוצרות וקול שופר התרועה לפני המלך ה׳׳ כי התרועה היא פעל הנעשה לפני המלכים וכאומרו ותרועת מלך בו׳ ירעם וגו׳ אחרי פרשו מה שיעשה החלק המדברי מהארץ ביאר מי החלק הדוממיי יעשה פעל מורה שמחה גם הוא כי ירעם הים ומלואו׳ ונהרות ימחאו כף פר״ל יכו כי תרגום והכה ומחא מרוב השמחה׳ ותבל ויושבי בה גם הוא ירעם שהוא החלק המיושב ויחד הרים ירננו שהוא החלק המדברי׳ ואמנם הפסיק בחלק המיושב בין הים והנהרות להיות כי אף שכל הנחלים הולכים אל הים הנה מושבם בישוב ומקומם מן ההרים ולכן שמם באמצע [illegible]

בעמוד ענן ידבר אליהם · אף עם שמואל וזה הוא שנאמר היש בזה הרואה ותענכה אותם ותאמרנה יש הראה הענן קשור על פתחו כד"א ויש אשר יהיה הענן : שמרו עדותיו וחק נתן למו · וחק אשר נתן למו : אל נושא · עון ישראל · היית להם · בשבילם : ונוקם · היית על עלילותם משה ואהרן בשמעו נא המורים שמואל על שלא הדריך בניו בדרך טובה מת בחור : כי קדוש יי׳ אלהינו · על אשר הוא מדקדק עם הצדיקים הוא מקודש בעולם וכן הוא אומר ונקדש בכבודי בכבודיי : מזמור לתודה · להודיה לאומרו על זבחי התוד׳ : עבדו את יי׳ בשמחה · וכל כך למה דעו כי יי׳ הוא האלהים כשמשלם שכר פעולתכם אבל עובדי ע"ז אין להם לעבוד בשמחה שאין משלמין שכר : הוא עשנו ולו · כשלא היינו בעולם · בתודה בהודייה : ועד דור ודור · קיימת אמונתו כל לשון אמת ואמונה אמנת הבטחה שמאמין ומבטיח הבטחתו : חסד

ז בְּעַמּוּד עָנָן יְדַבֵּר אֲלֵיהֶם שָׁמְרוּ עֵדֹתָיו וְחֹק נָתַן־לָמוֹ׃
ח יְהוָה אֱלֹהֵינוּ אַתָּה עֲנִיתָם אֵל נֹשֵׂא הָיִיתָ לָהֶם וְנֹקֵם עַל־עֲלִילוֹתָם׃
ט רוֹמְמוּ יְהוָה אֱלֹהֵינוּ וְהִשְׁתַּחֲווּ לְהַר קָדְשׁוֹ כִּי־קָדוֹשׁ יְהוָה אֱלֹהֵינוּ׃

ק

א מִזְמוֹר לְתוֹדָה הָרִיעוּ לַיהוָה כָּל־הָאָרֶץ׃
ב עִבְדוּ אֶת־יְהוָה בְּשִׂמְחָה בֹּאוּ לְפָנָיו בִּרְנָנָה׃
ג דְּעוּ כִּי־יְהוָה הוּא אֱלֹהִים הוּא עָשָׂנוּ וְלֹא אֲנַחְנוּ עַמּוֹ וְצֹאן מַרְעִיתוֹ׃
ד בֹּאוּ שְׁעָרָיו בְּתוֹדָה חֲצֵרֹתָיו בִּתְהִלָּה הוֹדוּ לוֹ בָּרְכוּ שְׁמוֹ׃
ה כִּי־טוֹב יְהוָה לְעוֹלָם חַסְדּוֹ וְעַד־דֹּר וָדֹר אֱמוּנָתוֹ׃

לדוד

(מסורה קטנה בגליון: ה׳ · ל׳ וחד ועניתם · ו׳ · ל׳ וחד כתורה · ד׳ · ול׳ ק׳ · ל׳ · ל׳ · ל׳ וחד עד דר)

בְּעַמּוּד עֲנָנֵי יְקָרָא מְמַלֵּיל עִמְּהוֹן נְטַרוּ פִּיקוֹדָתָא סָהִידוּתֵיהּ וּקְיָים דִּי יְהַב לְהוֹן׃ יְיָ אֱלָהָנָא אַתְּ עֲנֵית יָתְהוֹן אֱלָהָא שְׁבִיק הֲוֵיתָא לְעַמָּךְ אַמְטוּלְהוֹן וּמִתְפְּרַע עַל עוֹבָדֵיהוֹן׃ שַׁבְּחוּ קֳדָם יְיָ אֱלָהָנָא וּסְגִידוּ לְטוּר בֵּית מַקְדְּשֵׁיהּ אֲרוּם קַדִּישׁ יְיָ אֱלָהָנָא׃ שִׁבְחָא עַל קוּרְבַּן תּוֹדְתָא יַבִּיבוּ קֳדָם יְיָ כָּל יָתְבֵי אַרְעָא׃ פְּלַחוּ קֳדָם יְיָ בְּחֶדְוָה אִיתוּ קֳדָמוֹי בְּתוּשְׁבַּחְתָּא׃ אוֹדִיעוּ אֲרוּם יְיָ הוּא אֱלֹהִים הוּא עֲבַד יָתָנָא וְדִילֵיהּ אֲנַחְנָא עַמֵּיהּ וְעָאן רַעְיָתֵיהּ׃ עוּלוּ בְּתַרְעוֹי בְּאוֹדוּתָא דַּרְתּוֹי בְּתוּשְׁבַּחְתָּא אוֹדוּן קֳדָמוֹי בְּרִיכוּ שְׁמֵיהּ׃ אֲרוּם טַב יְיָ לְעָלַם טוּבֵיהּ וְעַד דָּר וְדָר הֵימָנוּתֵיהּ׃

על

בעמוד ענן · אליהם · ישוב אל משה ואהרן ואין שמואל שהם כמו וישם דמי מלחמה בשלום שב אל יואב לבדו ולא עמשא וכמוהו רבים ושעם לאמר על משה ואהרן שהם שומרי עדותיו בעבור היותם אמצעיים בין השם ובין ישראל והעדות והחקים שנתן להם השם שמרום לאמרם כן לישראל ולא יוסיפו ולא יגרעו וזה יהוא שבחם כי אין צורך לזכור עליה׳ ששמרו התורה : רוממו · בבואכ׳ אל המקדש : והשתחוו להדום רגליו · לנגד מקום הארון כי מקום הדומו קדוש הוא אושב אליהם הנכבד בכתוב בסוף המזמור : משה בעמוד פירשתיו : יי׳ אלהינו אתה עניתם · משה ואהרן בנפלם על פניהם ודבר הקטרת היית להם כי בשבורם נשאת לישראל : ונוקם על עלילותם · בדבר השרופים והבלועים : רוממו · בלאתם מן המקדש והשתחויה אל הר קדשו בגראה רק באמונת הלב הוא לשם הנכבד : מזמור לתודה הריעו ליי׳ כל הארץ · כמו ארץ כי תחט׳ לי כי הארץ שם מין כולל כל יושביה : עבדו · מנהג כל עובד להיותו נעצב על כן בשמחה ולא תראו בסתר רק ברננה : דעו · הוא האלהים לבדו ושלו אנחנו עמו והמלה כמו כל קרי וכתיב על כן אמר הגאון כי ולו אנחנו הפך ואני עשיתני ותלת עמו שבה אל

דעו : באו׳ בבואכם בשערים תודה ובחצר תהלה : כי׳ זאת היא התודה והתהלה והברכה שיודו כי טוב יי׳ לעולם חסדו : לדוד

מסרה

עדותיו ה׳ בליש׳ ד׳ חס׳ וא׳ מ"ל וסימ׳ שמר תשמרון את מצות יי׳ אלהיכם · כל ארחות יי׳ חסד · וינסו וימרו · בעמוד ענן ידבר · אשרי נוצרי : ק׳ לתודה ל׳ וחד לתורה : הוא אלהים ד׳ וסימ׳ ונשמע וימס לבבינו · ויי׳ אלהים אמת · דעו כי יי׳ אלהים · ויאמר ה׳ אלהי אבותינו : ולא חד מן ט"ו לו דכתיב לא וסימ׳ נמסר במסר׳ ביום השמיני :

מ"ע ספורנו ז"ל

שמרו עדותיו · אפילו המלות שהם עדות ושיב שמרו ולא אמרו כמו שאמר פלמה אני ארנה ולא אסור : וחק נתן למו · וכמו כן שמרו כל חק פרטי שנתן למו כלי תוספת וגרעון כאמרו וישם משה אהרן כאשר צוה ה׳ אותם כן עשו · ושכל זה · ונוקם על עלילותם · וקדקת עליהם ולא נשאת להם למשה ולאהרן במשה מי מריבה · ולשמואל באמרו עד מתי אתה מתאבל אל שאול ואני מאסתיו · ובכן אתה קדוש שיותו שאול לכן אתם : רוממו ה׳ אלהינו בהודיעכם רוממותו לכל באי עולם : והשתחוו להר קדשו · לכבוד שמו : כי קדוש · נצחי וקדמון ה׳ אלהינו ואין זולתו כזה :

בזה המזמור מעורר כל המין האנושי להודות לשם ה׳ · ואמר :

מזמור לתודה הריעו לה׳ כל הארץ · הריעו תרועת שמחה על מלכותו : עבדו את ה׳ בשמחה · לא כמו מוכרחים : באו לפניו ברננה · לספר תקפו : דעו כי ה׳ הוא אלהים · שופט כל נעלם · מכל מקו׳ מטה כלפי חסד · כי אמנם כשקבלנו מלכותו בשמחה : הוא עשנו ולא אנחנו עמו וצאן מרעיתו · הוא עשאנו עמו וצאן מרעיתו ולא אנחנו בזכותנו כאמרו היום הזה נהיית לעם את ה׳ האמרת היום וכו׳ האמירך להיות לו לעם וכו׳ לכן אתם : באו שעריו בתודה · על מה שהטיב : בתהלה · על רב גדלו : הודו לו · על מה שהטיב לכם : ברכו שמו · בהודיעכם לדורות : כי טוב ה׳ לכל : לעולם חסדו · חסיד בכל מעשיו : ועד דור ודור אמונתו · קיום חסדו אם לא יקרה חסרון מצד המקבל : בזה

אבן יחייא

בעמוד וגו׳ כי האל בעמוד ענן ידבר אליהם כאשר הוא מהמפורסם היות ענן קשור על פתח אהליהם שיוהרו בני יש׳ לשמור עדותיו וחוקותיו מכאן והלאה · ה׳ וגו׳ ועל העונות הקודמים אתה עניתם להיות אל נושא להם · ונוקם מאויביהם על העלילות שהעלילו על ישראל כאשר עשה לנבוכד נצר וסנחריב כי אף שהיו שבט אפו ליסר בו יש׳ על עונותיהם · השמידם ה׳ להיות כי הוא קצף מעט והם עזרו לרעה · וזולת זה כי הם חייבים כליה לעונותיהם והאל גלגל חובת יש׳ על ידיהם להיותם חייבים כי מגלגלין זכות על ידי זכאי וחובה על ידי חייב · רוממו וגו׳ חזר שנית להזהירם על ככה וכאשר פירשנו :

ק מזמור לתודה וגו׳ גם שמזמור הלז לעתיד לבוא · כי יודו בזמן ההיא לאל באומרם אלו לאלו · הריעו לה׳ כל הארץ מאומות העולם אשר ימליכוהו עליהם ויריעו לאמר יחי המלך כי מלכותא דרקיעא כעין מלכותא דארעא · עבדו וגו׳ ואתם בני יש׳ עבדו את ה׳ בשמח׳ ולא כאשר עשיתם בזמן הקודם ותחת אשר לא עבדת את ה׳ אלהיך בשמח׳ מרוב כל התקצף ה׳ עמך ועבדת את איביך בחוסר כל · ובואו לפניו ג׳ רגלים בשנה ברננה ולא כבזמן ירבעם אשר חבע טוב מבעליו · דעו וגו׳ וסבת היות עם יש׳ יותר מחייב בעבודת ה׳ משאר האומות הוא להיות כי יש לכם לדעת טעם היות כי ה׳ הוא אלהים על כל העולם בשוה והוא עשאנו אנו בני האדם ולא אנחנו בראנו את עצמנו · שהוא הפך המצרי שאמר לי יאורי ואני עשיתני · באופן שאנו והאומות שוים יחד בבריא׳ · עם כל זה אנו נבדלים מהם להיותנו עמו וצאן מרעיתו · מה שהאומות הם כצאן מרעיתי שרי מעלה ואליהם תשוקתם והם משלו בהם · באו וגו׳ ולכן אתם עדת ישראל חייבים לבוא שעריו מבית מקדשו בקרבן תודה כי לעתיד לבוא כל הקרבנות יתבטלו לבלתי המצא חוטא מטא אשר עליו יביא קרבן · ולא ישאל כי אם קרבן תודה · ובואו חצרותיו בתהילה בפה · והודו לו בספר שבחיו וברכו שמו · וההודאה יהיה באמור כי טוב ה׳ ומטיב לזולת כאשר עשה חסד לעולמו בגאולת ישראל · ויהיה החסד קיים כי עד דור ודור אמונתו מקיום החסד ההוא לשמו ישראל כי לא ילכו עוד בגלות : קא לדוד

תורת חסד תהילת ה׳

צדקה והרשעים אומרים מה יושיעונו אלה הפעולות הקלות כמו שקרה לפתאים שאמר להם הרופא דברים קלים כי אינם מאמינים וכמו שאמר הכתוב כי ישרים דרכי ה׳ וכו׳ ופי׳ הר"ן ז"ל כי בעבור היותם ישרים מאד אין לרשעים התכללות להתרשלותם וכו׳ ויותר נכון מה שאמרתי והוא מאמר הרשעים כי פשעינו וחטאתינו עלינו וגם אנחנו נמקים ואיך נחיה הנה קשה בעיניה׳ להאמין קלות התשובה ומפני זה הוצרך הוא ית׳ להשבע עליה ואף במעשה המלות מתחלה הם תמהים כאו׳ פחדו בציון חטאים וגומר מי וגומר והיתה תשובתם הולך צדקות וגומר הוא מרומים ישכון וגומר על כן אומרו וישרים הוא ע"ד הגיד לך אדם מה טוב וגומר ופושעים יכשלו בם בעבור היותם ישרים הוי קרוב ליראיו ישעו :

ק מזמור לתודה וגומר אחר כל אלה הדברים האמורים במזמורי׳ הקודמים דבר על ענין העבודה אליו ית׳ ואמר שלעתיד יריעו לו כל יושבי תבל ויעבדוהו בשמחה ובשירים ושלא יראו שישוב להנקם מהם על מה שכפרו בו בתחלה ולכן אמר כי בבואם לפניו כדי שיכניסם תחת כנפיו יבאו ברננה : דעו כי ה׳ וגומר יר׳ ואתם אנשי הארץ דעו לכם כי ה׳ המהווה את כל ההויות הוא המשגיח בפרטים והוא עשאנו ולא אנחנו עמו וצאן מרעיתו ולכן גם אתם באו שעריו בתודה חצרותיו בתהלה וכו׳ כי טוב ה׳ לעולם חסדו וגם שיעשה עמנו חסד הנה יש לאל ידו ג"כ לעשו׳ עמכם ולא כמו שנאמר ליתרו והיה הטוב ההוא אשר ייטיב ה׳ עמנו והיטבנו לך שיר׳ לומר כי מן הטוב ההוא בעצמו שה׳ יתן להם ייטיבו לו ולא מטוב אחר כי הנה הם לא היו יכולים לתת לו כי אם ממה שה׳ יתן להם אך ה׳ לעולם חסדו ויש לו כח ואל לתת לכל מחסדו הגדול ודעו לכם שאמונתו זאת שעושה עמכם היא ג"כ לדור ודור הבאים אחרי כן כי לכל׳ יעשה חסדים טובים פעמים רבות · או יר׳ באומר לעולם חסדו ועד דור וגומר ע"ד מה שפי׳ הדרשנים במס"ה תתן אמת ליעקב חסד לאברהם וגומר והוא אומר חסדו ואמונתו : ובמדרש תנחומא פרשת תבא א"ר יוחנן כל העושה תורה למטה מעלה עליו הכתוב כאילו הוא עשה את עצמו שנ׳ ואותי צוה ה׳ בעת ההיא ללמד אתכם חקים ומשפטים לעשותכם אותם לעשות אותם לא נאמר אלא לעשותכם אותם מכאן שמעלין עליו כאילו הוא עשה וברא את עצמו ע"כ · ואפשר לומר כי באומר כל העושה תורה למטה כיון אל מעשה זבולון עם יששכר בסוכה טובה כי הוא כאלו הוא עשה את עצמו ת"ת עם היות שלא עשה כי אם ליששכר : או כיון אל מעשה דבן זומא שאמר ומה אעשה ונפשי חשקה בתורה ולזה אמר כיהוא כאילו הוא עשה את עצמו עם היות כי עם לקיחת האשה היה הענין ההוא כאילו עשה את עצמו כאומר זכר ונקבה בראם ויקרא את שמם אדם מה שמקודם היה חצי אדם והוא עשה וברא עשה כנגד הצלם וברא כנגד הדמות · או יר׳ כי שהיה חצי אדם ומעלין עליו כאילו ברא את חציו ושה מעלין עליו כאילו ברא את עצמו · וכפי מה שמצאתי ברז"ל בילקוט פ׳ נצבים מתנא דבי אליהו יר׳ לומר ענין אחר והוא כי שם מצאתי וז"ל אמר אליהו ז"ל מעיד אני עלי שמים וארץ שכל תלמיד חכם שהוא קורא ושונה לשם שמים ואוכל ושותה משלו ונהנה מיגיעו לומר כי כל ת"ח שעם היותו בכר ת"ח והוא אשר שואלים אותו אפילו במסכת כלה והוא משיב כהלכה באופן שכבר הוא בקי בחדרי התלמוד ועם כל זה הוא קורא בכתובים ושונה במשניות ולא להוציא שם תולדת דין כי אם לשם שמים ואוכל ושותה משלו ואינו מסגף את עצמו ונהנה מיגיעו והוא יגיעו ממש ועמלו והיא עמל גופו לו שכלו והוא הענין שכתב הרי"א ז"ל על ענין ההתר שיש למרביץ תורה בקהל להתפרנס מן הצבור וכו׳ הנה עליו הכתוב אומר יגיע כפיך כי תאכל וכו׳ כי הכתוב מחשיבו כאילו הכל הוא יגיע כפיו וכו׳ ולזה אמר פה כי כל העושה תורה למטה אפילו שיתפרנס משל אחרים הרי הוא אצלו כאילו הוא עושה את עצמו כלומר פרנס את עצמו ולא שפרנסוהו אחרים כי טוב הוא לו שיאמר בזה אם לא יוכל לעשות עוד וכו׳ · או אולי כיון אל מסז"ל ברבה פ׳ נצבים וז"ל א"ר חייא בר אבא כל מי שמתחיל במצוה ואינו גומרה גורם שיקבור אשתו ובניו וממי את למד מיהודה וכו׳ ע"כ באופן כי מי שעשה תורה למטה כלומר מצוה למטה׳ ר"ל בשלמות הרי הוא לו כאילו הוא עשה את עצמו והוא כאומרו עלם מעלמי וכו׳ · או יכוין לענין ברכת התורה וכמו שאז"ל שם ברבה ומנין שטעונה ברכה לפניה ולאחרי׳ שכתוב ברוך אתה ה׳ ואח"כ למדני חקיך הרי ברכה לפניה ומנין שטעונה ברכה לאחריה א"ר שמואל בר נחמן בשם רבי יוחנן שכתוב אחר השירה וזאת הברכה אשר ברך משה משבחה לשם את התורה ואח"כ ברך הרי לך ברכה לאחריה ד"א אמר הקב"ה אם נזקקת לברכה של תורה אף אני מברך אותך שנאמר בכל מקום אשר אזכיר את שמי אבוא אליך וברכתיך ד"א רבנן אמרי אמר הקב"ה אם ברכת את התורה לעצמך את מברך מנין שנאמר כי בי ירבו ימיך ויוסיפו לך שנות חיים · והנה י"ל דמהו אומר אם נזקקת לברכתה של תורה ומהו אומר אם ברכת את התורה וכן אומר לעצמך את מברך מהו ואומר כי באומר אם נזקקת לברכתה ר"ל כי גם אם לא ברך בתחלה אלא נזקק לברכה האחרונה לבדה עם כל זה אמר הב"ה אני מברך אותך והוא אומר בכל מקום אשר אזכיר את שמי וכו׳ שיר׳ לומר בכל איזה אופן ובכל איזה עת שיהיה אבוא אליך וברכתיך ורבנן אמרי שאמר הב"ה אם ברכת את התורה כלו׳ בגודך ללמוד בתורה תחלה והוא אומר כי בי ירבו ימיך ויוסיפו כי קודם פסוק זה אמר תחלה חכמה יראת ה׳ ור"ל כי תחלת למודי בחכמה האמתי׳ והיא התורה צריך שיהיה לו יראת ה׳ והיא ברכת התורה ובכן יאמר עליו כי בי ירבו ימיך וכו׳ ואולי באומר ויוסיפו לך שנות חיים ר"ל כי עוד בענין ברכת התורה יוסיפו לו שנות חיים והוא בענין תוספת הברכה בסוף ונ"ל כי טעם ענין הברכה בתורה הוא בעצמו כטעם מה שארז"ל שכל הנהנה מן העולם הזה בלא ברכה הוא כאילו מעל ואין לך הנייה גדולה מזו ועל זה אמרו פה כל העושה תורה למטה וכו׳ : ואולי אומר לעצמך את מברך הוא בעצמו אומרו מעלין עליו כאילו עשה את עצמו · ומצאתי כתוב לאב׳ מארי ע"ה ז"ל מאמר בראשי׳ רבה הוא עשנו ולא אנחנו בראנו הוא עשנו ולא אנחנו בראנו את נפשותינו דעת שני ולו אנחנו משלימים את נפשותנו הא׳ ביאר מהות הנפש שאינה הכנה רק עלם נבדל וה"א ולא אנחנו בראנו את נפשותינו והב׳ ביאר השארות ושלמות הנפש כי יש ב׳ מיני עבודה יראה אהבה וה"א ולו אנחנו משלימים את נפשותינו לו דוקא לא לתכלית אחר עכ"ד · וכפי ענין זה נכון אל המאמר הנ"ל אולי יר׳ בואו לפניו ברננה של תורה והיא רננה של תורה ודעו עמה כי הוא עשנו ולו אנחנו כלומר ולענין הנוגע אליו ית׳ כביכול והוא למוד תורתו הנה אנחנו עשינו את עצמנו כי כל העושה את התורה למטה מעלין עליו כאילו הוא עשה וברא את עצמו · בואו שעריו בתודה והם השערים המצויינים בהלכה חצרותיו בתהלה כי מי שהוא בקי בחדרי התורה יוכל לבא ולהכנס כמהלל האל ית׳ כמו שאמר ז"ל מעשה באותו תלמיד וכו׳ א"ל סיימתינהו לכולהו שבחי דמרך כי להיותו עדין במדרגת תלמיד לא הכיר וכו׳ וזה מ"שה אשרי יושבי ביתך עוד יהללוך סלה ויר׳ באומר ביתך לכוין אל בית המדרש והיינו דסמיך ליה אשרי אדם עוז לו בך ואין עוז אלא תורה כאומר ה׳ עוז לעמו יתן וכו׳ ואמר כי בהיותם מרבים בישיבה בבית המדרש הנה מלבד היותם מאושרים יש להם עוד דבר אחר והוא כי יהללוך סלה מה שאין כן באותם שאינם מרבים בישיבה והוא בעצמו אומר ילכו מחיל אל חיל יראה אל אלה"ים בציון כי כל א׳ מההולכים מבתי כנסיות לבתי מדרשות כמו שדרשו רז"ל יראה אל אלה"ים בציון התורה שיש לו ויוכל להלל אליו ית׳ והראיה לזה מה שאמרו כנסת הגדולה מלד השתכלם ועיונ׳ בשיב הדבר הן הן נוראותיו הן הן גדולותיו וכו׳ ובאומר הודו לו ברכו שמו כיון לברכת התורה בתחלה ובסוף כי לעושה כן טוב ה׳ לעולם חסדו ועד דור ודור אמונתו ויהיו בני העושה כן תלמידי חכמים ולא יהיה אלא הדבר אשר יש לתלמידי חכמים שאינם מברכים בתחלה שבניהם אינם ת"ח וכמו שארז"ל · ועוד יהיה להם כי עד דור ודור אמונתו כי הם יהיו תלמידי חכמים ויראו בעיניהם לפחות ב׳ דורות שיהיו כמותם והם דור בניהם ודור בני בניהם כי אז החוט המשולש לא במהרה ינתק והתורה חוזרת על אכסניא שלה מעתה ועד עולם · ואם רצינו לומר כי באומר לעולם חסדו הוא חסד התורה כאומר ותורת חסד על לשונה הרי מה טוב ומה נעים עם היות כי פי׳ הכתוב במקומו יוכל להיות זה שנאמר כי הוא בעצמו מסז"ל כל הלומד בתורה בלילה חוט של חסד משוך עליו ביום ואפשר לומר בכונתו כי כל הלומד בתורה בלילה שעיקר רננה של תורה היא בלילה חוט של חסד משוך עליו ביום מלד זכות אברהם אבינו שעסק בתורה כאו׳ וישמור משמרתי מצותי חקותי ותורותי ונאמן עליו חסד לאברהם וכו׳ · או ר"ל כי ביום בבואו לדבר אל העם מה שעיין בתורה בלילה חוט של חסד משוך עליו והוא כי ברוב הפעמים יבא על לשון המדבר דברי תורה דברים טובים ונאים יותר ממה שעיין בהם בלילה וה"א פיה פתחה בחכמה ותורת חסד על לשונה כי מתחלה התחילה לפתוח פיה בחכמת התורה והאל ית׳ משך אליה חסד על לשונה כאמור · ורז"ל אמרו ותורת חסד על לשונה א"ר אלעזר וכי יש תורה שאינה של חסד אלא תורה לשמה זו היא תורה של חסד ותורה שלא לשמה זו היא תורה שאינ׳ של חסד איכא דאמרי ללמוד וללמד זו היא תור׳ של חסד ושאינה ללמד זו היא תורה שאינה של

חסד

לדוד מזמור · טעם השירה שיחבר שיר להגיד החסד והמשפט שהוא עושה לכל עמו כמו ויהי דוד עושה משפט וטעם לך יי' אזמרה שהמשלתני ולמדתני ועזרתני לעשות משפטיך בארץ: אשכילה · תמים תאר לדרך כמו ויתן תמים דרכי: מתי תבא אלי · הטעם כי הוא ישכיל תמים בכל רגע להרגיל עצמו ללכת בה עד שלא ייגע ללכת וכאילו הדרך תבא אליו מאליה כדרך הכינור מרוב הרגילות · ורבי משה אמר מתי תבא אלי כמו ויבא אלהים אל בלעם שתשרה ברוח הקדש עליו בביתו בהתבודדו מבני אדם ודיניהם וריבם ואיזה פירוש שיהיה הוא הנכון כ"ן פ"י לי ואי"זה פי' ה"וא הנכ"ון יד"בר ע ל ע"ת התב"ודדו והב"דלו והנה טעם אתהלך רגילות כמו ויתהלך חנוך:

קא לדוד מזמור חסד ומשפט א
אשירה לך יהוה אזמרה: אשכילה
בדרך תמים מתי תבוא אלי אתהלך
בתם לבבי בקרב ביתי: לא אשית
לנגד עיני דבר בליעל עשה סטים
שנאתי לא ידבק בי: לבב עקש
יסור ממני רע לא אדע: מלושני ה
בסתר רעהו אותו אצמית גבה עינים
ורחב לבב אתו לא אוכל: עיני
בנאמני ארץ לשבת עמדי הלך
בדרך תמים הוא ישרתני: לא ישב
בקרב ביתי עשה רמיה דבר שקרים
לא יכון לנגד עיני: לבקרים
אצמית כל רשעי ארץ להכרית
מעיר יהוה כל פעלי און:

קב תפלה לעני כי א
יעטף ולפני יהוה ישפך שיחו: יהוה
שמעה תפלתי ושועתי אליך תבוא:
אל תסתר פניך ממני ביום צר לי
הטה אלי אזנך ביום אקרא מהר
ענני: כי כלו בעשן ימי ועצמותי
כמוקד נחרו: הוכה כעשב ויבש ה
לבי כי שכחתי מאכל לחמי: מקול
אנחתי דבקה עצמי לבשרי: דמיתי
לקאת מדבר הייתי ככוס חרבות:
שקדתי

עליד דוד תושבחתא אין חסדא את
גמיל עמי אין דינא את עבד עמי על
כולא אשבח קדמך יי אזמר: אמר
אלהא אשכלינך באורח שלים
אימתי תיעול לוותי אמר דוד
אתהלך בשלמיות לבבי כגו בית
אולפני: לא אשוי ללבי מלתא
דרשעא עבדי בישין ושטין מן
פיקודיא סניתי לא ידבקון בי: ליבא
עומקנא יעדי מיני יצרא בישא לא
אדע: דמישתעי לישן תליתאי על
חבריה יתיה אמגר וילקי בצירעתא
דאזיל בגסות עיינין עמיה לא אדור
בעלמא: עיני בקשיטי ארעא למיתב
במחיצת צדיקי דאזל באורחא שלים
הוא יקום עם שמשי: לא יתיב
במצע בית מוקדשי עביד נכילו די
ממלל שיקרין לית ליה רשו
לאתכוונא קבל עייני: לעלמא דאתי
דאמתיל לנהור צפריא אמגר כל
רישעי ארעא לשיצאה מן ירושלם
קרתא דייכל עבדי שקר: צלותא
על מסכינא ארום מישתלהי וקדם
יי יימר צלותיה: יי קבל צלותי
ופגנותי לקדמך תיעול: לא תסליק
שכינתך מיני ביום עקתי אצלי לוותי
אודנך ביומא דאקרי סרהיב עני יתי:
ארום אשתיציאו היך תננא יומי ואיברי
היך תפיא חררן: לקא היך עסבא ליבי ארום איתנשיתי אוריית אולפני: מן קל
תנחתי אידבק גרמי לבסרי: אידמית לקקתא דמדברא הוית היך קיפופא די
בארעא נגובתא: שקדית

רשי

חסד ומשפט אשירה · כשאתה עושה עמי חסד אקלסך ברוך הטוב והמטיב וכשאתה עושה בי משפט אני אשיר ברוך דיין האמת בין כך ובין כך לך יי' אזמרה: אשכילה · אתן לב על דרך התמים: מתי תבא אלי · הדרך הישרה להתהלך בה ואתהלך בתום לבבי אף בקרב ביתי בהצנע כמו בפרהסיא: סטים · לשון כי תשטה אשתו לסור מן הדרך דיסט"ולמנע בל': רע לא אדע · לא אהב לא אכיר בדבר רע: אותו לא אוכל · שיה' הבירי שלא אלמד ממעשיו: לבקרים אצמית · מידי יום יום אכרית מעט מעט רשעי ישראל המחוייבין מיתה: תפלה לעני · א ישראל שהם עם עני: כי יעטוף · בהתעטף נפשם בצרה: נחרו · הכ"ון משמשת כמו נעטן נקבו נקבו והוא לשון יובש כמו ועצמי חרה מני חורב נחר מפוח: לקאת · שם עוף הוא: ככוס חרבות · שם עוף כמו את הכוס ואת השלך ואת הינשוף · ה חרבות מדברות דמיתי לקאת מדבר כך אנו גלודים ממקומנו ללכת בגולה: שקדתי

לא · יספר על המחשבת שהוא במלא: עשו · כמו עשות ספרי' וסטים ע"מ כלים מגזרת כי תשטה אשתו לא ידבק כי סטו': לבב · איש אשר לבו עקש גם רע איש רע כי איך יאמר כי לא ידע רע זהו הכסיל הכתו' עליה' כי אינם יודעי' לעשות רע שהוא בתולדת האדם מנעוריו: מלשני · הי"וד נוסף והוא תאר וטעמו כמלשין: אצמית · במשפטי המלוכה או אצמית רכילותו רק מי שהוא רחב לבב והטעם חכם מאד כמו ורחב לב לא אוכל להצמיתו כי בחכמתו ישמור נפשו ודבריו · ויש אומרי' אותו לא אוכל לראותו או לא אוכל שאתו והוא יותר קרוב: עיני · לשבת עמדי · כשבתו על כסא המשפט אפי' לא ישרתנו ויעמוד לפני בעת המשפט רק ההולך בדרך תמים: לא · רמיה תרמה הם עושי' רצונו ויושבי שלחנו: לבקרים · בכל יום כדרך דינו לבקר משפט · ויש אומרים כי עיני בנאמני ארץ לשב' עמדי בעלת המלוכה · לא ישב הדיינין ויש אומרים כי לא ישב כדרך היושבי' ראשונה כאשר פירשתי: תפלה לעני · יש אומרים כי זאת התפלה חברה משכיל נופל ביד אויביו והנכון שהיא הדרך הנבואה על לשון אנשי הגלות והעד כי בנה יי' ציון גם תכתב זאת לדור אחרון ומלת יעטוף כמו העטופים ברעב וטע' ישפוך שישפיך כל מה שיש בלבו: יי' · זאת תחלת התפלה וידוע כי כל תפלה ישמע רק הטעם שיראו בני אדם כי נשמעה תפלתו: אל · דרך משל כי כן האדם בהסתירו פניו ולא יראה רק ישמע על כן הטה אלי אזנך: כי · דרך משל כאילו ימיו הושמו כעשן כדרך כלו כעשן כלו ומלת כמוקד שתים ונחרו כמו וחרה נחשתה כדרך מארוס שלא אם בעצמותי כי רוב כעסו על אויביו חמם גופו עד שנחרו עצמיו שהם בתולדת קרו': הוכה · הטעם כדרך יומם השמש לא יככה היתה חרפה הכר כשמש שיכה העשב ויבש כן שב לבו כי סרה ליחת התולדת מהלב אשר בה הדבק הנפש עם הבשר ולא יוכל להכול לחם כי הוא שבע בלא מאכל והטעם כפול כי המאכל מחליף שהוא יביא חלקים כנגד מה שיוליך האור וזה יודע בחכמת המזלות: מקול · מרוב צעקתי כחש בשרי וזה הוא דבקה עצמי לבשרי: דמיתי לקאת · סמוך ובלא סמוך גם הוא כתי"ו רק הקו"ף כשאינו סמוך קמוצה · ככוס · כמו את הכוס ואת השלך והנה כפשו משתומם' בתוכו כמו הכוס שהו'דר בחרבות: שקלתי

מ"ע ספורנו ז"ל

בזה המזמור הודיע המלך דוד טוב דרכיו כשבקש להשיג את רוח הקדש להזהיר בני קבוץ גליות וכל חפץ לזכות לימות המשיח שילכו בדרכיו כאמרו והיה הנכשל בהם ביום ההוא כדוד · אמר:

חסד ומשפט אשירה · אני משורר ונותן תודה לאל יתברך על חסד הנהגותיו הנמשך לכלם אלהי' שנתן שכל למין האנושי ועל המשפט הנמשך לבחירה שנתן לו בדמות אלהים: אזמרה · להודיע בקהל עם: אשכילה בדרך תמים מתי תבא אלי · אשכילה בדרך שלמות שיעין מתי ובאיזה גבול מן העיון אשיג זה: אתהלך בתם לבבי בקרב ביתי · ולהשיג זה שתבוקש בדרך התלך השפטי כאמרו ללכת בכל דרכיו ולדבקה בו: אתהלך בתם לבבי · בלתי התנשאות וגאוה אפילו בקרב ביתי: לא אשית לנגד עיני דבר בליעל · בעיון: עשה סטים · אופן הנטיה מן הדרך הישר במעשיו: שנאתי · גם שיניע איזה תועלת בו בקבוץ ממון: לא ידבק בי · באופן שאוציאהו לפועל · וזה כי אתנם בעיון: לבב עקש · בדרכי הפעולה: יסור ממני רע · בדרכי הבנות: לא אדע · שלא אתפוץ רק למגוח האמת: מלושני בסתר רעהו אותו אצמית · וכן בדבר עשו שטים אצמית ואכרית שלפני המלשינים להתעולל עלילות ולקבץ ממון: גבה עינים · בוגע בלע לשים במרום קנו: ורחב לבב · אשר לא ישבע כסף וגזה יאבד כל ימיו: אותו לא אוכל · לסבול לשבת עמדי כי אתנם: עיני בנאמני ארץ · בלתי חומדי' ממון רב: לשבת עמדי · באוכלי שלחני: הולך בדרך תמים · משתדל בעיון: הוא ישרתני · ולא אשתמש בשמש עם הארץ: לא ישב בקרב ביתי · גם שלא ישרתני: דובר שקרים · גם שלא יזיק: לבקרים · בזריזות: אצמית · אכרית ואגרש ממלכותי: להכרית מעיר ה' כל פועלי און · שילכו אל ארץ אחרת או יעשו תשובה בראותם שהכרתי:

זה המזמור תפלה בלשון בני קבוץ גליות שיתפללו על התשועה · ואמר:

תפלה לעני כי יעטוף · שיראת גוג ומ.ג ומבלי משיח: שמעה תפלתי · למהר התשועה: ושועתי · בעת צרת גוג ומגוג ומבלי משיח: אל תסתר פניך · מראות בעניי: הטה אלי אזנך · אף על פי שלא תהיה תפלתי ראויה לעלות אליך: ביום אקרא · להבא: כי כלו בעשן: בגלות: הוכה ויבש לבי · בגזרות מוכעות מהתבונן: כי שכחתי · דרכי הלימוד וההתבוננות: מקול אנחתי · בהתאפקי מלצעוק בקהל עם: לקאת מדבר · שתהיה צעקתו במקום שאין שם אדם: כנפור

מסרה

ק"א לדוד מזמור ז' וסימ' נמסר בתלים סי' כ"ד: עשו ד' ג' כתיב ה' וא' כתיב ו' וסימן ולא גמשתגע לנשק · ואתם חשבתם עלי · עשה סטים שנאתי · עשה צדקה ומשפט: קדמ' כתיב וי"ו · ועי"ין מ"ה דא"יתקשינא בה"א עני"נא ביר"מיה סי"מן כ"ב וגם במסרה רבת"א בע"רך עש"ה: לבקרים ד' וסימ' היה זרועם לבקרים · לבקרים אצמית · ותוכחתי לבקרים · חדשים לבקרים · וא' לבקרים ולרגעים: ק"ב שיחו ב' וסימ' את האיש ואת · תפלה לעני כי יעטוף · הוכה ג' וסימ' בריש פנחס · וייבש ג' ב' מ"ל וא' חסר וסימן וייבש הנחל · ותך את הקיקיון וייבש וחד חס' וייבש לבי:

תורת חסד תהילת ה'

חסד ע"כ · והכ"ל בזה כי כפי דברי רבי אלעזר הנה יר' באו' ותורת חסד כלומר שהאדם כמעט עושה חסד כביכול לפניו ית' במה שלומד בתורתו לשמה והאיכא דאמרי לא רצו בפי' זה ואמרו פי' אחר באומר ותורת חסד והוא שהכונה היא על החסד שהאדם עושה עם האדם בתורתו והוא ענין היותו מלמד אותה לאחרים וכו' וכפי מה שביארתי יר' לכוין אל החסד שיומם יצוה ה' על לשון המרבין תורה כאמור · ואולי נוכל לומר כי החוט של חסד ותורת של חסד הנז' הם בעצמם הענין שאחז"ל במדרש תנחומא פ' וזאת הברכה וז"ל מהו מורשה קהלת יעקב ירושה היא לקהלת יעקב שכל העוסק בה לשמה זוכה לנחלת יעקב שנאמר אז תתענג על ה' וגומר והאכלתיך נחלת יעקב אביך ע"כ והנה אין ספק כי כונתם היא אומר כי במה שהאדם הוא למד בתורה הנה הוא לוקח ירושת נכסים רבים וטובה רבה והוא ענין נחלת יעקב אבינו כי היינו ירושה היינו נחלה והוא אומר חוט של חסד משוך עליו ביום ואומר ותורת חסד על לשונה הכונה על נחלת יעקב אבינו ודומה לה: ונכון אל האמור למעלה באומרו ותורת חסד על לשונה מצאתי להם ז"ל ברבה בפסוק כי לוית חן וגו' שאמרו כל זמן שאתה משמיע קולך בהם הם נעשין לך חן דבש וחלב דכתי' דבש וחלב תחת לשונך · והוא מובן מעצמו:

קא לדוד מזמור חסד ומשפט וגו' הנה אחר שהשלים דברי הי"א מזמורים הכ"ל ותפלתו אל אלהיו על כלם התחיל ואמר חסד ומשפט אשירה כלו' בין אם תתנהג בתפלתי על צד החסד או ע"צ המשפט אשירה: אשכילה בדרך וגומר יר' ואם יש בי איזה עון על כי בעבורו תעמוד במשפט עמדי הנה מעתה אני מכין את עצמי לעמוד בתשובה שלמה לפניך ואשכילה בדרך תמים מתי תבא אלי ועל דבר זה אני מתבודד בו ואתהלך ואטייל בתם לבבי בקרב ביתי וכמו שקבלתי על עצמי לעשות טובה תמיד וללכת בדרך תמים כו' כמו כן קבלתי עלי לבלתי עשות רעה לא בראייה בעיני ולא במעשה בפעל ולא במחשבה בלב והוא אומר לא אשית לנגד עיני דבר בליעל כנגד הא' עשה סטים שנאתי כנגד הב' לבב עקש וגומר כנגד הג' והנה כשתדקדק תמצא בזה המזמור כל הי' דברים של תשובה שהביא בעל ספר חובת הלבבו' ובספר חסדי אבות תמצא את כלם בדרוש התשובה' ואומר לבקרים אצמית כל רשעי ארץ יר' מעט מעט בכל בקר ובקר אצמית אותם כדי להכרית מעיר ה' כל פועלי און מה שלא אוכל לעשות זה אם ארצה לכלותם בפעם אחת · אויר' ע"ד או' מעט מעט אגרשנו וגומר פן תרבה עליך חית השדה ורז"ל אמרו א"ר יוחנן לשני בקרים הביאו ישראל כדבת המשכן שנאמר בבקר בבקר בזכות זה אצמית כל רשעי ארץ וכו':

קב תפלה לעני כי יעטוף הנה תובר מזמור זה אל הקודמים אליו בהיותו תפלה מוכנת לכל מי שהוא עני חשוב וירא ובוש להתפלל על צרתו בחברת רבים כי הם בינו לבין אלהיו והוא אומר תפלה לעני כי יעטוף ר"ל שהוא מתעטף ומתכסה ואינו רוצה שידע אדם בצערו וכו' ולפני ה' ישפוך שיחו ולא בפני שום אדם: ה' שמעה תפלתי זאת היא תחלת התפלתו שיתפלל ויאמר ה' שבתפלתי שמעה תפלתי גם כי היא תפלת יחיד · ואומרו ושועתי אליך תבא יר' מלבד שתחנני על שתשמע תפלתי הנה ג"כ אני רוצה ששועתי תבא למעון קדשך לשמים והוא כאומר וישמע לקולם ותבא תפלתם למעון קדשו לשמים שעם שאמר וישמע בקולם כמו שאמר פה שמעה תפלתי עכ"ז אמר ותבא תפלתם למעון קדשו לשמים והכונה אמלי

אבן יחייא

קא לדוד מזמור ונומר הנה כאשר כבר אמרתי הוא מהכונע לתת קשר למזמורים שבספר הלז · כי כאשר לא ידענו קשר הה' חומשי תורה ופרשיותיה · ככה לא נדע קשר הה' חומשי תהלה ומזמוריה · וכאשר יאמר אין מוקדם ומאוחר בתור' ככה יאמר אין מוקד' ומאוח' בתהלה · ואולי כי הוא לחשיבות שמות מקודשה אשר יצאו מהם ולכן לא חשבו להתקשרות הענין מפני החשיבות ההוא · ואולי כי היה למען בלבל מוח הסכלים אשר לא יוכלו להבין סודותיה · וכאשר ראינו בדבו' המופתי מהאדי הגדול הר"מבם במורה הנבוכים שלו אשר בלבל פרקיו לסבה הזאת · וכן נעשה בדבור הנבואיי מהתורה והתהלה המודים אותנו דרך עץ החיי' · וה' יפקח עינינו לראות אור חכמתו והיה לנו למשיב נפש · ולכן אף כי אמר לעיל כלו תפילות דוד בן ישי · ואמר תפילות ותהלות זולתו עד כה · עתה הפסיק הענין בדבריו ותפילותיו · וכונת המזמור הלז סיפור הנהגתו בהנהגת עצמו והנהגת ביתו והנהגת מדינת מלכותו · חסד וגו' אני אשיר לה' תמיד בתהילותי · בעשותי חסד עם זולתי מהצדיקים ומשפט ברשעים · אשכילה וגו' אני משכיל ומביט תמיד ללכת בדרך תמים שהוא אברהם האב הראשון שאמר לו האל התהלך לפני והיה תמים · ואמ' עליו כי ידעתיו אשר יצוה את בניו ואת ביתו אחריו ושמרו דרך ה' לעשות צדקה ומשפט · ואני ממתין הזמן מתי תבוא אלי אתה ה' ברוח הנבואיי ואדבק בך · אשר הדרך ההוא מה'הוא סולם להשגת הדיבוק הלז · אתהלך וגו' אחרי ספרו הנהגתו את עצמו ספר הנהגת ביתו · באומרו אתהלך ואתנהג בתו' לבבי בקרב ביתי כי בני ביתי גם הם ייישירו אל ההנהגה בתם לבב כאשר אתנהג את עצמי · לא וגומר לא אשית לנגד עיני דבר בליעל · כי תמיד ימצא בבני בית בליעל מה משית ומדיח בלשונו הרע להרע לזולתו · וזה להיות כי שנאתי לעדות סטים ודברים נוטים מדרך הישר · ולא ידבק בי מאום' חזולתי כי חרם הוא ושקץ תשקצנו · לבב וגו' ואותו הבליעל אשר לו לבב עקש תכף יסור ממני ולא ארצה שיעמוד בביתי · כי איני רוצה שהרע והרשע יהיה ממיודעי ואדעהו · מלשני וגו' משפט שאר המלכים לקרב אליהם המלשינים לתועלתו · אבל אני איני כן כי המלשין בסתר רעהו אותו אצמי' ואכרית · גבה עיני לראות ולהסתכל בתענוגות בני האדם ורחב לבב לחמוד כי עינה ולבא תרין סרסורי דחטא' איכון · אותו לא אוכל ולא אסבו' · עיני וגו' אבל עיני ולבי הם בחסידי' נאמני ארץ ואותם אבקש לשבת עמדי · והולך בדרך תמים הוא ישרתני · כי לא ישב בקרב ביתי עושה רמיה · ודובר שקרים לא יכון לנגד עיני · לבקרים וגו' ספר הנהגת המדינה · כי בכל בקר ובקר ימצא איש רשע כדין ברחוב העיר באופן שמעט מעט אגרשם מן הארץ ואכרית מעיר ה' שהיא ירושלם כל פועלי און:

קב תפלה לעני וגו' הנה המזמור הלז חברו דוד על עצמו ולמען יזמרהו גם כן כל אחד מבני הגלות · וכן כפרשהו על היחיד אבולה בתוך האומות · ור"ל ואת היא תפלה מקמטו' בגלות · כאשר יתעטף קלתו בקלתו כאלו יתקבצו אבריו ויתכסו אלו עם אלו

שָׁקַדְתִּי וָאֶהְיֶה כְּצִפּוֹר בּוֹדֵד עַל־גָּג׃ כָּל־הַיּוֹם חֵרְפוּנִי אוֹיְבָי מְהוֹלָלַי בִּי
י נִשְׁבָּעוּ׃ כִּי־אֵפֶר כַּלֶּחֶם אָכָלְתִּי וְשִׁקֻּוַי בִּבְכִי מָסָכְתִּי׃ מִפְּנֵי־זַעַמְךָ וְקִצְפֶּךָ כִּי נְשָׂאתַנִי וַתַּשְׁלִיכֵנִי׃ יָמַי כְּצֵל נָטוּי וַאֲנִי כָּעֵשֶׂב אִיבָשׁ׃ וְאַתָּה יְהוָה לְעוֹלָם תֵּשֵׁב וְזִכְרְךָ לְדֹר וָדֹר׃ אַתָּה תָקוּם תְּרַחֵם צִיּוֹן כִּי־
טו עֵת לְחֶנְנָהּ כִּי־בָא מוֹעֵד׃ כִּי־רָצוּ עֲבָדֶיךָ אֶת־אֲבָנֶיהָ וְאֶת־עֲפָרָהּ יְחֹנֵנוּ׃ וְיִירְאוּ גוֹיִם אֶת־שֵׁם יְהוָה וְכָל־מַלְכֵי הָאָרֶץ אֶת־כְּבוֹדֶךָ׃ כִּי־בָנָה יְהוָה צִיּוֹן נִרְאָה בִּכְבוֹדוֹ׃ פָּנָה אֶל־תְּפִלַּת הָעַרְעָר וְלֹא־בָזָה אֶת־תְּפִלָּתָם׃ תִּכָּתֶב זֹאת לְדוֹר
כ אַחֲרוֹן וְעַם נִבְרָא יְהַלֶּל־יָהּ׃ כִּי־הִשְׁקִיף מִמְּרוֹם קָדְשׁוֹ יְהוָה מִשָּׁמַיִם אֶל־אֶרֶץ הִבִּיט׃ לִשְׁמֹעַ אֶנְקַת אָסִיר לְפַתֵּחַ בְּנֵי תְמוּתָה׃ לְסַפֵּר

שְׁקָדִית כָּל לֵילְיָא וַהֲוֵיתִי הֵיךְ צִיפַּר דְּפָרַח וְנָיֵיד בִּלְחוֹדֵיהּ עַל אִיגָּרָא׃ כָּל יוֹמָא יְחַסְדוּן לִי בַּעֲלֵי דְבָבִי מִתְלַעֲבֵי בְמֵימְרִי קַיִּימוּ מַגָּן׃ אֲרוּם אֶפְרָא הֵיךְ מְזוֹנָא סְעָדִית וְשִׁקְיוּתִי בִּבְכוּתָא מְזָגִית׃ מִן קֳדָם רוּגְזָךְ וְקִיצְפָּךְ אֲרוּם נְטַלְתַּנִי וּטְלַקְתָּנִי׃ יוֹמֵי הֵיךְ טוּלָא דְּיִצְלֵי וַאֲנָא הֵיךְ עִשְׂבָּא אִיבַשׁ׃ וְאַתְּ יְיָ מְדוֹרָךְ לְעָלַם בִּשְׁמַיָּא מֵתִיב וְדִכְרָנָךְ לְדָר וְדָר׃ אַתְּ תְּקוּם תְּרַחֵם צִיּוֹן אֲרוּם עִידָן לְמִיחוֹס עֲלַהּ אֲרוּם אֲתָא זִימְנָא׃ אֲרוּם רְעוּ עַבְדָּךְ יַת אַבְנָהָא וְיַת עַפְרָהָא יְחַסְיוּן׃ וְיִדַּחֲלוּן עַמְמַיָּא יַת שְׁמָא דַייְ וְכָל מַלְכַיָּא דְּאַרְעָא יַת יְקָרָךְ׃ אֲרוּם אִתְבְּנֵי בְּמֵימְרָא דַייְ קַרְתָּא דְּצִיּוֹן אִתְגְּלֵי בִּיקָרָא׃ אִתְפְּנִי צְלוֹתֵיהּ דְּמִצְטַדְיָאן וְלָא בַּסַּר יַת צְלוֹתְהוֹן׃ תִּתְכְּתִיב צְלוֹתָא דָא לְדָר בַּתְרַאי וְעַמָּא דַּעֲתִיד לְאִתְבַּרְאָה יְשַׁבְּחִיָּה׃ אֲרוּם אוֹדִיק מִשְּׁמֵי מְרוֹמָא דְּקוּדְשֵׁיהּ יְיָ מִן שְׁמַיָּא לְאַרְעָא אִסְתַּכַּל׃ לְמִשְׁמַע אֲנִיקוּתָא דַּאֲסִירַיָּא לְמִשְׁרֵי בְּנַיָּא דִּמְסִירִין לְמֵיתוּתָא׃ למישתעי

רש"י

שקדתי · התבוננתי בעצמי והנני כצפור הבודד על גג יושב לבדו באין זוג בודד יושב בדד: מהוללי · המתלוצצים בי לשון הוללות: בי נשבעו · ראו ברעתי ונשבעים בי ואומרין אם לא יארע בי כמו שאירע לישראל כה יעשה לי כמו לישראל: בבכי מסכתי · בדמעה מזגתי: כי נשאתני · תחילה והגבהתני ועתה השלכתני משמים ארץ ואם לא נשאתני תחילה לא היתה חרפתי רבה כל כך: כצל נטוי · לעת ערב כשהצללים נוטים וכשמשיכה אין נכרים אלא כלים והולכים: ואתה · אשר לעולם תשב ונשבעת לנו בך כשם שאתה קיים יש עליך לקיימנו לפי' אתה תקום תרחם ציון כי עת לחננ' כי כך הבטחת כי יראה כי אזלת יד והרי אזלת יד: כי רצו · אהבו אף את אבניה ואת עפרה ומדרש אגדה כשיצא יכניה וגלותו נשאו עמה' מאבני ירושלים ועפרה לבנות להם שם בבבל בית הכנסת: ויראו גוים · את שמך כשתושיע את עמך: הערער · הצועק כמו צעקת שבר יעוערו ד"א ערער הרוס ונשחת כמו ערו ערו: תכתב זאת · כך יאמרו רואי הישועה תכתב הישוע' הזאת לספר אותה לדור אחרון: ועם נברא · שנעשה בריה חדשה לצאת מעבדות לחירות מאופל לאור גדול: אל ארץ הביט · לראות בעוני עמו: תמות' · חולה למות אנמור' יבידא בלע"ז: ענה

אבן עזרא

שקדתי · שקדתי על מקום אחד לבדי ואין אחד ממשפחתי עמי: כצפור · לשון זכר ובתורה נקבה וככה מלת שה פזורה רק שה תמים: כל החבר טעם המזמור כי כל הרעות שקרהו בעבור שסבלו חרפת האויב ומלת מהוללי פעולים שהיו בעיניו מהוללים הוא המתהולל שבו לאלה ולשבועה אם אכזב אהיה כפלוני: כי אפר · דרך משל כמו הכפישני באפר · וי"ו ושקוי תחת ה"א כי אותיות אהו"י מתחלפין: מפני · מודה כי גברה יד האויב עליו בעבור שזעמתו: כי נשאתני · כדרך הפליך משמים ארץ תפארת ישראל: ימי · כאשר השלכתני קלרו ימי והלכו במהרה וכטוי חוזר כמו עבוס שהלל מיד יטה: ואתה · הטעם שאתה בלא שנוי על כן מלת תשב כי כל תנועה שנוי הוא וככה כשאך שהוא בשמים והטעם אולי תעמידני רוח טוב מאתך ולא יתמו מהר: אתה · כאשר הזכיר כסאו בשמי' הזכיר כסאו בארץ במקום ציון כדרך מקום מקדשינו כן הבטחתנו שתעמוד ציון לעולם בשכון כבודך שם ואמר תקום כנגד תשב כי זה יהיה אחר קומו להלחם עם אויביו: לחננה · שם הפועל ובא הסגול שהוא פתח קטן תחת גדול כמו פן אבלך גם שניה' קלים בלי דגש: כי · כל רצון עבדיך לראו' אבניה וכאילו יחונן עפרה לנשקו ורבי משה אמר כי רצו כמו אז תרצה הארץ ויחוננו לבנות' בבוא מועד כדרך חננו אותם: ויראו · שם יי' · ויראו ימשוך השם עמו והטעם שייראו הגוים ומלכיהם את שם כבודך: כי · הזכיר טעם ייראו עת שיראה הכבוד בציון: פנה · הזכיר כי בנין ציון יהיה בעבור תפלת ישראל בגלות שהם דומים כערער בערבה והאומר כי ישראל נקראו ערער בעבור ערו ערו איננו נכון כי האומרים ערו ערו הם האדומים לבבליים כאשר אפרש במקומו: תכתב · זה הפסוק לאות כי זאת דרך נבואה לאחד המשוררים וטעם ועם נברא כי יהיה נברא בשוב השם שבות ציון: כי · כדרך ראה ראיתי את עני עמי: לשמוע · כדרך וישמע אלהים את נאקתם בעבור אסיר אמר לפתח ובני תמותה שהם מוכנים לשבח ולמות כמו תקומה תרומה: לספר

מ"ע ספורנו ז"ל

כצפור בודד · מין צפור הוא השוכן בדד בטבע: חרפוני · גרי האומות עם"א מהוללי · המון בני עמי: כי אפר כלחם אכלתי · בהיותי נפזר הכרנסות מתוך צער: כי נשאתני · בבנין נפלאו' מתורתך: ותשליכני · להיות חרפת אדם ובזוי עם: ימי בצל נטוי · אתה בקבוץ גליות ימי הם כמו הצל ההווה בנטיית סדין שהוא אהל ערבי וכן אני מתמין מיום ליום מלחמת גוג ומגוג יתחבלו רשיח: ואני כעשב איבש · אולי אמות לפני ראם התשועה: אתה ה' לעולם תשב · קיים נצחי: וזכרך · כאמרו ויזכור להם בריתו ואין ספק שתקיים דבריך ותושיע אבל אולי לא יהיה בימי: אתה תקום תרחם · אף על פי שאין הדור זכאי: כי בא מועד · ראוי לזה: כי רצו עבדיך את אבניה · על הפך דור המדבר שמאסו בה באמרו וידעו את הארץ אשר מאסתם בה: ויראו גוים · וגם בשביל שייראו גוים באמרם: כי בנה ה' ציון ולא בזה את תפלתם · וראוי: שתכתב זאת לדור אחרון · למען יתפללו אליו בעת צרה גם כם: ועם נברא · ועם זה עם ישראל שנברא בצלם ידמות ולא נשאו לשוא נפשם: יהלל יה · כי השקיף לרעה על רודפינו: משמים אל ארץ · שנביטו לשבת ותשפילי לראות בכים לשמוע אנקת אסיר בגלות: לפתח · בקבוץ גליות: בני תמותה' · בני אותם שמתו בגלו': לספר

מסרה

בודד ג' בקריאה ומ"ל וסימ' ואין בודד במועדיו · פרא בודד לו · כצפור בודד על גג: ותשליכני ב' ח"ד ר"פ וחד סוף פסוק וסימ' מפני זעמך וקצפך כי נשאתני · ותשליכני מצולה בלב ימים ונהר יסובבני: אתה יי' ו' ר"פ בספרא וסימ' אתה יי' תשמרם תצרנו מן הדור · לא תכלה רחמיך ממני · אתה ירך גוים הורשת · מלכי אלהים · אתה סתר לי מצר תצרני · אתה ידעת חרפתי · אתה פוררת בעזך · אתה רצצת ראשי לויתן · אתה הצבת כל גבולות ארץ · אתה נורא אתה · אתה בקעת מעין ונחל · אתה האל עושה פלא · אתה מושל בגאות הים · אתה דכאת כחלל רהב · אתה תקום תרחם ציון · אתה צוית פקודיך · וא' באיכה אתה יי' לעולם תשב:

אבן יחייא

אלו מרוב הצרה בהתפללו · ולפני ה' ישפוך שיחו שהם שם מוכח על רוב התפלה · ה' וגו' ה' שמע תפלתי שאתפלל כאשר יש לי פנאי להתפלל אליך · ושועתי וצעקתי שאצעק אליך לאמר שתעזרני לבלתי היות לי פנאי לסדר תפלה מפני כובד הצרות · אבא אליך תבוא כאלו היתה תפלה מסודרת · אל תסתר וגו' ואל תסתר פניך ממני ביום צר לי כשאזעק לאמר שתעזרני · בתפילה מסודרת ומהל שבני בשתי הפעמים הנז' · כי כלו וגו' כי כלו כעשן הכל ימי · ועצמותי כחרו וכשרפו כמוקד שהוא אוד מוצל מאש כי קצתה כלה בעשן וקצתה נחרה כאש וחשך משחור תארו · הוכה לבי ויבש כאשר יבש העשב המוכה מחום השמש וזה להיו' כי מפני הצרה שכחתי מאכול לחמי המרטיב גוף האדם וידבק כי חום כנרי מתלהב בלב תחלה · וגדל עד אשר יבושו · מקול אנחתי דבקה עצמי לבשרי כי גדל היובש מפני הדאגה · וכל שכן עם הקול מאנחה המתמיד · דמיתי וגו' כאופן שבקול כחת דמיתי לקאת השוכן במדבר · והייתי ככוס אשר יושב בחרבות אשר צועקים בקול נהי: שקדתי וגו' ר"ל כי בגלות הלז אף כי שקדתי והתמדתי לנוד במקור אחד ימים ושנים תמיד אחשב ביניהם כגר וכצפור בודד על גג אשר לא יכנס בבית מפני פחד האנשים · וכן אנכי בגלותי וחוץ מביתי בארץ הקדושה כחשב בין האומות כגר · וכל היום חרפוני אויבי לאמר כי עזב ה' אותי ומהוללי שהם האויבים המלעיגים בי בדברי הוללות בי נשבעו · כי לרוב צרתי ושפלותי כתנני ה' לאלה ולשבועה · לאמר אהיה כיהודי אם אעשה הדבר הזה · כי אפר כלחם אכלתי שהיה טעמו בפי לרוב צרתי כטעם האפר וכן כי להפסד מזגי הטוב אתאו' אכילת העפר כאשר יתאוו לפעמים כן המעוברו' וזולת' מן הדברים הרעים ושיקוי מסכתי בבכי · מפני וגו' וכל זה מפני זעמך וקצפך עלי כי נשאתני ברום המעלה · ואחר כך השלכתני עד שאול תחתית מהבזיון והכלימה · עד שימי הם כצל נטוי לעת ערב שממהר לשקוע · ואני איבש ברוב הצרות כעשב אשר ייבש בנקלה · ואתה ה' וגו' אחרי ספרו צרות הגלות התפלל אל אל על הגאולה באומרו אתה ה' שלעולם תשב באופן אחד בלי שינוי קודם הבריאה ואחריה וקודם הגלות ואחריו כי זכרך יהיה לדור ודור ולכנא אחרי הגאולה · אכא כי אתה תקים לרחם ציון העיר החריבה והשוממה · כי כבר הוא עת וזמן לחנן אותה · כי כבר בא המועד · ורמז לב' זמני הקץ אם הקנו' ביום מועד יהיו ישראל טובים או רעים ואם קודם המועד אם יזכו ישראל במעשיהם הטובים לקרב הקץ בטרם זמנו כי יחננם ה' ויקצר זמן הגלות · כי רצו וגו' ראוי לך לרחם ציון להיות כי עבדיך עם ישראל אף כי הם שקטים ושלוי' באדמות הגוים ובאצרותיהם ושירותם · הם חפצים יותר ומתאוים לעמוד בחרבותיה מלעמוד באצרות ההם · כי רצו וחפצו באבניה ואת עפרה יחוננו כי ישא חן בעיניהם העפר ההוא מהחרבות ירושלים · ויראו וגו' חוזר לעיל כי אכא תקום תרחם ציון · ויראו גוים וכל מלכי הארץ את שם ה' ואת כבודך בראותם הנסים הגדולות והאותות והמופתים שיהיו בגאולת ישראל אז · כי בנה וגו' כי כאשר יבנה

תורת חסד · תהילת ה'

אלי בזה הוא לפי שבהשמע תפלתו בשמים ילינו עליו טובה מלאכי המרום ויתפללו בעדו וימצא שגם שתפלתו היתה בינו לבין אלהיו ולא נתביים בפני שום אדם הנה נמצא בכל מה היותה תפלה הנאמרת ברבים והם המלאכים שילינו ויתפללו אל ה' בעדו: אל הסתר וגו' יר' אל תסתר פניך ממני בו ביום שצר לי וכו' · הוכה כעשב וגו' אמר כי מלד היותי ממתין לשיענהו ה' שכח מאכול לחמו · ואפשר שיר' בזה ע"ד מה שאז"ל שההולך אחר אלות הוא כזורק אבן לחמת ויר' הוכה כעשב ויבש לבי יען כי בהיותי ממתין לשתעננני שכחתי מאכול לחמי ר"ל שכחתי המזון אשר הייתי מורגל לאכול אותו בד' שעות מהיום וכשאלתי אותו הזיק לי הרבה מאד · ומפי כמה"ר משה אלשי"ך ז"ל שמעתי כי זה יובן עם מה שאז"ל אין לך עשב מלמט' שאין מכין אותו מלמעל' ואומרי' לו גדל ולזה אמ' הנה לבי הוכה כעשב על הדרך שמכין לעשב לשיגדל אך אמנה לעשב נותנין לו במה לגדל ואני הנה ייבש לבי כי שכחתי מאכול לחמי הנצרך לי לגדל ע"כד · מקול אנחתי וגו' יר' הנה האנחה שוברת חצי גופו של אדם וכי היה הדבר להפך שבמקום שבירה ופירוק חבור היתה בי דיבוק וחבור עצמי אל בשרי ודבר זה הוא דרך גוזמא · דמיתי לקאת מדבר הכונה לומ' שהיה מתבודד בתפלתו במקומות שלא יראוהו אנשים · ואולי הכונה בפסו' זה היא לומר שעם היותו עני היה מראה את עצמו כאילו הוא עשיר ושמן וכינו לבין עצמו הוא יבש כעץ · והמשיל זה הדבר אל הקאת ואל הכוס כי הנה הקאת כתב הר"דק שהוא הקיק הנזכ' במשנה והנה שם אמרו ולא בשמן קיק וכו' וה"א פה דמיתי לקאת מדבר ויר' דמיתי לקאת מדבר שמוציאין ממנו שמן רב אך מה שהייתי אני לא היה כי אם ככום חרבות שהוא הקיפופא · שקדתי ואהיה וגו' יר' הנה אני בודד על הגג כל היום כאשר בודד הצפור שם והכונה לומר שהוא עולה שם אל הגג להתפלל יחידי כדי שלא תשמע תפלתי בפני שום אדם והרואים אותו שם חושבים כי הוא סכל ושוטה כו' והוא או' כל היום חרפוני אויבי ומהוללי והם אותם שחושבים היותי סכל ובי נשבעו כלומר כל אחד מהם אומר אהיה כפלוני אם עשיתי כך וכך פירשו המפרשים · ואמר שהם יענהו ה' תכף ומהרה לא יהיו כל היום מחרפים לו כי אם מקצת היום ההוא אשר יראוהו מתבודד שם: מפני זעמך וקצפך יר' מפני זעמך וקצפך כי נשאתני מקודם והייתי נכבד בעיני העולם ועתה השלכתני ואין לי מה לאכול ולזאת הסבה אמרתי תפלה לעני כי יעטוף והוא כאומר העטופים ברעב וגו' או יר' כי נשאתני בתחלה על כנפי נשרי' ותשליכני עתה ופי' זה בפסוק זה ילדק לפי פי' המפרשי' שפירשו המזמור על ישראל · ימי ככל יר' והנה ימי הם מטבעם ככל נטוי ואני כעשב איבש כלומר לא די זה רק שאני מאתי איבש כעשב והוא בעצמו הדבר שאמר חכמי הטבע כי יצאה הטבע להוריד מהמזון תמורת ההתכה בכל הימי' גם אם יהיה המזון טוב בכל יום ומה גם כי יעטוף האד' ברעב וכו' · ומצאתי כתוב הסבה הראשונה למיתת האדם היא אם בטבע לפי שכל הוה נפסד או מצד מדות מתרגשות דבר וחרב גם כל חולי וכל מכה אשר בסבתם יגוע האדם קודם זמנו והוא גרמה בנזיקין אם מצד אשר יבחר במאכלות הגסו' או במשגל או יסגף עצמו לתשוקת הממון ומפרש בים ויוצא בשיירא והולכי דרכים ויהרגוהו או יחלה וימות מטורח הדרך ורבים כאלה יעשה האדם בבחירתו יהיו סבת עלייתו קודם זמנו או יגרום בעצמו מצד ההשגח' יקצרו ימיו במעשיו הרעים כפי הדת והוא שארז"ל הלואי יהיה האדם ככל הכותל והאילן שהוא כלה בטבע הלואי שלא תהיה מיתת האדם רק טבעית ואינו כן אלא הוא יגרום בעצמו ויתחייב בנפשו קודם זמנו ונקט כותל ואילן דבנין הכותל הוא בידי אדם ואילן הוא בטבע כמו כן שלמות בריאות האדם אפשר שתהיה מצד היותו שלם ביצירה וחזק הטבע או מצד הנהגתו במאכל ובמשתה הראוי ובשיעור מוגבל דוגמת הכותל הנבנה בידי אדם או בטבע דוגמת האילן לא יהיה אחריתו בטבע כמותם כי על כל פנים יהיה כצל עוף הפורח כי אפשר עדין יבחר בדברים אחרים הקנאה והתאוה והכבוד ומעשים רעים יגרום בעצמו להתחייב עליהם · ומ"ש הפסוק וטוב לא יהיה לרשע ולא יאריך ימי' כצל אשר איננו ירא מפני האלהי"ם מפני שהוא בורח מיראת ה' לפי שהיראה מקצרת ימיו של אדם ובזה הוא טועה והוא לא יבין כי יראת ה' תוסיף ימים אמנם הרשעים הבורחים מהיראה חושבים שמאריכים ימיהם בהיותם בלי פחד והוא בהפך כי שנות רשעים תקצורנה וזה שאמר וטוב לא יהיה לרשע ועוד לא יאריך ימים בכל שהוא בטבע אלא בקיצור מופלג יותר מצל העוף · ואפשר דהא דקאמר שהוא פורח ובלו עמו דמלתא אגב אורחיה קמ"לן והוא השארות הנפש וחזרת בכל לאתנו ולחזקו לזמן התחייה והיינו עמו שיהיו עמו ע"כ: מקול אנחתי וגו' ואתה ה' לעולם תשב וגו' זו היא הקדמה למה שירצה לומר אחרי כן יר"ל כי גם כי הוא יחידי בתפלתו עם כל זה יעננהו ה' ועל זה אמר אתה תקום וכו' ויר' אתה ה' שלעולם תשב ושזכרך לדור ודור שאתה תקום תרחם ציון אם כשיהי' עת לחננה על צד החסד או כי יבא מועד ויהיה בעתה · או יר' כי עת לחננה היא כי בא מועד אשר רצו עבדיך את אבניה וכו' שיקראו כבר בשם עבדיך ויהיו צדיקי' וכו' ואז וייראו גוים את שם ה' וכל מלכי הארץ את כבודך כי בנה ה' ציון ונראה ציון בכבודו ומה הוא כבודו שאז יאמר בעולם כי פנה ה' אל תפלת הערער המתפלל בציון אשר הוא מקום קבול התפלה [illegible]
[illegible]

לספר בציון שם יהוה ותהלתו
בירושלם: בהקבץ עמים יחדו
וממלכות לעבד את יהוה: ענה
בדרך כחו קצר ימי: אמר אלי אל-כה
תעלני בחצי ימי בדור דורים
שנותיך: לפנים הארץ יסדת
ומעשה ידיך שמים: המה יאבדו
ואתה תעמד וכלם כבגד יבלו כלבוש
תחליפם ויחלפו: ואתה הוא
ושנותיך לא יתמו: בני עבדיך
ישכונו וזרעם לפניך יכון:

קג לדוד ברכי נפשי את-א
יהוה וכל קרבי את שם קדשו:
ברכי נפשי את יהוה ואל תשכחי
כל גמוליו: הסלח לכל עונכי
הרפא לכל תחלואיכי: הגואל משחת
חייכי המעטרכי חסד ורחמים:
המשביע בטוב עדיך תתחדש-ה
כנשר

למשתעי בציון שמא דיי ותושבחתיה
בירושלם: באיתכנשות עמין כחדא
ומלכותא למפלח קדם יי: איפתגיף
מן טורח דאורח גלותא חילי
איתקצרין יומי: אימר קדם אלהא
תסלקינני מן עלמא בפלגות יומי אחי
יתי לעלמא דאתי מטול די בדרי
דריא שנתך: מן שירויא דאתברי כל
בירייתא ארעא יסדתא ועובדי ידך
שמיא: הינון יהובדון ואת תקום
וכולהון היך לבושא יתבליין היך
איצטלי תחליפינון ויתחלפן: ואת
הוא די בריתינון ושנתך לא משתלמן:
בני עבדך ישרון ארעא וזרעיתהון
קדמך יתקנון: על יד דוד איתאמר
בנבואה בריכי נפשי ית שמא דיי וכל
בני גווי ית שמא דקודשיה: בריכי
נפשי ית שמא דיי ולא תתנשי ית כל
חיסולוי דעבד לאומיך תדיין באתר
ביונתא: דשביק לכל עויכי דמסי לכל מרעיכי: דפריק מגהנם חייכי דאכליל
יתייכי חסדא ורחמי: דמשבע בטובא יומי סיבותייכי ולעלמא דאתי תתחדת
היך

אורי וישעי · ריבה יי' את יריבי לחם · אל תתחר במרעים · לדוד ברכי נפשי · לדוד אודך בכל לבי · לדוד ברוך יי' צורי : בטוב ב' דגש' וסימ' נמסר בישעיה סי' ז' :

רש"י

ענה בדרך כחי · חזר לקנתו הראשון כי נשתתי ותשליכני ימי כלל נטוי : ענה בדרך · חויבי כחי : אומר · ליי' : אלי · אתה : אל תעלני בחצי ימי · אל תסלק אותנו להשמידנו מן העולם ביד אויבינו בחצי ימינו ומה הם ימינו כל ימות דור דורים שנותיך הבטחת לקיימנו לפניך כמו שאמור בסוף המזמור ושנותיך לא יתמו וזרע עבדיך לפניך יכון : לפנים · מתחלה : כלבוש תחליפם · כאדם ההופך לבושו לפנימו : ואתה הוא · ואתה הוא העומד וקיים : ברכי נפשי · חמשה ברכי נפשי יש כאן כנגד חמשה עולמות שהאדם דר בהם כמו שאמרו רבותינו במסכת ברכות גר במעי אמו יונק משדי אמו וכן בלם : תתחדש

מסורה

וכלם ג' וסימ' מן הסלע וכלם נבקעו · וכלם כבגד יבלו · וכלם בשמות : קג · לדוד ז' בטעם בסי' וסימני לדוד שפטני יי' · יי' · לבי · לדוד ברוך יי' צורי : בטוב ב' דגש'

אבן עזרא

לספר · הנה זאת עת הישועה : בהקבץ · כדרך ולעבדו שכם אחד : ענה · זה המשורר ידבר על לשון חסידים בגלות בארץ מרחקים בבא עת הישועה שימותו בדרך קודם שיגיעו אל ירושלם ויודע כי שינוי הדרך יקצר ימי האדם : אומר · זה יאמר כל אחד מן החסידים הרחוקים הבחורים כי ידוע כי הגוף שהוא מן העפר הוא כלי לנשמה העליונה שהיא משמי השמים ובהפרדה מעל הגוף תשוב למקומה וכן כתוב והרוח תשוב אל האלהים אשר נתנה וזה טעם אל תעלני וטעם בדור דורים אולי יענה עליו רוח ממרום לעזרהו עד שלא ימות בחצי ימיו אולי יראה בטוב : לפנים · טעם שנותיך לעולמי עד רק אין כח בלשון רק לדבר כדרך בני אדם וטעם לפנים כי הנה קדמון לפני הארץ שיסדתה והטעם שהוא מולך לשמי השמי' בראיות גמורות : ומעשה ידיך שמים · שהוא הקו הרוחב : המה · אמרו חכמי שקול הדע' כי משפט שמים וחוקותם ישורו והשם יחדש שמים חדשים וארץ חדשה והם צריכים לפרש לדברי ירמיהו שכתב אם ימושו החוקי' האלה ודברי דוד ויעמידם לעד לעולם חק נתן ולא יעבור ודרבי יהודה בן דוד המדקדק הראשון שהי' בארץ מערב אמ' כי הכללי' שמורים לעד לעולם והפרטים יאבדו והנכון כי זאת הארץ היא היבשה ומעשה ידיך שמים הוא הרקיע והם עומדים בכללם ואובדים בפרטיהם על כן אמר המה יאבדו כי הפרטים אובדי' והכללים שמורים וזה שיאמר כי שמים כעשן נמלחו והארץ כבגד תבלה על הפרטי' אמר היוצאים מן הכלל כי הם משתני' ואובדי' רק הכללי' שהם החוקי' העמיד' חק ולא יעבור והארץ לעולם עומדת : ואתה · הוא באמת ואין זולתך : ושנותיך לא יתמו · אין להם תכלית וקץ : בני · כדרך וחסד יי' מעול' ועד עולם על יראיו וצדקתו לבני בנים :

לדוד ברכי נפשי את יי' · היא הנשמה העליונ' וכל קרבי יקירא הגוף שהוא הבשר ומלת ברכי משרתת אחרת וכן הוא ברכי נפשי את יי' וברכי כל קרבי את שם קדשו והנה הזכיר שם הנעלם שהוא הכבוד עם הנפש שהיא הכבוד כי הנשמה היא כבוד הגוף כי אין הגוף נחשב למאום' רק בעבור הנשמ' על כן הזכיר בגלוי שם הנעלם עם הנפש והשם עם הגוף כי כן כתוב וכל קרבי שהם מן הגוף את שם קדשו ולא הזכיר עם הקרבים שם הנע' בגלוי רק בהעלם : ברכי · הזכיר הראשון שהיא חייבת לברכו בעבור כבודו והשני בעבור שהטיב לו כאשר הזכיר אל תשכחי כל גמוליו שגמלך או הזכיר פעמים זמן אחר זמן ורגע אחר רגע : הסולח · הטעם כי בעוד עונו היה בן מות והשם הוכיחו בתחלואים ליסרו לשוב להכנס על עונו ויפדהו משחת וזה מפורש בדברי אליהוא · ויו"ד עוניכי כי"ו ד ותחלואיכי נוסף דרך נחת : הגואל · כמה פעמים היה מוכן למות וחשב בחליו שימות וטעם המעטרכי שנהלו בחליו לאט בחסד וברחמים : המשביע · הנע' כי הרועה הוא השם לבדו והוא המשביע לא על דעת אדם רופא שיאכל כך ולא יאכל כך וטעם המשביע כי משפט החולה לזהם חייתו לחם ופי' עדיך פיך כמו עדיו לבלום ולפי דעתי כאשר הנפש כבוד לגוף כן היא כמו עדי והנה הטעם המשביע בטוב נפשך כנגד תשבע נפשי · וטעם תתחדש כנשר נעוריכי אמר רבי משה כי הוא חסר יו"ד כדרך ותעשי הרעות ותוכל ויש אומרים כי הנשר כל מה שיגדל ויבוא בימים תגדל עצמתו וכן הוא תתחדש בה עצמות הנעורים כנשר ויתכן היות מלת נעורים כמו נשים ובא תתחדש כדרך בנות לעדה עלי שור והזכיר נעורים בחליו כמו ישוב לימי עלומיו :

עשה

מ"ע ספורנו ז"ל

לספר בציון · להמון ישראל : ותהלתו בהקבץ עמים · להכין ולסורו' גם לאומות · ובהיות כי : ענה בדרך כחי · באורך הגלות · ובזה : קצר ימי · לכן אתפלל ואומר : אל תעלני בחצי ימי · שיפה שעה אחת של תורה ושל מעשי' טובים בעולם הזה : לדור דורי' שנותיך · ובהיות שנותיך יהיו קיימי' לדור דורים שאי אפשר כהם הפסד בשום פנים על הפך מה שיקרה לשמים ולארץ שאף על פי שהם נצחיים מכל מקום כרצונך הם כמו כן אפשרי ההפסד : ואתה הוא · הנמצא בשלמות אשר ההפסד בו נמנע באמת יהי רצון : שבני עבדיך ישכונו בעיר קדשך כימי התשועה אם לא נזכה אנחנו שתהיה בימינו : וזרעם לפניך יכון · עד בלי ירח :

בזה המזמור הזהיר המשורר את עצמו ואת זולתו לפרסם את דרכי טוב האל ית' למען חכנס אהבתו בכל לב שומע ויעבדוהו מאהבה · ואמר

ברכי נפשי את ה' · הודיע את מדת טובו להטיב לזולתו : וכל קרבי · בהתבונן האדם בסדרם ותועלתם : ברכי נפשי · על הטוב הקנוי השופע מאתו ית' : ואל תשכחי · את הטוב שעשה בזמן שעבר : הסולח לכל עונייכי · בכנין בית שני : הרופא · שהסיר יצר הרע של ע"א : הגואל משחת · משעבוד בבל : המעטרכי חסד · אשר כל זה ולא היה כן בד ראוי לתשועה : עדיך · אשר אורך תתחדש כנשר נעוריכי · בביאת הגואל וישוב לך או אותו העדי שהותני : עושה

תורת חסד תהילת ה'

עם מי שיזכה להיותו באותו דור יהי רצון מלפניך שתכתב זאת לדור אחרון ועם נבר' יהלל יה ומהו הדבר אשר תכתב כי השקיף ממרום קדשו ה' משמים אל ארץ הביט לשמוע אנקת אסיר שאינו יכול לדבר בפני שום אדם כדי שלא ידעו עניותו וכן לפתח בני תמותה והכונה על בניו של האסיר הסמוכים עליו שהיו הם ואמם מתים ברעב וה' החיה אותם לספר בציון שם ה' וכו' והנה אמר תכתב זאת וגו' למה שהוא אינו רוצה לומר הדברים בפרסום יען כי לא ידעו חסרונו ועל כן אמר שתכתב בפנקסו לדור אחרון ולא לדורו ועם שיהיה אז נברא יהלל יה על דבר זה וכו' : ואולי ר"ל כי אם יחייה ה' אותו ואת בניו תמשך זרעו לדור אחרון ויזכו בניו לספר בציון שם ה' ותהלתו בירושלם בהקבץ עמים יחדו וממלכות לעבוד את ה' ואז כל א' וא' יאמר מה שיודע מחסדי ה' כי לכך הם מתקבצים שם בכוו' מכוונת כדי להמציא המלאו' לעבוד את ה' ואז גם הוא יספר מה שה' משמים אל ארץ הביט לשמוע אנקת וכו' ואמר שאלו יחיה הוא ג"כ מהיושבים שם אך הוא יודע בעצמו כי ענה בדרך כחו · ואומר בדור דורים שנותיך יר' אל תעלני בחצי ימי מאותם השני' שהם בדור דורי' ר"ל שתתן לאותם הדורות מהשנים מה שאתה נותן לכל וכל זה דבר דע"ה על כללותם על ישראל בהיותם הולכים נעים ונדים קודם היותם תוך ירושלים · ומצאתי כתוב בדור דורים שנותיך יר' כי אין הש"י כב"ו כי לפי שהם מפחדים תמיד שמא ימותו היום או למחר לכן כשהם מונאים לאיש א' ימהרו לנקום נקמתם ממנו ועבין כזה לא יאמר בו ית' והוא אומר בדור דורים שנותיך ע"כ : או יר' הנה יש לך לתת כמה וכמה שנים לאותם הדורות שיחיו שנים רבים כי הנה אז הנער בן מאה שנה ימות וא"כ הנח לי את הימים האלה והם הזמן הקצר שיחיה האדם בזמן הזה : לפנים הארץ וגו' יר' אין מעצור לה' להושיע במה ששאלתי כי הנה לפנים הארץ יסדת ומעשה ידיך השמים והמה יאבדו ואתה תעמוד וכלם כבגד יבלו כלבוש תחליפם ויחלופו וכמו שעשית עם אברהם אבינו שהיה בכנו' במקום אחד ונחלף למקום אחר :

ואתה הוא ושנותיך וגו' ר"ל השנים שאתה נותן לצדיקיך וחסידיך לא יתמו כי גם כי היה אברהם בן מאה שנה עם כל זה הוליד את יצחק : וכן שרה בת תשעים שנה ילדה ולא נאמר בהם שתמו שנותיהם וכמו שאמר הכתוב ויהיו חיי שרה וגו' בת מאה כבת עשרים וכו' ובני עבדיך ישכונו בעולם וזרעם לפניך יכון ר"ל ואז יולדו בנים ובנות וכמו שהיה אז שנולד יצחק · ואולי או' ואתה הוא היא מתום תפלתו ויר' רב"ש אחרי שאתה הוא ושנותיך לתת לדור דורים לא יתמו יהי רצון מלפניך שבני עבדיך כמוני היום שאני בן עבדך אברהם יצחק ויעקב ישכונו בעולם הזה בנכסים ובכבוד כאשר הוא הענין במי שנאמר בו שהוא שוכן באיזו עיר ואינו נאמר עליו שהוא גר בה וזרעם והם הבני בנים לפניך יכון כי יהיה להם לחם לאכול ובגד ללבוש ותמיד יעבדוך : או יר' באו' אתה תקום תרחם ציון לומר רב"ש הנה התחנתנו לפניך היא שאתה מעצמך עם היותנו בלתי מוכנים תקום תרחם ציון כי אם תמתין עד שתבא העת לחננה ר"ל בעתה ממש הנה אז לא נחזיק לך כ"כ טובה כי אז כבר בא המועד · וא"א ז"ל פי' פי' יפה בזה הפסוק והוא שיר' הנה אילו לא היית נודר לנו לגאול אותנו כשיבא המועד הנה אז לא היה לנו יכולת לשאול ממך שתקו' לגאול אותנו ואפי' כאשר עדין לא בא המועד לך מאחר שנדרת לנו ואמרת שתהיה עת לחננה או כאשר יבא המועד ר"ל העתה א"כ אם נא מצאתי חן בעיניך תקום אתה מעצמך ותרחם ציון ואפי' שעדין לא בא מועד וזה דומה לאדם שהוא בוש מלשאול איזה דבר מאת המלך אחרי שמעולם לא הוציא לו המלך מפיו לתת לו אותו הדבר מה שאין כן מי שהוא שואל מאת המלך שיתן לו כעת מה שנדר לתת לו אחר זמן רב ע"כ : והנה נסמך מזמור זה אל הקודמי' אליו לפי שסיומו הוא בני עבדיך ישכונו וזרעם לפניך יכון והוא דומה בדומה למה שהתפלל בי"א מזמורים הקודמים על בני עבדיו ית' וכמו שביארתי :

קג לדוד ברכי נפשי את ה' הנה באומ' ברכי נפשי את ה' אמר שראוי לנפשו לברך את ה' המכוה הכוית והעושה שתהיה היא נפשו ואמר שקרביו ג"כ יברכו את שם קדשו אחרי היותם קרביו והכונה לרמוז אל החלק החומרי אשר בו ולהיות אמת כי כל הנפש הבאה אל האדם אשר מחומר קורצה היא בעלת בחירה ורצון בהיותם יחדו הנפש והגוף מה שאין כן בהיות הנפשות עדין במקומן העליון כאשר כתב כל זה הר"ש מקוצי בהקדמתו לענין המצות על כן אמר ברכי נפשי את ה' ואל תשכחי כל גמוליו כי מצד בואך הנה תהיו בעלת בחירה ורצון ותשתלמי במעשייכי ותהי ראויה לגמול · הסולח לכל עוניכי יר' אם יהיו על האדם עונות וחטאות אין ספק שמן הראוי הוא שיחולו עליו חולאים רבים ועונשים רבים ולכן אתה ה' סולח העוני' כדי שלא תצטרך אחרי כן לרפאת התחלואי' כמו שאמר הכתוב כל המחלה אשר שמתי במצרי' לא אשים עליך כי אני ה' רופאך · או יר' הסולח לכל עוניכי בי"ה וא"כ ירפא כל תחלואיכי והוא רמז אל היסורין הממרקים על חיובי כריתות ומיתות ב"ד הגואל משחת חייכי והוא רמז אל ענין המות אשר עליה אמר הכתוב אם יכופר העון הזה לכם עד תמותון · וכפי זה שאמרתי אולי יר' באומ' משחת כלומ' בסבת השחת כי עם המות יגאל האדם מגיהנם ויחיה החיים הארוכים בעולם הנשמות וכן ירפא כל תחלואיו כי אין להמלט מהם והוא ית' ירפאם למי שיתחנן לפניו ויהיו בחמלה רבה וכנגד הדבר הנצרך אל חלוא' והוא ענין המות אמר הגואל משחת חייכי · או יר' הנה בבואו ית' לסלוח לכל עונוכי ירפא את כל תחלואיכי אשר הם עליך וגו' כדי שלא יאמרו העולם כי מצד עוניכי באו עליך ·

ובאומר

אבן יחייא

יבנה ה' ציון יראה בכבודו על כל העולם · ויאמרו האומות אלו לאלו ויספרו איך ה' פנה אל תפלת הערער שהוא ישראל שהיו מערערין עליו וכל האומות · ולא בזה את בית תפלתם אשר הייתו מבזין אותו · תכתב וגו' תכתב זאת הגאולה למען שהדור האחרון מהעם נבראו ונים יולדו אשר לא ראו את מעשה ה' · ידעו גם הם אותה ויהללו יה · כי השקיף וגו' כי השקיף יה ממרום קדשו השקפה לרעה על האומות · וה' משמים הביט אל ארץ לשמוע אנקת אסיר הגלות · ולפתח האסורים להמיתה כאלו היו בני מות ובני תמותה על מעשה רע ששו : לספר וגומר למען יספרו בציון שם ה' · ויספרו תהילתו בירושלם · בהקבץ וגו' ויספרו שם ה' ותהילתו בהקבץ עמים וממלכות יחדיו לעבוד את ה' כי אז יהפוך אל עמים שפה ברורה לקרוא כלם בשם ה' ולעובדו שכם אחד · ענה וגו' זאת היא סיפור תהילתו לאמר כשהייתי בגלו' ענה האל בדרך כחי שסבלתי מוראי מכות לקף רגלי הייתי הולך כל היום כעובד בעולם וכחי היה מעונה כי הדרכי' מענים האדם מה שלכן היו קצרים ימי · ולכן תמיד הייתי אומר ומתפלל לאל לאמר אנא אלי אל תעלני אל שמי צדקך במות בחצי ימי באופן שלא אזכה לראות הישועה ואמות בהביטי בעמל וכעס · אתה שבדור דורים שנותיך ותחי' לנצח ולדור דורים האריך ימי מעט לבל אספה בטרם אראה הישועה · לפנים וגו' ר"ל ואתה שמזמן קדמון הארץ והעולם השפל יצרת ומעשה ידיך שמים · אשר המה יאבדו ביובל הגדול מהא"ט אלף ואתה תעמוד קיים בלי שנוי ותמורה וכלם יבלו כבגד הבלה וכלה · וכלבוש תחליפם ויחליפו פעם אחר פעם וכדעת האומר כי הקב"ה בורא עולמות ומחריבן ומחליפן · ועם כל ההשתנות האלה בנבראיך אתה הוא תמיד קיים באופן אחד · ושנותיך לא יתמו · בני וגו' וקבלת תפילתי כי הנה בני עבדיך שהם ישראל בני האבות · ישכונו בטח בארצם העולם הזה · וזרעם לפניך בעולם הבא יכון :

קג לדוד ברכי וגו' המזמור הלז עשאו דוד לעצמו לתת שבח והודאה לאל על אשר גמלו חסדי' ולמען יהיה מוכן לאומרו לחסידי בני הגלות לשבח לאל על השגחתו באומה בגלותה ולהתפלל לפניו שיחיש גאולתה · ברכי וגומר הוא מדבר עם ד' כפשותיו ומצוה אותן שיברכו את ה' ונותן הסבה לכל אחת מהן · וכנגד נפש המרגשת השומה אל הכבודות המדומות ואהבת הממון אמר ברכי נפשי את ה' · ונתן למטה הסבה להיות כי הוא האל הסולח לעוני אשר תעשי בעניינים הנאהבי' מהנפש הזאת · וכנגד נפש הצומחת התאבה למאכל ומשגל

ומשגל

אבן עזרא

עשה · זאת היא הברכה שידע באמונת הלב כי השם עושה צדקות הוא וצדיק בכל דרכיו וטעם זה בעבור שהזכיר התחלואים הזכיר השם בצדק ואמונה· עמו והנה הזכיר כי יעשה דין לדק אם יעות האדם דרך ישר והוכח במכאוב וזה הוא מי שהוא חייב לבוראו וכן ברואים לברואים כמו השם יעשה משפט על כן ומשפטים לכל עשוקים : יודיע · עתיד תחת עבר כדרך יעשו עגל בחורב והדרכים הם הנזכרים בפסוק ויעבור יי' על פניו : לבני ישראל עלילותיו · ביד משה : רחום · הזכיר מהשלש עשרה מדות· מה שצריך לו על דבר תחלואיו כאשר עשה משה בעת תפלתו כי לא הזכיר רחום וחנון ולא יי' נוצר חסד לאלפים וכבר פירשתי הטעם במקומו ודוד הזכיר רחום וחנון ארך אפים ורב חסד והזכי' נוצר חסד לאפי' וזהו וחסד יי' מעולם ועד עולם על יראיו והזכיר נושא עון ופשע וחטאה וזהו לא כחטאינו ולא כעונותינו הרחיק ממנו את פשעינו וטעם רחום שיחנן עלילות לשמור עבדו· טרם בוא הרעה עליו חנון להושיע בצעקו אליו וארך אפים להאריך לו ורב חסד שלא יפסיק חסדו : לא · יריב עם החוטאים ולא יטור לשבים כי נוטר הוא לאויביו : לא · שחף דוד עמו אחרים כי עם הכל יעשה חסד והנה כעוונותינו בנגד הסולח לכל עונכי : כי · אין גובה למראה העינים יותר מגובה שמי' ומזרח רחוק ממערב כפל הגובה והנה טעם חסדו פי' רב חסד : כרחוק · טעם הרחיק כמה פעמים עשה כן בשובנו אליו : כרחם · פי' רחום וחנון יי' וטעם על יראיו כמו ורחמתי את אשר ארחם : כי · יצרינו · תולדתינו זה כולל לכל אשר הזכיר כי הוא נושא עון ופשע וחטאה ותחסר מלת לפניו וכן הוא זכור הוא לפניו · וטעם כי עפר אנחנו כי העצמו' הם מוסדות הגוף והם קרות ויבשות כמתכונת העפר : אנוש · ועוד כי ימי אדם מעטי' וידמה זמן הילדות לציץ : כי · רוח תעבור בציץ ותיבשנו וכאילו לא היה וככה האדם וטע' לא יכירנו במקומות יפרישו בין הפרטים כי אין גוף בלי מקום ולא יעכב שנים מקומות : וחסד · זהו שכר הצדיקים שהוא לנצח והזכיר בתורה לאוהביו שהם במעלה הגבוהה והאחר בן לשומרי מצותיו מיראה וככה פי' פה ליראיו והם שומרי בריתו רק זוכרי פיקודיו הם האוהבים כי לעולם פיקודיו לפניהם ובלבם לא ישכחו רגע אחד : יי' · הטע' בעבור שהזכיר שחסד השם על יראיו מעולם ועד עולם בלי הפסק כתן ראיה לדבריו בי נכון הוא כי השם בלי שינוי וכסאו נכון בשמים שהם עומדים ומלכותו בכל משלה בעליונים ובשפלים : ברכו · ובעבור שהזכיר השמים הזכיר הדרים בו והם המלאכים שאינם גוף כי על ידם תבאנה הגזרות מהשמים כדבר סנחריב ומשה אמר וישלח מלאך פניו הושיעם ומלאך פניו הושיעם : גבורי כח · כי אין יכולת בגברא לעמוד מפניהם והמלאך שבא אל יעקב מצווה היה וטעם לשמוע בקול דברו כי אינם כבני אדם שיקוו מהשם שכר בעשותם דברו רק זה הוא שכרם ותענוגם ותפארתם לשמוע בקול דברו :

ברכו

רשי

כנשר נעוריכי · כנשר הזה שמחדש כנפים ונוצה משנה לשנה ויש מדרש אגדה על מין נשר שכשמזקין חוזר לנערותו : יודיע דרכיו · מודיע דרכיו למשה : זכור כי עפר אנחנו · זכור הוא ולא שכח שאנחנו עפר ויודע שאנוש כחציר ימיו וגו' : רוח עברה בו · אם עברה חולי של מיתה : משלה · מושלת :

ברכו

מסרה

צדקות ד' וסימ' הולך צדקות ודובר משרים · אך ביי' לי לאמר' כי צדיק יי' צדקות אהב · עשה צדקות יי': כל ספרא ממני בר מן י"א ממנו וסימ' ננתקה את מוסרתימו ונשליכ' ממנו · עלה עשן באפו ואש מפיו תאכל · יראי יי' הללוהו כל זרע יעקב · כי לא בזה ולא שקץ ענות עני · יראו מיי' כל הארץ · כל עצמותי תאמרנה יי' מי כמוך · כי לא אויב יחרפני ואשא · אך לאלהי' דומיה נפשי · אך אל אלהים דמי נפשי · ויאהב קללה ותבואהו · ברחוק מזרח ממערב :

מקרא

כַּנֶּשֶׁר נְעוּרָיְכִי׃ עֹשֵׂה צְדָקוֹת יְהוָה וּמִשְׁפָּטִים לְכָל־עֲשׁוּקִים׃ יוֹדִיעַ דְּרָכָיו לְמֹשֶׁה לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל עֲלִילוֹתָיו׃ רַחוּם וְחַנּוּן יְהוָה אֶרֶךְ אַפַּיִם וְרַב־חָסֶד׃ לֹא־לָנֶצַח יָרִיב וְלֹא לְעוֹלָם יִטּוֹר׃ לֹא כַחֲטָאֵינוּ עָשָׂה לָנוּ וְלֹא כַעֲוֹנֹתֵינוּ גָּמַל עָלֵינוּ׃ כִּי כִגְבֹהַּ שָׁמַיִם עַל־הָאָרֶץ גָּבַר חַסְדּוֹ עַל־יְרֵאָיו׃ כִּרְחֹק מִזְרָח מִמַּעֲרָב הִרְחִיק מִמֶּנּוּ אֶת־פְּשָׁעֵינוּ׃ כְּרַחֵם אָב עַל־בָּנִים רִחַם יְהוָה עַל־יְרֵאָיו׃ כִּי־הוּא יָדַע יִצְרֵנוּ זָכוּר כִּי־עָפָר אֲנָחְנוּ׃ אֱנוֹשׁ כֶּחָצִיר יָמָיו כְּצִיץ הַשָּׂדֶה כֵּן יָצִיץ׃ כִּי רוּחַ עָבְרָה־בּוֹ וְאֵינֶנּוּ וְלֹא־יַכִּירֶנּוּ עוֹד מְקוֹמוֹ׃ וְחֶסֶד יְהוָה מֵעוֹלָם וְעַד־עוֹלָם עַל־יְרֵאָיו וְצִדְקָתוֹ לִבְנֵי בָנִים׃ לְשֹׁמְרֵי בְרִיתוֹ וּלְזֹכְרֵי פִקֻּדָיו לַעֲשׂוֹתָם׃ יְהוָה בַּשָּׁמַיִם הֵכִין כִּסְאוֹ וּמַלְכוּתוֹ בַּכֹּל מָשָׁלָה׃ בָּרֲכוּ יְהוָה מַלְאָכָיו גִּבֹּרֵי כֹחַ עֹשֵׂי דְבָרוֹ לִשְׁמֹעַ בְּקוֹל

בקול

תרגום

הֵיךְ נִשְׁרָא דְּכוּלָּאָה טַלְיוּתָיְכִי׃ עָבֵיד צִדְקָתָא יְיָ וְדִינִין לְכָל טְלוּמִין׃ גַּלֵּי אוֹרְחָתֵיהּ לְמשֶׁה לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל עוֹבָדוֹי׃ רַחֲמָנָא וְחַנָּנָא יְיָ מַרְחִיק רְגָזוּ וּמַסְגֵּי לְמֶעְבַּד טַבְוָן וּקְשׁוֹט׃ לָא לְעָלְמִין יִנְצֵי וְלָא לַעֲלָם יִנְטוֹר דִּבְבוּ׃ לָא כְחוֹבָנָא עֲבַד לָנָא וְלָא כַעֲוָיָתָנָא שְׁלִים לָנָא׃ אֲרוּם הֵיךְ גְּבִיהִין שְׁמַיָּא מְעִילוֹי אַרְעָא הַכְדֵין גְּבַר טוּבֵיהּ עַל דַּחֲלוֹי׃ הֵיךְ דִּרְחִיק מַדִּינְחָא מִן מַעַרְבָא הַכְדֵין אַרְחִיק מִינָּנָא יַת סוּרְחָנָנָא׃ הֵיךְ דִּי רְחִים אַבָּא עַל בְּנַיָּא הַכְדֵין רְחִים יְיָ עַל דַּחֲלוֹי׃ אֲרוּם הוּא יְדַע יִצְרָנָא בִּישָׁא דְּמַחֲטֵי יָתָנָא דְּכִיר קֳדָמוֹי אֲרוּם מִן עַפְרָא אֲנַחְנָא׃ בַּר נַשׁ הֵיךְ עִסְבָּא יוֹמֵיהּ הֵיךְ נִיצָא דְחַקְלָא הַכְדֵין נָיֵיץ׃ אֲרוּם זַעֲפָא תְּבַת בֵּיהּ וְלֵיתוֹי וְלָא אִישְׁתְּמוֹדְעֵיהּ תּוּב אַתְרֵיהּ׃ וְחִסְדָּא דַּיְיָ מִן עָלְמָא וְעַד עָלְמָא דְּאָתֵי עַל דַּחֲלוֹי וְצִדְקָתֵיהּ לִבְנֵי בְנִין׃ לְנַטְרֵי קְיָמֵיהּ וּלְדַכְרֵי פִּיקוּדוֹי לְמֶעְבַּדְהוֹן׃ יְיָ בִּשְׁמֵי מְרוֹמָא אַתְקִין כּוּרְסֵיהּ וּמַלְכוּתֵיהּ בְּכוּלָּא שַׁלְטָא׃ בְּרִיכוּ שְׁמָא דַּיְיָ מַלְאָכוֹי דְּמִתְגַּבְּרִין בְּחֵילָא עָבְדֵי מִלּוּלֵיהּ לְמִשְׁמַע

קל

מ"ע ספורנו ז"ל

עושה צדקות · בעולם שלא נתן השמטות ולא אלה בתים : ומשפטי' · במכת בכורי מצרים ועל הים : יודיע דרכיו למשה · י"ג מדות : עלילותיו · במדבר ובהם הודיע כי רחום וחנון ה' · ובזה התנהג עם ישראל : לא לנצח יריב · וכן ראוי לקוות שיעשה לנו בסוף על פי שארך הגלות ואין תשובתנו שלמה לא יחדל מהושיע · ולא לעולם יטור · עון אבות : לא כחטאינו עשה לנו · בעת חרבן הבית · ולא כעונותינו בגלות : כגבוה שמים · שהם בתכלית הגובה בעניינו' : הרחיק ממנו את פשעינו · שאין אפוד ותרפים שנזכל לזכות אחריה' ונתן בלב האומו' שע"א להרחיק אותנו מהתערב בהם : רחם ה' על יראיו · ולא הרבה להעניש אותם על שלא שמו ולא הכיתו את הסמון : כי הוא ידע יצרנו · ובזה ידע שגם שהיו יראיו מוכיחים לא היה ההמון מקבל תוכחתם : זכור כי עפר אנחנו · בגלות כאמרו ותשימי כארץ גוך והננו סובלים כל זה שלא להמיר דתי : אנוש כחציר ימיו · היום קצר לרגל המלאכ' אשר לפניו : ולא יכירנו עוד מקומו : מדרגת השכלתו להשלים נפשו לא תהיה לו אחר המות ויאבד כל מה שקנה בהשתדלותו מדרכי חיי שעה : וחסד ה' מעולם ועד עולם על יראיו : על אות שקנו בהשתדלות' יראת גדלו יהיה חסד ה' נצחי לחיי עולם : וצדקתו · מטה כלפי חסד : לבני בנים · תהיה גם בעולם הזה לבני בנים : לשומרי בריתו · כאשר יהיו אותם בני בני' שומרי בריתו יזכור להם גם זכות אבות : ברכו ה' כל מלאכיו · נביאיו ותופשי תורת ברכו והודיעו דרכי טובו למשיך כל האדם לאהבתו :

כל

אבן יחייא

ומנגל · אמ' וכל קרבי ברכו את שם קדשו · ונתן הסבה לפניכו להיו' כי הוא רופא לכל תחלואיכי באהבה ותאוה כלביית הזאת כי הוא חולי ככד מאד · וכנגד הנפש המשכלת אמר ברכי נפשי את ה' · ונתן הסבה למטה להיות כי הוא גואל משחת הסכלות חייכי ומעטרכי חכמה ובינה הנקנות בחן ובחסד וברחמים · וכנגד הנפש האלהית אמר ברכי נפשי את ה' ואל תשכחי כל גמוליו הטובים בעולם הבא · ונתן למטה הסבה להיות כי האל יהיה משביעך בעולם הבא בעדייך שהוא הרב טוב הצפון לצדיקים מהדיבוק אלהי · אשר או תתחדשי בנעורים כנשר אשר תתחדש בכל עשר שנים ויפול מוכה אברה הבלויה · ותעלה אבר חדש וכן תעשה עשר שנים עשר פעמים עד הפעם האחרונה בשנת המאה כי תמות ערומה מכולתה : עושה וגו' הברכה לה' וההודאה אליו יהיה בספר שלשת פעולותיו מהיותו עושה חסד משפט וצדקה בארץ · כי הוא עושה צדקות ה' להציל העניים מיד עושקיהם · והיא עושה משפטים לכל עשוקים בעשותו משפט ונקמה בעושקיהם · כאשר הודיע דרכיו אלו ועלילותיו למשה ובני ישראל כשהצילם מיד פרעה וחילו וינער ה' אותם בתוך הים ובני ישראל הולכים ביד רמה · רחום וגומר והוא עושה חסד כי היה רחום וחנון לישראל במדבר אשר עשה עמהם חסדים גדולים בדרך רחמנות וחנינה ובפשעתו היה ארך אפי' להם ולא מנע חסדו הרב מהמון מעולם אף כי היו חוטאים · לא וגו' ועתה בגלותנו זה אשר מריב עמנו וכועס ולכן כעסנו נמדד' כף רגל · לא לנצח יריב ולא לעולם יטור איבה עם עמו בחירו · והראיה מזה שלא לנצח יריב כי לא כחטאינו עשה לנו בגלותינו ולא כעונותינו גמל עלינו כי לפי כובד החטא הייכו חייבי' כליה ולא גלות וכאשר באיכות עונש החטא ריחם עלינו כן ירחם עלינו בכמות עונש החטא ולא יהיה נצחיי · כי כגבוה וגו' ר"ל כי כגבוה שמים על הארץ · אשר הם הפכיים כי השמים אף כי הם גשמיים הם נצחיים ולא יתאוו תאוות משתכות מעניכים זרים בעיני קונם רק מגמתם תמיד לעבוד את בוראם · מה שהפך הוא בארץ · וכהפרש הגדול ההוא שבטבע בין השמים לארץ · כן גבר חסדו על יראיו מהאומה ישראלי' כי אף שיחטאו ירחיק מהם וממנו את פשעינו לבל יזיקנו עונש' וזה ברוחק גדול כרחוק מזרח ממערב · וזה להיות כי כרחם אב על בנים ירחם ה' את יראיו · להיות כי ידע יצרנו והוא זכור לפניו כי עפר אנחנו ולא גשם זך ובהיר כשמים ולכן עפר אנחנו ואל עפר ודברים אלגיים ישוב כוכתנו ותאותינו · וכן הוא ידע כי אנוש אנושה מכתו וכחציר וכעשב היבש מהרה כן ימיו יהיו כלים מהרה · וכציץ השדה כן יציץ מהרה · ומהרה יבלה כי בין לילה היה ובין לילה אבד · כי הרוח החיוני אשר בו יעבור בפתע ואיננו · ולא יכירנו למת אחרי מותו עוד אנשי מקומו כי ישתנו פניו וזיו מראהו וישאר כפגר מובס וחסד וגו' ואף כי הגוף יכלה ישא' חסד ה' עם נפש יראיו לעד ולעולמי עד כי תצרור נפשו בצרור החיים את ה' אלהיו ושכר צדקתו ומעשיו הטובים מהירא את ה' אשר את יהיה לבניו ולבני בניו לשומרי ברי' תורתו מה' וזוכרי פקודיו לעשותם שאם יהיו רשעים לא יזכו לטוב מפני אביהם כי אבא לא מזכי ברא · ה' וגו' כי ה' אף בשמים הכין כסאו הנה מלכותו בכל משלה הוא משגיח גם בתחתונים לתת לאיש כדרכיו וכפרי מעלליו · ברכו וגו' ולהיותו מושל בכל לכן מברכים מעלה ומטה אותו בשוה · וכנגד עולם המלאכים אמר ברכו ה' מלאכיו · שיש להם ג' שלמיות הא' שהם גבורי כח כאשר מקיעים עולם הגלגלים · הב' שהם מוכנים לעשות דברו כמלאכי לוט ואברהם וזולתם מן השלוחים בשם ה' · והג' שהם שומעים בקול דבריו ומקבלים השפעת חכמתו באופן היותר קרוב

מהדיבוק

תורת חסד תהילת ה׳

וכאומר לכל עונכי ר"ל כי בין מהחייבי לאוין ובין מהחייבי כריתות ומיתות ב"ד ההיה מכופרת בי"ה בתשובה הקודמ' ולא תאמר לה כי אם המירוק וכמו שביארתי ענין זה בהקדמתי לספר חסדי אבות ובמקומות רבים מקבורי · או יר' באומר הגואל משחת חייכי לומר הנה הוא ית' מתנהג עמך במדת החסד והרחמים עד כי לא יאמר עליך שתחיי בחיי צער ושהענין יהיה אלך בהיותך בעולם כאילו את עומדת בשחת כאשר יאמר על העוברים חיי צער בהיות' בע"הז וכמו שכתב בעל ספר תולדות יצחק בפסוק ויאמר יעקב אל פרעה ימי שני מגורי וכו' ואומר המעטרכי חסד ורחמי' יר' לומר שהחסד הינו כחסד הנעשה עם המתים רק חסד של רחמים הנעשה עם החיי' והוא בעצמו אומרנו בכל יום תמיד וגומל חסדים טובים · או יר' את נפדת מן השחת ומן היסורין למה שאת מעוטרת בחסד ורחמים ר"ל בעשותך תמיד חסד ורחמים ובהיותך מהגומלי חסדים ובסבת זה יתכפרו כל עונכי כי אין דבר עומד בפני אלה אחר התשובה · או יר' את מעוטרת באלה ועטרה גדולה היא לך למה שאלה חפץ ה' וכבוד גדול הוא לך שתהא עושה מעשה רבונך · או יר' לומר הדבר בעצמו שארז"ל באומרם לדיקים יושבים ועטרותיהם בראשיהם כי העטרות הם על המצות וכו' והוא אומר המעטרכי חסד ורחמים ור"ל החסד והרחמים שעשית · או יר' לא די כל זה רק שזדונו' נעשים לך כזכיות וכאילו כל מה שעשית מן הרעות היו חסד ורחמים · או יר' הנה במה שאת מכופרת בי"ה מכל עונכי ומרופא מכל תחלואיכי את עושה חסד ורחמי' עמך ועם כל העול' והוא מחז"ל לעולם יראה אדם את עצמו כאילו הוא מחצה זכיות ומחצה עונות וכו' וכאילו הוא מכריע את כל העולם וכו' : המשביע בטוב עדיך תתחדש וגומר יר' לומר הנה מדרך הרופאים הוא לרפאת את החולי אשר על הצד ולא יחושו לראות אם מצד תרופותיהם או הקזותיה' ישובו האנשים בהיותם בחורים לטבע הזקנים והישישים מה שאין כן האל ית' כי מצד תרופיו ישובו האנשים לימי הנעורים · ונכון למה שאמרנו כפרש מה שאז"ל במדרש תנחומא פרשת האזינו וז"ל ובזמן שישראל עושים תשובה מלוי להם שנאמר ובקשתם משם את ה' אלהיך ומצאת ואם לא עשו תשובה בצאנם ובבקרם ילכו לבקש את ה' ולא ימצאו ע"כ · כי הנה הוא מוכן מעצמו שר"ל כי כשהם כבר טובים ונקיים מעון אחרי התשובה הנה אז האל ית' מלוי להם בכל קוראם אליו אך אמנה כשלא שבו עדין בהשובה אין הפרש ביניהם לצאנם ובקרם כי כלם כאחד שוה בשוה באים לבקש את ה' כי הם עשו גם את שכלם שישוב לרוע כטבע הבהמות · או אולי ר"ל מה שנאמר מפי רז"ל במה שאמר הכתוב אדם ובהמה תושיע ה' ולכן אמר שהם בושים לשאול דבר מאתו ית' ובאים עם צאנם ובקרם כדי לרמוז ולומר שה' יעזור להם בשביל צאנ' ובקר' וכו' : עושה צדקו' ה' ב' צדקות אלה הם הצדקה שעושה עם הגוף והצדקה שעושה עם הנפש שמציל אותם מן העושק אותם והוא היצ"הר והוא אומר ומשפטים לכל עשוקים · ולהיות אמת כי מזמור זה הוא על מה שה' מכפר העונות והחטאות ביום הכפורים על כן צדקו דברי הראב"ע עם פירושו כי הנה הוא ז"ל באומר יודיע דרכיו למשה אמר והדרכים הם הנז' בפסוק ויעבור ה' על פניו וכו' ע"כ : רחום וחנון ה' וגומר לא לנצח וגו' הם חלק מהי"ג מדות כמו שפי' המפרשים : לא כחטאינו וגומר יר' אנו חטאנו בכל אברינו והיינו ראויים ללקות בכל אברינו וכו': כי כגבוה וגו' יר' כי כגבוה שמים מעל הארץ גבר חסדו על יראיו ואינו רוצה שילקו באבריה' על חטאתיהם רק הרחיק אותם מהם ונתפרע מהם באופן טוב ויפה שלא הרגישו כל כך באותו צער · או יר'ע"ד וחטאים אליך ישובו שהם הקטיגורים שהאדם בעצמו ברא אותם בחטאתיו ופשעיו ועונותיו והמ' שה' הרחיק אותם ממנו לפי שאחרי שהאדם הוא שב בתשובה לפניו ית' הנה אז איכו הוא האדם שהיה תמול שלשום ואין אותו קטיגור מוצא אותו להזיקו : כרחם אב וגומר הוא מה שאנחנו אומרים בר"ה אם כבנים רחמנו כרחם אב על בנים · ובמדרש רבתי פ' וישלח והוא עבר לפניהם הה"ד כרחם אב על בנים אמרו רבותינו כד שמע יואב לדוד שאמר כן תמה ואמר כלום אבא מרח' על בנוי טפי מאמהין והלא אמהין רחמן עליהון פגי דהיא מלטערא עליהון בעיבור' והיא מחברא והיא מרביה להון והוא אמר כן לא אמר יאות אז"ל ואחמי מה דברייתא דבריין ואדע אי אמר

קוטע' עטר בכל תחום ישראל ואשכח חד סב מסכן דהוו ליה י"ב בנין והוא זן יתהון בדוחק' באגר טרחיה דהוה טרח בכל יומא כס ליה די יזבון חד מבנוהי פרנס ביה לך ולאתתך ושאר בנין די לך כד שמע ההוא סבא כדין כיף ביה ואזל ליה אזל לאתתיה וגם לא עד די בסוף זבן יתיה לב בשקא דיגרין דדהבא ובליליה בד אתא סב למיכל ולא אשכח יתיה שאיל עליה גם ליה אתתיה הכי והכי

נסבית

אבן עזרא

בְּקוֹל דְּבָרוֹ׃ בָּרְכוּ יְהוָה כָּל־צְבָאָיו
מְשָׁרְתָיו עֹשֵׂי רְצוֹנוֹ׃ בָּרְכוּ יְהוָה
כָּל־מַעֲשָׂיו בְּכָל־מְקֹמוֹת מֶמְשַׁלְתּוֹ
בָּרְכִי נַפְשִׁי אֶת־יְהוָה׃

קד

א בָּרְכִי נַפְשִׁי אֶת־יְהוָה
יְהוָה אֱלֹהַי גָּדַלְתָּ מְּאֹד הוֹד וְהָדָר
לָבָשְׁתָּ׃ עֹטֶה אוֹר כַּשַּׂלְמָה נוֹטֶה
שָׁמַיִם כַּיְרִיעָה׃ הַמְקָרֶה בַמַּיִם
עֲלִיּוֹתָיו הַשָּׂם־עָבִים רְכוּבוֹ הַמְהַלֵּךְ
עַל־כַּנְפֵי־רוּחַ׃ עֹשֶׂה מַלְאָכָיו רוּחוֹת
ה מְשָׁרְתָיו אֵשׁ לֹהֵט׃ יָסַד־אֶרֶץ עַל־
מְכוֹנֶיהָ בַּל־תִּמּוֹט עוֹלָם וָעֶד׃ תְּהוֹם
כַּלְּבוּשׁ כִּסִּיתוֹ עַל־הָרִים יַעַמְדוּ־
מָיִם׃ מִן־גַּעֲרָתְךָ יְנוּסוּן מִן־קוֹל
רַעַמְךָ יֵחָפֵזוּן׃ יַעֲלוּ הָרִים יֵרְדוּ
בְקָעוֹת אֶל־מְקוֹם זֶה יָסַדְתָּ לָהֶם׃
גְּבוּל־שַׂמְתָּ בַּל־יַעֲבֹרוּן בַּל־יְשׁוּבוּן
י לְכַסּוֹת הָאָרֶץ׃ הַמְשַׁלֵּחַ מַעְיָנִים
בַּנְּחָלִים בֵּין הָרִים יְהַלֵּכוּן׃ יַשְׁקוּ
כָּל־חַיְתוֹ שָׂדָי יִשְׁבְּרוּ פְרָאִים צְמָאָם׃
עֲלֵיהֶם עוֹף־הַשָּׁמַיִם יִשְׁכּוֹן מִבֵּין
עֳפָאיִם יִתְּנוּ־קוֹל׃ מַשְׁקֶה הָרִים
מֵעֲלִיּוֹתָיו מִפְּרִי מַעֲשֶׂיךָ תִּשְׂבַּע
הָאָרֶץ׃ מַצְמִיחַ חָצִיר לַבְּהֵמָה וְעֵשֶׂב
לַעֲבֹדַת הָאָדָם לְהוֹצִיא לֶחֶם מִן־
הָאָרֶץ׃

ויין

קל מילוליה: בריכו שמא דיי כל
חילוי משומשנוי דעבדי רעותיה:
בריכו שמא דיי כל עובדוי בכל אתר
שולטניה בריכי נפשא ית שמא דיי:
בריכי נפשי ית שמא דיי אלהי
איתגדלתא לחדא שבחא ושבהורא
אלבישתא: דמיתעטף נהורא היך
סדינא דמתח שמיא היך יריעתא:
דטליל היך בינינא דכשורי במיא
אכדרוי דשוי על עננין קלילין היך
כנפי נישרא: דעבד אזגדוי סרהובין
היך רוחא שמשוי תקיפין זרי כאשא
מצלהבא: די מייסד ארעא עלוי
בסיסה דלא תזוע לעלמי עלמין:
תהומא כד כלבושא חפיתה ומבזעין
על טוריא זקיימין מיא: מן מזופיתך
יערקון למיגד מן קל אכלייתך
יתבהלון למישפך: יסלקון מן
תהומא לטוריא ונחתין בבקעתא
לאתר דנן דיסדתא להון: תחום
שויתא לגלליימא דילא יעיברון די
לא יתובון למחפי ארעא: די משלח
מעייני בנהרותא ביני טוריא
מהלכין: משקין כל חיות ברא
יתברון עדוריא צחותהון: עילויהון
צפרי שמיא ישרון מביני זאויא יתנון
קל זמר: דמשקי טוריא מן בית גנזי
עילאי דיליה מן עובדיך תשבע ארעא: דמרבי עסבא לבעירי וירקי לפולחנא
דבר נשא למיפק לחמא מן ארעא: וחמרא

ברכו · צבאיו · הם צבא השמים העליונים ומשרתיו הם השבעה שהם בשבעה מעונות : ברכו · כל מעשיו · הם המתכות והצמחים וכל החיים כי הוא המושל בכם ואחר כן השלים כאשר החל ברכי נפשי את יי' : ברכי נפשי את יי' · בדרך הסברא גם זה המזמור לדוד כי תחלתו וסופו שוה כראשון ובמזמור הזה יספר מעשה בראשית וכהל מהאור כי שוא ההוה בתחלה ואח"כ השמים והארץ והדשאים והמאורות ודגי הים וחית השדה האדם והברכה שתברך הנפש סוד הוא שתודה ותאמר לשם כי הוא גדול מאד אל דרך ומרומם על כל ברכה ותהלה · וטעם הוד והדר לבשת רוב הודך והדרך יראו עיני הנשמה בחכמה לראות כבודך כאשר ימנע המלבוש לראות עצם הלובש : עוטה · הזכיר כי הנראה מלבושו הוא האור · והוא עוטה אותו כשלמה על דרך כנגד יעטה וזה האור הוא הנזכר במעשה בראשית הנברא ביום הראשון : נוטה שמים כיריעה · ביום השני כדרך וימתחם כאהל לשבת : המקרה · כמו המה קרוהו : עליותיו · הם העבים והם בכדור הסגריר · וטעם רכובו לרוכב · וטעם המהלך בעבור הנזרות היורדות בהם וישלחם אל המקומות · וטעם כנפי רוח במרוצה : עושה · רוחות הם מלאכיו כדרך ורוח סערה עושה דברו · ומשרתיו האבן השורפת שריפה ממית והאש היורד מהשמים הברקי' : יסד · הזכיר הרקיע והעבים והרוח ועתה הזכיר הארץ וטעם יסד כי היא מילק בשמי השמי' ומכונ' כפי תולדתה בכח השם על כן לא תמוט כי אין לה תנועה כי היא כולה קטנה כנגד השמים כנקודה בעגולה : תהום · עתה הזכיר הים תהום המקו' העמוק בים כי בראשו' היבשה היה מקוה המים וטעם על הרים יעמדו מים זה הדבר ידוע ונראה בלב כי יש מימי הים על הרי' גבוהים גם על חומת שהיו בנויים · וטע' כלבוש כסיתו כי התהים הוא עומק הארץ והוא מכוסה במים כי אלי הארץ היא מגולה והופך דברי אלהי' חיים על מים יעמדו הרים תהפוכו' בלבו : מגערתך · ספר גלי הים בבא עליהם רוח סערה גם הרעם יעשה מעשה גדול בים : יעלו הרים · וטעם אל מקום הוא שהזכיר אחריו : גבול · הזכיר בל ישובון לאות כי בתחלה היתה הארץ מכוסה במים ובחפץ השם דחק הרוח אל המים ונראתה היבשה אחר שנברא האור שהיה עיקר כאשר פירשתי במעשה בראשית : המשלח · אחר שהזכיר הים וידוע כי האדי יעלו מהים והוא סבת הגשם וכן כתוב הקורא למי הים ומימי המטר יהיו המעיינים ומהם הנחלים : ישקו · המעיינים והנחלים והזכיר פראים דרך משל במדבר קדש ותאמר מלת בהם : ישברו פראים לאמם עליהם · בעבור המעיינים : ישכן · כל עוף כי מקום ליה אין חי בו : עפאים · יש אומרים שעיפים והנכון בעיני כמו עלים ועפאי ספיר : יתנו קול · כמו ניגון : משקה · הגשם שימטירו העבים : מפרי מעשיך · הם האילנים : מצמיח · ועשב · המוכן לעשות ממנו לחם ושם לעבודת האדם כי כאשר תעבד האדמה תוציא למח כבד :

ויין

רשי

ברכו יי' כל מעשיו · אשר הם בכל מקומות שממשלתו שם : עוטה אור · ברקיע כשלמה : עושה מלאכיו רוחות · עושה את הרוחות שלוחיו : תהום כלבוש כסיתו · וזהו דוגמת האמור במקום אחר בשומי ענן לבושו וגו' תהום הוא הים : על הרים יעמדו · מי אוקיינוס גבוה מכל העולם עומד על ההרי' וכן הוא אומר הקורא למי הים וישפכם על פני הארץ אין שפיכה אלא מלמעלה למטה : מן גערתך ינוסון · כשאמרת יקוו המים ומאותו הקול יחפזון ונקוו אל מקום אשר יסדת להם : גבול שמת להם · החול אשר סביב שפתו : עליהם עוף השמים ישכון · על המעינות : מבין עפאים · ענפי אילנות וכן עפי' שפיר : מצמיח חציר וגו' ·

ויין

מסרה

עושי י"ו כתי' י"וד וסימ' נמסר בסדר ויקהל : ברכו יי' ה' וסימ' נמסר בשפטים ריש סימן ח' : ק"ד נוטה הנוטה ה' מ"ל וסימ' הנוטה כדוק שמים · ותשכח יי' עשך · הנני נוטה ידי על פלשתי' נוטה שמים כיריעה : עולם ועד ו' וסימ' יי' מלך עולם ועד · בספר אלהים עולם ועד : ואני כזית רענן · חיים שאל ממך · כיה אלהים אלהינו · יסד ארץ על מכוניה : ישקו ג' וסימ' כינן הבאר ההיא · ולא ישקו אותם כוס תנחומים · ישקו כל חיתו שדי · אנ"ך :

מ"ע ספורנו ז"ל

כל צבאיו · צבאות השם ישראל הודיעו לאומות : כל מעשיו · גם האומות יודיעו לדורותם :

בזה המזמור נתן המשורר אותות ומופתים שכליים על חדוש העולם ועל השגחת האל יתברך עליו · ואמר :

ברכי נפשי את ה' · את נפשי המשכל'

ברכי את ה' הודיע ברכתו ומדת טובו להטיב לזולתו כאמרך ה' אלהי גדלת מכל כמצא : מאד · לא בלבד ברב ובמעט אבל גם בעין מציאות בכלל ומעולה מכל מציאות זולתך : הוד · הוד מלכות יכול על הכל : והדר · במדת טובך להטיב לזולתך : לבשת · בבריאת עולם : עוטה אור · עוטה את המציאות כאור שבעת הימים : נוטה שמים · הרקיע שנעשה ביום שני : המקרה במים עליותיו · וזה הרקיע שעשה וזו כתקרה נטויה על אני כדור הארץ עשה אותו בתוך המים שהגליד שפה האמצעית כאמרו יהי רקיע בתוך המים : השם עבים רכובו · ואותם המים אשר מעל לרקיע השך לעבים ואויר מימיו : המהלך על כנפי רוח · אשר הוא מהלך שתה על כנפי האויר אשר אצלנו שהוכרך לרדת או נגד טבע . בהכרח העבוי ואותם העבים אשר הם אויר מימיי מעל לרקיע הם הנקראי' המים אשר מעל לשמים ובזה היה מקום אותם המים שהם האויר המימיי הכבד למעלה מן האויר אשר אצלנו הקל נגד טבעם וכל אלה יורו על פעולת פועל רצוניי יכול על הטבע בהכרח : עושה מלאכיו · מניעי הגלגלים : משרתיו · צבא השמים : יסד ארץ · שתהיה בשפל כל המציאות : בל תמוט · בלתי מתנועעת : תהום · בחוץ ; שהית תהום ומרכז כל הגלגלים : כלבוש כסיתו · ע"ים התחתוני' : מגערתך · באמרך יקוו המים : יחפזון · במהירות : יעלו הרים · על הרים אשר בקצות כדור הארץ : ירדו בקעות · וירדו אל הבקעות השפיקות אשר שם אל מקום זה אשר הם בו עתה שם : יסדת להם · באמרך ותראה היבשה ולעשות זה שיהיה הים מקיף תמיד : גבול שמת · אל גבול לים : בל יעבורון · כשום גליו : בל ישובון לכסות הארץ · אף על פי שהם גבוהים מן הארץ הרבה כמבוא' בנסיון וזה כלו נגד טבע המים בפעולת פועל רצוניי יכול על הטבע בהכרח : המשלח מעינים בנחלים · ויוצאים מגרם ההרים וכבן היו המים מתחת לארץ נגד טבעם : מבין עפאים · ענפי האלנות הצומחים בהרים וזה אשר מקום לבעלי חיים מגד שמים והרים אשר הם על אופן נגד טבעם יורה על פעולות פועל רצוניי מכוון זה התכלית בהכרח : משקה הרים מעליותיו · בפעולת אדים מן הארץ מתעבים בכח הרקיע המימיי הנק' עליות לעיל כאמרו המקרה במים עליותיו : מפרי [illegible]

תורת חסד תהילת ה'

נסבית הדין מאה דינרים כד שמע כן שרי מליף סגי ולא אכל ולא אשתי בההוא ליליא בצפרא קם ונסב הנהו דינרין בידיה דאי אשכח לגברא דזבן בריה דלא יבעי למהדריה ומשקל ממוניה דהוה קטיל ליה עד דאשכח ליואב ואמר ליה לא תוסיף למללא דאי לא מהדרת לי ברי או אקטלינך או תקטלני כד שמע יואב נסב ממוניה ואהדר ליה ית בריה ואמר יהות אמר דוד דאמר כרחם אב על בנים ולא כרחם אם על בנים דאילו דין טליא אימיה זבינתיה לי דלא הוה טרחא במזוניה ואבוה דטרח במזוניה מסר נפשיה לקטלא עלויה הוי כרחם אב על בנים ע"כ ואין ספק כי בכונה מכוונ' שיכה יואב הדברים ולזקן אמר באופן אחד ולאשתו באופן אחר והענין הוא כי האיש הוא בעל שכל מטבעו יותר מהנשים כי לעתן של נשים קלה ולכן אמר יואב בלבו אם לומר לו שאתן לו מאה דינרין אין ספק כי לא יתפתם למאומה כי אולי יאמר בלבו כי המעות ילכו למו ויאבדו ממנו ימלא חסר מן הדינרין ומן בנו לכן המליא המלאכה זו וא"ל שיפרנס לו ולאשתו ולכל יתר בניו ולאשה לדעתה קלה שאם היה אומר לה כן לא היתה מחשבת הדבר לכלום כי אינכה רואה רק בדבר הנראה לעינים וכו' המליא המלאכה אחרת והיא ענין הדינרין והיותם של זהב כדי שתתפתה וכו': כי הוא ידע וגומר אנוש וגומר כי רוח וגומר יר' יען כי הוא ידע יצרנו וכו' לכן הוא מרחם עלינו וכו' וחסד ה' מעולם ועד עולם על יראיו וכו' ולומר ולדקתו לבני בנים וסמיך ליה לשומרי בריתו לפשר כי ר"ל לבניו של שומרי בריתו וכו' והם בני אברה' יצחק ויעקב ובני השרידי' אשר ה' קורא בשם · ואומר ולזוכרי פקודיו לעשותם יר' שהם בכונה מכוונת זוכרים פקודיו כדי לבא לעשותם וכו' : ה' בשמים וגומר יר' ה' בשמים הכין כסאו ומשם הוא מושל בכל ומשגיח בשפלים לעשות בהם כל הנזכרי' או יר' ע"ד אומר כי עמך הסליחה למען תורא והוא אומ' ומלכותו בכל משלה כלומר ועם זה הדבר שיעשה והוא כפרת העונו' מלכותו בכל משלה שאם לא כן יוסיפו אחטוא ולא ימשול בהן כדי להשיבם למוטב וכו' : ברכו ה' מלאכיו הם הגבורי כח לעמוד כנגד היצ"הר שהם ג"כ עושים דברו כלומר הדבר שנצטוו עליו כדי לחזור לשמוע עוד בקול דברו לעשות עוד וכמו שאמרו ז"ל בזה שאמרו ישראל נעשה ונשמע וכו' : ברכו ה' כל צבאיו הם התלמידים להלמידים כלו"ל בכח להלמידים והם משרתיו ית' עושי רצונו להגות תמיד בתורה וזה מה' ספים במזמור הקודם [illegible] : ברכו ה' כל מעשיו [illegible] וגומר וזה לומר ברכי נפשי את ה' כי הנה את מעוטרת בכל הענינים הנזכרים :

קד ברכי נפשי את ה' ה' אלהי וגומר הנה המזמור כלו הוא לומר [illegible] ית' מתואר בכיכול בשם ה' אלהי ישראל הוד והדר [illegible] והקדים ואמר הקדמות רבות

אבן יחייא

מהדיבוק שאפשר : וכנגד עולם הגלגלים אמר ברכו ה' כל צבאיו צבא השמים · משפיעי בהשפיעם על עולם השפל ועושי רצונו כשירצה לשדד מערכותם ולשברם לצורך אומה או יחיד אהובו והם סובלים · וכנגד עולם השפל אמר ברכו ה' כל מעשיו בכל מקומות ממשלתו שבעולם השפל · וכנגד עולם האלהי אשר מכבראיה נפש האיש ישראלי · אמ' ברכי נפשי האלהית את ה' :

קד ברכי נפשי וגו' להיות כי לעיל צוה את נפשו האלהית בסוף המזמור שתברך את ה' בא במזמור הלז לבאר במה יברכהו · ואמר ברכי נפשי את ה' בספר גדולותיו בסדרי מעשה בראשית · ה' אלהי וגו' הנה כאשר אמרו פעמי' רבות כתר האלוה יתברך הוא היותו גדול גבור ונורא · ולכן רמז פה לכתרו באומרו ה' אלהי בבריאת העולם גדלת מאד כנגד גדול · ולבשת הוד כנגד גבור כי הוד לגבו' גבורתו כי שם הוד יאמר על הגבורה וכאומרו איוב התתן לסוס גבורה וגומר הוד נחרו אימה · ולבשת הדר כנגד נורא מצד המעלה וכאומרו שזקן הנורא מצד מעלת קדימתו בזמן והדרת פני זקן · עוטה וגו' התחיל לספר מעשה בראשי' והתחיל מעולם המלאכים באומרו עוטה אור בעולם כשלמה שהוא הנגד פשתים לבן רתב מאד כסדינים אשר נוטים ברחובות קריה להגין מפני החמה · וכאומרו ויאמר אלהי' יהי אור שרמז למלאכים שהם אור אלהי' זך פשוט ונבדל מחומר וכן מזוכם מהאור כי הם דומים בפשיטותם לקוכם אף כי לא ישוו אליו מכל צד ולעומק הענינם לכן הספיק ברמיזתם ולא האריך לדבר בם [illegible]

[illegible]

ויין · הזכיר הלחם והיין כי שניהם חיי האדם ובעבור שהזכיר מעשה היין הזכיר מעשה הלח׳ : להצהיל · לתקן להאיר : ישבעו · לאשר החל לדבר הגשם משקה הרים · ישבעו עצי יי׳ הם הנותנים פרי ישבעו פעם אחרת ארזי לבנון שהם גדולים : אשר · הזכיר כי העצים הגבוהי׳ כמו נוה לעופות : הרים · כמו שהם הרים נוה ליעלים והסלעים כמו מחסה : עשה · מפרשים רבי׳ אמרו כי השם עשה הירח בעבור קביעות מועדי השם ואין זה מטעם המזמור רק יספר מעשה בראשית והזכיר השמש והירח ולא הכוכבים כי אלה שניהם המושלי׳ וטע׳ להזכירם במקו׳ הזה כי הם סבת הגשמי׳ כפי תנועתם ומבט המסרתים עליה׳ וכפי תולדת המזלות שיהיו בהם ופי׳ עשה ירח למועדים כי אחר התחברו עם השמש מועדי׳ ידועים בסוף כל חדש יתחדש הירח ולא כן הככבי׳ וכפי תוספת אורו וחסרונו יתחדשו דברי׳ במתכו׳ ובצמחי׳ ובחיי׳ וכפי נטות השמש בצפון או בדרו׳ יתחדשו שינויים בכל מקומות הישוב · יש אומרי׳ כי השם לבדו ידע מבוא השמש וזה איננו נכון כי ידוע הו׳ מבואו בראיות גמורות רק ספר ללבנה שינויים רבים באור׳ ותנועותיה ודרך אחד לשמש לזרוח ולשקוע ועת שקיעתה אז הוא חשך וזה הוא תשת חשך וי״ו חייתו נוסף : הכפירים · הזכיר הגבור בבהמה : תזרח · יאספון · אחר התפרדם ויגומו : יצא אדם · להפך כי בלילה הוא ישן : מה רבו · כמשמעו רבים או מגזרת על כל רב ביתו וכול׳ לאות על חכמתך וטעם מלאה הארץ קנייניך כי אין בארץ מקו׳ רק זה · אחר שהזכיר הנבראי׳ בארץ הזכיר הנבראי׳ בים וטעם זה הנה הוא ידוע ונראה גדול בארך : ורחב ידים · מקומו רחב : שם · כי בעלי האניות יספרו לנו על חיות גדולו׳ שראו בתוך הים : לויתן · שם לכל דג גדול כמוהו או הוא שם לכל מין ידוע ובו שב אל הים כי כל הדגי׳ מאכל לו והו׳ איננו מאכל : כלם · שב אל חיות הארץ גם הים בעבור שהזכיר כי הלויתן משחק בו כי מאכלו מוכן אמר כי כולם ישברו אל השם או כל אחד בעבור שהוא צריך או שהוא מנהגו : תתן · תפתח ידך · לבדך : תסתיר · הטע׳ כאשר לא תפתח ידך כאילו שכחתם או איך רואה אותם אז יבהלון : תוסף · כמו תאמר כדרך רוחו ונשמתו אליו יאסיף : ואל עפרם ישובון · כי העצמות הם בחיות הארץ וכם : תשלח · אנשי המחקר אומרים כי כל חי אחר מותו יקום וחכמי התושיה אומרים כי הכללים שמורי׳ והפרטים אובדי׳ וטעם יבראון אחרי׳ והמבין בו יבין דרך האמת : יהי כבוד יי׳ · הם הנבראים כי בדברו נעשו · וטעם ישמח על עמידת הכללים :

המביט

רשי

ויין אשר ישמח לבב אנוש גם אותו יוציא מן הארץ : ושמן · להצהיל בו פנים · ולחם אשר לבב אנוש יסעד : עצי יי׳ · כגן עדן : צפרים יקננו ישראל ישכנו שם יקננו לשון קן צפור : הרים הגבוהים · ברא ליעלי׳ : מחסה · כל לשון מחסה לשון כל ומחבוא שאדם מתכסה שם מן הזרם ומן המטר אבריאמ״נט בלע״ז : למועדים · למנות בו זמנים ורגלים : שמש ידע מבואו · אבל ירח לא ידע מבואו פעמים שבא בארוכה פעמים שבא בקצרה : תשת חשך ויהי לילה · בכל יום אתה מחשיך ומעריב את השמש והווה לילה ובו תרמוש כל חייתו יער : תזרח השמש יאספון · במסתרים ונחבאים שם מבני אדם ואז כל אדם יצא לפעלו : קנייניך · מקנה קניין שלך כמו קונה שמי׳ וארץ הכל קנוי לך : רחב ידי׳ · רחב מקום לר״יים בלע״ז : לשחק בו · שלש שעות ביו׳ כך אמרו רבותינו במסכ׳ ע״ז וכך מפורש בספר איוב התשחק בו כצפור : תוסף רוחם · לשון כליון כמו ספו תמו : תשלח רוחך · בהחיות המתים : יגע

לשפנים
ל׳ מחד שגיאים

טו וְיַיִן ׀ יְשַׂמַּח לְבַב־אֱנוֹשׁ
לְהַצְהִיל פָּנִים מִשָּׁמֶן וְלֶחֶם לְבַב־
אֱנוֹשׁ יִסְעָד׃ יִשְׂבְּעוּ עֲצֵי יְהוָה אַרְזֵי
לְבָנוֹן אֲשֶׁר נָטָע׃ אֲשֶׁר־שָׁם צִפֳּרִים
יְקַנֵּנוּ חֲסִידָה בְּרוֹשִׁים בֵּיתָהּ׃ הָרִים
הַגְּבֹהִים לַיְּעֵלִים סְלָעִים מַחְסֶה
לַשְׁפַנִּים׃ עָשָׂה יָרֵחַ לְמוֹעֲדִים שֶׁמֶשׁ
כ יָדַע מְבוֹאוֹ׃ תָּשֶׁת־חֹשֶׁךְ וִיהִי לָיְלָה
בּוֹ־תִרְמֹשׂ כָּל־חַיְתוֹ־יָעַר׃ הַכְּפִירִים
שֹׁאֲגִים לַטָּרֶף וּלְבַקֵּשׁ מֵאֵל אָכְלָם׃
תִּזְרַח הַשֶּׁמֶשׁ יֵאָסֵפוּן וְאֶל־מְעוֹנֹתָם
יִרְבָּצוּן׃ יֵצֵא אָדָם לְפָעֳלוֹ וְלַעֲבֹדָתוֹ
עֲדֵי־עָרֶב׃ מָה־רַבּוּ מַעֲשֶׂיךָ ׀ יְהוָה
כֻּלָּם בְּחָכְמָה עָשִׂיתָ מָלְאָה הָאָרֶץ
כה קִנְיָנֶךָ׃ זֶה ׀ הַיָּם גָּדוֹל וּרְחַב יָדָיִם
שָׁם־רֶמֶשׂ וְאֵין מִסְפָּר חַיּוֹת קְטַנּוֹת
עִם־גְּדֹלוֹת׃ שָׁם אֳנִיּוֹת יְהַלֵּכוּן
לִוְיָתָן זֶה־יָצַרְתָּ לְשַׂחֶק־בּוֹ׃ כֻּלָּם
אֵלֶיךָ יְשַׂבֵּרוּן לָתֵת אָכְלָם בְּעִתּוֹ׃
תִּתֵּן לָהֶם יִלְקֹטוּן תִּפְתַּח יָדְךָ
יִשְׂבְּעוּן טוֹב׃ תַּסְתִּיר פָּנֶיךָ
יִבָּהֵלוּן תֹּסֵף רוּחָם יִגְוָעוּן וְאֶל־עֲפָרָם
ל יְשׁוּבוּן׃ תְּשַׁלַּח רוּחֲךָ יִבָּרֵאוּן
וּתְחַדֵּשׁ פְּנֵי אֲדָמָה׃ יְהִי כְבוֹד יְהוָה
לְעוֹלָם יִשְׂמַח יְהוָה בְּמַעֲשָׂיו׃

המביט

וְחַמְרָא דִמְחַדֵּי לִיבָּא דְבַר
נָשָׁא לְאַנְהָרָא אַפַּיָּא מִן מִשְׁחָא
וְלַחְמָא לִיבָּא דְבַר נָשָׁא יִסְעַד׃
שַׂבְעִין אִילָנַיָּא דִיבְרָא יְיָ אַרְזֵי לִיבְנָן
דִּי נְצִיב׃ דִּיתַמָּן צִיפְּרַיָּא עָבְדִין
שַׁרְכְּפִיוָתָא בְּרָאתֵי בֵּית מְדוֹרָהּ׃
טוּרַיָּא רָמַיָּא לְיַעֲלֵי כֵּיפֵי רוּחֲצָן
לְטַפְזַיָּא׃ עֲבַד סִיהֲרָא לְמִימְנֵי בֵיהּ
זִימְנַיָּא שִׁמְשָׁא יָדַע עִידַּן טְמוּעֵיהּ׃
תְּשַׁוֵּי חֲשׁוֹךְ וַהֲוֵי לֵילְיָא בֵּיהּ רַחֲשִׁין
כָּל חֵיוַת חוּרְשָׁא׃ בְּנֵי אַרְיָוָן אָכְלִין
לְמַשְׁכְּחָא מְזוֹנָא וּלְמִבְעֵי מִן אֱלָהָא
מֵיכַלְהוֹן׃ תִּדְנַח שִׁמְשָׁא מִתְכַּנְשִׁין
וּלְבֵית מְדוֹרֵיהוֹן רְבִיעִין׃ יִפּוֹק בַּר
נָשָׁא לְעוֹבָדֵיהּ וּלְפוּלְחָנֵיהּ עַד עִירוּבֵי
רַמְשָׁא׃ מַה סַגִּיעִין הִינוּן עוֹבָדָךְ יְיָ
כּוּלְהוֹן בְּחָכְמְתָא עֲבַדְתָּא מַלְיָא
אַרְעָא קִנְיָנָךְ׃ דְּנַן יַמָּא רַבָּא וּפְתָאֵי
תְּחוּמִין תַּמָּן רִיחֲשָׁא וְלֵית מִנְיָין
חֵיוָתָא זְעֵירָתָא עִם רַבְרְבָתָא׃ תַּמָּן
אִילְפַיָּא אָזְלָן לִוְיָתָן דֵּין בְּרִיָּתָא
לְמִגְחַךְ לְצַדִּיקַיָּא בִּסְעוּדַת בֵּית
מְדוֹרֵיהּ׃ כּוּלְהוֹן עֲלָךְ סְבִירָן לְמִיתֵּן
מְזוֹנֵיהוֹן בְּזִימְנֵיהּ׃ תִּתֵּן לְהוֹן וּכְנְשִׁין
תִּפְתַּח אִידָךְ וְשַׂבְעִין טָבָא׃ תְּסַלֵּק
שְׁכִינְתָךְ מִתְבַּהֲלִין תִּכְנוֹשׁ רוּחֵיהוֹן
וּמִתְנַגְּדִין וּלְוָת עַפְרְהוֹן תַּיְבִין׃ תְּשַׁלַּח רוּחַ קוּדְשָׁךְ וּמִתְבָּרְיָין וְתִחַדֵּת אַפֵּי
אַרְעָא׃ יְהֵי אִיקַר יְיָ לְעָלַם יֶחְדֵּי יְיָ בְּעוֹבָדוֹי׃ דמסתכל

מסרה

ישמח ז׳ וסימ׳ ויין ישמח לבב אנוש · בן חכם ישמח אב ובן כסיל · וחברו בן חכם ישמח אב וכסיל אדם · ויין ישמח חיים · מאור עינים ישמח לב · שמן וקטרת ישמח לב · איש אהב חכמה ישמח : ולבקש ד׳ וסימ׳ ויקם אדם לרדפך · ולבקש מאל אכלם · והלכו ישבי אחת · ולבקש מלפניו על עמה : ואין מספר ד׳ וסימ׳ נמסר בריש יואל ולקמן סימ׳ ק״ה : יהלכון ג׳ בקרי׳ וסימ׳ אשרי העם יודעי תרועה · המשלח מעינים · שם אניות יהלכון לויתן זה יצרת · ישברון ל׳ : תשלח ה׳ בקריא׳ וסימ׳ וברוב גאונך תהרוס קמיך · שלח תשלח את האם ואת הבנים · ויאמר חזא ברוע אדני בוכה · תשלח קציריה עד ים · תשלח רוחך יבראון · וחד ותשלח פארות : אדמה י״א בקריא׳ וסימ׳ נמסר בספר יואל סימן ב׳ :

מ״ע ספורנו ז״ל

ולחם לבב אנוש יסעד · ולהוציא מן הארץ כמו כן מילי מזון כמו מיני הבשמים ודגם דקים וזולתם הנכנסים במזונו לתקון ממזג ומדקדק ברוקית גופאי כבחו לבכינם למבוית נלם אלהים וכזה לבב אנוש ושכלו יסעד : ישבעו עצי ה׳ · ובהיותי משקה הרים ישבעו במו כן עצי ה׳ האילנות הגדולים הצריכים למבנות האדם במלכותו ולקן צפרים : הרים הגבוהים · הנה הסדים הם נגד שבע בדוריות בארץ וסיתם הכוונה בהם שפועל רצוניי : ליעלים · להיות מערותם משכן לפיני ב״ח : עשה ירח · משיכה בתנועתו מכל שאר הככבים שהיא פעמים בהקף אמר נעכמו בגובה רום גלגלה והפלו וזה בהכרח מכיון : למועדים · שוים התנות בשפלים כי אמנם בעכמה ובעליונים שמנה לא יקרה בתנועת׳ם שבתלי׳ : שמש ידע מבואו · וכמו כן משה השמש וידע תכלית מכוון למבואו ושקיעתו לתועלת השפלי׳ כי אמנם : תשת חשך ויהי לילה לביותו זמן מיוחד למרמס חיות יער : תזרח השמש יאספון יצא אדם לפעלו · ובזור ה השמש נכנסים במעינותם שלא יזיקו לאדם · ובזה יצא אדם לפעלו : מה רבו מעשיך · ולא יוכל שום מתעקש לומר שהיה תכלית כלם הנראה נופל במקרה אבל יתחייב כי : כלם בחכמה עשית · שעשית כלם בחכמה מכוונת אל התכלית המפורסם מהם ומזה יתחייב : מלאה הארץ קניניך · שלא היו דברים מסובבי׳ בהכרח טבעי בלתי מכוון לתכלית אבל הם קניניך נמצאים לתכלית שתעשה בהם כרצונך : זה הים · וכמו כן ראוי נהתבונן זה בים כי עם היותו גדול ובו מיני ב״ח נבדלים זה מזה שנוכל לשער שהיה מציאותם שנעי מתחלף כפי התחלפו׳ חלקי המים והקרקע שלה׳ : שם : לויתן זה יצרת לשחק בו · לשחק בים ובמינהם מציאות הבעלי חיים אשר בו לטבע הים בלבד כי אמנם התבאר שלא יספיק טבע הים להמציא בלויתן שאם היה מספיק לזה היה ממציא רבים כמוהו : כלם אליך ישברון · והנה כל אלה הב״ח ומיניהם לא יתקיימו בלתי המזון המיוחד לכל מין למינו וזה בהשגחה מאתך בהכרח : תתן להם ילקטון · מכל מקום : אל עפרם ישובון ותחדש פני אדמה · באחרים תמורתם והנה זאת ששתעדה בחורת אלילה לא תלוייר שתהיה לשום תועלת במציאות ולא תיוחס לפועל נכחי בחכמה כמו אם לא יהיה בהם איזה תכלית נכבד נכחי : יהי כבוד ה׳ לעולם · יהי רצון שיגלה כבודו ויטיב תכליתו בזה : ישמח ה׳ במעשיו · וזה יהיה שישמח ה׳ המשמח במעשיו שיקנו השלמות המכוון מאתו בתתו לפין האנושי את צלם אלהים ודמותו לעשותו מבחר הנבראים ובכחו כשידמה ליוצרו בעיון ובמעשה כמידיו : וזה יושג בהיותי : מבים

אבן יחייא

סיפר תועלת הנחלים כי ישקו כל חיות השד׳ ושם ישברו הפראים המדבריי׳ צמאם · עליהם וגו׳ ועליהם ואצליהם עוף השמים ישכון כי יגדלו במים ונאויר ההוא המימיי ובדגי׳ קטנים ושאר מיני אוכלים שימצאו במים ומעלי האילנות ופרותיהם הגדלים על הרוב בשפתי הנהרות · ומבין עפאים שר״ל העלים מהאילנות יתנו קול נצפופם · ועפאים הוא לשון ארמי מעלי אילן · משקה וגומר זכר כי האל משקה ההרים הנטועים עץ כל פרי מעליותיו אשר זכר לעיל המקרה במים עליותיו שהם העננים · שהוא המטר אשר ממטיר על הארץ להרטיבה למען תתן פריה · מה שלכן מפרי מעשיך תשבע הארץ · כי יתרבו הפירות על הארץ כחול אשר על שפת הים להשביע בני האדם · ויהיה מצמיח חציר ועשב לבהמה כשור וחמור וזולתם המוכנים לעבודת האדם לחרוש ולעשות כל שאר מיני העבודו׳ הצריכו׳ להוציא לחם מן הארץ · ולהוציא היין שישמח לבב אנוש ככתב אשר אנושה מכתו · ולהוציא השמן שהוא מצהיל פנים באורו בלילה שהוא תועלת גדול לבני האדם · והוא גם כן מצהיל פני השכל שטוב הוא לזכירה · ולחם לבב אנוש יסעד בהזכירו תועלת היין והשמן הזכיר גם כן תועלת הלחם ואחרון אחרון חביב · וישבעו מהמטר ההוא גם כן העצי׳ עצי היער אשר תועלתם לאציו לשרוף במו אש · ואציו למלאכה בבנין הבתים כקרשים ועצים וקורות ורהיטים · ויקראם עצי ה׳ וארזי לבנון אשר נטע להיותם גדולים וגבוהים וגדלים ממקומם בלתי עזר מעבודת אדם בהם · אשר וגומר אשר מתועלתם להיות בית ומחסה לכל צפור כל כנף כי שם צפרים יקננו וחסידה תעשה ביתה בברושים · הרים וגו׳ ספר תועלת ההרים שהם לבית ולמחסה לחיות היינו ההרים הגבוהים אשר אין מבוא לאדם בהם כי האחרים יש תועלות רבות לאדם מפירות וזולתם · ואמר הרים הגבוהים הם לבית ומחסה ליעלים וסלעים מחסה לשפנים · עשה וגו׳ סיפר הנהגת האדם והחיות בעולם השפל · באומרו כי השמש והירח הם המושלים בזה העולם השפל והיו לאותות ולמועדים ושנים · כי הקף הירח באזור המזלות בל׳ יום כמעט · יקרא חדש והקף השמש באזור ההוא בזמן שיקיפהו הירח י״ב פעמים יקרא שנה · מה שלכן הוסכם בעולם כי משקל אחד מזהב שהוא תולדת השמש יהיה שוה בשני׳ עשר משקלות כסף נקי שהוא תולדת הירח · שמש וגו׳ ר״ל כאשר השמש ידע מבואו שהוא תחת הארץ אז תשת חשך אלינו והי׳ לילה · אשר בו תרמוש כל חיתו יער הירא׳ לרמוש ביום מפני פחדתם מבני האדם · והכפירים אז שואגים לטרף ולבקש מאל אכלם · תזרח וגו׳ כשתזרח השמש יאספון ואל מעונותם ירבצון למען לא יזיקו לבני האדם בהיותם עושים מלאכתם לבטח · ויצא אדם לפעלו שהם המלאכות · ולעבודתו שהיא עבודת האדמה עדי ערב · מה רבו וגומר אחרי השלימו לספר עניני היבשה התחיל לספר עניני הים באומרו כמה רבו מעשיך ביבשה ה׳ באיכות כי כלם באמת בחכמה עשית · ומה רבו בכמות כי מלאה הארץ קניניך · אבל עם כל זה אין לד...תם בנבראי הים · כי זה הים גדול באורך שהוא מקיף את כל העולם · ורחב ידים ברוחב · ושם יש רמש בלי מספר · וחיות קטנות עם גדולות בלי מספר וגם שם יש בני האדם ההולכים באניות · ושם הלויתן כחש בריות זה אשר יצרת לשחק בו · והוא משל כי לגודלו וחוזקו ותפארתו הוא בריה שאין לה דמות בנבראים ולאוי ליחסה אל קונה וכאלו כביכול היא החיה אשר המלך שוחק בה כמנהג המלכים המגדלים בחצרותיהם מיני חיות משונות כדי לטייל ולשחק בהם · כלם וגו׳ ר״ל כל נבראיך שבים ושביבשה אליך ישברו ויחכו שתתן להם אכלם בעתו הקצוב מהאוכל · ואתה נותן להם אכלם יום יום ילקטוהו כאשר היו עושים בני ישראל את המן · וזה בשובע כי אין כילות למעלה שתפתח ידך וישבעו מהטוב · תסתיר וגו׳ מה שלא תעשה ההפך ותסתיר פניך מהם יבהלון · ותאסף רוחם ויגועון ואל עפרם ישובון כי אין להם לבהמות רוח אלהי אשר יעלה אל מעלה · תשלח וגו׳ ותשלח רצונך ויבראון חיות אחרות שתחיינה ותחדש פני אדמה כי המינים לא יפסדו אף שיפסדו האישים · יהי וגו׳ ולא תחשוב שבהפסד אישים בלתי בעלי תכלית ובתהוות אחרים תחתיהם ישתנה כבוד ה׳ המשגיח עליהם כי יהי כבוד ה׳ לעולם כשוה ולא ישתנה · כי יגיעהו ממעשיו שמחה משלימות ולא חסרון · וזה להיותו בלתי משגיח באישי מיני הבעלי חיים רק במיניהם מה שאין כן באדם כי הוא משגיח על איש ואיש מהם · וזהו אומרו כי יתהוו אישי הבעלי חיים בהיותו מביט דרך כלל בארץ ותרעד ותהוה אותם · וכשיפסדו יגע בהרים ויעשנו כי יצא עשן הוא אישי הבעלי חיים מאפיהם ויתמו ולא ה׳ פעל כל זאת בהשגחה על כל איש ואיש מהם רק בהשגחה כללית על מיניהם :

אשירה

תורת חסד תהילת ה׳

רבות עד בואו לומר את זה והוא אומר עוטה אור כשלמה וגומר המשלח מעינים וגו׳ כדי שישקו כל חיתו שדי וכדי שעוף השמים ישכון על המים וכו׳ משקה הרים מעליותיו כדי שמפרי מעשיך תשבע הארץ ותצמיח חציר לבהמה כדי להוציא לחם מן הארץ וכן להוציא את היין המשמח וכו׳ ומלד שהאדם יאכל וישתה יטע אילנות וז״א ישבעו עצי ה׳ וגומר ויר׳ אשר נטע האדם ותועלתם הוא כי שם צפורים יקננו וגומר מה שאין כן היעלים והשפנים שהם בהרים ובסלעים ועשה ירח למועדים וגומר ותשת חשך וגומר באופן שיהיה נכון להם למצוא מזונם ותזרח השמש וגומר ואז יוכל האדם לצאת לפעלו ומה רבו מעשיך ה׳ ולכן אני אומר יהי כבוד ה׳ לעולם ישמח ה׳ במעשיו ויר׳ בין במה שעשה בתחלה ובין במה שהוא מביט לארץ ותרעד וגומר והכוונה על מה שהוא משנה תמיד את הטבעים ובאיזה אופן הוא כאות שישמח ה׳ במעשיו הנה הוא במה שאשירה לה׳ בחיי שאני אומר לו ישתבח שמך שבראת כל אלה לשמשני בחיי וכן אזמרה לאלהי שהוא משגיח עלי כל ימי ולא אומר כי מקרה הוא קרה שהשמים יתנו טלם ויזלו רביבים והארץ תתן יבולה רק שעם מה שבראת אותם אתה משגיח מיד עליהם ועל כל העולם לתת לי צרכי ויערב עליו ית׳ שיחי זאת ואני אשמח בה׳ שבראני ולא יאמר עלי על כרחך אתה נוצר וכו׳ והחוטאים והרשעים שאינם מאמינים בזה יתמו וכו׳ :

ואולי

המביט · הטעם כי הוא תולה ארץ והוא נושאה בכוחו והזכיר כי לא תמוט לעול' ואילו היה רוצה היתה רועדת וההרים שרופי' ויש אומרים כי פעם ותרעד כל יושבי הארץ : אשירה · חייב אני להודות לשם העושה כל אלה הגבורות בעודי חי : יערב · ייטב : אנכי אשמח בה' · כנגד ישמח ה' במעשיו והטע' כי תעמוד כשמחו ותהיה כמו הכלל : יתמו · תפלת הנביא בעבור שלא יודו השם ולא יבינו פעולותיו או הזכיר זה בעבור שאמר אנכי אשמח בה' ולא כן החטאים כי יתמו ויאבדו : עוד אינם · הטעם כפול : ברכי נפשי את ה' · על אבוד הרשעים וחתם לאמר למשכילי' הללויה : הודו לה' קראו בשמו · דבר דוד לישראל בנשאם הארון כי כן כתוב והעד כי עם ישראל ידבר שאמר זרע אברהם · וטעם קראו בשמו להודות דרך השם כמו אברה' ויקרא שם בשם ה' אל עולם : שירו · בפיכם זמרו בכינור · שיחו לאחרים : התהללו · הטעם כי אין לשון שנקר' השם הנכבד בו רק כנגד מעשיו חוץ מישראל על כן התהללו גם ישמח לב המבקשי' זה השם שלא ידעוהו : דרשו · ישרת אחר דרשו ה' ודרשו עוזו כמו ויתן לשבי עוזו והוא הארון והמפרש ועוזו כמו בעוזו איננו נכון והטע' כמו לשכנו תדרשו : זכרו · בלב · נפלאותיו הם מעשה שמים וארץ מופתיו במצרים משפטי פיו בסיני : זרע · אתם זרע אברה' והזכיר אברהם כאילו הוא האב הראשון שהחל לקבל מצות השם גם הזכיר יעקב כי הוא אבינו לבדו ולא ישתתף עמנו אחר ככתוב הלא אלהי ישראל אבינו : הוא · יש לנו להתהלל כי אלהינו הוא לעולם הוא עומד הוא שופט כל הארץ : זכר · אמר זכר כנגד זכרו וזאת הברית היא ברית בין הבתרי' וטעם זכר שלא תשכח : דבר צוה · כמו גזר כמו ה' לא צוה וטעם לאלף דור כי שם ישראל לא יכרת ועוד יירש ארץ כנען לעולם : אשר · הנה פי' אמר ליצחק והקימותי את השבועה : לאמר · לכל אחד · לך אתן · בדבור · ולזרעך במעשה : בהיותם · ידבר על האבות כי מספר בניהם היה מעט גרים ותושבים בארץ :

רשי

יגע בהרים ויעשנו · כמו שמפורש בסיני והר סיני עשן כולו : בעודי · כמו בעודני חי : יתמו חטאים · חוטאים : עלילותיו · מעלליו : התהללו בשם קדשו · התפארו במעוז שם קדשו שיש לכם פטרון כמוהו · התהללו פור"ונטיז ווש בלע"ז : דבר צוה לאלף דור · התורה אשר צוה להודיעה בעולם לאחר אלף דור והאה שאין העולם מתקיים בלא תורה והעביר מהם תשע מאות ושבעים וארבעה דורות ויש לפתור כפשוטו זכר לישראל את בריתו אשר צוה והבטיח לשמור להם לאלף דור כענין שומר הברית והחסד לאהבין ולשומרי מצותיו לאלף דור : לאמר לך אתן את ארץ כנען וגו' · הוא הברית אשר כרת להם : ויתהלכו

דמסתכל לארעא ומתרגפא מקרב בטוריא ומסקין תננא : אשבח קדם יי בחיי אזמר לאלהי בעוד איתי : יבסם קדמוי שותי אנא אחדי במימרא דיי : ישתצון חטאיא מן ארעא ורשיעיא תוב ליתיהון בריכי נפשי ית שמא דיי הללויה : שבחו קדם יי קרין בשמיה הודעון בעממיא עובדוי : שבחו קדמוי זמרו קדמוי מללו בכל פרישותיה : שבחו בשום קודשיה יחדי לבהון דתבעי אולפן מן קדם יי : תבעו אולפנא דיי ואורייתיה אקבילו אפוי תדירא : אדכרו פרישותיה דיעבד תמהוי ודיני פומיה : זרעא דאברהם עבדיה בני יעקב בחירוי : הוא יי אלהנא בכל ארעא מתיחין דינוי : דכיר לעלם קיימיה פתגם פקיד לאלפי דרין : די גזר עם אברהם וקיימיה ליצחק : וקיימנה ליעקב לגזירא לישראל קיים עלם : למימר לך אתן ית ארעא דכנען עדב אחסנתכון : כד הויתון עם דמיניין כזעירין ויתיבון

המביט לארץ ותרעד יגע בהרים ויעשנו : אשירה ליהוה בחיי אזמרה לאלהי בעודי : יערב עליו שיחי אנכי אשמח ביהוה : יתמו חטאים מן הארץ ורשעים עוד אינם ברכי נפשי את יהוה הללויה :

קה

1 הודו ליהוה קראו בשמו הודיעו בעמים עלילותיו : שירו לו זמרו לו שיחו בכל נפלאותיו : התהללו בשם קדשו ישמח לב מבקשי יהוה : דרשו יהוה ועזו בקשו פניו תמיד : זכרו נפלאותיו 5 אשר עשה מפתיו ומשפטי פיו : זרע אברהם עבדו בני יעקב בחיריו : הוא יהוה אלהינו בכל הארץ משפטיו : זכר לעולם בריתו דבר צוה לאלף דור : אשר כרת את אברהם ושבועתו לישחק : ויעמידה 10 ליעקב לחק לישראל ברית עולם : לאמר לך אתן את ארץ כנען חבל נחלתכם : בהיותם מתי מספר כמעט וגרים

מסרה

ק"ה דרשו יי' ג' וסימ' דרשו יי' בהמצאו · דרשו יי' ועזו · וחברו דד"ה : בקשו · ו' וסימ' במסר בצפניה ריש סימן ב' : לישחק ד' כנוי ליצחק וסימ' גם זרע יעקב ודוד עבדי אמאס · ונשמו במות ישחק · ולא תטיף על בית ישחק · ושבועתו לישחק דסיפרא · לאמר ט' ר"פ בקריא' וסימ' לאמר לאסורים צאו · לאמר הן ישלח את אשתו · לאמר לך אתן את ארץ כנען · וחברו דד"ה · מתי יעבור החדש · אל הכהנים · שובו נא איש מדרכו הרעה · לאמר לא כי ארץ מצרים · לאמר אלהים עזבו · לאמר לך אתן הוא חד מן כ"ג פסוקים דלית בהון לא אריך ולא זעיר וסי' בלשון ארמי לא תקטל עבדא דשם יהב להון חמיסר בתריסר ותלת מלכין בארעא דכנענאה וביאורם נמסר בסדר נשא :

מ"ע ספורנו ז"ל

המביט לארץ ותרעד · לעתיד לבא : יגע בהרים ויעשנו · יהי רצון שיגע עתה בימי גברים באומות עע"א שמתגאות עתה ויעשנו באש אלהי שתאכלם · ובזה : אשירה לה' בחיי ולא אמתין לעת קץ : ואזמרה לאלהי בעודי · בעודני חי היום : יערב עליו שיחי · יהי רצון שיקבל תפלתי בזה : אנכי אשמח בה' · שיעשה זה בימי באופן שאנכי אשמח ברב גדלו ונפלאותיו : יתמו חטאים · העונות יתמו שלא יחטאו ישראל בסוד רשעי האומות עע"א : ורשעים עוד אינם · כאמרו יבוקש את עון ישראל ואיננו · ... ברכי נפשי את ה' · להודות עדת שיבו שיעשה זה בסוף בלי ספק : הללויה · אתם עמו ועבדיו :

בזה המזמור הזהיר המשורר את תופשי התורה לפרסם את כבוד האל יתברך גדלו וטובו בקרב ישראל ולהודיע זה גם לאומות כפי האפשר ובזה יושיע את עמו תמיד מכל צרותם כמו שעשה במצרי' · אמר :

הודו לה' · על מה שעשה : קראו בשמו · פרסמו את גדלו וטובו בקרב ישראל : הודיעו בעמים עלילותיו · פעולות מכוונות ...

תהילת ה' · תורת חסד

ואולי יר' יתמו החטאים מן הארץ ולא יהיה זה לפי שהרשעים האחרים שהרגו להם הם חייס כי גם הם אינם · ומצאתי כתוב יערב עליו שיחי יר' אז יערב עליו ית' שיחי וכגוני כאשר כונתי היא לשם שמים ואשמח בה' ולא שתהיה כונתי לשמח לשומעים כאומר נתנה עלי בקולה וכו' ע"כ וסמיכות המזמור אל הקודם הוא מבואר :

קה הודו לה' קראו בשמו וגומ' הנה במזמור הקודם אמר איך עיקר הבריאה היה האדם ועיקר האדם הם עבדי ה' ואמר שעל כן ישיר לה' בחייו וכו' ועל כן אמר פה הודו לה' קראו בשמו ויר' אל תאמרו שעל כרחכם נולדתם וכוכרחכם רק הודו לה' על אשר עשה אתכם וקראו בשמו שישיעכם ויערב עליו שירתכם ושירו לו וגו' וישמח לב מבקשי ה' כמו שאנכי אשמח בה' ודרשוה' ועוזו ובקשו פניו תמיד כי תמיד בכל מה שיעשה הוא גומל חסד ומהוה הויות וזכרו נפלאותיו אשר עשה לומר לירח לכי ומעטי את עצמיך ולומר יקוו המים ודומה לזה וכן שם מופתיו במצרים ומשפטי פיו להביא להם מה שהביא עליהם : זרע אברהם עבדו יר' הודו וגומר ושירו וגומר והתהללו וגומר ודרשו וגומר וזכרו וגומר אתם זרע אברהם יען כי הוא ה' אלהינו ומשגיח בכל הארץ וזכר לעולם בריתו וכו' · או יר' הוא ה' אלהינו שעשה לנו את החסד הגדול הזה שנתן לנו את התורה שהוא דבר שצוה לאלף דור וכמו שחז"ל · אשר כרת את אברהם זהו עיקר דרושו פה ויר' אשר כרת את אברהם וגומר לאמר וגו' עם היות שהיו בתחלה מתי מספר וגו' : ויתהלכו

אבן יחיא

אשירה וגו' הם דברי המשורר האומר לכן על כל אלה אשירה לה' כפה בחיי · ואזמרה בכלי לאלהי בעודי · יערב וגו' ויעכב אל ה' שיחי משירי לו · מה שלכן אזכה לידבק בו ולשמוח בשמחת הנאת זיו שכינתו · יתמו וגו' מה שלא יהיה כן לחטאים במעשה כי יתמו מן הארץ · ולרשעים החוטאים במחשבה כי אינם ולא יזכו לחיות בעולם העוד והנצח · ולכן ברכי נפשי את ה' תמיד קראו בקול גדול לאמר כלכם השומעים הללויה :

קה הודו לה' וגומ' המזמור הלז עשהו דוד לתהלה לה' על כל התשועות שנמלכו · ואמרו כשנעלה הארון מבית עובד אדום לירושלם · אחרי העשות בו נסים רבות ומשופים בפלשתים · ומה שנראה בדברי הימים כי דוד נתנו לשורר לפני הארון למשוררים אסף ואחיו ויש הפרש גדול מאשר נאמר שם לנאמר כאן · אינו כן כי הכל אחד · אבל סדר דוד להם שיאמרו מהמזמור הלז עד ולנביאי אל תרעו · ובמקום המותר מהמזמור שהוא ויקרא רעב על הארץ · שיאמרו המזמור צ"ו שירו לה' שיר חדש עד כי בא לשפוט הארץ · להיו' כי הענינים ההם כבר היו מפורסמים להם · והיה שיר יותר נאות הרכבת אלו הב' מזמורים עם הפסוקים מתחבורים אשר סמכו להם · מהמזמור הזה כלו לבדו · וחז"ל אמרו שהחלק מזה המזמור עד ולנביאי אל תרעו היו אומרים בבקר · ומזמור שירו לה' היו אומרים בערב · הודו וגומר הוא כאלו יקרא לזרע אברהם וגומר לאמר להם או אתם זרע אברהם עבד ה' ובני יעקב בחירים שלו

כי לא נשתלם הזרע עד עבור עליו כקיון הסיג שלו שלש פעמים כי באברהם נטהר הזרע בישמעאל ובני קטורה · וביצחק כטהר הזרע בעשו · באופן שיעקב כשאר זרעו טהור ונקי מכל סיג ואלאה ולכן מטתו היתה שלימה והיו כלם בחירי אל שנים עשר שבטי ישראל · הודו לה' וגומר וזכר שנים עשר מיני הילולים כנגד שנים עשר בני יעקב בחיריו · האחד הודו לה' כי ראוי לאדם אשר הטינו

רשי

ויתהלכו מגוי אל גוי · אברהם גר בארץ פלשתים ובמצרים ובארץ כנען וכן יצחק וכן יעקב כלם גלו מגרות לגרות: ויוכח עליהם מלכים · וינגע יי' את פרעה כי עצר עצר יי' בעד כל רחם לבית אבימלך: אל תגעו במשיחי · בגדולי כל משיחה לשון שררה וגדולה: ויקרא רעב · כדי להגלותם למצרי' · מצאתי · שלח לפניהם איש וישלחני אלהים לפניכם ואיזה איש יוסף שנמכר · ברזל באה נפשו א"ר הונא בר אידי שרתוע עשו' לו תחת זקנו שאם ירכין פניו השרתוע מכהו שרתוע פירוש ספוד · עד עת בא דברו של הב"ה לקיי' גזירתו שיתגלגל הדבר וירדו ישראל למצרים: אמרת יי' צרפתהו · בחנתהו ליוסף שנתנסה וכבש את יצרו באשת אדוניו ועליה נתייסר ונצרף ביסורין לתתו אל בית הסוהר: שלח מלך ויתירהו · שלח פרעה מלך מצרים שלוחיו ויתירהו שלח מושל עמים הוא פרעה ויפתחהו: לאסור שריו בנפשו · לשון חבה הוא זה. כמו ונפש יהונתן נקשרה בנפש דוד כשפתר החלום חבבוהו כלם · א"ר אידי שרו כתיב זה היה פוטיפר: ויפר · הקב"ה את עמו הפרה והרבה אותם: ולא מרו את דברו · המכות שצוה עליהם באו במצותיו ולא שינו את דברו: שרץ ארצ' צפרדעי' · א"ר יוחנן בכל מקו' שהיו רוצצי' מים היו רוצצים צפרדעים: שאל

מסרה

אתותיו ג' וסימ' ואת אתתיו ואת מעשיו · אשר שם במצרים אתותיו · שמו בם דברי אתותיו · אוריתא אתתיו כתיב ושארא אתותיו: שלח חשך ב' בפסוק מטעי' בטע' בסי' חד חטף וחד געיא וסימ' שלח מלך ויתירהו · שלח חשך · וסימ' בלשון תרגום שלוחי דמלכא זרזיין שלוחו דחשוכא מתינין: ואין מספר ד' וסימ' כי גוי עלה על ארצי באלף ומאתים רכב דד"ה · זה הים גדול ורחב · אמר ויבא ארבה:

כתובים

וגרים בה: ויתהלכו מגוי אל גוי
ממלכה אל עם אחר: לא הניח
אדם לעשקם ויוכח עליהם מלכים:
טו אל תגעו במשיחי ולנביאי אל
תרעו: ויקרא רעב על הארץ כל
מטה לחם שבר: שלח לפניהם איש
לעבד נמכר יוסף: ענו בכבל רגליו
ברזל באה נפשו: עד עת בא דברו
כ אמרת יהוה צרפתהו: שלח מלך
ויתירהו משל עמים ויפתחהו:
שמו אדון לביתו ומשל בכל קנינו:
לאסר שריו בנפשו וזקניו יחכם:
ויבא ישראל מצרים ויעקב גר
בארץ חם: ויפר את עמו מאד
כה ויעצמהו מצריו: הפך לבם לשנא
עמו להתנכל בעבדיו: שלח משה
עבדו אהרן אשר בחר בו: שמו בם
דברי אתותיו ומפתים בארץ חם:
שלח חשך ויחשך ולא מרו את
דבריו: הפך את מימיהם לדם וימת
ל את דגתם: שרץ ארצם צפרדעים
בחדרי מלכיהם: אמר ויבא ערב
כנים בכל גבולם: נתן גשמיהם
ברד אש להבות בארצם: ויך גפנם
ותאנתם וישבר עץ גבולם: אמר
לה ויבא ארבה וילק ואין מספר: ויאכל
כל עשב בארצם ויאכל פרי אדמתם:
ויך

(הערות המסורה בין הטורים: ג' וחד וחממלכה · סימן · ב' · ב' · ד' ב' נסיפ' כגנה שמים · רגלו ק' · ד' חס' כתו' ובסת' אל · ל' סימן · ל' · ד' · י"ד · ל' · ל' וחס' · ל' · ג' · ל' וחס' · דבריו ה' וסי' ק' אבחים · דוחג לגדליה וקטל כנג' א' · ד')

תרגום

ויתיבון בה: והליכו מן עמא לעמא
ממלכותא לעמא אחורן: לא שבק
אניש לטלומיהון ואוכח בגינהון
מלכיא: לא תקרבון במשיחי
ובנביאי לא תבאישון: ואכלי כפנא
על ארעא כל סעיד לחמא תבר:
שדר קדמיהון גבר חכים לעבדא
אזדבן יוסף: עניאו בשושילתא
ריגלוי שיר דפרזל עלת בנפשיה:
עד עידן דאתא פתגמיה מימרא דיי
סנין יתיה: שדר מליך ושריה שולטן
בעמיא ופתח ליה: שויה ריבון על
בייתיה ושליט בכל קניניה: למיסר
רברבנוי היך בנפשיה ומן סבוי
אתחכם: ואתא ישראל למצרים
ויעקב דר בארעא דחם: ואפיש ית
עמיה לחדא ואתקפיה מן מעיקוי:
אתהפיך לבהון למסני עמיה
לחשבא בישן על עבדוי: שלח משה
עבדיה אהרן דאתרעי ביה: שוו
בהון פתגמי אתוותיה ותמהוי
בארעא דחם: שדר חשוכא
וחשיכינון ולא סריבו על פתגמיה:
הפך לארמא מימיהון וקטיל כל
נוניהון: רחיש ארעתהון עורדעניא
בקיטוני מלכיהון: אמר ואייתי
עירבוביין קלמתא בכל תחומיהון:
יהב מטרהון ברדא אשא מצלהבא
בארעהון: ומחא גופניהון ותיניהון ותבר אילני תחומיהון: אמר ואייתי גובאי
ורשונא לית מניין: וגמר כל עסבא בארעהון ואכל פירי ארעהון: ומחא

אבן עזרא

ויתהלכו · כאברהם במצרי' ולארץ פלשתים גם יצחק לפלשתי' ויעקב למצרי': לא · וטעם ויוכיח בדבר אבימלך גם נכון שהוכיח אחרים ולא הזכיר הכתוב: אל · ואת היא התוכחה וקראם משיחי כמו נסיכי אולי כן היה אברהם נביא השב אשת האיש כי נביא הוא וברכת יצחק ליעקב בנבואה כברכת משה: ויקרא · כמו זה הגזרות שגזר הכל הם בקריאה: על הארץ · ארץ כנען: שלח לפניהם · לפני יעקב ובניו שהזכיר למעלה · ולמ"ד לעבד בעבור ויש אומרים כי פוטיפר עבד היה: ענו · לא הזכיר הפועלים וזה בהיותו בבית הסהר: נפשו · משל בעבור עצמו ותחסר בי"ת בברזל באה נפשו: עד · דרך לחות בשירי' עד עת בא דברו והטעם שבא דבר החלום כאשר פתר כמו כי יבא דברך · וטעם אמרת יי' צרפתהו ששם בפיו פתרון האמת על כן יצא פתרונו צרוף בלי סיג והנה הה"א והו"ו במלת צרפתהו שבה אל דבר יוסף · וי"מ כי עת בא דבר יוסף לפני השר אז אמרתו צרפתהו והיא הגזרה שגזר: שלח יסרת אחר טעם שלח גזר · מלך הוא מלך מצרים ויפתחהו מהכבל: שמו · וכן אמר ולאדון לכל ביתו והנה הזכיר אדון נגד לעבד נמכר יוסף: לאסור · אחר היותו אסור הגיע למעלה גדול' לאסור שרי פרעה בלא עצת פרעה כי אם בעצת נפשו: וזקניו · שזקני פרעה שבו כתלמידים לפניו · יחכם כמו ומעוף השמי' יחכמנו ילמדם חכמה נעלמה מהם: ויבא · ודבר יוסף היתה סבה סיבות ישראל במצרים: ויפר · שב אל שלח מלאך והמל' מהבנין הכבד הנוסף · ויעצימהו יותר מצריו הם המצרים: הפך · להתנכל · כמו ויתנכלו אותו כי בקשו להאביד זכרם: שלח משה · שהוא העיקר שאהרן היה לו לפה כדרך ומשה ואהרן עשו: אותותיו · שב אל השם: שלח · אולי ישאל השואל אם לחשך מקרה איך יהיה שליח אולי יעיר זה השואל משכתו ויראה כן יהיה דברי אשר יצא מפי אשר שלחתיו · ויחשיך ארץ חם הכתוב למעלה: ולא מרו · שב אל משה ואהרן או אל אותותיו והזכיר מכת חשך כי בעבורה נתן פרעה רשות ללכת לעבוד השם ואחר כן שב להזכיר המכות והחל מהראשונה: הפך · לא הזכיר דבר התנינים כי לא היתה מכה: שרץ · פועל יוצא כמו ישרצו המים כי מלאכו ארץ לשון זכר כמו כעתם ארץ: אמר ויבא · מעצמו והזכיר מכת ערוב לפני הכנים כי קשה היתה: נתן · ולא הזכיר הדבר והשחין כי לא בקש פרעה ממשה להסיר המכה ואש להבות כנגד ותהלך אש ארצה ותחסר אות בי"ת אש בלהבות או יהיה אש סמוך פעם אש ופעם אש להבות כדרך חרבות צורים אף תשיב צור חרבו: ויך · הזכיר הנכבד מכל פרי העץ שיוכל אדם לחיות בלא לחם אם יאכלם: אמר · גזרה והזכיר ילק אולי הוא הקשה במיני הארבה: ויאכל · פרי אדמתם · פרי העץ אשר הותיר הברד:

מ"ע ספורנו ז"ל

ויתהלכו מגוי אל גוי · כמו שעשה אברה' מארץ פלשתים לארץ בני חת וזולתם: וממלכה אל עם אחר · כשירד אברהם למצרי' ויעקב לארן: לא הניח אד' לעשקם · עשו ולבן וזולתם: ויוכח עליהם מלכים · פרעה ואבימלך: אל תגעו במשיחי · כאמרו הנוגע באיש הזה ובאשתו מות יומת: ולנביאי אל תרעו · כאמרו השב אשת האיש כי נביא הוא: ויקרא רעב על הארץ · על ארץ מצרי' נגד שנעשה זה מעלילותיו לסבב פעלות אחרות: כל מטה לחם שבר · אפילו שאר מיני מזון מלבד הדגן: שלח לפניהם איש · כאמרו וימצאהו איש והנה תועה בשדה · ובזה: לעבד נמכר יוסף · ממת אחיו שלא בטבעם גד קי': ענו בכבל רגלו · כמנהג למרדי בעברי' אז למען לא יברחו ובזה נקראת מצרים בית עבדים היינו בית כלא שלהם: ברזל באה נפשו · בבית הסוהר: עד עת בא דברו · הדבר שאמר אביו כאמרו ואביו שמר את הדבר: אמרת ה' צרפתהו · שעמד בנדק בכל צרותיו: שלח מלך ויתירהו · מן המאסר בשפטו כמו מלך שהיה במאסר שלא כדין: מושל עמים ויפתחהו: מעבדות בהיותו מושל ואדון על אדניו של יוסף: לאסור שריו · שיהיו לאחרים שרי קנינו: בנפשו · של יוסף שיהיו סרים כלם אל משמעתו: וזקניו · חכמי ארצו: יחכם · במדינות: ויבא ישראל מצרים · נכנס למצרים כמו ישראל שורר עם אלהים ועם אנשים: ויעקב גר בארץ חם · אמנם זרעו אחריו נהפך לגר ושפל בארץ חם בדרכי כנען ומצרי' מכל מקום: ויפר את עמו מאד · כאמרו ותמלא הארץ אותם: הפך לבם לשנא עמו · אותם שלא עבדו ע"א: להתנכל · כאמרו הבה נתחכמה לו: בעבדיו · תופשי התורה על שלא מחו בהמון ישראל שנכשל בע"א כאמרו וימרו בי בית ישראל איש שקוצי עיניו לא השליכו ואת אלהי מצרים לא עזבו: אשר בחר בו · לכפר על עמו כי רבים השיב מעון אז: שמו בם · בישראל דברי אותותיו · כאמרו ויעש האותות לעיני העם: ומופתים בארץ חם · לפרעה ולמצרים שהיו כופרים באל יתברך ואמר מי ה' אשר אשמע בקולו: שלח חשך · לאופת על יכלתו ביסוד האויר: הפך את מימיהם לדם · לאופת על היותו שולט ביסוד המים: וימת את דגתם · להורות שהיו המים לדם ממש ולא היה שם מחיית מינים: שרץ ארצם צפרדעים: לאופת על היותו שולט ביסוד המים ותוככיהם ומשם בזה זכר לנפלאותיו לדורות כאמרו רק ביאור תשארנה · אמר ויבא ערוב כנים · תערובות של מיני כנים כאמרו ותהי הכנם ובזה הורה מופת על היותו שולט ביסוד הארץ: אש להבו' · בתכונת הברד להורות על היותו שולט ביסוד האש: אמר ויבא ארבה · לאופת על היותו שולט באויר וכנ"א אשר גנ: ויך

אבן יחייא · תורת חסד · תהילת ה'

תהילת ה'

ויתהלכו וגומר לא הניח וגומר ויוכח עליהם מלכים כאומר ויוכח אמש כי אדם גדול היה לבן וכמו כן הוכיח עליהם למלכים רבים: אל תגעו במשיחי הוא מה שאמר ה' ללבן השמר לך וגומר: ויקרא רעב וגומר שלח וגומר שלח משה עבדו אהרן אשר בחר בו ה' ונאמר עליו והיה האיש אשר יבחר בו הוא הקדוש והכל היה בעבור ישמרו חקיו וגו' ובזה תגדל מעלת האדם הגדול והוא הנודע בשם עבד ה': עד עת וגומר מצאתי כתוב הפסוק הזה דרשוהו רז"ל על יוסף ע"כ ואפשר לפרשו כן עד עת בא דברו שפתר החלום לפרעה אמרת ה' צרפתהו לראות אם טעה בדבר אחר שמלד הדבור לא ימשך לו מעלה וכבוד:

קו הללויה

אבן יחייא

שמו ונקרא ישראל העמידו ונכר אליו פעם רביעית שיהיה לברית עולם · לאמר וגו' ספר דבר הברית שהיה · לאמר לכל אחד מהם לך אתן את ארץ כנען · שהוא חבל נחלתכם מכם שני' עשר שבטי ישראל וכאומרו הכתוב בהנחל עליון גוים בהפרידו בני אדם יצב גבולות עמים למספר בני ישראל · בהיותם וגומר ספר כי אף שהבדית היה לתת המעלה והממשלה לבניהם אשר יקומו ולא להם · על"ז תמיד היו גדולי המעלה בעיני זולתם · כי בהיותם האבות מתי' מספר · ומעט זמן היו גרים בה בארץ כנען כי היו הולכי' מגוי אל גוי · וממלכה אל עם אחר כאברהם למצרים ולפלשתים · ויצחק לפלשתים ויעקב ללבן הארמי ולמצרים · מה שלכן היה ראוי להיות נעשקי' כדרך הגרי' כי הדרך ממעטת את השם ואת הממון · על"ז לא היו נעשקים זולתם כי לא הניח האל לשום אדם לעושקם · ויוכח במכאובות עליהם ובעבורם מלכים שהם פרעה ואבימלך · והיה אומר ומודיע לכל אל תגעו במשיחי שר"ל מלכים משוחים · וכן היו

[illegible]

אבן עזרא

ויך · במצרים לבדם כי נמלטו בכורי ישראל : ראשית אונים · הבנים הנראי' בתחלה : ויוציאם · הם היוצאי' כי יסתפק לשומע על כן לא חשב לפרש ישראל והנה שב למלת ישראל גר בארץ חם · ויוציאם · ואין בשבטיו כושל עני מולך כמו והמכשלה הזאת ויתכן הייתו כמשמעו וטעם בשבטיו אע"פ שהם רבים : שמח · טעם כאדם שאמרו כולנו מתים : פרש · ישוב למלת כל בכור בעבור שהזכיר על האש להאיר לילה להות כי למסך יומם : שאל · ישראל · ויבא השם שליו להם · ולחם שמים · הוא המן : פתח · מים · ישרת פעם שנית כמו והנבואה עודד הנביא וכן הוא הלכו בציות לשון רבים מן ציה מי נהר : כי · הזכיר הטובות שעשה עם ישראל שהוציאם בכסף וזהב וכלכלם במדבר עד שבאו אל הארץ וכל זה בעבו' בריתו שאל כאשר אמר זכר לעולם בריתו והזכיר אברהם לבדו כי עמו היתה באמת : ויוציא · הטעם בעבור היות מצרים מתאבלים על בכוריהם : ויתן · כי השם קיים בריתו על עדת לאומים · ואמר ועמל לאומים בתי' זיתים כרמים : בעבור · כי כן כתוב לאברהם על זרעו והייתי להם לאלהים ובעבור אלה הטובות שעשה השם עם אבותיכם הללו אתם הבנים : הללויה · מי ימלל · לא הזכיר שם המשורר והוא אומר למשכילים הללו את השם והודו על כמה חסדים שעשה עם אבותינו : מי · הטע' הודו לשם אע"פ שאין יכולת באדם להלל גבורותיו ולהשמיע כל תהלתו רק קצתה : אשרי · הטעם כי שומרי משפט הם מהללים קצת גבורתו והזכיר גבורות השם בעבור גבורותיו בים סוף וטעם להזכיר משפט בעבור עונות ישראל והשם שפט' כמעשיהם : זכרני · זה המשורר תפלל אל השם אולי יראה עת הישוע' כאשר תרצה עמך ותבא עת ישועתך : לראות בטובת בחיריך · כאשר יראו הם : חטאנו

ויך כל־בכור בארצם ראשית לכל־
אונם: ויוציאם בכסף וזהב ואין
בשבטיו כושל: שמח מצרים
בצאתם כי־נפל פחדם עליהם:
פרש ענן למסך ואש להאיר לילה:
שאל ויבא שלו ולחם שמים ישביעם: מ
פתח צור ויזובו מים הלכו בציות
נהר: כי־זכר את־דבר קדשו את־
אברהם עבדו: ויוצא עמו בששון
ברנה את־בחיריו: ויתן להם ארצות
גוים ועמל לאמים יירשו: בעבור מה
ישמרו חקיו ותורתיו ינצרו הללו־יה:
קו הללו־יה הודו א
ליהוה כי־טוב כי לעולם חסדו:
מי ימלל גבורות יהוה ישמיע כל־
תהלתו: אשרי שמרי משפט עשה
צדקה בכל־עת: זכרני יהוה
ברצון עמך פקדני בישועתך:
לראות בטובת בחיריך לשמח ה
בשמחת גויך להתהלל עם־נחלתך:
חטאנו

ומחא כל בוכרא במצרים שירוי לכל (ל"ח)
תוקפיהון: ואפקינון בסימא (ט"ו רפין)
ובדהבא ולא איהדנו עם מצראי (ג')
למתקלא: חדון מצראי במיפקהון
ארום נפל דחוליהון עליהון: פרסיה (ל' וחד למסך)
לעננא היך וילתא ואשתא לאנהרא (כ"ח · סליו ק)
בליליא: שאילו בסרא ואיתי (ד' ל)
פיסיונין ולחמא דשמיא ישביעינון:
פתח טינרא ודאיבו מיא הליכו (ל' וסי' נסב ברא דמלכא)
בצחוותא היך נהרא: ארום דכיר (אבנא בחדוא)
ית ממלל קודשיה די עם אברהם
עבדיה: ואפיק עמיה בחדוה (ל)
בתושבחתא ית בחירוי: ויהב להון
ארעת עממין וליעות אומיא ירתון:
מן בגלל דיטרון קיימוי ואורייתיה (ל"ב' מל' וחין ערכו)
ינטרון הללויה: הללויה אודו קדם
יי ארום טב ארים לעלם טוביה: מן
ייכול למללא גבורתא דיי ירשי
לאשמעא לכולהון תושבחתיה: (ל' ל)
טוביהון דנטרי דינא עבדי צדקתא (ל)
בכל עידן: דכר יתי יי ברעוא טבא
עם עמך אדכר לי בפורקנך: למחמי בטובת בחיריך למיחדי בחדוות עמך
לאשתבחא עם אחסנתך:
חבנא

רשי

שאל ויבא שליו · שאל ישראל בשר ויבא לו הקב"ה שלוים : הלכו בציות נהר · הלכו נהרות מן הבאר בארץ ציה : כי זכר · הקב"ה את דבר קדשו אשר עם אברהם עבדו שהבטיחו ואחרי כן יצאו ברכוש גדול ודור רביעי ישובו הנה : ברצון עמך · בהרצותך לעמך : וימרו

מסרה

שמח ג' וסי' וגם דוד המלך שמח שמחה · לכן שמח לבי ויגל כבודי שמח מצרים בצאתם : ויוציא ד' וחס' י"וד וסימ' ואתכם לקח יי' ויוצא אתכם · ויוצא את בן המלך דמלכי' · ויוצא נוזלים מסלע · ויוצא עמו בששון · וסימ' בלשון ארמי נסב ברא דמלכא אבנא בחדוא : ק"ו גבורות ב' מ"ל וסימ' דבר גבורות והין ערכו · מי ימלל גבורות יי' ישמיע כל תהלתו : פקדני ל' : בטובת בחיריך ל' דסמיכי · גויך ל' לגויים ל' · והגוים ל' · העוינו הרשענו ל' דסמי' :

מ"ע ספורנו ז"ל

ויך כל בכור · שקיים אל שהשפטים שעשה בהם על שהרו זה בזה כנגד מדה כאמרו בני בכורי ישראל ותמאן לשלחו הנה אנכי הורג את בנך בכורך : ויוציאם בכסף וזהב שאלו ממצרים : ואין בשבטיו כושל · לא היה בהם שום חולה בכל השפון הרב וזה ממעשה הפלא : פרש ענן למסך · בין בין מחנה מצרים ובין מחנה ישראל . שאל · כאמרם בזכרנו על סיר הבשר באכלנו לחם לשובע : ויבא שלו ולחם · במדבר סין פתח צור · ברפידים · כי זכר את דבר קדשו · והטעם שהוציאם בכסף וזהב היה לקיים מה שאמר לאברהם ואחרי כן יצאו ברכוש גדול : ויתן להם ארצות גוים · בעבור ישמרו חקיו ותורותיו שלא ימנעו אותם מזה צרכי חיי שעה והכין אותם להיות חייהם שלא בצער למען יעסקו בתורה ובמצות :

בזה המזמור התפלל המשורר על תשועת ישראל מן הגלות וביונה הוא לרחותה וספר שכבר נגאלו ישראל בחטאים שהם שגגות · ובעונות שהן זדונות ובפשעים והם מרדים ולא נגזר עליה גלות ובשבת השגע שם את משה רבינו יצאו מרעה אל רעה עד שגלו · אמר :

הודו לה' כי טוב · הודו אתם ישראל לה' · כי טוב שהטיב לכם ולא לתכם . ועל · כי לעולם חסדו · שאחדם טובו בכל יום : מי ימלל גבורו ה' · ואתאיתי להודו' על הטובה בו שנת שאתו כי אתנם לא ... מה שאל נגד חסדו לא זנים על השפלים שמרום שעלתו כי רבה היא מיהוה שיכל על זה · כי מי : ישמיע כל תהלתו · כאשר היה שכרתי לעשות לפי שירצה להודיע כי נגד חסדו אמנם . אשרי שומרי משפט · הנפקדני' משפטו של האל יתברך תמיד כאמרם ז"ל שוביום ה לפני מיתתך · ועוזה : עושה צדקה . לנפשם ולזולת' : בכל עת · ימי חייהם ולא יפסידוהו בכבלי שום בינם שלא יוכלו להשמיע לו כל תהלת האל יתברך לא עליך המלאכה לגמור : זכרני ה' ברצון עמך · אחר כלו' ן שאר האומות עע"א שתרצה בישראל לבדם כי או לא ימנעו אותנו שעבוד מלכיות שהשתדל בזה : ופקדני בישועתך · בימות המשיח : בחיריך · תופשי התורה : גויך · יתר המון ישראל : להתהלל עם נחלתך · שהם אלה ואלה ונתהלל בזה כי כל העמים הלכו איש בשם אלהיו ואנחנו נלבנו בשם ה' אלהינו עולם ועד אפילו בגלות : חטאנו

תורת חסד · תהילת ה'

קו הללויה הודו לה' כי טוב וגומר יר' אין לו לאדם רשות להלל לה' בדרך הלול לבד כי אם בדרך הודאה ושבח כדי שלא יראה כי בהבטל הסבה יבוטל המסובב : מי ימלל וגומר אשרי שומרי משפט הוא משפט הכהנים והלוים בתת להם תרומה ומעשר ובלתי הגרע מזה דבר כי אם לעשות צדקה בכל עת כפי משפט התורה כי בזה הם ממללי' גבורות ה' במה שהוא ית' עושה ומוליא השדה ההוא חטים רבים עם היותו מעט הכמות וג"כ הם משמיעים עם זה כל תהלתו ית' והוא הענין כי במה שנותנין עדת ישראל אל הכהנים והלוים הם הוגים בתורה והוא הענין שאחז"ל כי כל כהן שאינו בן תורה אסור לו לקחת תרומה ומעשרות וכו' · או יובן פסוק זה ע"ד משז"ל בפסוק ויהי דוד עושה משפט וצדקה לכל עמו שהיה פוסק את הדין ואח"כ היה פורע בשביל העני · או יר' ע"ד מה ששמעתי בשם מהרר"י בירב ע"ה בפסוק שמרו משפט ועשו צדקה שיר' אל תגזלו את העלה ותעלו אותו לקרבן רק שמרו את המשפט והוא לא תגנובו ותנו צדקה מכיסכם כי קרובה היא ישועתי להגלות מה שאין כן עתה כי אני רופא חולים ומתיר אסורים ואין בעל הנס מכיר בנסו ואז ידעו הכל היותר מאתו ית' ע"כד : ולהיות אמת כי רוב דברי דע"ה היו ברוח הקדש וידע מה שיקרה לנחמיה כשאמר זכרה לי אלהי לטוב' וכמו שאחז"ל שנענש בעבור זה ולא נכתב שמו על ספרו בפני עצמו על כן לא רצה לתלות הדבר בעצמו ולומר זכרה לי אלהי לטובה רק שיתף את עצמו עם כל ישראל ואמרו בדרך רמז והוא אומר אשרי שומרי משפט עושה צדקה בכל עת והכונ' לרמוז על עצמו שעם היות אמת שהוא היה תמיד מרנן ומזמר אליו ית' הנה היה לו ג"כ דבר זה והוא היותו שומר משפט ועושה צדקה בכל עת לכל עמו וסמך לזה ואמר זכרני ה' ברצון עמך לומר כי הוא מלך עלמו איננו שואל זה שיזכרנו ה' לו בעצמו רק שיזכרנו ברעוא טבא עם עמו ישראל · ואומרו פקדני בישועתך יר' יהי רצון מלפניך כי בבואך להושיע את ישראל תפקדני לשלו' ויהיה המושיע להם יוצא מחלצי והוא בעצמו הדבר שאמ' יחזקאל הנביא ודוד עבדי נשיא להם לעולם : או יר' פקדני בישועתך זאת שאוכל תמיד לפרוע בעד עניי עמך המחוייבים לבעלי חובם ואין להם במה לפרוע שלכן אני פורע בשבילם : או יר' פקדני בישועתך כי ישועתך כביכול ישועתו והוא ע"ד בכל צרתם לו צר · או יר' אשרי שומרי משפט הצדקה באיזה אופן תנתן שלא תנתן יותר מהחומש מקרן הנכסים וכמו שאז"ל במשנה ראשונה של מסכת פיאה וכמו שביארו בזה בירושלמי וכמו שביאר ג"כ הרמ"בם וכו' כי עם זה יהיה האדם יכול לעשות צדקה בכל עת ועת מה שאין כן בתת האדם יותר מהחומש כי בפעם השניה מה יעשה וכו' וכמו שאמרו שם בירושלמי · או יר' אשרי שומרי משפט של מי שעושה צדקה בכל עת והם המביטים אליו ולומדים ממנו לעשות גם הם כמו שהוא עושה · או יר' עושה צדקה בכל עת בין אם יש לו בין אם אין לו כי בכל אופן שהאל ית' מתנהג עמו הוא מתנהג במעשיו הטובים ובלתי משנה ממנהגו הטוב והאל ית' יזכרנו לטובה : או יר' עושה צדקה בכל עת כפי מה שראוי אם הוא לפדיון שבויים באופן אחד ואם הוא למצות באופן אחר ואם הוא לדברים אחרים באופן אחר וכמו שאמר בירושלמי : לראות בטובת בחיריך וגומר יר' פקדני בישועתך ולא לראות חבלי המשיח כי אם לראות בטובת בחיריך וכו' ואולי באומר לראות בטוב' בחיריך כיון אל עדת הכהני' ובאומר לראות בשמחת גויך כיון אל הלוים ובאומר להתהלל עם נחלתך כיון אל הישראלים · או יר' לומר כי הבא מזרעו של דוד יתהלל עם נחלתו ית' שיהיה להם למלך : - חטאנו

אבן יחייא

אוהב מבירו זה העשב · וזה הפרי עץ · ויך כל בכור בארצם · זהו בכור וגדול הבית כשלא היה שם בכור פטר רחם · ראשית לכל אונם זהו הבכור פטר רחם וכאומרו יעקב על ראובן בכורו כחי וראשית אוני · ויוציאם האל לישראל בכסף וזהב כי וינצלו את מצרים · באופן שכלם היו עשירים · וכן כלם היו בריאים וגבורים ואין בשבטיו אחד שיהיה חולה וכושל מפני לכתו בשנא לחוץ על משענתו · ושמח מצרים בצאתם כי נפל פחדם עליהם וכאומרו קומו צאו מתוך עמי וגו' · פרש וגומ' ר"ל פרש עמוד הענן ההולך לפניהם כמסך אשר לפני הפתח ועמוד האש להאיר הלילה · שאל וגו' שאל ישראל בהיותו במדבר שאלות רבו' וכלם נתנם להם קונם · כי הביא להם שלו · ולחם שמים שהוא המן ישביעם כי כאשר אמרנו הוא לחם אבירים שהם המלאכים כשיהיה אור אלהי פשוט · ויהיה לחם הגלגלים כשיתגשם כגשם זך בהיריי · ויהיה לחם בני האד' כשיתגשם בגשם לבן כפסד כמן אשר תכף כשחם השמש ונמס · כי הדבר היותר טוב שבעולם השפל והיותר נעלה יהיה מוכן לעפוש ולהפסד יותר מזולתה · ולכן בילת התרנגול ומי המטר ושכבת זרע הם קלי קבלת העפוש וההפסד לדקותם · וכן המן לדקותו ולמעלתו היה קל ההפסד · ופתח צור ויזובו מים הם מי רפידים והיו הולכים המים בציותו במקום ציה וחורב כמו נהר הם מי קדש אשר יצאו מים רבים בב' הכאות · כי זכר וגו' ר"ל ישראל להיותם מנסי' את ה' לא היו ראוים לצאת ממצרים ולא ליכנס לארץ כנען · אבל להיות כי האל זכר את דבר קדשו אשר הוציא בשפתיו לאמר גר יהיה זרעך בארץ לא להם ועבדום וענו אותם וגו' ואחרי כן יצאו ברכוש גדול · והם קבלו הגלות ולכן היה חסרון בחק האל אם לא ימלא דברו לטובה כאשר מלאו לרעה · לפיכך ויוציא עמו ובחיריו בששון וברנה · ויען זכר את אברהם עבדו אשר נדר לו ולזרעך אתן את כל הארץ הזאת לפיכך נתן להם ארצות גוים · וירשו העמל מהלאומים ומה שעמלו לבנות ולנטוע · בעבור וגו' ר"ל כי הארץ הקדושה אשר נתן הקב"ה לישראל הוא לתכלית ובעבור שישמרו חקיו ותורותיו ינצורו · כאשר הוהירם התורה ולא תקיא אתכם הארץ כאשר קאה את הגוי וגו' הללו יה · הם דברי המשורר בהשלי' שירו לקרוא לשומעים שיהללו יה : קו הללויה הודו לה' וגומ' גם המזמור הלז עשאו דוד בעת שעשה הקודש ולכונת הקודש וכן עשה או הנמשך לזה מהד' שצריכים להודות ואם אסף לא אמרם שלשתם הנה אמרם הוא בהיותו מפזז ומכרכר בכל עוז לפני ארון ה' · והנה במזמור הלז זכר מענין אבותינו במדבר ובארץ כנען דבר זולתי' מאשר זכר בקודם · הללו יה וגו' כאלו יקרא לשומעים לאמ' הללו יה באמור אליו כי הוא טוב ומטיב לזולת · והודו לה' באמור אליו כי לעולם חסדו עם ישראל ולא נפסק מהם אף כי פעמים רבות חטאו · מי ימלל וגו' הם דברי המשורר מי ימלל גבורו' ה' בבריאת העולם אשר בראו להיותו טוב אשר ע"כ היה מוכרח להטיב אל הזולת · ומי ישמיע כל תהלתו כאשר עשה עם עמו ביציאת מצרי' להיות לעולם חסדו · אשרי וגו' אשר כתן הב' אומרים להם האושר הזמניי והנצחיי · כאשר נדר לאביהם אברהם וזה להיותם שומרי משפט · ועושים צדקה בכל עת כאשר עשה משה רבן כי עשה משפט במצרי המכה אחיו ויטמנהו בחול ועשה צדק' עם בנות יתרו כי קם ויושיען מהרועי' · ועשה עוד אתן חסד כי וישק את צאנם · וכאומרו האל המבטיח לאביהם ואברהם היו יהיה לגוי גדול ועצום ונברכו בו כל גויי הארץ כי ידעתיו אשר יצוה את בניו ואת ביתו אחריו ושמרו דרך ה' לעשות צדקה ומשפט למען הביא ה' על אברהם את אשר דבר עליו · זכרני וגו' כיבא כי עתיד המקדש ליחרב ועתידי' ישראל לאבד השלש מתנות לרוב עונותיהם · ולכן המשורר מתפלל לאל שיזכהו לזוכרו בעולם הנצחי לרצותו ברצו' אשר ירצ' את עמו · ושיזכהו לפקדו בתשועתו בתחיית המתים למען עוד ישוב וירא' השלש מתנות על מתכונתם · וכנגד מתנת האלהות אמ' לראות בטובת בחיריך שהוא הדיבוק אלהי עם בחירי יש' וכאומרו אני אעביר כל טובי על פניך · וכנגד מתנת הזרע אמר לשיות בשמחת גו יך שכי' עשר שבטי ישראל · וכנגד מתנת הארץ אמר להתהלל עם נחלתך ארץ ישראל : חטאנו וגומ' ספר כי אף שיהיו ישראל בגלות הארוך אין לאבד בטחון הגאולה כי פעמים חללו מספיר חטאו במדבר ובאל' והק"בה כעס עליהם · ואחר כך שב את שבותם וכן יהיה בגלות הארוך ההוא · וזהו אומרו שאם אכחנו חטאנו שהוא השוגג · והעוינו שהוא המזיד והרשענו שהוא הפושע המכוין להכעים · וכן חטאנו במעש' והעוינו בדבור והרשענו במחשבה · ככה עשו אבותינו גם כן וה' שלא להם אחרי שיסרם בשוטי ועקרבי היסורין · אבותינו וגומר התחיל לספר כל חטאתם לאמר אבותינו ביציאת מצרים כשפרעה וכל חילו לדפוס לא השכילו נפלאותיך אשר עשית במכות מצרים ולא זכרו את רוב חסדיך אשר עשית עמהם להצילם מהמכו' ההם כי זולת הם שליחות המכות על המצריים היה צריך כח אחר להפלות ולהבדיל בין המצרי לישראלי כי משכנתן דשות למשחית לחבל אינו מבחין בין צדיק לרשע . וזה להיות האלוה בלתי בעל תכלית

ולכן

חָטָאנוּ עִם־אֲבוֹתֵינוּ הֶעֱוִינוּ הִרְשָׁעְנוּ׃ אֲבוֹתֵינוּ בְמִצְרַיִם לֹא־
הִשְׂכִּילוּ נִפְלְאוֹתֶיךָ לֹא זָכְרוּ אֶת־
רֹב חֲסָדֶיךָ וַיַּמְרוּ עַל־יָם בְּיַם־סוּף׃
וַיּוֹשִׁיעֵם לְמַעַן שְׁמוֹ לְהוֹדִיעַ אֶת־
גְּבוּרָתוֹ׃ וַיִּגְעַר בְּיַם־סוּף וַיֶּחֱרָב
י וַיּוֹלִיכֵם בַּתְּהֹמוֹת כַּמִּדְבָּר׃ וַיּוֹשִׁיעֵם
מִיַּד שׂוֹנֵא וַיִּגְאָלֵם מִיַּד אוֹיֵב׃ וַיְכַסּוּ־
מַיִם צָרֵיהֶם אֶחָד מֵהֶם לֹא נוֹתָר׃
וַיַּאֲמִינוּ בִדְבָרָיו יָשִׁירוּ תְּהִלָּתוֹ׃
מִהֲרוּ שָׁכְחוּ מַעֲשָׂיו לֹא־חִכּוּ לַעֲצָתוֹ׃
וַיִּתְאַוּוּ תַאֲוָה בַּמִּדְבָּר וַיְנַסּוּ־אֵל
טו בִּישִׁימוֹן׃ וַיִּתֵּן לָהֶם שֶׁאֱלָתָם וַיְשַׁלַּח
רָזוֹן בְּנַפְשָׁם׃ וַיְקַנְאוּ לְמֹשֶׁה בַּמַּחֲנֶה
לְאַהֲרֹן קְדוֹשׁ יְהוָה׃ תִּפְתַּח־אֶרֶץ
וַתִּבְלַע דָּתָן וַתְּכַס עַל־עֲדַת אֲבִירָם׃
וַתִּבְעַר־אֵשׁ בַּעֲדָתָם לֶהָבָה תְּלַהֵט
רְשָׁעִים׃ יַעֲשׂוּ־עֵגֶל בְּחֹרֵב וַיִּשְׁתַּחֲווּ
כ לְמַסֵּכָה׃ וַיָּמִירוּ אֶת־כְּבוֹדָם בְּתַבְנִית
שׁוֹר אֹכֵל עֵשֶׂב׃ שָׁכְחוּ אֵל מוֹשִׁיעָם
עֹשֶׂה גְדֹלוֹת בְּמִצְרָיִם׃ נִפְלָאוֹת
בְּאֶרֶץ חָם נוֹרָאוֹת עַל־יַם־סוּף׃
וַיֹּאמֶר לְהַשְׁמִידָם לוּלֵי מֹשֶׁה בְחִירוֹ
עָמַד בַּפֶּרֶץ לְפָנָיו לְהָשִׁיב חֲמָתוֹ
מֵהַשְׁחִית׃ וַיִּמְאֲסוּ בְּאֶרֶץ חֶמְדָּה לֹא־
כה הֶאֱמִינוּ לִדְבָרוֹ׃ וַיֵּרָגְנוּ בְאָהֳלֵיהֶם
לא

(margin notes: ל' ויפה · ד' חד חס' · ל' · ו'י' ד' · ל' · ג' · ה'וסי' אנפין לגויא צניה · ל' · ג' · כ' האומרים למסכה · ו' סגול · ג' · ל')

חַבְנָא עִם אַבְהָתָנָא עַוְתָנָא אַרְשַׁעְנָא׃ אַבְהָתָנָא בְּמִצְרַיִם לָא אַשְׂכִּילוּ פְּרִישׁוּתָךְ לָא דְכַרוּ יַת סוּגְעֵי טוּבָךְ וְסָרִיבוּ עַל מֵימְרָךְ עַל יַמָּא בְּיַמָּא דְסוּף׃ וּפַרְקִינוּן בְּגַלַל שְׁמֵיהּ לְאוֹדָעָא יַת גְּבוּרְתֵיהּ׃ וּנְזַף בְּיַמָּא דְסוּף וְאִתְנְגִיב וְהַלִּיבִינוּן בִּתְהוֹמַיָּא הֵיךְ כְּבְמַדְבְּרָא׃ וּפַרְקִינוּן מִיַּד סַנְאָה וּפְרַק יַתְהוֹן מִן יַד בַּעֲלֵי דְבָבָא׃ וַחֲפוּן מַיָּא מְעִיקֵיהוֹן חַד מִנְּהוֹן לָא אִשְׁתְּאַר׃ וְהֵימִינוּ בְּשׁוּם מֵימְרֵיהּ שַׁבָּחוּ תּוּשְׁבַּחְתֵּיהּ׃ סַרְהִיבוּ אִתְנְשִׁיאוּ עוֹבָדוֹי לָא אִסְתַּבָּרוּ לְמִלְכְּתֵיהּ׃ וְשַׁיִּילוּ שְׁאֶלְתָּא בְּמַדְבְּרָא וְנַסִּיאוּ אֱלָהָא בְּאַתַר צָדוּ׃ וִיהַב לְהוֹן שֵׁילוּתְהוֹן וְשַׁדַּר פִּתְרָנוּתָא בְּנַפְשֵׁיהוֹן׃ וְטַנְנוּ לְמֹשֶׁה בְּמַשְׁרִיתָא לְאַהֲרֹן קַדִּישָׁא דַיְיָ׃ אִתְפַּתְחַת אַרְעָא וּבַלְעַת דָּתָן וַחֲפַת עַל סִיעַת אֲבִירָם׃ וּדְלַקַת אִישָׁתָא בְּסִיעַתְהוֹן לַהֲבוּתָא תְּשַׁלְהִיב רַשִׁיעַיָּא׃ עֲבָדוּ עִגְלָא בְּחוֹרֵב וּסְגִידוּ לְמַתְכָא׃ וּפַרְגוּן יַת אִיקַר רִיבּוֹנֵיהוֹן בִּדְמוּת תּוֹר דְּאָכִיל עִסְבָּא וּמְזַהֵם׃ אִתְנְשִׁיאוּ אֱלָהָא פָּרְקְהוֹן דַּעֲבַד רַבְרְבָן בְּמִצְרַיִם׃ פְּרִישַׁן בְּאַרְעָא דְחָם דְּחִילָן עַל יַמָּא דְסוּף׃ וַאֲמַר בְּמֵימְרֵיהּ לְשֵׁיצָיוּתְהוֹן אִילְמָלֵי מֹשֶׁה בְּחִירֵיהּ דְּקָם וְאִתַּקַּף בִּצְלוֹ קֳדָמוֹי לַאֲתָבָא חֲמָתֵיהּ מִלְּחַבָּלָא׃ וְאִתְרְחִיקַת נַפְשֵׁיהוֹן בְּאַרְעָא רִיגְגָא לָא הֵימִינוּ בְּפִתְגָּמֵיהּ׃ וְאִתְרַעֲמוּ בְּמַשְׁכְּנֵיהוֹן

רשי

וימרו על ים · היו מקטני אמנה אמרו כשם שאנו עולין מכאן מצד זה אף המצריים עולים מצד אחר ויבואו אחרינו עד שרמז הקב"ה לים והקיאם ליבשה אז וירא ישר' את מצרים מת לפיכך ויאמינו ביי' אבל מתחילה לא האמינו מצאתי ויוליכ' בתהומות כמדבר ים סוף היה במדבר דכתיב סגר עליה' המדבר וגו' דרך שלשת ימים וגו' : לא חכו לעצתו · לא קוו לו : ויתאוו תאוה · מי יאכילנו בשר : וישלח רזון בנפשם · ואף יי' חרה בעם : ויקנאו למשה · במדבר הכעיסוהו כמו קנאוני בלא אל מג' תפתח ארץ וגו' נראה שחלק כבוד לבני קרח מלהזכיר אביהם תלה הקלקלה בדתן ואבירם : ותבער אש · ותאכל את מקריבי הקטרת : אוכל עשב · אין לך מתועב ומשוקץ מן השור בשעה שהוא אוכל עשב שהוא מוציא פרש רבה והוא מלוכלך בה · ס"א ריח : וימאסו בארץ חמדה · בשילוח מרגלי' והוציאו דבה על הארץ : וישא

אבן עזרא

חטאנו · והנה תחלת תשובת זה המזמור שהוא מודה חטאתו וחטאת עמו על כן חטאנו עם אבותינו כדרך והתודו את עונם והרשענו כנגד פשעינו ופעול העוינו חסר דרכינו או נפשנו והרשענו כן אולי הוא פועל עומד : אבותינו · לא השכילו נפלאותיך · האותות והמופתי' שעשית במצרים · רוב חסדיך עם ישראל במכת ערוב ודבר וברד וחשך ומכת בכורים : וימרו על ים · שאמרו הלא זה הדבר אשר דברנו אליך במצרי' או מאנו לעבור הים : ויושיעם כי שמו נקרא עליהם אלהי העברים : ויגער ליאה רוח קדים לנגדה : בתהומות מקומו' שפלי' · במדבר אשר אין שם מים כי היו להם חומה . ויושיעם · שונא · הוא פרעה : ויכסו · צריהם · פרעה וחילו וכן כתוב וכבד פרעה וחילו : ויאמינו · ויאמינו ביי' : ישירו אז ישיר משה : מהרו · טעם לא חכו כי עצת השם היתה טובה להם שלא יאכלו בשר תאוה : ויתאוו · וינסו אל · בעבור היותם בארץ שממה מאין יבוא הבשר : ויתן · רזון · מות המתאוים : ויקנאו · זה שאמרו למשה כי תשתרר עלינו · לאהרן בעבור הלוים בקר ויודע יי' את אשר לו ואת הקדוש והקריב אין על כן קראו קדוש יי' : תפתח · על דרך זמן עומד · עדת אבירם הם ונשיה' וטפם והאדם אשר לקרח ותבער קרח ועדתו · והקשה מכל אלה יעשו · טעם בחורב במקו' ששמעו קול השם : וימירו · כבודם · כינוי לכבוד השם כדרך כי אין כאלת והכינוי כנגד דוד המלך דרך מוסר ולא אמ' לו כי אין כאלת השם ילעגו למו · וטעם אוכל עשב דרך בזיון וקלון : שכחו · מושיעם · בים סוף כי הזמן היה קרוב לצאתם ממצרי' על כן נפלאות בארץ חם : ויאמר · זה הוא הרף ממני : וימאסו · בשיצ' ממיר' ויאמר להם עלה רש והם לא האמינו : וירגנו · כמשפט נרגן : ויסא

מ"ע ספורנו ז"ל

חטאנו · עם אבותינו · ובשנת תאותי לישועה: ואמנם האומנו עמ"ש בית כי אמנם עד הנה בשנת השתרבנו באמוה · עמ"ש ודרכיכם ודעות · ושחינו, חטאנו ואבותינו בשגגה: העוינו · בזדון : והרשענו · במרד ופשע ועכל אלה השגנו על יחס ולא השליכנו שאל ית' משל פניו בגלות ובשנת מי מריבה שבשבולנו להתערב בנכרים גלינו בין האומות גלות שהרע לנו יותר מכל גרם אחרת: אבותינו במצרים לא השכילו נפלאותיך · וזה בשגגה מאמם מאמרם השטלה והידיעה עד שאמרו לעשה אלו ממנו ונעבד' את מצרים: לא זכרו את רב חסדיך שעשית לאבותינו : וימרו על ים · באמרם המבלי אין קברים במצרים · ויושיעם למען שמו · שלא יאמרו מצרים מבלתי יכולת ה': לא חכו לעצתו · שיתן לכם נרכם וילונו במים במדבר סין וברפידים : ויתאוו תאוה · ובאלה הטנים היו מורדים בלי ספק בקברות התאוה ובמחלוקתו של קרח ועכ"ז לא השליכם מעל פניו האל יתברך: יעשו עגל בחורב · ובאלה הג' שיספר שהם מעשה העגל ומרגלים ופעור היו פושעים ומורדים באל יתברך ובכל א' מהם הפילה תפלה להשיב כליהם: וימאסו בארץ חמדה · וגם אז מרדו באמרם נתנה ראש באמרו אף בה' אל תמרודו: ולפסיל

מסרה

ויושיעם ד' ג' מ"ל וא' חס' וסימ' · ויושיעם ביד ירבעם בן יואש · את עתניאל בן קנז ויושיע' למען שמו · ויושיעם מיד שונא · דעתניאל חס' : מהרו ג' וסימ' בלשון ארמי אנשין לוויא בניהון · וביאורם מהרו בניך מהרסיך · ולא מהרו הלוים רד"ה · מהרו שכחו מעשיו לא חכו לעצתו : תפתח ארץ ב' וסימ' תפתח ארץ ויפרו ישע · תפתח ארץ ותבלע דתן : כבודם חד מן י"ח מלין בקריאה תקון סופרים וסי' ואברה' עודנו עומד לפני יי' · ואל אראה ברעתי · ואכל חצי בשרו · בעון אשר ידעתי כי מקללים להם בניו · אולי יראה בעניי · איש לאהליו ישראל · והנם שולחים את הזמור' אל אפם · אלהי קדשי ולא נמות · ואמרתם הנה מתלאה והפחתם אותו · כי הנוגע בהם בנוגע בבבת עינו · ועמי המיר כבודו · ואהיה עלי למשא · כבודם בקלון אמיר · וירשיעו את איוב · ותשוח עלי נפשי · וימירו את כבודם בתבנית שור :

אבן יחייא

ולכן פעולתו בדבר מה צריך להיות כוללת הכל · ולפשות מאמרו שהוא בטבע בלתי בעל תכלית ושלא יתפשט כי אם בתכלית מוגבל הוא כם גדול · ורוב חסדך גם כן להוציא' מבית עבדים מלאים כסף וזהב · וימרו על ים בים סוף · כי המרו את רוחו בהיותם על הים ואלו כאומרם המבלי אין קברים במצרים וגו' והמרו בהיותם בתוך הים כי לא היו מאמינים לעברו כלו ביבשה בחייהם להיותו ים זועף רב מצולה ורחב ידים אשר זה הוא עון פלילים להיותם כפויי טובה לאשר גמלתם טוב ולא רע תמיד · ועם כל זה מחל להם : והושיעם למען שמו · שהוא ה' אב הרחמים · ולמען הודיע את גבורתו בבריאת העולם · כאשר אמרנו כי יציאת מצרי' היא המופת והראיה לבריאת העולם · ובהיותם על ים סוף ואלו אשר אמרו המבלי אין קברים ויגע' בים סוף ברוחו רוח קדים ויחרב ונכנסו בו · ובהיותם בתוכו בחרבה אשר עדין לא היו מאמינים בחייהם להכירם היות לו תהומות עמוקות · הוא הוליכם בתהומות ההם בחרבה · כאלו היו הולכים במדבר היבש ממים · באופן שהושיע' מיד פרעה השונא שלהם · וגאלם מיד מצרים אויבם מלך קשה ואומה קשה ולא די כי פעל עמה' הצדק להושיעם מיד עושקיה' · כי עשה משפט באויביה' כי כסו המים צריהם ואחד מהם לא נותר · באופן שאז האמינו לגמרי בדבריו וכאומרו ויאמינו בה' ובמשה עבדו · ישירו תהילתו וכאומרו אז ישיר משה ובני ישראל את השירה הזאת לה' וגו' מהרו וגו' [illegible]

תורת חסד · תהילה ה

חטאנו עם אבותינו יר' הנה אין ספק כי האבלי משיח הם בשביל העונו' ואנחנו ידענו כי חטאנו וגו' ועכ"ז אנו מחלי' פניך ה' שתפקדנו בישועתך ויהי' דבר זה לראו' בטוב בחירך ולא לרעו' ברע וכו' · או יר' חטאנו כמו שחטאו אבותינו אך אבותינו לא העוו ולא פשעו כי אם חטאו לבד ובזה לבד היינו דומים אליהם והם אלינו ואנחנו עוד עשינו כי העוינו והרשענו ואומר והרשענו הוא כנגד פשענו כמו שביאר הרא"בע : אבותינו במצרים וגומ' יר' אבותינו ראו אותם אך לא הבינו אותם להיותם יושבים במצרים בתוך המכשפים ולא זכרו את רוב חסדיך שהיה להם ב' טובו' והם השפל' אויביה' והב' שופע שוב' טוב' : ויושיעם למען שמו להודי' את גבורתו יר' להודי' את גבורתו של שמו שבו ברא את העולמי' וכדי שלא יאמרו מבלתי יכול' ה' וכו' לכן ויגע' בים סוף ויחרב כי למה שהיה עובר בה פסל מיכה לא היתה רוצה להתבקע ולהחרב ויוליכם בתהומות על אותו הדרך בעצמו שהוליכם במדבר שלא חסר להם כל דבר ואפילו מעדנים לנעריהם הקטנים וכמו שאז"ל שהאשה היתה פושטת ידה ומוציאה כל מה שהיתה צריכה לתת לבנה הקטן : ויושיעם מיד שונא הוא שרו של מצרים ויגאלם מיד אויב הוא המקטרג שהיה אומר מה הללו מגדלי גלולים אף הללו כו' : ויכסו מים צריהם הם המצריים אחד מהם לא נותר זה פרעה שהיה המיוחד שבהם שגם הוא לא נותר שלא נתכסה ואחרי כן הבילו ה' וכמו שאז"ל באומר מי כמוכה וכו' שהיה המלך של נינוה וכו' · ויאמינו בדבריו יר' ויאמינו בדבריו של האחד וכו' והם אנשי נינוה שהאמינו בדבריו וכמו שאז"ל · ובאומר ישירו תהלתו יר' והם בעצמם ישירו [illegible]

מ"ע ספורנו ז"ל

להפיל זרעם בגוים · כאמרו אם לא כאשר דברתם באזני כן אעשה לכם · ופגריכם אשר אמרתם לבז יהיה : ויצמדו לבעל פעור · בזנות נשים : זבחי מתים · זבחי אליהן : ויכעיסו · וישתחוו לאלהיהן כאמרו ויחר אף ה' בישראל : ויפלל · עשה פלילה ודין לכבוד קונו והתפלל : לדור ודור · כאמרו והיתה לו ולזרעו אחריו ברית כהנת עולם : ויקציפו · כאמרו אשר רבו בני ישראל את ה' : וירע למשה · שלא נכנס לארץ · ועוד נמשך שלא השמידו את העמים כמו שהיה עושה משה אם היה נכנס כאמרו במלחמת סיחון ועוג לא השארנו שריד : ויתערבו בגוים וילמדו מעשיה' · וזה נמשך מחסרון שהיה מנות האל להשמיד את העמים : ויכנעו תחת ידם · והתפללו ובזה : פעמים רבות יצילם והמה ימרו · בעוד השופט שהקים הוא יתברך להושיעם : בשמעו את רנתם · על ידי שואל הנביא : בריתו · שכרת לאבותינו : הושיענו · כמו כן עתה להודות : להשתבח : שלא ישבע אותנו פוז שעבוד מלכיות : ברוך ה' · מיטיב לזולתו : מן העולם קודם משחו של אדם הראשון : ועד העולם · עד ימות המשיח : ואמר כל העם · כל עם ועם ואפילו א"ה : אמן · אמת ויציב סוף :

אבן עזרא

וישא · שבועה כדרך בני אדם שישא ידו אל השמים ולהפיל אם היו כמוהם מורדים ככתוב בברית השני שכרת משה עם הבני' : וילמדו · מגזרת למיד בעבור הגשי' : זבחי מתים · לזבחי אלהיהם : ויכעיסו · ותפרץ · שמת אלף שבט שמעון והעד במספרו ונשיאו כי הנשים במקום אחר באו : ויעמד · ויפלל · עשה דין כמו עון פלילי : ותחשב · טעם לצדקה והיתה לו ולזרעו אחריו ברית כהנת עולם : ויקציפו · מי מריבת קדש · וירע למשה כאשר אמר גם בי התאנף : כי המרו את רוחו · שב אל השם כמו והמה מרו ועצבו את רוח קדשו · וטעם ויבטא על השם שגזר על משה שלא נכנס לארץ ושגגה היתה ממשה בעבור כעסו כאשר פירשתי במקומו ויתכן היות רוחו רוח משה והוא במה שאמר לישראל מורי' ושכח לדבר והכה והיה ראוי שלא יצא הדבר מפיו עד שישלים מצות השם : לא · אשר אמר יי' להם להשמידם : ויתערבו · עד למדו אותם והוא הזהירם : ויעבדו · קראם עצבים דרך קלון : ויזבחו לשדים · כמו מחשבת' כמו מגניה הנביא וי"א לשדים שישודו הדעת כמו ישוד צהרים : וישפכו · מרוב אהבת' לעצבי כנען שדם בניהם ובנותיהם שפכו להם : ויטמאו · כי קדושים היו : ויחר · ויתעב כי הם זנו · ויתנם · בימי השופטים : וילחצים · ויכנעו · הטעם כפול או ויכנעו על דרך או אז יכנע על כן אחריו : פעמים · ובמה ימרו אחר שנכנעו והוא הצילם · וימוכו כמו ומך אחיך בעבור המ"ם : וירא · את רנתם · צעקת' כמו ותעבור הרנה : ויזכור · ברית אברה' והנכון בעיני ברית סיני כי שם כתוב וזכרתי להם ברית ראשונים והם היוצאים ממצרים וכן כתוב אשר הוצאתי אותם וקראם ראשוני' כי הם אבותינו הראשונים שקבלו התורה בהר סיני כי כבר הזכיר בפרש' ברית שלשת האבות · וינחם דרך משל : ויתן · זה פי' ולהפיל זרעם בגוים ולזרותם בארצות הטעם בארץ לא להם · הושיענו · אמר אחד מחכמי' מצרי' כי זה המשורר היה בימי השופטי' לפני מלך מלך לבני ישראל על כן הוא או' וקבצנו מן הגוים וחכם אחר אמר כי זה המשורר היה בבבל והנכון בעיני כי זה המשורר דבר ברוח הקדש והוא מדבר על לשון בני גלותינו הושיענו כאשר דבר' ישעיהו על לשון המשכילים למה תתענו יי' מדרכיך : ברוך · דברי המשורר בנבואה כי תפלת הושיענו שמע השם וברכו על ישועת ישראל אז יקרא השם אלהי ישראל והנכון בעיני שהוא דבק עם להשתבח אז נאמר כולנו ברוך מן העול' ועד עולם הוא ברוך ומלת אמן מגזרת אמונה וחתם במזמור כאשר החל והיא מלת הללויה :

הודו

תהלים קו

לא קבילו במימרא דיי׃ וארים ידיה בשבועה מטולהון למרמי יתהון קטילין במדברא׃ ולאגלאה זרעהון בעממיא ולבדרותהון בארעתא׃ ואדביקו בטעוות פעור ואכלו נכסי מיתיא׃ וארגיזו קדמוי בעובדיהון ותקפת בהון מותנא׃ וקם פינחס וצלי ואתכליית מותנא׃ ואיתחשבת ליה לזכו לדר ודר עד עלמא׃ וארגיזו על מי מצותא ובאיש למשה בגללהון׃ ארום סריבו על רוח קודשיה ופריש בסיפוותיה׃ לא שיציאו ית עמיה די אמר יי להון׃ ואתערביבו בעממיא ואליפו ית עובדיהון׃ ופלחו ית טעוותהון והוו להון לתקלא׃ ודבחו ית בניהון וית בנתיהון למזיקיא׃ ושדו אדם זכאי דמי בניהון ובנתהון די דבחו לטעוות דכנענאי ואטינפת ארעא בחובין דקטול׃ וטמיאו בעובדיהון וטעו במעלליהון׃ ותקיף רוגזא דיי בעמיה ורחיק ית אחסנתיה׃ ומסרינון ביד עממיא ושליט בהון סנאיהון׃ ודחקינון בעלי דבביהון ואתכניעו תחות ידיהון׃ זמנין סגיאין יפצי אינון והינון יסרבון ליה במלכתהון ואתמכיאו בחוביהון׃ וחמא כד עיק להון כד שמע ית צלותיהון׃ ודכיר להון קיימיה ותב מן רוגזיה כסוגעי חסדוי׃ ויהב יתהון לרחמין באנפי כל דשבי יתהון׃ פרוק יתנא יי אלהנא וכנוש יתן מביני עממיא לאודאה בשום קודשך לאשתבחא בתושבחתך׃ בריך שמא דיי אלהא דישראל מן עלמא הדין ועד עלמא דאתי ויימר כל עמא אמן הללויה׃

לֹא שָׁמְעוּ בְּקוֹל יְהוָה׃ וַיִּשָּׂא יָדוֹ לָהֶם לְהַפִּיל אוֹתָם בַּמִּדְבָּר׃ וּלְהַפִּיל זַרְעָם בַּגּוֹיִם וּלְזָרוֹתָם בָּאֲרָצוֹת׃ וַיִּצָּמְדוּ לְבַעַל פְּעוֹר וַיֹּאכְלוּ זִבְחֵי מֵתִים׃ וַיַּכְעִיסוּ בְּמַעַלְלֵיהֶם וַתִּפְרָץ־בָּם מַגֵּפָה׃ וַיַּעֲמֹד פִּינְחָס וַיְפַלֵּל וַתֵּעָצַר הַמַּגֵּפָה׃ וַתֵּחָשֶׁב לוֹ לִצְדָקָה לְדֹר וָדֹר עַד־עוֹלָם׃ וַיַּקְצִיפוּ עַל־מֵי מְרִיבָה וַיֵּרַע לְמֹשֶׁה בַּעֲבוּרָם׃ כִּי־הִמְרוּ אֶת־רוּחוֹ וַיְבַטֵּא בִּשְׂפָתָיו׃ לֹא־הִשְׁמִידוּ אֶת־הָעַמִּים אֲשֶׁר אָמַר יְהוָה לָהֶם׃ וַיִּתְעָרְבוּ בַגּוֹיִם וַיִּלְמְדוּ מַעֲשֵׂיהֶם׃ וַיַּעַבְדוּ אֶת־עֲצַבֵּיהֶם וַיִּהְיוּ לָהֶם לְמוֹקֵשׁ׃ וַיִּזְבְּחוּ אֶת־בְּנֵיהֶם וְאֶת־בְּנוֹתֵיהֶם לַשֵּׁדִים׃ וַיִּשְׁפְּכוּ דָם נָקִי דַּם־בְּנֵיהֶם וּבְנוֹתֵיהֶם אֲשֶׁר זִבְּחוּ לַעֲצַבֵּי כְנָעַן וַתֶּחֱנַף הָאָרֶץ בַּדָּמִים׃ וַיִּטְמְאוּ בְמַעֲשֵׂיהֶם וַיִּזְנוּ בְּמַעַלְלֵיהֶם׃ וַיִּחַר־אַף יְהוָה בְּעַמּוֹ וַיְתָעֵב אֶת־נַחֲלָתוֹ׃ וַיִּתְּנֵם בְּיַד־גּוֹיִם וַיִּמְשְׁלוּ בָהֶם שֹׂנְאֵיהֶם׃ וַיִּלְחָצוּם אוֹיְבֵיהֶם וַיִּכָּנְעוּ תַּחַת יָדָם׃ פְּעָמִים רַבּוֹת יַצִּילֵם וְהֵמָּה יַמְרוּ בַעֲצָתָם וַיָּמֹכּוּ בַּעֲוֺנָם׃ וַיַּרְא בַּצַּר לָהֶם בְּשָׁמְעוֹ אֶת־רִנָּתָם׃ וַיִּזְכֹּר לָהֶם בְּרִיתוֹ וַיִּנָּחֵם כְּרֹב חֲסָדָו׃ וַיִּתֵּן אוֹתָם לְרַחֲמִים לִפְנֵי כָּל־שׁוֹבֵיהֶם׃ הוֹשִׁיעֵנוּ יְהוָה אֱלֹהֵינוּ וְקַבְּצֵנוּ מִן־הַגּוֹיִם לְהוֹדוֹת לְשֵׁם קָדְשֶׁךָ לְהִשְׁתַּבֵּחַ בִּתְהִלָּתֶךָ׃ בָּרוּךְ יְהוָה אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל מִן־הָעוֹלָם וְעַד הָעוֹלָם וְאָמַר כָּל־הָעָם אָמֵן הַלְלוּ־יָהּ׃

ספר חמישי

הודו — שבחו

רשי

וישא ידו · בשבועה : ולהפיל זרעם בגוים · מאותה שעה נגזר עליהם חורבן הבית שהרי ליל תשעה באב בכו ואמר הקב"ה הם בכו בכייה של חנם ואני אקבע להם בכייה לדורות : כי המרו · משה ואהרן : את רוחו · כשמעו נא המורים : ויבטא בשפתיו · שבועה לכן לא תביאו את הקהל הזה וגו' : לא השמידו · בימי יהושע : את העמים · אשר אמר להם לא תחיה כל נשמה לא ישבו בארצך והם הניחום לשבת בקרבם למס עובד : ויתנ' ביד גוים · בימי השופטי' בין שופט לשופט כגון עגלון וכושן רשעתים וסיסרא ופלשתי' ומדין מלאתי פעמים רבות יצילם כמה פעמי' מכעיסי' והוא מאריך אפו ומצילם : וירא בצר · מתוך תפלה : בשמעו את רנתם · מתוך זכות אבות · ויזכור להם בריתו · מתוך תשוב' : וינחם כרוב חסדיו · מתוך הקץ : בשמעו הושיענו וגו' אף משה כללה בפסוק אחד בצר לך ומצאוך וגו' : מן העולם ועד העולם · מן עלמא הדין ועד עלמא דאתא : וימוכו בעונם · כעשו שפלים בעונם : הושיענו · גם עתה יי' אלהינו :

הודו

מסרה

בנותיהם פלי' מלמ' חס' וב' של' דמ'.

אמר יי' להם ד' וסימ' הוא אהרן ומשה אשר אמר יי' להם הוציאו כה אמר יי' להם מות ימתו דפנחס · ויעבדו הגלולי' דמלכי' לא השמידו את העמים : ויתעב ד' קמצין בקריא' בליש' תיעב וסימ' לבזה נפש למתעב גוי · ודבר תמים יתעבו · איש דמים ומרמה יתעב · ויחר אף יי' בעמו ויתעב · וכל שארא תיעב פתח' ובספרי מסרה אחריתי מוגים גם זה כל אוכל תתעב נפשם · וא' מתאב אנכי את גאון : כרוב ז' חסרים בקריא' וסימ' גפן בוקק ישראל · חנני אלהים כחסדך · ענני יי' כי טוב חסדך · ויזכור להם בריתו וינחם הללוהו כרב גדלו · כי אם הוגה ורחם · וחוסה עלי כרב חסדיך · יחד חסר אשר גמלם כרחמיו וכרב חסדיו :

תורת חסד — תהילת ה'

וישא ידו להם להפיל אותם במדבר ולהיותו סבה להפיל זרעם בגוים בגלות בבל ולזרותם בארצות בגלות יון כי בליל תשעה באב נהיה הדבר הזה : ויצמדו לבעל פעור וגו' ויכעיסוהו במעלליהם ותפרץ בם מגפה וימותו וזה להם מדה כנגד מדה על מה שאכלו זבחי מתים : ויעמוד פנחס ויפלל וגומר ולסבה זו נהיה לו מה' מדה כנגד מדה ותחשב לו לצדקה ועדין הוא חי : ויקציפו על מי מריבה וירע למשה וגומר כי המרו את רוחו ויבטא בשפתיו שהקהיל לישראל לפני הסלע והוא הענין שביארתי בספר חסדי אבות : לא השמידו את העמים אשר אמר ה' להם מהותם : ויתנם ביד גוים וימשלו בהם שונאיהם הוא ישראל ההולכים מצרים משל כ"כ במצרים וילחצום לשונאיהם הנגבר אויביהם ויכנעו תחת ידם והוא ענין מה שהיה גם כן כ"כ באותו כוס באופן כי הורקו מכלי אל כלי ובאופן כי פעמים רבות יצילם ועם כל זה המה ימרו בעצתם וימוכו כל אבריהם בעונם והוא הענין הנדרש במה שאמר הכתוב על מה תוכו עוד תוסיפו סרה וגומר : וירא בצר להם בשומעו וגו' יר' מלבד מה שראה בצר להם ג"כ שמע את רנתם והוא ע"ד עוד הם מדברים ואני אשמע · או יר' וירא בצר להם מלבד מה שמע את רנתם על עצמ' כי תפלת החולה לעצמו היא יותר טובה מתפל' זולתו : ויזכור להם בריתו וינחם כרוב חסדיו יר' באותה השעה פרבו חסדיו בה ניחמם : ויתן אותם לרחמים לפני כל שוביהם יר' לפני כל שוביהם גם כי היו רבים וכמו שביארתי באומר ויתנם ביד גוים וגומר וילחצום וגומר · או יר' וילחצום אויביהם של ישראל את שונאיהם של ישראל ויכנעו השונאים תחת האויבים והנה האויבים הם יותר רעים מהשונאים באופן שהזיקום יותר ממה שהזיקום וילחצום השונאים · או יר' ויכנעו ישראל תחת ידי האויבים להם · או יר' ויכנעו השונאים תחת ידי אויביהם של השונאים וכבן השונאים ההם לא הזיקו עוד לישרא' · או יר' וילחצום אויביהם של ישראל לישראל עד כי מעצמם נכנעו תחת ידם · או יר' ויכנעו השונאים והאויבים תחת ידם של ישראל כי נעשו ישראל בישועתו ית' שרים עליהם · והוא אומר פעמים רבות יצילם ויר' אל תתמה על זה כי כמו כן פעמים רבות יצילם בהיותם בתוך הצרה וכו' : ברוך ה' וגומר מן העולם ועד העולם יר' ממציאות מה שהם בעולם הזה ועד העולם אשר הם מקוים וכו' :

הודו

אבן יחייא

המגפה · ותחשב לו אהאל לצדקה כי בזה הציל ישראל מעונש המגפה · ונתן לו הכהונה לדור ודור וכאומרו והיתה לו ברית כהונת עולם תחת אשר קנא וגו' ור"ל בדרי' קיום נצחי · ונתן לו החיים הנצחיים עד עולם וכאומרו לכן הנני נותן לו את בריתי שלום · ור"ל בשלום החיים וכאומרו בריתי היתה אתו החיים והשלום כי הוא שלום הד' יסודות שלא יגברו זה על זה · ויקציפו על מי מריבה בתלונתם כמנהג' הרע וירע הק"בה למשה בעבור' · כי המרו את רוחו ובא לכלל כעס · ובא לכלל טעות כי בטא בשפתיו דברי קנתורי' כנגד יש' באומרו שמעו נא המורי' · והאי' משה עניו מאד מכל האדם אשר כל העולם היו למדי' חכמה ומוס' מדבריו ומעשיו ותבונותיו כי גדולה שמושה יותר מלימוד לא היה לו ליפול בטעות מדה פחותה כזאת לבל ילמדו בני יש' ממנו לעשות כן נחשב' היות מעלת מדרה חדת הכעס · לא השמידו את העמי' אשר אמ' ה' להם שישמידו' בכניסת' לארץ פן יהיה להם למוקש · ויתערבו בהם לקחת להם נשים מכל אשר בחרו · וילמדו מעשיהם הרעים מתועבו' הארצו' · ויעבדו את עצביהם · ויזבחו את בניהם ואת בנותיה' לשדי' · ושפכו דם נקי דם בניה' ובנותיה' אשר זבחו לעצבי כנען · ותחנף הארץ בדמי' כי היה בהם שפיכות דמים לשאת חנם ויטמאו במעשיה' זה תועבת האשכ' זכור ומשכב הבהמו' · ויזנו במעלליה' בזנות כשותיה' · ויחר אף ה' בעמו עם ה' מקדש ויתעב את נחלתו ארץ יש' נחל ה' אחזו · ויתנם ביד גוים אשר הגלום לחלת וחבור · ואשר נשארו בארץ ישראל וימשלו בהם שונאיה' · אמנם היו עומדים לבטח על אדמת' ומשועבדים לשונאיהם כבימי מלכי פרס · וילחצום אויביהם ויכנעו תחת ידם כבימי שעבוד היונים · ופעמים רבות כשהיו כלחצים יצילם האל · והמה יחזרו לחטוא ולהמרות לאל בעצתם הרעה · והיו חוזרים להיות מוכים ונכאים בעונם בארצות אויביהם וזהו אומרו וימוכו בעונם וירא הקב"ה בצר להם בשומעו את רנתם וצעקתם מכובד הגלות · ויזכור להם בריתו עם האבות וינחם מהרעה הגדולה אשר הם חויבים לסבול על כובד חטאם · וזה כרוב חסדיו · ויתן אותם לרחמי' לפני כל שוביה' כאשר אנו רואים בגלותינו שאם ארצות המערב יגרשונו ארצו' המזרח יקבלונו וזה לחסד ה' · הושיענו וגומר ולכן בגלותנו זה ראוי לבטוח בה' ולקוות לישועתו כי למען חסדיו ירחמנו כאשר ריחם תמיד · וראוי להתפלל לפניו ככה · הושיענו אלהי ישענו מיד שונאינו · וקבצנו מן הגוים מארבע כנפות הארץ להודות לשם קדשך · ולהשתבח בתהלתך שנהלך בתוך קהל ועדה על כל הטובות שגמלתנו · ברוך וגו' עשה המשורר בסוף הספר הזה כאשר עשה בסוף האחרי' להודות לה' ולברכו על אשר עזרו · וזהו אומרו ברוך יהיה ה' שעם היותו שוכן עד וקדוש שמו הוא אלהי ישראל ומשגיח בם עם כל היותם שוכני בתי חומר · מן העולם הזה ועד העולם הבא כי בשני העולמות ישגיח עליה' לטובה ואמר כל העם אמן הללויה :

קו הודו

הודו לי״י · יאמרו גאולי יי׳ · אמרו חכמים ז״ל ארבעה צריכין להודות והם הנזכרים במזמור ומלת הודו לי״י יאמרו אותו הגאולים על כן אחריו יאמרו · מיד צר כמו צר ומצוק בצר לי׃ ומארצות · הזכיר מזרח ומערב כי כן היישוב מן הקצה אל הקצה והזכיר מצפון כי שם כל היישוב ולא הזכיר דרום בעבור חום השמש אין שם יישוב בראיו׳ גמורות וטעם ומים יורדי הים כי היורד כתוב מהארבעה הנזכרים וכן הוא מזכיר יורדי הים ואחר כן כתוב יודו לי״י חסדו · ויש אומרים פעול יאמרו גאולי יי׳ הוא אשר גאלם מיד צר והודו לי״י דברי המשורר לארבעה הנזכרים׃ תעו · דרך דבק עם תעו והם גאולי השם יספר אשר קרה להם · ישימון · פירשתיו׃ רעבים · בכלות לדק

א קז הֹדוּ לַיהוָה כִּי־טוֹב
כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ׃ יֹאמְרוּ גְּאוּלֵי יְהוָה
אֲשֶׁר גְּאָלָם מִיַּד־צָר׃ וּמֵאֲרָצוֹת
קִבְּצָם מִמִּזְרָח וּמִמַּעֲרָב מִצָּפוֹן וּמִיָּם׃
תָּעוּ בַמִּדְבָּר בִּישִׁימוֹן דָּרֶךְ עִיר
ה מוֹשָׁב לֹא מָצָאוּ׃ רְעֵבִים גַּם־צְמֵאִים
נַפְשָׁם בָּהֶם תִּתְעַטָּף׃ וַיִּצְעֲקוּ אֶל־
יְהוָה בַּצַּר לָהֶם מִמְּצוּקוֹתֵיהֶם יַצִּילֵם׃
וַיַּדְרִיכֵם בְּדֶרֶךְ יְשָׁרָה לָלֶכֶת אֶל־
עִיר מוֹשָׁב׃ יוֹדוּ לַיהוָה חַסְדּוֹ
וְנִפְלְאוֹתָיו לִבְנֵי אָדָם׃ כִּי־הִשְׂבִּיעַ
נֶפֶשׁ שֹׁקֵקָה וְנֶפֶשׁ רְעֵבָה מִלֵּא־טוֹב׃
י יֹשְׁבֵי חֹשֶׁךְ וְצַלְמָוֶת אֲסִירֵי עֳנִי וּבַרְזֶל׃
כִּי־הִמְרוּ אִמְרֵי־אֵל וַעֲצַת עֶלְיוֹן
נָאָצוּ׃ וַיַּכְנַע בֶּעָמָל לִבָּם כָּשְׁלוּ וְאֵין
עֹזֵר׃ וַיִּזְעֲקוּ אֶל־יְהוָה בַּצַּר לָהֶם
מִמְּצֻקוֹתֵיהֶם יוֹשִׁיעֵם׃ יוֹצִיאֵם
מֵחֹשֶׁךְ וְצַלְמָוֶת וּמוֹסְרוֹתֵיהֶם יְנַתֵּק׃
טו יוֹדוּ לַיהוָה חַסְדּוֹ וְנִפְלְאוֹתָיו לִבְנֵי
אָדָם׃ כִּי־שִׁבַּר דַּלְתוֹת נְחֹשֶׁת
וּבְרִיחֵי בַרְזֶל גִּדֵּעַ׃ אֱוִלִים מִדֶּרֶךְ
פִּשְׁעָם וּמֵעֲוֹנֹתֵיהֶם יִתְעַנּוּ׃ כָּל־
אֹכֶל תְּתַעֵב נַפְשָׁם וַיַּגִּיעוּ עַד־שַׁעֲרֵי
מָוֶת׃ וַיִּזְעֲקוּ אֶל־יְהוָה בַּצַּר לָהֶם
כ מִמְּצֻקוֹתֵיהֶם יוֹשִׁיעֵם׃ יִשְׁלַח דְּבָרוֹ
וְיִרְפָּאֵם וִימַלֵּט מִשְּׁחִיתוֹתָם׃ יוֹדוּ
לַיהוָה חַסְדּוֹ וְנִפְלְאוֹתָיו לִבְנֵי אָדָם׃
ויזבחו

שבחו קדם יי ארום טב ארום לעלם טוביה׃ יימרון פריקיא דיי די פרקינון מן יד מעיקא׃ ומארעתא כנישינון ממדינחא וממערבא מציפונא ומן ימא דרומא׃ על עמא דבית ישראל אתנבי ואמר עמא בית ישראל טעו במדברא בצדי אורחא קרתא דמיתבא לא אשכחו׃ כפינים לחוד צחיבין נפשתהון תשתלהיא׃ וצלו קדם יי כד עיק להון ממעקתהון פצא יתהון׃ ודברינון באורח תריצתא למיזל לירושלם קרתא דמיהבא׃ יהודון קדם יי מטול חסדיה ומישתען פרישותיה לבני נשא׃ ארום אשבע נפש סריקא ונפשא כפינא מלי טובא׃ על צדקיהו ורברבני ישראל אתנבי ואמר צדקיהו ורברבני ישראל דגלו בבבל ויתיבו בחשוכא וטולו דמותא והוו אסירין בסינוף שירי פרזלא׃ ארום סריבו על מימריה אלהא ומלכת עילאה רחיקו׃ ותבר בליעותא לבהון אתקילו ולית דסעיד׃ וצלו קדם יי כד עיק להון ממעיקתהון פרקינון׃ אפיקינון מחשוכא וטולא דמותא ושלשלותהון יתרע׃ יהודון קדם יי מטול חסדיה ומשתען פרישותיה לבני נשא׃ ארום תבר דשי נחשא ועברי פרזלא קציץ׃ על חזקיה מלך שבטא דבית יהודה אתנבי ואמר חזקיהו מליך דבית יהודה דסריב למיסב אתתא אסתגיף היך שטין דמאורח מרדיהון ומעוייתהון מסתגיפין׃ כל מיכלא תרחיק נפשהון ומטיין עד מעלני מותא׃ וצלו קדם יי כד עיק להון ממעיקתהון יפרקינון׃ ישדר פתגמי אסותיה ויסי יתהון וישזיב מלחבלותהון׃ יהודון קדם יי מטול חסדיה ומשתעין פרישותיה לבני נשא׃
ויכוסון

רש״י

הודו לי״י · יאמרו גאולי יי׳ · כשיפדם מיד צר׃ תעו במדבר וגו׳ · והולכי מדברות אף הם צריכין להודו׳ שהרי פעמי׳ שהם תועים ורעבים וצמאים ויוצאים · ויכנסם לפיכך יודו לי״י חסדו׃ יושבי חשך וצלמות · אף האסורי׳ בבית הסוה׳ צריכין להודו׳ כשיוצאין מבית אסיריה׳׃ כי המרו אמרי אל · אין פורענות באה על האדם אלא בעונו׃ כי שבר דלתות נחשת שהיו כעולי׳ בפניהם׃ אוילי׳ מדרך פשעם · אשר מעונותיהם יתענו ביסורי חלאים אף הם מן הצריכין להודות · יש סמניות בפרשה זו וכאין לידרש במקום אכין ורקין למעט לומר צעקו קודם גזר דין נענין לאחר גזר דין אינ׳ נענין׃
יחוגו

עשו כאש׳ קרה הגר והלך ותתע ויכלו המים · תתעטף כמו העטופים ברעב׃ ויצעקו · אמר יציל׳ כמו להציל לו מרעתו׃ וידריכם · הפך תעו׃ אל עיר מושב · כנגד העליון הכתוב למעל׳ עיר מושב לא מצאו׃ יודו · מלת יודו בעבור שבית וכן הוא ויודו נפלאותיו׃ כי השביע על המים ארץ לא שבעה מים וזה הוא חסד השם · ועתה שב להזכיר השבויים׃ יושבי · כי רובם בני הבור וברזל כמו ענו בכבל רגלו ברזל׃ כי הנה הראה כי רובי השבויים לייסר׳ בעבור עונותיהם ומלת המרו או מרו קרובה בטעם וככה נאצו מהקל או נאץ כיאץ הכבד ואמרי אליהם פיקודי הלב שהשם נטעם בלב כל מדבר׃ יודו · הטעם לבני אדם שילמדו׃ ויכנע בעמל · שאדוניהם יעבדו בהם בפרך ואין עוזר לפדותם׃ ויצעקו · הזכיר יושיעם בעבור היות׳ביד שוניהם כמו ויושע יי׳׃ יוציאם מחשך · הכתוב למעלה׃ ינתק׳ כנגד אסירי עני וברזל׃ כי · תכן עלילות שברהו ממדינה דלתיה נחש׳ כאילו נשברו ועתה יזכיר החולים׃ אוילים · גם הזכיר כי החולי בעבור פשע ותוכחו׳ על עון וכן בדברי איוב׃ ומעם אוילים אפילו הם חכמים הם נחשבו אוילים בעבור פשע׳ ומלת מדרך מושכת עצמ׳ ואחר׳ עמה וכב׳ הוא ומדרך עונותיה׳ יתענו׃ כל · שערי מות הקבר כי בהסגר שעריו לא יראו אור׃ ויזעקו · הזכיר זה המשורר כי אשר תעו במדבר לא יועילם יודעי הדרכים ולא המנחשים רק בצעקת השם הוא לבדו יכול להצילם וכן האסורים לא יוכלו כל אנשי העולם עד עת שגזר השם וככה החולים לא יוכלו כל הרופאים להועילם רק השם לבדו וכן המלחים וחובלי הים וכל חכמתם תתבלע׃ ישלח דברו · שיגזור ומיד יתרפא ולא על ידי משקה ומעשה בן אדם׃ וימלט · אותם משחיתותם מגזרת השחתה או מן כרה שחת כנגד שערי מות׃ יודו · גם אלה חייבים להודות׃
ויזבחו

מסרה

קז קבצם ב׳ וסימ׳ כעמיר · ומארצות׃ וממערב ג׳ וסימ׳ וממערב אקבצך׃ כי לא ממוצא וממערב · ומארצות קבצם׃ ואין עוזר ו׳ וסימ׳ נמסר במלכים ב׳ סוף סימ׳ י״ד׃ אוילים ה׳ חסר י׳ קדמא בליש׳ וסימ׳ אך אוילים שריצען׃ כלי רעה אולי׳ אוילים מדרך פשעם · אולים יליץ אשם ומוסר אולים אולת׃

מ״ע ספורנו ז״ל

זה הרזמור אחר המשורר בלשון בני קבוץ גליות שיראו מלחמת גוג ומגוג והתשועה ממנה ואמר שיאמרו אותם הנגאלים או פי׳ אותם ד׳ צריכים להודות כמבואר במזמור · וכלם קרו לישראל ועל כלם יודו בקבוץ גליות הגאולים משעבוד מלכיות וכי במלחמת גוג יאבדו רשעי האומות כעכ״ם ופושעי ישראל שלא עשו תשובה בימי קבוץ גליות ומחנה יושבו הנשארי׳ וכי רא׳׃ גם לבני הגוג לשהבונן בכל זה׃ אמר׃

יאמרו גאולי ה׳ · בקבוץ גליות׃ אשר גאלם · משעבוד מלכיות׃ ומים · ים סוף שהוא דרומי לא״י · כנגד הולכי מדברות אשר תעו׃ בישימון דרך · במקום שמם ונעדר מכל דרך כתש׃ עיר מושב לא מצאו · שידריכו אותם ושיתנו לפם מזון׃ ויושקו · בתפלה׃ וידריכם אל עיר מושב · אף על פי שלא הגיעו מזון למזון ספקם׃ יודו לה׳ · ראוי שיודו על חסדו ונפלאותיו בזה׃ כי השביע נפש שוקקה · שהתאוה למזון דרך ישר׃ ונפש רעבה מלא טוב · במזון וכזה קרה לישראל בנאתם אל המדבר שהיו נאלים בפרה ורעבים במדבר סין וכזה יתברך׃ השביע נפש שוקקה בפרס ויחתקו המים׃ ונפש רעבה מלא טוב · במדבר סין בשלו ולחם שמים׃ אסירי עני וברזל · בבית האסורים׃ ויצעקו · בתפלה׃ וממצוקותיהם · ממצוקות המאסר׃ יודו לה׳ · ראוי שיודו׃ חסדו · שהושיע ממצוקו׳ המאסר׃ ונפלאותיו · כי שבר דלתו׳ נחשת · וזה קרה לישראל כאשר ממצרים שהיתה מאסר עבדים · כל אוכל תתעב נפשם · וכן הנופלים בחלאים אשר לפעמי׳ יתעבו את המזון׃ ויצעקו · בתפלה׃ וממצוקותיהם · מצוקות החולי׃ וירפאם · רפואה שלמה יודו לה׳ חסדו׃ שהצלה ארוכה׃ ונפלאותיו · נגד הטבע וזה קרה לישראל במגפת התלונה כאמרם אתם המתם את עם ה׳ שנרפאו בקטרת וכדבר הנחשים שנרפאו בנחש הנחשת׃ יורדי

מנחת ערב

יאמרו גאולי ה׳ וגו׳ ירצה שכן יאמרו לעתיד גאולי ה׳ שיגאלם ה׳ מיד צר וגו׳ כי הנה הארבעה שצריכין להודו׳ דקא חשיב ואזיל כולן עברו על ישראל בגלותן כמ״ש דניאל והתך עלינו האלה והשבועה וגו׳ ויקם את דבריו אשר דבר עלינו וגו׳ להביא עלינו רעה גדולה אשר לא נעשתה תחת כל השמי׳ כאשר נעשתה בירושלי׳ כאשר כתוב בתורת משה את כל הרעה באה עלינו וגו׳ ובודאי בכלל בזה הארבעה כי היה בזה יורדי הים כידוע ונחרב ונרעב ובדבר שפטנו צרינו וא״כ חייבי׳ ישראל להודות מכל צד לעתיד על אשר הצילם ה׳ מכל אלה׃ ויצעקו אל ה׳ בצר להם · אע״פ שצעקו מתוך הצרה ולא קודם לכן בהיותן ברווחה אפ״ה ממצוקותיהם יצילם וזה הוא חסד גדול וז״ש יודו לה׳ חסדו וגו׳׃

אבן יחייא

ספר חמישי

קז הודו לה׳ כי טוב וגו׳ גם המזמור הלז אמרו דוד אז לפני הארון בעלותו אותו כאש׳ ספרנו במזמורים הקודמים · וכוונתו ללמד לבני יהודה כי צריכים להודות לאל ולברכו ברכת הגומל לחייבים טובות כשישובו לביתם שלמים מהליכת׳ למדברות ומהליכתם ליב ומרדתם לבית האסורי׳ · ומעליית׳ על ערש דוי · ור״ל והתחיל מהולכי מדברות שהוא דבר נמצא תמיד ונהוג ולאו דוקא הולכי מדברו׳ צריך לברך אבל כל היוצא חביתו ללכת בדרך ביבשה חייב לברך יהיה דרכו במיושב או לא · ווהו אומרו יאמרו לזולתם גאולי ה׳ אשר גאלם מיד צר ואויב בדרך כי הדרכים בחזקת סכנה הם הודו לה׳ אתם השומעים עמדי כי הוא טוב ומטיב לזולת ולעולם חסדו עם עבדיו הנבראים · ומארצות וגומ׳ וכן יאמרו גם כן אותם אשר מארצות קבצם · ממזרח וממערב מצפון ומים הדרומי וכתרגו׳ ומן ימא דרומא · אשר היו חברה גדולה ואורחת תגרי׳ כלם מעיר אחד · ותעו במדבר בישימון פר״ל המדבר השמם · הדרך הנאות למהלכם מפני נשיבת הרוחות שהניע החול ובלבל הדרכים והפריד׳ איש מעל אחיו · וכל אחד מהם הולך יחידי תועה במדבר ואינם מוצאים עיר מושב · והם רעבים וגם צמאים כי הם במקום שמם נעדר מאכל טוב באופן שנפשם בהם תתעטף לצאת · ויצעקו וגו׳ ויצעקו אל ה׳ בצר להם למען יצילם ממצוקותיהם כי אין דרך לנטות ימין ושמאל רק לישועתו · וידריכם וגו׳ כי ישמע אל ויענם וידריכם בדרך ישרה ללכת אל עיר מושב · יודו וגומ׳ ולכן הם חייבים להודות לה׳ חסדו ולספר לבני האדם נפלאותיו אשר עשה עמהם להוציאם מן הישימון ההוא · ושהשביע הנפש השוקקה ומתאוה למים ונפש רעבה מלא טוב שהוא המאכל · ויהיה שוקקה כגזר מן ואל איסך תשוקתך · יושבי וגו׳ עתה זכר היוצא מבית האסורים · באומרו היושבים במאסר מקום חשך וצלמות · והם האסורים וקשורי׳ כדברי׳ המעירים והוא רמז אל הקשר המהודק מהידים וברזל והוא רמז אל כבלי הברזל מהרגלים · כי המרו וגומ׳ אשר בודאי המאסר ההוא לא בא להם במקרה כי אם בהשגחה לעונם אשר המרו אמרי אל והם המצות אלהיות ועצת עליון נאצו והם הגדרים והסייגים אשר עשו החכמים ז״ל ויכנע וגומר כי הכניע האל לבם הגאה בעמל השבי · יכשלו ונפלו ביד אויב ואין עוזר להם · ויזעקו וגומר ואז ויצעקו אל ה׳ בצר להם למען יושיעם ממצוקותיהם · ויוציאם מחשך וצלמות מאסרם · ומוסרותיה׳ ינתק וזה בהכין להם דרך יברחו בו · או בתת בלב מוביה׳ שיתירום והרבה דרכים למקום · יודו וגו׳ מה שלכן הם חייבים להודות לה׳ חסדו · ולספר נפלאותיו לבני אדם · כי שבר האל דלתות נחושת מבית מאסרם ובריחי ברזל גדע והוא משל שהצילם מבית מאסרם · אוילים וגו׳ עתה זכר החולה שנתרפא · באומרו האוילים והם הרשעים כי אין אדם עובר עבירה אלא אם כן נכנס רוח שטות בו · אשר יתענו בחליים רעים ורבים · מפני דרך פשעם ומפני עונותיהם · באופן שכל
אוכל

תורת חסד תהילת ה׳

ספר חמישי

קז הודו לה׳ כי טוב כי לעולם חסדו מכאן עד סוף הספר מצאתי מכתיבת החכם כה״ר שלמה בן יוסף אלטוכטוסי ז״ל והמחבר היה הה״ר מנחם המאירי ע״ה ובמזמור זה לקטתי מדבריו אלה הדברים · ויצעקו אל ה׳ בצר להם אמר שעם שלא צעקו אלה כי אם אחרי היותם בצרה עם כל זה הדריכם בדרך ישרה ואמר יצילם לכוין לשני עניינים והם הגלה והפרשה ע״ד ויצל אלי״ם דיעקב והכונה שהפרישם מן המצוקות ההם אם על ידי תייר שהור׳ להם את הדרך ואם על ידי חיות רעות שהבריחום משם ופגעו בדרך הישרה · ואמר חסדו על הלחם שהשביעם כד״א נותן לחם לכל בשר כי לעולם חסדו ונפלאותיו על הנפלאות בהצלה ההיא׃ ולי שלמה הכותב נראה שיר׳ יודו לה׳ החסד שעשה עמהם בינם לבין ה׳ אך נפלאותיו אשר הם נגד הטבע צריכים הם לפרסם אותם כי ברוב עם הדרת מלך ע״כ׃ יושבי חשך וצלמות עד עתה הזכיר האנשים ההולכים לתומם ואין בהם עון אשר חטא ועתה יזכיר מה שיסבב האל ית׳ לאנשים החטאים כי זולת התעייה יזמין להם האל ית׳ אנשים בעלי זרוע או שופטי ארץ שיתפשום ויתנום בבית אופל חשך וצלמות ואמר צלמות לכוין אל הבור העמוק אשר שם משימים החייבי מיתה והם עומדים אז בצל המות והם אסירי עני וברזל הכבלים ברגליהם ולידיהם וברזל בצואריהם ופירש הטעם והוא לפי שהמרו אמרי אל והם המצות שהשכל יורה עליהם כגון כבוד אב ואם וגזל וגנבה ורציחה · ועצת עליון נאצו והוא אומר ובחרת בחיים ועם שהיה מן הראוי שלא יענם ה׳ עם כל זה ויצעקו אל ה׳ בצר להם ממצוקותיהם יושיעם באופנים רבים · אוילים מדרך פשעם קרא אוילים לאנשים המתרחקים מדרכי השכל ומשלימים תאוותיהם הגשמיות מאכל ומשתה ומשגל ודומיהם ומצד זה יחלו מפני פשעם וטעותם בענין הנהגותם · ויצעקו אל ה׳ וגומר ישלח דברו והם העשבים או הסמים הרפואיים שנבראו בדברו וירפאם בהם וימלט נפשם מהשחת שהיתה מוכנת להם׃ ולי שלמה נראה שיר׳ ישלח דברו שיתן חכמה והכרה בלב הרופא באופן שנדבר ה׳ בלבד ירפאם כי האל ית׳ הוא רופא רחמן ונאמן הפך הרופאים ב״ו כי הם בהואלות רבות ירפאו ע״כ׃ ולי אני יצחק נראה כי כפי פירושו זה יר׳ באומרו וימלט משחיתותם כלומר משחיתותם של החולי׳ ושל הרופא כי לפעמים החולה לא יבין דברי הרופא ולפעמים הרופא יחטיא בדבורו אל עניני החולה וידבר בפיו אשר לא כן ואין ספק שיהיה זה אז מצד עונות וחטאות אך אמנה פעמים רבות ישים האל ית׳ בפי הרופא שידבר למשרתי החולה דבר נכון לרפואתו והחולה יעשה דבור הרופא וכו׳ · או יר׳ משחיתותם של משרתי החולה שלפעמים לא יעשו מה שנכון להם לעשות עם החולה׳ או אולי כיון בזה אל הארסיות אשר יש אפילו בעשבים ובסמים התרופים שמכל זה ימלטהו ה׳ אם ייטיב מעשיו לעבוד את ה׳ ע״כ דברי בזה׃ אמר עוד ויזבחו זבחי תודה יר׳ אין דבר רע כאשר הוא החולי על האדם ולזה כאמר פה ויזבחו וגו׳ ולא בשום אחת מהנזכר ויספרו מעשיו ברנה שיאמרו שירות ותושבחות בדברי נאות ושירים ושמחה בתוך קהל ועדה והומר מעשיו יחזור אליהם שנתרפאו ונעשו בריה חדשה או אל העשבים התרופיים שברא האל ית׳ בעולמו וגילה אותם לבני אדם והם הרופאים · יורדי הים באניות וגומר המה ראו מעשי ה׳ וגומר כי הם משכלים תמיד
בכוכבים

רשי

אבן עזרא

מ״ע ספורנו ז״ל

ויזבחו זבחי תודה ויספרו מעשיו
ברנה: יורדי הים באניות עשי
מלאכה במים רבים: המה ראו
מעשי יהוה ונפלאותיו במצולה:
ויאמר ויעמד רוח סערה ותרומם
גליו: יעלו שמים ירדו תהומות
נפשם ברעה תתמוגג: יחוגו וינועו
כשכור וכל חכמתם תתבלע:
ויצעקו אל יהוה בצר להם
וממצוקתיהם יוציאם: יקם סערה
לדממה ויחשו גליהם: וישמחו
כי ישתקו וינחם אל מחוז חפצם:
יודו ליהוה חסדו ונפלאותיו לבני
אדם: וירוממוהו בקהל עם ובמושב
זקנים יהללוהו: ישם נהרות
למדבר ומצאי מים לצמאון: ארץ
פרי למלחה מרעת יושבי בה:
ישם מדבר לאגם מים וארץ ציה
למצאי מים: ויושב שם רעבים
ויכוננו עיר מושב: ויזרעו שדות
ויטעו כרמים ויעשו פרי תבואה:
ויברכם

ויכוסון נכסי תודתא וישתעון עובדוי
בדיצתא: על מלחיא דיונה בר אמיתי
איתנבי ואמר מלחיא נחותי ימא
באלפיא עבדי פולחנא במיין סגיאין:
הינון חמון עובדיא דיי ופרישותיה
במצולתא: ואמר במימריה ואקים
זעפא דעלעולא ואתרומו גללוי:
סלקין צית שמיא נחתין עמקי
תהומיא נפשתהון בבישא תתמוגג:
ירתתון ינועון היך רוויה דחמר וכל
חוכמתהון מסתלעמא: וצלו קדם יי
כד עיק להון וממעיקתהון יפיק
יתהון: יקים עלעולא לשתיקותא
וישתקון גליהון: וחדון ארום
שתקין ודברינון למחוז רעייהון:
יהודון קדם יי מטול חסדיה ומשתען
פרישותיה לבני נשא: ומרוממין יתיה
בכנשת עמא בית ישראל ובסנהדרין
דחכימיא ישבחון יתיה: על דרא
דיואל בר פתואל אתנבי ואמר כד
מרדו בית ישראל ביומי דיואל נביא
אייתי בצורתא בעלמא שווי
נהרוותא היך מדברא ומפקנות מיא היך צחותא: ארעא דישראל דעבדא
פירי צדא היך סדום דאתהפיכת מן בישות יתבין בה: כד תבו לאורייתא שווי
מדברא היך אריתא דמיא וארע ציחייא למפקנות מיא: ואשרי תמן כפינים
ואתקינו קרתא מייתבא: וזרעו חקלין ונציבו כרמיא ועבדו פרי אבא: וברכינון

יחוגו · לשון שבר הוא וכן בחגוי הסלע וכן והיתה אדמת יהודה למצרים לחגא : וישמחו כי ישתוקו · הגלים : וינחם : וינהגם : מחוז : לשון גבול ומנחם חברו עם וחזותיכו את שאול גבולינו שלא יכנס בגבולינו וכן מחזה מול מחזה שלש פעמים בתנחומא : מצאתי · וירוממוהו בקהל עם צריך לאודויי באפי בי עשר' ובמושב זקנים ותרין מיניהו לורבא מרבנן : ישם נהרות למדבר · כלומר נותן יישובי האומות לחורבן : למלחה : להיות בארץ מלחה מעשות פרי : ישם מדבר לאגם מים · נותן יישוב חרב לבניין ומחזירו לקדמותו : וימעטו

ויזבחו · וחייבים לזבוח כי התועה והשבוי הוא בריא בגופו והחולה קרוב ממות · ועתה יזכיר הכת הרביעי : יורדי · כל הולך אל הים יורד הוא : המה כי רגע אחד יחריד הים ומיד ישביתנו כרגע · וי״ו גליו שב אל הים יורדי הים : יעלו · הגלים או יורדי הים : יחוגו · כי מזעף הים אין בהם כח לעמוד בספינה או לשב׳: תתבלע · תתכסה לא תראה כאילו לא היתה להם חכמה במלאכת המים : ויצעקו · אמר יוציאם כי הם בים ואחר כל שאלתם · אמר רבי יהודה בן בלעם היה ראוי להיות תחת יקם ישב והנכון בעיני כי בתחל׳ אמר ויעמד רוח סערה ועתה יקם סערה בלא רוח או תהיה לדממה : ויחשו גליהם · גלי הים הפך תרומם גליו ובעבור כי הגלים ישאו קול על כן דרך משל לדממה ויחשו : וישמחו · יורדי הים : כי ישתוקו · הגלי׳: אל מחוז · כמו גבול וכמוהו לא חזו ימיו פירושו לא גבלו ימיו והטעם לא ישיגו לדעת סוף ימיו: יודו · חסדו · שהצילם · ונפלאותיו במצולה : וירוממוהו · הוסיף להזכיר בעבור שרוב בני אדם לא ראו הים : ישם · שב המשורר להזכיר גבורות השם כאילו עושה דבר והפך הדבר כפי חכמתו והשלי׳ להזכיר הים ושב להזכיר הנהרות ההולכי׳ אליו וטעם למדבר ארץ ציה ומוצאי מים הם המעייני׳ : ארץ׳ שהיתה סמוכה אל הנהר ואל המעיינות שבה למלחה שלא תזרע ולא תצמיח הזכיר הסבה שיעשה השם כי לא לחנם הוא עושה כי מרעת יושבי בה: ישם׳ והפך הדבר ישם מדבר לאגם מים : ויושב · רעבי׳ · שכלכלם בארץ ציה: ויזרעו פרי תבואה · הפך ארץ פרי למלחה : ויברכם

יורדי הים באניו׳ · ויצעקו · וכמו כן יורדי הים שהתפללו בהיות סער בים ונמלטו ממנו : וינח׳ אל מחוז חפצ׳ · יודו חסדו · על שהצילם מן הסערה : ונפלאותיו : על שנחה אותם אל מחוז חפצם · וכזה קרה לישראל בגלותם מארכם כאמרו והשיבך ה׳ מצרים ובשובם למקומם כאמרו והחריב ה׳ את לשון ים מצרים : וירוממוהו בקהל עם · אמנם מדווי ה׳ בקבוץ גליות ישראל את רוממתו כאמרו בהמות עע״א : ובמו שב זקנים · תופשי התורה : יהללוהו · ברב גדלו כי אמנם או : ישם נהרות · יושבי כאמרו ע״ה על נהרות ישימם למדבר ויסם : ארץ פרי למלחה · כאמרו ושמתי נחליה לזפת ועפרה לגפרית וזה בעשפם : מרעת יושבי בה · כשתפלא שאתם של א״ס עע״א : ישם מדבר · א״י שהיתה מדבר באמרו והשמותי אני את הארץ ישם אותה לאגם מים : ויושב שם רעבים · בני הגולה : וירבו מאד · יותר מהראוי בטבעי. ובהמת׳ לא ימעיט · ועם היות כמעט רב לא ימעיט בבהמתם ומקניהם כן שמספיק לכלם : וימעטו

מסרה

ויזבחו ב׳ ופי׳ ויסר הצפרדעים · ויזבחו זבחי תודה ויספרו: ויספרו ג׳ יסי׳ יקומו ויספרו לבניהם · ויספרו לך דגי הים ויזבחו זבחי תודה · ח׳ נונין מנוזרות ומקרין אבין ורקין שבתורה וסימ׳ נמסר בסדר בהעלותך : ויעמד ד׳ בקריא׳ וסי׳ נמס׳ במלכים ב׳ סי׳ ח׳: וממצוקותיהם חד מן מלין דמישמשין ומ״מ ברישיהון וסימ׳ וממקנה ל׳ בני ישראל לא מת אחד · וממחנים ל׳ ומחשבון עד רמת המצפה · וממסר ל׳ כל אלה אבנים יקרות · וממשפט ל׳ מעוצר וממשפט לקח · וממעמדך ל׳ והדפתיך ממצבך וממעמדך · וממי ל׳ שמעו זאת בית יעקב · וממצרים ל׳ כי נער ישראל ואהבהו · וממזרח ל׳ ויראו ממערב את שם יי׳ · וממעון ל׳ ואתה הנבא עליהם · וממקום ל׳ ובכן ראיתי רשעים קבורים · וממקדשי ל׳ זקן בחור ובתולה · וממנה ל׳ הוי כי גדול היום ההוא · וממר ל׳ כעס לאביו בן כסיל · וממעמקי ל׳ הצילני מטיט · וממצוקותיהם יוציאם רביעה דענינא וממועצותיה׳ ל׳ ויאכלו:

תורת חסד   תהילת ה׳

בככבים ובמזלות ובפרט בכוכב אחד שהוא הקוטב הצפוני שקורין לו המלחים לה״טרמונטנה וכשרואים אותו הם יודעים ומכירים שהם קרובים מהיישוב · נפשם ברעה תתמוגג דרך דרש נפשם תתמוגג בשביל הכוכב שמורעה המושל עליהם באותו העת · וימעטו וישוחו ממה שיעצרו בידיהם ובאוצרותיהם הממון ולא יתנו ממנו אל העניים ולכן ימעטו מנך אישיהם ומנין ממונם וישוחו גופותיהם בחולאים משונים · או יר׳ באומר מעוצר רעה ויגון כד״א ורעה עינך באחיך וגומר : ולי אני שלמה הכותב מעוצר כמו מעוצר וממשפט לוקח יורש עצר כלומר מאדנות שהיה להם באו לרעה ויגון : ע״כ מהספר ההוא : ואחרי הקדימי לפניך מה שמצאתי כתוב שם · אבאר אני חלקי במזמור זה בס״ד אמר הודו לה׳ כי טוב והוא הדבר שאמר במזמור הקודם באומר הללויה הודו לה׳ כי טוב כי לעולם חסדו גיר׳ כי לעולם חסדו ואפילו הרע שנראה לעינים היותו רע הנה הוא חסד גמור והוא ענין התשובה הבאה מצד היסורין · או יר׳ על דרך ולך ה׳ חסד כי אתה תשלם לאיש וכו׳ שיר׳ לומר כי אין צריך לומר כי כשהוא ית׳ נותן טובות לאדם על צד החסד שהוא חסד גמור הלא שאפילו כשנותנו לו על צד ההמת רוצה לומר מצד שכרו הוא גם כן חסד וכמו שאמר הכתוב מי הקדימני ואשלם · או יר׳ באומרו כי לעולם חסדו על דרך אומרו וחסדיך כי מעולם המה שיר׳ לומר שהחסדים הם דברים שנצרכים למציאות טבע העול׳ · או יר׳ על דרך אומרו טוב להודות לה׳ וגומר וכמו שביארתיו במקומו ; ואולי יר׳ לומר כי מן החסד שהאל ית׳ עושה עם האדם ימשכו חסדים רבים וכמו שאבאר בס״ד סוף המזמור באומר ויתבוננו חסדי ה׳ כי הנה שם אמר חסדי ה׳ בלשון רבים כדי לבאר הענין הנרמז באומר כי לעולם חסדו כלומר שהחסד ההוא הוא סבת חסדים רבים והוא אם ע״ד מה שאבאר בסוף המזמור בס״ד ואם ע״ד מה שביארתי בפסוק שבענו בבקר חסדך וגומר · או יר׳ ע״ד מה שתרגם יונתן בן עוזיאל במס״ה אשר יעשה אותם האדם וחי בהם שאמר וחי בהון בחיי עלמא ואין ספק אלא שכיון אל העולם הבא שהוא העולם האמתי והוא אומר כי לעולם חסדו · והענין הוא כי מצד ראות האדם שהאל ית׳ ישפיע עליו מטובו הגדול על צד החסד והחניכה ישתדל בעצמו לקיים גזרותיו ית׳ וימלא חי וקיים בחיי עלמא · או יר׳ גאולי ה׳ יאמרו הודו לה׳ כי טוב כל״א יען אשר גאלם מיד צר והוא פרעה כאומר אמר אויב ארדוף וכו׳ והוא לפי שידעו באמנה כי דבר זה הוא להם במעט כאילו כבר מארצות קבצם וממזרח וממערב כלומר אין צריך לומר כי מן המקום אשר הוא בבר ישוב וארצות קבצם אלא שגם מאותם המקומות שאין בהם ישוב קבצם והוא אומר ממזרח וגומ׳ כי אחרי ראותנו שנגאלו אז עם היותם בלתי בעלי זכות תורה ומעשים טובים כלל הנה אין ספק שיגאלם בהיות אתם תורה ומעשים טובים ועם זה שאמרתי יתירץ מה שמקשים הדרשנים כי הנה בפסוק זה דרשו רז״ל ואמרו כשם שהצפור וכו׳ כך היו ישראל במצרים וכו׳ והפסוק הזה אומר מארצות קבצם וכפי דעתי הנה הכונה להם ז״ל היא לומר שכשם שנעשה חסד בגאולה ההיא מיד פרעה כן יעשה ה׳ וכו׳ · ומצאתי כתוב דלמה הזכיר בחולה שנתרפא פשעים ועונות אוילים מדרך פשעם ומעונותיהם וגומר וכן הזכיר בו קרבן כאומר ויזבחו וגומר מה שלא נזכר בשאר הג׳ וזה יתפרש במה שאז״ל אין החולה מתרפ׳ עד שמוחלין לו כל עונותיו ולכן הזכיר בו עונות ופשעי׳ ולכן הזכיר בו קרבן תודה כאז״ל כל הקרבנות בטלים לימות המשיח חוץ מקרבן תודה שאינו בא על חטא וכו׳ ע״כ · עוד מצאתי כתוב רעבים גם צמאים וגומר ויצעקו וגומר הכונה לומר כי כשהאד׳ רעב וצמא אז יבקש הטבע מה שיתיך וכשל׳ ימצא בגוף דבר אז יתיך מעצמותו של הגוף · או יר׳ לומר כי אין צריך לומר כי כשיצעקו הרעבים אל ה׳ שיצילם מרעבונ׳ אלא שאפי׳ אל הצמאים שהוא דבר שאינם יכולים לעמוד בצמאון אפילו שעה א׳ הנה גם לאלה תכף כשיתפללו אל הש״י ירוה את צמאונם ע״כ : ובאומר כי השביע נפש וגומר אפשר לפרש ע״ד מה ששמעתי משם כה״ר יעקב בי רב ז״ל במה שתקנו לנו אנשי כנסת הגדולה שנאמר ברעב זנתנו ובשבע כלכלתנו שיר׳ לומר בזמן הרעב שאין האדם שבע אפילו באוכלו הרבה מרעת עין האדם בראותו עליו צרת הרעב הנה אז זנתנו מזון הצריך לנו אך בזמן השבע אז כלכלתנו ר״ל כלכלה מה כי מצד השבע שיש בעולם האדם שבע מעצמו והוא אומר פה כי השביע נפש שוקקה ונפש רעבה מלא טוב כי דבר גדול הוא להשביע נפש שוקקה ונפש רעבה · עוד אפשר לומר כי לכך אמר בתחלה נפש שוקקה לרמוז אל הסרת הצמא והשרב והבלה הלחלוח בגרונו של השוקק והרעב ואח״כ אמר ונפש רעבה מלא טוב לרמוז אל הענין אשר הוא בדרך טבע כי מי שישב בתענית ג׳ ימים וג׳ לילות אינו יכול לאכול בגרונו שום דבר מרוב השרב אשר בגרונו וכמו שאז״ל באותו זקן ע״ה שנתנו לו משרת תאנים כדי שיוכל לאכול לפי שנתייבש גרונו מרוב התעניות וכמו שכתבתי במה שאמר ולאיוהם ברעב ולז״א כי אמר שהנפש השוקקה הזאת היא שבעה ממים אשר ילחלחו גרונו הנה אז תוכל לאכול הרב רב ולהיותה מלאה מטוב הרבה ולא יעיק ויזיק לה יובש הגרון · או אפשר לומר שכיון לענין אחר והוא כי מי שהוא בתענית יום א׳ אינו יכול לאכול כלל בלילה הבאה אחריו וה׳ יפליא לעשות כי תכף שהשביע נפש שוקקה ונפש רעבה מלא טוב שעם שהיא אוכלת הרבה לא יזיק לה : ויצעקו אל ה׳ בצר להם וגו׳ הנה הצעקה הזאת היתה להם כמו שמצאתי כתוב בפסוק ונצעק אל ה׳ אלהי אבותינו וישמע ה׳ את קולנו שמכאן הוא שהתולה בזכות אחרי׳ תולים לו בזכותו ע״כ · ובסוף המזמור באומר ויזרעו שדות וגומר יר׳ ויזרעו שדות ויטעו כרמים ויעשו פרי תבוא׳ ומזה ויברכם להם בעצמו וירבו מאד ורצה בזה על דרך מה שאמר הכתוב וירבו ויעצמו וגו׳ וכשם שנמשך להם טובה זו במו כן נמשך ג״כ אל בהמתם שלא נתמעטו ממה שהיו עם היות כי בכל יום ויום הם שוחטים מהם ואוכלים אותם כי השי״ת ישים ברכתו בהם ומצד רוב עשב השדה יהיה אל הבהמו׳ מזון רב ויתרב׳ המקנ׳ וכפי פירושי זה יבשר הרב׳ אומרו לא ימעיט בבהמות בלשון שלילה ·

אבן יחייא

אוכל תתעב נפשם כמשפט החולי׳ חולי משוכה · ויגיעו עד שערי מות שכמעט אין להם תרופ׳ · ואז יצעקו אל ה׳ בצר להם למען יושיעם ממצוקותיהם · והוא ישלח דברו וירפאם בדבור ולא כרופאים המרפאים בתרופות ומלקחות · וימלט אותם משחיתותם שר״ל מרשתות החלאים כי הכרפא מחולי ככד · תמיד ישארו לו כל ימי חייו מקרים רעים מהחולי ההוא אבל הכרפא באמצעות האל ישאר נקי מכל פגע ומקרה רע ובריא אולם ויהיה פנין שחיתותם כמו גלכד בשחיתותם מקינות · יודו וגו׳ מה שלכן יודו לה׳ חסדו ויספרו נפלאותיו לבני אדם · בזבחם זבחי תודה ובספרם מעשיו ברנה ושיר · והנה אמר ענין הקרבן בחולים מזולת׳ כי להיותם על מטתם ובביתם אף כי הם בצער יש להם זמן לידור נדרים לה׳ פרים ובפרט כשירפא מעט לעת נקל החולי · יורדי וגו׳ עתה זכר כת יורדי הים באומרו כיורדי הים באניו׳ ואמר לשון ירידה להיות כי האניה תלך בים כדבר הנמעד ממקו׳ גבוה להשפל׳ · עושי מלאכה במים רבים שהם מלאכו׳ השייכות לאניה לתקן הנס והתורן והחבלים והמשוטות וכלי ברזל הנקראים אנקוראש בלע״ז · המה ראו מעשי ה׳ · ונפלאותיו במצולה שהיא במעמקי הים והגולפו שלו · ומעשי ה׳ הגדולים שם הם אשר נתן חכמה ודעת באדם לחשוב מחשבות ללכת במרחקי ים על לוחות עץ · ונפלאותיו במצולה הם כאשר יאמר האל שיעמוד רוח סערה כיד · ותרומם אותו הרוח גליו · ויעלו אנשי הספינה אל השמים · וירדו תהומות באופן שנפשם תתמוגג ותמס ברעה · ויחוגו וינועו כשכור כי יפלו אנה ואנה החובלים וכל חכמתם אשר היה להם בהנהגת הספינה תתבלע ואין להם שום צד להנצל כי אם לצעוק אל ה׳ בצר להם שממצוקותיהם יוציאם · ויקם סערת הים לדממה · ויחשו גליהם מאנשי הספינה המבלעים חכמתם · וישמחו אז כאשר ישקטו הגלים וינחם אל מחוז חפצם · יודו וגו׳ מה שלכן יודו לה׳ חסדו · ויספרו נפלאותיו לבני אדם : וירוממוהו וגו׳ ספר כי כל א׳ מהד׳ הנז׳ שחייבים להודות ולספר נפלאותיו לבני האדם · צריך שההודאה תהיה לרומם לאל על כל תשועה שנעשתה שיהיה בפומבי ולא במסתרים כי ראוי לרוממו בקהל עם · והלול הוא מספר נפלאותיו צריך שיהיה במושב זקנים : ישם ונומר וענין שהודאה יהיה להודות לו על כל אשר פעל כמו הן מהטוב הן מהרע כי חייב אדם לברך על הרעה כשם שמברך על הטובה · ולהכיר כי הוא אדון הכל ובידו להשפי׳ ולהרי׳ : כי ישם הנהרות למדבר וחורב · ומוצאי מים לצמאון וישם ארץ פרי למלחה כמהפכת סדום ועמורה וכל זה לסבת ומרעת יושבי בה · כי ה׳ ישפיל גאים העוברי רצונו · וכן יעשה ההפך שישם מדבר לאגם מים וארץ ציה למוצאי מים · ויושב שם רעבים עושי רצונו · ויכוננו שם עיר מושב · ויזרעו

רשי

וימעטו וישוחו · והם מתחילה היו שוחין ומועטין מעוצר רעה ויגון : וישם כצאן משפחות · וישם האביון משפחות זרעו כצאן רבים : קפצה · סתמה כמו לא תקפוץ את ידך : נכון לבי · נאמן עמך : אף כבודי · אף כבודי הוא מה שאני משורר לך ד"א אף כבודי אף לפי כבודי לא אמנע לשורר לו ולא אחלוק לעצמי כבוד : אעירה שחר · דרך שאר מלכי' השחר מעוררם ואני מעורר את השחר שאני קם חצו' לילה שהנבל והכנור מעוררני כמו שאמרו רבותינו כנור היה תלוי למעלה ממטתו של דוד כיון שהגיע חצות לילה רוח צפונית מנשבת בו והוא מנגן מאליו : מעל שמים · וכתוב אחד אומר עד שמים פירשו רבותינו כאן בעושין לשמ' כאן בעושין שלא לשמ' : וענני · שכל עמך וידידך תלויין בי : אלהים דבר בקדשו · שאמלוך ויבא העת ואעלוז בדברו : אחלקה שכם · אחלקה ארץ אויבי לישראל שכם חלק כמו שכם אחד על אחיך : ועמק סכות אמדד · מואב סיר רחצי · כלומר עבדי ושמשי ככלי תשמיש שמשתמשין בו : על

אבן עזרא

ויברכם · אחר היותם רעבים : וימעטו · עד עתה הזכיר שיחרי' מדינות ויוסיף שממות ועתה יספר כי הוא מוריש ומעשיר · ומנהגו בלשון הקדש שיזכירו הפעלי' ולא יזכירו העצם כי אם באחרונה כמו אראנו ולא עתה אשורנו ולא קרוב ומי הוא זה זה כוכב שדרך מיעקב ויותר מבואר הביטו אליו ונהרו · ופסוק אחר פירו' סמיכת וי"ו אליו והוא זה עני קרא וככה זה וימעטו ומי הם הם הנדיבי' הנזכרים אחר כן בפסוק השני והנה הפך ויברכם וימעטו : מעוצר · רחם כדרך כי עצר עצר יי' הפך וירבו ורעה הפך ויברכם והנה רעה תחלואי בגוף ויגון בלב גם וי"ו ויגון מושך אחורנית כמו אודם פטדה וברקת מעוצר ומרעה ומיגון : שופך · נדיבי' · הם הנכבדי' כמו להושיבי עם נדיבים וכסא כבוד על כן בוז הפך כבודם : ויתע' · שסיכל דעת' : וישגב · הנה האביון במשגב : וישם כצאן · הפועל הוא האביון כמו ישימו בנים : יראו · בעבור כי רובי האד' ידינם השם כמעשיה' בעול' הזה על כן ישמחו הישרי' כי בעבור היות ישרי' הם בשמח' ולא ידאגו או יפחדו שתבא עליהם צרה כזאת שבאה על הנדיבים ויקוו טובה שתבא אליהם כאשר האביוני' וטעם כל עולה כל אנשי עולה יקפצו פיהם כי אין להם תשוב' בראות' זה : מי · וישמר אלה · שישים בלבו אלה הדברי' כדרך שמר תם וראה ישר : ויתבוננו · הנבונים חסדי יי' כמו והתבונן בפלאות אל ור' משה אמר כי חסדי השם יהיו מתבוננו' : שיר מזמור לדוד · נכון לבי · שאשיר : אף כבודי · נכון כלבך שמח לבי ויגל כבודי ורבי משה אמר כי כבודי תזמר : עורה · דרך משל שיעיר הנבל מאליו בעת שיעיר השחר ורבי משה אמר כי אעירה פועל יוצא כמו ויעירני וטע' עורה הנבל כי אני אעירך בשחר : אודך · אמר אזמרך בשחר במסתרי' גם אזמרך ביו' בגלוי : כי · מעל · יותר וטע' ועד שחקי' שאין העין רואה גבוהי' מהם : רומה · הטעם אזמרך בלאומים וזאת היא זמירתי שאודיע כי גדול מעל שמים חסדך ואתה אלהים הראה שאתה רם על השמי' בהושיעך אותי על כן אחריו למען · שאר המזמור פירשתיו במזמור על שושן עדות והוא במזמור ששים : למנצח

תהלים קז–קח

וַיְבָרְכֵם וַיִּרְבּוּ מְאֹד וּבְהֶמְתָּם לֹא
יַמְעִיט: וַיִּמְעֲטוּ וַיָּשֹׁחוּ מֵעֹצֶר רָעָה
וְיָגוֹן: שֹׁפֵךְ בּוּז עַל־נְדִיבִים וַיַּתְעֵם
מ בְּתֹהוּ לֹא־דָרֶךְ: וַיְשַׂגֵּב אֶבְיוֹן מֵעוֹנִי
וַיָּשֶׂם כַּצֹּאן מִשְׁפָּחוֹת: יִרְאוּ יְשָׁרִים
וְיִשְׂמָחוּ וְכָל־עַוְלָה קָפְצָה פִּיהָ: מִי־
חָכָם וְיִשְׁמָר־אֵלֶּה וְיִתְבּוֹנְנוּ חַסְדֵי
א יְהוָה: קח שִׁיר
מִזְמוֹר לְדָוִד: נָכוֹן לִבִּי אֱלֹהִים
אָשִׁירָה וַאֲזַמְּרָה אַף־כְּבוֹדִי: עוּרָה
הַנֵּבֶל וְכִנּוֹר אָעִירָה שָּׁחַר: אוֹדְךָ
בָעַמִּים יְהוָה וַאֲזַמֶּרְךָ בַּלְאֻמִּים:
ה כִּי־גָדוֹל מֵעַל־שָׁמַיִם חַסְדֶּךָ וְעַד־
שְׁחָקִים אֲמִתֶּךָ: רוּמָה עַל־שָׁמַיִם
אֱלֹהִים וְעַל כָּל־הָאָרֶץ כְּבוֹדֶךָ: לְמַעַן
יֵחָלְצוּן יְדִידֶיךָ הוֹשִׁיעָה יְמִינְךָ וַעֲנֵנִי:
אֱלֹהִים דִּבֶּר בְּקָדְשׁוֹ אֶעְלֹזָה
אֲחַלְּקָה שְׁכֶם וְעֵמֶק סֻכּוֹת אֲמַדֵּד:
לִי

תרגום

וּבָרְכִינוּן וְיִסְגּוּן לַחֲדָא וּבְעִירֵיהוֹן לָא
יִזְעַר: וְכַד חָבוּ אִזְעֲרוּ וְאִתְמַסְכֵּנוּ
מִן אֲנִיק בִּישְׁתָא וְדָבוֹנָא: שָׁדֵי
בְּסַרְנוּתָא עַל רַבְרְבָנַיָּא וְאַטְעִיאוּנוּן
בְּלָמָא דְּלָא אוֹרְחָא: וְכַד תָּבוּ
לְאוֹרָיְתָא שַׂגִּיב חֲשׁוֹכָא מִמִּסְכֵּינוּתָא
וְשַׁוִּי הֵיךְ עָנֵי גְּנִיסַיָּא: חֲמוֹן תְּרִיצַיָּא
וְיֶחְדוּן וְכָל מָרֵי שִׁקְרָא שַׁוְורַת פּוּמָא
וְאִתְחַסְמַת: מָן חַכִּימָא וְיִנְטַר אִלֵּין
וְיִתְבּוֹנְנוּן חַסְדַיָּא דַּיְיָ: שִׁירָא
וּשְׁבָחָא עַל יְדָא דְּדָוִד: תַּקִּין לִבִּי
אֱלָהִים אֲשַׁבַּח וַאֲזַמֵּר לְחוּד אִיקָרִי:
שְׁבַח נִיבְלָא וְכִינָּרָא אֲשַׁבַּח
בִּקְרִיצְתָא: אוֹדֶה קֳדָמָךְ בְּעַמְמַיָּא יְיָ
וַאֲשַׁבְּחִינָךְ בְּאוּמַיָּא: אֲרוּם רַב
מֵעִילָוֵי שְׁמַיָּא טוּבָךְ וְעַד שְׁחָקִים מְטֵי
קוּשְׁטָךְ: אִתְרוֹמָם עִלָּוֵי שְׁמַיָּא
אֱלָהִים וְעַל כָּל יָתְבֵי אַרְעָא אִיקָרָךְ:
מִן בְּגַלַל דְּיִשְׁתֵּיזְבוּן רְחִימָךְ פְּרוֹק
יְמִינָךְ וַעֲנֵיָיתִי: אֱלָהָא מְמַלֵּיל מֵאֲתַר בֵּית שְׁכִינְתֵּיהּ אַבִּיעַ אַפְלִיג בְּיָזְתָא עִם יָתְבֵי
שְׁכֶם וְעִם יָתְבֵי מֵישַׁר סֻכּוֹת אֲמַשַּׁח תְּחוּמָא: די

מסרה

ק"ח שיר מזמור ג' בטעם וסימ' נמס' בסיפר' סימן פ"ג · שחר ת' קמצי' מלעיל בקריאה וסי' אשר אין לו שחר · איך נפלת משמים הילל בן · אעירה שחר · וחברו · אשא כנפי שחר · ואל יראה בעפעפי שחר · מי זאת הנשקפה' ועיניו כעפעפי שחר · וחד עורי שחר מעלי · סימן קדמא דסיפרא לי גלעד ולי מנשה · תניינא דסיפראלי גלעד לי מנשה · ואפ"ס ולי הדברי' וגו' הוספת לי :

מ"ע ספורנו ז"ל

וימעטו · במלחמת גוג שיאבדו רבים מישראל : מעוצר רעה ויגון · שלא שבו אל ה' בכל לב בזמן קבוץ גליות ומירותם משעבוד מלכיות אבל פנו חיים לבבנו כמנהגם כאמרו טושה עקנה וקפין יושבי על שכור סחרן · שופך בוז על נדיבים · וכמו רצו ישפוך בוז על נדיבי גוג ומגוג כאמרו אשתוללו אבירי לב : לא דרך · לא בדרך הטבעי למלחמה כאמרו והשארתי בקרבך עם עני ודל וחסו בשם ה' : וישם כצאן משפחות · המשפחות הנשארות מישראל ירבה אותם כצאן כאמרו עוד זאת אדרש לבית ישראל ארבה אותם כצאן אדם : יראו · כשוב ה' שבות ציון וירים קרן משיחו : ענוים · כאמרו יען משח אותי לבשר ענוים · וכל עולה קפצה פיה · כאמרו עליו יקפצו מלכים פיהם : מי חכם · ביעור הגלות : וישמור אלה · יפתין ויכפה לישועה : ויתבוננו · גם הפתן בהערתו :

בזה המזמור התפלל המשורר על קבוץ גליות ועל ראשי הדור אז שיוכלו לתקן מעוות ההמון · אמר :

נכון לבי אלהים · לבי מופשט מתמסכנות אדם כי שפה בכל : אשירה · בפה : ואזמרה · בכלי : אף כבודי · נכון ומוכן לרוח הקדש · לכן : עורה כבודי · לקבל השפע האלהי : עורה הנבל וכנור · וכן אתה נבל וכנור כאמרו והיה כנגן המנגן ותהי עליו רוח אלהים : אעירה שחר · ובזה אני רה ואקרב בתפלתי ביאת קבוץ גליות שהוא שחר ותחלת אורם של ישראל : אודך בעמים · יהי רצון שאודך בביאת קבוץ גליות : ואזמרך · אזמר לך בשיר חדש על גאולתנו משעבוד מלכיות : כי גדול מעל שמים חסדך · בהסיר כח שרי מעלה לגאול את ישראל : ועד שחקים אמתך · שאמרת' הנה אל שמים ידי אשיב נקם לצרי · וזה תעשה בהסיר כח נכח השרים : רומה על השמים אלהי' · יהי רצון שיהיה זה עתה אל תאחר : ועל כל הארץ כבודך · ושיהיה כבודך על כל הארץ וזה שיוכלו צדיקי הדור אז לתקן את ההמון ולהשיבם אליך : למען יחלצון ידידיך · משעבוד מלכיות : הושיעה ימינך · משסבת אחור מפני אויב : ועננו · שיוכלו ידידיך להשיב את ההמון בתשובה : אלהים דבר בקדשו · כי הנה בימי אלהים דבר בקדשו דבר בקדשו בחזון קדשו על ידי נתן הנביא : אעלוזה · כאמרו והנחותי לך מכל אויביך ונאמן ביתך וממלכתך עד עולם וכבן : אחלקה שכם · להסיר מחלוקת הגבולי' בין שיר לשיר :

נ

אבן יחייא

ויזרעו שדות ויטעו כרמים ויעשו פרי תבואה · ויברכם ברכו' שדים ורחם וירבו מאד ובהמתם לא ימעיט כי גם עליהם תחול הברכה ההיא : וימעטו וגו' ר"ל וכל אלה אשר יעשה האל כל הטובות הנז' · ימעטו תחת אשר היו רבים · וישוחו וישפלו תחת זולתם מהאנשים במקום היותם גדולים ובלתי משועבדים לזולת · מעוצר וגו' ר"ל מפני האסיפה מרעה ויגון שנאסף בקהלם כי שכחו אל מושיעם וכתגאו ומהרו שכחו מעשיו וכל אשר ישאלם לבבם לב כוסף הרע עשו · ולכן האל שפך בוז עליהם שהיו נדיבים והגלם מעל אדמתם ויתעם בתוהו לא דרך ובמקומות חשוכים בגלותם · וכאשר קרה לאומה ישראלית · והנה עוכר ענינו ענין עכרת בוגדים · וישגב וגו' ואם ישוב אל ה' העם הלז האביון הקוט' · ישגבהו מעוניו · וישימהו בארצו כבתחלה ברוב עם ומשפחות רבות · כאשר יתרבו הצאן · ויראו ישרים גדולות הבורא המעלה ומשפיל ומרים לפי המעשה אשר יעש' האדם וישמחו לראות' כי אחזו באמת ודרך ישר אתם · וכל איש עולה יקפוץ פיו ויסגרהו מלדבר · מי חכם ונומר הם דברי המשורר הקורא בקול גדול לשומעים לאמר מי בכם שיהיה חכם וישמור כל אלה הדברי' אשר דברתי להודיעם בשערים למען יתבוננו בפרסו' חסדי ה' :

קח שיר מזמור לדוד וגו' הנה מוכנו כי זולת הפסוק הראשון מזה המזמור · כל שאר הפסוקים כבר אמרם דוד בספרו זה · כי הד' הבאסכים לראשון אמרם בלמנצח אל תשחת לדוד בברחו מפני שאול במערה שהוא מזמור נ"ז · והח' פסוקים האחרים עד סוף המזמור אמרם בלמנצח על שושן עדות בהצותו את ארם נהרים ואת ארם צובה שהוא מזמור ס' · ואין ביניהם חילוף בענין רק בקצת תיבות בלתי משנות הענין · וסבת אומרו בספרו הפסוקים האלה פעמים הוא כי שם אמרם על ענין פרטי קרה אליו עם שאול ועם ארם אויביו · וכאן העידו השפע כנואיו לאומרם על הגאולה העתידה הכוללת לכל האומה · נכון וגו' שוא כאלו ידבר בן דוד המשיח בגלות אשר אליו יאות המלוכה נכון לבי אלהים עמך כי לא נואשתי מן הגאולה אף כי ארכו ימי הגלות ולכן תמיד אשיר בפה ואזמר בכלי · ולא די שאעשה כן כל היום כי אף בלילה אף כבודי שהיא נפשי היא מעוררת הנבל וכינור כי אשכים בשר' בוא השמש לזמר בהם באופן שאני מעיר השחר · וכל שאר הפסוקים מפורשים בשאר המזמורים אשר אמרנו רק כי צריך להבינם על בני הגלות · ושם אמר גדול עד שמים חסדך להיות כי אמרו על עצמו · וכאן אמר מעל

תורת חסד תהילת ה'

או יר' ויברכם בענין הפרי תבואה הנזכר שיהיה טוב ועוד יהיה להם שירבו עמו בנכסים רבים עם מה שיאחו ויתנו עמו ולא מפני שבזה יהיה די להם להרבות את נכסיהם לא יהיו להם ג"כ בהמות המעשרות את בעליהן וכמו שארז"ל למה נקרא שמן עשתרו' שמעשרות את בעליהם וכו' כי ג"כ לא ימעיט את בהמתם באופן שגם מהם ירבו להם נכסים רבים · או יר' הנה מלד טוביו' הפרי תבואה יהיו מבורכים וירבו מאד באוכלים ממנו ולא יצטרכו למעט את הבהמות באוכלים מהם כי יהיה די להם באוכלים את פרי הארץ ודבר זה דומה אל מה שנהיה אח"כ לדניאל חנניה מישאל ועזריה באוכלם זרעונים לבדם שנראה מראיהם טוב מן הילדים אשר כגילם האוכלים את פתבג המלך וכו' : וימעטו וישוחו וגומר יר' לפעמים ימעטו בכמות וישוחו באיכות : שופך בוז על נדיבים וגומר יר' הנה לפעמי' הנדיבים לא היו נדיבים במעשה אותה הצדקה אילו לא היה מלד מה שאנשי העולם מבזים להם על מה שהם בלתי נותנים ותמורת זה האל ית' ישפוך להם על פניהם אותו הבוז ויתנום מהם והלאה בתהו לא דרך כלומר שיתנו צדק' לבני אדם שאינם מהוגנים והוא אומרו לא דרך ויר' מה שאין כן הדרך הישרה בנתינת הצדקה כי אם אל בני אדם המהוגנים : וישגב אביון וגומר יר' ולא מפני זה שהנתן הצדקה אל הבלתי מהוגנים יחסר דבר מהמהוגנים כי הנה האל ית' ישגב האביון מהעוני באופנים אחרים כי אין מעצור לה' להושיע וכו' ויהיה מחסהו וישם כצאן משפחות בביתו של העני ההוא ופירנס אותם וכו' : או יר' ואין צריך לומר שישגבהו מהיותו אביון שהיא מדרגה שפלה בעניו' אלא שגם מהיותו עני ישגבהו מה שלא היה לו כן אילו היה מתפרנס מן הנדיבים כי אז הלואי שהיה הנדיב ההוא נותן לו מה שהיה תאב אך לא היה מצילו מעניותו מכל וכל · או יר' אין צריך לומר שיחלצנו מעניו אלא שגם כן יהיה עשיר והוא אומר וישם כצאן משפחות ויר' כצאן שמעשרות את בעליהן ישם העני הלז את משפחותיו שיוליד והם יהיו המפרנסים אותו גם אם היה נגזר עליו להיותו אביון ר"ל שיפרנסוהו אחרים באופן שלא יצטרך אל הנדיבים · ועוד זאת תהיה להם לאביונים כשלא יתפרנסו מהנדיבי' כי אם מאת האל ית' והוא כי אז יראו ישרים וישמחו ר"ל שיוכלו הישרים לראות את העולם מה שמקודם לא היו מביטים בו והוא מיראתם שמא יראו נגד פניהם ועיניהם את הנדיבים שהיו מלומדים להתפרנס מהם שעל כן היו משימים את עיניה' למטה לארץ ומלמדי' את עצמם לעשות כן תמיד כדי שלא יארע להם שלפעמים יפגעו באנשים ההם ויתביישו מהם כי לא יוכלו להביט בפניהם וכמו שנאמר מפי הדרשנים במה שאמר הכתוב כי צדיק ה' צדקו' אהב ישר יחזו פנימו וכמו שביארתי בו במקומו בס"ד · ואולי אוכל לומר כי גם לזה שדרשו שם הדרשנים כיון פה באומרו יראו ישרים וישמחו והוא מובן בעצמו ועוד אחרת יהיה להם מן הטוביו' כי כל עולה תקפוץ פיה ולא ידברו איזה דבר של דופי על העניים המחללים והאביונים המבקשי' מהם לחם ומים וכו' : מי חכם וישמור אלה וגומר יר' הנה אם כן בטוב אמרתי בתחלת מזמורי זה הודו לה' כי טוב כי לעולם חסדו כי מהחסד האחד שיעשה האל ית' עם האביונים והוא בתתו להם מטובו ימשכו חסדים רבים אחרים והחכם הוא מי שישמור אלה ויעיין בהם תמיד ויתבוננו אז לו שרבים הם חסדי ה' גם כי לפנים יראה שאיננו רק חסד אחד כאמור · ואפשר לבאר פסוק יראו ישרים וישמחו וכל עולה קפצה פיה עם מה שאמרו רז"ל והובא ברבה במגל' אסתר וז"ל וירא המן כי אין מרדכי כורע וגומר א"ר איבו תשככנה עיניהם של רשעים מראות לפי שמראית עיניהם של רשעים מורדת אותם לגיהנם וכו' הה"ד ויראו בני האלהי"ם את בנות האדם וירא חם אבי כנען וירא עשו כי רעות בנות וגומר וירא בלק בן צפור וירא בלעם כי טוב בעיני ה' לברך וגומר וירא המן כי אין מרדכי כורע וגומר אבל מראית עיניהם של צדיקים תואר לפי שמראית עיניהם של צדיקים מעלה אותם למעלה העליונה הה"ד וישא עיניו וירא והנה שלשה אנשים וירא והנה איל אחד וגומר לפיכך הם שמחים במראית עיניהם שנאמר יראו ישרים וישמחו ע"כ · וכפי זה יר' יראו ישרים וישמחו וכל עולה קפצה פיה כי איננה רואה דבר שיהיה לתועלת בעליה כי אם להורידם לגיהנם :

קח שיר מזמור לדוד נכון לבי וגומר אמר כי נכון לבי לעבודתו ית' ולכן ישיר וכמו כן יזמר על מה כי גם ענין כבודו הוא נכון לפניו ית' והוא תש"ה ונאמן ביתך וממלכתך עד עולם ועל זה הוא צריך להעיר השחר כדי להיות לו זמן להודות לה' ולשורר כי גדול חסדך זה שעשית עמדי יותר ממה שהוא ענין חסדך במה שבראת את השמים להמטיר על הארץ ולהוריד טללי ברכה וכו' ועל הדבר הזה רומה על שמים וגזור עליהם לעשות כן ובכן תהיה כבודך על כל הארץ ולמען יחלצון ידידיך הושיעה ימינך ועננו גם בענין שיהיה המלכות קיים לי ולזרעי · אלה"ים דבר וגומר יר' אלהי"ם דבר על זה בקדשו כלו' נשבע בקדשו שאעלוזה ואחלקה שכם ועמק סכות אמדד ויהיו שלי יען כי לי גלעד ולי מנשה ואפרים וגו' ואחרי שהגבורים האלה יהיו שלי ואני אמלוך עליהם אין ספק שאחלקה שכם ועמק סכות אמדד ר"ל אמדד אותו ג"כ כדי לחלקו ומואב יהיה סיר רחצי וגו' :

מי

לִי גִלְעָד לִי מְנַשֶּׁה וְאֶפְרַיִם מָעוֹז
רֹאשִׁי יְהוּדָה מְחֹקְקִי: מוֹאָב סִיר
רַחְצִי עַל־אֱדוֹם אַשְׁלִיךְ נַעֲלִי עֲלֵי־
פְלֶשֶׁת אֶתְרוֹעָע: מִי יֹבִלֵנִי עִיר
מִבְצָר מִי נָחַנִי עַד־אֱדוֹם: הֲלֹא־
אֱלֹהִים זְנַחְתָּנוּ וְלֹא־תֵצֵא אֱלֹהִים
בְּצִבְאֹתֵינוּ: הָבָה־לָּנוּ עֶזְרָת מִצָּר
וְשָׁוְא תְּשׁוּעַת אָדָם: בֵּאלֹהִים נַעֲשֶׂה־
חָיִל וְהוּא יָבוּס צָרֵינוּ: קט
א לַמְנַצֵּחַ לְדָוִד מִזְמוֹר אֱלֹהֵי תְהִלָּתִי
אַל־תֶּחֱרַשׁ: כִּי פִי רָשָׁע וּפִי־מִרְמָה
עָלַי פָּתָחוּ דִּבְּרוּ אִתִּי לְשׁוֹן שָׁקֶר:
וְדִבְרֵי שִׂנְאָה סְבָבוּנִי וַיִּלָּחֲמוּנִי חִנָּם:
תַּחַת־אַהֲבָתִי יִשְׂטְנוּנִי וַאֲנִי תְפִלָּה:
ה וַיָּשִׂימוּ עָלַי רָעָה תַּחַת טוֹבָה וְשִׂנְאָה
תַּחַת אַהֲבָתִי: הַפְקֵד עָלָיו רָשָׁע
וְשָׂטָן יַעֲמֹד עַל־יְמִינוֹ: בְּהִשָּׁפְטוֹ
יֵצֵא רָשָׁע וּתְפִלָּתוֹ תִּהְיֶה לַחֲטָאָה:
יִהְיוּ־יָמָיו מְעַטִּים פְּקֻדָּתוֹ יִקַּח אַחֵר:
יִהְיוּ־בָנָיו יְתוֹמִים וְאִשְׁתּוֹ אַלְמָנָה:
וְנוֹעַ יָנוּעוּ בָנָיו וְשִׁאֵלוּ וְדָרְשׁוּ
מֵחָרְבוֹתֵיהֶם: יְנַקֵּשׁ נוֹשֶׁה לְכָל־
אֲשֶׁר־לוֹ וְיָבֹזּוּ זָרִים יְגִיעוֹ: אַל־יְהִי־
לוֹ מֹשֵׁךְ חָסֶד וְאַל־יְהִי חוֹנֵן לִיתוֹמָיו:
יהי

דילי גלעד דילי מנשה גברין דבירת
אפרים עושנא דרישי ומדבית יהודה
ספרי: דושישית מואבאי היך דודי
שזוגי על מלכות אדום אטלוק
סנדלי על מלכות פלשתאי אתייבב:
וכרון דחבית מן אובילית עד כרכא
רשיעא מן דברני עד קרתא דאדום:
הלא על דחבנא קדם יי שבקתנא
ולא נפקא שכינתיה בחלותנא: הב
לן סעדא מן מעיקא דמגן פורקנא
דבר נשא: באלהא נעביד חילא
והוא ידושש מעיקנא: לשבחא על
יד דויד תושבחא אלהים שבחתילא
תשתוק: ארום פומא דרשיעא
ופומא דניכלא עלי פתחן מלילו עמי
לישן דשקר: וממללי סנותא חזרו
יתי ואגיחו עמי מגן: חלף די רחימית
כטנו לי ואנא אצלי: ושוין עלי
בישתא חלף טבא וסניתא חלף
דרחימית: אסער עלוי רשיעא
וסיטנא יקום על ימיניה: באידייניה
יפוק חייב וצלותיה תהי לחובתא:
יהון יומוי קלילין מניין שנוי יירת
אוחרן: יהון בנוי יתמי ואתתיה
ארמלתא: ומטלטלא יטלטלון בנוי
וישאלון ותבעון מהוות צרתהון: יגבב מזופא לכל דיליה ויבזון נוכראין
ליעותיה: לא יהי ליה נגיד חסדא ולא יהי ליה חיים על יתמוי: יהי

רשי

על אדום אשליך · עבודתי שיהו מלכיהם נועלין מנעלי ברגלי: אתרועע · אריע להם קול ליראם מפני: מי יובילני · לימות המשיח לפשט יד ביון ובערי מבצריו: מי · שנחני כבר על אדום שהכיתי בהם בגיא מלח שמנה עשר אלף: אלהי תהלתי אל תחרש · על כל ישראל נאמר: כי פי רשע · יון · תחת אהבתי: אותך ישטנוני: ואני תפילה · ואני מתפלל אליך תמיד: מצאתי רעה תחת טובה שבעי' פרים אני מקרבן בכל שנה בשבעים אומות ומבקש' לגשמים והם מריעי' לי בשוחר טוב: בהשפטו לפניך יצא מדינך מחוייב ורשע: פקדתו · גדולתו פרבוסט"יאה בלע"ז כמו ויפקד המלך פקידי': ושאלו ודרשו מחרבותיהם · הכל ישאלו עליה' מה ראיתם בפלוני ופלוני מתוך קול חורבה שיצא עליהם · ודרשו משמע אחרים שהרי נקוד חטף קמץ וכן ושאלו מפי אחרי' הוא משמע שישאלו אחרי' עליה' ויש לפתור ושאלו ממשקל חזק יהו משאלים על הפתחים: ינקש נושה לכל אשר לו · אדם הטורח מחזר ולוהט לעשות דבר נופל בו לשון מתנקש כלומר מיטרף ומתלבט כמו וארכובתי' דא לדא נקשן וכן פן תנקש אחריהם אף כאן יהיה הנושה בעשו את עבודתו שנ' ורב יעבד צעיר · ליספא אחרי' יהיה הנושה נוגע ונקרב לכל אשר לו ינקש פייסאנופ"ין בלע"ז יהי משפט הנושה נוקש' ונטען על כל ממונו וזהו יעקב הנושה בעשו את עבודתו שנאמ' ורב יעבד צעיר מצאתי בדור אחר שיבא אחר כורתו ימח שמו וטבעו שאפילו זכרון לא יפול עליו בפי הדור הנולד בעולם לאחר שנשח' שמו שארטרמ"יסא בלע"ז: עון

אבן עזרא

למנצח · אלהי תהלתי · טעם אל תחרש כנגד הבא אחריו: כי · ופי מרמה · ופי איש מרמה כמו אל תהי מרי והפה פעול למלת פתחו כאילו כתוב כי רשע ואיש מרמה פתחו פיהם עלי: ודברי · חסר בי"ת ובדברי כמו כי ששת ימים או דרך משל כי הדברי' סבבוהו · וילחמוני וילחמו עמי חנם כמו לא יגורך רע לא יגור עמך רע: תחת · י"וד אהבתי סימן הפועל: ואני תפלה · איש תפלה והטעם שהייתי מתפלל לשם בעדם כדרך ואני בחלותם לבושי שק: וישימו · י"וד אהבתי פעול שהיה ראוי שיאהבוני: הפקד רשע · את' שתגבר ימינו עליו · ושטן כנגד ישטנוני והוא אדם כדרך ויקם יי' שטן לשלמה גם ויעמוד והוא אחד מיועצי: בהשפטו · עמי כי הוא עשה לי עול וחמס ותפלתו שאמות הפך תפלתו בעדו על כן לחטאת: יהיו · אמר יהושע כי פקודתו הוא אשתו ולפי דעתי כי הו' ופקודת כל האדם והטע' שתהיה מיתתו בידי אדם ויש אומרי' כי פקודתו הוא נפשו שהוא כמו פקדון: יהיו · יתומים · קטנים: אלמנה · בימי נעוריה כי ימיו יהיו מעטים: ונוע · כדרך והמה יניעון לאכול · ושאלו פועל כבד כמו שאל ישאלו באבל · ודרשו כמו ושאלו שיבקשו לחם · וטעם מחרבותיהם שבחרבות ידורו: ינקש · הנש' יהי עליו בימיו כי יאחזוהו ימי עני: אל · כאשר הזכיר יען אשר לא זכר עשות חסד: יהי

מ"ע ספורנו ז"ל

לי גלעד · גם שהית' בכל קרית פועלי און עקובה מדם הם שרים כלם למשמעתי ואפרים ומנשה ויהודה שהם הגבורים בישראל כלם בכנפי' ונשמעים אלי: מואב סיר רחצי · אשתמש בהם כנכון: על אדום אשליך נעלי · אנעול בהנגרים שלא ימרדו בי: מי יובילני עיר מבצר · להסבב בו מפני אויב נחרבן בית ראשון: מי נחני עד אדום · נחרבן בית שני: הלא אלהים זנחתנו · ולא היה זה בגבורת שאויבים: הבה לנו עזרת מצר · בקבוץ גליות: ובזה: באלהים נעשה חיל · כמעשה חיל נוסיף אומץ בתורה ובמצות ובהעמיד חיל תלמידים הרבה · והוא · בזה: יבוס צרינו · כאמרם ז"ל אלמלא דוד עסק בתורה לא עשה יואב מלחמה:

בזה המזמור התפלל המשורר על בני הגלות · ואמר:

אלהי תהלתי · שאני מתהלל בשם שאני עבדך: אל תחרש · מלהכות מלכיות עלבוני: כי פי רשע · מחרף אלהים חי · ופי מרמה · א' בפה וא' בלב: עלי · פתחו פיהם · לקנטר: לשון שקר · לקיים דבר כמשל אשר לא יעלה על לב: ודברי שנאה סבבוני · באמרם שאני שונא אותם: וילחמוני · בגזרות קשות: חנם · כי אין ישראל שונא האומות ולא יחפוץ ברעת השת: תחת אהבתי · שאני מתפלל עליהם באמרנו כל החיים יודוך סלה וזולת זה: ישטנוני · יקטרגו עלי · ואני תפלה · אני תפלה · מתמיד תפלה גם בעדם · וישימו עלי רעה בעלילות דברי': ושנאה · באמרם שאני מקללם: הפקד עליו · על המחרף המקטרג באמרו שקר: רשע · מושל רשע · ושטן יעמד על ימינו · איש שוטן לשטון יעמוד על ימינו של מושל וישיתהו לגזול: בהשפטו · ביום הדין: ותפלתו · אחרי כן: יהיו ימיו מעטים · בארוכת הזמן שיתן האל לשאר אומות אחר ביאת משיח כאמרו וארכא בחיין יהיבת לשון: יהיו ימיו · בה: מעטים פקדתו הראוים לו בין האומות לשרת את ישראל ומלכם כאמרו ובנו בני נכר חומותיך ומלכיהם ישרתונך: יקח אחר · תנתן לאומה אחרת למען יאבד: יהיו בניו יתומים · ישארו קטנים: ואשתו אלמנה · שלא תזכה להנשא פן ירמס איש על [illegible]

מסרה

ולא תצא ו' וסימ' נמסר ביחזקאל סימן כ"ד ובסיפרא סימן מ"ד · בצאתינו ג' וסימ' הלא אתה אלהים זנחתנו · אף זנחת ותכלימנו · הלא אלהים זנחתנו · ק"ט למנצח לדוד מזמור דקרים דוד למזמור ז' וסימ' נמסר בסיפרא סימן כ"ד · ודברי ה' ג' מנהון ר"פ וסימ' ודברי דויד המלך הראשונים והאחרונים דד"ה · ודברי רחבעם · הראשונים והאחרונים דד"ה · ודברי שנאה סבבוני רתהלות · הדר כבוד הודך ודברי · ויתר דברי מנשה ותפלתו אל אלהיו דד"ה · ג' קדמאי ר"פ · ותפלתו ג' וסימ' ותפלתו תהיה לחטאה · ויתר דברי מנשה ותפלתו בדברי הימים ושלאחריו ותפלתו והעתר לו · ואל יהי ב' וסימ' ואל יהי מקום לזעקתי · ואל יהי חונן ליתומיו:

תורת חסד תהילת ה'

מי יובילני יר' מי יובילני בעיר דלתי' ובריח אם לא מי שנחני עד אדום ששמתי בה נציבים ויואב הרג כל זכר באדום ומי הוא אם לא זה אלי וכו' וז"א הלא אתה וגומר יר' הלא אתה אלי"ם שנראה לנאור הוא שזנחתנו והוא ממה שאנו רואים שלא תצא אלי"ם בצבאותינו וא"כ הבה לנו וגומר · ועם היות אמת כי המזמור הלזה אליו הוא במזמור נ"ז ואליו הוא במזמור ס' עם כל זה פירשתיו פה גם ס"ד בל פן יכשר בעיני אלי"ם ואדם ויוקשרו הפסוקים אחד לאחד נכונים אל מה שסיים המזמור הקודם לזה באומר ויתבוננו חסדי ה וכמו כן אמר למעלה כי גאולי ה' יאמרו הודו לה' על שגאלם מצרותיהם ופה אמר למען יחלצון ידידיך וגומר:

קט למנצח לדוד וגומר אלהי תהלתי אל תחרש יר' אלהי תהלתי שאני מתהלל תמיד באומרי באלי"ם נעשה חיל אל תחרש לצעקתי וענני כמו שאמרתי למעלה הושיעה ימינך וענני: כי פי רשע וגו' יר' ולכן אמרתי הושיעה ימינך וענני יען כי בעומדי בין אויבי פי הרשע ופי המרמה עלי פתחו כלומר כשהם רוצים להתלמד להיותם מלומדים להרשיע בפיהם ולרמות בשפתותיהם הם מתחילין עלי ושלא במתכוין להרע לי כי אם כדי ללמד את פיהם דברו אתי לשון שקר ואז ביני וביני שמדברים עלי דבריהם אלה נמשך הדבר כי דברי שנאה קדומ' אשר יש בינינו סבבוני עם הדברים ההם וילחמוני חנם כי אני לא עשיתי להם רעה כלל וגם הם לא לכך היו מכוונים מעיקר' לא שנמשך הדבר מאליו והוא בעצמו או' תחת אהבתי ישטנוני כלומר מצד אהבתי שהיתה אללם מקוד' נמשך הדבר שכפה מלא הגיע ענין זה לרוע עד כי בפה מלא ישטנוני ואיכם יודעים כי אני הוא ענין מציאות התפלה בעצמה כלומר איכני נקרא בשם מתפלל אליך לשתענני לא אני נקר' בשם מציאו' ענין התפלה והכונה בזה כי מצד מה שתמיד היה מתפלל לא היה היה הדבר אללו כאילו הוא בעצמו היה מציאו' עצמות התפלה: או יר' הנה יש להם כלים מה כדי להרוג בה את האנשי' ואני כלי מלחמתי היא התפלה והוא ע"ד או' אשר לקחתי מיד האמורי בחרבי ובקשתי · וישימו וגו' יר' הם עושי' המלאות עד כי הם מאמתים ע' האנשי' שאני שלמתי להם רעה תחת טובה ושנאה תחת אהבתי שהיתה אללם עמדי: הפקד עליו וגו' יר' הפקד על פי רשע רשע אחר כי הרשעים הם מרבותיך ושטן יעמוד על ימינו של פי מרמה וישטין אותו ויהיה אז פיו נקוס עם החולי הנקר' לקוה וכו' · או יר' ושטן יעמוד על ימינו של הרשע שהפקד' עליו כדי שיעזרהו להרע לו יותר ויותר: בהשפטו יצא וגו' יר' עם היות אמת כי רשע זה עדין לא עשה מעשה בפעל כי אם שהוא פי מי שרוצה להתלמד על הרשע עכ"ז בהשפטו יצא רשע יען כי הטענו' שיאמ' לעזרו תעשה אתה ה' שלא יאמר אותם באופן טוב לתועלתו כי אם שיהיו טענותיו לנגדו ממש וכשיתפלל אל השופט שיכפר עונו תהיה תפלתו לחטאה · או יר' ע"ד מ"ש התנא וכשיהיו בעלי דינין עומדין לפניך יהיו בעיניך כרשעים וכשנפטרין מלפניך יהיו בעיניך כזכאין וכו' אך זה יצא רשע: יהיו ימיו וגו' יר' הנה הרשעים בחייהם קרויים מתים ובכן יהיה הדבר לזה הרשע שבפעל יהיו ימיו מעטים ולפי מרמה פקודתו יקח אחר ר"ל מה שיפקיד יקח אחר כי הוא ידבר בפיו שבבואו לקחת פקדונו יתנוהו לו ויאמר בפיו דברים שיראה מהם שהוא אומר שיקח אחר ולזה יבא לו תמורת המרמה אשר פתח בה כי שפתותיו אמרו מרמה כנגדו · או יר' יקח אחר והוא בעל אשתו · או יר' באומר פקודתו מה שכנס ואצר והוא ע"ד מ"ש עושר שמור לבעליו לרעתו:

יהיו בניו וגומר יר' יהיו בניו יתומים בחייו כלומר אז בזמן שיהיו עדין בניו ר"ל שעדין הוא בחיים יהיו בניו יתומים אם לעוניו ואם ליסוריו וזה הוא תמורת מה שרצה להתלמד על הרשע אשר עמו היה נקרא אחרי כן בשם מת כי הרשעים בחייהם קרויים מתים והנה קודם היותו עדין במדרגה זו רצה להיותה בה וכמו כן יהיה לו כי קודם שימות יהיו בניו יתומים ואשתו של פי מרמה תהיה אלמנה ונוע ינועו בניו ושאלו וכו' · או יר' מקודם יהיו בניו יתומים ואח"כ תהיה אשתו אלמנה והוא הדבר שאמרתי שבהיותו עדין בחיים יאמר עליו שכבר מת ובניו הם יתומים ובאומר ונוע ינועו בניו ושאלו יר' ושאלו בפתחים ודרשו ממון מחורבותיהם כלומר אז בלכתם לשאול בפתחים יבאו במקרה לשאול די מחסורם מאלים אשר הוא בעל המקומות אשר היו מקודם של אבותיהם וקראם בשם חורבותיהם יען כי מי שלא עמל בבניכם לא יחוש לחזק בדקם ובכל יום ויום יתרבו מאליהן: ינקש נושה וגו' יר' ינקש נושה לכל אשר לו לבעל פי הרשע ולפי המרמ' יבוזו זרים יגיעו: או יר' גם אם לפעמים יהיה בנכסים רבים עם כל זה ינקש הנושה בפתע פתאום לכל אשר לו וכשלא יהיה לו במה לפרוע במעות בעין אז יהיה מוכרח לסגור קנוהו וכדומה

ואז

אבן יחייא

על שמים לאומרו על יציאת ישראל מבין האומות במסות ובאותות שיהיה גם יותר גדול מיציאת מצרים:

קט למנצח לדוד מזמור · זה המזמור נאמ' ג"כ על הגלות ונאלו בן דוד שכו' הכנאה בגלות ידבר בשם כנסת ישראל לאמר אלהי תהילתי · שאני מהלל אליו בשיר ובזמרה כאשר אמר במזמור הקודם אשירה ואזמרה · אנא אל תחרש · ר"ל אל תעשה עצמך חרש מלשמוע תפילתי · כי פי וגו' כי פי רשע שהוא אדום ופי איש מרמה שהוא ישמעאל עלי פתחו בגלותי זה ודברו אתי בענין הלשון שקר מדתם כי מסיתים ומדיחים אותי לעזוב את ה' אלהי ושאדבק בהם ובדתם · ודברי וגומר ויסבבוני בדברי שנאה שהם מגזמים אתי להרגני אם לא אעשה כדברך באופן שהם לוחמים אתי בחנם כי אני לא הרעותי עמהם מעולם · ותחת אהבתי אותם במצות ה' אלהי לא תתעב אדומי כי אחיך הוא לא תתעב מצרי כי גר היית בארצו · וישמעאל לקח אשה מארץ מצרי' הם ישטמו אותי עתה בגלותי למען השיבני אל דתם · ותחת היותי תפלה להם בהיותי על ארצי שקט ובתפלת שלמה באומרו וגם אל הנכרי אשר לא מעמך ישרא' הוא וגו' אתה תשמע השמים מכון שבתך ועשית ככל אשר יקרא אליך הנכרי · ובהיות ישראל על אדמתם היו כבית תפלה לנכרים וכן היו מקריבי' על הע' אומות ע' פרים לתפלה להם על הצלחם · ועתה הם ישטמוני להדיחני מעל ה' אלהי · וישימו וגו' באופן שהם משימים עלי רעה תחת הטובה שהייתי עושה להם באדמתי להיותי להם תפלה · ושנאה תחת אהבתי אותם כאשר צוני אלהי · הפקד וגומר ולכן אנא בראותך החמס שעושים עמדי הפקד עליו על הרשע שהוא אדום ושלח אליו יום הפקוד' והשלו' · ושטן יעמוד על ימינו מישמעאל · בהשפטו וגו' ספר עתה הפקודה והשילו' שיבוא לכל אחד מהם בהיות תמיד השטן על ימינם לשטנם · כי בהיות כל אחד מהם לפני אל למשפט יצא רשע בדין ולא זכאי · ותפלתו תהיה לחטאה כי זכיותיו יחשבם ה' כעונות · יהיו וגו' הטוב הגשמיי הוא בני חיי ומזוני · והוא יאבד כלם וכנגד חיי · אמר יהיו ימיו מעטים · וכנגד מזוני אמ' פקודתו יקח אחר שהוא ממונו אשר הוא פקיד עליו כל ימי הבלו כי לא במותו יקח הכל · וכנגד בני · אמר יהיו בניו יתומים ואשתו אלמנה · מה שלכן יהיו ככאי רוח ושפלים כמשפט היתומים · ולהיות כי אביהם המרצח אבד את כל עושרו בענין רע · לכן נוע ינועו בניו ושאלו פת לחם איה לסעד לבם ודרשו מחרבותיהם · כי ילכו בדרכים לעמוד בחרבות כדי לדרוש מזונם מהעוברים ושבים · ינקש וגו' בא לפרש איך פקודתו יקח אחר ויאבד עושרו · כי אליו ילך בכסף ובתרבית אשר יבקשהו הנושה בכסף ההוא ואליו האחר מיגיעו יבוזו הזרים כי ישודדוהו שודדי לילה וישאר ערום בחוסר כל · אל יהי וגו' בא לפרש הרע מבניו · באומרו אל יהי לו לרשע הלז מושך חסד לבניו בעבור טובה שפעל בימיו · ואל יהי חונן ליתומיו

רשי

עון אבותיו · עון שהטיח על אבותיו לאברהם שגרע חמש שנים מחייו לאביו גרם כהיון עיניס · וחטאת אמו · שהשחית רחמה ושגר' להעלים יום קבורתה מן הבריות שלא יקללוה שילא מכריסה עשו כמו שנאמר ותמת דבורה מיניקת רבקה וגו' אלון בכות בלשון יוני קורין לאחר אלון שאבל אחר היה ליעקב עם של דבורה שמתה אמו והעלימו מיתתה : יהיו · העונות האלה נגד יי' תמיד : ויכרת מארץ זכרם · של עשו ואלופיו : אשר לא זכר עשות חסד · לעסוק באבל אביו כמו שעשה יעקב נזיד עדשים לנחם את יצחק שבאותו היום מת אברהם : איש עני · ישראל : ויאהב קללה · קללתו של הקב"ה שכפר בו : תהי לו · הקללה מעטה כבגד מג' : וילבש קללה הכניס עצמו בקללה וכוחה לו פריקת עול הקרבן וברכת כהנים וקללת האומות : ולמזח תמיד · חגורה וכן ומזיח אפיקים רפה אזור החזקים פתח : כצל כנטותו · לעת ערב : ננערתי · לשון תשנוק וטרוף ואוטס כארבה שהוא נודד ונע ומטורף מנאתי ויעטו כמעיל העוטה ועוטף כל הגוף לכל לבוש : נאס

מסרה

למותת ל' והוא חד מן מלין דמשמשין ל' בשוא בריש תיבות' וסימ' תמצא נמסר במסרא רבתא במערכת אות הלמ"ד · ותבא ב' חס' בכתובי' וסימ' ותבא כמים בקרבו · ותבא בלט ותכס מרגלותיו · וכל נביאים דכוו' חס' במ"ימ"ל וסימ' ביחזקאל סי' כ"ב · יעטה ד' בקריאה וסימ' ועל שפם יעטה וטמא טמא באשר יעטה הרועה את בגדו · גם ברכות יעטה מורה · תהי לו כבגד יעטה · כצל ד' רפי' בקריא' וסימ' כפלגי מים בציון · כצל בנטותו נהלכתי · ימי בצל נטוי · ימיו כצל עובר · בשתם ד' בקריא' וסימ' הנני עשה את כל מעניך בסוף צפניה · ישמו על עקב בשתם : ישובו על עקב בשתם · ויעטו כמעיל בשתם :

יְהִי־אַחֲרִיתוֹ לְהַכְרִית בְּדוֹר אַחֵר יִמַּח
שְׁמָם׃ יִזָּכֵר ׀ עֲוֺן אֲבֹתָיו אֶל־יְהוָה
טו וְחַטַּאת אִמּוֹ אַל־תִּמָּח׃ יִהְיוּ נֶגֶד־
יְהוָה תָּמִיד וְיַכְרֵת מֵאֶרֶץ זִכְרָם׃ יַעַן
אֲשֶׁר ׀ לֹא זָכַר עֲשׂוֹת חָסֶד וַיִּרְדֹּף אִישׁ־
עָנִי וְאֶבְיוֹן וְנִכְאֵה לֵבָב לְמוֹתֵת׃
וַיֶּאֱהַב קְלָלָה וַתְּבוֹאֵהוּ וְלֹא־חָפֵץ
בִּבְרָכָה וַתִּרְחַק מִמֶּנּוּ׃ וַיִּלְבַּשׁ קְלָלָה
כְּמַדּוֹ וַתָּבֹא כַמַּיִם בְּקִרְבּוֹ וְכַשֶּׁמֶן
בְּעַצְמוֹתָיו׃ תְּהִי־לוֹ כְּבֶגֶד יַעְטֶה
כ וּלְמֵזַח תָּמִיד יַחְגְּרֶהָ׃ זֹאת ׀ פְּעֻלַּת
שֹׂטְנַי מֵאֵת יְהוָה וְהַדֹּבְרִים רָע עַל־
נַפְשִׁי׃ וְאַתָּה ׀ יֱהוִה אֲדֹנָי עֲשֵׂה־אִתִּי
לְמַעַן שְׁמֶךָ כִּי־טוֹב חַסְדְּךָ הַצִּילֵנִי׃
כִּי־עָנִי וְאֶבְיוֹן אָנֹכִי וְלִבִּי חָלַל
בְּקִרְבִּי׃ כְּצֵל־כִּנְטוֹתוֹ נֶהֱלָכְתִּי
נִנְעַרְתִּי כָּאַרְבֶּה׃ בִּרְכַּי כָּשְׁלוּ מִצּוֹם
כה וּבְשָׂרִי כָּחַשׁ מִשָּׁמֶן׃ וַאֲנִי ׀ הָיִיתִי
חֶרְפָּה לָהֶם יִרְאוּנִי יְנִיעוּן רֹאשָׁם׃
עָזְרֵנִי יְהוָה אֱלֹהָי הוֹשִׁיעֵנִי כְחַסְדֶּךָ׃
וְיֵדְעוּ כִּי־יָדְךָ זֹּאת אַתָּה יְהוָה עֲשִׂיתָהּ׃
יְקַלְלוּ־הֵמָּה וְאַתָּה תְבָרֵךְ קָמוּ ׀
וַיֵּבֹשׁוּ וְעַבְדְּךָ יִשְׂמָח׃ יִלְבְּשׁוּ שׂוֹטְנַי
ל כְּלִמָּה וְיַעֲטוּ כַמְעִיל בָּשְׁתָּם׃ אוֹדֶה
יְהוָה מְאֹד בְּפִי וּבְתוֹךְ רַבִּים אֲהַלְלֶנּוּ׃
כִּי־יַעֲמֹד לִימִין אֶבְיוֹן לְהוֹשִׁיעַ
מִשֹּׁפְטֵי נַפְשׁוֹ׃

לדוד

יְהֵי סוֹפֵיהּ לְאִשְׁתֵּיצָאָה בְּדָר אוֹחֲרָן
יִתְמְחֵי שְׁמְהוֹן׃ יִדְכִּיר עֲוָיַת אֲבָהָתוֹי
קֳדָם יְיָ וְחוֹבַת אִמֵּיהּ לָא תִתְמְחֵי׃
יְהוֹיָין קֳבֵיל מֵימְרָא דַיְיָ תְּדִירָא וִישֵׁיצֵי
מֵאַרְעָא דָּכְרָנֵיהוֹן׃ מְטוּל דְּלָא
אִידְכַּר לְמֶעְבַּד טֵיבוּ וּרְדִיף גְּבַר עַנְיָא
וַחֲשׁוֹכָא וּמַכִּיךְ לִבָּא לְאִתְקַטְלָא׃
וּרְחִים לוּטָא וְאַתְיַת לֵיהּ וְלָא
אִתְרְעֵי בְּבִרְכְתָא וְאִתְרַחֲקַת מִינֵּיהּ׃
וּלְבַשׁ לְוָטָא הֵיךְ לְבוּשָׁא וְעָלַת הֵיךְ
מַיָּא בְּגוּשְׁמֵיהּ וְהֵיךְ מִשְׁחָא בְּאֵיבָרוֹי׃
תְּהֵוֵי לֵיהּ הֵיךְ לְבוּשָׁא יִתְעַטַּף
וּלְקַמּוּר תְּדִיר יַזְרְזִנֵּהּ׃ דָּא עוֹבָדָא
דְּשׂוֹטְנַי מִן יְיָ וּדְמַלְּלִין בִּישְׁתָא עַל
נַפְשִׁי׃ וְאַתְּ אֱלֹהִים יְיָ עֲבֵיד עִמִּי מִן
בְּגַלַל שְׁמָךְ הֵיךְ טוּבָךְ וְחִסְדָּךְ פְּצֵי
יָתִי׃ אֲרוּם עַנְיָא וַחֲשִׁיכָא אֲנָא וְלִבִּי
שְׁפֵי בְּגַוִּי׃ הֵיךְ טוּלָא בְּצַלְיוּתֵיהּ
אִתְגַּמְרִית אִטַּלְטְלִית הֵיךְ גּוֹבָאֵי׃
רְכוּבַי אִתְקְלוּ מִצּוֹמָא וּבִשְׂרִי פַּתְרַן
מִלְּהֵוֵי פַּטִּים׃ וַאֲנָא הֲוֵיתִי קְלָנָא
לְהוֹן יֶחְמוּן יָתִי יְטַלְטְלוּן רֵישֵׁיהוֹן׃
סְעוֹד לִי יְיָ אֱלָהִי פְּרוֹק יָתִי הֵיךְ
חַסְדָּךְ׃ וְיִדְעוּן אֲרוּם מַחְתָּךְ דָּא אַנְתְּ
יְיָ עֲבַדְתָּהּ׃ יְלַטְטוּן הִינוּן וְאַתְּ תְּבָרֵךְ
יְקוּמוּן וְיִבַּהֲתוּן וְעַבְדָּךְ יֶחֱדֵי׃ יִלְבְּשׁוּן
סִטְנַי כִּיסוּפָא וְיִעַטְפוּן הֵיךְ מְעִילָא
בַּהֲתְהוֹן׃ אוֹדֵי יְיָ לַחֲדָא בְּפוּמִי
וּבְמִצַּע חַכִּימַיָּא אֲשַׁבְּחִינֵּיהּ׃ אֲרוּם יְקוּם מִן יְמִינָא דַּחֲשׁוֹכָא לְמִפְרוֹק מִמְּדַיְּנֵי
נַפְשֵׁיהּ׃

על

אבן עזרא

יהי · בנו כמו ולא אחריתו · ימח שם האב והבן על כן שמם : יזכר · כטעם פוקד עון אבות על בנים כאשר פירשתי במקומו : יהיו · העון והחטאת נזכרי' לפני השם וסימח מארץ זכרם : יען · בהיות לאל ידו · וירדוף עני ואביון ונכאה לב כמוני : ויאהב · הוא היה סבה שיקללהו דוד שהיה איש האלהים : וילבש · התנבא כי הקלל' תבואהו · כמדו מלבושו והטעם מדו והזכיר בתוכו : תהיו ולמזח · כמו חגורה ומזיח אפיקים רפה : זאת פעולת · כמו תגמול פעולת שכי' · שוטני כנגד ישטנוני · והדוברים רע כנגד ודברי שנאה : ואתה · אחר שקלל רשעי' וכל שוטנים שב להתחנן לשם שלא יאבד עם אלה שהם מחרפים אותו כי אין לו כח לעמוד מפניה' : כי · חלל בקרבי · פועל עבר מגזרת חלל על כן הלמ"ד פתוחה ויש אומרים מגזרת חליל לוחין' כלל הטעם קלות ימיו : ננערתי כארבה · שאין לו קן : ברכי · אין בו כח ללכת כי יענה נפשו אולי יכלל מידם שלא יראה בבשרו לחלוח : ואני · כאשר ראוני אויבי ואני רזה הייתי חרפ' להם : עזרני · טעם כחסדך עמי פעמים רבות : וידעו · כי כבר הזכיר עני ואביון ואתה יי' עשיתה זאת הישועה ולא אלי : יקללו · לא אחוש מקללת' כי אתה תברכני · קמו עלי ויבושו : ילבשו · כל שוטני מהיום והטעם אחרי' מלבד אלה כי כבר הזכיר על אלה ויבושו : אודה · שאודה בפי זה החסד שעשה השם עמי עד שידעו הרבים כי השם יעמוד לימין אביון להושיעו מהמתפלים להיות' שוטני נפשו : לדוד

מ"ע ספורנו ז"ל

תהי אחרית זרעו להכרית · ונזה: בדור אחר ימח שמם · יזכר עון אבותם · שמו שרדף בחרב אחיו · ולא אמא לקראת ישראל בחרב : וחטאת אמו · באמרו ותביינה מורת רוח ליצחק ולרבקה לא זכר עשות חסד · כאמרו ושחת רחמיו וירדוף בגלות את ישראל : ויאהב קללה · לאלכו ולאלכיו : ולא חפץ בברכה · לעמות תשובה : וילבש קללה · שיא מורגלת בפיו : תהי לו כבגד יעטה · שתהפך הקללה עליו . פעלת שוטני · המקטרגים לפני המלכים : ודב' הרים רע · המלשינים : ואתה ה' אלהי · בעבור כבוד שמך שנקרא עלי · עשה עמי · צדקה וחסד : כי טוב חסדך · שישים שנה בזה שתקנה שלמות בתורה ובמנו': כי עני ואביון אני · כי אמב' הסבה שלא התעסקתי בזה בגלות היתה כי שם הייתי עני טרוד בצרכי חיי שעה · מכל מקום הייתי אביון תאב לעבדך : ולבי חלל בקרבי · עם זה היה לבי חלל וימות בקרבי מפני גזרות האומות עע"ה ככל כנטותו נהלכתי · מרעה אל רעה : ננערתי כארבה · מגרשוני מאתם : כשלו ברכי מצום · להתחנן אליך ברוב גזרותם : הייתי חרפה להם · הלעיגו לי על היותי בצום ותפלה לפניך : הושיעני כחסדך · לא כראוי לי : וידעו כי ידך זאת · יכירו שנגרתי זאת היתה מאתך בהתושיעני מעמם ולא יאמרו ידינו רמה : יקללו המה · בגלות : ואתה תברך · ותושיעני: קמו · במפלתם : ויבושו במפלת': ועבדך ישמח · בה : ילבשו שוטני כלמה · המקטרגים ומלשינים אותי בגלות : אודה ה' מאד · יותר מן המורגל בגאלתי משעבוד זה לחירות : אהללנו · על דרכי סיבו : כי יעמד לימין אביון · לימין התאב לעבדו : להושיע משופטי נפשו · נגלו' כיגודו על נפש צדיק :

וב

אבן יחייא

ליתומיו · יהי וגו' פירש הרע מחיו באומרו כי יהי אחריתו להכרית וימות בכרת בעולם הזה ובדור אחר שהוא העולם הבא ימח שמם · כי יכרתו מהעולם הנצחי גם כן יזכר וגו' ויזכר עון אבותיו של כל אחד מכונגדי ישראל אל ה' וחטאת אמו אל תמח · ויענשו אבות ובנים · ואם על בנים רוטשה · ויהיו נגד ה' תמיד אותם העונות ויכרת מארץ החיים זכרם · יען וגומר יען אשר לא זכר האב והאם המכונגם לבניה' שיעשו חסד עם ישראל הגולים · ואדרבא כאשר בניהם גדלים ומתחילי' לדבר לומדים אותם לקלל את ישראל ולרדוף למותת ולהמית איש שלם מעונה מהגלו' · ואביון כי הוא רש שאין לו כל · והוא נכאה מרוב תלאי' · כאשר יארע אליכו בגלותינו כי כער קטן נבזה וחדל אישי' ועני ודל ירדוף ראש ישראל וסקלהו באבנים ויקללהו וירוק בפניו · ויאהב וגו' ר"ל אהב לקלל זולתו · ולכן ראוי שתבואהו הקללה כי הק"בה מודד מדה כנגד מדה · וכן ראוי שבהיו' שלא חפץ לתת ברכה לאחרי' · שתרחק הברכה ממנו וילבש הקללה כמדו שר"ל כמדתו להלבים אחרי' ותבוא הקללה ההגונה אליו בקרבו · כאשר יבואו מי המרים המאררי' בקרב הסוטה המוטאת · וכאשר יבוא השמן בעצמות הכסרף על פי בית דין שהיו נותנים לו לשתו' עופרת כתך וכוזל כשמן לשרוף קרביו · תהי וגו' ותהי לו הקללה בעולם הבא כבגד יעטה ויעטוף אותו · ולמזח שהיא דלועה שתמיד יחגור אותה · זאת וגו' זאת היא פעולת שוטני בגופי אשר אבקש מאת ה' · ופעולת הדוברים רע על נפשי כדי לגרשה מהסתפח בנחלת ה' · ואתה וגומר ואתה אלהים ה' עשה אתי אות לטובה למען שמך אב הרחמים · כי טוב חסדך הצילני מהגלות הרע הזה · כי עני וגו' כי בגלותי זה עני ומעונה אנכי מהצרות · ואביון אנכי להיותי רש ונקלה · ולבי כחלל בקרבי · כי מקול עלה כדף אפחד אירא · וכצל בנטותו נהלכתי כי ימי כצל עובר · וננערתי ממקום למקום כארבה שאין לו קן והולך תמיד מפה אל פה וכן אנכי בגלותי אלך נע ונד זה יגרשני וזה יאספני ואין לי בית מנוחה · ברכי וגו' ברכי כשלו כי איני יכול לעמוד עליהם מעניו' ואלשתם לנומו' שאעשה למען ידאה ה' בעניי וירחמני · ובשרי כחש משמן שהיה לי קודם · ואני הייתי חרפה להם כשיראוני שאני קורא בקול גדול לאלהי בצום ובכי ומספד ויניעון ראשם בהלעיג' עלי באומרם לי כל היום איה אלהיך· עוזרני וגו' ולכן עוזרני ה' שאתה אלהי והושיעני כחסדך · וידעו אלה השוכאים המלעיגי' עלי כי ידך זאת ומכתך זאת אשר תשלח להם אתה ה' עשית ולא מקרה קרה להם · יקללו וגו' ואם הם קללו אותי אתה תברכני · וכאשר קמו עלי המה יבושו ועבדך ישמח בראותי במפלתם · ובראותי כי ילבשו שוטני כלימה · ויעטו כמעיל בושתם · אודה וגו' ואני אז אודה ה' מאד בפי · ובתוך רבים אהללנו בזמרה בכלי · כי יעמוד לימין אביון כמוני להושיע אותו משופטי נפשו העושים משפטים בו :

קי לדוד

תורת חסד תהילת ה'

ואז לא יוכל להיותו כמלא נגד השמש לעמוד על נכסיו ובכן הזרים יבוזו ויחלקו ביניהם את יגיעו כפי מה שירצו לעשות ואז ג"כ אל יהי לו מושך חסד להשתדל ולראות על יגיעו ואל פי מרמה אל יהי חונן ליתומיו באופן כי יהי אחריתו של פי רשע להכרית ובדור אחר ימח שמם של יתומיו של פי מרמה ויזכר עון אבותיו אל ה' וחטאת אמו אל תמח והנה דבר פה ג"כ כנגד כל א' מהם ר"ל הפי רשע ופי מרמה ואמר ששניהם כאחד יהיו נגד ה' תמיד ויכרת מארץ זכרם יען אשר לא זכר הרשע עשות חסד כמו שאמר הכתוב והלכת בדרכיו וכו' והוא פנה לעשות רשע וללמדו והפי מרמ' רדף עני ואביון וכו' ויאהב הרשע הלזה שאקללנו אני ותבואהו והב' לא חפץ בברכה ותרחק ממנו וילבש הא' קללה כמדו ותבא אל הב' כמים בקרבו וכו' : או יר' כמדו אשר רצה לקחת מאת המעלילים על איזה איש שים דבר רע וכו' וכמים שהיה קונה עם המעות ההם וכו' והוא בעצמו אומרו תהי לו כבגד יעטה וכו' ובאומרו תהי לו כיון אל הא' ובאומרו ולמזח כיון אל הב' : זאת פעולת שוטני מאת ה' וגו' יר' ולאלה יהיה להם גם כן הפעולה הזאת גם אם לא עשו בפעל דבר רע כי אם שדברו לבד והוא אומרו פעולת שוטני מאת ה' ואתה אלי"ם ב' עשה למען שמך אתי והושיעני מהם ועשה אתי שלא אצטרך בכל יום ויום להיותו לם ומתפלל על מה שהם רוצים לעשות לי גם כי לא יוכלו לי כי הנה בעשותי כן לא ימנע מהיות לי זה שברכי כשלו מצום ומה גם החרפה אשר הם מחרפים לי אם על מה שמעלילים עלי ואם על מה שברכי כשלו מצום ובשרי כחש ובאומר כי עני אני יר' כי הנני עני ואביון ואני מוכרח לבקש את מזונותי ולהיותי ירא מהם אני הולך בשוקים וברחובו' לעת ערב וככל כנטותו נהלכתי ואני תמיד משתדל להיותי בבלי משאוי כדי שאם יראוני אוכל לברוח מפניהם וברכי כשלו מצום ואיני יכול לברוח ועוד לי כי אני בעשותי את זה ללכת בעתים אלה ובאופנים האלה הייתי אז חרפה להם ויראוני שאני מתחבא מהם ויניעון ראש' והוא אומר יראוני וכו' וידעו כי ידך היא זאת מה שאני בזה כנער ואתה ה' עשיתה וילבשו שוטני כלימ' בראותם שהצלתני מהם ונראה לכל ערמותיהם ומרמותיהם · ואודה ה' מאד בפי להפך ממה שעושים אלה הבעלי פה רשע ופה מרמה ובתוך רבים אהללנו כי יעמוד לימין אביון לתת לו מעות לתת לקמים עליו להושיע משופטי נפשו וזה יועיל לו יותר ממה שיועיל כל מה שיתנו בימינהם המעלילים להעליל עליו · והנה סמיכות זה המזמור הוא כי פה אמר כי ה' יעמוד לימין אביון להושיע משופטי נפשו ובמזמור הקודם אמר למען יחלצון ידידיך הושיעה וגו' ועם זה יתישב מה שאומר ואני תפלה · ומכתיבת מהר"ר שלמה אלטוכטוסי ז"ל מצאתי כתוב פקודתו יקח אחר יר' שבכותיו יקח אחר אחרי מותו לראות בהם מה חייב ומה חייבי' לו יען כי הוא מת בפתע ולא הוכח לו לצוות בחיין · יהיו בניו יתומים ולא ירוחמו בעון אביהם ואשתו תשב אלמנה כל ימי חייה כי ימאסוה בראות שהיתה אשה לרשע שכמותו · יכוע ינועו בניו ושאלו יר' ינועו שתי תנועות א' ינועו לברוח מפני אויבי אביהם ומפני הנושים ב' ינועו לשאול על הפתחי' ודרשו הנושים חובותם מחרבותיהם כלומר מבתיהם החרבות או שידרשו הם על הפתחים מצד היות בתיהם חרבות · או יר' באומר ינועו ע"ד נע ונד וכו' וינועו ג"כ לבקש מחיתם · ולי הכי שלמה יר' הרואים בתי אבותם חרבות ידרשו במה היתה החטאת הזאת · ינקש נושה לכל אשר לו יר' יבא הנושה לקחת את כל האכסי' אשר ימצאון בביתו ולכן יברחו כל שומרי הבית ולא יהיה לו מושך חסד להסתיר ממונו או לראות שלא יבוזו זרים יגיעו ויהיה ממונו הפקר לכל · או יר' כי בבורחו מפני הבוזזים או בהסתירו ממונו לא ימלא שום אדם שיפשוט ידו לעשו' עמו חסד וימשך מזה שלא יהיה חונן ליתומיו ואפילו על בניו שהם יתומים בחיי אביהם ואז יהי אחריתו להכרית בדור אחר ימח שמם להכרית שימות בכרת ח"ו וזה בא לו יען כי יזכר עון אבותיו אל ה' ככתוב פוקד עון אבות על בנים ועל בנים והרז"ל כשאוחזין מעשה אבותיהם בידיהם וכו' · יען אשר לא וגו' יר' עשותו חסד עמו והתפללי עליו תמיד והשתדלי על תועלתו · ויאהב קללה ותבואהו מעצמה · וילבש קללה כמדו הם המלבושים ותבא כמים בקרבו אשר הם נצרכין אל האדם להעביר המאכל · וכשמן והוא סומך המאכל והמשקה בעצמותיו : אודה ה' וגומר יר' אודה ה' מאד בפי על הצלתי ובתוך רבים אהללנו על הפורענות שהביא על אויבי כי מדתו ית' תמיד לעמוד לימין אביון להושיע נפשו מהשופטים אותו לומר יהרג או יסקל או יחנק והאל ית' מצילו מעליהם ע"כ :

קי לדוד

תהלים קי

קי לְדָוִד מִזְמוֹר נְאֻם יְהוָה ׀ א
לַאדֹנִי שֵׁב לִימִינִי עַד־אָשִׁית אֹיְבֶיךָ
הֲדֹם לְרַגְלֶיךָ׃ מַטֵּה עֻזְּךָ יִשְׁלַח יְהוָה
מִצִּיּוֹן רְדֵה בְּקֶרֶב אֹיְבֶיךָ׃ עַמְּךָ
נְדָבֹת בְּיוֹם חֵילֶךָ בְּהַדְרֵי־קֹדֶשׁ
מֵרֶחֶם מִשְׁחָר לְךָ טַל יַלְדֻתֶיךָ׃ נִשְׁבַּע
יְהוָה ׀ וְלֹא יִנָּחֵם אַתָּה־כֹהֵן לְעוֹלָם עַל־
דִּבְרָתִי מַלְכִּי־צֶדֶק׃ אֲדֹנָי עַל־ ה
יְמִינְךָ מָחַץ בְּיוֹם־אַפּוֹ מְלָכִים׃ יָדִין
בַּגּוֹיִם מָלֵא גְוִיּוֹת מָחַץ רֹאשׁ עַל־
אֶרֶץ

תרגום

על יד דוד תושבחא אמר יי במימריה לשואתי ריבון כל ישראל ברם אמר לי תוב ואוריך לשאול דמן שבטא דבנימן עד דימות ארום לית מלכותא מקרבא אחברתה ובתר כן אשוי בעלי דבבך כביש לריגלך : תא אמר יי במימריה למיתן לי רבנותא חלף דיתיבית לאולפן אוריתא ימיני אוריך עד דאשוי בעיל דבבך כביש לריגלך : חוטרא דעושנך ישדר יי מציון ותהי רדי במצע בעלי דבבך : עמך דבית ישראל דמתנדבין לאוריתא ביום אגחות קרבך תסתייע עמהון בשבהורי קודשא רחמין דאלהא יסתרהבון לך היך נחתת טלא יהבין לרוחצן תולדתך : קיים יי ולא יתוב דאנת מתמני לרבא לעלמא דאתי בגין זכותא דהויתא מלך זכי : שכינתא דיי על ימינך מחא ביום רוגזיה מלכיא : אתמנא לדיין על עממיא מלי ארעא גושמי רשיען קטילין מחא רישי מלכיא על ארעא

ק"י לרגליך ב' וסימ' והם תכו לרגלך ישא מדברתיך · עד אשית אויביך הדום רגליך · בתרא מ"לי ינחם ד' וסי' פן ינחם העם · כי ינחם יי' מאנקת' · לא ישקר ולא ינחם · נשבע יי' ולא ינחם · וא' וינחם יי' על הרעה: גויות ב' א' מ"ל וא' חס' וסי' את גוית שאול ואת גויות בניו · ידין בגוי' מלא גויות · וסי' מאן דמ"ל מ"ל · מנחל ד' וסי' נמסר בסדר דברים :.

רשי

נאם יי' לאדני · רבותינו דרשוהו באברהם אבינו ואני אפרשנו כדבריהם. נאם יי' לאברהם שקראוהו העולם אדוני שמעני אדוני : שב לימיני · התעכב לתשועתי והתחולל לה' אין ישיבה אלא עכבה וכן הוא אומר ותשבו בקדש לימיני לתשועת ימיני · עד אשית אויביך · אמרפל וחביריו : מטה · לשון משען כמו כל מטה לחם · מטה עוזך ישלח יי' מציון כשתשוב מן המלחמה ואנשיך עייפים ורודפי' ישלח לך יי' את מלכי צדק מלך שלם להוצי' לחם ויין : רדה · במלחמה : בקרב אויביך · לבטח : עמך נדבות ביום חילך · כשתאסוף חיל לרדוף אחריהם יתנדבו · עמך ואוהביך לצאת עמך כמו שמצינו וירק את חניכיו ילידי ביתו ולא יותר וענר אשכול וממרא התנדבו מאליהם לצאת ללכת אחריו בעזרתי : בהדרי קדש מרחם משחר · זאת תהיה לך בזכות הדרות קדושה שהיו בך מבטן אמך שהכיר בוראו בן שלש שנים · מרחם משחר משנפלת מן הרחם כמו משילין פירות דקל אבוכה ביום טוב ואיכא דתני משחירין : לך טל ילדותיך · לך יחשב ילדותיך דרכי יושר שהתנהגת בהם בילדותיך יהי לך לנועם כטל זה שהוא נעים ונוח : נשבע יי' ולא ינחם · לפי שהיה מתירא שלא יענש על האוכלוסין שהרג נאמ' לו אל תירא אברם וגו' לא ינחם על הטובה אשר דבר עליך : אתה כהן לעולם על דברתי מלכי צדק · ממך תצא הכהונה והמלכות להיות בניך יורשין את שם אבי אביך הכהונה והמלכות שנתנה לו · דברתי מלכי צדק יו"ד יתירה כמו רבתי עם על דברת מלכי צדק על פקודת מלכי צדק · אתה כהן יש במשמ' כהן כהונה ושררה כמו ובני דוד כהנים היו : אדני · אשר היה על ימינך במלחמה : מחץ ביום אפו · את ארבעה מלכים. הוא ידין בגוים מלא גויות זו היא בשורת ברית בין הבתרים שנאמר לו על מצרים וגם את הגוי אשר יעבודו דן אנכי מלא גויות אסיפת פגרים מלא לשון אסיפה כמו קראו אחריך מלא אשר יקרא עליו מלא רועים והיכן דן מלא גויות את מצרים מת על שפת הים : מחץ ראש על ארץ רבה · זו היא דוגמת נבואת חבקוק מחצת ראש מבית רשע ראש פרעה שהיה ראש ושר על ארץ גדולה וחשובה על כל הארצות כמו שנאמר מושל עמים ויפתחהו שהיו כל האומות תחת ממשלת מצרים : מנחל בדרך ישתה וגו' · מגילום הנהר בדרך הליכתו תהיה ארצו שותה ולא היתה צריכה לתי גשמים על כן היה מרי' ראש ומתפאר יאור לי ואני עשיתני · ענין אחר יש לפרש המזמור הזה בדוד : נאם יי' לאדני · על עסקי אדוני שאול כשהייתי נרדף מפניו · לאדוני על אדוני כמו ואמר פרעה לבני ישראל ויאמרו אנשי המקום לאשתו : שב לימיני · התעכב והמתן לתשועתי : מטה עוזך ישלח יי' מציון · מציון מעשים טובים המצויינין בידך ד"א עוד תמלוך בציון ושם ישולח לך מטה עז ואז תרדה בקרב אויביך : עמך נדבות ביום חילך · עם ישראל יתנדבו לעזרתך ביום שתעשה חיל כמו שמפורש בדברי הימים שהיו נקבצים עליו מכל שבט ושבט בלכתו אל צקלג נפלו עליו ממנשה וגו' ומן הגדי נבדלו אל דוד וגו' : בהדרי קדש מרחם משחר · בשביל הדרות קדושה שהיו בך מנעוריך : לך טל ילדותיך · ילדות טובה ופרק נאה שהיה בך תהיה לך כטל שהוא נעים וערב ותעשה לך פירות להצליחך : נשבע יי' וגו' · שהמלכות תהא שלך עולמית : אתה כהן לעולם · ואיזו מן הכהונות כהונה שהיא למעלה מכהונת מלכי צדק וזוהי מלכות שהיא למעלה מכהונה גדולה בשלשים מעלות : על דברתי מלכי צדק · למעלה מכהונת מלכי צדק שהיה כהן לאל עליון וא"ת הך הוא מלך היה. מלוכה על הגוים אינה מלוכה חשובה כנגד ישראל : אדני יהיה תמיד על ימינך להושיעך · אשר מחץ ביום אפו מלכים · שנלחמו עם אברהם ועם יהושע ועם ברק : ידין

אבן עזרא

לדוד מזמור נאם יי' לאדני · נכון לפרש זה המזמור על אברהם על דברתי מלכי צדק רק יקשה עלינו ציון שהיתה עיר דוד ונוכל לתקנו בדרך רחוקה מעט והנכון בעיני כי זה המזמור חברו אחד מהמשוררים על דוד כמו מזמור יענך יי' ביום צרה יי' בעזך ישמח מלך גם לשלמה אלהים משפטיך למלך תן ואומר זה המזמור כאשר נשבעו אנשי דוד לאמר לא תצא עמנו במלחמה וזאת תחל' דברי המשורר נאם יי' לאדני שהוא דוד : שב לימיני · והטעם שב בביתי ועבוד אותי וטעם לימיני כי הימין עושה חיל והנה הטעם לא תצא עמנו למלחמה כי ימין השם תלחם בעבורך ובוא ישית אויביך הדום רגליך שיובאו לפניך שתרמסם : מטה · כי העוז והכח יצא מציון ששם הכבוד להשחית כל אויב שיבוא אליך אל ציון או טעמו כדרך יזכור כל מנחותיך בציון ששם הארון : עמך · יתנדבו להלח' בעבורך · אמר רבי משה בקיע' השחר ושם הרחם כנוי כדרך אז יבקע כשחר והוא ישבח דוד ודימה הליח' שהיה בגוף כטל והטע' כי לא נס לחה במלחמות רבות שנלחם ויהיה כן מבקיעת השחר לך נשאר לא ילדותיך ואחרי' אמרו מהמקו' השפל השחיר לך מנת ילדותיך ופירוש טל כמו יוטל את הגדול ורבי ישועה אמר כי מרחם אמך היית מוכן להיות מלך והנכון בעיני כי נדבות דרך קצרה כנגשם נדבות והטע' אם הוצרכת לעשו' מלחמה עמך יבואו אליך ביום כנגשם נדבות ותראם בהדרי קדש מרחם משחר מעת עלות השחר יבוא כטל שהרגלת לראות בילדותיך כאשר היית רועה בצאן : נשבע · אתה כהן · כל כהן משרת וכן ובני דוד כהנים היו והטעם לעבוד את השם והנה הטעם שישראל ילחמו ואתה תקח המעשר כאשר לקח מלכי צדק מאברהם · ויו"ד דברתי נוסף ופירו' על דברת על מנהג כמו לוכרות בים או תחסר אות כ"ף אתה כהן לעולם על דברת כמו על דבר שאתה כמלכי צדק ועליו כתוב והוא כהן לאל עליון והנה שהיה מלת אתה בעבור אחרת · ורבי משה אמר בעבור שאתה מלך צדק כמו ויהי דוד עושה משפט וצדקה לכל עמו והטע' רב לך להלחם כי השם עוזר ימינך ומחץ ביום אפו מלכים על ידיך : ידין · תחסר מלת אשר כמו עם לבבכם שלם וכן הוא ידין בגוי' אשר הוא מלא גויות שיש לו צבא רב הוא יעשה דין בגוים · על ארץ רבה שהיננה נקראת אי והיא ארץ ישראל ומדי ופרס · ורבי משה אמר כי הטע' רבת בני עמון :

מנחל

מ"ע ספורנו ז"ל

זה המזמור חבר המשורר על המשיח · ואמר : נאם יי' לאדוני שב לימיני · לא תגלה עדיין אבל תשב לימיני ומלאכי השרת על שמאלי : עד אשית אויביך · גוג ומגוג : הדום רגליך · כאמרו והיה כל הנותר מכל הגוים הבאים על ירושלם ועלו מדי שנה בשנ' להשתחו' למלך ה' צבאות : רדה בקרב אויביך : וכמו כן רדה עתה · ועם זה : נדבות ביום חילך בהדרי קדש מרחם משחר לך · ביום הראו' חילך וכחך בהדור של קדש תביא לך מנחות נדבה אשר לך יובילו מלכים שי וכמו כן יהיה לך משחר יבקור מלכי ארץ מרחם מיום לדתם וכמו כן יהיה לך : טל ילדותיך · הלחות השרשי הנאות לחיים תמיד ולא תזקין לעולם · וזה כי אמנם בשבועה : אתה כהן לעולם · שתהיה לעולם כהן עולם : על דברתי · על התורה והמצוה אשר כתבתי להורותם · מלכי צדק · וכמו כן נשבע שאתה תהיה לעולם מלך של צדק כי הנה ה' על ימינך · יותר ממלחמת ימינך : מחץ · כבר : ביום אפו · בשעת מלחמת שאתם : מלכי' · מלכי האומות עם גוג : והוא ידין בגוים · בקבוץ המון גוג : מלא גויות · שהוא קבוץ מלא גויות של אומות רבות כמבואר בספר יחזקאל וזולתו : מחץ ראש · אשר כבר מחץ והרג את הראש והנגיד של בני קבוץ גליות שהזכירו רז"ל שהוא משיח בן יוסף · על

תורת חסד · תהילת ה'

קי לדוד מזמור נאם ה' וגומר הנה בכתיבת הה"ר שלמה אלטוכטוסי מצאתי כתוב ז"ל עמך נדבות וגו' יר' אם לא יספיק לך זכותך להשיג כל השלמות הנה תשיגהו מצד שלמות וזכות אומתך אשר אתה מלך עליהם והם עמך אשר הם מתנדבים נדבות ביום שאתה הולך עם חילך להלחם עם אויביך כי כן הוא דרך הצדיקים להתנדב בעת צרתם כענין אם יהיה אלי"ם עמדי וכו' ודומה לו והם מתהדרים בעת התנדבם בהדורי קדושה ופורשים מרחם שר"ל משחרים ומתפללים ומבקשים רחמים עליך שיתמיד ויעמיד האל ית' לך טל ילדותך שהוא רמז אל הלחות השרשי כי בהיותו ברעננותו אז יהיה הגוף חזק ואמיץ ומשחר שם דבר הוא מלשון ושבו ושחרו אל · והנה הדורי הקדושה הם ב' הא' שהם פורשים מרחם כמה דאת אמר ויקדש את העם ומהו זאת הקדושה שאמר להם אל תגשו אל אשה כי הפורש מן העריות נקרא קדוש כמו שנא' קדושים תהיו ב' משחר שהם מתקדשים בגופם ובמחשבת' בעת התפלה ובפרט בשחר שזהו משחר והם מתפללים עליך והם אומרים נשבע ה' בתתו המלוכה ליהודה ובעת שבחר בך שאתה תהיה כהן לעולם ושר ונגיד ולא תפסק מלכותך מביתך ותהיה פקוד וממונה על הנהגתי ודברתי אתה מלכי מלך צדק ועל כן ה' על ימינך יושב לעזור לך ולהצליחך ולכלות אויביך כאשר מחץ ביום אפו חמשת מלכי כנען שהמטיר עליהם אבני אלגביש · וכן ידין בגוים אסיפת גויות והוא כמד"א ואספתי את כל הגוים וגו' וימחץ קניכם ובזה נמוגו כל יושבי ארץ רבה ויפחדו ויגופו כלם : מנחל

[illegible]

אבן יחייא

קי לדוד מזמור ונומר חז"ל אמרו כי מלכי צדק מלך שלם שהוא שם בן נח אמר זה המזמור על אברהם אבינו בהלחמו עם הד' מלכים · והיה מכנה עליו שנ באומרו כי נאום ה' לאדוני אברהם · ויהיה הלמד במקום בעבור · בלכתו להלחם עם אויביו · שב לימיני עד אשית אויביך הדום לרגלך כאשר עשה שהשפילם תחתיו · מטה וגו' כי מטה העוז ישלח לך ה' מציון כי אף שארץ ישראל היתה בידי האומו' · תמיד מאז נבראה העולם מוחזקה בקדושה וכדברי היושב אהלים אין זה כי אם בית אלהים וזה שער השמים · ותרדה במטה ההיא בקרב אויביך ובתוך מחניהם החוץ · עמך וגו' ר"ל ביום שהוצרכת לקבץ חיל ללחום עם המלכי' ההם לא הוצרכת להוציא הון רב כדי להשכירם · כי כלם באו אתך למלחמה בנדבות בלי פרעון · וזה בעבור הדרי קדש · שר"ל המדות שלך המהודרות והקדושות · כי מעת צאתך מרחם לך באה המשחר והממלכה · שהוא נגזר מן הדבק לשחור וכנה לתשחורת · כי לך טל המדות טובות אפילו בילדותך · וירמוז שם הטל למדות טובות · כדברי חז"ל יערוף כמטר לקחי בתלמיד שאינו הגון · יזל כטל אמרתי בתלמיד שהוא הגון כי בני אדם ישמחו בו כשמחתם בטל הבלתי מזיק לשום דבר אבל הוא מועיל · נשבע וגו' ולכן לטוב טעמך ומדותיך נשבע ה' ולא ינחם כי אתה תהיה כהן לעול' שרוצה לומר מלך ושר ונגיד ואולי כי ירמוז לזרע אהרן הכהן שיצא

[illegible]

מנחל

ידין בגוים מלא גויות · ועוד בימי חזקיהו בכך ידין באוכלוסי סנחריב קבוץ פגרי' מתים וימחץ בסנחריב שהוא ראשה של נינוה ואשור שהיא ארץ רבה · אשר מנחל בדרך היה שותה שנתפאר ששתו אוכלוסיו מימי הירדן שנאמר אני קרתי ושתיתי מים ואחריב וגו' : על כן ירים ראש : היה משתבח ומתפאר בגודלו : זכר עשה לנפלאותיו · מזמור זה הוסד בא"לף בי"ת אות אחת בראש הפסוק ואחת באמצעיתו וכן כלם מא"לף ועד ת"יו וכמו כן מזמור השני הראשון מדבר בשבחו של הקב"ה והשני מספר בשבחו של צדיק ירא יי' קבע לישראל שבתות ומועדים ומצות שבתו' בהם וזכרת כי עבד היית במצרים לפי שהוא חנון ורחום על בניו וחפץ להצדיקים · טרף נתן · מזון : כח מעשיו הגיד לעמו · כשנתן להם נחלת גוים הודיעם כחו וגבורתו ומדרש תנחומא כתב לישראל מעשה בראשית להודיעם שהארץ שלו ובידו להושיב בה כל מי שירצה ולעקור אלו ולהושיב אחרי' שלא יוכלו האומות לומר לישראל גזלני' אתם שכבשתם ארץ שבע' גוים : סמוכי'

ד' אֶ֥רֶץ רַבָּֽה׃ מִ֭נַּחַל בַּדֶּ֣רֶךְ יִשְׁתֶּ֑ה עַל־כֵּ֝֗ן יָרִ֥ים רֹֽאשׁ׃

קיא

א הַ֥לְלוּ־יָ֨הּ ׀ אוֹדֶ֣ה יְ֭הוָה בְּכָל־לֵבָ֑ב בְּס֖וֹד יְשָׁרִ֣ים וְעֵדָֽה׃ גְּ֭דֹלִים מַעֲשֵׂ֣י יְהוָ֑ה דְּ֝רוּשִׁ֗ים לְכָל־חֶפְצֵיהֶֽם׃ ה֣וֹד־וְהָדָ֣ר פָּעֳל֑וֹ וְ֝צִדְקָת֗וֹ עֹמֶ֥דֶת לָעַֽד׃ זֵ֭כֶר עָשָׂ֣ה לְנִפְלְאֹתָ֑יו חַנּ֖וּן ה וְרַח֣וּם יְהוָֽה׃ טֶ֭רֶף נָתַ֣ן לִירֵאָ֑יו יִזְכֹּ֖ר לְעוֹלָ֣ם בְּרִיתֽוֹ׃ כֹּ֣חַ מַ֭עֲשָׂיו הִגִּ֣יד לְעַמּ֑וֹ לָתֵ֥ת לָ֝הֶ֗ם נַחֲלַ֥ת גּוֹיִֽם׃ מַעֲשֵׂ֣י יָ֭דָיו אֱמֶ֣ת וּמִשְׁפָּ֑ט נֶ֝אֱמָנִ֗ים כָּל־פִּקּוּדָֽיו׃

ד' אַרְעָא סַגִּיאִין לַחֲרָא׃ מִפּוּם נְבִיָּיא בְּאוֹרְחָא אוּלְפַן יְקַבֵּל מְטוּל הֵיכְנָא יִזְקוֹף רֵישָׁא׃ הַלְלוּיָהּ אֲשַׁבַּח קֳדָם יְיָ בְּכָל לִבָּא בְּרָזֵיהוֹן דְּתָרִיצַיָּא וּכְנִישְׁתָּא׃ רַבְרְבִין עוֹבָדַיָּא דַּיְיָ מִתְבַּעְיָין לְכָל דְּצָבְיָין לְהוֹן׃ שְׁבָחָא וְשִׁבְהוֹרָא עוֹבָדֵיהּ וְזָכוּתֵיהּ קַיְימָא לְעָלְמִין׃ דָּכְרָן טַב עֲבַד לְפִרְשְׁוָתֵיהּ חַנָּנָא וְרַחֲמָנָא יְיָ׃ מְזוֹנָא יְהַב לְדַחֲלוֹי יִדְכַּר לַעֲלַם קְיָימֵיהּ׃ חֵיל עוֹבָדוֹי חַוֵּי לְעַמֵּיהּ לְמִתַּן לְהוֹן אַחְסָנַת עַמְמַיָּא׃ עוֹבָדֵי יְדוֹי קוּשְׁטָא וְדִינָא מְהֵימְנִין כָּל פִּיקוּדוֹי

קי"א גדולים הגדולים · כולהון חס' במ"ו מ"ל וסי' נמסר בשפטי' סימן ח' ובירמיה סימן כ"ה : וצדקתו ג' וסימ' וחסד יי' מעולם ועד עולם · הוד והדר פעלו · הון ועשר בביתו · חנון ורחום ח' וסימ' וקרעו לבבכם ואל בגדיכם · על כן קדמתי לברוח תרשישה · כי בשובכם על יי' · זכר עשה לנפלאותיו · זרח בחשך אור · חנון ורחום יי' ארך אפים דתהלה לדוד · וימאנו לשמוע דעזרא · וברחמיך הרבים דעזר' :

מנחל · הטעם כל כך היו האויבי' מפחדים ממנו כי בלכתם בדרכי' היה שותה מנחלי' ואין לאל ידם למונעו על כן היה מרים ראש ויש אומרים כי מרוב צבאותיו היה צריך ללכת דרך ששם נחל כי לא יספיקו לו מעייני' או הטעם שיוצא אליו בדרכי' המים מן הנוזלים בלי פחד כדרך מי ישקני מים ואל ישתה אל תתמה גם ירים כי הנה מחץ לשון עבר והנה הוא על דרך המדבר על זמן עומד וכמוהו רבי' : הללו יה אודה יי' · הללויה דברי המשורר הללו יה כמוני כי אני אודה השם בכל לב · בסוד ישרים בסתר ועדה בגלוי וזה היא שאודה לאמר גדולי' מעשי יי' ודרושי' מבוארי' · אמר רבי מרינוס כי חפציהם על משקל זקניהם והטע' שימצא בהם הדורש כל חפציו שידרוש כמו וכל חפצים לא ישוו בה : הוד · אע"פ שמעשיו גדולים דרושים הם לדורשיה' ומבוארים כי פועל השם נראה לעין על כן הוד והדר וטעם צדקתו שכל פעלו צדק : זכר · הטע' בכל דור יעשה זכר לנפלאותיו שעשה במצרים שהוא חנון ורחום לחון הצועקי' אליו כמו ושמעתי כי חנון אני : טרף · דבר וינצלו את מצרים כמו הטריפני · טעם יזכור לעולם בריתו זכר ברית בין הבתרי' וגם כתוב ואחרי כן יצאו ברכוש גדול : כח · המעם שהשם עושה חסד ומשפט וצדקה וזה הוא שהגיד לעמו ללכת אחריו לתת להם כדרך כי לא באתם עד עתה וכתוב כמעשה ארץ מצרים וכמעשה ארץ כנען וגם כתוב את משפטי תעשו והנה פירש כח מעשיו : פקודיו

על הארץ רבה · על ארצם של ירושלים שתהיה רבתי עם בגוים : מנחל בדרך ישתה · גוג אשר לרב חילו לא ישתה מי באר שלא יספיקו לו אבל ישתה מנחל נובע : על כן ירים ראש · גוג ומגוג הנז' ברב חילו יתאמץ להרים ראש אחר בשפלת האומות עם"א :

בזה המזמור הזהיר המשורר את ההמון נעסוק בתורה ולא יתרשלו לבור מזה בשבת היות הדרוש עמוק וקשה להשיג ונא כשבת טרדתם בהשיג צרכי חיי שעה · ואמר :

אודה יי' בכל לבב · שיתכיתו בזה גם הכתו' באחריו' : בסוד ישרי' · ישרי לב שהשינו לתבוא דברי חפץ אמתיי' : ועדה · בעעמד התלמידים הנועדי' לשמוע דברי חכמי הדור כי אמנם : גדולי' מעשי ה' · במעשה בראשית · מכל מקום הם : דרושים לכל חפציהם · כשיסתדלו להבינם כאמרם ז"ל יגעת ולא מצאת אל תאמן וזה : כי הוד והדר פעלו · כי כל פעלו אשר בלתי אמצעי מורה על הוד מלכותו וגדלו ומורה כמו כן על הדר השגחתו . וצדקתו עומדת לעד · שמקדם טובו בכל יום תמיד : זכר עשה לנפלאותיו · כמו גובה הים על הארץ נסיות גלגל השמש חרבן סדום ופרדס של נילום וזולתם · ורצוני שכל אלה יעוררו האדם להכיר את עושה אלה והשגחתו : חנון · להאיר עיני המתבונן : ורחום · לתת די מחסורו : כח מעשיו · בבריאת העולם וסדרו · הגיד לעמו · בראשית תורתו למען ידעו זה גם ההמון עמו לעמות דרך קנלה ויקיי ראוים לרשת ארץ : לתת להם נחלת גוים · שלא היו מספיקים ליסב אותה תופשי התורה בלבד שידעו זה במופתים שכליים וזזה יקל על המתבונן למצא דברי חפץ · מעשה ידיו · מעשה באמצעי שניה · לישראל להשמיד ז' אומות : אמת · באמרו פן יחטיאו אותך לי : ומשפט · באמרו כי את כל אלה עשו ואקוץ בם · נאמנים כל פקודיו · באמרו לא תתחתן בם כי יסיר את בנך מאחרי כמו שהתבאר בבעיון במעשה פעור וזולתו כי אמנם : סמוכים

אבן יחייא

קיא הללויה אודה וגומר הנה המזמור הזה אמרו דוד לתקוע בלב הבוטחים אמונת חידוש העולם ויציאת מצרי' אשר היא המופ' לחידוש ולכן אין לנו להתיאש מן הגאולה כי ראשית אוהביו ישראל ואחריתו עדי אוהב כבתחילה · ונעשה ע"ד האלפא ביתא כדרך המזמורים גדולי המעלה · הללויה וגו' אתם השומעים הללויה כשאודה אני את ה' בכל לבב ביצר הטוב וביצר הרע אשר גם הוא אכניע לעבודתו · אשר אודה אותו כאשר אדע מסוד ישרים שהם האומות ישראלים וכדברי השתו' העין תמות נפשי מות ישרים · והוא סוד חכמת הקבלה · וסוד העדה שהם שאר האומות היודעים חכמת מעשה בראשית ומעשה מרכבה בידיעת מעלה ומטה כפי אשר יהיה אפשר לאנושי להשיג מצד המחקר · גדולים וגו' גדולי' מעשה ה' בעולם האלהי ואין מי שיוכל להשיגם · אבל ע"כ הם דרושי' ונדרשים מכל החכמים אשר להם חפציהם מהגדולים מעשה ה' · כי החכם אף כי ידע שלא יוכל להשיג ידיעת קונו ישתדל בכחו כדי להשיג אותו המעט קט שיוכל ותכלית מה שידע ממנו הוא היותו נמנע ההשגה שאלו ידעתיו הייתיו · הוד פעלו בבריאת עולם המלאכים הפשוטים · והדר פעלו בבריאת הגלגלים אשר להם הדר ותפארת והגבורה בהיותם גבורי כח עושי דברו · וצדקתו בעולם השפל להשפיל המים אשר כסו כל ההרים גבוהים למען הושיע ה' אדם ובהמה היא עומדת לעד כי לא ישובו עוד כל ימי עולם המים לכסות פני ארץ · זכר וגו' אחרי ספרו בריאת העולם ספר כי האל יתברך שהוא חנון ורחום עשה זכר לנפלאותיו בבריאת העולם · למען יאמינוהו בני האדם כאשר נתן טרף ליראיו שהם האבות אשר תמיד הלך עמהם והשגיח עליהם . ואחר כך זכר לעולם בריתו אשר כרת עמהם לתת להם זרע רב וארץ כנען לנחלה · וכח מעשיו הגיד לעמו בהוציאם ממצרים · וכן הגידם כשהלך עמהם לתת להם נחלת גוים · ומעשה ידיו כיסרו בשוטי' המכות למצרים ולכנען לא תחשוב היותו אכזריות כי הם מעשים של אמת למשפט להם על רוב רשעתם · כי הם נאמנים ואמיתיים כל פקודיו וגזרותיו : סמוכים

תורת חסד תהילת ה'

מנחל בדרך ישתה יר' לומר כי לא ימתין לקחת כלים מה כדי למלאת מן המים וגם לא יכרע על ברכיו לשתות רק שילוק בלשונו מן המים והוא אומר מנחל בדרך ישתה כלו' מן הנחל בעצמו ישתה מבלי שום הכנה לדבר ועל כן ירים ראש ממה שילא לעזרת ה' בגבורים וכו' · והולי אוכל לומר כי אומר לך טל ילדותך יובן עם מ"ש א"כ כטל חרמון שיורד על הררי ציון והראי' לזה אומר פה מטה עוזך ישלח ה' מציון והוא כי שם צוה ה' את הברכה וכו' : והנה במזמור זה אמר דע"ה שה' אמר שב לימינו והוא ענין סמיכותו אל הקודמים אליו והוא מובן מעצמו · וברבה פ' קדושי' אנדריאנוס הוה עבר באילין שביליה דטבריא וחמא חד גבר סב קאים חליב אלבין למינצב נציבין א"ל סבא סבא הי קרצת לא חשכת א"ל קריית ותשכית ומה דהני למרי שמיה עבד א"ל בחייך סבא בר כמה שנין את יומא דין ה"ל בר ק' שנין א"ל ואת בר ק' שנין וקאים הנב חליבין למינצב נציבין סבר דאת אכיל מנהון א"ל אין זכית אכליה ואם לאו כשם שיגעו לי אבהתי כך הני יגע לבני א"ל בחייך אם זכית אכיל מנהון תהיה מודע לי לסוף יומין עבדין תיניא אמר הא עכת' כודע למלכא מה עבד מלא קרטלא תיני וסלק וקם לה על תרע פלטין אמרין ליה מה עסקיך אמר לון עלין קדם מלכא ביון דעאל א"ל מה עסקיך א"ל אנא סבא דעבר' עלי והוא חלב חליבי' למינצב נציבין ואמרת לי אין זכות תיכול מנהון תהא מודע ליה הא זכיתי ואכלית מנהון והילין תיניא מן פיריהון אמר אנדריאנוס בההיא שעתא קלווכין הנא תתכון סילין דדהב' ויתיב ליה המ' קלוון אנא דתפנון הדין קרטלא דידיה ותימלון יתיה דינרין אמרין ליה עבדוהי כל הילין מוקרא תיקריניה להדין סבא דיהודאי אמר להון בריה הוקריה והנה לא אנא מיקר ליה ע"כ והנה אמר פה כי באילין שביליא דטבריא עברו כל אלה הדברים ואומרו לו כי למה היה עושה כל כך כבוד להוא סבא דיהודאי כלומר גם כי הוא זקן וראוי לחלוק כבוד אל הזקנים לא מפני זה יתחייב לך שתעשה כן אל הזקנים שבישראל והוא השיב דברייה הוקריה ר"ל מי שברא וקיימו עדי ראותו הפירות ואוכלו מהם כבדו · או יר' מי שבראו כבדו כי לא במקום א' ולא בב' וכו' מצינו שה"בה חולק כבוד לזקנים וכמו שדרשו רז"ל במ"שה אספה לי שבעים איש מזקני וגומר · והוא אומ' עמך נדבות וגומר והוא כאילו אמר עם עמך נדבו' ביום חילך בהדרי קדש או בהררי קדש והם העיירו' הסמיכות לירושלם וממה הוא זה מרחם משחר יר' ממה שיהיה להם בענין ההולדה מהשחר והוא מה שיהיה להם שיזכו לראות השחר ולא כמו שאמר אנדריאנוס שחיק טמיא אילו הגעת לשחר לא הגעת לערב ואילו הגעת לערב לא הגעת לשחר וזה הגיע לשחר פעמים רבות וכהיה הענין אליו כאילו היה בריה חדשה וז"א לך טל ילדותך · או יכוין אל הטל שנולד בו מרחם אמו ולא כם ליחה :

קיא הללויה וגומר הנה בכתיבת הה"ר שלמה אלטוכטוסי ז"ל מצאתי כתוב טעם הסמיכות כי אמר המשורר אל עמו הללויה על התשועה שעשה לכם שהציל אתכם מיד אויביכם ואמר יה כלו' הללו ה' המקובל אצלכם שבו נברא העולם ובשם שבו מנלח מלחמות כד"א עזי וזמרת יה · ואני בהיותי פנוי מטרדות הזמן אז אתבונן לקבל השפע האלהי ואודה השם בכל לבב · גם יכלול בזה בלא שום מחשבה רעה ובלא שום כונה נפסדת וזה יהיה בסוד ישרים ועדה יר' בהשיגי הטענות המופתיות הישרות המורות על מציאותו אם באמצעות השפע הנבואיי שהוא סוד ישרים אם בסוד עדה שהוא הקבלה · והנה חבר המזמור על סדר אלף בי"ת ב' אותיות בכל פסוק ובב' הפסוקים האחרונים ג' אותיות בכל פסוק וכיון בזה כדי שיכלול כל האלפא ביתא בי' פסוקי' לרמוז לי' ספירות ולי' מאמרות שבהם נברא העולם והנה חבר אלף עם ב' להודיע כי הוא ית' ברא העולם ושהוא אב לכל ההתחלות וסבה כל הסבות והנה חבר ג' עם ד' לעשות מהם מלה גד להודיע שהוא ית' אב לכל גדודי מעלה הן גדודי המלאכים הן גדודי הככבים והנה חבר ה' עם ו"ו לרמוז כי אלה הדברים כלם משתלשלים מעצמות ית' ושהוא ית' נותן להם ההויה והמציאות כמו שארז"ל הוי"ה שמו של הק"בה כד"א אני והו הושיעה נא : זכר עשה לנפלאותיו חנון וגומר אמר ה' להודיע כי הוא ית' המהוה הכל ברצונו והעושה נסים ונפלאות ושנויים לחון ולרחם על בריותיו ועל עבדיו והכל במדת רחמים והנה חבר ז"ין עם חי"ת לרמוז למלת ז"ח שהוא מלשון ולא יזח החשן מעל האפוד להודיע כי הוא ית' מסיר כח המערכה ומסיר כח המערכת ומסיר גבולות עמים : טרף נתן ליראיו יר' נתן להם שיטרפו כח המערכה ויעשו בו כרצונם וזה להם יען כי יזכור לעולם בריתו את אברהם יצחק ויעקב · והנה חבר ט' עם י' לרמוז כי יראיו הם היודעים והמכירים ומשיגים השפע הגלגלים ויודעים כי העשירי שהוא גלגל השכל הוא עליון על כלם וממנו ישפע השכל והתנועה לשפלים וא"ת מהיכן ידעו כל זה אומר לך מכח מעשיו אשר הגיד לעמו והנה מעשיו הם הלוחות כמו שנאמר והלוחות מעשה אלהי"ם המה וכח מעשיו הוא הכח שנשתלשל מהארון אשר בו הלוחות שנבקעו מפניו מי הירדן ושנפלה חומת יריחו תחתיה מפניו והנה כשרצה לתת להם נחלת גוים הגיד והראה להם הכח הנמשך ממעשיו שהם הלוחות והוא מה שאמר להם יהושע בזאת תדעון כי אל חי בקרבכם הנה הארון הברית אדון כל הארץ עובר לפניכם בירדן ומי הירדן יכרתון וגומר וכן ביריחו הקיפו העיר עם הארון וכו' · והנה חבר כ' עם ל' לעשות מלת כל להורות כי כל יוכל והוא היכול האמתי וכל מעשיו יעשה כרצונו בכל הנמצאות : מעשה ידיו וגומר יר' שאז נודע בעולם קיום הבטחותיו ליראיו והוא נקרא אמת והב' המשפט והדין שעושה ברשעים והג' שנאמנים כל פקודיו ומצותיו קיימות ונצחיות כי אחר שמי שנתנם הוא קיים ונצחי תמיד ימשך מזה שפעולותיו אמתיות ואמרותיו · והנה חבר מ' עם נ' לחבר מלת מן להורות כי המן שהוריד לישראל הוא מצד קיום הבטחתו לאברהם גם נודע מהמן קיום מצותיו שלא היה יורד בשבת גם נודע ממנה שהעובר על מצות האל ית' יענש ולא יצליח כמו שאירע לאנשים שהותירו מהמן שנאמר וירום תולעים ויבאש וי"ל פקודיו סתרי תורה והנה חבר ס' עם ע' לחבר מלת סע לומר הסע עצמך מן הדברים הגופניים והארציים הנפסדי' והדבק בפקודי האל הסמוכי' לעד והוא רמז להשארות הנפש ולכן הקדימו לפי שהוא השכר האמתי שאין למעלה ממנו וכן הם סמוכים לעולמו של האדם ר"ל כל זמן שיחיה והם עשויי' באמת ויושר כי מיוסרו ית' הוא לתת לאיש כדרכיו וכפרי מעלליו והנה תשע התועלת הנמשך מאלה הפקודים ומהמשך אחרי העבודות האלהיות כי ישראל בקיימם מצות הפסח ודם מילה שלא להם פדות והוציאם מבית עבדים ועוד בהמשכם אחרי עבודתו צוה להם תורתו בברית קיימת לעולם והשיגו ממצות התורה ומספוריה שהוא ית' קדוש כלומר נבדל מכל חומר ומכל דבר גופיי והנה כאמרו בפסוק זה פלא"ק לומר פי לדיק קדוש והרצון בו כי מאמ' הצדיק הם דברים קדושים ונכוחים ומיישרים את בני האדם לעבודת האל ית' ולכן סמך לזה ראשית חכמה יראת ה' והם דברי הצדיק המודיע לעם דברי האל ונסיו ודרכיו ומזה ימשך שהנפש החכמ' שהיא תהלת האדם תשאר ותתקיים לעד · והנה חבר בזה הפסוק ר"שת לומר כי דברי הצדיק הנזכרים הם רשת אשר עמה ימשך האנשים לעבודת ה' והם רשת להכשל עמה הרשעים ביום הדין כי לא יהיה להם התנצלות כלל ע"כ : וממהרי"ט ז"ל מצאתי כתוב וז"ל גדולים מעשיה' וגומר הכונה בעוד שלא תושג אמתתה נקראת דרוש וכשתושג אמתתה קרויה מושכל או מושג ואמר כי מעשי ה' הם ג"כ גדולים ונוראים כי הם דרושים לעולם לכל החפצי' בהם כי אינם מגיעים עד תכונתם · או יר' באו' דרושים לכל חפציהם שהאל ית' דרש ושאל מהם מה היו רוצים להיות וכמשז"ל כל מעשה בראשי' בצביונם נבראו וכו' · או יר' גדולים הם מעשיה' והם השמים והארץ שהם דרושים כלומר מעשיו הם בקנין ושבועה לעשות רצון כל חפציהם של ישרים ועדה הנז' שר"ל שמעשי ה' שהם גדולים שהשמש גדול מן הארץ כמה פעמים וז"ש גדולים מעשי ה' שנקודה א' מן השמים גדולה מן הארץ ועכ"ז הם דרושים לכל חפציהם של ישרים ועדה כי כאשר רצה מרע"ה פתיחת הארץ במעשה קרח וכן יהושע שמש בגבעון דום נעשה כדבריהם הנה כי מעשי ה' דרושים הם ומחוייבים לעשות חפצם ובזה הם גדולים בהיותם כלקים בשביל ישראל ולא תאמר שיש בזה שום שנוי בחקו ית' רק אדרבה הוד והדר פעלו וצדקתו וגומר כי כונתו לעשות צדקה וזה לו לעד וכל זה הוא לעצמו ולכבודו כי זכר עשה לנפלאותיו : ואמר בסוד ישרים ועדה למה שאין יכולין להלל לשום אדם אלא א"כ מכירים אותו וא"כ איך נוכל להלל לש"י שאין אנו יכולין להשיגו לז"א שאני מודה ומשבח לש"י בסוד שהוא סוד אל הישרים שהם החכמים ולעדה שהם המין העם וזהו פעולותיו שהכל הם שוים בזאת ההודאה וזאת האופן מן ההודאה היא מה שהיתה כונת המשורר באומר גדולים מעשי ה' · ולפי הפי' הא' הי"לל לכל מאמרם לא לכל חפציהם אבל הכונה היא ע"ד מ"ש התנא עשה רצונו כרצונך וכו' ר"ל עשה רצון הש"י ומצותיו בשמחה כמו שאתה עושה מה שהוא ברצונך ותועלתך ותרויח בזה שיעשה ויפעל הש"י רצונך בלא מאמר ועשייה והוא אומר כאן דרושים לכל חפציהם : הוד והדר וגומר יר' כ"כ מעלה יש להם לצדיקים שהוד והדר של פעלו ולדקתו של כל חסיד וחסיד עומדת לעד מה שאין כן השמים כמ"שה והארץ כבגד תבלה : זכר עשה לנפלאותיו ולא מצד מה שמעלה ומוריד אליו ית' דבר מזה רק לפי שהוא רחום וחנון ורוצה בתועלתנו שאם נזכור נפלאותיו אז טרף נתן ליראיו כמשז"ל הביאו לפני עומר בפסח כדי שתתברך לכם תבואה בשדות וכו' וג"כ עוד תועלת אחר יש לכם שיש מי שאמר סוכות אבות תמה ח"ו ובזה הזכרון לעולם בריתו קיימת עמנו · כח מעשיו הגיד לעמו כדי שיוכלו לסדדם כי ברואתם נזם בערבות השמים יאמינו שיקחו נחלת הגוים · מעשה ידיו אמת ומשפט יר' מעשה ידיו שהם השמים יש להם ב' תנועות א' כפי מה שחייב הטבע בסדר הבריאה שזהו אמת ותנועה אחר' כפי מה

מ"ע ספורנו ז"ל

סמוכים לעד לעולם עשוים באמת וישר · כלם סמוכים משפט של אמת לעולם ועשוים כישר שהם מיוסדים על משפט ישר: פדות שלח לעמו · ביציאת מצרים כדי שלא ימנעם השעבוד מעסוק בתורה ובמצות ובזה: צוה לעולם בריתו · כאמרו כי על פי הדברים האלה כרתי אתך ברית · וצוה זה לעולם כי אמנם: קדוש ונורא שמו · כי אמנם שמו התורה על מצותו מורה עליו שהוא קדוש נבדל בלתי משתנה והוא נורא גומל ועונש: ראשית חכמה יראת ה' · וראוי בלמדי אלה לעסוק בתורה ובמצות כי אמנם ראשית ומבחר כל חכמה היא יראת ה' שתהיה בבכרת גדלו: שכל טוב לכל עושיהם · והמצות הן נותנות שכל טוב בזה לכל עושיהן כאמרו מגיד דבריו ליעקב לא עשה כן לכל גוי: תהלתו עומדת לעד · ובזה התבאר שתהלתו אשר התהללנו בה כאמרנו הללויה היא עומדת לעד בעמו אשר הכין לו להבין את כל אלה:

בזה המזמור אחר התעורר שהתעסק בתורה ובמצות ובפרט בצדקה מיראת גדלו של הקב"ה ומאהבה בהכירו דרכי טובו יזכה להיות מאושר בעולם הזה ובעולם הבא · אמר:

אשרי איש · אשורי האיש בשני עולמים יהיו לאיש ירא ה' . אשר במצותיו חפץ מאד · לא בלבד עובד מיראה אבל מאד כעובד מאהבה: גבור בארץ · ועם זה יהיה גבור בארץ לקרוא בשם ה' נגד הכופרים ולהוכיח את הפושעים · ואז: יהיה זרעו דור ישרים · כי ינוה את בניו ושמרו דרך ה' ובזה יהיה דור ישרים אשר יבורך · באופן שיהיה: הון ועשר בביתו · שיאכל פרי מעשיו בעולם הזה וצדקתו עומדת לעד · והקרן קיימת לו לעה"ב · וזה התבאר בנסיון כי נגד:

זרח

אבן עזרא

פקודיו · הם התורות והמצות הנטועות בלב כל האדם על כן אמר עמהם נאמני': סמוכים · השם סומכם לעד על כן יעמדו והוא עשה באמת ובדרך ישר: פדות · טעם פדות לעולם ישלח פדות לעמו והם השומרים בריתו כי בריתו לעולם עומדת והוא קדוש ולא יוכל נברא לחלל בריתו על כן מלת ונורא: ראשית · בעבור שהזכיר שהוא נורא אמר ראשית חכמה יראת יי' שכל טוב יש לכל עושי פקודיו וכל אחד מהעושי' תהלתו עומדת לעד כמו בנות נעד עלי שור ויתכן שישוב ו"ו תהלתו אל שכל טוב ורבי משה אמר כי ה"א ומ"ם עשיהם שבים אל החכמה והיראה והטעם כי העושים כפי חיובם וכדרך שיודו: הללו יה אשרי איש · הללו יה דבר המשורר כמוני והמרו אשרי איש ירא יי' ששמר נפשו ממצות לא תעשה לא בעבור תולדתו או פחד מלך או על דבר חרפה ובזיון רק בעבור יראתו מהשם במצותיו חפץ מאד · הם מצות עשה וטעם מאד כי בכל מאדו יעשה: גבור · חסר כ"ף כמו ועיר פרא והטעם בגבור נודע בדורו כן יהיה זרעו: דור ישרים · הוא האב והבן והברכה היא הון ועושה בביתו וההון שיש לו לא עשהו בחמס וגזל רק בצדק על כן וצדקתו:

זרח

תרגום

פיקודוי: סמוכין לעלמי עלמא מיתעבדין בקושטא ותירוצא: פורקנא שלח לעמיה פקיד לעלם קיימיה קדישא ודחילא שמיה: שירוי חוכמתא דחלתא דיי' שכלא טבא לכל עובדיהון תושבחתיה קיימא לעלמין: הללויה טוביה דגברא דחיל ית יי' בפיקודוי צבי לחדא: גבר באוריתא יהוין בנוי בדר תריציא יתברך: מזלא ועתרא בביתיה וזכותיה קיימא לעלמין:

דנח

תהלים

ב' חד חס' ל' ומל' | פקודיו: סמוכים לעד לעולם

ג' א' חס' | עשוים באמת וישר: פדות שלח לעמו צוה לעולם בריתו קדוש

ז' כ"ח | ונורא שמו: ראשית חכמה יראת יהוה שכל טוב לכל עשיהם תהלתו עמדת לעד:

קיב

ל וחד אשרי הא"ס | א הללו יה אשרי איש ירא את יהוה במצותיו חפץ מאד: גבור בארץ

ד' | יהיה זרעו דור ישרים יברך: הון

ג' | ועשר בביתו וצדקתו עמדת לעד:

זרח

רש"י

סמוכי' · הם פקודיו על סמך עז מחוזקין בטעמן והאזהרות והפרשיות קבועות זו על זו כסדר ולדרוש וזהו שאמר שלמה שוקיו עמודי שש וגו': דור ישרים · אשר יבורך יהי זרעו:

זרח

מסרה

פדות ג' חד חס' וסימ' ושמתי פדת · פדות שלח לעמו · והרבה עמו פדות · קדמא חס': ק"ב יבורך ד' ב' פתחין וסימן הנה כי כן יבורך גבר · גבור בארץ יהיה זרעו · ועתה האל וברך את עבדך דשמואל · טוב עין הוא יבורך · עברא וגברא פתחין:

תורת חסד תהילת ה'

מה שיגזור הש"ית להשתנות סדרם בזכות ישראל והיא נקראת משפט כי גדר המשפט הוא כתיב' לכל דבר חקו והוא אומר מעשי ידיו משתנים פעמים אמת ופעמים משפט כפי מה שיגזור הרצון האלהי' אמנם נאמני' וקיימים הם לעד שלא ישתנו כל פקודיו כמו שלא יפול שום שנוי בו ית' וז"ש סמוכי' לעד לעולם שלא יפלו ועשויים באמת ויושר שלא כמשפט שישתנה ע"כ: עוד מצאתי כתוב זכר לעולם וגומר יר' עם היות כי הפלא לעולם לא ישכח וכמו שאומרים הטבעיים על מה שהנער יראה וכו' כי הוא פלא בעיניו ולכן הוא זוכר אותו תמיד ולכן לא היה צריך לעשו' זכר לנפלאותיו ועכ"ז להיותו חנון ורחום עשה הזכר ועל זה הדרך יפורש אומר נפלאים מעשיך ונפשי יודע' מאד ע"כ: עוד מצאתי כתוב אודה ה' בכל לבב בסוד וגומר יר' להיותי בסוד ישרים ועדה שהם בב"ת יוכלו להלל לה' שהוא בב"ת' · או יר' אודה ה' בכל לבב בין ביצ"הר הטוב בין ביצ"הר · הוד והדר פעלו יר' כשהש"ית עושה איזה נס עושה נס בתוך נס והוא אומר הוד והדר לאותו נס והוא כענין מה שנעשה לחנניה מישאל ועזריה שירד גבריאל וקרר מבפנים וחמם מבחוץ · זכר עשה לנפלאותיו יר' עשה הפלאים בעת הצורך וריחם עלינו כדי שנזכור אותם שאם היה עושה אותם שלא בעת הצורך לרחם עלינו לא היינו זוכרים אותם רק היינו שוכחים אותם · קדוש ונורא שמו יר' קדוש בהצלת ישראל ונורא בטביעת המצריים בים: עוד מצאתי כתוב הללויה אודה ה' בכל לבב יר' עם היות שאין ראוי להללו ית' עם כו' כל זה אודה ה' בכל לבב וזה באותו הסוד אשר לישרים ולעדה והוא כי אין הכוונה להללו מצד מה שעושה עמנו וכו' כי מצד זה ימשך נזק רק כמודה וכו' · או יר' עם היות שהוא ית' כעת כביכול שמו יה למה שאנו בגלות ולער ראוי לנו להללו כי לפי האמת אנו מהללים לו בכל שמו ואף אם לא נזכיר כי אם שם זה והוא סוד ה' לישרים יודעי חן כי בשם יה הוא שם · או יר' נהלל לו אף בהיותנו בגלות וכו' כמו שאמרנו בזה למה לפי שאודה ה' בכל לבב בסוד ישרים ועדה והוא כמאז"ל שכל הבוכה ומתאבל על חורבנה של ירושלם זוכה ורואה בנחמתה והוא בא"מת בסוד ישרים בימות המשיח וכו' דרושים לכל חפציהם ר"ל בהיות הדבר ברצונם וחפצם ולא בעל כרחם ע"כ אמר יצחק: · או יר' לומר שלא לבד שהם דרושים בשביל כל מה שעשו בפעל מפעל המעלה רק שהם דרושים ג"כ בשביל כל מה ששמו ברצונ' וחפצם לעשות מן הטוב כי מחשבה טובה הקב"ה מצרפה למעשה ע"כ · ואבא מארי ז"ל פי' במה שאמר הכתוב עולים ויורדים בו שר"ל שהם האדם ירצה יהיה המלאך עולה במדרגה עליו או ירד וכו' והוא ע"ד מה שביארתי אני במה שאמר הכתוב וגם את העולם נתן בלבם ומה גם אם יר' באומר בלבם לרמוז על ענין מחשבתם בטובה כי אם היה העולם מחצה זכיות ומחצה עונות וצדיק אחד יחשוב לעשות מצוה א' הנה במחשבה ההיא יכריע את העולם לכף זכות וכו' והוא אומר פה דרושי' לכל חפציהם: עוד מצאתי כתוב או יר' על התורה כאומר והלוחות מעשה אלי"ם וכו' והוא באמת כי בה ימצאון כל הדרושים וכו': הוד והדר פעלו של הטבע האומר כי ישתנה וכו' וצדקתו והוא כאומר צדקה עשה ה' עם ההרים שלא יעלה תהום וכו' עומד' לעד ולא יעלה לעולם: זכר עשה לנפלאותיו כמו שאמ' בכל התפלות זכר למעשה בראשית זכר ליציאת מצרים:

אבן יחייא

סמוכים וגומ' כי מעשיו ופקודיו הם סמוכים ולא ימוטו לעד ולעולם להיותם עשויים באמת וביושר · כי הדברים הבלתי נעשים ביושר וכראוי אין להם סמך והעמידה וקיום · והפך הנעשים ביושר · פדות וגו' ואל תחשוב תועה במעשה ה' אשר השפיל את הגוים והרים קרן ישראל שהיה לאהבתו אותם ולא להיות האמת מהדין סובל ככה והאהבה מקלקלת השורה · והראיה כי למעט' ההוא לא היה סמך וקיו' כי גורשו מארצם ונגלו בראש גולי' וירב בבת יהודה תאניה ואניה · כי זה היה כדי ליסרם על חטאתם · ולא יתמיד כן כי פדות ישלח ה' לעמו ויפדם מהגלות הארוך הזה · כי הוא אשר קדוש ונורא שמו · צוה שיהיה מתמיד לעולם בריתו עם ישראל · ואם ילכו בגלות כדי ליסרם עוד ישובו ויעבדו את ה' אלהיהם והיו רק למעלה · ראשית וגו' ויהיה לכל העושי' מהאומה הישראלי' מה שיחייב לאמית החכמה שהם המשפטי' שאלו לא כתבנו · השכל מחייבם בראשית החכמה שהם המושכלות הראשונות כבוהם שירבא וכן אלהים · ולכל עושיהם מה שיחייב יראת ה' הנלמד מתורתו הקדושה שהם המצות שאלו לא כתבנו לא בדעו · שכל טוב והצלחה בעולם הזה · כי יהיה שכינו מן ויהי דוד בכל דרכיו משכיל · ותהלתו מכל אחד מהם תהיה עומדת לעד בעולם הבא:

קיב הללויה · אשרי וגומ' גם המזמור הלז נעשה באלפא בי"תא שתי אותיות בפסוק ושלש בשנים האחרונים כקודם · למעלתו כי כוונתו לספר אושרי האדם ואופן השגתם · אשרי וגו' האושרי' כלם הם מהאיש השלם שהוא ירא את ה' ולכן יתרחק ממצות לא תעשה והוא במצותיו חפץ מאד ולכן יתקרב אל המצות עשה · גבור וגו' ספר האושרים היותם כוללים בשלשה סוגים שהם השלש מתנות שנתן הק"בה לאברהם אבינו · מתנת הזרע · ומתנת הארץ ומתנת האלוהות · וכנגד מתנת הזרע אמר יהיה זרעו בארץ שרמז לרוב במותו כי נתפשטו בכל הארץ ושיהיו כעפר הארץ · ובאיכותו סיפר כי יהיה גבור וברוא אולם · ולא כנוה ונגל מכאובו' וידוע חולי מפני ריבוריו · ויהיו כלם טובים ובעלי מעשים טובים כי יקראו דור ישרי' ויבורך הדור ההוא מכל מכיריו ויודעיו · וכנגד מתנת הארץ אמר כשיהיה בבתו בארץ ישראל לא יהיה מאשר מטה ידם אבל יהיה לו הון רב שהוא הממון והנכסים שהוא עושר מקרוי · והיה לו עושר מבתי' וכתלות ומקנה כבד מאד שהוא העושר העצמיי . ולא יהיה ככבל כילי כליו רעים כי נתון יתן לעני משלו ולא ירע לבבו בתתו וצדקתו שהוא עושה עם העניי' היא מתמיד' ועומדת לעד · וכנגד מתנת האלוהות אמר זרח בחושך וגו' כי האל שהוא חנון ורחום וצדק לאל דעת בתנינה · והוא צדיק לתת לאיש כדרכיו:

זרח

טרף נתן וגומר יר' אם יקרה איזה צער ליריאיו ית' הוא כי יזכור לעולם בריתו אשר כרת את אברהם כאו"ל כי אברהם שאל מאתו ית' יסורין וכו': כח מעשיו הגיד וגומר היא אומר בראשית וגו' וספר כל הענין ולא התחיל מהחדש הזה לכם וכו' רק התחיל מבראשית לספר מה שעשה אברהם שלבני הפלגשים נתן אברה' מתנות וכו' ולכן לא יכלו לישאל מאת ישראל הירושה והוא אומר לתת להם נחלת גוים · או יכוין על ידיעהם להכוך סדרי בראשית וכו' מעשי ידיו אמת ומשפט נאמנים כל פקודיו יר' הנה התור' היא ג' חלקים חלק הנוגע באלהיות כשמע ישראל וכו' · וחלק משפטים וחלק החקים ולכן אחר אשר הודה שהב' חלקים הם מאתו ית' א"כ תודה בחלק הג' והוא חלק החקים והוא אומר נאמנים כל פקודיו ולא תאמר שח"ו ישתנה איזה חלק מחלקי התורה כי באמתם סמוכים זה לזה ואין זה בלא זה ולמה לפי שהם עשויים באמת ויושר ואין באמת פחות ויתר · פדות שלח לעמי כשצוה לעולם בריתו והוא יום מתן תורה ע"כ · והנה בפסוק האומר באלי"ם הללו כל היום וגו' מצאתי כתוב שיר' במדת הדין יש לנו יכולת להלל אך לשמך המיוחד נודה הודאה לבד ע"כ · והוא הללו אומר פה הללויה אודה ה' בכל לבב וכו': אמר עוד גדולים מעשי ה' והכוונה לרמוז על הימים והנהרות וכאומר יורדי הים באניות וגומר המה ראו מעשי' כי היורדים בים ובנהרות ילילו ה' מהם ולא יוכל שאונם להרע להם אחר היותם ישרים ר"ל לומדים בתורה הנקרא מישרים כאומר מישרים משפטו וכו' ולמדנו מכאן כי מי שירד בים וצריך להודות לה' בסוד ישרים וכו' ולומר הגומל לחייבים טובות · הוד והדר פעלו הוא הבאת היסורין על האדם והחולי כי אלו ביסורין האדם ישוב בתשובה ומה גם כאשר הם יסורין שאין בהם בטול תורה והוא אומ' וצדקתו עומד' לעד והיא התורה שניתנה ע"י משה שנאמר עליו צדקת ה' עשה ומשפטיו עם ישראל וכן נאמר משפטי ה' אמת צדקו יחדו וכו' וקרא ענין היסורין הוד והדר לפי שבתחלה היה האדם מת ולא היה נופל למטה עד שבא חזקיהו ע"ה והתפלל על זה · או נאמר כי פסוק זה והבא אחריו הם קדומי' לאומ' טרף נתן ליריאיו והוא ענין הטירוף דעת והחולי וכו': זכר עשה לנפלאותיו כבר ידעת מה שפי' הרא"בע כי במה שהוא ית' חנון ורחום זכר לנפלאותיו במצרים ע"כ וכן עשה עם החולה שנתרפא בעזרו ית' והיה חנון במה שלא הביא עליו יסורין שיש בהן בטול תורה והיה רחום במה שרפא אותו: או יר' טרף ומזון נתן ליריאיו ויזכור לעולם בריתו עם זרע אברהם שלא יאבדו מן העולם או בהיותם הולכים במדברות להביא טרף לביתם · או יר' כפי דרכי זה ע"ד מה שביארתי בשם הסדי אבות במ"שה על מה אבדה הארץ וגומר נצתה כמדבר מבלי עובר ויאמר ה' על עוזבם את תורתי ועל כן אמר פה שיזכור ה' לעולם בריתו והוא ברית החירה אשר האדם לומד שעל כן אפילו בהיותו במדבר הוא מציל אותו אם הוא עוסק בתורה כי עם זה שיעשה הנה מהמדבר יעשה ישוב ר"ל שבסבתו אין העולם כמדבר מבלי עובר ולכן כשיעבור במדבר יאמרו שם בסבתו עוברים ושבים כדי שירו לו את הדרך ולזה סמך אליו אומר כח מעשיו הגיד לעמו לתת להם נחלת גוים והיא ארץ ישראל כי לעמו הגיד ה' הכח שיש למעשיו ית' ר"ל הכח שיש לבמים ולארץ בקיומם והוא בענין התורה כי בסבת התורה העולם מתקיים וכדי לתת להם נחלת השבעה עממין הגיד להם את התורה כי אם הם ילמדו את התורה תהיה הנחלה הזאת נתונה להם ואם לאו הנה המקום ההוא יהיה כמדבר מבלי עובר וא"כ האיש אשר עבר במדברות והוא לומד את התורה או שבסבתו לומדים אותם אחרים ראוי הוא לו שיהיה נושע וגומר יכמו שהיה הדבר בישסכר וזבול' ושמעון אחי עזריה: מעשי ידיו וגומר יר' מעשי ידיו ית' הם תמיד אמת ומשפט אם מה שהביא לישראל בארצות הגוים ואם מה שהוליכם משם ונאמנים הם כל פקודיו ית' ר"ל נאמנה היא התורה להציל את האדם העובר במדברות וכן פקודי ה' הם סמוכי' לו לאד' הלזה לעולם ועוזרים לו כי ביושר הם עשויים ואמת כ' · או יר' באומרו נאמנים כל פקודיו לומר הדבר בעצמו שאמר דע"ה באמר כי מלאכיו יצוה לך לשמרך בכל דרכיך כי בכל הדרכים שהאדם ילך בהן הנה המלאכים ישמרוהו ויצילוהו ויעשו מה שהופקדו עליו ועם מה שפירשתי על דעת רז"ל בפסוק כי מלאכיו יצוה לך שהם המצות שה' צוה לו לאדם לעשות יכשר הרבה מאד אומרו פה נאמנים כל פקודיו לפי דרכי זה והביננהו כי טוב הוא · פדות שלח וגומר זהו רמז אל היוצא מבית האסורין כשם שהיו ישראל אסורין במצרים וכמו שאז"ל וגם זה היה בשביל התורה כי קדוש ונורא שמו ית' וע"י התורה יתקדש שמו יה' · או יר' קדוש ונורא הוא שמו ית' תמיד ואפי' שכביכול ירדה שכינה במצרים להצילם עכ"ז קדוש ונורא שמו · ראשית חכמה יראת ה' יר' ראשית חכמה במה שירדה שכינה כביכול במצרים הוא יראת ה' ואין להרהר בו וכל טוב הוא למי שלא יהרהר בזה ותהלתו עומדת לעד · עוד אפשר לומר כי הפסוק הא' הוא הקדמה אל מה שירצה לומר מענין הד' הגלות כמו שביארתי בתחלה והפסוק הב' והג' הם על ענין החלוקה הא' ובאומר הוד והדר פעלו יר' ל מר כי פעלו כיש הוא הוד והדר כי הנה פעמים רבות ימצאון ביש ב' אניות האחת הולכת לצפון והאחרת הולכת לדרום וכלם במקום אחד וזהו בודאי הוד והדר לה' ·או נאמר ולצדקתו יחזור אל התור' כי זכותה יגן לקיום העולם על זה הסדר · או נאמר כי בב' הפסוקים האחרים כיון אל החלוקה הב' והיא ענין חולה שנתרפא כי במה שה' הוא חנון ורחום ויפלא לריבונותיהם זירפא את חוליים כאומר הסולח לכל עונכי הרופא לכל תחלואייבי עשה זכר לנפלאותיו כי האדם הלזה יזכיר תמיד נפלאות ה' וידרוש אל בני האדם: טרף נתן וגומר הוא ענין שירוף הדעת אשר לחולה כאומר · ובשני הפסוקים האחרים כיון אל החלוקה הג' והיא ענין הולכי מדברות ויר' כח מעשיו הגיד לעמו לתת להם נחלת גוים ומעשי ידיו אמת ומשפט ונאמנים הם כל פקודיו וכמו שפירשתי בב' הפסוקים האחרים כיון אל החליקה הד' והיא ענין היוצא מבית האסורין הנזכר בפסוק פדות שלח לעמו והקדים אליה אומרו סמוכים לעד לעולם לומר כי פקודי ה' הם סמוכים כדי לעזור לכל עושי רצונו ית' לעד לעולם וכו' כי כמו כן פדות שלח לעמו במצרים בהיותם אסורי' והוא לפי שרצה לצוות לעולם ברית התורה אחרי צאתם משם · ופסוק ראשית חכמה הוא כולל ג"כ אל כל המזמור כמו שהוא הפסוק הראשון ויר' לומר כי מי שירצה להתחכם כדי להנצל מכל אלה הד' דברים יירא את ה' ובזה יהיה שכל ובינה והצלחה לכל עושי החכמה והיראה כי תהלתו תעמוד לעד ויכלל מארבעתם והוא בעצמו מ"ש למעלה מי חכם וישמור אלה ויתבוננו חסדי ה':

קיב הללויה אשרי איש ירא את ה' וגומר בכתיבת הה"ר שלמה אלקבץ ז"ל מצאתי כתוב הנה חבר זה המזמור על סדר אלף בי"ת כקודם אליו לרמוז אל מה שנאמר למעלה והוא כי כבוד האל ית' ועשר ספירותיו הן מתוספות על איש זה כל הימים להיותו מאושר גם בעה"ז יען היותו משיג עשר אמרותיו ומקיים עשר דברותיו ומשיג ומבין י' ספירות ההוית א' וב' בפסוק א' הוא לרמוז כי לזה המאושר ראוי להיות אב ומיישר לכל בני דורו או אב גבורים וכו' · גבור בארץ וגומר לי אני שלמה הכותב אמר טעם שהיראים את ה' הם על הרוב מעניים את נפשם כדי להגביר את השכל נמצא שזה שהבני' אשר יולידו יהיו חלושי הטבע לכן אמר שעכ"ז גבור בארץ יהיה זרעו ובסבתו דם בחשך אור לישרים ע"כ: כי לעולם וגומר לא עולם

זרח · הצרות דומות לחשך כמו העם ההולכים בחשך והישועה לאור על כן כי אשב בחשך יי' אור לי והנה בבא הצרות על העולם יזרח אור לישרים והוא השם שהוא חנון ורחום וצדיק או יהיה אור תוסף אחר עתו כאילו הוא אור חנון : **טוב** · כמו הפוך איש טוב כמו כל רבים עמים כי הכל נכון בלשונינו או טעמו מה טוב וככה הוא טוב הוא איש שהוא חונן ואחר מוכן ללכת אחרי השם שהוא חנון ומלת יכלכל כפול כמו וכל בשלים · במשפט כאשר הוא ראוי לעשות · ויש אומרים כי יכלכל כמו יבלכל מחלהו : **כי** · הזכיר כי אחריתו טובה וזה הוא כי לעולם לא ימוט הצדיק יעמוד זכרו כדרך וצדיק יסוד עולם : **משמוע** · שהיה כללת עמו או מדינתו והזכיר למה לא יירא כי לבו בטוח בשם והוא תאר על משקל עלוב וככה סמוך לבו בגבורה שהבא עליו לבדו מאויביו : **פזר** · לא הזכיר פעול פזר גם נתן כי הוא נודע כי מלת לאביוני' תודיענו וטעם צדקתו כי מדרך צדק לעזור בני גילו או על דרך וצדקה תהיה לנו : **רשע** · הפך הצדיק בראותו עושר הצדיק יכעס ברוב הקנאה · שיניו כפי מחשבתו שיחרוק עוד שיניו להנקם וזה יהיה כי ימס כל זה שיחשוב וככה תאות רשעים שיתאוו רע לטובות : **הללויה הללו עבדי יי'** · טעם לאמר הללו שלשה פעמי' כדרך היכל יי' פעם אחרי פעם וטעם עבדי יי' אתם עבדי יי' כמו הקהל חקה אחת לכם ואמרו כן יהי וזאת היא התהל' באמת :

ממזרח

רשי

זרח בחשך אור · כמו הזריח ומדרשו הוא עצמו כביכול נעשה להם אור כמו יי' אורי וישעי : **טוב איש חונן ומלוה וגו'** · שחונן דלים ומלוה להם ואינו מדקדק לומר אין יכולת בידי ואת דבריו הצריכין לו במאכל ובמשתה ובכסות מכלכל במשפט ובמדה וחס על נכסיו : **יכלכל דבריו במשפט** · מנהיג חפציו : **נכון לבו** · נאמן לבו ליוצרו · **סמוך לבו** · נשען ובטוח על הקב"ה : **רשע יראה וכעס** · לשון פעל כמו ויכעס לפיכך נקוד חציו א קמץ וחציו פתח וטעמו למטה : מי

זָרַח בַּחֹשֶׁךְ אוֹר לַיְשָׁרִים חַנּוּן וְרַחוּם
ח וְצַדִּיק׃ טוֹב־אִישׁ חוֹנֵן וּמַלְוֶה
יְכַלְכֵּל דְּבָרָיו בְּמִשְׁפָּט׃ כִּי־לְעוֹלָם
לֹא־יִמּוֹט לְזֵכֶר עוֹלָם יִהְיֶה צַדִּיק׃
מִשְּׁמוּעָה רָעָה לֹא יִירָא נָכוֹן לִבּוֹ
בָּטֻחַ בַּיהוָה׃ סָמוּךְ לִבּוֹ לֹא יִירָא
עַד אֲשֶׁר־יִרְאֶה בְצָרָיו׃ פִּזַּר נָתַן
לָאֶבְיוֹנִים צִדְקָתוֹ עֹמֶדֶת לָעַד קַרְנוֹ
י תָּרוּם בְּכָבוֹד׃ רָשָׁע יִרְאֶה וְכָעָס
שִׁנָּיו יַחֲרֹק וְנָמָס תַּאֲוַת רְשָׁעִים
תֹּאבֵד׃　　קיג
הַלְלוּיָהּ הַלְלוּ עַבְדֵי יְהוָה הַלְלוּ
אֶת־שֵׁם יְהוָה׃ יְהִי שֵׁם יְהוָה מְבֹרָךְ
מעתה

דְּנַח בַּחֲשׁוֹכָא נְהוֹר לְתְרִיצַיָּא
חִינָנָא וְרַחֲמָנָא וְצַדִּיקָא׃ גַּבְרָא
טָבָא חַיִּים עַל עַנְיֵי וּמוֹזִיף יְסוֹבֵר מִילוֹי
כְּהִלְכְתָא׃ אֲרוּם לְעָלַם לָא יְזוּעַ
לְדָכְרָן עֲלַם יְהֵי זַכַּאי׃ מִשְּׁמוּעֲתָא
בִּישָׁא לָא יִרְחַל תְּקִין לִבֵּיהּ רְחִיץ
בְּמֵימְרָא דַיְיָ׃ סָמִיךְ לִבֵּיהּ לָא יִדְחַל
עַד דְּיֶחֱמֵי פּוּרְקָנָא בְּעַקְתָא׃ בַּדַּר
מָמוֹנֵיהּ יְהַב לַחֲשִׁיכֵי זָכְוָתֵיהּ קַיְימָא
לְעָלְמָא תּוּקְפֵיהּ תְּרִים בְּאִיקָרָא׃
רַשִּׁיעָא יֶחֱמֵי וְיִכְעוֹס עֲלוֹי שִׁנּוֹי יַעֲשֵׁי
וְאִיתְמְסָא רִיגוּג רַשִּׁיעֵי תֵּיבִיד׃
הַלְלוּיָהּ שַׁבָּחוּ עַבְדַיָּא דַייָ שַׁבְּחוּ יַת
שְׁמָא דַייָ׃ יְהֵי שְׁמָא דַייָ מְבָרַךְ
מהשתא

מ"ע ספורנו ז"ל

זרח בחושך אור לישרים חנון ורחום וצדיק · גם בעולם הזה שהוא חשך זרח לישרים אור עולם שהוא האל יתברך שהוא חנון לתת חן למתפללים אליו ורחום מרחם על עניי עמו הבלתי מתפללים וצדיק לתת לאיש כדרכיו · ולכן כשירחם השם על הענ"ים ימונן אותם הוא הצדיק במלא חן וחסד גם בעולם הזה · ולזה : **טוב איש חונן ומלוה** לצריכים שהנהגתו כי : **יכלכל דבריו במשפט** · שיחזיק במנוע ולא יתן יותר מן הראוי כפי עשרו : **כי לעולם לא ימוט** · לא יסור מהצלחתו בעולם הזה : **לזכר עולם יהיה צדיק** · ויהיה צדיק נזכר לחיי עולם וזה : **משמועה רעה לא יירא** · בקום עליו אויבים כי אמנם : **נכון לבו בטוח בה'** שסמוך לבו לא יירא · כי עם שיהיה נכון לבו בטוח בה' יהיה לבו סמוך ומעין את בגזרת האל יתברך : **עד אשר יראה בצריו** · השפלתן ואבדן שלהם : **פזר נתן לאביונים** · אמנם עם שלא כלכל דבריו במשפט במנוע בזה אבל נטה לצד הפזור בענין הצדקה · הנה : **צדקתו עומדת לחיי עולם** : **קרנו תרום בכבוד** · גם בעולם הזה : **רשע** · אשר כל עסקיו לקבוץ ממון להשתרר : **יראה וכעס** · על שיראה מי שירום בכבוד בלתי שיגיע לקבץ ממון כמוהו : **שניו יחרוק** · מתקנא להשפילו : **ונמס** · שלא ישיג זה לעולם · וכזה : **תאות רשעים** להשפילו : **תאבד** · שיחשבו זה למנוע כענין ולא יחמוד איש את ארצך וכענין לא תחמוד אשת רעך :

בזה המזמור נותן המשורר תודה לאל יתברך על הישועה העתידה · ואמר :

הללויה הללו את ה' · גור עולמים על שקיים את בניו בין האומות שכיון עומדו' עליהם בכל יום ויום לכלותם : **הללו עבדי ה'** · עתה שאתם עבדי ה' לבדו ולא עבדי האומות · **הללו את שם ה'** · על שיסופר שמו בכל הארץ כי אמנם עתה :

ממזרח

במות ב' חד חס' וחד מ"ל וסימ' יצר סמוך · משמועה רעה לא ירא · קדמ' מלא · סמוך ב' וסימ' יצר סמוך · סמוך לבו לא יירא · וכעס ב' חד פתח וחד קמץ וסימ' רשע יראה וכעס שניו יחרק · גם כל ימיו בחשך יאכל וכעס · קרמא פתח · ואינון מן א"ב א' פתח וא' קמץ וסימ' נמסר במס' רבת' בערך פתח : קי"ג מברך ג' וסימ' את אשר תברך · יהי שם יי' מברך · ויאמר ערום יצתי · וא' ומברך וסימ' ועתה הואלת לברך את בית עבדך דד"ה :

אבן יחייא

זרח אור החכמה והאור האלהי לישרים האלה · אף בהיותם בתוך תגריותם ובעוד בחיים חייתם כי זהו נס נפלא כי הנפש המוגשמת תשיג השגה נפשית מהאור האלהי ותדבק בו התהלה וההודאה לגדול אשר הגדילנו על כל נברא · **טוב וגו'** · כי האיש שראוי שיקרא טוב הוא ההטיב לזולת ולכן חונן העניים מקבלי צדקה · ומלוה לבלתי רוצים לקבל ויכלכל דבריו במשפט · שבכל מדותיו יבחר באמצעי כי הוא שכלות לתת כל אשר לו לצדקה וליפאר עני כודד ללחם איה כי הוא עושה צדקה בכל עת הזן את בני ביתו בכבוד ובלי עון · וכן בכל שאר המדות ראוי לברוח מן הקצוות · כי השם דרך ירצה בישע אלהים · כי לעולם וגומר כי לעולם הזה לא ימוט · ולעולם הבא יהיה זכר צדיק לברכה · ובעולם הזה משמועה רעה לא ירא · להיות לבו נכון ובטוח בה' · ולהיות סמוך לבו ונשען בה' לא ירא לעד משום רע · אבל יקוה אשר יראהו בצריו · **פזר וגו'** ולהיות כי נתן צדקה לאביונים בפיזור כי במדה הזאת הוא טוב להטות אל הקצה האחרון · לכן זכות הצדקה הזאת תהיה עומדת לעד בעולם הבא והקרן מנכסיו לא נחסרו בעולם הזה מפני הפיזור ההוא · כי אדרבא תרום ויתרבה ובכבוד גדול כי האל יצליח דרכיו ויהיה משכיל בכל אשר יעשה · **רשע וגו'** והרשע יראה הצלחתו וכעס מפני רוב הקנאה ושניו יחרוק וימס לבבו שהם תולדות הקנאה · כי רקב עצמות היא · ותאות רשעי' להגיע אל ההצלחה ההיא תאבד · להיותם בלתי ראוים אל ההצלחה כי אם אל האבדון החלטי :

קיג **הללויה** הללו וגו' הנה לשבח ולמעלת המזמור הזה והה' מזמו' הנמשכים סדרום חז"ל שנתם לאומרם בהלל בימים החייבים לאומרו כמ' ימי החג · והימים הקדושים משאר המועדים וזולתם · כי הב' הראשונים הם תודה לה' על יציאת מצרים והשלישי הוא תפלה אליו על הגלות הארוך הזה · והב' האחרונים הם תודה לה' על יציאת הגלות אמר כלו · **הללויה וגו'** הם דברי המשורר דוד לשומעים אותו · הללו שם יה שהיא המדרגה אשר בה מפרנס ומכלכל העולם הגלגליי · והללו עבדי ה' שר"ל המדרגה אשר בה יפרנס ויכלכל העולם המלאכיי שיקראו עבדיו להיותם היותר קרובים אליו והללו את שם ה' שהיא המדרגה אשר בה יפרנס ויכלכל העולם האלהי · יהי וגומר יהי שם ה' מבורך מעתה ועד עולם בהנהגתו לעולם השפל · ור"ל במעתה ועד עולם כל זמן שיתמיד : ממזרח

תורת חסד　　תהילת ה'

עולם יר' בזה שאז יזכרו כל בני העולם וביום הדין הגדול ובזמן התחייה ובזמן הפטיר' כשיגאלוהו כשאת וכתת באמונה יהיה זה האיש צדיק וימנה עם הצדיקים לחיי עד · וחבר בפסוק זה כ"ל לומר שהוא יכול על כל ויהיה יכול מכל ושלם בכל ויתברך בכל מכל כל והוא בוטח באדון הכל והוא ישמרהו ויצילהו מהכל ומשמועה רעה לא יירא והקב"ה יזמין לו מזונותיו תמיד · ולכן חיבר מ' עם כ' והוא מלשון מנה את מאכלם וכמו חסד ואמת מן ינצרהו שהוא מלשון הזמנה ע"כ · ובשם מהרי"ט מגלאתי ז"ל הכוונה כי הש"י חפץ במצות של כל א' וא' מישראל אבל אינו דומה מצות האיש הירא שמים למצות זולתו וז"ש אשרי איש ירא את ה' כי הנה במצות אשר הירא שמים עושה הוא ית' חפץ מאד · או יר' כי הנה היראה ב' מינים אם מיראה ואם מאהבה ולז"א כי אשרי איש ירא את ה' ומי הוא אשר במצותיו ית' חפץ מאד כי זה נראה על היותו עובד מאהבה ולא מיראה · או יר' אשרי מי שירצה שיצוהו ה' לעשות עוד מצות · או יר' ע"ד על בני ועל פעל ידי הצווני מה שהרצו ואני אעשה וזה בעצמו אמר בכאן אשרי איש ירא את ה' כי הנה הוא ית' חפץ מאד כשזה הירא ה' מצוה אותו ע"כ : והנה במזמור הקודם סיים באומר ראשית חכמה יראת ה' ולכן סמך אליו לומר אשרי איש ירא את ה' ומגלאתי כתוב במצותיו חפץ מאד יר' במה יודע היותו ירא את ה' אם לא כאשר הוא יהיה רוצה שיהיו מצותיו ית' רבות ואין כן הענין בירא מלך עובט כי הנה זה האיש הוא חפץ שיהיו המצות מועטות כדי שלא יכשל בהם ע"כ · גבור בארץ וגו' יר' בארץ ישראל אשר הוא מקום עשיית המצות כולן ויבורך בשם דור ישרים שהם מפרישים מעשרות כראוי וכיושר וכן הם עושים בלקט שכחה ופאה ובכל הדברים על פי היושר ואינם מבריחים מן העניים כלל · או יר' באומ' דור ישרים יבורך ע"ד מה שביארתי באומר זרע יעבדנו יסופר לה' לדור וכמו כן אמר פה כי הזרע הנזכר יבורך כאלו הוא דור אחד של ישרים כי לדיק אחד שיהיה הוא יסוד עולם וכו': הון ועושר בביתו וצדקתו וגומר יר' ע"ד כבד את ה' מהונך כי הנה זה האיש יש לו הון ועושר ועל כן נותן צדקה מכיסו ומהונו : ואולי יר' כי צדקתו תעמוד לו והרי הוא לו כאילו מעולם לא הוציא מנכסיו כלל רק אדרבה יתוסף עושרו והוא כאו' וימלאו אסמיך שבע שיר' לומר שלעולם לו יחסר לו דבר רק שתמיד יהיה מלא כמו שהיה ונוסף עליו : **זרח** בחשך אור לישרים חנון וגומר ואח"כ טוב גדול הוא לזרעו הנז' שיבורך בשם דור ישרים · והנה י"ל דמהו ענין היותו ית' מוזכר בפסוק זה עם ג' תארים אלה והם חנון ורחום וצדיק ואומר כי ר"ל שזרח בחשך הידוע אשר נהיה במצרים אור לישרים והם ישראל ששם במקום החשך בעצמו היו ישראל רואים כל מה שהיה להם למצריי' וכמו שארז"ל ובזה היתה כונתו ית' להיותו חנון והוא בעצמו א"ם הכתו' ונתתי את חן העם וגומר והיה כי תלכון לא תלכו ריקם וכמו כן להיותו רחום לישראל שיהיה להם אור וכמו כן להיותו צדיק לשלם למצריים כמעשה ידיהם : **טוב** איש חונן גו' ר"ל כי מצלי משכון כלל ילוה מעותיו · או יר' כי מצלי שיבא לו שום אדם לשאול ממנו שילוה לו הוא חונן אליו מעצמו ואומר אם רוצה שיתן לו בהלואה וכו' ואומר יכלכל דבריו במשפט יר' שאינו נותן יותר מהחומש · או יר' ולא ידבר לו דברים שמתוכם יבא לבעוט הלוה בהלואה : **כי** לעולם לא ימוט יר' אם לא יתן יותר מחומש נכסיו ולזכר עולם יהיה צדיק בעל צדקות ולא שיאמרו לו כי מקרה הוא שקרה לו לתת כ"כ בפעם אחת כמו שהוא הענין במי שנותן הצדקה בפעם אחת כי יותר טוב ממנו הוא האיש אשר יתן הצדקה ההיא בפעמים רבות שמורה בזה על היות אתו קנין המדות ולכן צדקתו עומדת לעד שתמיד יתן מכח הקנין הטוב : **משמועה** רעה וגומר לא יירא שיאמרו לו שח"ו טבעה ספינתו בים ודומה לו יען כי תמיד היה מתברך מהעניים ומן הלויים שיאמרו לו שיהיו נכסיו קרובים לעיר : **סמוך** לבו לא יירא עד אשר יראה בצריו ועד בכלל שאפילו שיראה בצריו איזה דבר רע לא יירא כלל כי יודע הוא שכאשר עשה ועשה לו והוא הלוה תמיד וה' ילוה לו כי מלוה ה' חונן דל : **פזר** נתן לאביונים בפסוק זה יכוין אל הגבאי צדקה כי לפי האמת אינם נותנים דבר מכיסם מכל מה שמחלקים לעניים כי מממון ההקדש הוא מה שהם מפזרים ועכ"ז בגלל מה יאמר עליהם ענין הנתינה ולכן צדקתם עומדת לעד : ועל זה הדרך ביארתי בספר חסדי אבות מסכת וכל העוסקי' עם הצבור יהיו עוסקי' עמהם לש"ם שזכות אבות' מסייעת' וצדקתם עומדת לעד ואתם מעלה אני עליכם שכר הרבה כאילו עשיתם והוא מובן מעצמו עם הקדמתי זאת : **קרנו** תרום בכבוד מגלאתי כתוב וז"ל באביונים האחרים ברוב הפעמים ימצא שהעולם מרבכים אחרי העשירים ואומרים עליהם שהעשירו באופן לא טוב וכו' ולאלה יאמרו כי בזיעת אפם העשירו את עצמם ובמתנה טובה מה' ע"כ · או יר' באומר קרנו תרום בכבוד ע"ד ימצא חיים צדקה וכבוד · ומגלאתי כתוב טוב איש חונן ומלוה יכלכל דבריו במשפט יר' מי שהוא שלם צריך שיוליא' ממונו בדרך מתנה ובדרך הלואה שיאמר אל העני קח לך ואח"כ תפרע וצריך גם כן לכלכל דבריו במשפט שלא יביישנו רק שיפייסנו בדבריו ע"כ · וזהו ע"ד כופר נפש איש עושרו ורש לא שמע גערה כמו שכתבתי בספר למודי ה' וזהו ג"כ אומר נתון תתן לו ולא ירע לבבך בתתך לו והוא אומר ותפק לרעב נפשך והם הדברים הטובים שמפייסים אל העני עמהם שהם נמשלים מסגולת הנפש ואח"כ לעולם לא ימוט לזכר עולם יהיה צדיק ר"ל יהיה לו תמיד במה ליתן וזהו ג"כ אומר פזר נתן לאביונים צדקתו עומדת לעד · או יר' באומר ותפק לרעב נפשך ע"ד מה ששמעתי באוז"ל המלוה סלע לעני בשע' דוחקו וכו' פר"ל בשעת דוחקו של המלוה שעם כל דוחקו הוא מלוה וכו' והיינו כמו אומר ותפק לרעב נפשך כי כמעט את נפשו הוא מפיק בנותנו הדבר בשעת דוחקו :

קי"ג בכתיבת הה"ר שלמה אלטוכטוסי ז"ל מגלאתי כתוב הללויה הללו עבדי ה' יר' עד עתה הייתם עבדים לצבא השמים ובהיותכם עבדים לפרעה כמאמרם עבדים לעבדים ועתה אתם עבדי ה' ואדונים על כלם : המגביהי

תורת חסד　　הלל וזמרה

אמר יצחק בן אמת בתחלת חבורי זה אמרתי היותו עשרה מאמרות לבד והם תהלים משלי איוב דניאל ועזרא וחמש מגלות אך אמנה להיות גם כן אמת כי בהקדמ' ספר יפק רצון אמרתי כי במגלאתי פירושו של ההלל מהחסיד · זקני ז"ל חברתי אליו ביאור מה אל ההגדה וקראתיו בשם הלל וזמרה והיה הביאור הלזה גדול כפי מה שחברתיו וראיתי יוקר הדפוס אמרתי ויהי מה לא אחדל מלהביא בדפוס עיקר ביאורי בהגדה ואחבר אותו אל ביאורי בהלל כפי מה שחנני בו ה' ואעזר עם ביאורו של זקני הכ"ל ואת כל מה שרציתי לחבר אל ספר ההלל וזמרה השארנו לחבורי הגדול הנק' סולת המנחה אשר הוא ביאור חמשה חומשי תורה :

פירש ההגדה

הא לחמא עניא וכו' י"ל כי מהו ענין אומרו הא לחמא עניא די אכלו אבהתנא וכו' אבל אומרו כל דכפין ייתי ויכול כל דצריך ייתי ויפסח · ב' מהו היתור הלזה דדי היה באומר או כל דכפין ייתי ויאכול או כל דצריך ייתי ויפסח · ג' דלמה בכל דכפין אמר ויאכול ובכל דצריך אמ' ויפסח · ד' דדי היה בשיאמ' השתא הכא עבדי לשנה הבאה בארעא דישראל בני חורין וכמו שכתב הרי"א ז"ל ומהו ענין אומרי השתא הכא וכו' אבל הנאמר · ואומר כי באומרו הא לחמא עניא די אכלו אבהתנא בארעא דמצרים ר"ל שחייב האדם הישראלי לקיים מה שנאמר בפרש' ראה שבעת ימים תאכל עליו מצות לחם עוני כי בחפזון יצאת מארץ מצרים למען וגו' וכמו שפי' רש"י ז"ל

אבן עזרא

ממזרח · ככה אורך הייסוב שהם י"ב שעות ולא כן הרוחב על כן כתוב התבוננות עד רחבי ארץ : רם · הוא מרומם על כל התהלה שיהללוהו כל גויים שהם בשבעה גבולות ממזרח שמש עד מבואו והאות על זה כי על השמים כבודו שהם למעלה על כל גויים ויתכן היות רם מוסף אחר ורם על השמים כבודו : מי · יש אומרים כי המגביהי פועל עומד כמו אם תגביה כנשר והאמת שהוא פועל יוצא והפעול הוא קנך · אמר רבי משה כי פועל המגביהי הוא כבודו וי"ו המגביהי כי"ו אלבי מרום ואחר כי כן הפירוש המגביהי לשבת בשמים המשפילי לראות בארץ וכמוהו אבני שוהם להפוד ואבני מילואים לחשן ולפי דעתי שהוא כמשמעו המגביהי מקום שבתו ובשמים ובארץ הכל כפלים נגדו וטעם לראות כי הכל ידע כמו הדבר הנראה וזה הוא הכתוב בתורה הוא אלהי האלהי' ואחריו עושה משפט גר יתום : מקימי · גם זה הכתוב קשור כי העפר שהוא הארץ נקוד' העגול הגדול שהוא המקיף והנה הטע' כי השם העליון ירחם האביון ואילו היה בעפר דרך משל על כן טעם מקים · אשפות לשון יחיד מאשפתות ואף על פי שהוא על משקל אחד והטעם כפול : להושיבי הי"וד נוסף כמו מקימי ואחר שהזכיר נדיבים באר כי אלה הנדיבים הם נדיבי עמו שהם נכבדים כדרך תהלה לכל חסידיו : מושיבי עקרת · במשקל גברת ואין המלה סמוכ' אל הבית העקרה יושיבנה והיא שבה בית כמו מושיב יחידי' ביתה והבית כמו בית אהרן בית יעקב איש וביתו וטעם אם הבנים כי תהיה העקרת אם הבנים שמחה כדברי חנה כי שמחתי בישועתך ואתם המשורר במלת הללויה על אלה נפלאות שיעשה השם :

בצאת

מֵעַתָּה וְעַד־עוֹלָם: מִמִּזְרַח־שֶׁמֶשׁ
ג עַד־מְבוֹאוֹ מְהֻלָּל שֵׁם יְהוָה: רָם עַל־
ד כָּל־גּוֹיִם יְהוָה עַל הַשָּׁמַיִם כְּבוֹדוֹ:
ה מִי כַּיהוָה אֱלֹהֵינוּ הַמַּגְבִּיהִי לָשָׁבֶת:
ו הַמַּשְׁפִּילִי לִרְאוֹת בַּשָּׁמַיִם וּבָאָרֶץ:
ז מְקִימִי מֵעָפָר דָּל מֵאַשְׁפֹּת יָרִים
ח אֶבְיוֹן: לְהוֹשִׁיבִי עִם־נְדִיבִים עִם
ט נְדִיבֵי עַמּוֹ: מוֹשִׁיבִי עֲקֶרֶת הַבַּיִת
אֵם־הַבָּנִים שְׂמֵחָה הַלְלוּיָהּ:

בצאת

מֵהַשְׁתָּא וְעַד עָלְמָא: מִמַּדְנַח
שִׁמְשָׁא עַד מַטְמְעֵיהּ מְשַׁבַּח שְׁמָא
דַיָי: רָמָא עַל כָּל עַמְמַיָא יְיָ עַלוֹי שְׁמַיָא
אִיקָרֵיהּ: מַן כְּוָתֵיהּ דַיָי אֱלָהָנָא
דִּגְבִיהַּ מוֹתְבֵיהּ לְמִיתַּב: דְּמַמִיךְ
עַיְינֵיהּ לְמֶחֱמֵי בִּשְׁמַיָא וּבְאַרְעָא:
מְקִים מֵעַפְרָא מִסְכֵּינָא מִקִּקְלְתָא
יָרִים חֲשׁוֹכָא: לְאוֹתָבָא עִם רַבְרְבַיָא
עִם רַבְרְבֵי עַמֵּיהּ: מוֹתִיב כְּנִשְׁתָּא
דְּיִשְׂרָאֵל דִּמְתִילָא לְעַקְרָא דְיָתְבָא
מוֹרִיקָא לְאֶנָשֵׁי בֵיתָהּ מַלְיָא אוֹכְלוֹסִין הֵיךְ אִימָּא דִי עַל בְּנַיָא חַדְיָא הַלְלוּיָהּ:

רשי

מי כיי' אלהינו · בשמים ובארץ שיהא מגביה לשבת ומשפיל לראות · מגביהי משפילי מקימי להושיבי משיבי כלם יו"ד יתירה בהם : עקרת הבית · ציון שהיא כעקרה יושיבנה : אם הבנים שמחה · כי חלה וגם ילדה ציון את בניה : מעס

מסרה

מהלל ג' וסימן בסיפרא סימן י"ח כיי' ד' וסימ' ויאמר למחר · כי מיגוי גדול · אין קדוש כיי' · מי כיי' אלהינו המגביהי : מאשפות ב' חס' וסימ' מקים מעפר דל רחנה · מקימי מעפר דל :

מ"ע ספורנו ז"ל

ממזרח שמש עד מבואו · הוא מהולל כאמרו אלהים' הארץ יקראו : רם על כל גוים · להכניעם : על השמים כבודו · כי יפקוד על צבא המרום במרום : מי כה' אלהינו המגביהי לשבת המשפילי לראות בשמים ובארץ · מי בשמים ובארץ שיעשה זאת כה' אלהינו עם שהוא מגביהי לשבת לא יחדל מהיותו משפיל לראות ונסכי כהיותו בלתי בעל תכלית תתפשט השגחתו לכל במה כי יספיק לזה : מקימי מעפר דל · ישראל שהיו בגלות נחשבים כעפר הארץ כאמרו ותשימי כארץ גוך : אביון · המתאב לעבדו ומנעהו מזה הגלות ובזה דרך משל יתבך מחשבה למעשה : עם נדיבי עמו · בעלי צדקה : עקרת הבית · ירושלם וכל ארצה כאמרו רני' עקרה לא ילדה : אם הבני' שמחה · כאמרו כי רבים בני שוממה מבני בעולה · וכאמרו אז תראי ונהרת ואמרת בלבבך מי ילד לי את אלה : בצאת

תורת חסד · תהילת ה'

המגביהי וגו' הנה בזה רצה לכוין אל הי' גלגלים וכמו כן באומר המשפילי : להושיבי וגו' טעם הי' לרמוז שה' יושיבהו במעלת הי' שליטים אשר בעיר שהם מנהיגי המקום · ולי אני שלא הכותב עם נדיבי עמו אמר כן לפי שיותר רוצה העני שיושיבוהו במעל' עם הנדיבי' שהיה מקודם שפל בעיניהם משיושיבוהו במעלה עם נדיבי עם אחר ע"כ · ולהיות כי אז ביציא' מצרים ברכו את ה' ויהללו אותו להיותם עבדי ה' על כן אמר יהי שם ה' מבורך מעתה ועד עולם ור"ל מן היום הזה שיצאנו ממצרים ועד עולם ואפילו בזמן הגליות כי כל מעשיו ית' הם לטובה : ממזרח שמש עד מבואו כלומר שם ה' הוא מהולל בין על השתלשלות הטובות בעולם הנרמז בענין הזרחת השמש ובין על מבוא הטובות והסרתן והוא הענין הנרמז באומר ועד מבואו ואמר ג"כ שאם יכונה ענין טובת ישראל אל זריחת השמש ורעותיהם אל שקיעת השמש כנה זה הוא לפי שרם על כל גוים ה' ועל השמים כבודו ועכ"ז יאמר מי כה' אלהינו המגביהי ר"ל המגביה לי לשבת וכו' וכאומר אוה למושב לו והוא ע"ד מה שאמר הכתוב כי יד על כס יה ופירושו הוא ידוע · ובאומר המשפילי ר"ל המשפיל לי כדי שאראה ואסתכל בשמים ובארץ שהם עדים עלי ועל מעשי וכאומרו העדותי בכם היום את השמי' ואת הארץ : מקימי מעפר דל יר' וה' מקים לי מהעפר אז כשאני דל ומאשפות ירים אביון כמוכו להושיב לי עם נדיבי' עם נדיבי עמו ומושיב לי עקרת הבית אם הבנים שמחה במה שלפעמים הוא משפיל אותי כי בכל עניניו עמי הנה כוונתי היא לטובה עלי · או יר' מקים לי מהעפר אז בהיותי דל עם היות שלא יהיה אתי שום דבר גם כי ברוב הפעמים יצטרך העני להיות איזה דבר במציאות כדי שתחול בו הברכה והוא הענין שכתבתי אני במה שאמר הכתוב להנחיל אוהבי יש ואוצרותיהם אמלא והוא מובן מעצמו · ואמ' כי מה שהוא ית' עושה עמו זאת הטובה כי עם היותו דל מכל וכל הנה הוא ית' מקים לו וכו' ויודע ממה שמאשפות ירים אביון ברצותו אותו ואינו צריך לשישפל אדם אחר כדי שיעלה האביון הלזה במעלה : או יר' לומר כי ממה שימצא לפעמים באשפות ירים אמר האביון והוא כי ממה שילך האביון לבקש באשפו' איזה דבר אכילה ימצא שם לפעמי' איזו מרגליות טובה וכו' : להושיבי עם נדיבים יר' וכל מה שהאל ית' יתן לי מן הטובות הנה הכל הוא להושיב לי עם נדיבים שאהיה אני גוזר טוב והוא הענין שארז"ל מאותו הזקן שבא אליו אליהו הנביא ואמר לו ששבע שנים יהיה עשיר וכו' וכמו שעשתה אשתו הצדקת וכו' ואמר כי הנדיבים הללו עם נדיבי עמו ית' שיתנו ג"כ לעניי עמו ית' כי עניי עירו ועניי עיר אחרת עניי עירו קודמים : ואולי ר"ל הדבר בעצמו ששמעתי במ"ש הכתוב כבד את אביך ואת אמך כאשר צוך ה' אלהיך שר"ל שאע"פ שכבוד אב ואם הוא דבר שהשכל מחייבו וכל האומות ג"כ נזהרים בו אפילו הכי אתה לא תהיה כונתך אלא כאשר צוך ה' אלהיך ע"כ והנה על דרך זה הוא הענין בנתינת הצדקה כיהוא דבר שהאומות נזהרים בו אך צריך האדם לעשותה בשביל שצווה אתה ה' והוא הומר עם נדיבי עמו וכן מושיב לי עקרת הבית אם הבנים שמחה והוא הענין שארז"ל בפסוק ושמחת בחגך אתה וכו' ד' עניים יש לי ד' יש לך וכו' : או יר' מי כה' אלהינו המגביהי לשבת במקום גדולים לאיש המשפיל את עצמו וערכו בראותו בשמים ובארץ · או יחזור אומר בשמים ובארץ אל ה' אלהינו ויר' מי כה' אלהינו בשמים ובארץ המגביהי וכו' · ובאומר מקימי מעפר דל אולי יר' כי האל ית' ג"כ יעשה חסד עם המשפיל את עצמו ואומר להביון עלה הנה להושיבי עם נדיבים ובפסוק כי טוב אמור לך עלה הנה מהשפילך לפני נדיב ארז"ל שיר' מוטב שיאמרו לך עלה עלה ואל יאמרו לך רד רד וכו' וע"ד זה יבואר ג"כ אומר מקימי מעפר דל וכו' להושיבי וכו' וכם' חסדי אבות ביארתיו · או יר' באומר מושיבי עקרת הבית וכו' לומר הנה כי כן הוא מנהגו ית' להרים את הדל ולהשגיח עליו לטובה כי אין לך יותר דל ממי שאין לו בנים וה' מושיבי עקרת הבית אם הבנים שמחה וביא חנה וכו' ואפשר שנרמז ג"כ בדברי הרא"ב"ע שאמר וטעם אם הבנים כי תהיה העקרת אם הבנים שמחה כדברי חנה כי שמחתי בישועתך ע"כ : והנה

אבן יחייא

ממזרח וגו' וכנגד הסלול מעולם השפל אמר ממזרח שמש ועד מבואו מהולל שם ה' כי הכל יביאו היותו סבת הסבות ואף כי יעבדו ע"ז · וכנגד עולם הגלגלים אמר רם על כל הגוים ה' כי השגחתו יהיה כדלד מרומ' מהם שהוא בהיות כבוד השגחתו על השמים · וכנגד עולם המלאכיי והאלהי אמר מי כה' אלהינו המגביהי לשבת שלא ישוער גובה על גובה שבתו המשפילי וגו' ועם כל רוממותו כביכול הוא משפיל כבודו לראות ולהשגיח בשמים ובארץ · ובארץ הוא מקים מעפר הקבר · הדל והחולה הקרוב למות · ומרים מאשפות השפלות האביון כי דרך העניי' שאין להם בית למחסה · לישן בימי הקור באשפות לחמימות' · להושיבי וגו' ולא די שמרים אותם מהשפלות הבזוה ההוא להשוותם לשאר האדם · כי יגביהם להושיבם עם הנדיבים · ועם היותר מעולים מהנדיבים שהם נדיבי עמו ישראל זרע קדש ברך ה' מושיבי וגו' והוא מושיב עקרת הבית · אם הבנים שמחה · ולכן ראוי לכם להלל יה · וכל זה קרה לישראל במצרים שהיו דלים וחולים ומוכני' למיתה הן מפני כובד העבודה הן מפני המלות ומרורי' שהיו מאכילי' אותם והדגה אשר באם כיאור והקישואים והאבטיחים שהם כלם דברים מולידים ליחות רעות · באופן שבדרך טבע היו חייבים מיתה בקדחת הרוחות בכובד העבודה · ובקדחת הליחות · ובקדחת העצמות לולי ה' שהיה להם ועל כרחם היה מעמידם בריאים וכאשר יענו אותו כן ירבה וכן יפרוץ · והיו אביונים ורשים בלי כל וכבזים עד אשפות · לולי ה' פרחם עליהם והוציאם ממצרים ביד רמה ועשירי' מלכים כי וינצלו את מצרים · והיו מתי מעט ובדרך טבע היו מולידים מעט כי נשא' לנשותיהם טבע אמם האמהית העקרות · לולי ה' שאמר הבטחתו לאברהם ובני ישראל בדרך כם פרו וישרצו וירבו ויעצמו ותמלא הארץ אותם :

בצאת

תורת חסד · הלל וזמרה · פירש ההגדה

ז"ל שר"ל לחם שמזכיר את העוני שנתענו במצרים כי בחפזון יצאת ולא הספיק הבצק להחמיץ וזה יהיה לך לזכרון וכו' · והנה אין ספק כי באומרו לחם שמזכיר את העוני כיון לדברים הרבים שיש בלחם הלזה אשר מתוכם יזכר העוני שנתענו במצרים וכפי מה שאני חושב הוא בעצמו מה שאמר שהואל לחם עוני שעונין עליו דברים הרבה ואין הכונה לומ' שיש בו עניית דברים ע"ד מה שאמ' רבן גמליאל כל מי שלא אמר ג' דברים אלו בפסח לא יצא ידי חובתו ואלו הן פסח מצה ומרור פסח וכו' מצה וכו' ומרור וכו' כי אם על מה שיש בו למעיין בו ולאוכלו ולרואה אותו ולעושה בשבילו מה שצריך לעשות הוראות רבות לענין הזכירה מענין מה שבחפזון יצאנו מארץ מצרים ולסבה זו שהלחם הלזה יש בו ההוראות הללו כאמור התחילה ההגדה מענין הא לחמא עניא וכו' יותר מענין הפסח והמרור והענין הא' הוא מה שאמר בערבי פסחים מה דרכו של עני בפרוסה אף כאן בפרוס' והכונה לומ' כי מגד עוניו של עני' הנה אם יתנו לו את הלחם בלתי אפוי ימות ברעב מגד מה שאין לו במה לאפותו ולא די זה אלא שמגד עניו אין לו יכולת בידו אפי' לבלעו והיה מן הראוי לחתוך אותו' ולשומו בתוך פיו וכמו שנהיה בההוא עניא דפגע ביה נחום איש גם זו והוא אולי אומרו הלא פרוס לרעב לחמך וכו' והוא אולי ג"כ אומרם ז"ל בפרק כיצד מברכין הכל מודים בפסח שמניח פרוסה לתוך שלימה ובוצע מ"ט לחם עוני כתיב והוא מובן מעצמו עם מה שאמרתי וכפי זה יבא על נכון אומ' פה הא לחמא עניא די אכלו אבהתנא בארעא דמצרים כי הנה להיותם אז בתכלית העניות ובעולם העבדות כמעט שלא היה להם יכולת לבלוע הלחם לאכול אם שהיו כמעט ממתינים לשישימו את הלחם בפיהם פרום ובלוע ודומה לזה ארז"ל בענין הגשים הגובהות פתח אהל מועד שהיו מחמות מים ומרחילות רגלי בעליהן וכו' ומבשלות הדגים וכו' וכותנות לבעליהן · ולכן כדי לעשות זכיר' מהענין ההוא הנה אנחנו יש אתנו הלחם הלזה שהוא בלוע ועומד · ולסבה זו ג"כ ראוי הוא לנו להכריז ולומ' כל דכפין ייתי ויאכול ור"ל שכל מי שהוא רעב ואם לא יסעדוהו בפסח לחם בתוך פיו ימות ברעב ייתי ותכף יאכול ולא יצטרך לתקן הפת והמאכל כדי לאוכלו אלא שתכף ומיד ייתי ויאכול ונזכור כי בחפזון יצאנו מארץ מצרים וכשם שאז מגד החפזון לא הספיק הבצק להחמיץ הנה כי כן אין הרעב הלזה צריך כעת להמתין לשיתנו לו מעות לקנות הלחם או לאפותו או לתקנו ואפי' לבלעו אלא שתכף ומיד ייתי ויאכול וכו' · והענין הב' הוא מה שאר"ז"ל בספרי ר' שמעון אומר למה נקרא לחם עוני אלא על שם עינוי שנתענו במצרים ע"כ · ולהיות כי בתחלה היה נאכל המאכל ואח"כ היה נאכל הקרבן פסח לכן הוא אומר בתחלה כל דכפין ייתי ויאכול ואח"כ כל דצריך ייתי ויפסח · ואם באומרו ויפסח ר"ל ויחוג וכו' הנה יכולני לומ' כי בתחלה דבר על כל מי שירעב ואפי' אם הוא עשיר ולכן לא אמ' לו כי אם ויאכול ואח"כ דבר על העני ועליו אמ' כל דצריך ולו אמ' ייתי ויפסח כי אחרי היותו עני הוא רוצה להיות אוכלו כל ימות החג וכנגד השתי כתות הללו אמ' השתא הכא וכו' השתא הכא עבדי וכו' כי כדי לפרוס אל הרעבים ואפי' שהם עשירים אמ' השתא הכא כלומ' הנה השתא הזאת אנחנו יושבי' פה על כן אנחנו רעבים מגד מה שנוטל טעם הדגן והתירוש והיצהר ולשנה הבאה נהיה בארעא דישראל שהיא עתידה להוציא את פירותיה כהוגן : וכנגד העניים אמר השתא הכא עבדי ושיתף לעצמו עמהן ולשנ' הבאה בארעא דישראל בני חורין אני ואתם : או יר' הנה השנה הזאת אנחנו מסובין אם אני ואם אתם העשירים אך סוף סוף אנחנו עבדים ויש עלינו עולי המלכות ולשנה הבאה בארעא דישרא' וכו' · או יר' לומ' שלא רצה להתפלל באחת על שני דברים והם שנהיה בארץ ישראל ושנהיה בני חורין וכמו שדרשו רז"ל במה שאמר הכתוב וכנומה ובקשה מאלהינו על זאת וכו' ולכן בהתחלה התפלל על ההוייה בא"י ואחר כך התפלל על ההוייה שם בחירות וכו' · או אולי לא רצה בתחלה לפתוח פה בענין העבדות ולזה לא אמר תכף ומיד השתא הכא עבדי כי אם אחר כך ומה גם אחרי היותם מסובים כמלכים וכו' והנה להיות הדברים הנזכ' הכרזה מה הכוללת כל ענין ההגדה לכן אמרה בלשון תרגום והוא בענין הקדמה מה אל מה שרצה לומר אחר כך · והתחיל ואמר : **מה** נשתנה הלילה וכו' ואמ' שבכל הלילות וכו' ור"ל מבכל הלילות פעמים רבות אין אנו מטבלין אם

רשי

מעם לועז · עם שפת לשון אחר שאינו לשון הקדש וחברו את עם כועז לא תראה עס עמקי שפה וגומר וכ"ון ולמ"ד נחלפו זו בזו כמו נשכה שהוא לשכה בספר עזרא : היתה יהודה לקדשו · לקח יהודה לגורל חבלו וקדושתו ואף הם קדשו שמו בירידת הים כענין שנאמר שרי יהודה רגמתם וכמו כן למדרש באגדה מקרא זה היתה יהוד' לקדשו שקפץ נחשון לתוך הים ואמר אני ארד תחילה וזהו שאמר היתה יהודה לקדשו : הירדן יסוב לאחור · שכל מימי בראשית נבקעו : חולי ארץ · המחולל ארץ ויו"ד יתירה בו כמו מגביהי משפילי וההופכי : למעיינו מים · וי"ו יתירה כמו וי"ו של וחיתו יער : לא

אבן עזרא

בצאת ישראל · לועז מדברי רז"ל כמו לעז על בניה או ללועזות : היתה יהודה · לשון נקבה כמו ותרא בגודה אחותה יהודה והזכיר יהודה כי הוא גבר באחיו : ישראל ממשלותיו · ממשלת כהנים ועדת יהודה לקדשו כמו וגוי קדוש : הים · שנבקעו מימי הים ומי הירדן קמו נד אחד : ההרים · רעשו מפני כבוד השם · מה · כאילו המשורר ישאלם למה זה וטעם כי תנוס שסב לחרב ויבשו המים וטעם ההרים הוא ההופכי הצור אגם מים ובפסוק ההרים וכל גבעות אפרש ההפרש שיש ביניהם · מלפני · יו"ד חולי נוסף והוא שם הפועל כמו לא יוכלו קום ובעבור היות המלך בא"ל"ף ארץ היתה מלת חולי מלעיל כאילו כתוב חול תחול הארץ או חולי נווי כמו קומי והטע' מהדין הוא שתחולי ארץ ועתה יפרש טעם רקידת הרי' : ההופכי · כי הוא יבש מי הים והירדן והמים לאים והוצי' נחלי' שהם לאים מסלע שהוא יבש גם וי"ו למעיינו נוסף והנה הטעם כי השם לבדו יעשה דבר והפך הדבר והנה הים והירדן והנזרי' בקעם והפך תולדתם : לא

מ"ע ספורנו ז"ל

בזה המזמור אמר המשורר שהאומות עע"א ומלכיהם ייראו בבא הישועה כמו שייראו ביציאת מצרים האומ' כי או יירא ממלחמת ישראל ועכשו ייראו מהאל יתברך ועכשו · ואמר הנה :

בצאת ישראל ממצרי' : שהיתה אז : יהודה לקדשו ראשון בדגלים ולאחנכת כנשיאים : ישראל ממשלותיו · ממלכת כהנים : הים ראה בבקיעת הים : הירדן יסוב לאחור · בבקיעת הירדן ובזה שמעו עמים ירגזון ולכן . ההרים · מלכי האומות עע"א : רקדו · מפחדם · אמנם בישועה : מה לך הים : כאמרו והחריב ה' את לשון ים מצרים : הירדן ההרי' גבעות : האומות עע"א גדוליהם ומלכיהם מה לכם כי אמנם לא בחרב לאבחני' יושיע ה' את ישראל : מלפני אדון חולי ארץ · הנה לא תחול או הארץ ויושיעה מיראת מלחמת ישראל אבל מלפני אדון לבדו שהוא אדוני האדונים שהם הנרמים השמימיים : מלפני אלוקי יעקב · שיראה שהוא כמו כן אלהי האלהים כאמרו יפקוד ה' על צבא המרום במרום : ההופכי הצור אגם מים כי או יהפוך אגם מים לצור כאמרו ישם נהרות למדבר ומצאי מים לצמאון : חלמיש למעינו מים · כאמרו ישם מדבר לאגם מים וזה כי יחריב יושבי האומות עע"א או קנתם ויישב את ארץ ישראל השוממה : לא לנו

קיד בְּצֵאת יִשְׂרָאֵל מִמִּצְרָיִם א
בֵּית יַעֲקֹב מֵעַם לֹעֵז: הָיְתָה יְהוּדָה
לְקָדְשׁוֹ יִשְׂרָאֵל מַמְשְׁלוֹתָיו: הַיָּם
רָאָה וַיָּנֹס הַיַּרְדֵּן יִסֹּב לְאָחוֹר:
הֶהָרִים רָקְדוּ כְאֵילִים גְּבָעוֹת כִּבְנֵי
ה צֹאן: מַה־לְּךָ הַיָּם כִּי תָנוּס הַיַּרְדֵּן
תִּסֹּב לְאָחוֹר: הֶהָרִים תִּרְקְדוּ כְאֵילִים
גְּבָעוֹת כִּבְנֵי־צֹאן: מִלִּפְנֵי אָדוֹן
חוּלִי אָרֶץ מִלִּפְנֵי אֱלוֹהַּ יַעֲקֹב:
הַהֹפְכִי הַצּוּר אֲגַם־מָיִם חַלָּמִישׁ
לְמַעְיְנוֹ־מָיִם:
לא

בְּמִיפַּק יִשְׂרָאֵל מִמִּצְרַיִם בֵּית יַעֲקֹב
מֵעַמָּא בַרְבְּרָאֵי: הֲוַת כְּנִישְׁתָּא דְבֵית
יְהוּדָה אֲחִידָא לְקַדִּישֵׁיהּ יִשְׂרָאֵל
לְשַׁלִּיטוֹי: יַמָּא אִסְתַּכַּל וְאַפֵּךְ יוֹרְדְנָא
חֲזַר לְאָחוֹר: טוּרַיָּא טַפִּזוּ הֵיךְ דִּיכְרִין
גִּילְמָתָא הֵיךְ בְּנִין דְּעָן: מַה לָּךְ יַמָּא
אֲרוּם תְּאַפֵּיךְ יוֹרְדְנָא תַּחֲזוֹר
לְאַחוֹרָא: טוּרַיָּא טַפִּזוּ הֵיךְ דִּכְרִין
גִּילְמָתָא הֵיךְ בְּנִין דְּעָן: מִן קֳדָם
קִירִיס אִתְחַלְחָלִי אַרְעָא מִן קֳדָם
אֱלָהָא דְיַעֲקֹב: דַּהֲפִיךְ טִינָרָא לַאֲרִיחָא
דְמַיָּא שָׁמִיר לְעֵינָן דְּמַיִן:
לא

מסרה

קיד היתה ה' ר"פ וסימ' היתה לי נחלתי כאריה ביער · היתה עלי יד יי' · היתה לי דמעתי לחם יומם · היתה יהודה לקדשו · היתה כאניות סוחר · הים ל' ר"פ והים בקעת לפניהם : ואינון מן כ"ה זוגין ר"פ חד נסיב ו' וחד לא נסיב וי"ו וסימ' נמסר במסרה רבתא בערך אות הוי"ו : חלמיש ד' בליש' קמצין ומיחדי' וסי' חלמיש למעינו מים · בחלמיש שלח ידו · מצור החלמיש · שמתי פני כחלמיש · וחד מחלמיש צור :

אבן יחייא

קיד בצאת ישראל וגו' כונת המזמור הלז כונת הקודם כאשר אמרנו · ור"ל בצאת ישרא' ממצרים שהם האכזרים · ובית יעקב שהם הכשים מעם לועז שר"ל עם בלתי מובן לשונם · שהאנשי' היו מבינים לשון מצרי להיותם מתעסקים בהם אבל הנשים שהיו כבודות עומדות פנימה לא היו יודעות כי אם לשונם העברי · היתה וגו' יהודה לקדשו מהאל · כי קדשו והבדילו אליו לראש על ישראל וזה שיהיה מושל עליהם והם יהיו ממשלותיו · וכאשר תראה כי הוא היה הראשון הנוסע בדגלי' · וכן במלחמו' אומר יהודה יעלה בתחלה · כברכת האב יעקב לא יסור שבט מיהוד' ונחשון נשיאו קפץ בתחלה אל הים להיות ישראל יראים מרדת אליו . הים וגומר וכאשר ראה הים נחשון קדוש ה' נכנס בו במצות קונו נס מפניו · כי המים חזרו אחור · והירדן וכל שאר הנהרו' ההולכי' אל הים הסבו אחור והסרי' אשר שהם יוצאים המי' מהנהרות בהיות כי לא נשם משפך חרדו וזעו מרוב המים אשר בקערירות' להיות בלתי יכול הריקות שבהם להכילם וכן הגבעות · מה לך וגו' והוא משל כאלו שואל ושאל מה לך הים כי תנוס הירדן תסוב לאחור · ההרים תרקדו כאלים גבעות כבני צאן · מלפני וגומר היא תשובתם כי סבת נוסם היא להיות ראוי חולי מקור מלשון חלחלה · הארץ וכל חלקיה מלפני אדוניה · שהוא אלוה יעקב אשר הפך בעדו הצור לאגם מים ברפידי' · חלמיש למעינו מים בקדש : לא

תורת חסד · תהילת ה'

והנה היא אמרה הדרוש הלזה בעצמו באומרה ה' מוריש ומעשיר משפיל אף מרומ' מקים מעפר דל מאשפות ירים אביון להושיבי עם נדיבים וכסא כבוד ינחילם כי לה' מצוקי ארץ וישת עליהם תבל ועיין בדברים אלה כי כל מה שפירשתי בדברי דע"ה יפורש בהן והטעם לאכך פירושי זה כי בטחתי בחסד אלהי יכשר בעיני בני אדם גם בני איש בראות המאמר של רז"ל שהזכרתי למעלה אשר ביארתיו בספר חסדי אבות : או יר' באומר ממזרח שמש וגומר לומר כי משעה שהשמש זורח עד שהוא שוקע מהולל שם ה' במה שכשיזרח השמש יצא אדם לפעלו ולעבודתו עדי ערב ובכל עת ובכל שעה שירויח איזה דבר לענין מזונותיו וצרכיו הוא מהלל לה' כשיזרח השמש לענין מה שיוכל או לבקש צרכיו הנה כי כן הוא מהלל לה' בעת מבוא השמש כי יוכל או לנוח מעמלו ולישן וכו' ומה גם אם הוא שכיר יום · או יר' ממה שלפעמים יזרח השמש בעת הנכון שלא לזרוח וכמו שנהיה הענין למשה וליהושע וממה שיבא השמש שלא בעתו וכמו שנהיה הדבר ליעקב וכמו שארז"ל במ"ס הכתוב וילן שם כי בא השמש וכו' מהולל שם ה' וכאומר וידעת היום וגומר וכפי כל אחד מהפירושים האמורים יבא על נכון אומרו אבל זה רם על כל גוים ה' וגומר כי הנה גם כל הגוים הם שמחים בהזרחת השמש וכו' לעלין מה שיצא אדם לפעלו וכו' וכמו כן הם ראו הענין האמור ביעקב ומשה ויהושע ע"ה · או יר' גם כי ירצו לרומם לה' ולומר שאיננו משגיח למטה וכו' הנה בפי כלם על השמים כבודו וכו' · או יר' ע"ד מה שביארו הקדמונים במ"סה והיתה מנוחתו כבוד וכמו כן יאמר כי גם כי על השמים לבד יהיה כבודו רם ה' וכו' : מי כה' אלהינו המגביהי לשבת יר' המגביה לי באופן שאוכל לשבת בענין המעל' ההיא ולא שירד הגלגל וזה יובן במה שביאר מהר"י בי רב ז"ל במס"ה והיית רק למעלה וכו' והוא בעצמו אומר המשפילי לראות וכו' והוא בעצמו כאומר ואתה הרד מטה מטה כי ענין ההשפלה בעצמה תהיה סבת הרוממות : והנה נסמך מזמור זה אל הקודם אליו לומר אתם עבדי ה' הנזכרים למעלה הללו את ה' ית' וית' : בצאת ישראל ממצרים וכו' הנה במזמור הקודם אמר מי כה' אלהינו וכו' ולכן נסמך אליו מזמור זה לומר כי או ביציאת מצרים נראתה גדולתו ית' וית' והיתה יהודה לקדשו ויהודה גבר באחיו והיו ישראל ממשלותיו ואז הים ראה וינוס וכו' וההרים רקדו כאלים לפי שהיו יודעים שהיה האל ית' עתיד ליתן עליהם את התורה כי לזה הוציאם ממצרים והעבירם ביבשה בתוך הים : או יכוין אל מה שהיו יודעים שהיו עתידים להבקע בשביל ישראל להוציא נוזלים מסלע והוא אומר מלפני אדון חולי ארץ וגומר ההופכי הצור אגם מים וגומר ובאומר מלפני אלהי יעקב כיון לומר כי מי שסיבה את הטבע ובא השמש שלא בזמנו בשביל יעקב יעשה זאת :
קטו לא לנו

תורת חסד · הלל וזמרה · פירוש ההגדה

אם קודם הסעודה ואם בתוכה וכו' אפי' פעם אחת והלילה הזה שתי פעמים · שבכל הלילות אנו אוכלין מאכלנו חמץ או מצה והלילה הזה כלו מצה כי כל האיש הישראלי מחויב באכילת מצה וכו' ועל זה הדרך הוא אומ' והלילה הזה מרור · שבכל הלילות אנו אוכלין ושותין בין וכו' והלילה הזה אנו אוכלין ושותין כולנו מסובין מה שאנו מחוייבים לאכול ולשתות וכו' : **עבדים** היינו לפרעה וכו' הנה עתה בא להשיב על הד' שאלות הנז' וכנגד השאלה הא' היא שבכל הלילות אין אנו מטבלין אפי' פעם אחת וכו' אמ' עבדים היינו לפרעה וכו' ור"ל כי גם כי גזר האל ית' ואמר כי גר יהיה זרעך בארץ לא להם כו' הנה לא מפני זה היה בהכרח שיהיה הדבר בארץ מצרים אלא שנתגלגל הדבר ונהיה במצרים וכמו שכתבו המפרשים והוא אומרו עבדים היינו לפרעה במצרים ולפי האמת היה די כשיאמר עבדים היינו במצרים או למצרים ולמה אמר לפרעה במצרים אלא שאגב גררא רצה להזכיר מה שעשה פרעה את עצמו כאילו לא ידע את יוסף · ונחזור אל הענין שהיינו בו ונאמר כי מלבד מה שלא היה הדבר מוכרח כל כך היותם עבדים במצרים וגם מלבד מה שהתנכר פרעה וכו' לכן ויוציאנו ה' אלהינו משם ביד כו' כי היה הדין עמו במה שהרע לפרעה ולעמו וכו' ולכן כדי לרמוז למה שה' הקהה שני פרעה ועבדיו וכמו שאז"ל בענין מה שהיו אומ' בראותם הטלאים קשורים בכרעי המטה וכו' ואנחנו מטבלין הירקות בחומץ וכאומ' כחומץ לשנים וכו' וכדי לרמוז לענין הטיט שהיו עושין במצרים אנחנו מטבלין בחרוסת וכו' והיינו דתנן בפרק ערבי פסחים ר' אלעזר בר צדוק אומר מצוה בחרוסת ובגמר' מאי מצוה ר' לוי אמ' זכר לתפוח ור' יוחנן אמר זכר לטיט אמר אביי הילכך צריך לקהויי וכו' ע"כ באופן כי האל ית' מודד לכל א' וא' במדה שמדד וכמו שאחז"ל בפרק חלק א"ר יונתן מנין שכל מדותיו של הקב"ה מדה כנגד מדה שנאמר ויאמר אלישע שמעו דבר ה' כעת מחר סאה סולת בשקל וגו' ויען השליש וגו' וכתי' ויהי לו כן וירמסו אותו העם בשער וימות ודילמא קללת אלישע גרמא ליה וכו' א"כ ליכתוב קרא וירמסוהו וימות מאי בשער על עסקי שער ע"כ ובאומר וכתי' ויהי לו כן פרש"י ז"ל ויהי לו כן וירמסו אותו דבדבר שכפר בו נידון שלא אכל משם ונרמס ברגלי הבאים לקנות עכ"ד · באופן כי במדה שמדד בה מדדו לו שלא אכל משם וכו' אך במה שאמר מאי בשער על עסקי שער לא ביאר רש"י שום ביאור כלל והנ"ל בזה לפום ריהטא הוא שר"ל כי מה שבא לשליש זה לא בא על קללת אכס כי אם על עסקי מה שדבר בענין השער והוא מה שכפר במציאות היות סאה סולת בשקל כי הוא לדבר רב כי גם כי היה מודה במציאות היות למחרת היום ההוא סולת רב הנה עכ"ז לא היה מודה על היות השובע כ"כ עד כי ימדדו סאה סולת בשקל וכו' והיותר נר' לי בזה הוא כי אומר על עסקי שער היינו מה שפרש"י במה שאמ' וכתיב ויהי לו כן וכו' ור"ל על עסקי המדה כלו' על עסקי מה שמדד לו הב"ה לשליש זה במדה שמדד וכו' כי היינו שער היינו מדה וכו' והוא אלי מה שאמר הכתוב ולך ה' חסד כי אתה תשלם לאיש כמעשהו שר"ל כי באותו הזמן ששילם לשליש זה כמעשהו נהיה חסד גדול בעולם והוא שנתרבה השבע על כל החסד וכו' : וכדי להשיב לענין השאלה הב' והיא אומרו שבכל הלילות אנו אוכלין חמץ או מצה והלילה כו' אמר ואילו לא הוציא הק"בה את אבותינו ממצרים עדין אנו ובנינו ובני בנינו משועבדים היינו לפרעה במצרים כי היינו שם כמונו כמוהם ובכן לא היינו מעולם יוצאי' משעבודם כי די היה בשלא נהיה להם לעבדים כאשר היינו או אף עכ"ז היינו משועבדים להם מלבד מה שלא היינו ראויים לכל כך טובה וכדי לרמוז לזה אנו אוכלים בלילה הזה מצה והוא לרמוז שבחפזון יצאנו מכל וכל מארץ מצרים וכמו שכתבתי · ואפשר לומר כי זהו פי' הכתוב במקומו באומרו תאכל עליו מצות לחם עוני כי בחפזון יצאת מארץ מצרים והוא מובן מעצמו · וכנגד השאלה הג' והיא שבכל הלילות אנו אוכלין שאר ירקות וכו' ואמר אפי' כלנו חכמים וכו' ור"ל ואפי' כלנו חכמים מלבד מה שקבלנו מאברהם אע"ה שהכריז מציאותו ית' בעולם · כלנו נבונים מלבד עצמנו ע"ד מה שהכיר אברהם את בוראו בן שלש שנים · כלנו יודעים את התורה האומרת בראשית ברא אלקי"ם את השמים ואת הארץ אשר מכל זה אנחנו יודעי' כאמונה שהאל ית' יכול לעשות כל מה שעשה מן הנפלאות ביציאת מצרים ועל הכל קריעת ים סוף ומלחמת עמלק וכו' הנה עכ"ז מצוה עלינו לספר ביציאת מצרים כי אפי' או בצאתם ממצרים היה פרעה הרשע מתנחם על מה ששלחם והוא ועמו היו אומרים מה זאת עשינו כי שלחנו את ישראל מעבדנו והיו רוצים לחזור עוד ולמרר את חייהם וכו' ולא די זה רק שהמר להם עמלק מרירות גדול וכדי לזכור ענין המרירות הלזה אנו אוכלין מרור בלילה הזה · וכנגד השאלה הד' והיא שבכל הלילות אנו אוכלין ושותין וכו' אמ' וכל המרבה לספר ביציאת מצרים הרי זה משובח והנה י"ל דדי היה בשיאמר מצוה לספר ביציאת מצרים ולמה נקט תיבת עלינו וכן דמהו אומרו וכל המרבה לספר דדי היה בשיאמ' והמרבה וכו'ד' דמהיכא הוה לן למיסק אדעתין דלא להוי משובח שהוצרך לומ' הרי זה משובח ועוד דדי היה בשיאמר וכל המספר ביציאת מצרים ולמה אמר וכל המרבה וראיתי כי נסחאת הרי"א ז"ל היא וכל המספר וכו' אלא שהענין הוא כי אחרי שאמרו רז"ל שאין לאדם להאריך כ"כ בתארי ה' הנה מזה הייתי אומר המרבה לספר ביציאת מצרים אשר מזה הוא בא להאריך בספור שבחו ית' לא די שלא יהיה משובח אלא שאדרבה יגנוהו וכו' ולכן הוצרך לומ' שכל המרבה לספר ביציאת מצרים הרי זה משובח כי בענין זה לבד התירו לו וכו' : או שר"ל שכל מי שיהיה מרבה לספר ביציאת מצרים ואפי' שלא יהיה אדם מלא כ"כ בחכמה וכו' הרי הוא משובח והוא ע"ד או"ל כל הנהנה מסעודת חתן וכו' · או יר' וכל המרבה לספר ביציאת מצרים ואפי' בינו לבין עצמו וכמו

אבן עזרא

לא לנו יי' לא לנו · בעבורינו כמו אמרי לי : כי לשמך · שהוא נקרא עלינו תן כבוד וזה שתעשה בעבור חסדך : למה · נא · עתה וכבר פירשתיו : והאלהינו בשמים · בעליונים או בעבור כי מן השמים תבאנה כל הגזרות בארץ : עצביהם · הזכיר גדולות השם ושאין כח לאלהי העמים וקראם עצבים כי הם לעצבון לעובדיהם ולא יועילם · מעשה ידי אדם דרך קלון להם שיעבדו מעשיהם · פה · והמצויירים נכבדים מהם כי הם ירגישו גם ידברו : אזנים · הזכיר ארבע הרגשו' והגיה ההכילה כי אין צורך לה : ידיהם · כנגד ידיהם ורגליהם וטעם יהגו אפילו לא יהגו כיונה גם עוף אחר : כמוהם · דרך תפלה : ישראל · אמר בטח כנגד כל אשר בוטח בהם · אמר בן בלעם כי עוזרם ומגנם הוא היה ראוי להיותו עוזרכם ומגנכם הוא והנכון בעיני שהוא כך ישראל בטח ביי' כי הוא לעולם עזר לישראל ומגנם כמו מגן עזרך : בית · אחר שהזכיר ישראל הזכיר · קדושיו והם בית אהרן : יראי · אחר כן כלל לירא השם בכל עם ועם : יי' · אמר רבי משה כי זכרנו הזכרים שלנו ויברך בית ישראל הנקבו' ואין זה נכון כי בית אהרן אינם נקבות אים וביתו בכל המקרא רק זכרנו מגזרת זכירה והאות על זה שהו' קמוץ כי אילו היה מגזרת זכרים היה הרי"ש בקמץ קטן רק הטעם השם שזכרנו תמיד הוא יברך אלה הבוטחים בו ושב להזכירם : יברך · וטעם הקטנים שיהיו שוים בברכה עם הגדולים : יוסף · הנה פיר' מה היא הברכה כי היא תוספת ולהפך הקללה היא חסרון : ברוכים · שב לפרש כי התפלה שהתפלל לברכה תתקיי' וטעם עושה שמים וארץ שתקן היבשה והרקיע כמו ביום עשות יי' אלהים ארץ ושמי' והנה הטעם כי הוא מושל בעליון ובשפל והוא יברך אתכ' : השמי' · אמר רבי משה כי השמים כמו מקום ואני כבר פירשתיו בספר השם כי שמים על מתכונ' שנים וגזרתו משם בעבור שני מקומו' בסדן שהם נטועים וכן כתוב לנטוע שמים וליסוד ארץ וחסירי דעת חשבו כי ממשלת האדם בארץ כממשלת השם בשמים ולא דברו נכונה כי מלכות השם בכל משלה רק פירו' נתן לבני האדם שהאדם כמו פקיד אלהים בארץ על כל מה שיש בה והכל בדבר השם : לא · טעם השם כח נשמה באדם נתן בידו החיות והנכמים להכיר מעשה השם ולהללנו בעודו חי : יורדי דומה · מקום כריתות והארץ גזירה כמו ודמיתי אמך ויש אומרים כי הוא מגזרת ולא דומיה לי ואל תתני דומי לו ואף כי אחריו כתוב : ואנחנו · זאת הברכה היא בפה להודות כי נשמת הצדיק לעולם תהלל את השם : אהבתי

תהלים קטו

קטו לֹ֤א לָ֥נוּ יְהוָ֗ה לֹ֫א לָ֥נוּ כִּֽי־לְ֭שִׁמְךָ תֵּ֣ן כָּב֑וֹד עַל־חַ֝סְדְּךָ֗ עַל־אֲמִתֶּֽךָ׃ א
לָ֭מָּה יֹאמְר֣וּ הַגּוֹיִ֑ם אַיֵּה־נָ֝֗א אֱלֹהֵיהֶֽם׃
וֵאלֹהֵ֥ינוּ בַשָּׁמָ֑יִם כֹּ֭ל אֲשֶׁר־חָפֵ֣ץ עָשָֽׂה׃
עֲ֭צַבֵּיהֶם כֶּ֣סֶף וְזָהָ֑ב מַ֝עֲשֵׂ֗ה יְדֵ֣י אָדָֽם׃
פֶּֽה־לָ֭הֶם וְלֹ֣א יְדַבֵּ֑רוּ ה
עֵינַ֥יִם לָ֝הֶ֗ם וְלֹ֣א יִרְאֽוּ׃
אָזְנַ֣יִם לָ֭הֶם וְלֹ֣א יִשְׁמָ֑עוּ אַ֥ף לָ֝הֶ֗ם וְלֹ֣א יְרִיחֽוּן׃
יְדֵיהֶ֤ם ׀ וְלֹ֬א יְמִישׁ֗וּן רַ֭גְלֵיהֶם וְלֹ֣א יְהַלֵּ֑כוּ לֹא־יֶ֝הְגּ֗וּ בִּגְרוֹנָֽם׃
כְּ֭מוֹהֶם יִהְי֣וּ עֹשֵׂיהֶ֑ם כֹּ֖ל אֲשֶׁר־בֹּטֵ֣חַ בָּהֶֽם׃
יִ֭שְׂרָאֵל בְּטַ֣ח בַּיהוָ֑ה עֶזְרָ֖ם וּמָגִנָּ֣ם הֽוּא׃
בֵּ֣ית אַ֭הֲרֹן בִּטְח֣וּ בַיהוָ֑ה י עֶזְרָ֖ם וּמָגִנָּ֣ם הֽוּא׃
יִרְאֵ֣י יְ֭הוָה בִּטְח֣וּ בַיהוָ֑ה עֶזְרָ֖ם וּמָגִנָּ֣ם הֽוּא׃
יְהוָה֮ זְכָרָ֪נוּ יְבָ֫רֵ֥ךְ יְ֭בָרֵךְ אֶת־בֵּ֣ית יִשְׂרָאֵ֑ל יְ֝בָרֵ֗ךְ אֶת־בֵּ֥ית אַהֲרֹֽן׃
יְ֭בָרֵךְ יִרְאֵ֣י יְהוָ֑ה הַ֝קְּטַנִּ֗ים עִם־הַגְּדֹלִֽים׃
יֹסֵ֣ף יְהוָ֣ה עֲלֵיכֶ֑ם עֲ֝לֵיכֶ֗ם וְעַל־בְּנֵיכֶֽם׃
בְּרוּכִ֣ים אַ֭תֶּם לַיהוָ֑ה טו עֹ֝שֵׂ֗ה שָׁמַ֥יִם וָאָֽרֶץ׃
הַשָּׁמַ֣יִם שָׁ֭מַיִם לַיהוָ֑ה וְ֝הָאָ֗רֶץ נָתַ֥ן לִבְנֵי־אָדָֽם׃
לֹ֣א הַ֭מֵּתִים יְהַֽלְלוּ־יָ֑הּ וְ֝לֹ֗א כׇּל־יֹרְדֵ֥י דוּמָֽה׃
וַאֲנַ֤חְנוּ ׀ נְבָ֘רֵ֤ךְ יָ֗הּ מֵעַתָּ֥ה וְעַד־עוֹלָ֗ם הַֽלְלוּ־יָֽהּ׃

אהבתי

(הערות המסורה בצד: י"ח פסו' על על ומלה ביניהון · ז' פסו' בכי' ולא ולא · ב' חד חס' וחד מל' ולא יוכלון ולא ולא · ג' ומל' · ה' חס' בכתו' · ל' · נ' · ב' · ד' בתיקופי חד חס' · ג' ב' מל' וא' חס' · ל' · ל' וא' ד' לא כל · י' ב' חס' · י"ב)

תרגום

לָא מְטוּלְתָנָא יְיָ לָא מְטוּל זַכְוָתָנָא אֲרוּם לִשְׁמָךְ הַב אִיקָרָא מְטוּל טוּבָךְ וּמְטוּל קוּשְׁטָךְ׃ לְמָא יֵימְרוּן עַמְמַיָא אָן הַשְׁתָּא אֱלָהֲהוֹן׃ וֵאלָהָנָא מְדוֹרֵיהּ בִּשְׁמַיָא כָּל דִּי יִצְבֵי עֲבַד׃ טַעֲוָתְהוֹן דִּכְסַף וּדְהַב עוֹבָד יְדוֹי בַּר נָשׁ׃ פּוּמָא לְהוֹן וְלָא מְמַלְלִין עַיְנִין לְהוֹן וְלָא חָמְיָין׃ אוּדְנִין לְהוֹן וְלָא שָׁמְעִין נְחִירֵי לְהוֹן וְלָא מְרִיחִין׃ יְדֵיהוֹן וְלָא מְמַשְׁמְשִׁין רַגְלֵיהוֹן וְלָא מְהַלְכִין לָא מְרַנְנִין בְּעִינְקֵיהוֹן׃ דִּיכְמַתְהוֹן יְהוֹן עוֹבְדֵיהוֹן כָּל דִּי מִתְרְחִיץ עֲלֵיהוֹן׃ יִשְׂרָאֵל רְחִיץ בְּמֵימְרָא דַיְיָ סַעֲדְהוֹן וְתְרִיסֵיהוֹן הוּא׃ דְּבֵית אַהֲרֹן רְחִיצוּ בְּמֵימְרָא דַיְיָ סַעֲדְהוֹן וְתְרִיסֵיהוֹן הוּא׃ דַּחֲלַיָא דַיְיָ רְחִיצוּ בְּמֵימְרָא דַיְיָ סַעֲדְהוֹן וְתְרִיסֵיהוֹן הוּא׃ מֵימְרָא דַיְיָ דְּכַר יָתָנָא לְטַב יְבָרֵךְ יְבָרֵךְ יַת בֵּית יִשְׂרָאֵל יְבָרֵךְ יַת בֵּית אַהֲרֹן׃ יְבָרֵךְ דַּחֲלַיָא דַיְיָ זְעִירַיָא עִם רַבְרְבַיָא׃ יוֹסִיף מֵימְרָא דַיְיָ עֲלֵיכוֹן עֲלֵיכוֹן וְעַל בְּנֵיכוֹן׃ בְּרִיכִין אַתּוּן מִן קֳדָם יְיָ עָבֵד שְׁמַיָא וְאַרְעָא׃ שְׁמֵי שְׁמַיָא לִשְׁכִינַת יְקָרָא דַיְיָ וְאַרְעָא יְהַב לִבְנֵי נְשָׁא׃ לָא מִיתַיָא מְשַׁבְּחִין שְׁמָא דַיְיָ וְלָא כָּל נָחוֹתֵי בֵּית קְבוּרַת אַדְמְתָא׃ וַאֲנַחְנָא נְבָרֵךְ יָהּ מִן הַשְׁתָּא וְעַד עָלְמָא הַלְלוּיָהּ׃

רחימית

רש"י

לא לנו · לא בשבילנו ובכושר מעשינו תעשה עמנו : כי לשמך תן כבוד · כדי שלא יאמרו איה נא אלהיהם : ולא ימישון · לשון ימושני אבי : יראי יי' · אלו הגרים : אהבתי

מסרה

קט"ו על חסדך על אמתך מן י"ח פסוקים על על ומלה ביניהון וסי' נמסר במלכי' ב' סימ' ט"ו : אזני' ו' וסי' פקוח אזני' ולא · להשמעות אזני' בן אדם כתיך בית המרי · שמעו נא זאת עם סכל · אזנים להם ולא ישמעו · וחברו ולא יאזינו : אזני' כרית לי : בגרונם גרונם ג' ב' מ"ל וא' חס' וסי' קבר פתוח גרונם · ולא יהגו בגרונם · רוממות אל בגרונם : יוסף י"א בלשון אוסופי ג' מ"ל וח' חסר וסימ' נמסר בסדר ויצא יעקב : ברוכים ג' ב' מ"ל וא' חסר וסימ' ברוכים אתם ליי' כי חמלתם · אשר עשיתם חסד · ברוכים אתם ליי' עשה שמים וארץ · דיבש גלעד חסר : יורדי ג' חסר וסימ' המה את ערלים ישכבו · לא המתים יהללויה · ונמשלתי עם יורדי בור :

מ"ע ספורנו ז"ל

לא לנו ה' לא לנו כי לשמך תן כבוד · בזה המזמור ראה שפשירד את חרבן בית ראשון והתפלל על הישועה ממנו · ואמר : תן כבוד · גם בימי הגלות ולא לנו יהיה הכבוד אבל לשמך וזה בהשתתן כבוד לצדיקי הדור כמו בענין החלום ופתרונו שהגיד דניאל שאמר או כנביכד נצר ענה ואמר אנא עזקאום די אלהכון הוא אלה אלהין ומרי מלכין וגלי רזין : על חסדך · לישראל : ועל אמתך שאמרת ובקשת' משם את ה' אלהיך ומצאת : כל אשר חפץ עשה · כאמרו אנכי נתתי את כל הארצות האלה ביד נבוכד נצר מלך בבל עבדי : עצביהם פה להם ולא ידברו · נותנים כלים רגוניים לאותם השמשיים שהם חושבים לעשות תפיכתם והם אינם בעלי רצון ובחירה כלל : ישראל בטח בה' · לבדו שיושיע בגלות בבל · כי אמנם : עוזרם ומגינם הוא' הוא היה עוזרם של גוים להגבירם על ישראל כאמרו אם לא כי צורם מכרם וה' הסגירם · והוא עתה מגינם מכל שאר האומות עד קץ ע' שנה כאמרו ועבדו הגוים האלה אותו ואת בנו ואת בן בנו : בית אהרן · בבית שני שמלכו הכהנים : בטחו בה' · לבדו שיושיע משעבוד מלכי מדי ויון כי הוא לבדו עוזרם ומגינם ואליו צריך שיתפללו להכניעם ולא תבטחו בגבורתכם כלל : יראי ה' בטחו בה' · שיושיע לעתיד לבא ולא תבטחו באומות השמים כי האל יתברך הוא עוזרם ומגינם בגד הטבע עד שתתפלא בזתם ואליו צריך שתתפללו ולא תבטחו בדבר זולת : ה' זכרנו יברך · יהי רצון שהאל יתברך אשר זכרנו בבנין בית שני הוא יברך הבנין שיהיה גדול כבודו מן הראשון : יברך את בית ישראל · שהוא ההמון : יברך את בית אהרן · שהוא המולך בבית שני : יברך יראי ה' לעתיד : יוסף ה' עליכם · כאמרו ופניתי אליכם והפריתי אתכם : עושה שמים וארץ · כאמרו השמים החדשים והארץ החדשה אשר אני עושה שיחזיר' או לקדמותם וימליך הוא לבדו על כלם כי אמנם קודם הישועה : השמים שמים לה' · הרקיע ושמי השמים אמנם : הארץ נתן לבני אדם · לאומות · והנה : לא המתים יהללו יה · שאומו' יון וישמעאל שהם כמתים ובעדרי החיים שבשליים לא יהללו האל יתברך שלא ידעוהו : ואנחנו נברך יה מעתה · בגלות · ועד עולם · עד תשובה שתהיה לעתיד לבא אתם בני בית שני : הללויה · ובכורי גדלו בעבור תהיה ירעתו על פניכם : בוש

תורת חסד / תהילת ה'

קטו לא לנו ה' לא לנו יר' כשם שעשית נפלאות אז בצאת ישראל ממצרים עם היות שלא היו עדין ראוים לכך כמו כן תן כבוד לשמך עם היותנו בלתי ראוים לכך ועשה עמנו אות לטובה על חסדך אשר נשבעת לאברהם ועל אמתך את יעקב והוא כענין מ"ש הכתוב תתן אמת ליעקב חסד לאברהם וכו' : למה יאמרו הגוים וגומר יר' איה עתה מה שהיה להם אלהיהם וכו' ואלהינו בשמים כל אשר חפץ עשה יר' הנה הוא ית' בשמים כסאו וכל אשר נעשה בהסר"ל בשמים ומכ"ש כי כל אשר יחפוץ לעשות בארץ יעשה ואין מי יאמר לו מה תעשה ועצביהם כסף וזהב עם ופה להם ולא ידברו וכו' · והנה במ"ש הכתוב בכל עצב יהיה מותר פירשוהו רז"ל מענין עצבי הגוים וכו' ויר' בכל עצב יהיה בו מותר כגון כסף וזהב וכיוצא בזה כי ילבישום בגדי כסף עם אבנים טובות ומרגליות האמנם שכלם דבר שפתים אך למחסור כי לא יוכלו לשום בהם דבר שפתים · וכפי זה יר' באומר פה עצביהם כסף וזהב מעשה ידי אדם לומר הנה יש מהם מכסף ומהם יש מזהב ומהם יש בציור זה ומהם בציור יותר נאה מזה והכל הוא כפי מה שיוכלו ידי אדם לצייר פתוחים וכו' אך בכלם יש ענין זה כי אם יהיה להם פה לא ידברו ואם יהיה להם עינים לא יראו ואם אזנים להם לא ישמעו ואם אף להם ולא יריחון : ישראל בטח ה' יר' ישראל בטח בה' כי עוזרם ומגינם של ישראל הוא האל ית' א"כ בטחו בו בכל עת וכן על זה הדרך בית אהרן בטחו בה' כי עוזרם ומגינם של בית אהרן הוא ויראי ה' בטחו בה' כי עוזרם ומגנ' הוא · או יר' עוזרם ומגינם הוא היותם בוטחים בו : ה' זכרנו יברך יר' בכל עת שזכרנו יברך אותנו יען היותנו עובדים אליו ית' לבדו וברכתו היא יוסף ה' עליכם וכו' וכמו שביארתי בס' חסדי אבות וז"ש ברוכים אתם לה' כלומר ובברכה הזאת שאני מברך אתכם כעת ככר אתם ברוכים לה' מפי מרע"ה ממה שאמר ה' אלהי אבותיכם יוסף כו' וברכה פ' נירא מצאתי ראיתי ז"ל א"ר יצחק כל מי שמזכיר את הצדיק ואינו מברכו עובר בעשה שנאמר זכר צדיק לברכה כל מי שמזכיר רשע ואינו מקללו עובר בעשה שנאמר ושם רשעים ירקב אמר רבי שמואל בר נחמן מלינו שהק"בה מזכיר שמן של ישראל ומברכן שנאמר ה' זכרנו יברך ע"כ · ונכון לזה ראיתי לכמה"רר מאיר ערמאה ע"ה שביאר במה שאמר הכתוב זכרו כיין לבנון שר"ל כי כשם שצריך האדם לברך על היין כאשר ישתה ממנו הנה כי כן הוא צריך לברך את הצדיק כאשר יזכיר את שמו ע"כ : ועם כל מה שכתבתי יכולני לבאר האומר יברך את בית אהרן יברך יראי ה' והוא שירצה ה' זכרנו יברך יברך את בית ישראל ויברך את בית אהרן המברכין לישראל ויברך יראי ה' בענין הברכה הזאת שהם מברכין והוא ענין מה שהאל ית' מסרה שם שכינתו על ידם של הכהנים וכמו שדרשו רז"ל מציץ מן החרכים מבין חרכי אצבעותיהם של הכהנים וכו' ע"כ ואמר פה ולעתיד לבא יוסף ה' בעצמו ית' ברכתו עליכם ועל בניכם והוא בעצמו אומרו ברוכים אתם לה' וגומר : השמים שמים לה' יר' אם הם שמים הם שמים לה' ולא לשיהיו עובד להם והארץ נתן לבני אדם ובני האדם הם עושים על הארץ תועבות גדולות אשר שנא ה' והוא אומרו לא המתים יהללו יה והם העושים כן כי היה להם לידע את זה שאמרתי ולא ידעוהו ואנחנו נברך יה מעתה ועד עולם שידענו כאמנה טעם שם זה ברא שמים לה' והארץ לבני האדם : או יר' ה' זכרנו יברך יברך את בית ישראל ובזה שיברך את בית ישראל יברך את בית אהרן יען כי בית אהרן הם נזונים ממה שיפרישו בית ישראל ממה שיברכם האל ית' ולהיות כי כל כהן שאינו בן תורה כמעט אסור לתת לו דבר לכן סמך לזה ואמר יראי ה' וגומר והענין הוא כאומר רז"ל לא עם הארץ חסיד ואין לך ירא את ה' כאשר הוא העוסק בתורה : או יהיה זה ע"ד מה שביארתי אני במה שאמ' הכתוב אשתך כגפן פוריה וגומר הנה כי כן יבורך גבר ירא ה' וכו' כי מי שיצטרך אל הפרנסה הוא מוכרח להיותו ירא ה' וכו' וכן יהיו הכהנים יראי ה' ובאומר יוסף ה' עליכם וחזר ואמר עליכם ועל בניכ' ר"ל שהברכה היה באופן זה שיהיו האבות רואים בברכת הבנים ובאומר ברוכים אתם לה' עושה שמים וארץ ר"ל עושה שמים וארץ שיהיו השמים שמים לה' ועושים הדבר בעצמו שנבראו בעבורו והוא להמטיר על הארץ ודומה לזה ושיאמר שהארץ נתן לבני האדם להצמיח מוצא דשא ולא שיהיה כאומר ונתתי את שמיכם כברזל ואת ארצכם וכו' · או יר' באומר לבני אדם לכוין למה שארז"ל שנתנה התורה אשר הוא ענין שבת קיים העולם אמרו ישראל בנינו יהין ערבים בעדנו וכו' :

אבן יחייא

קטו לא לנו וגו' כוונת המזמור הזה התפלה מבני ישראל העומדים בגלות הארוך לה' שיהיה מושיעם וכאשר אמרנו · לא וגומר ר"ל אנא ה' כאשר עשית חסד עם אב' בצאת ישראל ממצרי' ככה תעשה עמנו בהוציאכו ממצרי' הגלות המר הלז · וזה לא לנו ובעבורנו כי ידענו שאין לנו זכות אשר בעדו נהיה ראוי ליגאל · ולא לנו ובעבורנו להיותנו נקיי חטא ועון עם כל נקיותנו מזכיות כי יש לנו שני החסרונו' נקיים מזכיות ובלתי נקיים מעונות · כי אם בעבור תת כבוד לשמך המחולל בגוים ועל · ובעבור מדת חסדך להטיב חסד חנם עם זולתך · ובעבור השבוע' שנשבעת לאבותינו באמת ובצדקה שראוי לך לאמתה · וזהו אומרו ועל אמיתך · למה לא לפרס חלול השם בגלות ישראל באומרו למה יאמרו הגוי' בהלעיגה עלינו איה נא אלהיהם יקום ויושיעם מידינו בחשבם כי אין רואה ואין שומע · מה שאינו כן כי אלהינו בשמים כל אשר חפץ עשה · אבל עצביהם מכסף וזהב שהם מעשה ידי אדם הם בלתי רואים ובלתי שומעים ואין חפץ להם · כי פה להם ולא ידברו עינים להם ולא יראו · אזני' להם ולא ישמעו אף להם ולא יריחון · ידיהם ולא ימישון כמו ימששון · רגליהם ולא יהלכו ולא יהגו בגרונם · וספר עיקר התנועות האנושיות · שהם הדבור ובאומרו ולא יהגו בגרונם · וההליכה אל מקום אשר רוחו ללכת · ובאומרו רגליהם ולא יהלכו והה' חושים · חוש הטעם ובאומרו פה להם ולא ידברו עניני האכילה כי יהיה ענינו מן ותדבר את כל זרע המלוכה שהוא ענין שברון · חוש הראות ובאומרו עיני' להם ולא יראו · חוש השמע ובאומרו אזני' להם ולא ישמעו · חוש הריח ובאומרו אף להם ולא יריחון · חוש המשוש ובאומרו ידיהם ולא ימישו · כי הצורות האלו היו נעשים כדי להוריד כחניות ורוחניות העליונים והם היו כחלם הכשבר · אבל היו עושים אותם על צורת בני האדם שהיא צורת צלם אלהים כדי להטעות בני אדם בהם · כמוהם וגו' הוא תפלה יהי רצון שיהיו עושיה' · ואשר לא נעשים אבל בוטחים בהם כהם ולא יהיה להם כח וממשלה לפעול פעולה רק כפעולתם · ישראל וגומ' מה שאין כן עם ישראל כי כל חלקיו בוטחים בה' שישראל והם כללות העם תמיד בטח בה' כי בא ליוור בזוקים עבר · להיות כי הם רואים היותו תמיד עוזרם להשפיל אויביהם תחתם ומגינם להצילם מידם וכן בית אהרן היו בוטחים בה' · וכן יראי ה' שהם הלוים הנאמר עליהם תומיך ואוריך לאיש חסידך אשר נסיתו במסה וגו' היו בוטחים בה' כאמור · ה' זכרנו וגו' להיות כי כל ישראל בטחו בך בשכבר ואתה היית להם עוזר ומגן לכן אנא ה' ברך הזכרים שלנו הקטנים עם הגדולים · הן הזכרים מבית ישראל אשר זכרנו והן הזכרים מבית אהרן והזכרים מיראי ה' יוסף ה' וגומ' פירש כי הברכה יהיה בשלש מתנות שנאבדו בגלות · וכנגד מתנת הזרע אמר יוסף ה' עליכם ככם אלף פעמי' · עליכם ועל בניכם שתחול הברכה מדור דור עד שתדגו לרוב בקרב הארץ · וכנגד מתנת הארץ אמר ברוכים אתם לה' עושה שמים וארץ כי ישלח לכם ברכות שמים מעל ברכות תהום רובצת תחת ונתן לכם לנחלה את ארץ הצבי · כי שמי השמים הם לה' לכסא כבוד והארץ אשר היא שער השמי' אשר היא ארץ ישראל נתן לבני אדם הראשון שהם ישראל הקרויים אדם לחול עליהם הנפש האלהית אשר בו תוספת על הנפש השכלית אשר נשארה לצורה לשאר האומות · לא המתים וגומ' וכנגד מתנ' האלהות אמר לא המתים שהם האומות שבחייהם נקראים מתים הפך הצדיקים · ולא כל יורדי דומה לגהינם אחרי מותם · יהללו יה · כי לא יכירוהו ואין להם דבקו' עמו אבל אנחנו נברך יה מעתה בעולם הזה ועד עולם לעולם הבא להיותנו דבקים · ולכן כלכם הללויה : אהבתי

קיו אהבתי

א קיו אָהַבְתִּי כִּי־יִשְׁמַע יְהוָה אֶת־קוֹלִי תַּחֲנוּנָי: כִּי־הִטָּה אָזְנוֹ לִי וּבְיָמַי אֶקְרָא: אֲפָפוּנִי חֶבְלֵי־מָוֶת וּמְצָרֵי שְׁאוֹל מְצָאוּנִי צָרָה וְיָגוֹן אֶמְצָא: וּבְשֵׁם־יְהוָה אֶקְרָא אָנָּה יְהוָה מַלְּטָה
ה נַפְשִׁי: חַנּוּן יְהוָה וְצַדִּיק וֵאלֹהֵינוּ מְרַחֵם: שֹׁמֵר פְּתָאיִם יְהוָה דַּלּוֹתִי וְלִי יְהוֹשִׁיעַ: שׁוּבִי נַפְשִׁי לִמְנוּחָיְכִי כִּי־יְהוָה גָּמַל עָלָיְכִי: כִּי חִלַּצְתָּ נַפְשִׁי מִמָּוֶת אֶת־עֵינִי מִן־דִּמְעָה אֶת־רַגְלִי מִדֶּחִי: אֶתְהַלֵּךְ לִפְנֵי יְהוָה בְּאַרְצוֹת
י הַחַיִּים: הֶאֱמַנְתִּי כִּי אֲדַבֵּר אֲנִי עָנִיתִי מְאֹד: אֲנִי אָמַרְתִּי בְחָפְזִי כָּל־הָאָדָם כֹּזֵב: מָה־אָשִׁיב לַיהוָה כָּל־תַּגְמוּלוֹהִי עָלָי: כּוֹס־יְשׁוּעוֹת אֶשָּׂא וּבְשֵׁם יְהוָה אֶקְרָא: נְדָרַי לַיהוָה אֲשַׁלֵּם נֶגְדָה־נָּא לְכָל־עַמּוֹ:

יקר

רְחִימִית אֲרוּם יִשְׁמַע יְיָ יָת קָלִי בָּעוּתִי: אֲרוּם אַצְלֵי אוּדְנֵיהּ לִי וּבְיוֹמַי אֲנָא קָרֵי: אַקִיפוּ יָתִי מַרְעֵי מוֹתָא וְעִיקְתִין דִּשְׁיוֹל אַשְׁכְּחוּנִי עִיקְתָא וְדָבוֹנָא אַשְׁכַּח: וּבִשְׁמָא דַּיְיָ אֵיקְרֵי בְּבָעוּ יְיָ שֵׁיזֵיב נַפְשִׁי: חַנָּנָא יְיָ וְזַכָּאָה וֵאלָהָנָא מְרַחֵם: נְטִיר שַׁרְגוּנַיָּא יְיָ אִתְמַסְכֵּנִית וְלִי חָמֵי לְמִפְרוֹק: תּוּבִי נַפְשִׁי לְבֵית מְנַחְיְיכִי אֲרוּם מֵימְרָא דַּיְיָ גְּמַל טוּבָא עֲלַיְיכִי: אֲרוּם פְּצֵיתָא נַפְשִׁי מִקְטוֹל יָת עֵינַי מִן דִּמְעָתָא יָת רִגְלִי מִן לְאַדְחָיָא: אֶתְהַלֵּךְ קֳדָם יְיָ בְּאַרְעַת חַיַּיָּא: הֵמָנִית אֲרוּם אֲמַלֵּיל בִּכְנִשַׁת צַדִּיקֵי אֲנָא שַׁבָּחִית לַחֲרָא: אֲנָא אֲמָרִית בְּמֵעַרְקִי כָּל בְּנֵי נָשָׁא מְכַדְּבִין: מָה אָתִיב קֳדָם יְיָ כָּל גְּמוּלַן טָבָן דִּילֵיהּ גְּמִילִין הִינוּן עֲלַי: כַּסָּא דְפוּרְקָנַיָּא אֲסוֹבַר לְעָלְמָא דְאָתֵי וּבִשְׁמָא דַּיְיָ אֶקְרֵי: נִדְרַי קֳדָם יְיָ אֲשַׁלֵּם אַתְנֵי כְּדוֹן נִסּוֹי לְכָל עַמֵּיהּ:

יקיר

קי"ו הטה ב' וסימ' ועלי הטה חסד · כי הטה אזנו לי : אנה ו' כתיב ה' בליש' בקשה וסימ' אנה יי' זכור נא את אשר התהלכתי דמלכים · וחברו דישעיה · אל נא נאברה בנפש · אנה יי' הלא זה דברי · אנא יי' מלטה נפשי · אנה יי' כי אני עבדך : שובי ג' בטעם לרע וסימ' כי אחרי שובי נחמתי · עד שובי בשלום · שובי נפשי למנוחיכי : ישועות ז' מ"ל וסימ' מגדול ישועות מלכו דשמואל · וחברו מגדיל דסיפר' · פועל ישועות בקרב הארץ ומעוז ישועות משיחו · מה תשתוחחי נפשי קדמא · צוה ישועות יעקב · כוס ישועות אשא : ובשם יי' ג' וסימ' ובשם יי' אקרא אנה יי' · כוס ישועות אשא ובשם יי' · לך אזבח זבח תודה · וכולהון כחד ענינא :

רשי

אהבתי כי ישמע יי' את קולי · כך אמר דוד לאחר שנפטר שאול והוא מלך שובי נפשי למנוחיכי כי יי' גמל עליכי חסד ולך קוני אני מתאויתי כי חלצת נפשי ממות אהבתי כי ישמע יי' תאבתי שישמע יי' את קולי : ובימי אקרא · בימי צרתי אקראנו ובימי גאולתי אשבחנו : חבלי מות · חבורות אויבינו המבקשים להמיתנו · חבלי מות חבלי שאול כלם לשון חבורות הם כמו חבל נביאים : ומצרי שאול · גבולי שאול : בארצות החיים · ארץ ישראל שגרשוני אויבי ורודפי ממנה בימי שאול ועל כרחם חזרתי : האמנתי כי אדבר · האמנתי את דברי ציבא שאמר על מפיבושת כשאדבר הנה לך כל אשר למפיבושת · אז אני עניתי מאד דברתי קשה ונענתי לך : אני אמרתי בחפזי · לנוס מפני אבשלום · כל האדם כוזב ובוגד באוהבו כי ראיתי את בני בוגד בי ומבקש את נפשי וכל ישראל גומלים לי רעה תחת טובה לפיכך האמנתי לציבא ואמרתי אף מפיבשת כוזב ובוגד בי כל לשון כזב איננו אלא לשון חסרון מבטח שבטחו עליו פלי"ינצ"א בלע"ז כמו אשר לא יכזבו מימיו ויש פותרין אותו אני אמרתי בחפזי בסלע המחלוקת שהיה שאול ואנשיו עוטרים אלי ואל אנשי לתופשני ושם נאמר ויהי דוד נחפז ללכת · כל האדם כוזב אף שמואל הנביא שהוא נאמן לנביא אף הוא כוזב שמשחני למלך · מלאתי · כוס ישועות אשא אביא הנסכים על התודות שנדרתי כמו שאמר לך אזבח זבח תודה ועל אותו הכוס בשמך אקרא על הישועה זו שכן אין הלוי אומר שירו אלא על היין : נגדה נא לכל עמו · נגד כל עמו ;

יקר

דלותי ל' תלרע וחד לעני' וכפיפי

מן דמעה ל' וחד מדמעה אליכון ל'זוגין מן ב'ב' חד כסיב מן אחד חלוף

אבן עזרא

אהבתי · כמה הייתי אוהב שישמע השם קולי בהתחנני ויש אומרים אהבתי יי' כי ישמע קול תחנוני כמו אשר חכמים יגידו ולא כחדו ויש אומרים כי יו"ד קולי נוסף והנכון שיחסר בי"ת בתחנוני · כי · טעם ובימי אקרא כל ימי וזה הספר : אפפוני · ומצרי שאול · מן המצר מפעלי הכפל כמו מי שם ממדיה צרה בגוף ויגון בנפש : ובשם · ובשם הייתי קורא לאמר אנא לשון פיוס עם תורה כמו אנא חטא העם הזה והייתי חושב בלב כי חנון ורחום השם וצדיק כי המשורר ירא השם וטעם מרחם כמו רחום : שומר · הטעם שלא אחשוב תחבולות להמלט כי שמתי נפשי כאחד הפתאים כי הם דליתי ידעתי כי השם שהוא חנון ורחו יושיעני והייתי מבשר נפשי לאמר לה שובי נפשי למנוחיכי כנגד צרה ויגון אמצא כי פעמי' רבות גמל השם עליכי או באה מלה גמל תחת יגמול כמו נתתי כסף השדה קח ממני : כי · כמה פעמים הצלת נפשי וטעם את עיני שהיה חושב שימות כמו ויבך חזקיהו · ואת רגלי כי בהם התנועה שיוכל לברוח : אתהלך · בעבור שהזכיר רגלי אמר אתהלך בארצות החיים שהם על פני הארץ ולא תחתיה: האמנתי · אמר רבי משה עתה האמין כי מה שהייתי מדבר על לבי היה אמת שאמר שובי נפשי ופי' אני עניתי כמו דלותי מגזר' עני וכמוהו זמיר עריצים יענה ופי' אני אמרתי על עת שנכתב בו ויהי דוד נחפז ללכת · וטעם כל האדם כוזב על שמואל שהבטיחו או כוזב כמו לא יכזבו והטעם נכרת כי חשב שיהרג · ולפי דעתי עתה האמין כאשר אדבר כי קודם עתה דברתי כזבים וככה עניתי כמו ויען איוב הראשון ועניתי ואמרת :

מה · מה מנחה אתן לשם כמו והשיב למלך ישראל ודקדוק תגמולוהי על לשון ארמית עלוהי כמו עליו ולפי דעתי שהיא שתי מלות אע"פ שהיא חסירת א"לף כמו לפלמוני המדבר את אשר עלן ובבל ובמה : כוס · על דעת רבי משה כמו מנת חלקי וכוסי והנה הכוס מקרה והוא הכוסה ואחרים אמרו כי הוא כמשמעו · אשא כמו ארים והטעם מרוב השמחה ואמר עם צרה ויגון ובשם יי' אקרא ועם כוס ישועות כן להקים דברו הראשון כי בכל ימיו יקרא בשם יי' בין בצרה בין במרחב : נדרי · ה"א נגדה נוסף ומלת נא עתה ככל נא שבמקרא ונכנס' למ"ד עם לכל עמו כמו מימין לבית :

יקר

מ"ע ספורנו ז"ל

בזה המזמור דבר המשורר על חרבן בית שני וקבוץ גליות קודם ימות המשיח והתפלל עליהם · ואמר :

אהבתי כי ישמע ה' את קולי תחנוני · בגלות חרבן שני אף על פי שהיה תפלת קבע ומנות אנשים מלומדה אהבתי תחנוני כי בטחתי שישמע ה' את קולי בהיותי נכנע בו משעבוד רפה ויגון : כי הטה אזנו לי · בהנני' שהיו גלתי ראוים כאמרו ויאנחו בני ישראל מן העבודה ויזעקו ותעל שועתם : ובימי אקרא · וגם בימי הבית הראשון התפללתי והטה אזנו לי גם שהיינו בלתי ראוי' כמו שקרה בתפלת יורם בן אחאב ויהואחז בן יהוא ומנשה בן חזקיהו · וכן כאשר : אפפוני חבלי מות · בימי יונים שהתפללו בני חשמונאי : ומצרי שאול מצאוני · בעת חרבן בית שני : צרה ויגון אמצא · בגלות זה · ובשם ה' · אף על פי שלא היתה התפלה בכוונה מכל מקום היתה בהזכרת שמו : אקרא · אנה ה' פתיך נער ואומר : אנה ה' מלטה נפשי והנה : חנון ה' · נותן חן ומתנו' חנם לבלתי ראוי' : וצדיק · להטנים בריבו' · כמו שקרה להמן ולסרו' יאנו וזולתם : ואלהינו מרחם · ובהיותו אלהינו רחם עלינו ולא כעונותינו גמל עלינו : שומר פתאים ה' · אף על פי שאין ישראל יודעים בגלות להתפלל כשם : דלותי · בדעת · אף על פי כן : ולי יהושיע · בקבוץ גליות : שובי נפשי · בקבוץ גליות הנז' : למנוחיכי · ממשקי העולם לעסוק בתורה ובמצות כאמרו אשר אמר אליהם זאת המנוחה הניחו לעיף וכאמרו בשובה ונחת תושעון בהשקט ובבטחה תהיה גבורתכם : כי ה' גמל עליכי · להוציאך משעבוד מלכיות ששים ע' כנ' מזה : כי חלצת נפשי ממות : בגלות כשעמדו עלינו לכלותנו · את עיני מן דמעה : כשגזרו לבטל המצו' או קלתם : את רגלי מדחי · כשבקשו להדיחנו מעל אלהינו : אתהלך לפני ה' · יהי רצון שאזכה ללכת לפניו ולהיות תמימים · בארצות החיים : בא"י שהיא מוכנת לעבודת האל אשר בה זוכה לחיי עולם · כי אמנם : האמנתי · בפיתי לישועה כאמרו ושב וקבצך · אמנם : כי אדבר אני עניתי מאד · ורמוז שתבא עתה הישועה כאמרו כי יבא כנהר צר רוח ובא לציון גואל : אני אמרתי בחפזי · בהתאותי שתבא הישועה מהרה אמרתי הנה כל האדם כוזב בדורנו ומי מכלכל את יום בואו של משיח כי הוא כמו אש מצרף כסף ולא ישאיר ממנו שריד : מה אשיב לה' · בקבוץ גליות : כל תגמולוהי עלי · בימי הגלות ותשועה ממנו : כוס ישועות אשא · יהי רצון שאשא כוס ישועות שהירות כמו השתי' שתהיה מהרה כן אזכה מהרה לישוע' קבוץ גליו' ולישועת ימות המשיח : ובשם ה' אקרא · אוגם לאומו' · אודיע חסדו ואמתו · נדרי לה' · שאמרתי נעשה ונשמע ונאמ' הוכח תוכיח את עמיתך אשר ילמדון ליראה אותי ואת בניהם ילמדון : אשלם נגדה נא לכל עמו · לפני שונאים ומודים :

יקר

אבן יחייא

קיו אהבתי כי ישמע וגומ' כונת המזמור הלז הודאת בני הגלות לה' על גאולתם כאשר אמרנו · דברי כנסת ישראל לאלוהיה בהיותי בגלותי מאד אהבתי בחשקתי יהיה שומע ה' לקולי ותחנוני · כשאפפוני חבלי מות מהעולם הזה וכשיהיו מוציאי' אותי מצרי שאול הגהינם · שהצרות הרעות והתכופות מהגלות מונעו' הטוב מהעולם הזה והטוב מהעולם הבא בבטלם מלעשות הפעולות המדריכות אליו · וכן אהבתי וחשקתי כי יטה אזנו לי כשבימי אקרא אליו בתפלה · שהוא כשצרה ויגון אמצא · אשר להיותם צרות קלי הסבל מהראשונות יש לי פנאי להתפלל בימי בנחת ובכונה · ולא בקול לקרוא ה' ענני לבד כאשר בראשונות לבלתי היות פנאי לכאב מפני תכיפו' כאיבי' · ואז בשם ה' אקרא בתפלתי לאמר אנא ה' מלטה נפשי מרדת שחת הגהינם · ואתה ה' שמדרכך להיות חנון וצדיק · ואלהינו המשגיח עלינו בפרטות ולא על שאר האומות · ומרחם · ושומר פתאים אשר אין להם תחבולה להנצל בה ובטחונם תמיד לקונם · לי יהושיע חסדך בדלותי ומוליי בגלותי הלז · שובי וגו' והוא למען רחמיו וחסדיו שמע תפילתי והוציאני מן הגלו' ולכן אומ' לנפשי שובי למנוחייכי כי ה' גמל טוב עלייכי · ולא כחי ועוצם ידי עשה לי את כל החיל הזה כי אני הייתי בגלותי דל ונכאה · כי חלצת וגומ' כי אתה בכחך עשית את כל הטובות האלה כי חלצת נפשי ממות בעולם הבא · את עיני מדמעה מפני כובד הצרות · את רגלי מדחי שהיו הולכים נעים ונדים בגלות · ועוד אתהלך בעולם הבא לפני ה' · ועוד אתהלך בעול' הזה בארצות החיים שהם ערי ישראל · האמנתי וגומר וכל זה היה לי לבטחון שלם דתמיד בטחתי בקוני · כי תמיד האמנתי בו · ואפי' כשהייתי מדבר בגלותי ביני לבין עצמי לאמר אני עניתי מאד בעינוי שוני' ולא ידעתי הסבה · וזה להיות כי אני אמרתי בהיותי בחפזה ובעדה כל האדם כוזב ואין לבטוח באדם שהיא מסעכת קנה רצוץ אבל טוב לחסות בה' הקיים והנצחי והרחמן · מה אשיב וגומר והנה מה אשיב לה' מנחה ושילו' שכר מכל תגמולוהי עלי שהם בב"ת · והוא עליון על כל העליונים ושני שפל מכל השפלים · כוס וגו' ולכן הנראה היותו היותר טוב הוא שאבא תמיד עמי כוס הישועות שעשה עמי · שר"ל כי אסדרם בכת הזוכר שלי למען אקרא בשמו של ה' תמיד בשוקים וברחובות בספרם לכל שומע ומבין ולילה ויום לא אחשה · נדרי וגו' וזולת המעשה הזה בדבור · עוד אעשה מעשה ביד כי נדרי אשר נדרתי בגלותי לה' מתודה ושלמים אשלם נגד כל עמו בהודיעני בפומבי סבת הקרבן והנדר ההוא

יקר

תורת חסד | תהילת ה'

קיז אהבתי וגו' מכתיבת הה"ר שלמה אלטוכטיסי ע"ה מלאתי כתוב ואלהינו מרחם יר' אפי' כשהוא מתנהג עמנו במדת דינו הוא מרחם ולא יעור כל חמתו שובי נפשי למנוחייכי ענין הי' האחרונה היא לכוין לי'ספירו' עליונות והכונה בזה על הסרת הטרדות וי' עליכי רמז לי' גלגלים ובא להורות כי הוא ית' סבב שיסכימו בישועתו המערכות העליונות יקר בעיני ה' המותה לחסידיו יר' דבר נכבד הוא כשיבא המות אל החסידים והם חסידים במותם ולא נתפרדו מחסידותם ואז האל ית' מראה להם מה שמתוקן להם · או יר' באומ' המותה לרמוז אל המות הידועה והיא המיתה הטבעית : או תרמוז הה"א אל השם ית' שיר' שהמות היא באה עליהם מאתו ית' ובזה הם מסתפקים : נגדה נא לכל עמו אמר נגדו ולא נגד לרמוז אל הה' מקומו' אשר הם בתוך ירושלם והם עזרת נשים ועזרת האנשי' ואולם ודביר והיכל והרצון בזה כשיהיו מקובצי' שם כל ישראל וי' בתוככי לרמוז לי' נסים שנעשו לאבותינו בב"ה עכ"ד · ומצאתי כת' אהבתי כי ישמע ה' וגו' יר' לפי פי' רז"ל כל תחנוני אינם כי אם שישמע ה' את קולי כי בזה די לי · או יר' אוהב אני את קולי למה שה' שומע אותה: כי הטה וגו' יר' במה שפעם אחת לבד הטה אזנו לי אני יוד' בודאי שבכל ימי אקרא ויושיעני · או יר' ע"ד ויקרבו ימי ישראל למות והוא אומר ובימי אקרא כי כל ימיו היו שלמים ע"כ · ואולי באומרו ובימי אקרא יר' ואפי' שבכל ימי אקרא אליו ית' הנה הוא ית' מתאוה לתפלתי והטה אזנו לי · ולהיות כי ימי האדם אינם כשנות ימי הקדמונים לכן אמר ובימי אקרא · או יר' ע"ד אומר אלי אל תעלני בחצי ימי וכמו שפירשתיו במקומו : אפפוני חבלי מות יר' ע"ד מ"ש וימדד שני חבלים להמית וגו' ואמר כמעט שאפפוני אותם החבלי מות ובשם ה' אקרא אנה ה' מלטה נפשי ולא הייתי אומר מלטה גופי רק נפשי והוא שלא אכשל ח"ו ואקרי' תגר וכו' וה' הוא חנון ורחום כי עם היות כי דלותי מן המצות עם כל זה ולי יהושיע ובקראי בשם ה' בהיותי בצרה הייתי אומר שובי נפשי וגו' ור"ל את נפשי לאי ממני בפעם הזאת בקדושה ובטהרה ולא תכשל ח"ו להטיח דברים כלפי מעלה יען כי ה' במדת רחמים גמל עליכי המיתה הזאת ואמרתי זה לפי שראיתי כי חלצת נפשי ממות פעמים רבות ואת עיני מן דמעה שאפי' מציאות הצר' לא ראיתי בעיני והוא ע"ד לא תתן חסידך לראות שחת את רגלי מדחי שחשבתי דרכי ואשיבה רגלי אל עדותיך ולכן כאשר ראיתי כי אפפוני חבלי מות אמרתי אין זה כי אם לפי שאתהלך לפני ה' בארצו' החיים אם אמות פעם מה שאולי לא יהיה לי כן אם לא מתי עתה והאמנתי זה שאדבר באמונה שלמה עם היות כי עניתי מאד והעניות לא הניח מדה טובה לישראל ואחרי כן בחפזי לצאת מן הצרה ההיא אמרתי כל האדם כוזב ברעיונותיו כי הנה חשבתי שאמות הפעם ולא מתי כי ה' הצילני גם מתוך הצרה ההיא · ומצאתי כתוב האמנתי כי אדבר יר' אע"פ שארז"ל אל תאמן בעצמך עד יום מותך מכל מקום אני מאמין מה שאני דובר שאזכה בארצות החיים והסבה כי אני עניתי והשפלתי יצרי מאד וכ"כ הכנעתיו עד שאע"פ שאני חשבתי שמה שהבטיחני שמואל היה כזב עכ"ז לא הרגתי לשאול ע"כד · והרי"א ז"ל כתב יר' בזמן הגאולה האמנתי שאדבר ואספרה אז איך הייתי בגלות הזה עני ודל והוא אומרו כי אדבר אני עניתי מאד שאדבר ואספר הגלות והעוני אשר סבלנו ע"כד · או יר' כל האדם כוזב בפקדון שנותנים בידו והפקדון הוא הרוח והוא הענין שדרשו רז"ל במה שאמר הכתוב והרוח תשוב אל האל"ים אשר נתנה תנה לו כמו שנתנה וכו' ולזה אני אומר מה אשיב לה' · או יר' אני אמרתי אז בחפזי ללכת מן העה"ז שחשבתי שהייתי מת מתוך הצרה ההיא הנה כל האדם הוא כוזב לפעמים אך מה אשיב לה' כי לא אדם הוא להנחם ואני רואה ח"ו שהוא מתנחם על מה שהבטיח עלי לעשות עמי חסדים טובים ועתה כמעט מתי מחולי צרה זו : או יר' מה אומר לה' אחרי שכל תגמוליו הם עלי בהיותי בחיים חייתי בעולם הזה כי אני הייתי רוצה למות כמו שאמרתי ולפי האמת ידעתי באמנה כי כוס ישועות אשא יר' כוס שתי ישועות אשא יען שהושיע לנפשי ולגופי במה שלא מתי מחולי זה ובשם ה' אקרא נגד השמש ונדרי לה' אשלם בזה העולם ומה היה הענין שלא מתי לפי שיקר בעיני ה' המותה לחסידיו :

הנא

תורת חסד | הלל וזמרה | פירש ההגדה

וכיון שאו"ל הרי זה משובח וליוק' לקמ' הרי זה דהיה די בשיאמר וכל המרבה לספר ביציאת מצרים משובח אלא שר"ל הרי זה ואפילו שהוא יחידי משובח וכו' ולזה בעצמו את' מצוה עלינו כלומ' ואפי' אם אין זר אתנו לבדינו כי אם אנחנו וכו' והיתה עיקר' הכי בזה שיהיה יושב באופן שיהיה רצון להיותו מרבה לספר ביציאת מצרים והוא במה שיהיה מסובה כו' ע"ד מה שקרה מעשה בר' אליעזר ור' יהושע ור' אלעזר בן עזריה ורבי עקיבא ור' טרפון שהיו מסובין וכו' והיו מספרין ביציאת מצרים כל אותו הלילה וכו' מגד מה שהיו מסובין ועומדים כתלמים והות תומרו בבני ברק כי לפי האמת מאי איכפת לן אם היו מסובין בבני ברק או באופן אחר דדי היה בשיאמ' לנו שהיו מסובין · אך

אמנה

אבן עזרא

יקר · הזכיר הטעם למה מלטו השם כי הוא מהחסידים · יקר קשה כמו ויקר פדיון נפשם קשה היא בעיני השם להמית חסידיו בלא עתם וה"א המותה נוסף כה"א לשאולה ואין הה"א סימן ללשון נקבה והעד שהמלה מלעיל : אנה · כמו הנא חטא והוא לשון תודה כי תתחלף מלת אנה בה"א או בה"לף לשני טעמים פעם לשון פיוס ופעם לשון תודה כמו זה שהוא מודה לשם אנה יי' כי אני עבדך כי זה איננו לשון פיוס רק אם יאמר אנה יי' הושיענא הוא לשון פיוס יכנה מלת אולי פעם שמא ופעם כמו מתאוה אולי אוכל להלחם אולי יהיה זה ופעם שמא אולי לא תאבה האשה מפ"י הא"כס : פתחת למוסרי · כאילו היה קשור במוסרות והלמ"ד נוסף כלמ"ד הרגו להגבר : לך · ובשם יי' אקרא · שיקרא בני אדם לעבוד את השם כדרך ויקרא שם בשם יי' אל עולם : נדרי · כבר הזכיר זה בראשונה וטעם להזכירו פעם אחרת כי הנדר שנדרתי לא השלמנו במקו' אחר כי אם בבית השם על כן אחריו בחצרות בית יי' · י"וד בתוככי נוסף כמו בתוככי מצרים או לנוכח המדינה ויתם במלת הללויה שכן יאמר לכל עמו הנזכר למעלה : הללו את יי' כל גוים · על כן אמר עוד הללו לפי דעתי כי טעם כל גוי' שהיו תחת יד דוד כמו אם יש גוי וממלכה ורבי משה אמר כי הוא כלל לכל גוי וטע' כי גבר החסד שיעשה עם הכל לחיות' ולכלכ' ואמר ואמת יי' לעולם כנגד הגוים שלא יאמינו בהבליהם ויתם הללויה כן עשו תמיד :

מ"ע ספירנו ז"ל

יקר בעיני ה' המותה לחסידיו · הנה המות הקורה בחיי שעה שהיא דבר כלתי מחשב הוא דבר יקר בעיני ה' כשתקרה לחסידיו שיתענגו בחיי עולם : אנא ה' · מכל מקום אני מבקש רחמים לחיות לראות ימות המשיח : כי אני עבדך לעבוד וללמד : אני עבדך בן אמתך · ולא כמכר מקנת כסף המובא עירות מונם אבל בן אמתך יליד בית שנולדתי מכשן למבדך : פתחת למוסרי · בקבוץ גליות משעבוד מלכיו' : לך אזבח זבח תודה' · יהי רצון שאזכה לישועת ימות המשיח שיהיו אוכל שקרבנות בטלים חוץ מקרבן תודה : ובשם ה' אקרא · גם לאומות : נדרי · להבין ולהורות : לה' אשלם נגדה נא לכל עמו בחצרות בית ה' בתוככי ירושלם · יהי רצון שאזכה לעשות זה לעיני כל עמו שיהיו או בחצרות בית ה' בתוככי ירושלם · שאהיה גם אני מהמזומנים לה': הללויה · ואומר לישראל הללויה ואומר לאומות העולם :
הללו את כל גוים : כרב גדלו · שבחוהו · על מה שהטיב : כי גבר עלינו חסדו · בקבוץ גליות ובישועת המשיח · וכמו כן גבר עלינו : ואמת ה' לעולם · כאמרו ובקשתם שם את ה' אלהיך ומצאת בזה

יְקַר בְּעֵינֵי יְהוָה הַמָּוְתָה לַחֲסִידָיו: טו	יַקִּיר קֳדָם יְיָ מִיתוּתָא דְמִשְׁתַּלְחָא
אָנָּה יְהוָה כִּי־אֲנִי עַבְדֶּךָ אֲנִי	לַחֲסִידוֹי: בְּבָעוּ יְיָ אֲרוּם אֲנָא עַבְדָּךְ
עַבְדְּךָ בֶּן־אֲמָתֶךָ פִּתַּחְתָּ לְמוֹסֵרָי:	בַּר אַמְתָךְ שְׁרִיתָא לְשׁוּלְשְׁלָוָתִי: לָךְ
לְךָ־אֶזְבַּח זֶבַח תּוֹדָה וּבְשֵׁם יְהוָה	אֶדְבַּח דְּבַח נִיכְסַת וּבִשְׁמָא דַיְיָ
אֶקְרָא: נְדָרַי לַיהוָה אֲשַׁלֵּם נֶגְדָה־	אֶיקְרֵי: נִדְרַי קֳדָם יְיָ אֲשַׁלֵּם אַתְנֵי
נָּא לְכָל־עַמּוֹ: בְּחַצְרוֹת בֵּית יְהוָה	כְּדוֹן נִיסוֹי לְכָל עַמֵּיהּ: בִּדְרָתָא דִי
בְּתוֹכֵכִי יְרוּשָׁלָ͏ִם הַלְלוּ־יָהּ:	בְּבֵית מַקְדַּשׁ אֱלָהָנָא בִּמְצִיעוּת
קיז הַלְלוּ אֶת־יְהוָה א	יְרוּשְׁלֵם הַלְלוּיָהּ: שַׁבָּחוּ יָת יְיָ כָּל
כָּל־גּוֹיִם שַׁבְּחוּהוּ כָּל־הָאֻמִּים: כִּי	עַמְמַיָּא שַׁבָּחוּ לֵיהּ כָּל אוּמַיָּא: אֲרוּם
גָבַר עָלֵינוּ ׀ חַסְדּוֹ וֶאֱמֶת־יְהוָה לְעוֹלָם	אִגְבַּר עֲלָנָא טוּבֵיהּ וְקוּשְׁטֵיהּ דַיְיָ
הַלְלוּ־יָהּ:	לְעָלְמָא הַלְלוּיָהּ:
הודו	שבחו

קי"ז ואמת יי' חד מ' מלין יחידאי' נסבי' וי"ו בריש' ואינון קריבי' לאדברה ולית דכוו' וסימ' נמס' בריש ספר שמואל : הודו כלהון מ"ל במ"א חס' וסימ' הודו ליי' כי טוב דיאמרו גאולי יי' :

רש"י

יקר בעיני יי' · הראני הקב"ה שדבר קשה וכבד הוא בעיניו להמית את חסידיו : המותה · המות כמו הביתה החוצה : עבדך בן אמתך · אינו דומה תרבות עבד הלקח מן השוק ליליד משפחה שבבית : פתחת למוסרי · התרתה מעל צוארי מוסרות ומוטות : זבח תודה · זבחי הודייה על הנסים שעשית לי : נדרי · קרבנות שנדרתי : בתוככי · כמו בתוכך : כי גבר עלינו חסדו · כלומר ואף כי אכחנו אשר גבר עלינו חסדו : ואמת יי' לעולם · ששמר הבטחתו שהבטיח את האבות : הודו

הודו

תורת חסד · תהילת ה'

אנא ה' וגו' יר' אני עבדך בנשמתי ואני עבדך בן אמתך בגופי ופתחת למוסרי כי אפפוני וסבבוני עם החבלים להמיתני וא"כ יהי רצון כי אזבח זבח תודה ר"ל תן לי יכולת ונכסי לזבוח זבח תודה על הצלתי זה כי דלותי מאד ואין לי במה להביא זבחי תודה ונדרי אשלם נגדה נא לכל עמו ולא אבוש : ואולי יהיה אומרו נגדה נא לכל עמו ע"ד מה שאמר הכתוב ונדיב נדיבות יעץ והוא על נדיבות יקום עם מה שארז"ל בהבין רמאה וכו' והכונה שישלם הוא נדרים ונדבות שוה בשוה לכל נדיבי עם הקהל וכו' : בחצרות וגו' יר' וזה יהיה בחצרות בית ה' בתוככי ירושלם כאשר היו ישראל אז בצאתם ממצרים · או יר' נגדה לכל עמו והם ישראל ויהודה מה שלעתיד יפרדו אלו מאלו : וממהר"יט מצאתי כתוב אנא ה' כי אני עבדך וכאשר פתחת למוסרי עבדותי והצלתני מיד אויבי ואז אני בן חורין לגמרי אזי אני כרצע לעבודתך וזהו מה שאמ' באומרו למנצח לעבד ה' לדוד ביום הציל ה' אותו מכף וכו' כי אז שכבר היה בן חורין אז נעשה עבד ה' · ומצאתי כתוב בשם הה"ר משה ביסודו ע"ה הנה ה' כי אני עבדך אני עבדך בן אמתך היה אומר ד"עה לפני ה' שיהא חלקו מעבדיו ועושי רצונו ויהיה מאותו המין שהוחזקו בעבודתו מאד והם השפחה שהיתה אמם שפחה וילדה בנים לאדוניה שהם עבדים מוחזקים מאד ואמר ולמה אני מתאוה לזה מפני שאתה פתחת למוסרי כלו' אתה הוצאת אותנו ממצרים שהיינו עבדים ועשית אותנו בני חורין ופתחת מוסרותינו כמו שכתבת בתורתך כי לי בני ישראל עבדים עבדיהם אשר הוצאתי אותם מארץ מצרים : כי חלצת נפשי וגו' יר' דרך העומד מחולי גדול אשר היה קרוב אל המות לישאר פגום מאבר אחד מאבריו אם מעין א' או מיד א' או מרגל והוא היה אומר שנצול מכל וכל הוא אומר כי חלצת נפשי ממות וגו' ולכן אתהלך לפני ה' והוא מדת רחמים ועושה כל החסד וכו' עכ"ד : ובספר חסדי אבות ביארתי ג"כ איזה ענין במזמור זה יעויין שם :
קיז הללו את ה' כל גוים וגו' זה המזמור הוא לומר שהגוים ישמחו בטובתם של ישראל יען כי כשיגבר הלי' חסדו על ישראל גם הם יאכלו ממנו :
הודו

אבן יחייא

יקר וגו' כי יקרה נפשי בעיניו להצילה מן המות · כאשר יקר בעיניו מלסבול המות לחסדיו · וכן אנה ה' יהיה תמיד כי אני עבדך ובגלותי מעולם לא עברתי ממצותיך ולא שכחתי · ואני עבדך להיותי בן אמתך שהוא רמז לאבות הקדושים · כי ב' שלימיו' יש לאיש ישראלי · השלמו נכת לנאתו ממחצב האבות הצדיקים · והשלמות בפעל · לפעלם מצות ה' ופקודיו · ויען כי פתחת למוסרי מעול הגלות לך אזבח זבח תודה כי אז כל הקרבנו' יתבטלו לבד זה ובשם ה' אקרא לספר כל נפלאותיו · ונדרי לה' אשלם נגדה נא לכל עמו כדי לקדש שמו ברבים · וכל זה בחצרות בית ה' ומקדשו העתיד שיבנה בתוככי ירושלים הללויה כל השומעים :
קיז הללו את ה' וגו' כונתו כונת הקודש · ור"ל הללו את ה' כל גוים שהם בני שם וחם ויפת · ושבחוהו כל האומים שהם האומות אשר יש להם קורבה מה עמנו כאדום וישמעאל וזולתם · כי אז לימות המשיח כלם יכירוהו את ה' וישבחוהו אבל לא יהיה מדרגת' בהללם לה' כמדרגת ישראל ולכן המשורר עשה המזמור שקטן הלז לרמוז השבח שישבחו הם · והמזמו' הנמשך לרמוז לשבח שישבחו ישראל · כי גבר וגו' כי שבח האומות יהיה להכירם אותו מצד כי גבר חסדו על ישראל · ואמת ה' לעול' כי החסד ההוא יהיה קיים ואמיתו ולא ישובו עוד בני ישראל לחטוא ולהשתעבד תחת זולתם · ולכן הללויה כל השומעים : הודו

תורת חסד · הלל וזמרה · פירוש ההגדה

אמנה עדין י"ל דלמה אמ' שאמרו להם בלשון כבוד רבותינו וכו' וכן דמהו אומרו של שחרית דבודאי של שחרית היתה · והנ"ל כי רמז רמזו להם שאשרי חלקם שהם זוכי' לקבל עליהם עול מלכו' שמים אחרי שספרו נפלאותיו וכו' ולזה דברו להם בכבוד גדול ורצו ג"כ לומ' להם כי גם בדבר זה נהיו להם לרבנים וכו' · או שרצו' לומ' להם שאחריהם שעשו כמו שראוי לעשות והוא שאין מפטירין אחר הפסח אפיקומן שר"ל אפיקו מיני מתיקה כדי שישאר טעם קרבן הפסח בפיהם וכמו כן על זה הדרך קרא להם כי תכף לענין ספרם ביציאת מצרים הם אומרי' הק"ש של שחרית שיש בה בפרשת ציצית המזכרת יציאת מצרים ודוקא דקא' של שחרית והוא הענין כי התלמידים ההם עדין לא היו יודעים מה שסמך לזה שאמר ר' אלעזר בן עזריה שמזכירין יציאת מצרים בלילות : עוד ראיתי לומר בזה והוא שרצו לומ' להם בדרך רמז דדי היה להם במה שהאריכו לספר מנפלאותיו ית' בענין יציאת מצרים עד העת ההיא והוא ע"ד אז"ל סיימתינהו לכולהו שבחי דמרך וכמו שאמר דע"ה לך דומיה תהלה וכו' וזהו אולי אומרם רבותינו והוא ע"ד מ"ש רז"ל שכשיראה התלמיד לרב שטוע' שלא כדין שצריך שיאמר לו למדתנו רבינו וכו' ולפי האמת הם לא היו יודעים כי כל המרבה לספר ביציאת מצרים הרי זה משובח : אמר ר' אלעזר וכו' הנה י"ל אם מימרא זו היתה לו אחרי ששמע דברי התלמידים הנזכרים או אם אמרה אז בלילה ההוא בהיותם מספרים ביציאת מצרים ואם הוא כן כיוצא לי דשייכות גדול יש לענין האמור עם זה שאמ' שמזכירין בלילות פרשת ציצית אשר הוזכרה בה יציאת מצרים אך אמנה עדין לא הותר' הקושיא ששאל בזה הרי"א ז"ל והוא כי מה ראיה מביא מהפסוק האומר בפרש' ראה שבעת ימים תאכל עליו מצות לחם עוני כי בחפזון יצאת מארץ מצרים למען וגו' אך אמנה כפי מה שביארתי אני למעלה בפסו' זה יבא הענין על נכון והוא כי הכתוב בעצמו ר"ל שמצד היותו אוכל הלחם עוני היות זוכר עם הענין ההוא כי בחפזון יצא מארץ מצרים יבא לו הענין שיזכור את יום צאתו מארץ מצרים והוא במה שישים בנפשו לקרות פרשת ציצית המזכרת ענין זה והנה א"כ מזה נלמוד כי מזכירין יציאת מצרים בלילות ר"ל כי תומרי' פרש' הציצית בלילה כי הנה זמן אכילת הלחם עוני הוא בלילה וכו' והוא מובן מעצמו וזו היא סברת חכמים שלא הוצרכו לענין מה שמזכירין יציאת מצרי' בלילות לדרשות כל ימי חייך ודרשה לענין אחר והוא לפי שדרש הענין כמו שדרשתיו אני פה : אך בן זומא אמר שעכ"ז אנחנו צריכין לתיבת כל דאי לא תימא הכי מנא ליה כי אומרו למען תזכור ר"ל למען תקרא הפרשה המזכרת וכו' דיכולני לומר כי הזכר' הזאת היא על פה מבלי קריאת הפרשה וכו' : והפשר · ג"כ לומר כי מה שאמר ר' אלעזר בן עזריה הרי אני כבן שבעים שנה וכו' ר"ל כי גם כי כבר היה נשיא עד שלשבה זו היה כבן שבעים שנה הנה עכ"ז לא זכה שישמעו לו חבריו שהאמר יציאת מצרים בלילות עד שמצא לו חבר והוא בן זומא וכו' ואז נתקבלה סברתו זאת וכדי שלא להתגאות לא אמר בפירוש הרי אני נשיא וכו' אלא הבליע הענין בנעימות לשונו :
ברוך המקום שנתן תורה לישראל וכו' כתב החסיד זקני ע"ה הנע עלמך שבדרך יש בעל מתנה יוצא לקראת הבאים ולהוציא להם מן המאכל חנם ואומ' להם גם אבן גם מספא רב עמנו ובקרבו ישים ארבו להורגם במרמה בחצות הלילה והיה שם חסיד זקן מזהיר אלו העוברי' והלכו כתות בני אדם ויש בהם מי שלא שמע או לא האמין ואשר שמע נמלט מי היה הסבה שלא נפל ברשת בעל המתנה ההודעה והאזהר' שהזהיר הזקן החסיד א"כ ראוי לשבחו ואחרי שהתורה הודעתנו ענין המינית אשר נופת תטופנה שפתותיה וחלק משמן חכה אנחנו לא נתפתה אל חלקת לשון נכריה על זה אמר ברוך המקום שנתן תורה וכו' ולדקה תהיה טובת הנפש לבד כי תלך לפניה צדקה כבוד ה' יאספה לטוב לנו טובת הגוף לבד להחיותנו וכו' טובת הגוף והנפש יחד מסכימי' לטוב כמו שאמרנו למעלה עכ"ד : והנה י"ל דמה שייכות יש לאומרו ברוך המקום וכו' אל הענינים האמורים אך אמנה דבר זה מוסב למה שאמר למעלה ואפילו כולנו חכמים כולנו נבונים כולנו יודעים את התורה מצוה עלינו לספר ביציאת מצרים וכל המרבה לספר ביציאת מצרים הרי זה משובח ולזה אמר ברוך המקום שנתן תורה לישראל המודיעה לנו את כל נפלאותיו ואת מה שעשה ביציאת מצרים וכו' וברוך הוא ר"ל והתורה כולה היא שמותיו של הק"בה והתחיל ואמר כנגד ארבעה בנים דברה תורה והגב גררא קראם בנים למקום ואפי' לרשע כי אע"פ שחטא ישראל הוא ויכול הוא לשוב בתשובה וכו' · והנה י"ל בדברי החכם בא"מ' מלת אתכם שהרי הוא הענין כאומרו לכם ולמה לא אמ' אותנו וכן בתשובה אל התם כאומרו בחוזק יד הוציאנו ה' ממצרים מבית עבדים למה כיונה התורה באומרה בחוזק יד וכן י"ל כי אין ספק כי אומרו והגדת לבנך יכול מראש חדש איננו דבר נצרך לענין הפתיחה למי שאינו יודע לשאול אלא לאיזה דבר אשר הוקדם עינינו וא"כ י"ל על מה הוא מוסב וכן י"ל דלמ' לא אמ' אתה פתח לו אלא את שנראה שתשם כחו וכו' וכמו שנדרש אומרו בתורה ואת תדבר אלינו וכן למה הצטריך לומר מלת את דדי היה בשיאמר פתח לו · ובכן אבא אל הביאור הנה אין ספק כי עתה רצה להורות לנו הסדר והאופן לספור יציאת מצרים ובמה אנחנו חייבים בענין הזה בהיותנו בתוך הפסח עצמו והוא הענין שכתב מהר"י קארו ע"ה וז"ל והא דתניא שמואלים בהלכות פסח בפסח והלכו' חג בחג היינו לדרוש בטעמים שבעבורם נצטוינו במועד ההוא וג"כ לדרוש בדברים שאסור ומותר לעשות בי"ט עכ"ד והוא אומרו פה חכם מה הוא אומ' מה העדות והחקים והמשפטים אשר צוה ה' אלהינו אתכם כלומ' הנה אם אתכם בא כעת ללמוד מכם אתם המלמדי' הלכו' פסח בפסח דהיינו לדרוש בטעמי' שבעבורם נצטויתם אתם הגדולים במועד הזה כי הנה עדין אני קטן ועדין לא נצטויתי אני כמוכם בזה וכונתי היא לדעת גם אני היום או למחר מה שאומר · והוא אצלי אומ' כי ישאלך בנך מחר למחר · ואומ' בנך ולא בניכם כי אם בנך המעולה והוא החכם הנזכ' שכונתו היא לאמר גם הוא וכו' אף אתה אמור לו אין מפטירין אחר הפסח אפיקו מיני מתיק' כדי שישאר טעם הפסח בפה ומה שמפטירי' ומדברים אחר הקרבן פסח איננו כי אם בספור יציאת מצרים והוא הענין בעצמו שעשו הג' חכמים הנזכרים שהיו מספרים ביציאת מצרים כל אותו הלילה וגו'
והוא

רשי

הודו לה' וגו' · יאמר נא ישראל · לפי שלעולם חסדו : יראי ה' · אלו בני לוי שכתוב בהם מי לה' אלי ויאספו אליו כל בני לוי במעשה העגל ונלחמו עם ישראל כשאמרו נתנה ראש ונשובה מצרימה : טוב לחסות בה' וגו' · חסיון זה אינו אלא לשון חסיון גל ודבר מוטע הוא ומבטח לדבר בריא וסמך חזק ואע"פ כן לחסות בה' טוב מהבטחת בני אדם : כל גוים סבבוני · מדבר במלחמת גוג ומגוג שכל הגוים יהיו שם כמו שנאמ' ואספתי את כל הגוי' אל ירושלם למלחמה : אמילם · אכריתם לשון ימולל ויבש : דעכו כאש קוצים · כל לשון דעיכ' נופל על לשון קפיצ' וכתור ממהר להיות נתר ונתק ממקומו על כן הוא נופל על לשון אש ועל לשון מים כמו נדעכו ממקומם וכן ימי נדעכו וכן נרו עליו ידעך כדרך שלהב' הנתקת מן הפתילה ועולה למעלה כשהיא כבה : דחה דחיתני לנפול · אתה אויבי יון : עזי וזמרת יה ויהי לי לישועה · עזי וזמרת גבורות הקב"ה היה לי לישועה עזי יו"ד יתירה כי לא מצינו במקרא עזי נקוד חטף קמץ אלא שורק חוץ משלשה מקומות שהוא סמוך אצל וזמרת ועל כרחך וזמרת דבוק לתיבת השם ואינך יכול לפרשו וזמרתי ואל תתמה על ויהי לי שלא אמר היה לי לישועה שהרבה כאלה במקרא ואשר לא שם לבו וגו' ויעזוב את עבדיו וגו' היה לו לכתוב עזב : קול

א קיח הודו לַיהוָה כִּי־טוֹב כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ: יֹאמַר־נָא יִשְׂרָאֵל כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ: יֹאמְרוּ־נָא בֵית־אַהֲרֹן כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ: יֹאמְרוּ־נָא יִרְאֵי יְהוָה כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ:

ה מִן־הַמֵּצַר קָרָאתִי יָּהּ עָנָנִי בַמֶּרְחָב יָהּ: יְהוָה לִי לֹא אִירָא מַה־יַּעֲשֶׂה לִי אָדָם: יְהוָה לִי בְּעֹזְרָי וַאֲנִי אֶרְאֶה בְשֹׂנְאָי: טוֹב לַחֲסוֹת בַּיהוָה מִבְּטֹחַ בָּאָדָם:

י טוֹב לַחֲסוֹת בַּיהוָה מִבְּטֹחַ בִּנְדִיבִים: כָּל־גּוֹיִם סְבָבוּנִי בְּשֵׁם יְהוָה כִּי אֲמִילַם: סַבּוּנִי גַם־סְבָבוּנִי בְּשֵׁם יְהוָה כִּי אֲמִילַם: סַבּוּנִי כִדְבֹרִים דֹּעֲכוּ כְּאֵשׁ קוֹצִים בְּשֵׁם יְהוָה כִּי אֲמִילַם: דַּחֹה דְחִיתַנִי לִנְפֹּל וַיהוָה עֲזָרָנִי: עָזִּי וְזִמְרָת יָהּ וַיְהִי־לִי לִישׁוּעָה: קול

שַׁבְּחוּ קֳדָם יְיָ אֲרוּם טַב אֲרוּם לַעֲלַם טוּבֵיהּ: יֵימְרוּן כְּדוֹן יִשְׂרָאֵל אֲרוּם לַעֲלַם טוּבֵיהּ: יֵימְרוּן כְּדוֹן בֵּית אַהֲרֹן אֲרוּם לַעֲלַם טוּבֵיהּ: יֵימְרוּן כְּדוֹן דַּחֲלַיָא דַיְיָ אֲרוּם לַעֲלַם טוּבֵיהּ: מִן עַקְתָא קְרֵיתִי יָהּ קַבִּיל צְלוֹתִי בִּפְתָאוּאָיָה: מֵימְרָא דַיְיָ בְּסַעֲדִי לָא אֶדְחַל מַה יַעְבֵּיד לִי בַּר נָשׁ: מֵימְרָא דַיְיָ לְמִסְעֲדָא יָתִי וַאֲנָא אֶיחְמֵי פּוּרְעֲנוּתָא בְּסַנְאָי: טַב לְמִתְרַחֲצָא בְּמֵימְרָא דַיְיָ מִן לְמִרְחַץ בְּבַר נַשׁ: טַב לְמִתְרַחֲצָא בְּמֵימְרָא דַיְיָ מִן לְמִרְחַץ בְּרַבְרְבַיָא: כָּל עַמְמַיָא חָזְרוּ יָתִי בְּשׁוּם מֵימְרָא דַיְיָ רְחִיצִית אֲרוּם אֶתוֹשִׁינוּן: אַקִּיפוּן לִי אַף חָזְרוּ יָתִי בְּשׁוּם מֵימְרָא דַיְיָ רְחִיצִית אֲרוּם אֶתוֹשִׁינוּן: אַקִּיפוּן לִי הֵיךְ זִיבּוּרְיָתָא דַלְקִין הֵיךְ אֶשָּׁתָא בְּכוּבִין בְּשׁוּם מֵימְרָא דַיְיָ רְחִיצִית אֲרוּם אֶתוֹשִׁינוּן: מַרְחֵי דַחֲיִית יָתִי לְמִנְפַּל וּמֵימְרָא דַיְיָ סַיְּעָנִי: תּוּקְפִּי וְתוּשְׁבַּחְתִּי דְּחִיל עַל כָּל עָלְמָא יְיָ אֲמַר בְּמֵימְרֵיהּ וַהֲוָה לִי לְפָרִיק: קל

אבן עזרא

הודו לה' כי טוב · תחס' מלת הוא והטעם כי טוב הוא ויש אומרים כי טוב פועל עבר לשון יחיד כדרך מה טובו אהלי' לשון רבים פועל עבר : יאמר · הפעול שהוא האמו' כי לעולם חסדו : יאמרו · הזכיר קדושי ישראל בעבור גודל מעלתם כי הם יותר חייבים להודות לשם ואחר כך כלל יאמרו יראי ה' בכל עם ועם : מן המצר · מפעלי הכפל כמו מסב קלע : במרחב · הפך מצר כי בזה ענני והזכיר השם פעמים דרך צחות בלשון הקודש : ה' · השם עמי ומה יוכל אדם לעשות לי ורבי משה אמר אחר שהשם לי לא אירא מה שיעשה לי בן אדם : ה' · אמר רבי משה כאשר יהיה השם לבדו כנגד כל עוזרי אני אראה בשונאי והטע' אינינו אומ' כי השם יהיה אחד מעוזרי רק הוא כנגד כל העוזרים כי בהיות השם עזרתה לי אין לי צורך לעוזרי' בלתו ואילו היו לי עוזרי' רבים והשם איננו עזרי לא יועילני · וזה הפירוש ארוך ואין צורך לו רק הטעם שהשם יעזור עוזריו ויראה נקמתו בשונאין ובעבור שהזכיר שיש לו עוזרים אמר כי לא יבטח בהם רק בשם לבדו על כן טוב לחסות בשם בכל מקום יהיה לו מחסה והטעם אשר יחסה בו הוא ילחם לו : טוב · בנדיבים כמוהו שהם נכבדים מכל בני אדם : כל · אם סבבוני כל גוים אני אכרית' בשם ה' אשר הוא חוסה בו ומלת אמילם כמו ימולל ויבש כמו אכינם יכונן ובאה זאת הלמ"ד קמוצה כדרך ילבשם הכהן ורבי משה אמר כי אמילם מגזר' המלל על משקל פקי'ד והוא רחוק · סבוני · כמו ה' עוזי ומעוזי פעם אחרי פעם : סבוני · דועכו · כמו כבו ידעך נרו : כאש קוצים · אינו עומד כי מיד הוא נכבה : דחה · לנפול · שלם כמו לגלות ידו וטעם וה' עזרני הוא השם שהזכיר למעלה זה השם שהזכרתי עזרני : עזי וזמרת יה · אמר רבי משה כי רי"ש וזמרת קמוץ והוא מוכרת בטעם כאילו הוא עזי וזמרתי וכמוהו אם אתן שנת לעיני שהוא כמו שנתי אף נחלת שפרה עלי נחלתי והתשובה כי הקמץ מלאכוהו בסמיכות כמו ה' מנת חלקי וכוסי ויכול להשיב כן ה' הוא מנתי וחלקי וכוסי א"כ מה יעשה בתלת ומנת המלך ואחרים אמרו כי יו"ד עזי נוסף והעד שהוא קמץ חטוף ולא שורק כמו ה' עזי ומעוזי והנה מה יעשה כי הנה כתוב כי תקך הטריפני לחם חקי ה' בעוזך נהלת בעזך אין הפרש ביניהם ועוד מה טעם לוי"ו ויהי לי לישועה ואני אומר אם אתן שנת לעיני סמוך אל עיני ובא הלמ"ד נוסף כמו לימין לבית ואין ספק כי לימין סמוך וככה מנת גם אף נחלת סמוך והנסמך חסר כמו שבורת ולא מיין ואין אנחנו חוששין שהוא נחלת בקמץ וככה פי' לדקדוק עזי וזמרת יה סמוך ומלת עזי תשרת אחרת כמו יכפה אף וכן הוא עזי וזמרת · עזי יה עזי כח ותהלת כמו הוא השם או עזי וזמרת יה עזי : קול

מ"ע ספורנו ז"ל

בזה המזמור אמר המשורר שהוא ראוי לאת הודה לאל יתברך על מה שהטיב ועל מה שמטיב לעולם ולא נעצר כי אם מצד חסרון המקבלים וספר דרכי טובו עם ישראל בבית ראשון ושני ובגלותם והתפלל על הישועה מהם · ואמר :

הודו לה' כי טוב כי לעולם חסדו · על שהוא טוב ומטיב לכם ועל שחסדו מתמיד להטיב בלי השתנות אם לא בחסרון המקבלים · ולכן : יאמר נא ישראל · בני בית ראשון : כי לעולם חסדו · ולא פסק ממנו בחרבנו · כי אם בסכלנו · וכן : בית אהרן · שמלכו בבית שני : יאמרו נא יראי ה' · בגאולת המשיח : כי לעולם חסדו · בלי הפסק כאמרו ולא תגעל נפשי אתכם וכאמרו נשבעתי מקצף עליך וברית שלומי לא תמוט : מן המצר קראתי · בחרבן בית ראשון : ענני במרחב · לא השיב לקדמותי את הבית אבל הרחיב מן המצר : ה' לי לא אירא · בקום עלי האמות להעבירני על דת בענין חנניה מישאל ועזריה שאמרו לנבוכד נצר לא חשחין אנחנא על דנא פתגם להתבותך : ה' לי בעוזרי · ברחמיו עם צדקם ותפלה שיעזרוני גם הם : ואני · לקץ הימין : אראה בשונאי · כאמרו וראו את הפגרים האנשים על אויביך ועל שונאיך : טוב לחסות בה' · גם שלא היה האדם בטוח מזה שלא יגרום החטא : מבטוח באדם · בעלכי האומו' מע"א כמו שבטחנו רבי' בבית ראשון במלכי מצרים ואשור וזולת' : בנדיבים · שרי פרס ונדיביה כמו שעשה אריסתובלוס שבטח בפומפיאוס והרכינוס בטיבריאוס · כל גוים סבבוני · בחרבן ראשון בשם ה' כי אמילם · והנה התפללתי בשם ה' ונכרתו כמו שקרה לבבל ולמלך אשור וזרע הכותים ועמון ומואב : סבוני גם סבבוני · בחרבן שני ומשך גלותנו : אמילם · בתפלתי כאמרו ושמתי נחליה לשמה ומפרים לגפרית : כאש קוצים שלהבתם רבה ותכבה במהרה : דחה דחיתני לנפול וה' עזרני עזי וזמרת יה · ואמרתי בשם ה' כי אמילם כי אמנם שתה עזי וזמרת יה בעת הדין היית דוחה אותי לנפול להיות כלה עם האמו' : וה' עזרני · מזה ועם זה הוא היה לי לישועה באופן שאראה בנקמתך שונאי : קול

אבן יחייא

קיח הודו לה' וגו' זהו השבח שישבחוהו אומת ישראל להקדוש ברוך הוא לעתיד לבוא · לאמר אלו לאלו הודו לה' כי טוב הוא כאשר הטיב עמנו להוציאנו מן הגלו' האמר והנמהר · כי לעולם חסדו · וראוי להודות לו גם כן על כי החסד הזה שעשה עמנו יהיה תמידיי לעולם ולא נפסק ומקבל ההפסד כראשונים · יאמר וגו' וראוי לשמוע אל הקורא בקול גדול לאמר הודו לה' · אם יהיה מכת ישראל להשיב ולקיים דבריו באמור כי אמת הוא שלעולם חסדו וכן הוא מאמין · ואם מכת אהרן הכהן יאמ' וישיב גם כן כי לעולם חסדו · ואם יהיה מכת הלויים יראי ה' יאמ' גם כן כי לעולם חסדו · מן המצר וגו' ואחרי שכל אחד מהכתות ישיב לקול הקורא הודו לה' · באומרו כי הוא מאמין כי לעולם חסדו · צריך שישיב גם כן לאשר אמר הודו לה' כי טוב כאשר הטיב עמנו לגאול אותנו מהגלות · וכל אחד מהם יקיים היותו טוב · כאשר ישפ' צרת הגלות ואיך קרא יה ועננו · וזהו אומרו מן המצר קראתי יה · ענני יה במרחב שנתן לי שהוא הפך המצר · והוא רמז לגאולה שהיא הפך הגלות · ה' וגו' ר"ל להיות כי הייתי בוטח בטחון שלם בשדי באומרי ה' הוא לי לחלקי ולשדי · ולכן לא איר' ממה שירצה לעשות לי אדם כנגד מן אדמה כנוה ושפל · כי ה' יהיה לי בעוזרי ולהצילני מידם יהיה בעוזרי למען אראה הרעה והצרה בשונאי כי אשפיל' עד עפר ארץ · טוב וגו' וטוב הוא לחסות בה' שהוא אל עליון קונה שמים וארץ מבטוח באדם השפל ונבזה · וטוב לחסות בה' מבטוח בנדיבים שהם המלאכים שרי עם ועם כלשונו וזה להיות כי אף שהם נצחיים הנה הם עבדי ה' וישפילם בכל עת שירצה כדי לעשות רצונו כאשר עשה לשר מצרים ושר מלכות פרס ושר מלכות יון · לכן כל גויים סבבוני במלחמת גוג ומגוג הכרתים והשמדתים בשם ה' · והנה לכל הפעולות יש ג' גבולים המה שממנו ומה שבין ומה שאליו · ולכן אמר כי בכל ג' הגבולים במלחמ' גוג ומגוג היה בוטח בה' ומאומת אלו הנכחון כאלו כבר נעשה · וזהו אומרו כנגד המה שממנו ישע הלוחם לבוא לצור לעיר בשכל הגוים נועדו יחד לבוא לסבוב אותי · אז אומר בשם ה' כי אמילם שהו לשון מילה וחתיכה · וכאומרו המשורר בספרו זה בקרוב עלי מרעים לאכול את בשרי אז אומר צרי ואויבי לי המה כשלו ונפלו · וכנגד המה שבין אמר וכשסבבוני גם סבבוני כי הם אצל העיר אף כי לא התחילו להלחם אז אומר גם כן בשם ה' כי אמילם וכאומרו המשורר שם אם תחנה עלי מחנה לא ירא לבי · וכנגד המה שאליו שהוא בעת עשותם המלחמ' שסבבוני כדבורים הנדבקים בבשר האד' כדי לעקצו · אז כאש הקוצים שידעך ויכבה במהרה ולא יהיה לו העמדה וקיום · כן הם ידעך בידם ומותו כלם ולא יהיה להם שארית · וזה יען כי בשם ה' כי אמילם ואכריתם' וכאומרו המשורר שם אם תקום עלי מלחמה בזאת אני בוטח : דחה וגו' כי האויב התחיל לנלח במלחמ' כשהרג את משיח בן יוסף ודחה דחיתני לנפול כי גרם את עמי אל ההרי' ואל המדברות וה' עזרני בבא משיח בן דוד · עזי וגו' ולכן ראוי תמיד שאכיר היות יה עוזי בהיות שהיה לי לישועה · וראוי שיהיה זמרתי שתמיד אומר אליו : קול

תורת חסד תהילת ה

קיח הודו לה' כי טוב וגו' הנה לפי שאמר במזמור הקודם הללו את ה' כל גוים וגו' כי גבר עלינו חסדו ואמת ה' וגו' לכן אמר פה הודו לה' כי טוב כל"ח · יאמר נא ישראל וגו' יאמרו נא וגו' יאמרו וגו'. ורז"ל חלקו מזמור זה לשנים ואמרו כי מאומרו מן המצר וגו' הוא מזמור בפני עצמו ולזה דעתי נוטה · ומצאתי כתוב מן המצר קראתי יה יר' ע"ד והיה טרם יקראו ואני אענה ויר' מן המצר קראתי יה וכשענני על מה שקראתיו כבר הייתי במרחב · או יר' אני קראתיו מן המצר לפי שכבר ענני פעם אחרת במרחב : או יר' אז כשקראתיו מן המצר ענני ה' ואמר לי במרחב היה לך לקרוא לי ולא מן המצר וזהו ע"ד אומר בצר לך וגו' וע"ד האמת יכון בזה אל המקום שאין שם מצרים וקר' רחובות ע"כ : ה' לי לא אירא יר' לא אירא ממה שיעשה לי אדם אך אירא ממה שאני אעשה לעצמי והוא בעצמו מה שאמר הפייטן זדון לבי עשה לנפשי אשר אויבי לא יוכל עשוהו · או יר' גם כי האל ית' נתן הבחירה ביד האדם אשר מצד זה כמעט היה דבר רחוק להנצל מידי האדם החפץ לעשות לי רעה עם כל זה ה' לי לא אירא ממה שיעשה לי אדם : ה' לי בעוזרי יר' ה' יתמוך ידי העוזרים לי ובכן אוכל אני לראות בשונאי שלא יזיקוני · או יר' ואני אראה זה בשונאי שה' לי לישועה והוא שאראה בהם שאלה הם ממיתים לאלה ואלו לא יגשו · או יר' ואני אראה בשונאי לפי שהם שבים לי לעוזרים מצד פחדם ממני יען היותם רואים שה' לי בעוזרי וכמו שהיה הענין בימי מרדכי ואסתר וזה יובן עם מה שמצאתי כתוב בפסוק הנה לנו עזרת מצר שיר' לומר שיעשה האל ית' סיבה לו עזר מהצר בעצמו שיהיה לו לעוזר מאז והלאה · או יר' ואני אראה בשונאי אם יהיה לי ה' בעוזרי והוא כענין החלום שהיה מספר איש לרעהו ששמע אותו גדעון בן יואש וידע אז כי ה' יהיה בעוזרי · או יר' לומר כי ברחייה לבד יכה אותם ויטמנם בחול וכמו שאמר הכתוב ויך את המצרי ויטמנהו בחול · טוב לחסות בה' וגו' הה"ר שלמה אלטוכטוסי כתב יר' טוב לחסות בה' אפי' שחסייה היא פחותה מהבטחה מבטוח באדם ואפי' שתהיה הבטחה ע"כד · או יר' טוב הוא לחסות בה' גם בענין מה שיבטח האדם באדם לטוב לו והוא הענין בעצמו שסיים באומר ה' לי בעוזרי וכמו שביארתי שר"ל שהאל ית' הוא תומך בידי האדם אשר עליו יבטח דוד שיעזרהו והענין הוא כי כל הדברים יקרבם האל ית' אל הטבע כפי היותר אפשרי שיוכל להיות והוא בעצמו אומר ג"כ טוב לחסות בה' מבטוח בנדיבים · ואולי שם ענין זה בשני פסוקים לפי שהאדם יתעזר עם העוזרי' אוהו באחד משני דברים אם שיתעזר עמהם עם גופם ומעשיהם ואם שיתעזר עמהם במה שיתנו לו מעות להוצאת צרכיו והוא אומר מבטוח בנדיבים וכמו שביארתי כי האל ית' ישען בידם כדי שיתנו לו ויעזרוהו : כל גוים וגו' הנה בפסוק הזה ובשני הפסוקים הבאים אחריו הזכיר ענין הסבוב ד' פעמים והכונה לומר כי בכל איזה אופן שיהי' ענין מה שיקיפוהו לדוד היה ה' בעוזריו כי אם יקיפוהו פעם א' לבד ימילם ויכריתם בשם ה' ואם יסובבוהו פעם אחרת וכמו שהיה בירחו ג"כ יכריתם בשם ה' וכן אם יהיה ענין הסבוב מלמטה ומלמעלה מלפני' ומלאחור כענין מה שהדבורים יסבבו אל האדם הנה גם אז בשם ה' יכריתם · וממה"ר שלמה אלטוכטוסי מצאתי כתוב עזי וזמרת לצורכי הוא יה ויהי לי ענין זה לישועה כי כל אחד מהם וירא לגשת אלי פן יכריתהו הא' ית' ע"כ : קול

הלל וזמרה פירוש ההגדה

והוא או' אף אתה אמור לו כהלכו' הפסח שיים ענינו והוא שהורה לנו אופן התשובה אליו · ואומרו אין מפטירין אחר הפסח אפיקומן הוא טעם למה שאמר אף אתה אמור לו כהלכות הפסח ור"ל הענין ברמז כי כל דבר בזמנו הוא נאות ולא אחריו ולא קודם אליו וכו' והנה התחיל מהבן החכם אם מצד חשיבותו ואם מצד מה כי מצד חכמתו הוא הוא המתחיל בענין שאלת מה נשתנה הלילה וכו' ועל כן מדבר דבריו בחכמה ואמר מה העדות והחקי' כו' וכשרואה הבן הרשע דברי הבן החכם אומ' גם הוא דבריו כמתלהלה היורה זקים ואומר מה העבודה הזאת לכם וכו' ולז"א אף אתה הקהה את שניו וכו' כי הנה הוא רצה להקהות את שני החכם השואל ואת שני משיבו וכמו כן אף אתה הקהה את שניו וכו' ואמור לו בעבור זה עשה ה' לי בצאתי ממצרים כלומ' בעבור זה הענין שאני עושה שאני מרבה לספר ביציאת מצרים עשה ה' אז בשבילי מה שעשה :

אבן עזרא

קול · וישועה · בעבור שהזכיר למה לחיתני וטעם באהלי צדיקים שיהיו לבטח במות מבקשי רעתם אז יאמרו ימין יי׳ עושה חיל לבדה לא בן אדם וטעם לזכור שלש פעמי׳ ימין יי׳ כי זה יהיה פעם אחרי פעם : לא · אח׳ שימין השם עושה חיל ואני חוסה בו לא אמות ביד אויב : יסור · שם הפועל מהבנין הכבד כמו שאול ישאלו באבל : פתחו · הוא שהצילו הוא חייב להודות לו וזה הוא הצדק : זה · טעם השער הודות לו · אודך כי עניתני · כנגד ענני במרחב יה : ותהי לי לישועה · כנגד מן המצר : אבן · דרך משל שהיו העמים מבזין אותו ובסוף התגבר עליהם או ידבר ברוח הקדש על ישראל שהם בגלות : מאת · זאת · האבן שהיתה לראש פנה לא היה כן בגבורתה רק מאת השם באה זאת הגבורה ומלת נפלאת מגזר׳ עושה פלא ובא התי״ו תחת ה״א כמו ושבת לבסי׳ ושכור׳ ולא תיין וזה לאות כי על לשון ישר׳ ידבר על כן בעינינו גם אחריו נגילה : זה · עשה יי׳ · זאת שנפלאת בעינינו כמו אולי יעשה יי׳ לנו ככל נפלאותיו ורבי משה אמר כי הפעלי׳ תחת שמות הפועל כאילו אמר זה היום עשה יי׳ לגיל ולשמוח בו וכמוהו אל תרבו תדברו כדעה נרדפה ולפי דעתי שכול׳ חסירי שי״ן וכן הם שנגילה ונשמחה בו אל תרבו שתדברו ונדעה שנרדפה : אנא · פיום לאמר לשם אנא הושיעה הכהנים והצליחה האומרים לבאים בית השם בזבחים ברוך או יהיה פעל הושיעה גם הצליחה הבא וזה משפט הכהנים לאמר ככה וזאת היא השמחה והגילה שהזכיר למעלה והנה תהיה ה״א הבא תשרת אחורנית כמו להורת הבא על דרך לאיש הבליעל את יום השביעי וכן הטע׳ אנא השם הושיעה עתה והצליחה עתה הברוך הבא בשם יי׳ · ומלת ברכנוכם דברי הכהנים לכל הבאים שהברכה תבא אליכם מבית השם שם הכבוד כי אתם מכבדים אותו בזבחים שתביאו : אל · התקיף הוא השם שהאיר לנו כי בבקר יובאו הזבחים לא בלילה והכהנים אומרים לישראל אסרו חג הוא הכבש המוכן לזבוח כמו חגים ינקפו · וטעם עד שיהיה קרוב אל קרנות המזבח בעבור זריקת הדם : אלי · זה יאמר הבא הוא המביא החג ואל תתמה בעבור שלא יזכיר בתחלה מי הם האומרים כי זאת דרך לחות בשירים כמו פשטתי את כתנתי ורבים ככה : הודו · אשר שיאמר הבא אלי אתה אז יענו הכהנים והלוים הודו ליי׳ וזאת היא השמחה שהזכיר בתחלה נגילה ונשמחה בו לספר זה המעשה : אשרי

רש״י

קול רנה וישועה · תהיה לעתיד באהלי צדיקים ומהו קול הרנה ימין יי׳ עשה חיל ירננו ימין יי׳ רוממה וגו׳ : ימין יי׳ רוממה · מדרש אגדה עליונים ברא הקב״ה בימין לפיכך לא שלטה בהם מיתה שנאמר אף ידי יסדה ארץ זה שמאל וימיני טפחה שמי׳ זה ימין וכן אמר המשורר ימין יי׳ רוממה שבראת אותם שברומו של עולם היא ימין יי׳ שתעשה חיילות של צדיקים לעתיד לבא וגם בה יחיה אותם ויחיו לעולם ואז לא אמות כי אחיה לעולם : לא אמות · אני כנסת ישראל כשאר האומות מיתת עולם כי אחיה וגו׳ : יסור יסרני יה · בגלות ושם נתכפרו כל עונותי ולמות לא נתנני : פתחו לי שערי צדק · ואלו הן שערי צדק זה השער של בית המקדש שהוא ליי׳ והצדיקים יבואו בו ושם אודך כי עניתני מן הגליות · אבן מאסו הבונים עם שהיה שפל בין האומות : מאת יי׳ היתה זאת · כך יאמרו הכל : ברוך הבא בשם יי׳ · כה יאמרו למביאי הבכורי׳ ולעולי׳ הרגלי׳ : ברכנוכם · ברכנו אתכם : אסרו חג בעבותים · הזבחים והחגיגות שהיו נקיים ובדוקין ממום קושרין בכרעי מטותיהם עד שיביאום לעזרה בקרנות המזבח ויש לפתור כל סוף המזמור הזה מלא אמות כי אחיה בדוד עצמו : יסור יסרני יה · על מעשה בת שבע ביסורין כנון · אחר המעשה · ישלם ארבעתים ושפה חדשים נצטרע דוד : ולמות לא נתנני · שנאמר גם יי׳ העביר חטאך ולא תמו׳ : פתחו לי שערי צדק · ואלו הן שערי צדק אותם השערים של בתי כנסיות ומדרשות אשר הם ליי׳ והצדיקי׳ באים בהם : אודך כי עניתני · מכאן ואילך אמר דוד ושמואל וישי ואחי דוד כמו שמפורש בערבי פסחים שאמר זה לא אמר זה : אף

תהלים קיח

טו קוֹל ׀ רִנָּה וִישׁוּעָה בְּאָהֳלֵי צַדִּיקִים יְמִין יְהֹוָה עֹשָׂה חָיִל׃ יְמִין יְהֹוָה רוֹמֵמָה יְמִין יְהֹוָה עֹשָׂה חָיִל׃ לֹא־אָמוּת כִּי־אֶחְיֶה וַאֲסַפֵּר מַעֲשֵׂי יָהּ׃ יַסֹּר יִסְּרַנִּי יָּהּ וְלַמָּוֶת לֹא נְתָנָנִי׃ פִּתְחוּ־לִי שַׁעֲרֵי־צֶדֶק אָבֹא־בָם אוֹדֶה יָהּ׃
כ זֶה־הַשַּׁעַר לַיהֹוָה צַדִּיקִים יָבֹאוּ בוֹ׃ אוֹדְךָ כִּי עֲנִיתָנִי וַתְּהִי־לִי לִישׁוּעָה׃ אֶבֶן מָאֲסוּ הַבּוֹנִים הָיְתָה לְרֹאשׁ פִּנָּה׃ מֵאֵת יְהֹוָה הָיְתָה זֹּאת הִיא נִפְלָאת בְּעֵינֵינוּ׃ זֶה־הַיּוֹם עָשָׂה יְהֹוָה נָגִילָה וְנִשְׂמְחָה בוֹ׃
כה אָנָּא יְהֹוָה הוֹשִׁיעָה נָּא אָנָּא יְהֹוָה הַצְלִיחָה נָּא׃ בָּרוּךְ הַבָּא בְּשֵׁם יְהֹוָה בֵּרַכְנוּכֶם מִבֵּית יְהֹוָה׃ אֵל ׀ יְהֹוָה וַיָּאֶר לָנוּ אִסְרוּ־חַג בַּעֲבֹתִים עַד־קַרְנוֹת הַמִּזְבֵּחַ׃ אֵלִי אַתָּה וְאוֹדֶךָּ אֱלֹהַי אֲרוֹמְמֶךָּ׃ הוֹדוּ לַיהֹוָה כִּי־טוֹב כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ׃

אשרי

קָל תּוּשְׁבַּחְתָּא וּפוּרְקָנָא בְּמַשְׁכְּנֵיהוֹן דְּצַדִּיקֵי יְמִינָא דַּייָ עָבְדַת חֵילָא׃ יְמִינָא דַּייָ מְרַמְמָא יְמִינָא דַּייָ עָבְדַת חֵילָא׃ לָא אֵימוּת אֲרוּם אֵיחֵי וְאֵישְׁתָּעֵי עוֹבָדֵי אֱלָהָא׃ מִכְסָא אַכְסְנַנִּי יָהּ וּלְמוֹתָא לָא מְסַר יָתִי׃ פְּתָחוּ לִי מַעֲלָנֵי קַרְתָּא דְּצִידְקָא אֵעוֹל בְּהוֹן אֲשַׁבַּח יָהּ׃ דֵּין מַעֲלָנָא דְּבֵית מַקְדְּשָׁא דַּייָ צַדִּיקַיָּא יֵיעֲלוּן בֵּיהּ׃ אֲהוֹדֵי קֳדָמָךְ אֲרוּם קַבֵּלְתָּא צְלוֹתִי וַהֲוֵית לִי לְפָרִיק׃ טַלְיָא שְׁבִיקוּ אַרְדִּיכְלַיָּא הֲוַת בֵּינֵי בְּנַיָּא דְּיִשַׁי וְזָכָה לְאִתְמַנָּאָה לְמַלִּיךְ וְשׁוּלְטָן׃ מִן קֳדָם יְיָ הֲוַת דָּא אָמְרוּ אַרְדִּיכְלַיָּא הִיא פְּרִישָׁא קֳדָמָנָא אָמְרוּ בְּנוֹי דְּיִשַׁי׃ דֵּין יוֹמָא עֲבַד יְיָ אָמְרוּ אַרְדִּיכְלַיָּא נָדוּץ וְנֶחְדֵי בֵּיהּ אָמְרוּ בְּנוֹי דְּיִשַׁי׃ בְּבָעוּ מִינָךְ יְיָ כְּדוֹן אָמְרוּ אַרְדִּיכְלַיָּא בְּבָעוּ מִינָךְ יְיָ אַצְלַח כְּדוֹן אָמְרוּ יִשַׁי וְאִנְתְּתֵיהּ׃ בְּרִיךְ דְּאָתֵי בְּשׁוּם מֵימְרָא דַּייָ אָמְרוּ אַרְדִּיכְלֵי יְבָרְכוּן יָתְכוֹן מִן בֵּית מַקְדְּשָׁא דַּייָ אָמַר דָּוִד׃ אֱלָהָא יְיָ אַנְהַר לָנָא אָמְרוּ שִׁבְטַיָּא דְּבֵית יְהוּדָה כְּפִיתוּ טַלְיָא לְנִכְסַת חַגָּא בְּשַׁלְשְׁלָן עַד דִּתְקָרְבוּנֵיהּ יִתְרוֹן אַדְמֵיהּ בְּקַרְנַת מַדְבְּחָא אָמַר שְׁמוּאֵל נְבִיָּא׃ אֱלָהִי אַתְּ וְאוֹדֵי קֳדָמָךְ אֱלָהִי אֲשַׁבְּחִנָּךְ אָמַר דָּוִד׃ מְתִיב שְׁמוּאֵל וְאָמַר שַׁבְּחוּ כְּנִישְׁתָּא דְּיִשְׂרָאֵל אוֹדוּ קֳדָם יְיָ אֲרוּם טַב אֲרוּם לַעֲלַם טוּבֵיהּ׃

טוביהון

עשה ו׳ וסימ׳ רק עץ אשר תדע · אש וברד שלג וקיטר · ולשמחה מה זה עשה · ומאמר מרדכי אסתר עשה · קול רנה וישועה · ימין יי׳ רוממה ימין · הבונים ה׳ וסימ׳ אבן מאסו הבונים · הבונים חרבות למו : כי הכעיסו לנגד הבונים · ויסדו הבונים את היכל יי׳ · הבוני׳ בחומה והנשאים · וא׳ הבונים איש חבירו אסורים · הצליחה ל׳ ומלרע וא׳ והצליחה ומלעיל והצליחה נא לעבדך דנחמיה · ויאר ב׳ וסימ׳ ויאר את הלילה ולא קרב · אל יי ויאר לנו · אסרו ב׳ וסימ׳ אסרו הסוסים · אסרו חג בעבותים :

מ״ע ספורנו ז״ל

קול רנה וישועה · קול של תפלה על הישועה : באהלי צדיקי׳ · בגלות כאמרם · ימין ה׳ עושה חיל · לשבר׳ · ימין ה׳ רוממה · לקץ שיפין שיפקוד על צבא המרום במרום ועל מלכי האדמה באדמה ואז תהיה ימין ה׳ עושה חיל והוא יבוא ברינו : לא אמות · יהי רצון שלא אמות קודם זה : כי אחיה ואספר מעשי יה · אבל אחיה ואוכל לספר לנתגאים כיונת המשיח מעשה יה ונפלאותיו בגלות שקיים את בניו בין האומות עם״א שעמדו עליהם בכל יום ויום לכלותם : יסור יסרני יה · ובזה אספר כי אמנם יסרני יה בתה פעמים בגזרות האומות עם״א : ולמות לא נתנני · לא הניחם לכלותינו כאשר היה עם לבבם : פתחו לי שערי צדק · אתם שערי צדק של בתי כנסיות ובתי מדרשות שאו ראשיכם ופתחו כדי שאכנס : אבא בם אודה · וזה אמרתי כדי שאבא גם ואודה יה בקהל קדושים שיושבים שם ופתחו לי גם כן : זה השער · של ירושלם שהיא לה׳ באופן שצדיקים בלבד : יבאו בו · שאין עולים לה אלא המזומנים לה׳ : אודך · יהי רצון שאזכה לזה שאודה לפניך על כי עניתני שקבל׳ תפלתי לקיים לנו מה שנאמר ונתן ה׳ אלהיך את כל האלות האלה על אויביך . ותהי לי לישועה · שלא כליתי עמהם באופן כי : אבן מאסו הבוני׳ · כאמרו שחי ומאום תשימנו בקרב העמים כו׳ : היתה לראש פנה : כאמרו ואתם כהני ה׳ תקראו : מאת ה׳ היתה זאת · נגד המערכת וזה בפקדו על צבא המרום : היא נפלאת בעינינו · שהיתה כהרף עין אחרי היאוש : זה היום עשה ה׳ · ובהיות שבזה היום עשה ה׳ את כל זה לאבד האומות עע״א ולהושיע את עמו : נגילה ונשמחה בו · ראוי שנגיל [illegible] ישראל בגאולתם ויושבים בה ושמחות גוג ומגוג והלבנון · בה׳ ·ישעה מישיע לנו : כשאר ראות העולם ביחוד · ברוך הבא בשם ה׳ · בכיאה לקרוא בשם ה׳ ולהודיע גדלו [illegible] בבוא אחרו לבתנת ישראל [illegible] : ברכנוכם מבית ה׳ · שלא תצטרכו להתעכב בכרכי תיי בצאת אתם ותשבו וריס בעבור : אל ה׳ · כבר התחיל על כל בית השפם שלא יפטנו יקרו בה כשבת · אסרו חג · מתגנן שבעוד מלכיות עמרי חג בעבותים · לכן דאוי שתקרבו שלמי הגיגה לשמחה לריב : אלי אתה · שוק ותגן ומגל מלך שעה : ואודך · על מה שהכות : אלהי · בלתי אלהי אבותי נשקלת תפלתי : וארוממך · שהרמם אלהים גדול ממלך כולו : הודו לה׳ · ואמר כולם שמוסיף לכם : כי לעולם חסדו · ראוי לכך לה׳ אשר כ׳ שמחו אנשי על אשר יבית בנו כ׳ וזאת לי וכו׳ : בזה

ברכנוכם דברי הכהנים לכל הבאים שהברכה תבא אליכם מבית השם

אבן יחייא

קול וגו׳ ורצוי שיהיה קול רנה מהישועה באהלי צדיקים שהם ישרא׳ · והקול ההוא יהיה קורא ימין ה׳ עושה חיל כנגד פעולת האמה שמחנו ממלחמת האויב · ימין ה׳ רוממה כנגד פעולת האמה שנין ימין ה׳ עושה חיל כנגד פעולת האמה שאליו · לא אמות וגו׳ ויאמר הקול ההוא לא אמות כאשר חשבו הרשעים האלה לכלותני מן העולם כי אחיה ואספר מעשי יה הנפלאי׳ אשר עשה עמי בגאולה הזאת : כי יסור יסרני ה׳ על חטאתי בגלות הארוך ולמות לא נתנני כי כאשר ייסר איש את בנו אשר לא יתכהו למות כן יסרני יה · פתחו וגו׳ ר״ל פתחו לי שערי צדק שהם שערי בית המקדש ואבוא בם ואודה יה בבית קדשו · זה וגו׳ בא לפרש מי הם השערים האלו ולמה קראם שערי צדק כאומרו השערים האלו הם שערי מזה השער הגדול שבבית ה׳ ואשר אקראם שערי צדק הוא על שם הנכנסים בו תמיד · שצדיקים עם ישראל יבואו בו · אודך וגו׳ וזאת היא ההודאה לאמר אודך על כי עניתני בעת צרתי בגלות · ותהי לי לישועה בעת הגאולה · אבן וגו׳ הוא משל כי ישראל שהיה בזוי עם ומפוזר ומפורד בין העמים ונדרף מכלם · עתה הוא שר העולם ואלכו · מאת וגו׳ והדבר הלז אשר היא נפלא בעינינו להיותו נגד הטבע וכמעט שהיה מכת הנמנע · מאת ה׳ היה כי הוא היכול על כל והוא מקימי מעפר דל ומאשפות ירים אביון · זה וגו׳ ולכן בזה היום שעש׳ ה׳ הישועה הגדולה הזאת · תמיד מדור דור נגילה ונשמחה בו · כי כאשר נעשה חג הפסח זכר ליציאת מצרים ככה יעשה חג חדש זכר ליציאת מצרים הגלות האחרון · אנא וגו׳ והגילה והשמחה שיעשה בחג ההוא · יהיה בבוא כל ישראל אז אל הרגל בקראם בקול גדול לאמר אנא ה׳ הושיעה נא אנא ה׳ הצליחה נא · ברוך וגו׳ והכהנים ילכו אל שער ירושלם לקבלם בסבר פנים יפות באומרם אליו ברוך הבא בשם ה׳ כפיו שקורא אנא ה׳ הושיעה נא וכבר עשינו שאלתכם · כי ברכנו אתכם בברכת כהנים מבית ה׳ כי אף שאתם רחוקים מירושלם תמיד בברכותינו נזכירכם · אל וגו׳ ולכן לאל ה׳ שהאיר לנו הכהנים פניו והשפיע עלינו שכינתו למען כברך אתכם · אסרו חג וקשרו בהמות מכלדים וכרבות בעבותים ומבלי · אשר מלידבויים יגיעו עד קרנות המזבח · אלי וגו׳ ועל קרבן תודתכם הללוהו בפה לאמר אלי אתה ואודך על אשר הצלתני מיד אויבי ואלהי אתה וארוממך על אשר עזרתני להשפילם · ולכן כל השומעי׳ הודו לה׳ כי טוב כי לעולם חסדו כאשר פירשנו : אשרי

תורת חסד · תהילת ה׳

קול רנה וישועה יר׳ הצדיקים ירננו ויאמרו ג׳פעמים ימין ה׳ כנגד הג׳מיני סבובים שסבבוני כאמור והם אם ענין סבוב א׳ לבד או ענין סבובים רבים או ענין הסבוב כדבורים שעל כלם ימין ה׳ עזרתני : או יר׳ באומר באהלי צדיקים באהלי הנותני צדקה שיש אתם קול רנה בתת׳ הצדקה בשמחו׳ וגיל וכן יש להם ישועה על מה שיחסר מכיסם בנתינה אותה הצדקה או ישועה על מה שנדרו לתת עם היותם בלתי בעלי אותו הממון ומהו ענין הקול קול מבשר ואומר ימין ה׳ רוממ׳ ימין ה׳ עושה חיל והוא ענין האומר ה׳ צלך על יד ימינך וכמו שכתבתי זה במקומו : לא אמות וגומר יר׳ הנה אחרי שהשגתי את כל זה היה נראה לפנים שטוב היה לי שאמות ועכ״ז לא אמות יען כי אחיה ואספר מעשי יה שעשה עמדי · או יר׳ לא יאמר עלי שאמות כאשר אחיה כאשר יאמר על הרשעים כי בחייהם קרויים מתים : יסור יסרני יה ולמות לא נתנני יר׳ וביסורין ההם לא היה דבר שיאמר בו שיש בו אפילו כחלק א׳ מששים מן המות יען כי הכל היה לי לחיים טובים ועם היסורין האלה הצלני מן המות והיא צרת המסבבים כאמור : פתחו לי שערי צדק הם שערי אהלי הצדיקים הנזכרים ואמר שהוא גם כן היה רוצה להודות לה׳ כמו הם והוא בעצמו אומרו זה השער לה׳ צדיקים יבואו בו ורצה להגדיל הענין ולומר כי גם שער אהלי הצדיקי׳ לא היה כי אם אחת עם כל זה הוא היה רוצה שתהיינה רבים אילו היה בא מידו כדי להכנס בכולם מגד רוב האהבה שהיה לו להמציא הכלם להודות לה׳ ומה היתה ההודאה אודך כי עניתני ותהי לי לישועה ומה היתה הישועה כי אבן מאסו הבונים היתה לראש פנה עד שהצדיקים העומדים שם יאמרו מאת ה׳ היתה זאת האבן והיא נפלאות בעינינו : או יר׳ מאת ה׳ היתה זאת הישועה : זה היום עשה ה׳ יר׳ הנה זה היום עשה ה׳ והראני הישועה הזאת ע״י פלאותיו ויהירצון מלפניו כי נגילה ונשמחה בו בישועתו ובתורתו או יר׳ באומר אלא בו לומר הענין בעצמו שאמר הכתוב באומר והיה ה׳ למלך על כל הארץ ביום ההוא יהיה ה׳ אחד ושמו אחד וז״א בו : ובכתיבת הה״ר שלמה אלטכטוסי מצאתי כתוב אומרו בו יר׳ בו בהקב״ה או בו בדוד ע״כד : אנא ה׳ הושיע׳ נא יר׳ הושיעה נא שעשית נפלאות אלה והנה ה׳ הצליחה נא אל הברוך הבא בשם ה׳ · וראיתי להרא״ב ע״ז ז״ל שביאר פסוק זה באופן זה : קיט אשרי

תורת חסד · הלל וזמרה · פירש ההגדה

או יר׳ עשאני מתם כי הייתי כמת בשבי ההוא וכו׳ · או יר׳ עשאני בענין הנפש שמאז והלאה ידעתי את ה׳ : או יר׳ בעבור זה החכם עשה מה שעשה בי מכלית הכל היה כדי לקבל את התורה שזה הבן החכם לומד וכו׳ ואילו היה שם זה הרשע לא די שלא היה יוצא לחירות כמו שיצאנו אנחנו אפי׳ מצרת השעבוד אלא שאפי׳ גאולה מה מהגלות לא היתה לו מצד רשעותו כי גם כי היו אז בישראל עובדי ע״ז ומגדלי בלורית הנה אחד מהם לא כפר בעיקר וכשם שהוציא את עצמו מן הכלל הנה כי כן היה אז יוצא מן הכלל לענין הגאולה והיה מת עם אותם שמתו בג׳ ימי אפלה · או יר׳ ואילו היה שם לא היה נגאל אך לא היה מת בג׳ ימי אפלה להיות אמת שעדיין היה בן קטן ולא הגיע לכלל עונשין של מעלה : ועל מה שהקשה הרי״א ז״ל כי מלת לכם איננה כל כך קשה עד שבעבורה יראה כי כוונתו היא לרעה כי כן אמ׳ הכתוב והיה כי יאמרו אליכם בניכם מה העבודה הזאת לכם ואמרתם וכו׳ ויכולני לומ׳ כי הנה אין ספק כי העבודה הנזכרת בכתוב היא כל מה שאמ׳ למעלה מענין הקרבן פסח והמצה והמרורים וזה הרשע כפר בעיקר והוא עיקרו של דבר ולכן אמר מה העבודה הזאת לכם כי הנה הג׳ תיבות הללו והן מה והעבודה והזאת כל אחת מהן משתמעת לתרין אנפין אחת טובה ואחת רעה אם מלת מה לפעמים היא להגדלת הענין כאומ׳ מה רבו מעשיך ה׳ ולפעמים היא להקטנת הענין כאומ׳ מה אדם ותדעהו ואם מלת עבודה היא לטובה כאומ׳ ועבדתם את ה׳ ועל זה הדרך הוא אומרו ושמרתם את העבודה הזאת ואומרו מה העבודה הזאת לכם והיא מלשון עבדות כאומ׳ ויעבידו מצרים את בני ישראל בפרך ורבים כאלה וכן מלת זאת היא למעלה כאומרו זאת התורה זאת היתה לי ורבים כאלה ולהשפלת הענין כאמרו מה זאת עשה וגו׳ זאת האיפה וכו׳ ולפי שזה הרשע הכדנוהו במעשיו הנה

פירש ההלל להחסיד זקני זל"הה

קיג הללויה הללו עבדי ה' וגו' השמים שמים לה' ע"ד זה אלי ואנוהו ואמר בעולם הזה עיקר שכינתו למעלה ולפיכך מוליך הצדיקים אצלו ע"ד מי לי בשמים ועמך · אמנם לעתיד כביכול השמים שמים לה' כי עיקר שכינתו הוא בתחתונים · ולפיכך הארץ נתן לבני אדם ירושה לעד · הללו עבדי ה' לא עבדי עצמם הם הם אשר יקבלו חסד גדול מהאל כיון שנשלם בהם התכלית אשר בעבורו נוצרו אבל עבדי עצמן נוח להם שלא נבראו וז"ש וחסידך יברכוכה כי הנאתם הנאה אבל הרשעים אכילתם כקיא וצואה אשר לא יזון · הללו את שם ה' יר' כל מה שתוכלו לשבח הוא שמו · כי עצמותו אין כל בריה יכולה לדבר וכמו שכתבתי בפסו' ה' אלהי גדלת מאד · ענו עבדי ה' יהי שם ה' מבורך מעתה ועד עולם · ענה המשורר ואמר רבותייכו כי ממזרח שמש עד מבואו וכו' : גם זה המזמור הנכבד מיוסד על כל פנות התורה הבנויות והגבוהות על חדוש העולם והשגחה יציאת מצרים קריעת הירדן וים סוף מתן תורה דורו של שמד תחיית המתים כי עקרו ושרשו להם גלות משיח ג"ע ומג"ע עולם הבא והנה בזה הפסו' רמז חדוש העולם ומשם נמשכה אמונת ההשגחה · וקודם שאב' ראוי לעורר על ספק בפשט הכתו' מה חדש באומ' רם על כל גוים ה' וכי יאמ' אדם המלך יש לו עושר גדול יותר משואבי מים ומכל המלכים אשר היו לפניו והנ"ל כי מלת על פירושו אצל כמו ועליו מטה מנשה · וספר כי אצל כל הגוים הב"ה רם לבד שלא יתנו לו רק רוממות אחד יען כי הם לא יודו על חדוש העולם ואם יודו לא ישמרו המצות המורות עליו כמו השבת והמועדים והתפלין והרבה מזה · וכיון שכן הרי הוא אצלם כאילו לא יודו ברוממות רוממותו שהיא חדוש העולם כי לדעת מאמיני הקדמות רוממותו ית' על כל הנמצאים כרוממות המלך על שריו אמנם לפי אמונתנו אנחנו מאמיני החדוש יתרומ' מכל זה לאין קץ ותכלית כי כל הנבראים כאין נגדו מאפס ותהו נחשבו לו כי הוא בורא והם נבראים ועוד כי בראם מהאפס המוחלט והרי אתה רואה היתרון שיש בין רוממותנו לרוממותם ולזה המשיך לפי סברתם על השמים כבודו לא על הארץ כי לפי דרכם יאם השמי' עם הב"ה גדול ונכבד יותר מיהם הארץ : מי כה' אלהינו אחר שספר אמונתם ספר אמונתנו ואמר מי כה' אלהינו כי אין ערוך אליו בכל הנבראי' כי הוא בורא והם נבראי' המגביהי רוממות למעלה מרוממות המשפילי לראות כי בערך רוממותו אשר אין לו תכלית השמים והארץ שוים יען כי מעלתו בב"ת והם ב"ת וא"כ כלם שוים אצלו · ומזאת הפנה האמיתית נמשכה אמונת ההשגחה ונתבאר לפי זה דופי ומום האומ' כי מרוממותו לא ישגיח בשפלים כי זה הרוממות הוא השפלה מ"ו ותחתיו תעמוד הבהרת : גם יתכן לפרש אצל הגוים הוא רם ר"ל שלא יתן שכינתו בתוכם רק על השמים אמנם אצלנו משפילי לראות בשמים ובארץ : מקימי מערכות השמים כשינשאו איש זה ברצון בוראם יהיה לפי ערכו אמנם השגחת הש"י הפרטית בלי הכנה ובלי ערך · נדיבי עמו י"א הפך אין נביא בעירו ונ"ל עמו של הב"ה והם מלאכי השרת יאמר כי הדל יזכה להיות בשמים מושבו ועמו אצל היושבים ראשונה במלכות : מושיבי זהו יכולת ההשגחה כי חיי ומזכי דרך טבעו של עולם הם ולזה ספר כי עקרת הבית והיא העקרה בתולדתה מסבות עצמיות לא מסבות מקריות חלוניות כי זו אפשר להרפא ע"ד טבע וע"כ לא ירבו בניה אבל הב"ה מושיב עקרת הבית אם הבנים ושמחה ר"ל שלא יהיה לה רח' משפיל ושדים צומקים :

קיד בצאת ישראל לפי מה שזכר ימשך כי עליכו כאמר בני בכורי ישראל ועכשיו הביא ראיה מפורסמת ומוחשת על זה דרך העולם שירקדו עבדי המלך לפני בני המלך ויקבלו פניהם בכבוד ובעינינו ראינו באזננו שמענו כי בצאת ישראל ממצרים הים ראה והירדן קמו לפניהם והררי' והגבעות רקדו לפניהם כי הכירו עבדי המלך מי הוא בן המלך וטעם היתה יהודה לקדשו כי כלומר יהודה כבאו בראש העם כמלאכי קדש וישראל נמשלו לגלגלים באו' שאז"ל איש על דגלו באותות והם כראות הצורה הנכבדת היא גם מלפני אדון אשר היו ישראל מרכבה לו ורז"ל פי' לפי שקדש השם ונכנס בים תחלה זכה להיות ישראל ממשלותיו : מה לך וגו' הרבה קושיות יש בדרך המפרשים ע"ה באלו הפסוקי' שהיה ראוי לומ' מלפני אדון נתחלחלו ים וירדן והרים וגבעות כי ארץ משמעותו העצמי אינו אלא על האדמה לא על הים ועל ההרים · ועוד לשון חולי כתלתי עליו כי פשט ולוי אל הארץ ואיך תהיה זו תשובת הים והירדן ועוד קש' לי שהיה ראוי לומ' ההופכי הים ליבשה מעינו מים לחלמיש · והנ"ל באלו הפסוקים הוא שהארץ שאלה לים לירדן ולהרים והם ענו חולי גם את כמונו מלפני בוראנו כי אם עשה מהים יבשה גם כך יעשה פלאות כי הפך הצור אשר בך לאגם מים וכו' הפך טבעך כמו שעשה לנו הפך טבענו וגם זה הפי' נתברר לי טעם מלפני אלהי יעקב כי בזכו' אברהם נבקע הים ובזכות יצחק נטבעו בו ובזכות יעקב ירשנו כל קצוות הארץ ולזה ייחס נפלאות הארץ לאלהי יעקב :

קטו לא לנו ידבר בדורו של שמד ויאמר אחר אשר עשית לך שם כיום הזה בכל הגוים למה תתעלם והנית בניך שישתעבדו בידיה עשה למענך לא למעננו : על כבר כתבתי בפסוק ותען להם מרים כי בנפלאותיו ית' ב' בחינות אחת אצל מי שיעשה הנס בעבורם ובחינה אחת אצל כל העולם אמנם בחינו' אשר אצל הנושעים הוא חסדו הגדול הנרא' עליה' ויראת אמיתתו וגדלו ויכלתו אצל כל העולם כלו יר' זאת הבחינה האחרונ' ולז"א שירו לה' כי גאה גאה והיא הבחינה הזאת כמו שפירשתי שם בס"ד ולז"א על חסדך אשר תעשה עמנו ועל אמתך אשר נתפרסמה בעולם : למה לו תכמו ישכילו זאת מושב להיותו בשמים ויעלה ממקוו ארץ ושמה לא ישוב כי אם עשה את אשר חפץ משיהיו עצביהם בארץ ולא יועילו מאומה : ישראל בטח בה' ועמד לו בעת השמד ואע"פ שלא יעמיד להם עתה ויתעלם מכם כאומר תעלים לעתות בצרה פי' לפעמים בצרה וזכרו כי ככל היה עזרם ומגינם כמה שעברו אע"פ שלא יהיה עתה כן תעמדו קיימים באמונתו · ה' זכרנו את הנביא אז נדברו יראי ה' בעת השמד כי אין להם פה להשיב לאחרים דבר אך נכנס לבין עצמם ויקשב ויכתב ספר זכרון וכו' וכבר פירשתים בס"ד ולז"א כי ה' אשר זכרנו הוא יברך את בית ישראל כמו הבו לה' בני אלים הבו לה' כבוד ועוז והודה כמוהו וירמוז תחיית המתי'. אמ' כי בין אותם שפלמו דרכם בין אותם שהיו בתחלתה כלם שוים והוא אומ' הקטנים עם הגדולים ולזה זכר יראי ה' העומדים באמונתם בדורו של שמד והוא ע"ד מאז"ל מתוקה שנת העובד וכו' : יוסף ה' זה מבואר כאומרו ואמרת בלבבך וכו' · ברוכים אתם שרמז בכאן קיום הצדיקים העומדים בדורו של שמד לפניו ית' בגוף ונפש ואמ' כי הוא עושה שמים וארץ וכלם שוים אצלו כמו שאמרת ויאמ' נקל שתשכון שכינתו בין הצדיקים האלה שמסרו גופם לעבודתו ממה שילכו נפשותיהם להסתופף בצלו של הב"ה למעלה : השמים עד כאן לא רצה לתת הארץ לבני אדם כי היו גרים וכו' כמו שכתבתי על פסוק כי גרים ותושבים אתם עמדי אבל מתחיית המתים ואילך נתן הארץ לבני אדם ולהורות שעיקר שכינתו בין הצדיקים שמסרו נפשם על קדושת שם שמים אמר שהשמי' שמים לה' כי אע"פ שמי השמים לא יכלכלוהו עם כל זה יצמצם שכינתו בין הצדיקים כאומ' והתהלכתי וכו' ושם פירשתי בס"ד : לא המתים והם הרשעים אשר לא עמדו בנסיון אשר בחייהם קרויים מתים ולא כל יורדי דומה שלא הוכתו ביסורין למרק עונותיהם בהע"הז אמנם אנחנו אשר לא הסתנו דעתנו מבוראנו ומסרנו נפשנו בעבורו לא זז ידו מתוך ידינו כביכול יה. מעתה ועד עולם :

קטז אהבתי וגו' לדעתי כל' הפסוקים נמשכים כך אהבתי בעבור שישמע ה' את קולי בתחנוני ויען אזנו לי מפני כך ושאקרא בימי לא מצאתי שאפפוני חבלי מות וכו' זהו אשר אהבתי כי יאהב היסורין כמאמ' רז"ל אמ' דוד לפני הב"ה טובים הם היסורין אבל

הנה אין ספק שכונתו פה להקטין טובת משמעות ג' תיבות הללו וכששיתף עצמו מלת לכם הנה גם היה היה לומר לכם ולא לו וכו' : או נאמר כי הבן הרשע הלזה גם הוא יודע התורה ועשה את עצמו כתם האומר דבריו לא בהשכל ואומר הנה כשם שהחכם שאל דבריו בלשון בעצמו שאמרה התורה כי ישאלך בנך מחר לאמר מה העדות וגו' הנה כי כן אשאל אני דברי באותו הלשון בעצמו שאמרה התורה והיה כי יאמרו אליכם בניכם מה העבודה וכו' : תם מה הוא אומר וכו' הנה דבריו אלה הם כל כך בתמימות עד כי הוא בעצמו אינכו יודע אפי' לומר מה זאת אלא שהוא בתמימותו שואל דברים מה שמהם יובן שר"ל מה זאת והוא אומ' והיה כי ישאלך בנך מחר לאמר מה זאת כי באומ' לאמר ר"ל ענין זה ורצה מסדר ההגדה להורות לנו כי בראות התם הלזה דברי הבן החכם ומה ענה אותו הבן הרשע הוא נשאר תוהה ובוהה ואומר מה זאת כלומ' דברים הפכיים אני שומע ביניכם · ואמרת אליו בחוזק יד הוציאנו ה' ממצרים מבית עבדים והנה באומרך אליו בחוזק יד וכו' תאמר אליו כי בחוזק ידו הוציאנו ה' וכו' והנה ענין זה יובן עם מה שאמר מהר"יט במה שאמר הכתוב אריק חרבי תורישמו ידי שיר' לומ' כי עם היד לבד הוא אומר שירש אותם ולא היה צריך אלא החרב עכ"ד · והבא מאמרי ע"ה אמר אני כי כפי זה אולי הוא בעצמו ר"ל הכתו' באומרו כי ביד חזקה ישלחם וביד חזקה יגרשם מארצו וכמו כן אומר ובני ישראל יוצאים ביד רמה כי עם היד לבד היו יכולי' להושע מאויביהם וכן יעשה האל ית' כי בידו ית' לבדה כביכול יעשה כן שישלחם ושיגרשם מארצו וז"ש ימינך ה' תרעץ אויב שהימין לבד תעשה כל אלה ולא יצטרך אל חרבו ית' כדי לשבר מתלעות עול · ואולי זהו אומרו פה בחוזק יד הוציאנו ה' ממצרים וכו' עכ"ד : ושאינו יודע לשאול את פתח לו שנא' והגדת לבנך ביום ההוא לאמר כלומר תגיד אליו הענין הלזה עם היותך גם כן אומר לו באיזה אופן ישאלנו וכל זה אתה בא אליו מגד מה שכל המרבה לספר ביציאת מצרים הרי זה משובח כי לסבה זו אתה מוכרח לספר אותו אפי' לבלתי יודע לשאל · ולהיות כי זה הוא מוסב לענין אומרו וכל המרבה לספר ביציאת מצרים הרי זה משובח לכן אמ' כי אולי הייתי אומר כי כל המרבה דברים בענין ספור זה עד שמראש חדש הוא מתחיל בדבר זה אל הבלתי יודע לשאל הוא משובח לכן הוכרח לומר והגדת לבנך יכול מראש חדש עד אומרו לא אמרתי וכו' כלו' לא אמרתי שכל המרבה לספר ביציאת מצרים על הדרך האמור הרי זה משובח אלא בשעה שמצה ומרור מונחים לפניך : ואחרי שביארתי את כל זה חוזר אני לומר כי אולי לזה אמר כנגד ד' בנים דברה תורה וכו' יען כי למעלה שאל ד' שאלות וכמו שביארתי ובמעט עיון יובן ורוצה לדקדק איך דברי וענייני כל אחד מהד' בנים אלה הוא מוסב אל הד' שאלות הנזכרות למעלה : מתחלה עובדי ע"ז וכו' הנה י"ל דעל' מה זה מוסב ענין זה שמתחלה עובדי ע"ז היו אבותינו · ולכן יכולני לומ' כי לפי שתחלת ההגדה הוא אומרו מה נשתנה וכו' והיתה התשובה עבדי' היינו לפרעה במצרים וכו' ועליו אמר ואילו לא הוציא הק"בה את אבותינו ממצרים עדין אנו ובנינו ובני בנינו משועבדים היינו לפרעה במצרים וכו' לכן אמר מתחלה עובדי ע"ז היו אבותינו וכו' עד אומרו ויעקב ובניו ירדו מצרים ור"ל אל תתמה על מה שאילו לא הוציא וכו' עדין וכו' מצד הע"ז שנדבקה בהם כי הנה מתחלה עובדי עבודה זרה היו אבותינו וכו' · או שהוא מוסב למה שאמר ואמרת אליו בחוזק יד הוציאנו ה' ממצרים מבית עבדים באופן עבדים לעבדים אך עכשיו קרבנו המקום לעבודתו ית' וית' שמו מלך מלכי המלכים הק"בה ולכן הוכרח מסדר ההגדה לומר גם כן מלת לעבודתו : ברוך שומר הבטחתו לישראל וכו' כתב החסיד זקני ע"ה ד"ל מהו לשון מחשב שהיה ראוי לומר חשב ועוד היא שעמדה והלא כבר כלתה ההבטחה ביציאת מצרים ועוד למה הביא ראיה מלבן ולא הביא מהמן שהיה יותר נגלה ומפורסם ועוד כי אובד לשון בודד כמו שה. אובד אם ארמי אובד אבי לבוש ועו' איך יעלה על הדעת שיחשוב לבן להרוג לבני בנותיו ועוד שהיה יעקב איש אלקים בעיניו וכאומרו נחשתי וכו' ועוד הראיה שהביא מפסוק וימררו את חייהם כי אע"פ שזאת היא המלאת תחלת הרעה אין דרך הכתו' להביא ראיה כי אם על העיקר ועוד שכפל דבר ה' פעמים שהרי ויתנו עלינו עבודה קשה היא הרעה ועוד שלא מצינו הרעה כי אם בלמ"ד וירעו לנו למה הרעותם לי למה הרעותה לעבדך · והתשובה לכלם כי הש"י עמנו כבעל הבית חסיד שמבקש להתחסד עם משרתו והוא מחשב תמיד כל דרכיו לטוב' כדי להתחייב לעשות לו חסד כי אם היה המשרת המחשב לא היה חייב האלו ולזה אמ' ברוך שומר הבטחתו כי הוא הממתין מתי יבא העת והוא המחשב כי אם היינו אנחנו המחשבי' היה ראוי למנות מעת השעבוד או מעת ירידת יעקב למצרים והק"בה מחסדו הגדול מנה מעת לידת יצחק והוא מ"ש ליל שמורים הוא לה' כי היה מצפה ושומר מתי תגיע העת ההיא להוציאם ולכן ראוי הוא שגם אנחנו נמתין בזאת הלילה שלא ליישן אל מפותינו ונספר ביציאת מצרים וזאת האהבה השמורה בלבנו היא שעמדה לאבותינו למהר את הקץ ולנו בכל דור ודור כי האוהב האמתי הוא השומר ועושה חסד עם רעהו מבלי שיודיענו לו ומבלי שאלתו · וכן היה ענין יעקב עם לבן כי לא הכיר בנסו וכן בכל דור ודור עומדים עלינו והוא ית' מפר עצתם ומצילנו ואין אנו מכירים בנסים הנעשים לנו · וטעם ארמי אובד אבי אין צריך פירו' שאין ראוי להעלות על לב שהכתוב קורא ליעקב אובד בעבור שגר שם ימים מעטים ואינו' דומה ליתרא הישמעאלי כי אותו אפשר שהוא לגנאי ואין ראוי שאנחנו נדבר בגנות יעקב אבינו ונקראהו ארמי בהגדתנו ועוד למה יפרש בין שם הפעל והפעולה · אלא הענין הוא שבמחשבת ארמי היה אובד אבי ודע כי בתחלה היה לבן פועל דרך טבע וחכמה אנושית עם התרפים ולא היה שומר אותם מיעקב כי היה יודע שהם שנואי נפשו כי היה עיניו למעלה מן הטבע ואפי' הכי היה רע בעיניו כשהציל ה' את מקנהו ונתן לו וכשחשבו בגנב אז נהפך לבו לגמרי וחשב כי לקח כל אשר לו מצד התרפים ועל כן הותר לו דמו ורדף אחריו אדעתא ליטול ממונו ואם יעמוד כנגדו להורגו ואם יעמדו הבנים להציל את האב גם את הכל יעקור והראיה זריזותו ברדיפה ולוקחו אנשי מלחמתו עמו כי אם דרך שלו' רדף אחריו לנשק את בנותיו היה ראוי להוליך עמו נעוריו ודי בזה והראיה הגמורה היא מאמ' שומר ישראל השמר לך וכו' א"ל תראה שאני רשע בגלוי חסיד בסתר ועתה בהפך יש לאל ידי וכו' ואני שומר מאמר אלהי אביכם ולא אמר אליכם יען כי חשש כגנבים ובמקיימו דברי רז"ל כמאמ' לפי זה כי לא הותר דמו של יעקב אלא כאשר חשדו כגנב ועוד כתיב אשר קוננו הרבנו ולא יאשמו לא יחזיקו את עצמם כאשמי' ולז"א בכל דור ודור עומדי' עלינו לכלותנו בטענה זו שהחזיקונו אותנו כאנסים רשעים וכו' אמר אלא על כי אין אלהי בקרבי וגו' והיה ראוי לחשוב להפך אם יהיה להם לעזרה והוא אומ' הפך לכם לבנות עבדו את בית הדין קרבנו לעבודתו לכן הק"ב מצילנו מידם אפי' כשהם רבים המבקשים לכלותנו ואין צריך לומר כשאחד בלבד הוא העומד לכלותנו ותכל שכן בשזה האחד אינו עומד עלינו לכלותנו אלא שבולו

עומד

אבל לא באף שנאמ' ה' אל באפך תוכיחני יר' כי אין יכול לעמוד בהם שיפר תועלת היסורי' מאדו שיהיה קולו קול תחנוני' עד הוא דומ' כעבד לפני המלך ומאד הש"י שיטה אזנו ובכן ישלם הדבקות ואמ' שהיסורין אשר יאהב הוא סביב חבלי מות וכו' יפול מאדו אלף ואליו לא יגשו וטעם ובימי ימי העמידה כי אותם יקראו ימיו ואמ' כי אותם יסורין יהיו בעת שיוכל לסבלם : ובשם יאמר כי אחרי שהשיג הדבקות מצד היסורין גם ינצל מכל צרותיו והוא אומ' דלותי ולי יהושיע הדלות והוא הצרה אשר אני בה וגם לי עצמי ומהותי יהושיע וטעם שומר פתאים לדעתי כי הבדיל בין ייסורי הצדיקי' לשאינם צדיקי' כי פעמי' רבות ינצלו גם הפתאי' כמעשה ה' מצרותיהם ולא כמשקלהם תועלת היסורין כי הם חושבים עולם כמנהגו נוהג ואע"פ כן לא ימנע ה' מהם ההצלה כי מעשיו הם : ועוד שהעולם הזה נסיון הוא אמנם אצלי נמשכו ב' דברים הצלה מן הצרה וישועת הנפש ודע את זה · כמצאו היסורין השגחת הנפש כתירוש ודגן שהם השגח' הגוף והרשעים לא יקנו לא בהשגחת הנפש ולא בהשגחת הגוף והצדיקים יברכו ה' על שתיהם : שובי ביאר כי היסורין ישיבו הנפש לבריאותה כסמי הרופא להשיב הגוף לבריאותה וקראם גמולות חסדים : כי חלצת היסורין ד' מינים הא' מיתת הגוף להציל הנפש והב' מיתת בנים להציל האב ממיתה והג' לכת האדם נע ונד להציל מיתת האב בניו או מיתתו והד' חולי הגוף להצילו מן הכל ואלה הן היסורין החביבין מכלם ולז"א כי חלצת נפשי ממות היסורין הראשוני' את עיני מן דמעה השניים את רגלי מדחי השלישיים אולי אלה דוד וז"ש אתהלך וכו' כי לא הלך בחוצה לארץ כאשר מלפני כאומ' ארורים הם כי גרשוני היום וכו' ואחשוב שדבר כנגד ד' הצריכים להודות כנגד החולי אמ' אפפוני וכו' בנגד הולכי מדברות את רגלי מדחי אתהלך כנגד החבושי' פתחת למוסרי כנגד מפליגי ימים כל גוים סבבוני וכו' כי כבר נמשלו למים רבים אזי עבר על נפשנו המים הזדונים ברוך ה' שלא נתננו טרף לשניהם: אתהלך כבר מובטח אני שאתהלך לפני ה' בעולם הזה ובעולם הבא וזה טעם האמנתי כי אדבר כי אני מאמין זה כמו שאני מדבר אותו לא כן הרבים מהאנשים כי הלשון קל בתנועתו יותר מכל האברי' והלב עקב מכל ואני כפי כן לבי והראיה אני עניתי מאד אם לא האמנתי כן למה עניתי מאד בהיות לאל ידי להתענג בתכלית העונג קדמתי בנשף אנות לילה ואני אמרתי בחפזי נגרזתי מנגד עיניך לא שמתי ספק בו ית' ח"ו רק אמרתי כל האד' כוזב ואולי שמואל שגג במשחו אותי למלך וזהו הנ"ל בפי' אלו הפסוקי' וכיוצא נדחקו בהם המפרשים : מה אשיב לה' כל תגמולוהי עלי הם הג' אשר הזכיר בפסוק כי חלצת נפשי ממות: כוס ישועות אשא ישועת הגוף וישועת הנפש יחד וכן יראה מדברי ר"זל בזה הפסוק : נדרי אשר אנו אומרים בגלותנו יהי רצון מלפניך שתעלנו בשמחה לארצנו וכו' נגדה נא לכל עמו לא ידענו לישבו : יקר בעיני ה' המותה לחסידיו כי להיות תוא"ו רבות ע"ד יסור יסרני יה וכו' אני עבדך בן אמתך יליד בית לא כעבד אשר שבוהו מארצו כי כל תשוקתו לשוב לארץ מולדתו וזה טעם פתחת למוסרי כי לא תצטרך לענוש בכבל רגלי ועל זה אודך ורז"ל אמרו פתחת למוסרי ע"ד מ"ש בזוהר מצאתי דוד עבדי היכן מצאו בסדום יורה זה כי בהשגחה גדולה ובגלגול רב נולד ענין בנות לוט ותמר ורות והוא עצמו כמו שידעת · נדרי אולי הראשון על עצמו והב' על כל ישרא' כאומרו כמופת הייתי לרבים וזה טעם בחצרות בית ה' · ופרט עוד בתוככי ירושלם יען כי בתי כנסיותנו בגלותנו נקראים חצרות בית ה' כאומרו ואהי להם למקדש מעט :

קיז הללו את ה' כל גוים וגו' רז"ל הקשו וכי משום שגבר עלינו חסדו יהללוהו גוים ותירצו וכ"ש אנחנו כי גבר עלינו חסדו והנ"ל הוא כך ידוע מפי הנביאים כי לעתיד לבוא תהיה מעלה לאומות בשביל ישראל וכן כתי' והיו מלכים אומניך לדעתם זה והוא כמו ותמנע היתה פלגש כמו שפי' רז"ל היא מעלמה הפך דרכו של אדם לחזור על האשה ולז"א הללוהו כלכם יען כי גבר עלינו חסדו כ"כ שאפי' הנקרבים לשרתנו יהיה להם קיום והעמדה בעבורנו והב' כי אמת ה' לעולם הללויה כי תדעו נאמנה כי הוא שופט צדק ואמת בתת התעלה והכבוד לאשר סבלו עול הגלות הכבד הזה למען שמו :

קיח הודו לה' כי טוב וגו' פירשתיו במזמור מי ימלל בס"ד : יאמר נא עתה יאמרו באמת כי לעולם חסדו אשר לא עזב חסדו ואמתו מעמנו בגלות הארוך הזה והזכיר בית אהרן ויראי ה' בזה הסלול עצמו כי הגלול כל א' יתחלף לפי שכלו ואע"פ שהאלות שוים והראיה דברי השירה · מן המצר וגו' רז"ל במדרש ובזוהר פירשוהו על ענין גוג ומגוג ואי אפשר לפרשו בכל אחר דכתיב כל גוים סבבוני וגומר ולכן אפרש על פי דרכם בס"ד · מן המצר שיהיו אז ישראל בצרה גדולה לא היתה כמוהו כמ"ש ויצא חצי העיר בגולה ולא די שיצלו מן הצרה אלא שיהיה להם הרוחה גדולה מתוך הצרה ההיא ולז"א ענני במרחב יה ועל פי ב' עדים יקום הדבר הנכבד הזה נרת הים ובזותו ונרת סנחריב ובזותו : והזכיר יה כמה פעמים כי יתגלה שכינתו בתחתונים כמו בעליונים והשם הנכבד בשמים ממעל ועל הארץ מתחת והוא אומר"ל שאין השם שלם יען כי אין יכולתו ניכרת עתה כמו בעליונים וא"כ ידמוז חצי השם לממשלתו בעליונים וחציו לממשלתו בתחתונים : ה' לי לא אירא כי יתקבצו כל הגוים עלינו ואנחנו נבטח בשמו מה יעשה לי אדם כל המין האנושי כמו בקום עלינו אדם · ה' לי בעוזרי ואני אראה בשונאי ע"ד ה' ילחם לכם וכבר ידעת אומר רז"ל ד' צדיקים מה ששאל זה לא שאל זה וכוה אמר אני לא אעשה המלחמה רק אראה וכו' · טוב לחסות בה' כבר פי' יחזקאל ע"ה כי סוסיהם רבים יראו עמו כי יקדימו לו מעות על שבי ירושלם להבטחתם בו ונגלה עכ"פ ולז"א טוב לחסות בה' מבטוח בגוג ובדיבים אשר עמו · כל גוים סבבוני במדרש פירשו כנגד ג' פעמים שיעלה גוג על ארץ ישראל · ובזוהר כנגד ג' ברכות אשר הטעין יעקב אבינו לעת צרה כי ד' ברכות נתברך הא' ויתן לך הב' ואל שדי יברך אותך וגו' הג' ויברך אותו שם הד' ברכת האל ברכו בפדן ארם ונשתמש בתלושה שבכולם ואם היה חזקה וגדולה והיא ואל שדי יברך וגו' ושמר הג' לזמן ההוא ועליך לסמכם לאלה הכתובים : דחה וגו' רמז להתאבקות יעקב עם המלאך כי אותה העת רמז לצרת גוג ומגוג וכן כתוב ועת צרה היא ליעקב וממנה יושע וכמו שה' עזרו כנגד סמאל שרו של עשו כן יעזרנו ה' במלחמת גוג ומגוג בדכתיב ועמדו רגליו ביום ההוא על הר הזתים ונלחם בגוי' ההם כיום הלחמו ביום קרב ופרטה הקריב : עזי וגו' מג' פנים יראה השגחת הש"י בעולם הא' לרחם על יראיו כרחם אב על בנים הב' גדולה מזו כשירע לאחרים בעבורם כאומר תגרש גוים ותטעיה וזה יורה גודל האהבה וההשגחה כי החנינות והרחמנו' כטועים בלב הכל בין על הקרובי' בין על הרחוקים הג' עולה על כלם כי בעת אחת ירחם על יראיו ויתאכזר על אויביהם ועל זה נתיסדה השירה ולז"א אשירה לה' כי גאה גאה פעמים וכו' והוא אומר עזי וזמרת יה כי בכחו ותקפו יכרית הזודים ובאותו העת עצמו היה לי לישועה וידוע שבזה האופן עצמו יהיה במלחמת גוג ומגוג : קול רנה וישוע' קול מורכב מב' ענינים שבח והלול רנה על אבידת שונאיהם וישועה על ישיעת נפשם ואמר באהלי צדיקים לרמוז מ"ש זכריה הנביא פרזות תשב ירושלם לב' סבות לבטחונם ברוב השלום כי אין עוד מלחמה והב' לרבויים כי אין עיר חומה שתחזיקם : ימין ה' רוממה אין הפסוק הזה כפול בעיני כי ירמוז לג' ענינים הא' שיתעשר ישראל באותה שעה הב' שיתגדל ויתרומם ה' בפי הכל מאז והלאה והג' שיעבדו הכל לעובדי הש"י ולזה רמז נימין ה' עושה חיל האחרון : לא אמות כי אחיה מפורסם כי המתים שהקב"ה עתיד להחיות שוב אין חוזרין לעפרם ולא היה בזה פודר כנף ופוצה פה ומצפצף אלתי חדשים מקרוב באו והם בטלים במיעוטם והטענות אשר יגיעו לחזק סברתם ג' הא' כי לדעתם יהיה עיגם לבשמות כי ידוע כי החומר מסך מבדיל להשגת הנפש ויותר תתעדן הנפש בלתי מהיותה נקשרת בו וכו' והב' כי רז"ל אמרו העולם הבא אין

עומד עלינו בלבד אם לשעבדנו או לדבר דומה לזה וכו' והוא אומר שלא אחד בלבד עמד עלינו ולא אמ' עמד עלינו לכלותינו וכפי מה שהבאתי בספר תהלות ה' במ"עב יאמרו גאולי ה' אשר גאלם מיד צר כי דבר גדול הוא היותם נצולים מפרעה עם שהיו כלם שם תחת ידו שזה היה נס גדול מה שלא היה כן הענין בהיות במלכיות רבות וכמו שאר"זל במקום אחר מענין זה שפעם אחת כימינו על מה שאמרו לכלותם כדי שלא יקראו דור קטיעא וכו' יבא על נכון אומרו פה שלא אחד בלבד עמד עלינו וכו' ור"ל כי אם היה א' העומד עלינו לכלותנו לא היה כ"כ הנס גדול כאמור אך בכל דור ודור עומדי' עלינו לכלותינו כי כלם כאחד מתיעצים על זה ועם כל זה הקב"ה מצילנו מידם · וכפי זה שביארתי הנה יבא על נכון מה שאמר הכתוב למה רגשו גוים וגו' ור"ל למה הם מתרגשים ומתקבצי' כלם כאחד על ישראל לכונה זו וכו' כי הלא ידעו כי ה' מצילנו מידם · ויותר ויותר יוטעם אלי אומרו פה והקב"ה מצילנו מידם עם מה שביאר כמה"רר משה אלש"יך ע"ה במ"שה מאן הוא אלה די ישזבינכון מן ידי וכמו שביארתי אני בספ' חסדי אבות באומר יש לאל ידי וכו' ובספר תהלות ה' באומ' ומיד שאול וכו' והוא אומ' פה מידם ור"ל כי עם היות דבר זה לכאורה קשה עד מאד מגד מה שכבר נתנה הבחירה לאדם לעשות כרצונו וכו' עם כל זה האל ית' מסבב סבות רבות לבעבור לא יוכל האויב להרע לצדיק וכמו שהיה למר"עה שנעשה צוארו של שיש כמו שאר"זל במס"ה ויבקש להרוג את משה וכו' ועניינים רבים דומים לזה · והנה כאומר וירד מצרימה ויגר שם במתי מעט שמעתי שר"ל שגם אם היה הדבר מוכרח שירד יעקב למצרים בשלשלאות של ברזל כדי לקיים גזרת בין הבתרי' הנה עם כל זה היה אפשר שיתעכב הדבר עד שיהיו אנשים רבים ואז ירדו שמה ובהיותם כ"כ אנשים אולי יכבדום יותר ולא ישתעבדו בהם כ"כ כאשר נשתעבדו אז לפי שלא החשיבום למאומה מאחר שירדו שמה במתי מעט כ"כ וכפי זה יבא על נכון ענין זה אל מה שאמר שבכל דור ודור עומדים עלינו וכו' והוא כי כאומר ארמי אובד אבי שיים דבריו לענין אומרו צא ולמד מה בקש לבן הארמי לעשות וכו' ובאומרו וירד מצרימה שהוא בפסו' הנלנ שחוזר אל מלת אבי הנז' בא לומ' הענין הראשון שאמ' שבכל דור ודור וכו' כי הנה במה שירדו שם במתי מעט היה לבן הסבה במה שלא נתן אשה ליעקב תכף לכתו שמה עד שהמתין שבע שנים וכו' ועם כל זה שגר שמה במתי מעט כלו' שבסבת היותו במתי מעט נהיה שם כגר וכו' הנה האל ית' ריחם עליו ויהי לשם לגוי גדול עצום ורב · ועתה חוזר ומפרש הענין ואומר וירד מצרימה אנוס על פי הדבור וכמו שאר"זל ראוי היה יעקב לירד למצרים וכו' · ויגר שם וכו' הנה באמרו ויגר שם ביארתי עד הנה שר"ל שלסבת רדתו שמה במתי מעט נמשך הענין שהיה שם לגר וכו' והנה המגיד הוא אומ' ויגר שם מלמד שלא ירד להשתקע אלא לגור שם שנאמ' מזה ביאור אחר בכתוב לכן הנ"ל בזה כי כאומרו ארמי אובד אבי וכו' ר"ל כי במה שלא נתן לו אשה תכף וכו' בקש לעקור את הכל שלא יהיו לו בנים ועם היות שכבר נהיו לו הנה עם כל זה הרע לאבי לפי שכשירד שמה לגור וכו' ירד במתי מעט וכו' כאמור ודי לי בזה ולא להטעים ג"כ אומר ויגר וכו' · והנה אין ספק כי הכונה היא לומ' שמהיותם שפלים באו למדרגה גדולה עד שהיו להם שדות וכרמים להביא הבכורים וכו' ולכן התחיל ואמ' ארמי אובד אבי וכמו שביארו הראב"ע שר"ל כאשר היה אבי בארם היה אובד והטעם עני בלא ממון עכ"ד · ומזה באו עליו כל הענינים שבאו עד שנהיה מה שנהיה וירד מצרימה ויגר שם בארץ גשן במתי מעט ולא נתעכבה דירתו בתוך דירת מצריים והוא אומר פה ויגר שם מלמד שלא ירד להשתקע אלא לגור שם עד אומרו ועתה ישבו נא עבדיך בארץ גשן באופן כי ענין היותו שם היה דבר נראה לעינים לפי שהיו במקום אחר בפני עצמו כו' : **במתי** מעט אמר כי אומרו במתי מעט הוא לפי שלא היו כי אם ע' נפש : ויהי שם לגוי גדול וכו' אם גוי מצויין וגדול במעלה ואם עצום בכח וכאומר ובני ישראל וגו' : ורב הוא מלשון רבבה כמו שנאמר רבבה כצמח השדה וגומר ודי זה לביאור מלת ורב והואיל והביאו סיים בו וכו' : **וירעו** אותנו המצרים וכו' באופן שלא נתחשבנו לגוי מצויין והיינו אומרים הבה נתחכמה לו וכו' ויענונו באופן שלא היינו גדולים במעלה ויתנו עלינו עבודה קשה באופן שלא יכולנו להיות עצומים בכח ולא נשאר לנו כי אם היותנו רבבה כצמח השדה וכו' והיינו ערום ועריה וכו' : ונצעק אל ה' אלהי אבותינו והם אברהם ויעקב במה שגזר לאברהם מה שגזר ובמה שגזר על יעקב לירד למצרי' וכו' : **וישמע** ה' את קולנו וכו' ולא חשם למה שמ"ו נתרעמנו וכו' יען כי אין אדם נתפס על צערו וכו' והנ ויזכור אל"ים את בריתו את אברהם את יצחק ואת יעקב שהוא על הסדר ולא ע"ד מה שנאמר בפרשת אם בחקותי וזכרתי אני את בריתי יעקב ואף את וכו' : **וירא** את עניינו זו פרישות דרך ארץ וכו' הוא הדבר אשר עם כל רשעות של לבן הארמי לא הפיח מלומר ליעקב אם תענה את בנותי באופן כי אפילו מי שאין לו תורה ירע בעיניו ענין זה והוא אומר וירא אל"ים את בני ישראל וידע אלקים כי אפילו מדת הדין גזרו שהדין היה עם בני ישראל בענין זה : ואת עמלינו אלו הבנים וכו' ואת לחצנו זה הדחק וכו' שהיו דוחקים את בנינו ומשימים אותם בבנין במקום המלבנים וכמו שנאמר את הלחץ אשר מצרים לוחצים אותם והוא הענין הנזכר : **ויוציאנו** ה' ממצרים וכו' יר' הוא ית' בכבודו ובעצמו כמו שנאמר ועברתי וכו' והנה תלה ענין היציאה בענין ההעברה לפי שענין ההעברה ההיא היתה סבת מהירות המצריים לשלחם מן הארץ · ביד חזקה וכו' וזה נא להם תמורת מה שהם רצו להרע לישראל עם ידיהם וכאומרו והקב"ה מצילנו מידם וכמו שביארתי : **אלו** עשר מכות וכו' כנה בביאור העשר מכות הארכתי בספ' חסדי אבות ובספר סולת המנחה וכו' : **רבי יוסי** הגלילי אומר מנין אתה אומר שלקו המצרים עשר מכות ועל הים לקו חמשים מכות במצרים מהו אומר ויאמרו החרטומים אל פרעה אצבע אל"ים היא ועל הים מהו אומר וירא ישראל את היד הגדולה וכו' מה מאד יצדק זה עם מה שהקדמתי כי המצרים לישראל הם רוצים לעשות מעשיהם עם סכת הנותן בידיהם לפי שהם בחיריים ושולטים בחפצם וכו' ומדה כנגד מדה ישלם ה' להם שיכם עם ידו כביכול ועל זה באו כל אלה הדרשות : **כמה** מעלות טובות למקום עלינו אילו וכו' יר' אילו הוציאנו ממצרים לקיי' מה שהבטיח לאברה' אבינו כאומרו ואחרי כן יצאו ברכוש גדול ולא עשה בהם שפטי' דיינו כי הנה הכתנו מעצמנו כשאל אשה משכנתה ומגרת ביתה כלי כסף וכו' ולא היה גם כן מן הצורך שיעשה בהם שפטי' כי אם אמר הכתוב וגם את הגוי אשר יעבודו דן אנכי אפשר היה לומר שפירושו הוא שהוא ית' ידין במה שיפרע ממנו במה שיוליכו ישראל את ממונו ולא שיצטרך הדבר שירצה לומר שיעשה בהם שפטי' דהיינו שפטי' היינו דינים : ואילו עשה בהם שפטי' כאומרו וגם את הגוי אשר יעבודו דן אנכי ולא עשה באלהיה' שאם כן יהיה פירושו של את הגוי את השר המושל על הגוי ההוא ואת הגוי וכו' דיינו ואילו עשה גם כן שפטי' באלהיה' לקיי' הענין הנזכר ולא הרג בכוריה' שהם כשרי' עליה' ונעשה בהם שפטי' על דרך מה שנעשה בשרי' של מעלה דיינו וכו' : ואילו הרג בכוריה' מצד הענין הנזכר

ולא

אין בו לא אכילה ולא שתיה אלא צדיקים יושבים ועטרותיהם בראשיהם וכו' וא"כ יהיו כלי הגוף
לריק ולבטל והג' כי איך יצוייר שיעשה הש"י המופת הגדול הזה עם כל א' מבני העולם הבא
כי האדם מת בטבע כי בהכרח יכלה הלחות השרשי אשר בו ולזה גזרו כי אע"פ שבני תחיית
המתים יחיו חיים ארוכים בלי ספק לסוף ימותו ואילו ראיתי או שמעתי א' מן הקדמונים סובר
כדברים האלה הייתי שמחתי אבל למה שראיתי כלם מאמינים הפך זה ופוק חזי מאן מסהיד עליה
תנא דבי אליהו מתים שעתיד הקב"ה להחיות שוב אין חוזרין לעפרן דכתיב והיה הנשאר בציון
והנותר בירושלים קדוש יאמר לו כל הכתו' לחיים בירושלם לזה ראיתי להשיב על ספקותיהם אח'
לא' דע כי כן אמת אמרו בעולם הזה שעיקר שכינה בעליונים יותר טוב להם לצדיקים שתתעדן
נפשם בשמים באור פני מלך חיים מלהיותם קשורות בזה החומר העכור וכן אמר המשורר מי לי
בשמים ועמך לא חפצתי בארץ אמנם לעתיד יהיה להפך שתהיה עיקר שכינה בתחתונים וזה כי
הקב"ה ית' מלא כל הארץ כבודו וברא כל העולם לכבודו וידוע כי יותר יראת כבודו בתחתונים
כשעובדים אותו יותר מבעליונים אלא שהעליונים עובדים אותו בודאי ואין בהם נפתל ועקש לא
כן בתחתונים כי אין עובדים אותו זולת יחידים ולפיכך השרה עיקר שכינתו בעליונים אמנם
לעתיד לבא שיהפוך אל עמים שפה ברורה וכו' אז ישוב עקר שכינתו בתחתונים והחומר לא יהיה
מונע כלל לנפש אדרבה ינהגהו וינחהו אז תתענגנה הנפשות בכליהם מעשי ידי הקב"ה בהיות
עיקר שכינה בתחתונים הפלא ופלא מה שהיו מתענגים בהיותם צרורות בצרור החיים וכל זה פירש
דוד ע"ה בפסוק אחד אין לו פי' אלא בזה הענין הנכבד · השמים שמים לה' והארץ נתן לבני
אדם וזה הפסוק קשה מאד מה רצה באומר השמים שמים לה' והלא השמים הם שמים לכל והיה
לו לומר השמים ושמי השמים לה' ועוד איך אמר והארץ נתן לבני אדם והלא לה' הארץ ומלואה
ונגלה תפלה[?] המחשבה המאמר עזב ה' את הארץ ח"ו והפי' כי זה הפסוק ע"ד זה אלי ואנוהו כי
בהכרח יש לנו לדבר בבחינת השגחתו עלינו כאילו היה דר בינינו ולז"א כי לעתיד לבא תהיה
עיקר שכינה בתחתונים ויהיו השמים שמים לה' כמו שהם שמים לנו כי עד עתה בעולם הזה
אינם שמים לו אבל הם הדום רגליו כי נסתלק' שכינה מבינינו ועלתה למרומי מרומים ולפי'
הצדיקים הולכים אצלו כי גרים הם בארץ ותושבים עמו אמנם לעתיד לבא להיות עיקר שכינה
בתחתונים יתן הארץ ירושה לבני אדם ליעד לעולם והלא יראו אלה האחרונים מאמרם ז"ל בלתת
להם כימי השמים על הארץ כי זו נאמר על אברהם יצחק ויעקב ע"ה שביאר כי הנתינה תהיה
להם ולעד ולספק הב' הם לא עמדו בסוד ה' כמה גדולה מעלת האדם העשוי בצלם ובדמות וכי
לכל אבריו סוד גדול ובהם יהיה ההלול והשבח לש"י כאו"ל כי כל פה לך יודה וכו' והקרב
ובכליות יחברו לספך[?] ולזה תהיה שמחת הנפש ושלימותה הגדול להתעדן בגופה ככלה תעדה כליה
וכ"ש בהיות הגוף מעשה ידי הקב"ה כגופו של אדם הראשון כי יתעלה בגודל יופיו ועניכו בגוף
הגלגלים ויותר מהם ומה שהביאו ראיה מפסוק תחת אבותיך לא הספילו לסיפיה דקרא תשיתמו
לשרים לא אמר לאלהים כי הוא יהיה המלך גם לא לראשיתו שלא אמר תחתך אלא תחת אבותיך ·
ומה שנפלא בעיניהם איך יעשה הפלא הפוא עם כל א' מבני תחיית המתים כבר ארז"ל שהש"י
יזמין להם חוכות מתוקים מועילים ודקים מאד כמן ויותר תהיו תמורת מה שנתך וכבר המשילו
בנבת הסוס לקערה מלאה יין חי שמשליכין בו טיפת מים ויוצאה טיפת יין וכן עד שנעשה כולה
מים ואז תבא המות יען כי אין הנכנס כיוצא ולעתיד לבא שעיקר שכינה בתחתונים נמה מתוק
חיים והלא בהיות בית המקדש על מכונו לא נראה זבוב בבית המטבחים וכו וכ"ש בהיות עיקר
שכינה בתחתונים ואולי שגוה כיון באמר לא אמות כאשר אחיה כי עתה בזמן הזה אנו מתים
בחיינו ובתים ההם אספר מעשה יה : יסור וגו' אע"פ שחטאתי לפניו פעם אחר פעם לא קץ
בתוכחתו ולמות לא נתנני וזה לא יובן על הגלות כי הן גועבו וכו' ולזה אחשוב שאמר זה כנגד
ויצא אלי העיר וכו' כי זה יהיה נסיון גדול · פתחו י"ל ומה הם אלו השערים שיש לצדק ורז"ל
אמרו כי לכל א' מעושי המצות שער בפני עצמו ודוד אמר פתחו לי כולם · והנ"ל לדרך הפשט
כי הם שערי ירושלם אשר נסגרו בבא גוג ונקראו שערי צדק להיותה עיר הצדק דכתיב וקרא' לה
עיר הצדק וכבר ידעת כי חוזקי התאר יכנום כתאר ואמר כנגד ישראל שיפתחו וכו' להודות לשם
על הישועה הגדולה ההיא ואמר זה השער והיה ראוי לומר אלה השערים לרמוז כי לא הכל יזכו
להיותם מהנשארים בציון והנותר בירושלם · ד"א שערי צדק הצדק שפעלתי ושאפעל והיתה
התשובה כי זה השער צדיקי' שהיו קודם לכן יבואו בו · אודך כי עניתני כי זה היתה סבת ישועתי'
אבן מאסו פי' בשם רש"י אבן השתיה מאסו בונים המגדל · מאת ה' היתה זאת שעלם את
עיניהם כי היה להם לבחור מקום גבוה מאד כדי שלא יהיה מכשול כזה במקום ההוא הנכבד ·
והנכון בעיני שרמז אל חלום נבוכד נצר ופתרון דניאל די התגזרת אבן די לא בידין וכו' עד הות
לטור רב ומלאת כל ארעא · ויתברך המנחם ענוי אביונים בראש רישא דדהבא כי החריב בית
המקדש ויסגוד לפסלו וכמו שנתרעם חבקוק וז"ש אבן והיא ישראל משם רועה אבן ישר' מאסו
אומות העולם אשר בראם הש"י לכבות העולם וכמו שידעת · נצר מטעי מעשי ידי להתפאר
היתה לראש פנה עיקר יסוד הבנין כי כל העולם יכירו כי הם צדיק יסוד עולם · מאת ה' היתה
זאת די התגזרת אבן די לא בידין היא נפלאת בעינינו לא בעיניו כי נקל בעיניו זאת כנגד אשר
בלבו לעשות · זה היום עשה ה' י"מ כי הפעלים תחת שם הפעל כאילו אמר עשה לגיל וכן נדעה
נרדפה לרדוף ור"א אמר שנגילה שנרדפה והוצרכו לכל זה בעבור שאמר זה היום עשה ה' וכל
הימים עשה : והנ"ל האלהי"ם עשה את האדם ישר שיהיה בשמחה ובטוב ועונותינו מנעו הטוב
ממנו א"כ אנחנו ועונותינו עושים הרע הזה אבל הזמן הטוב ההוא עשאו הש"י לבדו כי אליו כיון
בתחלת הבריאה : אנא ה' הושיעה נא פי' ר"א הבא בעולם הושיעה וה"א הבא תשמש לאחור
כמו ויברך אלהים את יום השביעי והנ"ל שאמר כי מזו הישועה והצלחה ישלם ליראיו ברוך משל"
שכר טוב : ברוך הבא ע"ד אומרם אשרי מי שבא לכאן ותלמודו בידו כי התורה נקראת בשם ה'
וז"א ברוך הבא בשם ה' בידו והיא התורה שלמד כי היא תחייהו דכתיב תורת ה' תמימה ·
ברכנוכם מבית ה' לא מן השמים כמו עד עתה כי עקר שכינתו בתחתונים : אל ה' ויאר לנו נראה
זו ו"או יתירה שהיה ראוי לומר אל ה' האיר לנו או יאר לנו · והנ"ל שנתן ב' סבות למה תהיה
הברכה מבית ה' שעקר שכינה בתחתונים הא' יכלתו הגדול כי הוא יכול בשמים ובארץ וא"כ ראוי
שתהיה שכינתו בתחתונים כמו בעליונים והב' שרצו להאיר לנו בזכות הצדיקים והחסידים כלם
אשר ימצאון שם : אסרו חג וכו' אלי אתה וכו' הוא או"ל כי כל הקרבנות בטלים חוץ מקרבן
תודה : הודו לה' כי טוב כי אז הוא עולם שכולו טוב עולם שכולו ארוך וידוע כי נקרא השם טוב
על שם שהוא מטיב אלינו הטובה המופלאות ההיא עכ"ד :

ולא נתן לנו הוא ית' בעצמו את ממונ' מאחר שפירושו של דן אנכי הוא השפטי' הנזכר דיינו וכו' : ואילו נתן לנו את ממונ' נולד מה שגם ענין זה נכנס במלת דן וכו' דיינו :
ואילו נתן לנו את ממונ' מצד הענין הנז' ולא הונח לו כמה שאמר ואחרי כן יצאו ברכוש גדול שיר' לומר שמה' בעצמ' יהיה הענין ולא שיהיה הדבר שהאל ית' יתן לנו במתנ' את
ממונם דיינו והנה ענין נתינת ממונם על האופן הלזה הוא מה שבימי החשך שהכה את מצרים בסנורים ורא[ו] בני ישראל את כל נכסיהם ולא כלו לומ' שלא היה להם הדבר
אשר היו הישראלים שואלים מהם · ואילו נתן לנו את ממונם מצד הענין הנז' לפי שהוא נכנס במ"ש דן אנכי שר"ל שהוא בכבודו ובעצמו יעשה להם זה ולא קרע לנו את
הים כדי להוליך עמנו את כל מה שלקחנו מהם דיינו · ואילו קרע לנו את הים ולא העבירנו בתוכו בהיות כלו חרבה כאדם העובר במישור דיינו : ואילו העבירנו בתוכו
בחרבה על הדרך הנז' ולא שקע צרינו בתוכו שהיו שני הדברים נעשים כאחת חזרת הים לאיתנו ועוברנו בתוכו בחרב' עד שראינו בעינינו כי תנאי התנה הק"בה עם מעשה
בראשי' ועם הים שיקרע לבני ישראל ושישוב תכף לאיתנו דיינו : ואילו שקע צרינו בתוכו מן הטעם האמור ולא ספק צרכנו במדבר ארבעים שנה מצד מה שאין האדם
יודע בטיב דעת רבו עד מ' שנה ולא הביט אל מה שכבר היינו עשירים ולא היינו צריכי' לשיספיק צרכנו וכו' דיינו · ואלו ספק צרכנו במדבר ולא האכילנו את המן שהוא
מזון באות ללימוד התורה דיינו · ואילו האכילנו את המן ולא נתן לנו אז את השבת שהוא ג"כ טוב להודות לה' וללמוד בו את התורה דיינו · או יר' ולא נתן לנו הוראת
השבת בענין המן והוא היות ירידת הלחם משנה ביום כו' לענין השבת דיינו : ואילו נתן לנו את השבת ולא קרבנו לפני הר סיני כדי לראות בעינינו ולשמוע באזנינו
מה ששמענו ומה שראינו עד שנתקע תלמוד תורה בלבנו דיינו : ואילו קרבנו לפני הר סיני ולא נתן לנו את התורה רמוזה בי' הדברות דיינו · אילו נתן את התורה
על הדרך האמור ולא הכניסנו לארץ ישראל דאוירה מחכים דיינו : אילו הכניסנו לארץ ישראל ולא בנה לנו בית המקדש לכפר בו את כל עונותינו ע"ד מה שתורה מכפרת·
על עונות העוסקים בה דיינו · על אחת וכו' : **בכל** דור ודור חייב אדם להראות את עצמו כאלו הוא יצא ממצרים שנא' והגדת לבנך וכו' הנה באומר כאילו הוא
ומה גם בנוסחאות שכתוב בהן כאילו הוא עצמו וכו' ר"ל כי עם היות שהאדם הישראלי הוא מחוייב מצד התורה להראות את עצמו כאילו הוא יצא ממצרים מצד מה
שאבותיו יצאו משם והוא יצא מהם ובא מכללם עם כל זה הוא מחוייב ג"כ להראות את עצמו כאילו הוא בעצמו היה שם ויצא משם וזש"ה ואותנו הוציא משם למען הביא אותנו
כי לזה לו לכתוב לומר עוד ב' פעמים מלת אותנו אלא שכיון למה שאמרתי שצריך לומ' לבנו ואותנו ממש הוציא משם גם כי הוציא אותנו בכלל מה שהוציא את אבותינו
משם וכו' והואיל ואתא לידן ניתא מילתא בביאור הכתובים במקומם כי הנה הכתוב אמר כי ישאלך בנך מחר לאמר מה העדות והחקי' והמשפטים והם ג' מינים וכנגד הא'
אמ' ואמרת לבנך עבדים היינו וכו' ויתן ה' אותות ומופתים וכו' וזהו ענין העדות אשר צוה ה' אלהינו · וכנגד החקים אמ' ואותנו הוציא משם וכו' ויצונו ה'
לעשות את כל החקים האלה ואין כונתינו בהם כי אם ליראה את ה' אלהינו וכו' וכאומר ומה אעשה והתורה אמר' וכו' וענין זה הוא לחיותנו ולא שיהיה שנדע עניני החקי'
מצד תועליהם והוא מה שביארו לנו המפרשים במה שאמר הכתוב אחלי יכונו דרכי לשמור חקיך וכו' שר"ל כי כן הוא בחולאים שהרופא נותן אל החולה פעמי' רבות דברים
מה כרחים לעין הפכיים וכו' והדרכ' הדברים ההם הם התרופה האמיתית ואו' כהיום הזה הוא ענין השמש שמקפיא את המלח וממיס את הדונג והכל הוא כפי ההכנה אלא
שאין כל העולם יודעים זה כי אם החכם הטבעי' וכן הוא הענין בחקים כי הוא ית' יודע טעמם · וכנגד המשפטים אמר וצדקה תהיה לנו כי נשמור לעשות את כל
המצוה וכו' ואמר וצדקה תהיה לנו ע"ד אומר אם צדקת מה תתן לו או ע"ד אומ' מי הקדימני ואשלם וכו' ועם כל זה נותן לנו משכרנו ולפי האמת צדקה עושה עמנו בזה
וחסד גדול הוא וכו' : **רבן** גמליאל היה אומר כל מי שלא אמר יר' כל מי שיהיה ואפילו היותר חכם שבחכמים וכו' ואלו הן פסח מצה ומרור ודי לו באומרו ג' תיבות הללו
והקדים הפסח יען כי כן אמ' בו הכתוב על מצות ומרורי' יאכלוהו ועתה רוצה רבן גמליאל לתת טעם לאמירת ג' תיבות הללו ולכן אמר פסח שהיו אבותינו אוכלים וכו' :
לפיכך אנחנו חייבים להודות כו' הנה כנגד א' עניניס שהוא רוצה לומר אח"כ הזכיר ו' מיני הלולים ולפי שבכלל אלה הדברים צריך להבין שיאמרם במי שמודה וכו'
והוא ע"ד מה שביארתי במ"שה הודו לה' וכו' על כן הקדים ואמר להודות · והבן ענין זה כי טוב הוא :

קיט

א אַשְׁרֵי תְמִימֵי־דָרֶךְ הַהֹלְכִים בְּתוֹרַת יְהוָה: אַשְׁרֵי נֹצְרֵי עֵדֹתָיו בְּכָל־לֵב יִדְרְשׁוּהוּ: אַף לֹא־פָעֲלוּ עַוְלָה בִּדְרָכָיו הָלָכוּ: אַתָּה צִוִּיתָה פִקֻּדֶיךָ לִשְׁמֹר מְאֹד: אַחֲלַי יִכֹּנוּ דְרָכָי לִשְׁמֹר חֻקֶּיךָ: ה אָז לֹא־אֵבוֹשׁ בְּהַבִּיטִי אֶל־כָּל־מִצְוֺתֶיךָ: אוֹדְךָ בְּיֹשֶׁר לֵבָב בְּלָמְדִי מִשְׁפְּטֵי צִדְקֶךָ: אֶת־חֻקֶּיךָ אֶשְׁמֹר אַל־תַּעַזְבֵנִי עַד־מְאֹד:

במה

טוביהון דשלימי אורחיה דמהלכין באוריתא דיי: טובידהון דנטרי סהידותה בכל ליבא יתבעון אולפניה: ברם לא עבדו שקרא באורחתיה תקניא הליכו: אנת פקידתא פיקודך למטר לחדא: טב לי דתתקנן אורחתי למטר גזירתך: הדין לא אבהית באסתכלותי לכל פיקודך: אודי קדמך בתריצות לבא במלפי דיני זכוותך: ית גזירתך אטר לא תשבוק יתי עד לחדא:

במא

רשי

אף לא פעלו עולה · אשריהם אם כל זה בהם : בדרכיו הלכו · הע"פ שלא פעלו עולה אין שכרם שלם אלא אם כן בדרכיו הלכו וכן הוא אומר סור מרע ועשה טוב אף על פי שאתה סר מרע אין הכל שלם אלא אם כן תעשה טוב מדר"ש אגד"ה : אחלי יכונו דרכי · א"לף יסוד בתיבה הנופל ממנו לפרקים כמו א"לף שבאחותי באזניכם וא"לף של אסוך שמן אחלי תפילותי אלו הן שיכונו דרכי וכן אחלי אדוני לפני הנביא אשר בשמרון וגו' נוטריקון אדוני להתפלל שילך לפני הנביא אשר בשמרון ולשון אחליות שוה"יט בלע"ז באדם האומר הלואי והייתי נביא וחכם :

בלבי

אבן עזרא

אשרי תמימי דרך · אלה המאה ושבעים וששה פסוקים שהם א"לף בי"ת ככר הזכיר בעל המסורת כי אין פסוק שאין שם זכר דרך או תור' או עדות או פקודים או אמירה או חוק או מצוה או משפט או דבר חוץ מפסיק אחד והוא ערוב עבדך לטוב וככר הזכרתי בתחלת הספר מה שאמרו המפרשים באלה הפסוקים כי יש אומרים שלא חברם דוד : אשרי · דרך · משרת אחר וכן הוא ההולכים בדרך תורת יי': אשרי · דבר בתחלה על המרגיל עצמו ללכת בדרך ישרה גם הזכיר עתה שומר העדות שקבל מהאבות ועקרם עדות העין : אף · אמר רבי מרינוס שהוא כמו אף שוכני בתי חומר שלא עשו עול' לעבור פי השם במצות לא תעשה רק הלך בדרכי השם שהם מצות עשה ויתכן שהוא כמשמעו גם אשר לא עשו עולה יחשב להם כי הלכו בדרכי השם : אתה · פקודיך · שהם בלב וטעם צוית על יד נביאך וטעם אתה שאתה החילות : אחלי · כמו אחלי אדוני על משקל אשרי האיש כמו כל חפצי ורצוני ושאלתי שיכונו דרכי : אז · מצותיך · הם מצות עשה ויש מהם שלא פירש למה צוו וכאשר יביט עליהם בעין הדעת ידעם על כן לא אבוש : אודך · בלמדי משפטי צדקך · שהם דיני נפשות וממון וכולם צדק : את · אמר רבי משה עד מאד דבק עם חקיך כמו ולא באדו מאבותם וכן בלעם אמר כי עד מאד כמו לעד ולפי דעתי כי אני אשמר חקיך ואתה אל תעזבני עד מאד והטעם עזבני שלא אוכל לשומרם :

במה

מ"ע ספורנו ז"ל

בזה המזמור הנעשה בא"לף בי"ת אמר המלך דוד שתורה האלהית היא דרך החיים מכוון לאשר את ישראל לחיי עולם ובקש רחמים על עצמו ועל ישראל מאת האל יתברך שהוא ידריכם ויעזרם להבין החלק העיוני בתורתו שהוא ידיעת גודל הבורא יתברך המוליך יראתו וידיעת דרכי פנבו המולידים אהבתו · ולהבין כמו כן את החלק המעשי ממנה הנחלק אל עדות שהם מצות מכוונות לברים מכשול מדרך עמנו ואל פקודים שהם מצות מכוונות שייטיב האדם לזולתו דרך מכוי על זה במצות ושפטתם צדק בין איש ובין אחיו · הוכח תוכיח וזולתם · ואל חקים והם מצות שאין טעמם כמדיניות מבואר · ואל משפטים אשר יעשה אותם האדם וחי בהם · ובקש המלך הנז' מאת האל ית' שיהיה עוזר לו ולעמו בזה שיוכלו להתעסק בידיעת תורתו ומצותיו ולשמרם וזה בהאיר עיני שכלם להבין ולהסיר מהם המונעים מזה · וכאשר ברות הקדש ניבא וראה את צרת שעבוד מלכיות ואת קבוץ גליות ומלחמת גוג · ובאלי המשיח וישועתו עמד והתפלל בזה על כלם · ואת"ר :

אשרי תמימי דרך · מאושרי' הם אותם השלמים באותו הדרך שנתן האל יתברך לעמו להשיג חיי עולם וחיי שעה כאמרו הדרך אשר צויתים והם : ההולכים בתורת ה' · שהיא החלק העיוני כאמרו והתורה והמצוה אשר כתבתי להורותם · אשרי נוצרי עדותיו · השמירות מכשול מדרך עמו · כמו לא תתחתן בם כי יסיר את בנך מאחרי · לא ירבה לו נשים ולא יסיר לבבו : בכל לב ידרשוהו בתפלה : אף לא פעלו עולה · לשכוח טוב שבעליו כמו הוכח תוכיח · ושפטת צדק בין איש ובין אחיו · ואהבת לרעך · וזה בשמירת פקודיו : בדרכיו הלכו · בשמרו דרך ה' לעשות צדקה ומשפט : אתה צוית לשמור מאד · באמרך לא תוסיפו ולא תגרעו : אחלי יכונו דרכי לשמור חקיך · שלא ימנעו שום יצר הרע וא"ה המשיבים עליהם : אז לא אבוש · וכמו כן אודך : בלמדי משפטי צדקך · בטעמי המצות · וכמו כן : את חקיך אשמור · בכל לב · אז : אל תעזבני עד מאד · אף על פי שאין יראת שמים בידיך שכבר נתת הבחירה אל תעזבני מכל וכל אבל תן אויב עוז ובסיה להסות לבבי אליך :

במה

מסרה

קי"ט א"ב רבתי א' ערתיו ה' בלישנ' וסימ' נמסר בסדר ואתחנן ובתלים סימן צ"ט צויתה צ' מ"ל וסימ' את כל אשר צויתה לעשות להם ולא עשו · אתה צויתה פקודיך לשמר · אשר צויתה לא יבאו בקהל לך · וב' וצויתה א' מ"ל וא' חס' וסימ' וצויתה אותו לעיניהם · את כל ארניהם · קדמא מ"ל :

תורת חסד תהילת ה'

קיט אשרי תמימי דרך וגומר בכתיבת הה"ר שלמה אלטוכטוסי מצאתי כתוב הנה המשורר עשה מזמור זה בח' אלפין ביתין לפי שהתורה נחלקת לח' דרכים ואלו הן תורה עדות פקודים מצות אמירה ודבור משפטים חקים דרך אמונה והנה הן ח' כי צדק הוא בדוק המשפט כמד"א ושפטו את העם משפט צדק ע"כד · ואני אחשוב לומר כי לכך כתב מזמור זה בח' אלפין ביתין לרמוז על ענ־כי התורה שהוא מדבר בה שהם ח' חלקים מצות עשה ומצות לא תעשה והן בכתב ובעל פה והעיון בהם באופן שהם ח' חלוקות : או לפי שהתורה מדברת על מה שבין אדם למקום ובמה שבין אדם לחברו וזה בכתב ובעל פה והעיון בהם או לפי שיש בה' הד' חלוקות שהוזכרו בכתוב באומרו וישמור משמרתי מצותי חקותי ותורותי וד' דברים הללו הן בכתב ובעל פה באופן שהם ח' חלקים : ומצאתי כתוב כבר נודע שהתפלות היותר רצויות בעיני ה' הם המסודרות ע"ד האלפא ביתא כי לא לחנם כתב האל ית' הבית אחר האלף וכן על זה הדרך בכוונה ע"כ · ובענין פי' המקראות מצאתי כתוב יר' אשרי תמימי דרך ולא מחמת שום עיון רק להיותם הולכים בתורת ה' האומרת בראשית ברא אלי"ם או יר' התמימי דרך והם אנשי המעשה וההולכים בתורת ה' כולם הם מאושרים כי בכל אחד מאלו יושג השלמות · או יר' אשרי מי שעוסק במצות כי גם שעדין לא השלים את הכל הוא מאושר כי רחמנא לבא בעי וגם כי הם עדין הולכים בדרך השלמות גם שלא השלימוהו הם מאושרים · ויכוין בזה ע"ד או יבדיל משה שלש ערים וגומר וזאת התורה אשר שם משה וגומר ע"כ · וזהו אצלי אומרו אשרי כל ירא ה' ההולך וגומר והוא מובן מעצמו · ואחרי כותבי את כל זה אתחיל בס"ד ואענה גם אני חלקי והתשובה אומר כי לכך נסמך מזמור זה אל הלל הקידם אליו יען כי בקודם סיים דבריו בענין שערי הצלי לדיקים ולכן סמך אליו ענין הישרה הנצרכת לכל אדם להיותו מן הכת הזאת והוא אומר אשרי תמימי דרך וגומר ויר' לומר הענין בעצמו שאמר שלמה בנו באומר בני אל תלך בדרך אתם וגו' והוא בעצמו ענין פתיחת ספרו זה באומרו אשרי האיש אשר לא הלך וגו' וכמו שביארתי במקומו : ואולי כיון לומ' הענין בעצמו שאחז"ל כי שלוחי מצוה אינם נזוקין והוא אומרו ההולכי' בתורת ה' והוא כאילו אמר במה שמצוה ה' בתורתו · אשרי נוצרי יגומר יר' ע"ד אומר ולישרים בלבותם כי גם שאינם עדין שלמים וטובים כי אם בענין המחשבה לבד ולא בענין המעשה בפעל עכ"ז הם מאושרים : או יר' בפסוק זה ובפסוק הבא אחריו לומר הענין בעצמו שביארתי אני במזמור הא' מענין השלם ההולך בדרכי הרשעים להשותם אל הדרך הישרה והוא אומר בכל לב ידרשוהו ולבם נכון עם ה' והוא אומר אף לא פעלו עולה בדרכיו הלכו וכמו שאבאר בפסוק אף לא פעלו עולה וגומר · או יר' באומר בכל לב ידרשוהו ע"ד אז"ל בכל לבבך בשני לבבך · או יר' אשרי הנוצרי עדותיו כי בכל לב ידרשוהו לאל ית' או יר' אשרי נוצרי עדותיו אשר בכל לב ידרשוהו שיגזור עליהם ויהיו עושים וזהו ע"ד מ"שה כל אשר דבר ה' נעשה ונשמע וגם ע"ד אומרו במצותיו חפץ מאד · ומצאתי כתוב כי באומר עדותיו יר' לומר שצריך האדם להאמין אמונה שלמה במה שהעידה התורה וכו' · אף לא פעלו עולה יר' ועוד זאת עשו אלו הנוצרי עדותיו כי גם שהיה נראה לפנים שפעלו עולה או בלכתם בנתיבותם של הרשעים והחטאים כדי להחזירם למוטב עם כל זה יאמר עליהם בעלם והאמונה שבלכתם בדרכים ההם בדרכיו ית' הלכו ולא פעלו עולה כלל והוא הענין בעצמי שביארתי במזמור אשרי האיש יעווין משם · או יכוין בזה אל הענין שאחז"ל במי שרואה אשה ערומה טובעת בנהר וכו' או בענין יעל ודברים רבים דומים לאלה : ואולי נרמז בפסוק זה הענין שאחז"ל שלעולם ידונו לא"ה לכף זכות גם כי לפנים יראה ממעשיה' שפעלו עולה ומי' אתה צוית פקודיך יר' ע"ד דרשה הב"ה לזכות את ישראל לפיכך וכו' וז"א לשמור מאד · או יר' לומר שצריך האדם לעשות פקודי ה' ואפילו שיהיו מ מעיקים רבים והוא אומר לשמור מאד · או יר' לשמור מאד שכר טוב לעושיהם לע"הב · או יר' אתה צוית פקודיך שהשכל גוזר אותם גם אם היות מצוה אותנו עליהם והענין היה כדי שנזהר מאד בשמירתם ולא נכשל בהם כלל והוא אומר לשמור מאד · או יר' אתה צוית פקודיך אשר הם לשמור מאד את האדם והוא הענין שאז"ל בפסוק כי מלאכיו יצוה לך לשמרך וגומר וכמו שביארתיו במקומו ולכן אמר על זה אחלי יכונו דרכי לשמור חקיך והוא כי בהיותו עושה כן שיכונו דרכיו לשמור חקיו ית' יהיה משומר בכל דרכיו כאומר לשמרך בכל דרכיך : ובכתיבת הה"ר שלמה אלטוכטוסי ע"ה מצאתי כתוב יר' כל מחלותי ומכאובי שאני חולה ומאלים גופי ומחליאו ומונעו מכל ההנאות כלם הוא לפי שיכונו דרכי ומדותי ואייסיר מדותי לשמור חקיך מאהבה אע"פ שאין טעמם נגלה ע"כד · עוד מצאתי כתוב ר"ל כי מהחלאים הבאים על האדם ומתרופותיהם יזהר האדם לשמור החקים והענין הוא כי לפעמים לרעיפת הדם יוקז האדם ודומה לזה והרופא החכם בטבע הוא היודע טעמו של דבר זה ע"כ · או יר' הנה אני עושה את פקודיך יען היותם דברים שהשכל סובלם אך בנעו מינך מלכא כי יכונו דרכי לשמור חקיך שהם דברים כי לכאורה אין להם טעם · אז לא אבוש בהביטי יר' בהביטי אל כל מצותיך שהאחרים עושים אותם לא אבוש יען כי גם אני עושה אותן ולא יאמרו לי קרקפתא דלא מנח תפלין ודומה לזה · אודך ביושר לבב בלימדי משפטי צדקך הם דיני ממונות ודיני נפשו' כמו שביאר הרא"ע והכונה לומר כי לבבו היה שלם בזה לפי שלא נטה מדברי התורה בשביל לקיחת השוחד לשפוט שלא בצדק ובמשפט וכמו כן נמשך לו שלמד הדינין כהלכתן והוא או' בלמדי משפטי צדקך מה שלא היה הענין אלו כן אילו היה מקבל איזה שוחד כי השוחד יעור עיני חכמים כלומר ועם היות אמת כי הרוצה להתחכם יעסוק בדיני ממונות יען כי הם מחדדים את השכל הרבה מאד הנה עם כל זה השוחד יעור למקבלים אותו ולא יתחכמו ואין צ"ל לרוצ' להתחכ' ולהתחדד אלא שאפילו לאותם שהם כבר חכמים יעורם · או יר' אודך ביושר לבב שהיה לי לעשות המצות גם אם לא עשיתי אותן כי רחמנא לבא בעי וכמו כן בלמדי משפטי צדקך כי הלמידה בהן היא

בעשייה

אבן יחייא

קיט אשרי תמימי וגו' הנה שמזמור הלז הוא היותר חשוב ויותר נעלה שבכל המזמורים כי הוא תפלת דוד לאל שיעזור לנפשו ויבינהו למען ילמד ליראה את ה' ולהדבק בדרכיו ומעשיו ומצותיו כדי לזכות בהם אל הנועם הנצחיי · והיה מודיע לאל חשקו על ככה מי ולכן ראוי כי הבא לטהר יסייעו אותו · והיה מספר דאגתו על המונעים ומעיקים אליו מחוץ ומטרידים אותו מהדבקות עם אלהיו · ועל"ד היה מעיד פניו כנגדם וכנגד הזמן המר וקורות המעיקים לו והיו עיניו ולבו תמיד להתעסק בעבודת אלהיו ולהדבק בדרכי תורתו ומצותיו · ולכן היה מבקש העזר אלהי על זה · ולהיות כוספו וכל חשקו אל תורת ה' ומצותיו · היה מזכירם פעמים אלו מספור בשמות משתנות · כמו שנכסף לספר דבר מה שמרבה בזכירת השבחים בכפל ענין במלות שונות · והשמו' משתנות שיזכיר בהם תורת האלוה ומצותיו הם שנים עשר · האחד דרך · ובאומרו אשרי תמימי דרך וזולתם · הב' תורה · וכאומרו ההולכים בתורת ה' וזולתם · הג' עדות · אשרי נוצרי עדותיו · הד' פקודים · וכאומרו אתה צוית פקודיך · הה' חוקים · וכאומרו לשמור חוקיך · הו' מצות · וכאומרו בהביטי אל כל מצותיך · הז' משפטים · כאומרו בלמדי משפטי צדקך · הח' צדק וכאומרו בצדקתך חייני · הט' דבר · וכאומרו לשמור כדבר' · הי' אמירה · וכאומרו בלבי צפנתי אמרתך · הי"א אורח · וכאומרו ואביטה אורחותיך · הי"ב נפלאות · וכאומרו ואביטה נפלאותיך · וכל אלו הם נאמרים על התורה אם בכללותם · ואם בפרטיה · והנה כי אין פסוק אחד שלא נזכ' בו אחד מהם או דומה להם · כמו ערוב עבדך לטוב אל יעשקוני זדים · כי טוב נאמר על התורה וכאומרו טוב לי תורת פיך · וכמו לדור ודור אמונתך כוננת ארץ ותעמוד כי שם אמונה יפול על כל התורה בכללה וכל זולתם כן · והמזמור כלו בנוי על סדר האלפא ביתא לרוב מעלתו · ולגודל מעלתו על כל השאר הפליג להזכיר שמונה פסוקים על כל אות · ואחר שכך הח' הנלתי כתוב בעניינים המשובחים בעשרות והשביעיות · לרמוז כי עצמותו הכולל בשכום שמונה מהג' נפשות והה' חושים · כלם הם מוכנים לעבוד את ה' שהוא השמיני שבכמעלתו מעילה אל עלול בהתחילנו מהדומם אשר עילתו הצומח · אשר עילתו החי · אשר עילתו המדבר אשר עילתו האלהי והם זרע ישראל אשר יש להם הנפש האלהי למעלה על נפש המשכלת שבבני האדם ולמעלם נברא העולם השפל · אשר עילתו עולם הגלגלים · אשר עילתו עולם המלאכים אשר עילתו האלוה יתברך שמו השמו יתברך ויתעלה · ונכספה וגם כלתה נפשו ידיעת השבע חכמות והחכמה מהתורה השמינית אשר עלתה על כלנה · כדי לעבוד את ה' במצותם כי אין בור ירא חטא ולא עם הארץ חסיד · וקבלתי מרבותי כי במזמור הלז יש סודות נפלאים משמות הבורא יתברך שהם ענינים שייכים לחכמת הקבלה הנעדרת מבני דורנו · וכי המתמיד לאומרו יפתח לבו בסגולה הן ללמוד בקבלה החכמות והן להיות זריז לעבודת אלהיו וה' ידריכני במעגלי יושר ויפתח לבי בתורתו :

אות האלף אשרי וגו' כונת האות הזה להודיע הדרך להשגת הב' אושרים הזמניי והנצחיי · ותפילת המשורר לאל שיעזרהו ללכת בדרך הטוב למען ישיג שלימות והאושרים · ור"ל האושרים הם אותם שיש להם שבעה תנאים · האחד שיהיו תמימי דרך ר"ל מאמינים באלהות האל יתברך וכל מגמתם אליו ולא לאלהים אחרים · וכאומרו הכתוב תמים תהיה עם ה' אלהיך כי הגוים האלה אשר אתה בא שם אל מעוננים ואל קוסמים ישמעו ואתה לא כן נתן לך ה' אלהיך כי זה סוד היסודות ועמוד החכמות · הב' שיהיו הולכים תמיד בתורת ה' המחכמת פתי לדעת לבקש דרך ישכון אור כי כאשר אמרתי אין בור ירא חטא ולא עם הארץ חסיד · הג' שיהיו נוצרי עדותיו שהם האמו' שטעמם נגלה ומציאותם נסתר כפסח וסוכה שהם עדות על נסים שנעשו לאבותינו · הד' שיתפללו לאל וידרשוהו בעת צרתם וזה בכל לב ביצר הטוב וביצר הרע · הה' כי אף לא פעלו עולה ולא עברו על מצות עשה · הו' כי בדרכיו הלכו שהם החוקים שטעמם ומציאותם נסתר להיותם מדרכי האל וסודותיו · הז' כי הלכו בפקודיך שאתה צוית לשמור מאד · שהם המשפטים אשר שכלנו מצוה לשמרם · והתורה צוה לנו שמירה על שמירה להיותם סבת קיום העולם והעמדתו · ולכן נקראו פקודים להיותם נפקדים בשכלנו בטרם נתנה התורה · אחלי וגו' היא תפלת המשורר לאל שיעזרהו ללכת בז' דרכים הנז' למען ישיג התכלית · וזהו אומרו תחינותי ואחלי לפניך ה' הוא שיכונו דרכי לשמור חקיך שהם זרים בעיני האדם להיותם נעדרי הטעם · והם הדרכים שזכר לעיל · ואחלי שאז בהביטי בספר תורתך כל מצותיך אחד לאחד כהגיגי בו יומם ולילה · שאז לא אבוש להיותי עברין באחד מהם · כי כל המצות שהם העדות הנז' לעיל אעשם בזמנם · ולא אבוש בקראי על ספר מצות לא תגנוב וזה להיותי נקי כפים · מה שאם ידי היו מלאים דמים הייתי מתבים במוצאי כי עברתי על דת · ואחלי שאודך ביושר לבב שהוא כנגד התפלה אשר אמר בכל לב ידרשוהו · וזה בלומדי משפטי צדקך שהם הפקודים שזכר לעיל · וקראם צדקך כי אין בעולם משפטים צדיקים כיוצאים מלפני בדת של ישראל להיותם נמנעי הטעות להיות אלהים בלב שם והוא היה נותן בפיהם הדברים אשר ידברו בכל דין · וזהו סוד ועשיתם לו כאשר זמם

ולא

מנחת ערב

אשרי תמימי דרך ההולכי' בתורת ה' כי יש בני אדם שיש בידם תורה בלי מעשים טובים ויש בני אדם שיש בידם מעשים טובים בלי תורה ועל זה אמר אשרי תמימי דרך שיש בידם תמימו' במעשים טובים וזהו תמימי דרך עם הצטרפות תורת ה' · או יאמ' אשרי תמימי דרך והוא כי העולם הזה הוא דרך לעה"ב כי בו הולך האדם לבית עולמו ואמר כי אשרי המתנהגים בתמימות בדרך בלתי חוטאים ועושים עיקר מעסק התורה עד היותם מאותם שאמרו בגמרא אשרי מי שבא לכאן ותלמודו בידו וזהו אשרי וכו' ההולכים מהעולם בתורת ה' בידם היא למודם : ואמר אשרי נוצרי עדותיו שאינו לומד ע"מ לקבל פרס בעולם הזה אלא נוצרי בד"א נוצר תאנה שיושב ומשמר שמירה עצמית ומתמדת לקבל שכר עולם הבא ואז הוא שיעשה בכל לב ואמר בכל לב ידרשוהו בענין והוי שותה בצמא את דבריה' שצריך לדרוש ולחקור אחריה ולילך למקום תורה ואחר שדבר בשלמים בתורה ומעשים טובים בקום ועשה דבר עתה בשלמים בתורה ובאזהרה שלא תעשה וז"ש אף לא פעלו עולה ובדרכיו של התורה הלכו · ואמר אתה צויתה פקודיך כלומר הפקודי' שלך שאתה עושה אותם בהם

ג"ם

רשי

בלבי צפנתי · לא נתתיה להשתכח ממנו : אשתעשע · אתעסק כמו ישעה האדם אל עושהו ואל ישעו בדברי שקר : גמל על עבדך · דבר שאחיה בו בגמול חסדך · נפלאות מתורתך · דברים המכוסי' בה שאינם מפורשים בה · מתורתך נפלאים מפירושי תורתך שאינם מפורשים בה · מכאתי גר אנכי בארץ ימים מועטים · אל תסתר ממני מצותיך הנעלמות שאוכל לקיימם שאם לא עכשיו אימתי : גרסה · משחברת נפשי מחמת תאוה כמו גרש כרמל ותנאס חבר לתאבה עם מתאב אנכי את גאון יעקב ושניהם לשון שבר : גל מעלי · לשון גלגול כמו ויגל את האבן : בי נדברו · אע"פ שמלכי אומות העולם מתלוננים עלי שאני עוסק בתור': שעשועי · עסקי : חייכי

מסרה

ב' כדבריך י"ג חס' וסימ' נמסר בסדר ויצא יעקב · צפנתי ג' וסי' בלבי צפנתי אמרתך · מחקי צפנת אמרי פיו · דודי צפנתי לך : עדותיך ט' מפקין ו"יו וסי' ולשלמה בני תן לבב שלם דד"ה · וח' אינון בעניינא בא"ב וסימ' כ פר"ץ כ"ן דמ"ה במ"א צוית עדתיך : ג אחיה ד' וסימ' ויפל אחזיה בעד השבכה · מאסתי לא לעולם אחיה' לא אמות כי אחיה' גמל על עבדך אחיה · וא' הבינני ואחיה · ארורים ג' וסימ' ועתה ארורים אתם דיהושע · ואם בני האדם ארורים הם לפני יי' · גערת זדים ארורים :

תהלים קיט

ט בַּמֶּה יְזַכֶּה־נַּעַר אֶת־אָרְחוֹ לִשְׁמֹר כִּדְבָרֶךָ׃ בְּכָל־לִבִּי דְרַשְׁתִּיךָ אַל־תַּשְׁגֵּנִי מִמִּצְוֺתֶיךָ׃ בְּלִבִּי צָפַנְתִּי אִמְרָתֶךָ לְמַעַן לֹא אֶחֱטָא־לָךְ׃ בָּרוּךְ אַתָּה יְהוָה לַמְּדֵנִי חֻקֶּיךָ׃ בִּשְׂפָתַי סִפַּרְתִּי כֹּל מִשְׁפְּטֵי־פִיךָ׃ בְּדֶרֶךְ עֵדְוֺתֶיךָ שַׂשְׂתִּי כְּעַל כָּל־הוֹן׃
טו בְּפִקֻּדֶיךָ אָשִׂיחָה וְאַבִּיטָה אֹרְחֹתֶיךָ׃ בְּחֻקֹּתֶיךָ אֶשְׁתַּעֲשָׁע לֹא אֶשְׁכַּח דְּבָרֶךָ׃
גְּמֹל עַל־עַבְדְּךָ אֶחְיֶה וְאֶשְׁמְרָה דְבָרֶךָ׃ גַּל־עֵינַי וְאַבִּיטָה נִפְלָאוֹת מִתּוֹרָתֶךָ׃ גֵּר אָנֹכִי בָאָרֶץ אַל־תַּסְתֵּר מִמֶּנִּי מִצְוֺתֶיךָ׃
כ גָּרְסָה נַפְשִׁי לְתַאֲבָה אֶל־מִשְׁפָּטֶיךָ בְכָל־עֵת׃ גָּעַרְתָּ זֵדִים אֲרוּרִים הַשֹּׁגִים מִמִּצְוֺתֶיךָ׃ גַּל מֵעָלַי חֶרְפָּה וָבוּז כִּי עֵדֹתֶיךָ נָצָרְתִּי׃ גַּם יָשְׁבוּ שָׂרִים בִּי נִדְבָּרוּ עַבְדְּךָ יָשִׂיחַ בְּחֻקֶּיךָ׃ גַּם־עֵדֹתֶיךָ שַׁעֲשֻׁעָי אַנְשֵׁי עֲצָתִי׃

דבקה

(מסרה קטנה: ל · י"ג וחס' · ל · ו"ג · כ' · ב' ובענין · ד' פסו' ב"אב מן ד' מ"ין · ל · י"ג חס' · ד' · י"ג חס' · ג' ר"ף · ט' ב"אב · ג' ר"ף · ל · ג' מל' · ג' ר"ף · ה' וחס')

תרגום

בְּמָא יְדַכֵּי טַלְיָא יַת אוֹרְחָתֵיהּ לְמִיטַר הֵיךְ דִּבְרָיךְ׃ בְּכָל לִבִּי תְּבָעִית אוּלְפָנָךְ לָא תַשְׁלְיָנִי מִפִּיקוּדָיךְ׃ בְּלִבִּי אַשְׁיֵשִׁית מֵימְרָךְ מִן בִּגְלַל דְּלָא אֶחוֹב קֳדָמָךְ׃ בְּרִיךְ אַתְּ יְיָ אַלֵּיף יָתִי גְּזֵירָתָךְ׃ בְּסִפְוָתִי אִשְׁתָּעִיתִי כָּל דִּינֵי פוּמָךְ׃ בְּאוֹרַח סַהֲדְוָתָךְ חֲדֵיתִי כַּעֲלוֹי כָּל מָזָלָא׃ בְּפִיקוּדָיךְ אֲמַלֵּיל וְאֶסְתַּכַּל אוֹרְחָתָךְ׃ בִּגְזֵירָתָךְ אִיתְפַּרְנַק לָא אַנְשֵׁי דִּבּוּרָךְ׃ שְׁלִים טַב עַל עַבְדָּךְ אֵיחֵי וְאַטַּר דִּבְרָיךְ׃ גְּלֵי עֵינַי וְאֶסְתַּכַּל פְּרִישָׁן מֵאוֹרָיְתָךְ׃ דַּיָּיר אֲנָא בְּאַרְעָא לָא תְסַלֵּיק מִינִי פִּיקוּדָיךְ׃ רַגִּיגַת נַפְשִׁי לְרְגִינְתָּא לְפִיקוּדָיךְ בְּכָל עִידָן׃ נְזַפְתָּא אֵידוֹנִין לִיטִין דְּאִשְׁתַּלְיוּ מִפִּיקוּדָיךְ׃ אַעֲדִי מֵעִלּוֹי קְלָנָא וּבוֹזְתָא אֲרוּם סַהֲדְוָתָךְ נְטָרִית׃ אֲרוּם יָתְבִין רַבְרְבִין מִינִי מְמַלְּלִין עַבְדָּךְ עָסִיק בְּאַחְוָיַת גְּזֵירָתָךְ׃ לְחוֹד סַהֲדְוָתָךְ פַּרְנוּקֵי מָרֵי עֲצָתִי׃

ארבקת

אבן עזרא

במה אמר רבי משה תשובת במה הוא לשמור והשמור ארחו ולפי דעתי שהוא קשור בפסוק העליון שאמר את חקיך אשמור שאף על פי שלא אוכל לשמרם כראוי כדבריך: בכל · אתה תדע כל לבי ואתה תעזרני שלא אשגה : בלבי · שם הם תמיד צפונים אמרתך : ברוך · בעבור שאודה כי אתה ברוך למדני חקיך וזה הוא השכר שאבקש ממך : בשפתי · דבק עם הפסוק העליון למדני חקיך כי אתה תדע מנהגי שספרתי ולמדתי משפטיך לאנשי דורי : בדרך · כאשר הרגיל נפשי בדרך עדותיך אז אשמח : בפקודיך אשיחה · עם לבבי שהפיקודים נטועים בו והפיקודים יורוהו לשמור ארחותיך שהם ישרים בכללים אף על פי שבפרטים ירעו למי שהוא הכללים שמורים לטוב לכל הימים ופירוש הדבר תבין מהגש' שהוא כלל שמור לטוב לכל העולם ובכללו שהוא מטיב יבוא ממנו מקרה רע למעטים : בחוקותיך · בחוקות שהשם נהג עולמו · אשתעשע על כן לא אשכח דבריך שאמרת אחרי יי' אלהיכם תלכו : גמול · בעבור שהזכיר למעל' לא אשכח דבריך אמר גמול על עבדיך אחיה ואשמרה כמו לא אשכח : גל · נפלאות מתורתך · איננו דבק כי אם ואביטה כמו ולא כחדו מאבותם וכן הוא גל עיני ואביט' מתורתך נפלאות ממני : גר · בעבור היות הגר כמו תועה ושוגה בדרכי' על כן אמר כן : גרס' · מן גרש כרמל כמו נגרב' ונשרפה לעשות משפטיך בחייבים ומלת לתאבה מרוב אהבתי כמו תאבתי : גערת · כמו שעשית אתה : גל · הטעם כי הזדים יחרפוני בעבור ששמרתי עדותיך : גם · כן עשו שרים רבים : בי נדברו · כמו ותדבר מרים בעבור כי עבדך ישיח בחקיך : גם · אנשי · חסר כ"ף כמו ועיר פרא וכן הוא כאנשי עצתי :

דבקה

מ"ע כפורנו ז"ל

במה יזכה נער את ארחו · באיזה בשין יזכה נער את ארחו להשמר ממכשול שון כי תמול אנשנו ולא נדע: אל תשגני ממצותיך · לאתגבר עבירה גוררת עבירה : בלבי צפנתי אמרתך · ברית מילה שהיא לאות ברית על שהיה לנו לאלהים · למען לא אחטא לך · בשטוי שלכתם בשת כמעגל · ברוך אתה ה' · מיטיב תמיד לזולתך : למדני חקיך · שוליטני בשטם שלכם כי אנכם באשר המצות ינעתי ומצאתי : בשפתי ספרתי המשפטים : בדרך עדותיך ששתי בעקודיך אשיחה · ובכלם הבנתי : ואביטה ארחותיך · למה מוירם · לכן : בחקתיך אשתעשע · יהירגון שאדע טעמם באופן שאשתעשע בהם כמו באשר המצות ובזה לא אשכח :

גמול על עבדך · אשר עמני פרדת הסבת המאוכות : אחיה · כי פחיתי שלא בלער · ואשמרה דברך · י' הדברות שבדבור א' באמרו באמרו אחת דבר אלהים : גל עיני · ולא ימנע קוצר שכלי : ואביטה נפלאות מתורתך · ולא ימנע מזה עומק הדבר שיושג : גר אנכי בארץ אל תבתר · באמר עיני שכלי להשיגם עשרה כי זמן קצר: גרסה נפשי לתאבה · ובזה אני מוכן להשיג באדם למד בעקום שלבי תמן : אל משפטיך · שהם מופתים שכליים בפעל בלתי מעות : גערת זדים · הנה לשעבר גערת אותם זדים שהזידו בבעל פעור : השוגים · גם שהתחלת זה היה בשגגה כי לא התחילו בעבירה כדי לעבוד ע"א אבל היה לזנות בלבד באמרו ויחל העם לזנות : גל מעלי חרפה · שנשאתי יפת תאר ולא דרשתי שעוכים והולדתי בן סורר ומורה : כי פקודיך נצרתי · מה שכתבת לעשות ליפת תאר : גם ישבו שרים בי נדברו לחרפני על זה : עבדך ישיח בחקיך · [illegible]

אבן יחייא

אלא כאשר עשה · ואחלי כי את חקיך אשמור שהם מצות לא תעשה כי השמר פן ואל רומז אל לא תעשה · וקראם חוקים על דרך ההגלה להיותם חק ודת מלך אשר צוה לבלתי עשות כדברים האלה : ואחלי שאל תעזבני על מאד ועד עולם · ותמים אהיה עמך לא אעזבך לאשוב כאלהים אחרים והוא כאלו ישאל עזר מאיתו לבלתי יחטא במחשבה :

בית · במה יזכה וגו' כוונת האות הזה לומר כי במה יזכה הנעור מכל שלימות כמוני לזכך ולברר אורחו מכל סיג עד שאגיע לשמור כדברך כי כבר עשיתי הז' תנאים שבדרך האות הנז' לעיל כי כנגד התפלה · בכל לבי דרשתיך וחליתי פניך שאל תשגני ממצותיך אבל תעזרני ללכת בהם · וכנגד הזהר מהלא תעשה · הנה בלבי צפנתי אמרתך מכל המצות לא תעשה למען לא אחטא לך בשום אחד מהם · כי לא אוכל לחטוא בהיותם נגד לבי תמיד · וכנגד עשיית החקים אני מתפלל אליך · ברוך אתה ה' שתלמדני סוד וטעם חוקיך אשר אני עושה · וכנגד עשיית המשפטים בשפתי ספרתי כל משפטי פיך ולא משפטי שכלי להיותם בלתי צדיקים כמותם · וכנגד עשיית מצות העדות · בדרך עדותיך ששתי כעל כל הון לדעתי טעמם · וכנגד התלמוד תורה · בפיקודיך אשיחה שהם שם מושאל על כל המצות · ואביטה ארחותיך מהיותך עושה חסד משפט וצדקה בארץ ואכיר גדולתך מהחכמות אשר אלמוד יומם ולילה · וכנגד הראוי להיות תמים עם ה' בחקותיך אשתעשע כי אפי' החוקים שאומות העולם והשטן מונין את יש' בהם אני אשמח בהם ויהיו לי לשעשועים ולא אפקפק בהם ובטעמם · ובודאי לא אשכח דבריך אשר צוית לא יהיה לך אלהים אחרים על פני :

גימל · גמול על עבדך וגומר כוונת האות הזה התפלה לאל שיתן הכין את עצמו בשבע' התנאים הנז' שיעזרהו להשיג תכליתו בשלימות · ושיגמול עליו עבדו החיים הארוכים כדי שיהיה אליו פנאי לשמור דברו כי להיותו מלך היה טריד בעניני המלוכה והמלחמות עם הצרים מחוץ מה שמונעים ומטרידים אותו מלשמור דברו שהוא שם כולל על כל השבעה תנאים הנז' והתפלה לה' בהטיבו בתורתו להגות בו יומם ולילה שיגלה עיניו עיני השכל למען ישיג סודות כפלאות מתורתו · גר אנכי וגו' ר"ל וסבת שאלו החיים ארוכים הוא להיות כי גר אנכי בארץ כי ידע דוד היותו קצר ימים להיותו כפי מזלו נפל לולי ה' שנתן לו ע' שנים מאותם אשר חסר לאביו אד' הראשון מיומו השלם שהוא יום ה' כי אלף שנים בעיניך כיום אתמול כי יעבור והוא לא היה רק מתקל שנים לקיים חק קונו פי ביום אכלך ממנו מות תמות · וזהו אומרו להיות קצר ימים לכן ראוי שבדרך נס תודיעני מה שהזמן היה מפסיק להוצאת האמת ולכן אל תסתר ממני ידיעת סודות מצותיך כי גרסה ונשתברה נפשי מלשון גרש כרמל מפני התאוה שלי אל ידיעת סודות משפטיך בכל עת כי לא היה מסתפק בידיעת התורה ומצותיה · והיה מבקש ידיעת סודותיה וסוד כל מצותיה · ואמר כי תגעור בארורים הזדים כי הם מזידים לבלתי שמוע תורתך · מה שלכן שוגים ממצותיך כי לא ידעו האסור והמותר ומה שאני מתפלל על מפלתם הוא להיותם מעיקים וטורדים אלי מעיוני · ובאבדתם תגלה מעלי חרפה ובוז שהם מבזים אותי כאשר עדותיך נצרתי · ול תתמה שאף כי היו מבזים אותי לכן הייתי מכיח מללמוד תורתי ומלעשות המצות · כי אף וגם שישבו שרים שדרך בני אדם להתביים מהם · ובי נדברו דברי בזיום · עבדך לא היה נותן לב לדבריהם אבל ישיח בחקיך [illegible]

תורת חסד · תהילת ה'

בעשייה אילו לא אסתייעא מילתא ח"ו על עשייהן בפעל וכמו שארז"ל זאת התורה לא עולה ולא מנחה וכו' · את חקיך אשמור וגומר יר' הן אמת את חקיך אשמור וידעתי מזה שיש דברים רבים שאין השכל סובלתם ואתה ה' יודע טעמם ובכן אתגאם בהיותי רואה את עצמי באיזו צרה יען כי אני אומר שאתה ה' יודע טעמו של דבר גם כי אין השכל סובל שאהיה אני שרוי באותה הצרה ועכ"ז אני מחלה פניך ה' שאל תעזבני עד מאד :

במה · יזכה נער וגומר יר' הנה הנער מטבעו הוא שירשמו במוחו ובזכרונו כל הדברים שיראה והם בעיניו כמו הפלאים שהאדם זוכר אותם בטבע ולכן אמר במה יזכה נער את ארחו ומנהגו שהוא לשמור במוחו כל הדברים וכו' אם לא כדברך ית' ר"ל בשיהיו הדברים שישמע עיניו תורתך ומצותיך כי אז יהיה מנהגו זה כולו זכיות ומצות ומעשים טובים · בכל לבי דרשתיך יר' דרשתיך שאל תשגני ממצותך כי ירא אנכי שמא יתחקק בכח השומר אשר לי קנין השגגות · בלבי צפנתי וגומר יר' למען לא אחטא לך בשוגג ויסאר בי קנין השגגה כאמור ולזה בעצמו את חקיך אשמור · בשפתי ספרתי וגומר יר' בשפתי ספרתי כל משפטי פיך כמה הם כדי שלא אשגה בשום אחד מהם ויסאר הדבר אצלי בקניין : בדרך עדותיך ששתי וגומר מצאתי כתוב שיר' ע"ד אשרי תמימי דרך וגומר ע"כ והנה העוסק בתורה מעוני סופו לקיימה מעושר ועל כן אמר שאין צריך לומר כשכבר הוא יודע העדות והחקים והמשפטים שהיה שמח יען אשר היה יודע שיעשיר וכו' רק שאפילו בהיותי עדין הולך בדרך השגתם היה שמח ושם כאילו כבר היה על כל הון : או יר' ע"ד אם תבקשנה ככסף וגומר אז תבין וגומר ויר' בלכתי לבקש עדותיך ששתי כאילו הייתי [illegible]

מנחת ערב

[illegible]

[illegible]

אבן עזרא

דבקה נפשי · כמו עלמי כמו נשבע יי׳ בנאות בנפשו והטעם כאילו הוא מת על כן חייני כדברך אני אמות ואחיה : דרכי · כמו יחשב דרכו חפצי ודרכי וכללם שתלמדני חקיך : דרך · הטעם לדעת עיקר למה הם נטועים בלב על כן בנפלאותיך : דלפה · כאילו דלפה נפשי בחליי שתמס כדלף טורד על כן קיימני כדברך מחלתי ואני ארפא : דרך חנני · כמו חנוני אותם והיא תהיה סבה שאסור מדרך שקר · דרך · הפך דרך שקר וטעם אמונה כי אין עול בידינו על כן אמר משפטיך שויתי כמו לא ישוו בה והטעם עשיתי משפט שוה : דבקתי · במצות שקבל אין ראיה עליהם רק הקבלה על כן אל תבישני : דרך · כי תרחיב · שב אל דרך : הורני · עקב · כי עקב יש לה בתגמול ושכר בשמרם עקב רב · הבינני · בכל לב · שלא אשכחנה : הדריכני · כמו הרגילני כאדם דורך הדרך פעמים : הט · עדותיך · יקרות מכל הון : העבר · חייני כי חיי האדם יאריכו · אם לא ילך אחר עיניו : הקם · אמרתך · הם הגזרות הבאות מהשמים והטע׳ קיים כל גזירה שתביאני ליראתך : העבר · דבק בפסוק העליון והטעם יגורתי מחרפה שתביאני אם שגיתי מיראתך וכל משפט תעשה כי הוא טוב : הנה תאבתי · כמו כליתי מרוב האהבה כמו גם כלתה נפשי וכלות אליה׳ על כן מתאב אנכי הפך הדבר על כן חייני : ויבואוני · כמו ויבואו אלי ויזעקיך · כאמרתך אשר הבטחתני : ואענה

תהלים קיט

כה דָּבְקָה לֶעָפָר נַפְשִׁי חַיֵּנִי כִּדְבָרֶךָ: דְּרָכַי סִפַּרְתִּי וַתַּעֲנֵנִי לַמְּדֵנִי חֻקֶּיךָ: דֶּרֶךְ־פִּקּוּדֶיךָ הֲבִינֵנִי וְאָשִׂיחָה בְּנִפְלְאוֹתֶיךָ: דָּלְפָה נַפְשִׁי מִתּוּגָה קַיְּמֵנִי כִּדְבָרֶךָ: דֶּרֶךְ־שֶׁקֶר הָסֵר מִמֶּנִּי וְתוֹרָתְךָ חָנֵּנִי:
ל דֶּרֶךְ־אֱמוּנָה בָחָרְתִּי מִשְׁפָּטֶיךָ שִׁוִּיתִי: דָּבַקְתִּי בְעֵדְוֹתֶיךָ יְהוָה אַל־תְּבִישֵׁנִי: דֶּרֶךְ־מִצְוֹתֶיךָ אָרוּץ כִּי תַרְחִיב לִבִּי:
הוֹרֵנִי יְהוָה דֶּרֶךְ חֻקֶּיךָ וְאֶצְּרֶנָּה עֵקֶב: הֲבִינֵנִי וְאֶצְּרָה תוֹרָתֶךָ וְאֶשְׁמְרֶנָּה בְכָל־לֵב:
לה הַדְרִיכֵנִי בִּנְתִיב מִצְוֹתֶיךָ כִּי־בוֹ חָפָצְתִּי: הַט־לִבִּי אֶל־עֵדְוֹתֶיךָ וְאַל אֶל־בָּצַע: הַעֲבֵר עֵינַי מֵרְאוֹת שָׁוְא בִּדְרָכֶךָ חַיֵּנִי: הָקֵם לְעַבְדְּךָ אִמְרָתֶךָ אֲשֶׁר לְיִרְאָתֶךָ: הַעֲבֵר חֶרְפָּתִי אֲשֶׁר יָגֹרְתִּי כִּי מִשְׁפָּטֶיךָ טוֹבִים:
מ הִנֵּה תָּאַבְתִּי לְפִקֻּדֶיךָ בְּצִדְקָתְךָ חַיֵּנִי:
וִיבֹאֻנִי חֲסָדֶךָ יְהוָה תְּשׁוּעָתְךָ כְּאִמְרָתֶךָ: ואענה

תרגום

אַרְבְּקַת לְעַפְרָא נַפְשִׁי אַסֵּיְתִי כְּדִבְרָיךְ: אוֹרְחַי מְנֵיתִי וְקַבֵּילְתָּא צְלוֹתִי אַלִּיף יָתִי גְזֵירָתָךְ: אוֹרַח פִּיקוּדָיךְ תְּבַיְּנֵנִי וְאַמֵּילֵל בְּפְרִישׁוּתָךְ: אַגְמַת נַפְשִׁי מִדְּבוֹנָא קַיֵּים יָתִי כְּדִבְרָיךְ: אוֹרַח דְּשִׁקְרָא אַעְדִּי מִינִי וְאוֹרַיְתָךְ חַיֵּיס לִי: אוֹרַח הֵימְנוּתָא בְּחָרִית דִּינַיךְ שַׁוִּית: אִירְבְּקִית בְּסָהִידוּתָךְ יְיָ לָא תְבַהֵיתְנִי: אוֹרַח פִּיקוּדָיךְ אַרְהוֹט אֲרוּם תַּפְתֵּי לִבִּי: אַלִּיף יָתִי יְיָ אוֹרַח גְּזֵירָתָךְ וְאֶנְטְרִינָהּ עַד גְּמִירָא: תְּבַיְּנַנִּי וְאֶנְטוֹר אוֹרַיְתָךְ יְיָ וְאֶנְטְרִינָהּ בְּכָל לִבָּא: תַּדְרְכִינַנִּי בִּשְׁבִיל פִּיקוּדָיךְ אֲרוּם בֵּהּ צְבֵיתִי: אַצְלִי לִבִּי לְסָהִידְוָתָךְ וְלָא לְוַת מָמוֹנָא: אַעְבֵר עֵינַי מִלְּמֶחֱמֵי שִׁקְרָא בְּדִבְרָיךְ אַסֵּיְתִי: אָקִים לְעַבְדָּךְ מֵימְרָךְ דִּי לִדְחַלְתָּךְ: אַעֲבַר חִיסוּדִי דִּי דְּחִילִית אֲרוּם דִּינָיךְ טָבִין: הָא רְגֵגִית לְפִיקוּדָיךְ בְּצִדְקָתָךְ אַסֵּיְתִי: וְיֵיתוּן עֲלַי חַסְדָּיךְ יְיָ פּוּרְקָנָךְ הֵיךְ מֵימְרָךְ: ואתיב

רשי

חייני כדברך · כמו שהבטחתני על ידי נתן הנביא טובה : דרכי ספרתי · לך את דרכי ואת חטאותי ואתה עניתני : דלפה נפשי · נטפה כלומר נחסרה והולכת : ומשפטיך שויתי · שמתי עלמי למשפטיך ודבקתי בעדותיך לבחור בדרך אמונה לך אני שואל דרך שקר הסר ממני : ואצרנה עקב · אשמרנה בכל מעגלותי ועקבי נתיבותיה לשון עקבים טר״אלש בלע״ז : הקם לעבדך אמרתך · אשר הבטחתני : אשר ליראתך · שאהיה אני וזרעי יראי שמך שע״מ כן הבטחתני אם ישמרו בניך את דרכם וגו׳ : העבר חרפתי · מחול לי על אותו עון ושוב לא יוכלו אויבי לחרפני בו : כי משפטיך טובים · וכבר אני מקבל עלי לשלם הכבשה ארבעתים : ויבאוני · תשועתך תבא אלי כאמרתך שהבטחתני : ואל

מסרה

ד׳ כדבריך י״ג חס׳ ושי׳ נמסר בסד׳ ויצא יעקב · ספרתי ב׳ ובענין וסימ׳ בשפתי ספרתי · דרכי ספרתי ותענני · דלפה ב׳ וסימ׳ דלפה נפשי מתוגה · אל אלוה דלפה עיני · בעדותיך ח׳ בא״ב וסימ׳ פר״ץ כ״ן ודמ״ה במ״א צוית צדק עדותיך · ארוץ ד׳ וסימ׳ נמסר בשמואל ב׳ סימ׳ י״ח · ה׳ תורתך מתורתך ט׳ בא״ב וסימ׳ גל עיני ואביטה · הבינני ואצרה · זלעפה אחזתני · זכרתי בלילה · כרו לי זדים · מה אהבתי · עת לעשות יי׳ · פלגי מים · שלום רב לאוהבי תורתך · יגרתי ד׳ וחס׳ וסימ׳ בסדר עקב · ו׳ חסדיך כלהון מ״ל במ״א ויבאני חסדך יי׳ דא״ב :

ס״ע ספורנו ז״ל

דבקה לעפר נפשי · בסלע המחלוקו׳ שהיו שאול ואנשיו סובבים לתפשני : חייני כדברך · באמרת מיד כל מ״ה אדרשנו ומיד האדם · דרכי ספרתי · בענין קעילה ובענין צקלג ששאלתי במשפט האורים ותענני · על ידי הכהן : למדני חקיך · ענין האורים ותומי׳ : דרך פקודיך שנות לטובים וללמד הבינני · לטורות · תן בלבי לטורו׳ : ואשיחה בנפלאותיך · לאשיך לעבודתיך השונים מפנה : דלפה נפשי מתוגה · בדבר אבשלום בעצת רשעים שמעו ספך זה · קיימני להשיבני לאיתני : כדבריך · באמרו וחסדי לא ימוש ממנו · דרך שקר הסר ממני · דרך הגנות והמעמא׳ : ותורתך חנני · אמתה של תורה כי אמנם : דרך אמונה בחרתי · למנא האמת משפטיך שויתי · ובזה הדרך של אמונה שויתי משפטיך בנפשי את עמך למנוא האמת ולמחום דרכי סורכי הדיינין : דבקתי בעדותיך ה׳ · בדבר יפת תאר שעשיתי לה מה שנוית : אל תבישני מעברי · גם שיבא ממנה אבשלום · דרך מצותיך ארוץ : לעבור למצותם בלב בכסף : כי תרחיב לבי · באשר תרחיב לבי להבין מעמם אל נכון :
הורני ה׳ דרך חקיך · ולכן אתה הורני טעם חקיך ותכלי׳ הכוונתו : ואצרנה · אשמור אותה הדרך : עקב · להשיג תכלית מכוון בלמודי ובעסקי : ואצרנה תורתך · שלא אשכחנה כאמרם ז״ל לחוקותי · גרסא סייעתא דשמיא · ובזה : אשמרנה בכל לב הדריכני בנתיב מצותיך · שאמרת לבני קנת מזוכות שאין שנה למצות מדרך השכל באמרו ולא תשתאו בהם ונשמתם בם הדריכני למצות הדומי׳ להם בזה : הט לבי אל עדותיך · באמרת וכסף וזהב לא ירבה לו מאד ואל אל בצע וסגולת מלכים : העבר עיני מראות שוא · מהבים אל תאוות העולם לאתוד אותם : בדרכיך חייני · שאמרת לא תתורו אחרי לבבכם : הקם לעבדך אמרתך אשר ליראתך · שאמרת וכתב לו את משנה התורה למען ילמד ליראה את ה׳ אלהיו · לבלתי רום לבבו למען יאריך ימים על ממלכתו הוא ובניו : העבר חרפתי · בדבר בת שבע : כי משפטיך טובים · שמניתי בדבר אבשלום ובדבר שבע בן בכרי וזולתם : הנה תאבתי לפקודיך · לפנוי שמלוכה מנחת לי לא לפתרר אבל : בצדקתך כאמרו ויהי דוד עושה משפט וצדקה לכל עמו : חייני · כאמרו אמרת תפארת שיבה בדרך צדקה תמצא :
ויבואני חסדיך ה׳ תשועתך כאמרתך · שאמרת וחסדי עמו ונשמי תרום קרנו : ואענה

תורת חסד תהילת ה׳

רבקה לעפר נפשי חייני וגומר יר׳ לרמוז אל החלאים שהאדם יחלה בהם ויגיע כמעט למדרגת היותו מכוסה מהעפר ואמר שיחיה וכדברו שאמר והסיר ה׳ ממך כל חולי וכו׳ : או יר׳ הנה לכאורה היה מן הדין לבלתי היות נפשי עם גופי נדבקת פה בארץ כי אם להיותה למעלה כאשר היתה מקודם ועל כן אני מחלה פניך ה׳ שתחייני כדבר אשר הוא שלך כי כן היא נפשי הגולה מתחת כסא כבודך · או יר׳ כשאני מלד השגתי בא לחקור בטעמי החקים איכני מוצא להם כי אם טעם פמעט עפריי ר״ל חמריי ולא רוחניי א״כ חייני כדברך שאמרת לנו בקבלה הבא ליטהר מסייעין ליה וכו׳ ואחר אשר אני בא בחשקי ותאותי לבקש להם טעם מלד יהדותי ודרכי ספרתי לך בענינים האלה א״כ ראוי הוא שתענני בזה בעצמו ומה היא הענייה שתלמדני חקיך ר״ל טעם ורוחני בחקיך · או אולי יאמר אומר דבקה לעפר נפשי לומר לא תחשוב שנפשי לא השתדלה להועיל ג״כ אל החלק העפריי אשר לי או שא״ו העפר דבק בנפשי כי אדרבה דבקה נפשי אל העפר ר״ל אל החלק העפריי כדי להועיל לו ולעשותו דומה אל הנפש הרוחנית וכו׳ ואם כן חייני כדברך שאמרת כי במדה שאדם מודד בה מודדין לו : או יר׳ גם עם היות סיסבו שרים וני כדברו ר״ל כי דברו שעבדך ישיח בחקיך להודיע ברבים את חקי האלי״ם ואת תורותיו עם כל זה לא מפני זה לבדו עשיתי כן כי ג״כ היתה התיסבה אחר׳ והיא כי גם עדותיך הם שעשועי ואנשי עלתי כי תמיד אני הייתי לומד בם והם גם הם הרחיבוני ויעצוני לדבר זה ועוד לי דבר אחר כי דבקה לעפר נפשי והשפלתי את עלמי עד העפר עם היות לי כל אלה וא״כ חייני כדברך שקראת למשה מלד ענותנותו וכתת לו הקירון פנים ותיה ק״כ שנה ולא כהתה עינו ולא נס לחה וכמו שאחז״ל בויקרא רבה בפסוק ויקרא ה׳ אל משה וכו׳ · דרכי וגומר דרך וגו׳ יר׳ מרע״ה שאל הודיעני את דרכך ואני איני שואל כי אם שתלמדני חקיך ודרך פקודיך ; דלפה נפשי וגומר רז״ל אמרו טפח היום טפח למחר עד שהיא מתמלא ויוצא לכך נאמר דלפה נפשי מתוגה קיימני וכו׳ · דרך שקר יר׳ דרכי הפלוסופים הסר ממני כי דרך אמונה והיא אומ׳ בראשי׳ ברא אלי״ם בחרתי ומשפטיך שויתי יר׳ והדברים אשר שויתי להתחכם בהם הם משפטיך אשר האדם יחכם בהם ; ואני מצאתי כתוב משפטיך שויתי דין פרוטה כדין דינר וכו׳ ע״כ : דבקתי [illegible]

אבן יחייא

דלת דבקה וגו׳ כונת האות הזה כונת הקודמים ור״ל נפשי דבקה לעפר שהוא הגוף החומרי והעפריי ומלדו מקבלת המות והקפסד · ולכן אנא חייני לבל אמות ואספה בחוף הגוף כדברך אשר הבטחת לעמך ים שיהיה להם ההשארות נלחי ויהיה ממלב׳ כהנים וגוי קדוש · דרכי שהם הענינים הגופניים אשר בי המטרידים אותי מלהדבק בך כבר ספרתים אליך ולכן אנא תענני ולמדני סודות חוקיך · ודרך פקודיך שהם המשפטים הבינני · ואשיחה מעלמי בעדותיך שהם עדות לנפלאותיך כפסח על יציאת מצרים וסוכה על ענני כבוד · ודלפה וכמסה וכתכה נפשי כמים מתוגה ודאג׳ לב ליראתי מההפסד וכליון חרוץ · ולכן אנא קיימני כדברך · והוא כאומרו לעיל חייני כדברך · ודרך שקר הסר ממני בלומדי החכמות שלא אכשל בהטעות והנבת תורתך תן לי בחנינה כי אתה חונן ומלמד לאנוש בינה כי דרך אמונה בחרתי ולא דרך שקר · ודרך משפטיך שהם בעיני שוים וישרים · ודברתי ללמוד תמיד בעדותיך · ולכן ה׳ אל תבישני של אטעה בהבנת׳ ואקוה בחסדך כי כאשר תרחיב לבי ושכלי · שהבנת דרך מצותיך ארוץ כי יהיה קל אלי הבנתם מאד :
הא הורני ה׳ וגו׳ ר״ל הורני ידיעת דרך חקיך ואצור הדרך ההו׳ בתכלית אחרון שאפשר כי עקב לשון סוף להיותו ס׳ף הגוף · ולכן יובן על השכר הבא בסוף הפעולה · והבינני סודות תורתך שאדעם בכל לבי ובכל שכלי · ואצור תורתך ואשמרנו כי לא אסבת תלמודי [illegible]

[illegible]

מנחת ערב

מעלה וכתח״זל ת״ח אין להם מנוחה לא בעה״ז ולא בעה״ב שנ׳ ילכו מחיל אל חיל וגו׳ · משח״כ בזמן שהגא עלור בעה״ז הגוף העכור מעכבו מהשיג השגה זו ע״כ בבקשה ממך גל עיני בעה״ז ואביטה נפלאות מתורתך שלא יעכב מסך החומר ואין כוונתי בחיותי בעה״ז להתנהג עלמי במלך ולרדוף אחר הכבוד שלא גבר והאורח נטה ללוק וכל מגמתי לקיים מצותיך בעה״ז מה שאי אפשר בעה״ב וז״ש גר אנכי בארץ וכח״ם ז״ל שהיה דוד יושב על הארץ ולומד תורה ולא רצה לישב על כרים וכסתות ע״כ כיון שכל [illegible]

רשי

ואל תצל מפי דבר אמת · ואל תבדל מפי דבר אמת כמו ויצל אלהים את מקנה אביכן מלאתי דבר אמת עד מאד בכל הוראותי ובכל דיני שלא אכשל בהם : יחלתי · קויתי : ואתהלכה ברחבה · בהלכה הרווחת ופוסטת בישראל : דרשתי בקשתי : זכר דבר · אשר יחלתני על ידי נתן הנביא לעבדך : משפטיך מעולם · שאתה מביא יסורין וחוזר מחמתך וסולח ועל כן אתנחם : זכרתי בלילה · בעת צרה ואפילה · זאת היתה לי · עטרת ההולמת אותי לי לעדות ולזרעי הראוי' למלוך בשכר שפקודיך נצרתי כך דרשוהו חכמי ישראל מלאתי לשמר דבריך קיום דבריך מה שיחלתני בכך אתה חלקי : חליתי פניך · בלשון חלקי יי' אמרה נפשי על כן אוחיל לו : חשבתי דרכי · הפסד מצוה כנגד שכר' ושכר עבירה כנגד הפסידה לפיכך ואשיבה רגלי אל עדותיך כי ראיתי שהיא הטובה שבכולן: חבלי

וְאַל־תַּצֵּל מִפִּי דְבַר־אֱמֶת עַד־
מְאֹד כִּי לְמִשְׁפָּטֶךָ יִחָלְתִּי: וְאֶשְׁמְרָה
תוֹרָתְךָ תָמִיד לְעוֹלָם וָעֶד:
וְאֶתְהַלְּכָה בָרְחָבָה כִּי פִקֻּדֶיךָ
דָרָשְׁתִּי: וַאֲדַבְּרָה בְעֵדֹתֶיךָ נֶגֶד
מְלָכִים וְלֹא אֵבוֹשׁ: וְאֶשְׁתַּעֲשַׁע
בְּמִצְוֺתֶיךָ אֲשֶׁר אָהָבְתִּי: וְאֶשָּׂא־
כַפַּי אֶל־מִצְוֺתֶיךָ אֲשֶׁר אָהָבְתִּי
וְאָשִׂיחָה בְחֻקֶּיךָ:
זְכָר־דָּבָר לְעַבְדֶּךָ עַל אֲשֶׁר יִחַלְתָּנִי:
ג זֹאת נֶחָמָתִי בְעָנְיִי כִּי אִמְרָתְךָ חִיָּתְנִי:
זֵדִים הֱלִיצֻנִי עַד־מְאֹד מִתּוֹרָתְךָ
לֹא נָטִיתִי: זָכַרְתִּי מִשְׁפָּטֶיךָ
מֵעוֹלָם יְהוָה וָאֶתְנֶחָם: זַלְעָפָה
אֲחָזַתְנִי מֵרְשָׁעִים עֹזְבֵי תּוֹרָתֶךָ:
זְמִרוֹת הָיוּ־לִי חֻקֶּיךָ בְּבֵית מְגוּרָי:
זָכַרְתִּי בַלַּיְלָה שִׁמְךָ יְהוָה וָאֶשְׁמְרָה
תּוֹרָתֶךָ: זֹאת הָיְתָה־לִּי כִּי פִקֻּדֶיךָ
נָצָרְתִּי:
חֶלְקִי יְהוָה אָמַרְתִּי לִשְׁמֹר דְּבָרֶיךָ:
חִלִּיתִי פָנֶיךָ בְכָל־לֵב חָנֵּנִי כְּאִמְרָתֶךָ:
חִשַּׁבְתִּי דְרָכָי וָאָשִׁיבָה רַגְלַי אֶל־
עֵדֹתֶיךָ

וְאָתִיב מְחַסְדַי פִּתְגָם אֲרוּם סְבָרִית
בְּדִבְרָךְ: וְלָא תְסַלִּיק מִפּוּמִי פִּתְגָם
דִּקְשׁוֹט עַד לַחֲדָא אֲרוּם לְדִינָךְ
אוֹרִיכִית: וְאֶטּוֹר אוֹרַיְתָךְ תְּדִירָא
לְעַלְמֵי עָלְמִין: וְאֵיהַךְ בִּפְתָיוּת
אוֹרַיְתָא אֲרוּם פִּיקוּדָךְ תְּבָעִית:
וַאֲמַלֵּיל בְּסַהֲדְוָתָךְ קֳבֵיל מַלְכַיָּא
וְלָא אַבְהִית: וְאִתְפַּרְנַק בְּפִיקוּדָךְ
דִּי רְחִימִית: וְאֶזְקוֹף יְדַי לְפִיקוּדָךְ
דִּרְחִימִית וַאֲמַלֵּל בִּגְזֵירָתָךְ: אִידְכַּר
פִּתְגָמָא לְעַבְדָּךְ דִּי אוֹרַכְתָּנִי: דָּא הִיא
תַּנְחוּמוֹתִי בְּסִיגוּפֵי אֲרוּם מֵימְרָךְ
קַיְּימַת יָתִי: זֵדוֹנִין מְמִיקְנָן לִי עַד
לַחֲדָא מֵאוֹרַיְתָךְ לָא אַצְלֵיתִי:
אִדְכְּרִית דִּינָךְ מִן עָלְמָא יְיָ
וְאִתְנַחֲמִית: רְתִיתָא אֲחִידַת יָתִי
מֵרַשִׁיעֵי דִּשְׁבַקִין אוֹרַיְתָךְ: תּוּשְׁבְּחַן
הֲווֹ לִי גְזֵירָתָךְ בְּבֵית מְדוֹרָי: אִדְכְּרִית
בְּלֵילְיָא שְׁמָךְ יְיָ וּנְטָרִית אוֹרַיְתָךְ: דָּא
הֲוַת לִי לִזְכוּתָא אֲרוּם פִּיקוּדָךְ נְטָרִית:
חוּלָקִי יְיָ אֲמָרִית לְמִטַּר דִּבְרָךְ:
צַלֵּיתִי קֳדָמָךְ בְּכָל לִבָּא חוּס עֲלַי הֵיךְ
מֵימְרָךְ: חֲשִׁיבִין לְאוֹטָבָא אוֹרְחַי
וַאֲיְיתִיב רִיגְלַי לְסַהֲדְוָתָךְ

אבן עזרא

ואענה חרפי · שיאמר שלא תושיעני : ואל · כל בקשתי על מאד שלא אגל מפי דבר אמת כמו ויגללו את מגרים והאמת שהעשה משפט בחרפי : ואשמרה אז השמרה כמו אל ימשלו כי אז איתם · ואתהלכה · בדרך הרחבה : דרשתי · כמו בארתי וכמוהו דרושים לכל חפציהם : ואדברה · בגלוי · נגד מלכים · שמנהג האדם לירא מהם · ואשתעשע · בבקר : ואשא · דרך כבוד וקבול אהבה : זכור · שהבטיחו ותחסר מלת לו יחלתני לו והנה יוצא לשנים פעלים : זאת · זכרתי כי אמרתך חייתני כמה פעמים וזאת היא נחמתי בעת עניי : זדים · הע"פ שזדים הליצוני התלוצצו בי כמו לא נגעתי נגעתו בך : זכרתי · משפטים שעשית בזדים כמוני : זלעפה · מן רוח זלעפות פחלתי איך יעזבו רשעים תורתך : זמירות · האדם בבית מגוריו משתומם והפך זמירות זכרתי גדולת שמך · ואשמרה תורתך ביום : זאת · הטובה בתולדתי : חלקי · זה אמרתי לרבים אולי ישמרו דבריך : חליתי כאמרתך והנותי את אשר אחון חשבתי · כאשר אחשב אי זה דרך אלך אשיב רגלי אל דרך עדותיך : חשתי

מסרה

חרפי ג' וסי' ואענה חרפי דבר · ואשיבה חרפי דבר · כאשר הייתי בימי חרפי · בתרא נקוד חרפי קמץ חטף ושארא כחולם : ואשתעשע חד מן ד' פסיקי' בא"ב מן ד"ד מלין וסי' בוס"ק : ז' נחמתי ב' וסימ' זאת נחמתי בעניי כי נה אמרתך · ותהי עוד נחמתי ואסלדה : זדים ו' בא"ב וסי' גז"ט יכ"ע ור' בשאר קריאה וסי' נמסר בסוף מלאכי : תורתך ט' בא"ב וסי' לעיל באות ה' : זמרות ד' ג' כ"ב וא' חסר דחסר וסימ' נמסר בשמואל ב' ריש סי' כ"ג וסיפרא סי' צ"ה : ח' חלקו ב' ר"פ וסי' חלקי יי' אמרה נפשי · חלקי יי' אמרתי לשמר דבריך : חנני מן ריש סיפרא עד אלפ' ביתא רבתי חנני ומן אלפא ביתא רבתי עד סוף סיפרא חייני במ"ג חנני וסי' דרך שקר הסר ממני · חליתי פניך בכל עת · פנה אלי וחנני :

תורת חסד ההילת ה'

ואענה חורפי דבר יר' ואענה לחורפי על זה שאמרתי שהיא תשועתך בכיכול ואומר לו כי בטחתי בדברך שאמרה משה באומר שישראל נושע בה' ושאין אני אומר דבר זה מלבי עד שאכלם ואבוש מלומר אותו וכו' · או יר' ואענה חורפי דבר שירצה בעיניו כי אמת יהגה חכי על כל הלה והוא אומר ואל תצל מפי הדבר אמת והיא התורה אשר חותמה היא אמת וכמו שארז"ל ה' ברהם ע'

אבן יחייא

ואענה חורפי שהיה מחרפני לאמר שאין ישועתה לי באלהים סלה · דבר ותשובה [illegible] כי בטחתי בדברך ולא הלהרתי אחר מדותיך · ואל תצל ותפרים [illegible] הלימוד בתורת' תורת אמת · כי עד מאד תמיד יחלתי לידיעת [illegible] לא אשכחנה בקלה · כי אשמרה ידיעת תורתך בכח השומר [illegible] ועד בעולם הבא · ואתהלכה ברחבה בעולם הבא בשכר כי [illegible] ובשכר שאדברה בעדותיך נגד מלכים ולא אבוש כי ראוי לאדם [illegible] ובשכר כי זולת הדבור במצות · עוד אעסק בשעשוע [illegible] ואשתעשע במצותיך אשר אהבתי · ואשא כפי אל השמים לברך [illegible] אומרו אל מצותיך אשר אהבתי · ואשא כפי אל אל לברך ברכת התורה כשאשיח בחקיך:

[illegible]

בהמלע ת' בסוף · או יר' ואל תצל מפי דבר אמת עד מאד כי גם שיהיה באולי שמך שאני אדבר לא יהיה כי אם דבר פיר"ל שלא חשבתיה מקודם בלבי עכ"ז יהיה דבר האמת עד מאד: או יר' ואל תצל מפי אותו הדבר אשר הוא הגל האמת והוא כי אם אמת מארץ תצמח ר"ל שים אמת הגל אנשי העולם אז צדק משמים נשקף ואז בהיות הצדק במציאות המשך הכף גאולתנו וישועתנו יען כי מהצדק ומהמשפט יגאלו ישראל והני למשפטיך יחלתי תמיד לפי שמקודם היה אהי ענין הצדק אשר עליו אני מחלה פניך שאל תצל אותו מפי · או יר' כי למשפטיך יחלתי אשר יהיו אז יוצאים מפי הסנהדרין בשוב ה' את שיבת ציון · ואשמרה תורתך תמיד לעולם ועד בהיותי בארץ ישראל כי הרבה מן המצות תלויות בארץ ואין ישראל עושים אותם בשאר הארצות ואולי פסוק זה הוא פי' למה שאמר ואל תצל מפי דבר האמת שהוא ענין מה שהתורה לא תשתנה לעולם ח"ו : ואתהלכה ברחבה היא רחבה של ירושלם וכמו שפי' המפרשים · או יכוין אל המצוה · או יכוין אל מה שלא אמר האדם לחברו צר לי המקום שאלין בירושלם · או יר' גם כי אין מדרך העולם שיובל האדם לטייל ברחובה של עיר מצד מה שכל העולם עוברים דרך שם הנה עכ"ז אני אתהלך ר"ל אטייל ברחבה מצד זכות התורה ולא יעיק לי שום דבר והוא אומר כי פקודיך דרשתי · או יר' איגני הולך בכתיבות ובהורחות הצרות להיות כי רוב הדברים הרעים נעשים במקומות כאלה כי אם בדרך הרחבה ודבר זה למדתיו מתורתך שדרשתיה : ואדברה בעדותיך נגד מלכים הם הת"ח כי מאן מלכי רבנן · ואשתעשע במצותיך אשר אהבתי רצה בזה לכוין אל הדור המצוה אשר יהיה בירושלם יותר ממה שהן מהודרות בזמן שישראל בגלות : ואשא כפי וגומר יר' בידיו ובכפי אעשה המצות ובפי אדרוש טעמי החקים ברבים כי ב' הדברים האלה אעשה אותם אז בבת אחת והאחת לא תעכב אל האחרת : ובכתיבת הה"ר שלמה אלטוכטיסי ע"ה מצאתי כתוב ויבואוני חסדיך

רש"י

חבלי רשעים עודוני · סיעות של רשעים שללוני כמו יאכל עד כך חברו מנחם ויש לפותרו לשון עיוד כלומר נוספו ורבו עלי: טרם אענה · אוחך במצותיך טרם הגיעני בהם בבתי מדרשות אני שוגג בהם וחוטא ועתה משמעתני בהם תורתך שמרתי שהמדרש מלמדני לסור מן העבירה · לכן אני מבקש ממך טוב טעם ודעת למדני · טרם אענה · לשון שונה והוגה בבית המדרש הוא כמו תען לשוני אמרתך וכן יכרת יי' לאיש אשר יעשנה ער ועונה מאהל יעקב ער בחכמים ועונה בתלמידים: טפלו עלי שקר זדים · חברו עלי שקר וכן וחפשל על עוני: טוב לי כי עוניתי · שנתיסרתי ועוניתי למען אשוב מדרך רעה ולא אמר חוקיך בפירושים אחרים מנ' אחי כן טוב לי כי עוניתי וגו' טוב היה בעיני כשהייתי סובל ייסורין כדי ללמוד חוקיך כשהייתי לומד תורה בנער: יראיך יראוני · בטובה וישמחו כי כגמולי גמול שהרי מיראיך אני ולדברך יחלתי: ואמונה עניתני: כדין עניתני: כי שקר עותוני · כי על חנם הרשיעוני · מלא' האומר אני על לבן פנים שהומר לו הבא על אשת איש מיתתו כמה והוא נא חטא: ישובו

תהלים קיט

עדתיך: חשתי ולא התמהמהתי
לשמר מצותיך: חבלי רשעים
עודני תורתך לא שכחתי: חצות־
לילה אקום להודות לך על משפטי
צדקך: חבר אני לכל־אשר יראוך
ולשמרי פקודיך: חסדך יהוה
מלאה הארץ חקיך למדני:
טוב עשית עם־
עבדך יהוה כדברך: טוב טעם
ודעת למדני כי במצותיך האמנתי:
טרם אענה אני שגג ועתה אמרתך
שמרתי: טוב־אתה ומטיב למדני
חקיך: טפלו עלי שקר זדים אני
בכל־לב אצר פקודיך: טפש כחלב
לבם אני תורתך שעשעתי: טוב־
לי כי־עניתי למען אלמד חקיך:
טוב־לי תורת־פיך מאלפי
זהב וכסף:
ידיך עשוני ויכוננוני הבינני
ואלמדה מצותיך: יראיך יראוני
וישמחו כי לדברך יחלתי: ידעתי
יהוה כי־צדק משפטיך ואמונה
עניתני: יהי־נא חסדך לנחמני
כאמרתך לעבדך: יבאוני רחמיך
ואחיה כי־תורתך שעשעי: יבשו
זדים כי־שקר עותוני אני אשיח
בפקדיך

לסהידותך: זרזית ולא אתעכבית
למיטר פקודיך: סיעת רשיעיא
אתכנשו עלי אורייתך לא אתנשיתי:
בפלגות ליליא אקום לשבחא קדמך
מטול דיני צדקך: חברא אנא לכל
דדחלין מינך ולנטרי פיקודיך: טובך
יי מליא ארעא גזירתך אליף יתי: טבא
עבדת עם עבדך יי היך דבריך: שפיר
טעם ומנדעא אליף יתי ארום
בפיקודיך הימיני: עד לא אסתגיף
אנא שלי וכדון מימרך נטרית: טב
את ומיטיב אליף יתי גזירתך: חברו
עלי שקרא זידונין אנא בכל ליבא
אטור פיקודיך: אטפש היך תרב
יצרא דלבהון אנא אורייתך פירנוקי:
טב לי ארום אתענייתי מן בגלל
דאליף גזירתך: טב לי אוריית פומך
מן אלף כברין דדהב וסימא: אידך
עבדו יתי ואתקינו יתי תביינני
ואאליף פיקודייך: דדחליך יחמון
יתי ויחדון ארום לפתגמך אוריכית:
ידעית יי ארום זכאין דינך ובקושטא
סגפתני: יהי כדון חסדך לנחמותי
היך מימרך לעבדך: ייתון עלי רחמך
ואיחי ארום אורייתך פירנוקי: יבהתון
זדונין ארום על שקרא עויתו יתי
אנא אמליל בפיקודיך

קדמתי בנשף · סתרי ומגני אתה: שעשעי ה' והסר בא"ב וסימ' גם עדתיך שעשעי · יבואני רחמיך · לולי תורתך · צר ומצוק · תאבתי לישועתך · וסימ' יצ"לג"ת · וא' בנא' קריאה ושעשעי את בני אדם:

מסרה

ט עבדך ל' באתנחתא: ודעת ד' ג' קמץ וא' פתח וסי' והיה אמונ' עתך חסן · טוב טעם ודעת · כתבתי לך שלישים · ולבי ראה הרבה חכמה: זדים · ו' ב"אב וסי' נ"זט יכ"ע: כחלב ל' וא' מלרע כחלב ואינון מן א"ב מנחד והד כ' בריש תיבותא ול' דכוו' וסימ' נמסר כמס' רבת' במערכ' את הכ"ף בס"ד: י' ידיך כל ספרא מ"ל במ"ה חסרים · ונמסר בספר' סימ' ל"ב: יחלתיה' ובעניינא בא"ב וסימ' ואל תצל מפי זמו יראיך יראוני · כלתה לתשועתך ·

אבן עזרא

חשתי · זריזין מקדימין למצות: חבלי · עודוני · אין לו ריע והאומר שהוא מגזרת יאכל עד אין לו טעם ושעמו אם אחזוני חבלים כחבלי רשעים שהם ראויים לבא עליהם: חצות · על משפטי צדקך · ברשעים: חבר · יראיך · שיראו ממצות לא תעשה: חסדך · והנה חסדך מלאה הארץ והחסד שתעשה עמי חקיך למדני: טוב · עבדך · דבק עם השם כדברך הטוב: טוב · זה השיב שהבקש עתה: טרם · אין צורך לענות כי שוגג הייתי בימים שעברו על מלת ועתה: טוב · בלא בקשה ותטיב למבקש: טפלו · כמו ותטפול על עוני דבר שלא עשיתי: טפש · אין חבר לו וטעם שעשעתי כאשר השכלה החכמה ושעשועי את בני אדם: טוב · אם באו עינויים עלי שיבואוני ללמד חקיך אז טוב לי: טוב · אם מנהג אדם לענות עצמו לקנות הון על כן מאלפי זהב: ידיך עשוני · תקנוני וימהר לעשות אותו ויכוננוני לקבל הבינה: יראיך יראוני · שלמדתי מצותיך וטעם כי לדברך יחלתי שכל מה שתגזור עלי אני חפץ בו אפילו שתענני על כן: ידעתי · עניתני פעמים רבות: יהי · לנחמני · שלא תענני עינויים רבים כאשר הבטחתני כי אפחד שאמות על כן האריך: יבואוני רחמיך · בעבור שאין לי שעשועים כי אם תורתך: יבושו · שרצו לעוות אותי מדרך ישרה ולא יכולו כי אני אשיח בפקודיך: ישובו

מ"ע ספורנו ז"ל

חשתי ולא התמהמהתי · על ימכור ועם: לשמור מצותיך · להתפלל אליך בברחי מפני אבשלום במזמור כמו שבארנו בדברו ובמשנה תורה · חבלי רשעים · עלי אבשלום ואחיתופל: עיותוני · שללו אותי בהכנסם בביתי בירושלם: תורתך · שאמרת לא תקום ולא תטור את בני עמך · לא שכחתי · בשובי למלוך: חצות לילה אקום · בעת הצרה וגם אחרי כן: להודות לך על משפטי צדקך · לצדק עלי את הדין: חבר אני לכל אשר יראוך · כמו שצוית באמרך לבלתי רום לבבו מאחיו: חסדך ה' מלאה הארץ · בשובי למלוך באמרו מזוינו מלאים מפיקים מפליאות מרובבו' · חקיך · שקבעת בהם חק לכהנים ללוים ולעניים: למדני · שלא אטעה באופן הפרשתם ונתינתם שאתנם לבני אדם מהוגנים:

טוב עשית עם עבדך · להשיבני למלכותי: כדברך · לעולם אשמור לו חסדי: טוב טעם ודעת למדני · להשיב לאפיקורו' המלעיגים על המצות: כי במצותיך האמנתי · כי אני גם שלא ידעתי טעמם האמנתי שיש להם טעם נכון · אמנם טרם אענה · לאומו' עע"ח המלעיגים על המצות להודיעם טעם בהם: אני שוגג · שעם שאמרת ושמרת ועשיתם כי היא חכמתכם ובינתכם לעיני העמים: ועתה אמרתך שמרתי · להתבונן בטעם שלהם: טוב אתה ומטיב למדני חקיך · לכן אתה הטוב שצוית בטעם נכון ומטיב להאיר עיני שאשתדל להבין כאמרו יאר ה' פניו אליך: למדני חקיך · בטעם שלהם כי אמנם טפלו עלי שקר זדים · באמר' שהם משל וחידה בלבד · ובכן: אני בכל לב אצור פקודיך · ללמד ולהורות דעת עליון בטעמי מצותיו · וזה קרה כי: טפש כחלב לבם · כי לבם היה טפש וסכל גם במדיניו' באלו היה חלב בלתי מוכן להבין כי אמנם אין ראוי להבין שום דת ומצות מלכים כי אם בכתבם ובלשונם כי באופן אחר תהיה בהבלית למוררים על מצותם באמרם שהם משל וחידה מכל מקום: אני תורתך שעשעתי · שמת תורתך לשעשוע · ודבר מתקבל על הלב באזני התלמידים כשנתתי בה טעם נכון: טוב לי כי עניתי · שלא כנסתי לי כסף וזהב כמנהג המלכים כאמרו ואני בעניי הכינותי לבית ה' זהב ככרים: למען אלמד חקיך · ולא אפנה אל קנין הממון · כי אמנם: טוב לי תורת פיך · שהיא לי ולא ליורשים והיא תורת פיך שאמרת והייתם קדושים כי קדוש אני שבזה נקנה הקדושה וההנחיות · מאלפי זהב וכסף · שהם ליורשים ובעולם הזה בלבד:

ידיך · האמצעיים שסדר' עשוני מוכן לצלם אלהים ולדמותו: ויכוננוני · הכינו אותי להשלימו באמצעות הכחות שסדרת: הבינני · באורך נראה אור: וישמחו · כשיראו שבהתבונני בדגתי השלמות המבוקש ישמחו שיקוו להשיג כמוני: לדברך יחלתי · שאמרת יאר ה' פניו אליך: כי צדק משפטיך · אתה צדיק על כל הבא עלי בדבר אבשלום וזולתו: כאמרתך לעבדך · שאמרת וחסדי לא יסור ממנו: יבואוני רחמיך ואחיה · ולא תהיה הרבנות מקברת בעליה: כי תורתך שעשועי · ואוסיף בה שלמות אם אחיה: יבושו זדים · אחיתופל ושמעי בן גרא וסיעתם: כי שקר עותוני · באמרם אותי ובאמרם אין ישועתה לו באלהים: אני אשיח בפקודיך · פקודי המשכן אשר הכנתי להשיב לישראל בתשובתם את שכינתו כמאז וכן יעשה לי בתשובתי ובכן: ישובו

תורת חסד · תהלת ה'

חשתי ולא התמהמהתי יר' הנה למה שאני רוצה להועיל את הקרובים אלי על כן חשתי ולא התמהמהתי לשמור מצותיך כי חשבתי להועיל לעצמי יען כי אין קרוב אל האד' יותר מעצמו ונפשו ולכן קדמתי היותר מהרה שאוכל לשמור מצותיך כי לא ידעתי מה יהיה ביום מחר ומוטב שאהיה מוכן וכו': חבלי רשעים עודוני וגומר יר' הם מקובצים להרע עמדי ולעשות עמי כמו שעשיתי אני בשונאי שמדדתי מלא החבל להחיות ושני חבלי' להמית והורתך לא שכחתי שאמרה בשני הבא להורגך השכם להרגו: חצות לילה אקום להודות לך על משפטי צדקך יר' על המשפטים אשר הם בין אדם לחברו: חבר אני וגומר יר' חבר אני לכל אשר יראוך בענין המשפטים ואינם מטים אותם והוא כאומר ואתה תחזה מכל העם אנשי חיל יראי אמת יראי אלו"ם וכו' ואומר ולשומרי פקודיך יר' ולשומרי פקודיך שפקדתנו בתורתך ושפטו את העם משפט צדק לא תטה משפט וכו': חסדך ה' מלאה הארץ יר' חסדך ה' מלאה הארץ במשפטים אלה שעליהם יזכה כל א' בשלו א"כ עוד חסד אחר תעשה עמדי והוא שתלמדני חקיך: ובכתיבת הה"ר שלמה אלטוכטוסי מצאתי כתוב חבלי רשעים וגומר יר' כתות של רשעים שללוני והוא מלשון חבל נביאים ומלשון בבקר יאכל עד ועם שגזלו ממנו עכ"ז תורתך לא שכחתי ועם היות שהיה לי אז לשתות יין כדי לנוס ולישן כדי שאשכח ריפי עכ"ז חצות לילה אקום להודות לך על משפטי צדקך שאז אומ' שהמשפטי' האלה היו ממך על צדקה כי אבדן הממון הצילתני מאבדן הנפשות ולזה אני אז חבר לכל אשר יראוך כי בהכירי כי זה ממשפטי צדקך ולא אחוש לאבדן ממוני אני חבר לאיוב שנקרא ירא אלו"ם ע"כ: טוב עשית עם עבדך יר' יהי רצון שטוב זה יהיה עמדי תמיד כי מעולם לא אמרת להטיב לישראל וחזרת בך והוא הענין שאמר אח"כ הנביא ירמיה ע"ה אשר ידבר דבר בשם ה' וגו' וכמו כן אמרו ישראל ליתרו לכה אתנו והיטבנו לך כי ה' דבר טוב וכו' וכמו שביארתיו בספר סולת המנחה · או יר' לבד במה שאמרת להאת לי טוב הרי הוא כאילו נעשה בפועל כי מעולם לא דברת על הטובה וחזרת בך וכו': או יר' טוב עשית עם עבדך דומה בדימה לענין הטוב שעשית עמדי עם דברך והוא ענין התורה שנקראת טוב וכו' ולכן חילה פני ה' אלהיו ואמר לו טוב טעם ודעת למדני כי במצותיך האמנתי וכל ימי המאמין הם טובים וכל ימי המתפלסף הם רעים א"כ תן לי בהם טוב טעם כדבש למתיק: טרם וגומר יר' וטרם אענה ואקשה ואשאל בדברי' אלה על צד החקירה והחפוש אני שוגג ומ"ש בשלענה ועתה א"כ אמרתך שמרתי וממנה הבאתי ראיה לכל והוא ענין אומר ויאמר אלו"ם וכו' ויאמר אלו"ם כו': טוב אתה ומטיב יר' הנה למעלה אמרתי אחלי יכונו דרכי לשמור חקיך וכונתי לומר שמצד החלאים אני מבין לשמור דבריך ממה שאני רואה בהם ובתרופותיהם וכו' ולכן אני מחלה פניך ה' שתלמדני חקיך עם טוביות ולא עם החלי והוא אומר טוב אתה ומטיב וגומר: טפלו עלי שקר וגומר יר' טפלו עלי לתת טעמים של שקר אל החקים אך אני בכל לב אצור פקודיך להיות' פקודיך בין אם יהיה להם טעם נראה או לא יהיה להם טעם כי לפי האמת טפש כחלב לבם וכו': טוב לי כי עניתי יר' וכאשר עניתי הבנתי לשמור מאז והלאה מה שצוית בתורתך על ענין הצדקה והזהרתך עליה בתתך עלה טובה והוא אומרך כי בגלל הדבר הזה וגומר שר"ל שגלגל הוא שחוזר בעולם וכו' באופן כי העוני האיר את עיני ואלה טפש כחלב לבם ולכן לא ידעו דבר מה: טוב לי תורת פיך וגו' פירשתיו בספר חסדי אבות · ובכתיבת הה"ר שלמה אלטוכטוסי ע"ה מצאתי כתוב וזל' אני שלמה הכותב טוב טעם ודעת למדני במצות אחרי שבתחלה עשיתי אותם בסבת האמנתי בהם לבד מבלי יודעי בהם שום טעם לכן טרם אענה יר' טרם שהתעסק בלמוד המצות והחקים והמשפטים אני שוגג ויהיה אענה מענין לענות בו ועתה אחר שנתעסקתי בלמודים אוהב האמירה שאמרת ושמרתם את בריתי שמרתי · טוב לי תורת פיך יר' שלמדת אותה מפיך ולא ע"י המלאכי כלל ע"כ: ידיך עשוני יר' אתה ה' אמרת נעשה אדם ועוד אמרת בצלמנו כדמותנו והוא אומרו ויכונני וא"כ אינו מן הדין שאהיה בצלם אלו"ם ואהיה נמשל כבהמות כדמורק הבינני ואלמדה מצותיך שאוכל להקרא נברא בצלם אלו"ם: יראיך יראוני יר' וזה יהיה באופן שיראיך יראוני ויביטו בצלם דמות תבניתי וישמחו באומרם בריך קודשא בריך הוא די ברא הדין וכו' כי לדברך יחלתי זהו נתינת טעם אל אומרו הבינני ואלמדה מצותיך ויר' כי לדברך יחלתי בכתיבת התורה ומאחר שיחלתי לקבל התורה ראוי הוא שאדע מה קבלתי: ידעתי ה' כי צדק וגומר הנה להיות אמת כי כל מ"ש דע"ה כנגדו וכנגד כל ישראל אמרו לכן אמר ידעתי ה' כי צדק משפטיך ועכ"ז אני רוצה להבין אותם והם באמונה אלא אז כשעניתני אם בגליון ואם בעוני ואם בגרות כו' כי אז איני יכול להרהר בהם וכו' · ומהר"י קאיטלק ז"ל פי' שיר' לומר ובמה שעניתני הוא במה שבאמונה בהו עלי משפטיך ודיניך ויסוריך כי בלולי שלא הייתי אני ראוי מצד מעשי הרעים אל היסורין ההם ע"כ: יהי נא חסדך יר' יהי נא חסדך לנחמני ולהביאני לירושלם עיר קדשך כאמרתך לעבדך יר' כמו שאתה עתיד לומר ואתה אל תירא עבדי יעקב וגומר כי הנני מושיעך מרחוק וגו': יבואוני רחמיך ואחיה יר' ואהיה מהזוכים לזה כי תורתך שעשועי והתורה מאריכה את החיים: יבושו וגומר יר' יבושו זדים כי שקר עותוני ואז אני אשיח בפקודיך תכף בהיותי משיח בפקודיך ישובו לי אלה הזדים להיותם יראיך ויודעי עדותיך: יהי

אבן יחייא

וחשתי ומהרתי לא התמהמהתי לשמור מצותיך פן יפסוק המות · ואף כי חבלי וכאבי רשעי עותוני הוא כמו עותוני כי אותיו' דעלגת מתחלפות · ור"ל כי הרשעים היו מכבידי' עלי כאבים לעוות אותי מדרך הישר והם לא יכלו לי כי תורתך לא שכחתי · ולא די כי כל היום הייתי הוגה בה כי גם חצות לילה הייתי קם להודות לך ובקום לימין על משפטי צדקך · ואעשה חבר ולא אדון לכל אשר יראוך · ולשומרי פקודך שהם משפטי צדק · ולכן אנא ה' מחסדך אשר מלאה הארץ תשפיע עלי חסד ללמדני חקיך:

טית טוב עשית וגומ' ר"ל טובות הרבה עשית עם עבדך ה' כדברך אשר הבטחתני · ושאלה אשאל מאדוני אך הפעם שטוב טעם ודעת במצותיך תלמדני למען אדע טעמי המצות · ושאלתי זאת איננו מפני היות לי ספק מה במצותיך · כי בהם האמנתי אמונה קיימת וחזקה · והנה ידעתי כי טרם אענה לשאול שאלתי זאת כי יהיהימן ויען איוב · אני שוגג וחוטא כי אין ראוי לבקש לדעת סודות המלך ובמופלא ממך אל תחקור · אבל מה אעשה כי עתה הביאני עד הלום אמרת' אשר שמרתי ואוהב לשמור ולכן כספתי לדעת עיקרה וסודותיה · ולכן אתה שהוא טוב ומטי' אנא למדני טעמי חקיך · בשכר שטפלו ונתחברו עלי בחנם על לא חמס בכפי זדים להטריחני מהתעסק בעבודתיך ולא יכלו לי כי אני בכל לב אצור פקודך · וטפש ונסתם כלב הנשים בחלב ולא נתנו לב לעבודתיך כלל · אבל אני שעשעתי בלמידת תורתך וטוב לי כי עניתי בעמל שהתבודדות למען אלמד טעמי חקיך · וטוב לי תורת פיך מאלפי זהב וכסף:

יוד ידיך עשוני וגומר ר"ל ידיך עשוני כנגד החלק הגופניי שלי הסוה שבגופות כנראי העולם השפל ויכוננוני כנגד החלק הנפשי שלי והשכל · ויען כי אני שלם בשני חלקי לא יהיה שלמותי והכנתי לבטלה אלא הבינני ואלמדה מצותיך · ויראיך יראוני כי יען שלדברך יחלתי לכן השפעת עלי חכמה ודעת ולכן ישמחו · ידעתי וגו' הוא כידוע הדין על כללות הגזרות שהגיעוני באמרו ידעתי ה' כי בצדק משפטיך שהכתני בהם · ובאמונה עניתני · ואלא אחרי הצדיקי עלי את הדין שיהי נא חסדך אתי לנחמני כאמרתך לעבדך שהמודה ועוזב ירוחם · ויבואוני רחמיך להצילני מצרותי ואחיה כי תורתך שעשועי ובעבורה אכסוף החיים הארוכים למען יהיה לי זמן להשיגה · ויבושו זדים כי שקר וכחנם בקשו לעוות ולעקל דרכי מעל ה' מה שלא יכלו לעותו ולעקלו כי אני תמיד אשיח בפקודיך · וכשיבושו הזדים ישובו ויבואו אלי בוא וטוב ידואיך ויודעי עדותיך כי יבקשו להדבק בי לראותם טוב כונתי · ולכן

בְּפִקֻּדֶיךָ: יָשׁוּבוּ לִי יְרֵאֶיךָ וְיֹדְעֵו ויודעי ק'
פ עֵדֹתֶיךָ: יְהִי־לִבִּי תָמִים בְּחֻקֶּיךָ לְמַעַן
לֹא אֵבוֹשׁ:
כָּלְתָה לִתְשׁוּעָתְךָ נַפְשִׁי
לִדְבָרְךָ יִחָלְתִּי: כָּלוּ עֵינַי לְאִמְרָתֶךָ
לֵאמֹר מָתַי תְּנַחֲמֵנִי: כִּי־הָיִיתִי כְּנֹאד
בְּקִיטוֹר חֻקֶּיךָ לֹא שָׁכָחְתִּי: כַּמָּה־יְמֵי־
עַבְדֶּךָ מָתַי תַּעֲשֶׂה בְרֹדְפַי מִשְׁפָּט:
כָּרוּ־לִי זֵדִים שִׁיחוֹת אֲשֶׁר לֹא
כְתוֹרָתֶךָ: כָּל־מִצְוֺתֶיךָ אֱמוּנָה שֶׁקֶר
רְדָפוּנִי עָזְרֵנִי: כִּמְעַט כִּלּוּנִי בָאָרֶץ
וַאֲנִי לֹא־עָזַבְתִּי פִקֻּדֶיךָ: כְּחַסְדְּךָ
חַיֵּנִי וְאֶשְׁמְרָה עֵדוּת פִּיךָ:
לְעוֹלָם
צ יְהוָה דְּבָרְךָ נִצָּב בַּשָּׁמָיִם: לְדֹר וָדֹר
אֱמוּנָתֶךָ כּוֹנַנְתָּ אֶרֶץ וַתַּעֲמֹד:
לְמִשְׁפָּטֶיךָ עָמְדוּ הַיּוֹם כִּי הַכֹּל
עֲבָדֶיךָ: לוּלֵי תוֹרָתְךָ שַׁעֲשֻׁעָי אָז
אָבַדְתִּי בְעָנְיִי: לְעוֹלָם לֹא־אֶשְׁכַּח
פִּקּוּדֶיךָ כִּי בָם חִיִּיתָנִי: לְךָ־אֲנִי
צה הוֹשִׁיעֵנִי כִּי פִקּוּדֶיךָ דָרָשְׁתִּי: לִי קִוּוּ
רְשָׁעִים לְאַבְּדֵנִי עֵדֹתֶיךָ אֶתְבּוֹנָן:
לְכָל־תִּכְלָה רָאִיתִי קֵץ רְחָבָה מִצְוָתְךָ
מְאֹד:
מה

בְּפִיקוּדָךְ: יְתוּבוּן לְוָתִי דַּחֲלָיךְ
וְיָדְעִין סַהֲדְוָתָךְ: יְהֵי לִבִּי דְּלָא מוּם
בִּגְזֵירָתָךְ מִן בִּגְלַל דְּלָא אֶבְהִית:
רְגִינַת לְפוּרְקָנָךְ נַפְשִׁי לְפִתְגָּמָךְ
אוֹרִיכִית: סָפוּ עֵינַי לְמֵימְרָךְ לְמֵימַר
אֵימָתַי תְּנַחֵם יָתִי: אֲרוּם הֲוֵיתִי הֵיךְ
זַרְנוּקָא דְּתָלֵי בִּקְטָרָא גְּזֵירָתָךְ לָא
אִתְנְשֵׁיתִי: כַּמָּה יוֹמֵי עַבְדָּךְ אֵימָתַי
תַּעְבֵּיד בְּרוֹדְפַי דִּינָא: כָּרוּ לִי זֵדוֹנִין
שׁוּחָן דְּלָא פַּקֵּידְתִּינוּן בְּאוֹרַיְתָךְ:
כָּל פִּיקוּדַיָּיךְ קוּשְׁטָא עַל שִׁקְרָא
רְדָפוּ יָתִי סַעֲדֵנִי: כִּזְעֵיר שֵׁיצִיאוּ יָתִי
בְּאַרְעָא וַאֲנָא לָא שְׁבַקִית פִּיקוּדַיָּיךְ:
הֵיךְ חִיסְדָּךְ קַיֵּים יָתִי וְאֶטּוֹר סַהֲדוּת
פּוּמָךְ: לְעָלְמָא יְיָ פִּתְגָּמָךְ קַיָּים
בִּשְׁמַיָּא: לְדָר וְדָר הֵימָנוּתָךְ
אַתְקֵנְתָּא אַרְעָא וְקַיְּימָא: לְדִינָךְ
קָמוּ יוֹמָנָא אֲרוּם כּוּלְּהוֹן עַבְדָּךְ:
אִלּוּלֵי אוֹרַיְתָךְ פַּרְנוּקֵי הֵידֵין הוּבָרִית
בְּסִיגּוּפִי: לְעָלַם לָא אִתְנְשֵׁי פִּיקוּדַיָּיךְ
אֲרוּם בְּהוֹן קַיֵּימְתָּנִי: דִּילָךְ אֲנָא
פְּרוֹק יָתִי אֲרוּם פִּיקוּדַיָּיךְ תְּבָעִית:
לְוָתִי אַמְתִּינוּ רַשִּׁיעַיָּא לְהוֹבָדָא יָתִי
סַהֲדְוָתָךְ אֶתְבַּיַּין: לְכָל מַה
דְּאִשְׁתְּדַרִי וְאִשְׁתַּכְלַל חֲמֵיתִי סֵיפָא
פַּתְיָיא תַּפְקֵידְתָּךְ לַחֲדָא:
מה

רשי

ישובו לי יראיך · שפרשה הימנו סנהדרי' כשנלטר' מאותו עון אף אם גרוש' היא נתן עיניו בה כל הנוגע לא ינקה : כלתה נפשי · אותה : כלו עיני · צופים תמיד עד כי כלו : כנאד בקיטור · כנאד של עור המתייבש בעשן · מתי תעשה · שאראה בימי : שקר רדפוני · לשון רדפוני אויבי : כרו לי · שיחו שלא כתורה הבאים לפסלני : כל מצותך אמונה · מוחבי ולא מוחבית והם על שקר רדפו לאסרני : כמעט כלוני · כלא הייתי אהיה בארץ ואני עמדתי על בוריי וכן לי קוו רשעים לאבדני מבא בקהל : לכל תכלה וגו' · לסלסל ולפלפל בה וכן פתחת למוסרי : לכל תכלה · לכל סיום דבר יש קץ וגבול אבל מצותי' אין קץ וגבול לתכליתה : מאלתי מאויבי תחכמני מצותיך על דואג ואחיתופל אמרו דלא אתיא להו פה שמעתא אליבא דהילכתא לעול' סוד התור' בידי שכן מכל מלמדי השכלתי מזה למדתי קצת ומזה למדתי קצת : שיחה

מסרה

כ' לאמרתך י"ב בליש' וחס' וסימ' האומר לאביו ולאמו · בלבי צפנתי · כי הגדלת על כל שמך · הקם לעבדך · ויבאני חסדך · חליתי פניך · כלו עיני · מה נמלצו לחכי · פעמי הכן · קדמו עיני אשמורות · שש אנכי · תען לשוני · ל' אמונתך כל ליש' מ"ל במ"ז חס' ו' בליש' וסי' ותמונת יי' יביט · בנים לא אמן בם · ויי' ישיב לאיש את צדקו ואת אמנתו · כי באמנה הם עושים · שמר אמני' · באמנתך ענני · האמנים עלי תולע חבקו · וא' חס' י' בליש' וסי' והאמן ביי' ויחשבה · תכלה ג' וסימ' אתה יי' לא תכלא · כד הקמח לא תכלה · לכל תכלה ראיתי קץ · קדמא דיי' כתיב א' :

אבן עזרא

ישובו · יראיך · הפך הזדי' : ויהי · בעבור שהזכיר יבושו זדים התפלל שיעזרהו השם להיות לבו תמים ולא יבוש כמו הזדים : כלתה לתשועתך · לאות ונכד כי יפחד מאויביו : כלו · הזכיר הנעלם והיא הנפש והאחר כן הנראה והוא העין וטעם לאמרתך גזרתך : כי כנאד בקיטור · בעשן דרך משל והנאד עור בשרו כי הוא יבש : כמה · יפחד שימות קודם שינקום מאויביו : כרו קשור בפסוק העליון כי יפחד מהשיחות · אשר לא כתורתך שעוית לא ישפך דם נקי : כל · הנה מצותי' לעשות אמונה והם ירדפו שקר עוזרי עליהם : כמעט · זמן מעט : כחסדך · עד היום עמדי : לעולם · דברך נצב · גזירותיך עומדים בשמים : לדור · יש סוד עמוק כי הזכיר למעלה כי דברו והם שוכני שמי' לעולם נצבים ושוכני הארץ הכללים נצבים על כן לדור ודור · טעם ותעמד שנקודת הארץ היא נקדת הגלגל העליון בראיות גמורות : למשפטיך · הזכיר השמי' והארץ והם עומדים כעבדים לעשות משפטיך כדרך קורא אני אליה' יעמדו יחדו : לולי · כנגד דור ודור לולי שעזרתני בתורתך אז הייתי אובד כדרך הנה רחקיך יאבדו כאשר פירשתיו : לעולם · התברר מה שהזכרתי במלת אבדתי כי כנגדה חייתני קיי עד : לך אני · דרשתי · לאות פקודיך לאות כי שלך אני : לי · טעם לאבדני מחיי עד אז אוסי' להתבונ' עדותיך כי בכל רגע יתגלו לי סודות עדותיך אע"פ שאין להם סוף על כן אחריו לכל תכלה : לכל תכלה · קץ בלשוננו פעם ראש ופעם סוף כמו על שני קצותיו מקצה גבול מצרים מקץ שבע שנים תעשה שמטה מקץ שבע שנים תשלחו מה

ור' משה אמר כי תכלה מגזר' וכל בשלים כמו מדה על משקל מחבר' ידיך : מה

מ"ע ספורנו ז"ל

ישובו לי יראיך · שהרחיקוני · ויודעי עדותיך · שאמרת ושבת עד ה' אלהיך ושב ה' אלהיך את שבותך : יהי לבי תמים בחקיך · בעדות הפקדים שאקיים והנהגת כאמרו הכל נכתב מיד ה' עלי השכיל כל מלאכות התבנית : יהי לבי תמים · ויודעם שאתי כלם : למען לא אבוש · כאשר אבוש אותם בהלאות בני שמרע להשיב לשואלים טעם להם :

כלת' לתשועתך נפשי · כתרגן רחמין : לדברך יחלתי · שאמרת כי כפי תלאות לגבל ע' שנה אפקוד אתכם : כלו עיני לאמרתך · כתרגן שני שאמרת וכ"ב וקבצך כי הייתי כנאד בקטור ביד מלכות שבקשו תמיד : לבטל ממנו תורה ומצות : חקיך · שבת וברית מילה : לא שכחתי · שעשיתם : כמה ימי עבדך · בגזרו האומות עמ"ח : מתי תעשה ברודפי משפט · כיון · ויששפל ברודפים אותי : שיחות אשר לא בתורתך אשר הם עמוקים ורחוקים מן האמת : כל מצותיך אמונה · מכוונות להשיג קיום נצחי : שקר רדפוני · באמרם שהם וכו' : כמעט כלוני · בגזירותיהם : ואני לא עזבתי פקודיך לשוכיח ולדרוש ברבים : עדות פיך · להתרחק מהם ומדרכיהם :

לעולם ה' דברך · אשר בו שמים נעשו : נצב · קיים בשמי' שהם קיימים על אותו ההופן שנעשו אז · לדור ודור אמונתך · אמנם בינוני מטה האמונה והקיום שנתת נכם היא לדור ודור בחזרת הדורו' חלילה · כי בוה : כוננת ארץ · אשר השתוכל אדם הראשון : ותעמוד · עד הסבול : למשפטיך עמדו היום · אך זה היום אחר המבול למשפטיך עמדו שנשפטת להשחית את הארץ ויסודו' במבול כאמרו והנני משחיתם את הארץ וכזה קבלו ימים אחר המבול בהשתנו' קור וחום וקיץ וחורף ויום ולילה · ובקבורים ואחרכם עוד נפלגה : כי הכל עבדיך · השמים והארץ וכל צבאם והיה ההשתנות כבם כפי משפטיך : לולי תורתך · אשר קבלתיה חיי עולם : שעשועי · לנחמני מצער חיי שעה : אז אבדתי בעניי · בראותי היות ימי מעטים וחיי נצר : לעולם · עם כל גזרות האומות עמ"ח : לא אשכח פקודיך · שאמרת שימו לבבכם לכל הדברים אשר אנכי מעיד בכם היום אשר תצוום את בניכם : כי בם חייתני · כאמרו כי הוא חייכם : לך אני · באות ברית מילה · הושיעני · מגזרת האומות עמ"ח : כי פקודיך דרשתי · להוכיח ולדרוש ברבים : לי קוו רשעים לאבדני · לבטל ממני תורה ומצות למען נהיה לעם א' עמהם : עדותיך אתבונן · שבוית לא תעשה כמעשיהם להרחיקנו עמהם פן נוקש גם אנכם : לכל תכלה · לכל תכוון לתכלית · ראיתי קץ · אשר בו יושג התכלית : רחבה מצותיך · אשר בה זוה ה' ליעקב שכיביו נגדו שבאו ארוכ' ורחבה מתפשטת עכל נד : מאד · שלא מדע קנה אצלנו : מה

מנחת ערב

חשבתי דרכי וגו' חז"ל שמחשבה ע בה הקב"ה מצרפה למעשה וגם אמרו שבשכר פסיעות יש בהאדם מפיש הליכתו לשם מצוה וז"ש שתים חשבתי הנה חשבתי ה' הא' חשבתי שאני מקבל שכר על המחשבה והב' דרכי שגם בדרך אשר הלכתי אל עדותיך שכר פסיעות יש : חשתי וגו' כחז"ל אין מחמיצין את המצות אלא מיד שתבא לידך יקיימנה · חסדך ה' מלאה הארץ כשאל הקב"ה להסד ואמר יברא וע"כ עולם חסד יבנה וז"ש חסדך ה' שהוא גדולה שמלאה הארץ :

אבן יחייא

ולכן אנא שיהי לבי ושכלי תמיד בחקותיך שאאמין בהם עם כל זרותם להסתר טעמם למען לא אבוש בעולם הבא אם הייתי חוטא במחשבתי באחד מהם :

כף כלתה וגו' כלתה מלשון ותכל נפש דוד וככספה נפשי לתשועתך בעולם הבא · ולדברך מהטוב בעולם הזה יחלתי · וכלו עיני מלשון כליון עינים לרוב הזמן אשר הוחלתי לאמת אשר הבטחתני בה בנחמה רבה · והכליון עינים הוא באומרי מתי תנחמני מהרה אשר אני בה · כי הייתי בגלותי כנאד היבש בקיטור עשן האש · מפני יובש הצרות ועם כל זה אפי' חוקיך שהם הזרים שבמצות לא שכחתי · וכמה ימי עבדך הלא מעט ורעים הם ואם כן מתי תעשה בר' דפי משפט ונקמה למען אראה בחיי ואנקם מכל אשר עשו לי · כי כרו לי הזדים האלו שיחות ומערות למען אפול בהם · והוא משל כי בקשו להדיחני מעל ה' ומאשר אשר לא כתורתך ואשר לא ככל מצותיך שהם אמונה כי בקשו להחטיאני במצות לא תעשה ובמצות עשה · ושקר ותכם רדפוני כי לא פעלתי עמהם רעה אשר על כן יבקשו הנקמה ולכן עזרני · וכמעט כלוני בארץ בארבם את נפשי לקחתה מאחרי ה' בהטרידם אותי מהעיון ועם כל זה אני לא עזבתי פקודיך ולכן אנא כחסדך חייני הפך כונתם ואשמרה עדות פיך על כרחם :

למד לעולם ה' וגו' ר"ל לעולם ה' דברך נצב וקיים בבריאת השמים כי לא ישתנו ולא יתהוו יתחדשו ויפסדו · ולדור ודור באמונתך כוננת ארץ ותעמוד קיימת כי אף שתשתנה באישיה לא תשתנה בכללותה כי היא מרכז השמים הסובבים : ועם כל קיומם למשפטיך שתעשה בשניהם לפסד המערכות מהשמים או טבע הארץ עמדו היום ובכל יום מוכנים לקבלם השתנות · וזה להיות כי הכל מעלה ומטה הם עבדך · ולולי כי יודע אני כל אלה מתורתך שהיא שעשועי אז אבדתי בעניי כי הייתי חושב שאין תקומה לנופל · מה שלכן אעשׂ' ההפך כי לעולם בעת צרותי לא אשכח פקודיך · יען כי בם חייתני ולא אבדתי בעניי · ולכן בהיות שלך אני ה' כי פקודיך דרשתי · הושיעני מצרתי · כי לי קוו רשעים לאבדני מהשתי עולמו' בהטרידם אותי מהשקפת בתורת ה' · ולא יכלו לי כי תמיד בעדותיך אתבונן · לכל תכלה ולכל חמדה ראיתי קץ כי התאב מאכל ומשתה והמשגל באחריתו ישבע מחמדתו · מה שאינו כן בתאות התכמה שרחבה מצותיך מאד ואין לה קץ ותכלית : מה

תורת חסד תהילת ה'

יהי לבי תמים בחקיך וגומר יר' למען אשר לא יביטו בי יראיך ויראו ח"ו שבחרתי אינה בצלמות האלי"ס כאשר הוא הענין לבלתי עושים רצונו ית' שהכל הוא ככתב ולחקק בשניהם וכו' רק יראיך יראוני וישמחו כאמור : ובכתיבת הה"ר שלמה אלטוכטוסי מצאתי כתוב כאמרתך לעבדך הוא לומר אל תירא הברס אנכי מגן לך : ולי אני שלמה הכותב כאמרתך לעבדך שאמרת מצאתי דוד עבדי וגומר וכתותי מפניו צריו וגומר · יבואוני רחמיך ואחיה וגומר והתורה היא נותנת חיים כאומר וחי בהם ע"כ : כלתה לישועתך נפשי וגומר הנה באומר לדברך יחלתי יר' ע"ד ועתה מה קויתי ה' תוחלתי לך היא כלומר מה שקויתי ה' וידעתי כי תוחלתי מגרותי הוא יען כי תוחלתי לך היא כביכול כי בכל צרותם לך צר והוא אומר לדברך יחלתי : כלו עיני לאמרתך וגומר יר' ע"ד לא עת בא בית ה' להבנות וכמו ששמעתי בו שיר' עדין לא הגיע העת אשר יאמר באותו העת מתי יהיה העת שיבנה בית ה' והוא אומר פה כלו עיני לאמרתך לאמר מתי תנחמני ומתי יהיה עת בית ה' להבנות ואין צ"ל שכלו עיני לראות עת הבנית בעצמו וזהו אומ' לאמרתך לאמ' מתי תנחמני : כי הייתי כנאד וגומר הוא שב אל אומר כלו עיני לאמרתך ויר' הנני בכל יום מתפלל אליך על זה וכסית בענן לך מעבור תפל' ועד מתי עשנת בתפלת עמך שמצד אותו העשן כלו עיני והייתי כנאד בקיטור ולא מצאתי לי מנוח אחר כי אם חקיך שלא שכחתים והם ינחמוני כי אומר אני אל לבי מי יודע אם יש לדבר זה סוד בעיניו ית' כמו שיש לחקים האלה שעתה נראים זרים בעינינו וה' היודע טעמו של דבר : כמה ימי עבדך מתי וגומר הנה כדי להגזים הענין אמר שאפילו שכל ימיו יראה בעיניו משפט רע ברודפיו לא יהיה די למה שהם ראויים אליו מצד גודל רשעם : כרו לי וגומר יר' אשר לא כתורתך שהיא מצוה לקבור את המת ולא לקבור את החי והם מכוונים לקבור אותי בחיי וא"כ בכמה זמן אוכל להנקם מהם כל מצותיך אמונה יר' עיקר הכונה בכל מצותיך היא ההאמנה בך ואלה הרשעים אין כוונתם כי אם לרדוף ולהי שהלך אחרי שקר א"כ עזרני : כמעט כלוני בארץ יר' ולאשר כמעט כלוני בארץ הייתי יכול להפוך את דמם בארץ בדין ולא הייתי ירא שתאמר ארורה האדמה אשר פצתה את פיה וגומר ועכ"ז לא עזבתי פקודיך שאמרת לא תרצח וגומר וכמו שפירשו המפרשים : כחסדך חייני יר' כחסדך קייני והוא יהיה לי הפך ממה שהם כרו לי שיחות ואשמרה עדות פיך שאמרת כי במדה שאדם מודד בה מודדין לו : ובכתיבת הה"ר שלמה אלטוכטוסי ע"ה מצאתי כתוב כלו עיני לאמרתך הוא מ"ש הכתו' ויאמר אם שמוע תשמע לקול ה' אלהיך והישר בעיניו תעשה וגומר כי אני ה' רופאך לאמר מתי תנחמני מעוצבי ומחולייכי הייתי כנאד בקיטור אע"פ שיבש גופי ר"ל לחית גופי עד שהייתי כמו הנאד התלוי בעשן שהוא יבש בתכלית היובש ולזה אני אומר כמה ימי עבדך שמא מכובד · אולי אמות היום או למחר ולא אראה נקמה ברודפי אשר חפרו חפירות ללוכדני ולהמית אותי · אשר לא כתורתך שכתבת בה ונקי וצדיק אל תהרוג · כמעט כל כי בארץ ר"ל בדבר קל ומועט הייתי כלה בידם לולי עזרתך · ואשמרה עדות פיך הוא אנכי ה' אלהיך המורה על מציאותך ועל הייחוד ועל הקדוש ועל ההלכה ועל העונש ועל השכר ע"כ : לעולם ה' וגומר יר' ע"ד מה שפי' המפרשים במ"ש מי כה' אלהינו המגביהי לשבת המשפילי וכו' ויר' לעולם ה' דברך נצב וכו' שאתה ה' תראה בכם ותשפיע עליהם ותגזור בהם מה שתרצה וזהו דבר שאין מי שיכחיש אותו ואפילו הכופרי' בהשגחתך מגלגל הירח ולמטה מודים בזה וכן לדור ודור יהיו מי שיהיו אם דור טוב או דור רע יש להם אמונה בך שכוננת ארץ ותעמוד מצד השגחתך עליה וכשם שזה יודו יודו ג"כ כי למשפטיך עמדו היום בין השמים ובין הארץ ר"ל בין היושבים בשמים ובין היושבים בארץ כי כלם הם עומדים למשפטיך ולצוויך ואתה ה' משגיח עליהם אם לטוב ואם לרע ואפילו היום הזה שרואים צדיק ורע לו רשע וטוב לו וכו' כי הכל עבדיך אם יושבי השמים או יושבי הארץ ואם תשגיח באלה תשגיח באלה כי הכל הוא דבר אחד בערכך ה' ולולי תורתך שעשועי שהיא מלמדת אותי את כל זה אבדתי למינות ח"ו באומרי למה צדיק כמוני יהיה עני ורש והרשעים האלה בתיהם מלאים כל טוב : לעולם לא אשכח פקודיך כי בם חייתני יר' וידעתי שאם אשכחם שכמו כן תשכחני ותניחני יותר ויותר למקרי הטבע מה שאין כן עתה כי אני מושפע ומושגח מאתך להחיותני כי אלולי אתה ה' המשגיח בי מצד היותי עושה פקודיך הייתי מת מצד מקרי הטבע וחיותי בא אלי מצד השגחתך בפרטים העומדים בארץ : לך אני הושיעני יר' ועוד יש לי ענין אחר כי מלבד היותי מושגח על ענין החיות כדרך כל הארץ אני ג"כ מושגח מאתך עוד השגחה פרטית והוא אומר לך אני ויר' לך אני בפרטות וא"כ הושיעני כי פקודיך דרשתי · ואני שמעתי בזה שיר' הנה מאחר שאם יגאו ישראל מאדם יהיה זה על הבטול תורה ואני פקודיך דרשתי א"כ ראוי הוא שתושיעני ע"כ : לי קוו רשעים לאבדני יר' עשו המצאותם לשהיה נאבד בעניי בראותי את עצמי עם כל צדקותי בתוך דור הרעה אך אני עדותיך אתבונן : לכל תכלה ראיתי קץ יר' אין מי שיכחיש כי לכל דבר מן הדברים הנבראים זולת המלאכים יש להם א' מג' פנים אם להיותם כמו הקוים אשר יש להם אורך מצוייר בשכל לבד או שיהיו כמו השטחים שיש להם אורך ורוחב מצוייר בשכל ואין להם עומק או שיהיו בעל גוף ויהיה להם אורך ורוחב ועומק ובכל איזה אופן שיהיו יש להם קצה על כל פנים אחרי היותם בעלי תכלית באורכם או ברחבם או בעומקם כי על כל פנים לאותו האורך או הרוחב או העומק צריך שיהיה לו קצה אך מצותך היא רחבה מאד עם היותה מצוה א' ממצות ה' אשר תעשנה בידי האדם פה בארץ ומגעת עד לשמים שהכל אחוז בה · או יר' באומר לעולם ה' דברך נצב בשמים לומר הנה דבר הישועה אשר היא דבר ה' כאומר לדברך יחלתי הוא ג"כ דבר נצב בשמים אשר הם כסא ה' כאו' השמים כסאי וכתוב בתורתך כי יד על כס יה ולדור ודור אתה ממתין ואמונתך היא בהם שאם יהיו טובים היום בקולך ישמעו יהיה כן שלאותו הדור שיהיה טוב כוננת מז תחלת הבריאה ארץ ישראל ותעמוד על עמדה אם יזכו לזה והנה הם למשפטיך עמדו היום והם כעת מאמינים באמונתך כי כלם עבדיך ומבקשים לעשו' רצונך וכל א' מהם אומר לולא תורתך שעשועי

שעמה

אבן עזרא

מה: אוהב דבר הוא שיחתי · מאויבי תחכמני : כל אחת ממצותיך בדר' בנית לעדה עלי שור יותר מאיבי : מכל · יותר השכלתי מכל מלמדי בעבור כי כל שיחתי היא תורתך והנה היא מלמדני יותר מאשר למדוני מלמדי : מזקנים אתבונן · יותר מהזקנים כי פקודיך נצרתי מנעורי : מכל · לא כלאתי רגלי בעבור פחדי מרעה שתהיה לי רק בעבור לשמור אמרי פיך : ממשפטיך · הטעם הוריתני עד שלא סרתי : מה נמלצו · מלה זרה ופירוש מתקו כי איננו מגזר' מליץ ומליצה כי כמו מליץ מקים ואין המ"ם שרש גם מליצה כמו מריבה ואין המ"ם מהשרש על כן נמלצו מלה זרה כי הוא כמו נפתחו נשמרו נדברו והמ"ם מן נמלצו שרש כאח' מאלה פתח שמר כי לא תבא אות אחר נ"ון נפעל רק מן השרש פ"א פעל על כן נמלצו מלה זרה על כן יש לפרשה כמו מתקו ויהיה הטע' כפול כמשפט כ"ן פי"רש לי הא'כם שיח"ה ואחסר מלת מטעמי כי הם בכח הפועל : מפקודיך · בהם בוננני סוד הפקודי' הנטועים בלב הם השירוני מאורח שקר : נר · כמו לאורו אלך חשך בלי מכשול והמשל הכבוד המאיר כנר : נשבעתי · כמו תשבע כל לשון ויש אומרים על ברית משה ואת אשר איננו פה אז היה בכח ועתה במעשה : נעניתי · אם באתני צרה ונעניתי בעינוי' חייני כדברך אשר יעשה אותם האדם וחי בהם : נדבות · הטע' להרבות תפלה אולי תרגילני משפטים : כפשי · אני במקום מסוכן כמו ויש' נפשו בכפו :

רש"י

שיחה לי · כל שיחתי היתה בם : כליתי רגלי · מנעתי כמו אשר כליתני היום מבוא בדמים : נמלצו · נמתקו : נר לרגלי דבריך · כשאני בא להורות הוראה אני רואה ברורה והיא מפרשת אותי מן האסור כנר המציל את האדם מן הפחתים : נעניתי · נעשיתי עני ושפל כמו לענית מפני וענה גאון ישראל בפניו הירגם יונתן וימאך ועני מאוד כמה לפיכך חייני כדבריך : נעניתי · אולי הוא שמטרף את הדעת ושמו ענית בלשון משנה : נדבות פי · דברי רצוי שפי מתנדב לך כל נדבה לשון רצון הוא : נפשי בכפי תמיד · הרבה נסתכנתי
ק בסכנות רבות קרובות למיתה ואע"פ כן אני תורתך לא שכחתי : לעולם

מ"ע ספורנו ז"ל

מה אהבתי תורתך · מחלק השיוני בניתו אהבת האל יתברך יראתו : כל היום היא שיחתו · כאמרו ודברת בם בשבתך בביתך ובלכתך וגו' : מאויבי · יותר מדואג ואחיתופל : תחכמני מצותיך כי לעולם · בסתר ובגלוי · היא לי · תורתך שנו' לדבר בה לא כדואג ואחיתופל שלא היתה תורתם אלא לעיני העם מן השפה ולחוץ להתפאר : מכל מלמדי · יותר מכל מלמדי : השכלתי וזה : כי עדותך שיחה לי · שאמרת השמר לך פן תשכח את הדברי' ופן יסורו מלבבך ובהיו' בלבי מה שהשכלתי הוספתי להשכיל במשפט שמנם כנכבל וכאמרם ז"ל אם שמוע בישן תשמע בחדש : מזקנים אתבונן · יותר מאשר חכמי הדור : כי פקודיך נצרתי · להעמיד תלמידים וכבר אמרו ומתלמידי יותר מכלם : מכל אורח רע · מהרהורי עברה : למען אשמור דברך · שאמרת ולא תתורו אחרי לבבכם ואחרי עיניכם למען תזכרו : ממשפטיך לא סרתי · בזמן ספק בדין לא סרתי ממה שהוא המשפט אצלך וזה · כי אתה הורתני · וקמת ועלית לא תסור ימין ושמאל : מה נמלצו לחכי · כי בזה הכרתי כל מחלוקת שביניני : אמרתך · שאמרת שלך אל השופט אשר יהיה בימים ההם · מדבש לפי · שלא כדון אמר כל ב"ד אכל יהיה יפתח בדורו כשמואל בדורו : מפקודיך · שאמרת הלך אחר ב"ד יפה : אתבונן · שראוי לנטות אל הסברא היותר נכונה אף על פי שתהיה אפשרית אבל סברא רחוקה : על כן שנאתי כל אורח שקר : דקדוקי עניות בלמוד ושבושי דחוקי : נר

תהלים

מֶה־אָהַבְתִּי תוֹרָתֶךָ כָּל־הַיּוֹם
הִיא שִׂיחָתִי׃ מֵאֹיְבַי תְּחַכְּמֵנִי
מִצְוֺתֶךָ כִּי לְעוֹלָם הִיא־לִי׃ מִכָּל־
מְלַמְּדַי הִשְׂכַּלְתִּי כִּי עֵדְוֺתֶיךָ שִׂיחָה
לִי׃ מִזְּקֵנִים אֶתְבּוֹנָן כִּי פִקּוּדֶיךָ נָצָרְתִּי׃
מִכָּל־אֹרַח רָע כָּלִאתִי רַגְלָי לְמַעַן
אֶשְׁמֹר דְּבָרֶךָ׃ מִמִּשְׁפָּטֶיךָ לֹא־סָרְתִּי
כִּי־אַתָּה הוֹרֵתָנִי׃ מַה־נִּמְלְצוּ לְחִכִּי
אִמְרָתֶךָ מִדְּבַשׁ לְפִי׃ מִפִּקּוּדֶיךָ
אֶתְבּוֹנָן עַל־כֵּן שָׂנֵאתִי ׀ כָּל־אֹרַח
שָׁקֶר׃
קה נֵר־לְרַגְלִי דְבָרֶךָ וְאוֹר
לִנְתִיבָתִי׃ נִשְׁבַּעְתִּי וָאֲקַיֵּמָה לִשְׁמֹר
מִשְׁפְּטֵי צִדְקֶךָ׃ נַעֲנֵיתִי עַד־מְאֹד
יְהוָה חַיֵּנִי כִדְבָרֶךָ׃ נִדְבוֹת פִּי רְצֵה־
נָא יְהוָה וּמִשְׁפָּטֶיךָ לַמְּדֵנִי׃ נַפְשִׁי
בְכַפִּי תָמִיד וְתוֹרָתְךָ לֹא שָׁכָחְתִּי׃
נתנו
סדרו

תרגום

מָה רְחִימִית אוֹרַיְתָךְ כָּל יוֹמָא הִיא
שׁוּתִי׃ יַתִּיר מִבַּעֲלֵי דְבָבַי מְחַכְּמָה
יָתִי פִּיקוּדָיךְ אֲרוּם לְעָלַם הִיא דִילִי׃
מִכָּל מְאַלְּפַי אַסְכָּלִית אֲרוּם
סָהִידְוָתָךְ שׁוּתָא לִי׃ מִן חַכִּימַיָּא
אִתְבַּיַּן אֲרוּם פִּיקוּדָיךְ נְטָרִית׃ מִכָּל
אוֹרַח בִּישָׁא מְנָעִית רִיגְלַי מִן בִּגְלַל
אֶטּוֹר דִּבְרָיךְ׃ מִן דִּינָיךְ לָא עֲדִית
אֲרוּם אַתְּ אַלֶּפְתַּנִי׃ מָה חֲלִין לְמוּרְגִי
מֵימְרָיךְ בְּסִימַן יַתִּיר מִן דּוּבְשָׁא
לְפוּמִי׃ מִפִּיקוּדָיךְ אֶתְבַּיַּן מְטוּל
הֵיכְנָא סְנֵיתִי כָּל בַּר נַשׁ דִּמְשַׁקַּר׃
הֵיךְ שְׁרַגָא דִי מְנַהֲרָא לְרִיגְלַי דִּבְרָיךְ
וּנְהוֹרָא לְכִבְשַׁי׃ אוֹמֵיתִי וְקַיֵּימִית
לְמִטַּר פִּקּוּדֵי זַכְוָותָךְ׃ אִסְתַּגְּפִית עַד
לַחֲדָא יְיָ אַסֵּי יָתִי הֵיךְ דִּבְרָיךְ׃
נִסְבָּתָא דְפוּמִי אִתְרְעֵי כְדוּן יְיָ
וְדִינָךְ אַלֵּיף יָתִי׃ נַפְשִׁי מִסְתַּכְּנָא עַל
גַּב יְדֵי תְּדִירָא וְאוֹרַיְתָךְ לָא אִתְנְשִׁיתִי׃

מסרה

מ' תורתך ט' בא"ב וסימ' נמסר לעיל באות ח' · השכלתי ב' חד כתי' סמ"ך וסימ' הנה הסכלתי ואשגה הרבה מאד · מכל מלמדי השכלתי · קדמא כתי' סמ"ך · כלאתי ב' חד כתיב י"וד וסימ' מתגרת ידיך אני כליתי · ארח רע כלאתי רגלי · בתרא כתיב א' · לחכי ג' וסי' מה נמלצו · תדבק לשוני · ופריו מתוק לחכי : ג' לרגלי ב' וסימן ויברך יי' אותך לרגלי · נר לרגלי דברך · ואקימה ח' מן ח"ין קמצין בהמניא אפי בא"ב וסי' ואתנחם זכרתי משפטיך מעולם · ואשמרה תורתך תמיד · ואשיבה רגלי אל עדותיך ואקימ' נשבעתי ואקימה · ואשאפה פי פערתי · ואשוע קדמתי בנשף · ואתקוטטה ראיתי בוגדים · ואהבם שמרה נפשי עדתיך · וסימ' ז' הכפ"ט ר"ש:

נתנו

תורת חסד תהילת ה'

בעמה מהכמס אני אז אבדתי בעניי ולעולם לא אשכח פקודיך עם כל מה שיעבור עלי מן הצרות וא"כ לך אני הושיעני והנה הזמן שיהיה הכסא שלם · או יר' באומר לדור ודור אמונתך כוננת הרצותעמוד לומר כי נסבת אמונת ה' העולם מתקיים וכמו שאמר התנא וכו' · או יר' ע"ד מ"ש הכתוב מלחמה לה' בעמלק מדור דור · ומלאתי כתוב למשפטיך עמדו היום יר' כפי המתרגם שאמר לדיניך קמו יומנא שעם שהכתוב אמר היום הוא ע"ה תרגם יומנא לומר ע"ד ויקרבו ימי דוד למות שהימים בעצמם היו טובים והיו ראוים למות וכו' וכן ע"ד למה תמות בלא עתך וכו' וכן מלאתי כתוב שאומ' למשפטיך עמדו היום ירמ' ז לשמש בגבעון דום וכו' : לולי תורתך שעשועי יר' אם לא שאני משים עלי לבי שאני לומד ומשתעשע בתורתך אז אבדתי בעניי ר"ל כאשר אני מביט בעצמי ואני רואה אותי עני הבינה והשכל הייתי נאבד ולא הייתי לומד עוד אך להיותה תורתך אני חוזר ולומד · לעולם לא אשכח פקודיך כי בם חייתני יר' ע"ד אוז"ל אם ברהשו יעסוק בתורה כו' או יר' ע"ד אוז"ל וחי בהם ולא שימות בהם · או יר' שמיום שילא לאויר העולם נתגדל בהם ע"כ : ובכתיבת הה"ר שלמה הלטוכטוסי ז"ל מלאתי כתוב לעולם ה' הנה אלולי שהכריחו סדר האלפא ביתא היה אומר ה' לעולם דברך וגומר ויר' הראיה על היותך המהוה את העול' הוא היות השמים קיימי' וכמו כן היות בעולם דור אחר דור וכמו כן מה שכוננת ארץ על האויר והמים סובבים אותה תמיד ומטבע המים לכלות את העפר ולכן למשפטיך עמדו היום כל נבראיך ר"חב' מצותך מאד הוא מה שלוה ה' ואמר אנכי ה' אלהיך כי היא צריכה להגעות רבות ולא ישיג אותה אחד מני אלף ע"כ : מה אהבתי מלאתי כתוב במה שאני מדבר דבור אלהי לבן אלד התור' יש לי שיחה נבדלת משאר השיחות · הוי' כשאני מדבר בלשון הקדש איני מדבר אלא באותו הלשון הכתוב בתורה מרוב חביבי בה וזהו משז"ל שאפילו שיחתן של ת"ח צריכה הלמוד · מכל מלמדי וגומר פירשתיו בספר חסדי אבות : מזקנים אתבונן וגומר יר' יען כי הפקודים ההם בעשו מנהגים לי ולהיותם מלאכים למדו הדבר מגבמותיהם של הצדיקים העומדים במרום והם הין אשר גלו לי הדבר : מכל אורח רע כליתי רגלי למען אשמור דברך יר' למען אשמור דברך ולא ארצח ולא אגנוב כי רגליהם של ההולכים באותם האורחים לרע ירוצו וימהרו לשפוך דם ואני מנעתי רגלי מנתיבת' והוא הדבר אשר אמר שלמה ע"ה בני אל תלך בדרך אתם וכו' : ממשפטיך לא סרתי יר' ממשפטיך לא סרתי ואפי' שבנין דומה בדומה למה שהם משפטי ה' כי אתה הורתני אשר תשים לפניהם וכו' : מה נמלצו לחכי יר' כ"כ נמלצו לחכי אמרתך עד שנר' שבדרך טבע אני מדבר בלשון הקדש ובאמרותיך אמרות טהורות · או יר' באומר מדבש לפי כי דבש מלאתי אכול דייך היא אזהרה לבל אדם מה שאין כן הענין בתורה : מפקודיך אתבונן יר' מפקודיך אתבונן ואקרא בשם חכם ונבון א"כ למה לי כל ארח שקר ללכת בו בלמידת ענינים אחרים כדי להיותי חכם ונבון : ובכתיבת הה"ר הלטוכטוסי ע"ה מלאתי כתוב מכל מלמדי השכלתי וגומר הכותב הוא ע"ד אורז"ל מעולם לא נכנסתי אלא בעל חכמה אחת : מה נמלצו לחכי וגומר הוא אומר אני ה' אלהיכם ע"כ : נר לרגלי וגומר מלאתי כתוב בשם מה"ר בונגי"ס כשישימו הנר אצל רגלי האדם לא יאיר כי אם במקום ההוא מה שאין כן אם ישימו הנר למעלה כי אז יאיר לכל הדרך או הכתיב לבן אמר כי דבר ה' איננו כן כי עם היות שיהיה במשל אצל הרגלים עם כל זה יאיר לו לכל הנתיב והכונה לומר כי גם אם האדם יהגה בתורת ה' בחדרי משכבו היא תסעדהו ותעזרהו בכל המקום אשר יפנה עם ע"כ · ואפשר לומר עם מה שאמרז"ל כי פסיעה גסה נוטלת א' מחמשים ממאור עיניו של אדם ומאי תקנתיה ליטעום כסא דקדושא שהכונה על השביתה ביום השבת לכן אמרו ז"ל בפסוק זה שאמר דוד כי אם בא ברגל השבת וללכת חוץ לתחום יותר מאלפים אמה אשר על כן מגד פסיעותיו הרבית היה אולי מחסר ממנו א' מחמשים ממאור עיניו הנה אז הזהירה לו התורה והיה לו למאור עינים והוא ההליכה חוץ לתחום ביום השבת והוא אומר נר לרגלי דברך או הוא דרך ור"ל נר הוא דברך לענין ההליכה ברגלי ולכן אמרוז"ל שאמר דוד כשהייתי מתחיל בד"ת והם עניני התורה מעט אני מתהיל בהזהרותיה וכו' וכשאני נכנס בתוכן שערים רבים נפתחים לי וכו' · עוד אפשר לבאר בביאור הכתוב בעצמו שיר' לומר הנה כל א' וא' מעניני תורתך הם לי כנר לרגלי כי בסם לרגלי שלא אפול אל הפחת כן הוא ענין התורה אצלי כי עמה אינני נופל אל הפחת והפח אשר נתנו הרשעים לפני · ובספר סולת המנחה בפסוק ולכל בני ישראל היה אור במושבותם באה בפסוק זה · או יר' נר לרגלי דברך שאות בהורתך לקיים מצותיך ואור הוא לנתיבתי מה שנשבעתי ואקיימה לשמור משפטי צדקך לפי שאז נעניתי ונדכאתי עד מאד כי אז היו באחת הלא המה מאמר תורתך ושבועתי בכתרך · או יכוין בזה למה שאינו דומה המצוה ועושה לפי שאינו מצווה ועושה כי לזה השטן מקטרג תמיד מה שאין כן הענין במי שאינו מצווה חייני אתה ה' כשם שדברך והיא התורה היא עץ חיים למחזיקי' בה כי מצד עשותי היא הדבר על היותי מצווה מאת תורתך יש לי חיים וכמו כן יהיה לי הדבר החיוני מאתך ה' למה שנשבעתי כי טוב לקיים מאמרך : נדבות פי רצה נא ה' יר' וא"כ כי נעניתי עד מאד עד שעל כן לא יכולתי לעיין בשום דבר בלבי כי אם בפי מצד מה שנענתי כאמור נדבות פי גם כי אינם לבד ולא נדבות פי ולבי רצה נא שנענתי וגומר : או יר' נשבעתי וגומר ויותר טוב היה לי שלא נשבעתי ולא נדרתי ולא התנדבתי לקיים דברך לפי שטוב הוא שלא ידור האדם משידור ועם כל זה נדבות פי רצה נא שהתנדבתי ונדרתי ונשבעתי וכו' : או יר' עם היות שעדין לא פעלתי מן הטוב במעשה כי אם בדבור לבד רצה נא ה' וכו' : נפשי וגומר יר' מה שאני עושה הוא במעשה שאני עושה בכפי תמיד בין ביד ימין ובין ביד שמאל ועם כל זה שאני כ"כ מהיר וזריז במצות והוא חלק המעשה תורתך והוא ענין הלימוד לא שכחתי או יר' לומר כי מצד הטבעות אל שלמות נפשו כמשך לו שלא שכח תורת ה' וכו' · או אולי אוכל לומר כי בפסוק זה כאמרו הב' ענינים בעצמם שנדרשו במה שארז"ל אשרי מי שבא לכאן ותלמודו בידו כי פירושים ב' אם שיר' לומר כי לא שכח מה שלמד או שיר' לומר כי פעל בידיו מעשה הטוב שלמד וכנגד הא' אמר נפשי בכפי תמיד כי תמיד פעל בכפיו מעשה הטוב וכנגד הב' אמר ותורתך לא שכחתי נחלתי עדותיך יר' נחלתי עדותיך ולא נחלת שדה וכרם כי תורתך לא שכחתי האומרת זה : נטיתי לבי וגומר יר' נטיתי לבי לעשות חקיך גם כי לא ידעתי מה הם כי ידעתי כי לעולם עקב הם אזקין וכמו שאז"ל בסוף מסכת קדושין :

ובכתיבת

אבן יחייא

מם מה אהבתי וגו' ר"ל כמה אהבתי תורתך · כי כל היו' היא שיחתי ולא אקוץ באתמדי כדרך הדברים הנמצאים תמיד אצל האדם שנפשו קצה בהם · והנה אהבתיה כ"כ כי אפילו מאויבי ארצה להתחכם במצותיך כי אשפיל את עצמי לשאול מהם דת ודין · ולא אחוש לבזיון כבודי מפני אהבתי לתורה · כי לעולם היא לי החמדה הזאת להשכיל וללמוד מכל מלמדי יהיה מי שיהיה · כאשר עדותיך הם שיחה לי ואמצא בהם ספק · כי תכף אלך לשאול תשובה מקשיי · וכן כאשר פקודיך שהם המשפטים נצרתי מזקנים אתבונן כי אלך לשמש החכמים הזקני' שבשער הבית דין · כדי ללמד ממעשיהם הפקודי' כי גדולה שמושה יותר מלמודה · ומכל אורח רע כלאתי ומנעתי רגלי למען אשמור דברך אשר צוית להתרחק משכן רע ואוהבתו · וממשפטיך לא סרתי כי תמיד שפטתי בהם לעניי עמך כי אתה הורתני בתורתך לאמר צדק צדק תרדוף ושפטו את העם משפט צדק · וכמה נראים הנלציים ומתוקים כל אחד מאמרתך כשאקרא' על ספר תורתך · והם מתוקים לחיכי יותר מהדבש שבא בפי · ולהיו' כי מפקודיך אתבונן ואתחכם ועל כן שנאתי כל אורח שקר שמטפש לב האדם · ואוהב פקודי תורתך :
נון נר לרגלי וגו' דבר תורה היא כנר המאיר בלילה במקום השמת הרגל כשילך האדם בחוץ על משענתו מהנר · והו' אוף לנתיב אשר ירצה ללכת בו כי אלמלא האור ההוא לא היה יודע באפילה להבחין בין הנתיב לביתו לנתיב ההולך הפכו · וככה התורה היא מורה הדרך ללכת אל גן העדן ועץ חיים הוא למחזיקים בה כי לא יתעו הדרך ההוא ובתמכם בה ילמ ולא יעפו עד אשר ישיגו האום' האחרון · ולכן נשבעתי ואני רוצה לקיים שבועתי זאת לשמור משפטי צדקך יען כי הם כנר לרגלי · ויען כי נעניתי ונכנעתי עד מאד בטרדו' האויבי' המונעים אותי מלשמור תורתך · לכן אנא חייני כדבריך ותן לי חיים ארוכים למען שהזמן יספיק להוצאת האמת · והנדבות מפי שהם התפלות והתהלות רצה נא ה' ומשפטיך למדני · כי נפשי נכשי תמיד בהיותי נרדף מהאויב · ועם כל זה תורתך לא שכחתי :

ונתנו

רשי

לעולם עקב · על מעגלות' ועל נתיבותם : סעפים שנאתי · חושבי מחשבות און כמו לכן סעיפי ישיבוני על שתי הסעיפים כשאתה קורא סעיפי' הוא שם המחשבה וכשאתה קורא סעפים נופל הלשון על החושבי' און' : ואשעה בחקיך · ואתעסק כמו ואל ישעו בדברי שקר ד"א ואשעה לשון ספור ושנון כמתרגם ולשניתה ולשועין: סלית · רמסת כתרגם למרמס כמו סלה כל אבירי יי' : סמר · כמו תסמר שערת בשרי כאדם שעמדו שערותיו הריצ"ייר בלע"ז : וממשפטיך יראתי · מפורענות גזירותיך : ערב עבדך · לשון הלכה גארנט"יזה בלע"ז היה ערב בשבילי לנגד הרעה : ולאמרת צדקך · בהבטחה שהבטחתני : עת לעשות ליי' וגו' · מוסב על מקרא שלפניו הבינני ואדעה עדותיך להבין עת לעשו' לשמך איך יעשו אות' שהפרו תורתך למצוא רצון וסליחה ותמצא להם ואעשה כן על כל עבירה שבידי ורבותינו דרשו ממנו שעוברין על דברי תורה כדי לעשות סייג וגדר לישראל כגון גדעון ואליהו בהר הכרמל שהקריבו בבמה עוד ראיתי נדרש באגדה העושה תורתו עתים מפר ברית שאדם צריך להיו' יגע בתורה כל שעות היום : על כן אהבתי · על אשר אהבתי מצותיך ראוי לך ללמדני עת רצון ומה אעשה לך ותרצני יש על כן הרבה שפתרו על אשר כמו כי על כן ראיתי פניך כי על כן ידעת חנותינו על כן יתרה עשה : כל פקודי כל ישרתי · כל פקודי כל דבר אשר צוית בתורתך ישרתי ישרו בעיני ואמרתי עליה' ישרו על זה כדי אני שתמחול ותרצה לי :

פלאות

סמר ל' פתח וחד קמץ וס"פ סלג

אבן עזרא

נתנו · התברר לדברי השכל : נחלתי · הטעם היא נחלתי שאשמח בה ועדותיך הם הנפלאות שעשית שהעתיקו אבותי ואני אשמח כאילו אני עד הייתי בימים ההם : נטיתי · פועל יוצא · לעולם עקב שהם עומדים לעולם או כי שכרם והגמלם הוא לעולם : סעפים · תואר כמו בעלי המחשבות כמו לכן סעיפי ישובני או מגז' מסעף פורה ויהיה האומר יוצא כמו ושבח אני את המתי' הטעם משתיקים : סתרי ומגיני אתה · שלא ישחיתוני : סורו · כן אות' לסעיפים : סמכני · אשר יעשה אותם האדם וחי בהם על כן אחיה : סעדני · ואשעה הדגו' אספר והנכון בעיני מגזרת שעשועים ונכפלה המלה כמו תשגשגי והעי"ן היתה ראויה להיות בפתח קטן אולי נקמצ' בעבור אות הגרון : סלית · מהבנין הקל כמו הכבד סלה כל אבירי והטעם סעדני ואחי' כי ראיתי שסלית הרשעי' שבמרמה היו אומרי' שהם שוגי' : סיגים · חסר כ"ף כל רשעי ארץ הקדמוני' כאשר כתו' בעדותיך: סמר · כאשר אזכיר המשפטים שעשית ברשעי ארץ אז יאחזני פחד ואירא לעבור פיך : עשית · אני לא הייתי עושק רק עושה צדק ואתה אל תניחני לעושקי : ערוב · כדרך אנכי אערבנו דרך משל שייטב לבו : עיני · לישועתך · מיד העושקים ולגזרותיך שהם בצדק לעשות בהם משפט : עשה · כחסדך · עד היום : עבדך · שכר עבודתי הוא שתבינני : עת · כל תאותי היא שתבינני ואדעה עדותיך הפך עושקי שהפרו תורתך בעת זקנתם או בעת נערם ונרכם אליך ויש אומרים כי עת ומועד ליי' על אשר הפרו מצותיך : על · קשור בפסוק עבדך אני הבינני ולא ארצה שכר זהב או פז : על · ישרתי · הי"וד תחת א"לף כטעם כי אשרוני בנות וכן תתיימרו מגזרת יתאמרו כל פועלי און וטעם פקודי כל כי כל הפקודים כוללים כל איש לב ובאה זאת המלה כדרך כל בכורי כל :

פלאות

תהלים קיט

קי נתנו רשעים פח לי ומפקודיך לא
תעיתי: נחלתי עדותיך לעולם כי
ששון לבי המה: נטיתי לבי לעשות
חקיך לעולם עקב:

סעפים שנאתי
ותורתך אהבתי: סתרי ומגני אתה
קטו לדברך יחלתי: סורו ממני מרעים
ואצרה מצות אלהי: סמכני כאמרתך
ואחיה ואל תבישני משברי: סעדני
ואושעה ואשעה בחקיך תמיד:
סלית כל שוגים מחקיך כי שקר
תרמיתם: סגים השבת כל רשעי
קכ ארץ לכן אהבתי עדתיך: סמר
מפחדך בשרי וממשפטיך יראתי:

עשיתי משפט וצדק
בל תניחני לעשקי: ערב עבדך
לטוב אל יעשקני זדים: עיני כלו
לישועתך ולאמרת צדקך: עשה
עם עבדך כחסדך וחקיך למדני:
קכה עבדך אני הבינני ואדעה עדתיך:
עת לעשות ליהוה הפרו תורתך:
על כן אהבתי מצותיך מזהב ומפז:
על כן כל פקודי כל ישרתי כל
ארח שקר שנאתי: פלאות

סדרו רשיעיא פחא לי ומפקודיך
לא תעיתי: אחסינית סהדותך
לעלם ארום חדות לבי הינון:
אצליתי לבי למעבד גזירתך לעלם
עד סופא: דחשבין מחשבין סריקן
סניתי ואוריתך רחימית: טומרי
ותריסי את לפתגמך אוריכית: זורו
מיני מבאשין ואטור פקודי אלהי:
סמוך יתי במימרך ואיחי ולא תבהית
יתי מנכליותי: סעוד יתי ואתפרק
ואנענע באוריתך תדירא: כבשתא
כל דשלי מגזירתך ארום שקרא
נכליהון: פסוליא פסקתא בטילתא
כל רשיעי ארעא מטול היכנא
רחימית סהדותך: מצלהב מדחלך
בשרי ומדינך דחילית: עבדית
דינא וצדקתא לא תשבקינני
לטלומי: בסים עבדך לטבא לא
יטלומון יתי זידונין: עיני סברו
לפורקנך ולמימר צדקך: עביד עם
עבדך היך חסדך וגזירתך אליף יתי:
עבדך אנא תביין יתי ואידע
סהידותך: עידן למעבד רעותא דיי
אפישו תלמידיא אוריתך: מטול
היכנא רחימית פיקודיך מדהבא ומן
אוביזא: מטול היכנא כל פיקודיא כולהון תריצתינון כל אורח שקרא סניתי:

א' סעפים ל' רכו' והוא מן א"ב דמשמש אב"ג בג"ד וסימ' נמסר במס' רבתא במערכת אות האלף בס"ד · מצות ג' יחידין סורו ממני מרעים · חכם לב יקח מצות · והעמדנו עלינו מצות · וכל דסמיך לאדכרה דכוו' מצות יי' כמ"ג מצ"ת יי' פתחין וסימן לא שבקתון שמואל בזוהרא · וביאורם נמסר ביהושע סימן כ"ב · ע' עשיתי ג' ר"פ וסימן משפט וצדק · גנות ופרדסי' · ברכות מים · ערב עבדך סי' כל א"ב רבתי אית בכל פסוק חד מן עשרה לישני אילין דרך עדות פקוד מצוה אמירה תורה משפט צדק חק דבור רמז לעשרת הדברים במ"א פסוק לית ביה חד מכל אלו וסימן ערב עבדך לטוב :

אבן יחייא

ונתנו רשעים פח לי למען אלכד בו ואשגה באמונתי · ולא יכלו לי כי מפקודיך לא תעיתי · וזה להיותי מוחזק בעניני תורתך · וכאלו נחלתי עדותיך לעולם · וזה להיות כי ששון לבי המה · ולכן כל היום וכל הלילה לא אשקוט מלדבר בם בשבתי בביתי ובשכבי ובקומי ואפילו בצאתי אל חוץ העיר · ונטיתי לבי לעשות חקיך לעולם · עד עקב וסופו :

סמך סעפים וגו' סעפים הוא שם התאר והענין המקרה של התאר הנז הוא סעיפים · ור"ל הרשעים שהם סעפים ובעלי מחשבות הפוסחים על שתי הסעיפי' שנאתי · כי אני תורתך אהבתי אהבה שלימה · ואינני פוסח כמותם · ואתה סתרי ומגיני בעת צרתי ולדברך יחלתי ולא לדברי זולתך · ולכן סורו ממני מרעים המבקשי' להסיתני ולהדיחני מעל אלהי · כי אני רוצה לשמור מצות אלהי ולא לזולתו · ולכן אנא ה' סמכני כאמרתך שהבטחתני כי מלכותי יהיה לעד ואחיה ואל תבישני משברי שאשבר ואקוה תשועתך · וסעדני ואושעה ואשעה ואביט בחקיך תמיד · מן נאל מנחתו לא שעה · סלית ענין רמיסה עבר במקום ציווי · ותרמוס כל שוגים מחקיך כי שקר הוא התרמית והמרמה שלהם כי בנגלה יתחסדו ובקרבם ישימו ארבם · ויען כי רואה אנכי שתשבית מן העולם הרשעים שהם כמו סיגי' · לכן אהבתי עדותיך · וסמר בשרי מפחדך כי יראתי ממשפטיך הרעים אם אחטא ואאשם :

עין עשיתי משפט וגו' עשיתי משפט וצדק · ולכן ראוי לך שאל תניחני לעושקי · כי ה' הוא מודד מדה כנגד מדה וכאשר הצלתי העשוק מיד עושקו בעשותי הצדק · ועשיתי משפט ונקמה בעושק כן ראוי שיעשה לי אלהים עם העושקים אותי וערוב עבדך לטוב שר"ל ותערבני תמיד עם איש טוב הן בהיותי בבית הן בדרכים המציא והזמין לי חבורת אנשים טובים אשר ישיבו עמדי ולא חברת זדים פן יעשקוני · עיני כלו ותאו לקוותם ישועתך ואמרת צדקך ואיכם · ולכן אנא עשה עם עבדך ישועתך כמדת חסדך וחוקיך למדני כאשר כלו עיני לאורך ההמתנה והתוחלת להם · כי עבדך אני ולכן ראוי לך להבינני למען אדעה עדותיך · ויען כי העולם הזה הוא עת לשוב אל ה' ולעשות מצותיו לאותם אשר הפרו תורתך כי אחרי מותם אין עוד תקוה כי מי שהכין בע"ש יאכל בשב' · על כן אהבתי מצותיך מזהב ומפז אשר אין מלוין את האדם אלא עד קברו · מה שהולך לפני האדם צדקו וכבוד ה' יאספהו · ועל כן כל פקודי האלוה המכוכה בכל להיות כל העולם תלוי בו · ישרתי לעין כל בהאמיני היות ישרים · וכל אורח שקר שנאתי :

פלאות

מה שביארתי באומרו עשיתי משפט וצדק יר' על כן אהבתי מצותיך מזהב ומפז רב כי לא רציתי לקחת שום שוחד רק לשפוט תבל בצדק כדי שתגאלני מהרה מכל צרותי: על כן כל פקודי כל ישרתי יר' לא נטיתי לבי לשום א' מהבעלי דינין כשבת השוחד וכו' · או יכוין אל ענין הפשרה וכאומר מישרים תשפטו בני אדם · או יר' לומר מה שאז"ל בפ' שופטים אל ענין אחר אם דין מרומה הוא חקרהו אם ישר הוא בדקהו : ובשם הה"ר שלמה אלטוכטוסי מצאתי כתוב ערוב עבדך לטוב יר' תן אותי לערבות ולחן בעיני הכל אך לא לתכלית הדברים אשר הם הבלי העולם על כן כל פקודי כל ישרתי יר' הפקודים אשר הם כוללים מצות הרבה ע"כ :

תורת חסד · תהילת ה

ובכתיבת הה"ר שלמה אלטוכטוסי מצאתי כתוב נעבתי עד מאד ה' חייני כדברך הוא אומר ראיתי את עני עמי אשר במצרים וגם שאתה רופא חולים כאומר אני ה' רופאך · או יר' כדברך שאמרת וחי בהם נשבעתי ואקיימה לשמור משפטי צדקך : ולי אני שלמה הכותב כל המלכים כשימלוכו נשבעים לקיים משפטי העם אשר ימלוך עליהם ודוד לא עשה כן רק נשבע לקיים משפטי האל ית' ע"כ : סעפים שנאתי וגומר יר' הולכי אחרי סעפים וחקירות שנאתי ותורתך גם כי יש בה כמה וכמה מחלוקים בכל מצוה ומצוה אהבתיה כי אלו ואלו הם דברי אלקי"ם חיים : סתרי ומגיני אתה יר' אתה ה' סתר לי ובכן לא אדע כלל אם היה בא עלי איזה דבר רע ולא התפעל ממנו כלל ואם ח"ו יבא במציאות העולם איזה דבר רע הנה מגיני אתה ואתה ה' עושה אתי ב' העינינים הללה יען כי לדברך יחלתי כלומר שתצוה עלי ואעשה והוא ע"ד אומר לכל אשר דבר ה' נעשה ונשמע : סורו ממני מרעים הם ההולכים אחרי הסעיפים הנזכרים : סמכני כאמרתך יר' סמכני כשם שאמרתך והיא תורתך היא סומכת לי על כל עניני : סעדני וגומר יר' ידעתי שעל הכל צריך עזרת ה' ית' והשתדלות האדם וכשלא יהיו לי מעיקי' אשעה בחקיך תמיד : סלית כל שוגים וגומר יר' כבר הרגת אותם ונעשה מאפרם מסלות יען כי שקר היה תרמיתם ובנית אותם תפל ובסיגים השבת כל רשעי ארץ וסמר מפחדך בשרי ולכן סעפים שנאתי · ובשם הה"ר שלמה אלטוכטוסי מצאתי כתוב סמר מפחדך בשרי סמר הוא מלשון מסמרים ויר' הדבר הזה הוא לי כאילו משימים בבשרי מסמרים ע"כ : עשיתי משפט וצדק פשוט הוא : ערוב וגומר יר' וכן ערוב עבדך אל מבשר טוב משמיע ישועה אומר לציון מלך אלהיך : עיני כלו לישועתך יר' למה שאתה עתיד לומר כי קרובה ישועתי לבא וכן עיני כלו לאמרת צדקך והוא אומרך ולדקתי להגלות : עשה עם עבדיך וגומר יר' עשה עם עבדך כאילו ענין זה שתעשה עמדי הוא חסדך ולא שאני ראוי לכך וחקיך למדני לעשותם כדי שאומר כי כשם שאינני יודע שום טעם להם כמו כן אינני יודע שום טעם אל מה שגאלתני בחסדך : עבדך וגומר יר' ואחרי שיש את המשפט והחקים הבינני גם כן ואדעה עדותיך וכן הבינני לדעת איזו היא העת לעשות לה' ורז"ל אמרו עת לעשות לה' הפרו תורתך סרס המקרא ודורשהו אם הפרו תורתך עת לעשות לה' אם ראית הדור שהפרו את התורה ורפו ידיהם ממנה מיד כשתכחה התורה ואותה השעה עשה אותה ע"כ · וכפי זה שארז"ל אולי יר' עבדך אני הבינני ואדעה עדותיך ואם יפרו תורתך אדעה לעשו' לה' ולהרבות תלמידים · וממהר"י בי רב ז"ל מצאתי כתוב יר' הנה העת להיותה הגונה וראויה לעשות רצון ועבודת ה' הוא בזמן שהפרו תורתך כלומר בזמן השמד ח"ו : על כן אהבתי מצותיך יר' ולהיות אמת כי אם יפרו תורתך ויכולני להחזיר את העטרה ליושנה גם אם ח"ו ולא ישאר בעול' בקי בחדרי התורה זולתי מה שאין כן הדבר אם יחסר זהב או פז לאיזו משפחה לו שבע על כן אהבתי מצותיך מזהב ומפז כי על מצותיך אוכל לעזור אל האחרים תמיד מה שאין כן על הזהב ועל הפז · וכפי

פלאות

מ"ע ספורנו ז"ל

נר לרגלי דברך · בספורי כתרה : בעניני הזכות ואולתם הם נר לרגלי בהנהגה הראוים דין הקומות בעניני במדיטת · והור לנתיבתי · בזמן ספירת הפנות והתפלה לאל יתברך : נשבעתי · נחרד ובערבות פורם : ואקיימה · אם לא ישכנני פוכם · אמנם : נעניתי עד מאד · כין האומות עמ"א כפונכים פוה : חייני כדברך · שאמרת אני הם מה ואחיה וכאמר רך ע"י בנביו כנה הם קומת את קברותיכם והעליתי אתכם מקברותיכם עמי : · נדבות פי · לפקדם ולעניים נגלות : רצה נא ה' ומשפטך למדני · שאתן אותם כהוגן : נפשי בכפי תמיד · בגרות האומות עמ"א : ותורתך לא שכחתי · לא נמדרו לגמרי תופשי התורה : נתנו רשעים פח לי · לפנות דיין ופורה שאינו הגון : מפקודיך לא תעיתי · שאמרת פ פסים וסוטרים תתן לך לא תטע לך אשרה ואמרתי כוי אומר לפני הקינה : נחלתי עדותיך · ספור פנת יתרו ובחירת שפט בעניו הסופטים : נטיתי לבי לעשות חקיך · באלה וזולתם לא כמלות הנשים פלומדה או לבקשת אוכב ורע הכל : לעולם עקב · לתכלית נגשי לרצון לפני אלהינו :

סעפים שנאתי · המחשבות בכל הזמן · וזה · כי תורתך אהבתי סתרי ומגיני אתה · ובהיותך סתרי ממקרי הזמן ומגיני מן הרשעים ליתים ראשוני' : לדברך יחלתי · שתה בגלות כאמר : סורו ממני מרעים · אל תפנו את פני משכודתי · ובזה : ואצרה מצות אלהי סמכני כאמרתך : שאמרת כי לא תעזבני : ואחיה · לחיי עולם : ואל תבישני · אל נא יגרום החטא כמו זה : סעדני · בהכין גלות : ואושעה משעבוד מלכיות : ואשעה בחקיך · הנעלמים בעיני האומות עמ"א · כי אמנם כבר : סלית · ורמסת נתנו הגית : כל שוגים מחקיך · שהם הנבוכים שמרמים להמון שהם סותרי חקיך וזה להתיר ולהם כל פגן: כי שקר תרמיתם · להטעות את ההמון שיכבדו אותם : סיגים השבת · במבול ובמהפכת סדום וזולתם · ובאלה הודעת כי לא אל חפץ רשע אתה : לכן אהבתי עדותיך · שהעידות בדורות הבאים והתרית בם בספרך אלה בתורתך · אמנם בגלות : סמר מפחדך בשרי : מגזרות האומות עמ"א שהשתלת עלי · וממשפטיך יראתי · באמרך ונגוים הנם לא תרגיע ולא יכולתי לפנות אל קיו' חקיך כראוי :

עשיתי משפט וצדק · וכנס קודם בגלות עשיתי משפט וצדק אני וצדיקי הדורות · עתה : בל תניחני לעושקי · בגלו' באומנים אותי פוה : ערוב עבדך לטוב · ונם אם אינני ראוי לזה ערבני עם צדיקי הדור ואוכה עמהם לקבוץ גליות : בל יעשקוני זדים · גוג ומגוג הבאים לשלול שלל גדול · כי אמנם : עיני כלו · בגלות לישועתך משעבוד מלכיות : ולאמרת צדקך · באמרך כי ישוב ה' לשוש עליך לטוב : עשה עם עבדך כחסדך · לא בזכותי : וחקיך · הנסתרים ממני בגלות : למדני · בקבוץ גליות · ואז · הבינני ואדעה עדותיך · שאמרת לא תסור מן הדבר אשר יגידו לך שמאל וימין ועדך אשר כאלה : עת לעשות לה' · שעיקר השמה נריכה לכן : הפרו תורתך · חכמי הדורות והוסיפו וגרמו בגזרותיהם וארבה גם אני אזכרת מה כל איוב חקיך שומה : שנאתי · פלאות

לצו' כתי נורך פנעה: ביאתם: על כן אהבתי מצותיך · בזה שגות לנצים לחכמי הדורות : על כן כל פקודי כל ישרתי · אמרתי היות ישרים כל קנות חכמים שתמשו בחכמת כלם : כל אורח שקר · אומרות יתרות על איוב חקיך שומה · שנאתי · שהם הבלי עולם :

פְּלָאוֹת עֵדְוֺתֶיךָ עַל־כֵּן נְצָרָתַם נַפְשִׁי׃ פֵּתַח דְּבָרֶיךָ יָאִיר מֵבִין פְּתָיִים׃ פִּי פָעַרְתִּי וָאֶשְׁאָפָה כִּי לְמִצְוֺתֶיךָ יָאָבְתִּי׃ פְּנֵה אֵלַי וְחָנֵּנִי כְּמִשְׁפָּט לְאֹהֲבֵי שְׁמֶךָ׃ פְּעָמַי הָכֵן בְּאִמְרָתֶךָ וְאַל־תַּשְׁלֶט־בִּי כָל־אָוֶן׃ פְּדֵנִי מֵעֹשֶׁק אָדָם וְאֶשְׁמְרָה פִּקּוּדֶיךָ׃ פָּנֶיךָ הָאֵר בְּעַבְדֶּךָ וְלַמְּדֵנִי אֶת־חֻקֶּיךָ׃ פַּלְגֵי־מַיִם יָרְדוּ עֵינָי עַל לֹא־שָׁמְרוּ תוֹרָתֶךָ׃

צַדִּיק אַתָּה יְהוָה וְיָשָׁר מִשְׁפָּטֶיךָ׃ צִוִּיתָ צֶדֶק עֵדֹתֶיךָ וֶאֱמוּנָה מְאֹד׃ צִמְּתַתְנִי קִנְאָתִי כִּי־שָׁכְחוּ דְבָרֶיךָ צָרָי׃ צְרוּפָה אִמְרָתְךָ מְאֹד וְעַבְדְּךָ אֲהֵבָהּ׃ צָעִיר אָנֹכִי וְנִבְזֶה פִּקֻּדֶיךָ לֹא שָׁכָחְתִּי׃ צִדְקָתְךָ צֶדֶק לְעוֹלָם וְתוֹרָתְךָ אֱמֶת׃ צַר־וּמָצוֹק מְצָאוּנִי מִצְוֺתֶיךָ שַׁעֲשֻׁעָי׃ צֶדֶק עֵדְוֺתֶיךָ לְעוֹלָם הֲבִינֵנִי וְאֶחְיֶה׃

קָרָאתִי בְכָל־לֵב עֲנֵנִי יְהוָה חֻקֶּיךָ אֶצֹּרָה׃ קְרָאתִיךָ הוֹשִׁיעֵנִי וְאֶשְׁמְרָה עֵדֹתֶיךָ׃ קִדַּמְתִּי בַנֶּשֶׁף וָאֲשַׁוֵּעָה לִדְבָרֶיךָ יִחָלְתִּי׃ (לדברך ק')

קדמו

פרישן סהדוותך מטול היכנא נטרתנון נפשי׃ גליף דבריך ינהר חשיכיא יתביין שרגיגי׃ פומי פתחית ואלפית ארום לפיקודייך צביתי׃ אתפני לותי וחוס עלי כהלכתא לרחמי שמך׃ אסתורי אתקין במימרך ולא תשליט ביכל שקר׃ פרוק יתי כטלומא דבר נשא ואטור פקודיך׃ זיו אפך אנהר בעבדך ואליף גזירתך׃ טייפי מיא ייחתון עיני על מטול דלא נטרו אוריתא׃ זכיי את יי ותריצין דינך׃ פקידתא צדקתא סהידותא והימנותא לחדא׃ מגרת יתי טינתני ארום איתנשיאו דבריך מעיקי׃ סנינא מימרך לחדא ועבדך רחימה׃ זוטר אנא ובסיר פיקודיך לא אתנשיתי׃ צדקתך צדקתא לעלמא ואוריתך קשוט׃ עקא ומעיקא ערעו יתי פקודייך פירנוקי׃ צדקתא סהדוותך לעלם תביינני ואתקיים׃ קריתי בכל לבא עניתי יי גזירתך אנטור׃ קריתך פרוק יתי ואנטור סהדוותך׃ אקדמית בשפרפרא וצליתי לפתגמך אוריכית׃

אקדימו

ג' ר"פ וסימ' תרד עיני · ירדו עיני דא"ב · לב מלך : צ' צדיק אתה יי' ב' וסימ' כי אריב אליך דירמיה · וישר משפטיך : דבריך ג' מ"ל בא"ב וסימ' חלקי יי' · פתח דבריך יאיר · צמתתני קנאתי : אהבה ב' וסימ' כי גדולה האהבה אשר אהבה · צרופה אמרתך מאד : שעשעי ח' וחס' בא"ב וסימ' נמסר לעיל באות י' ; ק' קדמתי ב' וסי' לברוח תרשישה · בנשף ואשועה :

אבן עזרא

פלאות · הם הנעים על כל נפש : נצרתם נפשי · לבדה : פתח · כמו פתחון פה · יאיר לקורא שירתה האמת : פי · כי באשר פתחת פיך לדבר פי פתחתי כמו שואף לקבל דברך ומלת יאבתי אין לה ריע במקרא : פנה · וחנני · כמו אשר רכן אלהים כמשפט האוהבים : פעמי · יתפלל לתקן עלילות שישמור מצות עשה ולא תשלוטנה בו שבית לעשות מצו' לא תעשה ור' משה אמר אל תשלט בי כל און כמו ואני תפל': פדני · מאדם שיעשקני : פניך · הרצון כמו באור פני מלך חיי': פלגי · קשור בדבר מעושק אדם הם יבקשו לעשקני עד שלא אשמר' פקודיך ואני דואג ובוכה על אשר לא שמרו תורתך כי ידעתי כי אחריתם רעה ויש אומרים כי שמרו דרך משל על העינים כדרך ואחרי עיניכם : צדיק · וישר · כל אחד ממשפטיך : צוית · האבות להתעסק בעדותיך : צמתתני · כמעט ובמתתני כמו וימת לבו בקרבו : צרופה · למה שכחו דבריך צרי ואינהם ש"ג כל הכל צרוף בלי ספק . צעיר · בעיני צרי כמו ואנכי תולעת ולא איש : צדקתך · הטעם כי איך אשכח פיקודיך וצדקתך לא תשתנה גם כן תורתך תמיד אחת : צר · שעשועי · כנגד צרת הלב : צדק · ו"יו עדותיך כו"יו לא שלותי ושניהם תחת ה"א כי אותיות י"הוא מתחלפים וטעם הביננו צדק לעול' ואחיה לעולם האחד ישרת במקום שנים : קראתי · כי כן חוקות שיקראך הקורא בכל לב : קראתיך · שתושיעני כדי שאשמו' עדותיך : קדמתי · קודם שיקומו בני אדם בנשף לדברך יחלתי שתושיע המשווע אליך :

קדמו

רש"י

פלאות עדותיך · מכוסים הם ונפלאים עדותיך מבני אדם יש מצות קלות שהתורה במתן שכרן כגון שלוח הקן : על כן נצרתם נפשי · כלם כי לא נודע איזה יכשר : פתח דבריך יאיר · תחילת דבריך האירו את לב ישר' שאתה המבין פתאי באמרך אנכי אשר הוצאתיך הודעתם הטובה שעשית להם שקניתם מבית עבדים לדעת כי אדון אתה להם ויקבלו אלהותך עליהם לא יהיה לך אלהי' אחרים וגו' ואחר כך גזרת גזרותיך . ד"א פתח דבריך יאיר התחלת דברך במעשה בראשית יהי אור: מבין פתאים · משם יבינו הכל ויפתחו בדברי תורה תנחומ' ואשאפה · לשון בליעה כמו שאפה רוח : פדני מעושק אדם · מיצר הרע העושק את הבריות בפיר"וש אחר"ים מנ"אתי פדני מעושק אדם מעושקו של אדם : צמתתני קנאתי · הקנאה שאני מקנא לשמך על השוכחי דברך היא כורתת אותי ומקנטת אותי בהם · מנ"אתי לעיר הנני וכבז' כל"א דוד הוא הקטן נבזה אני להקטין עצמי אצל עוסקי תורה להתלמדו כי פקודיך לא שכחתי אלסלסל ולפלפל בהם בצדקתך שמתוכן צדק ואמת עולמית הף כי מבואי צרות אין הם עסקי ולעולם הביננו צדקם ואחיה בהם היא חייך וגו' : אשמורות

מסרה

פ' נצרתם חד מן מלין דמשמשי' תם בסוף תיבותא וסימ' גמס' במסר' רבת' במערכת אות הת"ין : פתיים ב' כתיב כן מ"ל וסימ' פתח דברך יאיר · ערום ראה רעה ויסתר קדמא דסיפרא · וכ' פתים כתיב בחד י' וסימ' עד מתי פתים תאהבו פתי · כי משובת פתים · ושארא פתאים כתיב : פלגימים

מ"ע ספורנו ז"ל

פלאות עדותיך · שהם' האותות אשר בה הודעת גליות ישראל ושבתם ובשורת הישועה אחם : על כן נצרת' נפשי · שאמרו כי לא תשכח מפי זרעו : פתח דבריך · באמרך בבור חיים שלו : יאיר · עיני השכל להבין בוונת כל השירה שהיא להודיע חסדו וצדקת דינו על ישראל : מבין פתיים · באמרו עם נבל ולא חכם : פי פערתי · לצעקה על פה באמרו שישם בפיהם : ואשאפה · להבין פרטיה : כי למצותיך יאבתי · לקיי' פה שאמרת ושנאת השירה הזאת לפניו לעד כי לא תשכח : פנה אלי וחנני · חנני בינה והשכל להבין אותה : כמשפט לאוהבי שמך · באמרו אני אוהבי אהב ומשחרי ימצאונני : פעמי הכן באמרתך · כי' מאמרך על פעמה בראשית · ואל תשלט בי כל און · לחשוב תועה וסברות ניטית מן האמת : פדני מעושק אדם · בקבוץ גליות : ואשמרה פקודיך · לעבות שופטים ושוטרים הגונים : פניך האר בעבדך · נשפת שדי תבינני : ולמדני את חקיך · בטעם שלהם להפנות אליך רשעי ארץ גם בחקים · כי אמנם : פלגי מים ירדו עיני · בגלות שלא היה בידי למחות : על לא שמרו תורתך · באסורו שהכלות וזולתם שלא ידעו טעמם :

צדיק אתה ה' · על שהגלית את ישראל מארצם על עוות הדין באמרו צדק צדק תרדוף למען תחיה וירשת : וישר משפטיך · על תופשי התורה · כי אמנם : צוית צדק עדותיך · באמרך לא תקח שוחד כי השוחד יעור : ואמונה מאד · לא תשא פני דל ולא תהדר פני גדול אפי' בדברים וכנה . צמתתני קנאתי כי שכחו דבריך צרי · קנאת תופשי התורה חולקים על שהם מצדיקי רשע עקב שוחד והטעם שצמתתני קנאתי על זה הוא · כי אמנם : צרופה אמרתך מאד · בצדק תשפוט שלא יטה דין לזה וקשה לזה ובשבר בשופט מאחד מאלה יטה דינו בלי ספק : ועבדך אהבה · לפיכך קנאתי בעוללים הנוטים ממנה · וגם : כי צעיר אנכי ונבזה · בערך אל קנאתם שהם אנשי השם : פקודיך לא שכחתי · שמרת הוכח תוכיח את עמיתך ואמרתי · כי אמנם : צדקתך · שהיא השתדלו' הדיין לעמוד האמת כאמרו והודעת להם את הדרך ילכו בה ואת המעשה אשר יעשון : צדק לעולם · נוהגת בארץ ובח"ל בפני הבית ושלא בפני הבית : ותורתך אמת · כי השוחד יעור ויסלף · וגם כי : צר ומצוק מצאוני · בגלות : מצותיך שעשועי · ולא אחדל להוכיח ולהזהיר אתה עתה : צדק עדותיך לעולם · מהעידות אני אנכי למולם אשיב נקם לצרי : הבינני · מתי יהיה זה : ואחיה · עד שאזכה לראותה ולא אהיה מן הנספים אז :

קראתי בכל לב · בגלו' ועגני · מגזרו' האומות עע"א וכזה : חקיך אצורה · ולא יעבירוני מזה גזרותיהם : קראתיך · להצילני מן הנכרים הושיעני · בקבוץ גליות : ואשמרה עדותיך · שלא אתערב בנכרים : קדמתי בנשף ואשועה · שעור דעה עינו : לדברך יחלתי · [illegible]

תורת חסד תהילת ה'

פלאות עדותיך וגומר יר' הנה להיותם פלאות נצרתם נפשי כי האדם הרואה דבר מתמיה לא ישכח אותו לעולם ולכן הנער לא ישכח כל מה שראה יען כי כל אותם הדברים שיראה עדין לא ראה אותם ולהיות אמת כי הנערים שומרים וזוכרים הדברים אז בעת שהם נקראים בשם פתאים כאשר פי' רז"ל במה שאמר הכתוב שומר פתאים ה' לכן סמך לזה פתח דברך יאיר מבין פתאים ור"ל הדבר בעצמו שאמ' ב"אומרו במה יזכה נער את ארחו לשמור כדברך כי להיותו אז פותח בדברי תורה על כן יהיר ויזהיר ככוכבים לעולם ועד : פי פערתי וגומר יר' בפותחי פי לבד כתאיך לבי תורתך ואפילו עתה שאני גדול בשנים הנה הענין הוא אצלי כאילו הייתי נער קטן המקבל את הדברים ושומר אותם במוחו שזוכר אותם תמיד כי כמו כן קרה לי לפי שלמצותיך יאבתי ומרוב התשוקה נכנסו דברי התורה בתוך מורשי לבבי והוא הדבר בעצמו שכיון באומר בכל לבי דרשתיך וגומר וכמו שפירשתיו במקומו : פנה אלי וגומר יר' פנה אלי וחנני על זה כאשר הוא דין ומשפט שיעשה כן לאוהבי שמך כמוני היום : או יר' באומר כמשפט לאוהבי שמך כלומר כמו שהוא המשפט והדין שתחון לאוהבי שמך יען כי שומר פתאים ה' והם האוהבים שם זה ר"ל היותך נקרא בשם שומר פתאים כדי שיהיו נשמרים תחת צל כנפיך : פעמי הכן וגומר יר' פעמי הכן באמרתך כמו שאתה מכין רגלי הנערים ללכת אל בית מלמדיהם ואל תשלט בי כל און עתה שאני בן דעת ויצרי בעוזרי · או יר' ע"ד אומר חשבתי דרכי ואשיבה רגלי אל עדותיך : פדני מעושק וגומר יר' פדני מאותו העושק אשר לו לכל אדם ואדם והוא עושק יצרו האכזרי וכמו שפרש"י ואשמרה פקודיך הכח השומר והזוכר אשר לי כמו שישמור אותם הנער הקטן : פניך האר וגומר יר' פניך האר בעבדך כמו שעושים לנערים שמראים לי סופרים טובים כדי שילכו ללמוד מה שאין להם בו דעה ובינה וכאשר הוא הענין כי בענין למידתי את חקיך וכל זה אני מתחנן לך יען כי פלגי מים ירדו עיני על אשר לא שמרו תורתך כי הם רואים הדברים ומביאים אותם אל הכח המשותף והוא אל המדמה והמדמה אל הזוכר וכו' · או יר' אני בוכה על אותם האנשי' שהיה להם יכולת לשמור ולזכור תורתך והדרבה שכחוהו : או יר' באומר לשמור כדברך שלא קיימו את התורה כי כל ישראל הם ערבים זה לזה וכו' · או יר' וא"ת שכמו ששמים יש לנערים כדי שילמדו התורה כמו כן אני צריך אל היסורין הנה לזה אשיבך מלין כי פלגי מים ירדו עיני על אשר לא שמרו תורתך והם לי התמורת בכיית הנערים כאשר ייסרו אותם ללמוד וכו' · ובשם הה"ד שלמה אלטוכטוסי מצאתי כתוב פתח דברך יאיר מבין פתאים יר' יאיר למי שהוא מבין ומדריך את הפתאים · פנה אלי וחנני וגומר הוא אומרו וחנותי את אשר אחון ע"כ : צדיק אתה ה' וישר משפטיך פרד"ק ז"ל פי' שיר' וישר כל א' ממשפטיך ע"כ ויר' הנה אתה ה' צדיק וגם משפטיך הם ישרים וצוית לנו צדק עדותיך שנעשה גם אנחנו בכלם פעולות הצדק · או יר' וישר משפטיך שצויתנו על שנשא ונתן איש את חברו בצדק ואמונה מאד · או יר' ואמונה מאד הוא זה שאמרתי ולכן צמתתני קנאתי כי שכחו דבריך צרי בכונה מכוונת : צרופה אמרתך מאד יר' גם כי אמרתך היכני משיג אותה כי אם אחרי העיון הדק והעמל הגדול כדי להוציא האוכל מתוך פסולת החלוקי' העולות בתחלת המחשבה עכ"ז עבדך אהבה ואיכני אומר כן כדי להחשיב את עצמי לאדם גדול מאד שאני מצרף את הסברות וכו' כי צעיר אנכי ונבזה בערך אל הגדולים המצרפים סברותיהם אך אמנה אומרי שעבדך אהבה הנה הוא לענין זה שלא שכחתי אותה וזה בא לי מצד חשקי בה כי מצד זה אני חושב בה תמיד ובבחינה זו אני אומר צרופה אמרתך מאד והיא התורה וכו' · צדקתך צדק לעולם בזה כיון אל הבת קול המצדקת הדין והסברה והאומרת הלכה כפלו' וכו' ותורתך האומרת אחרי רבים להטות היא ג"כ אמת : צר ומצוק מצאוני מצותיך שעשועי יר' והם ישמחוני · צדק עדותיך לעולם הביננו וגומר יר' הנה עדותיך יש בהם כדי ללמוד ולצדק עדותיך א"כ הביננו בהם בכל יום ויום ואחיה כדי שאוכל להגות בם תמיד : קראתי בכל לב וגומר רז"ל אמרו ברבה וכן הוא אומר ויאמר שמואל אל כל ישראל לאמר אם בכל לבבכם אתם שבים אל ה' אלהיכם מהו אם בכל לבבכם אתם שבים אלא כך אמר שמואל אם שבת בכל לבבך עושה הב"ה תפלתי שאני מתפלל עליכם וכה"א ויאמר שמואל קבצו את כל ישראל המצפתה ואתפלל אל ה' בעדכם ויקבצו המצפתה וישאבו מים וכי מים היו שואבים אלא שעשו תשובה ושפכו לבם כמים לפני הק"בה בתשובה שלמה וכן ירמיהו אומר שפכי כמים לבך נכח פני ה' לכך נאמר וישאבו מים לכך נאמר קראתי בכל לב וכו' ע"כ · וכפי זה יר' קראתי בכל לב אליך ה' יען כי חקיך אשמור לכו שמואל הנביא אמרה והוא שהאדם שירצה שיענהו ה' בקראו אליו הוא צריך לשוב אליו ית' בכל לב ובכל נפש כי כמו כן אמר שמואל לישראל אם שבתם בכל לבבכם עושה הב"ה תפלתי וכו' · או יר' אני בכל יום ויום נוצר חקיך א"כ ענני ה' בזכות התורה : קראתיך וגומר עתה בא לספר בכמה אופנים קרא אל ה' ואמר שקודם כל דבר קראו ואמר אליו ית' הושיעני ואשמרה עדותיך ואחר כך קדם בנשף והיה שווע אליו ית' ואומר לדברך יחלתי יר' לדברך יחלתי בעת בעלתה שאשוע והוא ע"ד אומר ה' הושיעה המלך יעננו ביום קראנו וכמו שפירשתיו במקומו :

קדמו

אבן יחייא

פא פלאות וגומר ר"ל סודות נסתרות יען כי יפלא ממך יש בעדותיך ועל כן נצרתם נפשי כי סוד ה' ליראיו ובמופלא ממך אין ראוי לדרוש ברבים · פתח דבריך בה' חומשי תורה הוא יאיר עיני החכמים בחידוש העולם ובבריאתו : ומבין זבותן בינה לפתאים · ויהיה כאלו פי פערתי ופתחתי ואשאף את דבריך מרוב תאותי אליהם · ואשאף ר"ל משיכת האויר אל הפה וזה היה להיות כי למצותיך יאבתי שהוא לשון תאוה · ולכן פנה אלי וחנני כדין וכמשפט לאוהבי שמך כי האוהב ראוי שיאהב והמרחם ירוחם · ופעמי ומעגלותי והנהגתי הכן שיהיה כאמרתך ואל אטה ימין ושמאל ממנה · למען שלא תשלט בי כל און והם הצרות הבאות לנוטה מדרך ואמרת היושר · ופדני מעושק אדם למען אוכל לשמור פקודיך ושלא יטרידוני · פניך האר בעבדך שר"ל כי תשגיח על עבדך מאור פניך ולמדני את חוקיך בהתלבשי בחכמת אור פניך · כי פלגי מים ירדו עיני על אבדון הרשעים אשר לא שמרו תורתך כמשפט הטבעים המתאבלים על כל דבר הנפסד כי כן דרך האל כי לא יחפוץ במות הרשע כי אם בשובו מדרכיו וחיה :

צדי צדיק אתה וגומר פעמים רבות שהצדיק יתאנה במחשבתו בקנאתו · לרשע המוצלח שהוא שקט על שמריו והוא הצדיק וישר תמי' מסובב ומסובך בצרות · מה שלכן תקף האל ייסרהו על מחשבתו הרע' אשר עבר עליו · ולכן המשורר מצדיק דינו על היסורין הבאים לאמר צדיק אתה ה' וישר במשפטיך הרעים אשר תשפטני · כאשר צמתני ויבריתני קנאתי משלות האויבי' צרי כאשר שכחו דבריך אשר צוית בצדק · ועדותיך אשר צוית באמונה מאד שהעדות הם לעדות על אמונ' גם מאתנם · והדברי' הם המשפטים הצדיקים · והמקרא מסורס כדרך הלשון הנבואיי לפעמים · ולהכירי כי אמרתך היא נר פה מכל סיג מאד ותצרף כצרוף כסף במשפטי יסוריך לאוהביך בנזתם מקו' היושר לכן עבדך אהבה ויקנה חוקה קשת השעתק לשיות ה אהבת הטוב במה שהוא טוב ובלתי תלויה בדבר · כי ראיתי הנסיון שצעיר אנכי ונבזה בעיני כל ששכחתי מצותיך · ולכן פקודי' לא שכחתי · כי הוא סגולה לפקודיך לתת כבוד וממשלה לשומרם בכל לב · והסגולה הזאת אשר להם הוא להיות טבע האמת שמו' בתוכם · כי צדק משפטיך הם צדק לעולם וכל דברי תורתך הם אמת : ומטבע האמ' לעלות ולהגביה שאומרו והאוהבו והמאמינו · ולכן אל אלו בשצרה ומצוקה מצאוני והשיגוני אז מצותיך הם שעשועי · והנה צדק סוד עדותיך הביננו ואחיה לעולם הבא :

קוף קראתי וגו' כשאני בתוקף הצרות קראתי אליך בכל לב · ולכן עננני ה' למען אצור חקיך כי לא אשאל ההצלה לתכלית אחר כי אם כדי לעבדך בלב שלם והוא · ענין כשקראתיך הושיעני למען אשמור עדותיך שהוא המין האחר מן המצות אשר טעמו נגלה · וספר כי תפלתו היה בעתות הלילה שהמחשבה פנויה מהדברים הגשמיים וכין הג' אשמורות שאז הק"בה מנ' חצרות ישראל והוא עת רצון להתקבל תפלת המתפלל · וזהו אומרו קדמתי בנשף שהוא הלילה ואשועה אליך שלדברך יחלתי :

וקדמו

רשי

אשמורות · חצי הלילה שתי אשמורות ולדברי האומר שלש משמרות הוי הלילה היה דוד עומד ממטתו בשליש הלילה ועוסק בתורה עד חצות כמו שנאמר לשוח באמרתך ומחצות ולהלן עוסק בשירות ותושבחות כמו שנאמר חצות לילה אקום להודות לך: קרבו רודפי זימה: עצת חטאים ההולכים בעצת חטאיהם ומתרחקים מתורתך ליקרב אל עצת רעתם: קרוב אתה · לרחוקי' הללו המתרחקי' מתורתך אם ישובו מדרכ': קדם ידעתי מעדותיך · קודם היות הדבר ידעתיו מתוך עדותיך קדם ירשו את הארץ צוית להם על הבכורים ותרומות ומעשרו' וקדם הניחות להם מאויביהם צוית להם והיה בהניח יי' אלהיך לך וגומר להעמיד מלך ולהכרי' עמלק ולבנות בית הבחירה: כי לעולם יסדתם · כי על כל הדברים העתידים להיות לסוף העול' יסדת עדותיך: ראש דברך אמת · סוף דברך הוכיח על הראש שהוא אמת שכששמעו האומות אנכי ולא יהיה לך ולא תשא אמרו הכל להנאתו ולכבודו כיון ששמעו כבד לא תרצח לא תנאף הודו על ראש דברך שהוא אמת: שש אנכי על אמרתך · על הבטחתך שהבטחתני ד"א על אחת מאמרותיך הסתומות כשאני מבין בה ורבותינו דרשו על המילה שהיה דוד בבית המרחץ וראה עצמו בלא ציצית ובלא תפילין ובלא תורה אמר אוי לי שאני ערום מכל מצוה כיון שנסתכל במילה שמח ואמר בנאתו שש אנכי על אמרתך המילה שמתחילת' נתנ' במאמר ולא בדבור שנא' ויאמר אלהים אל אברהם ואתה את בריתי תשמור: שבע ביום · שחרית שתים לפני קרית שמע ואחת לאחריה ובערב שתי' לפני' ושתים לאחריה: של

אבן עזרא

קדמו · קודם לכל אשמורה שאשיח אני באמרתך הכתובה בתורה שגמלת הרשעים כרשעתם והצלת הצדיקים: קולי · כחסדך עמי ומנהגך הטובים: קרבו · אלי רודפי זמה שרחק מדעת תורתך הכתוב בה עונש אדם וקין ואנשי המבול והמגדל ופרעה ולאמר קרבו עם רחקו דרך בשירים נכבדת מאד: קרוב אתה · יותר מכל קרוב וכל מצותך אמת אז יהיו רודפי זמה בשור' כי נמלט שומר מצותיך: קדם · קודם שיקרבו אלי רודפי זמה ידעתי כי עדותיך יסוד אמת יש להם: ראה · שיענו אותו על כן אמר וחלצני: ריבה למ"ד לאמרתך בעבור אמרתך כמו אמרי לי: רחוק מרשעים · יום ישועה בעבור שלא דרשו חקיך ואני לא אהיה כמוהם כי תורתך לא שכחתי: רחמיך · אם אני לבדי ורודפי רבים הם רחמיך שיסבבוני כמשפטיך לשומרי דבריך: רבים · לא נטיתי · אני לבדי כי הם נטו והנה נטיתי פועל עומד כמו סרתי והם היא יוצא יחסר לבי: ראיתי · ואתקוטטה · מגזרת נקטה נפשי: ראה · כנגד ראיתי ואני כנגד ואתקוטטה: ראש · תחל' דבור שצויתנו הוא האמת ור' ישועה אמר רמז לדבור אנכי בהר סיני: שרים הם המשתררי' ולא פחדתי מהם רק מדברך: שש · דבק בפסוק העליון לא פחדתי מהשרים ולא דאגתי רק ששתי באמרתך כאילו נלחמתי השרים ולקחתי שללם: שקר · מצות לא תעשה תורתך אהבתי מצות עשה: שבע · הרבה ודבר שיסוב כמו השבוע משפטי צדקך בשרי' רדפוני חנם: שלום

תהלים קיט

קדמו עיני אשמרות לשיח באמרתך:
קולי שמעה כחסדך יהוה כמשפטך חיני:
קרבו רדפי זמה מתורתך רחקו:
קרוב אתה יהוה וכל מצותיך אמת:
קדם ידעתי מעדתיך כי לעולם יסדתם:
ראה עניי וחלצני כי תורתך לא שכחתי:
ריבה ריבי וגאלני לאמרתך חיני:
רחוק מרשעים ישועה כי חקיך לא דרשו:
רחמיך רבים יהוה כמשפטיך חיני:
רבים רדפי וצרי מעדותיך לא נטיתי:
ראיתי בגדים ואתקוטטה אשר אמרתך לא שמרו:
ראה כי פקודיך אהבתי יהוה כחסדך חיני:
ראש דברך אמת ולעולם כל משפט צדקך:
שרים רדפוני חנם ומדבריך פחד לבי:
שש אנכי על אמרתך כמוצא שלל רב:
שקר שנאתי ואתעבה תורתך אהבתי:
שבע ביום הללתיך על משפטי צדקך

ה' יו"ב בליש' וחס' · ה' חס' · ל · ב' תבל ומלוא · ל · ח' מפקין וו"ו ב"חב · ח' ווי"ן קמצין ב"אב בתמניא · אפי וסי' ז"ן תנפ"ט ר"ש · ל · ומדבריך ק' · י"ב בליש' · ל · קנ · קנה · קס

תרגום

אקדימו עיני מטרתא דצפר ורמש למללא במימרך: קלי שמע היך חסדך יי היך דינך קיים יתי: קריבו רדפי זנו מאוריתך אתרחקו: קריב את יי וכל פיקודיך קשוט: מן לקדמין חכימית מן סהדוותך ארום לעלם יסדתינון: חמי סיגופי ופצייתי ארום אוריתך לא אתנשיתי: נצי מצותי ופרוקיתי למימרך אסי יתי: רחיק מן רשיעי פורקנא ארום גזירתך לא תבעו: רחמך סגיאין יי היך דינך אסי יתי: סגיאין רדפי ומעיקי מסהדוותך לא אצליתי: חמיתי בוזזי ואידיינית עמהון די מימרך לא נטרו: חמי ארום פיקודייך רחימית יי היך חסדך אסי יתי: שירוי פתגמך קשוט ולעלם כל דיני צדקתך: רברבין רדפו יתי מגן ומפתגמך דחל לבי: חדי אנא על מימרך היך גבר דמשכח עדי סגי: שקרא סניתי ורחיקית אוריתך רחימית: שבע זמנין ביומא שבחית יתך מטול דיני צידקך

מסורה

קדמו ה' וסימ' נמסר בסדר כי תצא: כמשפטיך ה' וחסר וסי' כן משפטך אתה חרצת · והוצא כאור צדקך · ואל תצל מפי דבר אמת · קולי שמעה כחסדך · תחי נפשי ותהללך: יסדתם ב' וסי' תבל ומלואה אתה יסדתם: קדם ידעתי מעדותיך: ר ריבה ריבי כל ליש' מ"ל במ"ו חס' וסימ' לא תענה על רב · נצב לרב יי' · הנני קרא לרב · ורב לא ידעתי אחקרהו · אל תצא לרב מהר · ברבם עמדי: מעדותיך ח' מפקין וו"ו כא"ב וסי' פר"ץ ב"ן רמ"ה במ"א צוית צדק עדותיך: ואתקוטטה חד מן ח' ווי"ן קמצין כא"ב בתמניא אפי וסימ' ז"ן חנפ"ט ר"ש וביאורם לעיל באות נ"ן: ש שש ד' וסימ' והיה כאשר שש יי' עליכם · לשוש עליך לטוב: פגעת את שש ועשה צדק · שש אנכי על אמרתך · וחד כתיב סמ"ך וכצמר יאכלם סס · וחד וישש לבבכם:

מ"ע ספורנו ז"ל

לשיח באמרתך · באמרת ואף גם זאת בהיותם בארץ אויביהם · לא מאסתים · קולי שמעה כחסדך באמרך: יקראני ואענהו עמו אנכי בצרה: כמשפטך חייני · באמרך אורך ימים אשביעהו ואראהו בישועתי: קרבו רודפי זמה · מזמת אולת באמרם שהמצות הם משל וחידה ואומרים שהם מקיימי' אותם כפי המשל ובזה מתורתך רחקו · קרוב אתה ה' · לנו בכל קראנו אליך ותושיענו מדברי ריבותם: וכל מצותיך אמת · כפשטם וכלשונם · ובכן יבושו החולקים על זה · כי אמנם: קדם · מאז שנתנה תורה: ידעתי מעדותיך · באמרת ואשמיעם את דברי אשר ילמדון ליראה אותי כל הימים ואת בניהם ילמדון: כי לעולם יסדתם · בלתי משתנות ולזמן בלתי בעל תכלית · ובכן:
ראה עניי · בגזרות האומות עם"א כי בכל זאת: תורתך לא שכחתי: ריבה ריבי · שמתאמצים לבטל ממני תורה ומצות: וגאלני · משעבוד מלכיו': לאמרתך חייני · לעסוק בתורתך: רחוק מרשעים ישועה · אם כי ישועת המשיח דבר רחוק מרשעים באמרו כי הוא כמו אם מגרף בסף · וזה כי חקיך לא דרשו · בימי קבוץ גליות מכל מקום: רחמיך רבים ה' · ובידו אדם אל אפילה: כמשפטיך חייני · באמרך ואותך לא אעשה כלה ויסרתיך למשפט: רבים רודפי · האומות עם"א · ובדי האפיקורסי': מעדותיך לא נטיתי · להתערב בנכרים · ראיתי בוגדים · באסורי מאכלות ונכרית: ואתקוטטה · בקללי ולהבדילם מקהל הגולה: אשר אמרתך לא שמרו · כי בסוף יבאו לתרבות רעה · כי פקודיך אהבתי · כובש תוכית ושנאתם לכניך וזולתם · כחסדך חייני · עד שאראה בישועתך: ראש דברך אמת · שאמרת קודם צאת ישראל ממצרים ולקחתי אתכם לי לעם: ולעולם כל משפט צדקך · שאמרת וגם את הגוי אשר יעבודו דן אנכי לא בשביל מצרי' בלבד אמרת אבל על כל האומו' עם"א שישעבדו את ישראל ובכן

אבן יחייא

וקדמו עיני באשמורו' לשיח באמרת' · כי קודם ... לאשמורה הייתי מתפלל · ולכן קולי שמעה ...

תורת חסד תהילת ה'

רשי

על משפטי צדקך: על קרית שמע שהיא דברי תורה: שברתי · קויתי: כל דרכי נגדך · אתה יודע כל דרכי: כדברך הבינני · דברי תורתך כהלכתן ובהוייתן: תבענה · תדברנה: תען לשוני · כל עניה לשון קול רם הוא והוא כבולם ועונו הלוים ואמרו: שיר המעלות · שיאמרו הלוים אותו על חמש עשרה מעלות היורדות מעזרת ישראל עד עזרת נשים ויש כאן ט״ו מזמורים של שיר המעלות ורבותינו אמרו שיסדן דוד להעלות את התהום שמפורש במסכת סוכה · ולפי אגדה פתרון שיר לאתה עולות: משפת שקר · זרעו של עשו הרשע שכרין את הברית בפיהם בעלילות רשע: מה יתן לך · הקב״ה: ומה יוסיף לך שמירה ומחילות והרי את כתובה לפניו משתי מחילות: חצי

אבן עזרא

שלום רב לאוהבי תורתך והוא אחד מהם תורתך אהבתי · ואין למו מכשול כמו שרים: שברתי לישועתך · שמרה הזכיר המצות כאשר פירשתי גם הזכיר העדות לבדם והפקודים והעדות יחדיו: שמרתי · והטעם אני חייב לשומרה כי אתה רואה כל מה שיש בלבי וכל מעשי: תקרב · דרך משל בעבור מרחק השמים מהארץ אמר תקרב רנתי קול גדול כמו ותעבור הרנה: תבא תחנתי בצרתה לי כמו בהתחננו אלינו על כן הצילני: תבענה · אם הגלתני והנכון אם תלמדני חקיך: תען · אלמד אמרתך לבני אדם כדי שידעו כי כל מצותיך צדק: תהי · לעזרני ללמד כאשר דבר וכל יד הויה אם היתה עם אות בי״ת לעולם לנכח ואין בכאן אות בי״ת: תאבתי כמעט כליתי על דרך נכספה וגם כלתה נפשי: תחי · ומשפטיך · בתויי יעזרוני להללך: תעיתי · הטעם תחי נפשי כי אני כשה אובד שישען על הרועה ושעם כי מצותיך לא שכחתי אע״פ שהייתי כשה אובד לא אבדו מצותיך ממני: שיר המעלות · הגאון אמר כי אלה השירים חמשה עשר כנגד חמש עשרה מעלות גם אמר יתכן שהוא על נגינו בקול עליון וכבר הזכרתי בתחל׳ הספר מה שנראה שהוא פיוט וזה השיר ינוגן על נועם המעלות ולא הזכיר שם המשורר אולי ברוח הקדש כ׳ אמר על אנשי גלותינו שהם בצר׳ ולא ידעו מה יעשו רק לקרוא אל השם הנכבד: יי׳ משפת שקר אמים שפת שקר רמי׳ פירשתיו: חצי

תרגום

צִדְקָךְ׃ שְׁלַם סַגִּי לְרָחִימֵי אוֹרַיְתָךְ
בְּעָלְמָא הָדֵין וְלֵית לְהוֹן תַּקְלָא
לְעָלְמָא דְאָתֵי׃ סַבָּרִית לְפוּרְקָנָךְ יְיָ
וּפִיקּוֹדַיָּיךְ עֲבָרִית׃ נְטָרִית נַפְשִׁי
סַהֲדְוָותָךְ וּרְחִימִתּוּן לַחֲדָא׃ נְטָרִית
פִּיקּוֹדַיָּיךְ וְסַהֲדְוָותָךְ אֲרוּם כָּל
אוֹרְחָוָתִי קֳבָלָךְ׃ תִּתְקְרַב צְלוֹתִי
קֳדָמָךְ יְיָ הֵיךְ מֵימְרָךְ פַּצִּי יָתִי׃ תִּבְעֵין
סִפְוָותַי תּוּשְׁבַּחְתָּא אֲרוּם תְּלַפְּנַנִי
גְזֵירָתָךְ׃ תְּתֵיב לִישָׁנִי מֵימְרָךְ אֲרוּם
כָּל דִּינָךְ צִדְקָתָא׃ תְּהֵא יְדָךְ
לְסַיְיעוּתִי אֲרוּם פִּיקּוֹדַיָּיךְ רְעֵיתִי׃
רַגְגֵית לְפוּרְקָנָךְ יְיָ וְאוֹרַיְתָךְ פַּרְנוּקִי׃
תְּחֵי נַפְשִׁי וּתְשַׁבְּחִינָךְ וְדִינָיָךְ יְסַיְיעוּנִי׃
תְּעֵית הֵיךְ עָאן דְּמִתְבַּר בְּעֵי עַבְדָּךְ
אֲרוּם פִּיקּוֹדַיָּיךְ לָא אִתְנְשֵׁיתִי׃ שִׁירָא
דְּאִתְאֲמַר עַל מַסּוֹקִין דִּתְהוֹמָא קֳדָם
יְיָ כַּד עִיק לִי צַלֵּיתִי וְקַבֵּיל צְלוֹתִי׃ יְיָ
פַּצֵּי נַפְשִׁי מִכַּפְוָותָא דְּשִׁקְרָא מִן
לִישָׁנָא נְכִילְתָּא׃ מָא יְהִיב לָךְ מַלְשִׁינָא
וּמָא יוֹסֵיף לָךְ אֲכִיל קוּרְצֵי לִישָׁנָא
נְכִילְתָּא׃ ניררי

תהלים קיט–קכ

צִדְקֶךָ׃ שָׁלוֹם רָב לְאֹהֲבֵי תוֹרָתֶךָ
וְאֵין לָמוֹ מִכְשׁוֹל׃ שִׂבַּרְתִּי
לִישׁוּעָתְךָ יְהוָה וּמִצְוֹתֶיךָ עָשִׂיתִי׃
שָׁמְרָה נַפְשִׁי עֵדֹתֶיךָ וָאֹהֲבֵם מְאֹד׃
שָׁמַרְתִּי פִקּוּדֶיךָ וְעֵדֹתֶיךָ כִּי כָל
דְּרָכַי נֶגְדֶּךָ׃
תִּקְרַב רִנָּתִי לְפָנֶיךָ יְהוָה כִּדְבָרְךָ קע
הֲבִינֵנִי׃ תָּבוֹא תְּחִנָּתִי לְפָנֶיךָ
כְּאִמְרָתְךָ הַצִּילֵנִי׃ תַּבַּעְנָה שְׂפָתַי
תְּהִלָּה כִּי תְלַמְּדֵנִי חֻקֶּיךָ׃ תַּעַן
לְשׁוֹנִי אִמְרָתֶךָ כִּי כָל מִצְוֹתֶיךָ צֶּדֶק׃
תְּהִי יָדְךָ לְעָזְרֵנִי כִּי פִקּוּדֶיךָ בָחָרְתִּי׃
תָּאַבְתִּי לִישׁוּעָתְךָ יְהוָה וְתוֹרָתְךָ
שַׁעֲשֻׁעָי׃ תְּחִי נַפְשִׁי וּתְהַלְלֶךָּ
וּמִשְׁפָּטֶךָ יַעְזְרֻנִי׃ תָּעִיתִי כְּשֶׂה אֹבֵד
בַּקֵּשׁ עַבְדֶּךָ כִּי מִצְוֹתֶיךָ לֹא שָׁכָחְתִּי׃
קכ שִׁיר הַמַּעֲלוֹת אֶל א
יְהוָה בַּצָּרָתָה לִּי קָרָאתִי וַיַּעֲנֵנִי׃
יְהוָה הַצִּילָה נַפְשִׁי מִשְּׂפַת שֶׁקֶר
מִלָּשׁוֹן רְמִיָּה׃ מַה יִּתֵּן לְךָ וּמַה
יֹּסִיף לָךְ לָשׁוֹן רְמִיָּה׃
חצי

מ״ע ספורנו ז״ל

שלום רב לאוהבי תורתך · לאותם גם שאין עוסקים · אוהבי תורתך אשר בדור · ועוד כי · שברתי לישועתך ה׳ · נטיתי לישועה: ומצותיך עשיתי · בקבוץ גליות: שמרה נפשי עדותיך · שלא התערבתי בנכרים · שמרתי פקודיך · הוכח · תוכים ולהורות את בני ישראל וזולתם: כי כל דרכי נגדך · שכוונתם לעשות רצונך: תקרב רנתי · שבח שנתך הקודם לתפלה: כדברך הבינני · באמרך ומל ה׳ אלהיך את לבבך לאהבה את ה׳ אלהיך: כאמרתך · שאמרת ונתן ה׳ אלהיך את האלות האלה על אויביך · הצילני · מן האומות עכ״ה: תבענה שפתי · לאומות כמו כי תלמדני חקיך · שתודיעני טעמם מזה: תען לשוני · לאומות המשיבות עליהם · אמרתך שאמרת ומי גוי גדול אשר לו חקים ומשפטים צדיקים ככל התורה הזאת ואומר להם כי כל משפטיך צדק · השם ע״ד המכוון: תהי ידך לעזרני · לעשות זאת: כי פקודיך בחרתי · לשכין ולהורות גם לאומות באמרך ואתם תהיו לי ממלכת כהנים: תאבתי לישועתך · מן האומות: ותורתך · שהבטיחה בזה באמרו ושב וקבצך · היא שעשועי · שישעשעו נפשי שהיא מתאוה לזה: תחי נפשי ותהללך · יהי רצון שתחיה נפשי ותזכה לימות התשועה באופן שאהללך נגד האומות עכ״מ: ומשפטיך · עליהם: יעזרוני · לעשות זאת ולא יקומו עלי כאשר עשו בימי הגלות כספרי [illegible]: כי תעיתי כשה אובד · לגדרה הנה ואנה מדברי רעותם וגזרותם: בקש עבדך · כאמרו ואתם תלוקטו: כי מצותיך לא שכחתי · גם כי התחננו לזה בגזרותם:

הנה כל שירי המעלות הם שירים שיאמרו בקבוץ גליות ובימות המשיח הרדידים אשר ה׳ קורא שיהיו גדלים זה מזה במעלה · ויאמר כל אחד מהם להלל ולהודות לשם ה׳ ולהתפלל על עצמו ועל זולתו איש כפי מעלתו ומדרגתו:

שיר המעלות אל ה׳ בצרתה לי: בגלו׳: קראתי ויענני · בקבוץ גליות: משפת שקר · מדברי האומות עכ״ה אשר פיהם דבר שוא: מלשון רמיה · מלשון רומה קשת במעלות בניגו · כי אמנם: מה יתן לך תודה על הטוב שעשית: ומה יוסיף לך · בעל לשון רמיה כיודם: חצי

מסרה

רב ג׳ קמצין בסיפ׳ וסימ׳ וישלח חציו ויפיצם · בשרתי בקהל רב · שלום רב לאהבי תורתך · וכל אס״ף רבוו׳ ושלשים בשאר קריא׳ וסי׳ נמסר במס׳ רבתא בערך רב · שמרה ב׳ גרשי׳ בסיפ׳ וסי׳ שמרה נפשי כי חסיד אני · שמרה נפשי ערתיך ואהבם: תבוא כל סיפר מ״ל ושש חסר בשאר קריא׳ וסי׳ בסדר תזריע וכל משלי דכוו׳ חסר במ״ד מ״ל וסימ׳ כי תבוא חכמה · ואת איש חמית · ולמוכיחי ינעם · דעך ורע אביך · ותורתך ה׳ בא״ב וסימ׳ דרך שקר הסר ממני · נפשי בכפי תמיד · סעפים שנאתי · צדקתך צדק לעולם · תאבתי לישועתך יי׳ · וסי׳ דנס״צת קכ יסיף י״ד כתיב כן חסר וי״ו וסי׳ נמסר בשמואל ב׳ סוף ס״ג:

תורת חסד תהילת ה׳

זאת נעוד כי שלום רב לאוהבי תורתך מה שאין כן בענין השלל · זאת ועוד אחרת כי אין למו מכשול מה שאין כן בעת היותר המלכים שוללים את השלל כי פעמים רבות יניחו שם את גויותיה׳ או יאבד העושר ההוא בענין רע או יהיה עושר שמור לבעליו לרעתו · שברתי וגומר יר׳ שברתי שתושיעני ותתן לי נכסים רבים ממקום אחר ומצותיך לבד עשיתי ובהם נדבקתי ואוהבם מאד כי כל דרכי נגדך ואתה ברחמיך הרבים תביט בהם ותטריפני לחם חוקי: ובכתיבת הה״ר שלמה אלטוכטושי מצאתי בתוב שרים רדפוני חנם ומדברך פחד לבי יר׳ מדברך שאמרת והבאתי עליכ׳ חרב נוקמת וגומר פחדתי · או יר׳ואע״פ שהייתי יכול להנקם מהם מדברך שאמרת לא תקום ולא תטור וגו׳ועכ״ז שש אנכי על אמרתך שאמרת אחרי לא תקום ולא תטור אני ה׳ שיר׳ נאמן להפרע וכו׳ · או יר׳ שש אנכי על אמרתך שאמרת לא מאסתים ולא געלתים לכלותם וכו׳ ע״כ:

תקרב רנתי לפניך ה׳ אין ספק אלא שאומר רנתי הוא על כלל המזמור הגדול הזה שעשה וכמו שפי׳ הר״י ן׳ שועיב והילה פני ה׳ שיערב לפניו שיחו במזמור הזה ושירצה לפניו כקרבן אשה לריח ניחוח ושיבינו לעשות עוד דברים נוראים כמוהו והם הט״ו מעלות שעשה אחרי כן ואומרו כדברך יר׳ כפי מה שאני דבר שלך ר״ל כפי מה שנפשי היא חגולה מתחת כסא כבודך הבן אותי יותר ויותר · תבא וגו׳ יר׳ תבא לפניך תחנתי זאת שאני מחלה פניך עליה וכאמרותיך שהם אמרות טהורות הצילני ונקני משגיאות: תבענה שפתי יר׳ תבענה שפתי תהלה על כל זה כי ידעתי שתלמדני ג״כ חקיך כמו שלמדתני לחבר מזמור זה ומה שאני עתיד לחבר · תען לשוני אמרתך הוא כללות התורה ויר׳ תען לשוני בקול רם אמרתך לעיני הכל לפי שירהו כל העולם כי כל מצותיך ואפי׳ החקים הם צדק: תהי ידך וגו׳ יר׳ תהי ידך לעזרני בזה ובמה שתביא הישועה שתאבתי לזה · תחי נפשי יר׳תחי נפשי ותהללך ואפי׳ שההיה היא לבדה יחידה שלא יהיו אחרי׳ בחברתה שיעזרוה על ההלול ומשפטיך שאני עושה יעזרוני כי הפלתם של צדיקים היא בוקע׳ועולה לשמי מרום: תעיתי וגו׳ פסוק זה נאמר על היושבים בגלות שהם דומים אל השה וכמ״ש הכתוב שה פזורה ישראל וה׳ יקבצנו לארצנו ויגאלנו אמן: ובכתיבת הה״ר שלמה אלטוכטושי מצאתי כתוב תבא תחנתי לפניך כאמרתך הצילני יר׳ כאמרתך שאמרת להציל עשוק מיד עושקיו כאומר והיה כי יצעק אלי וגומר · תען לשוני יר׳ תשיר לבי כאומר ותען להם מרים · ואומר אמרתך יר׳ לכוין אל מה שאמר כה תאמר לבית יעקב וזאת האמיר׳ היא הוראה כי כל מצותיך צדק לפי שנגליה לעמך פנים בפנים והזהיגו ב׳ עקרים גדולים באמונתך והם מציאות האל ית׳ ב׳ שהאל ית׳ מגבת את בני אדם ומשגיח בהם כמד״א היום הזה ראינו כי ידבר אלי״ם את האדם וחי ע״כ:

קכ שיר המעלות אל ה׳ בצרתה לי הנה באומר המעלות נר׳ לי לפרש כמו שפי׳ הר״י חיון ז״ל שיר׳ לומר שיר השבחים כי יהלל וישבח לה׳ בהם ע״כ · והנה המזמור הא׳ מאלה הט״ו שיר המעלות הוא מתחיל באומר שיר המעלו׳ואינו אומר לא לדוד ולא לשלמ׳ והמזמור הב׳ אינו אומר לא לדוד ולא לשלמה וכן אינו אומר המעלות אלא למעלות והמזמור הג׳ אומר שיר המעלות לדוד והד׳ אינו אומר כי אם שיר המעלות ואינו אומר לא לדוד ולא לשלמה והה׳ אומר שיר המעלות לדוד והו׳ והז׳ אומרים שיר המעלות ואינם אומר לא לדוד ולא לשלמה והח׳ אומר שיר המעלות לשלמה והט׳ והי׳ והי״א אינם אומרים כי אם שיר המעלות ולא יותר והי״ב והי״ג והי״ד כלם אומרים שיר המעלות לדוד והט״ו נבוא האחרון שבהם אומר סתם שיר המעלות ואין ספק כי כל אלה השנויים לא לחנם הם ונבעתי בחסד אלי״ם הוא יאזרני לעשות חיל ואדברה בהם ברצונו ית׳ כרצון יראיו ואומר כי המזמור הא׳ הוא לומר בדרך כלל איך חבר מציאות מה של שיר שבח להלל בו לאל ית׳ על העניינים שידבר בהם והכל הוא כדי לבא להתפלל אל ה׳ אלהיו על מה שישאל ממנו ית׳ אחר זה ורמז ברמז מה במזמור זה אשר הנה הקדמ׳ אל מה שידבר אח״כ והתחיל ואמר אל ה׳ בצרתה לי הצילה נפשי ונומר ר״ל בצרה הזאת שאני בה הצילה נפשי משפ׳ שקר כלומ׳ יהי רצון מלפניך שלא תדברנה שפתי מה שאין לנפשי חפץ בו וכמו כן הצילה נפשי מלשון רמיה כלו׳ שלא יהיה הענין ללשונו שיזכנו ממנה ב׳ משמעיות הפכיות אך תדברנה שפתי מישרי׳ולשוני תהגה שיחות נחות נכוחות לכוונתי ובכל זה הוא ע״ד אומר יהיו לרצון אמרי פי והגיון לבי וכו׳ ואמר עוד מה יתן לו שפת שקר ומה יוסיף לו לשון רמיה אחרי שיהיו ה׳ מבין את כונתו והגה ית׳ היודע ועד כי שפת שקר ולשון רמיה הם כחצי גבור שנונים עם גחלי רתמים · אויה לי כי גרתי וגומר יר׳ ולמדתי מהם לדבר דברים כאלה והם באופן מה כי אפילו כשאני מדבר לשלום הם חושבים שכוונתי היא למלחמה וזה בא להם מקיותם מלומדים תמיד בשפתי שקר ולשון רמיה והנה גררת הזכיר ענין היותו בגלות אשר עליו רצה להתפלל ופנו שאכבר בס״ד:

אבן יחייא

וכן הללתיך על השלו׳ רב בלי מכשול אשר אני רואה היותו מוכן בעולם הבא לאוהבי תורתך ולהיות כי גם אנכי שברתי וקויתי לישועה ההיא מצותיך עשיתי · ושמרה נפשי עדותיך במחשבתי ואוהבם מאד · ושמרתי פקודיך ועדותי׳ גם כן להיות כי כל דרכי הם נגדך כי שויתי ה׳ לנגדי תמיד וכל מעשי הם לשם שמים להכירי אותו עליון על כל העליונים · ואף כי ידעתי מסוף השכר לבנא · הנה לא פעלתי הצדק על מנת לקבל פרס ולא לאהבת הכבוד · כי אם לאהבתו ולהיות כל דרכי נגדו למעלתו גם כן:

תיו תקרב וגו׳ ר״ל אכא שתקרב לפניך רינתי וצעקתי · והבין אותי ולדברי כדבר׳ אשר הבטחת לעבדך היותך שומע תפלה מהשבים אליך בכל לב · ותבוא תחינתי לפניך שהיא התפלה המסודרת וכאמרתך הצילני מיד האויבי׳ · ותבענה ותדברנ׳ שפתי תהלה כאשר תלמדני חוקיך אחרי הצילך אותי מיד האויב · ותענה מן ויען אויב לשוני אמרתך · ותענה כי כל מצותך הם צדק ויושר · ולכן תהי ידך וכחך עמדי לעזרני יען כי פקודיך בחרתי · ותאבתי לישועתך ה׳ הנצחית · ותורתך שעשועי ולכן תחי נפשי ותהללך · ומשפטיך הם מעלת המדות יעזרוני לחיות · כי תעיתי בצרות העולם הזה כשה אובד · ולכן צריך שתבקש עבדך הכאהב יען כי עבדך אנכי ומצותיך לא שכחתי:

שיר המעלות אל ה׳ בצרת׳ וגו׳ להיות כי ציור בית המקדש היה ידוע לדוד בנבואה וכאומרו הכל בכתב מיד ה׳ עלי השכיל כי יען שלא זכה לבנותו לרוב דמים אשר שפך זכה לראותו ברוח הנבואיי כאשר קרה לרבן של נביאים שלהיות שלא זכה ליכנס לארץ יען חטא מי המרים המה מי מריבה · זכה לראותה מעל ההר בכח אלהי שנתן ברא׳ עיניו אשר נהפכה מראה נראה ההיא כאלו היה רואה מקרוב עיר ועיר גמתו ומחוז וזה לרוב אהבת ה׳ לאוהבי שמו · ולפי היות חמש עשרה מעלות בהר הבית בפתח סוף עזרת הנשים שבהם היו עולים לעזרת ישראל ולא אחת גבוה חצי אמה · אשר אולי היו ט״ו ולא פחות ולא יותר לרמוז ט״ו מעלות שיש לאיש בהנהג׳ שבית מה שאין כן לאשה להיותה בלתי חייבת בתלמוד תורה ובמצות עשה שהזמן גרמא להיות תכליתה לעבוד׳ האדם כאשר הבעלי חיים אף כי לה מעלה רבה מהם להיותה נבראת מצלע האדם יציר כפי היוצר הראשון · והט״ו מעלות הם אלו הא׳ עד ה׳ ראוי שיתברכהו לבו במצות וכפי הכנתו מהבער ותריפותו · ובן ה׳ שנים למקרא · ובן י׳ למשנ׳ · ובן י״ג למצות ובן ט״ו לתלמו׳ ובן י״ח לחופה מה שעל האשה כאמ׳ בגרה בתך שחרר עבדך ותפהו לה בן תשיה לבו׳ · בן כ׳ לרדוף בן ל׳ לכח · בן מ׳ לבינה · בן נ׳ לעצה · בן ס׳ לזקנה · בן ע׳ לשיבה · בן פ׳ לגבורה · בן צ׳ לשוח · בן ק׳ כאלו עבר ובטל מן העולם והוא פטור מן המצו׳ כי ישוב לימי עלומיו · ואולי כי בימי המבול המים המכסים הארץ כלים המכסה את האמה · חמש עשרה אמה מלמעלה גברו ויכוסו ההרים ולא פחות ולא יותר · לכן המשורר האלהי חבר ברוח קדשו ט״ו מזמורים אלו למען יזמרום הלויים אחד מהם בכל מעלה · ואולי כי היה לתכלית אחר זולת הזמר׳ והוא כדי לשמור מלהתערב שם הנשים עם האנשים במחשבת פגול כי בשמע׳ דברי אלהים חיים יתפרדו המחשבות רעות ויתבטלו וסוד ה׳ ליריאיו · והנה כונת כלם הוא על הגלות והגאולה · אל ה׳ וגו׳ הם דברי כנסת ישראל לאמר בצרת׳ לי מהגלות קראתי ויענני · ותיו מקרתי להגדיל הצרה · ה׳ וגו׳ הקריאה הית׳ זאת אנה ה׳ הצילה נפשי שלא תתער׳ בדת שפת שקר שהוא אדום · ובדת לשון רמיה שהוא ישמעאל · מה וגו׳ מה יתן לך טובת הכלה ומה יוסיף לך הלשון רמיה מישועאל שאת׳ תאריך כ״כ מלכותו: חצי

תהלים קכ–קכב

חִצֵּי גִבּוֹר שְׁנוּנִים עִם גַּחֲלֵי רְתָמִים:
ה אוֹיָה־לִי כִּי־גַרְתִּי מֶשֶׁךְ שָׁכַנְתִּי עִם־אָהֳלֵי קֵדָר: רַבַּת שָׁכְנָה־לָּהּ נַפְשִׁי עִם שׂוֹנֵא שָׁלוֹם: אֲנִי־שָׁלוֹם וְכִי אֲדַבֵּר הֵמָּה לַמִּלְחָמָה:

קכא

א שִׁיר לַמַּעֲלוֹת אֶשָּׂא עֵינַי אֶל־הֶהָרִים מֵאַיִן יָבוֹא עֶזְרִי: עֶזְרִי מֵעִם יְהוָה עֹשֵׂה שָׁמַיִם וָאָרֶץ: אַל־יִתֵּן לַמּוֹט רַגְלֶךָ אַל־יָנוּם שֹׁמְרֶךָ: הִנֵּה לֹא־
ה יָנוּם וְלֹא יִישָׁן שׁוֹמֵר יִשְׂרָאֵל: יְהוָה שֹׁמְרֶךָ יְהוָה צִלְּךָ עַל־יַד יְמִינֶךָ: יוֹמָם הַשֶּׁמֶשׁ לֹא־יַכֶּכָּה וְיָרֵחַ בַּלָּיְלָה: יְהוָה יִשְׁמָרְךָ מִכָּל־רָע יִשְׁמֹר אֶת־נַפְשֶׁךָ: יְהוָה יִשְׁמָר־צֵאתְךָ וּבוֹאֶךָ מֵעַתָּה וְעַד־עוֹלָם:

קכב

א שִׁיר הַמַּעֲלוֹת לְדָוִד שָׂמַחְתִּי בְּאֹמְרִים לִי בֵּית יְהוָה נֵלֵךְ:

עמדות

תרגום

גִּירְרִין דְּגִבָּרָא שְׁנוּנִין הֵיךְ בַּרְקִין מִלְּעֵיל עִם גּוּמְרֵי רִיתְמִין דְּדַלְקִין בְּגֵהִינָּם מִלְּרַע: וַוי לִי אֲרוּם אִיתוֹתְבִית עִם אוּנָאֵי שְׁרִית עִם מַשְׁכְּנֵיהוֹן דְּעַרְבָאֵי: יַתִּיר מִנְּהוֹן שְׁרַת נַפְשִׁי עִם אֱדוֹם סָנֵי שְׁלָם: אֲנָא שְׁלָם אֲרוּם אַצְלֵי הִינּוּן לִקְרָבָא:

שִׁירָא דְּאִתְאֲמַר עַל מַסִּיקִין דִּתְהוֹמָא אֶזְקוֹף עֵינַי לְטוּרַיָּא מִן הָאן יֵיתֵי סַעֲדִי: סַעֲדִי מִן קֳדָם יְיָ דַּעֲבַד שְׁמַיָּא וְאַרְעָא: לָא יִתֵּן לְאִתְמוֹטְטָא רִיגְלָךְ לָא נָאִים נָטְרָךְ: הָא לָא נָאִים וְלָא יִדְמוּךְ נְטִיר יִשְׂרָאֵל: יְיָ יִנְטְרִינָךְ יְיָ יְטַלֵּיל עֲלָךְ מִן בִּגְלַל מְזוּזְתָא דִּקְבִיעָא עַל סְטַר יְמִינָךְ בְּמֵיעֲלָךְ: יֵימָם כַּד שַׁלִּיט שִׁמְשָׁא לָא יִמְחוֹנָךְ צַפְרִירֵי וְלֵילֵי כַּד שַׁלִּיט סִיהֲרָא בְּלֵילְיָא: מֵימְרָא דַּייְ יִנְטְרִינָךְ מִכָּל בִּישׁ יִנְטוֹר יַת נַפְשָׁךְ: יְיָ יִנְטוֹר מִפְּקָךְ לְפַרְגְּמַטְיָא וּמֵיעֲלָךְ לְמֵיעֲסַק בְּאוֹרַיְתָא מִן הַשְׁתָּא וְעַד עָלְמָא:

שִׁירָא דְּאִתְאֲמַר עַל מַסִּיקִין דִּתְהוֹמָא חֲדִיתִי בְּאָמְרִין לִי בֵּית מַקְדְּשָׁא דַּייְ נֵיזִיל:

קיימין

רש"י

חצי גבור שנונים · והרי את הורגת במקום רחוק כמן: עם גחלי רתמים · כל הגחלים כבו מבפנים ואלו כבו מבחוץ ולא מבפנים ד"א מה יתן לך מה סופו של הקב"ה לגזור עליך חצי גבורים עם גחלי רתמים אליו מלמעלה וגיהנם מלמטה: אויה לי · אמרה כנסת ישראל כי כבר לקיתי בגליות רבים הרי גרתי משך עם בני יפת במלכות פרס ויון ומשך: אני שלום · עמהם וכי אדבר אליהם שלום המה באים להלחם בי · מצאתי שיר למעלות רמז במזמור שני למעלות העולות לצדיקים לעתיד לבא מתחת עץ החיים לכסא הכבוד דתניא בספרי שיר המעלו' אין כתוב כאן אלא שיר למעלות שיר למי שעתיד לעשות מעלות לצדיקי' לעתיד לבא וזהו שיסד הקליר ומתחתיהם שלשים מעלות זו למעלה מזו עד כסא הכבוד עשות ועולות בשיח נעימו' שיר המעלות: שמחתי באומרי' לי · שמעתי בני אדם שאומרים מתי ימות אותו זקן וימלוך שלמה בנו ויבנה בית המקדש ונעלה לרגל ואני שמח: עומדות

אבן עזרא

חצי · דימה הדברים היוצאים מפיו לחצים שנונים כן ימיתו: עם גחלי · כי החצים בעוף' יתחממו באויר כמו גחלי רתמים והנה הטעם שזה המשורר אם הוא על עצמו או נבואה על ישראל שהם בגלות בוכה כי הוא איש אמת וידור בגלותו עם העמים שכולם שפת שקר ולא עוד עד שיש מהם שידברו טובים עליו וילשינוהו כדי שיהרג: אויה · אמר יוסף בן גוריון כי משך הם ואהלי קדר הערב וישראל מפוזרים במשך ועם אהלי קדר: רבת · התי"ו תחת ה"א כמו ושבת לנשיא והמלה תאר והמחובר חסר כמו מדת זמן והדומה לו וזה רמז לאורך הגלות: אני · איש שלום כמו ואני תפלה: וכי אדבר שלום להגשי משך וקדר ולאמוני: שיר המעלות · נוטים כיוט תחלתו למעלות וזה נאמר על ישראל שהיו במצור ובמלוך או על בני גלותינו: אשא · מנהג כל שהוא במצור לשאת עיניו אולי יבואו עוזרים לו להרחיק האויב ומלת מאין באה כמו אנה נחנו עולי' ואין כמוהו הן כולכ' מאין ואות הגזרה לא מלאכוה בחסרון מ"ם: עזרי · בדרך נבואה או על דרך תקוה אין לי צורך לעזרת אדם כי אם לעזרת השם לבדו שהוא עושה העליוני' והארץ השפלה: אל · כמו לא וככה דרך נתיבה אל מות בסוד' אל תבא נפשי המשורר יאמר לנפשו או לבני הגלו' אם העזר מהשם לבדו לא תפחד כי לא יתן למוט רגלך בלכתך ברחובו' העיר או על החומה · ואל ינום שומרך כי כל עיר שהיא במצור יש לה שומרי החומו' בלילה הנה שומר ישראל הוא יעקב אבינו ושמרתיך בכל אשר תלך והוא היה ישן: יי' שומרך · מהכר ומכל חולי כי הוא צלך על יד ימינך והזכיר טעם הצל יומם בשני מת"ים יום בלא לילה וידוע · כי השמש חזק ברוב החום שלה והלבנה בלילה תוסיף לחה מולדת תחלואים וזה הדבר ברור ומנוסה: יי' · מכל רע · שיקרה לאדם מחוץ ומפנים: יי' ישמור צאתך · בצאתך למלחמה גם בבואך כדרך הבאה והיוצאת: שיר המעלות · שמחתי באומרים · אמר רבי משה כי זה השיר אמרו דוד שיאמר עם הזמירות בבית השם בעת שיבנה הבית ור' ישועה אמר כי זה בעבור הבית שהקים לו דוד בציון ויש אומרים על הבית השלישי כל אחד מישראל אומרים שמחתי באומרים הם עולי רגלים: עומדות

מ"ע ספורנו ז"ל

חצי גבור שנונים של לשון הרע להרוג רבים: עם גחלי רתמים · עם שם המגנה השורף כגחלי' לשון בלשון הרע אשר כבה בין המקבלו ואמ' שנאמ' עליו: אויה לי · וזה דפי מתפלל שנשיתי זה בגעל' כי ממנם: גרתי משך · שאין בהם אום מדה טובה ולמדתי ממעשיהם ועם זה: שכנה לה נפשי עם שונא שלום · ולמרחב ריב רגילים בלשון הרע עד כי: אני שלום · הייתי איש שלום עם כלם: וכי אדבר · וכאשר אדבר שלום ביניכם המה למלחמה: נגדי באמרם שהיה דבלי לרעה:

בזה המזמור התפלל המשורר על העלו' בבוא בלא יום עוד להביאם ויקיים היהם האל במעלותם ויבחרם מכל חזיק · אמר:

שיר למעלות אשא עיני אל ההרי' · הנה בגלות הייתי נושא עיני אל מלכי האומות לעת צרה לעזור: מאין יבא עזרי · להמלט והנה: עזרי · היה מעם ה' בלבד: עושה שמים וארץ · ועזרני גם כנגד המערכת הוא ברא אותו: אל יתן למוט רגליך · לא יוסיף לגלותך: אל ינום שומרך: אפי' בתנומה קלה לא יגרע ממך עיניו: כי הנה לא ינום ולא יישן שומר ישראל · לא יסתיר פניו ממנו מצד עצמו אבל מרדנו בעונינו: ה' שומרך · מיד גוי וגוים: ה' צלך · מכל מזיק: על יד ימינך · על ידך יעשה נקמה כאמרו ונתתי נקמתי באדום ביד עמי ישראל וכזה יהיה על יד ימינך כי הוא חיילים ינבר עד כי: יומם השמש לא יככה · ולא יוכלו לך אפילו מיני ההשתנות מצד השמים הוא: ה' · ישמרך מכל רע · שיגר לך האדם רע כאמרו ומל ה' אלהיך את לבבך · באופן שישמור את נפשך השכלית מהכשל בחטא על ידי רגלי חסידיו ישמור והוא: ה' ישמר צאתך · כמו' המשיח לגוים עצומים עד רחוק: ובואך · כשובך אליו לשלם:

בזה המזמור התפלל המשורר באמרו על פי ב' היו רבים זוכי' לימות המשיח ולא יזכו להיות מבני ירושלם שלא יעלו אליה אלא המזומנים לא כאמרו כל הכתוב לחיים בירושלם ועם זה יהיה המשיח כמו אש מצרף כסף ותבער פושעי ישראל · לא יצא ממנה שום משפט נגד השרידים גם שיהיו בלתי מזומנים לה · ואמר:

שמחתי באומרים לי בית ה' נלך · הנה במקדש ראשון שמחתי באומרים לי בית ה' נלך שהיו הכל מוכנים לזה · וכן: עומדת

מסרה

א שנונים ג' וסימ' אשר חציו שנוני' וכל קשתותיו · חציך שנונים עמים · חצי גבור שנונים · גרתי ב' וסימ' עם לבן גרתי · כי גרתי משך · קכ"א אל ההרים ב' וסימ' ראיתי את כל ישראל נפוצים אל ההרים דמלכים · אשא עיני אל ההרים · וכל יחזקאל דכוו' במ"ב על ההרים וסימ' על ההרים לא אכל תנינא דסיפ' · ונתתי את בשרך על ההרים · הנה לא ג' וסימ' ויאמר לו חלילה · ואמר אהה אדני יי' הנה לא ידעתי דבר · הנה לא ינום ולא ישן · יככה ג' בקריאה וסימ' אשור בשבט יככה · למה יככה ארצה דיוחנן בן קרח · יומם השמש לא יככה וירח · קכ"ב באמרים לי ג' בליש' וסימ' הלוא ממשל משלים · ישמו על עקב בשתם · שמחתי באמרים לי בית יי' נלך:

אבן יחייא

אצי וגו' ומה יתן לך וגו' השפת שקר מאדום הנבור שמלך בכפה אשר אציו הם שנונים ומלוטשים · והם כגחלי רתמים שהוא מין עץ שכשנכבה מחוץ עדין דולק בפנים והרואה אותו יחשוב שהוא כבה לגמרי ולוקחו ביד ואינו מרגיש עד שיכבה בתוכו והוא רמז לשמדות וגרושין מהאדום לשה פזורה ישי' · ואולי כי העץ הזה הוא הנקרא ייניסט"ו · אויה וגו' הוא קינת כנסת יש' האומרת אויה לי כי גרתי בגלותי עם משך שהיא אומ' טושקאנה אשר היא ראש מלכו' אדום כי האירופה שנחלק לג' מחוזות ספרד · וצרפת ואשכנז · וגריצאה ארץ יון · ואיטאליאה דרוה אומ' אדום הנכרית · ואיטאליה היא המשובחת שבאירופה · וטושקאנה היא החלק המשובח שבאיטאליה ודומה עם קאמפאנייא רומא' בימי היותה תחת ממשלת טושקא' ולמעלתה שמו לה שם מיוחד קאמפאנייא רומא' · ואויה לי כי שכנתי עם אהלי קדר שהם ישמעאלים אשר על הרוב הם יושבי אהלים: רבת וגו' זמן רב הוא ששכנה לה נפשי עם כל א' מאלו הב' אומות השונאים השלם עמדי · כי כל עוד שאני מדבר שלם עמהם · המה למלחמה עמדי כי אינם דורשים שלומי אבל תמיד בגלותי מתנכלים אותי להמיתי ולכן ראוי אליך להצילני:

קכא שיר למעלות אשא וגומ' הלמד במקום הא' כמו השלים אשר למלך כשטן על ידו · והם דברי כנסת ישר' המנחמ' לאישיה לאמר הנני נושאה עיני ומגביה אותם אל המקומות הגבוהים כדרך הבוטח באלהיו שפוני' למעלתו בעת צרתו · לראו' מאיזה צד יבוא הגאולה ועזרי · שיהיה העזר מעם ה' עושה שמים וארץ · אל יתן וגו' כי אני יודע בודאי שאל יתן ואל יכיח להתמוטט מכל וכל הרגל מכל אחד מהם בבכי הגלות · ואל ינום שאינו מתנמנם ויושן מי שהיה שומרך בשכבר · כי אין דרכו בכך שאל ינום ולא ישן שומר יש' והתנומה היא השינה קלה · והשינ' היא הארוכה · והוא רמז כי אף שבני ישראל הם בגלות למרק חטאתם · לא הניחם ה' והוא משגיח עליה' יומם ולילה ועושה עמהם נסים נסתרים לאלפים ולרבבות והנסיון יוכיח כי הוא רחוק מהטבע עמיד' שנים אלו מספור כבשה בין ע' אריות · וזהו אומרו ה' שומרך מיד הגולי' אות' שלא יהרגוך · וה' הוא על יד ימינך תמיד לצל · באופן שבצל ההוא תסתר כי ביום · השמש בחומו לא יככה · וירח בקורו בלילה ג"כ לא יככה · והוא רמז לצרות הגלו' ה' וגו' ה' ישמרך מכל רע הוא שלא תתערב עם עמי הארצו' אשר אתה בתוכ' והיית לעם אחד · וישמור את נפשך שלא תחזור לדתם · ה' וגו' וה' ישמור צאתך מהגלות כי צרות חבלי משיח לא יכלוך · וישמור בואך לארץ יש' בזמן הגאולה · מעתה ועד עולם כי הגאולה ההיא תהיה נצחית:

קכב שיר המעלות לדוד שמחתי וגומ' הם דברי בני ישר' שיאמרו אלו לאלו בעת הגאולה ובנין הבית העתיד · שמחתי באומרים לי שנלך בעגלה ובזמן קרוב לבית ה' ומקדשו הנעלה: עומדות

תורת חסד תהילת ה'

ומצאתי כתוב אני שלום וגו' ירי' דרך הלוחמים להקדים בשלום ולכן כשאני מדבר לאלה בשלום הם חושבים שכונתי היא למלחמה ושעל כן הני מקדים להם שלום ע"כ: ובכתיבת הה"ר שלמה אלטוכט סי מצאתי כתוב שיר המעלות הם ט"ו לרמוז לשם יה ית' וית' ולזה התחיל באומר אל ה' וכו' והוא לרמוז כי מי שהשיג לכל המעלות ישיג מציאותו ית' גם יש בהם רמז למעלות שיתוספו לישראל בזמן טובתם ומזמור זה כנבק אל הקודם שסיים באומר תעיתי כשה אובד בקש עבדך והוא אומר פה אל ה' בצרתה לי וגומר והמעלה הראשונה היא שיקבע האדם בנפשו כי כל הגלותיו בחיים מאת ה' ושראוי לו לפי זה להקדי' תפל' לצרה ושלא יתיאש מן הפורענו' ולז יהיה דבק באלהיו · אויה לי כי גרתי משך עם היות שכך הוא שם אומה אחת עכ"ז רצה לכוין אל מי שהוא מושך אל האכסים ללכת בפתויו ובהסתותיו וקדר היא רמז אל מה שמחשיך עם זה מאור השכל ועוד י"ל משך וקדר ושונא שלום על הכחות הגופניות הנלחמות עם השכל ע"כ:

קכא שיר למעלות אשא וגומר הנה להיות כי עקר תקותם של ישראל יודע מה שאף גם זאת בהיותם בארץ אויביהם לא מאסם ולא געלם ולא ינום ולא יישן שומר ישראל כי אין ספק כי בראותנו את עצמנו גרים בין המבקשים את נפשותינו וה' מצילנו מידם מזה נראה כיה' השם נפשנו בחיים לא נתן ולא יתן למוט רגלנו וכו' אשר הוא הדבר אשר עליו כיון המשורר והתפלל אל אלהיו ועליו עשה הקדמתו במזמור הא' וכמו שאמרתי ועתה במזמור הלזה ר"ל כי עקר שבחיו ית' והתפללו אליו ית' שיושיענו מצרותינו הנה הוא יען ראותנו כי לא יתן למוט רגלנו וכו' ועל כן אמר שיר למעלות ולא אמר שיר המעלות לומר שזה מזמור זה הוא עקר גדול אל שאר המעלות וההושבחות והתפלות שרוצה להתפלל אחרי כן עליהם וכמו שאפרש בע"ה והתחיל ואמר אשא עיני אל ההרים מאין יבא וגומר וירצה הנה בהיותי בגלותי דמיתי אל אדם אחד אשר היה עומד בין שני הרים ויבא אליו לסטים א' ולקחת נפשו זמם וירא כי אין איש שיצילנו מידו ובכן נשא עיניו אל ההרים לראות מאין יבא עזרו והוא הענין בעצמו שקרה לאומה הישראלית וז"ה אשא עיני אל ההרים מאין וגומר עזרי מעם ה' וגומר יר' והוא ית' משגיח ורואה הכל והוא שומר ומציל אותי מידם ואל יתן למוט רגלי ברשת הכימו לפעמי ולא ינום ולא יישן שומר ישראל ואין צריך לומר שהאל ית' משגיח לטובה על הכלל אלא שגם על פרטי פרטיהם ואבריהם הוא ית' משגיח להצילם וז"א ה' צלך על יד ימינך ה' ישמרך מכל רע ישמור את נפשך ירצה ה' ישמרך מכל רע וג"כ ישמור את נפשך להיותה תמיד זכה וברה · והנה בפסוק ה' ישמרך מכל רע כאמרו ב' שמירות ועל ענין זה ביארתי ענין כאשר בספר חסדי אבות יעויין משם: וברבה פרשת בהר סיני אמר רבי אבין העני עומד על פתחך והקב"ה עומד על ימינו דכתיב כי יעמוד לימין אביון אם נתת לו דע כי מי שעומד על ימינו נותן לך שכרך ואם לא נתת לו דע כי מי שעומד על ימינו פורע ממך דכתיב להושיע משופטי נפשו ע"כ והוא אומרו פה ה' צלך על יד ימינך · או יובן זה עם מה שאמרו רז"ל במדרש תנחומא פרשת משפטים וז"ל ואם נתרבה אדם במצות ובמעשים טובים הק"בה משמרו שנאמר ה' שומרך ה' צלך על יד ימינך וכו' ור"ל על מה שהטית את עצמך לצד ימין אם בתורה שנתנה בימין ואם במצות אשר הן נעשות על הרוב בימין וכו': או כאמר כי הייתו אומרו הנה לא ינום ולא יישן שומר ישראל ויר' לומר מי שיהיה ישראל כלומר שלם בתורה ובמצות ה' ישמרהו והנה יעקב מצד ענותנותו אמר המלאך הגואל אותי מכל רע כאילו לא עשה כי אם מצוה אחת ולכן לא היה לו אלא מלאך אחד עם היות שנתרבה במצות שעל כן היה ראוי אתו להיות רבוי מלאכים לשמרו מכל רע וכמו שאמרו גם כן רז"ל כי בשביל זה היו אחו מחנים של צדיקים שכו' · או אולי כיון לכל מלאך ומלאך שבא לשומרו מכל רע מצד כל מצוה ומצוה שעשה וכו' ועם זה שאמרתי יוטעם אומרו חונה מלאך ה' סביב ליראיו ויחלצם וסמיך ליה גם כן טעמו וראו כי טוב ה' ור"ל אם לתת לכל אחד ואחד מלאכים לשומרו כפי מה שיטעם ויראה בדקדוקי המצות ובפרטיהן ואם למה שגם ה' ישמרהו על יד ימינו כאמור · ובכתיבת הה"ר שלמה אלטוכטוסי מצאתי כתוב שיר למעלות יר' למעלות היותר מעולות והיותר עליונות והן מעלות שכליות · ואולי באומר אל ההרים רמז אל השרים הגדולים כאומר שמעו הרים וגומר ושוח תשועת אדם · ובאומרו מעם ה' רמז למלאך השליח הנאמן המשתלח לעבדיו מאתו ית' שומר ישראל ואמר ישראל לרמוז אל מי שמרים שכלו להתבונן למעלה מהשכלים הנבדלים כאומר וישר אל מלאך ואל מי שמושל שכלו על תאותו שהיא הרוצה לתת למוט רגליו של אדם · ה' שומרך בכל דרכיך כל"א ושמרני בדרך הזה · ה' צלך על יד ימינך בהלחמך עם אויביך ע"ד סר צלם מעליהם · ואמר על יד ימינך לפי שעם הימין האדם נלחם עם אויבו · יומם השמש יר' ולא תירא מהקדחות המסתעפות מזה וירח בלילה ולא תירא מהחלאים שסבתם הקור וכן ה' ישמרך מכל רע אחר אם טבעי ואם בלתי טבעי וג"כ ישמור את נפשך שלא תטה מן הדרך הישרה: ולי אני שלמה הכתב מזמור זה חובר שאמרו אותו המלוים את היוצא לדרך והוא אומר ה' ישמור צאתך ובואך שיר' צאתך מן העיר ובואך אח"כ אל ביתך ע"כ:

קכב שיר המעלות לדוד שמחתי וגו' הנה זה המזמור הוא תפלתו אל אלהיו ולהיותו ענין תפלתו לכן אמר שיר המעלות שר"ל שיר ושבח על מעלותיו ושבחיו ית' שיהיו אז בעשותו ית' עם ישראל מה שהוא מתפלל עליו בזה המזמור ולהיות מזמור זה ענין תפלתו לכן אמר בו תיבת לדוד לומר שכונתו של דוד במזמורים אלה היתה תפלתו הנאמרת בזה המזמור ואפשר ג"כ לומר כי להיות אמת שדוד היה המלך האמתי של ישראל וממנו יבואו כל מלכי בית דוד לכן אמר לדוד: שמחתי

עָֽמְדוֹת הָיוּ רַגְלֵינוּ בִּשְׁעָרַיִךְ יְרוּשָׁלָֽםִ׃ יְרוּשָׁלַםִ הַבְּנוּיָה כְּעִיר שֶׁחֻבְּרָה־לָּהּ יַחְדָּֽו׃ שֶׁשָּׁם עָלוּ שְׁבָטִים שִׁבְטֵי־יָהּ עֵדוּת לְיִשְׂרָאֵל לְהֹדוֹת לְשֵׁם יְהוָֽה׃ כִּי שָׁמָּה יָשְׁבוּ כִסְאוֹת לְמִשְׁפָּט כִּסְאוֹת לְבֵית דָּוִֽד׃ שַׁאֲלוּ שְׁלוֹם יְרוּשָׁלָםִ יִשְׁלָיוּ אֹהֲבָֽיִךְ׃ יְהִי־שָׁלוֹם בְּחֵילֵךְ שַׁלְוָה בְּאַרְמְנוֹתָֽיִךְ׃ לְמַעַן אַחַי וְרֵעָי אֲדַבְּרָה־נָּא שָׁלוֹם בָּֽךְ׃ לְמַעַן בֵּית־יְהוָה אֱלֹהֵינוּ אֲבַקְשָׁה טוֹב לָֽךְ׃

קכג

שִׁיר הַֽמַּעֲלוֹת אֵלֶיךָ נָשָׂאתִי אֶת־עֵינַי הַיֹּשְׁבִי בַּשָּׁמָֽיִם׃ הִנֵּה כְעֵינֵי עֲבָדִים אֶל־יַד אֲדוֹנֵיהֶם כְּעֵינֵי שִׁפְחָה אֶל־יַד גְּבִרְתָּהּ כֵּן עֵינֵינוּ אֶל־יְהוָה אֱלֹהֵינוּ עַד שֶׁיְּחָנֵּֽנוּ׃ חָנֵּנוּ יְהוָה חָנֵּנוּ כִּֽי־רַב שָׂבַעְנוּ בֽוּז׃ רַבַּת שָֽׂבְעָה־לָּהּ נַפְשֵׁנוּ הַלַּעַג הַשַּׁאֲנַנִּים הַבּוּז לִגְאֵיוֹנִֽים׃

שיר

קַיְימִין הֲוָאָה רִיגְלָנָא בִּתְרַעַיִךְ יְרוּשְׁלֵם׃ יְרוּשְׁלֵם דְּמִתְבַּנְיָא בִּרְקִיעָא הֵיךְ קַרְתָּא דְּאִתְחַבְּרָא לַהּ כַּחֲדָא בְּאַרְעָא׃ דְּתַמָּן סְלִיקוּ שִׁבְטַיָּא שִׁבְטִין דַּיְיָ מַסְהִיד לְיִשְׂרָאֵל דִּי שְׁכִינְתֵּיהּ שַׁרְיָא בֵּינֵיהוֹן בְּמֵיזָלֵיהוֹן לְאוֹדָאָה לִשְׁמָא דַּיְיָ׃ אֲרוּם תַּמָּן מִיתַּתְבִין כּוּרְסָוָון בִּירוּשְׁלֵם כּוּרְסָוָון בְּבֵית מַקְדְּשָׁא לְמַלְכַיָּא דְּבֵית דָּוִד׃ שְׁאִילוּ בִּשְׁלָמָא דִּירוּשְׁלֵם יִתְבוּן בִּשְׁלָוְתָא רְחִימַיִךְ׃ יְהִי שְׁלָם בְּחֵילַיִךְ שַׁלְוְתָא בְּבִירְנְיָתַיִךְ׃ מִן בְּגַלַל אַחַי וְחַבְרַי אֲמַלֵּיל כְּדוֹן שְׁלָם בָּךְ׃ מְטוּל בֵּית מַקְדְּשָׁא דַּיְיָ אֱלָהָנָא אֶתְבַּע לְאוֹטָבָא לָךְ׃

שִׁירָא דְּאִתְאֲמַר עַל מַסִּקָּיָין דִּתְהוֹמָא קֳדָמָךְ זְקָפִית יַת עַיְנַי דְּיָתֵיב עַל כּוּרְסֵי יְקָרָא בִּשְׁמַיָּא׃ הָא כְּמָא דְּמוֹדִיקִין עַיְינֵי עַבְדִין מְגִיסָא מִידַיָּא דְּרִיבּוֹנֵיהוֹן וְהֵיכְמָא דְּמוֹדִיקָן עַיְינֵי אַמְתָא מְגִיסָא מִידַיָּא דְּרִיבּוֹנְתַהּ הֵכְדֵין מְדִיקָן עַיְינָנָא קֳדָם יְיָ אֱלָהָנָא עַד דְּיָחוּס עֲלָנָא׃ חוּס עֲלָן יְיָ חוּס עֲלָן אֲרוּם סַגִּי שְׂבַעְנָא בְּסִירוּתָא׃ סוּגְעַת שְׂבַעַת לַהּ נַפְשָׁנָא תַּלְעוּבָא דִּי שַׁלְוִין מְבַסְרָנַיָּא וְגֵיוְתָנַיָּא׃

שירא

רשי

עומדות היו רגלינו: במלחמה בכל מקום בשביל שעריך ירושלם שעוסקין בהן בתורה: ירושלם הבנויה: בשכינה שלמה בני בית המקדש בתוכה תהא בנויה בשכינה ומקדש וארון ומזבח: כעיר שחוברה לה: בשילה שדימה הכתוב זו לזו שנאמר אל המנוחה ואל הנחלה מנוחה זו שילה נחלה זו ירושלם ורבותינו אמרו יש ירושלם בנויה בשמים ועתידה ירושלם של מטה להיות כמותה: ששם עלו שבטים: אשר שם בשילה עלו שבטי כשעלו ממצרים ונקבע המשכן בתוכה: שבטי יה: שהוא עדות לישראל לפי שהאומות היו מליזין אחריהם ה כשיצאו ממצרים ואומרים עליהם שהם ממזרים אם בגופם היו שולטין המצריים בנשותיהם לא כל שכן אמר הקב"ה אני מעיד עליהם שהם בני אבותיהם השם הפיל שמו עליהם הראובני השמעוני הוסיף עליהם אותיות השם אחת מכאן ואחת מכאן כלומר השם הזה י"ה עדות לישראל: כי א שמה ישבו וגו': כי גם בירושלם תשרה השכינה וישבו שם כסאות לשפוט בהם את האומות וכסאות מלוכה לבית דוד: שאלו שלום ירושלם: ואמרו לה ישליו אוהביך ויהי שלום בחילך: למען: ישראל אחי ורעי: אדברה נא: אני דוד המלך שלום בך: שיר: היושבי: יו"ד יתירה: הלעג השאננים: לעג הגוים השאננים שבענו: הבוז: שבוז את גית היונים היא ירושלם לגאיונים כתיב חד וקרי' תרין:

שיר

אבן עזרא

עומדות: הטעם עמדנו להסתכל בבנייני החומות ויופי השערים והנכון כי היא היתה מלאה אדם והיינו מתערבים בשערים לא נוכל להכנס מרוב העם הבאים והיוצאים ירושלם שהיתה דומה בשלש רגלים למדינה שהתחברו אליה כל בנותיה מסביב בעת הפקד: ששם: שבטים: שהם שבטי השם עדות וחק ומצוה לבא שלש פעמים והיו מודים השם כראותו' מלכות דוד קיימת והנה זה המזמור על שלמה יהיו הכסאות לשלמה ואחיו והם לעתיד למשיח ולבניו: שאלו: פועל עבר לעולם שואלים על שלום ירושל' כי אז יחוגו ליה ויתפללו לאמר לככה ישליו אוהביך שהם אנחנו או השוכנים שם תמיד: יהי: בחילך: הוא הסובב מחוץ לחומה בארמנותיך לפנים מן החומה: למען: לבקש שלומך בעבור אחינו הנכבדים הכהנים והלוים וחסידי ישראל הדרים בירושלם: למען: ונבקש שלומך ושלום אחינו למען בית השם אבקש שיהיה טוב לך: שיר המעלות אליך נשאתי ידבר המשורר על גדול הדור שהוא בגלות או במאור על כן אליך נשאתי ועיני היושבי בשמים כי כל הגזרות באות משם: הנה: אחר כן דבר בעדו ובעד עמו כי אין כח לעבד להמלט מיד הבא להרגו אם לא יושיעו אדוניו: חננו: כי רב: זמן רב: רבת: מלת זמן: הלעג השאננים: כמו הספר המקנה הלעג לעג השאננים והבוז בוז לגאיונים והיא מלה אחת כמו עליונים מגזרת גאה:

שיר

מ"ע ספורנו ז"ל

עומדות היו רגלינו: בכל אות נפשנו: בשעריך ירושלם שהיה כרן מאוחר: כעיר שחוברה לה יחדו: אף על פי שכמעטתה בכמה זמנים ושוסיפו אליה מכל מקום שיתה מתוקנת בבתים חוצות ושוקים כעיר שנבנית כלה יחדו: ששם עלו שבטים: על כל ספק שנפל בתורה כי יפלא וקמת ועלית וכמו כן עלו שם: שבטי יה עדות לישראל: אנשי מעמד שהיו נגבי על התמיד בשליחות כל ישראל והיו לעדות שכל קרבן תמיד נעשה בהסכמת כלם: להודות לשם ה': שירצה ויקבל קרבנם ברצון אמנם עתה בימות המשיח כי שמה: בירושלם: ישבו כסאות למשפט: כאמרו ועלו מושיעים בהר ציון לשפוט את הר עשו וכאמרו כי היא כמו אש מצרף כסף שיבער הפשעים גם את פושעי ישראל אתם: כסאות לבית דוד: שאלו שלום ירושלם בתפלתכם באופן: שישליו אוהביך ולא יתאבלו על אחיה' ועם זה: יהי שלום בחילך: גם לבלתי מזומנים וכתובים לחיים בירושלם באופן שיהי' שלום בארמנותיך ולא יתאבלו על פורענות' אחיכם כי אמנם: למען אחי ורעי המזומני' לך: אדברה נא שלום בך: שלא יהיה בך קול בכי וקול צעקה מפני פורענות אחיהם: למען בית ה' אלהינו: שיהיה שם תודה וקול זמרה לא הפך זה: אבקשה טוב לך: ששון ושמחה ימצא בך לא הפך זה כלל:

בזה המזמור התפלל המשורר על קנת עשירי עם ישראל באומרו אף על פי שאמר הנביא כי אז אסיר מקרבך עליזי גאותך והשארתי בתוכך עם עני ודל הנה כבר הרגנו לסבול בזיון וקלון מן האומות עד"א בגלות ובזה אמר:

אליך נשאתי את עיני הנה בגלות אליך נשאתי את עיני בתפלתי באופן כי: כעיני עבדים: [illegible] אלהיהם [illegible] כן עינינו אל ה' אלהינו [illegible] כי רב שבענו בוז [illegible] בגלות: הלעג השאננים [illegible] בגולים: בוז

כי שמה חד מן י' ר"פ דמלה תנינא שמה וסימ' ונאספו שמה כל העדרים וגללו את · ונועדתי שמה לבני ישראל · והבאתם שמה עלתיכם וזבחיכם ואת מעשרתיכם · לנוס שמה רוצח ראו יבדיל · וחברו דיהושע · ויסורו שמה ויבאו אל בית · וישלח שמה סוסים ורכב · ובאת שמה וראה שם יהוא · כי שמה ישבו כסאות למשפט · ובאת שמה וקראת · ובאו שמה והסירו את כל שקוציה · קכ"ג חננו ג' וסימ' יי' חננו לך קוינו · כי רב שבענו ב' בו · השאננים ג' וסימ' הוי השאננים בציון · רבת שבעה לה נפשנו הלעג · על הגוים השאננים:

תורת חסד · תהילת ה'

שמחתי באומרים וגומר שמעתי שיר' גם כי עדין לא הגעתי אל מבוקשי הייתי כבר שמח וכו' ע"כ · והפשר לומר כי מי שיתאוה ללכת אל איזה מקום הנה ישמח ויגל מאד בשומעו קול אומרים ומסיחים לפי התומם הנגו ועלינו למקום פלו' וכו' יען כי האיש הלזה יאמר אז בלבו עתה הרחיב ה' לי וסר ממני דאגה מדבר לסטים ודומה לזה אשר מזה הייתי ירא שלא אכשל בו בלכתי יחידי מה שאין כן עתה בהתחברי עם אלה ועל כן אמר דע"ה שמחתי באומרים לי בית ה' נלך ואין מי שיכחיש כי האיש הלזה כאשר יראה את עצמו עומד אצל אותו המקום אשר אליו נכספה נפשו לא ישמח כ"כ בראות את עצמו עומד בחברת חכמים יען אשר כבר הגיע למחוז חפצו ומאז והלאה איננו ירא מלסטים ככל מה שאין כן הענין אצלו קודם הגיעו שמה ועל כן אמר דע"ה כי כל כך היתה השמחה קבועה בלבו לבא אל בית ה' כי גם שכבר היה בשערי ירושלם כי משם עד מקום בית המקדש היה המקום קרוב עכ"ז היה שם ושמח בשומעו באומרים בית ה' נלך ר"ל נלך בחברה וכו' וזה היה לו למה שהיה לכתו אל בית ה' יקר בעיניו והרא"ב"ע כתב א"ר משה כי זה השיר אמרו דוד שיאמר עם הזמירות בבית ה' בעת שיבנה הבית וי"א על הבית הב' כי כל א' מישראל אומרים שמחתי באומרים לי הם עולי רגלים ע"כ: ושמעתי באומרים שלזה רמז באומר בית ה' נלך לומר אל הבית הג' אשר ה' יבנה אותה וכו' · וממאמר יבי"ר מצאתי כתוב יר' גם כי כבר היו רגלי בשערי ירושלם ובמעט שהתאוה נתהלכה לא אני הייתי שמח כאילו הייתי מרחוק · או יר' באומרו עומדות היו רגלנו כי כ"כ היו שמחים באומרם בית ה' נלך שכ"כ היו רוצים שלא היו נכנסים אחד לאחד אלא שיהיו עומדות רגליהם בשערי ירושלם ומרוב הנכנסים שירחקום יעלום למעלה · או יר' עם שמדרך העולם הוא כי כשהאדם הולך לאיזה עיר רוצה לראות כל ענייני העיר הקיא הנה בירושלם לא היה כן רק בשערים בעצמם היו רגליהם עומדות לראות את יופי בנינה: או יר' לומר כי לפי שהיתה תכלית היופי היתה כעיר שחוברה לה יחדו כל החכמים והאומנים ועל פי הסכמת כלם נבנתה היא וכל שעריה וכל דבריה כי אז היא תכלית היופי · או יר' היא היתה כ"ב מפוארת ביופיה כאילו הבונה אותה ראה מקודם דפוס עיר אחר' ומשם ראה ועשה ולפי האמ' הוא אחז"ל כי בית המקדש של מטה הוא מכוון כנגד ב"ה של מעלה ע"כ: ששם עלו שבטים יר' שהיו מקודם שבטי יה באומר כי יד על כס יה ולמה עלו להיות זה עדות לישראל שהם קרובים אל ה' הנגשים אליו והכל היה להודות לשם ה' השם שלם וכן שאלו שישליו אוהביך שתהיה בשלום את ירושלם ואני תפלה אל ה' שיהי שלום בחילך שלוה בארמנותיך: למען אחי ורעי יר' למען המלכים אשר הם בנו כי למעלתם אני קורא אותם אחי ורעי אדברה נא שלום בך יר' אני תפלה אל ה' ואדברה אליו שימהר להביא עליך זמן טוב אשר אתה מקוה בזכות המלכי' אשר ימלכו עליך מזרעי וכו': עוד מצאתי כתוב שמחתי באומרים לי בית ה' נלך שעדין לא הלכו שם רק שרוצים ללכת עתה וכן שמחתי באומרים לי עומדו' היו רגלנו וכו' שר"ל שכבר הלכו שם ובאו משם' כי שמה ישבו וגומר יר' ישבו כסאות למשפט לכל העולם וכסאות לשפוט את בית דוד אם לא יעשו כהוגן · או יר' באומרו עומדות היו רגלינו גם כי כבר היו רגלנו עומדות פסוק ודרך העולם הוא כי בהשיג האדם מבוקשו אין לו אותה התאוה ועכ"ז הייתי שמחים באומר בית ה' נלך ע"כ: ובשם הה"ר שלמה אלטוקטוסי מצאתי כתוב אמר שיאמרו עולי בבל הים אל אחיו בית ה' נלך ולפי שנק' הבית על שמו אמר לדוד גם ראה שהיו בהם בכיו מהרואים הבית הראשון בבנינו ובתיקונו ויאמרו איש אל אחיו לפיכך שמחתי באומרים לי בית ה' נלך לפי שעמדו רגלנו בימי קדם בשעריך ירושל' ולפי שידענו והכרנו מעלת המקום ההוא יאמר כל א' מאתנו שמחתי לפי שזאת העיר היתה בנויה בנין נחמד ומפואר כעיר שחוברה לה עדה גדולה וחשובה ונאמנה ג' פעמים בשנה והם שבטי ישראל שהיו עולים שם · שאלו שלום ירושלם אמר לשון תחנה ישליו אוהביך לפי שהשעה היתה צריכה לכך שהיו האויבים והמעיקים רבים ולכן אמר יהי שלום בחילך וכו' והוא מה שנאמ' בספר נחמיה בענין הבנייה וכו' ע"כ:

קכג שיר המעלות אליך נשאתי וגומר הנה במה שאמרז"ל דע מה למעלה ממך עין רואה וכו' שמעתי שיר' דע שאין למעלה ממך כי אם עין רואה ואזן שומעת ויד כותבת והוא האל ית' ואין הדבר הזה כסברת האומרים שהמלאכים למעלה על האדם ע"כ · וכפי זה הדרך אולי אוכל לומר שלזה היה אומר דע"ה הנה כעיני עבדים אל יד אדוניהם וגו' כן עינינו אל ה' אלהינו עד שיחננו כי מאתו ית' אפו תקוים ולא משום שרף ומלאך גדול למעל' וכו': ושמעתי כי באומר נשאתי ר"ל נתתי מחפה והוא מלשון משאת וכו' ע"כ: ולפי דעתי יאמר אליך נשאתי את עיני היושבי בשמים אשר אתה ה' יתברך שמך ואלי"ס ר"ל מדת הרחמים ומדת הדין ואינני יודע באיזה מהם תשגיחם תענני כי הנה עינינו נשואות אליך כעיני עבדים אשר הם כבר עבדים

ע"ב

אבן יחייא

עומדות וגו' בא לשבח ירושלם עיר ה' מקו' המקדש באומרו ביאורים הקדמונים היו עומדות וקיימות רגלינו והתכורו' העם יש' · כי יהיה רגלנו מן לא את זה וכל העם אשר ברגלך · והנה קיימים היה בונית שעריך ירושלם · שהם הבתי מדרשות כי מציון תצא תורה ודבר ה' מירושלם: ויהיה שערי' מן אוהב ה' שערי ציון שדרשו חז"ל המצויינין בהלכה · ירושלם וגו' ספר כי כל ירושלם היה בתי מדרשות וכל העם אשר בתוכה אנשי מדות וחכמה · באומרו ירושלם הבנויה מחכמי' ואנשי שם ויהיה עניינו מן רב שלום בניך שדרשו חז"ל בוניך שהם התלמידים · כעיר שחוברה וגומר הנה אנשי המדינה יתחלקו קצתם לחלק הגופניי והם התגרי' ובעלי המלאכו' ובעלי עבודת האדמה ולחלק נפשיי והם החכמים והאמ' די' והמתפללים והשופטים הדיינים · וצריך חלק שלישי כדי לשומרם מזולתם המעיק לכל חלק מהשנים הנזכרי' ממלאכתו · והם אנשי המלחמה העומדי' בשערי' לשמור העיר והסובבים אותה בלילה · והם הנקראים בל' לעז לאברא"דורי' · אורא"דוריש דיפ נסוליש · ובעת העשות העלה מאנשי העיר על ענין קיום לא יתקבצו אל בית הלאברא"דורים והדיפינסורים להיותם המוניי' ונעדרי התכמי' · ולכן אין לכם עלה כי נעדרה מהם סבתה שהיא החכמ' · ואמנם יתקבצו לבד האורא"דורים בעלי החכמה · ואמר המש' כי ירושלם איננה כשאר העיירו' אשר ימצאו בהם אלה הג' חלוקי' · כי כלם חכמים וידועי' וכשנקבצים לעלה הם ראוים להתחבר יחד כל אחד מאלו הכתות וזהו אומרו היא בעיר שראוי להתחבר לה בעצת' כל העם מקטנה יחדיו · וזהו על דרך אומרו אזכיר רהב ובבל ליודעי הנה פלשת וצור עם כוש זה יולד שם · ולציון יאמר איש ואיש יולד בה לשלימות העיר שכל היושב בה יהיה שלם · ששם וגו' ספר מעלתה כי שם היו עולי' לשלש רגלי' השבטים להודות לשם ה' · אשר השבטים ההם נקראים שבטי יה · להיות כי שם יה היה עדות לישראל שהיו בני יעקב טהורים ונקיים מכל סיג וזרע המצרי' בצאתם ממצרי' וכאמרם ז"ל כי האומות היו אומרי' כי כשאבותינו במצרי' היו עובדים העבודה קשה היו המצרי' שוכבים עם נשותיהם · מה עשה הקב"ה הטיל שמו עליה' בתחל' וסוף כדי להעיד על טהרתם וזהו אומרו לחנוך משפחת החנוכי ה"א בתחלת התיבה ויו"ד בסופה · וכן כלם · כי שמה וגו כי שמה ישבו כסאות למשפט שהם כסאות שופטי ישראל החסידים · כסאות לבית דוד שהם מלכי בית דוד הצדיקים · שאלו וגו' יאמרו אלו לאלו שישאלו שלום ירושלם וגומר והנה המלחמה שהיא הפך השלום אם שתהיה מחוץ כי אויבים יבואו עליה ללכדה · ואם שתהיה בפנים כי אנשי העיר יריבו אלה עם אלה כאשר היה מלחמת הפרילים בבית שני אשר חרב עירנו · ולכן אמר כנגד המלחמה מחוץ שאלו שלום ירושלם · וכנגד המלחמה מבפנים אמר ישליו אוהביך · יהי וגו' עוד אמר כנגד המלחמה מחוץ יהיה שלום בחילך · שהיל וחומה יחדיו לא יכרתו מהאויבי' מחוץ וכנגד מלחמה פנימה אמר שלוה בארמנותיך למען וגומר כתן הסבה להתפלל על מלחמות החלקים שבתוך העיר כי הוא למען שאחי ורעי ישבו לבטח איש תחת גפנו ותחת תאנתו ולא יהרגו אלו לאלו · כי בית המקדש לא היה לו פנס מפני המלחמה הזאת · כי כדי לשמור הבית היו נעשים אחים כהרף עין · כאשר ראינו בבית שני · ונתן הסבה להתפלל על מלחמ' חוץ מהאויבים באומרו למען בית ה' אלהינו שלא יחרב מהאויבים אבקשה טוב לך שהוא שלום המלחמה מחוץ:

קכג שיר המעלות אליך וגו' דברי כנסת ישראל בגלותה אל אלהי ה' אליך היושבי בשמים נשאתי את עיני בעת צרתי למען תעזרני כי אין לי עוזר וסומך אלא אתה ולכן אצרח ממך אליך · הנה וגו' הנה כאשר עיני העבדים המוכים מיד אדוניה' והשפחה המוכית מיד גברתה לא יברחו מתחת ידם · פן ינורשו מביתם לעולם · אבל יסבלו מכותם · ועיניהם יהיו על ידם לחלות פניהם שירפוה מעליהם · כן כאשר ה' אלהינו הכנו ביד ומכת הגלות לא ברחנו מתחת עלו ללכת לעבוד אלהים אחרים אבל תמיד ועד היום עינינו אליו לחלות פניו שיחננו · חננו וגומר ולכן שכנו ה' להצילנו מהגלות וחננו להשיבנו על אדמתינו כי שבענו מרוב בוז · רבת וגו' כי כבמות הבוז שבענו מרוב בוז · וזה כמשך זמן רב כי רבת והרבה זמן שבעה לה נפשנו מלעג השאננים שהם ישמעאל · ומבוז הגאיונים שהם אדום הגאים · ולאחז גאותם קורא להם כן:

שיר

שיר המעלות לדוד לולי יי' · גם זה השיר כטעם השיר העליון : שהיה לנו · כמו הלנו אתה אם לצרינו : יאמר נא · עתה ככל נא שבמקרא : לולי · זה היה פעם אחרי פעם : אדם · לשון רבי' והעד אזי דימ' הצורר לנחל שוטף · מלת נחלה על שלש דרכים וכולם שוים כי נחלה לישראל עבדו הח"ת חטוף בשוא ופתח והה"א סימן נקבה כמשפט נחלה מנתי פועל עבר מבניין נפעל ותחת הח"ת השוא לבדו והמלה מלרע נחלה החי"ת בשוא והמלה מלעיל כי הטעם ב"נון והה"א נוסף כה"א לילה על כן המר עבר והטעם כפול · וטעם חיים שבה אל המדברים כאילו אמר בלעונו ואנחנו חיים וירדו חיים שאולה : אזי עבר · הטעם כפול ונחלה ישרת בעבור אחר נחל המים הזדונים · ברוך · שלא נתננו · שב אל בלעונו חיים : נפשנו כצפור · הטעם שלא היה לנו כח להמלט כי היינו כצפור רק נמלטנו בשם יי' לבדו שהוא עושה הכל ומי יעמוד לפניו על כן עזרנו שבידו העליוני' והשפלים: שיר המעלות הבוטחי' לעתיד : לעולם ישב · בימי המשיח : יר' שלם הרים · שהם עומדים סביבה והשם סבב עמו בתוכה על כן לא יוכל האויב לבא לצור על ירושלם : כי · טעם גורל הצדיקים הם ישראל שנחלו את הארץ כמו ובהפילכ' את הארץ בגורל : שבט הרשע · הם גויי הארצות וטע' למען כטעם אשר לא ילמדו אתכם : הטיב' יתפלל המשורר או על דרך נבוא' וטעם בלבותם כי היושר בלב הוא והוא היסוד והדבור והמעשה כמו בניין : והמטים · כמו ומטי גר ולא ירחוני והבי"ת חסרה כמו הנמצא בית יי' וככה הוא והמטים בעקלקלותם יתפלל שירחיק' השם ויהיו עם פועלי און עם העמים אז יהיה שלום על ישראל : שיר המעלות בשוב יי' · טעם זה השיר כטעם שיר העליון : שיבת

א קכד שִׁיר הַמַּעֲלוֹת לְדָוִד לוּלֵי יְהוָה שֶׁהָיָה לָנוּ יֹאמַר־נָא יִשְׂרָאֵל: ב לוּלֵי יְהוָה שֶׁהָיָה לָנוּ בְּקוּם עָלֵינוּ אָדָם: ג אֲזַי חַיִּים בְּלָעוּנוּ בַּחֲרוֹת אַפָּם בָּנוּ: ד אֲזַי הַמַּיִם שְׁטָפוּנוּ נַחְלָה עָבַר עַל־נַפְשֵׁנוּ: ה אֲזַי עָבַר עַל־נַפְשֵׁנוּ הַמַּיִם הַזֵּידוֹנִים: ו בָּרוּךְ יְהוָה שֶׁלֹּא נְתָנָנוּ טֶרֶף לְשִׁנֵּיהֶם: ז נַפְשֵׁנוּ כְּצִפּוֹר נִמְלְטָה מִפַּח יוֹקְשִׁים הַפַּח נִשְׁבָּר וַאֲנַחְנוּ נִמְלָטְנוּ: ח עֶזְרֵנוּ בְּשֵׁם יְהוָה עֹשֵׂה שָׁמַיִם וָאָרֶץ:

א קכה שִׁיר הַמַּעֲלוֹת הַבֹּטְחִים בַּיהוָה כְּהַר־צִיּוֹן לֹא־יִמּוֹט לְעוֹלָם יֵשֵׁב: ב יְרוּשָׁלַםִ הָרִים סָבִיב לָהּ וַיהוָה סָבִיב לְעַמּוֹ מֵעַתָּה וְעַד־עוֹלָם: ג כִּי לֹא יָנוּחַ שֵׁבֶט הָרֶשַׁע עַל גּוֹרַל הַצַּדִּיקִים לְמַעַן לֹא־יִשְׁלְחוּ הַצַּדִּיקִים בְּעַוְלָתָה יְדֵיהֶם: ד הֵיטִיבָה יְהוָה לַטּוֹבִים וְלִישָׁרִים בְּלִבּוֹתָם: ה וְהַמַּטִּים עֲקַלְקַלּוֹתָם יוֹלִיכֵם יְהוָה אֶת־פֹּעֲלֵי הָאָוֶן שָׁלוֹם עַל־יִשְׂרָאֵל:

א קכו שִׁיר הַמַּעֲלוֹת בְּשׁוּב יְהוָה אֶת־שִׁיבַת צִיּוֹן

שִׁירָא דְּאִתְאֲמַר עַל מַסִּיקַיָּן דִּתְהוֹמָא עַל יַד דָּוִד אִילוּלֵי יְיָ דַּהֲוָה בְּסַעֲדָנָא יֵימְרוּן כְּדוּן יִשְׂרָאֵל: אִילוּלֵי מֵימְרָא דַּייָ דַּהֲוָה בְּסַעֲדָנָא כַּד קָם עֲלָנָא בַּר נָשׁ: הָא בְּכֵן כַּד חַיִּין בַּלְעוּ יָתָנָא כַּד תְּקִיף רוּגְזֵהוֹן בָּנָא: הָא בְּכֵן מַיָּא שְׁטָפוּ יָתָנָא מְרָעִיתָא עֲבָרָא עַל נַפְשָׁנָא: הָא בְּכֵן עֲבַר עַל נַפְשָׁנָא מַלְכָּא דְּמַתִיל לְמוֹי דְּיַמָּא זֵידוֹנַיָּא: בְּרִיךְ שְׁמָא דַּייָ דְּלָא מַסְרָנָא הֵיךְ תְּבִירָא לְשִׁנֵּיהוֹן: נַפְשָׁנָא הֵיךְ כְּצִפְּרָא אִשְׁתֵּיזְבַת מִפַּחֵי תַּקְלַיָּא פַּחָא אִתְּבַר וַאֲנַן אִשְׁתֵּיזְבִינוּן: סַעֲדָנָא בְּשׁוּם מֵימְרָא דַּייָ דַּעֲבַד שְׁמַיָּא וְאַרְעָא: שִׁירָא דְּאִתְאֲמַר עַל מַסִּיקַיָּן דִּתְהוֹמָא צַדִּיקַיָּא דְּמִתְרַחֲצִין בְּמֵימְרָא דַּייָ הֵיךְ טוּרָא דְּצִיּוֹן לָא יִזְדַּעְזַע לְעָלַם יִתִּיב: יְרוּשְׁלֶם טוּרַיָּא חֲזוֹר חֲזוֹר דִּי לָהּ וּמֵימְרָא דַּייָ חֲזוֹר חֲזוֹר לְעַמֵּיהּ מִן הַשְׁתָּא וְעַד עָלְמָא: אֲרוּם לָא יְנוּחַ שֵׁבֶט רִישְׁעָא עַל פִּיצְתָא דְּצַדִּיקַיָּא מִן בְּגַלַל דְּלָא יוֹשִׁיטוּן צַדִּיקַיָּא בְּשִׁקְרָא אַיְדֵיהוֹן: אוֹטֵיב יְיָ לְטָבָא וּלְתְרִיצִין בְּלִבְּהוֹן: וּדְסַטְיָין בָּתַר עוּקְמָנוּתְהוֹן יוֹלִיכִינוּן בְּגֵיהִנָּם חוּלָקְהוֹן עִם עָבְדֵי שְׁקַר שְׁלָמָא עַל יִשְׂרָאֵל: דְּאִתְאֲמַר עַל מַסִּיקַיָּן דִּתְהוֹמָא כַּד יְתִיב יְיָ יַת גָּלְוָות צִיּוֹן

רש"י

שיר · בחרות אפס כנו · כשחרה אפם בנו בחרות כמו בעשות : נחלה · לשון חולי : כפשנו נמלטה · אהם כצפור אשר נמלטה מפח יוקשים : שיר הבוטחי' ביי' · לא ימוטו כהר ציון אשר לא ימוט כי כאשר ירושלם הרים סביב להם כן הב"ה סביב : כי לא ינוח שבט הרשע על גורל הצדיקי' · למען כי הצדיקים נזהרין מלשלוח ידיהם בעולה : והמטים עקלקלותם · על הברין למכות עלילות רשע יוליכם יי' את פועלי און : בשוב יי' את שבות ציון · מגלו' בבל נהיה כחולמי' : כאפיקים

מסרה

קכ"ד נחלה ב' בטעם וסימ' מעצמון נחלה מצרים · נחלה עבר על נפשנו · שלא ד' בקריא' וסימ' שלא נתננו טרף לשיניהם · שלא עמל בו יתננו חלקו · כפו קוצר · שלא ימצא האד' אחריו · קכ"ה כהר ב' וסי' כי כהר פרצים יקום · כהר ציון לא ימוט · ואינון מן א"ב חד בתלי' וחד בקריאה וסימ' נמסר במסר' רבת' במערכ' אות השי"ן · גורל ד' פתחים בליש' וסימ' בלשון ארמי אחסנא דכנימין צדיקא גריעא · וביאור' ומגורל נחלתינו יגרע · נחלתם דשבט הלוי · ויעל גורל מטה בנימן · על גורל הצדיקים :

מ"ע ספורנו ז"ל

בזה המזמור נתן המשורר הודה ואל ית' בקיים את בניו בין האומות ולא יכלו לכלותם · ואמר :

לולי יי' שהיה לנו · בגלות בכל דור ודור שעמדו עלינו לכלותנו : ולולי שהיה לנו · בפרט : בקום עלינו אדם · שהן הרשע : אזי חיים בלעונו · להשמיד ולהרג ולאבד : וכן · בחרות אפם בנו · במלחמת ביתר שבעם עמד אדריאנוס וקיבר לרוב ההרוגים שנהרגו אז נחלו : אזי המים · רב קילו הנשאר : שטפונו נחלה עבר על נפשנו : שיו ם טפים ושעבירים את הכום הנהל אשר עבר · אז על נפשנו' כי אתנם : אזי עבר על נפשנו המים הזדונים · נגזרו' אדריאנוס שגזר שפי שלא יהרג את היהודי כאשר ימצאהו יהרג : ברוך ה' · שהסיב לנו אז : אשר לא נתננו טרף · להשמיד גם שהיינו נגער רב כי לנסוף : נפשנו כצפור נמלטה · שגזר אחרי כן שההרג את היהודי יהרג · ואתה בקבוץ גליות : הפח נשבר · שנתמלאה סאתם של אומת עע"א ואבדו : ואנחנו נמלטנו · שעבודם בזה לא בזכותנו · אכם : עזרנו · שלא יוכלו קום עוד עלינו הוא : בשם ה' עושה שמים וארץ שיפקוד על צבא המרום ועל מלכי האדמה :

בזה המזמור התפלל המשורר על בני קבוץ גליות שלא יוסיף האל להגלותם ויסיר מתוכם את ח"ה עע"א יסיתו את ההמון ויטו לבם לדעותם · אמר :

הבוטחים בה' · יושבים באין חומה בקבוץ גליות · יהי רצון שיהיו : כהר ציון · כמו שיהיה הר ציון לימות המשיח : לא ימוט לעולם ישב · אפילו במלחמת גוג כאמרו ויתר העם לא יכרת מן העיר · כי אמנם : ירושלם · לשעבר : הרים סביב לה · ובהם היתה נשמרת · אמנם עתה בקבוץ גליות : ה' יהיה סביב לעמו · לשמרם מכל מזיק : מעתה ועד עולם · גם בבא מלחמת גוג וזה : כי לא ינוח שבט הרשע על גורל הצדיקי' · שכבר אבד ממשלות האומות עע"א ותקפם כאמרו ושאר חיותא העדיו שולטנהון : למען לא ישלחו הצדיקים בעולתה ידיהם · כמו שעשו בשנים קדמוניות כאמרו ויתערבו בגוים וילמדו מעשיהם : היטיבה ה' לטובים · בעיון ובמעשה : ולישרים בלבותם · המבקשים ומשתדלים להשיג השלמות כפניהם : והמטים · את לבבם ומטים לב ההמון · בעקלקלותם · על דרך נכוח : יוליכם ה' · לאבדון : את פועלי האון · עם דעמי א"ה עע"א באופן שיהיה שלום על ישראל ולא יהיה עוד מחלוקת ביניה' :

בזה המזמור התפלל המשורר שיזכו להיות בקבוץ גליות גם בלהי ראוים לזה אמר :

בשוב יי' את שיבת ציון שנקבוץ גליות : שיובו

אבן יחייא

קכד שיר המעלות לדוד לולי ה' וגו' דברי בני הגלות שיאמר נא ישראל לולי ה' שהיה לנו בהצלת גופינו · ולולי ה' שהיה לנו בהצלת נפשינו בקום עלינו אדם כנגד הגוף אזי חיים בלעונו האויבים בחרות אפם בנו · והיו עושים בנו כליה · וכנגד הנפש אזי המים שטפונו נחלה עבר על נפשנו והוא רמז לתמורת התורה בדת ישמעאל · אזי עבר על נפשנו המים הזדונים והוא רמז לתמורת התורה בדת · ברוך וגו' בא לתת הודאה לאל על ההצלות הנזכרו' באומרו כנגד הצלת הגוף ברוך ה' שלא נתננו טרף לשניהם · נפשנו וגו' וכנגד הנפש אמר ברוך ה' שנפשנו כצפור נמלטה מפח יוקשים שהם הב' דתות · כי בהיותנו מוכני' אל ההילכד בפח היה כאלו הפח נשבר ואנחנו נמלטנו · וזה היה לזכות היות הבטחתנו ועזרנו תמיד בשם ה' עשה שמים וארץ אשר בידו הכל :

קכה שיר המעלות הבוטחים וגומר הבוטחים בה' בגלותם שה' ישיב שבותם · ינאו אל הים בטחונם בצאתם מהגלות ושובם על אדמתם · והגאולה תהיה מתמדת בהתמדת בית המקדש העתיד בהר ציון שלא ימוט עוד כב' מקדשות הקודמות ולעולם ישב · וסבת קיומם יהיה להיות כי כאשר ירושלם מקום המקדש הרים סביב לה · כן ה' סביב לעמו מעתה בעולם הזה ועד עולם לעולם הבא · ומי שאלהיו הקיים יסובבהו לשומרו יהיה תמיד קיים · כי לא ינוח שבט שולטנות אומה הרשעה · על גורל וחלק ונחלה מהארץ שהיא גורל הצדי' עם ישראל · והיא ארץ ישראל · וזה בזכות ולמען שבהיותם הצדיקים ההם בגלות לא שלחו ידיהם בעולתה · רק ישלחום במצות ומעשים טובים · הטיבה וגו' הנה באשר אמר זכר מתנת הזרע באומרו וה' סביב לעמו · וזכר מתנת הארץ באומרו כי לא ינוח שבט הרשע על גורל הצדיקים · ועתה חילה לאל על מתנת האלהות המכונה בטוב וכאומרו אני אעביר כל טובי על פניך כאשר אמ' אנא ה' הטיבה לטובים אשר עשו בטוב · ולישרים אשר עשו הישר לפנים מן השורה · אשר טוב גם וישרם בא מלבם לב טהור · ולא לראות בני האדם כי כלבם כן פיהם ומעשיהם · והטובה הזאת יהיה בהשפיעך עליהם אור שכינתך · אבל המטים את הדרך ישרה מעם ישראל בהיותם בגלות · וקרא אורחותם עקלקלותם על שם מקריהם מהעקלתון · יוליכם ה' את פועלי און משאר האומו' לבהלה ולחרפת עולם · ויהיה בזה שלום על ישראל הנשארי' בהיותם נקיים מכל סיג וצרופים ככסף :

קכו שיר המעלות בשוב ה' וגו' הוא סיפור בני הגלות בעת הגאולה בשובם אל אדמתם לאמר בשוב ה' ובהביא את שיבת ציון בגאולה העתידה · אז נהיה כחולמים · כי להיותו כדבר נמנע שעם בזוי ושסוי זה מאות שנה ימלוך על הכל · יראה בעינינו שהוא כחלום הרעב שאוכל ושותה ושבע · וכשהקיץ מצא ריקה נפשו : אז

תורת חסד תהילת ה'

ע"ד ויסב ממנו שבי אשר העבדים האלה הם נתונים בידי הסרסור כדי שימכרם בשוק והעניים העבדים האלה הם נושאים עיניהם לראות באיזה יד הדוכ ם יהיה נלקחים אם ביד אדונים קשים ואם ביד אדונים רחמנים וכן אליך נשאתי את עיני כעיני שפחה אשר היא כבר שפחה שנושאה את עיניה לראו' מי היא גבירתה על הדרך האמור כי כן עינינו אל ה' אלהינו על שיחננו כי אין אנו יודעים באיזה שם משניהם יחננו אם ברחמים ואם בדין ואנא ה' חננו ה' חננו שתי חנינות א' מלך שם זה וא' מלך שם זה כי רב שבענו בוז האומר ב' רשויות וכו' ועל זה רבת שבעה לה נפשנו וכו' · ובכתיבת הה"ר שלמה אלטוכטוסי מצאתי כתוב כעיני שפחה אל יד גבירתה שישאה ואמר ג' חנינות א' על ענין קבוץ גליות והב' על בנין עירנו והג' על הסרת השכינה · הלעג השאננים יר' שבת לעגם הוא היות' שאננים וכו' הבוז לגאיונים וגאותם וגאונם נמשלת לגאות היונים או יר' באומר לגאיונים כמו לגיונות בדברי רז"ל שהם מחנות :

קכד שיר המעלות לדוד מזמור זה הוא לומר עוד ענין אחר על ענין הישועה ולכן אמר לדוד למה שהוא ענין אחר שרצה להתפלל עליו אל ה': או יפורש המזמור באופן אחר ויר' לומר כי כאשר יושיענו הש"ת מאיזו צרה קטנה הרי הוא לנו כאילו הצילנו מצרות רבות יען כי היו כולן נגררות אחריה אילו לא הצילנו ה' מהקטנה שבהן וזהו הצלי אומר אל תרחק ממני כי צרה קרובה והוא ע"ד כפל תורה וכו' וז"א לולי ה' שהיה לנו בקום עלינו אדם ויר' בקום עלינו אדם אחד לבד אזי חיים בלעונו רבים קמים עלינו ואם ח"ו יחרה אפם בנו אזי שטפונו הפי המים שאין להם דעה ובינה והשכל ואם ח"ו נחלה היה עובר על נפשנו הנה אפילו אם היה נחל קטן אזי עבר על נפשנו המים הזדונים לכן ברוך ה' שלא נתננו טרף לשניהם וכו' ואם כן לולי ה' שהיה לנו יאמר נא ישראל ר"ל תמיד יאמר לולי ה' שהיה לנו כי אין בעל הנס מכיר בניסו וכו' ועזרנו הוא בשם ה' וכו': ובכתיבת הה"ר שלמה הלטיכטוסי מצאתי כתוב חיים בלעונו יר' היו אוכלים אותנו כאים בלתי מבושלים והכונה לומר כי אין כונתם רק לעשות רע · ואמר ג' פעמים אזי לרמוז לג' גליות ואמר אזי חיים בלעונו לרמוז לגלות מצרים שגזרו עליהם להשליך את בניהם חיים אל היאור · ואמר המים שטפונו כנגד גלות י' שבטים וגלות מלך בבל ודמה אותם אל המי' השוטפי' לפי שהלה פזרו אותנו הילך והילך ועל זה הדרך הוא אומר הנני מביא עליה' את מי הנהר העצומי' והרבים וגומר · והמים הזדונים הוא מי שגלה את ישראל בספינות בלא תורן ובלא מלחים ובלא משוטים ע"כ · ולי אני שלמה הכותב ברוך ה' שלא נתננו טרף לשניהם כנגד אזי חיים בלעונו שרומז לגלות מצרים שחשבו לשבר עצמותינו בשניהם ע"כ : נפשנו כצפור נמלטה רמז לגלות בבל שגזרו עלינו להשתחוות לצלם והוא כאילו פרשו פח ללכוד נפשותינו ולפי שהנפש נגזרת מן העליונים דמה אותה לעוף הפורח באויר · הפח נשבר כאשר נטרד נ"כ ואנחנו נמלטנו בזכות דניאל וחבריו · ולי אני שלמה הכותב רמז למ"ש המחבר שהאנשים שהלשינו לחנניה מישאל ועזריה שהיו פח להם הם נשברו באותו פח והם נמלטו ע"כ · עזרנו בשם ה' בזה הגלות שאין לנו עזר וסמך כי אם בשם ה' ובזכות אמונת החדוש שאנו מאמינים שהוא עושה שמים וארץ :

קכה שיר המעלות הבוטחים בה' מזמור זה נסמך אל הקודם אליו כי הנה בקודם רצה דע"ה לומר עוד ענין מוסיף על מה שהתפלל והוא לומר שיהיו שלמי' באבריהם

לא כצפור וכו' ואמר תכף לזה כי מי שיהיה לבו בטוח בה' יזכה לזה ועוד יהיה לו שיהיה כהר ציון שלא ימוט ולעולם ישב ובירושלם שהרים סביב לה · או יר' ירושלם הרים סביב לה ואין לה ממי להעזר במו שהיתה אומת ישראל נושאת עיניה אל ההרים מאין יבא עזרה וה' סביב לעמו מעתה ועד עולם : הטיבה ה' לטובים יר' לטובים בדבור ובלב ובמעשה בפעל וכן לישרים בלבותם גם כי לא הוציאוהו אל הפעל כי רחמנא לבא בעי : והמטים עקלקלותם יר' והמטים עקלקלותם שלהם לטובה יוליכם ה' את פועלי האון כדי שיראו את מעשיהם הטובים וזה יהיה סבה שיחזרום למוטב ובזה יהיה שלום על ישראל · ולפי דרכי יר' באומר הטיבה ה' לטובים כלומר לטובים הבוטחים בה' אם במעשיהם שהם נכונים אל הבטחון ההוא ואם בלבותם שהם בוטחים בישועתו וכו' · ואני שמעתי בזה שיר' ומי שאינו חפץ להרויח נכסיו בצדק ובמשפט יוליכנו ה' את פועלי האון שיקחו את נכסיו ולא יהיה לו זכות לאת מהם לעניי ישראל ע"ד מה שהיה העניין לבני אחותו של רבי יוחנן ע"כ · ולפי חושב לומ' שיהיה זה ע"ד אוז"ל הזמן להם בני אדם שאינם מהוגנים · ובכתיבת הה"ר שלמה אלטוכטוסי מצאתי כתו' כהר ציון לא ימוט הוא לפי שהוא באמצע היישוב ואם ימעט ירעש איזה חלק מן העולם הוא בקצוות ולא באמצע הישוב · למען לא ישלחו הצדיקים וגומר יר' בשביל שהצדיקים אינם שולחים ידיהם ולא מתירים ידיהם ואינם מתירים לעצמם לעשות שום פועל און ומרמה · הטיבה ה' לטובים הם הצדיקים ולישרים בלבותם הם האנשים שמזגם נוטה לעשות טוב ואינם צריכים להלחם עם יצרם והמטים דרכם וכתיבותם מדרכי השכל הן מתחלת יצירתם בטבע הן על צד ההרגל יוליכם ה' את פועלי האון ע"ד בא לטמא פותחין לו ובזה יהיה שלום על ישראל שיכלו מהיות ביניהם רשעים ע"כ :

קכו שיר המעלות בשוב ה' וגומר גם זה המזמור הוא מוסב אל מה שלמעלה הימנו והוא לדבר במה שיהיה או בזמן המשיח אשר עליו התפלל במזמורים הקודמים ולסבה זו לא אמר שיר המעלות לדוד ויר' לומר כי אם בשוב ה' את שיבת ציון נהיה כחולמים מראותנו כל כך טובה ·

זכפי

ל' ח' צִיּוֹן הָיִינוּ כְּחֹלְמִים׃ ב אָז יִמָּלֵא שְׂחוֹק
פִּינוּ וּלְשׁוֹנֵנוּ רִנָּה אָז יֹאמְרוּ בַגּוֹיִם
הִגְדִּיל יְהֹוָה לַעֲשׂוֹת עִם־אֵלֶּה׃ ג
הִגְדִּיל יְהֹוָה לַעֲשׂוֹת עִמָּנוּ הָיִינוּ
ה' מלרע סב' תנו שְׂמֵחִים׃ ד שׁוּבָה יְהֹוָה אֶת־
ק' שְׁבוּתֵנוּ כַּאֲפִיקִים בַּנֶּגֶב׃ ה
ג' הַזֹּרְעִים בְּדִמְעָה בְּרִנָּה יִקְצֹרוּ׃ ו הָלוֹךְ
ה' חס' בכתו' ובשמואל' ה' יֵלֵךְ וּבָכֹה נֹשֵׂא מֶשֶׁךְ־הַזָּרַע בֹּא־יָבֹא
ל' בְרִנָּה נֹשֵׂא אֲלֻמֹּתָיו׃ קכז
ל' שִׁיר הַמַּעֲלוֹת לִשְׁלֹמֹה א אִם־
ל' יְהֹוָה לֹא־יִבְנֶה בַיִת שָׁוְא עָמְלוּ בוֹנָיו
בּוֹ אִם־יְהֹוָה לֹא־יִשְׁמָר־עִיר שָׁוְא
י' מל' ב' שָׁקַד שׁוֹמֵר׃ ב שָׁוְא לָכֶם מַשְׁכִּימֵי קוּם
ב' ל' מְאַחֲרֵי־שֶׁבֶת אֹכְלֵי לֶחֶם הָעֲצָבִים
כֵּן

ציון הוינא היך מרעיא דאיתסיין : הידין יתמלי פומנא חוכא ולישננא תושבחא : הידין יימרון בעממיא אסגי יי למעבד טבא עם איליין : אסגי יי למעבד טבא עמנא הוינא חדין : אתיב יי ית גלוותן היך דמיתבא ארעא כד נבעין מפקני מיא בבצורתא : דזרעין בדמעתא בשבחתא יחצדון : מהלכא יהלוך בבכותא תורא דמסובר נינדא דבר זרעא מיתא ייתי בתושבחתא כד יסובר איסרתוי ורעי חזיז מן תלמא : שירא דאיתאמר על מסקיין דתהומא על יד שלמה אין מימרא דיי לא יבני קרתא מגן לען ארדיכלוי ביה אין מימרא דיי לא נטיר קרתא דירושלם מגן איתער נטיר : על מגן תטרחון לכון דתיקדמון בצפרא למעבד לכון חטוף די מאחרין ותתבורן למעבד זנו דאכלין מזוני דמסכינין דלעי בהון על יאות וכיון

רשי

כאפיקים בנגב · כאפיקי מים בארץ יבישה שמלחלחין אותה · כך נהיה מרטיבין בשובך את שבותינו אשר הזורעים בה בארץ ציה בדמעה דואגים · שמא לא תצמח ברנה קוצרין על ידי אפיקי המים כשהם משולחים בה : הלוך ילך ובכה וגו' · כך ישראל זורעין לפני הקב"ה צדקה בדמעה בגלות וברנה יקצרוה כשתשלם משכורת' לעתיד : שיר המעלות לשלמה · שיר שאמר דוד על שלמה בנו שצפה ברוח הקדש שעתיד לבנות בית המקדש ובו ביום ישא שלמה את בת פרעה ועל זה נאמר כי על אפי ועל חמתי היתה לי העיר הזאת למן היום אשר בנו אותה לכך אמ' המזמור הזה למה לך בני לבנות בית ולסור מאחרי · המקום מאחר שאינו חפץ בה לשוא עמלו בוניו בו : שוא שוקד שומר · על אנס צופה בה השומר : שוא לכם · בעלי האומניות המשכימים ומאחרי למלאכתם ומהפרנסים בעצבון ויגיעה בלא' העצבים של טורח : כן

אבן עזרא

שיבת · על משקל שבתם וקימתם כן יאמר ישראל בשוב השם שבותם אין אדם רואה כהקיץ הפלא הזה רק בחלום : אז · פינו · לשון יחיד כמו נפשנו כצפור נמלטה והטעם כי כל אחד אז יאמרו אלה לאלה או מבשרים בגוים הגדיל יי' לעשות עם אלה שהשיב שיבת ציון : הגדיל · ברחותינו כך אז נשמח : שובה · המשורר ידבר על לשון ישראל : כאפיקים · כמים חזקים בנגב לעולם הם בעבור השמש או לשון תרגום נגובו מיא : הזורעים · המשיל הגלות לנגב שאין שם מים והישועה כאפיקי מים ודימה בני הגלות כזורעי' והטע' שומרי התורה : הלך ובכה · הטעם היה בוכה שיפחד שיאבד הזרע וטעם משך הכלי שיש בו הזרע · וי"ו אלומותיו שב אל הזרע וזה משל לשכר שומרי התורה וסובלי הגלות : שיר המעלות לשלמה · בעבור שלמה כמו ולוי אמר וזה השיר חברו אחד מהמשוררי' על שלמה כאשר חפץ דוד לבנות בית לשם והתנבא נתן כי שלמה בנו יבננו אז שמח דוד ואחרי זה החל המשורר להזכיר כי הכל ביד השם ולא כפי מחשב' אדם ולא כפי שיספר במעשיו ויתחזק בכל כחו והנה החל להזכיר הבנין שהיא צורך גדול לבני אדם ועוד כי היתה במחשבת דוד לבנות הבית והכין הכסף והזהב והנחש' וטעם שוא עמלו אם לא יעירס השם או יבוא רוח ויהר' הכל והנה הזכיר בעלי האומנות והם הבונים ואחרי כן שומרי הבנין הם שומרי העיר · ומלת שקד כמו לשקוד על דלתותי ואחר כך הזכיר אנשי סחר העיר ואמר שוא משכימי קום למלאכה או לסחורה אוכלי לחם בעצבו טע' משכימי קום לשיק וככה מאחרי שבת שם : כן

מ"ע ספורנו ז"ל

היינו כחולמים · יראה שעינינו שקרה לנו כמו שיקרה לחולם הרואה בחלומו דברים שהיו נמנעים אצלו בהקיץ · וכן : ימלא שחוק פינו · ימלא בלתי תפרונתו יגון כאשרו וכמו יגון ואנחה : ולשוננו רנה · וכן תמלא לשוננו רנה והודאה בלתי צורך תחנות ובקשות על כל נרם : הגדיל ה' לעשות עם אלה · שהיו בעיניו בלתי נחשבים ונאמת : כי הגדיל ה' לעשות עמנו · בלתי ראוים . ובזה : היינו שמחים · כי נקוה שיגביר עלינו חסדו יום יום : כאפיקים בנגב · כמו שהשקת אפיקי מים בנגב שהיא ארץ יבשה בלתי ראויה לאפיקי מים · הזורעים בדמעה · וצדיקי הדור שזרעו מעשים טובים בגלות בדמעה מרוב רעות וצרות : ברנה יקצורו · יהי רצון שבקבוץ גליות יקצרו ברנה פרי מעשיהם והקרן תהיה קיימת להם לעה"ב . נושא משך הזרע · שהוצרך בגלות לתמוך אלה : הלוך ילך ובכה · המעשים טובים בחלי הדם נגד גזירות האומות עכו"ם · וכן ראוי שיבא ברנה נושא אלומותיו · ופרי מעלליו כאמרו לשום לאבלי ציון לתת להם פאר תחת אפר מעטה תהלה תחת רוח כהה :

בזה המזמור אמ' המשורר לבני קבוץ גליות עובדים תקלה וקנין כי אמנם לא יספיק הזריזות לקנין הממון ולאמרו אם לא תהיה שם השגחה אלהית עוזרת לזה :

אם ה' לא יבנה בית שהשתדל בניו בו · אם ה' לא ישמור עיר · וכן התכין בשמירת העיר שלא תהי' נשמרת מכל עזיק זולתי בהשגחה אלהית שתורנה לזה · וכן ראוי להתפלל אליו שישמור וישמור : שוא לכם משכימי קום מאחרי שבת · וכן התנהג שלא יהיות רב הזריזות בממון מבקר לערב בלתי קביעת עתים לתורה ולעבות לרצון לכם לפניו שיעזור אתכם לזה : אוכלי לחם העצבים · כאמרו בעצבון תאכלנה כי אמנם כן : יתן

מסרה

קכ"ו ימלא ח' וסימ' נמס' בירמי' סימן י"ג · שובה ה' מלרע וסימ' נמסר בישעיה סימן מ"ה ובתלי' סימ' ו' בסדר בהעלותך · יקצרו ג' וסימ' כי רוח יזרעו וסופתה יקצרו · הזורעי' בדמעה ברנה יקצרו · בשדה בלילו · בא יבא ח' הס' בשמואל ובכתובים וסימ' בא אל פלגשי אביך · כי אם בא אתה · עד עת בא דברו · בא יבא ברינה · ובא עם המלך דאסתר · קכ"ז משכימי מאחרי ב' בפסוק וסי' הוי משכימי בבקר וגו' מאחרי בנשף · שוא לכם משכימי קום מאחרי שבת אכלי ·

תורת חסד תהילת ה'

ונפי מה שאמר הכתוב והיה כאשר יחלום הרעב והנה אוכל והקיץ וריקה נפשו יר' בשוב ה' את שיבת ציון היינו כחולמים ונקיץ והנה נפשנו מלאה וימלא שחוק פינו וגומר · ומפי כמה"ר משה אלשי"ך ע"ה שמעתי שר"ל שיהיו אז שני הדברים באמת השחוק והרנה והוא דבר בלתי אפשר כפי הטבע כי כשהאדם הוא שוחק אינו יכול לרנן ואז יהיו שני הדברים באמת : ואפשר עוד לומר שהמזמור הא' מהע"ו מזמורי המעלות האלה היה הקדמה אל שאר מזמורי המעלות וכן המזמור הב' היה הקדמה על מה שהיה ענין עקרי אל מזמורי המעלות כאמור והמזמור הג' הוא היה השיר והתפלה על בנין בית קדשו ית' · והד' היה לשורר על מה שיאמרו ישראל על הענין הזה והיה המזמור ההוא מג' פסוקים מלבד הפסוק הא' אשר הוא הקדמה אל מה שיאמר בו וכל א' מהג' פסוקים רמז לענין אחד באופן שנרמזו בו ג' ענינים והם הג' ענינים שעליהם דבר דע"ה בג' מזמורים שקדמו אליו וכמו שאבאר בס"ד כי במזמור הנה כעיני עבדי' כיון אל המזמור הג' מהע"ו מהמזמורים האלה והוא מזמור שמחתי באומרים לי בית ה' נלך דשליק מיניה ובפסוק הב' נרמז כל מה שאמר דע"ה במזמור הב' מהע"ו והוא מזמור אשא עיני וגומר כי כמו כן אמר שם כי אמרו ישראל חננו ה' חננו כי רב שבענו בוז באמור הלינו כל היום איה שומרכם וכו' ובפסוק הג' דברו ישראל כנגד מה שדבר דע"ה במזמור הא' משירי המעלות האלה באומרו אל ה' בצרתה לי וגו' ה' הצילה וגומר ועל כן אמרו רבת שבעה לי נפשנו וגומר ובא דע"ה בג' מזמורים אחרים והשיב לדבריהם אלה של ישראל ולמה שפגשתם הם בכל מה ענין א' יען היותם תשובה אל הג' פסוקים הנז' על כן במזמור הקודם מהג' מזמורים אלה אמר לדוד ולא אמר כן בב' האחרים והנה מזמור לולי ה' הוא כנגד אומר הנה כעיני עבדים וגומר ומזמור הבוטחים בה' הוא כנגד אומר חננו ה' חננו ומזמור בשוב ה' הוא כנגד אומר רבת שבעה לה נפשנו וגו' ועתה אבאר את כל זה ואומר כי מה שאמרתי שמזמור לולי ה' הוא כנגד אומר הנה כעיני עבדים הוא לפי שבם אמרו כן עינינו אל ה' אלהינו עד שיחננו יר' על שיחננו בא' מב' האופנים אם כעבד אל יד אדוניו ואם כשפחה אל יד גבירתה וכמו כן אמר דע"ה במזמור ההוא ב' פעמים לולי ה' שהיה לנו שהכונה לומר כי על ב' האופנים עזרתנו היה מעם ה' עושה שמים וארץ · וברוך ה' שלא נתננו טרף לשניהם של אדונינו וגבירותנו כי עזרנו בשם ה' וכו' על כן עינינו אל ה' אלהינו עד שיחננו · ומה שאמרתי שמזמור הבוטחים בה' הוא כנגד פסוק חננו ה' חננו הוא ג"כ מובן מעצמו כי שם אמרו ישראל ב' פעמים חננו ויר' הם על לד האמת והם על לד החנינה והחסד ופה אמר דע"ה כי הבוטחים בה' יהגנו מאת ה' בב' אופנים הם מלד מעשיהם בפעל ואם מלד טוביות לבותם : ומה שאמרתי שמזמור בשוב ה' הוא כנגד אומרם רבת שבעה לה נפשנו הוא לפי שבו אמר שאמרו ישראל רבת שבעה לה נפשנו הלעג השאננים וגומר ופה אמר דע"ה כי בשוב ה' את שיבת ציון אז הגוים האלה השאננים והגאוני' בעצמם יאמרו הגדיל ה' לעשות עם אלה הגדיל ה' לעשות עמנו היינו שמחים וכמו שמפרשים בזה · עוד הפסר שד"עה עשה את עצמו ככותיים המחזרים על הפתחים שמואלים בתחלה בכלל ואח"כ לחם ואח"כ יין וכן על זה הדרך וכמו שחז"ל ולכן בתחלה במזמור שמחתי וגומר שהוא עיקר שאלתו ותפלתו אל אלהיו הזכיר את שמו לומר שהוא מחלה אל ה' על אותו הדבר ותכף סמך לו מזמור ב' של שיר המעלות באומר אליך נשאתי את עיני וגומר וחזר עוד להזכיר את שמו בענין אחר במזמור לולי ה' כאדם האומר אל המלך שמע אלי אדוני המלך כי אליך אני קורא על זה והכף סמך אליו שיר המעלות שני ועוד הוסיף על הפעם הא' כי בפעם הא' אחר המזמור הא' שהזכיר שמו לא אמר כי אם מזמור א' ופה עשה בחכמה שאחרי הזכירו את שמו סמך הכף ב' שירי המעלות והם שיר המעלות הבוטחים בה' ושיר המעלות בשוב ה' ושלמה בנוסף על אביו שהזכיר את שמו בשיר המעלות הא' וסמך לזה ג' מזמורים וגם פה הוא אמת שדע"ה עשה ג' מזמורים אלה בזכות שלמה או על שמו יכולני לומר עניין מה שאמרתי ואולי יכבר יותר זה א כי בתחלה אחרי הזכירו את שמו אמר מזמור אחר ואח"כ אחרי הזכירו את שמו אמר ב' מזמורים ואח"כ אחרי הזכירו את שם בנו שלמ' שהוא כאילו הזכיר את שמו אמר ב' מזמורים כאומר שיר המעלות לשלמה ואח"כ חזר דע"ה ואמר ג' שירי המעלות ובכל א' מהם הזכיר שם דוד מלך הכרח וכמו שאבאר בס"ד ובמזמור האחרון לא הזכיר את שמו מלד ענותנותו ובפסוק הגדיל ה' לעשות וגומר שמעתי שריצ"ד אומר ונתנך ה' עליון וגומר כי הגוים האלה יאמרו הגדיל ה' לעשות עם אלה מה שאם הגדיל ה' לעשות עמנו היינו שמחים והיה כי מדרך הגדולים הוא שכשיעשו להם איזה דבר טוב אם לא יהיה דבר גדול הערך לא יחשב להם לדבר כלל מה שאין כן לפחותי הערך כי אפילו את הדבר היותר קטן יחשיבוהו לדבר גדול ועל כן הגוי' ההם לראותם אז כל טוב עם בני ישראל יאמרו הכה מה מאד גדל טוביות אלה לי גם אם היה הטוב הלזה נעשה לנו עם היותנו אנו הגסי המעלה הנה היה נחשב לנו לדבר גדול הערך והיינו שמחי' בו ומכ"ש לאלה שהיו בכל כך שפלות עם גלותם וז"א ונתנך ה' עליון וגומר ואח"כ שתהיה גדול וכו' ובאו עליך כל הברכות האלה וכמלא ה"כ שהם טובות יקרות הערך וכו' ועל זה הדרך יבואר מ"שה ואעשך לגוי גדול ואברכך ואגדלה שמך והוא מובן מעצמו ומה גם אומר והיה ברכה כי כפי הדרך הלזה יר' לומר ועם זה תהיה כמעט מליאות הברכה בעצמה : הזורעים בדמעה וגומר זה יובן עם מה שז"ל שערי דמעה לא ננעלו והוא מובן מעצמו :

קכז שיר המעלות לשלמה אני חושב שד"עה כיון בשיר המעלות הלזה לדבר בו על המלך שלמה שהיה עתיד לבנות הבית ואמר כי גם שהוא יתאמץ בכל עוז לבנותו אינו דבר אם ה' לא יהיה בעזרו בהבנותו והוא מש"ה והבית בהבנותו כי כמעט היה נבנה מאליו אם ה' לא ישמור עיר יר' בהיותו ית' בתוך העיר בתוך בית המקדש וכו' שוא שקד שומר מחוץ לעיר גם כי הוא המנהג לעשות הבצורות מחוץ לעיר או על החומה אך בירושלים היה הכל ע"ד אומר חלונות שקופי' אטומי' כי עם מה שהיה השומר בחדרי העיר בתוך ירושל' היתה כל ירושלם נשמרת : שוא לכם וגומר בזה כיון אל בנין כורש שנחרבה ג"כ וכמו שאמר נחמיה ואנחנו עושים במלאכה וחצים מחזיקים ברמחים מעלות השחר עד צאת הכוכבים והוא אומר פה שוא לכם משכימי קום מאחרי שבת ואומר אוכלי לחם העצבים הוא אומרו לחם הפחה לא אכלתי וכו' ואמר דע"ה שוא לכם מה שכל א' מכם נותן כן לידידו שינה על זה הדרך שאתם אוכלים לחם העצבים והוא מה שנא' שם ואין אני ואחי ונערי ואנשי המשמר אשר אחרי אין אנחנו פושטים את בגדינו וגומר כי לכל זה כיון דע"ה ברוח קדשו · ומלאכתי כתוב שוא לכם משכימי קום יר' אתם השונים שדבר שוא הוא להשכים בבקר לעסוק [illegible] במלאכתו ואוכלי לחם העצבים כי כן יתן הממון לידידו בשינה וכו' אך האמת הוא שצריך השתדלות וכו' וכאומר סור מרע ועשה טוב וכו' ע"כ : הנה נחלת ה' בנים בזה כיון למה שקלל נחמיה ואמר ככה ינער האלהי"ם את כל האיש אשר לא יקים את הדבר הזה מביתו ומיגיעו וכו' ואמר דע"ה כי הנה נחלת ה' הם הבנים ואין ראוי לאדם להיותו נעור וריק מביתו ולכן התפלל דע"ה ואמר כי לא יערכו לגוות ברבית ולמשכן את בניהם ואת בנותיהם עד שיערכו השופטים שלהם להשביעם בשבועה כזאת וכמו כן שכר פרי הבטן והם הבנות תחיינה כולנה ואפילו בני הנעורים יהיו כחצים ביד גבור גם כי הם בני נעורים אשר אין להם עדין כח כ"כ כאשר היה אילו היו בני הבכורים : אשרי

אבן יחייא

אז וגו' אבל אז ימלא שחוק פינו ולשוננו מרנה כאשר נראה האמת והתקיים הדבר ולאתו מנוי' חלום והוא כשאז יודו הגויים גדולתנו ויאמרו הגדיל ה' לעשות עם אלה בהוציאם מן הגלות ובהמלי' על הכל · הגדיל וגו' וכשנראה שהגדיל ה' עשות עמנו בהדבקו בנו באור שכינתו שאז נהיה שמחים שמחת הנפש · שובה וגו' הוא תפלת כנסת ישראל בגלותם על הגאולה לאמר שובה ה' את שביתנו לשון שביה ותן רטיבות ולחלוח ליובש צרות הגלות · כאשר יעשו האפיקי מים כשיבא בארץ הנגב היבשה כי תרגום יבשו המים נגבו מיא · הזורעי' וגו' ואמר כי הזורעי' את הזרע בימי היוקר בדמעה להיותם מוציאי' אותה מפיהם לטמנה תחת הארץ אשר הוא בספק אם תצלח ותצמיח · תעשה שברנה יקצורו · ומה שהנושא משך הזרע כשיזרע אותו ילך הולך וזרע ובכה · תעשה שבוא יבוא ברינה אל ביתו כשיהיה נושא אלומותיו מהזרע ההוא אשר זרע והוא משל כי האומה יש' אשר זורעת בגלותה מלות רבות וסובלת הצרות והבכי שבזמן הגאולה תשבע מפרי זריעתה :

קכז שיר המעלות לשלמה וגומ' ר"ל בעבור המלך שהשלו' שלו יוסף לעולם והוא מלך המשיח · ונקרא שלמה ג"כ להדמותו לשלמה בן דוד אשר היה חכם מכל בני העולם וירד מים עד ים ובנה בית המקדש · אם ה' וגו' אם ה' לא יבנה הבית המקדש אבל יהיה התעוררות בן אדם כמקדש ראשון אשר התעורר על בנינו דוד ושלמה בנו · שוא עמלו בוניו בו · כי כאשר הבונה הוא הווה ונפסד · כן הוא הכרחי שיהיה הבנין · ואם ה' לא ישמור עיר מקום בית המקדש כאשר היה בבית שני לרוב עונותיהם · שוא שקד בהתעסקות והשתדלות השומר אותה כי נתנה ה' ביד טיטוס והחריבה עד יסודותיה · שוא וגו' השוא והשקר לכם אומת ישמעאל המשכימי קום ללכת לבית תועבותם · ומאחרי שבת שם להתפלל לנביאם ושב לכם אומת אדום אוכלי לחם קרבן עצביהם · אשר אלו הב' דתות פילחות במציאות ועומדות בסוד שיתן האל לידידו משיח צדקנו שנא · והוא רמז שיאחר ביאתו כאלו הוא ישן : הנה

אבן עזרא

בן יתן · השם הנזכר למעלה לאוהבו שינ' על דרך מתוקה שנת העובד והנה הטעם הכל נגזר מהשמים ולכל יתן השם כאשר גזר לא כמחשבת אדם ומרוצתו ויגיעתו ותחבולותיו : הנה · גם אם ישכב אדם עם נשים רבות פעמים אין קץ להם לא תקבל האשה ההריון רק בעת שגזר השם כי בידו מפתחות כל רחם ומתת הבני' הי' נחלה יתננה לאשר חפץ : שכר · הטעם שכר המעשה והוא פרי הבטן : כחצים · שהם חזקים : כן בני הנעורים ולא כן בני הזקונים : אשרי · אחר שדימה הבנים לחצים להלחם עם האויב אמר אשר מלא את אשפתו מהם דרך משל : לא יבושו · האב והבנים וטעם בשער לעיני הכל והטע' להזכיר כי דאג דוד כאשר נאמר לו והוא לא יבנה הבית בעבור שינקמו אויביו וישמחו וכאשר הגיד לו נתן כי בנו היוצא מחלציו יבנה הבית סרה כל דאגתו : שיר המעלות · כטעם העליון בדברי הבנים : אשרי כל ירא יי' · שלא יעשה מצות לא תעשה מיראתו השם · ההולך בדרכיו בדרכי השם הם מצות עשה : יגיע · בעבור נפש' בטרף הבא בידך ביגיע כפך אשריך : אשתך כגפן פוריה · שתלד בעת' וטעם כי כל גפן הוא מחוץ לבית מגולה לנגד השמש על כן אמר לנגד זה כשתילי זתים בבית' ושלא יבוא עליה עץ הזית : הנה · היא זאת הברכה שירא שמי' בעולם הזה : יברכך · הטעם זאת הברכה תבוא לך מאת הכבוד שוכן בציון והטעם הבית סמוך בציון הוא בית השם וטע' וראה בטוב ירושלם בלכתו לשלש רגלים : וראה · ישרת בעבור אח' שכן הוא וראה שלום על ישראל : שיר

רשי

בן יתן · הקב"ה פרנס' למי שמנדד שנתו מעיניו בשבילו לעסוק בתורה : לידידו שינה · למנדד מעיניו שינה : הנה נחלת יי' · לאותו האיש : בני' · אלו התלמידים שהוא מעמיד שהם לו כבנים : שכר פרי הבטן · שכר פרי התורה שבלבו שנאמר כי נעים כי תשמרם בבטנך : כחצים ביד גבור · להלחם בם את אויביו : כן בני הנעורים · התלמידים שאדם מעמיד מנעוריו : אשרי הגב' אשר מלא אשפתו · מאותם חצים אשפה תיק החצים שקורין קוי"ברין בלע"ז : לא יבושו כי ידברו את אויבים בשער · תלמידי חכמי' שמנצחין זה את זה בהלכה ונראין כאויבים זה לזה : שיר

כן יתן לידידו שנא: הנה נחלת יהוה (ל כתיב א') וכיון יתן יי לרחמיה דמכא: הא
בנים שכר פרי הבטן: כחצים (ל ותד פרי בטן) אחסנת יי בנין כשרין אגר עובדין
ה כיד גבור כן בני הנעורים: אשרי (ל ומל' ד') טבין ולדי מעא: כגירין באידא
הגבר אשר מלא את אשפתו מהם (ג') דגיברא כן בנין דעולימא: טבליה
לא יבשו כי ידברו את אויבים (ה' מל') לגבר דימלי מדרשיה מנהון לא
בשער: קכח יבהתון ארום ינצון עם בעלי דבביהון
א שיר המעלות אשרי כל ירא יהוה (ל) בתרע בית דינא: שירא דאתאמר
ההלך בדרכיו: יגיע כפיך כי תאכל (ג' ומל' ר"ה) על מסיקין דתהומא טוביהון דכל
אשריך וטוב לך: אשתך כגפן (ד' ג') דדחלין ליי דאזלין באורחתיה:
פריה בירכתי ביתך בניך כשתלי (ל ותא') ליעות אידך ארום תיכול טובך
זיתים סביב לשלחנך: הנה כי (ב') בעלמא הדין וטב לך לעלמא דאתי:
ה כן יברך גבר ירא יהוה: יברכך (ד' ב' ב') אתתך היך גופנא דעבדת פירין על
יהוה מציון וראה בטוב ירושלם כל שידא דביתך בנך היך שתיליא
ימי חייך: וראה בנים לבניך (ג' ר"פ) דזיתיא חזור חזור לפתורך: הא
שלום על ישראל: ארום היכנא מתברך גברא דחיל מן
שיר קדם יי: יברכינך יי מציון ותחמי
בטובא דירושלם כל יומי חייך: ותחמי בנין לבנייך שלמא על ישראל: שירא

אשרי הגבר ד' וסימ' יחסה בו · אשר שם יי' מבטחו · אשר תיסרנו יה · אשר מלא · אשפתו ג' וסי' בירמיה סימן ה' · קכ"ה אשריך ב' וסימ' אשריך ישראל · אשריך וטוב לך יבורך ד' ב' פתחין וסימן נמסר בסיפרא סימן קי"ב ובסדר עקב · וראה ג' ר"פ וסימן וראה ועשה בתבניתם · אם דרך עצב בי · וראה בנים לבניך שלום :

מ"ע ספורנו ז"ל

יתן · האל יתברך · לידידו · לחם · שינה · כקנה עם שינה של הפך גם בלילה לא שכב לבו : כי הנה נחלת ה' בנים · מגדולים בנעוריהם להיות נחלת ה' ואלקו בתורה ובמצות : שכר · הם שכר רב לאביהם שגדלם לזה · שהם אמנם : פרי הבטן · במתנת אלהים ולא יספיק לזה השתדלות אנושי : ועם זה : הנה כחצים ביד גבור כן בני הנעורים · אותם הבנים שישיג האדם בבחרותו הם כחצים ביד גבור שיוכל לגדלם לעבודת ה' יתברך ולהתקיימם על הכופרים : לא יבושו כי ידברו את אויבים · האפיקורסים והכופרי' שיתוכחו נגדם · ויודו אמתת של תורה בתוספות שכליים : בשער · של בתי מדרשות :

בזה המזמור הזהיר המשורר לבני קבוץ גליות שלא יהיה רב השתדלותם בקבוץ הממון אבל יהיה בתורה ובמצות ובגדול בנים לזה כי בזה יזכו לימות המשיח · ואמר :

אשרי כל ירא ה' · בידיעת גדלו בענין : ההולך בדרכיו · במעשיו וזה יושג במצות : יגיע כפיך כי תאכל · ותסתפק בהכרחי כי אז : אשריך · בעולם הזה : וטוב לך לע"ה : אשתך כגפן פוריה וכזה תזכה לבני' : סביב לשלחנך · שתזכה להשיג פרנסת · סנה : בסיות · כי כן יבורך גבר ירא ה' · יברכך ה' מציון · השתדל שיברכך ה' מציון במה שתשיג : מציון · שמשם תצא תורה : וראה בטוב ירושלם · שתשיה מן שעבודי' לא לימות המשיח : וראה בני' לבניך · שיעמידו גם הם תלמידי' הרבה ויראה כמו כן שלום על ישראל · שלא ירבו מחלוקות כמו שקרה לימים ראשונים :

בזה

אבן יחייא

הנה וגו' כי אם יתמהמה משיח הצדק בוא יבוא · כי הנה נחלת ה' שהיא ארץ ישראל יהיו לבנים הידועים שהם בני יש' הנאמר עליהם בני בכורי ישראל · והנחלה ההיא יהיה שכר המעשים טובים שעשו בגלות פרי הבטן הקדוש מה אמהות שהוא עם יש' · כחצים וגו' ואז ליעות המשיח במלחמת גוג ומגוג יהיו בני הנעורים חיש' למשיח הצדק כחצי' ביד גבור אשר בהם ימשול על כל זולתו וכן המשיח בכח נערי בני ישראל ימשול על כל העולם · כי האושרים הם מהגבר הגבור ההוא אשר מלא את אשפתו מהם · כי לא יבושו כי ידברו את אויבים בשער ירושלם כשירצו לקחת' להם · ויהיה ידברו מענין שברון כמו ותדבר את כל זרע הממלכה :

קכח שיר המעלות אשרי וגו' ר"ל האושרים הם מכל ירא ה' וכוזהר ממצות לא תעשה · וההולך בדרכיו וזריז במצות עשה · יגיע וגו' הנה שאושרים הם בני חיי ומזוני · אשר הם השלש מתנו' מיש' כנגד בני מתנת הזרע · וכנגד מזוני מתנת הארץ · וכנגד חיי מתנת החיים הנכללים בדבקות האלה · וזהו אומרו כי יזכה למתנת הארץ ומזוני האיש הלזה כי יגיע כפי' כי תאכל יהיה באום' בעולם הזה ובטוב לעולם הבא · והו' כי יש מיני אדם אשר כל יגיעתם יהיה לאסוף הון רב וחומס וגוזל לזולתו · כדי למלאת תאותו · ולא השליטו האלהים לאכול מכל עושרו רק לחם צר ומים לחץ · הרי כמלא כי יגיע כפיו איננו אוכל והוא בלתי מאושר בעולם הזה בהיותו תמיד יגע ובלי שום הנאה · והוא בלתי מאושר בעולם הבא כי סופו יורש גהינם ולא כחתם גזר דינו אלא על הגזל · מה שהחסיד הלז יקרה לו ההפך בשלמת' · כי יגיע כפיו יאכל ויתענג בו כאשר תסבול הדת ויהי' מאושר בזה · ובבא כי לא חטא לזולתו · והוא נקי כפי' ובר לבב וראוי לעלות אל הר ה' · ויזכה לבני' ומתנ' הזרע · כי אשתך הכבודה העומדת פנימה בירכתי ביתך לצניעות' תהיה כגפן פוריה ותלד בנים ובנות לרוב כגפן הטעונה אשכלות בב"ת אשר כל אשכול טעון מעכבים הרבה · וכגפן אשר יטעה האדם בירכתי בית והיא פורת שמה ועלתה נצה והבשילו אשכלותיה ענבים · וכנגד חיי ומתנת האלהות אמ' בניך שהם תלמידיך מרב שלום בניך אל תקרא אלא בוניך הם כשתילי זתים סביב לשלחנך כי להיות שושם יותר מלמודה הם תמיד סובבים אותך · ודמה אותם לזתים להיות השמן שמור בתוכם שהוא פיתוח השכל · וכן להיות כי העלי זית הם קיימים כל השנה קיץ וחורף וכן אלו התלמידים קיימי' בעיונים בתורה ובחכמה כל השכ' כולה · וכן להיות כי עץ הזית הו' תמיד עומד לבדו ובלתי מקבל ההרכבה וכן אלו התלמידי' הם עם לבדד ישכון לעבוד עבודת בורא' ובשאר העם לא יתחשבו ולא יתערבו · הנה וגו' ר"ל ובהיות כי כן יבורך גבר הירא את ה' · לכן אספים לברך האומה יש' בשלש אלה האושרי' · וזהו אומרו כנגד מתנת הארץ יברכך ה' מציון בברכו' שמים מעל ובברכו' תהום רובצת תחת שלשון ברכה הוא תוספת טובה בעניינים הגשמיים · וכנגד מתנת האלהות אמר וראה בטוב ירושלם שהוא הדיבוק האלהי כל ימי חייך · וכנגד מתנת הזרע אמר וראה בנים לבניך בהיות שלום על ישראל · הן שלום הבריאות הן שלום המלחמה :

שיר

תורת חסד   תהילת ה'

אשרי הגבר וגו' אע"ב גרדא שדבר בבני הנעורים אמר שאשרי הגבר אשר חננו ה' להוליד מן ימי הנעורי' עד ימי הזקנה ולא מת א' מהם וז"א אשר מלא את אשפתו מהם כי לא יבושו כי ידברו את אויבים בשער לא הגבר ולא בניו אם הגבר כי הכל יאמרו עליו היותו צדיק וחסיד שזכה לכך ואם הבנים ההם שהם בני איש כזה · או יר' הנה הנחלת ה' אשר הם הבנים ושכר פרי הבטן הם לאדם כאשר הם החצים ביד הגבור וכאשר היה הענין בימי נחמיה שאמר ואעמיד מתחתיות למקום מאחרי לחומה בצחיחים ואעמיד את העם למשפחות עם וגו' ויהי מן היום ההוא חצי נערי עושים במלאכה וחציים מחזיקים והרמחים המגנים והקשתות והשריונים והשרים אשר מכל בית יהודה הבונים וגו' והבונים איש חרבו אסורים על מתניו ובונים וגו' וז"א פה כחצי' ביד גבור לרמוז לזה כי ביד א' היו השלח והקשתות ואמר ג"כ כחצים ביד גבור כן הם בני הנעורים ויהיה או א"כ כחצים ביד גבור חוזר אל מה שלמטה ואל מה שלמעל' ע"ד תקום והדרת וכו' · והכי שמעתי כי באומר כחצים ביד גבור וגו' ר"ל הענין שאמרז"ל ואי הוה נסיבנ' בארביסר הוה אמינא לשטנא גירא בעיניה כי היינו גירא היינו חץ וכו' ע"כ : אשרי הגבר אשר מלא וגו' יר' אשר מלא את אשפתו מהם באופן שלא יבושו עמהם כאשר יבוש האיש באשתו כשיהיה לו איזה בן שלא כרצונו ולכן הוסם טעם האתנח בתיבת יבושו : ובפסוק שוא לכם וגו' מצאתי כתוב שוא לכם וגו' זש"ה ואמרת בלבבך כחי ועוצם ידי וגומר ור"ל לא תחשוב שאתה עשית חיל וצברת נכסים וממון אם מצד רוב השתדלותך להסיף נכסים או מצד רוב הכילות והקמצנות כי מי שהוא קמצן יצבור נכסים וכנגד הא' אמר כחי וכנגד הב' אמר ועוצם ידי ר"ל היותי קופץ על יד לבלתי פזר כלל והוא כאומר ועוצם עיניו מראות ברע כיה' הוא הנותן לך כח לעשו' חיל ע"כ · ובקונטריסי הה"ר שלמה באלם' מצאתי כתוב שוא לכם משכימי קום יר' שוא לכם מעשיכם אשר אתה עושים כדי להראות חסידים בעיני הכל במה שנאחרתם לשבת בבית הכנסת כדי לרמות לבריות שירא שאתם המאוחרים לצאת וכל זה הוא כדי לאכול לחם האכסים העמלים אותו בעצבון ובעמל ואתם מובטחים בעשותכם כן שיבטחו בכם ויאמינו בכם לתתם לכם הממון ההוא ובאמת רעה גדולה תמשך מזה שאתם מעכבין את הגאולה וז"ש כן יתן לידידו שינה והוא המשיח שלא יבא לגאול אתכם · כחצים ביד גבור לפי פיהיו חזקי המזג וכו' אשרי הגבר אשר מלא וגו' יר' וזה יהיה בתנאי שהבנים האלה יהיו צדיקים ולא יבושו כי ידברו את אויבים בשער · או יר' כאשר יהיו לאדם בנים בימי נעוריו הוא טוב לו לפי שנצול מן החטא מהוצאת שכבת זרע לבטלה אשר יתילדו ממנו מזיקין ושדין המצערין אל האדם בשעת מיתתו עד הקבר והוא הנקרא שער וז"ש לא יבושו כי ידברו את אויבים בשער והם הרוחות האלה המלוין לו בשער כמו שאמרתי ע"כ : ובכתיבת הה"ר שלמה אטוכטוסי מצאתי כתוב שיר המעלות לשלמה אפשר שנתברו שלמה בכלל שיריו כאומר ויהי שירו חמשה ואלף אשר מלא את אשפתו מהם ר"ל שמתגבר ביצרו ואינו משמש מטתו למלאת תאותו כי אם לקיום המין ולעשות רצון קונו במצות פריה ורביה ע"כ · ולה"ר ששון מר חיים ז"ל שמעתי ענין יפה במ"שה ותאמר האשה האתה יואב וכו' עד סוף הענין וז"ל ותאמר האשה האתה יואב וגו' כיונה בזה לומר לו האתה ראש הסנהדרין למה אינך עושה כדין ויאמר אני ותאמר לו עתה שאתה אומר כן שמע דברי אמתך ויאמר שומע אנכי כלומר ממנהגי הוא תמיד להיותי שומע ותאמר לאמר יר' אמרה הקדמה מה לאמר עיקר דבריה והקדמה היתה דבר ידברו בראשונה לאמר וגומר ור"ל אל ידע בעיניך כי אנכי המדברת אליך ולא אחד מן הגדולים אשר בעיר כי דע לך כי כבר דברו הרבה קודם בואי אליך ובמה דברו לאמר ר"ל מי יהיה האומר לך הדברים שאני אדבר אליך וכן התחו

שהיה אכי המדברת אליך וטעם הדבר הוא יען היותי שלומי אמוני ישראל והתחילה ואמרה עיקר דבריה וז"א אתה מבקש להמית עיר ואם בישראל וגומר כלומר אתה מבקש וכו' בלי בקשת דין כלל כי גם אם היה אמת שאין אתה רוצה לענוש על פי הדין למה תבלע נחלת ה' והם הבנים קטנים שלא חטאו כלל והוא כאומר הנה נחלת ה' בנים וגומר ויען יואב ויאמר חלילה חלילה לי כנגד הב' דברים שאמרה ולכן אמר אם אבלע כנגד אומרה למה תבלע וגו' ואם אשחית כנגד אומר אתה מבקש וגומר ע"כדי והוא אומר פה הנה נחלת ה' בנים וגומר כחצים ביד גבור כן בני וגו' כי מי שיש לו טפול בנים אפי' אויביו לא יעשו לו דבר תקלה בעבור חמלתם על הטפול בנים וכמו שאמרה האשה החכמה הנ"ל :

קכח שיר המעלות אשרי כל ירא ה' וגומר סמך זה המזמור אל הקודם לבאר ולומר באופן באות מה שרלה באומר הנה נחלת ה' בנים ולז"א אשרי כל ירא ה' וגומר ויר' אשרי מי שבא להיות ירא את ה' מצד הליכתו בדרכיו ית' ויר' באו' ירא ה' כי הוא ירא את ה' ולא ירא את עצמו כאשר הוא הענין במי שהוא טוב מיראת העונש כי אז הוא בהמת ירא את עצמו שלא יוזק ואיננו ירא את ה' כי הירא את ה' איננו ירא אותי רק מצד רוממותו ית' ובמה בא להיותו כן אם לא באשר שם כל מגמתו להלוך בדרכיו ית' וכמו שדרשו רז"ל בפסוק והלכת בדרכיו וגומר כי מצד התעסקו בגופו ללכת בגמילות חסדים יבא לזכות להיותו ירא ה' · או יר' אשרי כל ירא ה' אז כשהוא הולך בדרכיו של האדם בעצמו והוא ע"ד רז"ל שאמרו שהמצות שהאדם עושה הם לו למלאכים והם משמרי' לו בדרכיו · או יר' כפי זה הדרך בעצמו לומר כי אין לנו מי שיקר' בשם מקדש את ה' ברבים כמו שהוא הירא שמי' בעת אשר הוא הולך בדרכיו של האדם בעצמו והוא ע"ד או"ל כגון אנא דשקילנא בשרא וכו' כי הירא שמים צריך ליזהר הרבה מאד בדברים אשר כאלה · או יר' אשרי כל ירא ה' ההולך בדרכיו ית' ע"ד מ"ש רז"ל שלוחי מצוה אינם נזוקין בהליכתן ואלה אפילו בהליכתם הם יראים שמא יגרום החטא ע"ד קטנתי מכל החסדים וכו' והוא אומר ההולך בדרכיו · או יר' באו' ההולך בדרכיו שלא יחשוב האדם בהליכתו בדרכים שכולם הם בחזקת סכנה כי הדברים אשר יקרו לו בדרכים ההם באו לו על צד הקרי וההזדמן רק ידע ויבין כי הכל הוא מאתו ית' : יגיע כפיך וגומר יר' יגיע שתי כפיך כי תאכל אשריך בע"הז והוא ענין הבלת הנפשות כמו שנהיה ליעקב אע"ה וכמו שאמרתי בספר חסדי אבות במה שאמר יעקב ואת יגיע כפי וכו' וכאומר וטוב לך שר"ל וטוב לך לע"הב ר"ל כי בהיות לאל ידך השמאלית לעשות גם היא את מלאכתך אז תוכל להרויח מזונותיך יותר בנקל ויהיה לך זמן רב ללמוד בתורה ויהיה לך ממון רב במה שתוכל לפרנס עניים רבים ולגמול חסדים טובים ודומה לזה וכו' · ומלאתי כתוב יגיע כפיך כי תאכל יר' כשאתה יושב ואוכל ועוסק ושבידך לאכול אז תקח אשה עמך ותאכילנה כפי כבודך ואל תקח אשה כשאין בידך כלום ובכן תהיה אשתך כגפן פוריה בירכתי ביתך ולא תצא מביתך לבקש לחם או פשתים אבל תהיה בירכתי ביתך כאשה חשובה וגם בניך יהיו כשתילי זתים סביב לשלחנך ולא יהיו צריכים להיותם עובדים לאחרים אלא יהיו עמך במאכל ובמשתה ע"כ · ובאומר הנה כי כן יבורך גבר ירא ה' יר' ירא ה' ולא ירא את עצמו ובלתי עמל בשתי ידיו כאמור ואז תזכה לראות בשמחת ציון ומשם תתברך על כל ותראה בנים לבניך וכו' · ואפשר שנבאר המזמור על מה שיהיה זה דומה לענין יוסף הצדיק שהיה ירא ה' בסתר ובגלוי והוא אומרו ההולך בדרכיו והוא כאומר לעשות מלאכתו כמשז"ל לעשות מלאכתו ממש כי מיראתו את ה' נעץ לפרניו בקרקע וכו' והוא אומר פה יגיע כפיך כי תאכל והוא רמז אל המשגל עם אשתו המיוחדת לו והוא ע"ד אומר שם כי אם הלחם אשר הוא אוכל · אשתך כגפן פוריה הוא רמז אל משז"ל ביוסף שראה גפן שהפריחה ומיד הבלה וכו' בניך וגומר הם אפרים ומנשה וכו' ודמה ענין היות לו בנים לזתים יען כי מי שיהיה יחידי ערום עם אשה יפה ערומה ומבלי פחד אדם ואשה וכמעט שוכב עליה ואפילו הכי פורש ממנה ולא יחטא בה אין ספק כי לכאורה ימר לו הדבר כמרירות הזתים ואח"כ ימתק לו הרבה מאד כאשר ימתקו הזתים בסוף וכו' וכמו שהיה הענין ליוסף הצדיק ולז"א הנה כי כן יבורך גבר ירא ה' וזהו יוסף הצדיק שנתברך משר המשקים כמו שאז"ל :

אבן עזרא

שיר המעלות · לדברי המשורר ידבר על לשון ישראל בגלות : רבת · פירשתיו : יאמר נא ישראל · בדרך נבואה כי כן יאמר רבת פעם אחרי פעם והטעם אע"פ שצררוני לא יוכלו לאבד זכרם : על אע"פ שעל גבי חרשו חורשים והטע' הבזיון והשפלות על דרך ותשימי כארץ גוך : למעניתם · מגזרת כבאלי מענה · טעם קצץ כאשר יקצץ העבות לא יוכלו לחרוש על גבי והטעם כי השם ישיר שבלם מעל שכם ישראל בהכרת מלכותם יבושו · באחרונה וטעם ציון כנסת ישראל : יהיו כחציר · הצומח בגג שלא יעמוד · שקדמת קודם שיצא לידי פועל כמו שליפת החרב והגעל מיד יבש : שלא · וזה הקציר אין תועלת לו וזה הפך בא יבא ברנה נושא אלומותיו : וחצנו · כמו גם חצני נערתי והוא פועל · מעמר מאסף העמרים : ולא · מנהג העוברים לאמר לקוצרים השם יברך את אשר נתן לכם והטעם כי בני אדם לא ישבחו על תורת' ואמונתם בלבם שאין בם אמונה על כן דימה · ישראל שומרי תורה בזורעים וגויי הארצות השומרים הבליהם דימה לחציר גגות : שיר המעלות ממעמקי' · טעם ממעמקי' בעבור היות ישראל בגלות ודלות וקלות ושפלות : אדני בעבור היותו במעמקי' צועק שמעה בקולי : אם · הטעם הושיעני מהרה ואל תזכור לי עונות שעברו כי לא אוכל לענות ולהשיב : כי · הטעם כאשר תסלח לעוני ישמעו חטאים וישובו גם הם ויניחו חטאם ואם לא תסלח לא ייראוך ויעשו חפצ' ככל אות נפשם : קויתי · לשמוע בקולו · ולדברו · לגזירותיו :
נפשי

תרגום

שירא דאתאמר על מסיקין דתהומא סגיאין דאעיקו לי מן טליותי יימר כדון ישראל : סגיאין דאעיקו לי מן טליותי ברם לא יכילו לאבאשא לי : על גושמי דארו דאריא אוריכו למורניתהון : יי זכאה קציץ שולשלי רשיעיא : יבהתון ויזורו לאחורא כל סני דציון : יהוין כחצר איגרייא דמן קדם דייציץ אתי רוח קידומא נתיב ביה ואתייבש : דלא מלי אידיה חצד וכתפיה מעמר : ולא אמרו דעברין מתמן בירכתא דיי עליכון ולא יתיבין להון בריכנא יתכון בשמא דיי : שירא דאתאמר על מסיקין דתהומא מן עומקיא קריתך יי : יי קביל צלותי תהוין אודנייך צייתין לקל צלותי : אין עויין תטור יה יי מן יקום : ארום גבך שביקותא מן בגלל דתתחמי : אמתיניה יי מתינת נפשי ולאיקריה אוריכית :

תהלים

קכט שִׁיר הַמַּעֲלוֹת רַבַּת צְרָרוּנִי א
מִנְּעוּרָי יֹאמַר־נָא יִשְׂרָאֵל׃ רַבַּת
צְרָרוּנִי מִנְּעוּרָי גַּם לֹא־יָכְלוּ לִי׃
עַל־גַּבִּי חָרְשׁוּ חֹרְשִׁים הֶאֱרִיכוּ
לְמַעֲנוֹתָם׃ (למעניתם ק') יְהוָה צַדִּיק קִצֵּץ
עֲבוֹת רְשָׁעִים׃ יֵבֹשׁוּ וְיִסֹּגוּ אָחוֹר ה
כֹּל שֹׂנְאֵי צִיּוֹן׃ יִהְיוּ כַּחֲצִיר גַּגּוֹת
שֶׁקַּדְמַת שָׁלַף יָבֵשׁ׃ שֶׁלֹּא מִלֵּא
כַפּוֹ קוֹצֵר וְחִצְנוֹ מְעַמֵּר׃
וְלֹא אָמְרוּ הָעֹבְרִים בִּרְכַּת־יְהוָה
אֲלֵיכֶם בֵּרַכְנוּ אֶתְכֶם בְּשֵׁם יְהוָה׃
קל שִׁיר הַמַּעֲלוֹת א
מִמַּעֲמַקִּים קְרָאתִיךָ יְהוָה׃ אֲדֹנָי
שִׁמְעָה בְקוֹלִי תִּהְיֶינָה אָזְנֶיךָ קַשֻּׁבוֹת
לְקוֹל תַּחֲנוּנָי׃ אִם־עֲוֹנוֹת תִּשְׁמָר־
יָהּ אֲדֹנָי מִי יַעֲמֹד׃ כִּי־עִמְּךָ
הַסְּלִיחָה לְמַעַן תִּוָּרֵא׃ קִוִּיתִי יְהוָה ה
קִוְּתָה נַפְשִׁי וְלִדְבָרוֹ הוֹחָלְתִּי׃
נפשי
נפשי

רש"י

שיר · בנים לבניך · ירשו נחלה ואין אשה זקוקה ליבם אז שלום בעולם : שיר · האריכו למעניתו · הוא תלם המחרישה כבאלי מענה צמד שדה : שקדמת שלף · יבש · שקוד' שישלפוהו ויתלשוהו ממקומו הוא יבש : וחצנו · כמו והביאו בניך בחוצן א"י שלא בלע"ז וכן גם חצני נערתי : שיר · עמך הסליחה · לא נתת רשות לשליח לסלוח כמו שנא' כי לא ישא לפשעכם : למען תורא · על זאת שלא יהא האדם בטוח על סליחת אחר · מצאתי · קויתי יי' קותה נפשי קווי אחר קווי כענין קוה אל יי' חזק ויאמץ לבך וקוה וכעין משמרים לבקר שמרים לבקר :
נפשי

מסרה

קכ"ט קצץ ל' עבות רשעים : וא' קצץ פתח · בעת ההיא קצץ חזקיהו · וב' גקצץ וסימן וקצץ פתילים · וקצץ חנית · ולא אמרו ד' וסי' ולא אמרו איה יי' המעלה איתנו מארץ מצרים · ולא אמרו לעלות עליהם לצבא · ולא אמרו בלבם נירא נא את יי' אלהינו · ולא אמרו העברים ברכת יי' אליכם :

מ"ע ספורנו ז"ל

בזה המזמור התפלל המשורר שיעשה האל ית' בשונאי ציון שהם הרשעים כמו שעשה במצרים · ולא יתן להם ארכא בחיין כמו שיעשה לשאר האומות · ואמר :

רבת צררוני מנעורי · הנה במצרי' שהיו ימי שם ימי נעורים לישראל כאמ' זכרתי לך חסד נעוריך · רבת צררוני בעבודת פרך וכמו כן : רבת צררוני · להשיר ממני מצות ברית מילה : גם לא יכלו לי · כאמרו כי מולים היו היוצאים ממצרים · אמנם עתה בגלות : על גבי חרשו חורשי' שהרס פורנוסריפים ההיכל ואת סביבותיו לאבד זכרו : האריכו למעניתם · בגזרות לבטל תורה ומצות בפורך הגלות · והנה : ה' צדיק קצץ · במצרים · עבות רשעים · כאמרו ואשביר מוטו' עלכם : יבושו ויסוגו אחור · יהי רצון שיבושו ויסוגו אחור מכל מחשבותם : כל שונאי ציון · שהם שעון ומואב : יהיו כחציר גגות · שלא יזכו להשיג ארכא בחיין כמו שאר האומות : ולא אמרו העוברים · באופן שגם העוברים הרגילים לברך התבואות יכירו במעשם שיין במכרם שאין אלה ראוים לברכה :

בזה המזמור התפלל המשורר על בני הגולה שיקבל האל יתברך תפלתם ויסלח על עונות שבעשו בגלות · ויזהיר את בני הגלות שיצפו לישועה בחסד עליון · ואמר :

ממעמקי' של גלות · קראתיך ה' · שתושיע : שמעה בקולי · בהריעי קולי מרב צוררי והנקם : לקול תחנוני · לסלוח ולשוטים : אם עונות תשמר יה · כי אם תשמור עונותינו בגלות בשום שמץ יה שאין השם שלם במדת רחמים : ה' מי יעמוד · אין ספק שאפי' במדת רחמים יהיה הדור חייב : כי עמך הסליחה · ואמרתי שתשמע לקול תחנוני ולסלוח · כי אמנם : עמך · במדת רחמים גמורי' שהם בשם שלם תהיה הסליחה בנדיבה על עונות הגלות ולא יספיקו בזה רחמי' בלתי גמורי' בשם יה שהוא שם בלתי שלם : למען תורא · ושאלתי שתשמע בקולי בשובי מצרת רודפי ותנקם למען תורא מישראל כאמרו הכרתי גוים אמרתי אך תיראי אותי תקחו מוסר כענין וירא ישראל את היד הגדולה אשר עשה ה' במצרים וייראו העם את ה' : קויתי ה' · ועם זה ראוי שתושיעני ותנקם מרודפי כי אמנם קויתי ה' בפיתי לישועה : קותה נפשי · שתנקום חורפי : ולדברו הוחלתי · באמרו ונקם ישיב לצריו וכפר אדמתו עמו · ועם זה :
נפשי

אבן יחייא

קכט שיר המעלות רבת וגו' דברי כנסת יש' בימי הגאולה לאמר רבת צרה צררוני מנעורי במצרים כי הייתי בימי נעורי אז כי היה זמן מעט להמצא אומות יש' בעולם · וה' הצילני מידם · ורבת צררוני מנעורי בבבל כי גם אז הייתי בימי נעורי כי היה זמן מועט להמצאה אומת יש' משוחררת ומולכת בארצה וגם הם כעיר האל לא יכלו לי ואחרו עבור ע' שנים תורתי לביתי ולארצי · על גבי וגו' אבל עתה בגלות הארוך הלז על הגב שלי חרשו חורשים והאריכו למעניתם · ור"ל במעניות שהחורש אומד בדעתו לפי כח השורי' קו אחד לאורך השדה או לרחבו למען יחרוש מלאם אותו הקו עד סופו בחרישה אחת בלי הפסק הליכת השור ובהיותו שם ינוחו השורים מעט והופך פניה' וחורש מסיף הקו לראשו הסמוך לקו הראשון ואותו הקו יקרא מענית וכל שהמענית ארוך יתרבה יגיעת השורים כי אין הפסק לתנועתם עד הגיעם לראש הקו ולסופו וזהו אומרו האריכו למעניתם · והוא משל להיותו בגלות הלז למשיסה וקלס ובוז ומגורש מכל בני העולם ואין לנו מנוח לכף רגלינו בשום מקום ואורך זה הגלות כזה · ה' וגומר ועם כל כובד הגלות ואורכו ה' שהוא צדיק קצץ עבות העול שעל צוארינו מהרשעים בימי משיח צדקנו · ויבושו אז כל שונאי ציון ויסוגו אחור כי כל עניניהם ילכו לאחור ולא לפנים כי לא תהיה להם עוד ההצלחה בעולם כבראשונה · ולא תהיה להם שום העמדה וקיום אבל יהיו כחציר וכעשב הנולד על גגות הבתים שקדמת ובטרם שיצמח וטרף מענין תלישת הדבר ויציאתה ממקומה · יתיבש אם בקור ואם בחום ובין לילה היה ובין לילה אבד · ולא יזכה העשב ההוא שיהיה כל שימלא כפו ממנה הקוצר כדרך הקוצרים כי יקחו בידם מלא כפם חציר או שבלים ואח"כ יקצרוהו ויחתכוה . ולא יזכה שימלא המעמר חצנו שר"ל זרועו ממנה וזה למעוטה · ולא יזכה שבעת הקצירה אליה יאמרו העוברי' דרך שם לקוצרים ברכת ה' יבוא אליהם או ברכנו אתכם בשם ה' שהם ב' מיני שאלת שלום לקוצרים · וכבועז אשר אמר לקוצרים ה' עמכם והוא משל שיתמעטו האומות בעולם וכאומרו שלא מלא כפו קוצר ואם יתרבו ויולידו עם רב לא יזכו לגידול וכאומרו ולא ימלא חצנו וזרועו מעמר והנמצאים אשר לא יכירו את ה' לא יזכו לברכתו בעולם הזה ולבא מה שיהיה ההפך האומה ישראלי' כי יזכו ויתרבו באיכות ובכמות ויזכו באושר הזמני והנצחיי :

קל שיר המעלות ממעמקים וגו' הם דברי כנסת ישראל בגלותה לאמר ממעמקי מרוח ומבוכות הגלות קראתיך ה' · ולכן ה' שמעה בקולי כשתהיה הצרה גדולה ותכופה ולא יהיה לי פנאי להתפלל רק אקרא בקול גדול ה' ה' הושיעני · שמע נא לקול ההוא אף כשתהיה יחידה מתפלה ותחנונים ובלי כונה · ותהיינה אזניך קשובות לקול תחנוני כשיהיה לי פנאי להתפלל בלשון רכה ותחנונים · אם עונות וגו' ואל יעכב כל חטא ועון את תפילתי שאם עונות תשמר יה · מי יוכל לעמוד לפניך כי אין צדיק בארץ אשר יעשה טוב ולא יחטא · ולכן הוא הכרחי שלא תשמרם · וזולת זה כי אתה חייב לסלוח ועמך ראוי להיות מדת הסליחה למען תורא כי העבד אשר חטא לאדוניו אם ידע היותו רחמן יכנע לפניו וישוב אליו וירחמהו ויכלא לפשעו · ואם ידע היותו אכזרי ומונע הסליחה לא יכנע אליו וכל דכן דפקד טפי וירדפהו תמיד לילה ויום לא יחשה מלהיות בעוכריו · קויתי וגו' ולכן בגלותי זה קויתי ה' שיתן לי האושר הזמניי · וקותה נפשי שיתן לי האושר הנצחי · ולדברו והבטחתו על שניהם יחלתי ·
נפשי

תורת חסד תהילת ה'

ומצאתי כתוב יגיע כפיך כי תאכל יר' כשאתה יש לך מה לאכול אז יתנו לך אשה וגם היא תשב בתוך הבית ולא תצא לחוץ לבקש מזונות ובזה יהיו בניך סביב לשלחנך ואם לא יהיה לך מה לאכול לא יהיו לך א' מאלה ע"כ : ואולי אוכל להטעים את הנאמ' עם מ"ש הכתוב הכן בחוץ מלאכתך והוא או' פה יגיע כפיך וכו' אחר ובנית ביתך והיא האשה והבנים וכו' · עוד מצאתי כתוב הנה כי כן יבורך גבר יר' אחר שכן הוא שאשרי כל ירא ה' הנה מה שראוי שיבורך גבר בו הנה הוא שיהיה ירא ה' שאין למעלה מזאת הברכה ע"כ : וכפי מה שאמרו המפרשים שיר' באומר יגיע כפיך כי תאכל כלומר כשתאכל אותו ולא תניחנו לבעל אשתך וכו' יבא על נכון אומ' תכף לזה אשתך כגפן וכו' כלו' ואז אשתך תהי' בירכתי ביתך ולא בירכתי בית איש אחר שיקחנ' ויהנ' מנכסיך וכו' : ובתנחומא פ' וישלח ותצא דינה בת לאה זש"ה כל כבודה בת מלך פנימה א"ר יוסי כשהאש' מצנעת את עצמה בתוך הבית ראויה להנש' לכהן גדול והעמיד כהנים גדולים שנאמ' כל כבודה וגו' אם תכבד עצמה בתוך הבית ממשבצות זהב לבושה תנשא למי שכתוב בו ושבצת הכתנת שש א"ר פנחס הכהן בר חמא בזמן שהיא צנועה בתוך הבית כשם שהמזבח מכפר כך היא מכפרת על ביתה שנא' אשתך כגפן פוריה בירכתי ביתך ואין ירכתי אלא מזבח שנאמר ושחט אותו על ירך המזבח ד"א אשתך כגפן פוריה אימתי היא כגפן פוריה בזמן שהיא בירכתי ביתך ואם עשתה כן בניך כשתילי זתים תעמיד בנים נמשחין בשמן המשחה סביב ע"כ · הנ"ל בזה הוא כי טעמו של ר' יוסי הוא מפורש עם מה שז"ל לא דיין שמגדלות את בנינו ומצילות אותנו מן החטא והענין הוא מפורש מיניה וביה כי בהיות האדם נשוי אינגו מהרהר אחרי ביאות אסורות וכו' באופן כי בגד תה היא כלי כפר לנו ואם הוא כן הנה אין ספק כי אם הן תהיינה צנועות בתוך ביתן הנה אז לא יאמר עליהן שהן מצד אחר גרמה בנזקי האיש זר המביט בהן שיהרהר בהן וכו' וכאשר תהיינ' באופן הטוב הלזה הנה הן אז ראויות להנשא לכהן גדול המכפר על העונות וכו' ולהעמיד כהנים גדולי' ועם זה יובן או"ל בקמחית במה זכית וכו' והשיב להם שלא ראו קורות ביתה שערות ראשה מעולם והוא מוטעם הרבה מאד עם מה שאמרתי מלבד שיש לומר כי באומרה קורות ביתי כיון על בעלה ועל בניה שהם היו קורות ביתה וכמו שיש לזה רמז בדברי רז"ל במקומות הרבה כי אפילו הם לא ראו שערות ראשה וכו' ומכ"ש אחרים והשיבו לה דקמחה סולת כלומר הסולת הנקרב על גבי המזבח וכו' וז"ש ממשבצות זהב לבושה ור"ל כי לבושה תבא ולא ממי שסבן כתנתו ממש כלומר שהבעל אשר יקחנה אשר הוא חייב לתת לה את מלבושיה יהיה כהן גדול וכו' ועל זה בא ר' פנחס הכהן בר חמא ואמר לו הנה יפה אמרת ברא' שהבאת מפסוק זה לענין אומרך תנשא למי שכתוב בו ושבצת הכתנת שש אך אמנם לענין השני שאמרת והוא אומרך ותעמוד כהנים גדולים הנה לא הבאת עדין שום ראיה לכן אביא לך ראיה מפסוק אשתך כגפן פוריה וכו' שיש בו ב' פירושים אם שיר' לומ' כי בזמן שהיא צנועה בתוך הבית הנה אז כשם שהמזבח מכפר כך היא מכפרת על ביתה הנה כי כן היא ראויה להנשא לכהן גדול או לצאת ממנה כהנים גדולים או שיר' לומר אימתי היא כגפן פוריה בזמן שהיא בירכתי ביתך ואם עשתה כן בניך כשתילי זתים תעמוד בנים נמשחים בשמן המשח' סביב וכו' · וכפי כל זה הנה באומר ממשבצות זהב לבושה יר' לומר שהרי לבושה ממש הוא כלבושו של מי שנא' בו ושבצת הכתנת שש כי כשם שזה מכפר כך זאת היא מכפרת וכו' · או אפשר לומר כי ר' פנחס הכהן בר חמא הנה עם היותו כהן רצה לתת לאשה הצנועה הזאת יתר שאת על הכהן הגדול והענין הוא יען כי הכהן הגדול לא היה כי אם העושה מעש' הקרבנות על המזבח אך האש' הצנועה היא חשובה מאד במעשיה ולא עוד אלא שהיא דומה למזבח בעצמו וא"כ יהיה אומרו ממשבצות זהב לבושה לומר שהיא טוב ומעולה יותר ממי שנא' בו ושבצת הכתנת שש · ועם מה שאמרתי יוטעם יותר ויותר אומרם ז"ל והקמחה סולת על פי הדרך האמור והוא לומ' שהיא בעצמה היתה הסולת הנקרב על גבי המזבח [illegible] ואולי מה שאמר הכתוב מצא אשה מצא טוב ויפק רצון מה' ור"ל כי כשם שהקרבנות מרצין כך היא מרצה את בעלה [illegible] :

קכט שיר המעלות רבת צררוני וגו' אמר כי רבת צררוני מנעורי יאמר נא ישראל [illegible]

קל שיר המעלות ממעמקים קראתיך ה' [illegible]

רשי

נפשי ליי' משמרים לבקר · הריני מן המצפים לגאולה · שומרים לבקר מצפין וחוזרין ומצפין קץ אחר קץ: מנאתי · שיר · לא גבה לבי וגו' · לא נהגתי שררה לא עשיתי גדולות תענוגות בעיינים וכטיעות כענין שעשה בני הנני עליך כמי שאין לו ידים ורגלים כגולם מוטל לנגדך : שויתי ודוממתי · עליך נפשי כגמול שהוא נתון עלי אמו · גמול יונקי שדים : כגמול עלי נפשי · נפשי בקרבי לנגדך כיונק שדי אמו : שיר המעלות זכור יי' לדוד את כל ענותו · ענוי נפשו אשר טרח ונמצא למצוא לך מקום · עד אמצא מקום עד שיודע היכן יהיה מקום מקדשו · מצאתי : שמענוה בשורה · באפרתה · במקום החשוב והמעולה כמו בן תחו בן צוף אפרתי חשוב אבגינוס ד"א שמענוה באפרתה בספר יהושע שבא מאפרים בכל התחומין הוא אומר ועלה הגבול ותאר הגבול וכאן הוא אומר ועלה הגבול אל כתף היבוסי ירושלם כמצאת ירושלם גבוהה מכל הארצות והיא ראויה לבית המקדש שנאמר וקמת ועלית אל המקום וגו' מלמד שבית המקדש גבוה מכל ארץ ישראל כך נדרש בשחיטת קדשים : מצאנוה בשד' יער · בגבול בנימן שנמשל לחית היער שנאמר בנימן זאב יטרף : נבוא' · שמה למשכנותיו : אל

תהלים

נַפְשִׁי לַאדֹנָי מִשֹּׁמְרִים לַבֹּקֶר שֹׁמְרִים לַבֹּקֶר: יַחֵל יִשְׂרָאֵל אֶל־יְהוָה כִּי־עִם־יְהוָה הַחֶסֶד וְהַרְבֵּה עִמּוֹ פְדוּת: וְהוּא יִפְדֶּה אֶת־יִשְׂרָאֵל מִכֹּל עֲוֺנֹתָיו:

קלא

א שִׁיר הַמַּעֲלוֹת לְדָוִד יְהוָה לֹא־גָבַהּ לִבִּי וְלֹא־רָמוּ עֵינַי וְלֹא־הִלַּכְתִּי בִּגְדֹלוֹת וּבְנִפְלָאוֹת מִמֶּנִּי: אִם־לֹא שִׁוִּיתִי וְדוֹמַמְתִּי נַפְשִׁי כְּגָמֻל עֲלֵי אִמּוֹ כַּגָּמֻל עָלַי נַפְשִׁי: יַחֵל יִשְׂרָאֵל אֶל־יְהוָה מֵעַתָּה וְעַד־עוֹלָם:

קלב

א שִׁיר הַמַּעֲלוֹת זְכוֹר־יְהוָה לְדָוִד אֵת כָּל־עֻנּוֹתוֹ: אֲשֶׁר נִשְׁבַּע לַיהוָה נָדַר לַאֲבִיר יַעֲקֹב: אִם־אָבֹא בְּאֹהֶל בֵּיתִי אִם־אֶעֱלֶה עַל־עֶרֶשׂ יְצוּעָי: אִם־אֶתֵּן
ה שְׁנָת לְעֵינָי לְעַפְעַפַּי תְּנוּמָה: עַד־אֶמְצָא מָקוֹם לַיהוָה מִשְׁכָּנוֹת לַאֲבִיר יַעֲקֹב: הִנֵּה־שְׁמַעֲנוּהָ בְאֶפְרָתָה מְצָאנוּהָ בִּשְׂדֵי־יָעַר: נָבוֹאָה לְמִשְׁכְּנוֹתָיו נִשְׁתַּחֲוֶה לַהֲדֹם רַגְלָיו: קוּמָה יְהוָה לִמְנוּחָתֶךָ אַתָּה וַאֲרוֹן עֻזֶּךָ: כֹּהֲנֶיךָ יִלְבְּשׁוּ־צֶדֶק וַחֲסִידֶיךָ יְרַנֵּנוּ: בעבור

תרגום

נַפְשִׁי אוֹרִיכָא לַיְיָ מִן נְטוֹרֵי מַטְרַת לְצַפְרָא דְנַטְרִין לְקָרְבָא קָרְבַּן צַפְרָא: מוֹרִיךְ יִשְׂרָאֵל לַיְיָ אֲרוּם גַבֵּי יְיָ חִסְדָא וְסַגִּי עִמֵּיהּ פּוּרְקָן: וְהוּא יִפְרוֹק יָת יִשְׂרָאֵל מִכָּל עֲוָיָתֵיהּ: שִׁירָא דְאִתְאֲמַר עַל מַסִּקְיָין דִּתְהוֹמָא יְיָ לָא גְבַהּ לִבִּי וְלָא אִתְרוֹמְמוּ עֵינַי וְלָא הֲלִיכִית בְּרַבְרְבָן וּבְפָרִישָׁן מִינַי: אִין לָא שַׁוִּית אִידָא לְפוּם וּשְׁתִיקִית נַפְשִׁי עַד דְּצַיֵּירַת פִּתְגָּמֵי אוֹרַיְתָא הֵיךְ חֲסִילָא עַל תַּדְיֵי אִמֵּיהּ אִתְגַּבְּרִית בְּאוֹרַיְתָא הֵיךְ חֲסִילָא עָלוֹי נַפְשִׁי: יוֹרִיךְ יִשְׂרָאֵל לַיְיָ מִן הַשְׁתָּא וְעַד עָלְמָא: שִׁירָא דְאִתְאֲמַר עַל מַסּוּקְיָין דִּתְהוֹמָא אִידְכַּר יְיָ לְדָוִד יָת כָּל סִיגוּפֵיהּ: דִּי קַיֵּים קֳדָם יְיָ נְדַר לְתַקִּיפָא דְיַעֲקֹב: אִין אֵיעוּל עַל אַתְתִי אִין אַסִּיק עַל דַּרְגַּשׁ מַצָּעַי: אִין אֶתֵּן דּוּמְכָא לְעֵינַי לְתִימוֹרֵי נִיוּמְתָא: עַד דְּאַשְׁכַּח אֲתַר לְמִבְנֵי בֵּית מַקְדְּשָׁא דַיְיָ מַשְׁכְּנַיָּא לְתַקִּיפָא דְיַעֲקֹב: הָא שְׁמַעְנָא יָתָהּ בְּאֶפְרַת אַשְׁכַּחְנוּהָא בַּחֲקַל חוּרְשֵׁי לִבְנָן אֲתַר דְּצַלִּיאוּ אֲבָהַת עָלְמָא: נֵיעוּל לְמַשְׁכְּנוֹי נִסְגוֹד לְכִיבְשָׁא דְרַגְלוֹי: קוּם יְיָ שְׁרֵי בְּבֵית מֵישְׁרוֹי נְיָיחָךְ אַתְּ וַאֲרוֹן דִּי בֵית אוֹרַיְתָךְ: כַּהֲנָיךְ יִלְבְּשׁוּן לְבוּשִׁין דִּזְכוּ וְלֵיוָאֵי חֲסִידָיךְ יְשַׁבְּחוּן עַל קוּרְבָּנַיָּא: מטול

אבן עזרא

כפשי · קותה ליי' יותר משומרי החומות לבקר · וטעם להזכירו פעמים כי הם מחזקים נפשם ומנחמי לכם כי ישנו לבקר : יחל · לשון הציווי מהבנין הכבד וזה דברי המשורר יוכיח ישראל וכמה בני אדם פדה והוא יפדה אותך · מכל עונותיו כנגד אם עונות תשמר יה : שיר המעלות · יי' לא גבה לבי · בסתר ולא רמו עיני בגלוי · ולא הלכתי פועל עומד כמו קידר הלכתי ואם הוא יוצא יחסר . לבי וזה ההלוך בלב ובמחשבה · מלת ממני משרתת לגדולות ולנפלאות : אם · שויתי כמו כשתוה או שמתי כמו שויתי יי' : ודוממתי · מגזרת דומם או מן דמיון וטע' כגמול בעבור שהזכיר ולא הלכתי והג' הגמול אין לו כח להלוך אם לא ישען על אמו כי מיד יפול · והנה כגמול עלי כפשי הטעם כפול ומלת עלי כמו בעיני ויש אומרי' כי הוא דרך תפלה כי לא חשבתי בלבי לבקש סודות ונפלאות ממני רק אם לא שויתי כפשי כגמול עלי אמו כגמול עלי תהי' כפשי על דרך תדבק לשוני לחכי אם לא אזכרכי ואמר דוד הנה אני כל מבטחי בשם וככה עשה ישראל על כן יחל לשון ציווי : שיר המעלות · יתכן שזה השיר חברו דוד בהתכסותו בשק הוא וזקני ישראל בהיות הדבר בעם ולא מצא מקום להקריב קרבן בעד ישראל כי מקום המשכן רחוק היה : זכור · ענותו · מגזרת עינוי והוא שם מהבנין שלא נקרא שם פועלו : אשר · אז נשבע וטעם לאביר יעקב כי יעקב נדר נדר והשלים נדרו במקום שאמר יהיה בית אלהי' : אם · נדר שלא יבא אל ביתו לירושלם ולא יעלה על ערש שהוא יציע לו : אם · בכל כחו והנכון שהיא שנת להריש וכבר הזכרתי דעתי במלת שנת שהיא קמוצה כמלת עזי וזמרת יה : עד אמצא · ידענו כל הארץ לשם היא כולה רק יש מקומות נכבדים שהם יותר נכבדים על כן וזה שער השמים : הנה · אמר רבי משה שמענוה על ידי נביאים כי המקום הנבחר קרוב הוא אל בית לחם אפרתה רק המקו' לא נודע אם מזרח בית לחם או מערבו או לצפונו או לדרומו וידוע כי עד היום אין בין ירושלם ובין בית לחם רק כמו שלש פרסאות : בשדה יער · ששם גורן ארונה היבוסי : נבואה · ראינו שם בנה דוד מזבח לשם ויכפר על בני ישראל ויענהו השם באש מן השמים ושם אמר זה הוא בית אלהים : קומה · דרך משל קום ולך אל המקום אשר תנוח בו : כהניך · הם בני אהרן וחסידיך הם הלוים המשוררים וטעם לאמר על הכהנים בגדי צדק כי הם מורים את התורה ושופטי ישראל : בעבור

מ"ע ספורנו ז"ל

נפשי לה' · מתאוה לחזות בנועם ה' ולבקר בהיכלו לעבדו שכם אחד : משומרים לבקר שומרי' לבקר · יותר ממה שהשומרי' באשמורת כבקר שומרים וממתינים בנפש שוקקה את הבקר גם כי אין ספק אצלם שיבא : יחל ישראל אל ה' · אתה עתה יחל וקוה אל ה' ונפשו לישועתו ובזה תכין עצמך להיות מן הנושעים : כי עם ה' החסד · כי גם שלא תהיה ראוי לזה לגמרי עמו החסד שלא לזכות אותך לזה : והרבה עמו פדות · גם שהוא נמנע בטבע שתושיע ק"ס הרבה דרכי לפניו לפדותך : והוא · והוא רחום לא בזכות שלו : יפדה את ישראל · כהוציאו אותם משעבוד מלכיות : מכל עונותיו · ששמה תכח הגלות וזה שלא יוסיף עוד להכשל בם בנחתם מתוכם :

בזה המזמור התפלל המשורר על עצמו שיזכה לראות את התשועה באמרו כי כאמר מדברי' מונעים אותו רזא והזהיר את ישראל לכנות לישועה תמיד אע"פ שתרבה צרת הגלות ואמר :

יי' לא גבה לבי · ולא אסיר מן הנשפים בשנה זו כאמרו כי אז אסיר מקרבן עליו' גאותך : ולא רמו עיני' להסתכל ולחמוד תאוות מותריות : ולא הלכתי בגדולות · לחשב קצים של שעבוד מלכיות הגדיל ה' לעשות עמנו : ובנפלאות ממני · קץ אבכן האותות עם"א באמרו שלא הוא כמום עמדי לי נקם ושלם : אם לא שויתי ודוממתי נפשי · אם לא שויתי קודם את נפשי : כגמול עלי אמי · שהוא מיחל לחסד אמו שתתן מזונו אף על פי שלא תתן בעת תאותו וכן אני קויתי שתבא התשועה אף על פי שלא תושב למועד הקץ שחשבתי וכמו כן שויתי ודוממתי נפשי עלי כגמול הבותק ואינו מגלה תאותו כי אם לאמו כן נפשי לא תגלה הקץ שחשבתי כי אם ביני לבין עצמי · ובכן אמרתי : יחל ישראל אל ה' · וצפה לישועתו · מעתה ועד עולם · ולא תשתדל לחשב קצים :

בזה המזמור התפלל המשורר שתעמוד מלכות בית דוד על ידי המשיח · אמר :

זכור ה' לדוד יובזכותו קבל תפילתי : אשר נשבע · לבקש : נדר · אסר על נפשו : אם אבא · שלא אכנס : באהל ביתי · בחדר מלכות : על ערש יצועי · על ערש אשר עליו ישועי מלכות : אם אתן שינה · למנוחה ותענוג כמנהג המלכים ובכן לא תהיה לעיני שינה שאתן לכם אני · אלא מה שיהן הטבע לבדו על ההכרח : עד אמצא מקום · עיר הקדש : משכנות · מקום המקדש : הנה שמענוה · ואמר דוד הנה שמענוה באפרתה · בהיותו באפרתה היא בית לחם בבית אבי שמענו זאת שהמקו' הוא בהר המוריה ששם מקום עקדת יצחק : מצאנוה · ומצאנו אחר כן כחלקה הפרטיות על ידי המלאך וגד הנביא שהיתה : בשדה יער · עם גורן ארונה היבוסי · נבואה למשכנותיו · וכמו כן אמ' דוד הנז' לעמו נבואה ונשתחוה : קומה ה' למנוחתך · ואמרי כן התפלל שאל יתברך שישרה שכינתו שם : כהניך ילבשו צדק · שנגרם רשמי בני עלי ונקים כהני' צדיקים : וחסידיך ירננו · שנקי' כמו כן לוים צדיקים לזמר ולרנן : בעבור

מסרה

קל"א אזניך ב' מ"ל בכתובי' וסי' ואזניך קשובות · תהיינה אזניך קשובות · וכל נביאים דכו' מ"ל במ"ג וסימ' כי אחקר את אבי · כי ייטב אל אבי · גם מאז לא פתחת אזנך · יחל ה' ג' קמצין וב' פתחין וסי' לא יחל דברו · יחל ישראל אל יי' · וחברו · מי האיש אשר יחל · והוא יחל להושיע : כ' בתראי קמצין · קל"א שיר המעלות לדוד ד' וסימ' שמחתי באומרים לי · לולי יי' שהיה לנו · יי' לא גבה לבי · הנה מה טוב ומה נעים שבת · קל"ב זכור כל זכיר חס' כמ"א זכור יי' לדוד את כל ענותו · ובמ"א ראי"תי נמסר זכ"ור יי' לב"ני אד"ום וטעות לפ"י דעת"י כ"י לא נמצא בש"ום ספ"ר מדו"ייקמ"ל כ"י א"ם זכ"ור יי' לד"וד · וכל זכור מלאים כמ"א חס' לא תירא מהם זכור · הבן יקיר לי אפרים · שנת ה' בשינה וסימ' בחמם אשית את משתיהם · והשכרתי שריה וחכמיה · אם אתן שנת לעיני · מתוקה שנת העבד · בלילה ההוא נדדה שנת המלך :

אבן יחייא

נפשי וגומר ר"ל כי בטחון נפשי בה' בשתי אלה הוא בטחון החלטיי · כשומרים וממתינים ביאת הבקר אשר אין ספק להם כי בוא יבוא ולא יאחר · ואמר ב' פעמים שומרים לבקר על שמירתו והמתנתו לב' האופנים הנז' · ורמז כבקר לזמן הגאולה שהוא בקר בערך הלילה החשובה אהגלות · יחל וגו' הם דברי המשורר לבני הגלות יחל ויקוה ישראל אל ה' כי עם ה' החסד לגמול חסד אנס עם עבדיו והרבה עמו פדות כאשר ראינו כי פדאם מאלף הגליות · ואל תחשוב כי יעכב החטא והעון · כי הוא יפדה את ישראל מכל עונותיו וימחלם ובסור הסבה יסור החולי :

קלא שיר המעלות לדוד וגו' הם דברי כנסת ישראל לאלהיה לאמר ה' לא חטאתי בגלותי בחטא הגאוה לא בגוף ולא בנפש · וכנגד הנפש אמר לא גבה לבי שהוא השכל וכנגד הגוף אמ' ולא רמו עיני · ולא הלכתי בגדולות ונפלאות ממני כי לא חשבתי באורך הגלות ובקשית צדיק ורע לו וההפך וזולתם מן הדברים אשר הם נמנעי הידיעה אלי אבל סבלתי גלותי בחשבי כי לא איש אל אשר יעשה עול במשפט · אם לא וגו' ר"ל לא עשיתי שלם פעולו' הנזכרו' אבל עשיתי הפכו · כי דוממתי ושתקתי בגדולות ונפלאות ממני · ולא רמו עיני אבל שויתי שתתי נפשי הגומחת במדת השפלו' והענוה כגמול כשהו' עלי אמו ובחיקה אשר הוא כעיר פרא ולא גבה לבי ונפשי אבל היתה עלי נפשי בהכנעה כאלו היתה כער גמול משדי אמו · יחל וגו' ולכן בהיות לישראל שו הג' מדות הנז' ראוי ליחל ישראל אל ה' כי יושיעהו מעתה בע"הז ועד עולם לע"הב:

קלב שיר המעלות זכור וגו' הם דברי כנסת ישראל בגלותה · זכור ה' לדוד המלך את כל ענותו וכל מה שטרח ועמל למצוא לך מקום למשכן כבודיך · אשר נשבע וגו' אשר נשבע לה' ונדר לאביר יעקב אם אבו' באוהל ביתי אם אעלה על ערש יצועי ואם אתן שינה לעיני ולעפעפי תנומה · עד אמצא מקום לה' משכנות לאביר יעקב שהם העזרה והאולם ובית קדש הקדשים שיהיו המשכנות במקום בית ה' · והוא כי דוד חשב לבנות הבית והשתד' בזה הרבה ותמי' הכין כסף וזהב לרוב לבנין וכאומרו ויאמר המלך לנתן וגו' ראה נא אנכי יושב בבית ארזים וארון האלהים יושב בתוך היריעה · ומנעהו האל ע"י נתן הנביא באומרו לא אתה תבנה הבית וגומר והבטיחו שזרעו אחריו יבנהו ושיהיה כסאו לעולם לפניו אם לא יגרום החטא · הנה וגו' ר"ל הנה שמענו מהכתובי' כי המקו' ההוא נבנה באפרתה ע"י שלמה בנו · כי אפרתה היה שם מתוז שהיה כולל ירושלם ובית לחם שהיה מהלך שלשה פרסאות לירושלם וזולתה מן העיירות ועתה בעונותינו אנו מוצאים היות אותו הבית ואותו מקום בשדה יער כי ירושלם היא חריבה והר ציון הוא שמם ושדה יער ששועלים הלכו בו · נבוא' וגו' ולכן אנא ה' תבנה הבית המקודש ההוא למען נבוא למשכנותיו שלש רגלים בשנה · ונשתחוה להדום רגליו כי בית המקדש של מטה מכוון כנגד כסא הכבוד · וכאמ' או אלו הג' פסוקי' שאמרם שלמה בבנין הבית הראשון · קומה ה' ממקום תתכותך על כה ללכת למקום מנוחתך כי המקדש היה ראוי להיות בית עולמי' ומקום מנוחה לעולם ועד לולי החטאים · אתה וארון עוזך · ורמז באומרו אתה לאור אלהי השוכן אתם בתוך טומאותם · וארון עוזך ור"ל עוזך להיות שם שברי לוחות ולוחות שהם עוז לישראל · כהניך ילבשו צדק בלבישת הד' והח' בגדי כהונה בעבדם עבודתם לפני ה' וחסידך שהם הלויים וכאומרו תומיך אוריך

תורת חסד · תהילת ה

ואולי באומר ולדברו הוחלתי יר' ולדברו הוחלתי שיחזור ויצוה עלי לעשות עוד והוא ע"ד מה שאמרו ישראל נעשה ונשמע שיר' ונשמע עוד לעשות עוד : נפשי לה' משומרי' לבקר הנה רז"ל אמר בפסוק שלאחי כי עלה השחר שיפורש עם פסוק ברן יחד ככבי בקר ויריעו כל בני אלי"ם כי אין המלאכים אומרים שירה עד שיתחילו ישראל וכו' והוא לפי דעתי מ"ש דע"ה נפשי לה' מאותם המלאכים שהם שומרים וממתינים לבקר כדי לשורר לפני ה' כאומר שלאחי כי עלה השחר וכו' שהם ממתינים לבקר של ישראל שיתחילו לומר שירה לה' כדי שיוכלו גם הם אז לשורר שירותיהם · ובכתיבת ה"ר שלמה אלטוכטוסי מצאתי כתוב ממעמקים יר' ממעמקי הגליות והצרות : או יר' ואע"פ שאני בתכלית השפל בערך אל הגלגל המקיף עם כל זה קראתיך לפי שאתה ה' מהוה ההויות והם עלולים ואתה העילה ע"כ :

קלא שיר המעלות לדוד ה' לא גבה לבי הנה עד הנה נאמרו ג' מיני שירי המעלות מלבד הב' הקודמים שהיו הקדמות המין הא' היה מזמור שמחתי באומרים לי וכמו שפירשתיו ומה שאמרו עדת ישראל על זה במזמור הבא אחריו והמין הב' משירי המעלו' הם מזמור קכ"ד וקכ"ה וקכ"ו שלא נאמר בהם מלת לדוד כי אם פעם א' לבד והוא במזמור הא' מאלה הג' מזמורים וענין זה נהיה כן לסבה האמורה למעלה והיתה הכונה באלה המזמורים לומר עוד ענין או ענינים שיהיו אז בזמן טובת' של ישראל וכמו שביארתי בס"ד והמין הג' היו הד' מזמורי' שהראש לכלם הנה הוא מזמור קכ"ז המתחיל לשלמה ועל כן כנגד הג' מיני שירי המעלות האלה עשה עוד ג' שירי המעלות ובכל א' מהם הזכיר את שמו כמו שהוזכר בתחלה בכל חלוקה מהנה או שמו או שם בנו ואחר שאה הג' מזמורים עשה שיר המעלו' א' קטן בכמות וגדול האיכו' והוא כולל הכל וכאשר עשה בתחל' שלא רצה להזכיר שמו במזמור הקודם לכל שירי המעלות האל' ובבא אחריו אם להיותם הקדמה ואם מלד עכותכותו כן עשה בו : או אולי לזה היו ב' מזמורים בלי זכירת שמו להיותם אחד כנגדו ואחד כנגד מה שהזכיר אח"כ שירי המעלות לשלמה אם שהם על שלמה או שסלמה סדרם וכמו כן בסיום הענין לא רצה להזכיר שמו ולא שם בנו ולמאי דסליק מיניה והוא שאמ' יחל ישראל אל ה' וגו' סדר מזמור ה' לא גבה לבי דסיפיה הוא יחל ישראל אל ה' וכמו שאבאר בס"ד וכנגד טוביותם של ישראל סדר מזמור קל"ב וכנגד ענין בנין הבית סדר מזמור קל"ג אשר הוא מדבר בשבת ישראל על אדמתם וראשונה כפרש מזמור קל"א שאנו בו בע"ה אמר ה' לא גבה לבי לומר הלא ידעתי כאמנה כי ענין טובתם של ישראל אשר על זה חוברו הד' מזמורים הנ"ל יהיה על יד יואבי חלבי ולא גבה לבי בבנין הבית הא' שבנה שלמה ולא רמו עיני בבנין הבי' הב' ולא הלכתי בגדולות ובנפלאות ממני והוא רמז לענין הקץ אשר הוא מכוסה מן הכל וכאוז"ל ללבי גליתי וכו' : או יר' לא הלכתי כאדם המהלך והולך ומטייל מצד גאותו והוא אומר ולא הלכתי בגדולות וכו' ויר' באלה הגדולות והנפלאות היוצאות ממני כלומר מיוצאי חלצי רק הכל השלכתיו על ה' והוא אומר אם לא שויתי וגו' ויר' אם לא שויתי ודוממתי נפשי כגמול עלי אמו והשלכתי את יהבי על ה' בבנין הבית הא' וכן עשיתי בבנין הבית הב' והוא אומר כגמול עלי נפשי וכמו כן יחל ישראל אל ה' מעתה ועד עולם · ומצאתי כתוב הנה יש ב' מיני גאוות הא' היא אשר היא בלב והב' היא אשר היא בפרסום וכנגד שתיהן אמר הכתוב על כל גאהורם ועל כל נשא ושפל ועל ב' אלה אמר דע"ה לא גבה לבי כנגד הא' ולא רמו עיני ולא הלכתי וכו' כנגד הב' ע"כ :

קלב שיר המעלות זכור ה' לדוד וגומר אם אבוא באהל וגו' הנה הומר אם אבוא באהל ביתי יר' גם כי יהיה שאבא לאהל ביתי לא מפני זה אעל' על ערש יצועי כלומ' גל

בעבור · דבק עם קומה יי׳ · אל תשב פני משיחך הוא דוד כי הטעם כפול כמשפט פירש טעם בעבור וזה הוא נשבע הטעם כאשר אמרתי כי השמות הם בכח הפעלים : נשבע יי׳ לדוד · שבועה שלא ישוב ממנה : אם · ועדותי · החולם תחת שורק או היא מלה זרה מורכבת מלשון יחיד ורבים כמו והפלא יי׳ את מכותך · ומ״ס אלמדם שבה אל בריתי ועדותי ומלת גם הם ישבו גם בניהם : כי · הזכיר ציון בעבור שנקראה עיר דוד כי שמח בהגלות לו כי הר בית יי׳ הוא ציון : זאת · ידבר על לשון השם : צידה · הארץ תהיה כענה מבורכת וטעם להזכיר צידה מגזרת צדה לדרך ובאה זאת המלה על דרך אבל פנה כי ברכה תמצא בכל צדה שיוליכו ממנה העוברים : וכהניה · שהם לובשים בגדי כהונה אולי הם בגדי צדק ילבישו בגדי ישע כדרך הלבישני בגדי ישע שתהי׳ ישועה מפורסמת ונראה עליה׳ כבגד : וחסידיה : הם הלוים שם · בדרך נכואה כי תעמוד מלכות דוד : ערכתי נר · הטעם כפול כמו יערוך אותו אהרן ובניו : ואויביו · אמר אלבישם בשת אויבי דוד הפך שילבשו ישע הכהנים המתפללי׳ בעדו וישוב מלת נזרו למלת שם אצמיח קרן לדוד יציץ נזרו כמו יצא ויראה וכמוהו מציץ מן החרכים : שיר המעלות · הנה הזכיר בשיר העליון אצמיח קרן לדוד והטעם בית דוד הזכיר כי יהיו לאגודה אחת בימי שלמה עם אחיו ותחסר מלת דבר וכן הוא הנה מה דבר טוב ומה דבר נעים כי טוב ונעים תואר והמתואר חסר וטעם גם רמז לכהנים או הנכון להיות אחים על חברת הכהנים וטעם גם על הכהן הגדול : כשמן · הוא שמן המשחה על כן הודיעו פי׳ על כן הוא כפתח כי הוא שמן הידוע כי הוא קודש והנמשח בו קדוש והזכיר אהרן כי הוא היה ראש המשיחים : כטל · אמר ר׳ משה מה טעם הר חרמון להר ציון ופירש בו כטל חרמון שראוי להיותו יורד על הררי ציון והנכון בעיני כי כטל ישרת אחר וכן הוא כטל חרמון כטל שיורד והכ׳ הזכיר שני דברים על דרך יכפה אף ורבי׳ כמוהו כי הברכה בטל או תרבה התבואה שחיי האדם תלויין בה : שיר המעלות הנה ברכו · הנה כאשר תהיו כטל חרמון מבורכי׳ הנה אתם חייבים לברך את השם וטע׳ בלילו׳ שתברכוהו גם בלילות על הטובות שעשה עמכם והוא מדבר לכהנים על כן שאו ידיכם ביום וזהו וישא אהרן את ידיו : וברכו

ד׳ בַּעֲבוּר דָּוִד עַבְדֶּךָ אַל־תָּשֵׁב פְּנֵי מְשִׁיחֶךָ׃
נִשְׁבַּע־יְהוָה לְדָוִד אֱמֶת לֹא־יָשׁוּב מִמֶּנָּה מִפְּרִי בִטְנְךָ אָשִׁית
ו׳ רפי׳ לְכִסֵּא־לָךְ׃ אִם־יִשְׁמְרוּ בָנֶיךָ בְּרִיתִי
ב׳ כתיב ו׳ לאנס וְעֵדֹתִי זוֹ אֲלַמְּדֵם גַּם־בְּנֵיהֶם עֲדֵי־
כ׳ ו׳ רפי׳ עַד יֵשְׁבוּ לְכִסֵּא־לָךְ׃ כִּי־בָחַר יְהוָה
ל׳ ב׳ מלי׳ הוא לעיר בְּצִיּוֹן אִוָּהּ לְמוֹשָׁב לוֹ׃ זֹאת־מְנוּחָתִי
ל׳ עֲדֵי־עַד פֹּה־אֵשֵׁב כִּי אִוִּתִיהָ׃ צֵידָהּ טו
בָּרֵךְ אֲבָרֵךְ אֶבְיוֹנֶיהָ אַשְׂבִּיעַ לָחֶם׃
ב׳ ׳ פ׳ וְכֹהֲנֶיהָ אַלְבִּישׁ יֶשַׁע וַחֲסִידֶיהָ רַנֵּן
ג׳ יְרַנֵּנוּ׃ שָׁם אַצְמִיחַ קֶרֶן לְדָוִד עָרַכְתִּי
ה׳ ׳ מל׳ נֵר לִמְשִׁיחִי׃ אוֹיְבָיו אַלְבִּישׁ בֹּשֶׁת
וְעָלָיו יָצִיץ נִזְרוֹ׃ קלג
ד׳ שִׁיר הַמַּעֲלוֹת לְדָוִד הִנֵּה מַה־טּוֹב א
וּמַה־נָּעִים שֶׁבֶת אַחִים גַּם־יָחַד׃
ב׳ ונהרות׳ כַּשֶּׁמֶן הַטּוֹב עַל־הָרֹאשׁ יֹרֵד עַל־
ג׳ ׳ ב׳ בתרי ליס׳ ביתו׳ הַזָּקָן זְקַן־אַהֲרֹן שֶׁיֹּרֵד עַל־פִּי מִדּוֹתָיו׃
ב׳ מלת יי׳ כְּטַל־חֶרְמוֹן שֶׁיֹּרֵד עַל־הַרְרֵי צִיּוֹן
ב׳ בטע׳ כִּי שָׁם צִוָּה יְהוָה אֶת־הַבְּרָכָה חַיִּים
עַד־הָעוֹלָם׃ קלד
שִׁיר הַמַּעֲלוֹת הִנֵּה בָּרְכוּ אֶת־יְהוָה א
ט״ל כָּל־עַבְדֵי יְהוָה הָעֹמְדִים בְּבֵית־יְהוָה
ד׳ בַּלֵּילוֹת׃
שאו

ד׳ מטול זכותיה דדויד עבדך במיעל ארונא במצע תרעיא לא תתיב אפי שלמה משיחך׃ קיים יי לדויד בקושטא לא יתוב מינה מן וולדא דמעך אשוי מליך על כורסי די לך׃ אין נטרין בנך קיימי וסהידותי דנן דאליפינון אף בניהון לעלמין יתבון על כורסי די לך׃ ארום אתרעי יי בציון רגגיתיה למותב דיליה׃ דא נייח שכינתי עד עלמא כא אתיב ארום רגיגתה׃ זוודה מברכא אבריך וחשוכהא אשבעון לחמא׃ וכהניא אלביש לבושי פורקן וחסידהא משבחא ישבחון׃ תמן אצמח מליך יקיר לבית דויד סדרית שרגא למשיחי׃ בעלי דבבוי אלביש לבושין דבהתא ועלוי יניץ כליליה׃ שירא דאתאמר על מסוקין דתהומא האכמא טב וכמא בסים למיתב ציון וירושלם כתרין אחין ברם כחדא׃ כמשח טב דמתרק על רישא נחית על דיקנא דיקניה דאהרן דנחית על אימרא דלבושוי׃ היך כטלא דחרמון דנחית על טורי דציון ארום תמן פקיד יי ית ברכתא חיי עד עלמא׃ שירא דאתאמר על מסוקין דתהומא הא בריכו ית יי כל עבדיא דיי דקיימין על בית מקדשא דיי ומשבחין בלילוון׃ טולו

רש״י

אל תשב פני משיחך · שלמה בבאו להכניס שם את הארון : ועדותי זו אלמדם · זו אשר אלמדם : צידה · מזונה : יציץ · יאיר כמו וכוככים כעין נחשת : שיר · הנה מה טוב ומה נעים שבת אחים גם יחד · כשישב הקב״ה בבית הבחירה עם ישראל הקרוין אחים ורעים ויהיה גם הוא יחד עמהם : כשמן הטוב · שנמשח בו אהרן הכהן : היורד · מראשו אל זקנו אל פי ראש הכתונת שלו שהזקן שוכב על פי הכתונת כן נעים טל חרמון שגבוה על הררי ציון והטל יורד מחרמון להררי ציון כשם ששמן המשחה לגדולה כך טל ציון לתפארת ולכבוד לישראל כשם ששמן הטוב כן טל חרמון לזה כן זה כמו והיה כעם ככהן · ורבותינו דרשו שבת אחים משה ואהרן ולענין מעילה בשמן המשחה במסכת הוריות אבל המזמור אבל יש בדברי תורה וקבלה משל ומליצה ודברי חכמים וחידותם ועקר שיר המעלו׳ על בית המקדש כאמר : הללויה

מסרה

תשב ד׳ קמץ ומלרע וסימ׳ נמסר בסיפרא סימ׳ צ׳ ובסדר חיי : לכסא ו׳ רפין וסימ׳ ותקעתיו יתד במקום נאמן · כי עשית משפטי ודיני · ועל ידם החזי׳ מלטיה הגבעני · וידבר אתו טובות · נשבע יי׳ לדוד אמת אם ישמרו בניך בריתי · ערכתי ג׳ וסימ׳ את שבע המזבחות ערכתי · נר למשיחי · הנה נא ערכתי משפטי · קל״ג הזקן ג׳ וסימ׳ צרעת הראש או הזקן · וגם את הזקן תספה · ירד על הזקן זקן אהרן · הברכה ב׳ בטעם אתנחתא וסימ׳ את הברכה אשר תשמעו · כי שם צוה יי׳ הברכה : קל״ד בלילות ד׳ וסימ׳ נמסר בסיפ׳ סימן צ״ב :

ס״ע ספורנו ז״ל

בעבור דוד עבדך אל תשב פני משיחך · והתפלל כמו כן שבזכותו לא תשב פני שלמה משיחך שאדר אם מן השמים לקבל קרבנותיו · ועם זה נשבע ה׳ לדוד · וזכור כמו כן כי · נשבע ה׳ לדוד אמת לא ישוב ממנה · שגזר דין שיש עמו שבועה אינו מתקרע : זאת מנוחתי עדי עד · וכמו כן נשבע זאת מנוחתי עדי עד שאמר לשלמה הקדשתי את הבית הזה להיות שמי שם עד עולם : כי אויתיה · לעקידת יצחק כאמרו על אחד ההרים אשר אומר אליך : שם אצמיח קרן לדוד · וכמו כן זכור כי נשבעת שם אצמיח קרן לדוד באמרו נשבעתי לדוד עבדי עד עולם אכין זרעך · ובניתי לדור ודור כסאך : אויביו אלביש בושת · באמרו וכתותי מפניו צריו : ועליו יציץ נזרו · וככן יהי רצון שאל זה הקרן שתצמיח יציץ ופריח נזרו באופן שיתפשט בכל העולם ויקרקר כל בני שת :

בזה המזמור הורה והודיע המשורר שאף על פי שמקום בית המקדש נבחר לשרות השכינה בו מכל מקום תבחר בכל מקום אשר יהיו שם צדיקי הדורות · ואמר :

הנה מה טוב ומה נעים שבת אחים גם יחד · הנה מה טוב היה במדבר · שבת אחים : שהיו משה ואהרן · גם יחד ועם זה שישבו שניהם שם היתה ישיבתם יחדו ובזמן א׳ ובזה זכה המקום או שתשרה בו שכינה · וזה : כי כשמן הטוב · המורק : על הראש : ומשם : יורד על הזקן ומכשם גם את הזקן · כן שיה : זקן אהרן · שפרש כנפי צדקתו וחסידותו על אחרים להכניסם תחת כנפי השכינה כאמרו ורבים השיב מעון : כטל חרמון · וכמו כן היו אלה האחים בתורתם כטל חרמון שאין שם מטר מצוי ונמצא בו טל שמספיק שהוא רצוי לכל · וכן האחים הנז׳ נתנו מתורתם למזון מה שיוכלו לקבל : שירד על הררי ציון · וכמו כן היו כמו מה שיורד על הררי ציון שהוא טל ומטר וזה למבינים באמרו יערף כמטר לקחי תזל כטל אמרתי : כי שם צוה ה׳ את הברכה · ואמרתי הנה מה טוב ומה נעים שבת אחים כי אמנם שם במקום שבתם במדבר מכלתי שיעתין למקום המקדש : צוה ה׳ את הברכה בתורתו במולם כזה וכמו כן צוה פה : חיים עד העולם · באמרו ואתם תהיו לי ממלכת כהנים וגוי קדוש :

בזה המזמור מזהיר המשורר את בני קבוץ גליות שיתפלל שתשוב השכינ׳ לבית המקדש · ואמר :

הנה ברכו את ה׳ כל עבדי ה׳ · הנה אתם שתהיו עבדיה ולא עבדי האומות ברכו את ה׳ על שהוציא אתכם משעבוד מלכיות : העומדים בבית ה׳ בלילות · אתם תוספי׳ עזרה העומדים · בבית המקדש גם בלילות למשוך בתורה : שאו

תורת חסד תהילת ה׳

על ערש שהוא ילועי לי בפרטות כי אם במקום אחר וכן אם יהיה שאתן שינה לעיני כי אין ספק שאתן וכו׳ הנה לא מפני זה אתן תנומה לעפעפי ר״ל שינה של קבע עד אמצא אותו המקום שהוא לה׳ אשר הוא משכנות לאביר יעקב שיושן שם וכן פי׳ המפ׳ הנה שמענוה וגומר ירצה הנה שמענוה באפרתה מקודם ועתה מצאנוה בשדי יער בגבול בנימן וכו׳ : קומה ה׳ למנוחתך עתה בא להתפלל לה׳ על שיהיו לישראל הדברים שחסרו בבית הב׳ ושיתוסף עוד עליהם תוספת טובה ואמ׳ שיקום ה׳ ללכת אל המקום אשר ינוח בו ויהיה שם הארון מה שלא היה כן בבית ה׳ והכהני׳ ילבשו׳ האורים ותומים שעמהם היו רואים מה היה הדבר הצודק אם ללכת או להתעכב וכו׳ ואמר וחסידיך ירננו על ירידת האש ושאז ברננם יאמרו בעבור דוד עבדך אל תשב פני משיחך בשמן המשחה כי כל אלה הדברים נחסרו בבית הב׳ : נשבע ה׳ וגו׳ ירצה וכן יאמרו נשבע ה׳ לדוד לקיים האמת שהבטיח ליעקב ומה אמר ה׳ לדוד מפרי בטנך אשית לכסא לך אם ישמרו בניך בריתי ועדותי זו אלמדם ובניהם ובני בניהם עדי עד ישבו לכסא לך אך אם לא ישמרו את בריתי וכו׳ לא יהיה להם כן ר״ל שלא יהיה נמשך להם המלכות תמיד וכן לא יהיה לכסא לך כלומר לא יהיה זה בהותו האופן שהיית אתה יושב על כסא המלוכה והכונ׳ היא על מה שבימי רחבעם נחלק המלכות : כי בחר ה׳ ירצה וזה יהיה להם שישבו לכסא לך יען כי בחר ה׳ בציון ואוה שם למושב לו ומעלה גדולה היא להם למלכים שיהיה מושבם במקום קדוש ההוא והכל יהיה בתנאי זה שיהיו שלמי׳ שאם לא כן היו להם רשות לשבת על כסא מלוכה במקום קדוש כמוהו ומה גם אשר הוא מושבו ית׳ כביכול להשקיף משם אל כל העולם : זאת מנוחתי עדי עד ירצה וכן ירננו החסידים האלה ויאמרו שעוד אמר ה׳ זאת מנוחתי עדי עד וכו׳ · ומלאתי כתוב שיר׳ בתומך פה אשב כי אויתיה לומר גם כי השמים ושמי השמים לא יכלכלוני אף כי הבית הזה הנה עכ״ז כך עלה ברצוני שיהיה וכמו שאמרתי ועשו לי מקדש ושכנתי בתוכם ע״כ : וכן יאמרו ברננם שאמר ה׳ צידה של המנוחה הזאת ברך אברך ואביוניה אשביע לחם בזכות יעקב שלן שם ואמר ונתן לי לחם לאכול · וכהניה אלביש ישע תמור׳ מה שאמר יעקב ובגד ללבוש וחסידיה רנן ירננו על הב׳ ענינים הא׳ על בנין הבית והב׳ על כל אלה הטובות וכן יאמרו ברננם שג״כ אמר הקל ית׳ שם אצמיח קרן לדוד וערכתי נר למשיחי שכם׳ שמהנר הא׳ ידלקו נרות הרבה כן מזרעו של דוד יצאו מלכי רבים וכן יאמרו שאמ׳ ה׳ אויביו אלביש בושת ועל דבר זה יציץ נזרו והוא ע״ד ונשמע ויימס לבבנו וגו׳ כי שמענו וגו׳ : או ירצה עליו על דוד יציץ נזרו תמיד : או ירצה ועליו ממש כמעט יהיה זה הענין אחרי שהמלך אשר ימלוך הוא יוצא מחלציו ויציץ נזרו וכבוד גדול יהיה לו או ירצה באומרו ועליו יציץ נזרו על הדרך בעצמו שיפורש מה שאמר הכתוב והיתה מנוחתו כבוד :

קלג שיר המעלות לדוד הנה מה טוב וגו׳ הנה במזמור זה ידבר בשבת ישראל על אדמת׳ כלם כאחד · ואומר כי שם יובן עם מה שאמר רז״ל ברבה פ׳ תרומה אמרו רבנן אף במן שהיה יורד לישראל היו יורדות בו אבנים טובות ומרגליות והיו הגדולים שבהם באים ומלקטים אותם והיו גונזים אותן וכו׳ ועם זה יובן או׳ פה כי שם צוה ה׳ את הברכה ויר׳ הנה לפי האמת הטל אשר היה יורד במדבר היה בו ברכה עם המן והברכה היתה שהיו בו אבנים טובות ומרגליות האמנה בתוך מ׳ שנה מתו כל העובר מעשרים שנה אך הטל אשר ירד על ציון כי שם צוה ה׳ את הברכה והברכה הזאת היא חיים עד העולם כי החיים הם טובים מן העושר : או יר׳ עם הברכ׳ היו ג״כ החיים עד העולם וכמצאו שתיבן כאחת וז״א את הברכה שיר׳ לומר עם הברכה : ובמזמור כ״א כתבתי ביאור מה בפסוק זה תראנו משם · או יפורש המזמור כפי כונה אחרת ויר׳ הנה מה טוב ומה נעים הוא שבת אחים ומה גם כאשר הם יהיו יחד ר״ל שיהיה להם עוד ענין אחדות מה ובוא ענין היות האדם נושא את בת אחותו שהם אחים והם או׳ גם יחד ואמר כי הטוב אשר ימשך מזה הוא כשמן הטוב על הראש יורד על הזקן וגו׳ כטל חרמון וגו׳ כי כשם שלהיות הזקן חלק מה מן הראש על כן כאשר יספך השמן על הראש אז ירד על הזקן וכמו כן כטל חרמון וכו׳ כן דומה בדומה יהיה בשבת אחים גם יחד על הדרך האמור כי אז מן הטוב אשר ייטיב ה׳ לאיש ההוא ימשך לאשתו ולבניו ולכל הבאים אחריו דומה בדומה למה שהם חלקים כאחז׳ זה בזה ולכן בהיות האיש הזה שלם וטוב הנה ברוב הפעמים יהיו כמוהו כל הבאים אחריו · ואומר כי שם צוה ה׳ את הברכה חיים וגו׳ יר׳ כי שם בהיותם אחים גם יחד צוה ה׳ את הברכה ומה היא הברכה כי יאמר עליהם שהם חיים וקיימים לעדי עד במה שישארו בניהם אחריהם ממשפחה אחת מה שאין כן בהיות הבנים בנים נמשכים מב׳ משפחות כי אז לא תשאר המשפחה ההיא בעצמה בלי עירוב משפחה אחרת · או יר׳ כי שם צוה ה׳ את הברכה שאמ׳ פרו ורבו וגו׳ כי זהו חיים עד העולם :

קלד שיר המעלות הנה ברכו את ה׳ ר״ל ברכו את ה׳ כשאתם עומדים בבתי כנסיות שהם בתי ה׳ וכאומר ואהי להם למקדש מעט והוא בהיותכם בלילות

אבן יחייא

ואוריך לאיש חסידיך ירננו בשירה ונמרה על הדוכן · ובעבור זכות דוד עבדך אל תשב פני משיחך אשית לדקינו כנו : וזכור את אשר נשבע לדוד בשבועת אמת וקיום שאין להשיב ממנה מהשבועה ההיא כי לא איש אל ויכזב לאמ׳ מפרי בטנך אשית לכסא המלוכ׳ לך ולזכותך · ואחרי שבניך יזכו אל המלוכה לזכותך · אקימה כידם לעולם ועד אם ישמרו תורתי · וזהו אומרו אם ישמעו בניך בריתי שהיא תורת משה · ועדותי זו אלמדם ע״י נביאי שהוא תורת המלך כפי רצון האל וזכור דוד כמלחמת עמלק לשאול וזולתם מן המצות הפרטיות אשר יצוה האל כפי העת וכפי הזמן · גם בניהם עדי עד ישבו לכסא לך · ויושב׳ הם על כסאם אימו׳ גם אנכי על בית המקדש · כי כסא ה׳ וכסא מלכי בית דוד הם דבוקים יחד · ויחדיו נעשו בית ה׳ ובית המלך ע״י שלמה בן דוד ויחדיו אומללו · כי בחר וגו׳ ויען כי בחר ה׳ בציון אוה למושב לו · ואמר זאת מנוחתי עדי עד פה אשב כי אויתיה · לכן האל היה אומר ברך אברך ציון בצידה שיהיה שבעה מכל טוב · ואפי׳ אביוניה יהיו שבעי לחם · וכהניה אלבישם בגדי ישע ומעיל צדקה · וחסידיה שהם הלויים רנן ירננו · שם אצמיח וגו׳ ר״ל וגם אז נשבעת לדוד עבדך שאם ימשאו בניו אשר על כן יכרתו מארץ · כסא ה׳ ובית מקדשו · וכסא בית דוד · באחרית הימים נכון יהיה בית ה׳ ובית המלך · כי שם במקו׳ אשר היה הבי׳ בראשונה בעיר ירושלם אצמיח מחדש קרן לדוד והממלכה כשאערוך נר בעולם השפל למשיחי שיהי׳ מאיר את כל העולם החשוך ככר · ואז אויביו מכל שאר האומות אלבים בושת · ועליו יציץ ויצמח נזר כתר מלכותו :

קלג שיר המעלות לדוד הנה וגומ׳ יען כי לעיל אמר שעליו משי׳ צדקנו יציץ נזרו וכתרו מהמלכות · ויציץ נזר וכתר כהונה מהכהני׳ שילבשו צדק · וכתר תורה מהלויים שרנן ירננו בדברי תורה כי יורו משפטיך ליעקב ותורתך לישראל · וכתר שם טוב מעיר ה׳ ועם ה׳ אשר בתוכו כי בחר ה׳ בציון אוה למושב לו · ולכן אמ׳ המשורר הנה מה טוב ומה נעים יהיה כשישבו אלו הד׳ כתרי׳ יחד בבית המקדש העתי׳ בזמן הגאולה · וכנגד כתר מלכות רמז באומרו כשמן הטוב שיורד על הראש מהעם ומלכו כשמושחי׳ אותו · וכנג׳ כתר כהונה אמר כשמן היורד על הזקן זקן אהרן כשהיו מושחין אותו בשמן המשחה וכנגד כתר תור׳ אמר כשמן היורד ע״פ מדותיו מהנכלל בכתר התורה אשר יהיה לו מעלת המדות בשלימות ולא יטה ימין ושמאל מכל אשר יגוהו תורתו׳ וכנגד כתר שם טוב אמר שהוא כטל חרמון וגו׳ והנה חרמון הוא הר גבוה ותלול מעבר לירדן ואולי כי היה יורד עליו מטר חופף במקום טל · מה שהמטר הבו׳ כהררי ציון היה טל ברכה · וזה להיות כי שם בציון להיות מקום מלוחתו צוה ה׳ את הברכה בדברים הגשמיים · וחיים נצחיים עד העולם :

קלד שיר המעלות הנה ונומר צוה שהד׳ כתות הנז׳ בעלי הד׳ כתרים הנז׳ יברכו את ה׳ · וכנגד הבעלי כתר שם טוב אמר הנה ברכו את ה׳ עבדי ה׳ · וכנגד הבעלי כתר תורה שהם הלוים אמר ברכו את ה׳ עבדי ה׳ העומדים בביתו בלילות : וכנגד

ברכו את יי' · ביום זה הוא ברכת כהנים : הללו יה · דברי המשורר לכהנים והלוים המשוררים : שעומדים · הם הכהנים המקריבים העולות בחצוצרות הם המשוררים : הללויה · פעם אחרי פעם : כי נעים · תאר לשם הנכבד : כי · שאתם זרעו : כי · התברר לי עולם גדולות על כן אשאל מכם שתברכוהו ותהללוהו מכל המלאכים העליונים והאלקי' השפלים שהם האלילים וקראם אלהים כנגד מחשבות עובדימו כמו חנניה הנביא והוא היה נביא שקר ורבים כאלה במקרא והראיה הגמורה על גדולת השם : כל · אשר הזכיר בשמים ובארץ בימים שהם רבים וכל תהומות : מעלה · כתוב בירמיה הים בהבלי הגוים מגשימים ואם השמי' בתולדותם יתנו רביבים רק הכל

רש"י

הללויה הללו את שם יי' וגו' : ברקים למטר עשה · הם זהרורי הרקיע המבריקים ומאירי' לפני המטר שקורין אשל"ידש בלע"ז : מוצא · לשון מציאה כלומר אוצרות תקן לרוח ושם הם מזומן לו לשלחם במשלחתו : בתוככי · כמו בתוכך : יי' שמך לעולם · כגדולתך וכממשלתך אז כן היא גם עתה והיכולת בידך לדון ולנקום נקמתנו : כי ידין יי' עמו · ישפוט משפטם מאויביהם : יתנחם · יתעשת · ירא'

מסרה

וברכו כ' וסימ' ובמה אכפר הגבעונים · שאו ידיכם קדש וברכו את יי' · קל"ה בבית יי' ט"ל בקרי' וסי' וכן יעשה שנה בשנה מדי עלותה : אם יעלה העם הזה · ובשנה השביעי שלח יהוידע דמלכים · ויתן הכהן לשרי המאות דמלכים · ובנה מזבחות בבית יי' · ויתנה על יד עשי המלאכה תנינא דפסוק דמלכים · ספר התורה מצאתי ויאמר חלקיהו דמלכים וחברו דד"ה ויען חלקיהו · ויעל המלך בית יי' וכן איש יהודה תנינא דפסו' דמלכים · ויתץ את בתי הקדשי' אשר בבית יי' דמלכים · ואת עמודים הנחשת תנינא דפסוק דסוף מלכים · וישמע פשחור בן אמר · ויכה פשחור את ירמיהו · וישמעו הכהנים והנביאים דירמיה · מדוע נבית בשם יי' · ואם נביאים הם · ויהי בשנה ההיא בראשית

שְׂאוּ־יְדֵכֶם קֹדֶשׁ וּבָרְכוּ אֶת־יְהוָה׃ יְבָרֶכְךָ יְהוָה מִצִּיּוֹן עֹשֵׂה שָׁמַיִם וָאָרֶץ׃

קלה

א הַלְלוּיָהּ הַלְלוּ אֶת־שֵׁם יְהוָה הַלְלוּ עַבְדֵי יְהוָה׃ שֶׁעֹמְדִים בְּבֵית יְהוָה בְּחַצְרוֹת בֵּית אֱלֹהֵינוּ׃ הַלְלוּ־יָהּ כִּי־טוֹב יְהוָה זַמְּרוּ לִשְׁמוֹ כִּי נָעִים׃ כִּי־יַעֲקֹב בָּחַר לוֹ יָהּ

ה יִשְׂרָאֵל לִסְגֻלָּתוֹ׃ כִּי אֲנִי יָדַעְתִּי כִּי־גָדוֹל יְהוָה וַאֲדֹנֵינוּ מִכָּל־אֱלֹהִים׃ כֹּל אֲשֶׁר־חָפֵץ יְהוָה עָשָׂה בַּשָּׁמַיִם וּבָאָרֶץ בַּיַּמִּים וְכָל־תְּהֹמוֹת׃ מַעֲלֶה נְשִׂאִים מִקְצֵה הָאָרֶץ בְּרָקִים לַמָּטָר עָשָׂה מוֹצֵא־רוּחַ מֵאוֹצְרוֹתָיו׃ שֶׁהִכָּה בְּכוֹרֵי מִצְרָיִם מֵאָדָם עַד־בְּהֵמָה׃ שָׁלַח אוֹתֹת וּמֹפְתִים בְּתוֹכֵכִי מִצְרָיִם

י בְּפַרְעֹה וּבְכָל־עֲבָדָיו׃ שֶׁהִכָּה גּוֹיִם רַבִּים וְהָרַג מְלָכִים עֲצוּמִים׃ לְסִיחוֹן מֶלֶךְ הָאֱמֹרִי וּלְעוֹג מֶלֶךְ הַבָּשָׁן וּלְכֹל מַמְלְכוֹת כְּנָעַן׃ וְנָתַן אַרְצָם נַחֲלָה נַחֲלָה לְיִשְׂרָאֵל עַמּוֹ׃ יְהוָה שִׁמְךָ לְעוֹלָם יְהוָה זִכְרְךָ לְדֹר־וָדֹר׃ כִּי־יָדִין יְהוָה עַמּוֹ וְעַל־עֲבָדָיו יִתְנֶחָם׃

טו עֲצַבֵּי הַגּוֹיִם כֶּסֶף וְזָהָב מַעֲשֵׂה יְדֵי אָדָם׃ פֶּה־לָהֶם וְלֹא יְדַבֵּרוּ עֵינַיִם לָהֶם וְלֹא יִרְאוּ׃ אָזְנַיִם לָהֶם וְלֹא יַאֲזִינוּ אַף אֵין־יֶשׁ־רוּחַ בְּפִיהֶם׃ כְּמוֹהֶם

(Marginal Masorah notes: ל חס' · ב' · ל' ט"ל · ל נסע' · ו' מפקי' א' בלים' · ה' דגשי' · ד' כ"כ נגבי' וכתובי' · ב' לגעיין · ד' · ב' כ"ב · ב' · ב' ובעגין · ל וחל ארצם לנחלה · ג' · ג · ו' פסו' כס"פ' ולא ולא)

טוּלוּ יְדֵיכוֹן קוּדְשָׁא כַּהֲנַיָּא עַל דּוּכַן קוּדְשָׁא וּבָרִיכוּ יַת יְיָ׃ יְבָרְכִינָךְ יְיָ מִצִּיּוֹן דַּעֲבַד שְׁמַיָּא וְאַרְעָא׃

הַלְלוּיָה שַׁבָּחוּ יַת שְׁמָא דַיְיָ שַׁבָּחוּ עַבְדַיָּא דַיְיָ׃ דְקַיְימִין בְּבֵית מַקְדְּשָׁא דַיְיָ בְּדָרַת בֵּית אֱלָהָנָא׃ הַלְלוּיָה אֲרוּם טַב יְיָ זַמָּרוּ לִשְׁמֵיהּ אֲרוּם בְּסִים׃ אֲרוּם דְּבֵית יַעֲקֹב בְּחַר לֵיהּ יְיָ יִשְׂרָאֵל לְחִבּוּבֵיהּ׃ אֲרוּם אֲנָא יְדָעִית אֲרוּם רַב יְיָ וְרִיבּוֹנָנָא עַל כָּל אֱלָהִים׃ כָּל דִּי יִתְרְעֵי יְיָ עֲבַד בִּשְׁמַיָּא וּבְאַרְעָא בְּיַמְמַיָּא וְכָל תְּהוֹמַיָּא׃ דְּמַסִּיק עֲנָנִין מִסְּיָפֵי אַרְעָא בַּרְקִין לְמֵיחַת מִטְרָא עֲבַד דְּמַפִּיק זַעְפָּא מִן תּוּסְבְּרַיָּא דִּי לֵיהּ׃ דִּי קְטַל בּוּכְרַיָּא דְּמִצְרָאֵי מֵאֱנָשָׁא עַד בְּעִירָא׃ שְׁדַר אַתְיָין וְתִמְהִין בִּמְצִיעָיִךְ מִצְרַיִם בְּפַרְעֹה וּבְכָל עַבְדוֹי׃ דִּי מְחָא עַמְמִין סַגִּיאִין וּקְטַל מַלְכִין תַּקִּיפִין׃ לְסִיחוֹן מַלְכָּא אֱמוֹרָאָה וּלְעוֹג מַלְכָּא דְּמַתְנָן וּלְכָל מַלְכְּוָת כְּנַעַן׃ וִיהַב אַרְעֲהוֹן אַחְסָנָא אַחְסָנָא לְיִשְׂרָאֵל עַמֵּיהּ׃ יְיָ שְׁמָךְ לַעֲלַם יְיָ דָּכְרָנָךְ לְדָר וְדָר׃ אֲרוּם יְדִין יְיָ בְּמֵימְרֵיהּ דִּינָא דְעַמֵּיהּ וְעַל עַבְדוֹי צַדִּיקַיָּא יְתוּב בְּרַחֲמוֹי׃ טַעֲוָון דְּעַמְמַיָּא סִימָא וְדַהֲבָא עוֹבַד אִידֵי בַּר נָשׁ׃ פּוּם לְהוֹן וְלָא מְמַלְּלִין עַיְינִין לְהוֹן וְלָא חַמְיָין׃ אוּדְנִין לְהוֹן וְלָא צַיְיתִין נְחִירֵי וְלָא אִית רוּחָא דְחַיֵּי בְּפוּמְהוֹן׃ די

ויאמר ירמיה הנביא אל חנניה · וישלח המלך צדקיה ויקח · ואת עמודי הנחשת אשר תנינא דפסוק דסוף ירמיה · ויער יי' את רוח זרובבל · ביום ההוא יהיה על מצלות הסוס · והיה כל סיר בירושלם · לאלה מחלקות השערים דד"ה · ויכל שלמה את בית יי' · וככלותם הביאו לפני המלך · ויזעף עזיהו ובידו · ויאמר יחזקיהו להכין לשכות · ובנה מזבחות בבית יי' דד"ה · ויתנו על ידי עשי המלאכה דד"ה ב' בפסוק · ויתיכו את הכסף בבית יי' ד"ה · אך טוב וחסד ירדפוני · אחת שאלתי מאת יי' · שתולי' בבית יי' בחצרות · שיר המעלות הנה ברכו · שעמדים בבית יי' · זנח יי' מזבחו נאר מקדשו · וע"יין מה דקש"יא לי בה"ני סימ"נין במס"רה רב"תא בער"ך ארני :

אבן עזרא

בחפץ השם וכן אמר היוב פושה גדולות עד אין חקר ואחריו הנותן מטר : נשיאים · אין הארץ שיעלה ויטעו מקצה הארץ כנגד מקצה השמי' מוצאו כי העגול אין לו ראשית רק כנגד המחל וכנגד הסמך הדבר הלין והנה הטעם מכל מקום וטעם ברקי' כי הם אש עם מטר שהוא מים ולמ"ד למטר בעבור וטעם אוצרות לרוח שהם בכח כי הכח דבר אצור והנה התברר כי כל חפצו יעשה והנה ראיה אחת וראיה שנית איתות השם במצרים והזכיר הכלה מכת בכורות בעבור שני דברי' האחד כי עקר יציאתנו ממצרים היה בעבור מכת בכורות וכן כתוב הנה אנכי הורג את בנך בכורך והשני בעבור שנקראו בכורי ישראל והנה היה נס בתוך נס : שלח · הם שהיו לפני מכת בכורים ויו"ד בתוככי לנוכח מצרים וכמוהו ועוררתי בניך ציון על בניך יון והזכיר בפרעה ובכל עבדיו ואף כי בעמו : שהכה · מלכים עצומים · כמו מלכי מדין או הפירוש הבא אחריו : לסיחון · הזכיר בעבור תקפם וכלל באחרונה ולכל ממלכות כנען : ונתן · ארץ סיחון ועוג וכנען לנחלה פירו' שלישראל לבדו נתנם לנחלה : יי' · האחד שהזכיר אלה השתי' הראיות אמר על כן שמך לעולם עומד וזה השם נודע לישר' לבדו ועליו הוא נקרא והוא יעמוד כי השם יעמידנו ואם עבר על ישר' רע עוד ישוב כשהי' על כן : כי ידין · כאשר דן עמו מיד פרעה : ועל עבדיו יתנחם · דרך משל וכאשר יקח השם דין עמו מיד הרשעי' לא יצילום עצביהם כמו אלהי מצרי' שעשה השם בהם שפטים : עצבי · קראם עצבי' דרך בזיון שאין בהם תועלת רק עצבון חנם וטע' מעשה ידי אדם כי עושה נכבד מהם : פה · וכבוד האל' על כל נבראי מטה בנשמ' העליונה בעלת הדיבור על כן אמר פה להם ואחר כן הזכיר הרגשת העין גם האזני' שהם נכבדות בהרגשות והניח השלש האחרות וטעם אף אין יש רוח בפיה' הרוח שהוא הגוף שימצא לאד' ולבהמה ולעוף לכל מרגיש והוא עיקר כל הרגשות והנה העלב פחות מכל מרגיש וטעם בפיהם כי הרוח הנכנס מהפה יחיה ויעמוד זה הרוח בלב ובצאתו מהלב יצא בפה על כן אמר בפיהם : כמוה'

אבן יחייא

וכנגד בעלי הכתר כהונה אמר שאו ידיכם אל הקדש בברכת כהנים וברכו את ה' · וכנגד בעל הכתר מלכו' שהוא המלך אמר בלשון יחיד ראוי אתה לברכו יותר מכל הזולת למען יברכך ה' עושה שמים וארץ מציון · כי המלך ראוי שיהיה יותר עניו ונכנע מכל השאר למען ילמדו ממנו הזולת ולכן ראוי להיות ספר התורה עמו וקרא בו כל ימי חייו למען ילמד ליראה את ה' :

קלה הללויה הללו וגומר המזמור הלז נאמר על זמן הגאולה ור"ל כי בזמן בית המקדש העתיד יהללו יה הד' כתות מהד' כתרים הנז' · ובתחלה אמר הללו יה כל השומעים דרך כלל · ואח"כ פרט מי הם הראוים להלל וכנגד שרי העם ומלכו אמר הללו את שם ה' · וכנגד הבעלי כתר שם טוב מפני מעשיהם הטובים אמר הללו עבדי ה' · וכנגד הבעלי כתר תורה שהם הלוים אמר הללו אותם שעומדים בבית ה' · וכנגד הבעלי כתר כהונה אמר הללו העומדים בחצרות בית אלהינו · הללויה וגומר בא לפרש אופן ההלול כי יהי' בהללו בפה כי טוב ה' ומטיב לזולת ובזומר לשמו בכלי לאמר שהוא נעים וערב להיותו שלם בתכלית השלמות · כי יעקב וגו' ואתם בני ישראל חייבים להללו יותר מכל הזולת יען כי מאז ומני קדם יעקב בחר לו אלוה שם יה · ושם יה בחר ישראל לסגולתו וכאומרו ואתם תהיו לי סגולה מכל העמים · כי אני וגו' והסבה שיעקב בחר בו הוא להתאמת אצלו גדולת האלוה כאשר התאמת אצלי כי אני ידעתי כי גדול ה' שהוא אדונינו מכל אלהים · כל אשר וגו' וגדולתו עליהם הוא להיות כי אין להם כח לעשות רק מה שנטבעו בו בעת בריאתם · אבל ה' כל אשר חפץ עשה בשמי' ובארץ בימים וכל תהומות · ולא מפתחות המטר שהוא מזון כל הארץ · כי הוא מעלה נשיאים שהם האדים מקצה הארץ ומעמיקה וברקים למטר עשה שהם ממקל' המטר כי מפירוק חיבור ענני המים יתילד האש ההוא ויוציא רוח מאוצרותיו לדחות המטר אל המקום הצריך אליו וכן כי הוא ממקרי המטר להתילדו מעובי העננים · ורמז ליסוד הארץ באומרו מעלה נשיאים מקצה הארץ · ורמז ליסוד האש באומרו ברקים עשה · ורמז ליסוד המים באומרו למטר עשה · ורמז ליסוד האויר באומרו ויוציא רוח מאוצרותיו · שהכה וגו' ספר קצת מהפלאות יציאת מצרים שהם עדות על בריאת העולם · וזהו אומרו שהכה בכורי מצרים מאדם ועד בהמה · אחרי אשר שלח אותות ומופתים משתנים בתוככי מצרים בפרעה ובכל עבדיו · שהכה גוים רבים רבי המעלה ובכם שהם עם סיחון ועוג שבעבר הירדן · והרג מלכים עצומים שהם סיחון ועוג והכה כל ממלכות כנען ל"א מלכים שבעבר יהושע · ונתן ארצם לנחלה לישראל עמו · ה' וגו' מה שבנפלאות האלה השם טוב שלך וזכרך היה לעולם ויהיה נאה לדור ודור · כי ידין וגו' ר"ל ואף כי אחרי שמרדו בו ישראל ה' עשה משפט בהם ודן אותם בגלות הארוך · אמנ' על עבדיו יתנחם והשיבם על אדמתם · כי אין אלהינו כעצבי הגוים אשר היו בוטחים ארבנו שהם מכסף וזהב וגו' אשר יחסר הד' דברים העקריים שבאד' והוא הדבור והראות והשמע והרוח הנפשיי אשר בו יהיה ההרגש והתנועה :

תורת חסד · תהילת ה'

בלילות ר"ל בגליות ואם תעשו כן יברכך ה' מציון וכו' : ובכתיבת הה"ר שלמה אלטובטוסי מצאתי כתוב הנה ברכו את ה' כל עבדי ה' העומדים בבית ה' בלילות הם הכהנים שהיו שומרים בבית המקדש כמו ששנינו במס' תמיד · שאו ידיכם קדש לברך את העם אחרי שמקדשו ידיכם מן הכיור והיו קדש וברכו את ה' על קדוש הידים ואחרי כן ברכו את עמו ואמרו לעם יברכך ה' מציון ע"כ :

קלה הללויה הללו את שם ה' הנה המזמור הוא מפרש כל מה שנכלל במזמור הקודם אליו וז"א הללו עבדי ה' והם הנזכרים למעלה · שעומדים בבית ה' היא המקדש מעט אשר לפי האמת איננו בית ה' האמתי רק חצרות בית אלהינו והוא הבית המקדש כי כל הבתי כנסיות הם כדמיון החצר לבית אצל בית המקדש ואמר שיהללו יה שעושה עמהם בכל יום חסדים טובים ויזמרו לשמו אלי"ם המורה על הדין כי הוא נעים וכמו שפרש ונתן טעם על מה שהזכיר ג' שמות אלה ואמ' כי יעק' בחר לו יה ר"ל שיעקב לקחו לפטרון עליו את שם יה אשר בו ברא את העולם וכמו שהודע לו הענין כשולם וישראל רצו להיות סגולת של יה ית' וית' ולכן אמרתי הללויה ומה שאמרתי כי טוב ה' הוא ויען כי אני ידעתי כי גדול ה' ומה שאמרתי לשמו כי נעים הוא ג"כ יען כי אני ידעתי כי גדול אדונינו מכל אלי"ם והכל היא לפי האמת דבר ה' כי גם את הטוב נקבל מאת האלי"ם : כל אשר חפץ ה' עשה ירצה אין לך דבר שהוא ית' חפץ בו לעשות היום מענין הפלאים שלא עשה כמוהו הרבה פעמים כי רבים הם הפלאים שנעשו עד היום ולהיות שמה שהאדם רואה הם השמים והארץ הימים והתהומות ר"ל המים הנמצאים מתחת לארץ אשר בדברים אלו נעשו כל הפלאים לכן אמר בשמים ובארץ בימים וכל תהומות והנסים והנפלאות אשר עשה הש"י לישראל גם בהיותם בגלותם הנה זה הוא היותו הוא ית' מעל' נשיאים מקצה הארץ הלחה כדי להביאם אל המקום הצריך וכן הוא ית' מעלה הברקים מקצה הארץ להביאם אל המקום הצריך אל המטר הבא אחריהם וכשאין רוח מצד טבע המקום מוצא אותו מאוצרותיו של הרוח באיזה מן המקומות שיהיו ואפילו שיהיו במקומות רחוקות ומביא אותו אל המקום אשר הם צריכים אליו אפי' שלא יהיו שם אוצרות הרוח : או יר' מוצא רוח מאוצרותיו של ה' אם יצטרכו לו אנשי העולם ואפי' אם אין טבע המקום ההוא להיות אז בו הרוח הצריך אל המציאות · שהכה בכורי מצרים הנה זה היה הפלא היותר גדול שנעשה לישראל במצרים ומה גם כי עם היות שבדרך כלל הכה כל בכורי מצרים עכ"ז לכל בכורי ישראל היה ריוח והצלה : שלח אותות וגו' יר' בתוככי מצרים ובכל עבדיו היה הענין ולא הזיק לשום בר ישראל : שהכה גוים רבים והרג מלכים וגומר יר' ועם ההכאה הזאת הרג מלכים עצומים והכונה כי המלכים הגדולים האלה בראותם מה שהכה ה' גוים רבים כמוגו כלם וכמעט שנהרגו והוא הענין שאמרה רחב הזונה ונשמע וימס לבבנו ולא קמה עוד רוח באיש · ואומר ולכל ממלכות כנען ר"ל שהיו באים מלכים הרבה בבת אחת וכן בעגל' ובזמן קרוב נתן ארצם נחלה לישראל עמו : ה' שמך לעולם ה' זכרך לדור ודור הוא הענין שאמר הכתוב באומרו מלחמה לה' בעמלק מדור דור כי אז ידין ה' עמו ויעשה נקמה באויביהם ועל עבדיו יתנחם ויפד' את ישראל מכל צרותיו וכמו שעצבי הגוים הם כסף וזהב וגומר והדבר והרוח אין בהם כמו כן יהיו עושיהם וכל אשר בוטח בהם וזה יהיה נזכר לכל ולכן בית ישראל ברכו

מ"ע ספורנו ז"ל

[illegible]

תהלים קלו

כ׳ כמוהם יהיו עשיהם כל אשר בטח בהם: בית ישראל ברכו את יהוה בית אהרן ברכו את יהוה:
כ בית הלוי ברכו את יהוה יראי יהוה ברכו את יהוה: ברוך יהוה מציון שכן ירושלם הללויה:

קלו

א הודו ליהוה כי טוב כי לעולם חסדו: הודו לאלהי האלהים כי לעולם חסדו: הודו לאדני האדנים כי לעולם חסדו: לעשה נפלאות גדלות לבדו כי לעולם חסדו:
ה לעשה השמים בתבונה כי לעולם חסדו: לרקע הארץ על המים כי לעולם חסדו: לעשה אורים גדלים כי לעולם חסדו: את השמש לממשלת ביום כי לעולם חסדו: את הירח וכוכבים לממשלות בלילה כי לעולם חסדו:
י למכה מצרים בבכוריהם כי לעולם חסדו: ויוצא ישראל מתוכם כי לעולם חסדו: ביד חזקה ובזרוע נטויה כי לעולם חסדו: לגזר ים סוף לגזרים כי לעולם חסדו: והעביר ישראל בתוכו כי לעולם חסדו:
טו ונער פרעה וחילו בים סוף כי לעולם חסדו: למוליך עמו במדבר כי לעולם חסדו: למכה מלכים גדלים כי לעולם חסדו: ויהרג מלכים אדירים כי לעולם חסדו: לסיחון מלך האמרי כי לעולם חסדו:
כ ולעוג מלך הבשן כי לעולם חסדו: ונתן ארצם לנחלה כי לעולם חסדו: נחלה לישראל עבדו כי לעולם חסדו: שבשפלנו זכר לנו כי לעולם חסדו: ויפרקנו מצרינו כי לעולם חסדו: נתן לחם לכל בשר כי לעולם חסדו: הודו לאל השמים כי לעולם חסדו:

תרגום

די כמתהון יהון עובדיהון כל דמתרחיץ עליהון: דבית ישראל בריכו ית יי דבית אהרן בריכו ית יי: דבית ליואי בריכו ית יי דדחלייא דיי בריכו ית יי: בריך יי מציון דאשרי שכינתיה בירושלם הללויה:

שבחו קדם יי ארום טב ארום לעלם טוביה: שבחו לאלהיא אלהיא ארום לעלם טוביה: שבחו למרי מריא ארום לעלם טוביה: לעבד פרישן רברבן בלחודיה ארום לעלם טוביה: לעבד שמיא בסוכלתנו ארום לעלם טוביה: לרדיד ארעא עלוי דמיא ארום לעלם טוביה: לעבד נהורין רברבין ארום לעלם טוביה: ית שימשא למשלט ביממא ארום לעלם טוביה: ית סיהרא וכוכביא למשלט בליליא ארום לעלם טוביה: למחי מצראי במחת שיזן קטל בוכרייא ארום לעלם טוביה: ואפיק ישראל פריקין מביניהון ארום לעלם טוביה: באידא תקיפא ובדרע מרממא ארום לעלם טוביה: לצלחי ימא דסוף לצילוחין ארום לעלם טוביה: ואעבר ישראל במציעיה ארום לעלם טוביה: ושניק פרעה וחילותיה בימא דסוף ארום לעלם טוביה: למהליך עמיה במדברא ארום לעלם טוביה: למחי מלכין רברבין ארום לעלם טוביה: וקטל מלכין גיותנין ארום לעלם טוביה: לסיחון מלכא אמוראה ארום לעלם טוביה: ולעוג מלכא דמתנן ארום לעלם טוביה: ויהב ארעהון לאחסנא ארום לעלם טוביה: אחסנתא לישראל עבדיה ארום לעלם טוביה: באתמככותנא דכר לנא קיימיה ארום לעלם טוביה: ופרקנא מן מעיקנא ארום לעלם טוביה: דיהב מזוניה לכל בשרא ארום לעלם טוביה: שבחו לאלהא שמיא ארום לעלם טוביה:

אבן עזרא

כמוהם · שהם בלא נשמה ובלא מראה ושמע וריח: בית · ברכו את יי׳ · שהבדיל אתכם מן העמי׳ וכלל בתחלה בית ישר׳ ואח״כ הזכיר נכבדי הנכבדים שהם בית אהרן ואחר כן כלל כל השבט וכלל באחרונה כל יראי יי׳ מישראל ומן הגוים וזאת היא הברכה: ברוך יי׳ הללויה · שתאמרו ברוך יי׳: הודו · דברי המשורר לישראל והטעם כי הוא טוב: הודו לאלהי האלהים · המלאכים העליונים שאינם גופות ולא כגופות: הודו לאדני האדוני׳ · המלכי׳ הם אדוני הארץ: לעוש׳ נפלאות · מעין והם העגולות הכבודות שהם נכח השמי׳: לעושה · הכל דבק עם הודו וזהו הרקיע שהוא שמי הארץ: לרוקע · כי המי׳ תחת הארץ בחצי הכדור כאשר פירשתי בפרשת בראשית ומלת רוקע פועל ונפתח הק״וף בעבור אות הגרון והנה הזכיר מה שהוא על ראש עין האדם והארץ אשר תחתיו: לעושה · הזכיר שני המאורות כי חיי האדם תלויין בהם ואח״כ פירש כל אחד מהם את השמש לבדה ואת הירח משתתפי׳ ובעבור היות השמש בלילה תחת הארץ אין כח לה ולולי אור הלבנה והכוכבים לא ישאר חי וצמח ועם כל אלה הזכיר כי לעולם חסדו שהוא עושה כן תמיד ושב עתה להזכי׳ כי חייבים אנחנו להודות לשם על האותות שעשה בעבור עמו והחל למכה אחר שהזכיר למכה מצרים פרט בבכוריה׳ וזה חסד גדול עם ישרא׳ להנק׳ מאויביה׳: ויוצא מתוכם · מתוך מצרי׳: ביד רמה · לא כעבדי׳ הבורחי׳ מפני אדוניהם: לגוזר · גם זה חסד היה כי היה יכול להעבירם במי׳ ולא ימותו רק יעברו בפחד ובעצבון׳ והעביר׳ זה הכתוב לאות כי נכנסו בים הרבה רחוק מהיבשה וזה טעם בתוכו: וניער · הנה פרעה כורע וכל חילו אז היו ישראל חפשים וזה טעם כי לעול׳ חסדו עם ישר׳: למוליך · בענן וזה חסד או במדבר הגדול ככתוב לכתך אחרי במדבר: למכה · ויהרוג · הטע׳ כפול ועתה פי׳ אותם בעבור שהיו חזקים וכן אמר הנביא על האמורי אשר כגובה ארזי׳ גבהו וחסון הוא כאלוני׳ וככה מיד האמורי בחרבי ובקשתי כי לא שלם עון האמורי · ונתן · שלא היה בכורי׳ לתתה להם על כן הזכיר נחלה: שבשפלנו · זכר שהניחו הנחלה והיו בגלות בבל זכר לנו כמו הרגו לאבכר כי הטעם זכר אותנו: ויפרקנו · שסבו אל בית שני וכהיותם שם בתחלת בואם גם בדרך זן השם אותם כאשר אמר הנביא לא ירעבו ולא יצמאו על כן נותן לחם לכל בשר: הודו · בעבור כי שבת הלא׳ מטר השמים וכן כתוב יפתח יי׳ לך אוצרו הטוב את השמים על כן חתם הודו לאל השמים וזה הוא שיאמר זה לזה בימים ההם:

רשי

יראי יי׳ · אלו הגרים · מנ׳ · אף אין יש רוח בפיהם · גם הרוח אין בפיה׳ אפילו כבהמה זו כל שכן שלא ידברו באדם ומאחר שאין בהם רוח אין צריך לפרש רוח החוטם אף זה פתח ואף להם ולא ירימון קמץ: מנ׳ · לעושה נפלאות לבדו · בראשון לא נברא מלאך כשעשאן לנפלאות הללו השמים והארץ השמש והירח: למכה מצרי׳ בבכוריה׳ · בכוריהם לא נאמר אלא בבכוריהם עמדו בכורות וקפחו שוקן של אביה׳ המעכבין בישראל כששמעו נגע עשירי מפי משה: לגזרים · י״ב קרעי׳ לי״ב שבטים: מלכי׳ גדולים · כאן רמז שלשים ואחד מלכים והשוה להם פרעה וחילו מכת מצרים למלכים אדירים קשים מהם שקול סיחון כנגד כלם כל אחד לעצמו וכן פי׳ למעלה לסיחון מלך האמורי ולעוג מלך הבשן ולכל ממלכות כנען כן בהגדה: שבשפלינו זכר לנו · במצרים זכר לנו: ויפרקנו · מתוכם והפליא לנו כל זה: נותן לחם · רמז כאן חסד כל המעשי׳: הודו לאל השמים · המכין בהם מזון לכל בריה · עשרים וששה כי לעולם חסדו כאמרו במזמור זה כנגד עשרים וששה דורות שהיה העולם בלא תורה ונתקיי׳ בחסדו של הקב״ה:

מ״ע ספורנו ז״ל

אתם שתה: בית ישראל · בית אהרן · והלוי · ואתם: יראי ה׳ · ברכו את ה׳ · מה שלא עשיתם כן בגלות שבלתי יכולת או בעתים השתדלות: ואמרו: ברוך ה׳ מציון · יהי רצון שיהיה ברוך מציון ששם יגלה שמשיח ויהי׳: שוכן ירושלם · ועם זה: הללויה · על מה שהפליא לעשות לקיים את בניו בין האומות: בזה המזמור הזהיר המשורר את בני ימות המשיח להם תודה לאל יתברך על טובו ותסדיו שעשה למין האנושי בכללו ולישראל בפרט ובזה הזכיר קצת מופתים שכליים על דרכי טובו בחדוש העול׳ ואמר:

הודו לה׳ כי טוב · מציאותו לכל זולתו כי אמנם לנו יהיה מציאו׳ שום נמצא זולתי מתמציאותו · ועם זה הודו: כי לעולם חסדו · בבריאת עולם ובקיומו: לאלהי האלהים · שלא היה לנבדלים שום מציאות ולא שום קיום כי אם מאתו יתברך: לאדוני האדונים · מניעי השפלים והם הגרמים השמימיים: לעושה השמים בתבונה · במדרגו׳ כמות מוגבלות ובתנועות הכרחיו׳ לפעולתם שלא יצוייר שנפלו במקרה בכל אחד מהגלגלים וכוכביהם: לרוקע הארץ על המים · בתהומות ששם מתחת לארץ לצורך יצוריו נגד טבע המים והארץ באופן שלא ייוחס למקרה אבל לפעולת פועל רצוני מכוון לתכלית: לעושה אורים גדולים · אשר אין להם פעולה מחדשת דבר מעצמם ולא כמה שלתועלה מהם אלא בנפשים לנדם ובכן לא תועיל פעולת לעצמם כלל אבל מכים: לממשלת ביום ובלילה · [illegible] בלבד ובזה התבאר שלא היה זה מהם בבחירתם אבל בתכונות יסדר האל ית׳ לצורך יצוריו ברב חסדו עליהם: למכה מצרים בבכוריהם · שהם הנבחרים בעם ובזה הכניעם בלתי רב הדינם בעם במתלתו על הפתון: ויוצא ישראל מתוכם · ולא נשאר אחד מהם שם מתחת זקנה או חולי כאמרו ואין בשבטיו כושל: ביד חזקה · בשפטים בכל אלהי מצרים: ובזרוע נטויה · שהיו מתים גם מהבלתי מודעים לבכורו ובזה חזקו למהר לשלחם: לגוזר ים סוף לגזרים · נגד הטבע: והעביר ישראל בתוכו · בינשה: וניער פרעה וחילו · ובמיתתם בשאר ישרא׳ בני חורין לגמרי כאמרו ויושע ה׳ ביום ההוא את ישראל: למוליך עמו במדבר · שלא יתערבו בנכרי וילמדו מעשיהם: למכה מלכי׳ גדולי׳ · שלא היו בכלל שבעת העמי׳ ולא היו בתוך הארץ ראוים לכך: לסיחון · שהיה איש מלחמה: מלך האמורי · אשר כגובה ארזים גובה: ולעוג · שהיה ענק מלך הבשן · שהיתה ארץ חזקה ובגורים: ונתן ארצם לנחלה · ולא כהיותה מדבר לזכר עולם כמו שהיה דמוי בעוששי האמורי: נחלה לישראל · אף על פי שלא היו מגבולות הארץ: שבשפלנו · בגבולו׳ מלכיות: זכר · מה שנזכיר החסומים: ויפרקנו · בקבוץ גליות: נותן לחם · בוזה שמספיק לכל בשר כאמרו ואין מפני לאל השמים · בזה

מסרה

קל״ו לאדני האדנים ז׳ מפקין א׳ בליש׳ וסימ׳ הוא אלהי אלהים ואדוני האדונים · לאדניהם למלך מצרים · פרות הבשן האמרות לאדניהם הביאה ונשתה׳ ואדנינו דוד לא ידע · ואדנינו מכל אלהי׳ · הודו לאדני האדנים · כי קדוש היום לאדנינו · ועי״ן במ׳ פה רב״ת בשע״רי הני״קוד והנגי״נות בשע״ר מש״ה וכ״לב ובשע״ר שמתח״יל כל לש״ון אלהות ונמסר גם כעמוס סי׳ ר׳ · ויוצא י״ב מל׳ בקריא׳ וסימ׳ ויוצא אתו החוצה ויאמר הבט נא השמימה · ויוצא העבד כלי כסף וכלי זהב · ויאמר שלום לכם אל תיראו · ויוצא אותם מעם ברכיו · ויוציא משה את העם לקראת האלהים · וגדעון בא ויעש גדי עזים · ויוצא משם את כלי דיהויכי׳ · פתח יי׳ את אוצרו דירמיה · לקול תתו המון מים בשמים · ויוצא יהוידע הכהן · לקול תתו המון מים תניינא דסיפרא · ויוציא ישראל מתוכם · כה אלין מ״ל וי״ג חסר בקריאה וסימן נמסר בסדר ויקח קרח:

תורת חסד · תהילת ה׳

את ה׳ שממנו נהיה כל הווה וכן בית אהרן וכן בית הלוי וכן יראי ה׳ · והברכה היא שתאמרו ברוך ה׳ מציון שוכן ירושלם הללויה · ואמר שאלה הג׳ כתות יחד עם בית ישראל כלם יברכו את ה׳ והוא הענין הנאמר במזמור קל״ג כאומר הנה מה טוב ומה נעים וכו׳ וכמו שפירשתי שם · ובכתיבת מהר״ר שלמה אלטוכטוסי מצאתי כתוב כי יעקב וגומר הוא מ״ש הכתוב ואוהב את יעקב ואהרי כן בחר בישראל להיות עם סגולתו · או יר׳ כי יעקב והם כלל ההמון בחר לו יה אך לישראל והם הדבקים בו ראם לסגולתו · פה להם וגומר יר׳ שלא יוכלו לדבר ולגעור וכו׳ · עינים להם ולא יראו בעוני העם אשר תחת ממשלתם: אזנים להם ולא ישמעו לצועקי אליהם · אף אין יש רוח בפיהם להטיל רוח ונשמה בנולדים עכ״ד:

קלו הודו לה׳ כי טוב כל״ח עם זה המזמור יהלל לה׳ על כל הפרטים הנאמרים פרט ופרט והוא אומר בכל א׳ מהם כל״ח והכונה באומר כי לעולם חסדו הוא אם לומר כי מי שעשה זה יעשה גם כן דברים אחרים ואם לומר כי אחרי היותו מהווה ההויות יעשה ג״כ דברי׳ נוראים וכן להיותו משגיח והיותו אלהי האלהים ואדוני האדונים ית׳ וית׳ שמו ואם לומר שאפילו על הרעה יודו אליו ית׳ ואם לומר שאחרי שנעשו בימים הקודמים כל אלו הנסים אנו מובטחים שיושיענו וכו׳ וז״א בסוף המזמור הודו לאל השמים ולהיותנו מחוייבים להעלות את ירושלם על ראש שמחתנו ולהזכיר אותה ואת חורבנה תמיד וכמו שאז״ל שכל המתאבל על ירושלם זוכה ורואה בנחמתה לכן נסמך לזה המזמור מזמור על נהרות וגו׳: קלז על

אבן יחייא

בית יש׳ וגו׳ מה שלכן בית יש׳ שהם הנשים יברכו את ה׳ בית אהרן שלהם כתר כהונה יברכו את ה׳ · בית הלוי שלהם כתר תורה ברכו את ה׳ · יראי ה׳ שלהם כתר שם טוב ברכו את ה׳ והמלך המולך בציון שציץ עליו נזרו מכתר מלכות יאמר ברוך ה׳ מציון השוכן בירושלים · הללויה כל השומעים:

קלו הודו לה׳ וגו׳ ספר אופן הברכת הודאה שראוי שיברכו לאל ב״ה הד׳ כתות הנז׳ וכאומר לעיל ברכו את ה׳ שהם כ״ו הילולים שבסופם כי לעולם חסדו · ואולי כי הם כנגד כ״ו מלכים מיש׳ רשעים גמורים שמתו ברשעתם · וה׳ העמיד ישראל אז למען חסדו ני לרשעתם ורשעת מלכם היו חייבים כליה · והנה המלכים הנז׳ הם י״ט מלכי יש׳ שהם ירבעם נדב בעשא אלה זמרי · עמרי · אחאב · אחזיהו · יהורם · יהוא · יהואחז · יהואש · ירבעם · זכריהו · שלום · מנחם · פקחיה · פקח · הושע אשר הגלה · וז׳ מלכי יהודה שהם אביה יהורם · אחזיהו · אמון · יואחז · יהויקים · ואף שנמצאו בהם רשעים אחרים אם שהיה נמצא בהם דבר טוב ולא היו רשעים לגמרי או שעשו תשובה כמנשה או שמקבלו עונש בעולם הזה בגלות כיהויכין וצדקיהו · הודו לה׳ כנגד העולם האלהים כי טוב הוא ומטיב לזולת ולעולם חסדו · וכנגד עולם המלאכים אמר הודו לאלהים שהם המלאכים כל״ח וכנגד עולם הגלגלים אמר הודו לאדוני שהם הגלגלים אדוני הארץ כל״ח · לעושה וגומר פירש כי האלוה ית׳ ברא עולם המלאכים וזהו אומרו לעושה נפלאות גדולות לבדו · כי אין בבריאה דבר זך ובהיר ואור פשוט אשר יראה בו מגדולות נפלאותיו כעולם המלאכים · וברא עולם הגלגלים וזהו אומרו לעושה השמים בתבונה כ״לא כי נראה בבריאתם תבונתו להיותם גלגלים רבים וככבים רבים וגדולים וסובבים ומתנועעים אלו בתוך אלו · לרוקע וגומר ספר בריאתו עולם השפל · וספר ממנו החסד שעשה שהושיע את אדם ובהמ׳ בהרקיעו הארץ על המים שהיו מכסים את הארץ ומונעים ממנה כל טוב · לעושה אורים וגומר ספר מאשר נתן לארץ לקיומה אור השמש ביום ואור הירח וכוכבים בלילה אשר בהם יתהוה כל נברא כי האדם יולידהו האדם והשמש וכן כל הזולת · למכה מצרים וגו׳ ספר קצת מיציאת מצרים אשר הוא הראיה על בריאתו העולם כאשר אמרנו · וספר מכת בכורות אשר עמה הוציאם ממצרים ביד חזקה · וספר קריעת ים סוף לשנים עשר גזרים לשנים עשר שבטי ישראל ואיך נער פרעה וחילו בים סוף · וספר להוליך אותו במדבר אשר בזה כלל כל נסי המדבר כי סומך על הכתוב בתורה · וספר מלחמת סיחון ועוג אשר נתן ארצם לנחלה לישראל בחסד כי לא היתה בכללת נכרי׳ מתנת הארץ · שבשפלנו וגו׳ ואחרי שהגלנו

אבן עזרא

על נהרות בבל· בראש הספר הזכרתי דעת המפרשי׳ במזמור הזה וזה המזמור נאמר על לשון הלוי׳ שהם המשוררי׳ בגלות׳ על בבל וטעם על נהרות בהתבודדם מהבבליי׳ שלא ישמעו בכייתם ועוד בעבור שאמר תלינו כנורותינו וטע׳ ישבנו כמו משתוממי׳ יושב משמים על כן מלת גם: על· א״ר משה כי בתוכ׳ בתוך ציון טרם גלותם ולפי דעתי כי בתוכ׳ בבבל והעד על נהרות בבל שהערבים סביבות הנהר ובעבור שאמר נהרות לאות כי היו רבים ולא היה בירושלם נהר כי גיחון סתמו חזקיהו ככתוב בדברי הימים ועוד ראיה אחרת כי שם על בבל כי שם היו אומרים שירו לנו ומלת ותוללינו קשה ורבי יהודה המדקדק אמר שהוא מגזר׳ על הר גבוה ותלול בדרך רחוקה ורבי משה הכהן אמר כי ותוללינו מגזרת יללה על משקל ותושבנו כאילו אמר יללתינו וככה פי׳ ותחת יללתינו היתה שמח׳ להם ולא דבר נכונ׳ כי אין בכתוב זכר ותחת גם יללתינו היתה שמחה להם אם כן למה היו מבקשים שישירו והטעו׳ הגדולה שתושבנו תואר אדם ותוללינו שם ולפי דעתי הנה מלאנו שרה את אלהים תשתרר עלינו גם השתרר וכן שסוהו כל עוברי דרך מפעלי הכפל והמה שוסים; את הגרנות שרשו שסה וככה יהיה תלל גם תלה שנים שרשים והטעם אחד והנה ותוללינו כמו תלינו כנורותינו והנה ותוללינו ותליתינו כלי השמחה והכל הטע׳ כפול וזאת היתה תשובתינו איך נשיר: נכר· תאר כי אדמת מלה סמוכה לשון נקבה אדמת גוי נכר או אדמת אל נכר הפך שיר יי׳: אם· דברי כל אחד מהמשוררים בלבם וטעם אשכחך כנגד בזכרנו וטע׳ ימיני בעבור כנורותינו כי בימין כנגון היתרי׳ ופעול תשכח ימיני חסר כמו התפשה והזכיר על הימין תשכח דרך משל ויש אומרים שפירוש תיבש בלי חבר: תדבק· טעם לשוני כי הלשון הוגה בשירים· אזכרכי בדבור כמו ומשא יי׳ לא תזכרי עוד· אם לא אעלה הטעם שיקדי׳ זכר ירושלם על ראש שמחתי: זכור· אינגו מדבר על גלות שיטוס כאשר חשבו רבים כי הנה אחרי כן הזכיר בת בבל ועוד כי טיטוס לא היה מזרע אדום כי אנשיו היו יוונים בראיות רק כאשר היה אדום תחת יד ישראל היו שמחים במפלת ישראל וככה כתוב בספר עובדיה גם שישי ושמחי בת אדום והחרפה שהיו האדומיים מחרפים את ישראל יום שנלכדה ירושלם ונשרף ההיכל על יד הכשדים היתה קשה לישראל יותר מגרתם וכן אמר ואל תגדל פיך וזהו זכור האומרי׳ לבבליים גלו וערו יסודות ירושלם והנה ערו מגזרת פתחן יערה והיה ראוי להיות על משקל כלו מעשיכם והרי״ש חסירת דגש כמנהג ובעבור שהוא סוף פסוק היתה המלה מלעיל כמו כלו כעשן כלו ובעבור היות הטעם במלת ערו האחרון כאות הראשון על כן שב גם ערו הראשון מלעיל:

בת

תהלים

קלז א עַל־נַהֲרוֹת ׀ בָּבֶל שָׁם יָשַׁבְנוּ גַּם־בָּכִינוּ בְּזָכְרֵנוּ אֶת־צִיּוֹן׃ ב עַל־עֲרָבִים בְּתוֹכָהּ תָּלִינוּ כִּנֹּרוֹתֵינוּ׃ ג כִּי שָׁם ׀ שְׁאֵלוּנוּ שׁוֹבֵינוּ דִּבְרֵי־שִׁיר וְתוֹלָלֵינוּ שִׂמְחָה שִׁירוּ לָנוּ מִשִּׁיר צִיּוֹן׃ ד אֵיךְ נָשִׁיר אֶת־שִׁיר־יְהֹוָה עַל אַדְמַת נֵכָר׃ ה אִם־אֶשְׁכָּחֵךְ יְרוּשָׁלִָם תִּשְׁכַּח יְמִינִי׃ ו תִּדְבַּק לְשׁוֹנִי ׀ לְחִכִּי אִם לֹא אֶזְכְּרֵכִי אִם־לֹא אַעֲלֶה אֶת־יְרוּשָׁלִַם עַל רֹאשׁ שִׂמְחָתִי׃ ז זְכֹר יְהֹוָה ׀ לִבְנֵי אֱדוֹם אֵת יוֹם יְרוּשָׁלִָם הָאֹמְרִים עָרוּ ׀ עָרוּ עַד הַיְסוֹד בָּהּ׃

בת

[Masorah margin: ל׳ ומל׳ · ל׳ · ל׳ ומל׳ · ל׳ · כ׳ ואנכי לא אשכחך · ח׳ · כ׳ · ל׳ · ח׳ · ל׳ · ח׳ · ל׳ · כ׳ כנער]

תרגום

עַל נַהֲרָוָתָא דְּבָבֶל תַּמָּן יָתִבְנָא לְחוּד בְּכֵינָא כַּד הֲוֵינָן דְּכִירִין יַת צִיּוֹן׃ עַל עַרְבִין בְּמְצִיעָתָא תָּלֵינָן כִּינָּרְנָא׃ אֲרוּם תַּמָּן שַׁיילוּנָנָא בַּבְלָאֵי דִּשְׁבוֹ יָתָנָא לְמֵימַר מִילִין דְּשִׁירָא וּבְזִוָּנָא עַל עִיסַק חֶדְוָא אָמְרִין שַׁבְּחוּ לָנָא מִן שִׁירְתָא דַּהֲוֵיתוּן אָמְרִין בְּצִיּוֹן׃ מִן יַד קַטְעוּ לֵיוָאֵי אַלְיוֹנֵיהוֹן בְּכַבֵּירֵהוֹן וְאָמְרִין הֵיכְדֵין נְשַׁבַּח יַת תּוּשְׁבַּחְתָּא דַּיְיָ עַל אַרְעָא חִילוֹנִיתָא׃ מְתִיבָא קָל רוּחָא דְּקוּדְשָׁא וְאָמְרָה דְּאִין אַנְשֵׁיינָא לִיךְ יְרוּשְׁלֵם אַנְשֵׁיָּיה לִימִינִי׃ תִּדְבַּק לִישָׁנִי לְמוֹרִיגִי אִין לָא אִידְכַּר יַתִּיכִי אִין לָא אַסִּיק דָּכְרַן יְרוּשְׁלֵם עַל שֵׁירוּי חֶדְוַת בֵּית שַׁמְשִׁי׃ אֲמַר מִיכָאֵל רַבָּה דִּירוּשְׁלֵם אִידְכַּר יְיָ לְעַמָּא דֶּאֱדוֹמָא דְּאַחְרִיבוּ יְרוּשְׁלֵם דְּאָמְרִין צָדוּ צָדוּ עַד דִּשְׁתָאַסָּא בָהּ׃

אמר

רשי

על נהרות בבל שם ישבנו כשירדנו לגולה ושאלם נבוכד נצר שישירו לו כמו שהיו משוררי׳ על הדוכן: על ערבי׳· ערבי נחל: ותוללינו שמחה· מיני כלי זמר על שם שהם תולין אותם כך פירשו מנחם ותוללינו שמחה ותוללינו של שמחה ויש לפתור תוללינו אויבינו השם מהוללים ומתעתעים ומשטים בנו לשון ומהוללי בי נשבעו: אם אשכחך ירושלם· כנסת ישראל אומרת כן: אם לא אעלה את ירושלם· את זכרון אבל חורבנה אעלה להזכירו בראש כל שמחותי: ערו ערו· לשון חורבן וכן חומת בבל הרחבה ערער התערער וכן ערות יעור ואינו נופל אלא על דבר שעוקרין שרשיו מהארץ: נגד

מסורה

קל״ז נהרות ג׳ וסימ׳ הובשת נהרות איתן· הלא טוב אמנה ופרפר· על נהרות בבל שם ישבנו· אשכחך ב׳ וסימ׳ ואנכי לא אשכחך· אם אשכחך ירושלם· אעלה ח׳ פתחין וסימ׳ בלשון ארמי אמר מלאכא לאנתתיה דארונא אריך למכסיא קטרת׳ בירושלם וביאור׳ בסדר שמות:

מ״ע ספורנו ז״ל

בזה המזמור הזכיר המשורר גלות חרבן ראשון על ידי בבל וחרבן בית שני על ידי אדום ונבא על הרגן בבל והתפלל על אבדן׳· ואמר: על נהרות בבל שם· ישבנו· הנה על נהרות בבל ישבנו מ׳ שנה: גם בכינו בזכרנו את ציון· כנגד אמרו שערי דמשק לא נפלו: תלינו כנורותינו· שלא לנגן בם עוד מפני אבל׳ וכאשר אמר שישו אתה משוש כל המתאבלים עליה: איך נשיר את שיר ה׳ על אדמת נכר׳· ובזה קדשנו את ה׳ אלהינו: אם אשכחך ירושלם· אפילו בעת שמחה של מצוה: אם לא אזכרכי בתפלותי: על ראש שמחתי׳· אחר מקלה על ראש חתני׳ או אות זולתו כמו שהזכירו רז״ל: זכור ה׳ לבני אדום· באמרו ונתתי נקמתי באדום: את יום ירושלם· בחרבן שני: ערו ערו עד היסוד בה· וכן ימשה לבני כאמרו והיתה ארצם לזפת בוערה: בת

אבן יחייא

בהגלנו מעילנו בין האומות לעונותינו ועונות אבותינו· תמיד כשפלנו זכר לנו· כי השגיח עלינו לטובה בגלותינו ועשה עמנו נסים ונפלאות· ואחר כך שלח לנו את משיחנו ויפרקנו מצרינו כי לעולם חסדו ולא לזכות ישראל· ונתן לחם לכל בשר כי כל שאר האומות אשר רצו בזמן הגאולה לידבק עם ה׳ נתן להם מלאכיו ומתודתו הקדוש׳ וחלק ונחלה בה׳ הודו וגו׳ ולכן הודו לא השמי׳ כל״ח:

קלז על נהרות בבל וגומר המזמור הלוי נאמר על העתיד· שכך יאמרו הלויים בגלותם בהזכי׳ צרתם· על נהרות בבל כשהלכנו בגולה שם ישבנו בלכתנו אל הנהרות על מקו׳ המים לנוח מדאגתנו· ואפילו גם שם בכינו בזכרנו את ציון· על ערבים וגו׳ כשסיבו בתוך בבל יושבי׳ אצל הערבי נחל לנוח מדאגתנו· הוכרחנו לתלות כנורותינו שר״ל תיקון הכינור כדי לנגן בו בפשט כימינו ויתליהם ולמותחם· כי הפישוט ההוא יקרא תלייה· כי כל שטיחת דבר ומתיחתו להעמידו על מתכונתו תקרא תלייה· וכאומרו תולה ארץ על בלי מה שר״ל כי מתחה על בלי מה· וזה היה בהכרח כי שם שאלונו שובנו ותוללינו שכשי׳ דברי שיר ושמחה ותוללינו הוא כמו שוללנו כי התיו בלשון כשדים במקו׳ שין בעברי כדאמרינן תאי ברוש ברתא שברושים וברותים אחד הוא· איך וגומר ואכחנו היינו מרודים ואבלי׳ על זה באומרנו בלבבנו איך נשיר את שיר ה׳ על אדמת נכר· אם אשכחך וגו׳ וכשהיינו מנגני׳ ומשוררי׳ באונס מפני אימת האויב היינו אומרים אם אשכחך ירושלם אף כי אני מנגן· תשכח יד ימיני זאת המנגנת מלאכת הניגון וכל שאר מלאכותיה כי תתבטל לגמרי· ותדבק לשוני המשוררת אם לא אזכרכי עתה· ואם לא אעלה את ירושלם על ראש שמחתי בפעמים האחרים· שתמיד אזכור חרבנה ואהיה שומם ואבל אם קודר בכל שמחה שיהיה לי· זכור וגו׳ והכ׳ ראינו נקמתנו בהם מבליון והשמד הח׳לטיי לבבל וכניתיה ויושביה· והנה כאשר זכרת את אשר עשה לנו בת בבל השדודה אז· כן זכור ה׳ בגלותנו זה בין בני אדום את יום חרבן ירושלם שנית על ידי טיטוס הרשע כשהיו בני אדום אומרים ערו ערו עד היסוד בה שר״ל איש לרעהו יאמרו לגלות כל הבנינים עד היסוד ולנתוץ ולנתוש ולהרוס ולהשמיד ולאבד: אשרי

תורת חסד · תהילת ה

קלז על נהרות בבל וגומר שמעתי בזה כי להיות כי הצרה האחרונה משכחת הראשונה כשהיתה האחרונה גדולה מהראשונה מה שאין כן כאשר הראשונה היא יותר גדול׳ לכן אמר על נהרות בבל שם ישבנו גם בכינו וגומר ורצה לומר כי גם כי צרה גדולה היתה להם בענין היותם על נהרות בבל שמלד זה היה מן הראוי שיהיו שוכחים הצרות הראשונות הנה עכ״ז בכו בזוכרם חורבנה של ציון כי כבדה מאד ע״כ· ובכתיבת הה״ר שלמה אלטוכטוסי מצאתי כתוב על נהרות בבל טעם הסמיכות לפי שהמזמור הקודם הוא הלל הגדול והלויים היו אומרים אותו לפני הדוכן· עוד טעם לזה ששם אמר שבשפלנו זכר לנו ונסמך הלוי מזמור זה להבטיח כי גם שקרה אז מה שקרה לא יעזור וירחה בשפלותנו: או יהיה ענין זה ע״ד חייב אדם לברך על הרעה כשם שמברך על הטובה· על נהרות בבל שם ישבנו גם בכינו וגומ׳ יר׳ לומר טעם שלמטר השמים תשתה מים ואין לה נהרות כבבל עכ״ז היתה ארץ זבת חלב ודבש· תלינו כנורותנו יר׳ כדי שיקח אותם מי שירצה· על אדמת נכר יר׳ על אדמה בני נכר שנתנכרו מעשיהם לא ידעו דרך ה׳ ואיך נשיר בארצם שיר ה׳· תשכח ימיני יר׳ תשכח כחה ותנועתה שלא תעזור עוד ממנה והוא ע״ד כתפי משכמה תפיל ואזרועי מקנה תשבר: או יר׳ תשכח ימיני העזר שהיא ממתנת ומיחלת שתבא לה מציון· או יר׳ תשכח את ימיני העזר שאני רוצה שיבא לי ממך על ראש שמחתי הוא יום החתונה ויום החופה והיום שנולד לאדם הבן הראשון שהן תחלת שמחותיו של אדם ואפילו בהלה השמחות אזכור את ירושלם ולזה כוונו רז״ל באומרם זה אפר מקלה שנותנים על ראש החתנים· ולי אני שלמה הכותב ולכן תקנו בשבע ברכות לחתן שוש תשיש ותגל עקרה ובברכת המזון בונה ירושלם ובברכת הנביאים רחם על ציון וכו׳ והנה מה ששאלו ממנו הם ג׳ ענינים הא׳ דברי שיר ופירושו ענין השיר הב׳ שנגנן בידינו ובכנורותינו בשמחה ובשירים הג׳ שנשיר שיר ציון כלומר המיוחד לעיר ציון והפארת ושבחיה והמשורר משיב תשובה נכונה לשלשתן והשוב׳ למאי דסליק מיניה ואמר איך נשיר את שיר ה׳ על אדמת נכר ולב׳ אמר אם אשכחך ירושל׳ תשכח ימיני כלומר שיבא חולי בטול האברים ויש פעמי׳ שיבא חולי ליטרגיא והוא חולי השכחה ולג״א תשכח ימיני אם אשכחך ירושלם ולג׳ השיב תדבק לשוני לחכי אם לא וגומר כלומר לא די שלא נשיר שיר ציון אלא שאזכור שבחי ציון כדי להרבות בבכיה ובעצבון ועליו אמר תדבק לשוני לחכי כלומ׳ שיבא לו חולי בטול הלשון והדבור אם לא יעלה את ירושלם על ראש שמחתי· אשרי שיאחז וגומר בזה רמז אל דריוש וחיילותיו שהחריבו את בבל ועשו בורצון האל ית׳· ע״כ: וע״ד מה שפי׳ הר״י ן׳ שועיב אולי יר׳ תשכח ימיני אם היא ימיני או שמאלי וכו׳ וע״ד מה שביארתי אני באומר עלת עני תבישו כי ה׳ מחסהו וסמיך ליה מי יתן מציון וגומר יר׳ אם אשכחך ירושלם ולא אשלח תמיד מתנותי לעניים ולאביונים תשכח ימיני מה שהיא טורחת ועמלת ונותנ׳ לדקה אל העניי׳ והאביוני׳ ובכן יהרעו לי מקרים רעים ורבים אשר מהם הייתי נצל ע״י כתיב׳ הצדקה ועשותי החסד והאמת ואולי נוכל ג״כ לומר פי׳ זה באו׳ לקן הימין של האדם הנותן הצדקה כי בצדקה תושע יהודה ובמה שנא׳ בפסוק זה ענין הזכירה והבלתי שכוח הדבר ובפרט׳ זכור ראינו בה אומרו זכור ולא תשכח תוכל לומר שזה תלוי בזה אם לפי שעמלק ג״כ סייע בחרבן בית קדשנו ותפארתנו ואם לפי שהוא היה הראשון שהעיז פניו כנגד ישראל וממנו למדו כלם ואם לפי שאז כשימחה שמו של עמלק אכל וכל יהיה השם שלם והכסא שלם כביכול ומה שלא לקח סדרו של מרע״ה רצו רק הזכיר הזכירה אחרי אומר אם אשכחך וגומר זה יפורש עם מה שביאר הר״י בעל העקידה במה שאמר יוסף הצדיק כי אם זכרתני אתך וגומר והזכרתני וגומר ולא זכר שר המשקים את יוסף וישכחהו שאמר כי ענין היות האדם מזכיר הדבר תמיד היא סבת היותו בלתי שוכח אותו וד״עה רצה לומר שאין צריך לומר אם יזכור לירושלם שאז לא ישכחנה אלא שגם אם לא יזכרנה לא ישכח׳ וכו׳ והוא אומר אם אשכחך ירושלם תשכח ימיני תדבק לשוני לחכי ויר׳ ותדבק ג״כ לשוני לחכי גם אם יהיה זה לי שאשכחך בסבה שלא אזכרכי ולהיות שההזכרה הנז׳ היא בפה כאמור לכן אמר תדבק לשוני לחכי אם לא אזכרכי והוא מדה כנגד מדה· ומצאתי כתוב מסרה וסעדו לבכם וראיתם שם לבכם שיתו לבכם לחילה הכוונה שבין בעת האכילה ובין בעת השמחה יזכרו על ראש שמחתם ענין חרבן בית המקדש והוא אומרו שיתו לבכם לחילה ע״כ· והנה י״ל דמהו אומ׳ מלה שם ומלת גם ואומר דברי שיר וגומר שירו לנו וגומר והכ״ל כי אמר שעל הנהרות ההם נעשו להם ב׳ ענינים הא׳ כי היו בשובה ונחת להיותם עלי מים רבים נוזלים אשר האדם יתענג בראותו אותם וכן נמשך להם דבר אחר מלד ראותם המים כי בכו ג״כ כמו שהטבעיים אומרים כי הדמעה היא דבר נוזל מן המוח והנה להביטם במקומות הלחיים נתפעל הענין במוחותיה׳ ובכו והוא אומר גם בכינו· והפסר ג״כ שיר לומר כי תכף שישבו שם בכו מבלי המתנה כלל אל הכנת העשי׳ הבכי וכל זה היה בזוכרם את ציון הזכרה לבד לא לטובותיהם שהיו להם בה כלל רק לעיר ציון· וכדי להגזים הענין אמר על ערבים בתוכה תלינו כנורותינו וכמו ששמעתי במה שאמר הכתוב בכה תבכה וגו׳ שר״ל כי עם היות שהיה הבכי פעמים רבות וכן בלילה שהקול נשמע עד למרחוק וכן ודמעת׳ על לחייה שהיתה נראית לעין כל עכ״ז אין לה מנחם וכו׳ וכן אמר פה כי עם היות כי להיותם בערבי נחל בתוכה והוא המקום אשר אין שם כל כך רבוי מן המים לשימשך רבוי לחות במוח כדי לבא לבכות רק שאדרבה האדם יתענג וישמח בהיותו עומד שמה הנה עכ״ז גדול הכאב והבכי מאד עד כי על ערבים בתוכה תלו כנורותיהם אשר היו בוכים בהם מקודם ועתה בהיותם על הערבים תלאום להיותם בלתי נצרכים עליה׳ כי בזולתם בכו הרבה בכה לפי ששם שאלום שוביהם דברי שיר וכו׳ והכונה כי אמרו להם שאותו הנצחון אשר עשו הם כששבו לישראל יעשוהו בחרוזים ובמשקלי השיר וישוררוהו בפיהם הם השבויים הישראלים בעצמם ע״ד מה שקראו לפתשגן לצחק בית דנין וכו׳ והוא אומר ותוללנו שמחה והוא מלשון אמרתי להוללים וגו׳ שהיו רוצים מהם שישמחו׳ וכו׳ ולזה היו אומרים להם שירו לנו משיר ציון ויר׳ לומר כי כמו שהיו עושים בציון על הדוכן אז כשהיו נוצחים איזה עיר או מדינה או מלכות כן יעשו גם אז להם והיא או׳ שירו לנו משיר ציון ולכן לא היו צריכין לכנורות כלי הנגון כדי לעורר הבכי והיללה כי בזולתם היה להם כל זה ולזה היו אומרי׳ איך נשיר את שיר ה׳ על אדמת נכר ר״ל איך נשיר אותו השיר אשר היינו משוררים לה׳ אשר הגדיל מעלת אדמתנו ירושלם ואשר אנשיה שבו ובזזו אדמת נכר ועתה נהפוך הדבר ונפרס׳ מעל׳ אדמת נכר על ארצנו מלד מה שהיא בעת שללה את אדמתנו עד שעל כן נמצינו מהללין אנחנו מעלת אדמת נכר וכו׳ וגם אכתוב פה מה ששמעתי בענין זה והוא כי מדרך המשוררי׳ הוא להעלי׳ דבריהם כדי שלא ישמע כ״כ דבורם מתוך היותם משוררים ומה גם אם יהיו משוררים בכלי נגון ולז״א שתלו כנורותיהם על כרחם כי האויבים עשו להם שיתלו בלי כל נגונם אשר בם היו מנגנים גם בשיר ושמחה והוא כי שם שאלו מהם שוביהם דברי שיר והכונה ששאלו מהם שיאמרו להם הדברים של שיר כדי לראותם היעב מה יאמרו ואח״כ אמרו להם עתה שידענו דברי השיר שירו לנו משיר ציון:

אמר עוד אם אשכחך ירושלם וגו׳ זה יובן עם משז״ל כי מגלת קינות שהרה לישראל מעונותיהם יותר ולכן אמר הנה באמת אני מוכרח לבלתי שכוח רק להזכיר חרבן הבית לפי שהדבר בזה לי תועלתי ולזה אני זוכרו למה שמלדה אשוב בתשובה ויתכפרו עונותי ואעש׳ טובות רבות הנרמזות בימין כאומרו ימין ה׳ רוממה וגו׳ וכן מלד זה לשוני תהגה צדקת ה׳ ותורתו ולכן הם

אשכח

אבן עזרא

בת · דברי המשורר מתפלל שתהיה בת בבל שדודה: אשרי · ספר אכזריות לכם שנפלו עוללי ישראל על כן למעלה את גמולך: לדוד אודך בכל לבי · בעולם · עד אלהים הם הדיינים המקיימים משפטי אלהים בארץ · אזמרך בגלוי: אשתחוה · יש אומרים כי היכל קדשך השמים וזה רחוק בעבור אשתחוה והנכון שהוא המקום שהיה שם הארון · מצאנו בכל ספר כל שמך בקמץ חטף על כן לא דבר נכונה המפרש שאמר כי הגדלת על כל בחולם והפעול שמך ותחסר ו״יו ואמרתך והנכון בעיני כי יש לשם הנכבד שמות תואר כמו אדני הקמון גם אלהינו ואל שדי רק שם העצם הוא הנכתב ואיננו נקרא הוא הנכבד והנורא על הכל וזה השם לא נודע עד שבא משה אדונינו והשם אמר לו זה השם וזה הוא ואודה את שמך שהוא שם העצם והנה הטעם כי הגדלת על כל שם שיש לך שהם שמות התואר השם הנכבד שאמרתי: ביום · תרהיבני · תחזקני · עוז פעול והנה מלת תרהיבני יוצא׳ לשני פעולים: יודוך · טעם שמעו אמרי פיך שמשחתני להיותי נגיד ועמים ישרתוני · וישירו · לא יהיה להם שירות חשק או שירות מלחמות רק שירות בדרכי השם ולספר מעשיו: כי · אז יתבר׳ להם כי השם אע״פי שהוא רם על הכל הוא רואה רועה כאן וטעם השפל כמוני שהייתי בתחלה רועה שיושיעני וטעם רואה שיושיעני ומלת יידע מהכבד כמו ייטיב ונפתח הד״לת בעבור אות הגרון · ממרחק ממקו׳ רחוק כגבוה שמים מעל הארץ ומלת יידע ילמדנו דעת שייסרנו כמו ויודע בהם את אנשי סוכות: אם · הנה ידעתי כי אתה רם ותראה השפל על כן אדע אם אלך בקרב צרה אדע שתחייני ואיך תחייני שתשלח ידך הנטויה ותושיעני · על אף אויבי · אמר ר׳ משה אף על אויבי ולפי דעתי שהוא כמשמעו על אף אויבי כמו להכעיסם והטעם בעל כרחם: יי׳ יגמר · חפצי בעדי או יגמור מעשי והנה הוא חסר כמו תשכח ימיני והנה חסדך לעולם עומד ואני מעשה ידיך אם כן לא תרפני ומלת תרף מהבנין הנכבד כדרך למעשה ידיך: למנצח לדוד מזמור יי׳ חקרתני · זה המזמור נכבד מאד בדרכי השם ואין באלה החמשה ספרים מזמור כמוהו וכפי בינת אדם בדרכי השם ודרכי הנשמה יתבונן בטעמיו ועתה אפרשנו בדרך קצרה בע״ה · החל חקרתני כדרך חוקר לב ובוחן כליות ויכולת לדעת כל סודי: אתה · תדע שבתי וקומי והטעם כי תנועות האדם הפוכות והכל כפי צורך האדם ומחשבתו וחפצו על כן מלת לרעי כמו מחשבתי וכמוהו וברעיון לבו ובארמית רעיונך על משכבך סליקו ובאה המלה עם למ״ד כמו הרגו לאבנר וטעם מרחוק מזמן רחוק כמו מרחוק יי׳ נרא׳לי והנה הטעם קודם רעי כדרך בטרם אצרך בבטן ידעתיך וטעם להוסיף אתה כי אתה לבדך תדע מספר כל תנועתי לא האד׳ בעצמו:

ארחי

תהלים

ט׳ ל　בַּת־בָּבֶל הַשְּׁדוּדָה אַשְׁרֵי שֶׁיְשַׁלֶּם־
ל　לָךְ אֶת־גְּמוּלֵךְ שֶׁגָּמַלְתְּ לָנוּ: אַשְׁרֵי׀
ב׳ חד מל׳ על נפש ז׳ בטע׳　שֶׁיֹּאחֵז וְנִפֵּץ אֶת־עֹלָלַיִךְ אֶל־הַסָּלַע:
קלח　לְדָוִד׀ אוֹדְךָ בְכָל־ א
לִבִּי נֶגֶד אֱלֹהִים אֲזַמְּרֶךָּ: אֶשְׁתַּחֲוֶה
אֶל־הֵיכַל קָדְשְׁךָ וְאוֹדֶה אֶת־שְׁמֶךָ
ל　עַל־חַסְדְּךָ וְעַל־אֲמִתֶּךָ כִּי־הִגְדַּלְתָּ
י״ב בליש׳ וחס׳　עַל־כָּל־שִׁמְךָ אִמְרָתֶךָ: בְּיוֹם קָרָאתִי
ל וחס׳　וַתַּעֲנֵנִי תַּרְהִבֵנִי בְנַפְשִׁי עֹז: יוֹדוּךָ
יְהוָה כָּל־מַלְכֵי־אָרֶץ כִּי שָׁמְעוּ אִמְרֵי־ ה
פִיךָ: וְיָשִׁירוּ בְּדַרְכֵי יְהוָה כִּי גָדוֹל
כְּבוֹד יְהוָה: כִּי־רָם יְהוָה וְשָׁפָל יִרְאֶה
ל　וְגָבֹהַּ מִמֶּרְחָק יְיֵדָע: אִם־אֵלֵךְ׀
בְּקֶרֶב צָרָה תְּחַיֵּנִי עַל אַף אֹיְבַי
ה׳ חס׳ בכי׳　תִּשְׁלַח יָדֶךָ וְתוֹשִׁיעֵנִי יְמִינֶךָ: יְהוָה
יִגְמֹר בַּעֲדִי יְהוָה חַסְדְּךָ לְעוֹלָם
י״א כתי׳ יו״ד　מַעֲשֵׂי יָדֶיךָ אַל־תֶּרֶף:
ג׳ ד׳　קלט　לַמְנַצֵּחַ לְדָוִד מִזְמוֹר א
ל׳ ל׳ יו״ר ר״פ בסי׳　יְהוָה חֲקַרְתַּנִי וַתֵּדָע: אַתָּה יָדַעְתָּ
ל׳ ל　שִׁבְתִּי וְקוּמִי בַּנְתָּה לְרֵעִי מֵרָחוֹק:
ארחי

תרגום

אָמַר גַּבְרִיאֵל רַבָּה דְּצִיּוֹן לְאוּמָּא
בַּבְלֵיתָא בְּזוֹזִיתָא טַב לֵיהּ דִּי שַׁלֵּם
לָךְ יַת גּוּמָלִיךְ בִּישׁ דִּי גְמַלְתְּ לָנָא:
טַב לֵיהּ דְּאָחִיד וּמְרַטֵּשׁ יַת טַלְיָיךְ
עַל כֵּיפָא: עַל יַד דָּוִד אוֹדֵי קֳדָמָךְ יְיָ
בְּכָל לִבִּי קֳבֵיל דַּיָּינַיָּא אֲזַמְּרִינָךְ:
אֶסְגּוֹד קֳדָם הֵיכְלָא דְקוּדְשָׁא וְאוֹדֵי
יַת שְׁמָךְ מְטוּל טוּבָךְ וּמְטוּל קוּשְׁטָךְ
אֲרוּם אַסְגִּיתָא עַל כָּל שְׁמָךְ מֵימְרֵי
תּוּשְׁבַּחְתָּךְ: בְּיוֹמָא דִּיקְרֵית עֲנֵיתָנִי
אַסְגֵּיעֲתַנִי בְּנַפְשִׁי עוּשְׁנָא: יוֹדוֹן
קֳדָמָךְ יְיָ כָּל מַלְכֵי אַרְעָא אֲרוּם שְׁמָעוּ
מֵימְרֵי תוּשְׁבַּחְתָּךְ: וִישַׁבְּחוּן עַל
כִּבְישֵׁי יְיָ אֲרוּם רַב אִיקָרָא דַּייָ: אֲרוּם
רָמָא יְיָ וּמַסְכֵּין יְחָמֵי לְטָבְוֵי וְיוֹחֲנָא מִן
שְׁמַיָּא רְחִיקִין יַמְאִיךְ: אִין אֲהַלֵּךְ
בִּמְצַע עָקְתָא תְּחַיֵּינַנִי עַל נְחִירָא
בַּעֲלֵי דְּבָבַי תּוֹשִׁיט אִידָךְ לְחַבְלוּתְהוֹן
וְתִפְרְקִנַּנִי יְמִינָךְ: יְיָ יַשְׁלִים בִּישָׁא
עִלָּוַיהוֹן אַמְטוּלְתִי יְיָ טוּבָךְ לַעֲלָם
עוֹבְדֵי אִידָךְ לָא תִשְׁבּוֹק: לְשַׁבְּחָא
עַל יַד דָּוִד תּוּשְׁבַּחְתָּא יְיָ פַּשְׁפַּשְׁתַּנִי וִידַעְתְּ: אַתְּ קֳדָמָךְ גְּלֵי אוֹתָבוּתִי לְמֵיעֲסַק
בְּאוֹרַיְתָא וְאוֹקִימוּתִי לְמֵיזַל בִּקְרָבָא אִתְבַּיְינַת לְחַבְרוּתִי כִּכְנִישְׁתָּךְ מִן עַם רָחִיק:
כדון

מה נמלצו לחכי · פעמי הכן · קדמו עיני אשמורות · שש אנכי · תען לשוני · תרף ג׳ וסימ׳ אל תרף ידיך מעבדיך דיהושע · החזק במוסר אל תרף · מעשי ידיך אל תרף:

רש״י

נגד אלהים אזמרך · לעיני השרים: כי הגדלת על כל שמך אמרתך · שמך בעל גבורות וקנוא ונוקם ואמרת הבטחת טובך וחסדך והגדלת על כל שמך אמרתך שאתה מעביר לנו על מדותיך וסולח לנו: תרהיבני · הגדלתני: כי שמעו · כששמעו אמרי פיך לא תרצח לא תנאף הודו על אמרי פיך על אנכי ולא יהיה לך כדי הוא להקבילם עול מלכותו עליהם תחילה ואחר כך יגזור כל גזירותיו: יידע · ייסר כמו ויודע בהם את אנשי סוכות: יגמור בעדי · ישכים על ידי בקשתי: מעשי ידיך · בבית הבחירה שנאמר בו כוננו ידיך: בנתה לרעי מרחוק · בנתה מרחוק למושבני אל רעותך וחברתך לרעי לחברני אליך:

ארחי

וישירו ל׳ ונקוד׳ ואיצק ת׳ וזונך ת׳ ממן׳ ומס׳ פ״ן

מסרה

קל״ח לדוד ז׳ בטעם בסיפרא וסי׳ נמסר בסיפרא סימ׳ כ״ו וסי׳ ק״ג · אמרתך י״ב חס׳ בלישנא וסימ׳ האומר לאביו ולאמו לא ראיתיו: בלבי צפנתי · כי הגדלת על כל שמך · הקם לעבדך · ויבאני חסדיך · חלית פניך · כלו עיני

מ״ע ספורנו ז״ל

בת בבל השדודה · כאמרו ושאטתים במטאטי השמד: אשרי שישלם לך · כורש שהיה מחסידי א״ה וזכה למלכו׳ ועושר רב בעולם הזה כאמרו נתתי לך אוצרות ומטמוני מסתרים ויזכה לחלק לע״ה כאמר חסידי אומות העולם:

בזה המזמור התפלל דוד המלך שיקבלו מלכי האומות ממנו כהודיעו להם את גודל האל ית׳ והתפללו שיהיה כן לעתיד לבא שיכירו מלכי ארץ דרכי טובו ומעלתו וישירו תהלתו · ואמר:

אודך בכל לבי · שגם נפשי המתאוה יוקקה לעשות זה לא השכלי׳ לבד: נגד אלהים · מלכי ארץ ושופטיה: אשתחוה בגוף: ואודה · בנפש: על חסדך · שאמרת לעולם חסד ישמור לו חסדו: ועל אמתך כאמרו ובריתי נאמנת לו: כי הגדלת על כל שמך אמרתך · הגדלת לי אמרתך על ידי נתן הנביא על כל שמך שהוא רב חסד ואמת: ביום קראתי · על ידי נתן הנביא ואמרתי מה אנכי יושב בבית ארזי׳ ותענני · על ידו באמרו הלא: תרהיבני בנפשי עוז · אתה עוזי ומעוזי יסי רצון שתרהיבני ותגאוני בנפשי שתוכל נפשי להטות לבב מלכי ארץ לעבודתך ובזה: יודוך ה׳ כל מלכי ארץ כי שמעו אמרי פיך מפני שכודעתים נפלאות מתורתך: וישירו בדרכי ה׳ לעתיד לבא: כי · אז יהיה: גדול כבוד ה׳ · אצל כל המון האנושי: כי רם ה׳ ושפל יראה: כי אז יראה וישגיח על הגבוה ועל השפל: וגבוה ממרחק ידע · ממרחק ממעון קדשו מן השמים ידיע לכל את הגבו׳ בהשפילו גבהות אדם ורום אנשים · ובזה: אם אלך בקרב צרה · בגלות: בקרב גוים · כאמרו אוסר בלבו מי יורידני ארץ: תחייני · בהשפילך אותם: על אף אויבי תשלח ידיך · בחרות אפסכנו: ותושיעני ימינך · בקבוץ גליות: ה׳ יגמור בעדי · התשועה של קב״ה גליות בביאת המשיח: ה׳ חסדך לעולם · ואמרתי שתהיה זו תשועה גמורה כי אז יהיה חסדך לעולם לא יקום עוד צורר ישראל · ולכן אני מתפלל: מעשי ידיך אל תרף · במלחמת גוג ומגוג באופן שתזכה לתשועת ימות המשיח שהיא גמורה ותשועת עולמים:

בזה המזמור המשורר התפלל שיצילהו מן הרשעי׳ הטורדים ומיצר הרע למען לא יחטא לו כי הטנם לא יחטא׳ מצד חסרון ההתבונות בעיון עד שיחשוב אל ה׳ תועה ויחשם אליו יתברך חסרון ידיעה בפרטים או שיהיה דרך להסתירם ממנו או להמלט מענשו או מנם שידע פרטי הנפסדים לא ישגיח בהם אבל תהיה הכנתו לתקוה מצד הרשעים המתקוממים ומסיתים ומצד יצר הרע המתאוה לתאוות הנפסדות · ואמר:

ה׳ חקרתני · כאמרו אני ה׳ חוקר לב בוחן כליות: ותדע · שמה שאומר לפניך הוא אמת: אתה ידעת שבתי וקומי · בנת לרעי מרחוק · ארחי ורבעי זרית · הנה אתה בנת רעי רעיוני ומחשבותי מרחוק עם היותך מגביה לשבת בשבתי ובקומי ובארחי בדרך וברבעי בשכבי אשר זרית ופזרת במקומות שונים · וידעת אם היו דעיוני גם כשהיתי מכתבת ודברת גם בשבתך בביתך ובלכתך בדרך ובשכבך ובקומך: ובכל

תורת חסד　　　תהילת ה׳

אשכח לירושלם תשכח לי שאשכח ימיני העושה פעולת המעלה וכן תדבק לשוני לחכי ולא אוכל להגות בתורת ה׳ ולומר לאחרים שיפעלו פעולת המעלה אם לא אזכרכי ואם לא אעלה את ירושלם על ראש שמחתי כלומר אם לא אחשבנה ראשונה במעלה על כל שמחותי כי באמת אין לך שמחה כשמחת היות האדם לדיק ישר ונאמן:

קלח לדוד אודך בכל לבי וגומר כאשר ראה דע״ה ברוח הקדש את כל אלה הענינים הנזכרים פתח ואמר אודך בכל לבי וגומר ורצה ע״ד או״ל כשם שמברכין על הטובה כך מברכין על הרעה והוא אומר אודך בכל לבי ואמר עוד נגד אלי״ם המורה על הדין אזמרך וזה שאר׳ז״ל כנגד הצרות הבאות עלינו אנו מזמרין לך וכו׳ אודך וכו׳ ואזמרך וכו׳ ואשתחוה אל היכל קדשך ואודה וכו׳ ירצה על חסדך ועל אמתך עמדי על אותו הדרך בעצמו שנהיית בחסדך לאברה׳ ובאמתך ליעק׳ והוא מש״ה תתן אמת ליעק׳ חסד לאברה׳ וכו׳ כי הגדלת על כל שמך במה שייעדת להביא הטובות לבני באומרך וכאמן ביתך וממלכתך וכו׳ שאחר שאמרת הדבר הזה הנה מעתה הרי הוא בעיני כאילו הוא כבר נעשה וכו׳: ביום קראתי ותענני הוא הענין שאמר מר״עה לישראל עמדו ואשמעה וגומר: ולהיות כי כל מה שכתב דע״ה בספר זה הוא ב״כ כנגד כל ישראל לכן אמר הנה אמרי כי ביום שאקראך תענני ידעתי נאמנה כי תרהיבני בנפשי עוז יען יאמרו בעמים ומי גוי גדול אשר לו אלי״ם קרובים אליו כה׳ אלהינו בכל קראנו אליו וכפי מה שביארתי בפסוק ה׳ הושיעה המלך יעננו ביום קראנו כאשר תראנו במקומו יובן היטב אומר פה ביום קראתי ותענני וגומר כי אין ספק כי ענין גדול הוא היותנו נענים בו ביום שאנו קוראים אליו ומה גם המלך אשר ימלוך עלינו שיוכל להושיענו על מה שנקראנו ולא יאמ׳ לנו מאין אושיעכ׳ המן הגורן או מן היקב והיינו דסמיך לזה לומר יודוך ה׳ כל מלכי ארץ וכו׳ והוא נכון עד מאד כפי כונתי זאת ואמר כי ענין זה שיהיו למלכים לא יהיה כי אם כאשר המלכים האלה שמעו אמרי פיו ית׳ ויהיו אנשי מעשה טוב וכאומר רק אם ישמרו בכיך וגומר ואמר כי עוד דבר גדול יהיה למלכים האלה והוא כי ישירו במה שיהיה להם דרכי ה׳ וכו׳ וענין זה יובן עם מה ששמעתי במש״ה אכן אתה אל מסתתר אלהי ישראל מושיע שר״ל כי לה׳ ית׳ מלינו הענין בעצמו שיהיה לשורש ישי אשר עומד לנס עמים והוא כי אליו גוים ידרושו והיתה מנוחתו כבוד כלומר היותו במנוחה בתוך ביתו ובלתי יוצא וכו׳ יהיה כבוד גדול אליו מה שאין כן הענין לשאר המלכים שיאמר אז עליהם שהם כנסים וכו׳ ולז״א אכן אתה אל מסתתר ועכ״ז אתה אלהי ישראל מושיע וז״א פה וישירו בדרכי ה׳ כי גדול כבוד ה׳ בענין זה כמו כן תהיה מנוחתם כבוד וז״א כי רם ה׳ ושפל יראה ור״ל הענין בעצמו הנאמר באומר אכן אתה אל מסתתר אלהי ישראל מושיע · או יר׳ באומר ושפל יראה לומ׳ כי מי שישפיל את עצמו יראה היטב כי רם ה׳ וכו׳ · או יר׳ יודוך ה׳ כל מלכי ארץ ישראל הבאים ממנו ויש להם תקוה כי ישירו בדרכי ה׳ כי גדול כבוד ה׳ כי ביום ההוא יהיה ה׳ אחד ושמו אחד והנה זה שאמרתי ביום קראתי ותענני בא לי מצד השגחתך בי לטובה בשמך אלי״ם שאמרתי עליו נגד אלי״ם אזמרך כי ממני נמשך אלי היותך משגיח בי לטובה בכל אלה וכן ולך תעלה אנקת שופת אביונים ושפלים ובזה התרומם ותתעלה וז״א כי רם ה׳ ושפל יראה וגבוה ממרחק יידע ור״ל האלוה ית׳ יכניעהו וכו׳: אם אלך בקרב וגומר יר׳ אם אלך בקרב צרה בגלותי תחייני וכו׳ ובזה ידעתי כי ג״כ דוד עבדי וכו׳ וה׳ חסדך לעולם א״כ מעשי ידיך אל תרף ותושיעני ואודך בכל לבי · או יר׳ ה׳ יגמור בעדי מעשה המלות כי נפשי ח״ו לא אוכל להשלים איזו מלוה הנה הוא ית׳ מכתיב עלי שגמרתיה כי מחשבה טובה הק״בה מצרפה למעשה ומכ״ש תחלת המעשה בה שיגמרנו וכו׳ כלומר שיכתוב עלי שעשיתיו וכן יהיה חסדו זה לעולם כלו׳ למלכים הבאים מזרעי וכו׳: ובכתיבת הה״ר שלמה אלטוכטוזי מצאתי כתוב על אף אויבי יר׳ על כרחם ועל אפם של אויבי תשלח ידך ותושיעני ימינך וכל המזמור יתפרש על ישועתן של ישראל בימי אחשורוש והמן עכ״ד:

קלט למנצח לדוד וגומר הנה המזמור הקודם התחיל באו׳ אודך בכל לבי ועל כן אמר פה ה׳ חקרתני ותדע כי ה׳ חקר אותו וידע את לבבו היותו שלם עמו: אתה ידעת שבתי וגומר הכונה על מה שהיה כוהר לקרוא קרית שמע בכונתה אם בשבתו בביתו והוא רמז אל זמן הלילה שאז האדם יושב תמיד בביתו ואם בקומו והוא באומרו ובקומך ולהיות שזמן קריאת שמע של שחרית הוא משיכיר איש את חברו הרגיל כמו קלנג ברחוק ד׳ אמות לכן אמר בנת אל רעי מרחוק שיר׳ גומר בנת אל הענין שאני מגיע לרעי מרחוק לראות אם הגיעה עונת קק״ש וכן

ארחי

אבן יחייא

אשרי שישלם וגו׳ והאושרים יהיו אז מעם ישראל שישלם לך כבוא משיחנו את גמולך שגמלת לנו · והאושרים יהיו מכל אחד מהם שיאחז עולליך וינפצם על הסלע · כי לא יבחר ה׳ באומ׳ הרשעה ההיא ולכן יהיה מצוה לעקרה ולבלתי חיות כל נשמה כאשר צוהו על הז׳ עממין:

קלח לדוד אודך וגומר המזמור הלז נאמר על העתיד אחרי שמשיח צדקנו ינצח מלחמ׳ גוג ומגוג יאמר כך · אודך בשיר בפה בכל לבי · שר״ל בכל כוונת שכלי · ונגד אלהים אזמרך בזמרה בכלי · בהשתחוי אל היכל קדשך · והנה ההודאה בשיר הגה תהיה אז שמך על חסדך אשר עשית עמדי להמליכני על הכל מה שהחסד ההוא יהיה קיים ואמת ותמיד והזמר׳ בשיר תהיה כי הגדלת שמך שם הטוב על כל אמרתך · כי על כל דבר ודבר מטוב שהבטחת לעמך על ידי נביאיך · הוספת לעשות טובה יותר מאשר הבטחת כי אמרת מעט ועשית הרבה · ביום וגומר ותרהבני וחזקת בנפשי האמנת עוזך אמונה על אמונה ביום בוא גוג על אדמתי שקראתי אליך ותענני · יודוך וגומר ויודוך ה׳ כל מלכי ארץ · כי שמעו אמרי פיך בהבטחתך מגאולת ישראל על ידי נביאיך · בראותם איך קיימת הבטחתך וכפלים לטובה מאשר הבטחת · וישירו וגו׳ וישירו בפה בעבור דרכי ה׳ הטובי׳ אשר הם רואים · כי גדול כבוד ה׳ · כי רם וגו׳ ואף כי רם ה׳ · הוא משגיח בתחתונים ושפל יראה וישגיח · ואף כי הוא גבוה מעל גבוה שומר ממרחק יידע כל הנעשה אפילו במקומות החשוכים מהארץ · אם אלך וגו׳ ואם היית הולך בקרב צרה בהלחמי עם גוג ומגוג תחייני · ועל אפם ועל חמתם תשלח ידך ומכה בהם ותושיעני ימינך מידם ה׳ וגו׳ היא תפלה לא׳ שיגמור וילמד בעדו זכות כי יהיה עניינו מן נאמר גמו׳ למען יזכה למתנת הזרע · ה׳ חסדך נתת לזרע ההוא מתנת הארץ יהיה לעולם ועד וה׳ מעשה ידך שהוא מקדש ה׳ כוננו ידך העתיד אל תרף לעולם אותו כאשר הרפת הקודמים והוא רמז למתנת האלהות:

קלט לדוד מזמור ה׳ חקרתני וגו׳ ולהיות כי לעיל אמר שרם ה׳ ושפל יראה וגבוה ממרחק יידע בא לפרש איך השגחתו היא פרטו׳ בכל עניני האד׳ וידע בשכבו ובקומו · ה׳ וגו׳ ר״ל ה׳ אתה ידעת אותי וכל עניני בפרטות כאשר ידע בפרטות אדם מה כשיחקור דבר מה דרישה אחר חקירה · והוא ע״ד אומרו אני ה׳ חוקר לב ובוחן כליות · אתה וגו׳ אתה ידעת התכלית אשר למענו אשב בשבתי · והתכלית אשר למענו אקום בקומי · כי כל עניניו יעשה האדם בבחירה · ולא ברצון כבעלי חיים · וסבת זה הוא כי אתה בנת לרעו מן רעיון רוח שר״ל מחשבתי מרחוק המקו׳ דירתך מן השמים:

ארחי

אָרְחִי וְרִבְעִי זֵרִיתָ וְכָל־דְּרָכַי
הִסְכַּנְתָּה: כִּי אֵין מִלָּה בִּלְשׁוֹנִי
ה הֵן יְהוָה יָדַעְתָּ כֻלָּהּ: אָחוֹר וָקֶדֶם
צַרְתָּנִי וַתָּשֶׁת עָלַי כַּפֶּכָה: פְּלִאיָה
דַעַת מִמֶּנִּי נִשְׂגְּבָה לֹא־אוּכַל לָהּ:
אָנָה אֵלֵךְ מֵרוּחֶךָ וְאָנָה מִפָּנֶיךָ
אֶבְרָח: אִם־אֶסַּק שָׁמַיִם שָׁם אָתָּה
וְאַצִּיעָה שְּׁאוֹל הִנֶּךָּ: אֶשָּׂא כַנְפֵי
שָׁחַר אֶשְׁכְּנָה בְּאַחֲרִית יָם:
י גַּם־שָׁם יָדְךָ תַנְחֵנִי וְתֹאחֲזֵנִי יְמִינֶךָ:
וָאֹמַר אַךְ־חֹשֶׁךְ יְשׁוּפֵנִי וְלַיְלָה אוֹר
בַּעֲדֵנִי: גַּם־חֹשֶׁךְ לֹא־יַחְשִׁיךְ מִמֶּךָּ
וְלַיְלָה כַּיּוֹם יָאִיר כַּחֲשֵׁיכָה כָּאוֹרָה:
כִּי־אַתָּה קָנִיתָ כִלְיֹתָי תְּסֻכֵּנִי בְּבֶטֶן
אִמִּי: אוֹדְךָ עַל כִּי נוֹרָאוֹת נִפְלֵיתִי
נִפְלָאִים מַעֲשֶׂיךָ וְנַפְשִׁי יֹדַעַת מְאֹד:
טו לֹא־נִכְחַד עָצְמִי מִמֶּךָּ אֲשֶׁר־עֻשֵּׂיתִי
בַסֵּתֶר רֻקַּמְתִּי בְּתַחְתִּיּוֹת אָרֶץ:
גלמי

כדון בהליכותי באורחא וברבעותי למעסק באוריתא איתעבדה חילוני וכל אורחותי אסכינתא: וכד ליתי ממלל בלשני הא יידעת מחשבת לבי כולא: מאחוראי ומאפי אעיקתא יתי וגרית עלי מחתא דידך: מכסיא למימרע מיני איתקפת לא איכול לה: אן איזיל מן קדם זעפך ואן מן קדמך איפוק: אין אסק לשמיא תמן אנת ואימוך לשיול הא תמן מימרך: אזקוף יציצין דקריץ אשרי בסופי ימא: לחור תמן אידך תדבר יתי ותחרינני ימינך: ואמרית ברם חושך דמחבר בר עלי ולילייא קביל אמטולתי: לחוד חשוכא לא יחשיך מן מימרך ולילייא היך יומא ינהיר היך חשוכא היך נהורא שוין: ארום אנת קנית כולייתי אישתיירת לי בכריסא דאמי: אודינך מטול דדחילן פרישית פרישן עובדיך ונפשי חכמא לחדא: לא אתכסא גרמי מינך די אתעבידית בטומרא אצטיירית בכריסא דאמא: גושמי

רשי

ארחי ורבעי זרית · דרכי ושכבי ורבצי סבבת מחילה שאין לי לעשות דבר בלא ידיעתך · זרית לשון זר זהב סביב כן חברו מנחם ורבותינו דרשו על טיפת תשמיש שהוולד נוצר מן הברור שבה ופירושו זרית לשון זורה את התבואה לברור את הפסול' שבה: הסכנתה · למדת : אחור וקדם צרתני · פני ואחורי : כפכה · אכפך ורדוייך דישפר"ויא בלע"ז : פליאה דעת וגו' · מכוס' ונעלם ממני מקום לברוח מפניך תכ' ואציעה מצע ומשכב : אשא כנפי שחר · אם אשא לי כנפים כשחר הזה המבהיק לפי שעה מסוף העולם לסופו כן אמהר לעוף עד אשר אשכון באחרית ים : ואומר אך חשך ישופני · אם אמרתי אהיה נסתר במחשך והחשך יחשיך עלי ולא תראני ישופני לשון נשף : ולילה אור בעדני · והלילה יהי מאפיל לנגדי אור זה לשון אופל היא כמו יפיץ ענן אורו וכן כל ככבי אור ויאר את הלילה : גם שם · אין לי מנוס כי כל חשך לא יחשיך ממך : כחשיכה כאורה · שניהם שוין לך : כליותי · החושבים כל מחשבותי : תסוכני · תסוככני עושתי : בסתר · בתשמיש : בתחתית ארץ · במדור התחתון שבמעי אמי : גולמי :

מסרה

קל"ט ארחי ב' וסימ' ארחי ורבעי זרית · ארחי גדר ולא אעבור · כפכה ל' כתיב כן והוא חד מן מלין דמשמשי' בה ודיינא בסוף תיבותא וסימ' נמסר בסדר וארא · אנה ב' בטע' מלרע וסימ' אנה אנחנו עולים · אנה אלך מרוחיך · ישופני ב' וסי' ואמר אך חשך ישופני · אשר בשערה ישופני : ולילה ו' בעמוד אש להאיר ולילה ולא דומיה לי · ולילה ללילה יחוה דעת · ולילה אור בעדני · ולילה כיום יאיר · ולילה באים להרגך :

אבן עזרא

ארחי · הזכיר הישיבה והקימה והזכיר ההליכה והיא ארחי והנה יהיה רבעי כמו בשכבי כי אלה הארבעה הנזכרים בקריאת שמע ורבי משה הכהן אמר כי רבעי תרגו' רבצי ופי' זרית מן זר זהב והוא מהבנין הכבד הדגוש והטעם כאילו שמת זר זהב מקום שכבי וסביב כל ארחי ומלת הסכנת פועל יוצא מגזרת ההסכן הסכנתי והטע' כמו הרגלת ומל' דרכי הם דרכי התולדת העין לראות והאזן לשמוע והחיך לטעום והלשון לדבר והאף להריח וכל הגוף להתים וכן מעשה כי הבר דבר ידוע לא יעשנו הבר האחר והכמי התולדת יבינו זה והנה זה כדרך אם יוצר עין הלא יביט : כי · קוד' שתהיה המלה שלימ' בלשוני אתה ידעת כולה ועוד לא שלמתיה : אחור · צרתני מגזרת וצרת עליה ואל תתמה בעבור שלא אמר צרת עלי כי הנה כמוהו אל תצור ואל תתגר בם ומלת וקדם לפנים והאחור הפך תנועת האדם והנה הטעם כי צרתני אחור ולפנים ותשת עלי כפכ' ואין מבור ומנוס כזה : פליאה · שם התואר והמתואר הדעת וזאת הדעת המחשבת היא : אנה · אין יכולת באדם ללכת אם לא יוליכהו רוח השם על כן אנה אלך מרוחך והטעם כמו מפניך : אם · חשבתי בלבי אולי אוכל לעלות אל השמי' שם אתה ומלת אסק כמו תרגום וכמוהו אש נשקה ביעקב כמו עלתה אף על פי שהוא כתוב בשי"ן : ואציעה · אם שמתי מצעי או יצועי שאול שהוא תחתיו' הארץ הפך שמים והנה אציעה פועל יוצא : אשא · דע כי נקראה פאת מערב ים בעבור היות הים הגדול במערב ארץ ישראל רק באחרית הים הטעם ים ממש כי כבר הזכיר השמים והארץ שהמולך הוא השאול ועתה יזכיר הים וטעם כנפי שחר אילו היו לו כנפים עפות במהרה שירמס וישאם כי ברגע עלות השחר יהיה פרוש מקצה מזרח עד סוף מערב האור הנראה בעבים לפני זרוח השמש גם זה טעם נכבד : גם שם · לא הייתי יכול ללכת אל אחרית ים אם לא תנחני ידך והנה ידך תנחני ותאחזני ימינך והנה הייתי כבורח מידך אל ידך : ואומר · כמו אמרתי אני עם לבי ומלת ישופני מגזרת נשף ואם הם שנים שרשים כמו כי מולים הם ונמלתם וכמוהו אחרים והנה ישופני כמו יסתירני והטעם אולי החשך יסתירני שלא תראה מה אני עושה או מחשב ומלת ישופני מושכת אחרת כמו והנבזה' עודד הנביא והנה ולילה ישוב אור בעדני וזה אור כמשמעו ורבי משה אמר כל הלילה יהי אור בעדני והנכון בעיני מה שהזכרתי והעד : גם · פעול יחשיך חסר לא יחשיך דבר ממך ומלת כחשכה כאורה דרך קצרה כעבד כאדוניו כעמי כעמך והטעם עמי כעמך ועמך כעמי אין הפרש ביניהם : כי · עתה יביאו ראיה לדבריו וטע' כליותי הם המקומות הנסתרות והם הקרבים כי הם בקרב הפנימית ויש אומרים כי הכליות נבראו תחלה כי הם כמו בני סדני הגלגל ויש אומרים בעבור שיש להם כח בתאות המשגל על כן נקראו כליות מגזרת נכספה וגם כלתה נפשי : תסככני אע"פ שהוא בסמ"ך הוא כמו ובעלמות וגידים תסוככני והנה הטעם כי אתה קניתני וסוככתני בבטן אמי שהיא נסתרת ואין אור שם : אודך · נוראות · תאר לעלילות כמו וידבר אתם קשות וטע' ונפשי יודע' מאד על דעת רבי יהודה הלוי מ"ב נפלאים מאני מעשיך אף על פי שנפשי יודעת מאד ולפי דעתי כי הוא קשור וכן הוא ונפשי יודעת מאד והיא עדה כי נפלאים הם מעשיך ורבי משה אמר כי מאד דבק עם נפלאים מעשיך כמו אל תעזבני עד מאד גם הוא נכון : לא · עצמי · הכח של תולדת שלא נראה ולא יצא במעשה כבא הזוקן בנער הקטן והזכור בנולד ואם הוא נכחד ממראה העין גם ממראה עיני הלב לא נכחד ממך מגזרת לא נכחד מאדני · עושיתי מגזרת מעשה לא מגזרת ועשותם רשעים ושם עשו דדי בתוליהן · וטעם רקמתי היא הצורה שיוצאה למעשה אמר רבי משה כי דבר דוד כנגד האב הראשון שנברא מן האדמה על כן אמר רקמתי בתחתיות ארץ ולפי דעתי כי על עצמו ידבר ודימה סתרי הרחם כמו סתרי התחתיות הארץ והנה בחיות כתוב והנה אופן שפל כנגד אופנים למעלה ממנו :
גלמי

מ"ע ספורנו ז"ל

וכל דרכי הסכנת · וידעת כי במנותיך בכל אלה הזמנים זאת עשיתי כל דרכי מועילות לקנות השלמות המכוון יבכן התבאר שלא חטאת מחסרון ההשתדלות להשיגו: כי אין מלה בלשוני · כי גם שניית ודברת לא וידעתי שאיני מספיק לזה: הן ה' ידעת כלה · שהיא נלנגדי כנגדך · אתנם כי אתה: אחור וקדם צרתני קשרת אותי בזה וחסית מלחקור מה לפני' ומה לאחור: ותשת עלי כפך · שלא אחקור מה למטה ומה למעלה · ובזה: פליאה דעת ממני · לא ידעתי אין תהיה דעת עליון בפרטים כנגבה · אמנם הבנתי שהיא נשגבה מידיעתנו באין · ובכן: לא אוכל לה · לדעת איפן היותה: אנה אלך מרוחך · וכמו כן לא יהטא כחטאי שאוכל להעלם מעניינך כי אמנם שכינה בכל מקום: אם אסק שמי' · ואציעה שאול · שהם מעלה ומטה: אשכנה באחרית ים · הסובב את נרדין: גם שם ידך' כחך ומשלתך שאתה מחיה את כלם : גם חשך לא יחשיך ממך · וכמו כן לא הטעם לחשוב שאוכל להסתיר חטאתי ממך בחשך כענין והיה במחשך מעשיהם ויאמרו מי רואנו ומי יודענו: כי אתה קנית כליותי תסככני בבטן אמי · כי אתנם אין מקום יותר חשוך מבטן ואתה שם קנית ועשית כליותי ושם תסככני ותסוככני בעצמות וגידים: אודך על כי נוראות נפליתי · אתן תודה לשמך על כי נפלאתי ונבדלתי משאר בעלי חיים כי אמנם: נפלאים מעשיך · גם בבירית שאר מיני ב"ח : ונפשי יודעת מאד · אמנם נפשי יודעת שהיא השכלית נפלאת מאד: לא נכחד עצמי ממך · ושם כל אשר במקום לא נכחד ונסתר ממך עגם זרע הזכר והנקבה שממנו נתהויתי : ועשיתי בסתר · רחם הנקבה : ובחמותך : רקמתי · בציור אברים שונים : גלמי

אבן יחייא

ארחי וגו' וכן זרית מלשון זר זהב פר"ל הקפ' בהילוכי ובשכבי · ויהיה רבעי מן תרגו' ותרבץ ורבעת וידיעתך מקפת התכלית אשר למענו אלך או אשכב · באופן שכל דרכי שהם הד' הנז' והתכלית אשר למענו אפעל כל אחד מהם · הם יודעים אצלך כמנהג ורגילות מן הסכן הסכנתי · כי אין וגו' הנה הכתב יורה על הדיבור · והדיבור על הכתב במחשבה ור"ל אין המילה והדיבור עדיין בלשוני כי הן ה' ידעת כלה · וזה לדעתך מחשבות לבי אשר הדיבור יורה עליהן · אחור וגו' ואם יהיה הילוכי למערב או למזרח אתה כמצור עלי המקיף והו' ע"ד אומרו ארחי ורבעי זרית · ואם יהיה הלוכי למעלה או למטה · יהיה כאלו שות עלי כפך ואני מוקף ממנה · כי מלא כל הארץ כבודו ולפניו כחשיכה כאורה · פליאה וגו' ולא כאשר אתה יודע כל פרטי ענייני ככה אדע גם אני קצת מענייני' · כי פליאה ומכוסה הידיעה כזאת ממני · ואל תחשוב כי יש דרך להשיגה באמצעות החקירה וידיעת החכמות כי היא נשגבה שלא אוכל לה להשיגה בשום אופן · אנה וגו' מור לאומרו אחור וקדם צרתני וגו' באופן שאין לי בית מנוס ממך אם הייתי עובר על רצונך כי אנה אלך מרוחך · שרוחך ורצונך לא יוכל לשלוט בי שם · ואנה מפניך אברח · אם אסק שמי' שם אתה · ואם אציעה שאול הנך · ואם אומר לישא כנפי לעוף בהם למזרח מקום בוא השחר בזריחת השמש · או אשכנה באחרית ים שהוא קצה המערב · גם שם ידך השמאלית תנחני במכות ויסורין אם אעבור על רצונך · וגם שם תאחזני יד ימינך להטיב עמדי כי אלך בדרכיך · ואומר וגו' ואם באולי אומר אך ובודאי החשך ישופני ויחשיך בעדי כי יהיה למסך מבדיל החשך כי ההורג במסתרים נקי לא יראהו אל אף כשיהיה ביום אם יהיה במקום חשוך · וישופני הוא מענין נשף · ולילה והחשיכה מהאור בלילה יסך בעדי כי לא יראה מעשה האלוה בלילה · גם וגו' גם זה לא יועילני כי חשך היום לא יחשיך ממך · ולילה כיום יאיר · כי הכל לפניו שוה החשיכה כאורה · כי אתה וגו' וסבת ידיעתך כל ענייני בפרטות וכל מחשבותי הוא להיות כי אתה קנית ועשית כליותי שהם תחלת המחשבה כי הכליות יועצות · ובבטן אמי תסוכך בעצמות וגידים תסוככני · אודך וגו' ואודך תמיד על כי נפלאתי בבריאת בדברים נוראים ונפלאו' · ונפלאים מעשיך ביצירתי · ונפשי המשכלת יודעת מאד בחכמת הנתוח תכונת האיברים ומזגיהם מה שאין כן לשאר הבעלי חיים שאף כי גם בהם נפלאים מעשי ה' לא ידעו ולא יבינו דבר ממהות' והות' ובתשיכ' מהארציות יתהלכו ואל עפר ישובו · לא וגו' לא נכחד עצמותיו ואופן התהוותו ממך · אשר עושיתי בסתר רמז להקפאת הזרע וכאומרו וכגבינה תקפיאני · ולהיות הקפאת הגבינה נעשית בעיסוי בידים כדי להפריד מתכה הקום · לכן אמר לשון עושתי · רוקמתי בתחתיות ארץ והוא רמז לשפל התחתונ' מבטן האשה · ולהיות הסתבכו' הגידים והשריגים והעצבים עם החלב והבשר והעצמות על אופנים שונ' · ועל מהלכים מסתבכים לכן קרא היצירה בלשון רקום : גלמי וגו' ר"ל הגולם בלי צורה והוא אחרי השלמתו בטרם בוא הרוח חיים בו · אשר לדע' קצת הזכר כל ארבעי' יום והנקבה כפלים שמונים יום עומד בלתי הרוח להיותו בלתי נשלם יצירתו · וכאלו על ספרך כלם האברים יכתבו ולכן אתה יוצרם כולם בימים האלה אשר יוצרו · ולא לאלוה יתברך אחד בהם שהוא הנפש : כי כל השאר הם מאביו ואמו ומזרעם רק הנפש האלוהה מכחו הכבוד כי

תורת חסד · תהילת ה

ארחי שאני הולך בו אשר אינני אורח הרשעים ורבעי והוא מליאות הד' אמות אשר יש לי בכל מקו' שאני הולך שבו אני נזהר לבלתי הקרב עם תפלים וכו' זרית ועטרת אותם לפי שהיו טובים וכל דרכי הסכנת ושמת אותם באוצרות ובמסכנות ולהיות אמת כי כשיקום האדם בבקר הוא הולך תמיד לבית הכנסת להתפלל וכו' לכן אגל אומרו וקומי סמך אומר ארחי ורבעי וכל דרכי וכו' : כי אין מלה וגומר יר' וכשאני הולך להתפלל קודם שאוציא המלה בלשוני כבר ידעת כולה אם למה שבאותו האופן בעצמו התפללתי תמול ושלשום ואם למה שאתה ה' יודע כל מחשבותי וכו': אחור וקדם צרתני הכונה על היצ"הר ועל היצ"הט ותשת עלי כפכה היא התורה שהיא מכרחת אל האדם להיותו טוב : פליאה דעת ממני יר' גם כי הכתוב אמר לא נפלאת היא ממך וגומר ולא בשמים היא וגומר עכ"ז מלד קוצר השגתי פליאה דעת והוא אומר ממני ונשגבה כאילו היא בשמים ולא אוכל לה : גם שם ידך תנחני ותאחזני ימינך היא התורה שנותנת בימין אשר עליה אמר מלת כפכה כאמור : או יר' באומר יד וימין לרמוז על העונשין והייעודים וכו': ואומר אך חשך וגומר יר' ואומר אך חשך ישופני אם ארשע ואור לילה לבד הוא אור לי אם ארשע במעשי : גם חשך וגו' יר' גם ידעתי כי החשך לא יחשיך ממך בכונת מכוין רק מאליו יבא : כי אתה קנית וגומר והוא טעם אל מה שאמר ה' חקרתני וגומר · או יחזור אל אומר גם חשך לא יחשיך ממך ויר' כי אתה קנית כליותי תסוכני בבטן אמי במקום חשך ולא אור : אודך על כי נוראות וגו' יר' אודך על כי נוראות נפלאתי במה שנשתלמתי ולקחתי לעצמי לב היצ"הט נפלאים מעשיך ונפשי יודעת מהם מאד כי הנה היא עסקה בהם ולמדה מהם ככל הצריך · או יר' ומה שנפשי יודעת מאד מנפלאותיך גם הוא פלא : לא נכחד עצמי יר' לא העלמתי את מציאותי מהיותו עוסק בדרכיך ולא נתרחקתי ממך ומעבודתך אשר עושתי ר"ל נעשתי ונשתלמתי בהיותי בסתר המדרגה פה למטה בארץ והוא אומר רוקמתי בתחתיות ארץ ר"ל גם עם היותי פה בארץ נשתלמתי כמו הדברים המרוקמים :
גלמי

גָּלְמִי ׀ רָאוּ עֵינֶיךָ וְעַל־סִפְרְךָ כֻּלָּם יִכָּתֵבוּ יָמִים יֻצָּרוּ וְלֹא אֶחָד בָּהֶם׃ וְלִי מַה־יָּקְרוּ רֵעֶיךָ אֵל מֶה עָצְמוּ רָאשֵׁיהֶם׃ אֶסְפְּרֵם מֵחוֹל יִרְבּוּן הֱקִיצֹתִי וְעוֹדִי עִמָּךְ׃ אִם־תִּקְטֹל אֱלוֹהַּ ׀ רָשָׁע וְאַנְשֵׁי דָמִים סוּרוּ מֶנִּי׃ אֲשֶׁר יֹמְרוּךָ לִמְזִמָּה נָשֻׂא לַשָּׁוְא עָרֶיךָ׃ הֲלוֹא־מְשַׂנְאֶיךָ יְהוָה ׀ אֶשְׂנָא וּבִתְקוֹמְמֶיךָ אֶתְקוֹטָט׃ תַּכְלִית שִׂנְאָה שְׂנֵאתִים לְאוֹיְבִים הָיוּ לִי׃ חקרני

גּוּשְׁמִי חֲמְיָין עַיְנָךְ וְעַל סֵפֶר דִּכְרָנָךְ כּוּלְהוֹן יוֹמֵי מִכְתְּבָן בְּיוֹמָא דְּאִתְבְּרִי עָלְמָא מִן שֵׁירוּיָיא אִתְבַּרְיָין כּוּלְהוֹן בִּירִיתָא וְלֵית כַּחַד חַד בֵּינֵיהוֹן׃ וְלִי כְּמָה יַקִּירִין רַחֲמָיךְ צַדִּיקַיָּא אֱלָהָא אִתְחַיָּילוּ רַבְרְבָנֵיהוֹן אִימְנִינוּן בְּעָלְמָא הָדֵין יַתִּיר מִן חָלָא יִסְגְּאוּן אִתְעָרִית בְּעָלְמָא דְּאָתֵי וְעַד כְּדוּן אֲנָא גַבָּךְ׃ אִין תִּקְטוֹל אֱלָהָא לְרַשִּׁיעָא וְגַבְרִין דְּחַיְיבִין דִּין דִּקְטוֹל יְזוּרוּן מִינִי׃ דִּי יֵימוּן בִּשְׁמָךְ עַל נִיכְלָא מִשְׁתַּבְּעִין עַל מַגָּן בַּעֲלֵי דְבָבָךְ׃ הֲלָא מְסַנְאָךְ יְיָ אֲנָא סָנֵי וְכַד קַיְימִין לְקוּבְלָךְ אֲנָא מְתַגֵּרֵג׃ עַד שֵׁיצִיאוּת סְנִיתָא דִּי סְנֵיתִינוּן לְבַעֲלֵי דְבָבִין הֲוַיִין לִי׃ חקרני

רשי

גלמי ראו עיניך · מאז בראת את העולם ראו עיניך את כל גולמי הדורות הבאים גולמי זהרתי ותבנית צורתי בטרם הולדי ובטרם בואי לעולם ראו עיניך : ועל ספרך כלם יכתבו · וכל יצורי עולם כמוני כמוהם גם כלם בטרם הבראם יחדיו גלויים לפניך : ימים יוצרו ולא אחד בהם · כל מעשה האד' ותכלית הימים גלויים לפניך כאילו יוצרו כבר אף על פי שלא היה אחד מכלם ולא היה עדיין כאחד בעולם ואלו הם פלאי מפעלות אלהים ומשפט גבורתו שעתידות גלויים לפניו טרם תבהנה וכן הוא אומר בטרם אצרך בבטן וגו' · ועל ספרך כלם יכתבו ספר תולדות אדם שהראית לאדם הראשון כלם יכתבו כמו נכתבו : ימים יוצרו ולא אחד בהם · לסוף ימים רבים היו עתידין להבראות ולא היה עדיין אחד מהם נברא בבן לפי המסורת שכתוב ולא וכן פירושו ולפי המקרא שהוא נקרא ולו כך פירושו ימים יוצרו הראהו ימים העתידים להבראו' ולחלקו בירר אחד את יום השב' ד"א זה יום הכפורים לסליחה : ולי מה יקרו רעיך · כנסת ישראל אומר' מה נכבדו בעיני הצדיקי' שבכל דור ודור ומה עצמו ראשיהם חשבון ספורותיה' לסוף כי תשא את ראש בני ישראל : אספרם מחול · אם באתי לספור את טיב מעשיהם הטובים מחול ירבון : הקיצותי ועודי עמך · הנני באתי עתה לקץ הדורות אשר קבבת מאז עד היום ועוד דור זה עמך וביראתך ולא נטיתי מאחריך : אם תקטל וגו' · הלואי ותקטל את עשו הרשע : ימרוך למזמה · מזכירים שמך על כל מחשבו' רעת' ומכנים אלהותך לע"ז : נשוא · כמו נשאו לשוא עריך נשאו לשוא אויביך את שמך עריך אויביך : אם

אבן עזרא

גלמי · הוא הגוף הראשון שהיה כמו טפה קטנ' והוא מגזרת ויגלום וכמוהו ותילופיהן בגולם שאין לו לב רק גוף לבדו וטעם על ספרך כולם על איבריו כאילו צורתו כתוב' על ספר והיא יוצאה בלא תוספת ובלא מגרעת : ימים יוצרו · כמו בטרם הרים יולדו מגזרת יציר' וטע' ולא אחד בהם בדרך א"לף כי על ספרך כל איברי ותכונת' נכתבו באותם הימים שיולדו ולא היה אחד מהם ניכר ונבדל כי בכח התולדת להיות צורת העין והאוזן והלב בטפה הראשונה ואם אין שם אבר נבדל : ולי רעיך · ולא מחשבותיך כנגד בנת לרעי והטעם כי אתה תדע כל מחשבותי ואני לא אדע מחשבותיך כי נשגבו ממני ויקרים הם לדעת' והטעם דבר חדל הוא כמו ויקר פדיון נפשם ולעולם אם המחשבה אחת העלילות תהיינה רבות על כן אמר מה עצמו ראשיהם והטעם ראשי מחשבותיך : אספרם · איך אוכל לספרם והם רבים מהחול אילו הייתי תמיד מקיץ כי אני חיי האדם ישן הוא : ועודי עמך שאהיה עמך תמיד ולא אמות לא אוכל לספרם והנ' הקיצותי ואין שם זכר שינה כמו אשבעה בהקיץ תמונתך ופי' אחר אני בצדק אחזה פניך במראות אלהים בלילה על כן אשבעה בהקיץ מתמונת מראות אלהים ומראות אלהים על שנים דרכים ויהיה רעיך כאשר אני חושב בלבי לדעת רעיך והנה הוא כמראה אלהים והגוף שוכב בהדבק נשמת האדם בנשמה העליונה אז תראה תמונות נפלאות על כן הקיצותי ועודי עמך כי אין זה כדרך כל החלומות : אם · תשובת אם הלא תשנאיך אם אתה הרגת הרשע ואנשי דמים שהם חייבים מיתה שאני אומר להם תמיד סורו ממני : אשר · השם הוא האמו' אז יאמרו בך כפי מזמתם ומלת נשוא פועל עבר והא"לף נוסף כמו ההלכוא אתו כי הוא כמו ונשו את כלמתם ומלת עריך כמו אויביך ותחסר מלת אוחך או שמך ורבי משה אמר כי נשוא פעול ועריך כנוי שמך כמו כי נאץ נאצת את אויבי יי' אם כן יהיה נשוא פועל עבר : הלא · אשנאם בכל מאדי ובתקוממיך תאר והתקוטט כמו אקו"ט בדור והטעם כפול : תכלית שנאתים · יהיו שנואים לי · וטעם לאויבי' כאילו עשו לי רעה : חקרני

מ"ע ספורנו ז"ל

גלמי · בעוד שהיה הגוף גלמי שלם : ראו עיניך בכחות הטבעות שסדרת ראו בגולם והשתדלו במנותך להשלימו : ועל ספרך · שהוא הסדר הטבעי : כלם יכתבו · יכתבו ויהיו נודפים אותם בכחו' של אותו פרטי שנוגר : ימים יוצרו · וכמו כן יכתבו שיעים שיוגרו בהם העלם והגולם הנו' : ולא אחד בהם · ולא יספיק לזה טבע א' כולל וגלגל סוזר בלתי השגחה בפרטים כי אמנם הפרטי' מתחלפים זה מזה · בכמות ובאיכות וכימי שיגירה שקצתם נולדים לז' חדשי' וקצתם לט' חדשים קצתם לשלמים וקצתם למקוטעים ומזה יתחייב שיהיה מנהיג הטבע עצם שכלי משגיח באישים ובפרטיו' באמצעו' או בלתי אמצעי מכוין לתכלית שלמותי : ולי מה יקרו ריעיך אל · ועם ההשתדלות שהרביתי בעיון בתלותיך הנה ידיעת רעיונך ומחשבותיך יקרו בעיני והתבוננתי בהם בנפש שוקקה : מה עצמו ראשיהם · ומצאתי שראשיהם והתחלות' הם רבים מאד להבין המכוון מאתך אל תכלית באופן שאם אספרם מחול ירבון · ובזה : הקיצותי · שהתבוננתי בם : ועודי עמך · משכים לשוב ולהתבונן בם · ולכן : אם תקטול אלוק רשע ואנשי דמים · הנלחמים ומפרידים אותי מעבודתך : סורו מני · אשר יומרוך למזמה · אומר סורו מני גם לפושעי ישראל אשר יזכירו שמך למזמה לתרמה שלא ישיתיני ולא ירפו אותי להיטיבני כי אמנם : נשוא לשוא עריך · אויביך נשאו את שמך לשוא ושקר לרמות את הבריות כזמרו ובחלאי ישראל יזכירו לא באמת ולא בצדקה : הלא משנאיך ה' אשנא · וזה אמבריחם מעלי הוא כי בלי ספק משנאיך ה' אשנא · ובתקוממיך אתקוטט · ואתרעם ריב עם המתקוממים נגד תורתך להשית ההמון לבטל איזו מצוה או לעבור עליה · כי אמנם : תכלית שנאה שנאתים · בעיברים על רצוני בתכלית מה שאפשר · ובכן : לאויבים היו לי · לרדוף אותם : חקרני

יכתבו ד' וסימ' נמסר בירמיה סימן י"ז ויחזקאל סימן י"ג ובספרא סימן ס"ט : עריך כ' בליש' דבבו וסימ' נמסר בשמואל א' סימן כ"ח ובמיכה סימן ה' : תכלית ה' וסימ' תכלית שנאה שנאתים · וכל תכלית הוא חוקר · אם עד תכלית שדי תמצא · עד תכלית אור עם חשך · ועד תכלית בית אלישיב :

תורת חסד · תהילת ה'

גלמי ראו וגומר יר' גלמי ראו עיניך כשבאתי הנה ועל ספרך כלם יכתבו אם גלמי ואם עלמי לראות ולעיין מה הייתי כשבאתי הנה ומה אני היום הזה אחרי שנשתלמתי כי אפי' הימים שעברו עלי יוצרו ונשתלמו כלם ולא שיהיה א"ו שאחד מהם לבד נשתל' והוא יום הכפורים רק שכל הימים נשתלמו עלי וז"א ולא אחד בהם ואם הוא בוא"ו יר' ולו ית' בפרטות דבר אחד בהם ר"ל בעצמי ובגלמי כלומר האחד מהם בא אלי מאתו ית' והכונה על הנפש שהיא ממעל : ולי מה יקרו רעיך אל והם הצדיקים והחסידים ואנשי מעשה שקראו אחים ורעים וכו' שאני מחשיב אותם הרבה מאד ומה עצמו ראשיהם אלי שאני משתדל הרבה מאד על שלא ימות א' מהם · אספרם מחול ירבון יר' אתה אמרת ושמתי את זרעך כחול הים והצדיקים שבהם הם יותר מהחול ובכל זה אני כישן ואם אוכל לומ' שהקיצותי ועוד אהיה עמך מכל מה שהייתי עד עתה הנה הוא אם תקטול אלוה רשע ואנשי דמים סורו מני כי אינני משתתף עמה' וכמו שכבר הקדמתי באומרי ארחי ורבעי זרית רק שהם באים עלי וע"כ הצילני מהם ומהמהם : אשר יומרוך וגו' ידוע בזה פשט הקדמוני' הלא משנאיך ה' השנא יר' שנאה לבד דומה בדומה למה שהם משנאיך אך במתקוממיך בפעל גם אני אתקוטט עמה' בפעל· או יר' אם תהרוג לרשע אוכל לשנוא למשנאיך שיראו הם בעיניהם איך אני שונא אותם ולא שאחניפם מפני הפלוס וכן במתקוממיך אתקוטט ולא אירא : תכלית שנאה וגומר יר' תכלית שנאה שנאתים כאילו היו אויבים לי עם היות שאינם אויבים לי רק לך ית' שמך' או יר' כ"כ גדלה השנאה עד שמרוב השנאה אני מחשיבם כאילו הם אויבים כי האיבה היא יותר מהשנאה וכאו' אמר אויב ארדוף וגומר · וראה אם דרך וגומר יר' וראה אם העצבות אשר לי ממעשיהם הוא בי ר"ל בעבורי רק הכל הוא בעבורך כי אינני מתפעל רק למה שהם משנאיך ומתקוממים בימינך ונחני בדרך עולם יר' ועכ"ז שהחשבתי את עצמי בעיניך ה' אינני רוצה להיותי בעיניך לרם ונשא רק ככל האדם : ובכתיבת הה"ר שלמה אלטונפטוסי מצאתי פתוב נשוא לשוא עריך הוא כאדם האומר מי יתן לי והייתי בירושלם או באחת ערי ישראל ודומה לזה ואין תוכם כברם ע"כ · וזה לי ימים רבים כתבתי ענין א' במזמור זה ואני חושב שיותר מאלי כולו הוא מאבא מארי ע"ה בדברי מהר"י טאיטאק ז"ל והכתבנו פה ה' חקרתני וגומר אתה ידעת וגו' יר' אני כושא ונותן בדרוש זה לראות אם הצדיק בהשגתו הוא מושל על המלאכים או אם הענין הוא להפך וגם מה היתה שבת בואי הנה בע"הז והאילותי מן העליוני' עם היות שאז הייתי משיג השגה עליונה ורחשובה ידעתי כאמנה כי אתה ידעת שבתי וקימי יר' ב' מיני צדיקים כמלאכים במציאות אם אותם שמעולם לא חטאו ובנגדם אמר שבתי ר"ל היותי כל ימי בשבת תחכמוני בשובה ונחת על התורה ועל העבודה ויש כת אחרת והם בעלי תשובה וז"א וקומי ר"ל קומי מתוך אשפת כפילתי בתוך כור העונות וג"כ בנת לרעי מרחוק והוא המלאך ולמה הביאותני פה להיותי לפעמי' נפסד לגמרי והולך בשרירו' לבי א"כ אתה היית הסבה ארחי ורבעי זרית והרחי ר"ל דרכי אם לטוב ואם לרע אשר אני הולך בו בע"הז כאוז"ל הע"הז הוא דרך וכו' אתה זריתו ועשיתו כי הביאותני פה ולמה כל דרכי הסכנת בגנזיך אם הרשע ואם אטיב וכו' אחר שהכל עשיתו אתה ית' שמך אם לא הייתי אומר זה הדבר אליך היה לך לראותו וז"א כי אין מלה בלשוני הן ה' ידעת כולה ואתה שמתני לאחור ולקדם ועפ"ז ותשת עלי כפכה ר"ל עונשך אם הרשע ועלי דוקא ולא על מ"ה יותר טוב היה לי להיותי שם מהיותי פה · פליאה דעת ממני אתה בא להשיב כמתמיה על מה ששאל בתחלה ואמר הנה נפלאתי הפלא ופלא על מה שטענה זו א"ו עומדת לעומתי ונשגבה ממני ב"כ כי אם באתי לראות הייתי רואה תלונותי הקודמות כי את כולן ישא רוח כי אדרבה מן הראוי הוא לי להשתכל בחסדו הגדול שעשה עמי לשלחני פה ולעולם לא נפרדתי ממני ית' וז"א אם אסק שמים וגומר ר"ל בין שאלך ואשב בישוב או במקום בלתי ישוב ידך וימינך ורועך היא לי מאד ההורה שאוחזת אותי בדרך סגולה ואם אומר שיש לי להתרעם על שמלך היותי בעל יצ"הר על כל פנים אפסיד את עלמי לז"א ואומר אך חשך ישופני כלו' מעט הכמות והאיכות הוא החשך שיכסני והדרב' לינה אור בעדני וז"א גם חשך וכו' א"כ כחשכה כאורה א"כ אין להתרעם על מדותיך שעשית וכו' כי כל זה היה דבר גדול ונורא ואתה ית' עשית כן להראות כחך וגבורתך עם מה שאתה עושה עמדי ר"ל שזה כי אע"פ שמעשיך אשר בראת שמים וארץ וכל העולם כלו הם נפלאים בפרט ככבי השמים וכסיליהם שמלד תנועת הגלגלים יתפרסם מציאותיך ית' יותר ויותר עכ"ז ונפשי יודעת מאד יר' נפשי משגת השגה גדולה עולה על כלם כי אע"פ שסילחתני הנה עכ"ז עלמותי ואיכותי לא נכחד ונאלל ממך ואשר עושתי בסתר שבאו עלי כמה מיני גרוח לדורות היו לטובתי לשארוקם ר"ל לשאהיה כדברי הירוקמי' אין צ"ל עלמותי רק אפילו הדברים הגשמיים הנמשלים לגולם שאין בו צורה ראו עיניך ועל ספרך כלם יכתבו לא שהם יפים מאד א"כ בטלה טענתם ומה גם שראוי לי שאומר שהרומם ורבפש לפי שגלמי אין צ"ל עלמותי רק הם נכתבים על הספר · ולי מה יקרו רעיך אל והם המלאכי' וקראם רעיו כביכול מאד השכונה מה עלמו ראשיהם במוני ר"ל לכלם לגבה המרום כי כלם הם במדרגת הדברים הבלתי נמסרים לזכירה רק הם נכתבים על הספר · אם הקילותי ועודי עמך ר"ל כשאהה דן אותי ומספר כל מעשי ובתוכם עניניהם אבו עלמותם שהיא נוריית ולא חומריות וגם אם הם באים בטענה זו שהם רבים מאד מה שאם אספרם מחול ירבון הנה אם הקילותי ועודי עמך ר"ל כשאתה דן אותי ומספר כל מעשי ובתוכם עניניהם אם הקילות אני רואה שאני עמך לפנה רוב מעשי כמו שאמרתי כי לי צריך ספר א' · או יר' והעודיות שיש לי הנפש היא עמך וזה יובן עם מש"ה אזמרה לאלהי בעודי וכו' ע"כ · ואחר שכתבתי זה מצאתי לא"א מארי ז"ל שכתב ורז"ל כיונו לזה באומרם ד"א אנכי ה' אלהיך הה"ד פנים בפנים דבר ה' עמכם א"ר אבדימי דמן חיפה כ"ב אלף ריבוא ירדו עם הקב"ה לסיני שנא' רכב אלי"ם רבותים אלפי שנאן פנאין והמשובחין יכול אע"פ שהיו רבים לחוקים היו ת"ל שנאן שאכן והשקט כ' בם אין כתיב בי"ד אלא באלף דלת אדונו של כל העולם בהם ד"א ה' בם א"ר לוי טבלא של שם המפרש כתוב על לבם ד"א ב' בם רבנין אמרין שמו של אלי"ם היה מעורב עם כל ה' וה' מיכאל וגבריאל וי"ל דמאי נפקא לי מינה דאדרבה יותר טוב היה אם היה שם ה' ועוד מה היה הכונה בג' דברים אדונו טבלא שמו · ולכ"ד רמז לג' אלה הכו' והכונה שמלך אלה הג' היה רמז שהמלכים יהיו אדונים על האדם נזהו שאמר אדונו של עולם ורמז לשלשתם הפסוק בעלמו אמר בפי' רכב אלי"ם וגומר וזהו ענין הרבוי ועלמותם רמז בח"ש

אבן יחייא

גלמי וגומר הנה כל עניני ואופן יצירתי שלשה שותפים יש בו באדם אביו ואמו והקדוש ברוך הוא · הם נגלים לפני האל אבל לי כמה נמכנו ידיעות מחשבותיך כי יהיה · עמין יקרו מן הוקר דגלן וזה מאד מעלת איכותם · וכן מאד מעלת כמותם · כי כמה וכמה כתרבו ועלמו ראשיהם ומניכני · ויהיה ענין ראשיהם מן כי תשא את ראש · אספרם וגו' ואם היה לי ידיעה לספרם אף כי לא הייתי מונה אותם מחול ירבון באופן שאם תמיד אעמוד עד והקיץ ולא אנום ולא אישן בעת המנוח הקבועה עודי עמך תמיד לספו' רעיך ומחשבותיך הנז' וזה כי להיותך בכ"ת כן מחשבותיך בכ"ת מה שאמר שהו' בעל תכלי' נמנע לספרם וכ"ש להבינם · אם תקטול וגו' אחרי שארו אמונתו בהשגחת ה' בכל פרטי האדם · ספר דעת המכחישים השגחתו · בעלותם איתו על רום המעלה בדמותם אותו לחלק בשר ודם שלא ישגיח באשפו' העיר ולא ידעם וככה האל ית' אשר הוא האלוה על עולם האלאכים והגלגלים שהם כברואים נצחיים · לא ישפיל לראות בארץ אשפת כבודו להיותם משתנים והוים ונפסדים פן תשתפ' ידיעתו בהשתנותם · וה' הוא שלם על כל השלמיות וכמכע התיחס אליו שום חסרון וכ"ש חסרון ההשתנות אשר הוא מיכות וכנגד האמת כי רם ה' ושפל יראה ואם הוא רם וכשא את דכא ושפל רוח ישכון · ולמוחמות מכפלאות יציאת מצרים וזולתם אשר הם מן המקובלות המפורסמות אין צריך ראיה · ולא דרכיו דרכינו אשר מדרכינו נעשה הקשים ונוליד תולדות מעשתיכות כוזבות בתקו ית' להיות הדברים והעניכים כאמרים עליו ועליכו בשתוף השם וכאשר לא יאומתו תולדו' היוצאות מההקשים הכעשים מהאדם המצייר בכותל · על האדם חי מדבר להיות שם אדם כשוא עליהם בשיתוף ולא בהסכמה ככה לא יאומתו על האלוה ית' התולדות הכולדות מההקשים הכעשים מהקדמות אכושיות מעניכים אכושיים ומקריהם · וזהו אומרו אכא שבודאי אתה האלוה המשגיח תקטול הרשע התועה במחשבה ויהיה אם תקטול מענין אם כסף תלוה · ואנשי דמים השופכים דם נקי בחשבם כי עזב ה' את הארץ ולא כללמו נלמכו תסירם ממני · אשר וגו' וזה יהיה לעונש מטאתם אשר יומרוך עריך ושוכאיך אלו ויעליך · מן ה' האמירך היום למזמה ליחס אליך פתיתו' ודבר מתועב · מן כי זמה עשו · ואתה כשוא ומעולה מאד לפי דכת' אשר תהיה התכשאו הזאת לשוא ולחסרון כי הצייר היקר בחכמת אומכותו פתראה חכמתו ויכתו בציירו צורת אדם בנרעיכי הבדנדכיות · וזה לקוטן הנדמין ולהיותו קל הסביר' · וכן האלוה ית' יראה חכמתו בארץ בכבראים הנפסדים וביתום יראה מחכמתו יותר מאשר יראה בבריאת השמים · הלא וגו' הלא ה' משנאיך אלה תמיד אשנא ובמתקוממיך אלה תמיד אתקוטט ואריב עמהם ואוכח על מחשבתם הרעה · ותכלית שנאה שנאתים · ולאויבים היו לי · כי לא מחשבותי מחשבותיהם ואתה היודע כי חקרני אל ודע לבבי בדעו' האלו ובחנני ודע שרעפי מענין שעיפי והם המחשבות · וראה אם דרך עוצב ומרי בי מן המרה מרו ועצבו תאמר · ואני בדרך עולם שהיא האמת · אבל ידעתי כי תשאני קיים באמונת השגחתך ולכן תקלימני בעולם הזה ותחייני בעולם הבא :

קץ למנצח

דרך מעצבה וקלקול כי : יגורו מלחמות · יהיו מלחמות · חמת עכשוב · חמת לשון ארס כמו חמת תנינים יינם · לשון אף כיפל אלא יין אלא לשון ארס ווי"טש בלע"ז וכן · עכשוב עכבים אי"רי"נא בלע"ז : וחבלי' פרשו

חקרני · בעבור שהזכיר הרשעים שיאמרו בפה אמרות כפי מזמתם לא כפי האמת אמר דוד כל שאלתי שתחפש רוחי תמיד · וראה אם יש בלבי רגע אחד מחשבה בדבריך שאינה כהוגן שלא תיטב בעיניך המיתני מיד מלת עוצב כמו מרי כמו מרו ועצבו את רוח קדשו כוגים להעליבה והטעם שיהיה הפה בדרך משל עצב על הדבר ודע כי וי"ו ונחני כמו וי"ו ביום השלישי וישא אברהם את עיניו ואשר לא שם לבו אל דבר יי' ויעזוב את עבדיו וזה כפ"א רפה בלשון ישמעאל ואין יכולת באד' לדבר בה כלשוננו : בדרך עולם הוא הל בית עולמו ואורח לא אשוב אהלך האורח עולם תשמור כאשר פירשתיו במקומו : למנצח מזמור לדוד · חלצני יי' מאדם רע · זה המזמור חברו דוד לפני מלכו בימי שאול כי היה מפחד מבני אדם שילשינוהו אל שאול וכן הוא אומר איש לשון ומלת הנצרני באה שלימה כמו וכל עלביה תנגושו :

חֲקָרֵנִי אֵל וְדַע לְבָבִי בְּחָנֵנִי וְדַע
שַׂרְעַפָּי׃ וּרְאֵה אִם־דֶּרֶךְ עֹצֶב בִּי
וּנְחֵנִי בְּדֶרֶךְ עוֹלָם׃

א קמ לַמְנַצֵּחַ מִזְמוֹר לְדָוִד׃
חַלְּצֵנִי יְהוָה מֵאָדָם רָע מֵאִישׁ חֲמָסִים
תִּנְצְרֵנִי׃ אֲשֶׁר חָשְׁבוּ רָעוֹת בְּלֵב
כָּל־יוֹם יָגוּרוּ מִלְחָמוֹת׃ שָׁנְנוּ
לְשׁוֹנָם כְּמוֹ־נָחָשׁ חֲמַת עַכְשׁוּב תַּחַת
ה שְׂפָתֵימוֹ סֶלָה׃ שָׁמְרֵנִי יְהוָה מִידֵי
רָשָׁע מֵאִישׁ חֲמָסִים תִּנְצְרֵנִי אֲשֶׁר
חָשְׁבוּ לִדְחוֹת פְּעָמָי׃ טָמְנוּ־גֵאִים
פַּח לִי וַחֲבָלִים פָּרְשׂוּ רֶשֶׁת לְיַד־
מַעְגָּל מֹקְשִׁים שָׁתוּ־לִי סֶלָה׃
אָמַרְתִּי לַיהוָה אֵלִי אָתָּה הַאֲזִינָה
יְהוָה קוֹל תַּחֲנוּנָי׃ יֱהוִה אֲדֹנָי עֹז
יְשׁוּעָתִי סַכֹּתָה לְרֹאשִׁי בְּיוֹם נָשֶׁק׃
אַל־תִּתֵּן יְהוָה מַאֲוַיֵּי רָשָׁע זְמָמוֹ
י אַל־תָּפֵק יָרוּמוּ סֶלָה׃ רֹאשׁ מְסִבָּי
עֲמַל שְׂפָתֵימוֹ יְכַסֵּמוֹ׃ יָמִיטוּ עֲלֵיהֶם
גֶּחָלִים בָּאֵשׁ יַפִּלֵם בְּמַהֲמֹרוֹת בַּל־
יָקוּמוּ׃ אִישׁ לָשׁוֹן בַּל־יִכּוֹן בָּאָרֶץ
אִישׁ־חָמָס רָע יְצוּדֶנּוּ לְמַדְחֵפֹת׃
ידעת

חֲקָרֵנִי אֱלָהָא וִידַע רַעֲיוֹנַי בְּחוֹן יָתִי
וִידַע הִרְהוּרָי׃ וַחֲמֵי אִין אוֹרַח דִּטְעָין
כִּי וְדַבַּר יָתִי בְּאוֹרַח תְּרִיצֵי עָלְמָא׃
לְשַׁבָּחָא תּוּשְׁבַּחְתָּא עַל יַד דָּוִד׃ פְּצֵי
יָתִי יְיָ מִבַּר נַשׁ בִּישׁ מִגְּבַר חֲטוֹפִין
תִּנְטוֹר יָתִי׃ דִּי חֲשִׁילוּ בִּישַׁן בְּלִבָּא
כָּל יוֹמָא מְגָרְגִין קְרָבַיָּא׃ מְתַנְיָין
בְּלִישָׁנְהוֹן הֵיךְ חִוְיָא אִירְסָא
דְעַכּוּבִיתָא תְּחוֹת סִפְוָתְהוֹן לְעָלְמִין׃
נְטוֹר יָתִי יְיָ מִן יַד דְּרַשִׁיעַיָּא מִן גְּבַר
חֲטוֹפִין תִּנְטוֹר יָתִי דִּי חֲשִׁילוּ לְמִנְקוֹף
אִסְתַּוְורַי׃ כְּמַנוּ גֵיוְותָנִין פַּתָּא לִי
וְאַשְׁלַיָּא פַּרְסִין מְצַדְתָּא לִסְטַר
אוֹרְחָא תַּקְלִין שַׁוְּוֹלִי תְּדִירָא׃ אֲמָרִית
לַייָ אֱלָהִי אַנְתְּ אָצִית יְיָ לְקָל בָּעוּתִי׃
אֱלֹהִים יְיָ עוּשְׁנָא דְּפוּרְקָנִי טְלִילְתָּא
עַל רֵישִׁי בְּיוֹם קְרָבָא׃ לָא תִתֵּן יְיָ רִיגוּגֵי
דּוֹאֵג רַשִׁיעָא מַחֲשַׁבְתֵּיהּ לָא תַסְפֵּיק
יִסְתַּלְקוּן לְעָלְמִין׃ אֲחִיתוֹפֶל רֵישׁ
סַנְהֶדְרֵי תַּלְמִידֵי לֵיעוּת מַלְשִׁינוּתָא
דְּסִיפְוָתְהוֹן יַחֲפֵיאוּנוּן׃ יִמְטוֹן
עִילָוֵיהוֹן גּוּמְרִין מִן שְׁמַיָּא בְּנוּרָא
דְּגֵהִינָם יַפִּילִינוּן בְּגִיצִין דְּמַחְמְרִין
דְּלָא יְקוּמוּן לְחַיֵּי עָלְמָא׃ גְּבַר דְּמִשְׁתָּעֵי לִישַׁן תְּלִיתַי לָא אֶפְשַׁר דְּיִתְבַּן בְּאַרְעָא
דְחַיֵּי גְּבַר חֲטוֹפָא בִּישׁ יְצוּדִינֵיהּ מַלְאַךְ דְּמוֹתָא יַנְקְפִינֵיהּ בְּגֵהִינָּם׃ הבכן

מסרה

ק"מ חמסים ד' וסי' מאיש חמסים תצילני דשמואל · מאיש חמסים תנצרני תחלצני · וחברו דכתריה דשמרני יי' · ויין חמסים ישתו : מוקשים ג' חסר בליש' וסי' קדמוני מקשי מות דשמואל · מקשים שתו לי סלה · ומקשות פעלי און : יהוה אדני ה' כתיב כן וסימ' יי' אדני חילי · האל לנו אל למושעות · ועתה יי' אדני עשה · יי' אדני עז ישעתי סכתה · כי אליך יי' אדני עיני בכה חסית · וחד אדוני מ"ל ויעתר מנוח אל אדוני : יפילם ו' חסר בלישנא וסימ' נמסר בסדר נשא :

אבן יחייא

תורת חסד תהלת ה'

ידעתי

ידעתי · כי סוף הדבר יעשה יי' דין עני ינקום נקמת עבדיו : אך · יומר ויעשה כדי שיודו צדיקים לשמו : משאת כפי · מה שאני נושא כפי אליך : שיתה יי' שמרה לפי · בהתפללי לפניך להיותו מדבר נחוח שיהיו לרצון : דל שפתי · היא שפה העליונה : את אישים · עם אנשים מנאתי אל תט לבי אל יהיה נוטה לרע · ובל אלחם במנעמיהם ונא אהיה חיסב בסעודתם : יהלמני צדיק חסד ויוכיחני · טוב לי שיוכיחני וייסרני נביא אמת וצדק של אהלומיו ותוכחתו חסד : שמן ראש אל יניא ראשי · שמן מלבו' שהוצק על ראשי כמו שנאמר דשנת בשמן ראשי אל יסור את ראשי מתוכחת הצדיק ללכת וללחום את פועלי און : כי עוד ותפילתי · כי כל עוד ותפילתי בפי הרי היא בשביל רעותיהם של פועלי און שלא אכשל בהם · נשמטו בידי סלע שפטיהם · כי דייניהם ומנהיגיהם של און נשמטו מדרך הטוב בידי יצר הרע ולב האבן וקשה כסלע : ושמעו אמרי · הנעימים שאני מדבר במצותיו של הב"ה ויניחם שבים מדרכם הרעה ורבותינו בבריתא דסיפרא דרשוהו במשה ואהרן שמתו על ידי הסלע אבל איני יכול ליישב המקרא סופו לראשו וכמעטים ליישבו ולומר דומין אלו לעקשו' לאותן שמתו משה ואהרן על ידי הסלע על ידיה' כי אף לו שמכו אמרי נעימים והיכם שני' : כמו פולח · עצים ובוקע באורן כן נפזרו עצמינו להגיע לפתח המו' בשביל רעותיהם של עוברי עבירה פולח לשון בקוע כמו יפלח כליותי : כי אליך עיני · מוסב למקראות של מעלה שמרה שמרה לפי ואל תט כי אליך עיני וגומר : אל תער נפשי אל תשלך נפשי מלפניך כמו ותער כדה אל השוקת : יפלו במכמוריו רשעים · יפיל הרשע עצמו במכמוריו שהוא פירש לרגלי : במצודה

ידעתי · אז אדע ואת יעשה בעבור אחרה יעשה משפט אביונים : אך · טעם אך להוציא הרשעים והישרים יתמידו לשבת אך פניך בבית התפלה : מזמור לדוד · תכון · קטרת תחסר מלת כ"ף כקטורת לפניך כמו וכשלמה פרים שפתינו וככה מנחת ערב כי הקטורת היא בבקר : שיתה · אמר רבי משה כי שמרה שם כמו שמירה על משקל עצמה ירבה ולפי דעתי כי הפועל חסר כמו שיתה יי' מחסום או כדמות מחסו' ומלת שמרה נפשי והגילני ומלת נצרה לשון צווי והדגש נוסף בנ"די לדבר בה נחו' כמו אם יקרך עון וככה לד"י נצרה כי היא חייך ומלת דל כמו דלת כי התי"ו סימן לשון נקבה הדלת תסוב על צירה והנה הטע' כמו פתחי פיך והטעם שיעזרנו שלא ידבר בלשונו מה שאיננו נכון : אל · וככה שיעזרנו לתקן סבות שלא יטה לו לדבר רע · להתעולל עלילות שיהיה בהם אשם רשע עם אישים פועלי און ובל אלחם כמו אל תלחם את לחם רע עין ופי' אוכל : יהלמני · הטעם לא אחפוץ שאלחם עם הרשעים רק אם יכני אילו היה מכה אותי ליסרני מה שהוא צדיק חסד היה עושה עמי ויוכיחני זה היה נחשב בעיני כמו שמן ראש זאת דעת רבי משה הכהן · ולפי דעתי שמן ראש כמו במנעמיה' והטעם שמן ראש כמו ראשית שמנים ימשחו בשמים ראש שמן הרשעים לא ישברו ראשי כמו ולמה תנאון והעד כי עוד ותפלתי ברעותיהם כי מנהג השמן להסיר שבר הראש על כן זה היה להפך ואח' כנגד יהלמני יניא וטעם ברעותיהם שתבוא עליהם רעה : נשמטו בתקומות הסלע נשמטו לרדוף אחרי נדיביהם ושופטיהם : ושמעו · זה הוא מרשעים יצא רשע : כמו · א"ר משה זהו ושמעו אמרי כי כולנו נמות ולפי דעתי שהטעם שברחו אנשי דוד על דרך והתפרדו כל עצמותי : כי · אל תער · כמו ותער כדה כי הרוח מלא הניף : שמרני · יקשו לי · אלה ומוקשות אחרים פועלי און : יפלו · כולם במכמור אחד מהם כי כל מחשבותם וסודם יחד אנכי אולי אעבור על הפח ואלנה ואתפש בדרך ואנכי מעשיהם ומחשב תיהם על כן היתה מלת יחד דבקה עם אנכי ור' משה הכהן אמר כי הטעם יפלו יחד עד שאעבור אני . את יה הפסוקי : משכיל

ידעתי כי יעשה ה' דין עני · ונתפללתי זאת בקשתי כל אלה כי ידעתי כי מדרך ה' לעשות כן · כי אמנם באחרית הימים יעשה דין עם עני כאמרו כי ידין ה' עמו וכן יעשה אז : משפט אביונים · צדיקי הדורות באמנים לעבדו בקרב הנכרים המונעים : אך צדיקים יודו לשמך · יתנו תודה על הטוב בלי שום פורענות ולא כן ההמון : ישבו ישרים את פניך · והישרים בלבותם שעלה בידם אמתת על תורה והתעסקו במצות בכל לבבם ישבו את פניך שיהיו מן הכתובים לחיים בירושלם והמעומנים לה :

גם זה המזמור אמרו דוד בברחו מפני שאול כאשר בחר ללכת אל ארץ פלשתים להמלט והתפלל שיצילהו ה' מיד שאול וזולתו ושלא יטו פלשתים את לבבו לעשות כמעשיהם · ואמר :

יי' קראתיך · לפושעני מיד שאול : חושה לי · כי צרה קרובה שהוא רודף תמיד : האזינה קולי · לעתיד : בקראי אליך · על כל צרה שלא תבא : תכון תפלתי קטרת לפניך · שלא תהיה בקשת מחילה על חטא אבל תהיה כמו הקטרת שאינה בא על חטא : משאת כפי · וכל תפלה שאתפלל להבא תהיה מנחת ערב שאין קרבן בא אחריה על חטא : שיתה ה' שמרה לפי · עצמרת שלא אקלל את משיח ה' הרודף : נצרה על דל שפתי · נצור שפתי שיתפללו תמיד על דל של ישראל שהוא עם עני ודל שמעשיהם טובים הראוים לו כמו שאני עתה מתפלל בכל יום : אל תט לבי לדבר רע · עתה שאלך להמלט בשאול אל ארץ פלשתים · אל תט לבי על ידם : להתעולל עלילות ברשע את אישים · עם גדולי הארץ : פועלי און · שלא ישיתוני להיות עמהם · ואל אלחם במנעמיהם · כמנהג הגדולים הקוראים זה את זה לבית משתיהם : יהלמני צדיק חסד · יהי רצון שאמר שהוא צדיק כאשר יהלמני וירדפני במצות שאול יהיה בחסד ולא ינקם להמיתני : ויוכיחני שמן ראש · וכן בשיוכיחני שמן ראש שהוא שאול משיח ה' שנמשח שהואל על ראשי כאשר ירדפני לתוכחות על עון : אל יניא ראשי · יהי רצון שלא יתנגד ראשי ואחשבתי שתתנהג בחסידות עמו ועם ישראל : כי עוד · כי אמנם עדין הנא משיח ה' ולא אשלח ידי בו : ותפלתי ברעותיהם · ואנכי מתפלל עליהם בכל צרתם שתקרה על ידי האומו' : נשמטו בידי סלע שופטיה' · כי אמנם שופטיהם וזקניהם נשמטו מן ידי המלך שהוא סלע ישראל ומשום שלרדוף אחרי : ושמעו אמרי · שאמרתי לשאול : כי נעמו · באמרי לשאול למה זה אדוני רודף אחרי עבדו כי מה חטאתי וכו' : כמו פולח ובוקע בארץ · ואמרתי דברי אלה בצעקה גדולה זמרה כאלו תבקע הארץ לקולי · כי אמנם : נפזרו עצמינו · התפרדו כל עצמותינו : לפי שאול · כי כפתע ביניגו ובין המות : אל תער נפשי · גם שנפשי נבהלה מרב פחד אל תער ואל תריק אותה מפני פל ידי שאול או זולתו : שמרני מידי פח יקשו לי · ששמו לי הויפי' למוקשי' בלבות ם · מוקשות פועלי און · וכמו כן שמרני מוקשות האומות בתנחתה : יפלו במכמוריו · וזה בעת שיפלו במכמורי אותו האון : רשעים יחד אנכי · גם שיפלו במלחמה או רשעי ישראל והיה אנכי יחדו עמהם במלחמה אתה שמרני : עד אעבור · עד שאעבור מן המלחמ' בשלום :

הָכְּבֵן גְּלֵי קֳדָמֵי אֲרוּם יַעְבֵד יְיָ דִינֵיהוֹן דַּעֲנְיֵי דִינָא דַּחֲשִׁיכֵי : כְּרַם צַדִּיקַיָּא יְהוֹדוּן לִשְׁמָךְ יְתִבוּן תְּרִיצֵי לְצַלָּאָה קֳדָמָךְ :	יָדַעְתָּ כִּי־יַעֲשֶׂה יְהוָה דִּין עָנִי מִשְׁפַּט אֶבְיֹנִים : אַךְ צַדִּיקִים יוֹדוּ לִשְׁמֶךָ יֵשְׁבוּ יְשָׁרִים אֶת־פָּנֶיךָ :
תּוּשְׁבַּחְתָּא לְדָוִד יְיָ קְרֵיתָךְ חִישׁ לִי אָצִית קָלִי בְּמִקְרֵי לָךְ : תִּתְכַּוַּן צְלוֹתִי הֵיךְ קְטוֹרֶת בּוּסְמִין קֳדָמָךְ זְקִפוּת יְדַי בִּצְלוֹ הֵיךְ דוּרוֹן בְּסִים דְּמִתְקָרַב בְּרַמְשׁ : שַׁוִּי יְיָ מַטְרָא לְפוּמִי נַטְרָא עַל זְקוֹף סִפְוָתִי : לָא תַצְלֵי לִבִּי לְפִתְגָם בִּישׁ לְמֶחְשַׁב מַחְשְׁבָן בְּרִשְׁעָא עִם גַּבְרֵי עָבְדֵי שִׁקְרָא וְלָא אֶסְעוֹד כִּזְמַר בֵּית מִשְׁתְּיֵהוֹן : יְטַפְחִינַנִי צַדִּיקָא מְטוּל חִסְדָּא וִיכַסְּנַנִי מְשַׁח רְבוּת קוּדְשָׁא לָא יְבַטֵּל מִן רֵישִׁי אֲרוּם עַד כְּדוֹן צְלוֹתִי מִתְּתַדְּרָא בְּבִישָׁתֵיהוֹן : אִישְׁתְּמִיטוּ מִבֵּית מַדְרְשָׁא עַל יְדֵי תְּקוֹף דִּינֵיהוֹן תַּיְבִין וְשָׁמְעִין מֵימְרַי אֲרוּם בְּסִימוּ : דִּי כְּמַת גְּבַר דְּפָלַח וּמְבַזַּע בְּמַדְרַיָּא בְּאַרְעָא הַכְדֵין אִתְבַּדַּרוּ אֵיבְרָנָא עַל פּוּם קְבוּרְתָּא : מְטוּל הֵיכְנָא לְוָתָךְ אֱלֹהִים יְיָ עַיְנַי מוֹדִיקָא בְּמֵימְרָא סַבְרִית לָא תְרוֹקֵן נַפְשִׁי : נְטוֹר יָתִי מִן אִידֵי פַּחָא דְּאַתְקִילוּ לִי וְתִקְלָן עָבְדֵי שִׁקְרָא : יִפְּלוּן בְּמְצוֹדָתְהוֹן רַשִׁיעֵי כַּחֲדָא אֲנָא עַד זְמַן דִּי אֶעְבַּר :	קמא א מִזְמוֹר לְדָוִד יְהוָה קְרָאתִיךָ חוּשָׁה לִּי הַאֲזִינָה קוֹלִי בְּקָרְאִי־לָךְ : ב תִּכּוֹן תְּפִלָּתִי קְטֹרֶת לְפָנֶיךָ מַשְׂאַת כַּפַּי מִנְחַת־עָרֶב : ג שִׁיתָה יְהוָה שָׁמְרָה לְפִי נִצְּרָה עַל־דַּל שְׂפָתָי : ד אַל־תַּט־לִבִּי לְדָבָר רָע לְהִתְעוֹלֵל עֲלִלוֹת בְּרֶשַׁע אֶת־אִישִׁים פֹּעֲלֵי־אָוֶן וּבַל־אֶלְחַם בְּמַנְעַמֵּיהֶם : ה יֶהֶלְמֵנִי צַדִּיק חֶסֶד וְיוֹכִיחֵנִי שֶׁמֶן רֹאשׁ אַל־יָנִי רֹאשִׁי כִּי־עוֹד וּתְפִלָּתִי בְּרָעוֹתֵיהֶם : ו נִשְׁמְטוּ בִידֵי־סֶלַע שֹׁפְטֵיהֶם וְשָׁמְעוּ אֲמָרַי כִּי נָעֵמוּ : ז כְּמוֹ פֹלֵחַ וּבֹקֵעַ בָּאָרֶץ נִפְזְרוּ עֲצָמֵינוּ לְפִי שְׁאוֹל : ח כִּי אֵלֶיךָ יְהוִה אֲדֹנָי עֵינָי בְּכָה חָסִיתִי אַל־תְּעַר נַפְשִׁי : ט שָׁמְרֵנִי מִידֵי פַח יָקְשׁוּ לִי וּמֹקְשׁוֹת פֹּעֲלֵי אָוֶן : י יִפְּלוּ בְמַכְמֹרָיו רְשָׁעִים יַחַד אָנֹכִי עַד־אֶעֱבוֹר :

Marginal notes beside the verses: ידעתי ק' · ג' תם כליש' · יו"ד · ו' פתח · ב' · י"ב בליש' י"ב ב' רפין · ד' ב' כתי' כן · ג' ומל' וסי' מבכינין רשיעין זכאין · ל והס' וחד כתיב א' · ל וחס' י' ל וסבי' · ה' כ"ב ג' מל' · ל · ל וכתיב כן · ל · ג' מל'

משביל ... שבלא

אביונים ג' חסר בליש' וסימ' כי יעשה יי' דין עני משפט אביונים · יטו אביונים מדרך · ומתנות לאביוני' : קמ"א דל ודל הדל ידל י"ב פתחין בליש' בקריאה וסימ' העשיר לא ירבה והדל לא ימעיט · ואם דל הוא ואין ידו משגת · דנה אלפי הדל במנש' · מדוע אתה דל ככה בן המלך · ביום ההוא ידל כבוד יעקב · נצרה על דל שפתי · ותהי לדל תקוה ועולתה קפצה · דלו מאנוש נעו · אל תגזל דל כי דל הוא · ידל מבין יחקרנו · אם דל ואם עשיר · וידל ישראל מאד · ועל דסמיך לעני ואביון דכוו' : אעבור ג' מ"ל וסימ' ותאמר לא אעבור כי על גבעה · יחד אנכי עד אעבור · ארחי גדר ולא אעבור

אבן יחייא

ידעתי וגו' ידעתי כי לעתיד לבא יעשה ה' דין עני עמו ישראל בישמעאל · ומשפט אביוני אומתו · אך וגו' אך ולבד הצדיקים מעמך ישראל יודו לשמך בעולם הזה · וישבו ישרים את פניך בעולם הבא :

קמא מזמור לדוד ה' קראתיך וגו' גם המזמו' הזה תפלת כנסת ישראל לאלהיהם שיוציאה דברגה מקובלים לפניו · ושידריכה בידיעת האמת לבל יוכלו האומות לפתותה מן הדרך ישכון אור · ה' וגו' ה' קראתיך בתפלה נכרתי ולכן חושה ומהר לבוא לי לעזור · והאזינה קולי בקראי לך בקול לבד לבלתי היות לי פנאי להתפלל מפני כובד הגלות · תכון וגו' ותכון תפלתי נכרתי לפניך כקטורת הנעשה בבקר · ומשאת כפי ושטיחתם אליך כמנחת הערב שיתה וגו' ר"ל היה בעזרי לבל אחטא במחשבה ודבור ומעשה · וכנגד הדבור אמר שיתה ה' שמרה לפי שהוא שם מן שמירה לבל אדבר תועה כנגדך · ושיתה נצרה שהוא גם כן שם על דל שפתי לבל שפתי יתנועעו בדבר רעה אף כי הקול לא ישמע · וכנגד המחשבה אמר אל תט לבי ומחשבתי לדבר רע · להתעולל עלילות על הסיבות התוריות ועיקרייה בהופעת והקשים מרשע · וכנגד המעשה אמר אל תט אותי ללכת את האישים פועלי און · ובל אלחם במנעמיהם שהם המאכלים הנעימי והדשנים שאוכלים פועלי און אשר כושפים החיים כדי לאכול ולשתות בשומם תכליתם אל עפר ישובם · יהלמני וגו' כי שכחתי תענוגם ומשתיהם ואהבתי מוסר הצדיק כי כאשר יהלום אותי ויכני ליסרני ולהוכיחני הוא אצלי חסד · והתוכחת הזה לא אבחר בו תמיד ולא אשבע ממנו להגיעו מעלי · כאשר השמן הערב המשובח והראש שבשמנים שמושקים בו הראש · אל יניאהו ויסורהו ראשי מעליה עוד ומעולם · להיותו ערב אצלה ולשכחתי אותם תמיד תפילתי ברעותיהם · נשמטו וגו' זאת היא תפלתו לאל שישמיטו בידי סלע ובשפתיה שופטיה ומהמיהם מהאומות המתעי' אותם בשפתי חלקות · באופן כי האומות הנשארות ישמעו דברי אלהים חיים כי נעמו · כמו וגו' והדין עלי לקללם להיו' כי כמו שכשהפולח ובוקע עצים על הארץ יתפזרו אנה ואנה החתיכות קטנות · ככה נפזרו עצמינו בגלו' לרוב הצרות עד שכמעט הגעכו לפי שאול ולפרק המיתה · כי אליך וגו' ויען כי אתה עיני אליך ה' וגם חסיתי בעת צרתי ולא בזולת · אל תער נפשי ותשפכ' מלפניך · ושמרני מידי פח ומהמוקשות אשר יקשו לי ושמים ומוקש הפועלי און · ויפלו במכמוריו מהפח הנז' הרשעים פועלי עון הנז' יחד כלם · עד אעבור אנכי מהפח ההוא והנצל · והוא משל כי האל משגיח על ישראל בגלותם מכח האומות · עד יעבור זמן הגלות : משכיל

תורת חסד תהילת ה'

אך צדיקים יודו לשמך ידוע בזה פשט הקדמונים ובכתיבת הה"ר שלמה אלטוכטוסי מצאתי כתוב ולי אני שלמה הכותב לפי שמי שילא מאיזה מסגר יצא מאחד מג' דרכי' אם שימצאהו שם איזה איש אהובו ויוליאהו משם ואם שיברח משם ואם שיבקשוהו מיודעיו וקרוביו על כן לא' אמר אין לי מכיר לב' אמר אבד מנוס ממני לג' אמר אין דורש לנפשי ע"כ :

קמא מזמור לדוד ה' קראתיך זו היא תפלת הערב האזינה קולי וכו' זו היא ק"ש ופסוקי עת השכיבה תכון תפלתי זו היא תפלת הבקר מנחת ערב היא תפל' המנח' :

ואפשר שר"ל שיהו בתפלתו כל אלה הטובות הא' שתכף שיקראהו לה' יחוס ויחוס לו וז"ה ה' קראתיך חושה לי והב' שכל עוד שיקרא גם אם שמע כוונו שישמע ג"כ את תפלתו והוא כאומר עוד הם מדברים ואני אשמע וכו' וז"ה האזינה קולי בקראי לך והג' שתכון תפלתו כקטורת ומשאת כפיו כמנחת ערב והד' שישים ה' משמר לפיו שלא ידבר בתפלתו מה שהוא הפך כונתו והוא ע"ד יהיו לרצון אמרי פי והגיון לבי לפניך והוא אומר נצרה על דל שפתי שיר' נצור כונתי על דל שפתי והוא ע"ד שפתי צדיק ידעון רצון וכו' וע"ד שפתי חכמי' יזרון דעת והה' שלא יהיה לו שיתפון לבו בדברי' שלפנים הם טובים אך בהמשך הזמן ימשכו מהם דברים רעים והוא אומר אל תט לבי לדבר רע וכו' ויר' לדבר רע מצד עצמו שאני חושב היותו טוב לי ואולי יהיה סופו לרעה ואומר להתעולל וגו' ר"ל וכן אל תט לבי להתעולל עלילות ולעשות פעולות ברשע את אישים פועלי און ולהורות ההר בעצמי בענין זה כאומרי הגונב מן הגנב פטור כי אם לי להתעולל עלילות ברשע כלומר לעשות שלא כדין אפילו לרשעים וכו' כי סוף סוף בעשותי כן אלחם במנעמיהם שהוא ברשע אם אעשה כן וחטאתי לאלי"ם · או יר' ולא ימשך לי שאוכרח להשתתף על איזה דבר בחברת אישים פועלי און וכמו שקרה ליהושפט עם מלך ישראל אשר מצד אותו הדבר נאמר לו הלרשע לעזור · יהלמני צדיק וגומר הנה אין ספק כי אין בכונתי להכנות ממנעמיהם של רשעים בשום צד והופן כמו שאמרתי כי אם ממעשה ידי ומזה שאני מרויח על צד הצדק והיושר ולא ברשע ואפילו על האופן הנזכר ואם באולי אצטרך להכנות משום אדם שהוא דבר הנערך אלי כהולם פעם הנה זה יהיה מהצדיק אשר יעשה עמדי חסד ויוכיחני ויאמר אלי על רוב עוני באתי למדה זו ובמון ראש כלו' ראשית שמנים במנעמיהם של רשעים אל יניא ראשי כלומר בשום צד ואופן אינני רוצה להכנות מהם ואפי' שיהיו מנעמיהם ראשית שמנים וכו' כי עוד ותפלתי כלו' כי כשאני עדין עומד בתפלתי גם כי כבר ענני ה' הנה אני עומד וחושב ברעותיהם של אלה רשעים וכו' באופן כי בשום צד ואופן אינני רוצה להטפל עמהם יעוד להם כי נשמטו בידי סלע שופטיהם של האישי' פועלי האון כאילו היו השופטי' הללו שעיר עזאזל שמשליכים אותו מן הסלע וכו' והעניים השופטים לא יוכלו לשפוט את הנעלב מהם כי עם היות ששמעו אמריו ונעמו להם כי נעמו אכם יכולים לעשות עמי טובה : כמו פולח וגומר יר' כולנו הכחנו דמינו לחלקי העצים שישאיר הפולח ובוקע עצים בארץ ונפזרו עצמינו לפי שאול שבאולי היה זה לנו בתוך השאול ממש כי אז היו קוברים אותנו אך הוא לפי השאול ויפזרו עצמינו על הארץ וא"כ מה יוכלו לעשות להם שופטיהם אי לזאת אל תט לבי לדבר רע להתעולל עלילות ברשע את אישים פועלי און כמו שאמרתי : כי אליך אלי"ם ה' עיני בכה חסיתי אל תער נפשי אל תער נפשי רק הנפש אליה ואל דבריה ואל כונותיה וכמו כן שמרני מידי פח וגומר ויפלו במכמורו רשעים · ואולי כל תפלתו פה הם אלה הב' פסוקים האחרונים ואומר מידי פח יקשו לי כיון אל הרכשי חמס הנז' ורומר יפלו במכמוריו רשעים כיון אל האנשים הרעים הנז' במזמור הקודם לזה · והג"ו ז' שוע"ב כהב ובל אלחם במנעמיהם על דעתי הוא מגזרת מלחמה והכונה שלא יפנה לבו לריב עם אדם בעבור המאכלים והתענוגים כמו שיקרה לחכמים בהיותם בבית המטבחים על המאכ היפה כי זה מביא בבלתי יושר לחשוב שהתענוג טוב ואינו ראוי שימצא אצל השלם אשר הבל מדקדקים במעשיו עכ"ד :

א קמב מַשְׂכִּיל לְדָוִד בִּהְיוֹתוֹ בַמְּעָרָה
תְפִלָּה׃ קוֹלִי אֶל־יְהוָה אֶזְעָק קוֹלִי
אֶל־יְהוָה אֶתְחַנָּן׃ אֶשְׁפֹּךְ לְפָנָיו
שִׂיחִי צָרָתִי לְפָנָיו אַגִּיד׃ בְּהִתְעַטֵּף
עָלַי ׀ רוּחִי וְאַתָּה יָדַעְתָּ נְתִיבָתִי בְּאֹרַח־
ה זוּ אֲהַלֵּךְ טָמְנוּ פַח לִי׃ הַבֵּיט יָמִין ׀
וּרְאֵה וְאֵין־לִי מַכִּיר אָבַד מָנוֹס מִמֶּנִּי
אֵין דּוֹרֵשׁ לְנַפְשִׁי׃ זָעַקְתִּי אֵלֶיךָ יְהוָה
אָמַרְתִּי אַתָּה מַחְסִי חֶלְקִי בְּאֶרֶץ
הַחַיִּים׃ הַקְשִׁיבָה ׀ אֶל רִנָּתִי כִּי־
דַלּוֹתִי מְאֹד הַצִּילֵנִי מֵרֹדְפַי כִּי אָמְצוּ
מִמֶּנִּי׃ הוֹצִיאָה מִמַּסְגֵּר ׀ נַפְשִׁי
לְהוֹדוֹת אֶת־שְׁמֶךָ בִּי יַכְתִּרוּ צַדִּיקִים
כִּי תִגְמֹל עָלָי׃ קמג
א מִזְמוֹר לְדָוִד יְהוָה ׀ שְׁמַע תְּפִלָּתִי
הַאֲזִינָה אֶל־תַּחֲנוּנַי בֶּאֱמֻנָתְךָ עֲנֵנִי
בְּצִדְקָתֶךָ׃ וְאַל־תָּבוֹא בְמִשְׁפָּט אֶת־
עַבְדֶּךָ כִּי לֹא־יִצְדַּק לְפָנֶיךָ כָל־חָי׃
כִּי רָדַף אוֹיֵב ׀ נַפְשִׁי דִּכָּא לָאָרֶץ
חַיָּתִי הוֹשִׁיבַנִי בְמַחֲשַׁכִּים כְּמֵתֵי
עוֹלָם׃ וַתִּתְעַטֵּף עָלַי רוּחִי בְּתוֹכִי
ה יִשְׁתּוֹמֵם לִבִּי׃ זָכַרְתִּי יָמִים ׀ מִקֶּדֶם
הָגִיתִי בְכָל־פָּעֳלֶךָ בְּמַעֲשֵׂה יָדֶיךָ
אשוחח
יִשְׁתּוֹמֵם לִבִּי׃

(מסורה שבצד: ב' נפשי · ל מל' · ו' פסו' ואין אין · ד' מל' · ג' · ד' חד מלרע · ב' אסיר · ב' וחס' · י"ו · ז' חס' בליש' · ל · ד' נעמ' · ב' · ג' · ל וחד ותתעטף)

שִׁבְלָא טָבָא עַל יְדוֹי דָוִד כְּמֶהֱוֵיה
בְּאַסְפְּלִידָא צְלוֹתָא׃ קָלִי קֳדָם יְיָ
אַקְבֵּל קָלִי קֳדָם יְיָ אֲצַלֵּי׃ אֲשׁוֹד
קֳדָמוֹי שׁוּתִי עַקְתִי קֳדָמוֹי אֲתַנֵּי׃
בְּאִשְׁתַּלְהֲיוּת עֲלַי רוּחִי וְאַתְּ יְדַעְתְּ
שְׁבִילַי בִּכְבִישָׁא דְנָן דַאֲהַלֵךְ כְּמַנוּ
פַּחָא לִי׃ אִסְתַּכָּלִית עַל יְמִינָא
וַחֲמִית וְלֵית לִי מִשְׁתְּמוֹדַע הוֹבַד
שֵׁיזָבוּ מִנִּי וְלֵית תָּבַע לְנַפְשִׁי׃ קַבֵּלִית
לְוָתָךְ יְיָ אֲמֵרִית אַנְתְּ מְשֵׁיזְבִי חוּלָקִי
בְּאַרַע חַיַּיָא׃ אֲצִית לִצְלוֹתִי אֲרוּם
אִתְמַסְכֵּנִית לַחֲדָא פְּצֵיתִי מֵרוֹדְפָי
אֲרוּם אִתְחַיָּילוּ מִנִּי׃ הַנְפֵּיק מִן
מַסְגֵּירָא נַפְשִׁי לְאוֹרָאָה יַת שְׁמָךְ
אַמְטוּלְתִי יַעַבְדוּן לָךְ כְּלִיל דִּשְׁבַח
צַדִּיקַיָא אֲרוּם תְּשַׁלֵּים גּוּמְלָא עֲלַי
טָב׃ שְׁבָחָא לְדָוִד יְיָ שְׁמַע צְלוֹתִי
אָצֵית לְתַחֲנוּנַי בְּקוּשְׁטָךְ עֲנֵי יָתִי
בְּצִדְקָתָךְ׃ וְלָא תֵעוֹל לְבֵית דִּינָא
עִם עַבְדָּךְ אֲרוּם לָא יִזְכֵּי קֳדָמָךְ כָּל
דְּחָי׃ אֲרוּם רָדִיף בְּעֵיל דְּבָבָא נַפְשִׁי
דַּכְרֵיךְ לְאַרְעָא חַיְיתִי אִתְבְנִי
בַּחֲשׁוֹכַיָא הֵיךְ שְׁכִיבֵי עָלְמָא הָדֵין׃
בְּאִשְׁתַּלְהֲיוּת עֲלַי רוּחִי בְּגוּשְׁמִי
אִדְכָּרִית יוֹמִין מִלְקַדְמִין רְגָנִית בְּכוּלְהוֹן עוֹבָדָךְ בְּעוֹבְדֵי אֵידָךְ
אמליל

רשי

במערה · שכרת בה כנף המעיל אשר לשאול: ואתה ידעת נתיבתי · כמה מוקשים יש בה: ואין לי מכיר · אין בכל משרתי שאול שימחה בידו: בי יכתירו צדיקי · בשבילו יכתירוך צדיקים ויודו לשמך שאתה סומך את יריאיך: באמונתך · להאמין הבטחה שהבטחתני: כי רדף אויב נפשי · כלומר אם חטאתי לך הרי לקיתי וכנגד כל ישראל נאמר מזמור זה: זכרתי ימים מקדם · שהפלאת לנו נסים רבים: ישתומם · לשון אוטם ותמהון כמו ואשב שם שבעת ימים משמים בתוכם ותשב תמר שוממה: כארץ

אבן עזרא

משכיל לדוד · על נועם פיוט תחלתו משכיל: קולי · זה הוא קולי שאזעק אל השם: אשפוך · בעבור היות הקול בגלוי יהיה שיחי בסתר: בהתעטף · כמו תפלה לעני כי יעטוף בהתעטף קלתי על קלתי ואתה ידעת הנתיב שאפני ללכת בו ורבי משה הכהן אמר נתיבתי שהיא ישרה לנגדך ולא הזכיר הטומנים כמו אשר ילדה אותה: הבט · אמר ר' משה כי הם על לשון ולפי דעתי כי הבט שם הפועל כמו והלל תליל וראה כמו רצות גם הוא שם הפועל על משקל למען היה לה ברק: זעקתי · כאשר החל יזעק וטעם חלקי בארץ החיים כי לא אקוה שירפאני אדם מארץ החיים רק אתה חלקי: הקשיבה · כנגד קולי אל יי' · כי דלותי מהד בפנים בסתר כנגד רנתי: הוציאה · טעם ממסגר בעבור היותו במערה וכבר הזכרתי כי כה השמות בפעלים אם כן הוא בי יכתירו צדיקים כתר הטעם שיתפארו כאילו כתר מלכות בראשם: מזמור לדוד יי' שמע תפלתי · ב"ית בצדקתך כב"ית ענני במרחב יה והטעם שתראה צדקתך: ואל · את עבדך · כמו עם והטעם אם חטאתי לך אל תבא במשפט עמי עתה כי צרה גדולה יש לי מהאויב וכלל כי לא יצדק לפניך כל חי ואיך אצדק אני: כי · דכא · רמז לבוז ולקלון וטעם במחשכים שהוא נחבא מפניו או ידמה צרת הלב ליושב חשך שאיננו רואה · כמתי עולם שיש להם זמן רב שמתו: ותתעטף · מחשבת הנפש והעטף קלתה על קלתה: בתוכי הטעם כפול זכרתי הימים הקדמונים שהושעתני ומלת אשוחח מהפעלים עלומי הע"ין והלמ"ד כפול כמו יבונן: פרשתי

מסרה

קמ"ב בהתעטף ב' וסימ' עלי נפשי דיונה · בהתעטף עלי רוחי: דורש ד' מ"ל וסימ' ואין דורש ואין מבקש · ומה יי' דורש ממך רמיכה · כי כל לבבות דורש יי' רד"ה · ואין דורש לנפשי: דלותי ב' חד מלרע וחד מלעיל וסימ' ולי יהושע · הקשיבה אל רנתי כי דלותי מאד · בתרא מלעיל: יכתרו ב' וסימ' בי יכתרו צדיקים וחכמים יכתרו דעת: קמ"ג האזינה י"ו וסימ' נמסר בתלי' סימן ע"ח: באמנתך ז' חס' בליש' וסימ' נמס' בא"ב דרבתי סימ' אות למ"ד: כי ד' בטעם וסימ' כי גדול יי' ומהלל מאד נורא הוא · כי גבר עלינו חסדו ואמת יי' · כי רדף אויב נפשי · כי יוסיף על חטאתו פשע בינינו:

ספורנו ז"ל

ושם המחבר זה המזמור בזה המקום אחר מזמורי קבוץ גניות ויהות המשיח כי כן יקרה להם אחר רב צרות הגלות במלחמת גוג שיפלו בכ-וליו רבים מפושעי ישראל כאמרו ויצא חצי העיר בגולה ויאמרו צדיקי הדור כאמר: ביום ההוא יגן ה' בעד יושב ירושלם והיה הנכשל בהם ביום ההוא כדוד ובית דוד כאלהים:

בהיותו במערה · באותה [illegible] שנכנס שם שאול לסכך את רגליו כאמרו ודוד ואנשיו בירכתי המערה יושבים: אזעק בצר נפשי: אתחנן בתפלה · אשפוך · כי פלאתי פלין: אגיד להתחנן שירחם: בהתעטף עלי רוחי · שלא ידעתי מה אעשה: ואתה ידעת נתיבתי · ואתה לבדך ידעת הדרך שאבחר כי אני לא ידעתיה · כי טמנו: בדרך זו אהלך טמנו פח לי באותם הדרך שהייתי חפץ ללכת בגר טמנו פח לי ללכדה: הבט ימין · אתה ימין · עושה חיל הבט וראה · ואמר ימין בלשון זכר כמו נגב ימינו כבר ימינך ה' נאדרי [illegible] ואין לי מכיר · שיקרב לעזור מפני אימת המלך · ובזה: אבד מנוס ממני אין דורש לנפשי · שידרוש אלהים ויתפלל עלי: זעקתי אליך ה' · על זאת אמרתי: אתה לבדך מחסי · תקותי בחיי שעה: חלקי בארץ החיים · כל השתדלותי בבתי מדרשות שהם מקום החיים באמת מכוון לרצון לפניך לא להתפאר ולהשיג ממון ובכן: הקשיבה אל רנתי · עתה: כי דלותי מאד · מכל חובב וריע שיעזור: כי אמצו ממני · אף על פי שיש אתי אנשי חיל · כ נח' ממסגר נפשי · ממסגר של שאול שסגר כל דרך במוקשים שלא אוכל להמלט: להודות את שמך · כשבי-כבוד שמך לא בזכותי: בי יכתירו צדיקים · יפרסמו את כתר מלכותך שתצילני נגד הסבת ובתערכת ויאמרו כי אתה נעלית על כל אלהים · וכן יקרה לישראל בקבוץ גליות ובישועת המשיח שתהיה תשועתו נגד הסבע והמערכ' אחר יאוש כל תקוה זולתו:

זה המזמור חברו דוד בברחו מפני אבשלום אל עבר הירדן והתפלל שיושיעו מצרת אבשלום ויכרית את אויביו · ואמר:

ה' שמע תפילתי · וזה מספה לגון אל תחנוני ולא תתעלם שהם בסבת עון בת שבע: באמונתך שאמרת לעולם אשמ' לו חסדי ובריתי נאמנת לו · ועם זה: ענני · לתת את שאלתי: בצדקתך · לא בזכותי: ואל תבא במשפט את עבדך · על אודות עוני אחר התשובה: כי לא יצדק לפניך כל חי · כי אין אדם בלא חטא ונצטרך להכריע את שעולם: כי רדף אויב נפשי · כי אמנ' כבר רדף שאול נפשי: דכא לארץ חייתי · בהלכי במחלוקות: הושיבני במחשכים: בין בנכרים עמ"א: כמתי עולם · כאותם שאין להם חלק בחיי עולם: ותתעטף · אז: עלי רוחי · כי לא ידעתי מה לעשו': ישתומם לבי · שתה איך יקום בן על אביו להרגו · ובכן: זכרתי ימים מקדם והגיתי בכל פעלך · כי נגבר עלי חסדך והצלתני מיד שאול נגד הטבע: במעשי ידיך אשוחח · ישי רצון שגם עתה תשיח במעשי ידיך להודות לך על חסדך עמי שתושיעני מן הצרה הזאת · כי אמנם: פרשתי

אבן יחייא

קמב משכיל לדוד בהיותו במערה וגומר המזמור הלז כוונתו התפלה לה' בהיותו נחבא במערה אשר בא שאול להסך את רגליו לא שהיה לו בית מנוס כי אם אל ה' אלוהיו ויתפרש גם כן על בני הגלות הסגורים במערת האפילה מהגלות · קולי וגו' אני אזעק אל ה' בקולי לבד כדרך הנועקים אנא ה' הושיעני ואינם אומרים דבר אחר כי לכובד הצרה אין להם פנאי להתפלל · ובקולי אל ה' אתחנן בתפלה ובתחנונים בהרפות מעלי צרתי כשתכני הסב רוחי ואז אשפוך לפניו שיחי ותפלתי בהגידי לפניו צרתי · והנה הרבות בתפלה יקרא שפיכה בהתעטף וגו' ספר היו' צרתו התעטף עלי רוחו כדי לצאת מגופו מפני כובד הצרה · שבאורח ובכל דרך שאלך טמנו פח לי · ואתה יודע נתיבתי אם הוא אמת אשר אני אומר שבכל נתיבותי עוו דרכי בפחים ומכשולות · הבט וגו' הוא ציווי הבט לצד ימין ולשאר הצדדים וראה כי אין לי מכיר שירצה להכירני להיות לי לעזרה · ואבד מנוס ממני לבלתי היות דורש לנפשי · אבל כלם מארבים לנפשי ומלשינים אותי ואפילו הזיפים שהיו מיהודה · זעקתי וגומר ולכן צעקתי אליך ה' באומרי כי אתה מחסי בעולם הזה וחלקי בארץ החיים בעולם הבא · ועליך להקשיב את רנתי כי דלותי מאד ונחלתי ונהייתי מפני היותי נע ונד בארץ · והצילני מרודפי כי אמצו ממני שהם שאול וסיעתו · והוציאה ממסגר נפשי הסגורה במערה הזאת · להודות את שמך בי וגומר וכי תגמול עלי טוב · בי יכתירו הצדיקים את עצמם בכתר בטחון · בראותם כי בטחוני ההחלטיי הוא הצילני:

קמג מזמור לדוד ה' שמע וגו' המזמור הלז כוונתו כונת הקודם ויובן על ענין פרטי מדוד · ועל ענין כללי מכנסת ישראל בגלותה · ה' וגו' ה' שמע תפילתי וענני בצדקתך להצילני מיד אויב · והאזינה אל תחנוני שהיא התפלה הארוכה וענני באמונתך שתקיים לי ההצלה הזאת שתהיה גאולה שלימה ולא כר' תשובות אשר חזרתי אל הגלות והצרו' · ואל וגו' ואל תבט אל המעשים הרעים מבני הגלות עם ישראל עבדך · ותרצה לשופטם על ככה במשפטיך הרעים מהגלות · כי לא יצדק לפניך כל חי · שאין צדיק בארץ אשר לא יחטא · כי רדף וגו' אבל הבט כי רדף אויב נפשי הבהמיית כדי להכריתני מהעולם הזה · ובקש לדכא עד ארץ חייתי והיא הנפש החיה כדי להכריתה מהעולם הבא ותרד עד הארץ במקום גופה · כי הושיבני במחשכים ובמאסר חשך כמתי עולם שהם האנשי' שמתו המושמים בגיא צלמות תחת הארץ · והוא משל לצרות הגלות המוכעות התעכוג גופיי · והתעכוג נפשיי · כי מפני כבדם הוא מהכמכע מלעשות המצות ולהסתפח בנחלת ה' · ותתעטף וגומר באופן שהרוח החיוני הגשמיי שבי התעטף עלי כדי לצאת ממני · ולבי ושכלי שהוא רמז לנפש המשכלת החיה ישתומם בתוכי ויהיה נבוך ושמם מכל טוב · זכרתי וגו' והנה זכרתי ימים מקדם בטרם הגלו' שהגיתי בכל פעלך בלומדי תורתך · ובמעשה ידיך שהם המצו' המעשיות אשר צוית לעשו' אשוחח ואשפיל את עצמי לעשותם · והייתי פורש תמיד אליך בתפלה · מה שאני כעדר עתה משלשתם כי לא אהגה עוד בתורתך · ולא אעשה מצותיך · ולא אתפלל אליך בכוונה וכל זה לכובד הגלות: כפשי

תורת חסד · תהילת ה'

קמב משכיל לדוד וגו' קולי אל ה' וגו' וזהו ע"ד אומ' ה' שמעה · קולי אל ה' אתחנן הוא ע"ד ה' סלחה · השפוך לפניו שיחי צרתי לפניו אגיד הוא ע"ד ה' הקשיבה וגו' · וענין זה כתבתיו למעלה ובפרט בספר חסדי אבות יעויין משם: בהתעטף עלי רוחי יר' על דרך מבליגיתי עלי יגון עלי לבי דוי פיר' לומ' שעל היותו עלי גופו ואבריו קיימים בעצמם הוא מה שהוא מתחזק ביגונו כי הלואי לא היה לו כן אלא שהיה כבר מת ובטל מן העולם וכמו כן אמ' דע"ה פה שעם היותו עלי עומדו נהעטף וכו' · או יר' באומ' בהתעטף עלי רוחי לרמוז אל הענין הנרמז במ"סה ויהי דוד בא עד הראש וכמו שפי' ז"ל ועל כן אמ' כי גם בענין זה כמעט שהיה קורא לו כן ואתה ידעת נתיבתי כי הנה כוונתי היתה לשם שמים והוא הענין שמעתי בענין ההוא שאדרבה לש"ש היה מתכוין כדי שלא יתחלל ש"ש במה שמלך כמוהו היה באופן הרע ההוא אלא שיאמרו שעונותיו הטו לו אלה וכו' · ועל זה בעצמו אמ' הבט ימין וראה כלומ' הפט לצד ימין והוא לכוונתי הטובה וכו' ואין לי מכיר אם אני צדיק או רשע במעשה זה ובכן היה אובד מנוס ממני לפי סברתם ולא היה דורש לנפשי לראות אם היא טובה או רעה וכו' ועל כן צעקתי אליך ה' ואמרתי אתה מחסי חלקי בארץ החיים והיא ג"ע ועולם הנשמות כי לטוב היתה כוונתי בזה במה שהרהרתי · ורז"ל המ' אתה הוא ימינם של עניים וכו' לכן הקשיבה אל רנתי כי דלותי מאד וכל אחיו שנאוהו אף כי צלל ומה היא תפלתי הצילני מרודפי כי אמצו ממני והוא שאול המלך ואנשיו והוציאה ממסגר זו את נפשי להודות את שמך כי אחד מהצריכים להודות הוא היוצא מבית האסורין וכמו כן אהיה אני אז יוצא מתוך המסגר הלזה וברכת ההודאה תהיה בעשרה צדיקים שיכתירו בי והם האנשים אשר הם עמי בתוך מערה זאת כי תגמול עלי והם תחת ידי ולי ולהם העש' הישועה הזאת: ובשם מהר"יט ז"ל מצאתי כתוב משכיל לדוד וגו' יר' כי לאחד מג' טובות ימנע האדם ולא יהרוג את חברו אם מצד שיכירוהו ויהרגוהו ואם מצד שלא עשה לו כ"כ רעה להרגו בעבורו ואם לפי שיודע שהש"ית ידרוש מיתתו לז"א הבט ימין וראה מכל הצדדים שלא היה לי א' מכל אלו הג' הא"מר אין לי מכיר כי במערה הייתי במקום שלא היה אפשר שיודע שאני הרגתיו אל הב' אמר אבד מנוס ממני ר"ל כ"כ היתה הרעה שעשה לי עד שכבר לא הייתי יודע אנה אנוס לעזרה · או יר' תראה התועלת שהיה לי אם הייתי הורגו כי בחייו הייתי הולך נע ונד ואם הייתי הורגו לא הייתי צריך לבקש מנוס ממני ר"ל שלא הייתי צריך לנוס רק לישב בהשקט ובשלוה ואין דורש לנפשי כי כבר אמרה התורה הבא להורגך השכם להורגו ואע"פ כבשתי יצרי וכנגד הא' אמר זעקתי אליך ה' שאמרתי שאתה רואה כמו שעשה עמרם חסידא ולשבה שלא היה לי מנוס אמרתי אתה מחסי וכו' אל הג' שהיה מותר מדין התורה אמרתי חלקי בארץ החיים ר"ל איני מבקש שלא אפסיד רק כוונתי להרויח ושזה יהיה סבה שיהיה חלקי לע"הב שהם החיים הנצחיים ז"ש ה' נגדך כל תאותי · והולי' ר"ל כי ידוע הוא כי צדיק מושל יראת אלהי"ם וז"ש פה הנה עם המצוה הזאת שעשיתי שחסתי על משיח ה' הנה נתכוונתי בזה שאע"פ שהיה מותר ולא הייתי מפסיד שום דבר הנה כוונתי היתה להרויח וז"ש ה' נגדך כל תאותי ר"ל הפך מה שתגזור כי כשאתה תגזור גזרה אני מבטלה בחסידותי ע"כ · והנה מזמור זה נסמך אל אשר לפניו אם למה שהקודם אליו התחיל בג' ענינים אלה שים בתפלה וכן הוא פתיחת המזמור אשר אחר זה באופן שהם ג' מזמורים בפתיחה אחת ואם למה שלמעלה אמר יפלו במכמוריו רשעים ולכן רצה להוציא את עצמו מכללם לומר שהוא לא נפל במכמורת שהכין להם כמו הם רק נכנס במערה בשלום ויצא בשלום ואפילו מי שהיה בא להפיל אותו במכמרתו וברשתו לא קרה לו נזק כלל ממה שנכנס שם במערה רק שיצא בשלו' כי גם הוא צדיק היה ע"ה והוא הענין שאז"ל בפסוק הנותן תשועה למלכים וז"ל הנותן תשועה למלכים זה שאול ודוד ואח"כ הפולה את דוד עבדו אמר רבי יצחק כשם שהיה דוד מתפלל שלא יפול ביד שאול כך היה מתפלל שלא יפול שאול בידו:

קמג מזמור לדוד ה' שמע תפלתי גם פסוק זה יפורש ע"ד ב' הפסוקים הקודמי' בפסוק שקודם זה: ומהר"יט ז"ל מצאתי כתוב כי אליך נשאתי נפשי יר' אני נושא אליך מנחה גדולה והיא נפשי עכ"ד: כי רדף וגומר התחנן אליו שיענהו למה שרדף אויב נפשו והיא כנגד הכחות הנפשיות אשר במות · דכא לארץ חייתי הם הכחות החיוניות ובא לבאר באיזה אופן עשה לו רעה בב' סוגי הכחות הללו והוא אומר הושיבני במחשכים כמתי עולם וכנגד אומר כי רדף אויב נפשי שכיון בו אל הכחות הנפשיות אשר הושיבני במחשכים כמתי עולם כי אחרי היותי במחשכים הרי הוא כאילו הכחות הנפשיות נתבטלו ממנו שבעקרי והגדול שבהם הוא הראות וכנגד החיונית אמר ותתעטף עלי רוחי ואומר בתוכי ישתומם לבי והוא הענין אשר ידעת כי החוש הנכרי הוא א' במין ובמקום עם החוש הטבעי ולא חש לדבר על הטבעיות להודיע שאיננו חש עליהם כי טוב פת חרבה ושלוה בה וגומר: זכרתי ימים וגו' יר' לבד במה שהגיתי בכל פעלך ר"ל שהייתי מדבר במה שעשיתי מקודם הנה אז תכף ומיד במעשה ידיך אשוחח ר"ל הייתי רואה בעיני שכבר עשית כל מה שהייתי שואל והייתי משיח בענינים ההם עם הרבים
ועתה

מ"ע ספורנו ז"ל

פרשתי ידי כל היום · בתפלה: נפשי · וכמו כן פרשתי לך נפשי כענין אליך ה' נפשי אשא: כארץ עיפה · במדבר בלכתו למחני' כאמרו כי אמרו העם רעב עיף וצמא במדבר: מהר ענני · כי צרה קרובה: כלתה רוחי · כענין ויאמר לנו בקרבו: אל תסתר פניך ממני ונמשלתי עם יורדי בור · אל תתעלם מתחנתי · באופן שאהיה כמשל ונדמה ליורדי גהנם באלו לא הועילה תשובתי: השמיעני בבקר · שאעברה את הירדן בלילה שלפניו כאמרו אל תלן הלילה בערבות המדבר: הסכן · שיתעורר איזה אוהב לעזרני כאמרו ודוד בא מחנימה ושובי בן נחש ומכיר וברזלי משכב וספות וכלי יוצר הגישו לדוד: בארץ מישור · שלא יקרה מכשול עון: תחייני · משנת אחיתופל שאמר והכיתי את המלך לבדו: תוציא מצרה · מגרת אבשלום: תצמית אויבי · אחיתופל ושמעי: כל צוררי נפשי · שבאומות וכן יקרה לצוררי ישראל בקץ עת המשיח:

זה המזמור חברו דוד אחר שנמלט מגרת אבשלום ושבע בן בכרי וישבה ירושלם לבטח והתפלל לאל יתברך שיושיע ממלחמות האומות · ואמר:

ברוך ה' צורי · הנה ה' שהוא צורי ומשגבי ביום צרה הוא יברך ומטיב לכל וגלתו: המלמד ידי לקרב · בקליעת האבן לגלית: אצבעותי למלחמה · במלחמות פלשתי' וזולתם: חסדי · שעשה עמדי חסד לנכח את גלית: ומצודתי · לבצילני בהיותו אותי פלשתי' בגת: משגבי · במלחמות פלשתים בימי שאול: ומפלטי לי · מרדיפת שאול: מגיני · ממלחמות האומות אחר שמלכתי: ובו חסיתי · לא במו מלכותי: הרודד עמי תחתי · במלחמת אבשלו': ה' מה אדם · המון העם: ותדעהו · כאמרך וקראת אליה לשלום: בן אנוש · המלך שלכם כאמרך והיו לך למס: להבל דמה · בהיותו בלתי מסתכל להשלי' את נפש אלהים אשר בו: ימיו כצל עובר · ואם לא עכשיו אימתי יקווה מהם שיחזרו בתשובה: כה שמיך · נגד המערכת: גע בהרים · באומות הגדולות ומלכיהם: ויעשנו · כאש עברתך: ותפיצם · כשילחמו עם ישראל: מעים

אבן עזרא

פרשתי · כל המתחנן שיבקש מה יתנן לו בידו על כן אמר ידי השתים וטעם כארץ עיפה שתקוה למים כן נפשי תקוה לך: מהר · כי כמעט כלתה רוחי: ונמשלתי עם יורדי בור הטעם כפול או מלת ואל תסתר בעבור האחרת כמו בטר הרים יולדו ואל אהיה כמשל עם יורדי בור: השמיעני · כאילו קול יקראני ממרום כי השם יעשה עמי חסד וטעם בבקר כי רובי ההליכות והמלכות תחלת' בבקר וטעם אליך נשאתי נפשי כמו ואליו הוא נושא את נפשו: הצילני · אמר רבי מריניס ז"ל כי אליך כסיתי כמו בך חסיתי והנכון בעיני כי מלת לקיחה תהי להפך בעבור אות אחריה כמו קחו מאתכם תרומה והנה הטעם כמו תנו קחי לי שתקח לצרכו וככה סורה אלי שיסור ממקומו ויבוא אליה והפך זה סורה ממני אם כן מלת כסוי אם אמר המכסה אני מאברהם ידוע ואם אמר המכסה אני אל אברהם הדבר יהיה להפך והנה הטעם הצילני מאויבי יי' כי איך אגלה אותם בסתר והנה תיקון הלשון כי כסיתי זה הדבר מאחרים כי אין לי צורך לגלות להם כי לא יוכלו לעזור לי לגל אליך לבדך כי אתה תוכל להצילני: למדני · הרגילני כטע' פרא למוד מדבר וי"א כי דימה עצמו שהוא בתוך הים על כן יבקש רוח טובה שתניחהו ויצא לארץ או תחסר אות ב"ית והוא היסר בעיני ברוחך טובה תנחני והתי"ו לנכח השם ורבי שלמ' ספרדי ז"ל אמר כח מהרוח העליונה: למען · בעבור שיודיע שמך או בעבור שאני עובד שמך: ובחסדך · עלי לבדי וטעם כי אני עבדך לאות על הפירוש השני בפסוק למען שמך יי' תחייני: לדוד ברוך יי' · זה המזמור חברו כאשר הניח לו השם מכל סביביו כי כן טעם כל המזמור: המלמד · המרגיל: חסדי · הנה אתן לך כלל תאמר אלהי תהלתי גם תהלתי לבדו כמו הוא תהלתך והי צורי ברוך יי' צורי וכן אלהי חסדי גם חסדי שהשם עוזרו: יי' ותתחשבהו · כי הוא מאומה אדם אינו רק הבל: יי' · הט · רמז לגזירות הבאות העתידות מהשמים וטעם גע בהרים באש היורדת על כן ויעשנו והטעם כי ההרים שהם עומדים אם תגע בהם מיד יעשנו אף כי האדם שהוא הבל: ברוק · כדרך וישלח חציו:

רשי

כארץ עיפה · בגולה: כלתה רוחי · המתאוה והוא משיג קרוי כליון עינים וכליון רוח: בבקר · בצמח הגאולה מאלתי הודיעני דרך זו כשחתי נפשי אליך שתקבל תפלתי: אליך כסיתי · תלאותי אני מכסה מכל אדם להגידם אליך: הרודד עמי תחתי · הרוקע ושוטח את עמי לרבוץ במקומו כמו שוטח לגוים מגדיל הואם רודד תרגום של רוקע כדמהרג ורקעו ורדידו ויש פותרים הרודד עמי תחתי המחלים עמים אחתי אך בספר מדויק מוגה עמי ומסור' עליו ג' סבירין עמים וקורין עמי ועל תחתיי מסורת עלין תחתיו קרי: מה אדם · מה עשו וישמעאל לפניך כי ידעתם להרבות להם גדולה: ימיו כצל עובר · שלמה אמר ויעשם כצל לא פירש אם צל דקל או צל כותל שהם קבועי' כבר פי' אבין כצל עובר צלו של עוף הפורח: פצני · הוציאני ולשון הצלה הוא וכן הפוצה את דוד עבדו · ולאחי פיהם לדבר שוא וגו' אלה הכתו' שוא בפה ושקר בימין באו לכפר בפה בודים גוזמא על שוא אף לשבות את היהוד באו לפשט ימינם לשבועה חדלו משום א שכתפם עליו כגנב אבל בשקר נשבעין שכך גורלם:

הנותן

מסרה

פרשתי ג' וסימ' פרשתי ידי כל היום · כי בארבע רוחות השמי' · פרשתי ידי אליך: יורדי ג' הס' ה וסימ' נמסר לעיל בסיפרא סימן קט"ו: אלוהי ב' מ"ל וסימן למדני לעשות רצינך כי אתה אלוהי · תהלה לדוד ארוממך וחד אלוהי מ"ל וסימ' חי יי' וברוך צורי דסיפרא · צררי ג' חס וסימ' וסרה קנאת אפרים · כי ירעת רבים פשעיכם והאבדת כל צררי נפשי: קמ"ד לדוד ז' בטעם וסימ' נמסר בסיפ' סימ'

תהלים קמד

אמליל: פריסית אידי בצלו קדמך
נפשי היך ארעא דצחיא למיא
מוריקא לך לעלמין: סרהיב עני יתי
יי רגינת לך רוחי לא תסלק שכינתך
מיני ואמתילית עם נחותי גוב בית
קבורתא: אשמיע יתי בצפר טובך
ארום במימרך סברית אודע יתי
אורח דין דאהלך ארום לותך זקפית
נפשי בצלו: שיזיב יתי מבעלי דבבי יי
מימרך מניתי לפריק: אליף יתי
למיעבד רעותך ארום אנת אלהי
רוח קודשך טבא תדבר יתי בארעא
תריץ: מן בגלל שמך יי תקיימינני
בצדקך אפיק מן עקתא נפשי:
ובחסדך תמגר בעלי דבבי ותהובד
כל מעיקי נפשי ארום אנא עבדך:
על יד דוד בריך יי תוקפי דמאליף
אידי לסדרי קרב אצבעותי לאגחא
קרבא: עבד טיבו וכרך תקיפי
תוקפי ומשזיב יתי תריסי ובמימריה
סברית די מרדד עמין תחותי: יי מה
הוא בר נש דחכימתיה בני אנשא
וחשבתיה: בר נש ללמא אידמא
יומוי היך טולא דעבר: יי ארכין
שמיא ותבני קרב בטוריא ומסקין תננא: אבריק ברקא ובדרינון שדר גירין
ותשגשינון: אושיט ידך

אשוחח: פרשתי ידי אליך נפשי
כארץ עיפה לך סלה: מהר ענני
יהוה כלתה רוחי אל תסתר פניך
ממני ונמשלתי עם יורדי בור:
השמיעני בבקר חסדך כי בך
בטחתי הודיעני דרך זו אלך כי אליך
נשאתי נפשי: הצילני מאיבי יהוה
אליך כסתי: למדני לעשות
רצונך כי אתה אלוהי רוחך טובה
תנחני בארץ מישור: למען שמך
יהוה תחייני בצדקתך תוציא מצרה
נפשי: ובחסדך תצמית איבי
והאבדת כל צררי נפשי כי אני
עבדך:

קמד

לדוד ברוך יהוה צורי המלמד ידי
לקרב אצבעותי למלחמה: חסדי
ומצודתי משגבי ומפלטי לי מגני
ובו חסיתי הרודד עמי תחתי: יהוה
מה אדם ותדעהו בן אנוש
ותחשבהו: אדם להבל דמה ימיו
כצל עובר: יהוה הט שמיך ותרד
גע בהרים ויעשנו: ברוק ברק
ותפיצם שלח חציך ותהמם: שלח
ידיך

כ"ו וסימ' ק"ג: ידי כ"א בקריאה וסימ' ואפן וארד מן ההר וההר בער באש · ואתפש בשני הלחות ואשלכם מעל · יגמלני יי' כצדקתי דשמ' מלמד ידי למלחמה דשמואל · אשר ברכו יי' צבאות לאמר · כי בראותו ילדיו מעשה · ועל פעל ידי תצוני · אנכי עשיתי ארץ · ועמך כלם צדיקים לעולם ירשו ארץ · פרשתי ידי כל היום · הוי למתפרות · יגמלני יי' כצדקי דתהלות · וישב יי' לי כצדקי כבר ידי · מלמד ידי למלחמה דתהלות · כי סבבוני כלבים עדת מרעים הקיפוני · שמע קול תחנוני בשועי אליך · פרשתי ידי אליך נפשי כארץ עיפה · לדוד ברוך יי' צורי · ופניתי אני בכל מעשי שעשו ידי ובעמל · והנה יד נגעה בי · כי כלם מראים אותי · וחד וידי נטפו מר ואצבעותי:

תורת חסד · תהילת ה'

ועתה פרשתי ידי אליך והם עשר אצבעותי שזהו מעשה עם התפלה שהיה א"כ לך ה' לפרוש עשרה שמיך ולהגן בעדי כאשר עתה עוש' כארץ עיפה שתמטיר עליה מיד ועכ"ז נפשי סלה כארץ עיפה שתמיד היא עיפה בלי מים ואין מטר יורד עליה אם כן מהר ענני ה' וגומר:

השמיעני בבקר חסדך אפשר כי באו' שמע תפלתי כיון אל תפלת הערב ובאומר האזינה אל תחנוני כיון אל תפלת הבקר ועליה כיון באומר השמיעני בבקר חסדך ובאו' באמונתך ענני וגו' כיון אל תפלת המנחה אשר בה נענה אליהו והוא אומ' באמונתך ענני והוא בעצמו מה שנודעה אמונתו ית' ע"י אליהו ואומר הודיעני דרך זו אלך יר' הנה במזמור הקודם אמרתי ואתה ידעת נתיבתי יען כי אני ירא ללכת בדרך מלך המוקשים אשר שתו לי סלה ולכן כעת אני אומר לך ה' הודיעני דרך זו אלך שלא יהיו שם מוקשים ופחים ומצודים ואהיה מכאן והלאה הולך בדרכים ולא בנתיבות ובאורחים כי אליך נשאתי נפשי ואין ראוי שיהיה לה הענין מן הקצה אל הקצה שאני מגביה אותה ונושא אותה למעלה ושאלה הרשעים יפילוה במהמורות תחת הארץ: הצילני מאויבי יר' הצילני מאויבי ה' שאני ירא להזכירם בשם אויבים אפילו אליך כי אפילו אליך כסיתי אותם ולא רציתי לגלותם והכוונה ע"ד ונפיא בעמך לא תאור כי עוף השמי' יוליך את הקול: למדני לעשות וגומר יר' למדני לעשות רצונך בהם אן למות הן לשרושי וכו' כי אתה אלהי ורוחך ורצונך היא טובה אלי תמיד ואיני רוצה לעשות דבר שלא כרצונך ובזה תנחני בארץ מישור בלא הכשל · או יר' אלך בדרך הרחבה ולא בנתיבות ובאורחות כאמור · למען שמך וגומר יר' למען שמך ה' תחייני בכחותי החיוני שאמרתי אליך שהאויב דיכא אותנו לארץ ובצדקתך תוציא מצרה נפשי והם הכחות הנפשיות שאמרתי אליך כי רדף האויב נפשי ובחסדך תצמית אויבי והאבדת כל צוררי נפשי יר' חסד גדול העשה לי אם תצמית אויבי יען כי בזה שאתה עושה באויבי תאביד כל צוררי נפשי:

קמד לדוד ברוך ה' וגומר המזמור הלזה אמאמרהו בס"ד ע"ד רז"ל שאמרו המלמד ידי לקרב אצבעותי למלחמה אימתי למד אצבעותיו למלחמה כשהרג את גלית ע"כ · ולכן ברך את ה' על כי עשאו ויצרו אדמוני עם יפה עינים אשר על כן בזהו גליה באו' ויבזהו כי היה אדמוני עם יפה מראה וכאשר פי' אותו החסיד זקני ז"ל שלפי שראה אותו יפה מראה' ביזהו כי חשבו לרך הלבב וכו' וז"א ברוך ה' צורי וגומר: חסדי וגומר הזכיר מעט מחסדי ה' על הצלתו וכמ"ש במפ' ובאו' הרודד עמי תחתי כיון אל מה שהיה אומר הפלשתי אלא אנכי הפלשתי וכו' ואם אני אוכל לו והכתיו והייתם לנו לעבדים באופן שהצלתו של דוד היתה הצלת כל עמו וכאילו כל עמו היו תחתיו ר"ל היו בתוך גופו אם להצלה או להפך ח"ו · או אולי כיון בזה אל הדבר הטוב הנמשך מענין הישועה הזאת כי בהיותו נושע אז כל עמו ישראל יקבלו כלם את הפלשתים לעבדים ובמקומותם יהיו יושבים והוא אומר הרודד שיר' המרחיב לפי פי' המפרשי' ולזה התפלל ואמר ה' מה אדם ותדעהו והוא הדבר אשר אמר לשאול אל יפול לב אדם עליו וכן אנוש ר"ל שהוא בן פחות כי מי היה אביו אך דוד ע"ה היה בן ישי היוצא באוכלום' אים לדיקו וכו':

ברוק ברק וגומר יר' ברוק ברק ותפיצם לשעטנים עליו והוא כענין שהיה אח"כ כאו' ויקומו אנשי ישראל ויהודה וירדפו את הפלשתים עד בואך גיא ועד שערי עקרון ויפלו חללי פלשתים בדרך שערים ועד גת ועד עקרון וגומר וישוסו את מחניהם: פצני

אבן יחייא

נפשי בארץ וגו' ועכ"ז אף כי המעשה הטוב הוא כמכע מוכי · המחשבה טובה שודכה אני כי נפשי שהיא עתה בארץ עייפ' ויבשה מכל טוב לבלתי היותה בארץ אשר עיניה א' בה מראשי' השנה ועד אחרית השנה · היא לך אלהי עולם הסלה והסליחות · מהר וגו' ולכן ה' מהר ענני כי כמעט כלתה רוחי מפני צרת הגלות · ואל תסתר פניך ממני פן כמשלתי עם יורדי בור שהוא הקבר · השמיעני וגו' והשמיעני בבקר שהו' זמן הגאולה שהפכה ערב הגלות · יען כי בך בטחתי · ואז הודיעני דרך זו אלך ותורתך תורת אמת שהיא הדרך הישרה שיבור לו האדם · כי אליך נשאתי נפשי · ורצוני להגביה למעלה בתורה ובמעשים טובים למען תדבק בך ולא להשפילה ולדכאה אותה לארץ בהפך המעשים טובים · הצילני וגו' ובגלותי זה הצילני מאויבי ה' כי אליך ובך חסיתי וכסיתי את עצמי · כאלו בכנפי' של השגחתך תכסה ותחופף עלי להגין מגרות האויבים: למדני וגו' ולמדני לעשות רצונך בגלותי כי אתה אלהי ולכן אתה חייב שרוחך ורצונך הטוב תנחני בארץ מישור · שעניינו בדרך מישור כאשר ישמח האב לבן: למען וגו' ולמען שמך ה' שהוא בעל הרחמי' תחייני · ובאמת בצדקתך תוציא מצרה נפשי · ובחסדך וגו' וכן במדת חסדך תצמית אויבי אשר בקשו להכריתני מהעולם הזה · והאבדת כל צוררי נפשי אשר בקשו להכריתני מהעולם הבא כי אני עבדך הדבק באמונתך והם אויביך:

קמד לדוד ברוך ה' וגו' המזמור הלז חברו דוד להודות לה' על אשר הניח לו מכל אויביו מסביב והתכבא בו על צרת הגליות והתפלל עליהם · ברוך וגומר ברוך יהיה ה' שהוא צורי להשגב בו מפני אויב מאומות העולם · והוא מלמ' ידי ואצבעותי לעשו' עמהם קרב ומלחמה והיא משל שיעזרהו להשפיל כל האומות תחתם · חסדי וגו'. והוא גם כן אלהי חסדי אשר המליכני בחסדו ובדר אלי קיום המלכה ובאומרו וחסדי לא אסיר ממנו · והוא לי כמצודה שהיא המגדל החזק שבעיר הנקרא בלעז רוקא וקסטילייו · וכמשגב שהם החדרים החזקים שבקצוות המגדל הנקראים בלעז טורוני · וכמפלט שהוא המגדל החזק הקטן שבתוך המגדל הגדול שהו' בית מפלט לשומר המגדל הגדול שילכד מהאויבים שנקרא בלעז טולא מאיסרא · וכל זה להיות מגיני מפש ישראל ושריו כשהיו רוצים להרים יד כי כשאול ואבשלום ואחיתופל ודואג וזולתם · ויען כי בו חסיתי · היה רודד ושוטח תחתי עמי אם ישראל · כי תרגום וירקעו וירדידו · ה' וגו' הם דברי ענוה לאל שהשגיח עליו בהיותו שוכן בתי חומר והוא על דרך אומרו בשמואל ויאמר דוד מי אנכי ה' ומי ביתי כי הביאותני עד הלום ותקטן עוד זאת בעיני ה' אלהים ותדבר גם אל בית עבדך מרחוק וזאת תורת האדם ה' אלהים · וזהו אומרו ה' מה הוא האדם כחשב בתחלת זמנו אשר יקרא אדם כנגר אדמתו · שתשגיח בו ותדעהו להיטי' עמו כאשר עשית את עבדך · ומה הוא כחשב האנוש בסוף זמנו אשר יקרא אנוש להיות אנוש מכתו מחוליי הזקנה · שתחשבהו להמלכו על שאר האנשים אדם וגו' כי הנה בתחילתו בהיותו אדם להבל דמה · ובהיותו בסוף ימיו בהיותו אנוש ימיו הם כצל עובר אשר כי לא יאריך לעיות · ה' וגו' לראותו דוד שענין הנבואה כי חסדו מהמלכות לא יאריך פי' ולכו בכין באחריתם שדי לפני בר עם עמים יש' · לכן התפלל לאל על גאולת עמו ישראל ומלכם אשר יהיה מבניו · וזהו אומרו בד"מ בשם כנסת ישראל ה' הט שמיך למטה ותרד להושיע עמך ישראל · וגע בהרים שהם מלכי האומות הרשעים במכתך · ויעשנו מפני אש ה' אשר ילהטם · ויהיה נגע בהרים · כמו שלח כא ידך וגע בכל אשר לו מאויב · וכראשו' ברוק ברק ותפיצם מהיותם מקובצי' יחד ונועדים על ה' ועל משיחו · כי מפחדם מהברקים יתפזרו · ואחר כך שלח אליך ותהומם: שלח

מדבר על סלע המחלקות שהיה דוד קרוב ליתפש ביד שאול ובא מלאך אל שאול מהרה ולכה וגו' הציל את שאול מהיות שופך דם נקי ואת דוד מהיות נהרג: פצני והצילני · כאשר פצית אז כן פצני עתה: אשר בנינו וגו' · כלומר גם עתה דור זה כשר הוא בנינו כנטיעים שאין בהם מום כל כך הם מנוקים מעבירה מלאתי מגדלי' מנעוריהם בשם טוב זה שהם כנטיעים בנערותם גדלי' כל ימיהם ואי אפשר לקיי' כל שבח זה אלא בדורו של חזקיהו: בנותינו · גבוהות קומה נאה כזויות של בית אבנים שזויות האבן מכוונת כנגד חבירתה ועולה למעלה עד שהזויות מיושרות: מחוטבות תבנית היכל · מהוללות בפי רואיהן ומדמין אותן לתבנית קומת ההיכל ורבותינו פירשו בנותינו כזויות מתמלאות תאוה כזויות מזבח המלאו' דם ואינן כבעלות אלא לבעליהן: מזוינו מלאים · זויות אוצרותינו מלאים טוב: מפיקים מזן אל זן · מספיקים מזון משנה לשנה מזן אל זן משעת אסיף מזון לשנה זו עד זמן אסיף מזון לשנה אחרת זן גוביר"כייל בלע"ז: מאליפות מרובבות · לאלפים ולרבבות עושות פרי: אלופינו מסובלי' · אלופים גדולים שבנו נסבלי' על קטניהם שהקטנים נשמעים לגדולי' ומתוך כך אין פרץ בנו: ואין יוצאת · אין שמועה רעה יוצאת למרחוק: ואין צווחה · ואין קול מהומת מלחמ': שככה לו · שכל טובה הזאת שלו דור לפני אויביו: אשרי · ולמה באה לו כל זאת הטובה בעבור שיי' אלהיו: תהלה לדוד ארוממך · בדבור ובאמונת הלב והזכיר המלך כי הוא המלך באמת וזהו יסוד כל התהלה הזאת:

שלח · כמו תשלח ידיך ושלח ממרום ודימה האויב אל מים רבים על כן פירש מיד בני נכר: אשר · אמר בן בלעם כי וימינם לשון קדר שבועתם והנכון בעיני שהוא כמשמעו והטעם כחם וגבורתם והנה פיהם שוא וכחם שקר והנה הדבור והמעשה: אלהים · שיר חדש · על החסד שהצלתני בנבל עשור כבר פירשתי שהוא בנבל בעשור: הנותן · הפוצה · מגזרת ופצתה האדמה כדרך ויפרקנו מצרינו: מחרב רעה · חסר וי"ו ורעה וי"א כי רעה תאר למחלה או עדה או חלה: פצני · פעם אחרת כן עשו עמי תמיד והזכיר עם הראשון שיר חדש ועם האחרון שיפכנו לבטח: אשר בנינו · הם מגודלים בנעוריהם כנטיעי' · בנותינו כזווי' ארמון מלך שהם מפותחו' ומצויירות · מחוטבות כמו חטובות אטון מצרים · תבנית היכל הטעם כפול: מזוינו · זויות בתינו מלאים מפיקי' רמז למשרתי' מזן אל זן מין כמו תרג' למינו לזנוהי וכן וזנים מרוקחים והטעם מיני חטה והורז ודוחן והדומה להם וי"א מגזרת מזון וזה המפרש אמר כי מלת מפיקי' שבה אל מזוינו ופירושה כפי צורך המקום בלי חבר: צאננו מאליפות · עושות אלף מרובבו' מגזרת רבבה בכח עליון והטעם צאננו שהיו מאליפות שבו מרובבות: אלופינו · כמו שגר אלפיך וכמוהו ככבש אלוף: מסובלים כי הם סובלי' העגלות המלאות · אין פרץ בחומות העיר · ואין יוצאת מהשערים הגדולים היודעים · ואין צוחה ברחובותינו כי כן היה מנהגם בבא שמועה רעה כי נגף ישראל ואברכה

יְדֶיךָ מִמָּרוֹם פְּצֵנִי וְהַצִּילֵנִי מִמַּיִם
רַבִּים מִיַּד בְּנֵי נֵכָר: אֲשֶׁר פִּיהֶם דִּבֶּר־
שָׁוְא וִימִינָם יְמִין שָׁקֶר: אֱלֹהִים שִׁיר כ"ט ר"פ
חָדָשׁ אָשִׁירָה לָּךְ בְּנֵבֶל עָשׂוֹר אֲזַמְּרָה
י לָךְ: הַנּוֹתֵן תְּשׁוּעָה לַמְּלָכִים הַפּוֹצֶה ד' מל'
אֶת־דָּוִד עַבְדּוֹ מֵחֶרֶב רָעָה: פְּצֵנִי
וְהַצִּילֵנִי מִיַּד בְּנֵי־נֵכָר אֲשֶׁר פִּיהֶם
דִּבֶּר־שָׁוְא וִימִינָם יְמִין שָׁקֶר: אֲשֶׁר
בָּנֵינוּ כִּנְטִעִים מְגֻדָּלִים בִּנְעוּרֵיהֶם ל' ול' וחד בנעיריהון
בְּנוֹתֵינוּ כְזָוִיֹּת מְחֻטָּבוֹת תַּבְנִית הֵיכָל: ד' מל'
מְזָוֵינוּ מְלֵאִים מְפִיקִים מִזַּן אֶל־זַן ל' ל' ל'
צֹאונֵנוּ מַאֲלִיפוֹת מְרֻבָּבוֹת בְּחוּצוֹתֵינוּ: ל' כ"כ ל' ל'
אַלּוּפֵינוּ מְסֻבָּלִים אֵין־פֶּרֶץ וְאֵין ל' ל'
טו יוֹצֵאת וְאֵין צְוָחָה בִּרְחֹבֹתֵינוּ: אַשְׁרֵי ה' מל' ב' י"ב
הָעָם שֶׁכָּכָה לּוֹ אַשְׁרֵי הָעָם שֶׁיְהוָה ב' ג' ל'
אֱלֹהָיו:

קמה תְּהִלָּה

לְדָוִד אֲרוֹמִמְךָ אֱלוֹהַי הַמֶּלֶךְ ג' ומל' ג' מל' צלים
ואברכה

ידך מן שמי מרומא פציאתי ושיזיב יתי מאוכלוסין דמתילין למיין סגיעין מן ידהון דבני נוכראין: די פומהון ממליל מומתא דמגן ואורייתהון אוריית שקרא: אלהים שבח חדת אשבח קדמך בנבלא עסרתי נימין אזמר קדמך: דיהב פורקן למלכיא דפציית דוד עבדיה מחרבא בישא דגלית: פציאתי ושיזיב יתי מידיהון דבני נוכראין די פומהון מליל מומתא דמגן ואורייתהון אוריית שקרא: דבננא כנציבין דרקלין באולפן אוריתא רביין מן טליותהון בנתנא זוהנין וכשרין לכהניא דמשמשין במצע היכלא: תוסברינא מליין מספקן מן שתא לשתא עננא מילדן אלפיא מפשן ריבבותא באשקקנא: תורינא מרי מטולית תקוף ולא מפקא בישא ולית צווחת בכייתא בפלטינתא: טובוי דעמא דהכדין ליה טובוי דעמא דיי אלהיה: תושבחתא לדוד ארוממינך אלהי מלכא ואברך

בנותינו ד' מ"ל בליש' וסימ' מה נעשה להם לנותרים · ואנחנו לא נוכל לתת דבנימן · והנה נפלו אבותינו · בנותינו כזויות · יוצאת היוצאת ה' מ"ל וסימ' נמסר בסדר כי תבא ועמוס סימן ה' · שככה ב' וסי' אשרי העם שככה לו · אשרי שככה השבעתנו: קמ"ה ארוממך ג' בקריאה ומל' וסי' ארוממך אודה שמך כי עשית · ארוממך אלהי המלך ואברכה · ארוממך יי' כי דליתני ולא שמחת:

מ"ע ספורנו ז"ל

ממים רבים · כהומים יחדו לבלעם: אשר פיהם דבר שוא · שמוסיפים גם במדינות ובזה מדתן גם להפרע מהאומות עם"א בעולם הזה כענין כמב"ל ושלום ואולתם: וימינם · לכתוב: ימין שקר · בכלותכים באגריכם ובסיורתם לבריס אשר לא כן: שיר אדם אשירה לך · יהי רצון שאזכה לשיר לך שיר חדש ליפות המשיח: אזמרה לך · עתה · מחרב רעה · חרב שלגלית שלל שעינה שים להרע לא לשום תקון מדינה: פצני · שלא יתקוממו וימרדו אחר שכבשנו: אשר פיהם דבר שוא · כשקבלו עליהם מסים ושעבוד: וימינם בכתבם השעבוד: אשר בנינו · ואמרתי שתגלגלי תידם כי אמנם בנינו מגודלים בנעוריהם על הפך בני הא מות עע"ה: בנותינו כזויות מחוטבו' · לאשר את האהל: תבנית היכל · להסתרות בו שכינה: מזוינו · פאות שדותינו: מלאי' · שים בהם תבואה רבה: מפיקים מזן אל זן · מוציאי' תבואת מבמל השדה כזן בו בני ביתו אל המיני כזן בהם עבדיו וביתו: צאננו מאליפו' מרובבות · נותנות אלפי צאן במעשר בהמה שהם מרובבות · ובזה: אלופינו · השורים שלנו: מסובלים · בעבודה רבה: אין פרץ · אין פורץ גדר דברי תורה: ואין יוצאת · אין רשם יוצאת משוכבת מאיש לחברו: ואין צוחה · לצריכה כי כלם נכנסים אל הדין · אשרי העם שככה לו · במעשיות: אשרי העם · קהל קדושים בתלמידי' המקבלים מהם: שה' אלהיו · המכירים את בוראם ומתפללים אליו:

בזה המזמור התפלל דוד על עצמו שיזכה להשיב רבים לעבודת האל יתברך ועל ישראל שיזכו לזה לעתיד לבא · ואמר:

ארוממך אלהי המלך · אודיע גדלך בבריאה שהיא פנת עליון על כל זולתו ועם זה שאתה מגביה לשבת אתה משפילי לראות ומשגיח בקיום עולמך כראוי למלך שהמן בקיום הכללו': ואברכה

אבן יחייא

שלח ונומר ושלח יד ימינך ממרום ופצני ממים רבים שהם צרות המבקשים לכלותני מהעולם הבא בדחותם אותי מעל ה' אלהי ללכת לעבוד אלהיהם אלהים לא ידעתים · והצילני מיד ומאכת בני נכר המבקשים לכלותני במכתם מהעולם הזה · אשר וגומר אשר פיהם בעקרי דתם דבר שוא וימינם ועוזרם לשוב אל דתם היא ימין שקר כי ירדו לו הרבה ויעשו מעט כאשר יקר' למומרי' מבני עמינו כי רובם נודדים ללחם איה · אלהים וגומר ואז אלהים כשתושיעני שיר חדש אשירה לך נפי' ובכלי הנבל עשור מעשלה מיתרים אזמר' לך · כי לא יאמר עוד שירת משה ובני ישראל אשר שרו על יציאת מצרים · כי אם שירה חדשה על הגאולה החדשה · הנותן וגו' אחרי שהתפלל כנסת יש' על עמה · התפלל שבית על המשיח מלכה באומרו מי שנתן תשועה למלכים בימי קדם ובפרט הפוצה את דוד עבדו תמיד מחרב רעה מכל אויביו הוא יפצני ויצילני וגומר וכאש' פירשנו רק שהיא תפלה פרטית על המלך המשיח · ולא אמר ממים רבים להיות כי לא ימצא מי שישית וידיח למשיח לדקנו כאשר היו כמצאים המסיתים לאומה ישראלית · אמנם יקומו עליו למלחמה לכלותו מעל פני האדמה · אשר וגומר ואחרי שהצילנו מידם עשה אשר יהיה לנו השלש מתנות שאבדנו שהם מתנת הזרע ומתנת הארץ ומתנת הדיבוק אלהי' · וזהו אומרו כנגד מתנת הזרע · תעשה אשר בנינו יהיו כאומות כנטעים שמנטע אחד יצאו נטעים רבים · ובזיכות יהיו מגודלים במעלת המדות ובמעלת החכמה אפי' בנעוריהם · כי ירצה כמעט כאלו נולדו חכמים וידועים · ובנותינו יהיו שלמות וצנועות ותמיד יהיו כבודות עומדות פנימה כאלו הם אבני שיש הקבועים בזוית הבית אשר מעולם לא יזוזו משם · ומפני זה לא תחשו' כי יהיו ככעורו' · אבל יהיו מעולות ביופי תבנית' · שידמה לתבנית היכל יפה · כי הבית נאה הוא דומה לאשה נאה · ויהיה מחוטבות בתרגו' וה' האמירך · שהוא וה' מטבך וכמו וחטובות אטון מצרים · מזוינו וגו' וכנגד מתנת הארץ והעושר והנכסים אמר מזוינו שהם זוית כל הארץ בבית ובשדה הם מלאים מכל טוב ממיני מאכל · ואל יהיו מאותם אשר לא השליטם אלהים לנעת בעשר' לאכול משתה טיב בכל ימיהם · כי ירבו השמחו' בהם ויהיו מפיקים ויוצאים מזן אל זן מסעודה של מצוה לסעודה של מצוה · ומטעם אחד אל מטעם אחר · כי לא ימצא בשחוט צאן ובקר · כי הצאן שלנו ילדו לאלפים ולרבבות בחוצותינו · כי לרובם לא יאוספו הניתה · ואלופינו שהם מין הבקר מן שגר אלפיך · יהיו מסובלים ולא יוכלו ללכת מרוב שמינותם · אין פרץ וגו' וכנגד הדיבוק אלהי אמ' ולא תחשוב שמפני יתרון הטוב ירום לבב ישר' וישכח את ה' אלהיו ויעשה פרצות בע"ז וגילוי עריות ושפיכות דמים כי לא יהיה כך שאין פרץ בעון הע"ז ובעון העריות אין אשה יוצאה לתרבות רעה · ואין צווחה מהמוכה לשפיכות דמים ברחובותינו · אשרי וגו' הם דברי המשורר לאמר האומרים יהיו מהעם הזה שככה לו כאשר אמרנו מהטובות הגשמיות · והאומרים יהיו מהע' הזה שה' אלהיו כדבק עמו ויזכה לטובתו הנצחיות:

תורת חסד תהילת ה'

פצני והצילני וגומר יר'ולי פצני ממים רבים מיד בני נכר אשר פיהם דבר שוא כי מרף מערכו' אלי"ם חיים וימינם שהיו בוטחים בו והוא ימין גלית וגבורתו הוא ימין שקר כי אפי' אליו בעצמו לא יוכל להושיע ומכ"ש לאחרים ועל הצלתי זאת מהם השירה לך אלי"ם אלהי שסמך זה ממדת דינך הוא טוב לי למה שתעשה משפט בקמים עלי והשיר יהיה שיר חדש כי שירים רבים עשיתי בימי קודם זה השיר ועתה השירה שיר חדש ובנבל עשור אזמרה לך תמורת הכה שנתת לעשר אלבעותי: הנותן תשועה למלכים כלו' לי ולשאול עם עניני זה שאלני העשה שבי תלוי ישועתו: הפוצה את דוד עבדו מחרב רעה של גלית ויהרג בה ואחרי שהתפלל אל ה' ואמר אליו שעם זה שיעשה לו נותן ה' תשוע' לו ולשאול אדוניו התפלל ג"כ שיפלהו ויציל אותו מהם למה שנוגע אל עדת עם ישראל ואל בניהם ואל בנותיהם שהיו כמעט להם לעבדים אלולי שהיה ה' עוזר לו והוא אומר פצני והצילני וכו': אשר בנינו כנטיעי' ר"ל שהם צריכים להיו' במקו' טוב בא"י וכמו שראוי וכו' ובכן יגדלו על השלמות והכונה על היותם מפסים מה שאין כן כאשר יהיו על אדמת נכר עבדים אל הפלשתים · ואומר מגודלים בנעוריהם יר' לומר כי להיותם נערים אז יקחו שלמותם והוא ע"ד אומר במה יזכה נער את ארחו וכו' ואם ח"ו יהיו בנעוריהם עבדים אל הפלשתים מה יהיה מהם וכן בנותינו הן כזויות והוא ע"ד כל כבודה בת מלך פנימ' ואין ככון להן להיותן הולכות בגולה וכן מזוינו מלאים מפיקים וגומר ר"ל מוציאין מעשרות מחג האסיף מזון שנה זו לחג האסיף מזון שנה הבאה אחריה וכן צאנינו הן מאליפות ומרובבות בחוצותינו להוצי' העשירי קדש לה' וכאשר תהיינה כל אלה בארצותינו הקדושים אז יהיה הכל טוב מה שלא יהיה כן אילו נהיה עבדים אל הפלשתי' והוא הו' אלופינו מסובלים אין פרץ ואין יוצאת ואין צוח' ברחובותינו ויר' כשיהיו הכל בחוצותינו אז אלופינו הם מסובלים מכל טוב ואז אין פרץ ר"ל אין בכל ישראל בן פריץ זולל וסובא רק מגודל בנעוריו לתורה ולתעודה ואין יוצאת מבנותינו החוצה והוא ע"ד והלא דינה ואין צוחה על המזונות: אשרי העם שככה לו בהיותם על אדמתם אשר העם שה' אלהיו קרובים אליו כה' אלהינו כי הנה אילו היו ח"ו אמצעיים בינו ית' ובינינו אז לא היה כאמר היותו הוא ית' קרוב אלינו כאשר הוא הענין האמתי שאין עלינו ש"ס אמצעיים הוא המשגיח עלינו וא"כ אתה ה' פצני והצילני בשבת כל אלה הדברים הנאמרים · ומצאתי כתוב וחכמי המוסר משלו על המוסר בהתחלת הגדול לנטוע לא שהוא כוח לייסרו וכשהוא קשה אז ישבר קודם שיתייסר ובא זה ע"ד אשר בנינו כנטיעים מגודלים בנעוריהם ע"כ:

קמה תהלה

לדוד ארוממך וגו' הנה במזמור הקודם אמר הנותן תשועה למלכי' וגומר אשרי העם שככה לו וגומר על כן בא עתה לכוין לב' ענינים אלה הא' הוא לומר שלפי שהאל ית' הוא מלך מלכי המלכים על כן הוא ית' נותן תשועה למלכים והוא אומר אלהי המלך והב' לסיים מה שאמר אשרי העם שה' אלהיו ולבאר הוא ולז"א כי הוא ית' אלהיו ומלכו ועל כן לא היו ישראל צריכים למלך זולתו והוא הענין שאמ' שמואל הנבי' וה' אלהיכ' מלככ' והומר

קמה תהלה לדוד וגו' הנה המזמור הזה והה' מזמורים הנמשכים אליו עד סוף הספר · הם חתימת ספר תהילים והוא המשובח שבכל הספר להיות החתימה כללת תמיד רוב הדרוש במלו' קצרות ובאיזה חידוש מעניין נוסף · ולכן הסכמתי להאריך בפירושה וכפי מה שקבלתי מהרב א"א ז"ל · בהקדימי הקדמה כי ראוי שתדע שהמזמור הזה הראשון יחלק לב' חלקים החלק הא' בתהלה מהאומה יש' אל ה' אלהיה · והחלק האחר בתהלה משאר האומות · וזהו אומרו בסופו כנגד תהלת ישראל תהלת ה' ידבר פי · וכנגד תהלת האומות אמר ויברך כל בשר שם קדשו · כי לא תהלת יש' כתהלת האומו' · להיות כי לא דיבוקם עם האלוה יתברך שוה לדבקות האומות עמו · כי הוא אלהי יש' בזולת אמצעי ובדד ינחנו ואין עמו אל נכר ולאומו' אינו כן אבל מכהינם דרך כלל ע"י שרי מעלה אשר הם אלהיהם ביחוד לא הם"י כי הוא אלהי אלהיהם · ולכן מעשי ה' עם יש' הם הנפלאו' היוצאות מהחיקם הטבעי אשר אינם יכולים לעשותם שרי מעלה רק הוא ית' לבדו מה שמעשיו עם האומו' הם הענינים הטבעיים אשר הטביע הש"ת עליהם השרים וצבא השמים · ואמ' שזהו כן ראוי שהאומה יש' יהלל אותו בתהלה יותר נפלאה משאר האומות להיותה מגבת ממנו טובות יותר מעולו' מאד מאד · והנה ראוי לידע כי ההלל הנאו' אל ה' הוא מה שהעמידוהו עליו אנשי כנסת הגדולה ולמדוהו ממר"ע שהוא האל הגדול הגבור והנורא וכדאיתא בברכות ההוא דנחית לקמיה דרבי זירא אמ' האל העיזוז והאמיץ וגו' א"ל סיימתינהו לכלהו שבחי דמרך וגו' הני תלת אי לאו דאמרינהו מר"עה ואתו כנסת יש' ותקינהו בתפלה לאו אמרי' וגומר שבאלה הזה שזהו השבח והמהלל היותר כפלא ואין להללו יתברך בזולתו ושבת זה הוא כי התארים יהיו בא' מג' פנים או בכלם · אם תארים עצמיי' באומרך באדם שהוא חי ומשכיל · ואם תארי' מעשיים כאומרך בו שהוא גבור ונדיב · ואם טפליים לקוחים מהזולת כאומרך בו שהוא מכובד ויראוי וזאת היא חלוקה הכרחיית · ולכן משה רבינו עליו השלום לקח תואר מכל אחד מאלה הג' סוגים מהתארים והיותר עליון שאפשר ותאר אותו ית' בו: אם כערך התארים העצמיים אחד הגדול כלום איני יכול לתאר אותו ית' מצד עצמותו להיותו נעלם

אבן עזרא

ואברכה שמך · להוסיף על רוממותיך והנה הטעם שאדבר שאתה מרומם : בכל יום · יום אחר יום אברכה שמך עד שאהיה מהמהללים תמיד שתעלתם גדולה מהמברכים : גדול · בעבור שהזכיר ואהללה שמך הזכיר כי השם גדול מהמהללו על כן ומהולל מאד יותר ממהללי ובעבור שאמר שהוא גדול הזכיר כי לגדולתו אין חקר כי כל מלך בלתו יש לגדולתו ראשית ואחרית ולגדולתו אינו כן　דור · עתה פירש טעם ומהולל מאד כי הדור שהנך יספר לדור הבא מעשיך הנוראים יגידו שני הדורות וטעם וגבורתך כי מתהלות המלך היותו גבור : הדר · הדורות יגידו גבורותיך הנראות ואני אשיחנו עם לבבי הדר כבוד הודך עקרי כבוד גבורותיך הנראות גם דברי נפלאותיך שלא יבינום הדורות : ועזוז · ואלה הדורות יספרו הנוראות שעשית לעיניהם כמו אותות מצרים ושאר נפלאות נוראות רק אני גדולתך שהיא גדולת כבודך אספר להם אולי יבינו והנה טעם נוראותיך כי כן ראוי להיות המלך נורא : זכר · והמלך אם היה טוב כל אדם יביעו טובו ובא רב טובך והטע' טובך הרב כמו בגדול זרועך שהוא בזרועך הגדול · וצדקתך ירננו גם ראוי הוא שיהיה המלך עוש' צדק ומלת ירננו בפרהסיא וזה אומרים : חנון

מ"ע ספורנו ז"ל

ואברכה שמך · בהודיע מדת טובך וחסדיך שהוא דבר נוסף על שלמו' מציאותך : לעולם ועד · שאכתוב זאת זכרון בספר תהלים לדורי דורות : בכל יום אברכך · יהי רצון שאזכה להרבו' בכל יום בכנעי' לעבודתך : ואהללה שמך לעולם ועד · שילמדו גם כן לבאים אחריה' כי אמנם גדול ה' · בשפלת שפלותו : ומהלל מאד : בעדת טובו : ולגדולתו אין חקר · אין לחקור יחס בין מציאותו ומציאו' זולתי בהיותם נבדלים במין · אמנ' בעדת טובך : דור לדור ישבח מעשיך · לטוב : וגבורתך · שאתה יכול על סנגחיים : הדר כבוד הודך ודברי נפלאותיך אשיחה · יהי רצון שגם שאשיח דרך שיחה תהלת כבוד מלכותך ונפלאותיך יקבלו השומעי' : ועזוז נוראותיך יאמרו · גדולתך · ויספרו שעוז מלכותך הוא עוז ומלכות בכול בעליונים ובתחתונים ויספרו כמו כן גדולתך בעין ספציאות : אספרנה זכר רב טובך יביעו · וכן יהי רצון שכאשר אספר גדולתך ללמד דעת את העם : יביעו · כמעין המתגבר בזכר רב טובך וחסדיך ובזה יעלו לאהבה את האל יתברך : וצדקתך ירננו · בשמחו ויאמרו : חנון

תהלים קמה

וַאֲבָרֵךְ שְׁמָךְ לְעָלְמֵי עָלְמִין: בְּכָל ב' ט' וַאֲבָרְכָה שִׁמְךָ לְעוֹלָם וָעֶד:
יוֹמָא אֲבָרְכִינָךְ וַאֲשַׁבַּח שְׁמָךְ לְעָלְמֵי בְּכָל־יוֹם אֲבָרְכֶךָּ
עָלְמִין: רַב יְיָ וּמְשַׁבַּח לַחֲדָא ג' וַאֲהַלְלָה שִׁמְךָ לְעוֹלָם וָעֶד: גָּדוֹל
וְלִרְבוּתֵיהּ לֵית סוֹף: דָּרָא לְדָרָא ג' ל' יְהוָה וּמְהֻלָּל מְאֹד וְלִגְדֻלָּתוֹ אֵין
יְשַׁבַּח עוֹבָדָךְ וּגְבוּרָתָךְ יְתַנּוּן: ה' כתי' כן ל' חֵקֶר: דּוֹר לְדוֹר יְשַׁבַּח מַעֲשֶׂיךָ
שִׁבְהוֹר אִיקַר זִיוָךְ וּמִילֵי פְּרִישׁוּתָךְ ב' חד מל' וחד חס' וּגְבוּרֹתֶיךָ יַגִּידוּ: הֲדַר כְּבוֹד הוֹדֶךָ ה
אֲמַלֵּיל: וְעוּשְׁנָא דְחַלְתָּךְ יֵימְרוּן ה' ג' חס' ב' וְדִבְרֵי נִפְלְאֹתֶיךָ אָשִׂיחָה: וֶעֱזוּז
וְרַבְנוּתָךְ יִשְׁתְּעוּן: דָּכְרָן סַגִּיעֵי טוּבָךְ וגדולתך ק' נוֹרְאוֹתֶיךָ יֹאמֵרוּ וּגְדוּלָּתְךָ אֲסַפְּרֶנָּה:
יַבִּיעוּן וְצִדְקָתָךְ יְשַׁבְּחוּן: זֵכֶר רַב־טוּבְךָ יַבִּיעוּ וְצִדְקָתְךָ יְרַנֵּנוּ:
חַנָּנָא　　חַנּוּן

דור לדור ה' ב"ב מ"ל בליש' בכתובי' וסי' דור לדור ישבח · כי לעולם חסן · כסאך לדור ודור · והימים האלה נזכרים · והארץ לעולם עומדת · וכל דור דור חס' · ור' כתובי' כן דור ודר קדמא מ"ל תניין חס' וסימ' נמסר בספרא סימן מ"ט וסימן פ"ט :

רש"י

דור לדור ישבח מעשיך · וגם אני הדר כבוד הודיך אשיחה : ועזוז נוראותיך יאמרו · וגם אני גדולתך אספרנה : זכר רב טובך יביעו · דור לדור וגבורתך ידברו זה לזה לאמר טוב לנו להודיע לבני האדם גבורותיו וכבוד הדר מלכותו של הקב"ה · מצאתי סמ"ך נ"ון חסרה מאלפ"א בי"תא לפי שראה דוד בה מפלה קשה נפלה ולא תוסיף קום בתולת ישראל וחזר וסמכה ברוח הקדש סומך יי' לכל הנופלים : ומשביע

תורת חסד　　תהילת ה'

ואומר ואברכה שמך ירצה שמך זה של אלי"ם המורה על היותך משגיח · או ירצה שמך לבד אברכה ולא שם שום המלאכי' וכו' : בכל יום אברכך ירצה אברכך מאה ברכות ואהללה שמך לעולם ועד כי כל ברכה שאין בה שם ומלכות אינה ברכה : גדול ה' וגומר ירצה גדול ה' ומהולל מאד ואינו צריך ע שאני אהללנו ואין הכונ' במהלל שהזכרתי כי אם שדור לדור ישבח מעשיך וגבורותיך יגידו זה לזה כמו שאכיעושה כדי שיהיו יודעים שיש אדון ופטרון עליהם וישתלמו במעשיה הטובי' בראותם שיש עליהם עין רואה וכו' : הדר כבוד הודיך ירצה יגידו הדר כבוד הודך זה לזה וכן דברי נפלאותיך שאשיחה אני יגידו גם הם וכן עזוז נוראותיך יאמרו זה לזה וגדולתך שאספרנה אני יגידוה ויאמרוה ובן זכר רב טובך אשר צפנת ליראיך יביעו וצדקתך לישרי לב ירננו : הן

אבן יחייא

נעלם אבל מה שאומר הוא שעצמותו גדול מכל השאר שהוא שמציא כל נמצא והוא סבת הסיבות · ולכן נקרא שם בן ד' שהוא שם העצם שם הגדול וכאומרו את שמי הגדול · ולכן ג"כ נקראו הנפלאות שהם פעולות מיוחדות אליו ית' ויוצאות מעצמותו רצוני מצד היותו סבת הסבות פעולות גדולות וכאומרו לעושה נפלאו' גדולו' לבדו ספרה נא לי את כל הגדולו' אשר עשה אלישע וזולת' · ואם בערך התוארים המעשיי' אמ' הגבור ואם בערך התוארים הטפלים אמ' הנורא · ובכלל בכל אלה הג' תוארים הורה היותו עליון מכל שאר הנמצאות · כי גדול מורה היות כל השאר קטנים בערכו ונביר מורה היות כל השאר חלושים אצלו · ונורא מורה היות כל השאר ככנעים נכניו ולכן סידרם מרע"ה שלשתם באומרו כי ה' אלהיכם הוא אלהי האלהים ואדוני האדונים האל הגדול הגבור והנורא · ובשירת הים רמזם ג"כ באומרו מי כמוך נאדר בקודש שהוא גביר · נורא תהילות שהוא נורא עושה פלא שהוא גדול · הרי מבואר דהתוארים האלה שלשתם הוא הגנת המיוחד אליו יתברך אבל צריך שתדע שאומות העול' עם כל חכמתם האיכותית אינם מגיעים לדעת מהתואר הא' שהוא גדול רק המציאות לבד רצו' שהם יודעים שעצמותו יתברך הוא גדול מהכל אבל אינם יודעים כלל מהות עצמותו אכן האומה ישר' היא יודעת ממנו הרבה מפני שה' היה מתראה להם בנבואה ומשפיעם מהמדע האלהי' למעלה ממדרגת השכל האיכותי ולכן לא היה נודע האל אצל האומות רק בשם אלהים ובאומה יש' היה נקרא ה' שהוא השם המורה על עצמותו · ומפני זה ג"כ הנפלאות לא היו נעשות רק באומה יש' וע"י נביאיהם להיותם הם הפעולות הגדולות המיוחדות אליו ית' מפני היותו מה שהוא וזהו אומרו ביש' גדול שמו · שנראה מזה שאצל האומות איננו גדול שמו כלומר שאינם מכירים כלל מגדולתו וכתן טעם בזה מפני כי בשלם פיכו ומעוכתו בליון כלומר שהשכינה מושבה ביש' ולכן הם מכירים גדולתו האמנם מהב' תארים האחרי' שהם גבור ונורא האומות מכירים מהם הכרה גדולה מפני שהם תארים מצד המעשי' והם דברים נראים שהרי גבורתו נראית בהיותו תולה ארץ על בלי מה וכאומרו על זה מכין הרי' בכוחו נאזר בגבור' · וכן העולם השפל כלו מורכב מד' הפכים אש ואויר ומים ועפר והם שונאים זה את זה ומחריבים זה את זה והאל מושל עליהם בחוזק ומעמיד ככה וכאומרו על זה מושל בגבורתו עולם וכן נראית גבורתו מהתנועה התמידית אשר היא מהגעה אל היות בב"ת החוזק וכאומרו הלא ידעת אם לא שמעת אלהי עולם ה' בורא קצות הארץ לא יעף ולא יגע · וכיוו כן כראה גם כן בורא שהרי הים עם כל גאונו כרתע לאחוריו להיותו ירא מגערתו יתברך וכאומרו משביח שאון ימים שאין גליהם והמון לאומי' וייראו יושבי קצות מאותותיך ואומר האותי לא תיראו נאום ה' אשר שמתי חול גבול לים · וזולת כל האמור עוד צריך לדעת שההבנת האל את ברואיו הוא בג' פעולות כאשר אחרנו פעמים רבות שהם חסד משפט צדקה וכאומרו עושה חסד משפט וצדקה בארץ · ואומר אוהב צדקה ומשפט חסד ה' מלאה הארץ · והחסד הוא להטיב את הבריות אם במה שהמציאם מהאפס הגמור וכאומרו הודו לה' כי טוב כי לעול' חסדו · וכן במה שמחיה את כלם וזן אותם וכאומרו נותן לחם לכל בשר כ"א כי כלם אליך ישברון לתת אכלם בעתו · וענין המשפט הוא שמעניש את הרשעי' ונודם להם הגע וההפסד על עונותיה' וכאומרו הלורה האדמה לשבת תשאו של אדם והמבול מפני החמס והפכת סדום מפני תשאתם כי רבה וכן בכל דור ודור מאבד המלכיו' לעונם שוכה נכרין בבל ע"י פרס ופרס ע"י יון ויון ע"י הרומיים וכן זולתם כי על זה יורה שלא תשפט וכאומרו וידבר אתו משפטים · וכדברי חכמינו ז"ל משפט הרשעים בגהינם י"ב חדש · וענין הצדקה הוא שלפעמים הש' ית' איננו עושה הטבה וגם איננו מעניש אבל יעמיד הדבר כמו שהיה וזהו נקרא צדק והוא כי זה האי' שהיה עשוק מזולתו יצילהו מידו ויעמידהו על עומדו כבראשונה · וכאומרו צדקתך כהררי אל וגו' ש"ל הנה הארץ היתה עשוקה מהמים המכסים אותה · והאל פעל הצדקה בהרים הגבוהים אשר היו מכוסים מהמי' כאשר גלה אותם · ומשפטיך פעלת בגוים שהיו מכסים הארץ ושבלים עליה ואתה השפלתם עד תהום רבה מה שבזה אדם ובהמ' תושיע ה' כי היה מהכמנע הולד האדם והבהמה על הארץ בהיותה עשוקה מהמים · ובכלל העולם מכל הנאמ' בהקדמה הזאת הוא שלשה גזירות :

הגזירה הא' היא שה' ית' מלך ואלוה על המלאכים שהם אדונים על צבא השמי' שהם אדונים על אישי העולם השפל ולכן קראוהו חכמינו ז"ל מלך מלכי המלכים הקב"ה · ואחר כך יהם האל אל עולם השפל בהבהגתו הוא יחס עובד אל מכהינ שליפי · אבל לאומה ישראלי' איננו כן כי עם היותם מעולם השפל הוא ית' בעצמו ובכבודו האלוה והמלך שלהם בזולת אמצעי מפר או מזל וכאומרו ה' בדד ינחנו ואין עמו אל נכר : **הגזירה** השנית היא שזה האלוה תאריו הם שלשה · הא' המורה על עצמותו רצוני שעצמותו הוא יותר נפלא מכל זולתו והוא התואר מגדול והב' מצד מעשיו שהוא הגובר על כל זולתו והוא תואר גבור והג' מצד התשיבות שעושים לו הזולת והוא תואר נורא : **הגזירה** הג' שהאלוה המתואר באופן הזה הוא מכהיג את בריותיו בחסד ובצדק ובמשפט · ואחרי ההקדמה הזאת יתבאר המזמור באר הטב ארוממך וגו' הנה השם ית' עצמותו נאה לשמו ושמו נאה לעצמותו וכאומרו אני ה' הוא שמי · ולכן מי שיהלל אותו יתברך ראוי שיהלל את עצמותו ואת שמו וזהו אומרו ארוממך אלהי המ"ך שהוא הרוממות את עצמותו וכן אברכה את שמך · ועוד חזר ואמר בכל יום אברכך ר"ל לעצמותך · וכן ואהללה שמך לעול' ועד · ויש לדקדק למה כפל הענין הלז בב' פסוקים · ועוד למה הפך הענין כי בפסוק הראשון הזכיר הרוממות בעצמותו יתברך וכאומרו ארוממך אלהי המלך והזכיר הברכה בשמו וכאומרו ואברכה שמך · ובפסוק השני הזכירם בהפך באומרו בכל יום אברכך ר"ל לעצמות אלהי · ואהללה שמך שהוא הרוממות · ובראיה אומרו ממזרח שמש ועד מבואו מהולל שם ה' רם על כל גוים ה' · ביאר שהתהלה הוא הרוממות · א"כ אומרו הכה ואהללה שמך ר"ל ארומם את שמך · ויש ג"כ לדעת הכרלה ברוממות והברלה בברכה · והתשובה על כל האמור הוא כי האל גבוה על כל גבוהים ובכלל מזולתו מן הנמצאי' ואין עליו סבה שיהיה גבוה ממנו וזהו הבדלה במלת רם · ועם זה יש לו ענין אחר שהוא מקור ההשפעה והברכ' לכל הזולת כי ממנו יושפע להם המציאות והטוב וזהו הברלה במלת ברוך · והוא אומרו מרום וקדוש אשכון שהוא התואר הראשון ואת דכא ושפל רוח להחיות רוח שפלים שהוא התואר השני · ואלו הם ב' בחינות אשר בו יתברך מצד שמציאותו ית' בלתי מצטרך למציאות זולתו כי הוא סבת עצמותו ואין לו סבה זולתו · והב' שמציאות כל שאר הנמצאות מצטרך למציאותו כי ממנו קנו הויתו מה שהוא ר"ל מחוייב המציאות הא' שמציאותו ית' בלתי מצטרך לזולתו · והזכיר בו עוד הברכה שהוא הבחינה הב' באומרו ואברכה שמך לעולם ועד · ויען כי שמציאות · ולזה ברכות דוד להללו ית' הזכיר בו הרוממות שהוא הבחינה הא' באומרו ארוממך אלהי המלך · והזכיר בו עוד הברכה שהוא הבחינה הב' באומרו ואברכה שמך לעולם ועד · ויען כי התהלה ראוי שיהיה לעצמותו יתברך ולשמו בכל הפסוק ב' פעמים · ובפסוק הא' ייחס הרוממות אל העצם האלהיי והברכה לשמו ובפסוק הב' ייחס הברכה אל העצם אלהיי · והתהלה שהוא הרוממות ייחס לשמו · והרי העצם והשם נזכרים שניהם עם הרוממות ועם הברכה ומה שאמר ארוממך אלהי המלך הוא מה שאמר משה רבינו ע"ה כי ה' אלהיכם הוא אלהי האלהים כלומר ארוממך אלהים שאתה אלוה שלי ומכהיג אותי בייחוד עם היותך מלך כלליי לכל העולם כלו וכלל באומרו מלך כל מה שאמר משה באומרו הוא אלהי האלהים ואדוני האדונים · ופי' לעולם ועד הם ב' מלות מורות על הנצחיות · ולפי דעתי כי עולם נגזר מן וזה' העלים ממני לא תוכל להתעלם כלומר הזמן המכוסה והנסתר כי הדברים הנצחיים אין להם זמן קבוע ונודע אבל הוא נסתר כי לא תקיפהו הידיעה ומפני זה הנמצאות נקראו' עולם להיותם נצחיות וכאומרו לעולם דברך נצב בשמים לדור ודור אמונתך כוננת ארץ ותעמוד ואולי מפני זה נקרא העבוד עלם להיות סופו בלתי ניכר עדיין מה שאין כן בזקן כי הכרת פניו ענת' בו שתוך ימים אחדי' ישיגהו ההפסד · וכן מלת ועד הוא גם התואר כנגד מלת עד שהיא תורה על זמן או מקום מוגבל כמו עד הגבול שלחוך · עד אשר ישאו עלים וכאשר לא הוכר ענין הגבול ותבוא מלת עד לבדה תורה על גבול בלתי משוער שהוא הנצחיות כמו וצדקתו עומדת לעד וכן מלת ועד הוא נגזר ממנו והוא שם תאר :

ואחרי שהזכיר כי הוא רוצה לרוממו ולברכו מפני כי הוא אלהיו עם היותו מלך כולל לכל העולם · הזכיר שבחיו שהם הג' תארים מגדול וגבור ונורא · והוא אומרו גדול ה' ומהולל מאד · ואמר מאד כי צבא השמים הם גדולים כנגד הארץ והמלאכים הם גדולים בערכם אבל אינם גדולים מאד כלומר בהחלט זולתי השי"ת שהוא הגדול המוחלט · וזה שאמר ולגדולתו אין חקר · ר"ל שאין שחקירה אנושית יכולה עליו להבחין בגדולתו · והטעם מפני כי גדולתו ר"ל עצמותו והעצם האלהי אין בו מחקר · וכנגד גבור אמר דור לדור ישבח מעשיך וגבורותיך יגידו · ומפני כי הוא מורה על הפעולות אלהיות אשר הם מושגות לאנשים אמר בו דור לדור ישבח מעשיך וגבורותיך יגידו · כלו' בתואר הגדול אין חקר אבל בתואר הגבור כלם יודעים ומספרים אותו דור אחר דור · הדר ונודע כבר ידוע כי הנפלאות הם פעולות מיוחדות אל העצם אלהי ולכן הם מורות על גדולתו וכאומרו כי גדול אתה ועושה נפלאות כמו שקדם · ואלה הנפלאות אינם נעשות רק אצל האומה ישראלי' ולא בשאר האומות אם כן עם היות שלגדולתו יתברך אין חקר אצל האומות כלם עכ"ז אצל האומה ישראלית יש חקר וידיעה מה מפני הנפלאות הנעשות בתוכם · ולכן אמר דוד הנה הש"ת הוא גדול ובענין הזה אין חקר · אכן בענין גבורותיו יש חקר וידיעה מדור לדור · אבל אני מפני היותי חוץ מהאומות אוכל לדבר בענין הנפלאות שהם פעולות נמשכות מהגדולה האלהית · וזהו אומרו הדר כבוד הודך ודברי נפלאותיך אשיחה · כלומר הדורות יגידו גבורותיך אבל אני אשיח בדברי נפלאותיך · וכנגד נורא אמר ועזוז נוראותיך יאמרו · ומפני היותו תואר לקוח מהכניעה הנכנסי' לו יתברך מצד בריותיו יוכלו לדעת אותו ולדבר בו הדורות הכו' למעלה וזהו אומרו ועזוז נוראותיך יאמרו הדורות לדור הכו' : ואומרו וגדולתך אספרנה ר"ל אבל אני אספר ואדבר מענין הגדולה אשר בה אין מחקר אל הדורות האלה : זכר רב וגומר זהו סיפור הפעולות שמתנהג בהם האל בזה העולם עם האומות · אשר הם חסד צדקה ומשפט וכאשר הקדמנו · אמנם מפני כי האחד משלשתם הוא פעל רע שהוא המשפט והעונש · והשנים חסד וצדקה הם טובים לכן לא רצה להזכיר בתהלה הזאת רק השתים הטובות והשמיט הרעה להיותה פעולה בלתי מיוחסת לעצמותו כאמרות כי אין רע יורד מלמעלה · וזהו אומרו זכר רב טובך יביעו שהוא פעולת החסד כי החסד והטוב יתהפכו באמת וכאומרו אך טוב וחסד ירדפוני · וכנגד הצדק אמר וצדקתך ירננו : חנון

חַנּוּן וְרַחוּם יְהוָה אֶרֶךְ אַפַּיִם וּגְדוֹל־
חָסֶד: טוֹב־יְהוָה לַכֹּל וְרַחֲמָיו עַל־כָּל־
מַעֲשָׂיו: יוֹדוּךָ יְהוָה כָּל־מַעֲשֶׂיךָ
וַחֲסִידֶיךָ יְבָרְכוּכָה: כְּבוֹד מַלְכוּתְךָ
יֹאמֵרוּ וּגְבוּרָתְךָ יְדַבֵּרוּ: לְהוֹדִיעַ
לִבְנֵי הָאָדָם גְּבוּרֹתָיו וּכְבוֹד הֲדַר
מַלְכוּתוֹ: מַלְכוּתְךָ מַלְכוּת כָּל־
עֹלָמִים וּמֶמְשַׁלְתְּךָ בְּכָל־דּוֹר וָדֹר:
סוֹמֵךְ יְהוָה לְכָל־הַנֹּפְלִים וְזוֹקֵף לְכָל־
הַכְּפוּפִים: עֵינֵי־כֹל אֵלֶיךָ יְשַׂבֵּרוּ
וְאַתָּה נוֹתֵן־לָהֶם אֶת־אָכְלָם בְּעִתּוֹ:
פּוֹתֵחַ אֶת־יָדֶךָ וּמַשְׂבִּיעַ לְכָל־חַי
רָצוֹן: צַדִּיק יְהוָה בְּכָל־דְּרָכָיו וְחָסִיד
בְּכָל־מַעֲשָׂיו: קָרוֹב יְהוָה לְכָל־
קֹרְאָיו לְכֹל אֲשֶׁר יִקְרָאֻהוּ בֶאֱמֶת:
רְצוֹן־יְרֵאָיו יַעֲשֶׂה וְאֶת־שַׁוְעָתָם
ישמע

חֲנָנָא וְרַחֲמָנָא יְיָ מַרְחִיק רְגַז וּמַסְגֵּי
לְמֶעְבַּד טַבְוָן: טַב יְיָ לְכוּלָּא וְרַחֲמוֹי
עַל כּוּלְּהוֹן עוֹבָדוֹי: יְהוֹדוּנָךְ יְיָ
כּוּלְּהוֹן עוֹבָדָךְ וַחֲסִידָךְ יְבָרְכוּנָךְ:
אִיקַר מַלְכוּתָךְ יֵימְרוּן וּגְבוּרְתָּךְ
יְמַלְּלוּן: לְהוֹדָעָא לִבְנֵי נָשָׁא גְבוּרוּתוֹי
וְאִיקַר שִׁבְהוֹר מַלְכוּתֵיהּ: מַלְכוּתָךְ
מַלְכוּתָא דְּכָל עָלְמַיָּא וְשׁוּלְטָנוּתָךְ
בְּכָל דָּר וְדָר: סְעִיד יְיָ לְכָל נְפִילִין
וְזָקִיף לְכוּלְּהוֹן כְּפִיפִין: עֵינֵיהוֹן
דְּכוּלָּא לְוָתָךְ סְבִירָן וְאַתְּ יָהֵב לְהוֹן יַת
מֵיכַלְהוֹן בְּזִמְנֵיהּ: פָּתַח אַתְּ יַת אִידָךְ
וּמַסְבַּע לְכוּלְּהוֹן חַיֵּי רְעוּתְהוֹן: זַכַּי
יְיָ בְּכָל אוֹרְחָתֵיהּ וַחֲסִידָא בְּכָל
עוֹבָדוֹי: קָרִיב יְיָ לְכָל דְּקָרְיַין לֵיהּ
לְכוּלְּהוֹן דְּקָרְיָין יָתֵיהּ בִּקְשׁוֹט:
רְעוּת דַּחֲלוֹי יַעְבֵּיד וְיַת בָּעוּתְהוֹן
ישמע

רשי

ומשביע לכל חי רצון · כדי פרנסתו הוא משביעו את טובו · ואת רצונו ואת ברכתו רצון אפיי"מנט בלע"ז : תהלת

מסרה

יאמרו ג' וסימ' יאם חי יי' יאמרו · ועזוז נראתיך יאמרו · כבוד מלכותך יאמרו : עולמים ג' חס' טו ז' בליש' וסימ' כבר היה לעלמים · מלכותך מלכות כל · ולהביא צדק עלמים : נותן ו' מ"ל וסימ' הנני נותן בו רוח דסנחריב · ואתה נותן להם את אכלם בעתו · לבהמה לחמה · נותן לרש אין מחסור · נותן לכסיל כבוד · וצדיק חונן ונותן :

אבן עזרא

חנון · להושיע המשוע אליו ורחום לשמור עבדו שלא יכשל : טוב · וכל מלך לא יתכן להיותו טובו רק לאנשים מעט והש' לבדו טוב לכל גם המלך לא יתכן לרחם רק עבדיו הנאהבים והשם לבדו רחמיו על כל מעשיו : יודוך · הנה כל מעשיך יודוך כי כן אתה וחסידיך יוסיפו להודות לך : כבוד · ומה היא ברכת חסידיך שילמדו כבוד מלכותך לאשר לא ידעוך : להודיע לבני האדם · שהם קטנים · וי"ו גבורותיו שב אל כבוד מלכותך יאמרו ואין טענה איך סמך כבוד הדר מלכותו לכבוד מלכותך כי הנה כמוהו על מלך מלכות פרס ותקנו קדמונינו בתפלה וימליך מלכותיה גם כן הכתוב ומלכותו בכל משלה : מלכותך · כל מלכות תפסק ומלכות השם עומדת לנצח : סומך · וכל מלך זה ישפיל וזה ירים זה יסמוך וזה יפיל כי לא יוכל לסמוך ולהרים הכל והשם לבדו הוא סומך הכל : עיני · עם מדינות המלך מפרנסי' המלך והשם לבדו מפרנס הכל לתת לכל אחד מהם מאכלו בעתו : פותח · ואתה הכתוב בפסוק העליון ישרת גם פה וככה הוא ואתה פותח את ידיך וככה כי אלהי אבי בעזרי וטעם רצון מה שיספיק להם : צדיק · אם טען טוען למה יאכיל אחד חטה ואחד שעורים והנה התשובה כי הוא יודע הסוב להם כי הוא ברא' וידע תולדתם כמו הרופא המצוה שיאכל כל אדם מה שהו' טוב לו ועוד כי השם כל מה שיתן בדרך חסד הוא כי איננו חיוב עליו על כן וחסיד : קרוב · אם המלך יהיה רחוק לא יכול להושיע קוראיו והשם לעולם קרוב הוא רק לאשר יקראוהו באמת ולא לנסות ואשר איננו ראוי להושיעו : רצון · הירא מהמלך יספיק שלא יעשה לו רע והשם יעשה רצון יראיו : שומר

מ"ע ספורנו ז"ל

חנון ורחום ה' · נותן חן למתפללים אליו ומרחם על החייבים ולא כרעת' ינמול : ארך אפים · לממתין תשובת הרשעים : וגדל חסד · כאמרו נוצר חסד לאלפים · וכמו כן ירננו כי : טוב ה' לכל · שאין מניחת לשום נמנא זולתי ממניחותו : ורחמיו על כל מעשיו · אשר ברא בכלמו שהם מעשיו לא מעשה ידיו באמצעיים ומרחם בהסביר רחמון רחמון : יודוך ה' כל מעשיך · יפי רצון שיודוך כל המין האנושי ויהיה ה' למלך על כל הארץ : וחסידיך · חסידי ישראל עמך : יברכוכה · יודיעו לכל עדת טובך · כבוד מלכותך יאמרו לתלמידי' : וגבורתך · בפלאותיך נגד הטבע : ידברו · להמון · להודיע לבני האדם · לכל המין האנושי : גבורותיו · בנפלאותיו : וכבוד הדר מלכותו · בעליונים ובתחתונים · כי אמנם : מלכותך מלכות כל עולמי' · שהם עולם הנפסדי' ועולם הגלגלי' ועולם המלאכי' : וממשלתך · על כלם היא בכל דור ודור · באמת · ואמרתי שחסידיך ישמו כל אלה כי אמנם : סומך ה' לכל הנופלים · גם שהם נופלי' בגלות הוא יסמכם בקבוץ גליות : וזוקף לכל הכפופים · והוא יהיה זוקף כפופים במלחמת גוג בימות המשיח ויולך אותם קוממיו' : עיני כל אליך ישברו · הנה עתה אתה נותן מזון בעתו כשוה לבהמו' ולאדם לראוים ולבלתי ראוי' : ומשביע לכל חי רצון · מן וחסד שהוא רצונך כי חפץ חסד אתה וזה בכלל אמנם בפרט : צדיק ה' בכל דרכיו · לעוברי רצונו שארין ונקם לא ינקה : וחסיד בכל מעשיו · לעושי רצונו ועם זה : קרוב ה' לכל קוראיו · כאמרו והיה טרם יקראו ואני אענה · וזה : לכל אשר יקראהו באמת · על שפן ויפתוהו בפיהם : רצון יראיו יעשה · י"ר שיעשה רצון יראיו גם שלא יתפללו : ואת שועתם ישמע · בשמכוד מלכיות והיה לדיין ושופט : ויושיעם

אבן יחייא

חנון וגו' בא לפרש מדת הצדק שהיא היותו ה' חנון ורחום וארך אפים · שעניינו כי כשהשי"ת יושב עם בריותיו לדין הוא רואה אותם תכף בהבטת החן · ואחר כך מרחם על פחיתותם לשלם להם כפעלם הרע כי הוא ידע יצרם יצר רע ולכן פוחל עליהם ומאריך אפו עליהם ומצילם מיד האויב שנמסרו בידו על עונם החטא כי מטבע החטא להוליד העונש תכף לולי רחמי ה' שמגין על החוטא · ועוד פירש מדת החסד שהיא גדולה מאד באומרו וגדל חסד · טוב ה' וגו' ביאר שהחסד והצדק הנז' הם כוללים לכל הבריות וזהו אומרו טוב ה' לכל ורחמיו על כל מעשיו · ורצה בטוב ענין החסד וברחמי' ענין הצדק כמו שקדם · הרי כי הזכיר ג' דרושים בב' מדות האלה · האחד שהם נמצאים בו יתברך · הב' שעצמות הצדק הוא חנינה ורחמי' ואריכות אפים · וענין החסד הוא היותו טוב גדול מאד ולפנים משורה · והג' שהם כוללים לכל הבריות · יודוך וגו' יחזור אל התהלה הקודמת מהחסד והצדק הנז' · וכן מהגדול וגבור ונורא באופן האמור למעל' · וחסידיך יברכוכה · הוא כמו לא אדוני ועבדיך באו לשבור אוכל שהויו במקום אבל · ור"ל מה שאמרתי עד עתה הוא המהלל שיודוך בו כל מעשיך והם הבריות · אבל חסידיך שהם בני האומה ישראלי' שהם הקרובים אליך יברכוך באופן אחר והוא המשך אחרי זה באומרו כבוד מלכותך יאמרו · ולכן יברכוכה הוא מלא עם הא באחריתו להשמיענו יברכוכה כאשר אליך ולא כאופן הנז' · כבוד מלכותך וגו' הנה המלכות יהיה על שני פנים אם שהאומה יבחרו איש מה להנהיגם ויתנו עליו הוד מלכות וזהו הנקרא מלך · או שהוא מעצמו יקום וימשול עליהם בחוזקה ויכריחם על כרחם להשתעבד אליו וזהו הנקרא מושל או גבור וכאומרו בנמרוד אשר מלך בחוזקה הוא החל להיות גבור בארץ · והנה האל הוא מלך על האומה ישראלי' כי הם מרצונם ממליכים אותו בכל יום עליהם · ומקבלים עול מלכותו באהבה וכאומרו כה אמר ה' מלך ישראל וגואלו וגומר וזולת' מן הפסוקים הרבה מאד · אבל על אומות העול' איננו מלך כי אם מושל וגבור וכאומרו מושל בגבורתו עול' · וזהו אומרו כבוד מלכותך יאמרו שהוא המלוכה מפני הכבוד שלו יתברך מהאומה ישראלי' · וגבורתך ידברו שהיא הממשלה אשר לו יתברך על האומות מפני הגבורה : להודיע וגומ' רצה לבאר עצמות זה המלכות וזאת הממשלה אם הם קיימים לעד · או כשאר ממלכות וממשלות בני האדם שיעמדו ימים ואחר כך יאבדו · וזהו אומרו להודיע לבני האדם גבורותיו וכבוד הדר מלכותו · שמלכותך מלכות כל עולמים וממשלתך בכל דור ודור · ולא כמלכות וממשלת בני האדם שהם נפסדות · סומך ה' וגומ' רצה לבאר פעולות ההנהגה שעושה יתברך בממשלתו על האומות והם הג' שקדם זכרם הצדק והחסד והוא אומרו סומך ה' לכל הנופלים וזוקף לכל הכפופים וזהו צדק להעמיד כל אדם על שהוא · ועוד עיני כל אליך ישברו ואתה נותן להם את אכלם בעתו · פותח את ידך ומשביע לכל חי רצון והוא חסד · ולכן כלל הענין באומרו צדיק ה' בכל דרכיו וחסיד בכל מעשיו · אם צדיק מפני שהוא סומך וזוקף הנופלים והכפופים · ואם חסיד מפני שנותן האוכל ומשביע לכל חי · ואחרי שביאר אופן הנהגת ממשלתו יתברך עם האומו' כמו שקדם · נעתק לבאר אופן הנהגת מלכותו עם האומה הישראלי' והוא אומרו קרוב ה' לכל קוראיו לכל אשר יקראוהו באמת · והוא כאומרו משה רבינו עליו השלום כי מי גוי גדול אשר לו אלהים קרובי' אליו כה' אלהינו בכל קראינו אליו · ומ"ש באמת רצה שלא תהיה הקריאה בפה ולבו לא נכון עמו ע"ד קרוב אתה בפיהם ורחוק מכליותיהם · ומפני שאלו הקוראי' יחלקו לב' מינים · אם עדת היראים אותו יתברך שהוא המדרגה הראשונה מן השלמות · ואם עדת האוהבים אותו יתברך שהוא המדרגה השנית והאחרונה מהשלמות · לכן הזכיר אופן הנהגתו יתברך עם שניהם והוא באופנים מתחלפים כפי התחלפות מדרגותיהם אם אל היראים אמר רצון יראיו יעש' ואת שועתם ישמע ויושיעם · התנה בהם שני ענינים שמה שמקבלי' ממנו יתברך בעת קוראם אליו הוא שנעשה רצונם ומושיע אותם מצרתם אבל איננו נוקם את נקמתם מהאויבי' כי די להם לפי שלמותם שיושיעם · והענין השני הוא שצריך שיצעקו וישועו אליו יתברך ראשונ' · כלומר שיפגירו בתפלה ע"ד אל תתני דומי לך עד יכונן וגו' כי אין שלימות' כל כך שיתעורר השי"ת מעצמו להושיעם עד שישועו ויצעקו · ואם

תורת חסד תהילת ה'

או זכר רב טובך יביעו והוא היותך חנון ורחום ה' ארך וגומר לישראל וצדקתך ירננו והוא היותך טוב ה' לכל ורחמיך על כל מעשיך בהמ' ורמש וחייתו ארץ וכו' והוא ע"ד צדקתך כהררי אל משפטיך תהום רבה אדם ובהמה תושיע ה' : יודוך ה' כל מעשיך יר' יודוך ה' כל מעשיך וחסידיך שיברכוך יודוך ג"כ : כבוד מלכותך יאמרו יר' ואז כשיודוך ויברכוכה כבוד מלכותך יאמרו בברכותיהם והכונה היא אל מה שבברכות הם משם וממלכות ואו' וגבורתך ידברו הוא ענין או"ז האל הגדול הגבור והנור' וכונת הכל הוא להודיע לבני האד' גבורותיו של האד' שאינ' כלום וכן כבוד הדר מלכותו של האדם שאינה כלום ומלכותך ה' הוא מלכות כל עולמים וממשלתך בכל דור ודור ועל כן דור ודור ישבחוך ואתה סומך לכל הנופלים וזוקף לכל הכפופים כי המלכות שלך היא ובידך כח וגבורה ובידך לגדל וכו' ועיני כל אליך ישברו וכו' : פותח את ידיך וגומר יר' ואתה ה' משביע לכל מי שהוא חי ברצון שאין לו לאכול והוא שמח כאילו יש לו הרבה או יר' לכל מי שהוא חי ברצון לבד אשר יש לו לתת תמיד כי אתה ה' נותן לו מידך נכסים רבים כדי שיתן לעניים והוא כאומר ומידך נתנו לך שר"ל שממה שעדין הוא בידיו ית' שעדין איננו בידי האדם מתנדב האדם לתתו לעניין ית' וקראו חי לומר כי עם הצדקה שחושב ברצונו לעשות יקרא בשם חי גם כי היה נגזר עליו שימות כי מחשבת הצדקה תציל ממות · או יר' וה' הוא צדיק בכל דרכיו וחסיד בכל מעשיו ולזה הוא פותח לו את ידיו וכו' לפי שגם כן הוא נותן תמיד וכו' · או יר' האל ית' עושה צדק בכל דרכיו של האדם וכן הוא פועל בחסד בכל מעשיו של האדם · או יר' ע"ד אומר ולך ה' חסד כי אתה תשלם לאיש כמעשהו : קרוב ה' וגומר יר' ומה שאמרתי ארוממך אלהי המלך הוא לפי שה' קרוב לכל קוראיו לכל אשר יקראוהו באמת יר' שאליו ית' לבדו יקראו ולא לזולתו ח"ו וכאומר אל תבטחו בנדיבים וגימר וה' רצון יראיו אלה יעשה וכו' וישמור את כל אוהביו וכו' ועל כן תהלת ה' ידבר פי וכו' · ובספר חסדי ה' ביארתי בפסוק זה ענינים טובים · ומצאתי כתוב רצון יראיו יעשה וגומר זהו שאמר הכתוב מי יתן תבא שאלתי ותקותי יתן אלוה שהכונה לומר שלא לבד יתן לו את שאלתו בפיו אלא שג"כ יראה אם דבריו אשר יוציא מפיו הם נכונים לענין מה שהוא מקוה יעש הדברים ההם ע"כ וכאומר ואת שועתם ישמע ויושיעם שמעתי שר"ל ואת שועת' על אחרים ישמע ויושיעם להם בעצמם כי המתפלל על חברו והוא צריך לאותו דבר הוא נענ' תחלי' ע"כ ואחרי שכתבתי ענין זה הגיע לפניך מה שכתב כמה"ר יוסף ן' גיקטיליא ז"ל בספרו הנכבד ספר שערי אורה וז"ל ובמדת הרצון מרחם הקב"ה על הצדקים במדת היראה כלומר מרחם החפץ והמחשבה אשרי האוכה לכך ועל זה נאמ' רוצה ה' את יראיו ואומר רצון יראיו יעשה וגו' ועתה צריכין אנו להודיעך סוד שני מקראות שקבעו חכמים אחד בראש התפלה והוא ה' שפתי תפתח והב' בסוף יהיו לרצון אמרי פי וצריך אתה לדעת כי הראשון הקבוע בראש התפלה הוא השער שבו נכנסי' בני עולם לבקש רחמים לפני הש"ית וזהו ה' שפתי תפתח ועל זה נאמר פתחו לי שערי צדק אבא בם אודה יה וסוף התפלה ההגונה שהיא מתגברת ועולה מספיר' לספירה עד שמגעת עד הרצון שהוא דבק בכ"תר לפיכך אמר בסוף יהיו לרצון אמרי פי וכשהתפלה מגע' למקום הרצ"ון אז כל השערי' למעלה ולמטה נפתחים לפניו ואין שם מעכב ומונע על בקשתו שהרי בעולם הרחמים הוא דבוק ואז יפיק כל צרכיו ושאלותיו ואין דבר עומד לפניו שהרי ממקום הרצ"ון הוא שואב ויכול לחדש אותות ומופתים חדשים כאילו באותה שעה נברא העולם ואין דבר עומד לפניו וזהו שאמרו בני חיי ומזוני לא בזכותא תליא מילתא אלא במזלא תליא מילתא לפי שהכל תלוי בעולם הרחמים שהוא המקור וכ"ש במקום הנקרא מזל ואם תתבונן בענין תבין סוד חנה עד איזה מקום עלתה תפלת' כשאמר' ה' צבאות אם ראה תראה בעני אמתך וכן תבין מכאן סוד תפלות כל הצדיקים שהתפללו והפיקו כל צרכיהם בדרך נסים ונפלאות הוא שנכנסו בתפלתם עד עולם הרחמים שהוא המקו' אשר משם נתחדש העולם וכמו שנתחדש העולם וכל ברואיו מאותו המקום כך הצדיקים המתכונים בתפלתם לאותו המקום יכולים לחדש בעולם אותות ומופתים ולשנות מנהגו של עולם וזהו מקום הבטחון הגמור וזהו סוד הרצון כי המגיע למקום הרצון הרי הכל בידו לעשות כפי רצונו וחפצו כמו שאמר רצון יראיו יעשה ואת שועתם ישמע ויושיעם והמבין זה יוכל להתבונן כל מקום שנא' בתורה אותות ומופתים גאולות ותשועות ושנוי מנהגו של עולם ולפיכך קבעו בסוף התפלה יהיו לרצון אמרי פי וגומר : וממהרי"ט ז"ל מצאתי כתוב קרוב ה' לכל קוראיו יר' לישראל שהם יודעים לקורא באמת שיודעים שם בן ד' אותיות : רצון יראיו יעשה יר' כמו שה' הוא פועל ברצון כמו כן רצון יראיו יעשה ר"ל יפעל רצונם לבד כרצון האל שהוא פועל ברצון בלבד כמ"ש בדבר ה' שמים נעשו עכ"ד : ובשם מהר"י בי רב מצאתי כתוב פותח את ידיך ומשביע לכל חי רצון יר' התאוה כדי לאכול מה שאין האדם יכול לשים לפני האורחים כי אם האכילה לבד והוא אומר ג"כ ואתה נותן להם את אכלם בעתו שיר' בעת שיש להם רצון לאכול · או יר' האוכל והעת לאכול אתה נותן להם זר"ל שאתה נותן להם תאוה לאכול ע"כ · ומצאתי כתוב וע"ד האמת דע כי מארוממך אלהי המלך עד תהלת ה' ידבר פי יש תרי"ג אותיות כנגד תרי"ג מצות ולכן אמרו כאילו קיים כל התור' כולה או שהוא מובטח לו שהוא בן העה"ב שכל אות מורה על מצוה א' ומאמר שים בלבו לקיים' כחשב לפניו כאילו קיים אותה והנה היה אומר תהלת ה' ידב' פי וגו' לומר תהלת ה' ידבר פי במה שנתן לי כח כדי לתת לעניים והוא אומר ויברך כל בשר והם המקבלים ממני ע"ד מה שהבשר לוקח תמיד מש"ר האברים וכו' שם קדשו לעול' ועד שנתן לי מה לתת להם והוא ע"ד כי ממך הכל ומידך נתנו לך ע"כ · ובכתיבת הה"ר שלמה אלטוכטוס' מצאתי כתוב וחסידיך יברכוכה והנה נכתב יברכוכה בה"א והוא כאילו אמר יברכו כ"ה ברכות כלו' שהחסידים יוסיפו לברך כ"ה ברכות בכל יום ויום ובכל ערב ובקר קודם הברכות של קרית שמע וזוקף לכל הכפופים יר' כי מרוב שפלותם וממה שאין להם כח להרי' ראש שב להם טבע שני ההכנעה והשפלות את אכלם בעתו אמר בעתו לפי שאסיפת האוכל הוא בזמן אחד משתי זמני השנה ואמר בעתו כי לפעמים אתן להם אכלם בעתו לבד לא בהעדפ' אבל כשאתה פותח את ידיך לתת אוכל למשביר ולרוב אז אתה משביע לכל חי רצון כלומר שיש להם רצון טוב לתת אלו לאלו ואין עין בריה צרה בחברתה והוא ע"ד ברבות הטובה רבו אוכליה · צדיק ה' יר' ואם לפעמים יחסר להם המזון צדיק ה' בדינו ועכ"ז הוא אז חסיד בכל מעשיו כי אם יחסר ממין אחד יעדיף ממין אחר כדי להראות לעול' שתמיד הוא מתנהג עמהם במדת החסד וכמו כן הוא עושה בכל שאר הדברים ואפי' בעת שהוא מעכים לא יעיר כל חמתו כי אם יתפללו אליו ויקראוהו בכל לבם

הוא

כ יִשְׁמַע וְיוֹשִׁיעֵם׃ שׁוֹמֵר יְהוָה אֶת־
כָּל־אֹהֲבָיו וְאֵת כָּל־הָרְשָׁעִים יַשְׁמִיד׃
תְּהִלַּת יְהוָה יְדַבֶּר פִּי וִיבָרֵךְ כָּל־
בָּשָׂר שֵׁם קָדְשׁוֹ לְעוֹלָם וָעֶד׃
קמו הַלְלוּ־יָהּ הַלְלִי א
נַפְשִׁי אֶת־יְהוָה׃ אֲהַלְלָה יְהוָה בְּחַיָּי
אֲזַמְּרָה לֵאלֹהַי בְּעוֹדִי׃ אַל־תִּבְטְחוּ
בִנְדִיבִים בְּבֶן־אָדָם שֶׁאֵין לוֹ תְשׁוּעָה׃
תֵּצֵא רוּחוֹ יָשֻׁב לְאַדְמָתוֹ בַּיּוֹם
ה הַהוּא אָבְדוּ עֶשְׁתֹּנֹתָיו׃ אַשְׁרֵי שֶׁאֵל
יַעֲקֹב בְּעֶזְרוֹ שִׂבְרוֹ עַל־יְהוָה אֱלֹהָיו׃
עשה

ב' י' ח' מל' ישמע ויפרקינון׃ נטיר יי ית כל
רחימוי וית כל רשיעי ישיצי׃ שבחא
ד' ב' דיי ימליל פומי ויברכון כל בני בסרא
ט' שום קודשיה לעלמי עלמין׃
הללויה שבחי נפשית שמא דיי׃
אשבח יי בחיי אזמר לאלהי
בדאיתי׃ לא תתרחצון ברברביא
בבר נש דלית ליה פורקנא׃
ג' חס' תיפוק רוחיה יתוב לעפריה
ל' ג' ביומא ההוא הובדו זמיונוי׃
ל' מ"א טוביה דאלהא יעקב בסעדיה
סבריה על יי אלהיה׃
דעבד

רשי

תהלת יי' ידבר פי · וגם כל בשר יברך את שם קדשו לעולם ועד : אזמרה לאלהי בעודי · בעוד אני חי : עשתונותיו · מחשבותיו : אשרי · מי שאל יעקב בעזרו שהבטיחו הקב"ה הנה אנכי עמך ושמרתיך והשיבותיך ולמה אשרי לפי שהוא עשה שמים וארץ ואת הים וכיון שהכל שלו יש בידו לשומרו בים וביבשה אבל מלך בשר ודם אם שומרו ביבשה אינו יכול לשומרו בים :
השומר

מסרה

שומר י' מ"ל וסימ' נמסר בשמו' א' סימן י"ז : תהלת ד' וסימ' אין עוד תהלת מואב · איך לא עזבה עיר תהלת · נלכדה ששך · תהלת יי' ידבר פי · קמ"ו בעודי כל ליש' מ"ל במ"ב בליש' וסימ' אמללה יולדה השבעה · כער רשע לנגדי · וי"ב עוד חס' וסימ' נמסר בסדר נח :

אבן עזרא

שומר · אם באה צרה ליראיו יושיעם רק אוהביו הוא ישמור אותם ולא תבא להם רעה : ואת כל הרשעים ישמיד · באחרונה כי סופם הוא לאבדון והמלך לא יוכל להשמיד רשעי ארצו אולי יקשרו עליו על כן יפחד או לא יכירם כי לא ידע הנסתרו' והשלים כאשר החל תהלת · ויברך כל בשר שהוא נכון לברך על דרך היא היתה אם כל חי : הללויה · דברי המשורר לישראל ואחר כן אומר לנפשו : אהללה · אזמרה · בלשון כי במותו איננו וזאת היא התהלה והזמרה להוכיח בני אדם · אל · יש אומרים בבן אדם שאין לו תשועת אמת להושיעכם והנכון בעיני בבן אדם שלא יוכל להושיע נפשו : תצא · היא השוכנת בלב · ישוב לאדמתו כי העצמות במתכונ' העפר והם מוסדי הגוף ופי' עשתונותיו מחשבותיו כמו אולי יתעשת כמו יתחשב אלהים יחשוב לי : אשרי · הטעם שלא ישען רק על השם לבדו ולא יבקש עזר מאדם וטע' אל יעקב בעזרו שאמר והיה יי' לי לאלהים כאשר פירשתי במקומו :
עושה

ש"ע ספורנו ז"ל

מושיעם · בקבוץ גליות · אז יהיה : שומר ה' את כל אוהביו · משלחמת גוג ומגוג : תהלת ה' ידבר פי · לימות המשיח : ויברך כל בשר · אז : שם קדשו · באמרו אלהי כל הארץ יקרא : לעולם ועד · באמרו כי מי נח זאת לי וחסדי מאתו לא ימוש :

וזה המזמור מזהיר את בני גלות בבל להלל את ה' בגלותם וליחל לישועתו · אמר :

הללויה הללי נפשי את ה' · בזמן הגלות שאין השם שלם ואת נפשי : הללי את ה' · כי אתם אני עתה : אהללה את ה' בחיי · על נפלאותיו בקיימו את בניו בין האומו' : אזמרה לאלהי בעודי · בראותי נרות הקדש את ישועתו : אל תבטחו בנדיבי' · הפרסיים באמרו ויבאו פתחי נדיבי' : בבן אדם · וכמו כן אל תבטחו בכורש מלכם אף עפ"י שצוה לבנות בית המקד' : תצא רוחו · ביום שהוא אבדו עשתונותיו : כי בעות באותו יום עצמו שיפות יקום מלך חדש ויאבדו עשתונות ומחשבות המלך שלפניו : אשרי שאל יעקב בעזרו · החפץ שיהיה יעקב כנגד אחר אבדן האומות עפ"ח : שברו על ה' אלהיו · אשר אליו תכון תפלתו :
עושה

תורת חסד · תהילת ה'

הוא ית' קרוב לכל קוראיו לכל אשר יקראוהו באמת ר"ל שידעו אמונה שלמה כי לו ית' התשוע' לא כדברי האומרים אלכה אחרי מאהבי נותני לחמי ומימי וכו' ע"כ :

שומר ה' את כל אוהביו לפי שאומרו ויושיעם היה נראה שהיו נכנסים בצרה והיו נושעי' ממנה על כן אמר שומר ה' את כל אוהביו שיר' לומר כי כלל ועיקר לא יראו את הצרה והצרה תבא אל הרשעים · או יר' לו ישוער שישמיד האל ית' את כל הרשעים מן העולם לא יבא מזה נזק כלל את כל אוהביו כי הוא ית' ישמור אותם והוא ע"ד פן תרבה עליך חית השדה וכו' ע"כ :

קמו הללויה הללי נפשי את ה' צוה לנפשו שתהלל את ה' אשר עשאה ובראה ונתנ' בגופו של דוד · אהללה ה' בחיי יר' כמו שנפשי תהלל לה' על ביאתה פה להיותה נפשי כמו כן אני ר"ל גופי מהלל לה' על מציאות החיות אשר נתן לי עם נפשי זאת כי אם אני טוב ג"כ נפשי היא טובה ואם נפשי היא טובה ג"כ אני טוב באופן שאזמרה לאלהי בעודי במציאות הזה שנפשי היא תוך גופי וגופי הוא נשען על נפשי אחרי היותנו אנחנו שנינו טובים ולא יאמר כי מה שנאמר באיוב באומרו באיוב חרה אפו על צדקו נפשו מאלהים ובשלשת רעיו חרה אפו על אשר לא מצאו מענה וגו' והוא מובן בעצמו וכמו שביארתיו במקומו : אל תבטחו בנדיבים יר' אתם נפשי וגופי אל תבטחו בנדיבים וכן אל הבטחו באותו האיש אשר הוא בן אדם ר"ל שאביו היה גבר בגוברין והוא עדין אינו אדם שאין לו תשועה לא לו ולא לאחר אחרי היותו עדין במדרגת בן אדם : תצא רוחו וגו' יר' אל תבטחו בבן האדם הנזכ' יען כי אז כשתצא רוח האדם אבי הבן הנז' וישוב לאדמתו ביום ההוא שמת אבדו עשתנותיו הטובים שלא נשארו על בנו וא"כ אין ראוי להשען עליו מצד מעלת אביו וענין הבטחון הזה הוא על הפרנסה הנזכר במזמור הקודם הנצרכת לגוף ולנפש בהיותם מחוברים כל ימי חייהם אשר הפרנסה היא סבת כל עניניהם וטוביותיהם ועבודתם את ה' הגדול והנורא · ואולי באומ' בנדיבים יר' לומ' שהם מתנדבי' בפיהם ואין להם תשועה ר"ל כי מהם לא תבא תשועה לשום אדם כי הם נודרים ובלתי משלמים ואלה הם האנשי' המאחרים לשלם ואומרי' למחר נראה ונשלם ואינם יודעים כי ימותו קודם שישלמו וביום ההוא שהם חושבים לשלם יאבדו עשתונותיהם והוא מה שהיו חושבים לשלם שימותו קודם : אשרי שאל יעקב וגו' יר' אשרי מי שאם עזרו באל יעקב כמו שעש' יעקב וכהן לו מה שאלו והוא אומרו שברו על ה' אלהיו מלשון שבר ר"ל תבואה ויר' לומ' שמה שהוא צריך מן השבר והתבואה יהיה אז על ה' אלהיו והוא הענין שאמר הכתו' באומ' והיה ה' מבטחו וכו' · או יר' הנה יעקב אבינו בטח בה' וה' נתן לו שיהיה שברו ואכלו על יוסף בנו וזה האיש יהיה שברו על ה' אלהיו ולא יצטרך לבניו שיפרנסוהו · או יר' אשרי מי שאל יעקב הוא בעזרו והאושר הלזה בא לו לפי שקיים הנדר שהתנדב וקיים את נדרו כאשר קיימה יעקב סבא · ואולי באומר שברו על ה' אלהיו יכוין אל מה שהאדם צריך בכל יום ויום והוא צריך לתמורת שנתך עם מה שיאכל וישתה · או יר' לזה האיש יהיה שברו על ה' אלהיו באופן שלא יגוש ליאה ולא תכהה עינו רק תמיד יהיה לו תמורת מה שנתך ממנו והוא מציאות ענין מה שאי אפשר להיותו כפי הטבע :
עושה

אבן יחייא

ואם אל האוהבים אמר שומר ה' את כל אוהביו ואת כל הרשעי' ישמיד · והם ב' ענינים יותר גדולים מעניני היראי' שקדם זכרם · אם הראשון שהאל זולת שמושיע אותם מאויביהם עוד לוקח נקמתם מהם והוא אומרו ואת כל הרשעים ישמיד כלומר הרשעים שמרשיעי' ועושי' עמהם רע · והענין השני שאינו צריך האל שיעוררוהו האוהבים בתפלה אבל הוא מעצמו מתעורר להצילם והוא אומרו שומר ה' את כל אוהביו כלומר מעצמו ולכן לא הזכיר שמע תפלתם · והוא אומרו והיה טרם יקראו ואני אענה והיא מדרגת האוהבים · עוד הם מדברים ואני אשמע שהיא מדרגת היראי' והוא ענין יפה ואמיתי · והכלל העולה מכל המזמור שהאומות מהללים אותו יתברך בשהוא גדול וגבור ונורא אבל בגדול אינם מזכירי' מעצמותו כלל רק ממציאותו לבד כי לגדולתו אין להם חקר · ומגבור ונורא מזכירים המציאות והעצמות ועוד מהללי' אותו יתברך מצד הנהגתו עמהם בשהוא עושה צדק וחסד · אבל החסידים מברכים ומהללים אותו יתברך באופן אחר · היינו שמזכירים מלכותו עם האומה ישראלי' · וממשלתו עם האומות · ועניות כל אחד ואחד מהם שהוא ענין קיים ועוד מזכירים פעולות הנהגת ממשלתו עם האומות שהם שתים הגזון והחסד · וכן פעולות הנהגת מלכותו עם האומה ישראלי' שהם גם כן שתים הישועה אל היראי' והנקמה אל האוהבי' · והנה תמצא בפרשת וילך שהזכיר מר"עה ב' אלה המדרגות אל היראים ואל האוהבים · באומרו והיה כי יבואו עליך כל הדברים האלה הברכה והקללה וגו' ושבת עד ה' אלהיך וגו' ושב ה' אלהיך את שבותך ורחמך וגו' והטיבך והרבך מאבותיך וגו' ביאר כי כשוב ישראל אל ה' מחמת היראה מפני קבלם הקללות אז האל ישוב אליה' ויחון אותם וייטיב עמהם לבד אבל לא יקום נקמתם · עוד אמר אחר כך ומל ה' אלהיך את לבבך ואת לבב זרעך לאהבה את ה' אלהיך והיא מדרגת האהבה שהיא המדרגה האחרונה ואז ונתן ה' אלהיך את כל האלות האלה על אויביך ועל שונאיך אשר רדפוך אם כן צדק דוד במה שאמר שיושיע הש"י את היראים אבל ישמור את האוהבים וישמיד הרשעי' שהם האויבים אשר רדפום · ואחר כך אמר תהלת ה' ידבר פי · והוא כנגד מהלל חסידי ישראל שהוא מכללם והחסיד שבכלם וכאומרו שמרה נפשי כי חסיד אני · ועוד ויברך כל בשר שם קדשו שהם האומו' הנקראי' בשר ובני אדם וזה א' כנגד המהלל מהאומו' וזה הפסוק יורה הוראה אמיתית ויעיד עדות נאמנה שפי' המזמו' הוא כפי מה שקדם בלי ספק · ומ"ש לעולם ועד יחזור לתהלת ה' ידבר פי וגם אל מ"ש ויברך כל בשר · כלומ' תהלת פי וברכת כל בשר יהיו לעולם ועד · שלא יהיו נפסקים אבל תמידיים לנצח :

קמו הללויה הללי נפשי את ה' · אחרי שהזכיר במזמור הקודם ב' מיני מהללים אל האל יתברך · אם המהלל מהאומו' ואם המהלל מהאומה ישראלי' בא עתה לסדר ב' מזמורים על הב' מהללים הנז' · והמזמור הלז הוא בשם האומו' ומיוחד על מהללם · והראי' אומרו שאל יעקב בעזרו · וימלוך ה' לעולם אלהיך ציון · שנראה היות המדבר זולתי מעדת יעקב וציון וזולת מהדברים המורי' על ככה · אמנם המזמור הנמשך לזה שהוא כי טוב זמרה אלהינו · הוא המיוחד לשהלל ישראל · ולכן אומר כי טוב זמרה אלהינו בכינוי המדברים בעדם · הללו יה וגו' הנה כאשר פעמי' רבו' אומרו המלה הזאת היא מורכבת והרצון בה שהשומע קורא לכל השומעים שיהללו לנמצא התשובה המכונה בשם יה יתברך · ומה שנזכר פעמים רבות השם הלז בתהלות דוד ולא הוזכרו שאר השמות הוא מפני זה · כי הנה שם בן ד' הנכתב ולא נקרא · ושם אהיה · ושם יה · שלשתם נגזרים מענין אחד ואותיותיהם אותיות אחדו' · והבדלם יהיה להיות שהתואר המיוחד אליו יתברך עד שבו יבדיל מזולתו · וכמעט יורה על עצמותו הוא היותו יתברך מחוייב המציאות · והתאר הזה יובחנו בו ב' בחינות · האחד שאין לו סבה למציאותו רק הוא סבת עצמו · והשנית כי הוא יתברך סבה לכל שאר הנמצאים · ולכן נתיחדו אליו ג' שמות · הב' מהם על כל בחינה ובחינה מהבחינות הנז' · והג' על הב' בחינות יחד · הוא על הבחינה האחד שהוא סבת עצמו יתברך · הוא שם אהיה כלומר אני סבת הויתי ומציאותי · ומפני שהבחינה הזאת נסתמו שערי העיון ואין מי שידע מזה דבר רק הוא לבדו שיודע עצמותו לכן בא זה השם בלשון מדבר בעדו שהוא יתברך המדבר בעד עצמו · ולכן ג"כ בא המלה מהבנין הקל מפני שמציאותו אינו יוצא מעצמו · וזהו שבעלי הקבלה קראו לספירה הראשונה שהיא כתר שם אהיה וכינו אותה אי"ן מפני כי אין המחשבה שולטת בה כלל · והב' על הבחינה השנית נתיחד שהיה · וביאור המלה בלשון הפעיל להורות שהאל נותן ההויות והמציאות לזולתו · ומפני כי בבחינה הזאת ניכר האל מצד מעשיו וריבותיו אשר המציאם מאין וממשיך להם תמיד המציאות לכן בא השם הזה בלשון נסתר להורות כי נוכל לדבר בו יתברך מזה הצד · והשם על הב' בחינות יחד נתיחד שם בן ד' וזה כי ענין ההיות תמצאהו בכתוב לפעמים עם יוד אחר ההא וכאומרו היה לי לצור מעוז · ולפעמים עם ויו וכאומרו כי לשלג יאמר הוא ארץ ומה שיורה היה יורה הוה והוא ביאור מבנין הקל · אבל ענין ההויה שהוא לתת ההיות לאחרים איננו יכול לבוא בשום צד רק עם ויו אחר ההא ובבנין פעל הדגוש כי נוכל לומר מהוה ולא נאמר מהיה · ולכן שם בן ד' הנז' אם תקח אותיותיו הד' בלי ניקוד תוכל להבין מהם שמדבר מענין ההיות אלהי כלומר מהבחינה הראשונה אשר קדם זכרם ויהיה היוד כמו ויו הוה ארץ שהוא במקום יוד כמו היה · או נוכל לומר שהוא מענין הויה שנותן ההיות לזולתו והוא אם כן מורה על הבחינה השנית אבל אם הוא מהבחינה האחד ראוי שיהיה ניקודו כמו ניקוד ... ה' צבאות שהוא על משקלו ... בבנין הקל ואם הוא מהבחינה השנית ראוי שיהיה ניקודו כניקוד ישוה ... מבנין פעל הדגוש · ולכתבו כמלא שניקוד מהשם הנכבד בא עם ניקוד שוא על משקל ישוה שיורה על ההויה לזולתו · וניקוד הוא"ו שבו בא עם ניקוד קמץ שהוא על משקל ... מבנין הקל שיורה על ההיות אם כן השם הזה הוא מורכב מהיות והויה כי יורה על היותו יתברך ועל הוייתו יתברך לזולת והם ב' בחינות שקדמו והוא ענין נפלא ואמיתי · ולכן השם הזה יתברך בעד הוא שם העצם להיותו על ב' הבחינות אשר בו יתברך מצד היותו מחוייב המציאות אשר בתאר הזה נבדל מכל זולתו · וזהו שם המפורש · שרוצה לומר שם המפרש עצמותו יתברך מכל שאר השמות · וכללו כי שם יה מורה על הוייתו יתברך אל הזולת ר"ל על מעשיו אשר מזה אנו בני האדם נוכל לדבר בו ולהללו · ולא על היותו יתברך כי בזה נסתמו שערי העיון כמו שקדם · ולכן הושם בתהלות לומר הללויה · כי מצד היותו יתברך נקרא יה נהללהו וזהו אומרו הכתוב בטחו בה' עדי עד כי ביה ה' צור עולמים ביאר שמצד היותו יתברך יה הוא הסבה פועלת אל העולמי' כלם · הללי נפשי וגומר הוא כאלו דוד מדבר עם נפשו לאמר הללי נפשי את ה' והיא משיבה אליו אהללה את ה' בחיי אזמרה לאלהי בעודי · וכזה תמצא שאמ' במזמור ברכי נפשי את ה' כי בתחלה צוה לנפשו ברכי נפשי את ה' · ובסוף אמר אשירה לה' בחיי אזמרה לאלהי בעודי · ומה שכפל באומרו אהללה ואזמרה הוא מה שהתקינו אנשי כנסת הגדולה בשמונה עשר ברכות של תפלה בברכת ההודאה נודה לך ונספר תהלתך על חיינו המסורים בידך ועל נשמותינו הפקודות לך והם ב' ענינים על הגוף שהוא חי ועל הנפש בעוד שהיא עומדת עם הגוף · אל תבטחו וגו' הוא מדבר כנגד האומות מפני שהם בוטחים על חילם ועל הסוס ורכב אשר להם ואינם מחשיבים אותו ית' וכאומרו במלך אשור כה תאמרון לחזקיהו אל ישיאך אלהיך אשר אתה בוטח בו וגו' כי הנה אתה שמעת את אשר עשו מלכי אשור לכל הארצות להחרימם ואתה תנצל ולכן אמר כנגדם אל תבטחו בנדיבים והם השרים והמלכים וקראו כן מפני כי יש לאל ידם לעשות כרצונם בכל אשר ידבם לבם · וביאר הסבה באומרו בבן אדם שאין לו תשועה · כלומר אחרי שכל אחד מהנדיבים ההם הוא בן אדם שנלקח מהאדמה ועפר הוא ואל עפר ישוב וכאומרו בבן אדם שאין לו תשועה שאינו יכול להושיע את עצמו כי תצא רוחו ישוב לאדמתו וביום ההוא יאבדו עשתונותיו · כלומר זדונותיו ומחשבותיו הגבוהות והוא כנגד מן אז יעשן אפך וקראתי כי הכועס מפני גובה לבבו עולה עשן באפו : אשרי שאל יעקב וגו' הוא ההפך שיהיה קיים עומד בבטחונו מי שבוטח על ה' כי מלת אשרי פה ר"ל קיום והוא על דרך ארור הגבר אשר יבטח באדם' והיה כערער בערבה · וברוך הגבר אשר יבטח בה' והיה כעץ שתול עלי מים · כלומר שהבוטח בה' יהיה קיים כמו העץ השתול על המים והבוטח באדם יהיה ההפך שיהיה בטחונו אכזב כעץ הערער בערבה · ור"ל שהמשפיע יהיה מרוצה להשפיע והוא אומרו שאל יעקב בעזרו שר"ל שרוצה להיות בעזרו · והזכיר אל יעקב מפני כי ליעקב ולזרעו נתרצה האל להיות בעוזרם ולא לשאר בני העולם וכאומרו וישכון ישראל בטח בדד עין יעקב ועוד התחלה ... שיהיה המקבל השפע מוכן אליו כי עם היות שיהיה אל יעקב בעזרו אם לא יוכן הוא לקבל את העזר לא יהיה מועיל אבל צריך שגם הוא יעשה כל הכנתו לקבל העזר האלהי והוא שיהיה
בטחונו

אבן עזרא

עושה · הטעם כי השם יוכל לעשות כל חפצו כי הוא עושה שמים וארץ את הים ואת כל אשר בם שמים הם המלאכים והצבא הגדול הם המשרתים ובארץ העוף והחיה והאד' ובים בריאות גדולות · השומר אמת לעולם הם כללי כל מין שהם בארץ ובים רק בשמים כל אשר בהם בפרטיהם הם שמורים לעולם על כן לא תפחדו מאדם שיעשיק אתכם והוא מטריפכם לחם חקכם והוא יתיר אסוריכם : יי' · הנה הטעם אין ראוי להשען אדם על אדם ואם אדם יחזק ממנו ישען עליו בתפלתו אל השם וככה אם רעב או היה אסור וככה אם בא לו חולי עינים או שהיה כפוף קבוע ערש לא ישען על רופא וטעם יי' אוהב צדיקים שהוא ישמרם ולא יהיו עשוקים ולא רעבים או אסורים או עורים או כפופים : יי' שומר את גרים שאין להם עוזר כי הם מגוי אח' ומלת יעודד פירשתיה וטעם יעות שיסבב סבות ויתכן עליו' לעות דרכם שלא ימלא שאלתם ולא יהיה חפצם : ימלוך · אם השם הוא ככה הוא ראוי להיותו מלך ולו לבדו תאות המלוכה ותם המשורר כאשר החל : הללויה · דבר המשורר בדרך נבוא' ישבח השם בראותו בחזיון כי השם יבנה ירושלם ויקבץ נדחי ישראל · ומלת זמרה שם הפועל כמו לישרה את כ' והה"א נוסף כי ישרת בעבור אחרי כי טוב זמרה אלהינו כי נעים וכי נאוה מגזר' תאוה כאשר פירשתי שהמלה לבנין נפעל כמו וכל נעשה במרחשת : בונה · יכנס · כמו לך כנוס את כל היהודים : הרופא לשבורי לב · הם אבילי ציון ומחבש כמו לא זורו ולא חובשו ור' יצחק הספרדי אמר כי לעצבותם כמו לשון ישמעאל וכמוהו ידיך עצבוני ולפי דעתי שהוא כמו נגעם שהנוגע בעצב גדול בעבורם : מונה

רשי

השומר אמת לעולם · לסוף דורות רבים הוא מקיים ושומר אמיתת הבטחתו : יעודד · לשון בח : ימלוך יי' לעולם · יקיים את מלכותו בגאולת בניו : כי טוב זמרה · כי טוב לזמר לו : לתמה

מסרה

עושה ו' בסיפר' בסגול וסי' מגדיל ישועות מלכו דסיפרא · דום ליי' והתחולל לו · שכחו אל מושיעם · עשה מלאכיו רוחות · עשה משפט לעשוקים · עשה שמים וארץ וי"ו בשאר קריאה וסי' נמסר במלכי' ב' סימ' ז' גבי פרשתא דארבעה אנשים היו מצורעים · וכל העוש' דבוי' פתחין כמ"א וסי' וימרד בו לשלח מלאכיו · וח' קמצין וסימ' נמסר בסדר בשלח · וכל א"מת דת"קע דכוו' קמצין · קמ"ז נאוה ד' קמצין וסימ' נאוה כירושלם איומה כנדגלות · לישרים נאוה תהלה · כי נעים נאוה תהלה · לא נאוה לנבל שפת יתר · וא' שחורה אני ונאוה · וא' לביתך נאוה קדש :

תהלים

ו' בסיפ' עֹשֶׂה ׀ שָׁמַיִם וָאָרֶץ אֶת־הַיָּם וְאֶת־כָּל־
ו' בסיפ' אֲשֶׁר־בָּם הַשֹּׁמֵר אֱמֶת לְעוֹלָם׃ עֹשֶׂה
מִשְׁפָּט ׀ לָעֲשׁוּקִים נֹתֵן לֶחֶם לָרְעֵבִים
יְהוָה מַתִּיר אֲסוּרִים׃ יְהוָה ׀ פֹּקֵחַ
ל' יתר וזוקף עִוְרִים יְהוָה זֹקֵף כְּפוּפִים יְהוָה אֹהֵב
צַדִּיקִים׃ יְהוָה ׀ שֹׁמֵר אֶת־גֵּרִים
ל' יָתוֹם וְאַלְמָנָה יְעוֹדֵד וְדֶרֶךְ רְשָׁעִים
י יְעַוֵּת׃ יִמְלֹךְ יְהוָה ׀ לְעוֹלָם אֱלֹהַיִךְ
צִיּוֹן לְדֹר וָדֹר הַלְלוּ־יָהּ׃ קמז
א הַלְלוּיָהּ ׀ כִּי־טוֹב זַמְּרָה אֱלֹהֵינוּ כִּי־
ד' · ב' חד כתי' יו"ד נָעִים נָאוָה תְהִלָּה׃ בּוֹנֵה יְרוּשָׁלַ͏ִם
יְהוָה נִדְחֵי יִשְׂרָאֵל יְכַנֵּס׃ הָרֹפֵא
ל' לִשְׁבוּרֵי לֵב וּמְחַבֵּשׁ לְעַצְּבוֹתָם׃
מונה

תרגום

ו' בסיפ' דַעֲבַד שְׁמַיָא וְאַרְעָא יָת יַמָּא וְיָת כָּל
ו' בסיפ' דִי בְהוֹן דִי נְטִיר קְשׁוֹט לְעָלַם׃ דִי עֲבַד
דִינָא לִטְלוּמִין יְהַב מָזוֹן לְכַפִּינִין יְיָ
דִשָׁרֵי אֲסִירַיָא׃ יְיָ פָּקַח אַכְסְנִין
ל' יתר וזוקף דִמְתִילִין לְסַמְיָין יְיָ זְקִיף כְּפִיפִין יְיָ
רְחִים צַדִיקַיָא׃ יְיָ נְטִיר יָת גִיוֹרַיָא יַתְּם
ל' וְאַרְמְלָא יְסוֹבַר וְאוֹרְחָא דְרַשִׁיעֵי
יְטַלְטֵל׃ יִמְלוֹךְ יְיָ לְעָלַם אֱלָהַיִךְ צִיוֹן
לְדָר וְדָר הַלְלוּיָהּ׃ הַלְלוּיָהּ אֲרוּם
טַב לְזַמָרָא קֳדָם אֱלָהָנָא אֲרוּם בְּסִים
ד' · ב' חד כתי' יו"ד יָאֵיָא תוּשְׁבַּחְתָּא׃ בְּנֵי יְרוּשְׁלֵם יְיָ גַלְוָות
יִשְׂרָאֵל יְכַנֵּשׁ׃ דְמַסֵי לִתְבִירָא לִבָּא
ל' וּמַסִיק אֲרוּכִין לְצַעֲרֵיהוֹן׃
מני

אבן יחייא

בטחונו בו ולא יבטח בזולתו · וזהו לאומרו שברו על ה' אלהיו וכינוי לאלהיו יחזור לאלהי יעקב עושה שמים וגו' הפי"ת אינו כשאר הפועלים שמניחים פעולותיהם אחרי גמר הפעול' כמו הבנאי והנגר שמניחי' הבית אחרי שנגמר מלאכתו אבל הוא יתברך עשה העולם מאין ואחרי שהשלים כל מלאכתו בו עוד מנהיג אותו ומשקיף בו ומעמידו ככה עדי עד וכאומרו לעולם ה' דבריך נצב בשמים · שר"ל הדיבור האלהי שדבר יהי רקיע ויהי כן · זה הדיבור נצב תמיד בשמים · כי הוא רוצה בקיומם ולכן הם קיימי' וכן לדור ודור אמונתך כוננת ארץ ותעמוד · שר"ל לדור ודור הוא קיומך שכוננת הארץ כשבראת אותה באופן שהיא תעמוד כן כל הימים · ואם כן אחרי שמעשה האלוה הם קיימים ואינם אובדים בו ראוי לבטוח כי הוא מושיע לזולתו ויעמיד' תמיד קיימים לא כבן אדם שאין לו יכולת להושיע את עצמו ותצא רוחו ישוב לאדמתו · ועוד הזכיר שלשה מיני פעולות ההנהגה שבו מעמיד האל את עולמו והם המזכרים במזמור הקודם · וכנגד המשפט אמר עושה משפט לעשוקים בעושקו את עושקיהם · וכנגד החסד אמר נותן לחם לרעבים ומכין להם מזון · וכנגד הצדק אמר ה' מתיר אסורים ה' פוקח עורים ה' זוקף כפופים · והזכיר בענין הצדק שלשה ענינים התרת הידים האסורות ופקיחת העינים וזקיפת הרגלים שבהם האדם עומד כפוף · להיותם השלשה סבנים שיותר הכרחיים באדם · אם העינים להיותם במדרגת הצופה שמביט הדברים הנאותים אל האדם להתקרב אליהם וההפך כדי להתרחק מהם ועל כן אמר החכם שהושמו בגובה הראש כי הוא העליון מהגוף כדי שיראה עד למרחוק · ואמנם הרגלים הם האברים אשר בהם התקרב או מתרחק האדם מהנאות ומהבלתי נאות אחר שראה אותו · ואמנם הידים הם כלי העשייה · שכאשר יתקרב האדם אל הנאות יקחהו בהם ויעש' בו כל צרכו · או כאשר יהיה בלתי נאות ישליכהו מעליו ויגנדהו וזהו אומרו הנביא לפקוח עינים עורות והוא כנגד פוקח עורים להוציא ממסגר אסיר ר"ל אסיר הידים · ע"ד ידיך לא אסורות והוא כנגד ה' מתיר אסורים · מבית כלא יושבי חושך ר"ל כלוא הרגלים וכאומרו כלוא ולא אצא והיציאה היא עם הרגלים · והוא כנגד ה' זוקף כפופים כי הכלוא ברגלי' אינו יכול לעמוד על עמדו וכאומרו ענו בכבל רגלו · ה' אוהב וגו' ביאר סבת עשות ה' אלהים אלו הג' מינים מהפעולות הנזכרו' ואמר למאן דסליק מניה והוא פקיחת העורים והתרת האסורים וזקיפת הכפופים · ועל זה אמר ה' אוהב צדיקים כלומר מפני שהאל אוהב הצדיקים על כן ברצונו איש עור ואסיר וכפוף יחזירהו על מה שהוא וזהו צדק · וכן אמר כנגד נותן לחם לרעבי' · ה' שומר את גרים יתום ואלמנה יעודד ופי' שומר את גרים שיזון אותם באופן שיהיו נשמרים ממות מפני כי ברעב יחסר מזונו הטבעי וימות ולזה כמאמר יעקב אבינו ע"ה שכאשר אמ' ושמרני בדרך הזכיר אחר השמירה ונתן לי לחם לאכול ובגד ללבוש כי מי שיחסר לחמו ובגדיו אינו נשמר וזה בכלל במ"ש לו האל ושמרתיך בכל אשר תלך · ויעקב פירש ענין השמיר' היות המזון והלבוש · כי מפני שהיה הולך לגור בארץ לא לו והגרים אין להם אחוזת נחלה ולכן הם קרובים אל הסכנה לחוות ברעב יותר משאר האזרחים לכן הבטיחו האל שישמרהו בכל אשר ילך כי עם היותו גר יהיה ומפני זה אמר הנה ה' שומר את גרים ונותן להם לחם · וכן אמ' יתום ואלמנה יעודד בגזרת ואולת עוד · ירצה כי היתום והאלמנה מפני שמתו מפרנסיהם ואשר היו מספיקים להם המזונות שהאב חייב במזונות בניו והבעל במזונות אשתו · הנה נתמעטה ונקטנה מדרגתם מאד כי אינם אבל עצמם יכולים לזון את עצמם כשאר בני האדם והם קטני הערך ופחותים מהם · ולכן אמר כי האל מעודד אותם ר"ל שיעשה עמהם חסד באופן שהם במדרגה יותר עליונה משאר האדם ואם כן יש להם עוד מה שיש לזולתם · וזה העודדות הוא במזונותם שלא יחסר לחמם · והנה מלת גרים נגזרת ממגור · כי האנשי' אשר אינם אזרחי לבותם נרתעים לאחוריהם ויראים ולכן פניהם חשוכים הפך האזרחים שכיבוי הלב משוטטים חוצה ויש להם עזות מצח לדבר ולעשות מה שרוצים כמו האזרח במקומות הרחוקים ממנו · ומלת יתום נגזרת מן תם אני לא אדע נפשי כי הנעדר שמת אביו המלמדו להועיל הוא תם ואינו יודע בין ימינו לשמאלו לעשות צרכו · ומלת אלמנה נגזרת מן ואני נאלם באלמה וכאלם לא יפתח פיו · כי האלמנה שמת בעלה אינה יכולה לדבר צרכיה והצריך לה · כי מת לה המדבר בעדה · והענין הוא כי הדיבור אל האשה מגונה מאד וכאומרם ז"ל קול באשה ערוה ולכן האלמנה לא תפתח פיה מפני שלא תתגנה אל השומעי' לה וגם אין לה בעלה שידבר בעדה ומפני זה עיניה הולכים מדעה אל רעה ולזה היה מחסדי האל להכין המזונו' יותר לאלה ג' מיני האנשים ממה שהוא לזולתם וזהו אומרו הכתוב כי תקצור קצירך בשדה ושכחת עומר בשדה לא תשוב לקחתו לגר ליתום ולאלמנה יהיה · ואמר כי תחבוט זיתך לא תפאר אחריך לגר ליתום ולאלמנה יהיה · ואמר כי תבצור כרמך לא תעולל אחריך לגר ליתום ולאלמנה יהיה · הרי שהאל חשש יותר למזונות אלה משאר העניים · ולכן דע"ה הזכיר הנה הגר יתום ואלמנה · כי כנגד הגר אמר נותן לחם לרעבים כי אלה הם אשר ירעבו יותר מהשאר · והנה אמר בגרים שמירה · וביתום ואלמנה עודדות · ולא כלל שלשתם בלשון אחד מפני כי הגרים יש להם שכל מה שאין ליתום · ופה לדבר מה שאין לאלמנה רק שאינכו אזרח ואין לו נחלה · ולכן די לו שהאל שומר אותו שלא יחסר ממה שהוא · אבל היתום והאלמנה לא די להם שהאל ישמרם כפי מה שהם אבל צריך שיוסיף להם יותר ממה שהם עד שיהיו כשאר האנשים · ודרך רשעים וגו' הוא כנגד מה שאמר עושה משפט לעשוקים · ויתבאר זה מאומרו על כן לא יקומו רשעי' במשפט וגו' כי יודע ה' דרך וגו' כי ביאר שכאשר האל עושה דין ומשפט ועונש באנשים הרשעים והחטאים אינם קמים בהמשפט ולצדקה דותו ולא יוכלו קום · ולמה הוא זה להיות כי יודע ה' דרך צדיקים וגו' שר"ל כי כל אדם כשישגהו רע מבקש הדרך הנאות לצאת ממנו ומי שהולך הדרך הטוב ימלט ומי שאינו מוצא אותו יפול ברעה · והוא אומרו אורח חיים למעלה למשכיל למען סור משאול מטה · וברשעים אמר ואת נפש אויביך יקלענה בתוך כף הקלע שהאל מוליך נפש הרשע למטה בדרכה לעלות למעלה כמשכיל באופן שתאבד · וזהו אומרו הנה שהאל יעות דרך הרשעים כי ר"ל שלא יניחם ללכת בדרכים הטובים שהם ישרים ללכת למחוז החפץ אבל יכשילם ללכת בדרך המעוות וזהו סבה שעושה משפט לעשוקי' · ימלוך ה' וגו' זאת היא התשובה שמשיבים האומות לדוד אל מה שאמר להם אל תבטחו בנדיבים וגומר אשרי שאל יעקב בעזרו וגו' וזה שהם מודים אליו שהאמת כדבריו ולכן אומרים ימליך ה' לעולם · כי המלך הוא הבטחון הגדול אל העם וכאומרו בחזקיהו הנה בטחת על משענת קנה הרצוץ הזה על מצרים וגו' כן פרעה מלך מצרים לכל הבוטחים בו · הרי שקרא למלך בטחון · ומפני זה אומרי' האומות שראוי שימלוך ה' לעולם · שר"ל השם מקבלים עול מלכותו מפני שבטחונו בטחון קיים · וסיים המזמור במלת הללו יה והוא המלה שהתחיל בו והוא האמתת הדבר שהיא כן בלי ספק כי הכפל יורה על החיזוק · וזהו אומרו הללו יה באופן הלז הללו יה :

קמז הללויה · כי טוב זמרה וגומ' כבר קדם למעלה שהמזמור הלז הוא מיוחד להלל בו האומה הישראלי' · ולכן התחיל כי טוב זמרה אלהינו וביאור זה כי המדינה תאמר על ב' ענינים אם על המדינה ממש ר"ל הבתים שבה עם החומות והשדות והכרמים שלה וזהו ענין אחד · ואם על אנשי המדינה הדרים בה · ולפעמים תהיה הארץ טובה ומבורכת והאנשים אשר בה אינם כן · או ההפך אבל כשיהיו ב' הענינים טובים אז הברכה מרובה · ולזה חלק המשורר זה המזמור לב' חלקים · האחד כמהלל מהאומה ישראלי' יושבי ארץ ישראל מצד עצמם · והב' כמהלל מארץ ישראל ובפרט ירושלם שהיא עיר ואם אליה מצד עצמה · ומפני זה הקדים כי טוב זמרה אלהינו לרמוז על המהלל האחד · ועוד כי נעים נאוה תהלה לרמוז על המהלל הב' · ואין לפרש כי טוב זמרה אלהינו שר"ל היות דבר טוב לזמר אל האל · אבל הכוונה שהמאמר הזה מטוב הוא ראוי לזמר בו אל האל כלומר לתאר אותו שהוא טוב · וכן תאר הנעים היא תהלה נאוה אל האל והראיה על זה אומרו במקום אחר הללויה כי טוב ה' זמרו לשמו כי נעים · ושני אלה התארי' יורו על התועלת המושג ממנו יתברך · כי טוב ר"ל עושה חסד וכאומרו הודו לה' כי טוב כי לעולם חסדו · ונעים ר"ל שהוא מתוק ע"ד מים גנובים ימתקו ולחם סתרים ינעם · והוא אומרו ויהי נועם ה' אלהינו עלינו כלומ' מתיקותו והוא הדבר שנכספהו ומפני שהם ב' מהללים כנגד ב' מיני חסדים המושגים ממנו יתברך אמר כנגד האחד כי טוב · ואמר כנגד הב' כי נעים והוא אמת אין בו ספק · ושיעור הפסוק הללויה אשר הוא טוב · הוא המזמור לומר אלהינו ואשר הוא נעים הוא התהלה הנאוה · והתחיל במהלל האחד מהמדינה · והוא אומרו דרך כלל בונה ירושלם ה' · ועוד הזכיר המהלל הב' מהדרים בה והוא אומרו נדחי ישראל יכנס · וביאר בזה המהלל הב' שני דברי' האחד בערך הכמו' והוא נדחי ישראל יכנס שיקבץ המפוזרים והמפורדים באומות והוא הענין האחד · והב' הוא בערך האיכות שירפא אותם שהם שבורי לב ויחבש לעצבותם · והרצון שכבר הזכירו הרופאים שהלב לא יסבול הרפואה כשיקרהו פירוק החיבור וישראל בגלות הם שבורי לב כלומר שהם נואשים מכל תקוה וכאומרו יחזקאל העצמות היבשות כל בית ישראל המה הנם אומרים יבשו עצמותינו אבדה תקותינו נגזרנו לנו ולכן אמר שהאל ירפא לאותם שבורי לב ואם הוא נמנע לפי הטבע · ומה שהזכיר ומחבש לעצבותם מפני כי הרופא במלאכת היד צריך שיהיו לו לשי' על
המכה

תורת חסד · תהילת ה'

עושה שמים וארץ יר' שברו של זה האיש הוא על ה' אלהיו עושה שמים וארץ והוא אחד מהיושבים בארץ אשר עשה האל"ים : עושה משפט יר' וכל זה עושה הש"י כדי לפקח על עניני הצדיקים ובני בניה' עד עולם כדי שיהיה להם לחם לאכול ובגד ללבוש · ולהיות שעיקר ההשגחה מאת ה' אם על הפרנסה ואם על כל הדברים היא בציון לכן אמ' ימלוך ה' לעולם אלהיך ציון לדור ודור הללויה ויר' יהי רצון שימלוך ה' לעולם וכו' : ובכתיבת הה"ר שלמה אטוכטוסי מצאתי נותן לחם לרעבים ה' מתיר אסורים יר' מזה שנותן להם מה לאכול ימשוך שהוא מתיר האסורים המשועבדים בשערי הלואות העשירים וכבושים תחת ידם מצד רעבונם ע"כ :

קמז הללויה וגו' יר' הללויה כי בשם יה נברא העולם ומי שברא הוא ישגיח עליו והוא אומר כי טוב זמרה אלהינו והוא מצד השגחתו יהיה בונה ירושלם ויהיה השם שלם וכו' :
מונה

מ"ע ספורנו ז"ל

עושה שמים וארץ · ולא ימנעהו דבר מהם לעשו' רצונו : השומר אמת לעולם · שאמר כי לפי מלאת לבבל שבעים שנה אפקוד אתכם : עושה משפט לעשוקי' · כאמרו עשוקי' בני ישראל ובני יהודה יחדו וגומ' חזק ריב ירב את ריבם : נותן לחם לרעבים · בגלות : מתיר אסורים · כמו שקרה ליהויכין כאמרו נשא אויל מרודך את ראש יהוי' כין ויצא אותו מבית הכלוא וארוחתו ארוחת תמיד נתנה לו מאת מלך בבל : פוקח עורי' · עורי לב בגלו' · כאמרו ושמעו ביום ההוא החרשים דברי ספר ומאופל ומחשך עיני עורים תראנה : זוקף כפופים · שבטל מהם ארתחשסתא מלך פרס את בנין בית המקדש שהתחילו בימי כורש וחזרו לבנותו במלכות דריוש : אוהב צדיקים · עזרא ונחמיה ומרדכי וזולתם שנטה להם חסד לפני מלכי פרס : שומר את גרים · שעלו עם בני הגולה : יתום · קהל הגולה שהיו כיתומי' בגלו' כאמרו יתומים היינו אין אב : ואלמנה · ירושלם שהיתה כאלמנה : יעודד · ינשא בבנין הבית : ודרך רשעים · צרי יהודה ובנימן בעת הבנין : יעות · ישכל עצת חפצם שהיו חפצים לבטלו : ימלוך ה' לעולם · כאמרו באחרית הימים ... וקבוץ גליות : אלהיך ציון · ימלוך לדור ודור בביאת המשיח · לכן : הללויה · בזמן הגלות גם שאין השם שלם :

בזה המזמור חזר המשורר להודות לאל ית' על קבוץ גליות ביציאה משעבוד מלכיות · ואמר :

הללויה · כי טוב זמר' אלהינו · גם בזמן הגלות כי אמנם טוב לנו לזמר ולשמוח על שהוא אלהינו ומנהיג אותנו בלי אמצעי כאמרו ישמח ישראל בעושיו : כי נעים · כי חפץ חסד הוא : נאוה תהלה · ועם זה לו נאוה ונאותה התהלה לרב גדלו : בונה ירושלם ה' נדחי ישראל יכנס · על ידי כורש כאמרו הוא יבנה עירי וגלותי ישלח : הרופא לשבורי לב · שבכחו תורתם בגלות בבל ונתן רפואת' ע"י עזרא כאמרו כי עזרא הכין לבבו לדרוש את תורת ה' ולעשו' וללמד בישראל חק ומשפט : ומחבש לעצבותם · שנשאו נשים נכריות והיו מחללי' את השבת ונתן תרופה ע"י עזרא ונחמיה וזולתם :
מונה

המכה

אבן עזרא

מונה · בעבור שהזכיר נדחי ישראל שהם מפוזרים בכל הארץ הזכיר כנגד זה מונה מספר לכוכבים שהכוכבים הם מפוזרי' בגלגל העליון והוא ידעם כולם והנה יהיה הפרש בין מנין ומספר כי מספר הוא הפרט ומונה מספר הכל קרוב מגזרת מנין · לכולם שמות יקרא והטעם כמו איש לא נעדר וזה אמת ונכון : גדול · אמר מונה מספר לכוכבי' כנגד ולתבונתו אין מספר : מעודד ענוים · הם השפלים והם נדחי ישראל · משפיל רשעים הם מלכי הגוים שהיו תחת ידי ישראל : ענו · דברי המשורר לישראל כמו ועניה ואמרת ויש אומרים כמו קול ענות ועניה שמה כימי נעוריה בעבור כתוב בכינור : המכסה · הטעם שהוא מראה גבורות בכל זמן כדרך עושה גדולות ואחריו כתוב הנותן מטר וטעם המכסה כי עלם השמים לטוהר : המצמיח הרים שהם יבשים וחזקים : נותן · הזכיר הבהמה שאין לה לב לתקן מזון לנפשה והזכיר מהעוף לבני עורב כי חכמי הגוים אומרי' כי אבותם יעזבום בהולדם : לא · הטעם אין חפץ השם בגבורה רק ביראתו כמו התתן לסוס גבורה וטעם בשוקי הוא הרוכב : רוצה · הטעם כי השם נותן לחם לכל בשר ולא בעבור גבורת' ובני עורב לעדי' נאמנים : שבחו · זה לעתיד כי העיר חזקה שיפחד האויב לבא עליה ומה הוא החוזק שברך בניך שהם רבים בקרבך : השם · הטעם אם תשכנו לבטח עם שובע גדול : השולח

מֹונֶה מִסְפָּר לַכּוֹכָבִים לְכֻלָּם שֵׁמוֹת
יִקְרָא: ה גָּדוֹל אֲדוֹנֵינוּ וְרַב־כֹּחַ
לִתְבוּנָתוֹ אֵין מִסְפָּר: מְעוֹדֵד עֲנָוִים
יְהוָה מַשְׁפִּיל רְשָׁעִים עֲדֵי־אָרֶץ:
עֱנוּ לַיהוָה בְּתוֹדָה זַמְּרוּ לֵאלֹהֵינוּ
בְכִנּוֹר: הַמְכַסֶּה שָׁמַיִם בְּעָבִים
הַמֵּכִין לָאָרֶץ מָטָר הַמַּצְמִיחַ הָרִים
חָצִיר: נוֹתֵן לִבְהֵמָה לַחְמָהּ לִבְנֵי עֹרֵב
אֲשֶׁר יִקְרָאוּ: לֹא בִגְבוּרַת הַסּוּס יֶחְפָּץ י
לֹא־בְשׁוֹקֵי הָאִישׁ יִרְצֶה: רוֹצֶה יְהוָה
אֶת־יְרֵאָיו אֶת־הַמְיַחֲלִים לְחַסְדּוֹ:
שַׁבְּחִי יְרוּשָׁלַםִ אֶת־יְהוָה הַלְלִי
אֱלֹהַיִךְ צִיּוֹן: כִּי־חִזַּק בְּרִיחֵי שְׁעָרָיִךְ
בֵּרַךְ בָּנַיִךְ בְּקִרְבֵּךְ: הַשָּׂם־גְּבוּלֵךְ
שָׁלוֹם חֵלֶב חִטִּים יַשְׂבִּיעֵךְ:
השלח

מְנֵי סְכוּם לְכוֹכְבַיָּא לְכוּלְהוֹן בִּשְׁמָא ד' על ידי
קָרֵי: רַב מָרָנָא וְסַגִּי חֵילָא ל מל' ומל' בליש'
לְסוּכְלְתָנוּתֵיהּ לֵית סְכוּם: מְסוֹבַר
עִנְוְותָנַיָּא יְיָ מַכִּיךְ רַשִׁיעַיָּא עֲדֵי אַרְעָא: ג' חד חס'
שַׁבְּחוּ קֳדָם יְיָ בְּתוֹדָתָא זַמְּרוּ קֳדָם ב' עלי בתר
אֱלָהָנָא בְּכִנּוֹרָא: דַּחֲפֵי שְׁמַיָּא בַּעֲנָנֵי ג'
דִּמְתַקֵּן לְאַרְעָא מִטְרָא דִּימְרַבֵּי
טוּרַיָּא עִשְׂבֵּי: יְהִיב לִבְעִירָא מְזוֹנָהּ ו' מל' · ל
לִבְנֵי עוֹרְבָא דִּיקְרָן: לָא בִּגְבוּרְתָּא
דִּירְכִיבִין עַל סוּסֵי יִצְבֵּי לָא בְּשׁוֹקֵי ל' ב' מל'
גּוּבְרִין רַהֲטוּנִין יִצְבֵּי: רָעֵי יְיָ יַת דַּחֲלוֹי
יַת דִּמְוֹרִיכִין לְטוּבֵיהּ: שַׁבְּחִי יְרוּשְׁלֵם ל' ב' נסבי
יַת יְיָ שַׁבְּחִי אֱלָהַיִךְ צִיּוֹן: אֲרוּם תַּקֵּף
נַגְרֵי תַּרְעַיִךְ בְּרִיךְ בְּנַיְכִי בִּמְצִיעַיִךְ: יח"ס ד' ב' לחכב חסן
דְּשַׁוִּי תְּחוּמַיִךְ שְׁלָם שְׁמַן חִנְטַיָּא
יִשַּׂבְּעִינָךְ:
דמשרר

רשי

לחמה · מאכלה : לבני עורב · פירשו רבותינו שהוא אכזרי על בניו והקב"ה מרחם עליהם ומזמן להם יתושין מתוך צואתו ונכנסין לתוך פיהם : לא בגבורת הסוס יחפץ הקב"ה : ולא בשוקי האיש ירצה · ולא בקלות מרוצת שוקי האיש ירצה : חלב חטים · טוב חטים שמנים : כפור

מסרה

ענו ב' וסי' ענו לי"י בתודה זמרו · עלי באר ענו לה : המכסה ב' וסי' המכסה אני מאברהם · המכסה שמים בעבים · וכל הכליו' דכוו' : נותן ו' מ"ל וסימ' לעיל בסיפרא סי' קמ"ו : רוצה ב' מ"ל וסי' רוצה יי' את יראיו · כי רוצה יי' בעמו : השם ד' וסי' השם בקרבו את רוח' השם עבים רכובו · השם נפשנו בחיים · השם גבולך שלום :

מ"ע ספורנו ז"ל

מונה מספר לככבים · מצא מצדיקי הרבים כככבים שמאירים לזולתם היו מעט מספר ומעטים : לכלם שמות יקרא · כספר מורא לזכרון לפני ה' תמיד · ולכן אמרתי כי טוב זמרה אלהינו כי נעים שהיא בכל אלה · ואמרתי נאוה תהלה כי אמנ' : גדול אדונינו · מכל בתנא במין מציאות בכבד מכל : ורב כח · להמציא מאין : ולתבונתו אין מספר · אין ספור שיספר מפותה : ועם זה : מעודד · ומגביה ענוים : ומשפיל רשעי' · בהגיעו על אישי המין האנושי : וזמרו לה' בתודה · ובלעדי אלהינו תודה לאל ית' על זה שאמ"ם שהוא מכסה שמים בעבים · לזון אדם ובהמה : לא בגבורת הסוס יחפץ · לא יכוין בזה להטיב עלמו' שנוף באדם ובהמה . אבל : רוצה ה' את יראיו · בלבד המכירים גדלו : המיחלים לחסדו · ליעות המשים לעבדו אז שכם אחד · ואז : שבחי ירושלם את ה' · כל הכתוב לחיים בירושלם שהם המוכנ' לה. הללי אלהיך ציון · המשים ובית דוד יושבי ציון : כי חזק בריחי שעריך · כאמרו ואני אהיה לה נאם ה' חומת אש סביב : ברך בניך בקרבך · שיזכו לחזיר עיני זולתם כאמרו כי מציון תצא תורה ודבר ה' מירושלם : השולח

תורת חסד תהילת ה'

מונה מספר יר' המונה מספר לככבים ג"כ יקרא בשם לכל שבורי לב הנרפאים כי גם המה נמשלו לככבים כאומ' והנכם היום כככבי השמים לרוב : גדול אדוננו יר' גדול הוא אדוננו ורב כח על הכל וכפי מה שגדלה חכמתו איננו צריך לספור הככבים כי מבלי מספר הוא יודע את מספרם וזהו הבלי הומ' ולתבונתו אין מספר כלומ' כפי מה שהיא תבונתו איננו צריך למספר כלומ' לספיר אותם ואם אמרתי מונה מספר לככבים הוא כפי מה שהלשון יכולה לדבר כי אין לפניו מספר כמס גר הזה שאנו סופרים כי אין ידיעתו ותבונתו כידיעתנו וכתבונתנו :

מעודד ענוים וגו' יר' מצד היותו גדול אדוננו הוא מעודד ענוים והם נדחי ישראל הנ"ל ומצד היותו ית' רב כח הוא משפיל את הרשעים עדי ארץ וא"כ ענו לה' בתודה שהוא ית' מרחם עלינו וזמרו לאלהינו בכנור מצד השגחתו בנו : המכסה שמים וגו' יר' הנה האל ית' הוא מכסה שמים בעבים אפי' שלא במקום הישוב ומכין לארץ מטר כדי להצמיח הרים חציר והכל הוא כדי לתת לבהמה לחמה ואפי' שאותה הבהמה היא שם בהרים שאין אדם עובר שם והנה אז אין כונת ה' בעשותו כל אלה כדי שאותו הבהמה ואותו הסים אשר הוא כזון מאותו החציר והנה ממנו איזה איש או כדי שילך דרך שם איזה איש ברגליו רק היא עושה כן מצד חסדיו ורחמיו באותן הבהמות העומדות שם באותם ההרים ועם בני עורב אשר יקראו וז"א לא בגבורת הסוס יחפץ יר' לא יעשה כן ה' לפי שיחפץ בגבורת אותו הסים הכזון משם וכן לא בשוקי האיש הרוכב עליו אז ההולך דרך שם יר' ואינו עושה כן רק למה שרוצה ה' את יראיו ואת המיחלים לחסדו ואלה הבהמות וחיות הן מיחלות לחסדו ית' כמו שאמר הכתו' תכבדני חית השדה וכו' · או יר' ע"ד מ"שה ויאמר הנה עב קטנה ככף איש עולה מים ויאמר עלה אמור אל אחאב אסור ורד ולא יעצרכה הגשם ויהי עד כה ועד כה והשמים התקדרו עבים ורוח ויהי הגשם גדול וירכב אחאב וילך יזרעאלה כי הנה לא חפץ ה' לא בגבורת הסוס שרכב עליו ולא בשוקיו ועכ"ז עשה כן בזכותו של אליהו שהיה ירא את ה' וזכותו של עובדיה כאו' ועבדך היה ירא את ה' שהיו מיחלי' לחסדו ית' ומתפללים עליו והוא או' המכסה שמים בעבים : שבחי ירושלם את ה' עתה חוזר אל מה שהתחיל והנה אומר בונה ירושלם ה' ויר' את ירושלם שבחי את ה' ואת ציון הללי אלהיך לפי שחזק בריחי שעריך במה שברך בניך בקרבך ר"ל לפי שיש בתוכך כל נדחי ישראל ואחרי היות לך כ"כ עם אין לך חוזק גדול מזה : השם גבולך וגו' יר' עם היות שיהיו כלם בתוכך וברוב עם יתרבו הדעות עכ"ז ה' יתישים שלום בגבולך וכן חלב חיטים ישביעך גם כי תהיה רבת עם · או יר' בהיות האדם שרוי עם התורה הנקר' שלום כאומרו וכל נתיבותיה שלום אז גם אם לא יאכל רק חיטים לבד ישביעהו ה' כאילו אכל מעדני עולם · או יר' חלב חטים בעצמו ישביעך והוא להפך ממה שהוא בהוה וכמש"ז"ל שמיום שנחרב הבית בכל יום ויום מתמעט טעם הפירות וכו' · או יר' לומר שבהיות לו שלום בגבולו עם אשתו ישביע מחלב החטים והכונה על מה שיתוקן ויעשה מהחטי' שלא יאכל החטים כמות שהם וכמו שאר"ז"ל אדם מביא חטים מן השוק חטים כוסס וכו' · או יר' לומר כי בהיות לו שלום עמה גם אם לא יאכלו רק חטים לבדם די להם כי טוב חטים לבדם ושלוה בהם וכו' :
השולח

אבן יחייא

המכה השמים הראויים להעלות לה ארוכה · ועוד צריך שידע לחבוש אותה ולהדקה היטב והוא אימון ידים הצריך לבקיאות גדול · ולכן אמר שהאל יודע לעשות ב' הענינים ההם אם הרפואה ואם החיבוש · ופי' עצבותם מכותם ונקרא כן מפני הכאב : מונה מספר וגו' כותן סבה לב' ענינים שזכר · אם לנדחי ישראל יכנס · אמר אל תתמה מזה שיקבץ האל המפוזרים אחד לאחד שהרי מונה מספר לכוכבים עם היותם כמספר עצום ונפלא ויקרא לכל אחד וא' מהם בשמו המיוחד · וכן יעשה לנדחי ישראל · ואם אל הענין הב' מהרופא לשבורי לב · אמר גדול אדונינו ורב כח וגו' מעודד ענוים · ירצה וכן אל תתמה שירפא האל שבורי הלב כי הוא גדול הכח וגומר הרבה לעשות מה שאין בחק הטבע להעשות · ולכן אחרי שכחו וחכמתו גדולים · אם כן יוכל לעודד הענוים ר"ל המדוכים שהם שבורי לב וישפיל הרשעים שהם האומות שמדכאים אותם עד הארץ · וזהו כאומרו ישעיהו למה תאמר יעקב וגומ' נסתרה דרכי מה' ומאלהי משפטי יעבור הלא ידעת וגומ' ביאר שישראל צועקים מרה אל האל שמשפטם של"ל עניים עבר ממנו יתנקם כלומר שהוא יותר מהראוי להם לפי הדין · וזה כי הוא נקמה וכליון לא משפט והשיבם האל הלא ידעת שהש"ית הוא אלהי עולם כלומ' מנהיגנו · ואין זה כמו שאומר החוקר שהאל מנהיג העולם אבל הוא מנהיגנו ככה מזמן קדום ולא חודש · ולכן אמר בורא קצות הארץ · כלומר שאל מנהיגנו ובראו · ועוד שלא ייעף ולא ייגע כלומ' שכחו בב"ת שלא יכלה כחו לגמרי וכן לא ישנא לאות ועוד אין חקר לתבונתו שחכמתו רבה · והם ג' הקדמות · האחד שהאל ברא העולם והוא מנהיגנו והב' שכחו בב"ת והג' שחכמתו עצומה · ואחר שהוא כן מתן ליעף כח ולאין אונים עצמה ירבה כלומר יוכל לתת כח למי שאינו לו · ולהסירו ממי שיש לו · וזהו אומרו ויעפו נערים ויגעו ובחורי' כשול יכשלו כלומר האומות עם היותם בכח ויכולת כמרוץ עד שהם כמו הנערים שכחם גדל תמיד וכמו בחורים שהם בימי העמידה ייעפו ויכשלו · אבל קווי ה' שהם ישראל יחליפו כח וגומר כי מפני היותו הוא מנהיג העולם והוא בראו יוכל לעשות בנערים ובבחורים שיכשלו ויעפו · ובמיחלים אליו שיחליפו כח כי מפני היותו רב הכח יוכל לתת הכח למי שאינכו לו כלל ועיקר · כי הבב"ת אין צריך שהמקבל יהיה בעל הכנ' לקבל השפעתו אבל המוכן והבלתי מוכן הם שוים אצלו · ומפני היותו רב החכמה אין צריך לשאול ממנו מדוע אינו עושה כן כל זה הזמן הארו' מהגלות כי לו נתכנו עלילות · וכן אמר בכאן מונה מספר לכוכבים גדול אדונינו כנגד אלהי עולם ה' וגומר ועוד ורב כח כנגד לא ייעף ולא יגע ועוד ולתבונתו אין חקר כנגד אין חקר לתבונתו וכמו שהוליד שם ויעפו נערים וייגעו וקווי ה' יחליפו כח · ככה הוליד בכאן מעודד ענוים ה' משפיל רשעים עדי ארץ · וענין מונה מספר לכוכבים ר"ל שהאל מונה צבא השמים א' לא' כמו השר שמונה את משרתיו ומשים אותם א' לא' על המלאכה והאומנ' המיוחד אליו כדי לשרתו · וזהו אומרו ישעיהו שאו מרום עיניכם וראו מי ברא אלה ; המוציא במספר צבאם לכלם בשם יקרא מרוב אונים ואמיץ כח איש לא נעדר · כלו' שהאל ברא השמים בכללם ולכן מושל על כלם ומוציא אותם במספר יר' אחד לאחד בפרטות ולא דרך כלל וקורא אותם בשם שיבאו לשרתו איש איש על מלאכתו · והם אינם זזים מלשמוע בקולו · מפני כי הוא יתבונן בעל הכחות וראוי להכנע אליו והוא אומרו מרוב אונים ואמיץ כח כלומר מפני שהאל רוב אונים יר' בב"ת בריבוי הכחות · וכן אמיץ כח בב"ת בחוזק הכח שהוא כמות הכחות ואיכותם · לכן איש לא נעדר כלומר לא זז שום אחד מהכוכבים הנז' מלהשמע אליו · וכמו זה אמר דוד המשורר לעולם ה' דברך נצב בשמים לדור ודור אמונתך כוננת ארץ ותעמוד למשפטיך עמדו היום כי הכל עבדיך · ולכן אמר בכאן אחרי אומרו מונה מספר לכוכבים גדול אדונינו · כלו' כי מפני היותו אדונינו יתברך גדול על כל · ע"כ הוא מונה מספר לככבים וקורא אותם לעבודתו · ענו לה' וגו' הנה אחרי שהזכיר שני מיני הטובות שיעשה האל עם ישראל אם בנין ירושלם ואם קבוץ גליות ורפואת שברון לבבם · סידר ב' מיני מהללים שראוי שיתנו לו יתברך על אלה הטובות הנז' והוא אומרו כנגד ישראל ענו לה' בתודה זמרו לאלהינו בכינור כלומר שיתני לו התהלה בהודאה בפה · וכן בכינור שהוא אחד מכלי הניגון · הורה בזה על שראוי שיתעוררו בתכלי' לעשות לו תהלה בשלימות · ולכן לא יהיה להם די בדיבור אבל גם בכלי המעשה כי הם מעוררים הכונה באופן שהמהלל יהיה כאות כראוי · וביאר מהו ענין המהלל והוא שהאל יכסה השמים בעבים כי יעלה האדים מהארץ עד שיתכסו כל השמי' · ואז מאלה העבים מכין לארץ מטר · כי יתקררו בחלק האמצע מן האויר וישובו מים וירדו לארץ והוא המטר · ואז לסבת זה המטר מצמיח הרים חציר כי בהתקבץ יסוד המים עם העפר באמצעות האויר והחום יצמחו הצמחים · וכל זה שעושה האל הוא כדי לתת לבהמה לחמה ולבני עורב אשר יקראו · עם היותם הב"ח בלתי מוכנים מצד עצמם לשיעשה להם כמו זה הענין · כי אין להם כלל מהשלימות ועל כל זה האל משגיח בם דכמו זה האופן הנפלא לא מצד הככת' רק מצד שלמותו יתברך והיותו טוב לכל מעשיו · וכן האומה ישראלי' עם היותם מפוזרים ושבורי לב אשר אין להם שום הכנה לשיגברו על אויביהם ויצאו מתחת ידם הנה האל יכול להוציאם מצד עצמו · והוא אומרו לא בגבורת הסוס יחפץ ולא בשוקי האיש ירצה · כלומר סוס ורוכבו מהאומות אבל רוצה ה' את יראיו את המיחלים לחסדו שהם ישראל כמו שאמר וקווי ה' יחליפו כח · והענין הזה הוא מ"ש דוד במקום אחר אלה ברכב ואלה בסוסים ואנחנו בשם ה' אלהינו נזכיר · אם כן ישראל בגלות הם כמו הבהמה ובני עורב שקוראים וצועקי' על מזונם שאין להם הכנ' לבקש טרפם מצד עצמם · והאל מסבב הסבות מהעבים והמטר כדי לתת להם אכלם · וכן ישראל אין להם סוס ורכב כמו הגוים אבל בשם ה' מזכירים צועקים אליו · והאל רוצה בם מפני שמיחלים לחסדו :

ואמנם כנגד המהלל השני מירושלם אמר שבחי ירושלם את ה' הללי אלהיך ציון · וכפל אלו הב' מלות יורה על ב' ענינים כי כמו שהטובות שיעשה האל לישראל הם שנים · אם נדחי ישראל יכנס · ואם רופא לשבורי לב · ככה לירושלם עושה ב' מיני טובות · הא' עולמיי והוא בנין ירושלם · והב' רוחניי והוא טוב השכינה והנבואה לציון · ולזה אמ' כנגד הא' שבחי ירושלם את ה' · שהיא עיר ירושלם · וכנגד הב' אמר הללי אלהיך ציון שהיא בית המקדש ששם מכון השכינה · וביאר ענין הראשון והוא כי חזק בריחי שעריך ר"ל שבנה אותה חזקה באופן שלא יכנסו האויבי' וכן עשה אותה מבורכת בתבואו' והוא אומרו בירך בניך בקרבך · ע"ד וציויתי את ברכתי וגומר ועשת את התבואה לשלש השנים והוא חוזק הארץ ושבעה · ואמ' עוד השם גבולך שלום והוא ענין כוסף ממש' כי חזק בריחי שעריך כי מפני היותה חזקה כל הגוי' יעשו שלום עמה בכל גבולה · ואמ' עוד חלב חטים ישביעך והוא כמסף תבירך בניך בקרבך כי מפני הברכה תמשך השובע הרב :
השולח

השולח · כאשר הזכיר חלב חטים הזכיר סבתו והיא שאמירתו היא גזרתו : ירוץ דברו הטעם כפול או על דרך ועל העבים אצוה מהמטיר כן יצוה להמטיר : הנותן בעתו כי בהיותו רב בימי החורף אז יהיה חלב חטים בימי הקיץ : משליך קרחו · כמו הקרח הנורא : ישלח · וימסס · השלג והכפור והקרח · ישב רוחו מהכבין הכבד הנוסף מגזרת רוח יי' נשבה בו מהכבין הקל : מגיד דבריו · הטעם הגיד דבריו הם המצות ליעקב וכן פי' חקיו ומשפטיו כי הם סבת רדת הגשם בעתו ככתוב בפרשת והיה אם שמע תשמעו אל מצותי ונתתי מטר ארצכם בעתו : לא · הטעם שלא נתן תורתו רק לעמו לבדו שהבדילו להיות לו לעם סגולה ואחם המשורר כאשר החל :

הללויה · זה המזמור נכבד מאד ויש בו סודות עמוקי' ועתה החל לדבר על השני עולמות האחד העולם העליון והוא העולם הרחב והגדול ואחר כן הזכיר עולם השפל שהוא כמו הנקודה במחשבת החושב בעגולה גדול' והחל לאמר הללויה אתם מן השמים · הללוהו במרומים והטעם אתם הדרים בשמים המרומים והם שמי השמים : הללוהו כל מלאכיו · הם שאינם גופות ואחר כן כל צבאיו והם גופות טהורות ולא מורכבו' והם הכוכבים הרבי' שהם בגלגל המזלות ואחר כן הזכיר המשרתי' והזכיר בתחלה שמש וירח כי הם המושלי' ואחר כן הזכיר כל כוכבי אור בעבור שיש להם אור גדול בעבור היותם קרובי' אל הארץ ואחר כן הזכיר שמי השמי' והוא כדור האש שהוא סמיך אל כדור הלבנה ואחר כן הזכיר כדור הסגריר והמי' אשר מעל השמים עד כה גבול העול' העליון והנה החל בנכבד והשלי' בנבזה והפך זה עשה בהזכירו העולם השפל ואמר על העולם העליון והדרים בו יהללו : כי

טו הַשֹּׁלֵחַ אִמְרָתוֹ אָרֶץ עַד־מְהֵרָה יָרוּץ דְּבָרוֹ׃ הַנֹּתֵן שֶׁלֶג כַּצָּמֶר כְּפוֹר כָּאֵפֶר יְפַזֵּר׃ מַשְׁלִיךְ קַרְחוֹ כְפִתִּים לִפְנֵי קָרָתוֹ מִי יַעֲמֹד׃ יִשְׁלַח דְּבָרוֹ וְיַמְסֵם יַשֵּׁב רוּחוֹ יִזְּלוּ־מָיִם׃ מַגִּיד דְּבָרוֹ לְיַעֲקֹב חֻקָּיו וּמִשְׁפָּטָיו לְיִשְׂרָאֵל׃ לֹא עָשָׂה כֵן לְכָל־גּוֹי וּמִשְׁפָּטִים בַּל־יְדָעוּם הַלְלוּ־יָהּ׃

קמח

א הַלְלוּיָהּ הַלְלוּ אֶת־יְהוָה מִן־הַשָּׁמַיִם הַלְלוּהוּ בַּמְּרוֹמִים׃ הַלְלוּהוּ כָל־מַלְאָכָיו הַלְלוּהוּ כָּל־צְבָאָו׃ הַלְלוּהוּ שֶׁמֶשׁ וְיָרֵחַ הַלְלוּהוּ כָּל־כּוֹכְבֵי אוֹר׃ הללוהו

ל · ל ; ל · ל יתיר ו שב אותם ; אנרס · רין ק' ; ל ; ג' בליש' ; צבאיו ק'

דִּמְשַׁדַּר מֵימְרֵיהּ לְאַרְעָא עַד סַרְהוֹבָא יִרְהוֹט מִילּוֹלֵיהּ׃ דִּיהַב תַּלְגָּא חִוַּר הֵיךְ עֲמַר גְּלִיד הֵיךְ קִטְּם יְבַדַּר׃ מַטְלֵק קַרְחֵיהּ פְּלִיג הֵיךְ רִיסוּקִין דְּמַן קֳדָם קוֹרֵיהּ מָן אֶיפְשַׁר לֵיהּ לְמֵיקָם׃ יְשַׁדַּר קִידוּם חֵימְתֵיהּ וִימַסִּינוּן יְתִיב רוּחֵיהּ זָלְחִין מַיָּא׃ דְּתָאנֵי דִּבְרַיָּא דְאוֹרָיְתָא לְיַעֲקֹב קְיָימוֹי וְדִינוֹי לְיִשְׂרָאֵל׃ לָא עֲבַד הֵיכְנָא לְכָל עַמָּא וְדִינִין לָא הוֹדְעִינוּן הַלְלוּיָהּ׃ הַלְלוּיָהּ שַׁבְּחוּ יַת יְיָ בְּרִיְּתָא קַדִּישָׁא מִן שְׁמַיָּא שַׁבְּחוּ יָתֵיהּ כָּל חֵילוֹ אַנְגְּלֵי מְרוֹמָא׃ שַׁבְּחוּ יָתֵיהּ כָּל מַלְאָכַיָּא דִּי שַׁמְשִׁין קֳדָמוֹי שַׁבְּחוּ יָתֵיהּ כָּל חֵילְוָתֵיהּ׃ שַׁבְּחוּ יָתֵיהּ שִׁמְשָׁא וְסִיהֲרָא שַׁבְּחוּ יָתֵיהּ כָּל כּוֹכְבֵי נְהוֹרָא׃ שבחו

רשי

כפור · גלי"זא בלע"ז : משליך קרחו כפתים · המים מגלידים ונעשין פתיתין פתיתין ומדרש אגדה כפתים הכל לפי משא הבריו' העני לפי חוסר מלבושיו מקל עליו : מי יעמוד · שלא יהא נזון בקרה : ישלח דברו וימסס · לאותו פתים : ישב רוחו · רוח מערבית להשבית הקרח ויזלו מים : כוכבי אור · כוכבי לילה : חק

מסרה

דבריו דברו כתוב דבריו קרי והוא חד מן נ"ו מלין דחס' י' במצעות תיבות וקריין וסימ' נמס' במסרה רבתא במערכת אות הי"וד בס"ד · קמ"ח השמים ל' פתח באתנחתא והוא חד מן פתחין באתנחתא וסוף פסוק דסיפרא · במרומים ג' ומ"ל בליש' וסימ' הוא מרומים ישכון · נתן הסכל במרומים · הללוהו במרומים :

מ"ע ספורנו ז"ל

השולח אמרתו ארץ · שאמר ונתתי גשמיכם בעתם : עד מהרה ירוץ דברו · עד שירוץ מהרה דברו שאמר ונתנה הארץ יבולה : כי תן שלג כאמר כפור כאפר יפזר · והיא הכותן עתה שלג כאמר הנה אז כפור יפזר שהוא טל נקפא ויקפיק : משליך קרחו כפתים · וכמו כן הוא משליך עתה קרחו עד כי : לפני קרתו מי יעמוד · כי : רבה היא · הנה אז : ישלח דברו וימסס · כי יסים כל הזמן כאביב נתקין הגלגל כנוטה : מגיד דבריו ליעקב · וכמו כן הנביא והללו אלהיך כי אמנם אז יהיה מגיד ומבאר את דבריו בעיוניו' במעשה בראשית וזולת : חקיו ומשפטיו · במעשיו' בטוב טעם ודעת כאמרו כי מלאה הארץ דיעה את ה' ויודיע ג"כ משפטיו בל ידעום · כראשוני' כי ידין ה' עמו וכן : הללויה · גם בימי הגלו' :

זה המזמור חברו המשורר על יום הדין שיפקוד ה' על צבא המרום במרום ועל מלכי האדמה באדמה · ואמר שיהללו כלם את האל יתברך לעליון על הכל והתחיל בנצחיים מן העליון אל השפל ממנו · ואחריהם הזכיר הנפסדים והתחיל בהם מן הנקלה אל הנכבד ממנו עד חסידי ישראל ואמר שהם היותר קרובים אל האל יתברך מכל שאר הנמצאות · ובכן אמר :

הללויה הללו את ה' מן השמים ·
אתם הנמצאים מן השמים ומעלה : שהוא הרקיע שנעשה ביום שני כאמרו ויקרא אלהי' לרקיע שמי' · ונאמרו מן השמי' כלל את הרקיע עם העליוני' : ואמ' : הללוהו במרומי' אתם השניעי' הגלגלי' העליוני' שהם היומי וגלגל המזלו' : הללוהו כל מלאכיו כל שאר השכלים הנבדלי' ממחר : כל צבאיו · הכוכבים · ועל כלם : שמש וירח שפעולתם יותר מפורסמת ואחריהם : כל כוכבי אור :

שמי

אבן יחייא

השולח אמרתו וגומר וביאורו הוא מ"ש ישעיהו כי כאשר ירד הגשם והשלג מן השמי' ושמה לא ישוב כי אם הרוה את הארץ וגו' כן יהיה דברי אשר יצא מפי לא ישוב אלי ריקם כי אם עשה את אשר חפצתי והצליח את אשר שלחתיו וגומ' עד והיה לה' לשם וגו' שר"ל כי כמו שהגשם והשלג יורדים מן השמים ומרוים את הארץ כן דבר האל שדבר לישראל לא ישוב ריקם עד שיתקיים לגמרי והדבר ההוא הוא ב' ענינים · הא' השלו' וזהו אומרו כי בשמחה תצאו מן הגלות ובשלום תובלון לארץ ישראל · והענין השני הוא השובע והוא תחת הנעצוץ יעלה ברוש כלומר שהארץ תתן יבולה כ"כ עד שהאילנים הרעי' ישובו טובים ומועילים כמו הסרפד והנעצוץ שהם מיני קוצים ובמקומ' יהיו הברוש וההדס שהם ענינים יפים ומועילים וכמו זה בעצמו אמ' הנה השולח אמרתו ארץ עד מהרה ירוץ דברו הנותן שלג כצמר · כלומר שהאל יכול לעשות שגבולך יהיה שלום וחלב חטים ישביעך מפני שהוא שולח אמרתו ארץ שיהיה כן · וזה הדבר ירוץ מרוצה עד הגבול מהמהירו' היותר אפשר שיוכל להיות והוא אומרו השולח אמרתו ארץ ותכף רץ דברו לעשו' הפעולה הנכספ' אליו ית' כי כן נותן שלג כצמר וכפור כאפר ומשליך הקרח כפיתים והם קרים מאד עד שמפני הקור הגדול א"א לפי הטבע שימסו והאל שולח דברו שר"ל רצונו וישיב' מים כדי לרוות את הארץ · וככה ענין ישראל שאף אם האומות יכולים עליה' האל ישלח דברו ויכניע' · כי העוש' זה · יעשה זה · ומי ששולח הגשם והשלג ועושים דברו · ככה ישלח אמרתו ארץ ויתקיי' · והכלל העולם שהענין העולמיי מירושל' שהוא השלום והשובע · האל יקיימהו כיון שהוציא אותו מפיו · והיוציא מפיו יתקיי' בהכרח כמו הגשם והשלג שלוחו מהאל לא ישובו ריקם עד שעשו הנלאה · מגיד דבריו וגו' הוא הטוב הרוחני מציון · והוא שהאל יגיד דבריו ליעקב וגו' כלו' שתשוב הנבואה · והוא מ"ש הנביא והיה באחרי' הימים נכון יהיה הר ה' וגו' ונהרו אליו כל הגוים ואמרו לכו ונעלה אל הר ה' וגו' כי מציון תצא תורה ודבר ה' מירושלם · וזהו אומרו הנה מגיד דבריו ליעקב חקיו ומשפטיו לישראל · והגיד שלשה דברים · דבר · חק · ומשפט · כי הם ג' מיני מצו' שמתחלקת להם התורה אלהית האחד יקרא עדות ולפעמים דבר · והם המצות המורו' על עניינים · כפסח על יציאת מצרים וזולתם והב' הם חקים שאין להם טעם והג' המשפטים שיש להם טעם והם נודעי' מצד עצמם · והוא אומרו אלה העדות והחקים והמשפטים · וזהו אומרו הנה מגיד דבריו ליעקב חקיו ומשפטיו לישראל · ומ"ש לא עשה כן לכל גוי ומשפטי' בל ידעום · רצה כי הענין הראשון מהשלום והשובע ישתתפו עם ירושלם שאר מדינות הגוים · עם שאינם כמוה ממש אבל תתחלפנה בכמות ויתר · אכן בענין הרוחניי ממגיד דבריו ליעקב וגומ' זהו ענין לא עשה כן לכל גוי · ומפני שהמשפטים ישנם בכל האומות · ע"כ אמר כי אף המשפטים לא ידעום · כלומ' עם היות שלפי האמת יש להם משפטים נעשים ביד אדם וע"פ חכמיהם · הנה לא באו לתכליתם ואינם אמיתיים · וכאמרו הכתוב כי מי גוי גדול אשר לו חקים ומשפטים צדיקים · כי עם היות שיש לאומות משפטים אינם צודקים והוא הרצון באומרו הנה בל ידעום כלומר אינם כאותים · ואחר הללויה כי זהו ההלל הראוי לאומרו :

תורת חסד

השולח אמרתו ארץ יר' והנה אז כשישלח האל ית' אמרתו לארץ ויצוה איזה מצוה הנה תכף ומיד ירוץ ביניהם דברו ויעשוהו : או יר' אל תתמה על אומרי שבחי וגומר כאילו כבר נעש' הדבר כי אחרי שהש"י ישלח אמרתו לטובה על הארץ תכף יעשה אותה ולכן אני מקוה רחמי ה' שאחר שגזר על הדבר יקיים אותו מהרה : הנותן שלג וגומר יר' הנותן אז בציון שלג כאמר לתועלת הפרשת החטים בארץ ודומה לזה הוא ג"כ כפור כאפר יפזר על שונאיהם של ישראל וכן המשליך קרחו כפתים אז בירושלם ובציון לתועלתם אם לענין הצמחים ואם לענין הבריאות הנה ג"כ לפני קרתו מי יעמוד : ישלח דברו וימסס יר' מי שישלח דברו וימסס לשלג ולקרח לתועלת' של ישראל ולהצמחת החטה והפירות אשר זה יהיה עם הרוח החם אשר הוא הממים אותם הנה הוא ית' העושה זה ישב רוחו יזלו מים והוא ית' וית' יהיה מגיד דבריו ליעקב וחקיו ומשפטיו לישראל כי אז תמלא הארץ דעה לדעת את ה' כמים לים מכסים : לא עשה כן וגומר יר' מעולם לא נראה כזאת בשום גוי שיהיו כלם יודעים ושלמים כמו שיהיה אז : או יר' מעולם לא עשה כאשר יעשה אז כי הנה אז כל הגוי כלו יהיו יודעים דבריו וחקיו ומשפטיו מה שלא היה כן מקודם כי אפי' המשפטים שהם צריכים אליהם לא ידעום כמו שראוי א"כ הללויה : ומשם החסיד זקני ע"ה מצאתי כתוב הנה כשחכם גדול מדבר יש בדבריו דברים פשוטים יובנו לכל ויש רמזים וסודות לאוהביו המיוחדים וק"ו בדברי התורה כגון שברו על ה' אלהיו עקב אשר שמע אברהם בקולי והיה עקב תשמעון וההמון חושבים ומבינים הפשט וזהו הזומר אחת דבר אלי"ם שתים זו שמענו ועיקר התורה הם אלו הרמזים כאומר אכתוב לו רובי תורתי הה"ד מגיד דבריו ליעקב וכו' כי הע"פ שהעתיקו התורה לא יזכו לרמזים כי הם רמוזי' בחכמ' הלשון וכאשר הועתקה נשחתו רמזיה ע"כ : ורז"ל אמרו שאמ' אדריאנוס לעקילס היה לך ללמוד ולא למול א"ל אם אין אדם מל אינו יכול ללמוד שנאמר מגיד דבריו ליעקב למי שהוא מיעקב חקיו זו התורה ומשפטיו אלו הדינין שנאמר שם שם לו חק ומשפט ע"כ · והנה יש לראות דמה שייכות יש אל למידת התורה אל היות האדם נמול ומצאתי להה"ר יוסף גיקטיליא שאמר בספר שערי אורה וכבר רמוז בספר יצירה כרת לו ברית בין י' אצבעות הידים והוא ברית הפה כרת לו ברית בין י' אצבעות הרגלים והוא ברית מילה והרמז כלו מילת הלשון ומילת המעור ע"כ ועם דבריו אלה יובן הענין מעצמו · ובכתיבת הה"ר שלמה אלטוכטוסי מצאתי כתוב ולתבונתו אין מספר כלומר אין יכולה באחד' לדבר ולספר תבונתו כי הוא וידיעתו הכל הוא דבר אחד : ולי אני שלמה הכותב והאחד אע"פ שהוא יסוד המספר איננו מספרי ומשפטים בל ידעום יר' אע"פ שהמשפטים ידעום כפי מה שכתובים בתורה מכל מקום הקבלה אשר יש לנו בהם לא ידעום ואמר בל לרמוז כי העניינים הנרמזים מן ב"ת של בראשית עד למ"ד לעיני כל ישראל לא ידעום גם ירמוז לל"ב נתיבות חכמה שהם י' ספירות וכ"ב אותיות ע"כ :

קמח הללויה הללו את יי' מן השמים הללו וגומר הנה להיות שהשמים וכל אשר בהם והארץ וכל אשר עליה כלם נבראו בשביל חסדו ית' ובני ישראל עם קרובו על כן התחיל בשמים ואמר להם שיהללו את ה' כי נשגב שמו לבדו והודו על ארץ ושמים והכל הוא כדי להרים קרן לעמו ותהלה לכל חסידיו לבני ישרא' עם קרובו ועיקר הרמת קרנם הוא כשימלוך ה' לעולם בציון וכו' וכמו שאמר למעלה ע"כ · ובכתיבת הה"ר שלמה אלטוכטוסי מצאתי כתוב מן השמים הוא רמז לגלגל היומי שבתנועתו יתנועעו שאר הגלגלי' בהכרח הללוהו במרומים הוא

תהלת ה'

קמח הללויה הללו את ה' וגו' כבר זכרתי במה שקדם שאלה המזמורים בנויים על מאמ' מר"עה כי ה' אלהיכם הוא אלהי האלהים ואדוני האדונים האל הגדול הגבור והנורא וגו' וכן התחיל ארוממך אלהי המלך שהרצון בו מ"ש כי ה' אלהיכם הוא אלהי האלהים וגו' ואמר עוד גדול ה' ומהולל מאד וגו' וכנגד הגדול גבור ונורא · ואמר זכר רב טובך יביעו וגו' וכנגד אשר לא ישא פני' וגו' וזהו ענין המזמור הראשון · ומפני שזכר בסוף המזמור ההוא יודוך ה' כל מעשיך שהוא הזכרת הרב טוב הנז' למעלה · ועוד וחסידיך יברכוך שהוא אופן אחר מטוב יותר עליון · הנעשה ע"י ישראל המכונים בשם חסידים · לכן באו ב' המזמורים הנמשכי' אליו · האחד כנגד יודוך ה' כל מעשיך · והאחר כנגד וחסידיך יברכוך כמו שקדם · ועתה בא לסדר ב' מזמורים אחרים כנגד ארוממך אלהי המלך שהרצון בו לישראל ביחוד עם היותו מלך כללי על כל הנמצאו' · וזהו שהמזמור הזה מדבר בענין היותו מלך כללי על כל העולמו' השלשה · ולכן אמ' להם דוד ע"ה שיהללוהו כל א' וא' לפי ענינו · והמזמור הבא אחר זה יתברך אלהי האומה ישראלית ביחוד · והוא אומרו הללויה שירו לה' שיר חדש תהלתו בקהל חסידים : הללו את ה' וגו' ר"ל כי אלו הג' עולמות עם היות כל אחד מתחלף בעצמותו מזולתו · עכ"ז ישתתפו עולם המלאכים ועולם הגלגלים בשהם נצחיים לעד ואין בהם ולא באישיהם כליון ושינוי · מה שאין כן בעולם השפל ולכן צריך יחד המהלל מאלו הב' עולמות · וזכר המהלל מעולם השפל לבדו · ורצה באומרו הללו את ה' מן השמים מן הגרמים השמימיים · ובאומרו הללוהו במרומים הוא עולם העליון ר"ל גלגל ערבות והוא הגלגל התשיעי שהוא למעלה מכל הגלגלים אשר יכיעוהו עולם המלאכים ולכן יתיחסו היותם שם · וכאמרם ז"ל בפרק אין דורשין ערבות שבו גנזי שלום וגו' ואראלים וחשמלים · וביאר מי הם אשר יהללוהו במרומים והוא אומרו הללוהו כל מלאכיו · שהם אישי העולם ההוא הנקרא מרומי' וכן ביאר מי הם אשר יהללוהו מן השמי' · והוא אומרו הללוהו כל צבאיו והם הככבים הקיימים מהגלגל הח' אשר נקראו צבא לרובם הכפלא · וכן אמר הללוהו שמש וירח והם שני המאורות אשר מכונם בגלגלים המיוחדים להם והם גדולי המעלה למטה מהככבים הקיימים וכן אמ' הללוהו כל ככבי אור והם שאר החמש ככבי לכת · אשר מעלתם למטה מאלה · ואלה הם כל אישי העולמות השפי' המעולים · הללוהו שמי השמים וגו' הם הגלגלים אשר הם מעון הככבים שנזכרו למעלה וכאלו רצה שיהללו את האל אנשי הבית וגם הבית עצמה · והככבים הם אנשי הבי' · והבית היא הגלגלים · ומפני שאלה הגלגלי' הם רבי' הזכירם בלשון שמי השמים · והמים אשר מעל וגו' הוא פי' לאומרו לעיל במרומים כי לשון על הוא כמו מרום ורמז אל גלגל ערבות · ואמנם נקרא המים שמעל השמים מפני כי מהמים נעשו ג' חלוקות במעשה בראשית · מהמים האמצעים היה הרקיע שהם שמים · ולכן נקראו שמי' שהרצון בו שהם מים · ומהמים העליונים נעשה ערבות ולכן נקרא המים אשר מעל השמים · ומהמים התחתונים נעשו היסודות הג' האש והאויר ומים אם · כן מה שאמר הנה הללוהו שמי השמים הוא מ"ש קודם זה הללו את ה' מן השמים · וגם מה שאמר והמים אשר מעל לשמים הוא מ"ש ראשונה הללוהו במרומים · ורצה גם כן בזה שצריך שיהללוהו המרומים שהוא מעון למלאכים כמו שמהללים אותו אישי המעון ההוא שהם המלאכים עצמם · יהללו :

מ"ע ספורנו ז"ל

שמי השמים · הגלגלים שהם שמים גבוהים גם בערך אל הרקיע הנקרא שמי' : והמים אשר מעל השמי' · האויר שמימיו אשר הם השמי' אשר מעל לרקיע ויעמיד' לעד לעולם : יהללו את שם ה' · שיהיה או השם שלם ויהללו כמו כן : כי הוא צוה ונבראו · לא מדבר קודם ויעמידם לעד לעולם · שיהיו נצחיים בלתי נפסדים לעולם : מן הארץ · עד הרקיע שנק' שמים : תניני' · אשר בים ובזה הזכיר שעים ומוכניהם והאש והרות והברד הנעשה באויר מן השמים · והקיטור הנעשה באויר עם כח אשי · יהללו את שם ה' · היסודות והנעלי' חיים בלתי מדברים יגידו בהשתנות שיקרה או בהם ובזה יהיו סבה שהמין האנושי יהלל את האל יתברך בפעל : כי נשגב שמו לבדו · כי אז תסור ממשלת כל זולתו כאמרו ונשגב ה' לבדו ביום ההוא כי אמנם : הודו על ארץ ושמי' · שישפוט ויסדר את כלם או ברצונו : וירם קרן לעמו · בביאת המשיח שישיה עליון למלכי ארץ : תהלה לכל חסידיו · וכמו כן הרים תהלה לכל חסידיו כאמרו ואתם כהני ה' תקראו משרתי אלהינו יאמר לכם : לבני ישראל עם קרובו · שיקרבו אליו יותר מכל אשר הנמצאים כמו שקרה לאבות כאמרו הן לה' אלהיך השמים ושמי השמים הארץ וכל אשר בה רק באבותיך חשק ויזכו או חסידי ישראל לאותה המדרגה כאמרו כי ישוב ה' לשוש עליך לטוב כאשר שש על אבותיך :

זה המזמור חבר המשורר על ימות המשיח · ואמר :

הללויה שירו לה' שיר חדש · כאמרו כי הנני בורא שמים חדשים וארץ חדשה ולא תזכרנה הראשונות כי אם שישו וגילו עדי עד : תהלתו בקהל חסידים · הכתובים לחיי' בירושלם : ישמח

אבן עזרא

כי הוא צוה ונבראו · גזר או חפץ : ויעמידם · פי' שלא ישתנו לעולם כי אינם מורכבים מארבע יסודות · חק נתן ולא יעבור החק אחד מהם או החק לא יעבור והטעם כי שבתי יסוב גלגלו פעמים בתשע וחמשי' שנה וכן לכל אחד חק עולם והאמר הנביא אם ימושו החוקים האלה · ועתה יחל להזכיר העולם השפל והחל להזכיר התנינים שהם בים כי הארץ והמים הם כדור אחד ברחיות גמורות והנה תנינים שהם חיים והתהומות שאינם חיים והנה הזכיר אלה שהם תחת הארץ הנושבת ואחר כן הזכיר אש וברד שלג וקיטור וכולם מן הארץ הם ברחיות חכמת התולדת והאש היא הממיתה בריחה וההפך וברד וההפך שלג קיטור והוא האיר העולה כדמות עשן שהוא חם ורוח סערה עושה דבר השם בכל מקום והנה הזכי' גם אלה שהם על הארץ ואחר כן הזכיר ההרים והאלה מגזרת אנכי הרה שבהם יהיו המתכות כמו ומהרריה תחצוב נחש' ברזל מעפר יוקח וגבעות בלא מתכות ואחר כן הזכיר הצמחים והחל עץ פרי וכל ארזי' שאינם נותני' פרי ואחר כן הזכיר החיה שאינה בישוב וכל בהמה שהיא בישוב כמו ולבהמתך ולחיה אשר בארצך ואחר כן הזכיר רמש האדמה ולמעלה ממנו העוף וזה הוא וצפור כנף ואחר כן הזכיר כל אדם והחל בנכבדים שהם מלכי ארץ וכל לאומים שתחת ידם ואחר כן הזכיר שרים הם המשתררים לעשות בחזקה בלא משפט וכנגדם וכל שופטי ארץ והאדם הם זכרי' ונקבות על כן בחורים וגם בתולות גם הזכרי' ישתנו כנגד הזמני' שפעם יגדל כחם ופעם יחסר על כן זקנים עם נערים ואמר אחר כן יהללו את שם יי' כי נשגב שמו לבדו שלא יכלה כאשר יכלו כל אלה ויאבדו הפרטים וטעם כי נשגב שמו לבדו שהוא שומר הכללים והנה הזכיר כי כל הנבראים בעולם השפל יאבדו רק ישראל לבדו על כן אמר וירם קרן לעמו תהלה לכל חסידיו שיתהללו בדבר זה חסידי ישראל שהם חסידי השם לא כל ישראל ואמר חסידיו והזכיר לבני ישראל ומלת עם איננה סמוכה אל קרובו רק פירושו שהוא קרובו שבוא קרוב אל השם וכמוהו לאיש חסידיך : הללויה · בעבור זאת התפארת שנתן לכם השם לבדכם שירו לו שיר חדש ; ישמח

תרגום

שבחו יתיה שמי שמיא ומיא דיתלין
במימרא מעילוי שמיא׃ ישבחון ית
שמא דיי ארום הוא פקיד ואתבריין׃
והקימינון לעלמי עלמין גזירתא יהב
ולא יעבר׃ שבחון ית יי מן ארעא
תניניא וכל תהומיא׃ אשא וברדא
תלגא וקטרא רוח עלעולא עבדא
פתגמיה׃ טוריא וכל גלמתא אילן
דעבד פירין וכל ארזין׃ חיתא וכל
בעירא ריחשא וציפר גדפא דפרח׃
מלכיא דארעא וכל אומיא רברבניא
וכל דייני ארעא׃ עולימיא ולחוד
בתולן סביא עם טליא׃ ישבחון ית
שמא דיי ארום תקיף שמיה בלחודוי
תושבחתיה על ארעא ושמיא׃
וזקף איקר לעמיה שבחא לכל
חסידוי לבני ישראל עמא דקריבין
ליה שבחו ית יי׃ שבחו קדם
יי שבח חדת תושבחתיה בקהלא
דחסידי

מקרא

הַלְלוּהוּ שְׁמֵי הַשָּׁמָיִם וְהַמַּיִם אֲשֶׁר
מֵעַל הַשָּׁמָיִם׃ ה יְהַלְלוּ אֶת־שֵׁם יְהוָה
כִּי הוּא צִוָּה וְנִבְרָאוּ׃ וַיַּעֲמִידֵם לָעַד
לְעוֹלָם חָק־נָתַן וְלֹא יַעֲבוֹר׃ הַלְלוּ
אֶת־יְהוָה מִן־הָאָרֶץ תַּנִּינִים וְכָל־
תְּהֹמוֹת׃ אֵשׁ וּבָרָד שֶׁלֶג וְקִיטוֹר רוּחַ
סְעָרָה עֹשָׂה דְבָרוֹ׃ הֶהָרִים וְכָל־
גְּבָעוֹת עֵץ פְּרִי וְכָל־אֲרָזִים׃ י הַחַיָּה
וְכָל־בְּהֵמָה רֶמֶשׂ וְצִפּוֹר כָּנָף׃ מַלְכֵי־
אֶרֶץ וְכָל־לְאֻמִּים שָׂרִים וְכָל־שֹׁפְטֵי
אָרֶץ׃ בַּחוּרִים וְגַם־בְּתוּלוֹת זְקֵנִים
עִם־נְעָרִים׃ יְהַלְלוּ אֶת־שֵׁם יְהוָה
כִּי־נִשְׂגָּב שְׁמוֹ לְבַדּוֹ הוֹדוֹ עַל־אֶרֶץ
וְשָׁמָיִם׃ וַיָּרֶם קֶרֶן לְעַמּוֹ תְּהִלָּה
לְכָל־חֲסִידָיו לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל עַם קְרֹבוֹ
הַלְלוּ־יָהּ׃

קמט

א הַלְלוּיָהּ שִׁירוּ
לַיהוָה שִׁיר חָדָשׁ תְּהִלָּתוֹ בִּקְהַל
חסידים

מ"ל דמ"ל ותירוש ינובב בתולות · וכל מגילת אסתר בתולות כתיב מ"ל · ומלש"ון ז"ה המס"ורת י"ש לי לה"וכית אנ"י הצע"יר דמא"ספ כ"יד"ן בתו"לות דמזמ"ורא די"דן בת"ולת כתיב חס' ו' בתר"א דו"ק ותשכ"ח וקהי"נא כהא"י דוכ"ת' הכ"י לפ"י שבכ"ל הספ"רים שה"יו לפ"ני בתו"לות די"דן דמזמ"ור הי"ה מ"ל דמ"ל ולדע"ת המסר"ה ל"א ית"כן ובספ"ר אח"ד הי"ה נמס"ר ע"ל הדי"ן די"דן ד' מ"ל · וירם ח' וסימ' בספר חקת:

רשי

חק נתן להם · זה ישמש ביום וזה ישמש בלילה : ולא יעבור · אותו חק : תנינים · דגים גדולים : וברד · גלצ"א בלע"ז : שלג · ני"יף בלע"ז : וקיטור · ענין שואה שקורין ברוחי"נא בלע"ז : ורוח סערה · העושה את דברו ושליחותו ואמרו רבותינו שהדברים הללו היו תחילתם גנוזין בשמים ובא דוד והורידן לארץ לפי שהם מיני פורעניות ואין נאה להם להיות גנוזין במגוריו של הקב"ה : רוממות

מסרה

תנינים ב' מ"ל דמ"ל וסימ' שברת ראשי תנינים · תנינים וכל תהומות · וג' כתיב תנינם חס' י"וד בתרא וסימ' ויברא אלהים את · וישליכו איש מטהו · חמת תנינם יינם · בתולות ד' משניין באתיהון וסימ' לא חלתי ולא ילדתי · לרקמות תובל למלך בתלות כתיב חס' וי"ו קדמא · וא' חס' דחס' נשים בציון ענו · וא'

תורת חסד תהילת ה'

הוא רמז לגלגל הח' שהוא גלגל המזלות הללוהו כל מלאכיו הממונים על הגלגלים והכוכבי' הללוהו כל צבאיו רמז לגלגל שבתאי וצדק ומאדים שהם למעל' מגלגל חמה הללוהו שמש וירח כנגד חמה ולבנה ואמר זה כי יכירו שהכח הזה הוא משתלשל להם מאתו ית' ואינו להם מעצמם כל כוכבי אור הם נוגה וכוכב המקבלים אור מאור השמש שמי השמים הם הגלגלים שאין בהם שום כוכב והם גלגלים דקים דבקים זה בזה כגלדי בצלים והם רבים לא נדע מספרם בחורים וגם בתולות יר' בחורים גם הבתולות המתחברות עמהם יהללו לאל המחברם כי מאתו יצא הדבר כמד"א מושיב יחידים ביתה · זקנים עם נערים יר' שהזקנים ילמדו את הנערים : או יר' בשיהיו הזקנים עם הנערים והם בני בניהם יהללו את שם ה' אשר הגיעם לזקנה ולראות זרעם לבניהם עמם ונהאהיהם לעיניהם · עם קרובו יר' עם של קרובו והכונה לומר בני אברהם קרובו ית' כמד"א עם אלהי אברהם ע"כ :

קמט הללויה שירו לה' שיר חדש הנה סיים המזמור שקד' באומרו וירם קרן לעמו תהלה לכל חסידיו לבני ישראל עם קרובו הללויה ולזה חזר ואמר הללויה שירו לה' וגומר

אבן יחייא

את שם ה' וגומר הוא עלמות המהלל שראוי שיהללו בו גלגל ערבות ומלאכיו · ושאר הגלגלים וכוכביהם · והוא כולל ב' ענינים · האחד שהאל המציאם מהאפס הגמור · והוא אומרו כי הוא צוה ונבראו · והב' שמעמיד אות' ככה תמיד ונצח · עם היותו זה מהנמנע כי כל הווה נפסד · והם הווים ואינם נפסדים והוא אומרו ויעמידם לעד לעולם · וכאומרו חק נתן ולא יעבור ר"ל כי כזה העולם השפל לפעמים האל יגזיר דבר מה · ואחר כך יעבור על זה וכאומרו בירמיהו רגע אדבר על גוי ועל ממלכה וגו' וכן אמר במעשה בראשית יקוו המי' ותראה היבשה · ובמבול נמחה על זה ועבר על דברו מפני רוע אנשי הדור ההוא · ולכן אמר שבעולם המלאכים והגלגלים העמידם לעד לעולם · ולא נתחדש ולא יתחדש מזה עדי עד והוא אומרו חק נתן ולא יעבור · הללו את ה' וגו' הוא המהלל מעולם השפל · ומפני שהוא נחלק לד' יסודות ובכל אחד ואחד מהם יש אישים מחולפים מאישי העול' האחר · לכן הזכירם ארבעתם אחד לאחד הם ואישיה' · והוא אומרו הללו את ה' מן הארץ כלומר מהעולם השפל הנקרא כלו בכללו ארץ · והתחיל במים והוא אומרו תניני' וכל תהומות · והתנינים הם הדגים וכאומרו ויברא אלהים את התנינים הגדולי' והתהומות הם מעון התנינים ההם · עוד אמר אש וברד · והוא יסוד האש והאישים הנולדים מהם שהם אבני הברד · עוד אמר שלג וקיטור רוח סערה עושה דברו · ופי' עושה דברו שמשתלחת להענים הבריות וכאומרו ונקעתי רוח סערות באפי והענין שהוא רוח גדולה · ואין ואליו ראוי להלל יותר משאר הרוחות הקטנות · וכן הזכיר ביסוד המים התנינים שהם דגים גדולים והתהומות שהם המי' העמוקים וביסוד האש הברד שהוא אש מתלקחת יתיך וישרוף כנגד כל אשר ימצא יותר מהאש שלנו · וביסוד המי' השלג והקיטור והרוח גדול ולא המטר שהוא דבר נח · וביסוד הארץ ההרים ולא העמקים · ובצומח עץ פרי והארזים הגדולים לא אילני סרק והעשבים · וב"בת כלם רק התולעים אשר תוך האדמה השפלי' · ועל כלם המין האנושי והוא נחלק בערך הממשלה למלכים והם העליונים · וללאומים והם השפלים ולשרים ולכל שופטי ארץ והם האמצעים · אבל השרים הם הקרובי' למלכי' · והשופטי ארץ הם הקרובים ללאומים · והם ד' מיני אנשים אשר יש במדינה · והם אשר אמ' הכתוב ראשיכם שבטיכ' שר"ל הראשונים לשבטיכם זקניכם ושוטריכם כל איש ישראל · ועוד הזכיר חלוקה אחרת למין האנושי בערך הזמן והוא אומרו בחורים וגם בתולות זקנים עם נערים · יהללו את שם ה' וגו' ר"ל כי לפי שהמהלל המלאכים והגלגלים הוא שהם נצחיים אשר בזה מתדמי' אל האל הנאמר בו חי אנכי עד עולם · ובזה אינו משתתף עולם השפל · לכן בא עולם השפל ואמ' כי האל הוא לבדו נשגב כלומר שנת הנצחיו' מה שאינם כן המלאכים והגלגלים כי הם מסובבים כמו הארץ · ועם היות האל עליון ושלא הודו והשפעתו על ארץ ושמים · וענין הודו ר"ל האור מהמאורו' המשפטת בעולם השפ' שהוא סבת קיומו והעמדתו · וכמו שאמר ה' אלהי גדלת מאד הוד והדר לבשת · גדלת מאד הוא מה שאמר הנה כי נשגב שמו לבדו · והוד והדר לבשת · הוא מה שאמר הנה הודו על ארץ ושמים · והאור הוא אור וע"כ אמר בו לבשת · וביאור זה ואמר עוטה אור כשלמה · והזכיר בזה ארץ ושמים מפני שהאור הבא על הארץ הוא באמצעות השמים כלומ' הודו על ארץ ע"י השמים · וזהו כאומרו במקום אחר קק"ק ה' צבאות שהוא כמו נשגב שמו לבדו · ועוד מלא כל הארץ כבודו שהוא כמו הודו על ארץ ושמים · ואולי רצה באומרו הודו על ארץ ושמים · כי מפני שהשמים ישתתפו עם המלאכים במהלל הראשון שהם נצחיים · לכן בא עולם השפל להלל את האל במהלל ישתתפו בו השמים בשפעיהם העומדת הוא ע"י הודו ית' ר"ל אורו · וא"כ הם אמצעיים בין המלאכים והארץ · ולכן כשמהללים את האל המלאכים משתתפים עמהם השמים · וכאשר מהללת אותו ית' הארץ משתתפת גם כן עמה השמים . וירם קרן וגומר הם דברים מהמהלל הג' מהעולם השפל ושיעורו שהאל הוא לבדו נשגב והודו על ארץ ושמים אבל יש אומה אחת והיא יש' שהם יותר עליונים מהארץ והשמים כי האל הרים קרנם ושמם תהלה בארץ והם עם קרובו · ורמז בזה לשלשה עניינים שיש לאומה יש' ביחוד · הזכירם מרע"ה באומרו ולתתך עליון על כל הגוים אשר עשה לתהלה ולשם ולתפארת ורצה באומרו הנה וירם קרן לעמו · מ"ש שם ולתפארת כי התפארת הוא כתר מלכות · וכאומרו והיית עטרת תפארת ביד ה' · ורצה באומרו הנה תהלה לכל חסידיו מה שאמר שם ולתהלה · ורצה באומרו לבני ישראל עם קרובו מה שאמר שם ולשם · וכאומרו כי מי גוי גדול אשר לו אלהים קרובים אליו · הרי ששמם של ישראל הוא עם קרובו · וכן אמר ישעיה כי לך יקרא תפארת בה · והחפץ בדבר יקריבהו אליו · כי ענין הרצון הוא התקרב הרוצה אל הנרצה · וזהו שתיקנו אנשי כנסת הגדולה אתה בחרתנו ורצית בנו וקרבתנו מלכנו לעבודתך · והנה שיש' יותר קרובים אל האל מן השמים והארץ · מבואר מאד ממה שאמר מרע"ה כן לה' אלהיך השמים ושמי השמים הארץ וכל אשר בה · רק באבותיך חשק ה' לאהבה אותם ויבחר בזרעם אחריהם · מיעט באומרו רק באבותיך חשק ה' שאין חשקו בשמים ושמי השמים והארץ אשר קדם זכרם רק באבות הקדושים ובזרעם אחריהם · ולכן יהיה המהלל מהארץ שהאל חילק מהודו עליה ועל השמים והוא האור כמו שזכרנו אבל אל האומה ישראלית שהוא חלק א' מהעולם השפל נתן הוד יותר כפלא מזה והוא הרמז אל השכינה אשר היא מהאור הגנוז הרוחני אשר הוא יותר עליון מהאור השמימיי והארציי :

קמט הללויה הללו את ה' וגומר המזמור הנז' מיוחד על המהלל הנאמר אל האל מהאומה ישראלית · וזה שמפני כי במזמור הקודם הזכיר ג' מיני מהללים מהג' עולמות · את המהלל מהמלאכים ומצבא השמים ומעולם השפל אשר באותו המהלל מעולם השפל הוזכרו כל מיני הנמצאים לבד האומה ישראלית שלא נכלל בה אדרבא אמר בהם שהאל הרים קרנם והם יותר גבוהים ומרומים מזולתם מאישי שאר האומות · לכן בא להזכיר המהלל שלהם · והתחיל במה שסיים במזמור הקודם באומרו וירם קרן לעמו תהלה לכל חסידיו לבני ישראל עם קרובו · ועתה אמר הללויה שירו לה' שיר חדש תהלתו בקהל חסידים · והם מה שהזכיר תהלה לכל חסידיו · והוא מה שהזכיר לבני ישראל עם קרובו · ואמר ישמח ישראל בעושיו · ואמר בני ציון יגילו במלכם והוא מה שהזכיר וירם קרן לעמו · א"כ בישראל יש ג' מינים מאנשים המהללים את האל והם העם וישראל והחסידים · והכונה כי האומה ישראלית תתחלק לג' חלקים ההמון והבינוניים בעלי המדות הטובות · והאלהיים כמו הנביאים ודומיהם · והמדרגה הא' נקראת עם סתם · והשנית ישראל והג' חסידים כי הם היושבים לאסוכה וכאומרו אז דברת בחזון לחסידיך · ואלה שלשתם מהללים אותו יתברך על ג' מעלות קבלו ממנו · הא' היא התהלה כלומר האור אלהי והכבוד השכניי אשר הוא ענין מיוחד אל החסידים · והב' השם הטוב הנקרא להם שפני בה והוא הענין המיוחד לישראל ואיננו כ"כ מעולה כראשון כי התהלה והשכינה הוא שידבק האל עם החסידים · והענין הזה הוא שאף נכם נרוצה אותם אבל איננו דבק דינוק עצמיי עמהם : והמדרגה הג' היא המלכות שהאל מולך

ישמח ישר' בעושיו · לשון רבים כדרך כי בועליך עושיך כמלת אלהים וכבר פירשתי' בפרשת בראשית : יהללו · שאין לו רצון בכל הארץ רק בעמו לבדו : יעלזו · בכבוד · הזה שיעמדו לנכח והטעם על נשמותם או לעתיד לבוא וטעם ירננו על משכבותם בהתבודדם בלילה : רוממות · אמר ר' משה כי ישבחו השם בבואם למלחמה ור' ישועה אמר רוממות אל בגרונם כמו חרב פיפיות בידם : לעשות · הטעם להשיבם לעבוד השם שכם אחד וזה בימי המשיח : לאסור · אחר שהזכיר לעשות נקמה בגוים הזכיר גם מלכיהם על דרך ומלכיהם נהוגים : לעשות · יעשו בהם משפט שהיה כתוב לדור אחר להיות הדר לכל חסידיו : הללויה · אמר ר' משה בקדשו השמים ונכה ברקיע עזו כמו ועזוז בשחקים ורבי יהודה הלוי אמר הללו אל שהוא בקדשו והטעם הדביר וההיכל וברקיע עזו הוא הארון וזה המשורר עם הגוים ידבר שהם משוררים בנבלים ובכל מיני ניגונים : הללוהו · הטעם שתהללוהו בגבורותיו שהספרום : הללוהו כרוב גדלו הטעם הללוהו הרבה כאשר גדולתו רבה : הללוהו

חֲסִידִים׃ יִשְׂמַח יִשְׂרָאֵל בְּעֹשָׂיו בְּנֵי־
ג' צִיּוֹן יָגִילוּ בְמַלְכָּם׃ יְהַלְלוּ שְׁמוֹ
בְמָחוֹל בְּתֹף וְכִנּוֹר יְזַמְּרוּ־לוֹ׃ כִּי־
ב' חל' רוֹצֶה יְהוָה בְּעַמּוֹ יְפָאֵר עֲנָוִים
ה בִּישׁוּעָה׃ יַעְלְזוּ חֲסִידִים בְּכָבוֹד
ד' · ל' ומל' יְרַנְּנוּ עַל־מִשְׁכְּבוֹתָם׃ רוֹמְמוֹת אֵל
ג' · כ' בִּגְרוֹנָם וְחֶרֶב פִּיפִיּוֹת בְּיָדָם׃ לַעֲשׂוֹת
נְקָמָה בַּגּוֹיִם תּוֹכֵחוֹת בַּלְאֻמִּים׃
ל' לֶאְסֹר מַלְכֵיהֶם בְּזִקִּים וְנִכְבְּדֵיהֶם
בְּכַבְלֵי בַרְזֶל׃ לַעֲשׂוֹת בָּהֶם ׀ מִשְׁפָּט
כָּתוּב הָדָר הוּא לְכָל־חֲסִידָיו הַלְלוּ־
א יָהּ׃ קנ הַלְלוּיָהּ ׀
ל' הַלְלוּ־אֵל בְּקָדְשׁוֹ הַלְלוּהוּ בִּרְקִיעַ
ג' בליש' עֻזּוֹ׃ הַלְלוּהוּ בִגְבוּרֹתָיו הַלְלוּהוּ
ז' · ל' · ל' כְּרֹב גֻּדְלוֹ׃ הַלְלוּהוּ בְּתֵקַע שׁוֹפָר
הללוהו

דַּחֲסִידֵי׃ יֶחְדּוּן דְּבֵית יִשְׂרָאֵל
בְּעוֹבָדֵיהוֹן בְּנֵי צִיּוֹן יְדוּצוּן בְּמַלְכֵּיהוֹן׃
יְשַׁבְּחוּן שְׁמֵיהּ בְּחִינְגִין בְּתוּפִין
וְכִינָרִין יְזַמְּרוּן לֵיהּ׃ אֲרוּם רַעֲוָתָא
דַיְיָ בְּעַמֵּיהּ יְשַׁבְּחוּ עִינְוְתָנַיָּא
בְּפוּרְקָנָא׃ יְבוּעוּן חֲסִידֵי בִּיקָרָא
יְרַנְּנוּן עַל דְּמִכֵיהוֹן׃ תּוּשְׁבְּחַן
דֶּאֱלָהָא בְּעוּנְקֵיהוֹן וְהֵיךְ סַיְפָא
דְיוּסְטְרָא בְּאִידֵיהוֹן׃ לְמֶעְבַּד נִקְמָתָא
בְּעַמְמַיָּא מַכְסָנוּתָא בְּאוּמַיָּא׃ לְמֵיסַר
מַלְכֵיהוֹן בְּשֵׁירִין וְיַקִּירֵיהוֹן בְּכַבְלֵי
דְפַרְזְלָא׃ לְמֶעְבַּד בְּהוֹן דִּין דִּכְתִיב
בְּאוֹרַיְתָא שִׁבְהוֹרָא הוּא לְכָל
חֲסִידוֹי הַלְלוּיָהּ׃ הַלְלוּיָהּ שַׁבָּחוּ
אֱלָהָא בְּבֵית מַקְדְּשֵׁיהּ שַׁבְּחוּ יָתֵיהּ
בִּרְקִיעָא דְעוּשְׁנֵיהּ׃ שַׁבְּחוּ יָתֵיהּ
בִּגְבוּרְתֵיהּ שַׁבְּחוּ יָתֵיהּ הֵיךְ סוּגְעֵי רְבוּתֵיהּ׃ שַׁבְּחוּ יָתֵיהּ בִּתְקִיעוּתָא דְשׁוֹפָרָא
שבחו

רשי

רוממות אל בגרונם · והם לחרב פיפיות בידם : בזיקים · שרשראות : משפט כתוב · ונתתי את נקמתי באדום וגו' ואם תאמר עדיין לא נולד יחזקאל כשאמר דוד זאת נתנבא דוד על קץ הגאולה וכשיבא הקץ כבר כתוב הוא המשפט זה ימים רבים : במינים

מסרה

קמ"ט משכבותם ד' וסימ' הוי חושבי און ופעלי · יבא שלום ינוחו על משכבותם · יעלזו חסידים בכבוד · יילילו על משכבותם : בגרונם ג' וכסי' וסי' קבר פתוח גרונם · ולא יהגו בגרונם · רוממות אל בגרונם · ק"נ כרב ז' וחס' וסי' נמסר לעיל בסיפרא סימ' ק"ו :

מ"ע ספורנו ז"ל

ישמח ישר' הספון : בעושיו · ששבה אותו עמו ובאן מהטעותו כאמרו וה המעירך היום להיות לו לעם סגלה : בני ציון · דומי פני ספלך הפנים : יגילו במלכם · שבוה המלכות לנגיד במלך ה' לפניהם · ובכן : יהללו שמו · על המלות כנה : במחול · בקין · יזמרו לו · בכלי שיר וינגנו בזמירות' : כי רוצה ה' בעמו · בהמליכו עליהם מלך בוש כמכין מיום שמטר לפלחה בהצבת ה' את עמו נתנו עליו מלך : יפאר ענוי' בישועה · שיעשה הם בנתינה' שכפי' · כי אמנם : יעלזו · חסידים בכבוד · בלתי שום פחד מלחמה · ובזה : ירננו על משכבותם רוממות אל בגרונם · בהיותם על משכבותם ירננו רוממות אל בגרונם · ועם זה : חרב פיפיות בידם · לעשות נקמה בעמ"ה כאמרו · ונתתי נקמתי באדום ביד עמי ישראל : משפט כתוב · כאמרו ותאחז במשפט ידי אשיב נקם לצרי : הדר הוא לכל חסידיו · לנקום מאויבי ה' כאמרו כלא תשנא ה' אשנא :

בזה המזמור הזהיר המשורר את חסידי ימות המשיח שכבר הזכיר במקום הקודם ואמר שאחר נקמת שונאי ה' ולאבדן המורעים מעבודתו יהיה השתדלותם להפיץ קול תהלתו בקרב עמו ועבדיו להבין ולהורות · אמר :

הללו אל בקדשו · כאשר הוא לבדו נאחי בנצחיו' בלתי משיג זולתו · ובכן התבאר שהוא לבדו קדמון · וכמו כן : הללוהו ברקיע עזו שהתפשט עז מלכותו על כל נמצא זולתו ובזה התבאר שהוא יכול על כלם · וכמו כן : הללוהו בגבורותיו · שגמל ונהג נגד הטבע · ועשה השתנות בנמצאי' : כרב גדלו · במין מציאו' כנגד מכל מציאות זולתו ונבדל במין באופן שהוא יחיד בעולם מציאותו · וזה תמצו : בתקע שופר · להקהיל תלמידי' לשמוע כאמרו והקהיל את הקהל תתקעו : בנבל

תורת חסד תהילת ה'

וגומר ישמח ישראל בעושיו וגומר ובאומר בעושיו יר' הענין בעצמו שאמר הכתוב נעשה אדם וגו' ובאומר בני ישראל יגילו במלכם הוא כאומר כי חלק ה' עמו וגומר ואולי אומר שירו לה' שיר חדש הוא חלוקה א' כנגד ישמח ישראל בעושיו ואומרו תהלתו בקהל חסידים הוא חלוקה אחרת כנגד אומר בני ציון יגילו במלכם והכונה לומר כי לפי שישמח ישראל בעושיו ישירו לה' שיר חדש ולפי שישראל יגילו במלכם תהיה תהלתו ית' בקהל חסידים ויהללו שמו במחול יען כי רוצה ה' בעמו ויפאר ענוים בישועה וזהו ע"ד מש"ה ואשר חרב גאותך שהאל ית' עושה הישועה ומכנה אותה אל הענוים ואז יעלזו חסידים בכבוד ירננו על משכבותם והוא מ"ש אח"כ הכניא ע"ה באומר והיתה מנוחתו כבוד ויר' לומר כי בהיותם מרנכים על משכבותם ובלתי יוצאים להלחם עם אויביה' ינכחו' לאויביהם ומזה יהיה להם כבוד גדול וכתן הסבה לזה והוא אומר רוממות אל בגרונם וחרב פיפיות בידם כלו' תפלתם היא להם לחרב פיפיות להרוג את שונאיהם ובכן יעשו נקמה וכו' :

לעשות נקמה בגוים יר' לעשות בהם המשפט הכתוב בספר יהושע שעשה עם הל"א מלכים ושלוה שישימו רגליהם בצוארי המלכים וזה נהיה להדר לכל חסידיו שיאמר עליה' כי כחים גבורתו וכמו שנאמר לגדעון · או לעשות נקמה בגוים תוכחות בלאומים ובכן יאסרו מלכיהם בזיקים ר"ל כי בהיותם עדין מלכיהם יאסרם כי לא יבאו עוד בישראל והוא כענין שנאמר ולא יספו עוד גדודי ארם וגומר וז"א מלכיהם ונכבדיהם וגו' · ובכתיבת הה"ר שלמה אלטובטוסי מצאתי כתוב רוממות אל בגרונם יר' עדינהוא בגרונם שלא הוציאו אותן מן השפה ולחוץ וגב"ג הוא להם בחרב פיפיות וכו' ולעשות בהם משפט הכתוב בתורה שנאמר לא תחיה כל נשמה כו' · וי"מ שיהיה המשפט ההוא משפט צדק ועשוי במכתב ובמשפט כתוב בספר סדור הטענות כדי שיהיה גלוי ומפורסם לכל המעיין בו ויכיר כי הוא משפט צדק ולזה יהיה הדר לכל חסידיו שידעו הכל כיה' נוקם נקמת חסידיו ודן את דינם ושהדין דין אמת : ע"כד :

קנ הללויה הללו אל בקדשו רז"ל אמרו בב"ר אימתי אתה יודעים שאני קדוש כשאני עושה בהם מה שכתוב למעלה מן הענין הללו אל בקדשו הללוהו במה שעשה לקדושיו וכמו שנאמר כי עם קדוש וגומר והרא"ב"ע פי' ורבי יהודה הלוי אמר הללו אל שהוא בקדשו והטעם הדביר וההיכל ע"כד : וכפי זה הדרך אומר אני כי כיון אל זמן טובותיהם של ישראל שאז כל הנשמה תהלל יה והיה ה' למלך על כל הארץ ביום ההוא יהיה ה' אחד ושמו אחד : ובכתיבת

אבן יחייא

מולך על האומה ישראלית והוא כולל גם אל ההמון אבל אוהבו דבק בם ולא חפץ עמהם · כמו בג' כתות הקודמות וזהו אומרו שירו לה' שיר חדש תהלתו בקהל חסידים · ישמח ישראל בעושיו · בני ציון יגילו במלכם · כי החסידים וישראל ובני ציון שהם ההמון כלם ראוי שישמחו וישירו ביאר אח"כ מה הם ג' המעלות שיקבלו אלה הג' כתות והוא אומרו כי רוצה ה' בעמו והוא השם הטוב שנקראים תמיד בה · כי מלת רוצה ומלת חפצי בה הכל דבר אחד · עוד אמר יפאר ענוים בישועה והוא המלכות הנקרא פאר וכאומרו והיית עטרת תפארת ביד ה' · עוד אמר יעלזו חסידי' בכבוד והוא השכינה הנקרא כבוד וכאומרו וישכון כבוד ה' על הר סיני · וכבוד ה' מלא את המשכן והוא כנגד מ"ש תהילתו בקהל חסידים · כי תהלה ר"ל אור השכינה מלשון בהלו נרו עלי ראשי · וכבוד ר"ל גם כן אור וכאומרו וכבוד ה' עליך זרח · אם כן כמו ששלשה עולמות הזכירו מעלתם אשר להם מהאל ומהללים אותו עליהם · כן שאומה ישראלית מזכירים מעלתם והם ג' וע"כ מהללים לאל על שלשתם · והם מה שהזכירם מרע"ה באומרו ולתתך עליון על כל הגוים אשר עשה לתהלה ולשם ולתפארת · והנה קרא לזה השיר שיר חדש מפני שעד אותו הזמן שיבוא לא יבא האל אל האומה ישראלי' כאשר יבוא אז ולא יפליא בישועה כאשר יפליא אז · ולכן השיר ההוא לא יהיה כשירת הים וכשירת דבורה וזולתם רק שיר חדש : ירננו על משכבותם · וגומר רמז כי כאשר יקבלו ישראל אלו הג' מעלות · יהיה להם בהם ב' ענינים אשר מאתם תהיה לשב' שתגדל ותרבה שמחתם · הענין הא' הוא שתהיה להם התמדה ולא יחששו שישובו ויפסדו אותם כאשר בתחלה אדרבא יהיו מובטחים ועומדים וזהו שמחה יתירה מה שאין כן במי שעומד במעל' וממתין שמהרה תפסד ותאבד · והוא אומרו ירננו על משכבותם · מלשון ושכבתם ואין מחריד שהיא המנוחה בלי יראה ומרדה שתאבד ממנו אותה המעלה והוא הענין הראשון · ואמנם הענין השני השמחה שמפניו הוא שיראה האדם את עצמו במעלה ועוד יראה נקמה מהאויבים · וזהו שהיה אומר המן וכל זה איננו שוה לי וגומר כלומר שעם כל כבודו ורוב עושרו לא היה שוה לו בכל עת שהיה רואה למרדכי אויבו יושב בשער המלך ולכן בקש להתנקם ממנו · כדי שתגדל שמחתו · ולזה אמר הנה רוממות אל בגרונם וחרב פיפיות בידם לעשות נקמה בגוים · והענין הוא כי ישראל כשהיו הולכים במלחמה היו מזכירים שבחי האל ראשונה ואח"כ היו נלחמים ונוצחים כדי להורות כי אין נצחונם רק מפני האל לא מפני גבורתם · וכמ"ש במלחמת יהושפט עם ההמון הרב מבני עמון וזולתו ויועץ אל העם ויעמד משוררים לה' ומהללים להדרת קדש בצאת לפני החלוץ ואומרים הודו לה' כי טוב כי לעולם חסדו · ובעת החלו ברנה ותהלה נתן ה' מארבים על בני עמון מואב והר שעיר הבאים ליהודה וינגפו · וכן במלחמת ישראל בזמן בני עלי עם פלשתים כאמר ויהי כבוא ארון ברית ה' אל המחנה ויריעו כל ישראל תרועה גדולה · ואז פחדו הפלשתים ואומרו אוי לנו מי יצילנו מיד האלהים האדירים אלה · ולכן אמר פה רוממות אל בגרונם וחרב פיפיות בידם · כלומר שירננו אל האל כשיבואו למלחמה כנגד האויבים להנקם מהם ואז יהיה בידם חרב בעל שני פיפיות להכות מצד ימין ומצד שמאל · והוא ר"מ שהאל יתן להם נצחון מופלא כדי שיעשו הנקמה באומות והזכיר שני מיני אנשים שהם האומות והמלכים והשרים באומרו לעשות נקמה בגוים וגומר לאסור מלכיהם בזיקים וגומר ועוד אמר לעשות בהם משפט כתוב רמז שהנקמה הזאת תהיה גדולת האיכות · וכלל ענייניה בקיבוץ בה"ם לעשות בהם משפט כתוב · והוא המשפט שנכתב בתורת מרע"ה בשירת האזינו כי אשא אל שמים ידי וגומר אם שנותי ברק חרבי ותאחז במשפט ידי אשיב נקם לצרי ולמשנאי אשלם אשכיר חצי מדם וחרבי תאכל בשר מדם חלל ושביה מראש פרעות אויב · רמז שיעשה שני דברים · האחד ריבוי החללים והשני השביה · והם מה שהוזכרו הנה לעשות נקמה בגוים תוכחות בלאומים והוא ההריגה · ועוד לאסור מלכיהם בזיקים והוא השביה · כי אל הבזויים הנקמה היא ההריגה · ואל הגדולים יותר נקמה היא היותם בשביה בבזו וקלון מההריגה · ואמר שזהו הדר לכל חסידיו · כי הבטחון הוא הוד והדר אל הבוטחים חגור חרבך על ירך גבור הודך והדרך · וכן כאמר אשריך ישראל מי כמוך עם נושע בה' מגן עזרך ואשר חרב גאותך · והנה המהלל הזה הכולל אלה הב' ענינים מהבטחון והמנוחה והנקמה · הזכיר מרע"ה באומרו הרנינו גוים עמו כי דם עבדיו יקום ונקם ישיב לצריו והוא הענין ראשון · ועוד וכפר אדמתו עמו והוא השני כלומר שיכפר עליהם :

קנ הללויה הללו אל וגו' זה חתום כל התהלות ולכן הזכיר דרך כלל ארבע' מהללי' אליו יתברך ואמר ראשונה כנגד עולם המלאכים הללו אל בקדשו כלומר הללו אותו במקום קדשו · וכמו שאמר דוד ע"ה במקום אחר אל נערץ בסוד קדושים רבה · ואמר גם כן מרע"ה מי כמוך נאדר בקודש · ומפני שבני העולם העליון ההוא כולם הם שכלים נבדלים וקיים מתומר על כן נקראו קדושים ונקרא מקומם קדוש · כנגד עולם הגלגלים וקרא אותם עוזו מפני כי עם היותם גשמים הם נצחיים וקיימים וכחם גדול שאינם כלים ונפסדים כמו שאר הנשמיים ולכן אמר איוב עליהם חזקים כראי מוצק · וזהו שאמר במקום אחר על ישראל גאותו ועוזו בשחקים · עוד אמר הללוהו בגבורותיו כנגד עולם השפל אשר בו במקום אחר מושל בגבורתו עולם · מכין הרים בכחו נאזר בגבורה · כמו שקדם · עוד אמר הללוהו כרוב גדלו · הוא כנגד אומה ישראלי' שהם המין הרביעי מהמהללים אותו יתברך ותהלתם הוא בריבוי נפלאותיו הנקראות גדולות אשר עשה אותם בתוכם ולא בשום עולם מהעולמות הנזכ' · וכמו הענין הזה ממש אמר דוד ע"ה במקום אחר ברכו ה' מלאכיו · עוד ברכו ה' כל צבאיו · עוד ברכו ה' כל מעשיו · והם השלשה עולמות · עוד ברכי נפשי את ה' והוא כנגד ישראל · ולזה התחיל המזמור הנמשך אל זה · ברכי נפשי את ה' · ה' אלהי גדלת מאד · ביאר שהנרכה שתברך נפשו את האל הוא שגדל מאד והזכיר גודלו בבריאת העולם · ומפני שישראל לבדם יודעים ענין חידוש העולם מפני יציאת מצרי' המורה עליו ושאר הנפלאות הנעשות בכל יום ביניהם לכן התהלה הזאת מהגדולה האלהית תאות להם ולא לזולתם · וכמו שקדם כל זה · ולזה אמר בכאן כנגדם הללוהו כרוב גודלו : הללוהו בנבל וכינור וגו' הם ששה מינים מהכלים הנגוניים · וצריך אבאר · ידוע כי יש בחכמת המוסיקה קולות המעוררו' הניגון · וקולות מעוררות ההפך שהוא השמחה · ויש גם כלים מיוחדים אל הניגון וכלים הייחדים אל השמחה · ומפני שהעבודה האלהית ובפרט העבודה שבלב כמו התפלה והזמירות צריכות מאד אל הכונה · לכן ראוי שתעורר בהם השמחה עם הניגון · כי השמחה לבדה כשתפליג תעיק אל הכונה מפני שהיא אשר בלב תתפשט חוצה ותבוא אדם לידי קלות ראש · וגם הניגון לבדו תעיק אל הכונה מפני שהיא כרתע לאחור ומתקבץ לבר פנים ויהיה האדם בהול וחרד ומזדעזע · וזהו שאמר המשור' דוד עבדו את ה' ביראה וגילו ברעד' ואמרו חז"ל במקום גילה שם תהא רעדה הייני מעורבת הגילה עם הרעדה · ולכן הזכיר דוד ע"ה הנה שיהללו את האל בכלים מעוררים השמחה והוא אומרו הללוהו בנבל וכינור · ובכלים המעוררים הניגון והוא אומרו הללוהו בתקע שופר · כי השופר מביא את החרדה וכאומרו אם יתקע שופר בעיר ועם לא יחרדו · עוד הזכיר פעם ב' כלים אחרי' מעוררים השמחה והוא אומרו הללוהו במינים ועוגב כי המינים הוא הכלי הנקרא בלעז אורגאנו · מפני שבו מיני קולות משונות עבות ודקות אשר בו מפני זה מתיקות רב · ועוגב כנגד משירי ענבים · כי הבחורים החושקים הבתולות משמיעים הכלי ההוא להביא חשקם בתוך לבבם · ואח' הללוהו בתוף ובמחול · והם כלים מביאים היגון כי מחול כנגד מן חלחלה וכאשר הזכירו חז"ל החלילים בענין האבילות ותוף הוא כנגד מלשון תפת וכאומרו ובכו את במות התופת והוא שם גנאי אל הע"ז · ואח' כי ערוך מאתמול תפתה כינוי לגהינם אשר בו הצער הכפלא · עוד הזכיר פעם שלישית כלים אחרים מביאים השמח' והוא אומרו הללוהו בצלצלי שמע והם החצוצרות

שתוקעים

רש״י

במינים ועוגב · מיני כלי שיר הם : בצלצלי שמע · מצלתים המשמיעים קול : שמע שם דבר הוא כמו שמע בש״גול ומפני האתנחתא הוא נקוד קמץ גדול ולכך טעמו למעלה תחת הסי״ן :
סליק ספר תהלים :

אבן עזרא

הללוהו בנבל · יש לו עשרה נקבים · הללוהו במינים כלים רבים וניגון אחד : הללוהו בצלצלי שמע · שהם המצלתים הנזכרים בדברי הימים · זה הכלל אין דרך לדעת אלה כלי הנגונים כי כלים לנגונים הרבה ימצאו בארץ ישמעאל ואנשי יון לא ראום גם יש ביון כלים לא שמעום חכמי ישמעאל : כל · אמר רבי יהודה בעבור היות המנגן אומר נעימות על הכינור וישתנו הנעימות כפי אריכות הרוח וקוצר הכל או גבהותו או שפלותו או מהירותו על כן אחס כל הנשמה תהלל יה ורבי שלמה הספרדי אמר כי זה רמז לנשמה העליונה שהיא בשמים :

דאה ספר תהלות תם ונשלם ·
ואברהם בנו מאיר כללם ·
ולא תמו תהלות אל לעולם ·
ומי הוא זה אשר החל וכלם :

מ״ע ספורנו ז״ל

בנבל וכנור · שירה תלמידים שאתם עושים זה בשמחה : בתוף ובמחול · שישמחו הנקנים על קנותם זה : במינים ועגב · שישמחו על מה שילמדו לכם : בצלצלי שמע שישמעו הרחוקים : בצלצלי תרועה · תרועת מלך שנודע לעליון כאשר לבדו : כל הנשמה תהלל יה · על שהפליא למצות כגלות שלא היה או השם שלם להצילם מגזירות האומות למען יזכו לימות המשיח ולחיי העולם הבא · ובכן אתם צדיקי וחכמי דורות הגלות הללויה · למען תהיו צדיקי׳ ברכי׳ לרצון לכם לפני ה׳ :

תם ונשלם

שַׁבְּחוּ יָתֵיהּ בְּנִיבְלִין וְכִינָרִין: שַׁבְּחוּ
יָתֵיהּ בְּתוּפִין וּבְחִנְגִּין שַׁבְּחוּ יָתֵיהּ
בַּחֲלִילִין וְאַבּוּבִין: שַׁבְּחוּ יָתֵיהּ
בְּצִילְצְלִין דְּשָׁמְעִין בִּלְחוֹדֵיהוֹן שַׁבְּחוּ
יָתֵיהּ בְּצִילְצְלִין דְּמַשְׁמְעִין בְּיַבָּבָא: כָּל
נִשְׁמְתָא תְּשַׁבַּח יָהּ הַלְלוּיָהּ:

ג הַלְלוּהוּ בְּנֵבֶל וְכִנּוֹר: הַלְלוּהוּ בְתֹף
ב׳ חד חס׳ חד מל׳ וּמָחוֹל הַלְלוּהוּ בְּמִנִּים וְעוּגָב:
ב׳ · ל׳ הַלְלוּהוּ בְצִלְצְלֵי־שָׁמַע הַלְלוּהוּ
ב׳ · ב׳ בְּצִלְצְלֵי תְרוּעָה: כֹּל הַנְּשָׁמָה
תְּהַלֵּל יָהּ הַלְלוּ־יָהּ:

מסרה

ועגב ב׳ חד חס׳ וחד מ״ל וסימ׳ אבי כל תפש כנור ועוגב · הללוהו במנים ועגב · קרמא מ״ל · בצלצלי ב׳ ובפסו׳ והוא מן א״ב מן ב״ב ובפסו׳ וסימ׳ נמסר במסרה רבתא במערכ׳ אות הבי״ת בס״ד :

מספר הפסוקים של תהלות אלפים וחמש מאות ושבעה ועשרים א״א כ״ז׳ך
סימן וחציו ויפתוהו בפיהם וסדריו י״ט ומזמוריו ק״ן :

תורת חסד · תהילת ה׳

ובכתיבת הה״ר שלמה אטוכטוסי מצאתי כתוב הנה אמר י׳ מיני הלול כנגד י׳ שמות של הקב״ה שאינם נמחקים והם כנגד י׳ ספירות וכנגדן י׳ מאמרות שהן סוגים עליונים שבהם נכללים כל עניני החכמות והם הא׳ עצם והט׳ מקרי׳ והנה כיון המשורר ע״ה להתחיל ספרו המעולה באות א׳ להורות על היסוד וסיים בה׳ לרמוז אל חמשה חומשי תורה שבאמצעותם ישגו החיים הנצחיים והשגת מציאותו ואחדותו ויכולתו ועבודתו ית׳ כמו שחלק ספרו זה לחמשה חלקים עכ״ד :

תם ונשלם שבח לאל בורא עולם

אבן יחייא

שתוקעים בהם להקהיל את העם בעת המלחמה ללכת כנגד האויבים ויהיה שמע מגזרת וישמע שאול את העם והם קולות ערבים או יהיה פירושו בצלצלים הנאותים אל חוש השמע · ואמר עוד הללוהו בצלצלי תרועה והם כלים אחרים המשמיעים תרועה כלו׳ קול שברים ויבא המכניעים את הלב · וא״כ יש הנה ג׳ זוגים מכלי הניגון וכל זוג יש בו כלי מביא השמחה וכלי מביא היגון · והסבה למה הצריך המשורר כל אלו הג׳ זוגים מהלל האלהי בהיותם שלשתם שוים ומה שבזה אין בזולתו · הוא להיות כי האדם מורכב מג׳ נפשות משכלת ומרגשת וצומחת וכל א׳ מהן פונה לפעולה מיוחדת מתברת כי המשכלת דורשת העיון והמרגשת העושר והכבוד והצומחת המאכל והמשתה · ומפני שהכונה בתפלה ובתהלה צריך שתהיה גדולה עד מאד לכן ראוי שהאדם יתבודד ויפריד את כל ג׳ נפשותיו המכרות מפעולותיהן כדי שלא יטרידוהו מהכונה ולכן אמרו חכמינו ז״ל שאין עומדים להתפלל מתוך הלכה שאינה פסוקה מפני שהנפש השכלית טרודה בעיון אותה ההלכה קשה ולא תוכל להתכוין בתפלה · וכן אמרו שהחסידים הראשונים היו שוהין שעה אחת קודם שיתפללו כדי שיפנו את לבם מעסקיהם העולמיים בהיות כי הנפש המרגשת טרודה בהם ולכן צריך זמן מה לשהות קודם התפלה עד שיטיל ממנו אותם המחשבות העולמיות · וכן אמרו עוד שתוי אל יתפלל מפני שהצומחת טרודה במאכל ובמשתה הרי שהג׳ נפשות צריכות אל הכונה · ולכן הזכיר המשורר פה ג׳ זוגים מכלים מביאים שמחה ויגון כנגד שלש הנפשות הנז׳ · כי הנבל וכינור ותקע שופר · הוא להעיר השמחה ויגון אל הנפש המשכלת · והמינים ועוגב ותוף ומחול הוא זוג שני להעיר השמחה ויגון אל הנפש המרגשת והצלצלי שמע והצלצלי תרועה הוא זוג שלישי להביא השמחה ויגון אל הנפש הצומחת · כי אז תהיה הכונה כהוגן באופן שיבא ההלול כראוי · והוא אומרו כל הנשמה תהלל יה · כלומר כל הג׳ נפשות : ופה נשלם מה שראיתי בקוצר שכלי בפי׳ ספר התהלות ית׳ לעד בעד שהוהלל האותי הבוראה תהלות : והיתה השלמתו ערב השבת כ״ח יו״ד כ״אב משנת פו״ר נתן לאביונים אשר ברומה מדת הדין · כי הביא האלהים על האפפי״ור קלימי״נטי אדוננו גוי עז פנים מקצה הארץ מספרד ואשכנז ויבואו על העיר בטח ויהרגו וישללו ויבוזו ולא נמלט מהם איש · ובתוכם הק״ק מרומי ספו תמו מן בלהות מי בחרב ומי ברעב ומי במגפה · והנשארים לעבדים ולשפחות נמכרו · ואותנו אשר תחת ממשלתו הוציא מתוך ההפיכה אחרי ששתינו את קובעת כוס התרעלה מהצרות אשר עוד ידם נטויה המנחם האמיתי ינחמנו ויאמר די לצרותנו ויהיה בעזרנו · ויהפך שבותנו לשבת עו״ד יעמס ה׳ אב הרחמים :

תם ונשלם תהלה לאל בורא עולם :

מפתחות הפסוקים ומאמרים מתורת חסד

מפתחות המאמרים

תם

אמר משה פרנקפורט בהיות שהיה בדעתי לכלול במנחת ערב ספר הנכבד מזמור לתורה על תמניא אפי ועל הני חמשה עשר שיר המעלות כנגד מי שאמרן דוד בכמה אופנים יפים אף נעים:

אלא שקצר המצע מהשתרע עליו כל כך רעים אהובים אשר הוספתי ע"כ אמרתי לעשות לזה מדור בפני עצמו בסוף הספר לשלם נדרי ולהציג לפני המעיין דבריו הנעימים מתוקים מדבש ונופת צופים אך בקיצור נמרץ כדי שלא יכבד על המעיין עם איזה הוספות מאשר חנני ה' ית' ותיטב לפניו מנחתי אשר הבאתי במנחת הערב · וכמנחת משה שיחתי לפניו יערב:

אשרי תמימי דרך וגו'· כתב בעל המסורה ז"ל אית בכל פסוק חד מן עשרה לישני אילין דרך עדות פקוד מצוה אמירה תורה משפט צדק חק דבור רמז לעשרת הדברים בר מפסוק אחד לית ביה חד מכל אלו וסי' ערב עבדך לטוב ע"כ והכוונה להודיע כי הקורא בספר תלים בפרט במזמור הנכבד הזה כאלו עוסק בעשרת הדברות ובגופה של תורה · ואולם יש לתמוה איך נמלט מבעל המסורה פסוק לדור ודור אמונתך אשר אין בו חד מעשרה לשונות שהזכיר זאת טוב כי כיון שבכל אחד מהי' לשונות אין בו זולת חלק א' מחלקי התורה כגון משפט על חלק המשפטי' וחוק על החוקים והחקים בשאר אמנם במלת אמונה הנזכר בפסוק לדור ודור וגו' הוא שם כולל כל חלקי התורה והוא בנין אב לכולם :

ואחשוב לתת טוב טעם ודעת על עשרה לישני אילין ועל סדר השמונה פסוקי' בכל אות מא"ב ע"ד שאז"ל במדרש במדבר רבה כינור של ימי המשיח יהיה של שמונה נימין ולע"ל יהיה של עשר שנ' בנבל עשור זמרו לו והטעם שלע"הב יהיה בי' נימין לפי שעה"ב נברא ביו"ד ואפשר שע"כ נקט שמונה כתובים בכל אות כנגד שמונה נימין שבכינור אשר יהיה בזמן משיח בן דוד ונקט עשרה לשונות כנגד עשרה נימין שיהיה לעה"ב :

עוד יתכן כלפי שאמרו ז"ל עשרה שירות נאמרו בעולם והשירה השמינית מהם היתה של דוד כמ"ש התרגם בפסוק ישקני מנשיקות פיהו לכן אפשר שנקט בזה השיר והמזמור הנכבד עשרה לשונות כנגד העשרה שירות ובסדר שמנה פסוקים לפי שהשירה שלו היתה השמינית · עוד אפשר לפי שהעשרת הדברות הכוללים כל התורה כולה כידוע ניתנה לישראל הנמולים לח' וזולת זה לא היו ראויין לקבל התורה ע"כ אמרה בעשר' לשונות ובח' פסוקי' כנגד המילה שניתנה בשמיני : ואמר אשרי תמימי דרך וגו' כי הנה תהיה עבודת העבד על א' מד' סבות · הא' היא עבודת העבד לאהבת התועלת שיקבל מרבו לזה אמר אשרי תמימי דרך שהולכים בתמימות בלתי מהרהרי' אחר מדותיו לומר מה שכר שנעשה מצותיו · והב' היא עבודה מצד היראה שלא יענישו אדוניו לזה אמר אשרי נוצרי עדותיו בכל לב ידרשוהו כי העובד מיראה אין עבודתו מלב ומנפש כי אם לפנים מצד היראה אבל אלו בכל לב ידרשוהו · והג' הוא שיהי' עבודתו אבן חן השוחד בעיני בעליו למען לא ילכו הצדיקים המתלוננים עליו על רוע מפעליו כי השוחד יעור ויסלף דברי צדיקים לזה אמר אף לא פעלו עולה בדרכיו הלכו כלומר לא פעלו ולא עשו עולה לשום אדם שיחרדו ויצטרכו לתת שוחד ואף שלא פעלו עולה ולא יצטרכו לעבוד עבודתם לסבה זאת עכ"ז לא ימנעו לעבוד עבודתם אלא בדרכיו הלכו לשמור ולעשות · והד' הוא העובד לרעהו חלוף הטוב אשר הטיב עמו ויגמל לאנוש צדקתו מי הוא זה ואיזהו אשר נשאו לבו ואשר יעלה על רוחו שיוכל לשלם לבוראו מה שמטיב עמו כי אם עושה מצות הלוה הוא דורש טוב לעצמו וגומל נפשו וכענין שאמר הכתוב אם צדקת מה תתן לו וגו'· ועל זה יאמר אתה צוית פקודיך לשמור מאד אחלי יכונו דרכי ר"ל עם היות שצוית מאד לשמור פקודיך שנראה מזה שאתה מחלה פניכו עליהם כאלו יתקרב לך שום תועלת אמנם ידעתי נאמנה כי התועלת הוא לעצמי ולכן אחלי יכונו דרכי ר"ל כל תחנותי ותפלותי הם שיכונו דרכי ר"ל שיהיו נכונים ומתוקנים וזכאים לשמור חקיך :

עוד תנאי אחר אשר יצטרך לשלימות העבודה והוא שלא לקיים המצות מצד שהשכל מחייבם רק להיותם מצות ה' ומופת על זה הם החקים אשר לא ימצא השכל בו מענה וז"ש אחלי יכונו דרכי לעשות המצות מצד עצמם ולא מצד שהשכל מחייבם אלא לשמור חקיך שהוא דבר בלי שכל מחייבו והוא אומרו אז לא אבוש בהביטי אל כל מצותיך כי מבטי היה אל מצותיך מצד שהם מצותיך · גם אין לומר לחזור אחר קיום המצות היותר גדולות לעשותם כי עבודת המלך בכל היא והוא אומרו אז לא אבוש בהביטי אל כל מצותיך דרך כלל גדולה וקטנה גם אין לומר לחזור אחר קיום המצות ולהניח הלימוד בשביל שתכלית הלימוד הוא המעשה לפי כי עבודת המלך בכל היא והוא הנראה באומרו אודך ביושר לבב בלמדי משפטי צדקך ואחרי היות עבודתו לשמה שלימה מתפלל ואומר את חוקיך אשמור אל תעזבני עד מאד ר"ל גם ה[illegible]ן הטוב על יעזבהו כיון שהוא נזהר בעבודתו בכל מיני שלימותה :

או יאמר אשרי תמימי דרך וגו'· ע"ד טובים השנים מן האחד אשר יש להם שכר טוב בעמלם ר"ל טובים השנים שעושים המצוה ביחד או שעוסקים בתורה ביחד יותר מן האחד לבדו לפי שיש להם שכר טוב בעמלם כלו' מלבד השכר שיש להם בעבור המצוה עצמה יש להם שכר זולתו בעמלם ר"ל בעבור היות העמל בין שניהם ולא כל אחד לבדו · זאת ועוד יש להם כי אם יפולו האחד יקים את חבירו וגו' וזהו אומרו אשרי תמימי דרך ההולכי' וגו' כלו' כי מלבד האושר הגדול שיש להם מצד עסק התורה עצמה יש להם אושר זולתו מצד היותם הולכים בתורת ה' יחדו ולא כל א' לבדו וכן בעשיית המצוה אינו דומה למעוטי' העושים למרובים העושים וזהו אומרו אשרי נוצרי עדותיו · ואמרו בכל לב ידרשוהו להודיע מעלות התורה כי טוב סחרה מסחר כסף ומחרוץ תבואתה כי בשער מעשה ידי אומן כל אומן שונא בר אומנותיה אמנם ההולכי' בתורת ה' אמרת ה' צרופה אהבה כסופה בלב חבה וזה אומרו בכל לב ידרשוהו ר"ל כי נועצו לב יחדיו לדרוש את ה' יחד אף לא פעלו עולה שנמשך להם עוד תועלת אחר שלא פעלו עולה וזה הוא בשביל כי בדרכיו הלכו יחדיו ואם יפולו האחד יקים את חבירו ויצילו משגגתו ושגיאותו ולא יבואו לחטוא · ובדבר זה תלוי השלמות כולו ליזהר מן החטא יותר מקיום המצות וזהו אומרו אתה צויתה פקודיך לשמור מאד וידוע כי השמר פן ואל אינם אלא לא תעשה ור"ל אתה צוית והזהרת בשמירה ויראת החטא מאד ר"ל יותר מעשיית המצות ועל זה יאמר אחלי יכונו דרכי והוא מלשון אחל תת פחדך כלו' התחלותי הטובים ביראת ה' אשר יכונו דרכי לשמור ולעשות חוקיו ותורתיו · אז לא אבוש וגו' ירצה כי האדם שלא עשה המצוה בבחרותו יתבייש לעשות' בזקנותו וזהו הנרצ' באז"ל אשרי ילדותינו שלא ביישה את זקנותינו וזהו אומרו אחלי יכונו דרכי ר"ל כי ההתחלות הטובו' יכונו דרכי להתמיד בדרך הטובה לשמור חוקיך ואז לא אבוש לעת זקנה לא אתבייש בהביטי אל כל מצותיך לעשותם כיון שכבר עשינו אותם בילדותנו וזהו אומרו אז לא אבוש וגו' ולהיות שצריך שלא ילמוד אדם התורה כדי שיקרא רבי וכדי שיקרא חכם אלא כדי להיישיר לבו לעבודתו לש"ש לכן יאמר אודך ביושר לבב כלו' ההודאה והשבח שאשבח ואודה לך הוא בישרות הלבב שימשך לי בלומדי משפטי צדקך :

עוד יתכן בדרך אחר והוא שאז"ל יפה תורה עם דרך ארץ וכו'· וז"ש אשרי תמימי דרך שהם תמימי דרך ארץ והולכים גם כן בתורת ה' והקדים דרך ארץ לתורה לפי שאז"ל כ"ו דורות קדמה דרך ארץ לתורה : או ירצה כי בהיות כל החכמות נעלמות ונסתרות בתוך נתיבות משפט התורה האלהית ומחכימת פתי וכדכתי' אני חכמה שכנתי ערמ' והנה האיש הלזה יש יכולת בידו להערים בני אדם ולרמות ואי' במדרש רבה בא אחיך במרמה ר' יוחנן אמר בחכמת תורתו · ולכן יאמר אשרי תמימי דרך ההולכים בתורת ה' ר"ל אשריהם האנשים אשר לא נתנו אל לרמות בני אדם ולהערים בסבת היותם הולכים בתורת ה'· או נפרש כי להיות כי הדרך מקצר חייו של אדם כאומרו ענה בדרך כחי קצר ימי לפיכך יאמר כי ההולכים בדרך תורת ה' אינם מקצרים ימיהם אלא הם תמימים ר"ל משלימים מספר ימיהם כמ"ש ז"ל בב"ר כל מי שנ' בו תמים השלים שנותיו למדת שבוע : אשרי נוצרי עדותיו וגו' במדרש תנא דבי אלי' וכל יצר מחשבו' לבו אמר הקב"ה ראו מה רשעים הללו עושים כשבראתי אותם נתתי לכל אחד מהם שתי שמשים אחד טוב וא' רע והם מניחים הטוב ומתחברים ברע ולא דים שלא עשו מיצה"ר יצר הטוב אלא שעשו מיצר הטוב יצר הרע שנ' וכל יצר מחשבות לבו וגו'· משמע שהצדיקים שמים מר למתוק ועושים מיצה"ר יצה"ט וזהו אומרו אשרי נוצרי עדותיו בכל לב ידרשוהו כי אף הלב היצר הרע ידרוש את ה' ללכ' בכל דרכיו ולשמור מצותיו· אף לא פעלו עולה וגו ר"ל כמו שדורש לעשות המצות אף ג"כ יזהר מן החטא ולא פעלו עולה בין היצ"ט בין היצה"ר אלא בדרכיו הלכו יחד צדקו יחדו : אתה צוית פקודיך לשמור מאד כלו' יכול היה לצוותם ע"י שליח והוא לא כן עשה אלא הוא בעצמו השמיענו את קולו וכאשר שמענו כן ראינו כאומרו אתם ראיתם כי מן השמים דברתי עמכם לכן יאמר אתה צוית פקודך לשמור מאד ר"ל מה שצוית פקודיך אתה בעצמך הוא לבעבור תהיה יראתך על פנינו לשמור מצותיך במאד מאד · או יאמר אתה צוית פקודיך אלו הם מצות עשה ולא נאמר בהם עונש אלא צוה לעשות ולקבל שכר ואם אינו עושה אין שכר ואין עונש אלא בעידן ריתחא מענשין על עשה משא"כ לשמור הם מצות ל"ת הם מאד שיש בהם עונש מפורש : אחלי יכונו דרכי אז"ל במ' יומא א"ר יוחנן כיון שיצאו רוב שנותיו של אדם ולא חטא שוב אינו חוטא שנ' רגלי חסידיו ישמור דבי ר' שילא אמרו כיון שבא לידו דבר עביר' פעם ראשונה ושנייה ולא חטא שוב אינו חוטא שנ' רגלי חסידיו ישמור ע"כ וז"ש אחלי יכונו דרכי מלשון אחל תת פחדך ומלת אחלי לשון רבים ומיעוט רבים שנים כלומר התחלותי שהתחלתי לשמור מחטוא יכונו דרכי לשמור חקיך ושוב לא אחטא עוד : אז לא אבוש וגו' אז"ל במדרש משלי הנסתרות לה' אלקינו והנגלות נקוד וכו' מלמד שאמרו ישראל לפני הקב"ה רבש"ע על מה שנגלוי מצווין ואין מצווין על מה שנסתר וז"ש אז לא אבוש בהביטי וגו' כלומר בכל המצות שאני יכול להביט שהם גלויים לי אז לע"ל לא אבוש עליהם כיון אשתדל לעשות בהם משפט כתוב כדת מה לעשות אך הנשארים והנסתרים מהביט בם אין לי בהם אשם ולכן התפלל עליהם שגיאות מי יבין מנסתרות נקני :

במה יזכה נער המנוער מן המצות ונטבע ברוע מעללים במה יוכל לזכוך ולטהר את ארחו ומנהגו הרע כי מלת אורח הוא לשון הנהגה והרגל והשיב כי צריך להשתדל לשמור כדברך ר"ל כי כיון שהוא נטוי אל דרך לא טוב להטו' עצמו אל הקצה האחרון ולא יצא עמו אלא שיתחיל מעט מעט והוא אומרו לשמור כדברך · ר"ל שאע"פ שלא ישמור הדבר כדת מה לעשות אלא שיעשה כמוהו דומה ואינו דומה די לו להכנס במסורת הברית לזכות ולטהר דרכו ולהדריך עצמו למוטב : בכל לבי דרשתיך וגו' אז"ל עשה דוחה לא תעשה במקום שאי אפשר לקיים שניה' ולכן יתפלל אל הש"י יתן לאל ידו בקיום שתיהם באופן כי אחת מהנה לא נעדרה וזהו אומרו בכל לבי דרשתיך ר"ל כי דרשתיך לקיים מצותיך וכיון כי פקודיך דרשתי אל תשגני ממצותיך שתתן לי כח באופן שאשא חובת שניהם : בלבי צפנתי אמרתך וגו' אז"ל במדרש שוחר טוב אלל בשמרס עקב רב כל המשמר את התורה נעשה רב ע"כ לכן יאמר בלבי צפנתי ושמרתי תורתך אמרת אלוה צרופה ולא שמרתי כדי שאקרא רב אלא

כדי

כדי שאקרא רבי אלא למען לא אחטא לך · לפי שהשוכח דבר ממשנתו עובר בלאו שנ' השמר לך פן תשכח וגו' · או יאמר בלבי צפנתי אמרתך מלשון את ה' האמרת היום כלומר צפנתי בלבי רוממותך וגדלך למען לא אחטא לך כי לא יחטא האדם בודאי כאשר יהיה צופה גדולתו וכבוד הדר מלכותו היותו מלך על כל הארץ אלקים נורא מאד · ברוך אתה ה' וגו' כלומר כי אתה ברוך ומבורך ומשובח אם תלמדני חקיך לפי כי מה שקנה עבד קנה רבו באופן כי השבח יהיה לך כשתלמדני חקיך · או נבאר כי להיות כשהעני יקרב אל בעל הבית לאמר פתחו לי שערי צדקה אם יתנו לו כרצונו כל היום יברכנהו ואם לאו יסתיר פניו ממנו גם ברך לא יברכהו אבל אני איני עושה כך אלא תחלה אברך את ה' ואומר ברוך אתה ה' ואח"כ אשאל למדני חוקיך ובין כך ובין כך יהי שם ה' מבורך : בשפתי ספרתי וגו' אז"ל בפרק כיצד מעברין ברורה אשכחתיה לההוא תלמידא דהוה גרס בלחישא בשמא · ביה ואמדה ליה והכתיב ערוכה בכל ושמורה אם ערוכה ברמ"ח אבריו של אדם משומרת ואם לאו אינה משומרת נמצא כי על כל מוצא פי האדם יקנה החכמה · וז"ש דוד בשפתי ספרתי כל משפטי פיך שהיה מוציא התורה בשפתיו והיה מחזירה · ונאמר כי דוד המלך ע"ה כיון בכתובים הללו לומר שלשה או ארבעה דברי' מאותן הדברי' שהתורה נקנית בהם כמו שאז"ל בפ' ו' מפרקי אבות א' מהם הוא בלימוד ועל זה אמר למדני חקיך · שנית בעריכת שפתים ועל זה אמר בשפתי ספרתי וגו' אמר עוד בשמחה ועל זה אמר בדרך עדותיך ששתי אמר עוד במיעוט שיחה ועל זה אמר בפיקודיך אשיחה ר"ל כי אפילו השיחה קלה שלו יהיה בד"ת ולא בדברים בטלים · אמר עוד בארך אפים ועל זה אמר ואביטה ארחותיך כמו שאז"ל והלכתי בדרכיו מה הוא ארך אפים אף אתה כך : בדרך עדותיך וגו' ירצה כי להיות מלך ההתמדה בדבר ישבע האדם ממנו וישנאהו כענין שאמר שלמה המלך ע"ה הוקר רגלך מבית רעיך פן ישבעך ושנאך ואמר דוד המלך ע"ה כי עם היות התורה תמיד אצלו אמון חופף עליו כל היום ובין כתפיו שכן לא ישבע ממנו ולא ישנאהו וזהו אמרו בשפתי ספרתי וגומר בדרך עדותיך ששתי וגומר ר"ל כי עם היות שבשפתי ספרתי כל משפטי פיך והם שגורים בפי כל היום היא שיחתי עם כל זה לא שבעתי ולא שנאתי' אלא מה אהבתי תורתך וכמה שש אנכי על אמרתך ולא מבעיא בעת עשותי אותם אלא גם בהיותי הולך בדרך לעשותם שמח לבי ויגל כבודי כעל כל הון : עוד אפשר בדרך עדותיך ששתי בפקודיך אשיחה באחת דבר לשון עבר ובשני לשון עתיד ירמוז אל מה שאמרו רז"ל כי העושה איזה מצוה בע"הז זוכה לעשותה לע"הב וכן העוסקי' בתורה בע"הז יזכו לעסוק בה לעתיד לבוא ילכו מחיל אל חיל לכן יאמר בדרך עדותיך ששתי כלו' בעבור שבדרך עדותיך ששתי בע"הז ועסקתי בהם בשמח' ובטוב לבב אזכה שג"כ לעתיד לבוא בפקודיך אשיחה ואביט' ארחותיך וגם בעניני החוקים שאין אדם משיג אותם בע"הז לדעת אותם בטעמם אז לעתיד לבוא אשיג אותם והוא אומרו בחוקתיך אשתעשע וגומר : או יאמר ע"ד שאז"ל במ' חגיגה מ"ד ושבתם וראיתם בין צדיק לרשע בין עובד אלקים לאשר לא עבדו היינו צדיק היינו עובד אלקים היינו רשע היינו לאשר לא עבדו א"ל עבדו ולא עבדו תרווייהו צדיקי גמורי הוו אלא אינו דומה מי ששונה פרקו מאה פעמים למי ששונה מאה ואחד ופירשו הענין לפי שזה ששנה מאה ואחד מובטח לו כי במאה פעמים לא ישתכח ממנו וכיון שעם כל זה חזר פעם אחרת בודאי שהוא עובד מאהב' גמורה ע"כ אמר דוד המלך ע"ה בחקותיך אשתעשע בהם תמיד עם היות שהם אצלי בקנין ומובטח לי שלא ישכח דבריך עם כל זה לא אניח מלהשתעשע בהם תמי' והיה מובטח שלא ישכח דבר מתורתו לפי מה שאמרו רז"ל במדרש תנא דבי אליהו אלא ברית עולם שם לי אמר דוד שם כרת לי הקב"ה ברית שאהא בקי במקרא במשנה במדרש בגמרא בהלכות באגדות שנ' ערוכה בכל ושמורה בלבי לעולם :

גמול על עבדך וגומר · להיות שיש שלשה מונעים מהשיג האדם סודות התורה אם בסבת קוצר החיים ומיעוט הזמן · ואם בסבת עצלות הפועלי' כמאמר רבי טרפון היום קצר והמלאכה מרובה והפועלים עצלים יאמר דוד המלך ע"ה אם לשנים הראשונים שהם קיצור החיים וריבוי מלאכת התורה הנם בידך להיישירם שתרבה לי החיים כאומרו גמול על עבדך אחיה ושתגלה עיני כדי להביט נפלאות התורה כי לענין המעין השלישי שהוא עצלות הפועלים עלי המלאכה לגמור אשר איני מתעצל כלל אבל זריז כמו הגר שילא ממכון שבתו ללכת אל ארץ אחרת אשר עיניו תלויות בביתו וכל מאמצי כח להכין במהרה צדו מן הבא בידו לשוב אל ארץ מולדתו כי הוא גר בארץ הזאת · כך אני נחשב כגר בארץ ונפשי צופיה הליכות ביתה עת תשוב אל בית אביה כנעוריה ולחם עצלות לא תאכל ולכן גם אתה אל תתרשל מעשות מה שבידך לעשות ולתקן לגלות אלי מצותיך שלא יהיו נסתרי' ממני בסבת קיצור החיים כי אם לענין העצלות איני מתעצל וזהו אמרו גר אנכי בארץ אל תסתר ממני מצותיך · ולהיות כי העובד למלך לקבל שכר לא ייעף ולא יגע במלאכתו לאהבת השכר משא"כ העובד שלא לקבל שכר לא יתמיד בה כי כאשר תשבע רצונו ממנה לא ישוב אליו ושלחה מביתו יאמר דוד עם היות שאיני עובד על מנת לקבל פרס אלא מאהבה שגרסה נפשי לתאבה עכ"ז לא תשבע ממנה לעולם באהבתי אותה אבל יתמיד אל משפטיך בכל עת עולם ועד · גערת זדים ארורים השוגים ממצותיך ומבטלים אותם ומה שקראם תחילה מזידים ואח"כ קראם שוגגים ר"ל שהם חוטאים במזיד ועושים עצמם כשוגגים כגוי אשר צדקה עשה ומשפט אלהיו לא עזב · או יאמר גר אנכי בארץ כלומר עם היות שאני גר נע ונד זאת נחמתי בעניי כי אני גר בא"י ולא חוצה לה ולכן איני שואל מעמך אלא אל תסתר ממני מצותיך ולא אחוש על שאני נע ונד ולכן גל מעלי חרפה ובוז כדי שלא אצטער עי"כ ואהיה לבי פנוי בלי טרדה לעסוק בתורה וזה כי עדותיך נצרתי וא"ת לא אקפוד על הבזיון ולא אשים לבי על בזיונם זה היה אפשר לי אם היו המבזים אנשים שפלים נבזים משא"כ עכשיו ישבו שרים בי נדברו ילעיגו לי או יאמר גמול על עבדיך אחיה כדי שאוכל לשמור דצריך בי במתים חפשי וע"כ אין אני נקרא לעבד אלא בזמן שאני חי ואז יש עלי עול מצות משא"כ כשאני מת איני נקרא עבד כי אז אני חפשי מן העבדות : או יאמר על מה שאמרו ז"ל שאמר דוד תודיעני אורח חיים א"ל הקב"ה דוד חיים את בעי צפה לתורה שנ' עץ חיים היא למחזיקים בה ד"א צפה למצות שנ' שמור מצותי וחיה · וז"ש גמול על עבדך ואחיה ואשמרה דבריך לעשות מצות כמ"ש שמור מצותי וחיה · ואם לתורה אני צריך כדי לקיים עץ חיים היא למחזיקי' בה גל עיני ואביטה נפלאות מתורתך כדי שאחיה עי"כ · וזה גילוי עינים צריך להיו' מעתה ומעכשיו כי גר אנכי בארץ נע ונד היו' כאן ומחר בעוד כברת ארץ לבוא לכן מלכי ואלהי אליך אתפלל שתגלה עיני שכלי ואל תסתר ממני מצותיך שלא אשכחם באופן שאם אלך מזה העולם תהיה תלמודי בידי · או יאמר גר אנכי בארץ כגר הזה שמודיעין לו דקדוקי מצות ועכשיו ושכרן כך אתה תודיעני הטוב מצותיך ואל תסתר ממני ויאמר גר אנכי שהוא מבני בניה של רות · גרסה נפשי לתאוה וגו' עם היות שאני מתמיד בכל עת לעסוק בתורה מ"מ היא בעיני כאלו היו' נתנה ולא נשבע ממנו אלא אתאוה אליה בכל עת : גערת זדים ארורים וגו' לפי שיש מוטה לתיאבון ויש מוטה להכעיס שאם היות שלא יקרב לו שום תועלת יעבור עבירות כדי להכעיס בוראו והוא אומרו גערת זדים ארורים אותם שהם שוגים ממצותיך ר"ל שטועים וחוטאים מסבת שהם מצותיך לא סבה אחרת אלא להכעיס ולעבור על מצותיו · או ירצה גערת זדים ארורים אז"ל בב"מ על פסוק והגד לעמי פשעם אלו ת"ח ששגגות נעשה להם כזדונות ולבית יעקב חטאתם אלו עמי הארץ שזדונות נעשה להם כשגגות וזהו אומרו גערת זדים ארורים והם עמי הארץ שעושים החטא בזדון וברצון ונקראים שוגים ממצותיך ר"ל שוגגים כי זדונות נעשה להם כשגגות · או יאמר כלפי שאז"ל השב מיראה נעשה לו ממזיד שוגג · והשב מאהבה זדונות נעשה לו זכיות · וז"ש גערת זדים וגו' של אותם השבים מפחת יראת העונש ולא מאהבה אשר זדונותיהם נעשה שגגות אמנם אינם נרצון והקב"ה גוער בם וז"ש גערת אותם שהיו זדים ואח"כ נעשו שוגגים ממצותיך מצד ששבו מיראה אמנם אני שהקמתי עולה של תשוב' ושבתי מאהבה ראוי שתגלה מעלי חרפה' ובוז מאותו עון של בת שבע וראוי שיחשבו זדונותי לזכיות וכאילו עדותיך נצרתי או ירצה עדותיך נצרתי היא מצות התשובה שהיא ממצות עשה שלא הייתי יכול לקיים אותה אילולי חטאתי ולהיות כי מהתנאים של בעל תשובה מאהבה כאשר יזכרו לו חטאתי לו ישוב להם כמו שאירע לדוד כשהיו עוסק בנגעי ואהלות אומרי' לו הבא על אשת איש מיתתו במה · וזה אמרו גם ישבו שרים בי נדברו אפי' כשעבדך ישיח בחוקיך · או יאמר שבקש דוד שיתן לו אות בחיו שמחל לו הש"י על אותו עון מצד שהיה עוסק בתורה וגם ע"י שנתבייש ע"כ כמ"ש ז"ל כל העובר עבירה ומתבייש בה מוחלין לו כל עונותיו וזה שאמר גל מעלי חרפה ובוז בעודי חי תגלה מעלי זאת החרפה וראוי אני לכך כי עדותיך נצרתי גם ישבו שרים בי נדברו ומביישים אותי : או ירצ' כלפי שאמרו ז"ל שהי' כינור תלוי למראשותיו של דוד והיה ננער בחצי הלילה והיה מנגן בהן והיו חכמי ישראל שומעין קולו ואומרים ומה דוד המלך עוסק בתורה אנו עאכ"ו כמלאו כל ישראל עוסקין בתורה וזה אמרו גם לסבה אחרת ראוי שתגלה מעלי חרפה ובוז והוא כי ישבו שרים שהם החכמים בי נדברו כמו שאמרו אז נדברו יראי ה' וגו' שהוא כדברו בד"ת ע"י שראו שעבדך ישיח בחקיך וממני ירחו וכן יעשו:

דבקה לעפר נפשי מרוב היסורין שמכפרי' וממרקין גופו של אדם ק"ו משן ועין כמ"ש ז"ל וא"כ מן הדין שאקנה עצמי ביסורין ולא אמות אלא תחיה כפי הוראת דבריך כמש"ז"ל דבר זה מתורתך תלמדנו ק"ו משן ועין · או יאמר כלפי שאמרו ז"ל על הקיצו ורננו שוכני עפר מי שנעשה שכן לעפר בחייו מצד ענוות ושפלות וז"ש דבקה לעפר נפשי ואני נעשיתי שכן לעפר ולכן ראוי שתחייני כדברך שאמרת להחיות נפש כל חי שדבקה אל עפר כמדובר או נפרש להיות מן הנודע שיש באדם נפש החיונית ונפש בהמית · וז"ש דבקה לעפר נפשי הבהמית ותנה אותה לצערה ולער הגוף החומריי זולת בקיום הנפש החיונית ואתפלל בעדה תמיד ואומר חייני כדברך ר"ל תגביר בי כח החיוני כדברך שאמרת ויהי האדם לנפש חיה פי' עיקר הוייתו של אדם בשביל נפש חיה שהיא נפש חיונית : או יאמר כמ"ש ז"ל על מה שאמר דוד תודיעני אורח חיים א"ל הקב"ה דוד חיים את בעי צפה ליסורין שנ' ודרך חיים תוכחת מוסר וז"ש דוד כיון שדבקה לעפר נפשי מפני היסורין ע"כ חייני כדברך : או ירצה דבקה לעפר נפשי מרוב שפלותה שהיא לעפר שהכל דשין בו ולכן חייני כדבריך שאמרת להחיות רוח שפלים וגו' או ירצה חייני כדבריך ע"ד כי על כל מוצא פי ה' יחיה האדם : דרכי ספרתי כענין שאז"ל מכסה פשעיו לא יצליח שצריך האדם שיספר ויפרט מעשיו ותענני ע"י נתן הנביא שאמר לי גם ה' העביר חטאתך לא תמות : או יאמר ע"ד שאמרו ז"ל אם רואה אדם שיסורין באים עליו יפשפש במעשיו ואם פשפש ולא מצא יתלה בביטול תורה · וז"ש דבקה לעפר נפשי שבאה עלי יסורין ע"כ דרכי ספרתי לפשפש במעשי ותענני לשון ענויתי ועינוי ותליתי בביטול תורה ע"כ אחלה פניך שתלמדיני חקיך ודרך פקודיך הבינני ולא אתבטל עוד מן הלימוד · או יאמר כלפי שאז"ל כל מי שמקבל יסורין באהבה תלמודו מתקיי' בידו וז"ש דרכי ספרתי ותענני שאני מודה שחטאתי ותענני ביסורין ואני מקבלם באהבה ע"כ למדני חקיך שתהיה תלמודו מתקיימים בידי · דרך פקודיך הבינני וגומר לפי ששאל קודם לכן ילמדהו החוקים יאמר עתה כי צריך נמי להגיע אליהם שילמדהו הפקודים כדי שיעלה ממדרגה למדרגה וז"ש דרך פקודיך הבינני תחילה ומהם אעלה אל מדרגה גדולה ממנה לשיח בנפלאותיך שהם החוקים הנסתרים מן האדם : דלפה נפשי מתוגה וגומר אז"ל אם אין הצדיקים היו סובלים מיתה בפיהם לא היו מתים וכן דוד אמר אנכי הולך בדרך כל הארץ וז"ש דלפה נפשי מתוגה מרוב היסורין והצרה כמעט נספה ונתפרדה חבילו' נפשי ממני קיימני כדברך ר"ל אע"פ ששאלתי המיתה בפי אתה לא תחוש לדברי אלא עשה כדבריך כי אם אני אמרתי בסבת היסורין והתוגה קח את נפשי ממני כי טוב מותי מחיי אין לשים לב אל דברי כי אין אדם נתפס על צערו כי מרוב שיחי וכעסי דברתי עד הנה ולכן אל תעשה כדברי אלא קיימני כדברך :

דרך אמונה בחרתי וגומר דרך שקר וגומר אז"ל אם פגע בך מנוול זה משכהו לבית המדרש וז"ש דרך שקר הסר ממני זה היצר הרע שרוצה להוליך אותי בדרך שקר ובמה תסירנו ממני הוא ותורתך חנני ואמשכהו לבית המדרש · דרך אמונה בחרתי כי שמעתי לקוליך במה שאמרת נתתי לפניך הדרך החיי' והטוב ודרך המות והרע ובחרת בחיים שנתת לי עצה לבחור בחלק היפה דרך חיים וזה הדרך בחרתי כי שויתי משפטך אשר חרצת בתורה ובחרת בחיים · ובאשר שדבקתי בעדותיך אל תבישני שאכשל בדבר הלכה אלא דרך מצותיך ארוץ ולא אכשל · או יאמר דרך אמונה בחרתי והבא לטהר מסייעין לו ובדרך שאדם רוצה לילך מוליכין אותו ע"כ ראוי שתסייעני ותוליכני בדרך האמונה : דבקתי בעדותיך ה' וגו' אז"ל במדרש משלי שעתיד הקב"ה לדון את העולם כולו בעמק יהושפט וכיון שת"ח באין לפניו א"ל כלום עסקת בתורה אומר לפניו הן [illegible] יחיל והודית האמור לפני מה שקרית ומה ששנית מכאן אמרו כל מה שקרא אדם [illegible] תפוס בידו שלא תשיגהו בושה וכו' וז"ש כיון שדבקתי עצמי בעדותיך ותורתך לכן למען שמך ה' אל תבישני ליום הדין ממה שקריתי ושניתי · או ירצה אל תבישני מענין בת שבע כיון שדבקתי בעדותיך ותורתך ואז"ל ת"ח שסרח אין תורתו נמאסת · דרך מצותיך ארוץ אע"פ שאסור לפסוע פסיעה גסה מ"מ שומר מצוה לא ידע דבר רע ע"כ ארוץ ואדרבה המצוה מוספת אור כמ"ש מצות ה' ברה מאירת עינים ופקודי ה' ישרים משמחי לב ע"כ תרחיב לבי שתתן לי הרחבת הלב ע"י שמחה :

הורני ה' דרך חוקיך וגומר לפי שאז"ל שאין הרשע מת עד שישכח תורתו כמ"ש על פסוק חיל בלע ויקיאנו וגומר לכן יאמר דוד המלך ע"ה הורני ה' דרך חוקיך וגומר ר"ל אחלה פניך שתלמדני דרך חוקיך וגם שאצרנה עמי עד עקב ועד סוף ימי ולא ישכח ממנה לעולם · או ירצה כי להיות כי התורה ארוכה מארץ מדה ורחבה מני ים אמר דהמע"ה הורני דרך חוקיך ואצרנה עקב שעל ידו אבא עד קצו ועקבו וסופו · ולהיות שאז"ל ולא עם הארץ חסיד שאינו יודע לעשות המצוה כתקונו אבל האיש שחוברה לו רוח דעת יעשה המצוה בשלימו' ע"כ אמר הבינני ואצר' תורתך וגומר

וגומר׳ גם אמרו ז"ל אין אדם חוטא אא"כ נכנס בו רוח שטות ע"כ אמר הבינני
והצלני מרוח שטות ואז אצרה תורתך ׳ ומה גם שאז לא ירים היצר הרע ראש לנגדי
ואשמרנה בכל לב אף ביצר הרע ׳ ואז"ל הוי זהיר במצוה קלה כבחמורה שאין אתה
יודע מתן שכרן של מצות והכוונ' שאינך יודע המתן שכר מצד מה הוא אם מצד גודל
המצוה או מצד החפץ והרצון טוב שיש לאדם בעשותה אותה׳ והנה ראינו מן המקרא
שעיקר השכר הוא מצד הרצון והשמחה שיש לאדם בעשייתה וכמ"ש תחת אשר לא
עבדת את ה' אלהיך בשמחה ובטוב לבב ולכן יאמר הדריכני בנתיב מצותיך אף
בנתיב הקטן ובמצוה קלה לפי שאם הוא נתיב קטן הנה החפץ והרצון שלי בו הולך
וגדול וזהו אומרו כי בו חפצתי להיותו נתיב של מצותיך ׳ ואמר הט לבי אל עדותיך
וגומר לפי שאמרו ז"ל בפרק כיצד מברכין על פסוק את הכל עשה יפה בעתו מלמד
שכל אחד יפה לו הקב"ה אומנתו בפניו וז"ש דוד בבקשה ממך הט לבי אל עדותיך
שהיא זו אומנתי ואל אל בצע מקניני העולם והעבר עיני מראות שוא שלא אחמוד
קניני העולם וחמדת הגופיי רק בדרכיך חייני ר"ל בדרכי תורתיך חייני תתגבר בי
כח החיוני וחיות נשמתי: עוד יאמר הורני ה' דרך חוקיך וגו' ע"ד שאז"ל בילמדנו
על פסוק וכל בניך למודי ה' אמר בע"הז ישראל לומדים תורה מב"ו וכשם שב"ו עובר
כך תורתו עוברת אבל לע"ל וכל בניך למודי ה' וכשם שאלקים חי וקיים כך תלמודו
יהיה קיים לעולם ואינם שוכחים ׳ וזהו אומרו הורני ה' דרך חקיך כתרגומו אלוף
יתי ה' אורח גזירתך וגומר ר"ל למדני אתה בעצמך את דרך חוקיך ואז מובטח לי
שאצרנה עד עקב ועד סוף ימי שלא ישתכח ממני ׳ ואם אין לי זכות שאתה בעצמך
תלמדני לפחות הבינני שאבין אותה בדעתי ואז ג"כ מובטח לי שאצרה תורתך בתוך
לבי ולא ישתכח ממני כי הדבר שישיג האדם בדעתו וטוב הבנתו ישאר לו הרבה
בקנין ויותר ממה שתשאר לו מה שלמד מפי זולתו ואשמרנה בכל לב כענין שאמר ופן
יסורו מלבבך כל ימי חייך וגם ירצה שלא ישמור אותה על מנת לקבל פרס אלא
ישמרנה בכל לב מאהבה גמורה בלב שלם ובנפש חפיצה: הורני ה' דרך חוקיך וגו'
להיות כי החוקים היצר הרע משיב עליהם מה טעם יש בה לכן יאמר הורני ולמדני
דרך חוקיך בטוב טעם ודעת ואז אצרנה אפילו בעקב שהוא היצ"הר עקוב הלב ׳
הבינני ואצר תורתך ר"ל כי כאשר אבין אותה בטוב טעם ודעת לא אצור אותה מצד
שהשכל מחייב אות' ולא אשמור אותה כי אם מצד שהיא תורתך לא לסבה אחרת וגם
אשמרנה בכל לב אפי' ביצ"הר כי בהיותי יודע טעם הדבר אין מקום ליצ"הר לעכב
על ידי ולומר לי מה טעם יש בה ׳ או נפרש להיות כי האדם אשר הוא קל ההבנה
ודעת לנבון נקל אינו יחוש אם ישכח דבר מלמודו יען כי במעט התבוננות יחזור
הדבר בדעתו אבל האיש אשר הוא קשה העיון ובטורח גדול יבין לאשורו כאשר ישמע
דבר חידוש ידבק עצמו אל אותו הדבר ולא יסיחנו מדעתו בשכבו ובקומו עד שיהיה
הדבר חקוק בלבו כמונח בקופסא נמצא שזה האיש קלקלתו תקנתו והראשון תקנתו
קלקלתו ואמ' דוד המלך ע"ה הבינני ואצרה תורתך ר"ל חנני מאתך דעה חכמה בינה
ואל תחוש שמא בסבתה לא אהיה זהיר בד"ת לשמרם שלא ישכחו ממני אינו כן אלא
אצרה ואשמרנה בכל לב לחוזק הנצירה שישתדל לעבדה ולשמרה שלא ישכח ׳
הדריכני וגומר במדרש משלי אמר ר' ירמיה אם יבא אדם בד"ת הקב"ה נותנס לו
דכתיב כי ה' יתן חכמה וז"ש ראוי שתדריכני בנתיב מצותיך כיון שבו חפצתי ׳ או
ירצה הדריכני בנתיב מצותיך וגומר כלו' בעבור היותו נתיב של מצותיך לכן חפצתי
בו לא בעבור השכר הנמשך עליו ולכן אחלה פניך ואומר הט לבי אל עדותיך ר"ל
שתטה לבי לעשותם מצד שהם עדותיך ומצותיך ואל אל בצע ר"ל ולא לסיבת בצע
וחמדת השכר הנמשך בשומרי אותם רק להיותם עדותיך: או יאמר הדריכני וגומ'
הט לבי וגומר כענין שאמר החכם גלוי וידוע לפניך שרצוני לעשות רצונך אלא שאור
שבעיסה מעכב והוא אומרו הדריכני בנתיב מצותיך כי כבר אתה רואה כי בו חפצתי
אלא שהיצ"הר מעכב לכן אחלה פניך הט לבי אל עדותיך שלא יהיה נטוי אחרי הבצע:

הקם לעבדך אמרתך שהיא התורה אמרת ה' צרופה תקם לעבדך באופן שתהי'
ליראתך כי אז תורתי מתקיימת כמ"ש ז"ל כל שיראת חטאו קודמת' לחכמתו
חכמתו מתקיימת. או ירצה במ"ש ז"ל שדוד חטא להורות תשובה ליחיד וז"א הקם
לעבדך תקיים לי אותה האמירה שאמרת להעביר חטאתי כמו שאמר הנביא גם ה'
העביר חטאתך לא תמות אשר יהיה זאת סיבה ליראתך שיראו רבי' וייראו ויסובו אל
ה' ואל יאריכו ברשעם כי עין בעין יראו כי הש"י מוחל וסולח וידו פתוח' לקבל שבים ׳
וז"א העבר חרפתי וגומר למען יראו כל העמים שמשפטיך טובים שלא כמנהג בתי
דינין של ב"ו שאם מודה מתחייב ואלו בית דינך הצדק מודה ועוזב ירוחם ׳ או יאמר
העבר חרפתי הוא הקטיגור שנברא מן החטא כי משפטיך טובים שאתה מעביר
ראשון ראשון ׳ הנה תאבתי לפקודיך ובדרך שאדם רוצה לילך מוליכין אותו ע"כ
כיון שאני התחלתי ותאבתי לפקודיך אני לבדי בלי סיוע זולתי אמנ' למען המעשה
אתה עשית אותו ואתה הדרכתני באופן שהוא צדקתך שאתה עשית אותו לכן איני
אומר חייני בצדקתי אלא בצדקתך חייני: או יאמר במאמז"ל על פסוק אני מדבר
בצדקה רב להושיע באיזה צדקה ׳ בצדקה שעשיתם שקבלתם את התורה שאלמלא
כן היכן היתה מלכותי ע"כ יאמר דוד המלך ע"ה הנה הש"י רצה לזכות את ישראל
למען צדקו וחסדו הגדול והוא חושב אותה לישראל למצוה גדולה ויחשבה לו צדקה
לפיכך עם היות שאני תאבתי לפקודיך ותורתך איני אומר אלא בצדקתך חייני שאין
אני עושה צדקה עמך כאשר תאבתי וקבלתי אותם אבל אתה הוא העושה הצדקה
שנתת פקודיך אלינו לטוב לנו כל הימים לחיותנו ולכן אני אומר בצדקתך חייני
ולא בצדקתי:

ויבואני חסדיך ה' כי מובטח אני על כך כיון שהבטחני ע"י נביא ואינו חוזר ומה
גם אפי' על תנאי אינו חוזר לטובה כאמרתך אשר אמור לא ישוב ריקם ׳
או ירצה תשועתך כאמרתך התשועה שלך היא כמו האמירה שלך מה האמירה יוצאה
בלא עמל ובלא יגיעה כך לה' התשועה בלי טורח ׳ או ירצה תשועתך כאמרתך ע"ד
בדבר ה' שמים נעשו שהדיבור והמעשה באין כאחד וזהו אומרו תשועתך כאמרתך
ר"ל תשועתך היא עשויה תכף ומיד כשתאמר אותה ׳ או יהיה כאמרתך מגזרת את
ה' האמרת היום ר"ל תעשה התשועה כגודל מעלתך וערכך ולא כפי שפלות ערכי
אלא כגודל זרועך ׳ ואענה חורפי דבר והוא כי בטחתי בדברך במ"ש גם ה' העביר
חטאתך וגומר ׳ או ירצה חורפי הוא היצר הרע אענה לו דבר של תורה כדי להכניע
אותו כי בטחתי בדברך דברי תורתיך שיספיקו להצילני מידו כאמרם ז"ל אם פגע
בך מנוול זה משכיהו לבית המדרש וכו' ׳ ואל תצל מפי דבר אמת וגומר אז"ל על
פסוק ועוז מלך משפט אהב אמר להם משה לישראל הרי נתן לכם הק"בה את תורתו
אם אין אתם מקבלים את הדינים הרי הוא נוטלה מכם וכו' וז"ש אל תצל מפי דבר
אמת זו התורה כי למשפטך יחלתי וקויתי לעשות המשפטים והדינים ואתהלכה
ברחבה שהיא התורה שכתוב בה רחבה מני ים ׳ ואדברה בעדותיך אע"פ שמלכי'
יושבים לנגדי לא דברתי עמהם על אודותיהם אלא בעדותיך וגם לא הייתי מהדר
על שעשוע מלכים בעיני הגוף אלא כל שעשוע היה במצותך:

זכר דבר לעבדך שהבטחני לעשות לי אות אחר מותי שמחלת לי על אותו עון
וזה על אשר יחלתני לאחר מותי׳ זאת נחמתי וגומר אז"ל על פסוק אגורה
באהליך עולמים שיאמרו דבר משמו ויהיו שפתותיו דובב' בקבר כאילו הוא חי וז"ש
זאת נחמתי אף כי אהיה שוכני בקבר כי אמרתך חיתני שע"י שהבטחני שיאמרו שירי
ומזמורי בבתי כנסיות ועי"כ הריני כחי אף לאחר מותי ׳ או יאמר זאת נחמתי בעניי
כלומר עם היותי בעניי אינו חשוב עני כמת אלא חשוב חי כי אמרתך חייתני ׳ או
ירצה ע"ד מה שאמרו ז"ל על פסוק מה יתאונן אדם חי די שהוא חי וז"ש זאת נחמתי
בעניי ר"ל הנחמה שיש לי בעוניי כי אמרתך חייתני ודייני שאני חי ׳ או יאמר כי
אמרתך חייתני ר"ל באמירה בלבד שאמרת חייתני כי מאמרו של הקב"ה הוא מעשה
כאומרו כי הוא אמר ויהי ׳ או ירצה במ"ש ז"ל אם תחנה עלי מחנה בזאת אני בוטח
במה שכתבת בתורה וזאת ליהודה וגו' ׳ וז"ש זאת נחמתי ר"ל וזאת ליהודה היא
נחמתי בעניי כי אמרתך זאת שנאמרה בתורה היא חייתני ׳ זדים הליצוני וגו' אז"ל
במדרש חזית אבל כי טובים דודיך מיין מה מים מכסין ערותו של ים שנ' כמים לים
מכסים כך תורה מכסה ערותן של ישראל שנ' ועל כל פשעים תכסה אהבה ׳ וז"ש
זדים הליצוני התלוצצו בי על ענין בת שבע וראוי שתכסה עלי כיון שמתורתך לא
נטיתי שהיא מכסה ערותן של ישראל ׳ או נפרש ע"ד שאז"ל במש"ט אמר הקב"ה
לדוד עסוק בתורה ואני לוחם את מלחמתך וכן משה אומר ע"כ יאמר בספר מלחמו'
ה' ׳ אם עסקת בתורה שנכתבה בספר אני נלחם על ידיכם לכך אמר דוד ריבה ה'
את ריבי ע"כ וזהו אומרו זדים הליצוני עד מאד ומן הראוי שתהיה אתה מגן בעדי
וריבה את ריבי כיון שמתורתך לא נטיתי לפיכך ראוי שתלחם בעדי עמהם ׳ או
יאמר זדים הליצוני עד מאד ואמרו שאני בא מרות המואביה ואסור אני לבוא בקהל
ואני מתורתך לא נטיתי שאמרת עמוני ולא עמונית וכו' ׳ או יאמר זדים הליצוני עד
מאד ע"ד שאמרו ז"ל כל המכבד את התורה גופו מכובד על הבריות וכו' ׳ וזהו אומרו
זדים הליצוני וגו' כלו' נבהלתי מראות כי זדים הליצוני עד מאד כיון שלא חללתי את
התורה אדרבה מתורתך לא נטיתי וא"כ איך יהיה גופי מחולל על הבריות אשר
הליצוני עד מאד אמנם חזרתי וזכרתי משפטיך מעולם ה' וגו' ר"ל ראיתי יעקב בורח
מלפני עשו ומשה מלפני פרעה עם היותם מכבדים את התורה ולומדיה וגם אני לו
אהיה כאחד מהם ובזה אתנחם ׳ או ירצה זדים הליצוני עם היות כי מתורתך לא
נטיתי ואני מתירא שמא אין רוח המקום נוחה הימני כיון כי רבים קמים עלי ואז"ל
כל שאין רוח הבריות נוחה הימנו אין רוח המקום נוחה הימנו ׳ אמנם כאשר זכרתי
משפטיך ומדת דינך נוהגת בראשונים שיעקב ומשה ג"כ היו בורחים מפני שונאיהם
ע"כ אתנחם ׳ או ירצה זדים הליצוני עד מאד ואני מפחד שמא אין דרכי רצויים
לפני המקום כי אם היו רצויים לא היו מזדווגים לו כמש"ה ברצות ה' דרכי איש גם
אויביו ישלים אתו ואולם אני רואה כי מתורתך לא נטיתי באופן כי אף אם היו מעשי
בלתי רצויי' תורתי אינה נמאסת כמשז"ל ת"ח שסרח אין תורתו נמאסת ואולם כאשר
זכרתי משפטיך וגו' שיעקב ומשה היו בורחים מלפני אויביהם עם היותם רצויים
לעשות רצון קוניהם ותהי זאת נחמתי: זלעפה אחזתני מרשעים אע"פ שאני מתנחם
כנ"ל מ"מ זלעפה אחזתני כי יעקב לא ברח אלא מפני עשו ומשה מלפני פרעה ולפיכך
זלעפה אחזתני מרשעים שהם רבים קמים עלי ׳ ומה גם קמים עלי עוזבי תורתך
כי פרעה ולבן לא נקראים עוזבי התורה כיון שעדיין לא ניתנה אמנם אלו הם עוזבי
תורתך שאחר שנתנה עזבוה וכמו שיעקב כשברח מפני עשו היה עוסק בספר
תהלים כמו שאז"ל אבל ואתה קדוש יושב תהלות ישראל ולא היה מתבטל מלעסוק
בתורה בבית מגוריו כן אני זמירות היו לי חוקיך בבית מגורי ׳ או ירצה זלעפה
אחזתני מרשעים שהם עוזבי תורתך כי חוטא אחד יאבד טובה הרבה ויכריע עצמו
וכל העולם לכף חובה לכן אחזתני זלעפה מסבתם ׳ זמירות היו לי חוקיך אז"ל אין
השכינה שורה אלא מתוך שמחה וכן לדבר הלכה וז"ש זמירות היו לי חקיך שהייתי
מזמר ומשמח עצמי אע"פי שהייתי בבית מגורי מגור מסביב מ"מ הייתי מפיח הדאג'
מלבי כדי לשמוח ולעסוק בתורה ׳ או יאמר ע"ד שאז"ל כל המקבל עליו עול תורה
מבטלין הימנו עול מלכות וכו' וז"ש זמירות היו לי חקיך שקבלתי עלי עול תורה
בבית מגורי וא"כ ראוי שיבוטל ממני עול מלכות ׳ או יאמר אעפ"י שהתורה היא
לעול כבד על אחרים לגבי דידי זמירות היה לי שקבלתיה עלי מתוך שמחה: זכרתי
בלילה וגו' אז"ל כל זמן שהקול קול יעקב מצפצף בתורה אין הידים ידי עשו שולטין
גם אמרו אין רנה של תורה אלא בלילה וז"ש זכרתי בלילה שמך ה' שאז היא רינה של
תורה ואשמרה תורתך כדי שתדחה הידים ידי עשו ע"כ זאת היתה לי התור' שנקראת
זאת כמ"ש וזאת התורה היא שעמדה לי או יר' זכרתי בלילה ר"ל בגלות שנמשלה
ללילה זכרתי שמך ה' שהבטחתני לגאול אותנו ושמך ה' נאמן לאמת דבריו והוא בזכו'
התורה כמשז"ל גם כי יתנו בגוים עתה אקבצם ואומר זכרו תורת משה עבדי וגו'
וכתיב בתרי' הנה אנכי שולח לכם את אלי' ע"כ אשמורה תורת' וגו': ואמר זאת
היתה לי שידוע שהאומות לא רצו לקבל התורה מפני שאמרו מה כתי' בה לא תרצח
כל עצמן של אביהם רוצח הוא וזה אומר כל עצמן של אביהם גזלן הוא כל עצמן של
אביהם נואף הוא וע"כ לא קבלו התורה משא"כ יעקב אבינו שלמד תורה עד שלא
ניתנה ולא עבר עליה א"כ יכולין אנחנו לקבל התורה וז"ש זאת התורה היתה לי כי
פקודך נצרתי:

חלקי ה' וגו' ר"ל כיון שחלקי ה' שיש לי נפש שהיא חלק אלוה ממעל לכן אמרתי
נכון לי לשמור דבריך: או יאמר חלקי ה' לפי שאמרתי לשמור דבריך
שקבלתי עלי עול התורה ואמרתי נעשה ונשמע משא"כ האומות שלא רצו לקבלוהו
ע"כ בחר הש"י בישראל ולקחם לחלקו חבל נחלתו וזהו אומרו חלקי ה' וגו' ׳ חליתי
פניך וגו' הנה לפעמים יגיע לאדם דבר שהוא סבור שהוא לטובתו כאשר יושפע לו
עושר ונהפוך הוא עושר שמור לבעליו לרעתו וכן להיפך לפעמים יבא לאדם יסורין
או צער והוא סבור שהוא לרעתו ובאמת טובה היא לכפר עון או לעכב פורענות
ובדומ' וכיון שכן ה' לבד הוא יודע הטוב לו לאדם ע"כ אין טוב לאדם כי אם להשליך
יהבו על ה' והוא יבחר הטוב לו לאדם ומזה הטעם ג"כ כשם שמברכין על הטובה
מברכין על הרעה ולאקבולי בשמחה כיון שאינו יודע אם היא רעה או טובה וז"ש
חליתי פניך בכל עת חנני כאמרתך כי אתה תבחר ולא אני ע"כ חנני כאמרתך כפי
מה שתאמר שיהיה לטובתי ולא תעשה כאמרתי: או יאמר ע"ד שאז"ל שהראה
הקב"ה למשה אוצר גדול ושאל משה האוצר הגדול הזה למי א"ל מי שיש לו אני נותן
לו משכרו ומי שאין לו אני נותן לו חנם מזה האוצר שנ' וחנותי את אשר אחון למי
שאני מבקש לחון וכן ורחמתי את אשר ארחם במתנת חנם ׳ וזהו אומרו חליתי פניך
בכל לב חנני במתנת חנם כאמרתך שאמרת וחנותי את אשר אחון במתנת חנם כך
עשה עם עבדך׳ כי אין לי זכות מצד עצמי ׳ ולהיות כי לפעמים ישפיל אדם
עצמו כדי שלא להחזיק טוב' לעצמו ושלא לשאול מצד זכותו ואולם אעפ"כ חושב בלבו
היותו זכאי וראוי לכך לכן אמר חליתי פניך בכל לב חנני כי מלב ומנפש ידעתי כי
אינו זכאי ולא תעשה אלא מתנת חנם ׳ ואף אם היצר הרע יעקם ויאמר שאני זכאי
מצד עצמי הנה אני הכנעתי אותו וחליתי פניך בכל לב לפי שיש שתי לבבות כאומרו
בכל לבבך בשני יצריך לכן אמר בכל לב אף ביצר הרע: חשבתי דרכי וגו' אז"ל

שהיה

שהיה דוד אומר לפני הקב"ה רבש"ע בכל יום ויום הייתי מחשב ואומר למקום פלוני אני הולך לבית דירה פלוני אני הולך והיו רגלי מביאות אותי לבתי כנסיות ולבתי מדרשות שנ' ואשיבה רגלי אל עדותיך· ולהבין כוונתם נקדים מאז"ל א"ר לוי ששה דברים משמשין את האדם שלשה ברשותו ושלשה אינן ברשותו· העין והאזן והחוט' אינם ברשותו הפה והיד והרגל ברשותו ובשעה שהוא זוכה הקב"ה עושה אותם שברשותו שאינן ברשותו· וז"ש כי ה' יהיה בכסלך ושמר רגלך מלכד ר"ל כאשר יהיה הש"י בכסלך ישמור אפי' רגלך שהוא דבר שברשותך ובבחירתך מלכד בדרך רע שלא ילך אלא בדרך טוב וכן אמר רגלי חסידיו ישמור וז"ש חשבתי דרכי וגו' כי הקב"ה עשה מה שברשותי שלא ברשותי וכשהיה חושב ללכת למקום פלוני הרגלים היו מביאות אותי מאליהם לבתי כנסיות ולבתי מדרשות: או ירצה במה שאז"ל הסתכל בשלשה דברים ואי אתה בא לידי עבירה דע מאין באת וכו'· וזהו אומרו חשבתי דרכי וגו' ר"ל בחושבי דרכי מאין באתי ולהיכן אני הולך בחושבי דרכים הללו אשיבה רגלי אל עדותיך שלא יהיו ממהרות לרוץ לרעה ושלא יחטאו· חשתי ולא התמהמהתי וגו' אעפ"י שחשבתי דרכי כשהיו רגלי רוצות לילך לחטוא חזרתי ואשיבה רגלי מהן וחזרתי מהן אבל לענין מצוה אינו כן כ"א חשתי בלי התמהמות לשמור מצותיך· או יאמר ע"ד שאז"ל הוי זהיר במצוה קלה כבחמורה גם אמר מצוה שבאה לידך אל תחמיצנה אלא עשה אותה מיד וז"א חשתי ולא התמהמהתי ששמתי המצוה מיד בזריזות בלי חימוץ וגם לשמור מצותיך מ"מ בלי להבחין בין קלה לחמורה: חבלי רשעים עודוני וגו' כלו' החבל והחלק של הרשעים השגוני שהייתי ביסורין ועכ"ז איני חושש וזאת היא נחמתי כי תורתך לא שכחתי בסיבת היסורין והחבלים וזהו חסד גדול כי ע"י היסורין משכחין הלימוד כמ"ש ז"ל במס' נדרים כל משכבו הפכת בחליו מלמד ששכח תלמודו: חצות לילה אקום וגו' אז"ל בב"ר א"ר לוי אין הקב"ה דן את עע"ז אלא בלילה בשעה שהם ישנים מן העבירות ואינו דן את ישראל אלא ביום בשעה שהם עסוקים במצות וז"ש דוד חצות לילה אקום להודות לך על משפטי צדקך שני משפטים של צדקה: ובילמדנו כך אמר דוד חייב אני לקום ולהודות לך על מה שעשית עם זקני ועם זקנתי בחצי הלילה שנ' ויהי בחצי הלילה ויחרד האיש וילפת שאילו השחיל לה קללה אחת מהיכן הייתי עומד נתן בלבו וברכה ברוכה את לה' בתי ע"כ ואפשר שאמר על משפטי צדקך הוא משפט התורה שאמרה עמוני ולא עמונית והיא שעמדה לו· ובזה יבא קשר הכתוב הטיב והוא שאמר חבלי רשעים עודוני תורתך וגו' אמר על אותו הרשעים שהיו מבקשי' לדחות פעמי מלבוא בקהל ה' משום לא יבא עמוני וגו' אמנם תורתך לא שכחתי שאמרה עמוני: חבר אני וגו' אז"ל אבל כי לא כתוב עד בואו פה א"ר שמואל בר נחמני לפי שבע"הז לא הסיבו שני גדולים ישי ושמואל עד שיסב דוד ביניהם אבל לע"ל אין לך כל מחיצה ומחיצה של צדיקים שאין דוד עומד על גבם עכ"ל וזהו אומרו חבר אני לכל אשר יראוך כי לכל אשר היו יראים יראי השם בזה העולם ולכל מחיצה של צדיקים דוד מתחבר עליהם ועומד על גבם· או יאמר במה שאמרו ז"ל אבל עורה כבודי רבי בשם רא"א מה היה דוד עושה נוטל נבל וכינור והיה נותן מראשותיו והיה ננער בחצי הלילה והיו חכמי ישראל שומעין קולו ואומרים מה דוד המלך הרי הוא עוסק בתור' בשיר' ותשבחות אנו עאכ"ו נמצא כל ישראל עוסקים בתורה וזהו אומרו חצות לילה אקום וגו' חבר אני וגו' ר"ל בחצות הלילה אקומה לעסוק בתורתך להודות לך על משפטי התורה משפטי הצדק וכיון כי כאשר אקום לעסוק בתורה יראיך יראוני וישמחו ויקומו גם הם ויספרו את תהלות ה' נמצא כי חבר אני לכל אשר יראוך· ולפי שאמרו הקורא בתורה בלילה חוט של חסד משוך עליו ביום זה יהיה כשהוא יחידי אבל הם רבים עתה עם ישראל כולם עוסקים בתורה וזכותא דרבים עדיף ולכן ראוי כי לא לבד יהיה עליהם משוך חוט של חסד אלא יהיה ג"כ בזכותם על כל הארץ כולה והוא אומרו חסדך ה' מלאה הארץ ואמר יראוך ולשומרי פקודיך ע"ד שאז"ל כל שיראת חטאו קודמת לחכמתו חכמתו קיימת וז"ש יראוך בלשון עבר כי בתחלה קדם להם היראה ואח"כ נכנסו בלמוד התורה והוא אומרו שומרי פקודיך כענין שאז"ל ושמרתם זו משנה· או יאמר ע"ד שאז"ל במדרש משלי אבל ראשית חכמה יראת ה' זו היא התורה שיראתה לכל העולם ודעת קדושים בינה זו הגמרא נמצא שקרא התורה יראת ה' לכן אמר חבר אני לכל אשר יראוך שהם העוסקים בתורה ולשומרי פקודיך הם המקיימים אותה ועושים מצותיה ופקודיה:

טוב עשית עם עבדך וגו' כוונת דוד המלך ע"ה להתיר תלונות צדיק וטוב לו צדיק ורע לו רשע וטוב לו רשע ורע לו וז"א טוב עשית עם עבדך ר"ל הנה כאשר עשית טוב עם עבדך וחסידך מה טוב ומה נעים ה' כדבריך שאמרת שלא תמנע טוב להולכים בתמים אך טוב טעם ודעת למדני במה שאני רואה היפך מזה כי הלא במצותיך האמנתי שיספיקו להבין על העמל בהם וא"כ למה רבות רעות יגודו על נפש צדיק טרם אענה אני שוגג וגו' מלשון ענין כלו' טרם התעסקי בענין זה הייתי טועה ושוגג כמעט נטוי רגלי כי קנאתי בהוללים על היות דרכם צלחה ובתיהם שלום מפחד וזה היה טרם התעסקי בענין זה וטרם הביני טעמו כמעט נטוי רגלי אבל עתה אמרתך שמרתי והבנתי כי למדתני טוב טעם על צדיק וטוב לו וכו' והוא מגיד כי טוב אתה ומטיב וגו' ואז"ל במדרש טוב אתה טוב הייתי לאבו' ומטיב לבנים אחריהם ור"ל לפי עניננו כי לפיכך יש צדיק וטוב לו צדיק בן צדיק· צדיק ורע לו צדיק בן רשע וכו' נמצא כי כשהאבות הם טובים טוב להם וטוב לבניהם והוא אומרו טוב אתה לאבות ומטיב לבניהם אחריהם· ואומרו למדני חוקיך ירצה כמו שלמדתני טעם בזה הדבר כך אחלה פניך למדני שאר חוקיך וטעמי תורתך: טפלו עלי שקר זדים בראותם אני בכל לב אצור פקודיך ועכ"ז צרות רבות סבבוני קדמוני מוקשי מות והנה טפש כחלב לבם לא ידעו ולא יבינו כי הנה אני תורתך שעשעתי ולכן צריך לתת לי יסורין כי שלשה מתנות טובות נתן הקב"ה לישראל וכולם לא נתנם אלא ע"י יסורין ואחד מהם היא התורה שנ' אשרי הגבר אשר תיסרנו יה וגו' ולכך באו לי היסורין והוא אומרו טוב לי כי עוניתי למען אלמוד חוקיך וטוב לי תורת פיך מאלפי זהב וכסף שיש להם לרוב: טוב עשית וגו' ר"ל הטוב שעשית לי היה כדבריך מה הדבור שלך הוא בלא עמל ויגיעה כך אתה עושה הדבר בלי עמל: או נפרש טוב עשית ר"ל התועלת של זה הטוב שלך הוא לפי שעשית אותו עם עבדך ומה שקנה עבד קנה רבו ואף אם איני ראוי ליקרא עבדך הלא ה' כדברך שדברת וקראת אותי עבד כאומרו ביד דוד עבדי אושיע: או ירצה טוב עשית עם עבדך כי אתה עשית כדברך כי דבר הבא ממך אינו אלא טוב כאמרם אין דבר רע יורד מלמעלה. ולכן אחלה פניך שתלמדני טוב טעם בתורתך להגות בהם תמיד כי במצותיך האמנתי שיזכוני שלא יבוא לי מאתך אלא דבר טוב כמו שאמר שומר מצוה לא ידע דבר רע: טרם אענה וגו' אז"ל השב מיראה נעשה לו מזדונות שגגות והשב מאהבה נעשה לו מזדונות זכיות· וז"ש טרם אענה והוא לשון עינוי והכנעה ר"ל טרם אענה ואכנע לבבי בתשובה כדת מה לעשות כיון שאין התשוב' כהוגן אני שוגג ר"ל נחשב לי כשוגג ועתה אמרתך שמרתי ר"ל ועתה שהכנעתי עצמי בתשוב' טובה כהוגה נחשבו הזדונות כזכיות ונחשב לי כאלו אמרתך שמרתי ומצותיך קיימתי ולכן אמר שמרתי בלשון עבר כי באותם הזדונות שעשיתי נחשב לי עתה ע"י התשובה הזאת כאלו אמרתך שמרתי ויתישב בזה מלת עתה הרומז על התשובה כמאז"ל אין ועתה אלא תשובה· וזה טוב אתה ומטיב שהי טובות יש הא' לשב מיראה אתה עוש' טיבה לעשות מזדונות שגגות ומטיב לשב מאהבה לעשות מזדונות זכיות: או קרוב לזה טוב שאתה מוחל העון לשב מאהבה ומטיב שנעשו לו זכיות ואמר למדני חוקיך כמאז"ל שסכר הבעל תשובה שיזכהו האל ית' שתלמודו מתקיים בידו שנ' וחפץ ה' בידו יצליח: או ירצה ע"ד שאז"ל על פסוק יברכך ה' וישמרך עם הברכה שמירה מלך ב"ו נותן מתנה לחבירו ובאו לסטים ונטלו ממנו אין בידו כלום משא"כ הקב"ה נתן הברכה ומשמרה בידו· וכן אמרו במדרש אבל הורני ה' חקיך ואצרנה עקב עשה אותה לפני דרך ואצרנה עקב מה עקב שתהיה בידי התורה עקב למה"ד למי שהיה עושה עפשית למלך והביאה לו ונשברה מה בידו כאלו לא עשאו ע"כ ועל זה אמר טוב אתה ומטיב ר"ל אתה עושה טובות כפולות האחד שתתן הברכה העושר והחכמה לאדם ואח"כ אתה מטיב לו שאתה משמרה בידו וכן תתנהג עמי בלימוד חוקיך שתלמדם לי ותשמרם בידי· או ירצה טוב אתה ומטיב לפי ששאל ילמדהו טוב טעם לדעת במצות התורה ישאל ממנו עתה ג"כ על חלק החוקים והוא אומרו טוב אתה ומטיב ר"ל כיון כי מדתך הטיבה להטיב טיבות הרבה לכן אחלה פניך תטיב אלי גם בחלק החוקים ולמדני את חוקיך: טפלו עלי שקר זדים וגו' יאמר אע"פ כי טפלו עלי שקר זדים באומרם אלי אין ישועתה לו באלהים סלה עכ"ז לדבריהם לא חשתי אמור לא נסיונותי אלא אני בכל לב אצור פקודיך כי ידעתי כי שקר תרמיתם כי אע"פ שנלכדתי באיזה עון הלא תורתך שעשעתי כי עבירה מכבה מצוה ואין עביר' מכבה תורה· וכמו שאז"ל ת"ח שסרח אין תורתו נמאסת: טוב לי כי עוניתי והוא למען אלמד חקיך ותורתך כי שלש מתנות טובות נתן הקב"ה לישראל וכול' לא נתנו אלא ע"י יסורין וא' מהם תורה· דמגינא ומצלא בעלמא הדין ובעלמא דאתי לא כן כסף וזהב שאינו אלא בע"הז וז"ש טוב לי תורת פיך וגו': טוב לי כי עוניתי וגו' אז"ל אגל ראמות לאויל חכמה א"ר לוי לטרסקל נקוב ששכר בעליו פועלים למלאתו מי שטפש אומר מה אני מועיל מכנים בזו ומוציא בזו מי שפקח אומר ולא שכר כל חביות וחביות אני נוטל כך מי שהוא טפש מה הוא אומר מה אני למד תורה ומשכחה מי שהוא פקח מהו אומר ולא שכר יגיעה הקב"ה הוא נותן ע"כ ועל זה יאמר טוב לי כי עוניתי וגו' לפי שאמר קודם לכן טפש כחלב לבם והם אותם שטפלו שקר המלפלפים והמהגים באומרם מה תועלת ללמוד תורה ולשכחה ולפי' הם מרפים עצמם מן התורה אמנם אני תורתך שעשעתי כי אע"פ שאני שוכח שכר יגיעה הקב"ה הוא נותן והוא אומרו טוב לי כי עוניתי ר"ל הטוב לי הוא מצד היגיעה והעינוי שיגעתי ועונתי למען אלמד חוקיך כי השכר הוא על היגיעה שאני סובל ללמוד אותם ולפי שהעיקר הוא שיהיה היגיעה בשמחה כאומרו תחת אשר לא עבדת את ה' אלהי' בשמחה וגו' לכן אמר כי בשמחה גדולה יגע בה וטוב לי התורה מכל מה שבעולם וזהו אומרו טוב לי תורת פיך מאלפי זהב וכסף: או נפרש טוב לי תורת פיך כמש"ז"ל שמות רבה פרשה מ"א כי ה' יתן חכמה ולמי שהוא אוהב מפיו דעת ותבונה ר' יצחק ור' לוי חד מנהון אמר לה"ד למלך שהיה לו בן בא בנו מבית הספר מצא תמחוי לפני אביו נטל אביו חתיכה אחת ונתן לו מה עשה בנו אמר לו איני מבקש אלא מזה שבתוך פיך מה עשה נתנו לו ולמה על שהיה מחבבו נתן לו מתוך פיו הוי כי ה' יתן חכמה וכל מי שהוא מחבבו יותר מפיו דעת ותבונה ע"כ· ועל זה אמר טוב לי תורת פיך וגו' ולא אמר טוב לי תורתך אלא תורת פיך ר"ל ממה שבתוך פיך מאלפי זהב וכסף אע"פ שעם הזהב והכסף אוכל לעשות צדקה ולהטיב לאחרי' הך לעצמי יותר טוב לי תורת פיך וזהו לפי כי מי שישנו בתור' ישנו בעושר ומתוך שמחכמתו ועשרתו דכתי' אורך ימים בימינה בשמאלה עושר וכבוד: וכן אז"ל כל אדם שיש בו דעה לבסוף מתעשר שנ' ובדעת חדרים ימלאו ע"כ: טוב לי כי עוניתי וגו' יתבאר במה שאז"ל אין ת"ח רשאי ליסב בתענית מפני שממעט במלאכת שמים· נתן דוד טעם על אשר התענה כי טוב עשה כי לא מבעיא שלא נתבטל ממלאכת שמים מן הלמוד אלא אדרבה נתענה להוסיף על הלמוד והוא אומרו טוב לי כי עוניתי למען אלמד חוקיך· או נבאר כאמרם ז"ל בתנחומא פרשת שמות א"ר ביזנא אין אדם בעולם בלא יסורין חושש בשינו אינו יכול לישן בעיניו אינו יכול לישן יגע בתורה אינו ישן וזה ער וזה ער הוי אשרי הגבר אשר תיסרנו יה ומתורתך תלמדנו ע"כ וז"ש טוב לי כי עוניתי כלומר כמה טוב חלקי כי עוניתי ר"ל כי העינויים והיסורין שלי היו למען אלמד חוקיך שאני יגע בהם ואיני ישן וזהו ע"ד אשרי מי שעמלו בתורה כלומר כי כל אדם לעמל יולד אשרי מי שהעמל שלו יהיה בתורה:

ידיך עשוני וגו' אז"ל במס' כתובות גדולים מעשי צדיקים יותר ממעשה שמים וארץ דאלו במעשה שמים וארץ כתי' אף ידי יסדה ארץ ואלו במעשה צדיקים כתי' מקדש ה' כוננו ידיך וכו' וז"ש ידיך עשוני כיון שכ"כ חשיבות עשית עמדי שבראתני בשתי ידים וידיך עשוני ויכוננוני א"כ עשה עם עבדך כחסדך והבינני ואלמדה מצותיך: יראיך יראוני וישמחו אז"ל על מה דכתיב בדוד וטוב רואי א"ר יצחק וטוב רואי בהלכה שכל מי שהיה רואה אותו היה זוכר תלמודו· וז"ש יראיך שהם עמלי תורה יראוני וישמחו לפי שבראותם אותי זוכרים למודם וז"ש כי לדברך יחלתי ר"ל דבריך שהוא דבר למוד והלכה יחלתי שתנוח ותחול עליהם ויזכרו את למודם ולא ישכחוהו: ידעתי ה' צדק משפטיך עם המשפט אתה עושה צדקה לזכות ולנקות האדם מעונותיו והתוכה הם היסורים שהם רעים ונאמנים שאינם עוברים חק תפקידם בזמן שהוגבל להם· יהי נא חסדך וגו' אחלה פניך שיהיו גם עתה ובתוכה הזאת יהי חסדך לנחמני ולא תמתין עד זמן אשר הוגבל להם· או ירצה יהי נא חסדך לנחמני כאמרתך שאמרת וחסדי לא אסיר מעמו ולא אשקר באמונתי: יבואוני רחמיך ואחיה· אז"ל בב"ר פרשה ס"ג ויוליד חכם ישמח בו א"ר לוי מנין אתה אומר שכל מי שיש לו בן יגע בתורה שהוא מתמלא עליו רחמים ת"ל בני אם חכם לבך ישמח לבי גם אני ר"ש בן מנסיא אומר אין לי אלא לב אביו של בשר ודם מנין שאפילו הקב"ה מתמלא עליו רחמים בשעה שהוא יגע בתורה ת"ל ישמח לבי גם אני פי' כי מלת אני רומז לשכינה כמו שהיה הלל אומר אם אני כאן הכל כאן לכן אמר יבואוני רחמיך פי' ראוי שתתמלא רחמים עלי כיון שאני יגע בתורה וז"א כי תורתך שעשועי: יבושו זדים כי שקר עותוני ר"ל שבאים בטענות כוזבות משאות שוא וכזב אשר לא כתורתך ולהיות שהחוקים היצר והאומות משיבין עליהם לפיכך לפניהם אני אשיח בפקודיך והם המצות המופקדות בשכל ושכל האדם מחייב בעשייתם וקיומם· אמנם ישובו לי יראיך ויודעי עדותיך שהם המעידים על אלוהותו ועמהם אשיח בחוקים לכן יהי לבי תמים בחוקיך למען לא אבוש כשישאלוני איזה טעם הודיע להם ושאבאר להם את חקי האלהים ואת תורותיו: או יאמר ישובו לי יראיך וגו' אז"ל בתנחומא יראו רבים ויראו כל הרוצה לעשות תשובה יסתכל בדוד באופן שדוד זיכה את הרבים בתשובתו· ואז"ל כל המזכה את הרבים אין חטא בא על ידו כדי שלא יהא הוא בגיהנם ותלמידו בג"ע· וז"ש ישובו אלי יראיך אלו בעלי תשובה וממני ילמדו לעשות תשובה וכיון שזכיתי את הרבים ראוי שיהי לבי תמים בחוקיך

בחוקיך

בתוקיך ולא יבא מכשול על ידי למען לא אבוש לעתיד לבא שלא יהיו אומרים הוא בגיהנם ותלמידו בג"ע :

כלתה לתשועתך נפשי וגומר אז"ל בש"ט אין ביד ישראל אלא קווי כדי שיגאלו בשכר קוה קויתי דוד שקוה לי עיניתיו וז"ש כלתה לתשועתך וגו' ומר ומן הדין שתושיעני כי הלא לדברך יחלתי וקויתי · או יאמר במה שאז"ל ישועתו של הקב"ה ישועתן של ישראל וילפי לה מכמה קראי דכתיב ולכה לישועתה לנו וכתיב עם נושע בה' וכמוהו רבים וז"ש כלתה לתשועתך נפשי שתושיע שמך המחולל בגוים ולהיות שהנפש היא חלק אלוה ממעל לכך היא כלתה לתשועתך : או יאמר לפי שישראל אינם מבקשים שיהיה עוד התשועה ע"י ב"ו אלא ע"י הקב"ה בעצמו וז"ש כלת' לתשועתך נפשי שתהי' הישועה על ידך לדברך יחלתי שתדבר ותאמר להושיעני וזהו לפי שמאמרו של הקב"ה הוא מעשה · וזהו אומרו כלו עיני לאמרתך בלבד שתאמר לי מתי תנחמני : כי הייתי כנאד בקיטור מרב היסורין זאת נחמתי כי תורתך לא שכחתי והוא חסד כאז"ל כל משכבו הפכת בחליו א"ר יוסף שמשכח תלמודו : כמה ימי עבדך וגומר אז"ל בש"ט רועה ישראל האזינה מה שנת הגאולה פרנסה אף שנת הפרנסה גאולה ומה הפרנסה בכל יום אף גאולה בכל יום · לכן יאמר כמה ימי עבדך כלומר הנה מדתך הטובה לעשות גאולה בכל יום וא"כ כמה ימים תעבור לעבדך מבלי עשות לו גאולה ומתי תעשה ברודפי משפט ואם אינך חס על עלבוני תחוס על עלבונה של תורה אשר כרו לי זדים שיחות אשר לא כתורתך : או נפרש כאשר נקדים דברי רז"ל בש"ט מזמור כ"ב וצומו עלי ואל תאכלו ואל תשתו שלשת ימים יכול יהו צמים שלשה ימים ושלשה לילות ולא היו מתים אלא מפסיק מבעוד יום ולמה שלשה ימים לפי שאין הקב"ה מניח את הצדיקים בצרה יותר מג' ימים וכו' · ועל זה יאמר כמה ימי עבדך מתי וגומר ר"ל כמה יהיו ימי עבדך בצרה ועד מתי תעשה ברודפי משפט כי הלא עברו כמה ימים ושנים ומדת טובך שלא תניח עבדיך יותר משלשה ימים ואפשר שירמוז במלת כמה ימי עבדך וגו' כי להיות כי דוד המלך ע"ה ימי שנותיו בהם שבעים שנה והנה חמשת שנים של ילדות אינם נחשבים למאומה נשאר ס"ה כמספר כמ"ה ר"ל כמה הם ימי עבדך בלבד וא"כ מתי תעשה ברודפי משפט כי הלא מועטים המה ימי חיי · כרו לי זדים שיחות והוא לשון לפלוף ושיחה בטילה כמו הקוטפים מלוח עלי שיח אמר על דואג האדומי וסיעתו כרו לי זדים שיחות ר"ל בקשו לכרות ולפסוק דין בשיחות בטלות לומר שאיני ראוי לבא בקהל · וזהו אשר לא כתורתך כי עמוני ולא עמוני' מואבי ולא מואבית אמר רחמנא · כל מצותיך אמונ' ובשקר רדפוני לכן עזרני והצילני מהם כל מצותיך אמונה אז"ל שלא נגאלו ישראל ממצרי' אלא בשכר אמונ' שנ' ויאמן העם ואז"ל במכילתא ר' נחמי' אמר כל המקבל עליו מצוה אחת באמונה כדאי הוא שתשרה עליו רוח הקדש שכן מצינו באבותינו שבשכר שהאמינו אבותינו בה' וכו ושרתה עליה' רוח הקדש ואמרו שירה שנ' ויאמינו בה' וגו' וכן אתה מוצא שלא ירש אברהם אבינו ע"ה ע"הז וע"הב אלא בזכות אמונה וכן אתה מוצא שאין הגליות מתכנסות אלא בשכר אמונ' לכן יאמר דהמע"ה לא לבד קבלתי מצוה אחת באמונה אלא קבלתי כל מצותיך באמונה וא"כ ראוי שתגאלני בשכר אמונ' והוא אומרו שקר רדפוני עזרני וכיון שבשכר אמונ' ירש העול' הזה והבא לכן יאמר על אלו הרשעי' כמעט כלוני בארץ בע"הז ואני לא הרפיתי ידי מן האמונ' במצותיך ולא עזבתי פקודיך : או נפרש כל מצותיך אמונ' הלא מצותיך ועדותיך נאמנו מאד בהבטחותיהם אשר יעשו אותם האד' וחי בהם כי נאמנים כל פקודיו לתת שכר טוב לכל עושיהם אמנם איני שואל שתעשה עמי בשכרם אלא כדי ליפרע מן הרשעים הקמים עלי מצד שעשו הרע בעיני ה' והוא אומרו שקר רדפוני עזרני כלו' מצד שרדפוני בשקר עזרני להתגבר עליה' להפיל' ולהשפיל' ולא תעזו' לי בשכ' מעשי וצדקותי כמ"ש שתשל' להם כפעל' וכרוע מעלליה' ומאליו ימשך שתצילני מידיה' · כמעט כלוני בארץ ואני לא עזבתי פקודיך כלומ' כמעט בעיניה' לכלותני בארץ ואני מעמיד הארץ באם לא עזבתי פקודיך כענין שנ' על מה אבד' הארץ ויאמ' ה' על עזב' את תורתי באופן שחשבו לכלותני בארץ ואני לא עזבתי פקודיך אשר בהם אני מעמיד הארץ והדרי' עליה · או ירצ' עם תועי לבב הם אשר חשבו לדחו' פעמי וכמעט בעיניה' לכלותני בארץ לא ידעו ולא יבינו מהלך שבילי הדעת כי הנה אני לא עזבתי פקודיך וכמו שהם חיים וקיימים לעד לעול' כך אהיה אני כמו שאז"ל במדרש קהלת אמר רשב"י כתי' כי כימי העץ ימי עמי ואין עץ אלא תורה שנ' עץ חיים היא למחזיקים בה וכי מי נברא בשביל מי התורה בשביל ישראל או ישראל בשביל התורה לא תורה בשביל ישראל אלא תורה שנבראת בשביל ישראל הרי היא קיימת לעולמי עולמים ישראל שנבראו בזכותן על אחת כמה וכמה · כחסדך חייני ואשמר' וגו' אז"ל על פסוק מי הקדמני ואשלם מי קיים מצוה שלא קבל שכרו קודם עשותו מי קלם לפני עד שלא נתתי לו נשמה וכו' · נמצא כי ירא מצוה הוא ישולם קודם עשותו המצוה וזהו מצד חסדו וטובו הגדול והוא אומרו כחסדך חייני · ר"ל כמנהג חסדיך הטובי' שאת' מקדי' לאדם כך תקדים לי להחיותני וא"כ אני אעשה המצות ואשמרה עדות פיך כי מי יקיים מצותיך עד שלא תקדים לו החיים :

לעולם ה' דברך נצב אז"ל על פסוק שומר מצוה לא ידע דבר רע · כל העושה מצוה כמאמרה אפילו הקב"ה גוזר גזירה הוא מבטלה וכן אמרו ז"ל על פסוק צדיק מושל בירא' אלקי' וז"ש לעולם ה' דברך נצב קיים ועומד בשמי' ע"י גזרתך כי מי יאמר לו מה תעשה אמנם בארץ צדיק יאמר לו מה תעשה שאפילו גוזר גזירה הוא מבטלה ועי"כ לדור ודור אמונתך כוננ' ארץ ות עמוד : לדור ודור אמונתך וגו' האמונתך היא התורה וכן אז"ל אכל צוית צדק עדותיך ואמונ' מאד אמונ' זו תורה שהיא גדול' שבה ברא הקב"ה עולמו ובה נשבע שנ' נשבעתי לדוד באמונתך ע"כ וזהו אומרו לדור ודור אמונתך שהיא התורה שנתת לדור ודור ועמה כוננ' ארץ ותעמוד שאילולי היא לא היתה עומדת כידוע · או נפרש במ"שזל בפ"ק דתעני' א"ר אמי אם ראית דור שהשמי' משתכין עליו כנחש' מלהוריד טל ומטר בשביל לוחשי לחישו' שאין בדור יפים פירש"י שאין מתפללין תפל' בלחש ע"כ והסע"כ לפי שאמרו ז"ל שלא יגבי' אדם קולו בעת תפלתו שהמגבי' קולו הוא מקטני אמנה בחושבו שאין הקב"ה שומע עד שיגביה קולו וע"כ בשביל' שמי' נעצרי' לפי שאין הגשמי' יורדין אלא בשביל בעלי אמונ' כדאי' בגמ' שם · וכן אז"ל בתנחומ' אמת מארץ תצמח וגו' בשע' שיש אמת בארץ הקב"ה עושה צדקות עם הבריות ומציל אותם מפורענות וטובה באה לעול' ע"כ וזהו אומרו לדור ודור אמונתך כוננת ארץ ותעמיד ר"ל בעבור האמנה שיש לדור ודור פקדת הארץ ותשוקקיה וכו' · למשפטיך עמדו היו' וגו' אז"ל אין הקב"ה דן את אה"ע אלא בלילה בשעה שהם ישינים ואינו דן את ישראל אלא ביום בשעה שהם עסוקים במצות הה"ד והוא ישפוט תבל בצדק ע"כ ועל זה יאמר למשפטיך עמדו היום ר"ל ידעתי ה' כי למשפטיך ולדיניך עמדו כל ישראל היום כי לא תדון אותם בלילה אלא ביום וזהו לטובתם שתשפוט אותם בעת שהכל הם עבדיך בשע' שעובדי' אותך ובשע' שעושי' המצו' : או נפרש כענין שאז"ל ד"א כי אם שמו' תשמרון שמא תאמ' יש בנו זקני' יש בנו גדולי' יש בנו נביאי' ת"ל כי אם שמו' תשמרון מגיד שהכל שוין בתור' וכה"א תורה צוה לנו משה מורשה קהל' יעקב כהני' ולויים וישראלי' אין כתוב אלא קהלת יעקב וכה"א אתם נצבים היום כולכם ע"כ נמצא שאמר שכולם נצבים ועומדים יחד בשוה שהכל שוים במשפטי התור' וזהו אומרו למשפטיך עמדו היו' ר"ל למשפטי תורתך כול' עמדו יחדיו בע"הז כי הכל שוים בה והכל הם עבדיך יחד קהלת יעקב · או נפרש כענין שאז"ל א"ל משה מבקשי' אתם לעמוד בעול' עסקו בתורה מה כתי' למעלה ושמרת' את דברי הברית ואחריו אתם נצבי' ע"כ נמצא שהם נצבי' ועומדים בעול' בעבור התורה וזהו אומרו למשפטיך עמדו היום ר"ל בעבור משפטי תורתך עמדו בעול' היו' כי הכל עבדיך על ידיהם : או יאמר ע"ד מה שאז"ל מלך והדיוט מלך נכנס לדין תחילה וז"ש למשפטך עמדו היום כולם כאחד ואין לזה קדימה על זה כי הכל עבדיך :

לולי תורתך שעשועי וגו' אז"ל עבירה מכבה מצוה ואין עבירה מכבה תורה לכן יאמר לולי היתה תורתך שעשועי אז באותו ענין של בת שבע אבדתי בעניי וב"לותי כענין כשל בעוני כחי וגו' : לעולם לא אשכח פקודיך כי בם חייתני כי העובר עליה' חשוב כמת כאומרם רשעי' בחייהם קרויים מתים : לך אני הושיעני יאמר כי פודה ה' נפש עבדיו שומרני נפשי משלשה סיבות · הא' מצד שהוא דבר שלו ועבדו · שנית כשהעבד סר למשמעתו לא יניח אדם לעשקו · כי רצון מלך לעבד משכיל · שלישית כי אף אם העבד בלתי משכיל יתן לב רבו להצילו מיד רשע כי לא יכון אדם ברשע לנגד עיניו · וז"ש לך אני ר"ל כיון שאני שלך ראוי שתושיעני · שנית מצד שאני עבד סר למשמעתך לזה אמר כי פקודיך דרשתי ושלישית כי מבלי הבטת אל כל זה עכ"ז נכון להצילו מיד עושקיו מצד היותם רשעים גמורים לזה אמר לי קוו רשעים לאבדני שהם רשעים גמורים אותם שקוו לי לאבדני :

לכל תכלה וגו' ר"ל לתכלית כל דבר קודם שיגיע קצו בפועל אני ראיתי אותו בכח בצפיית נפשי ראיתי את הנולד קודם היותו בפועל כי מלת ראיתי קץ לשון עבר הוא אמנם בתורתך לא מיבעיא כולה אלא אפי' במצוה אחת ממנה לא השגתי את קצה כי רחבה מצותיך במאד מאד ולפי שיש שני מיני קצוות קץ האורך וקץ הרוחב לפיכך אמר לכל תכלה ר"ל לכל תכלית וקץ בין תכלית האורך בין תכלית הרחב ראיתי קץ · אמנם מצותיך אפי' בקץ הרחב שלה רחבה במאד מאד וי"מ תכלה מלשון נכספה וגם כלתה נפשי ר"ל לכל כוסף ותאוה שיתאוו בני אדם ראיתי קץ סוף וגבול האמנם מצותיך היא רחבה מאד ואין לה קץ : ולפי דרכנו יאמר אח"כ מה אהבתי תורתך וגו' כלו' עם היות גודל מצותיך בריבוי עם כל זה לא שבעתי ממנה לרבוייה אלא מה אהבתי תורתך כל היום היא שיחתי :

מה אהבתי תורתך וגו' כמה אהבתי אותה להיותה תורתך ועם שכל היום היא שיחתי לא נמלאה תאותי כדרך המתמיד בדבר מה וכמ"ש פן ישבעך ושנאך: ובאומרו כל היום היא שיחתי יכוין בשני ענינים אם ע"ד שאמרו כי חיים הם למוצאיהם בפה ואם בענין שאמרו אלא על פי הדברים האלה וגו' א"ר"י לא כרת הקב"ה ברית עם ישראל אלא בשביל תורה שבע"פ שנאמר כי על פי הדברים האלה כרתי אתך ברית עם ישראל · מאויבי תחכמני וגו' אז"ל כל העושה מצוה אחד קנה לו פרקליט אחד וכל העובר עבירה קנה לו קטיגור אחד · וההפרש שביניהם מצד עצמם הוא שהקטיגור אינו דבר קיים לעולם כי בתשובה יכול לבטלו ולסלקו משא"כ הסניגור הוא קיים לעולם · וידוע שסונאו בעצם הלא המה המקטרגי' וז"ש מאויבי תחכמני מצותיך כי לעולם היא לי או ירצה כי לעולם היא לי כי אותם הדברים המסודרים מנמוסיי יפול בהם השינוי בכל זמן וזמן יחדשו משפטי' ונמוסי' מתחלפים אמנם מצותיך ותורתך לעולם היא לי ר"ל כי להיותה מסודרת ממך לא יפול בה השינוי : מכל מלמדי השכלתי ר"ל כי האומות הם יחדשו משפטיה' ונמוסיה' לעשות בהם כרצונם כי הם המסדרי' עצמם אמנם אני מכל מלמדי השכלתי שאינם מוסיפי' וגורעים במצותיך אלא עדותיך שיחה לי ר"ל השיחה שלהם לי היא בעדותיך לא להוסיף ולגרוע אלא בעדותיך אשר אתה עדותה בנו : או נפרש מכל מלמדי השכלתי ר"ל יותר מכל מלמדי השכלתי ואין זה מצד שיש חכמה בי יותר מבהם זולת מצד כי עדותיך שיחה לי כי ע"י שכל השיחה שלי היא בעדותיך תמיד ואמית עצמי עליה לפיכך השיג מה שלא השיג זולתו בטוב הכנתו וחריפות שכלו : או ירצה מה שהשכלתי יותר הוא באשר עדותיך שיחה לי כי כאשר אוציא הדבר תמיד בשפתי אתחכם הרבה כמשז"ל : מזקנים אתבונן וגו' אז"ל הלומד ע"מ לעשו' אז תלמודו מתקיים בידו וכמו כן כל שיראת חטאו קודמת לחכמתו חכמתו מתקיימת · וז"ש מזקנים אתבונן וחכמתי עמדה לי כי פקודיך נצרתי והיתה תורתי למוד על מנת לעשות ומה גם שהייתי סור מרע וא"כ עשה טוב באופן שהיה יראתי קודמת לחכמתי כי סור מרע הוא היראה ועשה טוב הוא החכמה וז"ש מכל אורח רע כלאתי רגלי תחלה למען אשמור דבריך תורתך בקרבי שתהיה מתקיימת בי · ממשפטך לא סרתי ראוי לדקדק שהיה לו לומר משפטיך עשיתי למה אמר לא סרתי אמנם להיות כי המשפטי' הם המצות אשר הדין והמשפט מחייב' והשכל מקרב' ויאמר כי לא לסבת שהשכל מחייב אות' נתן בלבו לעשותם כי אם היה כך לא היה מתמיד בהם אלא כאשר יבוא לידו הדב' יתן לב לעשותו ואם לא יבוא לידו לא יעשנו ולפי היות שממשפטיך לא סרתי ימין ושמאל ולא נטיתי ממני כל ימי זה יוכיח כי עשותי אותם הוא מצד כי אתה הורתני והבנת עולם אהבתיך ללכת בדרכיך ומצד שאתה הוריתני עשיתי אותם לא מפאת שהשכל מחייב עשייתם · מה נמלצו לחכי אמרתך ר"ל מה נמלצו לחכי המשפטי' שהזכרתי נמלצו לחכי להיות' אמרתך שאתה אמר' אות' לפיכך נמלצו לחכי בכמה מיני טעמים מתוקים מדבש ונופת צופי' · ועם זה שאמרנו לא יקשה בעיניך אומרו נמלצו לשון רבים ואמר אמרתך לשון יחיד או ירצה ע"ד שאמרו ז"ל במכלתא אכל וידבר אלהי' את כל הדברי' לאמר בדבור אחד מה שא"א לבשר ודם לומר כן וע"כ אמר נמלצו לשון רבים והכל נכלל באמרתך באמירה אחת : ועל דרך זה יאמר ג"כ מפקודיך אתבונן מצד שהם פקודיך לא מצד נמוסיי מבשר ודם :

נר לרגלי דבריך אמר שלמה המלך ע"ה כי נר מצוה ותורה אור דימה מצוה לנר ותורה לאור לפי שהמצוה תגין לעושיה לבד כדמיון הנר המגין לאדם ההולך אצלו כן המצוה תאיר לעושיה אמנם התורה ברה מאירה עד למרחוק להרץ ולדרי' עליה כדמיון השמש המאיר כל העול' כולו כן התורה מגנת להרץ לכל יושביה כאומרו אם לא בריתי יומ' ולילה חוקת שמים וארץ לא שמתי לכן יאמר נר לרגלי דבריך ר"ל כי דבר אחד מדברו ומצוה אחת ממצותיו יספיק להגין לעושיה והו' נר לרגלו להאיר לו שלא יכשל · ואור לנתיבתי כלו' אורה של נר המצוה לא יספיק להגין לזולתי רק לנתיבתי בלבד וכיון באומרו נר לרגלי דברך כי מן הראוי שיאמר נר לעיני דבריך כיון כי הנר מאירת עינים כי עם הנר המה יביטו יראו אם יש שום מכשול לישמר ממנו ואולם לפעמים יש דרך ישר לפני איש בלי שום מכשול ואבן נגף · אמנם המקום רעוע ותחתיו תעמוד הבהרת ולזה לא יועיל לו הנר שתאיר לעינים כי יפול הנופל ממנו והוא לא ידע כי לא יוכל ראות בהבטת ראותו במה שיש תחת הארץ לכן אמר כי נר מצוה איננה בלבד להאיר העינים כי לפעמים לא תועיל לו ראותו להציל מרעתו כאמור אמנם היא נר לרגלי ר"ל רגל עצמו שלא ימוט ולא יטבע במקו' רעוע וחלוש : נשבעתי ואקיימה לשמור משפטי וגו' כלומר לא שאני מקיימם מצד השבועה שהיא עלי כחוב על דברת שבועת אלקים שנשבעתי

מנחת ערב

ואסרתי על נפשי · אלא נשבעתי ואקיימה המצוה ומגמת פני הוא לשמור משפטי צדקך ולשמור מצותיך לא מצד השבועה אלא מצד חיבת המצוה ומה שנשבעתי הוא כדי לדחות היצר הרע מעלי וז"ש נשבעתי כדי ואקיימה וכו' : נעניתי עד מאוד ה' חייני וגומר אז"ל בפסיקתא אבל תודיעני אורח חיים א"ל הקב"ה דוד חיים את בעי צפה ליסורין ודרך חיים תוכחת מוסר ע"כ · לכן יאמר עתה נעניתי עד מאד ה' חייני כדבריך ר"ל הלא אתה אמרת לי דוד חיים את בעי צפה ליסורין הרי נלקיתי ביסורין הרבה ונעניתי עד מאד: א"כ תתן לי החיים כאשר דברת לאמר לתת לי דרך חיים על ידיהם וזהו אומרו חייני כדבריך · ואפשר שירמוז עוד אל מה שאז"ל פ"ק דסוטה אר"א כל אדם שיש בו גסות הרוח אין עפרו ננער שנא' הקיצו ורננו שוכני עפר שוכבי לא נאמר אלא שוכני מי שנעשה שכן לעפר בחייו · וזה יאמר נעניתי עד מאד לשון הכנעה ר"ל כיון שנעניתי עד מאוד עד עפר ראוי שתחייני בתחי' המתים כדבריך שאמרת ע"י הנביא הקיצו ורננו שוכני עפר : נדבות פי וגומר אז"ל פ"ק דתענית בימי רבי זירא גזור שמדא וגזור דלא למיתב בתעניתא אמר להו ר' זירא נקבליניה עלן ולכי בטיל שמדא ניתבה א"ל מנא לך הא א"ל דכתיב ויאמר אלי אל תירא דניאל כי מן היום אשר נתת את לבך להבין ולהתענות לפני אלהיך נשמעו דבריך ע"כ וזהו אומרו נדבות פי רצה ר"ל עתה תרצה נדבות פי כי כשאוכל לקיימ' אקיים אותם בפועל אך אתה תקבל נדיבות הפה ומצותיך ומשפטיך למדני בטוב טעם ודעת כדי שאוכל לקיימם כהוגן כדת מה לעשות : נפשי בכפי תמיד וגומר יאמר היותו מעותד לשתי מלחמות מלחמת האויבים ומלחמת היצר · על מלחמת האויבים אמר נפשי בכפי תמיד ר"ל נפשי תלויה בכפי כי אשא ואפרשה כפי וידי לקרב אצבעותי למלחמה על אויבי בחרב יתמו · ועל השנית שהוא מלחמת היצר הרע אמר ותורתך לא שכחתי כי אם בא יצרך להתעותך משכהו בה"מ כענין אם פגע בך מנוול זה משכהו לבית המדרש : נתנו רשעים פח לי ולא יכלו לי כי ומפקודיך לא תעיתי ע"ד שאז"ל אין ערוד ממית אלא חטא ע"כ עם היות שנתנו והזמינו פח לי היכי תושע רק שלא אטעה מפקודיך : נחלתי עדותיך לעולם וגו' נטיתי לבי לעשות חקיך וגומר גרסינן במדרש הד"א ברית עולם שם לי אמר דוד שם כרת לי הקב"ה ברית שאהא בקי במקרא במשנה במדרש בהלכות בהגדות שנ' ערוכה בכל ושמורה בלבי לעולם במדה שאדם מודד לו בה מודדין לו שכשם שת"ח יושבים בבתי כנסיו' ובבתי מדרשות ועוסקים בתורה לש"ש הם ובניה' עד סוף כל הדורות לפיכך הקב"ה כורת להם ברית שלא ישתכח דברי תורה מפיהם ומפי בניהם ומפי בני בניהם עד ס"ף כל הדורות שנ' זאת בריתי אותם וגומר ע"כ וזהו אומרו נחלתי עדותיך לעולם שיהיו שמורים בלבי לעולם לפי כי ששון לבי המה ר"ל שאני עוסק בהן לשמן בלב שלם ובנפש חפצה : או ירצה להיות שהעדות הם חלק המצות אשר לב האדם משיג טוב טעם ויודע דעת עליון בהם לכן יאמר כי ששון לבי המה כי כאשר ישיג טעמם אין שמחה גדולה מזו וכאומרו שמחה לאיש במענ' פיו ואמר פקודי ה' ישרים משמחי לב אמנם בחלק החוקים שאין משיג בהם טעם באופן שהיצר הרע והלב עקש משיב עליהם על זה אמר נטיתי לבי לעשות חוקיך נטיתי אותו שלא ישיב עליהם על היותו בלתי משיג טוב טעם בהם : או נפרש נטיתי לבי וגומר ר"ל מרוב הרגלי במצות עד שעשיתי לבי נטוי לעשות החוקים תמיד · לעולם עקב ר"ל העקב והשכר שאני רוצה הוא שיהיה כך לעולם נטוי אל הדרך הטוב כי שכר מצוה מצוה ושיעור הכתוב נטיתי לבי לעשות חוקיך ושיהיה כך לעולם זהו העקב והשכר שאני רוצה : או יאמר ע"ד שאמרו ז"ל היום לעשותם והיה עקב היום בע"הז לעשותם ושכרם בעקב כי שכר מצוה בהאי עלמא ליכא וז"ש נטיתי לבי לעשות חוקיך ואין אני מבקש שכר בהאי עלמא אלא לעולם עקב ירצה לעולם הבא הנרמז בעקב וסוף :

סעפים הם המחשבות רעות המביאו' לידי מעשה שנאתי ואח"כ ותורתך אהבתי ע"ד כל שיראת חטאו קודמת לחכמתו חכמתו מתקיימת : סתרי ומגיני אתה וגומר ר"ל בזה הדבר אתה סתרי ומגיני שתגין עלי להצילני מן היצר הרע ולהתקרב לעבודתך כי הבא לטהר מסייעין לו · לדברך יחלתי מלשון התחלה כמו ויחל נח כלו' אפילו לדברך ולעבודתך אני התחלתי לטהר ואני מתחיל בדבר ואני צריך סיוע מהשם בעבור כחות הגוף החומריים המריעים לאדם לכן ידבר עליהם ואמר סורו ממני מרעים ר"ל סורו והבדלו אתם המרעים אותי ואז ואצרה מצות אלהי פירוש אז אני לבדי אצרה מצות אלהי בלי סיוע זולתי כי עתה יצטרך לסיוע בעבור אשר סביב שתו עליו להתקיפו · סמכני כאמרתך ואחיה ר"ל סמכני כאמרתך שאמר' לסמוך ולסייע לבא לטהר ואחיה ר"ל ואגבר בי כח החיוני כח הנפש החיונית ואל תבישני משברי ר"ל אל תכלימני ואל תבישני מאותו משנה שברון שיש לי מענין בת שבע ועתה סעדני ואושעה ר"ל תהי ידך לעזרני ולסייע אותי להושיע אותי מאותו עון ולכן קודם אמר סמכני ר"ל שיסמוך אותו לבל יפול ביד היצר הרע · ועכשיו אמר לשון סעד כאומרו סעדני ואושעה ר"ל שיסעדהו לקום אחרי נפלו ואמר ואשעה בחוקיך תמיד ר"ל כאשר תעשה לי כל זה הגידה שמך בכל דור ודור אספר תהלתך ומנהגיך הטובים כי היית עזרתה לי וזה ואשעה בחוקיך תמיד · לספר מנהגיך הטובים ולשון חוקיך כמו ואכלו את חוקים ולהיות כי ענין בת שבע שוגג היה כי גט כריתות היה לה לכן יאמר סלית כל שוגים ר"ל אותם שהם שוגגים ולא מזידים אין אתה מבזה אותם אלא סלית כל שוגים מלשון לא תסולה בכתם אופיר ר"ל הש"י סולה ומעריך ומייקר ערכם ותולה להם עד שיחזרו בתשוב' ואע"פ שמ"מ שקר תרמיתם ר"ל מרמה שנתרמו בה וטעו בה עם היותה מרמה של שקר כי אם היו נזהרים ומסתכלים הטוב היו ניצולים עכ"ז לא יסתיר פניו מהם לא הם אלו בערך ותולה להם עד שיחזרו בתשובה אמנם סיגים השבת הם הרשעים גמורים מזידים השבת מטהרם : או יאמר סעפים שנאתי ע"ד שאמרו בספר הזוהר א"ר יוסי כל מאי בר נש דהרהורין בישין אתיין לגביה יתעסק באורייתא וכדין יתעברון מיניה · וז"ש סעפים אפילו מחשבות רעות שנאת וכמה השבתי אותם ממני ע"י ותורתך אהבתי סתרי ומגיני אתה ע"ד שאמרו במדרש מלך בשר ודם עבדיו משמרים אותו מבחוץ והוא יושב מבפנים ואלו בהקב"ה כתיב ה' ישמרך מכל רע וגומר · וזהו אומר סתרי ומגיני אתה לשומרני כי לדברך יחלתי שאמרת לעשות מזוזה בפתחי והוא שומרני · סמר מפחדך בשרי אז"ל בפרק הרואה ההוא תלמידא דהוה אזיל בתריה דר' ישמעאל בר' יוסי חזייה דהוה קא מפחד א"ל חטאי את דכתיב פחדו בציון חטאי' א"ל והכתיב אשרי אדם מפחד תמיד א"ל ההוא בדברי תורה כתיב מעש' בהלל הזקן שהיה בא בדרך ושמע קול צוחה בעיר אמר מובטח אני שאין זה בביתי עליו הכתוב אומר משמועה רעה לא יירא נכון לבו בטוח בה' · לפיכך יאמר דוד המלך ע"ה סמר מפחדך בשרי וממשפטיך יראתי כי היראה והפחד שלו לא היה כי אם מה' וממשפטי תורתו אשר על זה נאמר אשרי אדם מפחד תמיד אבל לא היה מפחד במילי דעלמא שעליהם נאמר פחדו בציון וגומר · אבל הוא נכון לבו בטוח בה' לא יירא רע וכן על זה הדרך אמר שרים רדפוני חנם ומדברך פחד לבי :

עשיתי משפט וצדק וגומר תמן תנינן רבי נחוניא בן הקנה אומר כל המקבל עליו עול תורה מעבירין ממנו עול מלכות ועול דרך ארץ ע"כ ועל זה יאמר עשיתי משפט וצדק בל תניחני כלומר כיון שקבלתי עלי עול תורה ומשפט לשמור ולעשו' ראוי שתעביר ממני עול העושקים אותי ואל תניחני לעשקי ומה שלקח משפט וצדק לפי היות כי עיקר התורה הלא הוא המשפט שלא נתנה התורה אלא בעבור המשפט כמשז"ל במדרש משפטים או יאמר ע"ד אז"ל במסכת שבת אמר עולא אין ירושלים נפדית אלא בצדקה שנאמר ציון במשפט תפדה ושביה בצדקה לכן יאמר דהמע"ה כיון שהוא יפדה את ישראל מכל צריהם האל המושיע אותם אמר שהם בצרה בשכר הצדקה אמנם אני שעשיתי שתים משפט וצדקה ראוי שיצילני מקודם לכן שלא אפול בידם כלל והוא אומרו בל תניחני לעושקי : או נפרש ע"ד שאז"ל כי העוש' צדקה נוטל שכרו בע"הז ובע"הב לכן יאמר דהע"ה עשיתי משפט וצדק וגו' כלומר אע"פ ששכר מצוה בהאי עלמא ליכא עכ"ז מצות הצדק מגנת אף בזה העולם וא"כ מצד שעשיתי משפט וצדק ראוי שתגן עלי בזה העולם ואל תניחני לעושקי ולפי שאמר שג"כ נוטל שכרו בע"הב לכך אמר ערוב עבדך לטוב וגומר והוא טוב עול' הבא כמשז"ל והנה טוב זה ג"ע : או נפרש עשיתי משפט וצדק עם אמרם ז"ל כי כשיש דין למטה אין דין למעלה שנאמר אמת מארץ תצמח וצדק משמים נשקף ר"ל כאשר הדין והאמת מארץ תצמח אז עושים צדקה משמים והוא אומרו וצדק משמים נשקף יאמר דה"עה ואני שעשיתי שניהם יחד המשפט וגם הצדק עאכ"ו שראוי שתהיה בעוזרי ולא תניחני שיעשקוני עושקי' ושאל תחלה על הרחקת הנזק ואח"כ ישאל הקרבת התועלת והוא אומרו ערוב עבדך לטוב :

ערוב עבדך לטוב וגומר עיני כלו וגו' אז"ל בנוהג שבעולם אדם נותן לחבירו ליטרא של זהב ועמדו עליו ליסטים ונטלו ממנו היכן היא מתנתו והקב"ה אינו כן אלא כי אתה תברך צדיק ולא עוד אלא שעושה לו מגן שנאמר ה' כצנה רצון תעטרנו לכן יאמר ערוב עבדך לטוב ואחר הטובה הברכה שמירה שלא יעשקוני זדים שאם יעשקוהו ויקחו את כל אשר לו היכן היא מתנתו וברכתו אשר בירך אותו: עיני כלו לישועתך ר"ל נכספה וגם כלו עיני לישועתך שתושיעני ובעבור אמר' צדקך שאלתי לך זה כי בשביל הצרות איני יכול לעסוק באמר' צדקך שהיא התורה כאומר' כל אמר' אלוה צרופה : או ירצה כענין שאז"ל שישועתו של הק"בה ישועתן של ישראל' על זה יאמר עיני כלו לישועתך ר"ל נכספו וגם כלו עיני לישועתך שתושיע עצמך שתושיע שמך המחלל בגוים · ולאמרת צדקך מלשון את ה' האמרת היום ר"ל בעבור רוממות צדקך והתכשאותך להודיע לבני אדם גבורותיך לכך שברתי לישועתך ה' : או ירצה עיני כלו לישועתך ר"ל התשועה שתהיה על ידך ולא ע"י בשר ודם שהיא הגאולה העתידה כמו שאז"ל : ולפי שבזמן הגאולה יקויים אשפוך את רוחי על כל בשר וכולם ידעו את ה' ותורתו לכן אמר ולאמרת צדקך כי אז כשיב דבר ה' והאמרת צדקו היא התורה שילמדו מפיו אמרת אלהי צרופה שנאמר וכל בניך למודי ה' : עשה עם עבדיך כחסדך וגומר רוצה כי כפי ערך גדולת האדון כך יהיה ערך גדול' נדיבותו ומתנתו ולכן עשה עם עבדך כפי ערך חסדיך ומתנת ידיך שהיא גדולה וחוקיך למדני ר"ל כי בערך גדולתך ויכלתך הוא ללמדני החוקים מה שאין כח ביד אדם להשיג טעמם ולהכניס מעצמו ולכן למדני אותם דרך לימוד · אמנם נמלך העדות ושאר המצות שיוכל להשיג בדעתו אמר שיכניס בשכלו והוא אומרו עבדך אני הבינני ואדעה עדותיך : עבדך אני הבינני אז"ל במתים חפשי כיון שמת אדם נעשה חפשי מן התורה ומן המצות וז"ש עבדך אני הבינני כלומר עם שאחר המות ישיג האדם סודות התורה מה שלא יוכל להשיג בחיים חייתו אמנם אחלה פניך ני בחיים חייתי בעוד אשר עבדך אני בחיי כי אחרי מותו נעשה חפשי באופן כי בעוד שאני עבדך ואני חי שאני משועבד הבינני ואדעה עדותיך כי הנה הע"הז הוא עת לעשות לה' ולקיים התורה והעדות ומי שטרח בערב שבת יאכל בשבת וא"כ מה מועיל לי עתה מה שאדע אחרי מותי כיון כי עתה בע"הז הוא העת לעשות לה' ובפרט בראותי אחרים מפירים תורתך ואני ידי בה החזקתי אחור לא כם גוחי ני בזה יודע גדול תשוקתי בתורת ה' כי עם היות רבים מעמי הארץ עוזבי תורת ה' עכ"ז הוא לא כן יעשה ולבבו לא כן יחשוב ולא יטעה בראות אחרים הפרו תורתך אלא אדרבה ע"כ יאהב אותה יותר ויותר והוא אומרו על כן אהבתי מצותיך מזהב ומפז :

פלאות עדותיך וגומר כלומר עם היות שטעמי תורה נגלו לשכל האדם עכ"ז המה פלאות ונסתרות בערך הסודות שלהם ולא יערך למאומה מה שישיג שכל אדם בערך עומק הסודות שיש לפני לפנים על כל אמרת אלוה צרופה : פתח דברך יאיר וגומר ר"ל הפתח וההתחלה של התורה שהוא מעשה בראשית וגל מעשה תוקפו וגבורתו אשר ברא ואשר עשה הלא המה כתובים בההתחל' התורה משום כח מעשיו הגיד לעמו יאיר עיני החכמים ויתבוננו חסדי ה' ונפלאותיו אשר עשה מופתיו ומשפטי פיהו ואף הפתאים אשר לא ידעו יתבוננו : או ירצה פתח דבריך וגומר לומר כי לא מבעיא כאשר השיג האדם פנימיות התורה אלא גם כשנכנס ונקרב אל פתח ביתה היתה אורה זיוה והדרה עליו והאיר אל עבר פנימי · וצריך לדקדק שהיה ראוי שיאמר פתח דבריך מאיר מבין וגומר או שיאמר יאיר יבין פתיים למה אמר יאיר בלשון עתיד ומבין בלשון הווה ולבאר זה צריך להקדים מה שנודע מחכמי הטבע כי אין ראיית עין האדם מצד עצמו אך הוא כמראה המלוטש השואב מאור היום או אור הנר בהתהפכות הכאו' בהיקותו עליו וע"כ לא ירא' כי אם בהביטו אל מקים אור כי ממנו יקח לראות משא"כ בהביטו אל החשך כי לא יראה את כל מאומה כי הוא חושך ולא אור וכמו שאמר דרך רשעים באפילה לא ידעו במה יכשלו ר"ל כי להיותם באפילה אשר לא ראו אור שיקבלו ממנו אור בעיניהם לראות לפ כך לא ידעו במה יכשלו כי בחשיכה יתהלכו ועינים להם ולא יראו · וזהו כוונת המשורר באומרו מצות ה' ברה מאירת עינים ר"ל כי ברירות ובהירות המצוה והתורה היא המאירות העינים כי העינים שואבות מאורה כמראה המולטשת השואב' מאור היום כי העינים אין האור בהם מעצמם כי אם ממה שיקבלו ברירות ובהירות וזוהר המצוה וזהו אומרו ברה מאירת עינים · ועל זה אמר הכתו' כי עמך מקור חיים באורך נראה אור כי כאשר נקבל באורך אז נראה אור כאשר נקבל בהירות' ונשאפה בעינינו להאיר ולראות ולכן בנדון דידן אם היה אומר פתח דבריך מאיר היה נרא' כי הפתח הוא המאיר אבל הכוונה כי לא מבעיא שהוא מאיר אלא שיאור לעיני האדם לראו' אור ולכן אמר פתח דבריך יאיר והוא יוכל לפתי : פי פערתי ואשאפה וגומר הלא אין יטעם לאכול איזה דבר ועשה עמו מטעמי' בפיו ובשפתיו והיה אם יערב עליו בעודו בכפו יבלענה ואם היה טעמו תפל מבלי מלח גם אל פיהו לא ישיבנה ואני כבואי לאכול נפיחת בדבש התורה והמצוה לא טעמתי תחלה לראו' אם טובה היא אם לאו לא פי פערתי ואשאפה אותה כי למצותיך יאבתי ר"ל כי לא היתה אהבתי אותה מצד הקרבת התועלת ומצד המתיקות רק לקיים מצות הבור'ית' והוא אומרו כי למצותיך יאבתי ר"ל להיותם מצותיך יאבתי אותם לכך לא טעמתי אותה לראות הימתק לחכי אם לאו כי יהיה איך שיהיה מגמת פני לקיימם להיותם מצותיך לפיכך תכף ומיד פי פערתי ואשאפה ושאפתי אותה בכל הבא מידי · פנה אלי וחנני וגו' ירצה שיפנה אליו תחלה וישמע שועתו ואח"כ יחננו ויתן שאתו כמשפט לאוהבי שמך שאתה שומע

תחנתם

תחנתם ותפלתם כמו שאז"ל שזהו שבחו של צבור וכן אמרו שהקב"ה מתאוה לתפלתן של צדיקים: או יאמר לפי שאז"ל שאסור להסתכל בפני רשע וכמ"ש יעקב ליוסף ראה פניך לא פללתי כנודע · ומזה הטעם יהיה מאמר הש"י על ישראל כשה' הולכי' בשרירות לבם אמר והסתרתי פני מהם כי אסור להסתכל בפניהם לכן יאמר פנה אלי ואל תסתר את פניך ממני אלא פנה אלי כמשפט לאוהבי שמך שאתה יושב אצלם תמיד ועיניך משוטטת עליהם כאומרו עיני ה' אל צדיקים · הנה עין ה' אל יראיו · או ירצה פני אלי לטובה ואנכי מתנות חנם לא בזכותי כמשפט לאוהבי שמך שאתה נותן להם מתנת חנם · או ירצה להיות כי בהסתרת פניו מן האדם יבאו אליו הרעו' כמו שאמר והסתרתי פני מהם ומצאוהו רעות רבות וכתי' הסתרת פניך הייתי נבהל לכן אמר פנה אלי וחנני ר"ל כי כשיפנ' אליו ולא יסתיר פניו יחוננו וירחמהו: פעמי הכן באמרתך הוא בקום ועשה שיכונן מצעדיו במעשיו ולא יוכלו קום בדרך רע · ואל תשלט בי כל און מה שהוא בשב ואל תעשה שלא יאונה אליו כל און אל המקום אשר עמד שם: פדני מעושק אדם וגומר ירצה הנה יש לי שתי עולות עול התורה ועשק האדם לא אוכל לסבול שתיהם יחד אלא פדני מעושק אדם ואקבל עול התורה והמצות והוא אומרו ואשמרה פקודך · וכענין שאז"ל בש"ט אמר הקב"ה לדוד עסוק בתורה ואני לוחם את מלחמתך וכן משה אומר על כן יאמר בספר מלחמות ה' אם עסקתם בתורה שנכתבה בספר אני נלחם על ידיכם לכך אמר דוד ריבה ה' את יריבי: פניך האר לעבדך ולא אמר בעבדך לפי היות קרב איש צדיק מקום משכן כבודו ית' אוה למושב לו כנודע מפסוק ועשו לי מקדש ושכנתי בתוכם כי בחר בגוף הצדיק לשכון יה אלקים לכן אמר פניך האר בעבדך כי כיון ששכינתו הוא בקרבו לכן יאמר שיאר פניו בו: פלגי מים וגומר לפי שהם גרמא בנזקין כמ"ש ז"ל שהעיני' המה סרסורי דעבירה:

צדיק אתה ה' וגו' אז"ל פ"ק דר"ה רב הונא רמי כתיב צדיק ה' בכל דרכיו וכתיב וחסיד על כל מעשיו בתחלה צדיק פי' דן במשפט אמת ולבסוף חסיד פי' נכנס לפנים משור' הדין וז"ש צדיק אתה ה' פי' בתחלה אתה צדיק מתנהג בצדק ובמשפט אמת ואח"כ אתה ישר משפטיך שאתה נכנס לפנים משורת הדין ומלמד עליהם סניגוריא · כי ישר נאמר על לפנים משורת הדין: צוית צדק עדתיך שנתת לנו התורה ובזה עשית עמנו צדקה כי ה' חפץ למען צדקו יגדיל תורה ויאדיר לזכותם · אמנם שכר מצוה בהאי עלמא ליכא אלא בעה"ב וזה ואמונה מאד נאמן לשלם שכר לעה"ב: צמתתני קנאתי וגומר · ר"ל עם היותם צרי ואויבי לי עכ"ז לא שנאתי אותם ולא צמתתני קנאתי מחמת כ"א בעבור אשר שכחו תורתך ודבריך לא בעבור היותם צרי ואויבי רק על ששכחו דבריך כי הלא משנאיך ה' אשנא: או נפרש כאשר נקדים דברי רז"ל בב"ר כי צדיק ה' צדקות אהב רבי תנחום כו' אין לך אדם אוהב בן אומנתו והחכם אוהב בן אומנתו והקב"ה אוהב עושה אומנתו שנאמר כי צדיק ה' צדקות אהב ע"כ וז"ש צמתתני קנאתי וגו' ר"ל איני מקנא על בני אומנתי כי מי יתן כל עם ה' נביאים אבל צמתתני קנאתי על אותם אשר שכחו את תורת ה' צבאות: צרופה אמרתך וגומר · יאמר משתי סיבות אהב אותה אם מצד עצמה היות' צרופה מזוקקת שבעתים ואם מצד היותו עבדיו יתחייב לקיים מאמרו · או יאמר במה שאז"ל במתים חפשי כיון שאדם מת נעשה חפשי מן התורה והמצות על זה יאמר צרופה אמרתך מאד ועבדך אהבה ר"ל בעת שהוא בעה"ז שהוא עבדך שאינו חפשי מן המצות: צעיר אנכי ונבזה וגומר אז"ל אם משים עצמו כמדבר שהכל דשים בו תורה ניתנת לו במתנה שנאמר וממדבר מתנה פי' שנתנה לו במתנה שלא ישכחנה כמ"ש ז"ל על ויתן אל משה שהיה משה לומד תור' ומשכחה עד שניתנ' לו במתנה וז"ש צעיר אנכי ונבזה ששמתי עצמי כמדבר שהכל דשין בו לפיכך ניתנה לי תורה במתנ' ופקודיך לא שכחתי · או ירצה פקודיך לא שכחתי שלא נסתלק' ממנו תורתו וחכמתו והו בעבור היותו נבזה בעיניו כמאס וצעיר כי המתגא' והמתיהר חכמתו מסתלק' ממנו כמאז"ל ועל זה יאמר בסמוך אליו צדקתך צדק לעולם וגומר לפי שאז"ל בשעה שפוסקין גדולה לאדם פוסקין לו ולזרעו אחריו עד סוף כל הדורו' ואם הגים דעתו הקב"ה משפילו לכן יאמר צעיר אנכי ואיני מגים דעתי ראוי שג"כ הצדקה שעשיתי עמי יהיה צדק לעולם · צר ומצוק וגומר אז"ל כל יסורין שאין בה ביטול תורה הם יסורין של אהבה · וז"ש צר ומצוק מצאוני אמנם זאת נחמתי בעניי שהם יסורין של אהבה שלא נתבטלתי מן המצוה ומן התורה אלא במצותיך שעשועי:

קראתי בכל לב וגומר כלומר אם לא אזכה שתענני מקודם שאקרא כאומרו והיה טרם יקראו וגומר · לפחות אחר שקראתי אליך בכל לב ענני ולהיות שאמר הכתוב מסיר אזנו משמוע תורה גם תפלתו תועבה אמנם אני איני כן אלא חקיך אצורה לא מיבעיא שאר חלקי התורה אלא אפי' החוקים שהאומות והיצ"הר משיבין עליהם מצד היות השכל מנגדם עכ"ז אני אשמור פקודיך ע"כ ראוי שתשמע גם אתה תפלתי: קדמתי בנשף ואשוע ירצה שקדמתי תפלה לצרה לדבריך יחלתי שלא יהיה אלא דבר טוב כי אין דבר רע יורד מלמעלה · או נפרש קדמתי בנשף לפי שהיה לו קביעותו בלילה לעסוק בתורה כמו שאמר אח"כ קדמו עיני אשמורות וגו' לכן יאמר כי כשהיה רוצה לשוע ולזעוק על צרותיו לא היה מאבד שעת קביעתו בתור' לא היה מקדי' שעה אחר' לקום משנתו ושוע לזעוק והוא אומרו קדמתי בנשף ואשוע' לדברך יחלתי שכתבת בתורה מי כה' אלקינו בכל קראנו אליו: קדמו עיני אשמורות אז"ל שלש משמורות הוי הלילה יאמר שהיה מקדים לשתי משמורות לעסוק בתורה ואמר קדמו עיני אשמורות כלומר שקדמו עיניו האשמורות קודם זמנם כי קודם סיבות עתם היה נרא' לעיניו שכבר הגיעו מרוב תשוקתו וחשקו לקום לשיח באמרתך שהיא התורה אמרת אלוה צרופה וקראה אמרתך לפי שכולה נאמרה באמירה אחת כדאי' במכילת' אצל וידבר אלקים את כל הדברים האלה לאמר שכולם נאמרו באמירה אחת כמשפטך חייני ר"ל כמו משפטי התורה שהם קיימים לעולם כך חייני והקימני לעולם כמ"ש ז"ל במדרש קהלת תורה שנבראת בשביל ישראל הרי היא קיימת לעולם ישראל שנבראו בזכותן עאכ"ו שיהיו קיימים לעולם: קרבו רדפי זמה בסבת שנתרחקו מן התורה לכך שלט בהם יצר הרע להחטיאם כי התורה היא המכנעת היצר הרע כמאז"ל אם פגע בך מנוול זה משכהו לבית המדרש:

ראה עניי וגומר אז"ל שהתורה היא רפואה לכל אבריו של אדם ולכל בשרו מרפא וז"ש ראה עניי וחלצני ראוי שתחלצני מעניי בזכות התורה שהיא רפוא' לכל חולה: או עוניי על עינוי וצרה המגיע לו מאויביו וע"ד אמרם ז"ל כל המקבל עליו עול תורה מעבירין ממנו עול מלכות לכן יאמר כי ראוי שיחלצהו ויעביר מעליו עינוי ועול אויביו כיון שלא העביר מעליו עול תורה והוא אומרו כי תורתך לא שכחתי: או ירצה ראה עניי אשר עניתי בצום נפשי וסגפתי את עצמי וחלצני מענויים זולתו כי די לי מה שאני מסגף את עצמי ומה שאני מרויח בזה העינוי שלי שאני מענה את עצמי הוא כי תורתך לא שכחתי משא"כ על ידי היסורין אשר ישכחו מן האדם את תלמודו כמו שאז"ל אצל כל משכבו הפכת בחוליו: רחוק מרשעים ישועה וגו' אז"ל שוית' הק"בה על ע"ז ג"ע וש"ד ולא ויתר על מאיסה של תורה ועל זה אמר רחוק מרשעים ישועה היה מן הראוי להיות רחוק מהרשעים ישועה מצד שחוקיך לא דרשו כי אע"פ שהם רשעים אלו היו עוסקים בתורה המאור שבה היה מחזירם למוטב אמנם כיון שמאסו התורה וחקיך לא דרשו ראוי שתהיה הישועה רחוק מהם ועכ"ז רחמיך רבים ה' וגומר שאתה מרחם עליהם ואיני קורא תגר על זה אלא לפחות כמשפטיך ר"ל כמשפט הזה שאתה מרחם להחיותם כן עשה לי להחיותני כהיום הזה ואל תתנני בנפש אויבי: ראה כי פקודיך אהבתי ולא מצד שהשכל מחייב לעשותם רק להיותם פקודיך שלך לפיכך אהבת עולם אהבתים: או נפרש ראה כי פקודיך אהבתי וכמה תראה שאהבתי פקודיך שאיני שואל מעמך אלא חיים כדי לעובדם ולשמרם · או ירצה ראה כי פקודיך אהבתי ואעבוד אותם מאהבה גמורה לא על מנת לקבל פרס ולכן איני שואל שתיטיב לי אלא בתורת חסד והוא אומרו ה' כחסדך חייני: ראש דברך אמת להיו' דרך בני אדם גם בני איש איש ממלאכתו אשר המה עושים מפאר ומיפה מלאכתו כפי יכלתו בהתחלת ראשית מלאכתו ואח"כ בקרבו ישים ארבו כי אין תוכו כברו אמנם ראש דברך מזוקקת שבעתים וג"כ לעולם כל משפט ומשפט הבא בתוכו הוא משפטי צדק ר"ל דברים מזוקקים ומשפטי' צדיקי':

שרים רדפוני חנם לא לבד כשיסבו שרים כי כדברו ועלי ילחקו יפטירו בשפה שאיני חושש אלא גם שרדפוני בפועל ובמעשה לא אירא רע אמנם אצלך מן הדבור בלבד פחד פחדתי והוי אומרו ומדברך פחד לבי וידוע הוא כי דיבור הוא לשון קושי ואמירה היא לשון רכה והכוונה מדברך אם תדבר בקושי פחד לבי ולפיכך שש אנכי על אמרתך כשתדבר לי בלשון אמירה בלשון רכה שש אנכי כמוצא שלל רב · או יאמר שרים רדפוני חנם כי לא חטאתי נגדם ולא עשיתי להם רע ע"כ לא הייתי ירא מהם אלא מדבריך פחד לבי שאתה אמרת הנני מקים רעה מביתך וגו' וע"כ רבים קמים עלי וזהו דבור קשה שאמרת עלי אמנם שש אנכי על אמרתך ממה שאמר לי נתן הנביא גם ה' העביר חטאתך לא תמות שהיא אמירה רכה · שקר שנאתי תחלה שהוא סור מרע ואח"כ תורתך אהבתי בעשה טוב: ובהיות שגדולה תפלה ממעשים טובים ע"כ סמוך ליה שבע ביום הללתיך שזה נאמר על התפיל' כמו שפי' ז"ל: שלום רב לאוהבי תורתך כי להיותם אוהביה אין למו מכשול שהוא היצר הרע כמו שדרשו ז"ל אצל הרימו מכשול מדרך עמי ועל ידי תורה אין למו מכשול כי אם אבן הוא נמוח אם ברזל הוא מתפוצץ ולפיכך שקר שנאתי ואתעבה לסבה שתורתך אהבתי: שמרה נפשי עדותיך ואחר שמרה אותם אוהבם ר"ל יותר הייתי אוהב אותם מתחלה ולא שבעתי מהם אלא אדרבה כל עוד שעסקתי בהם נתגדל בי אהבה רבה יותר ויותר וזה ואהבם מאד: תקרב רנתי לפניך כלו' כל מה שהפללתי מתחל' המזמור עד הנה תהיה רנתי קרוב לפניך וכיון זה פה להיות באות האחרון מהא"ב שתהא סופו נעוץ בתחלתו ושיהא כל בקשתיו מראש המזמור עד סופו קרוב לפני ה' לקבל תפלתו ורנתו · או ירצה כי ידוע שהעוונות מפסיקין התפלה כאומרו עונתיכם הבדילו ביניכם לבין אלהיכם וע"י התשובה יקרע ויפסיק אותם כאמרם ז"ל גדולה תשובה שמגעת עד כסא הכבוד והכוונה בדבריהם שאע"פ שהעונות מפסיקין ומבדילין אמנם התשובה מפסקת וקוטעת אותם ומגעת עד כסא הכבוד לכן יאמר תקרב רנתי לפניך שיעלה רנתו ע"י תשובתו לפני ה' שהתשוב' נקראת רנה כמאז"ל בילקוט פ' ואתחנן וירא בצר להם הרי מתוך צרה בשמעו את רנת' הרי מתוך תשוב':

תהי ידך לעזרני וגו' שיקובל תשובתי כמאז"ל בע"פ מ"ד וידי אדם מתחת כנפיהם ידו כתיב ידו של הקב"ה שהיא פרוסה תחת כנפי החיות כדי לקבל בעלי תשוב' מפני מדת הדין · ועל זה יאמר בודאי תהי ידך לעזרני והוא היד הפשוטה לקבל שבים ולפי שאמר הכתוב כי לא אחפוץ במות המת כי אם בשובו מדרכיו וחיה לכן אמר תחי נפשי ותהללך וגו' · או יאמר תהי ידך לעזרני כי ידוע שיד שתם הוא שמאל כדכתיב אף ידי יסדה ארץ וימיני טפחה שמים וכן כתיב ידה ליתד תשלחנה וימינה וגו' · ונודע כי השמאל הוא מדת הדין והימין מדת רחמים ולכן יתפלל ויאמר תהי ידך לעזרני וגו' כלומר אין צריך לומר הימין שהוא מדת רחמים שתרחם לעזרני אלא אף ידך שהוא צד מדת הדין אחלה פניך שתהיה לעזרני כיון שפקודיך בחרתי · תאבתי לישועתך ה' כלומר תאבתי לישועת שמך כי המחולל בגוים או ירצה לפי שהגאולה העתידה להיות במהרה בימינו יהיה על יד הש"י ולא ע"י אדם לכן יאמר תאבתי לישועתך ה' ר"ל תאותי לתשוע' שתעש' אתה ה' בעצמך ולא ע"י זולתך שהיא הגאולה העתידה וגם תאבתי שיהיה תורתך שעשועי ר"ל התורה שאתה בעצמך תורינו ותלמדנו כי לעתיד לבוא נלמד התורה מפיו ית' כמו שאז"ל אצל וכל בניך למודי ה':

תחי נפשי וגו' תעיתי כשה אובד וגו' אז"ל שני דברים בימין ושני דברים בשמאל בשמאל הוא הנפש והמשפט הנפש דכתיב אשר בידו נפש כל חי והמשפט שנ' ותאחז במשפט ידי ושני דברים בימין התורה והצדקה התורה דכתיב מימינו אש דת למו והצדקה דכתיב צדק מלאה ימינך ע"כ וז"ש כיון שהנפש והמשפט שניהם במקום אחד ביד לכן ראוי שתחיה נפשי ותהללך ומשפטיך יעזרוני ר"ל המשפט שהוא אצלו שם במקום שנתונה בו הנפש ראוי שיעזרני כי טוב שכן קרוב: או ירצה לפי שאמר קודם לכן תאבתי לישועתך ה' שתושיעני לפי כי איני חושש כל כך בצרות הגוף כי כל ישעי וכל חפץ הוא שתחיה נפשי ותהללך ואע"פ שיש לי יסורין בגוף אין ראוי לחוש והטעם לפי כי משפטיך יעזרוני ר"ל המשפטים והיסורין יעזרוני ויחזקו זרועותי לעה"ב כמו שדרשו ז"ל אצל ואני יסרתי חזקתי זרועותם אני אמרתי איסרם ביסורין בעה"ז כדי שיתחזקו זרועתם בעה"ב: תעיתי כשה אובד וגו' ר"ל אע"פ שתעיתי ויסר העויתי וחטאתי עכ"ז אל תדינני כאדם לעונשים אלא כשה אובד והוא כענין שדרשו ז"ל אצל ואתנה צאני צאן מרעיתי אדם אתם א"ר יוחנן צאן לעונשים ואדם למתן שכר אם הם חייבין נוהג בהם כצאן כדי שלא יענשו ואם עשו מצות נוהג בהם כאדם ליתן להם שכר · או יאמר תעיתי כשה אובד מפחד אויב הרודף אותי ע"כ בקש עבדך כי אלהים יבקש את הנרדף ופירשוהו במדרש הקב"ה מבקש דמן של נרדפי' מיד הרודפי' וזהו בקש עבדך בקש עלבוני מיד קמי וכרוע מעלליה' תן להם:

ובזה נשלמה התמניא אפי בריך רחמנא דסייען

שיר המעלות אז"ל אפי' חרב מונחת על צוארו של אדם אל ימנע עצמו מן הרחמים וזהו אומרו אל ה' בצרתה לי קראתי ויענני ר"ל בהיותי בתוך הצרה קראתי אל ה' שהוא מדת רחמיו ויענני וזאת היא נחמתי להולכי' בגלות הזה שלא יתייאש אדם מן הרחמים אף שהצרה מתוחה עליו וגזר דין נחתך ובא כל עומת שבא כן ילך ערום ישוב ללכת כשבא ומאומה לא ישא בעמלו · ויסורר ויזמר מאד על זה לפי כי עם היות שאמרו לעולם יקדים אדם תפלה לצרה מ"מ אעפ"י שאני לא קראתיו אלא בהיותי בתוך הצרה · עכ"ז ויענני ולא עוד אלא שעם היות שלא ערכתי תפלה ותחנונים וכל מאמצי כח אלא בקריאה לבד עם כל זה קראתי ויענני · ועוד הגביר חסדו לעבדו כי לבד בקראי ענני ויענני לשון עבר היא והוא כענין שאמר והיה טרם יקראו ואני אענה אמר כי תפלת הרבים קודם שיקראו יענם ואני עם היותי יחיד קראתי ויענני מקודם לכן · או נאמר אל ה' בצרתי כי שלא הייתי קורא בשום צרה אלא לה' לא בצרת חולי אל הרופאי' ולא בצרת א[illegible] גבורי צבא אלא לה': ה' הצילה נפשי משפת שקר וגו' ע"ד שאמרו על פסוק [illegible] בעוזרי ואני

ואני אראה בשונאי כי מי שאני יודע שהוא שונאי אני יכול לשמור עצמי ממנו לא כן מי שהוא שונאי ומדבר בלשון רמיה כאלו הוא אוהבי ודורש שלומי מזה איני יכול לשמור עצמי כי מי יודע הטמון בלבו של אדם כי אם אתה ה' בוחן לבות ע"כ ה' לי בעוזרי וז"ש פה ה' הצילה נפשי משפת שקר וגו' כי אין אני יוכל לשמור עצמי ממנו כיון שבפיו שלום ידבר ואיני יוכל להבחין אם תוכו כברו כי אם ה' אתה יודע מה שבלבו הצילה נפשי אם אתה רואה שהוא שפת שקר שבפיו ולשון רמיה · ועל זה אמר מה יתן לך וגו' מה אני לרמאי ברמאותי' כיון שה' יודע ומכיר בו ומציל אותי ממנו · ואולם מה שכפל ואמר שפת שקר ולשון רמיה כוונתו לדבר על שתי כתות של אנשים רעים וחטאים והאחרון הכביד הכת הראשון קראוהו שפת שקר על שמדבר שקר מן השפה ולחוץ ולא בלבו לפי כוונתו אלא מן השפה ולחוץ ידבר דברי' שיבינו בם הרואים הפך מה שהוא האמת כי הם דברים נראים לשני פנים ולא ישכון עלימו משכיל להעמיק בהם הרב' אלא יקח דבר כפשוטו וחושב שהוא אהובו והוא ישים ארבו בקרבו והכת השני קראוהו לשון רמיה והוא שמדברים דבר טוב והוא כזב כדי להטעות ולרמות ולא יערים לדבר דברים נראים לשתי פנים אלא ידבר דברים טובים והם כזב · ולכך נקט הלשון בענין כלשונם יכזבו לו כי אינו מרמה מן השפה ולחוץ לבד כי גם בלשונו שהוא אבר יותר פנימי יצא לחוץ לדבר לרמו' בני אדם להפיל' במהמור' בל יקומו ואמנם לכובד רעת הלשון רמיה שהוא הכת השני היותר רע התחיל לגדף אותו ואמר מה יתן לך ומה יוסיף לך לשון רמיה : חצי גבור וגו' יתבאר במה שחז"ל בע"ז פ"ק אר"ל כל הפוסק מד"ת ועוסק בדברי שיחה מאכילין אותו גחלי רתמים · ואמרו בש"ט אשמרה לפי מחסום לא נתן הקב"ה התורה לישראל אלא כדי שלא יהו עסוקין בלשון הרע שהיא מחסום לפה לשומרה מדבר רע וא"כ זאת הלשון רמיה כיון שמרמה ומדברת רעה מכלל שפירש מן התור' שאם היה עוסק בה היה מחסום לפיה וכיון שפירש ממנה להיות לשון רמיה עונשה הוא חצי גבור שנונים עם גחלי רתמי' · ר"ל כי כשפירש מן התורה על שיחה בטילה העונש הוא גחלי רתמים בלבד אבל זאת שהוא יותר משיחה בטילה שהוא לשון רמיה עונשה יותר והוא חצי גבור שנונים עם גחלי רתמים · וחצי גבור הוא הש"י כמו שחז"ל והמפרשים : ואמר אני שלום איני כמותם שמדברים בלב ולב אלא אני שלו' תוכי כברי והמה למלחמה והמה חושבים כי לבי למלחמה ואינם מאמינים לי כי שהם סבורים שכמוהם כמוני כי כל הפוסל במומו פוסל · ובאמת אני שלום כלבי כפי :

שיר למעלות אשא עיני וגו' בתנחומא דרשו ז"ל אשא עיני אל ההרים אל מלך המשיח שנ' מי אתה הר הגדול ולהיכן הוא בא בדרך ההרים שנ' מה נאוו על ההרים רגלי מבשר ע"כ והנה ידוע שכל הגאולת היו בסיועת ב"ו וע"כ לא היה גאולה שלימה עד לעתיד בגאולה אחרונה ישראל נושע בה' תשועת עולמים · והנה אף לעתיד יהיה הגאולה ע"י ב"ו הוא מלך המשיח מזרע דוד או דוד עצמו · וא"כ יש לחוש שגם יהיה אחריה שעבוד כיון שיהיה הגאולה ע"י ב"ו ע"כ צריכין אנו לומר שהגאולה יהי' ע"י הקב"ה בעצמו אלא שהמלך המשיח יהי' המולך על ישראל ע"י צווי מהקב"ה ולזה או"ל גבי משיח ירום ונשא וגבה מאוד ירום מאבות ונשא ממשה וגבה ממלאכי השרת להורות שאינו כמדרגת ב"ו אלא כמלאכי השרת וגדול ממנו באופן שהגאולה יהי' ע"י הקב"ה בעצמו אלא שאח"כ ימלוך מלך המשיח עליהם וז"ש שיר למעלות למי שיש לו מעלות רמות ונשאות וגבה מאוד והוא מלך המשיח ומ"מ עזרי מעם ה' שהגאולה ועיקר התקבצות מארבע כנפות הארץ יהי' ע"י הקב"ה בעצמו כי הוא יהי' שומרך צאתך ובואך מעתה ועד עולם שיהיה גאולה שלימה גאולה עולמות : או יאמר עזרי מעם ה' ר"ל עזרי יהי' ע"י ה' כאומרו למעני למעני אעשה הרי ע"י גאולת השכינה יגאלו ישראל עמה כמשז"ל · או נפרש עזרי מעם ה' כלומר מובטח לי שיבוא עזרי מעם ה' כי הנה בעבורי הוא עושה שמים וארץ כמשז"ל בראשית ברא אלקים את השמים ואת הארץ בשביל ישראל שנקראו ראשית שנ' קדש ישראל לה' ראשית תבואתו : אל יתן למוט רגלך הנה תחלה דבר בלשון נסתר עזרי מעם ה' ואח"כ אמר לנוכח רגלך והכוונה במה שחז"ל כל התולה בזכות עצמו תולין לו בזכות אחרים וכל התולה בזכות אחרים תולין לו בזכות עצמו · וז"ש כיון שתלה בזכות אחרים ואמר עזרי מעם ה' תולין לו בזכות עצמו ואמר אל יתן למוט רגלך מצד עצמך ומצד זכותך : הנה לא ינום וגו' או"ל כשם שאנו מצפים להיות נגאל כך הוא ית' מחכה ומצפה לגאול אותנו שנ' לכן יחכה ה' לחננכם וז"ש הנה לא ינום ולא ישן מהגאולה כי הוא ער ומצפה ומחכה לגאול אתכם וז"ש שומר ישראל שומר ומצפה על גאולת ישראל : ה' שומרך וגו' יומם השמש לא יככה · כענין שחז"ל אצל אונקלוס הגר בנוהג שבעולם העבד שומר אדוניו והש"י הוא שומר לעבדיו עבד ב"ו נושא פנס ומדליק נר לפני אדוניו והש"י הוא מאיר לכל העולם וז"ש בא וראה חסדי ה' כי ה' שומרך כי הוא המלך על כל העולם והו' שומרך והוא מאיר לך ונושא פנס לכל העולם יומם השמש לא יככה וירח בלילה : ה' ישמרך מכל רע וגו' לפי שאמר לעיל השמש לא יככה שהם הדברים שהם ברשות עצמם כאומרם הכל בידי שמים חוץ מצנים ופחים ואמר כי הם עצמם בל יוכלו יגעו להזיק לו יאמר עתה כנגד כל שאר הדברי' שהם בידי שמים ה' ישמרך מכל רע :

שמחתי באומרים לי בית ה' נלך כי הובטח לו שיתן ה' אות שמחל לו על חטא בת שבע בימי שלמה בנו כשדבקו שערים זה בזה ונענה כשאמר זכרה לחסדי דוד וגו' וע"כ שמחתי באומרים לי וגו' כי הם סבורים שהם מצערים לי בזה ואני שמח כי יראו שונאי ויבושו במה שיראו כי מחל ה' לי על חטא בת שבע וכמשז"ל מיד נהפכו פני שונאי דוד כשולי קדרה · עומדות היו רגלינו וגו' כי ע"י היה קיום לשערי ירושלי' הם שערי קדשי הקדשים על ידי ועל רגלי כי בזכותי נפתחו והיה להם קיום ועמידה להפתח ולהכניס בו ארון ה' שע"י הארון שרתה שכינה בישראל : ירושלם הבנויה וגו' כי ראה דוד ברה"ק ירושלם ובה"מ של מעל' ובנה ירושלי' ובה"מ של מטה ג"כ כך כמ"ש הכל בכתב מיד ה' עלי השכיל וזה ירושל' הבנויה כעיר ירושלי' של מעלה כדי שיהיה לה חיבור וקישור להמשיך ההארה והשפע מלמעלה למטה כאלו הוא מקום חיבור וקישור וז"ש כעיר שחברה לה יחדו · ששם עלו ונתעלו השבטים להיות נקראים שבטי יה שהיו שם יה שוכן בין איש לאשה וגם היה שם מעל' יתירה שהיה מזכירין השם ככתבו וזה להודות לשם ה' · גם היה להם קיום ועמידה ע"י ששמה ישבו כסאות למשפט וגו' כמשז"ל ויהי דוד עושה משפט וצדקה וע"כ ויואב על הצבא היה מנצח לשונאי דוד והיו קיום לירושלם · וע"י המשפט נעשה שלום כדכתיב אמת משפט שלום שפטו בשעריכם וע"כ שאלו שלו' ירושלם כי ע"י המשפט היה שלום בירושלים · למען אחי ורעי הם הצדיקים ולומדי תורה אדברה נא שלום כי השלום ניתן בחלקם של צדיקים מלומדי תורה כמשז"ל גדול השלו' שניתן בחלקם של צדיקים שנ' יבא שלום ינוחו על משכבותם גדול השלום שניתן ללומדי תורה שנ' וכל בניך למודי ה' ורב שלום בניך גדול השלום שניתן לאוהבי תורה שנ' שלום רב לאוהבי תורתך :

אליך נשאתי את עיני כי אין לנו להשען כי אם על אבינו שבשמים כי תמה זכות אבות וע"כ אליך נשאתי את עיני היושבי בשמים ולא אמר היושב בשמים אלא ע"ד שחז"ל שנשבע הקב"ה שלא יבא בבה"מ של מעל' עד שיבא בבה"מ של מטה וזה היושבי בשבילי בשמים ואינו יושב בבה"מ של מעלה וע"כ אליך נשאתי את עיני תבנה בה"מ של מטה ועשה למענך שאתה יושב בשמים ואינך יושב בבה"מ של מעלה עד שתבנה ותכונן בה"מ של מטה ועל כן אם לא למעננו עשה למענך בשביל בה"מ שלך : הנה כעיני עבדים וגו' כלו' אין אנו מחזיקים עצמנו כצדיקים להיות בערך בנים כי אם במדרגת עבדים הנה כעיני עבדים אל יד אדוניהם וגו' להיות כי אם אדוניו יתן לו טובה תהיה ביד אחד לבד כי זה דרכם להכביד עול בהם ועבדום ועני אותם בשתי ידים וכשיתנו להם הטובה והיה ביד אחת לבד וכמו שעיניהם תלויות אל יד אדוניהם אל יד אחת כן עינינו אל ה' אלהינו שהוא מדה"ר ומדת הדין שהוא יד שמאל יסכים להטיב להם וכמ"ש אלהים יחננו וגו' ואלהינו מרחם :

לולי ה' שהיה לנו במדרש ש"ט לפי שבעה"ז הקב"ה מחזיר על ישראל שיעשו תשו' אבל לע"ל ישראל מחזר אחר הש"י שיעשו רצונו שנ' נקבה תסובב גבר ועל זה יאמר לולי ה' שהיה לנו יאמר נא ישרא' כלו' עתה בזה העולם שהקב"ה מסבב אחרינו יאמר עתה ישרא' כי לולי ה' שהיה לנו שחוזר אחרינו שנעשה תשובה אילולי שהיה לנו מה היה ממנו : או נפרש כי להיות כי מדת הדין מלמדת קטיגוריא על כל דבר פשע לנתוך ולאבד לכן יאמר נא ישראל לולי ה' שהוא מדת רחמים שהיה לנו להאריך אפו עלינו הן גוענו כולנו אבדנו ואמר יאמר נא לפי שאתה מתנהג בדין ורחמים כי לעתיד לבוא הכל יהיה רחמים כמ"ש ז"ל אצל ביום ההוא יהיה ה' אחד ושמו אחד : עזרנו בשם ה' וגו' כי הוא העוזר במדת הרחמים וזה ראינו מעושה שמים וארץ שברא תחלה במדת הדין וראה שאין העולם מתקיים בדין ושיתף עמו מדת הרחמים באופן כי על שם ה' מדת רחמים יש קיום לשמים וארץ כמו כן עזרנו בשם ה' כי בו ישמח לבנו כי בשם קדשו בטחנו ויאמר עתה שיר הסמוך :

שיר המעלות הבוטחים בה' וגו' יאמר על עם ישראל בוטחים בשם ה' בעל הרחמים ואין מחזיקים טיבה לעצמם ולא תולים בזכותם ועם היותם דנים שזכותא דרבים עדיף עם כל זה אין בטחונם על זכותם רק על שם ה' שהוא מדת רחמים ולפי שאמרו ז"ל כל התולה בזכות אחרים תולין לו בזכות עצמו לפיכך עם ישראל שאין תולין בזכות עצמם כי אם על ה' מצד רחמיו וגם ה' יתן להם הטוב בדין ומשפט כי דין ומשפט יתמוכו לתלות להם בזכו' עצמם ולפיכך דימה אותם להר ציון באומרו כהר ציון לא ימוט לעולם ישב להיות כי ציון בדין ומשפט יפדה לפי כי אם בניה חטאו היא מה חטאה כמש"ה ציון במשפט תפדה וכמאמר הנביא ובא לציון גואל וגו' ר"ל כי לציון מן הראוי לבוא לה הגואל אך לשבי פשע ביעקב אם לא יהיה ראוי מצד עצמם יהיה מצד נאם ה' בעל הרחמים שיגבר חסדו עליהם לגאלם · ואולם ציון שאין תולין בזכות עצמם ידמו להר ציון כי כמו שהר ציון לא ימוט לעולם ישב מצד הדין והמשפט כי ציון במשפט תפדה כך הם דין ומשפט יתמוכו לגאלם וינטלם וינשאם כל ימי עולם : או יאמר ע"ד שחז"ל במדרש קהלת על דור הולך ודור בא וגו' דור ע"י שאינו עומד בתפקידיו של הקב"ה לפיכך הוא בולה והארץ ע"י שעומדת בתפקידיו של הקב"ה לפיכך אינה בולה לכן יאמר כי העומדים בתפקידי נוראם כמו שהארץ לעולם עומדת כך הבוטחים בה' לא לבד כמו הארץ אלא כהר ציון שהוא מבחר כל העולם אשר לא ימוט לעולם ישב כך יהיו הם ירושלים הרים סביב לה וגו' לפי שמדבר על הגאולה העתידה ואמר הבוטחים בה' שיהיו כהר ציון שלא ימוט לעולם ישב בערך שלא ישובו עוד לגלות אמנם יש לד אחר להם יותר טוב מהר ציון וירושלם והוא כי ירושלים הרים סביב לה וההרים אינו דבר קיים לעולם אמנם ה' סביב לעמו באופן שיהיה הדבר קיים לעולם כמו שאמר כי ההרים ימושו והגבעות תמוטינה וגו' ונתן טעם כי עתה בזאת הגאולה העתידה שיהי' ה' סביב לעמו מעתה ועד עולם כי לא ינוח עוד שבט הרשע שהוא היצר הרע על גורל הצדיקים כמו שהיה עד עתה כאומרו והסירותי את לב האבן וגו' וכתיב ואת הצפוני ארחיק מעליכם לפיכך לא יסתלק עוד מעליכם אלא יהיה הש"י סביב לעמו מעתה ועד עולם כיון כי לא ינוח שבט הרשע וגו' ונתן טעם באומרם למען לא ישלחו וגו' כי העפ"י שאפשר שיכבשו אותו ויהיה להם שכר טוב אבל בערך ההפסד שמא ישלחו בעולתה ידיהם ויפסידו הכל לכן יותר טוב להרחיק מהם היצר הרע כי קרובים להפסד ורחוק משכר וכי תאמר זה יהיה לצדיקים ולטובים כי מאחר שהם צדיקי' וטובים אין לטעות בהם היצה"ר כי שמא כדי להרוויח יפסידו הכל אמנם החטאים בנפשותם והמטים עקלקלותם יתן בהם היצה"ר אולי ישובו מדרכם ויכבשו אותו עתה בעולם הבא לכן יאמר הטיבה ה' לטובים ר"ל כי מי שטרח בע"ש יאכל בשבת והטיבה ה' עתה לאותם שהיו טובים בעולם שעבר ולישרים בלבותם אמנם המטים עקלקלותם שהטו עצמם מארחות יושר ללכת בדרכי חושך בעת שהיה לאל ידם להטיב בשכבר עתה לא יש להם תקנה אלא יוליכם ה' את פועלי האון לחרפות ולדראון עולם :

בשוב ה' את שיבת ציון וגו' · הנה בזמן הגלות ישראל מקוים מזמן לזמן שיגאלו וכיון שראו שכלו כל הקצים ועדיין לא בא הם כמתייאשים וכמשז"ל אין בן דוד בא עד שיתיאשו מן הגאול' כדמיון הזה הוא מי שהו' רעב או צמא וחולם חלום שהוא אוכל או שותה והקיץ ונפשו רקה מכל וז"ש בשוב ה' את שבות ציון היינו תחלה סבורי' להיות נושעים מזמן לזמן ואין עד שהתייאשנו מן הגאולה ממש כחלום חלום שהוא אוכל או שותה ואין כל כי בהקיצו נפשו ריקה מכל: אז ימלא שחוק פינו כלו' בואו ונחזיק טובה לפה ולשון כי היא מעצמו תצחק ותרנן שרוח אחרת יהיה באדם שטבעו יהיה בפנים צוחקות כי נשכחו כל הצרות : אז יאמרו בגוים הגדיל ה' כי אם היו מוצאים מצרה שהיו בו גם זה היה נקרא גאולה במקום שהיו ישראל בצער ויגון ואנחה עד שכל רואיהם הכירום כי מאנשי הגלות המה ועכשיו אין עוד אבל ויגון כלה הלך מהם כאילו מעולם לא היו בגלות אך שיהי' להם כ"כ מעלה להיות טוב לב משתה תמיד שישיגם ששון ושמחה עד שתרון לשון שהיה כאלם בגלות כמ"ש ואני כאלם לא יפתח פיו זה לא חשב אנוש ושע"כ כל הגוים יאמרו הגדיל ה' לעשות עם אלה וישראל ישיבו אל תתמהו אל החפץ שהש"י שילם לנו במדה כי ע"י שהיינו שמחים בגלות ומקבלים עלינו גזרת המקום באהבה כי עליך הרגנו כל היו' קיימנו באהבה ובשמחה ע"כ גם עתה זכינו לשמחה יתירה וז"ש הגדיל ה' לעשות עמנו בשביל שהיינו שמחים בזמן הגלות לקבל עלינו גזרת המקום בשמחה : וע"כ שובה ה' את שבותינו ויהי' כענין האפיקים בנגב שהזורעי' זורעים בדמעה בראות הארץ חרבה ואח"כ בבוא האפיק' שהוא המטר כמ"ש ז"ל נהפך להם יגון לשמחה ואבל לי"ט כן תהפך מספדי למחול לי ותשיב את שבותינו :

שיר אם ה' וגו' לא יבנה בית וגו' קרא העולם בית וכן אז"ל אצל חכמות בנתה ביתה זו מדותיו של הקב"ה שברא את כל העולם כולו בחכמתו באופן שקרא העולם בית ואמר כי בחכמה יבנה בית ולהיות שחז"ל בתחלה עלה במחשבה לברוא העולם במדת הדין וראה שאין העולם מתקיים חזר ושיתף עמו מדה"ר וברא שנ' ביום עשות ה' אלקי' ארץ ושמים לכן אמר אם ה' לא יבנה בית כענין אמרתי עולם חסד יבנה ר"ל אם ה' שהוא מדת החסד והרחמים לא היה בונה העולם לא היה קיום לעומדים עליו כי מדת הדין יקטרג על מעשיהם באופן כי שוא עמלו בוניו בו כי לא

היה

היה קיום והעמדה מכל מעשי הם המקולקלים ועתה במד' חסדיו מאריך אפו עליה' ויש קיום הלא זה דבר כולל לכללו' בריא' העול' וגם בדרך פרט לכל עיר ועיר מדינ' ומדינ' אם ה' לא ישמור עיר שוא שקד שומר והענין הוא שהקב"ה דן כל העולם כולו דרך כלל ואח"כ דרך פרט כל עיר ועיר ובמדת חסדיו כובש את כעסו וישמור עיר כמעט רגע עד יעבור זעם: או יאמר אם ה' לא ישמור עיר על כל העול' שנקר' עיר כמו שאז"ל במדרש קהל' אל עיר קטנ' זה העול' ושיעור הכתוב כי גם אחרי שנבראת ונבנ' במה"ר ג"כ אם ה' לא ישמור אותו במד' רחמי' בכל עת ועת היה חוזר לתוהו מפני מדת הדין ואח"כ כיון שחסדיו ורחמיו על כל מעשיו לכל העול' כולו בכבודו א"כ שוא לכם משכימי קום אוכלי לחם העצבי' ר"ל בעמל ויגיע' שיעירו בבוק' בבוק' לא לעסוק בתור' אבל לעמל עמל' הביטחי' אל אילם וכוחם ליגע להעשיר והם תועים ולשוא הם רועי' כי השי"ת הזן את העול' כולו מורים ומעשי' משפיל אף מרום וזרוע' לא הושיע' למו הלא כל מי שישגו בעמל' כן יתן לידידו שינ' בלא עמל ויגיע' יתן לידידו שינה פירש"י לאותו שנודד שינ' מעיניו לעסוק בתור' · או יאמר כן יתן לידידו שינ' על שלמ' כמו שאמ' ויקר' את שמו ידידיה ר"ל כי כן יתן החכמ' לידידו בעוד שהיה ישן ובשנתו וחלומו ניתנ' לו החכמ' אשר בא אליו האלהי' בחלו' בחזיון ליל' ויאמ' לו שאל מה אתן לך · או קרוב לזה לידידו שינ' הוא שלמ' שנקר' ידידי' ולפי שבימי שלמ' היה בתיה שלו מפחד משודדי לילה ואין מחריד לכן יאמ' כי מה שיועילו השומרי' הסובבי' בעיר ואינם ישנים לשלו' העיר כן יתן לידידו והוא ישן ויתענג על רוב שלום: הנה נחל' ה' הם ישראל שנקראו בני' למקו' והם נחלת ה' פי' כל האומו' תחת השרי מעלה ושבי' משא"כ ישראל כי יעקב בחר לו יה שהשר שלהם הוא הש"י בעצמו כד"א יעקב חבל נחלתו ובאיזו' בני' חפץ הקב"ה אשר הם שכר פרי הבטן שבט יששכר שהיו עוסקי תור' ונקראו שכר פרי הבטן כדכתי' אלי תבא כי שכר שכרתיך וע"כ נקר' יששכר' כי הם היו יודעי בינ' ועושי' מלחמ' במלחמתה של תורה כחצים ביד גבור וגו':

כל ירא ה' וגו' נודע שיש יראה פנימי' שהי' יראת מאהב' ויש יראה חיצוני' שאינה מאהב' ויאמ' דרך כלל אשרי כל ירא ה' מאיזו' אופן שיהיה כי מתוך שלא לשמה בא לשמ' אמנ' יותר הוא אותו שאינו עבודתו מפאת יראת העונש זולת מכל שחפצו ורצונו הוא להיו' הולך בדרכיו לא לסב' אחר' · או יאמר כענין שאז"ל כל שירא' חטאו קודמ' לחכמתו חכמתו מתקיימ' וכאמרו סר מרע ואח"כ ועשה טוב לכן יאמר אשרי כל ירא ה' ההולך בדרכיו ר"ל כי בתחיל' הוא ירא ה' וחרד על דבריו לבל יחטא לו ואח"כ הולך בדרכיו לעשות מצותיו חוקיו ומשפטיו · או ירצה ההולך בדרכיו מה הוא רחו' אף אתה רחו' וכו' · או ירצה כי להיות אפש' שהיר' וחרד והיה מפח' שקלקל דרכיו לכן הוא ירא מהש' שלא יעגישנו אמנ' אשרי הירא' מיי' עם היותו הולך בדרכיו של הש"י ומקיימ' מצותיו שכ"ז לא יתגא' במעשיו אבל אדרבה יהיה ירא וחרד · או ירצ' אשרי כל ירא ה' והאושר הוא שזוכ' להיו' הולך בדרכיו של הקב"ה ואין אושר גדול מזה כי דיו לעבד להיו' כרבו: יגיע כפיך כי תאכל אז"ל איזה עשיר השמח בחלקו שנ' יגיע כפיך כי תאכל וגו' ר"ל שישמח מן החלק שלו ולא יעזוב לאחרים חילו כי יש אדם שיתן לו האל עושר ונכסי' ולא ישליטנו לאכול ממנו כי איש נכרי יאכלנו לפי' יאמ' יגיע כפיך כי תאכל ר"ל כאשר תזכה לאכול יגיע כפיך ולא תהיה מאותם שעזבו לאחרים חילם אשריך וטוב לך ר"ל תהיה מאושר באשר לא תהי' להוט הרב' אחר קנייני העול' וטוב לך ר"ל שיהי' הטוב לך לבדך וזר לא יקרב את אתה ואין לזרים אתך: או יאמ' כמ"ש אז"ל במ' פסחים א"ר יצחק כל הנהנה מסעוד' הרשות לסוף גולה· שנו רבותינו כל המרב' סעודתו בכל מקו' לסוף מחריב את ביתו ומאלמן את אשתו ומיית' את בניו ותלמודו משתכח ומחלוקות רבות באים עליו ודבריו אינם נשמעי' ומחלל ש"ש ושם אביו ושם רבו וגורם שם רע לו ולבניו ולבני בניו עד סוף כל הדורו' · ועל זה יאמר יגיע כפיך כי תאכל ולא תהנה מסעודת רשות וגם כי תאכל אתה לבדך לא תאכל כי אם יגיע כפיך בלי הרבות בסעודות רשות אז תהיה מאושר בפי הכל הפוך הנהנה מסעודת רשות גורם שם רע לו ולכל משפחתו וזה אשריך וטוב לך שיהא הכל מאשרי' ומשבחי' אותך · ולפי שאמרו על הנהנה מסעודות רשות שתלמודו משתכח לכן יאמר על זה וטוב לך אין טוב אלא תורה · ולפי שאמרו על הנהנה מסעוד' רשות מחריב את ביתו ומאלמן את אשתו לכן יאמר על זה אשתך כגפן פוריה בירכתי ביתך ולפי שאמרו שמייתם את בניו ויהיו סמוכי' על שולחן אחרים לכן יאמר על זה בניך כשתילי זתים סביב לשולחנך · ויאמר עוד אשר מרוב הטובה שיהיה לו עד שכל ירא ה' יברכוהו בו בענין כך יברך ישראל וגו' וזה אומרו כי כן יבורך גבר ירא ה' · ולפי שאמרו כל הנהנ' מסעודת רשות לסוף גולה שנ' עתה יגלו בראש גולים לכן זה השל' יבורך בהפך ממנו והוא שיזכה לראות הגאולה וטוב ירושלם והוא אומרו יברכך ה' מציון וראה בטוב ירושלם · ולפי שאמרו כל הנהנה מסעודת הרשות מחלוקות רבות באות עליו לכן יאמר על זה כי לא לבד יבא שלום ינוח על ראשו אלא בזכותו יהיה שלום על כל ישראל והוא שסיים שלום על ישראל:

ה' צדיק וגו' להיות כי תיבת צדיק ר"ל שלם והענין הוא כמו שאז"ל אבל כי יד על כס יה כי כל זמן שישראל בגלות אין השם שלם ואין הכסא שלום לכן יאמר כי בעת שקצץ עבות רשעים אז יהיה שם ה' צדיק ר"ל שלם · או כפרש על גבי חרשו חרשים וגו' ה' צדיק לפי שחייב כל אדם על כל גזירה שבאה עליו להצדיק את הדין לפי' אחר שאמר רבות צררוני וגו' על גבי חרשו וגו' אמר ה' צדיק כי מצדיקי' אנחנו את הדין ונאמין כי כל דעבדי מן שמי' לטב כי ע"י יסורין הללו אשר על גבינו האריכו למעניתם הכותיו' ע"י כך קצץ הש"י עבות רשעים הרי שהיסורין היה לנו לטובה:

ממעמקים קראתיך ה' וגומר אז"ל במדרש ש"ט מזמור מ"ד אמרו ישראל לפני הקב"ה רבש"ע אימתי את גואלנו א"ל כשתרדו לירידה התחתונה אותה שעה אני גואל אתכם שנ' ונקבצו בני יהודה ובני ישראל יחדו אמרו בני קרח בירידה התחתונה אנחנו כד"א כי שחה לעפר נפשנו מה כתיב אחריו קומה עזרתה לנו ע"כ לכן יאמר כיון שאנו בתכלית הירידה כי ממעמקים ומתכלית הירידה והעמק קראתיך לכן ראוי שתענני ושמעה בקולי וגו' · שמעה בקולי כי הקול והתפלה שלי ולי נתנה הקול קול יעקב ע"כ תהי' אזנך קשבות לקול תחנוני · יחל ישראל אל ה' כי אם זכות אבות תמה וכלתה לא כלו רחמיו כי עם ה' החסד והוא לעולם כמ"ש וחסד ה' מעולם ועד עולם · או כפרש יחל ישראל אל ה' ר"ל כי ישראל יחל אל הש"י בעצמו ולא ע"י מלאך והתועלת הנמשך מזה הוא כי עם ה' החסד ר"ל כי הוא ית' בידו הוא לעשות עמה חסד ועשה כרצונו והגדיל ומי יאמר לו מה תעש' אבל המלאכי' לא יוכלו לעשות יותר מאשר נצטוו כמ"ש כי לא ישא לפשעיכם · או ירצה יחל ישראל אל ה' ועי"כ יזכו לחסד שיגאל אות' הש"י כמ"ש בש"ט בשכר הקווי שהם מזכירין אותי אני מושיבן אצלי וכו' והוא יפדה את ישראל בעצמו לא כגאולת הקודמים שהיו על ידי אדם ע"כ היה אחריה שעבוד לא כן גאולה זו הוא יפדה את ישראל:

שיר המעלות וגו' לא גבה לבי וגו' להיות אשר גאות אדם תשפילנו כי גאותו היא השפלתו ושפלותו היא יקר תפארת גדולתו לכן יאמר שיר המעלו' לדוד ה' לא גבה לבי כלומר כי אלו הם המעלות אמיתיות אשר לדוד היותו מעמיק עצמו בעומק השפלות · ולפי שבמזמור הקודם בעד כל קהל ישרא' ממעמקים קראתיך ה' אמר ג"כ עליו עתה היותו משפיל עצמו ויושב במעמקים ובלתי מתגדר· ולהיות שאפשר שיהי' האדם עניו ושפל רוח בע"כ אם דל הוא ואין ידו משגת כא ויכול' להתגאו' לכן אמר כי לא כן הוא עמו אלא שהיה לו עושר ונכסים וכבוד ומה שלא הלכתי בגדולות ובנפלאות הוא מאמי מכל טוב בחירתי או כפרש ה' לא לבי וגו' יש אדם גבה עינים וגבה לבב במחשבו כי אין כמוהו בכל הארץ חכם לבב ואמיץ כח ויש אדם כי כבר הו' מכיר חסרונו ופחיתות ערכו בינו לבין עצמו אך כי לעיני העם ילך בגאוה בגדולות ונפלאות ממנו כדי שיחשבוהו לאדם חשוב וירוממוהו בקהל עם ובמושב זקני' יושיבוהו· כנגד הראשון אמר לא גבה לבי וגו' ר"ל לא גבה לבי ביני לבין עצמי ולא רמו עיני ועל זה אמ' הנביא הוי חכמים בעיניהם ונגד פניהם נבונים וכנגד השנית אמר ולא הלכתי בגדולו' נגד העם כדי שיחשבני את רגלי רגל ישר' במהלכי במשאי ומתני ואחר שאמר שולל הגאוה ממנו אמר אם לא שויתי וגו' לפי שאז"ל בשמתא מאן דאית ביה ובשמתא מאן דלית ביה כי צורבא מרבנן צריך שיהיה בו א' בשמיני שבשמיני ובפרט למלך שכמותו שאז"ל אבל שום תשים עליך מלך שתהא אימתו עליך לכן יאמר שלא שלל ממנו הגאוה מכל וכל אך בקו המיצוע וזהו מלת שויתי ר"ל הגד השוה משתי הקצוות ולא הי' מתכוון לא למעל' ולא למטה אך בקו האמצעי· אמר עוד ודוממתי נפשי כגמול עלי אמו כגמול עלי נפשי לפי שיש באדם נפש הבהמית ונפש החיונית כנגד נפש הבהמית אמר ודוממתי נפשי כגמול עלי אמו כי הוא בידו צריך להכניע ולדומ' אותו כמו הגמול על אמו וכנגד נפש החיונית שהוא אינו צריך להיישירה כי היא מעצמה הית' עלי כגמול שאין נהנית מן החומר כמו שהגמול בלתי נהנתי מאמה· או יאמר על הנפש הבהמית עצמ' והכוונ' כי לפי שהתחיל להיישיר' עד שהוטבעה בה היושר והיא גם היא נהית' כגמול עליו ולכן אחר שאמר שהרגיל בנפשו היושר עד שנהפך בה לטבע שני יאמ' א"כ יחל ישרא' שהם הצדיקים והחסידי' הנקראים בשם ישרא' יחלו ויקוו אל ה' מעתה ועד עולם ויהי' להם תוחלת ותקוה בש"י ולא ירא· שמא יגרום החטא כיון שהוטבע בהם היושר לטבע שני וכמו שאז"ל וצדיק גמור אין עבירה באה לידו ע"י שהוטבע בהם היושר:

זכור ה' לדוד אז"ל על מזמור שיר חנוכת הבי' לדוד וכי דוד בנאו והלא שלמ' בנאו אלא ע"י שנתן נפשו עליה נקראת על שמו וז"ש זכור ה' לדוד שיהי' נקרא בנין הבית על שמו ע"י כל ענותו שנתן נפשו עליה וכמפורש במזמור זה: שם אצמיח קרן לדוד כמ"ש ז"ל דוד שנמשח בקרן נמשכ' מלכותו והמשיח יהיה כמין נזר כמ"ש ז"ל במס' הוריות וז"ש שם אצמיח קרן לדוד שיריס קרן משיחו ועליו יציץ נזרו זה שמן המשחה שנמשח בה כמין נזר או ירצה ועליו יציץ נזרו שכל הראוי למלכות היה הכתר הולמתו:

הנה מה טוב וגו' להיות שיש דבר שהוא טוב אך אין בו נעימות וערבות כדמיון המשקה הנתן לחולה שהוא טוב לרפואתו אך איננו נעים וערוב לחכו · ויש דבר שהוא נעים וערב וחיך יטעם לאוכלו ומתק שפתים · אך הוא מזיק לבריאו' האד' כגון רבוי פירות האילן הרטובים וכדומה לפיכך יאמר כי זה הדבר ימצא בו השתי שלימיות אם בטוביות שלו ואם בנעימות שלו והוא אומרו מה טוב ומה נעים · ובהיות הטוב בתכלית הטוביות ובענין הנעימות בתכלית הנעימות לפיכך לא אמר מה טוב ונעים אלא מה טוב ומה נעים כלו' לענין הטוב מה טוב ולענין הנעימו' מה נעים ואם היה אומר מה טוב ונעים היה נראה שלא היה משבח אותו זולת מצד כי שתי השלימיו' צדקו יחדו לא מצד שכל א' וא' הוא בתכלית האחרון שלם וטוב שבת אחי' גם יחד ר"ל כי כמו שהם אחים בהולדה למשפחות' לבית אבותם שיהיו גם יחד בענין האחדו' בלב א' באחוה שלא ינהג שררה זה על זה ועם היות שבהכרח א' גדול מחבירו בשני' עכ"ז לא ינהגו שררה זה על זה שלא יהיה שבתם וקימתם גם יחד באהבה ואחו' שלו' וריעו': כשמן הטוב עתה יבא דוגמת שניהם יחד טוב ונעי' ושבת אחי' וגו' ואמר כשמן הטוב להיות כי כשהיו מושחין אותו בשמן המשחה תחלה היו מציקין על ראשו ואח"כ נותנין לו בין ריסי עיניו כדאי' במס' הוריות עכשיו לא ידמה אותו אל השמן שהיו נותני' בין ריסי עיניו אלא כשמן הטוב שהיו מציקין על הראש לפי שבו ימצאו השני דברים הטוב והנעים· הטוב במה שהוא טוב מצד קדושתו קדושת שמן המשחה והנעימו' מצד שהיה יורד על הזקן שהיה נעשה לו שם כמין שני טפי מרגליות כדאי' בהוריות ואין נעימו' גדול מזה נמצא כי כנגד תכלי' הטוב אמר כשמן הטוב על הראש וכנגד הנעימו' אמר יורד על הזקן ומה שכפל באומרו יורד על הזקן זקן אהרן הוא כי אם יאמר יורד על הזקן אהרן נמצא היותו בלתי מזכיר זולת משיח הכהן בשמן המשח' ולפי כי גם מלכו' בית דוד טעון משיחה לפי' אמר סת' כשמן הטוב יורד על הזקן ואח"כ מפרש זקן אהרן לפי שיאמר על אהרן ומשה שבת אחים גם יחד שיורד ע"פ מדותיו הם מדות טובות שהיו בו שלא נתקנא באחיו אע"פ שהי' גדול ממנו בשנים אלא וראך ושמח בלבו לכך זכה לימשח לכהן בשמן המשחה: כי שם צוה ולא אמר כי שם נתן הברכ' ר"ל כי בשאר העולם נותן הברכה ע"י שליח על יד השרים אמנם בהר ציון שהוא א"י לא נתנה ע"י שליח אך צוה את הברכה עצמה לחול שם הוא בעצמו ולא ע"י שליח ולפיכך ימצ' שם בציון חיים עד העולם כי כמו שהוא נצחי וקיים כך יהיה שם החיים עד העול' לפי כי הוא ית' בעצמו מנהיג אותו כי בחר ה' בציון אוה למושב לו:

הנה ברכו את ה' להיות כי ברב עם הדרת מלך לכן אמר ברכו את ה' כל עבדי ה' ר"ל כולם יחדיו ולא כל אחד לבדו ולפי שאין הקב"ה חפץ בקילוסן של רשעי' לפיכך אמר ברכו את ה' כל עבדי ה' עבדי ה' דווקא ואפשר שאמר עבדי ה' על הבעלי תשובה כי אחר שעושין תשובה נקראי' עבדים כמו שאז"ל ועל הצדיקים גמורי' אמר העומדי' בבית ה' בלילות קראם העומדי' בבית ה' ר"ל כי תמיד עמדו על משמרת' ולא פסקו אלא עמדו תמיד בבית ה' כי ענין ההעמדה נשמעת על ההתמדה ואמר בלילות על הגליות שנמשלה ללילה · והקדים הכתוב הבעלי תשובה לפי כי במקום שב"ת עומדים אין צדיקים גמורים יכולין לעמוד באופן שהם במעלה יותר גבוהה וראוי שיקדים לברך את ה' · שאו ידיכם קודש וגו' לפי שיש אנשים מהללי' ומברכים את השם בשפה ברורה ורגליהם לא רגל ישרה וכפיהם נגואלו בעושק ובגזל ובוצע ברך נאץ ה' לכן יאמר שאו ידיכם קדש וברכו את ה' כלו' תקדשו ותטהרו ידיכ' מכל דבר רע בתחילה ואח"כ ברכו את ה': יברכך ה' מציון וגו' כדאי' במדרש ויקרא רבה א"ר לוי כל פעולות טובות ונחמות שעתיד הקב"ה ליתן לישרא' אינם אלא מציון· וז"ש יברכך ה' מציון ששם מקור הטובות והטע' עושה שמים וארץ כי משם עשה הש"י שמי' וארץ כי כל העולם כולו מציון נברא · וכשיחדש הקב"ה עולמו מציון הוא מחדשו שנ' נכון יהיה הר בית ה' בב"א:

תושלבע

הקדמת המאירי

אמר מנחם בן שלמה לבית מאיר ז"ל

אמר החכם השלם דברי פי חכם חן ושפתות כסיל תבלענה · שלמה המלך ע"ה חבר שלשת הספרים הנזכרים על שמו והם משלי וקהלת ושיר השירים ולא נכלל אחד מספריו בכלל ספרי הנביאים רק בספרי הכתובים כשאר הספרים המחוברי' ברוח הקדש וזה מצד שלמה לא היה נביא ואע"פ שכתיב בגבעון נראה יי' אל שלמה הרי סמך לו בחלום הלילה וחזק הענין בסוף ואמר וייקץ שלמה והנה חלום כדי שלא יטעו לרוב חכמתו להיותו נביא · והיא אחת מדרגי הנבואה לא שיקרא בה נביא במוחלט · ולא נמצא בדבריו הגדת עתידות כלל · וכן שלא היה שלוח לעם לצורך עניני הנהגותיהם ולא להוכיחם להשיבם מדרך רעה כדרך אותם שנכללו ספריהם בספרי הנבואה אבל דבריו ותוכחותיו ומוסריו מדרך השפעתו שפע חכמתו כדרך כל חכם שלם וכל שכן בהלבשו רוח אלהים ויספע על לשונו שפע אלהי וידבר ברוח הקדש על הדרך שכתבנו דברים אלו בפתיחת ספר תלים · ואף בקצת ספריו נחלקו רבותי' ע"ה אם הם מזאת המדרגה ר"ל אם נכתבו ברוח הקדש אם לאו והיא שבסדר טהרו' במסכ' ידים אמרו ז"ל דרך כלל כל כתבי הקדש מטמאין את הידים ר"ל לא סוף דבר ספרי התורה וספרי הנביאים שקדושתם יתירה אלא אף כל כתבי הקדש ר"ל כתובים שקדושתם למטה מספרי הנביאים · ואמרו אחר כן דרך פרט שיר השירים וקהלת מטמאין את הידים ר' יהודה אומר שיר השירי' מטמא את הידים קהלת מחלוקת רבי יוסי אומר קהלת אינו מטמא את הידים שיר השירי' מחלוקת ופי' הדברים שידוע היה להם שבית שמאי ובית הלל נחלקו באחד משני ספרים אלו ר"ל או שיר השירים או קהלת שלדעת בית שמאי אינו מטמא את הידים ולדעת בית הלל שניהם מטמאין את הידים כשאר הכתובים על שבמסכת עדיות נשנה דבר זה בקולי בית שמאי וחומרי בית הלל ונחלקו רבי יהודה ורבי יוסי באיזה מהן נחלקו שלדעת רבי יהודה בקהלת נחלקו אבל שיר השירים כלם מודים שמטמ' את הידים ולר' יוסי בהפך וידוע בדרכים התלמודיים שכל ספר שיאמרו עליו שאינו מטמא את הידים הוא מפני שסוברין עליו שאינו נאמר ברוח הקדש כמו שהקשו בראשון של מגלה על מה שאמר שמואל אסתר אינה מטמאה את הידים למימרא דסבר שמואל לאו ברוח הקדש נאמרה והאמר · שמואל אסתר ברוח הקדש נאמרה לאמרת שזו תלויה בזו · ואם כן היא הוא המחלוקת באחד מספרים אלו ומכל מקום נראין הדברים כר' יהודה שבקהלת היתה המחלוקת וכמו שאמרו שם ר' שמעון אומר קהלת מקולי בית שמאי וחומרי בית הלל ובברייתא של מסכ' ידים אמרו ר' שמעון בן מנסיא אומר שיר השירים מטמא את הידים קהל' אינו מטמא את הידים מפני שאינו אלא חכמתו של שלמה כלומר ולא נאמר ברוח הקדש ואף ר' עקיבא אומ' חס ושלום לא נחלק אדם מעולם על שיר השירים שלא יטמא את הידים שאין כל העולם כלו כדאי כיום שניתן בו שיר השירים שכל הכתובים קדש ר"ל כל הספרים הנכללים בכתובים והם הנאמרים ברוח הקדש ושיר השירים קדש קדשים ואם נחלקו לא נחלקו אלא על קהלת ונראה שהביאם לחלוק בקהלת מצד שראו בו דברי' כמי שלומד בדרכי המחקר ואינו נסמך לגמרי על דעת אחת אבל מזכיר דעות הפכיים ועומד פוסח ונבון איזה יכשר הזה או זה כמו שידוע שרמז בקצ' מקומות טענות מתנגדים עלינו באמונת הפנות התוריות בחדוש העולם ושנוי הטבעים והשגחה וגמול ועונש ובהרבה דברי' מצד ראיותיהם המוכרחו' לדעתם בעיון והיקש מופתי ואין זה מדרך מדבר ברוח הקדש אבל מדרך שנושא ונותן בעצמו וחוקר ומשתדל בידיעת הדברים מדרך חקירה ועיון ומזכיר דעות הפכיים וטענו' מתחלפות כי הנבואה ורוח הקדש לא יכללו רק האמת והאמת אינו אלא אחד והוא ענין אמרם מפני שאינו אלא חכמתו של שלמה כלומר שהיה מודיע מחלוקת נוחלי התורה עם הפילוסופים ומודיע טענותיהם זה בכה וזה בכה · ומכל מקום נמנו וגמרו שאף קהלת במדרגה זו והוא אמרם במסכת ידים אמר רבי שמעון בן עזאי מקובלני מפי שבעים ושנים זקנים ביום שהושיבו את רבי אלעזר בן עזריה בישיבה ששיר השירים וקהלת מטמאין את הידים וכן בברייתא שהזכרנו על מה שאמרנו שאינו אלא חכמתו של שלמה השיבו וכי לא כתב אלא זו בלבד והא כתיב וידבר שלשת אלפים משל ויהי שירו חמשה ואלף ואף במסכת מגלה שנויה כן כלומר ואם קהלת נכתב שלא ברוח הקדש היאך לא נכתבו האחרים גם כן אלא שברוח הקדש נאמר ולפיכך נכתב בכלל הכתובים · ואע"פ שנמצאו בו דברים סותרין זה את זה כמזכיר דעות הפכיים על הדרך שכתבנו כונתו היתה בזה הספר ר"ל קהלת לקבוע אמתת הפנות התוריות בלבבות להשיב רבים מעון ליראה את יי' ולאהבה אותו ומפני זה השתדל בכחו ובחכמתו לאמת ולברר אמתת אמונת הפנות הנזכרות ולהודיע חולשת טענות החולקים המפחידים אותנו בראיותיהם והמקבילים דעתנו במופתיהם ושהם סובלים לאיכות יותר גדולו' ויותר עצומות ולכן רמוז בדברים סתומים ומעורבבים להודיע חולשתם וזה היה סבת היות דברים לפעמים סותרים זה את זה ובסוף דבריו אחר שנשא ונתן בחקיר' כל הסברות בהן ברוח הקדש האמת מן השקר ובירר מן הטענות מה שראוי לברר מהן והשאיר אחריו ברכה האמונה הנזכרת ר"ל אמונת הקבלה המיעדת בהשגחה וגמול ועונש ושאר הפנות התוריות באמרו כי את כל מעשה האלהים יביא במשפט · ודע כי על כל אלה · וגומר · כמו שבארנו בקצת חבורנו · והנה כשארנו על שרשינו שכל הכתובים נאמרו ברוח הקדש שהרי אף במגלת אסתר הכריעו בה כן כמו שהתבאר במסכת מגלה · ומכל מקום נמצאת עוד מחלוקת שניה בספרי שלמה בהדרגת מעלתם ובזמן חבורם מהם שאמר שיר השירי' בילדותו וקהלת בזקנותו ומהם בהפוך ואשר נמצא מוסכם לרובם ולגדולים שבהם הוא הדרגת מעלת שיר השירי' על כלם ושהוא ע"כל פנים חובר בעת הזקנה אחר השוללות כל כח אמרי ממנו עד שאמרו עליו מה שכתבנו שאין כל העולם כלו כדאי כיום שניתן בו שיר השירים ולא שיכלול כל העולם כלו ספרי התורה והנבואה על שתחשוב היות בו דברים לא נכתבו בתורה שאין סוד נכלל בעולם שלא נכתוב בתורה אם בפשיטות אם ברמיזות ובמדרש שיר השירים אמרו יגיד להם זה ספר בראשית שהוא תחלת בריתו של עולם וכי מנין לו ליחזקאל ויגלה להם סדרי מרכבה אלא שהכל נלמד מן התורה הה"ד הביאני המלך חדריו אלא ביאור הענין כאמרו שאין כל העולם כלו כדאי כלומר שאין בריאת האדם שהוא תכלית המכוון בזה העולם התחתון כדאי כיום שיגיע למה שהוא מכוון ונרמז בשיר השירים וזהו התכלית האחרון ויחד שהכל תלוי בו והוא דבקות הנפש בהפרד' מזה החומר המגונה והתאחדה בשכל הנפרד אשר נרמז שם בענין ישקני מנשיקות פיהו ולרוב ההתעדנות והשמחה אמר בה כי טובים דודיך מיין ר"ל שנאמר עליו המשמח אלהים ואנשים · וכן אמר דוד בדרך נסתר פתחת שקי ותאזרני שמחה · והשק בדרך נסתר הוא רמז על החמר והגוף ואמר שבה תפתחו מעליו אז התאזר בשמחה האמתית והוא שאמרו עוד בדרש למלך שנפל סאה של חטים ונתנה לנחתו' ואמר לו הוציא לי כך וכך סלת כך וכך מורסן כך וכך סובין ושלא לי מתוכה גלוסק' יפה ומשובחת כך וכך כל הכתובים קדש ושיר השירים קדש קדשים ולדעתי לא בין בזה המשל דק על ספרי שלמה כלו' שכל המכוון באמר דברי שלמה הם מדרגה ומבא ושביל למה שנרמז בשיר השירים והוא תכלית אחרון וסוף השלמות האנושי על הדרך שכל הסאה לא נמסרה לנחתום אלא בשביל הגלוסקא ומכאן נשארנו על שרש דברי האומר קהלת בילדותו שהיה אז מודיע מה שהתחכם והתלמד בדרכי החקירה ואיך בירר מתוך חקירתו המורסן והסובין מן הסולת והמורסן והסובין הם טענות החולקים להכחיש הפנות התוריות ולכפור במה שלא יחייבהו מופת ונשאר בידו הסולת והוא ענין שעמד טעמו בו באמונת כל מה שימשכהו אלהות הדת והודיע זה ולמד דעת את העם בדרך קבלה באמרו ודע כי על כל אלה וגומר · וכן כי את כל מעשה וגומר · וכן סוף דבר הכל נשמע וגומר · וכן בהשארות הנפשי באמרו והרוח תשוב שכבר נשא ונתן עליה באמרו מי יודע רוח בני האדם כלומר מי הוא שידע זה בדרך מחקר אמתי וכלל ענין קהלת בכל מיני החכמות ופנימי האמונות וההנהגות ובזה חבר ספר משלי שהוא כולל כל עניני הנהגה ומדה ומוסר וכל מיני חכמה וסדר' והנהגתם וכל דרכי האמונות האמתיות עיוניות או מקובלות שכל זה בענין הסולת ובאחרית וכפהו בכפת אמת על שמן הזך שבו הוציא גלוסקא יפיפיה דדעתיה עילוה שאליה היתה כוונת הכל והוא ענין שיר השירים ואפשר גם כן לפרש במה שאמרו על חלוק זמן חבור הספרים שכלם נאמרו בעת הזקנ' אחרי שהתחכם והשלמה נפשו בשלימות החכמה אבל שחברם על סדר הזמנים כל אחד כראוי לו והוא שחבר ספר קהלת על ענין המתלמד שידע ויבין מחלקות הדעות והסברות אחר שיראהן תקדם לחקירתו ולא יחוש ולא יפקפק להיות דעתו נוטה בכך מדרך האמת והוא שסמך באמרו הט אזנך ושמע דברי חכמים ולבך תשית לדעתי · ודרשו בו ז"ל לדעתם לא נאמר אלא לדעתי כלומר שאע"פ שאני מתיר לך את הרצועה לשמוע דברי חכמים וראיותיהם וטענותיהם ומופתיהם לא יהרהר לבך לעמוד נביך ופוסח אבל לבך תשית לדעתי ר"ל לדעת התורה ואלי עוד במל' תשית שהיא מענין יסוד כלומר שתיסד לבך ודעתך באמונת התורה עד שלא יזיזוך ממנה כל רוחות שבעולם ר"ל כל מופתי המתנגדים וראיותיהם אבל מה שתוכל להמציאו מדרך העיון טוב ומה שלא תשיג בו יד העיון השאירהו על שורש הקבלה וכבר ביארנו בקצת חבורינו ענין דומה לזה באמרו אורח חיים פן תפלס · והוא בעצמו ענין סוף דבר הכל נשמע וגו' ואחר הגיעו זאת המעלה ראוי לו שינהיג העם וידריכם וישפיע על הראוי מהם משפע חכמתו ודעתו ונמצא משיב רבים מעון ומדריכם בכל מיני הדרכה טובה בשלמות רבות מדות ובדרכים מוסריים ובנועם הנהגות מדיניות עד שיקבל כל אדם תועלת ממנו כל אחד לפי ענינו וזהו שכלל בספר משלי השפעתו לחכמים והנהגתו לעם בכל מדה ומוסר וחכמה ובינה ושכל והנהגה כמו שאמר לדעת חכמה ומוסר להבין אמרי בינה וכן הזכיר בו השכל וצדק ומשפט ומישרים והרבה מן המלות על שכלם ביחד יכללו כל שלמות מדה ומוסר והנהגה מדינית ותורה וחכמה וכל דבר שיש בו תועלת קטון או גדול וכן יכללו דבריו תועלת לכל אדם המוני או חכם או נער או זקן סכל או נבון פתי או חכם והוא אמרו לתת לפתאים ערמה וכו' לנער וכו' · ישמע חכם וכו' · ונבון וכו' · לא יחסר דבר מן התועלות ולא שום אדם מלקבלו ואחר שהשפיע מטובו כפי יכלתו והגיע לעת זקנתו בא לס' טבעיו ואפיסת כחותיו ראוי לו לשלול נפשו מכל דבר חמרי להביאה אל גנזי המלך אל צור חוצבה ואל מקבת בור נוקרה שהוא התכלית המכוון במציאות האדם וזהו שכללו ספר שיר השירים ואל זה נראה לי שאמר בספר הראשון לשון דברי ובספר השני משלי ובספר השלישי לשון שירים כי לשון דברים יורה על דברים פשוטים מקובצים נאספים מפה ומפה והוא לשון קהלת ר"ל מאסף בכל הדעות ובורר מהם הדעות התורי' והמקובלו' וזהו ענין קהלת שעיקר הכונה בו אינה רק לקבוע אמונת הדברים שאיריים אשר לא יוכרעו מצד ההיקש והעיון רק מצד התורה וכן קרא המספרים אחר זה בעלי אסופות ולשון משל כולל מינים רבים לפעמים ינשא על דבר אין בו כונה רק לנמשל אבל שהמשל דומה לנמשל בתדרגת מעלה לפי מינו או במדרגת פחיתות כאמר על מלך אשור לפי מעלתו ארז בלבנון יפה ענף וחרש מצל גבה קומה וכן בנבוכד נצר להיותו ראש לכל המלכים כנשר בעופות אומר עליו הנשר הגדול גדול הכנפים ארך האבר מלא הנוצה · וכן בהפך זה לפחיתות הנברר ויאמרו כל העצים אל האטד לך אתה מלוך עלינו · וכן לענין היות עון האב נפקד על הבן האבות יאכלו בסר ושני בנים תקהינה · כל אלו ודומיהם המשל קרוב לנמשל באיכות הענין הנמשל בו לא שיהא במשל כונה רק על הנמשל וזה נקרא משל החידה או חידה סתם דרך הונגה כאמרו על הנשר הגדול חוד חידה ומשול משל אבל עיקר לשון חידה סתם יאמר על ענין שנושא ענין החידה ונושא המכוון בה הכל נושא אחד אלא שלא יובנו פרטי הנושאים כענין מהאוכל יצא מאכל ומעז יצא מתוק · האוכל והעז והאריה הכל נושא אחד והמאכל והמתוק והדבש הכל נושא אחד לא יתחלף נושא כלל בין החידה ובין המכוון בה אבל המשלים שזכרנו במשל החיד' יתחלפו המשל והנמשל בנושא כי הנשר נושא אחד והמלך נושא אחד ונשוב לענין המשל והוא שלפעמים ינשא על דבר שיש למשל תועלת בנגלה אע"פ שתועלתו האמתי הוא בנסתר והנמשל בו לשתי התועלו' אע"פ שעיקר כונתו לתועלת הרמוז בנסתר כמו שדבר שלמה תמיד באשה זרה הומיה וסוררת שעיקר הכונה בו לחומר כאות ומוכן לקבלת הצורה והנגלה בשניהם תועלת להשמר מכיונה באשה הנזכרת בהומיה וסוררת ולהשתדל במשכל' כפי יכלתו אע"פ שהתועלת האמתי הוא בנסתר · ויש גם כן קצת דמיון בין המשל והנמשל כי כמו שהאשה ענינה המכוון לקבל שפע הזכר כן החמר המכוון בו לקבל שפעה צורה ולכן כל מקבל שפע יזכר בלשון זכר ולכן כשירמוז על החומר והנפש יקרא החומר נקבה והשכל בלשון זכר וכשירמוז על שכל האדם ועל שכל הנפרד יזכיר שכל האדם בלשון נקבה והנפרד בלשון זכר וכן בנפרד עם של מעלה ומכוי שבכל אלו היחס אשר לאחד עם חבירו שוים וזה יקרא משל סתם · ולפעמים ינשא על דבר שאין בו כונה רק לנמשל כמין הראשון אלא שהמדבר תוכף זכירת הנמשל למשל עד שהנמשל הוא עיקר הדבר · כלומר ענין זה הוא בזה כענין דלף טורד ביום סגריר ואשת מדינים נשתוה · כצפור נודדת מקנה כן איש נודד ממקומו · ולא בא המשל אלא לתקן הדבור וליפותו ולהמתיקו להיותו ערב לשומעים מצד עריבות הדמיון שהדמיון בין שניהם חזק מאד וזה המין יקרא משל המליצה כי לשון מליצ' אינו רק תקון הדבור ולהיפותו להיותו ערב ומתיק לשומעים כאמרו עד בליעל יליץ משפט כלומר העד הבליעל יתקן וימתיק עדותו בחלק אמרים עד שידמה כדבר צודק עד שהמשפט הנתון ע"פ דבריו מנחת ערב לשומעים · וכן אוילים יליץ אשם לאחד מפירושיו כלו' כל אויל אחד מן הא' שחטא בדבר יצדיק עצמו ינעים דבורו לשומעיו עד שיהא אשמו ערב להם הכל מענין מה נמלצו לחכי אמרתך ומזה קוראים המשוררים לשיריהם מליצה כלומר דבור מתוקן וערב ונמצא שהמין הראשון אשר זכרנו נקרא משל החידה ונכתב במקרא משל וחידה · והשני נקרא משל סתם · והשלישי נקרא משל המליצה ונכתב במקרא משל ומליצה · ונרמזו כל המינים במלת משלי שנזכרה בלשון רבים או אולי נזכר בלשון רבים על פרטים רבים שהם ממין משל סתם ונרמזו האחרים בהזכרתו מלת חידה ומלת מליצ' ויחס זה הספר למשל הנאמ' בסתם מפני שהאחרי' הם חלקי המשל והמשל בסתם הוא סוג להם · ומפני שיש בספר גם כן דברי' פשוטים בעניני

בעניני תוכחת והדרכה לא יורו על שום דבר כמשל ומצינו לפעמים שיקרא זה גם כן דרך הרחבת משל כשהוא יוצא מפי המוחזק והנודע בדרכי המשל כאמרו וישא משלו ויאמר ראשית גוים עמלק ואחריתו עדי אובד · פרט בפתיחתו הנה בחלקי המשל דברים וכלל ארבעתם בפסוק אחד להבין משל ומליצה דברי חכמי' וחידותם והשיר הוא דומה למשל סתם כענין שאין במשל שום כונה ולא תועלת אבל יש חלוק ביניהם שהמשל סתם ירגיש השומע לשעתו הנמשל שבו לפי שאין המשל דבר שיחשוב האד' היותו וכן שהדמיון בין המשל והנמשל קרוב ולא יתערב בו דבר מבהיל בגוזמא והשיר מצד שטבעו להמתיק הכזב ושהנכחד שבו הוא היותו כוזב ידמה לפעמים מה שירצה לדמותו בגוזמא מבהלת ונמנעת כמו שאמר המשורר כמפליג בחולשת גופו ודלותו שתי חרוזות אלו במחברת שיריו · ודלותי ודקותי עד כי · זבוב קטן יכסה את מקומי · ולו אשכב בעפעפי כמלה · אמת לא ידעה שכבי וקומי · וכן לפעמי' מצד בחירתו בכזב ידמה מה שירצה לדמותו בדבר שיטעה בו האדם להיותו בענין אשירה נא לידידי ויעזקהו ויסקלהו · עד ויקו לעשות ענבים וכו' · שהענין נוטה לדבר שאירע ושהיה · וכן בדבר שהדמיון רחוק ממה שיכוין בו מכמה צדדין וכמעט שהנגלה בו הפך המכוון רק שידמה בו בכל אחד מכי אלף כאמרי אם בדרך · כובע ישועה מעיל צדקה · כנפי שחר · אשכיר חצי מדם וכל אלו המינים תמצא בשיר השירים אמר דרך גוזמא כשרצה לשבח פרטיה שניך כעדר הרחלים כמגדל דוד צוארך וכן רוב הדברים שבו וכן שהאדם המתוני יחשוב שדעת שלמה ע"ה בזה לא היתה רק לחשק הנשים כל שכן לדעתם מה שהעיד עליו הכתוב כי בהם דבק שלמה לאהבה · וכן שהדמיון רחוק עד שדמה הדבר הנכבד שבנכבדים עם דבר קל שבקלים ומה שהוא תכלית הכבוד במה שהוא גנות ומלה פחותה אין ערך ודמיון בין המשל והנמשל חלילה וחס זולתי על צד רחוק בענין קריאת בשמות בלשון זכר ונקבה לדמיון קבלת השפע על הדרך אשר זכרנו והפליג בדבר עד שדמה הנפש המשכלת הנשלמת המשגת בשכל כל מה שבכח השכל האנושי להשיגו ובכספ' ומשתוקקות להדבק בעליונים להתאחד במושכלה לכלה נאה ותאופה תובעת אישה בראש דבריה ישקני מנשיקות פיהו וגו' · וכן כתארים הגשמיים ביותר ממה שלא ישכלו' לשונות שאר ספרי הקדש עיניו ידיו ראשו מעיו קוצותיו שוקיו לחייו שפתיו ואף גם זאת בדברים שזכירתם נוק ועוררות מתאבות והרגל עבירה ואף קצת הדברים שאינם מזה המין ונכתבו שם כדמיון רחוק אמר כרם היה לשלמה בבעל המון נתן את הכרם לנוטרים איש יביא בפריו אלף כסף וכשתגיע לביאורו ותעיין מה שנרמז בו הדמיון רחוק מאד ואף לפי הדרש שדרשוהו על כנסת ישראל והוא שבענין הדמיון ההוא בעצמו אמר ישעיהו גם כן לשון שיר אשירה נא לידידי · כרם היה לידידי בקרן בן שמן ואחר שהגענו למה שנזדמן לנו בבאור אלו המלות ר"ל דבר ומשל וחידה ומליצה נשוב לענין המשל שהוא עיקר כונתינו ושהוא יסוד בנין זה הספר כמו שאמ' עליו משלי שלמה ואמר שהמשלים יש מהם שאין הטעות מצויה בהבנתם והם אותם שני המינים שהזכרנו בשם לווי ר"ל משל התורה ומשל המליצה אין שום אדם טועה בענין הנשר הגדול שיאמר לפי המשך הדברים שבהם יונח זה השם רק על מלך גדול · וכן בקהיית שני הבן לאכילת בשר האב שיאמר רק על העונש המגיע לבן בעון האב וכן בלכת העצים מזה לזה למלוך עליהם עד שהגיעו לאטד והמליכוהו עליהם אין ספק שלא יטעה בו שום אדם שלא ירגיש מיד שהוא משל על השתדלות עם להמליך עליהם מלך ונזדמן להם פחות שבפחותים ואדם בלתי ראוי לכך וכל שכן במשל המליצה שהנמשל מצורף עמו לשעתו שלא יטעה האדם בו שהרי טעמו בו ונמוקו עמו אבל המין האחר אשר הזכרנו בשם משל בסתם הוא שהטעות מצויה בו והוא שמצד שנגלהו טוב ותשוב וחביב יחשוב הרואה שנגלהו הוא תכלית הכונה בו ולא יראה עצמו צריך להשתדל ולהטריח שכלו להביט בעין השכל הדבר הגנוז בתוכו וזהו לדעתי ענין הפסוק שהתחלנו ר"ל דברי פי חכם חן ושפתות כסיל תבלענו · כלומ' דברי פי חכם חן · ר"ל שלימות בכל חלקיהן אבל שפתות כסיל תבלענו ומלת תבלענו הוא לפי דעתי מענין כסוי והעלמה מענין אם אמר איש כי יבלע וכן כבלע את הקדש ומלת כסיל רוצה בו הנה הפך חכם ר"ל נשכח הידיעה ונעדר החכמה · ושפתות רוצה בו דברי כלומ' דברי הכסיל ומפני שאין ענינו בקריאתו רק דבור והגיון אך דבר שפתים לא שיעמיק בו בהבטה לקח בדבריו לשון שפתות ותבלענו חוזר על כל אחת מהשפתים כלומ' דברי החכם הם שלימים מכל צד אבל שפת הכסיל תכסה הדברים ותעלימם כלומ' תסתירם ותעמידם מכוסות ונעלמות שלא יובן לו מהם רק הקליפה לבד ואע"פ שלא ייחסנו ענין במשל בספר קהלת עד שיפול בו זה הענין אין ספק שאע"פ שכללי הספרים נכתבו על יסוד הענינים שכתבנו מכל מקום יש בכל אחד מהם דברים המעורבים מזה לזה וכל שכן במה שכתבנו שכל ספריו חוברו בעת הזקנה אלא שחברם על צד שלשת הזמני' שצריך החכם בכל זמן וזמן כפי הראוי לו וכמו שאמר גם כן בספר קהלת מי כהחכ' ומי כיודע פשר דבר כלו' יודע ומבין פתרון המשל ר"ל מה שנגנז בתוכו · וכן שבספרו הראשון רמז על סודות הספרים האחרים גם כן בסוף דבריו שבספר קהלת אמר ויותר שהיה קהלת חכם עוד למד דעת את העם אזן וחקר תקן משלים הרבה · ואולי עוד בבאורי זה הפסוק ר"ל דברי פי חכם חן דעת אחרת והוא שאמרו במתגלגל על עניני ספר קהלת ממה שהביא בו דעות הפילוסופים עד ונראו שם דברים סותרים דברי תורה ודברי הקבלה כמו שירצה מקצת דבריו שם שאין יתרון לחכם על הכסיל ולא לצדיק על הרשע ושאר דברי' נמשכים לאלו או לדומים וראה בשכלו שיחשד להמון העם שיהיה הוא נבוך באמונות או כמעט נוטה לכפירה ויהיה לפירוש זה תבלענו מענין השחתה כמו בלע יי' ולא חמל וכן אם אבלע ואם אשחית · וביאור הענין דברי פי חכם חן אבל שפת הכסיל תשחיתם כלומר תעמידם בחזקת נשחתות בהבין מהם מה שאינו דעת החכם ההוא וכן בלקטו הדברים הבלתי אמתיים מתוך דבריו וחשבו עליו שהם נכתבו על דעתו וכבר ביארנו היוצא מזה בקצת חבורינו על אמרו מחטיאי אדם בדבר ולמוכיח בשער יקושון ויטו בתהו צדיק ואדם הנה נאמר על החכם אדם אתם וכן בלשון הפילוסופים עתה באו בני אדם כלומר שמיחסים לחכם איזה דבר יפחיתו בו מעלתו וזהו מחטיאי כלומר שמיחסים לו חטא ושגיאה וכן ולמוכיח בשער יקושון כלומר יקוששו וילקטו עליו דברים פחותי' להכחישו ולהמעיט מעלתו ויטו בתהו צדיק כלומר ייחסו עליו איזו נטיה מן האמת לחנם ולתהו כלומר במה שאינו ועל זה אמר בקש קהלת למצא דברי חפץ וכתוב יושר דברי אמת כלומר שהוא משתדל בספר קהלת למצא אמתת דברי חפץ שהם פנות התורה המופתיות וכן ידיעת הכתוב ביושר דברי אמת ר"ל פנות התורה המקובלות וקרא המופתיות דברי חפץ כשמות אשר קרא להן אביו שהם משמחי לב וקרא המקובלות יושר שהם המיוחסות יושר לאל וכן קראם דברי אמת על שקראם אביו גם כן עדות נאמנה כמו שבארנו במקומו ואי אפשר להשיג זה תכלית ידיעה רק מדרך המחקר לבחון האמת מן השקר למצוא המופתים המקיימים העיוני' ולהחליש את הסותרים ולבטלו לגמרי במקובלות והוא ענין לשון מציאה ר"ל מציאה מחפוש וידיעה אחר חקירה גדולה והוא ענין בקש קהלת למצוא וכו' · על דרך החקר אלוה תמצא לא מציאה דרך מקרה אמר והחכמ' מאין תמצא לא יגעתי ומצאתי אל תאמין · והשתדל בזה עד שהשיג מדרך המחקר מה שהמחקר והעיון ממציאו והשאיר באמונת הקבלה במה שאין העיון שולטת אלא שהחליש כח ראיות המנגדי' לסתרם או בטלם לגמרי והוא שאמר גם כן דברי חכמים כדרבונות והדרבן הוא העץ המחדד שבראש העץ הארוך הנקרא מלמד וענין הדרבן הוא להעיר בו השור למשוך המחרישה להניע העפר לזריע' להפוך ולהפך בה עד שישיג בו המכוון וכן הוא ענין המחקר שמעוררי' הלבבות להניע הרעיונים בסברות וראיות עד שישיגו מהם המבוקש · וזהו שקרא במקום אחר ביאר באמרו שתה מים מבורך ונוזלים מתוך בארך · וידוע שהבור מלה מוכחת על המים המכונסים והבאר הוא שחפרו בעומק עד שהמים נוזלים מתוכה והזהירו בשתיית מים מן הבור והוא להאמין דברי הקבלה במה שאין ההיקש ממציאו וכן שישתה נוזלים מתוך בארו ר"ל להשתדל בידיעה אמתית מה שהיא לדעתו מצד העיון וידוע שהחופרים לפעמים יחפרו ולא ימצאו מים וכשימצאו לפעמים יפול בה איזה ספק עד שיריבו עליה קצת המתנגדים וראוי להם שלא ישאו פנים בעצה להספיק להם בכך אבל שיטריחו שכלם וישתדלו לחפור עד שירחיב יי' להם ומצא לה' וישמחו לקראתם לאמר עלי באר ענו לה באר חפרוה שרים · ובו' · הנה החכמים בעלי המחקר והעיון ובעלי אסופות החכמים השלמים באמונה בדרכי הקבלה המלוקטים מדברי תורה והנביאי' ואמר שדברי החכמים הם כדרבונות ודברי בעלי אסופות כמסמרות נטועים שלא תזיזם ממקומם שום סבה והכל נתן מרועה אחד · וכבר בארנו בילדותנו בחבור התשובה הוראת הפלגת חוזק הענין באמרו נטועים ולא אמר תקועים והיתה כונתו בדברים אלו שכל מה שרמז תדעוה יהם לא היה רק באחד מאלו הצדדים ר"ל או לחזק בהם הפנות העיוניות או להחליש ולבטל דעתיהם במה שהורגלו לחלוק עמנו בפנות התוריות זהו מה שנראה לי בבאורו לפי ענין בספר קהלת ואמנם מה שביארתי תחלה הוא נכון לענין מה שאנו צריכין בו לענין זה הספר ר"ל ספר משלי והוא שכוון באמרו ושפתות כסיל תבלענו על בלתי המשתדלים בהבנת הנמשל שיספיק להם הנגלה במשל לפי שיראו בו קצת תועל' ויחשבו שאין שם עוד אור טמון לצפוניו שם יעמוד שכלם עד פה יבא ולא יוסיף והוא אצלי הענין בעצמו באמרו בזה הספר ר"ל ספר משלי אוצר נחמד ושמן בנוה חכם וכסיל אדם יבלענו · וכן הענין אצלי גם כן אמרו בזה הספר ר"ל ספר משלי חוח עלה ביד שכור ומשל בפי כסילים · וחוח הוא חטה הנכותה הנקראת בלשון תלמוד זונין באמרם החטים והזונין אינן כלאים זה בזה וכן שאמרו בתלמוד המערב חטי' דקרחן זונין מיכייהו זבון מכייהו זרע · והוא אמרו תחת חטה יצא חוח ואמר שהכסיל כשיעלה בידו הזונין תתקרר דעתו ויספיק לו לפי מחשבתו כאלו עלתה בידו חטה וכן משל בפי כסילים כלומר שתתקרר דעתו בידיעת הנגלה כאלו הגיע בידו הנסתר הגנוז בתוכו והנגלה אע"פ שיש בו תועלת להמון הוא מעט התועלת בערך אל הנסתר שהוא תועלת אמתי לנבון ולמשכיל כענין החוח שיש בו קצת תועלת לפזרו לפני התרנגלים והוא מעט בערך אל החטה אשר היא מזון לבני אדם והוא שאמר גם כן לב נבון יבקש דעת ופי כסילים ירעה אולת ר"ל הנבון יבקש פנימיו הדבר ולא יספיק לו בנגלה ואע"פ שמלת דעת נאמר ברוב המושכלות הראשונות הבאות מצד תכונת האל ולא דרך למוד כענין מאמר אנשי כנסת הגדול' באמרם אתה חונן לאדם דעת ואמרו אחר כן ומלמד לאנוש בינה כלומר שהוא סבה להיותו לומד בינה והוא שבבינה היא הבאה דרך התלמדות מכל מקום לפעמים יתחלף באלו המלות שום האחת במקום חבירתה מפני שהם מלות כוללות אע"פ שעבר הנחתם באחת מן הכונות על הרוב ואמר ופי כסילים ירעה אולת הזכיר אמרונו דרך הפלגה וירעה לשון הנהגה כי המנהיג יקרא רועה כלומר יתנהג במה שיש בו נגלה ונסתר באולת ר"ל בבלי חכמה כי האולת תונח לפעמים על בזיון החכמ' והעדרה חכמה ומוסר אוילים בזו · אויל מחריש חכם יחשב כלומר ולא יתחכ' במה שראוי או הפליג באמרו אולת שאפי' תועלת הנגלה לא יעלה בידו כהוגן ומיראת שלמה החכם ע"ה אולי המעייני' בספרו זה יהיו מזה הכת הזהיר בפתיחת דבריו על אלו המשלים שעם היות נגליהם טוב לא יטעו לחשוב להיותם כשאר המשלים ר"ל שלא יהיה בתוכם דבר נסתר אבל שהם משלים יורו על דברים נסתרים כוללים כל ימי שלמות ההנהגה הן שלמות עיון עד שיכלול הספר כל מעלה ויגיע ממנו תועלת לכל אדם אמר לדעת חכמה ומוסר וכו' · לקחת מוסר וכו' · לתת לפתאים וכו' · ישמע חכם וכו' · עד שכל הרוא' הערתו בפתיחת דבריו יכיר כי בו דברים נעלמים ויבין עצמו להתעורר לתת לב בהבנתם כפי היכולת על דרך המלמד הנבחר המורה לתלמידיו כשיגיע בלמוד איזה ספר עמוק יזהירם בתחלת דבריו לאמר שימו לבבכ' לזה הספר העמוק והעירו בו שכלכ' הכינו חצי הרעיונים מרקו רמחי המחשבות ולא תהיה קריאתכם בו כשאר קריאת הספרים כי לא באתם עד עתה אל העמל ואל היגיע' והזכיר בפתיחת דבריו בפרטי מה שכלל בו בזה הספר חכמה ומוסר ובינה והשכל צדק ומשפט ומישרים ומליצה וחידה · והזכיר בפרטי המשיגים תועלתו פתי ונער וחכם ונבון להודיע שלא חסר שום דבר אבל יכלול כל תועלת לכל אדם למעלת הספר שמו ושם אביו ושם עם הסגולה אשר הוא מוליך עליו כלומר שאלו המשלים הם לשלמה ושהוא בן דוד ומגודל בחיקו ושהוא מלך על העם היותר נבחר בכל חכמה ובכל שלימות כלומ' אלו המשלים הם לשלם שבחכמים אשר נולד וגדל על ברכי הנבחר שבמלכי' ונברר להנהיג מיטב האמות וכן הענין בקהלת אלא שהחליף הנה מלת ישראל במקום ירושלם ואולי הכל אחד או אולי כיון לתוספת מעלה בהזכירו על ישראל או אפשר לפי שפירשנו שקהלת התחבר על הזמן שהיה ליחד אמר בירושלם כי שם למד חכמתו ובמשלי שהתחבר על זמן השפעתו לאחרים עד שהתפרסמה חכמתו בעולם אמר על ישראל · או שבזמן ילדותו לא יצא טבעו רק בירושלם ואחר כן התפרסם ענינו והוטלה אימתו על הכל ובשיר השירים לא הזכיר בו שם אביו ולא שם מלכות אולי מצד זקנתו לא הזכיר בו לשון מלכו' כאמרם ז"ל בדרש ויקרבו ימי דוד למות בכל אתר את אמר והמלך דוד וכאן את אמר ויקרבו ימי דוד מיתה מחזרת ובאה אין כאן שולטנות אין כאן מלכות ואחר שלא הזכיר בו שם מלכות לא רצה להזכיר בו שם אביו · או אולי בספ' קהלת שהיה כונתו ללמוד ולהתחכם ובספר משלי מאחר שהתחכם רצה בו להשפיע חכמתו לזולתו וללמד דעת את העם כתב יחסו ומלכותו להודיע שלא מנעהו מזה גודל מעל' וטרדת הנהג' להעיר כל אד' שלא יניח מללמוד לטרדת עשרו ועסקיו כענין מה שהזהירו רבו ז"ל באמרם כל הפוסק מדברי תורה ועוסק בדברי שיחה עליו נאמר מלוח על שיח שורש רתמים לחמם אבל בשיר השירים היו דבריו לו לבדו ואין לזרים אתו בהדבק נפשו בעליונים ובהתאחדה במושכלות וצריך שתדע כי כל שנצטרפו בדבור אחד חכמה ובינה באדם שם חכמה מונח על הרוב בדברים הנודעים לחכמי' בדרכי העיון והמחקר בו על דרך למוד זולתם להם ואמרי בינה מה שיוסיף האדם בשכלו בהתבוננו בחכמות וכן השכל ומוסר שם משותף פעם יאמר בהנהגה שכלית פעם בהנהגת מדות וצדק ומשפט ומישרים הנהגות מדיניות ראוי' למנהיגים וערמה היא התחכמות הפתי בעצמו · ומזמה התחכמות המחשבה · ולקח שם כלל לכל למוד מענין קח נא מפיו תורה · ותחבולות על ההשתדלות במחקר

ברוב

הקדמת המאירי

ברוב הקלמות ואורך הלצות ולמוד ספר אחד בחכמה אחת להיותו מבא לספר הספרים שבאותה החכמה או חכמה אחת להיותה מבא לחכמה אחרת · וקנין על התחדשות דבר ודעת פעם על מושכלות ראשונות ופעם על שכל נקנה · וכל אלו השמות מונחים בפתיחת ספרו להודיע היות הספר כולל כל דבר · וכבר ביארנו שפעמים יתחלף בזה איש באיש כמו שיתבאר בפרטים וכן צריך שתדע שזה הספר יש בו פרשיות כלם המשך משל אחד נמשך לענין אחד הן לפי הנגלה הן לפי הנסתר · ויש בו פרשיות כל פסוק ופסוק מהם ענין בעצמו באין התקשרות והשתלשלות כלל מזה לזה ולכן לא תבקש בזה הספר התקשרות הפסוקים זה בזה זולתי באותן הפרשיות שהם נמשכות בענין אחד ומצאנו בזה הספר חמשה חלקים · א' משלי שלמה בן דוד וכו' · ב' משלי שלמה בן חכם וכו' · ג' גם אלה משלי שלמה אשר העתיקו אנשי חזקיהו וכו' · ד' דברי אגור בן יקא וכו' · ה' דברי למואל מלך משא · וכו' · והחלוקה הראשונה מזכרת פרשיות הרבה בענין מעלת החכמה לזרז בהשתדלות ידיעתה ולהרחיק מן התאוות הגופיות והנסתר בה קרוב לנגלה מאד ומעתה נתחילה בביאור הספר בחלק הראשון בע"ה ונאמר :

הקדמת אבן יחייא

משלי שלמה וגו' אמר העבד הקטן יוסף בן לאדוני הרב דון דוד בן הקדוש יוסף בן דוד בן יוסף בן שלמה בן הנגיד דוד בן גדלי' בן שלמה בן הרב יוסף בן יהודה בן האדון דון יחייא משועי יהודה אשר בגלות ירושלם אשר בספרד מליסבונה עיר ואם במלכות פורטוגאל· הנה שמעתי דבת רבים · בהודות ובהלל מרבים · לספר משלי שלמה · אשר היה אלהיו עמו · ותחל רוח ה' לפעמו · ובחמלתו על עמו · חברו מתהלך בתומו · וכדבר חז"ל · אשר כטל תזל · עד שלא עמד שלמה למה היו דומי' דברי תורה · אשר הארץ מאירה · לבאר שהיו מימיו זונכין ועמוקים · הבאים מעמקים · שהיו מודרי הנאה לאנשים המלקחים ולבאי' ממרחק למלאת כדים וכלים רקים · מה עשה פקח אחד · חכם ובעמו מיוחד · חבר חבל לחבל ומשיחה למשיחה · ודלה ושתה · כך עשה שלמה המלך · נביר בינה מקלא · הלך ממשל למשל ומדבר לדבר עד שבדברי תורה עמד · ועוד אמרו הם אמת ודבריהם אמת · היות דומים דברי תורה · שדרך חיים מורה · בטרם בא החכם מכל נברא · לנעדרת אזנים כפיפה · מה שלכן לראותי אני באלפי הדל · היות הספר הלז לתורת ה' עוז ומגדל · והוא אזנים לכפיפה ועל הכל יתגדל · שמתי אל המדבר · בו פני · והנה מי מהם עוקר הרים ומי סיני · ולא נחה רוחי בדבריה' · נכרי הייתי בעיניהם · כי לא נתנו קשר לפסוקים · ולא שמו ריוח בין הדבקים · ובתוכם גדול הדור · אשר ביניהם קנה מדור הרב הזקן דון דוד יחייא קרובי · אשר לו מלתעות כלביא · גם הוא עשה כמעשיהם · וכמוהו כמוהם · בפירושו קב ונקי · לספר הלז חזקי וחשקי · מה שבגלל הסכמתי לרדת אל גינת הבנתו · לתקן את אשר מי שקדמני עותו · ובטחתי כי ה' ממכון שבתו · יתן לי כח בפירושו שאוכל שאתו · ושערתי בו חמשים ושתים פרשות · להוציא פועלי און ממוקשותי אשר בהם אגיד חדשות · לגודד נפשות · לבתי כנסיות ומדרשות · ואל זה רמז באומרו דברי אגור בן · כי דברי בינה האגורים בו הם כמנין בן · ולמה שהי' ענין פירושי · הקאת הבינה מתורשי ודבשי · קראתי שמו בן יקא · מכל סיג מנוקה · אנא כי יהיה אלהים עמדי ושמרני משגיאות והנסתרות ולפונות יפתחת : ויהיו לרצון אמרי פי :

קראתי בכל לב ענני ה' חקיך אצורה ·
מה נמלצו לחכי אמרתך מדבש לפי ·
גל עיני ואביטה נפלאות מתורתך ·

הקדמה הנה כפי המפורסם וכפי עדות הכתוב שלמה המלך עליו השלום היה החכם מכל נברא בחסד אלהים וכאומרו אליו האל הנה עשיתי כדברך הנה נתתי לך לב חכם ונבון אשר כמוך לא היה לפניך ואחריך לא יקום · והנה לפי הנגלה אופני השפעתו על הזולת חכמתו ההיא היה על אחת מג' פנים אם במשל ואם בשיר ואם בדיבור · וכאומרו וידבר שלשת אלפים משל · ויהי שירה חמשה אלף · וידבר על העצים מן הארז אשר בלבנון וגו' · והשפעתו ההיא אם שהי' בכח השכל שלו · ואם שהיה בכח הרוח הקדש האל עליו וכל המשלים והשירים והדיבורי' הנז' היו בכח השכל שלו והיו חיבורי' רבי המעלה אשר נתפשטו בישראל למאות ולשפי' אף כי נעדרו ממנו לאורך הגלות · זולת אלה השלשה אחד מעיר כל סוג מהם שבגללו מזולתם להיותם נשפעים בכח רוח הקדש ולכן נכתבו בין שאר ספרי הקדש ויהיה להם העמדה וקיום בכח קדושתם עד היום הזה היינו ספר משלי מהשלש' אלפים משלי וספר שיר השירים משירה חמשה ואלף · וספר קהלת מדבורו על הארז אשר בלבנון ועד האזוב אשר בקיר · שכלם הם עניני עולם השפל · ויען כי יש לאדם ג' כחות או נפשות · היינו נפש הצומחת אשר אהבתה היא לדברים הגשמיי' מאכילה ושתיה ולויה וגם הנשים · ונפש המרגשת אשר אהבתה הממון ועושר וכבוד המדומ' ובית הון ונחלות לבלי חק · ונפש המשכלת אשר אהבת ה' החכמה והטוב במה שהוא טוב · ויען וביען כי זמני האדם יהיו על ג' פנים שני הנערות והם ימי התוספת והעליה אשר אז תגבר נפש הצומחת להעדר פעולת הנפש המשכלת לגמרי ושני הבחרות והם ימי העמיד' אשר אז תגבר הנפש המרגשת ושני הזקנ' והם ימי הירידה אשר אז תגבר נפש המשכלת לחולשת' פעולת הב' נפשות אחרות אשר הן הבכיות אליה · לכן החכם מכל האדם חבר הג' ספרים אלו להנהגת האדם בשלשת אלה זמני ימיו · כי אמנם חבר ספר משלי הלז להנהגת הזמן מימי הנערות אשר גובר עליו נפש הצומחת · ולכן רוב דברי הספר הם עם הנערים אשר הם בנים אל אביהם וכאומרו שמע בני מוסר אביך ועתה בנים שמעו לי וזולתם · או עם הפתאי' שהם הזקנים שהם כנערים להיותם נעורים מכל חכמה כי אין הפרש בין הנער לפי שניו לנער כפי שכלו ורוב אזהרותיו הוא להפרישו מהאש' הזונ' אשר אמריה החליק' ושלא ירדוף חברת הרשעים הכופרים פן ילכד ברשתם לחולשתו באמונ' להיות נער ורך · ולהיות תכלית כל התורה כלה היא יראת ה' וכאומרו ועתה יש' מה ה' אלהיך שואל מעמך כי אם ליראה לכן בהקדמת הספר אמר כי יראת ה' היא ראשית דעת · ובחתימתו אמר אשה יראת ה' היא תתהלל · ואמנם חיבר ספר קהלת להנהגת הזמן מימי הבחרות אשר גובר עליו נפש המרגשת לרדוף אחר העושר והכבודות המדומות · ולכן רוב אזהרותיו הם להבדיל העושר והכבוד וכל עניני העול' השפל· וחתם הספר ביראת אלהים באומרו סוף דבר הכל נשמע את האלהים ירא וגו' כי זה כל האדם · ואמנם חיבר ספר שיר השירים להנהגת הזמן מימי הזקנה אשר גובר עליו נפש המשכלת · אשר תשוקתה הדבק אל קונה באמנעות שירות ותשבחות כשירי דוד וזולתם · ולכן כל דברי הספר ההוא לספר דיבוק האומה ישראלי' בשכבר עם קונה ביציאת מצרי' ומתן תורה ובא"י וכאומרו ישקני מנשיקות פיהו וגו' והדיבוק העתיד בימי הגאולה וכאשר פרשתי באר היטב בפרושי אל הספר ההוא · והנה לפי אשר קבלו חז"ל שלמה חבר שיר השירים בקטנותו כי להיותו ידידיה והעומד תמיד בין ברכי דוד אביו לאהבתו אותו למד מדרכיו אשר היה קם חצות לילה להודו' ולהלל לאלהיו הדבק עמו · וכן גם הוא חיבר אז ספר שיר השירים המורה על הדיבוק אלהי · ולהיותו אז נער וקטון ובחיי אביו המלך לכן לא תאר אליו מלוכה וקראו בשמו לבד וכאומרו שיר השירים אשר לשלמה · וחבר ספר משלי בבחרותו אחרי שנתגדל ולמד חכמה ודעת בענינים הגבוהים והשפלים ובעת תגבורת כוחותיו ובתחלת מלכותו · ולזה תאר אליו כל השלמיות · היינו היותו שלמה החכם מכל אדם · ובן דוד בר אוריין ובר אבהן · ומלך אומה שלימה בכללותה שהיא ישראל וזהו אומרו משלי שלמה בן דוד מלך ישראל · וחבר ספר קהלת בזקנותו אחרי שברוב הימים והזמן · עברו עליו כמה' מהנסיונות בעניני העולם השפל הן בדעתו והן בטובתו ולהיות כי הזקן ישוב לימי עלומיו ולא ישמע בקול שרים ושרות · והעיניו לא יראה · ולא יטעם עוד · וכל מאכלו יהיה בפיו כעפר מן האדמה ויתבטלו ממנו כל כחותיו וכל אשר ערת בעולמו היה להבל לכן בזה בספרו ההוא כל עניני העולם השפל להיותם דברים נפסדים · רק יראת ה' ולדק לדק לרדוף להיות כי יהלוך לפניו לדקהו בשכבוד ה' יאספהו · וכל הנשארים מעניניו ועושרו ופעילותיו הרה ינוסו אז מפניו ישאר נקי מהם · ולזה תאר אליו התארים הנז' רק שקראו קהלת להיותו בעת זקנותו שנקהל בו ידיעת כל הדברים · וקראו מלך בירושלם העיר אשר נבחר בה ה' · כי להיותו בעת זקנותו אלוש על ערש דוי אניא הנהגת המלוכה לשרים הנאמנים והיתה הנהגתו לבד העיר ההיא הקדושה מקום דירתו וזהו אמרו דברי קהלת בן דוד מלך בירושלם · והנה ר"ל בשם משלי הדבר שיש לנגלהו נסתר כי בזה יבדל המדבר החכם מהסכל · להיותו יכול לדבר עם הדומה אליו בפומבי · באופן שלא ישמעהו הסכל מן האשים אשר אסור להודיעו הדבר ההוא להיות כי סוד ה' ליראיו · ובספר הלז יש משל שהוא רב התועלת והוא להתרחק מהאשה זונה שהנמשל אין ערוך למעלתו ולתועלתו והוא להתרחק מהע"ז והמינ' וכן רבים משלים אחרים דומים לזה :

הקדמת פירש ספר משלי הנקרא קב ונקי

אמר · המחבר ראו עיני דברי זה הספר ומשליו · ולביונו ויופיו מראשו ועד רגליו · בנגלהו עלות נמרצות וכל מיני המוסר · לכל אחי לכל בשר · מעריס גל פתי אשר לא יפותה אחרי שרירות לבו ועלתו · ומחכים כל סכל אשר לו ישכל סופו ואחריתו · מגדל עוז בנוי לתלפיות הוא בחכמה ובתבונה ומומה תמימה סביב התור והאמונה · ובנסתרו חכמות רמות ומזמות · לא יערכם לפירת תפארה וכל אבן יקרה גבים וראמות · מגלה במשכיות כספו תפוחי זהב הסודות אשר בדקות השבכה סתום · ומפתח פתוחים בכל רז חתום · ומפני זה הסכימו זכי השכל ברי ההבנה ובעלי המדות טובות · אשר מימי הדעה מתעיני הישועה נפשם שואבות ללמוד וללמד מדי שנה בשנה דבריו הערבים · ולעמוד ולדרשם ברבים · וקבעו עתם בתחלת הקיץ ובימי ספירת העומר · כי אז יתעורר הכח המתעורר החומר · והנפש המשכלת רובצת תחת משאו והיא יושבת תחת תמ"ר · וקריאת זה הספר באותו הזמן היו תהיה להם לעזרה · והיו נכונים ליום מתן התורה : על כן עוררני לבי להפליג השקידה והעיון בו ובקשתי ספרי המפרשים · ישנים גם חדשים · מהם הרב רס"י ז"ל אשר דבריו ערבים כמן · קודש בטבע במעלה וזמן · ובעל המשכל ופשטי התורה · החכם ר' אברהם ן' עזרא : ואדוני הדקדוק ומפרשי המקרא · החכם ר' יוסף ור' דוד בנו אשר עליהם יאמר על דרך מליצת השיר אם אין קמח אין תורה · והר"לבג בעל התועלות · בדבריו כל התכמות כלולות · והחכם רב ששת אשר היה בארץ ישמעאל · ור' עמנואל אלוף הדעת במגדיאל · והמאיר עיני העדה בפירוש זה הספר בענין ובמלות · החכם ר' מנחם המאירי לשונו לשון מדברת גדולות · ומורנו הזקן בחכמה ובשנים אשר בדורנו היום פירושיו כפלגי מים בציון החכם ר' יוסף חיון · ואין ספק שבדבריהם הנקיים מבררים הנכון והנאות מזולתו · איש ואיש כפי מדרגתו : האמנם הפי' במקצתם פעמים שבא בארוכה ויקוץ נפש המעיין לרוב אריכותו · ופעמי' שבא בקצרה באופן לא יתבארו דברי הספר לשיכות בהם דעתו · ואולם בעבור זאת ראה ראיתי לירד אל גנת דבריהם המעולפים ספיר ויהלום · וגם להכנס אל פרדס הילקוט וזולתו ממדרשי חכמינו עליהם השלום · ללקט מפניני מושכלותם · ומגביעי כסף הפירושים הנמצאים באמתחותם · פירוש כולל מבחר דבריהם בהפלגת הקיצור לזה הספר המעולה · אשר בכתם אופיר לא יסולה · ולמה שהיה זה ענינו קראתי שמו קב ונקי כי הוא אצלי כקב סולת נקייה ממכבדי פירושם ז"ל : עזרי מעם ה' :

אני ספר אשר שפר משליו · ולא אפר אבל הוא קב ונקי ·
וריב שלום אני נוטה ומעטה · לכל חוטא עלי חטאו נ אנקי ·
ומי השכל אני אשקה ואדלה · ואגלה רז אשר כסה עתיקי ·
ושומעי ישכנו בטח ואקרא · דרורים ל אסורים ב אזיקי ·
לזאת כל איש אשר חפץ לחפש · צפינותי וטוב טעמי ונמקי ·
שלמותו שמו מורה ובלתו · כמו רקב הכי הוא קב ונקי ·

ובי מרפא ללב נספה ונכפה · למי שם פה במו צופי ומתקי ·
לכל משכיל אני אשכיל ואצלח · ואערימה למתרפק ודופקי ·
ואשפיך משבצות עצות בחוצות · מעמסות מליצות סוד בשוקי ·
ודדי בין מאד יעשה ויעשה · עלי כסאן מבון שבתו חשוקי ·
לבד יבחר אשר מבחר מפרשים · לקטהו אנוש חכם ובקי ·

מתלי

שְׁלֹמֹה בֶן־דָּוִד מֶלֶךְ יִשְׂרָאֵל: ג׳ לָדַעַת חָכְמָה וּמוּסָר לְהָבִין אִמְרֵי בִינָה: ה׳ לָקַחַת מוּסַר הַשְׂכֵּל צֶדֶק וּמִשְׁפָּט י״ב וכל דסמי׳ לאדכר׳ דכו׳ וּמֵשָׁרִים: ג׳ ב׳ מל׳ וחד חס׳ לתת

דִשְׁלֹמֹה בַר דָוִד מַלְכָּא דְיִשְׂרָאֵל: לְמִדַע חָכְמְתָא וּמַרְדוּתָא לְאִתְבַּיָן אַמְרֵי בְיוּנְתָא: לְמְקַבָּלָא מַרְדוּתָא דְשׁוּכְלָא וְצַדְקְתָא וְדִינָא וְתְרִיצוּתָא: למתן

שטה כל חד וחד ל׳ דכו׳ וכל מלה אחרי מן לישנ׳ דכו׳ וסי׳ אמנם ויאמר יי׳ אל אברהם למה זה · וכל האמנם דכו׳ · במצור כה אמר סנחריב דד״ה · וכל במצור ובמצוק דכו׳ · במצולות ישוב ירחמנו יכבוש · וכל ממצולות דכוו׳ · במלחמה ועמד על בנו מעביר נוגש · וכל ובמלחמה דכו׳ · דברו ויראו אחיו כי אותו · וכל כדברו דכו׳ · הלל כיהלל רשע על תאות · וכל שום בר נש דכו׳ · הקריב ויאמרו האנשים החמה · וכל להקריב דכו׳ · הוסיף ולא הוסיף עוד מלך מצרים · וכל להוסיף דכו׳ · ורע שבור זדוע רשע · וכל טוב ורע דכו׳ · ויגל השארית מן החרב · וכל ויגל את דכוו׳ · וחיל כבד וישלח שמה סוסים · וכל ובחיל כבד דכו׳ · זכר קמץ כי דורש דמים אותם · וכל לשון זכר דכו׳ · חבלי ויפלו חבלי מנשה עשרה · וכל בחבלי דכו׳ · יגה גם אור רשעים ידעך · כל יגיה דכו׳ · למס בין כגיהם אשר נותרו דד״ה · וכל למס עיבד דכו׳ · למלכי הלוא הם כתובי׳ דסוף מגלת אסתר · וכל למלכי דכו׳ · מצוא על זאת יתפלל כל חסיד · וכל ממצוא דכו׳ · ענות ומערת וב׳ית ענות · וכל לשון עונים דכו׳ · עמיה ושמרתם את השבת · וכל מעמיה דכו׳ · עזה ציוה אלהיך עזיך עזה · וכל שום בר נש דכו׳ · רצפה דגש ויעף אלי אחד מן השרפים ובידו רצפה במלקחים וכל שום בר נש דכו׳ · חד מן י״ב מלין דכתיב א׳ בסוף תיבותא ולא קרי׳ וסי׳ רפוא למטה בנימן פלטי בן רפוא · ההלכוא ויהי כהוציאם את המלבים האלה אל יהושע · הקליא ויאמר ישי לדוד בנו קח נא לאחיך איפת הקליא · אבוא אשר אמר אליהם זאת · רצוא והחיות רצוא ושוב כמראה הבזק · ואתיקי׳הא ומדר ארך הבנין אל פני הגזרה אשר על אחריה · נקיא מצרים לשממה תהיה ואדום למדבר שממה תהיה מחמס · נגוא ומני שים טעם די כל · ושיצא ביתה דנא עד יום · יפוא ויתנו כסף להצבי׳ ולחרשים ומאכל ומשתה ושמן לצדנים ולצדים להביא עצי ארזים מן הלבנון אל ים דעוזרא: ארעא ובתרך תקום מלכו אחרי ארעא מנך · משלי מ״ם משלי מן א״ב רבתי וסימ׳ נמסר בריש סדר בראשית ובמסר׳ רבת׳ בריש מערכת אות הא״לף בס״ד ע״ש · משלי ד׳ בקריאה וסימ׳ משלי שלמה בן דוד · זכרונכם משלי אפר: משלי שלמה בן חכם · גם אלה משלי שלמה · ואינון מן ג׳ זוגין מן ד״ד משמשין מש בריש תיבותא וסימ׳ משלי ד׳ דלעיל · משקה ד׳ קמצין וסימ׳ נמסר בסדר וישב ובחבקוק סימ׳ ב׳ · משנה ד׳ קמצין וסימני׳ נמסר ביהושע סימ׳ ח׳:

אבן עזרא

משלי שלמה וגו׳ · זה חלק האזהרה הודיע בו מעלת החכמה הקדומה כי בה נברא יש מבלי מה והזהיר להדבק בה ולסור מן האשה הזעומה והוכיח להמית הפתאות ותאות הנולד מן האדמה ולהחיות הנשמה התמימה: בן דוד · לספר מעלתו שהיה בן חכם ומשכיל: מלך · כי בעבור חכמת׳ מלכו שניהם על ישראל או שהיה מלך עם חכם ונבון ומלך פס התאר כמו עבד ארך חבר: לדעת · הת״ו נוסף ובן לקחת ובן הלמ״ד וטעם במשלים ידע האדם · חכמה והיא שרש הכל שהיא יראת יי׳ שכת׳ ראשית חכמה יראת יי׳ ומוסר לשמור מצותיו וי״א המנהג בן עם הארץ · בינה להבדיל בין דבר לדבר שלא ישים חשך לאור ואור לחשך: לקחת · השמיעה והלמוד מפי המוסר הם הלקיח׳ השכל שם הפועל והוא חסר ו״יו׳ צדק כולל עבודת האלהים וכל מעשה הטוב · משפט שישפוט בין איש ובין רעהו · ומישרים שידב׳ היושר במשפט וי״א השכל לדעת לעשות צדק: לתת

רשי

משלי כל דבריו דוגמות ומשלים משל התור׳ באשה טובה ומשל ע״א באשה זונה: לדעת חכמ׳ ומוסר המשלים האלו אמר להודיע לבריות שהיו משלים בתורה · שהוא חכמה ומוסר ובינה: צדק ומשפט ומשרי׳ · צדק צדקה ממונו · ומשפט · לשפוט אמת · ומישרי׳ היא הפשרה דרך חלק ומישור שוה לזה ולזה: לתת

רלבג

משלי הנה המשל הוא דבר נאמ׳ על צד הדמיון פעם לתת ציור בדבר הנר׳ לדבר בו ופעם להעיר על הענין הדבר אשר יכוין בו מצד שהו׳ מרוחק או נרצה או מה שידמה לזה וזה כי הדבר המרוחק ימשיל אותו בדבר שיש לו בו קצת דמיון שהוא יתבאר בו וכן הענין בדבר הנרצה ובשאר מה שידמה לזה: לדעת חכמה · היא הידיעה אשר בדברים יבואו לה מדברים עצמיים ומתיחסי׳ לה · מוסר הנה יאמר על המוסר אשר במדות ועל המוסר אשר בדעות והמוסר אשר במדו׳ הוא לעזוב המדות המגונו׳ ולהתנהג במדות המשובחות והמוסר אשר בדעות הוא לדרוך בהשגות כפי סדורם ולפי הדרכי׳ אשר יובילו׳ אליהם ושלא לעיין במה שאין דרך להגיע אל השגתו ושלא לקצר מלעיין במה שאפש׳ לאדם להשיגו · בינה היא הידיע׳ אשר בדברים יבואו לה מדברי׳ בלתי עצמיים כאמרנו שהשמש יחמם והירח יקרר ואם אין להם בעצמ׳ דבר מאלו האיכיות וזה גם כן יקרא תבונה · ביאור המלות מוסר השכל · הוא המוסר אשר בעיון · צדק ומשפט ומישרים אלו הג׳ נופלים על דבר אחד או קרוב מאחד והם בכללם נופלים על היושר והראוי בדברים וזה הם בדעות הם במדות: ביאור הדברים · משלי · אלו הם המשלים אשר דבר שלמ׳ בן דוד מלך ישראל והנה התועלת בהם הוא לדעת החכמה המופתית אשר יבואו בה כמו ראיה או במופת סבה ומציאות: לדעת · ולדעת המוסר במדות אשר בדברים המדיניים וזה יהיה בעזיב׳ המדות המגונו׳ והרדיפה במדות המשובחות והנה הקדים החכמה למוסר ואע״פי שהמוסר ראוי להיות קודם בזמן לפי שהחכמ׳ היא כמו סבה תכליתי׳ למוסר · ולהבין אמרי בינה הם הקדמו׳ המפורסמות אשר יבואו מהם אל הידיעה בחכמת האלהו׳ ובמה שינהג מנהגה שלא חייב׳ ההקדמו׳ המגיעות אל העצמיות ובהם גם כן תועלת: לקחת · המוסר בעיון ר״ל שידרוך בהגעתו בדרכים הראויים ולא יעיין במה שאין דרך אל העיון בו ובהם גם כן תועלת להתנהג בדרכים הישרים במדותיו ובדעותיו ר״ל בצדק ובמשפט ובמשרים ובהם גם כן תועלת: ביאור

מנחת ערב

משלי שלמ׳ בן דוד מלך ישראל · הנה אין ערך איכות מוסרים יערוך התשובה לפי ערך חכמ׳ עושהו · כ׳ בערך גדר בחינת החכמה שנעשית בה אם על פי בכל אנושי או ע״פ רוח הקדש ג׳ בהספק אל אשר נעשה בשבילו כי לא תדמה פעולה הנעשית לצורך עם קדוש ורב ירם אל הנעשה לצורך עם ממושך ומורט · והנה שלש אלה רמז פה בהתחלו הא׳ באומר משלי שלמה כלו׳ הנודע כי אין נבון וחכם כמוהו והב׳ באומר בן דוד שהוא לדעת בן לאב ששניהם דברו ברוח הקדש דכתי׳ בדוד רוח ה׳ דבר בי וגו׳ וילמוד סתום מן המפורש שלמה מדור קרוב למה שהז״ל כל נביא שמפורש שמו ושם אביו שניהם נביאים וכדעת רז״ל במדרש חזית ששרתה על שלמה רוח הקדש בג׳ ספריו והג׳ באו׳ מלך ישראל עם היות שעל כל העולם מלך אך אין זה רק רמז העשות הספר הזה לישראל עם חכם ונבון כי כל מוסרי הספר מיוסדים על ד״ת האלקית בלתי מתייחסים לעמי הארצות · עוד יתכן מעין הקודם והוא לבל יעלה על לב איש לומר כמשלי׳ ותוכחות הנכריות העבריות כי גם בהמה ידריך האדם בדרך ישרה ע״כ בא בפתח דבריו להודיע כי יתרוגם עליהם עלוס מאד תחת שלש · א׳ כי הן לו היה שלמה כאחד החכמים אשר אור רוח הקדש לא נגה עליהם ויחברו ספרי מוסרים לפי שכל האנושי כחכמי האומות הלא ה״ה יתר שאת במוסריו על כל חכם זולתו כי מי יערוך אליו בחכמתו וזהו משלי שלמ׳ הנודע כי בכל חכמי הגוים אין כמוהו · ומה גם כי עוד לו כי לא נעשו רק ע״י רוח ה׳ דבר בו כדוד אביו בספ׳ תהלותיו כנ״ל מדברי חז״ל וזה הדרך הלך רוח ה׳ לדבר בחכמי נכר כמוהו ומעל׳ זו השנית רמזה באומ׳ בן דוד לדמות עצמו בספרו אל דוד אביו עוד ג׳ היות מוסרים אלה מיוסדים על אדני תורת ה׳ התמימה היא חכמתו ית׳ למעלה מרות הקדש ונבואה מיוחדי׳ ללמד אות׳ לעמו ישראל מקיימי ומקבלי תורתו ית׳ בייחוד וזהו אמר מלך ישראל עם שרם על כל גוים היה ומלכותו על כל משל׳ לך הוא לייחס סודות ורמזי׳ רוחניים לאין תכלית גם משליה יעלו עמה ולא תדמינה אל מוסרי יתר עמים ולאומים יהגו ריק במשלי ספר הנהגותם באין סוד: לדעת חכמה ומוסר וגו׳ ראוי לשים לב על שנותו את טעמו לומר בפסוק זה חכמה ומוסר ובשני מוסר השכל נוסף על הכפל ואומ׳ בזה לדע׳ ובשני לקחת: אמנ׳ יאמר התועלת הנמשכו׳ מהספר הלז והם ב׳ סוגים · א׳ עיון וידיעה ב׳ חלק המעשיי הא׳ בפסוק זה והב׳ בכסוק שאחריו והענין כל יאמר איש מה בצע כי נעסוק בספר

אבן יחייא

הנה הפרשה הקטנה הזאת מהז׳ פסוקים אלה עד אוילים בזו היא פתיחת הספר אשר בה הודיענו הסבה הפועלת ומי חברו באומרו משלי שלמה בן דוד וגומר והסבה הצוריית והוא באיזה מדרגה חברו שהוא מדרגת רוח הקודש וכאומרו להבין אמרי בינה שהם אמרי חמישים שערי בינה אשר לא יובן שום אחד מהם אם לא ברוח הנבואיי · והסבה החמרית והוא אומרו לדעת חכמה וגומר לקחת מוסר השכל וגומר לתת לפתאים ערמה וגומר ישמע חכם וגומר להבין משל ומליצה וגומר והסבה התכליתיית שהוא היראה אלהית וכאומרו יראת ה׳ ראשית דעת:

לדעת וגומ׳ ספר כי תאר הספר הלז ואשר ידובר בו הוא משלשה ענינים אשר בהם ישלם האיש הישראלי · והם מעלת החכמה · ומעלת המדות המכונה בשם מוסר · מעלת התורה אשר השיגה אדון הנביאים באמצעות חמישים שערי בינה שנמסרו לו וזהו אומרו להבין אמרי בינה · ולהיות כי במעלת התורה יבדלו בני ישראל מהמין האנושי כי גם להם יש הב׳ מעלות מהחכמה ומוסר · ולכן לא חברה עם השתי מעלות ההם · ושמה לבדה וכאומרו להבין אמרי בינה · ולא נכנסה תחת גדר לדעת חכמה וגומר שקדם · לקחת מוסר וגומר בא לפרש התועלת הנמשך ממנו במעלת המדות אשר זכר בשם מוסר · והנה מעלת המדות מהאיש הישראלי אשר ימשכו אליו מהשכילו בדרכי קונו לעשות כהם וכמצות והלכת בדרכיו · הם השלשה אשר הזהיר עליהם הנביא באומרו השכל וידוע אותי כי אני ה׳ עושה חסד משפט וצדקה בארץ כי באלה חפצתי ולכן ראוי שתתפכו גם אתם בהם · וזהו אומרו לקחת מוסר מהשכל ההוא שאמר הנביא שהוא לעשות הצדק והוא עשיית הטוב והנכון כדין וכראוי ולהציל העשוק מיד עושקו · ומשפט והוא עשיית הנקמה בעושק לרעהו · ומשרים והוא עשיית החסד לפנים מהשורה לתת

ר׳ מנחם המאירי

משלי שלמה בן דוד מלך ישראל כבר ביארנו ענין משלי וענין זכרתי יחסו בפתיחה · לדעת חכמה ומוסר להבין אמרי בינה · אמר שהמשלים באו לדעת מתולם ענייני חכמה ומוסר רומז בחכמה אל שלימות מעלות שכליות ובמוסר אל שלימות מדות והקדים חכמה למוסר לקדימתו במעלה אע״פ שמתאחר בזמן ומלת לדעת מוכחת על ידיעה מפי סופרים או מפי ספרים · אבל מלת הבנה נאמרת על מה שמחדש מעצמו בהתבוננותו על מה שהוא לומד ועל זה אמר להבין אמרי בינה ושיתף חכמה ומוסר ביחד כי המוסר אי אפשר להיותו כנמר כאין קצת חכמה כאמרם אין עם הארץ חסיד ולא בור ירא חטא · וכן אמרו אם תלמיד חכם נתא הוא חגרהו על מתניך ואם עם הארץ חסיד אל תדור בשכונתו · והחכמה בלא מוסר דבר מכוער וענין שכל בני אדם קלים בו · אמרו חכמי המוסר חכמה בלא מוסר כאהל בלא מיתרים ואמר אחר החכמה בלא מוסר כטבעת בלא אבן וכבר ביארנו בקצת חבורינו במה שאמרו רבו׳ ז״ל רבא רמי כתיב יערף כמטר לקחי וכתיב תזל כטל אמרתי כאן בתלמיד הגון כאן בתלמיד שאינו הגון כלומר שהתלמיד ההגון במדותיו הוא בדמיון הטל שאפילו בעת שאין בני אדם צריכין לו הוא ערב להם וכאות ושאינו הגון במדותיו הוא דומה למטר שאע״פ שאדם צריך לו לעתים כשידד ממנו די ספקו יקוצו בו:

לקחת מוסר השכל צדק ומשפט ומישרים · לקחת הנא כמו לדעת שלא שהיא מגיחת על ידיעה לקוחה מזולתו קח כא מפיו תורה אם תקח אמרי · ומוסר השכל יש לפרש בו שמלת השכל חסרה וי״ו כלומר מוסר והשכל והוא כפל ענין עם חכמ׳ ומוסר הקוד׳ זכרם בפסוק לדעת · והקדים בראשון חכמה לקדימת מעלה ובשני הקדים מוסר לקדימת זמן · מכל מקום המדקדקים כתבו שמלת מוסר שבפסוק זה פתוחה ומתוך כך היא סמוכה למלת השכל ר״ל מוסר של השכל ולא פירשו בו דבר אחד · ויש לפרש שהוא רומז לסדר הלמוד ולקיחתו החכמות על הסדר ולא יהרוס בהם פן יפרוץ עיונו ויעות לרוב חפזו וקפיצתו מה שלא יוכל לתקנו כי כמו שבמדו׳ יאמר ענין מוסר על הנהגתו עם זולתו לאט ובנחת ולא דרך המייה ומריבייה וכן בחכמות צריך שיהיה סדרם לאט להיותו קובץ כאסם על יד כי אז יצליח ואז ישכיל והענין שידע הנהגת החכמות כסדרן איך היא או כפרש מוסר השכל כלומר שאף בדברי תורה וחכמ׳ עם היותו מוחזק בעצמו בידיעת אותו דבר שרוצה לדבר בו ימנענו מוסרו מהרבות בו דברים ויעוררהו ליתן מקום לגדוליו אם למדרגת שנותיהם ואם למדרגת חכמתם כמו שבמדות הוא צריך לכבד העולם מצד המוסר ואין צריך לומר במי שאינו מוחזק בידיעת הדבר ההוא שהדבור בו אולת אלא אף במה שהיה

קב ונקי

משלי שלמה אמרו רז״ל שלשה ספרים חבר שלמה · שיר השירים בקטנותו · משלי בבחרותו · קהלת בזקנותו ולקח בכל א׳ מאלו הספרים לשון מחולף · בשיר השירים לא זכר יחסו כי אם שמו לבד להיותו דברי חשק · ובמשלי אמר מלך ישראל שהבחור מושל בגבורתו על כל האומה · ובקהלת אמר מלך בירושלם כי בזקנתו לא היתה פחדתו על כל כאשר היתה בתחלה · וקרא זה הספר משלי מפני שברוב דבריו יש משל ונמשל כמו האשה הטובה משל לתורה · והזונה לע״ז: לדעת חכמה ומוסר · חכמה רמז על העיון ומוסר על המעשה הטוב · ואמר שבמשלות האלו מודיע לבריות עיון ומעשה · ואמר להבין אמרי בינה · שיעיר האדם להבין שיש בתורה ספורים ואמירות אשר הפנימי מהן יקר ·וצריך האדם להבין בהן: לקחת מוסר · מוסר פתוח וסמוך להשכל ורצה שתכלית זה הספר ללמוד ממנו מוסר מהשכלה · ולרמוז שתכלית המדינית היא פועלת המדות הטובות אמר לקחת שיורה על הפעולה · או יורה על למידה ולקיחה מאחר שהוא רבו · ולדעת חכמה ומוסר יורה על הלמידה מעצמו · והא׳ מפי סופרים · והב׳ מפי ספרים · ולדק יורה על קנין המדות הטובות לנפשו · ומשפט יורה על שפיטת האמת לזולתו: ומישרים · על היושר הראוי בדעות או במדות · או יורה על הפשרה בדין: לתת

ד לָתֵת לִפְתָאיִם עָרְמָה לְנַעַר דַּעַת וּמְזִמָּה׃ ה יִשְׁמַע חָכָם וְיוֹסֶף לֶקַח וְנָבוֹן תַּחְבֻּלוֹת יִקְנֶה׃ ו לְהָבִין מָשָׁל וּמְלִיצָה דִּבְרֵי חֲכָמִים וְחִידֹתָם׃ ז יִרְאַת יְהוָה רֵאשִׁית דָּעַת חָכְמָה וּמוּסָר אֱוִילִים בָּזוּ׃

ב' מלעיל ומל' · חן לחכם · ב' חידות לו · כ"ח · ה'

שמע

לְמִתַּן לְשַׁבְרֵי עַרִימוּתָא וּלְטַלְיֵא יְדִיעְתָּא וְתַרְעִיתָא׃ יִשְׁמַע חַכִּימָא וְיוֹסִיף מַדְּעָא וְסוּכְלְתָנוּתָא מַדְבְּרָנוּתָא יִקְנֶה׃ לְמִתְבַּיְינָא מַתְלָא וּפְלַאתָא וּמִילֵי דְחַכִּימֵי וְאוּחֲדָתְהוֹן׃ רֵישׁ חָכְמְתָא דַחַלְתָּא דַייָ וְחָכְמְתָא וּמַרְדוּתָא סִכְלֵי שַׁיְטִין׃

שמע

ומוסר ה' וסימ' לדעת חכמה ומוסר · יראת יי' ראשית דעת · הנה אשרי אנוש יוכיחנו · אמת קנה ואל תמכור · מקור חיים שכל בעליו :

רשי

לתת לפתאים ערמה · משלים אלו אמר קהלת לקנות בהם הפתאים ערמה : לנער דעת · וגם לנער המנוער מכל לימוד שלא למד עדיין כלום : מזימה · מחשב' עצה : ישמע חכם · המשלי' הללו · ויוסף על חכמתו · לקח · למוד · חכם · זה בעל השמועה : ונבון · מוסיף על ידיעת חכם · שיודע להבין דבר מתוך דבר · ומוסיף על שמועתו : להבין משל ומליצה · שיתנו לב להבין במקראות שני הדברים המשל והמליצה שיבינו את מה המשיל למליצה · ואף מן המליצה לא יסירו לבם שגם היא צריכ' להבין כשאמר להצילך מאשה זרה ונכריה על עבודת אלילים נאמר הרי המשל ואף המליצה שהוציא משלו בלשון אשה הבן בה והזהר מאשה זרה : דברי חכמים וחידותם · דורשי רשומו' מקר' מלא וחסר דמיון חידה : יראת ה' ראשית דעת · וע"כ פי' לצורך מה עשה שלמה הספר הזה ועתה מתחיל הספר יראת השם ראשית דעת · היא תרומת עיקר הדעת והיא תהיה לך הראשונה לדעת לפני חכמתך הקדם ליראה את יוצרך והיא תתן בלבך לעסוק בחכמה ובדעת כי האוילים אשר אינם יראים את ה' הם בוזים את החכמה ואת המוסר : שמע

רלבג

ביאור המלות ערמה הוא פלפול בדברים המדיניים · דעת הם מושכלות הראשונות או מה שקרוב אליהם להגלות האמת בו · ומזמה היא המחשבה שהיא התחלה לדעת ומיסרת אליו וזה שכאשר ירצה האדם לעמוד על האמת בדבר יקח המחשבות הנופלות בו ויקח הצודק מהם ויניח הבלתי צודק כמו שנזכר בספר הנילות ובספר מה שאחר הטבע : לקח · קנין : תחבולות · דברים לקוחי' בדקו' מחשבה : וחידותם הנה החיד' היא מאמר סתום נאמר על דבר כד המשל ויסבול כונו' מתחלפו' : ביאור הדברים לתת לפתאים עומק מחשבה וקצת פלפול ישמרו בו מהפתיו' ולתת לנעיר השנים הדברי' אשר הם התחלו' העיון והם המחשב' והמושכלות הראשונות או מה שיקרב אליהם ואולם זכר תחלה הדעת כי הוא יותר נכבד מהמחשב' ולא תחשו' שלא יהיה בהם תועלת כי אם לאלו שזכ' שאין להם שום שלימו' אבל ימצא ג"כ תועלת גם לחכמים ולנבונים וזה שכבר ישמע חכם אלו המשלים ויוסף קנין בחכמה וישמע אות' הנבון ויקנה תחבולו' להמציא ההקדמות המפורסמות אשר יובילו אל ההשגה בדרוש דרוש מאלו החקירות הפילוסופיות הנה אלו המשלי' ישיבו האנשי' : להבין משל ומליצה · אשר יאמרו החכמים והנביאים כי בהם ילמד האדם דרכי המקויים אשר ירגילו להמשיל ולחקות בהם ובהם יתייסר להבין דברי החכמים ואם הם רבי העומק ויבין חידותיהם מצד הבינו דרכי החוקיים אשר י' גילו להמשיל בהם : יראת יי' · הוא המוסר במדות והיא התחלה והישרה אל קנין הדעת כי לא יתכן שירדוף האדם לקנין המושכלות עם היותו נלכד ברשת המדו' הפחותות והנה האוילים אשר הם המואסים המוסר ובוזים אותו הם בוזים חכמה ומוסר ולא ירגישו בה כי במאסם המוסר ירחיקו מהם החכמה והוא מבואר כי האויל לא יקח מוסר מוסר לא לקחו : שמע

מנחת ערב

בספר משלי ואנה נעזוב כבוד ס"ת אשר שם משה וכל תורה שבע"פ אשר המה כוללות תרי"ג מצות בכל פרטיו וסייגיו ומי לנו גדול מהעוסק ומתנהג על פיהם כי מכשרתו להיות צדיק ישר ונאמן ומה ישכון עלימו ס' משלים הלזה ע"כ אמר לדעת וגו' לומר ספר משלי אשר אני נותן לפניך טוב לך משלש טעמי' א' גם כי התורה הצווך לאמר אשר תעש ואשר תחדל לא תאלפך חכמה איכה תעש' לעמוד נגד יצרך בל יטעך ולא תגד לך תעלומות הרעה אשר תבואך במעשה הרעה כי התורה תקצר ותודיע גזרת מלך אך משלי שלמה הם ירונו יאמרו לנו עצות חכמה בכלל המוסר ואמר כל עון עד היכן יד עונשו מגעת ומאריך ללמד חכמה עם המוסר · ב' כי הלא כמה דברים רמוזים בתורה אשר לא יד כל אדם תשיגם כאשר קרה לר' יוחנן עם בנו של ר"ל על פסוק אולת אדם הסלף דרכו וגו' שאמר לו שנרמז בפסוק מה זאת עשה אלהי' לנו כדאי' בפ"ק דתענית והקים ביאר הדברים שבלי ספר משלי והדומה לו לא יבין איש מתוך התורה דברים הרמוזים בה ויעל ב' הדברים האלה אשר הטיב שלמה בחכמתו עמנו במשלי ספרו אמר לדעת חכמה וגו' לומר אל תאמ' בלבבך הלא די לנו תורה צוה משה ומה בצע במשליך · כי הלא ישכון לך א' לדעת חכמה ומ' כי התורה תגזור אומר גזרת המלך ולא תאלפך חכמ' עם המוסר ובזה תדע חכמה ומוסר יחד ויעל הב' אמר להבין אמרי בינה לומר אל יעלה על רוחך היו תהיה כמוני מבין רמזי התורה מתוך דבריה כי הלא אנכי טוב לך להשכילך בינה דברי התורה ורמזי' אשר הבנתי אני מתוכה ברוח קדשי וזה להבין אמרי בינ' שהם אמרותי אשר הבנתי ממנה כענין אולת אדם שאחרי מאמר שלמה הראה אנכי אשית לבי כי הן זאת מלאכה במאמר התורה ויאמרו מה זאת וגו' וכענין מאמרנו לפנים על פסוק תנה בני לבך לי ועיניך דרכי וגו' שהר"ז"ל כי משם למדנו שעיקר ולבא הרי שסירי דעבירה עין רואה ולב חומד ואברים גומרים והזמרה כי עיקר' מלא דברה תורה וראית בשניה הרי עין רואה ותחקק בה הרי לב חומד ולקחת לך הרי אברים גומרים שהיא בית העלאה שדברה תורה כנגד יצה"ר :

והנה שתי אלה הן על בחינ' חלק העיון ויעד לך תועלת ב' על חלק המעשית והוא לקחת מוסר וגו' והוא כי למה שהתורה לרום מעלתה תגזור אומר בלבד ולא תסביר כל דבר ודבר בטענות שכליות לא יתפסו הדברים בלב המקבל בעלם לפעמים כאם במשלי שלמה שישכיל פיהו במוסרי הסברה והקבלה עד בלי די שימתקו

אבן עזרא

לתת · על משקל הרה ללת מן ילדה והנכון לתנת ללכת על משקל לשבת וטעמו יבינו לתת בהם לפתאים ערמה שיסירו הפתיות מהם כיון שלא יוכלו להשיג חכמה ובינה יבינו דרכם בעולם הזה ואיך יחיו שכ' חכמת ערום הבין דרכו · לנער ולאחר לנער במשלים דעת ואלף פתאים תחת יו"ד פתי וכן רפאים · ואם הנזהר חכם יוסיף לקח ואם נבון תחבולות יקנה וכל זה : להבין · משל ומליצה וחידות משל שממנו יוכ' דבר אחר חידה דבר מכוסה ואינו מובן עד שיפור' שנאמר הלא הלה בלם עליו משל ישאו ולקח יקרא כן בעבור מה שיקח אדם מן הדעת וכן מה יקחך לבך ותחבולות ענין עצה ומחשבה והעד מחשבות צדיקים משפט וגו' וכן חובליך והטעם תחבולו' יקנה בעבור שיבין משל ומליצה ודברי חכמים אחרי' : ירא' · יודיע כי ראשית הדעת והמוסר הוא שיהיה ירא שמי' אף על פי שהחכמה היראה והמוסר אוילים יבוזו אין ראוי לבוז אותם על כן אחריו · שמע

ר' מנחם המאירי

שהוא מוחזק בעצמו בידיעתו · או כפרש מוסר השכל כלומר אע"פ שהזהרתיך בידיעת מוסר לא תקחנו בדרך פתיות אבל בדרך השכל כמו שתאמר שאיזה מגדוליך יסחר פניך על איזה דבר והנה המוסר יחייבהו להעתר לאוהביו אע"פכ יהיה מוסרו בהשכל ויתבונן עם עשותו הדבר ההוא פתיתות אלו או סכלות ואם הוא פתיתות אלו יכול להמנע באמרם ז"ל זקן ואינה לפי כבודו והתעלמת וכן אם סכלו' מצד שאינו כדאי בכך ימנע גם כן ולא יורהו על זה העתד לגדוליו וכבר ביארתי בפתיחת החבור הגדול כיוצא בזה הענין במה שהורשית התבונן כלומר שאע"פ שהורשית ונצטוית בכך התבונן אם עשותך הדבר ראוי לך אם אין והוא שהדבור אצלי צריך לשמירת ארבעה דברים והם תאר המדבר ועצם הדבריו ואיכות הדבור בהם והזמן שיאמרו בהם בדרך קצר' אמור מי ומה ואיך ומתי · וביאורם בתאר המדבר · הוא שצריך שיהא שלם בחכמה ובמדות אמרו ז"ל על שלמות החכמה מלמד שתלמיד חכם כמשל לכלה מה כלה מתקשטת בתכשיטיה ואם חסר' אחת מהן אינה כלה כך תלמיד חכם אם חסר דבר בתלמודו אינו תלמיד חכם ועל חסרון המדו' אמרו וחכמת המסכן בזויה וכי חכמתו של ר' עקיבא שהוא מסכן בזויה היא אלא מי שהו' בזוי בחכמתו יושב ודורש לא תטה משפט והוא מטה ולא תכיר פנים והוא מכיר והבאור בעצם הדברים הוא שצריך שיהיו דבריו בענין תועלת בחכמה ובמדות שלא יהיו דבריו ענייני ספור דברים ולצכות כמו שאמר טוב לשמוע גערת חכם מאיש שומע שיר כסילים · כלומר שנגערת החכם תועלת גדול' ושיר הכסילי' אע"פ שהוא ערב לשומעיו אין בו תועלת' והבאור באיכות הדבו' הוא הישרתו להיותו ערב לשומעיו כאמרם ז"ל דבש וחלב תחת לשונך כל שאומר דברי תורה ברבים ואינם ערבים לשומעיהם כדבש וחלב המעורבים זה בזה נוח לו שלא אמרן · וכן אמרו לב חכם ישכיל פיהו לבו של חכם מלא חכמה מאן משכיל עילוי מאן מורי עלוי פיהו כלומ' שאע"פ שלבו של חכם מלא חכמ' אין חכמתו נערכת אצל בני אדם אלא אם כן היא נעזרת בנועם הדבור לאדם מערכי לב ומיי' מענה לשון · והביאור בזמן הדבור כולל שני דברים אחד להיותו יוצא מכלל קטנות ונערות והשני שיהיו הדברים נופלים לפי בזמן שהוא בו · ובסיפרי המוסר פירשו שהמוסר שני חלקים מוסר במעשה

אבן יחייא

לתת לפתאים וגומ' בא לפרש התועלת הנמשך במעלת החכמה · ויען כי האנשים יהיו על אחד מארבעה מינים אם שכלים לנערותם ולקטנותם כי לא הספיק להם הזמן ללמדם ספר ולשון למודים · ואם השכלים לפתייתם ולגסות חמרם · ואם החכמים במעלת החכמה' ואם הנבוכים במעלת התורה · לכן פירש התועלת בארבעתם · באומרו לתת לפתאים שהם נערים וגדולים אבל לגסות חמרם יתפתו ויאמינו כל דבר לסכלותם ולהעדר החכמה מהם · ערמה שהוא קנין מידיעה הפכית מהפתיות · ובמקום היותו פתי ישוב ערום מבין בכל דבר ובלתי נפתה · ולנער שאין לו דעת אבל הוא כעיר פרא לתת אליו הדעת להשמר מן המזיק ולהתקרב אל הנאות · אשר בו ישתנה האדם עם הבהמה · ולתת לו תוסף על הדעת · המזימה והיא הבחירה בראותו את הכולל בדברים · ולבחור ברע מתולדות שתיית התרופה · מפני התכלית הטוב המושג ממנו ההוא שהוא בריאת הגוף וכן ההפך · ולחכם במעלת החכמה לא אמר שם כתיבה להיותו כבר שלם בה · אבל אמר כי בשומעו הדברים היפים האלה יוסיף לקח שר"ל עצה וכאומרו מה יקחך לבך · כי לכל אחד מהחכמי' אופן אחד מהדיבור מובדל מדבור חבירו ותמיד ימצא חידוש מה נאמר זולת האחד כי כל החכמות והמידות טובות ימצאו בכלל המין האנושי ואין יחיד בכלל בגלטון היחידי יתברך ולכן צדק מאמר החכם אשר נגזר איזהו חכם הלמד מכל אדם כי באופן הזה יאסוף הבי' מעט מזה ומעט מזה · אשר מעטים הרבה יעשו כל שלם · ולנבון במעלת התורה המושג מהפעורי בינה · אמר כי יקנה תחבולות להבין באמצעותם ארבעה דברים שהם משל ומליצה ודברי חכמים וחידותם · כי הנה תורתינו הקדושה תחלק ראשונה לתורה שבכתב ותורה שבעל פה · והתורה שבכתב תחלק לידיעת מעשה בראשית הרמוז בתוכה · וידיעת מעשה מרכבה אשר היא ידיעה יותר נפלאה הנרמז' בה · ותורה שבעל פה תחלק לדברי החכמים ודיניהם · ולמאמריה' בעניינים האלהיי הנפלאים מהבורא יתברך · ולכן אמר כי הנבון ישיג תחבולות להבין ידיעת מעשה בראשית הנרמזת בתורה במשל כבריאת העול' וענין הנחש עם האשה וזולתם כי אף שנראה היות האמת כנגלהו · הנה לנסתר הנרמז בו יש סודות נפלאו' נעלמי' מעיני כל חי רק לשרידים אשר ה' קורא בדור דור · ולהבין ידיעת מעשה מרכבה אשר היא ידיעה יותר נעלמת · ובמניעת ההבנה זולתי בעזר האלהי · והיא כלשון האשכנזי הכימעת ההבנה ללועזי זולתי באמצעות המליץ אשר בתוכם וכן היא לא תובן רק באמצעות המליץ אשר הוא הרוח הנבואיי או רוח הקדש או ענין למטה ממנו דומה אליו בדורנו זה · ולכן נקרא מליצ' כנגד מן הם לא ידעו כי שומע יוסף כי המליץ בינותם · ולהבין דברי חכמים בדיניהם והויות דאביי ורבא · ולהבין חידותם והם מאמרי התלמוד שהם סותמים ויש בהם דבר נסתר · והוא כמו חוד חידה שר"ל דבר נסתר וחידות שמשון יוכיחו · יראת ה' וגו' הנה ידוע כי תכלית המעשה הוא ראשית המחשבה ולכן שתי שמות יקראו לו תכלית בערך המעשה כי יבוא אחרון בפעל · וראשית בערך המחשבה כי יקדים אל המעשה בכח · וזהו אומרו פה התכלית שהוא ראשית המחשבה מידיעת החכמה ומוסר אשר הזכרנו הוא יראת ה' אשר בזו האוילים והם האנשים החטאים בנפשותם אשר יקראו שוטים ואוילים כי אין אדם עושה עבירה אלא אם כן נכנס רוח שטות בו' ולא זכר בינינם תכלית ידיעת התורה היותו יראת ה' להיותו דבר מפורסם · מה שאין כן בשנים מעלות הנזכרים אשר יטרחו גם בהשגתם שלא עשו הארץ ולא לתכלית יראת ה' כי לא יאמינו בו רק להשתלם במינם מין האנושי כפי אשר יוכל האפשרות : שמע

קב ונקי

לתת לפתאים ערמה · פתי תאר לנפתה בקלות אחר הבלי הזמן · וערמה הוא שם לעומק המחשבה וקצת פלפל בדברים המדינים והוא מקביל לפתיות · ואמר שהפתאים בלמדם זה יתחכמו · וגם יתן זה הספר לנערים הנעורים מהשלמיות דעת לברר האמת מן השקר : ומזמה · שהיא עצה לברר הכלה מהמגונה : ישמע חכם · חכם הוא בעל שמועה שלמד מפי רבו והוא בקי במה שלמד : ונבון · מוסף על חכם שיבין דבר מתוך דבר ומוסיף על מה ששמע · ואמר שחברתי זה הספר לפתאים ולנערים ויועיל גם כן לחכמים אשר בשמעם אלו המשלים מסודרים בחכמה ובתבונה יוסיפו על הקנין אשר להם והוא הוארו ויוסיף לקח שירה לקח על קנין החכמה · וכן יועיל לנבון שיקנה תחבולות שהם דרכים לקוחים בדקות המחשבה מצד למודו בזה הספר : להבין משל · ביאור שבלמוד זה הספר יבין האדם המקרא שיש בה משל ונמשל וכן ירגיש המליצה שהיא טוב הלשון ונאותו ויבין דברי החכמים שהיו מדברים בלשון חכמה וכן יבין חדותם · והמשיל הוא בבחינתה שיש בה נמשל · והמליצה בערך מתיקות הלשון ודברי חכמים כמו שאמרו בעירובין נתיען במכתיר והנגיב במפיבושת · והענין שאלו על ר' אבא היכן הלך והשיב שנטל רשות מראש הישיבה והוא אומרו נתיעץ במכתיר · והנגיב במפיבושת ירצה שהלך לצד הנגב אשר שם תמים דומים למפיבושת · ואמר וחידותם שהוא דבר סתום והנגלה לא יביא לא מושכל ולא מדה טובה כמו שיביא המשל ראיה לזה חדות שמשון : יראת ה' · ביאר שיראת השם היא עיקר ושרש הדעת שהוא כולל חכמה ומוסר · או יהיה ראשית מבחר הדעת כמו ראשית עריסותיכם ויראה שיראת השם הוא מבחר הדעו' · או יהיה ראשי' יורה על קדימ' זמני' ללמד שקודם שיתפשט שכלו בדעו' המופתיו' ימלא כריסו מהתור' ומיראת השם · ואמ' חכמ' ומוסר אוילי' בזו · ירצ' שאלו הבאות מקבלי' תועל' מזה הספר אמנם כת האוילים מבזי' החכמ' והמוסר מפני שסכלם נפסד כי אויל תאר למי שסובר הענין בחלוף מה שהוא ואינו סר ממנו להיותו חכם בעיניו כמו שאמ' אם תכתוש את האויל וגו' והוא סכלות קנויי והכסיל תאר למי שיסכל עיקר הדבר והוא סכלות העדרי ויש תקוה לתקן סכלותו ובא ביאור זה בפסוק שאמר ראית איש חכם בעיניו תקוה לכסיל ממנו : הערה · א' רבותי' שאלו לחכמה החוטא במה יתכפר · והשיבה מחכמת שלמה חטאים תרדף רעה · נלמוד שנקר' זה הספר חכמה ושואב שלמה ממעין החכמה כמו שאמר וה' נתן חכמה לשלמה ולא נתן לו החכמה העילאה המחוברת למדת אין שזו אלהים הבין דרכה והוא ידע את מקומה אלא חכמה תתאה מושפעת במלכות וכן נלמוד שכאשר יסבול האדם הרעות הבאות עליו באהבה הוא מזבח כפרה : ב' במדרש למה התחיל משלי במם שהיא באמצע האותיות ודוד התחיל באלף שהיא בראש האותיות מלמד שנחלקו היכן החכמה מצויה ר' אליעזר אומר בראש ור' יהושע אומר בלב ושלמה התיה כר' יהושע שהלב באמצ' הגוף ודוד כר' אליעזר רמז כלם הסכימו שהנפש השכלית נאצלת מתחת כסא הכבוד ולא תתהוה בכלים הגופיים שהוא הלב והראש ונחלקו השגת החכמה והצורות הנפרדות לאי זה כלי כייחם אותה כיון שפעולת השכל איננה בכלי ור' אליעזר אומר לראש מפני ששם כח המדמה ובאמצעיתו ישפוט השכל וכמשך אחר דעת הרופאים ור' יהושע אומר ללב כיון שהוא מקור כל הכחות חיוניות ונפשיות כדעת ראש הטבעיים : ג' במדרש צדק ומשפט שלא יקלקל הדיין הדין שיגרום שיאבד העולם רמז וסברא העולם במדת הדין וכל הצורות יחולו בחומרי' במדה ובמשקל וכן צריך הדיין שהוא שותפו של הקב"ה שלא יעות ויגרום להטיל קנאה במעשה בראשית שיערבבו הצורות שזה נקשר בזה : ד' לנער דעת ומזמה · עד כמה נקרא נער ר' מאיר אומר עד עשרים וחמשה שנה · ר' עקיבה אומר עד שלשים · ר' ישמעאל אומר עד עשרים דכתיב מבן עשרים שנה ומעלה כל יוצא צבא ומשמע שהוא מתחשב בצבא מתחשב לעונש · רמזו שאחר חטא התולדת נברא האדם עיר פרא והזמן יבינהו וילמדהו דעת שהסכלו' כפרה לסכל : ה' במדרש שלקו אנשי ירושלם על שהיו מלעיבים במלאכי אלהים שהם הנביאים המדברים במשל וחידה ולכן הזהיר שלמה להבין משל · משלי הנבואה · ומליצ' תורה שלמה שנקראת כן מפני שמצלת האדם מדינה של גהינם · ועז פנים מדה מגונה ולכן אמרו חכמי' המוסר שהחכמה בלא מוסר כאהל בלא מיתרים וכטבעת בלא אבן : שמע

רש"י

שמע בני מוסר אביך· מה שנתן הקב"ה למשה בכתב ועל פה· אמך· אומתך כנסת ישראל כמו מה אמך לביאה והם דברי סופרים שחדשו והוסיפו ועשו סייגים לתורה: לוית חן· חבור של חן הם לראשך כלומר התורה והמוסר יהיו לראשך לוית חן וכענקים של עדיי זהב יהיו לגרגרותיך· לצואריך ועל שם שהקנה עשוי' טבעות טבעו' קורא הצואר בלשון רבי': חטאים· חוטאים: אל תבא· אל תאבה להם: נארב' לדם· לשפוך דם· נצפנה· לשון מארב· נצפנה לנקי חנם· הכתו' אומר שצפנת' לנקי חנם: נבלעם· לנקיי' כשהם חיים· כשאול הבולע כל גוף שלם· ותמימי'· אינו לשון צדיקים אלא מלשון שלמים· נבלע' כשהם שלמים כאדם היורד בתוך הבור כשהו' שלם כלו' בעודם בעשר' נהרגם ונירש נכסיהם: גורלך תפיל בתוכנו· אם תרצה תחלוק או אם תרצה יהיה בשותפו': כיס אחד יהיה לכלנו· ביחד: לרע

י"ב שְׁמַע בְּנִי מוּסַר אָבִיךָ וְאַל־תִּטֹּשׁ
י"א בטע' תּוֹרַת אִמֶּךָ: כִּי לִוְיַת חֵן הֵם לְרֹאשֶׁךָ
ב' חס' וַעֲנָקִים לְגַרְגְּרֹתֶיךָ: בְּנִי אִם־יְפַתּוּךָ
ל זירי חַטָּאִים אַל־תֹּבֵא: אִם־יֹאמְרוּ לְכָה
אִתָּנוּ נֶאֶרְבָה לְדָם נִצְפְּנָה לְנָקִי
ג' ומל' חִנָּם: נִבְלָעֵם כִּשְׁאוֹל חַיִּים וּתְמִימִים
כְּיוֹרְדֵי בוֹר: כָּל־הוֹן יָקָר נִמְצָא
ל נְמַלֵּא בָתֵּינוּ שָׁלָל: גּוֹרָלְךָ תַּפִּיל
ב' הלא אב בְּתוֹכֵנוּ כִּיס אֶחָד יִהְיֶה לְכֻלָּנוּ:
בני

שְׁמַע בְּרִי מַרְדּוּתָא דְאָבוּךְ וְלָא תִטְעֵי
נִימוֹסָא דְאִמָּךְ: מְטוּל דְּיֵאוּתָא
וְחִסְדָּא אִינוּן לְרֵישָׁיךְ וְהַמְנִיכָה
לְצַוְּרָיךְ: בְּרִי אִין נִישְׁדְּלוּ לָךְ חַטָּאֵי
לָא תִטְפֵּיס: אִין יֵמְרוּן אִיתָא עִמָּנָא
נִיכְמוֹן לִדְמָא נִטְשֵׁי לְזַכָּאֵי מַגָּן:
נִבְלְעִינוּן כִּשְׁיוֹל לְחַיֵּי וְלִדְלָא מוּם
הֵיךְ נַחֲתֵי גוּבָא: כָּל עוּתְרָא וִיקָרָא
נִשְׁכַּח וְנִמְלָא בָתָּנָא בִּיזְתָא: כִּיסָךְ
אַרְמֵה בֵּינַתְנוּן כִּיסָא חַד יֶהֱוֵי לְכֻלָּן:
ברי

לגרגרתיך ב' חס' דחס' וסימ' כי לוית חן הם לראשך· ענדם על גרגרתיך· וברוב הספ"רים ראי"תי גרגרות"יך דלוית חן מ"ל בי"וד והסר ו"יו וענדם חס' דחסר אמ"גם לש"ון זא"ת המס"רה אי"נו מוכ"יח כן וא' מ"ל י"וד לחוד ו"היו חיים לנפשך· וחד מ"ל ו"יו לחוד וסימ' חסד ואמת אל יעזבך· כשאול ג' ומ"ל וסימני'· הרחיב כשאול נפשו· קשה כשאול קנאה· נבלעם כשאול חיים ותמימים· והתמימים סי' כל תמימים דבעירא חסר י"וד בעקבא במ"א ואיל מן הצאן תמימים יעשו דיחזקאל· וכל גברי מ"ל במ"א חס' יודע יי' ימי תממם· לכלנו ב' סימן הלא אב· כיס אחד:

אבן עזרא

שמע בני מוסר וגומר· תורת אמך· כי האשה חכמ' מורה הדרך הישרה לבנה כבת שבע שהיא יסרה למוש ומלא אל לשון פיום מן המענה ומהם ש' קוס עמו אל מות: כי לוית· חסר כ"ף והוא מענין ילוה אישי ופירושו כחבור דבר חן כן הם המוסר והתורה לאיש לראשך· לגרגרותיך סביבות הגרון נקראו גרגרות וכן על צוארי בנימין וכן סביבות הראש מראשותיו: אם לדם· לשפוך דם: חנם· מלשון חנן אלהים מלשון מתנה והמ"ם נוסף כמו ריקם· נבלעם· ותמימים· יהיו נבלעים כיורדי בור פ"א שלמי' כלם שאול פי' מטה פעם בלשון זכר ערום שאול ופעם בלשון נקבה שאול מתחת רגזה לך: כל הון· ממון מכסף וזהב· שלל בגדים: כי

רלב"ג

שמע בני· הנה המוסר הראשון שיקח הוא מוסר האב והאם כי הם ייסרו אותו וינהיגוהו בקטנותו ואח"כ יתיסר ללקיחת המוסר מדברי התורה ולזה ענשה התורה העונש הנפלא לבן סורר ומורה מפני שלא ישמע בקול אביו ובקול אמו ולזה הזהיר זה החכם ואמר שמע בני מוסר אביך ואל תעזוב ההנהגה שתנהיגך אמך בה כי אלו המוסרים שתקנה תחלה מהם הם כמו תכשיטים לך להסיר ממך לכלוך המדו' הפחותות או קרא מוסר אב ותורת אם התור' והנה קרא הש"י אב כאמרו הלא הוא אביך קנך והאם הוא השכל הפועל אשר באמצעיתו הגיעה הנבואה והמשילו אל הנקבה ביחס אל הש"י כי הוא שיקבל הכח ממנו והש"י הוא הפועל השלימות לו כטע' אמרו בעטרה שעטרה לו אמו לזאת הסבה קראוהו ז"ל מטטרון שהוא אם בלשון יון: כי לוית חן· ואמר אחר זה משבח אלו המוסרי' הנה הם לראשך כמו חיבור והוא הקשוט היפה אשר כשיתחבר לראשי האדם' ישא חן בעיני רואיו והם לצואר כמו ענקים הם התכשיטי' אשר מדרכם שיושמו בצוא' כמו באחד ענק מצואריך וממה שזכר הראש והגרגרת להעיר שזה המוסר הוא הישר אל היופי בראש אשר בו הרבה מהכחות המשיגות המישירות אל ההשגות השכליות ואל היופי בגרגרות שהם כלי הדבור להוציא מהם דברי חכמה בלמידה ולמוד ולפי שיצר לב האדם רע מנעוריו והוא מוכן מפני זה אל הדרכים הרעים אשר יפתוהו אליהם האנשים החטאים הזהיר זה החכם ואמר בני אם יפתוך חטאים להתחבר עמהם ולהתנהג בדרכיהם אל תאבה ולא תשמע אליה'· אם יאמרו לכה אתנו· ונארבה להרוג איש א' כדי שנקח קנינו נצפון ונסתיר לאיש אע"פ שהוא נקי מה שיפחת בו אע"פ שלא חטא לנו ולא לאחר הנה כמו שיבלע הקבר המת שנקבר בו נבלע אלו האנשים בעודם חיים ונבלע האנשים ואם הם תמימים כאילו הם יורדים לקבר והנה הסכמנו להריגת אלו האנשי' בעבור שנקח שללם כי ככר נמצא עמהם כל הון יקר ונתמלא בתינו מהשלל שנקח מהם לחלק השלל: גורל' תפיל בתוככו· ויהיה לך עמנו בו חלקך כחלקנו לכלנו יהיה כיס אחד לא יהיה בו יתרון לאחד על האחר והנה זכר דבר הרציח' כדי להרחיקו יותר מכל' אחר עלתם ועוד כי הוא התכלית אשר יביאוהו אליו דרכיהם הרעי' וזה שאם יפנו אל רבוי האכיל' והשתיה פעמי' שלא ימצא להם ויבואו לגנוב ולפעמים ימצאם האדון וירצחוהו וכן אם יפנו אל העריות וליתר הדברים הרעים אשר אפשר שיפנו אליהם: בני

אבן יחייא

שמע בני מוסר וגומר הנה הדיבור היותר עיקריי שבעשר' הדברות הוא הכיבוד אב ואם· שאם יכבד האדם אביו ואמו וירא מהם יאמין כאשר ילמדוהו מקבלתם באמונות האמתיות ובמצות התוריות ויזכו לנועם הזמניי והנצחיי· מה שיהיה ההפך אם יבזו להם ולדבריהם· וזהו אומרו שמע בני מוסר אביך ואל תיטוש תורת אמך· ואמנם יחס לאב המוסר ולא לאם להיות על רוב הנשים רחמניות ולא ייסרו את בניהם בשוטים להטותם אל הדרך הישר כאשר יעשה האב· ויחס הוראת דרך האמת לאם להיות הבן בקטנותו נמצא תמיד עמה והיא בדברים טובים תמיד מדריכתו אל הטוב ומנהיגתו על האמת· והנמשל מזה הוא כי ראוי לבן לשמוע מוסר השכל שהוא אביו וכאשר האב ינהיג הבן כן השכל ינהיג הגוף· וישעבד וישפיל תחת רגליו יצר הרע שהו' אויב אביו הראשון כמעלה· על דרך אומרו המשורר אשרי הגבר אשר מלא את אשפתו מהם לא יבושו כי ידברו את אויבים בשער· ובשום אופן אין לו להניח וליטוש תורת אמו כנסת ישראל שהיא הקבלה האמיתית מהתורה צוה לנו משה כי אף שאיש ישראלי יטוש מוסר אביו השכל כי יהיה סכל ולא חכם· אם הוא מאמין בקבלה האמיתית ויעשה מצות ה' יהיה נושע בה' מגן ועוזר אמו כנסת ישראל· מה שלא יהיה כן אם יעשה בהפך· ולכן הוא טוב לאחוז בזה וגם בזה· רק שישמור את נפשו מליטוש תורת אמו תורת ה' תמימה משיבת נפש· כי לוית חן וגו' כי הנה היה המנהג בכל הארצות ובין האומות כי כשיסמכו איש אחד בפומבי לחכם בחכמה אמת· לשים על ראשו כלילת יופי מעשבים הקיימים כל השנה טובי הריח כעשב הנקרא בלעז מילאברו ובלשון תלמוד דופנה ודומיהם לרמוז כי לטוב שכלם אשר בראשם ריחם טוב טעמם יתפשט בעולם ויתמיד התמדה נצחיית· וזולת זה ישימו ענקי זהב על צואריה' להורות כי כאשר הזהב הוא הטוב והנעלה שבמתכות ככה דבור החכם הלז היוצא מן הצואר בדברי חכמה ודעת הוא המשוב והנעלה שבדיבורים· וזהו אומרו כי לשמיעת מוסר אביו השכל ירוית הלויית חן לראשו מהכלילת יופי שהוא כבוד כמרץ למוכת' בה· ולבלתי הניחו תורת אמו כנסת ישראל ירוית הענקים לגרגרותיו כי הדיבור בדברי התורה הוא היותר נעלה להיותם דברי אלהים חיים· בני אם יפתוך וגו' אחרי הזהירו הבן על כבוד אב ואם· עוד הזהירו על דבור לא תרצח ולא תגנוב הנמשכים מחמדת כל אשר לריעהו שהו' דיבור לא תחמוד· וידוע כי אוי לרשע ואוי לשכנו· וכן אשרי הצדיק ואשרי שכנו כי החברה עם האנשי' הטובי' ילמד לאדם דעת ועשיית הטוב כי קרב לאידהנא ואידיהן· וחברת הרשעים בהפך וכל שכן בהיותו האי' בקטנותו אשר הוא כחמר בעדר הצורה שמוכן להתלבש בצורה הקודמת להזדמן לפניו· כי חנוך לנער על פי דרכו גם כי יזקין לא יסור ממנה· ולכן הוא יועץ אל הנער לאמר בני אם יפתוך אנשים חטאי' להניח החכמ' ומוסר לא תשמע אליהם ואל תאבה לעשות כרצונם· ואף כי יבטיחוך ללמוד חכמה רק שיאמרו אליך לכה אתנו אך הפעם הזאת· נארבה ונעשה מארב בלילה לגנוב דם והון בני האדם· כי יהיה דם מלשון חכמינו ז"ל מעות מכויים ונצפנה את עצמנו בדרכים לגזול בחזקה ביום לעובר הדרך שהוא נקי ממנו ואינו חייב אליו דבר ומה שנגזלהו הוא בחנם ולא לסבת סבב הוא רק כדי להשיג דם ועושר וכבוד· נבלעם וגו' ואל תספק אם יצא ממשבתנו אל היום כי בודאי במארב הלילה נבלע מה שלהם כאשר השאול בולע האנשים חיים כלם ולא ישאר איש אשר לא ירד אליה· וכן לא ישאר פרסה לאיש הלז מכל אשר לו כי נריק ביתו ונמלא בתינו שלל· ובמצפון היום נבלע מה שלהם נקיים ותמימים עוברי דרך כיורדי בור שאין טוב אין גם אחד שיכלל מרדת בו· ולא ישאר להם מאומה· וכל הון יקר נמצא· כי מהעוברי דרכים לא יקחו שלל רק דברים גדולי הערך וקטני הכמות להיותם רחוקים מן העיר ויכבד המשא· ויודע הדבר· גורלך תפיל וגומר ומהכים אשר יהיה או לכלנו מלאה מכל הון יקר· תפיל הגורל בתוככו לקחת חלקך ללכת לשוב אל מקומך והנה לא אמרו לתת אליו חלק מהשלל להיות כי הנער לא יחפוץ לקחתו פן יראוהו הוריו ויתפרסם רשעם· וכל זה הם עושים במרמה להטותו מעט מעט אל דרכם ומעשיהם הרעים: בני

ר' מנחם המאירי

במעשה ועליו כאמר יוסר סתם ויוסר בדבור והוא שקראו מוסר השכל מאמרם בלשון מוסר השכל מאמרם בלשון שלית השכל· ופירשו כמוסר הדבור מה שאמר אחימלך לדוד כשהיה דוד בורח מפני שאול ובא לנוב עיר הכהנים ואמר לו אחימלך מדוע אתה לבדך וגו'· ויאמר דוד וכו'· המלך צוני דבר ועתה מה יש תחת ידך חמשה לחם תנה בידי או הנמצא והשיבו אחימלך אין לחם חול אל תחת ידי כי אם לחם קדש אם נשמרו הנערים אך מאשה והנה אחימלך היה חושש בדוד בזה כהנערים אלא שדרך מוסר לא רצה לומר אם נשמרת מאשה וכן מה שאמר אדון הנביאי' לא תעשון ככל אשר אנחנו עושים פה שכלל עצמו עמהם מדרך המוסר וכן אמר עזרא אנחנו מעלנו ביי' ונושב נשים נכריות· וצדק ומשפט ומישרים· יש לפרש שלשתם על הדין שהוא אחד שבצרכי ההנהגה המדיני'· וצדק רומז להיות הדיין מומח' כאמרם צדק צדק תרדוף הלך אחר בית דין יפה ומשפט הוא לדין דין אמת ושיזהר בהטייתו כאמרו לא תטה משפט ומישרים רומז להטיל שלום ביניהם תחלה להתפשר ביניהם כענין ועשית הישר והטוב· ואפשר שרומז באלו המלות על כלל המדות ורומז במשפט לדרך הממוצע' כאמרו יכלכל דבריו במשפט ר"ל שמנהיג ענינו והנהגותיו בדרך ממוצעת ומישרים כפל ענין לזה וצדק לנטיה אל הקצה הטוב· היטב או רמז במלת מישרים שאם נטה אל הקצה האחד יותר מדאי צריך לו לנטות לגמרי לקצ' שכנגדו ובזה יתישר לשוב לדרך הממוצעות והפילוסופים דימו זה לשבט רך שנכפף לצד אחד לא יתישר יפה להעמידו בקו ישר עד שתהפך כפיפתו לצד האחר תחלה ולשון מישרים מענין והדורים אישר:

לתת לפתאים ערמה· לנער דעת ומזמה· פתי הוא תאר מלשון פתיות והוא נגזר מלשון פתוי אלא שיש ביניהם הפרש מעט והוא שהפתוי בא לאדם מזולתו שיטה לבו לדבריו ולרצונו שלא בדרך נכון והפתי הוא שמצד טבעו יחלש שכלו עד שלבו נוטה להאמין כל אשר ישמע כענין פתי יאמין לכל דבר וכן לבו נוטה מצד עצמו לחשוב במחשבתו דברים שאינם כלום וכל שכן על ידי פתוי והפך זאת המדה ערמה כי הוא לשון התחכמות טבעו. שלא להאמין בדבר עד שידענו בבירור ואף בדבר שהוא אפשר או קרוב הוא מערים ומתחכם למצא צדדין על בטולו עד שיתברר לו שהוא כך וכל שכן בדברים שמציאותם רחוק· ובמשלי הערב אמרו אם המספר פתי יהיה השומע ערום ואמר שבמשליו ימצא הפתי דברי' להערי' ולהכם שכלו שלא להמשך בהאמנת פתיותי' ונער הוא הקטן שבשנים ואמר שהמשלים יעזרוהו למהר לקנות מתוכם דעת ומזמה· ודעת הוא כאמר לפעמים במקום מחשבה ומביני מדע ר"ל מבינים מה שבלב העם במעט רמז גם במדעך מלך אל תקלל ר"ל אף במחשבתך וכן מזמה הוא ענין מחשבה עלה ר"ל מחשב שהאד' מחשב בעצמו על איזה ענין ומקריבו לפני שכלו לדעת מה יעשה לו ואמר שאע"פ שהוא מוכן לכך ראוי המשלי' והתעסק בהם יעזרוהו למהר בדבר· ישמע חכם ויוסף לקח· ונבון תחבולות יקנה· השמיעה שם

קב ונקי

שמע בני· יאמר לפי פשוטו שראוי לבן שישמע ויקבל מוסר אביו לעשותו: ולא יטוש תורת אמו· שהם מחוייבי' לזרזו כיון שהולידוהו ואמר כמאמר מחויב שישלים מאמר האב ולא אמר כן בעצת האם מפני שעצת הנשים על הרוב נבערה ולכן אמר אל תטוש תורת אמך בלשון שלילה ירצה מה שתורה אותך בענינים שמכלה מגיע אליהם וכמו שהוא מחוייב לשמוע דברי אביו כן חוב' עליו לשמוע דברי רבו שזה הביאתו לחיי הע"הב· וראוי שנשבח לרז"ל שהולידו נפשותינו יותר ממה שנשבח לאבותינו שהולידו גופותינו· או ירצה מוסר אביך כי רוב בני אדם אע"פ שהם רשעים מיסרים בניהם שילכו בדרך טובה ולכן אמר מוסר אביך ולא מעשה אביך· כי לוית חן· חבור של חן: הם לראשך· התורה והמוסר יהיו לראשך לוית חן: וכענקים· של עדיי זהב· יהיו לגרגרותיך· שהוא הצואר ועל שם שהקנה עשוי טבעות טבעות קורא אותו לשון רבים וזכר הראש והגרגרת להעיד שזה המוסר הוא הישרה אל היופי בראש אשר שם הכחות המשיגות המיישרות אל ההשגות והשכליות ואל היופי בגרגרת שהם כלי הדבור להוציא בהם דברי חכמה בלמידה ולמוד· בני אם יפתוך· התחיל במוסר שאם יפתוהו הרשעים בחלקות לשונם אל תאבה· כלומר אל תתרצה להם ויהיה פיבת חטאים כמו חוטאים שם התאר· ואל תאבה האלף במקום הא: אם יאמרו· אם במקום כאשר כמו ואם יהיה היובל: נארבה לדם· לשפוך דם העוברים: נצפנה· נטמון עצמנו: לנקי חנם·· הכתו' אומר שצפינתם לנקי חנם היא או יאמר נארבה לדם· שיהיה ע"ד הערב בעבור שמירת דמיו שלא נשתכן וכן נצפנה לנקי שנעשה זה הדבר באופן שנהיה נקיים מכל נזק· ואמר חנם כי אפי' למי שלא עשה להם שום נזק יצפנוהו וישמרוהו לגזול ממונו: נבלעם כשאול· נבלעם לנקיים כשהם חיים כשאול הבולע את הגוף שלם: ותמימים· אינו לשון לצדיקים אלא בהיותם שלמים נבלעים כאדם היורד בתוך הבור כשהוא שלם והכוונה בכאן בהיותם בעשרם ותקפם נהרגם ונקח את נכסיהם וכן יאמרו כל הון יקר נמצא כלומר הון יקר ונכבד נמצא לנו ונקחהו: גורלך תפיל בתוככו· אם תרצה לחלוק מיד יהיה ע"פ הגורל ואם תרצה שנהיה שותפי' כיס אחד יהיה לכלנו: בני

מנחת ערב

שימהקו וילקחו בעלם לשמור ולעשות וזה לקחת מוסר השכל כלומר כדי לקח' ולתפוס צריך מוסר השכל ולא הספיק גזרה לבדה ולכן אל תרף מספרי זה· ואל יקל בעיניך הצטרך המהקת השכל אל הלקח והתפס כי רב מאד המעשה אשר צריך יעשה האד' מתחלק לג'. מעלות טובות והן צדק ומשפט ומישרים· צדק שיעשה פעולותיו בצדק והב' להיישיר את הזולת לעשו' צדק כמוהו אמר ומשפט שהוא לשפוט צדק ולהנהיג את העם על הדין ועל האמת ועל הג' אמר מישרים שהוא לעשות לפנים משורת הדין כמש"זל על ועשית הטוב והישר זו לפנים משורת הדין וכדי שיהי' האדם שלם בשלשתן צריך להיישירו בהסברת מוסר השכלה נתפסת ונלקחת למקבל:

או יאמר לדעת וגו' כי הלא ממשל משלי' זה דרכו כי להמתיק דבר באזני המקבל ממנו ימשול משל מדבר קל האיכו' למען יהיה הכנה להבין בו דבר רב האיכות מתוך המשל וכאשר המשכיל יבין תוכיות הדב' תוכו יאכל וקליפתו הוא המשל יזרוק כי אין בו מועיל רק למען תוכיותו ובגלל הדב' היה מקום לדבר ולומר מה זה היה לשלמה למשל משלי' אשר כל טובם נבלע בתוכם בנמשל ויהיו כל אמרות ספרו מן הטפל לפריו הוא המשל הבלתי עיקריי ולא ידבר ענין הנמשל גלוי לכל העם ויעריך ירחיב עד המשכיל יבין כל אשר בלבבו ולא יחטיא ולא יהיה כל ספרו מאשר הוא הכנה אל הכוונה בלבד וטפל אליה ומה גם כי כאם' בספר ידב' ישועה רבים לבקש טוב כוונתו ולא ימצאהו כי לא רבים יחכמו ויהיה למו דבריו כדברי הספ' החתום ע"כ אמר אל נא הגרע אליך חכמת ספרי ואל יעלה על רוחך כי אין במשל איכות וקדושה רק הכנה לבד אל הנמשל כדרך ממשלי משלי' רק שהמשל והנמשל שניהם קדושים ואין המשל הכנה בלבד אל הנמשל רק המשל עצמו הוא חכמה ומוסר בעצם ואח"כ עוד תוסיף ותבין לך מירת מהם דברי' פנימיים ועליונים ואח"כ איפה למה אמנע מהשמיעך את דברי המשל גם הוא וזהו לדע' וגו' כי אשר אני מגיד וגם לפניך זולת מה שהבין נמשל מתוך המשל הוא חכמה מועלות ודעת ומוסר כלה וזולת זה הוא דבר יתפך ממנו להבין אמרי בינה הוא הנמשל המובן מתוך משלי אלה ולכן טוב אמור לך המשלים כי גם גם תועלת רב ואהה הדין לאצריך גם הנמשל וגם לקחת וגו':

לתת לפתאים הנפתי' אחר יצרם ותאותיהם הגופניות ולא ישעו אל הטוב האמתי ערמה להתחכם לעומת יצר' לבלתי המשך אחריו תמיד· ולנער כי פתים רעות לו אחד כי הנער נער

רלבג

בני אל תלך בדרך אתם · בדרך אחד כדי שלא תלמד מעשיהם · מנע רגלך מנתיבתם באי זה דבר מהדברים שימשכוך אליהם : כי רגליה' לרע ירוצו · ואף על פי שיחשב מתחלת הענין שאין דרכם אל הרציחה הנה הם ימהרו לשפוך דם כי הם בדרכים רעים מביאין אל הרציחה כמו שזכר וזה בלא פשע ובלא חטא : כי חנם מזורה הרשת · ללכוד בה כי העוף לא חטא למי שהוא צד אותו ועכ"ז והם לדמם יארובו · הנה פורשי הרשת אורבים לדמם וצופנים לקחת נפשותם : כן ארחות · כל מי שלוקח ממון אחר שלא כדין הנה הוא יקח את נפש בעליו ר"ל שכבר יהרגהו כדי שלא תגלה חרפתו אם ימלאוהו או אם יתעכב כנגדו למנוע ממנו מה שירצה ללקחו · והנה אחשוב שהמשיל זה הענין לפרישת הרשת על צד ההפלגה והגוזמא וזה כי פרישת הרשת יהיה עקר הכוונ' בה ללכוד העוף ובשנית יתישר בה להאכיל העוף מזון מהמזונו' ובזה יאמר שהבא לגנוב יכוין בגניבה להמית בעלי' על הכוונה הראשונה ובשלישית יתישר בה לתועלת הממון וזה כלו אמר להעיר כל אלו הדברים הרעים יתישרו מאד לרציחה כאילו היתה הרציחה היא המכוונת בהם ראשונה כי אלו הרעים ישכימו עם מחשבת' בתחלה שאם ימצא להם מונע מעשות מה שכוונו יהרגוהו הנה זה ביאור דברי זה החלק שהגבלנו ביאורינו פה · ואולם התועלות המגיעות ממנו הנה : התועלת הראשון הוא להודיע מי הוא המחבר הספר ותועלתו ומדרגת הלימוד הנעשה בו ואולם התועלת בידיעת מי הוא המחבר הוא היושרה על אמתת הכוונה בדברים כשהיו דעות האיש ההוא מפורסמות לנו ממקומו' אחרים או מקום אחר ואולם התועלת בידיעת תועלת הספר הוא גם כן להעמיד על כונת הדברים כי צריך שיפורשו במקום מקום בדרך יגיע מהם תועלת במין אחד ממיני הפעולות הנזכרות בזה המקום ואולם התועלת בידיעת מדרגת הלימוד הנעשה בו והוא שהוא ידבר על צד המשל והדמיון הוא מבואר כי כן היושרה נפלאה לעמוד על הכוונה במקום מקום : הב' הוא להודיע כי שלמות המדות הוא הצעה לשלמות המושכלות כי לא יתכן שישלים האדם נפש במושכלות בעוד חלאת המדות הפחותות בו והוא אמרו יראת יי' ראשית דעת : הג' הוא צווי על קבול המוסר מההורים לפי שהוא המוסר הראשון שיקנה האדם והוא דרך אל לקיחת הא"ד' המוסר על השלמות והוא אמרו שמע בני מוסר אביך ואל תטוש תורת אמך : הד' הוא אזהרה מחברת הרעים כי היא מביאה בקלות לחטאים גדולים עם שהאדם מוכן מאד מתחלת ענינו לחטא והוא אמרו בני אם יפתוך חטאים אל תאבה אל תלך בדרך אתם וגו' : ביאור המלות חכמות בחוץ תרונה · יגביהו קולם : ברחש

בְּנִי אַל־תֵּלֵךְ בְּדֶרֶךְ אִתָּם מְנַע רַגְלְךָ טו
מִנְּתִיבָתָם׃ כִּי רַגְלֵיהֶם לָרַע יָרוּצוּ
וִימַהֲרוּ לִשְׁפָּךְ־דָּם׃ כִּי־חִנָּם מְזֹרָה
הָרָשֶׁת בְּעֵינֵי כָּל־בַּעַל כָּנָף׃
וְהֵם לְדָמָם יֶאֱרֹבוּ יִצְפְּנוּ לְנַפְשֹׁתָם׃
כֵּן אָרְחוֹת כָּל־בֹּצֵעַ בָּצַע אֶת־נֶפֶשׁ
בְּעָלָיו יִקָּח׃ חָכְמוֹת כ
בַּחוּץ תָּרֹנָּה בָּרְחֹבוֹת תִּתֵּן קוֹלָהּ׃
בראש

כ"ו · ל · ל' · ב'דס נקי' ל · ל' · ט"ר"ף · כ' חס' · ל' · ב' מכוה פתפי'

בְּרִי לָא תֵיזִיל בְּאָרְחָא עִמְּהוֹן מְנַע
רִיגְלָךְ מִן שְׁבִילֵיהוֹן: מְטוּל דְּרִגְלֵיהוֹן
לְבִישְׁתָא רָהֲטָן וּמִסְתַּרְהֲבִין לְמִשְׁפַּךְ
דְּמָא: מְטוּל דְּמַגָּן פְּרִיסָא מְצוּדְתָא
עַל פַּרְחָתָא דְגַפָּא: וְהִנּוּן לִדְמָן
כָּמְנִין יִמְטְשׁוּן נַפְשָׁתְהוֹן: הָכְדֵין
אִינוּן אָרְחָתָא דְּכָל דְּעָבְדִין עֵילָא
נַפְשָׁתָא דְּמָרֵיהוֹן נָסְבִין: חָכְמְתָא
בְּשׁוּקָא מִשְׁתַּבְּחָא וּמִשְׁקָקֵי יָהֲבָא
קָלָא:
בריש

לרע ז' ר' פתחין וג' קמצין וסימן נמסר בסוף סדר בחקתי · והם ט' ר"ף וסימ' והם לא ידעו כי שומע יוכף והם יקחו את דזהב · והם עמך ונחלתך · והם ובניהם על השערים בר"ה · והם מביאים איש מנחתו דד ה' · והם לדמם יארבו · והם ואבתינו הזידו דנחמיה · והם עבדך ועמך דנחמיה · והם כמלכותם ובטוכך הרב :

רשי

לרע ירוצו · לרעת עצמ' הם רצים ואינם יודעים לתת לב לדבר : כי חנם מזורה הרשת · כי העופו' הרואות חטים וקטניות מזורים על הרשת חנם הוא בעיניהם שאינם מכירי' על מה היא זורה ויורדין בה ואוכלין : והם לדמם יארובו · והליידי' יארובו לדמם של עופות : כן ארחות כל בוצע בצע · גזל גזלה כזה ונחמדת היא לו וממס היא לו · וסופו את נפש בעליו יקח נפש עצמו שנעשה עכשיו בעל הממון שגזל מחבירו : חכמות בחוץ תרונ' · הרי חכמותיה של תורה בחוצותיה תזעקנה להזהיר' לסור אליהם ומה הן חוצותיה בתי מדרשות · ברחובות במקום שמרחיבין אותה כך דרש ר' תנחומא : ברחש

אבן עזרא

כי חנם · שלא יראה הרשת ולא יפחד ממנה עד שינוח בה יראה האוכל שבה ולא הרשת כך הם יראו מה שיקחו ויאמרו כל הון יקר נמצא לא יראו הרשת שהם הולכים עליה שנאמר כי שלח רשת ברגליו : כן · נפש בעליו · הנגזל יקח הגוזל : חכמות · הודיע כי כאשר יסדתיך כן החכמה מזהרת הפתאי' וזה דרך משל · בחוץ שנה המון העם · תרונה ענין קריאה כמו ותעבור הרנה · ברחובות במקו' העוברי' והשבים : בפתחי

ר' מנחם המאירי

שם משותף יאמר על שמיעת האזן שמעו עמים ויאמר על קבלת הדברים שמעני וישמע אליך אלהים ויאמר על קבלת הדבר אשר לא תשמע לשונו כי שומע יוסף ומזה בא ענין נעשה ונשמע כמו שבארנו בחבור התשובה · ומזה האחרון אמר שאף החכם כשיבין ענין המשל יוסיף ממנו למוד חכמה · ולקח היא שם כללי לכל למוד הבא מזולתו · והנבון היא המתחכם בעצמו ומתבונן על מה שלמוד · יקנה ר"ל יתחדש לעצמו בהבנה גם תחבולו' להקל בהם ידיעת הדבר בהקדמו' כהגעו' על הסדר לפי צורך הענין ומלת תחבולות כמו השתדלויות ובלע"ז טראקטאמץ כלומר התהפכות מחשבות בעצמו על הדבר לבחור לו איזה מחלקיו והוא שדרשו רבותינו ז"ל על זאת היא [illegible] חבל בחבל ומשיחה במשיחה על שלה ושתה כלומר צירף מחשבה על מחשבה ודבר חכמה על דבר חכמה עד שמתקשרות הדברים הבנין דבר מתוך דבר :

להבין משל ומליצה · דברי חכמים וחידותם כלל בזה הפסוק ארבעה שמות משל ומליצה ודבר וחידה וכבר ביארנו ענין ארבעתם בפתיחה יראת יי' ראשית דעת · חכמ' ומוסר אוילים בזו · לשון יראת יי' בפרט מורה על קיום ענין שלא יכריחהו שכלו לקיומו אבל שיקיימהו מצד יראת מי שצוהו בכך הן במניעה מאיזה דבר הן בעשייתו ומתוך כך כולל בפרט מחלקי התורה האמנת כל דבר מתחייב מצד קבלת התורה אע"פ שהעיון לא יגזור בו או אולי שיתיצב מנגד ויאריב לו ויקם עליו ובכלל זה הן האמונות חדוש העולם ושנוי הטבעים במופתים והשגחה וגמול ועונש ומשאר המצות כל השמעיו' כגון שופר ולולב ודומיהם שכל אלו הם מתקיימו' מצד היראה' ולפעמי' תאמר יראת יי' על כלל התורה אף בדברים שהשכל ימציאם כמו שתאמר באמונת מציאות האל ואחדותו והסתלק כל גשמות ממנו ובשאר המצות השכליות ככבוד אב ואם והצדקות ודומיהם ומניעת הגנבות והרציחות ודומיהם וזה מצד שיש הרבה מן המושכלות שלא יודעו להמון רק מדרך הקבלה וקיומם מצד היראה · וכבר ידעת אמרם כל שיראת חטאו קודמ' לחכמתו חכמתו מתקיימת כלומר שהיראה ר"ל התור' לחכמ' כיסוד לבנין וידוע בבנין שאם היסוד חלוש שבה קלה תקעקע כל הבנין כן החכמה אם היראה חלוש' מעט ספק יעמיד המעיין במבוכ' ויקעקע פנות האמונה מלבו אם לא כשיסד יפה בבנינה על דרך מה שביארתי בפתיחה בענין ולכך תשית לדעתי ר"ל מענין יסוד כלומר שקידם שתש : אזך לדברי חכמים המחקר תיסד לבך לדעתי ר"ל התורה · וזה הפסוק הוא סוף פתיחת הספר ואמר שמשליו והבנת דבריו ישבנו לו גם כן להכיר ולהבין שיראת יי' היא ראשית הדעת · ולקח הנה מלת דעת על כלל כל ידיעה כלומר שצריך שיקדים היראה לכל ידיעה ושמתוך משליו יבין זה · ורבותינו ז"ל דרשו ראשי' לשון תרומה ראשית דגנך ראשית עריסותיכם ראשית בכורי אדמתך כלו' הראש והמובחר שבו ואמר שהיראה היא מובחר כל הדעות והוא שאמר איוב על מעלת החכמה לדעת קצת רבותי' אז ראה ויספרה הכינה וגם חקרה ויאמר לאדם הן יראת יי' היא חכמה · ופי' ויספרה מלשון ספיר כלומר עשאה כדמות ספיר בענין זה ר"ל כמו שהספיר מקבל כל הצבעים כן עלם הכתוב יראה פנים לכל מה שירצה החכם לפרש בו מכל מקום מה שיפורש בו בדרך שיתקיים בו יראת יי' היא החכמה כלומר הוא המובחר שבעניינים והנכון שבביאורים · ואחר שהודיע בכלל ובפרט שדבריו מועילים לכל מיני השלמות הזהיר בקוצר דברים שלא יטעה בעצמו ולא ידמה בלבבו שהמשלים ומיני החכמות הנרמזים יובנו בתחלת העיון עד שאם לא ישיג ענינם לשעתו שיקוץ בהם ויעזבם אבל שיפקוד עליהם ויתמיד קריאתו פעם אחר פעם עד שיעמוד מתוכם על בירור האמת והודיע שזה הענין היא הסבה שהאוילים בוזים החכמה והמוסר והבזיון אינו הוא לשלש סבות האחת מיעוט ערך הדבר אצלו או היותו כבזוי בעיניו מצד עצם הדבר ותבן לו בלבה שסיבת מבזתו להיו' מעשיו בלתי כאותים בעיניה לאים כערכו וכן להבזות בעליהן · והשנית מיעוט ערך הדבר אצלו גם כן מצד התגברותו דבר יי' בזה או מצד הקבלה ויבזוהו ויאמרו מה יועיענו זה · והשלישית היות הדבר כבזה בעיניו מצד ויאמרו שיודע בעצמו שלא יוכל להשיגו כאמרם ז"ל דרך משל דלא מטי בישרא אמר סריא היא כלומר מי שאינו מגיע שיוכל לקנות בשר הוא מבזה אותו לפני האחרים לומר שהיא מופרחת וכתותה · ומזה ויבז עשו את הבכורה שלא בזה אותה למיעוט ערכה אלא אבל לפי שלפי המדות שהורגל בהם ידע בעצמו שלא יגיע לה כאמרו הנה אנכי הולך למות ולמה זה לי בכורה · ומזה העיון האלו אמרו רבה חכמה · ומוסר אוילים בזו שאלו תאמר לסכל שבסכלים הנרצה להיות חכם כשלמה או כפלוני החכם אין ספק שיאמר כן ושירצ' בכך אלו היה באיפשר כמאמר הסכל שאמר לשמאי הזקן למדני כל התורה ברגל אחד ודחפו באמת הבנין אבל כשיאמרו לו החכמה איננה מלבוש שתמלאהו לקנות מתוקן והלים כראוי לגופך בלא טורח ובלא עמל וזולתי שתתן כסף מחירו ותלבשנו אבל הרגיע שלא תוכל ללבוש בגד עד שתגדל הצאן ותגוז צמרו ותתקנהו ותעשה כל המלאכות הצריכות לו עד היותה ראויה לבגד כן ענין החכמה תצטרך לקים תגות לילה ולהמית עצמך עליה בהבנ' פלונית ופלונית ופלונית ובלמוד ספרי' אלו ואחריהם חכמה פלונית ופלונית ואף גם זאת שתזהר שלא תרפה ולא תעזבנה יקוץ למה שירא' מרוב הטורח והעמל ואורך ההקדמות וההצעות ויהיה הכל כבזה בעיניו למה שירא' לפי טבעו שלא יוכל להשיג' וספור גנות המדה לחכם והודעת פחיתותה הוא אזהרה ממנו לשומעים ולזה כוון החכם להודיע פחיתות האויל בבזיון החכמה והמוסר להזהיר הכסילים לחסות בחכמת משליו שיזהרו מאותה המדה הרעה אשר רבים חללים הפילה ועצומים כל הרוגיה אבל שיהיו שוקדים על דלתות החכמה ויבינו מעט
מעט

אבן יחייא

בני אל תלך וגו' הזהירו שלא די שלא יתפתה ללכת עמהם לארוב לדם ולצפון לנקי · אבל אפילו ללכת בדרך אתם חוץ לעיר לעשות עסקיו אל ילך בשום פנים · וכן שימנע רגליו מלכת בנתיבתם בלכתם ברחובות קריה בתוך העיר כי אוי לרשע ואוי לשכנו · כי רגליהם וגו' ואל תחשוב בני כי לא יתאחז עון אחד בידיהם רק הגזל · כי רגליהם מאלו החטאים ירוצו ממדרגה אל מדרגה לעשות רע יותר גדול · כי ימהרו בזמן קרוב לשפוך דם נקי · כי פעמים הרבה הנגנב והנגזל יעמוד על נפשו להציל ממונו ויקום הגנב עליו ורצחו נפש · כי חנם וגו' הפסוק הלז הוא דבק עם פסוק כן ארחות ופסוק והם לדמ' יארובו נמשך לפסוק כי רגליהם לרע ירוצו · ור"ל אלו אשר לרע ירוצו וימהרו לשפוך דם כאומרם נארבה לדם נצפנה לנקי חנם · לדמם יארובו ויצפנו לנפשותם כי בסוף יתגלה הדבר ויקחו הבי' דין דמם וממונם · ויקחו נפשותם בא' מארבע מיתות בית דין · כי כאשר בעיני כל בעל כנף הכוסף לאכול גרעיני החטה אשר בתוך הרשת · הרשת היא חנם מזורה ומטותה שם · ולכן ירד לאכול החטה וישאר נלכד ברשת זו טמנו לו כן הוא אורחו' כל בוצע בצע אשר להפיק רצונו יגנוב ויגזול ובעיניו חנם מזורה רשת הארבע מיתות ב"ד · ולא יחוש ממעשיו הרעים ההם · והבצע ההוא' את נפש בעליו הבוצע יקח כי יומתו בקלון מתמיד וחרפה רכיפה · חכמות בחוץ וגו' ואל תחשוב שהחטאים האלה אשר יומתו על מעשיהם הרעי' · יומתו בלי התראה ועדים · כי כל אחת מהחכמות בחוץ העיר בדרכים תרון לשון צעקה כמו ותעבור הרנה וברחובות תוך העיר מקום קבוץ האנשים תתן קולה · ובאם

קב ונקי

בני אל תלך · הזהירו שלא ילך בדרך שהם הולכים ואפי' שלא יהיה בחברתם אלא שיתוף הדרך לבד יפסידוהו ולא די בדרך המסלה הרחבה אלא אפי' בנתיבו' שהוא דרך קצר וצר לא ילך עמהם או ירצה בני אל תלך בדרך אתם כדי שלא תלמד מעשיהם ומנע רגלך מנתיבתם באי זה דבר מהדברים שימשכוך אליהם : כי רגליהם לרע · ירצה לעשות רע לעצמם וממהרים לסבב שישפכו את דמם והחמדה יעור עיניהם : כי חנם מזורה הרשת · יביא משל להורות איך הם עצמם סבת רעתם ואמר שיקרה להם כמו מה שיקרה לעופו' שיראו החטים נזורים על הרשת וחומדים התבואה ומצד החמד' לא ישימו לב אל הרשת ויורדים לאכול ושם נילודים כן הלסטי' בחמדתם הממון יפלו ברשת · ומזורה פעול מן הדגוש ר"ל פרושה : והם לדמם · יחזור לפורשי הרשת שלדמם של עופות הם אורבים ולפנו לנפשותם · או יחזור לעופות שיראו הרשת ולא יחושו לה לתאות לקיחת מאכל והם הבעלי כנף וסבת שפיכות דמם במה שארבו לאכול הבר : ולפנו · כלומר יתחכמו ויתעלמו כדי לאכול והיתה אכילתם סבה ללקיחת נפשותם : כן ארחות כל בוצע בצע · ר"ל הגוזל הנה הוא חושב לגזול ממון אחרים ולוקח נפש עצמו והוא אמרו את נפש בעליו יקח ר"ל בעל הבצע שהוא הגוזל עצמו שנעשה עכשיו בעל הגזלה הוא יקח וממית נפשו · ויהיה יקח כמו קח נא את נפשי · הערה · א' חברת הרשעים בקלות יטה האדם לכל רע כיון שמטבעו מוכן לזה כמו שאמר לפתח חטאת רובץ ולכן הזהירו בני אם יפתוך : ב' הכחות המחריות מפתות כל היום שכל האדם ומדריכות אותו לאהבת הקנינים הזמניים וזהו הנחש שפתה האדם שהוא השכל על ידי האשה שהיא הכח הבהמית ויהיה דמיון כל הון יקר נמצא למה שאמרה כי טוב העץ למאכל : חכמות בחוץ תרונה · לשון יחיד והה"א נוספת שרשו רנן והדגש להביא הכוונה האחת ואין לומר שתהיה הרונה לשון רבים שא"כ יהיה [illegible]
ברחש

מנחת ערב

נער חסר לב עד הוא יגדל · ב' כי זה דרכו לבלתי רחות את הגולל רקע אשר הוא שם אכול ושתי הנה ע"י הספר הלז אליו יבאו שתיהן כאחד וזהו לנער דעת ומזמה כי בו יקנה דעת באשר יזהירנו וגם מזמה מאשר יקרה לו באחרית הימים ומורא יעלה על ראשו ויחשוב מחשבות לבלתי ידח או פן יביישו נערותו את זקנותו :

ישמע חכם ע"י ספר זה יחשוק בתור' חשק נמרץ מאשר יגדיל בו שלמה שבח התורה ויוסף לקח על ידיעתו כי לא ימיש מבין רגלי החכמים לשתות בצמא את דבריהם · ואשר הוא נבון מדעתו או מתוך התור' הנה עתה תחבולו' יקנה והמצאות :

להבין משל ומליצה היא התורה שכתב דברי חכמים בעלי קבלת תור' שבע"פ וחדותם ומשליהם בדברי' שדברו בהם דרך חידה שלא כפשטן ע"י משלי שש"ה בהביט במשליה' יתודד גם במשלי חידות' כי כיוצא בהם המה :

יראת ה' ראשית דעת כמו שאז"ל כל שיראת חטאו קודמת מחכמתו חכמתו מתקיי' וחכמה ומוסר אוילים בזו כי אין אדם חוטא אלא א"כ נכנס בו רוח שטות ואם אין חכמה אין יראה וקבלת מוסר הרי שאלו אוילים שהם נואלו מדרך היושר וחסרי דעת מלבחור בטוב ולמאס ברע מבזי' חכמה ומוסר :

שמע בני מוסר אביך וגו' וזה יביאנו לקיים גם מוסר אביו שבשמים כי ידוע שלשה שותפים באדם הקב"ה ואביו ואמו והנה זה השותפו' יקום כל זמן שהשותף הראשון זה הקב"ה רוצה כי בזה אין ברירה לחלקי הב' שותפי' אב ואם כי בע"כ אתה חי ובע"כ אתה מת הרי שחלקו של הקב"ה עיקר ואע"פכ חייב האדם לכבד ולירא מפני אב ואם כ"ש שחייבים לכבד ולירא מפני חלק העקרי חלקו של מקום שכל חלקי השותפו' תלוי בו וא"כ כשישמע הבן מוסר אב וגו' גם אם יפתוהו חטאי' בדרך רע ולעבר על מצות אביו שבשמים לא יאבה ולא ישמע להם :

או יאמר על ב' מיני מוסר ש"א' מוסרי התורה הם מוסריו יתברך אבי ישראל · ב' מוסר חכמי הדורות כשלמה וזולתו לפי מימיהם אנו שותי' ודדיהם אנו יונקים בכל דור ודור כתינוק היונק משדי אמו וזה שאמ' שמע בני מוסר אביך קניך ית' כי הוא העיקר אך גם מתורת אמך כמוני אל תטוש כי אם תבחר ותקרבנו אבל תמאס אביך כי טובים השנים גם כי מוסרי אביך גברו :

כי לוית חן הם לראשך וגו' הנה המוליך ענקי' בגרגרותיו בלכתו בדרך ישמח בעשרו ויתהדר בתפארתם אך יצטרך להסכיר שומרים לראשו פן יגנבום או ישירו את ראשו בשבילם אמר כי תורה ומוסר שהן
פני

מצע כפי היכולת וכרב עמל ימלאכה וקובץ על יד ירבה אחרי המחכה ויגיע ורבותינו ז"ל אמרו בדומה לזה אל תהי רשע בפני עצמך כלומר שאם תחזיק עצמך בכך תחלים עצמך לכל פחיתות ולא תתעורר לשום מדה הגונה ותשאר כעור ורק מכל מעלה ואחר שהשלים פתיחת ספרו התחיל בפעם מוסריו ותוכחותיו ואמר תחלה שני פסוקים דרך כלל שהם גם כן כעין פתיחה והם:

שמע בני מוסר אביך · ואל תטוש תורת אמך · כי לוית חן הם לראשך · וענקים לגרגרותיך · ידוע שהבן והאב יאמרו על שלשה צדדים הראשון מצד הלידה שיקרא המוליד אב והנולד ממנו בן · והשני על הגדול כי מצד שטבע האלהות חייב לגדל הנולד ממנו כשיארע שלא יוכל הוא לגדלו יקרא מי שיגדלנו אב והמגודל ממנו יקרא לו בן ותקח נעמי את הילד ותשיתהו בחיקה ותהי לו לאומנת ותקראנה לו השכנות שם לאמר יולד בן לנעמי · וכן ואבנה גם אנכי ממנה · ומזה אמרו בתלמוד על אביי אמרה לי אם · קרא לאימנותו אמו וכן אמרו כל המגדל יתום ויתומה בתוך ביתו מעלה עליו הכתוב כאלו ילדו והשלישי הוא התלמיד שיקרא בפרט בן למי שלמדו והשפיעו מחכמתו ויאלו בני הנביאים והמלמדו הוא האב האמתי מוליד צורתו העצמית ומוציאה לפועל ומזה יקרא החכם מחבר הספרים דרך כלל אב וכל הבאים אחריו יקראו לו בנים · ומזה ענין ועתה בנים שמעו לי · שמע בני מוסר אב ותורת אם הם החכמה והמוסר כי האב על הרוב ישתדל להדרכת בנו לחכמה וקראה הנה מוסר אב כלו' תוכחת אב שהיא על הרוב בלמוד החכמה והאם תשתדל להדריכו במוסר והנהגה וקראו אותו תורת אם ר"ל הנהגת אם מלשון זאת תורת אם היולדת זאת תורת העולה כלומר אתה המעיין והשומע משלי שמע מוסר אביך ר"ל תוכחת האב דרך כלל והדרכתו ודרך בשמיעה על קבלת הדברים כלומר שתקבל מוסר אביך מי שיהיה והוא שדרך כל אדם אפילו הרשע והגרוע שבהם ליסר את בנו ולהזהירו בלמוד החכמה ובכלל כל דבר מביא לשלמות וכן אל תטוש ר"ל אל תעזוב תורת אמך · ואמר מוסר אב מפני שהוא מיסרו בפרט על כל דבר שיביאהו לידי שלמות והאם להיות שכלה בלתי משפיע כשכל האיש אמר תורת אמך כלומר מה שתיישירך בהנהגה · ואמר במוסר אב לשון חיוב ועל תורת האם לשון שלילה להורות על מעלות מוסר האב שהיא יתירה על תורת האם · ובדרש מוסר אביך זו תורה שבכתב תורת אמך אלו דברי סופרים ואמך כמו אומנת כלומר כנסת ישראל כדכתי' מה אמך לביא' ואמ' שמוסר האב בענייני השלמות ותורת האם בהנהגות ישרות הם לוית חן כלומ' חבור כחמר ובעל חן וזווג כאלה ענפי הגפן בענבי הגפן עד שהאחד לא ישלם בלתי חבירו כמו שפירשנו בחכמה ומוסר ולראשך להיות לך לעטרה וענקים הם תכשיטי הצואר הנקראים רביד וגרגרותיך כמו צואר מענין גרון והוא כפול הפא והענין כמו לחרחר ריב מענין חרון ובא בלשון רבים על שם שהגרגרת עשויה טבעות טבעות או נאמר כן על סביבות הגרון מפה ומפה צוארי בכימין ר"ל שנשקו על כל סביבת הצואר וכן מקום משכב הראש נקרא מראשותיו על סביבות הראש ומרגלותיו בעוני הרגלים שפם שנים · ויש מפרשים מוסר אב ותורתו ותורת אם ומוסרה כי כן מנהג הלשון בהזכירו שני נושאים ייחס נושא אחד לכל אחד ורוצה בשניהם לשניהם כענין אור זרוע לצדיק ולישרי לב שמחה שלא שלל השמחה מן הצדיק ולא האור מן הישרה אלא שניהם לשניהם · ובדרך נסתר איפשר שאמ' גם כן בני על הרעיון כאמרם ז"ל בדרש על חכם שלא היה מסכים עם חביריו לא ירד בני עמכם כלומר לא יסכים דעתי לדעתכם בענין זה והעיר עצמו לשמוע מוסר אב והוא השכל ושלא יטוש תורת האם והוא החומר מכל וכל רק שישתמש בו כפי הצורך ההכרחי ולא שימיתהו מכל וכל כי הגוף כלי לנפש לא תשלם בזולתו וכשישתמש בו כפי הראוי אז יהיה חבורם לוית חן בראשו והוא שאמ' באחד לשון חיוב לרמוז שידבק בו דבק תמידי ובאחד לשון שלילה כלומר שלא יעזבנו מכל וכל בענין טוב אשר תאחוז בזה וגם מזה אל תנח ידיך והנה נשלמה הפתיחה · והחל אחריה בעצמות הספר · פרשה ראשונה התחיל בה במוסרין שלא להדבק ברשעים שלא ללמוד ממעשיהם ולהתפתות בחלק שפתיהם · והמשיך בענין הזה כל הפרשה והיא כוללת עשרה פסוקים אלו:

בני אם יפתוך חטאים עד את נפש בעליו יקח · ובאורם בדרך כללה אם יפתוך חטאים להטות לבבך לכנעתם אל תבא · ר"ל לא תתרצה להם והא"לף במקום ה"א · ושרשה אבה · ואמ' אם יאמרו לכה אתנו נארבה לדם נצפנה לנקי חנם · אם יאמרו במקום כאשר כמו ואם יהיה היובל כלומר כאשר יאמרו לכה אתנו ונארוב לדם ר"ל נעמוד במארב לשפוך דם העוברים כדי לגזול ממונם ונצפנה לנקי ר"ל נטמין עצמינו בעבור האדם שיעבור שם ונגזלהו כל אשר בידו ולנקי חנם אינו לשון הרשע שהרשע לא יאמר לנקי ולא לחנם אבל לשון המחבר הוא שאמ' שהם יאמרו נארבה לדם ונצפנה ויאמרו זה אף על הנקי וחנם כלומר לא שהנקי עשה להם כלום אבל לגזול ממונו וכן יאמרו נבלעם כשאול חיים כלומ' כמו שהשאול ר"ל הקבר בולע האדם כך נבלעהו אנחנו אלא שיתרון לנו על הקבר שאנחנו נבלעם חיים כלומ' בעוד שעשרם בידם נבלעם ר"ל שנהרגם ונקח את נכסיהם ותמימים ר"ל וכן נבלעם שלמים כיורדי בור ר"ל הקבר והוא כפל ענין · וכן יאמר כל הון יקר נמצא כלו' הון גדול ונכבד נמצא להם ונקחהו ונמלא בתינו שלל כלומר אם תלך עמנו תפיל גורלך בתוכנו כי כן הליסטים לעשות מגזלותיהם חלקים כמכינים ויחלקום על פי הגורל וכיס אחד יהיה לכלנו · כלומר אם לא נתרצה לחלוק יהיה לכלנו כיס אחד להיות שתוף בין כלנו וכלנו בהם · והנה עד כאן מאמר המפתים ושב להזהיר הבן שלא יתפתה להם ואמר בני אל תלך בדרך אתם מנע רגלך מנתיבתם כלומר לא יספיק לך שלא תסכים עמהם בגזלותיהם אלא שתזהר עוד שלא תלך בדרך אתם ומנע רגלך מנתיבתם לגמרי · כי רגליהם לרע ירוצו · אין לפרש שהם רצים להרע לאחרים שזה אין צורך לאמרו אבל הוא אומר אל תלך עמהם כי רגליהם ירוצו לרעת עצמם וממהרים לשפך דמם מצד שיפלו בשחיתותם ויקרה להם כמקרה העוף שהצייד פורש רשתו ומניח תבואה בתוכו והעוף חומד התבואה ואינו חושש לרש' אבל חנם היא מזורה בעיניו כן הליסטים לחמדתו על הממון ישתדל לגזלו ויפול ברשתו ומזורה פעול מן הדגוש והחולם מקום שורק ושרשו זרה ר"ל פרושה כי מתיחת הרשת ופרישתו יקרא בלשון זרייה או יוכח עליו מזורה על שם התבואה אשר יזרו בתוכה · והם לדמם יארובו · יתכן לפרשו על הליסטים והם פירושו וכן הם כלומר כשם שהעוף נלכד ברשת כן הליסטים חושבי' לארוב לדם אחרים והם אורבים לדמם וכן יצפנו לנפשותם וכן ארחות כל בוצע בצע ר"ל גוזל הוא חושב לגזול ממון אחרים ולוקחים נפש עצמם והו' ענין את נפש בעליו יקח ר"ל בעל הבצע שגזלתו תסבב הריגתו וכן איפשר שפסוק זה מחבר לאמרו וימהרו לשפך דם וכמהו לרעת קנת עיני יי' אל צדיקים ואזניו אל שועתם פני יי' אל צדיקים בעושי רע להכרית מארץ זכרם צעקו ויי' שמע וכו' · שסדר הענין עיני יי' אל צדיקים וכו' · צעקו וכו' · ויש מפרשים והם לדמם יארובו על העופות ואמר יארובו יצפנו מפני שהם נשמרים בזה מבני אדם לקחת מאכלם שהוא ברשת ואינם יודעים כי לדמם ולנפשותם הם אורבים וכן ארחות וכו' · כקשר יפה לפי זה אלא שהענין הראשון נראה יותר ויש מפרשים והם על הצידים כלומר לדמם של העופות יארובו וזהו פשט המקראות והדרך הנסתר שבהם קרא שילד המסכן בני כי הוא בן יחיד ורך וקרא בני המלך הגדול וחילו חטאים והזהירו להרחיק מחברתם כי היא גורמת למנוע כל שלימות כמו שנגרש האדם מגן עדן לחברת האשה והנחש באכלם אותו מעץ הדעת והם הנקראים בשיר השירים בני אמי כאמרו בני אמי נחרו בי ואם יפתוך ר"ל כי יסיתך אחיך בן אמך אל תשמע לו והמשיך אליותו באמרו לכה אתנו כו' · נבלעם וכו' · כל הון יקר הכל משל לערבות עלתו אצל הגוף ולכן הוצרך לאזהרה יתירה והודיע שאם ישמע לו סופו להספות עמו והוא שתם דבריו שהמותר שהוא מבקש והוא הנקרא אכלו בצע את נפש בעליו יקח:

מנחת ערב

שני מרגליות באמת נהפוך הוא כי הן הענקים והן הם השומרי' לראשך וזהו לוית חן וגו' וענקים וגו' · או יאמר כי דרך המוליך אתו שומרים לראשו מפחד אויב ומפני עקת רשע להנצל מאויביו וצריו כי תהיה תחת המלוים אותו עליהם ומוראה' לא תגע בו יד צר ואויב אך לא ממוצאו חן בעיני צריו ואויביו אך אשר ילווהו תורה ומצות ויצילוהו מכל צרה אין הצלתו על ידם בנפול על צריו אימתה ופחד כי אם מאיכות שפע הנשפע בו על ידי תורה ומצות יתן ה' חנו בעיניהם בל יצרו אותו כמ"ש ויתן אותם לרחמים לפני שוביהם וזהו כי לוית חן וגו' כדבר שנ' ברצות ה' דרכי איש גם אויביו ישלים אתו כי זולת ההצלה יהיה לחן · ואל יעלה על רוחך דבר בליעל לאמר הן אמת כי רב הוא תועלתי מתורה ומצות אך לעומת זה יכבד עלי עול תורה ומוסר ודקדוקי' כעול ברזל על צוארי כי כבדו מאד · כי הלא אתה דע לך כי אם שמוע תשמע מוסר אביך וגו' יוסרם תשקך בהם עד גדר תעריכם לענקים בגרגרותיך כי כאשר הסר על צוארו ענקים של אבנים טובות ומרגליות גם כי יכבדו ממנו יהיו בעיניו כקלים משמחת לבבו בחין ערכם והדרם ולא ישית לב אל כבדותם כן בשום לבך לשמוע מוסר אביך ותורת אמך כלומר מאהבה בבחינת היותך בן לה' והוא אביך והתורה אמך אין צריך לומר שלא יהיו כעול על צוארך כי אם אדרבה כענקים שתחשוק גם לסבול כבדותם על צוארך כי תשית לבך אל אוצר וכבוד אשר יושב בהם:

בני אם יפתוך חטאים וגו' הנה אין ספק כי אשר חננו ה' לב לדעת טוב ורע לא יפתה לבו באומרם אליו לכה אתנו ללסטם הבריות כי רע עליו המעשה אך יש חרשי משחית להסית ולהדיח לעשות מעשה זמרי וימתיקו בפיהם רעה להורות שהוא לקבל שכר כפנחס ולהציל את איש משופכי דמים וז"ש נארבה לדם להרוג לשופכי דמים נצפנה לנקי חנם כשמור לנקי חנם שלא יהרגו אותם אלו שופכי דמים לזה הזהיר שלמה ואמר בני כלומר הכשר אשר אומר אליך בני אתה ידעתי גם ידעתי שאם יפתוך חטאים שאל תאבה אתה מעצמך לעשות כמעשיהם אך אם יאמרו בחלקת לשון לכה אתנו וכו' שיורו לך טלפים במתק לשונם ולבם לא כנכון אשכילך בינה בל תלכד ברשתם והוא אם יאמרו וימתיקו בפיהם רעה לאמר הנה יש מאושרים בעה"ז ויש בעה"ב ומי לנו גדול מהמאושר בשניהם לכן שמע בקולנו לעשות חסד חנם להציל נפשות כקיים ולשפוך דם הרוצחים כי בני תמות' המה ואין לך קניית עה"ב גדול מזה ועל פי דרכנו כאוצר בארץ כי כל הון יקר נמצא תאשר שללו וחמסו השופכי דמים אשר נארוב ונהרגם ובודאי יכפר מעשינו בעיני אלקים כי קולים אנו מכלים מן הכרם כי מה שהוא ית' עתיד לעשות להם במותם נעשה אנו להם בעודם חיים וז"ש נבלעם כשאול חיים כלומר נבלעם כמו שעתיד לעשות בהם שאול ואדרבה טובה הוא להם שימותו עתה טרם שיוסיפו לחטוא וזהו ותמימים כיורדי בור · או ירצה ע"ד שאמרו ז"ל שלאח' מותם הקב"ה מחזיר הנשמה לגוף ודונם יחד כמשל החיגר עם הסומא וזהו ותמימים שידון אותם בעודם תמימים בגוף ונפש נדונם עתה כמו יורדי בור שידונם יחד גוף ונפש יכלה: גורלך תפיל בתוכנו עוד נוסיפה לך הטבה גדולה כי גורלך תפיל בתוכנו כי אתה לבדך תפיל גורלך בחלקינו ויהי לך אשר לך מהעולה אחך בגורלך ואח"כ מכל הנשאר לנו כיס א' יהיה לכולנו כי כמוך כמונו כי ממנו תאכל גם אתה כאחד ממנו והקרן שלך קיים כי תכוח ותעמוד בגורלך ולא תאכל ממנו וזה יורה אומר בתוכנו שלא יחלקו גם הם רק הוא גורלו: אל תלך בדרך אתם כלו' גם שתראה בעיניך דרך שהיא רחבה ולא צר שמראים שנכון לכם השמר לך אל תלך בדרך אתם כי אחרי דרך זו יש נתיב צר ומר · כי רגליהם לרע ירוצו ואין תוכם כברם אחר אשר ידעת כי חטאים המה כהתילו אם יפתוך חטאים · והנה אם לא תשיב לב לדברי אלה כמקרה בעל הכנף גם אתה יקרך כי הרשת פרושה ללוכדו וברעיוני תעה ושעורה גבולתה למושכו על ידם ברשתם והבעל כנף לא ישית לבו אל הרשת פרושה כי יתן עיניו באוכל להשיב נפש וידמה בעיניו כאלו חנם מזורה הרשת עם שהיות הפורשי' מכוונות לדמם של בעלי כנף יארובו אף שיתנו לפניהם דבר מאכל כן הנה אורחות כל בוצע בצע שמראים לפניך ריוח זכות והון יקר וכל חפצם למושכך ברשתם ולאבד את נפשך · והנה אתן לך עצה להנצל מהם והוא עצת חכמינו ז"ל שאמרו אם פגע בך מנוול זה משכהו לבית המדרש וזה חכמות בחוץ תרונה כי התורה מיעלת לאדם כך לאמר אם יפתוך היצ"הר בא והסו בצילי משכהו לבית המדרש כי שם יפול וימות · עד מתי פתים וגו' הנה דבר אל הלצים שלא לנוכח שלא אמר לצון חמדתם לכם שהוא על כי הם כת הבלתי רואים פני שכינה · וז"ש הטעם שאיני מדבר עם הלצים לנוכח שהוא וכסילים ישנאו דעת גם ה' ימאם שונאי דעת כד"א כי אתה הדעת מאסת ואמאסך · אמנם אם תשובו לתוכחתי אביעה לכם רוחי לנוכח אדבר עמכם אודיע דברי אתכה בעצמי אמנם אם לא תאבו לשמוע גם אני אהפך פני מכם אם תקראני לא אענה כאמור ודבר בשלשת המינים שונים · המין הראשון הם פתיים ולבם לא נכון להבין ולהשכיל לזה משיב ואמר כנגד הפתיי' תשובו לתוכחתי כלומר אף כי פתיים אתם ולא תעצרו כח לשוב מעצמכם לפחות כשאני מעיר אזניכם ומוכיח אתכם תשובו לתוכחתי וכנגד הלצים המרוחקים מאוד מאתו ית' עד בלתי דברו עמהם לנכח אמר בל תחשבו כי אבדה תקותכם כי נמאסתם אפילו לדבר בכם לנוכח כי הנה אביעה לכם רוחי שאייחד דבורי עמכם לנוכח אם אלי תשובו כראוי ובאומרו אביעה לכם רוחי ולא אמר אביעה עמכם ר"ל אם ישובו כאשר יאות יגיעו עד מעלת רוח הקדש וזה אביעה לכם רוחי שאעשה שידבר אליכם רוחי הוא רוח הקדש · וכנגד הכסילים מרחיקי הלמוד ואומרים כי תקצר ידם מהשיג דעת בתורה עליהם אמר אודיעה דברי אתכם כלומר אני אהיה המסייע ומודיע לכם דברי תורתי ושם אוהב בלבבכם כי בא לטהר מסייעין אותו · ואחרי אומרו העצה היעוצה מאתו ית' לכל אחד משלש כתות להשיבם עדיו בא ויאמר את אשר יקרה להם במשובתם לכל כת וכת לפי רשעתם על כת הפתים אמר יען קראתי וגו' ותפרעו וגו' כי הנפתה אחר טובות העה"ז יקרם לפתיותם ויין סברותם כי אחר שהתורה תקראנו ותעוררנו ותוכיחנו ימאן לשוב ואז הוא ית' מטה ידו ומכהו בקל תחלה הוא הממון אשר נפתה אחריו כי זה דרכו ית' טרם יגע בבשר האדם וזהו יען וכו' נטיתי ידי

פרשה שנייה הרחיב בה באזהרת שמירת דרכי התורה וקיום מצותיה וייעוד העונש לעוזבים להעיר לב השומעים לקבוע אימת גמול ועונש בלבותם וזאת הפרשה הם י"ד פסוקים והם חכמות בחוץ תרונה עד ושאנן מפחד רעה:

אמר דרך לחות חכמות בחוץ תרונה ברחובות תתן קולה · והנה חכמות לשון רבים ותתן קולה הוא לשון יחיד · וגם תרונה אצל המדקדקים הוא לשון יחיד כמו תרון והה"א נוספת ושרשו רנן מפעלי הכפל והדגש להביא הנון האחת שהיא העין ואין לומר שהוא לשון רבות כמו תרכבנה שאם כן הדגש צריך לרבות שני נונין אחת מן השרש ואחת מן הנקבות ואין בכח הדגש להביא שתי אותיות והיה לו לומר מבנין הקל תרננה בקמץ חטוף תחת הרי"ש או תרננה בשורק הרי"ש כמו תסובינה אלומותיכם ומבנין הדגוש היה לומר תרננה בפתחות הרי"ש תרננה שפתי ואם כן יהיה פירושו כל אחת מן החכמות ואע"פ שהיא מדבר בפרט על התורה אולי ירמוז על כל אחת מן המצות ולפי דעתי הוא ייאם שם העצם לתורה בשם חכמות והוא לשון יחיד בכל שם עצם וקראה כן להיותה כוללת כל מדה מעולה וכל מושכל וכל מעלה והנה הזהיר תחלה על הרחקת חברת הרשעים שהוא ענין היותר צריך בלמוד החכמה וכן דוד התחיל באשרי האיש אשר לא הלך בעצת רשעים וסמך לו כי אם בתורת יי' חפצו וכו' · וכן באברהם כשייעד לו תכלית הצלחתו בשלמות אמ' לך לך מארצך וכו' · וענין תרונה כמו תצעק מענין ותעבור הרנה במחנה כאלו אמ' דרך משל שהתורה תצעק לבני אדם ותכריז ותתן קולה · ואמ' בחוץ דרך כלל לכל מקו' חיצון ואחר כן פרט רחובות וראש הומיות ופתחי שערים ובעיר אמר תחלה ברחובות שבהם קבוץ בני אדם · ובראש הומיות חסר המתואר כלומר בראש חוצות הומיות ר"ל המקומות אשר שם הומיות גדולות לרוב קבוץ ההמון בהם והם הנקראים שווקים שמוכרים בהם תבואות וכל מיני מזונות והזכיר רחובות להיותם מקום מיוחד לנכבדים וראש הומיות לקבוצי ההמון ובפתחי · שערים על שם הנכנסים והיוצאים ובעיר על שאר חלקי העיר כבעלי המלאכה והאומנות כאלו אמר שדבריה ומצותיה וכל חלקיה מוכחים לפני הכל כאלו היא בעצמה תכריז עליהם לנכבדים ברחובות ולהמון בשוקים ולעובדי האדמה והסוחרים בשערים ולשאר העם בעיר והם ארבעה מקומות ובחוץ הנזכר תחלה הוא כלל לכל כמו שביארנו או הוא מקום חמישי ורומז על הדרכים חוץ לעיר ולכלם אמריה תאמר · והכל משל להיות דברי התורה ידועים ומפורסמים אין התנצלות בהעלם דרכיה והתחיל דרך הערה בספור תוכחותיה ואמר עד מתי פתאים תאהבו פתי ומלת תאהבו באה שלא כמנהג ומדקדקים ראשונים אמרו עליה שהיא מבנין הקל והתי"ו והא"לף היו ראויות להיות בסגול וה"א בשוא · על דרך יחרדו כצפור ונמצא לדעתם בחלה חלוף שלש תנועות אך החומשים שבהם כתבו שהיא מן הדגוש והאלף לבד היתה

רלבג

בראש הומיות · מדברות בקול רם : עד מתי פתיים · הם אשר דעתם קלה והם מתפתים בקלות אל אי זה דבר שיעלה במחשבתם מזולת חקירה אם הוא ראוי אם לא · לצים · הם האנשים המדברים דברי לעג ושחוק · וכסילים הם בעלי הסכלות שהוא קנין ר"ל שתהא להם דעת כוזבת בדברים אם מפני מיעוט חקירתם או מפני שגדלו על האמנתם או בעלי הסכלות שהוא העדר קנין חכמה : תשובו · אביעה לכם רוחי · הוא מעין נביעה והרצון בו אוציא לכם רצוני כאילו הוא נובע מפי או מלבי · בדברי שאודיע אתכם או יהיה הרצון בו הנה אשים לכם נובע השפע שלי : ותפרעו · ותבטלו ר"ל שלא שמעתם : בבא כשואה · ר"ל בהמיה גדולה · כי משובת פתאים · הפתי הולך שובב בדרך לבו מזולת חקירה על מה שראוי וזאת התכונה ממנו תקרא משוב' לפי שלא יתקיים בענין אחד אבל פעם יתפתה לענין זה ופעם להפכו לפי העולה על רוחו :
ביאור הדברים הנה החכמות הנמצאות ינביהו קולן בחוץ כדי שישמעו האנשים דבריה ברחובו' אשר בעיר · תתן קולה כל אחת מהן : בראש · המדברת בקול גדול היא קוראה לאנשי' בפתחי כל שער ושער בעיר תאמר דבריה והנה אמר זה להגלות חכמת הש"י בנמצאות הגלות נפלא כשיעיין באופן החכמה הנפלאה שיש ביצירת נמצא הנה זאת החכמה הנפלאה תקרא האנשים קריאה חזקה כשיעיינו בה מצד תשוק' הטבעית שתהי' לאישי האדם בזה מזה כמו שבארנו בספר שיר השירים כאמרו לריח שמניך טובי' ואמר חכמות בחוץ תרונה בלשון רבות לפי שבחוץ יראו דברים רבים יעידו על חכמות רבות נפלאות יותר ממה שיראה מזה ברחובות העיר ובפתחי שעריה ולזה אמר תתן קולה · אמריה תאמר לשון יחידה : עד מתי · ואמר ממשל שהחכמה תקרא ותאמר עד מתי אתם פתיים תאהבו פתיות ותתפרשו בהבלי העולם ולא תחקרו בחכמת הש"י בדברים עם חוזק הגלותה ועד מתי תחמדו להם לצון הלצים ויתעסקו בדברי ההבלים האלו אשר לא די שאין להם תועלת אבל יש להם הפסד רב בדברים המדיניים עד מתי ישנאו דעת הכסילים שלא ישתדלו לחקור בעיון האמת · תשובו · שובו מדרכיכם וקבלו התוכחות · ממני הנה אשים אני רוחי נובע בדברים להשפיע לכם כמו שיהיו נובעים המים מהמקור כי הדברי' המוחשים מעידים על החכמה אשר יגרם הש"י בה וזאת החכמה נובעת מהם תמיד · כל מה שיפליגו החקירה בהם וכזה האופן אני מודיע דברי אתכם : יען · ואתם עזבתם אותי אם להתעסק בדברים בטלים אם לעמוד בשלוה ובבטלה לבלתי עמול בחכמה : ותפרעו · ובטלתם כל עצתי ולא רציתם לקבל תוכחתי ר"ל להתעורר על החקירה בחכמה הנה זה גמול לכם על זה כי במקום שהייתם נעזרים כי אם השגתם אותי ר"ל החכמה והיו בעת הרעה כי מצד החכמה יהיה האדם מושגח מהש"י וינצול מהרעות כמו שבארנו בד' מספר מלחמות יי' אז יסיר מכם העזר ואלו הרעו' הם אם פחד עלום אם רב בפועל : בבא · וכסופה · ובבא עליכם צרה וצוקה כי מידכם היתה זאת לכם ועוד אמרה החכמה לאלו האנשים ע"ד משל אז יקראונני להעזר בי ולא אענה ישחרונני כי לא השיגוני ולזה אעדר מהם את פריי :

כ בְּרֹאשׁ הֹמִיּוֹת תִּקְרָא בְּפִתְחֵי שְׁעָרִים בָּעִיר אֲמָרֶיהָ תֹאמֵר : כב עַד־מָתַי פְּתָיִם תְּאֵהֲבוּ פֶתִי וְלֵצִים לָצוֹן חָמְדוּ לָהֶם וּכְסִילִים יִשְׂנְאוּ־דָעַת : כג תָּשׁוּבוּ לְתוֹכַחְתִּי הִנֵּה אַבִּיעָה לָכֶם רוּחִי אוֹדִיעָה דְבָרַי אֶתְכֶם : כד יַעַן קָרָאתִי וַתְּמָאֵנוּ נָטִיתִי יָדִי וְאֵין מַקְשִׁיב : כה וַתִּפְרְעוּ כָל־עֲצָתִי וְתוֹכַחְתִּי לֹא אֲבִיתֶם : כו גַּם־אֲנִי בְּאֵידְכֶם אֶשְׂחָק אֶלְעַג בְּבֹא פַחְדְּכֶם : כז בְּבֹא כְשַׁאֲוָה פַּחְדְּכֶם וְאֵידְכֶם כְּסוּפָה יֶאֱתֶה בְּבֹא עֲלֵיכֶם צָרָה וְצוּקָה : כח אָז יִקְרָאֻנְנִי וְלֹא אֶעֱנֶה יְשַׁחֲרֻנְנִי וְלֹא יִמְצָאֻנְנִי :

בְּרֵישׁ בִּירָתָא מַכְרְזָא וּבְמַעֲלָנָא דְתַרְעֵי בִּכְרַכֵּי מִלְּהָא אָמְרָה : עַד אֵימַת שַׁבְרֵי רַחֲמִין שַׁבְרוּתָא וּמַמְקְנֵי מַמְקְנוּתָא רְגִיגוּ לְהוֹן וְסַכְלֵי סָנִין יְדִיעְתָא : תִּתְפְּנוּן לְמַכְסְנוּתִי אַבַּע לְכוֹן רוּחִי וְאוֹדְעִינוּן מִלַּיי : עַל דִּקְרִית וְלָא הֵימַנְתּוּן אֲרֵימִית אִידַי וְלָא אַצִּיתִינוּן : וְשַׁנִּיתוּן כָּל תַּרְעִיתִי וּמַכְסְנוּתִי לָא אֲבִיתוּן : אַף אֲנָא בְּתַבְרֵיכוֹן אֶגְחָךְ וְאֶדְחַף כַּד יֵיתֵי דְחוֹלַיָּא עֲלֵיכוֹן : כַּד יֵיתֵי בְּשִׁלְיָיא דְחוֹלַיְיכוֹן וְתַבְרְכוֹן בְּעִילְעוֹלָא יֵיתֵא כַּד תֵּיתֵא עֲלֵיכוֹן עָקְתָא וְשִׁינוֹקָא : הֵידֵין נִיקְרוּנִי וְלָא אֶעֱנֶה נִקְרְיָין וְלָא תִּשְׁכְּחֻנְנִי :

נטיתי ידי חד מן י"ו דחס' את בליש' וסימ' נמסר ביחזקאל סימן כ"ה : פחדכם ג' וסימ' לא יתיצב איש בפניהם · גם אני בארכם אשחק · בבא כשאה פחדכם : בחרו ג' וסימני' ויקחו להם נשים מכל אשר בחרו · ובאשר לא חפצתי בחרו · ויראת יי' לא בחרו · פתים ב' חסר כתיב בחד י"וד לחוד וסי' עד מתי פתים תאהבו פתי · כי משובת פתים תהרגם · וב' מ"ל בתרין יוד"ין וסימ' פתח דבריך יאיר · ערום ראה רעה ויסתר קדמא דסיפרא · ושארא פתאים כתיב באלף וי"וד :

רשי

בראש הומיות תקרא · במקום שהיא כשמעת ונכרזת שם היא קורא' ואומרת ענין של מטה עד מתי פתאים · בפתחי שערי' הם מקום ישיבת הזקנים : פתאים · המתפתי' על ידי מסיתי' ומדיחי' · תאהבו פתי · הפתה · שם דבר לפתיות כמו כלי · קרי ספי · נטיתי ידי · לרמוז להם לסור אלי כאדם המרמז לחבירו בידו ונופה ידי אליו לסור אליו : ותפרעו · ותבטלו · כל עצתי · שיעצתי לגדל אתכם בעולם : כשואה · כענן העולה פתאום : כסופה · טור"בלנו בלע"ז : יאתה · יבא : ישחרנני · יבקשוני :

אבן עזרא

בפתחי בעבור היוצאי' והבאים · בעיר אמריה מוסריה חסר או תאמר בכרי במקום פתח והטע' או בעיר אמרי מוסריה תאמר כאשר אין השערים פתוחים : עד · תאהבו פתי · תדברו לבני אדם שיאהבו הפתיות שם התאר : תשובו · עד מתי תשובו לשמוע תוכחתי · אביע מן נחל נובע : גם אני באידכם · יתכן שהיא מלשון ואיד יעלה כענין יום ענן וערפל :

ר' מנחם המאירי

ראויה בפתח ואין בו רק חלוף תנועה אחת והיא בפלם תדברו · ופתי הסכימו בה שאינה תאר רק שם כמו פתיות ואע"פ שמלאכותו שב התאר כאמרו מי פתי יסור הנה מלאכו כמוהו אל תהי מרי כבית מרי שהראשון תאר והשני שם ולדעת האומר במלת תאהבו שהיא מן הדגוש יש לפרש בו שהוא יוצא · כלומר עד מתי תטעימו לפתאים שיהיו אוהבים פתיות והעיקר שהוא בו ר"ל עד מתי תבחרו הפתיות ותאהבוהו ועד מתי נמשך גם כן לאמרו לצים לצון חמדו להם וכן לאמרו וכסילים ישנאו דעת · וחמדו עבר במקום עתיד כלומר עד מתי לצים יחמדו לצון להם ועד מתי כסילים ישנאו דעת ותשובו לתוכחתי עתיד הבא במקום צווי על דרך זאת שנית תעשו כלומר שובו לתוכחתי· או הוא לדעתי נמשך לענין הסמוך לו כלומר וכן עד מתי תמרדו בתוכחתי· ותשובו מענין תשובה ואביעה ואודיעם לשון הווה והם דברי התורה כלומר אין לכם התנצלות לסעלים דרכי מכם כי הנה אני אביעה לכם רוחי · ומודיעה את דברי ואביעה לשון נחל נובע ורוחי כמו רצוני כלומר כמו שהמים הנסתרים נובעים מן המקור כן רצוני הטמון אני מביעה אותו לכם וקרא הדבור בלשון חבוע כי כמו שהמים יוצאי' מהמקור כן הדבור יוצא מן הפה כלומ' שהתראת התורה מוכחת לפניכם ועל כד שאינכם מקיימי' מצותיה אחר דרך העדה היות הא' מיעד העונש ואמר יען קראתי אתכם לשוב אלי ותמאנו לשמוע ונטיתי ידי אליכם ר"ל שנתתי יד לקבל אתכם ואין מקשיב או שנטיתי ידי ליסרכם על עוניכם אולי תשובו ואע"פכ לא הועיל · ותפרעו כל עצתי ר"ל שבטלתם אותה מלשון תפריעו העם ממעשיו שתרגום תבטלון · או שתשיבוה אחור מלשון תלמוד הקורא למפרע וכן ותוכחתי לא אביתם · גם אני באידכם אשחק כלומר כשיגיעכם איד ר"ל שבר אני אתיצב מנגד ואשחק ואלעג בבא פחדכם כלומר כהגיעכם מה שיראתם ממנו על דרך ומגורותם אביא להם ואשחק כמו אלעג כי מלת השחוק ממנו לשון שמחה וממנו לשון לעג · וכפל הענין ואמר תשואה פחדכם ושואה ענין השחתה ושממה מלשון ותשאה שממה או ענין המון מלשון וירד המונה ושאונה · ואידכם כסופה יאתה וסופה הוא רוח סערה באה בפתע פתאום ומתהפכת בגלגל מניע העפר ושאר דברים קל מהרה ופירש הענין ואמר בבא אליכם צרה וצוקה ואמר אז יקראונני ולא אענה ישחרונני ולא ימצאונני · ונדרך דקדוק יש בכל אלו המלות ר"ל יקראונני ישחרונני ימצאונני כו"ן יתירה ומשפטו יקראוני ישחרוני ימצאוני והענין שהגפת ממנו בתוספת כ"ון ר"ל יקראון ישחרון ימצאון · וכתיבה הכפרד בתוספת כו"ן כשיצטרף עמו כנוי המדבר בעדו · ופי' הפסוק אז יקראונני ולא אענה כלומר שאע"פ שהתשובה מתקבלת בכל זמן ואף למי שהפליג במרי בכל מקום לפעמים לא תציל לגמרי מן העונש בעולם הזה אע"פ שתקל בו כאמרו אם תכבסי בנתר ותרבי לך בורית נכתם עונך כו' · כמו שבארנו בילדותינו בחבור התשובה · והוא שאמר תחת כי שנאו דעת כלומר בעבור שעונם רב מכשול והוא ששנאו דעת ר"ל תוכחת ומוסר ויראת יי' לא בחרו ולא אבו לעצתי ונאצו כל תוכחתי כלומר מאסו בה · ונלאו עבר מבנין הקל ובאה מלת כל על מלת תוכחתי שהיא תידה על דרך זרות מצד שהתוכחת כולל הרבה תוכחות · ואמר ויאכלו וכו' כלו' הם מאסו בי ולכן יאכלו מפרי דרכם וממועצותיה' ישבעו ר"ל מפרי מועצותיהם ומלת מפרי משמשת לשניהם ואמר אחר כן כי משובת פתיים תהרגם ושלות כסילים תאבדם ומשובת לשון מרד ואע"פ שהם פתיים יוקם בהם לשון מרד ואע"פ שהם פתיים אחר שהתרה בהם ולא קבלו והוכח לפעמים לשון הריגה על עונש משפטי האל כאמרו הרגני נא הרוג כלומר מרדם יסבב הריגתם · ושלות כסילים תאבדם

אבן יחייא

ובאם ובראש הדרכים ששם תמיד קבוץ גדול מעוברים ושבים והמון רב הולך ושב ובמלאת שם קמיד קול המיה תקרא · ובפתחי שערי העיר מקום קיבוץ גדול מהאנשים היוצאים מהעיר ונכנסים אליה אמריה הנעימים תאמר לאלו החטאים אשר רגליהם לרע ירוצו · עד מתי פתאים וגו' אלה הם דברי החכמה · וקרא פה לחטאים הנז' פתאים להיותם כיונה פותה אין לב אשר תקשו כי חכם מזורה הרשת · וזהו אומרה עד מתי אתם הפתאי' החוטאים במעשה · תאהבו פתי והוא שם בפתיות כי פעמים הרבה יאמר שם אחד על ענין המקרה ועל שם התאר · ולצים החוטאים בדבור לצון חמדו להם והכסילים החוטאים במחשבה לסכלותם · עד מתי ישנאו דעת · תשובו ואמר ר"ל תשובו לתוכחתי אתם הפתאים החוטאים במעשה · הנה אביע' רוחי ומחשבתי לכם הכסילים שסכלתם הדעת וחטאתם במחשבה · אודיע דברי אתכם הלצים שחטאתם בדבור · יען קראתי וגו' הם דברי החכמה האומרת להם יען קראתי והתרתי בכם שתשמעו לעצתי · ותמאנו לשמעה · נטיתי ידי כי זולת בקשי לעזור אתכם בעצתי עוד בקשתי לעזרכם במעשה ולנטות ידי להחזיק בכם להדריכם בדרך ישרה ואין מקשיב להחזיק בה : ותפרעו כמו למה משה ואהרן תפריעו וגומר ורוצה לומר כי הוספתם פשע על חטאת ובטלתם כל עניני עצתי בכונה להכעיס · ותוכחתי לא אביתם לשמוע וכמעט שהייתם לועגים עלי ועל דברי · גם אני וגו' גם אגמול לכם מדה כנגד מדה ובאידכם אשחק · ואלעג בבוא פחדכם · אשר הפחד ההוא יבוא בפתע כשאון מים כבירים אשר ישאון בסערת הים הבא בפתע · והאיד הוא יאתה בפתע כרוח סופה משבר הרים ומפרק סלעים בבוא עליהם צרה וצוקה לעונש חטאתכ' · כי אין מיתה בלא חטא · ואין חטא בלא מיתה אז יקראוני ובימר ואז כשיהיו בצרה יקראוני שאעזרם ולא אענה · ישחרוני וישכימו בבקר לבוא אלי ולא ימצאוקני :

קב ונקי

בראש הומיות תקרא · חסר המתואר בראש חוצות הומיות תקרא בפתחי שערי המקום אשר שם מושב הזקנים בתוך העיר אמריה תאמר כל אחת מהחכמות : עד מתי פתאים · רצה לבאר דברי החכמות ואמר שאלו הם דבריהם עד מתי פתאים כלומר עד מתי אתם הפתאים שאתם מתפתים בקלות תאהבו הפתיו' ויהיה פתי בכאן שם דבר לא תואר על משקל פרי מרי קרי ודומיהם · ולצים הם האוהבים דברי לעג וליצנות · וכסילים הם נעדרי הידיעה : תשובו לתוכחתי · אומרת כל אחת מהחכמות לאלו הכתות פתאים לצים כסילים תשובו מדרכיכם הרעה ובואו ושמעו דברי תוכחתי : הנה אביעה לכם רוחי · כלומר לא אתן לכם מן החכמה שיעור קטן רק אביעה כמעין נובע אשיחה ואשפיעה עליכם שפע חכמתי ואודיעה דברי אתכם שהם חלקי החכמה : יען קראתי · כאשר ראתה החכמה שאינם מקשיבים לקולה יעד להם הרע המעותד לבא עליהם ואמר' יען שקראתי אני בעצמי ותמאנו לשמוע בקולי ולא די זה אלא שנטיתי ידי להעלות אתכם אלי כאדם שנותן ידו לחבירו להעלותו אליו כאמרו הנה את ידך ויתן יד ויעלהו אליו אל המרכבה ועם כל זה אין מקשיב בקולי : ותפרעו · כמו למה משה ואהרן תפריעו העם ממעשיו וענינם הביטול כלומר ובטלתם ותחשבו לאין העצה הטובה שיעצתי לכם ודברי תוכחתי לא אביתם לשמוע ולעשות : גם אני באידכם · כלומר אתם שחקתם על דברי גם אני בבוא יום אידכם אהיה שמח שהוא נער גדול למקבל האיד ברעותו ולא שמח לאידו · ולפי שפסוק יפול לשמח וללעג ביאר שזה השחוק יהיה לעג וחרפה והוא אמרו אלעג בבוא פחדכם : בבוא כשואה · שואה ענין שממון ואמר שהפחד אשר יבא עליהם יהיה גדול באיכות והוא שיהיו בתיהם חרבות ושממות ולא יהיה בעיכוב אלא במהירות : ואידכם כסופה יאתה · עד שיהיה צרה וצוקה גדולה וקרא לרעו בלשון איד מפני שהאיש אשר ישיגוהו רעות ידמה לו שהעולם כלו חשוך ושם ענכים ואידי' קיטוריי' מחשיכים הארץ : הערה · א' הזהיר תחלה באמרו שמע אני מוסר על הרחקת חברת הרשעים שהוא ענין הכרחי מאד ואח"כ חכמות בחוץ תרונה לזה בלמוד החכמות התוריות וכן התחיל דוד אשרי האיש אשר לא הלך ואחר זה כי אם בתורת ה' חפצו והאב הראשון בתחלה לך לך מארצך ואחר זה יעד לו תכלית הצלחתו · ב' שתשוקת ידיעת החכמה היא טבעית לאדם מפני שהיא כלי להגיע להצלחתו ולזה אמר על צד המשל שהחכמה תקרא לאנשים בקול גדול שיחקרו בה וזהו כפל ההבעה וההודעה שהחכמה תודיע אותם · ג' כל אחת מהחכמות אומרת לאלו הכתות מהאנשים המורדים בחכמות אז בבוא עליכם צרה וצוקה יקראונני שיעזרם ולא אענם בהפך אשגבהו כי ידע שמי יקראני ואענהו : וישחרונני · יבואו בשחר לדרוש אותי ולא ימצאונני ולמה יקרה להם זה :

מנחת ערב

ידי ולא אמר בכם שהוא בנפרד מעצמם ועדין ואין מקשיב ואדרבה ותפרעו כל עצתי ברחוקכ' ממוני' מתמוטט מתאזרו ותסתקעו ביות' בסטופו של ממון לזלא חסרון נטיית היד ולא דעת ולא תבונה לאמר כי מה' יצא הדבר ומי יתן ותסתקעו בממון בסתוף הארת תוכחתי ותחילו לסוב רק ותוכחתי לא אביתם לכן אנ"ל שאביא על עצמכם מכה ולא כבתחלה בנפרד מכם כ"א גם שלא יהיה בצרתכם לי צר כי אם שגם אני באידכם אשחק · ועל כת לצים שדרכו ית' לחזק מוסרם מיד בלי הדרגה אמר שתים הנה חזוקי יסוריכם א' שלא יתאחרו כי אם בבא כשואה פחדכם מיד ואידכם כסופה יאתה ולא יאחרו ב' שלא יהא בקל תחלה רק יחל מכם ובכם והו אדכם וגו' כלומר של עצמכם ועל כל זה לא תשובו עד המכה עד השחלת הרעה וזהו בבא עליכם גם צרה וצוקה · ועל הכת הג' הכלתי בוחרים בלמוד וע"כ יתרחקו מיראת ה' כי אין בור ירא חטא והם כסילים שישנאו דעת אמר עתה הנה לאלה תזלקחלק טוב מהקודמי' כי תסכון למו מדת יסורין יותר מהב' סוגים הקודמים והוא כי תחת כי שנאו דעת התורה וע"כ ויראת ה' לא בחרו כי אין בור וכו' ונמשכו לחטא לה' · ואמר על כל זה אל יתייאשו ב' הכתות הראשונות לומר שאבדה תקותם שלא ישובו כי אין לך דבר שעומד בפני התשובה והבכיר' תפסית כ' ושומע לי מכל כת שיהיה ישכון בעת · או יאמר גם שאמרתי שהיסורין מתקנים את הכסילים מי שהוא שומע לי זאת עלוי שלא היא שישכון בעת ושאנן מעתה טרם בא הרעה והיסורין מיסוב מפחד רעה שלא תבא ולא אחר ביותו עליו וזהו מפחד רעה :

תחת כי שנאו דעת · ולא בחרו בירא' יי' אשר היא הכנעה והישרה לקנין הדעת : לא אבו לעצתי · להשתוקק לחקור בחכמה מפני מה שיגלה מעניניה בדבר דבר מהבעלי נפש ומאסו כל תוכחתי בזה הענין : ויאכלו · הנה ימשך להם שיאכל מפרי דרכם וישבעו מהדרכים הפחותים שהיתה עצתם להתנהג בהם : משובת פתיים תהרגם · כי זה יהיה סבה שתפול בחירתם ברע פעמי' רבות והשלוה אשר בחרו בה הכסילים לבלתי עמול בחכמה תאבדם כי דרכיהם יהיו בזולת חכמה והשכלות : ושומע לי ישכן בטח · ואולם מי שישמע לי לחקור בחכמת הש"י כנמצאו' ישכן בטח ושאנן מפחד רעה כי מפני חכמתו תדבק השגחת השם ית' בו : בני אם תקח · אמרה עוד החכמה על

רשי

מפרי דרכם · הפירו' שאוכלי' בחייהם בגרות המוגאות אותם והקרן שמורה להם בגהינם : משובת פתאים · את אשר לבם שובב · ושלות כסילי' תאבדם · לפי שרואי' הרשעי' שהם מצליחי' נדבקים ברעתם ואינ' חוזרין : ישכן בטח · בעולם הזה · ושאנן לעולם הבא · מפחד רעה · מדינה של גיהנם ושאנן ויהי שלו ושקט ושאנן לשון עתיד לכן נקוד פתח : בני אם תקח אמרי : בני תהיה אם תקח אמרי : להקשיב לחכמ' לעסוק בתורה : כי ה' יתן חכמה · בא למדת שגדולה היא שהרי נתנה מפי הקב"ה לכך אתה צריך לקנותה: יצפן

ל לַאֲבָהָרוּ׃ לֹא־אָבוּ לַעֲצָתִי נָאֲצוּ כָּל־תּוֹכַחְתִּי׃ וְיֹאכְלוּ מִפְּרִי דַרְכָּם וּמִמֹּעֲצֹתֵיהֶם יִשְׂבָּעוּ׃ כִּי מְשׁוּבַת פְּתָיִם תַּהַרְגֵם וְשַׁלְוַת כְּסִילִים תְּאַבְּדֵם׃ וְשֹׁמֵעַ לִי יִשְׁכָּן־בֶּטַח וְשַׁאֲנַן מִפַּחַד
א רָעָה׃ בְּנִי אִם־תִּקַּח אֲמָרָי וּמִצְוֹתַי תִּצְפֹּן אִתָּךְ׃ לְהַקְשִׁיב לַחָכְמָה אָזְנֶךָ תַּטֶּה לִבְּךָ לַתְּבוּנָה׃ כִּי אִם לַבִּינָה תִקְרָא לַתְּבוּנָה תִּתֵּן קוֹלֶךָ׃ אִם־תְּבַקְשֶׁנָּה כַכָּסֶף
ה וְכַמַּטְמוֹנִים תַּחְפְּשֶׂנָּה׃ אָז תָּבִין יִרְאַת יְהוָה וְדַעַת אֱלֹהִים תִּמְצָא׃ כִּי־יְהוָה יִתֵּן

תַּחַת כִּי־שָׂנְאוּ דָעַת וְיִרְאַת יְהוָה לֹא בָחָרוּ׃

עַל דְּסָנוֹ יְדִיעְתָא וְדַחַלְתֵּיהּ דֶּאֱלָהָא לָא אִתְרְעִיוּ׃ לָא צָבוֹ בְּתַרְעִיתִי וְאַשְׁלִיווּ כָּל מַכְסְנוּתִי׃ וְאַכְלוּ מִן פֵּירֵי דְאָרְחָתְכוֹן וּמִמִּילְכֵיהוֹן יִסְבְּעוּן׃ מְטוּל דְּנֶהְפָּכְנוּתָא דְּשַׁבְרֵי תִּקְטוֹל אִנּוּן וְטוּעֵי דְּסִכְלֵי תּוֹבְדִינוּן׃ מַן דְּשָׁמַע לִי נִשְׁרֵי בִּסְבָרָא וְנִשְׁרָא מִן דְּחוּלָא דְּבִישְׁתָא׃ בְּרִי אִין תְּקַבֵּל מִלּוֹי וּפוּקְדָנַי תְּטַשֵּׁי גַּבָּיךְ׃ וְתַצְלֵי אֶדְנָךְ לְחָכְמְתָא וְתַפְנֶה לִבָּא לְבִיוּנָא׃ וְאִימָא לְבִיוּנְנוּתָא תִּתְקְרָא וּלְבִיוּנָה תִּתֵּן קָלָךְ׃ וְתִבְעֵי הֵיךְ סִימָא וְהֵיךְ סִימְתָא תְּצִיצִיָה׃ הֵידֵין תִּתְבַּיַּין דַּחַלְתֵּיהּ דֶּאֱלָהָא וִידַעְתֵּיהּ מִן קֳדָם אֱלָהָא תִשְׁכַּח׃ מְטוּל דֶּאֱלָהָא יהיב

גי' ל' ג ד' · ו' · ל' ותס' יב' אס · ד' · ד' · ט' חס' · ג' · ג' דגש' ויבס מלדף · ל · ג'

אזנך ט' חס' וסי' וגליתי את אזנך ודבתריה דגבי שבועת דוד ויהונתן · גם מאז לא פתחה אזנך · אל תסתר פניך · תאות ענוים שמע' יי' · תהייגה אזנך קשובות לקול תחנוני · להקשיב לחכמה אזנך · בני לדברי הקשיבה · בני לחכמתי הקשיבה : ודעת אלהים ג' בלישנא וסימ' אין אמת ואין חסד · כי חסד חפצתי · ודעת אלהים תמצא :

אבן עזרא

כי משובת · מן בשובה ונחת והענין ושלות כסילי' ופירושו מנוחת פתאים תאבדם היא תהרגם כי בהיות להם מנוחה יעשו רשע וכשהם שלוים מפגעי העולם השלוה תאבד' פירוש אחר מענין שלו כל בוגדי בגד כמו אשר חוטא עושה רע וגו' על כן מלת לב וגו' והוא הנכון : ושומע לי · וכל זה דבר החכמ' שב' חכמות בחוץ תרונה : בני אם תקח אמרי וגו' · אז תבין לדק הנזכרים בראש הספר וכאשר תשיג לזה המקום · ואמר כי תבא חכמה היא תבוא לך כמו אים לביתו · תבונה תנצרכה להצילך מאשה זרה : תושיה התי"ו נוסף מן יש ותקרא כן החכמה בעבור שהיא יש ועומדת לעד והשם יצפנה לישרים בעבור שיכלרו בה ארחות משפט והם המצות · ודרך חסידיו ישמור השם כאשר ישמרו האורחו' : אז

כל המשל בני אם תקח אמרי שהוריתיך במה שקדם ותשמור אתך מצותי להקשיב לחכמה אזנך וגו' : להקשיב · אזנך לחכמה ללמוד אותה מהיודעי' עם מה שייסיר אותך לחשוק ולחקור בה מהשיג לה ויראה מהחכמה בדברים עצמיים כמו שזכרנו ואחר שתדע החכמ' תטה לבך לדעת התבונה : כי אם לבינה · ולא תחשוב שהשגתם נמנעת ממך מבד שלא יגאו אל הידיעה בה מדברים עצמיים אך תדע באמת שאם תחשוק להשיג הבינה חשק רב כדרך שתקרא ותתן קולך לבינה כמו שיקרא האדם מי שירצהו ויחשיק בו : אם תבקשנה · ותבקשנה עם זה כמו שיבקשו הכסף ותחפש עליה כמו שיחפשו המטמונים שיחפרו פה ופה עד שימצאום הנה בזה האופן תמצא התבונ' ר"ל שתקבץ כל ההקדמו' המפורסמות הנופלות בדרוש אשר תחקור בו ואחר תברר הצודקת מהבלתי צודקת ובזה האופן תבקשנה ככסף וכמטמוני' וזה כי כבר יחפרו במקו' לראות אם יש שם לכסף מוצא ואם לא נתברר להם שהחפירה ההיא תובילם למצוא הכסף וכן יעשו זה עד שימצאו המקום אשר בו יש לכסף מוצא וכן ראוי שיעשו למצוא התבונה לפי שלא יבאו בה בהקדמות עצמיות ולזה אין לבטוח בהקדמות שימצאו בה מתחלת הענין שיתנו האמת עד שתשלם החקירה בכלם כמו שזכרנו הנה כשתעשה זה בזה האופן אז תבין יראת יי' ותמצא דעת אלהים כי זה יעמידך על הדברים האלהיים ולמה שתשיג מעוצ' מדרגת מציאות הש"י תירא ממנו מרוב רוממותו וגדולתו אשר לא יושג לזולתו ואמנ' תעזור בש"י בזאת ההשגה כשתתעורר בה מעלמך באופן אשר זכרנו : ביאור

אבן יחייא

תחת וגו' והנה לא אענה יען כי שנאו דעת שהיא מעלת החכמה ויראת ה' שהיא תכלית מעלת התורה לא בחרו· ולא אבו לעצתי במעלת המדו' · נאצו כל תוכחתי במעלת המצות · ויאכלו וגו' ולכן ראוי שיאכלו מפרי דרכם הרעה והוא עונש מעשיהם הרעים · ישבעו מפרי מועצותיהם והוא עונש מחשבתם הרעה · כי משובת וגו' ביאר שו הב' פירות מעונשים לב' החטאים ממעשה ומחשבה · וכנגד עונש המעשה אמר כי משובה פתאי' אשר לבם שובב תהרגם · והמות יהיה פרי משובתם · וכנג' עונש המחשבה אמר ושלות כסילים אשר לא רצו לטרוח בהשיג הידיעות תאבדם ויהיה פרי שלות' האבדון המוחלט בעולם הארוך · ויהם עונש יותר גדול לחוטא במחשב' להיותו מין וכופר ואין פחד אלהים לנגד עיניו · ושומע לי וגו' אבל מי שישמע לדברי ולעצתי ישכון בטח בעולם הזה · ושאנן מפחד רעה בעולם הבא כי לא ישלוט בו פחד הרעה מגהינם · והנה המשל מהפרשה הזאת הוא כי היצר הרע הוא מפתה אל הנער ואל הבחור ללכת אחרי אהב' הנפש המרגשת ולגזול ולגזול לאסוף הון רב · ולא יראה כי הוי בונה ביתו בלא צדק כי אחריתו יהיה כבל · ויהיה עושר שמור לבעליו לרעתו והיצר הטוב הוא מרנן בחוץ וברא' הומיות יקרא להבדילם מאהב' הזאת ושימשכו לאהבת הנפש המשכלת אל החכמות פן יבוא כשואה פחדם ואיד' כסופ' · והוא לא יוכל להצילם כי מי שטרח בערב שבת יאכל בשבת · ולכן תחת כי שנאו דעת ויראת ה' יאכלו מפרי דרכם ויאבדו מן העולם הזה והבא מה שיקרה בהפך לשומע עצת היצר הטוב כי ישכון בטח בעולם הזה ושאנן מפחד רעה בעולם הבא :

ב בני אם תקח אמרי וגומ' אחרי שהזהיר הכפל מלעשות רע ומלכת בדרך חטאים · זרזו על עשיית הטוב ובקשת החכמה אשר היא יצילהו מהאיש המדבר תהפוכות בעדות שקר ומאשה רעה ונכריה אשר אמריה החליק' שהם השני דברו' אחרות מהלוא שבין אדם לחברו · הייני לא תנאף ולא תענה ברעך עד שקר · ור"ל בני אם תקח אמרי שהוא להקשיב אזנך לחכמה למען תשיג מעלת החכמה · מצותי תצפון אתך שהוא שתטה לבך לתבונה שהיא מעלת התורה אלהית למען תשיגה · ולכן למעלתה יחס אליה הטיית הלב והשכל · ולא הקשבת האוזן לבד · ויחס אליה ההטמנה והצפון את האדם ולא הלקיחה בלבד : כי אם לבינה וגומר הנה אחרי שהתלמיד יהיה חכם ומבין מדעתו בטבעו יהיה להשפיע אל הזולת כמעין המתגבר ושופע ויעשה תלמידים הרבה · ואחר כך בעת זקנותו יהיה כנהר שמתגבר והולך ועוש' ספרים הרבה חיבורים ופירושים · וזהו אומרו כי אם אחרי שיקשיב אזנך לחכמ' ויטה לבך לתבונה · לבינה שהיא מעלת החכמה תקרא ותלמוד לזולתך · ולתבונה שהיא מעלת התורה תתן קולך כדי להשפיעה על תלמידיך · אם תבקשנה וגו' ואחרי עשותך תלמידי' הרבה אם תבקשנה מעלת החכמה ככסף אשר האדם עושה כל ההשתדלות כדי להשיגו ולהתעשר בו ולשומרו · וכן תחפש אתה יומם ולילה בעיונך אותה כדי לכתוב דברי חפץ על ספר שתחב' מקדש · וכמטמונים שהם הפנינים והאבנים הטובות גדולי הערך לבלי חק מהכסף תחפשנה למעלת התורה לכתוב גם בה דברי אמת דברים של טעם · אז תבין וגומ' אז תשיג התכלית ממעלת התורה שהיא יראת ה' אשר באמצעותה יושג הדיבוק אלהי · והשיג התכלית ממעלת החכמה שהוא ידיעת דעת אלהים שהם המלאכים המשיגים ידיעת מעלה ומטה תשוה אליהם ותדבק בם · והנה זה הוא כהקש מתכלי' מתדבק מורכב מג' הקדמות אשר מהם יוצא תולדה אחת · הייני אם תשתדל בכל עוז להיות חכם · ואם תשתדל להיות רב מורה צדק לתלמידים · ומשפיע אל הזולת · ואם תשתדל לעשות ספרים כדי להשפיע אל הזולת לדורי דורות · וזהו ההקש · והתולדה אשר ימשך ממנו הוא אז תבין יראת ה' ודעת אלהים תמצא שהוא התכלית ממעלת החכמה וממעלת התורה כאשר אמרנו: כי ה' וגומר ואל תחשוב היותה נמנעת ההשגה הזאת אם תבקשנה ואם תחפשנה · אז היותה קשת ההשגה אף כי לא תהיה נמנעת · כי אין כילית למעלה ויותר ממה שהעגל רוצה לינק פרה רוצה להניק כי ה' מוכן ונותן לאדם דעת כשיכין עצמו אליה וזהו אומרו כי ה' יתן מעלת החכמה ומפיו

ר' מנחם המאירי

אפשר שהוא לשון שגגה שתרגום שגגה שלו · כלומר שגגתם תביאם לאבדון וקראה שגגה מצד פתיותם אחר שקראה מצד לשבת התאותם · ויש מפרשים שובה מלשון שובה ונחת ושלות כמשמעו מענין שלוה והשקט כלומר שלותם ונחתם והצלחתם תביאם להרג ולאבדון כי בטחו בהצלחתם ולא ישובו ממעשיהם הרעים והוא ענין מאמר תבקוק הנביא ע"ה על כן יזבח לחרמו ויקטר למכמרתו כי בהמה שמן חלקו ומאכלו בריאה ואמר ושומע לי ישכן בטח ושאנן ר"ל מפחד כל רעה ושאנן עבר מן הקל ותו"ו ו"ו ההפוך וזהו פשט המקראות· ועל דרך הנסתר היא כענין פרשה שלפניה וידוע שחמשת החושים הם סבת התאוות המושכות הנפש לבקשת המותרות והתעבוג עד שיסבבוהו המיתה הגמורה והאבדון וייעד על זה הכרזת החכמה בחמש' מקומות לרמוז האזהר' על כלם או יבלול בעיר כל כחות הגוף עיר קטנה ואנשים בה מעט · ולהיות כל חלקי הנפש שהם שלש במשכים אחריהם ייחס שלשת מיני הפתיות פתיים והם המאמינים לכל דבר · ולצים והם שאין להם שכל רק הדבור לבד · וכסיל הוא הפך החכם וזה שמין האדם על צד שלשת חלקי הנפש חלוקין לשלש מינין וידוע בכחות שהם הצומח והחיוני והמשכיל והנה הצומח כולל האילנות וב"ח והאדם והחיוני כולל בעלי חיים והאדם והמשכילי יוחד לאדם לבדו והנה המין הראשון במין האדם נמשך לכח הצומח והם הרוב והם עובדי האדמה ובעלי האומנות שכל זה היה צורך לצמיח' האדמה וגדולו והכת הזאת מצד עיקר מלאכתם אין להם שלימות שכל ולא אף הכהנת מדות אין להתפאר במין הזה ולשעות אל מכתו כדבם כן חטאו לי ועליהם ייחס הכה פתיים שאין להם חלק ראוי בלבוש' מצד עיקר הכחת עניכם וכן אין להם דעת לבחור האמת מן השקר ולא אף הטוב מן הרע

קב ונקי

תחת כי שנאו דעת · ירצה שנאו ידיעת הדע' ויהיה דעת שם לא מקור ואם יהיה דעת מקור יאמר תחת כי שנאו לדעת הצריך לדעתו : ויראת ה' לא בחרו · בא בחסרון הבית ובירא' לא בחרו אשר היראה הכנעה והיש' לקנין הדעת : לא אבו · ירצה שיעצתי אותם שיחקרו בחכמות האמתיות : נאצו כל וגו' · ר"ל חשבו לנאצה ולתועבה כל דברי תוכחתי : ויאכלו · החכמה אומרת אלו הנכנסים המוציאים אותי דמם בראשם ; ויאכלו מפרי דרכם · אשר בחרו · וישבעו מעצתם כיון שהיכם שומעים מוסר : כי משובת · כלומר המשובה והוא הדרך הרע שאחזו לנפשם ראוי הוא שיהיה סבת הריגתם · והשלוה אשר גדלו עליה והתרשלו מדרוש החכמה היא תאבד אותם מן החיים הנצחיים : ושומע · אומרת החכמה הטובו' והשלוה שהיתה לכסילים סבת אבידתם אמנם האיש השומע לעצתי ישכון בטח מקורות הזמן ואין יכולה למבטי הכוכבים עליו ויהיה שאנן מפחד ביאת הרע' עליו והענין שהוא לא יפחד שתבואהו רעה כי נכון לבו בטוח בה' : הערה · יודיע שהחכם מוסבת יותר מהכסיל ולזה הכסיל אין לו להתאונן בבוא פחדו ואידו כי הוא עצמו סבת רעהו בהתעצלו לחקור בחכמה האלהית עם שלם קריאת' לו בחוץ וברחובות : ב' רמז באמרו גם אני באידכם אשחק שהנפש אשר באלו החיים לא תקן מעשיה תהיה מקולקלת ועכורה בעולם הבא ואין מעשה שם להשיב את אשר הפסיד בחייה וזהו השחוק והלעג שמשחקין ממנה : בני · בזאת הפרשה יזכיר הענינים המעוררים להשגת החכמה והתחיל ואמר בני אם תקח אמרי ירצה תקבל אותה כמו קחו מוסרי וקבלת הדבר הוא ההפך לשמוע אותו · ומצותי תצפון אתך · ואחר השמיעה יהיה צפון באופן שלא ישכחהו : להקשיב · ר"ל ומה שאני מצוה אותך שתהיה אזנך קשבת לשמוע החכמ' ואמר תטה לבך לתבונה כלו' שתסיר לבך מתאוות הזמן ותטה אותו לדרך אחר והוא לשמוע אל התבונה : כי ר"ל לאשר תקרא ותתפלל לאל ראוי שתתפלל לו שיעזור לך בהשג' הבינה וכן צריך שלתבונה תתן קולך ותקרא בצעקת גדולות מפני שהשם הוא עוזר למבקשים לו · או יהיה תקרא לשון בחירה כמו ישראל מקוראי והכוונה שראוי שיעשה מהבינה עיקר ויהיה בוחר בה : אם וגו' · ירצה גם שבבקשת החכמ' יש יגיע' רבה אם יקל עליך זה העמל כמו שיקל לעורחים אחר הכסף מצד השמחה שיקבלו בתועלת הכסף בהכרח שתשיג המבוקש · או ירצה אם תבקשנה במאמר ומנך ובכל השעות וכל רעיוניך עסוקים בבקשתה כמו המבקשי הכסף בהכרח תשיג אותה ואם המפשנה בתכלית הדקדוק והחקירה שהוא יותר מבקשה כמו שמחפש מטמונים מזהב ומרגליות שיש בזה טורח גדול אז תבין וגו' · כלומר יגיע אליך באמת מן החכמה חלק גדול תוכל לעלות ממנו בידיעך אל דעת הקדושים שזהו רמז לנבואה : כי ה' · אמר לא יפלא ממך זה הדבר ולא יהיה נמנע בעיניך שתחול עליך שפע החכמות בעת שתשוטט מקשבותיך והשתדל בבקשתה כי השם הוא נותן החכמה תמיד ואין כילות בעולם העליון והחסרון מצד רוע הכנת המקבלים לא מצד הנותן : יצפון

מנחת ערב

בני אם תקח אמרי וגו' הנה אז"ל ועתה אם שמוע תשמעו בקולי ושמרת' את בריתי אם עתה תקבל עליכם יערב לכם מכאן ואילך שכל התחלות קשות · וזה כלפי שאמרו ז"ל הבא לטהר מסייעין אותו וע"כ בההלתו לעשות המצוה היא כבידה עליו ומשהתעורר לעשות ובא לטה' מסייעין אותו והיא קלה לו לעשותו · וז"ש ועת' אם שמוע וגו' אח"כ ושמרתם את בריתי יקל לכם לעשות המצוה ע"י הסיוע מלמעלה וע"ד זה יאמר שלמה בני אם תקח אמרי שהוי' אחה המתחיל ותקח אמרי תזכה לסיוע משמים שתשלים מפלך ומצותי תצפון אתך לקיימם וכמו כן תעלה מעלה מעלה אם להקשיב לחכמה אזנך תתן תזכה למעלה יותר מזו שתטה לבך לתבונה שהיא מעלה נוספת על החכמה מבין דבר מתוך דבר · וכן אם זכית לבינה כי אם לבינה תקר' תזכה למעל' נוספת שלתבונה תתן קולך ותהי' עסקיך בה קל לגמור מחשבתך הטהורה אשר התעוררת בה : אם תבקשנה ככסף וגו' הנה מחפשי הכסף בהרים במעבר יעדרון עד מתחת לארץ עד תהומי רבא ואם עדין לא ימצאו הארץ אשר ממנה יצא הכסף הם מוסיפין לעמוק עמוק עמוק עד שימצאו העפר המעורב עם הכסף ואז יבקו אותו מן העפרוריות ע"י מסיבת אש פעם אחר פעם עד אשר יצא הכסף נקי מכל סיג · והנה במקום אשר יתחיל זה כעפר ימצא בו מעט כסף ואח"כ אשר יוסיפו לחפור בארץ יהי' העפר ברב כסף וכמו כן כל פעם שיוסיפו לעמוק יוסיף הכסף ושע"כ הם מטריחים עצמם לחפור חפירות עמוקות מאוד מאוד ולא יחושו על הטורח כי רב הוא יען שהיודעי' שעי"כ יקבלו שכר על הטרחה יתירה בהמצאם עושר רב כמו כן תעשה במלמדך תורה ועשותך מצוה שלא תכבד עליך עול תורה ומצות רק אדרב' כל עוד שהשיג השגה מה מהתורה עוד תוסיף לחפש אחריה כי כן ירבה לך השגתך בה עד עמוק עמוק מי ימצאנה ולא יכבד עליך עולה כיון שאתה יודע ששכר הרבה תקח בעה"ז ובעה"ב כמו שעוסי' מבקשי כסף וחופשי מטמוני' שלא . עליהם יהיה המלאכה לטרחה כחשב' יען בוא להם ריוח גדול תמורתה · או ירצה מבקשי כסף להרויח ולעשות מטמ כים מסכר מלאכתם או משלם ומתנם לא ישיגו חפצם להעשיר בבת אחת אלא כל יום ויום הם מוסיפי' עושר וקובץ על יד ירבה עד שכל פרוטה ודינר וזהב שהם מרויחים מצטרפת לחשבון גדול המכנס אם ירצו להשיג עושר בבת אחת ובפעם אחת לא ישיגו חפצם לעולם כי אם אחד בעיר ושנים ממשפחה דרך מליהם

רלבג

ביאור המלות · יצפון לישרים תושיה · הרצון בתושיה הנימוס המושכל אשר בדברים וזה הנימוס יוהר אמתי בזולת היש והנמצא מהדברי' המורכבים מחומר וצורה כי המציאו' לדברים הוא מזה הצד כמו שהתבאר במקומותיו וזה הענין קר"ו יש במקום אחר אמר להנחיל אוהבי יש : השמחים וגו' בתהפוכות איש רע · ונלוזים הם כמו עקשים : ביאור הדברים כי יי' · כי הוא יתן חכמה לאדם בשפע השופע לו ממנו כמו שנתבאר בספר הנפש והשלמנו הביאור בו במאמר הא' מספר מלחמות יי' ומפי הש"י ישפיע לאדם שפע ותבונה באופן הנזכר : יצפון לישרי' · הנה הוא מסתיר התושיה והוא הנימוס המושכל אשר לנמצאות ושומר אותה לתתה לישרים כי הם לבד יתכן שיגיעו להשגות העיוניות מפני היותם ישרים במדות ...

משלי ב

יִתֵּן חָכְמָה מִפִּיו דַּעַת וּתְבוּנָה: וְצָפַן לַיְשָׁרִים תּוּשִׁיָּה מָגֵן לְהֹלְכֵי תֹם: לִנְצֹר אָרְחוֹת מִשְׁפָּט וְדֶרֶךְ חֲסִידָו יִשְׁמֹר: אָז תָּבִין צֶדֶק וּמִשְׁפָּט וּמֵישָׁרִים כָּל־מַעְגַּל־טוֹב: כִּי־תָבוֹא חָכְמָה בְלִבֶּךָ וְדַעַת לְנַפְשְׁךָ יִנְעָם: מְזִמָּה תִּשְׁמֹר עָלֶיךָ תְּבוּנָה תִנְצְרֶכָּה: לְהַצִּילְךָ מִדֶּרֶךְ רָע מֵאִישׁ מְדַבֵּר תַּהְפֻּכוֹת: הַעֹזְבִים אָרְחוֹת יֹשֶׁר לָלֶכֶת בְּדַרְכֵי־חֹשֶׁךְ: הַשְּׂמֵחִים לַעֲשׂוֹת רָע יָגִילוּ בְּתַהְפֻּכוֹת רָע: אשר	יצפון ק' · ג' ב' בתמימו' · חסידיו ק' · ג' ד' מל' בכיפ' · ל' מל' · ג' · ג'	יְהִיב חָכְמְתָא מִן פּוּמֵיהּ יְדִיעֲתָא וּבִיוּנָא: יְטַשֵּׁי לְתָרִיצֵי סַבְהֲיֵי וּמְסַיֵּיעַ לְאִלֵּין דִּמְהַלְכִין בְּלָא מוּם: לְמִנְטוֹר אָרְחָתָא דְּדִינָא וְאָרְחָתָא דְּצַדִּיקִין נְנַטַּר: הֵידֵין תִּתְבְּיַן צִדְקְתָא וְדִינָא וְתְרִיצוּתָא דְּכָל שְׁבִילֵי שַׁפִּירֵי: אֲרֵי תֵיעוֹל חָכְמְתָא לְלִבָּךְ וִידִיעֲתָא לְנַפְשָׁךְ יִבְסָם: תַּרְעִיתָא תִּנְטוֹר עֲלָךְ בִּיוּנְתָא תִּנְצְרָךְ: דִּי תִתְפְּצֵי מִן אָרְחָא בִּישָׁא וּמִן גַּבְרָא דִּמְמַלֵּיל סַפְרְכִיתָא: דְּשָׁבְקִין אָרְחָתָא תְרִיצָתָא וְאָזְלִין בְּאָרְחָתָא דַּחֲשׁוֹכָא: דְּחַדְיַין לְמֶעְבַּד בִּישׁ וְדָיְיצִין בְּהוּפְכָא דְּבִישְׁתָא: דְּאָרְחָתְהוֹן

תם ב' בתמימות וסימ' תם ויושר יצרוני · מגן להלכי תם · וא' תקותך ותם דרכך · וכלהון ת' בסיפ' וח' חס' כשאר קרי' וסימ' בסדר בהר סיני : להצילך ג' בקרי' וסימ' להצילך ולתת איביך לפניך והיה מחניך · להצילך מדרך רע · מאשה זרה מנכריה אמריה : השמחים ג' וסימ' השמחים ללא דבר : לעשות רע · אלי גיל ישישו :

רשי

יצפן לישרי' תושיה · גנזה הקב"ה אלפים כ"ו דורות עד שנתנ' לדור המדבר : ומגן להולכי תם · כלומר והיא תהיה לך למגן : לנצור ארחות משפט · שעל ידה ינצרו ארחת משפט והוא דרך חסידיו ישמר שלא יכשלו : אז תבין יראת ה' · מוסב על ענין של מעלה שאמר אם לבינה תקרא : מזימ' תשמור עליך · התור' תשמור עליך : מאיש מדבר תהפוכות · הם המינים שמטים את ישראל לעבודה זרה ומהפכים את התורה לרעה : ונלוזי'

אבן עזרא

אז · תבין · מוסף שנים עמו וכן הוא תבין מישרים ותבין כל מעגל טוב : כי תבא · כאשר תבוא חכמ' בלבך · ינעם בלשון ... להצילך מדרך איש רע · תהפוכות הדברי' ... והם תהפוכות : בתהפוכות רע · ונלוזים

מנחת ערב

פ"א' או גם או שנתייק' השער שהוא דבר שאינו ...

... זכר כמו דעת לנבון נקל · תנצרכה כדי שתצילך מדרך איש רע · שאינם על תקונם והענין העוזבי' ארחות יושר והם תהפוכות : פירוש איש רע :

... תבונות וזהו כי כשתשכל באופן החסד והחנינה והיושר ... בעולם העליון והאמצעי והשפל הנה ייסירך זה לקנות ... בדרכי השם יתברך שבזאת ההשגה גם כן תהיה כעזר ... והסדרי' המישרים להגיע אל השלימות בזאת הפילוסופיא :

ר' מנחם המאירי

פרשה שלישית

אבן יחייא

קב ונקי

רשי

ונלוזים במעגלות'· כל לשון נלוז לשון עקמומית הוא שבכל מקום הוא סמוך לעקש ועקום הוא לשון עקו' כמו שנאמר ומעקשים למישור ונלוזים במעגלותם הם עקומים בדרכיהם המקולקלים : מאשה זרה · מכנסיה של עבודת אלילים ולא יתכן לומר שלא דבר אלא על המנאפת ממש כי מה שבחה של תור' שאמר כאן להצילך מאשה זרה ולא מעברה אחרת אלא זו עבודת אלילים שהיא פריקת עול של כל המצות : כי שחה אל מות ביתה מוסב על להצילך וגו'· כי תבא אל ביתה ישח ומחליק כמדרון היורד אל מות · והתור' תשמור עליך מנפילה זו · הרי דבר גדול הוא לך : רפאים · נרפים מדרך הטוב ונעזבי' מאין סומך על מנופלים בגיהנם : לא ישובון · יקשה בעיניהם לפרוש ממנה ולחזור בהם : למען תלך · מוסב על המקרא שלמעלה להצילך מדרך רעה · למען הוליכך בדרך טובים : כי

רלבג

אשר ארחותיהם · האנשים אשר דרכיהם מעוותים בדעות גם תשמור אותך להצילך מאשה זרה והיא הנפש המתאוה כי היא זרה ונכריה לאד' ר"ל שאינה לו במה שהוא אדם אשר החליק' אמריה למשוך האדם אל המרד והחטא מצד הערבות אשר יראה הכח המדמה שיש בפועל ההוא המגונה :

ביאור המלות העוזבת אלוף נעוריה · ר"ל מי שהוא אלוף נעוריה ואמר זה על צד המשל כאשה עם בעלה כי הוא רחוק שתעזוב האשה בעל נעוריה : כי שחה · השפילה : חסד ואמת · חסד הנושא והרצון בו אדון החסד והאמת : ביאור הדברים העוזבת · והנה זאת האש' הזרה עוזבת מי שהוא אדוניה מנעורי' והוא השכל האנושי כי הוא הושם באדם למשול באלו הכחות העובדים אותו ושוכחת ברית אלהיה כי אין לה חפץ בברית השם ית' להשיג החיים הנצחיים כי שפלה במציאותה ובמדרגתה לעלות בזאת המעלה : כי שחה · הנה בית' ומשכנה הוא אל המות וההפסד ודרכיה יביאו אל המתים : כל באיה · כי אין לה בעלמה השארות אחד מהבאי' אליה להמשך לפתיותה לא ישוב מהחטאים ההם כי תמיד תתחזק עליו ותמשול בו ותסיתהו לחטא ולא ישיגו ארחות חיים כי ההמשך אל התאוו' ימנע האדם מהשתדל במושכלות אשר הדריכ' להשגתם הוא דרך החיי' ובזה האופן תהיה התאוה סבה לטעות בעניני התבונה כי היא תמשיך האד' לקיי' הדעת אשר לא ינעול הדלת בפניה מהתנהג לפי התאוה והמשל כי האיש רב התאוה יבחר לקיים שאין יתברך יודע דבר באלו העניני' השפלי' שאינו משגיח בהם שאין גמול ועונש ממה שידמה לזה מתה שלא ימנע האד' מרדוף אחר התאוה והנה כמו שזכרנו החכמה והתבונה יצילוך מהאשה שזכרנו : למען תלך בדרך טובים · ותשמור דרכי צדיקים שהם נזהרים מהמשך אחרי האשה הזרה והנה התועלת שיגיע לך מזה הוא הקיום והתמדת המציאות גם בזה העולם הגופיי וזה : כי

משלי ב

טו אֲשֶׁר אָרְחֹתֵיהֶם עִקְּשִׁים וּנְלוֹזִים בְּמַעְגְּלוֹתָם: לְהַצִּילְךָ מֵאִשָּׁה זָרָה מִנָּכְרִיָּה אֲמָרֶיהָ הֶחֱלִיקָה: הַעֹזֶבֶת אַלּוּף נְעוּרֶיהָ וְאֶת־בְּרִית אֱלֹהֶיהָ שָׁכֵחָה: כִּי שָׁחָה אֶל־מָוֶת בֵּיתָהּ וְאֶל־רְפָאִים מַעְגְּלֹתֶיהָ: כָּל־בָּאֶיהָ לֹא יְשׁוּבוּן וְלֹא־יַשִּׂיגוּ אָרְחוֹת חַיִּים:

כ לְמַעַן תֵּלֵךְ בְּדֶרֶךְ טוֹבִים וְאָרְחוֹת צַדִּיקִים תִּשְׁמֹר: כי

דְּאָרְחַתְהוֹן מְעַקְּמָן וּמְפַתְּלִין שְׁבִילֵיהוֹן: דְּתִתְפְּצֵי מִן אִתְּתָא חִילוֹנִיתָא מִנּוּכְרֵיתָא דְּמִלְּהָא חֲלָיָין: דְּשָׁבְקָה מַרְבִּיתָא דְּטַלְיוּתְהָא וּקְיָימָא דֶּאֱלָהָא טָעַת: דִּבְעֻמְקָא דְמוֹתָא בֵּיתָהּ וּלְגִבָּרַיָּא וְהִלְכָתָא דִּשְׁבִילָהָא: כָּל דְּעָיְילִן לָא חָזְרִין בִּשְׁלָם וְלָא צָיְירִין אָרְחָתָא דְּחַיֵּי: בְּדִיל הַלֵּיךְ בְּאָרְחָתָא דְּטָבֵי וּשְׁבִילֵי דְּצַדִּיקֵי תִנְטוֹר: מטול

ואת ברית חד מן ואת ומלה אחרא ולית להון זוגא וחילופיהון מ"ד את ולית זוגא וסימ' נמס' במס' רבתא במערכת הא"לף בערך את כס"ד וע"ש כי הוא צורך לקרי' : ישובון י' ג' מנהון מ"ל וסימ' נמסר במלכים א' סימ' ח' :

אבן עזרא

ונלוזים · מעוקלים : להצילך · פירושו כי כאשר התבונה תנצרך' מאיש רע כן תצילך מאשה רעה · ונכריה בעבור שלא למדו מעשה הטוב כאילו הם מזרע זר ונכרי : ברית אלהי · כי הנשים נכנסות עם האנשים בברית השם שלא יבגוד איש באשתו ואשה באיש' והיא בגדה בזרותה · פ"א שם שמו ביניה' ואם הוסר מהם נותר אש ואש : כי שחה · האשה עצמה שחה אל מות שהוא ביתה והוא עומד ואיננו יוצא כאשר חשבו רבים · רפאים מתים והוא מלשון נרפים בעבור שתשש כחם בענין וגבר ימות ויחלש : כל באיה · באים אליה · לא ישובון · מדרכם הרע ולא יוכלו להשיג ארחות חיי נפש : כי

אבן יחייא

אשר ארחותיהם וגומר הנה בכל המדות יש שלשה קצוות הקצה הראשון ד"מ כמפזר הונו · והוא רע כי בסופו יצטרך ללחם איש · והקצה אחרון והוא הכילי והוא גם כן רע כי לא יועיל לזולתו במחונו ויקבוהו לאום · והקצה אמצעי והוא הישר בעיני אלהים ואדם והוא נדיב כי יתן בעת הצריך לתת ובמקום הצריך ולאיש הצריך · וזהו דעת רבי ע"ה שאומר איזו היא דרך ישרה שיבור לו האדם כל שהיא תפארת לעושיה ותפארת לו מן האדם כנדיב כי הוא תפארת לעושיה כי לא יפזר ממונו ויעני כמפזר · והוא תפארת לו מן האדם שהכל ישבחוהו · כי לא יקבץ על יד כדי להרבות הונו ככילי שהכל יקבוהו · והנה הקצה אמצעי יקרא אורחות יושר · והקצה ראשון יקרא מעגל נלוז · והקצה האחרון מהכילות יקרא אורח עקש · וזהו אומרו פה כי הם עוזבים אורחות יושר שהוא הקצה אמצעי ויוצאים שיהיו אורחותיהם עקשים ונלוזים במעגלותם שהם השני קצוות עקלקלות · להצילך מאשה רעה וגו' ביאר כי מעלת החכמה יצילהו מהאשה רעה שהיא נכריה אל כל זולתה רק לבעלה שהיא עצם מעצמיו · והמנאפת הזאת אמריה החליקה אל הבחור הלז כדי ללכדו ברשתה להיות אצלה לישכב עמה כאשת פוטיפר ליוסף הצדיק : העוזבת וגומר ספר גנותה כי היא עוזבת אותו האיש שהיא אדוניה ואלופה ע"ד כי הוא אדוניך והשתחוי לו · וזה מזמן נעוריה · שאף כי לא היה אסור הדת כדבר · השכל לא היה סובל אכזריו' כזה שתעזוב אותו אשר אהבת מנעוריה ללכת להבעל אל עם אשר לא ידעה מתמול שלשום · וכל שכן כי יש אסור הדת כי אסרה את עצמה לזולת בברית הכתובה והקדושין והז' ברכות כאשר סדר ה' אלהים וזהו אומרו ואת ברית אלהיה שכחה · כי שחה וגומר ספר כי הגלתה הוא דבר רב התועלת יען כי בחברתה יש המיתה זמניית והנצחיית · וכנגד הזמניית אמר כי ביתה שחה כשוחה עמוקה כי זרות ומעגלותיה הם סבה לעשות האנשים כהרגים ורפאים · כי קנאה חמת גבר ולא יחמול ביום נקם ויהרוג הנואף והמנאפת · כל באיה וגומר וכנגד הנצחיית אמר כל באיה אל האשה המנאפת לא ישובון בתשובה כי שבשתא כיון דעל על · ועל הרוב הוא חטא נמנע התשוב' להיו' כי המוכרח בתשובה הוא עזיבת החטא מה שא"א בחטא כזה להיות כי עזה כמות אהבה · ומים רבים לא יוכלו לכבותה ואם יתן איש את כל הון ביתו בוז יבוזו לו · ולכן יהיה מהנמנע אליהם השגת אורחות החיים הנצחיים · למען תלך וגו' ר"ל כי המזימה שהיא מעלת החכמה תשמור אותו ויצילהו מכל האמור למען ילך בדרך טובים שהם אותם אשר ינהגו את עצמם בדרכי החכמה המואסת הניאוף וזולתם מן הפעולו' רעו' · ותבונה שהיא מעלת התורה תנצור אותו למען ישמור אורחות צדיקים אשר ינהגו דרכי הצדק מהתורה : כי

ר' מנחם המאירי

ימנעוך אבל אם תוכל להשתדל בזה ויעלה בידך שכרך הרבה מאד · הודיעו שהתועלת הנמשך מזה רב ושבו יגיע לכל שלימות וישמר מכל רע ויובטח בכל מיני שטובות בזה ובבא למען ינו בלבו ההמיה אחר הממון ושאר ההנאות הגופיות וכן יקטן בעיניו אורך הזמן ועל זה אמר בני אם תקח אמרי כלומר שיקחך לבך לקיימם · ומצותי ר"ל את אשר אני מצוה אותך והוא להקשיב לחכמ' אזנך לא שירמוז עתה על קיום מצות התור' אבל מצותי רומז על מה שהוא מצוהו בהשתדלות החכמה · ואמר מצותי' לשון רבים על צוותו אותו בזה פעם אחר פעם ואמר תצפון אתך ר"ל בחדרי לבבך להיותם לך לזכרון תמיד והוא להקשיב לחכמה אזנך ולהקשיב פועל יוצא ר"ל לעשות אזנך קשבת לחכמה וכן שתטה לבך לתבונה וכפל הענין במלת פקפוקו בזה ואמר כי אם לבינה תקרא כלומר אם בשום פנים תוכל להשתדל בזה הרבה וכן לתבונה תתן קולך ורבותי' ז"ל דרשו באם זה לשון אמהות כענין אמרה לי אם כלומר השתדל היות גדולך אצל הבינ' ובתיקם הגדול הבן בחיק האם וכן חזר וכפל אם תבקשנה ככסף וכו' · ולהיות הכסף והמטמונים היותר חשוב בעיני אוצרות האדם והיקר שבהם דמה בהם החכמה אע"פ שהיא גדולה מהם לשכך את האוזן בדמות הענין שרוצים לחבבו בעיניו ולתת חנו לפניהם בדבר היותר יקר שבזה המצות על דרך שמדמין עניני השם לנבראיו כאריה ישאג · קולו כקול מים רבים · כלומר אם תבקשנה היטב כמו שראוי לבקש הכסף וכמטמונים תחפשנה אז תבין וכו' · וייחד הבקשה לכסף והחפוש למטמוני' כי הכסף רוצה בו ההשתדלות בריוח והבקשה הוא לשון ההשתדלות על הדבר והמטמון הוא דבר גנוז במקום נעלם יתכן בו לשון חפוש אנה ימצאהו או אולי אמר אם תבקשנה ככסף לפחיתותו בערך אל החכמה והוא שידוע שלימות האדם חלוק על ארבעה מדרגות הראשונה שלימו' הקנין ר"ל העושר והממון והשנית שלימות גופו ביותר ביופי צורתו ושלימות תכונת איבריו וגבורתו ובריאותו והשלישי שלימות המדות · והרביעי שלימות החכמה · והנה הראשון הוא הפחות שבכולם לשתי סבות האחת שמצד שאין דבוק בינו ובין האד' כלל אבל הוא בביתו והעושר בתיבתו ולפעמים הוא במקום אחד ועשרו במקום אחד או הוא ביבש' והממון בים הוא נפרד ממנו בכל כל שכן עם היות כמה מומדים כותני' ענין עליו אמרו חכמי המוסר שלשה אין לבטוח בסבר פניהם המלך והים והעושר כלומר כי סבה קלה יעביר הכל ויהפך עליו לאכזרי · והשנית כי אף אם לא יפרד אין לבעליו בו כי אם ראות עיניו העשיר לא ירבה והממעיט לא יחסר · והשני עם היות לשלימות ההוא דביקות בינו ובין בעליו איננו לאד' מצד אשר הוא אדם רק מצד שהוא בעלי חיים וישתתף בו עם שאר בעלי חיים אף כי לא ישיג באחת מכל אלה לקצת בעלי חיים זולתו לא ישיג ליופי הסוס ולא לגבורת הארי והנה תכלית תועלת זה לשאת משא כבד או לשבור עצם גדול בשניו וביאר באלו הכללים · והשלימות השלישי הוא בלי ספק נכבד ובו צורך הכרחי לשלימות השכלי ועל כן הוא נרמז גם כן בפרשה זו · ואולם כשתגיע ענין זה בשלימות בשכלך תמצאהו רבו לזולתו אין מקום לשלימות המדות ברוב העניינים רק בינו ובין אחרים עמו ומזה הצד הוא שלימות תולה לו מצורף אל היותו בלתי מכוון לעצמו · והרביעי הוא המחשב המכוון לעצמו שהוא לו לבדו אין זרים אתו בזאת יתהלל המתהלל · ואמר על זה אם תבקשנה ככסף וכו' · ר"ל אם תטרח אחר שלימות הנכבד שבכל מיני השלימיות כדרך שאתה טורח על הפחות שבכלן אז תבין וזה כמאמר חכמי המוסר שאמר אחד מהם לתלמידיו מי יתן והיו חייכם יקרים בעיניכם שוה כסף אחד וכאשר היה בעיניה' כמתעתע ביאר להם חידתו ואמר כי תחמלו על כסף אחד שלא להוציאו לבטלה ולא תחושו על הוציאכם רוב ימיכם לבטלה ובישיבת קרנות ורחובות · ושוב לדבריהו והוא שייעד לו שאם ישתדל בזה כראוי מה רב טובו הצפון לו · או נפרש אם תבקשנה ככסף כלומר שתבקש הנגלה תחלה ואחר כך המטמוני' שהוא רמז אל הנסתר כענין האמור תפוחי זהב במשכיות כסף ואמר שבזה יגיע לשלימות והוא אמרו אז תבין יראת יי' · ודעת אלהים תמצא · והנה כלל בזה כל חלקי התורה היראה תכלול הנה כל הפנות התוריות המקובלות וכל המצות השמעיות ובדעת אלהים כל הפנות המושכלות והעיוניות וכן כל המצות השכליות הנותנות סדר והנהגה בין בני אדם ומביאות לידי השלמות המכוון ואמר אחר כן כי יי' יתן חכמה מפיו דעת ותבונה ולי בו שני פירושים האחד שמצד יראתו כן יקוץ בלמוד החכמה לקשי עניניה ואורך הגעתיה והקדמותיה הבטיחו שלא יתרשל בזה כי כשידריך עצמו בכך ימצא במעט זמן עריבות בלמודו ויוסיף תשוקה ויתרחב לבו בהדרכתו עד שיערב לו השתדלותו וזהו כי יי' יתן חכמ' כלומר יכין לך הדרך בלמודך ותפנו בידך יצליח כענין בא ליטהר מסייעין אותו וזהו ענין מפיו דעת ותבונה כלומר ימציא לך הרחבה בלמודך כאלו יקראנה לך מפיו משל על היטירו טבעך ודעיונך בזה ויצפון לישרים תושיה משל כאלו גנוזה להם להיותה מנת חלקם · וקרא הנה ישרים המישרי' ארחותיהם ומדריכים לעיוניהם בלמוד כונת הענין שלא יירא להיו' יגיעו לריק כאמרם יגעתי ולא מצאתי אל תאמן · ותושיה שרשו ישה והוא מלשון יש כלומר דבר נשאר קיים ברשותו לעולם וכן מגן להולכי תום פירושו מגן לשמרם מכל דבר מונע השלמות או מעכב ומתאחר ולנצור ארחות משפט איפשר שנסב אל האלהי' י"ת כלומר כי כן מאופני משפטיו לסמוך ולסעוד ולעזור המתעמלים בידיעת דרכיו אמרו ז"ל כל העמל על תורתו אף תורתו עמלה עליו וזהו דרך חסידיו ישמור כלומ' שלא

קב ונקי

אשר ארחותיהם · ירצ' אשר ארחות אלו עקשים ומחטיאי' את זולתם · ולשון נלוז הוא לשון עקמימו' שבכל מקום הוא סמוך אצל עקש ועקש הוא עיקום כמו ומעקשי' למישור : להצילך · אחר שאמר שהחכמה תועיל לאדם להצילו מחברת הרשעים הנזכרים אח"כ אמר שתועילך להצילך מאשה זרה שהיא איסור אשת איש ונקרא' זרה לפי שהיא זרה ואסורה לו ואמר מנכריה אמריה החליקה · היא הנכרית מאומה אחרת : העוזבת אלוף · יקרא הבעל מפני שהוא אדון ואמר שזאת האשה הזרה עוזבה אלוף נעוריה שהוא בעלה הראשון אשר לא לקחה לאש' בנעוריה ולוקחת אחר תמורתו ועוד עושה רעה גדולה שברית השם והוא החופה וקדושין שהם כדמות שבוע' וברית שהשם הטיל בין איש לאשתו שכחה · או ירצ' את ברית אלהיה ששכחה התורה שלות' על הניאוף : כי שחה · יבאר שכלותה כי שחה ותשפיל ביתה למות ירצ' בעלה ואנשיו אשר הזונים עמה יהרגו ולא די שתסבב מיתת אלו אבל לאנשים רבים מזנים עמה יהרגו : כל באיה · כל הטועמים זה החטא לא ישובו בתשובה למתיקותו לא יפרדו ממנו ומפני זה לא ישיגו ארחות חיים שימותו במיעוט שנים נכרתים ולא יזכו לחיים הנצחיים בעולם הנשמות : למען · יבאר שיש תכלית אחר בהשגת החכמה והתבונה והדעת שלא די שיסירוהו ויצילוהו מהכשל בחטא האשה הזרה אבל ידריכוהו בדרכים המעולים והחשובים והוא אומרו למען תלך בדרך טובים וזהו סור מרע ועשה טוב · ואמר ארחות צדיקים תשמור · לעשות גדרים ותקנות להרחיק האדם מהעבירה כמו שאמר ושמרו את משמרתי עשו משמרת למשמרתי : כי

מנחת ערב

ונכנסו לקופה שלהם שלא היה בהם כח לעמוד לפני החכמים ומה גם אז"ל אין עבירה מכבה תורה : העוזבים אורחות יושר וגו' שנשתני' המה מקלקלים אשר המה הפוך סור מרע בשב ואל תעשה ועשה טוב בקום ועשה המה להיפך והוא העוזבי' ארחת יושר מלילך בו ובזה המה חוטאי' ביושבים בשל מעשיית טוב מלילך בארחות יושר ועוד נוסף שהמה חוטאי' בפועל ללכת בדרכי חושך וע"פ דרכו יאמר שמרע מעט ימשך רע הרבה והוא כי כך דרכו של יצה"ר לפתות ולמשוך האדם ברשתו בדבר קל והא"כ מקל לחמו' וכמ"ש אשרי האיש אשר לא הלך וגו' ואז"ל שאם הלך סופו לעמוד וא"כ גם ישב ויתלוצץ עמהם וז"ש התחלה העוזבים ארחות יושר ואח"כ ללכת בדרכי חשך בפועל · והנה לא יבצר שמי שחוטא שלא יהא לבו נוקפו בשעת החטא כי יודע הוא שענש יענש ואית דין ואית דיין אך זה אינו כי אם בפעם ראשון ושני אמנם כיון שהורגל בה נעשה לו כהיתר ואז שמחה היא לו שיוכל להשיג תאותו כי אין עוד לבו נקפו וזה השמחים לעשות רע ועוד תוסיף גילה ורנה להם בהתמדם ברע וזה יגילו בתהפכות רע וזה מצד שהם אומרים בדרך כבושה הם הולכים כי ליסטים כמותם כבשוה וסללו' וזה אשר ארחתיה' וגו' שהוא להם כאורח ומעגל ישר : למען תלך בדרך טובים וגו' הנה צדיק יקרא העושה שורת הדין אך למה שאין צדיק בארץ אשר לא יחטא אפשר ימוט מארחות צדיקים אך המתנהג בחסידות לפנים משורת הדין לעולם יהיה שמור לו דרך צדיקים שגם אם ישגה לא ימוט רק מחסידות אך הצדקות יאמר קיים כמלא כי החסידו' הוא כמשמרת לדרך צדיקים מה שא"כ המתנהג בצדקות לבדו וזה יאמר למען תלך בדרך טובים הוא דרך חסידים ועי"כ וארחות צדיקים תשמור בל ימוט ממך שגם כי תשגה יהיה בחסידות העודף על הצדקות והמלא בארחות צדיקים כי ישרים הנה התמימים למטה מגדר ישרים כי ע"כ נאמר תם וישר והוא כי תם יקרא העושה לפנים משורת הדין בשב ואל תעשה בלתי מקפיד על חבירו ועובר על פשע · אך ישר הוא נוסף על זה להטיב בקום ועשה לפני' מן שורת הדין וזה אמר שלא העלה בדעתך בלא די לי אלכה בתם לבבי בקרב ביתי מבלי אשתדל להטיב לזולת לפנים מן השורה לז"א ראה מה בין מדרגה זו לזו כי הלא ישרים והם העושים לפנים מן השורה ישכנו ארץ כלומר ישכנו את הארץ בעולם בל המוט אך תמימים לא תספיק תומתם רק לשיותרו בה לא שישכנו עליה · הו יאמר גם שלא תרה הגלח' הולכי בדרך טובי' בעה"ז

כי ישרים וגו' · האנשים הישרים יתמידו לשכן בארץ לא תבואם יד רשעים להכחידם והתמימים יותרו בה : ורשעים · ואמנם הרשעים יכרתו מארץ ובוגדים יהיו נעקרים ממנה והיה זה כן כי השגחת השם יתברך תדבק בטובים לשמרם מכל רע והסיר מהרעים · זה הוא ביאור אלו הדברים ואולם התועלות המגיעות מהם הנה : הראשון הוא להודיע כי השם יתברך שם חכמתו נגלית בילירת הדברים הנמצאות אמנם באופן שתעיר האדם לחקור בה' ותביאהם להשתוקק אל השגתה חשוקה נפלאה וזאת התשוקה הטבעית אשר שם השם ית' באדם בזה האופן היא הכלי להגיע אל שלימותו כמו שביארנו בספר שיר השירים ולזה אמר על לד המשל כי החכמה קוראה לאנשים בקול גדול שיחקרו בה כי היא מבעת להם רוחה ומודעת אות' דבריה במה שיראו ממנו בדברים הנמצאים העלילות ממנה כי מהם נובעת החכמ' האלהית אשר שמה אות' במה שהם עליו מהמציאות : הב' הוא להודיע כי אלד השגת החכמה יהיה האדם נשמר מהרעות כי תדבק בו ההשגחה האלהית לשמרו מהם ולזה לא יהי' לו להתאונן בבא פחדו והדו כי אם מעצמו על שלא השתדל לחקור בחכמ' האלהית עם עוצ' קריאתה לו והבאתה תשוקה נפלאה לחקור בה כמו שקדם : הג' הוא להודיע כי הדרך בהשג' הבינה היא אחר השלימו' בחכמה והיה זה כן לפי שבהשגת הבינה יש מן הסכ' מה שלא יעלם לפי שלא יבאו בה בהקדמות מופתיות באופן האמת המגיע בלמודיות ולא ג"כ במופת ראיה כמו הענין בחכמת הטבעית אבל בהקדמות מפורסמות וכבר ימצא בהם הרב' ביאור לדבר והפכו ובזה יקרה הטעות אם מפני הקדמות הלקיחות בתחלת המחשבה אם מפני טעות הדמיון אם מפני שגדל האדם בדעות מגוכות בזה הענין או למדם מאנשים מוטעים ויטה אליהם מלד הלמיד או המנהג או מפני התאוה שתביאהו לבחור הדעת אשר הוא יותר נאות לה לרוות למאה והנה כאשר יקדים האדם העיון בחכמה לפי מה שראוי באופן שיהיה שלם בה הנה יעזר בה להשמר מהטעות אשר מפאת הענינים הנזכרים עם שהש"י על לד ההשגחה ישמרהו מהטעות וייסירהו אל השדרי' והדרכי' המביאי' אותו אל השגות העמוקות אשר בחכמה ההיא והנה מפני הקושי המגיע בהשגת זאת החכמה יצטרך לו עוד שיבקשנה ככסף וכמטמונים שיחפרו עליהם פה ופה עד שימלאם לכן לריך בזאת החכמה שלא יקצר מלקיטת כל ההקדמות המפורסמות אשר אפשר שיהיה מהם עזר בהשגת הדרוש אשר ירלה לחקור עליו ובזה הדרך ג"כ ישיג האמת בפילוסופיא המדינית כמו שזכרנו בביאורנו אלו הדברים במה שקדם : אמרה החכמה בני אל תשכח תורתי והיא תורת משה וקראה אותה תורתי לפי שהיא מסודר' מחכמ' השם ית' וישמור לבך מלות התורה ללמד אותם ולעמוד אותם על כונתם ומה שיש מהחכמה בעניניס : כי ארך · הם יוסיפו לך אורך ימים ושנות חיים. ועל הקץ המוגבל לך לפי מערכת הכוכבים ובזה יוסיפו לך שלום וטוב על הטוב והשלום המסודר לך מהכוכבי' לפי מה שנתן להם הש"י מהכח ביום הבראם כי ההשגחה האלהית תדבק באדם כי תחכם בחכמת התורה ומלד זה יסור ממנו הרע המוגבל לו מלד הכוכבים ויהיה נוסף טוב על הטוב המסודר לו מהם : חסד ואמת · מי שהוא אדון החסד והאמת אל יעזבך כי תמיד יהיו עיניו להשגיח בך ולזה אני מלוה אותך שתקשור המלות על גרגרותיך לדבר בם תמיד כדי שתבין עניינם ויהיה מצוייר בלבך תמיד : ומלא

מְטוּל דְּתְרִיצֵי עָמְדִין בְּאַרְעָא · כִּי־יְשָׁרִים יִשְׁכְּנוּ־אָרֶץ וּתְמִימִים ‹כ״מן›
וְאִילֵין וּדְלָא מוּם מִשְׁתּוֹתְרִין בָּהּ: · יִוָּתְרוּ בָהּ: וּרְשָׁעִים מֵאֶרֶץ יִכָּרֵתוּ ‹ז'›
וְרַשִּׁיעַיָּא מִן אַרְעָא כִּיסוּפִין וּבָזוּזֵי · וּבוֹגְדִים יִסְּחוּ מִמֶּנָּה: ‹ה'מל'בלי"ל›
נִתְעַקְרִין מִנָּהּ: בְּרִי נִימוּסִי לָא תִנְשֵׁי · בְּנִי תּוֹרָתִי אַל־תִּשְׁכָּח וּמִצְוֹתַי א
וּפוּקְדָנַיָּא נִטַר לִבָּךְ: מְטוּל דְּנוּגְרָא · יִצֹּר לִבֶּךָ: כִּי אֹרֶךְ יָמִים וּשְׁנוֹת חַיִּים
דְּיוֹמָתָא וּשְׁנַיָּא דְּחַיֵּי וּשְׁלָמָא נִיוֹסְפוּן · וְשָׁלוֹם יוֹסִיפוּ לָךְ: חֶסֶד וֶאֱמֶת אַל־ ‹ה' ג' מל'›
לָךְ: טֵיבוּתָא וְקוּשְׁטָא לָא נִשְׁבְּקוּנָךְ · יַעַזְבֻךָ קָשְׁרֵם עַל־גַּרְגְּרוֹתֶיךָ כָּתְבֵם ‹ג'חס בלי"ל כתי' כן›
קְטוּרִינוּן בְּצַוְּרָךְ וּכְתוּב אִנּוּן · עַל
עַל

ורשעים ז' וסימ' ורשעים בחשך ידמו · ורשעים מארץ יכרתו · לא יאונה לצדיק כל און · שחו רעים לפני טובים · ורשעים עוד אינם · צדיק לעולם בל ימוט · כי שבע יפול צדיק וקם : יוסיפו ג' מ"ל וסי' ולא יוסיפו בני עולה רד"ה · ולא יוסיפו לדאבה · כי ארך ימים · ועיי"ן במלכי' א' סי' כ' כי ש"ם נרא"ה טע"ות בכל הספרים כת"וב יוס"יפו ג' מ"ל רמ"ל ושם נמס"רב' ונמנע ולא יוסיפו לדאבה ע"ם אות"ם החסרי"ם וי"ו ע"ש :

רשי

כי ישרים ירשו ארץ · לעולם הבא · ויותרו בה · כשירדו רשעים לגיהנם : ארך ימים ושלו' יוסיפו לך · תורתי ומלותי : בטח

אבן עזרא

בני · יוסיפו לך · התורה והמלוה : קשרם · כתבם · על התורה והמלוה כי השם ישלח חסדו ואמתו לנלרך ולא יעזבוך על כן קשרם וגו' והטע' שלא תשכחם · פ"א עשה אתה שלא יעזבוך חסד ואמת קשר' וגו' ומלא פי' ותמלא : בטח

ר' מנחם המאירי

שלא להכשל בה וחסדיו תסר יו"ד למיעוטם · והפירוש השני כי יי' יתן חכמה כלומר אז תבין יראת יי' וכו' · כלומר שתשתדל בחכמה ויגלה למודה בידיך תבין יראתו ותדע ותשכיל כי ענייני הפנות המקובלות כלם נכוחים לא יכזיבם מופת וכן תבחן כי המלות השמעיות כלם נתנו בשכל ובטעם כמשכות אחר החכמה לא אחר הרלון לבד ותבין כי יי' יתן חכמה כלומר שלא יתן דבר רחוק מן השכל כמשך אחר הרלון לבד חלילה לו וכן מפיו ר"ל הנבואה הנאצלת מאתו באמצעות הכניא הכל דעת ותבונה אבל שיצפון זה לישרים ר"ל לשלמים אשר הישירו אורחותיהם לא שיודע להמון העם אבל שהם יקיימוה דרך קבלה ויקראו מלד קיומם הולכי תום והיא להם למגן · ולנצור ארחות משפט שב להולכי תום והוא טעם למה שהיא להם למגן ולמ"ד לנצור בעבור כלומר היא מגן להולכי תום מלד נצרם ארחות משפט ר"ל דרכי התורה ודרך חסדיו ישמור שב לשלמים · ואז תבין צדק ומשפט שב להשתדלות החכמה שתגיע בה גם כן לשלימות המדות ומשפט רומז על מלוע הדברים וצדק לנטיה אל הקלה האחרון מעט · ותבין פירושו תכיר מעלת זה השלימות והיה ראוי להקדימו ליראת יי' ולדעת אלהים אלא שהקדים השלימות ההוא לקדימתו במעלה ומישרים הוא גם כן מלה כוללת כל הדרכה ישרה ומעגל טוב · ר"ל גם כן הליכה בדרך ישר ואז תבין כמוסף על כלם ר"ל אז תבין צדק ומשפט ומישרים וכל מעגל טוב · וכי תבא חכמה בלבך תזימה מעין פתיחה כלומר כל זה תשיגהו כאשר תשיג בחכמה כפי הראוי וכאשר ינעם הדעת לנפשך שזהו אחר נחינת הדעות וה יושר האמתית בדעות ובלבבות ואמר אחר כן מזמה תשמור עליך וכו' · ומזמה נאמר על מחשבת עלה בהתבוננות רב והוא נקשר עם הפסוקים שלמטה ממנו כלומר מזמה תשמור עליך להצילך מדרך רע פי' מדרך איש רע והאיש מדבר תהפוכות ר"ל שם מר למתוק ומתוק למר ר"ל האיש הרע והדבר תהפוכות עוזבים ארחות תיים יושר ללכת בדרכי חשך שאדם הולך בהם בעקלקלות ושמחים לעשות רע · ויש מפרשים יגילו בתהפוכות רע יגילו כמו יתאבלו וכמהו לדעתם וכמריו עליו יגילו · ותהפוכות רע פי' הפך הרע והוא הטוב · והעקר במלת רע שהוא תאר כלומר שישמחו במעשי התהפוכות היולאים מאת האדם הרע וארחותיהם לדעתי חסר בי"ת כלומר אשר בארחותיהם עקשים ר"ל מעוותים כענין ואת הישרה יעקשו · וכן נלוזים פי' מעקלים ואין לפרש עקשים על הארחות כי ארחות לשון נקבה ארחות עקלקלות וכן שלא יתכן עקשות לדרך · ואמרו בדרך עקש פירושו בדרך איש עקש אלא שהוא על דרך שבארנו חסר בי"ת וגם מקצת מדקדקים אמרו שאות הבי"ת שבמלת במעגלותם כמשמ' אחרת עמה ולע"פ שהיא מאוחרת מלינו כמוה ושלש עשרה שנה מרדו ובארבע עשר' שנה בא כדר לעומר שבי"ת בארבע עשרה כמשכת לשלש עשרה הקודם לו ופירושו ובשלש עשרה · ואמר להצילך מאשה זרה כלומר כמו שאמרנו במזמה שהיא תשמרהו מדרך איש רע כן תצילך גם כן מאשה זרה האורב' לך ללכוד ברשתה ומכנויה אמריה החליקה כלומר ובאה להדיחך בחלקת שפתיה · העוזבת אלוף נעוריה לזנות אחרי בני נכר ויקרא הבעל אלוף כי הוא אדוניה ואת ברית אלהיה שכחה כי הברית אשר בין האשה והבעל מלות אלהים היא וכן שחה אל מות ביתה כלומר הושפלה ונטתה לצד המות ר"ל הנוטה אל ביתה כנוטה אל המות כי ביתה נוטה אל לד המית ר"ל ששכונה בה קרוב למות וכן רפאים ר"ל מתים כלומר שמעגלותיו נוטים אל רפאים וזה משל ליעד המות לנוטים אחריה ושחה לשון נקבה שהרי הוא מלעיל והוא משפלי הכפל ושפטי שחה בדרך ופתרוס אנשים · ידכה ישוח · ואם כן מלאנו בי"ת לשון נקבה ויש מדקדקים כתבו שפרשו שחה והוא ענין לוכד מכת הלמ"ד מענין שחי וכעבירה ולע"פ שהוא מלעיל בא הטעם בסי"ן שלא כמנהג וכית לשון זכר כמשפטו ויש מפרשים שחה אל האשה כלומר היא עלמה שחה אל מות שהיא ביתה · וכן יש מפרשים שחה יונא ר"ל שהשפילה ביתו והשחה אל מות והעקר כדעת הראשון וגם כל באיה נראה לי שחוזר על הבית כלומר כל הבאים בביתה לא ישובון ר"ל לא ישובו נקיים ולא ישיגו ארחות חיים כי ילכדו ברשתה וכפשם תמכר למיתות לתענוג הגשמי וקשה לפרוש ויש מפרשים כל באיה שחוזר על האשה כלומר כל הבאים עליה ומה שאמר אחר כן למען תלך בדרך טובים חוזר לענין מזמה תשמור עליך ולמען כמו בעבור ואין פירושו בעבור שת'ך אבל בעבור שאתה הולך כלומר מזמה תשמור עליך מאיש רע ומאשה זרה בעבור שכוה במלאת הולך בדרך טובים וכן שתשמור בדרך ארחות לדיקים ומשפטי

אבן יחייא

כי ישרים וגו' וזה יען כי תכלית הישרי' בעלי התורה הוא לשכון כנא בארץ החיי' ותכלית התמימים בעלי החכמה הוא להיות גם להם יתר שאת בארץ החיים אף שלא יהיה שוה מעלתם עם מעלת הישרים בעלי התורה · ורשעים וגומר ותכלית הרשעים הכופרים דרכי התורה · להכרית מהארץ ההיא שלא יזכו בה · ותכלית הבוגדי' אפי' בדרך החכמה אשר כל אדם כפי הטבע ראוי להתנהג בה · ישחו ממנה לגמרי שהוא עונש גדול מהראשון כי לא יהיה עוד להם תקוה לשוב אל הארץ ההיא · והנה הנמשל מהפרשה הזאת הוא דברי היצר הטוב אל האדם שישתדל להשיג מעלת החכמה להיות חכם מספיק בעצמו · ואל מעלת הרבנות להיות רב משפיע חכמה אל התלמידים להיותו כמעין המתגבר · ואל מעלת עשות ספרים ופירושים וחבורים כדי להשפיע חכמה אל הזולת לדורי דורים להיותו כנהר שאינו פוסק והולך · וזה לתכלית להדבק עם קונו ועם מלאכיו עושי רצונו · וכי תכף בהכינו את עצמו לזה ישפיעו עליו מן השמים שופע חכמות יראה ודעת ויזכה לטוב הצפון בעולם הבא ולטוב העולם הזה · ויזכה למעלת המדות ולמעלת המצות · וינצל מדרכי המינים ומדברי הרשעים והכופרי' המדברי' תהפוכות וינצל מהטעאת המינות המכונה במנאפת אשר אמריה החליקה אשר הוא סכנה גדולה לשמוע דבריה כי כל באיה לא ישובון ולא ישיגו אורחות חיים · ויתדלך בדרך טובים ולדיקים הזוכים לשכון בארץ החיי' · והפך המינים והמומרים אשר אין להם תקוה ויסחו מהארץ ההיא :

ג בני תורתי אל תשכח וגו' בא לזרז הבן שילך בדרך החסיד אשר לו תשעה תנאים · האחד שלא תשכח תלמודך בתורת ה' תמימה כי תהגה בה יומם ולילה · וזהו אומרו תורתי אל תשכח · והשנית שילור לבך מלות תורת ה' · כי אין עיקר מלות הסוכה דרך עשייתה בידים בארבע'דפנות וסכך כשר' רק שמחת הלב בעשייתה למען עשות רלון הבו' והמתנב' בתכלית עשייתה לקבוע בנפש המאמין הנס הגדול מהענני כבוד · וזהו אומרו תחת אשר לא עבדת את ה' אלהיך בשמחה ובטוב לבב וגומר ועבדת את אויביך וגומר כי יהיה מחוייב גלות אף שיעבוד את ה' ויעשה מלותיו · כשיעשה כמלות אנשים מלומדה ולא בכונה ובשמחה · ולכן יחס פה נלירת המלות אל הלב ולא אל כלי האדם · כי אורך וגומר כי אלו השני תנאים הנזכרים לנפש יוסיפו לך אורך ימים בעולם הארוך · ובעולם הזה גם יוסיפו לך שנות חיים כאשר נוסף לחזקיהו · ויהיו שנות שלום · ושלום הבריאות בביטול מלחמת הארבעה ליחות היינו הדם והאדומה והלבנה והשחורה · ושלום מלחמ' האויבים · כי החיים מלער ומלחמה בעולם הזה הם מרים ממות · ויובחר המות לתרופתם · חסד ואמת וגו' והתנאי השלישי · והתנאי הרביעי · הוא שתחפד לעשות לפנים מן השורה עם בני אדם · ואמת והוא לדעת הידיעות אמיתיות משורות השלום · אל יעזבוך כי תמיד תהיה האמת במחשבתך · ותמיד יהיה החסד בפעולותיך הן בדבור וזהו אומרו קשרם על גרגרותיך · והן במחשבה וזהו אומרו כתבם על לוח לבך : ומלא

קב ונקי

כי ישרי' · ורשעי' מארץ יכרתו · הורה שכר הפעולות הטובות ועונש הרעות כי בסבר · כי ישרים ישכנו בזאת הארץ בלי יראה ופחד ותמימים שהם הישרים יותרו בה ולא ...

מנחת ערב

בעה"ז הנה ימים באים שישרים ישכנו ארץ בלי שלטון רק שוכנים בטח ותמימים יותרו בה כד"א והיה הנשאר בציון והנות' וגו' ואז הרשעי' המקללי' בעת מארץ יכרתו וגם מהארץ הלזו וגם בזה הורה כי מכל זה תצילם התורה :

בני תורתי אל תשכח וגו' אז"ל תלמוד גדול שהלימוד מבי' לידי מעשה וז"א בני תורתי אל תשכח ואז מלותי יצר לבך : או ירצה כי הנה עד כה דבר להקשיב לחכמה אזנכו ולהתמיד עסקינו בה ולבקשה ככסף וגו' והנה על אלה יתר סמוך הלא יתן בלב איש ידבר ולומר הלא אין בית הבליעה פנוי ומתי אעשה לביתי ללחם חקי כאשר קרה לירמיה עם דורו האומרים אליו מה נאכל אם נעסוק בתורה תמיד עד שע"פ ה' הראם בצנצנת המן ואמר הדור אתם ראו לומר אם כולם יעסקו בתור' אין מעניר לה' לפרנסם כאשר עשה לדור המדבר והנה התשובה הזאת לא תצדק פה כי שלמה ייסר כל איש יחיד כדברו לשון יחיד כי לא יוריד הקב"ה לחם מן השמים בשביל יחיד אך התשובה צודקת הלא היא יכין לו דרך הן תלאכה מה ויעשה עראי ותורתו קבע ויבטח בשם ה' יצליח דרכו וזה וזה יתקיים בידו ולהיות כי לא יעקר מלב איש להרה' ולומר אולי אשר הוא ית' יצליחני במלאכת עראי הלא יכנה ה' מזכיותי הן אם לא יכנה לא יתמיד נעשות חסד הנס בשביל יחיד לכן טוב טיב אשתקעה בעסקי העה"ז ואיגע להעשיר כמה שנים ואח"כ לא אמיש מתוך האהל עוסק בתורה ובמלות כי אז לא יחסר לי כל · אך לא זה הדרך בחר לו יה כי אשר כה יעשה לא יצלח בימיו כי נהפוך הוא כי הלא כה יאמר ה' למה תרצה אעשירך ואבטח בך העסוק בתורה אחרי כן ואולי תבגוד והדרבה עסוק בתורה מעוני ובטח בו שאעשירך אח"כ כי בשמאלה עושר וכבוד כי טוב לבטוח אתה בה' מבטוח ה' באדם · והן אלה דברי שלמה בחכמתו בני תורתי וגו' כלומר בלי תקות פרס רק למה שאתה בני ולמה שהיא תורתי אל תשכח שתתמיד עמלך בה באופן אל תשכחנה וההקש בזה במלות שאל שהן מלותי יצור לבך אותם ולא מלות אנשים מלומדה כעשות בידים ולבך בל עמם ואז עי"כ תהיה בטוח שתורתי ומלותי הן ייטיבו לך לתת לך טובה בתורת חסד חנם של אמת וזהו כי אורך ימי' וגו והוא במה שאז"ל יכשבא הקב"ה לברוא אדם נע' ז מלאכי השרת ...

ומצא חן ושכל טוב · והנה אם תכוין מעשיך לפי משפטי התורה תגיע למצוא חן בעיני אלהים ואדם כי הם כלולים משלימות המדות מה שימצא בו האדם חן בעיני האנשי' ואם תעמוד לפי מה שאפשר על אופן החכמה שיש באלו המצות אז תמצא שכל טוב בעיני אלהי' ואדם בכל מה שתחפוץ אותו : בטח אל יי' בכל לבך · שים מגמתך בהשגחת השם ית' ולא תשען על בינתך לחשוב במה שתחפוץ לעשותו מחכמתך לומר כבר התבוננתי ועשיתי דברי בחכמה בדרך שאשיג המבוקש בלי ספק כי אז תסור ממך העזר שיהיה מגיע לך בזה מהש"י אם נשענת על בינתך כי רצון הש"י שיכירו האנשים המושגחים ממנו מה שישפע להם מהטוב מצד השגחתו ומי שהוא נשען על בינתו יחשוב שלא יצטרך לו בזה עזר אלהי : בכל דרכיך ומעשיך השתדל לדעת השם ית' והמשל שכאשר תאכל תדע במאכל הש"י בהתבוננך עוצם חכמתו בבריאת זה המזון ובשומו בחיכת להשיב אותו אל עצם הכזון וכשתשגל התבונן במה ששם הש"י מהכח הנפלא בזרע לצייר כמו זאת הילידה הנפלאה ובזה תדבק תמיד בשם יתברך גם בעשותך הפעולות הגופיות וזה יהיה סבה שייושר הש"י ארחותיך מצד השגחתו הדבקה בך : ביאור המלות · רפאות תהי לשרך · היא הטבור : יפיק · יוציא : כי טוב סחרה מסחר כסף · הנה הסוחר הוא המסבב בארצות לבקש דבר הסחור' שירצה לקנות ולזה אמר כי טוב לסבב ולשוטט בעבור בקשת החכמה והתבונה יותר מסבוב על בקשת הכסף : ביאור הדברים אל תהי חכם בעיניך · ותתרשל מפני זה מלחקור עוד בעיני החכמה כי זה ימנע ממך הרבה מהשלימו' אשר אפשר לך לקנות אך תמיד תחשוב היותך חסר בחכמה ותהיה מפני זה חוקר בה תמיד ותוסיף על שלימותך שלימות · ירא את יי' תמיד מעבור על מצותיו וסור מרע במדו' ובעיון ג"כ מצד היותך ירא את יי' זה ימנע מלהשתבש בהשגה בחכמה וזה שאם תשי' השורש

ד עַל־ל֥וּחַ לִבֶּֽךָ׃ וּמְצָא־חֵ֥ן וְשֵֽׂכֶל־ט֑וֹב
בְּעֵינֵ֖י אֱלֹהִ֣ים וְאָדָֽם׃ ה בְּטַ֣ח אֶל־יְ֭הוָה
בְּכָל־לִבֶּ֑ךָ וְאֶל־בִּֽ֝ינָתְךָ֗ אַל־תִּשָּׁעֵֽן׃
ו בְּכָל־דְּרָכֶ֥יךָ דָעֵ֑הוּ וְ֝ה֗וּא יְיַשֵּׁ֥ר
אֹרְחֹתֶֽיךָ׃ ז אַל־תְּהִ֣י חָכָ֣ם בְּעֵינֶ֑יךָ יְרָ֥א
אֶת־יְ֝הוָ֗ה וְס֣וּר מֵרָֽע׃ ח רִ֭פְאוּת תְּהִ֣י
לְשָׁרֶּ֑ךָ וְ֝שִׁקּ֗וּי לְעַצְמוֹתֶֽיךָ׃ ט כַּבֵּ֣ד אֶת־
יְ֭הוָה מֵהוֹנֶ֑ךָ וּ֝מֵרֵאשִׁ֗ית כָּל־תְּבוּאָתֶֽךָ׃
י וְיִמָּלְא֣וּ אֲסָמֶ֣יךָ שָׂבָ֑ע וְ֝תִיר֗וֹשׁ יְקָבֶ֥יךָ
יִפְרֹֽצוּ׃

עַל לוּחַ דְּלִבָּךְ׃ וְתִשְׁכַּח חִסְדָּא
וְשִׂכְלָא וְטֵיבוּתָא קֳדָם אֱלָהָא וְקֳדָם
בְּנֵי אֱנָשָׁא׃ סְבִיר בֶּאֱלָהָא מִן כֻּלֵּיהּ
לִבָּךְ וְעַל בְּיוּנְתָּא דְּלִיבָּךְ לָא
תִסְתְּמִיךְ׃ בְּכָל אָרְחָתָךְ דַּע יָתֵיהּ וְהוּא
תָּרִיץ שְׁבִילָךְ׃ לָא תְהֵי חַכִּים בְּאַפָּךְ
דְּחֵיל מִן אֱלָהָא וּסְטָא מִן בִּישְׁתָּא׃
אַסְיוּתָא תֶּהֱוֵי לְגוּשְׁמָךְ וְדוּהֲנָא
לְגַרְמָךְ׃ יַקַּר לֶאֱלָהָךְ מִן מָמוֹנָךְ
וּמֵרֵישׁ כֻּלְּהוֹן עֲלַלְתָּךְ׃ וּמִתְמַלְיָין
אוֹצְרָךְ שִׂבְעָנָא וּמַעֲצַרְתָּךְ חַמְרָא נִשְׁפְּעָן׃

מוסר

בטח בה' ופור מעותיך לבקש לך רב ללמוד ממנו · ואל בינתך אל תשען · אל תהי חכם בעיניך להיות מואס בדבר מוכיחך : רפאות תהי לשרך · החכמה שרך כמו שררך וזהו טיבורך · ושקוי לעצמותך · הוא המוח כענין שנ' ומוח עצמותיו ישוקה : מהונך · מכל מה שחנגך אפילו מקול ערב · ומראשית · אלו תרומות ומעשרות : מוסר

ואדם ט' וסימ' וכל שיח השדה · ואדם עליה בראתי · ואד' ביקר בל ילין קדמ' · ואדם יפיק תבונה · ואדם לא זכר · ואדם מה יבין דרכו · ואדם על עפר ישוב · ומצא חן ושכל טוב : ירא ד' וסימ' אל תהי חכם בעיניך · ירא את יי' בני ומלך · כי ברב חלמות · סוף דבר הכל נשמע : שבע ב' ומלרע וסימני' שבע גדול בבל ארץ · וימלאו אסמיך שבע : מוסר

ברי

אבן עזרא

בטח אל יי' · כמו על והטע' אם למדת תבונה אל תשען עליה שתאמר היא תשמרני אלא בטח על השם : בכל דרכיך · עסקיך ובחכמתך דעהו על משקל שאהו : אל תהי חכם בעיניך · שתאמר בחכמתי אישר ארחי · וסור מרע ממעשה הרע ואז ירפאך השם מכל מחלה : לשרך · הזכירו כי הוא מוסד הגידים ובו יכנס הדם להם בבטן האם והטעם תוקף כמו שריר וקיים : יפרוצו · יפוצו מרוב עד שיפרצו פרץ ביקבים : מוסר

והעקר שהשם ית' הוא כמצא באופן שתישיר אל זה התורה ושהוא משגיח באישי האדם לפקוד אותם על מעשיהם כמו שהתבאר זה בתורה הנה אז יסור ממך הטעות בהרבה מהפנות הגדולות בחכמה האלהית : רפאות תהי לשרך · הנה התורה היא מרפא לך מחולי המדות והדעות בעת שהחלת לדרוך אל השלימות והתחיל לקחת מזון ההשגו' העיוניו' והמשל בזה אל מה שיקח הולד מהמזון בעת היותו במעי אמו שיקחה דרך הטבור גם אחרי השלמך בחכמה היא שקוי לעצמותיך למלאת אות' מוח ואמר זה שלא תחשוב שאחרי השלמך בחכמ' לא תצטרך אל התורה אחר ספרי התורה היא להעמיד האדם על השלימות מההשגות העיוניות כי באמת תמיד תצטרך לחקור בה וללכת במצותיה כי היא מוסיפה לך שלימות תמיד ועזיבתך אותה תהיה סבה להסיר ממך השלימות ולהפקדו כמו שהעצמות יצטרכו תמיד אל המוח אשר בתוכם להזון ממנו ואע"פ שכבר נשלמה הויתם באופן מה ובסורו מהם יפקד מהם מזונם ויפסדו ואפשר שאמר לזאת הסבה ג"כ אל תהי חכם בעיניך ירא את יי' וסור מרע ר"ל שלא תחשוב כבר השגתי החכמה ואיני צריך עוד אל התורה שהיא מיישרת אליה כי בודאי אתה צריך אליה תמיד ולזה ראוי שתירא את יי' לשמור מצותיו ובזה תסור מרע תמיד בדעות : כבד את יי' מהונך · כמו שצותה אותך התורה מראשית כל תבואת זרעך ופירותיך לתת המתנו' הראויות לכהנים וללוים כי בזה תועל' נפלא להישיר אל שכל הטובו' הם שופעו' מהש"י ועוד בזה תועל' להישיר ישראל להשג' החכמה והשלימו' כי זה יהיה סבה לשלימו' זה השבט בעיון ובחכמ' התורה והם ילמדו זה את העם כאמרו יורו משפטיך ליעקב ותורתך לישראל ואמר כי שפתי כהן ישמרו דעת והנה אם תעשה זה יתן הש"י שכרך שיתברכו פירותיך עד שימלא אוצרותיך בר וגו' : וימלאו · עד שכבר ימלאו אוצריך בר ויקביך יהיה רבוי מהתירוש כמו שאמר בספר דברי הימים מהחל התרומה לביא בית יי' אכול ושבוע והותר עד לרב כי יי' ברך את עמו והנה העיר בזה עוד לדבר אחר נמשך לכוונה הקודמ' וזהו משלימו' זה המאמר והרצון בזה היא מסלול ודרך לעמוד על החכמה אשר ביארתם וזה כי אם יונח שאין שם פועל כמו שאמרו האפיקורוס וסיעתו הנה תסור החכמה מהדברים ולא יתכן לחקור דרך משל למה היה העין בזאת התמונה ובאלו המינים מהלחויו' וכן העניין בדבר דבר כי לא תתכן זאת המקירה אחר שהם יניחו שזה העניין היה במקרה אך כשנודה שיש בכאן פועל הש"י הנה זה יכין לנו הדרך להשגת החכמה אשר ביציר' הדברים הנמצאים אשר לפי השיעור שנשיג ממנה יהיה דבקותינו בשם יתברך אשר מושכל כל אלו הדברים הוא אלו ומהמושכל אשר אלו שפע מציאותם והנה כשתפליג לחקור באלו הסבות היותר שלימות אם תהיה כוונתך תמיד לתת בו כבוד ליי' ותשתדל מפני זה למצא הסבו' היותר שלימו' שתוכל שירצה בהם כבוד לשם יתברך הנה זה יהיה סבה למלאת אוצרו' שכלך מקנין החכמה האמתי' כי בזה תישר לעמוד לפי מה שאפשר על עומק החכמה האלהי' שממה זכר דבר מאלו הדברים על מה שהם עליו הנה כשיקרה שיגיעו לך קצת רעו' גופיו' הנה זהו בהכרח על צד המוסר אחרי היותך מתהלך בחכמה ובתורה וזהו להסירך מקצ' דעות מגונו' התחל' להתישר אליהם או מפני עברך על קצת מצות התורה כי הש"י ישגיח באוהביו להצילם מהרעות הגופיות לפי מה שביארנו בד' מספר מלחמו' יי' : מוסר

אבן יחייא

ומצא חן ונומר מה שבחסד תמצא חן בעיני בני אדם · ובאמת תמצא שכל טוב בעיני אלהים · כי שכלך ישוב אלהי וטוב בהדבקך עמו באמצעות הידיעות הכם · בטח אל ה' וגו' והתנאי התמיד הוא שתבטח אל ה' בכל לבך · בטחון שלם והחלטיי כי אין ראוי לבטוח בבן אדם שאין לו תשועה רק בה' שהוא יודע מעת לעת צרכיך ויש לו יכולת על ההפכים · ויוכל להושיעך מכל פגע רע בין בעולם הזה ובין בבא · ואל תשען אל בינתך כי היא תדריכך בדרך ישר להנצל מהמקרי' ומהפגעי' להיות כי אפילו בינת לב מלך הוא ביד ה' ויטנו לכל אשר יחפוץ ולפעמים יבחר ברע וימאס בטוב להיותה בינה אנושית בלתי שלימה ולא יודעת הדברים כהוייתם · בכל דרכיך וגו' והתנאי הוא שתשוה ה' נגדך תמיד ובכל דרכיך בהנהגת מיותך דעהו כי בעת האוכל תאכל לשם שמים כדי לחיות להכיר בוראך ולשבחו · וכן בעת השתיה כדת · ובעת המשגל תשגל אשתך למען הוליד בנים לעבודת ה' · או כדי לתת לה חק עונתה כאשר צוה ה' או להנצל מן החטא עם זולתה בהשביעך את היצר · ובעת עשו' מלאכתך או סחורתך תכוין טורחך להרויח הממונות לזון בכבוד בני ביתך לעבודת ה' ולהתרחק מן הגזל כי העניות והדלות לא הביא מדה טובה לבעלה · ולמען העניק לדל מגרנך ומיקבך · ולא לשם אסיפת הממון והעושר למלאות תאות הנפש המרגשת אשר אין תכלית לה ואוהב כסף לא ישבע כסף כי יקרא אליו כצמא למים אשר ישתה מים מלוחים כי יוסיף צמא על צמאו וכשתלך ללמוד לבית המדרש לא יהיה כונתך להתחכם למען יהי' לך לכבוד ולתפארת כי חבריך יעשוך רב עליהם · או להיות החכמה אליך כקרדום להרויח בה הון עתק רק לשם שמי' למען דעת לעבוד את ה' ולשמור מצותיו כי אין בור ירא חטא ולא עם הארץ חסיד · והוא ה' אלהים ייושר אורחותי' כי בא לטהר מסייעין אותו וכל התכליות הטובות אשר תכוין בכל דרכיך הנז' ימצא אל היה ויהיו לך בנים עובדי ה' ומזונות ברוחב לזון בני ביתך בכבוד ולהעניק לעני · וגם העושר והכבוד אשר לא שאלת יהיו לך והחכמה תבוא אליך והיתה רק למעלה · באופן שאפי' הפעולות הגופניות המוכרחות אליך יחשבו לפני אלהיך כמצות כי רחמנא לבא בעי · ולא עשיית הפעולה הוא העיקר רק המחשבה טובה · ולכן מחשבה טובה הק"בה מצרפה למעשה · והתנאי הז' אל תהי וגו' הנה פעמים רבות שהצדיק גמור יחטא בחטא הגאוה להיותו חכם בעיניו · ושלם וכשאול בחטא עמלק אשר אמר לשמואל כשהיה מוכיחו על כי לא שמע בקול ה' אשר שמעתי בקול ה' ואלך בדרך אשר שלחני ואביא את אגג מלך עמלק חי ואת עמלק החרמתי · ויקח העם מהשלל צאן ובקר לזבוח לה' והוא היה חורץ משפטו בפיו · כי ה' צוה אליו והמתה מאיש ועד אשה מעולל ועד יונק משור ועד שה מגמל ועד חמור · והוא עבר על מצות ה' בהצל' אגג ובהצל' הצאן · ולהיותו חכם בעיניו ונאה לא היה מודה ועיוז רק היה מפליר בכל עוז כי שמע בקול ה' · וכחטא חזקיהו בגאותו · וכחטא עוזיהו בגאותו שהיו צדיקים גמורים · וחטא הגאוה שהיא הפכית הירא' · היה סבה להיותם חכמים בעיניהם · מה שהיה סבת אבדתם · וזהו אומרו כשאתה צדיק גמור וסר מרע · אל תהי חכם בעיניך שסבת זה הגאוה · אבל תהיה ירא את ה' ובכנע ועניו יחד עם היותך סר מרע · רפאות תהי וגו' הנה גאות שאול אבד המלוכה ממנו ומבניו והענוה וירא' ה' מדוד כתן אליו הממלכה ולבניו אחריו לברית עולם · וזהו אומרו הענוה ויראת ה' לצדיק גמור הסר מרע כמוך תהי רפאות אליך שכל ימיך תהיה מלך · ויהיה שיקוי שרוצה לומ' משקה תרופיי לעצמותיך שהם בניך שגם הם יזכו למלכות · ויתם התיות באים לטבור האדם אשר תכף הנאתו

ר' מנחם המאירי

וממשפטי ישרו י"ת שהישרים ישכנו ארץ ר"ל שיעמדו בה לבטח וכן התמימים יותרו בה · ואמר יותרו על מה שאמר אחר כן ורשעים וכו' כלומר הרשעים יכרתו ממנה והתמימים יותרו בה · ויסחו מן הקל שפרשו כסח והוא פעל עומד משמש במקום כפעל כלומר יעתקו ממנה · ובדרש פירשו אשה זרה על ע"ז ר"ל העובדת ע"ז ועוזבת אלוף נעוריה רומז על עוזבה עבודת הש"י"ת וכן פירשו ישכנו ארץ לעולם הבא כדרך לעולם יירשו ארץ · וזהו באור הפרשה שפירשנו ותוסיף באור באמרו ומצותי תצפון אתך · כלומר יהי אצלך כדבר טמון ומצאכו כמוהו עד אשר יאשמו כלומר עד אשר יהיו אשמים בעיניה' ר"ל שלא יספיקנו הנגלה בהם אבל יחקור וידע סבת ואם תבקשנה ככסף

קב ונקי

ומצא · ספר שתי תועלות בקיום המצות · והתורה אהוב למעל' וידבק נפשו באל מצד המושכלות האמתיות שקנה לנפשו ויהיה רצוי לאחיו מצד החסד שעושה עמהם · או יהיה ומצא חן לגוי ועלה כלומר עשה פעולות רצויות שתמצא בעבורם חן ושיבאו משכל טוב ולא מעלה כבערה באופן שתהיה רוח המקום ורוח הבריות נוחה עמך : בטח · יאמר בפסוק הזה כי ראוי לאדם השלם שלא יבטח בחכמתו שיצילהו מפגעי העולם אבל ישים בטחונו בשם שהוא יכול להושיעו · והענין כי הבוטח צריך שיהיה רחמן וכמלא וחזק וכדיב והשם מתנהג בבריותיו באלו המדות · ולכן מן הראוי לאדם שיבטח בו ויאמר בכל לבך שלא יחשדהו בדינו ולא יתקצף על ייסוריו · ואל בינתך אל תשען כלומר לא תסער ותדין בשכלך שאלו הדברי' יועילוך ויהיו לך למבטח · כי השכל יכזב ולא ישיג הדברי' כמו שהם ויש דרך ישר לפני איש ואחריתה דרכי מות : בכל דרכיך · ירצה בכל דרכיך ומעשיך השתדל לדעת הש"י · והמשל שכאשר תאכל תדע במאכל שהש"י בעולם חכמתו בריאת המזון ונתן בו כח להשיבו לעצם הניזון · וכשתשגל תתבונן במה שהש"י שם כח או פלא בזרע לצייר כמו זו הילידה הנפלאה ובזה תדבק תמיד בש"י · גם בעשותך כל הפעולות הגופיות · וזה יהיה סבה שהש"י ייושר אורחותיך מצד השגחתו הדבקה בך : אל תהי חכם בעיניך · ירצה למאוס בדברי מוכיחך : ירא את ה' · ומתוך היראה שתירא אותו תהיה מושגח ויציל אותך מכל רע : רפאות תהיה לשרך · שרך שם מפעלי הכפל וכמוהו שררך אגן הסהר פי' טבורך · והענין שהיראה שתירא את השם תהי רפאות לשרך · וכן משקה מחזק המוח והראש והוא אומרו ושקוי לעצמותיך : כבד את ה' מהונך · לפי שאמר שהשם ייסר אורחותיו אמר שיכבדהו מהונו יען יתברכו ע"י זה לייסר אורחותיו בשלימות והרצון בהונו ההון הבלתי טבעי כמו כסף וזהב ונחשת ודומיהם כי ההון הזה לא יועילהו בעולם כמאכל והמשתה שהם זנים וכאמר · וכפשתים אשר ככסה בם · גופותינו שהם דברים טבעיים לקיום האדם : וכלל בזה הכתוב אלה השני מינים הם הבלתי טבעי כבד את ה' מהונך · ואם הטבעי ומראשית כל תבואתך · והכיונה בראשית המובחר לא הפסולת כלומר ומהמובחר תבואתך · וימלאו אסמיך · פי' אוצרותיך · ומלת יפרוצו לשון רבוי כמו ויפרוץ מאד · הטעם יקביך ירבו תירוש · או יהיה מענין ההריסה והנתיצה והטעם וגם התירוש שבתוך יקביך יפרוץ הגדר לרבויו שלא יכילנו היקב · ואם יהיה יפרוצו מענין ההפסקות כמו ועל מפרציו ישכון שהוא מקום ההפסקות הנהרות יאמר והתירוש יקביך יפרוצו שהיקבים הם יפר' כי התירוש לא שהתירוש יפרוץ ביקבים : מוסר

סייעיב לך בעה"ז אל הירא כי ק"ו הדברים ומה אם ע"י התורה לא בלבד הורך · ימים ושנות חיים יהיו לך כעובדא דאביי ורבא כי אם גם ושנ' יוסיפו לך עם היות שלום מכת המנגדת אותך כי כל נתיבותי' שלום וכל בניך וגו' ורב שלו' וגו' וא"כ אמר מעתה כי כ"ש הוא שחסד ואמת שהשלימו עמך שלא יעזבוך וא"כ למה תירא פן יכנה ה' שכרך בהטיבו עמך והלא מדת חסד ואמת בהירת חסד חנם ושל אמת ידבקו בך וש"ת מה גמול א"כ מה גמול ישלמה לו ית' על כל החסדים ועל כל האמת דע היפה כי אין ה' שואל מעמך רק תקשרם את החסד ואת האמ' על גרגרותיך וגו' כי הוא ית' אינו מבקש מן האדם כי אם שלא יבא ככוי טובה וזה קשרם על גרגרותיך הוא מקום שהקול יוצא משם שתתן שבחוהוד ה למקום על כל הטוב שגמלוך · אך לא יהיה מן השפה ולחוץ ולבך יהרהר שמשלך כהנה לך רק גם כתבם על לוח לבך : ומצא חן וגו' הנה מי שאין דעתו מעורבת עם הבריות במשא ומתן כי יעסוק לילה ויום בתורת ה' ויעשה מלאכתו עראי ויקרה לפעמים יחסר לחמו ויבזהו בני אדם ויהיה סכל בעיניהם באמור אליו טוב לך כי תעסוק בא' המלאכות ותקבע לך עת ביום ובלילה ולא תמית עצמך באופן יהיה משולל חן ושכל טוב בעיני האדם · אך אין זה רק בבלתי שומר התנאי' האלה אשר הזכיר פה שלמה בחכמתו כי ע"כ יפקח מזונותיו אך עושה אלה שתורתו ית' אל ישכח למה שהיא תורתו וכן למה שהיא מצותיו יצור לבך הנה ודאי חסד ואמת אל יעזבוהו מלהטיב לו ויהיה לו חן ושכל טוב כי יראו בו בדרכו אשר היה נראה משוללת שכל טוב בה הצליחו ית' יתהפכו לומר כי אדרבה זה הוא החן והשכל טוב וזהו ומצא חן וגו' לומר עשה זאת היפה בני אשר סדרתי לפניך ובה ומצא חן וגו' · או יהיה מקושר ר"ל מה שאמר והוא הלא מצותי תדבק בתורתי ומצותי לשמן ותאושר גם בארץ הלזו בשנות חיים של רב טוב ושלו' אמ' הלא ישיאך לבך לומר אולי לא אזכה להצליח בעה"ז כי לא אהיה לחן בעיני אלקי' הוא מדת הדין המחפש אשר איזה הטא וגם אהיה לבוז בעיני בני אדם הרואים כי אזלי יד בעשותי תורתי ומצותי קבע ומלאכתי עראי והלחם אזל מכלי ויהיה צר חלול חלילה לז"א עשה זאת היפה ומצא חן ושכל טוב בעיני אלקי' ואדם כלו' החן בעיני אלקי' אשר יגרת שאדרבה אלקי' יהנך ויברכך ושכל טוב בעיני אדם כי יראו הצלחתך ויאמר רב וטוב שכלו של פלוני שבהיותו ממעט בעסק

רלבג

מוסר יי' בני אל תמאס · אל תמאס · מוסר יי' כשיקרו לך קצת רעו' גופיות ממנו באופן שזכרנו כי זה יהיה סבה למנוע ממך התועל' אשר בעבורו היה זה התוכח' ואל תמאס בתוכחתו כי הש"י יוכיח את אשר יאהב וגו' : כי את אשר יאהב · כי הש"י יוכיח את אשר יאהב וירצה להתנהג עמו כאב את הבן שיסר אותו לטוב לו וכאשר תעש' כן יגיע לך מן התועל' מה שתפשפש במעשיך ובדעותיך עד שיתברר לך מה שנתישרת לחטא בו כאמרו ויגל אזנ' למוסר ויאמר כי ישובון מאון : אשרי אדם מצא חכמה · כמה מאושר האדם שימצא חכמ' הש"י בדברי' לפי מה שאפשר לו והאדם שיוציא מלבו תבונה בדרכים הנזכרים במה שקדם : כי טוב סחרה כי ההשתדלו' לבקש אותה הוא טוב לאין שיעור מהשתדלות לבקשת הכסף אשר בו תועלת מה להעמדת חיי הגוף ופריה יקר מזהב : יקרה היא מפנינים וכל חפציך וגו' · הנה היא יקרה מכל המרגליו' ובכלל הנה כל חפצי האדם לא ישוו בה והרצון בחפצי האדם הדברים האחרים אשר ישתוקק האדם כי כל אלו החפצים הם כאין נגדה ואפשר שישוב זה אל התורה והוא הנכון יותר ויראה כי מאושר מאד מי שימצא החכמה הנרמזת בתור' והאדם שיוציא ממנה התבונה הנרמז' בה כי הכל נרמז בתורה כמו שביארנו בביאורינו לדברי התורה : ארך ימים בימינה בשמאלה עושר וכבוד · הנה בימין התורה יהיה אורך ימים ר"ל השגת החיים הנצחיים כי זהו פריה ולזה ייחס זה אל ימינה וזה יהיה במה שישיג בה מן החכמה. והתבונ' והנה על הכוונה השנית ישיג בה עושר וכבוד כי מצד ההשגחה האלהית שתדבק האדם בעבורה ימשכו לו ג"כ טובות גופיות כמו שנתבאר בתורה וביארנוהו עוד במאמר הד' מספר מלחמות יי' :

דרכיה

רשי

מוסר ה' בני אל תמאס אם יבואו עליך יסורין יהיו חביבין עליך · ואל תקוץ · מלשון קצתי בחיי : וכאב את בן ירצה · שרוצה בבנו להטיב לו ויפייסהו לאחר שמכהו בשבט כן יערב לך הטובה אחר המכה : אשרי אדם מצא חכמ' ואדם יפיק תבונה שלומד חכמה על שסגורה היא להוציא בפיו : כי טוב סחרה מסחר כסף · כל חליפין שאדם מחליף בסחור' זה נוטל זה וזה נוטל זה · אבל האומר לחבירו שנה לי פרקך ואני אשנ' לך פרקי נמצאו שניה' ביד כל אחד ואחד · חרוץ מין זהב הוא · כל חפצך · כל חמדותיך · לא ישוו בה · לא יהיו שוין בשווה ודמיהן בדמיה : בימינה · למיימיני' בה ועוסקי' בה לשמה ארך ימים וכל שכן עושר וכבוד · ולמשמאילים בה שעוסקי' שלא לשמה · מכל מקום עושר וכבוד יש · למחזיקי' בה : לאוחזים

משלי ג

ג׳ מוּסַר יְהֹוָה בְּנִי אַל־תִּמְאָס וְאַל־תָּקֹץ בְּתוֹכַחְתּוֹ׃ כִּי אֶת אֲשֶׁר יֶאֱהַב יְהֹוָה יוֹכִיחַ וּכְאָב אֶת־בֵּן יִרְצֶה׃ אַשְׁרֵי אָדָם מָצָא חָכְמָה וְאָדָם יָפִיק תְּבוּנָה׃ כִּי טוֹב סַחְרָהּ מִסְּחַר־כָּסֶף וּמֵחָרוּץ תְּבוּאָתָהּ׃ יְקָרָה הִיא מִפְּנִיִּים וְכָל־חֲפָצֶיךָ לֹא יִשְׁווּ־בָהּ׃ אֹרֶךְ יָמִים בִּימִינָהּ בִּשְׂמֹאולָהּ עֹשֶׁר וְכָבוֹד׃

דרכיה

בְּרִי מַרְדּוּתָא דֶּאֱלָהָא לָא תְסַלֵּא וְלָא תַמְרִיק בְּמַכְסְנוּתֵיהּ׃ מְטוּל דִּלְמָן דְּרָחֵים לֵיהּ אֱלָהָא רָדֵיהּ לֵיהּ וְהֵיךְ אַבָּא דְּרָדֵי לִבְרֵיהּ׃ טוּבוֹהִי לְבַר נָשָׁא דְּאַשְׁכַּח חָכְמְתָא וּבַר נָשָׁא דְּמַבִּיעַ בְּיוּנְתָא׃ מְטוּל דְּטָבָא תִּיגַרוּתָהּ מִן תִּיגַרוּתָא דְסִימָא וּמִן דַּהֲבָא סְנִיבָא עֲלַלְתָּהּ׃ יַקִּירָא הִיא מִן כֵּיפֵי טָבָאתָא וְכָל מִדַּעַם לָא פָּחִים לֵיהּ׃ נוּגְדָּא דְיוֹמָתָא בִּימִינָהּ וּבִשְׂמָאלָהּ עוּתְרָא וִיקָרָא׃

אורחתאה

את ג' פתחין בטע' וסימ' את גאון יעקב אשר אהב · בהציתו את ארם נהרים · כי את אשר יאהב יי' יוכיח · וכל את הבא במקף דכו' פתחין במ"א קמץ את כל גבוה יראה והוא מלך : סחרה ד' וסי' והיה סחרה ואתננה כ' בו · כי טוב סחרה מסחר כסף · טעמה כי טוב סחרה : מפניים חד מן מלין דחסרין נו"ן וקריין וסי' בצעונים וחבר הקני נפרד מקין · לו ויאמרו לו הגבעוני' אין לו · אנו אם טוב ואם רע בקול יי' : מפניים יקרה היא מפניים · אלפים · נהר דינור נגד ונפק · ויסתר ערום ראה רעה ויסתר · וחילופיהון ז' כתיבן נ"ון יתיר ולא קרי' וסימ' נמס' בשמו' ב' סימ' כ"א :

ולמלך אין שוה ופי' אין העם שוה כלו' ונחשב למלך שיניח כי הוא עם מפוזר ומפורד ונבזה : עושר וכבוד · משל שהחכמה תביאהו לשתי מעלות :

דרכי

אבן עזרא

מוסר יי' · אשרי אדם מצא חכמה · כי בה ישמר מחטוא ולא יבואו עליו ייסורין · יפיק יוציא תבונה מאחר וילמדנה : חפציך כל דבר שתחפוץ · ישוו מענין

ר' מנחם המאירי

ככסף רומז על הנגלה וכמטמונים תחפשנה · רומז על הנסתר כי המטמון חביב יותר מן הכסף והוא כדרך תפוחי זהב במשכיות כסף והוא שייחד במטמון לשון חפוש וייחס הכסף ליראת יי' שהיא קיום המצות והמטמון לדעת אלהים שהוא עצמות התורה ועקרה והוא אמרם כדרש מצוה בפני תורה ככר בפני חמה · ויצפון לישרים תושיה ירמוז שישות התור' ועצמותה והוא הצפון ליחידים בכוונותיה ובטעמי מצותיה · והמגן והוא הנראה לכל הוא להולכי תום ואיש רע ומדבר תהפוכות הוא המלך הזקן · ובכראשית רבה אמרו איש תהפוכות ישלח מדון זה נחש שהפך דברים על בוראו כדכתיב אף כי אמר אלהים לא תאכלו מכל עץ הגן ואשה זרה ונכריה היא האשה אשר ראתה העץ טוב למאכל וכי תאוה הוא לעינים ותקח מפריו בהסתת הנחש ותאכל כמו שבארנו במקומו והיא העוזבת אלוף נעוריה · ר"ל שעזבה הנהגתו ותקנו אף כי הדיחתהו לשמוע לה ותתן גם לאישה עמה ויאכל והנה שחה אל מות ביתה ומעגלותיה אל רפאים כל יקומו :

פרשה רביעית והיא עשרה פסוקים והם · בני תורתי אל תשכח · עד ותירוש יקביך יפרוצו :

הכונה בהם להזהירו אע"פ שטרח והשתדל בקיום התור' והחכמה ועלה בידו לא יתיאש ממנ' ולא יעיף עיניו ממנה כי ישכח במעט זמן מה שטרח בו כמה שנים כאמרם ז"ל בברייתא של אבות יכול אדם ללמוד תורה בעשר שנים ולשכחה בשתי שנים וכן חזר להזהירו על כועס המדות ובפרט על הבטחון באל ולהיות כל מעשיו מכוונים לשמו ולעבודתו וייעד לו הטוב בהעינו והזהירו להכיר כי הכל יגיעהו מאת האל ויכבדהו במה שחננו מן הטוב · וזה ביאור המקראות בפרט · בני תורתי אל תשכח השכחה תאמר לפעמים על שכחה מצד הטבע שלא יזכור הדבר ושכחת עומר בשדה · כלומר שכבר קצר ועשה ממנו עומר והניחו במקום ידוע ובעת האסיפה שכחו וזהו הסגור בלשון העם כמו שבא במאמר החכם הן אבל שכחתי ועל הרוב יאמר בכתוב על התיאש מן הדבר וסלוק דעתו והשגחתו ממנו למיעוט ערך הדבר ההוא בעיניו ומזה כל לשון שכחה הבא אצל השם ולא ישכח את ברית אבותיך אשכח בניך גם אני · עם הודע שאין שכחה לפני כסא כבודו · ומזה ושכח כל השבע כלומר יתיאשו מזכירתו לרוב הרעב אשר יגיע להם · תשכח ימיני · ולא זכר שר המשקים את יוסף וישכחהו כלומר לא העלה זכרו על לבו ואף כשהיה עולה במחשבתו במקרה היה מתיאש ממנו · ועל שני העניין הזכיר הבן החכם והודיעו שהתורה והחכמה צריכות שקידה והתמדה אף ליודעים כי מתוך רוב אורך הדברי' ועומק השכחה מצויה בהן ולכן אמר · בני תורתי אל תשכח כלומר לא תרפה ממנה ולא תשבות מהעסקותך בה עד שתגיעך שכחת פרטיה מצד הטבע וכל שכן שלא ימעט ערכ' בעיניך עד שתתיאש ממנה ואמר ומצ.תי יצור לבך כלומר שתשים כל מחשבתך וכונתך בהם כי אם תעש' כן הם יוסיפו לך ארך ימים ושנות חיים ושלום כלומר שהם יסבבו לך התוספת והוא שהאל יוסיפם בזכות התמדתך ושקידתך בהם · ואורך ימים הוא ייעוד אורך ימיו אם אולי לפי מערכת הכוכבים והמזלות מספר חדשיו חוצבו · ושנות חיים יורה על חיי שלוה והשקט ואם אולי נגזרו לו חיי צער מצד המערכה כי מלת חיים מוכחת לפעמים דרך כלל על חיי התענוג והשלוה ומלת מיתה בהפך כמו שפירשנו בענין ככתבין וכחתמין למיתה וככתבין וכחתמין לחיים ומלת יוסיפו בדקדוק כדרך יתנו יקר לבעליהן · יצאו בנות שילה וזולתם · ועניין חסד ואמת אל יעזבוך הוא פשל אזהרה על זה כי חסד ואמת כוללים רוב דרכי התורה החסד למדות האדם במה שמגיע ממנו חנינה ורחמנות וסדר ההנהגה ישרה בין איש לאיש ואמת על כל הדברים המושכלים הגנוזים בתורה והוא כאלו אמר חסד ואמת אל תעזבם על דרך תורתי אל תשכח · כי העזיבה גם כן תאמר על השכחה שהזכרנו לפעמים על צד עזיבת הדבר כנטשתי את ביתי עזבתי את נחלתי מיום עזבה את הארץ עליך יעזוב חלכה · ולפעמים על צד התיאשות והסתלק השגחתו ממנה · כי לא ארפך ולא אעזבך · והזהירו על שני החלקים על הדרך הנזכר ויחס העזיבה להם על צד המקרה הכמסך כי כשתהיה העזיבה והשכחה מצד התיאש האדם תמנך אחר כן יותר ויותר מצד הטבע עד שכשתשוב לשוב אליה תכחש כך לאמר לא ראיתיך · כמאמר יום תעזבני יומים אעזבך · ולכן אמר קשרם על גרגרותיך משל להיותם נראות לו תמיד וכתבם על לוח לבך להיות דעתך ומחשבתך עליהם כל היום על דרך והיו לבי ועיני שם כל היום הימים · וכן תנה בני לבך לי ועיניך דרכי תצורנה · הב לי עינא ולבא ואנא ידע דאית דילי ומצא חן ושכל טוב · פירשנו כמו עתיד כלומר אם תעשה כן תמצא חן ושכל טוב בעיני אלהים ואדם כלומר אם תעשה כן שתהיה טוב לשמים וטוב לבריות וכמוהו עלה ומות בהר כמו תמות · וכמהו אל רוץ מצא נא את החצים אלא שאפשר לפרשו לדעתי שישתדל למצא · ושכל הוא לפעמים ענין ההצלחה בכל אשר יפנה ישכיל בכל דרכיו משכיל שכל דוד מכל עבדי שאול · ולפעמים ענין בינה והשכיל · וכלה כגזרים מלשון השתכלות ועיון והשגחה ויקרא המצליח משכיל להיות כל ענייניו באים על צד המדוקדק כאלו נעשו בבינת האדם ושכלו ומכאן יתפשט הלשון עוד ליחס זאת המלה אף לעיון האחרים עליו · ומכאן פירשו קצת מדקדקים והאשה טובת שכל טובת הבטה ועיון כלומר ערבה לרואים כדרך טובת מראה וכן בעץ הדעת ונחמד העץ להשכיל · ר"ל למראה כי לא שכחו בשכל אמתי ופירשו מזה ומצא חן ושכל טוב כלומר ערבות מראיתך למביטים ר"ל שיביטוך בעין אהבה · ולי נראה פירושו צווי גמור כלומר פלס נתיבותיך והדרך מעגליך ביושר עד שיגיעך מציאות חן בעיני אלהים כענין מה שפירשתי למעלה בפסוק רוץ מצא נא · ושכל לא יאמר לעולם לדעתי במקום מראה אבל והאשה טובת שכל הוא כאמרו אשה משכלת ונחמד העץ להשכיל רמז לאחד מחלקי השכל והוא האמתי ומשכיל אל דל ר"ל

משנית

אבן יחייא

מלאתו מרחם אמו ויאכל חצי בשרו מהטבור כי יתכוהו · וכן החיות באים הוא בלתי מתמיד · ויחס החיות במין בבני האיש הלז ובני בניו עד דור דור לעצמות הקשים אשר יש להם עצמות מה והעמדה וקיום עד עת קץ · והתגאי הס' כבד את ה' וגו' שתכבד את ה' מההון אשר יתן לך ווה בהפרשך התרומה והמעשר ובהעניקך מן טונך לאביון לגר ליתום ולאלמנה · ובכבדך שבתותיו ומועדיו במאכל ובמשתה וכסות נקיה · כי כל אשר יוציא האיש מיותר לכבוד השבת אינו נכנס בחשבון הפרנסה הקצובה לו מן השמים · ואם יוסיף יוסיפו לו ואם יחסר יחסרו לו · וכן הוא בשכר הרב המלמד את בניו · והבואה הזאת אשר תעשה לכבוד ה' לא יהיה מן הזכורית כמותן קין רק מן העדית כמנחת הבל וזהו אומרו ומראשית ומהיותר טוב מכל תבואתך · וימלאו וגו' כי כשנתון תתן לא יחסר היכך בעבור זה אדרבא ימלאו אסמיך שבע ותירוש יקביך יפרוצו והוא הדין לכל הזולת אבל זכר אלו השנים מינים שהם העיקר הלחם שלבב אנוש יסעד · והיין שישמח לבב אנוש · ובחכמינו ז"ל עשר תעשר · עשר בשביל שתתעשר : והתגאי הס' מוסר ה' ונומר הנה פעמים רבות יחולו צרות משוכות על הצדיק הגמור שבוטח בה' ומיראתו וחוכן דל · אמר על זה יתמהו בני האדם · וכן הכתוב הוא מאד מתלונן על ככה כאשר היה עוש איוב שהיה איש תם וישר וירא אלהים וסר מרע · והצרות ההם יקראו יסורין של אהבה · כי אינם חלים על האהוב הזה למרק חטא קדם רק כדי להשפיל ולהכניע תמריותו בעולם הזה · כדי להגדיל שכר נפשו בעולם הבא · וכן כדי לנסותו אם יעבוד את ה' מתוך הצרה כאשר היה עושה בעת הרוחה והכל לטובתו · וזהו אומרו מוסר ה' בני אל תמאס ואל תקוץ בתוכחתו · בשתוכחת במכאוב על משכבך מפני כובד יסוריו · יען כי הם יסורין של אהבה ואת אשר יאהב ה' יוכיח · וכאב את בן שירצה שיוכיחהו בשבט למען הדריכו בדרך הישר · אשרי אדם וגו' רוצה לומ' הנה המאושרים מהעולם הזה ומהבא הם מהאדם הנזכר שמצא והשיג מעלת החכמה · והפיק לפעול ידיעת התבונה שהיא מעלת התורה · כי טוב וגו' ביאר היותו יותר טוב קנין מעלת התורה · מקנין ארבעה דברים הנאהבים מבני האדם · וזה להיות כמשכת מקניה ארבעה דברים יותר חשובים מהד' הנזכרי' וזהו אומרו טוב סחרה מסחר כסף · וטוב תבואתה ותכליתה מחרוץ שהוא הזהב היקר · ויקרה היא מהפנינים החשובי' וכל שאר חפצי האדם היותר נאהבים ממנו לא ישוו בה · וזה לארבעה דברים יותר מעולים המושגים בעדה · האחד כי הקונה מעלת התורה לשמה · הקרן משכרו הוא בעולם הבא לזכות לאורך ימים נצחיים · והפרי ממנו הוא בעולם הזה להשיג עושר וכבוד · לכן יחס הקרן שהיא העיקר לצד ימין · והפרי שהוא תפל לצד שמאל : והב'

קב ונקי

מוסר ה' · הכוונה אם ייסר אותך האלהים בעולם הזה אל תמאס מוסרו ולא תחשוב מוסריו כקוצים כי מה שהוא עושה עמך הוא מוסר ותוכחה להסירך מדרך רע ולא תיחס הייסורין הבאים לקרי והזדמן או לנקום נקמתו ממך · וכאב את בן ירצה · כמו שהאב מיסר את בנו לא לתכלית ההכאה אלא לקרבו לדרכים הטובים כן מוסר השם שההכאה אינה לעצמה אלא לקרב האדם למצות ולדעות וכמו שהבן חושב שהאב שונא אותו כן האדם · ולא יחקור שהייסורין באים להעירו מאולתו לשבר גאותו למרקו בייסורין והוא אומרו וכאב את בן ירצה כלומר שהוא רוצה בתועלת כבראיו לדמיון האב הרוצה בתועלת הבן : אשרי · הכוונה מאושר האדם שזכה להשיג החכמה העיונית וכן מאושר האדם יפיק תבונה ירצה שיוציא ענינים ודרושים מצד החכמה ומבין דבר מתוך דבר : כי טוב סחרה · כלומר יותר טובה סחרה מסחורת הכסף ויותר טובה תבואתה מן החרוץ שהוא זהב יקר וכן אמר יקרה היא מפניני' · מהמרגליות הנטמנות לפני לפנים בתיבות בחדרי חדרים כדי שלא יגנבום · ואמר וכל חפציך לא ישוו בה · כלומר אין חפץ וכלי שישוה אל קנין החכמה שהחכמה אינה תחת מקרה הזמן כמו הטובות הזמניות ועוד שהיא מדובקת ונצחית וטובות הזמן נפרדים נפסדים · ארך ימים בימינה · ירצה מי שמתעסק בתורה לשמה מצד אהבה יזכה לאורך ימים בעולם הנשמות וזה הדרך הנקראת ימין מפני שזו היא העבודה האמיתית ההשתדלות בעבור מעלתה לא בדי להגדל ומי שמשתדל בה שלא לשמה נקראת שמאל וזה אע"פ שלא ישיג לגמול בעולם שכלו ארוך עם כל זה יש לו גמול בעולם הזה מהטובות הזמניים עושר וכבוד :

דרכיה

מנחת ערב

בעסק ועוסק בתורה ומצות בעו"ס ידע להרויח ולהצליח · וז"ש בטח אל ה' וגו' ולא תקלקל הצלחתך בא' מג' פנים או טרם עשותך איזה עסק אשר תעשה פן תשית בטחונך בעצמך · או אח"כ בהזדמן לך הצלחה שלא תייחס אות' אל דבר הנעשה מאליו ולא מהשגחתו ית' ג' אחר צאת לאור הצלחת מעשיך פן תתגאה לומר כי חכמתך עשה לך את החיל הזה · ולזה יאמר על הא' בטח בה' וגו' והוא כי הלא דרך ישרה שיבור לו האדם להכין לו דרך ללכת ביתו כפי שכלו ואח"כ יבטח בשם ה' יגן לו הברכה כמש"זל יכול יושב ובטל ת"ל בכל מעשה ידיך אשר תעשה ואמר שבשתים אלה תתחזק א' להכין הככות על פי רוח מבינתך ואח"כ לשים בה' מבטחך וזה בטח בה' וגו' מזה תעשה עיקר ואל הבחינה האחרת היא הכנת רוח מבינתך אל תשען אפי' למשענת מה אל תתבונ' כי לא תהי' לך רק להכנה לחול בה ברכת ה' והיא העשיר וזה בטח בה' בכל לבך אך אל בינתך אל אשר תבין אנ"ל שלא תבטח כ"א אך לסמך מה אל תשען · ואל הב' הוא כאשר נרמב דרכך אמר בכל דרכיך וגו' והוא כי דרך אנשי' אשר לא חלק להם בבינה בהזדמן להם דרכים ישרים ורחבים שהרויח מצוי וניכר בהם לעיני הכל יענו ויאמרו בדרכי' האלה לא נירא מחוסר ריוח אך מאורחות צרים ועניינים בלתי בטוחים תפול עלינו אימת העדר ההצלחה ועליהם נבטח בה' כי ברחבים כאלה הלא אנכי אחזה לי ואם יצליח בהם לא ישלם תודות לו ית' כי יאמר הלא נגד עיני דרך ישרה וידי עשתה ולא ידע כי מה' הוא אשר פנה דרך לפניו כי הלא גם בדרכים הרחבים בעיניו לולא ה' שהיה עמו לא פתחו עיניו ולא הצליח ע"כ אמר בכל דרכיך דעהו ואל תתנכר כי הוא הנותן לך כח לעשות חיל וכזה והוא יישר ארחותיך הם הצרים שלא ידעת להשמר גם בזכות מה שלא התנכר אליו ברחבים גם בצרים ייסר לך : ועל הג' אמר אל תהי חכם כי כאשר יקים ה' את דבר הישרת ארחותיך ותצליח לא יבצ' מהיותך חכם בעיני כל רואיך שהוא אשר אמרתי ושכל טוב בעיני אדם כי יאמרו מלאת חכמה בטיב משא ומתן ובחכמתך עשית את כל הכבוד הזה ושפתם יכבהוכך לאמר כי איש אתה ומי כמוך בהויות סוחר יעשה כמעשיך וממרחק תביא לחמך ולא דעת ולא תבונה לאמר כי ה' פעל כל זאת אך אתה בני שמע בקולי איעצך ואף שאתה חכם בעיני זולתך אל תהי חכם בעיניך רק שה' אלהי' הוא ההולך לפניך מלמדך להועיל ומצליח דרכיך ואין זולתו ועשה זאת איפה בני ירא את ה'

משגיח ומתבונן בעניניו ושכל טוב עיון טוב והכנה מעולה · ופירושו מצא חן ושכל טוב · כלומר עשה כל מעשיך בדרך שתמצא חן מצד מדותיך ושיאמרו לך שכל טוב מצד חכמתך · ובעיני אלהים ואדם יורה כן כי ייחס החכמה לאלהים כי הוא לבדו אין לזרים אתו בלתי ליי' לבדו והמדות לאדם כמו שכתבנו שבשלימות המדות אין לו מקום רק בהשתתפות בינו ובין זולתו ואחר אחר כן טעם ראותו עצמו משכיל נבון וחכם לא ישען בתבונתו אבל יבטח באל בכל עניניו ויתפלל לפניו והוא אמרו בטח אל יי' בכל לבך כלומר שלא תתיחס כלל כמה שתשיג מרצונך רק לבטחון באל · וזהו בכל לבך כלומר שלא תחלוק מכבודו לחכמתך ולתבונתך כלל אבל שתיחס הכל לאל י"ת כי מאתו הכל · וכן ואל בינתך אל תשען והוא ענין ואמרת בלבבך כחי ועוצם ידי וכו' · עד וידעת כי יי' אלהיך הוא הנותן לך כח

מנחת ערב

ב' מזה וסור מרע פן יראה ה' ורע בעיניו ויעביר מעליך השגחתו ותראה ברע אשר ימצאך פן תורם ותדוכ' בעוני וביותר יסורין וזהו סור מרע כלו' סור עצמך מרע בל תבואך:

רפאות תהי לשרך וגו' הנה אחרי אמרו שע"י התורה יהי' לו אריכת ימי' ושנות חיים יאמר שלא ישיב אל לבו אך שתים לא יעדרו ממני מתילדי' העסק התורה בטבע והיה מקום לומר כי המה הין בכלל התשות כח שהתורה מתשת כחו של אדם והנה כפי הטבע התמדת העיון תעכב העכול ותוליד מחוסים במעיים ובשרירי הבטן אשר משם יסתעפו כלם ומאהבת מדת עמלו בתורה יבא עד דכא ותיבש גרם כי ע"כ ברך יעקב את יששכר יהיו גרמיו כמטיל ברזל לרבנן בין המשפתים כחמור על בחינה זו על כן אמר גם מאלה לא תחוש כי על האחד אדרבה רפאות תהי לשרך ועל הב' ושיקוי לעצמותיך כי מוח עצמותיך ישוקה כי אשר חשבת למכאבים יחבש: ואל תאמר בלבבך לא יתכן יעשה כן בלי נכוי שכר כי במה אקדם ה' על זה כי הלא מה ה' שואל ממך כי אם החזיק לו טובה ואף אם בעל הון אתה לא יצוך כל און ביתך תתן לצדקה רק כבד את ה' מהונך אף כי מזער היא ומה ה' אלהי' שואל מעמך שלא תהיה כפוי טובה לבד כי אחד המרבה ואחד הממעיט ובלבד שיכוין לבו לשמים · והנני מלמדך להועיל כבד את ה' וגו' והוא כענין המוציא הוצאות רבות על נכסי אשתו דקי"ל שאם אכל גרוגרת א' דרך כבוד מה שהוציא הוציא ומה שאכל אכל הנה כי אשר הוא דרך כבוד אין לו שיעור ועולה כנגד הוצאה רבה והן המה דבריו אלה לומר גם שהרבה והפלית חסדו לך הוא ית' לא יבקש מידך אפי' כאורים רק שאפי' לא תהיה די התייחס למתנה כ"א לכבוד בעלמא כי מעט הוא כי אין חפץ לה' במתנה מרובה כ"א בכבוד והודאה כי לא ידמה הנותן מתנה יפה לעני בחרפה ובוז לפרוטה א' דרך כבוד וזהו כבד את ה' וגו' כלו' כבוד אני חפץ אף כי מזער הוא ולא רוב ממון ואפי' יהיה מהונך שיש לך הון רב כמ"ש ז"ל על עשר תעשר הרים אינו מוריד גשמים וכו' ונוטל מחצה הן שלים וכו' אך ה' עושה כל ואינו נוטל רק א' מעשרה וכן ומראשית ולא כל ראשית גם אם רבה היא ומה גם לבעל המעט ובלבד שיהא הונך ומתבואתך ולא של זרים בלי צירוף גזל וחמס כי הוא ית' שונא גזל בעולה וזה מהונך בל תהיה כבייפא בחיזורין ומפלגא לבישייא · והביטה וראה מה גדלה חסדנית' כי אשר תכבדהו מהונך לא יחשבהו תחת כל הטובה אשר כבר הטיב לך כי אם עוד יקבע לך שכר על הכבוד אשר תכבדהו מהונך והוא וימלאו אסמיך שבע נוסף על הקודם: אך אם תראה כי אדרבה תרעב ללחם אל ירע לבבך לאמר היכן השלו' שנתוסף לי כי הלא אל יצא עתק מפיך לומר כי אל אמונה מבטיח ואינו עושה חלילה כי אם תראה את עצמך בחוסר כל · מוסר ה' וגו' כי אני יסרתי חזקתי זרועותיך כי את אשר יאהב וגו' · כיון שאתה עוסק בתורה הרי הם יסורין של אהבה כמ"ש ז"ל כל יסורין שאין בה בטול תורה יסורין של אהבה הם: אשרי אדם מצא חכמה והוא מוסיף חכמה על חכמתו לבוא לגדר בינה שכ"כ הוא מתמיד בחכמתו עד שיבין דבר מתוך דבר:

אורך ימים בימינה וגו' והוא כי הלא הארון היא התורה היה בקדש הקדשים במערב ומנורה בדרום ושלחן בצפון והנה רז"ל ייחסו המנורה לאור העה"ב כמש"ז"ל במדרש אמר הקב"ה האירו לפני במקדש כדי שאאיר לכם לעה"ב והשלחן הוא העושר והמלכות כנודע ושניהם רמז אל ב' סוגי השפע · והנה העומד במערב יהיה מה שבדרום לימינו ומה שבצפון לשמאלו וז"א אורך ימים היא המנורה לפי הרמז בימינה של תורה שבארון במערב ובשמאלה השולחן בצפון שהוא עושר וכבוד · ואל יראה כמו זר ידבר שלמה על מה שלמטה במקדש ויתבאר על מציאת העליון כי מקבילות המה העניינים של מעלה אליהם ואל ימין סוד התורה הוא ענין אורך ימים ומתייחס אל שמאלה הוא העושר והכבוד והכל הולך אל מקום אחד: דרכיה דרכי נועם וגו' יאמר טוב לעסוק בה מבחילוכיות כי בורא אין דרכיה הרחבי' של נועם ה' וגם בנתיבות השעפות חקירותי' רובם מלחמה לה' משא"כ בתורה כי דרכיה דרכי נועם וכל נתיבותיה שלום עם ה' ע"כ אותה תבחר ותקרב:

עץ

לעשות חיל · וכן בכח ידי עשיתי ובחכמתי כי נבונותי · ובענין בכל דרכיך דעהו הוא מאמר ככבד קטון הכמות וגדול האיכות והוא להיות כל מעשיו ופעולותיו כוונת לתכלי' אחת ר"ל שאע"פ שהאדם צריך על כל פנים להשתדל בעניני העולם לצורך קיום הגוף מכל מקום גם בעת ההיא תהיה כונתו על צד כתיבת חקו לגוף כדי שיבין בזה דרך לנפש לעבות אף היא חלקה ושביל לשכל האנושי לעשות מלאכתו וזהו ענין אמרו אדון הנביאים מפי הגבורה באמרו ואהבת את יי' אלהיך בכל לבבך ודרשו בו בשני לבבך אחד יצר טוב ואחד יצ"הר כלומר שאף בהשתמשו באבריו שעניניהם מיוחס ליצר הרע תהיה כונתו בו לאהבת האל וכן אמרו שלמה הנה כמכון אל זה · וכן רבותינו באמר וכל מעשיך יהיו לשם שמים · ואף גדולי הפילוסופים אמרו השמר שלא יהיה לך עסק בלתו ולא יעבור על רעיונך זולתו ולא תעלה במחשבתך בלעדיו ולא תשלח אבר מאיברי גופך אלא במה שתתמוך בו רצונו ולא תתיר לשונך רק בזכרו אם ייטיב תודה ותכיר כי ממנו פרין כמא' ואם יענה תסבול ותדע כי מידך היתה זאת · ובמשלי הערב סופר על אחד מהנזירים עובר אורח ומצאהו איש והנה תועה בשדה ויצא לקראתו והביאו אל שדהו להאכילו ולהשקותו והאריך דברים עמו ובתוך הדברים חקרו הנזיר ושאלו מה לך פה ומה מלאכתך השיבו כי לו חורשים בשדהו והוא עומד עליהם לזרזם אמר ומה תכלית כונתך בחרישה אמר הזריעה ומה תכלית כונתך בזריעה אמר הקצירה ומה תכלית כונתך בקצירה אמר הדישה · והמרוח והאסיפה לבית ולאוצר אמר ומה תכלית כונתך בכל אלו אמר עשיית החיל ואסיפת הממון ומה תכלית כונתך באסיפת הממון אמר הפקת הרצון בתענוגים והתכבד בתוך העם והשתרר על שכני והתגבר על אויבי אז הוכיחו הנזיר ואמר יפה אמרו נביאי ישראל חרשתם רשע עולתה קצרתם אכלתם פרי כחש הכך תוכחה בכל מעשיך ובכל פרטי פעולותיך אחר שתכלית כונתך בהם בלתי רצויה אף כי שכוחה ומאסת ואלו היה תכלית כונתך באסיפת הממון לתת לך ולביתך אכם ולעבוד האל בצדקות ומתנות אז יהיה לך זכות ומצוה בכל פרטי הפעולו' אשר הזכרת וזהו ענין בכל דרכיך דעהו כלומר בכל דרכיך הכירהו לעשותם לכבודו והוא שדרשו ז"ל אפילו לדבר עבירה כלומר אף כשתתעסק בחמריות המיוחסות ליצר הרע ולדבר עבירה והוא שלא תשמש בהם רק כפי הצורך ההכרחי ואף גם זאת לכונת תכלית ככבד ועל זה אמר והוא יישר אורחותיך שזו היא תכלית הישרה לכל מבקש את יי' · ואמר אחר כן אל תהי חכם בעיניך · ויש לפרש אל תהי חכם בעיניך שתחשוב שחכמתך תצילך מכל רע שתסמוך עליה בעשיית הרע אבל ירא את יי' וסור מרע כי האל לוכד חכמים בערמה · ולדעתי רומז שאע"פ שבשלימות המדות אינו מכוון לעצמו אבל הוא דרך ושביל לשלימות האחרון אל תקל בו אף לאחר שתתחכם לפרוק עולו מעליך כי כמו שאחזותך ודבקותך בו הביאך עד הלום כן עזיבתך אותו ופרוק עולו מעליך תרחיקך מן השלימות אשר זכית בו וישיבך לאחור ולכן אל תהי חכם בעיניך עד שתביאך שלמות חכמתך להקל במצות ובשלימו' הראשון אבל ירא את יי' וסור מרע וכבר נכשל הוא בשתיקות זאת המחשבה באמרו אני ארבה ולא אסור חשב שתכלית חכמתו ישמרהו ממה שהוא סבה למניעת הדבר ונכשל ועל זה אמר לדעתי רפאות תהי לשרך ורפאו' הכא במקום שמירת הבריאות שהוא אחד מחלקי הרפואה כמו שנא' אני יי' רופאך · אחר אמרו כל המחלה ונומר · לא אשים עליך כלומר שהשלימות הראשון הוא לעולם שמירת בריאות האחרון וסיבת קיומו והעמדתו ואגב שאר המפרשים שב רפאות תהי לשרך על התורה ועל המצוה · ושרך הוא הטבור והזכירו על שם כלל הגוף כי הוא יסוד לגידים ותחלת גדול האדם כי דרך בו יכנס הדם לגידים בהיות העובר בבטן האם ודגשות הרי"ש לחסרון הכפל כי הראוי שריר ואוני בשרירי בטנו ר"ל תקיף וחזק היוצאים תחלה משם ושקוי כאמר על משקה רפואיי ובא על דרך ומוח עצמותיו ישוקה · ואחר כן הזהיר בהכלתו שיכיר כי מיי' היתה לו עד שיכבדהו מהונו ומראשי' תבואתו ויועד לו הגמול בזה · וימלאו אסמיך ר"ל אוצרותיך שבע ר"ל רוב תבואתך בכדי שובע ואולי הוא חסר למד וימלאו אסמיך לשבוע ותירוש יקביך יפרוצו · נראה לי שמפעולה חוזרת על היקבים כלומר שהיקבים יפרצו התירוש · ולשון פרץ הוא ענין הריסה ונפילה פרוץ גדרו ומתוך כך יושאל זה הלשון על רבוי הדברים והשכמם כאלו מגודל הרבוי יפרצו הגדרים ויצאו מהם ר"ל שלא יכילום ומזה ומקנהו פרץ בארץ · ופרצת ימה וקדמה · וכן הנה יקביך ירבו התירוש עד שיפרצוהו מתוכם שלא יכילוהו ושאר המדקדקים יסבבו הפעול' לתירוש כלומר שהתירוש יפרוץ היקב מצד שהיקב לא יכילהו ואע"פ שהיה לומר יפרוץ מתוך שמלת תירוש אצל' כולל' מינים רבים מן התירוש אמר כן והוא דרך זרות וזהו פשט המקראות והרבה מהם מה שבארנו בהם דרך הנסתר ומבין תורתי אל תשכח כלומר שלא יספיק לך האמנת העיוניות אבל גם המקובלות ומצותי יצור לבך שתחקור בעניינם ותמצא במצות טעם נמשך אחר החכמה ובפכות העדר מהתנגדותם כל דרך מופת על אף כל מתנגד ומכחיש ואז ישמח בידיעתם ויערב עליו שיחו עד שיאריך יהי התעסקותו בהם שהם ימים ושנים של חיים באמת ומלת חיים נמשכת על הימים כמו על השנים כי ימי הבטלה לא יקראו ימים ושנים באמת וחכמי הפילוסופים הזכירו כי שאל מלך אחד לזקן נכבד ראהו שחוי הקומה ולבן השער רב הקמטים כמה ימי שני חייך השיבו שתים עשרה שנה ובהתפלאו עליו אמר לו באר מידך ואמר לו כי שתים עשרה שנה התעסק בחכמה ובעבודת האל ואשר חי בזולת זה לא היו אלו ימים ושנים · וכבר היה נאה לפרש לרמוז על חיי העולם הבא אלא שענין אורך ותוספת לא יונחו בלשון רק על דבר שיש לו קץ ותכלה וחסד ואמת אל יעזבוך שלא יטרידך עסק הזמן עד שמתוכם יעזבוך · ואל בינתך אל תשען רומז למה שהתחיל שאם לא ישיג בהבנת המקובלות לא יקל בהם בכך בהשענו על בינתו אבל יבטח ביי' בכל לבו ר"ל בחקירתו ובעיונו כי הוא יוציא תעלומותיו ולכן ידעהו בכל דרכיו ר"ל במקובלות ובעיוניות מצורף עוד למה שפירשנו בנגלה ואל תהי חכם בעיניך למה שפירשנו בו אנחנו הוא גם כן דרך לנסתר ותוכו כברו · וענין כבד את יי' מהונך עם היות נגלהו מבואר אף כי בו דרך לשלימות החכמה כענין המעשרות והתרומות לשבט הנבחר להיותם פנויים ללמוד וללמד בהיות עליהם יורו משפטיך וכו' · וכן שנקנתם הערה למשול בתאוה הגוברת כמו ראשית התבואה וכלל הבכורים שמצד התחדשות הדבר יתעורר הטבע לתאותו והוא ימשול בו לכבוד לכבד מצות האל וכן הערה להכנעת הגאוה בהיות העשירים והנכבדים נושאים אותם על שכמם וקריאת פרשת ארמי אובד אבי · יש בו קצת מחברים רמז לשני השלימות והחון אצלם רומז על שלימות המדות כמו שנבאר בפסוק הון עשיר קרית עוזו · ובפסוק בית והון נחלת אבות והתבואה ובצד שהתבואה כנוי לחכמה ועל צד שהתבואה חיי הגוף דמה בה החכמה שהיא חיי הנפש וראשית התבוא' יקרא לדעתם יראת האל כאמרו יראת יי' ראשית דעת וכן ראשית חכמה יראת יי' · ולדעתי ראשית התבואה רמז על הנבחר כי מבחר הדבר יקרא ראש על צד מעלתו וירמוז על החכמה האלהית והונך על שאר החכמות כי הון כנוי לרבוי הממון וימלאו אסמיך שבע אצלי היא לשון צווי והתראה להשפיע לזולתו שהוא תכלית החכם וזהו כבד את יי' · כמו שדרשו אני לבריך במאי דאהנייך כלומר ימלאו אסמיך להיות מהם שבע לאחרים וכן יקביך יפרצו להם התירוש והוא היין המשמח אלהים ואנשים דרשו רז"ל הביאני אל בית היין למרתף גדול של סיני לכו לחמו בלחמי ושתו ביין מסכתי:

פרשה חמישית והיא כוללת ח' פסוקים · והם מוסר יי' בני אל תמאס עד ותומכיה מאושר: ועל ענין זה האריך בשבח החכמה ובספור מעלותיה וביאור המקראות בפרט

הכונה שלא לקוץ במוסר ותוכחת כי הם יביאוהו לשלימות החכמה הוא זה · מוסר יי' בני אל תמאס המוסר יחלק למינים

פעם יאמר על ערובת הנהגת האדם וטעם מדותיו החזק במוסר אל תרף כלומר במוסר הנטוע בלבך מצד טבעך ואל תרף ממנו לסבת חילופות יכעיסוך או לסבת יועצי רע ידיחוך להתיקך ממנו ההפך מוסר רע לעוזב אורח וזה מורגל מאד בלשון אדם יאמרו תמיד על בעל זאת המדה שהוא בעל מוסר ופעם יאמר על תוכחת דברים ולמוד הנהגת מדות שמע בני מוסר אביך שמעו בנים מוסר אב והוא קרוב לענין ראשון כי בעל המוסר יאמר עליו כן שפעולותיו נאות כמי שקבל תוכחת וסדר הנהגה ישרה מגדוליו וחכמיו · ועל זה תרגם אנקלוס השמיעך את קולו ליסרך לאלפותך: וכן כאשר ייסר איש את בנו יי' אלהיך מיסרך כמה דמאלף גבר ית בריה יי' אלהך מאלף לך · והוא תרגום הוראה ולמוד · ראה למדתי אתכם · חזי דאלפית יתכון · יורו משפטיך כשרין אילין דילפון דינך · ופעם יאמר על תוכחת בגערה ונזיפה · יוסר לץ לוקח לו קלון · ותוכחת הלץ היא בגערה כמו שאמר בן חכם מוסר אב ר"ל יקבל מוסר אב ולץ לא שמע גערה · ר"ל לא יקבל גערת אביו ופעם יאמר על תוכחת בהכאה והכאבה ויספתי ליסרה אתכם תרגמו אנקלוס לאלקאה יתכון · אל תמנע מנער מוסר כי תכנו בשבט לא ימות · אבל מה שיאמר לפעמים מוסר במקום מאסר והתקשרות כמו מוסר מלכים פתח אינו מזה הענין והתוכחת לא תאמר לעולם אלא בתוכחת הבאה לו מזולתו אבל תאמר על שלשת המינים האחרונים פעם בתוכחת דברים הוכח תוכיח את עמיתך · והוכיח אברהם את אבימלך ופעם בגערה ודרך ריב ועם ישראל יתוכח · לכו נא ונוכחה ופעם בתוכחת הכאה ויסורין והוכח במכאוב · ובפרשה זו רמז על המין האחרון ר"ל במוסר יי' · ובתוכחתו הכאתו ואפני משפטי ענשו הבאים עליו ויגיד עליו רעו מוסר יי' אל תמאס וכאמר אחריו כי הוא יכאיב ויחבש ימחץ וידיו תרפינה והזהירו שלא ימאס ביסוריו וכן לא יקוץ בתוכחותיו ר"ל גם כן לא ימאס כמו תרגום תמאסו תקוצון ולא יהרהר אחר מדותיו ולא ישא פנים לעצמו לומר היאך אני ראוי לדין זה כי כל מדרכיו י"ת לדקדק עם אוהביו דקדוק רב · וסביביו נשערה מאד מלמד שהקב"ה מדקדק עם הצדיקים כחוט השערה רק אתכם ידעתי מכל משפחות האדמה על כן אפקוד עליכם את כל עונותיכם והוא כי את אשר יאהב יי' יוכיח ר"ל מעניש למעט סבה עד שיקבל דינו מהנה במלואות הזמן הכלה · וכאב את בן ירצה כלומר ואחר כך ייטיבו לו וירצהו כאב הרוצה את הבן אחרי הכותו ויש מפרשים ירצה כמו ישלים עד ירצה כשכיר יומו שפירושו עד שישלים יומו כשכיר · וכן כי נרצה עונה · אז תרצה הארץ את שבתותיה · ואת כמו עם כלומר האל מדקדק עם אוהביו כמו שהאב מדקדק עם הבן אשר ישלים כלומר אשר כונתו להשלימו מצד ראותו בו סימני הבחירה · וכן פירשו לענין זה מלשון רצון מיוס כלומר האל מוכיח את אוהביו כדרך האב המוכיח את הבן אשר ירצה ר"ל אשר יבחר בו ואמר אשרי אדם מצא חכמה כלומר שהתוכחת והעונש יביאהו לפשפש במעשיו ויסור מכל דרך רע וכבר אמרו ז"ל פשפש ולא מצא יתלה בבטול תורה כלומר ואז יעיר נפשו להתעסק בתורה ובחכמה שהיא תכלית הכונה וכלל ההצלחות וסופן ועל זה האריך בשבח החכמה באמרו אשרי אדם מצא חכמה ואדם יפיק תבונה ר"ל אחר היגיעה מציאה מחפוש לא יגעתי ומצאתי אל תאמן · ואמר כי טוב סחרה מסחר כסף ומחרוץ ר"ל מזהב תבואתה · ר"ל פרי הנמשך ממנה ובכלל הענין ואמר יקרה היא מפנינים וכל חפציך לא ישוו בה ר"ל ידמו בה כדרך אל מי תדמיוני ואשוה כלומר לא יהיו שוים כמותה והענין ברחוק הדמיון כי אין להעריך הדבר הכלה בדבר הקיים · ורבותינו ז"ל דרשו דרך לחות שאר סחורות אדם מוכר מרגלית בדמים זה נוטל דמיו של זה וזה נוטל מרגליתו של זה וזה אין בידו אלא אחת סחרה של תורה אינו כן לימד את חבירו לא חסר כלום לימד זה לחבירו מקרא וחבירו לימדו תלמוד זה וזה שתיהם בידו הוי כי טוב סחרה מסחר כסף · ולכוונת ייעוד הגמול אמר ארך ימים כלומר שכל מחזיק בה נגמל בכל מיני הגמול והזכיר היותר חביבים והם ארך הימים והעשר והכבוד וימינה ושמאלה דרך משל לומר שכל חלקיה מכל צד מסבבים הגמול בדברים הנזכרים ואמר דרכיה דרכי נועם ר"ל ערבות ונעימות וכל נתיבותיה שלום ר"ל נתיבת סדר והנהגה ושלום בין בני אדם · ועץ חיים היא ר"ל החכמה שהחיים יוצאים ממנה לנפש כצאת הפרי מן העץ לצורך הגוף · ותומכיה ר"ל סועדיה ועוזריה המשתדלים בקיומה מאושר ואמר תומכיה לשון רבים ומאושר לשון יחיד · ר"ל כל אחד ואחד מהתומכים מאושר וזהו פשט המקראות ובדרך הנסתר פי' ולפי' מוסר יי' על החלק השני ר"ל תוכחת הדברים ולמוד הנהגת מדות ובכלל רמז על

מנחת ערב

עץ חיים וגו׳ ארז״ל שידבר על מחזיקי לומדי תורה ולמה שהעוסק בתורה בעצמו חיי עולם נטועים בתוכו ובאיכותו כי היא באמת חיי עולם ועליה נאמר ובחרת בחיים והמחזיק בידו גם הוא ימצא אחר שידמה המחזיק הלז לנוטע אילן ומשקהו ומקיימו לאכול מפריו שאם יגוייר יטע איש אשל שפירותיו יהיו חיים ממש ואכל וחי לעולם מה מאד גדלו מעשיו וכן זה הדבר המחזיק ביד הלומד אשר יעמידנו ויאכלנו וישקנו למען יתמיד להפריח ולהוציא פירות תבונת התורה יום יום הוא כמעמיד ומשקה אילן שפירותיו חיי׳ ויאכל מהן מעמידו וחי לעולם כי התורה עצמה מפרחת ועושה פירות בת״ח ההוא וגם אשר לא יהי׳ למחזיק ולמעוז בעצם כי אם תומך ומסייע בדבר מה גם הוא יאושר לפי ערכו וזהו ותומכיה מאושר ואמר בה לומר משא״כ לתומך ביד עוסק בחכמ׳ זולתה :

אל

רלבג

דרכיה דרכי נועם · הנה דרכי התורה הם דרכים שיגעמו וימתקו מאד לאדם כי לא העמיסה על האדם שום מעמס יקשה לו אבל כל מה שבא מן המצות והאזהרות הם דברים ערבים ורצויים בעצמותם לא כנימוסי הגוים שהיו מעמיסים בהם דברים קשים גם את בניהם ואת בנותיהם ישרפו באש לאלהיהם וכל נתיבות התורה הם שלום לגוף ולנפש כמו שהתבאר מדברינו בדברי התורה כי כלם יישירו אל בריאות הגוף ובריאות הנפש הנה התורה היא עץ חיים לאשר הם מחזיקים בה לשמור ולעשות ולחקור בעניניה ובאופן החכמה אשר יישירו אליה וסומכי התורה שמחזיקים אותה לעמוד על הסבות בדבריה הוא מאושר כי מזה הצד יתייסר לעמוד על כוונתיה לא שיקל בעיניו ויעבור בהם כעברו על ספרי קורות הימים אשר יגידו איש לאיש אך יחקור על כל פנים לתמוך אותה כדי שיעמוד על כוונתיה כאילו תאמר שיעמיק לעמוד על דבר דבר ממנה למה היה כתאר כך ולמה נסמך זה המאמר לזה המאמר כי בזה האופן ימצא בה ויפיק ממנה תבונ׳ לפי ששבח החכמ׳ והתבונ׳ והדעת באר עתה אי זה דבר מהם ומפני מה ראוי לשבחם ואמר יי׳ בחכמה וגו׳ : ביאור המלות בכסלך · בתקיותך : כלוז · הוא הנוטה מהדרך הראויה : כבוד · מריס קלון · הקלון מסיר אותם או ירצה בו שכל אחד מהכסילי׳ מרים ומגביה הקלון עליו מגד סכלותו : ביאור הדברים יי׳ בחכמה יסד ארץ · ואמר כי בחכמה יסד הש״י ארץ וזה היסוד הוא מה שהשרים ושם בטבע הנמצאות הטבעיות אשר המציא בארץ והנה בחכמת הש״י שפע מציאותם ביום הבראם ונתיסד ענינם ומה שיושג לאדם מפני החקירה בהם יקרא חכמה כי כל מה שבהם שמחדש מסבות עצמיות ומתיחסות כאלו תאמר שהם יחמם ושהאדם יולידו האדם ובתבונה יכונן שמים על מה שהם עליו מהמרחק ממנו ומגוד׳ הכוכבים אשר יניעום ומחלוף תמונות הגלגלים אשר יניעו הכוכב וחילופי התנועות באורך וברוח׳ עד שיתחדשו מזה חלופים רבים כתנועת הכוכב הנראי׳ לנו ויתחדשו מפני זה ממנו פעולות מתחלפות בזה העול׳ השפל כמו שביארנו בחמישי מספר מלחמות יי׳ והנה יקרא זה הענין תבונה לפי שמה שיתחדש בהם אינו מתחדש בלמיות מה שהתחדש מן הסבות העצמיות או המתיחסות כי הם יחממו ואי׳ בהם חום ויקררו ואין בהם קור וכן הענין בשאר מה שישפע מהם ואולם מה שהמציא השם ית׳ מהבקע התהומות וירעפו השחקים על אשר לו מבוא גדול בקיום זה העולם השפל כי זה מה שאי אפשר עמידת הנמחים והב״ח מזולתו וכי ג״כ יהיה השוי נשמ׳ ביסוד המים עם שאר היסודות המקבילים לו הנה היה חדוש זה הענין בדעות השם ית׳ והשגה בו היא קרובה אל המושכלות הראשונות וזה כי האיד הלא כשיתהוה בבטן הארץ וימנעהו מונע מעלות ויצטרך לרדת יתעבה מפני זה וישוב מים או כשיעלה ויפגוש המקום הקר הנה הקרירות יעב׳ אותו ויתהוה ממנו מים הנה תה שזה דרכו יקרא דעת ואחרי שהענין הוא כן ר״ל שאלו הדברים נשפעו מחכמת השם ית׳ בינתו ודעתו בזה האופן הנה האדם בעמדו על מה שאפשר לו להשיג מאלו הדברים ידבק בחכמת השם ובינתו ודעתו לפי מה שאפשר :

בדעתו

(יז) אָרְחָתָהָא אָרְחָתָא דְבוּסְמָא וְכָלְהוֹן הֲלִיכָתְהָא שְׁלָמָא: (יח) אִילָנָא דְחַיֵּי הִיא לְאִילֵין דְּמִתְחַזְקִין בָּהּ דְּאֵלֵין דְּמִתְעַסְקִין בָּהּ טוּבֵיהוֹן: (יט) אֱלָהָא בְּחָכְמְתָא שֵׁית אַסְיָה דְאַרְעָא וְאַתְקִין שְׁמַיָּא בְּבִיוּנָה:

בדעתיה

דְּרָכֶיהָ דַרְכֵי־נֹעַם וְכָל־נְתִיבוֹתֶיהָ שָׁלוֹם: עֵץ־חַיִּים הִיא לַמַּחֲזִיקִים בָּהּ וְתֹמְכֶיהָ מְאֻשָּׁר: יְהוָה בְּחָכְמָה יָסַד־אָרֶץ כּוֹנֵן שָׁמַיִם בִּתְבוּנָה:

בדעתו

רשי

לאוחזים בה · כמו וישלח ידו ויחזק בו : ותומכיה מ״ח ההמקרבי׳לה וכן כל לשון תמיכ׳ שבספ׳ זה שהוא אחוז בה: ה׳ בחכמ׳ יסד הארץ ע״פ החור׳ והיא החור׳ והיא התבונ׳ והיא הדע׳ ואחר שכל העול׳ נבר׳ בהם לכך אל ילוזו מעיניך · יתעקמו מנגד עיניך להסירם מכנגדך : ירעפו

אבן עזרא

דרכי נועם · שיגעמו ויערבו לו · נתיבותיה נתיבות שלום : עץ · כעץ חיים שהאוכל מפריו יחיה שנים רבות · ותומכיה שלא יעזבוה כאשר אמר כי החכמ׳ תחיה האדם שהוא עולם קטן : יי׳ בחכמה יסד ארץ · ספר מעלתה שבה נברא העולם העליון :

בדעתו

ר׳ מנחם המאירי

כל חלקי התורה ומצותיה שלא יקוץ בהם ר״ל שלא יהיו עליו לטורח כי את אשר יאהב יי׳ יוכיח כלומר שירבה לו בתוכחת ובמוסר כדי להביאו לשלימות כאמרם ז״ל רצה המקום לזכות את ישראל לפיכך הרבה להם תורה ומצות שנאמר יי׳ חפץ למען צדקו יגדיל תורה ויאדיר כלומר שאלמלא התורה ורבוי מצותיה לא היה האדם מגיע לשלימות לעולם כי היה כיוסף אחר טבע חמרו אשר הועד בבעליו כי יצר לב האדם רע מנעוריו ולא היה נמלט מידו רק יחיד או יחידים להפלגת מזג טבעם וקלות הנכנס עם רוב השתדלותם וזריזותם בלימוד׳ כענין האבות הקדומי׳ ולפיכך לבחירתו בהם הרבה לזרעם אחריהם תורה ומצות בהם הערות רבות ימלט בהם כל איש משחיתותיו ויגיע למה שהיתה הכונה במציאותו וכאב את בן ירצה פירושו ישלים על אחת מן הדרכים שביארנו וזהו שסמך לו אשרי אדם מצא חכמה כי הרבות במוסר בתוכחת הנזכרים יסבב זה · וטוב סחרה על הדרך שביארנו שאין להמשיל הדבר הכלה בקיים ובנצחי · וקרא תכלית החכמה תבואה כמו שביארנו למעלה לדמיון היות החכמה חיי הנפש בהיות התבואה חיי הגוף · וכל חפציך רומז על חפצי הגוף · וייחס ארך ימים בימינה רומז אל השגת אמתותיה שבהתעסקות בהם הם ימים באמת ובשמאלה רומז אל שלימות המדות וייחס להם העושר שהוא ההסתפקות שהוא ראש לכל המדות המעולות או אולי יקרא ימינה היודעים והשלמים ושמאלה המקיימים אותה דרך קבלה · וכן דרכיה דרכי נועם רומז אל החלקים העיוניים · ודעת לנפשך ינעם · לחזות בנועם יי׳ · וכל נתיבותיה שלום אל המצות המושכלות הכוללות׳ סדר והנהגה ביניהם או שלום מענין שלימו׳ ורומז אל המקובלות אשר לא תשלם האמונה זולתם כי כשיאמין מה שיכריחהו ההרגש או המפורסם או העיון על הדרך שביארנו במה שחברנו מן האמונ׳ כסוף סנהדרין לא תשלם האמו׳ עד שיכריחהו הקבלה להאמין בו ואיני מכוון בזה לומר מה שיכריח המופת להאמין כדרך קבלה מה שידעהו החכם דרך חקירה ועיון והוא שידוע שהידיעה דרך עיון קשה וכבדה ולא ישיגוה רב בני אדם כמו שאמרו חכמי המוסר האמת כבד על כן נושאיו מעטים ולכן צריך שיאמינו הם בקבלה מה שידעהו בכל העיון בחקירתו וכאמרם ז״ל אשר לא יקים את דברי התורה אלו כאמר אשר לא ילמד לא היה לעולם תקומה וכן אמרם ז״ל עץ חיים היא למחזיקים בה אלו כאמר לעמלים בה לא היה לעולם תקומה שכל זה אין צריך לאמרו ואיך תשלם האמונה זולת זה אלא שאני מכוון לומר שהאמונה לא תשלם עד שיאמין מה שאף החכמים לא ישיגוה רק בקבלת התורה והנבואה · ועל זה אמר שנתיבותיה שלום ר״ל שלימות האמונה או אמר כן על כלל החכמה שאחריתה שלום אע״פ שתחלתה עמל והוא שאמרו חכמי המוסר אחרית הכסף והזהב עמל ויגיעה ואחרית החכמה המנוחה והשלום · ועץ חיים רומז להיות פריו קדש הלולים ואכל וחי לעולם חיים מתמידים ונצחיים · ותומכיה מאושר רומז אל תכלית ההצלחה וכבר ידעת שכל זה החלק הראשון להיות כלו בשבח החכמה הנסתר בהם קרוב לנגלה מאד לא יצטרך ברוב הענינים רק תוספת ביאור :

פרשה ששית

כוללת י״ז פסוקים · והם יי׳ בחכמה יסד ארץ עד וכסילים מרים קלון : באזהרה על שלימות המדות כאמרו אל תמנע טוב מבעליו והפסוקים

הכונה

בה גם כן לשבח החכמה להזהיר להשתדל עליה ויעוד הגמול עליה ועל הנמשכים אחריו וייעוד הגמול גם כן וביאור המקראות בפרט יי׳ בחכמה יסד ארץ כלומר שהב״ת במקו׳ בעבור כלומר בעבור החכמה והתבונה והדעת נברא העולם והכל כפל הענין ור״ל שהמציאות כלו מכוון על זה אם לא בריתי יומם ולילה חקות שמים וארץ לא שמתי · וכן אמרו בדרש כי ליי׳ מצוקי ארץ וישת עליהם תבל · מצוקי ארץ אלו העוסקים בתורה שהם יסודותיהם של עולם וישת עליהם תבל שבשבילם נבראו · כלומר שתכלית הכונה במציאות הוא השלימות והוא אצלי גם כן אמרם מלמד שהקב״ה מביט בתורה ובורא את העולם · כלומר הכנתו במעלת התורה והשגת דעותיה הביאתהו לברוא את העולם ועל זה נקראת התורה ראשית דרכו וקדם מפעליו כי התכלית יקרא התחלה על צד אחד כי הוא המגיע להתחלות · ויסד ארץ רומז על עולם היסודות ושמים על עולם הגלגלים והזכיר הארץ תחלה כהולך ממטה למעלה מדבר על הקרוב ואחר כך על הרחוק · וכן בדעתו אצלי בעבור דעת אותו ובלעז פיר״שביאביל · והחכמה והתבונה והדעת בכאן הם שמות נרדפים · ותהומות נבקעו רומז על הקוות המים והבקעם לצד אחד או להבקע הנהרים לצאת משם נהרות לצורך העולם וייחס הבקיעה לתהומות דרך השאלה כי כן דרך הלשון להפוך לשון הפועל בנפעל דרך הפלגה או הוא חסר וראוי להיות מעיינות תהומות נבקעו ושחקים מענין העבים דרך השאלה כי כל דבר גבוה על הארץ יקרא שמים וגם יש אומרים שהוא חסר וראוי להיות ועבי שחקים · וירעפו טל כמו יטפו · ויש מפרשים כמשמעו שברא העולם בחכמה העליונה ובשכל כענין בדבר יי׳ שמים נעשו כי רצונו הוא דברו וחכמתו ודעתו · והוא אמרם ז״ל תורה אומרת אני הייתי כלי אומנותו של הב״ה · ויש מפרשים שמלת בחכמה שבה אל העולם כלומר שברא אותם חכמה ר״ל עם ענין טבעי שלא לאדם לסור מדרך בריאתם ולהיות להם העמדה וקיום בעמידת הארץ ושקיעתו וזריחת השמש ושקיעתו וסדרי ירח וכוכבי׳ לאור לילה ויום לפרש בדרך נסתר בחכמה באמצעות השכל הנפרד ואיפשר שזהו ענין אמרם מביט בתורה ובורא את העולם כי החכמה והשכל לפעמים שמות נרדפים יאמרו על ענין אחד · וכן אמרו מסתכל במליאה של מעלה והוא ענין מאמר הפי׳ שאמר יעיין בעולם השכלים הנפרדים כמו שהביאוהו מגדולי חכמינו · ואע״פ שזה נאות לדרך כסתר הראשון אצלי נאות לפי הפשט ולהתקשרות המקראות והוא שאמר אחריו בני אל ילוזו מעיניך · כלומר אחר שהחכמה והתבונה בתכלית זאת המעלה שכל המציאות מכוון לכך אל ילוזו מעיניך · וילוזו הוא לשון נטיה כלומר תהיה שקידתך והשתדלותך עליהם עד שלא תנטש לנטות מנגד עיניך והוא ענין נצור תושיה ומזמה והם שמות מורים לחכמה כמו שהתבאר · ואמר ויהיו חיים לנפשך בדרך הנגלה הוא מיעד לו הגמול להאריך חייו כי הנפש לפעמים תאמר על כלל הגוף ולפי הנסתר איפשר שרומז על חיי הנפש · וחן לגרגרותיך המשך מליצה כי הנוהג כראה לכל כאלו יאמר שבסם תמצא חן בעיני כל רואיך ואמר אז תלך לבטח דרכך ר״ל בדרכך ורגלך לא תגוף בשום מכשול · וכן אם תשכב לא תפחד אבל תשכב לבטח · וערבה שנתיך הפך המתפחד אשר בעת שכבו תדד שנתו מעיניו ונמשך לענין זה ואמר אל תירא מפחד פתאום ומשואת רשעים ר״ל מהמיית כי תבא עליך מענין שאון מים כבירים או הוא ענין השחתה ושממון · כי יי׳ יהיה בכסלך ר״ל במבטחך ושמר רגלך מלכד ר״ל שלא ילכדוך עם כל שאונם · ואיפשר לפרש בכסלך לשון כסילות כלומר אף אם תחטא לפעמים יפעל אל עמך וישמר רגלך מלכד וכל זה לפי הנגלה ייעוד הגמול להאריך חייו ולהשמר מן הנזקין ולפי הנסתר ירמוז על חיי הנפש מתוך שקידתו והצליחה לבטח רומז על נאתו מזה העולם וכן אם תשכב וכו׳ · בהתהלכך תנחה אותך ובשכבך תשמור עליך ופחד פתאום רמז על אבדן של נפש לשעתה כנות הרוח · ושואת רשעים ר״ל השואה היא הבאה להם במותם בגלת נפשם · וכי תבא כלומר כשתפחד בביאתם ושמירת הרגל מלכד הגלו מכשול בשחיתות שחת ואבדון או יאמר כל הענין בהצלחת הלמוד ר״ל שבשקידתך בתורה ובחכמה תלך לבטח ורגלך לא תגוף

אבן יחייא

והב׳ דרכיה וגו׳ כי תדריך האד׳ ותלמדהו להיות נעים בדבריו עם בני האדם ומתון במעשיו ובלכתו כעסן רק סבלן באופן שיהיה לו שלום עם כל האדם כי גם לכל הדברים אשר ישמע לא יענה רק מענה רך להשיב חימה · וזהו אומרו דרכיה דרכי נועם וכל נתיבותיה שלום · והג׳ עץ חיים וגומר כי המחזיקים בה תהיה להם תרופה כאלו היו אוכלים מעץ חיים הטוב לבריאות ולאריך הימים בעולם הזה כאשר נעשה לחזקיהו · והד׳ ותומכיה מאושר כי יהיו חייהם הארוכים בעולם הזה באושר ובשמחה ולא חיי צער אשר המות טובה מהם · והנה הכשל מהפלשה הואת כאן יובואר כאשר פירשנו ממנה :

יי׳ בחכמה בא להזהי׳ הבן שישמ׳ מן לאוין שהם סבת האבדון הזמניי והנצחיי שנ׳ למה שבין אדם למקו׳ והם הכותרי׳ במה שבין אדם לחבירו׳ והקדים לומר כי נברא העול׳ על ידי הק״בה היה במעל׳ החכמה ובמעל׳ התור׳ ובמעל׳ המדו׳ וזהו אומרו ה׳ בבל הלולים בחכמה יסד ארץ שהוא שם כולל למה שתחת גלגל הירח · וכונן שמי׳ שהוא כולל כל עולם הגלגלי׳ במעלת התורה כי לחשיבו׳ העול׳ ההוא הוצרך לברא אותו במעלה יותר מעולה ממעלת החכמה · וכאומרו אם לא בריתי מהתורה׳ חוקות שמים וארץ לא שמתי · ובדעתו שהוא מעלת האמונ׳ הנקרא דעת · כי בה יודע הטוב ורע · מה שהיתה ידיעה כזאת נעדר׳ מאדם בטרם אוכלו מעץ הדעת טוב ורע ולכן היו שניהם ערומים האדם ואשתו ולא יתבוששו כי לא היו מרגישים בגנותם עד אכלם מהעץ שאז אמ׳ אדם לה׳ את קולך שמעתי בגן ואירא כי ערום אנכי · ויאמר לו ה׳ מי הגיד לך כי ערו׳ אתה המן העץ אשר צויתיך לבלתי אכול ממנו אכלת :

התהומות

קב ונקי

דרכיה דרכי נועם · הדרכים מהם נעימים ללכת בהם ויש בהם לסטים · ויהם בטוחים מאנשי רשע אבל הם דרכי ישימון הרים וגבעות לזה אמ׳ שדרכי התורה שלמים מהנועם שהם טובים · ושלמים מצד השלום שאין בהם לא שטן ולא פגע רע · ונקראו דרכי התורה המצות התמורות · ונתיבות המצות הקלות וכן אמר שהיא עץ חיים למחזיקים בה בחוזק גמור שיחיו בחיים הנפשיים · וכן יאשרו דרכי התורה לתומכים בה שהיא אחיזה קטנה כמו אהרן וחור תמכו ידיו : ובכאן העיר שלמה על סוד אחד מסודות התורה והוא שעץ החיים הוא משל לדבקות האדם בתורה האלהית : ה׳ בחכמה · בעבור כי הזהיר בפרש׳ הקודמת על למוד התורה ותורה מסובבת על שני עמודים · הא׳ חדוש העולם שהפס חדשו מהאין ואפס גמור וברא בחפצו · הב׳ כי הבורא משגיח בפרטי העולם על הנגלות ועל הנסתרות · ומכחישי הדת טוענים על אלו הב׳ עמודים לכן אחר שהזהיר על למוד התורה אמר ה׳ בחכמה יסד ארץ כלומר חייבה חכמתו לחדש העולם ולעשותו יסוד ומרכז אשר עליו יסבב הגלגל והארץ כולל לכל אשר תחת גלגל הירח · וכן תקן השמים בתבונה ואם יטענו עלינו בטענות מזוייפות מכחישות זה הפרט ועמוד קיים תהיה התשובה כך גזרה חכמתו ית׳ והוא ברהו בחפצו וכמו שלא נוכל להשיג חכמתו כן לא נוכל להשיג הדברים המתחייבים ממנה וזהו אומרו ה׳ בחכמה יסד ארץ :

בדעתו

רשי

ירעפו · כמו יטפו : לא תגוף · לשון כשלון אשופי"רה בלע"ז · וכן פן תגוף באבן · וכן בטרם יתנגפו רגליכם וכן ונגפו אשה הרה : ויהיו חיים לנפשך · שהרי עץ החיים היא · וחן לגרגרותיך שהרי זה שבחה האמור למעלה וענקים לגרגרותיך : ושכבת וערבה שנתך · ותנע' כשתישן שלא תירא מפח' פתאום · ומשואה כשתבא על הרשעים : כי יי' יהי' בכסלך · במבטחך · דבר אח' בדברים שאתה כסיל בהם כך מצאתי בתלמוד ירושלמי : אל תמנע טוב מבעליו · אם ראית חבירך חפץ להטיב לעניים אל תמנעהו בהיות לאל ידיך · להחדילו · דבר אחר אל תמנע טוב מבעליו אל תמנע צדקה מן העני · בהיות לאל ידך לעשות צדקה שמא יבא יום ואין לאל ידיך : וכן אל תאמר לרעך · לעני · ויש אתך · מה תתן לו · ורבותי' פירשו לך ושוב על שכר שכיר : אל תחרוש על רעך · אל תחשוב ואינו זו משמעות חרישה מה דרך החורש מכין מקו' לזמן הזריעה · אף החושב רעה מכיר מקום מחבולו' בלבו איך יעמוד ויעשנ' : אל תריב עם אדם · להתלונן עליו · אם לא גמלך רעה · שעבר על המצוה הכתובה בתורה ואהבת לרעך כמוך · ומי שהוא רשע רשאי אתה לשונאו :

אל

רלבג

בדעתו תהומות נבקעו · כי בעבור דעת האדם החכמה והתבונ' הזאת נבקעו תהומות מלמט' נובעות מהם אלו הידיעות ומלמעלה ג"כ ירעפו טל ישפעו בו אלו הידיעות והנה רמז במה שיספ' מלמטה יהיו נובעות אלו הידיעות אל הדברים הטבעיי' המוחשים אלינו אשר יעירו אותנו על החכמה והתבונה הזאת ובמה שיספע לנו מלמעלה רמז אל השפע שיספע לנו מהש"י להשיג אל הידיעות באמצעו' השכל הפועל והמשיל השפע ההוא לטל לא לגשם כי הטל מתפשט בכל האויר אינו יורד טפין טפין כמו המטר וכן השפע הזה מגיע בכל המקומות שיהיו נאותי' לקבלו יחד לא במקום זולת מקום : בני אל ילוזו · אל יסורו מעיניך החכמה והתבונה אך שמר' תמיד שמור הנימוס המושכל שהגיע לך בזה ושמור ג"כ המחשבה שהביא' אותך להשגתו כדי שתדע תמיד האמת בדרכיו ויהיו החכמה והתבונה חיים לנפשך כי הם בעצמ' הם השכל הנקנה הנשאר מהאד' אח' המות כמו שביארנו בראשון מסמ"י ובהם תמצא חן בדבריך עם האנשים הנה בשכבת' תדבק בך ההשגח' האלהית עד שלא תכשל בלכתך בדרך : אם תשכב · גם בהיותך בדרך לא תפחד שם מחיה רעה ומן הלסטים אך תשכב ותערב לך שנתך : אל תירא מפחד · הרעות הגדולות המשחיתות פתאם ולא משואת רשעים כי תבא : כי יי' יהיה במה שתבטח בו ותקוה תמכו וישגיח בך מהנכשל באלו הרעות ואחר זה הזהיר עוד ואמר אל תמנע טוב מבעליו ממי שהוא ראוי לו בהיות כח בידך לעשות זה הטוב וזאת אזהרה כוללת בעיון ובדברים המדיניים אם בעיון הזהירו שלא למנוע למודו מהבא ללמד הראוי לכך לפי מה שיש מן הספק בידו וכאשר יבא לבקש ממך הטוב הזה ולא תענה אותו על זה בשתאמר לו לך ושוב ומחר אתן ויש אתך אך תן לו זה תכף אחר שיש אתך והוא ראוי לזה : אל תחרוש · אל תחשוב ותשתדל להביא על רעך רעה והוא יושב לבטח אתך כי זה מגונה מאד : אל תריב עם אדם חנם · אם לא גמלך רעה כי זה מגונה מאד להתרעס על האדם ולהריב עמו בזולת סבה :

אל

מנחת ערב

אל תמנע טוב מבעליו וגו' · הנה הנודע מרז"ל שכל התורה כלולה בואהבת לרעך כמוך והנה זה כל פרי הגבה? האדם את עצמו כי כל אשר אפשר להשכיל להטיב לעצמו ולקרב תועלתו יקרבנו ובכן באהבו את רעהו כמהו גם שלא יהיה ממש לחסם הנה ימצא לו טובה לא יבצר שלא ימנע ממנו כל טוב אשר יהיה לאל ידו לעשות כי כמוך נאמר בכף הדמיון וזהו אומרו אל תמנע טוב מבעליו וגו' בכל מאמצי כחך שים לאל ידיך לעשות הלא הוא לאהבה את רעך כמוך ובזה מעלמך אל תאמר לרעך לך ושוב וגו' כי תאמר הלא הת אשר אינני חייב לו אינני פונע ממנו מלהטיב לו ואיך השיב ידי מלשלם לו חובו כי כספו הוא ויש אתי : וכ"ש שאל תחרוש על רעך רעה כי הלא גם את הטוב יקבל מאתך בפועל ואיך תתחר' אף להרע ומה גם בהיותו יושב לבטח אתך באופן שאפי' במחשב' לא תחרוש עליו רעה וכ"ש בדבור שולחי לך תריב עם אדם חנם אף שלא יהיה רעך אם לא גמלך רעה : ואם גם לחרוש רעה או לריב חנם על רעך יקשה בעיניך מה גם עתה שלא תקנא באיש חמס לעשות כמעשהו להיות מעול וחומץ במעשה ומזה ימשך לך שאל תבחר בכל דרכיו המסתעפים מהחמס הכוללי' כל מדה רעה ואז תנקה מכל רוע מוסר · ואל תאמר בלבבך אחרי היותי בלתי מעול וחומץ כמעשה הרשעים גם אם ימצא בי איזה עקשות מדה אשר לא טובה כנזכר לעיל אין רע כי דע איפה כי אם העקשו' קל בעיניך מתועב הוא בעיני המקום כי תועב' ה' נלוז אף שלא יפעל העבירות ולא ולמד מהמדה ההפכית כי הלא את ישרים סודו כי הלא בעלי מדות היושר הם למעלה מכל ז' כתות הצדיקי' כי הם הרואים את הפנים כד"א ישר יחזו פנימו ישבו ישרים את פניך · ובכן אל ישיאך לבך לזלזל במאום בהפכו :

מארת

משלי ג

כ בְּדַעְתּוֹ תְּהוֹמוֹת נִבְקָעוּ וּשְׁחָקִים יִרְעֲפוּ־טָל׃ בְּנִי אַל־יָלֻזוּ מֵעֵינֶיךָ נְצֹר תֻּשִׁיָּה וּמְזִמָּה׃ וְיִהְיוּ חַיִּים לְנַפְשֶׁךָ וְחֵן לְגַרְגְּרֹתֶיךָ׃ אָז תֵּלֵךְ לָבֶטַח דַּרְכֶּךָ וְרַגְלְךָ לֹא תִגּוֹף׃ אִם־תִּשְׁכַּב לֹא־תִפְחָד וְשָׁכַבְתָּ

כה וְעָרְבָה שְׁנָתֶךָ׃ אַל־תִּירָא מִפַּחַד פִּתְאֹם וּמִשֹּׁאַת רְשָׁעִים כִּי תָבֹא׃ כִּי־יְהוָה יִהְיֶה בְכִסְלֶךָ וְשָׁמַר רַגְלְךָ מִלָּכֶד׃ אַל־תִּמְנַע־טוֹב מִבְּעָלָיו בִּהְיוֹת לְאֵל יָדֶיךָ לַעֲשׂוֹת׃ אַל־תֹּאמַר לְרֵעֲיךָ לֵךְ וָשׁוּב וּמָחָר אֶתֵּן וְיֵשׁ אִתָּךְ׃ אַל־תַּחֲרֹשׁ עַל־רֵעֲךָ רָעָה

ל וְהוּא־יוֹשֵׁב לָבֶטַח אִתָּךְ׃ אַל־תָּרוֹב עִם־אָדָם חִנָּם אִם־לֹא גְמָלְךָ רָעָה׃

אל

(מסורה בגליון: ג' מל' · ג' · ל ותס' · י"א · סימן · ל מל' · ג' · ל · ל · יד ק' · לגעין · ו' ק' · ב'בתרי לים' · לא תחר' בסור · ב'מל' בסי' · חריב ק')

בְּדַעְתֵּיהּ תְּהוֹמֵי אִתְבְּזִיעוּ וּשְׁמַיָּא צָעֵי דְמַטְלַיָּא׃ בְּרִילָא נְזַל בְּעֵינָךְ נְטַר מַדְּעָא וְתַרְעִיתָא׃ וְיֶהֱוֹן חַיֵּי לְנַפְשָׁךְ וְחֶסְדָּא לְצַוְרָךְ׃ הָידֵין תֵּיזִל בִּסְבַרָא בְּאָרְחָתָךְ וְרִיגְלָךְ לָא תִיתְקַל׃ אִם תִשְׁכּוֹב וְתִדְמוּךְ לָא תִדְחַל וְתִשְׁכַּב וְתִבְסַם שִׁנְתָךְ׃ לָא תִדְחַל מִן דַּחֲלַיָּא וּמִן שִׁלְיָא וּמִן חַיְסָא דְרַשִׁיעֵי כַּד יֵיתֵי׃ מְטוּל דֶּאֱלָהָא יְהֵי בְסַעְדָךְ וְיִנְטַר רִיגְלָךְ וְלָא תִתְּצִיד׃ לָא תִתְכְּלֵי לְמֶעְבַּד שַׁפִּיר כַּד אִית חֵילָא בִּידָךְ לְמֶעְבַּד׃ לָא תֵימַר לְחַבְרָךְ אֵיזִיל וְתוּב וּלְמָחַר אֶתֵּן וְאִית גַּבָּךְ׃ לָא תַחְשֵׁב עַל חַבְרָךְ בִּישְׁתָא וְהוּא יָתֵיב עִמָּךְ בְּשַׁלְוָה׃ לָא תִינְצֵי עִם בַּר נְשָׁא מַגָּן אִם לָא עֲבַד לָךְ בִּישָׁא׃

לא

תהומות ד' מ"ל דמ"ל וסי' נמס' בתילים ל"ג ועי"ן בסד"ר בש"לח בפסו' תהמות יכסי"ומו · ירעפו ג' וסימן נאות מדבר · ושחקי' ירעפו טל · ירעפו עלי ארם רב · ויהיו י"א רפין וסימן נמסר בסדר ויקחו לי תרומה · תגוף ל' מ"ל אז תלך לבטח ושארא כלהון חס' · וערבה ב' וסי' וערבה ליי' מנחת יהודה וירושל' · ושכבת וערבה שנתך · ומשאת ל' מפחד פתאום והוא מן שיטה חדא דמשמש ומש ברישא וכל חד לית דכו' וסימן נמסר במסרא רבתא בס"ד במער"כת אות המ"ם וז"ה תמ"צא בשי"טה דמש"משת ומברישה ומשמשת בא"ב · ומחר ו' וסימן וקדשתם היום ומחר וכבסו · ומחר אל כל ערת יש' יקצוף · ומחר אתה ובניך עמי · שב בזה גם היום ומחר אשלחך · ומחר אתן ויש אתך · ומחר אעשה כדבר המלך :

אבן עזרא

בדעתו תהומות נבקעו · להשקו' בהם חיה ועוף : אל ילוזו · הנכון תלונה כי על התושיה והמזמה ידבר כמו ויתמו הכהן : אז · לא תגוף · פועל יוצא והענין שלא תשימהו כאבן נגף כאשר תלמד התושיה : אל תמנע טוב מבעליו · העני · פ"א מבעל הטוב : לך ושוב · כי הוא דרך בזיון : ישרים

אבן יחייא

התהומות נבקעו וגו' הנה כפי טבע הבריאה יסוד המים הוא מכסה פני תבל אבל לרחמי ה' על האומה ומלכים ומדבר אשר היה כמנע בריאתם · בהיותו עומד העולם על מתכונתו · אמר הוא יתברך יקוו המים מתחת השמים אל מקום אחד ותראה היבשה · ויבקעו המים וירדו לתהום רבה · מה שנזה פעל ה' מדת הצדק לעשותו היושר כפי קו הדין ולהציל הארץ העשוקה מיד המים הזודונים אשר היו עושקי' אותה · ופעל מדת המשפט כי הכניעה והשפילה תחת הארץ וכאומרו המשורר לדקדק כלאית כהררי אל החזקים והגבוהים אשר היו מכוסים מהמים שהצלתם מידם · ומשפטך כלאו כאשר קבלתם מתחת לארץ בתהום רבה · מה שנזה אדם ובהמה הושעת ה' כי באופן אחר היה כמנע הוייתם · ובדעתו זה שחקי' ירעפו טל והוא האויר האמצעי הקר אשר בו יתילד המים מאידי הארץ · כי בזולת המטר הוא כמנע קיום העולם השפל ולכן מפתחות המט' לגדולתן הם נמסרות ביד ה' : והנה הלאו הראשון הוא בני אל ילוזו מעיניך וגו' רוצה לומ' כי ידיעת אלו הסודות מבריאת העולם אין ראוי שיוסרו תמיד מנגד עיניך להיות כי אלו הדעות האמיתיות מתנים שלימות רב · ויהיו סבה שתנכור למצות ה' היוצאות מתורתו הקדושה הנקראת תושיה לרוב הישות ועצמות שיש בה · ותכור המדות טובות היוצאות מהחכמה הנקראת מזמה כנזכר מן עשותם לו כאשר זמם שהוא לשון מחשבה · ויהיו חיים ונומר הידיעות האלה והמדות האלה יהיו חיים לנפשך בעולם הנצחי · ויהיו חן לגרגרותך בעולם הזה כי כשתדבר בחכמה תשא חן ותתעלה בעיני כל רואיך : אז תלך וגו' וכשתלך אז בעת המות דרכך אל העולם הבא תלך לבטח בלי פחד · והזמן אשר תעמוד בעולם הזה רגלך לא תגוף כי לא יאונה אליך כל רע · אם תשכב וגומ' וכשתשכב שהוא בעת המות לא תפחד מהמיתה · כי תכספנה לבשת הרב טוב אשר תרצה היותו צפון אליך · ושכבת רוצה לומר ואחרי שתשכב ואחרי מיתתך ערבה שנתך ולא תהיה כים ולא כים קיר ולא עיר · והוא משל מהערבות והנהגה שיהיה לו בדיבוקו עם זיו השכינה · והלאו הב' הוא אל תירא מפחד פתאום · כי ראוי לצדיק שיהיה בוטח בה' כטחון שלם ולכן ראוי לו לירא מה' ולא מזולתו אף שיהיה דבר מפחיד וזהו אומרו אל תירא מהפחד מהצרות הזמניות שבאות פתאום בעולם הזה וכן אל תירא משואת רשעים והשממון שלהם בנהיכם כי תבוא · כי ה' יהיה בכסלך ובבטחונך שבטחת בו והוא יצילך מדיכה של גהינם · ובעולם הזה ישמור רגלך מלכד הצרות · והלאו הג' הוא אל תמנע טוב וגו' כי ראוי לאדם לבלתי המנע מלעשות הטוב לזולתו הראוי לקבל הטוב ההוא וזהו אומרו מבעליו · בהיות לאל ידך לעשו' כי אולי כשתרצה לא תוכל · ויוכלל בזה לתת הצדקה לעניים · ולעשות גמילות חסדים עם כל אדם אף שיהיו עשירים · ולהשפיע מחכמתו על הזולת ולמשו' תלמידי' הרבה · ותן משלך לזולתך כי אתה ושלך שלו יתברך · והלאו הד' הוא אל תאמר לרעך וגו' הרע שלך שהשואל ממך צורכו אם במתנה ואם בהלואה · אל תדחהו מיום ליום לתת את שאלתו כשיש אתך כאומרך אליו לך ושוב ומחר אתן · כי באולי הוא צריך מאד אל הדבר ההוא ובהיו' שאתה חפץ לתתה אליו מה תרויח בהטריחו לשוב פעם אחר פעם לבייש · ובלי תועלתך אתה גורם אליו היזק וטורח ובושת · והלאו הה' אל תחרש וגו' הנה הוא יותר מעט מגונה כשאיש יעשה רעה עם אויבו אשר שונא אותו מתמול שלשום · מאשר יזיק הן במעש' הן במחשבה לאוהב אשר בוטח בו · כי יהיו דבריו מתוקי' ובקרבו ישים אורבו · וזהו אומרו כי לא מבעיא שאין ראוי לעשות לרעך רעה · אבל אפילו לחושבה הוא אסור כי הוא יושב לבטח אתך ועומד תחת צל אהבתך ואיככה תזיקהו · והלאו הו' אל תריב וגו' לא די כי אין לך לעשות ריב עם רעך אבל אפילו עם כל אדם אין לך לריב חנם אם לא גמלך רעה · אבל אם גמלך רעה התורה אסרה הנקימה וכאומרו לא תקום ואסרה הנטירה בלב וכאומרו לא תטור ולכן צריך לריב עמו ולגלות מצפוני לבו על הדבר וכאשר עשה אברהם אבינו עם אבימלך כי אחרי ששאל ממנו אבימלך שיכרות ברית עמו אמר לו אנכי אשבע אבל קודם הוכיח אברהם את אבימלך על אודות הבאר אשר גזלו עבדיו ממנו :

והלאו

ר' מנחם המאירי

תגוף בהטעאות כוזבות · ושואת רשעים המון המתנגדים במופתי כזביהם · ובכסלותם איפשר לפרש שיעוצך בדברים שאתה כסיל בהם ושמר רגלך מלכד · ר"ל מהלכד ברשת מופתיהם הכוזבים ואף רבותי' ז"ל רמזו פירוש זה ואמרו בכסלך אפי' בדברים שאתה כסיל בהם ואחר זה כעתק משלמות החכמה הקודם במעלה לשלמות המדות לפי הנגלה ואמר אל תמנע טוב מבעליו בהיות לאל ידך לעשות רוצה בו שלא ישיב פני השואל אחר שבידו להפיק רצונו וקרא השואל בעליו

אחר

קב ונקי

בדעתו · עתה יזהיר על הענין השני והוא השגחת האל על זה העולם והביא ראיה כי דבר ברור הוא שהים גבוה מעל הארץ והמים טבעם תחייב שיהיו על פני כל הארץ אבל השם בדעתו בקע התהומות שהוא יסוד המים ואמר יקוו המים אל מקום אחד ותראה היבשה לקיום הב"ח הארציים ולכן אמר ירמיהו אשר שמתי חול גבול לים וזהו אומרו בדעתו אשר אנחנו לא נוכל לדעת בקע התהומות הפך הטבע שהוא ראיה על ההשגחה וכן בדעתו שחקים שהם רמז לאבני שיש טהור מקום הולדת הטל ירעפו טל בעת הקיץ והחום ללחלח היובש כדי שלא תפסד הארץ וימותו הב"ח : בני אל ילוזו · ירצה אל ימושו אלו השרשים מנגד עיניך כי הם שרשים ועיקרים לתורה האלהית : ויהיו חיים לנפשך · כלומר האמן באלו האמונות שהם נותנות חיות לנפש כמו המזון הטוב לגוף והדעות הכוזבות ממיתות אותו כמו המזון הסם הממית לגוף : אז תלך לבטח דרכך · אל תירא מפחד · ירצה כשתאמין יסודי התורה והתפלותיה ע"ד האמת תהיה בטוח בדרך שהם דרכי התור' והדרושים אשר אחר ההתפלות וכן רגלך לא תגוף בעה"ז כי התור' תשמור אותך ולא די בעה"ז אלא כשתשכב ותספת אל עמך לא תפחד מן העונש הרוחני בגהינם רק יהיה מנוחתך כבוד בעטרה שמתעטרים הצדיקים בגן עדן תתעטר ותהנה מזיו השכינה וזהו ערבו' ומתיקו' גדול · וקרא מיתת הצדיקים שינה באמרו וערבה שנתך לדמיון שיש ביניהן כי השינה מנוחת החושים החצוניים ותנועת החושים הפנימיים : כי ה' בכסלך · במבטחך ירצה כיון שאתה בטוח באמונות האמיתיות השם ישמור אותך כי השגחתו דבקה ביודעים אמתות התורה : ושמר רגלך · בהיותו מזומן ליפול בלכד : ד"א בדברים שאתה כסיל בהם השם ישמרך שומר פתאים : אל תמנע · ידבר עם העשיר שלא יחדל להעניק לעני ולגר · וידבר עם החכם שלא ימנע מן התורה הנקרא טוב מבעליו שהם הראויים להיות בעליו תלמידים הגונים : ואמר בהיות לאל ידך לעשות ר"ל בהיות לך יכולת שאם אין לך ליתן לדקה אין בזה עון · או שמא יבא יום שלא תוכל ולכן יעשה בעת שיש לו יכולת : ד"א אם ראית אוהבך חפץ להטיב לעניים אל תחדלהו ותמנעהו בהיות לאל ידך להחדילו · ועל דרך נסתר יאמר שראוי לכל בעל חכמה שיאציל מן הרוח אשר חננו אלהים בעת שיגיע להיות ראוי' להשלים זולתו · ואמר מבעליו רמז שלא ישליך החכם פניני חכמתו לפני חזירים אבל מחוייב להסתירם כהמנע החולה מהמאכל הטוב להפסד מזגו : אל תאמר · יזהיר לנדיב שלא ידחה לחבירו בדברים כיון שיש בידו המתנות והדברים לך ושוב ומחר אתן כיון שיש עמך זאת השאלה שהוא שואל מאתך · ויש לפרש אל תאמר לחבירך כשישאל השאילני קרדום או מגל כבר יש עמך הכלים ההם ולמה אתה השואל אותם : ושיעור הכתוב אל תאמר לרעך לך ושוב ומחר אתן וכן אל תאמר לו ויש אתך ולמה תדחוק לי על זה · או ירצה שהלוה לא יאמר למלוה ויש אתך · ר"ל הרבה ממון יש אתך שאינך צריך למעט שאני חייב לך : אל תחרוש · תחשוב · אין ראוי לחשוב לעשות רע לחבירו הבוטח באהבתו כי היא בגידה גדולה ואם המחשבה אסורה כ"ש המעשה · או ירצה שלא תחשוד כשרים והוא שרעך גרם לך רעה כי אולי זה אשר אתה חושד יושב באהבתו לבטח אתך · אל תריב עם אדם · להתלונן ולהתרעם עליו · ואמר אם לא גמלך רעה · שיובן מזה שאם עשה לו רע מותר לריב עמו והוא סותר המאמר התוריי לא תקום ולא תטור · לזה נאמר אם לא גמלך שעבר זה הרשע על ואהבת לרעך כמוך ומי שהוא רשע מותר לשנאתו · או יאמר אל תריב ותעשה רע לאדם חנם · שאם לא תעשה הדבר הזה יגמלך רע לעונש אשר עשית רע למי שלא עשאו לך :

אל

אַל־תְּקַנֵּא בְּאִישׁ חָמָס וְאַל־תִּבְחַר בְּכָל־דְּרָכָיו: כִּי תוֹעֲבַת יְהוָה נָלוֹז וְאֶת־יְשָׁרִים סוֹדוֹ: מְאֵרַת יְהוָה בְּבֵית רָשָׁע וּנְוֵה צַדִּיקִים יְבָרֵךְ: אִם־לַלֵּצִים הוּא־יָלִיץ וְלַעֲנִיִּים יִתֶּן־חֵן: כָּבוֹד חֲכָמִים יִנְחָלוּ וּכְסִילִים מֵרִים קָלוֹן:

א שִׁמְעוּ בָנִים מוּסַר אָב וְהַקְשִׁיבוּ לָדַעַת בִּינָה: כִּי לֶקַח טוֹב נָתַתִּי לָכֶם תּוֹרָתִי אַל־תַּעֲזֹבוּ: כִּי־בֵן הָיִיתִי לְאָבִי רַךְ וְיָחִיד לִפְנֵי אִמִּי: וירני ואלפן

לָא תִיטַן בְּגַבְרָא חֲטוֹפָא וְלָא תִיצְבֵּי בְּכֻלְּהוֹן אָרְחָתֵיהּ: מְטוּל דִּמְרַחַק עֲוָתָא מִן קֳדָם יְיָ וְעִם תְּרִיצָא שׁוּעִיתֵיהּ: לְוִטְתָּא דֶּאֱלָהָא בְּבָתֵּיהוֹן דְּרַשִּׁיעֵי וּמַעֲמַדְהוֹן דְּצַדִּיקֵי יְבָרֵךְ: וְלִמְמִיקְנֵי נְכַחוּף וּלְעִנְוְתָנֵי יִתֵּן חִסְדָּא: יְקָרָא דְּחַכִּימֵי נִיסְבוּן וְסַכְלֵי נְקַבְּלוּן צַעֲרָא: שְׁמָעוּ בְנַיָּא מַרְדּוּתָא דְּאַב וְאַצִּיתוּ לְמִדַּע בִּיוּנָא: מְטוּל דִּילְפָנָא טָבָא יְהָבִית לְכוֹן וְנִימוּסִי לָא תִשְׁבְּקוּן: מְטוּל דִּבְרָא הֲוֵית לְאַבָּא מְפַנַּק וִיחִידָא קֳדָם אִמִּי:

ל׳ ל וחד מאירת עיני · ל׳ ל · ולענוים ק׳ · ג׳ · ב"ב וכל דסמי׳ לאלדבר׳דכו׳ · ב׳סבי׳לבני ל

בבית רשע חד מן ה׳ זוגין חד בית וחד בבית וסי׳ בירמיה סימ׳ ל"ז · ולעניים ה׳ כתיב עניים וקרינ׳ ענוי׳ וסימן נמס׳ בתילים סימ׳ ט׳ ע"ש : מרים ג׳ וסימ׳ כל מרים תרומת כסף · כבוד חכמים ינחלו וכסילים מרים · ארך אפים ורב תבונה וא׳ כבדי ומרים ראשי · וסימניהו׳ בלשון ארמי כספא אשטי חכימיא וראשיא · לפני ב׳ סבירי׳ לבני וקרי׳ לפני וסים׳ לפני אפרים ומנשה עוררה · רך ויחיד לפני אמי ·

רש"י

אל תקנא באיש חמס · לעשות כמעשיו אם תראה מצליח כי תועבת הוא נלוז מעוו׳ בדרכיו · ואת ישרים · ועם ישרים סודו : אם ללצים · אדם נמשך אחריהם לסוף אף הוא יהיה לץ עמהם · ולענוים יתן חן אם לענוים יתחבר סוף שיתנו מעשיו חן בעיניהם של בריות : כבוד חכמים ינחלו · וכסילים מרי׳ קלון לעצמו מפרי׳ קלון לחלקו : שמעו בנים · מוסר אב · שנתתי לכם הנביא מתנבא ומדבר בשליחותו של הקב"ה והרי הוא כפיו · כי בן הייתי לאבי · אם תאמר שלמה היה שונא הבריות שהזהירן על הגזל ועל העריות דבר שנפשו של אדם מתאוה להם לכך נאמר כי בן הייתי וגו׳ רך ויחיד וגו׳ : שהיה

אבן עזרא

ישרים סודו · עם ישרים נודע סודו ועצתו ממה שהוא גוזר להביא על הרשע : מארת מן ארור והוא חסרון : אם ללצים הפסיק הזה דבק בעליו׳ ולצים מן ליצנות · יליץ מן כי המליץ פי׳ השם יברך נוה הצדיקים אם ללצים ידבר הצדיק ויזהיר לסור מן דרך הליצנות · ולענוים ולמוכיחים יתן חן כלומר יתן חכם בעיני כל אדם והענו׳ הם הצנועים מלדבר ליצנות · פ"א אם ללצים השם יליץ יתן גמול הליצנות ולענוים יתן חן כמו חן וחסד להם : כבוד · השם ינחילם כבוד הממון והעושר אבל הכסילים ירימו הקלון עליהם והטעם שיסבבו שיקלום בני אדם : מרים קלון על כל אחד ידבר כמו והצדיקים ככפיר יבטח · פ"א כסיל מרים ומכבד איש קלון כמו בא זדון חסר איש : שמעו בנים · אחר שהזהיר בנו הוכיח בנים אחרים שישמעו מוסר אביהם אף על פי שהם רכים לאביהם נחשב כמוני : אל

רלב"ג

אל תקנא באיש חמס · להתאוות ולחמוד ולעשות כמוהו לחמוס האנשים ולא תבחר בשום דרך מדרכיו כי זה יביאך לחטוא במה שהוא חוטא והמשל כי איש החמס ישלח מנחה גדולה למלך או לשר ויכבדוהו ואם ירצ׳ האדם לעשות כן לא ימצא לו ויצטרך לו לעשוק ולחמוס האנשים וכן הענין בשאר דרכיו אשר הם לו מפני היותו איש חמס כי מתועב אל השם יתי׳ האיש העקש רוצה לומר הבלתי ישר וההפך בישרי׳ כי הוא דבק בהם : מארת קללת השם תמצ׳ בבית רשע והוא יברך נוה צדיקי והנה אמר רשע בלשון יחיד לפי שהקללה לא יחייב שתמשך לכל הרשעים ולזה פעמים רבו׳ רשע וטוב לו ואולם ברכת הש"י היא בבית כל הצדיקים הראוים לה והם אשר תדבק בהם ההשגחה האלהית כמו שביארנו הסב׳ בכל זה בד׳ מספר מ"י · אם ללצים הנה ללצים המהלוצי׳ ומלעיגי׳ על האנשים הש"י יסבב שאחרים ילעיגו עליהם בבוא אידם ואול׳ לענוים המכבדים לאנשים ומשפילים עצמם יתן הש"י חן להם בעיני האנשים : כבוד חכמים ינחלו · כי יכבדום האנשים וכל אחד מהכסילים מגביה קלון לו או אמר על כד ההפלגה כי עוצם הקלון שינחלו מפני כסלות׳ הוא מפרים ומוסר אותה מהמקום ההוא שהם נכרים בו : שמעו בנים מוסר · השם יתברך שהוא אביכם והנה זה המוסר הוא תורתו שנתן לישראל והקשיבו ושמעו אותה כדי שתדעו בינה כי הוא יישיר אתכם אל הבינה כמו שזכרנו ר"ל כי התורה תישיר בהרבה מדבריה לידיעת הבינ׳ כמו שביארנו בביאורנו לדברי התור׳ : כי לקח טוב · כי כבר נתתי לכם קנין טוב אל תעזובו את התורה שנתתי לכם הנה אלה דברי הש"י ר"ל שאמרם בלשון כאילו הש"י ידבר ואחר כך אמר שלמה · כי בן הייתי לאבי הנה הייתי בן לאבי ורמז בזה לעם ישראל שהוא בן לש"י היותו נער ורך באמר לו הש"י אלו הדברים והייתי אז יחיד לפני אמי כי אומה אחרת לא קבלה התורה זולתי וזה היה בעת קטנותי בצאתי ממצרים כי במעט זמן העתיקני הש"י לאמונתו ולזאת הסבה אמר ג"כ לפי המשל הנביא זכרתי לך חסד נעוריך ואמר לפני אמי לפי המשל והוא ג"כ לפי הנמשל רמז אל השכל הפועל אשר באמצעותו השפיע הש"י התורה לישראל ובאמצעותו הגיעה הנבואה : ויורני

מנחת ערב

מארת ה׳ בבית רשע וגו׳ אין זה דבר והפכו דה׳ לא ובי׳ צדיקי׳ יבורך אלא דקמ"ל כמה גדול זכותו של צדיק שאפי׳ אם הוא בבית רשע נתברך הבי׳ בגללו וכמו שמצינו ביעקב ויברכני ה׳ בגללך יוכתי׳ ויברך ה׳ את בית המצרי בגלל יוסף וז"ש מארת ה׳ בבית רשע ונוה צדיקי׳ בכל מקו׳ שהוא נוה שלה׳ יברך בגללם :

אם ללצ׳ הוא יליץ וגו׳ דרך המתגוללים ושוחקים לבזות בני אדם ולפסול אותם ובזה הם פוסלין לעצמם כאז"ל כל הפוסל פסול ובמומו פוסל הרי במקום שסברו להטיל מום באחרים מטילי׳ מום בעצמם ומה גם בזה שנבזים לאחרי׳ עד שמתביישי׳ והז"ל סומקא ואתי חיורא ובזה מפסידי׳ חלקם לעה"ב כאז"ל כל המלבין פני חבירו ברבים אין לו חלק לעה"ב הרי שבפתים גלו הליצני׳ מגלה מותם ומפסידים חלקם לעה"ב ונוסף על זה שאלו הלצים משנה שברון יירשו שנוטלי׳ חלק המתביישים בגהינם והמתביישים נוטל חלק הלץ בג"ע והוא מדה כנגד מדה ע"י שגרם לו דאזיל סומקא ותואר מראהו אשר הוא חינו של אדם ע"כ גם ה׳ יתן עניו חן הרבה מאור עה"ב מחלקו וחלק הלץ וז"ש אם ללצים הוא יליץ את עצמו ע"י שנהגלו מומו ולענוים ששומעין חרפתם ואינם משיבי׳ שזהו מגדר הענו׳ יתן חן כי אינו אשר היה לו בג"ע נתן בלוצלו להעניו אשר לן עליו כאמור :

כבוד חכמים ינחלו וגו׳ יאמ׳ הפרש יש בין חכם לכסיל אלף כי אחרי מותו כי החכם לעולם מזכירים חכמתו ומעשיו הטובי׳ וזהו נחת רוח להחכם בקבר וגם לזרעו וכזרע זרעו אשר עודנו בחיים חיותם עד סוף כל הדורו׳ כששומעי׳ מספרים כבוד החכם הם מחזיקים טובה למספרו כי לכבוד הוא לה׳ מש"כ הרשע המכונ׳ בשם כסיל כיון שאין אדם חוטא אא"כ נכנס בו רוח שטות כשאדם רוצה להזכיר מעשה הרשע אחרי מותו זרעו החיים מתביישי׳ זמח להם שלא להזכיר ותמיד הם מכפי׳ שישתקע הדבר והם שלא להזכיר וז"ש כבוד חכמים ינחלו נחלה הוא להם לזרעם עד עולם בספרם שבח אלו הם מעשיהם טובים של צדיקי׳ אך וכסילים מרים קלון שתמיד רוצים להריב ולהשתיק קלונם שלא יזכ׳ מעש׳ אבותיה׳ :

שמעו בנים מוסר אב וגו׳ אז"ל שאין דבר בכתובי׳ דלא רמיזא באורייתא ובכלל׳ מוסרי שלמה אם ישכיל ויבין איש אשר חלק לו בינה ידע להוציאם ממקומו הרמוזי׳ בו וז"ש שמעו בנים מוסר אב והקשיבו לדעת בינה איה מהום רמיזתו בתורה אז ירצה שאל תדמה בנפשך ששלמה שיים לכולהו דברי חכמה ומוסר עד שלא נשאר לך מקום להמציא

ר׳ מנחם המאירי

אחר שהמשל מחוייב בכך ואחר שהזהירו להפיק רצון השואל מזר ומזהירו לבל יאריך לו זמן אחר שהדבר בידו שלא יטריחו יותר מהאי׳ ולביים: והוא אמרו אל תאמר לרעך לך ושוב ומחר אתן ויש אתך ואיפשר לפרש שני פסוקים אלה בדרך נסתר לשלימו׳ החכמה להזהירו שישפיע מחכמתו לזולתו · וקרא בעליו התלמיד ההגון המוכן לכך והזהיר שלא יאחר זמנו בזה · ואמר אל תחרוש על רעך רעה והוא יושב לבטח אתך הושאל לשון חרישה על הכנעת האדם בחרישתו מזיז ומכיע העפר הוא לצורך הזריעה להוציא משם מה שהכוכה בו כן הכנעת המחשבה להביאה לידי מעשה המכוון לו יקרא חרישה והענין כשו אמר שלא תנוע מחשבתך כלל להרע לו אחר שהוא יושב לבטח אתך · וכפל הענין באמרו אל תריב עם אדם חנם אם לא גמלך רעה · וזמן התימה שנראה מפשט הכתוב שאם גמלו רעה מותר לריב עמו וכן שאם אין רעו יושב לבטח אתו הותר׳ לו הרצוע׳ לחרום עליו רעה ומה צורך לומר שלא יזיק למי שלא יזיקנו ואי אפשר שפירושו אל תריב אפילו להתלונן עליו בדברי תרעומת ותוכחת אם לא כתבדר לך מה שאמרו עליו וכן של תחשוב עליו לחשידו כפועל רע כנגדך אם הוא יושב לבטח אתך אבל שתדיכהו לכף זכות · ולפי הנסתר נראה שמזהיר המלך הזקן שלא ימנע בגבורתו טוב מבעליו ר"ל מן הילד המסכן עם היות לאל ידו לעשות לרוב גבורתו וכן שלא יפותה אליו במסוך לבנו אחר דנוכו על סמך הזמן הבא כי אולי לא יפונה וכבר אמר החכם לתלמידו דרך הערה הזמנים שלשה העובר ולא ישוב עוד העומד והנה שם לדרך פעמיו העתיד ולא תדע אם תגיע אליו והוא ענין חרישת הרע עליו ואמרו והוא יושב לבטח אתך ר"ל שנסכים לתת לו תקו ולא להמיתו לגמרי · וכן אם לא גמלך רעה · כלומר שאלו גומל לך להתכלל להמיתך לגמרי טוב שתריבהו על זה פן ימות גם הוא באבוד גופו קודם זמנו אל תהי צדיק הרבה תתחכם יותר ואמר על דרך כלל אל תקנא באיש חמס כלומר לעשות כמות׳ מצד מה שתראה בהצלחתו עם פעולותיו הרעות וכן של תבחר מדרכו כלומר אפי׳ במחשבתך לא יהיו פעולותיו נבחרו׳ בעיניך · כי תועבת יי׳ נלוז · ר"ל מי שלבו נטוי מדרך האמת ותועבה לשון שקוץ ורחוק כלומר שהוא המרוחק ממנו · ואת ישרים סודו · ר"ל עצתו וחיבורו והתקרבותו כי מלת סוד תאמר לפעמים על עצה ודבר סתר וסוד אחר אל תגלה ופעם על חברת בני אדם זה כזה כוד משתקים סוד בחודים בסוד ישרים והוא קרוב לענין הראשון והוא כאמר על ענין התחברות עצה · ולפי הנסתר יתכן מן הענין הראשון · והמשיך דבריו בזה ואמר מארת יי׳ בבית רשע ר"ל קללה וחסרון ונוה צדיקים יברך והברכה הוא תוספת ושלמות ויש מפרשים כי תועבת יי׳ נלוז ואע"פ שנראהו מצליח הנה סוד יי׳ עם הישרים כענין ומשלם לשונאיו על פניו להאבידו להיות בסוף מארת יי׳ בבית רשע · ונוה צדיקים יברך רומז של התכלית · ואם ללצים הוא יליץ כלומר יעמידם וישאירם ויפרסמם במה שהם לפי מה שיגיעם ובדרך אני יי׳ פתיתי את הנביא העמדתיו בחזקת מפותה כלומר שפרסמתי ענינו ותפיסתי בו העמדתיו בחזקת מפותה וכן והרשיעו את הרשע והצדיקו את הצדיק · למה תתענו · ורנים כן כלומר שים להם גמול הליצנות ולענוים ר"ל השלמים כי מלות תארי האדם לטוב או לרע יתחלפו תמיד מזה לזה ויתן חן כלומר שהכל יכירו מעלתו ושלמותו ואמר כבוד חכמים ינחלו כלומר שיכוהו בעיני הכל אבל הכסילים מרים קלון ר"ל ירימון קלון על כפשם שיקילום כל רואיהם וכסילים ר"ל כל אחד מהם או נפרש כי הקלון הוא שירימם ר"ל פתותי הזמן לא שאר בני אדם וקרא הפתותי׳ בתכלית הקלון להפלגה על דרך הככי אליך זדון ויש אומרין שהוא חסר ראוי להיות איש קלון · ואין בזה צורך · וכן יש לפרש וכסילים ר"ל כל אחד מהם ויצבת קלון ופחיתות ולא ישבחו החכם כי לא יכירו מעלתו : וזהו באור הפרשה לפי הנגלה ולפי הנסתר · וכבר ביארנו שכל אלו הפרשיות שבחלק הראשון להיות רוב ענינם בשבח החכמה הנסתר מהם קרוב לנגלה מאד :

אבן יחייא

והלאו הז׳ אל תקנא וגו׳ אם ראית רשע עריץ ומתערה כאזרח רענן אל תקנא בטובו ובעושרו · ותחשוב כי דרכיו הם סבת הטוב ההוא · ותבחר ללכת בהם · כי תועבת ה׳ וגו׳ כי הנלוזים ההם מהנלוז והרשע ההוא הם תועבת ה׳ ולכן יתרחק מהם הוא יתברך · והאנשים דיבוקו יתברך וסודו יהיה את ישרים · מארת וגו׳ ובסוף יהיה מארת ה׳ בבית הרשע ההוא ויחסר כל טובו ההוא כפתע פתאום · ונוה הצדיקים והישרים שהם יבורך ויתוסף בו תוספת טובה על טובה · אם ללצים וגו׳ אם כמו אם כסף תלוה · שרוצה לומר כודאי האל יתברך יליץ וילעיג בסוף ללצים כי ישמידם מתחת שמיו · ולישרים אשר היו עניים וענוים וכנכנעים יתן חן בעולם הזה · ובעולם הבא החכמים ההם כבוד מהדיבוק האלהי ינחלו · ולאותם הרשעי׳ והכסילים מרים האל יתברך קלון · כי יהיה קלונם היותר גדול ורם שיוכל להיות :

ד שמעו בנים מוסר אב וגומר ר"ל שמעו והקשיבו בנים מוסר השכל אביכם במה שקדם מהמדות בב׳ פרשיות הקודמות · לתכלית לדעת ולהשיג הבינה שהיא מעלת התורה אשר מעלת המדות היא סולם אליה · כי לקח וגו׳ כי עצה טובה אני נותן לכם שאל תעזבו תורתי תורת ה׳ תמימה משיבת נפש · כי בן וגומר הביא להם הלכה למעשה ממה שאירע אליו באומרו כי גם אנכי ככם הייתי בן ונעלד מידיעה לאבי השכל · ורך ויחיד ונלמוד מהבינה לפני אמי שהיא התורה הקדושה · וזה יען כי עיר פרא אדם יולד : ויורני

פרשה שביעית

והיא כוללת תשעה פסוקים והם שמעו בנים מוסר אב עד עטרת תפארת תמגנך: לדברי המוסר שאומר לכם ורמז על מעלות מדות · והקשיבה לדעת בינה · כלו׳

הבונה

בה גם כן לשבח החכמה · אמר שמעו בנים מוסר אב · ר"ל אמרי בינה שאומר ורומז לחכמה · ולקח טוב פירוש למוד טוב ונקרא לקח על שנודע לאיש מזולתו · וכתוב עבר במקום עתיד כלומר לקח טוב אני נותן לכם בדבר ותורתי אל תעזובו כמו בני תורתי אל תשכח · ותורה אלה נאמרת על בנים לפעמים תאמר על תכונת הדבר על איזה צד כענין זאת תורת העולה · ולפעמים תאמר על התורה סתם ותורתך לישראל תורת יי׳ תמימה זכרו תורת משה · ופעם על חלק מחלקי התורה והוא שלימות המדות תורת חכם מקור חיים ופעם על חלק המיוחד ממנה ותורה יבקשו מפיהו · והוא שנאמר עליה שקדמה לבריאת העולם ושנברא בה העולם · ופעם תאמר על הוראה ולמוד על פי התורה אשר יורוך ר"ל על פי ההוראה ומזה יקרא אפילו הוראה אחת תורה וכן כל אחד מפרטי התורה והוא ענין שנאמר בלשון רבים מצותי חקותי ותורותי החקים והתורות · ועל זה הכל תיוחס שם התורה לאדם בני תורתי אל

קב ונקי

אל תקנא · אם ראית איש חמס גוזל את חבירו מצליח בנכסיו אל תקנא בו לומר אהיה כמוהו · וכן אל תבחר להלוך בדרכיו שהחברה ירגיל האדם לכל מדה טובה או מגונה · וכתן הטעם כי תועבת ה׳ נלוז · שזה המעוות ואיש חמס איננו מצליח בהשגחת השם עליו שיהיו נכסיו קיימי׳ כי תועבת השם המעקש דרכיו והחומס · וא"ת למה הצליח : ואת ישרים סודו · השם מגלה אלו הסודות הפרטיות לישרי׳ שהם אהובים לו ומהו הסוד שמארת ה׳ בבית רשע · ירצה קללה במארת עתידה להביא בבית הרשע ולא התמיד הצלחתו : ונוה צדיקים · אפי׳ שיהיה דירה קלה ולא בית והון השם יתן ברכה בה שיגדל וירבה : כבוד · יחתום הפרשה בספור שבח החכמים · ואמר שהכבוד נאות לחכמים כמו הנחלה ליורשים אותה בדין וכאשר יבא כבוד לכסילים ורוממות הוא קלון להם שכל הבריות מספרים בגנותם · או יאמר כבוד חכמים ינחלו · כלומר החכמים בעבור החכמה שקנו ישיגו דבר שיכובדו בו בעולם הזה ובעולם הנשמות · אמנם הכסילים כל אחד מהם הוא מעורר הקלון ומסבב אותו על עצמו · ויש שפירשו וכסילים מרים קלון · שהכסילים בעבור שסכלו החכמה הם מפארים ומרוממים הדברים של קלון בלשונותם : שמעו · הזהיר עתה שאין לאדם לקבל התורה כפשטה אלא צריך שיעשה פרש ועיקר מהקבלה המסורת למשה בין בפירוש התורה בין בידיעת המצות כי הקבלה פרש ויסוד לתורה ולכן אמר שמעו בנים מוסר אב על דרך שאל אביך ויגדך · ואמר שתשמע הפרשים המקובלים אז תתבונן בעיונך ויתבארו לך שדברים הסתומים והוא אומרו והקשיבו לדעת בינה : כי לקח טוב · קרא לקבלה לקח מפני שהיא כלמדת איש מפי איש · ואמר אותה במאמר טוב לפי שאין ראוי לגרוע ולא להוסיף על הקבלה האמיתית כי רושם הטוב הוא שלמות הדבר על תכונתו · ואמר שגם שהתורה והקבלה דבר שלם עם כל זה נתנה במתנה גמורה לישראל כמו שאמרו חביבין ישראל שנתן להם כלי חמדה וכוין בתורתי אל תעזובו לומר אע"פ שנתתיה לכם במתנה לא תבזה לעשות אותה · ובכנוי תורתי רמז שאין ראוי לעזוב אותה להיותה שלו ית׳ מלבד היותה טובה מצד עצמה ונתונה ממנו : כי בן הייתי לאבי · נתן טעם למה לא נכתב פי׳ התורה בכל הפרטים ולקח משל על עצמו ומשם נלמוד לישראל שהם רעים למקום · ואמר שבתחלת ילדות האדם הוא נער ורך והאב והאם עושה לו בעגועין וכן היו ישראל באותם ממצרים רכים ודמות ילדים קטנים ולא רצה השם להטריחם בכתו׳ כל דקדוקי המצוה בכת׳ שיהיה טורח לסבלם ומסרם לחכמים ולזה ויורני

להמון לא תסור מן הדבר אשר יגידו לך ימין ושמאל והוא אמרו:

רשי

שהיה אוהב אותי יותר ויורני על כך ויוכיחני ויאמר לי יתמוך דברי לבך · ולפי שהוכיחני בדברים אלו לכך אני מזהירכם על כך · רבי יוסף קרא · דבר אחר כי בן הייתי לאבי' הנביא אומר בן הייתי להקדוש ב"ה ששרה רוחו עלי · ומצינו שקראו הקב"ה לשלמה בן שנאמר אני אהיה לו לאב וגו': רך ויחיד לפני אמי · לאומתי אני כנחר וחביב · כבן רך ויחיד · לכך ויורני אבי אל תעזבי' וגו': אהביה · אהוב אותה: ראשית חכמה קנה חכמה · תחל' חכמתך למוד מאחרים קנה לך שמועה מפי הרב ואחר כך בכל קניניך קנה בינה תתבונן בה מעצמך להשכיל דבר מתוך דבר: סלסל' · חפשה היה חוזר עליה לדקדק בה כמו כבוצר על סלסלו' החוזר והולך בכרם ומשיב ידו לבקש את העוללות ובתלמוד מסלסל בשערו: תתן לראש' לוית חן · חברת חן כמו לוית חן הם לראשך: שמע בני וקח אמרי וגו' · בלכתך

משלי ד

וַיֹּרֵנִי וַיֹּאמֶר לִי יִתְמָךְ־דְּבָרַי לִבֶּךָ
ה שְׁמֹר מִצְוֺתַי וֶחְיֵה׃ קְנֵה חָכְמָה קְנֵה
בִינָה אַל־תִּשְׁכַּח וְאַל־תֵּט מֵאִמְרֵי־
פִי׃ אַל־תַּעַזְבֶהָ וְתִשְׁמְרֶךָּ אֱהָבֶהָ
וְתִצְּרֶךָּ׃ רֵאשִׁית חָכְמָה קְנֵה חָכְמָה
וּבְכָל־קִנְיָנְךָ קְנֵה בִינָה׃ סַלְסְלֶהָ
וּתְרוֹמְמֶךָּ תְּכַבֵּדְךָ כִּי תְחַבְּקֶנָּה׃ תִּתֵּן
לְרֹאשְׁךָ לִוְיַת־חֵן עֲטֶרֶת תִּפְאֶרֶת
י תְּמַגְּנֶךָּ׃ שְׁמַע בְּנִי
וְקַח אֲמָרָי וְיִרְבּוּ לְךָ שְׁנוֹת חַיִּים׃

בדרך

תרגום

וַאַלְפַן לִי וְאָמַר לִי יְיַקַּמֵּט מִלּוֹי לִבָּךְ
נְטַר פִּיקוּדַיי וְחְיֵה׃ קְנֵה חָכְמְתָא
קְנֵה בְּיוּנָה וְלָא תִתְנְשֵׁי וְלָא תִסְטֵי מִן
מַאֲמָרֵיהּ דְפוּמֵיהּ׃ וְלָא תִשְׁבְּקִיהּ
וְתִנְטְרָךְ רַחֲמָהּ דְתִשְׁוְגְבָיִיךְ׃ רֵישׁ
חָכְמְתָא קְנִי חָכְמְתָא וּבְכָל קִנְיָנָךְ
קְנֵה בְּיוּנָה׃ חַבִּיבָהּ דִּי תְרוֹמְמָנָךְ
וְחַבְּקִיהּ דְּתִיַּקְּרָךְ׃ וְתִשִּׂים בְּרֵישָׁךְ
יָאֵיוּתָא דְחֶסְדָּא כְּלִילָא וְשַׁבְהוֹרָה
עֲלָךְ׃ שְׁמַע בְּרִי וְקַבֵּל מִנִּי וְנִפְגְּיוֹן
שְׁנַיָּא דְחַיָּיךְ׃

ארחתא

ויאמר לי ח' דסמיכי וסימן ויאמר לי הנך הרה דמנוח · ויאמר לי מי אתה ואומר אליו עמלקי · ויאמר לי עבדי אתה יש' · ויאמר לי שלמה בנך · ויאמר לי יתמוך דברי · מדוע פניך רעים ואתה אינך חולה · על מה זה אתה מבקש · והשגל יושבת אצלו · אהבה ל' ותצרך · ל' אל תעזבה ל' סלסלה ל' ותרוממך ל' תכבדך ל' תחבקנה ל' אשקנה ל' אחטנה ל' תשכונה ל' · וקח י"ג וסימ' נמסר בסדר ויקח קרח · וירבו חד מן מ"ח מלין נסבין וי' בריש תיבות' רפין וכל חד וחד לית דכוו' וסימ' נמסר במסר' רבת' במערכת אות הו"יו בס"ד:

רלבג

ויורני · אמר הש"י ואמר לי לבך יתמוך דברי ויסמוך אותם בחקרו כראוי על כוונת מצות התורה כי בזה יגלה מה שיש מהשלימות והחכמה הנפלאה בדברי התורה · שמור בלבך דברי מצותי ותשיג בזה החיים המתמיד אשר אין עמם מות: קנה חכמה · בהם תקנה החכמ' ותקנה בינה · אל תשכח דבר מדברי ואל תטה כלל מאמרי פי כי בזה האופן עם רוב השקידה והחקירה יגלו לך הרבה מכוונות התורה: אל תעזבה · אל תעזוב התור' ואם תעשה נזהר מזה היא תשמרך מכל רע מצד מה שימשך לך בם מה מההשגחה האלהי' והאהוב את התורה והיא תנצרכה וזה שאהבתך אותה יסבב שתבקש סבות ראויו' לדבר דבר מדבריה ובזה האופן תעמוד על קצת כוונותיה: ראשית · בראשית החכמה שתקנה מהתורה תקנה חכמה וזה יגיע לך ממנה בזולת עמל רב אך בקנין הבינ' תצטרך להעזר בה בכל קנינך שתקנה ממנה וכלם ישירוך אל העמיד' עליה והנה אמר זה כי קנין החכמה מגיע מדברים עצמיים לה והם ראשית החכמה ולא כן ענין הבינ' כמו שזכרנו: סלסלה · דרוך וסלול תמיד במסלול התורה והיא תתן לך כבוד כי תדבק בה ותתן לראשך כתר יחובר בו לך חן ותתן לך עטרת תפארת והנה אמר זה כי מצד השקידה בתורה ובכוונותיה יגיע לאדם הרוממו' והכבוד ואם אין זה המכוון בה אך הטוב המכוון בה הוא החיים הנצחיים וכבר זכרו רז"ל באמרו שמור מצותי וחיה אמר כאילו ידבר הש"י: שמע בני וקח אמרי · והם ספורי התורה · וירבו לך שנות חיים כי הם מישירים מאד לשלימות המדות ולשלימות המושכלות כמו שביארנו שם או ידבר בזה שלמה וצוה לקחת אמריו שילוה עליהם:

בדרך

אבן עזרא

אל תעזבה · החכמה כי היא תשמרך מצרה: ראשית חכמה קנה חכמה · במקנת הונך ואם לא תוכל לדעתה תן כל הונך: סלסלה · הגביהה ורוממה מן סולו לרוכב · תכבדך תשימך במעלת הכבוד · כי תחבקנה ללמוד אותה תמיד: תמגנך · מן מגן צריך:

בדרך

אבן יחייא

ויורני וגו' ואני השכל הורני שלבי יתמוך דבריו שהם מעלת המדות למען שבאמצעות' אקנה מעלת החכמה ואמי התורה ויאמר לי שמור מצותי שהם מעלת המצו' שבאמצעי' יותר שלמות ממעלת המדו' שהוא החיות הנצחי וזהו אומרו וחיה · מה שבאמצעותם תקנה בינה שהיא מעלת התורה · כי כל שיראת חטאו קודמת לחכמתו · חכמתו מתקיימת · ולכן מעלת המצות כולם למעלת התורה כאשר מעלת המדות סולם למעלת החכמה · וזהו אומרו קנה חכמה קנה בינה שהוא הקנין שבוא אליו אחרי תומכו דברי אביו ושומרו מצות אמו · שכל אחד מהם אמר אליו אל תשכח במחשבה ואל תט במעשה מאמרי פי אשר צויתיך · אל תעזביה וגו' אל תעזביה לחכמה ותשמרך בעולם הזה כי החכם עיניו בראשו להשמר ממקרי הזמני' יותר מהסכל · ואהבה לתורה ותנצרך בעולם הבא · ולמעלתה זוה במצות עשה לאהוב אותה מה שבחכמה הספיק בצוותו בלא תעשה לבלתי עוזבה · ראשית חכמה וגו' הנה כבר אמרנו שראשית ותכלית הכל דבר אחד יען כי ראשית המחשבה תכלית המעשה · וזהו אומרו ראשית ותכלי' קנות החכמה · הוא הקנין מדבר נעלה ממעלת החכמה אשר בה האדם הוא מה שהוא ויבדל מהבעלי חיים והדומים להם מבני האדם · ואמנם קנין הבינה שהיא מעלת התורה · תכליתה יותר נעלה ולכן ראוי שתכלית כל קניניך בעולם הזה הן הגשמיים הן הרוחניים יהיה למען קנות בינה שהיא מעלת התור' המשלמת האדם שלימות שאין למעלה הימינו · כי מוציאה אותו מגדר אינושי ומכניסתו בגדר אלהי בתתה אליו הטוב הגשמיי והנצחי · סלסלה וגו' רוצה לומר תרומם אתה התורה ותרוממך על דרך את ה' האמרת וה' האמירך · וזה בעולם הבא כי תהיה מרומם מבני האדם בהדבקך עם קונך ותכבדך להושיבך בין נכבדי ארץ מהצדיקי' גמורים שעומדים בעטרותיהם בראשיהם ונהנין מזיו שכינה · כאשר תחבקנה התורה · שרוצה לומר כי תתיחד בה כאלו אתה תהיה גוף התורה והאחד אלהי בכל דבר · תתן לראשך וגו' ובעולם הזה תתן לראשך לוית חן מהעטרת של תפארת שיסבב ראשך כמו מגן · והיא העטרת מעשב הדופנה הנקר' מילאברו שמעטרין בה ראש החכם כשסומכים אותו למען יהיה לו לכבוד ולתפארת וכאשר הקדמנו:

שמע בני וגו' ר"ל שמע בני מה שהורתיך ללכת בדרך מעלת החכמה · וקח אמרי אשר בהם הדרכתיך במעגלי יושר שהוא מעלת המדות מה שבחכמה ירבו לך שנות חיים ·

ובמדות

ר' מנחם המאירי

אל תשכח ומזה כאמר הנה תורתי אל תעזובו כמו שאמר גם כן בני לחכמתי הקשיבה ולתבונתי הט אזנך · כי התורה תאמר דרך כלל כמו חכמה ותבונה ואין מזה סכנה להיות זה מאמר האל אבל מאמר החכם ואף משה אמר יערף כמטר לקחי ואמר אחר כן כי בן הייתי לאבי רך ויחיד לפני אמי · נראה שבא להעיר האדם שלא יתרשל מן הלמוד לעשרו או למעלתו אבל שיקח הורא' ממנו · והוא אמרו כי בן הייתי לאבי כלו' שאני הייתי הבן הנבחר אצלו ושהנחילני המצות המלכו' וכן הייתי רך ומעונג ויחיד לפני אמי שלא ראת' לפניה בזולתי ואע"פ כן עם רוב חבתם היו מיסרי' ומוכיחי' אותי כמו שבא מתוכחת אמו בסוף הספר ולא הזכיר הנה פרט תוכחת האם לכבוד האב והזכיר תוכחת האב ואמר ויורני ויאמר לי יתמך דברי לבך כלומר יהי לבך תומך וסועד לדברי ר"ל שתקיימם ושמור מצותי וחיה ר"ל ותחי' ובא וחיה כמו ומות בהר שפירושו ותמות או הוא צווי גמור כלומ' שבא לעצמך החיים בקיום דברי וכמו שאמ' דע את אלהי אביך ועבדהו ומכאן ואילך הם דברי שלמה או הם דברי דוד שהיה שלמה אומר כמספר מה שהורהו אלא שהראשון נראה יותר · ואמר קנה חכמה קנה בינה וקנין יאמר על פנים רבים יאמר ברוב על דבר קנוי מאחר במחיר השדה אשר קנה אברהם שדות בכסף יקנו · ופעם על בחירת האדם בחבירו והתאהבהו אליו עד שמתוך זה מושך לבבו עד שהתחבר האחר אליו וכל שכן בהכטות חסדו עליו יאמר שהוא קנוי לו כמאמר חכמי המוסר קנה בני תורין בנועם מדותיך ובמתק לשונך ואמר אחר קנה העניים בהטבתך להם והעשירים בנועם דבריך · ומזה עם זו קנית · עדתך קנית קדם · ופעם יאמר על התחדשות דבר אחר ההעדר אם שלא בדרך הטבע כמו קניתי איש את יי' · ופעם יאמר על השתדלות האדם לחדש בעצמו הכהנה או למוד כמו שקראו חכמי ההגיון מדות האד' הקבועו' בו קנין ומזה כאמר הנה קנה חכמה קנה בינה כלומר השתדל השתדלו' חזקה וטרח בעצמך טורח יתר לחדש בעצמך חכמה ובינה · וחכמה יאמר על למוד חכמה ובינה על דבר אחד ברדיפ' שמות ואמר אחר כן אל תשכח ואל תט מאמרי פי · כלו' אחר שתקנה חכמה ובינה לא תתרשל מהיותך שוקד עליהם שלא תסבב בעצמך שכחתם · ודרך כלל אל תט מאמרי פי ויש לפרש קנה מקור ואל תשכח מוסב על הקנין כלומר קנות חכמה ובינה לא תשכח · ול תעזבה מוסב על החכמה ופי' אל תעזוב מלקנותה או שאם קניתיה על תעזבה · ותשמרך · אפשר שהוא ייעוד הגמול כלומר תשמרך מכל נזק · או אולי מוסב על הלמוד כלו' תשמרך מכל שגיאה ומכל התנגדות כוזב וכפל הענין אהבה ותצרך · ואמר ראשית חכמה קנה חכמה נראה לי שמלת ראשית פירושה מבחר תגזי' ראש ואמר שמבחר החכמה הוא הבא ממנה בטורח ובעמל ובהשתדלות והוא כאומרו אף חכמתי עמדה לי ודרשו בו חכמה שלמדתי באף היא עמדה לי וזהו ובכל קנינך קנה בינה כלומר הן בקנין כותיך ומדותיך וטבעך הן בקנין כנסיך הכונה שתטרח ותתעמל בה בכל לבבך ובכל נפשך ובכל מאדך · או כפרש הקנין כדרך האמור בדברי קנוי מזולתו והזהירו ללמוד תחלה מזולתו כדי שלא יכנס בלמוד בשבוש כי השבוש הנשקע בתחלת הלמוד קשה לפרוש שבשתא דעל על ובתלמוד ירושלמי אמרו כל תורה שאין לה אב אינה תורה וכן ביארנו בקצת חבורינו באמרו טובה חכמה עם נחלה ואמרו ובכל קנינך לפי' זה כפרשהו כן ועם כל קנינך כלומר אע"פ שתלמד מזולתך טרח בעצמך והשתדל להתבונן בעצמך ויהיה קנה בינה מן המין שפירשנו תחלה · ויש מפרשים שהוא חסר בי"ת כלומר בראשית חכמה קנה חכמה או שאות בי"ת שבכל קניינך מושכת חברתה אע"פ שקודמת לה כמו למעלה וראשית חכמה הוא יראת יי' כאמרו ראשית חכמה יראת יי' · ואמר כשתטרח ותשתדל בחכמה העיונית השתדל בה ביראת יי' כלומר שתהיה יראת יי' קודמת לה כענין כל שיראת חטאו קודמת לחכמתו חכמתו מתקיימת ובדרך נסתר אפשר שקרא ראשית חכמה המושכלות הראשונות שמהם יצאו המופתים למושכלות הקנויות והמתחדשות מהן ונמשכות אחריהן כלומר בהקדמות שמצד המושכלות הראשונות תקנה החכמה ובכל קנינך קנה בינה כלומר בתולדות המתחדשות לך מהם קנה בינה · ר"ל השגת האמתות ואמר אחר כן סלסלה ותרוממך תכבדך כי תחבקנה · וסלסלה פירשו בו הפוך והפיך בה מלשון מסלסל בשערו הנאמר בתלמוד בענין מהפך במזויה כלומר שתחזור עליה ותהפוך עניניה בחפוש סתריה ואז תרוממך על הגדולים והרמים · ויש מפרשים סלסלה ענין הרמה מענין סולו לרוכב כלומר הרימה וכבדוה והיא גם כן תרוממך כי מכבדי אכבד ואלו לפרש סלסלה מלשון סלסול האמור בדברי רבותי' ז"ל כלומר כשתקנה חכמה סלסלה במדות נכבדות ואז תרוממך כמו שביארנו בקצת חיבורינו בענין מה שנאמר בתלמוד כתיב יערף כמטר לקחי וכתיב תזל כטל ותירצו הא בתלמיד הגון הא בתלמיד שאינו הגון שדמה התלמיד ההגון לטל שעם היות הטל נוזל תמיד יום יום לא יקוץ האדם בו לרוב ערבותו כן התלמיד המוכתר במדות עם היות האד' מתמיד חברתו אף ללא צורך לא יקוץ בו לעולם והתלמיד הבלתי הגון יקוץ האדם בחברתו ולא יבקשיה רק לעת הצורך ההכרחי להוראות מאכלו ומשתיו ואחר שהוציא ממנו המבוקש לו מאתו בחברתו ימאסהו ודמיקהו כדמיון המטר שלא יבקשהו האדם רק לעת צורך הכרחי ובהרוותו את הארץ יקוץ בה לשעתו · וכל תחבקנה מורה על דבוק חביב ותתן לראשך לוית חן ר"ל חבור חן בהזדווג החכמ' והמוסר ועטרת תפארת תמגנך ר"ל תמגן לך ופירושו תמסור לך על הדרך שאמרו חכמי המוסר עטרת בחכמה ובמוסר וקנה העטרות והנזרים יעשו מזהב לשון המדברת ויונחו בראשי האוהבים · ובדרך נסתר תרוממך תעלה אותך מעלה מעלה אורח חיים למעלה למשכיל · ותחבוק מורה הדבוק התמידי בהתאחד שכלו במושכלו ותתן לראשך קרא השכל ראש כי התכלית יקרא על צד אחד התחלה כמו שבארנו · ועטרת תפארת כענין צדיקים יושבין ועטרותיהם בראשיהם ויושבים ר"ל שצורתם קיימת ומתמדת כדרך ונתתי לך מהלכים בין העומדים האלה והוא ענין כליל תפארת בראשי נתת · וכן

קב ונקי

ויורני ויאמר לי · ירצ' למדני אבי שיהיה סובל בלבי את דבריו שהוא תורה שבעל פה בזכרון הלב · ולפי שהמלמדים לפעמים משבשים התלמידים כמו שאמרו חכמים הזהרו בדבריכם · הזהירם קנה חכמה קנה בינה · וראוי שיהיה באופן שלא תעקרו דבר מן התורה והוא אומרו אל תשכח ואל תט מאמרי פי · ואמר שאם לא תעזבה הזכה השמירה בעולם הזה · ואם תאהבה הצור רוחך בעולם הבא · ראשית · ראשית וקודם החכמה העיונית קנה החכמה המדינית כי היא תקדם ראשונה ואע"פ שלא תוכל לקנותה זולתי במחיר גדול קנה אותה עד שתוציא כל קניניך בעבורה · או ירצה ת"ל חכמתך ללמוד מאחרים וקנה לך שמועה מפי הרב ואחר כך בכל קניניך קנה בינה התבונן בה מעצמך להשכיל הטעמים ודבר מתוך דבר: סלסלה · הגביהנה והיא תרומם מעלתך ותשים לך במדרגת הכבוד כאשר תחבקנה: תתן לראשך · ירצה כי התורה האלהית תתן לראשך חבור של חן ותזכה בעבורה לכתר המלכות הרוחני וגם היא תמסור לך עטרת של תפארת והיא העטרה שנהנים בה הצדיקים בגן עדן · וירמוז לחבור השלשה כחות אשר במוח דמיון מחשבה זכרון שכלם הכרחיים בידיעת התורה: שמע בני וגומר · הזהיר שלא לשמוע דברי החולקים על התורה כגון המינים והצדוקים שחלקו על הקבלה האמיתית ולזה אמר שמע בני בשמיעת האוזן ואח"כ תקח וקבל אמרי ומתוך כך ירבו לך שנות חיים ואמר הנה הראיתיך ללמוד חכמת התורה שהיא ראשית לכל החכמות:

מנחת ערב

להמצי' הוראות חכמה ובינה לו מוסר ע"כ לא כן הוא אלא יותר ממנו שכתב כאן ויש דבר חכמה ושכל טוב הלא משלמה פתח לך פתח ומסר לך כמה רחפי פרקים ועוד הוסיף עליו כהנה וכהנה דברי חכמה להבין דבר מתוך דבר וז"ש שמעו בנים מוסר אב הוא הכתוב כאן ועי"כ והקשיבו לדעת בינה להבין דבר מתוך דבר ובהנאי שלא יהיה דבר מתנגד בדברי הור' כי אז אין חכמתך כלו' כי מי יבא להחכים על אשר כבר נאמר בסיני וזה כי לקח טוב נתתי לכם תורתי אל תעזובו כלו' כל דבר בינה שאתה מבין מדעתך צריך שתשים תמיד נגד עיניך תור' ה' שההא מסכמת עם כוונ' התורה: ואל תאמר ריך הטריח עצמי כ"כ הלא התורה נקראת תושיה שמתשת כחה של אדם כ"ש למעמיק עצמו ומטריח שכלו יותר מדאי הלא יחלש גופו וטבעו וביותר למי שהוא מעונג ומפונק רך ונער לזה אמ' אל תיר' מזה כי בן הייתי וגומר מעונג ומפונק בן מלך וכל הדרכים הנאמרים בי היו והע"פכ ויורני וגו' שמור מצותי וחיי אדרבה כי היא הנותנת חיים כמ"ש למעלה בימינה אורך ימי' ומה גם רפאו' תהי לשרך ושקוי לעצמותך הרי שהיא נותנת כח ובריאו' וחיים ומה שהיא מתשת כחו הוא כח הגופיי לבל ירדוף אדם אחר תאות הגוף וזה היא מתשת אמנם מתחזקת היא כח הנפשיי ומוספת כח לעוסקיה כמ"ש הבא לטהר מסייעין לו: שמע בני וגו' הנה שמוע ישמע איש לקול אביו או רבו תחת א' משלש או למה שהוא אביו או רבו וחייב לשמוע בקולו · או על א' כו' מאמריו אשר המה אמרי טוב טעם ודעת מבלי השקפת היותו אביו או רבו · ג' על הטוב והאושר המושג לו בהן והנה השומע בקול אביו שבשמים מפאת ב' בחינו' הראשונות יישר ויכשר בעיני האלקי' אך לא על השלישי' כי יהי' עובד אלקי' ע"מ לקבל פרס וזה לא יתכן אלא יעבוד מאהבה וישען באלהיו כי שכרו אתו ותהי משכרתו שלמה והן אלה דברי שלמה פה שמע בני כלו' שמע מהבחינה הא' להיותך בני כי ה' אלקינו הוא אבינו וגם על הבחינה הב' וזהו וקח אמרי שהוא מפאת עצמן כי רבי האיכו' המה וזהו אומר לשון קיחה לומר שהם אמרי קיחה ותפיס' עצמית לחכמי לב וזהו ג"כ הומרו אמרי כלו' מתייחסים לי שרב איכותם עד אין תכלית · אך על הבחינה הג' אל תכוין עליה כי ע"י שתי אלה מאליה: ירבו לך שנות חיים וזהו וירבו לך וגו' שמהקודם ימשך שירבו לך מבלי ישוהד בגללו: ור יאמר מהנודע מרז"ל כי מחשבה טובה הקב"ה מצרפה למעשה ומאז קובע לו שכר כד"א

למען

הדרכתיך

בדרך חכמה הוריתך · ללכת בדרך חכמה ובדרכי יושר והוא מה שהזהרתיך ללכת בדרכי התורה ולחקור בה מחקר הראוי ואם תעשה כן תהיה נעזר בשם יתברך באופן שיכוונו מחשבותיך וישלימו חפציך במה שתרצה לעשותו : בלכתך לא יצר צעדך · הנה בהיותך לעשות דבר מה לא יצר צעדך מלפסוע ולהשלים הדרך וגם אם תרוץ בדרך לא תכשל באבן נגף וצור מכשול : החזק במוסר · התורה אל תרף ממנו נצור התורה בלבך כי היא בעצמך חייך הנצחיים במה שנכלל בכוונותיה מהחכמה והבינה : בארח רשעים אל תבא · אל תבא ולא תהלך בדרך אנשים רעים : פרעהו אל תעבר בו · אם תוכל בטל והשבת הדרך ההוא ר"ל שתפרע דרך הרשעים בדרך שלא ישלמו הרע אל תעבור להסכים עמם ואם לא תוכל לבטלו נטה מעליו ועבור ויצא מהרשעי' רשע וידך לא תהיה עמם וזה כי הרשעים הם חפצים לעשות רע כל כך עד שכאשר התהלכו בדרך ובמנהג אחד לא יוסיפו שנית להתהלך בו אם לא היה בדרך ההוא רעה והשחתה : כי לא ישנו אם לא ירעו · גם לא יוכלו לישן בלילה אם לא עשו רע להכשיל האנשים : כי לחמו לחם רשע · מהכל ימשהיהם יהיו כלם רשע וחמס כי הרשע נותן שנה לעיניהם לרוב שמחת' בו גם לא יצטרכו למזון אחר מרוב התענוג בו : וארח צדיקי' הנה זה דרך הצדיקי' הוא כאור נוגה השחר שהולך אורו ומתחזק עד נכון היום והוא עד חצי היום כי אז האור והיום בשלימותו ובתקפו : דרך רשעים באפלה · ואולם דרך הרשעים כאפילה שלא יראו בו ולא יוכלו להתיישר אל התכלית שכוונו אליו ולזה יכשלו בהליכתם ולא ידעו במה יכשלו כי אינם רואים אור כלל ואמנם אמר זה כי דרך צדיקים בלכתם לעשות דבר מה יהיה בו האור להצילם מהמכשולות והמוקשים ולהישירם ללכת אל התכלית שכוונו אליו כי הם נעזרים בכל זה בשם יתברך ואמנם דרך הרשעים שיכוונו בו עשיית הרשע הוא בהפך זה כי השם יתברך מפר מחשבותיהם פעמים רבות ולא יעשו הרע אשר יזמו לעשותו כמו שזכרנו בספר איוב :

בְּדֶרֶךְ חָכְמָה הֹרֵתִיךָ הִדְרַכְתִּיךָ בְּמַעְגְּלֵי־יֹשֶׁר׃ בְּלֶכְתְּךָ לֹא־יֵצַר צַעֲדֶךָ וְאִם־תָּרוּץ לֹא תִכָּשֵׁל׃ הַחֲזֵק בַּמּוּסָר אַל־תֶּרֶף נִצְּרֶהָ כִּי־הִיא חַיֶּיךָ׃ בְּאֹרַח רְשָׁעִים אַל־תָּבֹא וְאַל־תְּאַשֵּׁר בְּדֶרֶךְ רָעִים׃ פְּרָעֵהוּ אַל־תַּעֲבָר־בּוֹ שְׂטֵה מֵעָלָיו וַעֲבוֹר׃ כִּי לֹא יִשְׁנוּ אִם־לֹא יָרֵעוּ וְנִגְזְלָה שְׁנָתָם אִם־לֹא יכשולו (יכשילו ק')׃ כִּי לָחֲמוּ לֶחֶם רֶשַׁע וְיֵין חֲמָסִים יִשְׁתּוּ׃ וְאֹרַח צַדִּיקִים כְּאוֹר נֹגַהּ הוֹלֵךְ וָאוֹר עַד־נְכוֹן הַיּוֹם׃ דֶּרֶךְ רְשָׁעִים כָּאֲפֵלָה לֹא יָדְעוּ בַּמֶּה יִכָּשֵׁלוּ׃

בני

ארחתא דחכמתא אליפתך והלביתך בשבילי תריצי׃ כד תיזיל לא תטעוק ארחתך ואין תירהט לא תיתקל׃ תתחזק במרדותא ולא תרפא נטריה מטול דהיא חייך׃ בארחא דרשיעי לא תיזיל ולא תיטן בארחא דבישין׃ אריש ולא תעבר עמהון סטי ועבר מנהון׃ לא דמכין עד מה דמבאשין ופרידא שינתהון עד מה דעבדין תיקלא׃ דמיכלתהון מיכלתא דרשיעי וחמרא דחטופיא שתיין׃ וארחא דצדיקי כנהורא דמזהר ואזיל נהריה עד מה דמתקין יומא׃ וארחא דרשיעי חבירא ולא ידעין כימנא מתתקלין׃

ברי

תרוץ ל' וא' תדוץ דאבה ואינון מן א"ב מן חד וחד חד ד' וחד רי"ש וסימ' נמס' במסר' רבת' במערכת אית הד"לת בס"ד · אל תרף ג' וסימן החזק במוסר אל תרף · אל תרף ידך מעבדיך דיהושע · מעשי ידיך אל תרף · רשע י"ז וסימן נמסר בספר מיכה סימ' ו' · חמסים ד' וסימ' מאיש חמסים תצילני דשמואל · מאיש חמסים תנצרני דחלצני · וחברו דבתריה דשמרנו יי' · ויין חמסים ישתו :

רשי

בלכתך לא יצר צעדך · מי שאינו מרחיק רגליו קרוב ליפול : החזק במוסר אל תרף · האחז בתורה כמו והחזק את ידך בו וישלח ידו ויחזק בו : בארח רשעים אל תבוא · אל האשר ואל תדרוך כמו באשורו אחז רגלו · וכן ונכון יכין לאשורו : פרעהו · בטלהו : שטה מעליו · סור : כי לא ישנו · אינם יכולים לישן · ואורח צדיקים כאור נוגה שהלך ומאיר מעמוד השחר עד נכון עד חלוק היום שהוא בירורו של יום : דרך רשעים באפלה לא ידעו במה יכשלו · פתאום יבא להם מכשול ולא · ידעו להזהר ממנו : בני

אבן עזרא

בדרך חכמה · בעבור דרך חכמ' שתלמדה : בלכתך · כאשר תלך בדרך החכמה : נצרה · ראוי להיות בפתח וה"א כנוי לחכמה הנזכרת למעלה בדרך החכמה והטע' החזק במוסר שיסרתיך ללכת בה : פרעהו · מן ותפרעו כל עצתי מן למפרע : שטה · סור : ואורח צדיקי' מגר והנכון ואור אורח לצדיקים : בני

מנחת ערב

לאזהרים אשר נתת לבך להבין ולהתענו' וגו' וזהו שמע בני ואחרי שמעך קח אמרי שהיא קבלה וקח מה לעשו' ומאז אמריירבו לך שנות חיים טרם עשותך בפועל : כי לחמו לחם רשע וגו' יאמר אולי תאמר האם בער אנכי מחים כי אתפתה לעשות כמעשה הרשעים המגונים להיות רע לשמים ורע לבריות ולהיות נמנה בכת הרואים וכת הגזלנים ע"כ אמר ירא אני פן תתפתה כי הלא תראה בעיניך כי לחמו וגו' · והוא כי דרכו ית' עם מסרתיו עושי רצונו לשמור להם הבטחתו אל עולם שכלו טוב כי היום לעשותם וגו' ואמנם השטן הוא היצר הרע הלא הוא יורה לפניהם שכר עבירה נגד פניהם באמור אליהם הלא בגזל ועולה תמלאו בתיכם טוב ובאיסורי ביאה תתענגו באהבים בעת ובעונה והיקם בזה וגם המה ירדו נגד פניהם דרך רשעים צלחה ולדיקים שמגיע אליהם כמעשה הרשעים והזי למראה עיניהם ישפוטו ויפתה לבם וזה אמר כי לחמו וגו' לומר ירא אני פן תשכל כי הלא עיניך הרואות כי ע"י רשעתם קרובה הנאת' כי אכלו מיד ברשעותם לחם רשעתם ויין חמסים אשר חמסו מיד ישתו ולין מכליס וע"כ ירא יפילך לבך להפתות אחריהם : בני

ר' מנחם המאירי

וכן ביום ההוא יהיה יי' לעטרת צבי ולצפירת תפארת לשאר עמו זהו באור הפרשה שנגלה והנסתר שנה כי קרוב הוא כמו שביארנו :

פרשה שמינית והיא כוללת עשרה פסוקים והם שמע בני וקח אמרי עד לא ידעו במה יכשלו :

והכונה בה גם כן באזהרה על השתדלות שלימות החכמה והמדות ולהרחיק מן החברה המוכעת זה ואמר שמע בני ר"ל קבל דברי ואז ירבו לך שנות חיים אם בזה אם בנא על הדרך שהתבאר · בדרך חכמה הוריתיך רומז אל מה שהזכיר משלימות המדות ואחר שהמשיל סדר למודו והדרכתו לדרך המשיך הלשון ואמר בלכתך לא יצר צעדך כלומר הדרך אשר הכינותי לך היא דרך ישרה שלא תמצא בה רכסים ומכשולות שמצדם תצטרך להצר צעדך ולקצר פסיעותיך אבל תוכל ללכת בה בהרחבה וגם אם תרוץ לא תכשל בה · המשל שקוריתיך אמרת אלוה כרופא מאין בלבול ומחשכים אבל דעת ברור ירוץ קורא בו מאין עכוב ספק וקושיו והחזק במוסר אל תרף · רומז אל שלימות המדות ונצרה כי היא חייך רומז אל החכמה ונצרה נווי מן הקל והדגש לתפארת וחרק הנו"ן זרות בה ראוי להיות קמץ חטוף כי הנווי לזכר כנור והזהירו מן החברה הרעה כי היא מוכעת כל שלימות ואמר בארח רשעים אל תבא כלומר שאף במעמדם לא תשב' וש תאשר כמו לא תצעד ר"ל לא תכנים אשורך ופעמי רגלך בו · ויש מפרשים אל תאשר וכו' שלא תאשרהו ר"ל לא תשבחהו עד שידמה הישר בעיניך וגם כשיזדמן לך דרכם במקרה פרעהו ר"ל מוזר למפרע אל תעבר בו · וכן שטה מעליו ר"ל מעל אותו הדרך ועבור ממנו · ואיפשר לפרש אורח רשעים הנהגתם כלומר לא יספיקך שלא תעשה העבירו' בהם אבל תקון בכל מדותיה' והנהגותיהם · ופרעהו ר"ל שישנה במדותיו עד שיהיו מופרשות ממדותיהם הכל משל מרוב הרחקה והוא ענין מה שביארתי בחבור התשובה על אמרו לפעולות אדם בדב' שפתיך אני שמרתי ארחות פריץ כלומ' מרוב חפצי בעזיבת החטאי' הפלגתי בתשובתי עד שבענין תשובתי והוא הרמוז בדבר שפתיך שמרתי והתבוננתי בכל פעולות האדם איזו מהם תמשיך לב האדם לרע ולהבין איזו מדה מגונה ודקדקתי בעיניהם עד שמנעתי מעצמי כל ארחות פריץ אף בקצת הפעולות שאף התלות עבירה בהם והוא אלי ענין שנוי מעשה המיוחד עליו שקורע גוד דינו של אדם ר"ל שנוי הנהגה אף בדברים שאין בהם עבירה · וספר מדותיהם דרך להרחיק האדם מהם · אמר כי לא ישנו אם לא ירעו ויששנו חסר יוד אחת ראוי להיות כשני יודי"ן ופרשו ישן כלומר לא ילכו לישן עד שירעו כלומ' כל כך הם מוטבעים בפעולות הרע שלא ינוח לבבם ולא תתקרר דעתם אם לא ירעו כענין לא ישכב עד יאכל טרף · ונגזלה שנתם לגמרי אם לא יכשילו כי לחמו לחם רשע ר"ל כי הורגלו כל ימיהם ללחום לחם רשע כלומר בגזל וחמס · ויין חמסים ישתו · ר"ל שיגזלוהו ויחמסוהו · ולפי הנסתר קרא ארח רשעים חיל המלך הזקן אשר תאותם לבקש מה שהורגלו והטבעו בו ועל זה אמר ואורח צדיקים כאור נוגה כלומר באור ברור בקר לא עבות ר"ל הולך ומתוסף כאור עד ככו עד נכון היום ר"ל עד עצם היום והוא חצי היום ולא דמהו לאור כל היום שמחצי היום ואילך היום נוטה להעריב והאור מתמעט אבל זה האור המתחזק אשר יוסיף אורו עד שמגיע לתכלית שלימות התורה ודרך רשעים בחשך והוא באפילה ובחשכה עד שלא יראו הדברים והמכשוליות ויכשלו ולא ידעו קודם הכשלם במה יכשלו כי לא ראו הרכסים והמכשולות וכן שכלותם והעדר ידיעתם יכשילם · זהו ביאור הפרשה לפי הנגלה וכבר כרמז מה שיש מן הנסתר בתוכה :

פרשת תשיעית והיא כוללת שמונה פסוקים · והם · בני לדברי הקשיבה עד הסר רגלך מרעה :

והכונה בה גם כן להזהיר על שלימות החכמה והמדות · אמר בני לדברי הקשיבה להוא חסר מלת אוזן כלומר הטה אזנך להיו' קשבת וכן בכל מקום שתמצא לשון

אבן יחייא

ובמדו' בלכתך לא יצר צעדך כי כל הדרכים יהיו סלולים לפניך באופן שאף כי תרוץ בהם במהירות חזקה לא תכשל והוא משל שמי שיהיה חכם ובעל מדות טובות על הרוב יכלכל מבלי הפגעים וסקרי הזמן החוק וגו' ולכן ראוי לך להחזיק במוסר שהוא מעלת המדות ולבלתי הרפה אותו בשום מקו' · ונצרה לחכמה כי היא חייך כאשר אמרתי שיתן לך שנות חיים · באורח וגו' הודיעו שאף שיהיה חכם וצדיק לא יאמין בעצמו עד יום מותו · ולכן יתרחק מלבוא בדרך הרשעים החוטאים במחשבה ומבזים החכמה ויסודותיה · ואל יאשר בדרך רעים וגם החוטאים במעשה ומבזים מעלת המדות ויהיה אל תאשר מענין תמיך אשורי במעגלותיך שר"ל דרכי או רגלי · פרעהו וגו' ואפי' פעם ביובל אם כזדמן לך לצורך עסקי' לעבור באורח הרשעים · פרעהו מלשון תוא הקורא מגלה למפרע ור"ל תעבור בדרך אחר הפרי ושיהיה למפרע מהאורח ההוא ואל תעבור בו בשום אופן אפי' הפעם ההוא · וכן גם אם יקרה לך הזדמנות ההעברה בדרך רעים · שטה מעל הדרך ההוא ועבור מעליו · כי לא ובוזר כתן טבה למה הוזהרו מלעבור במקרה אפילו פעם בשנה · כי בהיותו חכם ובעל מדות טובות הוא מהנמנע שידבק בדרכיהם בהעברה מקרית ההיא · וזהו אומרו כי כל היום אינם חושבים בדבר אחר · כי אם לצוד לבות בני האדם להטותם לדרכיהם · כי הרעים לא ישנו בלילה · אם היום לא עשו איזה אדם שיהפך להיות רע כמוהם · ואמרו אם לא ירעו · והרשעי' נגזלה שנתם · אם לא יכשילו איש מה שישוב דעותיהם הנגונ' ומחשבותיהם מחשבת פיגול מחיכות · ולכן ראוי לברוח מהם פן תלכד ברשתם · כי לחמו וגו' וסבת היותם מחטיאים את הרבים · הוא להיות כי המינים הרשעים לחמו לחם רשע · והוא משל לספרי מינות אשר למדו באופן שהדעות ההם הם להם כמזון · והרעים יין חמסים ישתו · כי כל ישעם וכל חפץ הוא לגזול ולחמוס ולכסות חרפתם מבקשים למלאת הארץ חמס ושכלם ישתו מעשיהם · ולכן ראוי לך להתרחק מהם להיות כי תכליתך טוב מתכליתם · ואורח וגו' כי אורח הצדיקי' הוא כאור הכוכב נוגה שאינו הולך אורו בעלות השחר בלכת שאר הככבים · אבל הוא הולך ואור עד שהיום יהיה נכון בזריחת השמש : וכן הצדיקי' שנפשותם היא בלילה מהגוף הקשו' כאור נוגה · האור ההוא הולך ואור בגופם ולומדים החכמה ועושי' הצדק · עד שתפרד הנפש ותעלה מעלה מעלה להדבק עם קונה שאז יהיה נכון היום אליה · בצאתה מהגוף החשוך בלילה ובהדבקה באור אלהי · דרך רשעים וגו' מה שדרך הרשעים יהיה בהפך · כי יהיה כהולך באפילה שלא ידעו במה יכשלו · ובעוד בחיים חייתם ישטפו בתאות הגשמיות ויטתו בבהמות השדה וחייתו יער וסופם כסוף הבעלי חיים · בני

קב ונקי

הדרכתיך במעגלי יושר · כלומר הדרכתי אותך שהפירוש האמיתי המיישר האדם להצלחה האמיתית הוא המקובל והוא היושר : בלכתך לא יצר צעדך · כלומר אם תתנהג בדרישת החכמות על פי הדרך אשר הדרכתיך בכוונך לדרוך דרך ההצלחה האמיתית תמצא דרך סלולה והו' לא יצר צעדך · ואם תרוץ ברחובות השכל לא תכשל כי אחר שתלמד החכמות בסדר והקדים להם יראת ה' תהיה ניצול מן ההריסה ולא תאמין דעות בטלות : החזק במוסר · ירצה אל תשמע לדברי המינים והאפיקורוסים הכתות החולקות על האמת רק החזק במוסר שילמדוך המלמדים האמיתיים וימסך מזה שבאורח רשעים אל תבא · ר"ל שלא תתנהג בדרכי רשעים לעשות כמעשיהם : ואל תאשר · כלומר לא תדרוך בדרך האנשים הרעים לא במדות ולא בדעות · ומלת תאשר כמו תדרוך או מענין אשרי האיש כלומר לא יהיו בעיניך מאושרים הרשעים : פרעהו · כלומר עניני הרשעים יהיו בעיניך כאלו הוא פרוע ובטל ודעת נפסד באופן שלא תתיאש מן הפורענות לומר אשמע דבריהם שלא ישחיתוני אלא שטה מעליו ועבור כי הדעות הזרות נמשלים לגרים הבאים לדור בארץ נכריה ובהתמדת הזמן נעשו תושבים · או יהיה פרעהו מלשון ראשיכם אל תפרעו שהוא גדול שער כי היה שלא יעברו בה יגדלו בו עשבים על דרך דרכי ציון אבלות שהאבל מגדל שער : כי לא ישנו · ירצה לא יתנו שינה לעיניהם אם לא יגרמו ראשונה היזק לנפשותם או לזולתם ונגזלה שנתם מעיניה' כלומר תדד שנתם אם לא יכשילו אחרים · או ירצ' בנגזלה שנתם · כי מפני שאז לא יוכלו לעשות רע יחשבו הזמן ההוא לגזול ועשוק · והכלל העולה מאלו הדברים שראוי לאדם ליתן כביד לאלהי' בשכלו ובדיבורו בחקירתו בחכמת התורה · ואם יבאו עליו רעות שיקבל אותם במוסר · ויחס אותם להשגחה לא אל הקרי · וכן ראוי שיקבל התחלות התורה מתלמד אמיתי ידריכהו בחקירותיו האמיתיו' ויעיין אחר ההתחלו' בדרוש התורה במתכונה ולא בהריסה ובזה יהיה כעוזר מהשי"ת ויזרח עליו אורו : כי לחמו לחם רשע · יפליג להרחיב על רבעת האנשים הרשעים ואמר שבת עשותם רע הזה הוא מפני כי כבר אכלו מאכל של רשע תחת היות מאכלם לחמה של תורה ועסקם במצות ואינם עוסקים כן אלא מתחברי' ברשעים ושותים ביין חמסים שהוא כנוי לדעות הנפסדות : וארח צדיקים כלומר דרך הצדיקים הוא כאור אשר בבקר מתחיל להאיר והולך וגדל עד שיהיה היום נכון כלומ' בעצומו של יום והוא משל למפרשי התורה כפי הקבלה האמיתית שהם מבארים אותה בביאור קל ובעומק העיון בזה הביאור תמצא מפור' כל ספק : דרך רשעים כאפלה · ירצה שההולך בדרך אלו הרשעי' דומה לאדם ההולך בדרך בזמן החשך והאפלה שנופל בבורות ומכשולות ואינם יכולין לדעת במה יכשלו לחכמת הזמן · והוא משל למכחישי פרשי התורה האמתיים שאין להם יסוד לדעת ההבדל שיש בין האמת לשקר ולכן יפלו בשיבושים וזיופים גדולים : בני

רש"י

בני לדברי הקשיבה וגומר · למוצאיהם לשון מציאה : מכל משמר · מכל מה שאמרה תורה השמר נצור לבך בין עבירה קלה בין עבירה חמורה · כי ממנו · כי מאותו שהוא קל יהיו לך חיים ושכר גדול אם תקיימנו · כך דרש רבי תנחומא : הסר ממך · לא תעשה דבר שילעיזו בו הבריות ויעקימו עליך פיהם · עקשות פה · לשון עקום · כמו תם אני ויעקשני ובמשנה שיהיה עקומו' ועקושות ולזות שפתי' עקימו' שפתים · שלא ירחיבו הבריות פה עליך : עיניך לנכח יביטו : יסתכלו אל האמת ואל היושר · ייישרו נגדך יסתכלו על הישרה ליישר דרכך נגדך : פלס מעגל רגלך · שקול דרכך הפסד מצוה כנגד שכרה ושכר עברה כנגד הפסדה ואז כל דרכיך יכונו : אל תט ימין ושמאל · מן המשכל הטוב : בני

רלבג

בני לדברי תקשיבה לאמרי הט אזנך · אל יליזו מעיניך · אל יסורו מעיניך שמרם תמיד בתוך לבבך : כי חיים הם למוצאיהם · כי אלו הדברים אשר אני אומר לך הם בעצמה חיים למי שימצאם ויעמוד על כוונתה והם עם זה מרפא לכל בשרו להסיר ממנו חולי המדו' הפחותו' והנה אמר זה כי זה הספר בכללו מישיר לשלימו' המושכלו' ולשלמות המדות : מכל משמר נצור לבך · והוא השכל ר"ל שמרהו שלא יהיה נאסר במאסר הנפש המתאוה באופן שתמנעהו מעשות פעולתו המיוחד' לו גם שמרהו שלא יהיה נאסר בו אם שאר הכחות המשיגות במה שימנעהו פעולתו · כי ממנו מהשכל הוצאות חיים ואם לא יבלבלו הכחו' האחרים פעולתו' הנה תשיג הרחות חיים ממנו בעבור שלא יהיה שכלך נאסר בזוס מאסר ימנעהו מן ההשגה' הסר ממך הדברים הכוזבים בדעו' אשר יאסרו שכלך במאסר' והמשל כי הדעות הכוזבות כשיקבל' האד' בענין ההתחלפו' ישימו שכלו נאסר במה שאחר ההתחלפו' ההן שלא יוכל לחקור בהן מהקר ראוי כי הטעות אשר בשרש והתחלה יאסור אותו ויכר לעדו מתכונת האמת : עיניך לנוכח יביטו · עיניך יביטו אל היושר והאמת ולא יעיקך מעיק · ועפעפיך יישירו נגדך להטים אזנך בעצם הדבר המבוקש העיון בו : פלס מעגל רגלך · ישר מעגל רגלך לקחת הסדרים והדרכים המוליכים אל הדרוש אשר תחקור בו וזה יהיה סבה שיכונו כל דרכיך בעיון : אל תט ימין ושמאל · אל תט בדרכיך מן האמת כלל לכד מהלדלדים הסר רגלך מדעת נפסד אשר יקרא מפני טעות הכח הדמיוני או מפני זולתו מהסבות : בני

משלי ד

בְּנִי לִדְבָרַי הַקְשִׁיבָה לַאֲמָרַי
טו הַט־אָזְנֶךָ׃ אַל־יַלִּיזוּ מֵעֵינֶיךָ שָׁמְרֵם
בְּתוֹךְ לְבָבֶךָ׃ כִּי־חַיִּים הֵם לְמֹצְאֵיהֶם
וּלְכָל־בְּשָׂרוֹ מַרְפֵּא׃ מִכָּל־מִשְׁמָר
נְצֹר לִבֶּךָ כִּי מִמֶּנּוּ תּוֹצְאוֹת חַיִּים׃
הָסֵר מִמְּךָ עִקְּשׁוּת פֶּה וּלְזוּת שְׂפָתַיִם
הַרְחֵק מִמֶּךָּ׃ עֵינֶיךָ לְנֹכַח יַבִּיטוּ
וְעַפְעַפֶּיךָ יַיְשִׁרוּ נֶגְדֶּךָ׃ פַּלֵּס מַעְגַּל
רַגְלֶךָ וְכָל־דְּרָכֶיךָ יִכֹּנוּ׃ אַל־תֵּט־
יָמִין וּשְׂמֹאול הָסֵר רַגְלְךָ מֵרָע׃
בני

(בגליון: ט' חס' · ל · ל וחס' · ל מ"ל · ל · ל · ד' חס' בליש)

בְּרִי לְמִלַּי אַצִּית וּלְמֵאמְרַי צְלִי אוּדְנָךְ׃ לָא נִיזְלָן בְּעֵינָךְ נַטְרִינוּן בְּגַוֵּיהּ דְּלִיבָּךְ׃ מְטוּל דְּחַיֵּי אִינוּן לְמַאן דְּמַשְׁכַּח לְהוֹן לְכוּלָּא בִּישְׂרֵיהּ מַאֲסֵי׃ מִכָּל זִיהוֹרָא נְטַר לִבָּךְ מְטוּל דְּמִינֵּיהּ הוּא מַפְּקָנָא דְחַיֵּי׃ אַעְבַּר מִינָךְ עִיקוּמָא דְפוּמָא וְעָתָא דְשִׂפְוָתָא אַרְחִיק מִנָּךְ׃ עַיְנָךְ בְּתְרִיצוּתָא נָאוּרָן וְתַמְרָיךְ נִתְרַצּוּן לְקוּבְלָךְ׃ אַעְבַּר רִגְלָךְ מִשְּׁבִילֵי בִּישֵׁי וְכֻלְּהוֹן אָרְחָתָךְ מְתַקְּנָן׃ לָא תִסְטֵי לִימִינָא וְלִשְׂמָאלָא אַעְבַּר רִיגְלָךְ מִן בִּישְׁתָּא׃ ברי

אזניך ט' חסרים וסימ' נמסר לעיל בסיפרא ריש סימ' ב'. תוצאות חיים ל' מ"ל דמ"ל וג' כתיב תיצאת וסימ' בסרר מסעי עיין ש"ם : ויישירו ד' חסר בליש' וסי' ואשלחך בשמחה ובשרים בתף · והשבתי המון שריך וזמרת · ועפעפיך יישרו נגדך · ושר בשרים על לב רע :

אבן עזרא

בני לדברי · מכל משמר · הם הלות לא תעשה שהאדם ראוי לשמר מהם פ"א יות' מכל משמ' נצור לבך מלהרהר רע · כי ממנו תוצאות חיים והוא כמלך בגוף : ייישרו · יבחרו הדרך הישרה : פלס · במאזני המחשבה וראה אי זה דרך טוב · וכל דרכיך יכונו · כאשר תפלסם : אל תט · מהמעגל אשר תבחר · הסר רגלך מרע מדרך רע שלא תבחר בו : בני

אבן יחייא

בני לדברי הקשיבה וגו' רוצה לומר בני לדברי הקשיבה שהוא מעלת המדות ולאמרי הט אזנך שהוא מעלת האמו' שלמעלתם צריך הטייה גדולה מהאזן אל יליזו מעיניך מעלת האמו' היינו ...

ר' מנחם המאירי

לשון זה וחב לכולם להקשיב לחכמה אזנך · וכפל הענין באמרו לאמרי הט אזנך · ואל יליזו הוא תכנין הפעיל והוא מענין נטיה ואמר אלת הרשעים או האליזים כלומר אל תתן כח למסיתי' שיהו ...

פרשה עשירית

קב ונקי

מנחת ערב

בני לדברי הקשיבה וגו' ירצה מה שלפעמים המשכיל השמע הקשבה כוללת ב' אזנים הוא לדברים הקשים כהוראה'דבור בהוא קשה · הך לאמרי בהטיית הזנך הה' הספיק כי מעלמך תבו להטוב גם שהיכן ; וזה ע"י שאל יליזו מעיניך וגו' כי עינה ולבא הרי פרסורי דעבירה ניכהו והחריכם כל הברים ימסוכו וכיון שאלו הב' סרסירים נההככו לסרסורי מלוה אין עוד בית מיחוש לחטוא ע"י אחד מאיבריו ;
מכל משמר נצר לבך וגו' יאמר כשם שע"י שעין רואה הלב חומד יש עוד המדה לגב בלי ראיית עין והיה ע"י המחשבה ... העבירה ... הופס הלב וחומד לגמור המעשה ויוהר ... המחשבה מראייה העין והוא ג' מינים הה' שאין העין רואה כי אם לפי שעה שהראייה ... והמחשב' יעמיק מחשבתו בו זמן ועידן הב' שאין העין רואה אלא מה שעובר לפניו ואם יהסוק לראות דבר מה והיננו פה לא יוכל העין לשבוע מראייהו לא כן המחשבה יתפים כל מה שהוא ... ובכל זמן שהוא רוצה הג' הוא כי העין רואה ראייה חוצית והשכל הוא דבר שכלי' ויותר פוגם ...

א בְּנִי לְחָכְמָתִי הַקְשִׁיבָה לִתְבוּנָתִי הַט־אָזְנֶךָ׃ לִשְׁמֹר מְזִמּוֹת וְדַעַת שְׂפָתֶיךָ יִנְצֹרוּ׃ כִּי נֹפֶת תִּטֹּפְנָה שִׂפְתֵי זָרָה וְחָלָק מִשֶּׁמֶן חִכָּהּ׃ וְאַחֲרִיתָהּ מָרָה כַלַּעֲנָה חַדָּה כְּחֶרֶב פִּיּוֹת׃ ה רַגְלֶיהָ יֹרְדוֹת מָוֶת שְׁאוֹל צְעָדֶיהָ יִתְמֹכוּ׃ אֹרַח חַיִּים פֶּן־תְּפַלֵּס נָעוּ מַעְגְּלֹתֶיהָ לֹא תֵדָע׃ וְעַתָּה בָנִים שִׁמְעוּ־לִי וְאַל־תָּסוּרוּ מֵאִמְרֵי־פִי׃ הַרְחֵק מֵעָלֶיהָ דַרְכֶּךָ וְאַל־תִּקְרַב אֶל־פֶּתַח בֵּיתָהּ׃

פן

בְּרִי לְחָכְמְתִי צִית לְבִיוּנִי צַלִּי אֻדְנָךְ׃ דְּתִזְדְּהַר בְּתַרְעִיתָא וְדַעְתָּא שִׂפְוָתָךְ נִינְטְרָן׃ מְטוּל דְּכַבְּרִיתָא מְנַטְּפָן עִפִּיתָא דְנוּכְרֵיתָא וּשְׁעִיעַ מִן מִשְׁחָא חִיכָהּ׃ וְאַחֲרִיתָא מְרִירָא הֵיךְ גִּירְרָא חֲרִיפָא מִן סַיְפָא דְּתַרְתֵּין פּוּמִין׃ רַגְלָהּ נַחְתָן לְמוֹתָא שְׁיוֹל הֲלִכָתָהּ מְסַמְכָא׃ בְּאָרְחָא דְחַיֵּי לָא דָרְכָא מְטַלְטְלִין שְׁבִילָהָא וְלָא יָדְעָה׃ וְהַשְׁתָּא בְּנַיָּא שְׁמָעוּן לִי וְלָא תִסְטוּן מִן מֵימְרֵיהּ דְּפוּמִי׃ אַרְחֵק מִנָּהּ אָרְחָךְ וְלָא תִקְרִיב לְתַרְעָא דְבַיְתָהּ׃

דלא

רשי

בני לחכמתי הקשיבה וגומר · כי נופת תטופנה · לשון מתוק · שפתי זרה ע"א: וחלק משמן חכה · לשון חך : רגליה יורדות מות באול צעדיה יתמוכו · לשון קורבת : אורח חיים פן תפלס · כך דרשוהו חכמי' טלטל הקב"ה מתן שכרן של מצות ולא פירשן כדי שלא ירחה אדם מצוה שמתן שכרה מרובה וידבק בה ויניח שאר המצות · וזה פתרונו כדי שלא תפלס אורחות התורה . היזו ליקח ואיזו להניח לכך נעו מעגלותיו הניע הב"ה פי' נתיבותיה ולא הודיעה זהו מדרש אגדה · אבל לפי המקרא' שכתו' אחריו הרחק מעלי דרכך נראה שעדיין לא הפסיק בענין אשה הזנה וכן יש לפרש אורח חיים פן הפלס אל תשקל ארח חיים אבל אות' זרה לומר איזו לעשות זו או זו · כי מעלו' הזונה נעו לשאול ולא תדע להזה' עד עד אשר תכוע ותפול · ועתה בנים שמעו לי : ואל תסורו מאמרי פי :

פן

אבן עורא

בני לחכמתי · לשמור מזמות · שתשמור המזימות בלבך ינצרו' בעסק הלמוד : רגליה · יורדו' למות ולשאול יורדות צעדיה אשר יתמכוה · תי"ו הפלס ותי"ו תדע לנוכח המוזהר והוא בני לחכמתי הקשיבה · נעו מעגלותיה חסר וכן הוא נעו רגלי מעגלותיה או המעגלות הם ינועו על דרך משל כאילו הם נעות ומניעות הזו' ופי' ראשון נכון וכן הפי' ארח שתשים בו חיים אולי תפלס ותבחרהו נעו מעגלותיה והטעם הורדתיה לשאול פתאום ולא תרגיש אתה עד רדתה שמא תוסר אתה ותפלס אורח חיים פ"א במקו' שתפלס אורח חיים נעו מעגלותיה והיא לא תדע : ועת' בנים:

כמעט

רלבג

בני לחכמתי הקשיבה לתבונתי הט אזנך · בני הקשיבה לחכמתי והט אזנך לתבונתי: לשמור מזמות לשמור המחשבות היטיבך למצות התבונה והדעת שהיטיר למצות החכמה ינצורו שפתיך כדי שיהיה עמך תמיד האמת באלו הדברי' בסבותיו ובדרכיו ואמנם צויתיך על זה כי נופת תטופנה שפתי האשה הזרה והיא הכח כדמיוני · תטופנה דבר ידמה שהוא מתוק כנפ' וחכה אשר בו מטע' הדברי' ילמה היותו ערב מאד וחלק יותר משמן : ואחריתה מרה כלענה · ואחריתה תמצא מרה כמו הלענה וחדה ומוכחת כמו חרב בעל פיות שחותך ומשחית מכל צדדיו : רגליה · יורדות אל מות והשחתה וצעדיה הם תומכים ומחזיקים המות ר"ל שהם עוזרי' להביא המות באופן נפלא וכזה הם כאילו סומכים ידי המות ומחזיקים אותה על החיים : אורח חיים פן תפלס · האם תחשוב שיהי' הקו' שתפלס אורח חיים ותישר אליו הנה באמ' אין תקו' בזה כי מעגלותיה נעו וסרו מדרך החיי' ולא תוכל לדעת איתן והנה אמר זה לפי שהמדמה הע"פ שהוא עוזר עזר מה אל השכל כמו שהתבאר במקומו' הנה בציורו יטעה מאד בעמוקות החכמה והתבונה והטעות שיקרה ממנו בדרשים הגדולים והתחלות יהיה סבה להרחיק האדם מאד משלימותו ולהתיר לו לעזוב החכמה ולהתענג בתאוות ולזאת הסבה יערבו מאד דבריו אל האדם כמו שזכר וזה מבואר במעט עיון למעיין בזה הספר כי דברינו בו הם למי שנכלם בפלוסופיא וראה דברינו בספר מ"י והפשר שירמוז באשה זרה אל הנפש התאוה ויקשיר הענין אל מ"ש לשמור מזמות ודעת וגומר שהוא יזהירוהו לידבק תמיד בחכמה ובתבונ' באופן שתערב בו כל כך עד שלא יפות' בשפתי הזרה המפת' להמשך אל התאוות אשר יגיע מהם כרע שזכר והנה זה הביאור השני הוא הנכון יותר : הרחק מעליה דרכך : הרחק דרכך מעל האשה הזורה שקדם זכרה ואל תקרב אל פתח ביתה ר"ל שלא תמשך אל התאוות :

פן

נפת תטפנה ב' וסימ' שפתותיך כלה · שפתי זרה : חכה ב' חד מפיק ה' וחד רפי וסימ' ואליהו חכה את איוב · וחלק משמן חכה · בתרא מפיק ה' ואינון חד מן י"א זוגין חד מפיק ה' וחד לא מפיק ה' וסימ' במסר' רבתא במערכת אות הה"א בס"ד : חדה ה' וסימ' נמס' ביהושע סי' י"ט :

מנחת ערב

עלי לי אפשר כי מי זה באיש יוכל להסיר לזות שפתים מעליו ומי לנו גדול ממשה ולא יכול להשמר כמש"זל על והביטו אחרי משה שדברו על חלקת צואריו שהיה שמן משל ציבור וכן בפקודי המשכן שנתן חשבון משמעו מליצני הדור מנדבת המשכן העשיר משה ע"כ אמר אמנם ידעתי כי כן כי אין הדברים שוים ע"כ הככי ממוך כי לשמור עצמך מדבר על אלתך יכול תוכל בעצם וע"כ הסר לגמרי ממך עקשות פה אפי' מה שהוא עקשו' בעצמה · אך שהרים בל ידברו בך איכי אומר הסר לגמרי כי לא תוכל כי הם שלזות שפתים הרחק ממך ובזה הטיב אשר דבר בהתילו בלשון הסרה ולזהו בלשון הרחקה לומר על עצמך הלא תוכל להשתרר בעני' ולהסיר ממך עקשות פה הסרה גמורה אך בלזות שפתים מהזולת גם שלא תוכל להסירו בעצם לפחות הרחוק ממך שתעשה' באופן יהיה רחוק מאוד שוים פתחון פה לזולתך לדבר בך:

בני לחכמתי הקשיבה וגו הז"ל לעולם ילמוד אדם ואח"כ יהגה שמתחל' ילמוד פשוטן של דברי' ואח"כ יראה לפלפל ולחדד בה דברי דודים לכרי הדודין בחדושי תורה וסודיה · וידענו כי פשט הדברים אשר יקבל איש מרבו יקרא חכמה ואשר יבין מתוכה דבר מתוך דבר ביורדו לעומק הדבר ולהשיג כוונתה וסודתה יקרא תבונה ובזה יאמר בני לחכמתי וגו' שהם הדברי' הנגלים פשטן של דברים ואח"כ לתבונתי הט אזנך ללמוד סודיה ועמקותיה בהבין דבר מתוך דבר בחדושי תורה · או יאמר לחכמתי הוא פשט למודי אשר הככי שם לפניך שהוא להתרחק מהזרה לשכב א:ל'והיות עמה הקשיבה ואל תעמד בדבר זה בלבד כי אם גם לתבונתי הוא הנמשל המובן דבר מתוך דבר הוא ענין היצר הרע הנדמה לאשה זרה הט אזנך כי שניהם כאחד למודים טובים :

לשמור וגו' כי זה טוב לך לשמור מזמות כי בהשקיע לבבך בתבונת התורה ישמרו מזמותיך מכל רע ולא תהרהר אחר שום דבר רק טוב ואל תתאוה להרפות ממנה מחמת השכחה ומה בלע בעמלך אם אחרי עת מצוא זו הזרה תשכחנה לז"א שמע עצה והוציא בשפתיך את אשר תחכם ותבין ויתקיימו בידך כאז"ל פ"ק כילד מעברין כנודע וזה יאמר לדעת כלומר הדעה אשר קנית שפתיך ינצורו אותו אתך : כי נפת וגו' יאמר אל תהי חכם בעיניך לאמר האם בער אנכי מאיש לבחור ברע היצר הרע כי תחרד נגדי כל החרדה הזאת להשמר ממנו · כי דע איפה כי נפת תטופנה וגו' ואירא פן יעלה על רוחך שתכה בברה כי הלא

ר' מנחם המאירי

הרעים שלא תוכל לשוב מהם כענין היהפוך כושי עורו וכמר חברבורותיו גם אתם תוכלו להיטיב למודי הרע · ובדרך נסתר נראה לי שבא להזהירו לשמור דרכי התורה בכל חלקיה ולא ימכעוהו טענות החולקים המתכנגדים ואם הם ערבים לאוזן באמת שאכי מינות המשכה וזהו ענין כפת תטופנה שפתי זרה · ואחריתה · ולזה אמר לדעתי ארח חיים פן תפלס כלומר אם תבא באורח חיים ר"ל קיום דרכי התורה ומצותיה שהם בודאי ארח וכתיב להתהלך לפני יי' בארצות החיים אם תבא לפלס ארחיה עד שתחשוב לאמת כל חלקיה במופת עד שלא תשקיע אמונתך בה שתמצא בה מופת יביאך זה לידי מבוכה ואולי לידי כפירה כי מעגלות התורה בקצת חלקיה נעים וכדים מזה ולא תדע ר"ל לא תשיגם על צד מחשבתך ושב לענין האשה ואמר ועתה בנים שמעו לי ולא תסורו מאמרי פי · הרחק מעליה דרכך ואל תקרב אל פתח ביתה · והזהירו על הראשונה שבארבעת מיני הדיעות הכתבים אצל החכם והוא שהפילוסוף אמר שהנהגת האדם בבחינת דרכיו ומועצותיו חלוקה לארבעה מינים הראשונה ההשמר מן העצה ר"ל שלא יצטרך לה· השכייה העצה קודם לדבר כלומר שאם לא נשמר מזה יקח עצה קודם שיבא הענין שהוא מתירא עליו · השלישית העצה עם הדבר כלומר אם לא התישב בעצם עד שכבר הגיע עדיו מה שנתירא ממנו ישתדל בדבר עם הענין ר"ל קודם שישתקע אותו ענין לגמרי הרביעית והיא הפחותה העצה אחר הדבר להנצל ממנה כפי מה שיוכל כמו שתאמר דרך משל בדרכי הרפואה שראוי לאדם שיתנהג בהנהגת הבריאות להשמר מן הפירות ומן המאכלים הרעים עד שיעמיד מזג יסודותיו ביושר שלא יצטרך לרפואה להשמרו מן החליים ומסבותיהם ואם לא נשמר מזה ומתיירא בביא' החליים אחר שהבין הוא סבתם ישתדל לבטל הסבה קודם שתפעל הראוי לה מצד פעולתה הן בהקזה אם הסבה תהיה ברבוי הדם הן במרככים ובמשלשלים אם היא בסבת מותר · וכיוצא באלו ואם לא נשמר מזה וכבר התחילו החליים לבא ישתדל ברפואתם קודם השתקעם · ואם לא נשמר מכל זה ישתדל במה שיוכל ברפואות חזקות להנצל ואם הדבר קשה אולי ברוב השתדלות ינצל וכן בעניני הנהגת האדם ראוי לאדם שישמור עצמו שלא יצטרך לעצה והוא שישמר מכל מדה מגונה ומכל דבר גורר עבירה אע"פ שאינו גוף עבירה כי המדות הרעות ימשכו העבירות והוא אמרו הוי מושכי העון בחבלי השוא אבל יגביר שכלו על תאותו עד שתשוב יראתו לו טבע שני והוא אמרו לבב עקש יסיר ממני רע לא אדע · ואם לא נשמר מזה ישתדל בהכנעת יצרו לצום ולהתפלל עד שאם תזדמן עבירה לידו יכלל ממנה להכנעת יצרו · ואם לא נשבר מרוב העונות ראוי לו להשתדל בתשובה בטרם ישתקע במעשיו הרעים ואם לא נשמר מכל זה והשתקע במעשיו הרעים ישתדל ברפוא' נפשו ברפואות חזקות ר"ל הפלגת התשובה על הדרכים שכבר ביארנו בחבור התשובה · ולבחירת הראשונה שבעצות אמר הרחק מעליה דרכך כלומר ריחוק גדול עד שלא תראנה ולא יעלה עיניה בלבך כי המראה סבת ההרהור וההרהור סבת העבירה ועל העצה השנית אמר אל תקרב פתח ביתה כלומר אם לא הרחקת הרחוק הראוי וראית בשביה מלחמת יצרך אשת יפת תואר וחשקת בה כנוס ביצרך והשמר פן תקרב אל פתח ביתה והוא רמז לעבירה · פן תתן כלומר אם תכשל בה ימשך ממנה לפי הנגלה שתתן הודך לאחרים ואמ' הודך על הממון שהוא כח האדם והודו וכבודו כאמרם למה נקרא שמו יקום שמעמיד את האדם על רגליו והוד לפעמים כמו כח · הוד כחרו אימה הוד מלכות · ודמו לפי הנגלה על אכשי המשפט שיענישוהו ויקחו את אשר לו ושכותיך לאכזרי ר"ל כלומר שהתעלמת בשנותיך יהיה לאכזרי והוא בעלמי ענין הפסוק שאחרי וכן ישבעו זרים כחך ועצביך ר"ל ועמלך בבית נכרי אמר זרים במקום אחרים וכחך במקום הודך ועצביך במקום שנותיך ונכרי במקום אכזרי כי הנכרי במקום אכזרי באמת או כפרש פן תתן לאחרים הודך ותצטרך לעצה השלישית או אולי תשתקע בהם והוא ענין פן ישבעו זרים כחך כלומר לשון שביעה שמורה השתקעות ואז תצטרך לרביעית וזהו ונהמת באחריתך וכו' · ולדרך הנסתר אשר התחלנו קרא המלך הזקן וחילו זרים ונכרים והודו וכחו על שכלו שהיה ראוי להמשך ממנו הוד וכח שנותיו ועצביו לזמן טורח למודו שהיה לריק והודיעו תכונתו בסוף ושלא יוכל להשתדל בהצלתו ואמר ונהמתו באחריתך ר"ל תשלג והוא ענין צעקה גדולה משל על חרטתי בעת הזקנה ככלות בשרך ושארך ר"ל גם כן בשרך כי שאר הוא בשר וכפל

אבן יחייא

ה בני לחכמתי הקשיבה וגו' הזהירו שיקשיב מעלת החכמה · ושיטה אזנו לבינה שהיא מעלת התורה · לשמור וגו' וזה לתכלית להשמר מהזמות והמחשבות רעו' ממינות ולמען שהשפתים ינצרו דעת בהשיבם אל האפיקורוס · ולא יחטא לא במחשבה ולא בדבר' כי נפת וגו' כי ראוי מאד להשמר ממחשבות האשה זונה ומאמריה אשר החליקה · והוא המינות מהחכמה חיצונית הנבנית על קו תהו ואבני בוהו מדברים טבעיים והשכליים הטעאיים המושכי' לב האדם הפתי הנעדר מחכמה ותבונה · וזהו אומרו כי נפת צופי דבש מאמרי נועם תטופנה שר"ל תזולכה שפתי זרה · וזה להיות חכה חלק מהשמן הדשן · ואחריתה וגו' ואתה בני אל תפנה אל מראה ואל גובה ערבות דבריה · כי אחריתה מרה כלענה לשומע דבריה · וחדה כחרב פיות להרע לאשר ידבק בה · רגליה וגו' פי' כי אחריתה מרה להולך ברגליה ובדרכיה היורדת אל המות הזמניי ומורידות אל ההולך בהם · וחדה כחרב פיות להולך בצעדיה התומכות שאול הנהכים בעולם הבא · אורח חיים וגו' הנה הוא אסור לאדם לשמוע דברי מינות כן ינהל בנעימות הדברי' ההם וכן הוא אסור לבקש לדעת נפלאות ממנו בידיעת הסודות אלהיות וטעמי המצות ודומיהם · כי כן גזר רצון האל והם נעלמות מעיני כל חי · ולכן אין לחשוב תועה בעניני התורה להעדר ידיעת סודותם וטעמם · וזהו אומרו פן תפלס ותרצה לדעת כל עניני התור' בפלס שכלך משודותיה וטעמיה · לכן נעו מעגלותיה ונפרשו מבני אדם ואתה לא תדע את אשר תבקש לדעת בה להיותו מהכמכע :

ועתה בנים שמעו לי וגו' אחרי הזהירו בפרשה הקודמת שיתרחק מהמינות שהוא פוגע בנפש המשכלת · הזהירו עוד שיתרחק מהנפש המרגשת והוא התאוה לאשת אחר הממונות בלי צדק ומשפט · ומהנפש הצומחת והוא התאוה למאכלות אסורות ולבעול הנשים האסורות אליו · וזהו אומרו ועתה בנים שמעו לי להבדל מתאות המועיל · ואל תסורו מאמרי פי להבדל מתאות הערב · ולהיותה יותר כמאסת ויותר כלביית לכן אמר בה אל תסורו בשום אופן מאשר אומר אליכם מה שלא אמר כן בקודמת · הרחק וגו' המשיל התאוות האלה לאשה זרה · כאשר המשיל המינות אליה · וכנגד תאות המועיל אמר הרחק מעליה דרכך · וכנגד תאות הערב היותר כמאסת אמר אל תקרב אל פתח ביתה ·

כן

קב ונקי

בני לחכמתי הקשיבה · יזהיר עוד בהרחקת האדם מאנשי המינות ולהקשיב לחכמת התורה ולכן אמר לחכמתי שטב המדבר בעדו לאל · ואמר לתבונתי הט אזנך רמז למעשה הטוב : לשמור מזמות' הזהיר על המחשבות הכוזבות שהם יונו לאדם ואמר שמור מחשבותיך שלא יגיע לך היזק מחברת הרשעי' והטעאותיהם · ואמ' ודעת שפתיך ינצורו · כלומר אם הם יטענו כנגד התורה ויחלוקו על הקבלה האמיתית היה זריז להשיב להם בדעת והשכל : כי נפת תטופנה · נפת · צוף דבש : תטופנה · תזולנה · הזהירו שיקרב לידיעת התור' כדי שיוכל להזהר מהנכנסים בזהירות אשר דבריהן ערבות לשומעים כמו הדברים המתוקים לחיך וללשון וזהו משל לחכמות הנשרשות על הקדמות לקוחות מהשכל האנושי אשר יערבו לאדם וימשך אחריהם להאמינם וימאס בדעות הלקוחות מהקבלה האמיתית להיותם למעלה מהשכל : ואחריתה מרה · רצה התכלית המושג מדברי האשה הזרה מר כלענה הפך המתיקות הנראה בתחלתה · וכן זה התכלית ממית האדם כחרב פיות וזהו משל לחכמות הפילוסופי' שמפסידים הנפש בדעות בטלים הנמשלים לדברים המרים ולא עוד אלא בהריסת הדעו' האמתיות שהוא מיתת הנפש באמת : רגליה יורדות מות · ירצה שרגלי האשה הזרה מתעסקות להביא ההולך אחריה למקום המות וכן צעדיה אוחזי' ותומכי' בשאול לירד שם כל מבקש אותם · והוא משל שהרודפי' אחר החכמות הזרות לא ישיגו השארות נפשם וקיומם מפני שאלו החכמות כלם מדברו' בדברים ההווים והנפסדים הנמשלים לשאול ולמות ואין להן כח לתת קיום לנפש כמו תורת ה' תמימה משיבת נפש : אורח חיים פן תפלס · כלומר לא תשקול אורח חיים אבל אותה זרה שבכל צד חברתה' רעה · והטע' שכל מעגלות הזונה נעו אל שאול ולא תדע להזכר עד שתנוע ותפול בבור שחת וזהו משל שהתורה שהיא אורח חיים לא תבחון אותה בחכמתך שהאמונות איכם נקנו' מצד שכל האנושי · נעו מעגלו' ידיעת התורה ולא תוכל לדעת אותם כי אם בקבלה נטוע' באמונה · ובמדר' פן תפלס מתן שכרן של מצות אי זו לקיים ואיזו שלא לקיים לפי' הניע הב"ה פי' נתיבותיה ולא הודיעו לך וזהו אמרו ועתה בנים שמעו לי · ירצה שראוי שתשמעו דברי מלמד התורה כמו שראוי לבן שישמע דברי האב : הרחק מעליה דרכך רצה לבאר אמרי המוסר ואמ' הרחק מעל האשה הזרה הזאת דרכך ר"ל גם שיהיה הכרח ללכת לעבור במקום עמידת זאת האשה להגיע למחוז חפצך ראוי שתרחק מאותו הדרך ואם הוא היותר קצר ויותר ולא די שלא תקרב אליה אלא אפי' לפתח ביתה מפני שהבית אשר היא יושבת בה יענף הקרבים אליה :

פן

פֶּן־תִּתֵּן לַאֲחֵרִים הוֹדֶךָ
וּשְׁנֹתֶיךָ לְאַכְזָרִי: פֶּן־יִשְׂבְּעוּ זָרִים
כֹּחֶךָ וַעֲצָבֶיךָ בְּבֵית נָכְרִי: וְנָהַמְתָּ
בְאַחֲרִיתֶךָ בִּכְלוֹת בְּשָׂרְךָ וּשְׁאֵרֶךָ:
וְאָמַרְתָּ אֵיךְ שָׂנֵאתִי מוּסָר וְתוֹכַחַת
נָאַץ לִבִּי: וְלֹא־שָׁמַעְתִּי בְּקוֹל מוֹרָי
וְלִמְלַמְּדַי לֹא־הִטִּיתִי אָזְנִי:
כִּמְעַט הָיִיתִי בְכָל־רָע בְּתוֹךְ קָהָל
טו וְעֵדָה: שְׁתֵה־מַיִם מִבּוֹרֶךָ וְנֹזְלִים
מִתּוֹךְ בְּאֵרֶךָ: יָפוּצוּ מַעְיְנֹתֶיךָ חוּצָה
בָּרְחֹבוֹת פַּלְגֵי־מָיִם: יִהְיוּ־לְךָ לְבַדֶּךָ
ואין

דְּלָא תִתֵּן לְאַחְרָנֵי חֵילָךְ וּשְׁנַיִךְ
לְנוּכְרָאִין: דְּלָא נִשְׂבְּעוּן נוּכְרָאֵי חֵילָךְ
וְלֵיעוּתָךְ תֵּעִיל לְבֵיתָא דְאַחֲרָנֵי:
וְתִנְהוֹם בְּסוֹפָךְ עַד מָה דְּיִגְמַר בִּישְׂרָךְ
וְגוּשְׁמָךְ: וְתֵימַר הֵיכְנָא סְנֵית מַרְדּוּתָא
וּמַכְסְנוּתָא אַשְׁלֵילִבִּי: וְלָא שְׁמָעִית
קָלָא דְמַרְוָתַי וּלְמַלְפָנַי לָא צַלִּית
אֻדְנִי: עַד כְּלִיל הֲוֵית לְבִישְׁתָּא בְּגוֹ
כְּנִישְׁתָּא וְעֶדְתָּא: אִשְׁתֵּה מַיָּא מִן
גּוּבָךְ וְרַדְיָא מִן כֵּירָךְ: נִשְׁפְּעוּן מַעְיָנָךְ
לְבָרָא וּבִפְתָיֵי טוּפֵי דְמַיָּא: יֶהֱווֹן לָךְ
לְחוּדָךְ
ונוכראי

ושנתך ל' וחס' תקני' ספרי' על ידי ל' ונמסר מלא ל' כתיב כן

ולא שמעתי ג' ר"ף בפי' ל' וחד לא שמעתי

כחך ב' א' מ"ל וא' חסר וסימ' פן ישבעו זרים כחך · התרפים ביום צרה צר כחכה : בכלות ל' וחד ככלות בכ"ף ולית דכו' ואינון מן א"ב חד כ' וחד בי"ת וסי' נמסר במסר' רבתא במערכת אות הבי"ת בס"ד: ולמלמדי ל' דכו' והוא חד מלין נסבין ול' דסמיך למ"ם וסי' נמסר במסרה רבתא במערכת אות המ"ם בס"ד :

רש"י

פן תתן לאחרים הודך · פן תפנה לבך לאלהים אחרים לתת להם תפארת הודך ושבחך ושנותיך לאכזרי לשר גיהנם : פן ישבעו זרים כחך · נביאי הבעל הנזונין ממון בשקריהם ובפחזותם · ועצביך ויגיעך שנעצבת וטרחת בו : בבית נכרי · בבית ע"ז · ונהמת באחריתך · סוף שתנהום באחריתך : כמעט הייתי בכל רע · כפסע ביני ובין גיהנם כלומר בשביל דבר מועט הייתי עכשיו בכל רע שלא שמעתי לקול מורי שאילו שמעתי להם לא יארע בי כך · רבי יוסף קרא : שתה מים מבורך · מבור שנתת לך הקב"ה לחלקך היא תורת משה · בורך מים מכונסים · ונוזלים מתוך בארך · מים חיים כלומר תחלה המים מכונסים ולבסוף נובעין הם והולכין : יפוצו מעיינותיך חוצה · סוף שתקנה תלמידים ותורה הוראות ברבי' ויצא לך שם · ברחובות עיר תפוליגה פלגי מימיך : יהיו לך לבדך · אתה לבדך תתכבד בהם ולא יחלוק אחר עמך לפי שאמ' למעל' פן ישבעו זרים כחך אמר כאן יהיו לך לבדך ומתוך כך יהיה

רלב"ג

פן תתן לאחרים הודך · פן תתן ההוד הנתון לך לקנות השלימות לאחרים ולא יהיה לך תועלת בו אבל יהיה בו השתמשות לעשות תחבולות להשיג התאוות · ושנותיך שהיה ראוי שתעמל בהם לקנות קנין השלימות אשר הוא חייך תתן ש זה הכח האכזרי שישחיתך באכזריות וישבעו הכחות הזרי' לאדם במה שהוא אדם כחך ועמלך ויגיעך יהיה בבי' נכרי ר"ל שהכח השכלי הנתון לך לעמל בקנין השלימות האנושי ישבעו אלו הזרים מכחו ויגיעו כי כל כחו ויגיעו יהיה בעבודתם ובהמצאות התחבולו' אל שישיגו מבוקשם : ונהמת והנה בסוף ככלות בשרך בעת הזקנה אז תזעק ותתאונן: ואמר' איך שנאתי מוסר התורה ומאס לבי תוכחת התורה. ולא שמעתי בקול מורי להרחיק אלו התאוות ולא הטיתי אזני למלמדי : ביאור המלות וכל מעגלותיו מפלס · ר"ל וכל דרכיו שוקל : ילכדנו את הרשע · הם שתי הודעות כמו ותראהו את הילד: עשה זאת · התרפס · הכנע : ורהב רעך · אן לו רוממו' וגאוה עליך · הנצל כצבי מיד · מיד המוקש אשר נוקש בו והוא הפח או הרשת ומה שידמה להם : ביאור הדברים כמעט הייתי בכל רע בתוך וגומר · שלא הייתי בוש מהם לעולם שנאתי מוסר או יהיה הרצון בזה כמעט שהייתי מפני זה בכל רע וצרה בתוך קהל ועדה שיתפרסם זה לכולם ויראו ברעתי : התרחק מאד מזאת האש' הזרה ולא תתן כח שכלך לה אך שתה מים מבורך והוא השכל אשר ממנו נובעי' מים תמיד לא יחסרו בשתותך מהם ישפעו המושכלות ושתה המים הנוזלים מתוך בארך וגם כן הוא שכל אשר ממנו והאפשר שרמז באמרו שתה מים מבורך שהיא החפירה אשר בה מים בלתי נובעים אל הצורות הדמיוניות והשגות החושים שמהם נלקחו ההקדמות הראשונות עם ההשגות כי אלו ההשגות החושיות אינם נובעות אך יחסרו בשילקחו קצתם אחר קצתם עד שאפשר שילקחו כולם ורמז באמרו ונוזלים מתוך בארך אל השכל שיושפע ממנו המושכלות והם נובעות תמיד ולזה המשילו לבאר מים חיים ואחר שיגיע לך השלמות בעיון יפוצו מעינותיך חוצה להשפיע מהם לזולתך יפוצו מהם פלגי מים ברחובות אשר ימצאו שם אנשים רבים ללמד אותם חכמתך ולהישירם אל השלמות כי עם שזה הענין בלכתך אחרי עניני ראוי מצד עצמו להטיב לזולתו הנה יתוסף שלמותך בו הנה אלו המעינות יהיו לך לבדך ואין לזרים אתך בהפך מה שהיה הענין בלכתך אחר עצת האשה הזרה כי אז התן יגיעך לאחרים אך יגיעך ועמלך בחכמה ובשלמות האנושיי יהיו לך לבדך ר"ל שאתה לבדך תאכל פריה במה שתקנה מזה מהחיים הנצחיים והערבים בתכלי' הערבות כמו שאמרנו בראשון מספר מ"י ואין זה סותר מ"ש יפוצו מעינותיך חוצה כי בעמלו בזה יאכל פרים הוא לבדו והם יקחו חלקם בעמלם שעמלו במה שהשיגו ממנו מהחכמה והתבונה :
יהי

אבן עזרא

כמעט · עדה כמו שנה מן הנועדים כמעט שתבא עוד מעט מן הצרות · הייתי תחת אהיה · פ"א כמעט שאוחיל ויעבור יצר הרע לא עשיתי כן שאם הייתי בכל רע : בורך · מקוה מים · בארך נובע מים פי' שידבק באשתו ולא בזולתה : יפוצו · פי' יזלו מימי בארך עד שיפוצו מעיינותיך אל החוץ והוא משל על רוב הבנים : יהיו לך · הפלגים שהם הבנים הכשרים :
מקורך

אבן יחייא

פן תתן וגו' וכנגד תאות המועיל אמ' הרחק מעליה דרכך · פן תתן וגו' כי הנה האד' הצמא לאסיפת הממונות שהוא עמל תחת השמש לאסיפ' וכל ימיו מכאובים וכעס ענינו וגם בלילה לא שכב לבו · שהשיג עושר ונכסים ועבודה רבה · ולא ישליטנו האלהים לאכול ממנו להיות מגמתו אל התוספת בעושר ולא אל החסרון · על הרוב אם שיצטרך להניח ממונו לבניו אשר הם אחרים ונבדלי' מכונתו ובמקום היות אביהם קובץ על יד ירבה · הם יפזרו ההוד והדר מהעושר ההוא · כי יקרא הוד להיותו סבת הכבוד וההוד בעולם הזה · וזהו אומרו פן תתן לאחרים הודך · ואם שיצטרך להניחו לבן יחיד ונלמוד ובן זקונים אשר אכזרי הוא לאביו ולאמו ולא ירחם · ויפזר כל הוד והדלו בענין רע · וזהו אומרו ושנותיך לאכזרי · שרוצה לומר פן תתן עמל שנותיך לאכזרי · ואם שבן אין לו רק בנות ויתנם לזרים אשר יאכלו וישבעו וימלאו תאותם מהעושר ההוא · וזהו אומרו פן ישבעו זרים כחך שהוא העושר אשר קנית בכחך ובטורח זרועך הנטויה לקנותו · ואם שאין לו רק בת אחת וכל הטורח שטרח ילך בבית חתנו הנכרי · ונכרי לכונתו כי יפזר כל אשר נתן לו וזהו אומרו ועצביך בבית נכרי שרוצה לומר מה שהטרחת בזעת אפך ובעצבון כמרץ · וכאומרו קהלת איש אשר יתן לו האלהים עושר ונכסים ולא ישליטנו אלהים לאכול ממנו כי איש נכרי יאכלנו · ונהמת וגו' ובאחרית ימיך כשתראה הכליון חרוץ מבשרך שבזקנתך תתרזה ותחלה והכליון חרוץ משארך והוא העושר שטרחת בו כל ימיך על אדמתך לאוספו ולשומרו · כי יהיה עניינו מאחר כסות ועונה שהוא מזון האשה הנעשה בעושר · תנהום ותאנח ותתחרט על הטורח שטרחת להבל וריק · ואמרת וגו' ותתודה על שגגתך לאמר איך שנאתי מוסר · והוא מוסר המורים העצמיים אשר לאדם המתמידים ללמדם מוסר ודעת · ותוכחת נאץ לבי · ומוסר המלמדים המון שבמקרה פעם ביובל ילמדו לזולתם ויוכיחום על חטאתם · לקיים מצות הוכח תוכיח את עמיתך וזהו אומרו ולא שמעתי לקול מורי ולמלמדי לא הטיתי אזני · כמעט וגו' מה שלכן במקום הייתי נכבד בתוך קהל ועדה והעושר והכבוד אתי · עתה כמעט שאני כתוכס בכל רע · כי כאבד העושר בענין רע על ידי בני או חתני וים אתי קלון מתמיד וחרפה · שתה מים וגו' וכנגד תאות הערב אמר אל תקרב אל פתח ביתה מהזונה לשתות מי בארה · רק שתה מים מבורך · ונוזלים מתוך בארך · הנה דמה מקור האשה לבור על דרך אומרו הביטו אל צור חוצבתם ואל מקבת בור נוקרתם · ודמה תאות המשגל לצמאון המים אשר הוא קשה השכל מהרעב · ולהיות כי יש בן אדם שיסתפק בהכרחי מתאות המים ההם · ויש מי שלא יסתפק רק בשופע וריבוי שתיתם · לכן כנגד המסתפק אמר שתה מים מבורך · וכנגד המתאוה תאוה אמר ונוזלים מתוך בארך · שהוא משל שיטבע ילדו באשתו הטהורה · וכשיהיה מסתפק בהכרחי קרא מקור אשתו בור שהוא המחזיק מעט מים · וכשיהיה מתאוה ולא מסתפק קראו באר הנובע מים נוזלים : יפוצו וגומר באופן שיפוצו מעינותיך חוצה והוא משל לבנים אשר יוליד מזרעו הנובע ממעינו · וברחובות יהיו פלגי מים מהמעינות ההם והוא משל לריבוי הבנים : יהיו לך וגומר כי הבנים ההם יהיו שלך לבדך ואין לזרים אתך חלק בהם :
יהי

ר' מנחם המאירי

וכפל הענין בלשון אחר ואז תאמר בנפשך איך שנאתי מוסר וכן ולא שמעתי לקול וכו' · ולדרך הנסתר נראה לי שאמ' בשרך על הגוף ושארך על הנפש מלשון השארות כלומ' שיכיר אבדן נפשו ויתחרט והוא ענין ואמרת איך שנאתי מוסר ותוכחת נאץ לבי ולא שמעתי לקול מורי ולמלמדי לא הטיתי אזני וסוף דברי חרטתו כמעט הייתי בכל רע בתוך קהל ועדה · ואפשי באות הבי"ת שבמלת בתוך שהיא במקום מן כמו והנותר בבשר ובלחם שפירושו מן הבשר ומן הלחם ואמר לולי שהותיר האל שריד לי בחקותי להתבונן על מה שקדמני מן המרי כמעט שהייתי בכל רע ר"ל ברע שכל הרעות נכללו' בו והוא אבדן הנפש מתוך קהל ועדה על דרך והאבדתי את הנפש ההיא מקרב עמה · כלו' שתכרת הנפש ותבדל מתכונת נפשות החסידים · ואחר שהזהיר על האשה הזרה הזהירו לפי הנגלה להדבק במיוחדת לו כשהיא ראוי' והגונה וכשרה ואמר דרך משל שתה מים מבורך דמה האשה לבור מים מצד היות האשה לאיש צורך גדול בהתמדה כצורך המים לתשמיש המאכלים · ובמשל הארמי כמזהיר האדם שלא לבזות את אשתו אמרו בירא דשתית מיניה מיא לא תשדי ביה קלא · ונוזלים מתוך בארך רמז על התחדשות ותוספת אהבה בינו לבינה יום יום כהיות מי הבאר נובעים בכל יום כי הבור נאמר על מים מכונסים והבאר על מים נובעים · ויפוצו מעינותיך חוצה ברחובות פלגי מים רומז על
השתלה

קב ונקי

פן תתן · נתן סבה להרחיק האדם עצמו מזאת האשה ואמר פן תתן לאחרי' הודך ענינו כח ותוקף כמו הוד נחרו אימה והטעם פן תתן קניניך ונכסיך לאנשים אחרים שיאמרו שאלו האנשים הם בניך אשר הולדת באשה הזונה והיא זנתה גם כן עם אחרים ואינם בניך וינחלו נחלתך הנכריה : ושנותיך לאכזרי · כי השוכב עם הזרה יסתכן נפשו וחייו וגופו ביד אחרים שהם קרובי האשה וכ"ש עם בעלה וכן הדיינים ושופטי ארץ מחויבים להעניש בדין כי הוא עון פלילי · או ירצה בהודך היקר והכבוד · וירצה בשנותיך כל מה שטרחת ויגעת בשנותיך : פן ישבעו · הפליג בבעילה המגונה · ואמר שימשך מזה שהוא יכיר את בניו ואין לו כח לדבר עמם ואחרים ישעבדו אותם שהם קרובי האשה ואין לאל ידו להצילם מידיהם · וקראו הבנים כחו של אדם כמו כחי וראשית אוני : ועצביך בבית נכרי · כל הדברים אשר עצבת בגופך וטרחת כל ימי חייך הם בבית נכרי : ונהמת · ירצה עם היות שבעת רתיחת הליחות והמיית הבחרות לא תכיר הרעות אשר עשית לסוף לאל · מובטח אני שבאחריתך ובימי זקנותך ככלות הבשר השמן וכן ככלות שארך שהוא הלחות השרשי שיזון הגוף וזהו העת שיקרב זמן עמדך למשפט על מעשיך תנהום ותצעק בדאגה גדולה על הרעות שעשית : ואמרת איך · ר"ל איך שנאתי המוסר שיסרוני קודם המעשה וכן התוכחות שהיו מוכיחים אותי אחר מעשי הרעים ויהיה תוכחת בכאן על דרך הוכח תוכיח את עמיתך ומי הם המוכיחים אנשי הוראה והם מורי וקראם בזה התאר לומר שהיו מורי' לו הדרך אשר ראוי ללכת בה קודם החטא וכן למלמדי היודעי' שחטאתי ומלמדים אותי דרכי התשובה לא הטיתי אזני · ודקדק במה שאמר בקול מורי כי זדון לבו הפילו שאפי' קול המורים לא אבה לשמוע וכ"ש להשלים דבריהם וכן כלי השמועה שהם האזנים לא רצה להטות : כמעט הייתי בכל רע · הפליג בגודל חטאו שכמעט קטן כל הרעות שבעולם עשה · חטא באכילה ושתיה · חטא במשגל בהרהורים רעים · בכל העבירות קלות וחמורות · ובפרסום חלל שמו ית' והוא אומרו בתוך קהל ועדה · או ירצה כמעט שכל העונשים שבעולם באו עלי מצד חטאתי ופשעי · ושיעורו כמעט הייתי נענש בכל רע ועונש ובפרסום כדי שיכירו שהשם מעניש את הרשעים ולוקח נקמתו מהם : הערה · א' האשה הזאת רמז לנפש הבהמית ונוה לאדם המורכב מאנה שירחיק מעליה ומביתה רוצה לומר שלא ימשך אחר התאוות הגופניות ובגמר' שזאת האשה הזרה רמז לספרי המינים שמפתים שכל האדם בחלקות לשונם ונוה לשכל הרחק מעליה דרכך זו מינות : ב' שקרא לנפש הכוחות ותיונית וכל כחותיהם אחרים אכזרים זרים נכרים לרמוז שאין שלימות האדם תלוי בתשוקתם אבל הם זרים להשיג האדם שלמותו וקרא לכחות השכל בשם הוד וכח ועצב · הוד לרמוז שכל שבח האדם הוא כשיגיעו לו ציור המושכלות ודעות אמיתיות · ורצה בכח לרמוז שהוא בעל יכולת ובחירה · ואמר ועצביך לרמוז למלחמה הערוכה בין הנפשות החומריות עם השכליות והשכלים עורחת שתי ביניות הנכנעת החומריות והשלמתה בדעות ומדות : ג' שיתעורר החוטא לתשובה בעת הזקנה באפיסת טבעו ובחולשת כחותיו ככלות בשרו ואינה תשובה מעולה משל הדיוט אמרו לגנבא כפסיה בשלמא נקט · כשיחסר לגנב הגניבה שאינו מוצא נחש מחזיק בשלום · וכבר אמרו ששאל הזקן על דרכי התשובה והשיבו החכם איה מוכיח ילמדך אשר בקדקדך שהם שערו' לבנות שנראו וזהו ונהמת באחריתך שסבת החרטה הוא האחרית : שתה מים מבורך · אחר שאמר הרחק מעל האשה הזרה דרכך לוהו שישתה מים מהבור שלו ירצה שידבק באשתו ולא בנכריה : כי שתית המים נמשלו לבעילה כמו מים גנובים ימתקו · וכפל ונוזלי' מתוך בארך · ר"ל שאלו המים שישתה יהיו כמים נוזלים מתוך באר מים חיים רמז שצריך שיזדווג עם אשתו בקדושה ובטהרה ובאהבה רבה דמיון המים הנוזלים שהם טהורות יותר מהמי' המכונסי' אשר בור יורה עליהם · ובאר יורה על מים הנובעים: יפוצו מעינותיך · ר"ל מאלו המים יפוצו ויתפזרו מעינות שיוצאים לחוץ וכן פלגי מים ברחובות והוא משל לבנים שיצאו ממנו שיהיו ניכרים בחוצות וברחובות ואלו הבנים נכרים שהם לך לבדך שאשתך כגפן פוריה בירכתי ביתך :
יהי

מנחת ערב

הלא עזה כמות האהבה אשר תרהה הליך בהמר לי אר לי עליך קלפי מרשך קלני מרועך והופך כי הסגפס והפי ההבתיך ע"כ האוז מזה העולם ותענוגי בני אדם ושמח בחור בילדותך ונח החטא על הנכש לסוף עלמך כן הפיל למשכב ויהי ירוב רגל עלמך להחזי גידך בריגל ניעגבים ושהם ממתקים ועליהם הוסיף דברים מורים מהם כיולא בהם · והנה בשמעך אל מת ; ספתיה הולי תאמר בלבבך הלא אין זה כי אם אהבה מסותרת יטיפו ספתיה נוף דבש אמרה והלא תדמה אותך אל הכיפת הנוטף דבש מתוך חדרי הבעה המתדבקת בטבעה כן תראה עלפי אמריה לך כאלו ספתיה נוטפת דבש מתוך נופת חדרי פנימיותה הדבקים בך בעולם כדבש הנוטף חוצה מתוך חדרי השפה בעלת הדבקות אך לא כן הוא רק והלק משמן חכה כי אין כ"ל שאין בתוכה ופנימיותה דבקות שממנו תטיף לך הדבש כי אם אדרבה חלק משמן חכה ופנימיות' הוא הפך הדבקות מן הקלה אל הקלה כי אין תוכה כברה כי להשמידך בלבבה : ועתה בנים וגו' ע"ד שאמרו במכילת' על פסוק ואנשי קדש תהיו לי ר' ישמעאל אומר כשאתם קדושים הרי אתם שלי וז"ה ועתה בנים שמעו לי כלומר עתה בעודכם לי בגדר בנים טרם תחטאו שמעו לי והשמרו פן ואל תהאו ממסגר בני' וילדי נכרי' תחשבו לי בהעותכם כי אז הלא כמו זר תחשב השובתכם ובזרה תדבקו ותחפרו ותאבדו וקחו עלתי ואל תסורי מאמרי פי : וזה אי אפשר כי אם שתרחק מעליה דרכך וגו' כשים לך ללכת בהוהו דרך השם דרכך ולך בדרך אמרת במס"ל במס' ע"ז גבי רוגי' ור' יוחנן שהיו רוצי' להסיב דרכם והם ע"פ הזכרה אתה נרי' ילך דרך עכ"פ אל תקרב אל פתח ביתה והו"ל שצריך להרחיק ד' אמו' כדלי' שם :

פן התתן לאחרים הודך וגו' אז"ל זכה נוטל חלקו וחלק חבירו בג"ע וזהו אל תתן לאחרים הודך ולא עוד אלא ושנותיך לאכזרי הוא השטן הנעשה ע"י העון הוא בעצמו המכה בעושה בגהינם והוא אכזרי בלא"ז וזהו ושנותיך אשר היו ראוי להיות לך חיי' משלים לאכזרי' שנות חיים על מצותיך עתה יהיו לאכזרי שיהיה שנ"ת חיים לשרף אותך בגהינם : וא"ת אולי יועילו להצילני מדינה של גהינם אתם מסחים לו הבנים אשר אוליד אם יזכו אי"ה ולדיק יהיה לו במהוני אשר איגע להעשיר ואעשה בצדקה הפרוק ועוויתי במיתן עניין כי כלא אשר בהרשיעך שבהוכך יהיה בהתמכרך לעשות הרע שמקום שעל ידי ורוך הוא כחך הוא ף ואתך בקד מת סרם נפסך בגילות

וְנָכְרָאֵי לָא נִשְׁתַּתְּפִן עִמָּךְ: יְהֵוֵי מַבּוּעָךְ בְּרִיךְ וְחַדִּי מִן אִתְּתָא טַלְיוּתָךְ: אַיַלְתָּא דְּרַחֲמוּתָא וְדִיצְתָא דְחֶסְדָּא הֲווֹנָא אֲלִיף בְּכָל מְזַמָּן וּבְרַחֲמוּתָא תִּגְרֵם תְּדִירָא. וּלְמָה תִּשְׁרַגַּג בְּרִי בְּנוּכְרִיתָא אוּף לָא תְחַבִּיק עוּבָּה דְּאַחֲרִיתָא: מְטוּל דְּקֳדָם עַיְנוּי דֶּאֱלָהָא אִינוּן אָרְחָתֵיהּ דְּגַבְרָא וְכוּלְהוֹן שְׁבִילוֹי גְּלַן קֳדָמוֹי: חוֹבוֹי דְּרַשִּׁיעָא קָמְטִין לֵיהּ וּבְחַבְלֵי דְחַטְוֹי נִתְפְּבִיךְ: הוּא יְמוּת בְּלָא מַרְדּוּתָא וּבְסוּגְאֵי דְּשַׁטְיוּתֵיהּ נִטְעֵי:

וְאֵין לְזָרִים אִתָּךְ: יְהִי־מְקוֹרְךָ בָרוּךְ וּשְׂמַח מֵאֵשֶׁת נְעוּרֶךָ: אַיֶּלֶת אֲהָבִים וְיַעֲלַת־חֵן דַּדֶּיהָ יְרַוֻּךָ בְכָל־עֵת בְּאַהֲבָתָהּ תִּשְׁגֶּה תָמִיד: וְלָמָּה תִשְׁגֶּה בְנִי בְזָרָה וּתְחַבֵּק חֵק נָכְרִיָּה: כִּי נֹכַח ׀ עֵינֵי יְהוָה דַּרְכֵי־אִישׁ וְכָל־מַעְגְּלֹתָיו מְפַלֵּס: עֲוֺנוֹתָיו יִלְכְּדֻנוֹ אֶת־הָרָשָׁע וּבְחַבְלֵי חַטָּאתוֹ יִתָּמֵךְ: הוּא יָמוּת בְּאֵין מוּסָר וּבְרֹב אִוַּלְתּוֹ יִשְׁגֶּה:

בני

ג' בליש' · ל' · ה' ר"פ · ד' חס' בליש · י"ב מלין כתי' תרין וו"ו · ל' וחס' ·

רשי

יהיה מקורך ברוך: ושמח מאשת נעוריך · היא התורה שלמדת מנעורים: תשגה תמיד · ראיתי בדברי רבי משה הדרשן · תשגה תעסוק תמיד · והוא לשון ערבי והביא ראיה כמו לבקש שגויי לבקש עסקי ולא ידעתי איפה נשנית · ורבותינו פי' לשון משנה כמשמעה · בעבור אהבת' תהי שוגג בשאר עסקיך כי היא משמרת על שלך אמרו עליו על רבי אלעזר בן פדת שהיה דורש בשוק התחתון וסדינו מוטל בשוק העליון פעם אחת בא אדם אחד ומצא נחש כרוך עליו: כי נכח ה' דרכו איש · מפלס שוקל דרכיו ויודע כמה עונות וכמה זכיות בידו: עונותיו ילכדנו · כמו ילכדוהו: ובחבלי חטאתו יתמך · יתלה שהתלוי נתמך בחבל שהוא תלוי בה: הו' ימות באין מוסר · בשביל שלא לקח מוסר: בני

אבן עזרא

מקורך · מקור הבנים: אילת אהבים · שהוא אוהבה והיא מעלאת חן בעיניו: תשגה · תחשב כשוגג אםתמיד תתעסק באהבתה וכ"ש בזולתה והזכן שאמרו באשתו אמרו כי המרבה באהב' אשתו ומשיח עמה המיד יותר מדאי הוא שוגה כי אהבת בני

רלבג

יהי המקור שתדלה ממנו ברוך כי המים הנובעים ממנו תמיד לא יכזבו והם הנוזלים שתקח מתוך בארך והוא השכל הפועל · ושמח וגומר אשר תמצא לך מהמוחשו' בדרוש דרוש מה שתעזר בו לדעת ההקדמות הראשונות המובילות אל הדרוש ההוא: אילת אהבים · מרוב אהבים שתאהבך תרוץ למצוא חפצך כמרוצת האילה או תרצה בזה שהיא רצה כמרוצ' האילת למצוא האהבים שדרשת השגת' בדרוש שתחקר בו והיא כמו יעלה לרוץ בקלות למצוא מה שיכעס לך ויפה חן בעיניך במה שתרצה לחקור בו מדדיה תמיד אלו ההשגות החושיו' והכורו' הדמיונו' המגטרכו' לך בדרוש דרוש לקח מהם המושכלות הראשונו' באופן שהתבאר בספר הנפש ובארנוהו בראשין בספר מלחמות יי' תגיל התעסק באהבתה עד שמעונם התעסקך בה תהיה שוגה בשאר הענינים לפי שלא תוכל להפרד מחשבתך ממנה: ולמה תשגה בני · בעבור אהבת האשה הזרה ר"ל הנפש המתאוה ותחבק חיק נכריה: כי נוכח · הנה דרכי איש הם נגד עיני יי' והוא שוקל כל דרכיו לתת לאיש כדרכיו וכפרי מעלליו: עונותיו ילכדונו את הרשע · ברשתם ובחבלי חטאתו יתמך ויאחוז הלכד שילכד הרשע בו וזה מבואר בהרבה מהחטאים שהם בעצמם כלי להפלת הרשעים ברע: הוא ימות באין מוסר · הנה הרשע ימות ועדין לא לקח מוסר וברוב אולתו יהיה שוגה בעינינם אשר ירצה להרשיע בהם עד שגייתו בהם תהיה סבת הפלתו וזה מבואר מאד · אמר עוד ממשל ע"ד האשה הזרה שזוכר אשר השומע לה ערב בעבורה אל הש"י והוא יהיה נפרע ממנו ר"ל שהשכל האנושי הוא ערב בעבורה אל הש"י והוא נלכד בשחיתותיה:

האשה תסיר האדם מעבודת השם: ימות באין מוסר · בעבור שאין מקבל מוסר ובעבור רוב אולתו ישגה דרך הישרה: בני

מנחת ערב

בביאות שלמצוה ובנים כשרים אדרבה ירא אני פן ישבעו זרים הם כחות הטומאה מכחך בביאות אסורות · ואפי' באשת חיקך אם בנים זרים תוליד ברוע כוונתך גם בם ישבעו זרים כחות הטומאה תחת אשר היה לך להשביע מכחך כחות הקדושה הקרובים אליך באמת מכחך בביאות מצוה ובנים צדיקים ועכביך אשר תיגע להעשיר אולי תתעתד בהרשיעך שמקום עשו' אוצרות למעלה בבית שרש נפשך כמוגנו המלך אדרבה יהיו עצביך בבית נכרי הוא מקום כח הטומאה שיהיו עצביך גזילות וחמסים ותוציא ממונך לעשות הרע ותמלא מהם בית נכרי אצל נפשך הוא כח הטומאה הנכרי באמת: ואם תענה ותאמר הלא ישראל אני ומעיותי אשוב עד ה' ולמה תנבא עלי רעה לאמר שאהיה עדי אובד ח"ו לז"א הן אמת שלא יבצר ממך שוב עד ה' אך ירא אני פן לא הנהים על רעתך ותשוב עד ה' אלהי' בילדות והשחרות כי אז התשובה שלימה אך ונהמת באחריתך כאשר יבאו ימי הרעה אשר אז לא כחזיק לך טובה על בלתי עשותך הרע כי הלא סר כחך לעשות הרע כי הוא בכלו' בשרך ושארך: ואמרת איך שנאתי מוסר וגו' · הנה זה דרך ילדי העברי' ומה גם בני העשירים לסור מאחרי ה' ועסק תורתו · ראשונה מהילדו' ישנא שבט מוסר לאמר לא אשוה לזולתי לסבול הכאות ודי לי תוכחת דברים קשים · ומה גם כי ירא' בשער הרב המלמדו עזרתו מאמו ומה גם אם היא מכשים הרחמניות המכשלות ילדיהן האומרות לרבם תחת גערה בבני ולא תגע בו יד כי אחים ורכי' מועטים המה אלי ועוד מעט ימשך מזה שעוד יוסיף ויקוץ גם בתוכחת דברים קשים וכה ידבר למלמדיו הורוני הכאות והבלתי נאות והדרכוני בדרך שאבור בה ואמר ארחק ולא תבערו בי ומז' ימשך עוד ועריני לדבר ולומר גם לא הרבה מידכם תורתי ותאמר לך עשה זה ופרוש מזה אך למדוני תורה דרך הלכה ולכבי אחזה לי מתוכה אשר אעשה ואשר אחדל כי בינת אדם לי ואח"כ גם זה יגעו ויפרש מחיי התורה וידבק בזרה ויתמכר לעשות הרע הנה שכן כל אלה יפעל לו גיעולו מראשיהו בשבט מוסר וז"א ואמרת איך שנאתי מוסר הוא הא' · והא"כ והוכחת כאן לבי הוא הב' ואח"כ ולא שמעתי לקול מורי היא הג' ואח"כ ולמלמדי וגו' היא הד' לכן עשה זאת איפה בני והדבק בתורה בגלם ולא תירא מהמסך אחר הזרה וזה שתה מים מבורך

ושמח ל' מאשת נעורך וב' שמח וסי' זבולון בצאתך · בחור בילדותך: אילת ג' וסימ' גם אילת בשדה · על אילת השחר · אהבים: חק ד' חסר בלישנא וסימ' כליותי בחקי · ותחבק חק נכריה · שחר מחק רשע יקח · ושחד בחק חמה עזה: עוונתיו חד מן י"ב מלין דכתיבן בהו תרין ווי"ן וסי' נמסר בסדר פקודי· וד' מ"ל בליש' וסימ' נמסר במלכים ב' סימ' ז' ובתלים סימ' נ"א:

ר' מנחם המאירי

השתלא לו פארות ממנה בנים הגונים ובנות מחוטבות תבנית היכל · ויהיו לך לבדך רומז אל היות אהבתה מ ואחדת לו לבדו חלילה פן תשא עיניה לזולתו וייעד לה שבזאת ההכנה' יהי מקורו ברוך וישמח בזוגת נעוריו · ושמח כמו ותשמח · וקראה אילת אהבים ויעלת חן · לרוב חמדת ודדיה ירווהו בכל עת לכבות תשוקתו ובאהבתה תשגה תמיד ר"ל תשתעשע מלשון שגיון לדוד שהיא לשון שעשוע וטיול · ולמה תשגה בני בזרה הוא מענין שגגה וחטא ותחבק חיק נכריה ר"ל שתדבק בה · ובדרך הנסתר כבר ידעת שהתורה והחכמה נמשלו למים הוי כל צמא לכו למים · וכבר התבאר בזה במדרשות ובדברי החכמים הרבה סבות האחת מהם היותם משקה ראוי לכל אדם בריא או חולה ומצוי בכל עת בלא טורח והוא הכרחי לכל תשמיש האדם וכן שאין הגדול מתביים לומר לקטן השקיני מים כך אין הגדול מתביים לומר למדני פרק אחד · וכן שהמים ינקו הגוף מכל חלאה וכן התורה תנקה הנפש מכל חטא וכן שהמים אם יודע לשוט בהם מוציא מתוכה אבנים טובות ומרגליות ואם אינו יודע בהם שיף שהוא מתבלע וכן בלמוד התורה והחכם הזהירו הנה להקדים יראתו לחכמתו שלא יבלבלהו עומק החכמה · והמשיל האמונות המקובלות לבור שמימיו מכונסין ושאר התיסדו והשתקע לבבו באמונתו ירבה בלמוד המחקר כפי רצונו ויוסיף לקח והתבוננו' והוא ענין ונוזלים מתוך בארך ואז יפוצו מעינותיו חוצה להשפיע מחכמתו לזולתו כטבע כל חכם שלם בלמודו · ואחר כן הזהירו להועיל בהשפעתו במכתבו לבאים אחריו עד שימציא חכמתו לכל כאלו יכין ברחובו' פלגי מים לשאוב שם כל מבקש יי' ואמר אחר כן יהיו לך לבדך כלומר שבסוף ישתדל באחריתו להשיג מבוקשו ולהתאחד במושכלו' · ואמרו ואין לזרים אתך על אלק כחות הגוף כלו' יהיו כל כחותיך לתועלתך ואין לזרים ר"ל הכחות המופסים בך חלק ונחלה רק לצורך הכרח גדול ואז יהי מקורו ברוך ר"ל שלם ויגיע אל השמחה מאשת נעוריו ר"ל מהכרתו הנולדת עמו אשר יצאה לפועל במיועד לה אחת בוראו ית' ואמר אילת אהבים בנמשך במשל החשק ודדיך ירווך משל על ענין השפעה ואמר אחר כן כי נכח עיני יי' דרכי איש לפקוד עליו כדרכיו אם בזה ואם בזא וכל מעגלותיו מפלס להשיב לו כמעלליו והרשע ילכדוהו עונותיו ר"ל ילכדוהו ובחבלי חטאתו יתמך כלומר במה שהבין לעצמו יהיה כל מסמוך וענין בחבלי חטאתו יתמך ר"ל שיקשר בהם · והוא ימות באין מוסר ר"ל בעבור העדר המוסר והתוכחה ממנו וברוב אולתו ישגה · ר"ל וכן ימות בסבת רוב אולתו אשר שגה בה:

בני

אבן יחייא

יהי מקורך וגומר וזה יען כי המקור שלך באשתך המיוחדת אליך אשר שם יפוצו מעינותיך הוא ברוך ומבורך מאת ה' לקדושת וטהרת אשתך הצדקת אשר היא כבודה בת מלך פנימה ולא יראה חוצה לבני האדם ולכן אין להם חלק בבניך: ובכן שמח באשת נעוריך ואת אשר היא האילת אהבים ויעלת חן שלך · ואם תגבר התאוה בך ולא תסתפק בהכרחי דדיה ירווך בכל עת ובאהבתה תשגה תמיד לשון ריבוי כמו ושלוי עולם השגו חיל: ולמה וגומר ולמה תשגה בני ותרבה באהבת זרה · ותחבק לדי חיק נכריה . כי נכח וגומר הלא ידעת הלא שמעת כי נכח עיני ה' דרכי איש וכל מעגלותיו מפלס · ואף כי במסתרים תחבק חיק נכריה · לפניו כחשיכה כאורה ולא נעלם ממנו דבר: עונותיו וגומר והאל נותן העונש כפי החטא · והעונות הם ילכדו את הרשע המכחיש השגחת האל מה שלכן הוא חוטא במעשה · שאם היה מאמין היות נכח עיני ה' דרכי איש לא היה במסתרים שוגה בזרה · ובחבלי חטאתו יתמך ויתלה · כי הנתלה הוא נתמך בחבל המחזיקו והוא משל כי התאוה יוליד החטא · והחטא יוליד העונש: הוא ימות וגומר מה שלכן הוא ימות לעונש אשר לא קבל המוסר האמור וברוב אולתו ישגה באהבת האשה הזרה · כי נואף אשה חסר לב והוא משחית את נפשו ואין אדם עובר עבירה אלא אם כן נכנס רוח שטות בו:

בני

הפרשה

קב ונקי

יהי מקורך ברוך · רמז לזרע הלב המוליד והוא ברכה שלא יהיה עקר · ושמח · כמו ותשמח · או יהיה לווי כלומר עשה באופן שיהיה מקורך ברוך ולא יחסר בלכתך אחרי נשים נכריות אבן שמח באשת נעוריך · או יהיה תיבת מקורך מגזרת את מקורה הערה שהוא כינוי לרחם · ובאומרו מאשת נעריך במ"ש ירצה שתשמח בהיות לך זאת הברכה מאשת נעוריך האהובה לך ויהיה המים מם הסבה הפועלת · וי"מ שהיא מם קנתית והטע' שגם באשתו המותרת לו אין ראוי שימלא תמיד כתרנגולת · ולפי שהאשה שתלד פעמי' רבות תתרחב רחמה ובאוזנ לא יקבל הבעל ערבות רב אמ' שזאת האשה תהיה כאילת הנאהבת לזכר שלה והיעלה הבעלת חן ג"כ לפי שרחמותיהן צרות וגם שהדברים המתמידים יקוצו אמר שתהיה האהבה מופלגת ביניהם באופן שדדיה ירווהו בכל עת כמו דבר חדש עד כי מגלד זאת האהבה ישגה ויטעה בבקשת צרכיו להיות מחשבתו טרודה באשתו וקשורת עמה · ודדיה פי' שדיה · וי"מ תשגה מענין שמחה וערבות כמו שגיון לדוד: הערה · א' מה בהשתדלות נמרץ על למוד בתורת משה שישתה ממנה שדברי תורה נמשלו למים וכן הנפש המשכלת נמשלת למים יען היא נקלבת מתקור מים חיים כסא כבוד מרום: ב' קרא למושכלות בור מים מכונסים ובאר מים נובעים להורות שיש בתורה התחלות מקובלות איש מפי איש עד מרע"ה דמיון המים המכונסין בבור · והם עיקרי הדת ושרשי האמונה ואין לנו להקור עליהם כמו שאמרו במופלא ממך אל תדרוש · ויש דרושים שבכל יום החכמים בפלפולם מוסיפים בהם בטעמי המצות בפשטי התורה והלו במשלים למים הנובעים · וכן רמז שהנפש המשכלת אם תמנע העסק במושכלות תיבש מקורה ותגבר עליה החומר וכל עוד שתרגיל בדברים האלהיים תוסיף אומץ דמיון המים הנובעים · ג' בסדר הלימוד סדר שלשה זמנים זמן היות בישיבות הרבנים הזקנים והוא דמיון שתה מים מבורך שהם החכמים אשר להם שמועות אמתיות והם בקיאים במשנה בתלמוד בהגדה · זמן שני שזה התלמיד חוזר מה ששמע ומבין דבר מתוך דבר ומוסיף על שמועתו והוא נוזלים מתוך בארך דמיון המים הנובעים בכל יום · זמן שלישי שקובע ישיבה לתלמידים ודורש תורה ברבי' כי כבר הוא בעל הוראה · שמע וחזר ופלפל והוא יפוצו מעינותיך וגו' · וכל תלמיד שאינו הולך בזה הסדר עליו הכתוב אומר כי רבים חללים הפילה זהו תלמיד שלא הגיע להוראה: ד' במדרש קפו קראי יפוצו מעינותיך חוצה · יהיו לך לבדך · אם ראית דור שחביבי' עליו דברי תורה יפוצו מעינותיך חוצה ואם לאו יהיו לך לבדך · הלל אומר בשעה שהם מכנסין פזר ובשעה שהם מפזרין כנס שנאמר עת לעשות לה' הפרו תורתך רבי מאי' אומר הפרו תורתך עת לעשות לה': ה' שהנפש המשכלת נקרא מקור האדם מפני שהיא נסתרת ונצחית וכאשר ידבק במושכלות הוא ברוך · ונקרא אשת נעורים החומר הנכנע לעבודה האלהית ובעסק התורה האלהית יש אהבה וחן וכל אופני הערבות: ולמה תשגה בני בזרה · אמר ע"ד השאלה והתימה ולמה תחטא בני באשה הזרה לך שהיא בעולת בעל ותחבק חיק הנכריה כי גם החיבוק לבדו אסור לך: כי נכח עיני ה' דרכי איש · הכוונה לא די שיש לך להתרחק מזה הפיעל למה שבו מהגנות כפי הדת הטבעית והנימוסית הגזורו' שידבק האדם באשתו המיוחדת לו ולא בזרה ונכריה האמנם יותר ויותר יש לך להתרחק ממנו מצד העונש האלהי כי נכח עיני ה' דרכי איש ופעולותיו גלויים לו: וכל מעגלותיו מפלס · ר"ל אפי' הדברים הקלים שוקל במאזני יושר: עוונותיו ילכדונו את הרשע · בית דין של מטה צריך לשוטרים וכובשים שיעכישו לחוטא וב"ד של מעלה אינו צריך לא החוטא עצמו עוונותיו ילכדוהו ויעכישו אותו כאמרם רגלוהי דאיניש אינון ערבין ליה · ובאמרו ובחבלי חטאתו יתמך · ר"ל שחבלי החטא יתמכוהו ויאסרוהו באופן שלא יוכל לברוח מהעונש כמו שעושים רבים מהאסורים שיברחו מבית הסוהר: הוא ימות · ר"ל סבת מיתתו מעצמו הוא ופירש הסיבה ואמר באין מוסר בעבור שלא שמע מוסר אביו המקרבו להורה ולחכמה: וברוב אולתו ישגה · כי כאשר הוא ביד השופטים הודה בפיו חטאתיו ושגה בסדור הטענות הנאותות להתנצלותו מפני שהוא אויל טועה ושוגה ואיננו מכיר · וזהו אומרו באין מוסר שאין צורך לייסרו בשוטים לשיודה חטאתו כי הוא בלא ייסורין מודה ופיהם הכסילים לרשעים: הערה · א' למדנו שערבות הנשים הזרות וכן הדעות הזרות להורה הם דברים מוטעים ואין להם קיום שבכל לחיי שעה · ולכן פאל ולמה שאין בזה תכלית נצחי · ב' למדנו שהשגחתו י"ת משוטטת בכל הארץ והכל לפניו ואין שכחה לפני כסא כבודו · ג' למדנו כי רשה ומכלוח החוטא הם עונותיו · וגם שתרה הוא במעלה הוא ליפול ממקום יותר גבוה כי המשענת שלו הוא החטא והכריח שישבר: ד' למדנו שהאדם מושל בפעולותיו הטובות אם רעות ואין לו מכריח טבעי ולא מבט שמימיי ואין ראוי ליחס בחירת הפעולות לקרי והזמן אלא לבחירתו ורצונו ולכן אמר הוא ימות ר"ל בעצמו גרם המיתה והחיים וזה שרש התורה ובחרת בחיים:

בני אם

עוד יתכן שתה מים מבורך וגו' יורה לנו דרך התנהג האדם בתורה תחלה ילמוד מרבו כל האפשר וזה שתה מים מבורך ואח"כ לבבו יבין דבר מתוך דבר מבינתו וזהו ונוזלים מתוך בארך · ואח"כ יפוצו מעיינותיך בהוראותיך חוצה בגלילות וברחובות מושבך פלגי מים שתעמיד תלמידים הרבה ומה גם למז"ל על ברחובות תתן קולה שהם בתי מדרשות מקומות שמרחיבין ד"ת יהיו לך לבדך וגו' יאמר גם שיפוצו מעיינותיך וגו' שתעמיד תלמידים הרבה איכך כמטיב לזולת אשר הטוב ההוא אשר ייטיב יעדר מבעליו וישאר למקבל לבדו רק הכל יהי לך לבדך כאילו לעצמך הטבת ולא שאין להם זכות על שילמדו ממך כי הלא רב זכותם כי אם שאין לזרים אך כלו' בהלקך על למודך אותם אין מי יטול חלק אתך על דבר שאילו לא נדבה רוחם ללמוד לא למדתם כי אם לך לבדך הכל והם יקחו חלק בפני עצמו על למודם: יהי מקורך ברוך וגו' אמר בשתוחך מים מבורך וגו' ויפוצו מעיינותיך וגו' שהוא תכלית עסק התורה כראוי הנני נותן לך ברכה משולשת א' יהי מקורך ברוך ברוב בנים · ב' ושמח כי תוליד בן חכם כי היא שמחת הבן לאב באמת כד"א בן חכם ישמח אב · ג' שיהי לך כל זה מאשת נעוריך היא זוגך הנגזר עליך קודם יצירך: אילת אהבים וגו' כי למה שהיא בת זוגך שתים הנה אהבותיך לה א' מצד בחינת נפשך ונפשה כי זווג אחד הנה · שנית מצד גופה כי היא חברתך עזר כנגדך וזהו אילת אהבים שהוא של ב' אהבים ועב"ז לא תהיה נושאת לפניך ב' חינות רק חן א' שהוא מצד יחוס נפשה עם נפשך להכשר התולדה ולא מצד החומר והבלתו וזהו ויעלת חן שעם שאהבים ב' החן יהיה א' ואל תאמר כי רוב האהבה תגרום שאלא אהבה כתרנגולים על כן אנכי אלוך שלא תשקיף רק בערך אהבת יחס הנפש כי בזה דדיה בלבד שיגעו ידיך ירווך בכל עת בלי הוקק רק לעתים הראוים לזה; או יאמר דדיה ירווך וגו' מאמר ר' חייא בגמ'

בני אם ערבת לרעך תקעת לזר כפיך: נוקשת באמרי פיך נלכדת באמרי פיך: עשה זאת אפוא בני והנצל כי באת בכף רעך לך התרפס ורהב רעיך: אל תתן שנה לעיניך ותנומה לעפעפיך: הנצל כצבי מיד וכצפור מיד יקוש:

לך

בריאין עריבת לחברך אשלימתא לנוכראה ידך: איתצדתא במאמרא דפומך אתאחדתא במאמרא דפומך: עביד היכנא בני ואיתפצא מטול דנפלית ביד דחברך אזיל גריג הביל חברך: לא תתן שינתא לעינך ונימתא לגבינך: דתיתפצי היך טביא מן גישבא והיך צפרא מן פוחא:

אתדמא

נוקשת ל' נלכדת ל': רעיך ל' מ"ל לך התרפס ורהב · וכל אוריתא חס' וכל נביאי' דכו' חס' במ"ב מ"ל ולקחת את נציך לעיניך · אתה ורעיך היושבים לפניך · וכל כתובי' מ"ל ב"מ משלי דכלהון חסרים במ"א לך התרפס ורהב רעיך:

רשי

בני אם ערבת · ערבו' מתון כמו שמצעו פירשו רבותינו: לך התרפס · התר לו פס יד לגלם לו ממונו · ורהב רעך · ואם אין לו ממון עמך אלא שנוקשת באמרי פיך לדבר לו קושות הרבה עליו רעים · לבקש ממנו שימחול לך · דבר אחר בני אם ערבת לרעך · אחר שנעשית ערב להקב"ה שהוא רעך כלכתיב זה דודי וזה רעי וקבלת עליך בסיני ובערבות מואב באלה ובשבוע' לשמור מצותיו · תקעת לזר כפיך · שתשוב ותסור מדרכיו ותדבק במינין ללכת בדרכיהם · נוקשת באמרי פיך · שתקעת כף להדבק עם הזרים · עשה זאת איפה בני והנצל · הואיל ובאת בכף רעך בסיני וקבלת אלהותו עליך: לך התרפס · הכנע לפני' כאסקופ' הנדפס ונדרס' ורהב רעך · הרבה רעי' שיתפללו עליך לפניו · וכן נדרש במדרש תילים: הנצל כצבי מיד · מהר והשמט משם כצבי הנמלט מיד האדם:

אבן עזרא

בני אם ערבת · תקעת לזר כפיך · לזר המלוה תקעת כפיך לפרוע החוב הו' המוקש שנלכדת בו הם אמרי פיך: כי באת · אף על פי כמו כי רכב ברזל כי עם קשה עורף · בכף ברשותו כמו מן הבא בידו · התרפס מן ברגלה רפשה והמע' לך אליו והכנע והיה לו למרמס · ורהב פועל עומד והוא סביב לדבק עם רעך: אל תתן אחר התרפסך ותינע ולא תישן עד שתפרע החוב אז תנצל כצבי שימלט מיד אדם:

רלבג

בני · אם קרה שערבת לרעך בעבור איש זר תקעת לו כפך לפרוע החוב בעבורו: נוקשת · הנה באמרי פיך נוקשת ונלכדת כי אין לך הנאה בזה הענין תבואך להשתעבד בזה החוב אך אמרי פיך לבד הם אשר נוקשת ונלכדת בהם וכן הענין בשכל האנושי עם הנפש המתאוה כי הוא לא יתענג כלל בתענוגים הגופיים ההם והוא ערב בעבורה לפרוע החוב אל הש"י הנה כשיהיה הענין כן עשה זאת איפוא בני והנצל כי באת בכף רעך ונשתעבד לו בזה החוב אין לך תקנה בזה אלא שתלך ותכנע לפניו ותתן לו הגאוה והרוממות בהשתדלך בחכמה ובתבונה כי אז תשיג כו שהוא בתכלית הרוממות והגאוה ואתה בתכלית השפלות ביחס אל רוממותו ובזה האופן תמלט מזה הערבות ר"ל בהפרדך מהמשך אחר התאוה ובהיותך נכנע מאד לפני הש"י והשכילך רוממות והתכשאות אל תתעצל בזה אך נהוג בו בזריזות: אל תתן שינה לעיניך · אל תתעצל בזה אך נהוג בו בזריזו ואל תתן שינה לעיניך ולא תנומה לעפעפיך אך חקור תמיד בהשגות העיוניות ובזה הדבק בש"י ויסור הרע ממך: הנצל כצבי מיד · הנצל ברוב מרוצה ובמהירות כמו שינצל הצבי מיד הבא ללקחו ברוב מרוצתו במהירות וכמו שינצל הצפור מיד המוקש אשר תקנוהו שיהיה נוקש במהירות עופפותו עד שלא מפס קודם יפול המוקש עליו:

לך

מנחת ערב

בגמ' דיינו שמגדלת את בנינו ומצילות אותנו מן החטא · וזה יאמר הלא אמרתי לך שאשתך היה לך אילת א'הבים ויעלת חן כמדובר וס"ת איך תהיה לי אילת אהבים אחר שלא יבגד מהאשה עשות כנגד רצון בעלה לפעמי' לו"א דייך שמגדלת בניך כי לדיה שמניקה את בניך ירווך גם אותך שעי"כ תהיה רוה ושבע רצון · זאת ועוד כי אלא אליך תשוקתה והיא' אהבך נמלא כי באהבתה אותך תשג' אתה תמיד מלקיים בה והאבת לרעך כמוך וזה תמיד · וגם השגיה ורואה כי מציליך אותך מן החטא כי למה תשגה בני בזרה אם לא היתה לך זו כי תהרהר בזרה לך ולא יקל בעיניך ההרהור פי הבא על ידו תדבק והחבק חיק נכריה היא כת הטומאה הדבקה בך בהמת קרי לילה על ידי הרהור: הנה זה הוא פשטיות המשל והמליצה הוא שעל התורה ידבר כי לזאת תקרא אשה מאורסה כאז"ל בת מלכו של עולם והיא אשת נעורינו כד"א כי נער ישראל וגו' ועניין האישות הלא הוא כי כאשר יקח איש אשה ובא אליה יוליד ממנה בנים כן בהצטרף נשמת אדם בתורה אשר יעסוק בה שיתחברו יחד בטיב הזרעת הכוונה יוליד

אבן יחייא

ו בני אם ערבת וגו' להיות כי נכה לעיל אהבת המועיל ובא להזהיר פה כי אין ראוי לאדם מפני זה להיות מפזר עושרו ולעשות ערביות מפני לווים אהוביו כי יצטרך לפרוע החובות מהם וישאר נקי מנכסיו · וכן אין להיות מפני זה עצל ולישכב ולנוח ביום ובלילה כי באופן הלז יעני ויצטרך לבריות ובכל הדברים הקצוו' הם כמאוסים וכאשר הוא כמאוס היות הנאו' אל אסיפת הממונות בלי צדק ובלי משפט ככה הוא כמאוס העצלות מלקבץ מה שהזמן מספיק לו בצדק וביושר · והוא כמאוס הפיזור למה שנתן אליו מההון לחלקו רק בצדקה וגמילות חסדי' וכפי אשר צותה התורה: בני אם ערבת וגו' הנה האדם יעשה ערבות בעד הלווה אהובו לאחד מפני שוני אדם המלוים: אם לאיש טוב אהובו וריעו · ואם לאיש זר במעשיו ונכריו אליו כי לא ידעו מתמול שלשום · וזהו אומרו בני אם ערבת למלוה שהוא רעך · ותקעת לזר כפך שהוא מלוה זר אליך: ולכן לזרותו איננו מסתפק בערבות אשר תעשה באמרי פיך לידור אליו על פרעון החוב ההוא אם לא יפרעהו הלווה · כאשר יעשה המלוה שהוא ריעך · אבל רוצה על האמרים תקיעת הכף: נוקשת וגו' מה שבערבות לרעך נוקשת באמרי פיך כי שופך לפרוע החוב ההוא ובערבות הזר נלכדת באמרי פיך · מה שלהיותו זר יחס אליו הלכידה כי בודאי הוא נלכד ברשתו ולא יוכה

ר' מנחם המאירי

הפרשה הי"א כוללת חמשה פסוקים והם · בני אם ערבת לרעיך עד וכצפור מיד יקוש:

הכוונה בהם לפי הנגלה שלא יביאהו רוב מוסרו להשחית את נחלתו כל שכן במה שלא

קב ונקי

רלבג

לך אל נמלה עצל · אתה האיש העצל מלהשתדל בקנין המושכלות בהיות לאל ידך לעשות לך אל נמלה שהיא בריה קטנה מהב"ח הבלתי בעלי שכל ראה דרכיה וחכם ולמד חכמה מזה: אשר אין לה קצין · שיישירה אל מה שתעשהו כי אין לה קצין שוטר ומושל שישגיח בהנהגתה ובמוסרה: וכבר תראה ממנה שהיא תכינה בקיץ לחמה בהביאה מהפירו' בחוריה מה שיספיק לה בכל השנה ושם היא אוגרת בקציר מאכלה ותפלא מאד מדרכי' בזה הענין כי אתה תמצא שאם היתה חורה בכותל הנה הי' תעלה בו ארחו' עקלקלו' באופן שלא תקשה כל כך העליה עם כובד המשא שתשא בפיה גם תמצא מדרכיה שהיא אוכלת חודו של זרע אשר בו מה שמדרגתו מדרגת זרע הזכר כמו שנזכר בספר הצמחי' בדרך שלא יצא מהגרגרים הטמון בארץ ובזה יהיה נשמר מהעיפוש גם תמצא מדרכיה שאם יבואו מים בחורי הנמלים יוציאו תכף הזרע משם ליבשו ואחר כן ישובו להכניסו לשמרו מהעיפוש: עד מתי · אתה העצל תשכב ותתרשל מקנין השלימות מתי תקום משנתך לעשות מעשיך האנושי' חן לעצמך מעט שינות ומעט תנומו' להיות מתכנס לא ישן ולא ער כמשפט האיש האחרון הזריז כאשר תבואהו השינה יתכנס מעט להסיר ממנו אונס השינה ומעט יחבק ידיו לשכב לתת מרגוע אל חושיו הלואים מצד טרדתם בהקיצו הנה כשתנהג זה המנהג יבא זה העוני לך ובא כמהלך ר"ל שמדי בואהו ילך לו ויסור ומחסורך יבא לך כאי' בעל מגן וכלי מלחמה שכאשר יבא במקום מה לא יתעכב שם אבל ילך אל מלחמתו וזה כי מצד זריזותך בחכמה ישגיח הש"י ויתן לך מה שיצטרך לך או ירצה בזה כי מצד הזריזות יקל לו בעיניו לכנוס ולהוסיף בו בעמלו מה שיסתפק בו והביאור הראשון הוא יותר נכון והנה הזהיר תחלה לבלתי היות בעל תאוה כי היא תמנע' השלימות ואחר זה הזהיר מהעצלה כי היא ג"כ תמנע השלימות ותהיה סבה אל שימות האדם בחוסר כל ואחר זה הזהיר מדבור השקרים אמר יחשוב האדם שלא יחטא והם סבה לרעות גדולות עם שזה יסבב שיאחז האיש הזה דעות כוזבות לאהבתו השקר ואמר: אדם

אתדמא לשומשמנא עטלא חמי ארחתהון ואתחכם: דלית לה חצדא היך אף לא פרכא ושליטא: מתקנא בקייטא לחמה וגבשא בחצדא מיכלה: עד מה לאימת אנת דמיך אנת עטלא ולאימת קיימת מן שינתך: קליל שינתא קליל נומיתא קליל תחבק ידך למדמכא: ותיתי ותידכיך מסכינותך וחוסרנך היך גברא כשירא:

לֵךְ־אֶל־נְמָלָה עָצֵל רְאֵה דְרָכֶיהָ וַחֲכָם׃ אֲשֶׁר אֵין־לָהּ קָצִין שֹׁטֵר וּמֹשֵׁל׃ תָּכִין בַּקַּיִץ לַחְמָהּ אָגְרָה בַקָּצִיר מַאֲכָלָהּ׃ עַד־מָתַי עָצֵל ׀ תִּשְׁכָּב מָתַי תָּקוּם מִשְּׁנָתֶךָ׃ מְעַט שֵׁנוֹת מְעַט תְּנוּמוֹת מְעַט ׀ חִבֻּק יָדַיִם לִשְׁכָּב׃ וּבָא־כִמְהַלֵּךְ רֵאשֶׁךָ וּמַחְסֹרְךָ כְּאִישׁ מָגֵן׃
אדם
בר

נמלה ל׳ מאכלה ל׳ ואינון מן מלין דמשמשי׳ לה בסוף תיבות׳ ולית דכו׳ וסימ׳ במסרה רבתא במערכת אות הלמד בס"ד : לשכב ב׳ קמץ וסי׳ לשכב את בת יעקב · מעט חבוק ידים : סימן קדמא ובא כמהלך ראשך תניינא ובא כמתהלך רישך :

רשי

לך אל נמלה עצל · וגומר · וחכם · והתחכם: אשר אין לה קצין · שיזהיר אותם ויזרזם ויוציא מידם את הגזול דבר מחברתה · ואף על פי כן · תכין בקיץ לחמה · אגרה בקציר מאכלה · מזונה כל אחת ואחת אינה גוזלת מחבירתה: חבוק ידים · הישן חובק · ידיו הבר"אגר בלע"ז: ובא כמהלך ראשך · אם תעשה כן יבא חסרונך ודבר שאתה רש ממנו יבא לך מיד כאד' מהלך מהר ומחסורך יבוא ויתמלא · כאיש מגן הבא מהר להגין על אדוניו המרדאות אלו עקרן משל על המתעצלין לעסוק בתורה: הולך

אבן עזרא

אל נמלה · שהיא מקטני ארץ ותלמוד מחכמתה: אשר אין לה קצין · שיכריחנה לעשות כן אלא מחכמתה תכין לחמה · אתה עצל מתי תקום תעור משנתך: מעט שנות · בלשון רז"ל והטעם תישן פעם אחר פעם תישן מעט ותנום מעט ותחבק ידיך שלא תיגע והנה יבא רישך כמהלך · כאורח הבא שלא יודע עד בואו · ומחסורך יבוא כאיש הבא במגן לנכא אחר : אדם

ר׳ מנחם המאירי

ואז אתה ורעיך שיושבים לפניך תנכחוהו ובלבד בהשתדלות חזקה והוא ענין אל תתן שינה וכו׳ . וכן אמר על רוב הזריזות כצבי מיד וכו׳ :

הפרשה הי"ב

כוללת ששה פסוקים והם · לך אל נמלה עצל עד ומחסרך כאיש מגן:

הכונה

בהם לפי הנגלה להיות האדם חרוץ במעשיו וזריז בכל פעולותיו ושיזהר שלא יתרשל מהשתדל בקנות הממון בכדי צרכו וצורך ביתו בחריצות וזריזות בעוד יש לאל ידו ויחוס לעת הזקנה שלא יוכל לטרוח ולהשתדל וצריך לו שהנעורים יכלכלו את השיב׳ ואמר לך אל נמלה עצל וכו׳ · דרך המוכיח וכל המדברים ברוח הקדש להראות לנוכחים דוגמא מן השפלים בערך לנוכחים כדי להיות הנוכחים נושאים קל וחומר בעצמם ויתעורר לבם לקחת מוסר כענין מה שאמר כי עברו איי כתיים וראו וקדר שלחו והתבוננו מאד וראו הן היתה כזאת ההמי׳ גוי אלהיו והמה לא אלהים ועמי המיר כבודו בלא יועיל וכן ענין מה שנודע שיונדב בן רכב צוה את בניו שלא ישתו יין וכאשר היו ישראל ממרים את פי האל ומשרבין בדברי הנביאים אמר האל לירמיה שילך לבני יונדב ושישקה אותם יין כאמרו לך והשקית אותם יין כלומר הראה עליה׳ כאלו תרצה להשקותם והלך להם במצות האל בנבואה ויאמר שתו יין כי יונדב אבינו צונו לאמר לא תשתו יין ואנכי שלחתי לכם את נביאי השכם ושלוח ולא שמעתם בקולי ולפעמים על זה הצד יראה להם דוגמא משאר בעלי חיים שאין להם שכל ובטבע מונח כמצא להם דרך ישר במה שהנוכחים יעותוהו כענין ידע שור קונהו וחמור אבוס בעליו ישראל לא ידע עמי לא התבונן · ועל דרך זה אמר הנה לך אל נמלה עצל ומלת הליכה תאמר על פנים רבים תאמר על הרוב להעתיק האדם או הבעל חיים ממקום למקום וילכו שניה׳ וילך אברם הלוך ונסוע · ופעם תאמר להתנועעות כל גוף והעתקו ממקום למקום אע"פ שאינו בעל חיים והמים הלכו הלוך וחסור ופעם תאמר להתפשטו׳ ענין קול קולה כנחש ילך מפיו לפידים יהלוכו · ופעם להפתלקות השגחת האל אלכה ואשובה אל מקומי · ופעם תאמר להמשכות האדם אחר איזו מדה הולך עקשות פה · ופעם תאמר על הנעת שכל האדם להתעורר לאיזה דבר ולהזדרז בו לכלה ובעבדה · לכו נרננה ליי׳ · לכו חזו מפעלות יי׳ · ומזה אמר לך אל נמלה עצל · כלומר הזדרז להניע שכלך להתבונן בענין הנמלה ולראות דרכיה עד שתקנה לעצמה זריזות וחריצות ממה שתראה בענינה ואמר דרכי׳ בלשון רבים כי יש בפעולותיה הרבה ענינים אחת שרוב הנהגתה במשאה הוא שתביאהו דרך פיה ותלך לצד פניה וכאשר יכבד עליה המשא היא סומכת רגליה הראשונים בארץ וגוררת משאה עליה ברגליה האחרונים והולכת דרך אחוריה · וכן שהעידו עליהם שמעולם לא תגזול אחת לחברתה דבר וכן כי באספ׳ גרעיני התבואה תחתוך הגרעין לשני חלקים מיראתה שמחמת לחות הגשמי׳ היורד עליהם יצמחו ואם פעם ירד הגשם על מאכלה אחר עבור הגשם תוציאהו לרוח ותנגבהו שם עד ישוב משתמר · אשר אין לה קצין שוטר ומושל שיקבלו הנהגה ממנו · וזה משל שאין להם שכל להתנהג על פיו רק כח דמיוני לבד ואע"פ״כ טורחת כל הקמצים ומשתדלת כל צרכי ההשתדלו׳ אשר הזכרנו להכין מאכל׳ ועוד חכמה גדול׳ כי טורחת בו קודם שיצטרך לה ותכינהו בקיץ לצורך החורף כאשר ידעה כי בחורף לא תמצאהו והוא אמרו תכין בקיץ לחמה אגרה בקציר מאכלה כלומ׳ בקיץ לצורך החורף ואתה בן אדם העצל מלבקש מחיתך איך לא תבוש ולא תקח מוסר ודעת מקטני הבריות ומשפלי בעלי חיים והוא אמרו עד מתי עצל תשכב מתי תקום משנתך ר"ל משנת עצלותך ואמר

אבן יחייא

לך אל נמלה וגומר אחרי שהזהיר שראוי לברוח מן הערבות הזהיר עוד שראוי לברוח מן העצלות וכאשר אמרנו · וזה אומרו אתה העצל לך אל הנמלה שהיא בריה קטנה הכמו׳ והאיכות וראה דרכיה והתחכם מהם · ולא אמר פעולותיה או הכשונים לפיותם דברים מוטבעי׳ בה אשר תכן לה הטבע ברצון האל · אשר מהדרכים ההם היא התחוקת לשאת החטה ההיא הכבדה ממנה פעמים רבות · וזה כדי להקל מעליה כבדות הרעב פעמים רבות · וכן ראוי לאדם לטרוח כדי להרויח די סיפוק שנתו לבל יטרח בכובד הרעב והצטרך אל זולתו · ומהם הוא כי כאשר אינה יכולה לשאת החטה בהילוכה בדרך ישר · היא הולכת לאחור ולא לפנים וכן ראוי שהאדם לא יטרח מלמצוא דרכים שונים כדי להשיג די מחיתו בכבוד רק שכל מעשיו יהיו לשם שמים · ומהם שהיא עושה שלשה מדורים ואינינה משימה החטה במדור הראשון לבל ימנע מעמה · ולא באחרון לבל יצמיח בלחות הארץ · אבל משימה אותו במדור האמצעי ומחתכת חיתוך החטה לבל יצמיח גם שם ובימי הסתיו תוציאהו לשמש ליבש לחות מה הנמצא בו לבל ירקב · וכן ראוי לאדם שאחרי שהשיג די מחיתו לעבדה ולשמרה לבל יגזל מעמו · ולעשות משמרת למשמרתו וכל זה למען לא יבוא לידי מתנת בשר ודם ומהם שהיא מבקשת טרפה בעת המצאו ומשמרתו לעת העדרו וזהו אומרו תכין בקיץ בעת הקציר לחמה ואינה מבקשת המותרות וזהו אומרו מאכל׳ פר"ל די ספוקה · וכן ראוי לאדם להכין די מחיתו בטרם הצטרכו אליו · ולהסתפק בהכרחי ולבלתי בקש גדולות ונפלאות ממנו במותרות · ומהם שאינה נהנה מן הגזל ועל גרעין חטה מכמלה אחת יעברו אלף נמלות ואף כי לא ימצאו אחרת רק החטה ההיא ואין גברתה עליה לא יגיעו בה · וזהו אומרו אשר אין לה קצין והוא מלך העיר ואין לה מושל והוא שופט העיר ואין לה שוטר והוא המביא אל היש דין המלך והשופט ומכה ורודה את העם עד שיקבלוהו ויעשו מאמר אדוניהם · ועכ"ז תכין בקיץ לחמה המותר אליה ולא לחם זולתה · וכן ראוי לאדם לבלתי יהנה מן הגזל שהוא עון פלילי ואין לו כפרה רק בהשבת העושק אשר עשק ואתה הרואה כי לא נחתם גזר דינם של דור המבול אלא על הגזל : עד מתי וגומר ולכן עד מתי אתה העצל תשכב שינת הלילה · עד מתי תקום משנתך ביום : מעט שנות וגומר קום משנתך ולמוד מהנמלה ויהיו לך מעט שנות בלילה · ומעט תנומות ביום · ומעט חיבוק ידים עם דדי אשתך ליסכב עמה כי על הרוב העצלים היושבים תמיד על המשכב ונזכרתי בית זה דרכם כשל למו לנהוג עם נשותיה׳ לילה ויום כתרנגולים : ובא וגומר ואם תעשה כן להיות זריז וחרוץ תעשיר ובא כמהלך רישך · הריש והעוני והמחסור שלך לא יתמיד בביתך אבל יהיה כאורח אשר נטה ללון בבית אחד שבבקר ילך לו וכן כאיש מגן מאנשי המלחמה הגרים על עיר אשר ינטה לשבת ביתה להשמר מקרה בלילה ובבקר ילך ואיננו : אדם

קב ונקי

לך אל נמלה עצל · לפי שפרשה הקודמת הזהיר על הזריזות רצה להכריח זאת המדה טובה מהנמלה ואמר לך עצל לראות בריה קטנה כמו הנמלה : וראה דרכיה · בלשון רבים כלומר תביט וריוחה וערמתה באופנים רבים בנבירת הבר בזמן המצאו · באופני הנבירה ושמירת זה הבר · ואמר וחכם כלומר ותתחכם לגוי במקום עתיד · ודע שלא ייחס לה חכמה אלא אמר ראה דרכיה לרמוז שכל אלו הפעולות שתפעל יבואו מהתחלה טבעית תכן לה הטבע לא מחכמה וערמה : אשר אין · לפי שהרבה מהב"ח יונהגו מבעלי שכל בפעולות רבות בחרישה וזריעה ותשלימות פעולות הנמלה יחסוב אדם שהם מונהגות מבעלי שכל לז"א שאין לה קצין שוטר ומושל שהם תארים ממנהיגים לזולתם בהישרה שכלית : הכין בקיץ לחמה · ירמוז במלת הכין לשלשה מדורים שהיא עושה ותשים החטה במדור האמצעי וכן לחתוך חדוד החטה כדי שלא יצמיח בארץ · וכן שתוציא החטה בסתיו ביום השמש ליבשו ועוד אמר שאגרה בקציר שאז תמצא התבואה · וזכר לחמה ומאכלה בכנוי הה"א לומר שלא תגזל גרגיר מחברתה כמו שהביאו בעלי הנסיון : עד מתי עצל · ירצה אחרי ראותך אופני הזריזות הנפלא׳ בבריה קטנה ושפלה עד מתי עצל תשכב אפילו שלא תישן שהוא תאר לתתרשל להשתדל בהשגת הכרחיותו : ומתי תקום משנתך · שינה ארוכה והפסד שכוון עד מתי תבקש לך המנוחה ומתי תקיץ משנת העצלה · מעט שנות · הלא ידעת אתה העצל שדי לו לאדם במעט מהשינה להכרחיו׳ בריאו׳ הגוף ובמעט מהתנומה שהיא שינה בלתי קבועה להניח הגוף אחר הכילה ובמעט מחבוק ידים כדרך העצל החובק את ידיו · או חבוק ידים להתענג במטתו באשתו כמו שאמרו רז"ל חבוק ידים זה תשמיש המטה · והענין שיקח מהמנוחה ההכרחי ולא יהיה כל ימיו פעצל : ובא כמהלך ראשך · ירצה אם תהיה זריז כמו שהזהרתיך הדלות והמחסור לא ימצאו בביתך מקום ללון אלא כאורח ומהלך יבואו ולא ינוחו · ורצה באמרו כאיש מגן שזה האיש יש לו מגן ולנה להגין גופו ממכת חרב וחנית כן הזריז לא יכהו שרב ושמש · או ירצה אם תהיה זריז כל החסרון שיחסר לך תוכל להשיגו במרוצה כמו המהלך שילך במרוצה וכמו האיש ההולך להגין לאדוניו · וי"מ ובא לשון הסרה כמו ובא השמש וטהר · ועניינו שיסיר ממך העניות במהרה : הערה · א׳ ראוי לאדם להרחיק העצלה כי זה ימנעהו מהשיג ההכרחי לחיים ומחוייב שיהיה זריז לטרוף טרף בעת אשר ימלא וירקיק עצמו מהשינה היתרה אלא ההכרחית וכאשר יהיה זריז מקרי הזמן לא ימיתוהו גם שיכוהו : ב׳ שהאדם מחוייב לתת לנפש השכלית מאכלה ולחמה שהם המושכלות וראוי לו שיעסיק בתורה בזמן הילדות ובלילה שאז זמן הגרסא ובזה יהיה נקי מהסכלות העדרי וקניני · ג׳ במדרש העצל הוא רמוז לרשע שלא עסק במצות והשינה לעולם הזה וכאשר המות בא כמהלך ואין בידם לא תורה ולא מצות הם מתחרטים ואומרי׳ הניחנו ונעשה תשובה והב"ה יאמר להם שוטים עולם שהייתם בו דומה לע"ש והעולם הבא לשבת אם אין אדם מכין מערב שבת מה יאכל בשבת · רמז שהעולם הזה הוא ע׳ לם המעשה ועולם הבא הוא עולם הגמול : אדם

מנחת ערב

שלמה בחכמתו באומר יהי מקורך ברוך לומר הלא כתבתי לך כי בפשטיות התורה יש ויש כמה וכמה פלגי מים שהוא בדרך הנגלה לפשטיו ואף ברחובות מקום בלתי עמוק גם שם פלגי מים איעצך יהי מקורך ברוך שתתן חלק אל מקורך הוא מקור נפשך להשפיע בה ברכה עצמית כי תעסוק בדבק אל מקורך הוא רוחניות סודות התורה אחרי אלות כריסך מהגמרא ויפוצו מעיינותיך ולא שתגעל אח"כ בדרך הפשטיי כי אם גם ושמח מאשת נעוריך היא בחינת התורה אשר עסקת בה בנעוריך · כי גם שהתורה היא אילת אהבים שעיקר עריבותיה הוא בבא אל פנימיותה באילה שעריבותה על בעלה הוא בבואו אל פנימיותה והרגישו ברת רחמה הלא גם התורה ויעלת חן כיעלה המעלה חן בעיני רואיה הרואים את הנגלה כן התורה גם ה גלה טוב מאוד נושא חן וטוב בעיני אלקי׳ אך אשר תעסה הוא שדדיה ירווך בכל עת הם ב׳ הדדים של נגלה ונסתר כי אם תעסוק באהבתה העצמית הוא הפנימיות בלבד תשגה תמיד באיסורי תורה כאשר שנכו שקרה לר"ע על כן טוב לך שתאחוז מזה וגם מזה אל תנח ידיך כאשר ציויתיך : בני אם ערבת לרעך וגו׳ והוא אשר הנביא דבר ואחה כי לא הזהרת רשע וגו׳ הוא רשע בעונו ימות ודמו מידך אבקש כי אשר בידו למחות או נתמנה פרנס או מוכיח שאם נמנע מלהזהיר את הרשע הוא נתפס ומת תחת ידו ועל זה יאמר אם נתמנית בגדול ורב שהוא כאלו ערבת לרעך גם יתכן ידבר דרך כלל על כל היכול למחות כי כלנו ערבים מסיני זה לזה ויהי׳ אומר אם כמו אם הקריב מנחת בכורים כמוהו שידבר על הודאי והענין אחרי אומר הוא ימות בזין מוסר כלו׳ הוא לבדו בעונו ימות כי הלא הזהרתיו ואני את נפשי הצלתי עתה בא ויאמר להוכיח במיסור את כל איש ישראל יעשה במעשיו ישים פניו להרים מכשול מלפני עור הוא הרשע ואמר בני כלומר אשר הוא כשר מתיחס לבני היודע למחות ביד פועלי און אם ערבת לרעך בסיני שנתערבת׳ זה לזה תהא מעלה על דעתך כאלו תקעת לזר כפך הוא כי הרשע אשר פעל ועשה קטיגור אחד בעונו הוא כח טומאה אשר בידו ימסרנו הוא ית׳ לדונו בגיהנם · ובכן בעלה על דעתך כאלו לאותו זר תקעת כפך כי בידו תנתן במקומו כי לא הזהרתו לבלתי עשות התועבה אשר עשה והוא דמו מידך אבקש · וש"ת כי לא נשבעת רק שנדבר שפתים הודית בלבד בערבות סיני ותאמר כי נוקשת באמרי פיך בלבד והנך חוזר ממכשול דבריך כי דברים לבד היה · אין זה בית מנוס כי מה שנוקשת באמרי פיך הוא שנלכדת ונלכדת באמרי פיך כי היה בשעת מתן תורה וידמה לערב בשעת מתן מעות שנלכד בדברים בלבד כי תן לו ואני נותן לך הוא קבלן ורצה גובה ממנו בלא קנין ושבועה · על כן בני שמע בקולי איעצך עשה זאת איפה כלומר אי פה בעולם הזה טרם תלא ממנו ותמסר ביד הזר והכר נא כי באת ונמסרת בכף רעך אשר אתה ערב לו הוא איש הבל על והנך נמסר בידו כי עונותיו ילכדוך ואם ותיקן תפער · לכן התעני תחת ידו ולך התרפס ועשה כל מאמצי כח ורהב רעך גדלהו ואמלהו תחת היותו עני ודך כי הכניעהו עונותיו ואתה תרהיבהו

רש"י

הולך עקשו'פה · ההולך בעקימות שפתים : וקורץ בעיניו · רמיזות של מרמה ומולל ברגליו כלומר מספסף זה על זה · ומורה באצבעותיו כלם מן לשון רמוזים הם זה נופל על העין וזה נופל על הרגל · וזה נופל על האצבע · והעיקר הוא מדבר על המינין המסיתין את הבריות לע"ז : מדינים ישלח · בין אדם לבוראו · פתאום ופתע · לשון תכיפה הוא ולא ידע את המפלה הקרובה ליפול עליו : שש הנה שנא השם ושבע תועבות נפשו · כלומר גם השביעיות עמהם : יפית.

רלב"ג

אדם בליעל · הנה אדם רשע הוא מי שהוא איש און אשר הולך עקשות פה ר"ל שידבר שקרים בפה : קורץ בעיניו · או ברמיזותיו הם בשיקרו בהם כמנהג הרומזים בעיניהם ומולל ברגליו לרמוז בהם ומורה באצבעו : תהפוכות בלבו · הנה בלב כוזבים תמיד וכזובים שיתמיד וימצא בלבו הוא חורש רע בכל עת ומשלח מדנים בין אחים ומחלוקת ומריבות בין האנשים בשיספר כזבים מזה לזה ויתחדש מזה הפסד רב בקבוץ המדיניים על אלו הרעות שהוא עושה ישיב הש"י גמולו : שש הנה שנא יי' · והשביעי הוא מהם תועבת נפשו והם עינים רמות מצד הגאוה ועזות המצח · לשון שקר שהוא אוהב לדבר שקרים והידי' שופכות דם נקי :

יב אָדָם בְּלִיַּעַל אִישׁ אָוֶן הֹלֵךְ עִקְּשׁוּת פֶּה׃ יג קֹרֵץ בְּעֵינָו מֹלֵל בְּרַגְלָו מֹרֶה בְּאֶצְבְּעֹתָיו׃ יד תַּהְפֻּכוֹת בְּלִבּוֹ חֹרֵשׁ רָע בְּכָל־עֵת מדנים (מְדָנִים) יְשַׁלֵּחַ׃ טו עַל־כֵּן פִּתְאֹם יָבוֹא אֵידוֹ פֶּתַע יִשָּׁבֵר וְאֵין מַרְפֵּא׃ טז שֶׁשׁ־הֵנָּה שָׂנֵא יְהוָה וְשֶׁבַע תועבת (תּוֹעֲבוֹת) נַפְשׁוֹ׃ יז עֵינַיִם רָמוֹת לְשׁוֹן שָׁקֶר וְיָדַיִם שֹׁפְכוֹת דָּם־נָקִי׃

בעיניו ק' · ברגליו ה' ק' חס' · מדינים ק' · תועבת ק' · ו' כתי' ק

בַּר נָשׁ טְלוּמָא גַּבְרָא עַוְּלָא מְהַלֵּךְ בַּעֲקִימוּת פּוּמֵיהּ׃ רָמִיז בְּעַיְנוֹי וְתָכֵיס בְּרִיגְלוֹי וְרָמִיז בְּאֶצְבְּעָתֵיהּ׃ וּמִתְהַפִּיךְ בְּלִבֵּיהּ וְחָשִׁיל בִּישְׁתָּא בְּכָל זְמַן תִּיגְרֵי רָמֵי׃ מְטוּל הָכְנָא מִן שְׁלְיָיא נֵיתֵי תַּבְרֵיהּ וּמִן שְׁלְיָיא נִיתְבַּר וְלָא תֶּהֱוֵי לֵיהּ אַסְוָתָא׃ שִׁית אִינוּן דְּסָנֵי אֱלָהָא וּבְשַׁבַע אַסְלְיַית נַפְשֵׁיהּ׃ עַיְינֵי רָמְתָא וְלִישָּׁנָא דְשִׁיקְרָא וְאִידֵי דְשׁוֹפְכָן דְּמָא זכאי

אבן עזרא

אדם בליעל · אלו הם עניניו : קורץ · מולל דובר · מורה לעשו' רע כתוב בעיניו ברגליו באחת מעיניו ואחת מרגליו וכן ויקבר בערי הגלעד באחת מערי : רמות · המתגאה שירים עיניו בגאוה · לשון שקר שופכות דם נקי רוצח : יפית

מסרה

מרה ה' חס' וסי' מול הגלגל אצל אלני מרה · בננו זה סורר ומרה · כי ראה יי' את עני ישראל · אל תהיו כאבתם · מרה באצבעיתיו :

רמות ו' כתיב כן וסי' ולאשר ברמות נגב · ויעל ויפל ברמות גלעד דד"ה · גם בעצתם הלך · ועינים רמות תשפיל · עינים רמות לשון שקר · וטוב ושאל ורמות · ובקצ"ת ספרי מס"רה ראי"תי שמונ"ה חנלך אל"ך רמות גלע"ד דוי"בא אל המ"לך דד"ה ומשמי"ט וי"על וי"פל ברמ"ות · וג' כתיב ראמות מלאים באלף ובוי"ו וסי' ראמות וגביש לא יזכר · ראמות לאויל חכמות · ויששכר וגד דד"ה · וג' ראמות חס' וי"ו ומ"ל א' וסימ' בסדר ואתחנן ויחזקאל סימ' כ"ה :

אבן יחייא

אדם בליעל וגו' רוצה לומר ואם הזהרתיך לבלתי היות עצל רק זריז וחרוץ · הנה ראוי שיהיה הזריזות לטובה כזריזות הנמלה ולא לרעה · להיות חריף בליעל בלי עול האל יתברך עליו להיותו כופר בעיקר וחוטא במחשבה · ואיש און בעל מעשים רעים חוטא במעשה · הולך עקשות פה · שכל דבריו מעוותים הפכיי האמת וחוטא בדבור · קורץ וגומר מה שאם לא יוכל לדבר בפיו התהפוכו'שבלבו שחורש רע בכל עת לשלוח מדנים בין אחים · הוא קורץ בעיניו ומולל ברגליו ומורה באצבעתיו למען הוציא אל הפועל מחשבתו הרעה · על כן וגו' כי לחרוף האיש על כן כי מחשבתו ודבורו ופעולותיו הם רעים · פתאום יבוא אידו בעולם הזה ופתע ישבר ואין מרפא בעול' הבא כי שמה לא יועיל מרפא התשובה לתשובת הרשעים · שש וגו' כי שש פעולות הנה אשר שנא ה' והשביעית שהיא שליחת מדנים בין אחים היא תועבת נפשו · וזה כי ה' ברא הארץ ומקימה ואוהב החפץ בחפצו מה שלכן גזרו חז"ל שכל הדן דין אמת לאמיתו אפילו שעה אחת נעשה שותף להק"בה וזה יען כי הוא משים אהבה ושלום בין השני בעלי דינין · ואשלום מקיים העולם והמלחמה עושה הפכו · האחד עינים רמות והיא מדת הגאוה שהיא היותר פחותה שבמדות והפכיית לאמת · כי מה לו להתגאו' מי שעבר במעבר השתן אדם כגוד אדמה קצר ימים ושבע רוגז · אשר הוא כנמלה בערך כדור הארץ שהיא לקטנותה כמרכז אל המקיף · וכ"ש כי הכל הוא מעשה תעתועי' בערך האלף אלפין שיש מסוכיה לו יתברך וריבוא רבוון שקודמוהי יקומון · ואפילו הצדיק גמור אבד מן הארץ מפני הגאוה וכל צדקתו לא שוה לו כשאול וחזקיהו ועוזיהו וכ"ש הסכלים מבני אדם הנעדרים מכל טוב ואיככה ימלאם לבם להתלבש בלבוש של ה' מלך גאות לבש · והשני' הוא לשון שקר · כי ראוי לאדם ללכת בדרכי האל אשר לא איש אל ויכזב כי ה' אלהים אמת · הוא האמת האמיתי ולכן שונא השקר שהוא הפכו והלשון המדברו · והשלשה וידים שופכות דם נקי · כי בצלם אלהים עשה את האדם ומי שמבזה צלם האלוה יתברך ומרים ידו עליו הוא כאלו בזה עצמותו יתברך מ"ו ואל עליו העונש שהוא עצמו וכ"ש כי הוא עושה הפך כונת בוראו המקיים את העולם והוא מחריבו : והארבעה

ר' מנחם המאירי

ואמר מעט שינות מעט תנומות ויראה לי שהוא כענין הצווים הבלתי מכוונים לעשות הדבר רק להמנע ממנו כמו שמח בחור בילדותיך כלומ' ותרא איך יקדך בסוף וכן עולותיכם ספו על זבחיכ' ואכלו בשר · באו בית אל ופשעו וכן רבים ודרך העצל לבקש מנוחה ולומר אישן מעט ואתנמנם מעט · וידוע מדרך משכב הלילה שבתחלה יישן האדם שינת קבע ואחר השינה הגדולה הוא ישן שינה קלה מתעורר תמיד וחוזר לשון שירוגין שירוגין והשינה ההיא תקרא תנומה ובעת השחר בהתעוררו לגמרי יאבק בעצמו בתוך מטתו ויחבק ידיו זו בזו ואמר כמתלוצץ עליו כדי לעוררו להקשיב מוסר אכנו מעט שנית כלומר התרשל משמוע ולקבל דברי והוציא כל היום במעט שנות ובמעט תנומות ובמעט חבוק ידים לשכב ולנוח כלומר שהכל ימעט בעיניך אבל כשיצטרפו כלם יעבור כל היום לבטלה · ובא כמהלך רישך · כלומר ויקדך זה שיגיעך הרש והקלון ויבואך פתאום כמהלך ר"ל כמהלך הלוך חוץ שמגיע מהר למקום חפצו ויש מפרשים כמהלך כאורח הבא לאדם פתאום וכן מחסורך יבא כאיש מגן ר"ל כרש מזוין הבא להלחם שמרוצתו קלה ויש לפרש מעט שנות לזוי גמור כלומר מעט בשינה ובעצלה והרבה בתעורה ובחריצות וכי מעט בחבוק ידים ר"ל במנוחה והתמיד ביגיעה והתעמלות ואז אם יבא לך רש מצד המזל או מצד רוב הוצאתך לרוב טפולך לא יתעכב עמך כי חריצותך יצילך ממנו בעזר האל אבל יבא כמהלך כל עמת שבא כן ילך · וכן מחסורך כאיש מגן המתפחד משכנגדו ובורח מהר והראשון אין אצלי לפי המשך המקראות ויש לפרש עוד ובא כמו ואם יבא ומחסורך מחובר עם רישך כלומר המעט בשינה ר"ל בבטול ובעצלה והרבה בתעורה ובחריצות ואז כי יבא כמהלך ר"ל פתאו' רישך ומחסורך אתה תהיה כאיש מגן להסתר מהם וזהו באור המקראו' לפי הנגל' ובדרך הנסתר בא להעיר להשתדל בלמוד החכמ' וידוע שלמוד החכמה צריך השתדלות חזקה וטורח רב ואף כשיגיע לשלימו' צריך לו שקיד' והתמדה שלא תשכח ממנו כאמרם ז"ל יום תעזבני יומים אעזבך · ובבריתא של אבות אמרו יכול אדם ללמוד תורה בעשר שנים ולשכחה בשתי שנים · וכן שלימות הלמוד עיקר תועלתו איננו לשעתו רק לקץ הימין בהגיע תר האדם המעלה וכן שאם לא יטרח בו בעודו בזה העולם אנוש לשברו רפואות תעלה אין לו כאמרם ז"ל העולם הזה דומה לערב שבת והעולם הבא דומה לשבת מי שטרח בערב שבת יאכל בשבת מי שלא טרח בערב שבת יאכל בשבת מי שלא טרח מהיכן יאכל · וכן שבעולם הזה דומה ליבשה והעולם הבא דומה לים אם אדם מכין ביבשה יאכל בים מי שאינו מכין ביבשה מהיכן יאכל בים · וכן אמרו בשיירה שהיתה מהלכת בדרך כיון שבא להעריב בא הבורגני אצל' ואמר להם הכנסו בבורגן מפני הליסטים · ומפני חיה רעה והן אומרים אין דרכה של שייר'ליכנס בבורגן כיון שהלך בא עליהם אישון לילה ואפלה רואים חיות רעות מחזרות ובאות וליסטי' הולכים ומזדיינים חזרו להם אצל הבורגני ומבקשים ממנו שיפתח להם ויכנסו בבורגן הוא משיבם לא כך אמרתי לכם הכנסו בבורגן מבעוד יום ואתם אמרתם אין דרכ'של שיירא ליכנס בבורגן מעתה אין דרכו של בורגן לפתוח בלילה ואין דרכה של שיירא בבורגן · ומצד זו העניינים נשא משלו בענין הנמל'שכל זו הדרכים אלה והוא אמרו בלשון רבוי דרכיה כלומר שהיא טורחת הרבה בבקש' מחייתה וכאשר השינה ידה משתדלת בשמירה וכן שיש לה התבוננות להכין בעת היכולת מה שתמצאהו בהעדר היכולת והוא הענין בבקשת המזון בכדי הצורך ובבקשת החכמה וענין אשר אין לה קצין שוטר ומושל רוצה בו שאין לה שכל להתנהג בו על פיו כמו שביארנו ולהעיר האדם שיש לו קצין שוטר ומושל בגופו כי המלכות כמו שידעת שלשה מינין הראשון מלך על המדינה והשני מלכו' כל איש בביתו והשלישית מלכות כל איש בכחות גופו ושלשתם צריך המלך לטכסיסי ההנהגה שכלית ומעלה · והנה ייחס שלשת מיני שולטנות באדם ואצלי בבאורם כי השלשה אלו שהזכיר הם יולדנו' זו למעלה מזו כסדר כתיבתם כי הקצין למטה מכלם וזה כי הקצין איננו ממונה מצד המלכות רק מצד העם לצורך פרט שנה או שנתים או להנהגת מלחמה והיית לנו לקצין לא תשימוני קצין עם קציני סדום ועם עמורה · ר"ל מנהיגי העם · כל קציניך נדדו יחד והשוטר ממונה מצד המלכות ואקח את ראשי שבטיכם וכו' ואתן אותם ראשים וכו' · ושוטרים לשבטיכם · וכן כי תשים משטרו בארץ · ומושל הוא המלך או הממונה במקומו להנהגה כללית בכל מלכותו וכבר ידעת בכח השכל האנושי שיחלק לשני מינים מעשיי ועיוני והמעשי הוא אשר בו יבחר האדם הטוב מן הרע והעיוני הוא אשר יבחר בו האמת מן השקר · וכן ידעת שהמעשיי יחלק לשני מינין האחד אשר בו ישתדל בדבר שירצה לעשותו איך יעריים לעשותו כנגדות ומלחות ועבודת האדמה ויתר המלאכות וזה הכח מיוחד באדם גם כן · ואע"פ שזה השכל הוא מן הכח המדמה ככר ידעת כי פועל הכח המדמה אשר באדם עם היותו מן הכפש המרגשת איננו לפועל הכח המדמה אשר באל' עם היותו מן הכפש המרגשת אשר בבעלי חיים ולא ממינו וכבר המשילו חכמים הענין לשלשה מקומות חשוכים האחד בא עליו אור הנר והאיר והשלישי זרחה עליו השמש והאיר שלשתם ככללו בענין האור ואין האור האחד ממין האור האחר כלל ולכן יבאו מפועל הכח המדמה אשר באדם תחבולות רבות כמו שהתבאר במקומו וזה כמין החלק הראשון שבעניני השכל והוא צריך הרבה למין האדם ולכחות הגופיות המשימים אותו עליהם לקצין אלא שאין הכונה כלל לא ירצה לקרבן אשה ליי' · והשני הוא אשר בו יבחר המדות הטובות בכבוד אב ואם והשבת אבדה ויתרחק בו מן הרעות הגנבה וגזלה ורציחה אשר בכל אלה יאמר טוב ורע לא אמת ושקר וזה נבחר מן הראשון וקודם לו במעלה אלא שהראשון קודם לו בטבע וזה עם היותו נבחר ונרצה להנהגה ולמצות לרעהו הטוב ממנו איננו מכוון לעצמו וגם הוא מפועל המדמה מן הכח המתעורר אשר ממנו והוא המשל הנה בשוטר שהוא ממונה מצד המלכות להנהגת העם : והשלישי הוא השכל העיוני אשר בו ידע האמת מן השקר מדרגה אחר מדרגה עד עלותו להשיג הצורה הנפרדת בעיקר מציאותה מה שיוכל להשיג ממנה כי לא יוכל להשיג כל מהותה בעודו דבק בחומר והוא הנקרא מושל ואליו הוא נושא את נפשו ועל זה העידו שלא תפול העצל' עליו תרדמה להחטיא בסופו כונת מציאותו וידעך כרו כאישון חושך והוא באמרו במקום אחר אוגר בקיץ בן משכיל נרדם בקציר בן מביש · והרים והחסרון משל להעדר הידיעה והלמוד ואמר עני עני בדעת עטרת חכמים עשרם אולת כסילים אולת :

הפרשה הי"ג כוללת ארבעה פסוקים · והם אדם בליעל איש און עד פתע ישבר ואין מרפא : **הבונה** בהם להודיע קצת המדו' רעות אשר הם ברשע כולה ממנו שבהודאתו שהם מדו' רעות והכהגת איש עקש וכבל יזהרו השומעים מעשותם אע"פ שיש בהם שאינם נוף עבירה מפני שהם מורות על מזג רע ונאוה וזדון גוררות קשות מהם ומושכות כסיל לעבירות גדולות ומעשים מגונים ואמר החכם הידיעה בדבר שהוא רע תאי התשובה · וכן ההודעה בדבר שהוא רע הוא תאי התוכחה כלומר שמאחר שהאדם יודע שהוא רע הדבר קרוב להכניע יצרו ולשוב ממנו ואם כן כשהחכם מודיע שהוא רע ושהוא מעשה הנבלים הוא כתוכחה ואזהרה שלא יעשה' ומלת בליעל מוכחת על מי שהוא מופלג ברשע וזדון בדרך ערמה והתנכלות וקשה הלב מקשיב תמתו ורשעו לתוכחת או לכבוד שום אדם כשמו כן הוא ר"ל שאינו עולה ממכולו' מחשבותיו הרעות והוא

קב ונקי

אדם בליעל · אחר שגנה מדת העצלה רצה לגנות מדת המהירות והם האנשים אשר אין להם בין המחשבה והמעש' פנאי כי הם קלי התנועה והוא אומרו אדם בליעל ר"ל רשע היא תיבה מורכבת בלי יועיל והאיש הזה איננו רוצה לקבל עליו עול מלכות שמים · והוא ג"כ איש און ר"ל שמעשיו רעים · והכלל שהוא רע לבריות ורע לשמים · וכאשר יוציא הדברים בפיו הם דברים מעוותים שאין בהם יושר ואמת והוא אומרו הולך עקשות פה : קורץ בעיניו · ר"ל מדרכו שכאשר הוא במקומו' שאינו יכול לדבר בפיו רשעותו ועקשותו יעשה רושם בשאר האיברים : קורץ בעיניו · מנענע העינים ומולל ברגליו · רומז בהם כלומר כאלו מדבר ברגליו : מורה באצבעותיו · פי' מלמד עם האצבעות מה שלא יוכל לדבר עם הפה · וזכר אלו השלשה איברים להיותם קלי התנועה : תהפוכות בלבו · ר"ל שהוא חושב לעולם דברים הפכיים ונגדיים לאמת ולישוב העולם : חורש רע בכל עת · ר"ל שהוא מעמיק לחשוב רע על חבירו · דמיון האדם החורש ומעמיק לחפור בארץ : מדינים ישלח · ר"ל שיגרה ריבות וקטטות בין האחים · או יהיה ישלח יבעיר כמו שלחו באש מקדשיך : על כן פתאם יבוא אידו · תיבת פתאם מורכבת תכיפות בלי ידיעת קודמת · ר"ל כיון שזה האיש רע לשמים ורע לבריו' פתאום יבוא שברו ואידו כי טבע המציאות כן מחייב שיקומו עליו אנשי' ויכריתוהו · או רמז לעונשים האלהיים · ומכתו תקבל רפואה : שש הנה · סמך ענין זה בכאן לפי שכל שבע העבירות אשר יוכיר מצויות באדם הבליעל וכן יזכיר שהשולח מדינים שנזכר למעלה היא מכל מתועבת לפני השם · ואמר שש הנה המדות המגונות אשר השם שונא כל אחד מהאנשים המתוארים בהם : ושבע ירצה והשביעית שהיא משלח המדיני' המתואר בה הוא נתעב לפניו · שהמתועב נקרא כאשר השנאה מופלגת : עינים רמות · או ירצ' ששה דברים הם שונאי' לפני השם ואם תחבר אליה' עוד דבר שביעי יהיו שבע' אשר כולם הם תועבת נפשו רצונו י"ת והיא הגאוה שאדם מתגאה על חבירו ויוחסה לעיני' מפני שמדרך הגאוה להגביה עיניו למעלה : לשון שקר · המעיד עדות שקר : וידים שופכות דם נקי · ר"ל הרוצח שירצח את חבירו בכוונה ואינו גואל הדם וייחסו לידים מפני שהם כלי הפעולה גם שבלב הוא המקוה :

מנחת ערב

תרהיבהו כי השיבהו בתשובה ויתקן את אשר עותו או ורהב הותו עליך כי תפייסהו עד תשיבהו למוטב כאשר יפייס איש את הגדול ממנו כן רהב אותו עם היותו רעך כערכך ואל תדחה העצה לומר כשאפנה אעשה רק אל תתן שינה לעיניך וגו' : לך אל נמלה עצל וגו' · הנה דברים אלה תוכחת מגולה על בני אדם גם בני איש המתעצלים בבחרותם מלשוב אל ה' באומרו כי עוד חזון למועד בבא עליהם זקנה ושיבה בהתקרב עת פקודתם ויש אשר טרחו לעבוד את ה' בימי נעוריה' ויתעצלו כאשר יבואו ימי הרעה בזקנותם באומרם לי להם אם הכינו בבחרות' · ואל שניהם בא ללמד מהנמלה שבחרותה בקציר וזקנתה בקיץ ולא תתעצל מהכין בקיץ בזקנות עם שכבר אגרה בקציר עם היות שלחם חוקה כל הימי' אשר היא חיה על האדמה חטה וחצי ומה גם בן האדם כי אין קצה לרוצ'ותיו אשר יצטרך לסגל לחיי העולם שכלו ארוך כי שם ביתו ומערכת שלחנו האמתי והקיום לאורך ימים שלא יאות תשבע עינו בזוזין קלילין לאורחא רחיקא : וגם הלא תוכחת מגולה לפי פשוטו על דרכי בני איש להכלכלת בתיהם כי השינה והעצלות תורידם לשערים : ופן יאמר איש מה תועיל חריצותי אם עוני או רע מזלי יגבדוני לזה אמר ובא כמהלך רישך כי בהעדר העצלה לא יהיה דלותך אשר יבא לך קבוע ועיקרי רק כמהלך ואם גם כי תחרץ לא יעבור ממך מחסור מה הנה יהיה לך מחסורך שלא בטבע רק השגחיי לטוב לך להצילך ולהגן לך מצרה זולתה וזהו ומחסורך כאיש מגן כי כן יגן מחסורך עליך משא"כ בהחזיקך בעצלה כי תהיה לך מחסורך בכנים פחים ולא למגן על כל צרה שלא תבא : אדם בליעל וגו' אחר אומרו כי מהנמלה ילמוד אדם עצל זהירות ובאמנו' שלא תשלח יד בגרגיר רעותה וכו' בא עתה להתלונן על איש און הבלתי למד מאמנות והנה זה דרכן של פועלי און שלא די שלא ישובו מדרכם על פי מורה צדק כי אם גם ילעיגו לו ומה גם באמור להם ילמדו מהנמלה הלא יענו הלא להם ולאין דמינו בעיניו נבזים ושפלים מהנמלים והלא אשר ברא'נו אדם קראנו ולמה זה המוכיח הלזה נבזה בעיניו כמאם שאדם הגדול באיכות ויבז בעיניו ללמדנו דעת מאנשי מדות והמבלי אין אנשים שלחנו לדרוש דרכי הנמלים האמללים ואין זה רק חרפת אדם כי חרפ'היא לנו איזה הדרך הלך טוב המדות מבן האדם אל שרץ טמא משרצי אדמה ואמר שלשה מי יתן והיה אומר בן מי שלא יצטרך ללמוד ממנה רק המעול וחומץ אשר היא טובה ממנו דורשת שלו' עם רעותה ואהבה

רלבג

לב חורש · על האנשי' מחשבות שקר ומרמה להרע להם והרגלים שימהרו לרוץ לעשות רעה ומי שידבר כזבים ויהיה עד שקר והנה זה יכולל לשון שקר ועדות שקר ומי שמשלח מדנים בין אחים בספרו כזבים מזה לזה · והנה זכר האיברים על הסדר והתחיל מהאבר הגבוה ובשפל כלה · הנה זה הוא ביאור אלו הדברים שהגבלנו ביאורם פה · והאלם התועלות המגיעות מהם הנה י"ט · הא' הוא להודיע כי התורה ומצותיה מביאות האדם אל השגת החכמה והתבונה אם בפילוסופיא האלהית אם בפילוסופיא המדינית הם יעמיק האדם לחקור בה ובמצותיה מחקר ראוי וזה יהיה כשישמרה בלבבו תמיד ובזה יגיע לו הבריאות בגוף ובנפש בהתנהגו לפי מצותיה ויהיה אהוב לאנשים ואהוב לשם עד שתמיד יהיו עיניו בו לא יעזבוהו וישיג בזה החיים הערבי' הנצחיי' והטובו' הגופיות עד שאין פחד אליו מהרעות : הב' הוא להודיע שאין ראוי לאדם שיבטח בדברים אשר ירצה להשיגם בבינתו ובסבות אשר המציא להגיעו אליהם אך ישים מבטחו בש"י לבד ויעזור עם זה בסבות המביאות הדבר ההוא : הג' הוא להודיע שראוי לאדם שיתן כבוד לש"י בחקירותו בחכמה ובתורה כי זה ממה שייסירהו למצוא האמת בדברים לפי מה שאפשר לו והיה זה כן כי חכמת הש"י היא נפלאה מאד ובאשר ירצה האדם למצוא באלו הדברים חכמה נפלאה ולא יסתפק בסבות המלוטשות אז יתישר מאד למצוא דברי חפץ ועם זה למדנו מזה תועלת אחר והוא שמי שיכבד יי' מהונו וממבחר פירותיו ותבואתו יתן הש"י שכרו בשיתברכו קניניו : הד' הוא להודיע שכבר יקרה שיבואו לטובים רעות על צד המוסר וההשגחה ולזה ראוי לאדם שיקבלם מאהבה ואז יגיע לו מהם התועלת אשר בעבורו הביאם הש"י עליו : הה' הוא להודיע שכבר שנוכיח החכמה מאלו הדברים השפלים בחקרנו בהם למה היו במה שהם עליו מהמציאות ונוכיח התבונה מהנגרמים השמימיים בחקרנו בהם לפי מה שראוי כן שפע אליהם מחכמת הש"י ותבונתו ולזה נדבק בזה האופן בחכמת הש"י ותבונתו לדבקות מה אשר החכמה והתבונה ההיא היא עצמותו ית' וכבר בארנו זה והתרנו הספקות הנופלות בו בראשון ובה' מספר מ"י ומזה האופן הותר הספק איך יתכן שיגיעו לנו הידיעות מההשגות החושיות ולא יפקדו בהפקדס כמו שביארנו בראשון ממלחמות יי' : הו' הוא להודיע שאין ראוי לאדם שימנע טוב מהראוי לו אם יש ספק בידו לעשותו כי זה מטוב התכונה ימשך שלא יאמר לרעהו לך ושוב ומחר אתן ויש אתך במה שישכנו אתו לאח לו: הז' הוא מה שהזהיר מלריב עם אדם אשר לא גמלו רעה כי בזה מהפסד הקבוץ המדיני מה שלא יעלם וזה שהמדות החשובות שיהיו לאנשים לשמרם מריב יועילו להם והיות עם בעל זאת התכונה הפחות' ויבא זה אל ההפסד במדות : הח' הוא להודיע שהחמס והרשע ראוי שירוחקו כי קללת הש"י תמצא בבית הרשע אמנם נוה צדיקים יברך : הט' הוא להודיע שהליצנות ראוי שירוחק וכן הענין בכסילות כי הקלון ימשך לעיניהם : הי' הוא להודיע כי החכמה תקנה עם ראשית החכמה כי כבר יבואו בחקירה בה בהקדמות מעלם החכמה ואולם הבינה תקנה עם כל הקנינים כי אין הקדמותיה עצמיות וצריך גם כן שיקדמו לקניניה כל הקנינים מההשגות האחרות כי בהם יתיישר לעמוד על אמתתה כמו שזכרנו : הי"א שאין ראוי לאדם ללכת בדרך רשעים ולהסכים עמהם בו אך יתחייב להשבית הפועל הרע ההוא ולבטלו אם יוכלו בשום התחבולה ואם לא יוכלו ראוי שיסלק עצמו ממנו : הי"ב הוא להודיע שהצדיקים נעזרים בש"י בדרכם שילכו בה בכל דרושיהם והם מתישרים בה תמיד אל התכלית יחפצו בו והאמנם הרשעים בהליכתם יכשלו ולא יראו במה כי דרכם היא כאפילה ולא יוכלו להתישר בה אל חפציהם : הי"ג הוא להודיע שראוי לאדם שישמר שכלו שלא יהיה אסור בדבר מהדברים ימנעהו מעשות לפי מה שראוי כי כבר יאבד זה הפרי הטוב שראוי להגיע ממנו והוא החיים הנצחיים והערבים ומפני זה ראוי שישמר שלקבל ספרים והתחלות כוזבות מנעוהו מלהשיג האמת במה שאחריהם כי הם יאסרו שכלו מלחקור בהם מחקר ראוי ולזאת הסבה ראוי שישכח לשון שקר וירחיקהו כי האנשים המורגלים בשקר לא יאהבו המוסר מאד ויסור מפני זה מהם כל פרי השכל ולזאת הסבה גם כן ראוי שירחיק התאוות הגופיות ועללה כי בסבת כל אחד מהם יהיה השכל אסור מעשות פעולתו : הי"ד הוא להודיע לחוקר בדרוש שישים עיונו אל היושר ואמת ויתיישר אליו בתכלית מה שאפשר לו כי זה ממה שיישירהו למצוא האמת בדברים : הט"ו הוא להודיע שמי שישיג החכמה והתבונה ראוי שישמרם בלבו תמיד עם הדברים שהיו סבת התחדש הידיע' לו כאלו תאמר שישמור עם המושכלות השניו' המושכלו' הראשונו' שהתבארו מהם וישמור עם התכונות המחשבו' אשר ייישירוהו אל השגתם : הי"ו הוא להודיע שראוי לאדם שירחיק התאוו' הגשמיות כי הם יובילוהו אל המו' ויביאו השכל אל שלא יעשה פעולותו אך יתן כחו בהמצאות התחבולו' להשגת התאוות המגונו' האלו : הי"ז הוא להודיע שאשר חטא ונמשך אל הנפש המתאוה ועזב פועל השכל ר"ל דריכתו אל השלימות עד שהוא ראוי שיהיה השכל נספה בחטאו אשר שיתה ההנהגה בו אל החומר כמו הענין בערב שנשתעבד בעבור אחר הנה ראוי לו שיכנע אל השם יתב' בתכלית מה שאפשר לבקש מחילה וכפרה על חטאיו ויבחדל בזריזות רב להשכיל ולדעת אותו בדרך שיתן לו רוממות נפלא על שאר הנמצאו' כמו שהוא האמת בזה ובזה ירפא לו מחולי הנזכר הזה כמו שאם ערב אדם לרעהו בעבור זה ונשתעבד לרעהו בפרעון החוב בעד הזר הנה אין לו תקנ' אלא שיכנע לרעהו שנשתעבד ויתן לרעהו רוממות וכבוד כי בזה אולי ימחול עליו ויקל ממשאו קצת או יעזבהו : הי"ח

זכאי: לבא דחשיל מחשבתא רעתא ורגלי דמסתרהבן למרהט לבישתא: סהדא דשקרא דממליל כדבותא ומן דרמי תיגרי בין אחי:

טור

נקי: יח לב חרש מחשבות און רגלים ממהרות לרוץ לרעה: יט יפיח כזבים עד שקר ומשלח מדנים בין אחים:

נצר

רשי

יפיח · לשון דבור הוא כי כל דבו' ברות הפה הוא : נגור

אבן עזרא

יפיח · לשון דבור והכתו' פירש שהוא עד שקר : נ"י

ר' מנחם המאירי

והוא כן בליעל מדבר אליו ר"ל שלא היה אדם וכול להשיבו מכעסו ומחמתו · פן ישיה דבר עם לבבך בליעל · כלומר שתקשה ערפך ותאמץ לבבך מאחיך האביון ותתנכל עליו במחשבתך להמנע מהלואתו לקרבת שנת השמטה · ואיש און רוצה בו איש שקר וכוזב ומתנכל תמיד לרמו' הבריות בעניין מחשבות אוכך והודיע מדת כבל מם שיתדלו להפיק רצונם · ואמר תחלה שהאיש הבליעל ואיש האון יתנהג באלו המדות תחלה הולך עקשות פה כלומר יתזיק בטענתו המרומית לא ישוב מפני כל ואם יראה שיוכל ללכת לבקש הישרה ולהפיק רצונו במחלוקתו אז טוב לו ואם אין מתנכל בערמה ומתהפך בתחבולות בחשאי שלא ירגישו מתנגדיו עד אשר ישיג מבוקשו · ואמר על זה שהוא קורץ בעיניו ומולל ברגליו ומורה באצבעותיו שכל אלו רמיזו' לאחרים הרעה ומחשב השקרו' כשנשמר מלדבר הוא רומז באחד ממיני הרמיזות והזכיר תחלה קריצת העין שהוא יותר נקלה ומשנת לרמוז אליו וירמוז לו ברמיסת הרגל · ומלת מולל ר"ל רמיסה מן וקטפת מלילות שאדם רומס התבואה בין ידיו ויש מפרשים אותו לשון דבור כלומר שמדבר ברגליו · ומלת מלילה ר"ל רמיסה · ושהוא מכנה הרמיזות לדבור אחר שהפעולה היוצאת ממנה היא כדבור והוא מלשון מלין מי ימלל ואם יראה שלא יספיק לו רמיסת הרגל כי יחשוב אולי מקרה הוא יורה באצבעותיו ואם לא יועלו כל זה בידו תהפוכות בלבו כלומר יתהפך במחשבותיו על איזה צד יתנכל על בעל מחלוקתו וחורש עליו רע בכל עת ר"ל מניע כי כמו שהחורש מניע הכפר לצורך זריעה כן זה מניע עליו רעות להתעולל עליו · ויש לפרש תהפוכות בלבו שמרמה אחרים לדבר בפיהם ותהפוכות בלבו לא ישמע עליו תנואות ישלח מדנים בין בעלי מחלקתו ובין זולתם להיות' מריבים ומתקוטטי' להיות פניהם איש אל אחיו לבקש רעתו והוא יתיצב מנגד על כן בסוף ירגישו עליו ופתאום יבא אידו פתע ישבר ואין מרפא ומדינים ישלח לשון התפשטות · ויש מפרשין לשון הבערה כמו שלחו באש מקדשך ואת העיר שלחו באש · וזהו לשון לחרחר ריב ר"ל להדליקו כי חרחור לשון חום ושריפה ונתוכו כמו והעצמות יחרו · ואידו ר"ל שברו כמו שפירש אחריו פתע ישבר ופכין ואין מרפא כי כלם יקומו עליו לרוע מדותיו לא ינוחו ולא ישקוטו ולא יתנו פוגה להם עד יעלו עפר על ראשו וזהו כאור קצת הפרשה לפי הנגלה' ולדרך הנסתר קרא המלך הזקן בליעל וידוע שהוא ורעיו מתנכלים בכל מיני התנכלות ותחבולות להפיק רצונם ולמלא תאותם בכל עת ותקף רבותינו ז"ל דרשו מדינים ישלח בין האדם ובין קונו :

הפרשה הי"ד

כוללת ארבעה פסוקים והם · שש הנה שנא יי' עד יפיח כזבים עד שקר ומשלח מדינים בין אחים: הכוונה בהם שאחר שהודיע דרכי הבליעל הזכיר מה שהוא שנתי והוא ענין הגאו' ואמ' שש הנה שנא יי' ר"ל שהן מרוחקות אצלו מאד ושבע כלומר ויש בכן הטבעיות שהיא סבת הכל ועליה אמר שהיא תועבת נפשו ר"ל ריחוק רצונו ונפשו פי' רצונו כמו אין נפשי אל העם הזה · אם יש את נפשכם ושם ושבע בא כדרך על שלשה פשעי ישראל ועל ארבעה לא אשיבנו שאינם בין כלם אלא ארבעה וכן הנה אינם אלא שבע והזכיר השביעי שהוא סבת הכל תחלה והוא עינים רמות מורה על הגאוה כמו גבה עינים ורחב לב ועיניו בקשת הגאות בכל דבר לא לכונת המציאה האמת רק להתגאה על האחרים ולהשפילם ולדכאם תחת רגליו והיא המביאה את הבליעל שהזכרנו בערמה ובהתנכלות שהיא גוררת אחריה השש אחת אחת כי לרוב הגאו' יצטרך לתמוך גאותו בדברי שקר להתפאר ולהשתבח במה שאין בו ולהשפיל האחרים ולהחזיר גנאותו כל זולתו לתהו ובהו והיא השנייה שבשבע ותהיה סבה לשלישית והיא שפיכות דם נקי כי המריבות סבת הרציחות וכן הם סבה לרביעית להיות לבנו חורש על האחרים מחשבו' און לכל דבר שיוכל להתנכל עליו והיא סבה להוציא מחשבתו למעשה והיא החמישית להיות רגליו ממהרות לרוץ לרע' להוצי' מחשבתו לפועל והיא הששית ר"ל לדבר כזבים בעדות שקר ועד שם דבר כמו לא תענה ברעך עד שקר והוא אשר בית יפיח כזבים בעדות שקר להתנכל עליו ולהתגולל עליו לשום לו עלילות דברים ויש לפרש עד שקר דבור שקר מלשון האזינה עדי שפירושו לדעת קצת כמו לדברי ואע"פ שכבר אמר לשון שקר עיניו בהגבהת עצמו והשפלת האחרים כמו שביארנו אבל בזה רמז לדבר סרה על האחרים והיא סבת השביעי' לשלוח מדינים אף בין אחים ויש מפרשים כי לשון שקר היא השביעי' הגורמת לכלם כי הגאוה לא ישתמש בה האדם רק בכזב בגאותו עצמו והשפילו האחרים כמו שביארנו · ושפיכות דמים הוא גם כן נדבר מם ונתחבולה ויפיח כזבים הוא כענין האונאות והאמסים והיא סבה לעדות שקר ושלוח מדינים שהוא ברכילו' ובדברי כזב וזהו ענין הנגל' והנסתר אתה מוסיף בו הענין שרמזנו בשלפניה :

הפרשה

אבן יחייא

והארבעה לב חורש מחשבות און כי איננו פעם חורש טוב ופעם רע · רק תמיד חורש מחשבות און כאלו בטבעו הוטבע על כך שהוא הפכו יתברך אשר הוא טוב ומטיב אל הזולת וכל מחשבותיו להטיב לאחרי' · ואין רע יורד מלמעלה · והחמשה רגלים ממהרות לרוץ לרעה כי אחרי שהעינים רמות רואים את הכסף · והלב חומדו · הרגלים לא אובר בנחושתי' מלהשתמש לעשות הפועל המגונה הכסף אבל הם ממהרות לרוץ לעשות הרעה · והששה העד שקר שהוא כוזב ומובל בחבירו ובפיו ובשפתיו ימית הרשע הבלו לזולתו · והשבעה ומשלח מדנים בין אחים שהוא הרכיל הבעל לשון הרע שאין חטא בעולם יותר גדול מזה · יען כי ברכילותו ישים מלחמה וקטטה בעולם ויהיה סבת איבודו · ושלשה הלשון הרע הורג האומרו והשומע · והנאמר עליו וסיעתו · ומי שמקבלו וסיעתו · כי תקף בקבלו הלשון הרע מאסף המחלוקות מה ימשך חרפיו להלחם עם הנאמר עליו · ואולי כי שקר דבר האומרו או כי הוסיף און דיליה על דברי הנאמר עליו מה שלכן יקח נקמתו ממנו · ויהיו ג' כתות נלחמו' אלה באלה : נאור

קב ונקי

לב · הזכיר המדה הרביעית שהיא הלב החורש מחשבות שקר אל האנשי' להרע להם וסדרה באמצע מפני שהם שבעה והתחלת כלם הוא הלב הרע ולכן שם אות' באמצע כלם · והה' הרגלים הממהרים לעשו' רע לזולת: והו' יפיח כזבים · והוא האדם שהרגיל לדבר כזבים בדבר שאינו מעלה ומוריד והיא מדה מגונה כי סופו להעיד על הדבר הזה לפי שכבר הורגל על לשונו · והז' משלח מדנים בין אחים וכגון בעלי לשון הרע ומוציאי דבה ודברי רכילות והמשלח מדנים בו ימצאו כל השבע מדות מגונות והוא אדם בליעל איש און : הערה · עינים רמות ההורס לדברים התוריים וחוקר במופלאיה ממנו · ולשון שקר הוא הכופר באמונות המקובלות השגחה' מעמד הר סיני' תחיית המתים · יום הדין וכיוצא : ידים שופכות דם נקי · הוא הטועה בדבר הלכה ותולה ברבו' לב חורש · המפרש דברי חכמי' בפירושים מוטעים ומהפך דברי אלהי' חיים · רגלים ממהרות לשמוע דבר מינות שאום' לשמען כ"ש להאמין בהם · יפיח כזבים והוא הבור שעינו לא במעשים ויראת שמים ולא בתורה : משלח מדנים · כגון התלמיד שהעי' לפני רבן גמליאל פר' יהושע סובר שתפלת ערבית רשות וגרם מחלוקות בישראל : נגור

מנחת ערב

נאוהבה כגופה וזה אמר אדם בליעל וגו' הוא ההולך עקשות פה והוא כי יבזה בעיניו להלעיג בפה הטבעית רק בפה מושאלת ושל עקשות והוא בעיניו וברגליו ובאצבעותיו · והוא כי ילעג על דברי פי חכם המייעץ אותו וירמוז בגאותו אל רעהו בקריצ' עין כלומר ראה נא זאת העצה שמשוה אותנו לקלים מהנמלים ועושה כן לבזות דברי חכמים וחידותם ואם לא יבין רעהו בתנועה הקלה בקריצות עין אז ירמוז לו רמז יותר נרגש והו' מולל ברגליו ואם לא יספיק מורה באצבעותיו כנגד המורה או כנגד אמרי עצתו כאו' את איש עצתו הביטה וראה הכי רבנן כי במה נחשב האדם הגדול באיכות בעיניהם והוא גדר אפיקרוס מלעיג על דברי חכמים אשר אין לו חלק לעולם הבא: ומי יתן והיה למלעיג הלז קצת ממדת הנמלה הקלה כי הלא היא תבקש שלו' עם רעותה לבלתי נגוע בגרגיר אשר נגעה זולתה וזה איש און עם היותו איש כי תהפוכות בלבו אחד בפה ואחד בלב או שמתהפך תמיד ממחשבת רעה אחת אל רעה [illegible] רעהו וזהו תהפוכו' בלבו ומי יתנו והי' בתוך תפוכיו [illegible] הנמלה תנהג בהנהגה לפרש שלו' ואיש און מחשבותיו אך להרע ולשלח מדני' : גם"כ להיותו משלח מדני' סוגה שלו' גם בשמים ממעל לא ימצא לו מלאך מליץ דורש שלומו להאריך לו רק כתאום יבא אידו כי פה אחד ישאילו עליו מיד ולהיותו בליעל אפיקורס ישבר ואין מרפא לעולם כי אין לו חלק לעה"ב : או יאמר אדם בליעל כי עם היותו אדם גבוה מעל גבוה מגדר הנמלה ימצא בו דבר בליעל ורשע ועם היותו איש בעל תואר חשיבות ימצא היותו און בעל איכות להונות את הזולת · או קרוב לזה מה יסכן לו יקרת אדם אם יתואר אחר דבר בליעל [illegible] בליעל וכן המעלה לתואר איש אם הוא בשם לווי של און ומה לו עוד תלונה שאחזו אל הנמלה ומה גם שהרע מעשיו בעקשותו לרמות ולשלח מדנים הפך הנמלה האוהבת רעותה כמותה ומבקשת שלו' ורודפהו וכל הדרכים האלו אשר אחזת הנמלה בקלה האחר הטיב היא מנגדה ואוחז בקלה לך הנני הרע ובזה סר תלונתו על אשר הוריהו מוסר מנמל' אחר אשר הוא גרוע ממנו · וקרוב לזה לרז"ל דשב"א אומר עלוב הוא האדם הזה שצריך ללמוד מהנמלה אלו למד ועשה עלוב היה אלא שצריך ללמוד מדרכיה ולא למד :

שש הנה שנא ה' וגו' · יאמר הלא כתבתי לך כי גדלה מאד רשעת משלח מדנים אל תתמה על החפץ כי הלא דע לך כי שש הנה מדות רעות המשתלשלות מב' סרסורי דעבירה עינא ולבא והקשה שמכולן היא משלח מדנים והענין כי להם תכלות ברע קרא רום עינים ורוע מדה המתייחס אל הלב הלא היא היותו חורש רע בכל עת · ואמר הנה קשה הנמשך מן הלב מהנמשך מהעין כי ג' ימשכו מהעינים ג' מהלב שהן שש והנה שקולים לכולם ולומר שש הנה שנא ה' אך מהלב תמשך עוד רביעי' שימלאו בה מנין שבע והיא קשה מכולן כי הוא תועבת נפשו ופי' ואמר עינים רמות שהוא בהביטו באשת רעהו וכיוצא ומזה תמשך שנית והוא לשון שקר שאם יאמר לו בעל או אשר יוכיחנו למה תביט ברע הלא יעקר ויאמר לומר כי שקר ענה בו וממנה אל השלישית כי מקנאת חמת גבר כי יחם לבבו יכנו נפש או אם יתפש כגנב כי יבא הביתה לעשות רע וירא כו בעלה יקום עליו וימיתהו [illegible] גוף אשה יתעתד על פי דרכו לעבור לא תרצח ועל השלישית הזאת הנמשכת מהשנים אמר וידים שופכות דם נקי אך מהמדה המתייחסות ללב תמשך עוד רעה חולה מזו כי זולת שהם ד' ומהענין ג' יש עוד אחרת כי [illegible] שופכות דם נקי ה' וממנה ימשכו דם ב' נקיים והוא כי הלב חורש מחשבות און גם כי לא יבא אל הפועל לא יבצר מהמשך רעה שנית והוא שיהיו רגלים ממהרות לרוץ לרעה אשר זמם לעשות : ומזה תמשך שלישית והוא כי [illegible] כוזבים כי אשר ירהבו במרוצתו אל מקום זמה יפירו כי רעה בלבבו ויוכיחהו על רוע דרכו אשר ירוץ לרעה אז יצטרך להפיח כזבים כי לא יספיק לשון שקר כאשר ברמות העין כי שם אין צורך להרבות כזבים כי לא היה פועל [illegible]

בעלם

כ נְצֹר בְּנִי מִצְוַת אָבִיךָ וְאַל־תִּטֹּשׁ תּוֹרַת אִמֶּךָ׃ קָשְׁרֵם עַל־לִבְּךָ תָמִיד עָנְדֵם עַל־גַּרְגְּרֹתֶךָ׃ בְּהִתְהַלֶּכְךָ תַּנְחֶה אֹתָךְ בְּשָׁכְבְּךָ תִּשְׁמֹר עָלֶיךָ וַהֲקִיצוֹתָ הִיא תְשִׂיחֶךָ׃ כִּי נֵר מִצְוָה וְתוֹרָה אוֹר וְדֶרֶךְ חַיִּים תּוֹכְחוֹת מוּסָר׃ לשמרך

טור ברי פוקדנא דאבוך ולא תיטעי נימוסא דאמך׃ קטורינון בלבך תדירא וכרוך אינון בצוורך׃ במיזלך תיתדבר עמך במדמכך תתנטר עלך ותתעיר היא תהוי רציך׃ מטול שרגא הוא פוקדנא ונימוסא נוהרא ואורחא דחיי מכסנותא ומרדותא׃ דתינטריך

ותורה ה' וסימ' כי שפתי כהן · הוה על הוה · ויקם עדות · כי נר מצוה · ואת שבת קדשך נתת ·

רש"י

נצור בני מצות אביך · ענדם לשון קשר הוא · כמו אענדנו עטרה לי: בהתהלכך תנחה אותך · כמו תנהיגך · בשכבך כקבר · והקיצו' היא תשיחך · לתחיי' המתים לעמוד בדין · היא תשיחך תלין בעד': כי נר מצוה ותורה אור · כמו שהאור מאיר לעולם תמי' כך התורה עומדת זכותה לעולם אל האדם וזכות מצוה לפי שעה כאו' הנר · דבר אחר כי נר מצוה וגו' · מצות האב הוא נר כל מי שמקיים מצות אביו כאלו כוטל נר בידו להדליק במקום אשך ואם אבד שום דבר שם הוא מוצאו לאורו · וכן מי שהוא מקיים הוראת אמו הורה היא לו וכן הוא אומר אל תטוש תורת אמך · וכן הוא ודאי שמקרא זה מדבר במצות אביו ואמו דכתיב תקלל אביו ואמו ידעך נרו באשון חשך · ואם נר של אדם כוהה כשאין מקיים מצות כמצא כשמקיים מצוה מאיר נרו · ר' יוסף קרא' · ודרך חיים תוכחות מוסר · תוכחו' המוסר הם מטים את האדם לחיים כמצא שהם דרך החיים:

רלב"ג

הי"א הוא להודיע שראוי לאד' להרחיק העצל' ורבוי השינ' והשכיב' כמשפט העצל כי זה ממה שימנעהו מהשג' שום שלימות גם די טרפו לא ישיג אבל ראוי לו שיכהג בזריזו' לקנו' המעלה והטרף בעת אשר תמצא ידו ויפלם לו זה הזריזות בהתרחקו מהשינה לפי מה שאפשר לו וזה ממה שיגיע אלין בזאת התחבולה והיא שכאשר יחזקהו הוכם שינה יתנמנם מעט בזולת שכיב' כי בזה יסיר בקלו' ויסתלל בכמו זאת התחבולה להרחיק השינה על שכאשר ייסן תהיה שנתו מעוטה וכאשר ילאו כחותיו מרוב היקיצה ישכב מעט ויחבק ידיו ר"ל שישבו' מכל מלאכה ותנועה כי בזה יסור לאו' כחותיו כאילו כתן שינ' לעיניו וזה מבואר מאד מן התים: הי"ט הוא להרחיק השקר ולזה אמר כי מי שהוא אוהב השקר הוא רשע כי זה יביאהו לחטאים גדולים והם בדעו כי ההבחו השקר תסבב שלא ידרוש האמת ברעות ותהם במדו' כי בזה ימשך שיהיה תמיד שקר בפיו ויסתדל אל שיביא האנשים להאמין מה שאינו ברמיזותיו ובקריצותיו במקומו' שלא יוכל לדבר והמשל שאשר יאמר על אדם דבר שאינו הגה יקר' כשידבר מה שאיספר שיובן ממנו באופן מה שאמר האחר עליו אז ירמוז לאנשים שיקחו עדות מזה על אמתו מה שאמר

אבן עזרא

נצור בני · בלב שלא תשכחנה · תנחה אותך שלא תגוף באבן רגליך · תשמור שאינך יכול להשמר בעת תנומתך · והקיצות והטעם אף אם אין מדבר פיך בהקיצך היא תשיחך כדי שלא תפחד: כי נר · כי המצוה כנר להאיר לפניך · כענין מצות יי' ברה מאירת עינים והתורה כאור ללומדיה והכסיל בחשך הולך · ודרך חיים והחכמה לאדם המקבל היא דרך שיחיה בה: לשמרך

מנחת ערב

בעלם במרוצתו לרעה ודילו להשמט ולומר כי לא שסביה משתכל רק אל מקום גרוב אליה אך בהמועת מרוצתו כירנה היא יצטרך לישמט הפיח ושלשל כזבים רבים והמצאות כוזבת ומה גם כדרך הדם כוזב שיתפס כי אין לשקר רגלי' ולתקן ולהעמיד כזב א' צריך להמציא כזבים רבים וזהו יפיח כזבים התוים ומשתלשלות זו בזו כל"א השיה ביטע יפיח לו שהו' מלשון פח והאיזה ולא ימר שקרים כהומרו לשון שקר רק כזבים כנודע ההפרש שבין זה לזה כי שקר יקרא ההפשרי יהי' כדבריו רק שלא הירע כן וכזב הבלתי אפשרית

לִשְׁמָרְךָ מֵאֵשֶׁת רָע מֵחֶלְקַת לְשׁוֹן נָכְרִיָּה׃ כה אַל־תַּחְמֹד יָפְיָהּ בִּלְבָבֶךָ וְאַל־תִּקָּחֲךָ בְּעַפְעַפֶּיהָ׃ כִּי בְעַד־אִשָּׁה זוֹנָה עַד־כִּכַּר לָחֶם וְאֵשֶׁת אִישׁ נֶפֶשׁ יְקָרָה תָצוּד׃ הֲיַחְתֶּה אִישׁ אֵשׁ בְּחֵיקוֹ וּבְגָדָיו לֹא תִשָּׂרַפְנָה׃ אִם־יְהַלֵּךְ אִישׁ עַל־הַגֶּחָלִים וְרַגְלָיו לֹא תִכָּוֶינָה׃ כֵּן הַבָּא אֶל־אֵשֶׁת רֵעֵהוּ לֹא יִנָּקֶה כָּל־הַנֹּגֵעַ בָּהּ׃

לא

דְּתִנְטְרָךְ מִן אִיתְּתָא בִּישְׁתָּא וּמִן שְׁעִיעוּתָא דְּלִישָּׁנָא דְּנוּכְרִיתָא׃ לָא תִירוֹג שׁוּפְרַהּ בְּלִבְּךְ וְלָא תְשַׁרְגְּגָךְ בִּגְבִינוּתָהָא׃ מְטוּל דְּרַדְמְיָא מִלְּתָא זָנִיתָא הֵיךְ גְּרִיצְתָּא דְּלַחְמָא וְאִתַּת גַּבְרָא נַפְשָׁא יַקִּירְתָּא צָיְידָא׃ דִּילְמָא סָיֵים בַּר נָשׁ נוּרָא בְּעוּבֵיהּ וּלְבוּשֵׁיהּ לָא יָקֵיד׃ אִי דִּילְמָא מְהַלֵּךְ גַּבְרָא עֲלַוי נוּמְרֵי וְרִגְלוֹי לָא מִתְכְּוֵין׃ הָכְנָא מָה דְּאָעֵיל עַל אִתַּת חַבְרֵיהּ לְמִיגּוּר עִמָּהּ לָא נִזְכֶּה כָּל מָאן דְּקָרֵיב בַּהּ׃

לא

רשי

לשמרך מאשת רע · ההורה תשמרך מאשה של מהבג רע ועל כרחם לא דבר שלמה אשה רעה אלא כנגד ע"א שהיא שקולה כנגד הכל · שאם תאמר אשה זונה ממש מי כל שכרה ושבחה של תורה ששומרת מן הזונה לבד' אלא על כרחך זו עבודה אלילים שהיא חמורה כנגד הכל · מחלקת לשון · מטחות עיניה של לשון נכריה : ואל תקחך · ואל תטיל חכמתך מגוך בעפעפי עיניהם שקורצת בהם בעפעפיה : כי בעד אשה זונה עד ככר לחם : ליד עניות והוסר כל טוב : היחתה איש · היסתב גחלים איש בשפולי בגדים ולא ישרפו כל לשון חתיית גחלים לשון שאיבה הוא כמשמעו כשממלא הכלי בתוך המדור' : אל אשת רעהו · כמשמעו · ואף על ע"א יש לדרשה שהי' מיוחדת לעמי' ולא לך :

לא

רלבג

לשמרך מאשת רע · מהמשך לפתוי אשת איש לנאף עמה מלד העונש הנפלא אשר הטילה התור' במסות וגם בספוריה במה שזכר' מענין אבימלך ופרע' על דברי שרי אשת אברם והנה קרא זאת האשה אשת רע להורות כי הש"י לא יתן כמו זאת האשה המנאפת לטובים וקראה נכריה לפי שאינה אשתו אבל היא אשת איש אחר : אל תחמוד · יופי האשה המנאפת בלבבך ואל תקחך בעפעפיה אשר נורך הבטתה בהם מושכת האדם לחשוק בה : כי בעד אשה זונה · כי בעבור אשה זונה יבא איש עד ככר לחם ר"ל שלא ישאר לו מהונו כי אם ככר לחם כי יאבד הונו בה כאמרו ורועה זונו' יאבד הון והכ' ראוי לאד' להשמר מאד מנפול במצוד' כי ככר יש לה כח לצוד נפש יקרה מצד קלו' התפתות האדם אל המשגל : היחתה · הנה רמז שאי אפשר שיהיה איש חותה אש בבגדיו ולא תשרפנה בגדיו : אם · או שילך על הגחלים לא תכוינה רגליו : כן הבא וגו' לא ינקה · שלא ישיגהו עונש נפלא ראה והתבונן איך הוא מגונ' מאד ענין הניאוף הנה · לא

אבן עזרא

לשמרך התוכחות הם לשמרך מאש' רעה שהיא קשה מכל העבירות שהיא גורר' הרעות · מחלקת תאר לאשה שהדבר לשונה בחלקות ונכריה תאר הלשון · ואל תקחך מן המוסר · בעפעפיה בעבור יופי עפעפיה והם העינים : עד ככר לחם · יאבד ממנו עד שהוא צריך לשאול מן הבריות ככר לחם · ואשת איש תצוד נפש הנואף עמה ואמר יקרה בעבור שהיא מצולה מאור השם · תצוד כי היא תצוד כעניין מצודדות את הנפשות : היחתה · פי' נושא או מביא והטעם באש הבגדים תשרפנה והרגלים תכוינה : כן · הנואף ינקה שפי' יכרת מן ונקה לא אנקך :

לא

ואשת ו' וסימ' נמסר בישעיה סימ' נ"ד · ובגדיו ד' וסימ' נמסר בסדר תצוה · יהלך ג' וסימ' צדק לפניו יהלך · בחקתי יהלך ומשפטי שמר · אם יהלך איש על הגחלים · וא' ויהלך אט :

ר' מנחם המאירי

למצוה והאורה לתירה ליתרון מעלת התורה והוא מה שאמרו רבותינו ז"ל מצוה בפני תורה כנר לפני אבוק · ויש מפרשים כי כר מצוה רמז למצות האב ר"ל לתוכחת האב לבנו ותורה אור לתורה פתם בכללה ותוכחת האב דמה לנר שהוא כלה בכלות תוכח האב במותו והתור' כשמש כענין לעולם יי' דברך נלב בשמים וכן שהנר לא יאיר למרחוק כתוכחת האב בבני ביתו והתורה תאיר לכל העולם כשמש בחצי השמים ואמר ודרך חיים תוכחות מוסר ותוכחו' מוסר הוא שם כפול כמו אדמת עפר ורולה שתוכחות המוסר לשומעיהם הם דרך חיים · והתחיל עתה בספור תוכחת האשה ואמר לשמרך מאשת רע כלומר שהתוכחת ישמרהו מאשת רע ורע הוא שם לא תאר כלומר אשה שיש בחברתה רע וכן מחלקת לשון הנכריה ר"ל רבות דבריה וערבותם ונכריה תאר ללשון לא לאשה כי באשת איש הוא מדבר ואין צורך לנכריה אלא שהוא תאר ללשון ונכריה ר"ל שמתנכרת לבעלה ומעתה הזהר בזה ולא תחמוד יפיה בלבבך ר"ל שלא יעלה ענינה במחשבתך ואל תקחך בעפעפיה ר"ל שלא תסיר לבך מאחרי בנועם הבטתה שהוא אחד ממיני היופי כמו שאמר עיניך יונים ושאר מיני היופי בצורת הפנים ותכונת האיברים וגובה הקומה וערבות הקול והדור השער ושאר הפרטים שבכללו בהפכה בשיר השירים ככללו באמת יפיה ואמר כי בעד אשה זונה עד ככר לחם ר"ל כי בעבור אשה זונה יבא התאוה אחריה לתמיון עד שיצטרך לחזר על הפתחים אחר ככר לחם ואחר ואשת איש נפש יקרה תצוד · כלומר תסבב להנפש להלכד ברשת האבדון כענין מצודדה הנפשות ונפש יקרה לא כאמר על פרט אבל הוא דבר השוה לכל נפש שכל נפש תקרא יקרה מצד הצור אשר ממנה חוצבה או רצה שאפילו הנכבד והחשוב ילכד בה · ואמר היחתה איש אש בחיקו ובגדיו לא תשרפנה ויחתה מבנין הקל ובא כדי יעשה ופירושו יבעיר מלשון גחלים אתה חותה על ראשו כלומר היבעיר איש אש בחיקו ובגדיו לא תשרפנה וכן אם יהלך איש על הגחלים ורגליו לא תכוינה כן ענין הבא אל אשת רעהו שלא ינקה כל הנוגע בה אבל ישא עונו · וזה שהמשיל ענין אחד בשני נושאים האחד היחתה איש אש בחיקו וכו' והשני אם יהלך איש על הגחלים וכו' · לפי הנגלה הוא כפל ענין ללא צורך אבל לפי הנסתר יראה לי שהוא אין כונתו בענין האשה לבד אבל בבקשת כל חומר כענין כלל מנהג החומר הבלתי כאות וידוע שיש מהם מוכעים שלימות המדות ועל כן אמר תחלה ובגדיו לא תשרפנה והבגדים הן קנין לגוף לא עצם הגוף וכן המדות ולכן כמשלו לבגדים קליעות כל בגדותיך · הבגדים הצואים והלבש אותך מחלצו' ורבותינו ז"ל דרשו וירח את ריח בגדיו מלמד שריח בגדותיהם של צדיקים מעין העולם הבא ואחר כך רמז אל שלימו' השכל שהאחר קודם לו בזמן ובטבע ועליו אמר ורגליו לא תכוינה כלומ' שתגיע עדיו ויבהל · ואמר לא יבוזו לגנב כי יגנוב למלא נפשו כי ירעב ואמר זה להפליג בהפלג' חרפת הנואף ועכשו בזה ובבא ואמר הנה הגנבה עם היותו עון גדול מכל מקום לא יבוזו לו תכלי' הבזיון שידיכוהו שלחסרון מאכלו עשה ולמלא נפשו כלומר לא יבוזו הבריות לגנב כל כך אבל יאמרו כי יגנוב למלא נפשו כי ירעב כלומר כאשר ירעב וכן שאם נמצא אין בעל הגנבה משתדל במיתתו שלא שמתפיים עמו ואף כשישלם הרבה יותר מן הראוי או שיצטרך לו כל הון ביתו לתשלומיו מכל מקום דבר הכיתן להשבון ולפיום הוא וכן שמתכפר לו בכך אבל נואף אשה הוא חסר לב באמת ולא יעשכה דק מי שלא יחוש להשחתת נפשו העונש הנלחי וכן שכל העולם מבזים אותו שאין בו צד להתכללות כדרך הגנב שתולין בו מצד החסרון ולכן אמר נגע וקלון ימצא וכנגע רומז אל העונש וקלון אצל הבריות וחרפתו לא תמחה לא לשמים ולא לבריות · וכן שבעל ריבו משתדל בהריגתו כמו שיוכל כי קנאה חמת גבר כי הקנאה שהוא מקנא לו שבת חמת הבעל ולא יחמול ביום נקם · ר"ל ביום שיזדמן לו לנקום נקמתו וכן לא ישא הבעל פני כל כפר להצילו בשבילו ולא יאבה כי תרבה שוחד כלומר שאינו דבר הכיתן להשבון ומחילה ועד כאן דבר בעולם המגיעו ורבותינו ז"ל דרשו הענין על ע"ז וקורא אותה אשת איש לפי שהיא מיוחדת לעם נכרי אשר חלק יי' אלהיך אותם לכל העמים והוא קרוב לנסתר ואחר התחיל לדבר בסמור דרכי התורה והקדים גם כן כתיה להעירו לקבל דבריו ואמר בני שמור אמרי ומצותי תצפון אתך · וכבר ביארנו ענין תצפון אתך ואמר שמור מצותי וחיה כלומר ותחיה ותורתי כאישון עיניך מוסב על מלת שמור וכן שמור תורתי שמירה מעולה כשמירת אישון העינין שהוא האבר היותר חביב שבאדם ואמר על דרך משל על מצותי ותורתי קשרם על אצבעותיך כלו' במקום בכראה שתזכרם תמיד ועם זה כתבם על לוח לבך שהוא העיקר על דרך והיו עיני ולבי שם · וכן תנה לבך לי ועיניך דרכי תצורנה · הב לי לבך ועיניך · ואנא ידע דאת די לי · אמור לחכמה אחותי את כלומר שתקשור באהבתה קשר אהבת הקורבה שלא תפרד · ומודע לבינה תקרא · מודע ענינו חבר שיש לו עמה מתיקות חברה ושיכות והיא אהבה חזקה ואמר שתהיה אהבתי חזקה כאהבת החברה והזכיר אהבת החברה לחוזק האהבה כל עוד שהיא נמשכת אלא שמצד שלפעמים היא מתפרדת הזכיר אהבת האחוה שאינה מתפרדת כלומר שתהיה האהבה חזקה ושלא תפרד והתחיל בתוכחתו ואמר לשמרך מאשה זרה מנכריה אמריה החליקה כלומר שמור מצותי ולא תשמר מאשה זרה ואמר כי בחלון ביתי בעד אשנבי נשקפתי וארא בפתאים אבינה בבנים נער חסר לב עובר בשוק וכו' · בנשף בערב יום והנה אשה לקראתו וכו' · התחיל לספר ענייני הזונה ותכונת דבריה איך היא יודעת לפתות ולרצות לב הסכלים ואיך הם נראים נדחים בחלק שפתיה וספר הענין כאלו הוא בעצמו ראהו מחלון ביתו ומאשנבו להפליג באזהרה ולחזק התאמתות הדבר אצל השומע שיאמין בו כל כאלו הוא בעצמו ראה אבל הכל משל לראיה שכלית וידיעת הדבר בבריא שהוא כן והוא אמרו כי בחלון ביתי ובעד אשנבי נשקפתי כלומר שהייתי מביט דרך שם ומעיין בדרך ואשנב כאמר על חלון קטן ובאה מלת נשקפתי מבנין נפעל לחוזק ההבטה כמו הנכדברים בך כי נשבעתי ואח ואראה בפתאים ר"ל התבוננתי בהם וכן אבינה בבנים ר"ל הבחורים וראיתי יוצא מתוכם נער חסר לב והוא קורא אותו חסר לב על שם פעולתו שהיא פעולת פתי וחסר לב ואמר עובר בשוק אצל פנה ר"ל אצל פנתה כי הה"א במפיק וכמהו ארוכה מארץ מדה כמו מדתה · ודומיהם וגורם לבלות שאול כמו צורתם · וכן לוכד חכמים בערמה · וכן כספם כתבונם · ואצל שהזונה ברוב עומדת בקרן זוית אצל פנה · ודרך ביתה יצעד · כלומר שמכוין צעדיו ופסיעותיו לדרך ביתה · בנשף בערב יום · פי' נשף לילה כמו ויקומו בנשף ובערב יום פי' כפל הענין ויש מפרשים אותו כמו מקור כמו בערב באישון לילה ואפילה · פי' באישון לילה בשחרות הלילה כמו באישון חשך שפירושו בשחרות וחשך והנה אשה לקראתו כלומר שהקדימה לצאת לקראתו · שית זונה ונצורת לב · נראה לי לפרש שית זונה פסיעות הזונה ודרך הלוכה שמדקדקת בפסיעותיה · מענין ושם דרך · ויש מפרשים שית זונה תקון זונה והוא חסר בית כלומר בתקון זונה ובקשוטיה כענין ותשם בפוך עיניה שפירושו לדעת

קנת

אבן יחייא

לשמרך וגו' כי במעלת המדות תשמר מלבאיך עם הישראלית אשת הרע והרשע השוכל זנות לאהבת המועיל · ומחלקת לשון נכריה שאינה מזרע ישראל כבנות מואב כבעל פעור ודומיהן · שאהבת הערכו' הלז הוא הפכי למעלות הכו' השכליות · יען כי זנות יין ותירוש יקח לב שהוא השכל · אל תחמוד וגו' ויעזרך התורה והחכמה שאל תחמד יופיה בלבבך · ושאל תקחך בעפעפיה · כי כח האשה אשר בה תמשך האנשים ברשתה הוא בחן עיניה ויופיה · והאל יתברך יעזרהו כי הבא לטהר מסייעין אותו הן מגדו כי לא יתמדה · והן מגדה כי לא תמשך ללכדו בעפעפיה · כי בעד אשה וגו' ואל תחשוב כי התועלת הלז מהמעלות הכו בשמורך מאשת רע והנכריה הוא דבר מועט · כי הוא תל שהכל תלוי בו ואשריו ואשרהו הבילול מידה' יען כי היא מורישה ללכוד ברשתה העוני בעולם הזה · והעוני בעולם הבא · כי בעד ובסבת אשה זונה יעני האדם עד בואו לשאול ככר לחם איה על הפתחי' ואשת איש נפש יקרה תצוד ותהיה סבת הכרתתה בעולם שכלו טוב · והנה יחס העוני בעולם הזה לזונה אף שלא תהיה בעולם נעל · ויחס העוני בעולם הבא לאשת איש שגדול עונה מכשוא מה שאיכו כן חטא הפנויה ווזה · היחתה וגו' רוצה לומר כאשר הוא מהכמנע שיחתה איש אש בחיקו ובגדיו לא תשרפנה · ושילך איש על הגחלים ורגליו לא תכוינה · כן הוא מהכמנע שהבא אל אשת רעהו · ואפילו הנוגע בה אף כי לא בא עליה שינקה מעונש וכפי גודל החטא · וזה יען כי הוא חוטא בכנגד ומושב כנגד רצון האל בדבר עיקרי שהאל הבדיל את עמו ישראל מן התועים · והבדילם מן המאכלות אסורות המטבות לב ושכל האדם ומוטמות אותו · והבדילם מערלת אבר המשגל ומהדם הנכרר בערלה ההיא · אשר צוה שימול ביום השמיני בברית קדש · למען לא יהיה הגולדים אדומיי וכוסף לתאות הגשמיות · ולטעם זה גם כן הבדילנו מן הדם הכדותיי · והבדילנו מן העריות · כי רצה בעניניס מלאכותיים לזכך החמר הגשמיי העכור מישראל למען יהיה מוכן לקבל השפע הנבואיי · והרשע הלז רצה לעשות כלאים בטין הקדוש הישראלי ולהוליד ממזר שקבל ה' המתועב ממנו להיותו מהכמנע חול עליו חכמה ומדו' טובו' לעיב תמרו המותעב משרים ואכשים ומהטבע :

לא

קב ונקי

לשמרך מאשת רע · ר"ל המכוונת לעשות רע · וטעמו מצד עבות ומצות התורה תהיה נשמר מהאשה אשר כוונתה רעה · ולפי שהיא בעלת לשון חלקות ודברים מסודרים לפתות האדם יאמר שתהיה נשמר באופן שלא תכשל בחלקלקות לשונה · וקראה נכריה או מפני שהיא מזנה תחת בעלה ונכריה לבעלה · או מפני שהיא נכריה לבועל : וי"מ נכריה מהדת · ובעלי הלשה שנכריה תאר ללשון שהם דברים נכרים מהמחשבות שהאשה נודרת לבעלה · ואחרים פירשו לשמרך מאשת איש רע הוא טעם לשמירת התורה והמצות שישמרך מאשת איש רע ר"ל שלא תקח אשה כמו האנשי' הרעי' שלוקחי' נשים מנאפות כי בת פלוני לפלוני תלוי בבת קול ובזכותא תליא מילתא וכן ישמרך מהזווג עם הנכריה בבעילה בעלמא : ופירש שהתורה תעזרך כדי שלא תחמוד יופיה בלבבך החשוב ואל תקחך ולא תפתה אותך מצד יופי עיניה ושאר דרכי הזונות · וי"מ ואל תקחך ר"ל לא תגזול חכמתך ממך גם שים לה יופי : כי בעד אשה זונה · בעד כמו בעבור · והטעם שההולך אחר עצת הזונה ירד מנכסיו עד שיצטרך לשאול בפתחים ככר לחם · והענין מפני שיוציא עמה כל נכסיו בדרך הזונים ; ואשת איש · לא די שתאבד הנכסים אלא ג"כ תמית נפשו מחיי העולם הבא · ותצוד ענייננו ממית כמו לצודד נפשות · או יאמר הנפש שהיא יקרה קודם לכלה אותה ברשת בהיס : היחתה איש · יחתה לשון גבורה והדליקה לכן נקרא הכלי שמבעירין בו האש מחתה · או הוא לשון שבירה מפני שימלא הכלי מתוך התבערה ועשמו כמו שהוא רחוק להמלא מים איש את בחיקו ובגדיו לא תשרפנה · וכן רחוק שיהלך איש על הגחלים יחף ורגליו לא תכוינה : כן רחוק ונקנע שימלא איש אשת רעהו ורינקה הכהגע בה או מקרוביו וקרובי האשה באופן שיקחו קחתו ממנו · וכ"ש שיש למעלה מין ואשה אל סובאיו ולא ינקהו :

מנחת ערב

כמש"זל ההולך בדרך ואין עמו לויה יעסוק בתורה · בשכבך תשמור עליך כאז"ל במי ששוכב ומתירא משדים יקרא ק"ש ואז"ל כל העוסק בתורה מזיקין בדילי' ממנו שנ' ובני רשף יגביהו עוף ואין רשף אלא מזיקי' ואין עוף אלא תורה כדאי' בברכות והקיצות היא תשיחך כיון ששכבת מתוך דברי תורה אף כשתיקץ אין לך לדאוג מבשורה רעה כי היא תשיחך ותמליץ בעדך שלא יגע בך רע כמש"זל על פסוק ושבע ילין בל יפקד רע כל הלן מתוך ד"ת אין מבשרין אותו בשורה רעה :

כי נר מצוה וגו' כי ידענו שזולת עסקו בתורה אין המצוה מאיר כי הלמוד מביא לידי מעשה וזולת הלמוד א"א לעשות המצוה כתיקונה כמ"ש למעלה וז"א כי נר מצוה והוא כי נר יקרא בכל המקרא הכלי שבו הפתילה כד"א ועשית את נרותיה שהן הבזיכין לומר כי נר בלי אור היא המצוה בהיותה משוללת תורת ה' והתורה היא אור נר המאירה עיני עושה המצו' אשר נעלמו מעיני הבלתי עוסק בתורה רק במצות לבדן וא"כ מכל זה הבחר ותקרב גם עסק התורה עם עשיית המצוה כמ"ש למעלה וש"ת הלא יקשה ממני עול התורה על עול מצות כי הלא התעסקי במצות הלא חפצי גם לרצות יי' בעה"ב והנה אינני נקנה זולתי על ידי יסורין כי הוא מהג' דברים שלא ניתנו אלא ע"י יסורין תורה וארץ ישראל ועה"ב והנה בעסק המצות יש לי האחד היא עה"ב ויהיו לי יסורין ואם גם אעסוק בתורה הלא יוכפלו אלי א' מפאת העה"ב שנית מפאת התור' ומי יעמוד · אל תחוש כי הלא ודרך חיים תוכחת מוסר כי בשניהם תהיה בטוח בעצם בחיים הנצחיים כאלו אתה הולך מעתה בה והו ודרך חיים הם ב' תוכחת של מוסר תוכחת שמצד העה"ב שע"י מצות ותוכחת שע"י התורה וז"א תוכחות לשון רבים ולכן אל תקוץ בם :

אל תחמוד יפיה וגו' למה שעריות יצרו של אדם מזומן הנה צריך ג"כ באל תחמוד יפיה בלבבך כלו' לא לבד תמנע מלחמוד את עצמה כי אם גם את יפיה לא תחמוד בלבבך לומר מי יתן והיה לי אשה כאשה פלוני שנמצאה' בלתי חומד אותה אלא יפיה בלבד ובעסוקך כן לא תקחך בקריצות עפעפיה כי לא יכנסו רמיזותיה בלבבך אחרי שגם יפיה לא חמדת וזהו ואל תקחך כלו' כי אם תחמוד יפיה הכ"ל חלקת לשונה כי אם רמיזות עפעפיה בלבד יספיקו לא בלבד לחמוד את עצמה בלבבך כי אם לקחתך בעצם במצודת' : ואל יקשה בעיניך לומר האם בעד אכני מאיש שתקחני בקריצו' עפעפיה הלא אין זה רק לחמד הדקים מתורה ומצות

ומפי

ל לא־יָבוּזוּ לַגַּנָּב כִּי יִגְנוֹב לְמַלֵּא נַפְשׁוֹ כִּי יִרְעָב׃ וְנִמְצָא יְשַׁלֵּם שִׁבְעָתַיִם אֶת־כָּל־הוֹן בֵּיתוֹ יִתֵּן׃ נֹאֵף אִשָּׁה חֲסַר־לֵב מַשְׁחִית נַפְשׁוֹ הוּא יַעֲשֶׂנָּה׃ נֶגַע־וְקָלוֹן יִמְצָא וְחֶרְפָּתוֹ לֹא תִמָּחֶה׃ כִּי־קִנְאָה חֲמַת־גָּבֶר וְלֹא־יַחְמוֹל בְּיוֹם נָקָם׃
לה לֹא־יִשָּׂא פְּנֵי כָל־כֹּפֶר וְלֹא־יֹאבֶה כִּי תַרְבֶּה־שֹׁחַד׃
ז
א בְּנִי שְׁמֹר אֲמָרָי וּמִצְוֺתַי תִּצְפֹּן אִתָּךְ׃ שְׁמֹר מִצְוֺתַי וֶחְיֵה וְתוֹרָתִי כְּאִישׁוֹן עֵינֶיךָ׃ קָשְׁרֵם עַל־אֶצְבְּעֹתֶיךָ כָּתְבֵם עַל־לוּחַ לִבֶּךָ׃

(גליון: ג' חד חס' · י' · ב' וחטאתכם מלפניך · ד' דכמי' ד' מל' · ב' ויאחסו בה · ג' ומל')

לָא לְמִתְדַּרְמְרוּ לְגַנָּבָא דְּגָנֵיב דְּתִשְׂבַּע נַפְשֵׁיהּ מְטוּל דְּכָפִין׃ וּמָן דְּמִשְׁתְּכַח פָּרֵיעַ חַד בְּשִׁבְעָה וְכוּלֵּיהּ מַזָּלָא דְבַיְתֵיהּ יָהֵיב׃ מָאן דְּגָיֵיר בְּאִתְּתָא חַסִּיר דְּרַעְיָנָא וּמָאן דְּבָעֵי דְּיְחַבֵּיל נַפְשֵׁיהּ הוּא עָבֵד לַהּ׃ מַכְתָּשֵׁי וְצַעְרֵי יָאֲרַע וְחִיסוּדֵיהּ לָא מַטְעֵי׃ מְטוּל דְּטַנָּנָא חֶמְתָּא דְּגַבְרָא וְלָא חָיֵיס בְּיוֹמָא דְּפוּרְעָנָא׃ וְלָא נָסֵיב בְּאַפֵּיהּ דְּכָל דְּיָהֵיב לֵיהּ מְהִיבָא וְלָא מִתְפַּיֵּס כַּד תַּסְגֵּא שׁוֹחֲדָא׃ בְּרִי נְטַר מֵימְרַי וּפִיקוֹדַיי תִּטְשֵׁי גַּבָּךְ׃ נְטַר פִּיקוֹדַיי וְחָיֵה וְנִימוֹסַי הֵיךְ כַּבְתָּא דְּעַיְינָא׃ קְטוֹר אִינוּן עַל אֶצְבְּעָתָךְ כְּתוֹב אִינוּן עַל לוּחָא דְּלִבָּךְ׃

אמר אימר

יגנוב ב' א' חס' וסימ' לא יבוזו לגנב · כי יגנב איש · בתרא חסר · שבעתים ו' וסימני' בסדר בראשית : תמחה ב' וסי' וחטאתכם מלפניך נגע וקלון ימצא : ולא יחמול ד' וסי' ואחרי כן נאם יי' אתן את צדקיהו מלך יהודה · וישלך עליו ולא יחמול · יסבו עליו רביו · כי קנאה חמת גבר : יחמול ד' מלאי' וסימ' בחבקוק סימן א' :

רש"י

לא יבוזו וגו' · ונמצא ישלם וגו' נואף אשה וגו' · שלשתם מחוברין בדבור אחד אם יגנוב הגנב גנבה אין לבזותו כל כך כמו הנואף · למה כי לרעבון נפשו הוא עושה ואולי אין לו מה יאכל · וכשנמצא יש לו תקנה בתשלומין ולכל היותר שבעתי' ישלם כלומר תשלומי כפל הרבה ואפי' חמשים על אח' · ויש מפרשים שבעתים כמו גונב שור וכליו וטבחו שמשלם חמשה בקר ותשלומי כפל על הכלים : את כל הון ביתו יתן · ואפילו צריך למכור כל אשר לו על זה מכל מקום יש לו תקנ' ומחילה כי מחמ' רעב עשה אבל נואף אשה חסר לב הוא שהרי לא לרעבון עשה · ומשחית נפשו הוא יעשנ' הזמה : כי קנאה מתקנא בו להפרע בו חמתו של הקב"ה שהי' גבור על כל · ולא יחמול ביום נקם : לא ישא פני' · לכל ממון לכפר על אשר כפר בו ונדבק בע"ז · ורבותינו דרשו לא יבוזו לגנב · זה המתגנב מאחר חבירו והולך לבית המדרש ועוסק בתור' · ונמצא ישלם שבעתים · סופו שמתמנ' דיין ומורה הוראו' שאין שבעתים אלא תורה שנ' מזוקק שבעתים · נגע וקלון ימצא · על ע"ז ועל גילוי עריות הנגעים באים : בני שמור אמרי ותורתי כאישון עיניך · שחור של עין שהוא דומה אשוך כמו אישון לילה : ומודע

(גליון: יגנוב ב' חד חס' כי יגנוב איש)

רלבג

לא יבוזו · האנשים לגנב כי יגנוב וגו' : ונמצא ישלם שבעתים · ואם נמצא לנפשו המזון בזולת הגנבה הנה יענש על גנבתו בשישלם על אחד שבעה גם כל הון ביתו יתן או יהיה הרצון בזה והוא יותר נכון שאם נמצא הגנב בבית בעל הגניבה הנה יתפייס עם בעל הגניבה בשישלם לו על אחד שבעה גם יתן לו כל הון ביתו ויניחהו ובכפרו יתרצה לו בעל הגניבה בלי ספק ולזה הוא מבואר שלא ישיגהו בזה בשת מהאנשי' כאשר לקחו למלא נפשו כי ירעב גם לא ישיגהו נגע בגופו מבעל הגניבה כי בכופר ובפחד יתרצ' לו ואולם לנואף ראוי שיבוזו כי הוא לוקח לעצמו חוק הבעל וגונבו ממנו לא למלא נפשו כמו הענין בגנב אבל ישחית עצמו בניאוף בהסרו החומר היסודי ולחותו הטבעי ברבוי המשגל ולזה הוא מבואר כי נואף אשה הוא חסר דעת וזה כי משחית נפשו הוא יעשה זאת הפעולה המגונה והוא ימצא נגע וקלון וגו' : נגע וקלון ימצא · מבעל האשה אשר ימצאהו וימצא קלון מכל האנשים שידעו זה בהפך הגנב הגונב למלא נפשו והנה זה הקלון הוא חזק ומתמיד עד שלא תמחה לעולם חרפתו ואמרו כי ימצא נגע המתגבר על הנואף עם אשתו כי קנאה חזקה ולא יחמול עליו מלהכותו מכת אכזרי באי זה נקם שיוכן לו להנקם ממנו וא"ת שיתרצה בממון כמו הענין בגנב הנה לא ישא פני כל כפר ולא יאבה כי תרבה שוחד : בני שמור אמרי · בלבבך והם ספורי התורה ומצות התורה תצפון אתך לשמרם : שמור מצותי וחיה · מצות התור' ותשיג החיים הנצחיים ושמור תורתי כשמרך אישון עיניך ולא די לך במצות שתשמר' בלבבך אבל צריך וגו' : קשרם · אבל צריך שתקשרם על אצבעותיך לעשות אותם ואמר אצבעותיך כטעם אמרו מעשה אצבעותיך · כתבם על לוח לבך שיהיו בזיכרך תמיד : אמור

אבן עזרא

לא יבוזו · אנשים לגונב שירעב אין לו מה יאכל כי אם יגנוב למלאת התאוה הוא גונב : שבעתים · שבע לבד וכך את הכבשה ישלם ארבעתים כענין וארבע צאן תחת השה וכן שבעתים יוקם קין והענין כאור שבעת הימים ובעבור שרוב תשלומי הגנבה הנמכרת הם חמשה וקרוב בנמצאות שנים על כן אמר שבעתים · כל הון ביתו יתן עד שישלם שבעתים וכבר אמר השם ונמכר בגנבתו אבל הנואף אשת איש הוא חסר דעת כי אם ישחית אדם נפשו הוא סבב ההשחתה וזהו הוא יעשנה : נגע · השם יביא עליו נגעים כענין וינגע יי' את פרעה · וקלון שיהיה נבזה בעיני כל רואיו · וחרפתו בשכבו עם אשת איש · לא תמחה מפני בני אדם : חמת גבר · כי הקנאה מולדת החמה וגבר הוא בעל האשה כי בעלות חמתו היה מקנא בו לשכבו עם אשתו : בני שמור · על לוח לבך · שלא תשכחם : ומודע

אבן יחייא

לא יבוזו וגו' לא יבוזו כ"כ לגנב כמו שיבוזו לנואף כאשר יגנוב למלא נפשו כי ירעב · וזה יען כי התנצלות אתו · כי כל התורה נדחית מפני פיקוח נפש · וזולת זה כי יש לו תשלומין שאם המצא תמצא הגנבה ישלם פעמים רבות וכפי אשר סדרה התורה · ואף שבשילום ההוא יתן את כל הון ביתו כי עני הוא ואיבו שוה כל אשר לו בעולם רק כדי לשלם הגניבה : ויהי מה אם נכסיו יאבדו גופו ישאר נקי · ולא ידובר עוד בדב' · נואף וגו' מה שאין כן בנואף אשה כי אין לו התנצלות כגנב רק לומ' היותו חסר לב וכי נכנס רוח שטות בו · ולא כי שהו' משחית גופו כי המשגל משחית הגוף ומביא הזקנה וכל מיני חולאים וכתשובת החכם לשואל איזה העת הראוי למשגל · בשעה שתרצה להשחית את גופך · כי גם הוא משחית נפשו ויעשה השחתה · נגע וגו' כי הוא משחית את גופו והנפש הצומחת כי נגע ימצא בגופו מבעל האשה והוא משחית את כבוד הנפש המרגשת כי קלון ימצא שבני האדם תמיד יקללוהו בשוקים וברחובות · ומשחית את נפשו נפש המשכלת כי חרפתו בעולם הבא לא תמחה · כי קנאה וגו' ולא תחשוב כי יש תשלומין כגנב אשר ישלם שבעתים · כי הקנאה שקנא את אשתו היא שבת חמת הגבר הלז · אשר חמת הקנאה היא רותחת עד מאד ולא תחדל מרתיחתה עד שינקום נקמת קנאתו · ולא יחמול ביום נקם אף כי יתן לו את כל הון ביתו · באופן שהוא הכרחי שיקבל נגע וקלון בעולם הזה לעונש חטאו · וכן יקבל עונשו בעול' הבא אם לא יעשה תשובה · ולא יועיל לו ביום עברה · כי האל יתברך לא ישא פני כל כפר · ולא יאבה כי תרבה שוחד · ולכן הראוי הוא לברוח ממנה ולבלתי התקרב אל פתח ביתה : בני שמור אמרי וגו' כונת הפרשה הזאת כונת הקודמת לגנו' אהבת הערב ושבח אהבת החכמה · וזהו אומרו בני שמור אמרי ממעלת המדות · ומצותי תצפון אתך ממעלת המצות ולחשיבותם אמר בהם שיצפינם תמיד אתו שהיא שמירה יותר משובחת מהשמירה החצוניית · שמור מצותי וגו' ותכלית שמירתך מצותי ותורתי כאישון עיניך הצפון בין כתנות העיני' ומכסיה' · הוא למען תחיה החיים הנצחיים · קשרם וגו' ולכן ראוי לך לקשור המצות על אצבעותיך והוא משל למעשה המצות בידים · וכתבם על לוח לבך והוא משל למחשבה טובה לעשייתם : אמור

ר' מנחם המאירי

קצת ותתקן בפוך עיניה ויש מפרשים מלשון וחשופי שת כלו' עבס בעבותיה וכן פירש נצורת לב דקת הבטן · והעקר לפרש ונצורת לב מלשון ובנצורים ילינו ונצורי ישראל להשיב : כעיר נצורה שפירושם לשון חורבן ולב יאמר לפעמים במקום שכל מצד שהלב משכן השכל יקרא השכל על שמו קונה לב ור"ל חרבת שכל ודעת ויש מפרשים לב כמו רצון אחרי לבבכם ונצורת מלשון שמיר' כלומר באה לקראתו בחבה יתירה כאלו היא שמורה לו מרצונה ר"ל מיוחדת לאהבתו ולתשוקתו ואמנם קשר הפסוקים יורה כפי' הראשון והוא אמרו הומיה היא וסוררת בביתה לא ישכנו רגליה · פעם בחוץ פעם ברחובות · ענין הומיה ר"ל מתאוה היא לראות המיית העולם ושאון בני אדם ומתוך כך היא יצאנית וסוררת ר"ל סרה ונוטה ללכת ארחות עקלקלות הנה והנה והוא ענין בביתה לא ישכנו רגליה אבל הולכת תמיד פעם בחוץ ר"ל בשווקים מקום קבוץ ההמון או בחוץ לעיר · פעם ברחובות מקום קבוץ הנכבדים ואצל כל פנה תארוב ר"ל אצל כל פנה שהוא מקום חברותי' תארוב בחשאי לדעת מי ומי ההולכים · ורגליה לשון נקבה · וישכנו כדרך יתנו יקר יצאו שילה · ואחר שסיפר תכונתה שב לאמרו והנה אשה לקראתו ואמר שם שפגעה בו החזיקה בו · ואיפשר לפרש שאמרו והנה אשה לקראתו כלומר כי היא ידעה עת באו ומקדמת לקראתו והומיה לבקשו וסורר' ר"ל נוטה בדרכים הנה והנה עד שתמצאהו וכמוצאה אותו החזיק' בו ונשקה לו לרוב עזות' והפלג' פתויה והעיזה פניה ותאמר לו · ר"ל אלו הדברים שיזכיר והם זבחי שלמים עלי היום שלמתי נדרי · ומלת שלמים רומז בו אף בקרבנות המזבח ענין רצוי ופיוס כנגד מלת שלום וזה שהעול' כלה כליל אלא שעורה לכהנים והטאות ואשמות אמורים למזבח ובשר לכהנים והרי אין לבעלים בכל אלו הנאה של כלום אבל השלמים יש בו רצוי אצל כלם שהאמורים למזבח וחזה ושוק לכהנים והבשר לבעלים ונמצאו הכל נהנין בו · ולכן האשה משאלת שם שלמים למה שזבחיה לכו אפים כלומר התכיתי אהבה עמך ולשמוח ולהשתעשע בזבחי שלמי' והנה עתה שלמתי נדרי על כן יצאתי לקראתך לשחר פניך ר"ל לחלות פניך מפני שרוב התפלות בשחר הושאל בתפלה לשון לשחר אף שלא בשעת השחר או פירושו מצד קדימתה כי כל דבר שאדם מקדים לעשות מושאל עליו לשון זה מצד שהשחר שעה קדומה ליום כענין אקדמה פניו ורוצה בו יצאתי לקדם פניך ואמצאך ועתה אחר שמצאתיך הנה הודעתיך כי מרבדים רבדתי ערשי והגי"ת באלו המלות במקום פ"ה כי אותיות בוא"ף מתחלפות והוא מענין רפידתו זהב שפירושו הצעתו רפדתי יצועי שפי' הצעתי בערשי מצעות של בגדי זהב · ואמרו חטובות אטון מצרים שב על הערש לומר שהבגדים והכרעים חטובות ר"ל

קב ונקי

לא יבוזו לגנב · רצה לבאר חומר עון אשת איש ואמר שהגנבה עם שהוא פועל מגונה יש לגנב לפעמים התנצלות כדי שלא יבוזוהו והוא שאין בביתו לחם לאכול והרעב הכריחו לעשותו דבר זה · ומצורף בזה שלא גנב יותר מכדי ספוקו וזהו למלאת נפשו ולא יותר כי ירעב ואין לו וגם שהמעשה לו כלימה ובוז עם כל זה יש לו התנצלות מה : ונמצא ישלם שבעתים · נתן סבה שנית להקל פועל הגנב והוא שיש לו תשלומין ואמר ונמצא בידו הגנב ישלם שבעתים שהוא לשון ריבוי · ואם אין לו שבעתים יתן כל אשר לו כיון שגנב ראוי להענישו · או יאמר ונמצא שהוא עשיר ולא גנב למלאת נפשו ישלם שבעתים כיון שפלשה שנא השם · דל גאה · עשיר גנב · זקן נואף : ואת כל הון ביתו יתן · לבעל הגנבה · והכלל שיש לו התנצלות ואם אין התנצלות תשלומין : נואף אשה חסר לב · רצה לגנות חטא הניאוף יותר מהגנב שאין לו התנצלות כיון שהוא משחית נפשו ר"ל נפש החיונית שתכלה בהתמדת המשגל ותמית השכלית כי מום המשגל חרפה היא כאשר נהף האדם והאדם הרוצה להשמית נפשו יעשה כדבר הזה וזהו אומרו משחית נפשו הוא יעשנה · או יאמר בתמיה ירצה שזה האיש משחית נפשו ואין לו יכולת לעשותה והכלל שהגנב יש לו התנצלות למלאת נפשו ולא כן הנואף : נגע וקלון · רצה שהגנב כאשר ימצאוהו עם הגניבה יש לו תשלומין אבל הנואף אין לו תשלומין אבל נגע וקלון ראוי שימצא מפני שהחרפה שעשה לבעול האשה בעולת בעל אל תמחה שאינו כמו הגניבה שאין בזה חרפה לבעל הגניבה אלא חסרון יש לו תשלומין : כי קנאת חמת גבר · רצה כי קנאת איש מאשתו הוא חמה שפ[illegible]

[illegible]

אמר

מנחת ערב

ואמ' דעת אך איש כמופי גולר מצות אבי ובלתי נוטש תורת אמי כאשר צויתני בפסוקי' הקודמים למה תאמר שעל כל זה להשתמר מאשת איש אם החמוד יפיה בלבבי התעתד להלקח בעפעפי' והלא גם אם יצוייר זונה פנויה מקוללת מחומר אשת איש הנה הייתי מתרחק פן יכלה ממוני ומה גם באשת איש כי מורא יעלה על ראשי פן השחית את נפשי אשר לא מטומאה והוכבת הטנפנה כי הנני מודיעך בני כי אינך אלא טועה כי הנה בעד אשה זונה בלי נסקפה אל ביתה אשת איש ומשחית נפשו ג"כ יבא איש עד ככר לחם ולא יעזרנו כליון חרוץ וכסף וגם שהוא עוף פליליי של אשת איש ונפשך מטוהרה היא לא תעצור כח מלמונעה מהלכך בחרמה כי ואשת איש נפש יקרה ולדקת ג"כ תצוד כי תלהטך מסביב וכסף לא תחשוב ונפשך תשלא אחרי ניך : ובספר שבט מוסר כתב ע"ד הללה · במעשה שהיה בעביך מופלג שחשק באשה זונה ולא היה יכול לבוא אללה לפי שהיו מכירים בדבר דאדם גדול מאי בעי אצל אשה עניה בערכו מה עשה שינה את לבושו ולבש בגדי עני ובלא שער ראשו ויתנכר לכל מכיריו ועשה עצמו כחוזר על הפתחים והיה בא לפתחה של זונה זו לזנות · וזהו כי בעד אשה זונה עד ככר לחם ירצה בעבור להשיג הנואף לזונ' מבזה עצמו להחליף שמלותיו היקרי' וללבוש בגדי עוני ולהביא עצמו כמחזר על הפתחים על ככר לחם : היחתה איש אש בחיקו וגו' · ירצה אל יקחך לבך לומר לא יעבור או נפשי בלתי יקרה או יקרה היא וטהורה רם היא בלתי יקרה ואשת איש תצודינה למדחפות עד אבוהה עליה הלא כי אתן בכים עיני השובה לי כי אחוס על ממוני ואסור ולא ארבה לבא עד ככר לחם ואם נפשי יקרה היא ולדקת אני אבטח בה כי גם אם יכול אוכל לנדד כנפי הלא יהיה עד הגע בה יד ואחישה מפלט לי כי [illegible]

רלב"ג

אמור לחכמה אחותי את · לאהוב אותה · ומודע לבינה תקרא · ר"ל שכבר תאמר שהיא מודע לך וקרוב כטעם ולכנעני מודע לאישה בדרך שתתחבר תמיד לחכמה ולבינה: לשמרך מאשה זרה · וזה ישמרך מהמשך אחר אשה זרה והיא הנפש המתאו' מנכריה · שהיא מושכת האדם בחלק דברים וזה כי החכמה והבינה הם אהובות וחושקות למודעיהן אהב' נפלאה על שיבואו בעבורם אל התאוות הגשמיות והי' צריך לך זה לשמרך ממנה לפי שפתיותה חזק למשוך הסכלים אליה ואמר ממשל להורות על רוב פתיות לסכלי': כי בחלון · הנה בחלון ביתי נשקפתי בעד חלוני: וארא בפתאים · וראיתי בפתאים אשר דרכם להתפתות לסכלותם וביונותי בבני' קטני השנים והנה נער לעיר שני' חסר השכל ממנו והוא עובר בשוק אצל זויות והילך דרך בית האשה הזרה וזה היה בנשף בערב יום בעת הנשף בערב יום בחשך לילה ואפלה והנה הוא היה בא אל האשה הזאת: והנה אשה לקראתו · וגם האשה באה לקראתו ערות זונה ונצורת לב שערותה מגולה והלב מכוסה לבד כי על הלב תגלה עלמ' וזה מהפלגת המשל כי דרך הזונה לגלות כנף בגדיה שתהי' גליות הערוה כדי שיתעוררו האנשים לבא עליה ולא תסתיר מגופה. מכוסה בבגדיה כי אם מן הלב ולמעלה ולפי הנמשל הנה הלב מכוסה בזה הפועל כי לא יוכל השכל לעשות פעולתו עם החשך אל התאות: הומיה היא וסוררת · הנה היא משמעת קולה בהפך חק האשה הצנועה והיא נוטה מבית בעל' לא ישכנו רגליה בביתה: פעם בחוץ · אך תלך פעם בחוץ ופעם ברחובות ותארוב אצל כל פנה וזויות מהרחובות והחוצות אם תמצא שם נואף: והחזיקה בו ונשקה: כאשר תמצאהו החזיקה בו ונשקה לו למשוך לנו אל הניאוף: זבחי שלמים · לא בושו תלאמר לו אלו הדברים הנה זבחי שלמים אצלי היום שלמתי נדרי בבית המקדש ולזה יש לי הרבה בביתי מבשר זבח השלמים: על כן יצאתי לקראתך · לדרוש פניך שתאכל עמי ותמצאך: מרבדים · הנה רבידים ותכשיטים יפים שמתי על מטתי והנה ערשי עשוי מכרותות ארזים או שאר עצים והחבלי' המסותי' בו הם מיתרים ממצרים ר"ל שהם נעשים מהפשת הנקי שבמצרים כי שם הפשת הנבחר:

רשי

ומודע · קרוב · כמו בועז מודעתנו קרובנו: כלומר קרבנה אצלך תמיד: אביני' הבחנתי וראיתי: אצל פנה · פנה של זונה וע"ז: והנה אשה · כמשמעה · ד"א אחד מן המינים המסיתי' · שית זונה · כמו שתותיהם כלומר ערות זונה: ונצורת לב · כמו עיר נצורה המוקפת כרכום כן לבו של זו מוקפת זימה הולת: וסוררת · פרה מן הדרך: זבחי שלמים עלי · כלומר סעוד' גדול' הכינותי כי היום הקרבתי נדרי ושלמי · ואמצאך · כדי שאמצאך: מרבדים · בגדי חופש וכי' ודוגמתו בסוף הספר שנאמר מרבדים עשתה לה: רבדתי ערשי · קשטתי · חטובות אטון מצרי' · מהוללו' בגדי כלי פשתן חשובין הבאים ממצרים שהם הפשתן עשוי כדכתיב בספר ישעיה בושו עובדי פשתים: אטון תרגום מיתריה המטוני': נפתי

משלי ז

ד אֱמֹר לַחָכְמָה אֲחֹתִי אָתְּ וּמֹדָע לַבִּינָה
ה תִקְרָא׃ לִשְׁמָרְךָ מֵאִשָּׁה זָרָה מִנָּכְרִיָּה
אֲמָרֶיהָ הֶחֱלִיקָה׃ כִּי בְּחַלּוֹן בֵּיתִי
בְּעַד אֶשְׁנַבִּי נִשְׁקָפְתִּי׃ וָאֵרֶא
בַפְּתָאיִם אָבִינָה בַבָּנִים נַעַר חֲסַר־
לֵב׃ עֹבֵר בַּשּׁוּק אֵצֶל פִּנָּהּ וְדֶרֶךְ
בֵּיתָהּ יִצְעָד׃ בְּנֶשֶׁף־בְּעֶרֶב יוֹם
בְּאִישׁוֹן לַיְלָה וַאֲפֵלָה׃ י וְהִנֵּה אִשָּׁה
לִקְרָאתוֹ שִׁית זוֹנָה וּנְצֻרַת לֵב׃
הֹמִיָּה הִיא וְסֹרָרֶת בְּבֵיתָהּ לֹא־יִשְׁכְּנוּ
רַגְלֶיהָ׃ פַּעַם בַּחוּץ פַּעַם בָּרְחֹבוֹת
וְאֵצֶל כָּל־פִּנָּה תֶאֱרֹב׃ וְהֶחֱזִיקָה בּוֹ
וְנָשְׁקָה לּוֹ הֵעֵזָה פָנֶיהָ וַתֹּאמַר לוֹ׃
זִבְחֵי שְׁלָמִים עָלָי הַיּוֹם שִׁלַּמְתִּי נְדָרָי׃
טו עַל־כֵּן יָצָאתִי לִקְרָאתֶךָ לְשַׁחֵר פָּנֶיךָ
וָאֶמְצָאֶךָּ׃ מַרְבַדִּים רָבַדְתִּי עַרְשִׂי
חֲטֻבוֹת אֵטוּן מִצְרָיִם׃ נפתי

תרגום

אֵימַר לְחָכְמְתָא דַּאֲחָתִי אַנְתְּ וּמַנְדְּעָא קְרִי לְבִיוּנְתָא׃ דְּנִינְטְרָךְ מִן אִתְּתָא חִילוֹנִיתָא וּמִן נוּכְרֵיתָא דְּשַׁעְיָעָן מִלָּהָא׃ מְטוּל דְּמִן דְּכַוְּתָא זַעְיְתָא אַדִיקַת וּמִן תּוּרַקִּין דִּירָא׃ וַחֲזֵית בְּשַׁבְרֵי וְאִסְתַּכְּלִית בְּטַלָּאֵי וְתַמְהִית בְּחַסִּיר רַעְיוֹנָא׃ עָבִיר בְּשׁוּקָא לְקַבִּיל עֵינוּתָא וּבְאָרְחָא דְּבֵיתָא מְהַלֵּךְ׃ בְּרַמְשָׁא בְּמַעֲרַב יוֹמָא בַּחֲשׁוֹכָא דְּלֵילְיָא וּבַחֲבִירָה׃ וְהָא אִתְּתָא לְאוּרְעֵיהּ בְּאַכְּכְמָרָה דְּזָנְיָתָא דְּמַפְּרְדָא לִיבָּא דַּעֲלִימֵיהּ׃ וּמְרַדְתָּא הִיא וּפְרִידְתָּא בְּבֵיתָא לָא שַׁכְנַן רִגְלָהָא׃ בְּעִידָנָא בְּשׁוּקֵי בְּעִידָנָא בִּשְׁקָקֵי וּלְקַבֵּיל כָּל פִּנְתָּה דְּיָאַיָא כְּמֵינָא׃ וְאִיתּוֹקְפַת בֵּיהּ וּנְשַׁקְתֵּיהּ וְאַחְצִיפָה אַפָּהָא וַאֲמַרַת לֵיהּ׃ דִּבְחֵי דְּקָרְבָּנֵי עֲלַי יוֹמָנָא שַׁלֵּימִית נִדְרָי׃ מְטוּל הָכְנָא נְפַקִית לְאוּרְעָךְ דְּמַפְּכַיָא הֲוֵית לְרַגְשָׁא דַּאֲמַרִית אִידְּבְרִיתָךְ׃ בְּתַשְׁוְיָתָא שַׁוְיַת עַרְסִי וּבְקַרְמָא מִצְרָאָה קְרַמְתָּא׃ רסית

אחותי את ב' דסמי' וסימנ' אמרי נא אחתי את · אמר לחכמה אחתי את: בבנים ב' וסימ' ואני אמדתי איך אשיתך · אבינה בבנים · בערב ב' רפי' וסימ' או כשתי · בערב יום באישון לילה: הומיה ג' ב' חסרי' וחד מ"ל סימ' תשואו מלאה · המיה היא וסוררת · אשת כסילו' · קדמא מ"ל: והחזיקה ב' וסי' במכושיו · והחזיקה בו ונשקה לו: מרבדים ג' וסימני' מרבדים רבדתי ערשי · מרבדים עשתה:

אבן עזרא

ומודע · קרוב הידוע: לשמרך · כי קרוביו של אדם ישמרוהו מדרך רע: נשקפתי · אלה דברי שלמה וטעמו נגליתי ונראיתי למסקיפי' אותי כדי שישמחו בני אדם ברואתו וכן נשקפה ותיבב וטעם הנשקף להראות עצמו והמשקיף לראו' אחרי': הומיה · כדי שתשמיע קולה למבקשיה באפלה · סוררת דוברת סרה · ישכנו בלשון זכר והנכון תשכונ' ואצל · עד שתמלא חסר לב: ותאמר · נשת' בעבור ההפסק כי לא מלה זעירא וכן ישפוטו הם: זבחי · דובבת לו כוכבים · חטובות מחוטבות חבני' כיכ' אבלים

מנחת ערב

אל אשר תשבת למשפט כי אם נפסדיקרה היא לא תעזוב אותך לעשו' מעם' גם כי היית נוגע בה גם על זה אמשול לך משל נשוא אם יהלך איש על הגחלים ורגליו לא תכוינה כי גם שלא יחתה האש בחיקו רק יהלך עליהם לא יבצר מהכוות רגליו כי יחמו כתנור כן בנוגע בה לא יבצר יחם לבבך ואבריך כי תבער בך אש היצ"הר בנוגע בבשרה עד מצוא חפצ' ופי' שני משליו על אומרו היחתה וגו' אמר כן הבא על אשת רעהו הוא ביאה ממש ולעומ' או אם יהלך איש אמר לא ינקה כל הנוגע בה:

בני שמר אמרי ונומר יאמר אל לא תהיה עסקך בתור' ערא' באופן לא תשמרם לבלתי שכוח או פן תאמר מה לי עוד רק לעסוק במצוה ואעשה עסק התורה עראי ואם אשכח הן אשכל דבר או דקדוק הלכה לגדול ורב השם ויודיעני כי לא טוב' העצה הזאת רק בכי שמיר אמרי הם אמרי תורתי שמרם אתך בל תשכחם בל תשמע ממך איזו מצו' ומה גם מדברי סופרים שלא הדעת' על יורך הרב כי הלא בזה ימצאו מצותי צפונות לך אצל הרב ולא אתך כי יעזרו ממך רק שמור אמרי ובזה ומצותי תצפון אתך ולא אצל זולתך · כי לפעמים לא יזדמן מורה לדק ותשג' או תמנע מעשו' מצו' ותקפח חייך הנצחיי' ולמה תעזוב חייך תלואים לך בזולתך וזהו שמיר מצותי וחיה כלומר מעצמך ולא תמנע חייך ממך ותכניס ביד הזולת · ותורתי כאישון עיניך כי כאשר האי אשר בעיניו איננו רואה חייו אינן חיים באמת כי כשול יכשל בכל יום כהולך במחשכים כן היא תורתי כי המשולל עסק גמרא הלא יהיה ממשש במעש' המצות כעור באפילה כמצאת תורתו מועלת לך כאישון בת עין שבלעדה האדם בחשך ילך:

עבר בשוק אצל פינה ירצה כי האשה זרה איננה מעיזה פניה כל כך להחזיק בו אם לא בהחילו לנטות מעצמו אליה בצד מה והוא כי יעבור האיש ההוא בשוק אצל פנת' וזהו אומרו פנה במפיק בה"א וזה דרך העברה אך בהגיעו אל ביתה שם יצעד ויטייל להטו כי ישתעשע בצעד, שם לומר בלבו יהי לבי תמי' עם ה' לבלתי אתגאל בה ואשתעשע בצעדי אצל ביתה גם כי תראני ואראנ' ומה בכך ומה גם במקום רואים כי לא יחם לבבי כאשר בנשף כי אין רואה ומזה ימשך יעשה ג"כ בנשף בערב יום שעדין לא כלתה רגל מן השוק ואח"כ ימשוך עד יהיה באישון לילה ואפילה ואין רוא' כי אז יחם כתנו' והיה עת לעשות מעשים אשר לא יעשו ואז ברואות' היא כי שלם אלה יעש' לה לעבור בשוק ויצעד אצל ביתה למען הסתכל בה ואח"כ בנשף בערב יום ויפלש באישון ליל' ואפיל' אזי

ר' מנחם המאירי

ר"ל מתוקנות יפה במעלך ומתואורות במחונה ושהם מסורגלות באטון מצרים ותרגום מיתריהם אטוניהון כלומר בחבלים באים הבשויות במצרים · ויש מפרשים חטובות לשון הגבהה כלומר עשויות בצורה · האחירך תרגומו חטבך · וכן נפתי משכבי מור אהלים וקנמון · ונפתי לשון שטפה והולה כענין הואה וזלוף · ומענין גשם נדבות תניף אלהים כמו תטיף ולא יתכן רק בדבר לא ולכן פירשו בו כלומר הנה זלפתי והזיתי משכבי במי וורדים עם אבקת רוכל ומעתה לכה נרוה דודים עד הבקר נתעלסה באהבים · ומלת לכה היא כמו בא ואם נראית כהפך כי ההליכה ענינה העתק ממקום למקום אפילו מחוץ לפנים כמו שאמרו רבותינו ז"ל בענין הוצאת שבת כל עקירת חפץ ממקומו הוצאה וכדומה כמו נשבע ירוויון מדשן ביתיך ודודים כמו אהבים כי שנים דודיך

אבן יחייא

אמור וגו' ואמו' לחכמה שהיא מעלת החכמה אחותי את ונדבק עמה · ולבינה ...

קב ונקי

אמר לחכמה · ...

נַפְתִּי מִשְׁכָּבִי מֹר אֲהָלִים וְקִנָּמוֹן׃ לְכָה נִרְוֶה דֹדִים עַד־הַבֹּקֶר נִתְעַלְּסָה בָּאֳהָבִים׃ כִּי אֵין הָאִישׁ בְּבֵיתוֹ הָלַךְ
כ בְּדֶרֶךְ מֵרָחוֹק׃ צְרוֹר הַכֶּסֶף לָקַח בְּיָדוֹ לְיוֹם הַכֵּסֶא יָבֹא בֵיתוֹ׃ הִטַּתּוּ בְּרֹב לִקְחָהּ בְּחֵלֶק שְׂפָתֶיהָ תַּדִּיחֶנּוּ׃ הוֹלֵךְ אַחֲרֶיהָ פִּתְאֹם כְּשׁוֹר אֶל־טָבַח יָבֹא וּכְעֶכֶס אֶל־מוּסַר אֱוִיל׃ עַד־יְפַלַּח חֵץ כְּבֵדוֹ כְּמַהֵר צִפּוֹר אֶל־פָּח וְלֹא־יָדַע כִּי־בְנַפְשׁוֹ הוּא׃ וְעַתָּה בָנִים שִׁמְעוּ־לִי וְהַקְשִׁיבוּ
כה לְאִמְרֵי־פִי׃ אַל־יֵשְׂטְ אֶל־דְּרָכֶיהָ לִבֶּךָ אַל־תֵּתַע בִּנְתִיבוֹתֶיהָ׃ כי

רסית על ערסי מורא וכורקמא וקונמא׃ תא ניתבסם ברחמתא עד צפרא ונעסיק חד לחד בראנתא׃ דגברא לית הוא בביתא אזיל באורח רחיקא׃ צררא דכספא נסב בידיה וליומא רעידא אתי לבייתיה׃ ואטעי יתיה בסוגיא דמילהא ובשעיעותא דספותהא תפאתיה׃ והוא אזיל בתרהא שליאיית היך תורא דאזיל לות טבחא והיך כלבא לאסורא׃ והיך אילא דמפריח גירא בכבדיה ומיסתרהב היך ציפריא לות פיחא ולא ידע דלמותא דנפשיה אזיל׃ והשתא בניא שמעין לי ואציתו למימרי דפומי׃ לא יסטי לבך לארחתהא ולא תיטעי בשבילהא׃ מטול

י"א פסו' ריש"י וכו' כו"ן · ד' חד מל' · ל · נ' בלי' חד כתי' ה' י' ל · ל · ל · ל' י"ב · כ"ל' ל' ותד על פח · י"א · ד' · כ"ג ר"ף אל אל ד' בלים' · ל

דודים ד' חד מ"ל וסימ' והנה עתך עת דודים · למשכב דודים · לכה נרוה דודים : שתו ושכרו דודים · קדמאמ"ל : מוסר י"ב פתחין וסימ' לא ראו את מוסר יי' · מוסר שלומנו עליו · מוסר הבלים עץ הוא · מכת אויב הכיתיך מוסר אכזרי · מוסר מלכי' פתח · מוסר כלמתי אשמע · לקחת מוסר השכל · שמע בני מוסר אביך שמעו בנים מוסר אב · אויל ינאץ מוסר אביו · מוסר רע לעוזבי אורח · יראת יי' מוסר חכמה :

רשי

נפתי משכבי · הנפתי הריח כמניף בסודר בבית מבוסס להביא הריח מלמעלה למטה · ולשון פירש לשון קטור · ואמר שאין לו דמיון : כי אין האיש בביתו · ראית' שסילק הקב"ה שכינתו וכל טוב נתן לעובדי ע"ז : צרור הכסף · הטובים שבהם הרג : ליום הכסא · לזמן המועד הקבוע וכן בכסא ליום חגנו : הטתו לאותו חסר לב אליה · ברב לקחה · שהיא למודה להרגיל בכך אנשים : בחלק שפתיה · בדבור חלקלק תדיחנו מן הדרך : וכעכס · זה ארס נחש : אל מוסר אויל · כנחש הממהר לרוץ בשליחות הקב"ה · ליסר האויל המחייב לו · כן זה רץ אחריה עד שנכשל בה ויפלח חילה את כבדו: כמהר צפור · לרוץ אל הפח ואינו יודע כי הפח נפרש שם בנפשו של צפור : ועתה בנים שמעו לי וגו' · הלא חכמה תקרא הלא התורה מכרזת עליכם דברים האמורים למטה בענין : לפי

רלבג

כפת משכבי · ושמתי בו מאבקת הבשמים טובי הריח כדי שיערב המשכב יותר : לכה נרוה דודים עד הבקר · יחד נשמח באהבים כי אין לנו מונע עתה : כי אין בעלי בביתו וא"ת הוא קרוב ויבא הנה הלך בדרך מרחוק ואם תאמר אולי יבא הלילה מדרכו תדע באמת כי לקח צרור הכסף לקנות סחורות רבות לא יבא לביתו עד יום הכסא רוצ' לומר בר"ה פי' הוא נקרא כסא כאמרו תקעו בחדש שופר בכסא ואולם נקרא כן כי אז הש"י ע"ד משל יושב על כסא לשפוט תבל בצדק : הטתו ברוב לקחה · בדבריה הלוקחים לבו בחלק שפתיה הדיח' אותו מדרך הראוי ומשכה לבבו אל דרכי הניאוף הנה האויל הולך אחריה פתאם ודומה בזה אל השור אשר הולך מעצמו במהירות אל מקום שישחטוהו בו וכמו הנסים שיבאו במהירות אל הכעס לחשבם כי יתקשטו בו לא ירגישו כי הוא מוכן למאסרם ר"ל לקשור אותם באופן שלא יוכלו ללכת כי לא יוכלו להרחיב צעדיהם וגם הוא הוכן לשמר' מלפסק רגליה' למנאפים ולא ירגישו בזה והנה העכסים הם כמו תכשיטין היו נושאות אותן ברגליהם כאמרו וברגליהם תעכסנ' והיה' הכונ' בהם למה שזכרנו והנ' ילך האויל אחריה פתאום כמו שזכרנו עד יפלח וגו' : עד יפלח חץ · עד שיתחך חז כבדו כמו שימהר הצפור לבא אל הפח שילכד בו ולא ידע כי בנפשו הוא והנה היה מחכמת זה המשל להיות מסכים לנמשל אמרו כי בשוק או בחוץ הלך לזכות זה הפועל מהנפש המתאוה הוא מהדברים אשר הם חוץ מעצם האדם במה שהוא אדם כי זה הכרח הוא לאדם מצד מה שהוא בהמה לא מצד מה שהוא אדם ויחס זה אל עת החשך כי לא יפותה האד' להמשך אל התאוות בשיאור לו באור השכל ולזה אמר בתחלה וארא בפתאים אבינה בבנים וגו' : ועתה בנים שמעו לי וגו' · אל ישט · אל יטה לבך אל דרך האשה הזרה הזאת המביאה להמשך אל התאוות ואל תהיה טועה בדרכיה : כי

אבן עזרא

אהלים · חסר וי"ו : דודים · אהבים אתן את דודי : האיש · ולא אמרה אישי כי איננו נחשב בעיניה מאומה בזנותה עם אחרים : הכסא · ראש חדש שיתכסה בו הירח : תדיחנו · מדרך הישרה : וכעכס · כמו תעכסנה פי' תראנה העכסים והם דומי' לכבל וכן הפי' וכעכס שהאויל קשה להביא רגלו בו כן הוא קשה להביאו אל מוסר : חץ · מדמה נגע האל לחץ והטע' עד שיפלח חץ כבדו ולא יקבל מוסר · אל פח כן מהרה יפלחהו חץ · ולא ידע האויל כי בעבור נפשו שתמות הוא שונא מוסר וזהו הנכון : ועתה בנים · כי העם כבנים : ואל תתע · מדרך הישרה בעבור נתיבות הזונה : שאול

אבן יחייא

נפתי וגו' ונפתי והזלתי במשכבי כל מיני ריחות טובות והוא מכפת תטופנה · כי לנגדים הכאו' הריחות טובות מבוא גדול באהבת המשגל · לכה וגו' ויען כי עשיתי מגידי כל ההכנות לכה נרוה דדים עד הבקר והוא הכאת הנשיקה ומשמוש ידים · נתעלסה באהבים והוא הכאת המשגל ולא אמר בו עד הבקר להיות נמנע לאיש התמדתו מפני החולשה אשר יולד מהפעל ההוא · כי אין וגו' ואל תפחד להתעכב אתי עד הבקר מפני אימת בעלי כי אין האיש בביתו · ולא תחשוב כי אף שהוא חוץ מן הבית כי יהיה קרוב אלי ויוכל לבוא בזמן קרוב כי הלך בדרך מרחוק · צרור וגו' והראיה כי צרור הכסף לקח בידו לקנות הסחורה ההיא מרחוק · וידעתי לפי אשר אמר אלי כי ליום הכסא והוא החג הקרוב יבוא לביתו באופן שאין שום ספק מפחד בדבר · הטתו וגו' ובאופן שהטתו לזה הנער חסר לב ברוב לקחה ועצתה · ובחלקות שפתיה תדיחנו שילך אחריה · הולך וגו' באופן שהולך אחריה וכשור אל טבח יבוא · וכעכס והם העכסים מכבלי הברזל אשר אוסרים בהם האויל כדי ליסרו והוא לסכלותו חושב כבראשונה היות לו הכבלי ברזל ההם לשעשוע · והכל לרעתו וכן החסר הלב הלז הוא חושב היות הליכתו שם לשמוח · ויהיה לו לכעס ואבדון כמרץ · עד יפלח וגו' והחסר לב הלז הוא כמש' להתענוג ההוא ואינו מבחין בין טוב לרע בפעולתו זאת עד שפתע הבעל מהכואפת יבוא אל ביתו ויפלח כחץ כבדו · ויקרה אליו שיפול ברשת חץ הבעל והרג ובפתע · כמהר צפור ליפול אל פח כשיבוא לאכול תחתה · ולא ידע הצפור כי בנפשו הוא הפח יקום המוכן שם שרוצה לומר בעבור נפשו לקחתה :

ועתה בנים וגו' בא לנבות עוד אהבת הערב באומרו ועתה בנים אשר שמעתם המכשל' הרע שיבוא מלכת אל בית אשה זונה · ראוי לכם לשמוע לי באשר הזהרתי אתכם שתפרשו ממנה · ולהקשיב לאמרי כי כאשר זרזתי אתכם לקרוא לחכמה אחות ומודע לתבונה · וזהו אומרו כנגד האזהרה אל ישט לבך ללכת אל דרכיה כאשר עושה החסר לב הנועד דרך ביתה כאשר הולך לבקשה · ואל תתע בנתיבותיה אשר היא הולכת בהם פעם בחוץ פעם ברחובות ואצל כל פנה שתארוב לבקש אוהביה · ואמרו לשון תתע כי האהוב המבקשה ברחובו' העיר ובלתי מוצאה הוא הולך כמתעתע בדרך אשר הולך אנה ואנה למצוא אותה : כי

ר' מנחם המאירי

דודיך · ונתעלסה עניין שמחה כאלו הוא באות זי"ן יעלזו חסידים בכבוד והנה מלאכו הענין בשלש אותיות באות הזין כמו שזכרנו יעלזו חסידים יעלוז השדה וכל אשר בו שמחי ועלזי · ובאות הצד"י עלץ לבי בעלון צדיקים עליצותם כמו לאכול עני במסתר ובאות הסמך כנף רננים נעלסה נתעלסה באהבים וזה כי אותיות ז"ס צ"ל מתחלפות והענין שהיא מבטיחתו שיוכל להשתעשע עד הבקר והוא ענין כי אין האיש בביתו הלך בדרך מרחוק · ואמרו האיש ולא אישי מצד שאיננו נחשב בעיניה ומרחוק פירו' הלך בדרך זה לו ימים עד שהוא עתה רחוק מאד ושמא תאמר אולי הגיע עת שובו לא כי צרור הכסף לקח בידו לקנו' סחורתו וליום הכסא ר"ל לזמן קבוע ומיועד לו יבא ביתו ולא קודם · ויש מפרשים כסא כמו חג מענין בכסא ליום חגינו · והנה השלים תכונת דברי הזונה · ואמר אחר כן הטתו ברוב לקחה · פירשו בו שהוא הפוך כמו חלקה ר"ל ברוב חלקות שפתיה וכמו שסמך לו בחלק שפתיה תדיחנו · ואין צורך כי כל דבור לקוח מפני אחר יאמר עליו לשון לקח ואמר אחר כן הולך אחריה פתאום כשור אל טבח יבא וכעכס אל מוסר אויל · עד יפלח חץ כבדו כמהר צפור אל פח ולא ידע כי בנפשו הוא כלומר הנה הלך אחריה פתאום וסבב בזה לעצמו אבדון ומות תחת חשבו לסבב לעצמו שעשוע ותענוג וקרהו מקרה השור שמראים לו בליל חמץ וממהר ללכת אחריו ובאת התחבול' יביאוהו בנקלה אל מקום הטבח והנה הוא יחשוב שיקראוהו לאכול והוא קרוי להאכיל כן העכס אל מוסר אויל ר"ל לתוכחת האויל הנזכר או הוא מלשון פתחת למוסרי ר"ל לאסור אותו · ועכס שם לכבל הרגל והוא באשה תכשיט וברגליהם תעכסנה · ואמר דרך משל שהעכס שנתפתה בו בראותו אותו באשה הושם לכבל ברגליו וענין כשור וכעכס פירושו כי ענין השור בבלילו וענין האויל בעכס אחר · ואמר עד יפלח חץ וכו' · כלומר שלא ירגיש עד יפלח החץ כבדו משל על מה שיגיענו מן העונש והנה מהר הוא בעצמו מיתתו כמהר צפור אל פח מצד התבואה שהוא רואה בו ולא ידע כי בנפשו הוא ואחר שהודיעו דרכי פתויה ומקרה האחרית חזר והזהיר כדרך כל מאריך בתוכחת שמקדים לפתוח באזהרה ומסיים בה ואמר ועתה בנים שמעו לי הקשיבו לאמרי פי · כלו' אחר שהודעתיכם איך יקרה לעושה זאת אל ישט כו' חזר לדבר כנגד היחיד כלומר לכל אחד מן השומעים וישט לשון נטיה כלו' לא יטה לבך לדרכיה ואל תתע ר"ל אל תתעה ללכת בנתיבותיה כי רבים חללים הפילה ועצומים כל הרוגיה ר"ל רבים ואע"פ שלשון זה מורה תוקף או הוא ענין הרבוי כי הרבוי סבת התוקף וירבו ויעצמו או הוא ענין חוזק כלו' שאפילו הנכבדים הרגו לזאת הסבה כענין ונפש יקרה תצוד ואמר דרכי שאול ביתה כלומר הדרכים הנוטים לביתה הם כדרכי שאול ויורדות אל חדרי מות משל על רוע הכהנתה והו ענין פתוי האשה ואחרית הנפת' בה ובכלל זה כל ענפי העול' בהתפתו' האדם אחר בקשת תענוגי תבל והנמשך אחר הסתותיה ותכמי המוסר אמרו תבל כמשלת לזונה ידועה לובשת בגדי כלה לנוטה הפוך בעיניה והשק במתניה התוף בידיה והחבלים למידיה תשיר ושירותיה פתיחות · תשמח ושמחותיה תוגות ואנחות · וכן בכל ענין יזהר מהמשך אחר טבע החומר כמו שהקדמנו :

הפרשה

קב ונקי

נפתי משכבי · פירוש הזלתי במשכבי מיני וורדים וכל מיני בשמים כי דרך הזונות ליפות המטה בבגדי' נאים ותשובי' ומקטרי' בתימרות עשן להרבות בזנות : לכה · כשנשב במטה זה עם זה באהבה גדולה ונתעלסה שם בשמחה גדולה · או יהיה דודים שם התאר וטעמו אמנו הדודים נרוה עד הבקר משעשוע ושמחת האהבים · ואם תירא מבעלי איננו בביתו · ואין פחד שיבוא בעודך שם כי הלך בדרך רחוקה · והשם נוספת · או יהיה שם הזמן שיש זמן רחוק שהלך · ובעלי הלכה אמרו לא תירא כי איננו גדול בבית הזה ממני שאיננו איש ואדון בביתי · וכ"ש שהלך לרחוק : צרור · רצה שמיד כיון לעכוב שלקח צרור הכסף בידו · ולא יבוא אלא ליום הכסא ליום הקבוע · וצרור כמו צרורות כספיהם וכסא כמו תכוסו על השה : וי"מ ליום הכסא ליום החג · ואחרים לחג של ראש השנה שהירח מתכסה : הטתו · רצה שברוב דבורה הנקרא לקח בפתויה שהיא מפתה אותו : ובחלק אמריה · רצה בחלקות אמריה תדיחנו מן הדרך הטוב · או יאמר שהטה אותו מהדרך הישרה ברוב עצתה וכן ברבות אמרים : הולך אחריה · ר"ל שלא יבחין הפתי הזה בין טוב לרע והולך אחרי עצתה בלי שיעשר הרע המעותד לבא והוא דומה בהליכתו לשור ההולך במרוצה לטבח ודומה לאויל שישמח כאשר אננו בכבל רגלו כי הב"ח והפתאי' לא ישיגו העתיד אלא הערבות ההוה · ועכס שם לכבל כמו ברגליה' תעכסנה : עד יפלח חץ · יספר איך יעוד התענוג הגשמי ובפרט המוחשי' מחוש המשוש שאחר שיערב לזה הזונ' והניאוף לא יוכל להתפרד ממנו עד שיפלח הבעל כבדו באפי' ונגעי' והנואף יפול בפח כצפור הממהר ליפול בו ולא ירגיש כי כל התענוגי' ההם הוא סבת מיתתו : ועתה בנים · ירצה ועתה שהרהבתי לשוני במרמות ורעות זאת האשה הרעה מחויבים אתם לשמוע לי כיון שאני אביכם והאב לא יונה את הבן וכן בבחינת הדברים שהם אמתיים והוא אמרו והקשיבו לאמרי פי : אל ישט · ר"ל אל לא יטה לבך לדרוך באח' מדרכי הזונה הנזכרת ולחפוץ בהנהגותיה והענין שירחיק עצמו מהדרך אשר היא דורכת ואמר ואל תתע בנתיבותיה בא להעיר כי ההולך בנתיבותיה הוא תועה מהדרך האמיתי ולפיכך אמר ואל תתע בנתיבותיה : כי

ולכל בכל תאמר שעי"כ אבטל מלשלם נדרי וכיוונה באומרה בדרך מרחוק ולא אמרה בדרך רחוק או רחוקה אלא שר"ל שהדרך בעצמו הוא מקום שאין שיירות מצויות לעובר ושב אלא שצריך להתחין במקום שהוא שם על בני לוויה שיאספו אנשים רבים לילך יחד כדרך הולכי מדברות וזה בדרך מרחוק וע"כ לא ידע מה יהי' הימים אשר יתעכב שם צרור הכסף לקח בידו כסף צרור נוסף מה שהוא בידו להוצאה כסדרן עוד הוסיף עליהם צרור כסף להוצאה שלא כסדרן שכ"כ יהי' באפשרי לעכב ביאתו ואין יום מוגבל לביאתו כי אם ליום הכסא טמון ומכוסה ממנו באופן שעוד יש עידן ועדנין טרם בואו · או ירצה שאל תאמר אולי להיותי הולכת אצל זרים ועזבני ואיך אומר שלא אחפוץ רק חברה לבד כי לא כן הוא כי הלא צרור הזהב כי אצלי הניחו בבית וז"א הכסף בה"א הידיעה ואדרבה עם לבבו לנכבדי בתכשיטין וכזמי האף להביא אלי הלך לו וליום הכסא יבא ביתו לשמח את אשתו בכל טוב · והנה אשר חלק לו בבינה הלא ירצה כי היא כצורת לב בדברה אליו מהתלות ולהכחים המוחם כי הלא היא שית זונה הומיה וסוררת פעם בחוץ וגו' ותפסק את רגליה לכל עובר ותמתיק בפיה רעות שקריה לומר כי רק אותו חשקה לאהבה ולא למעשה :

מנחת ערב

אזי והנה הסה לקראתו כי בראותה אותו כהולך אליה מתייחסת ליונאה לקראתו כנודע כי אין לשון לקראת מדוקדק רק בבאים זה לעומת זה כי לא יעמוד עד יכלה הדבר גם שעד כה לא גמר בלבו לעשותו : והחזיקה בו ונשקה לו והע"פ העיז' פניה מהיותה נכורת לב להכחים המוחם ולומר אל תתן את אמתך לפני בת בליעל לייחסני לאהבית רק לכבודה פנימה או לאוהבת את זולתך או לבקש ממך תשכב אצלי להיות עמי · כי אם זבחי שלמים עלי שהיה עלי כנדר והיום נדבה רוחי ושלמתי נדרי ושים לי בשר שביא כי האכל ש לבעלים חלקם ועל כן יצאתי בל יותר מהם שאל"כ אינני יצאתיה וגם לא לזולתך כי אינני מאלו ההולכת אחר כל עובר כי רק אותך ידעתי למה שגם אתה שי איש כלבבי וזהו לקראתך כי גם אתה בא היית אלי ואמצאך כל מ' מצאתיך כאשר עם לבבי וגם לא יעלה על רוחך כי זונה אנכי ומצאה תאותי שחרתי פניך כי הלא על כן יצאתי לקראתך כלו' על זבחי שלמים תסייעני לאכול חלקי ולא לדבר אחר · והן אמת שאם תחפוץ ליישן קימעה הנה ערשי לפניך כי מרבדים רבדתי ערשי ולא אומר לך לשכב עמי כי לא הכינותי את עצמי כי אם את ערשי כלומר אם יש את נפשך לייש קימעה תישן לך בפאת מטתי ואני מקלה מזה · גם אודיעך כי עם שהלל הסוה שבכל ערשי הוא שמרבדים רבדתי ערשי חטובות וגומר · הנה יש יתרון בחלק ממנה אשר אני שוכבת בו בייחוד כי נפתי משכבי מר ואהלים וגו' ואין זה רק במשכבי הוא מקום שנערש אשר אשכב בו וזה לרמוז לו שאם בעיניו ריאה מילתא הוא יבא גם הוא לשכב אצלה להיות עמה במקו' הלך ההוא : וגם בזולך אל מקומי לא לבי הלך הליכות איסורי ביאה כי מי בקש זאת מידך רק לכה נרוה דודי' לבד וזהו אומרו לכה ולא אמר בא לומר ירוו דודים בלי חבור ודיבוק עצמיי ונתעלסה באהבים לבד והוא כי נפשה יודעת מאד כי בהגיעו על שערי מות אלה לא יסקוט האיש עד אם כלה הדבר ואל תאמ' בא אם אין כוונתי לרעה למה אקראך ואל אישי לא קראתי לזבח כי מי יתן והיה פה אך הוא כי אין האיש בביתו ורמזה לו כי ביתו הוא ואין לזרים אתו כי התה איש לא תקח את זרים · ואל תאמר היה לך לאחר כדרך יום או יומים עד בוא איסך לביתו כי אם היה במקום קרוב שדעתו לחזור תוך ימים הייתי ממתין עליו אך הלך בדרך מרחוק בדרך רחוק ממש עד שאי אפשר לעכב נדרי כ"כ שלא

רלבג

כי רבים חללים · כי כבר הפחיתה והרבה רבים ותקיפים: דרכי שאול ביתה · הנה הדרכים שילכו בהם אל ביתה הם דרכי המות והקבר והם יורדות אל חדרי המות כי לא יושג עמה חיים כמו שקדם אבל תסבב מיתת הגוף והנפש לכן סור מהתפתות בפתויה ושמע לפתוי החכמה והבינה שהם מפתים האדם לחזור באופן שקדם ואמר ממשל בזה המקום להודיע הדברים אשר בהם יושגו החכמה והבינה ועצבותם ותועלתם באופן מה: הלא החכמה תקרא ותבונה תתן קולה לקרוא להם וכדי שישמעו דבריה הם עומדות בראש מרומים עלי דרך להשמיע דבריהם לעוברים ולשבים ולהישירם אל הדרך והמקום שאפשר שיקרא טעות לפי שיש בו נתיבות רבות היא נצבה שם להורות אי זה דרך ילכו בה: ליד

תרגום

כי רבים חללים הפילה ועצמים כל הרוגיה: דרכי שאול ביתה יורדות אל חדרי מות: הלא חכמה תקרא ותבונה תתן קולה: בראש מרמים עלי דרך בית נתיבות נצבה:

מטול דסגיעי קטיליא אפילת ועשינין כולהון קטילהא: ארחתא דשיול ביתה נחתן לקיטוני דקיברא: מטול היכנא חכמתא תקרא ולביונה תרמי קלה: בריש רמתא על ארחא איתיהו ובינת שבילי קיימא: ליד

אבן עזרא

שאול · שהוא ביתה · א הדרכים ומורידות כמו מעגלותיה או יורדות לרגליה וכאשר דבר גנות הרעה דבר מעלת החכמה מיסרת הפתאים: קרת

מנחת ערב

כי רבים חללים הפילה וגו' שלא תאמר כי לא יוקשו בה רבים רק אחד מכלל מרובי' על כן אמרתי שיזהרו מרובים מפני פחד אחד כי כל אחד יאוש על עצמו · כי אינך אלא טועה כי הלא רבים חללים הפילה כי גם רבי' אשר הפילה בזה אחר זה ולא עמד איש כנגדה שיגלל מידה כי כולם נלכדו במצודתה ובפה אשר עמנה לנפשם בחלקת לשונה · ואל תאמר אין אני כמוהם שהיו פתאים חסר לב כמ"ש למעלה וארא בפתאים וגו' נער חסר לב וע"כ יכלה להם לא כן אני כי לבי כלב אריה גבור לכבוש יצרי שלא לבוא לעבור בפועל אלא שאהנה מהמותר ונגוע בקצהו אפס כי לא אעשה כלה לנפשי בחטא בעילו' זנות לז"א אל הדמה בנפשך להמלט מכל אם' קדמוך כי כמוך במוהם היו פלומים בירחת ה' וגבורי כח לעשות רצון קונם והיא הטיתם ברוב לקחה לאט לאט ממקום רחוק מעבירה עד שנתקרבו לחטא מחטא קל לחטא חמור וכמקריה' יקרה לך וכמש"ל כל הגדול מחבירו יצרו גדול הימנו יע"כ סחור סחור לכרמא לא תקרב אפי' קריבה בעלמא:

קתו

ועל ר' מנחם המאירי

הפרשה הי"ו

כוללת שלשים ושש פסוקים והם הלא חכמה תקרא ותבונה תתן קולה עד כל משנאי אהבו מות · הפרש' כלה מדברת על לשון החכמה ר"ל כאלו החכמה מדברת ולכן הנגלה והנסתר בה ענין אחד:

והבונה

בה הוא שכבר ידעת שההויות המורכבות הם ארבעה מינים הראשון הדומם והוא שאין בו כח נמיחה כאילנות ולא כח תנועה כבעלי חיים ולא שום כח מוסיף על היסודות רק התערבם והתחובם בעלם ההוא עד שהפסיד על אחד מהם צורתו ושבו עלם אחד והשני הוא הצומח והוא מוסיף על הדומם בכח הצמיחה והיא צורתם העצמי' מעמידת עצמיותם ומוציאה לאור היותם וממנה יתפשטו כחות גופיות הזן והמגדל והמוליד בדומה והשלישי המרגיש והוא מוסיף על הצמיחה בכח ההרגש והתנועה והיא צורת בעלי חיים העצמית וממנה יתפשטו כחות חמשת החושים אשר בהם כח ההרגש ויש להם הרגשים חיצון ופנימי והחיצון יקרא הרגש סתם והפנימי יקרא הכח המדמ' וממנו כח המתעורר להרחיק הדבר המזיקו ולכוון את הנאות לו ובכלל בחירת דבר או התרחק ממנו ומשם יפרד ענין האהבה והשנא' והכעס והרצון והרחמנות והאכזריות והרבה מאלו המקרים הנפשיים · והרביעי הוא הכח השכלי וכבר באמרנו שהשכל האנושי יפרד למעשי ולעיוני והמעשי הוא מפעולת הנפש המרגשת ומחלק המדמה והמתעורר שבה אבל זכרוהו בשכל האנושי לפי שאינו על זה הדרך בשאר בעלי חיים · ומאל שהאדם משתתף עם הבהמות בטבע הנפש המרגשת ומדותיה והוא הטבע ויש לנו יתרון עליהם בשכל ראוי לו להשליט השכל על הטבע ואת המשל הנשוא באמרו עיר קטנה ואנשים בה מעט ובא אליה מלך גדול וסבב אותה ובנה עליה מצודים גדולים ומצא בה איש מסכן וחכם ומלט הוא את העיר בחכמתו ודרשו עיר קטנה זה הגוף מלך גדול הוא יצר הרע ואמר ובא אליה כאלו בא אליה ממקום אחר ואמר שלא היתה הכונה להיותו בעיר וקראו גדול לרוב התגברותו ורבוי סיעתו בכחות הגוף · ובנה עליה מצודים · ר"ל מגדלים חזקים עד שמסך לרוב תקפו טבע כל בני העיר אליו ועם זה שהילד המסכן ימלט העיר לחכמתו אם יאמין לתתו לעבוד בגבולו · והוא אמרו אם רוח המושל יעלה עליך מקומך אל תנח כי מרפא יניח חטאים גדולים כלו' אם יתגבר המושל והוא המלך האמור תניח מקומך מהשתדל בתקון כי מרפא והוא השתדלות התקון בהקרות המסכן והמשלתו יהיה סבה להניח חטאים גדולים או פירושו שאם תרפה התגברותו בך לפי הטבע המונח בך תמנע מהשתדל בהכבשתו בהקמת הילד המסכן והמשלתו יהיה סבה והלא השכל ולאלו הענינים אחר שדבר תחכם בטכסים הזונה ובחלק אמריה ואיך יפותה לב הכסיל עליהם אם בז אם לרוב פתויה שכל זה בכלל התגבורת המלך הזקן ותוקף השתדלותו הודיעו דרך השתדלותו ברפואה הן אם כבר נפל ברשתה הן אם ירא לפי טבעו מלכו עליו בתמ' והוא שיגביר שכלו עליו ידבר עמים תחתיו בחריצות השכל ובנעימות דבריו גם כן והנה כנגדי אמרי שפר אשר לשכל כנגד שפתי חלקות אשר לאחר ויבחן המשכיל דבר מי יקום · ועל זה כשה משלו כאלו השכל שבבחירה ביד האדם ויאמיר מכל רע ויודיע ויפרסם מעלתו לורז השומעים לאהבו ולדבקה בו · שרי ליה לאודויי כתפיה באתרא דלא ידעין יתיה ומעתה אין צריך רק לבאר פשוטי המקראות על זה משלו ואמר הלא חכמה תקרא ותבונה תתן קולה · כלומר לבני אדם שישמעו דבריה וילכו אחר עצתה · בראש מרומים עלי דרך בית נתיבות נצבה · פי' בראש המקומות כדי להשמיע דבריה לכל ההולכים תחתיה ובבית נתיבות ר"ל מקום פרשת דרכים שרוב שבילי העיר פתוחים לו כדי שישמעו קולה כל הולכי העיר ואמר ליד שערים לפי קרת מבוא פתחים תרנה פירושו ליד הדלת מלשון שתי ידות לקרש האחד · וענין לפי קרת פירושו ספה מלשון על פי מדותיו שפה יהיה לפיו סביב וקרת פי' עיר לשון תרגום עיר קרתא כלומר במקום שערי העיר בזוית העיר להשמיע לנכנסים וליוצאים · ומבוא פתחים ר"ל לכל יחיד ויחיד בפתח ביתו תרונה ר"ל תצעק והה"א נוספת והראוי תרון כמו שביארנו בפסוק חכמות בחוץ תרונה והנה כללה המקומות שבני אדם מצויים בהם כי לפעמים כשהמושל או החכם יכוין להשמיע דבריו לכלל העם יעלה במקום גבוה ויצוה לאסוף אליו כל העמים לשמוע דבריו והוא ענין ראש מרומים ולפעמים לא יכוין לכל זה אלא שידבר במקום שפרשת דרכים מצויה בו ואסיפת עם כענין הרחובות והמקומות הפנויים · ולפעמים בשער העיר מקום שבני אדם נכנסין ויוצאין בו ולפעמים בפתח ביתו ולא עם שהחכמה תודיע זה בכל מיני הודעה ויש מפרשים כי אמר תחלה בראש מרומים כי בתחלת הלמוד היא רחוקה ממנו כלומר יצטרך לעלות ללמודה בראש מרומים ובסוף ליד שערים כלומר מקום מזומן כענין לא נפלאת היא ממך ולא רחוקה וגו' ויש מפרשים בראש מרומים שלמות השכל וליד שערים על שלמות המדות · ומעתה יתחיל בספור תכונת הדברים ואמר אליכם אישים אקרא וקולי אל בני אדם כי כל זמן שיסמוך ללשון איש יאמר האיש על הנכבד גם בני אדם גם בני איש · ואמר הבינו פתאים ערמה וכסילים הבינו לב פי' הבינו פתאים ערמה והתחכמות להסיר הפתיות מכם כי הערמה הוא התחכמות הפתיות כמו שביארנו בפסוק לתת לפתאים ערמה ולב שם משותף יאמר על אבר הלב ותופסת על לבבכם ופעם על הרצון אחרי לבבכם ופעם על פנימיות הדבר לב האלה · ופעם על השכל ופעם על המחשבה לבם הולך וכלם שבה את ומאל שהלב משכן השכל והרצון והמחשבה והוא בפנימיות הגוף ר"ל באמצע הגוף וכל שאר האיברים סביבו ועניין וכסילים הבינו לב אפשר כמו הכן להלז את המדלה כלומר הבינו שכל · שתבינו לבבכם דברי או הוא בודד ור"ל שכל כלו' הבינו שכל ורומז על דברי השכל שאומר · או פירושו הבינו פנימיות הדבר ר"ל המכוון בו ולא הנגלה הקליפה לבד ר"ל הנגלה כאמרו לב נכון יבקש דעת ואמרו שמעו כי נגידים אדבר ומפתח שפתי מישרים · יש מפרשים נגידים תאר והוא חסר המוסר היה ראוי לומר דברים נגידים

[illegible]

הפתיות כאמרו לתת לפתאים ערמה ופתי יערים ועל זה הכל כל מי שמתחכם בעיניו יאמר עליו ערום כל ערום יעשה בדעת ותבחר לשון ערומים · כי גם מלת חכמה תאמר לפעמים על המתחכם להרע כמו הכה נתחכמה לו חכמים המה להרע · ויורכב כן שמעה אשי דוד איש חכם מאל האמור במעשה אמנון ועם זה כשיאמר חכמה סתם יוקח עניינו בשכל ובדע' כבחר וכן הענין באלת ערמה ואמר עם זה אני חכמה שכנתי ערמה כלומר באדם מתגמל ומתחכ' ומתבונן במחשבתו ומחדד שכלו לבא עד תכונתו ודעת מזמות אמצא כלומר ובזה ר"ל בערמה אמצא דעת מזמות ר"ל כל חכמה עמוקה שתצטרך למחשבה ולהתבודדות · ואמר יראת יי' שנאת רע גאה וגאון ודרך רע ופי תהפוכות שנאתי פי' הודיע שיראת יי' ראויה להקדים לחכמה ואמר דרך כלל שהיא שנאת כל רע ולכן שנאה עצמה שהיא סובלת גאה וגאון והם שמות כפולי' לגאוה שהיא ראש לכל המדות רעות ודרך רע ר"ל הנהגת אדם רע ופי תהפוכות ר"ל דבר כזב ואפשר שרמז על הלמוד שהמשנת ל

קב ונקי

כי רבים חללים · ירצה אי זהו חכם הנזהר מהכשלון אשר כשלו בו אחרים · ואמר שזאת האשה רבים חללים הפילה בשפת חלקות ומרמות ראוי לך שתשמר ממנה ולא תחשוב שהיו דלא העסרק בזולים ועצומי' הרוגיה: דרכי שאול ביתה · דע שהדרכים המוליכים האדם לביתה הם עצמם מוליכים אותו לשאול כי השאול וביתה ממין א' הם והם יורדות אל חדרי מות כי לא יושג עמה חיים כמו שקדם אבל תסבב מיתת הגוף והנפש לכן סורו מהתפתות בפתויה ושמעו לפתויי החכמה שהם מפתים לאדם כמו שביארנו: הערה · א' זכר ד' פעמי' זאת האשה מראש הספר עד כאן וראוי לחכמים שלא יכפלו דבר אחד פעמי' רבות לכן אומר שבראשונה ידבר עם מי שאינו יודע באיסור אשת איש והחכמה ותורה ילמדהו ויאמר זאת האשה בעולת בעל ולכן אמר להצילך מאשה זרה שילאו מה החטא בלומדו לו עונש הנוגע בה בעולם הזה ובעולם הנשמות · ובב' ידבר עם היודע באיסורה ולירא' ערבותה המוסכת לבות בני אדם רצתה החכמה לחנכו מנערותו לשונאי המושכלות מהם הסודות טעמי המצות והתרגל יכריחו לחשוק לבו בתורה ולמאוס באשה הזרה ולכך אמ' לשמור מזמות וגומ' כי נפת תטופנה · ובג' ידבר עם השקוע ברשת כלוא באהבתה ולכן אמ' אל תחמוד יפיה וספר שתסבב עונש בממון עונש בנפש שהענין מגונה יותר מהגניבה וסכנות עצומות כדי להרחיקו מהעבירה: וכד' ידבר עם האיש אשר האשה ידרשהו ויפתהו בחלקו' לשונה הפך הג' שהוא הוש לה וכאן היא משקה בו: ב' זאת האשה משל לחומר ולנפש המתאוה כפי דעת המורה וכפי רז"ל היא משל לחכמות החיצוניות וראוי לאדם שירחיק עצמו מפתויי האשה שהיא הביאה מיתה בעולם ובעבור עלתה נגרש אדם מגן עדן ולא אכל מעץ החיים והכל הולך אל מקום א' · ג' בענין הקורא ד' סבות עוזרות לחטא · הא' הכנת זה האיש החוטא שהוא פתי ורך בשנים ואין הפרש בין נער כי שניו או כפי מדות הנערות · הב' מקום מוכן לפורענות שאין ספק שהמקום מבוא גדול לטובו' או לרעות כמו שאמ' יש ה' במקום הזה וכבר ראית מה שאמרו משכילים · הג' הזמן כי יש ימים שמוכנים האדם לטוב ולרע כפי התגברות כוכב ומזל היום בסוף מסכת שבת · הד' בבחינת חמר החטא שהאשה המקוטרת כתמרות עשן יפה כלבנה ברה כחמה בנקלה תנטה האדם להאותה וזאת הכרסה תכלול אלו הארבעה עוזרים · ד' שידבר בעונש הגשמיי וכל זה רמז לעונש הרוחני לנפש במדורות גהינם אשר שם אש דקה רוחנית תשרוף הנפש כמו שהביא הרמב"ן בשער הגמול: הלא חכמה תקרא · אחר שהביא הבית המדרכת את האדם למדות מגונו' ודעות נפסדו' ותסבב שתרד הנפש לשאול מטה ושם תקבל ההפסד והאבדון בעונשי' מרי' ומאררי' רצה לבאר בית אחרת הפכית לה בטבע מייסר' האדם להצלחת הגוף והשארות הנפש והסבב שיעלו בסולם הכשרון וישיגו החיים הנצחיים ויתחיל הלא חכמה · רוצה לומר החכמים והדורשי' קוראים לבני אדם שיעיינו בחכמה ה מעשה בראשית ומעשה מרכבה וביאור המצות וטעמם: ותבונה תתן קולה · וכן התבונה שהיא החכמה המדינית המיישרת האדם למדות מעולות מרימה קולה · והכוונה שהחכמות הם נגלות דרושות לכל תפליהם וכתר תורה מונח וכל הרוצה ליטול הרשות בידו · וזאת הקריאה בראש מרומים · הטעם בראש מקומות גבוהים ובן במקום מפורסם והוא עלי דרך בית נתיבות נצבה · ר"ל שהחכמה אם ביתה במקום שהנתיבות מתחלקות כדי שכל העוברים ושבים יגונו שם ואמר ליד שערים לפי קרת · ירצה וכן שם בית החכמה והתבונה בשער העיר ובמושב הזקנים · בני

ליד שערים · למקום השערים אשר לפתח הקריה להורות באי זה שער יכנסו כשהתקרבו אל הדרוש במבוא הפתחים אשר בבית שירצו להכנס שם באי זה פתח יכנס להביאו אל הדרוש ואמר זה כי בהרב' מהחקירות הקשות יצטרך להכנס בהם בהקדמו' רחוקות מאד מהדרוש ויעתק מהם אל הקדמות יתקרבו יותר אל הדרוש וכן מדרגה אחר מדרגה עד הגיעו אל הדרוש והנה החכמה והתבונה יישירו תמיד בזאת החקירה אל הדרכים והסדרים אשר יובילו אליה וזה מהמרס על צד מליצת השיר הבינו פתאים ערמה וגו' : הבינו פתאים ערמה · השתדלו להתישר אל החכמה ואחשוב שזאת הערמה תשלם בהתבוננות במלאכת ההגיון כי היא תיישר השכל אל דרכי ההשתדלות והעיון · וכסילים אתו בינה ללבבכם בעניינים העיוניים : שמעו · כי דברים נכבדים אדבר ופתיחת אמרי היא דברי יושר ואמר זה שלא יחשוב חושב שהוא מדבר בזה על צד ההפלג' והגוזמא כמשפט המאמר בשירי' ובמשלים כי הנה אמת יהגה חכי וידבר אמת לא רשע וכזב הנה כל אמרי פי הם בצדק וביושר אין בהם מה שיטה מדרך האמת : כלם נכוחים · כל דברי נכוחי' וישרים למי שיבינם וישיג מה שבהם מהחכמה : קחו · בחרו בלקיחת מוסרי יותר מלקיחת הכסף הדעת אשר איישיר אליכם הוא יותר נבחר מזהב הנה החכמה היא טובה מכל מרגליות וכל חפצים אחרים שיחפוץ האדם בשאר עניינים זולתי בעיון לא ישוו בה אמרה החכמה לגלות הדברים ההכרחיים בהמלאכה : אני

לִיד־שְׁעָרִים לְפִי־קָרֶת מְבוֹא פְתָחִים
תָּרֹנָּה׃ אֲלֵיכֶם אִישִׁים אֶקְרָא וְקוֹלִי
ה אֶל־בְּנֵי אָדָם׃ הָבִינוּ פְתָאִים עָרְמָה
וּכְסִילִים הָבִינוּ לֵב׃ שִׁמְעוּ כִּי־
נְגִידִים אֲדַבֵּר וּמִפְתַּח שְׂפָתַי מֵישָׁרִים׃
כִּי־אֱמֶת יֶהְגֶּה חִכִּי וְתוֹעֲבַת שְׂפָתַי
רֶשַׁע׃ בְּצֶדֶק כָּל־אִמְרֵי־פִי אֵין בָּהֶם
נִפְתָּל וְעִקֵּשׁ׃ כֻּלָּם נְכֹחִים לַמֵּבִין
י וִישָׁרִים לְמֹצְאֵי דָעַת׃ קְחוּ־
מוּסָרִי וְאַל־כָּסֶף וְדַעַת מֵחָרוּץ נִבְחָר׃
כִּי־טוֹבָה חָכְמָה מִפְּנִינִים וְכָל־
חֲפָצִים לֹא יִשְׁווּ־בָהּ׃
אני

וְעַל תַּרְעֵי בְּפוּמָא קִרְיָיא וּבְמַעֲלָנָא
דְּתַרְעֵי מִשְׁתַּבְּחָא וְאָמְרָה׃ לְכוֹן
גַּבְרֵי קָרֵינָא וְקָלִי עַל בְּנֵי נָשָׁא׃
אִתְבַּיְינוּ שַׂבְרֵי עֲרִימוּהָא וְשַׁטְיֵי
נִסְתַּכְּלוּן בְּלִבְּהוֹן׃ שְׁמָעוּ מְטוּל
דְּשָׁרִירוּתָא מְמַלְּלָא אֲנָא וּמְמַלַּל
פּוּמִי תְּרִיצוּתָא׃ מְטוּל דְּקוּשְׁטָא
רָנָא פּוּמִי וְרִיחוּקָא שִׂפְוָתֵי רַשִׁיעָא׃
וּבְצַדְקוּתָא אִינוּן כָּל מֵימְרֵי פוּמִי
וְלֵית בְּהוֹן פִּיתוּלָא וְעִיקוּמָא׃ וְכוּלְּהוֹן
גַּלְיָין לְאֶנָשׁ דְּמִתְבַּיַּין וְתְרִיצִין לְאִילֵין
דְּצַבְאִין בִּידַיְעָתָא׃ קַבִּילוּ מַרְדּוּתָא
וְלָא כַּסְפָּא וּגְבוּ לְכוֹן יְדִיעָתָא מִן
דַּהֲבָא סְנִינָא׃ מְטוּל דְּטָבָא חָכְמְתָא מִן כֵּיפֵי טַבְתָּא וְכָל מַרְעַם לָא פָּחֵילָהּ׃
אנא

אישים ג' ומ"ל וסימ' חד דמסכנין וחד דרשיעין וחד דזכאין · וביאורם נבזה וחדל אישים · את אישים פעלי און · אליכם אישים אקרא : רשע י"ז פתחין וסימ' נמסר בספר מיכה סימ' ו' : קחו ה' ר"פ וסי' קחו מאתכם תרומה · קחו לכם מן העם דיהושע · קחו נשים והולידו בנים · קחו עמכם דברים · קחו מוסרי ואל כסף :

רשי

לפי קרת · תקרה הנתונה על השער ויושבים עליה : תרונה · תועקנה ומה היא אומרת אליכם אישי' אקרא : שמעו כי נגידים אדבר · דברי נגידי' וחשיבות : נפתל ועקש · עקמימות : שכנתי ערמה · אצל ערמה שכיון שלמד אדם תורה נכנס בו ערמימית של כל דבר : מחרוץ · ממיני הזהב הוא : מפנינים · מרגליו' : לא ישוו בה · לא ידמו לשויה : יראת

אבן עזרא

קרת · קריה : אישים · עשירים · אל בני אדם עניים כמו כן גם בני אדם גם בני איש והענין יחד עשיר ואביון : ערמה · שיערימו להסיר הפתיות מהם ולב דעת או הבינו ערמה ללב והוא פועל יוצא : נגידים · כמו נגיד והם דברים משובחי' וכן הלא כתבתי לך שלישים מן ושלישי' על כלו כי יש למלך משנה גם שליש' : נכוחים · אמת : שכנתי

אבן יחייא

ליד וגו' ופי' ליד ומקום שמשם השערים שערי פי הקרת והעיר · כי השער לעיר היא כפה לגוף האדם · אשר היא מבוא להכנים אל הגוף כל המצטרך אליו · וככה השער הוא מבוא להכנים אל העיר כל המצטרך אליו והארבעה כי תרונה שתיכן המעלות הכו' ותצעקנה במבוא הפתחים שבכל בית מבתי המדינה באופן שלא יגלל איש מלשמוע דבריה ולא יוכל להתנצל בסכלותו מהקריאה ההיא · אליכם וגו' סיפר אופן קריאתה אותם · ואיך דבריה הם עם ארבעה מיני בני אדם · האחד בעלי מעלת התורה שלמים והם הנקראים נביאים ואישים להדמותם למדרגות המשרים מהמלאכים הנקראים כן וכאומרו בהקדמתו בפרשה הא' על הכת הזאת כבין תחבולות יקנה · והב' בעלי מעלת החכמה והשלמים באנושותה כי בנפש המשכלת הם מה שהם ויפרדו מבעלי חיים · וכאומרו גם על הכת הזאת ישמע חכם ויוסיף לקח וזהו אומרו וקולי אל בני אדם · והשלשה הפתאים שהם זקני' ואמנם אין להם דעת כנערי' לפתיותם וכאומרו גם על הכת הזאת לתת לפתאים ערמה · והד' הנערים שהם סכלים מרצון ובחירה למיעוט זמנם אשר על הכת הזאת אמר גם לנער דעת ומזימה · והנה לפתאים ונערים הנעדרים מהחכמה לגמרי אמר הבינו להיות צריכה ומוכרחת אליהם ההבנה הנעדרת מהם · ואמנם לחכמים ונבונים אמר לשון קריאה להיותם בלתי צריכים אל ההבנה רק אל השמיעה החכם כדי להוסיף לקח · והנבון כדי לקנות תחבולות · שמעו וגו' הנה ממעלת התורה תמשך מעלת המצות · וממעלת החכמה תמשך מעלת המדות · ואמנם המעלת החכמה תפרד לג' סוגים הא' חכמת האלהות שהוא הדיבור בעניינים הנבדלים מחמר לגמרי · בידיעת האפשר לדעת ממנו יתברך וידיעת מלאכיו והשכל והנפש · והב' חכמת הטבע שהוא הדיבור בעניינים התלוים בחומר ובמקריהם · כידיעת כל מורכב מנושא וצורה · בעצם השמים לטוהר ובצבאותיו והד' היסודות וכל המורכב מהם · והג' חכמת הלמודים אשר היא אמצעית בין שתי החכמות הנז' ובקצתה תדמה לאלהית · ובקצתה תדמה לטבעית · והיא נחלקת לשבעה מינים · הא' חכמת המספר שהיא ידיעת דברי' אין מציאות להם בחמר אבל הם מקרים אליו ולא יראו בו · ולפשיטותה תדמה לחכמה אלהית · והב' חכמת התשבורת שהיא ידיעת דברים שאפשר שידומו זולת חמר עם כי השכל ישיג השגה אמיתית כי לא ימצאו כי אם בחומר · אבל עם כל זה לא ידמו בחמר נראה · והג' חכמת הנגון · והארבעה חכמת המשקלות · והחמשה חכמת המדות · והששה חכמת המבטים שארבעתם ידיעת דברים שהם בחומר ויהיה לאחת על זולתה יתרון בקרוב אל החכמה הטבעית והרוחק ממנה והמוג ביניה אם מעט ואם הרבה · והז' חכמת התכונה שהיא חכמה מזוגה מטבעית ולמודית ונשואה הגדול שבכל חלקי החכמה הטבעית שהם השמים · ואמנם ההגיון והרפואה לא יקראו חכמות כי אם מלאכות · וזהו אומרה פה החכמה בקוראה בקול גדול שמעו השומעים כלם · כי הדברים אשר אדבר הם דברים נגידים ונכבדים מאד והוא רמז לחכמת המספר אשר לא יפול בה הטעות · ומפתח שפתי מישרים והוא רמז למעלת התורה · כי אמת יהגה חכי והוא רמז לחכמת התשבורת הנמנע' משגיאה · ותועבת שפתי רשע · והוא רמז לחכמת הניגון הנעימה הן בפה הן בכלי שראוי לתעוב אותה כשנעשית לשם השע מזמות ולשתו' יין בשיר · כי תכליתה הנאות הוא לשורר לאלהי הצדק על הדוכן · ולתת ההכנה לנביא לקבל שפע הנבואה ככנור לישע ותוף וחליל אשר לפני בני הנביאים · בצדק כל אמרי פי · הוא רמז לחכמ' המשקלות שראוי שידקדקו יחד לבוא אל תכליתם · אין בהם נפתל ועקש · הוא רמז לחכמת המדות שראוי להיותם ישרות בלי פתלתלות ועקשות · כלם נכוחים למבין · הוא רמז לחכמת המבטי' הנכוחים דבריה למבינה · וישרים למוצאי דעת והוא רמז לחכמת התכונה · שדבריה ישרים למוצאי הדעת כי לא כל חכמיה יבואו עד תכליתה · כי הם מודיעים לחדשים מאשר יבואו בעולם ולא כל אשר יבוא כי על הרוב יטעו או במקצת או בכלו · ולא ימצא היושר ההחלטיי רק בדברי הנביא המדבר בשם הא' יתברך אשר מלא הדעת האמיתי · קחו וגו' קחו מוסרי ממעלת המדות ואל כסף · וקחו הדעת ממעלת המצות שהוא משובח · ובעלה מחרוץ נבחר שהוא זהב אופז · כי טובה וגו' כי טובה חכמה מפנינים · ולכן מעלת המדות הנמשכת ממנה היא טובה מכסף מזוקק שבעתים · וכל חפציך לא ישוו בה במעלת התורה ולכן מעלת המצות הנמשכת ממנה טובה מחרוץ נבחר : אני

ר' מנחם המאירי

שהמשתדל בו צריך תחלה ליראת יי' שהחכמות כל יגיעיו לא ימצאוהו בחדש ובשנה אבל צריכה ארך זמן וארך הנעות ובין כך צריך שתהיה יראתו קודמ' עד שלא יבלבלהו הלמוד המחקרי נדבר ממנה ושישנא גאה וגאון אבל שישפיל עצמו אצל החכם כדי שישפיעהו מחכמתו · ודרך רע ר"ל ממדה רעה כי שלמות המדות צורך גדול והכרחי לשלמות השכל ופי תהפוכות רמז על מחלקות הטעאות וכנות שלא ישתבש מתוכם ואמר אחר כן לי עצה ותושיה אני בינה לי גבורה · פי' לי עצה שלא תמצא עצה כי אם בחכמה ויש לפרשו ענין הסגחה ועיון מלשון איעצך עליך עיני ספי' בעיני כלומר אשגיח עליך בעין שכלי ותושיה גם מוכח על אמתת החכמה מלשון ישית כמו שהתבאר באמרו יצפון לישרים תושיה ואולי רמז במלת עצה על שלמו' המדות ותושיה על שלמו' השכל כענין שמע

קב ונקי

לפי קרת · בתוך המדינה שם דורשים דברי השם ולפעמים בכל בית ובית ילכו החכמים להוכיח האנשים בביתם : אליכם אישים אקרא · אחר שסיפר המקומות ששם החכמה והתבונה קובעות בתי מדרשותיהם במקומות גבוהים ובדרכים · בשער העיר ברחוב קריה · ברשות היחיד שהוא מבוא פתחים רצה לבאר עם מי תדבר ואמר שתדבר בד' כתות מאנשים הראשונה ביחידי סגולה כוספי ידיעי' האמתיות ועשיית המעשים הטובים וקראם אישים ירצה אנשים שלמים ומיוחדים ולכן נאמר בהם אקרא כי היא קריאת למעלה כמו ויקרא אל משה · והב' היא כת בני אדם העוסקים בעניינים העיוני' והם עסוק עוסקים בעניני העולם וקראם בני אדם להורות שאינם שלמים כמו הראשונים ולכ"א בהם וקולי אל בני אדם שצריכים שיסגיחו בהם · הג' היא כת הפתאים שהם הנפתים אחר הבלי העולם ואין להם יד ושם בעניני החכמה אבל ימצאו בהם מדות טובות ומעשים טובים ומעשים ישרים ועליהם אמר הבינו פתאים ערמה · כלומר שראוי להם שיהיו מבינים בספרי החכמה והתבונה · הד' היא כת גרועה ממנה כת הכסילים נעדרים מכל החכמה חסרי השכל שאין בם לא ידיעה ולא תבינה ולכן אמר וכסילים הבינו לב · ר"ל תתנו אתם הכסילים השכל ולא תתעסקו בדברי סכלות : שמעו כי נגידים · רצתה החכמה לשבח מאמריה בז' פנים · הא' מצד חשיבות הנושא ואמרו שמעו כי נגידים חכמות מחוכמות ומשובחות אנכי מדברת והטעם כמו שהנגידים הם השרים הגדולי' כן דברי יתעלו על כל הדבורים · הב' שהם נאי הלשון והמליצה עד שהקור' ירוץ בם כאדם הרץ בדרך ישרה והוא אמרו ומפתח שפתי מישרים · הג' שהם דברים אמתיים בעצמם והוא אמרו כי אמת יהגה חכי · והד' היותם מאמרים בשובה ונחת כי דברי חכמים בנחת נשמעים לא בבהלה וחרדה והוא אמרו ותועבת שפתי רשע מגזירת והוא ישקיט ומי ירשיע שהרצון בו יבהיל ויחריד · והה' שאין בהם סתירה כספר קהלת שבקשו חכמים לגנוז אותו מפני שדבריו סותרות זו את זו וזהו בצדק כל אמרי פי ירצה שכלם צודקות יחד · הו' שדברי החכמה מסודרות בקדימת הראוי להקדים והמאוחר להאחר וזהו כלם נכוחים למבין בסדרם כי נכח תפול בסדר המקומיי · הז' שלא יפול בדברי החכמה אריכות להקיץ המעיינים ולא קוצר להטריחם וזהו וישרים למוצאי דעת : קחו · רצתה החכמה לבאר מהות העניינים הנכללים בה ונכללם בשתי שלמיות מוכרחים לשלימות האדם · הא' שלימות המעשה וקנין המדות טובות אשר יורה על זה השלימות מלת מוסר · ואמר קחו מוסרי ולא תשתדלו לקנין הכסף כי מי שהוא שלם במדות לא יצטרך לקנין העושר · הב' שלימות העיון בדעות האמתיות והוא אמרו ודעת מחרוץ נבחר · וגם שהשלמות המדות קודם בזמן לשלמות הדעות רוצה לומר שהשני יותר מעולה מהא' ולכן המשילו לחרוץ שהוא הזהב הנבחר והמדות השוה לכסף : כי טובה חכמה · רצה לחזק הענין ואמר שהחכמה טובים מפנינים שהם יותר חשובות מחרוץ כי היא התכלית המכוון באדם והמרגליות אינם נדרשות בעצמן · ואמר וכל חפצים לא ישוו בה · רוצה לומר כל הכלים ותכשיטין הנאהבים לצורתם הנכבדת לא ישוו בצורת החכמה : אני

פליאת פרע כי אם גם כל מדה מגונה כי הלא גאה וגאון ומאויות דרך רע וכו"ש מי שיש לו פי תהפוכות מספסף המוסר ללמוד ערמומות להרע כי אותו סגלתי ולא אחוס אם יוכל כי פושעים יכשלו בם והצדיקים ילכו בם · ועל הב' והיא כי אני מתחת כח העיסק כי אין פחד כי הלא לי עצה וגו' לומר הן אמת כי לי עצה שנתייעץ האדם בהתבודדו כי בעיונו לדעת איזה הדרך יפנה ויבחר מחלקי התכונות הנה אז לו בי תושיה פיותם כח המעיין אך אין זה ליריק עדם יבין שמועה כשמבי מספיע בו יבא עד תכונת הבנין שמועה לאמיתה אז היא לי גבורה כי אז ישים כגבור והוצרה גדולה מגבי :

מנחת ערב

קחו מוסרי וגו' הפש' תחת שלם אספר יתרחק המתרחק מעסוק בתורת ה' א' שהתורה ומצות המביאים לעה"ב הן בהיזק"י יסורין כחז"ל ב' כי התורה תפקח לב בני האדם להשכיל בכל עניני ערמה ותחבולה ושע"ש אז"ל שאין ללמד את בתו תורה כו' אמר חכמה שכנתי ערמה כיון שנכנס חכמה באדם נכנס בו ערמימיות ומה גם כמה שהתורה יודעת מהד מזימות בני האדם ותחבולותיו הלא הכרש אותם לנו למען נחדל מהם ומזה ימשך כי אשר לא ידעם יפקחו עיניו ויעש' אותם ויחטא ואשם כמ"ש ריב"ז אוי לי אם אמרו אוי לי אם לא אמרו שלישית כי התורה מחלשת כחו של אדם ושע"כ נקראת תושיה · לכן על שלש אלה אמר קחו מוסרי וגו' כי התורה אמריה תאמר אל כא בני המנע ההת שלש אלה מדקדק בי כי הלא על דבר המוסר טוב לך ייסורין בהזיקך בי מאלפי זהב וכסף בדתות זולתי כי הכי יסרתי חזקתי זרועותיך כי בם יזכה איש לחיי העולם הבא וזהו קחו מוסרי והחזיקי בו ואל כסף כלו' גם שיהיו היסורין חסרון כסף הקשים מכל מיני יסורין כנודע שהיא קשה מכל הייסורין שבעולם וזה טוב לך כי הלך בדרכי אך אם גם תעסוק לקנות דעת התורה כי בתורה ההיא עמל כי אז יכפלו יסוריך הלא טוב לך מחרוץ נבח' אלו יצורר שהיית מוצאו כי הרחק ממנו' וזהו ודעת מחרוץ נבחר והטעם כי טובה חכמה במה שהיא חכמה אלהות היא טובה מפנינים כי אין למעלה הימנה וזה גם באה שהיא תורת ה' קנוסה עד אין קצה כי הלא כל חפציך לא ישוו בה והוא כי הלא חפצי בני אדם רבי' מספור יש יהי' חפצו כסף וזהב ויש שרר' ויש מלוכה והיקש באלה אמר כי כלם אפס ותהו בערך התורה וזהו וכל חפצים אשר יהיו חפצי בני האדם לא ישוו בה שלא יהיה לה' ערך שווי נגדה וזהו וכל חפצים לא ישוו בה וא"כ מי זה האיש יקוץ בתוכח' העה"ז ולא יביט אל הטוב הצפון לו ע"י התורה לעה"ב · ולעומת הדבר השני אמר אני חכמה שכנתי ערמה לומר הן אמת שכל מיני ערמות ותכמו' גלויות וידועות בי על כל זה לא אירע פן יקרני כמורא' ריב"ז אוי לי אם אומר אוי לי אם לא אומר כי הלא יראת ה' שנאה רע וגו' ולא אירא כי בי ירבו מתנכלים להרע כי אגלה את נבלותם לעיניהם כי הלא יראת ה' אשר היא בתחלה החכמה היא שנאה רע ובאים כזה וכי דובר בספ' הלז ולא בלבד שלו בס אך איני דובר כי אם והבחינות הנה אז לו בי תושיה בי

רלבג

אני חכמה שכנתי ערמה · במקומות שנמצאת שם ערמה ודרך השתדלות והם הסדרים ההגיוניים ויצטרך לו ג"כ שימצא יראת יי' רוצה לומר לקיחת המוסר במדות ושיהיה לו עוד לשנא רע כדי שיתרחק מדרכיו וישנא מדת הגאוה כי היא מסירה השלימות מהאדם וישנא דרך רע בדעות ודברים הרעיים שרשים כוזבים כי אלו ימנעו מהשגת החכמ' לפי שהמעיין ירצה להמשיך המאמרים במה שאחר ההתחלות באופן שהולעו ההתחלות וירצה להמשיך תמיד לשמרם וזה יביאהו לטעות בהם : לי עצה · וזה כי העצה תלקח בדברי' העצמיים כאילו תאמר שהעצה במי שהוא חלוש הגוף להממו בשיקבילוהו דברים חמים והנה העצה תהי' בחכמות המיסרות לכל המעשה כמו חכמת הרפוא' ועבודת האדמ' ומה שידמ' להם ולי ג"כ תושיה ר"ל השגת הנימוס המושכל אשר בדברים והוא מהותו ומשיגיו העצמיים ואלו הם חלקיו השנה הראשונ' להעיר על תועלתה ומהותה איך לא תצטרך לזכור הדברי' ההכרחיים קודם ההשתדלות בה לפי שכבר זכרה אחר החכמ' וזה ממה שצריך שתוקדם תחל' החכמה קודם השתדלות בבינה וכבר זכר זה בביאור במה שקדם : אני בינה לי גבורה ר"ל כי לחכמ' יהיה ההשג' בדברים הנמשכים לפי הסדור הטבעי ואמנם מה שיתחדש שיהי' כנגד הסדור ההוא כמו הענין בנפלאות והוא הנקרא גבורה אשר לא יבואו בסבות העצמיות הנה המקירה עליו תהי גבורה והנה עוד לבינה השגת הפילוסופיא המדינית אשר בה יתחדש הבנין באלו הדברים המדיניים איך ינהגו בהם להעמיד הקבוץ המדיני ומזה ישתעף דבר העונשים אשר יוטלו על בעלי התכונות הפחותיות ולפי שבאת הפילוסופיא על האופן הראוי ימלוכו המלכים וישורו השרים והרוזנים והנדיבים והשופטים להעמיד דבר ממשפט הפילוסופיא על האופן הראוי אמרה הבינ' בי מלכים וגו' : בי מלכים ימלוכו · על העם · ורוזנים יחקקו חקים של סדר ויושר : בי שרים ישורו · ימשולו : אני אוהבת אוהבי · ר"ל שלא ימצא מי שהינו אוהבה אך מי שהוא אוהבה וחושק בה יטרח לעמוד על אמתתה והוא ימצאה מפני היותו משחר ודורש אותה תמיד : עושר וכבוד אתי · הנה אתי עושר וכבוד כי בדרכי הבינה יוכל האדם להשיג עושר וכבוד ומפני שלימותו במדות והתישרו בהם אל השגה זו באופן שלם כי לזאת המלאכ' סדרי' ישירו לקנין אלו השלימות · ואתי הון עתק וקנין הצדק והיושר במדות : טוב

אנא חכמתא ברית ערימותא ותרעיתא משכחא אנא : דחלתא דיי סניא בישתא גאוותא ורמותא וארחא בישתא ופומה הפיכא סניא אנא : דילי היא תרעיתא ומילכנא וביונא וגבורתא : מטול אנא מלכי ממלכין ושליטי אנא משיחן בצדקותא : מטול דוכרני מתדורכין וסרכי וכלהון דייני דתריצותא : אנא רחמא רחמיי ואלין דמקדמין לי ישכחנני : עתרא ויקרא דילי ממונא	אני חכמה שכנתי ערמה ודעת מזמות אמצא : יראת יהוה שנאת רע גאה וגאון ודרך רע ופי תהפכות שנאתי : לי עצה ותושיה אני בינה לי גבורה : בי מלכים ימלכו ורזנים יחקקו צדק : בי שרים ישרו ונדיבים כל שפטי ארץ : אני אהביה אהב ומשחרי ימצאנני : עשר וכבוד אתי הון

רשי

יראת ה' שנאת רע · זהו המוסר שהחכמה מכרזת לבריות : בי מלכים ימלוכו · שהדיינים והמשפטים אני מלמדם : אהבי כמו אוהב · אהבי אהבה כתיב · אמר הקב"ה אני אהבה של תורה אהב · וזו שמעתי מרבי אהרן בשם רבי נתן · ימצאונני לא' יתיר' תמצא' שערי בינה תמצאנה להנחיל

אבן עזרא

שכנתי ערמה · חסר בי"ת כמו שכן ארץ והטעם שהערמה צריכה חכמה שלא תהיה אותי · תמצא והגיע כל ערמה ותמצא יודעת כל ערמה ולפי שהדעת היא הגעלתת : אחר החכמה כל מזמה : ופרט ממנו גאה ועדין מעגן ידעת המתהפך כי עתה אותי כבעים והטעם שהיראה זה הפי ולא רעה זה הפי בי מזמה כמו המאמר כמו כי על ותהפוכות שנאתי כי ותהפוכות כוללבל ועמר נבורה לי

ותושיה ז' מ"ל בליש' וסימ' הפליא עצה הגדיל · עמו עז ותושיה · ותושיה יראה שמך דמיכה · כי כפלים לתושיה · לי עצה ולי תושיה · לתאוה יבקש נפרד · יצפון לישרים תושיה :

וזולתה · ודעת מזמות אמצא וידיעת מזימות הדורשים עד תכלית כוונתם ויתכן לפרש אני חכמה מכרת ויודעת כל ערמה כאילו שכנתי בתוכה וגם אני יורדת לסוף דעת כל מזמה ולפי שהדעת היא התבונה אחר החכמה והתבונה אמר מלת אמצא והטעם כי לא יבכר מן החכמה כל מזמה : יראת יי' שנאת רע · שנאת מקור בשקל מלאת ורע כלל כל חסרון ופרט ממנו גאה וגאון ודרך רע ופי תהפוכות דרך רע הנהגה רעה ופי תהפוכות שמתהפך מענין לענין ואמר שנאתי כאילו אמר שיראת יי' היא שנאת אלה גם אני שנאתי אות' כטעם הלא משנאיך יי' אשנא ובעל הטעמים שם טעם מפסיק במלת ופי לא ראה זה הפי ואולי שמלת ופי דברי החכמה וכאילו אמר' אני חכמ' שכנתי ערמה ודעת מזמות אמצא וידעתי כי יראת יי' שנאת רע גאה וגאון ודרך רע ופי ר"ל מאמר כמו כי על פי יי' וזולתם או השכמתי ודעתי כמו פה אחד טוב אל המלך תהפוכות שנאתי כי החכמה ואת התהפוכות שונאים · זה את זה כי לא יעמדו בכונה אחד ותהפוכות כוללבל נגד וכל הפך מהטוב והיושר : לי עצה ותושי' · מפורש · אני בינה לי גבורה ואמר אני בינה ולא אמר לי בינה לפי שהבינה תולדת החכמ' ואם אין חכמה אין בינה ואמר לי גבורה כטעם החכמה תעוז לחכם מעשרה שליטים : בי מלכים ימלוכו · שתעמוד מלכותם הו נקראו על שם שופט כמו ושבטי קמה · ורוזנים יחוקקו צדק לחקוק חוקי משפט צדק : בי שרים ישורו · משפט הר"ים להיותה לנוסה כשקל ישובו עליו ישורו שאין מקבלת דגש : אני אוהבי אהב · חסר א"לף השרש להקל על הלשון כמו ואמר עד עתה : עושר וכבוד · עתק · ענין טובי ומוזק וכן ולא עתק מפיכם וצדקה במקום כטעם הצלחה וכן יתכן לפרש וצדק משמים נשקף : טוב

ר' מנחם המאירי

שמע עצה וקבל מוסר למען תחכם באחריתך אני בינה כלומ' שההתבוננות שאדם מתבונן בחכמה בעצמו אינו כלום בזולת קדימת החכמה ואף שההתבוננות בחכמה היא חכמה ועל זה אמר אני בינה ולי גבורה רומז לתכלית השלמות והיא גבורה לעלות אל הר יי' · עיר גבורים עלה חכם · בי חכם ימלוכו שלא יוכלו להתנהג בטכסיסי המלוכה ולהלכות ההנהגה הגדולה המסורה להם רק בחכמה וכן כי רוזנים יחוקקו צדק ר"ל יתקנו בארצם חקים מצודקים ומיושרים · וכן הענין באמרו בי שרים ישורו ונדיבים וכל שופטי ארץ כלם ישורו בי ר"ל ינהיגו מדותיהם בחכמה כי אין לפום דבר עמידה בזולתה · אני אוהבי אהב ומשחרי ימצאונני · כונת הענין שלא יתרשל האדם מן הלמוד מיראתו פן יעלה בידו לכובד המשא בטורח הלמוד והצטרך לאורך זמן והקדמו' ארוכו' כי אין זה רק דרך הסכל אבל הזריז והחרוץ בלמוד לא יפחד מכל זה ינעתי ולא מצאתי אל תאמן וידוע כי גדר האהבה הוא התקרבות הדעות והתאחדם ר"ל הסכימם לדעת אחת וכן ידוע בחכמ' מאמר

אבן יחייא

אני חכמה וגו' הם דברי החכמה אלהית המספרת כי תחול ותשכון בא"מו' אוהבי בני אדם ··· הערו' אשר הוא הפך הפתאים אשר צריך לתת להם ערמה · וזהו אומרו אני חכמה שכנתי עם בעל הערמה והב' עם האיש אשר לו הרצון והבחיר' · הפך הכסיל אשר צריך לתת לו דעת ···· וזהו אומרו והאיש מהדעת ומזימות אמצא · והג' עם האיש אשר בטבעו יש לו יראת ה' ושונא רע כי מי שיראתו חטאו קודמ' לחכמתו חכמתו מתקיימת · אף כי יחסרו לו ההכנות האחרות ··· ומזימה ועצמה · כי הן השמים יספיקוהו · וכתן סבה לזה להיות ביושר ··· בכחש האלהית · והגאון בכחש המשכלת · ודרך רע בכחש ··· בתכונות הבהמיים · ואיש תהפוכות בכחש המדבר אשר אין אמונה בפיו ··· למלאות כחשו כי ירעב אסיפת הממונות · ולכן האיש הלז ··· אהובי והאור לקרבו אלי · לי עצה וגו' ספר ד' מעלות ··· האדם · הא' לי עצה להנהגת הדברים המדיניים ובפרט לעניני המלחמה · ··· תבוא סמוכה לגבורה · וכאומרו עצה וגבורה למלחמה · והב' לי תושיה שהוא שם ···

ג"כ לפעמים על ההנהג' מעשיו' וכאומרו ולא תעשנה ידיהם תושי' · והג' אני בינה להבין דבר מתוך דבר במלאכות והעניינים המעשיים · כי שם בינה יאמר ג"כ על המבין דבר מתוך דבר ···· שם בינה יאמר עליה בשם מוסכם כאשר אמרנו כי התורה תקרא בינה ותבוא' להיותה מושגת באמצעות החושים · אף כי פה כאמר עליה בשם משותף להיותה מבינה דבר מתוך דבר אמר בה אני בינה · כי הוא שמה ולא לי בינה כאשר אמר באחרות · והארבעה לי גבורה ללחום מלחמות ה' עם האויבים · כי לא תחשוב שהחכם במעלת החכמה אלהית יהיה כעיר פרוץ ··· ההמוניים אבל יהיה לו עצה ותושיה ובינה בהם · ויהיה לו כח לצאת להלחם כאשר פרי צבאות התיל : ~ בי מלכים וגו' ספר התועלת הנמש' למושאיה המתועדי' בה · והנה בקיבוץ ההמוני ··· ה' מינים מאנשי מעולי' · המלך שהוא אדון על כלם · והרוזנים שהם אדונים קטנים מלכי עיירות קטנו' או כפר וכפרי' שהם תחת יד וממשלת המלך הגדול השוה ושרים אל ··· המלך ומשרתיו הקרובים אליו · והשופטים שיש לו בכל עיר ועיר לשפוט צדק ונדיבי העם והמיוחסים שבהם · וזהו אומרו כי התורה היא סבת כל אחת מהמעלות הנז' ובלתה לא יעמדו ימים ··· וזהו אומרו בי מלכי' ימלוכו כנגד המלך אדוני האדונים · ורוזנים יחוקקו צדק כנגד האדוני' הקטנים שהם מוכרחים לעשות הצדק מפני אימת המלך הגדול אשר עליהם · בי שרים ישורו כנגד שרי המלך ועבדיו · ונדיבי' כנגד נדיבי העם אשר נאספו בעיר ועיר · כל שופטי צדק כנגד שופטי העם ומנהיגיו · כי לזכות התורה האל יתברך נותן להם המעלה הזאת כאשר נתן המלכות לדוד ··· ויסירה מהם כאשר ימרו את פיה כאשר הסיר המלכות משאול · אני אוהבי וגו' ולאשר לא יוכן לאחד מהם המעלות הנז' לא תחשוב שאפקח שכרם כי אוהבי מהם אהב ומשחרי ימצאונני · ··· עמהם בעושר וכבוד שיש אתי והון עתק וצדקה · כי יש לי העושר והטבעי מבקר וצאן ועבודה רבה ובית והון ונחלת אשר העושר הלז נותן הכבו' לבעליו · וכן יש אתי הון עתק והוא עושר ··· טוב
אשר בו יתנהג הצדקה לעני' כי לא יתכן לו שור ובית אחד רק מעט מעט בכל פעם ולכן צריכים הפרוטות והסלעים לתת הצדקה לעני כפי צרכו ואיכותו :

קב ונקי

אני חכמה שכנתי ערמה · אחר שביאר מעלת החכמה על קנין העושר ביאר מה שכללה מן השלימיות ואמר אני חכמה · ר"ל אלהית תורניית שכנתי והתחברתי עם הערמה שהחכם ניכר בדבריו שהם דברים מחודדים ועוד כל התולדות שיוליד הם מהקדמות עצמיות לא מהקדמו' מחשביות או מפורסמות והוא אמרו ודעת מזמות אמצא : יראת ה' שנאת רע · ירצה שהיא נשרשת על יראת השם שהחכם מכיר פעולות השם ורוממותו ולכן יכבד אלהותו בלבו ובפיו וכן החכם להכירו ערך העולם הרוחני מואס ברע ומתרחק ממנו גאה שהוא הגאוה מואס אותה וכן כאשר ירצה איש גאון כי גאה שם דבר וגאון הואר וכן הכי שונא כל פעולה שימשך ממנה רע לזולת והוא דרך רע · ופי' תהפוכות הוא האיש שאין תוכו כברו ובפיו שלום את רעהו ידבר ובקרבו ישי' ארבו הכל שנאתי כי מטבע השלם לברוח מהמגונה : לי עצה ותושיה · ספר ד' מעלות שנמצאו בחכמה כל דבריה בעצה והמתנהג לא במסירו' לפיתחרט מיד אחר הגזרה או אחר המעשה · ב' שתבחר הדעת המסכים עם שלימות האמיתי וזהו תושיה שנגזר מן יש · ר"ל ישות והמציאות האמיתי : אני בינה שמרבה על שמועתו שהחכם צריך להבין דבר מתוך דבר · לי גבורה · הוא אומץ לב להוכיח את העם ולהזהירם שהחכם צריך שיהיה גבור לשבר מלתעות רשעים : בי מלכים · אחר שביאר התארים העצמותיים לחכמה רצה לבאר הנמשכים למתוארים · בה ואמר שכאשר ירצו לתת כתר המלכות ראוי לבחור החכם אשר כל מנהיג צריך חכמה להנהגת עמו וכמו שהמלך צריך חכמה כן הרוזנים המניחים דתות ונימוסים להנהג' העם בצדק ויושר צריך שיהיו חכמים · וזכר בכאן ב' דברים מוכרחים לקיום המדינה המלך והדת · הדת להיישירם והמלך להכריחם שישמרו הדת : בי שרים ישורו · רצה שהשר צריך שיהיה לו קנין החכמה כדי שיהיה כערך בין האנשי' ולא יבוזהו החכם הדת והחכמה ירחיקהו בעצתה מהערצות הגופיי ולכן אמ' בי שרים ישורו ורצה באומרו ונדיבי' כל שופטי ארץ שהחכמה תלמד תנאי הנדיבות שהיא מעלה אצל ההמון וכן תלמד המשפט לשופטי ארץ באופן שכל המעולי' צריכים לה בעלי המכו' שהם השרי' בעלי העושר שהם הנדיבי' בעלי השררה כמו השופטי' המנוני' לשפוט את העם : אני אוהבי אהב · בתבונו' האלקים יש מהם דומים לבהמות השדה ולחיתו יער שאינם מעריכים הניח מאנשי' דומי' להם · ויש מהם חנפים שכל חייהם משתדלים להחניף חבריהם ומהללים להם כל פעולותיהם טובות ורעות ובכ"א מאלו אין אהבה לכן אמר שהחכמים אינם מרחיקים חברת האנשי' ··· אינם משתדלים בזה כל ימיהם אבל יבחרו אהבת האוהבים ולא יגביהו עליהם וכן הדורשים אותי גם שיבקשוני בזמן נאות לשינה עם כל זה ימצאוני מזומן להשתדל כל היכולת עליהם הוא אמרו ומשחרי ימצאונני : עושר · דע שבדריסת התכלית העליון נמצא חלוף בין הגדולים מהם חשבו שהוא העושר וזהו שקר מפני שהתכלית העליון הוא נדרש לעצמו · והעושר נדרש בעבור הכבוד ··· בו · ואחרים חשבו שהוא הכבוד שיכבדוהו האנשים וזהו גם כן בטל מפני שהכבוד הוא ··· התכלית וכן הכבוד הוא ביד המכבדים לא ביד המכובד וגם שהעושר והכבוד אינם התכלית העליון שהכרחיים למאושר כמו שביאר החכם המדיניי לז"א שלבעל החכמה יש עושר שבכל מקום שילך חכמתו יספיק לו והוא שמח בחלקו וכן כבוד שהכל מכבדים אותו וביאר שהעושר הוא רב ועתק באופן שיעדיף לעשות ממנו צדקה לאחרים : טוב

ודומיהם ויצא עתק מפי איש לומר אין זה כי אם שהתורה לא תאהב את מאהביה לכן אמר אל תאמר כן אלא אני אהבי אהב אם דל ואם עשיר והראיה כי הלא ומשחרי ימצאוני אף אשר דחיקא להם שעתא בענין רבה ורב חסדא כל אחד מצלי ואתי מיטרא וא' עשיר מופלג וא' רש אין כל ולא אחת אם שתים ימצא להם כי אם בכל קראם אליו וזה אמרו ימצאונני בב' ניונין כי קרוב ה' למשחרי תורה לשמוע בקולם : וש"ת והיא אכילת פירות בעה"ז כי בשמלה עושר וכבוד אל תתמה על החפץ כי דע איפה לי עושר וכבוד הראוי לקבל בעה"ז הוא אתי בעה"ב ואינו דומה לעושר העולם הזה כי בהעשירי אותו לעושר העה"ב הוא הון עתק וגם נוסף עמו ג"כ מתנת חנם בתורה לצדיק וזהו

מנחת ערב

בי מלכי' ימלכו עוד כתמ' התורה מעלת' כי הלא בי מלכים ימלוכו ולבל יאמר איש היה מלכות ר' חנינא בן דוסא שלא השיגה ידו כי אם קב חרובין אך הוא ענין מאמר הזוהר על פסוק מי לא יירא מלך הגוים וגו' כי בכל חכמי וגו' מאין כמוך שהקשו וכי בחכמי ישראל יש כמוהו ותירצו כי הן זאת מעלת חכמי תורת ה' שיעשו מעשיו ית' ושולטי' ומולכים מלכות שלאה בעולם מי מחכמי הגוים יעמיד שמש כיהושע או יתיק תנועת השמים וארץ כמשה או ימטיר בבקר לא עבות לולא צדיק מושל ביראת אלקים כי כל העולם ומערכותיו כתובים כתיבים המה לו ולא היפה מלך גדול שימנו יסתרר בעולם גם בהתרר כמוהו האם היה בבעלי הגוים יעשה מעשים האלה וזהו כי בכל חכמי הגוים מאין כמוך אך בישראל ישנה וזה שאמר שלמה ברוח קדשו כי התורה אומרת בי מלכים מאן מלכי רבנן ימלוכו ויסתררו מלכות שלמה בעולם וס"ת הלא הלז אין זה רק לרשומים כמשה ויהושע ודומיהם המתיחסים למלכים גדולים בתורה אך לא יהיה כן בכל דור הכני מודיעך כי הלא לא כן הדבר כי גם לבאים אחרי כן לא תבצר מהם בחינת מלוכה ושליטה בעולם כי הלא ורוזנים הבלתי באי' בגדר מלכים ככוכר הלא יחוקקו צדק והוא מז"ל לאל גומר עלי שקטנה שנבעלה לפלש שנים ויום אחד שעוד אין בתוליה חוזרים וביאתה ביאה והבא עליה נהרג על ידה אם ערוה היא שאם אחר כך עיברו ב"ד את השנ' תשתנה ברייתו' ויחזרו בתולי' ואין ביאתה ביאה והבא עליה פטור עד חלש ימים כי הוא ית' גומר על ידי הב' המתועדים לעבר את השנה ומסכי' עמהם והנה ידעת כי כאשר היו מעברים את השנה היו כותבין ומשמיעים בכל המקומות כמ"ש בגמרא שהיה רשב"ג עושה ואם אחר מלאת ג' שנים ויום א' לקטנה יום או יומים היו מעברין וכותבים וקטנה תחשב והלא כבר נעשית ביאתה ביאה וא"כ ימצאו מכתבי עמל חלילה הפך הדין לדון אותה לבלתי בת ביאה אך מה יעשה הוא ית' עושה שהרוזנים ההם גם שאינן מגדר המלכים שעלם שיחוקקו צדק כי יסכים עמהם במה שכתבו וימציעו ויחזרו בתוליה באופן שיחוקקו צרק ולא הפך הצדק ומאין זכו אלה לשכות הוא ית' עבע הדברים אם לא בהדבקם בי :
אני אהבי אהב וגו' ירצה כי הנה יש פתחון פה לבעל הדין לחלוק ולומר איה איפה מלכותם ושררתם וריבם מזי רעב נודדים ללחם היא ומי לנו ממלכי רבנן כהלל ור' חנינא בן דוסא

רלבג

טוב פריי · הנה טוב פריי מזהב והוא נבחר מכסף לי ההליכה בארח הצדקה והיושר בתוך נתיבות שיהיו למשפט שיבאו לאמת דבריו וסותרו והיה שם מחשבות יקימו כל אחד מהדרכים ההם והנה יהי' מתועלת בהיות מבוארת האמת בזה להנחיל אוהבי יש והוא דעת המוסכם לנמצא כי בו תגיע ההצלח' האנושית והפך זה יהי' בדעת אשר לא ישכים לנמצא · ואוצרות אוהבי אמלא מאלו הדעות האמיתיות כי מפני אהבתם אותי יקושרו בזאת החקיר' וימצאו דברים רבים ימלאו בהם אוצרותיהם · על כך המשל אמרה הבינה להורות על מעלתה וקדימתה על החכמה יי' קנני ראשית דרכו קדם מפעליו מאז בבריאת העולם ר"ל שבראשית הדברים שקנה אז ועשה קנה הדבר אשר היה חדושו בבינה ותבונות השם ית' בו ואם הגרמים השמימיים אבל תדע כי הש"י לא חסר להיות עמו זאת התבונה והחכמ' אשר נברא בה העולם כמו שבארנו בה' מספר מלחמות יי' ושם התרנו הספקות הנופלות בזה והנה מעת היות הזמן קנני קד' מפעליו האחרי' : מעולם נסכתי מראש · מעת היות עולם נתנה לי הגבורה והשררה והגדולה · מקדמי הארץ בראשי' מה שנברא בארץ : באין תהומות חוללתי · קודם היות התהומות נבראתי כי השמים קודמים במעלה ובמציאות על התהומו' קודם שיהיו שם מעינו' ונהרות רבות מהמים : בטרם שהטבעו ההרים על מכונם ולפני שימצאו גבעות חוללתי : עד לא עשה · הש"י ארץ וחוצות הנכבד שבעפרות תבל והגבוה מהם והוא מקום הגלגל' מן הארץ וכו ג"כ ארץ וחוצות והנה כפל הענין במלות שונות : בהכינו

משלי ח

טוֹב פִּרְיִי מֵחָרוּץ וּמִפָּז וּתְבוּאָתִי מִכֶּסֶף נִבְחָר׃ בְּאֹרַח צְדָקָה אֲהַלֵּךְ בְּתוֹךְ נְתִיבוֹת מִשְׁפָּט׃ לְהַנְחִיל אֹהֲבַי יֵשׁ וְאֹצְרֹתֵיהֶם אֲמַלֵּא׃ יְהוָה קָנָנִי רֵאשִׁית דַּרְכּוֹ קֶדֶם מִפְעָלָיו מֵאָז׃ מֵעוֹלָם נִסַּכְתִּי מֵרֹאשׁ מִקַּדְמֵי אָרֶץ׃ בְּאֵין תְּהֹמוֹת חוֹלָלְתִּי בְּאֵין מַעְיָנוֹת נִכְבַּדֵּי מָיִם׃ בְּטֶרֶם הָרִים הָטְבָּעוּ לִפְנֵי גְבָעוֹת חוֹלָלְתִּי׃ עַד לֹא עָשָׂה אֶרֶץ וְחוּצוֹת וְרֹאשׁ עַפְרוֹת תֵּבֵל׃ בהכינו

תרגום

הוֹן עָתֵק וּצְדָקָה: טָבִין פֵּרַיי מָמוֹנָא וּמַזַּלְיָא וּצְדַקְתָּא: מִן דַּהֲבָא סְנִינָא וּמִן דַּהֲבָא אוֹבְרִיזִין וְעַלַּלְתִּי מִן סַנְיָא גַּבְיָא: בְּאָרְחָתָא דִּצְדַקְתָּא מְהַלְכָא אֲנָא בְּגוֹ שְׁבִילֵי דְּדִינָא: דְּאֵירוּת לְרַחֲמוֹי שַׁנְיָא סְגִיאָתָא וְסִימָתְהוֹן אַמְלֵא: אֱלָהָא בְּרָאַנִי בְּרֵישׁ בְּרִיתֵיהּ וּמִן קֳדָם עוֹבָדוֹי מִן רֵישׁ: וּמִן קֳדָם עָלְמָא אִתְתַּקְנִית מִן רֵישֵׁיהּ מִן קֳדָם דְּתִתְהֲוֵי אַרְעָא: עַד לָא נֶיהֱווֹן תְּהוֹמֵי אִתְיְלִידִית וְעַד דְּלָא נֶיהֱווֹן מַעְיָנֵי עִשׁוּנֵי דְּמַיָּא: קָדִים עַד לָא נִטְבְּעוּן טוּרֵי וְקֳדָם רָמָתָא אִתְבְּנֵינַת: עַד לָא עֲבַד אַרְעָא וְנַחְלֵי וְרֵישׁ עַפְרָא דְּתֵבֵל: כד

להנחיל ב' וסי' נחלות · אהבי יש : אמלא ג' וסי' לא תהיה משכלה · אערכה לפניו משפט · להנחיל אהבי יש : חוללתי ג' וסי' הן בעון חוללתי באין תהומות חוללתי · ולפני גבעות חוללתי :

רשי

להנחיל אוהבי יש · יש אתי נחלה רבה : יי' קנני קודם בריאתו של עולם : נסכתי מראש · לשון נסיכי בני אדם : חוללתי נבראתי : בטרם הרים נטבעו' בתוך המים : ארץ וחוצות · ארץ ישראל ושאר ארצות · וראש עפרות תבל · אדם הראשון : בחקו

אבן עזרא

טוב פריי · ותבואתי מכסף נבחר · ותבואתי טובה מכסף נבחר או מלת נבחר כאילו אמר נבחרת כמו תפלתך השיא אוחך והראשון נכון והטעם על המתחייב מן החכמה מתיקון הנפש והנהגת המדינ' : בארח צדקה אהלך · דברי החכמה כדברי החכם והטע כי מי שרוצ' החכמ' צריך שיתנהג בזה הדרך ואמר בתוך נתיבו' משפט לבל יטה ימין ושמאל מהדרך האמצעי : להנחיל · יש · הוא כנוי לקנין הנצחי הנקנה לנצח' עולמית וגם כינוי לקנין הממון יש זהב ורב פנינים וכלי יקר ויש כלל ואחר כן פרט זהב ורב פנינים וכלי יקר וכן טעם ואוצרותיהם : יי' קנני ראשית זה גם מדברי החכמ' קנני מלשון קונה שמים · ראשית דרכו כלו' ראשית כוונתו בבריא' כמו כי הוא ראשית דרכי אל · קדם מפעליו מאז כמו כי הוא ראשית דרכי אל קדם כמו ראשית והטעם קדימה לעולם קדימת חיוב לא קדימת זמן כי הזמן מכלל הנבראים כאמרו יי' בחכמ' יסד ארץ : מעולם · דרך המקרא לסמוך הקדומים למלת עולם כמו מעולם אל גוי מעולם הוא כלומר קדמון · נסכתי נבחרתי כמו נסיכי סיחון · מקדמי ארץ מקדמוני ארץ : באין · חוללתי · ענייני עושתי וטעמו ענין התחל' וקרוב מלשון ואל שרה תחוללכם : באין · נכבדי מים · טעמו ובאין נכבדי מים והוא ענין כבדות ורבוי וממנו התכבד כילק התכבד כארבה : בטרם הרים הטבעו · כמו על מה אדניה הטבעו ושניהם עקרם מלשון טבעו בים סוף והטעם על יסודותם הטבועים בעמקי המים : עד לא עשה ארץ וחוצות · כתרגום בטרם · עשה כמו אני יי' עשיתי ארץ וחוצות הם השווקים והטעם על הקרקעית הראויה לייסוב · וראש כטעם קדם וכן מעולם נסכתי מראש · עפרות תבל כאילו אמר וקודם עפרות תבל הוא הייסוב והוא כפל ענין במלת שונות : בהכינו

מנחת ערב

וזהו הון עתק וצדקה וזה בין הפירות וצדקה שאתן להם הון כה מתורהם בין פירות מה שזרעו ולימדו תורה לזולת שגם יאכלו פרי תבואת זריעתם באופן כי טוב פריי שאוכלים שם המחזיקים בי מחרוץ ומפז אשר היו אוכלים בעה"ז · וגם תבואתי הוא מה שיזרע תורה המלמד בלמד גם מזה הנה יש למלמד פרי תבואת התורה אשר זרע בעה"ז וזהו ותבואתי שאתן להם שם טוב מכסף נבחר : וש"ת א"כ איפה למה יש צדיקים שטוב להם בעה"ז לז"א בארח צדקה אהלך כלו' הן אמת כי בשבילי מוצאת ארח רחב בלי מקום צר והיכול לעשות עמו צדק' ולהטיב לו גם פה אהלך בארח ההוא והעשירנו גם

אבן יחייא

טוב פריי וגומר ואל תחשוב כי יהיה הפרי והתכלית מהתורה המעלות והעושר בעולם הזה לבד כי אינינו כן שטוב יהיה פריי מחרוץ ומפז שאתן בעולם הזה ותבואתי מכסף נבחר : בארח וגו' כי אהלך בארח צדקה שהוא הגן עדן' להנחיל אוהבי הצדיקים גמורים היש והטוב הנצחי ואהלך בתוך נתיבות המשפט והעונש שהוא גהינם להסיר טומאת אוהבי אשר חטאו ומרקו חטאתם שם כדי למלאת אוצרותיהם מהטוב ההוא :

יי' קנני וגומר אחרי שהתורה ספרה עצמותה וחלקיה ושנחיה ספרה עוד סבת ותכליתה והנה מעלת המסובב תהיה כפי מעלת המסבב ומעלת תכליתו אשר לו נעשי נבראו והוא אומרו כנגד שבתה ה' קנני · מה שיש כי הנקנית מעלת בנ"ת כפי מעלת הקונה · והנה שם הקנין יורה על היות הדבר ההוא נקנה שהקונה בעצמו ולא ע"י אמצעי ושהוא כאמד ותכיב אליו · וקיים ומתמיד עמו · להיות אליו קטן עצמותיו ולא ענין קל ההשתנות ומקריו · ושלמתם בתורה כי האל ית' הוא סבת התורה ולא סבת סבותיה · והיא חביבה אליו ודבק עמם ולכן באמצעותיה תדבק האור האלהי עם האומה הקדושה · ובכתיבתה שכן כבודו על הר סיני · והיא בחינת בכנתיותו להיותה דבק' עמו · וכנגד תכליתה אמר היותה ראשית דרכו · הנה כבר אמרתי כי תכלית הדבר פעמים יקרא ראשית ופעמים תכלית כי בבחינת המחשבה יקרא ראשית להיותו קודם למעשה · ובבחינת הפעולה יקרא תכלית להיותו בא בסוף המעשה · והנה דרך ה' יקרא עשיית החסד וצדקה ומשפט אשר עשה בארץ · החסד בבוראו העולם בחסד וכאומרו עולם חסד יבנה והצדקה בהצילו הארץ מיד המים הזדונים המשעבדו אותה · והמשפט בהשפילו המים מתחת לארץ לענשם גאותם וגאונם · וזהו אומרו כי בזאת יתהלל המתהלל השכל וידוע אותי כי אני ה' עושה חסד משפט וצדקה בארץ כי באלה חפצתי · וכאומרו באברהם כי ידעתיו למען אשר יצוה את בניו וגומר ושמרו דרך ה' לעשות צדקה ומשפט וגומר הרי כי דרך ה' הוא עשות צדקה ומשפט שכנגד אליו מזבח ור"ל הראשית במחשבה שהוא תכלית במעשה מדרכו ית' בעשיי' החסד ומשפט וצדקה בארץ היתה התורה שבשבילה בשביל התורה לא היה נברא העולם וכאומרו אם לא בריתי יומם ולילה חוקות שמים וארץ לא שמתי · וזה יען כי העולם לא נברא רק מפני בני ישראל שהם מבחר המין אנושי שהתורה נותנה : קדם מפעליו וגומר ספר היותה קודמת קדימת הסבה תכלית יו' לג' עולמות כי הוא מהנמנע להבין היותה קדימה זמנית כי סבת הזמן הוא מספר התנועה מהגלגלים בקודם ובמתאחר ואיך יתכן שימצא המקרה והעלה נושאו בעדר כי לא נברא עדיין · וכנגד עולם המלאכים שתיחד פעולתם אליו ית' להיותה הקרובים לעצמותו ית' והיותר דומים אליו · אמר היותה התורה קודמת אליו במעלה וכאומרו קדם מפעליו · וקודמ' תסבה תכלתיי' וכאומרו מאז כי מאז שנבראת היתה המחשבה התכליתיי' מצויה : וכנגד עולם שגלגלים אשר לא יקראו מפעליו להיותם פחותים בערך המלאכי' אבל יקראו עולם להיו' סודותיה' נעלמים מבני אדם · אמר אנכי נסכתי ויש לי אדנות ושררה וקדימת מעלה · מעולם הגלגלים ויש לי ג"כ קדימת סבה תכליתיית וזהו אומרו מראש · כי מראש ומאז היתה המחשבה התכליתיי' מצויה : וכנגד העולם השפל אשר נקרא ארץ לפחיתותו להיותו בלתי קיים רק רק הווה ונפסד · אמר מקדמי ארץ · שר"ל כי יש לה הב' קדימות ג"כ על הארץ שהיא קדימה במעלה וקדימה בסבה : באין וגומר ויען כי הארץ אשר כדע עצמותה וחלקיה היא נחלקת לד' חלקים · החלק הימיי · והחלק ההררי · והחלק הישובי · והחלק המדברי · רמז לארבעתם · וכנגד החלק הימיי הנחלק שנית לב' חלקים מים מלוחים ומים מתוקים · אמר כנגד המים המלוחים באין תהומות חוללתי · וכנגד המים המתוקים באין מעינות נכבדי מים · וכנגד החלק ההררי הנחלק שנית לב' חלקיה ההרים הגבוהים · וההרים השפלים קלי העליה בהם · אמר כנגד ההרים הגבוהים בטרם הרים הטבעו · וכנגד השפלים לפני גבעות חוללתי : וכנגד החלק הישובי הנחלק לב' חלקים שנית · הארץ שחוץ לעיר הנזרעת והדרכים · והעיירות וחוצותם אמר כנגד הארץ הנזרעת אשר חוצה לחומות העיר עד לא עשה ארץ · וכנגד העיירות וחוצותם אמר עד לא עשה חוצות : וכנגד החלק המדברי אשר הוא חלק הנקרא תבל מקור הכליה להיותו נבדל מכל טוב ושעירים ירקדו שם ואין בו רק הרים גבנונים מעפרות החול אשר ברוח מצויה דיבשה ילכו ולא ייעפו מזוית אל זוית רחוק כמה מילין · אמר וראש עפרות תבל : בהכינו

ר' מנחם המאירי

ואמר יום תעזבני יומים אעזבך · והענין הוא שבהתיאש האדם מן הלימוד מצד קשי טבעו בלמוד ויצטרף עמו אחר כן קשי החכמה ודקותה והוא כמי שבורח מחברו אצל המערב וחברו ידע בברחו וברח הוא ג"כ להתרחק ממנו מצד המזרח ונמצאו שכל אחד במהלך יום אחד רחוק מחברו מהלך שני ימים אבל אם יתקרב וידריך עצמו בלמוד ערבות החכמה ומתק אחריה יערבו לך מעט מעט עד שסבת ערבותה תישרהו ותעזרהו ולזה אמר אני אוהבי אהב כלומר שאתקרב למתקרבים אלי לא אמנע עצמי מהם אבל אצא לקראתם לא ארפם ולא אעזבם עד שאביאם אל בית אמי ואל חדר הורתי והוא ענין ומשחרי ימצאונני כלו' המשכימים לשקוד על דלתותי ימצאונני וישיגוני · ואמר עושר וכבוד אתי הון עתק וצדקה · בא להזהירו שלא יתרשל מן הלימוד לצרכו לקנות ממון ולעשו' חיל שיסתפק בו ויגדל בו כבוד כי אם יחכם לא יחסר דל בחכמתו כי בעל החכמה יש אתו עושר וכבוד והון עתק וצדקה כנראה לי בפירושו שלא ימעט בפזרו ממונו לצדקה לעניים אכן כן ירבה וכן

קב ונקי

טוב פריו מחרוץ · לפי שזכר העושר הבלתי טבעי שהוא ההון מכסף וזהב ויש עושר טבעי שהם התבואות ופרי האדמה והעץ שהם יזונו לאדם וכן יש ב' מינים בפירות האדמה · הא' מהפירות העץ שהם קיימים ועומדים ואין צורך לזורעם · השני הזרעים שיזרעו בכל שנה ושנה שנקרא תבואה · אמר שהתכלית המושג בחכמה יותר נערך מהחרוץ וכן תבואתו יותר מהכסף הנבחרת · והפרי רומז לעיון שהם דעות קיימים ועומדים והתבוא' למעשה הנזרעת בכל יום : בארח צדקה · רצה לפי שלא נקרא מאושר מי שיש לו קנין המעלות ואיננו פועל אותן כי המאושר יתחייב לפעולה לכ"א שבעל החכמה יפעל בקניני' החשובי' והוא אמרו בארח צדקה אהלך כי הדרכי' והנתיבו' וההליכה יורו על הפעולה וחלק זאת הפעולה לפעולת צדקה ולפעולת משפט לפי שהחיי' אשר בהם האושר הם ב' החיי' המדיניי' וחיי ההתבודדות ולחיי ההתבודדות יתחייב החכמה האלהית והמאושר באלו החיים הוא המתבודד במחשבות החכמות ומדובק באל מצד השגתו עומק חכמתו ולזה צריך שיהא חכם באלהות האמיתי וישמח בערבות המלאכים הקדושים אשר כל היום נהנים מזיו השכינה והמאושר בחיים המדיניים הוא היודע להדריך לזולת שיעשו פעולות ישרות ולזה צריך תבונה והחיים האלהיים מבעלי ההתבודדות קרא אורח צדקה שזה האיש מצדיק נפשו · ולחיי המדינה קרא נתיבות משפט כי המשפט הוא בין אדם לחבירו והחכמה מלמדת אלו הב' מינים : להנחיל אוהבי יש · ראוי לכל דורש שידע תכלית הדרים' מהו כי אז בנקל יגיע לאחוז חפצו לכן אמר שהוא מודיע מאהוביה לו ינחלו יש שהוא מציאות נצחי לנפש : ואוצרותיהם אמלא · רמז שיהיה להם יד ושם בארצות החיים אשר שם האור האלהי ושם מתענגות הנפשות עונג נפלא לא יוכל האדם לשער כבודו באלו החיים הגופיים כמו שאמר עין לא ראתה אלהים זולתך : ה' קנני ראשית דרכו : אחר שהחכם ספר מעלת החכמה בבחינת מהותה וכן הפעולות הנמשכות ממנה רצה להודיע שבחה בבחינת הפועל שהמציאה והכרחיותה לכל הנמצאים · ובזאת הפרשה יודיע שלשה ענינים · ראשון איך החכמה האלהית יש לה ד' קדימות קדימת סידור זמניי · קדימת מעלה · קדימת טבעית · קדימת סבה · שנית תודיע שהעולם יתחלק לשלש' חלקים כוללים · הארץ שהוא עולם השפל והשמים שהוא עולם הגלגלים והשחקים שהוא עולם המלאכי' ויודיע שבאמצעות החכמה האלהית נבראו אלו השלשה עולמות שהיא כלי אשר בו ברא השם עולמו · שלישית יודיע שצורות אלו השלשה עולמו' מתחלפות ולצורת העולם השפל כנה בשם טבע בטרם הרים הטבעו והוא לשון טבע שפל אשר אין לו כח לעלות אלא לירד למטה כמו טובעו בים סוף · ולצורות העולם האמצעי כנה באמרו בהכינו שמים שם אני מלשון בזרת הכן לומר שצורות זה העולם אינם חומרות כמו העולם השפל אלא הם על מתכונתם · ולצורו' הנפרדות כנה באמרו באמצו שחקים ממעל להורות שהם בעלי אומץ ותקיפות שאין בהם שינוי כלל ואפי' מקומיי · ויתחיל ואמר ה' קנני רוצה לומר בראני בראשית ההתפשטות והדרך ופעולה ראשונה שברא הייתי אני · כבר אמרו שהתור' קדמה לעולם אלפי' שנה והבריאה הקדומה אשר במפעליו אני היא : מאז : רומז בכאן על סדור זמניי לא על זמן בפועל כי הזמן נמשך לתנועה וקודם בריאת השמים והארץ לא היה זמן ובכלול שהחכמה תקדם בקדימת סדור זמניי : מעולם נסכתי מראש · רצה להודיע שהחכמה יש לה קדימת מעלה ואמר שלעולם היתה לה שררה וגדולה לא כמו התנסי' כי קודם שהיו נסיכי ארץ וגדולי' הם בשפלות אלא היא לעולם בלי הפסק מראש הייתה ובריאתה · וביאר אופן מעלתה שהיית למעלה מכל הנמצאים ואמר מקדמי ארץ · ירצ' הייתי נסוכה ובעלת שררה יותר מהדברים הקודמים במעלה לעולם השפל שהוא שאר העולמות או קרא קדמי ארץ לארבעה יסודות שהם מעמידים הארץ ואמר שהשתרר מעולם על ראש אלו קדמי ארץ שהוא העולם העליון : באין תהומות · רצה להודיע שהחכמה קודמת בטבע והביא עולם השפל ולפי שהוא כולל ד' יסודות התחיל ביסוד המים ואמר באין התהומות בעולם שהוא יסוד המים כבר חוללתי אני באין מעינות הנובעות נכבדי מים שהוא רבוי גדול ואח"כ בא לארץ ואמר בטרם הרים הטבעו ולפני גבעות שהם המקומות החזקים שבארץ ולפי שהאש והאויר אינם מושגי' לחוש רצה לכלול אותם ואמר ועד לא עשה ארץ שהם יסוד הארץ והמים ומה שחוץ להם הנקרא חוצות שהוא יסוד האויר וראש עפרות תבל שהוא יסוד האש שהוא היסוד היותר עליון ואמ' באין אלו נברא ובהסתלקם לא יסתלק אבל הם יסתלקו בהסתלק החכמה : בהכינו

משלי ח

בַּהֲכִינוֹ שָׁמַיִם שָׁם אָנִי בְּחוּקוֹ חוּג עַל־פְּנֵי תְהוֹם: בְּאַמְּצוֹ שְׁחָקִים מִמָּעַל בַּעֲזוֹז עִינוֹת תְּהוֹם: בְּשׂוּמוֹ לַיָּם חֻקּוֹ וּמַיִם לֹא יַעַבְרוּ־פִיו בְּחוּקוֹ מוֹסְדֵי אָרֶץ: וָאֶהְיֶה אֶצְלוֹ אָמוֹן וָאֶהְיֶה שַׁעֲשֻׁעִים יוֹם יוֹם מְשַׂחֶקֶת לְפָנָיו בְּכָל־עֵת: מְשַׂחֶקֶת בְּתֵבֵל אַרְצוֹ וְשַׁעֲשֻׁעַי אֶת־בְּנֵי אָדָם: ועתה

כַּד אַתְקִין שְׁמַיָּא תַּמָּן הֲוֵית וְעַד חַג חוּגְתָא עַל אַפֵּי תְהוֹמָא: וְכַד אוּגְרִים עֲנָנֵי מִלְּעֵיל וְכַד אַעֲשִׁין מַעְיָינֵי תְהוֹמָא: וְכַד שָׂם לְיַמָּא תְּחוּמֵיהּ וּמַיָּא לָא עָבְרִין לֵיהּ שָׂם שִׁית אֲסַיָּא דְאַרְעָא: וַהֲוֵית צִידוֹי מְהֵימַנְתָּא וְכַד הֲוָה כָּל יוֹמָא וְיוֹמָא וְחֶדְיָא אֲנָא קֳדָמוֹי בְּכָל זְמָן: חַדְיָא הֲוֵית בְּתֵבֵל אַרְעֵיהּ וְשִׁיבוּחַיי בִּבְנֵי נְשָׁא: והשתא

ל וחד הכינו ב' י' ג' · ל' ל · ב' ובענין חד חס' · ל וכל סוס בר נס דכו' · ז' · ו' חס' ט'

בהכינו ל' וחד הכינו ואינון מן זוגי' דחד נסיב ב' וחד חס' ב' וסי' נמס' במסר' רבת' במערכ' אות הבי"ת בס"ד : יום יום ז' וסי' ויהי כדברה אל יוסף יום יום על אשר ילקטו יום יום · ואתי יום יום ידרשון · לשלמי נדרי יום יום · ברוך יי' יום · ואהיה שעשעי' יום יום לשקד על דלתותי יום יום :

רלבג

בהכינו · בעת שהכין השם ית' השמים להיות במספר ובתכונה ובמרחק ובגודל שהם בו והכוכבי' אשר בהם כדי שיאות להמצא מהם אלו התנועות אשר בו העולם השפל אם הייתי כי בתבונה כונן הש"י השמים כמו שקדם כאשר חקק הש"י מחוגה על פני תהום שהוא כדור הארץ כמו שביארנו בפרשת בראשית והוא כמו מרכז לגרם השמימיי ולפי הנחוג' ההיא המציא השמים סביבה במשכו רגלי המחוגה ההיא זה מזה בגלגל גלגל : באמצו שחקים ממעל · כאשר אמץ שחקי' ממעל ונתן להם חוזק וקיום עד שהם חזקים כראי מוצק וזה הי' אפשר כאשר רצה הש"י שיקבל איכות דומה ומתיחס לקושי כאמרם לחים היו השמים ביום ראשון בשני נקרשו · בעזוז עינות תהום ר"ל כאשר נתן הש"י עוז וקושי למה שהי' מהחומר הראשון אצל עינות תהום והוא כדור הארץ כי זה כולו נעשה בתבונה וזה כי לולי עוז הארץ וקיומה לא היה בכאן דרך לתנוע' הגלגלים : בשומו לים חקו · כאשר שם השם ית' לים חוקו שם הייתי וזה הי' כשגזר שיקוו המים מתחת השמים אל מקום אחד ותראה היבשה · ומים לא יעברו פיו בדרך שישאר זה המקום שרצה שיהי' נגלה תמיד כאשר חקק מוסדי ארץ והוא החלק הנגל' מהארץ שהוא היסוד למה שיתהוה בה מהצמחים והב"ח . ואהיה · אצל השם ית' אמון ומגדל ומנהיג הדברים המיוחסים לבינה ובזה אהי' לו שעשועים יום יום כי תמיד הש"י מתענג ומשתעשע בהשיגו עצמו אשר בזה תושג לו זאת התבונ' ובכל עת משמחת אני לפניו והוא עצמותו והשגתו ובמה שאפשר בדברים העלולים מהתבונה אשר אצל הש"י : משחקת בתבל · אני משמחת האנשים בתבל ארצו · ושעשועי הם את בני אדם כי הם שמחים מאד במה שישיגו מעניני : ועתה

רשי

בחקו חוג על פני מים · כשרקע חוג הארץ על המים · חוק גבול בל יעבור · חוג · לשון הקף · כמו ובמחוגה יתארהו קונפ"ס בלע"ז : בעזוז · כשהגביר עינות תהום · בחקו מוסדי ארץ בחקותו מלשון חקו · כמו על כפים חקותיך וכן ומחק הארץ : דבר אחר גזר על ים סוף כשברתו על מנת להקרע לפני משה : אמון · גדילה אצלו לשון האמונים עלי תולע : יום יום · אלפים שנה : משחקת בתבל ארצו · כל דורות הרשעים שהיו מאדם ועד נח ומנח עד אברהם הייתי משחקת עליהם · ושעשועי · צפיתי עד בא דור המבול · ויקבלוני : ועתה

מנחת ערב

אך אם יש נתיבות צריש ובחינות המצרים להם מלקבל טוב הפאת איזה און אשר אתי או אני עושה משפט עמו ואייסרהו ואמנע טוב ממנו פה בתורת צדקה וזהו בתוך נתיבו' משפט ואל ישיאך יצרך שתקצר ידי מלתת טובה בשני העולמות כי חלילה לאל פי ידה' לא תקצר וזהו להנחיל אוהבי יש כלו' יש לי מה להנחיל אך מה שלא האכילם פירותיהם פה הוא כדי שאוצרותי' של העה"ב אמלא בעצם בהצטרפות קרן ופירות גם יחד : או שיעור הכתוב להנחיל אוהבי יש כלו' מה שנקרא יש ולא יוכילו פירות הורתם בטובות העה"ז הנקרא הבל ולא יש וטוב להם להאמיר הבל ביש וגם ואוצרותיהם אמלא בהצטרפות הפירות עם הקרן : ועתה

אבן עזרא

בהכינו שמים שם אני · ב"ת בהכינו בחוקו בשומו בעזוז באמצו כלם נשואי זמן והכוונה אני הייתי מלואה או לא קדמוני בבריאה וטעם בהכינו כטעם כונן שמים ובמאמר יהי רקיע · בחוקו חוג בעת שחקק הגלגל על פני תהום שהוא המרכז והוא כמו וחוג שמים יתהלך ונקרא הכלי העשוי לעשות בו רושם העגולות מחוגה על שם החוג הנרשם בו ומלת בחוקו דינו להיות דגוש כי שרשו חקק מן וחקות עליהם ויהיו שני שרשים בענין אחד חקק וחוק ומזה השרש מי יתן בספר ויוחקו : באמצו שחקים ממעל · הוא לשון אומץ וחוזק וטעמו כטעם בהכינו · בעזוז לשון עוז הוא לשון כח וחוזק והוא מקור ובא שלם והושאל החוקף והחוזק למים כמו ובמים עזים נתיבה וכן הושאל לו גם העצמה באומרו את מי הנהר העצומים : בשומו לים וגו' · כמו' אשר שמתי חול גבול לים חק עולם ולא יעברנה : ואהיה · אמון · מלשון כאשר ישא האומן את היונק והוא שם ומשפטו באמון כמו כאשר היתה באמנה ובא כדרך משחק אלהים אלהיך שמן ששון · ואהיה שעשועים יום יום יתכן לפרשו ואמר כן ואהיה שעשועים ולא בהיותה באמון · שעשועים שם ולא יפרד כמו נעורים זקונים ובא שם מקום תואר כמו והיה ברכה ויתכן לפרש שחסר בי"ת והוא כמו בשעשועים יום יום בכל עת : משחקת בתבל · יתכן לפר' שזה הפסוק הוא פי' מה שאמר למעלה אמר משחקת בתבל שהיא ארצו פי' משחקת לפניו בכל עת ושעשועי אה בני אדם פי' ואהיה שעשועים יום יום · את בני אדם כמו עם בני אדם והטעם כי הם המקבלים והוא המאכלת והשעשוע שוה בשניהם ; ועתה

ר' מנחם המאירי

וכן יפרוץ כי החכמה כוללת כל המעלו' אם אין תורה אין קמח אם יש תור' יש קמח · והנה בחלום שלמה כאמר לו שאל מה אתן לך ושאל לו לב שומע לשפוט את העם להבין בין טוב לרע · ויאמר לו יען אשר שאלת את הדבר הזה ולא שאלת לך ימים רבי' ולא שאלת לך עושר ולא שאלת את נפש אויביך הנה עשיתי כדברך ונתתי לך לב חכם ונבון אשר כמוך לא היה לפניך וגם אשר לא שאלת נתתי לך גם עושר גם כבוד וכו' · ובדרש אמרו על זה למלך שאמר לשושביניו כל שאתה תובע דבר אחד הרי היא נתונה לך מעכשו אמר בלבו הריני תובע דבר אחד שעל ידו אני גובה את הכל תבע לו את בתו כך אמר שלמה אם נותן לי חכמה הרי הכל מסור בידי הוי גם אשר לא שאלת נתתי לך גם עושר גם כבוד ועל זה אמר גם כן טוב פריי מחרוץ ומפז ותבואתי מכסף נבח' ואח"אחר כן בארח צדקה אהלך בתוך נתיבות משפט להנחיל אוהבי יש ואוצרותיהם אמלא ולי בו שני פירושים אחד בעניני המדות ובפרט בעניני הצדקה · ואהלך יוצא כענין אדריך כלומר אני אדריך השומע לי שילך באורח צדקה ועם כל זה לא שיפזר ממונו אבל בתוך נתיבו' משפט ר"ל שיכלכל דבריו במשפט ובדרך ממוצעת המבזבז אל יבזבז יותר מחומש ובתוך נתיבות משפט ר"ל שיערב מדת הצדק בתוך נתיבות משפט · ואמר להנחיל אוהבי יש כלומר בזאת המדה כמאמרי עושה המוטל עלי וקרני ירום בכבוד עד שכל ימי יתן לי האל להנחיל אוהבי די ספקם והוא ענין מלוי האוצרות ובא כענין פזר נתן לאביונים צדקתו עומד' לעד וקרנו תרום בכבוד והשני והוא הנכון רומז של הלמוד ומוסב אל ענין מה שביארנו בפסוק אני אוהבי אהב והכונה באורח צדק' אהלך להמצא לכל מבקש ואולי בתוך נתיבות משפט ר"ל לכל אחד כפי הראוי לפי טיב מזגו ולפי מדרגתו בשכל ובעיון וכמאמר חכמי המוסר שאמרו שאל בחכמה שאלת השוטים ושמור שמירת הנדיבים כלומ' כשתבא להתלמד לפני החכם לא תחוס על כבודך להתרשל משאול ספקותיך מיראתך פן תהיה לבוז אבל שאל וחקור על כל מה שיסופק לך ואפילו היתה שאלתך שאלת השוטים אבל כשתזכה בהצלחת הלמוד ותגע לתעלת הספעתך לזולתך שמור שמירת הנדיבים כי מדרך הנדיב שלא להיות כל בני אדם שוים בעיניו אבל לרוב ירבה ולמעט ימעיט הבכור כבכורתו והצעיר כצעירתו וכן ענין החכמה ראוי לחפש לתת לכל תלמיד חקו איש כפי אכלו לקטו וחכמי המוסר אמרו בשם חכם אחד אני הקנב והחכמ' באלן ואתם הקונים והמון הכלבי' מה בזה אני הקנב שמכתת הפה ועושה ממנו נתחים ראויים ונתיכות מהם גדולות ומהם קטנות לבעבור ימצא כל איש כפי הראוי לו גדולה לגדול וקטנה לקטון והחכמה הצאן כלומר שעל הדרך שהטבח מכתת הצאן אני מכתת החכמה כדי לתת לכל תלמיד כפי הראוי לו ואתם הקונים כלומר קחו לכם איש כברכתו אשר בידך אותו אביו · והמון הכלבים שמלקטים העצמות והדברים שאינם ראויים לימכר וכן ההמון ילקטו מדברי החכם המשלים והדברים המוכחים מעטי התועלת לפי ענינם · ועל זה אמר להנחיל אוהבי יש ואוהב הוא כנוי לחכם אשר התקרב אליו והתחכם והוא ראוי למסור לו כל עניני החכמה ועליו אמר שיושפע מן החכמה כאלו שלו עד שתיוחס אליו לגמרי והו לשון נחלה והוא ענין מה שאמרו ז"ל כתוב בתורת יי' חפצו וכתיב ובתורתו לא קשיא בתחלה תורת יי' ולבסוף תורתו שלו · והוא ענין ואוצרותיהם אמלא כלומר אשפיעם מן החכמה עד שימלאו אוצרותיהם אמלא עד שיושפעו בדרך שאף הם יוכלו להשפיע לאחרים וזהו ענין התמלאות אוצרו ויש לפרש להנחיל אוהבי יש על התכלית האחרון כלומר דבר שיש לו ישות ר"ל נצחיות וחוזק נצחיות

אבן יחייא

בהכינו שמים וגומר אחרי שחזר ופי' מאן דסליק מיניה מהארץ · פי' ג"כ שבית בשמים כאומרו בהכינו השמים שם אני ובחוקו חוג על פני תהום · שפני התהו' שהוא הארץ הוא כמרכז והנקוד' שהחוג שהם השמים העגולים יסבבו עליו · והחוג הוא שכלי אשר יש לו ב' קצוות והקצה הא' יעמוד קיים בנקודה · והקצה האחר יסבב סביב הנקודה ההיא ויעשה העגולה הנקרא בלשון לעז קונפס"אש והוא כדברי תכמואה שאומר שהקב"ה נתייעץ בתורה וברא את העולם : באמצו וגו' בא לפרש ג"כ שבית ענין עולם המלאכים והנה לפי הנראה בכל הג' עולמו' יש מבוא למים בבריאת' וכאומרו אחרי בריאת האור כמאמר יהי אור ויהי אור · ויאמר אלהים יהי רקיע בתוך המים ויהי מבדיל בין מים למים · ויעש אלהים את הרקיע ויבדל בין המים אשר מתחת לרקיע ובין המים אשר מעל הרקיע · הרי כי מהמים העליונים נברא עולם המלאכים שהם על הרקיע שהוא עולם הגלגלים כי אין ביניהם אמצעי · ומהמים האמצעיים נעשה הרקיע אשר קראו אלהים שמים להיותו מורכב מאש ומים · ומהמים התחתונים שהיו מכסים פני תבל נעשו הימים והנהרו' כי תכף באמירה הנמשכת לזאת אמר אלהים יקוו המים שנשארו מתחת השמים אל מקום אחד ותראה היבשה וקרא אז למקוה המים הוא ימים · ועולם המלאכים יקרא שחקים להיותו דבר בלתי נראה שאין לו ממשות כדבר השחוק אשר נחלק עצמותו לחלקים דקים שבמעט הם נלאי' נראי' · וזה לדקותו ולפשיטותו · ויקראו המלאכים שבו אראלים ואבירים וכאומרו לחם אבירים אכל איש · וזהו אומרה התורה בעת שאמץ האל ית' השחקים שהוא עולם המלאכים האראלים והאבירים שנעשו מהמים אשר ממעל לרקיע · ומהמים אשר מתחת לרקיע עשה העוז והגבורה לקוותם במקום אחד קצתם בעינות תהום שהם המים היותוקים · וקצתם מים מלוחים מקנסים בים הגדול · ושם לים חוקו חק ומשפט שמימיו לא יעברו פיו מהחוק אשר שם להם לגבול החול מיסודות הארץ : ואהיה וגומר אז הייתי אצלו ית' אמון מן האמונים עלי תולע כביכול שהאל היה מגדלני והיה אומן אותי כאשר יגדל האומן את היונק · ויהיה אומן הפועל ואמון הנפעל ואהיה שעשועים שלו שהיה משתעשע כי כאשר יעשה האב עם בנו הקטן ואנכי הייתי משחק לפניו בכל עת כדרך הנערים קטני הזמן · והוא משל שבטרם בריאת העולם היה הקב"ה אחד ושמו אחד והיה משעשע בהשכלתו את עצמו ובהשגתו ההיא היה לו ערבות גדול ושמחה : משחקת וגו' ועתה אחרי שברא העול' אני משחקת בתבל ארצו ושעשועי את בני אדם השלמי' והחכמי' המעיינים בתורה ושמחים בהשגתה ומוצאים כל ערבות ותענוג מפני הערבות שלי הרי כי התורה קדמה לעולם קדימת סבה · וקדימת מעלה וכאומרם ז"ל אלפים שנה קדמה תורה לעולם שהוא משל לקדימתה כאמור ולאו דוקא אלפים שנה · שאם לא היה הזמן נברא איך ימצא השנה · וימצא מספר האלפים רק הוא כאשר אמרתי ויהיה שם אלפים לשון ריבוי וכאומרו ואלו חיה האדם אלף שנים פעמים שר"ל אלפים המורה על הריבוי ; ועתה

קב ונקי

בהכינו שמים שם אני · רצה להודיע שיש לה קדימת סבה ולכן אמר כאשר הכין השמים במתכונתם שם היה כלומר סבה להם ולפי שהשמים עגולים אמר בחוקו חוג שחוג הוא · ומלת חוג שם מנחי העין מגזירת ובמחוגה יתארהו : באמצו שחקים · איפשר שיהיה הרצון במלת שחקים כינוי לעולם המלאכי' כי לפעמים יתוארו בזה השם וכאמרם ז"ל למה נקראו שחקים מפני שבהם טוחנין מן לצדיקים והוא רמז אל ההשפעות ומה שאמר בהם באמצו להודות כי הם חזקי המציאות ולא יקבלו שינוי כלל · וזהו ג"כ אומרו ממעל לפי שהם קרובים למעלתו ית' וכמו שאמר במקום אחר שרפים עומדים ממעל לו · ולפי שאצילותם והשפעתם תמידית בלתי נפסקת והמשילם למעינות חזקות מוסכות מתהום רבה ונובעות תמיד · והוא אומרו בעזוז עינות תהום : בשומו לים חקו · אחר שהזכיר שבאמצעות החכמה ברא השם ית' העולמות השלש' נעתק לבאר שגם באמצעותה מעמיד כל הנברא' אחרי הבראם · ולבאר זה לקח כדמות ראיה מאמרו ית' במעשה בראשית יקוו המים וגו' · ואם הוא הפך טבעם כי בזולת זה לא היה איפשר שיעמדו הנמצאות אשר ביבשה והוא אמרו בשומו לים חקו ומלת חק ר"ל גבול ובאמרו בחקו מוסדי ארץ ירצה גם הייתי שם כאשר חקק הש"י מוסדי הארץ כי לפי רוב כבדותה צריכה סודות חזקים תשב עליהם : והיסודות הם הכח אשר נתן לה הוא ית' להיותה תלויה על בלימה · כי הסבות שנתנו בה חכמי העיון אינם מספיקות · מהם מי שאמר שסבת מנוחתה להיות טבעה הפכי לטבע השמים ודוחין אותה מפני זה מכל הצדדין ומהם אמרו בהפך כי מפני אהבתם אותה מושכים בה מכל צדדיה בשוה ואחרים אמרו שתנועת הגלגלים הסבובית תעמידה באמצע · וארסטו אמר כי לרוב כבדותה תבקש המטה ההחלטי והוא מקומה · וכל זה לא יספיק זולתי רצונו ית' בחכמה נפלאה : ואהיה אצלו אמון · אמון שם התאר כמו ויהי אומן · והענין כי כמו שדרך המלכים שלא יתעסקו בגדול בניהם ונותנים אותם ביד האומן שיגדלם וינהיגם כן החכמה היא אצלו ית' אומן כי באמצעותה המציא כל הנבראים ומנה אותם עליהם שינהיגם בהנהגה נפלאה · וזהו שאמרו ז"ל אמון פדגוג כמו כאשר ישא האומן וגומר או יאמר דרך רמז כי קודם היות כל המציאות הזה אשר הזכיר חייבה חכמתו ית' שלא יחדש דבר מהנמצאות אלא בהיותו העת שהמציאם ולא קודם · על כן ואהיה אצלו אמון כלומר היה הענין מוכנע ושמור בחכמה להיות המציאות מתחדש בזמנו · והוא אז"ל אמון מוכנע כמו ויהי אומן את הדסה : ואהיה שעשועים יום יום · שיעורו אנכי אהיה שעשועים להיותי משחקת לפניו · והשעשוע בכאן רמז אל הערבות והשמחה שישיג השם ית' בהשגת עצמותו : והשחוק רמז אל ההשכלה · וכאלו יאמר שהחכמה והוא היות עצמותו ית' מושכל אמנו אשר בו ישכיל כל הנמצאות באופן היותר משובח הנה הוא סבת היותו מתענג ומשתעשע · והזכיר ג"כ הארץ והברואים באמרו משחקת בתבל ארצו וגומר · כי היא המשמחת אלהים ואנשים · והשכל אמרו בראשונה שעשועי יום יום · ומשחקת לפניו בכל עת ולא אמר כן באמרו משחקת בתבל ארצו וגומר כי להיות הוא ית' משכיל בפעל ובכל עת · הנה הוא בעונג תמידי ורצוף בלי הפסק מה שאין כן בבני אדם כי אם בעת התעסקם בחכמה ; ועתה

ועתה בנים שמעו לי ואשרי מי שישמרו דרכי : שמעו · תחלה מוסר המדות ואחר זה חכמו בחכמה ואל תבטלו מהשקידה על החכמה או ירצה בזה אל תפרעו אלו הדרכים שצויתי אתכם שהם מסלול ודרך להשגת החכמה : אשרי אדם שומע לי · להמשך אל מה שיאשירהו אל השגתי וזה בשיקוד על דלתותי תמיד לשמור מזוזות פתחים שיתבאר לו באי זה פתח יכנס בדרש דרוש : כי מוצאי מצא חיים · כי מי שמצא אותי מצא חיים נצחיים ויוציא רצונו מהש"י ר"ל שהוא יהיה נעזר בו בכל חפצו : וחוטאי חומס נפשו · ואשר חוטא לי שלא ילך במוסרי להתישר להשגתי הוא עושק השלימות מנפשו וכל מי שישנא אותי ויצמיחני הוא אוהב המות וההפסד המוחלט כי אליו דרכו לפי שמי שישנא התבונה ישנא גם כן החכמה וזה בלתי צריך אל באור : חכמות

אבן עזרא

ועתה בנים שמעו לי · לשון פיוס · ואשרי דרכי ישמורו לשון הפנגה וטעם דרכי כטעם והודעתי להם את הדרך אשר ילכו בה : שמעו מוסר וחכמו · הקדים המוסר כטעם כל שירא' חטאו קודמ' לחכמתו ואל תפרעו יתפרש לבלתי יהפוך הסדר שלא שילמוד המוסר ואחר כן החכמה ויתפרש לבל יהפוך או יבוטל או יפסיק המוסר : אשרי · לשקוד על דלתותי · הטעם על ההרגל והקביעות בבתי החכמה ולפי שאמר דלתותי אמר מזוזת פתחי כפל ענין ויתכן לפר' פתחי פתחי החכמה ודלתותיה ומזוזותיה הם התחבולות שבכל חכמה והם המושכלות הראשונות ומהם יתחברו ההקשות ולהם יחזרו התולדות הצודקות וזה טעם לשמור : כי מוצאי מצא חיים · כוללת חיים גופנים למה לי חיים בריאות חיי בשרים מה לעני יודע להלך נגד החיים ומזון וחיים לנערותיך וחיי הנפש ראה נתתי לפניך היום את החיים ואת הטוב ופי' מוצאי משיגי חיים והטעם על אשר נכנס בשלום על דרך הפתחים ויפק רצון מיי' השיג רצון מאת בוראו : וחוטאי חומס נפשו · כמו אשר חטא על הנפש שהיא דרך פשיעה או מלשון קולע אל השערה ולא יחטיא והטעם על אשר לא השיג החכמה הפך המוצא והוא על הלומד בדרך שבוש שחומס נפשו מן האמת וכל משנאי הם השונאים החכמה ואין לומדין אותה כל עיקר או פי' וחוטאי הפושע והמורד כי כלומר השם מגמתו לדבר אחר חומס נפשו כי גורם לה ההעדר וכל משנאי אהבו מות כפל ענין ואמר אהבו מות כדרך ויאהב קללה ותבואהו : חכמות

ועתה בנים שמעו־לי ואשרי דרכי ישמרו׃ שמעו מוסר וחכמו ואל־תפרעו׃ אשרי אדם שמע לי לשקד על־דלתתי יום יום לשמר מזוזת פתחי׃ כי מצאי מצאי חיים ויפק רצון מיהוה׃ וחטאי חמס נפשו כל־משנאי אהבו מות׃

והשתא בנייא שמעון לי וטובוי למאן דנטר אורחתי׃ שמעו מרדותא ואתחכמו ולא תדשון׃ טובוי לבר נשא דשמיע לי ונשקוד על איסקופותי בכל יומא ויומא תנטר פבי דתרעי׃ מטול מאן דמשכח לי משכח חיי ותיהוי ליה רעותא מן קדם אלהא׃ ומאן דחטי עלי מחבל נפשיה וכולהון שנאי רחמי למותא׃

חכמות   חכמתא

רשי

ועתה בנים שמעו לי · ואל תפרעו · ואל תבטלו מוסרי : לפקיד לשמור על דלתותי · להכנס ראשון לבית המדרש ולבית הכנסת ולצאת אחרון : חכמות

אבן יחייא

ועתה בנים שמעו לי וגו' ר"ל ועתה בנים אחרי אשר הודעתי אתכם חלקי ודרכי ותכליתי וסבתי שמעו לי באשר אצוה אתכם כי המאושרים בעולם הזה ובבא הם מאותם שדרכי לעשות חסד צדקה ומשפט שהם דרכי האל יתברך ישמורו · שמעו מוסר וגו' וזולת עשיית הדרכים הנזכרים עוד יש לכם לשמוע מוסר שהוא מעלת המדות הנמשכת ממעלת החכמה וזהו אומרו וחכמו · וזולת מעלת המדות עוד ראוי שיהיה לכם מעלת המצות ושאל תפרעו ותעשו בשום אופן ההפך מהם · אשרי אדם וגו' חזר שנית לומר שהמאושרים ג"כ הם מהאדם השומע לי לבקש מעלת התורה ומעלת החכמה אחרי שהשיג מעלת המצות ומעלת המדות וזהו אומרו לשקוד על דלתותי יום יום שרוצה לומר להשכים בבוקר לבקש ולחפש התורה והחכמה בישיבה ועליכו מן וישקוד ה' שהוא ענין מהירות · ואף כי הוא הראשון ליכנס בישיבה של תורה לא יהיה מפני כן הראשון לצאת אבל מן האחרונים הוא הכשאר לשמור מזוזות פתחי כאלו שם ביתו · כי מוצאי וגו' וזה יען כי מוצאי ומשיגי מצא חיי' בעולם הזה ויפק רצון מה' בעולם הבא · וחוטאי שהוא לשון חסרון מן השערה ולא יחטיא שמחסר נפשו מטובת השג' התורה חומס נפשו בעולם הזה כי יכרתו חייו ובחצי ימיו ימות · ויהיה מכלל משנאי אשר אהבו מות בעולם הבא : חכמות

ר' מנחם המאירי

נלחיות וחוזק מציאות ואמר ג"כ בשבח החכמה יי' קנני ראשית דרכו יש לפרש כדרך שביארנו באמרו יי' בחכמה יסד ארץ וגומר · בעבור חכמה לומר שכוונת המציאות כלו בשבילה והוא התכלית וקראה ראשית על כל התכלית וכמו שביארנו שהתכלית יקרא התחלה מצד אחד והוא להיותו מניע ההתחלות ואם נפרש שברא המציאות בחכמתו ובשכלו יאמר בהכרח שהיא קדמה למציאות והוא אמרם תורה אומרת אני הייתי כלי אומנותו של הקב"ה והכראה שרמז על השכל הנפרד המוציא שכל האדם מן הכח אל הפועל ושכל האדם מיחל בתכליתו לדבקה בו אליו ישגיח אליו יתבונן והיא המדרגה העליונ' שבשכל האנושי עד פה יבא שכלו ולא יוסיף אבל למעל' ממנו בשאר הצורות וכל שכן הסבה הראשונה בכח השכל האנושי להשיג דבר ממהותם רק שאיפשר לו להשיג במחקרו כדרך המופתים הכנחרי' על פי הקדמות צודקות ענין מציאותם ר"ל שהם נמצאים ומפני שהוא כולל עולם הנפרדים קראו ראשית דרכו וקדם מפעליו כלומר הבריאה הקדומה שבמפעליו והוא ענין מעולם נסכתי ונסכתי מנכין כפעל כלומר שהגבורה ית' נסכני והשליטני מראש ר"ל מהתחלות הבריאה ומקדמי ארץ כלומר מקודם בריאת העולם וקרא כל העולמות ארץ לשפלותם בערך אל עולם הנפרדים כמו שיקרא לתחתונים אלק האויר שמים לגובה ערכו בערך אליכו ואולי אל זה רמזה תורה בפתח דבריה בענין בראשית כלומר שבאמצעות ראשית הנבראים ברא את השמים ואת הארץ ר"ל שני העולמות וכל הפרשה כמשכת לזה הענין אלא שבכל האריכה בספור פרטים והמשך סדר דברים עד שכללו הפרטים כל פרטי בריות מעשה בראשית ועל כלם אמר שם אני והתל בפרטיו ואמר באין תהומות חוללתי וחוללתי הוא מן הבנין שלא נזכר פועלו והוא מענין יצירה כלומר שנבראתי בזולת מציאות היסודו' והזכיר המים מפני שיסוד האש והאויר אינם מושגי' בחוש הוא בעצמו ענין באין מעיינות ובאין נכבדי מים ר"ל רבוי המימות מלשון כבד מאד במקנה בכסף ובזהב יכבדו בכיו כלומר שיהיו רבים ולכן לועזים אותו כענין פלגי מים והוא שם · ויש מפרשים נכבדי תאר למעיינות כלומר מעיינות אזקי המים ר"ל מרוב המים ומעיינות לשון זכר כמו תהומות בטרם הרים הוטבעו ר"ל הושקעו כענין טבעו בארץ שעריה · על מה אדניה הטבעו · ואולי כאמר לשון טביעה בשקיעת הארץ להיות הארץ על המים לפני גבעות חוללתי ר"ל קודם כי מלת לפני תאמר על קדימת זמן לפני מלוך מלך בישראל לפני גבעות חוללתי · ופעם על קדימת דרך או מקום · וישלח יעקב מלאכים לפניו · הנה אנכי שולח מלאך לפניך ר"ל שילך לפניך · עברו לפני · ויעבר אלכם לפניהם ופעם על עמידת האחד לפני האחר ותעמודנה לפני משה ולפני אלעזר הכהן יעמד רק ויחיד לפני אמי · ופעם על מציאות הדבר · ומשלם לשונאיו אל פניו · ר"ל בעודו במציאותו ולפני גבעות הוא מן הענין הראשון והוא אמרו עד לא עשה ארץ וחוצות ועשה בירושו תקן או ענין בריאה ממש וחוצות שם רחובות הגדולות וראש עפרות תבל הוא כלל הארץ המיושבת ועפרות כאמר על פרטי האקלימים שבה · בהכינו שמים שם אני ר"ל שבאמצעותי הוכנו ורמז על עולם הגלגלים · בחקו חוג על פני תהום · בחקו הוא מפעלי הכפל והיה ראוי להדגש כמו על ספר חקה אלא שבא ברפיון להקל הקריאה וכמהו בחקו מוסדי ארץ · וחוג ר"ל שטח שבובו להיות מבדיל בין מים למים רמז לענין יהי רקיע · באמצו שחקים ממעל ר"ל בתתו להם אומץ וחוזק לעמוד לעד לעולם · וכן בעזוז עינות תהום ובעזוז חקור כלומר בתתו להם עז כי היסודות גם כן בעצמם לא ישתנו ועיינות כמו מעיינות · והענין באה בחירק דרך זרות בשומו לים חקו · ר"ל חוק כל יעברכהו רמז לסקוות המים והוא ענין ומים לא יעברו פיו · ר"ל דברו ורצונו · בחקו מוסדי ארץ · ר"ל בתתו להם חק שלא ימוטו והכל חוזר לענין שם אני ואמר אחר כן ואהיה אצלו אמון ביאורו אצלו שידוע שהנפרד הוא אמון אצל האל בחיק האל ועומד סביבו כאמרו ומורא על כל סביביו ואהיה שעשועים יום יום ושעשועים הוא ענין שמחה כדרך ישמח יי' במעשיו והוא כאמר כדרך השאלה אצל השם כמו שיאמר בהפכו ויתעצב אל לבו ויום יום פירושו בלא הפסק והוא ענין משחקת לפניו בכל עת כי מלת השחוק אע"פ שכאמרת לפעמים בענין הלעג תאמר לפעמים לענין השמחה וכמהו ושחקתי לפני יי' · ואמרו משחקת בתבל ארצו ושעשועי את בני אדם הוא כמשך יפה למה שביארתי הענין בשכל הנפרד אשר שכל האדם נפרד ממנו ולהיותו נותן צורה לבני אדם ומוציא שכלם מן הכח אל הפועל והוא התחלתו אמר על עצמה שהיא משחקת והוא לדעתי יוצא כלומר משמחת בתבל ארצו · ופי' בתבל ארצו במיושב שבארצו ואמר בתבל כלומר ולא בכלה כאמרו כי בילחק ולא כל ילחק והוא אמרו אחריו ושעשועי את בני אדם כלומר החשובים כי בני אדם כשלא יבא בנקרא סמוך למילת איש או אישים רומז על החשובים כמאמר הקכם עתה באו בני אדם זהו באור המקראות לדעתי ואף דרבותינו ז"ל דרשום על התורה והתורה לפעמים מוכחת על החלק המיוחד שבה ודומה למה שביארנו · והכה עתה חותמת התורה בדברי תוכחתה בכוונה דבריה ואומרת · ועתה בנים אחר שהודעתיכם תכלית החכמה שמעו לי · ואשרי דרכי ישמורו כבר ידעתי באלות אשרי שהיא באמרת על קנין הגלות ובפרט על ההצלחה האמתית וכן שמעו מוסר וחכמו ואל תפרעו · ורוצה בו לדעתי דרך פשט כי אין אדם אשר בשמעו נגידים ופכירים שלא ישמח בהם ולא יערבו לו ולכן ידעתי כי שמחתם לדברי אבל קבלום בדרך שתחכמו והוא ענין ואל תפרעו כלומר אל תשובו אחור להעביר השמחה לשעתה ולהתיאש אחר כן ממנה כי אשרי אדם שומע לי ואולם ייעד לשומע שהו' צריך לשקידה ר"ל התמדת הלמוד והעיון והוא אמרו שבכלל קבלת דבריה הוא לשקוד על דלתותיה ולשמור מזוזות פתחיה יום יום והשמיעה בכל אלו המקראות לשון קבלה כמו שמעני וישמע אליה אלהים והצורך בהתמדת הלמוד פירש זולתי כי שאר המלאכות אין החלק מהם תלוי בחלק האחר שאם הוא עושה מלאכה ראויה לעשרה ימים הנה בראשון בשלמה עשירית המלאכה ואם יבטל קצת זמן מכל מקום כל אשר ישוב עליה ימלא העשירית עשוי לא יצטרך לחזור אבל התורה אם יפסיק בה ויבטל זמן הכל נשכח וכן שאם תיעד זמן בלמוד החכמה על הדרך שאמרו בברייתא של אבות יכול אדם ללמוד תורה בעשר שנים לא תחשוב שהחלק העשירי ממנה ילמד בשנה ראשונה אבל בראשונה ישיג מעט ובשניה כפלים וכל עוד שיתעסק בה תקל הבנתו וימצא לפניו כתיב החכמה דרך סלולה ויפה לו שעה אחת מאורך זמן בהתחלה ומתוך כך כל אשר ימעט בשקידה יפסיד מה שאין בו שיעור ומה שאינו נתן להשבון ואמר כי מוצאי מצא חיים כלומר החיים האמתיים ויפק רצון מיי' ר"ל שזוכה רצונו לאור החיים באת יי' כלומר בעזרו כמו מיי' היתה לו · וחוטאי חומס נפשו פירושו כמו חוטא לי · ואלו היה מאמר האל היה ראוי לומר כן אבל חוטאי הוא אמור הוא על החכמה והשכל · ולדעתי אומר חוטאי משום העברת הכונה · אל השערה ולא יחטיא כלומר החוטא בעיניי' ולא תעלה הכונתי בידו כראוי חומס נפשו ומסבב לה אבדון וכלת והוא ענין כל משנאי אהבו מות · כלומר מתקרבים אליה כאלו אהבוה · זהו ביאור הפרשה לדעתי והנגלה והנסתר בה אחד :

הפרשה

קב ונקי

ועתה בנים שמעו לי · ירצה אחר שאני כלולה בכל אלו השלמיות קבלו ממני לדרוש החכמה ותהיו מאושרים כי הוא התכלית המבוקש מן האדם : שמעו מוסר וחכמו · ירצה אני כלולה מהמדות הטובות אשר הם המוסר והמושכלות : ועל כן ראוי שתקבלו ממני אלו השני חלקים · ואל תפרעו · ואל תבטלום מלבותיכם · או יהיה תפרעו מלשון למפרע · יאמר שראוי להקדים המוסר קודם הלמוד בחכמה ולא יעשו ההפך · ואפשר שיהיה עוד מלשון פרעון · ירצה שהחכמה צועקת שילמדוה ויקבלו ממנה התוכחו' בלי שום תשלומין אלא בחנם · אשרי אדם · לשקוד מגזרת וישקוד ה' יאמר שצריך שיזהר האדם ויזדרז בבקשת החכמה וכאמרם ז"ל יגעת ומצאת תאמן · וי"מ לשקוד להתחזק ולהדבק בהם · כי מוצאי מצא חיים · כתן סבה לשראוי שיבוקש החכמה לפי שמי שימצאנה ימצא החיים הנפשיים : ויפק רצון · פירוש ויוציא · ירצה שהוא אהוב ורצוי לפני השם כמו שאמר ואדעך למען אמצא חן : וחוטאי חומס נפשו · מלשון ולא יחטיא כלומר מי שאינו דורש החכמה וטועה מדרך השכל חומס נפשו שגוזל ממנו הטוב והקיום ואוהב האבדון הנצחי · כוונת זאת הפרשה להפליג הדבור בהמצאת החכמות דרושות לכל מפליהם · וכתר תורה מונח וכל הרוצה ליטול אותו יבוא ויטול · וכאלו החכמות כ"א מהן מכינה כל ההכנות הצריכו' ללומדים וזה בשתבנה ביתה בבנין חזק : וחצבה עמודיה שבעה הן הנה שבע חכמות כלולות בה או יאמר חצבה עמודיה שבעה כנגד שבעה רקיעי' ושבעה ארצות או נגד שבעה היכלות הידועי' או נגד שבע כתות לדיקי' שאז"ל על פסוק שובע שמחות וגו' · זבחות לחמה ללבבה וגו' · או יאמר הנה חכמת התורה היו לאחדים ובנתה ביתה של עה"ב וחצבה עמודיה שבעה הם תורה שבכתב ושבע"פ היא המשנה נביאים כתובים אגדה דבר קטן הויות דאביי ורבא הוא תלמוד מעשה מרכבה הם ז' עמודים אשר בית עה"ב סמוך עליהם להתקיים למחזיק בם ולעלות בהם אליו · ולא עוד אלא שלמחזיקים בה לא ישלוט את השטן יהרגנו רק

מנחת ערב

ועתה בנים שמעו לי וגו' יאמר כי הלא מכמה סבות ימנע משמוע בקול מורה הו על היות לו כנחי רב בימים ההם ואין הדבר כתון ויוכל לימים רבים · שנית לבלתי היותו חייב לאיש ההוא לשמוע בקולו ג' להיותו מעמים עלגוררו עול כבד · ד' כי גם הם יהיה חייב בכבודו ושמוע בקולו ישמע על היותו קל החיכות להקשיב לקול מליו · ה' כי ידע כי השר יצונו הם דברים קלי התועלת ולכן ירחק מה' על כל אלה דברה תורה ותאמר אין גם אחד מהנה אתי תאמכו ומריתם לשמוע אלי · על הא' אמרה ועתה כלומר אל תאמר לכשאפנה אשנה כי הם לא עכשיו הימתי לכן עתה ברוך ה' עשה ואל תאחר פן תמות ולא בחכמה · ועל הב' אמרה בנים כי בנים אתם לי וחייבים בכבודי ושמוע בקולי · ועל הג' אמרה לי כי אנכי אנכי רבת האיכות עד אין קץ ועל הה' אמרה ואשרי וגו' כי דרכי מלד עצמם גדולי האיכות כי אשרי שומרם מפחת עצמם גם שלא הייתי אנכי המדברת : אשרי אדם וגו' · אמרה התורה הנה הזכרתיך כי גם שמעשה גדול החזק גם בלמוד ועתה הנני באה ללמדך תנאי תלמוד להשיג אוצר החכמה על תלה ולבל תמוט ממך יהם ג' תנאים א' בל תהיה מהמאחרים לבא לבה"מ אך השתדל תהיה ראשון לכולם · ב' ההתמדה כי אם יום תעזבני יומים אעזבך ג' תהי' ממאחרי שבת מרב' בישיבה יוצא אחרון יהן אלה דבריה בשום לב אל שנוהם את טעמה מדלתות לפתחים והוא כי הלא פתח יקרא אויר פתח הפתוח ודלת היא הסובבת על צירה ובבא איש ויתיצב על הפתוח יתואר לעומד על הפתח אך בעמדו על פתח הסגור בדלתה יתייחס לעומד על הדלת וז"ש אשרי אדם שומע לי לקח' עלתי זאת ראשו' לשקוד על דלתותי לא יאמר לבא אחרי הפתח פתח שער בה"מ רק בעודו סגור שיתייחס אל בא ועומד על הדלת ולא על הפתח כי זה הו' גדר הבא ראשון שמוצא הפתח סגור · שנית שיהיה יום יום זה אחר זה בלי הפסק יום או יומים בנתים ג' לשמו' מזוז' פתחי שתצא אחרון או כדעת רז"ל מה מזוזה קבוע כן תבי' קבוע שם : חכמות בנתה ביתה וגו' פי' רז"ל בית הוא העולם שהו' עומד על התורה וע"ש ברא השם ית' את העולם · כמ"ש ברא שית בי ראשי' בי נסתכל הקב"ה וברא את העולם וע"כ אמר חכמות על תורה שבכתב ותורה שבע"פ ולהיות שניהם אחוזים זה בזה ואחודים המה ע"כ אמר בנתה ולא אמר בנו שמחות וגו' · שפניהם ... הוא תלמוד דבר גדול

מנחת ערב

ח קדושה הוא ימיתנו מפורש בזוה׳ וזהו טבחה טבחה כלומר כאלו היא טבחה טבחה הוא כח קדושה המשתלשל ממנה ולאך קדוש כנודע ליודעי חן ואת הנפש נסכה יינה כי גם שלא תעלה מעלה מעלה למה נדבקה כמעט בחומר לא יבער ממנה שמחה ממוזגת לפי ערכה כנודע לחכמי האמת אף ערכה שלחנה אל הרוח עד כה דברתי לבעלי נפש ורוח · אך אם שלחה נערותיה הם נשמות מן העולם העליון שהוא לבני עלייה כי לא כל אדם זוכה לנשמה כנודע מספר הזוהר הנה לאנשים ההם הלא אחרי כן כמותם תקרא על גפי מרומי קרת הוא מעלה מעלה כי קרת הוא העה״ז ומרומי קרת הוא הגלגלי׳ ועולם המלאכים שהם שתי מרומים שעל הקרת ועל גפו יהיה למעלה מהדרגות היכלות של מעלה ממרומי הנז׳ עד הרחם לכולם הוא ג״ע בעליון גדול מאוד · עוד כיון כי להסר לא שלחה לה נשמה טבחה עבחה כי המיתה לטבח תתייחס · אך לאשר שלחה נערותיה הם הנשמות תקרא כאלו אין שם טבח רק קריאה כמזמן קרואים לסעוד׳ בלי הרגש מית׳: יסר לץ לקח לו קלון׳ יאמר שנים הם הלוקחים להם קלון א׳ היום׳ את הלץ שכי המוכיח את זולתו מום שיש בעצמו וזהו יוסר לץ וגו׳ לומר כי המוכיח את הלץ ומה גם בדברים קשים כמשמעות יוסר לוקח וקונה לו קלון בדמי טורח ניב שפתיו כי הלא הלץ יתלוצץ על מייסרו ויקל בכבודו וכן לוקח לו קלון המוכיח לרשע מומו והוא ענין התקוששו וקושו שלא יאמרו לו טול קורה מבין עיניך באומרו טול קיסם מבין שיניך · וזהו מאמר הכתוב יוסר לץ וגו׳ לומר את הלץ ראוי להוכיח בנחת ולא בזעף כי יוסר לץ בקושי כמשמעו׳ יוסר לץ לוקח לו קלון וכן מוכיח לרשע מומו של מוכיח גם הוא לוקח לו קלון אפי׳ יהיה בנחת כמשמע׳ תוכחת · וגם שממולא דברי גמר׳ שטוב להוכיח את הלץ בתוכחת של נחת אם יזדמנו לפניך לץ המוזהם בתורה וחכם להוכיח הלא יותר תבחר ותקרב להוכיח את החכם מאת הלץ וזהו אל תוכח לץ וגו׳ הוכח לחכם והגני מודיעך איכה תתנהג בהייסרת הבלתי לץ והוא בשום לב אל אומרו לשון נתינה בחכם ולשון הודעה בצדיק אך הנה יש חכם בתורה ובלתי צדיק במעשה ויש צדיק ובלתי חכם · אמר תן לחכם התוכחות הנזכר אשר יחסר לו מעשה הטוב הודע לצדיק ההודעה בתורה להשתלם בצדקו והנה החכם אין צריך לומר שייטיב לו על בחינ׳ הכשרן כי אם גם יחכם עוד בתורה אך יעדיף עליו הצדיק בהודיעך אותו תורה שיוסיף לקח על מה שיחכם החכם וש״ת הלא כמי זר נחשב דבר זה שמחסם ע״י למוד

רלבג

חכמות בנתה ביתה · הנה התבונה בנתה ביתה בחכמות כי השגת החכמות קודמ׳ להשגת הבינה ושם חצבה עמודיה שבעה ר״ל חכמות רבות כי מספר השבעה יאמר על הרבוי כאמרו כי שבע יפול צדיק וקם והנה החכמות הם עמודי הבינה : טבחה טבחה · ואחר זה הכינה מאכל ומשקה לאנשים מחכמות ותבונה : שלחה נערותיה לאיש ואיש ותקרא על כנפי מרומי העיר כדי שישמעו כלם דבריה · מי פתי יסור הנה לקנות מוסר וחכמה ומי חסר שכל ויבא להשלימו : לכו · אכלו בלחמי ושתו ביין מסכתי והכינותי לכם : עזבו · דרך פתאים וחיו ודרכו בדרך בינה להגיע אל זה מדרג׳ אחר מדרג׳ והנה זכר זה החכם לאי זו סבה לא אמרה דבריה כי אם לפתי ולסכל לא ללץ ולרשע ואמר כי מי שהוא יוסר האיש הלץ לוקח לו קלון כי הוא ילעיג על החכם המייסר אותו ומי שהוא מוכיח לרשע לוקח לו מומו כי הרשע יאמר עליו שיש לו המומין שיש לו בעצמו : אל

רשי

חכמות בנתה ביתה · בחכמה בנה הקב״ה את העולם · חצב׳ עמודיה שבעה · שבעה ימי בראשית · דבר אחר שבעה ספרים שיש בתורה · ויהי בנסוע הארון ספר לעצמו · במסכת שבת : טבחה טבחה מסכה יינה · מזגה במים · כמו יין תוק שאינו ראוי לשתות חי : אף ערכה שלחנה · כל יצירת אם ויבש: שלחה נערותיה אדם וחוה · דבר אחר משה ואהרן : מי פתי יסור הנה וילמוד אותו ויחכם : לכו לחמי בלחמי ושתו ביין מסכתי שמזגתי : עזבו פתאים וחיו · את דרך הפתיות · ואשרו לשון פעם · כמו באשורו אחזה רגלי : ומוכיח לרשע מומו · מום הוא למוכיח שזה מחרפו ואינו שומע לו זו היא אזהרה שאסור לדבר עם המסיתים ואפילו להוכיחם ולקרבם : חן

ד׳ א חָכְמוֹת בָּנְתָה בֵיתָהּ חָצְבָה עַמּוּדֶיהָ שִׁבְעָה׃ טָבְחָה טִבְחָהּ מָסְכָה יֵינָהּ אַף עָרְכָה שֻׁלְחָנָהּ׃ שָׁלְחָה נַעֲרֹתֶיהָ תִקְרָא עַל־גַּפֵּי מְרֹמֵי קָרֶת׃ מִי־פֶתִי יָסֻר הֵנָּה חֲסַר־לֵב אָמְרָה לּוֹ׃ ה לְכוּ לַחֲמוּ בְלַחֲמִי וּשְׁתוּ בְּיַיִן מָסָכְתִּי׃ עִזְבוּ פְתָאיִם וִחְיוּ וְאִשְׁרוּ בְּדֶרֶךְ בִּינָה׃ יֹסֵר לֵץ לֹקֵחַ לוֹ קָלוֹן וּמוֹכִיחַ לְרָשָׁע מוּמוֹ׃

חָכְמְתָא תִתְבְּנֵי בֵיתָא וְעַתִּידַת בֵּיהּ שַׁבְעָא עַמּוּדִין׃ וּנְכַסַת נִכְסָתָהּ וּמְזָגַת חַמְרָהּ וְסַדְּרַת פָּתוֹרְתָהּ׃ וְשַׁדְּרַת טַלְיָתָא דְנִיקְרְיָין עַל גִּיב רָמָתָא עַשִּׁינָתָא דְנַצִּירָן׃ מָאן דְשַׁבַּר בָּאתָא לְוָתִי וְחַסִּיר רַעְיָנָא אֲמַרַת לֵיהּ׃ תִּיוּ אֲכוּלוּ לַחְמִי וְאִשְׁתּוּ חַמְרָא דִמְזָגִית׃ שְׁבוּקוּ מִנְּכוֹן חַסִּירוּת רַעְיוֹנְכוֹן וְחִיוּ וְהַלִּיכוּ בְּאָרְחָא דְבִיוּנָא׃ דְּיָרֵדֵי מְמִיקְנָא וְנָסִיב לֵיהּ צַעֲרָא וּמַכְסְנוּתָא לְרַשִּׁיעָא מוּמָא הוּא לֵיהּ׃

אל

לא

ד׳ חד חס׳ · ל׳ וחד כגאן טבחה · ל׳ · ג׳ חד מל׳ · ג׳ חס׳ · ל׳ · ל׳ · ל׳ · ה׳ חס׳ · ל׳ · ה׳

חכמות ד׳ קמצי׳ וסי׳ פי ידבר חכמו׳ · חכמות בחוץ תרונה · חכמ׳ בנתה ביתה · ראמות לאויל חכמו׳ · מרומי ג׳ ב׳ חס׳ וחד מ״ל וסי׳ על מרומי שדה · על גפי מרמי קרת · על כסא מרמי קרת · קדמ׳ מלא ליקח ה׳ וסי׳ ביחזקאל סי׳ כ״ד : לרשע ה׳ וסי׳ אוי לרשע רע · אמר לרשע צדיק אתה · יסר לץ לקח לו קלון · ואתה תשמע מן השמים קדמ׳ דד״ה · ושבתם וראיתם בין צד ק לרשע :

אבן עזרא

חכמות בנתה ביתה · כמו בנות צעדה · חצבה עמודיה לשון מושאל מחוצבי אבן והטעם על השוואת העמודי׳ בחליב ובזוית׳ מן התיקון ויתכן לפרש שאמר חכמות להודיע שהחכמה בנתה ביתה מחכמות שבע וזה טעם חצבה עמודיה שבעה והם עמודי הבית והוא הביאור לתאמר חכמות בנתה ביתה ובית לשון נקבה או עמודיה שבעה עמודי החכמה והעמודים הם שבע החכמות שבית החכמה נכון עליהם ויש מפרשים אלה השבעה על ענינים אחרים וכל אחד בוחר לעצמו והאמת יורה דרכו : טבחה · הוא לשון זביחה כחשבנו כנגן טבחה וגם לשון בישול לרקחות ולטבחות ולאופות ושניהם מכוונים מלשון ערב בניקוד הטי״ת לזביחה ובניקוד החי״ת לבישול · מסכה כמו מזגה וכן יין מזוג יין מסוך והוא תערובת המים עמו וזהו תיקונו לשתיה כבישול למזון : שלחה נערותיה תקרא על גפי מרומי קרת · כמו גבי כי אותיות בומ״ף מתחלפות · קרת תרגום עיר והטעם שלחה נערותיה מכל צד והיא גם עמהם תקרא במקומות הרמים שבעיר כדי שישמעו הכל : מי פתי · הפתי הוא אשר לא נקבעו בו הפתיות לגמרי ויש תקוה לתיקונו ואמר יסור הנה כלומר יסור ממקומו ויבא הנה חסר לב ואמרה לו כלומר וכן קראה ואמרה לחסר לב : לכו לחמו בלחמי · בי״ת בלחמי מקים מ״ם וכן בי״ת ביין מסכתי כמו והנותר בבשר ובלחם וטעמם כמו הוי כל צמא לכו למים כי הכל מתוקן לסעודה : עזבו פתאים · תאר לבעלי הפתיות וטעמו עזבו הפתאים וסורו אלי · פ״א קבוץ שם הפתיו׳ כמו תאהבו פתי שבא כדרך אל תהי מרי כבית המרי ויתכן עוד לפר׳ שהוא דברי החכמה לנכח הפתאים שאומרת להם עזבו דרכיכם פתאים ותחיו כדרך הרפו ודעו כי אנכי אלהים · ואשרו פועל מן כונן אשורי : בדרך בינה ודרך בינה הוא החכמות ובית׳ הבנוי על השבעה עמודים : יוסר לץ לוקח לו קלון · ר״ל לעצמו כי הלץ הוא מן המפורסמים שאין תקוה לתקונ׳ · ומוכיח לרשע מומו מומו חוזר למיסר והוא כפל ענין עם הלוקח לו קלון והטעם הלץ ישנא המיסר והרשע ישנא המוכיח ומגל׳ קלונם ואומרים דברים מבוערים ובזויים · פ״א חוזר לרשע מומו לעצמו וכאילו אמר יוסר לץ ומוכיח לרשע במומו לוקח לו קלון וטעמו כי הרשע כל מעשיו נכוחים בעיניו או שהוא עצמו מכיר במומו ואינו רוצה שיוכיחו אדם ויתכן עוד לפרש יוסר לץ כשהמיסר מתלוצץ ומראה שחוק וליצנות כשהוא מיסר לוקח לו קלון כי היוסר שמיסרו ומוכיחו לחרפתו ולבשתו ולכן יחרפהו וכן מוכיח לרשע ומגלה לו מומו לוקח לו קלון כי הרשע יחרפהו ואילו היה צדיק לא היה מחרפהו הואיל ואומר לו דרך מוסר ולא דרך ליצנות : אל

ר׳ מנחם המאירי

הפרשה הי״ז

כוללת שמונה עשר פסוקים · והם חכמות בנתה ביתה · עד ולחם סתרים ינעם : ולא ידע כי רפאים שם · בעמקי שאול קרואיה :

הכונה

בהם שאחר שהזכיר פתוי האשה הזרה וכח הדיחה ונעם דברי החכמה וכח הדרכתה והיסרתה כלל ענין שתיהם ביחד בפרשה זו כשופט שאחר שמעו דברי הריבות ורוצה ליתן את הדין מספר טענות שני האנשים אשר להם הריב וגומר את הדין לחייב את האחד ולזכות את שכנגדו · ואמר חכמות בנתה ביתה חצבה עמודיה שבעה · וחכמות לשון רבים ובנתה לשון יחיד ר״ל כל אחת מהם · ואפשר שקרא החכמה דרך כלל חכמות להיותה כולל׳ מינים רבים והוא כאלו אמר החכמה מכינה עטיה על הסדר ורומז בזה אל ענין סדר הלמוד שהאדם צריך שישלים עצמו תחלה והוא ענין בנין הבית כי השלימו׳ הוא שבת הבנין החזק והמדור הנאות וידוע בבנין הבית שאין מציאותו אלא בהעשותו על הסדר תחלה היסודות ואחריו הכותלי׳ ואחריה׳ העליה ואחריה׳ תקרת הגג וכן בחכמות צריך שיקחם על הסדר והוא ענין חצבה עמודיה שבעה ואלת חצבה עיקר הכותה כענין כריתה כמו על המאכב בו אל צור תוצבתם אבל יושאל מזה לענין הבנת הענינים להביא אל סדר ישר ובלע״ז אלאלדום · ומזה אלא חצבתי בנביאי׳ וכן הנה שהכינה שבעת עמודי החכמ׳ להעמידם בלמודו על הסד׳ ומספר השבע לא בא בדקדוק רק שהו׳ דרך מספ׳ ומתיחס בלשון בני אדם לכל מספר · יולדת השבעה · ר״ל אותה שהיתה יולדת הרבה · שבע ביום הללתיך · כלו׳ הרבה פעמי׳ · שבע תועבו׳ בלבו׳ · שבע יפול צדי׳ וקם · שבעה עינים שבע כתטאתיב׳ · וכן הנה פירושו שהעמידה כל עמודי החכמה על סדר נכון ויושר · ואולי רמז לארבעה חלקי התורה הראשון מהם בהאמנת הפנות המקובלות הבלתי מושגות במופת כחדוש העולם והשגחה ובמול ועונש ושנוי הטבעים במופתים האלק כנרמז בעדות יי׳ · והשני הפנות העיוניות המושגות במופת לחכמים במציאותו ית׳ ואחדותו ושוללות כל גשמות ממנו שהוא אחד מעמודי התור׳ להאמין בהם מדרך קבלה ואם לא ישיג ידיעתם מצד העיון והוא הרמוז בענין פקודי יי׳ · והשלישי חלק המצו׳ השכליות המשלימות סדר והנהגה בין בני אדם בכבוד אב ואם וכבוד החכמים והמתנות והצדקו׳ ומניעת היזק כרציחות וגניבות והוא החלק הנכלל במצות יי׳ · והרביעי חלק המצות השמעיות שאין הטעם בהם נגלה כי אם ליחידי סגולות והוא שנאמר עליהם שאומות העולם משיבין עליהם ויצר הרע מקטרג בהם כענין מאכלות אסורות ולבישת כלאים והחקים בכלל והוא החלק הרמוז ביראת יי׳ · ואלו הם ארבעה עמודי התורה ואחר שיעלו בידו ותקדם יראתו באמונתם ובקיומם ראוי לו להשתדל בלמוד המחקר עד שישיג ענין השלשה עולמים עולם היסודות תחלה ואחריו עולם הגלגלים ואחריו עולם המלאכים מה שבטבע האנושי להשיג בו וזהו גמר בנין הבית ועל זה נאמר לדעתי חצבה עמודיה שבעה · או אמור בשלשה אחרונות שישתדל בידיעת החכמות למודיות טבעיות אלהיות · או איפשר שרמז בעמודי החכמה לשבע חכמות אלא שראוי לכלול חלקי התורה בעמודים כי הם העמודים אשר כל הבית נכון עליהם · וכבר פירש זולתי בו דברים אחרים לא כתישבה דעתי בהם ואחר ספפר בשלימות החכם ספר עוד באחרונ׳ שבמדרגות החכמה והוא השפעתו לזולתו ואמר גם שמכין עצמו להכין מזון הראויות לתת לכל אחד לפי ענינו וזהו ענין טבחה טבח׳ וענין הטבח ידוע שהמוכן לכתחים ראויים להתכבד ותחיכות דקות עד שימצא כל איש חקי הראוי לו כמו שכתבנו למעלה ולזה הזכיר לשון ההכנה בלשון טבח · ואיפשר גם כן שהוא הדמיון במזיגת היין כי הממסך הוא מזג כי אותיות גיכ״ק ואותיות ז״ס ש״ץ מתחלפות והיין ידוע שאין מזיגתו שוה לבני אדם אבל חלוקה הרבה מאד לפי טבעי בני האדם ועל זה אמר מסכה יינה כלומר לכל אחד כראוי לו · ולולא זה הדמיון לא כאוה לסמוך מזיגת יין לשחיטה או איפשר שהטביחה נאמרת על הבשול ואע״פ שעקר הכתוב על הזביחה והכתוב פעם תאמר על ענין הבשול לדעת גדולי המדקדקים כאמרו ויאמר שאול אל הטבח תנה את המנה וכו׳ · וירם הטבח את השוק והעליה וישם לפני שאול וודאי זה פירושו המבשל וכן בלשון ערבי קורין מבשל הבשר והכ״ף לערבי כתי״ת לעברי · וענין טבחה טבחה הכינה בשולה וסמך מזיגת היין להכנת הבשול כראוי · ואיפשר שהכנת השולחן כאמר על הלחם והנה הטבח בבשר ומזיגת היין ועריכת השולחן בלחם הסעודה מתוקנת לכל הצריך בה · ואף ערכה שולחנה עד שיהא הכל סדור לפניה להשפיע לכל רעב כחקו הראוי לו · והגיע עת שתקרא בני אדם לאכול ולשתות והוא ענין שלחה נערותיה · והכל משל להכין עצמו להשפיע לזולתו מה שחכנו האל בידיעה ותקרא פירושו על יד נערותיה תקרא ותאחז על קצות מרומי קרת ר״ל כל קריה וקריה הנה והנה שיבאו לאכול והוא ענין מי פתי וכו׳ · לכו לחמו בלחמי ונערותיה משל לתלמידים שעל ידם שמע החכם הולך וגדל

אבן יחייא

חכמות בנתה וגו׳ דימה כאלו האשה החכמה תרדוף אחרי הפתי למשוך אותו אחריה לטובתו · והאשה הכסילה תרדוף ג״כ אחריו למשכו ברשתה לרע לו באחריתו · והוא מלחמת היצר הטוב עם היצר הרע · והנה לפניו החיים ודרך המות מה שראוי לו לבחו׳ בחיים וזהו אומרו כל אחד מהכנסים החכמות שהוא רמז למעלת התורה ומעלת החכמה · בנתה ביתה שרוצה לומר הקדושים והקשיה ותולדותיה אשר הם תכונות מעמודים שבעה שהוא הצומח והמרגיש והמדב׳ והשכלי׳ שמובדל כפשו מכפש המדבר ועולם הגלגלים ועולם המלאכים והעולם האלהי שהם שבעה מיני ידיעות אשר יתיחס אליהם הכפש · טבחה טבחה וגו׳ טבחה הוא משל לחכמת האלהות · מסכה יינה רמז לחכמת הטבע אף ערכה שלחנה הוא רמז לחכמת הלמודים · שלחה וגו׳ ושלחה כל א׳ מהחכמות הנז׳ נערותיה שהם התלמידי׳ חכמים הדורשים שכל א׳ מהן תקרא על גפי כמו על גבי כי אותיות בומ״ף מתחלפות · מי פתי וגו׳ זאת היא הקריאה אשר תקרא מי שהוא פתי יסור ויגיע הנה שהוא הזקן הסכל · ומי שהוא חסר לב להיותו כעד ורך בשנים אמרה לו ג״כ שיסור הנה · לכו וגו׳ לכו לחמו בלחמי שהוא מעלת התור׳ שלבב אנוש יסעד · ושתו ביין מסכתי שהיא מעלת החכמה שישמח לבב אנוש · עזבו וגו׳ עזבו פתאים הדרך הרע והכסילות והפתיות שיש לכם וחיו במעלת החכמה בעולם הזה · ואשרו שהוא האושר האחרון מהעולם הבא בדרך בינה שהוא מעלת התורה · יוסר לץ וגו׳ עצה טובה קא משמע לן שהרבנים והדורשים התור׳ לקנות לב העם שיסורו אל תורת ה׳ וליסרם על מעשיה׳ הרעי׳ צריך שיבחנו לבלתי הוכיח וליסר ללץ החוטא בדיבור ולא במחשבה יען כי יהיו דבריו לריק וכ״ש דפקר טפי כי יוסר לץ לוקח לו קלון · כי הלץ יתלוצץ עליו ועל דבריו ובתוך קהל ועדה ידבר אתו משפ׳ לומר טול קורה מבין עיניך אשר יקראהו לקלון וכן המוכיח לרש׳ יהיה סבה שהרשע יגלה מומו ברוב עם ואם איש נקי הוא יעליל עליו ויאמ׳ גם אתה תולית כמוני בחטא׳ אשר עשיתם במקום פלוני אלמוני מה שלא עלה על לב המיסר מעולם : אל

קב ונקי

חצבה עמודיה שבעה כלומר רבים כמו כי שבע יפול צדיק וקם ותכין המאכל והמשתה ואחר זה תערוך השולחן במיני המאכלי׳ הנבחרי׳ ואז שלחה נערותיה במקומות המפורסמים כדי שיתפעלו מהם הקרובים יותר להיות טבע הזכר חוסק הנקבה · ואמרו על גפי והפא במקום בית : מי פתי יסור · אלו הם דברי הנערות מי שהוא פתי יסור ממקומו ויגש אלי וכן מי שהוא חסר השכל ואחרי הגיעם למקום ההוא אמרה לכ״א מהם לכו לחמו בלחמי · ר״ל בואו ותאכלו מסעודתי המתוקנת בלחם ויין והם רמז למושכלות ולדברי התורה · או יאמר מי שהוא פתי וסכל מהחכמות אותו הפתיות יסור מלבו בבואו הנה ללמוד החכמה : והחסר לב שהוא כעדר מכל שלימות אומרות לו דברים מספיקים ואף לכו לחמו בלחמי ויתגבר שהוא אכילה ממש עד שיעלה ממדרגה למדרגה ומתוך שלא לשמה בא לשמה : עזבו פתאים · כלומר עזבו הדרכים אשר אתכם המסבבים המיתה וקנו בתחבולה לשתחיו וזה יהיה כשתאשרו ותצעדו בדרכי הבינה : יוסר לץ · יוסר לץ מגזי׳ מוסר · הטעם מי שמיסר הלץ גורם קלון לעצמו שהל׳ יקללהו ולא יקבל מוסרו · וכן גורם לעצמו קלון המוכיח לרשע המומין שבו · או יאמר כשהיוסר לזולתו הוא לץ וכן המוכיח מום שבו לרשע כ״א מאלו המוכיחים לוקח לעצמו קלון לפי שהוא גורם שיגלו מומיו בפרסום ובכמו זה אמרו ז״ל טול קיסם וגו׳ · או יאמר מי שמיסר הלץ שבב שיוסר מהלץ הקלון והרע שהוא עושה וכן המוכיח לרשע מומו יסבב שימנע הרשע מעשות רשע · ויהיה לוקח לו קלון כלומר מסיר מתגוללין · ולפי שהקבלה שמורה בלב הלץ והרשע [illegible] להם אמר אל תוכח לץ · מפני שישנאך ותגרום רעה לעצמך :

רשי

תן לחכם ויחכם עוד · לתלמיד הגון · ומדרש אגדה כאמר לנח מכל הבהמה הטהורה וגו' וכשיצא ויקח מכל הבהמה וגו' · אמר מה ראה הקדוש ברוך הוא להרבות באלו אלא שרצה שאקריב לו מהן : הודע לצדיק חכמה והוא יוסיף לקח מדעתו ועל שמועתו · תחלת חכמה יראת ה' ודעת קדושים הוא עיקר הבינה : ויוסיפו לך שנות חיים · שנים של חיים הם של פרנסה ועושר :
חסר

רלבג

אל תוכח לץ פן ישנאך · אך תוכיח לחכם ויאהבך : תן לחכם ויחכם עוד · דבר חכמה ויחכם עוד בה על מה שתתן לו ממנה כי מצד חכמתך יוסיף עליו להשלים החקירה בה או ירצה בזה והוא יותר נכון תן לחכם דבר חכמה כדי שיוסיף קנין במדות החשובות : תחלת · החכמה והבינה היא תחלת דעת קדושים כי בבינה יתייסרו לדעת עולם המלאכים וזהו פריה אמרה הבינה הנה כי בי ירבו ימיך ויוסיפו לך שנות חיים וזה יהיה לשתי סבו' האחד כי בהם יתישר אל המדות החשובות אשר שומרות האדם מרעות הרבה והשנית כי מפני לבקות ההשגחה האלהית באדם מצד הבינה ישמר מהרבה רעות וזה יהיה סבה שיוסיף על ימיו הנה : אם חכמה חכמת לך וללצת לבדך תשא · ר"ל שהתועלת הוא לך וכן אם ללצת לבדך תשא הנזק : אשת כסילות · מגבהת קולה ואשת הפתיות ובל ידעה מה תאמר לפתו' האנשי' שימשכו אליה והנה קרא אשת כסילות גוף הכסיל אשר יבקש שלוה ולזה נמנע שכלו מהשתדל בחכמה ובזה ירצה בפתיות גוף הפתי כי הסכל לא יפותה כי אם לטוב

או ירצה בזה שאשת הכסילות מגבהת קולה ואשת הפתיות ובל ידעה מה תאמר לפתותם כי אין לה שום השתכלות וערמה : ויושבה לפתח ביתה על כסא מרומי קרת · העיר כי לסכלות' תחשב חסרון' לשלימות : לקרא

אַל־תּוֹכַח לֵץ פֶּן־יִשְׂנָאֶךָּ הוֹכַח לְחָכָם וְיֶאֱהָבֶךָּ׃ תֵּן לְחָכָם וְיֶחְכַּם־עוֹד הוֹדַע לְצַדִּיק וְיוֹסֶף לֶקַח׃ תְּחִלַּת חָכְמָה יִרְאַת יְהוָה וְדַעַת קְדֹשִׁים בִּינָה׃ כִּי־בִי יִרְבּוּ יָמֶיךָ וְיוֹסִיפוּ לְּךָ שְׁנוֹת חַיִּים׃ אִם־חָכַמְתָּ חָכַמְתָּ לָּךְ וְלַצְתָּ לְבַדְּךָ תִשָּׂא׃ אֵשֶׁת כְּסִילוּת הֹמִיָּה פְּתַיּוּת וּבַל־יָדְעָה מָּה׃ וְיָשְׁבָה לְפֶתַח בֵּיתָהּ עַל־כִּסֵּא מְרֹמֵי קָרֶת׃
לקרא

לָא תֵיכוּס לְמַמְקְנָא דְּלָא נִסְטָךְ אַכֵּיס לְחַכִּימָא דְּבְרַחְמָךְ׃ אַלֵּף לְחַכִּימַיָּא וְיִתְחַכְּמוּן תּוּב אוֹדַע לְצַדִּיקָא וְיוֹסֵף מַנְדְּעָא׃ שֵׁירוּי דְּחָכְמְתָא דַּחֲלְתֵיהּ דֶּאֱלָהָא וִידִיעְתָא דְּקַדִּישֵׁי בִּיוּנָא׃ מְטוּל דְּבָהּ נִסְגְּאִין יוֹמָתָךְ וְיוֹסְפוּן לָךְ שְׁנַיָּא דְּחַיֵּי׃ אִין חַכִּימַת לְנַפְשָׁךְ חַכִּימַת וְאִם תֶּהֱוֵי מַמִּיךְ בִּלְחוֹדָיךְ תִּטְעַן׃ אִתְּתָא סַכְלְתָא וּפְרִידְתָא שְׁבַרְתָּה וְלָא יָדְעָה טַבְתָא׃ וְיָתְבָה עַל תְּרַע בֵּיתָא עַל כּוּרְסְיֵיהּ רָמָא וְעַשִּׁינָא׃
וקריא

ל' ל' ב' מלעי' מל' · ג' ב' ר"פ זכר יי' בהוסע · ל' ומל' · ג' · ל' ג' ל' · ג' חד מל'

ויוסיפו ל' מ"ל דמ"ל לך שנות חיים ועי"ין שנוי"והון במס"ר רבת' בער"ך יס"ף : הומי' ג' ב' חס' וחד מל' וסימ' נמס' לעיל בסיפ' סימ' ז' :

אבן עזרא

אל תוכח לץ פן ישנאך · כי הוא חכם בעיניו · הוכח לחכם ויאהבך כי הוא חפץ בתיקון מדותיו ואין מחזיק עצמו חכם והם שני הפכים : תן לחכם · הוסיף לבאר יתרון החכם על הכסיל והטעם כי החכם יחכם מעצמו במה שיותן לו וכן הצדיק יוסיף לקח על אשר יודיעוהו והוא כפל ענין : תחלת חכמה יראת יי' · כטעם ראשית חכמה יראת יי' · ודעת קדושים בינה טעמו ותחלת הבינה דעת קדושים ודעת קדושים פירשוהו על השם ית' כאמרו כי אלהים קדושים והטעם כי תחלת תולד' הבינה היא מציאות השם ויתכן לפרש דעת קדושים היא השגת מציאות השכלים הנפרדים והרוחניות כלם כי ידיעת מציאותם עיקר הבינה וממנה יעלה למציאות המעלה העליונה וכמו שאם אין יראה אין חכמה כן אם אין דעת אין בינה : כי בי · דברי החכמה הקוראה וטעם כי בי כמו בגללי ובסבתי ירבו ימיך · ויוסיפו לך פירשוהו שחוזר ליראה ולדעת הנזכר' ויתכן שטעם ויוסיפו לך חסר הפעלים כמו ויקבור אתו בגיא והטעם על פרטי החכמות והמוסרים כי הם יוסיפו שנות חיים כטעם כי היא חייך ואורך ימיך : אם חכמת חכמת לך · כטעם אם תצדק מה תתן לו · ולצת הוא הפך חכמת · לבדך תשא טעמו לבדך תשא העון או העונש כי סמך על דעת הקורא ובא ולצת כמו ונמית והלכת אל הכלים שטעמו ואם לצת וכן זה : אשת כסילות הומיה · בעלת כסילות הומיה פתיות כלומר כל המייתה שעניינו פתיות ופתיות דבורה אינו אלא פתיות והתכה שבעלת הומיה והרביע שבעלת פתיות יעמוד כנגד זה הפי' ויתכן לפ' כאילו אמר ואשת פתיות ובל ידעה מה כי מלת ואשת משמשת גם למטה ורבים כמוהו והטעם כי אשת כסילות הומיה וסוררת אבל אשת פתיות הומיה אבל מבלי דעת וזהו ובל ידעה מה לפי שאין לה ידיעת מה וחסר כמו ויעבור עלי מה או פירו' מאומה כמו חכמת מה על בלימה וכסים לה מודיע או תדע מעצמה שמא תזהר ותסור מההמיה וכבר קדם כי כסיל הוא אשר אין תקוה לתיקונו ופתי הוא אשר יש תקוה לתיקונו : ויושבה לפתח ביתה · מוכנת לפורענות מבלי בנין בית ועתוד אחר ולא כן מה שאמר בחכמה בנתה ביתה טבחה טבחה מסכה יינה אף ערכה שולחנה והטעם כי החכמה צריכה עתוד והכנה ולא כן הכסילות כי הוא העדר העתוד וההכנה : על כסא מרומי קרת כי הכסילות יבא בדרך גאוה ולכן יחס לה הכסא והטעם כמו על גפי : לקרוא

אבן יחייא

אל תוכח וגו' ולכן אל תוכח לץ פן ישנאך אבל הוכח לחכם ויאהבך · תן לחכם וגו' ותן לחכם בתועלת החכמה מוסר והשכל ויחכם עוד הודיע לצדיק בתועלת התור' מוסר והשכל ג"כ ויוסיף לקח ותבונות יקנה להבין כל חלקי התורה · תחלת וגו' התכלית שהוא סוף המעשה ותחלת במחשבה בהחכמה הוא יראת ה' כי בלעתך בדרך החכמ' מעלת וגדולת האלוה תירא ממנו יראת המעלה ובתכלית ידיעת מעלת התורה הכרחות בשם בינה · הוא לדעת דעת קדושים כי באמצעות התורה ימצא הדיבוק האלהי בנבואה אשר או ישיג דעת הקדושי' ואופן מדרגתם · כי בי וגו' שבתורה ירבו ימיך בע"הב · ויוסיפו לך שנו' חיים בעולם הזה · אם חכמ' ונומר הם דברי כל א' מן החכמות לפתי ולנער · ראה והבן כי הטוב והרע ממעשיך יהי' לך לבדך שאם חכמת חכמת לך ולתועלתך ואם לצת לבדך תשא העונש · ולכן ראוי לך להשתדל לברוח מן הרע ולהדבק אל הטוב · אשת כסילות וגו' אחרי ספרו אופן קריא' האשה החכמה אל הפתי ספר אופן קריא' אשת כסילות אליו והן אומרו אשת כסילות הנעדרת ממעלת החכמה ולכן היא הומיה ובעדר ממעלת המדות · ואשת פתיות הנעדרת ממעלת התורה · ולכן בל ידעה מה לעשות במעלת המצות · ולכן ישבה לפתח ביתה ולא כבבודה בת מלך פנימה · וזה כדי להטיב למבקשים אותה מהמפתאים ויושבה על כסא מרומי קרת כשהולכת היא לבקשם : לקרוא

ר' מנחם המאירי

ונדל ויבאו לפניו מקצות הארץ לשמוע חכמתו כאלו הוא יקראם ויאמר מי פתי יסור הנה לתת לפתאים ערמה וחסרה לב אמרה לו גם כן שיבא וימלא חסרונו והוא ענין לכו לחמו בלחמי ושתו ביין מסכתי ולכו פירושו באו כמו שביארנו בענין לכה נרוה דודים · ואמרו עזבו הפתיות ולדעתי פתאים שם כמו תאהבו פתי שפירושו פתיות כלומר אתם הקרואי' אם תרצו שיסעד לבכם במאכלי' ותבגו בו עזבו פתיות · ואשרו בדרך בינה ר"ל לכו אלשון תמוך אשורי שפירושי פסיעותי וצעדי וכן אשרו כמו וצעדו והוא גזור מן הקל · וחיו כמו וחיה · כלומר עזבו פתיות ותחיו · ואחר כן הודיע שמטכסים החכם השלם שאע"פ שמטכסים שלימותו להיות ביתו פתוח לרוחה לכל הבא לדרוש את יי' ישמר מן הליצים אשר אין כונתם וחפצם בלימוד כלל והוא ענין יוסר לץ ר"ל מוכיח לץ לוקח לו קלון ר"ל לוקח לעצמו קלון כלומר שיקנתרה ויריבהו על תוכחתי וכן מוכיח לרשע מומו ר"ל על מומו הוא לוקח לעצמו קלון · והוא אמרו אל תוכח לץ פן ישנאך כלומר כי הוא ישנא כל שוכח דרכיו · הוכח לחכם ר"ל לפקח שרוצה להתחכם ויאהבך כי יכיר התועלת בדבריך ויאהבך עליהם · ובכלל ויאהבך שיקבל דבריך כי האהבה קירוב הדעות ושווי הרצון כמו שביארנו בקצת חיבורינו על אמרם את אויבים בשער אפילו אב ובנו רב ותלמידו שנושאים ונותנים זה עם זה כעשו שונאים זה לזה כלומר שכל ריחוק הדעות הוא שנאה והוא שאמרו שם עוד לא זזו משם עד שנעשו אוהבים שנא' את והב בסופה כלומר שאב ובנו רב ותלמידו אינם חולקים מצד הכבוד רק אדרך חקירת האמת ומתוך המשא ומתן יבררו האמת ויסכימו לדעת אחת והוא ענין שנעשו אוהבים · ואמר תן לחכם ויחכם עוד כלומר זהו הראוי להוכיחו וללמדו כי לא די שיקבל מוסרך ויקח למודך אבל שיוסיף עליו ויבין דבר מתוך דבר ואולי תן לחכם ויחכם עוד רומז על שלימות המדות כי לפעמים יאמר חכם על המדות כאמרו ביסיסים חכמה והודע לצדיק ויוסף לקח רומז על שלימות החכמה ורמז גם כן לאמרו תן לחכם ויחכם עוד שלא להאריך בלמודו יותר מדאי אבל בדברים כוללים הרבה בלשון קצר כל שכן שלא לכפול דבריו ואמרו ז"ל אין מפרשים לחכם ואחר כך בא להזהירו שאף להגון שבהם לא ילמד חכמתו עד שיראהו שלם ביראה כמאמר כל שיראתו קודמת לחכמתו חכמתו מתקיימת והוא אמרו תחלת חכמה יראת יי' ודעת קדושים בינה כי היראה לחכמה כיסוד לבנין שאם אין יסוד אין בנין חכל על דלית ליה ביתא · ותרעא לביתיה עביד · ויראת יי' רומז על חלק המצות השמעיות ודעת קדושים על השכליות הכוללות סדר והנהגה במניעת היזק קנאתם וקנאתם כמו שנא' בספר איוב הן יראת יי' היא חכמה וסור מרע בינה התחלת הבינה וחכמה ובינה הנה שמות נרדפים על א' ענין אחד וכן הוא תחלת חכמה יראת יי' וכן דעת קדושים שהוא סור מרע תחל' בינה וחכמה ובינה גם כן הנה דבר אחד · ואיפשר לפרש דעת קדושים ידיעת הקדושים ר"ל הנפרדים מענין נערץ בסוד קדושים ובינה תאמר הנה על האחרונה שבמדרגות ורמז על שני הקצות ר"ל על תחל' החכמה ועל סופה ואמר שתחלתה יראת יי' וסופה דעת קדושים והכל אזהרה על הקדמת היראה כלומר שלא תגיע לסוף החכמה והוא דעת קדושים אם לא קדמתך היראה לכל חכמה ואחר שכשל' סדר ההנהג' בלמוד חזר להתראות למוד החכמה ללומדים ר"ל על אמרו לכו לחמו בלחמי ואמר כי בי ירבו ימיך ויוסיפו לך שנות חיים והוא על הדרך שאמרו שכל שהם בלא חכמה אינם ימים ולא שנות חיים · והפליג באזהרה ואמר אם חכמת חכמת לך כלומר כי אתה הוא המשיג בה תועלת וכבוד · ולצת לבדך תשא · ר"ל ואם לצת לבדך תשא את העונש · ואחר שהשלים הספור בטעם דרכי התורה וסדר דבריה חזר על ספור דרכי המתנגדת המפתה והמדחת בני אדם לסור אליה ואמר אשת כסילות הומיה כלו' הומה וצועקת בדברי פתיות ובל ידעה מה כלומר צועקת פתיות שאף היא בעצמה אינה יודעת מה ויושב' לפתח ביתה ר"ל בפתח כי הלמ"ד במקום בי"ת לפעמים על כסא מרומי ר"ל על מושב מרומי קרת כלומר שתכין מושבה שם לקרוא לעוברי דרך המישרים אורחותם כלומר שהולכים בדרך ישר ואין לבם לפנות אליה וצועקת להם מי פתי יסור הנה כלומר היא משתדלת להביאם אליה כאלו צועקת להם כן ומצד שלא יכשל בהם רק הפתי ייחס כן לבכורה כאלו היא קוראתו בשם פתי וחסר לב · ומים גנובים ימתקו ר"ל שהפתי והחסר לב כפתים אליה כי מים גנובים ימתקו ולחם סתרים ינעם כלומר שהעבירה בסתר מתוקה לו · ולא ידע הפתי הנכח והנפתה בדבריה כי רפאים שם ר"ל שכל הבאים אליה לא ישובון ולא ישיגו אורחות חיים כן דרכי שאול ביתה והוא שאמר הנה בעמקי שאול קרואיה ועל זה משל אל האומר הבלתי באות הכנושל לאשה זונה לסבה שהזכרנו ומפתה האדם בבקש היותר והקענוג ושקיעתו בהרחקת כל מיני חכמה ובבטול כל מודעי ואיפשר לפרש שכל ענין הפרשה רומז על ענין הלמוד והענין הראשון המיוחס לחכמות תורה על סדר ההנהגה בחכמה ובלמוד על הדרך שביארנו · והענין השני באשת כסילות רומז על הבלתי שלם המתכבר לעצמו בהכנים עצמו במה שאינו ראוי לו ואמר עליו שהוא הומה ומקשקש בפתיות בל ידעה מה ולא הזכיר עליו בנין בית ולא טביחת טבח ועריכת שלחן אבל עמידתו בפתח הבית בחצר החיצונה לא אל תוך הבית לא הביאהו המלך חדריו · ולא אמר על גפי רק על כסא כי שמעו בכנף הארץ ומשם יקרא לעוברי דרך המישרים אורחותם בהתחלת למודם ותקראם ותשבשם בטענות נכובות לו ובספרי סתירות מלא למתנגדים ובפתי כפתה לבו למתיקותם ולא ידע כי רפאים שם ר"ל שהם סבת המות הנצחי · ראה נתתי לפניך היום את החיים ואת הטוב את המות ואת הרע ובחרת בחיים :
ומהנה

קב ונקי

הוכח לחכם · שהוא יוסיף אהבה רבה לזה שיוכיחנו מפני שהוא מסער בחכמתו תועלת המוסר : תן לחכם ויחכם עוד · רצה תן לחכם מן המוסר ותגרום שיחכם עוד שתוכחה יוסיף על חכמתו · וכן הודע לצדיק דרכי היושר ויוסיף לקחת מוסר או ויוסיף בצדקתו : תחלת חכמה יראת ה' · הכוונה הלימוד הראשון שתלמד החכמה היא יראת ה' שמכין נפש האדם להיותה נכנעת לפחד מהשם · וכן קודם שילמד אדם בדעת קדושי' שהיא חכמת האלהו' צריך להקדי' בבינה שהיא חכמת הטבע כי מחוייב שילך מן הקל אל הקשה בסדר הלימוד · או יאמ' הרוצה לחקור בחכמת האלהות צריך שיהיה קודם בעל יראת השם · וכן הרוצה לחקור בבינה צריך תחלה שיהיה לו דעת מאנשי' קדושי' · ולא יהרסו לעלות אל ה' מבלי ההצעות הנאותות כי יפול מהם רב · ובדרש יראת ה' היא התורה ודעת קדושים אלו בעלי תלמוד : כי בי ירבו ימיך · רצה שהתועלת הנמשך למסדר הלימוד כי בעבור זה ירבו ימיך הקצובים בתולדת ובמזל שההשגח' תשתרר על הכל ויוסיפו לך מן השמים שנות חיים בעולם הבא : אם חכמת · רצה שהחכמה קנין נבחר בנפש מדובק לא יפרד מהחכם ולכן מחויב כל אדם לדרוש שלמותו · והליצנות היא מדה מגונה ללץ לבדו : ואע"פ שהוא ילעג מאחרים הוא לבדו יסבול הנזק : אשת כסילות · אחר שזכר תועלת החכמה חזר לחתום בגנות הכסילות ואמר שהיא בעלת כסילות בכל מעשיה : וכן הומיה וצועקת שאין לה המתנה ונחת · והיא בעלת פתיות ובל ידעה מהות הדברים : או יאמר ובל ידעה מה לדבר ומה לעשות : ויושבה לפתח ביתה : ספר שהיא עזת פנים שלא תשב בירכתי ביתה כמנהג הנשים הצנועות וכן היא בעלת גאוה שתשב על כסא כמנהג השרים והכל בפרסום שהיא במרומי קרת : לקרוא

מנחת ערב

למוד כשרון יחכם וגם שיעדיף עליו הצדיק בלמודו אח"כ עם שבתחלתו לא היה חכם ע"כ באתי להשכילך כלל גדול והו' כי תחלת חכמה הוא יראת ה' שעל ידה ישפיע הוא ית' עליו משפע חכמתו שיוכן בכשרון ועל כן רמזתי שהחכם שהיה חסר כשרון בתתך לו הוכחת יחכם עוד כאלו עתה מתחלת חכמתו כי מה שהיה לו עד כה היה בלי יסוד יראת ה' ועכ"ז היה חכם ומה גם עתה אך אשר היה צדיק כבר והודעהו חכמה לדעת בעלם איכ' יעבוד את ה' הנה זה כבר היתה מעלתו יתירה על היות פקדם בו יסוד יראת ה' כי קדום יאמר לו הנה זה בהודיעך אותו חכמה יהיה דעתו דעת קדושי' ולכן יעדיף על החכם שהיה חסר כשרון ייסר אותו כי אין יסוד יראת ה' מום' בו מראשיתו כצדיק לכן יחכם עוד בלבד ואם הצדיק הנזכר אין בו יראת ה' בלבד כי אם גם קדוש לאלהיו לא בלבד יהיה דעתו כי אם גם בינה וזהו ודעת קדושים בינה או ירצה : יוסר לץ וגו' הודיענו למיד נכון במלאכת התוכחת והוא כשידע המוכיח חסרונות הלץ והרשע מה הם אז היוסר והמוכיח יתלה בעצמו החסרונות ההם כאלו הוא נכשל בם ומתחרט עליהם וזה הוא יוסר לץ מי שהוא באמת יוסר לץ כראוי הנה הוא לוקח לו לעצמו קלון כאלו הוא קלונו ויתלה בו הקלון והחרפה שיש ללץ בפעולותיו המגונות וכן מוכיח לרשע מומו יאמר לו שהוא מומו ושהוא מתחרט על מומו שעשה במעשיו הרעים ובזה ממילא מבין הלץ והרשע שגם הם מתועבי' בקלונות ומומים אלו ואז ישובו גם המה ויתחרטו גם הם כמוהו עד שיסירו מהם :
ובכתבי הראשונים כתוב אל תוכח לץ כשאתה רוצה להוכיח לאד' לץ אל תאמר לו לץ אתה ומעשיך מעשים מכוערי' כי אז ישנאך ולא יקבל תוכחתך כיון שאת' מגנה אותו ימאן בדבריך אלא הוכח לחכם הוי מכנה אותו בשם חכם והגון ואמור לו כיון שחכם אתה א"כ אין מהראוי לעשות כך וכך כי כבר יצא לך שם חכם בין אנשים ואם ישמעו שמעשיך לא טובים הלא תאבד שמך הטוב ע"כ חדל לך ממעשה כזה כדי שתשאר בכבודך כאז ואזי יאהבך ויקבל מוסרך כיון שרואה שיקרה נפשו בעיניך לכנותו בש' חכם :
כי בי ירבו ימיך וגו' כמו שמצינו באביי ורבה דאתו מבית עלי אשר נגזר עליהם ימותו אנשים והיה גזר דין שיש עמו שבועה ואעפ"כ אביי דעסק בתורה חיה מ' שנין ורבה דעסק בתורה וג"ח חיה שתין שנין הרי שאפי' במקום גזרה התורה מארכת ימיו של אדם · וזה אינו אלא
פירות

מקרא

טו לִקְרֹא לְעֹבְרֵי־דָרֶךְ הַמְיַשְּׁרִים אֹרְחוֹתָם׃ מִי־פֶתִי יָסֻר הֵנָּה וַחֲסַר־לֵב וְאָמְרָה לּוֹ׃ מַיִם־גְּנוּבִים יִמְתָּקוּ וְלֶחֶם סְתָרִים יִנְעָם׃ וְלֹא־יָדַע כִּי־רְפָאִים שָׁם בְּעִמְקֵי שְׁאוֹל קְרֻאֶיהָ׃

א מִשְׁלֵי שְׁלֹמֹה בֵּן חָכָם יְשַׂמַּח־אָב וּבֵן כְּסִיל תּוּגַת אִמּוֹ׃ לֹא־יוֹעִילוּ אוֹצְרוֹת רֶשַׁע וּצְדָקָה תַּצִּיל מִמָּוֶת׃

לא

תרגום

וְקָרְיָא לְעָבְרֵי אָרְחָא דְּהָרִיצֵי אוֹרְחַתְהוֹן׃ מְטוּל דְּשַׁבָּר נָאֲתָה לְוָתַהּ וַחֲסִיר רַעְיָנָא וְאָמְרָה לֵיהּ׃ מַיָּא גְּנוּבַיָּא חַלִּים וְלַחְמָא דְטִיטוּרָא בַּסִּימָא׃ וְלָא יָדַע דְּגַנְסְרֵי אַפִּילִית וּבְעָמְקֵי דִּשְׁיוֹל כָּל דִּמְזַמְּנִין לָהּ׃ מַתְלוֹי דִּשְׁלֹמֹה בַּר חַכִּימָא נַחְדֵּי אֲבוֹי וּבְרָא סַכְלָא מְחַמֵּץ לְאִמֵּיהּ׃ לָא מְוַתְּרִין אוֹצְרֵי דְּרַשִׁיעָא וְצִדְקְתָא מְפַצְיָא מִן מוֹתָא בִּישָׁא׃

לא

ג׳ חס׳ · ל׳ · ל׳ וחל׳ · ג׳ ר״פ בסי׳ י״ח · ל׳ וחס׳ וי״ו · ד׳ · ג׳ · ז׳ · ל׳ · י״ח מל׳ · י״ו

יסיר ג׳ חס׳ וסימני׳ מדי עברו יסר שמה׳ מי פתי יסר הנה חס׳ · וחברו מי פתי יסר הנה וחס׳ : ולא ג׳ ר״פ בסיפ׳ וסי׳ ולא שמעתי לקול מורי׳ ולא ידע כי רפאי׳ שם · ולא למדתי חכמה : משלי ד׳ וסימ׳ בריש ספרא : ישמח ז׳ וסימ׳ נמסר בתלים סימ׳ ק״ד :

רשי

וחסר לב · ואמרה לו הדברים הללו : מה אמרה לו מים גנובים ימתקו · אין טעם ביאת פנויה כטעם אשת איש · אף לענין המצות מים גנובים ימתקו שהיו יראים לעשות בגלוי ועושין בסתר : משלי שלמה בן חכם ישמח אב זה הקב״ה · ד״א אביו ממש · ובן כסיל תוגת אמו · תמיד הוא עם אמו בבית ורואה את שטתו מגירה · ולפי המשל בן כסיל כמו ירבעם בן נבט · תוגת אמו · תוגת כנסייתו : לא יועילו אוצרות רשע · שהיה משתבח בעשרו שנ׳ ויאמר אפרים אך עשרתי וגו׳ וצדקה תציל ממות · ואם תאמ׳ צדיק שיבזבז נכסיו לצדקה מהיכן יתפרנסו :

לא

רלבג

לקרא · ושם קרא לעוברי דרך המישרים ארחותם בדרכי העיון : מי · בכם פתי יסור הנה וחסר שכל · ואמרה לו שיתחבר עמה ולא יטריח עצמו בעיון אשר הוא מזון השכל כי יותר טוב יערב לאדם שיזון במזון האחרים וזה כי מים גנובים ימתקו המים הגנובים ימתקו יותר והלחם שיגנוב האדם מאחר שצריך לאכלו בסתר הוא יותר ערב לו ויותר מתוק מהלח׳ שיקח מביתו וכן תאמ׳ זאת האש׳ כי הוא ערב יותר לשכל שיתענג בתענוגי הגוף ויניח קנין החכמה : ולא ידע · מי שהוא נפתה לדבריה כי מתים שם ר״ל בביתה וקרואיה ירדו במעמקי הקבר והמות כי לא יקנה עמה קנין החיים · זה ביאור דברי זה החלק שהגבלנו ביאורו מזה הספר בזה המקום ואול׳ התועלו׳ המגיעות ממנו הנה הם ה׳ : התועלת הא׳ הוא להודיע שלא יספיק לאדם היותו יודע התור׳ אך יצטרך לו עם זה שיעשה את כל דברי התורה כמו שצוה הש״י ולזה אמר קשרם על אצבעותיך כתבם על לוח לבך : הב׳ הוא להודיע מה שיקרה מהרע למי שימשך אחר התאוות ולזה אמר הולך אחריה פתאום כשור אל טבח יובא רבי׳ חללים הפילה דרכי שאול ביתה : הג׳ הוא להודיע מהות החכמה והתבונה וקצת משיגיהם ותועלתם : הד׳ הוא להודיע שלא יועיל התוכחת ללץ ולרשע כי אינם מקבלים מוסר אך יועיל לחכם ולצדיק : הה׳ הוא להודיע מה שיקרה מהרע מפני הכסילות והפתיות : משלי שלמה בן חכם ישמח אב וגו׳ עד מגדל עוז שם יי׳ · והוא מקיף בגנות הרשע והכסילות והליצנות והעצלה והאולת והעקשות והשנאה ושבח הופכיהם · הנה הבן שהוא חכם ישמח אביו כי הוא מצער בדבר החכמה יותר מאמו ואמנם הבן שהוא כסיל יביא יגון לאמו מפני חסרון הדעת ויגיע מזה לאמו מהצער יותר ממה שיקרה לקראם והם לא ידעו ערכה מים גנובים ימתקו ולחם סתרי׳ ינעם · כנוי על העברו׳ והניאוף הנעשה בסתר וכל הנמנע היצר להיט׳ אחריו יותר והטעם כי בזה יתפתה לב הפתי והחסר לב : ולא ידע · הפתי ההולך אחריה פתאום כי מתים שם בעמקי שאול שם קרואיה ומלת שם רמז לשאול : נשלם החלק הראשון בספור מעלת החכמ׳ ואזהרותיה ומוסריה : משלי החלק השני · משלי שלמה בן חכם ישמח אב · בעבור שהוא יכיר חכמתו · תוגת אמו כי הכסיל עומד תמיד בבית והאם דואגת בשבילו או בעבור שהזכיר האב הזכיר האם : ממנו לאביו מפני שהוא ירא מאביו יותר מאמו : לא יועילו אוצרות · לא יקבל אדם תועלת באוצרות שקבץ ברשע ובעול ואולם הפיזור בצדקה הוא מציל ממות כי בזכות הצדקה ינצל האדם ממות הנגזר לו מצד המערכת ויאריך השם יתברך ימיו והפך הענין בקבוץ ממון ברשע :

לא

אבן עזרא

לקרוא לעוברי דרך : המישרים אורחותם והולכים לתומ׳ וכוונת׳ להטעות׳ הפך קרואי הטועים שכוונתם להישיר דרכם : מי פתי · לא קראתם כן רק נקראו על שם סופם או תקראם בשם כך להפליג בחסרון הרגשתם עולם עונג וההנאה המגיעים להם עמה ועל שהוזכרה היא

לא

מנחת ערב

פירות בעה״ז אמנם לעה״ב יוסיפו לך שנות חיים כי מה שהוא בעה״ז יום הלא בערך עה״ב יום לשנה תחשב בהפלג׳ התענוג והעדון וע״כ בעה״ז אמ׳ ימים ובע״הב אמר שנים · או יאמר כי בי ירבו ימיך וגו׳ כי ע״י התורה ימשך כי הימים אשר הם כבר לך עם בלתי היותם רבים כי אתה עדין נער ורך בשני׳ יהיו רבים כיון שפעלת הרבה במעט שנים כמ״ש גבי רבי בון שמת בן כ״ח שנה יגע ר׳ בון בכ״ח שנה מה שלא יגע תלמוד ותיק במאה שנים הרי שזה המעט לרב יחשב וכן אמר כאן כי בי ירבו ימיך בכל אופן שם של ימים שיהיה לך לעולם יהיו רבים · אלא שרבוי ימיה אלו אינו ממש בפועל ימים של חיים כי אם רוחניים מצויירים אצל השכל ועתה אומר לך עוד שגם דרך שכר יוסיפו לך שנות של חיים ממש שתחיה עוד שנים רבות :

אם חכמת חכמת לך וגו׳ הנה ידענו כי אדם לעמל יולד ובזה הטיבו אשר דברו חסרי׳ מי שעמלו בתורה ולא אמר מי שעמל בתורה אלא עמלו אשר לעמל יולד מתכנה בעמל תור׳ ומקבל שכר ועוד לו שהעמל בתורה היא עצמה והוא ית׳ מסייעו אותו לסבול עמלו כאופן שהוא קונה חכמה אך העמל לה לו לבדו יהיה · אך הפירוש מהתורה אין מי שישא אתו בעמלו רק הוא לבדו וזהו אם חכמת מה שחכמת היא לך כלומר אך לא המשא של עמל כי הלא ונשאו אחד מן השמים כאלו אין לך עמל רק החכמה אך ולצת זולת מה שלא חכמת לבדך תשא ואין עוזר לך בעמלך אשר לא יחס לך :

אשת כסילות וגו׳ אמרה תור׳ הנה אנכי דברתי לך דברי׳ של טעם ובניתי לך בית נאמן בוא עולם הבא כמ״ש למעלה על פסוק חכמות בנתה ביתה וכל הענין עיין שם · אך אשת כסילות התוכל לומר לך תבוא ביתה בוא בגינם שפם תתעדן ע״י עברות שתעשה בעלתה והלא בכו בכה להגליך שמה כי מר לו מר : ורק מה שעשה חשב לה בשתי מקומות אשר זכרו של אדם הומדן והם עריות וגזל והוא כי במקום אשר שם מקום זימה יקרב פתח גהינם ומקום גהינם ברמת ופח היצר הרע במקום זמה תכין מושבה כי מדי עברו איש לפתח ביתה שעדין הינה בפתח רק מתקרב כאמר לפתח ולא בפתח שם תעוררנו אשת כסילות יצרו להעבירו וכן על כסא מרומי קרת בוא במקים שמה ישבו בסלות עושר ומעלה שם תכין לה מושב לעורר לבות כל עובר למען ותאוד משכיות חמדת כסף וזהב ויחמוס ויעשיק נזהו וישבה לפתח ביתה שנית על כסא מרומי קרת ומשם היצר נעשה בקור׳ שם ואומר לעוברי דרך המישרים אור חותם

ר׳ מנחם המאירי

ומהנה נשלם ענין החלק הראשון ויבא אחריו החלק השני בע״ה

איננו הולך על סדר דבריו כמשכים בפרשיות כראשון אבל כל הפסוקים מפורדים אין בהם התקשרות והרכבה זה עם זה רק הרכבת שכינות וכל פסוק ופסוק שבהם ענין בפני עצמו לבד מעט שיתקשרו קצת פסוקים זה עם זה אלא שברוב דבריו לפי הנגלה מייעד באמונת גמול ועונש הערות קצתם בהנהגה מדינית וקצתם בענינים תוריים מצורף אל מה שבהם מן הנסתר בשני מיני השלמיות וזה החלק הולך על חלוקת ארבעה סדרים האחד שהפסוק יורה על שני ענינים שבח למשובח והפך להפך כענין זכר צדיק לברכה ושם רשעים ירקב · בן חכם ישמח אב וכסיל אדם בוזה אמו · ומזה רוב הפסוקים שמתחלת החלק עד בן חכם ישמח אב · והסדר השני שכל הפסוק נמשך על ענין אחד בענין אזן שומעת תוכחת חיים בקרב חכמים תלין וכן משיב דבר בטרם ישמע אולת היא לו וכלמה נפש עמל עמלה לו כי אכף עליו פיהו · ומזה רוב הפסוקים שמבן חכם עד סוף החלק אלא שיתערבו ביניהם מן המין הראשון לשני ומן השני לראשון׳ והסדר השלישי והרביעי הם מעוט פסוקים מתערבי׳ בין אלו שני המינין האחד והוא הסדר השלישי שיור׳ על שני דברים אבל שניהם ממין שבח יראת יי׳ מוסר חכמה ולפני כבוד ענוה · משכיל על דבר ימצא טוב ובוטח ביי׳ אשריו · לחכם לב יקרא נבון ומתק שפתים יוסיף לקח · נפש ברכה תדשן ומרוה גם הוא יורא · והאחד והוא הסדר הרביעי הוא מזה המין והפך זה ר״ל שמורה על שני ענינים גם כן אבל שניהם ממין הגנות איש תהפוכות ישלח מדון ונרגן מפריד אלוף · לועג לרש חרף עושהו ושמח לאיד לא ינקה · עקש לב לא ימצא טוב ונהפך בלשונו יפול ברעה · קורץ עין יתן עצבות ואויל שפתים ילבט · מכסה שנאה שפתי שקר ומוציא דבה הוא כסיל · ודע שיש הרבה פסוקים מפוזרים בחלק הזה ממין החלק הראשון בענין החכמה ופתי האש׳ הסכלות וזרוז האשה החכמה ומשם תבין בכל אלו ענין הנסתר בפסוקים ההם וכן בקצת פסוקים שנזכר ענינם במשל החלק הראשון כענין אוגר בקיץ בן משכיל נרדם בקציר בן מביש שכבר תדע ענינו מענין הנמלה אבל רוב המקראות הם מוסרים מפוזרים מהם נגלה לבד כענין בעבור סופה ואין רשע וצדיק יסוד עולם · ומהם הנסתר לבד כענין יודע צדיק נפש בהמתו אוכל נקמד ושמן בנוה חכם ומהם יועיל בנגלה ובנסתר ומהם שהוא בעצמו יבאר המכוון בו כתמוץ לשנים וכעשן לעינים כן העצל לשלחיו ידל כף עושה ויד חרוצים תעשיר · אבל ראוי שתבין במה שביארנו ובהם ממה שנאמר בחלק הראשון ויבאר כפי שכלו והחלק הזה הוא מזה הפסוק עד גם אלה משלי שלמה אשר העתיקו אנשי חזקיה · והתחיל במוסריו ואמר דרך כלל : משלי שלמה בן חכם ישמח אב · ובן כסיל תוגת אמו · כבר ביארנו שמדרך הלשון להזכיר שני נושאים לכל אחד מהם אלא שדרך צחות רוצה לכפול דבריו בדרך חלוק והבאנו עליו דוגמת אור זרוע לצדיק ולישרי לב שמחה שאין הכונה לשלול השמחה מן הצדיק והאור מן הישר אבל הכונ׳ ליחס שניהם לשניהם ליתן את האמור של זה בזה והוא כאלו הוא אומר אחד אור זרוע ושמחה לצדיק ולישרי לב אלא המתכסים המליצה לכפול הענין בחלות שינות · וכן הנה הכונה שהבן החכם ישמח מולידיו ר״ל האב והאם והכסיל הוא תוגת שניהם גם כן אלא שדרך נחות ייחס האחת לאב והאחדת לאם או איפשר לבאר הנה משמחת המולידים בבן החכם הוא הצלחת למודו וזה דבר שהכרתו ובחינתו תלויה באב ולכן תלה השמחה באב ואחר שייחס השמחה לאב ייחס בהפכו התוגה לאם דרך נחות וכן שהתמדת הבן באולת עד שיוליד תוגה למולידים ברוב הבנים לא תגלה בחיי האב כי הוא יתמיד לתת עליו אתו ומוראו ולא תגלה רעתו כל כך אבל אחר מיתת האב תגלה רעתו והוא תוגת אמו · ואמר אחר כן : לא יועילו אוצרות רשע · ובצדקה תציל ממות · קרא אוצרות רשע בשאינו מספק מהן לצדקה ואמר שהם יעכישוהו ולא יועילו לו אבל בשבעה דרכים ינוסו ממנו אבל כשיעשה מהן צדקה כמשת ידו השם יעמידהו בידו ואף כי תקרב יד התהומות עליו תענה בו צדקתו ויצילנו מכמה מקרים ומכמה סבות הן מות הן שאר סבות כי המות הוא כלל לכל מיני הצרות כמו שביארנו בקצת חבוריו ויכלל מקצתם או מכולם כפי רצון השם אם להכות בני אדם עליו אם מצד גמול האל · ויש לפרש אוצרות רשע שבעליהן מקבצין אותו ברשע ובגזל ובחמס ואמר שלא יועילו לו אף כי יבא מצד גזלותיו וחמסיו לסכנת מות · וצדקה ר״ל יושר מלשון צדק ויושר כלומר הממון שנתקבץ ביושר הוא יעמוד והוא המציל משתי הסבות והנה הועילו בנגלה שבעל הנכסי׳ יועיל מהם לעניים לכבוד האל אשר הצליחו בקניניו כאמרו כבד את יי׳ מהונך ואמרו ז״ל אלא ממון חסר וכן שיזהר שלא לקבץ הון באון ורמיה ולא בגזל וחמס אבל ביושר ובנקיון וכתום לבב ובנקיון כפים אמרו

אבן יחייא

לקרוא וגו׳ לקרוא לעוברי דרך המישרים אורחותם · כי הם הולכים לתומם בדרכיה׳ אשר לנטות מעשיהם · וזאת הרשע׳ קורא אותם בקול גדול לאמר מי פתי יסור הנה והוא הזקן הסכל׳ חסר לב ואמרה לו והוא בנער הסכל · מים גנובים וגו׳ ר״ל אף כי אתה כשור אשה ראוי לך להדבק מי יען כי מים גנובי׳ ימתקו לגמא ולחם סתרי׳ ינעם לרעב והוא כי הביאה האסורה במסתרים תהיה מתוקה ונעימה לבועל יותר מהביאה המותרת · וזה בדרך טבע יען כי כל הנאסר הוא יותר נכסף · ולא ידע וגו׳ מה שהפתי ילכד ברשתה ולא ידע כי רפאי׳ שם בביתה כי רבים חללים הפילה · והוא רמז שיכרתו חייו בעולם הזה · ושהקרואים מזכה כמוהו הם במעמקי שאול בגהינם · הפך תכלית קרואי מעלת התורה והחכמה שישיגו העולם הזה והעולם הבא :

משלי שלמה וגו׳ הנה עתה הזהיר הבן על רדיפת מעלת החכמה והתורה שהם אהבת הנפ׳ כפשות הנעלות כפש המשכלת והכפש האלהית · ולברוח מרדיפת אהבת הממון מהנפש הנוטעת · ואהבת המועיל מהנפש המרגשת · רק בהכרחי כדי לקיום · עתה בא להזהירו ולזרזו על מעלת המצות ומעל׳ המדות ושהם תולדות מעלת התורה ומעלת החכמה · וישבח הטובות מהם למען יזדרז להשיגם · ויגנה המגונות מהם למען יזהר להשמר מהם · ולפעמים בפסוק א׳ ישבח המדה הטובה בראשיתו · ויגנה הרעה היא הפכ׳ בסופו · וכאומרו אוגר בקיץ שהוא עת הקציר · בן משכיל · והוא שבח המד׳ טובה · ונרדם בקציר והיינו אוגר · בן מביש · והוא גנות המדה ההפכית לטובה שזכר · ולפעמים שלאוזן טובה המדה הכולל כפול שבחה פעמים בפסוק א׳ · ולפעמים שלאוזן גנותה · יכפול גנותה פעמים · ולפעמים שכל חלקי הפסוק יהיה גזרה אחת · וזהו אומרו מתחלה משלי שלמה להבדילם מהמשלים הקודמי׳ שאינם מסוגם · בן חכם וגומר האיש הישראלי שיהיה חכם וכל מעשיו בחכמה ישמח אביו שבשמים כי ישמח ה׳ במעשיו השלמים · ובן כסיל החוטא תוגת אמו כנסת ישראל להיות כל ישראל ערבים זה לזה · ואיכינו תוגת אביו כי לא יתיחס לו יתברך עצבון ואם לשעת מה תעשה לו · לא יועילו וגו׳ האוצרות מהכסיל הנז׳ שיקבץ ברשע ובלא משפט לא יועילו לו ביום עברה · וצדקה שיתן לעני הבן חכם אשר לו בצדק ובמשפט תצילהו מהמות הכללי הנגזר על מדינה אחת :

לא

קב ונקי

לקרוא לעוברי · הפליג עוד בעזותה שהיא תקרא בעצמה עוברי דרכים שהם מישרי׳ אורחותם ולא יקרבו לפתח ביתה לא כמו החכמות ששלחו הנערות והן בביתם · והענין שתקרא אותם להטותם מהדרך הטוב · ואמרה מי פתי יסור הנה וילמד ערמה ותתבולה ואם הוא חסר לב אמרה לו הדברים הנמשכים : מים גנובים · ר״ל לא תתבלבל שים לך אשה כי המים הגנובי׳ יותר מתוקות מהנקנות בכסף הלחם והסעודה הנאכל׳ בסתרים יגעם ויערב על הנאכל בפרהסיא · והענין שהביאה האסורה והנעשית בסתר הבעל תנעם על הביאה המותרת לבועל ולא ידע כי רפאים שם · ר״ל זה האיש הפתי הנפתה בדברי הכסילה לא ידע ולא ירגיש כי מזה הפועל יתחייב מיתה · והאנשים הקרואים לה ושומעים לעצתה הם יורדים לעומק שאול הפך הרודפים אחר בית החכמה שמקנים לעצמם החיים זמניים נפשיים כמו שאמר ויוסיפו לך שנות חיים : נשלם החלק הראשון · ותכליתו לצוות בני אדם שילמדו חכמת התורה ופירש בפרשת ה׳ קנני שהשם ברא העולם בחכמה ושהם שלמה עולמות ירמז בפרשת חכמות בנתה ביתה לז׳ ימי בראשית · ובטבח טבח והכן לדברים הנבראים בעירוב היסודות · והאדם הוא הפתי · וחוה היא הזרה · וזאת הפרשה תכלול יסודות הדת מציאות השם׳ כי בחכמה יסד ארץ הורה מן השמי׳ · בכי תורתי אל תשכח והדומות לזה · שכר ועונש גופיי ונפשיי באורך ימים ודרכי שאול ביתה · וגלה שעץ הדעת הוא כנות אחר המפורסמות ועץ החיים הוא ידיעת התורה ודבקות האדם בה · ואחר זה נעתק לבאר החלק השני משלי שלמה בן חכם והוא בספור המדות הטובות ושבח לותם · וכן יזכיר המדות המגונות ויגנה אותם ואופן הלימוד בכתובים הוא מחולף · מהם שמתחילתו דברי שבח ומחליתו דברי גנות ומהם שיכפול בשבח ומהם שיכפול בגנות · ומהם שכל חלקי הכתוב גזרה אחת · אמר משלי שלמה הכוונה מכאן התחיל המשלים המוסריים כי מה שקדם כדמות הקדמה להדריך האדם : בן חכם ישמח אב · בעלם מפני שהאב מכיר במעלת החכמה ובן כסיל תוגת אמו · בעלם הדאגה לאם לפי שהאב יוצא ובא והאם עומדת לעולם בירכתי הבית וסובלת כל הצער ; לא יועילו · רצה שהאשר האדם יאסוף מקניני העולם ברשע ובמרמה ובגזל לא יועילו לבעליהם בעת צרתם · אבל הממון שקנה הבעל בצדק ויושר יצילהו אפי׳ שהיה חייב מיתה ובכל ענין הצריך לו ;

לא

לא ירעיב יי' נפש צדיק · נפש האיש הצדיק ר"ל שלא יחסר לו מזון ואולם שבר הרשעים והוותם יהדפנו השם עליהם וימהר להביאו אליהם · הנה מי שהוא עושה כף וגו': ראש עשה כף רמיה · כי מפני עצלותו יצטרך לנהג ברמיה לקחת ממון האנשים שלא כדין והוא רש ויד האנשים החרוצים הנוהגים בזריזו' לאסוף ולכנוס באופן ראוי תעשיר אותם · הנה הבן המשכיל ומשגיח לעשות מה שראוי הוא אוגר בקיץ : אוגר בקיץ · מאכלו כי אז ימצא לו ואולם הבן המביש ר"ל שהוא מאוחר התנועה ועצל הוא נרדם בקציר ולזה יחסר לו לחם כל השנה : ברכות לראש צדיק · לראש צדיק יבאו ברכות וזה הלב כי תמיד יחשוב בענין הטובות והם המפורסמות לאנשים בלבריו ומעשיו הו

רשי

לא ירעיב ה' נפש צדיק והות רשעים יהדוף · ידחוף אותה ותפיל: ראש עושה כף רמיה · מי שעני בתורה מורה הוראות שקר · כף רמיה · מאזנים של רמי' לפי פשוטו משמע בתגרי' : ויד חרוצים · ישרים שחורצים דבר באמתו ומשפטו בלא עול' : ופי רשעים יכסה חמס · החמס יכסה על פיהם ויהרגם : זכר

י לֹֽא־יַרְעִ֣יב יְ֭הוָה נֶ֣פֶשׁ צַדִּ֑יק וְהַוַּ֖ת רְשָׁעִ֣ים יֶהְדֹּֽף׃ ראשׁ עֹשֶׂ֣ה כַף־רְמִיָּ֑ה וְיַ֖ד חָרוּצִ֣ים תַּעֲשִֽׁיר׃ אֹגֵ֣ר בַּ֭קַּיִץ בֵּ֣ן מַשְׂכִּ֑יל נִרְדָּ֥ם בַּ֝קָּצִ֗יר בֵּ֣ן מֵבִֽישׁ׃ בְּ֭רָכוֹת לְרֹ֣אשׁ צַדִּ֑יק וּפִ֥י רְ֝שָׁעִ֗ים יְכַסֶּ֥ה חָמָֽס׃ זכר

לא מכפין אלהא נפשיה דצדיקא וקנינא דרשיעי נסחוף: מסכנותא מסכבא לגברא רמייה וידא דכשירא מעתרא להון: דפליח בקיטא ברא סוכלתנא הוא ודדמיך בחצדא ברא הוא מבהתנא: ברכתא תהוון על רישי דצדיקיא ובפומהון דרשיעי נכסי חטופיא: דוכרנא

ראש ג' כתיב כן וסימ' אחד עשיר ואחד ראש · את כבשת האיש הראש · ראש עשה כף רמיה : ברכות ד' וסימ' ברכות לראש צדיק · איש אמונות רב ברכות · כי תשיתהו ברכות · עברי בעמק הבכא :

ירצ' בזה לראש הענין והתחלתו יגלה הצדיק הברכו' שהוא דורך אליה' בפעולותיו והנה הרשעים הם בהפך זה כי לבם תמיד ברשע וחמס אבל פיהם יעלים ויכסה החמס שירצו לעשותו ולא יגלו החמס שהם דורכים אליו כי אם יגלוהו ימנע מהם אשר יזמו לעשותו או ירצה בזה כי מה שיתחיל בו הצדיק ימשכו לו ברכות תמיד ויתוספו בו טובות ועוזרים להגיע אל התכלי' לפי שכוונתו תמיד לטוב ולהטיב לאנשים ולזה יש לו לבטוח לראש הענין והתחלתו שימשכו אליו ברכות כי אם ידעו זולתו מחשבתו כלם יעזרוהו ואולם הרשעים הם בהפך זה כי תמיד יראו שלא יוכלו להשיג הדבר המבוקש להם אם ידעו זולתו ולזה יעלימו מה שירצו לעשותו מן החמס ולזה יהיה גמולם מדה כנגד מדה ופיא כי זכר צדיק לברכה וגומר : זכר

אבן עזרא

לא ירעיב · בעת הרעב · והות הרשע יהדוף השם מן הוה להם : ראש · יהיה מי שיעשה כף מאזנים לרמות והמתחרלים וטורחים ואינם מרמים ידם תעשירם · פ"א כף רמיה עושה לאיש רש : בן מביש · שיתן לאביו בושה בעבור שהוא עצל : ברכו' יבוא השם לראש צדיק · פ"א ברכות לראש צדיק בחיים וזכר צדיק לברכה לאחר מותו · יכסה יסתיר החמס שלא יפרידהו ממנו כמו יכחדנה תחת לשוני והטע' יעלימו הרעה וכן פי רשע יבלע און : זכר

אבן יחייא

לא ירעיב וגו' כי נפש הצדיק הנו' לא ירעיב ה' ביום רעה מרעב ומלחמה · והות ורשעת הרשעי' יהדפם · כי הם שבואים מה' ומהבריו' ולכן הם נדפים מכל רואיהם · ראש וגו' כי זהו בהשגחה שיהיה רש מי שעושה כף המשקל רמיה כדי להונות בני אדם בו · ויד החרוצים שהם בני האדם הזריזים להתנועע למצוא טרפם ביושר ובמשפט · מה שלכן נריך זירוז גדול כי קשים מזונותיו של אדם כקריעת ים סוף ובפרט למי אשר לא ירצה להושיט ידו בגזל · תעשיר אותם כי האל בהשגחתו יעזרם ולא יגעו לריק · אוגר וגו' וזה הבן משכיל בחריצותו הוא אוגר בקיץ זמן האוגר די סיפוק מחיתו לכל שנתו כאשר יעשה הנמלה · אבל הבן מביש אז בקציר הוא נרדם ולכן בסופו יהיה רש ויצטרך להוכות לאחרו ולגזול כדי לחיות · וקראו מביש להיותו בושת כל משפחתו · ברכות וגו' הברכות ברכות שמים ממעל מהאל · וברכות מתחת השמים מבני האדם יכסו ראש הצדיק · כי הכל יודוהו ויברכוהו להיות רוח הבריות נוחה הימנו · והחמס שהכל קוראים חמס על הרשע להיות כי קבלו נזק ממנו יכסה פי רשעים כי לא יהיה להם מענה לשון ויבושו מאלהים כי כל העם מקנה אומרים שמשי עליך כי עשית עמי רע כל היום ויקללו מכלם : זכר

ר' מנחם המאירי

אמרו ז"ל הרוצה להתעשר יתעסק באמונה וכן אמרו הרוצ' שיתקיימו נכסיו יטע בהם אדר וחכמי המוסר אמרו היושר הכנת העושר · ובדרך כסתר רמז למה שאמר למקום אחר אל תהי צדיק הרבה אל תתחכם יותר שרמז באמרו תהי צדיק הרבה שלא לטנף החומר יותר מדאי וכל שיתעסק בו כפי הצורך ההכרחי ובאמרו אל תתחכם יותר רמז לרוב התחכמות וכבר ידעת בבנין המתפעל ויאמר לפעמים על יחסו המקרה לעצמו ואיננו בו כמו מתעשר ואין כל שהוא מייחס העושר לעצמו ואיננו בו כמו מתעשר ואין כל וכן מתרושש והון רב וכן המתחכם רוב התחכמותו יביאהו להצדיק מופתים כוזבים והטעאות מדרכי הכזוב והטעאה יביאהו לידי הריסה או כפירה ולדבר סרה על התורה ולדקה רומז אל דבריו כאמרים בצדק וביושר ולא בהטעאה וכזוב והם יעמידוהו על שרשי האמת ויצילוהו מן המות הנצחי ועל זה אמר גם כן אוצר נחמד ושמן בנוה חכם כמו שיתבאר · ואמר לא ירעיב יי' נפש צדיק והות רשעים יהדוף · איפשר שהוא בא כענין זה שלפניו כלומר שלא ימנע מתמיכת הדלים להיותו חס על ממונו מתירא מהתמוטטו וכן שלא ישתדל בקבוץ הממון בגזל ובחמס ושאר מיני אונאות לזאת הסבה כי כל עוד שיעשה המוטל עליו בתמיכת הדל ובהזהר מן האונאות לא ירעיבנו יי' אבל יצליחנו בכל דרכיו וכאשר יחסרו וימעטו ממונם במה שמוטל עליהם כפי הראוי כן ירבה וכן יפרוץ · והוות פירושו בו ממון וקרא כן לרשע על שם שהוא חושב שהממון עיקר עניינו בעיניו כאלו הוא עצם הויתו כאמרו יעוז בהוותו ר"ל שיתגאה בעשרו ואמרו בהוותו ר"ל גם כן במה שהוא חושש עליו שהוא עקר הויתו · או פירושו קנינו כלומר במה שנתהוה לו ממנו והענין שהאל יהדוף וידחה ממונם כה אמר יי' נכאות המה יבנו ואני אהרוס · ואפשר אף לזה הפירוש לפרש הותו כמשמעו לשון שבר כמו הוות בקרבה · הוות תחשוב לשונך · וכן יעוז בהוותו ברעתו ושברו שהוא עושה לאחרים ויקרא ממון הרשע הוותו על שם סופו שהוא לו לשבר ולשואה כאמרו עושר שמור לבעליו לרעתו · על דרך שנקראו אלילי הגוים עצבים ר"ל על שהם שמחים בהם ויתעצבו בו באחרית · ויש לפרש שהפסוק ענין בפני עצמו רומז למה שאמר במקום אחר צדיק אוכל לשובע נפשו ובטן רשעים תחסר · וזה ממה שידעת שחומר האדם הוא חומר שאר בעלי חיים אלא הרכבתו ר"ל שהוא מורכב חומר שאר בעלי חיים אלא שמזדכך יותר ומרוב הזדככו הוא דק וכאות לקבל מה שיבדילהו מהם וכמו שיש יתרון לחומר האדם על חומר שאר בעלי חיים אלא הזדככו כן מעלת חומר הצדיק על מעלת חומר הרשע לרוב הזדככו אע"פ שהוא ממינו ולזה הרשע נמשך אחר טבעו ובסות חמרו ולכן הצדיק ואף אם ימלא ביתו כסף וזהב לא יבקש המותר ויספיק לו במזון ובשאר ההכלות העמדת גופו וקיום כאות לו והוא מכוון לזה ושם אורחותיו לפי מה שצריך לו לפי טבעו ובזה עומד שבע לעולם כאמרם ז"ל מדעיבו שבע וייחס הענין לשם כי כל הדברים הבאים אלא הטבע מיוחסים לו ית' והוא כאלו אמר שהצדיק לא יעמוד רעב והרשע בהפך ולא ישבע לעולם כאמרו ובטן רשעים תחסר כלומר כי כונתו בבטנו לעולם שהוא חסר ולא יחזיקנו בשבע לעולם ואם אכל אלף פעם הוא אומר איננו דומה אוכל מאה לאוכל מאה ואחת וירגיל עצמו בזאת המדה עד שלא ישבע לעולם כאמרו משביעו רעב והוא ענין והוות רשעים יהדוף והוא מענין היה כלו' מה שהם משביעים עצמם לקיום הוית גופם השם יהדפה וידחהו עד שלא ישביעם מדה כנגד מדה · או פירוש הוות מענין שבר וכבר ידעת שהמזון נקרא שבר כאמרו שבר רעבון בתיכם ופירשו קצת מדקדקים שנקרא כן מפני שהוא שובר הרעב ולזה אמר שהוא יהדוף שברו ר"ל שלא יועילהו ולא ישביעהו וכמצא שהצדיק לא יעמוד רעב לעולם והרשע לא יעמוד שבע לעולם ובדרך כסתר כבר ידעת שהושאל על החכמה לשון אכילה לכו לחמו בלחמי לך אכול בשמחה לחמך · בסוך תאכל וכן על תחרון החכמה רעב לא רעב ללחם והוא כמשך לכסתר שלפניו ורמז שהתחכמה ראוי לקבלה בדעות מיושרות ובלא התחכמות ביותר מדאי כי או ידחה ברעתו כאמרו על זה למה תשומם · וקראו והות רשעים כי הנמשך לרוב ההתחכמות הוא שבר והוא שואה ומשואה · ראש עושה כף רמיה ויד חרוצים תעשיר · באה אות האל"ף במלת ראש להשלים הכת במלופו כמו וקאם שאון וכף פירושו כף מאזנים וביאורו כראה שבא להזהיר האדם לעשות כל מעשיו באמונות ושזה יצליח בכל דרכיו כמו שביארנו במקראות שלפניו ואמר בהפך שלא יצליח ויתמוטט מנכסיו ואמר על זה שהעושה כף רמיה הוא ראש כלומר שלא יצליח · ויד חרוצים תעשיר · קרא חרוצים העושים מעשיהם ביושר בלשון חריצות מענין גזרה ומשפט כלומר אנשים שמעשיהם נגזרים ונחתכים על חק ידוע לא יעבורהו כמו משפטיך אתה חרצת כמו נגזרת · בעמק החרוץ תרגום במישר פילג דינא · כלומר הדין הנחתך והנגזר ביושר ובלעז אדריצאמנט ואמר שידם תעשיר ופירושו תעשיר בעליה · ואפשר לפרשו בודד כמו שנמצא גדלו ויעשירו וכן ברוך יי' ואעשיר · או ביאורו שבא להעיר האדם שאע"פ שהוהירו מהמיות שממון בדרך אונאה מכל מקום לא יתעצלו כי כן יגיעהו רש וקלון עד שהכרח יביאהו למאמר המשורר שאמר אקבץ הון בצדיק או בעון כי הרש עושה כף רמיה אבל יד חרוצי' ר"ל זריזים וקלי התנועה תעשיר ובלעז אשפירטען מלשון לא יחרץ כלב לשונו כלומר לא יכיע לשונו ולא יזיזנה · לקום ככנגדם ואמר עליהם שיגדלו ויעשירו · ובדרך כסתר רמז שאע"פ שהזהירו על רוב התחכמות לא יתעצל בחכמה עד שיהיה רש וכסכל ממנה כי יבא מזה לסתירת דעות אמתיות במופתים כוזבים לא תובן הטעאתם אלא והוא ענין כף רמיה כלומר הכרעה כוזבת · וההפך ויד חרוצים תעשיר ותספיק בעליו לומר פתח וגם תוכל לבטל ההכרעה הכוזבת · וקנותה את כפה · ומלת חרוצים בקיצן רחב בדרך זרות וככלל בזה הפסוק לפי הביאור השני מן הנגלה ולפי הכסתר אמרו למטה הון עשיר קרית עזו מחתת דלים רישם · ואמר אחר כן אוגר בקיץ בן משכיל נרדם בקציר בן מביש · אוגר פירושו אוסף ומביש יוצא ר"ל מביש פני אביו להכלימו וכבר ביארנו הראוי בביאורו לנגלה ולכסתר בפרשת לך אל נמלה · ברכות לראש צדיק · ופי רשעים יכסה חמס · איפשר לפרשו שבא לייעד גמול לצדיק ועונש לרשע וחמס עם היות עקר הנחתו לענין הגזל יאמר לפעמים לענין גלוי השחתה כחמסו עקביך · ופעם יאמר בענין תרעומת האדם על חבירו חמסי עליך ופעם יאמר בענין השחתה ויחמס כגפן בסרו וכסוי עם היות עקר הנחתו על הלובשו והמכסה יאמר לפעמים בענין העלמה המכסה אני מאברהם · וכוסה קלון ופעם יאמר בענין מלוי כמים לים מכסים כלומר שממלאים את החרוץ עד שהוא מכוסה שלא יראה בו חריץ וחמס הכה פועל והפה פעול כלומ' שהחמס ימלא פי הרשע והכונה שהברכות יבואו לראש צדיק אלד גמול לדקותיו וקללה והשחתה ודומיהם ימלאו פי הרשע וגיפו ואלד שהפה הוא פתח לגוף הזכיר בו הפה על שם עיקר כללו כל הגוף לרוב רשעו ורוע מפעליו או כפרש חמס כמשמעו בגזלות וחמסים ולשון כסוי כמשמעו בענין העלמה להודיע הדלים להעלים מתכונותיהם בעת התוכחה ליתכה בסתר הן אחריה שלא לפרש זה יכמאמר החכם שלוה לבניו אל תשיתו מתכותיכם בהזכירכם אותם ובהתפאר עליהם ולהעיר האדם על זה אמר ברכות לראש צדיק כלומר שמה שיודע מצדקותיו לא מצד דברו אבל מצד הברכות שיברכוהו המקבלים שלא בפניו תמיד ויתמידו בזה יכירו השומעים כי לא בחנם אבל הם יכסו לצדקותיהם כמו שפי' הרשע יכסה ויעלים החמס והגזלה שהוא מתמיד בהם · ואין קצת הפסוקים הפנויים · או איפשר לפרש ראש הפסוקים כפי' אחרון · וסופו כפי' הראשון כלומר שפיהם מתכוכים להסתיר מעשיהם עם היותם מכוכים מצד העולם הצדיק מצד הברכות שיברכוהו והרשע מצד הקללות שיעדוהו בהתחלת גיפו השחתה וקלון · או בא חמס כענין תרעומת כלומר שהצדיק יזכה לברכות שיברכוהו בני האדם ופי הרשעים ימלא מהתגלגל על רוב הקוראים חמס עליו ובענין החכמה איפשר שבא להעיר לחכם להשפיעו לזולתו אחר שהשלים עצמו וקרא הכמנע מזה רשע כענין מונע בר יקבוהו לאום וברכות לראש משביר והכונה ברכות לראש צדיק כלומר שכולם מברכין אותו בהגיע ממנו תועלת ושלמות · ופי רשעים יכסה חמס ר"ל שהוא מעלים חכמתו לחכמה מבני אדם הראויים לה הוא חמס וחומס בזה נפשו ונפש זולתו וכמו שנוה אחד מחכמי המוסר אל תמסרו החכמה למי שאינו ראוי לה פן תחמסוה ואל תמנעוה מאנשים הראויים לה פן תחמסו אותם · ואמר אחד למד חכמתך למי שאינו יודע ולמוד ממי שיודע ואז תדע מה שלא ידעת ותזכור מה שידעת : זכר

קב ונקי

לא ירעיב ה' · רצה שהצדיק שקונה ממונו בצדק ויושר · וכן המבזבז נכסיו לעניים מובטחים הם שלא יבואו לידי עניות ורעבון · והות רשעים יהדוף · ר"ל הממון שקונים הרשעים בשברון משברים לאנשים השם יהדוף וידחה אותו · והות לשון שבר · ואחרים פירשו הות לשון הויה · ר"ל והממון ההווה להם השם ישברהו וידחהו וכן בתרגו' וקנינא דרשיעי נסחוף : ראש עושה כף · ר"ל רש ועני יהיה בסופו מי שעושה כפו כף רמיה : ויד חרוצי' · כלומר הסוחרים המדקדקי' במעשיהם כל סחורתם בצדק ומשפט אותה היד הישרה תעשיר בעליה : וחרוצים כמו ומשפטיך אתה חרצת גזרת · וכף יהיה או יד האדם או כף המאזנים · אגר בקיץ · אוגר מלשון אסיפה וקבוץ · ומביש הוא העצל וסכל שמבייש אביו ואמו ומשפחתו בעצלותו · והענין המשכיל והרואה את הנולד אוגר בקיץ די ספוקו לכל השנה שאז התבואו' באה והעצל ומביש נרדם אז לא יבקש פרנסתו ובסתיו ימות ברעב ובצמא : ברכות לראש צדיק · ר"ל שכל העם מברכים לצדיק מפני פעולתיו הטובות וייחס הברכות לראש כי בראש הכחות היועצות לצדיק לעשות המעשי' הישרים : ופי רשעים יכסה חמס · ר"ל שיכסו החמס שהם עושים בפיהם מפני שהם מקנאים בברכות שנותנים לצדיקים : זכר

מנחת ערב

הותם להטות אליה על דרך ביתה ואליהם הממ' מי פתי המהרתק מכתחי יכור מני ארח ויבא אלי הנה וגם החסר לבב הוא הנער שעד כה לא קנה לב השר איכו כפתי שגם כי יזקין לא תסור פתיותו ממנו יקראנו יסיר גם הוא · ולבלתי היות לה טענה ממשכת אותו כי לא הוכל לומר כי יאושר במעשה הרעה ובביאתה הוא גהינם אין כל רק רע וע"כ לא האמר כי הם מים גנובים ימתקו וגו' כלו' אל תביט אל הנאת הטוב או המועיל כי איננו רק אל הנא' הערב כי מים גנובים הלא יערבו לך הוא הגזל כי ימתקו בטבען כלומר ראה מה מתוק מדבש עם ת עושר ולא במשכב כי הנה מים גנובים ימתקו לומר גם שהם חנם לעולם מה גם הון רב · הויאמר אל הביט אל מה שמשכה ייצא התורה בעה"ב כי טוב לך מעט בעה"ז גם שיהיה מים בלבד כי מים גנובים ימתקו מיין לאת' זמן היום לעשותם ולמחר לקבל שכרם בעה"ב שהו' לאחר זמן · וטוב לך לחם סתרים שיגעם מיד · והוא משל אל הגזל והזימה שיהנה מהעבירה מיד לא כן עוסקי התורה ומצות ששכרן בעקב · ועתה האומרת קדושת תורתינו הנה הלא הן טענת היצר הרע והבל המה כי רע ומר לו דרך ביתה בגהינם כי שם ביתה וז"א כמתחי' ולא ידע כי רפאים שם וגו' כלומר האם תפתי' החכם וכי לא ידע כי רפאים שם וכו' בשאול אשר תוליכהו שמה ואין זה כי אם רעה חולה ושומר נפשו ירחק ממנה : משלי שלמה וגו' הנה השם פניו אל מאמריו מראשיתו עד הנה ור"ל אשר מפה עד תומו הלא יראה בעיניו כי כל הדברים הנאמרים עד כה הם כמדבר הוא ית' או תורתו אל עם בני ישראל כאשר ידבר איש אל בנו כי שלמה ורוח קדשו הנמצא אתו תקן משלים הנאותים לאמר מאתו ית' אל בנו בכורו ישראל כאילו פה אל פה ידבר בם אך אשר מהכתוב הזה והלאה הם מוסרים כאשר ייסר איש את בנו חכם לב ברוח ה' דבר בו ליסרה את כל איש אשר רוח בו לקחת מוסר השכל וזה אמר פה שנית משלי שלמה כלו' משלים אלו הבאים הלא המה כאלו שלמה הוא המדב' לייסירנו בתוכח' מוסר הקרובים אל הורת ה' וגם המה ברוח ה' דבר בו וע"כ לבל ירעה על מה שעבר שגבה לבו לייחס אל עצמו מאמריו יה' ותורתו אל ישראל עמו ע"כ בראש הספר סיפר תוריו ואמר בן דוד מלך ישראל לומר שעל כבוד אביו וכבוד ישראל סמך למה בהוא בן לדוד ומלך לישראל ומכבודם יכובד גם הוא לדבר בלשון הקב"ה ותורתו וזהו שכותו את טעמו מהוראיו בראשית ספרו

אלהכתוב הלזה כי לא הזכיר פה רק משלי שלמה לבד לומר אלה הם משלי שלמה כאלו פיו המדבר ולא כראשונים ולכן שלל פה תוארי גדולתו : בן חכם ישמח אב הנה ידענו שברא מזבה אבא ומצילתו מדינה של גהינם וזה שייך יותר באיש מבאשה כי אין עליה עול תורה ומצות וגם אין שכית באשה עונש גהינם כ"כ כמו באיש באופן שיותר מועיל הבן לאב מבאם ומה גם כשהבן לומד תורה ומקדם ש"ש ברבים עיקר השכר לאב · ואם הבן הוא רשע עיקר הצער הוא לאם מצד שהיא מגדלתו וכמ"ש אם שלמה מה ברי ומה בר בטני כמש"זל · ונעלם מהורה מיתת רבקה כדי שלא יקללו כרס שילא ממנה עשו וע"כ על הרוב מזכיר שם אם המלכים אשר מלכו בישראל וביה דא כין ספיה

זֵכֶר צַדִּיק לִבְרָכָה וְשֵׁם רְשָׁעִים יִרְקָב׃ חֲכַם־לֵב יִקַּח מִצְוֺת וֶאֱוִיל שְׂפָתַיִם יִלָּבֵט׃ הוֹלֵךְ בַּתֹּם יֵלֶךְ בֶּטַח וּמְעַקֵּשׁ דְּרָכָיו יִוָּדֵעַ׃ קֹרֵץ עַיִן יִתֵּן עַצָּבֶת וֶאֱוִיל שְׂפָתַיִם יִלָּבֵט׃

מקור

דוכרנא דצדיקי ברכתא ושמא דרשיעי נדעך׃ דחכים ליביה יקבל פוקדנא וסכלא בשפותיה מתאחד׃ דמהלך בתמימותא ניזיל בסעדא ודמעק מן אורחתיה נתיידע׃ דרמיז בעינוהי יהיב כאבא וסכליף בשפותיה מתאחד׃

מבועא

ילבט ג׳ וסימניך ועם לא יבין ילבט · חכם לב יקח מצות · ואויל שפתים ילבט :

רשי

זכר צדיק לברכה · המזכיר צדיק מברכו · ושם רשעים ירקב · רקבון עולה בשמם שאין אדם חפץ להזכיר שמו והוא משחכח מאליו : חכם לב יקח מצות · משה רבינו שכל ישראל היו עוסקין בביזת מצרים והוא היה עוסק במצות שנאמר ויקח משה את עצמות יוסף וגומר : ואויל שפתים ילבט · לשון יגיעה · ויש בספרי בפרשת ויהי העם כמתאוננים · אמרו נתלבטנו בדרך : ומעקש דרכיו יודע · ישבר ויתיסר כמו ויודע בהם אנשי סכות : קורץ עין יתן עצבת · זה מסית אדם בקריצתו לרעה :

מקור

רלבג

זכר צדיק לברכה כי תמיד יהיה נוסף ענין הטוב והשלמתו בזכרו ואולם שם רשעי׳ ישחת וישיגהו הבלוי כמו שיכסה פיהם החמס שירנו לעשותו · הנה אויל יקרא מי שלא ינהג בבקשת הדברים בסבותיה׳ ולזה תסלף דרכו אולתו ולא יגיעו לו מבוקשיו ולזאת הסבה ג״כ ימהר האויל לדבר בטרם יעמוד בשכלו על האמת והנכון במה שידבר בו ומפני זה יקרא האויל אויל שפתים ואמנם חכם לב יקח לעצמו מצות וסדרי׳ יתנהג במה שירצ׳ לעשותו כדי שיתישר אל התכלית ותמנם אויל שפתים הוא נמהר לפתו׳ מחשבתו ויעש׳ מה שיעשה בזולת החישבו׳ הנה מי שהוא הולך בדרכי תום ילך בטח אין לו מונע מן התגפים וגם נעזר בפעולתו הטוב׳ מהש״י ואולם מי שהוא מעקש דרכיו והולך לעשות חמס יודע ענינו ואף על פי שהוא מעלים ענינו בכל עוז ולזה יסור ממנו מה שיזם לעשות : קורץ עין · להזיק לחנפים ברמיזותיו הנה הוא יתן עצבו וכעס להם וזה יהיה לכלמה אליו ולגרמז כי כשיבא לחשוב ברמיזות שזה האיש עושה כנגד האחר אז אומ׳ דברי׳ כנגדו ויכעס על זה הדבר ואולי יתפעל מזה באופן שיזיק אל הגרמז וישחית ויזיק בזה לשניהם וגם אפשר שיתברר אחר זה שהענין ההוא היה כזב ויצטער מאד על מה שהתפעל כנגדו בעבור רמיזו׳ זה הקורץ עין ואולם מי שהוא אויל שפתים לא יאמר זה בסתר אבל יאמר דבריו כדי לארחר ריב בין שניהם הנה הוא ילבט ר״ל שנלכד כמהרה ולא יזיק כי אם לעצמו להראותו כוונתו הרעה הנה פי צדיק הוא בעינו מן שהוא בלב שהוא מקור החיים וגומר :

מקור

אבן עזרא

זכר צדיק · יזכרהו השם בעבור ברכתו שתבואהו כענין יי׳ זכרנו יברך והטעם יזכרהו ויברכהו : ירקב · יהיה נסכח כעץ רקבון שלא יגלח : חכם לב · שהחכמה בלבו · יקח מצות שילמדוהו אחרים · ואויל שפתים שתדברנה שפתיו אולת · ילבט פי׳ יכשל : ילך בטח · שאיננו מפחד מצרה ומעקש דרכיו הטובים · יודע הוא נודע לאחרים שהוא העקש דרכיו בנפלו ברעה והעד ילך בטח · פ״א יודע ישבר מן וידוע חולי : קורץ · לעשות רע : יתן עצבת שנבון לנפשו ואחר קורץ שתיירא לעשות בגלוי והוא ענין רמיזה · פ״א קורץ לועג · יתן עצבת לחברו יחר לו אם ירחה כי ילעג לו ואחר ירצה לומר כי לא עשה ללעג וילבט שפתיו :

מקור

אבן יחייא

זכר וגו׳ וכן יהיה אחרי המות ג״כ כי בהזכר הצדיק יברכוהו · ובהזכר הרשע יקללוהו לאמר ימח שמו וירקב ולא יזכר עוד · חכם וגו׳ מי שהוא חכם בלבו ובשכלו יקח ויקבל המצו׳ מאנשי׳ ממנו · אבל האויל הנעדר מהחכמה ילבט ויתעות מלקבלם וזולת אשר ברמיזה התעותו גם יורה בלתי רצונו לקבלם · עוד בפרהסי׳ בשפתיו יפרסם היות רצונו כך · הולך וגו׳ באופן שהאל לב אשר לקח המצות מה שלכן הוא הולך בתו׳ ילך בטח בעולם הזה ובבא · והאויל אשר לא רצה ללקח׳ מה שלכן הוא מעקש דרכיו יודע וישבר מן ויודע בהם את אנשי סוכות בעולם הזה ובבא · קורץ וגו׳ כי במה שהוא קורץ עין לרמוז היות בלתי רצונו לקבל המצות יקבל עונש העצבת בעולם הזה והיות כל ימיו מכאובים וכעס ענינו · ובמה שהוא אויל שפתים · שבפיו ובשפתיו יאמר בפומבי שבאתי לדברים האלהיים · יקבל עונש שילבט ויתעות בעולם שכלו ארוך :

מקור

ר׳ מנחם המאירי

זכר צדיק לברכה · ושם רשעים ירקב · ידוע שהרקב הוא שנה להויתו צורת הדבר ולאבוד זכרו ואמר כי פעולת הצדיק תעמיד זכרו לעד · כאמרם ז״ל צדיקים במיתתן קרויין חיים · וחכמי המוסר אמרו לא מת מי שהחייהו דבריו כי זכרו יודע ויפרסם התמדת חייו בחיים שהם עיקר החיים את התהלך לפני יי׳ בארצות החיים אבל שם הרשעים ותקפם יהיה כדבר ישיגנו הרקב שבהמחות הגורה כמחה זכרו ואבד שמו · ויש בזה הערה תוריית להזכיר בעתו מעשה הצדיקים לטוב ולייחס להם ברכה וחיים עד העולם כדי שילמדו השומעים מעניניהם וכן מעשה הרשעים שיזכירום בעתם לרע ולייחס להם קללה ורקבון כענין בזכירת יציא׳ מצרים וענין מרדכי ואסתר והשמוכאי ובניו והדומים לאלו · זכור את אשר עשה לך עמלק · מחה אמחה את זכר עמלק הנה שנוה בזכירת ענינו ובמחיית זכרו כי הזכרתו אותו לרע הוא מחייב זכרו וכבר נודע ענינו באכזריותו הגדול אשר קרך בדרך ואתה עיף ויגע ובדרך נסתר ידוע שהיצר הרע כטוע בלב האדם מיום הולדו והוא באדם ראש צרים והוא אכזרי לשכל להכניעו ולמלוך עליו במת׳ עם היותו קלום ויעף ויגע ולא ירא אלהים בתחלת עיונו ולזה ידומה דרך משל לעמלק להיות ראש צרים לישראל ראשית גוים עמלק ולהיותו נודע באכזריות הגדול ונמנע מכל אדם שלא יהיו כל כחותיו [illegible] לו וכאשר אחל השכל לפעמו ולצמות מעט והנה עליו חיל המלך הזקן לנוז אותו בדם עיקר שרשוי [illegible]

[illegible]

אשר ... ואויל שפתים ר״ל שלא יזהר מזה אבל [illegible] ויפשיעהו פיהו ומאמרו :

קב ונקי

זכר צדיק · רצה שבכל יום ויום נוסף זכרו לטובה ולברכה בחייו ובמותו : ושם רשעים ירקב · כלומר שזכרו יאבד מני ארץ ולא יזכר ולא יפקד אלא לרעה · ירקב מגזירת עץ לא ירקב יבחר [illegible] לב · מי שהוא חכם לב יקבל המצוה בין מאהביו בין מאתו בין מהמלך או מהמושל באופן שלא יענש · אמנם האויל שאיננו שומע ילבט ויכשל בעונש השופטים מפני שאינו נכנע למצוה : ר״ל מי שמעשיו ישרים ותמימים ילך בטח וכיון שלא יזיק לא יוזק · אבל ההולך בעקשות ועוות ומזיק לאחרים יודע · לשון סבר שיזיקו לו אחרים וישברוהו · ופירש מין אחד מן המעקשים [illegible] קורץ עין · לרמוז רמיזותיו לתכלית רע יתן עצבת ודאגה לעצמו כי יענש על זהו · וכן מי שהוא אויל שפתים לדבר בדבר שאינו ראוי יגרום לעצמו הכשלון והרע :

[illegible]

מנחת ערב

שהיא העיקר בגידול בנים כמ״ש ז״ל דייני שמגדלות את בנינו ומה גם אמרו רוב בנים הולכים אחר אחי האם באופן שמלדי לרדים תתייחס בן כסיל לתוגת אם ובן חכם לשמחת אב · והוא כמזהיר יזהר האיש בדבר באופן יוליד בן חכם וישמחהו שישית לבו כי תוגת בן כסיל הוא מפלת האם ושדה עבור יבקש לו ויזרע זרעו בו למינהו :

לא יועילו אוצרות רשע וגו׳ · הנה הורתיך כי עיקר עסק האדם הוא חכמה וגו׳ ובן כסיל תוגת אמו והלא תאמר הכי ראיתי אויל משרים מרבה הונו מפועל אוצרת ברשע ולא לרעתו כי אדרבה אם יקרנו אסון וילכד ביד מלך ושרים מבקשים את נפשו לקחתה יפוריהן מאוצרות זהבו עד יפדה נפשו מאח״כ אם לא היה שם לבו לאצור אוצרות זהב וכסף בהתר [illegible]

[illegible]

מְקוֹר חַיִּים פִּי צַדִּיק וּפִי רְשָׁעִים יְכַסֶּה חָמָס׃ שִׂנְאָה תְּעוֹרֵר מְדָנִים וְעַל כָּל־פְּשָׁעִים תְּכַסֶּה אַהֲבָה׃ בְּשִׂפְתֵי נָבוֹן תִּמָּצֵא חָכְמָה וְשֵׁבֶט לְגֵו חֲסַר־לֵב׃ חֲכָמִים יִצְפְּנוּ־דָעַת וּפִי־אֱוִיל מְחִתָּה קְרֹבָה׃
טו הוֹן עָשִׁיר קִרְיַת עֻזּוֹ מְחִתַּת דַּלִּים רֵישָׁם׃ פְּעֻלַּת צַדִּיק לְחַיִּים תְּבוּאַת רָשָׁע לְחַטָּאת׃

ד׳ חס׳ בלי׳ · פ׳ · כ׳ חס׳

ארח

מַבּוּעָא דְחַיֵּי פּוּמָא דְצַדִּיקֵי וּפוּמְהוֹן דְרַשִׁיעֵי נַכְסָא חֲטוּפְיָא׃ סְנוּאַתָא תְגָרַג תִּגְרֵי וְעַל כֻּלְּהוֹן סוּרְחָנֵי מְכַסְּפָא רַחֲמוּתָא׃ בְּשִׂפְוָותֵיהּ דְסוּכְלְתָנָא תִּשְׁתְּכַח חָכְמְתָא וְשַׁבְטָא לְפַגְרֵי דְחָסַר רַעְיָנָא׃ חַכִּימֵי נִטְשׁוּן יְדִיעֲתָא וּפוּמֵיהּ דְרַשִׁיעָא שַׁנְיָא קָרִיב׃ קִנְיָנָא דְעַתִּירָא כְּרַכָּא דְעוּתְרֵיהּ וְסִימָא דְמִסְכֵּינָא צְרִיכוּתְהוֹן׃ עוֹבָדֵי דְצַדִּיקָא לְחַיֵּי עֲלַלְתֵיהּ דְרַשִׁיעָא לְחַטּוּתָא׃

ארח

תעורר ד׳ חסר בליש׳ וסי׳ שנאה תעורר מדנים · העתידים ערר לויתן · ונקי על חנף יתערר · והתעררתי כי מצאו רע׃

רש״י

מקור חיים פי צדיק ופי רשעים · פיהם יכסה חמס שבלבם שמחליקין את שפתיהם ושנאה טמונה בלבם ואין פתרון מקרא זה דומו לפתרון העליון והענין יורה עליהם׃ שנאה תעורר מדנים · אפילו עבירה שכתנה לשכחה נזכרת על ידי מרבית עוונות באה שנאה אחרונה ומעוררתן שכן יחזקאל הנביא הוכיח את ישראל על עבירו׳ מצרים ואומר להם איש את שקוצי עיניו השליכו וגומר · כמה שנאה זו כבושה ולא הזכיר להם הקב״ה עד עכשיו שהרבו עבירו׳ על פשעיה׳ · בשפתי נבון תמצא חכמה · כשאדם מוכיחו לנבון משיב לי חטאתי כגון דוד שאמר לנתן חטאתי · ושבט לגו חסר לב · אבל חסר לב אינו שומע עד שילקה כמו פרעה׃ חכמים יצפנו דעת · ישמרוהו בלבם שלא ישכחוהו׃ הון עשיר בתורה קריה עוזו היא לו׃ מחיתת דלי׳ עניות׳ שלא עסקו בתורה היא מחיתתם׃ פעולה צדיק לחיים כמשמעו · ומדרש שלמה עשה פעולת המקדש לחייהם של ישראל לכפרתן · ותבואת רשע תבואתו של מנשה שהכניס בו הסמל היא היתה לחטאת׃

אורח

רלבג

מקור חיים פי צדיק · לאנשים השומעים דבריו כי ממנו תוצאות חיים ואולם פי הרשעים הוא בהפך זה כי הוא איננו מה שהוא בלבבי פיהם יעלים החמס אשר בלב׳ הנה שנאה תעורר מדנים גם בזולת פשע כי יחשוב השונא לשנוא לפשע מה שאינו פשע ויחשוב לרע מה שאינו מכוון לרע והאהבה על כל פשעי׳ תכס׳ כי יחשוב האוהב לאוהבו מה שהו׳ פשע לא פשע׃ בשפתי נבון · הנה הנבון תמצ׳ החכמה בשפתיו והוא הטיב הנפלא מכל הטובות כמו שקדם ואמנם מי שהוא חסר לב לא די לו שהוא נעדר זה הטוב הגל ידבק בו הרע והמכות לגופו תמיד כי יזיקהו ויכוהו האנשים מפני מוס פעולותיו ומאמריו הנפסדים בסבת חסרון דעתו׃ חכמים יצפנו בלבם מה שהם יודעים ולא יפרסמוהו לאנשים כלם כי אולי יזוקו באלו הדברי׳ קצת ההמון מצד קצורם מעמוד על כוונתם ולזה יהיו נשמרים מלהגיד אלה הדברים הטובים בעצמותם מפני הרע שיגיע מהם במקרה ואולם פי האויל הוא בהפך זה כי יגיד הדברים אשר בהם מחתה קרובה להנשי׳ ולזה יזוקו בדבריו כל שומעיהם אשר לא יעמדו על מה שבהם מן הרע׃ הון העשיר הוא להמלט מן הרעו׳ כמו קרית עוז שימלט האדם בה בעתות המלחמה ולזה יבטח לבו על הונו ויתחזק בו׃ פעולת הצדיק היא תמיד מתיסרת למול החיים כי בה ישיג החיים הנצחיים והחיים הגופיי׳ ואולם תבואת רשע והונו אשר יעסוק הוא לחסרון ולהשחתה ולמות כי בה המות לנפשו ולגוף וזה מבואר מאד לא יצטרך לביאור׃

אורח

אבן עזרא

מקור · כמקור חיים שיחיה מי שילמד מוסר מפיהו או פיהו הוא המקור שיקירו לו חפש החיים בלמדו מוסריו · יכסה חמס יסתירהו ולא ילמד מוסר׃ שנאה · היא סבה לעורר המדיני׳ והאהבה היא תכסה על הפושעים והעלמת דבר הוא הכם שלא יודע והענין איש שנאה ואיש אהבה׃ תמצא חכמה · למבקשיה · ושבט בעבור שאינו רוצה ללמוד הדעת צריך להכותו בשבט׃ יצפנו · בלבם הדעת שלא ישכחוה כענין בלבי צפנתי׃ ופי אויל · סבב לו מחתה שהיתה קרובה אליו בגלל אולתו והענין שיתחוהו אחרים׃ הון · ממון העשיר הוא כקרית עוז שיצילהו לרגעים מצרתו אף על פי שאינו חכם ודלים שהם חסרי לב רישם יחת אותה׃ פעול׳ צדיק · מעשיו בשביל שישיג ארחות חיים · תבואת רשע הוא פרי מחשבותיו שיחשוב לעשות חטאת׃

אורח

אבן יחייא

מקור וגו׳ כי פי הצדיק המקבל בסבר פנים יפות המצות ועונה אמ״ש ונשמע הנה שכרו אתו לזכות בחקו׳ החיים · ופי רשעים הממאן לשמוע בקול המורי צדק · יכסה אליהם עונש החכמה אשר בפיהם · שנאה וגו׳ ואם הצדיק יחטא ואשם האל יעבור על חטאתו ויתחלהו כי על כל פשעים תכסה אהבה יען כי קבל עליו עול מלכות שמים · אבל לרשע איננו כן כי השנא׳ אשר לא ית׳ עמו תעורר מדנים אליו על כל חטא כקטן כגדול · וכלם בספר נכתבים · בשפתי וגו׳ והסבה היא כי המוסר ששפתי נבון שיוכיח לצדיק תכף תמצא חכמה וישוב ויתחרט על פשעו וזה להיותו מקבל מוסר · מה שאינו כן הרשע כי לא יקבל מוסר בדברים · אבל השבט הוא שייסר לגו החסר לב ההוא · חכמי׳ וגו׳ כי החכמים יצפנו בלבותם הדעת והתוכחת שמוכיחים אותם זולתם · והאויל אינו כן כי לא די שאינו מקבלה כי הוא משיב דברי תיפה למוכיחי׳ מה שלזה מחיתה קרובה לבוא אליו כי יענש מצד מעשיו הרעים · הון וגו׳ מה שמפיכת דעת התוכחת לכל אחד מן החכמים הוא הון עשיר וקרית עוזו · והמחתה קרובה לדלים אולי הדעת הוא סבת רישם ועניותם · פעולת וגו׳ כל מגמת הצדיק ותכלית פעולותיו הוא לקנות החיים הזמניים והנצחיים אליו ולכל זולתו · ותבואת ותכלית פעולו׳ הרשע הוא להוליד חטאת ומרי ופשע שהם סבת האבדון כנחי ומות׃

אורח

ר׳ מנחם המאירי

מקור חיים וגו׳ · אמר שפי הצדיק מקור חיים להיות טבע ממנו בחכמה ודעת לכל מתקש את יי׳ כי הצדיק כמצא לכל דורשיו אבל החמס שהורגלו בו הרשעים והתקעו בעניכו מכסה פיהם ר״ל סוגר פיהם שלא לבקש מהם דברי חפץ והנגל׳ והנסתר בזה אחד׃ שנאה תעורר וגומר · אמר שהשנאה תעורר קטטות ודברי ריבות אף בדברים קלים בלתי רגילים להתקוטט עליהם כי מרוב שנאת האדם לאדם יחשדהו אף בדבר קל וא״ף על השגגות ויתקוטט עמו תמיד והאהבה בהפך שתכסה אף על הפשעים שהם הזדונות והמרדים והוא הערה להתרחק מן השנאה׳ שיביאו האדם לחרחר ריב בחנם עד שימשכו ממנה סבות חוקות בקושי וברשע ובנזק מופלג׳ וכן שיתרחק ממשאו וממתנו · ובדרך נסתר השנאה תאמר על חלוקי הדעות כמו שפירשנו כענין את אויבים בשער · והאהבה תאמר על שווי הרצון והתאחדות הדעות והסכימם לענין אחד ואמר שהרחוק בדעות תעורר מדנים על עניני דריסת החכמה וסודותיה ואמרו ז״ל רבו מחלוקות׳ לשם שמים ר״ל לבירור האמת ולא לכונת נצוח אז יכוין כל אחד מהם לברר האמת מתוך משאם ומתנם ויסכימו בסוף לדעת אחת כמו שביארנו על אמרם לא זזו משם עד שנעשו אוהבים ולזה אמר ועל כל פשעים תכסה אהבה כלומר מה שחזר החולק על האמת והסכים לדעת חבירו שהוא האהבה יכסה ויעלים מה שנכשל תחלה בדברו וישים מלתו כאלו לא כאמרה · וזה הערה שכלית לבל יסתפל התלמיד להעמיד דעתו לכונת נצוח רק על צד בירור האמת׃ בשפתי נבון וגומר הוא בענין אמרו תחת גערה במבין מהכות כסיל מאה · כלומר בשפתי נבון תמצא חכמה להשיב למוכיחיו דבר ולהביא עליהם בתוכחתם ברכת טוב · והכסיל אף כי ילקו אותו תמיד לא ישמע ולא יקבל · ובדרך נסתר הערה בדריסת החכמה שיהא הלמד משתדל לפי מה שירא׳ בעצמו צורך בהשתדלותו כי לפעמים יספיק לאחד בלמודו יום או יומים מה שלא יספיק לחברו שנה או שנתים לרוחב לבבו וקלות הבנתו וחדוד פי חרב שכלו והפלגת כח הזכרונות שבו וההפך להפך · והוא אמרו בשפתי נבון תמצא חכמה דרך משל שתכף שיגיעו דברי מלמדו בשפתיו מיד יבין להם והתחכם עליהם לשעתו והכם גנוזים במקום המשתמר בחדרי לבבו וחסר לב שהוא בהפך יצטרך מלמדו בשפתיו להכניסם בשבט על גוו ואף גם זאת אחר הלאות והעמל ובא להעיר מי שהוא על זה הצד המעוות שלא יתיאש בזה עד שיתרשל מקנות החכמה אבל שיכין עצמו לטורח יותר עד שישיג המבוקש ואין לו התכללות בקושי לבבו כי יש לכל תקוה ואחרים ברוב הטרח והעמל · וככר ביארנו בילדותנו בחבור התשובה בחלק התשובה שבו בפרק רביעי שפתיות האדם בהכנותיו ימצא בד׳ דרכים חלוקים בשלמות בור ורק ועם הארץ וגולם הקשה שבכולם הוא הנקרא בור והוא האיש שאין לו חלק במעלות לא במדות ולא בשכליות לא מצד השתדלות ולא מצד הכנת טבעו והנה זה השם יורה עליו כענין השדה שנקרא בור כשהיא בלתי זרועה ובלתי נחרשת אחר שלא נזרע ולא הוכן לקבל הזרע וכל שכן כשהאדמה קשה בחרישתה וזה האיש יצטרך להשתדלות רב כהצטרך לבעל השדה בשדה לתקנו בחרישות וע״כ אמרו חכמי המוסר ברוב העבודה יתקן האל הארץ השוממה והמליחה והולידה והצמיחה ולהיות תחלת ההשתדלות בזה לעשות לו רב שוקד בנערה ובהכלאה ומשתרו מוסר אמר ושבט לגו חסר לב׃ חכמים יצפנו וגומר · רצה לו׳ שהחכמים לא יהיו כשהדים לדבר אבל יצפנו דעתם עד שיראו עת לדבר ופי אויל מחתה קרובה יקפצו לדבר בלא עתו ודבריהם להם למחתה · הערה שלא לדבר רק אחרי ראותו שדבריו ראויים להשמע הן מצד עצמו הן מצד הדברים והוא אמרם ז״ל במקום אחד כתיב בלבי צפנתי אמרתך וכתיב בשפתי ספרתי לא קשיא כאן שלא ברשות כאן ברשות ויש מפרשים חכמים יצפנו דעת יחקו אותו בלבם שלא ישכח מהם · ופי אויל מחתה קרובה קרא שכחת הדבר אצלו מחתה · ואמר שחכמתם לא יחקו אותה בלבם רק בפיהם ובשפתם והנה היא קרובה להשכח ובדרך נסתר רמז על סודות התורה שהם צפונים אצל החכמים ולא יגלו אותם במקומות בלתי כאותים להם ופי אויל מחתה קרובה שידברו בהם בפרהסיא וישמעם מי שאינו מבין ויכשל אחר דבריהם כאמרם ז״ל במסכת אבות חכמים הזהרו בדבריכם כמו שביארנוה במקומה במסכת אבות׃ הון עשיר וגומר · רצה בזה כי ההון יעמידהו לבטח בהיות האדם בטוח בעדי המכלכל והוא הערה למשתדל בקניינים כפי הצורך להעמדת הגוף · ואיפשר שהכל בא להעיר האדם לשום בטחונו באל ולא בדבר אחר ולכן לא יבטח העשיר בעשרו ולא ידאג העני בעניו כי הכל תלוי ברצון האל והוא דבק עם אמרו אחריו פעולת צדיק כלומר הון עשיר קרית עוז כלומר שהוא בוטח בו כמגדל עוז והדל ירא בריש וכחת עליו · ושניהם טועים כי הכל לפי רצון האל והוא אמרו פעולת צדיק לחיים · ובדרך נסתר כבר ידעתי המשל הנשוה בעיר קטנה וקרא הנה הון עשיר בשלימות החכמה ואמר שהיא אליו קרית עוזו וכבר רמזנו עניינו למעלה בפסוק ראש עשה כף רמיה ויד חרוצים תעשיר כמו שכתבנו למעלה׃ פעולת צדיק וגומר · אמר שפעולת הצדיק נוטה לדרך חיים ומורה על מחשבתו שהיא זכה ונקייה · וקרא תבואת רשע המחשבה ואחר שאף מחשבתו אינה אלא לחטאת כל שכן המעשה ולדעתי קרא המחשבה תבואה כי ידוע שתבואת השנה הבאה נקראת תבואה ואותה של שנה שעברה נקראת עיבור ועל כן הוא קורא המחשבה תבואה כלומר שהמעשה עתיד לבא או איפשר שקרא תבואה הדבור על דרך ותבוא׳ שפתיו ישבע ואמר שהצדיק לא בשפתיו לבד יכבד האל אבל בשפתיו ובלבו ובמעשיו אבל הרשע אפלו בדבורו יקל בכבוד האל אף כי במעשה ובדרך נסתר לדעתי לקח בצדיק לשון פעולה מפני שהיא מלה כללית לכל פועל ולכל מעשה ואמר שכל פעולות הצדיק אפי׳ מה שירא׳ מהם פעולה המוכית כלן מכוונות לדרך חיים כלומר שאם יתעסק לפעמים בהכלות גופניות אין כוונתו בהם רק להעמיד גופו ולצורך הכרחי לקיום הנפש וכן בכל פעולותיו אף בפעולות ההמוכיות על דרך וכל מעשיך יהיו לשם שמים וכן אמרו ואהבת את יי׳ אלהיך בשתי לבבות אחד יצר טוב ואחד יצר רע ועל דרך זה אמרו בדרש וירא אלהים את כל אשר עשה והנה טוב מאד זה יצר הרע וכי יצר הרע טוב אתמהא · מולמד שאלמלא יצר הרע לא היה העולם מתקיים ובהפך זה אמר תבואת רשע לחטאת והתבואה היא כמשל לפרי האדם · וידוע שפרי האדם הוא שלימות שכלו · ואמר שהרשע אפי׳ בעת השתמשו השכליות יחטא בהן וכל שכן בהתעסקו בהמוכיות · ולחטאת פירוש לחסרון מלשון אכלי אחטנה ולזאת הכונה איפשר לפרשו על אסיפת ההמון שכונתו בה לחטאת ר״ל להסדר ולהתגדל על שכניו כענין מה שביארנו במשל הכזיר בפסוק בכל דרכיך דעהו וכו׳׃

אורח

קב ונקי

מקור חיים פי צדיק · כמו שהרשעים פיהם הכשילם כן הצדיקים פיהם יביא חיים לעולם שהם דברי תורה ומצות׃ ופי רשעים · החמס יכסנו ויסגרנו באופן שלא יצא מפיהם דבר טוב לעולם · שנאה תעורר · כאשר ישנא האדם לחבירו מתוך השנאה בדבר קל יתעוררו ביניהם מדנים וריבות וקטטות · והאהבה בהפך כי על כל פשעים שיפשע האדם לחבירו תכסה האהבה ולא יבואו לידי קטטה ומריבה׃ בשפתי נבון · עד הנה דבר בשבח הצדיקים וגנות הרשעים שהם מקבילים · ועתה ידבר בשבח החכמים ובגנות האוילים ואמר בשפתי האיש הנבון תמצ׳ החכמה כי ידבר בה תמיד · וכן תמצ׳ בשפתיו שבט לגו חסר לב כי יוכיחנו בדבריו וכן ראוי שתדע מעלת החכמים שהם יצפנו הדעת ולא ימהרו לדבר דעותיהם אף שהם אמתיים ונכוחים · והאויל בהפך כי גם דברים של מחתה ושבר שהם דברים רעים ומגונים קרובים הדברים בפיהם לדברם׃ הון עשיר · הביא מקבילים אחרים שהם העשיר והדל ושבח מעלת העושר שהוא להגין על בעליו כמו קרית עוז · והרש הדלת לו לאחהה כי הכל יכניעוהו כי אין לאל ידו · ושבח מעלת העושר לזרז העצל כדי שיהיה זריז במעשיו׃ פעולת צדיק לחיים · רצה כי פעולת האיש הצדיק הוא כדי להשיג החיים והם חיי הגוף וחיי הנפש ולגרום ג״כ חיים לזולתו כי ישתדל לעשות נפשות · אמנם תבואת האיש הרשע והם פעולותיו מביאות נפשו והנמשכים אחריו על החטאת וזלג הפרי׃

אורח

מנחת ערב

כאמור בפסוק הקודם כי הומנות החמס מכסה פיהם מלברך לצדיק ובעלת ברורי׳ לר״מ ובזה יתכן שלא אמר ושמות רשעים רק ופי רשעים על פיהם ושם תולר רשעי׳׃ חכם לב יקח מלות הנה יקרה יתן איש אל לבו לעשות מלוה או מצות ויהי׳ כמשיב ידו מפני לוגכי׳ בזהו ולומר הראיהם פלוני מתחסד לעשות מלוה פלוני ולפעמים יבזהו על כנין לומר הלא מהייהר הת ומהין ולהין נסית באנה אמר הנה יעצתי כי מי שהוא חכם לב לא יחוש רק יקח מלות כלו׳ קיחה עצמית בהתמדה כי הנה האויל ספתים ההוא ספתח ספתיו לדבר בו ילבט וילפת ברצותו את הקלוח מלות מתמיד בה ומחזיק בתומו והאויל יכלם ויבוש על אשר התלוצץ׃ הולך בתום ילך בטח וגו׳ הנה אין לך עמל מכאיב ולער מתחולל בקניית גהינם שאינו נקנה בהסקט ובבטחה רק ביגון ואנחה כי עין בעין נראה בנאפי׳ ושודדי לילה אשר חייהם אינם חיים כי תלד שינה מעיניהם כי יחמו בתנור לבם בארבם וכל הלילה לא ישכב לבם ירוצו ויגעו יילכו וייעפו יתמששו חושך ולא אור באישון לילה ואפלה ובלכתם בדרך במחשכים נוקשו ונלכדו בהחפזם ומה גם אם ימצאוהו השומרים הסובבים בעיר שיכוהו יפצעוהו ויברח וימלט להציל ממות נפשו באימה חשיכה גדולה נופלת עליו כי מקול פחדים יחשכו כוכבי נשפו יובא בסגורים וילאה למצא הפתח דרך לנוס שמה עולה שמים יורד תהומות דרך גגים וחצרו׳ דולג מעל המפתן למטה לארץ משתכן ומערה נפשו למות וכל ישעו וכל חפץ לרשת משכנות גהינם ואף גם עקשים ונלוזים במעגלו׳ הנהגתם ומשאם ברשע ופשע ובעלי רכילות ולשון הרע ודומיהם חיי נער יחיו כי יבלו ימיהם בריב ומצה ובכל מעשיה׳ נגד פניהם מעקשים ותתחתים עד אין קץ קנגי למלין כי לא נקל הוא לרשת גהינם רק בעמל וכעס עד בלי די · אך אמנה לרשת משכנות חיי העולם הבא לא נפלאת ולא רחוקה בהסקט ובבטחה כי ילך בתם כי תקרה לפניו מלוה יעשנה וה׳ אלהיו יעזר לו יקרבו לידי זכיות ירחיקהו מן החטא יסר כעס מלבו כי יקללהו איש לא יעננו ידבר בנחת עם הבריות יאהב׳ יקבלם בסבר פנים יפות ויחיה כל ימיו שמח וטוב לב שאנן ושליו ובביתו ובחומותיו יבטח בדרך טוב עם אלו אם אנשים לא יצא אנה ואנה ודבר אין לו עם אדם לריב אתם והאיש הלזה באשר ה׳ אתו לא יירא מרבבות רעות המתרגשות כיה׳ יהיה בכסלו אשר לא כעקשים שיתעהו לנלי׳ צרות רבות ורעות כמלאי כי הולך בתוכם ועושה טוב

רלב"ג

אורח לחיים מי שהוא שומר מוסר במדותיו הוא דורך אל החיים הנצחיים והגופיים כי טוב המדות והתכונות יועילו לאדם בדברים המדיניים ויהיה מפני זה אהוב לאנשים והוא ג"כ מיישיר אל קנין שלימות המושכלות כמו שקד' ואולם מי שהוא עוזב תוכחת הוא תועה בדעותיו ותתעה זולתו מאורח חיים כי רבי' ימשכו לו להיות יצר לב האדם רע מנעוריו הנה הדובר' שקרים יותר מגונה מהכסיל ויותר מזיק וזה כי מכסה שנאה שפתי שקר כי שפתי השק' יכסו השנאה ויהיה זה סבה אל שלא יהיה נשמר מסוכנו ויפול ברשתו והוא' הכסיל יוציא מפיו הדברים והדבות ויהיה זה סבה של שישמר השכוא ממנו ולפי שזכר שני אלו שהאחד מדבר והאחר מעלים והמעלים הוא היותר מגונה באר לבאר שכבר ימנע' כל אחד שיהיה המעלים יותר משובח ואמר כי מי שירבה וגומר : ברוב דברים ואמר כי מי שירבה לדבר בפני הגדולים הנה לא ימנע בריבוי דבריו שלא יקרה לו פשע ושגג' כי לא יוכל האד' לכלכל במשפט ריבוי הדברים ואולם מי שימנע ספתיו מריבוי הדברים הוא משכיל ומללים בקניניו וביחוד הנה מי שידבר בשם ית' ראוי שיהיו דבריו מעטים כמו שבארנו בספר קהלת כי נבוה מאד מדרגתו ממנו : כסף נבחר · הנה לשון הצדיק הוא כמו הכסף שאין לו סיגים והוא מפני זה חזק הקיום וחזק מההפסד ואול' כפש הרשעים ולבם לא ישאר כי הם מעט ולא זכר לשון הרשעים כי אינם מוציאים בפה מחשבותם כמו שקדם : שפתי צדיק · הנה שפתי צדיק לא די שיחיו הצדיק אבל ינהיגו רבים ויכלכלו אותם כמו שירעה הרועה את הצאן ואולם האוילי' לא די שלא יועילו לזולתם אבל יביאו על עצמ' המות מצד חסרון דעתם : ברכת

משלי י

אֹרַח לְחַיִּים שׁוֹמֵר מוּסָר וְעֹזֵב תּוֹכַחַת מַתְעֶה׃ מְכַסֶּה שִׂנְאָה שִׂפְתֵי־שָׁקֶר וּמוֹצִא דִבָּה הוּא כְסִיל׃ בְּרֹב דְּבָרִים לֹא יֶחְדַּל־פָּשַׁע וְחוֹשֵׂךְ שְׂפָתָיו מַשְׂכִּיל׃ כֶּסֶף נִבְחָר לְשׁוֹן צַדִּיק לֵב רְשָׁעִים כִּמְעָט׃ שִׂפְתֵי צַדִּיק יִרְעוּ רַבִּים וֶאֱוִילִים בַּחֲסַר־לֵב יָמוּתוּ׃ ברכת

ל' וחד אורח חיים ר"מל' · ב' ורסן · ב' חד מל' כלי למעשהו · כ

תרגום

אוֹרַח דְחַיֵּי נָטְרֵי מַרְדוּתָא וּדְשָׁבִיק מַכְסָנוּתָא תָּעֵי׃ מַכְמִין בְּעִיל דְבָבָא סִיפְוָתָא דְשִׁיקְרָא וּמַפִּיק טִיבָא הוּא סִיכְלָא׃ בְּסוּגְאָה דְמִלֵּי לָא פָּסִיק חוֹבָא וּדְחָשִׂיךְ שִׂפְוָתֵיהּ שׁוּכְלְתָנָא׃ סָאמָא לִישָׁנֵיהּ דְצַדִּיקָא וְלִבָּא דְרַשִׁיעֵי מַחֲתָא׃ שִׂפְוָתָא דְצַדִּיקֵי רָעְיָין סַגִּיאֵי וְשַׁטְיֵי בַּחֲסִירוּת רַעְיָנָא נְמוּתוּן׃ ברכתא

שומר י' מ"ל וסימ' וישכם את הצאן על שומר · הנה לא ינום ולא ישן · שוא שקד שומר · שומר יי' את כל אהביו · ארח לחיים שומר מוסר · צנים פחים · שומר מצוה לא ידע · שומר הבגדים ד"ה · שומר הברית והחסד אל ימעט לפניך תנינא דנחמיה · וא' שומר ואת חותם : ונתקשי"נא בקד"מיתא טוב"א הי מנהו"ן מ טו'מר הברי"ת והח"סד מ"ל ובשמו"אל סימ' י"זלא בריר"נא הי מיניי"הו הו"א וכס"ד אתברי"ר לן מהספ' רים המדויי"קים ומספר"י המס"רה שנת"גלגלו אח"כ ליד"נא דהו"א שו"מר הברי"ת והחס"ד אל ימע"ט לפנ"יך תני"ינא דנחמי"ה :

רש"י

אורח לחיים השומר מוסר היא הדרך לחיים · ועוזב תוכחה מתעה את עצמו ואת אחרים : מכסה שנאה שפתי שקר · החנף שפתיו שקר ומכסה שנאה בלבו · ומוציא דבה הוא כסיל · לעז שיהו אנשים דובבין בו על חבירו : ברוב דברים ומושך שפתיו הוא המשכיל · ברוב דברים לא יחדל פשע · המרבה דברים מביא חטא : כסף נבחר לשון צדיק · שיודע להוכיח : לב רשעים כמעט · שאינו שומע לתוכחת צדיק ומדרש ר' תנחומא אומר על עדות הנביא שאמר שקרא על המזבח בבית אל · וירבעם אע"פ שיבשה ידו לא קבל תוכחה · שנאמר חל נא את פני השם אלהיך וגומר ולא לגלי ואומר ותשב ידו כבראשונה עובד ומקטיר לע"ז ורף בסיפכן : שפתי צדיק ירעו רבים וגומר · שרבים אוכלי' בזכותו ובתפלתו: ברכת

אבן עזרא

אורח · למלת חיים הוא שמירת המוסר · ועוזב התוכחת הוא מתעה אחרים · פ"א שומר מוסר ועוזב תוכחת מתעה שיוכיחנו לתעות ג"כ אורח חיים ופי' טוב מאד : מכסה · ברוב · שניהם דבקים · מכסה השנאה ומסתיר' בקרבו ספתיו דוברות שקר על השווי בעבור רוב דברים שידבר מוכיח להכלל לשכיח מן הדבה לא יחדל פשע הדבה כלומר אינו יכול להשיב מה שידבר ולהחדילו ותגלגלהו לפניו · וחושך ספתיו מדברי דבה הוא משכיל כנגד הוא כסיל : כסף · ככסף שמדבר דברים נבחרים נחשבות ככסף צרוף ונבחר · כמעט למוד מהם מעט · פ"א לב שנינו דעת פי' דעתם כמעט הוא נבחר הפך לשון צדיק : ירעו · מלשון מרעה כלומר ילמדו רוב בני אדם וחסר לב כנגד צדיק ואוילים כנגד רבים כלומר והאויל' בעבור איש חסר לב שיתעם ימותו טרם עת כלה : ברכת

ר' מנחם המאירי

אורח חיים וגומר · מוסר הוא התוכחת ואמר שהשומר תוכחת מוכיחיו נוטה לדרך חיים והעוזב את התוכחת מתעה ר"ל מתעה עצמו או אף אחרים עמו וגו' נראה לפרש מתעה המוכיחים ר"ל שהם מתרפלים בתוכחתו ויניחוהו למקרה סכלותו לעשות מה שלבו חפץ ולא יהיה לו מדריך בילות וישתקע בעבירותיו · ובדרך נסתר קרא הנה שלימות המדות מוסר ואמר שהוא דרך ושביל ומבוא לשלימות השכל שבו החיים והפדו ועוזב תוכחת מתעה : מכסה ונומר אמר שהשוכא את חבירו בלבו ומעלימה מזכו בדבריו הוא ענין שפתי שקר כדרך שאמר דוד חלקו מחמאות פיו וקרב לבו · ומוציא דבה הוא שמוציא על חבירו קול באיזה דבר מגונה או יספר בגנותו לכונת לשון הרע לא לכונת התרחק אחרים ממנו וזה שהספור בגנות המדות או בגנות בעליהן לכונה שיזכרו האחרים מהתערב עמהם ולישב במעמדם הוא ממה שראוי לכל מקנא לכבוד השם והכמנע מזה יקרא חנף אחר שיחרים בראותו כועל מגונה וימנע עצמו מהוכיח עליו וכל שכן אם ישבח בעל המדות המגונות אע"פ שלא ישבח פרטי פעליו כל שכן אם ישבחנו בפני אחרים עד שיתיך שבחיו ילמדו מדרכיו אבל מקום אחר שישבחנו כלל אף בינו לבין עצמו יקרא חנף שזה יהיה סבה להספיקו במעשיו כ"אמרו בפה חנף ישחית רעהו וכל שכן אם יתחבר עמו ויתמיד בחברתו וכל שכן אם ישבח גוף הפועל הרע או שיכסהו אבל ההרחקה בהוצאת הדבה הוא אם בהוצאת קול עליו בשקרות או בספור בגנותו אף בדבר אמת אחר שאין כונתו רק לגנותו לבד לא להרחיק שום אדם ממנו ויוחס עליו כזה שם כסיל כי יבא מזה לתחרות וקטטה ואולי ימשך לעצמו מזה היזק רב ובדרך נסתר רמז במכסה שנאה שפתי שקר ענין ויפתוהו בפיהם ובלשונם יכזבו לו וכן בפיו ובשפתיו כבדוני ולבו רחקו ממני והוא שיתפלל בפיו ובלבו יצייר לו גשמות או אחד מן הדברים המשוללים ממנו · ומוציא דבה רמז על מי שירחיב לשונו בהרבות עליו ית' תארים כי כלם דברים נמנעים ממנו ונאלמים מ'זתו לבראותיו · וכבר ידעת ענין ההוא דבחית קמיה דרבי חנינא אמר האל הגדול הגבור והנורא והאדיר עד אמר ליה סיימתיה לכולי שבחיה דמרך השתא האל הגדול הגבור והנורא אי לאו דאמרינהו משה ואתו רבנן ותקנוהו לא הוה אמרינן להו ואת סדרתיה לכולי האי · משל למלך שיש לו אלף אלפי דינרי זהב ומקלסין אותו בשל כסף והלא גנאי הוא לו · וכבר ידעת מה שפירש בו הרב המורה לדק כמה שאמר ומקלסין אותו בשל כסף כלומר שכחו במה שאינו מאותו המין · והוא אלהי ענין מורא תהלות כלומר שאנו יראים אף ההללו מצד התארים ובקושי הסירו בכללו תיבות שאמר משה רבינו ר"ל הגדול הגבור והנורא לדבר מעט כלשון בני אדם לתקוע בלבם אמתת מציאותו ית' ומלכותו על שלשה עולמות · ואל יקשה בעיניך ענין שלש עשרה מדות כי הם מצד לפעולותיו ר"ל המדות הבאות מצד הפעולות היוצאות מאתו לא שיהיו תארים לו חלילה והוא ענין הודיעני נא את דרכיך · ר"ל המדות הבאות מפעולותיך בהנהגת העולם שראוי לכל מנהיג לאחוז בכנסיותם וללכת בכתיבותיהם וכנמשך לדברים אלו איפשר לפרש בנגלה בענין מכסה שנאה שפתי שקר מי שמתחסד בעיני העם ובקרבו ארבו לכחש בעמיתו או לעבור עביר בסתר וכמו שאמרו לא תשא את שם יי'אלהיך לשוא שלא תהא מניח תפלין והולך ומתעטף בטליתו והולך ומרמה את הבריות ובתלמיד המערב העידו חד בר נש אפקיד גביה חבריה מולא דדינרי אתא תבע ליה וכפר ביה אמר לא לך היימנית אלא להלין דבריסך הימנית · וכבר אמרו כל העובר עבירה בסתר כאלו דוחק רגלי השכינה כלו' כאלו מצייר בשכלו העדר ידיעת השם והיא השנאה ברחוק ממנו ברוב דברים לא יחדל וחושך ספתיו משכיל עניינו שאף החכם אין ראוי לו להאריך יותר מדאי אף בדברי חכמה כי הלשון קרובה להכשל ועל צד רחוק שלא יכשל בהרבותו דברים כאמרם ז"ל כל המרבה דברים מביא חטא ויש מפרשים שהוא נמשך לפסוק שלפניו ר"ל מכסה שנאה ונומר · ולמה שביארנו בו תחלה בדרך הנגלה כלומר שהוא מתראה עמו כאוהב ומתכלל להמיתו או להזיקו ומוציא דבה עליו ואמר שאף כשיבא להתגלל מדבתו שהוציא עליו ברוב דברים של רצוי אע"פ שזה יקבל פיוסו ויתרצה אליו לא יחדל הפשע אבל המונע שפתיו מלדבר שום רע על חבירו הוא המשכיל והנשמר מלדבר רע כמאמר שומר פיו ולשונו שומר מצרות נפשו ולפי מאמר חכמי המוסר פירש וזולתי שהוא בא להזהיר האדם שאחר שמעלת האדם על שאר בעלי חיים אינו רק בדבור ראוי לו שלא ישתמש בזה החלק הנכבד בעניינים פחותים מגונים ברכילות ולשון הרע ודומיהם ובכלל זה רוב עניני הדבור עד שאחד מחכמי המוסר היה במושב חבירים והוא נודע אצלם בלשון מדברת גדולות ונכחו כל זה היה מתמיד בשתיקה ושאלוהו מה סבת שתיקתו עם שלמותו בדבור והשיבם חקרתי על אופני הדברים ומצאתים חלוקים על ארבעה פנים מהם דברים שתקוה תועלתם ותירא מאחריתם בהיות הדבור כבי"ד או תועלת לאחד וקלון או נזק לאחר · ומהם שלא תקוה תועלתם ולא תירא מאחריתם כענין כל שיחה בטלה · ומהם דברים שלא תקוה תועלתם ותירא מאחריתם והוא הוצאת דבה רכילות וכיוצא בהם · ומהם שתקוה תועלתם ולא תירא מאחריתם והוא הדבור בתורה ובתפלה ובמוסר ובחכמה והנמשך אחריהם כל עוד שאני במושב חברי ואשמע דבריהם אני בוחן מאיזה חלק הם ואם אמצאם מזה המין אענה אף אני חלקי ואם לא אמצאם מזה המין אחרים מהם ואמרו עליו כאן זה האיש בחכמתו עד שחסר שלשת רבעי הדברים · ועל זה פירשו ברב חלק הדברים לא יחדל פשע וחושך ספתיו מדבר בהם משכיל כלומר לא יוציא דבריו רק לתועלת והכה ברבוי שאר הדברים ימעט הדבור בתועלת ובדרך נסתר נראה שרמז גם כן על ענין הרחקת התארים וכבר ידעת מה שאמרו רב שאע"פ שעקר הכוונה בענין הרבוי כמו ורב שלום לרוב על פני האדמה וכמוהו לאלפים פעם יאמר על ענין חשיבות על כל רב ביתו קרית מלך רב ר"ל מלך נכבד והוא כאמר על דוד וכן רבתי בגוים רבי המלך וכבר פירשו קצת המדקדקים מזה ותשועה ברוב יועץ כלומר בחשיבות עצה · ואמר ברב דברים כהאריך אותו ית' בדבר חשיבות והגדלה לפי מחשבתך לא יחדל פשע כמו שביארנו בענין מורא תהלות או כפרש שהזהיר התלמוד מרוב התחכמות שלא לדרוש במופלא ושלא לחקור במכוסה וחושך ספתיו מהדבור בנסתרות משכיל : כסף נבחר ונומר · שני אלו הפסוקים נקשרים אחר שהצדיק והוא האיש השלם לשונו כסף נבחר והוא ראוי לדבר שדבריו באים נשוים ובישור ובנחת מאין אריכות ומאין הריסה ומבונה בהיות הכסף נבחר מאין סיג כדרך צרופה אמרתך מאד ואמר סדבוש

אבן יחייא

אורח וגו' כי האורח והדרך להשיג החיים הוא שמירת המוסר מהמוכיח · אבל עוזב התוכח' ואינו שומרו הוא מתעה מהאורח והדרך ההוא · מכסה וגו' והעוזב תוכחת הוא כסיל שמכסה השנאה שיש לו עם חבירו בשפתי שקר ושפתי חלקות כי בקרבו ישים אורבו · ואח"כ כשמתגלה יאמר' לחבירו בהוציאו דבה רעה עליו אשר לא חשב ולא עלה על לבו · ברוב וגו' כי אין ראוי להאמין בדברים טובים רק במעשים טובים · כי ברוב דברים לא יחדל פשע כי יהיה עניינו כעפרון שאמר הרבה ועשה מעט · וחושך ספתיו מלדבור משכיל כי אח"כ יעשה הרבה כאומרו מעט כאברהם הצדיק · כסף וגו' כי לשון הצדיק יהיה ככסף נבחר שכלו טוב ובכל אשר יוצא מפיהם יעשו · אבל לשון הרשעי' אינו כמוהו אבל הוא ככסף סיגים שיש בו מעט מן הכסף כן כלם וכ"ש לשונם · שפתי וגו' ושפתי לשון הצדי' שהו' ככסף נבחר ירעו רבים בהוכיחם אותם להחזיר למוטב כי הם טובים בעצמם ומטיבים לזולתם · אבל האוילים אפילו את עצמם אינם מטיבים כי לא ידעו ולא יבינו הדרך הטוב להיות' חסרי לב ולכן ימותו באות הזמניי' ובנסתרי' : ברכת

קב ונקי

אורח לחיים · לפי שאמר שהפעולות הטובות יביאו חיים לעולם הבא לפרט דרך אחד שהוא טוב ויושר והוא המוסר ואמר אורח לחיים להשיג החיים הוא שמירת המוסר · ומי שעוזב התוכחה מתעה מאורח החיים : הערה · א' הלב בכאן רמז לשם שהוא עשה לנו את הנפש הזאת ויגיל כאשר השכל ידבק בחכמה · והאסרמז לכנסת ישראל שהיא מידת מלכות שתיבש ותדאב כאשר ישראל רעים למקום : ב' ולדק"ה הציל ממות · וכתוב אחר אומר מי גבר יחיה ולא יראה מות · ומה שאמר ולא יראה מות היא כדרך כל הארץ : ר' חנינא אמר צדקה זו תורה שנאמר את האדם מדינה של גיהנם הנקרא מות : ג' רמז שהשם לא ירעיב מאותו התענוג הרוחני לנפש הצדיק : והות רשעי' · שהיא הנפש הנותן לו הויה ומציאות כדהפת ונטרדת מאותו האור כאומרו הנה עבדי יאכלו ואתם תרעבו שכלו רמז לאור השכינה : מכסה שנאה · הרצונים אנשים שהם שונאים את חביריהם בלבותם ובשפתי חלקות שים להם מעלימים השנאה ההוא כדרך בפיו שלום רעהו ידברו · וכלל בכאן שני מיני הדבור האסור הוצאת דברים שהוא אחד בפה ואחד בלב ועובר על לא תשנא את אחיך · וכן ההולך לבית חבירו לשמוע מה שמדבר מאחר ומספר לו כך שמעתי עניך שאומר על לא תלך רכיל ואלו נקראי' שפתי שקר · ואמר ומוציא דבה הוא כסיל · הוא המספר בגנות חבירו כדי לביישו ולהכלימו בין שיהא בגנות אמיתי וכ"ש כשהוא שקר נקרא מוציא דבה שלא כיון לתועלת אלא להכלימו ולצערו ולכן אמר שהוא כסיל לפי שעונו ידוע ובהכרח שיזיק לו העלובים ממנו · הראשון רשע נסתר והשני רשע מפורסם · ודבה כמו דובב שפתי ישנים שרשו דבב : ברוב דברים · לגנות האנשים שהם מרחיבים לשונם אפי' לתכלית טוב שפעמים רבות יתחייב מהדבור ההוא רע אפילו שיספרו אמת ויגידו עונות האיש ההוא : וחושך ספתיו משכיל · ע"כ החושך ספתיו מלהרבות בדבור כי אם לעת הצורך דבור מלומדם וקצר הוא משכיל · או ירצה והאיש אשר חושך ספתיו מהמרבה דבריו ומשתיק אותו הוא משכיל : כסף נבחר · יאמר לשון צדיק תדבר דברים נבחרים ככסף צרוף ונבחר : לב רשעים כמעט · מעט הוא נבחר כי לא נמצא בו דבר טוב · וי"מ כמעט רגע יספרו בלבם דברי צדיקים כי מיד יסורו מהם : ולא תחשוב · כי הצדיק יסתפק במה שהשיג מהשגה ומוסר אלא השפע האלהי אשר בו יעוררהו להשלים זולתו · והוא אומרו שפתי צדיק ירעו ויפרנסו נפשות רבות שילמדום דרכי חיים : והאוילי' אפי' לעצמם לא ישיגו אבל בחסרון שכל ימותו : ברכת

מנחת ערב

טוב בלי לאות ועמל קונה לו חיי העולם הבא וזה אמר הולך בתום אשר הוא מתמימי דרך ההולכים בתורת ה' אשר הוא ילך בטח כי לא יקרנו עמל וכעס אך עקש דרכי יודע ויכניע בעמלו ובמאורעות קשו' ורעות יתרגשו לו : קורץ עין וגו' חזר על מה שאמר למעלה בפסוק חכם לב יקח מצות ולא יחוס על המתלוצצים עליו ועל זה אמר כי קורץ עין כנגדי בקחתי מצות לרמוז לזולתי ולהתלוצץ עלי יתן עצבת לבו לעתיד בראותו אח"כ שאחזתי בם ולא ארפם וכ"ש אויל שפתים ילבט הדובר בפירוש כי הלא ילבט כי אני אלך בתום ואלך בטח מכל המתרגש ומה גם מקול דברים של הבל וריק ולא עליהם אסיב ידי מעבוד את ה' והוא ילבט באחרונה : בשפתי נבון הוא המבין דבר מתוך דבר מאשר יראה בעיניו דברי' המתרגשי' יראה את הנולד ובשפתיו יגיד אשר יקרה לפי שכלו באופן שתמצא חכמה [illegible] החסר לב להבין את אשר יקרנו [illegible] במעשיי כי התעתד לרע' [illegible] על פי מדותיך וכרהות החסר לב כי לא יפול מדבריו יזהר ויוסר כי זה לו כשבט מוסר והנה החכמים העומדים מנגד בראותם שבט לגו חסר לב בכל היוצא מפי הנבון יצפנו דעת ליותר גם המה מרעות המתרגשו' כן במקרה החסר גם הם יקרם אך החסר לב לא יקבל מוסר כי פי האויל עצמו שהוכיח הנבון ויחת כמאמרו פיו וכהם שגו הוא מחתה קרובה לומר מחתתי היתה קרובה מהליה לה בהבהלם' מסבות חסרון לבי בחסרון כמאמ' הנבון אלין או שיאמר כמתמי' האם מחתה קרובה שאכחם רעה ליזהר גם אנכי והולי לא תבא : הון עשיר הוא קרית עזו כאלו יש לו [illegible] כי כאשר [illegible] לה יאבד מעוז כנגלו ההון כי בהפרד הונו ממנו ישולל ממעוזו אך הדלים גם כי יחסר ממנו ממון [illegible] לא יהיה לו למחתה כי הלא מחתת הדלים הוא רישם לא סרון ממונם ואם לא יחת לא יקרא דל : פעלת צדיק לחיים וגו' · הנה משיל פעולת האדם אל עבודת וזריעת האדמה ותכלית הפעולת אל תבואת האדמה כי היא תכלית זריעתה והענין כי זה דרך הצדיק כי כל פעולתיו לש"ש שהשכל ויסתה כוונתו להיות ברית לעבודת ה' ומסגל לקיים מצותו ית' והשיקם בכל הספר אמר כי אין צריך לומר תכלית וכוונת פעולת הצדיק שהיא לחיים כי אם גם הפעול' עצמה

רשי

ברכת ה' היא תעשיר · ברכה שהוא מברכו : ולא יוסיף עצב עמה · אין צריך להתייגע להעשיר בו די : כשחוק לכסיל עשות זמה · עצת חטאה · וחכמה כשחוק לאיש תבונה · כלומר קלה היא בעיניו לעשות : מגורת רשע · מה שהוא ירא יבא לו דור הפלגה יראו לומר פן נפוץ ונפוצו כתיב · ויפץ ה' אות' משם · ותאות צדיקים יתן מי שבידו לתת : כעבור סופה ואין רשע פתאום בא עברת רוח סערה כבר הרשע ממקומו : תוחלת

רלבג

ברכת יי' היא תעשיר · האנשים המושגחי' מהש"י ולא יצטרך העשיר להיות יגע ועמל עמה כמו הענין בספר העשירים שיעמלו ולא יניח להם עשרם לישן וזה כי השם ית' הוא ייסיר עניניו כולם מצד דבקות השגחתו בו או ירצה בזה כי ברכת יי' היא תעשיר השכל האנושי מקניני החכמ' והנה זה העושר הוא באופן שלא יוסיף עצב עמה כי הוא נצחי וקיי' : כשחוק לכסיל · הנה הכסיל לא ינהג בחכמה עניניו ובמה שיתכוין לעשותו ולזה תהיה הגעת הפכו לו בדמיון מה שיתחדש מהקרי או מפעולת השחוק שא"כ מכוונו' לאותם התכליות ואולם לאיש תבונה תהיה עשות המחשבה כחפליהם כי בחכמה ישתדלו שתגיע מחשבתם אל הפועל ובסבות הכאותות : מגורת רשע · מה שיירא הרשע שיבא עליו מהרעות היא תבואהו כי לא יצילהו הש"י ממנה וזאת היראה והפחד היא הודע' מאולם השפע עליו מהש"י כמו שבארנו בביאורנו לספר איוב ובמאמר הד' מספר מ"ו ואולם הצדיקים לא די שיהיו נשמרים מאותן

ברכת יהוה היא תעשיר ולא־יוסף עצב עמה: כשחוק לכסיל עשות זמה וחכמה לאיש תבונה: מגורת רשע היא תבואנו ותאות צדיקים יתן: כעבור סופה ואין רשע וצדיק יסוד עולם: כחמץ לשנים וכעשן לעינים כן העצל לשלחיו: יראת

ברכתא דאלהא היא מעתרא ולא ניוסיף כיבא עמה: כד גחיך סכלא עביד עבידתא וחכמתא לגברא דמתבין: חריצותא דרשיעא היא אתיא ליה ורגתא דצדיקיא תתיהב להון: היך דיעבר עלעולא היכנא נעביר רשיעא וצדיקא שתאסין בעלמא: היך חומצא לשיני וכתננא לעייני היכנא שליחא עטלא למשלחוי: דחלהיה

ג' י' כ"ס · ג' חד חס' · ב' חד חס' · ב' חד חס' הנהרים · ל' זחד בחמץ

יוסיף ה' כתיב יסיף וסימ' בישעיה סי' כ"ט : לעינים דא' כולו קמוץ וא' חציו קמץ וחציו פתח וב' פתחין וסימ' וכי תאוה הוא לעינים · ומתוק האור · כי האדם יראה · וכעשן לעינים · קדמא חציו קמץ בתרא כולו קמץ שארא כולן פתחין :

אבן עזרא

ברכת יי' · שיתן לצדיק היא תתן לו עושר · ולא יוסיף השם עצבון לצדיק עצב עם הברכה והפך זה בעצבון תאכלנה והברכה להוסיף טובה והמארה חסרון : כשחוק : זמה · היא מחשבת הרעות פירו' כשחוק שהוא נקל לכסיל לעשותו כן מעש' הזמה נקל בעיניו · והחכמ' לאיש מבין כי היא תשמרנו מעשות זמה על כן חפץ בה · פ"א בחכמה לאיש תבונה כן ישיש הכסיל לעשות זמה : ותאות צדיקים · להשמיד הרשעים · יתן השם והעד הפסיק הבא אחריו : כעבור סופה · מהרה כן יעבור רשע פתאום ואיננו · והצדיק חזק לנצח כיסוד עולם שלא ימוט : כחומץ · שתולדתו קרה ומשחית השנים או כעשן שתולדתו חמה ומשחית העינים כן העצל משחית ענייני השולחי' אותו לעשו' מלאכת' וראוי לאדם להפרד מחברתו : תוס'ף

הרעות אבל יתן להם הש"י מהטובות מה שיתאוו מהם : כעבור סופה · הנה הוא כשתעבור סופה תעבור על הרשע להשחיתו כאילו הוא סבת עבור הסופה לתכלית שתשחיתהו ואולם הצדיק הוא בהפך כי הוא יסוד עולם וסבת קיומו ושמירת מהפגעים כאמרו ימלט אי נקי : כחומץ לשנים וגו' · הנה כמו שהחומץ לשני' שהוא מכא ב אותם מאד וכמו העשן שהוא מזיק לעינים כן העצל מכאיב לב שולחיו מפני היות תולתלם תמוסכה : יראת

אבן יחייא

ברכת וגו' והצדיק הרועה לזולתו לא די שיזכ' לחיים הנצחיים כי גם יזכה לשמחת החיים הזמניים כי ברכת ה' תעשירהו ולא יהיה עושר שמור לבעליו לרעתו · ושיהיה כנהל להון איש רע עין אשר לא ישלטהו אלהים לאכול ממנו כי לא יוסיף עצב עמה עם הברכה ההיא · כשחוק וגו' והסבה שהאוילים בחסר לב ימותו · הוא להיות עשיית הזמה לכסיל דבר נקל כשחוק וזה כי העובר עביר' שנה בה נעשה כהית' לו · וכמאף אשה חסר לב והוא משחית נפשו · מה שהחכמ' הוא נקל כשחוק לאיש תבונה בעל מעלת התורה ולכן בשפתיו ירעה רבים · מגורת וגו' הפחד והמגור שהרשע בעל הזמה שהוא מפחד מבעל האשה וקרוביה ומהעונש האלהי היא תבואהו · ותאות צדיקים המבקשים לרעות זולתם בדרכי יושר יתן הכותן האמיתי · כעבור וגו' ויהיה תכלית הרשע כי כעבור סופה בפתע פתאום כן יעבור הוא ואיננו · אבל צדיק הוא כמו היסוד לעולם שהוא קיים ונצחי · כחומץ וגו' וסבת אבדת הרשע הוא לעצלותו לבלתי שמוע בקול מלחשי' מהמוכיחים בדבריהם הכעימי' כי כחומץ לשנים וכעשן לעינים שהם שני דברים מקהים השינים ומסמי' העיני' כן הוא העצל לשולחיו כי דבריהם הם אליו נגדיים והפכי' במדרגת נגדיות והפכיות החומץ לשני' והעשן לעינים : יראת

ר' מנחם המאירי

שדבורו ראוי וצרי' למו שפתי צדיק ירעו רבים ר"ל שינהיגו אותם' ורבים פירושו עם רב או פירושו נכבדים ואמר על כסף נבחר לשון צדיק לב רשעים כמעט כלומר מעט ישיג שכל' מהם ולב בזקו' שכל ואצלו לפרש שהוא דבור בלתי נשלם ונסמך על המבין כמו כי כל האנשים הרואים את כבודי וכו' · אם יראו את הארץ וכו' · השותים במזרקי יין לא תעטרי אחרי מתי עיד וכן הנה ולב רשעים כמעט שהם משפכים דבריהם ומשחיתים אותם ועל שפתי צדיק ירעו רבים אמר ואוילים בחסר לב ימיתו כלומר בחסרון שכל או הוא תאר ופירושו בסבת חסר לב כלומר בסבת המלמד אותם לבלתי הועיל הפך לשון הצדיק ובדרך נסתר אמר כסף נבחר לשון צדיק ושומר פיו ולשונו בהרחקת התארים ודומיהם ולב רשעים כמעט על הדרך שהתבאר בנגלה ושפתי צדיק ירעו רבים רומז על השפעת חכמתם כענין ודעי אתכם דעה והשכל : ברכת יי' וגומר · הערה למשתדל בקנין העושר שבראותו עצמו מצליח לא ייחס הדבר להשתדלותו רק למי שנתן לו כח והערת רצון בה בתלותו שסדר עניניו על אופני הצלחה כמו שכתוב בתורה השמר לך פן תשכח את יי' אלהיך פן תאכל ושבעת ובתים טובים תבנה וישבת ובקרך וצאנך ירביון ורם לבבך · ואמרת בלבבך כחי ועצם ידי עשה לי את החיל הזה · וזכרת את יי' אלהיך כי הוא הנותן לך כח לעשות חיל ועל זה אמר ברכת יי' כלומר הברכה וההצלחה הבאה מאתו היא תעשיר ולא יוסיף עצב עמה אמר לשון יוסיף כי ברכה לשון תוספת הפך מארה שהיא לשון חסרון כלומר שכל שאין בה הצלחה מאתו ית' לא יוסיף בתוספתו עמל אבל יבואהו עניניו במנוחה ובדרך נסתר ברכת יי' רומז על השלימות האחרון והוא העושר והכבוד הנצחי המזוקק בלא שום סיג ובלא שום עצב ואמר לשון יוסיף כי השלימות בא בתוספת מדרגה אחר מדרגה ואמר שבתוספת האחרון לא יתערב בה שום סיג ובלא שום עצב : כשחוק וגומר · זמה יאמר לפעמים על מחשבה כמו זמות אולת חטאת ר"ל המחשבה בענין האולת תביא לידי חטאת · ופעם תאמר על המיאוף בפרט כמו שנאמר תמיד על עריות זמה היא · ופעם תאמר על דרך כלל על כל מעשה רע כמו זמות יעץ והכל יוצא ממקום אחד והוא ענין המחשבה הן לטוב הן לרע וכל אחד מתבאר לפי מקומו ואף אנקלוס תרגם באותם האמורים בתורה עצת חטאין וכן הלועזים לועזים אותם שם כדרך שלועזין באולת נבלה · והנה לפי עניכו באמר על כל מעשה רע ואמר שהכסיל נקל בעיניו לעשות העבירה בשחוק והשתעשעות ולא יביט לאחרית כי ערב לאיש לחם שקר ואחר ימלא פיהו חצץ · וחכמה לאיש תבונה מתחכם בענין ומבין לאחריתו ושומר מצרות נפשו · ויש לפרש זמה מענין מחשבה ואמר שהכסיל תכף שיעלה דבר אחד במחשבתו ממהר לעשותו והוא לו כשחוק הבא לאדם בלא סבה רק על ידי איזו מחשבה · אבל איש תבונה מתחכם בענין ומבין לאחריתו ושומר מצרות נפשו וכל אלו הערות מדיניות צריכות מאד להכנסת האדם · ובדרך נסתר אמר שהכסיל מיקל על שלימות המדות שהוא יגיע לשלימות השכל על חסרון מדותיו וזה אצלו כשלון ונובה רוח אבל איש תבונה הנכסף להגיע אל השלימות הוא מדקדק במדותיו ומשתדל להשלים עצמו בהם תחלה · וכבר ביארנו באלה תכמה שהיא מונחת לפעמים על מדות האדם והנהגותיו הישרים חכמה וכן בכל דבר שאדם מתחכם עליו גם בדברים המלאכיותיים · וכל אשה חכמת לב : מגורת וגומר · כראה שהוא נמשך עם פסוק שלפניו כמה שאמר שהרשע נקל בעיניו עשותו הזמות ואין ספק שאחר שעשאה הוא מתירא מן העונש אם מצד בני אדם אם עונשה מסורה להם אם בעיניהם תירוי · ולכן אמר מגורת רשע היא תבואהו ואמר ותאות צדיקים יתן כלומר וכן בהפך מה שהצדיק מתאוה ומיחל במעשיו השם יתן לו כחפצו וכן בנסתר אחר שיתפתה הרשע בעבירות על סמך שלא ימנע על זה משלימות השכל ויגיע אליה לטוב ולא יוכל מרוב הפתעו בהנהגותיו הרעות כלומר כמאמר היהפוך כושי עורו וכמר חברבורותיו גם אתם תוכלו להטיב למודי הרע ואז יכיר בחסרונו ויירא מן המות הנצחי והיא תבואהו ותאות צדיקים שהיא החיים הנצחיים יתן והוא שסמך לו על אחריו : כעבור וגומר · שביארו לפי הנגלה שהרשע יאבד קל מהרה כעבור סופה והיא נשיבת סריחות והסערות שמניעים הדברים קל מהרה כאמרו כמוץ גנבתו סופה וכמלא שלא יוכל והצל עצמו מן הסבות מצד העונש והצדיק יגין אף בעד אחרים והוא לאחריב כיסוד לכותל ועולם רומז על כל ימי חייו כי עולם יאמר על פנים רבים פעם יאמר על המניעות כלו עולם חסד יבנה וכן פירשו רבים אל עולם רומז על חלק מן המציאות ופעם על עולם כלומר אדון כל המציאות ומתח זרועות עולם שהם זרועות ועמודים לעולם כיסודו' ופעם על הזמן הנצחי ימלוך יי' לעולם · ופעם על חלק זמן אריך כענין כי מעולם סברתי עולך שפירושו מזמן רב ואם לזמן קצר כשיעור חיי האדם או קרוב לזה לעולם בהם תעבודו ועבדו לעולם וכן הנה יסוד עולם ר"ל כל ימי חייו · ויש מפרשים יסוד כמו חוזק כלומר שהרשע רוח קימעא שוברתו ר"ל שבמעט צרה יכלה כחו והוא ענין כעבור סופה והצדיק לבו חזק למלאות מרעתו שכל עניני העולם הזה הכל · ובדרך נסתר אמר שהרשע ישולח למקרים ויכלה כעבור סופה שאין לה שום השארות אחר עברה כן אין להם תקוה ואחרית והצדיק יסוד עולם ר"ל כנצחי עומד לעד · כחומץ וגומר · הערה מדינית שלא ימסור האדם עסקיו רק לחריץ ולזריז לא לעצל שאם ימסרם לעצל לא די לו שלא יועילוהו אבל יזיקהו והוא כחומץ לשנים שהוא סבור מצד שהוא טוב בקצת חליי השן שיהיה גם כן טוב והוא מזיק וכן כעשן לעינים שהוא סבור ליהנות בחומו והעשן מזיק לו יותר מהנאתו · ובדרך נסתר רמז אל החכם השלם שמטבעו להשפיע מחכמתו לזולתו ומצודרו להשתדל בזה התלמיד ההגון ויקרא הרב שולח כדרך להשיב אמרים אמת לשולחיך והתלמיד יקרא שליח וכשיזדמן לו תלמיד מתנהג בחריצות לא שיהיה עצל ולא שיהיה כמהר אבל חרוץ ימקבל החכמה בזריזות ובחריצות ומתבונן בה ובסודותיה ומכסה מהם הראוי להסתירו אז יהיה המשלה בהשיג בו המכוון ועל כיוצא בזה נאמר בזה הספר כצנת שלג ביום קציר ציר נאמן לשולחיו ונפש אדוניו ישיב ודמה החכם השלם ליום קציר לשתי סבות האחת בהגיעו לסוף שלימותו כעת הקציר · והאחרת כי יבער רוב השפע בלבו כחום הקציר וכמו שצנת שלג מביאה החום הטבעי כן כשימצ' תלמיד כאות ומקבל ומשכיל יביאהו לחומו והוא אמרו ונפש אדוניו ישיב ר"ל יניח מלשון בשובה ונחת וכמוהו לדעת רבים משיבת נפש וכשיזדמן לו עצל ובלתי כאות לא די לו שלא תנוח בו דעתו ולא יתקרר חומו אבל יחדש לו כהות בעיני השכל וקהוי בשנים ותפש השנים להיותם אחד מכלי הדבור לצורך שלמוד · ובמדרש חזית אמרו שכיך כעדל הקצובות מלין קליבין כלומר דברים מחותכים ומסודרים וכאותים בלשון הלמוד : יראת

קב ונקי

ברכת ה' · כשהשם שולח ברכה לאדם היא תעשירנו ובלא עצב ועמל יבוא אליו העושר בכח הברכה · וי"מ עצב לשון דאגה · ר"ל האות שזה העושר בא מאת השם שבעליו שמחים ונהנים ממנו לא כמו הגנבים שהם עכברים דסכיבו אדיכרי : כשחוק לכסיל · נקל ושחוק לכסיל עשותו זמה ופועל מגונה שההרגל בדבר שב לטבע וכמו שהזמה נקל בעיני הכסיל כן החכמה נקל לאיש תבונה · או ירצה הכסיל ישחוק ממי שיחשוב בעצת הדבר קודם שיעשנה אבל איש תבונה יחשבהו לחכמה כי העצה תייסר הדברים : מגורת רשע · הפחד שהרשע מתפחד מהבריות היא תבוא עליו : ותאות צדיקים יתן · שהצדיקים יתאוו מפלתם של רשעים · או יאמר שהרשע יגזול כל הכסי העולם ומתכלל שהוא יפחד מהדלות לכן אמר מגורת רשע ופחדותו שהוא הדלות תביאנו ולפי שהצדיקים הם שלומים ממוגים עם כל הבריות התפלל יהי רצון שתאותם ישלי' השם · וביאר תכלית הרשע שהוא דומה לרוח סופה וסערה שיאבד במהרה כמו שיאבד רוח הסופה והצדיק חזק הוא כמו היסוד שאינו זז מקיומו עד עולם : כחומץ לשנים · רצה להסיר ד' סבות מונעות האדם מהשגת שלמות · הא' עצלותו ואמר כחומץ לשנים וכעשן לעינים שיזיק להם מאד כן יזיק העצל לשולחיו כאשר לא ימהר שליחותם כי הרבה מלכים ושרים שולחים הנה והנה לבקש עזרה מאוהביהם להלחם עם אויביהם · וכאשר יאמר פעמים תתחזק המלחמה עליהם ויגברו האויבים בהם יתחייב שהעצלות מדה מגונה מאד : יראת

הרע ומה גם שיש לו לירא ממשא מלך ושרים כשרואים שיש לו שדות הרבה וגנות ופרדסים גדולים והם משערים הכנסתו ומרבים עליו ומוסיפי' מגדה בלו וכדומה ומה גם ידאג שלא יעלילו עליו כי יתנו בכיסו עינים · משא"כ אם יש לו שדות מעוטים וקטנים וה' נותן לו ברכה במכונס שהמקום שעל פי הטבע יעלה עשרה כורים יברכהו ה' במאה וממאה לרבבה א"כ אין כאן נשיאת עון ועושרו מתקיימת כי אין לו שם בעשר שאין זה מפורסם לכל וכמ"ש ז"ל אין הברכה שורה אלא בדבר הסמוי מן העין וכמו שמצינו ביצחק שמצא מאה שערים ויברכהו ה' א"כ לא לבד שברכת ה' היא תעשיר שיעלה ברכתו לראשו מעלה מעלה אף גם שברכתו בטמון ולו לבד יהיה הדבר ולא יוסיף עצב עמה כאשר תוסיף העצבון היא בגלוי : כחומץ לשנים וגו' הנה העצל קשה להתחיל ללכת בשליחות ואחרי לכתו קשה לשוב באופן שמקשה שני משלחו טרם ילך והוא בחומץ לשנים וגם יכלה עיניו מיחל עד שובו וזה וכעשן

מנחת ערב

עצמה קונה איכות ורוחניות להקנות לו חיי העולם הבא הך הרשע אין צריך לומר הפעולה כי אם גם התבונה והכלית הפעונה היא לחטאת כי הלא יאכל למלא בטנו ובמשגל למלאות תאותו ומזה ימשך לו חטאת לחטאה אחרי תאותיו וזהו תבואת רשע לחטאת:

מכסה שנאה וגו' הנה בנעלבים שתי מדות יש מרוב כעסו יוצי' דבה להנק' משכנגדו ויש שאדרבה מכסה שנאה באמור לו הלא שמעתי עלבוני לא שמתי לבי ועודני מחזיק באהבתך והנה שני אלה כאחד רעים אמר כי הראשון קשה מהשני כי הלא מכסה שנאה כל רעתו אינו רק היות לו שפתי שקר הדוברות שיאהבהו ולא כן לבו אך אחר הח"לו לכבוש יצר לבלתי ענות רעה תחת רעה יש תקוה ליתקן אך המוציא דבה זולת השקר הוא כסיל וחוטא שנכנס בו רוח שטות שתקונו קשה כי הלא ברוב דברים שישוב ויאמר להתנצל מהדבה אשר הוציא או לאמר ששקר כיזב בדבתו לא יחדל הפשע אשר עשה ומה גם אם רבו השומעים וישימו לב אל הדבה כי מי יסירנה מלב' באופן שלא יתוקן ע"כ אבזור אומר כי חושך שפתיו מלהוציא דבה מחמת שנאה ומלדבר אשר לא טוב הוא משכיל רואה את הנולד שלא יוכל לתקן עותתו אח"כ בעת שלו' וטוב לגבר בעת מלחמה יעכב כלי זעמו ויחשוך שפתיו ויניח מקום לעת שלום כי אשר שפך כאש חמתו ונבע עד לב עמיתו במלחמתו לא יכבנה בשלומו:

ברכת ה' היא תעשיר וגו' הנה אז"ל על פסוק כי בגלל הדבר הזה גלגל חוזר בעולם ומי שהוא עשיר אפשר שמצד המזל יענה כשיתגלגל הגלגל וכמ"ש ז"ל לעולם יבקש אדם רחמים שלא יבא למדה זו של עניות שאם הוא לא בא בא בנו ואם בנו לא בא בן בנו בא שנ' כי בגלל הדבר הזה גלגל חוזר בעולם · ואמנם אם העושר בא לו מברכת ה' ע"י קיום תורה ומצות שנ' בו כמה ברכות ברוך אתה בעיר וכו' שם נאמר והיית רק למעלה ולא תהיי' למטה והכוונה אע"פ שתהי' למעלה לא תדאג מירידה כי ה' שודד המערכות כבימ"ש עושין רצונו של מקום אינם כתוני' תחת המזל · וז"ש ברכת ה' היא תעשיר ולא תוסיף עצב עמה כי אין לך לירא מעצבון שתבא למטה כשאתה בגרם המזלה אלא והיית רק למעלה · או ירצה במ"ש ז"ל על פסוק עשר תעשר עשר בשביל שתעש' וגם נאמ' כאמר להביא ברכה אל ביתך · והנה כשאדם עשירים בו עצבות מעין

הגירם

רשי

תוחלת צדיקים שמח' · סופה מתקיימת ושמחים : ותקות רשעים תאבד · כי לא תבוא : מעוז לתום דרך ה' ומחתה היא לפועלי און · שאינן הולכין בה והיא כפרעות מהם : צדיק לעולם בל ימוט · כשהוא מט אין מטתו מיטת עולם כי יפול וקם : פי צדיק ינוב חכמ' · ידבר לשון ניב שפתים : שפתי צדיק ידעון רצון · יודעים לרצות ולפייס את בוראו ויודעי' לרצות את הבריו' ולהטיל שלום ביניהם : בא זדון ויבא קלון · ואת צנועים חכמה תבא חכמה : תומת

רלבג

יראת יי תוסיף · לאדם ימים על ימיו הקצובים כי מצד דבקות השגחת הש"י בו ינצל מהרעות אשר סודרו לו שהם סבות מיתתו קודם עת הבלוי הטבעי ואולם הרשעים הנה שנותם תהיינ' קצרות ולא יגיעו אל העת המוגבל להם כי רוע בחירת' ימיתם בלא עתם : תוחלת הצדיקים היא החיים הנצחיים והערבים אשר הם תכלית השמחה אשר אין לשמחו' הגופיות שום יחס אליה כמו שביארנו בא' מספר מלחמות יי' ואמנם תקות הרשעים היא קנין חפצי הגוף מהקניינים והשמחות הגופיות וכל זה כלה ואובד : מעוז לתם · הנה המישרים אורחותיהם אל התמימות תהיה להם דרך יי' במעלת התור' מעוז וחוזק לשמור דרכם אשר יכונו ההליכה אליה כי בזה ישלם להם באופן שלם מה שיכוונו אליו מהתמימות ואולם לפועלי און תהיה דרך יי' למחתה כי היא מתנגדת בתכלית מה שאפשר למה שיכוונו אליו מהשקר והעול והחמס : צדיק לעולם בל ימוט · הנה לעולם השגחת הש"י על הצדיק לא ימוט לעולם ר"ל כל ימיו ולא ימעדו קרסוליו אך יתקיים במקום שהוא בו מהארץ לא יגלה משם למקום אחר ואול' הרשעי' לא ישכנו ארץ כי הם זמן מועט כי מפני רוע פעולותיהם יהיו להם שיגאים רבי' או ירצה באמרו לא ימוט לעולם תוך הזמן הנגזר לו לחיות לא ימות כטעם אמרו את מספר ימיך אמלא ואולם הרשעים לא ישכנו ארץ הזמן המוגבל להם כי שנותם תקצורנה : פי צדיק · פי איש הצדיק בדעותיו ידבר חכמ' שהיא דבר קיים ונצחי ולא יפסק עמה הדבור כי האח' מעיר לעצמו מסכים מכל צד ולשון איש ההפוכות והוא הטועה ואומר כזב בהתחלות הנה תפסק לשונו אם לא יסכים לדבריו מה שנמנא מזה אחר ההתחלות : שפתי צדיק ידעון להשיג רצון מהאנשים כי דבריהם נאותים וערבים להם ואמנם פי הרשעי' הוא בהפך כי הוא לא ישיג רצון אך תהפוכותיו וכעס כי דבריו הם קשים ורעי' או ירצה בזה כי שפתי צדיק בדעות ידעון להשיג מה שהיה הרצון בנמצאות הטבעיות אשר יחקר בהם בחקרה בסבותיה' למה היו בזה האופן ואולם פי הרשעים בדעות אשר יטעו בהתחלות לא ידעון הרצון בדברים אבל יאמרו תהפוכות וכזבים : מאזני · הנה תועבת יי' מי שישקול הדעות במאזני מרמה והוא אשר לא ידע להזהר בעיונו מהדברים המטעים כי זה ממה שיביאהו לטעות טעות גדולות יביאו להריסה גדולה חזקה ואמנם רצונו הוא שישקלו אותם באבן שלימה שלא תשא תוספת ולא חסרון וזה אמנם יהיה בשמיר' הדרכים והסדרים אשר ייסירו האד' לשמרו מהטעות בעיון : בא זדון · הנה כשבא איש זדון והוא הרשע בדעות אשר יהרס לשפוט בדברים בזולת עיון הנה בא אחריו קלון ובושת כי לא יסכים המציאות למה ששפטו אותו מזה ואמנם האנשים הצנועים שלא יהרסו לעלות לזאת המדרגה כי אם אחר ההצנעות הראויות ובדברים הראויים הנה תמצא אתם חכמה :

משלי יא

דחלתיה דאלהא תיוסף יומתא ושני דרשיעי נזעין: סבריהון דצדיקי חדותא וסבריא דרשיעי נאבד: מעשנא אורחיה דאלהא לתמימי ושיציא נהוי לאלין דעברין עוותא: צדיק לעלם לא נזוע ורשיעי לא תקוועדון בארעא: פומיה דצדיקי מודעיה חכמתא ולישני הפיכו נתפסיק: שפותיה דצדיקא ידעון צביונא ופומהון דרשיעי מהפיך: מסאבא דניכלא מרחקתיה דאלהא ובמתקלא תריצא צביוניה: היך דעלא זידונתא עלל צערא ולאלין דצניעין חכמתא:

יראת יהוה תוסיף ימים ושנות רשעים תקצרנה: תוחלת צדיקים שמחה ותקות רשעים תאבד: מעוז לתם דרך יהוה ומחתה לפעלי און: צדיק לעולם בל ימוט ורשעים לא ישכנו ארץ: פי צדיק ינוב חכמה ולשון תהפכות תכרת: שפתי צדיק ידעון רצון ופי רשעים תהפכות:
א מאזני מרמה תועבת יהוה ואבן שלמה רצונו: בא זדון ויבא קלון ואת צנועים חכמה:

המת
תמימותא

ורשעים ז' וסי' נמסר בספרא סיף סימן ב': ולשון ה' וסימ' נמס' ביהושע סימן ז': ידעון ד' וסימ' אחל גדלך דיהושע · כל תפלה כל תחנה דמלכים · אתה תשמע השמים בתרא דמלכים · שפתי צדיק ידעון רצין דסיפרא:

אבן עזרא

תוסיף ימים · כי ימי האדם אינם קצובים רק הם כפי הטבע והטבע יתגבר ויעמוד כפי המעשים הנכונים והעד למען יאריכון ימיך ומה שאמר את מספר ימיך אמלא הם שיוכל לחיו' כפי טבעו כי הם במספר : תקצורנה · מהזמן שיוכלו לחיו' כי השם יחליש כחו או ימיתם על ידי פגע ומקר' בעבו' שאינם יראים ממנו : תוחלת צדיקים · שהם מיחלים לראות מות הרשע סוף תוחלתם תביאם לידי שמח' מהם במותם · ותקות רשע להאביד הצדיקי' תאבד התקוה והוא מפורש בפסוק הבא : מעוז לתום · תאר על משקל לחם חום או הלמ"ד כמו בעבור והוא שם דבר · דרך יי' מצותיו · ומחתה הוא הדרך שיחת אותם בסביל שיעזבוהו שנ' צדיקים ילכו בם ופושעים יכשלו בם : צדיק · לא ימוט לעולם בבא הצרות או אחרי מותו ישאר זרעו שנא' וצדיקים ישכנו ארץ · ורשעים יאבד זכרם וזרעם : ינוב · מענין תנובה פי' יתן תנובת החכמה וניב שפתים כענין תבואת שפתיו ישבע וכמוהו בין אחים יפריא יתן פרי ולשון דוברות תהפוכות תכרת שפתם : ידעון · לדבר רצון · ופי רשעים ידע לדבר תהפוכות : בא זדון · אשר איש והנה בבא איש זדון יבוא קלון שיקלה לבני אדם · ואת צנועים ועם הצנועים חכמ' שיסבלו הקלון ולא יענוהו והצנועים הם המתביישים מעשות זדון כמו והצנע לכת : תומת

מנחת ערב

הגורם הגורם כליון שיכלו עיניו מיחל כן העגל לשולחיו : או יאמר כי הנה החומץ או מאכל הנעשה בו דאית ביה קיוהא יעשה לאכול ויהב' לגוף האדם ומה גם בימי פרב ושמש אך על פי דרכו טרם הגיע ההנאה פנימה יקהה השנים מדי עברו ולא ימים האיש על הפסד המקריי כנגד שכרו העקרי והיה אפשר יאמר איש כי כן יקרה לעצל שיעזב את משלחו ויקהה את שיניו טרם עשות חפצו אך אח"כ יפיק רצונו ויעש שליחותו ויהנהו בעצם אמר כי לא כן הוא כי אב' בחינות החומץ אין לעצל רק האחת המתיחסת אל השני' וז"ש כחומץ לשנים אך לא כחומץ אל הגוף שיהנהו אח"כ כי זה אינני כי גם שליחותו בלתי מועיל על דבר באחרונה ויאר דבר בלתי מתוקן ואל תאמר כי גם כי לא ייטיב הטבה עצמית ופנימית כהזנת הגוף אך לא יעבור ממנו הנאה מה דרך משל כעשים לאש אשר יתם לאדם מבחוץ שהיא הנאה חיצונית וידמה זה למתחמם נגד האור שיחם לו אך על פי דרכו מעלה עשן לעיניו ויסבול מקרה היזקו כנגד התחממו כן נאמר שיסבול איש מה שיצר לו מעצלות העצל בשליחותו לעומת מה שיקבל הנאה מה מהשליחות כי גם זה אינני שלא יהיה לו ממנו רק בחינת העשן לעינים אך לא בחינת האש לגוף אשר יחם לו כי גם הנאה חיצונית איננה מהעצל לשולחיו :

תוחלת צדיקים שמחה ע"ד שאז"ל שישראל מצפין לגאולה והמיכין מצפי' לגאולה והוא משל לעטלף ולתרנגול שמצפין לאור' א"ל תרנגול לעטלף אני מצפה לאורה שהיא שלי ואתה למה לך אורה כדאי' בחלק הרי שתוחל' צדיקים היא שמחה כי עליך יזרח כבוד ה' ותקות רשעים שהם מצפי' לאורה תאבד כי עליהם נאמר כי הנה החשך יכסה ארץ הרי שתקותם לאבדון : מעוז לתום דרך ה' ירצה מה שהוא מעוז ומחסה לאיש תם וישר להחזיקו ולהעמידו על קו השלמות לבל ימוט ממנו איננו משום סבה אן פניה חצונית אלא דרך ה' להיות הדרך הזה דרכו ית' אשר הוא תכלית הטוב זה יספיק לו להחזיקו במעוזו ובשלמותו הא"מנ' לחסרי הדעת ובלתי שלמים ופועלי האון המעוז שלה' שיותן בהם התאמצות להתרחק מן הרע ולהתקרב אל הטוב איננו היותו דרך ה' שהוא הטוב במה שהוא טוב אלא המחתה אשר אלקי' מגיר מסביב כי יראו המה ויפחדו מן היסורין : מאזני מרמה וגו' הנה דרך עושי ... במשקל להעלי ערמומ' לבל יודע לבני אדם ... גדול עליהם אי... הבריות ואינם שמים על לב כי ה' רואה ויודע באופן שאינ' משוה כבוד ... עבד

ר' מנחם המאירי

יראת יי' וגומר · זו הערה תוריית מייעדת בגמול ועונש להודיע שבקיום דרכי התורה והמצות יוסיפו ימים כאמרו בקצתם למען יאריכון ימיך והפך להפך ולענין הנסתר כמו ביראת יי' על שלימות המדות ובהתגדלו עליהם מימי עלומיו יצליח וימהר בימי השלימו' וארכו ימי שלימותו שהם נקראים ימים באמת והפך להפך : תוחלת וגומר · גם זה הערה תוריית לומר שהצדיק יגיע למה שתוחלתו עליו וישמח בה ותקות רשעים תאבד ולענין נסתר רומז על החיים הנצחיים שהצדיק מיחל להם ותקות רשעים תאבד אין להם תקוה ואחרית והוא גם כן ענין הפסוק שלאחריו והוא מעוז לתום דרך יי' ומחתה לפועלי און · מלת תום הנה תאר וכמוהו לחם חום שהוא כמו חם · וכן המגלינ שיר על עז כלומר שדרך יי' ר"ל קיום החכמה והתור' מעוז ומבצר להם ומחתה לפועלי און על שלא ילכו בה ולא יקיימו מצותיה הן בעולם הזה וביעור גמול ועונש להיות לצדיק מעוז ולספכו מחתה ושבר הן בעולם הבא להיות לצדיק מעוז ומגדול ישועות · והפך להפך והוא בעצמו גם כן ענין אמרו אחר כן : צדיק לעולם וגומר · אם בזה ולעולם רומז לימי חייו וכן ורשעים לא ישכנו ארץ · כמייעד עונש העתקים וסכה ולסור לרדת שאול מטה אם בבא ולעולם רומז על החיים הנצחיים ולא ישכנו ארץ על הכרתם מהם על דרך לעולם יירשו ארץ שנדרש על חיי העולם הבא · פי וגומר הלועזים לועזים מלת ינוב כמו ידבר מענין ניב שפתים ובאמת כאות ללעוז כן אבל ספירוש הוא יוציא פרי חכמה והוא כנגד מתנובה שהוא ענין הוצאת פרי הן בתבואה הן בעשבים והכונה שפי הצדיק יוציא פרי חכמה ר"ל שיוציא שכלו לפועל אבל לשון תהפוכות היא תכרת שאינה יכולה להוציא כח שכלה לפועל והוא בענין בעצמו ענין הפסוק הסמוך לו והוא · שפתי וגומר שפתי צדיק ידעון רצון ר"ל ידעון המרוצה והמכוון · ופי רשעים תהפוכות מה שאינו מכוון והנגלה והנסתר בשני אלו הפסוקים קרוב זה לזה אלא שרבותינו ז"ל דרשו בידעון רצון שיודעים לרצות את הבריות ולהטיל שלום ביניהם · מאזני וגומר זה הפסוק עם היות הדבר ידוע שהיא ממצות התורה לא ירצה לומר שמצא כוונת שלמה להזכיר בזה הספר מצות מיוחדות ופרטיות אלא שא"פשר לפי הכוונה שים בה הערה למלכים ולשופטים ולחכמים בעלי הוראה שלא יפסקו את הדין בשום דבר על פי אמתלאות ודמיון הדברים מזו לזו כי יקרה מן הסגולה האחת מה שלא ישיבו בכמה רק על פי עדות נכון וברור וזה א הנקרא הנה אבן שלימה ולדרך נסתר נאמר שסכוכה בו על ההזהר שלא להתגלגל על הפנות התוריות בנופתים כוזבים כמו שעשו המתנגדים וסם הם הנקראים מאזני מרמה ולא ישתמש בחקירה על דרכי הכתוב רק במה שהמופת עוזר לקבלה כענין הפנות התוריות יחזיקהו במופת כוזב כמו שהתחבר לחכמים או הכוונה על הגוף והנפש להכניע שניהם כל אחד כראוי לו ר"ל שיתן לגוף חקו ולנפש חקה ולא יחסר אחד מהם מחקו הראוי לו אבל יתן אבן שלימה וצדק לכל אחד כפי הראוי · בא וגומר הערה שכלית להתרחק מתכרת הרעים והפתאים שלא ילמד שלימות ושידבק עם החכמים והצדיקים וזה הפסוק חסר שני מלות יהיה בא איש

אבן יחייא

יראת ה' תוסיף וגו' יראת ה' תוסיף ימי האדם יען כי יפרד מהמעשי' המגביים המקצרים הימים בטבע ובהשגחה · ושנות רשעים תקצרנה להיות מעשיהם הפך היראת ה' : תוחלת וגו' מה שלכן תוחלת הצדיקים הנז' הוא אורך ימים בעולם הבא בשמחה ובנעימו' כהנזכר בזיו השכינה ותקות רשעים שהם התענוגים הזמניים תאבד כי אינם נצחיים · מעוז וגו' ודרך שהוא לעשות חסד צדקה ומשפט הוא מעוז ומחסה לבעלי התום האוהבים אותו הוא מחתה לפועלי און הפוגעים אותו דרך · להיות כי הוא גוזר עליהם המשפט והעונש מפני מעשיהם הרעים · צדיק וגו' ויהיה הדרך הזה מעוז לכל אחד מאנשי התום כי הצדיק יהיה נצחי ולעולם בל ימוט · ורשעים לא ישכנו ארץ כי לא די שלא יהיה להם נצחיות בעולם הבא כי אף בעולם הזה לא יהיה להם משכן והעמדם · פי צדיק וגו' והסבה מזה הוא להיות כי פי צדיק ינוב חכמה כי תכליתו הוא להטיב לזולתו בתבואת חכמתו מה שהרשע הוא בהפך ולכן לשונו לשון תהפוכו' תכרת · שפתי וגומר ושפתי הצדיק ידעון לרצות את בוראם בתפלות ותחנונים להציל העולם ממדת הדין ... רשעים בדבריהם הרעים דברי תועה הם מהפכים מדת הרחמים למד' הדין ויהיה פיהם פי תהפוכו' · מאזני וגו' אשר מאזניהם מהרשעי' הם מאזני מרמה שהו' תועבת ה' ואבן שלימה מהצדיק הוא רצונו · בא וגו' ותכף יבוא הזדון לרשעים כשהקונים ידגישו במרמה ויבוא להם הקלון כי הם יכעסו עם זולתם ויקללום · וגם האחרים יקללו אותם · מה שאין כן בצנועים אשר יש להם החכמה כי אינם מרמים לזולתם ואינם עושים לכסילי' והם מן הענוים ולא מן העולבים · לא יועיל ... ומה לרשע מזל יהיר הלא לאסיף הון במאזני מרמה כי הנה לא יועיל ביום עברה כשמדת הדין מתוחה על כל העולם · ואמנם הצדקה שיתן הצדיק לבו יצילהו או מהמות וכענין דניאל ... חטאיך בצדקה פרוק ועויתך במחן עניין הן תהוי ארכא לשלותך : תומת

קב ונקי

ירא ה' תוסיף · ...

תֻּמַּת יְשָׁרִים תַּנְחֵם וְסֶלֶף
בֹּגְדִים וְשַׁדָּם׃ לֹא־יוֹעִיל הוֹן בְּיוֹם (ישדם ק')
עֶבְרָה וּצְדָקָה תַּצִּיל מִמָּוֶת׃ צִדְקַת (ס')
תָּמִים תְּיַשֵּׁר דַּרְכּוֹ וּבְרִשְׁעָתוֹ יִפֹּל
רָשָׁע׃ צִדְקַת יְשָׁרִים תַּצִּילֵם וּבְהַוַּת (ה')
בֹּגְדִים יִלָּכֵדוּ׃ בְּמוֹת אָדָם רָשָׁע (ל)
תֹּאבַד תִּקְוָה וְתוֹחֶלֶת אוֹנִים אָבָדָה׃ (ג' גס אהנחס)
צַדִּיק מִצָּרָה נֶחֱלָץ וַיָּבֹא רָשָׁע תַּחְתָּיו׃
בְּפֶה חָנֵף יַשְׁחִת רֵעֵהוּ וּבְדַעַת (ג' חס' וו' חס בלי י' ה')
י צַדִּיקִים יֵחָלֵצוּ׃ בְּטוּב צַדִּיקִים (ד')
תַּעֲלֹץ קִרְיָה וּבַאֲבֹד רְשָׁעִים רִנָּה׃ (ל)
בְּבִרְכַּת יְשָׁרִים תָּרוּם קָרֶת וּבְפִי (ל)
רשעים

תמימותא דתריצי תדבר אנון
ונטלטלון בזוזי ונדרכנון : לא מהני
שקרא ביומא דרוגזא וצדקתא
מפלטא מן מותא בישא : צדקתא
דתריצי תפצי אינון ובזוזי בשלומיהון
מתאחדין : צדקתהון דתמימי
תתריץ אורחתיה וברשעיה נפיל
רשיעא : כד מאית גברא רשיעא
יוביד סבריה וסיבורהון דאלין
דעבדין צאתא ייבד : צדיקא מן
עקתא אישתיזב על חלפוי ביש
תחותוהי : נגלא בפומיה מקביל
ארעיה וצדיקי בידיעתהון משתזבין :
בטבתהון דצדיקי תרון קירייתהון וביובדנא דרשיעי חדוותא : בברכתהון
דצדיקי תתרורם מדינתא ובפומהון דרשיעי

רש"י

תומת ישרים תנחם · תנהלם: וסלף בוגדים ישדם · ישדדם: צדק' ישרים תצילם: ובהות בוגדים ילכדו · בהוות שהם עושים הם נלכדי' והמקרא מסורס הוא כלומר ובוגדים בהוות ילכדו: במות אדם רשע תאבד תקות כל הבוטחי' בו : ותוחלת אוני' אבדה · תוחלת בניו שהם אונו אבד' כי בזכותו לא תבוא להם טובה· אבל במות צדיקים יש לבניהם מבטח בצדקתם: צדיק מצרה נחלץ · במות רשע ולמקרא העליון זה מחובר: בפה חנף · חנף המסית חבירו בדרך רע ה משחיתו בפיו · ובדעת צדיקים יחלצו · והצדיק ממנו בדעת התורה · שהזהירה עליו לא תאבה לו וגו': תרום קרת · תתקיים תקרה הבית בגבהה מלפול בעוד שהיו מלכי יהודה ישרים העמידה תפילתם את בית המקדש: ואיש

רלב"ג

תומת ישרים · תום הישרים ינחה אותם אל מחוז חפצ' להשיג מבוקשם ואולם עוות הבוגדים הוא ישחית' וישדם : לא יועיל · הנה ההון לא יועיל לאדם למלטו ביום עבר' אבל יהיה נספה אך הצדקה והיושר יצילו אותו ממות : צדקת תמים תישר דרכו · למצוא חפציו כי בעבורה תדבק השגחת הש"י בו עם שדרכו היא אל הצדק והיושר ואולם הרשע יפול ברשעתו כי דרכו אל הרשע ויפול מפני זה באמצע דרכו כי הש"י ישמרהו ממצוא חפצו אשר יכוין בהם הרשע וההיזק לזולתו: צדקת ישרים תצילם · מהרעות ואולם הבוגדים ילכדו בהוותם בעצמה אשר בה חשבו להזיק לזולת' והרצון בזה ובהות בוגדי' ילכדו אלו הבוגדים שזכר : במות אדם רשע תאבד תקוה · כי אין לו השארות נפש ותוחלת שיהיה לו ברוב כחו אבדה או ירצה בזה כי במות הרשע תאבד התקוה שהיו מקוים אוהביו שיגן עליה' בכחו והתוחלת שהיו להם בו שיוכל לעזור בהם כבר אבד' כי סר כח במותו: צדיק · כבר יקרה שימלט הש"י הצדיק מצרה ויביא הרשע תחתיו להיו' כפרו : בפה · איש החנף והרשע ישחי' רעהו בפיו כי דבורו ימשוך האנשי' לחטא וישחית אמנם הצדיקים לא די שלא ישחיתו זולתם אבל ימלטו בדעתם מהרעות הנכונות לבא: בטוב צדיקים · בהצלחת הצדיקים וטובתם תשמח העיר כי הם אהובים לכלל העם ובטובתם להם טוב ובהפך זה ימצא ברשעי' לא ישמחו בני העיר בטובתם אבל ירננו ויגילו באבדם בהצלחת הישרים תתרומם העיר ותתנשא כי הם אוהבים כלל בני העם ומברכת' יתברכו ואולם העיר אשר תהיה מונהגת בפי רשעי' תהרס כי הוא ישים הנהגת' מעוותת וזה יהיה סבת השחתת העיר : בז

מנחת ערב

עבד לכבוד קונו וזה תועבת ה' שהוא דבר שנוגע לכבוד המקום ומה גם שנ' בו ויראת מאלהיך להיות דבר המסור ללבו של אדם והוי' אינגו ירא ה' · ומי שיש לו מאזני צדק ונוסף עליו שמדקדק במשקלו ליתן הכרע כדי שיהי' לו משקל טוב וזה נקר' אבן שלמה ומבטיח בה' שישלח לו ברכה במשאו ומתנו זהו עושה רצונו של מקום : או ירצה כלפי שאז"ל שהעולם נדון אחר רובו ולעולם ידמה אדם עצמו כאלו המאזנים שקול חצי זכאי וחצי חייב עשה מצוה אחת אשריו שמכריע כף מאזנים לכף זכו' עשה עבירה אחת אוי לו שמכריע לכף חובה וז"ש מאזני מרמה שהיא מכריע ע"י מרמה אחת · שעשה זהו תועבת ה' כי ה' חפץ לזכות את ישראל ועושה עמהם חסד להכריע לכף זכות והוא הכריע לחובה ואבן שלמ' שהוא המכריע לכף זכות זהו רצונו : בא זדון וגו' יאמר כי יש יסבול מה שבזדון ידב' בו חבירו אך אם מהזדון יבא לקלון לחרף ולגדף בכלל לא יוכל אמר כי לא יבחן בעל הכמה אם לא שישמע גם קלונו וחרפתו ואינו משיב וזה אמר בא זדון להזיד איש על רעהו וגם ויבא קלון ועל זה וזה · ושמא תאמר הלא זדון וקלון יסבול כי אין בדבר דרך דממונא אך מה יעשה הרואה בוגדים יבגדו בו כי נוחם יסתר מעיניו ולא יעצר כח מהתלהב ומקצוף על כן אומר לך כי תומת ישרי' תנחם וגו' והוא מאמרם ז"ל כי הצדיקים לבם ברשותם שיש לאל יד כשרונם ותמימות' לכבוש את יצרם ולהטותו אל היושר וזהו תומת ישרים תנחם כלו' והנה את תומתך תנחך לסבול ויכיחו את סלף בוגדים אשר בגדו בם שהסלף ישדם כי רעתם תיסרם ולא תושיע ידם למו : ואולי תאמר כי הלא נגד עיניך בוגדים בגדו בסלופי חמס ושוד וכל הון יקר ימצאו ולא בלבד ישוללו מליסרם רעתם כי אם גם בעת רעתם ויגיעו עד שערי מות ביד המלך וסריו או צריו ואויביו מבקשי נפשו ויפדה נפשו מידם כי ירבה שוחד מהון רב אשר קבץ בסלופיו ובגידותיו הנה כי נהפוך הוא וע"י עונו מצרה נחלץ ע"כ אמר דע איפה כי לא יועיל הון ביום עברה אין צריך לומר ביום צרת מות כי אם גם ביום עברה בהיה קלה משחר סוגי קצף כי תדמה לצרה עוברת ולא בלבד שלא יציל לגמרי כ"א גם תועלת מה לא יועיל ואשר תראה שע"י הונו ניצל דע כי לא מההון נמשכה הצלתו רק וצדקה וגו' כי איזה צדקה עשה והיא הצילתו ואכל זכותו בעולם הזה ועונו מתעהו שיחשוב כי הונו הצילו : צדקת תמים תישר דרכו וגו'

אפשר

אבן עזרא

תומת · ע"מ טמאת והראוי תומת: תנחם· שלא יכשלו · וסלף עוות כלומ' שיסלפו אחרי' ישדם הסלף הוא ישוד אותם הבוגדים וזה הפי' ע"ד הקרי בי"וד · וע"ד הקרי בוי"ו וסלף יבא לבוגדים ושדד את הסלף: לא יועיל · לבוגדים ממונם ביום שיתעבר בהם השם · וצדקה · תציל לישרים ממות הבוגדים או תצילם שלא ימותו אלא בעת כלא · תישר · שלא יכשלו ויפולו והעד יפול רשע: תצילם · מצרה · ובהות בוגדי' בהות הבגידה שיעשו בה ילכדו: במות · תאבד · שיקוה לעשוק העניי' · אונים מן און כלומר שיוחילו לעשות און או יהיה אונים שם התאר כמו בושים טובים : נחלץ · מן וחלצו את האבנים כלומר השם יחלצהו מצרה הנגזרת על האדם · ויבא רשע בצרה בעבורו להיות כפרו: בפה חנף · ענין רשע בפיהו שידבר עדות שקר על רעהו חפץ להשחיתו או ברכילות והצדיקים בדעתם ינצלו ויחלצו מן ההשחתה : בטוב צדיקים · כאשר ייטיב להם השם אז ישמחו אנשי קריתם וכאשר יאבדו הרשעים ירננו : בברכת · דבק עם העליון וכן הוא ראויים הם שישמחו כי בעבור ברכת הצדיקים תרום קרת כלומר ירימו בניינה או רמז לאנשיה ובעבור פי רשע המעיד שקר או הרכילים תהרם קריתם : בז

וישדם חד מן י' מלין דכתיב וי"ו בריש תיבות' וקרי' י"וד וסי' ושאג שאגה לו כלביא · ושפטוהו ועל ריב המה יעמדו למשפט · ורכה ישות ונפל בעצומיו · ועשו את הכבש ואת המנחה ואת · ורב ובניו ורב המשא עליו: וצפן לישרים תושיה · וחכם הולך את חכמים · וישדם תומת ישרים תנחם · וקר חשך אמריו יודע דעת · ועיף התעיף עינך בו ואיננו : ישחית ז' חס' בליש' וסימ' נמס' בשמואל ב' ריש סי' י"א : ובדעת ה' וסימ' בסדר כי תשא : בטוב ד' וסימ' בטוב צדיקים תעלוז קריה · לולי האמנתי לראות בטוב יי' · אשרי תבחר ותקרב · יברכך יי' מציון וראה בטוב :

אבן יחייא

תומת וגומר התום לבב מהישרים אשר אינם מרמים לזולתם במאזני מרמה · תנחם בדרך הטוב להשיג החיים הנצחיים · הסלף מהבוגדים אשר יסלפו ויעותו הדרך הישר ברמאותם לזולתם והם בוגדים באמונת ישדד אותם מהטוב הנצחי כי לא יזכו אליו : צדקת וגומר וזה יען כי צדקת התמים הנז' תישר דרכו וילך בו בלי טורח אל העולם הבא · מה שהרשע יהיה דרכו בלתי היושר ויפול בפחד רשעתו : צדקת וגומר ובעולם הזה צדקת ישרים תצילם מהמקרים הרעים · אבל הבוגדים ילכדו בהות רשעתם : במות וגומר ותיכף שימות האדם הרשע תאבד תקוה כי א"א לו לעשות תשובה ולכן הוא נאבד אבדון נצחי בלתי תרופה · והתוחלת שהיה לו ברוב אונים ואמיצות כחו כדי לשוב אל קונו אבדה כי הוא מהנמנע אליו לשוב עוד ומי שטרח בערב שבת יאכל בשבת והפך : צדיק וגומר והצדיק לזכותו נחלץ וננצל מצרה כללית שנגזר על עירו · וכל העיר ינצל ג"כ בזכותו · כצוער שנחלץ בעד זכות לוט · מה שאכן נהכירו הרשע את כל הטובה אשר מצאתהו לזכות הצדיק ההוא ישתעבד ויכנע תחתיו : בפה וגומר והרשע הנז' החוטא במחשבתו מחשבה חיצונית בפה חנף ישחית רעהו כי ידיחהו מעל ה' אלהיו במועצותיו והקשותיו ממינות וישחיתהו מהש"ה מה שהצדיקים יעשו בהפך כי בהפך ודעת שלהם יחלצו זולתם מהחוטאים במחשבת פגול לבלתי ירדו שאול הגיהנם : בטוב וגומר מה שאכן בטוב הצדיקים תלעוז קריה להכירה היותם מצילים האנשים מגיהנם · ובאבוד רשעים רנה להכירה היותם מסיתים ומדיחים בני האדם מטוותם מדרכי יושר : בברכת וגומר ולהכירה כי בברכת ישרים תרום קרת ובפי רשעים פה ממלל רברבן להסית ולהדיח תהרס כמשפט וכדין עיר הנדחת : בז

ר' מנחם המאירי

איש זדון ויבא קלון ועם צנועים תבא חכמה · ולכן התרחק מן הרעים כדי שיתרחק מן הקלון והתדבק עם החכמים למען תש"ג מהם כבוד וחכמה כדרך הולך את החכמי' יחכם ורועה כסילים ירוע · ויש מפרשים ואת צנועים חכמה להשמר מן הקלון · והעיקר בפירוש הראשון וליעוד בו פירוש אחר הערה להיות האד' שוקד בלמוד ולא יפנה לבו לבטלה ולא בעסקי העולם רק כפי מה שיחייב עליו ההכרח וזדון אצלי נאמר על בטול התורה ממה שהמשתדלים בבטולה נקראו זדון באמרו זדים הליצוני עד מאד ומתורתך לא נטיתי כלומר השתדלו עלי להיותי מכת לצים נעדרי הלמוד כי הלץ יאמר על נעדר הלמוד אם חכמת חכמת לך ולצת לבדך תשא ואמר ואני עם כל זה ומתורתך לא נטיתי · ומזה תמצא בנוסח תפלת חנוכה גבורים ביד חלשים וגומר · עד וזדים ביד עוסקי תורתך · ולזה אמר בא זדון ר"ל בטול התורה מצד הרצון ובבלתי הכרח שזה הוא זדון באמת · וענין ויבא קלון על דרך ובוזי יקלו · ועם צנועים והם יושבי אוהלים שוקדים על דלתות התורה יום יום בהם תמצא החכמה : תומת ישרים וגומר · סלף הוא ענין עוות ועקל והוא מייעד דרך גמול ועונש שתומת הישרים תנחם ר"ל תנהלם ותשמרם מן הצרות ומן הסכנו' אף מאות' שהיו ראויות לבא מצד המערכה או מצד המקרה · וסלף בוגדים ישדם ר"ל יסבב להביא להם כלה ושוד מצד העונש ואע"פ שלא התחייב כן מצד המערכה או המקרה ובדרך נסתר תומת ישרי' בהתמצע דרכי למודם על צד ראוי תנחם בדרך ישר ללכת אל עיר מושב ולעלות אל עיר גבורים וסלף בוגדי' ר"ל התעקשם בדרכי ההטעאה והנלוז ישדם ויביא' לידי מבוכה או אולי לידי הריסה וכפירה או בא ענין תומת ישרים על שלימות המדות וסוא ינחם לשלימו' השכל וסלף בוגדי' בחסרון מדותיהם ישדם · לא וגומר גם זה מדרכי היעודים וההבטחות וקרא יום עברה יום המות ואמר שהצדקה תצילהו ממה שאין הממון יכול להצילו · ובדרך נסתר יפורש בו מה שפירשנו למעלה בפסוק לא יועילו אוצרות רשע וצדקה תציל ממות · וענין הפסוק הסמוך לזה ר"ל צדקת וגומר יפורש בו בנגלה ובנסתר מה שהתבאר בפסוק תומת ישרים תנחם וסלף בוגדים ישדם והוא גם ענין הפסוק הבא אחריהם · צדקת וגומר או בהוות מעשיהם ר"ל בשואת מעשיהם ר"ל בוגדים ילכדו · או בא בהוות מוכרת כדרך עיר תהלת · במות וגומר אונים שם תאר במשקל טובים ור"ל כ'אבים וקראם כן על שם סופם · ולפי הנגלה כוון להערה תוריית להזהיר האדם על איחור התשובה ר"ל שלא יקח בעצמו מתון בעניניה ולא יאמר לכשאפנה אשנה שמא לא יפנה שאם לא ישוב בחייו הנה במותו תאבד תקותו שאין תשובה לנפש אחר מותה והוא שתרגם יהונתן דרשו יי' בהמצאו תבעו דחלתא דיי' בעוד דאתון קיימין והוא שאמר שבמות אדם רשע תאבד תקותו ואבדו עשתונותיו וכן תוחלת אונים אבדה כי הוא כפל ענין וכבר הארכנו בזאת ההערה בחבור התשובה או נפרש שתאבד תקותם מפני שכל תקותם אינה אלא בעניני העולם הזה · ולפי הנסתר נמשך למה שאמר בפסוקים שלמעלה ממנו ר"ל וסלף בוגדים ישדם וברשעתו יפול רשע ובהוות בוגדים ילכדו · וביאור במה שייחס לרשע שיסודד ויפול וילכד שהענין בכלם שבמותו תאבד נכחו ותוחלתו מיי' ויש מפרשים לפי הנגלה אונים בנים כלומר שאבדה תוחלת אף מבניו כדרך אני ראיתי אויל משריש וכו' ירחקו בניו מישע : צדיק וגומר לענין נגלה הוא כענין שביארנו בתומת ישרים תנחם וסלף בוגדים ישדם בא ליעד דרך השגחה וגמול ועונש שהצדיק נחלץ מן הצרה שהיתה נגזרת לבא עליו מצד מערכת הכוכבים

קב ונקי

תומת ישרים · הישרים הם אשר שכלם לעולם נוטה ליושר · ואמר שלמות יושר השכל הוא ינחם וינהגם להשיג תכליתם כמו ההולך בדרך ישרה אבל הבוגדי' שלבותם נוטה אותם לעוות ולעקל ולהבגידה ישדדם וישמידם · ואביא נסיון שכבר ראינו בעינינו שלא יועיל הון ורב ביום עברה מפני שבא מחמס וגזל · אבל ממון שממנו עושים הצדקה או שקנו אותו בצדק ויושר תציל ממות : צדקת תמים · תמים נאמר על שלמות האיש במיני פר בן בקר תמים ועל בריאות הגוף ועל שלמות השכל · וצדקה על האמת הנאותה לדבר ההוא וזה עניינה ברוב · וכמו כן הצדקה מיבנה זכות כמו וצדקה תהיה לנו · ר"ל זכות וכן ולך תהיה צדקה · והכוונה בכאן לומר שזכות התמים שהוא השלם שבמין האנושי בריא במעשים בריא בדעות תישר דרכו שאפילו שימצאו בדרך ההוא מכשולות ופגעים לא יזיקוהו · והרשע שהוא הפך התמים רע לשמים ורע לבריות בהכרח שכאשר יחשוב שהוא במעלה אז יפול ממקום גבוה באופן שלא ישאר ממנו הפך אבר שלם · ולפי שאמר שהתמימים יש להם זכות חזר ואמר שהישרים הנזכרים למעלה ג"כ להם זכות מיוסר שכלם באופן שכל הרע הנגזר עליהם מפאת המערכה או מקרי העולם השם יצילם ממנו : צדקת ישרים · ואמר שלימות הישרים ויושרם הוא יצילם מן מקרי העולם בן מכליון הגמור והבוגדים · שהם הישרים ילכדו הן בעולם הזה ויפלו בבור שאון אחר אותם בעבור ההון שעשו · או בא להעיר כי חטא אחד לפי גדלו יפסוד אמונת האדם ויטרידהו מחיי עד · או יאמר צדקתם תצילם על הרוב ולפעמים הישרים הנזכרים הם נלכדים בעבור הות הבוגדים שמתחברים אל הבוגדים ואוי לרשע אוי לשכנו וענין קרח יעיר ויעיד על זה · במות אדם רשע · כאשר ימות האדם הרשע תמות התקוה מפני שכל תקוהו היתה בעניני העולם הזה לבנות בתי' ולנטוע פרדסי' משוד עניים מאנקת אביונים ותוחלת האנשים האונים בעלי האון והחמס ההולכים עמם אבדה כדרך ויראו כי מת גבורם וינוסו · או יהיה אונים מן ממון כמו אך עשרתי מצאתי און לי · והענין ותוחלת הממון שהיו מקוים ממנו אבדה : צדיק מצרה נחלץ · אמר מענין הגלגל · הטעם יחלץ הצדיק מהצרה הנגזרת לבוא בעולם ויבוא רשע בעבורו · ודע שכאשר מערכות השמים מחייבים רע על צדיק והצדיק דבק בשם אז השם יתן גוף הרשע שיעמוד במקום הצדיק : בפה חנף · הוא תאר לאדם שהם משוא פנים ובלשונו ידבר חלקות · ואמר בפה זה החנף משחית את רעהו וגורם רעה לגופו ונפשו וכאשר ידעו הצדיקים שזה החנף ישחית רעהו יחלצו האנשים מיד החנף כי הצדיקים יסבבו הצלתו · או יאמר בפה החנף וגו' · וגורם להסרעות · והצדיקים הפך אלו שהם מצילים את האנשים מרעתם : בטוב צדיקים · יאמר כאשר ייטיב השם לצדיקים ישמחו כל אנשי עירם כי ידעו שיקבלו הנאה מהם : ובאבוד רשעים רנה · כי יזיקו לכל בני עירם · או רצה להורות שהצדיקים לעולם ידרשו הטוב הכולל לרבים וכן הרשעים ידרשו הרע הכללי ולכן אמר הטוב שידרשו הצדיקים הוא טוב כולל למדינה ולכן מקבלים הכל שמחה · והרע שידרשו הרשעים הוא רע כולל ולכן באבודם יש רנה לכל : בברכת ישרים · זה הפסוק הוא נתינת סבה לקודם לו ואמר הסבה בטובת הצדיקים תעלוץ קריה מפני שכאשר יברך השם לישרים תרום המדינה כי הם נותנים מהצלחת' לכל העולם והסבה שבאבוד רשעים רנה שהם לא יבריחם מן העולם לא די שיהיו הורסים המדינה בפעולתם אלא אפי' ברוח פיהם שהוא דבר קל בערך אל פעולתם תהרוס הקריה :

בז

רלב"ג

בז לרעהו · האיש שהוא חסר לב הוא מבזה רעהו שהוא חסר לב כמוהו בשיחשוב עצמו לחכם ורעהו סכל והולם איש תבונות אינו מבזה את שהוא רעהו אבל יחריש כשידבר לשמוע דבריו ואע"פ שאינו אומר דבר שלא ידע אותו הנה לכבודו ישמע דבריו ואע"פ שאין לו תועלת בדבריו : הולך רכיל מגלה סוד · הנה יגיע לו מהרוע בזאת התכונ' שילך רכיל ויגרום ההפסד לאנשי' ואמנם מי שהוא נאמן רוח מכס' ומעלי' הדבר שנאמר לו אע"פ שלא נאמר לו בסוד או ירצה בזה מי שהוא מגלה סוד החכמ' בעניני' האלהיים והעמוקים אחד הנה הוא מגונה כמו הולך רכיל כי בזה יגרום הפסד רב לאנשים והולם מי שהוא נאמן רוח וישמר מפני זה מלעשות דבר יביא בו האנשים לחטא הוא מכסה דבר מן החכמה מהבלתי רהוי לה : באין תחבולות · מפני העדר לקיחת תחבולות במלחמה יפול עם ביד שונאיהם והולם ברוב יועץ לקחת התחבולו' יושע העם מאויביו במלחמה או ירצה בזה מפני העדר לקוחת תחבולות לנלח הנפש המתאוה יפול עם ברשתה ר"ל אברי האדם וכחותם הנפשיים והולם ברוב יועץ תהיה התשועה ולזה הפי' ימשך הפסוק הבא אחריו להרחיק השכל מהיות ערב לנפש המתאוה לפרוע חובה לפ"י והרלון בו שהאיש הרע ישבר ויאבד כי ערב בעד הכח שהוא זר לו במה שהוא ... לערוב לרעהו בזה האופן אך ישתדל השכל בקנין הדעות אשר הוא מיוחד לו ...

רשי

ואיש תבונות יחריש · כשמבזהו החסר לב · כמו שאול דכתיב ויבזהו ולא הביאו לו מנחה ויהי כמחריש : באין תחבולות · כשהצרה באה על ישראל ואינן נותנין לב להבין ולהתענות ולעשות תשובה יפול עם : רע ירוע · הרשע יתרועע אשר ערב לבו לע"ז · ושונא תוקעים · תוקעי כף למסיתים וללכת בעצתם ורבותינו דרשוהו בערבו' ממון :

תסמוך

דרשיעי תתעקר : דשט לחבריה חסיר רעיינא הוא וגברא דמתביין שתיק : אכיל קרצא גלי רזא ודמהימן ברוחיה מכסי מילהא : באתרא דלית מדברא נפיל עמא ופורקנא איתי בסוגעא דמלכתנותא : בישא מבאש בצדיקא מטול דהווא חלוניי וסני לאלין דסיימין סברהון באלהא :

רשעים תהרס : בז־לרעהו חסר־לב ואיש תבונות יחריש : הולך רכיל מגלה־סוד ונאמן־רוח מכסה דבר : ג' חס' כסי' באין תחבלות יפל־עם ותשועה ברב יועץ : רע־ירוע כי־ערב זר טו ושנא תוקעים בוטח : אשת

אתתא

ערב ה' פתחי' וסימ' כי עבדך ערב · לקח בגדו כי ערב זר · וחברו קח בגדו כי ערב זר · כי מי הוא זה ערב את לבו · רע ירוע כי ערב זר :

אבן עזרא

בז · מי שיבוז לרעהו הראוי לכבדו בעבור חכמתו היה חסר דעת · ואיש תבונו' יסבול הבזיון ויחריש שלא יבוז לרעהו או יחריש ולא יעננו : הולך · יקרא כן בעבור שהוא מערב הענינים ואומר הולך כי ישמע מזה הסוד וילך לגלותו לאחר : רע · שם דבר וידוע מענין תרועם וכן הוא שבר ישבר מי שערב זר שאינו מכירו · ושונא שיתקע כף בוטח ואינו מפחד ממלוה :

ר' מנחם המאירי

הכוכבים או יון הבאה דרך מקרה וינצל מצד זכותו · ויבא רשע תחתיו ר"ל במקומו אע"פ שלא היה ראוי לה מצד הכוכב וכן שלא היתה באה לו מצד המקרה אבל מדרך העונש ובא כענין ואתן אדם תחתיך ...

אבן יחייא

מנחת ערב

לפס' היינו דאמרי אינשי שב בירי לשלמנא וחדא לעביד בים כדאי' בסנהדרין על שבע יפול צדיק וקם כי הצדיק ינצל מרעות רבות והרשע יפול באחת וזהו צדקת תמים תיישר את כל הדרך מכל מכשולות מתרגשים אך רשע ברעה א' יפול וזהו וברשעתו א' פעמה יפול רשע וס"ת הלא נהפוך הוא כי הנה אדרבה נראה המוחה לחסידיו ולישרים בלבותם לז"א דע כי צדקת ישרים תצילם כמדובר ואמר תרא' להפך הוא כי בהות בוגדים ילכדו הישרים שיתפשו בעון הדור : או ירצה ע"ד שכתבנו על פסוק עושר שמור לבעליו לרעתו והו' אשר עיניהו רואות איש אשר נתן לו אלקים עושר ונכסים רבים עד מאוד שאפי' הפירות ופירי פירות מספיקין לו ...

קב ונקי

בז לרעהו · הטעם מי שיבוז רעהו הראוי לכבדו בעבור חכמתו הוא חסר דעת ואף אם יהיה לעיר ממנו בימים בשנים ובחכמה כי שמא יבוא עת וזמן שיהיה גדול ממנו או יצטרך אליו : ואיש תבונות יחריש · שלא יבוז את רעהו ואף אם העוה נגדו : הולך רכיל · אמר כי האדם שהוא הולך רכיל והוא המגלה סוד חבירו לא די שהוא מגלה הדברים שאין ראוי לגלותם אע"פ שלא נמסרו אליו בסוד אלא אפי' הדברים שנתנו אליו בסוד גמור הוא מגלה אותם המכס האיש שהוא נאמן רוח מושל ברוחו ונאמן להחזיק הסוד בלבו לא די שהוא מכסה ומעלי' מה שנתן אליו בסוד אלא שלגודל מכלנתו הוא מכסה אפי' הדבר שלא ניתן אליו בסוד : באין תחבולות · מבלי עצה ומחשבה יפול עם היוצא למלחמה על אויביו : ותשועה · יבוא להם שינלחו את אויביהם ברוב עצת היועצים : רע ירוע · ירועו · מבנין נפעל והוא לשון שבירה · רוצה לומר בשבר ישבר האדם שנעשה ערב לזר ומי שהוא שונא האנשים שהם תוקעים כף אל כף והם נעשו ערבים לאחרים האיש הזה ישב לבטח ולא יחריד ·

אשת

רש"י

תתמוך כבוד · כנסת ישראל תקרב תמיד לכבוד הקב"ה ותורתו · ועריצים יתמכו עושר · בני עשו מתקרבים אצל גנבות ממון וגזל: גומל נפשו · גומל טובה לקרוביו איש שהוא חסיד · ועוכר שארו אכזרי · והאכזרי הוא עוכר את קרוביו: רשע עושה פעולת שקר · פעולתו של רשע משקרת לו כשסביר שתתקיי' לו הצלחתו והכל אבד · וזורע צדקה שכר אמת · והזורע צדקה היא פעול' של אמת כי בודאי בטוח הוא שיקבל פעלו בסוף · שכר · קרוני"אל בלע"ז · כאדם השוכר את המי' כדי ללקוט דגי' ובטוח שימצא שם דגים הרבה ודומה לו פל עושי שכר עגמי נפש: כן צדקה לחיים · אמתה של צדק' סופה לחיים כמו כן בנו' ללפחד לזכרות: יד

אֵֽשֶׁת־חֵ֭ן תִּתְמֹ֣ךְ כָּב֑וֹד וְ֝עָרִיצִ֗ים יִתְמְכוּ־עֹֽשֶׁר׃ גֹּמֵ֣ל נַ֭פְשׁוֹ אִ֣ישׁ חָ֑סֶד וְעֹכֵ֥ר שְׁ֝אֵר֗וֹ אַכְזָרִֽי׃ רָשָׁ֗ע עֹשֶׂ֥ה פְעֻלַּת־שָׁ֑קֶר וְזֹרֵ֥עַ צְ֝דָקָ֗ה שֶׂ֣כֶר אֱמֶֽת׃ כֵּן־צְדָקָ֥ה לְחַיִּ֑ים וּמְרַדֵּ֖ף רָעָ֣ה לְמוֹתֽוֹ׃

ב' וחס' ונחרי ליש' ונכר · ב' והיו שהזתי

תועבת

אִתְּתָא חֲסִידְתָּא פַּלְגָּא אִיקָרָא וַעֲשִׁינֵי רַהֲטִין בָּתַר עוּתְרָא׃ פָּרִיעַ טַבְתָא גַבְרָא חֲסִידָא וּדְמוֹבִיד גוּשְׁמֵיהּ נוּכְרָיָא׃ רַשִׁיעָא עָבִיד עוֹבָדָא דְשִׁקְרָא וְדִזָרִיעַ לְצִדְקְתָא קוּשְׁטֵיהּ הוּא אַגְרֵיהּ׃ הֵיכְנָא כָּאן דְעָבַד צִדְקְתָא לְחַיֵּי נָטַר וּדְרָדֵיף בִּישְׁתָא נָטִיר לְמוֹתָא׃

מרחק

שכר ב' וסימ' והיו שתותיה מרדוכאי' · וזורע צדקה שכר אמת:

רלב"ג

אשת חן · הנה החכמים ינחלו כבוד כי להפלגת חקירתם כל לשון תקום אתם למשפט ירשיעו והנה כשהיתה הנפש המשרתת לשכל אשת חן שתהיה נושאת חן בעיניו מפני שכוונתה לו תמיד למה שילטרך לו עדות מהחוש הנה היא תהי' סורפת לחכם זה הכבוד וכאילו היא עמוד לזה הכבוד ששען עליו כמו שהתקיפי' הם סומכי' העושר והם כמו עמודים לו לשמרו מכל שולל ובוזז: גומל נפשו · הנה מי שמגדל נפשו החומרית ומחזיק אותה לתת לחומר ההכרחי מן המזון והלבוש הוא איש חסד שלא ינרע מדבר חקו הראוי לו ויחמול על הראוי לנומלה עליו והאמנם מי שהוא עוכר בשרו ימנע לגופו הנה הו' אכזרי כי מי שהוא אכזרי לעצמו כל שכן שהוא אכזרי לזולתו והול' אמר זה כי קצת האנשים יחשבו עבודה לשם יתברך מה שיענו גופם ענוי וזה הפך רצון הש"י ולזה תמצא שלא העמידה התורה דבר יהיה בו ענוי לנפש הבהמית רק מעט ביום אחת בשנה והיה זה כי כן הכחות הנפשיות המרוות הוכנו לעבודת השכל ולא יוכן להם זה אם לא היו בבריאותם ולזה מי שיהיה סבה להחלות הגוף אשר בחלותו ייחלו אלו הכחות הנה הוא יבלבל כוונת השם יתברך: רשע עושה פעולת שקר · האיש הרשע במדות ובדעות עושה פעולות שאין בם תועלת אך הוא הבל וכזב והאולם מי שזורע צדקה במדות או בדעות יש לו שכר נפלא וקיים וזה השכר הוא השגת האמת אשר היא כל פרי ההצלחה האנושית הנה כמו שימשך מזריעת הצדקה השגת האמת כן ימשך וגו': כן צדקה · כן ימשך ממנה השגת החיים האמתיים כי חלק הדבר במציאות אשר הוא החיים בחלקי באמת כמו שהתבאר בפילוסופיא הראשונ' והאמנם מי שהוא מרדף רעה ורשע במדות או בדעות הנה ימשך לו מזה מקרה המות והאבד:

תועבת

אבן עזרא

אשת חן · בעלת החן והיופי היא תומכת כבודה שיכבדוה בעבור יפיה או כביד רמז לממון והוא הנכון בעיני והתמיכה שלא תוציא ממנו לצרכה ותתפון במתנת אחרי' · ועריצים נוראים יתמכו עשרם ברוב מתנות אחרים שישחדום · אבל איש חסד גומל נפשו ותומך אותה בחסדו ומשלימה עד שנת כלח · שארו בשרו הוא אכזרי שיעשה בעברת זדון עד שישחי' אחר אמר שארו עם האכזרי כי רצונו להעמיד הגוף בתענוגי העולם והחסיד מעמיד הנפש בישרו ובחסדו: שכר אמת · ומי שיזרע הצדק שכרו שיתן לו השם הוא אמת וזריעת הצדק הוא המעשה: כן צדקה · כאשר שכר הצדק אמת כן הצדקה בעבור חיים שישיגום בה והם חיי הנפש · ומרדף פועל יוצא ללב או לאחר וכן הוא מגוה לרדוף. בעבור מותו שיהות בלא עתו: יד

אבן יחייא

אשת חן וגו' ר"ל האש' בעלת חן בכל מעשי' הטובים להיות יראת ה' · כל מעשיה יהיו לשם שמים ולתמוך הכבוד ולעובדו ולשומרו · ולא תחוש לאבדת הממון כדי להציל הכבוד שהוא מעולה מהעושר מה שהעריצי' יעשו ההפך כי כל מגמתם הוא לתמוך העושר ולא יחושו לאבדת הנפש והכבוד כדי לאסוף הון רב לא בצדק ולא במשפט · גומל וגו' והגומל טוב לנפשו כאשר עושה האשה שזכא' הממון הבא בגזל כדי לתמוך כבוד ולהציל נפשה מדינה של גהינ' · הוא איש חסד · ועוכר שארו שר"ל מזונו הן שאר כסות ועונה כל אשר יאכל וישתה יהיה מגזל · הוא איש אכזרי כי יביא נפשו לבאר שחת · רשע וגו' כי פעולת הרשע הלז המאסף הממון היא פעולת שקר והבל כי לא יהיה קיום להונו ובאחריתו יאכלנו איש זר · ואמנם הצדי' כי לא די שלא יקנץ ממון מגזל · אבל אפי' מן המעט קם שמספיק לו זמנו יהיה זורע צדקה ויתנהו לעניים הנה שכרו אתו שכר של אמת וקיום כאחיו בעולם הזה לבניו אחריו · ובעולם הבא לנפשו · כן וגו' שהוא כן בסגולה שהמרדף לעשות צדקה לעניים · הוא מרדף לשכר החיים הנצחיים · ומרדף הרעה והגזל כדי לאסוף העוש' · הוא מרדף למיתתו ולהכרת' נפשו בעולם הזה ובבא: תועבת

ר' מנחם המאירי

ופי ישרים יצילם ר"ל יציל עשוקיהם מידם וכן באמר על זה מחשבות הצדיקים משפט ותחבולות רשעים מרמה כי המתנגדים באים עלינו בעקיפין על אלו הדברים לסתרם במופתים כוזבי' שאין להם עמידה לפי האמת...

קב ונקי

...מגמול · והכוונה והזורע צדקה בלבות האנשים יהיה שכרו אמיתי וקיים: כן צדקה · רצה כן כל רודף רעה שת בעולם הזה ובעולם הבא · או יהיה כן מגזירת כנים אגנתמו ויאמר אמת באיש שהוא בעל יוסר ולדקה ישיג חיים:

...ושכר · מגזירת ויסכרו מעינות תהום · או יהיה שכר מגזירת שכר וגמול · והכ... צדק יאריכון ימיו: ומרדף רעה למותו · שמקצרת ימיו · ניכול לומר לחיי' לחיי העולם הבא ומרדף רעה שת...

הועבת

מנחת ערב

וחייני בזכות הצדקה חיי' טובים עד הגוע לא תראה רע ורבה בבלא עלי קבר ובשיבה טובה תקבר ולא תירא רע · הנה יתן ה' להם כמכבלו וכהשר חבב ואבר יגור יבוא לו וזה אבר כיאר המוכו לדל בצלו יהיה חיים טובים ורוכים ורעה לא יבא במגוריו רק להם כילי יביה הרשע' אבר זמם ואשר חשך מצדקה הוגו פן יכגנו הסוגיבא לו כך · וז"א צדקת תמים יישר הצדק' מחבר היא תמיכ עם ה' אלהיו תייבר דרכו עד הזמן וברשעתו אבר זמם יפול הרשע · וזה מדה כנגד מדה גם לפניהם כי צדקת ישרים שהיו ישרים עם ה' ולבני' ...

משלי יא

כ תּוֹעֲבַת יְהוָה עִקְּשֵׁי־לֵב וּרְצוֹנוֹ תְּמִימֵי דָרֶךְ׃ יָד לְיָד לֹא־יִנָּקֶה רָּע וְזֶרַע צַדִּיקִים נִמְלָט׃ נֶזֶם זָהָב בְּאַף חֲזִיר אִשָּׁה יָפָה וְסָרַת טָעַם׃ תַּאֲוַת צַדִּיקִים אַךְ־טוֹב תִּקְוַת רְשָׁעִים עֶבְרָה׃ יֵשׁ מְפַזֵּר וְנוֹסָף עוֹד וְחוֹשֵׂךְ מִיֹּשֶׁר אַךְ־לְמַחְסוֹר׃

כה נֶפֶשׁ־בְּרָכָה תְדֻשָּׁן וּמַרְוֶה גַּם־הוּא יוֹרֶא׃ מֹנֵעַ בָּר יִקְּבֻהוּ לְאוֹם וּבְרָכָה לְרֹאשׁ מַשְׁבִּיר׃

ג' אשרי · ג' א' · ל' כתיב א' · כ' חס' ג'

מְרַחֵק אֱלָהָא לַעֲקִימֵי לִבָּא וְצָבֵי בְּאִלֵּין דִּתְמִימִין׃ דְּמוֹשִׁיט אִידָא עַל חַבְרֵיהּ לָא מִזְדַּכֵּי מִן בִּישְׁתָּא וְזַרְעָא דְצַדִּיקֵי מִתְפְּרִק׃ קְדָשָׁא דְּדַהֲבָא בְּנָחִירֵהּ דַּחֲזִירְתָּא הֵיכְנָא אִתְּתָא דְשַׁפִּירָא וְכָרְיַת טַעְמָא׃ רְגַתְהָא דְצַדִּיקֵי בְּטַבְתָּא וְסִיבוּרָא דְּרַשִׁיעֵי בְּרוּגְזָא׃ אִית דִּפְרִיד וּמוֹסִיף טוּב וְחָשִׂיךְ מִן תְּרִיצוּתָא חוּסְרָנָא לֵיהּ׃ נַפְשָׁא בִּרְכְתָא תוֹרְבָן וּמָאן דְּמַאלִיף אַף הוּא יָלִיף׃ מָאן דְּכָאלָא עִיבוּרָא בְּאִילְצָנָא נִשְׁבְּקִין לְבַעֲלֵי דְבָבוֹי וּבִרְכְתָא תֶּהֱוֵי לְאִינָא דְמַזְבִּין׃

תמימי דרך ב' וסימ' אשרי תמימי דרך דתהלות · תועבת יי' עקשי לב ורצונו תמימי דרך : ונוסף ג' ב' פתח וא' קמץ וסימ' ונוסף גם הוא על שנאינו ונוסף על נחלת המטה · יש מפזר ונוסף עוד · בתרא קמץ · וא' ועוד נוסף עליהם · לאום ב' וסימ' מנע בר · ובאפס לאום מחתת · וחד ולאם מלאם : וברכה ב' בתרי ליש' וסימ' הראש אחיעזר · מנע בר :

שחר

דמקדים

רשי

יד ליד · כלומר מיד הקב"ה לידי תבוא לו שכר פעולתו ולא ינקה מן הרעה אשר עשה : נזם זהב באף חזיר · שמלכלך אותה באשפות · כן תלמיד חכ' הסר מן הדרך הטובה · וסרת טעם · פורש מן התורה · תקות רשעים עברה · בטוחים ומקוים לגהינם · יש מפזר ממונו · כגון לצדקה · ונוסף עוד · וחושך עצמו · מיושר אך למחסו' יהיה לו · נפש ברכה שהוא ותרן בממונו · וכל לשון ברכה · פי"שון בלע"ז : ומרוה · שמשביע את העני · גם הוא יורה ישבע טוב : מונע בר · מלמד תורה : שוחר

רלבג

תועבת יי' · היא האנשים שהם עקשי לב כי עקשותם יביאם תמיד אל הסבוש בדעות ובפנות היותר גדולות מהם ורצון הש"י הוא האנשים אשר ידרכו בעיונם בתמימות ושלימות להשמר מן הטעיות : יד ליד · הנה הרעות הפתאומיות שיבואו מיד ליד לא ינקה האיש הרשע מהם כי אין הש"י משגיח עליו לשומרו מהם ואמנם זרע הצדיקים נמלט ממנו כי השגחת הש"י תדבק בהם לשמרם או יהיה הרצון בזה בעת הרעות הגדולות הפתאומיות שיבואו מיד ליד אשר אין אחד נקי מהרע כי הוא משחית הרעים והטובים הנה זרע הצדיקי' והוא פרים אשר להם בשלימות השכל הוא נמלט כי לא יוכל זה הרע למשול בשכל: נזם זהב · הנה האשה היפה שהיא נעדרת השכל היא דומה לנזם זהב שיושם במקום הנבאש בתכלית והוא אף החזיר אשר הו' באשפות נמצא וכבר הישיר בזה להתרחק מן האשה הזונה אשר היא יפה כי בלא ספק שהיא סרת טעם ולזה תפותה לזה הסיקוץ והגנות ורמז בזה אל היופי והנכנה אשר שם הש"י בחומר האדם ובכחותיו הנפשיו' לעבודת השכל ואם יסור מן ההשת דלו' במה שהיכן לו מהשלימו' הנה יהיה זה היופי וזאת ההכנה מונחת במקו' אחד מגונה מאד וזה כי האדם החסר הוא יותר רע מהרעים שבב"ח כי בהכנתו שהוכנה לו להשיג שלימות השכל ישתמש בפעילות המגונות ולזה יפליג להרע יותר מהחיות והב"ח : תאות צדיקים · הנה הצדיקים לא תהיה תאותם ותכלית וגבולם אשר יכונו אליו רק אל הטוב ואולם מה שיקוו הרשעים מהתכלית אשר כונו אליו הוא דבר חמה ועברה כי הם משתדלים תמיד בעשיית הרעות וכבר באר זה על צד מליצת השיר שכל אחד מאלו משיג מה שיקוה אליו וזה שהצדיק יבקש התכלית הטוב בכל אשר יעשה ולזה יתן השם ית' שכרו שישיג הטוב הנפשיי והרשעים יבקשו תכלית רע בכל אשר יעשוהו ולזה ישיגו הרע לעצמם : יש מפזר · הנה יש מי שמפזר וניסף עוד והוא בעל השלימות בעיון כי כל מה שיוסיף ללמד דעת לאנשי' תהיה נוספת חכמתו ובינתו כאמרם ומתלמידי יותר מכלם ואמנם מי שהוא מונע עצמו מללמד היושר לאנשים הנה זה הענין הוא לו למחסור משלימותו כי להעלימו דברי היושר מהאנשים תמעט חקירתו ולזאת הסבה ג"כ הנה נפש ברכה תדושן ומרוה גם הוא יורה נפש איש ברכה שיבקש תמיד הברכה והתוספת בעיון תהיה דשנה ושמנה מדשן כעימו' המושכלות ומי שהוא מרוה אחרים ממה שהשיג מדשן החכמ' הנה הוא גם כן מורה ומלמד לעצמו כי ב זה הפועל יפליג יותר החקירה בזה העיון מכל ירידתו לבאר החקירה הזאת לתלמידי' הנה מי שימנע מהסביר בר העיון יקללוהו כל העם או האומה מפני שאינו רוצה להועיל לאנשים במה שהועילה הש"י בו ולראש האיש המסביר ומלמד דעת את העם תבא לו ברכ' כי הם יברכוהו ותבא לו גם כן ברכה בעיונו בעצמו שיתוסף בזה הפועל גם תבא לו ברכה מהשם ית' שיתן שכרו תחת זאת הטובה אשר עשה ואפשר שיתישרו אלו הפסוקים לזרז על פועל הצדקה : שוחר

אבן עזרא

יד ליד · השם לנגד יד הרע על כן לא ינקה והטעם לא יהיה נקי כי השם ישיב גמולו בראשו · וזרע צדיקים הם בני הצדיקים שימלטו מצרה בשביל אבותם : באף חזיר · כי הוא יביאהו בטיט וישחיתהו וזהו משל וכן היופי כזהב והאשה האולת כחזיר שאין לו דעת והיופי בה נשחת כאשר סרה מטעם חכמה וסרת ע"ת ומגרת ביתה : תאות · אך · ממעט כל התאוות לבד תאות מעשה הטוב והרשעים יקוו לעשות עברה והטעם להתעבר באחרים ומדת הכעס שתעבור על מדה תקרא עברה : יש מפזר · לעניים · ונוסף עוד הממון · וחושך ממונו · מיושר מעשות יושר שלא יתן לעניים יחשך בעבור שיבואהו מחסור ואך ממעט תוספת המפזר : יורא · מלשון והורית להם ופי' נפש הנותנת מברכותיה השם ידשנה וירבה השם שהוא מרוה אותה גם הוא יורא וכוה להרוות איש אשר יחסר וזהו הענק תעניק לו והחזקת בו · פ"א ומרוה דבק עם נפש ברכה ופי' איש מרוה גם הוא יורא ענין הדשן כי הוא מדושן בהרוותו איש מחסור · פ"א החכם שהוא מרוה אחרים האל יתן לו שררה : בר · הוא הנקי מן התבן ע"מ תג פת בג · יקבוהו מענין קבה לי ויושרשו כי משקל קבה הבה וכן ארה לי והתבונה בהם נקבה יהבה נארה שמעה סלחה · משביר מוכר שבר פי' מי שמונע בעת רעב תבואתו עד שימכרה בדמי' יקרים יקללוהו עמי' וברכה תבא לראש מוכר שברו בעת הצורך : שוחר

מנחת ערב

רעה בשל אחרים והרי עושה פעלת שקר והיינו מקבל שכר לא כן זורע צדקה לאמתתה כאשר צוה ה' הוא מקבל שכר אמת : ולזה שנתן הצדקה לקיים המצוה יזכה עי"כ לחיי' כמו שמצינו בבנימן הצדיק שהחי' אשה ושבעה בניה והוסיפו לו כ"ב שנין וזה כן צדקה כשהצדקה הוא על כנו ואמיתתו לחיים היא כותנת חיים לעושיה וזה הרשע עיוש הצדקה נעשית לו קטיגור על השר כתב' לקנטור ולמנוע טוב מבעליו ובזה הוא מרדף רעה למותו : או יאמ' כן צדקה לחיים וגו' במ"ש ז"ל במי שהשיך בנתו של ר"ע דח"ל כלדאי שביום חופתה תמות ע"י נשיכת נחש וע"י שנתנה צדקה בלילה שהיא המיתה הנחש הרי פעלת עשתה הצדקה שהיא בלילה והנחש מת על ידה וז"ש כן צדקה לחיים ומרדף רעה זה הנחש שהיה רודף אחריה למותו שהומת על ידה וז"ה הודה ה' כי טוב כי מכל צרה הצ לני ובאויבי ראתה עיני :

תועבת ה' עקשי לב · הנה בכל דבר שמסור ללבו של אדם נאמר בו ויראת מאלהיך כלו' אעפ"י שאתה תוכל להעלים הדבר מבני אד' ולומר לטובה כוונתי ויראת מאלהיך היודע מחשבתך ואם אין אתה עושה כן הרי שאין אתה משוה כבוד עבד לכבוד קונו שאתה מתירא מבני הדם ואין יראת אלקי' לנגדך · ואין לך תועב' גדול מזה וז"ש תועבת ה' עקשי לב שאין לבו ופיו שוים והוא מאנה את הבריו' בעקשותו ובהסת' דבר מפני יראת בשר ודם ואין יראת אלקי' לנגד עיניו אך רצונו תמימי דרך שהם שתי תמימיות עם ה' ועם הבר' שפיהם ולבם שוים :

נזם זהב וגו' הנה אשר עיני שכלו פקוחו' ירחיק מחבה אסורה לו אף אם יראו עיניו אשה יפה · והוא כי הנה שלשה המה בחינות אשה יפה א' בחינת עצמותה ב' בחינת יופיה וטוב מראיתה אדמדמת או לבנה ג' הנאת טעם ביאתה · והנה השם לבו אלו עצמותה הלא יקוץ בה ותמאס בעיניו כי הלא כאשר דמו אותה רז"ל כנהיא חמת מלאה צואה ופיה מלאה דם ומה גם כי יזכור נדת דותה וכי' במשל רז"ל המשיל' שלמה לחזיר שהו' פי מלא צואה שפיו וקרבו שוים כי כי חזיר כצואה עוברת דמי והיופי הדבק בה לכל מראה עיני כל רואיה ידמה לנזם זהב שבאף חזיר כי הנזם נחמד למראה וקרב אל מקיר משחה פי החזיר והבחינה הב' אינה דבקה בראשה יפה כי הלא לא יחסר מזולתה בהופן שבהסיר בחינת טיב טעמה מאש' יפה על כי גם הוא בכעורה ויאמרו תרי מגו תלתא מילתא עלמיתה ויופיה מי פתי יסור הליה ולא יתן אל לבו לאמר היתכן ידבק איש עצמו ובשרו ושפתים ישק פי

ר' מנחם המאירי

ופעם במקום אשר צדקה ממני כי על כן לא נתתיה · ופעם על הזדמן הענין כנגד על אשר לא נתתיה · ופעם על הזדמן הענין כנגד המכוון וכאשר יענו אותו כן ירבה וכן יפרוץ · ופעם במקום טוב · לא כן אנחנו עושים · ופעם על דבור ברור וכנין כן בנות צלפחד דוברות כן מטה בני יוסף דוברים ולא מצאו להם כן ר"ל דבר ברור · ומזה אמר הנה כן צדקה לחיים כלומר דבר נכון וברור שהצדקה והיא רמז לכל המדות הטובות הוא דרך ומבא לחיים · ומרדף רעה ר"ל שנמשך אחר הפועל הרע הוא למותו והוציא המשכות אחריהם בלשון רדיפ' על דרך שכר ירדופו והנגל' והנסתר בו קרוב : תועבת יי' וגומר · יד ליד וגומר · שני פסוקים אלו הראשון אינו צריך ביאור וידוע כי הקשות הלב וקשיו מבא כמסורת ברית התורה או התוכח' הוא תועבת יי' · ורצונו תמימי דרך ר"ל בתמימות שהוא הפך עקשות אבל אמר אחר כן דרך עיונם יד ליד לא ינקה רע כלומר שלא יתאחר ענשו אבל יבואהו תכף לפעלו אלא אם כן איזה זכות תולה לו כי כל דבר תכוף יקרא יד ליד והצדיק ימשך גמולו לזמן רב אף לבניו מכל הכהינו אותם בדרך ישרה כענין למען ידעתיו אשר יצוה וכו' · או פירושו הערה שלא להרהר אחר מדותיו ית' כראותו העדר הסדור בין בני אדם כענין צדיק ורע לו רשע וטוב לו · ויכנה כמו יכרת ואמר שנקמת הרשע לא תגיע לשעתה אבל מועד שמור לו וכן הצדיקים אם יתאחר בהצלתו חכה לו גם כן זרעו ימלט כענין לא ראיתי צדיק נעזב וזרעו מבקש לחם · ובדרך נסתר אמר שצריך להשתדל בכנוח המתנגד בשקידה גדולה כי לא יכרתו טענותיו על נקל אבל מעט מעט ולבסוף זרע צדיקים ר"ל מחשבותיו במה שישיב עליהם ימלטו משחיתותם והמחשבה תכונה בענין זריעה כי היא הכנה ושתדלות לדבור ולמעש' · נזם וגומר נזם היא תכשיט האף וכאשר יונח באף החזיר הנה הוא ילכלכהו בהיות נוקר באשפה וישחיתהו וכן האשה כשהיא סרה מטעם ומשכל הנה היופי בה כמאס הערה בזה לחכם או משכיל המקלקל חכמתו מצד מדותיו כאמרם ז"ל נאיתם פלוני שלמד תורה היאך מעשיו מקולקלים וכו' · וכן מה שאמרו כאן בתלמיד שאינו הגון כמו שהתבאר והנה החכמה מקוללת וכבאשת עמו והיא כנזם זהב באף חזיר · ובדרך נסתר כלל בזה מי שאמרו נאות ומוכן לקבל החכמה ומטרידו בעסקי העולם עד שימנעהו מדברי תורה לגמרי תאות צדיקים אך טוב · תקות רשעים עברה הוא נקשר עם הפסוק שלמעלה שימכו הן בנגלה הן בנסתר הכונה כי הצדיק אין מתקו להתאוות רק למעשים הטובים והרשעים כל מה שהם מקוים מפעולותיהם אינו רק עברה ורומז גם כן שהצדיק כל מעשיו אף בהתעסקו בחמריות ובהמוניות הכל לתכלית כונת מעולה והרשע כל מעשיו אפי' בפעולות הטובות פונות לתכלית רע : יש מפזר וגומר · נפש וגו' · ונומר · שלשתם ענין אחד ולפי הנגלה הערה על ענין הצדקות והבטחה כי הא-ל יוסיף ממנו בחסרו אותו לצדקות ומתכות כענין כי בגלל הדבר הזה יברכך וכאמרם מלח ממון חסר · והפך זה במונע ויחסרהו האל מדה כנגד מדה · והוא ענין וחושך מיושר אך למחסור · וכן אמר על זה נפש ברכה ר"ל הנפש המשפעת ברכה לצריכים לה תדושן כי האל ימלאהו שיוסיף חילו ודשנו ושמנו ומרוה ר"ל משביע

אבן יחייא

תועבת וגו' וזה יען כי תועבת ה' עקשי לב ההולכים בדרך עקלתון · ולכן יאבדו בהסתרת פניו מהם · ורצונו יהיה עם תמימי דרך ההולכי' בדרכיו לעשות צדקה ומשפט · יד ליד וגו' ואף כי יאריך אפו לרשעים לא תחשוב מפני זה כי ינוקו מעונש פרי חטאת' כי יד ליד ומדור לדור לא ינקה הרשע מהעונש אבל יחול עליו העונש כפי חטאו · ואף כי יאריך אפו אליו · כי הוא פוקד עון אבות על בנים על שלשים ורבעים רשעיו שונאיו וזרע צדיקים נמלט מכל רע להיותו עושה חסד לאלפים לאוהביו · נזם וגו' כאשר שבח האשה הנאה במעשיה ובעלת חן שהיא יותר מעלה מהאשה הפגום במעשיו כן גינה האשה שהיא הפכה · שאף כי תהיה יפה אשר הוא שלימו' במינה' היא מגונה מאד כשתהיה סרת טעם ונעדרת השכל · ודמה יופיה התקוע בחוסר לב לנזם זהב התקוע באף חזיר אשר נוקב בו כל אשפו' ווהמת העיר וכן האולת אשר באשה הזאת יטנף יופיה ויחזיר לאין כחשב והאשה הכעורה ובעלת חן וכאה במעשה היא יותר חביבה בין האנשים ממנה · תאות וגו' תאות צדיקי' אנשי האמת חן תתמיך כבוד · הוא לבד אהבת הטוב במה שהוא טוב ולא אהבת אחרו' מהמועיל והערב להיותם נפסדו' · אבל תקות ואהבת הרשעים אנשי האשה יפה וסרת טעם · הוא עברה שר"ל דברים עוברים ונפסדים כאהבת הערב ואהבת המועיל כאשר ראיתם באשת און אשת חן אשר הגילה בעלה מהרע ובאשת קרח אשה סרת טעם אשר הוציאה בעלה מהטוב · יש וגו' ואל תחשוב כי אהבת המועיל ולקבץ הממון בגזל ובחמס · ובהמלוה מלפתוח היד לאביון יתוסף ההון כי יש מפזר ונוסף עוד הרבה מאד שהוא הנותן צדקה כי התמעט הכנסותיו יתעשר · מה שיקרה בהפך לממס וחושך מלעשות היושר לפנים מן השורה עם העניים כי אך ובוודאי יהיה למחסור · ויחסר לחמו באחריתו · נפש וגו' וזה יען כי האל מודד מדה כנגד מדה · והנפש של ברכה שנותן מלחמו לדל תדושן מכל טוב שישפיע האל בביתו · ומי שירוה לזולתו גם הוא יורה ר"ל יהיה רוה ודשן · ועניכו כמו ירוה בהפוך כמו בכתב · מונע וגו' מה שהוא בהפך לאוצר בר שאסף בעת הזול להמתינו עד שיתיקר השע' מאד שיקבוהו לאום ; ויתנו ברכה לראש משביר · ושומע אל אביונים ה' ויתן לאיש כדרכיו וכפרי מעלליו : שוחר

קב ונקי

תועבת ה' · יאמר שהאנשים שהם עקשים ונפתלים בלבותם הם נתעבים בעיני השם כי הוא ית' שלם מכל הנמצאים ולכן לא יהיו רצויים לפניו רק השלמים המתדמים אליו בפעולותיהם · וכפל נזה ואמר רצונו תמימי דרך · רצה שהרצויים לפניו הם האנשים שכל פעולותיהם שלימות וישרות : יד ליד · יד הוא הגב · ליד הוא הבן · הטע' לא תראה לעולם רשע שינקה הוא וזרעו ועמו שלא יגיע ברשעתו : וזרע צדיקים נמלט · שלא יארע להם דבר רע לא להם ולא לבניהם · או יאמר יד ליד שתכף שהרשע עושה הרע מיד נענש אבל אם הוא בן צדיק ויש לו זכות הבו' יאריכו לו על העונש ולא יהיה מיד : נזם זהב · פי' כאשר יכון נזם זהב באף חזיר כי הוא ילכלך אותו בטיט ובצואה כן יכון היופי באשה שהיא אולת וסכלה כי באולתה תשחית יופיה · ואלת טעם כמו וטעם זקנים יקח ענין דעת ועצה · או יאמר כמו שיקוץ החזיר כאשר ימלא באשפות דברים יקרים כמו נזם זהב תמורת הצואה שהוא מזונו כן תקוץ האיש הזונה כשתמצא אשה יפה במעשיה וסורת מהטעם אשר תקלל הזונה : תאות · כל כוסף ותאות הצדיקים אינו אלא לעשות הטוב והישר בעיני אלהים ואדם · והרשעים אינם מקוים ואין מאוים אלא לעשות רע בעיני הבורא בעוברם על דתו ומצותיו · ועברה מגזירת ויתעבר : יש מפזר · יש אדם נדיב שמפזר מעותיו לתת לעניים ויותר ממה שהוא מפזר יוסיף אליו השם : וחושך מיושר · ומונע עצמו מלכת בדרכי יושר שלא יתן ממונו בצדקה יחסרהו וימעיטהו אוהו הממון כי תראה בני אדם עשירים ובינוניים והעשירים אינם מחלקים ממונם לצדקה כמו הבינוניים על כן יחסר עושרם · נפש ברכה · כתוספה למה שאמר כי המפזר ממונו יתוסף עוד ואמר נפש ברכה תדושן ירצה הנפש הנותנת לעניים מאשר חננה הבורא בין רב בין מעט יתעדן שהשם השביע הנפש הזאת מכל דשני העולם · ואמר ומרוה גם הוא יורה · ר"ל מי שמשביע נפש העני זכה ומזכה כי הוא יורה לאחרים שילמדו ממנו וישבעו גם נפשות העניי' · ויהיה מרוה לשון שבעה ויורה לשון הוראה · או יהיה יורה הפוך כמו ירוה מגזרת כגם כשב ויאמר שהנפש המבורכת המחלקת מכל אשר חננה השם ית' תדושן והדשנות יהיה בכמות רב ושביעה גדולה שירוה מדשן בית השם : מונע בר יקבוהו · פרשו קבה ופירושו יקללוהו : לאום · פי' עם רב ואמר מי שימנע עצמו מלמכור תבואתו בעת היוקר לתוחלת שתתיקר השער יקללוהו כל העמים וישמחו ברעתו ויתנו ברכות למוכר תבואתו אז בשעת הצורך מסביר כמו והוא המשביר מוכר · ויש מפרשים כי יקבוהו הוא מי שאוכל חור בדלתו ואמר מי שהוא מונע בר יהי רצון שיקבוהו עמים בחרבותיהם וברכת השם תהיה על ראש האיש המשביר לכל עם הארץ : שוחר

רש"י

שוחר טוב · החפץ להדריך את הבריות בדרך טובה ומוכיח ומיסר אותם : יבקש רצון · הוא חפץ שיהא הקב"ה רוצה בם ומתפייס עמם · רצון אפיימי"נט בלע"ז : עוכר ביתו ינחל רוח · אדם עצל שינחיל רוח תמיד ואינו יגע בתורה ולא במלאכה · סוף עוכר את בני ביתו שאין להם מה לאכול : פרי צדיק · גמול פירו' מעשה הצדיקים עץ חיים הם להם לעולם · ולוקח נפשות חכם · מי שהוא חכם קונה לו נפשות שמלמדים דרך טוב והרי הם לו כאלו קנאם כענין שנאמ' ואת הנפש אשר עשו בחרן : הן

רלב"ג

שוחר טוב · מי שהוא שוחר ודורש אותו הוא רצון הש"י שיגיע לו כי השם ית' עשה את האדם בתאר שיבקש אל הטובות ולזה יגיע לו בלא ספק התכלית שכוון אליו · ודורש ומבקש לעשו' רע יבואנו והוא שכבר יבא לו הרע בהפך מה שכוון כי הוא כוון הרע לזולתו ויבא לעצמו ברשתו אשר טמן לזולתו נלכד : בוטח בעשרו · מי שיבטח בעשרו ולזה יחשב להתגדל ולהתנשא על האנשים הוא יפול כי אין ראוי לבטוח כי אם בש"י וכמו העלה שינא תחת הפרח כן יפרחו הצדיקי' לעשות פרי' אשר יבטח בו מהש"י : עוכר ביתו · מי שהוא משחית ביתו ר"ל כנין בנין הגוף ואיבריו וכחותיו הנפשיות עד שלא ישתמש בהם לתועלת המכוון בהם הנה הוא ינחל רוח והבל כי אין בו תועלת ותחת מונעו עצמו מלעבוד שכלו במכוון בו ישוב עבד לזולתו ר"ל שכבר יהיה האויל עבד לחכם לב או ירצה במלת עבד שם מקרה והרצון בו שיגיע' האויל ועמלו אשר עבד בו יהיה לחכם לב כאמרו יכין וצדיק ילבש : פרי צדיק עץ חיים · כי הצדיק יגיע אל החיים הנצחיים ומי שהוא לוקח ומוסך לעבודות הנפשיות החומריות כדי שיעוררו כלם אל השכל להשגת אלו החיי' הנצחיים הוא חכם או יהיה הטעם כפול והרצון פרי צדיק הוא עץ שיתן חיים וזה כי לא די לצדיק שיקנה החיים לעצמו אבל יקנה אותם לזולתו והחכם הוא לוקח נפשות האנשים ומוסך אותם לעבודת השם ית' שיקנו כלם החיים הנצחיים : הן

משלי יא

שֹׁחֵר טוֹב יְבַקֶּשׁ רָצוֹן ב' חד מל' וְדֹרֵשׁ רָעָה תְבוֹאֶנּוּ׃ בּוֹטֵחַ בְּעָשְׁרוֹ ג' וחס' · ג' הוּא יִפֹּל וְכֶעָלֶה צַדִּיקִים יִפְרָחוּ׃ עֹכֵר בֵּיתוֹ יִנְחַל־רוּחַ וְעֶבֶד אֱוִיל ל לַחֲכַם־לֵב׃ פְּרִי־צַדִּיק עֵץ חַיִּים וְלֹקֵחַ

תרגום

דְמַקְדִים טַבְתָּא בָּעֵי צִבְיָנָא וּתְבִיעַ בִּישְׁתָּא אַתְיָא עֲלוֹי׃ דְמַסְבִּיר בְּעוּתְרֵיהּ הוּא נָפִיל וְאֵיךְ טַרְפָּא צַדִּיקֵי מַפְרְחִין׃ עָבִיר בֵּיתֵיהּ יָרִית פַּחֲתָא וְסִכְלָא יֶהֱוֵי עַבְדָּא לְחַכִּימָא לִבָּא׃ פֵּירוֹי לְצַדִּיקָא אִילָנָא דְחַיֵּי וּמְקַבְּלָנָא

תבואנו ג' ב' מ"ל וסי' כל יד עמל · מגור' רשע · ודורש רעה · קדמ' חס' :

אבן עזרא

שוחר · שיקום בשחר לעשות טוב הוא יבקש לרצות חברו אשר חטא לו או שיבקש רצון שירצהו השם · ודורש לעשות רעה לרעהו היא תבואנו מאת השם כענין ישוב עמלו בראשו וגו' : בוטח בעשרו · ולא בשם לא יועילנו כי הוא יפול ביד מבקשי נפשו והצדיקי' שיבטחו בשם ולא בעשרם יפרחו ויצילו כעלה : עוכר ביתו · באולתו הוא נוחל רוח והבל ועבדו של האויל לחכם לב לנחלה כי יקנהו ממנו והודיע כי האויל משחית קנינו והחכם קונהו בחכמתו או האויל הוא עבד לחכם : פרי צדיק · פרי מחשבות שכלו ללמדם מוסר מפיהו כפרי עץ החיים · ולוקח מענין כי לקח טוב ופי' ומחכי' נפשות חכם ומודיעם המוסרים וכמו מה יקחך לבך יחכימך פ"א קונה כמו המביאים את המקחות ובלשון חז"ל קורין לקנין מקח כלומ' קונה נפשות כעבדי' ושפחות כענין ועבד אויל · פ"א ולוקח נפשות בחכמתו יציל אותו מרע : בארץ

אבן יחייא

שוחר וגו' ומי שהוא שוחר ומשכים לעשות טוב עם זולתו · יבקש רצון האל יתברך · והדורש הרעה לזולתו · תבוא אליו הרעה ההיא · בוטח וגומ' והבוטח בעושרו ולכן לא ירא מה' ולא ירח' דלים הוא יפול כי יהיה עושרו עושר שמור לבעליו לרעתו · והצדיקי' יפרחו כעלה האילן הקטנה שהיא צומחת וגדלה בפתע · וכן הצדיקים הנותני' ממונם לצדקה לא יחסר לחם מפני זה ואדרבא יכפל עושרם וממונם · עוכר וגו' והאויל הלז הקובץ על יד כדי להרבו' ממונו · הוא עוכר בני ביתו בהצעינם ובהאכילו אותם לחם יבש ונקודים ובשר מליח · ובהלבישו אותם בלוי סחבות · ובסופו ינחיל רוח כי לא יהיה קיים עושרו רק ברוח העובר ויעני וימכר לעבד לחכם לב · פרי וגו' ותכלית הצדיק החכם אינו לנחול רוח כפרי הרשע האויל · אבל פרי הצדיק החכם שלוקח נפשות וקונה אותם בהשביע רעבונם בימי רעבון · ובהסירם ממחשבות רעות ממינות בחכמתו · הוא לזכות כנוטע עץ החיים שהזוכה בו ואוכל ממנו הוא חי לעולם ולנצח נצחים והוא משל לחיי העולם הבא : הן

ר' מנחם המאירי

משביע העניים גם הוא יורה ובאה מלת יורא הא"לף במקום ה"א ופירשו שהוא הפוך כמו ירוה כלומר שהש' ימלאהו שהוא ירוה וישבע ג"כ כזה וכבא · כענין ירויון מדשן ביתיך · ויש מפרשים בו שהוא מענין יורה ומלקוש כלומר שעיניהם של עניים נשואות אליו כמו שעיני העם נשואות למטר בעת שצריכים אליו · ולי בו עוד לפרשו מענין הפלגה מלש"ן ירה בים והיא הערה שעם היות הנכתר בהנהגה ללכת בדרך הממוצע מכל מקום בהרבה מדות ראוי לנטות אחר הקצה האחרון ובפרט במדת הצדקה וכמו שאמר הנה בהבטח' יש מפזר ונוסף עוד וכן נפש ברכה כי מלת ברכה מוכחת על תוספת יתר על חק הרגיל ואמר שהנדיב הגמור הנקרא מרוה מחקו לתת לכל מבקש כפי הראוי לו קרוב או רחוק לאח ולנכרי והוא כענין שלא לחמך על פני המים · או כפרשהו מענין למוד והכונה שהנדיב עם היות מחקו לתת לכל מבקש אחקו גם כן שלא להשוות מתנותיו אבל שיהיה שם אורחותיו בהם לנכבד כנכבדתו ולצעיר כצעירתו חכם כחכמתו וכסיל כאולתו ועל זה אמר שהוא יורה וידריך כפי כמו כל מתנותיו להיותם על צד הראוי ובכפל ענין אמר על הפך הנדיב והוא הכילי מונע בר ר"ל שמונע תבואתה מליהנות בה שום אדם יקבוהו לאום ר"ל קללת עם עליו וברכה לראש משביר ר"ל מזמין השבר ושבר הוא מזון ונקרא על שם שסוחר הרעב והמזמין את השבר אם למכירה אם למתנה לפי הראוי הוא הנקרא משביר · ולענין החכמה הוא זה הער' שלא להשפיע מחכמתו כפי הראוי שזהו סוף ענין החפש ואמר עליו שהוא מפזר ונוסף והוסיף זה בלשון יש מפזר כי אין עוד פזור שיהיה הענין נוסף מצד הפזור על דרך הטבע אם לא על צד הנמול · ולכן אמר בלשון מיעוט יש דבר אחד שפזורו מוסיף בו וזה ידוע כי בלמדו לזולתו יוסיף לקנות חכמה בהתחדד שכלו להשיב לשואלים וכן שבהמנעו כאמר וחוסך מיושר אך למחסור כי כשימנע מן הלמוד אף הוא שוכח הרבה ממה שלמד וחכמתו מעלה חלודה וכענין מה שאמרו בירוש' רבי יוחנן הוה אמר לתלמידיו באו ונפשפש בהלכות שלא יעלו חלודה ואיפשר שזהו ענין מה שאמר שלמה בספר קהלת אם קהה הברזל והוא לא פנים קלקל וחיילים יגבר ויתרון הכשר חכמה · כלומר אם הברזל קהה ר"ל מעלה חלודה כשלא יתמידו השחזתו והוא ענין לא פנים קלקל כלומ' כשלא לוטשו פני הברזל ואמרו וחילים יגבר פירושו ולא חיילים יגבר שמלת לא הסמוכה לפנים מושכת עצמה ואחרת עמה כמו ולא יבאו לראות וכו' · ומתו כלומר ולא ימותו · כן אמר שסבת ערוב השחזתו מונעת שלא יוכל לגבר חיל כראוי לו כל שכן חכמה שהיא צריכה להזמנה והזמנה גדולה והכנה יתירה שבהתרשל האדם על זה תעלה חכמתו חלודה · והכשר הוא ענין הכנה ורוצה בו אם הברזל הוא כך כל שכן שצריך יתרון הכשר בחכמה והוא ענין האמור באבות כל חכמה שאין עמה מלאכה סופה בטלה כי הלמוד מועיל לזכירה והעדרו סבת השכחה ונפש ברכה תדושן ר"ל תתענג בתענוג חכמתו · וגם הוא יורה יפורש בו אחד משני הענינים שכתבתם לי בביאורו והוא שמחוקו להדרש לכל שואל ואולם לכל אחד כפי הראוי · ומונע בר חכמתו יקבוהו לאום בהשאיר אחריו קללה והפך ברכה לראש משביר : שוחר טוב וגומר · מלת טוב הנה שם דבר לא תאר ודרישת הדבר וחקירתו בזריזות תאמר בלשון שחר כי הזריז בדרישת איזה דבר משכים עליו בשחר · ועל זה הדרך יבא ענין בקור מגודת בקר ומזה ושחרתני ואינני כלומר דרשתני בזריזות ולא מצאתני · אלי אתה אשחרך אדרשך בזריזות ואמר שמי שהוא דורש בזריזות ומתעמל בחריצות על המעשה הטב יבקש רצון ר"ל יביננו עוד אלהי' למלא תאותו ומלאכה והפך דורש רעה הוא המתעסק ומשתדל ברעה תבואנו · ובדרך החכמה שהחוקר במחקר הטיב והכוונות ישיג המכוון כאלו יבקשנו וימצאנו וההפך להפך · ולי עוד לפרש בו דרך פשט הענין דבור המוכי כלומר שוחר טוב הוא מי שיבקש רצון האל כדרך שבני אדם אומרין על מי שיזדמן לו איזו הצלחה לטוב לו קם היום : בוטח וגומר · הערה שאין לאדם להסיר בטחונו מהאל בבטחונו בעשרו ואמר בוטח בעשרו עד שמה' יסור לבו הוא יפול ממחשבתו והצדיק שהוא בוטח באל ולא בעשרו יפרח כעלה כלומר ימיהו יגדלו יום יום ובדרך נסתר הזהיר המתלמד להשתדל ללמוד מפי חכם מובהק ולא יבטח בעשרו ר"ל בהכנתו הטבעית ובקלות הבנתו ורבותינו ז"ל אמרו בירושלמי של פסחים כל תורה שאין לה אב אינה תורה · והבוטח בעשרו יפול ממעלותיו בהתעותו ובנטותו מני דרך והצדיקים המשתדלים בלמודם לקבלו מזולתם מן הגדולים המובהקים כעלה יפריחו כלומר שילא גדולים על הסדר וישמר מנטות מדרך היושר כדרך שהפרי נשמר על ידי העלה עוכר ביתו ינחל רוח ועבד אויל לחכם לב הערה מדיכית להזהרו ולהשתדל במלאכת ביתו ובעבודת נחלתו והמתרשל בזה וכל שכן הכסיל המאבד ממונו בידים ינחל רוח כלומר נחלתו הבל וריק · ועבד נראה לי שהוא שם דבר מלשון עבודה כלומר נחלת האויל ועבודתו תגיע ליד חכם לב כי לסכלותו או לעצלותו ישאר עני וימכור כל אשר לו והפקח המשכיל יקנה ממנו בלא הון לא ירבה במחיריו וזולתי פי' שהאויל יהיה עבד לחכם לב כלומר שלרוב עניותו ימכר לו לעבד ובדרך נסתר איפשר שרמז בעוכר ביתו מה שרמז בעוכר שארו כי הגוף נמשל בבית ובעיר וינחל רוח כי ימות ולא בחכמה וחכם לב השומר ביתו מן העוכרים יכניע האויל להיות לו לעבד וישר אל מלאך רע ויוכל : פרי וגומר · ביאורו פרי צדיק כפרי עץ חיים כי הצדיק עצמו הוא כעץ חיים ר"ל כמו שהעץ מוציא הפרי בעתו והוא עקר הכוונה בו כן הצדיק נותן פריו בעתו ופריו הוא החיים הנצחיים והוא תכלית השלימות האחרון והוא עץ החיים אשר התאוה אכילת עץ הדעת ממית אותו כאמרו כי ביום אכלך וגומר · ופירושו שתפיהו מאכלך והוא מי שקובע סעודתו עליו ומשפיע עצמו ממנו יותר מדאי כי זה ימיתהו וימנעהו מאכילת עץ החיים אשר פריו מתוק לאשר חכו ממתקים ואכל וחי לעולם והעיר החכם אחר השלימו נפשו להשפיע מחכמתו לזולתו והוא אמרו לוקח נפשות חכם ובא לוקח במקום קונה וקונה על אחד מהפנים שהוזכרו רוצה בו מחדש ומשלים הנפשות הוא המוליד הוא המחדש הוא המעמיד קיומם כאמרו ואת הנפש אשר עשו בחרן ואמר שמדרך החכם ומחקו לחדש נפשות ולהשכילם להיותם אלו כולדים בדומה וזהו ביאור הפסוק לדעתי והנגלה בו אחד עם הנסתר : הן

קב ונקי

שוחר טוב יבקש · יאמר האיש הנקרא שוחר ודורש טוב הוא מי שבהשתדלותו יתעסק בדברים שהם רצויים בעיני אלהים ואדם אמנם האיש שהשתדלותו לעשות רע לא ישיג רצון אלא רע ועונש מאת ה' : בוטח בעשרו · הבוטח בעשרו ומה' יסור לבו הוא ירד ויפול והעושר כלה ואבד ולא ישאר לו לא שרש ולא ענף : וכעלה צדיקים יפרחו · כמו העלה שהוא לח ורענן כל זמן שהפרי באילן כך הצדיקים עומדים בלחותם כל זמן שפרי צדקה בהם · דע שהנפש מקורה במקום העליון והיא עצמות האדם ולכן ראוי שישים בטחונו בדברים הנפשיים לא בזמניים והבוטח בעשרו יפול שתכרת מצרור החיים : עוכר ביתו · יאמר האדם שהוא משחית קנינו וכל אשר לו באולתו ינחל רוח והבל אשר בעת הצורך לא ימצא הדברים המוכרחים אחרי כן מפני החסרון יהיה עבד זה האויל העוכר ביתו בשביל פרנסתו לחכם לב הרוא' את הנולד ושמר קנין ביתו כפי הראוי : פרי צדיק · יאמר שפתי הצדיק שהוא דבר שפתיו נמשלו לעץ החיים שמחיה הצדיק לרשעים בדבורו כמו פרי עץ החיים לאוכליו · ולוקח נפשות חכם · ר"ל המלמד לאנשים דברי תורה ראוי שיקרא חכם לא היודע ואינו רוצה ללמד ע"ד אל יתהלל חכם בחכמתו אלא יפוצו מעינותיך חוצה · ולקח נגזר מן כי לקח טוב · או ירצה שלוקח אותם ממקרי הזמן ומלמדם דעת ודרך תבונות : הן

הארץ מאורות לגנו שיקביהו לאום שיפרע הוא ית' ממנו ואפי' עוברים שבמעי אמן לדעת רז"ל כמה דאת אמר כעוללים לא ראו אור או כפשטו על כללות כל המלכות וברכה לראש משביר אמנם לא זו הדרך טובה לפניו ית' כי יפול בשחת מוסר דין על חבירו שהוא נענש תחלה לכן מי שהוא שוחר טוב משאר אל אל כראוי לא יבקש בתפלתו יקר הקב"ה את מונע הבר רק יבקש שנהיה לרצון לפניו ית' וז"ש שוחר טוב עלתי היא יבקש רצון אל עצמו ולא רעה אל שכנגדו כי הלא ודורש רעה מאתו ית' על רעהו תבואהו אל הדורש כי יענש תחלה : בוטח בעשרו וגו' הנה בוטח בעשרו כמדומה לו שלא ימוט לעולם ובלתי מחשיב את עשירי כשרון ודלי ממון כי יאבד כל עושר שלו ויביאהו לידי צדיקים אשר בזה כי יברכם ה' ויהיו עליו שטרה וזהו בוטח בעשרו הוא יפול בעוני וכעלה אשר הוא שומר לפרי ומחסה ומסתור ליושבים בצלם כן יפרחו לצדיקים להסתר הנזכר אשר בטח בעשרו בצל הפרחתם כיותר עני עם · ואמר שכ"כ יעכרהו עשרו כי גם כי יתרושש לא תסור מעליו גסות הרוח שקנה בו כי אחר אשר עכר ביתו בבטחו בעשרו לא יכנע עדיין תחת לצדיקים כי אם עודנו מחזיק בגאותו באופן לא נשאר לו לנחלה רק גסות הרוח באומר אלהים תדמיוני ואשוה ואני הייתי בעל הון רב ואלה אך דלים היו כי גם שנאבד הזהב הלא נשאר הכבוד וזה עוכר ביתו ינחל רוח וכן ינחל רוח עבד שהוא אויל שתוארו לבזות חכמה כד"א חכמה ומוסר אוילים בזו שבהיותו עבד לחכם לב לא יקנה החכמה ממנו וינחיל רוח תתגאה על הזולת באומר הלא משתי חכם גדול ומי כמוני חשוב ונחמד כמאלא כי ריק הוא מהחכמה ומוסר כי אויל הוא בזה אותם ונשאר לו הגסות רוח כי כמקרה עוכר ביתו הנזכר גם הוא יקרנו : פרי צדיק וגו' · הנה ידענו כי הצדיק אוכל פרי מעלליו בעה"ז והקרן קיימת לו לעה"ב והלא כנגד עינינו צדיק נכרת במטיב ימיו והיה פירותיו וגם המאריך ימים כל ימיו מכאובים לכך אמר על הא' פרי צדיק עץ חיים כי הן אמת שפרי מעשיו יאות יהיה לו עץ חיים גם במקום אכילת הפירות שהוא בעה"ז אלא שלוקח נפשות הוא ית' חכם יודע עתותיו כי יודע בעל התאנה אימתי ילקט תאניו ולא די שלא תקפיד אלא אדרבה תשא ק"ו לומר אם לעושי רצונו כך לעוברי רצונו עאכ"ו וזהו הן צדיק בארץ ישולם אף כי רשע הבלתי שב כי אם עודנו חוטא שהוא הק"ו בעצמו : ועל החלוקה השנית כי תראה כי זולת יד לצדיקים ומה גם תוספי החירה כי לא לחכמים לחם אל תקוץ והנחם כי זולת נקיון ועונותיך הלא בהם תזכה לתורה כי אוהב מוסר הם הייסורין אוהב דעת הוא דעת התורה כנודע כי אחד מהדברים אשר אינן רק ע"י יסורין היא התורה כי ע"י המוסר דעת שקים ישגלה ולכן שונא תוכחת אשר יוכיחנו אלוה ישאר בער שלא ישיג חכמה : ושמא תאמר הלא תלית אהבת מוסר באהבת דעת התורה והשבתה אל אהבת מוסר ולא כן הדבר כי הלא מן השמים יבריזו חכם או טפש לזה אמר מי שהוא טוב [illegible] עניהו

מנחת ערב

כי חזיר כלולה עוברת אן במזון הפו למען על פי דרכו יגע עצמו ובשרו בנזם זהב אשר בהפו והלא יהולת תהיה לו וכלימה כי הן לו יעוייר היה לוקח לקח טוב אך הנזם ממקומו לא ימיש ואיך למשש נזם ולהניחו יהלכלך כלולה כן הדבר הזה כי הלא הקרב הקרב אל אשה יפה לאהבת יופיה נמצא שלהתחבר בגוונמראיתה הנשאר בה ילכלך עצמו בזמת מלא צואה וזהו נזם זהב באף חזיר היא אשה יפה וזה בהסיר מכלל בחינותי' הטעם וזהו וסרת טעם · כלומ' כאשר ישולל ויוסר טעם הנאת ביאותיה על כי גם הוא בבלתי יפה ויוסקף אל הב' הבחינות לבדנה · או יאמר וסרת טעם כלומר א"כ היפה לא יקח איש אשה כי ישקיף וירא הבחינות הנזכרים ושבטל מלוה רבה עד מאד לזה אמר וסרת טעם כלומר לא אמרתי אלא באשה שלא תמלא טעם וטענה אל הדבקתך בה רק להאוה אך אשר יש בה טעם שהוא לקיים מלותו ית' שלא תעשה על מצילות המעשה רק על הטעם לשבה אז טוב ויש' הדב' : ושמא תאמר הלא גם הצדיקים לא ימלטו כי גם הם יבערו ויכשלו בתאות אשה יפה כי תאוה היא לעינים וידמה להם למשיגי גבול עונג נפשיי בקחתם אשה יפה לאשה על כן אמר תאות צדיקים אך טוב שהוא לבלתי חמוד אשת הזולת על כן אשה יפה יקחו להם לא כן הרשעים שאדרבה כל כך יחמדו אשה יפה שיקוו מתי תבא עברה על בעלה וימות וישא את אשתו : או יאמר תאות צדיקים וגו' על דרך שכתבנו למעלה על פסוק צדקת תמים תישר דרכו וגו' ודברינו יבואו גם כן נכון על פסוק זה עיין שם : יש מפזר ונוסף עוד ע"ד שמלינו במדרש מעשה בא' שהיה נותן מעשרותיו כראוי ונעשה ברכה בשדהו עד במקום מאה העלה אלף כורין וכשמת פיחת בנו ממעשר עשרה ממאה ופיחת השדה מאה וכן לשנ' שאחריו עד שלבסוף לא נתן כי אם עשרה גם השדה לא העלה אלא מאה כדאי' בתנחומא וז"ש יש מפזר ונוסף עוד שהעלה שדהו מדי שנה ושנה מאה יותר עד שהגיע לאלף כורין וחושך מיושר שלא נתן כיושר מעשרותיו אך למחסור הגיע לו חסרון מדי שנה בשנה : מונע בר וגו' הנה דרכן של בני אדם כי את מונע בר ואינו משביר לכל עם

רשי

הן לדיק בארץ ישולם · למה יבטח הרשע בשעה שמללחת לו הללה הוא רואה שהלדיק משתלם שכר העבירה שבידו בעודו על הארץ בחיים · ואף כי רשע וחוטא וכל שכן שסיפו של רשע להשתלם לו או בחייו או במותו · טוב יפיק · מוליא מן הקב"ה נחת רוח להביא טובה לעולם · ואיש מזמות ירשיע · בעל עלילות ירשיע מחייב את הבריות להביא רעה · וכן הוא אומר וחוטא אחד יאבד טובה הרבה : לא יכון אדם ברשע · לא יתבסס : וכרקב הנכנס תוך העלמות כן אשה מבישה ורעה שמעשיה בושים : דברי רשעים הרב דם · יועלים לארוב בידים או על יד עדות שקר · ופי ישרי' כשפותעים את עלתם ילילום לנרדפים שמגלים את עלתם או הם עדים הם מזימין אותם :

הפוך

רלבג

הן לדיק בארץ · הנה הלדיק לא יספיק לו קנין החיים הנלחיים אבל יעמוד בשלום בהיותו בארץ אין פחד רעה לנגד עיניו וגם כאשר רשע והוא חיטא חטא מה עכ"ז יעמוד בשלום בארץ כמו שתראה מיהושפט שהתחבר עם אחאב שהיה רשע וחטא בזה הליל השי"ת מהרע כשקמו עליו חיל ארם להרגו בעבור כי נמלאו בו דברי' טובים כמו שנזכר בספר דברי הימים וכזה תמלא בדוד כשחטא בדבר אותה האשה אמר לו הנביא גם יי' העביר חטאתך לא תמו' לפי שכל פעולותיו זולתי זאת היו בתכלית השלימות כמו שזכרנו שם ולזה מלאנו שנענש שאול יותר ממה שנענש דוד והיה חטא שאול יותר מעט אלא שלא עשה מהטיבות כל כך כמו שעשה דוד אך רוב פעולותיו בלתי נוהגית על היושר : אוהב מוסר · מי שהוא אוהב מוסר במדות הוא אוהב דעת כי זה ממה שיישירהו לשלימות המושכלות ולזה הוא מבואר כי מי שהוא שונא התוכח' ונפקד ממנו השלימות במדות הנה הוא בער כי יפקד ממנו שלימות המושכלות גם כן : טוב יפיק · האיש הטוב יוליא רלונו מהש"י כי השגחתו לדבקה בו עם שרלונו רלון הש"י כמו שקדם ואולם איש מזמות והוא האיש הנמשך אחר מחשבותיו לחטוא בהם כאמרו כי זמה עשו הנה ירשיעהו הש"י ויחייב אותו בסיבה עליו מהרע במד' שמדד : לא יכון · לא יכונן בנין האדם שהוא ברשע ולא יעמוד כי במעט סבה ישחת ואמנם שרש הלדיקי' לא ימוט אך יתקיים ויעמוד תמיד : אשת חיל · הנה האשה הזריזה במעשיה היא עטרת בעלה ואולם האשה המתעללת במעשיה היא משחתת אותו והיא לו כמו הרקב בעלמותיו שיבלו האדם והנה רמז בזה אל האשה המשרתת השכל בשתכין לו מהמוחשו' מה שיצטרך לו בחקירותיו ואם לא תהיה נשמעת לו אך תתרשל מזה והיא מתאחרת ובושת הנה היא לו כרקב בעלמותיו כי היא תמנע ממנו השלימות : מחשבות לדיקים · אין ר"ל כי מה שישתדלו בו הלדיקים היא דבר ראוי אבל גם מחשבותיהם משפט וברשעים הוא בהפך שגם תחבולותיהם אשר ילקחו מהשכל באופן מה הם מרמה : דברי רשעים · מה שידברו הרשעים הוא לרע אשר בתכלית כאילו תאמר לארב דם להכני' דם נקי ואולם דברי ישרים הם בהפך זה כי הם להליל הנקיים משפיכות דמים :

הפוך

משלי יב

ולקח נפשות חכם: הן צדיק בארץ ל וחס'
ישלם אף כי־רשע וחוטא: אהב א ג'
מוסר אהב דעת ושונא תוכחת בער:
טוב יפיק רצון מיהוה ואיש מזמות ג'
ירשיע: לא־יכון אדם ברשע ושרש
צדיקים בל־ימוט: אשת־חיל עטרת
בעלה וכרקב בעצמותיו מבישה: ל
מחשבות צדיקים משפט תחבלות ה
רשעים מרמה: דברי רשעים
ארב־דם ופי ישרים יצילם: ל

הפוך נתהפכון

ומקבלנא נפשי חכמתא: הן צדיקא
בארעא מתחסן ורשיעי וחטאי סיפין
מן ארעא: מן דרחים מרדותא רחים
ידיעתא וסני מכסנותא בורא הוא:
טב מאן דקביל רעותיה דאלהא ד' וג' חס'
וגברא רשיעא רועיעא תרעיתיה:
לא נתקן בר נשא ברישעא ועקריהון
דצדיקי לא נזוע: איתתא כשירתא
כלילא לבעלה ואינתתא בישתא
היך כלטיתא בקיסא היכנא מייבדא
גרמון דגברה: מחשבתהון דצדיקי
דינא מדכרנותא דרשיעי רמיותא: מלי דרשיעי כמנין לדמא ופומהון דתריצי
מפצי להון:

ישלם ג' וסימ' לקמן סימ' י"ג : ירשיע ד' א' חס' וסימ' נמס' בשמואל סוף סימ' י"ד : וכרקב ל' מן זוגין מן א"ב מן כ"ב כ' בריש תיבות' חד מלרע וחד מלעיל וסי' נמסר במס' רבת' במערכת אות הכ"ף בס"ד :

אבן עזרא

בארץ ישולם · בעודו חי ישלם לו השם מעשה הטוב · אף כי כן הרשעים ישולם שכר פעולת' טרם מותם כענין אל פניו ישלם לו : אוהב מוסר · מי שהוא אוהב הדעת הוא אוהב המוסר שייסר רוחו : טוב · לא שנים דבקים · יפיק פי' יוליא כלומר איש טוב יוליא רלון השם כלומר הוא ירלה בו · ואיש מזימות מחשבות רעות ירשיע השם בהשפטו על כן אחריו לא יכון אדם ברשע · בל ימוט בעת לרה · ושרש משל לאחרית זרעם אחר מותם · פ"א ובשרש שלא ימוט כן הלדיקים יעמדו ולא ימוטו : חיל · מן חילך פי' ממון כלומר האשה שתקנה ממון היא עטרת בעלה שבעבורם יכבדוהו כאשר המלך נכבד בעטרת ראשו · בעלמותיו שלא תועיל רפואה כן אשה מבישה נותנת בושה לבעלה והיא מפסדת הממון : מחשבות · דברי ·

הפוך

מנחת ערב

עניותו לעסוק בתורה יפיק אל הפועל רלון מה' אשר הוכרז עליו שיהיה פכס אך הבלתי נותן חלקו בתורה אשר תתקיים גזרת החכמה שנגזרה עליו במה שיהיה איש מזמות ובעל תבונה במילי דעלמא והלא ירשיע להפך חכמתו אל חכמת חיי שעה וניכח חיי עולם ולא זה הרלון מה' : או יאמר פרי לדיק הוא תלמוד אחד הוא עץ חיים כאילו נוטע עץ לאכול פירותיו שהם חיים ולכן מי שלוקח נפשות רבות שהכניסן תחת כנפי השכינה הוא יקרא חכם בעלם כי לעלמו נוטע אילנות רבו' של חיי' · ונקרי פרי לדיק כמ"ש ז"ל שהתלמידי' נקראו בנים ומעלה עליו כאלו ילדו וכן המגדל יתום בתוך ביתו וכן מי שמכנים חבירו תחת כנפי השכינה הרי שכולם נקראים פרי ומעשה ידיו של לדיק :

אוהב מוסר וגו' כי בזכות הייסורין תוכה לתור' כנודע שא"א בזה אלא ע"י ייסורין וההפך אם תשנא הייסורין ותעבב אל לבך כי שונא תוכחת הלא יפסיד חכמתו ויש"ר בער ולכן היהר והשמר פן תשנא : כי טוב הוא המקבל ייסורין באהבה יפיק רלון מה' שיהיה וירלה זרע ותלמידיו יתקיים בידו כמ"ש ז"ל ואיש מזימות שמבקש חשבונו' רבות ומתרע' על מדותיו ומהרהר אחר מדותיו ית' ירשיע ויוסיף על פשעו פשע ויירש תרתי גהינם הייסורין פה וגהינם לעתיד :

לא יכון אדם ברשע אז"ל לדיק וטוב לו לדיק בן לדיק לדיק ורע לו לדיק בן רשע · וז"ש לא יכון אדם אף שהוא אדם גדול ולדיק ברשע כשאביו היה רשע כי רק שים לו חלק טוב בעלמא דאתי בהאי עלמא הוא לדיק ורע לו · אמנם ושרש לדיקים כשיש שורש לדיק הוא אביו וגם הבן הוא לדיק אזי הם לדיקים תרתי משמע אזי בל ימוט אף בהאי עלמא :

אשת חיל וגו' הנה מלינו כמה מעשיות שאשה טובה גורמת בעלה לסור מרע וכמו שאז"ל על און בן פלת שאשתו הלילתו וכן להפוך שאשה רעה משית ומדית לבעלה לרעה וז"ש אשת חיל עטרת בעלה שגורמת לו עטרה בהאי עלמא ובעלמא דאתא וכרקב בעלמותיו מבישה שגורמת לו כל רע וכמו שאז"ל שאשתו של קרח הסיתו לקנאי במשה ו(ז)ז"ל כל מי שיש לו קנאה בלבו עלמותיו מרקיבין :

מחשבות לדיקים משפט הנה יקר לפעמי' שהבריו' סבורין שזה האיש אינו לדיק אינו חסיד אינו ת"ח והיא יש בו כל מדות הללו אלא שנהג לדקתו וחסידתו ותורתו בסתר כדי שלא להתפאר ע"כ או לקבל שום כבוד מהבריו' וכן מלינו ביונתן בן עוזיאל שאמר לרבי פרנסני ככלב וכעורב ולא רצה לגלות שם בידו לפי' מקרא שלא להנות מתורתו כלום בהאי עלמא וכן מלינו בגמ' בב' שהיה מגדל בלוריות ובעטכסים גוים והסדוהו לגנו והודיע מעשיו ולמה היה כך והפירו שהיה לדיק גמור הרי שלא [illegible] בנמלא שלדקתו מרמה לרמות את רואיו וכהנהו פרושין שמנו חז"ל שמעלין את העולם כי אין תוכן כברן וזהו אמרו תחבולות רשעים מרמה :

ר' מנחם המאירי

הן לדיק וגו' · הכונה תיריות שלא ליחס ליאות בתקוית בראותו העדרת הסדור בין בני אדם כענין לדיק ורע לו רשע וטוב לו כי מועד סוד לכל ועל כן אמר הן לדיק יקרוהו פגעים ונסיונות בנפש וברכוש ישולם בהם על המעט שאירעו מן המרי לבעבור שבב לו חיים הנלחיים לעולם הבא באין סיג ומסך מבדיל כלל כל שכן שהרשע והחוטא ר"ל המתמיד לחטא שישולם על מעשיו למועד סמוך ומה שתראה מהללחתו בהללחות המדומות הוא גם כן תשלום על המעט שאירעו מן הזכות ומן הפועל הטוב כמו שנודע בדרכים תוריים ידועים על הלד שהארכנו בחבור הגדול במסכת אבות · ומלת בארץ רומז על זה העולם · וענין ישולם אפשר לפרש מענין שלימו' מלשון לא שלם עון האמורי ושלמו ימי אבלך · וכל חפלי ישולם · וכבר מלאנוהו מן הדגוש ושלם את הבית ומי עיר כמשולם וכן אפשר לפרשו מענין שלום השכן לא עמו ושלם · השלימו את יהושע ומלאנוהו גם כן מן הדגוש ושלא נזכר פועלו וירא מלוה הוא ישולם · ולאלו שני הלדדים היה אפשר לפרש הפסוק כאשר עמו · ולפי' הראשון אפשר שמלת בארץ דבקה עם הלדיק וקרא השלם במדות ומשולל מן השלימות האחרון לדיק בארץ כלומר שכל לדקתו בעניני העולם הזה וכל יתרונו תחת השמש והוא אם ישלם ויגמל בתשרונו מה גם הרשע אשר יחסר כל בו : אוהב מוסר וגו' · המוסר והתוכחת באים הנה על שלימות המדות והדעת על שלימות השכל ובער על העדר הידיעה והיותו כסכל מן התבמ' כנגד מלשון בעיר שהוא תרגום בהמה כי הוא ביקר כל ילין נמשל כבהמות · וידוע שהשלמות המדות מבוא ושביל לשלימות השכל ולכן אמר אוהב מוסר ר"ל מסכים דעתו לדבקה בו אוהב דעת ואז ישיג ארחות חיים והפכו והוא שונא תוכחת ישאר בער וכסכל הידיעה · זהו ביאור המקרא לפי הכם זר והנגלה בו דברים פשוטים שהמוסר והתוכחת שמות נרדפים ומי שאוהב התוכחת אוהב דעת לקבל עלה ולסדר עניניו על אופני הנהגה ישרה ובעלת התועלת והכבוד וההפך להפך : טוב יפיק רלון מיי' וגומר · לא יכון וגו' שניהם דבקים מורים על ענין אחד · אמר שהטוב ר"ל בעל המעשה הטוב יוליא מה שיהיה בו רלונו מיי' כי ינמלהו הש' לדקו להפיק רלונו ולמלא תאותו · ואיש מזמות ר"ל מתחשב ומתהפך בתחבולותיו ירשיעהו האל ר"ל יעמידהו על חק הרשע בגזול ממנו כל תאותו כי לא יכון האדם אללו ברשע ובפעולת הרע ולכן שרש הלדיקים ר"ל התמדתו וגדולו על מעשה הטוב לא ימוט אלא יקבל תגמולו עליו · ובדרך נסתר קרא השלם טוב ואמר שהשלם כל השתדלותו בהפיק רלון האל · וז"ש שבמלת מיי' פירושו יפיק המכוון מאתו והוא שלימות השכל שהוא תכלית המדרגות והאחרונה שבהם וישולל עלמו מכל עסק זולת המכוון ואיש מזמות ר"ל שמתחשב ומטריד לבבו בעניני העולם ירשיע ר"ל יהמה כענין ולא ימלט רשע את בעליו וסמך לו שבזאת ההנהגה לא יכון לנגד עיני האל · ושורש לדיקים ר"ל השורש האמתי והעמוד אשר הבית נכון עליו לא ימוט לעולם ועד : אשת חיל וגומר · רלה בו שאשת החיל הבעל מתכבד ומתעטר בה והמבישה היא לבעלה כרקב בעלמותיו שהוא חולי שאין לו רפואה ומבישה כאמר על אשה בלתי נשמעת לקול בעלה אבל שהיא מסיבת בדבריו ורולה בו שהיא מבישה אותו מתגריו מסגרו מענין אל תביישני משברי · וכבר הפרש למעלה בפסוק אשת חן תתמיך כבוד קלת המדות המיוחסות לנשי החיל והפך כאשר שאל המלך לאחד מחכמיו ספר לי את הראויות לשוכא מן הנשים השיבו המודלת על בעלה המתפארת בפעלה המשתתרת באכלה המתכנסת בשכלותה ומתרפה בתמותה הממהרת לענות היולאת לריב מהר המשתדלת להרום ומתרשלת לבנות ובדרך נסתר כבר רמזנו שהחומר הכלות והמוכן הככה טבעית לקבל הלורה על כל נחות ידמה לאשת חיל והפכו לאשה סורדת ואשת מדכים וכעס ודרך כלל כמשל לאשת איש זונה תחת שהחומר לא ימלא בלא לורה כמו שאשת איש לא תמלט מהיות לאיש והזונה עם היותה אשה אשת איש אחד תבקש איש אחר תחליף ותמיר בו בעלה הראשון ותפתהו בחלקת שפתיה ותמשכהו בחבלו זוף אמרותיה וכן החומר תמיד פושט לורה ולובש לורה כמו שנודע לחכמי הטבע · מחשבות לדיקים משפט תחבולות רשעים מרמה · דברי רשעים וגומר :

אבן יחייא

הן לדיק וגו' ואל תפקפק ותספק כאשר אמרתי כי תכלית הרשע הוא רע ותכלית הטוב הוא טוב בראותך לדיק ורע לו רשע וטוב לו · כי הן לדיק בארץ הללו הכשמה מהעולם הזה ישולם אותה מעשה או מחשבה בלתי כאים אשר עברו עליו למען הנחילו כל אופני הטוב בעולם הבא · וכל שכן שהרשע החוטא במחשב' והחוט' במעשה' כי לא ינקה מעונש · ואם יש לו טוב בזה הוא כדי לקבל שכרו מטוב מה אשר פעל · אוהב וגו' מה שלכן תאהב המום לטוב לו באחריתו הוא אוהב דעת והוא בר דעה לבחרו בטוב · ושונא התוכח' הוא בער וכעיר פרא אשר לא ידאה את הנולד · טוב וגו' והטוב האוהב בטוב יפיק רלון מה' במעשיו הטובים ואיש מזימות ובעל מחשבות רעות ירשיעהו ה' בהשפטו ויתעבנו · לא יכון וגו' כי הוא מהנמנע שיכון אדם ברשע להיותו מתועב מה' · ושרש הלדיקים בל ימוט אף כי יחול עליהם לפעמים לרות מה אם למרק עוונות מה שעשו בעולם הזה · ואם שיהיו יסורין של אהבה להגדיל שכרם ·

אשת חיל וגו' ר"ל האשת חיל אשר גדלה הוא הנזכר בסוף זה הספר כי יש לה דעת ושכלתנו לתת חלק לגוף וחלק לנפש בשמרה תמי' תועלת הגוף והנפש מבעלה · היא נעטרת בעלה · וכאשר העטר' היא אות שלימות לראש המעוטר בה ככה האש' הזאת היא שלימות לאיש המתוא' היותו בעלה מה שהוא השכה המביש' לבעלה תמיד הן בדברים הגופניים הן בדברים הרוחניים כי היא כרקב בעלמותיו אשר הוא מהנמנע השכל מהזקו · מחשבות וגו' ומחשבות הלדיקי' בעלי המין מהאשה הנז' אשר הם שלימים בשלימותה · הוא לעשות משפט בעוברי רלונו ית' · ותחבולות רשעי' אשת המבישה הוא לרמאות את זולתם בגורמ' לבם : דברי וגו' ודבריה' הוא לארוב דם כי מה שיחשבו בלביהם במרמה לארוב לדם יוליאוהו בפיהם · ופי ישרים יצילם לנזכרי' כי בשכלם יבינו תחבולותיהם ויגלום לשכלים המוכנים להלכד ברשתותיה' :

הפוך

קב ונקי

הן לדיק ישולם · לגון שלום ופי' הלדיק הוא נשלם בכל מקום ויהיה לו שלום : אף כי רשע וחוטא ינילהו השם מהרעות המעותדות לבא עליהם בהשגחה פרטית · [illegible]

[illegible]

רש"י

הפוך רשעים · כמו להפוך כמהפכת רגע נהפכים · ואינם כלים כגון סדום · ובית צדיקים יעמוד · יתקיים: לפי שכלו יהולל איש · אם חכם מעט או הרבה הכל לפי שכלו יטול שכרו · ונעוה לב · שהכניע לבו לגמרי מן התורה הוא יהיה לבוז · נעוה · כמו נעויתי משמוע: וכן בן נעוית המרדות · ויש לומר נעוה מי שלבו נעוע מגזרת נע ונד · כאשר יאמר זעוה מגזרת זע · טוב נקלה בעיניו ונעשה עבד לעצמו · ממתכבד בעיניו ואומ' בגאי הוא לי לעמול במלאכ' שאני מבני אדם גדולים וסופו להיות חסר לחם: יודע צדיק נפש בהמתו · מה בהמתו ובני ביתו צריכי': עוכד

[מקרא ותרגום]

הָפוֹךְ רְשָׁעִים וְאֵינָם וּבֵית צַדִּיקִים יַעֲמֹד: לְפִי שִׂכְלוֹ יְהֻלַּל־אִישׁ וְנַעֲוֵה־לֵב יִהְיֶה לָבוּז: טוֹב נִקְלֶה וְעֶבֶד לוֹ מִמִּתְכַּבֵּד וַחֲסַר־לָחֶם: יוֹדֵעַ צַדִּיק נֶפֶשׁ בְּהֶמְתּוֹ וְרַחֲמֵי רְשָׁעִים אַכְזָרִי:

ל ומל · ב׳ ל · ל׳ ב׳ פו · ל׳ כל סיפ׳ מל׳ במ״ב

עכר

נִתְהַפְּכוּן רַשִׁיעֵי וְלָא נִשְׁתַּכְּחוּן וּבָתֵּיהוֹן דְצַדִּיקֵי יְקוּם: גַּבְרָא מִשְׁתַּבַּח בְּפוּמָא דְסוּכְלְתָנוּתֵיהּ וְחַסִּיר רַעְיָנָא יְהֵוֵי לְשְׁטוּתָא: טָב הוּא זְלִילָא וְעַבְדֵי אִיתְלֵיהּ מִן הֲוֵו דְמִתְיַיקַּר וְחַסִּיר לַחְמָא: יְדִיעַ צַדִּיקָא נַפְשָׁא דִבְעִירֵיהּ וְרַחֲמֵיהוֹן דְרַשִׁיעֵי נַכְזָרְיוּתָא:

דפלח

שכלו ב' וסימ' ועל שכלו עשה והצליח · לפי שכלו יהולל איש: יודע כל סיפרא מ"ל במ"ב וסימ' בפשע ארץ רבים שריה · ידע צדיק דין דלים:

רלבג

הפוך רשעים ואינם · הפ"י יהפוך רשעים ואינם במעט זמן ואולם הצדיקים הם בהפך זה כי ביתם יעמוד ויתקיים והוא זרעם ואין צריך לומר שהם בעצמם יעמדו ויתקיימו כי גם זרעם יעמוד ויתקיים כאמרו ולא ראיתי צדיק נעזב וזרעו מבקש לחם: לפי שכלו · האיש המשכיל יהולל לפי שכלו כי החכמה משובחת לאנשי' כלם וכלם נכספי' אליה כמו שזכרנו במה שקדם ואמנם מי שהוא מעוות השכל ר"ל שהוא טועה במושכלות יהיה לבוז כי לא יעמוד במשאו ובמתנו מפני שבוש דעותיו אבל ינצחוהו המתווכחי' עמו ויגינהו הבוז לזאת הסבה: טוב נקלה · טוב מי שהוא נקלה ועבד לעצמו לעשות עבודותיו בבית ובשדה כדי שישיג טרפו ממי שהוא מתכבד ורוצה שיעבדוהו אחרים והוא חסר לחם כי הקלון אל הראשון סופו לכבוד והכבוד אל השני סופו לקלון: יודע צדיק · הצדיק יודע נפש בהמתו ומשגיח כדי שיהיה לה מזונה ההכרחי לעמידת הגוף והרצון בנפש בהמתו הנפש החמרית שהיא לאדם במה שהוא בהמה לא במה שהוא אדם ואמנם מה שירחמוהו הרשעי' על הגוף שלא למנוע תאוותיהם הוא רחמי אכזר כי הם ישחיתו בזה התכונה: עוכד

אבן עזרא

הפוך · שלשה דבקים · ופי' יחשבו הצדיקים לעשות משפט והרשעים יועצו לרמותם וכאשר לא יוכלו ידברו הרשעי' לארוב דם הצדיקים ולהרוג אותם · ופי' ישרים שידברו היושר יצילם פיהם מיד האורבים להם · הפוך השם יהפוך אותם ממקומם · ובית צדיקים מושבי משפט יעמוד ולא יהפך: לפי שכלו · טוב · שנים דבקים · וכן פי' בעבור פיהו שידבר השכל ישבחוהו בני אדם ומעוות הלב יבוזו לו ונקלה ונמאס בעיניו ובשכלו קונה עבד לו טוב ממתכבד שהיה מרובה ממון והפסידו באולתו ואחרי כן היה חסר לחם ומתכבד לשון הרבה וכן כבד מאד או מתכבד כנגד נקלה כלומר שהוא נכבד בעיניו והוא חסר לחם טוב הנקלה: נפש בהמתו · אף כי נפש חסר כלומר יודע צורך נפש בהמתו · ורחמי רשעים כרחמי אכזרי כלומר אינם מרחמים: עוכד

אבן יחייא

הפוך וגו' מה שלכן הרשעים לעונש חטאתם יאבדו כרגע ואם תעיף עיניך בו ואיננו · והפוך לראותם ואינם · אבל בית הצדיקים הוא בהפך כי יעמוד קיים ונכחי כי ישארו הבנים במקום אבותם במעלה וכבוד עד נצח · לפי וגו' ולכן ראוי לרדוף אהבת השכל ולא אהבת הגוף כי לפי שכלו יהולל איש בעולם הזה ובבא · אבל נעוה לב ושכל יהיה לבוז כי תעיף עיניך בו ואיננו מפני שהם רודפו אחרי אהב' הגוף ותענוגיו ועוזבו הנפ' ומעשיה הטובים · טוב וגו' וטוב הוא האיש הרודף אחרי עצת השכל להיות נקלה ועניו מה שלכן יהיה עבד לו להיותו עשיר ברודפו הענ' הכבוד' משכלו מהיותו איש מתכב' רודף אחרי עצת נפש המרגשת וגאה וגאון ודרך רע וזד יהיל מה שלכן יהיה בסופו חסר לחם כי ישנאוהו האנשים ויעלילו עליו ויאבד עושרו בענין רע · יודע וגו' כי האיש שטוב הנקלה לא די כי הוא יודע נפש האנשים זולתו ומרחם עליהם כי ג"כ יודע נפש בהמתו ומרחם עליה וזה להיותו מטבעו רחמן · מה שלכן ירוח' גם הוא מה' ומהאנשי' · אבל הרשעים רחמנותם על האנשים הוא אכזריות ולכן סופם להיות חסרי לב: עוכד

ר' מנחם המאירי

הפוך רשעים וגו' · הנגלה בפסוקים אלו דברים פשוטים יאמר שהצדיק לא די שלא יעשה מעשה רע אלא אף בתוך מחשבתו לא יצייר שום דבר רע אבל כל מחשבותיו משפט וצדק והרשע מכין כל מחשבותיו לרע ומשתדל להוציאם אל הפועל בתחבולות ובמרמות וכל דבריהם לארוב דם להזיק לבני אדם בכל צד שיוכלו עליו ופי ישרים ר"ל דבר עצתם יצילם מהם עד שהאל יהפוך רשעים ואינם ר"ל לשעתם ובית צדיקים יעמוד · ובדרך נסתר כבר ביארנו בענין שני הפסוקים ר"ל מחשבות צדיקים ודברי רשעים למעלה בפסוק באין תחבולו' יפול עם והענין בעצמו בפסוק השלישי כלומר שטענות מופתי הכזב אשר יגילו עלינו בפנות המקובלות אין להם קיום והעמדה כמו שהתבאר ובית צדיקים יעמוד ר"ל בנין התורה בסודות הפנות התוריות שבה כשאר קיים על סברת מופתיהם וטענותיהם: לפי וגומר · כבר ביארנו בפסוק אם תבקשנה ככסף שהשלימיות ארבעה הראשון שלימות הקנין והעושר והשני שלמות הגוף בגבורתו ובריאותו ויופיו ושלימות תכונת איבריו · והשלישי שלימות המדות · והרביעי שלימות החכמה והשכל · ורמזנו על פחיתות השנים הראשונים ומיעוט דרכם וביארנו שהשלישי עם היותו שלימות נכבד אין בו תכלית המכוון והיתד שהכל תלוי עליו הוא הרביעי והוא הראוי להללו וכמו שאמר הנביא אל יתהלל חכם בחכמתו ואל יתהלל הגבור בגבורתו ואל יתהלל עשיר בעשרו והכונה שם בחכם בחכמה שהיו אנשי הדור ההוא מיחסים לעצמם באמרם חכמים אנחנו ותורת יי' אתנו כלומר מסודרי הכהנ' באופני היושר ואמר שהחכמה ההיא והגבורה והעושר אין בהם בכדי להתהלל ולהשתבח כי אם בזאת יתהלל המתהלל השכל וידוע אותי ר"ל השכל בתכלית מה שאיפשר בשכל האנושי להשיגו מן הנפרד והוא השגת התכלתו ואף גם זאת לא בידיעת כל מהותו כי לא יוכל להשיגו כאשר הוא בעודו דבק בחומר אף שאר השכלים אשר למעלה מזה במדרגה אי איפשר לשכל האנושי להשיג מהם כלל כל שכן הסבה הראשונה אלא שמציאותם ומציאות הסבה הראשונה ר"ל שהם נמצאים איפשר להשיג בדרכי המופת בהקדמות צודקות ואמתיות ועל זה אמר בזה שתי מלות ר"ל השכל וידוע אותי ועל זה אמר הנה שהאיש איננו מהולל רק לפי שכלו לא לשאר הקניינים ולכן נעוה לב ר"ל מעות השכל יהיה לבוז באחריתו וזהו המכוון בנסתר והנגלה בו דברים פשוטים שבהיות האדם משכיל ונבון יהולל מצד שבני אדם יקבלו תועלת בשכלו בהכנסתו ועצתו מצורף להיותם מכירים מעלתו ותכונתו וההפך להפך: טוב וגומר · הערה שעם השפלו שלימות העושר ושלימות תכונת הגוף צריך להשתדל בהם ר"ל להשתדל בקנין ובהתמדת בריאותו ושלמותו · ועבד בכאן פירושו מלשון עבודה ובהמה ונקלה הוא הפך מתכבד ר"ל לא נקלה בעצמו אבל שהוא נקלה בעיניו ומעמיד בעצמו בחזקת נקלה בהשתעבדו לעבוד עבודתו ממי שהוא מתכבד ומיקר עצמו לבלתי השתדל בקנין והוא חסר לחם · או יפורש ועבד לו כמשמעו והוא הערה שלא ישען אדם מכל וכל על מלאכת עבד ושפחה רק בעיניו יראה ובאזניו ישמע ולבבו יבין ומשל ההמון ענין הבעלים דומן על פני האדמה ורבותינו ז"ל אמרו דסייר נכסיה משכח אסתירי ואמר טוב נקלה והוא עבד לעצמו ממתכבד וכו' · ובדרך נסתר כמסך למה שאמר לפי שכלו יהולל איש כלומר שאין שבח האדם רק על שלימות החכמה ואמר טוב נקלה וכו' · קראו נקלה על צד מחשבת החושב בו אשר בראותו אותו עני ודל יבוז לו כאמרו חכם בעיניו איש עשיר ודל מבין יחקרנו כמו שיתבאר ומדרך הלשון להקרא הדבר על צד מחשבת בני אדם עליו בהקרא האלילים אלים על צד מחשבת עובדים וידוע שבהתגבר הילד המסכן ישוב המלך הזקן לעבד לו ואין הכונה שימיתהו לגמרי כי הוא צריך לו לעשות מלאכתו לפי הצורך ההכרחי בהעמדת גופו אבל שיכבו לעבד לו כנכנע תחת ידו להשתמש בו למה שירצה ובלעדיו לא ירים איש את ידו ואת רגלו רק כפי מה הכנוי עליו אתו ולזאת הסבה קראו עבד מצורף אל שיות בו מדת העבד עבדא בהפקרא ניחא ליה זילא ליה שכיחא ליה פריצא ליה · כמו שנקרא גם כן לזאת הסבה במשלי החכם כנעני ואמר שזה שהתגבר על המלך הזקן הממתית שעליו כאמר הוא שטן הוא מלאך המות הוא יצר הרע עד אשר השיבו לעבד לו טוב וקרוב אל הכונה יותר ממי שהוא מתכבד ר"ל בעושר ונכסים ושאר הצלחות מדומות וקראו מתכבד מפני שאין ליחס על אלו כבוד אחר שאינם הצלחה אמתית רק התכבדות להיותם הצלחות מדומות לא אמתיות · וחסר לחם ר"ל חסר החכמה והשכל מענין לכו לחמו בלחמי · יודע צדיק וגומר · הידיעה תאמר על פנים שונים תאמר על הרוב בידיעת הדבר ולא ידע יעקב והם לא ידעו ידעתי כי כל תוכל ופעם תאמר במקום השגה והכנה טרם ידע את יי' ופעם במקום הכרה הידעתם את לבן · מודע לאישה · ומזה אשה יודעת איש · וידע אדם ומצד לשון נקיה לקח המכוון בו בלשון הכרה ופעם על הגדלת האדם והבחירה בו ידעתיך בשם · ופעם על הרגש תבואהו שואה לא ידע ופעם במקום שכל לדעת את יי' · ופעם במקום שבירה וכריתה ידוע חולי וידע אלמנותיו ועריהם החריב · מעקש דרכיו יודע ולפי הנגלה יהיה ביאורו הנה בענין השגחה ובהמתו רמז לדלת העם אדם ובהמה תושיע יי' · וכבר ידעת שאמר רבותינו ז"ל בני אדם הדומים לבהמה והכונה הערה על מדת הרחמנות כלומר שהצדיק מעיין ומשגיח בעניני העיר ומשתדל בפרנסתם ורחמי רשעי' אכזרי כלומר שאינם מרחמים כלל · או נפרש בהמה ממש ודרך הפלגה אמר שהצדיק משגיח אף בבהמתו והרשע אכזרי אף על הבנים ובדרך נסתר קרא הנפש החיונית בהמתו והוא מענין השגח' והתבוננו' כלומר שאינו ממיתה לגמרי רק משגיח ומתבונן בעניניה להנהיגה כפי הצורך ההכרחי כי כמו שמעלת חומר האדם יתר על מעלת חומר שאר בעלי חיים להזדככו יותר כן מעלת חומר הצדיק יתירה על מעלת חומר הרשע ולזכות חמרו ולקותו יעזוב המותרות וינהיג נפשו ותאותו כפי הראוי בחזקה וזה חמלה ורחמים על הנפש אבל הרשע לגסות חמרו ולהשתקעו בהמשך אחר טבעו לא ישבע לעולם ומתמיד ברדיפת ההנאות ומיחס זה לרחמיו על נפשו והנה רחמיו אכזריות · ויש מפרשים יודע מענין כריתה ושבירה ונפש מלשון תאוה כמו אם יש את נפשכם כלומר שמשבר תאות הנפש הבהמית להספיקה במה שראוי לחקה לבד: עוכד

קב ונקי

הפוך רשעים · יאמר שהש' גוזר על הרשעים שיהפכו ענינם מטוב לרע ואינם כי ברגע יאבדו ובית צדיקים יעמד שפעולת' מקיימת ביתם · או יאמר הפוך פניך מעט ותעלים עיניך ותמצא הרשעים שנגזר אינם בעולם אמנם בית הצדיקים יעמד · או יאמר אם תרצ' להפוך הרשעים מרשעת' אל הצדק לא יתקיימו בדרך הצדק שהוא חוץ מטבעם · או לא תוכל להפכם: לפי שכלו · יאמר האיש שיש לו שכל טוב יהולל כפי שיעור שכלו וידיעתו והאיש שהוא נעוה לב ר"ל נעדר השכל ובעל דעות משובשות לא די שלא ישבחוהו אלא הכל יבוזוהו אחר אשר הוא מבזה צורתו שהוא השכל דומה לב"ח שאין להם לא דעת ולא תבונה · לפי שכלו · כמו לפי אכלו: טוב נקלה · טוב איש נבזה בעיניו ונקלה שלא יתביים מכל מלאכה ומתבזה עצמו לעשותה והוא עבד לעצמו לפרנס את ביתו מהלים המתכבד עצמו ואינו רוצה לעשות המלאכה מפני שיהיה נבזה והוא ישאר חסר לחם שאין לו מה יאכל · ומלת נקלה נגזר מן קלון: יודע צדיק נפש בהמתו · רצה שהאיש הצדיק לא די שחומל ומרחם על אנשי ביתו וכן על אנשי מינו אלא ג"כ מרחם על נפש בהמתו ומקדים אכילתה לאכילתו · ואמר יודע מפני שהבעל חי אין להם כח הדבור לכן צריך ידיעת הבעלים לשער הזמן והעת ההכרחיים לתת להם מזונם אמנם הרשעים אין להם רחמנות אלא במקום הרחמים קונים לב אכזרי · או יאמר שגם שהצדיקים מרחמים על הבריות אין להם לרחם על הרשעים אלא להיות אכזרים להם: עוכד

מנחת ערב

לפי שכלו יהולל איש · יאמר כי אין להלל בעל שכל רב אם רשע הוא כ"א הדרבה יותר יהיה לבוז באמור אליו מה רב שכלך אם נעוה נבך ודעה חסרת להשכיל להטיב ולפירוש שכלו יגדל בזיונו ושיעור הכתוב לפי שכלו יהולל איש וכן נעוה לב לפי שכלו יהיה לבוז כי לפי ערך שכלו יעריך בזיונו על העותו לבו: או יאמר אל יתהלל איש על פעולה טובה רק לפי שכלו אשר יעשנה כי הלא אם יהיה נעוה לב במדה ההיא הדרבה יהיה לבוז תדע כי הלא אם יהיה איש עובד את עצמו במלאכה בזויה לבלתי הצטרך לבריות ולעומתו איש מתכבד לבלתי עשות מלאכה שלא לפי כבודו ומת ברעב לו היינו מהללים לפי הנגלה הלא נאמר כי המתכבד יקרא מכובד והעושה מלאכה של עבדות יקרא נקלה אך בהעריך כל פעולת איש לפי שכלו אדרבה נאמר טוב הוא הנקלה אחר שהוא עבד לו לעצמו ולא יתבזה בעד אחרים רק לתמוך כבודו לבלתי יצטרך לבריות מהמתכבד ההר שהוא חסר לחם שילא שכרו בהפסדו כי מה שבשכלו של נקלה הוא כבוד ומה שבשכלו של מתכבד הו' קלון שיצטרך לבריות ואין לך קלון גדול מזה והו טוב וגו' ממתכבד וגו' · וההקש בזה אם נראה לדיק מרחם על בהמתו כנודע כי טרם יאכל הוא יאכילנה כד"א ונתתי עשב בשדך וגו' ואח"כ ואכלת ושבעת ועל רשעי' יתאכזר הלא ירחה הרואה בלי השקפת כוונת שכלו של צדיק ויאמר הלא מצד הפעולה אכזרי יקרא האיש הזה וגם חסר לב כי הלא איזה דרך בני אדם לרחם יותר על אדם כמוהו או על בהמה שלמטה מסוגו וזה ירחם על בהמתו ויתאכזר על אנשים אך בהשקיף אל הדבר לפי שכלו נאמר יודע צדיק נפש בהמתו כלו' לא ישכל קוטן ערך נפש בהמתו בערך נפש בני האדם אך רשעים המאבדים נפשם הקדוש' רחמים שלהם הוא האכזרי ולכן בהתאכזר עליהם לטובתם ליסרה אותם ולמען ישובו מדרכם הרעה רחמנות יחשב: עוד הרך בהלבע כיוצא באלה כי יקרה איש בעל שדה תבואות ומפני הכבוד לא יעבוד אדמתו בידו כי יאמר כי אין זו רק מלאכת אנשים רקים ויקרה שהרקים לא יוכלו או לא יחפצו על קרירות הזמן ובעל השדה הזה ירדוף אחריהם פעם אחר פעם עד יעברו ימי זריעה ויחסר לחמו מפני כבודו ומי פתי יחשוב את האיש ההוא למכובד

שלתוך כבוד בניתו השדה בור ולא לחסר לב וז"א עובד אדמתו בעצמו ישבע לחם ואינו קלון כי אדמתו היא אך אם מרדף רקים הם אנשים רקים נאותים אל הדבר הוא חסר לב כאמור הנה מזה לפי שכלו יהולל איש ולא לפי שליאות הפעולה: חמד רשע מצוד רעים וגו' הנה דעתו להוציא כפקותא מתוך הקדמה אחת בדרך ק"ו והוא פן יאמר איש היתכן כי אם יעסוק איש בפיו בתורה זולת מעשה הטוב אשר יעשה שמפרי הפה בלבד יאכל בעה"ז והקרן קיימת לו לעה"ב עם היות כי אין זה רק פרי הפה בלי מעשה ע"כ הקדים ואמר חמד רשע וגו' לומר כי מושל רשע כדי ללוד רעים על דבר גניבה או רעה זולתה מה יעשה לבל ירגישו רעי' וישמעו יתנכל לכלול בתפיסתו צדיקים ורעים יחד ללוד אח"כ מתוכם בחקירותיו את הרעים ולא עוד כי אם שיעשה שורש והתחלה מצודתו מהצדיקים ואגבן יאסוף המוחזקים לרעים להסתיר דבר וזהו חמד רשע מצוד את הרעים ולכן שורש והתחלה של צדיקים יתן במצודתו וברשעתו לא יחוש אל נער הצדיקים · והנה להיותו רשע אלמלא הקב"ה עוזר את הצדיקים אם הרעים יתאמצו להכחים הלא כצדיק כרשע יכה ויפלע בייסורין רעים אך מה יעשה הוא למען הוציא מצרה צדיק יכשיל את

את

מנחת ערב

את הרעים שיכשלו בלשונו' ויודו ורוב פעמים שלא בכוונה יוציאו מלין יפלו במהמורות בל יקומו והאלהי' עשה למען יפטרו את הצדיקי' וזהו בפשע שפתים שפשעו שפתי הרעים בהם להוציא שפתותם נגד טובתם ויגלו רעתם כפושעים שפתותם גם מוקש הרע ההוא ויאחז הוא לבדו ויצא מצרה צדיק או באיזה פשע שפשע בשפתיו האיש הרע אותו עון מנקש אותו שילכד גם עתה בשפתיו באופן יצא מצרה צדיק ועתה מוציא הק"ו לומר אם פשע שפתים של איש רע מספיק לב' תועלות שמוקש רע וגם שמוציא מצרה צדיק ומה גם שאתה כלמוד שמפרי פי איש הוא פרי שכר קריאה בתורה ישבע טוב בעה"ז כי מרובה מדה טובה וגו' וזה מפרי ולא כל הפרי כי עוד יאכל פרי לעולם הבא ולא עוד כי אם מקריאתו של זה ישמע השומע וילמוד לקיים מה שהאיש הלזה קורא בתורה ויעשנו כי גם זה פרי פי איש גם זה שמור לו וזהו וגמול ידי אדם השומע שיעשה במעשה ובפועל ישיב לו לצדיק כי לעומת מה שפשע שפתים מוקש רע להשיב לו גמולו כלמד גם להפכו וזה אמר ידי אדם ולא אמר וגמול ידיו אם חוזר אל האיש הנזכר: או קרוב לזה מפרי וכו' כי אם היה מלמד ראובן לשמעון או עוסק בתורה לעצמו וישמע לוי ועשה מה ששמע אשר מעשה לוי הוא פרי פי ראובן אמר כי מפרי פיו ישבע טוב ראובן כלו ולא יחסרו מזכות לוי להשביע לראובן כי אם גם וגמול ידי אדם ישיב לו וגם זה יוציא מאומר בפשע שפתים וגו' כי אחר שבפשע שפתים שלא במתכוין יצאו ב' תועלת גם מפרי פי איש שלא במתכוין ישבע טוב וגו': דרך אויל ישר בעיניו וגו' הנה מהראוי יאמר ושומע עצה אמנם שתי מדות בדעות בני אדם יש בלתי רואה חובה לסברתו כי היא ישרה תמיד בעיניו לכל דבר ויש כי גם שכל דרכו ישר בעיניו לא ימיש משמוע דעת זולתו אולי יישר בעיניו ויברור איזה יכשר אמר כי אשר דרכו ישר בעיניו אויל יקרא כי דרך אויל ישר בעיניו ואם אם' דרכו ישר בעיניו לא ימיש משמוע דעת זולתו גם שלא יעשה לקחת עצה מהזולת ולסמוך עליו רק להתייעץ מתוך ב' הדעות שנה יפה הנה שם אויל מעליו וחכם יקרא וזהו ושומע לעצה כלו' אין צריך לומר אם שמוע עצה שבשומע לעשות כ"א

רלבג

עובד אדמתו · מי שהוא מתעסק בישובו של עולם אך הוא נמשך אחר עסו' מלאכתו יחיה בה כאילו תאמ' שאם הוא עובד אדמתו ישבע לחם אך מי שאינו מתעסק בישובו של עולם אך הוא נמשך אחר סברת ריקים ופוחזי' לא די שיחסר לו לחם אבל גם הוא עם זה חסר לב ודעת: חמד · הרשע מצוד הרעים אשר יתחזקו בו לעשו' התחבולות כדי שיתחזק לעשות מלאכת הרשע ואולם הצדיקי' לא יצטרכו לדבר מחוץ יתחזקו בו כי שרש הצדיקי' יתן מה שיתחזקו בו לעשות מלאכת' במדו' ובעיון וזה מבואר במעט עיון כי השרש אשר מהמוחשות והמושכלו' הראשונות והמחשבות יתנו האמת בחכמה ובבינה אשר החקירה בהם היא מלאכת הצדיקים: בפשע שפתים מוקש רע: האיש הרע הוא בפשע אדם שפתיו שידבר דבריו שלא כהוגן וירשיעהו פיהו והצדיק הוא בהפך זה כי הו' יצא מצרה מפני כושר דבריו ותקונם כמו שהוא מבואר: מפרי פי איש ישבע טוב · מפרי דברי איש ישבע טוב כ"ש שעל המעשים יושב לאדם גמול לפי מה שראוי וזה אמר לראיה כי על כל המעשה יש גמול וזה כי אם פרי פיו לא יקופח במה שעשה אותו מהמעשי' אם טוב ואם רע כ"ש על המעש': דרך אויל ישר בעיניו · ולזה לא ישאל עצה ויתבלבלו מפני זה ענייניו אף החכם אף על פי שהיה ראוי לו לסמוך על דעתו הנה הוא שומע לעצה: אויל ביו' יודע כעסו · הנה האויל יפרסם קלונו כי ביום שישמעו כל האנשים דבריו יודע להם כעסו והתאוננו על מה שהוא קלונו כי אולתו תסלף דרכו ועל יי' יזעף לבו ואמנ' הערום כשקרה לו רע בסבת סכל עצתו הוא כוסה קלונו ומעלימו מהאנשים כדי שלא יהי' לבוז בעיניהם: יפית

רשי

עובד אדמתו ישבע לחם · כמשמעו · ולפי משלו שחוזר על תלמודו תמיד שלא ישכחנו: חמד רשע להיות ניזון ומתפרנס ממצוד רשעי' שגזלין את הבריות בגזלה וחמס: ושרש צדיקים יתן מה שהוא ראוי ליתן והוא הפרי: בפשע שפתים · בפשע שפתי דור המבול שאמרו מה שדי כי נעבדנו בא להם מוקש רע וכא הצדיק יצא מהצרה: מפרי פי איש · משכר פיה' של עוסקי תורה אוכלין טוב בעולם הזה והקרן קיימת להם לע"ה: אויל ביום יודע כעסו · ביום שהוא כועס בו ביו' מודיע כעסו שהוא מתגרה ומחרף חבירו ברבים ואין מעצור לרוחו · אבל הערום כוסה קלון ואינו ממהר לריב · ומדרש אגדה ביו' שנברא אדם הראשון נודע סורחנו והקב"ה שהו' ערום לא רצה לשחת בריותיו כסה קלונו ודחה לגזרתו מיום שלו שהוא אלף שנה: יפית

עֹבֵד אַדְמָתוֹ יִשְׂבַּע־לָחֶם וּמְרַדֵּף רֵיקִים חֲסַר־לֵב׃ חָמַד רָשָׁע מְצוֹד רָעִים וְשֹׁרֶשׁ צַדִּיקִים יִתֵּן׃ בְּפֶשַׁע שְׂפָתַיִם מוֹקֵשׁ רָע וַיֵּצֵא מִצָּרָה צַדִּיק׃ מִפְּרִי פִי־אִישׁ יִשְׂבַּע־טוֹב וּגְמוּל יְדֵי־אָדָם יָשׁוּב לוֹ׃ דֶּרֶךְ אֱוִיל יָשָׁר בְּעֵינָיו וְשֹׁמֵעַ לְעֵצָה חָכָם׃ אֱוִיל בַּיּוֹם יִוָּדַע כַּעְסוֹ וְכֹסֶה קָלוֹן עָרוּם׃

כול' מל' במ"ג · חס' בניס' · ל וחד מל' מ"ר ירושלם · יסי"ב ק' · ד' ג' דחטעי' · כהון · ד' פסו' דמיין

דפלח בארעא יסבע לחמא ודרדיף בתר סריקותא חסר רעיינא הוא: דאית רשיעא מצורתא בישתא ועיקריהון דצדיקי נתקיים: בחובא דשפוותא מתקל בישא ופליט צדיקא מן עקתא: גברא מן פירי פומיה ישבע טבתא וכל בר נש היך טובן אידוי מתפריע: ארחיה דסכלא תריצא באפוי ודשמיע לעיצתא חכימא הוא: שטיא בר יומיה מודע רוגזי' ועריה מכסי צעריה:

יפית · מאן

ישוב ד' כתי' ישוב וקרי' ישיב וסימ' נמס' בתלים סימ' נ"ר: ושומע ד' חס' וסימ' ראה דבריך טובים · ושמע לי ישכן בטח · ושמע לעצה חכם · ושמע תוכחת קונה לב:

אבן עזרא

עובד · כי האדם נברא לעבוד האדמה ולחיות מעמלו על כן ישבע לחם ומסבב לרדוף הריקים הוא חסר דעת: מצוד · שיצודו הצדיקים חומד הרשע לצוד כמו כן · יתן כלומר פרי או פארות ולא יוכל הרשע לצוד או יתן כל אחד מהצדיקים שרש למטה רמז לזרעו הנשאר אחריו: בפשע · בעבור פשע שפתיו ינקש איש רע כענין פי כסיל מחתה לו · ויצא מצרה צדיק ימלט בצדקתו כענין רבות רעות צדיק ומכולם יצילהו יי': מפרי פי איש ישבע · מפריו שידבר הצדק ולא ידבר הפשע ישיב לו השם: דרך · האויל לחשוב דרכו ישרה ואינו מאמין למוכיח ומי שישמע לעצת אחרים חכם: אויל · ביום לכתו עם בני אדם אז יודע כעסו שיכעס עמהם · וכוסה קלון שידבר עליו האויל ויסתירהו הוא חכם כענין אל תען כסיל · פ"א מי שלובש קלון אינו לבוש כי הוא ערו' אף ע"פ שהוא בשוק: יפית

ר' מנחם המאירי

עובד ונומר · הנגלה הערה מדיכית להיות האדם זריז ומזורז בתקון עניני קניניו ויבטח כי בהם גדלותו ובחירתו בעזר האל ימלאו פני ארצו תנובה · ומרדף ריקים לעמוד עמהם בבתי המשתאות ושאר מקומות שברדיפת ההבלות ומתרשל בתקון נכסיו ועניניו חסר לב · ובאה מלת מרדף במקום רודף כמו ומרדף צדקה · ורדפה את מאהביה · והנסתר בו שלא יתבלבל בהמנעו מן הלמוד בקושי הבנתו וחסרון מזג הכנתו הטבעית כי ברוב חריצותו והשתדלותו ישיג המכוון והוא אמרו עובד אדמתו ישבע לחם · והיא בעצמו משל חכמי המוסר על זה ברוב העבודה יתקן האדם ארץ שוממה ומלחה והולידה והצמיחה כמו שכתבנו למעלה והתבונן באמרו אדמתו ולא עובד אדמה אבל אמר אדמתו · חמד ונומר · מצוד רעים פירושו כוה רשעים מלשון בית מצודות ענינם מגדלים גבוהים ובצורים או מערות שבסלעים הגבוהים ולהיות ביתם חזק בעיניה' ולא ידמו בעצמם התהפכות הזמנים קרא בתיהם על צד מחשבת מצודו' ואמר שהרשע חומד לדור באהלי רשע ר"ל להתדבקות עם רשעים וארח לחברה עם פועלי און ושרש צדיקים יתן · חסר כלומר יתן פריו להתחבר עם הצדיקים כל זה הערה להזהר מחברת הרעים כי חברתו תעיד עליו מי הוא וחכמי המוסר אמרו המופת על האדם חברתו · והנה ישי אמר לדוד כששלחו לדעת שלום בניו ואת ערובתם תקח ותרגם יונתן וית עיסקיהון תיתי כלומ' תדע ותתבונן מי ומי שהם מתמידים להתערב עמהם להיות חברתם אתם ובזה אדע הנהגתם · ובדרך נסתר קרא הגוף מצוד רעים שהוא משכן הכחות הגופניות כי הטבע נמשך אחר הדברי' האהובי' אצלו ושרש צדיקים יתן פריו ופנה למעלה עיניו ולבו להתהלך לפני יי' בארצות החיים · ויש לפרש הפסוק על הרשע ויתן כמו יעמוד כדרי' כתן דינו · כלומר שהרשע חומד מצוד רעים ובונה סוגו לדיקים · ולי בו עוד לפרש מצוד מענין מצולה מלשון צוד לדוכי כאחוזים במצודה והכונה שהרשע חומד לגזל ולחמוס כמנהג הרשעים שדרכם לגזל אבל הצדיק לא די שלא יגזול אבל דרכו שיתן משלו כי שורש צדיקים דרכו לתת ולא לגזול והכונה בו הערה להשמר ממוכי החמסים ולהזדרז במתנות ובדרכי הנדיבות · בפשע ונומר · הנגלה הערה להיות האדם שומר פיו ולשונו כי הלשון ידועת חולי המכשול ובהכשלה תסבב רעה גדולה למדבר ואמרו חכמי המוסר שמור פיך כשמור האישון כי מות וחיים ביד לשון · הרבות אומר הכנת מכשול ופוקה והשתיקה ריוח והצלה מפיקה · ואמר על זה שבפשע שפתים יזדמן מוקש רע למדבר והצדיק כשמר מזה ונמלט מצרה כענין שומר פיו ולשונו שומר מצרות נפשו ובדרך נסתר הערה לשמור פיו ולשונו ממכשול · יחס שתפלים עליו ית' והצדיק יצא מצרה וכל דבורו עליו ית' דרך שלילה לא דרך חיוב · מפרי ונומר · הנגלה מיעד בגמול ועונש ומפרי הוא סמוך כלומר מפרי פי האיש ר"ל מהנמשך מדבריו ישבע טוב וגמול ידי אדם ישיב לו האל כפי מעשיו אם טוב ואם רע · ולי בפירוש היות מלת מפרי מוכרת כלומר האיש השלם ישבע טוב מן הפרי כלומר שיגמל ממעשיו בעולם הזה והקרן קיימת לו לעולם הבא · והנסתר בזה עם הנגלה אחד כי פרי הצדיק הוא החיים והוא ישבע מהם לעד ולנצח: דרך ונומר · הנגלה הערה על קבלת התוכחת שישמע לעצת מוכיחיו כי דרך האויל ישר בעיניו להיות הטבע נמשך אחר הדברים האהובים אצלו כמו שנאמר ויסכת התוכחת ויתקע במעשיו ולא יוכל עוד להמלט נפשו מרוב הנהגתו · וחכמי המוסר אמרו אני אוהב מי שיודיעם מומי כלומר שהודיעם בדבר שהוא רע הוא אני התוכחת ובעל העצה כשהוא את האויל שדרכו ישר בעיניו יודיעהו שהוא דרך רע ויוכיחהו ויזהירהו לבטות ממנה ובדרך נסתר קרא הנמשך אחר המתנגדים עליו בסודות התורה אויל ושומע לעצת חכם ועצה שהם רומז לעצתם והיא קיום דרכי התורה · אויל ונומר · נותן לאדם דעת שיכסה קלונו ולא יפרסם חרפתו אם קללהו אם חרפהו אדם כי מה יוסיף לו כשיפרסם קלונו ולכן אמר אויל ביום ר"ל בפרהסיא ובעין כל יודע כעסו לכל ויתפרסם קלונו על ידי צעקתו · והערום כוסה קלון ועברתו שמרה עד בא עתה · ויש מפרשים ביום באותו היום עצמו ויודע כעסו במהירות ובלא שום מתון ובדרך נסתר האויל בהתחכמו אף זו מכוכה יכסה קלונו ויתבונן בדבר מעט מעט עד יערה עליו רוח ממרום וישיג אמתות תיים: יפית

אבן יחייא

עובד ונו' והטוב והצדיק הנז' להיותו שפל בעיניו ונקלה הוא עובד אדמתו ולכן ישבע לחם כל השנה · אבל המתכבד ואכזרי שהוא חסר לב ושכל הוא מרדף רקים בעת עבודת האדמה ולכן יהיה חסר לחם · חמד ונו' והרשע הנז' חמד תמיד להיות לו מצוד ורשת הרעים חביריו למען יתן הרשת ההיא השרש והשר והראש מהצדיקים שילכד בה · בפשע ונו' והאל יתברך ישגיח ויעשה שבעבור הפשע שפשע הרשע לבטא בשפתיו חמדתו ללכוד הצדיק שילכד הוא במוקש הרע ההוא · ויצא מצרת המוקש הצדיק ההוא · מפרי ונו' וזה יען כי האל יתברך מודד מדה כנגד מדה ומפרי פי האיש השלם והצדי' הוא כי ישבע מטוב · וגמול ידי אדם הנבזה והרשע אשר הכין רשת לפעמי' ישיב לו האל יתברך כי יפול הוא במוקש הרע ההוא אשר הכין לו כהמן אשר נפל בעץ אשר הכין למרדכי · דרך ונו' מה שלכן אין ראוי לאדם לרדוף תאוותיו כי לפעמים יהיו תאוות רעות ויהיו נפסדות כי דרך אויל ישר בעיניו ובסופו יאבד בדרך ההוא · אבל השומע לעצה הוא חכם ויעשה פעולות הראויות · אויל ונומר כי האויל הנז' ביום יודע כעסו כי הוא בלתי סבלן ומפני דבר קל יתפעל ויכעס שהוא המדה היותר פחותה שאפשר ומולידה רעות עד אין תכלית · אבל השומע לעצה והערום הוא מכסה איזו קלון אשר יאמר לו מזולתו ויעבור עליו ולא יכעס כי לא יהיה נמנה לכעוס אבל יהיה מן הנעלבים ולא מן העולבים: יפית

קב ונקי

עובד אדמתו ישבע לחם · כי מרב עבודה מרבה תבואתה: ומרדף רקים · הטעם אחר שהולך עם אנשים רקים ופוחזים ועוזב את אדמתו מעבודה ואינו חושש בעניניו הוא כסיל וחסר דעת · ועל דרך נסתר יאמר מי שיעבוד האדמה המיוחדת לו והיא תורתו השכלים שבה נתעלם ישבע מלחם האבירים שהוא החכמה העליונה · אמנם מי שרודף אחר הבלי הזמן הנה הוא חסר הדעת והתבונה: חמד רשע · מצוד · שם תנאי העין וענינו רשת · ואמר שהרשע חומד רשת האנשים הרעים אשר הם פורשים אותה כדי לצוד הצדיקים וקנינם: ושרש צדיקים יתן · כלומר לא די שאינם חומדים הממון שאינו שלהם אבל שרשם ועיקר ממונם יחלקו כל אחד מהם ויתנהו אל הזולת: בפשע שפתים · ירצה בעבור פשע והוא הדבור המגונה והאסור יפול האיש הרע המדבר הפשע במוקש · והצדיק שישמור פתחי פיו ניצול מצרה זו: מפרי פי איש · יאמר כי רשות האדם בידו לעשות הכלות והמגונה הן בדבור הן בפעולות עד שלפעמים יהיו דבריו באופן שישביעוהו' בעבורם מהטוב שיעור רב וזה כשיהיה העסק גם בדברי תורה ויראת ה' וגם בפעולותיו הנה הוא גם בסבה שיושב לו גמולו כפי מה שהם והוא אמרו וגמול ידיו וכו': דרך אויל · יר' האויל מרב סכלותו לא יבקש בעניניו העצה מזולתו לשערו כי אין באותו הדבר זולת מה שהרגישו והוא אמנם החכם הנה הוא שומע לעצה לפי שהיועץ להיותו בלתי נוגע בדבר ישקלנה במאזני צדק ולא יכטה דעתו אחר החשק לאותו הדבר כמו שיקרה זה בעי שמתיעץ בעצמו ויתעלם ממנו בעבור זה לפעמים הדרך הישר: אויל ביום ונו' · ירצה האויל ביום שיכעיסוהו רוצה להנקם ויגלה מפני זה כעסו לאחרים ובזה מוסיף על קלונו אמנם הערום מכסה הקלון ואינו ממהר לריב כי מה יועילנו אם ביזוהו בסתם לפרסמו בקהל רב: יפית

גם השומע להתיעץ כחוזר לעצה יקרא חכם רואה את הנולד פן יעשה מה שיתחרט: אויל וגו' הנה מבלתי שמוע עצה האויל ויתנהג בדרך אולת אשר ישר בעיניו יפול ברעה לרוע הנהגתו ועי"כ יפעם כי ירצה קלונו שע"י בחירתי סברתי והנהגתי כעיר פרא ברע נפל ולמה שהוא אויל ישנה באולתו במה שיודע כעסו לזולתו על מה הוא כעוס שהוא כי ע"י בחירת רוע הנהגתו נפל ברעה ויהיה לו קלון שידעו אולתו שבחר ברע ולא הבין דרכו ואו אויל ביום יודע כעסו שלא ישקוט עד יודיע כעסו על מה הוא ולוקח לו קלון וטוב טוב היה יכסה קלונו ולא יודיע חרפתו כי הפילתו עצתו וזהו וכוסה קלון ערום: או יאמר כי יש מדות ממדות טובות באדם אשר אין מעצר לרוחו כעס לבו וידבר סרה על שכנגדו ויש לא יגלה מיד פן תצא תקלה אך לא יעבור מהיום שבא בו לכלל כעס ויש ישמור לפיו מחסום עד המחרת ואז יגלה תלונתו וכעסו ויש למעלה מזה שאין צריך לומר שלא יגלה סה ואפי' אל הקלון שהקלו בו שע"י בא לכלל כעס באופן שלא יכוייר יודע לרבים קלונו לא יורגש והנה היא קרוב לשמוע כי המדה הא' מארבעתן היא מדת האויל והאחרונה מדת החכם וב' האמצעיות אמר שלמה כי לא כן הוא רק כי גם השנית היא מדת האויל כי בהגלות כעסו ביום מרון אפו כי אם לבבו יפריד על מדותיו לחרף את שכנגדו ועשה רעה וגם מי יודע אם טרם בוקר יודע אליו כי אין על שכנגדו ... כי אין מרצין לאדם בשעת כעסו ע"כ גזר אומר כי אויל ... בנ' וטוב לו הסתר דבר והאריך אפו מדבר דבר מיום אל יום וגם אם אחרי עבור יום יבאו לרצותו הקרובים אליו או בעל דבר משא"כ ביום הראשון ... כעסו ולא יביט אל בחינות אלו אשר הן בחינות חכם לב ועל הד' שהיא נראה מדת החכם אמר כי עולה היא ע"ב תואר חכם והיא תואר ערום בעל תחבולות בעל התחכמות רב ביותר כי רבה היא · עוד יתכן ערום למה שהוא תואר היולי שאפשר ההיה ערמומותו לטובה או לרעה לכטור איבות באופן לא ישאר שבנגדו עד כפלו בידו ע"כ אמר לא אגזור אומר רק שערום הוא: יפית אמונה וגו' הנה בבני אדם גם בני ... מית דוברי שלו' עם רעיהם ורעה בלבבם ולכן בגלל הדבר הזה יחרד איש וילפת אומר בלב במה תדע מי זה האיש שיוסר לבו אמריו ואאמין לקול דבריו ומי זה מרמה תומה ותחתית ערמה ואשמרה בל יכרה אמר שלמה הנה בב' סוגי בני אדם לא תצטרך לתחבולות הבחינה כי ברור הוא אך על השלישי אני אשיבך מילין והוא כי אשר יפיח אמונה שכל הפתח פיו הוא אמונה שלא יוציא מפיו מה שלא יהיה אמונה אותן זה כי יגיד צדק ויהיה תוכו כברו שלא יתהלך וכן מי שתרמה שהוא עד שקרים אין ספק שיגיד לך מרמה ואל תאמין בו כי הוחזק רמאי אחרי התמכרו להעיד שקר וזהו ועד שקרים מרמה שחוזר אל מלת יגיד האמורה

יָפִיחַ אֱמוּנָה יַגִּיד צֶדֶק וְעֵד שְׁקָרִים
מִרְמָה: יֵשׁ בּוֹטֶה כְּמַדְקְרוֹת חָרֶב
וּלְשׁוֹן חֲכָמִים מַרְפֵּא: שְׂפַת־אֱמֶת
תִּכּוֹן לָעַד וְעַד־אַרְגִּיעָה לְשׁוֹן שָׁקֶר:
כ מִרְמָה בְּלֶב־חֹרְשֵׁי רָע וּלְיֹעֲצֵי שָׁלוֹם
שִׂמְחָה: לֹא־יְאֻנֶּה לַצַּדִּיק כָּל־אָוֶן
וּרְשָׁעִים מָלְאוּ רָע: תּוֹעֲבַת יְהוָה
שִׂפְתֵי־שֶׁקֶר וְעֹשֵׂי אֱמוּנָה רְצוֹנוֹ:
אדם

ל · ל · ס' · ג' חד חס' · ל וחס' · ל · ד' · י"ו כתי' יו"ד

מָאן דִּמְסַהֵיד הֵימָנוּתָא נִיתְנֵי צְדִיקוּתָא וְסַהֲדוּתָא דְּשִׁיקְרָא רַמָּאָה הוּא: אִית דְּאָמְרִין סַפְסֵירָא רַגְשָׁא וְלִישָּׁנָא דְּחַכִּימֵי מָאסֵיהּ: שִׂיפְתָא דְּקוּשְׁטָא תִּתַּקַּן לְעָלַם וְסַהֲדָא מְסַתְרְהֵב בְּלִישָּׁנָא דְּשִׁיקְרָא: רַמְיוּתָא בְּלִבְּהוֹן דְּחָשְׁלִין בִּישְׁתָא וּלְאִלֵּין דְּיָעֲצִין שְׁלָמָא חֶדְוְתָא תֶּהֱוֵי: לָא שַׁפִּיר לְצַדִּיקָא כָּל מְדַעַם זְעֵתָא וְרַשִׁיעֵי מַלְיָן בִּישְׁתָא: מְרַחֲקָתֵיהּ דֶּאֱלָהָא סִפְוָתֵיהּ דְּשִׁקְרָא וּבְאִלֵּין דְּעָבְדִין הֵימָנוּתָא מִתְרְעֵי:
בר

רשי

יפיח אמונה יגיד צדק · מי שמדבר אמונה מגיד בדין עדות צדק לזכות הזכאי : יש בוטה · מדבר · כמו לבטא בשפתים : כמדקרות חרב שמסכסך את הבריות וגורם להם להרוג · ולשון חכמי' המביא שלום בין אדם לחבירו · מרפא למכות ההוא : שפת אמת תכון לעד · תתבסס ותתקיים · ועד ארגיע למעט רגע · הוא כלה והולך שהשקר אין לו רגלי' : מרמה בלב חורשי רע · ומתוך שהם טרודי' במחשבותם של תרמית אין להם שמחה וליועצי שלום שמחה : לא יאונה לצדיק · לא יארע · לא תזדמן לו עביר' בלא דעת : אדם

רלבג

יפיח אמונה · מי שיגיד צדק בדבריו והוא מורגל בכך הנה כשישאל העדות ידבר אמונה בלי ספק ולא יעול נכוחות ואמנם איש מרמה שהוא מורגל לכזב כבר יהיה עד שקרי' כשישאל לעדות מה מפני אהבתו השקר והעול : יש בוטה · יש מי שידבר שמזיק בדבריו לאנשים כמי שידקרם בחרב מפני הוצאת לשון הרע הו שם רע ואול' לשון חכמי' לא די שלא יזיק אבל הוא עם זה מרפ' להסיר החלאי' הגדולים מריב לשונות ממומי המדות והדעות : שפת אמת · דבר אמת יהו' נכון ונודק תמיד לא יתכן חלופו בעת מן העתים ואמנ' לשון שקר אם הי' שבמקרה יצדק בעת מה לא יתקיי' כי הם עד רגע שהוא זמן קצר מאד לא יתכן שיעויר קצר ממנו לפי הכנת הלשון והמשל שנאמר כי הרופא יכנה מלך שקרא לראובן הרופא שהוא בונה אך אם נאמר הרופ' יפה הנה זה מאמר יצדק תמיד : מרמה בלב חורשי רע · תמלא הערמה כי יתחכמו איך יוכלו במרמה להשחית לזולתם והנה המרמה שיחשבו ליועצי שלום והם הצדיקים אשר עצתם והשתדלות' תמיד לשלום ולטוב תשוב שמחה להם כי לא יוזקו הצדיקים במרמה אשר חשבו הרעים עליהם אך על קדקדם חמסם ירד כי הש"י לא יעזבם ביד הרשעים ולזה יקרה מזה שמחה לצדיקים ושמחה לעולם כי זה יהיה סבה לאבדן הרשעים או יהיה הרצון בזה לב חורשי רע הוא תמיד עם מרמה ברע וליועצי שלום תמלא תמיד שמחה בלבם ולזה יהיה בלב הרעים הרע תמיד ובלב הצדיקי' תמלא השמחה תמיד וזו כמו ראיה על צד מליצת השיר כי הרע דבק לרעים והשמחה דבקה לצדיקים וזה האמת לפי מה שהתבאר מדברינו במה שקדם : לא יאונה · לא יקרה לצדיקים שום דבר און כי הש"י ישמרם מהאון שיחשבו עליהם הרעים באופן שלא יוזקו בו וגם ישמרם מהאון במדות ובדעות על דרך ההשגחה ואמנם הרשעים מלאו רע מכל אלו הפנים כי אין הש"י משגיח בהם לשמר' מהם : תועבת יי' שפתי שקר · כי הם יביאו לרעות גדולות ונפלאות כמו שקדם באמרו אדם בליעל איש און וגו' שש הנה שנא יי' וגו' והעושים פעולות אמת הם נרצים לו לא אמר שפתי אמת כי לא יספיק לאדם שיהיו דבריו אמת אם לא תהיינה פעולותיו כן : אדם

ארגיעה ג' חד חס' וסימ' כי ארגיעה אריצנו · כי ארגיעה ארוצם כן כתיב · ועד ארגיעה לשון שקר · ארוצם חס' י"ור · ראי"תי בלב"ול בספרי המס"רה בה"אי סימן י"ש מי שמב"יא לאור עמ"ים ארג"יע ומשמי"ט כ"י ארגי"עה ארו"צם וי"ש מ"י שמשמ"יט לא"ור עמ"ים ארג"יע ואנ"ן הכי"ן חזי"נא דאי"נון ג' ארגי"עה ולא"ור עמ"ים ארגי"ע טעו"ת כ"י הוא נקר"א ארג"יע וא"ם היה חס' ה' הי"ה נמנ"ה במסו"רת ע"ם א"ת"ן הכ"ט חס' ה' בסוף תיבות' וקרי"ין ומ"ה דמסר"נא ב"ירמי' סימ' מ"ט דמני"נא לא"ור עמים טעו"ת ע"ש :

אבן עזרא

יפיח · דובר האמונה הוא יגיד צדק במשפט · ועד דובר שקרים הוא איש מרמה : יש בוטה · והענין דבוק למעלה עם עד שקר כלומר יש בוטה ומפרש עדות שקר והעדו' קשה כמדקרו' חרב · ולשון חכמים הם חוקרי העדות ומכזיביהם הנדקר בלעד שקר · פ"א יש בוטה בשביל הנודר דבר קשה : שפת · הדוברות עדות אמת היא תכון לעד · ארגיעה שקט ומנוחה כלומר ולעד ארגיעה ואשקיט אותה : חורשי רע · שיחשבו לרמות והם משלחי מדנים והוא משרש חרש רע בכל עת מדנים ישלח · וליועצי שלום בין איש לרעהו תבוא שמחה רמז לשמחת הישועה : יאונה · מן אנה לידו ענייננו עילה וסבה · ורשעים ענייננו אף על פי שהם מלאים מחשבות רע לא יוכלו לסבב שום און על הצדיק · פ"א ורשעים מלאו רע רמז לצרות שיהיו שבעים ומלאים מהם : שפתי שקר · הוא עד שקר · ועושה אמונה הם הדיינים השם ירצה בם בשביל שלא יאמינו לעדי שקר או עושה אמונה שלא תבו להעיד שקר : אדם

אבן יחייא

יפיח וגו' והעלום הנז' תמיד יפיח בפיו אמונה והדברים כאשר הם ולא יוסיף ולא יגרע עליהם · ויגיד צדק כאשר יקרא להעיד על דבר · אמנם בעל המרמה יהיה עד שקרים ויגיד כזב · יש וגו' לא די כי יגיד השקר והכזב בהקראו להעיד על דבר · כי תמיד הוא בוטה לשון הרע אשר הוא כמדקרות חרב למקבלו ולאשר נאמר עליו · מה שלשון החכמים הוא בהפך כי הוא מרפא לאנשים במשים שלום בין איש לחבירו ובהמשיכם אותם לעבודתו יתברך בחכמתם · שפת וגו' מה שהצדיק יש לו שפת אמת תכון לעד הוא ודבריו אמנם הלשון שקר לא יכון רק כמו רגע כי ה' אמת ולכן הוא אוהב דוברי אמת ואוהב אותם ומקיימ' · ומתעב ושונא דוברי שקר ולכן יסתיר פניו מהם אחרי לגער · מרמה וגומר ואפילו בעולם הזה האנשים שלבם חורש רע תמיד הם ביגון כדי לחשוב מחשבת מרמה להוציא כונתם אל הים · מה שהוא בהפך לאנשים הצדיקים היועצים השלום לזולת' כי תמיד הם בשמחה כי אין צריך להם לחשוב תחבולות כדי לומר וליעץ האמת · יען כי האמת יורה דרכו ומילא משתמע ואינו צריך תחבולות כדי לגלותה · לא יאונה וגו' מה שלכן לא יאונה לצדיק כל און לא בעולם הזה ולא בעולם הבא · אבל הרשעים מלאו רע הן בזה הן בבא · תועבת וגו' וזה כי כאשר אמרנו הוא תועבת ה' שפתי שקר . ורצונו היא עם עושי אמונה : אדם

ר' מנחם המאירי

יפיח אמונה יגיד צדק ועד שקרים מרמה · עד ועושי אמונה רצונו · יפיח הוא לשון דבור ויפיח כזבים ומפני שזאת המלה עיקר הנחת' על רוח כאמרו הפיחי גני באי הרוח ופחי והדבור הוא על ידי רוח כאמרו וברוח שפתיו שפירושו בדבר שפתיו נקרא הדבור כן והכונה הער' שלא ללמד לשונם דבר שקר וכל שכן החכ' והאמו' הנה כמו אמת כדרך אמונת אומן שהו' לשון אמת והאמונה ענו שבטיך כלו באמת ויושר והמ' שהחכם המעותד להגיד צדק מתקן שיפיח אמונה כלומ' שיתמיד בדבור האמת ולא ימצא בו כזב פן יתמיד גם על האמת כך ענשו של בדאי אפילו אומר אמת אין שומעין לו ועד שקרים דרכו להיות כל דבריו במרמה או פירושו מי שדרכו לדבר אמת הוא יגיד צדק וכל דבריו ראוי להאמין בהם כי הם כאמורים בצדק ויושר אבל הדובר שקרים אין ראוי להאמין בדבריו כי כל דרכיו מרמה · ואין הכונה בעד שקר עדות הבא להמית או להזיק לפני הדיינין והשופטים אבל שדרכו לדבר שקרים כי כל דבר שהוא תחת שני איפשרי' והוא מספר הענין על אחד מחלקי האפשר יאמר בו עדות · ובדרך כסתר אמונה הוא מענין והאמין ביי' והוא כאמר על דבר אי איפשר לבררו במופת אבל שאדם נסמך בו על הקבלה ועל עדות התורה וכבר ביארנו בארוכה בקצת חבורינו שזו היא אחת מחלקי התורה הנכלל בעדות יי' שנאמר עליה שהיא נאמנה שהוא חלק האמונה בפנות התוריות והמקובלות שאין האמונה מתכרכתם במופת ולכן יאמר על הדבור לשון עדות אחר על פי המחקר היא תחת שני חלקי האפשר · והעיד החכם שאותו שיפיח וידבר אמונה ר"ל שמאמין בדברי הקבלה ושלבו בטוח שאין מופת לסתירתה גם כן ואם יבא המתנגד אליו מופת ולא יוכל הוא להכזיבו יתלה הענין בחסרון ידיעה ולא יפקפק בהם הוא יגיד הצדק והנכון כמו שיותם עליה דוד שהיא נאמנה · ומי שיעיד עליה בשקר לעזור האויב הוא מרמה ושקר וכבר ביארנו בחבורינו בענין עשרת הדברות שתחת אחרונות דומות לאחת ראשונות ויש שניהם דמיון והתיחסות ובא לא תענה ברעך עד שקר כנגד זכור את יום השבת וידעת שאמונת חדוש העולם הוא מזה החלק והזהיר עליה ברמז שלא יעיד בה שקר · או כפרס בנסתר שהוא כמשך למה שאחד וכוסה קלון ערום כלומר שמתחכם מעט מעט להסיר מבוכתו עד ישיג מבוקשו ואז יפיח אמונה ויגיד צדק וכל אלו הפסוקים הבאים עד תועבת יי' שפתי שקר ועד בכלל כלם כמשכי' לאלו הענינים בן בנגלה הן בנסתר אין צורך בהם להארכת ביאור · אמר יש בוטה ר"ל מדבר שהוא כמדקרות חרב כענין מוציא שם רע והולך רכיל והוא מנהג הרשע ידבר אף על מי שסבור לעמוד אתו בברית ובהפך לשון חכמים והוא מרפא בדבר טוב אף על המרוחקים מהם וירפאו בזה מצד האהבה ובנסתר גם כן יש בוטה על הפנות שהזכרנו כמדקרות חרב מתוך מבוכתם והריסתם ולשון חכמים ירפאו המכה שמנה שכלם וכן שפת אמת תכון לעד כי האמת אין בו סתירה עולמית ואם פעם יבא מתנגד ברוב פלפוליו כענין החכמות או ברוב תקפו בהמוניות לדמות כן שיקרא לא קאי · ועד ארגיעה לשון שקר יש לפרשו בהלכה פנים ובכלם ועד כמו ולעד כי למ"ד ולעד מושכת אחרת עמה כענין מאל אביך ויעזרך ואת שדי ויברכך שהוא ומאת שדי כן הוא שפת שקר תכון לעד ולעד ארגיעה לשון שקר וארגיעה הוא כנוי למדבר בעדו כאלו יאמר שלמה לעולם אשקיט לשון שקר כלומר אמנכנס ר"ל שלא אקבל דבריה אם שאעכים בעליה כדרך שהשומעים ימנעו מזה וארגיעה מלשון הלוך להרגיעו או פירושו אשבר ואכתת מענין רגע הים · עורי רגע או פירושו מענין וכרגע שאול יחתו כי רגע באפו · והוא הפך תכון לעד ופירושו שפת האמת תכון לעד ולעולם תבטל שפת שקר כרגע כלומר שאכירנה לשמחה ובנסתר הוא כענין מה שלפניו ויש מפרשים לפי זה ארגיעה שם דבר בתוספת כמו אכזב ועד כפשוטו כלומר שפת אמת תכון לעד ולשון שקר עד רגע וכן ענין מרמה בלב חורשי רע וליועצי שלום שמחה · כלומר שהרשעים הממציאים מחשבתם לרע כל ענייניהם במרמה ויועצי השלום שמחה וזה כשלפניו אם לנגלה בהמוניות ואם לנסתר בסודות ויועצי השלום פי' מנהיגי שכלם לסמוך על הקבלה בשמחה שאין יד העיון סולטת ושמחה הוא רמז לשמחת עולם ועליהם אמר לא יאונה וכו' · אם לפי הנגלה ביעוד גמול ועונש ואם בנסתר שלא יזדמן להם מכשול בעיונם כי ישמרו עצמם מהדבור ביה שלא יושג ועל זה אמר גם כן תועבת יי' שפתי שקר ועושי אמונה רצונו · לנגלה אמונה כמו אמת ורוצה בו עושה פעולות אמת באין סיג עמל ואון ובנסתר אמונה ממש ועושי אמונה פירושו מתקני האמונות התוריות ומשימי רכסי המתנגדים לבקעה להדריך בני אדם בהם : אדם

קב ונקי

יפיח אמונה · יפיח ידבר יאמר מי שהרגיל לשונו בדברי אמת הנה הוא בבא להעיד בדין יגיד צדק בעדותו ומי שהוא בעל מרמה בדבריו יבוא להעיד שקרים כי הרגל הדבר ישוב טבע ולא יתפרד האדם ממנו בנקל · או ירצה האיש שהוא בעל אמונה באמונות התורה יגיד הדברים כפי הצדק והאמת שהאמונה תכריחהו שלא ישנה מהם כלל אבל איש מרמה שלבו גם בתורה ומאמין הדעות הזרים הנה הוא עד שקרים שטבעותו איננה טבועה : יש בוטה · בוטה מגזרת לבטא בשפתים ענין פתחון פה · ומדקרות מגזירת וידקור את שניהם ענינו נעילת החרב בגוף · ר"ל יש אדם שיעיד בדבריו שראובן הרג את הנפש ביטויו או כמדקרות חרב לפי שיסבב בעדותו המיתה לראובן אמנם לשון חכמים מרפא לאותו הביטוי שיחקרו העדות ויצילו את האיש מאותה המיתה · או יאמר יש בוטה דברים שהם לו כמדקרות חרב כלומר שידקרוהו מפני אותו הדיבור כגון שחרוף לחבירו · או העיד עליו עדות שקר ולשון חכמים לא די שלא תגרום רעה למדבר אלא שתהיה לו לריפוי ומרגוע : שפת אמת · ארגיעה · לשון רגע פי' שעה ירצה הדיבור של אמת תתברר ותתקיים לעד ועד שעה או רגע תוכל להתקיים לשון שקר ולא עוד כי הכזב אין לה רגלים · ויתכן שיאמר הרוצים לקיים דבריהם יקחו זמן ואז מישרי' שפעו ובעלי הכזב לא יבקשו זמן רב אלא רגע אחד והדבר כיכר שהזמן קצר והמלאכה מרובה ובהכרח שיכזבו : מרמה בלב חורשי · חושבי · יש יועצים שהם אנשי מרמה וכאשר יתנו העצה היא בדרך מרמה לתועלתם ופעמים יתחייב להסרע כמו המן הרשע כאשר אמר יביאו לבוש מלכות לפי שחשב שהוא האיש אשר המלך חפץ ביקרו אבל היועצים שהם יועצי שלום בלי מרמה לעולם [illegible]

[illegible]

מנחת ערב

האמורה שהמפיח אמונה יגיד צדק ועד שקרי' יגיד מרמה · אמנם יש כח ג' אבר לא תדע שהרה כי ידבר סרה ויבחר לשון ערומים וישנה לטוב ותהיה נדון על שתי הסעיפים פוסח לא תדע אם אאמין לקול האות הראשון או לקול האחרון כי יש בוטה דברים מרים ורעים מגיעים עד החלל כמדקרת חרב וגם יבטה לשון חכמים מרפא כי מיד יאחוז לשון חכמים לחפות בלשון חכמה והתכלות מרפא על אשר דקר להיקון מאמרו שהיה נראה כמדקרות חרב ורפא ירפא כי יבחר לשון חכמים במהמאות פיו וגם תהלת דברי פיהו המר למתוק ויחזור אומרו ולשון הל בוטה הנז' שבוטה כמדקרת ואח"כ ולשון וגו' כטבע רוב פסוקי הספר הלז למבין כי באופן לא תדע אם תטה רל תחלת דברי פיהו או אל אחרית פיהו : על כן הנני מלמדך כלל גדול והוא שפת אמת וגו' והוא כי הדבר בעצמו יורה דרכו כי אשר הוא דבר אמת בכל יום הולכת וחזקה תכונת אמתתו ואשר שקר הוא לא תכון אמתתו רק עד יאמר איש הנוח והתיישבה בדעתי והרא' בעין שכלי אם נכון הדבר כי מיד יסקיף וירא כי נכה רגלים הוא יחזיק בו ולא יקום וזה אמר שפת אמת תכון לעד כי לעד תהיה הולכת ונכונה אך עד ארגיעה שהוא עד יאמר איש ארגיעה ואתישבה להבין בה יכון לשון שקר ולא יותר מהשיעור הלז ושיעור הכתובים יפיח וגו' ולכן על שתי אלה לא תצטרך תחבולה הבחנה להשמר ממכודותם אך יש בוטה וגו' וע"כ זה הכלל שפת וגו' : או יאמר מי שיפיח אמונה שאינו אומר שקר מה שמגיד רק מאמין שכך הוא [illegible] איש זה בהעיד על דבר יגיד צדק אך אם זה הוא מוחזק לעד שקרי' כחוש כי מרמה הוא אומרו שלא רצה רק מאמין [illegible] למדקדק בעדותו ובלשון הרע שיגיד : והנה יש מקבל הלשון הרע ובוטה רעות כנגד מי שנאמר עליו כמדקרות חרב אך מי שיש לו לשון חכמי' עושה מרפא ואומר למגיד שפת אמת ובמיתון יודע האמת כמפורש בקודש או יאמר יש בוטה וגו' לומר [illegible] בין לשון חכמים לביטוי שפתים כי הנה יש בוטה כלאמר יד והוא כמדקרת חרב שבדבור אחד ידקור דקירת רבות הוא הכה לשון הרע שהורג ג' כאחד כנודע והוא כמבטא בשפתי' [illegible] אשר אין רטיה אחת מספקת לרפאתם ותיכוה בלשון חכמים והוא מאמרם ז"ל [illegible] מרפא מכות רבות ברטיה אחת באחד מאבריו [illegible]

אָדָם עָרוּם כֹּסֶה דָּעַת וְלֵב כְּסִילִים יִקְרָא אִוֶּלֶת׃ יַד־חָרוּצִים תִּמְשׁוֹל וּרְמִיָּה תִּהְיֶה לָמַס׃ דְּאָגָה בְלֶב־אִישׁ יַשְׁחֶנָּה וְדָבָר טוֹב יְשַׂמְּחֶנָּה׃ יָתֵר מֵרֵעֵהוּ צַדִּיק וְדֶרֶךְ רְשָׁעִים תַּתְעֵם׃ לֹא־יַחֲרֹךְ רְמִיָּה צֵידוֹ וְהוֹן־אָדָם יָקָר חָרוּץ׃ בְּאֹרַח־צְדָקָה חַיִּים וְדֶרֶךְ נְתִיבָה אַל־מָוֶת׃

בַּר נָשׁ עֲרִימָא מְכַסֵּה יְדִיעֲתָא וְלִבְהוֹן דְּסַכְלֵי סָאנֵי יְדִיעֲתָא׃ אִידָא דְּתַקִּיפֵי תִּשְׁלַט וְרַמָּאֵי יְהוֹן לְמַסָּא׃ מִלְּתָא דְחִילְתָּא בְּלִבֵּיהּ דְּגַבְרָא מִדַּחֲלָא וּמִלְּיָא טָבְיָא מְחַדְיָא לֵיהּ׃ טַב מִן חַבְרֵיהּ צַדִּיקָא וְאָרְחֵיהוֹן דְּרַשִּׁיעֵי מַטְעֵי לְהוֹן׃ לָא נִסְתְּקַבַּל צֵידָא לְגַבְרָא נְבִילָא וּמַזְלֵיהּ דְּבַר אֱנָשׁ דְּהַבָּא יַקִּירָא׃ בְּאָרְחָא דְּצַדִּיקָא חַיֵּי וְאוֹרַח דְּאַכְהַתְנָא לְמוֹתָא׃

רשי

אדם ערום כוסה דעת · אפי' בחכמתו הוא צנוע וכל שכן לדברי שטות הוא מכסה · אבל לב כסיל יקרא אולת · מכריז אולת בקול רם :· יד חרוצים ישרי' · תמשול · תעשיר : דאגה בלב איש ישחנה · ישיחנה מדעתו · ודבר טוב ישמחנה · יעסוק בתורה והיא תשמח את הדאגה שבלבו ותצילנה ממנה · ולדברי האומר ישיחנה לאחרים כך סופו של מקרא ודבר טוב שיאמרו חבירו ישמח את הדאגה : יתר מרעהו צדיק · הצדיק מוותר מדותיו ועובר עליהם · יתר לרי"ש בלע"ז · ודרך רשעים · שהיא למודה להרע היא תתעם · לא יחרוך · מחובר למקר' שלפניו כלומר דרך רשע תתעהו ולא יחרוך את צידה של רמיה שלו · לא יחרוך לא יכלא בתרמיתו ולפי שדבר בלשון ציד נופל בו לשון חריכ' שהציד המצליח צד את העופות וחורכן באש : והון אדם יקר חרוץ · מקרא מסורס הוא והון אדם שהוא חרוץ יקר הוא · ממון אדם כשר יקר הוא · חרוץ עושה אמת · כמו יד חרוצים תעשיר : באורח צדקה חיים · ודרך נתיב' של צדקה אל מות לא ימות :

בן בר

רלבג

אדם ערום · האדם הערום כוסה הדעת שמלא בעיוניות עד שיתברר לו שהוא צודק כדי שלא ישיגנו מזה בושת ולב הכסילים הוא בהפך כי הוא יכריז תכף להכסי' ענין אולתו ולא ירגיש בבשת שישיגהו מזה : יד חרוצים · יד האנשים החרוצים תמשול כי בחריצותם יקנו הון יתחזקו בו למשול על האנשים והולם הרמיה תהיה למס עובד בהפך הענין בחרוצי' והנה הרצון בזה באמרו רמיה אנשי רמיה והנה האנשים ההם עצלים לא יעשו המלאכה כי יבטחו שיביאו לחמם מהרמיה או יהיה הרצון בזה בחרוצים ישרי' אשר כל מעשיהם נחתכים ונגזרים לפי המשפט ומזה הצד הם הפך בעלי הרמיה : דאגה בלב איש · כשיקרה שיהיה דאגה בלב איש צריך להשתדל להכניע ולהשפיל הדאגה כי אין בדאגה תועלת כלל אך נזק והו' ממה שאינו ראוי למשכיל כי הדאגה על דבר החולף הוא שנעון גם הדאגה לענין העתיד היא בלתי ראויה כי ראוי שיבטח האדם על הש"י והנה יש דרך בזה להעביר הדאגה והוא שכאשר יתן אל לבו דבר טוב ישמח הדאג' ר"ל נושא הדאגה על דרך אמרו לפניו תדון דאבה או יהיה הרצון באמרו שכאשר יהיה דבר דאגה בלב איש ישמח הלב ויקרה בשמחה ג"כ שתכניע כח לבו מצד פזור החום וכא להזהיר בזה המאמר שלא יתפעל האדם מאד לא מהכעס ולא מהשמחה : יתר מרעהו צדיק · הצדיק הוא לוקח יתרון ומעלה מרעהו כי ילמד ממנו מעלה ושלימות והפך זה ברשעים כי הם קונים זה מזה חסרון והמשל שידע איש אחד כי פלוני הרשע נהג בזה הדרך והצליח ברשעתו וזה ממה שיביאהו לטעות בדרך אשר הוא חפץ ללכת בה כי אולי תמצא לו דרך אחרת היתה מביאה אותו אל כוונתו אבל סבב הש"י זה לסכל עצתם ולהתעות' בתוהו לא דרך : לא יחרוך רמיה · הנה איש רמיה לא יחרוך צידו ר"ל שלא יאכל ממנו וגם לא יכרהו לו להכיל כי איש אחר יקחנו ממנו ואולם הון האדם יקר ונכבד והוא האיש הישר הוא הזהב שהוא הטוב שבקניניס : באורח צדקה · באורח הצדק והיושר במדות ובדעות ישיגו החיים הנצחיים והיא דרך שאין נתיבה הולך אל מות כי החיים שיושגו בה לא ישיגם מות :

בן

אבן עזרא

אדם ערום · והכם מסתיר חכמה בלבו שלא ישכחנה · ולב כסילי' ידיע ויכריז אולתו כמו ואמר לכל סכל הוא : יד · מסרת בעבור שנים · חרוצים מן אז תחרץ שטעמו נוע כלומר מתנועעי' אחר מחייתם ידם תהיה מושלת ויד רמיה שהרמה בני אדם היא תהיה למס לחרוצים המושלי' ויתכן חרוצים בעלי חרוץ והוא הזהב : דאגה · יתרי שם תאר ע"מ עגל כלומר יש יתרון לצדיק יותר מרעהו · ודרך רשעים ודרכ' הרעה היא תתעה אותם וכן תועים בלאתם מן הדרך הישרה : לא יחרוך לא יכלא איש רמיה צידו ולא יכשלו כי יהיה נגזל ממנו · והון אדם מושך אחר עמו וכן הפי' והון אדם שהוא יקר ולא יהיה גזול הוא הון איש חרוץ המתכודד לסחורה בעבור מחייתו ואינו מרמה : בארח · פי' בעבור ארח צדקה ישיג חיים הצדיק והם חיי נפש או יחיה ימים רבים · ודרך נתיבת · של צדקה · אל מות שיהיה מות הנפש כמות הגוף או לא ימות כמות הרשע :

מוסר

אבן יחייא

אדם וגו' והאדם הערום הנז' יש לו שלימו' אחר כי הוא כוסה דבריו בדעת ואיכו מדבר רק בזמנים הראויים ובמקומות הראויים כי יחסותא דבבל שתיקותא · ואמנם לב ושכל הכסילים יקרא אולת כי תמיד הוא מדבר וכל דבריו אולת · יד וגו' והאיש הערום הנז' אשר לו יד חרוצים שהם כמו האנשים הזריזים לקבץ די סיפוקם בצדק ובמשפט · היד ההיא תמשול ימים רבים ויהיה לה העמדה וקיום · אמנם היד רמיה תהיה למס כי ישכלוהו האנשים ויתרחקו ממנו · דאגה וגו' רמיה יעמוד תמיד בדאגה בכוספו אל הון זולתו כדאג' אחאב על תשקו לכרם נבות מה שלא ישחנו וישפיל הלב וישברנו הדאגה ההיא · אמנם הדבר טוב שכוסף תמיד הלב והוא אותו המעט שמספיק לו זמנו יעמיד תמיד הלב בשמחה · יתר וגו' והצדיק הנזכר השמח לב יש לו יתרון מעלה מרעהו הדואג תמיד לכוספו דרך רשעים שתתעם ויורידם לבאר שחת · לא יחרוך וגו' שנה מחרך הציידים לחרוך כאש שער כנף הכלוד למען לא יוכל לעוף והוא משל כי כאשר לא יוכה בעל הרמיה הצד ציד לחרוך כנף צידו כי יברח ממנו ככה האיש רמיה המרמה לזולתו כדי לאסוף הון לא יזכה לקבצו כי תכף יאבד בענין רע · ואמנם הון האדם היקר שיהיה לו העמדה וקיום הוא ההון החרוץ אשר יאספהו בזריזותו ובחריצותו בצדקה ובמשפט ולא בגזל ועושק · באורח וגומר ואחרי קבצו העושר לא יחדל מלתת לחמו לדל · מה שבאורח הצדקה שיתן לעניים יזכה לחיים הנצחיים · ובדרך נתיבה מהצדקה יזכה לבלתי קבלו המות בעולם הזה בטרם זמנו כי זהו מעשה הצדקה שלום לזה ובבא :

בן

ר' מנחם המאירי

אדם ערום וגו' · הערה לבל יהי' האד' נמהר להוצי' מחשבתו לפועל עד יאריך המתון בהתבוננו' ויביא מחשבתו למצרף ואמר אדם ערום כוסה דעת כלומר אף מחשבה המוכחת בדעת ושאינה בסבת כעס ותימה ונקימה רק בהתחשבו' על ענייניו אע"פ כן צופן אותה בלבו עד שיביאנה למצרף ולב כסילים יקרא אולת ר"ל שאף קודם גמר המחשבה יכריזנה בפיו ואף במחשבת כסילות ויחשוב להוציאה מיד לפועל וכדרך כסתר יפורש בו הענין בעצמו שפירשנו בפסוק אויל ביום יודע כעסו וכוסה קלון ערום : יד וגומר · החריצות מלה מורכת על התנועה והזריזות בהשתדלו' ענייניו וכן בחריצות שלא יתערב שום דוף אבל ביושר ומשפט כי חריצות הוא כולל ענין תנועה מלשון לא יחרץ כלב · וענין גזרה ומשפט משפטיך אתה חרצת ובאמת ידי העושה זאת תעשרנה ותמשולנ' ורמיה לדעתי הוא תאר וחוזר על היד וכמוהו לשון רמיה ולשונם רמיה בפיהם · ואמר שהיד הרמיה תתדלדל ותתמוגג · ולמס מלשון התכה ואם השמש וכמס · וכמוהו ובחוריו למס יהיו · וכן והיתה למס · ורמיה הפך חריצות בשני הענינים כי עם היות עיקר הכחתו לענין רמיה ושקרו' תאמר לפעמים על העשית הדבר הצריך זריזות בעצלה ובהתרשלות ארור עושה מלאכת יי' רמיה ומזה אצלי לא יחרוך רמיה צידו כמו שיתבאר בסמוך ומכל מקום כל שלא נעשה הענין בזריזות הראוי לו יקרא רמיה והנסתר בזה קרוב וכבר ידעת צורך החריצות בלמוד והשכלת ביושר הגרסא והסברא והקבלה דאגה בלב איש ישחנה ודבר טוב ישמחנה · בי"ת בלב מושכת עצמה ואחרת עמה במלת ודבר כלו אמר ובדבר טוב ישמחנה · הערה שלא ידאג האדם למקרים ולא יעצב בהם יותר מדאי ויכיר כי העולם הבל אין להרבות שמחה בהצלחותיו ולא להרבות דאגה בסבותיו ואם מצד רכות טבעיו תתקע הדאגה בלבו ישתדל בהמעטתה וישתבה כמו יכניענה ובדבר טוב ישמחנה כלומר לשמחה בהפך עניינה כדרך לפניו תדון דאבה הפכת מספדי למחול לי · ובדרך הנסתר ידוע שהמבוכה שהתבאר למעלה · ורבותינו ז"ל דרשו ישחנה כאלו היא בשבולת ודרשו בו ישיחנה וישען על מה שיודיעוהו במבוכותיו :

קב ונקי

אדם ערום · ירצה אדם חכם מעלים ומכסה דעתו וחכמתו כאשר הוא בקבוץ הפריצים והחכמים עד עת בוא דברו : ולב כסילים יקרא · מיד אולתו ופוגר שהיא הנכונה · ויקרא פי' ויכריז · שהאדם שהוא ערום וחכם כוסה ומעלים שהרי החכמה מהממון ואינו משליך הפניני' לפני החזירי' וכן לא יהרוס לגזור דבר מה מהמושכלות בתחת העיון עד שילרפהו במצרף הדעת · והכסיל יפרסם כל מה שידע בלי המתנה : יד חרוצים תמשול · האנשים הזריזים בבקשת ממון ביושר וצדיק תמשול ידם להשיג חפצם אבל יד רמיה שהם אשר כל עסקיהם ברמאות תהיה למס כלומר לכליון והפסד · דאגה בלב איש ישחנה · פי' הדאגה כאשר היא בלב איש שידאג ישחה אותה וישפילנה ודבר טוב ישמחנה · כלומר ישיב הדאגה לשמחה בדברים טובים שידבר כנגד לבו · או יחזור כנוי ישמחנה ואם הוא נקבה אל הלב כגון בלבת אש : יתר מרעהו · יתר לשון יתרון והוא תאר בשקל זקן כבד הענין הצדיק מוותר בממונו יותר מרעהו הרמאי כי מעט ממון שיתקבץ ביושר ירבה ויעלה : ודרך רשעים תתעם · דרכם הרעה מתעה אותם בעבור שהם תועים מהדרך הישרה כי הרשע הוא מחיה הערמה והמרמה ממיתו · לא יחרוך · יחרוך כמו ושער ראשהון לא התחרך אמר ד"מ כי הצייד שהוא לד העופות ברמאו' לא ישאר הציד בידו שיבא לידי חריכה ויאכלו רק מידו ברוח יברח והוא משל על מי שעושה סחורותיו ע"ד רמאות ואמר כי לא יעשר ולא יקום אילו אם שהבריות ירגישו ברמאותו ולא יסחרו עמו אם שיענש בעבור כשלוהו אם שתחול עליו גזרת הש"י על רשעו · והון אדם · ר"ל הממון שיהיה שלו ויתקיים בידו הוא היקר : וחרוץ · ר"ל הנזכר באמונה והמקובץ ביושר כמו ובן משפטיך אתה חרצת : בארח צדקה · יאמר בדרך צדקה והוא היושר ימלא החיים הנפשיי' : ודרך נתיבה · כפל דבר כמו אדמת עפר גשם מטר הטע' ההולך בדרך נתיבה של צדקה לא ימות שבדרך ההוא אין מות אלא חיים נצחיים :

בן

מנחת ערב

הוא כי אין צריך לומר עתה שנשאר רמאותם בלבם ולא בא אל הפועל כ"א אפי' אם היו עושים הרעה בפועל היה ניצול הצדיק באשר ה' אתו זהו מרמה בלב חורשי רע כלומר בהשאר המרמה בלב חורשי רע שלא בא אל הפועל אז ליועצי שלום שמחה באומר' אנו פעלנו השאר המרמה בלבם : ולא בן הוא כי הנה לא יאונה ולא יזדמן לצדיק כל און אפי' כשהרשעי' מלאו רע לגמרי שמלאו והשלימו הרע יצילנו ה' מהלכד במצודתם : או יאמר כי גם בהחיל הצדיק במחשבה רעה או התחל' המעשה לא יאונה לו עשות כל און לגמרי כי טרם כלותו ישוב ממנה אך רשעים מלאו רע לגמרי כי לא ישקוטו עד אם כלו הדבר ע"ד לא ישנו אם לא יריעו :

תועבת ה' שפתי שקר וגו' · אז"ל מותר לשנות מפני השלו' וז"א תועבת ה' שפתי שקר אך ועושי אמונה ע"י השקר הוא רצונו שעושה יהיו כאוהבים איש את רעהו ואיש את אשתו ולא אמר ועושי שלו' למה כי שתים הנה דרכי השנות מפני השלו' או לשום שלום בין המשוללי' ממנו כדרכו של אהרן ב' לקיים שלו' בין איש לרעהו כל יבאו לריב בשנותו יתברך באומרו ואני זקנתי פן יבאו לריב אברהם ושרה ואלו אמר ועושי שלום היה נראה הסוג הראשון לבד ע"כ אמר עושי אמונה לכלול השני · שהוא לעשות יאמינו איש ברעהו ואיש באשתו ולא יבגדו איש בעמיתו ולא יהיה כמו אכזב מים לא נאמנו : או יאמר ע"ד שמצינו בר"ע שהיה נשבע בשפתיו ומבטלו בלבו כדי להוציא הדבר לאמתו וז"ש תועבת ה' שפתי שקר כשאין פיו ולבו שוין ועושי אמונה כשהוא מדבר בשפתיו שקר כדי לעשות האמונה להוציא דבר לאמתו זהו רצונו של מקום · וכמו כן שאז"ל גבי חליצה מוטעת שמטעין אותו לומר חלוץ ובכך אתה כונסה וכדומוהו לזה בהרבה דמיונים שהכוונת השקר הוא לעשות אמונה שפיר דמי · כי הלא יקרה שאדם ערום יכסה דעת וכו' והוא כי יעשה אדם דבר רע ברשע ובדעת ולהיותו אדם ערום יעשה רמיה ויהיה כוסה דעת שיחפה ויאמר שבלי דעת עשה הדבר ולב כסילים אשר לפניו משולל חריפו' יקרא את מעשה האדם ערום אולת שיחשוב לב כסילים שאולת היה המעשה ההוא ובבלי דעת עשה כי יאמינו לדבריו : אך כאשר יד חרוצים תמשול שיד המושל בארץ תהיה מאנשים חריצים וחריפות או הרמיה של אדם ערום בכסותו דעת ההיה למס שיתמסום בידי' כי יעשו גם המה בערמה וימציאו המצאות באמת או בשקר עד יוציאו האמת לאמתו והוא ענין לעושי אמונה רצונו :

דאגה בלב איש וגו' הנה אין דאגה בלימה רק על צרה או ייסורין והנה בשיחה בלב איש לבלתי ישיחנה לאחרים אפשר שיבא בהרהורו להרהר על מדותיו ולחשוב מחשבות חוץ על אשר יסרוה' יהר עבדי הראוי לו · אך באשר שישחנה לאחרים והוא יגיד לו דבר טוב אם שחטא היסורין הם לטובתו לזכותו לעה"ב ואם לא חטא הרי הם יסורין של אהבה להוסיף לו שכר על שכרו ודרך כלל אשר יאהב ה' יוכיח וזה ודבר טוב ישמחנה · וז"א יתר מרעהו צדיק כלומר איזה דבר טוב ידובר לו והוא יתר מרעהו צדיק וגו' לומר אל תתעצב שובל הדאגה כי הלא היתר מרעהו ממנה כי ייסוריו ודאגתו מזולתו הוא צדיק באמת

יג

רשי

בן חכם מוסר אב · מקרא קצר הוא בן חכם שואל ואוהב מוסר אב · וי"א בשביל מוסר האב הוא חכם : ולץ לא שמע גערה · שאינו מקבל תוכחות : מפרי פי איש יאכל טוב · משכר תורתו יאכל טוב בעולם הזה והקרן קיימת לעולם הבא · ונפש בוגדים חמס · וחפץ בוגדים חמס כמו אם יש את נפשכם · אל תתנני בנפש צרי : נוצר פיו שומר נפשו · פושק שפתיו פותח שפתיו לדבר תמיד כל רוחו מן ותפשקי רגליך לשו' רחב: מתאוה ואין נפשו · עצל מתאוה נפשו לכל טוב ואין · ונפש חרוצים תדושן · ישרים האוכלי' יגיע כפיה' · זהו משמעו' לפי פשוטו' ולפי משלו לעתיד יראה בכבוד ה' ויתאוה ולא ישיג לו : דבר שקר ישנא צדיק · הצדיק שונא דבר שקר אבל הרשע מקבלו · יבאיש ויחפיר את חבריו' בכך : ורשעה

א בֵּן חָכָם מוּסַר אָב וְלֵץ לֹא־
שָׁמַע גְּעָרָה: מִפְּרִי פִי־אִישׁ יֹאכַל
טוֹב וְנֶפֶשׁ בֹּגְדִים חָמָס: נֹצֵר פִּיו שֹׁמֵר
נַפְשׁוֹ פֹּשֵׂק שְׂפָתָיו מְחִתָּה־לוֹ:
מִתְאַוָּה וָאַיִן נַפְשׁוֹ עָצֵל וְנֶפֶשׁ חָרֻצִים
ה תְּדֻשָּׁן: דְּבַר־שֶׁקֶר יִשְׂנָא צַדִּיק וְרָשָׁע
יַבְאִישׁ וְיַחְפִּיר: צְדָקָה תִּצֹּר תָּם־
דָּרֶךְ

בַּר חַכִּימָא מְקַבֵּל מַרְדוּתָא דְאַבָּא וּבְרָא מָמִיקְנָא לָא מְקַבֵּל בַּעֲתָא: גַּבְרָא מִן פֵּירֵי פּוּמֵיהּ נִסְבַּע טַבְתָא וְנַפְשֵׁהוֹן דְּבָזוֹזֵי תַּתַחְיוּת: דְּנָטַר פּוּמֵיהּ מִזְדַּהַר נַפְשֵׁיהּ וּפְתִיחַ שִׂפְוָותֵיהּ סֵיגוּ שַׂנְיָא אִית לֵיהּ: מִתְרַגְּרְגָא נַפְשֵׁיהּ דְעַטְלָא מִדַּעַם וְלָא מַיְתֵי לַהּ וְנַפְשֵׁהוֹן דְּתַקִּיפֵי תְּדַהַן: מִילְתָא דְשִׁקְרָא סָנֵי צַדִּיקָא וְרַשִׁיעָא נִבְהַת וְנֶחְפַּר: צִדְקְתָא תִּנְטוֹר לְאִלֵּין דְּתַמִּימִין בְּאָרְחָתְהוֹן

רלבג

בן חכם · הנה הסבה בבן שיהיה חכם הוא מוסר האב שהקנהו אותו בקטנותו כי המוסר הוא מיישיר אל השגת החכמה והסבה שיהיה לץ ולא יפנה להשתדל בהשג' החכמה והשלימות הוא מפני שלא שמע גער' מאביו כמו הענין באדניה בן חגית שלא עצבו אביו מימיו לאמר מדוע ככה עשית : מפרי פי איש · ודבורו בחכמה יאכל טוב המדבר בעצמו כי בהוציאו הדברים בפיו תשלם לו יותר החקיר' בהם וכ"ש שיאכל טוב מפרי שכלו אשר ממנו מקור הדבור ומוצאו ואולם נפש בוגדים יהיה פריה חמס כי כל מחשבת נפשם והתבוננותם הוא בעשיית החמס ולא זכר פיהם כי הם מעלימים כוונתם כמו שקדם עם שזה ג"כ הוא מהפלגת החליף הנפלא אשר בין הבוגדים והחכמים : נוצר · מי שהו' נוצר פיו ושומ' אותו מלדבר הוא שומר נפשו מכמה רעות וצרות כי הדבור שבה פעמים רבות להגעת הרעות ולא ידע האדם איך ינצל מהם בשלימות אם לא בשתיקה ומי שהוא פותח שפתיו לדבר במה שאפשר לו להשמט ממנו יגרום לעצמו פעמים רבות שבירה ומחתה : מתאוה · הנה נפש העצל מתאוה הקניני' או החכמות ולא תמצא כי בעצלתו תמנעהו מקניני' ואמנם נפש הזריזים הוא מתגדלו' שבסבות אל שיקנה האדם אלו השלימיות והקניינים : דבר שקר · הנה הצדיק ישנא דבר שקר כי אהבת השקר הוא סבה להמנע השלימיות כמו שקדם והרשע יאהב מאד דבר שקר עד שבעבור יבוש בו ויחפיר פעמים רבות ועכ"ז לא יעזבהו : צדקה · הנה תכונת הצדקה אשר לאיש צדיק תשמור תמימות הדרך אשר יכוון בענין ענין כי הוא מתישר בדרך התם מפני תכונת הצדקה אשר הוא חוזק בה ואמנם תכונת הרשע אשר לו הוא בהפך כי היא מעותת ומסלפת החטאת אשר הוא דורך אליו באופן שיבאר ממנו מה שיזם לעשותו כי זה ראוי שימשך לו מפני רשעתו עם שהש"י מפר מחשבות הרשעים תמיד להציל האנשים מידם כמו שזכרנו בביאורנו לספר איוב : יש

אבן עזרא

מוסר אב · שיסרהו אביו כי ידע שיקבל המוסר בהיותו חכם · ובן לץ לא ישמע גערת אביו כי איננו רוצה ליסרו בגלל ליצנותו וידע כי לא יקבלהו או לא יאבה לשמוע לאשר ייסרהו : מפרי · יאכל · עומד במקום שנים וכן הוא מפרי פיהו יאכל איש טוב שישולם לו שכר טוב ונפש בוגדים יאכל חמס מיד חומס או החמס שיעשו : נוצר פיו · מדבר רעות אז ישמור נפשו מצרה · פושק · פותח מן ותפשקי רגליך פירוש פותח שפתיו לדבר אשר לא נכון מחתה תבא לו : מתאוה · מאכל · ואין נפשו של עצל ואין לו מאומה · ונפש חרוצים המתגוללים · תדושן תשבע דשן : דבר שקר · דבר עדות שקר · יבאיש ישנא הצדיק כדבר באוש וכמוהו להבאישני כלומר יבאיש הצדיק : תצור תם · איש תם דרך · ורשעה תסלף חטאת איש חטאת ותעותהו : יש

מוסר י"ב פתחין וסימ' נמסר בירמיה סימ' ל' ובסיפר' סימ' ז' : לא שמע ה' וסי' ויונתן לא שמע בהשביע אביו את העם · וירא כל יש' כי לא שמע וכל יש' דד"ה · בן חכם מוסר אב · כפר נפש איש עשרו ורש לא שמע גערה : ורשע ה' וסימ' והכרתי ממך צדיק ורשע ודבתריה יען אשר הכרתי ממך · ורשע ואהב חמס · תם ורשע מכלה · ורשע יבאיש ויחפיר :

אבן יחייא

בן חכם וגו' הבן חכם הוא שומע מוסר אב לטוב לו באחריתו · אבל הבן לץ לא די כי לא ישמע מוסר האב ודבריו · כי אפילו הגערה לא יועיל לו שאם תכתוש את האויל במכתש לא יוסר מעליו אולתו · מפרי וגו' מפרי לדברי פי האיש המיסר לבנו החכם השומע דבריו · הוא כי הבן חכם ההוא יאכל טוב · אבל נפש הבנים הבוגדים במוסר אביהם תאכל פרי החמס אשר חושבת נפשה · נוצר וגו' והבן חכם ההו' שנוצר פיו ואינו מדבר רק המותר לו הוא שומר נפשו מכל רע · אם שהלץ שהוא פושק ופותח שפתיו לדבר כל אשר בלבבו הדבור ההוא מחתה לו · מתאוה וגומר והלץ הנזכר שאיננו שומע בקול אביו ובקול אמו ויסרו אותו ולא ישמע אליהם מה שלכן יהיה עצל ובלתי זריז להשיג המוכרח אליו · בסופו תהיה נפשו מתאוה לכל הדברים · ואיננו ויעמוד בצער מוסר התאוה ההיא · אבל נפש השומעים בקול אביהם והם חרוצים וזריזים להשיג המוכרח אליהם בצדק ומשפט תדושן כי לא יחסר כל אליה · דבר וגו' וכן הצדיק ההוא ישנא דבר שקר ולא יבטא בשפתיו כי אם אמת · אמנם הרשע בשקריו וכזביו יבאיש העולם ויחפיר יולדתו · צדקה וגו' והצדק' ועשיית היושר מהצדיק הנזכר תצור הדרך הישר לתם שלא יטה ממנו ימין ושמאל · ורשעה שהוא הפך הצדקה תסלף הדרך ההוא ויטה הרשע לעשות החטאת על דרך אומרם זכרונם לברכה מצוה גוררת מצוה ועבירה גוררת עבירה · והבא לטהר מסייעין אותו והבא לטמא פותחים לו : יש

ר' מנחם המאירי

בן חכם וגומר זו הערה כוללת לקבל דברי המלמד לאדם דעת הן בהנהגה הן בחכמה והוא חסר מלת ישמע כלומר בן חכם ישמע מוסר האב ותוכחתו אף בדברי' נחים והלץ לא יקבל אף אם כאמרו לו דרך גערה ושמע הוא מענין קבלת דברים · או פירושו גם על שמיעת האוזן שהאב כשיראה סרבנותו וקשי ערפו אף הוא מתיאש מתוכחתו ולא ייסרהו ונראה עוד לפרשו בזולת חסרון מלת ישמע והענין בן חכם הוא מוסר האב ר"ל שהאב שאין מעשיו מתוקנים כשרוא' חכמת הבן הוא בוש ממנו ומכפשו ומתקן מעשיו לסבתו נמצא שהבן החכם מקבל תוכחת מעצמו ומכל מוכיחיו ואף כי הוא סבה לתקון זולתו מן הראויים להוכיחו והלץ בהפך ר"ל שלא יקבלהו מעצמו ולא ממוכיחיו וכל שכן שלא יגרמו תקון לזולתם: מפרי פי איש יאכל טוב · ונפש בוגדים חמס · כבר פירשנו ענינו למעלה בפסוק מפרי פי איש ישבע טוב וכנגד מה שאמר למעלה וגמול ידי אדם ישיב לו אמר הנה ונפש בוגדים חמס כלומר שכל אחד יאכל פרי מעלליו ותבואת שפתיו ישבע : נוצר וגומר · נפשו פירושו גופו לפי הנגלה · או נפשו ממש לפי הנסתר כי נפש יאמר פעם על גוף האדם ועל כל הנפשות אשר היו שם ועל כל נפשות מת אחד נפש מתים האלות ופעם על הרצון · אם יש את נפשכם ופעם על הנפש המיוחדת ופושק פירושו פותח ורומז על הדבר כמו שמור פתחי פיך · ונוכחת הענין כלו הן בנגלה הן בנסתר ביארנוהו בפסוק ברוב דברים לא יחדל פשע וחושך שפתיו משכיל : מתאוה וגומר · הו"ו במלת נפשו יתירה כו"ו ותפתח ותראהו את הילד שענינו ותראה את הילד או שבאה ההודעה אחר הכנוי וכן הוא ענינו נפש עצל ופירשו בו שהיא הערה להשתדל בקנין כפי הצורך עד שלא יתדלדל כל כך שיחסר לו מזונו והודיעו הקלון אשר יזדמן לו בהתרשלו מזה והוא שמתאוה נפשו לכל מאכל ואין ונפש החרוץ תדושן ר"ל תרוה ותשבע עד שתהיה דשנה ושמנה ובדרך נסתר יש לפרשו כן בעולם הבא כי העצל בלמוד החכמה נכסף להתענג מזיו כבוד האל וריקה נפשו · ונפש חרוצים תדושן כדרך שמעו שמוע אלי ואכלו טוב ותתענג בדשן הנה עבדי יאכלו · ולי עוד בפירושו הן לפי הנגלה הן לפי הנסתר שהוא מפליג בהערה ומודיעו כמתמיה עליו על התרשלותו אחר שאף הוא מכיר מעלת הקנין ועל זה אמר מתאוה ואין וגו' · כלומר שאין עצל בעולם שלא יתאוה לאסוף ולכנוס עד שיתעשר אם יוכל להצליח להיות לו כן בלא עמל ובלא השתדלות רב אבל כשיודיעוהו שיצטרך בהשתדלותו עמל גדול כרכיבת הים והליכת המדברות וטורח המלאכות ונדוד השינה ומיעוט המאכל ושאר ההנאות וטעם כל זה יעמוד כמטרה לחצי הסבות והמקרים יהיה הספור בעיניו לטורח ושאר בפחזותו ונמצא שהוא מתאוה להתעשר בלא כי לא נעלמה מעלת הקנין מעיניו ולרוב עצלותו נמצא חושק בלתי משיג · וכן בענין החכמה אין בעולם רק ופותו שאם תשאלהו התכסוף להיות שלם במקרא ובמשנה ובתלמוד ובשבע חכמות שלא ישתוקק בזה השתוקקות רב ואע"פ שאמר חכמה ומוסר אוילים בזו הכוונה ביארנו שבזיונם מצד הכרתם שלא יוכלו להשיגה ואלו יחשבו עליה שישיגוה בלא עמל אין ספק שיתאוו הרבה לכך אבל כשיודיעוהו שהוא צריך במקרא ובדקדוק זמן כך ובתלמוד כך ובשאר החכמות כך וכן אורך ההקדמות וההצנעות והתמדת השקידה ובטול התענוגים וההנאות וטעם כל זה יצטרך אחר ההשגה גם כן לשקוד על דלתיהן יום יום להמלט מפח השכחה יתעצל ותגבר תשוקתו נכבי מיד וכצפור מיד יקוש והנה הוא מזהירו אחר שאף הוא מכיר במעלתם ר"ל במעלת הקנין לנגלה ובמעלת החכמ' לנסתר שיתבונן הכבוד המושג אחם באחרית והתועלת הנמשך ויהיה כל העולם קל בעיניו והימים כימים אחדים באהבתו אותה : דבר שקר וגומר · כבר ביארנו שהודעת הדבר הרע שהוא רע מכלל חלקי התוכחת וכן הודעת הדבר הטוב שהוא טוב הוא חלק הערה ולכן שלמה ברוב דבריו בזוי מוחלט אבל הודעה על הדבר הטוב שהוא טוב להעיר האדם לעשותו והודעה על הדבר הרע שהוא רע הערה להמנע מעשותו ואמר הנה שהצדיק שונא כל דבר שקר ושקר הוא לפעמים שם דבר שקר ענה באחיו · תעשה בכנפי שקר ולפעמים תואר שקר הסוס וכשהוא שם דבר יוכח על שני ענינים האחד השקרות והכזב והשני הענין שוא וחמס אכן לשקר עשה לשקר שומרי שקר דפוכי והנה לפי הנגלה הוא שם דבר וענין שקרות והרשע משקר בדבוריו ובעניניו עד שיהיו לבני אדם באוש וחרפה ויבאיש ויחפיר הנה עומדים כמו הבאישו כמקו · ולא הבאיש ורמה לא היתה בו' וכן החפיר לבנון · כי לא תחפירי והענין שיהיו נמאסים לבני אדם כי רוב המיאוס יכנה לביאוש ולסרחון להתרחק האדם ממנו כאשר מן הדבר הסרוח כאמרו להבאישני ביושב הארץ כלומר להמאיסני להם עד שיתרחקו ממני · כי נבאשו בדוד · וכן לרוב הפחיתות ויעש באושים · ותחת שעורה באשה · ויש מפרשים שניהם יוצאים כמו יבאיש יביע אשר הבאשתם את ריחנו בן מבים ומחפיר כלומר שהרשע יבאיש הצדיק ויחפירהו על הכירו בו שהוא שונא למעשיו ולמדותיו ואיפשר שהכל שב אל הצדיק והרשע הוא פעול כלומר שהצדיק שונא כל דבר שקר ומבאיש הרשע אצל בני אדם בהודיעו על מעשיו שהם מגונים ונשחתים ונפסדים · ולענין החכמה הצדיק השונא כל דבר שקר הן שהדבר שקרות בעצמו הן שיוצא מפי השקר המתנגדים במופתים כוזבים והטעאות הן כל דברי ריק ושוא ואין עמלו אלא בשלימות החכמה קיום מה שצריך לקיימו בדרכי התורה והרשע המתנגד יספר תקיו כמתלוצץ ומושב להבאישם בעין חכמיו בעיונו ובמופתי שניו : צדקה וגומר · כבר ביארנו למעלה בפסוקים מעוז לתם דרך יי' שבאה שם מלת תם תואר על משקל השם כמו לחם חום המבליג סוד טוב אתה · ובפסוק זה בא בקמץ חטף במקום חולם גבוה תאר אצל המדקדקים וכן אמלה חטאת כמו איש חטאת וכוונת הפסוק אמלם ביעוד גמול ועונש כדרכו ברוב מקומות וצדקה ורשעה שמות כלליים זה לטוב ורע ואמר שהצדקות ר"ל ההנהגה הטובה תצור התם בדרכיו והישר במעשיו מכל רע ורשעה ר"ל הנהגה רעה תעוות ותקלקל איש החטא ר"ל שתסבב לו עונש ונקמת האל : ובדרך

קב ונקי

בן חכם · אמר הבן כשיהיה חכם ישמע מוסר אביו ויקבל עליו לעשותו · והבן הלץ לא ישמע גערה משום אדם ואב במקום הזה רוצה בו האב הזמני והוא אביו שהולידו והאב הרוחני והוא רבו שלמדו תור' ושלימות · או יאמר כאשר תראה בן חכם תשפוט שייסרו אביו וכאשר יהיה לץ תשפוט שלא גערו אביו כשהיה רואה אותו עושה מעשי' מגונים : מפרי פי · אמ' כי מן הפרי שיעשו לדברי פי איש טוב ושלם יאכל טוב הוא וזולתו כי האדם השלם יועילו דבריו לו ולאחרים : ונפש בוגדים חמס · ר"ל ומפרי נפש הבוגדים יאכלו האנשים חמס והענין שילמדו מהם האנשי' פחיתות המדות · ומלת מפרי משרתת במקום שנים : נוצר פיו · ירצה שהאדם שיחשוך אמרי פיו ויזהר ממותרי הדבור שומר נפשו מרעה שלא תבואהו אמנם מי שפוסק שפתיו לדבר הדבור האסור והמגונה המחתה והשבר קרובים לבוא עליו · ופושק פותח כמו ותפשקי את רגליך : מתאוה ואין · ר"ל נפש העצל מתאוה לתאוות העולם הן בענין מאכל הן בכל דבר ומפני עצלותו לא ישתדל בעבורם לשישיגם וימלא בהם תאותו · ונפש החרוצים והם האנשי' הזריזי' במלאכתם כי להיותם מתעסקים בכל דבר שיוכלו להרויח תהיה נפשם דשנה ושמנה : דבר שקר · אמר כי האדם הצדיק הוא ישנא דבר שקר להיותו מתדמה לבורא ית' שדובר שקרים לא יכון לנגד עיניו אמנם הרשע לא ישנא השקר אבל ידבק בו ולפי' יבאיש מעשיו ויחפיר פני נפשו : ויחפיר לשון שכלה והכלמה כמו וחפרה הלבנה · או יאמ' כי הצדיק ישנא השקר ועוד הוא יבאיש ויחפיר הרשע והענין שיתנהו לבאשה ודראון בעיני האנשים ויכלימנו בכל כחו : צדקה תצר תם · אמר כי הצדקה והוא היושר והשלימות השמור בעליה שהוא תם דרך מכל היזק זמני ורוחני · ורשעה · והיא פחיתות המדות והקצור בעבודת האלהים תעות דרך האיש ויביאנו לחטוא יותר ויותר כעס ושכר עבירה עבירה ויהיה חטאת · או תסלף דרך האיש שהוא בעל חטאת חסר המתואר איש חטאת כמו שכתב בתוך מרמה בתוך אנשי מרמה : יש

מנחת ערב

באמת כי ה' צדיק יבחן או יתעתד להיות צדיק כמ"ש שאין מדה מביאה את האדם לחיי עה"ב כמדת ייסורין וא"כ למה זה תקוץ בתוכחת ודאגה והיא טובה לך · ולכל יאמר בעל הדאגה הלא טוב לי להיותי צדיק רק לו חפץ ה' בי לא יהיה ע"י ייסורין רק ההיה יתר מרעים בעושר ונכסים והיה צדיק גם בנדבות וצדקות רבות לז"א ודרך רשעים תתעם כלו' אמור לו ג"כ כי העושר וטובה שהוא דרך הנמצא לרשעים בעה"ז היא תתעם כי הטובה מיהרת את האדם שישמן ויבעט באופן שלהיות צדיק אין לך מדה שלא תמוט כמדת ייסורין והנה אין ספק כי באמור אל סובל הדאגה כי היהר דאגה מרעהו יתעתד להיות צדיק משא"כ ברוב טובה שהוא דרך רשעים כי היא תתעם כי תוגתו לשמחה תהפך כי בדאגה יקנה חיי עה"ב וזה אמר ודבר טוב ישמחנה :

לא יחרוך וגו' יאמר הביטה וראה מה רב טוב העושה לש"ש כי הלא אין מדה רעה כרמיה כי הנה לעולם רעתה לא יחרוך ויבטל אותה כל צידו שצד בה ולא כל הון אדם המי' חם אליו אשר היה לו כהתר הכל יכלה והיא לא תכלה בשום אופן כי עון הרמיה לא תמחה כמפורש ועכ"ז אם הרמי' היא בארח צדקה שמרמה את העני שיטול ולא ירגיש בענין תת לו צדקה דרך הלואה שלא יבקש או לזרוק לו בפתחו או יקנה ממנו חפץ ביותר משוויו שהיא רמיה בארח צדקה הנה יקנה חיים ואם לא תמצא ותהיה רמיה ממש רק דרך נתיבה של רמיה כמרמה ולא בעלם כי ירגיש העני במעט לא יבצר לפחות לתמוט ממנו המות וזהו דרך נתיבה אל מות :

בן חכם וגו' אם תראה בן שהוא חכם דע כי הוא מוסר אב כי פרי מוסר האב הוא היות הבן חכם ואם הבן הוא לץ אמר מעתה אין זה כ"א שלא שמע גערה מאביו :

מפרי פי איש וגו' אז"ל כל הנהנה מעולם הזה בלא ברכה עליו נאמר גוזל אביו ואמו וגו' שגוזל לכנסת ישראל הברכה וכן ההיפוך כשמברך הברכה כראוי מרבה ברכה ושפע בישראל וז"א מפרי פי איש שמברך ברכה הראוי יאכל טוב ונפש בוגדים שבוגד ואינו מברך חמס שחומס השפע מישראל :

נצר פיו וגו' · יקרה יאמר איש הלא יש לפלוני להחזיק לי טובה שלא הכיתיו בשוט לשוני ולא פציתי פי נגדו והיינו הלא טועה כי הלא נוצר פיו מלדבר סרה על רעהו את נפשו הוא שומר מדינה של גהינם כי אם עצמו היה עושה הרעה כ"א היה פושק שפתיו מחתה לו המחאה היתה לו לעצמו ולא למי כאמר לו כי לא ידבק בידו מאומה מן החרם אשר בשוט לשונו הדובר בו ואין

דֶּרֶךְ וְרִשְׁעָה תְּסַלֵּף חַטָּאת: יֵשׁ מִתְעַשֵּׁר וְאֵין כֹּל מִתְרוֹשֵׁשׁ וְהוֹן רָב: כֹּפֶר נֶפֶשׁ־אִישׁ עָשְׁרוֹ וְרָשׁ לֹא־שָׁמַע גְּעָרָה: אוֹר־צַדִּיקִים יִשְׂמָח וְנֵר רְשָׁעִים יִדְעָךְ: רַק־בְּזָדוֹן יִתֵּן מַצָּה וְאֶת־נוֹעָצִים חָכְמָה: הוֹן מֵהֶבֶל יִמְעָט וְקֹבֵץ עַל־יָד יַרְבֶּה: תוחלת

בְּאָרְחָתְהוֹן וְרַשִׁיעָא מְטַלְטַל בְּחֵטוֹהִי: אִית דְּמַעְתַּר נַפְשֵׁיהּ וְלֵית כָּל מְדַעַם וּמְמַסְכֵּן נַפְשֵׁיהּ וּמָמוֹנֵיהּ סַגִּיאָה: אִית לֵיהּ פּוּרְקָנָא דְּנַפְשֵׁיהּ דְּגַבְרָא עוּתְרֵיהּ וּמִסְכֵּינָא לָא מְקַבֵּל בְּעָתָא: נוּהֲרָא דְּצַדִּיקֵי נָהֲרוֹן וְשַׁרְגָּא דְּרַשִׁיעֵי נִדְעַךְ: לְחוּד בִּזְדָנוּתָא אַתְיָא מַצּוּתָא וְאִלֵּין דְּמִתְמַלְּכִין חַכִּימֵי אִנּוּן: מָמוֹנָא מִן עַוְלָא דְּמָרֵי יִזְעַר וּדְמַבְנִישׁ וְיָהִיב לְמִסְכֵּינָא יִסְגֵּי מָמוֹנֵיהּ: טב

ל׳ ב׳ ואין כל חדס׳ ל׳ · ה׳ · ה׳ ומל׳ · ג׳

נועצים ה׳ ומ״ל וסימ׳ איך אתם נועצים · ומה אתם תרויהון דמלכים וחבריהם דד״ה גבי רחבעם · רק בזדון יתן מצה ואת נועצים חכמה :

מנחת ערב

גאין המחתה והעון רק ביד פוסק שפתיו : דבר שקר ישנא צדיק וגו׳ הנה דרך הרשע להחזיק רשעותיו בדברי שקר ואם יכזיבהו הצדיק או יורה שלא יאמין לשקר מליו יקום עליו ויגדף ויחרף ויקרה כי מפני היראה יודה הצדיק למהתלותיו פן ירע לו אמר שלמה זאת עצתי שדבר שקר ישנא הצדיק ולא יודה לו ולא ישמע אליו ולא יחוש כי כל מה שיוכל לעשות הרשע אינו רק חירופים והכיתהו שיבאים ויחפו׳ וזהו ורשע יבאיש ויחפיר כלו׳ ואתה לא תחוש · אך להטות אוזן לשקר מליו פן יצר לך בפועל אין פהד כי הלא אזו צדקה שעשה תצר את תם דרך שונא השקר מרעת הרשע והרשע ההוא מגדיל השמה לנפשו בחירופיו ולא ידבק ביד הצדיק מאומה והוא כי תחלה בדברי השקר היה כחוטא שוגג שהיה ענין קל ועתה רשעה שעושה בחירופיו מוסיף על חטאתו פשע ועושה החטא סילוף וזהו ורשע תסלף חטאת :

יש מתעשר וגו׳ · אמר כי אין העוש׳ מתהוה מהממון כי יש מתעשר עם שאין לו כל וגם אין הדלות נמשך ממיעוט ממון כי יש מתרושש עם היות לו הון רב :

כפר נפש וגו׳ יאמר כי עושר איש רועיל לו לכופר נפשו כי יחונן דלים אך בזאת כשהרש לא שמע מהעשיר גערה שאם לא כן יצא שכרו בהפסדו :

הון מהבל וגו׳ הון הבא מהבל שלא מיגיעו אשר לא כדת ימעיט כי בהבל בא ובחשך ילך וקובץ על ידו שהוא מיגיע ידו כי יאכל ירבה · או יאמר ענין מאמר רז״ל על היורש שיקנה ס״ת לשיתקיים ממונו או יעשה צדקה והוא על כי בא פתאום בלי יגיע כפים ישלוט בו עין והיקש במליאה וכיוצא בה וזה יאמר הון הבא מהבל פתאום שלא בתהוה יש מים ע״י משא ומתן רק מהבל מבלי מה בירושה ומציאה ימעט מפני העין אך אם בעליו קובץ על יד מעט מעט מיגיע ידו ירבה :

בז

רלבג

יש מתעשר · יש מן האנשים מי שהוא מראה עצמו עשיר ואין לו שום קנין ויש מהם שמראה עצמו עני ויש בביתו הון רב וכן הענין בחכמה כי יש שמראה עצמו חכם מזולת היותו כן ויש שמראה עצמו בלתי חכם ולא חכמה גדולה והנה יבאר זה החכם כי המתרושש והון רב ישובח יותר כי בזה הוא ממלט עצמו מכמה סבות באות ומתגלגלו׳ על העשיר וזה שהרש לא שמע גערה משום אדם : כופר נפש · אך העשיר יש לו שונאים רבי׳ מפני חמדם עשרו והוא ישים כופר נפשו ויתן להם ממונו ויפייס׳ ובהיות הענין כן הנה המתעשר ואין כל יביא על עצמו הרעות והגערות ואין לו ממון ישימהו כופר נפשו וכן יקרה בושת למתעשר ואין כל בדברי החכמה ואמנם למתרושש והון רב לא יגיע לו כי אם כבוד : אור צדיקים · אור לצדיקים ישמח תמיד במושגיו אשר נתעצ׳ בהם ושב שכל נקנה ותכלית זאת השמחה תהיה אחר הפרד מהחומר ואמנם לב הרשעים שהוא לקחת בו התחבולות והערמות לעשות ממנו הרשע הנה הנר ההוא נפסד ונדעך : רק בזדון · האיש ההוא מתחבר באנשי זדון הנה יקנה מהם תכונה לחרחר ריב עם האנשים ומי שימלא תמיד את האנשים הנועצים יקנה מהם חכמה · או ירצה בזה מי שתכונתו לחרחר ריב לא ימצא רק באנשי זדון כי זאת התכונ׳ ממה שתשיההו אל הזדון ומי שהוא חכמה ימלא את נועצים כי דרך החכמה לקחת עצה בדברים מזולתם כדי שישלם להם העצה : הון מהבל ימעט · הנה ההון מתחבר מדבר שהוא הבל וימעט מאד כאילו תאמר שאוצר התבואה יתחבר מעפר כשיתחבר מהם דבר מופלג ולזאת הסבה מי שהוא קובץ אלו החלקים המעשיי׳ על ידו חלק אחר חלק ירבה לו הון וזאת הערה טוב למי שישתדל בשלימות הקנין מפני שלא יבוז החלק מהקנין מפני קטנו אבל יקחהו ויאספהו אל הדומים לו כי בזה האופן ישיג ממנו הרבוי : תוחלת

רשי

ורשעה תסלף חטאת · כמו חוטא ועל שהוא רשע גמור קראהו חטאת : ומשמעות׳ את החוטא תסלף רשעתו · תקלקל אותו ותפילהו כל סליף קלקול וכשלון הוא כמו אולת אדם תסלף דרכו תביא עליו רעה : יש מתעשר ואין כל · מראה עצמו עשיר : ד״א יש אדם שהוא מתעשר בסופו ואין לו כלום בתחילתו · ויש שהוא בא לידי עניות מממון גדול : ד״א מתעשר בגזל עניי׳ וסוף אין לו כלום · ויש מתרושש על ידי שפור ונתן לאביונים · והון רב מוכן לו : כפר נפש איש עשרו · עשרו של אדם הוא כפר נפשו שעשה ממנו לדקה · ורש לא שמע גער׳ ובלבד שלא ישמיע גערה לרש שנותן לו ואינו מכלימו · ד״א כפר נפש איש עשרו תורתו · ורש בדברי תורה · לא שמע גערה אינו יודע לסור מן הרעה לפי שלא נזהר · ומדרש אגדה על מחצית השקל מדבר שהטיל הכתוב על כל ישראל והשוה בו דל ועשיר שאין הרש שומע גער׳ וכלימ׳ מן העשיר לאמר לו חלקי גדול מחלקך בקרבנות צבור : ידעך · לשון קפיצה שהלהבה קופצת ונכרתת : רק בזדון יתן מצה · מחלוקת · ואת נועצים ועם העוסים בעצה תלין חכמה · הון מהבל ימעט עושה גרסתו חבלות חבלות · ומעט שישתכח ממנו מעט מעט : תוחלת

אבן עזרא

יש · כופר · שנים לדקים מתעשר שיעלה בעושר ולא היה לו כל מאומה ומתרושש שישוב רש והיה לו ממון רב ואין לזה מעלה על זה כי העשיר אם יתפש בעבו׳ ממונו יתן עושר כופר נפשו אבל רש לא ישמע גערת שוטר ונוגש : אור · ישמח · דרך משל כי כשזורח ידמה כאילו הוא שמח כמו ישיש כגבור ואור לדיקים כאור העולם הבא או אור תשועה כענין אור נגה עליהם והיתה אורה · פ״א יתכן להיות האור והנר רמז לנשמתם האצולה מאור השם ודימה נפש הצדיק לאור השמש הזורח ונפש הרשע לנר שאין לו העמדה ויכלה ואמר ישמח כענין תגל נפשו · ונר רשעים ידעך שתמות כנפשם בלא עתם והוא נכון כענין נר אלהים נשמת אדם : רק בזדון · בעבור זדון שיזיד איש על רעהו יתן המזיד מצה ומריבה כלומר הזדון גורר המצה · נועצים שיעצו שלא יעשו בזדון עמהם חכמה ואת כמו ועם : מהבל ימעט · בגזלה ובגנבה לא יצלח · וקובץ על יד בעבור טורח יד הוא ירבה הונו וכן ויברך יי׳ אותך לרגלי בעבור טורח רגלי ; מחלה

ר׳ מנחם המאירי

ובדרך נסתר אצלי לפרש תם דרך שם כמשמעו כמו בתום לבבי · וכן רשעה תסלף חטאת בלא חסרון זולת אים וזולת תום תאמר על שלימות פעם על שלימות פרטי או במדה או בהנהגה ישרה ובלא התעקשות כמו בתום לבבי או אף בשלימות הגוף כמו תם ויפר אם על זמן נשלם כמו כיום תמים תמימות תהייכה · ופעם תאמר על השלימות הגמור כמו תורת יי׳ תמימה אשרי תמימי דרך · וכן חטאת פעם יאמר על החטא והעון ומחטאתי טהרני חטאת יהודה ופעם על העברת החטא וההנזהר ממנו כמו שנקרא הקרבן חטאת וכן או הכהן המחטא כלומר מסיר החטא הוא יתחטא בו · ועל זה נקראת הזאה כן ופעם יאמר על העונש זאת תהיה חטאת מצרים וחטאת כל הגוים כמו לא שלם עון האמורי ר״ל ענשו לפעמים בענין חסרון והעדר השגת המכוון וחוטאי חומס נפשו והייתי אני ובני שלמה חטאי׳ אל השערה ולא יחטיא · ובאו הנה תם במקום שלימות וחטאת בהפכו ונדק׳ על שלימות המדות ורשעה בהפכו וידוע ששלימות המדות הוא סבה לשלימו׳ השכל וכל שכן שהיא מעמידתו אחר ההשגה ולכן אמר נדק׳ ר״ל שהוא מעמידו על מכונו או כפרש תצור תפריח כנר מטעו שהוא כאמר על יציאת הענף כלומר שהוא סבתו ורשעה ר״ל ההנהג׳ הרע׳ תקלקל ותעות חסרונו ר״ל שאף מעט ממה שהשיג יתעופף כעוף ויפחת לסבת הנהגתו הרעה : יש וגומר · גם זה אצל קצת המפרשים תוכחת על מניעת הגזילות והחמסים ומיעד עונש עליהם והערה על הצדקות ומיני המתנות הראויות ומיעד גמול עליהם · ואמר על זה יש מי שהיה עני וסופו שאין לו כלום והוא המתעשר בגזילות וחמסים ומיעד עליו ואין כל כלומר שסופו להשאר עני כל עומת שבא כן ילך למה בל יעשה קמח אולי יעשה זרים יבלעוהו · וכן יש שהוא עשיר ונתרושש וסופו שיבא להתעשר והוא אותו שהתרושש לרוב מתנותיו ולדקותיו וייעד עליו והון רב כלומר שהאל יצליחהו מעלה מעלה דרך גמול ויש מפרשים שהיא הערה המיפית לחריצות להרבות ולבכום ולשמירתו אחר השגתו כלומר יש מתעשר לרוב חריצות שלא היה לו כלום מקודם ויש מתרושש לרוב פזורו אחר שהיה לו הון רב ויש מפרשים מתעשר שמחזיק עצמו כעשיר והוא עני ומתרושש והון רב שמחזיק עצמו כרש והוא עשיר ועל דרך האמת וזהו אחד מאופני בנין התפעל רוצה לומר שמסבב מקרה איזה דבר לעצמו ואיננו בו כמו מתהלל במתת שקר שהוא מסבב לעצמו מקרה התהלה ואיננו בו וכן הוא הנה מתעשר רוצה לומר מסבב מקרה העושר לעצמו ואומר לכל שהוא עשיר ואין לו כלום ומתרושש רוצה לומר מסבב מקרה העוני לעצמו לומר שהוא עני ויש לו הון רב והכונה להודיע שפתיאן מדות מגונות ראוי להתנע מהם כי המתעשר יגרום לעצמו הוצאות בלתי צריכות יתדלדל מהם עד שלא יוכל עוד להתעלם והמתרו שם יגרום לעצמו כילות ופחיתות ומניעת הצדקות והנדבות · ובדרך נסתר אתה מפרשו כפי׳ השלישי לומר שיש מי שמחזיקו ומכריז עצמו כחכם ואין כל הערה להסתר מלמודו ומדעותיו ומסברותיו כהסתר מן הסכנות · ויש יודע הרבה ונשלם בחכמה ומעלים חכמתו והוא גם כן חולי רע במניעת הבר כמו שביארנו בפסוק מונע בר יקבוהו לאום ורבותינו ז״ל אמרו כי רבים חללים הפילה זה תלמיד שלא הגיע להוראה ומורה ועצומים כל הרוגיה זה תלמיד שהגיע להוראה ואינו מורה ואמרו ז״ל הלמד תורה מן הקטנים דומה לאוכל ענבים קהות ושותה יין מגתו ר״ל קהות שמקהות שיני האדם ושותה יין מגתו שהוא מבלבל הדעת והשכל ודי בזה למה שרמזנו עליו : כפר וגומר · התקשרות ראש הפסוק עם סופו קשה ומה שנראה לפרש בהערה תוריית הוא שבא להעיר העשיר בשני דברים אחת שיתן מכספו כפי הראוי לדלים ולעניים והשני שלא יכלימהו בדבריו יתן או לא יתן ורבותינו ז״ל אמרו כראשון של בתרא הכותן פרוטה לעני מתברך בשש ברכות והמפייסו בדברים מתברך באחת עשרה ועל זה אמר כמיעד גמול כפר איש עשרו כלומר להציל לו מרעהו בשכר מה שנתן לעני ובלבד שבאותו הרש לא שמע גער׳ הכונ׳ להזהר שלא להכלימו מתוך דבריו ואיפשר שהיא הערה המוכית לעשיר להסתר מן הקטטות והריבות כי רבים מקנאים ומתקוטטים על שרשי רגליו להבי׳ מכמכיו אל גנזי המלך לכפר נפשו והרש אין לו מקנא ולא ישמע גערת אויב ומתנקם · ובדרך נסתר קרא הנה החכמה עושר ואמר שאם לפעמים יעמוד כבוך על אחת מהספקות וישתומם על המראה וילכד בפח הספק והמבוכה הנה חכמתו כפר נפשו ליי׳ להשיב את נפשו בשקידתו ובהתבודדותו ותכלית מחקרו וירדף דעותיו עם עצמו או עם גדולים ממנו כי חכמתו תושיבהו בין נגידים ימסרו לו דעותיהם וסודותיה׳ כמחויב למי שראוי להם אבל הרש העני הגמור המשולל מכל חכמה ישאר במסכתו לא ישמע עליה אף גערה כי במה נחשב הוא : אור צדיק וגומר · לפעמים תאמר מלת אור על רוב הצלחה ליהודים היתה אורה ועל הדרך שמלת חשך מורת לפעמים על הצלה במחשכים הושיבני · ויי׳ יגיה חשכי · נר ואור חשך בעריפיה והלשון יתיר על מה שישמח האדם עליו שייחסו השמחה לדבר שהאדם שמח בו וההפך להזכיר שם עצבון לדבר שהאדם עצב עליו כמו אופת רזון ועומה שעל שם שהאדם עצב בפתיותה והסרוכה תיוחס עליה שם זעומה ועל הפכו אמרו ז״ל טפח שוחק ועל זה אמר ישמח כלומ׳ שיוסיף יום יום עד שיהיה בתכלית שלימותו כאמרו כאור נוגה הולך ואור עד נכון היום והצלחת הרשע קראה נר להיותו למטה מן האור ואמר שאף הנר ההוא ידעך ר״ל יכהה מעט מעט עד שיכבה · וזה הערה לבחור הדרך הישר׳ והדרך הנסתר בו כי לשיג בחלק

אבן יחייא

יש וגו׳ יש מתעשר בטורחו יומם ולילה לקבץ ההון ולצמצמו ויקפוץ ידו לאביון ולא ישלוט בכל אשר לו לאכול ממנו כדי שבעה · וכהרף עין אין כל לו כי יאבד העושר ההוא בענין רע · ויש מתרושש בפתחו ידו לאביון ובהעניקו לעני פעם אחר פעם · ועם כל זה בסבבת׳ השילך לעשות חסנון ונכסיו וימצא הון רב כי יברכהו ה׳ בגלל צדקתו והמדה׳ ירוחם · כפר וגו׳ כי האל יסבב שהעשיר המתעשר ילכדוהו השודדי דרך ויתן עושרו כופר נפשו · אמנם הרש המתרושש לא ישמע גערה מהשודדים ההם כי ה׳ יצילהו מידם ולא יוכרח לתת עושרו כופר נפשו · אור וגו׳ וזולת ענשם המתעשר נשלם הזה כי סופו להיות רש אין כל בידו · ושכר המתרושש כי סופו לאסוף הון רב בביתו · הנה בעולם הבא הנפש מכל אחד מהצדיקים ההם ישמח מזיו שכינתו יתברך והנפש מהרשעים ידעך בגיהנם · ודימה נפש הצדיק באור הגדול המתמיד והקיים · ונפש הרשע באור הנר הנכבה וכלה · רק בזדון וגומר וזה יען כי הנהגת כל אחד מהרשעים איננה רק בזדון והוא משוענו לכל הכועס אשר עושה פעולותיו כפתע · מה שלכן יתן ויוסיף מצה ומריבה בעיר אשר הוא יושב · אמנם את הצדיקים הנועצים תמיד עם זולתם בטרם יפעלו שום דבר · תמיד ימצא החכמה ולא המצה ומריבה · הון וגו׳ הון המתעשר מסבה קלה של הבל ימעט כהשגחתו ית׳ · אמנם מי שלא יקפוץ ידו לאביון ואמנם הוא קובץ על יד צדקה לתת לעניי׳ הן משלו הן משל אחרים הוא ירבה הונו ולא ימעיטהו : תוחלת

קב ונקי

יש מתעשר · יש מי שמראה עצמו עשיר ואין לו כל ספוקו וכ״ש מותרות של עושר ויש אחר בהפך כי מרא׳ עצמו רש ויש לו הון רב · או יאמר שיש מי שמתעסק ומשתדל בדרכי הסחורות כל היום ולא ישיג דבר כי לא ישייעוהו מלמעל׳ ויש מי שאינו משתדל בדברים המביאים העושר ויש לו הון רב ומתעשר מבנין התפעל · ומתרושש מורכב מהתפע׳ ופעל מרובע · או ירצה יש אנשי׳ שהם דורכים על העושר גם שאין להם עתה כלום ויש אחרי׳ דורכים לדלות אעפ״י שיש להם עתה הון רב : כפר · כפר פדיון יר׳ העושר שיש לו לאדם גורם לו שיתפשוהו השלטונים עד שיפדה עצמו כפי עשרו : ורש לא שמע גערה · מפני כי עיני המושלים על העשירים לא על העניים · או יאמר שהעושר הוא כפר נפש של העשיר כאשר יתנהו בצדק׳ ובהכאי שהרש לא ישמע גערה ממנו אלא שיתן הצדקה בסבר פנים יפות : אור צדיקים · ידעך · יכבה כמו ידעך נרו ודימה הצלחת הצדיקים לאור כי תגדל ותוסיף כל היום וישמחו כל הבריות בהצלחתם ודימה הצלחת הרשעים לנר כי הצלחתם תפסק ותדעך כאור הנר · ויתכן לפר׳ כי אור צדיקים כינוי לנפשם ואמר כי נפש הצדיקים תשמח כי השם יצליחנה : ונר רשעים · ר״ל נפשם תדעך ותמות בלא עתה : רק יתן מצה · שם מגבלעי הגון ועניינו מריבה כמו כי ינצו אנשי׳ : נועצי׳ · שרשו יעץ והוא תאר מבני הפא מבנין נפעל בשקל נודעים ורצה רק ובאמת המתחבר עם אנשי הזדון מה שיקנה וילמד מהם הוא מצה ומריבה · ומי שמתחבר עם האנשים הנועצים מזולתם ושומעים לעצה ילמד מהם חכמה כי שומר לעצה חכם · או יאמר כל איש העושה מעשיו ברשע ובזדון והולך אחר עצת לבו יגרום ריב ומצה והמתיעץ באנשים בעלי עצה יתן חכמה לו ולאחרים שילמדו ממנו : הון מהבל ימעט · ממון הבא לאדם מהבל בלי עמל ויגיע׳ או בגזל וחמס בהכרח שימעט ולא יצלח : וקובץ על יד · והמקבץ ממון על יד עמלו וכן בצדק וביושר אותו המקבץ ירבה הונו ויתקיים בידו · או ירצה ההון כשיוציאו ממנו אפי׳ הוצאה הקבל׳ · ר״ל הוצאה קטנה כשהיא מתמדת ימעט ולכן מי שקובץ יד הוצאתו ולא יפזרהו ירבה הונו : תוחלת

רשי

תוחלת ממושכה · מבטיח עצמו על חבירו ואינו עושה · מחלה לב · מביאה חולה ללב · ואין מחלה זה שם דבר כמו והסירותי מחלה מקרבך אלא כמו מעלת גרה · ועץ חיים תאוה באה · מסורס הוא · כלומר תאוה באה הרי הוא כעץ חיים תוחלת שהוחיל הקב"ה לישראל וצפה שישובו והם לא שבו סוף באה להם למחל' לב וכשתאותן באה שהם עושין רצונו עץ חיים היא להם : בז לדבר יחבל לו · הבוזה אחד מדברי תורה סוף מתמשכן עליו · וירא מצוה הוא ישולם · יקבל שכר · ומדרש תילי' דורש בז לדבר יחבל לו על דוד שאמר לפני הקב"ה רבש"ע מה הנאה בשוטי' שבראת את' לו חייך סוף שתצרך לשטו' כשבא לפני אכיש להשתגע ויורד רירו אל זקנו וגו' : תורת חכם מקור חיים · שהיא מלמדת לסור ממוקשי מות : ודרך בוגדים איתן · קשה לו ולאחרים : כל ערום יעשה בדעת · מעשהו כגון דוד יבקשו לאדוני המלך נערה יפה וגו' · וכסיל יפרוש אולת · זהו אחשורוש ויפקד המלך יודעים היו שלא יפה לכולם ומי שהיה לו בת מסתיר' : מלאך

תוֹחֶלֶת מְמֻשָּׁכָה מַחֲלָה־לֵב וְעֵץ חַיִּים תַּאֲוָה בָאָה׃ בָּז לְדָבָר יֵחָבֶל לוֹ וִירֵא מִצְוָה הוּא יְשֻׁלָּם׃ תּוֹרַת חָכָם מְקוֹר חַיִּים לָסוּר מִמֹּקְשֵׁי מָוֶת׃
טו שֵׂכֶל־טוֹב יִתֶּן־חֵן וְדֶרֶךְ בֹּגְדִים אֵיתָן׃ כָּל־עָרוּם יַעֲשֶׂה בְדָעַת וּכְסִיל יִפְרֹשׂ אִוֶּלֶת׃

מלאך

ישלם ג' וסימ' הן צדיק בארץ · ולך ישלם נדר · בז לדבר יחבל לו :

טָב מִן דִּמְשַׁדֵּי לְמַעְדְּרוֹ טָב מָאן דְּתָאֲלֵי בְּסַבְרָא וְאִילָנָא דְחַיֵּי רִיגְתָא מַיְיתָא׃ דְּבָזֵי עַל מִלְּתָא נִתְחַבַּל מִינֵהּ וּדְדָחִיל מִפּוּקְדָנָא מִשְׁתְּלֵם טַבְתָּא׃ נִימוֹסָא דְחַכִּימָא מַבּוּעֵי דְחַיֵּי לְמִסְטֵי מִן פַּחָא דְמוֹתָא׃ שִׂיכְלָא טָבָא יָהֵיב חֶסְדָּא וְאָרְחָא תַּקִּיפָא דְבָזוֹזֵי תֵיבַד׃ כָּל עֲרִימָא עֵיבִידְתֵּיהּ מַדְעְתָא וְסִכְלָא פָּרֵים לֵיהּ לְשַׁטְיוּתָא׃ שליחא

רלבג

תוחלת · הנה התוחלת והתקוה שימשך זמנה ויאריך ולא הגיע מה שקוו אליו היא מחליאה הלב כי הוא תמיד עם זה התוחלת ואולם התאוה שתבא בקלות יתערב לבעל התאוה כאילו היא עץ חיים : בז לדבר · מי שהוא בז לדבר רע שהוא נכון לבא עליו ולא ישתדל לקחת עצה עליו הנה ישחת ויחבל בעבורו ולזה אין ראוי לאדם שיקל בשום דבר ויתעצל מפני זה לקחת עצה עליו ואולם האיש הירא מצות השם לשמרם בלב ולעשות' הוא לבדו יעמוד בשלו' עם היותו בז לדברים הנכונים לבא עליו מפני היותו בוטח בש"י : תורת חכם · היא לו מקור חיים כי ממנה תולאות חיים הנלחיים ובה ג"כ מקור חיים להסירו ממוקשי מות כי בעבורה יהיה מושגח מהש"י : שכל טוב · השכל הטוב אשר למשכיל תתן חן לשאר ההכשים לדרוך בדרכיו מצד ערבות הדרך ההיא ואולם דרך הבוגדי' הוא איתן שיקשה ללכת בו כמו סן סלע ומצודה ולזה אמר איתן מושבך ושים בסלע קנך : כל ערו' יעשה בדעת · ולזה ישיג המבוקש ואולם הכסיל יפרוש אולתו על כל דרך אשר ילך בה באופן שלא ילך בשום חלק מהדרך לפי הראוי ולזה ימנעו ממנו מבוקשיו : מלאך

אבן עזרא

מחלה · מפעלת פי' מי שתוחלתו נמשכה שהשם ימשכנה ולא יוכל להשיג התוחלת תתן חולי ללב המוחיל · ועץ חיים וכעץ מרפא כן תאות המתאוה כשתבאהו ויתכן שהוא הקיבוץ על יד : בז לדבר · המוסר יחבל וישחית לעצתו וירא מצוה כי הירא מן השם הוא ירא ממצותו · ישולם ישב בשלום : תורת · שהוא מורה לסור ממוקשי מות והפשעים הם המוקשים : שכל · שישכיל לעשות טוב השכל יתן חנו בעיני השם ורואיו · ודרך בוגדים איתן וחזק דרכם שהמשכיל לא יוכל להסיבם מדרך הבגיד' בשכלו : כל ערום · שהערמה בלבו יעשה מעשהו בדעת · וכסיל יפרוש אולתו לפני אחרים · פי' אחר יעשה בעבור דעת כלו' יעשה ערמה ללמד דעת : מלאך

אבן יחייא

תוחלת ונומר ולרשע המתעשר יהיו לו שתים רעות הא' התוחלת ממושכה להתעשר ולא יגיע עד תכליתו · והב' המחלת לב כשיהיה רש בלי כל · מה שלצדיק המתרושש יהיו לו שתים טובות הפכם · כי התאוה מהעושר שהוא אהבת המועיל הטבעית לכל אינושי תבוא ותשיגה · וכן תשיג עץ חיים ושלימות כלתי בעולם הבא · בז ונומר והרשע שבז לדבר אביו המיסרו יחבל לו אותו הביזוי כי יבואו עליו כל דברי הרע' הקודמים · וירא מצות אביו הוא ישולם בכל הטובות הספורות :

תורת חכם וגו' התור' שילמוד החכם · היא מקור חיים אליו · כי יזכה בה בחיים הזמניים ובחיים הנצחיי' · וזה יען כי היא תשמרהו לסור ולהנצל ממוקשי המות והרשתות הפרושות ללכדו · שכל ונומר והשכל טוב מהחכם הנז' יתנהו לחן בעיני אלהים ואדם להיות דרכיו דרכי ה' בענוה ויראה · מה שדרך הבוגדים איננו כותן חן להיות נעדר מהם הענוה והיראה והם מלבשים גאוה וחוזק ועזות וזהו אומרו ודרך בוגדי' איתן שהוא לשון חוזק כמו איתן מושבך · כל ונומר כל ערום וחכם יעש' כל עניניו בדעת למען יהיה רוח הבריות נוחה הימנו ורוח המקו' נוחה הימנו' אמנם הכסיל יעשה מעשיו בהפך ולא יסתיר' אבל יפרוש שמלת אולתו ממעשיו המגונים לעיני השמש : מלאך

ר' מנחם המאירי

בחלק הראשון בפסוק הבא אחריו ר"ל דרך לשעים כאפלה לא ידעו במה יכשלו · רק בזדון יתן מצה ואת נבועים חכמה מתוך ההנהגה המדינית שצריך שיהיה דבור האדם רוב הפעמים בנחת ולא בכעס וטרוניא אלא שלפעמים צריך לפי הענינים שיהא האדם מראה עצמו כעוס ובעל דברי ריבות להטיל אימה למעותדים לתוכחתו או לפעמי' אחת קשה ואחת רכה הכל לפי הצורך והענין כמו שאמרו ז"ל על כעס בלתי נאות ר' פלוני הוה בזע מכוי לתידמי אימתא על אינשי ביתיה ולזה אמר מלת רק כלומר מי שאינו מדבר רק בזדון וטרוניא · יתן מצה כלו' יזמין וימציא ריב ומצה ועם נועצים ר"ל העושים מעשיהם בעצה ובהסכמת חכמה ודעת לשקול במאזני צדק על איזה דבר ראוי לדבר בכעס וטרוניא ועל איזה במענה רך ובדברים נחים וזדון הנה ר"ל טרוניא ושטף מענין המים הזדונים ובדרך כסתר קרא גם כן זדון הדבור בחכמה במהירות וקפילה וטרוניא ובלתי התישבות הדעות והוא בודאי יסבב הריב והמחלוקת וההפך בנועצים והמתישבים על דעות במתון ובאורך מחשבה כי עמהם חכמה ותושיה : הון ונומר · יקרא תמיד בלשון העברי התחלף מלה במלה לקנות דמיון שביניהם והנה שוא ושקר וכזב מלות מונחות על השקרות · שוא ידברו איש את רעהו · שקר ענה באחיו · ולא ידברו כזב · ולפעמים יונחו במקום הבל וריק כלומר דבר שאינו כלום או שאינו מעלה ולא מוריד שקר החן כלומר הבל וחן · לשקר עשה כלומר בחנם לשוא צרף צורף כלומר בחנם הבל בני איש כזב בני אדם כלומר הבל והענין שהשקרות גם כן הבל ותוהו ודבר שאינו · וכן מלת הבל מזה הצד

כזוב הנה במקום שקר ופירושו הערה שהממון הקנוי · בשקרות ובגזל וחמס ימעט ומי שיקבצנו על יד ר"ל מעט מעט וביושר ובלא שום סיג של מרמה ורבה · ויש מפרשים בחלוף ה"א בחי"ת ואף רבותינו ז"ל פירשוהו כדברי תורה בענין זה ר"ל חלוף ה"א בחי"ת והוא שפירשו בו שאם עושה גרסתו חבילות משתכח · ואף בענין הממון אתה מפרשו כן כי תקוהו חבילות חבילות ובפתע הדבר מוכיח שנתערב בו איזה מין של תחבולה וההפך בקבוצו מעט מעט ולי נראה שאין קצות הפסוקים הפכיים אבל כפל כפל ענין הערה לעצל שלא יתרשל מתוך עניו עד שיעמוד כלדם אבל שישתדל בעניניו בחריצות ועם הבטחון באל כקל לצאת מאפלת העוני והדלות לאור גדול והון בסתר מורה רבוי ממון ואמר כמה פעמים יתחדש הון מהבל אשר ימעט ר"ל מדבר מועט וכן במה שהם מקבצים פרוטה עד שמרבים הון גדול ובענין החכמה תפרשהו על אחד משני אלו האתרוכים האחד בדברי רבותינו ז"ל והוא הערה ללמוד החכמה על הסדר מדרגה אחר מדרגה על הדרך המסודר אבל החכמים ולא מיהלום לעלות ויקדים המתאחר כי זה סבה למכשולות מאד · והשני שלא יתרשל להתיאשו מצד ראותו קושי לבבו ומיעוט הבנתו כי כמה פעמים ראינו אנשים קשים בלמודם בתחלה ומצליחים בסופם עם רוב התמדם ושקידה מעט מעט : תוחלת ונומר · מחלה איננו שם דבר רק בינוני מבנין הפעיל כמו מחליאה והכונה לפי הנגלה הערה מוסריית לכל כלדם שיבטיח את דורשיו בהקפת שאלתם שלא יאחר מתנתם כי השואל יבוקש בשאלתו וכל הזמן המשך הזמן הכאב את לבו אם יצטרך להתביים פעם אחרת אם ידחהו בקש ואם יפיק לו תאותו למועד אשר יעדו הנה הוא כעץ חיים ר"ל כעץ הנותן פריו בעתו אשר זמן נתינת פריו לא יכזב ולא יתאחר והפרי הנה הוא חיי הנשאל והוא שאמרו חכמי המוסר מתנת הנדיב מהרה ואמר אחד לאחד מגדלותיו או הן עושה פרי או לאו מכיח גלאור לו שיתן כפי הראוי למקבל אם מעט ואם הרבה ולא יאחר · והיא הכונה בנסתר הזהיר השלם שלא יהיה מונע בר אבל ימציא עצמו לכל שואל כפי הראוי לו ואז הוא כעץ חיים נותן פריו לכל אחד בעתו' ויש לפרש הענין בתוחלת הבא מצד עצמו הערה שלא יתרשל מצד בטחו על הזמן הבא ויאריך מועד לעצמו לומר לכשאפנה ישנה יפנה וימות לא בחכמ' ולא בחיל וכמצא אלו הפך עץ החיים : בז לדבר ונומר · לפי דעת ההמוני יראה הנה מלת מצוה על כל תוכחת הן צווי מצד אדון ומושל הן תוכחת ואזהרה מצד מולידיו או מלמדיו או חכמיו וזקניו ואמר שמה שהוא בז לדבר עלה שיתנו לו דרך תוכחת ועצה וכל שכן אם יבוז למצות אדון ומושל ולא יחוש מעבור עליו או שיתיאש מלקיימה יחבל לו כלומר ישחת ויבזק בעבור הדבר ההוא · וירא מצוה הוא ישלם ר"ל יעמוד בשלום ובשלוה והוא כענין הירא את דבר יי' הניס ואשר לא שת לבו ויעזוב וכו' · וכבר מלאכו זאת הפעולה מענין שלוה מן הדגום ושלם כות לדקך ובכלל זה שלא יבוז לשום אדם שאין לך אדם שאין לו שעה כמו שביארנו במקומו במסכת אבות · ובדרך נסתר נראה לי שרמז במלת מצוה על מצות התורה כלומר מי שתהיה אחת מן המצות קלה בעיניו ולא יחוש לקיימה יחבל לו אם מצד עונש לפי דרכי הדת אם מצד העדר ממנו הטובה הנמשך מן המצוה ההיא שהוא אולי דבר גדול · וירא מצוה הוא ישלם ר"ל יעמוד בלא מבוכה כי ישיג המכוון ממנה המשל בזה אולי זכירת יום השבת בקדום היום הרמוז זה במצות זכור את יום השבת קלה בעיניו אחר שנוהגת בו ממלאכה והנה הנמשך ממנו פרסום אמונת החדוש בזכרו כי ששת ימים עשה יי' את השמים ואת הארץ · ויכל ביום השביעי ובבטולו יתיאש מזה גם כן ולא ישקיע האמונה בלבו וישאר כושם וכיוצא בדברי מניעת ספור ההגדה בלילי הפסח הרמוזה במצות והגדת לבנך קלה בעיניו והנה הנמשך ממנה האמנת יכלתו ית' במופתים ושנוי הטבעים · וכן כמה מצות ואמרו ז"ל הוי זהיר במצוה קלה כבחמורה ואמרו שבכל מצוה מצוה כלומר שהנמשך לך מקיום המצוה ואם היא קלה בעיניך גדול יתר מאד והוא עיקר המצוה ולי בו עוד לפרש דבר ומצוה על כלל המצות השמעיות או השכליות שבהם שלימות המדות ואמר שאם יבוז להם ויחשוב לעלות לשלימות החכמה ולהשגת אמתות הסבות התוריות והעיוניות בזולתם יחבל לו ויכשל בזה ומי לנו גדול משלמ' שאמר אני ארבה ולא אסור ונכשל וירא מצוה הוא ישלם כלומר יגיע מזה לשלימות ובאה מלת ישולם מענין שלימות מלשון ותשלם המלאכה כי מלאכוהו מן הדגוש ושלם את הבית · מי טור כמשולם · או כפרש ישלם מענין תשלום הגמול מלשון תשלם לאיש כמעשהו וכמהו צדיק בארץ ישולם : תורת חכם ונומר · כבר ביארנו למעלה בפסוק כי לקח טוב נתתי לכם תורתי אל תעזובו שמלת תורה נאמרת על פנים מהם על הוראה ולמוד בכל דבר · ומהם על שלימות המדות · ולפי הדעת ההמוני שעלת חכם והוראתו הדרך ילכו בה היא מקור חיים למשכים אחר עצתו ויצילו בה מכל מכשול ופוקה המביאים לפעמים לידי מות ועקר הכונה רמז בו שהתורה ר"ל החלק האחד ממנה והוא החלק המצות הכוונות סדר והנהגה בקיום היסוד שהוא שלימות המדות הוא המקור שממנו יוצא שלימות השכל שהוא החיים והפכו מוקשי מות והוא בעצמו ענין הפסוק האומר למטה יראת יי' מקור חיים לסור ממוקשי מות כי יראת יי' הוא מיוחד לשלימות המדות : שכל טוב ונומר · הערה כוללת להיות כשמע לדברי החכם ולא יסרב לתוכחתו ולדבריו ואמר שכל טוב ר"ל שלימות שכל החכם יתן חנו בעיני כל רואיו וכל שומעיו עד שמחוקם להיותם נשמעים לדבריו · וקרא המסרב בוגד כי הבגידה מונחת על היות האדם משקר בברית מי שהוא מחויב בכבודו אם לחכמתו אם ליתרונו עליו אם מצד ברית כרותה ביניהם ואמר על זה ודרך בוגדים איתן כלומר שדרכם קשה מלפרוש הימנו ולכן הזהירו שלא ישתקע בהם שאם יעשה כן לא יוכל להעתק עוד כאמרו חנוך לנער על פי דרכו גם כי יזקין לא יסור ממנה ואמר הנביא היהפוך כושי עורו וכמר חברבורותיו גם אתם לא תוכלו להיטיב למודי הרע ובדרש אמרו לאדם שהיה שט על פני המים אומרים לו מעט בהליכה שלא תיגע בחזרה וכן אמרו על מי שהוא מוחלט בעבירות אינו יכול לחזור ואין לו מחילה עולמית וכמו שהארכנו בעניני' אלו בילקוטינו בחבור התשובה : כל ערום ונומר · יפורש בו הענין בעצמו שפירשנו למעלה בפסוק אדם ערום כוסה דעת ולב כסילים יקרא אולת · הן בנגלה הן בנסתר · ויפרוש אולת פירושו יפרסמנה כי המפרסם הוא כפורש דבר הנה והנה ויש מפרשים יפרוש דעת האוילים שילכו בה : מלאך

קב ונקי

תוחלת ממושכה · מי שתוחלתו נמשכה שחבירו הבטיחו על דבר ולא עשאו אותה התוחלת מביא' אליו מחלה בלב : ועץ חיים · ר"ל וכעץ החיים היא לאד' כשתבא אליו : בז לדבר · מי שהוא מבזה לדבר מצוה ישחת בעבור אותו הביזוי ומי שירא ממצות השם ומקיים אותה גם שימשך לו הזק בממונו ובגופו מובטח הוא שישלם השם שכרו : תורת חכם · הלימוד שילמד החכם לזולתו מן החכמה ויראת השם שהוא מקור שימשכו ממנו חיים ומכיים ונלחיים והוא ג"כ מקור להסירו ממוקשי מות שהוא עונש ב"ד של מטה ושל מעלה : שכל טוב · השכל הטוב שיש לאיש גורם שיהיה לו חן בעיני אלהים ואדם; ודרך בוגדי' · ואם יתנע עצמו מהשכל הטוב לנטות אחרי דרך בוגדי' קשה להסיבו לדרך הטובה : כל ערום · יאמר כי כל אדם שהוא ערום יעשה ענייניו בדעת ולא יפרסם דבריו אע"פ שהם דעת אמנם האדם שהוא כסיל מפרסם ומגלה לכל אפי' דברי אולת : מלאך

מנחת ערב

בז לדבר יחבל בו וגו' הנה יש בני אדם יראו דברים רעים יתעתדו להתרגש ובחריצותם ישמרו להם ויסקלו דרכם מאבן נגף וכל מעיק ויש בז לדבר לא ישים על לב ואמר כי לא בדעת יעשה כי הלא יחבל לו כי הבא עליו רעה לא ידע שהרה אמנם הם מה בה ה בז לדבר הוא מחמת היותו ירא מציה שירא שים יטפל בעסק השמר מהדבר יתבטל ממצוה ונכון לבו בטוח כי שומר מצוה לא ידע דבר רע אין צריך לומר שלא יחבל לו כי אם גם הוא ישולם מן השמים שכר טוב על בטחונו וזה הוא אם היא א' מכל מצות התורה · אך אם המצוה היא תורה שהוא חכם ועוסק בתורה והוא בז לכל המעיקים וצרות המתרגשות כי ירא מהתבטל ממנ' אם יטפל בעסק הנצל מהם לבא כי יבעת בתורה שהיא תצילנו אז אין צריך לומר אם הוא מעיק' כאומר בז לדבר כי אם גם מעיקים רבים והמ"ל דברים שהיו גורמים לו חבלה כי אם אפי' יהיו דברים הגורמים מות הנה התורה מלבד תת לו חיים תסיר מעליו כל מוקשי מות כלאחר יד ע"י עסק התורה וזהו תורת חכם וגו' כי הלא תדמה למקור חיים והוא כי כאשר מקור חיים נגרים ומתפשטים בכנור' ועל פי דרכם כל צרור או מכשול המעכב ידחפוהו ויסירוהו בשטף מרוצתם כן תורת חכם הוא לו מלמעלה מקור נמשך עדיו לתת לו חיים ולהשפיע לו חכמה ותיי נפשו וכל מוקש המעכב מהגיע החיים אליו יסירוהו ויסלקוהו מני הדרך כדי שיגיע אליו ביושר בל יתבטל ויהיה לו מות תחת חיים וזהו תורת חכם מקור חיים לסור ממוקשי מות : שכל טוב וגו' הנה מצינו בדוד שנתנו לו עבדיו עצה טובה שיבקשו לו נערה בתולה להחם למלך · והיה בזה חן משני פנים הא' שהי' דבר הכרח למלך כדי להתחמם לו אחר שראה שאין תיקון זולתה ועוד שנית שלא בקש כי אם אחת ועל כן מאן דהוה לי' ברתא הוה ממציא ליה משא"כ עצת עבדי אחשורוש היה דרך בוגדים כי היה הדבר שלא ע"פ ההכרח להקבץ בתולות רבות כי די באחת ועוד ע"י שהיה מקבץ יותר מכדי סיפו' מאן דהוה ברתא מטמרה מקמיה עד שהיו לוקחי' הנשים בחזקה ובאיתן כמ"ש ז"ל על ותלקח אסתר שנלקח' בע"כ · כי כל ערום יעשה בדעת ויביט לאחריתו שע"י שמבקש נערות רבות שלא יתנו לו נדיבי העם את בתם על הספק וע"כ לא בקש דוד אלא אחת ומאי גם שדי באחת לבוא אל מבוקשו לא כן אחשורוש מלך כסיל יפרש אולת לבקש מותרות וגם לא יתכן הדבר בעיני העם שרי' וסגנים למסור בתם בספק בזיון כזה ודע"כ

מַלְאָךְ רָשָׁע יִפֹּל בְּרָע וְצִיר אֱמוּנִים מַרְפֵּא: רֵישׁ וְקָלוֹן פּוֹרֵעַ מוּסָר וְשׁוֹמֵר תּוֹכַחַת יְכֻבָּד: תַּאֲוָה נִהְיָה תֶּעֱרַב לְנָפֶשׁ וְתוֹעֲבַת כְּסִילִים סוּר מֵרָע: הָלוֹךְ אֶת־חֲכָמִים וֶחְכָּם כ וְרֹעֶה כְסִילִים יֵרוֹעַ: חַטָּאִים תְּרַדֵּף רָעָה וְאֶת־צַדִּיקִים יְשַׁלֶּם־טוֹב:

טוב

שְׁלִיחָא בִישָׁא יִפֵּל בְּבִישְׁתָא וְאִיזְגַּדָּא מְהֵימְנָא אַסְיָא הוּא: מִסְכֵּינָא וּמָאן לֵיהּ צַעֲרָא מָרֵישׁ מַרְדוּתָא וּדְמִזְדַּהַר בְּמַכְסְנוּתָא מִתְיַיקַר: רִיגְתָא דְיָאְיָא תְּבַסֵּם נַפְשָׁא דְּמִתְרַחֲקָא דְּסַכְלֵי פְּרִיקָא מִן יְדִיעֲתָא: דִּמְהַלֵּךְ עִם חַכִּימֵי נִתְחַכַּם וּדְמִתְחַבַּר לְסַכְלֵי נִבְאַשׁ לֵיהּ: לְחַטָּאֵי תִּרְדַּף בִּישְׁתָא וְצַדִּיקֵי יִשְׁתַּלְמוּן טָבְתָא:

גברא

יפל ג' חסרים בסיפ' וסימ' באין תחבלות יפל עם · וברשעתו יפל רשע · מלאך רשע יפל ברע : נהיה ת' וסימ' בריש מלכים סימ' א' : הלוך וקרי' הולך והוא חד מן ס"ב מלין דכתיב מוקדם ומאוחר וסי' במס' רבת' במערכת אות הוי"ו בס"ד :

רשי

מלאך רשע יפול ברע · כגון בלעם שאמר לו לך עם האנשים · והרשיע להשיא לבלק עצה רעה לכך נפל בחרב · וציר אמונים מרפא · זה משה רבינו : ריש וקלון · דלית וקלון באי' על פורע מוסר : תערב לנפש · כשבאה תאותו לו לאדם היא ערבה לנפשו ולכך תועבת כסיל לסור מרע לפי שערב להם לתלא תאות' · נהיה הוה · ד"א תאוה נהיה הבאה מתאוה שיעשה ישראל רצונו ובהיות תאותו באה ערבה לו · ותועבת רשעי' שיסורו מרעת' למלאות תאותו : הולך את חכמים יחכם ורועה כסילים · המחבר לו כסילים להיות לו רעים · ירוע · ירוצץ : חטאים תרדף רעה אדם רשע רשעתו רודפתו עד השמדו : טוב

רלבג

מלאך רשע · מי שהוא שליח האיש הרשע יפול ברע וישחת מפני זה הרשע אשר הוא בעליו ואולם מי שהוא שליח איש אמונים לא די שלא יפול ברע אבל הוא מרפ' לזולתו לשמרו מהרע אשר על כן שלחהו שולחו : ריש וקלון וגו' · מי שהוא פורע מוסר יכבדוהו האנשים בעבור נועם תכונותיו עם שזה יביאה להתחכם ובחכמה ישיג הכבוד כאמרו כבוד חכמים ינחלו: תאוה נהיה · תאות האיש הנהיה ונחלה שלא נמשך אליה תערב לנפש המשכלת כשהיא גברה על הנפש המתאוה וזה בעינו הוא דבר נתעב אצל הכסילים ר"ל כי תועבת כסילי' סור מרע . הולך את חכמים · מי שהוא רודף את חכמי' ורודף חברת' הנה הוא יחכם בלא ספק ממה שילמד מחכמת' של צדיקי' ישלי' השם שכר טוב והיא הטובה הגדולה ר"ל החכמה ומי שהוא הולך את כסילים ורודף חברת' ישבר וישחת : חטאים תרדף · הנה הרעה תרדף החטאי' ותבא איהם אל המקום שהם בו וההפך בצדיקים כי השם ית' ישלם טוב את הצדיקי' מגד השגחתו עליהם והטוב ההוא ירדפם ויבא איהם במקום שהם בו : טוב

אבן עזרא

מלאך רשע · אם הוא רשע הוא יפול ברע · והאמונים שם דבר כלומר ציר אמונות מרפא לשולחים אותו: ריש וקלון · שיקלוהו אחרים שניהם יבא לאיש שיפרע מוסר מלשון מפרע · ושומר תוכחת שיוכיחוהו · יכובד שיכבדוהו השם כענין כי מכבדי אכבד : תאוה נהיה · דבק בעליון וכן הוא מי שהתאוה לשמור התוכחת ונהיתה כאשר התאוה תערב לנפשו ותכעס לו · ותועבת כסילי' מי שהוא סור מעשות רע סור פעול: ורועה · מלשון רעך · ירוע ישבר : תרדף · פועל יוצא · כלומר הרעה שיעשו החטאים היא מסבבת שירדפו אחריהם · ואת צדיקים שיעשו הצדק השם ישלם להם שכר טוב: טוב

ר' מנחם המאירי

מלאך ונומר · מלאך קמוץ האל"ף מפני שהוא מוכרת כלומר המלאך שהוא רשע והוא הערה שלא למסור סודותיו ועסקיו למי שמדותיו רעות ומגונות ובלתי ראוי לבטוח בו ויפול כמו יתכה מענין על פני כל אחיו נפל כלומר ישככו כל מחשבותיו לרע ולא די שלא יועיל להוציא לאור מה שלא נו בעבורו אבל שיזיק וההפך בציר אמונים שהוא מרפא לנפש שולחו ר"ל שיפיק תאות משלחו ובדרך נסתר איפשר שקרא התלמיד מלאך כי הוא כשליח למלמדו וידוע כי השלם טבעו רוצה להשפיע מחכמתו כאמרו והיה בלבי וכו' · כלאותי כלכל · וכשימצא תלמיד נאמן רוח ראוי לקבל השפע ההוא הוא אצלו מרפא ועליו אמר ציר אמונים מרפא כאמרו על זה במקום אחר ונפש אדניו ישיב ר"ל יניח וההפך המלאך רשע והוא הסרבן והחולק והמקנתר לא יקבל תועלת אבל יזוק ויפול ברע או כפרש בדרך נסתר שהמלאך המכוון כראשונה בבריאת האל' לפי הזדככות אמרו עם היותו נורה נקרא מלאך יי' ולפי דבקותו בחומר הוצרך להשתתף עם רעהו הגדול ממנו ונקרא מלך זקן ונקרא כסיל ואויב ושטן וכיוצא באלו מן השמות והוא שיכוון להחטי' את רעהו ולהדיחו ולהוליכו בדרכים לא טוב ורבותינו ז"ל קראוהו מלאך רע באמרם שני מלאכי שרת' כי הוא כשהכנו האל מכלל משרתיו עושי רצונו כשיכנע לאחיו ויענה אמן לדבריו ויקרא או ציר אמונים אבל כשיקשה לבו ויכניע את אחיו תחתיו יקרא מלאך רשע ורע ובסופו יפול ברע ר"ל יחכה ויפל ברע וכל קדושים עמו וההפך חונה מלאך יי' סביב ליראיו ויחלצם : רש וקלון ונומר · רש שם דבר והפסוק חסר מלה כלומר רש וקלון ימצא פורע מוסר והיא הערה כללית לכל דבר והוא שהפורע מוסר ר"ל תוכח' כלומר שמסיגו אחור ומשליכו אחרי גוו ימצא רש וקלון אם בהמוני' רש וקלון ממש ואם בעיוני' מאי עני עני בדעת וההפך שומר תוכח' כלומר שישמע לקול מוכיחיו להמשך אחר עצתם יכבד : תאוה ונו' · נהיה תאר לנקבה מבנין נפעל והיא הערה להזהר מהמשך אחר התאוות וההנאות הגשמיות בזולת הצורך ההכרחי והודיעו שהוא צריך בזה להשתדלות רב מצד היות הטבע נמשך אחריהן מאד ונהיה פירושו הווה ומתחדשת באדם מעת הולדו באמרם ז"ל יצר הרע גדול מיצר טוב שלש עשרה שנה כלומר שיצר הרע תקוע בלבו של אדם משעה שנולד ויצר טוב אינו נכנס בלבו עד שלש עשרה שנה ואמר שהתאוה הנבראת באדם ערב' מאד לנפש ר"ל הנפש המתאוה והדבר קשה לפרוש עד שתועבת הכסילים הוא לסור ממנה כלומר שכל דרך אחרת נמאסת להם להמשך הטבע אחריהם ולזה הוא צריך לאזהרה יתירה ולהשתדלות גדול · ולי עוד בו פירוש מלשון נהייתי ונחליתי ונפש רומז על הנפש המשכלת וידוע שמצד השתתפו בחומר צריך להעמיד החומר על תכונתו ושלא לשמית תאותו לגמרי אבל שימעיטנה שלא להמשך אחריה רק לפי הצורך ההכרחי ועל זה אמר תאוה הנשברת והנכנעת שלא תתגבר לשאול רק כפי הצריך היא תערב לנפש ר"ל היא תכשר ותיטב בעיני השכל אבל הכסילים ירחיקו לסור ממנה רק למלא חפצה בכל אשר תשאל והוא סבה להשחית נחלתם : הולך ונומר · גם זו הערה כוללת הן בהמוניות הן בתוריות הן בעיוניות כי חכמה שם מתפשט על כל דבר חכמה אף במלאכותיות כמו שהתבאר ואמר שההולך עם חכמים ומתחבר עמהם והנמשך אחר פעלותיהם כענין והלכת בדרכיו יחכם כאחד מהם ורועה פירושו מלשון חברה ורעות ואחוה רועה זונות רועה זוללים וכן אשר רעה לו כלומר שכתנו לעצמו לרע כלומר המתחבר עם הכסילים להיות עמהם לאוהב ולרע ירוע ר"ל ישבר מלשון רוע התרועעה ארץ והוא לשון נופל על הלשון ויש לפרש רועה כמו מנהיג ואמר דרך הפלגה הולך את חכמים שנעשה טפל ונמשך להם ונמשך אחריהם ורועה כסילים אע"פ שהוא ראש להם והולך לפניהם בתוך הרועה ושהם טפלים וכפופים אליו ירוע ומכאן אמרו הוי זנב לאריות ואל תהי ראש לשועלים · סוכב אני אחריו שועל שועל : חטאים ונומר · תרדף כודד ואם הוא מן הדגוש כמו ורדפה את מאהביה והיא הערה תוריית מיועדת גמול ועונש אמר שהרעה שהחטאים עושים תרדף אחריהם ותשיגם ר"ל שימשכו ואת צדיקים ישלם נורם להם טוב על מעשיהם ובדרך נסתר נראה לי שהיא הערה בהזהר מהמשך אחר התאוות הגופיו' ושלא יתקע בהם עד שכשיתשוב לחזור לא יוכל ואמר שהרעה ר"ל ההנהגה הרעה אשר נתגדל עליה ונשתקע בה תרדף אחריו ר"ל שלא תניחהו להבדל ממנה וכבר ביארנו כיוצא בזה בילדותנו בחבור התשובה בענין מאמר הנביא שאמר הוי משכימי בבקר שכר ירדפו מאחרי בנשף יין ידליקם · ובבקר אצלי זמן הבחרות ונשף זמן הזקנה וידליקם מענין הרדיפה מלשון כי דלקת אחרי אע"פ שאינו מבכינו ואמר שהם בבחרותם ובתחלת רוע הנהגתם ירדפו התאוות ר"ל שימשכו אחריהם בחוזק והוא ענין שכר ירדופו ובעת הזקנה כשיחשבו לסור מהם התאוות ירדפו אותם ולא יניחום מהמשך אחריהם והוא יין ידליקם כלומר ירדפם עד שיביאם אל בית היין להיות דגלם עליהם אהבה והכל משל על שהפרישה אחר ההשתקעות קשה מאד והוא ענין מאמר אם לא עכשו אימתי לדעת גדולי חכמינו כלומר אם לא אקנה המדות והמעלות בימי הבחרות מתי אשתדל בקניינם אם בימי הזקנה קשה הוא בעת ההוא לסור מן התכונות שהורגל אדם בהם מפני שקניכים והמדות כבר נתחזקו ונתישבו ולפי זה נבאר ישלם מענין שלום כמו ישלים וכמוהו ושלם נות צדקך כמו שכתנו למעלה וביאורו כי שטוב ר"ל המנהג הטוב שנתגדלו עליו ישלים ביניהם ובין תאותם להמשך אחריו על צד נאותו' והוא כפי הצורך ההכרחי לבד : טוב

אבן יחייא

מלאך ונומר ואם עיר מה או מדינה ישלח מלאכים למלך או שר על ענין הכרחי אליה · אם יהיה המלאך רשע ונוגד בעל חוזק ונאוה · הוא יפול ברע ויפיל לשולחו כמרגלי' מלאכי יש' אשר להיותם רשעים כפלו והפילו דור המדבר · וציר אמונים החכם הענין יהיה שליחותו מרפא לעיר ולשולחים אותו · כמרגלים אשר שלח יהושע ליריחו · רש ונומר וראוי לאהוב תורת החכם ולשמוע מוסרו · יען כי רש ועניות ודלות יבוא לפורע מוסר מן פרעה אהרן · ואינו רוצה לשמוע בקול מוכיחיו וזולת העניות יבוא לו קלון שהוא הבזיון דבק בנפש מהיותו סכל ונבזה כעדר מכל חכמ' · מה שיהיה ההפ' לשומר תוכחת כי יכובד מפני חכמתו ומפני עושרו כי הכבוד דבר מוכרח לעושר · תאוה ונומר בא לפרש איך ישיג השומ' תוכחת הכבוד · והפכו ההפך · כי לשבור שלקעות תאות ואהבת המכעים והערב ובלתי הדבק גם רק בדברים אשר התירה התורה וזהו אומרו תאוה נהיה מן נהייתי ונחליתי תער' לנפש ונותן לה ערכו בע"הז ובבא · מה שיקר' ההפך לכסילי' לרוע דבר נתעב אליה' סור מרע התאוו' הנז' וא"א לשני חלקי' בכתר א' · ומי שימי' את גופו יחיה לנפשו · ומי שיחיה את גופו ימית את נפשו · הולך ונומר והשומ' תוכחת המכר אחרי השלימו במעלות המדות ולהכניע התאות הוא הולך את חכמים ויחכם בלמדו מחכמת' ומעשיה' · והפורע מוסר הנזכר הוא רועה כסילים ומתדבק בהם ולכן ירוע וישבר ברש וקלון · חטאים וגו' וזולת כי האנשים החטאים הרועים הכסילים ירועו בעולם הזה ברש וקלון עוד בעולם הבא אחרי המות תרדף אחריהם הרעה וירוע בנפשם · ואת צדיקים ישלם הוא יתברך טוב והוא הרב טוב הצפון ליראיו מהדיבוק הרותני על דרך אומרו אני אעביר כל טובי על פניך ונומר: טוב

קב ונקי

מלאך רשע · אמר כי השליח שעושה שליחותו בדרך רשע יפול הוא והשולח אותו בענין רע · אמנם ציר אמונים שהוא העושה שליחותו בנאמנות הוא מרפא לו ולשולחיו : רש וקלון · יאמר כי עוני וקלון יגיע לאיש שהוא פורע מוסר ומואס אותו ואינו רוצה שייסרוהו האנשים · אמנם מי שהוא שומר תוכחת מוכיחו הוא יכובד בעולם הזה כי החכמים יכבדוהו ונפשו תכובד בעולם הנשמות שהנפש יתן לה מהלכים בין העומדים הקיימי' : תאוה נהיה · נהיה מבנין נפעל שרשו היה וענין הכתוב התאוה שאדם מתאוה כאשר תבוא לו ימתיק לנפשו ויגעם לו : ותועבת כסילים סור מרע · ר"ל תועבת הכסילי' הוא לסור מדרך הרעה · ויהיה סור מקור מבנין העין · או יאמר תאוה נשברת מן נהייתי ונחליתי כשישבר האדם תאות יצרו ויכניעה ההכנעה ההיא תערב לנפש המשכלת כי לא אפשר שירבה השכל עם ריבוי התאוות ובחרבן הגוף יבנה השכל כי אין אדם זוכה לשתי שולחנו' שלמו' הגוף והנפש : ותועבת כסילי' · ר"ל כי הכסילים לא ישברו לבם הזונה ולא יכניעו הנפש ולפיכך תועבה היא להם לסור מדרך רע ולשבר תאותם שכבר המליכוה · או יאמר התאוה ההווה והוא שיפיק האדם לנפשו תאותיה תערב לנפש הבהמית וזה הדבר יקרה לכסילים שהסרת מן הרע הוא תועבה להם : הולך את חכמים · יאמר שהאיש ההולך את חכמים ורגיל אצלם לקבל מוסרם וללמוד מחכמתם סופו שיחכם וטוב לו אע"פ שיהיה עבד להם · אמנם רועה כסילים אע"פ שהוא רועה אותם ומנהיג אותם ירוע · או יהיה רועה מלשון רע שכעס' להם רע או שהוא רועה רוח כמו הם סופו שירוע וישברו אותו : חטאים תרדף רעה · פי' הרעה מרדפת את החטאים : ואת צדיקים ישלם טוב · הנ"ל משלם טוב לצדיקים · ויכול להיות זה הפסוק דבק עם העליון · הטעם הולך עם החטאים רעה תבוא אליו והולך עם צדיקים ישלם השם טוב לו · או יאמר כי המוטאים והם האנשים שהם בעלי' חטא תחשובו שרעתם תשכח ולא יענשו עליה רק רעתם רודפת אותם ועונשי עליה בעולם הזה ורודפת אחריהם להעניש אחר המות ג"כ · אמנם הצדיקים ישלם השם גמול טוב · ר"ל דבר שהוא טוב במוחלט והיא ההשגה האמיתית שהיא תענוג הנפש · או יאמר נפש חטאים תרדף רעה · כי לא די שהוא רודפת אחר הרעה להדבק בה אלא שהיא מדריכה לאחרים גם כן לרדוף לעשות רעה · אמנם הצדיקים שנפשם לא תרדף רעה ישלם להם השם יתברך גמול טוב כי האיש הטוב שהוא כלל הצדיקים ינחיל בני בנים כמו שיאמר אחר זה : טוב

מנחת ערב

ואע"פכ ויטב הדבר בעיניו ויעש כן הרי שהפרים אולת · וע"כ מלאך רשע הם שלוחי אחשורש יפל ברע כי לא נתנו לו מבוקשו דהוה מטמר מקמיה וציר אמוני' הם שלוחי אמונים מרפא שנתנו לו נערה יפה ביותר בכל גבול ישראל:

ריש וקלון וגו' יאמר כענין אז"ל עניות לא הניחה מדה טובה לישרא' אלא שכולל גם סבה אחרת והוא כי שנים הם פורעי מוסר ומדות נגועות וטובה א' אשר ירד לשערים כי יאמר מה בצע · לשמור יחס מוסר כבודות ואני רש ונקלה ב' אשר יקלו בכבודו לא יעצר כח להתאפק לבלתי הפריז על מדותיו אשר לא כדת המוסר כמצא כי הריש והקלון פורע מוסר אך המחזיק במוסר הדלות והקלון ומקבלם לכפרת עון ושומר תוכחת גם בזה הלא יכובד באמת בעיני אלקים ואדם :

תאוה נהיה וגו' אל תבטח בעצמך ליכנס לבדך לרעו' בקהל כסילים שנכנס בהם רוח שטות לחטא באומרך כי נפשם טהורה וישובו המה אליך כי ירא אני פן יתהפך שתרפה אתה בעבודת שמים בתוכם עד גדר שתצטרך אח"כ מי שירעה אותך להביאך למוסר כי הלא כלם יכירו כי טובת העה"ז הוא ענין עובר ואינו הווה תמיד הטוב העה"ב ועם יודעם כן יתעבו לפרוש מהרע שהחילו בו ואיך ישובו למענך וז"א תאוה נהיה וגו' כלומר הווה ונמשכת בלי הפסק מעת תחילה שהיא טובת העה"ב הנה אין ספק כי תערב לנפש כל חי כצדיק כרשע נפשם ממקום קדוש ומן הקדשים תתאוה לאכול ותערב לה כי לחמה המה ואע"פכ ותועבת כסילים היא סור מרע אשר החזיקו בו כדי להשיג התאוה נהיה ולכן אחר שתועבת כסילים הוא סור מרע טוב לגבר יהיה זנב לחכמים ויחכם עוד מהיות ראש ומנהיג לכסילי עמי הארץ שהוא בדר כסילים מקביל אל חכמי' כד"א בן חכם וכו' ובן כסיל וכו' כי הולך את חכמים יחכם שהוא לכת אליהם עם שאינו מהם רק מתלוה אחריהם אך רועה ומנהיג כסילי' משוללי חכמה למה שתועבתם סור מרע הנה הרועה אשר ירעם יבא אל גדר שיצטרך להיות נרעה מהזולת וזהו ורועה כסילי' ירוע :

חטאים תרדף רעה וגו' הנה ידענו כי עוונות האדם אשר בהעשותם יבראו משחיתים הן הנה הדנים ומזכאים אותו פה ובגיהנם כד"א ותמוגגנו ביד עונינו ולעומת זה כשרון הצדיק הוא שכרו כי מכל מצוה נעש' מלאך קדוש ומה גם מעסק התורה שתורה אור הע"הב המעטרנו כאשר יש לדקדק מלשון לצדיקים יושבים ועטרותיהם בראשיהם. ולא אמר ועטרות כי הם עטרות שלהם מעשה ידיהם בקיום המצות ולא די שיאכל וינחיל מפירות מלאכתו כ"א גם טוב החטאים יאכל כי הנה ידוע כי אין איש מישראל שאין לו חלק בג"ע וחלק בגהינם זכה נוטל חלקו וחלק חבירו בג"ע לא זכה נוטל חלקו וחלק חבירו בגהינם נמצא שצפון לצדיק חיל חוטא שהוא חלקו שבג"ע וזו אמר צפון · או יאמר מה שידעתו על מעביר ראשון שתעא ראשון אינו נכתב וכן שני עד שלשה משא"כ בזכות כי מצוה א' לא בלבד כמנית כ"א שגם אין קץ לשכרה דתנן העושה מצוה אחת וכו' וזה יאמר מרובה מדה טובה כי חטאים רבים תרדף הרעה לפקוד עליהם אך בטובה ישלם אפי' טוב אחד ינחיל וגו':

טוב ינחיל את זכותו ואת ממונו לבני בניו · אבל חוטא אינו מנחיל לבניו כי לצפון חילו וממונו לצדיק כמה שכתוב ותשם אסתר את מרדכי על בית המן : רב אוכל ניר ראשים · ראיתי במסורת הגדולה רב אוכל שלשים ושלשה רב קמצין וזהו חטף קמץ ומחוב' עם אוכל במקף · ואוכל · ראיתי שם נקוד פתח וטעמו לעילא · כמו את כל אוכל השנים הטובות ולפי נקודתו זה פתרונו · הרבה תבואה באה לעולם על ידי אנשים דלים כלומר הרבה תורה יוצאה על ידי תלמידי' שרבותיה' למדין מהם מתוך פלפולם שמפלפלים בהלכה · ויש נספה · ויש הרבה מהם שהם כלים מן העולם בשביל לא משפט שאינן נוהגין כשור' · ולענין התבואה יש תבואה לוקה בשביל בעליה שאינו מוציא מעשרותיה ומתנות עניים כמשפט · ורבותינו פירשו במסכת חגיגה · ויש נספה על שלוחו של מלאך המות שמחליף שם בשם וממית את שלא הגיע זמנו : אבל אם כן הוא אין ענין סוף הפסוק לראשו : חושך שבטו · סופו שסונא את בנו שרואהו בסיפו יוצא לתרבות רעה · שחרו מוסר · תמיד לבקרי' מייסרהו : לשובע נפשו · דומה שיהא שבע · חכמות נשים בנתה ביתה · חכמת נקוד פתח שאינו שם דבר · אלא החכמות שבנשים בונות את בתיהם שמתקיימות על ידהן כמו אשתו של און בן פלת · כמו שמפורש בפרק חלק : ואולת · ואשה שוטה בידיה תהרסנו תהרם ביתה זו אשתו של קרח : הולך

יד

טוב ינחיל בני בנים · האיש הטוב ינחיל נכסיו לבני בנים לא לבניו לבד והאו' החוטא לא ינחיל נכסיו גם לבניו כי קנינו לצפון ושמור להיות לאיש צדיק : רב אוכל · הנה רב אוכל ימצא בעבור חרישת העניים כי הם יתעמלו בחרישה ולזה יהיה האוכל לבעלי השדות אשר לא עמלו בו וכמו כן יש מן האנשים שיהיה נספה ברע בזולת משפט כי הוא לא עשה הדבר אשר בעבורו הוא נכספה וזה יקר' הרבה או יהיה הרצון בזה כשימצא רב אוכל הנה הוא ניר העניים וחרישתם כי מפני הרבוי ימצא להם בשפע בלקיטת' בשבלים ומה שישמה לזה ולזה יגיע להם טוב במשפט אך בחסד ובזה ימצ' היש נספ' בלא משפט כמו שקד' : חושך שבטו · מי שהוא מונע שבטו מהכות בנו ליסרו הוא שונאו כי מפני זה יהיה באין מוסר ומי שהוא אוהבו שחרו מוסר בקטנותו לחנכו במוסר על פי דרכו : צדיק אוכל · הנה האיש הצדיק אוכל לשובע נפשו כי מפני דבקות הש"י עליו ימצא לו מזונו עם שהוא ג"כ זריז בהמצאת המזון הראוי בסבות הראויות והאנשים בבטן רשעים תחסר כי הם סומכין על אמונתם שיבואו מהם לא זה ולזה תחסר בטנם · חכמות נשים · הנה כל אחת מהנ' נשים החכמות בנתה ביתה בחכמתה כי היא מעמדת את הבית ומשמרת הקנינים אשר בו והאשה האולת תהרוס ביתה בידה מגל העדר ההשגחה מהבית וזה הערה גם כן לאשה חכמה המסדרת השכל בתכונות במחשבה לבנות ביתו בעיוניות כי היא עוזרת מאד לבנין הבית והאו' האשה האולת לא תתעורר אליו בזה אבל הורסת בידה הבית שהיה ראוי שיבנהו השכל : הולך

טוֹב יַנְחִיל בְּנֵי־בָנִים וְצָפוּן לַצַּדִּיק חֵיל חוֹטֶא׃ רַב־אֹכֶל נִיר רָאשִׁים וְיֵשׁ נִסְפֶּה בְּלֹא מִשְׁפָּט׃ חוֹשֵׂךְ שִׁבְטוֹ שׂוֹנֵא בְנוֹ וְאֹהֲבוֹ שִׁחֲרוֹ מוּסָר׃ צַדִּיק אֹכֵל לְשֹׂבַע נַפְשׁוֹ וּבֶטֶן רְשָׁעִים תֶּחְסָר׃	גַּבְרָא טָבָא מוֹרִית לִבְנֵי בְנוֹהִי וּמִתְנְטַר לְצַדִּיקָא עוּתְרֵיהּ דְּחַטָּאָה׃ רַבָּא אָבִיל אֲרַע מִסְכֵּינָא וְאִית גַּבְרָא כְּמִתְנְגִיד בְּלָא דִינָא׃ דְּחָשִׂיךְ שַׁבְטֵיהּ סָנֵיהּ בְּרֵיהּ וּדְרָחֵים לֵיהּ מַקְדֵּם לֵיהּ מַרְדּוּתָא׃ צַדִּיקָא אָכִיל וְשָׂבְעָא נַפְשֵׁיהּ וּכְרֵיסֵיהּ דְּרַשִּׁיעֵי תֶּחְסַר׃
א חַכְמוֹת נָשִׁים בָּנְתָה בֵיתָהּ וְאִוֶּלֶת בְּיָדֶיהָ תֶהֶרְסֶנּוּ׃	חַכִּימְתָא דִּנְשַׁיָּא בָּנְיָא בֵּיתָא וְשַׁטְיָתָא בִּידָהָא עָקְרָא לָהּ׃
הולך	דמהליך

ה' כתי' · ל"ב · ח' · ב' ניר · ל · ב' · ב' · כ' · ג' ומל'

ניר ח' וסימ' נמס' בירמיה ריש סימ' ד' : נספה ב' וסימ' ויש נספה בלא משפט · מפני צריך דר"ה : תחסר ג' ב' קמץ וא' פתח וסימ' לא תחסר כל בה · וצפחת השמן לא תחסר דמלכים · ובטן רשעים תחסר · קדמ' פתח · בידיה ג' מ"ל וסימ' בידיה טוו · תהרסנו · פרשה ציון :

אבן עזרא

טוב · איש טוב יעזוב נחלה לבני בניו · יצפון השם יצפין לצדיק ממון החוטא כענין רשע יכין וצדיק ילבש : ניר ראשים · יתכן להיותו שם פועל מן נירו לכם ניר כמו רב אוכל יהי לראשי' בעת שיזרעו ויעבדו את האדמה כענין עובד אדמתו ישבע לחם · ויש איש נספה בעבור שאינו יודע משפט נירה וזריעה כמו ויסרו למשפט שהוא מדבר על ענין הזריעה : שחרו · ייסרהו בכל שחר : צדיק אוכל · עד שתהיה שבעה · החסר מאכל שלא תהיה שבעה : חכמות · החכמה היא תבנה ביתה והאשה אולת בידיה תהרוס ביתה : הולך

אבן יחייא

טוב ונומר והאיש הטוב ההולך את חכמים זולת הטוב הרוחני שינחל בעולם הבא וינחיל את בניו בנותו אותם לעשות צדקה ומשפט · עוד בעולם הזה ינחיל עושרו לבני בנים · וגם החיל והעשר שהחוטא הנזכר ינחילהו להם להיותו צפון לו ולבניו אחריו על דרך יכין וצדיק ילבש · רב ונומר והצדיק העשיר הלז שיש לו רב אוכל הוא ניר לראשי' שנותן מהאוכל ההוא להם להחיות את נפשם · ובגלל הדבר הזה יברכהו ה' בעולם הבא מה שהחוטא הנזכר הוא נספה מהעולם הזה ומהבא · בעונש הלא משפט שעשה בעושקו לזולתו ובקפצו ידו לאביון · חושך ונומר מה שלכן שסמוע מוסר יענש בכל האמור ושומר תוכחת יכובד · מי שחושך שבטו מלהכות בו את בנו כדי ליסרו · הוא שונאו כי סופו יהיה רע · ומי שאוהב בנו הוא משכים ליסרו · צדיק ונו' ואחד מהמוסרים שצריך שהאב יתן לבן הוא ללמדו להיות צדיק איכל הצריך לו כדי לשבוע נפשו הנאמנת בדי שתיקה · למען לא יהיה זולל וסובא ובבטן הרשעים שתמיד נראה להם שהוא ריק וחסר מן המאכל כי לא יתמלא כריסם אף אם יאכלו יום ולילה · וישימו מגמתם וכל ישעם וכל חפץ למלאת תאותם הבהמית מה שלכן יהפכו כבהמות השדה וחיתו יער ויהיו סוררים ומורדים להוריהם ולאלהיהם · מה שלכן צותה התורה לסקלם באבנים ומתו כדי לבער הרע מקרב ישראל :

חכמות ונומ' כל אחת מהחכמות הנשים בנתה ביתה בשכלה ובטוב טעמה ובנותנה הסדר להוצאת הבית שהוא אחד הספוק ובנמצאה ההוצאה במקום הצריך ובפזרה הממון בעת הצריך כדי לחיות נפש רעבה · אמנם האולת שהיא הפכה לא די כי לא תבנה הבית ולא יצמיח בה שום טוב כי אותו המעט קט אשר בה יוציאהו בענין רע ויאבדהו בידי' וזהו אומרו בידיה תהרסינו : הולך

ר' מנחם המאירי

טוב ינחיל ונומר · באה הנה מלת טוב תאר והיא הערה תוריית שהאיש הטוב יעמוד חילו עד שינחיל ממנו בני בניו וכל שכן בניו ושממון החוטא צפון לו כמאמר ולחוטא נתן ענין לאסוף ולכנוס לתת לטוב לפני האלהים וכן יכין וצדיק ילבש ובדרך נסתר רמז על השפעת חכמתו לזולתו עד שיוליד בנים ובני בנים בדמותו בצלמו כמאמר רוחי אשר עליך ודברי אשר שמתי בפיך לא ימושו מפיך ומפי זרעך ומפי זרע זרעך ויקרא חיל חוטא טענות האולקים ומופתי כזביהם ואמ' שהם צפונים לצדיק להשיבם כאמרי פיו או כפרם חיל חוטא בני האדם אשר נחרו באחיהם הקטון ואמר שהוא צפון לצדיק ר"ל הילד המסכן להכניעם תחתיו על דרך אמרם ואלמה לצדיקים לעתיד לבא : רב ונומר · ניר ביארו חרישה כירו לכם ניר וראשים פירושו נכבדים ובעלי עושר והיא הערה מדינית להשתדל בקניינים כי לרוב ההשתדלות ישיג חפצו והענין חרישת בעלי העושר ר"ל השתדלותם בעבודת האדמה הוא סבת רב אוכל כענין ורוב תבואות בכח שור ואמרו ויש נספה בלא משפט כלומר שמזגו והכנותיו הטבעיות ישרות והוא לוקה בחסרון המלמד ויש מפרשים לפי הנגלה שהוא הערה שלא להתודע לרשות שאין מקרבין את האדם אלא להנאתם וכן שלא יהא לבו הומה לקניית ממון רב שרוב ממון עיני הראשים נשואים עליהם לחמדו והוא אמרו רב אכל ר"ל רוב ממון הוא ניר ראשים כלומר שיקחוהו לעצמם כאלו הוא חרישת הראשים וזריעתם ויש נספה לעזוב לאחרים אילו בהכרח ובאונס ובלא משפט · ובספר המוסר פירשו שהוא הערה על רוב המאכל ושהוא סבת החליים וניר ראשים פירושו ריוח הרופא · וקראם ראשים כאמרם גם כן שים רופאיך בראש חזיכך יעמידו שלום ויאריכך על כנך · וקבלתי כזהר מזה אמר שהוא נספה בלא משפט כלומר לסבת בלתי כלכל דבריו במשפט ויש מפרשים ניר מלשון ניר לדוד עבדי ואמר שרוב העושר ועשיית הצדקה גורם לו להיות מושל על הכלים והעניים והאלף יתירה כמו ראם עושה כף רמיה ויש נספה בלא משפט שלא יקרהו להשיג מן העשיר כלום ואע"פ שהוא מכניע עצמו לעשיר ולנכבד · ויש מפרשים רב אוכל כלומר רוב התבואות הם לראשים ולעניים ניר כלומר שיספיק להם רוב התבואות כאלו חרשו וזרעו והפך זה יש שחרשו וזרעו ולא תצא להם התבואה כראוי אבל תמעט זריעתם ויבלה קצירם : חשך ונומר · זה מוסר כולל אדם כל אדם שיתמיד בתוכחת בנו ויגדלהו על דרך ישר כענין חנוך לנער וכו' · ואמר שהמונע שבטו מלייסר את בנו הוא שונאו כלומר שהמונע שלמותו או פירושו שסופו שישנאהו על רוע מעשיו · ואוהבו שחרו מוסר ר"ל שיבקרהו בכל בקר לייסרו ר"ל שיוכיחהו בהתמדה ובדרך נסתר יש שפי' הענין על היצר שהחושך שבטו ממנו ויניחהו להתגדל על פי דרכו ולא ישתדל להגביר השכל עליו הוא שונאו · ואוהבו ישחרהו בתוכחותיו ושחרו רומז על התחלת גדולו כמו שביארו במשכימי בבקר ומוסר רומז על שלימות המדות : צדיק ונומר · כל מה שצריך בביאור זה הפסוק הן לנגלה הן לנסתר ביארנו למעלה בפסוק לא ירעיב יי' נפש צדיק וכו' : חכמות נשים ונומר · חכמות החי"ת בפתח והיא תאר לנשים החכמות בפסיכות ור"ל כל אחת מחכמות הנשים בנתה ביתה כלומר בבנינה תעמיד ביתה כלומר שתזהיר בהריסתו והעמדת הדבר על מכוני יוכח עליו לפעמים עלם הפעולה וכמו שאמרנו אז יבנה שלמה ואמרו רבותינו ז"ל מכיון שהיה בידו למחות ולא מיחה מעלה עליו הכתוב כאלו בנאו הורה שהעמדת הדבר הוא כהמצאתו ואולת תאר על האשה כלומר שהסכלות והאולת תהרסנו בידיה כרוע הנהגתה כי המסבב את הדבר יקרא גם כן פועל אל תכריתו את שבט הקהתי כלומר אל תהיו סבה להכרתם וכן כאן תסבב הריסתו · וזה הערה לחקור בנשואי האשה ולבחור תהן נשי החיל אשר כבר הזכרנו מדותיהם או המגודלות בתיקון ובהנהגה ואמרו חכמי המוסר אל תקח אשה לעושר או ליופי כי הכל ילך ויפסד היופי · ואמר אחר בחר בת מעשים על ילידת מתיחסים כי האשה בטוב מפעלותיה ואביה ואמה בטוב טעמה ואל תקח אשה לרוב חילה פן תתעבד כעבד לה משכלת בהסדרות טוב מאולת במלכות כי המשכלת תבנה ביתה במעבדיה ואולת תהרסנו בידיה · ובדרך נסתר נמשך לפסוקים של מעלה ממנו בשחרו מוסר ובצדיק אוכל לשובע נפשו שהמוסר כולל כל שלימות מדות ובלעדיו לא ירים את ראשו שלימות השכל כי הוא שבתו והבית יבנה בו שהוא המדור הנאות וכבר ידעת שהחומר נמשל באשה וכשיזדכך עד היותו מוכן לקבל הצורה יקרא אשה חכמה ובונה הבית בטוב המדות ואז תקרא לשכל לומר למה תעמוד בחוץ ואנכי פניתי הבית והפך בהפך : הולך

קב ונקי

טוב ינחיל בני בנים · יאמר כי אדם שהוא טוב הוא ינחיל ממונו לבניו ולבני בניו · אמנם החוטא לא ינחיל ממונו לבניו רק יהיה צפון ומעותד להיות לאדם שהוא צדיק אבל האל על דרך יכין וצדיק ילבש : רב אוכל · רב שם סמוך מפעלי הכפל · כמו חק עולם · ומלת אוכל כמו אוכל תשברו מאתם · ניר שם מנחי העין נירו לכם ניר : ויש נספה · תאר מבנין נפעל מנחי הלמד מגזרת הרף הספה · ופירושו רב אוכל נמצאת בשדו' העניי' בעבור שיש להם פנאי לתקן אדמתם ולעבוד אותם ויש שדה נספה ואין בו תבואה : בלא משפט · ר"ל לפי שאין מתקנים אותו כל צרכו · או יהיה פירושו ויש איש נספה שאינו יודע מנהג הזריעה כמו ויסרו למשפט שידבר על הזריעה · ונוכל לפרש רב אוכל נמצאת בשדות העשירים שיש להם כח לעבוד את האדמה ולעשות כל הצריך אליה ברב עשרם : ויש אדם נספה · ומת ברעב מאין לו כח לשכור פועלים לעבוד אדמתו והאדמה תשם · והבעל יאשם וימות : חושך שבטו · ר"ל הטעם מונע שבטו מליסר את בנו שונאו : ואוהבו שחרו מוסר · שמייסר אותו בכל בקר ובקר בטרם יקום ממשכבו · ואותו המוסר ישים הנער את לבו מכל המוסרים האחרים : ואוהבו שחרו · פועל מגזירה שחר : צדיק אוכל · איש צדיק אוכל עד שתהיה נפשו שבעה כדי קיומו בלמצום · או יהיה לשובע נפשו שיהיה שבע ברב או במעט שיאכל : ובטן רשעים תחסר · שלא יהיה שבע לעולם והוא משל על הממון : חכמות נשים · הטעם כל אחת ואחת בחכמתה תבנה ביתה ותמלאהו מכל טוב · וזה בנין הבית והוא בדרך בנות צעדה : ואולת בידיה תהרסנה · תאר לאשה · כי מן אויל כאמר אוילה אולת כמו גביר גבירה גברת · הטעם אשה כסילה בידיה תהרוס ביתה מוכרת חפציה ומחסרת ביתה מכל טוב : הולך

מנחת ערב

רב אוכל ניר ראשים וגו' בא להורות עונש אשר בידו להוות ולא יעשה והוא כי יקרה שהרלונן יחטא ושמונין לוקה והוא שאם יהיה חכם בעיר והגדול ורב מתכירו עושק והוכה את הקטן ממנו כדגי הים שהגדול בולע את הקטן אין הקב"ה תובע מיד רק את אשר בידו למחות ולא יעשה משפט וזהו רב כלו' רב וגדול מחבירו ביכולת רוב כלו כלהם ביתו הוא ניר הראשים הקלוסים באה לעמוד נגדו כי מחהה דלים רשים ויש נספה על זה בלא משפט כלומ' בשביל העדר המשפט כהוא אשר בידו לעשות משפט ולא יעשה · גם רשמת הרעה על אביו של היכל ניר הרשים שלא עננו אביו עודנו נער למונעו מלהיות זולל וסובא ולכן אח"כ יאכל ניר ראשים למלא בטנו וזהו חושך שבטו בעבוהו הרעה בנעוריו בית אביו והוא בן הכות על מעשה הרעה שונא בנו הוא באמת ואשר הוא אוהבו לא יאחר עד עשותו הרע' ויהיה ראוי להכאם בשבט רק שיהרו מיסר דברים · הלא הוה לומר לו צדיק אוכל וגו' לומר ראה בני דרך ישרה שתבור כי הנה הצדיק אוכל מאכל גופני לשובע נפשו ולא לשובע הגוף כי אם מה שיספיק לקיים נפשו בגופו נמצא כהאימו לאכול מה שמספיק לו הוא שבע מתאותו כי נפלאה ולא כן הרשעים כי רב על כך יתאוו תאות שובע הגוף כי אחרי אכלם עד מלאת כריסם לא בחו לחבי תאותם כי עודם דולגים בלומרם מי יתן ויהיה לנו עוד בטן להחזיק כהנה וכהנה נמלא שחסר להם הבטן למלא בו יד תאותם וא"כ מה לך לדרך רשעי' החללים אשר גם על לב יעברך הרע תוכל לדבר ולומר מה בלע בהאוה שסופה דלגה ולא תוכל להשלימה וטוב טוב לאכול לשובע הנפש ותבא עד תכונתה : חכמות נשים וגו' ידענו מרז"ל כי יש לאל יד אשה טובה להצדיק ולהסיר את בעלה גם אם הוא רשע וההפך ובהפכה וזה יאמר חכמות בנתה ביתה כי גם אשר ביתה הרוס ברשעת איכה היא תבננו ואולת גם שביתה בנוי כי צדיק הוא בידיה ומעשיה הרסנו ממאב לדקתו : ואפשר להמשיך לזה פסוק שאחריו לומר כי לא מפני זה הקל אשמת בעלה באומר האשה אשר נתת עמדי פיתיתני ואוכל כי הלא דברי הרב ודברי התלמיד דברי מי שומעין ואשר הוא ה' הוא ירא לא ישמע לקול אשתו וז"א הולך בישרו של עצמו ולא יביט אל עקשות אשתו ירא ה' אך נלוז דרכיו בוזהו יקרא חלילה במבוין למרוד ולבזות את קונו הבז' חלילה ולא לרב ס נמכר ביד אשה :
בפי

הוֹלֵךְ בְּיָשְׁרוֹ יְרֵא יְהוָה וּנְלוֹז דְּרָכָיו בּוֹזֵהוּ: בְּפִי־אֱוִיל חֹטֶר גַּאֲוָה וְשִׂפְתֵי חֲכָמִים תִּשְׁמוּרֵם: בְּאֵין אֲלָפִים אֵבוּס בָּר וְרָב־תְּבוּאוֹת בְּכֹחַ שׁוֹר: עֵד אֱמוּנִים לֹא יְכַזֵּב וְיָפִיחַ כְּזָבִים עֵד שָׁקֶר: בִּקֶּשׁ־לֵץ חָכְמָה וָאָיִן וְדַעַת לְנָבוֹן נָקָל: לֵךְ

דמהליך בתריצותא דחיל מן קדם אלהא ודעשיר באורחתיה שאט ליה: בפומיה דשטיא וקתא דצערא ושפותהון דחכימי נטרן אינון: אתר דלית תורא דכין אורותא וסוגעא דעללתא בחייליה דתורא: סהדא מהימנא לא מכזב ודממלל כדבותא סהדא רגלא הוא: בעי ממיקנא חכמתא ולית וידיעתא למאן דמתביין זלילא: איזיל

בר ל' קמץ סימן כל ברויי דיוסף כגון פר פרויי דבלק כגון פר ואיל קרויי דבלעם כגון ויקר אלהים · בזויי דמשלי כגון בז לדבר כברויי דקהלת כגון כבר · קלו · דדניאל כגון קל קרנא · כלהון קמצין ושאר קריי פתחין במ"א בר בסיפ' וסימ' באין אלפים אבוס בר:

רשי

הולך בישרו ירא · מי שהוא ירא ה' · ומי שהוא עוז דרכים כלומר עקום דרכיו · בוזהו להקב"ה: בפי אויל חוטר גאוה · חקל של גאוה · כגון פרעה שאמר מי ה' אשר אשמע בקולו · תשמורם · כמו תשמרם · תשמור את החכמים: באין אלפים אבוס בר · באין שורים האיבוס ריקם שאפילו תבן אין מצוי בבית · בר · נקי וריקם כלומר במקום שאין תלמידי חכמים אין הוראה נמלאת כהלכה: ויפיח כזבים · ותמיד מדבר כזב עד שקר: בקש לץ חכמה · כשהוא צריך אל החכמ' אינו מוצאה בלבו: לך

רלבג

הולך בישרו · מי שהוא הולך ביושר הוא ירא את יי' כי הש"י יושר לזה בתורתו ובמצותיו ומי שהוא נוטה מדרכי היושר הוא מבזה הש"י: בפי אויל · הנה בפי האויל מטה גאוה להשחיתו והפך בדרכי החכמים כי הם כאופן מהשפלות והפיום לאנשי' שישמרום מכל רע: באין אלפים · הנה יקרה שמתליאות האבר ומהפקדו ימשך דבר אחר בעינו וזה כשלא ימצא שורים ימצאו אוצרות התבואה שאוכלים השורים מלאים בר והנה מפני המלאם ימצאו רב תבואות כי רב תבואות בכח שור · והפסד שירצה בזה והוא יותר נכון כאשר לא היו שורים של פטם שמפטמים אות' באבום בר הנה אז יהיו רב תבואות בכח שור והעיר בזה כי הנפש החמרי' כאשר לא ישתמשו בה בעבודת השכל הוא תאכל פרי תבואתו ותשחיתהו בהשתמשו בהכנתו להתחכם בהגעת תאות החומר ואם ישתמשו בה לעבודת השכל יגיעו בכחה רב תבואות בעניני' העיוניים: עד אמוני' לא יכזב · מי שלא יכזב והוא מי שסומך הסקר הוא בהכרח עד אמוני' כשישאל על עדות מה ומי שידבר כזבים הוא עד שקר: בקש לץ חכמה ואין · הנה הלץ בקש חכמה ולא יוכל ללמוד ואולם הנבון נקל היותר עמוק שיהיה בעניני הבינה והוא ידיעת קדושים ר"ל ידיעת מלאכי השרת: לך

בעת הצורך · ויפיח דובר וכן הוא עד שקר יפיח כזבים: בקש לץ חכמה · ללמד חכמה: ואין בעבור התעסקו בדבר ליצנות לא יוכל לדעתה · ודעת לנבון לאיש נבון נקל ללמד יזכור כמו ודעת לנפשך ינעם:

להתעסק בעבור האדמה · אלפים שורים וכן ככבש אלוף כלומר בעבור שאין אלפי' כשאר האבוס בר ונקי שאין שם כלום · פ"א באין שורים יש אבוס אחד מן בר מענין לשבור בר והיא התבואה הנקיה מן התבן · ורב תבואות ואבוסים רבים מלאים בר בכח שור והוא נכון: עד אמונים · שם דבר כלומר עד שידבר אמונות · לא יכזב

אבן עזרא

הולך בישרו · בדרך ישרו · בוזהו בירא השם: חוטר · משה והוא רמז ללשון שכמשלה למטה כלומ' בתוך · פי האויל יש מטה והוא הלשון שיכה בה בדבר גאוה · ושפתי חכמים שלא תדברנה בגאוה · תשמורם תשמור אותם השפה כי על כל אחד ידבר: באין אלפים · בזה הפסוק הזהיר

ר' מנחם המאירי

הולך ונומר · נמשך לענין שלפניו כלומר שירא יי' והוא המשלים עצמו במדותיו ובלתי נמשך אחר ההנאות והמתאוות הולך ביושר בדרך סלולה אורח חיים למעלה למשכיל ונלוז דרכי האל ר"ל המצות אלוקיו לסור ולנטות מהם בוזהו כענין כי דבר יי' בזה ואת מצותו הפר או פירושו בוזהו כלומר שאחר שישתקע הכהנותו לא יוכל לשוב ויבוז לשלימות מצד שרואה עצמו שלא ישיגהו כענין מה שיאריכו בחכמה ומוסר אוילים בזו: בפי ונומר · חוטר עניני בד קטן מתחיל בצמיחה וכומא מעט מעט ותשמור הפורק מקום אולם כמו ישפוטי הם לא תעבורי מזה תתוס תלאתה ואמר שבפי האויל ובדבריו חוטר גאוה ויוסיף עליה יום יום בדברו גבוהות גאה וגאון על שאר בני אדם עד שיגאוהו ויסבבו אליו נזקים וצרות גדולות · ושפתי חכמים תשמורם כלומר תשמור כל אחת מהן אותן מלדבר רע על שכניהם ולא יביאו עצמם לידי נסיון · ויש לפרש חוטר משה ושבט תרגום מטה חוטרא ופי מלשון דבור והבית כמו בעבור כלומר בשבת דבור האויל גבוהה גבוהה יגרום לעצמו שיבא עליו חוטר גאוה להכותו כלומר שימצא גאים ממנו שישלמו את גמולו והחכמים ישמרו מזה וכל זה הערה על מדת הגאוה · ואמר החכם מי שהשתפל בכפשו הגביהם ומי שהתגאה בה השפילה וכבר הרחבנו בדרכי הגאו' ומה שראוי לקנות בני אדם להשתמש בה ומה ענינה עם ענין שרל' ויקרת רוח ושפלות ונקיות הדעת הרחבה מיוסר' בילדותנו בחבור התשובה ובדרך כשתר קרא הותנגד אויל ואמר שבפיו חוטר גאוה להתנשא עליו בעיון מצד שאינו מאמין רק מה שיחייבהו המופת וימציאהו ההיקש ויולידהו ובזה יתנשא להרוס אשיות התורה ופנותיה בדברים שאין יד העיון פולשת · ושפתי חכמים תשמורם ר"ל יודיעו שאין מדבריהם פנות הדת ויסודותיה כלומר שישמרו אותם ולא תעלה בידם שום מבוכה עליהם או על עצמם כמו שפירו' והקש ומלת באין מושכת עצמה ואחרת עמה כלומר באין אלפים אין אבוס בר ואבוס הוא האוצר בעבודת האדמה והוא הענין בכל קנין אלא שלקח אחד מהן לדוגמא ואמר באין אלפים ר"ל אם לא יכין כי כח יבא לפעמים במקום רבוי או פירושו תוקף וכח ממש · ויש מפרשים הפסוק בלא חסרון וכר נקי [illegible]

אבן יחייא

הולך ונומר מה שבעל החכמה הוא הולך ביושרו ובתומו וכל מעשיו לשם שמים לסיבתו ירא את ה' ובעל האולת אינו הולך בדרך הישר אבל הוא נלוז דרכיו לסיבתו בוזה את ה' · בפי ונומר [illegible]

[illegible]

קב ונקי

הולך בישרו · האיש שהוא ירא את ה' הולך בישרו ובתומו כל ימיו · אמנם האיש שהוא נלוז מצד דרכיו שהם מעוותים הוא בוזה מצות השם: ונלוז תאר מבנין נפעל כמו ונבון לחש · או יאמר הולך בישרו האיש שהוא ירא את ה': והאיש שהוא נלוז מצד שדרכיו נלוזים בוזה לאיש שהוא ירא את ה' ההולך ביושרו · כי בפי האויל חוטר גאוה ולכן הוא בוזה להולך ביושרו: בפי אויל · יאמר כי בפי האויל מקל לא מעץ רק מגאוה שבו מזיק לזולתו · והענין שדבריו הם בגאוה ובזיון · אמנם החכמים לא די שדבריהם פי לא יזיקו אלא שדבריהם בעצה ומוסר באופן שישמרו דבריהם לבעליהם: באין אלפים יאמר כשאין שוורים אשר עמהם יחרשו האבוס שהוא מקום מאכל הבהמה הוא נקי וריקם מן התבואה וסבה לזה שרוב תבואה הוא בכח שור ומי שאין לו עבודה בשדה אין לו מה יאכל וכמו שיקרה בענין העבודה כן יקרה בענין החכמה כלומר במקום שלא יהיה השתדלות רב ושקידה רבה על עסק קנין החכמה לא ימצא אבל העמל בתורה ויגע בה ישיג כמו שאמרו אדם כי ימות באהל אין דברי תורה מצויין אלא במי שממית עצמו עליהם: עד אמוני' · אמר העד שהוא מדבר דברי' אמתיי' לא יעיד כי אם אמת אמנם האיש שהוא עד שקר ידבר לעולם דברי כזב · או יאמר האדם שהוא לדבר כזבים בידוע שהוא איש אמוני' והמלמד לשונו לדבר כזבי' הוא עד שקר ופסול לעדות: בקש לץ · אמר כי הלץ שהפסיד זמנו בשיחות בטלה אם יבקש ללמוד חכמה לא יוכל לדעתה כי לא בכתיבותיה ונקל הוא לנבון הדעת והחכמה לדעתה בעבור שדרך בה וידע נתיבה · ונקל תאר מבנין נפעל מפעלי הכפל מגזי' קל הוא על פני מים: ודעת ימצא · בלבון זכר כמו ודעת לנבון [illegible]

[illegible]

מנחת ערב

בפי אויל וגו' לבא אל הענין נבאר פשט בכתוב השני באין אלפים וגו' והוא כי הנה הבקר זה דרכו שנבזה אכלו כי רירו נופל מפיו על אבוסו ונמאס מותר מאכלו כי ע"כ אסור ליטול בשבת מאכל מלפני השור לתת לפני החמור וההפך מותר דמקמי חמרא לקמי תורא שקלינן כי מה שלפני החמור נקי בלתי נמאס ואמר כי לא יחשם המגדל שור על אבוסו ולא יגעיל בו על ריריו הממאיסים אבוסו כי הלא הן אמת שבאין אלפים יהיה האבוס בר ונקי ממיאום אך מה יעשה כי לעומת זה רוב תבואות בכח שור לחרוש ולדוש לכן יסבול פגם א' על תועלת רב שכנגדו וזה ישא משל על סוגי בני אדם והוא ענין אז"ל אלמלא השוטים לא היה העולם מתקיים כי אשר עיניו בראשו וזכרון מותו בין עיניו לא יבנה בית ולא יטע כרם והיקש בזה והנה יקרה שהשוטים האלה בעלי אולת עסק הבלי העולם הבונים חרבות למו ומטפלים בתיי שעה ונבא אל [illegible]

לְךְ מִנֶּגֶד לְאִישׁ כְּסִיל וּבַל־יָדַעְתָּ שִׂפְתֵי־דָעַת: חָכְמַת עָרוּם הָבִין דַּרְכּוֹ וְאִוֶּלֶת כְּסִילִים מִרְמָה: אֱוִלִים יָלִיץ אָשָׁם וּבֵין יְשָׁרִים רָצוֹן: לֵב יוֹדֵעַ מָרַּת נַפְשׁוֹ וּבְשִׂמְחָתוֹ לֹא־יִתְעָרַב זָר: בֵּית רְשָׁעִים יִשָּׁמֵד וְאֹהֶל יְשָׁרִים יַפְרִיחַ:

יש

אֵיזֵיל בְּאָרְחָא אַחֲרִיתָא מִן קֳדָם סִכְלָא דְּלֵית בְּשִׂפְוָתֵיהּ יְדִיעֲתָא: חָכְמְתָא דַּעֲרִימָא בְּיוּנָא דְּאָרְחָא בְּשַׁטְיוּתָא דְּסַכְלֵי רַמְיוּתָא: כְּסִילֵי מוֹתְלִין בְּחֶטְאָה וּבֵינַת תְּרִיצֵי רְעוּתָא: לִבָּא יְדִיעַ מְרִירוּתָא נַפְשֵׁיהּ וּבְחֶדְוָתֵיהּ לָא מִתְעָרַב נוּכְרָאָה: בֵּיתָא דְּרַשִּׁיעֵי יִשְׁתֵּיצֵי וּמַשְׁכְּנָא דְּתְרִיצֵי מַפְרִיעַ:

איש

הבין ה' קמצין וס' בלשון ארמי הוון כלביא שאלין חכמתא לסוסיא · וביאורם ויען יי' אליו יען אשר שאלת חכמה ומדע · והכלבים עזי נפש · מרי עברו יקח אתכם · אל תהיו כסוס כפרד · חכמת ערום הבין דרכו:

רש"י

לך מנגד לאיש כסיל תתחבר תמיד אצלו ובל ידעת סופך שלא ידעת חכמה: חכמת ערום · הוא שהוא חכם להבין דרכו · לפלס אורחותיו · ואולת כסילי' היא המרמה שבלבם סופם שתביאתם לידי טפשות: אוילי' יליץ אשם · שהם חוטאים וצריכין לתת מתון למי שחטאו לו ויליץ בעדם אשם שהם מביאים במתוכם לו כמו הפלשתים שנ' קחו לכם טחורי זהב ועכברי זהב והבאתם לאלהי ישראל אולי יקל ידו מעליכ'· אשם את"כדא בלע"ז · ובין ישרים רצון · הקב"ה אפיי'תיכם בלע"ז · לב יודע מרת נפשו · מרתו ויגיעו שעמל בתורה · לפיכך בשמחתו לא יתערב זר כשיקבל שכרו לעתיד: יש דרך יש לפני איש עובר עבירה ואומר אין בה עבירה · ד"א לב יודע מרת נפשו · ישראל שהם מרי נפש בגלות והם נהרגים על קדושת השם · ובשמחת' לא יתערב זר לעתיד: בית רשעים · בית עשו ישמד: יש

רלב"ג

לך מנגד לאיש כסיל · להתחבר עמו והנה לא תדע שפתי דעת כי חברתו תמנע אותך מזה: חכמת ערום · חכמת האיש הערום הוא הבין דרכו שילך בה בשיתחכ' בדרכים ובסדרים שיובילוהו אל חפציו ואולם אולת הכסילים הוא הבין מרמה כי לא יתחכמו למצוא הדרכים הישרים אשר יגיעו בהם אל חפציהם. ולזה השתדלו למצוא דבר און ומרמה יחשב אצלם שיגיעו בו מבוקשם' ולזה לא יכינו דרכם ולא יגיעו אליו: אוילים יליץ · שאשם הוא סבה שידברו האוילי' כי כאשר ירא' שלא הגיעו אל מבוקשם שיהיה אשם סבה לזה אז יתרעמו זה לזה ויתמהו במה שהיתה החטא' הזאת ויגידו או מה שהמציאו מהסבות אשר הוא אשם להם כשיחקרו במום הסבות ההם ואמנם בין ישרים יסופר השגת הרצון כי הם יבואו בדברים בסבותיה' ולזה ישיגו רצונם מצורף לזה שהם נעזרים בו מהשם יתברך: לב יודע מרת נפשו · לב האדם והוא השכל יודע מרירו' נפשו הבהמי' ונערה מכל היות הנפש אחרת אך לא יתערב עמו זר משאר כחות הנפש בשמחתו במה שהשיג מהשגות עיוניות: בית הרשעים אף על פי שבנינו חזק מאד ישמד ויחרב כי אין השם ית' משגיח בו לשמרו מהפגעים והוא בעצמו יביא אל עצמו פגעי' גדולים מפני רוע פעולותיו ואולם אהל הישרים אף על פי שהוא חלוש בבנין מאד יתקיים ויעמוד ויעשה פרי: יש

אבן עזרא

לך מנגד · בהיות המלה קשורה עם מ"ם הוא ענין ריחוק ובהיות עם למ"ד הודיע קירוב לדבר והמ"ם משמש במקום שנים כמ"ם מאל אביך כלומר לך מנגד והתרחק לאיש כסיל ומבלי דעת שהוא איש שפתי דעת כמו התרחק ממנו כלומר מאיש שלא ידעתו חכם: חכמת · הבין · שם הפועל כלומר חכמתו היא תביאהו הדרך הראוי לו · ואולת כסילים היא גוררת המרמה ולעולם יחשבו לרמות אחרים בתפלתם: אוילים יליץ אשם · כל אחד מהם והוא מלשון דבור מלשון המליץ בינותם כלומר יליץ לעשות אשם: ובין ישרים רצון · שירצה איש את חברו ופי' כענין וחטאתם כסדום הגידו · פ"א כשיעשה אשם יתלוצץ ואומר שאינו מועיל בשביל כך אין מביאי' אותו שאין בור ירא חטא וכן בכל החקים אבל האשם אצל הישרים רצון לפני המקום שמתכפרין בו עונותיהם אי כמי מתלוצצים בעון ולפיכך אין חוששין לגזול ולחמוס ולהחטיא אבל בין הישרים לא תמצא אלא רצון המקום ובני אדם שהיא הדרך הישרה ולפי' אמר רצון סתם: מרת · ידבר על הנפש המתאוה: יתערב מענין ערב רב כלומר הלב יהיה ראוי שיהיה יודע למרר נפשו ולענותה בכוס ולמענה מתענוגי העולם הזה ובשמחתו שישמח לא יתערב דבר זר והוא היגון שלא יתערב בשמחתו והוא שמחת העולם הבא שאין עמה תוגה או שמחת הישועה כענין שמחתי בישועתך: ואהל ישרים · שאינם רוצים בבנייני בתי' כמו הרשעים ומואסי' חמדת העולם ויושבים באהלים יעמידם השם כעץ פורח: יש

אבן יחייא

לך וגו' עלה טובה קא משמע לן שתמיד ילך האדם ויסור מלעמוד נגד האיש כסיל · ומנגד אותו שלא ידע בודאי היות לו שפתי דעת · וזה יען כי הולך את חכמים יחכם ורועה כסילים ירוע והוא נמנע אליו לשוב לבקש החכמ' · כי בקש לן חכמ' ואין להיות כעדר מההקדמות הצריכות לכך · חכמת וגו' חכמת האיש הערום היא סבת הבינו דרכו ויודעו להרויח בסחורות משאו' ולהוליכם אל מקום אשר יתיקר השער מהם · אבל הכסלים הפתאים אין דרך להם להרויח מפני אולתם רק במרמה וברמאתם לזולתם · אוילים וגו' כל אחד מהאוילים יליץ את רעהו דברי אשם ודברי קלון מה שלכן יהיה תמיד מריבה ואיבה ביניהם · אבל בין הישרים יש תמיד הרצון והאהב' ושלום ורעות כי לשמותנותם איש לרעהו שלום ידברו · לב יודע וגו' הוא מפורסם כי הקלות ראש מהאדם עם חבירו יביאהו לידי בזיון ויליצו דברי אשם ובזו איש לרעהו ולכן הזהיר החכם מכל נכרא בספרו זה האחד רנלך מבית ריעך וגומר ולכן בא לתת הסבה למה בין ישרים ימצא רצון להיות כי היטל כשיחדו עם רעהו יעמוד שחוריו ובבלתי קלות ראש להיות לבו ושכלו חושב במרירות נפשו נפש הנוחתת אשר סופה אל ההפסד · וכשפעם ביובל יעשה משתה של שמחה לא יקרא לזולתו אל משתה היין רק ישמח עם אנשי ביתו וקרוביו וזהו אומרו ובשמחתו לא יתערב זר · בית וגומר הרשעים שעושים עולמם כבית מוסד ביסוד חזק · ישמיד ה' להם ובתיהם · אמנם הצדיקים והישרים שחושבים אותו כאהל תקוע ביתד קל ההכתק מה שלכן יחשבו טוב ולא יחטאו יפריח ה' כי צדיק כתמר יפרח כארז בלבנון ישגא: יש

ר' מנחם המאירי

לך ונומר · הערה כללית להתרחק מן הכסיל בכל ענין של משא ומתן הן בהמוניות הן בחכמות כי כל דבריו עמל וכעס וקנתור ולך מנגד ר"ל התרחק ממנו שאפילו בפגעך בו נטה על ימינך או על שמאלך · ובל ידעת שפתי דעת יש מפרשים שהפסוק הזהיר בתחלתו על התרחק ממנו במשא ומתן המוני ובסופו במשא ומתן של דברי תורה ומנגד משמש במקום שנים מנגד לכסיל ומנגד כל שלא ידעת שפתיו שפתי דעת · ויש מפרשים הכל בענין אחד ובל ידעת כלומר התרחק מן הכסיל במשא ומתן ואף אם הוא יכיעך וישאלך השמט ממנו כאלו לא ידעת שפתי דעת ולי עוד שהוא מזהירו להרגיל עצמו לומר לא ידעתי כלומר ושפתי הדעת הוא שתאמר שלא ידעתי וזה יועיל אף בהמוניות תחית חמר אוכם לא אוכם ולא חיור חכמת ערום הבין דרכו · ואולת כסילים מרמה · מטכסים המשכיל ומחיק כל כונן להכיר ערכו בערך זולתו הן בהמוניות להסתכל לפני גדוליו כחוק וכמורה הן בחכמות להתנהג בהם כפי ענינו ללמוד וללמד וכבר ביארנו במלת ערמה שהיא מוכחת על ההתחכמות והתישב המחשבות על איזה ענין ולזה אמר על חכמת ערום שיבין דרכו רוצה לומר ענינו וערכו בהיקש אל זולתו · וכבר ביארנו במלת חכמה שמוכחת אף בדברים המוניים אשה חכמת לב · ואולת שם דבר כלומר ואולת הכסילים שאם כפרט הענין בהמוניות הם מתגאים ומשתדלים ביתר מן הראוי להם ואם כפרשהו בחכמות שמחזיק עצמו ביתר ממה שאינו הוא מרמה ושקר ואינו מתקבל לבריות כי האמת יעשה דרכו ומודיע עצמו לשעתו · ובתלמוד המערב אמרו נורבא מרבנן דאזיל לאתר ומוקרין ליה בגין תרין מילי בעי מימר להון בחד מילא אנא חכים · ומילא פירושו מסכתא · ואמר שהתלמיד ההולך למקום ומכבדים אותו כבוד הראוי למי שבקי בשתי מסכתות או ביותר והוא אינו בקי אלא באחת צריך שיאמר להם איני בקי אלא באחת וזולתי פירש הענין בכבת החכמה והבין כמו תבין והוא תואר כלומר שהחכמה תביאהו הדרך הראוי להחזיק בו ואולת כסילים לא תורם ולא תלמדם רק און ומרמה: אוילים ונומר · פירו' אוילים כל אחד מן האוילים יליץ הוא ענין ערבות ומתיקות מלשון מה נמלצו לחכי ואם איננו משרשו כלומר האויל כשחטא יחזיק מה שעשה בפעולת יושר ויתיק ויעריב פעולתו להמון ויראה פנים למה שעשה שלפי הראוי עשה ובין ישרים לא יתתק ולא יערב רק הפועל הטוב והוא הנקרא רצון מצד שהוא רצון הישרים ובכללה הערה שלא יטעה האדם בפעולותיהם להאמין בהם אבל יכריעו פעולותיהם לדונם כפי שידוע מעניכם על הדרך שביארנו במקומו כענין הוי דן את האדם לכף זכות שלא כאמר אלא במי שעריכו בלתי נודע אבל הנודע ברשע ובפחיתות ראוי לדונו לכף חובה אף במה שאיפשר לדון פעולתו לזכות גם כן ואף כשיתכלכל הוא עליה ויראה פנים לסבת עשותו אותה · ובנסתר ידוע כי המתנגד יטעים דבריו ויתארם במחונת הלשון במופתים ובראיות עד שהשומע יחשב בדברי' מתוקים ולכן צריך להזהר מהם ובין ישרים ר"ל בסוד ישרים לא יקובל רק רצון ר"ל הדבר המכוון והאמתי · ויש לפרש יליץ כפשוטו ר"ל ידבר שהאויל לא ידבר רק רע ואשם פירושו דבר חטא ובין ישרים לא ידובר רק רצון ר"ל דברים מרוצים · והיא הערה להתרחק מחברתם אף משמיעת דבריהם וכן בעניני החכמה בעצמם · או כפרש לדעתי אשם דברים בטלים מלשון תאשם שומרון שהוא מענין שממה · כלומר דברים שוממים ובטלים והישרים בדברי תועלת ושלימות ולכון פירושו שלימות מלשון או תרצה הארץ את שבתותיה · ויש מפרשים שהוא הערה לסמכא מלשון הרע ואמר שהאויל יחפש יסב באחיו ולא יזכיר עליו רק האשם והחטא אשר ידע ובין ישרים בהפך לא יזכירו בו רק הטוב כמאמר חכמי המוסר שהיה אחד מן החכמים עובר עם תלמידיו וראו נבלה אחת ואמרו התלמידים כמה מסרחת נבלה זו ואמר להם כמה לבנה שיניה ולדעתי יש סעד לפירוש זה אמרו אוילים יליץ וכו' · ובין ישרים וכו' · כלומר שהאוילים לא די שלא ישמעו שיחדיעו לו אבל שהם עצמם ידברו כזב והישרים לא סוף דבר שלא ידברו הם אבל שאף לא יניחו לשום אדם שידבר בעמדם וביניהם רק טוב: לב ונומר · הערה לנרדף בצרות הזמן שידע להכין למלאות לב חזק להעלים צרותיו ולא יודיע צערו לרבים וכן בהפך ברוב הונו ומעלתו כי יעשר וכי יקום אילו לא יתדאה בזה יותר מדאי אבל יעשה עניכו בחשאי ובצניעות ולא בהמיה יתירה ועל הראשונה לב יודע מרת נפשו ומשתדל להעלימו כל עוד שיוכל שלא ישוב נקלה בעיניהם · ועל השניה אמר ובשמחתו לא יתערב זר כלומר לא ירבה בהמיות עד שידעו הזרים עניכו כי ברוב ידיעת הדבר והתפרסמו סבות הנזק מצויות בו כאמרם ז"ל אין הברכה מצויה אלא בדבר הסמוי מן העין · וכן אמרו ז"ל ליעול איניש חוית בביתיה ולא ליעול בר כש · ובנסתר קרא המבוכות והספקות מרת נפשו ואמר שמחקו להתבונן בהם בעצמו עד שיוציאם לאור וכן בשמחתו ר"ל בעת הוציאו מבוכותיו לאור לא יפרסם ומה שעמד כבוך בו אולי יתפאר להיותו נבוך על אמונתם בהיותו נבוך על טעמם ועל סבת הטעותם ולי עוד בדרך נסתר לפרש יודע לשון כרית' מלשון ויודע בהם את אנשי סוכות ומרת ענין מרד מלשון מורת רוח ואם אולי איננו משרשו והו"ו שבמלת ובשמחתו יתרה כו"ו ביום השלישי וישא אברהם וגומר · והענין הלב המכניע מה שבנפשו מורדת בו והוא הנמשך אחר החומר יותר מדאי והוא יכניעהו עד שתשיבהו למה שראוי לה כדת וכחוק הוא יגיע לשלימות אשר לא יתערב בו זר והוא שלימו' השכל אשר הוא לו לבדו אין לזרים אתו כמו שביארנו בפסוק אם תבקשנה ככסף ואיפשר לפרש לפי הנגלה הוא נמשך לפסוק שלפניו ר"ל אוילים יליץ אשם ולמה שפירשנו תחלה כלומר שהאויל בפעולותיו הרעות יזייף בהם בני אדם ויראה פנים שהם טובות ואמר על זה שעם אמרו כן לבני אדם הוא יודע מרת נפשו ר"ל צפון לבו הרע וקראו מרת נפשו על שם סופו כי מרה תהיה באחרונה והוא בעצמו עכין ובשמחתו לא יתערב זר אלא שקראה שמחה לפי מחשבתו בעשית והכונה שאם ירמה בזה הבריות לא ירמה האל כי הוא יודע תעלומות לב: בית ונומר · אמר זה דרך כלל כמייעד גמול ועונש ואהל הוא מוכח לבנין ערא' ובית לבנין קבע ואמר שהרשעים אפילו

קב ונקי

לך מנגד · מלת נגד במם מורה על ענין ריחוק כמו ואתם תעמדו מנגד ובלא מם מורה על ענין קירוב כמו נגד כל ישראל ופי' הפסוק לך מרחוק לאיש כסיל ולא תקרב אצלו וכן תתרחק מכל אשר ידעת שאין בו שפתי דעת כי לא תוכל ללמוד ממנו רק רע והבל · או ירצה ובעת שלא ידעת אם הוא כסיל אם לאו יהיו לך שפתי דעת כלומר שמור פתחי פיך עד שתבחן ענייניו · והיפס' שנתן עצה לאיש שאין בו דעת להתנהג בדרך ישרה שלעולם ילך בדרך מתנגד והפכי לדרך שהכסיל הולך בו וזה יספיק לו · ולפי הספרים שכתו' בהם שפתי שקר יאמ' אם תתרחק מהכסיל בכל יבלתך לא תדע שפתי שקר שלא תלמד ממעשיו: חכמת ערום · ירצה חכמת החכם גורמת לו להבין דרכו לפלס אורחתיו ובענייני סחורותיו להיות מהיר במלאכתו ולא ישים מגמתו להרויח דרך מרמה · אמנם אולת שהיא בלב הכסילים הביאתו לדרוש הממון לא בחריצות אלא דרך מרמה · או יאמר חכמת החכם במה נכרת בהבין דרכו · ואולת כסילי' נכרת במרמה שהם מרמי' העולם · וי"מ כי חכמת ערום תביאנו להבין דרכו בצאתו מן העולם הזה לא ידע מתי · אמנם הכסילים אולתם היא תרמה אותם שלא תביאם לראות במה שיהיה אחריתם: אוילים יליץ · יליץ מבנין הפעיל מנחי העין תגזירת כי המליץ בינותם אמר שהמתחבר עם אוילים ידבר דברי אשם ועון ומתוך כך לא תהיה ביניהם רצון ואהבה והיושב בין ישרים ידבר דברי רצון וימצא ביניהם האהבה והרצון · או ירצה שהאוילים חוטאים וצריכים לתת ממון למי שחטאו לו ויליץ בעדם קרבן האשם שמביאים כמ"ש בפלשתים והשבותם לאלהי ישראל אשם ובין ישרי' הקב"ה מרצה להם · או יאמר שבין הישרי' ימצא לעולם הרצוי לאל: לב יודע · הטעם לבו של אדם הוא לבדו יודע מרירות עצמו ולא שום אחר ובשמחתו לא יתערב זר כי אם הוא לבדו והדבר ידעו שהשמחה והתוגה איננה כי אם בלב: בית רשעים ישמד · ר"ל [illegible]

מנחת ערב

הבוקר לעבודת בורלך הוא אינו מתפלל ואינו מברך על מזונו אתה הפיך דרכו עשה התפלל ותברך על מזונך הוא מקלל אם ואם ואתה להפיך ותכבדם הוא אכזר ההפיך היה רחמן וגמו כן ההקש בכולם וי"ס לך מנגד לאיש כסיל ובל ידעת שפתי דעת ירצה אתה בן אדם שבל ידעת שפתי דעת להיות קורא ושונה וילמוד מן הספר הדרך שתלך בו אלמדך כיצד תעשה לך מנגד לאיש כסיל ראה מה שעושה הכסיל שהוא הרשע ועשה כנגדו: חכמת ערום וגו' אמר כי טוב לאיש להבין הערמות ולא לפעל אותם וזהו חכמת ערום וגו' לומר מחכמת ערום לא תטול רק הבין דרכו בלבד אך המרמה בעצמה אינה פועל חמס כ"א אולת כסילי' מסכלי החכמה היא המרמה וזהו ואולת וגו' כי הלא בהתאחז אנשים ברשעת מרמה אשר פעלו ויתפשו כגנבים אין להם בית מנוס והתנכלות זולתו לומר אך אוילים היינו נבורים ושלא במתכוין נעשתה התועבה אך איננו שוה רק בהאמר לפני הבלתי ישרים ותחפים על עושי עולה אך בין אוהבי היושר ישימו לאל מלתם ויגלו חרפתם באמור להם הלא טובן דרכיהם כי ערמה היתה ונראין עשיתן בכונה וזהו אוילי' יליץ אשם וגו' כי אמור שהם אוילים יליץ זה על אשם שעשו וזהו שלא אמר יליצו אך בהאמר בין ישרים יתגלה שהיה רצון וכונה ולא מעשה אוילים ובורות שלא במתכוין וע"כ טוב לבני אלקי' ואדם יתרחק ממרמה שגם בפני בני אדם יאחז ויהיה לבוז ולחרפ' ולקלס זולת העון: לב יודע מרת נפשו וגו' · אין ספק כי השמחה יתירה מביאה לידי חטא וגורמת רעה וע"כ נרמז בתורה והיית אך שמח אך למעט וכמאמר איוב אולי חטאו בני כי מיד השטן מתערב שם ומחטיא ומקטרג אמנם אם לב האדם יודע וזוכר תמיד מרירות נפשו הוא טומאת אשמותיו אשר חטא על הנפש וטומאה אז ודאי גם כי ישמח לא תהיה שמחתו יתירה כי יגיל ברעדה ובכן לא יירא מפחד יתערב השטן בשמחתו וז"א לב יודע וגו' כי כשהלב יודע וזוכר מרירות הנוגע אל נפשו הוא דאגת עונותיו אז בשמחתו לא יתערב הזר הידוע הוא שטן הוא יצר הרע להחטיאו ולערבב שמחתו כי הוא זר באמת כי בהיות ידיעה ומזכרת עון האדם על לבו תמיד אין לך תשובה גדולה הימנה ואיזה הדרך יתערב זר להחטיא או להזכיר עון להתפס: וי"ס יאמר איש הלא כנגד עינינו רשעים רבים בשמחות יגיל ואין השטן מתערב לערבב שמחתם ולהם בית נאמן הקובע דירה בעה"ז אך ישרים שלבם יודע מרה מרת נפשם.

יֵשׁ דֶּרֶךְ יָשָׁר לִפְנֵי־אִישׁ וְאַחֲרִיתָהּ דַּרְכֵי־מָוֶת׃ גַּם־בִּשְׂחֹק יִכְאַב־לֵב וְאַחֲרִיתָהּ שִׂמְחָה תוּגָה׃ מִדְּרָכָיו יִשְׂבַּע סוּג לֵב וּמֵעָלָיו אִישׁ טוֹב׃
טו פֶּתִי יַאֲמִין לְכָל־דָּבָר וְעָרוּם יָבִין לַאֲשֻׁרוֹ׃ חָכָם יָרֵא וְסָר מֵרָע וּכְסִיל מִתְעַבֵּר וּבוֹטֵחַ׃

קצר מן

אִית אוֹרְחָא דְּסָבְרִין בְּנֵי נָשָׁא תְּרִיצָא הִיא וְסוֹפָהּ אוֹרְחָא דְמוֹתָא׃ אַף בְּגוּחֲכָא נִכְאַב לִבָּא וְסוֹפָא חֶדְוָתָא וְתֵירוּתָא׃ מִן אוֹרְחָתֵיהּ נִסְבַּע מָן דְּמָרִיחַ לִבֵּיהּ וְגַבְרָא טָבָא נִסְבַּע מִן דַּחֲלְתֵיהּ׃ שַׁבְרָא מְהֵימַן לְכָל מִלֵּי וַעֲרוּמְתָא מִתְבַּוְּין לְטַבְתֵיהּ׃ חַכִּימָא דָחֵיל וּמַסְטָא מִן בִּישְׁתָא וְסַכְלָא מִתְחַלֵּט בְּסַכְלוּתָא וּמַסְבִּיר בָּהּ׃

ב' חד מל' וחד חס' · ל' ל · ל · ל · פ'

בשחוק ב' חד מ"ל וחד חס' וסימ' הרואים בשחוק שמשון · גם בשחק יכאב לב · קרמ' מ"ל וד' חס' בליש' בכתו' וכל נביאים דכו' חסרי' במ"ב וסימ' נמס' בירמיה סימ' כ' · ליש' אחרינ' כל נבי' מ"ל במ"ב חס' הרואים בשחוק שמשון · פתתני יי' ואפת · וע"יין בליש' אחרינ' דא"ת בירמ"יה סימ' כ':

רשי

יש דרך ישר לפני איש: דרך עשו ישרה היא בעיני עשו שהוא איש שדה והאחריתה וגו': גם בשחוק שהקב"ה משחק עמהם בעולם הזה יכאב לבם לעתיד לבוא וכן הוא אומר ואתם תצעקו מכאב לב: מדרכיו ישבע סוג לב: עשו. ומעליו איש טוב: יעקב: פתי יאמין לדבריהם וכיסת אחריהם: ד"א בשחוק יכאב לב שחוק לכסיל עשות זמה וסופו יכאב לב: סיג לב רשע כמו כסף סיגים סוג הוא הם הפסולת סוג הוא הכסף המעורב בפסולת. ומעליו איש טוב וממשל לו לרשע יהי הצדיק. פתי יאמין להכשי רכיל. וערום יבין לאשורו לפסיעותיו. כלומר יצפה מלריב וממתין עד יודע לו אל נכון: חכם ירא מן הפורענות וסר מרע. מן הרעה. וכסיל מתעבר. מתחזק לעבור בחוקה ובוטח. ומחליק ונופל בארץ. וי"מ בטחון ממש בהיכלו בוטח לומ' לא תבואני רעה. קצר

רלבג

יש דרך. שיחשב שיהיה ישר מפני העלם ממנו האמת בה וכבר יראה בסוף כי אחריתה היא להגיע אל דרכים מובילי' אל מות ואף על פי שאין בדרך ההיא בעצמה חטא ואשם: גם בשחוק. המשל כי בפעולות השחוק והבטלה שלא יחשב שיהיה בעניניס רשע הנה יכאב לב כי הם סבה אל שיבלר מהשכל שלימותו והנה אחריתה של אותה השמחה היא תוגה לזאת הסבה: מדרכיו ישבע. רעות מי שלבו נסוג מהדרך הישרה ומעליו יסור איש טוב כדי שלא יספה בכל חטאתיו: פתי יאמין לכל דבר. הנה האיש הפתי יאמין לכל דבר ולזה יתפתה לכל הדברים מזולת התבוננות אם הוא ראוי לעשות כן אם לא ומזולת התבוננות בדרכים הראוים להגיע אל התכלית ההוא ואולם החכם יבין לאשורו אם הו' ראוי אם לא ובאי זה דרך יגיע אליו: חכם ירא וסר מרע. הנה החכם הוא ירא מהדברים ומפחד ובסבת זה ישמר עצמו מרע ואולם הכסיל הוא כועס ומקנטר עם מי שראוי לפחד ממנו והוא בוטח שלא יקרהו נזק כזה ומפני זאת התכונה יגיעו לו רעות גדולות: קלר

אבן עזרא

יש. גם. שניהם דבקים. פי' יש דרך ישר מוסס לפני איש והוא דרך המנו' והאחר שיוסס הדרך לפניו ויסור ממנה ימלא דרכי מות. ומלת גם לרבות על עוזבת דרך ישר וכן הפי' גם בעבור שחוק העולם ותענוגיו יכאב לב המתעסק בהם כי הגם יכאיבהו ואחרית שמחת ההנאות הביאהו תוגה: מדרכיו ישבע. עומד במקום שנים. מהם ישבע איש וסוג הדעת כי השם ישביעהו שכר מעשיו ויאכילהו פרי דרכיו. סוג פועל ע"מ מול ועניינו סור והדעת יקרא לב וכן הפירוש מדרכיו שהם דומי הקבל ויסבע אפי' מן עלה זית ודימה מעשיו הטובים במלות הקלות בעלים והחמורות בפרי וכן הוא ויסבע אפי' מן עלה איש טוב והסבע הוא שכר מעשה הטוב. פ"א מעליו מקום מעלמו: יאמין לכל דבר. לסור מדרך הישרה. וערום יבין בעבור אשורו הראוי לו והנעשם דרכו שלא יסור ממנו. על כן אחריו חכם ירא: חכם. קלר

ר' מנחם המאירי

אפילו הבנין הקבוע יהרס והישרים אף הבנין של ערלי יפדיח ר"ל ישגיא ויצליח יום יום. ובדרך נסתר איפשר שסבית והאהל רמז לעיר קטנה והרשעים לחיל המלך הסובב אותה והישרים רמז למסכן החכם הנמצא בתוכה עם אחוות מרעיו עם שרידי חרב וקרא בנין המלך הגדול בית ובנין הילד אהל כי רוב בניניהם על זה הצד: יש ונומר. זה הפסוק הנגלה והנסתר בו הער' אחת כי ידוע שהטבע יבחר בתענוג ובחמדה וימאס בשקידה ובעמל אלא שביד האדם להכניע טבעו ולשומו מרמס לשכלו כאמרו ראה נתתי לפניך וכו'. ובחרת בחיים לכן אמר שיש מבני אדם בוחרים הדרך הרע והוא הישר בעיניהם והנה אחריתה דרכי מות. ואמר דרכי מות בלשון רבים כי הדרך הרע הוא בכללו רדיפת התענוג ובקשת המותר והיא מתפשטת לכמה דרכים פרטיים שהם דרכי מות אם מיתת הגוף מצד הטבע להיות כל מותר מזיק וממית כמה פעמים אם שהמיתה רמז לעונש מצד שבקשת המותר כוללת העברת המלות הם מיתה נצחית לנפש. ודרך ימצא בלשון זכר ובלשון נקבה ולזה אמר ישר שהוא לשון זכר ואחריתה שהיא לשון נקבה: גם ונומר. מלת גם באה לרבות מחובר למה שביארנו בפסוק שלפניו שבחירת הדרך הרע תביא האדם למות ורמז עכשו שלא סוף דבר שלסבת עשיית העבירות ורדיפת ההנאות הגופיות יקרה כן כי גם בשחוק יכאב לב כלומר שים פעולות של הבל ושאוק שאינם ממיני התענוג והמותר אבל שהם מיני שעשוע ושמחה וטיול וצריך שיזהר גם כן מהם כי הם מושכים ההנאות והמותרות ובמצא שאף בפעולות השחוק וההבל יכאב לב האדם ושאחרית השמחה תוגה. והוא שאמרו ז"ל במסכת אבות שחוק וקלות ראש מרגילין לערוה ולדבר עבירה ושאוק וקלות ראש הוא ישיב' קרנות והרבות שיחה עם האשה ישיבת עם הארץ. וכן אמרו שינה של שחרית ויין של צהרים ושיחת הילדי' וישיבת בתי כניסיות של עמי הארץ מוציאין את האד' מן העולם ואחריתה הה"א נוספת והענין ואחריה שמחה תוגה או כא ההודעה אחר הכנוי כמו ותראהו את הילד: מדרכיו ונומר. סוג פעול מן הקל והעובר כלו סג ועניינו כסוג מן השכל כי לב יבא לפעמים במקום שכל כמו שהתבאר ואמר שכנגד מן השכל יענש וישבע מדרכיו כענין ובמעלליו ישיב לו ויש מפרשים ומעליו מלשון ועלהו לא יבול ואמר שהרשע ישבע מדרכיו מהנהגותיו הרעות שהם דרך ושביל לעבירות החמורות וכן קטנות ממשו הנהגותיו הנרמזות לעלה והקרן קיימת לשכיהם לעולם הבא בעונש ובגמול הנצחיים. ויש מפרשים ומעליו איש טוב כלומר איש טוב יסור מעליו ר"ל מעל אהל הרשע כענין סורו נא וכו'. והמגל' והנסתר בזה קרוב: פתי ונומר. אמר שהפתי יאמין לכל דבר שישמע והערום המתחכם בדעתו יבין לאשורו. כלומר לנוגעדו משל שיתחכם על הדבר הנשמע אם איפשר אם נמנע אם קרוב אם רחוק ותכמי המוסר אמרו אם המספר פתי יהיה השומע פקח. ועם היות זה הערה המוכית ראויה לכל משכיל לבחון בדעתו מה שראוי להאמין עקר הענין בענין נסתר אם באמונות אם בחכמות נאמנות שיזהר מהאמין הנמנעות בתקון יתע' ולא ישים בגדר האיפשר מה שהמנעו טבע קיים והערום יתבונן איזה מן הנמנע ראוי להאמין אע"פ שאיפשרותו אינו קרוב כל כך כענין המופתים בשמי' הענינים והפנות הנמשכות להם שאין למניעתם טבע קיים ולא בהכחשתם מופת חותך וכל שכן שהלאומות בשתירתם גדולות ובנורות וקשות יותר בבחינתם נחת לזה מזה ואיזה ראוי להרחיק מכל וכל נמנעות הראשים כענין סוג העלם מקרה או המקרה עלם או שהאל יתגשם או ישתנה או יברא כמותו והדומים לאלו מהנמנעות במוחלט בטבע קיים ובחכמות במה שאין בד אמונה תלוי בו להתחייב האמונה מלד העיון כמציאות השד והעדרתו וכבטול החלק והמצאתו ובביטול מציאות הריקות וקיומו ואמונתה העתק וקיומה ויחס החיות בלומח וכיוצא בהם כענין חלקי הנפש ובכלל מציאותה וכל ויחס בסכלים תשנוס קצת הקדומים דברים אמתיים ומי יתן החרש יחרישון ותהי להם לחכמה: חכם ונומר. אמר שהמשכיל מפחד תמיד בכל עניניו עד שירא ופחדו הביאוהו לחשוב מחשבות על פעולותיו בסדרם ובתכונתם ואם יראה בהם נזק ישמר מהם אף כשהפעולה שאינה צריכה לו כל כך להראות גבורת לבבו הוא מראה עלמו כאלו הוא כעוס על מניעתה ועושה אותה פתאום כאדם העושה דבר מתוך דבר. שעושה פעולתו במהירות ובוטח ר"ל שעושה אותה בלא שום יראה כאדם הבטוח עליה ובענין החכמה חכם ר"ל משכיל המתלמד ומוכן להיות חכם ירא בהריסתה ובמהירות ומכוין לקחת למודו על סדר ישר מעט מעט כי ירא לנפשו פן יכשל בעיונו. והכסיל מתעבר כלומר מתחזק בעבור הגדר ומדלג ומקפץ ומתגלגל למודו ולא יחוש למכשול ובוטח בעצמו וכשל ויש לזה שעלה גם כן בענין תוריי שהמשכיל עם הנגלות לו טעם המצוה וסבת הדבר לא יקל ראשו לומר אני ארב' ולא אסור וכיוצא בו והכסיל מתעבר ובוטח בעצמו ונכשל המשל בזה אם המלך צוה שלא ילך סוס אדם בכסף אלא אם כן כרו בידו והדבר ככר ידוע לכל שסבת צווי הוא להרחיק הכאת המוקים אין ראוי אף לחכם ולחסיד לומר אני ישלי דעת להשמר מהיזק ואיני צריך לכך כי נמצא בזה עובר מצות המלך שהיא כללית שלפעמים לפי הסבות איפשר שיכשל במחשבתו: קלר

אבן יחייא

יש דרך וגו' ושיוסר מהישרי' אינו לריך שיהיה לפי אומד דעתם. רק לפי אשר יורה אל כי לפעמים יטעה האדם ויש דרך ישר לפניו ואחריתה דרכי מות. גם וגו' והרשעים העושים עולמם כנינה ושמחים בו ואוכלים ושותים ומונגי' גם בשחוק ההוא יכאב לבם. להיות השמחה בלתי שלם בעיניה' כאשר התאווהו. ואם כי הרבו' באכילה והשחוק ההוא יחלו. ואחריתה מהשמחה בעולם הזה הוא תוגה בעולם הבא להיו' כי השמחה היא מנעתהו מלפעול כשוב. מדרכיו וגו' והרשע סיג לב אשר כסג אחור לבו מלפעול טובה. אם פעם מה עשה מעש' טוב. מכפי דרכיו הטובים אשר עשה ישבע בעולם הזה כי יאכל כל זכותו בחייו. ובמותו ישאר נקי מכל טוב וילך לאבדון ומות. ואמנם השלם איש טוב ישבע מהעלים מפרי דרכיו הטובים בעולם הזה והפרי שהוא הקרן יהיה שמור אליו לעולם הבא ויזכה לשתי שלחנות: פתי וגו' ולכן אין לאדם להדבק רק בדרכי ה' הכתובים בתורתו הקדושה ולא למצא הדרך ישר בשכלו כי לפעמים יטעה פתי ויאמין לכל דבר ובנקל ישוב אל דתות הגוים. מה שהחכם הערום הוא מבין תמיד בספר תורת האלהים אשר תהיה אשורו להשיג האושר הנלחי כי מי מאושר כישראל עם נושע בה' מגן עזרו: חכם וגו' והעדים החכם הלז הוא ירא מיום הדין יום הגדול והנורא. ולכן הוא סר מרע. ואמנם הכסיל יש לו ההפך מהיראה שהוא הרעתת הכפש והסוג כמותיה אחור אשר הטוב הוא הכעס בבא כל כחות הגוף תוכה בגאו' וזדון וזה להיותו בוטח בעושרו וג' זוכו אשר נוחל: קלר

קב ונקי

יש דרך. אמר שהאיש הרשע חושב בלבו שהולך בדרך ישרה בהצלחת מעשיו ואחרית הדרך ההיא דרכי מות שרואה ראשיתה ולא ראה אחריתה: גם בשחוק. אמר שבעבור השחוק שבא לו ולשחוקי עלילותיו דרכיו והשעה משחקת לו יכאב לו ואחרית השמחה תוגה. ויהיה ההא שבמלת אחריתה התחלת תיבת שמחה. או יהיה ענייניו ואחריתה של שמחה תוגה. ואיפשר שכיוון במלת שחוק שהיא סגולת האדם ולפי שהשחוק הוא רעש ובעט מגידי החזה שישתער המוח בהם בשירבה השחוק יכאב לב בעליו וזכר השחוק מבין שאר התענוגים למשל וה"ה להם כי אחרית כל שמחה ותכלית תוגה: מדרכיו ישבע סוג לב. סוג הוא פועל מנחי העין. ופירושו מפרי מעלליו יהיה שבע איש אשר ישוב לבו אחריו כדרך לא נסוג אחור לבנו כי השם יתברך ישביעהו שכר מעשיו ומעלליו. והאיש הטוב יסור מעליו. וי"מ וממעשיו הטובים אשר עליו ישבע איש טוב. או יהיה ומעליו מן ועלהו לא יבול. ואמר כי האיש שהוא סוג לב מלא סיגים וזיופים אם יזדמן שעשה קצת טובה בעת מן העתים ישבע טוב בעולם הזה ויאכל פרי מעשיו והאיש הטוב והצדיק ישבע בעולם הזה מעליו מן העלים שילמיתו מעשיו ולא מפריו שהפרי שהוא הקרן קיים לעולם הבא: פתי יאמין. אמר כי האדם שהוא בעל פתיות וסכל מבלי אמתת הדברי' הוא יאמין לכל דבר שישמע או ימצא כתו' על ספר ולא יבחין הדברים אם הם נכונים אם לאו: אמנם האדם הערום לא יאמין לכל הדברים שידברו אלא לאשור של דבר. ר"ל מלעדיו שיבין וימתין עד שיודע לו הדבר נכון: ולא ישים רגלו באי זה מקום שיזדמן מן הדרכים פן יכשל רק יתבונן ואם ימלא דרך טוב ידריך בה. ואם ימלא דרך רע ירחק ממנו: חכם ירא וסר מרע. זה הפסוק דבק בפסוק הקודם שאמר יבין לאשורו שהחכם כשיתבונן לאשורו ויראה דרך רע ואסורין הוא ירא ללכת בדרך ההוא והכסיל לכסילותו מתמלא עברה וזדון ובוטח בכחו ואינו ירא פן יכשל. והנמשל בדעות שהפתי שהוא הכסיל מבטיח נפשו בכל מה שיבטיחוהו תלושי העיון בשקריהם. והחכם ירא מהדעות הנפסדות: קלר

מנחת ערב

נפשם ערבה שמתחם ותהי להם דירת העה"ז כאהל בל ישענו עליו אל תחוס כי הנה בית רשעים אשר יתייחסו ליושבי בית חזק ישמד כי בפרוח וגו' להשמדם וגו' אך אהל לדיקי' אשר תתייחס דירתם לאהל ערעי ומיטלטל מוחלפת השיטה כי פה הוא ההשמד והדוחק וההפרחה תבא באחרונה וזהו ואהל ישרים יפריח לעתיד: וס"ת למה זה יצטער הלדיק כ"כ שגם בעת שמחתו יזכור מרת נפשו וגם בעת לשחוק לא ימלא שחוק פיו כי דע איפה כי הלא יש דרך ישר לפני איש וגו' כי הס"י נתן לפני האדם שני דרכי' הא' תחילתו טוב והוא לכת אחרי טובת העה"ז ותענוגיו אך אחריתו כנסך יסיך וסופו יורש גהינם והשני הוא התלתו רע והוא אשר תגעל נפשו טובת העה"ז וכל ישהו ותפלו לשכל לעה"ב ועי"כ חיי נער יחיה ואחריתו טוב מאוד לנחול עולם התמידי ועי"כ טוב ללדיק כי גם בעת לשחוק בשמחתו יזזיק בקלה האחר ולא ימלא שחוק פיו כי אם יודע מרת נפשו ויכאב לבו פן שמחתו תמשכהו אחר דרך ישר לפני איש וגו' וזהו גם בשחוק ראוי יכאב לב ועי"כ אחריתה במקום דרכי מות תהיה לו שמחה התוגה אשר דאג בלבו כי יהפכה לו הוא ית' לשמחה רבה: מדרכיו ישבע סיג לב וגו' אמר כי אין ראוי לאדם לישען על דרכיו של עלמו וסברותיו לפי שכלו רק ידרוש דעות חכמי לב למעלה מאיכותו אך לא שיקבל כל מה שיאמרו לו רק יקיף דעותיו ודעות הזולת ויבחין ויבחר בניהם מה טוב וזהו מדרכיו וכו' לומר אשר ישבע מדרכיו וסברותיו של עלמו ולא יטעם מדעות אשר חכמו הימנו סוג לב יקרא אך אשר הוא איש טוב לא ישבע רק מעליו כלומר מאיש אשר הוא עליו למעלה מאיכותו בחכמה וזהו ומעליו וגו' שמאשר הוא עליו ישבע מי שהוא איש טוב: ולא שיקבל מהזולת בלי הטערה והבחנה כי הלא פתי הוא אשר יאמין לכל דבר אך הערום לא יעשה כן רק יבין לאשורו של כל דבר הנזכר אם אשורו נכון ומהישב אזי יקבלנו מהם:

פתי יאמין לכל דבר מאמר התנא איזהו חכם הרואה את הנולד ופתר הדבר בעוש' דבר שאפשר לבא עי"ב לידי עבירה ואמר מי שהוא חכם ירא מהנולד וסר מרע ומתרחק מן הכיעור אך וכסיל שהוא הפך החכם כד"א בן חכם וגו' ובן כסיל יקרא בה כשהו' מתעבר ובוטח שיוכל לישמר ממנה ואם נדקדק אומר וסר שיורה שכבר הוא ברע וסר ממנו יאמר שעל ידי היותו חכם רואה את הנולד ע"כ הוא ירא וזוכה שלפי' אם בא כבר ברע לידו נקל לסור ממנו מה שאין כן הפכו שמתעבר ובוטח וטועה שיכשל: או יאמר חכם ירא וגו' כי יקשה שיעשה דוחה לא תעשה והוא מהטעם שתמיד יד העושה על העליונה מפני שהיא בקום ועשה לעשות מעשה בידים · לא כן הלא תעשה שהיא בשב ואל תעשה ומה גם גדול השכר העושה מלוה בידים ממי שישב בטל ואינו עושה דבר ואם אמרו ישב ולא עבר עבירה נותנים לו שכר כעושי מלוה הוא אקמוה כשבא דבר עבירה לידו וניצל המיכו וז"ש בא וראה מה בין עובד אלקי' לאשר לא עבדו כי העובד אלקי' במעשה בקיים מלות עשה לא זו שלא יתרשל ממנה מלעשותה הלא שיש לו עוד מעלה במלות לא תעשה שגם בה כזהר מאוד ואם בא לידו ירחיקנה באופן שיש לו גם קיבל שכר על ישב ולא עבירה עבירה וז"א וסר מרע · ומי שאינו עובד אלקי' הוא היפך מזה כי לא לבד שאין בידו מעלת מלות עשה כי רבה היא אף גם שאינו ישב בטל מלעבור עבירה אלא מתעבר שעובר עבירה בפועל ובוטח שלא ימנה לו רע כי לבו בריא כאולם כמש"ל:

רשי

קצר אפים · הממהר לנקום כעסו : איש מזימות · מחשבות עצה רעה : יכתירו דעת · יעשוהו כתר לראשם וסוף · שחו רעים לפני טובים · לעתיד : גם לרעהו ישנא רש · אפילו לשון ביניו ואוהביו · גם לשון · אפילו ישנא רש · עם הארץ שאינו יודע לנהוג כשורה : בכל עצב · בכל יגיע מלאכת יהיה ריוח אבל דברי הבל אך למחסור : עטרת חכמים עשרם · שהם עשירים בתורה : ואולת כסילי' אולת קלקלתן של כסילי' הוא האולת שנתעצלו מן החכמה : בירא"ת

רלבג

קצר אפים · מי שהוא קצר אפים ר"ל שלא יביט בענינים כי אם בקצרה ובמהירות מזולת שיתיישב בהם הנה הוא יעשה אולת כי מגדר האולת הוא שלא תבא בדברים בסבותיהם וכן מי שהוא איש מזמות שחושב מחשבות רבות ומן הצריך אם ראוי לעשו' הדברים אם לא הנה ישנא כי לא ישיגו ממנו האנשים מבוקשים רק בקושי עצום אחד וזה כי ימצא שום מחשבה תקבל למה שישאלו ממנו לא יתן פשת' וזה ג"כ סבה להתבלבל הדבה מעניניו כי מי שיחשב בכל הדברים אם ראוי שיעשה אותם אם לא בזה האופן לא יעש' דבר גם מהדברים הצריכים לו מאד ולזה צריך שיזהר האדם באלו הענינים ולא יעמיק בהם ולזה ראוי לאדם שלא יותר בזאת החקיר' יותר מהראוי ולא יאריך בה יותר מהראוי : נחלו פתאי' · הנה הפתאים נחלו אולת כי הם בלתי מעיינים בדרכים איך יגיעו אליו אבל במהירות יפותו לזה והאנשים החכמים ימתינו שימצאו הדעת ר"ל שיעיינו בהתישבות גדול ונפלא כדי שיתברר להם מה שראוי לעשותו ואיך יתישרו להגיע אליו : שחו רעים · הנה לך עדות על מעלת הצדיקים והטיבים על הרשעים והרעים שאתה תראה שנפלו הרעים לפני הטובים והרשעים ימצאו על שערי הצדיקים : גם לרעהו ישנא רש · הנה האיש העני בממון או בדעת יהיה שנוא גם לרעהו ואמנם אוהבי עשיר בממון או בדעת הם רבים כי במתן הממון יקנה לו האדם אוהבים או במתן החכמה גם כן : בז לרעהו חוטא · הנה מי שהוא מבזה האנשים עד שיגיע מרוע תכונתו שיבזה גם לרעהו הוא חוטא ומאושר מאד מי שהוא חונן ומשגיח על העניים והשפלים : הלא יתעו · הנה האנשים שהם חורשי רע יתעו בדרכם כי ימצאו להם מונעי' רבים מההגעה למבוקשם ואולם חורשי טוב ימצאו בדרכים חסד ואמת והנה האמת הוא שיתישר להם הדרך בדרך שחשבו אותו והחסד הוא שיתישר להם מהטוב יותר ממה שחשבו מפני העזר האלהי אשר ילוה אליהם : בכל עצב · הנה בכל יגיע ועמל יהיה לאדם יתרון ותועלת עד שכל מה שיעמל בו יותר יגיע לו מהתועלת יותר ואולם דבר שפתי' הנה היגיע והרבוי בו אינו ליתרון אבל למחסור : עטרת חכמים עשרם · הנה עטרת החכמים עשרם אשר חכמתם מליאותו כי בו יוכרו תכונותיהם הטובות בנדיבות ובצדק ובעושר גם כן יהיו פנויים לעיין בחכמה ואולם אולת הכסילים ר"ל היציאה מהדעת החלוש אשר בהם הנה אולתם סבה לו כי הוא סבת הרוע והבלבול בכונותיהם ופעולותיה' והפסד ההוא סבה שיצאו מדעתם הנער והלגה : מציל

משלי יד

קְצַר־אַפַּיִם יַעֲשֶׂה אִוֶּלֶת וְאִישׁ מְזִמּוֹת יִשָּׂנֵא׃ נָחֲלוּ פְתָאיִם אִוֶּלֶת וַעֲרוּמִים יַכְתִּרוּ דָעַת׃ שַׁחוּ רָעִים לִפְנֵי טוֹבִים וּרְשָׁעִים עַל־
כ שַׁעֲרֵי צַדִּיק׃ גַּם־לְרֵעֵהוּ יִשָּׂנֵא רָשׁ וְאֹהֲבֵי עָשִׁיר רַבִּים׃ בָּז־לְרֵעֵהוּ חוֹטֵא וּמְחוֹנֵן עֲנָיִים אַשְׁרָיו׃ הֲלוֹא־יִתְעוּ חֹרְשֵׁי רָע וְחֶסֶד וֶאֱמֶת חֹרְשֵׁי טוֹב׃ בְּכָל־עֶצֶב יִהְיֶה מוֹתָר וּדְבַר־שְׂפָתַיִם אַךְ־לְמַחְסוֹר׃ עֲטֶרֶת חֲכָמִים עָשְׁרָם אִוֶּלֶת כְּסִילִים אִוֶּלֶת׃ מציל

(ב' וחס' ג' · ד' סימן · ל' עניים ק' · ט' ל' בכתו')

מָן דִּקְצִיר רוּחֵיהּ מִתְחַשִּׁיב שַׁטְיָא ד' דְּסַנְיָא לְגַבְרָא דַּאֲרִיכָא תַּרְעִיתֵיהּ׃ יָרְתוּן שַׁבְרֵי טַבְיוּתָא וּכְלִילְהוֹן דַּעֲרוּמָאֵי יְדִיעֲתָא׃ נְפָלוּ בִּישֵׁי קֳדָם טָבֵי וְרַשִּׁיעֵי נִיתוֹן עַל תַּרְעֵיהּ דְּצַדִּיקָא׃ אַף לְחַבְרֵיהּ סָאנֵי מִסְכֵּינָא וְרָחֲמֵי דְעַתִּירָא סַגִּיעִין׃ חַטְיָא שָׁאֵיט לְחַבְרֵיהּ וּמַן דְּיָהֵיב לְמִסְכֵּינָא טוּבוֹהִי׃ עָוְלֵי תָעְיָן דְּתַשְׁלִים בִּישְׁתָא וְחִסְדָּא וּקְשׁוֹט חָשְׁלִין טָאבֵי׃ בְּכָל מָאן דְּאַצְפָּא לָךְ יְהֵוֵי לָךְ יוּתְרָנָא וְסִפְוָתָא יַתִּירָא לְחוּסְרָנָא׃ כְּלִילָא דְחַכִּימֵי עוּתְרְהוֹן וְשַׁבְהוּרְהוֹן דְּסַכְלֵי שַׁטְיוּתְהוֹן׃ מפצא

נחלו ד' קמץ וסי' נמסר ביהושע ריש סימ' י"ד : ואהבי ד' וסימ' נמסר בהושע ריש סימ' ג' : ענוים ד' חמיין עניים וקרי' ענוים וסימ' בתלים סימ' ט' : הלוא ט' מ"ל בכתובי' וסימ' הלוא משנאיך יי' אשנא · הלוא יתעו חרשי רע · הלוא שמעתי כתי · הלוא צ. ית. את הנערים · הלוא דם כתובים דמגלת אסתר · הלוא ביראת אלהינו תלכו · הלוא כה עשו אבותיכם דבסוף עזרא · הלוא על אלה חטא שלמה · הלוא תאנף בנו עד כלה :

אבן עזרא

קצר · שנים דבקים · כלומר ירא מהשם וסר מרע וכסיל יתעבר ויכעוס עם אחרי' ובוטח שימיה ומי שהוא קצר אפים שיתעבר בכל עת מעשה אולת · ואיש מזמות מחשבות רעות הוא ישנא שישנאהו השם : נחלו · שחו · שנים דבקים · כלומר האולת היא נחלתם · יכתירו יקנו כתר הדעת ויעלו לגדולת החכמים על כן שחו רעים שהם הפתאים ליסר הערומים שהם טובים ורשעים וצדיקים כפל הדבר : גם · בז · הלא · ג' דבקי' מלת · גם לרבות והו' דבק למעלה עם איש מזמות וכן הוא כאשר ישנא איש מחשבות רעות גם בז לרעהו ישנא הרש בגלל רישו · ואוהבי עשיר רבים בעבור עשרו רבים, הם ומי שיבוז לרעהו הראוי לכבד: חוטא הוא · אשריו יהי מאושר מפי המאושרים : הלא יתעו · באמת הם תועים חורשי רע לפי הזרעותם כי כשיחרוש הרע הוא תועה מדרך הישרה · וחסד ואמת יבואון לחורשי טוב : בכל עצב · עומד במקום שנים כלומר בעבור כל עצבון ועמל שיטרח לצורך מחייתו יש יתרון ותועלת ובעבור דבור שפתים שהם דברי תומו יש מחסר והטעם שיחסר כל ואך ממעט מותר המתעצב : עטרת · עם חכמת' היא תפארת ועטרת ראשם כי העושר יועיל לחכמה · ואולת כסילים · ואע"פ שיש להם עושר לא יועילם להסירה מהם כי אולתם בעשר' אולת היא או אולת שאין כמוה : מציל

אבן יחייא

קצר וגו' כי הכסיל הלז הוא כעסן וקצר אפים וכות לכעוס ולא ארך אפים אשר בכעס ההו' בפתע פתאום תמיד יעשה אולת · ואפילו בשיכות רתיחת כעסו הוא איש מזימו' ויחשוב מחשבות רעו ולבן ראוי לשנאות אותו · נחלו וגו' ולא תחשוב כי יש תרופה למכת אולתו · יען כי האולת הוא אליו נחלה · מה שלערומים הדעת הוא להם לכתר · שחו וגו' מה שלכן בסוף ישחו הרעים והרשעים לפני הטובים והצדיקים ויבואו לפתח ביתם לשאול לחם · גם וגו' וזה לעונש כי בהיותו הרשע הנז עשיר גדול היו אוהביו רבים · והיה שונא הרשים ואפילו הרש שבעת עושרו היה אוהבו ורעהו · ואחר כך בררתו מן נכסיו יתנכר אליו ולא יביט בו · בז וגומר כי בזה אשר בזה לרעהו העני חטא חטא משפט מות ויעני גם הוא כמוהו מה שהצדי' שמחונני' אחריו ולעושרו יהיה אושר וקיום ולא יפסד · הלא וגו' וזה הוא דבר אמיתי שאין בו פקפוק כי יתעו ויפסדו אורשי רע · וחסד ואמת יבוא לחורשי טוב · בכל וגומר והחורשים טוב הנז' יהיה להם יתר שאת ומעלה בהיות להם תמיד בכל מעשיהם עלב ודאגה ולא קלות ראש מה שלכן תמיד יהיה להם השתיקה ויאמרו מעט ויעשו הרבה · אמנם החורשים רע יהיה להם לחסרון גדול הדבר שפתים אשר להם תמיד בשחוק וקלות ראש ובגלותם מחשבותיהם הרעות · ואם יאמרו הרבה בעשיית טוב מה יעשו אח"כ מעט בדבר שפתים יועפרון · עט"ת וגומר כשיהיה יחד עם החכמה העושר יהיה להם עטרה בעושר ההוא כי ישלם חכמתם בעושר ההוא אשר יעשוהו כלי אליה כדי להשיג באמצעותו החכמה פעליהו' ולעשות כל אשר תפדר · אמנם העושר ההוא לכסילים הוא מוסיף להם אולת על אולת : מציל

ר' מנחם המאירי

קצר אפים וגומר · נראה לי שהוא הענין בעצמו שכוון בו בפסוק שלפניו והעושה פעולותיו בדרך נמהר הוא הקורא אותם קצר אפים ר"ל ממהר לכעוס והוא שהעושה פעולותיו במהירות נראה כמי שעושה אותם מתוך הכעס ר"ל ועל כן ייחס פעולתו בפועל כסילות ואולת ואיש נראה לי שהוא חסר למד ר"ל ולאיש מזמות ישנא כלומר שקצר אפים ישנא איש מזמות ר"ל שהחכם הקרוי איש מזמות להיותו עושה פעולותיו במתון ובהתישבות מחשבות קצר האפי' ישנאהו ומתרחק מהנהגתו כי מלת המזמה תאמר לפעמים על חלוק הדעת ויש מפרשים ואיש מזמות מתגדל במחשבות רעות כי מזמות שם כללי למחשבות טובות ורעות כמו שיקרא גם למלת ערמה ולמלת חכמה על הדרך שהתבאר והכונה כי המתגבל דרכו לשנוא בני אדם דרך כלל :

נחלו וגומר : שחו וגומר · הוא דבק גם כן למה שלפניו כי הכסיל המתעבר וקצר אפים הוא קורא אותם פתאים ובסופם ינחלו האולת ר"ל יאכלו פריו וערומים והם החכם הירא וסר מרע ואיש מזמות לדעתי קרא ערומים ואמר שהם יכתירו דעת כלומר יעמידו הדעת בחזקת מוכתר ומשובח כי בריאות בני אדם ההצלחה הנמשכת מהנהגתם יודו ויכתירו שבח הדעת והחכמה כמו שאמרו ז"ל ראיתם פלוני שלמד תורה כמה מתוקנים מעשיו וכמה נאים אשרי אביו שגדלו אשרי רבו שלמדו חכמה והוא אצלי מה שאמר אחריו · שחו רעים לפני טובים כלומ' נכנעו והודו למעלתם ולפעמים בהכירם התועלת והכבוד הם שוקדים על שעריהם לקחת תורה מפיהם ויש מפרשים יכתירו דעת יקנו כתר הדעת לעצמ' ואיפשר לפרש נחלו פתאים אולת כלומ' שהתאחזו בנחלת המלך הזקן וערומים יכתירו ויאצילו הדעת והוא הילד המסכן ובהתגברותו שחו רעים לפני טובים שמתחוו לפניהם : **גם** לרעהו וגומר · בז וגומר · גם אלו לדעתי דבקים אמר מנהג העולם שסובאים הרש ואפילו מי שהיה רעהו מקדם ישנאהו וירחיקהו בדלותו וכל שכן האחרים והעשיר בהפך שירבו אוהביו אף האחרים ואין צריך לומר אוהביו ומיודעיו מקד' ואמר על זה שהיא מדה הרעה ובז לרעהו חוטא אם חוטא מצד המצוה אם חוטא בכונתו לחשוב דליתו שיבא מצד פתיותו ואולי הדלות לזה מתת אלהים והעושר לזה מתת אלהים ומחונן ענוים ר"ל עניים ושפלים דרך כלל אשריו וכל שכן לאותם שהיו דבקיו ואוהביו מקדם ובדרך נסתר ידוע שהילד המסכן שבי לרעהו ואוהבי המלך העשיר רבים ואיפשר שכוון באמר גם לרעהו כלומר לקנת תגקי הנפש וייעד על זה שהוא חוטא והמתוכן חיל הילד והם שקראם ענוים אשריו ואשרי חלקו ולחזק הערת אלו הכונות הן לנגלה הן לנסתר אמר : הלא וגומר · רוצה בו שחורשי רע שמתנהגים על הדרכים שהוזכרו תועים מדרך האמת ולכן ישלחם ביד פשעם · וחסד ואמת יפגשו לחורשי טוב ר"ל בלא שום תעייה ולכן ילכו דרך ישרה במסלה העולה בית אל : בכל וגומר · הערה כללית להמוסרות ולשכליות ועצב כאמר הכל נעכין עמל כמו ועצביך בבית נכרי כלומר שבכל דבר שהתעמל בו והשתדל בעשייתו השתדלות בחריצות גדולה תמצא בו ריוח ומותר יגעתי ולא מצאתי אל תאמן · ודבר שפתים כלומר מי שמכלה זמנו בדברי הבאי ילך הלוך וחסור יום יום ואחד מחכמי המוסר ליה בני אל תהיה חכם בדברים אבל היה חכם במעשה כי החכמה שבמעשה תועילך בעול' הבא והחכמה שבדברי' בכאן תשאר ורבותינו פרשו עלב ענין דאגה אלשון כעצב המלך אל בנו · ופירושו הערה על מניעת השחוק והטיול על הדרך שביארנו למעלה כי דבר שפתים מורה על ישיבת קרנות ודבור בעסקי העולם שהם גורמים דברים אלו

קב ונקי

קצר אפים · פי' הוא הפך ארך אפים האדם שהוא נמהר לשפוך חמתו ולנקום נקמתו יעשה מעשיו באולת כסילות ואיש עושה מעשיו במחשבה ובהמלכה יהיה שנוא בעיני קצר אפים בעבור שלא יעשה כמוהו : נחלו · פי' אולתם הוא נחלתם : וערומים יכהירו דעת · פועל עומד מבנין הפעיל כמו יכהירו לדיקים כלו' יתעטרו בדעת ויעלו בגדולה בחכמתם · וי"מ יכתירו דעת הם ישימו עטרת הוד בראש הדעת כי הם יחשבו הדעת בעיני האנשים ויפארו אותה בחכמתם : שחו רעים · שחו מגזר' וישתחוו ופי' נכנעו רשעים. לפני הטובים כי יתנחמו על הרעה שעשו להם ורשעים יבואו על שערי צדיק לבקש מהם מחילה : גם לרעהו ישנא רש · אמר כי האדם שהוא רש לא די שהרחוקים ירחקו ממנו ולא ירחמו עליו אלא שגם לרעהו והם אותם שגדלו עמו ישנא כי מפני שהם צריכים תמיד להעניקו ישנאוהו · ואיפשר שקרא רש לחלק השכלי שכל כחות הגוף ישנאוהו וקרא עשיר ליצר התאוה מלך זקן וכסיל שאוהביו רבים שכל כחות הגוף נשמעים אליו : בז לרעהו חוטא · הטעם מי שמבזה את רעהו ברוב עניינו שבזר לו השם חוטא · והמרחם העניים וחומל עליהם אשריו כלומר ההכנה שהוא עושה גורמת לו שיהיה מאושר בפי כל אדם וכבר יהיה חוטא מי שמבזה את הראוי לבזיון כגון מי שחטא אל השם י"ת או לבני אדם · ויש מפרשים מי שהוא מבזה את רעהו החוטא בעת שיחטא ומי שהוא מחונן עניים אשריו וכן מי שהוא מבזה היצר הרע הנקרא רעהו שהוא החוטא והמחטיא ומחונן שכחות השכליות הנקראים עניים אשריו · ואיפשר שכיוון לומר כי הוא דבר מגונה לבזות אדם אחר מהטאת שהוא ג"כ רעהו בלותו החטא : הלא יתעו · אמר כי האנשי' שחורשים הרע להם ולזולתם יתעו מדרך ההצלחה ולא יגיעו אליה ורעה תבא אליהם והחושבים טוב יהיה חסד אלהים עליהם בעבור צדקם : בכל עצב · שם מגזר' מעצבון ידינו ופירושו בכל עמל ויגיעה שיעמול האדם הן בסחורה הן בפועל ידיו ימצא ריוח ומותר ואם לא ירויח פעם אחת ירויח פעם אחרת אך ביגיעת הפה שידבר בדבר בדבר הבלים לא ימצא כי אם חסרון אם יוסיף בדברים יוסיף בפשעים · או יהיה עצב מענין דאגה ויאמר שהנותנים לבם לדאגה יהיה בה יתרון ותוספו' כשמדברים בה יהיה למחסור כמו שאמר אדברה וירוח לי וכ"ש בדברי ניחומים שמנחמי' הדואג : עטרת חכמים · פי' כשיזדמן שיהיו החכמים עשירים העושר ההוא להם להוד ועטרת כי אם יהיה החכם רש בעיני הכסילים חכמת המסכן בזויה · מצורף עם זה שעם העושר יוכלו לקנות מן החכמה מה שלא יוכלו לקנות בדלות ולא תחשוב שהעושר הוא עטרת לכסילים כמו לחכמי' כי האולת שהיא בכסילים תשאר באולתה כי לא יקנו עם העושר מן החכמה מה שתחסיר אולתם · ואפשר שיקרא ריבוי החכמה במקום הזה העושר ולזה אמר עשרם כבינו שעושר החכמי' הוא חכמתם וי"מ כשהחכמי' אינם מחשבים חכמתם ועושים עטרת מהעושר שיש להם ואולת כסילי' הכל הוא אולת ובאולת אולת המשפט על שניהם : מציל

מנחת ערב

קצר אפי' וגו' יאמרו חכם ירא וגו' ע"י סרוצה את הנולד כמ"ש לעיל אמר פיוצא בדבר כי יקרם יעשה רהובן הולת ואפמת האולת היה על שמעון ויצא על כך מאהו ית' והוא הם שני הנסים נפגשו בעסק אחד הה' איש קצר אפים כח לכעוס והב' בעל מזמו' ומאריך במחשבות טרם יפעל איזה פעולה או כעס ינ לבעל מזמה ומחשבות לראות את הנולד לחשוב שהקצר אפים נוח לכעוס ורב לא יכלכל שהאיש מזימות דבריו עמו יבא הקצר אפים לעשו' אולה שי.עוס ויבא לכלל טעות הו זריקת כלים בחמתו ומה גם אם יחשוב שהיש מזמות יחשוב להרע לו אם ראהו מאריך מזמות בעסק ההוא לכן אמר שאם הקצר אפים יעשה אולת שראוי שהיש מזימו' שלא רא' את הנולד ישנא ואין רוח חכמים נוחה הימנו שבטוב מזמותיו היה לו לראות את הנולד ולחשוב מחשבו' איך יכלכל דבריו עם הקצר אפי' באופן לא יבא לכלל כעס אחר שהכנו ה' ולא יבצר ממנו מזמה לחשוב מה שהבו לבל הבא תקלה מתחת ידו : נחלו פתאי' אולת וגו' הנה פעמים כי הם המתפתים ההרי הבלי העולם הזה ועושים מהם עיקר ולמר כי לכיו' שאין עוזו' ה עה"ז קיימי' לנחל' יקר' שיאבדו ממונו' ויסחר להם לנחלה האולת ובסו' הרוח שקנו בממון באומר הלא בעלי ממון הייננו ומי יעמד לפנינו כי גם שהכסף לא לההשיבו/נסח' וזהו נחלו פתאי' אולת אך הערומים יבחרו מחמת ה יכתירו דעת בהומרס הנ' מי ישים זהב כסלו כי עתה הלף בלך לו ויאמרו כי אין כתר המהי בדעת הוא כתר תורה ודעת שאינו אבד כאשר זהו יכתירו דעת : ויאסף מזה שהם היו רעים לבריות בהיות בידם טובה עתה ישחו לפני טובי' והם היו רשעים לשמים בעשרם עתה ישחו על שערי צדיק כי אז יכירו שהכל הבא מעם ועת' ישובו ויודו על הטא' וכל . אחד ישוב להשפיל עצמו לפני הפכו והו' בת' שכתבנו למעלה כי רעים הם לבריות ורשעים הם לשמים וטובי' הם הטובי' לבריות וצדיק הוא לשמי' וזהו ענין רעים וחטאים לה' רעים לבריות וחטאים לשמים : או יאמר כאשר נחלו פתאים אולת אז וערומים יכתירו דעת לבלתי עשו' עיקר מטובי' העה"ז כי יקרים הם וכן כבפתו' רעי' ויכלם לפני טובי' אז ורשעי' אל שערי צדיק משה"ב בהללה : גם לרעהו ישנא רש וגו' עם היות שהאהב' מתהיה בין הבני' רש וע"פר ילאו מן הכלל כי הלא גם לרעהו יש כמוהו ישנא הרש ואוהבי עשיר רבים גם בבלתי עשירים בשפרים לו ילאו' אומר גם לרעהו ישנא רש אמר בז לרעהו ובלזי מחשיבו בלבו ואומר אדר אמרתי גם לרעהו ישנא רש אע"ל גדר סגלה כי אם גם היותו בז לרעהו בלבו חוטא כי הלא יותר

כה מַצִּיל נְפָשׁוֹת עֵד אֱמֶת וְיָפִחַ כְּזָבִים
מִרְמָה׃ בְּיִרְאַת יְהוָה מִבְטַח־עֹז
וּלְבָנָיו יִהְיֶה מַחְסֶה׃ יִרְאַת יְהוָה
מְקוֹר חַיִּים לָסוּר מִמֹּקְשֵׁי מָוֶת׃
בְּרָב־עָם הַדְרַת־מֶלֶךְ וּבְאֶפֶס לְאֹם
מְחִתַּת רָזוֹן׃ אֶרֶךְ אַפַּיִם רַב־תְּבוּנָה
וּקְצַר־רוּחַ מֵרִים אִוֶּלֶת׃ ל חַיֵּי בְשָׂרִים
לֵב מַרְפֵּא וּרְקַב עֲצָמוֹת קִנְאָה׃
עשק

מפצא נפשא סהדא דקושטא
ודמליל כדבותא רמייא הוא:
דחלתיה דאלהא סבריא דעשנא
ולבנוי נהוי תוכלן: דחלתא דאלהא
מבועא דחיי לרמסטי מן פחא
דמותא: בסוגעא דעמא הדריה
דמלכא והיך דבציר עמא מתתבר
פרנסיה: מאן דנגידא רוחיה כגיעא
ביוניה ומן דכריה רוחיה מסגי
שטותא: דמפליג חמתא דלביה אסיא הוא דבסריה והיך ניטליתא בקיסם
חסין קנאתא בגרמי:
דעשיק

לאום חד מן כ"ה זוגין חד מ"ל ו' במצעות תיבות' וחד נסיב ו' ברישׁ תיבות' וחס' וסי' נמסר במסרה רבתא במערכת אות הו"ו בס"ד : בשרים ב' ומב' ליש' וסי' חיי' בשרים לב מרפא · אף כי לעבד :

רשי

ביראת ה' מבטח עוז · נאמר באברהם כי עתה ידעתי כי ירא אלהים אתה · והבטיחו כי ברך אברכך וגו' · ולבניו יהיה הוא מחסה · שיחסו ויתחבאו בכל זכותו : ברב עם · שהציבור זכאי' הדרת הקב"ה היא · ובאפס לאום · כשאינם דבקים בו מחתת רזון חסרון רזונתו הוא כב יכול נותן מכבודות לאלהי נכר ומשליט את האומו' על בניו : מרים אולת · מפריש' לחלקו : חיי בשרים לב מרפא · לב בשר שהוא רופא את הרעה ועובר על מדותיו הוא חיי בריותיו של הקב"ה שהן בשר ודם · ורקב עצמות הוא לכל :
וחסה

רלבג

מציל נפשות · הנה מי שיעיד אמת במה שישאל עליו מציל נפשות מהחמס והולס איש מרמה ידבר כזבים בעדותו כאשר ישאל עליו והנה זה סבה להשחית נפשות בחמס : ביראת יי' · יש לבטח בעוזו ית' שיציל האיש ההוא ירא יי' גם לבני האיש יהיה הש"י למגן ולמחסה עליהם בזכות אביה' ולהצילם מהרעות הנכונות לבא עליהם : יראת יי' · היא מקור חיים כי ממנה תוצאות החכמה אשר בה יושגו החיים הנצחיים והיא ג"כ סבה לסור ממוקשי מות בעניני' העיוניי' ובעניני' הגופיים : ברב עם · הדר המלך הוא כשיהיה לו רבוי עם כי בם יתחזק כנגד הקמי' עליו והולס בהעדר העם ממנו יש לו מחתה שיהיה לו רזון וכחש בקום עליו אדם להלחם בו : ארך אפים · מי שהוא ארוך העיון וחוקר בו מחקר ארוך הוא רב תבונה כי בזה ישיג האמת ממה שיחקר בו והאו' מי שהוא קצר רוח מהשלמת החקירה אבל ישפוט חכף הנה הוא ירים לו מחלקי הסותר מה שהוא אולת ר"ל מה שהוא הפך האמת : חיי בשרי' · הנה הלב שהוא מרפא ונותן רפיון ומרגוע לכעסו הוא חיי בשרי' כי בזה תועלת לו לשמרו מהפעלות הכעס ובו ג"כ תועל' לשמרו מהרע שימשך ממנו לו ולזולתו ולז"א כי הוא חיי בשרי' ותמנס לב קנאה ושנאה הוא מבלה גם העצמות לרוב שיגיע הרע ממנו :
עושק

אבן עזרא

מציל · עד אמת הוא יציל הנפשות הלקוחות למות ועד שמנהגו בדבר כזב הוא איש מרמה : ביראת · יראת · שנים דבקים והבי"ת משמשת בעבור שנים בראש הפסוק וכן הפי' בעבור יראת יי' יהיה השם מבטח עוז לירא להמלט בו בעת צרתו ולבניו בזכותו יהיה השם מחסה עוז וביראת יי' מקור חיי' כאילו היראה מקור החיים לירא בעבור שיסור ממוקשי מות והן הפשעים : ברוב עם הדרת מלך · בי"ת ברוב ובאפס ענין בעבור פי' בעבור עם רב שיש לאלך יהדרוהו בני אדם ובעבור אין לאום לרזון תבואהו מחתה ויתכן שלא היה ירא שמים על כן אין לו לאום : ארך · מי שהאריך אפו רב תבונה הוא ומי שלא יוכל לסבול כעסו רוחו קצר על כן יקרא קצר רוח · מרים אולת · כי מאריך אפו ישפיל האולת וזה ירים' בהתכעסו : חיי בשרים מענין עד חיותם והלב שלא יוסף ולא יקנא באחר הוא כמרפא לגופות ומלת לב מוסף אחר עמו כלומר חיי הגופות לרפאתם בהיות להם לב מרפא · והוא הלב הטוב והשמח שירפא הגוף בשמחתו · ורקב בעצמות מקנא לעשות רע :
ארך

מנחת ערב

לומר אם העשיר הלז לא יהיה חונן וניתן בעלם את המחניפים אותו ומשכימים לפתחו רק את העניים הבושים מהחניף ומלקבל בפרהסיא אחריו שלא ישית לבורך אל חסד של אמת : כי הלא יתעו חרשי רע שהוא נותן צדקה כדי שאם יענה הוא שיתנו גם לו כמו שאמר ר' חייא לדביתהו אקדימו ריפתא לעניא כי היכי דלקדימו לבנייכו שנ' כי בגלל הדבר הזה גלגל חוזר בעולם ואם נעשה לכוונה זו הרי הוא חורש רע על עצמו ואין זה בעלם חסד של אמת אך מי שאינו מצפה לתשלום גמול הוא העושה חסד ואמת חרשי טוב שלא יצטרך לשום אדם רק שיהי' לו עושר מה' ולא יצטרך לבריות ומה שאמרה תורה כי בגלל גלגל חוזר בעולם הוא כנגד היצר הרע וע"כ אמר ולא ירע לבבך הכולל ג"כ היצר הרע כי לעומת היצ' הרע צריך טעם כזה וגם ר' חייא לא אמר טעם זה רק לדביתהו כי אין האשה מבחנת בטעם האמתי ועינה צרה באורחים :

בכל עצב הנה אמרתי לך הלא יתעו וגו' אין זה רק בעת התם צדקה כאמור אך אל תוציא תולדה מכלל דברי' שטוב לגבר לקח יאוש מן הפרענות מכל וכל כי אם טוב לגבר כי יתרחק מרוב שמחה ויתעצב אל לבו תמיד כי טוב כעס משחוק וכו' כי אז יכנע ולא ירום לבבו וזהו בכל עצב שיתעצב איש אל לבו יהיה מותר ויתרון להכניע יצרו ולבלתי רו' לבבו ואע"פ כי דבר שפתים של המון העם הוא לומר אך למחסור כי העצב אין בו רק מחסור ואין זה רק שיסכלו האמת כי הלא בכל עצב יהי' מותר באמת :

עטרת חכמים עשרם הוא בהזכיר מאמר החכם האומר למה החכמים ישכימו לפתחי העשירים ולא העשירי' לפתחי החכמי' ואמר שהוא כי החכמים יכירו מעלת העושר והעשיר מסכל מעלות החכמה והנה לפי זה אין ספק כי החכמים עצמם בהשכימ' לפתחי העשירי' הם המעמידים אולת הכסילים עשירי עם על תלה כי ע"כ יאמר העשיר הכסיל משולל חכמה אין כמעלת העושר כי הלא בעלי כתר תורה ישכימו לפתחי ולכן הזהירנו רז"ל בל נפול בפחת הטעות הלז כמאמרם למה ת"ח דומה לפני ע"ה כאפסונה לקיתון של זהב וכו' וכדברים האלה אין מספ' ומוסר השכל הזה אמר שלמה בחכמתו אל החכמים אל יחתו לפני עמי הארצות באומרם כי אך דלים המה ועשירי עם יחזיקו בידם כי הלא גם כי אפס כסף כהרס גדול מכהרס כי לא דלים הם כי עטרת חכמים כתר תורתם היא עשרם כלו' ולא יחתו בפני עשירי ע"ה ובזה אולת כסילים החושבים כי רמים על החכמים המה
הפאר

ר' מנחם המאירי

אלו · ואמר על זה בכל עצב יהיה מותר כלומר כל זמן שיעמוד האדם בעצמו מתעצב ובאדם עצב יהיה תועלת כי זה מדרך המתבונן ואשר לבו לחקור על הדברים : עטרת ונומר · העטרה מצייכת את נושאה ונותנת הבדל והכר בין נושאה ובין שאר בני אדם וידוע בחוק מדות החכם שכמו שהוא נבדל משאר בני אדם וניכר ומצויין ביניהם בחכמתו ובדעותיו כן צריך שיהיה נכר בשאר הנהגותיו במשאו ובמתנו ובדבורו ובהלוכו ובמלבושו אמרו ז"ל כל תלמיד חכם שנמצא וכו' · וכן הרבה כיוצא בדברים אלו וידוע שאי אפשר התיקון בדברים אלו וכיוצא בהן שא אם כן נעשר בכדי הסתפקות וכן צריך לעטר עצמו במדת השררה ויקנת רום מעט כדי שלא יהא כבוד' נקל בעיני ההמון ויחשבוהו כאחד מהם כאמרם ז"ל תלמיד חכם צריך שיהא בו אחד משמונה בשמיני' וכו' · ומעטרא ליה כסאסא לשיבולתא כלומר כמו שהקש שומר השבולת כן זאת המדה שומרת החכם שלא יזונו מחכו עיני ההמון ותקל מעלתו בעיניהם · ולזה אמר עטרת חכמים עשרם שבזה יש לו מקום לציין עצמו בכדי שפיות וסיומו עזרה לו להבדיל בינו ובין זולתו מהמון העם · וזה הערים להשתדל בקניינים עד זה השיעור ועל זאת הכונה אמרו צדיקים ממונם חביב עליהם מגופם כי החסרון גנאי גדול להם לסבת המנעם בזה משאר העכשיוים כל שכן אולי יצטרך לאחד משאר העם כאמרם ז"ל למה תלמיד חכם דומה בפני עם הארץ לקיתון של זהב שיפר עמו דומה לו לקיתון של כסף נהנה מעט דומה לו לקיתון של חרס ועל זה הגד אמר לפי אחד מביאוריו טובה חכמה עם נחלה ויותר לרואי השמש · קרא ההמון לרואי השמש כאמרם ז"ל הנודר מרואי חמה אסור אף בסומין כלומר שכל בני העולם קרויין רואי השמש ואמר שהחכמה טובה ר"ל שלימה עם תכנת הנחלה וכן שכן שהנחלה צריכה לו בשביל ההמון שאולי זה לא ייקרו חכמתו כראוי כמו שביארנו · וכבר פירשנו בו ענין אחד במקומו אלא שכאן פירשנוהו לפי הצריך לנו הנה ואמר אחר כן אולת כסילים אולת · ורבותינו פירשו הראשון ענין לויה מלשון לוית חן והא"לף מתחלפת בו"ו כמשפט והוא הפיך כמו כאלחו שפירושו כנאשו וכן כתעב וכאלת שפירושו כנאש מענין אלאחה בה וכן לדעת קצת אבחת חרב מן אבי כמעט רגע כלומר תכשיט החכם היא העושר ותכשיט הכסיל הוא האולת כי בו גם כן יבדיל משאר העם ויוכר עניינו לכל וכן שהם מתפארים בכסילותם על הדרך שמתפארים החכמים בעשרם ויש מפרשים אולת כסילים אולת כלומר החכמים כשיתערב עם חכמת' עושר הוא להם עטרה והכסילים כשיתערב עם כסילותם עושר תכפל אולתם וקרא העושר שלהם אולת על צד שאולתם נמשכת ממנו כלומר העושר שלהם הוא להם סבת אולת כפולה ואפלי עוד לפרש אולת בשני פנים האחד העדר ידיעה והוא הפך החכמה כמו אויל מחרים חכם יחשב · ר"ל נעדר הידיעה וכן ואוילים בחסר לב ימותו · והאולת הזאת נקראת בלשון לעז דפלימינם והשנית כסילות גמורה בכסלות ובכעס ובזדון הלב והכונה החכמים מתעטרים בעשרם מצד הכרתם מעלת העושר ועם כל חכמתם אינם כופרים במעלת העושר ואולת הכסילים בכפרם מעלת החכמה הוא חסרון ידיע' והכונה שאינם מכירים מעלתה והוא שאמרו חכמי המוסר שאלו לחכם אחד מי הם יותר גדולים החכמים או העשירים אמר החכמים אמרו לו אם כן מה לחכמים בפתחי העשירים יותר מן העשירים בפתחי החכמים אמר מפני שהחכמים מכירים מעלת העושר והעשירים אינן מכירין מעלת החכמה או כפרם כמשך אל זה שהחסרון הכרתם בסכלותם היא האולת הגמורה כלומר שהם אינן מכירים סכלותם אבל היא חכמה בעיניהם והחכמים כשאין להם עושר מכירים בחסרונם ואולת כסילים ר"ל בלתי הכרתם שהוא סכלות הוא האולת הגמורה שאלו היו מכירים בסכלותם אולי היו שבים ממנו ועל זה הגד פירש זולתי כי הכסילות ג' מינין האחד שמכיר בסכלותו ועליו נאמר וכסילים הבינו לב · והשני שהוא חכם בעיניו ועל זה אמר תקוה לכסיל ממנו · והשלישי שכל האחרים סכלים בעיניו ועל זה נאמר ואמר לכל סכל הוא לפי אחד מפירושיו ובדרך נסתר קרא שפע הידיעה עושר והיא עטרת החכם כאמרם סיני ועוקר הרים סיני עדיף הכל צריכין למרי חטיא וקרא הכסילים המתחכמים אשר חלל פלפולם יחשבו לחלוק ולקנתר ויביאם לזה חסרון ידיעתם והוא כאלו אמר שמיעוט חכמתם הוא יביאם לאולת גמורה : מציל ונומר · בנגלה ידוע שהמעיד על דבר אמת הוא מציל בני אדם שאם יזכה את הנתבע הנה יצילהו ואם יחייבהו הנה מציל את עשוקיו ושאר בני אדם ממנו והמפך במדבר כזבים ונפשות פירושו גופות ובלעז פרשו"נאס ובדרך נסתר רמז למה שביארנו בעדות יי' ואמנם והוא כענין הפנות המקובלות שהם נופלות תחת גדר העדות כמו שהתבאר ואמר שהמעיד עליהם באמת הוא מציל נפשות ר"ל נפשות ממש והמפך בהפך : ביראת יי' ונומר · יראת יי' וגו' שניהם דבקים ובנגלה היא הבטחה מיועדת בגמול לומר שביראת יי' יהיה לאדם מבטח עוז כלומר מבטח של מבצר ועוז ר"ל בטחון חזק עד שאף לבניו יהיה אותו מבצר למחסה כענין לו ולזרעו אחריו וכן שתהיה לו מקור חיים לסור ממוקשי מות וכבר פירשנו שהחיים מלה מוכחת תחלה על החיים ואחריכן על ריבוי מיני התענוגים והשמחות ומות על המיתה ואחריה על כל רבוי הצרות ובדרך נסתר יראת יי' רומזת על שלימות המדות ובשלימו' ההוא מבטח ותוחלת לשלימות האחרון שהוא העוז והמבצר ושיהיה מחסה לבניו על דרך כי ידעתיו למען אשר יצוה וכו' · וכאמרו למעלה טוב ינחיל בני בנים וכן כפל הענין ואומר שהיא מקור חיים ר"ל המקור שממנו יצאו החיים האמתיים לסור ממוקשי מות ר"ל המות הנצחי : ברוב ונומר · ארך ונומר · בנגלה הערה למלך למשוך לב העם לאהבתו וכמו שאמר החכם לאחד המלכים השתדל שתהיה מולך בלבות בני אדם לא בגופות לבד · וברוב עם איפשר שפירושו ברב ממש ר"ל בעממין מרובין ותגבורת חיילות יש הדר וכבוד למלך וזה יהיה באהבתם אותו שכולם ימסרו עצמם לכבודו לכל אשר יצוה או איפשר לפרש ברב כמו בחשיבות כלומר בחשיבות העם באהבתם אותו הדר וכבוד למלך · ובאפס לאום מחתת רזון ורזון פירושו מלך מענין רוזנים כי הם שני גזרות רזון ורזין על משקל גדול וגם בקבוץ יוכל להשתמש במלת רזונים כמו במלת רוזנים כלומר שבאפס לאום הוא מחתת האדון ושברו ויש מפרשים רזון שם דבר מזה הענין גם כן ר"ל מחתת האדנות ועל זה אמר ארך אפים כלומר כשהמלך ארך אפים לעם ומתישב בתוכחתם הוא רב תבונה וקצר רוח כלומר כמהר בכעסו לשעתו מרים אולת פירושו לדעתי שהוא לכסילים להרים יד בו כענין וירם יד במלך כלומר שמרד בו ויש מפרשים מרים אולת מגביה ומאשר אולת כלומר שהוא · ויש מפרשים מרים אולת שמגלה אותה ומפרסמה לכל אדם · וכן יש מפרשים בו לשון תרומה כלומר שמפרש לעצמו חלק האולת ובדרך נסתר ברב עם כלומר כשנכנעו כחות הגוף לעבודתו יתהדר המלך השלם · וההפך בהפך וארך אפים הוא הכובש את יצרו מהיותו רודף אחרי התאוות רק אחר ההתישבות כפי הצורך · וקצר רוח ר"ל שתכף לתאוותו רודף לחזור אחריה למלא תאותה הוא מרים אולת חיי בשרי' לב מרפא' ורקב עצמות קנאה מלת קנאה תאמר על פנים שונים ברוב המקומות
תאמר

אבן יחייא

מציל וגו' העד אמת הוא מציל נפשו' רבות בעדותו היושר מה שיעש' ההפך בע' מרמ' שיפיח כזבי': **ביראת** ה' וגומר האיש הירא את ה' ביראתו ית' יהיה לו מבטח עוז בכל צרותיו כי לא ירא מזולתו ויבטח בו אפילו חרב מונחת על צוארו · ובזכות זה יהיה הוא ית' מחסה לבניו גם כן בעת צרתם אחרי מותו · יראת וגומר כי יראת ה' היא סבה לזכות במקור החיים הזמניים והנצחיי' בהצילה את האדם והסירה אותו מרשתות מוקשי המות · ברוב וגומר נהלך את ה' במעט עם יכלא לעם רב כאול כמלחמ' אברה' עם הה' מלכים וגדעון עם מדין וזולתם הרבה מאד והמה בכתובים · אמנם אומות העולם שעניניהם הולכים על דרך הטבע ברוב עם יהיה הדרת המלך במלחמה בנצחו אויביו · ובאפס לאום יהיה המחתה למלך והרזון הנו' כי ינוצח מאויביו · ואחרי השפלתו לא קראו מלך כי אם רזון להיותו רזה וכחוש ודל · ארך וגומר והירא' הנו' יש לו מעלו' המדות שהוא ארך אפים וקשה לכעוס · ויש לו מעלת החכמה שהוא רב תבונה מה שהבלתי ירא הוא הפכו כי הוא קצר רוח וקצר אפי' ונוח לכעו"ס · והוא מרים אולת ולא תבונה · חיי וגו' והירא הנו' יש לו מרפא הלב ההומה לאסיפת הקנינים בשהשכימתו השקיטה תהיה להשיג מה שיספיק לחיי בשריו שולא יהמותרות הנרדפות ולקנאת איש מרעהו · אשר הקנאה הביא תרקב העצמות כי תמיד יהיה המקנא דואג בלילה ויבין בלבבו יומם :
עושק

קב ונקי

מציל נפשות · יאמר העד כשיעיד אמת לא עשה דבר קטן בהצלת נפש אחת והיא מאותו שהעיד עליו אבל עשה דבר גדול שהציל נפשות רבות והן הנפשות העתידו' לצאת ממנו וגם נפשות בני ביתו אשר חייהן תלויין בחייו ומפני זה אמר נפשות ולא נפש · אמנם העד שהוא בעל מרמה הוא ידבר יפיח כזבים ומתוך כך יהרוג נפשות רבות · ומלת עד משרתת במקו' שנים וידבר כזבים עד מרמה : ביראת ה' מבטח עוז · פי' הדבק ביראת ה' מבטחו ועוזו כל ימי חייו להצילו מכל צרה וגם לבניו ולזרעו אחריו יהיה השם מחסה ועוז : יראת ה' · אמר שהיראה שיש באדם גורמה לו שיחיה ויאריך ימים ושיסור ממוקשי מות · ר"ל מדרכי הלסטי' האורבים את העוברים להרוג אותם וביראתו ינצל מהם : ברוב עם · אמר כי ריבוי העם הוא הדור המלך שכבוד המלך תלוי בהיות לו עמים רבים סרים אל משמעתו ובעת שלא יהיה העם רב הוא מחתת הרזון · ר"ל שפלות האדון : ואפס · כמו אין : ארך אפים · מי שהוא ארך אפים שאינו ממהר לכעוס ומושל ברוחו הוא רב תבואות ומלת רב תואר מפעלי הכפל : ומי שהוא קצר אפים וקצר רוח שלא ימשול ברוחו הוא מרים האולת מן הארץ ומגביהה בראשו ומגלה אותה לאשר לא ידעה · או יאמר שהוא מעורר האולת : חיי בשרים · בא בשרים על לשון רבים אשר לא כדת כי לחם ובשר ויין לא מלאכו מחוברים · ואמר שחיות הגוף ורפואתו בהיות לו לב מרפא כלו' לב טוב ושמח כי כל איש שמח בחלקו ולא יחמוד דבר מכל אשר הראנה עיניו יהיה דשן ושמן וזוהר פניו מעיד על עניניו · והקנאה והתאוה מביאות את עצמות האדם לידי רקבון וכ"ש הבשר שעליהם · או יהיה מרפא מגזרת לא ירפך יאמר שחיי בשר האדם הוא שירפא ממון זולתו ולא יקחנו בעיניו ובלבו · כי המקנא לרוע טבעו כל מחשבתו היא לקחת הטובה מבעליה :
עושק

רשי

ומחה קינו: אדם בצל חיה · רקבון עלמות במותו לדיק · כשימות הוא בטוח שיבא לגן עדן: בלב נבון תנוח חכמה · תשכון ותשקוט בנחת לשון מנוחה והרגוע · ובקרב כסילים תודע · מעט חכמה שבלבו מכריזה אסתרא בלגינא קיש קיש קריא: צדקה תרומם גוי · ישראל · וחסד לאומים חטאת · שגוזלים מזה · ונותנים לזה : וסלף

רלבג

עושק דל · מי שהוא עושק דל הוא כאילו חרף הש"י כי חשב שאין שם מי שישמרהו מידו להלצתו ועל זה נשען כשעשקהו ולא נתן אל לבו כי הש"י יוכל להצילו מידו ולזה יהיה מי שחונן אביון מכבד הש"י כי הוא אינו מקוה בזאת המתנה גמול כי אם מהש"י: ברעתו ידחה רשע · הנה הרשע ידחה ברעתו כשתבא לו מהאמין בש"י כי ירעב והתקצף באלוהיו ופנה למעלה ואולם הלדיק לא ידחה מאמונתו אפי' בסב' המות אבל במותו יחסה בש"י: בלב נבון תנוח חכמה · הנה בלב נבון תנוח החכמ' ולא יפול להם ספק בה אחר הגעתה כי הם יודעים אותה בסבותיה והמגס בקרב הכסילים הנצרך להתודע להם כי הם לחסרונם אינם מכירים כשהגיע האמת בדבר שכבר הגיע · לדקה הרימם גוי הלדק' שעושים ישראל לעניים ודבריה' בלדק וביותר תרומ' אות ותתנם למעלה על כל גויי הארלות ואולם החסד שעושים שאר האומו' על מה שהוא ראוי לאהב' הש"י כאילו תאמר מה שיעשו נפשם בעניי' נפלאים ומה שידמה לזה מהדברים הקשים שיעמיסו עליהם הוא חסרון לא תוספ' בעבודת הש"י ואף אם היתה כוונתם לשמים : רלון מלך · רלון המלך הוא לעבד משכיל וזריז ועברת המלך הוא בעבד מאוחר התנועה ובושם ללכת באשר ישולח : מענה רך · במענה רך ישיב האדם הכעס והחמה אשר יכעס עליו זולתו ואם יענה דבר עלב וכעס יגביר אף הכועס עליו ויהיה סבה שיעשה לו רעה · לשון חכמים · ודבורם תטיב דעת השומעים דבריהם כי בזה יתוקנו דעותיהם ויחכמו ואולם מאמר הכסילים הוא סבה להשים האולת נובעת ממקור לב שומעי דבריו : בכל

א עָשֵׁק דָּל חֵרֵף עֹשֵׂהוּ וּמְכַבְּדוֹ חֹנֵן אֶבְיוֹן: בְּרָעָתוֹ יִדָּחֶה רָשָׁע וְחֹסֶה בְמוֹתוֹ צַדִּיק: בְּלֵב נָבוֹן תָּנוּחַ חָכְמָה וּבְקֶרֶב כְּסִילִים תִּוָּדֵעַ: צְדָקָה תְרוֹמֵם גּוֹי וְחֶסֶד לְאֻמִּים חַטָּאת: רְצוֹן־מֶלֶךְ לְעֶבֶד מַשְׂכִּיל וְעֶבְרָתוֹ תִּהְיֶה מֵבִישׁ: מַעֲנֶה־רַּךְ יָשִׁיב חֵמָה וּדְבַר־עֶצֶב יַעֲלֶה־אָף: לְשׁוֹן חֲכָמִים תֵּיטִיב דָּעַת וּפִי כְסִילִים יַבִּיעַ

ל חס' · כ׳חד חס׳ ע׳ כן · ג׳

דְּעָשִׁיק לְמִסְכֵּינָא חִיסוּדָא עָבִיד נַפְשֵׁיהּ וּדְמְרַחֵים עֲלִיבָא יְקָרֵיהּ: בְּבִישׁוּתֵיהּ מִסְתְּחִיף רַשִׁיעָא וּדְתָכִיל דְמָאִית צַדִּיקָא הוּא: בְּלִבָּא דְמִתְבַּיְּין תִּשְׁרֵי חַכְמְתָא וּבְגַוַיְהוֹן דְסַכְלֵי שַׁטְיוּתָא תִּתְיְדַע: צִדְקְתָא תְּרוֹרֵם אוּמְּתָא וְחִיסוּדָא דְעַמְמֵי חֶטְהֵי: רְעוּתֵיהּ דְמַלְכָּא בְּעַבְדָּא סוּכְלְתָנָא וּבְסוּרְחָנֵיהּ בְּהַהוּן: מִילְתָא רְכִיכְתָא מִתְהַפְּכָא חֵימְתָא וּמִלְּתָא דְעוּזָּזָא מַסְקָא רוּגְזָא: לִישָּׁנָא דְחַכִּימֵי מְשַׁפִּיר יְדִיעֲתָא וּפוּמְהוֹן דְסַכְלֵי נְבִיעַ

רצון ג׳ וסי׳ רצון יראיו יעשה · רצון מלך לעבד משכיל · רצון מלכי שפתי צדק · וא׳ ורצון שכני סנה :

אבן עזרא

חרף עושהו · שגזר עליו הדלות שסבור העושק שלא יוכל השם להצילו מידו · ומכבדו מכבד השם בעבור שאת' הענק תעניק לו על כן ברעתו שיחשוב לעשות לדלים ידחה ויפול רשע : ויש מחסה ובטחון ללדיק על השם בעת מות הרשע פ"א ולדיק בעת שימות עוד חוסה במותו כמו חזקיהו : תנוח · תמלא מנוחה בלבו כשילמדה כי הלב משכן לחכמים · תודע יודיעה להם אולי ילמדוה · פ"א תמלא מנוחה שלא יודיענה לכסילים · תודע שהכסילים יודיעוה כאשר ידעוה ולא תנוח בקרבם כאשר תנוח בלב נבון כענין כל רוחו יוליא כסיל ויתכן מענין ויודע בהם אנשי סוכות שהודיע פשעיהם בקוני' : לדקה · היא תרומם גוי ותכסאהו כאשר יעשנה · וחסד שיעשו לאומים נחשב כקרבן חטאת · פ"א לדקה תרומם גוי ישר' · החסד לאומים חטאת היא כי היא לע"ז והעד נבוכד נצר וחטאך בלדקה פרוק והוא הנכון : רלון · מענה · שנים דבקים · מלת לעבד מושך עצמו ואחר עמו וכן הוא רלונו של מלך הוא לעבד משכיל כי הוא יענה אמרי' רכים להשיב חמתו ועברתו תהיה לעבד מבים שיענהו קשות וזהו דבר עצב ופי' דבר עצב המביש שיעצב המלך הוא יעלה אף ואמר יעל' כי מדת הכעס בעת הזעף תעלה ותראה באפי האד' על כן נקרא הזעף אף : תטיב · מענין בהטיבו תתקן הדעת היטב · יביע מנחל נובע כלומר לא תפסק האולת מפיה' : בכל

אבן יחייא

עושק וגו' וסופו לעשות הדל כדי לכחוג הכבודות והמותרות ההם אשר כזה הוא מחרף עושהו · כי אם היה מאמין במציאותו והשגחתו לא היה עושה ככה · מה שהירא את ה' אשר חונן האביון הוא מכבדו יתברך · ברעתו וגומר והרשע העושק הנז' ברעתו ידחה מהעולם הזה ומהבא · מה שהלדיק הירא אפילו במותו יחסה בה' ויהיה לו למחסה · בלב וגו' ואם הרשע שמרים אולת ואין בו תבונה הנז' ישיג מעט קט ממנה · הנה יבדל מהחכם הלדיק · כי בלב הנבון זה תנוח החכמה ואף כי היא תקועה בלבו היא חכמה גדולה לא יפרסמנה להשתבח בה רק בעת ההכרח ללמדה לזולתו · מה שהמעט מהחכמה שהיא בקרב הכסילים ולא בלבם תודע ותפורסם מהם בכל פינות העיר כי יותר הם רוצים להקרא חכמים מלהיותם וזה לרדפם אחרי הכבוד ההוא · מה שהוא הפך נלדיקים כי לא ילכו אחרי ההבל ההם · לדקה וגומר לתת הלדקה לעני בעת צורכו הזכות ההוא תרומם גוי · ועשות גמילות חסד אפילו עם העשירים הוא כמו חטאת אל הלאומים וכאשר בעשיית קרבן החטאת יכופר עון · ככה בחסד ואמת יכופר עון וכעלת דניאל לנבוכדנלר באומרו לכן מלכי מלכי ישפר עליך וחטאיך בלדקה פרוק ועויתך במיחן עניין הן להוי ארכא לשלותך · רלון וגו' רלון המלך ואהבתו תהיה בעבד משכיל · ועברתו תהיה בעבד מבים המבישו במעשיו המגונים · מענה וגו' כי המלך להיותו גדול יהיה נוח לכעוס וחמת מלך מלאכי מות · ומענה רך מהעבד משכיל ישיב חמתו · והתשובה אליו מהעבד מבים בדברי' מעליבי' יעלה האף והחימה היא · לשון וגומר וזהו בטבע כי לשון עבדי המלך המשכילים והחכמים תטיב דעת המלך המלא חימה · מה שיעשה ההפך פי הכסילים כאשר יביע אולת : בכל

והוא ענין מי ומה ואיך ומתי ולפני מי אבל כשהיא בקרב כסילים ר"ל פחותי המדות תודע ר"ל שהיא מכריזה לכל דרך התפארות וידבר בלא עתי ובלא סדר ובהשחתת כל הגדרים הלריכים בדבור וענין תודע כאמרם ז"ל איסתירא בלגינא קיש קיש קריא : לדקה וגו' · ויש לפרש חטאת כמו עוכם על דרך זאת תהיה חטאת מלרים וחטאת כל הגוים וגוי שהוא לשון אומה אחת יורה על העם המיוחד ר"ל ישראל · והפסוק הערה להזהר מן הגזילות והחמסים ואף כי יעשה מהם לדקות ומתנות אין זה מברך אלא מכאן ומצוה הבאה בעבירה גמורה היא · ועל זה אמר הלדקה שישראל והמוטבע במדותיהם עושים הוא התרוממות וכבוד לעושיהם שעושים אותה מנכסיהם ומיגיע כפיהם אבל החסד שעושים הלאומים והנמשכים אחר מדותיהם הוא חטאת ר"ל עונש שדרכם לטרוף טרף לחמוס ולגזול בו' · גוזלין מזה ונותנין לזה ואמר לדקה וחסד כי לדקה מורה על הלדק' הנעשית בדרך ניכוי ושלא בפזור וחסד מורה על הפלגה ואעפ"כ כל אשר ירבה בהן ירבה בעכשו ובקנית מקומו' קראו כה רבותי' כוכה אחרת והוא שעם היות מדת הקנאה מדה רעה מכל מקום ראוי לקנא בפעולות הטובות לאמוד עשייתם כאמרם קנאת סופרים תרבה חכמה וכן אמר אל יקנא לבך בחטאים ר"ל שתקנא בהם להיות כמותם כי אם בירא' יי' ר"ל בבעל יראת יי' ראוי לך שתקנא לעשות כמוהו מלאכת יי' תמיד וגו' · ולאומים הכל חוסר האומות שהלדקה שהם עושים תרומם אותם ותזכירם לטוב ביותר הנהגתם וחסדם עונש לישראל כענין כי עברו כתים וראו · וכו' · והכונה לקנא בהם במה שנידם מן הטוב ולהתביים מטוב הנהגתם כענין בשו והכלמו מעונותיכם וגו' · וכן ענין הלא תקחו מוסר וכו' · שמדרך הנבואה והחכמה להוכיח הנכבדים בטוב הנהגת השפלים מהם כמו שהתבאר · ובדרך נסתר לדקה מורה על עשיית הדבר בדרך הממולעת לדקה ומשפט · לדק לדק תרדוף וחסד מורה על נטיה אל הקלה האחרון והכל תוזר על הישרת העם והחפלים להשלים עלמם וידוע בהנהגת המדות שהדרך הממולעת היא ראויה בכל דבר אך מי שהורגל במדות הרעות ונטה בהן אחר הקלה הראשון לריך לו דרך רפואה להרגיל עלמו בדרך נטיה אל הקלה האחרון עד שישוב מוטבע בקלה ההוא ויתבה להישירו לריך שתכופה מן הלד האחר ואחר כך ישוב ביושר ולהדרכתם והישרתם במדותיהם אמ' לדקה ר"ל שהליכה בדרכים הממולעים בכל מדות האדם תרומם גוי ותבואהו לשלימות האמתי והחסד ר"ל שנטו אל הקלה הראשון הוא חטאת ר"ל שהוא לריך לזה דרך טובה ודרך רפואה אם כבר הוטבע ברעות וחטאת הוא בא על מי שכבר חטא ולריך כפרה ותשובה מהמעשים ההם : רלון וגו' · מענה וגו' · לשון וגו' · שלשתם דבקים לענין אחד הערה למלכים שלא לבחור באנשי עלתו המתעסקים בעבודתו רק מי שימלאו בו שני דברים האחת היותו משכיל ונבון עד שיהא ראוי למלך לסמוך על עלתו ובהנהגתו ובכלכל דבריו ועסקיו במשפט · והשנית שיהא נוח וערב בדבורו ומתיק בלשונו עד שינעמו דבריו לשומעי' וכל שכן למלך עלמו בדבריו ובתוכחותיו ובמועלותיו וכאלו שני

ר' מנחם המאירי

תאמר בענין קנאת איש מרעהו ותקנא רחל באחותה ופעם בענין התראה וקנא את אשתו ופעם בענין כעס וחמה יקניאוהו בזרים וסמל הקנאה אל קנוא וכוקס ומזה כאמר הנה ורקב עלמו קנאה ומרפא האלף מקום ה"א כמו שמלינו מן הדגוש על כן הוא מרפא את אנשי המלחמ' וכן לדעת קצת כי מרפא יניח חטאים גדולים והוא שם דבר כמו רפיון וכן אמר הנה שהלב בעל רפיון ר"ל לב רך הוא חיי בשרים ר"ל חיי האדם כי רכותו יביאהו לידי יראה להשמר מכל מה שיפחד עליו · והכעס הוא התמימות בגבורת הלב יביאהו לידי רקב עלמות שהוא חולי כנגד משל על מיני הלרות הגדולות ובדרך נסתר מרפא הוא בינוני כלומר לב שמרפא ידי כחותיו להמשך אחר תאותם וקנאה הוא הפך זה : עושק וגומר · ברעתו וגומר · שניהם דבקים לשון חרוף מורה הפלגת הקלון ומגיד שהעושק בכללו רע אף עושק העשיר אמר שעושק הדל הוא כפול ומכופל ברע ולזה יתם עליו שהוא חרף עושהו וחונן האביון הוא מכבדו וזה הער' להשמר מהקלו' הדלים ולעשות אותם חסד וחנינה ועל זה אמר שהעובר על זה הוא רשע וידחה ברעתו והלדיק יבטח בקיום זה אף במותו להיות מנוחלי העולם הבא ובדרך נסתר דל הוא הילד המסכן וידוע שהעושקו חרף עושהו באמת והחונן אותו מכבד עושהו והעובר על זה ידחה ברעתו כלומר ביום רעתו יכלה באש הכליון והלדיק יחסה במותו בשוב רוחו אל האלהים אשר נתנה : בלב וגומר · אמר שהחכמ' תנוח ותתישב בלב נבון כיין על שמריו וכשמן על פני המים כלומר בלא שום בלבול ובלא שום מבוכה ובקרב כסילים תודע · ר"ל תשבר ותבלבל בספקות ומבוכות וזה הערה למניעת רוב המחכמות וחקירה במופתים על הדברים שאין יד העיון משגת בהם והנגלה והנסתר בו אחד כי הוא מדבר בענין החכמה בפרט ויש מפרשים בלב נבון תנוח חכמה בדבר המוגבע כלומר שלא יפרסם עלמו בה ואינו מדבר בה רק לצורך ובדבור נאות ובשמירת הראוי לשמור בטכסים הדבור

קב ונקי

עושק דל · אמר מי שעושק הדל בעבור שאין לו עוזרים כי דל מרעהו יפרד הוא מחרף עושהו · כי הדל אין לו עוזר כי אם השם י"ת וזה שהוא עושק אותו ואינו מכיר הענין בעבור הבורא י"ת כביכול הוא מחרף אותו ואמר אחד מן החכמים איך לא אירא לגזול מי שאינו מולא עלי עוזר זולתו הבורא · אמנם מי שחונן האביון הוא מכבד הבורא כי אינו עושה רק מאהבתו ית' : ברעתו ידחה רשע · בעבור רעתו שעושה הרשע ידחה מן העולם הזה ומעולם הנשמות · אמנם הלדיק הוא עומד בלב בטוח ונאמן בעת שיקרב למות כי הוא מלפה לקלור פרי מעשיו הטובים · ואיפשר שכנוי במותו שב אל הרשע שהלדיק הוא חוסה וממתין למיתת הרשע · או יכוין בכינוי רעתו באותה הרעה שחשב לעשות לזולתו בה יפול כהמן · או יאמר בעוד רעתו בידו של רשע בטרם שיביאנה לידי גמר ידחה מן העולם · אמנם הלדיק ישלמו לו מאויו כל ימי חייו וחוסה ומקוה לקלור פרי מעשיו במותו : בלב נבון · אמר כי בלב האיש הנכון תעמוד החכמה במנוחה והשקט כי היא עומדת במקומה והוא אינו חושש לפרסם חכמתו כי הוא עוסק בה לשמה ולא להתגדל בה · אמנם בקרב כסילים החכמה תודע שאם ידעו שמץ דבר מן החכמה יגלוה ויפרסמוה · ויש מפרשים תודע תשבר כמו ויודע בם אנשי סוכות · ואמר כי בעבור שהחכמה שקנו היא מעטה ואיננה ממלאה חלל גופם על דרך משל היא נחבטת לכאן ולכאן ומשמעת קול : לדקה תרומם גוי · הלדקה שישראל עושים שנקראים גוי היא תרומם ותנשאם כי הם מדקדקי בה שלא תעשה ממון גזל וחמס גם עושים אותה בסתר : וחסד לאומים · יחשב להם לחטאת ופשע כי הם גוזלים מזה ונותנים לזה · או ירלה שהלדקה והיא השלימות תרומם מעלת האומה וקלון וחרפה יהיה אל האומות בעת שיהיו בעלי חטאת : רלון מלך · אמר רלונו של מלך ואהבתו מראה לעבדו בראותו משכיל : ועברתו תהיה לעבד מבים · ר"ל סכל · מענה רך · מענה אמרים רכים וטובים לבעל החמה ישיב האמה שכבר התנועעה אחירכית ואם ישיב אליו דברי' שיעליבוהו הוא גורם אליו שיכעס עליו יותר ויותר · והזכיר הכעס בלשון אף לפי שבו יראה גם דרך הכועס להגביה אפו כשיגדל עליו כעסו : לשון חכמים תטיב דעת · פי' כמו בהטיבו את הנרות · ר"ל תתקן הדעת ותיפהו בתיקון ובמליצה נאה · או יאמר שהדעת שבלב החכמים תתקן לשונם לדבר על נכון · והאולת שבלב הכסילים תביע את פיהם לדבר דברי סכלות : בכל

מעלה ויהיה כמחרף חלילה ויהפך במכבדו גם שלא יתן לו משלו חינן אביון יקרא כמש"זל כי גדול המפייסו מהמפייסו מהנותן לו: ברעתו וגו' אחרי אומר כי עושק דל חרף עושהו אמר אל יקשה בעיניך כי הלא תראה דלים ילהיות הדבר חמור כ"כ למה יאריך לו הוא ית' ואדרבה אז טיב לו לז"א דע כי לא לתועלתו יאריכו לו וכי הלא ברעתו ידחה רשע כלו' ברעתו משפט וגם אל תדאג אל הלדיק העשוק מסולל וערום מבלי מחסה מפני רעת הרשע כי עי"ב חוסה במותו לדיק שימלא במותו מחסה ומסתור מכל עון אשר חטא על הנפש מש"כ אם לא היה מלטער פה שהיה מתעתד לפגוע בו עונית'ו כי אין לדיק אשר לא יחטא : והנה הכסילים מבולליחכמה לדעת יבינו

מנחת ערב

השאר לאולת ושקר לא יאמהוה בידס במה שיחזו לפניהם · וראה נא כי כמה טובות נמשכו' מזה א' כי יהי' החכם מליל נפשות מדינה בל גהינם הם נכבות עמידי עם הכסילים מסכלי החכמה כי בהחשיב החכם את עלמו לא יזלזלו את החכמי' ויכנסו בגדר אפיקורסות כאומר הני רבנן וביולא נמלא הכיר החכם את עמרו בכתר תורה מליל נפשות רבות ממות העלמיות · שנית שלא יחת החכם לפניהם לפעמים יכבוש עדות אשר ידע נגד ה' מהם לבלתי הכעיסו ועתה בהכיר ערכו יהיה עד אמת ג' שאם יבא לדין אחד מהעשירים ויפיח כזבים בטענותיו לא יערב החכם אל לבו לדבר ולומר מרמה בפך רך בהכיר ערכו לא ירא והבר יפיח כזבים יודיע שעניינו מרמה וזהו ויפיח וגו' וש"ת טיבה עלתך מאד מאד לך מה יעשה החכ' כי הלא ירא מהם אם לא יחת מפניה' או הם לא יעשה למענם פן יקפחו מזונותיו כי הוא לריך להם או כן יעבירוהו מגדולתו או ימירוהו בזולתו או לכחו' אם בחיים חייתו יבוזו מהלר לו הלא במוהו לא יקימו את בנו במקומו או לא יחוסו על בניו אחריו לעזר ולהועיל ע"כ אמר על הא' כל הרא מהם ירא את ה' ואל תחת פניהם ואז ביראת ה' מבטח עוז כי ה' עוז לך יתן ובטח עליו והוא יכלכלך ובקומך יעמידך ועל הב' אמר ולבניו יהיה מחסה · כי הלא גדולה מזו תסכון לך יראת ה' כי רצ"ל להיות לך מבטח עוז לבל ימנע טוב ממך כ"א גם לסיר ממוקשי מות כי הלא יראת ה' תהיה לך מקור חיים לסור ממוקשי מות כי כאשר מקור חיים הנמשך ע"י מהלך מרולתו יכגע בכל מיני מוקשים ומכשולות וידחוף ויסירם כן היא יראת ה' כמקור חיים שהחיים הנמשכים לך ממנה על פי דרכם יסירו כל מוקשי מות וק"ו הדברים אם ממוקשי מות תסירך יראת ה' מה גם עתה ממוקשים קלים שאינם של מות לכן אל תירא מפניהם ובזה לא יהיה פסוק זה כפול במשלי שלמה כי הלא כאמ' למעלה וחזר לאומרו פה לפי זה להכריח הקודם :

חיי בשרים לב מרפא וגו' יאמר ראה נא רעת הקנאה כי הלא חיי' הבשרים הוא הלב כמרפ' להם שמחלק דם להחיות כל האיברים כנודע ועכ"ז א' מכמה מיני הרהורי הלב שה"א הקנאה לא בלבד תמנע חיי הבשרים כ"א גם תרקוב גם העלמו' נמלא שרב וגדול כפסד א' מהרהורי לב לאדם בהיותו קנאה מכל עלמו' תועלת שיקבל מהלב : עושק דל חרף עושהו להיותו ש"ה שהדליטיא דברים כלוי כי הלא תראה רשע עושק מבלי מחסה מפני רעת ... ליס מבולליחכמה לדעת יבינו

בְּכָל־מָקוֹם עֵינֵי יְהוָה צֹפוֹת רָעִים וְטוֹבִים: מַרְפֵּא לָשׁוֹן עֵץ חַיִּים וְסֶלֶף בָּהּ שֶׁבֶר בְּרוּחַ: אֱוִיל יִנְאַץ מוּסַר אָבִיו וְשֹׁמֵר תּוֹכַחַת יַעְרִם: בֵּית צַדִּיק חֹסֶן רָב וּבִתְבוּאַת רָשָׁע נֶעְכָּרֶת: שִׂפְתֵי חֲכָמִים יְזָרוּ דָעַת וְלֵב כְּסִילִים לֹא־כֵן: זֶבַח רְשָׁעִים תּוֹעֲבַת יְהוָה וּתְפִלַּת יְשָׁרִים רְצוֹנוֹ: תּוֹעֲבַת יְהוָה דֶּרֶךְ רָשָׁע וּמְרַדֵּף צְדָקָה יֶאֱהָב: מוסר

נביע שטיותא: בכל אתר עינוי דיי חזיין בבישי ובטבי: אסיותא דלישנא אילנא דחיי הוא ודאכיל מן פירוהי נשבע: שטיא מסלי מאורחתא דאבוי ודמזדהר במכסנותא ערימא הוא: בביתא דצדיקא סגי חילא ועללתהון דרשיעי תתעכר: שפותיהון דחכימי מורעין מנדעא ולבהון דסכלי לא כן: דבחיהון דרשיעי מרחקין דאלהא ובצלותהון דתריצי מתרעי: מרחיק אלהא אורחיה דרשיעא ודרדיף צדקתא נתרחם: מרדותא

בכל מקים ד' וסי' נמסר בסדר ראה: וטיבים ג' ב' מ"ל וא' חס' וסימ' צדיקים וטובים ממנו: גדלים וטובים מאין יושב · עיני יי' צפות רעים וטובים · קדמ' חס': יערים ג' וחס' וסי' וערום יערם הוא דזיפים · ושמר תכחת יערם · לץ תכה ופתי יערם: לא כן י"ט וסימ' נמסר בירמיה סי' כ"ג:

רש"י

וסלף בה שבר ברוח · כשיסלף בלשו' סופה כהביא עליו שבר · הבא ברוח קדים המוכנת להפרע מן הרשעי' כמו שנא' ברוח קדים עזה ברוח קדים אפינס ברוח קדים תשבר אניות תרשיש: בית צדיק חוסן רב · בית המקדש שבנה דוד הצדיק חוסן רב ומגדל עוז לישראל · ובתבואת רשע נעכרת · ובהבאת הצלם שהביא מנשה בו נעכרה: ספתי חכמים יזרו דעת · יכתירו דעת · כמו זר זהב: לא כן · אינו אמת: זבח רשעים תועבה · בלק ובלעם · ותפלת ישרים זה משה: מוסר

רלב"ג

בכל מקום · הנה עיני יי' הם בכל מקום כי כל הדברים שופטים מידיעתו והשגחתו כמו שנתבאר במקומותיו ולזה הוא מבואר שהם צופות הרעים והטובים מצד ההשגח' הכוללת ומצד הפרטית תדבק השגחתו בטובים אלא שכבר סודר ממנו מה שישולם בו לאיש כמעשהו אם טוב ואם רע · מרפא לשון · מי שנותן רפיון לשונו ורפות דברים יגרום לעצמו החיים כי כל מי שיקים עליו להזיק לו יתפייס לו בדבריו [illegible] שמשים בלשונו סלף ועוות יגרום לעצמו סלף קשה ופתאומי כמו שבר העץ ברוח חזקה כי בזה יוסיף כעס מי שקם עליו: אויל ינאץ מוסר · מי שינאץ מוסר אביו הוא אויל כי לא יתכן קנין החכמה אם לא יקדם לו המוסר ואולם מי שהוא שומר תוכחת יתחכם כי לקיחת המוסר היישר' לקנין החכמה: בית צדיק · הוא חזק מאד משני צדדים מצד עצמותו ומצד דבקות השגחת הש"י בצדיק ההוא ועם כל זה הנה כשיבא הרשע ר"ל בבית ההוא הנה היא נעכר' והוסר החוסן והזכות ממנה: ספתי חכמים יזרו · ויפזרו הדעת בין האנשים שהוא דבר משכיל להאמת וכ"ש שלבם יצייר האמת ואולם לב כסילים יצייר מה שאינו כן ר"ל מה שאינו צודק: זבח רשעים · הנה זבח הרשעים היא תועבת יי' כי אין הכוונה בזבחים כי אם להנקות מהחטאי' ולעבוד הש"י ואלו מביאים זבחים מזולת שיסורו מהרשע שהם בו ואולם תפלת ישרים היא רצונו יותר מזבח הרשעים כי יש בתפלת תועלת בעצמותה והתועלת בזבח היא בשכות על דרך ההערה כמו שביארנו בספר ויקרא: תועבת יי' · הנה דרך רשע הוא תועבת יי' כי הוא דורך בה אל הרשע במדות ובדעות ואולם מי שהוא מרדף הצדק והיושר במדות ובדעות יאהבהו הש"י:

אבן עזרא

בכל · מרפא · שנים דבקים · עיני יי' כענין ממכון שבתו השגיח שהביט הרעים והטובים ועיניו הם שכלו וחכמתו: מרפ' רמז למוסר שירפא נגע השכל' כעץ חיים שהאוכל מפריו יחיה שנים רבות כן לומד מפיו מוסר יחיה · וסלף שיסלף לשונו לדבר אולת תבא שבר ברוחו כענין רוח נכאה כי אין לשברה רפוא': יערים · יעשה בערמה בשומר התוכחות: בית צדיק · פי' כבית חיסן הוא אוצר תבואה ותרגום ממגורות חסניא כמו לא יחסן פי' בבית צדיק אוצר רב מלא תבוא' · ובתבואת רשע נעכר' יש תבואה נעכר' כענין זרעו חטים וקוצים וגו': יזרו דעת · שילמדוהו לפתאים · ולב כסילים לא כן ילמד כאשר החכמים יזרו או לא כן ידע לזרות דעת והוא הנכון: זבח · השם יתעב זבחיה' כי מגזל יביאוהו · רצונו שירצה השם בתפלתו: תועבת · כי הולך להרע · ומרדף פועל יוצא לצנו הו לאחר והטעם שיצוה לרדוף הצדקה השם יאהבהו כנגד תועבת יי': מוסר

מוסר

מנחת ערב

ודעת ישימו אל תנחומין או כי יעצו עיק' מהע"הז אמר הנה בלב מי שהוא נבון מבין דבר זה מתוך מופתים רבים תנוח חכמ' זו אשר אני מודיעך אך בקרב כסילים תודע ותכנע החכמ' האמיתית הזאת כי יראו לעינים ולא ישיתו לב אל האמת ואין הכו אחראין לכסילי': או בא לייעץ את החכם הנמצא בין כסילים מבזי החכמה שישמור לפיו מחסום והנה זה דרך לב נבון כי ירתיק כסיר מגול' חכמתו ולא תשקוט ולא תנוח בלבו עד יפיץ מעיינותיו חוצה אמר הנה יעצתי שבלב נבון תנוח ותשקוט חכמה לבלתי אומרה בהיות שבקרב כסילים תודע:

מרפא לשון עץ חיים הנה זה כלל בתוכחת אם מוכיח נקה מעון אשר מוכיח ודבריו במישור מקירות לבו גם אמריו עד קירות לבות [illegible]

ר' מנחם המאירי

אבן יחייא

קב ונקי

י מוּסָר רָע לְעֹזֵב אֹרַח שׂוֹנֵא תוֹכַחַת
יָמוּת׃ שְׁאוֹל וַאֲבַדּוֹן נֶגֶד יְהֹוָה
אַף כִּי־לִבּוֹת בְּנֵי־אָדָם׃ לֹא יֶאֱהַב־
לֵץ הוֹכֵחַ לוֹ אֶל־חֲכָמִים לֹא יֵלֵךְ׃
לֵב שָׂמֵחַ יֵיטִב פָּנִים וּבְעַצְּבַת־לֵב
רוּחַ נְכֵאָה׃ לֵב נָבוֹן יְבַקֶּשׁ־דָּעַת
טו וּפְנֵי כְסִילִים יִרְעֶה אִוֶּלֶת׃ כָּל־יְמֵי
עָנִי רָעִים וְטוֹב־לֵב מִשְׁתֶּה תָמִיד׃
טוֹב־מְעַט בְּיִרְאַת יְהֹוָה מֵאוֹצָר רָב
וּמְהוּמָה בוֹ׃

מרדותא דבישא מטעיא אורחיה ומן דסני מכסנותא ימות: שיול ואובדנא קדם אלהא אף לבי בר נשא: לא רחים ממיקנא למאן דמכסם ליה ולות חכימי לא אזל: לבא חדוא משפיר אפי ובכיבא דליבא רוחא ממכתא: לבא דמתביין בעי ידיעתא ופומהון דסכלי שטיותא: כל יומי דמסכינא בישין ומאן דטב ליביה משקיא תדירא: טב קליל בדחלתיה דאלהא מן סמאתא דזרבאתא ועאתא

רשי

מוסר רע לעוזב אורח · יסורי' קשי' מוכנים לעובר אורח של הקב"ה : שאול ואבדון נגד ה' · גלוי לפניו כל אשר בתוכ' : אף כי · קל וחומר הוא : לב שמח ייטיב פנים · אם תשמח לבו של הקב"ה · בלכתך בדרכיו ייטיב לך פניו לעשות כל רצונך ואם תעצבהו יראה לך רוח נכאה כמה דאת אמר ויתעצב אל לבו ויאמר ה' אמחה את האדם וגומר · ורוח נכאה · ע"לגש של זעף : כל ימי עני רעים · ואפי' שבתות וימים טובים דאמר שמואל שנוי וסת תחלת חולי מעים · וטוב לב · מי שלבו טוב בעשרו משת' תמיד' כל שעותיו דומות לו ימי משתה ללמדך שיהא אדם שמח בחלקו · רבותי' דרשו מה שדרשו בחלק : טוב מעט ביראת השם מאוצר רב ומהומה בו · קול בני אדם צועקים שנעשה האוצר מגזל וחמס · כמו וראו מהומות רבו' בתוכה ועשוקים בקרבה :

רלבג

מוסר רע לעוזב ארח · מי שעוזב דרך יי' צריך ליסרו במוסר רע וקשה כדי שיוסר ומי ששונא תוכחת ימות ברעתו כי לא ישוב ממנה ואפשר שרצה בזה כי מי שהו' עוזב הדרך הראוי במדות או בדעות כבר היה לו מוסר רע וחסר ואמנם מי שהוא שונא תוכחת ימות כמו שקדם : שאול ואבדון נגד יי' · איך יחשוב חושב שלא ישגיח הש"י בלבות בני אדם לחסרונם הלא שאול ואבדון הם יותר חסרים מהם מאד ועכ"ז הם נגד יי' בבריאת העולם כי השאול הוא המרכז אשר סביבו הרקיע השמיני לשחקי' ולזה יתחייב שיהי' לו ציור במרכז ההוא וקראו שאול כי הקבר הוא במקום השפל והמרכז הוא המקום השפל במוחלט וקראו אבדון כי הוא רחוק מאד מהשנוי ללבוש צורה אחרת ולפי שהצור' ההרכיות היא השפלה שבצורות הנמצאות הטבעיות קרא המקום ההוא אבדון והוא מבואר כי לבבות בני אדם מתיחסות באופן מה לש"י כמו שבארנו בפסוק הן אל כביר לא ימאס כביר כח לב : לא יאהב לץ הוכח לו · הנה הלץ לא יאהב התוכחת ולזאת הסבה גם כן לא יאהב החכמ' ולזה לא ילך אל החכמים ללמד חכמתם : לב שמח · הנה הלב השמח ייטיב העיון ובכעס הלב ועצבונו תהיה הנפש נכאה ודואגת ולזה היתה השמחה משובחת באופן מהכעס ולזה תמצא כי אלישע אמר שיקחו לו מנגן לשמח לבו ואז היתה עליו יד יי' ונתבאר ג"כ שכל ימי כעס יעקב על בנו יוסף לא שרתה עליו רוח הקדש : לב נבון · יבקש תמיד דעת קדושים ופי כסילים יהיה רועה תמיד אולת בלב הכסילים כי מהלב יבא הדבור אל הפה : כל ימי עני רעים · כל מי שהוא עני בדעות כל ימיו הם רעים אך מי שהוא טוב שכל שמח בכל ימיו כאילו יעשה משתה בכל יום עם שתמיד הוא שותה מנחל עדני' נעימות הדעות : טוב מעט ביראת יי' · טוב מעט מהממון שיקובץ ביראת יי' ויותר מאוצר רב שיקובץ במהומה וצעקה מפני דמעת העשוקי' כי סוף הקנין המעט אל ההצלחה והקיום וסוף זה האוצר הרב אל ההשחתה וההפסד : טוב

בני אדם ט' וסי' בהנחל עליון גוים · גדול העצה ורב · למען אשר לא יגבהו בקומתם · ובנגעי בני אדם רשמואל הגפן הובישה והתאנה · והנה בדמות בני אדם אליכם אישים אקרא וקולי · ושעשעי את בני אדם · שאול ואבדון נגד יי' · בהר"בה ספ"רי מסר' לא מס"רי כ"י אם ו' ב"ני אדם והני תלתי"הון דמשלי לא מני יתהון ומכ"ח המס"רה דמס"ר בני האד"ם ו' וכל קהלת דכו' ידע"נא דשא"רא אינון ב"ני אדם ואשכ"חנא דאינון ט' ובקצ"ת ספ"רי מס"רה אספמ"יים מני לון ט' וכל תהלות דכו' בני אדם במ"ב בני האדם וסימ' להודיע לבני האדם · משמים הביט יי' :

אבן עזרא

מוסר · שאול · שנים דבקים · אבדון בעבור שהו' אובד ממרא' ומדעת בני אדם · מוסר רע · כלומר המוסר בדבר רע הוא לעזוב אורח המצו' שלא יחפוץ בו · ושונא תוכחת פתאום ימות והטעם שהשאול והאבדון גלויים נגדו הוא בוחן המחשבות ולבות בני אדם העוזב אורח מוסר ושונא התוכחת והוא יתן שכר שימית' בלא עתם וירדו אליהם : הוכח לו · פי' להוכיח · אל חכמים · אל בית חכמים · לא ילך שיחשוב שיוכיחו ועל כן יסור מהם : לב · לב · כל · ג' דבקים ייטב מן טובת מראה יפה הפנים · רוח נכאה ונשברת היא על כן לא תלמוד הדעת אבל לב נבון שישמח ואין לו עוצב בעולם הוא יבקש ללמוד דעת · כל ימי עני תאר והוא המתעצב · משתה חסר כ"ף פי' עני דעת וממון ימיו רעי' הפך לב שמח ולב טוב ושמח במשתה תמיד כלו' כלב אוכל ושותה ושמח בכל יום: מאוצר רב · מקובץ שגזל מהומה באוצר וטעמו שבר מן ויהם יי' פי' שהרשע יהום בני אדם מהומה גדולה עשרם: טוב

אבן יחייא

מוסר ונומר והרשע העוזב אורח הישר לשונאו התוכחת יתן לו מוסר רע ויסורין רעים בעולם הזה · וימות בעולם הבא ולא יזכה לחיים הנצחיים · שאול ונומר והשאול שהוא רמז ליסורי העולם הזה הנז' · והאבדון והוא רמז לגהינם בעולם הבא אשר יחולו כאף וחימה בבני האדם · הם נגד ה' ובהשגחתו יחולו עליהם כפי רשע לבותם כי האל יתברך יודע הכל ומשגיח עליו ויטיב לאיש כמחשבתו אם רעה ואם טובה · לא ונומר והנה הלץ אין לו תרופה להכלל מהשאול והאבדון הנז' כיום לו אחד מן הכ"ד דברים שמונעים התשובה · והוא שלא יאהב למוכיחו אבל ישנאהו ויתרחק ממנו וממעשיו · והוא מעצמו לא יתעורר ללכת אל חכמים לשמוע דבריהם ולעשות כמעשיהם · לב ונומר ויהיה ללץ הנז' לב שמח בשתית היין שישמח לבב אנוש · וייטיב הפנים ויהיה משלשל בשערו ברודפו אחרי אהבת הנערות והבחרות · מה שהחכם הוא בהפך כי הוא עומד בעצבון לבב בהיותו כנזיר מובדל הנאה מהיין וכל יומו עומד בצום ובכי על עונותיו · ויש לו רוח נכאה להיותו לבוש בלויי סחבות בהפך שלץ הלבוש בדים וזהב ותכלת וארגמן · לב ונו' וזה יען כי כל ישעו וכל חפץ מהנבון המ' הוא לבקש דעת כדי להשיג העולם הנצחי · ולכן יבזה העול' הזה ותענוגותיו · מה שפי הכסילים ירעה אולת מתאות נפש הבהמית באכילה ושתיה והמשגל · וזה להיות כי אין להם לב ולכן פיהם ירעם ולא לבם הערל · כל ימי ונו' באופן שכל ימי הפרוש הלז המענה את עצמו הם רעים בעולם הזה · מה שהטוב לב שיש לו לב שמח הוא עומד במשתה תמיד כיזה חשקו ותכליתו · טוב ונומ' אבל וטוב מעט מאהבת המועיל ואסיפת הממון ביראת ה' יען כי יתקיים לנכח לו ולבניו אחריו · מאוצר רב מהרשע אשר בסוף יהיה מהומה בו ויאבד בענין רע : וטוב

ר' מנחם המאירי

מוסר ונומר · שאול ונומר · כלם נמשכים לענין אחד אמר שזבח רשעים עם היות בו הוצאה ועמל הוא תועבת יי' אחר שאין הכונה נבחרת והודיע שאין הכונה הראשונה ממנו בקרבן ומי יתן ולא יחטא האדם ולא יצטרך לקרבן כמאמר לא על זבחיך אוכיחך וכו' · הנה שמוע מזבח טוב כי כל דרך רשע תועבת יי' אבל מרדף צדקה ר"ל שומר דרכי התורה הן במצוה הן במוזהר יאהב · ואמר דרך קללה ועונש מוסר רע ר"ל יסורים קשים לעוזב אורח דרכי התורה · וכן שונא תוכחת ימות · שאול ואבדון נגד יי' כלומר שלא יוכל לברוח ממנו או להעלים לבו לפניו להתחסד לנגדו כי כל דבר לא יכחד מן המלך ואין לפניו מנוס ואף אם יסתר בשאול ואבדון ר"ל במעמקי ארץ גם שם יד יי' תנחהו ולא יוכל להסתר מלפניו אף כי לא יוכל להעלים לבו כי לבות בני האדם גלויים לפני יי' וכל זה יגרום לו שנאת התוכחת כי לא יאהב ולא יסבול שיוכיחוהו וכן אל חכמים לא ילך לשמוע דברי מוסר ותוכחת כלומר לא די שלא יקבל הדברים שאף העמידה עמהם נמאסת אצלו ובדרך נסתר קרא זבח רשעים סגוף הגוף והמית החומר ותפלת ישרים ר"ל המשפט והדין שהיושר עושה בעצמו ללכת בדרך ממוצעת לתת לכל אחד חקו ובלשון לעז יוגיימינט כי לשון תפלה הוא לשון משפט ודין ראה פניך לא פללתי לא שפטתי בבחינת לבי ולא הכרעתי בשכלי שאראה עוד פניך ויעמוד פינחס ויפלל ר"ל שפט בעצמו והכריע בעצמו שראוי היה לדקור זמרי בחרב אם יחטא איש לאיש ופללו אלהים ואם ליי' יחטא איש מי יתפלל לו כלומר מי יזקק להשפט בעדו וכן כל לשון תפלה הוא בקשה מהאל שלא ידינהו כמעט אבל שישפוט בעצמו איך יחמול עליו ואיך ינחהו במעגלי החסד והרחמים וכן הסכימו בה כל המדקדקים ודרך רשעים הוא הפך זבח רשעים ר"ל שדרך רשעים הוא נטיה אל הקצה הראשון ומרדף צדקה רומז לנטיה ממוצעת אל הקצה האחרון וקרא הנמשכים לזבח רשעים ולדרך רשע עוזב אורח ושונא תוכחת וייעד להם המיתה הנצחית ומוסר רע על סגוף הגוף והוא ענין תפתה גיהנם כלומר נגער בזה לסגוף גופו ונבא למות הנצחי · וכפל שאול ואבדון כי השאול רומז למה שנכלל בדרך רשע שהוא קשה מזבח רשעים ואמר שתיהן רעות ובלתי מכוונות ונגד יי' ר"ל הרחוקות ממנו והוא חסר מ"ם והראוי מנגד יי' כי מלת נגד בלא מ"ם כמו לעומתו ונכחו אבל כשתחובר עם מ"ם פירושו מרחוק ואתה תעמוד מנגד ותשב לה מנגד ויעמדו מנגד מרחוק ואמר שדרכיהם מרחוק רחוקות מכוונתו ית' אף כי לבות בני אדם הנמשכים אחריהם והזכיר סבת זה והוא שנאת התוכחת והתרחק מן החכמים : לב ונומר · הערה להיות האדם שמח בחלקו ולא ירוץ כנבהל להון ויספיק לו לחם חוקו כענין ראש ועושר אל תתן לי ואמר על זה כי לב שמח ייטב פני האדם ויאירם ועצבון הלב תשים הנפש נכאה וכל שכן שהפנים רעים ודואגים · ובדרך נסתר רמז בלב שמח בקיאותו בפקודים והרמוז בהם שנא' עליהם שהם משמחי לב על הדרך שביארנו במקומו ועצבת לב רמז למבוכות ולספקות לרוב החקירת לב נבון יבקש דעת ופי כסילים ירעה אולת הנגלה דברים פשוטים שהנבון יחזר אחר הדע' ויחפשנו ויבקשנו עד שישיגנו ופי כסילים ירעה אולת · ר"ל ידרוש האולת ברצונו ומחשבתו וירעה יש שפירשו כמו ירעה תרגום רצון רעות או כמו יחשוב כלומר כל מחשבותיו לדרישת האולת מלשון רעיון ויחס המחשבה לפה כמו הוות תחשוב לשונו · ואמר נבון לשון יחיד וכסילים לשון רבים למיעוט הנבונים וכן הזכיר בנבון לב ובכסיל פה כי לב מורה על שכל ועיון ולא רצה הנה ליחס לשון זה לכסיל ובדרך נסתר אמר כי לב הנבון יבקש בדברי החכמים הדעת הצפון בהם ולא יספיק לו ידיעת הנגלה לב והשגת כוונתו והנה קרא הנגלה בפיו ואחר כך לבו ומחשבתו ועיונו יתבודד בבקשת הטוב הצפון ליראיו בתוכם · ופי כסילים ירעה אולת רצה באולת סכלות החכמה והעדרה כמו שכתבנו למעלה בפסוק אולת כסילים אולת · ר"ל יהגה בפיו הדברים בלא התבוננות שאף כונת הנגלה לא תעלה בידו : כל ימי ונומר · לפי הנגלה דבק עם שלפניו ר"ל עם פסוק לב שמח ייטיב ואמר כל ימי עני והוא אותו שאינו שמח בחלקו רעים כי הוא כנבהל להון ועינו לא תשבע עושר ויום יום יוסיף שכלו נפשו לטובה אבל טוב לב ר"ל השמח בחלקו משתה תמיד כלומר מסתפק ועומד בשמחה כאלו הוא במשתה תמיד · ובדרך נסתר נקשר במה שלפניו ואמר עני עני בדעת אמר שהכסיל הרועה אולת והוא העני המשולל מכל חכמה רעים כי לא תפקחנה עיניו לא ידע ולא יבין · וטוב לב ר"ל השלם בשכל משתה תמיד כלומר שותה מנחל עדניו תמיד ר"ל בלא הפסק : טוב ונומר · הנגלה שטוב לאדם מעט הון ביראת יי' ר"ל בהזהר מהתקבצו בגזל וחמס מאוצר רב ומהומה בו ר"ל עשק רש וגזל משפט וצדק · או כפרש טוב מעט שלא יתבטל מכל וכל מלימוד התורה שהיא יראת יי' מאוצר רב ומהומה בו · ר"ל שכל זמנו יכלה בקבוץ הממון ולא יתעסק בתורה כי הבטול הוא המהומה הגדולה · ובדרך נסתר טוב מעט ידיעה בדרך המחקר ביראת יי' ר"ל עם האמנת הדברים דרך קבלה מאוצר רב ר"ל השגת ידיעה גדולה בדרך מחקר ובו מהומה ומבוכה ומביא הריסה וכפירה : טוב

קב ונקי

מוסר רע · כמו מוסר מלכים · ייסורין קשים באים לאדם העוזב אורחותיו של הב"ה : ושונא תוכחת ימות · בלא עתו · ויש אומרים המוסר בדבר רע הוא לעזוב אורח המצות שלא יחפוץ המוסר : ושונא תוכחת · שיוכיחוהו מוכיחיו הוא ימות באין מוסר · כי המוסר והתוכחת יצילו האדם מדרך המות הזמניי והרוחניי · שאול ואבדון · יאמר כי השאול ואבדון ששאול הוא הקבר ואבדון הוא גיהנם שהוא עמוק משאול גם שהם מקומות נסתרים הם נגד פני ה' וכל הדברי' שירדו שם הם נגלים לפניו : אף כי לבות בני אדם · כמו שאמר שישיג לבות האדם בעודם בחיים וקודם שירדו לשאול · וזה הכתוב נקשר עם הקודם לא יחשוב אדם שהשאול בית מנים כי כלם נגד ה' : לא יאהב לץ · אמר כי האיש הלץ שלא יתעסק בדבר של מעלה ושלמות הוא לא יאהב מי שיוכיחהו ויורהו על דבר מעלה במו שהיה מן הדין זוכה עליו שיאהבהו וכל שכן שלא יתעורר מעצמו ללכת אל חכמים ללמוד מהם חכמה : לב שמח · הלב הוא שרש הגוף ומקור כחות הנפש ולכן כאשר הוא שמח נראה השמחה בפני' · ובעצבת לב : וכן כשיהיה הלב נעצב ודואג תראהו ברוח נכאה והוא הדאגה שידאג ויתמעט הרוח · כי האנחה תבוא בסבת ג' דברים מצד העיון הדק יאחר האדם לשאוף האויר הקר ולהוציא החם ומתוך כך יצטרך להחזיר רוח רב בשאיפה אחת והיא האנחה : והשנית בעבור דאגה ואבלות · והג' בעבור שמחה כי תתפשט הנפש לחוץ ויותך רוח רב וצריך החזרה רבה · או יאמר כי בהיות רוח נכאה מתקרר הרוח הרוחני הוא הלב לא ייטיבו פניו רק תראהו נעצב ודואג : לב נבון · לב איש נבון יבקש ללמוד הדעת : ופי כסילים ירעה אולת · דברים של אולת : כל ימי עני רעים · שיהיה עני בלב ואף כי הוא עני בממון כל ימיו מכאובים : וטוב לב · משתה תמיד · ומי שיש לו לב טוב ושמח ורחב כל כך יאהירו פניו כאלו אוכל ושותה כל היום ואם הוא עני בממון · כי שמחת הלב זו היא אוצר האדם : טוב מעט · טוב לאדם מעט שיהיה ירא את השם ובוטח בו ולא ידאג ויהיה שמח בחלקו : מאוצר רב ומהומה בו · מי שיהיה לו ממון רב ויהיה דואג עליו בכל שעה שיקח ממנו ויחשוב שיברח וילך לו · ויש מפרשים טוב מעט ממון שלא יגזול ויהיה ירא את השם מאוצר רב ומקובץ בגזל ובחמס ומהומה בו · כשיגזול את בני אדם יהום אותם ויהרגם · ובוטל נשמעם מהם : טוב

מנחת ערב

שיעורים וחסור מעלת הולתו בכל מה : בית צדיק חוסן רב וגו' מיישיר את הצדיק יאמר יותר שיהיה ביתו ריקם משיתחבר לרשע גם שימלא הרשע ההוא בית הצדיק תבואה כי הלא בית הצדיק כלו' אפילו ריקן היה חסן רב כי אין לך חוסן גדול מהיותו בית צדיק רק אם הוא בתבוא' רשע לא לבד מארה תבא בתבואה כי אם גם בבית הצדיק כול' אשר התבואה בה כי יבא זה ויאבד את זה וזהו ובתבואת רשע נעכרת · וגם כי דרך חכמים מרגלא בפומייהו לפרסם דב' זה שטוב מעט לצדיק מהתחבר לרשע לחמדת ממון וזהו ושפתי חכמים יזרו דעת כמזרה הזה הוא הדעת הנזכר לא יכון עם לב כסילים שאדרבה יאמר כי טוב לצדיק יבא לו הטוב אפי' ע"י הרשע וזהו לב כסילים לא כן : או יאמר שפתי חכמי' וגו' אפי בלי כונת לבם יזרו שפתותם דעת מעצמם אך כסילי' אפי' לבם בקרבם לא כן שלא יחשוב דעת ומה גם השפתים בלי כוונת הלב : זבח רשעים תועבה וגו' הנה התפלה היא במקום זבח ותמורתו כי תפלות כנגד קרבנות תקנום באופן שהקרבנות מצוי' יותר אמר אעפ"כ בתפל' ישרי' יבחר הוא ית' מזבח רשעים ולא עוד אלא שזה מתועב וזה רצונו שהו' מן הקצה אל הקצה : והנה יתחמץ לב השומע כי יאמר הלא אם הרשע מביא זבח לרדוף הצדק ולשוב אל ה' למה יתעבהו הוא ית' והלא ימינו פשוטה לקבל שבים לזה אמר מה שאמרתי שהוא תועבת ה' הוא דרך הרשע כלו' עודנו מחזיק בטומאתו ומביא הזבח שלא בתשובה כדרכו אך אם הוא מרדף צדקה וכשרון בבואו בזבח הנזכ' אז אין צריך לומר שלא יתועב כי הם אדרב' יאהב כי כן דרכו ית' לאהוב השבים כי גדולה תשובה שמגע' עד כסא הכבוד : מוסר רע וגו' אמר כי הנה יאות יבא מוסר רע הן ייסורין קשי' לעזוב אורח הוא העוזב אורח חיים פורש מתורה ומצות ואם גם שונא תוכח' וא'יוכיחהו מוכיחי' בשער לאמר לו ישוב עד ה' ויקבל מוס' אם תיסרנו יה וישוב גם ראוי ימות אחרי שלא שוה לו מוסר רע ומוכיח האומר לו ישי' לב אל הייסורין וכזה כל החי יתן אל לבו ולא יזידון לעשות הרע : ושמא תאמר כי ב'תשובו' בדבר א' כי אולי לא תשנאת תוכחת יאמן לשמוע כי אם מרוב צערו כמיסר רע שניה כי הלא אין שונא הוכחת כלן ונגד עיניכו שיצריך ימים לזה אמר על האחד שאול וגו' לומר הנה זה מוסר ללב הבלתי יודעו כי אם ה' לבדו כי לא בלבד לב טהור כ"א אף לב רשע לא תעלרנו טומאת לבו מהשגיח בו הוא ית' כי

טוב ארחת ירק ואהבה־שם משור אבוס ושנאה־בו: איש חמה יגרה מדון וארך אפים ישקיט ריב: דרך עצל כמשכת חדק וארח ישרים סללה:
כ בן חכם ישמח־אב וכסיל אדם בוזה אמו: אולת שמחה לחסר־לב ואיש תבונה יישר־לכת: הפר מחשבות באין סוד וברב יועצים תקום:

ועאתא כהין: טבא שירותא דירקא ורחמותא תמן מן תורי מפטמי בסניאתא: גברא חמתנא מגרי תגרא ונגיד רוחא מדעיך היתה: אורחיהון דעטלי קרצובי וכובי ואורחא תריצי שפיא: ברא חכימא יחדי לאבוי וברא סכלא משיט אמיה: שטיותא חדותא היא לחסיר לבא וגברא דמתביין תריצות מהלך: בטולא דמחשבתא היך דלית רזא ובסוגעא כאלין דמתמלכין עיצתא תקום:

שמחה
חדותא

ל וחד ואבוס עניים דח׳ · ג׳ בסי׳ ל פטה תדה · ל וחס׳ · ב׳ חד מל׳

יגרה ג׳ ובסיפ׳ וסימני׳ איש חמה יגרה מדון · רחב נפש יגרה מדון · איש אף יגרה מדון: ישמח ז׳ וסי׳ נמסר בתהלות סימ׳ ק״ד: יישר ב׳ וסימ׳ והוא יישר ארחותיך · ואיש תבונה יישר לכת:

רשי

משור אבוס · שאובסין לו המאכל בפיו על כרחו כדי לפטמו · וכן ברבורים אבוסי׳ ויש למושלו כנגד קומץ מעט של עני שחביב משור חטאת של רשע: ד״א טובה ארוחת ירק · לתת לעני והסב׳ שם להראות לו פנים יפים · משור אבוס · להאכילו בשר שמן ויראהו פני׳ זועפות: איש חמה יגרה מדון · אדם שאין מעצר לרוחו להאריך חמתו יגרה מדון וארך אפים · שאינו ממהר להנקם ולריב: ישקיט ריב · שהוא כלה ושקט מאליו: דרך עצל כמשוכ׳ חדק · דומה בעיניו כאלו הדרכי׳ גדורים לפניו בגדר חדקי׳ משוכת גדר · כמו הסר משוכתו · חדק · קוצים · ואורח ישרים סלולה · כבושה ומופנה · ומדרש אגדה דרכו של עצל כקוץ זה הנסבך בגיזת צמר אם תטלהו מכאן הוא מתערה בכאן כך אין אדם יכול לצאת ידי עלילות׳ בלא ממון: בן חכם ישמח אב וכסיל אדם בוזהו אמו׳ גורם לאמו שמבזי׳ אותה: אולת · שמחה היא לחסר לב: הפר מחשבות באין סוד בלא עצה לא תקום מחשבה:

רלבג

טוב ארוחת ירק · טוב לאדם וערב ארוחות ירק עם חברה שתהיה אהבה שם ביניה׳ יותר משור שמן עם חברה שתהיה שנאה ביניהם כי השנאה תגרה מדון ביניה׳ ותהיה סבה לרעות גדולות: איש חמה יגרה מדון · האיש הכעסן יגרה מדון במקום שיש שלום והאנס מי שהוא מאוחר הכעס ישקיט הריב והמדון ויהיה סבת השלום: דרך עצל · הנה דרך העצל היא אצלו כמו גדר קוצים שההליכה עליו בקושי ויוזק המתהלך בו בכל המקומו׳ שתדרך כף רגלו ואמנ׳ ארח האנשי׳ הישרי׳ בפעולותיהם שאינם עצלי׳ היא סלולה ודרוכה ילכו בה בקלות ואפשר שירצה בזה והוא הנכון דרך העצל בחקירות העיוניות מחקור בהם מחקר ראוי היא קשה לו כמו הדריכה במשוכת הקוצי׳ וזה כי תמיד ימצא מי שזה ענינו בדרך חקירתו ספקות וערבובים לא יתכן לו היציאה מהם כי לא הקדים כל אותם המחשבו׳ לעיין בהם ולברור הנודקת מהבלתי נודקת ואמנם דרך הישרים שדורכים בחקירותיהם ביושר ולזה יקדימו תחלה כל המחשבו׳ הנופלות בדרוש ההוא ויבררו הנודקת מהבלתי נודקת היא סלולה ודרוכה לא יתנגפו רגליהם בה ולא יכשלו בהליכתם: בן חכם · הבן שהוא חכם ישמח האב שמשער בענין שלימות חכמתו יותר מהאם · והאדם הגדול שהוא כסיל הוא בוזה אמו כי אליה ייוחס יותר רוע מוסרו מפני שקדו תמיד אצלה בקטנותו או ירצה שהוא בוזה גם אמו והוא הנכון: אולת שמחה · מי שהוא חסר השכל ישמח באולת והוא ההשתדלות בדבר בזולת הסבות הראויות ואמנ׳ איש תבונה ייסיר ההליכ׳ אל המבוקש כי הוא יבא בה בסבותיו הראויות: הפר מחשבות · הנה בסבת שלא היה סוד ועצה בדבר יופרו המחשבו׳ בו רוצה לומר שלא יצאו לפועל ובהמצא רוב יועצים בדבר להגיע אל המבוקש תשוב המחשבה שחשבו בעשיית הדבר ההוא: שמחה

מנחת ערב

כי הלא גם שלבות הפורשים מה׳ עמאים המה בחלאת רעיונים בלתי טהורים תבא בם עין ה׳ הקדוש עד אין קצה כי הלא ק״ו הדברים ומה אם שאול ואבדון הם׳ שם תכלי׳ כחות הטומאה להתם הפושעים הם נגד ה׳ ומה גם עתה לבות בני האדם מסוללי אלאה כהמה וזהו אף כי לבות וגו׳ כי לעולם גדולתו ית׳ לא תערכנו הפלגת קדושתו לראות מה בתוכת חלאת טומאה: ועל הב׳ כי הלא נגד עיניכו איש לץ הפורש מהתורה שאפי׳ אל מקום ישיבת חכמים לא ילך לבלתי יוכיחוהו על בטול תורתו והנה זה מורה באצבע שהוא שונא הוכחת ולמה לא ימות לשחת אין זו הוכחה כי הלא אפש׳ כי לא משנאתו את התוכחות אל חכמי׳ לא ילך רק מבלתי אוהבו אותה ואינו דומה הבלתי [illegible]

אבן עזרא

טוב ארוחת · עומד במקום שנים בעבור הנושא עלי אורח כמו שלוחים מן ישלח ומנחה מן נחה · שם בארוחה השלוחה כלומר שיאהב זה לזה טוב מארוחת שור וישנא זה לזה: יגרה · מענין מתגרת ידך: עצל · בכל מקום רשע פי׳ דרך עצל כאילו סביבה משוכת חדק קוצים שאינו יודע לצאת ממנה · סלולה כענין סולו סולו המסלה פירוש הרימו ההרמה ורומז על הניונים הרמים כדי שלא יטעו ההולכים עליה וכן סוללה כאילו יש לה ניונים סלולים ללכת דרך ישר: יישר · יבקש דרך ישר ללכת בה: הפר · שמחה

ר׳ מנחם המאירי

טוב ונומר · ארוחה הוא שם סעודה המורגלת בכל יום והוא לשון נקבה וטוב לשון זכר ואם [illegible]

אבן יחייא

[illegible]

קב ונקי

[illegible]

רשי

שמחה לאיש במענה פיו · כמשמעו על ידי מענה רך ודבר נחת הבריות אוהבים אותו · ורבותינו דרשוהו על בעלי גירסא אם מוצאים בפיהם מענה או תתקיים בם וישמחו · ודבר בעתו מה טוב · שואלים בהלכות הפסח ובהלכות החג בזמנו : ארח חיים למעלה למשכיל · כמו שרפים עומדים ממעל לו · כלומר לפני החכם קשוטה ומוכנת אורח חיים : עוכר ביתו · שהוא בוצע בצע · ושונא מתנות יחיה · מאחר שהוא שונא מתנות כ"ש שסונא את הגזל : לב צדיק יהגה לענו' · יחשוב ויבין מה יענה קודם שישיב דבר : מאור

כג שִׂמְחָה לָאִישׁ בְּמַעֲנֵה־פִיו וְדָבָר בְּעִתּוֹ מַה־טּוֹב׃ אֹרַח חַיִּים לְמַעְלָה לְמַשְׂכִּיל לְמַעַן סוּר מִשְּׁאוֹל מָטָּה׃
כה בֵּית גֵּאִים יִסַּח ׀ יְהוָה וְיַצֵּב גְּבוּל אַלְמָנָה׃ תּוֹעֲבַת יְהוָה מַחְשְׁבוֹת רָע וּטְהֹרִים אִמְרֵי־נֹעַם׃ עֹכֵר בֵּיתוֹ בּוֹצֵעַ בָּצַע וְשׂוֹנֵא מַתָּנֹת יִחְיֶה׃ לֵב צַדִּיק יֶהְגֶּה לַעֲנוֹת וּפִי רְשָׁעִים יַבִּיעַ רָעוֹת׃ רחוק

ל"ב · ל · ב' ס"ף · ל · ל וח' ינב · ל · ב'מל' · ב'חס' · וח' מל'

חֶדְוָתָא לְגַבְרָא בְּמִלְּתָא דְפוּמֵיהּ וּמִלְּתָא בְּעִידָּנָא סַגִּי טָבָא׃ אָרְחָא דְחַיֵּי מְעַלְּיָא לְסוּכְלְתָנָא דְנִסְטֵא מִן שְׁיוֹל תַּחְתִּיתָא׃ בֵּיתָא דְגֵיוְתָנָא נִסְחַר אֱלָהָא וְיַעְתֵּד תְּחוּמָא דְאַרְמַלְתָּא׃ מְרַחְקָתֵיהּ דֶּאֱלָהָא מַחְשַׁבְתָּא בִּישְׁתָּא וְדַכְיָין מִלֵּי בְּסִימְתָא׃ מוֹבִיד בֵּיתֵיהּ מְכַנֵּשׁ מָמוֹן דְּשִׁקְרָא וְדָסְנֵי מוֹהֲבִיתָא דְמַגָּן יֵיחֵי׃ לִבָּא דְצַדִּיקָא יָאנֵי בְּהֵימְנוּתָא וּפוּמְהוֹן דְּרַשִׁיעֵי מַבִּיעַ בִּישְׁתָא׃ רחיק

במענה מענה ג' קמצין וסימ' בלשון ארמי חדתא דבר נשא בהתתא · וביאורם וכושו החזים והפרו · שמחה לאיש במענה פיו · לארם מערכי לב : מתנות ג' ב' חס' וא' מ"ל וסימ' ולבני הפילגשי' אשר לאברהם · ויתן להם אביהם בד"ה · ושונא מתנות יחיה · מציעתא מ"ל :

רלבג

שמחה לאיש במענה פיו · הנה ישמח האיש בדבור פיו כשיהיה לו לדבר אל המלך או אל הגדול ואמנם היה ראוי תחלה שישתדל שיהיו דבוריו בעתו הראוי בשיקדי' לו מה שראוי לקדום כי דבר בעתו נוה טוב : ארח חיים · הנה דרך חיים הוא למעלה אל איש המשכיל כי כל מה שיהיה הדבר המושכל יותר נכבד תהיה ההשגה בו יותר נכבדת ויותר ערב ולזה יעלה תמיד בהשגותיו וחקירותיו אל הדברים היותר עליונים והיותר נכבדים והנה קרא לעליונים שהם יותר נכבדים למעלה כי השמים יותר נכבדים מהיסודו' והעליון ביסודו' הוא יותר נכבד מהשפל ממנו ולזה היה ארח חיי' למעלה אל האיש המשכיל כאלו היה זה להתרחק מהמקו' היותר שפל שהיא שאול : בית גאים · בית האנשים הגאים והתקיפים יחריב הש"י ויעמוד גבול האלמ' ואם הוא חלוש והאלמנה ג"כ היא חלושה : תועבת יי' · מחשבות רע הם תועבת יי' כי הם התחל' לחוטאים בדעות ובמדות ואמנ' אמרי נועם הם טהורים ונבחרי' אל הש"י או ירצה בזה כי תועבת יי' היא מחשבות האיש הרע כי הם ברע תמיד ואולם מחשבות האנשים הטהורי' הם אמרים שינעמו לש"י ויתערבו : עוכר ביתו וגו · מי שהוא לוקח שוחד לדון דין הוא עוכר ביתו ומשחית בהפך מה שהוא חושב ואמנם מי שהוא שונא גם המתנות ולא ירצה ללקחם מהאנשים יחיה ויתקיים לפי שהוא בוטח בש"י ואינו נשען על מתנות האנשים : לב · הצדיקים יהגה ויתעסק תמיד לענין ולתועלת ואמנם פי רשעים ודבורם ישים הרעות והשחתות טבעיות כי דבורם ייעיר אל כל רע ומחשבות הצדיק תייעיר אל הטוב : רחוק

אבן עזרא

שמחה · שניס דבקים · סוד ענין עצה פי' שאחרים יפרו מחשבות החושבים בעבור כי אין עצה ובעבור יועצים תקום מחשבת הנועצים ותבא שמחה לאיש היועץ בבא מענה פיו · ודבר העצה שיבא בעתו טוב לנועצים : ארח חיים · שהוא למעלה למשכיל כלומר המשכיל יתעסק לעשות רצון יוצרו אולי ילך בארח החיי' שהיא למעלה והם חיי הנפש המתאוה לשוב אל האלהים למען שתסור מן השאול שהוא למטה : בית גאים · שיש להם גאוה יסח השם ביתם ויהרסנו · אלמנה עניינו אלהים שהוא דיין אלמנות מן שמנה יצב גבולה : רע · כלומר איש רע · וטהורים נחשבים ככסף טהור שאין בו סיגי' · אמרי נועם שינעמו לשם : עוכר · לב · רחוק

אבן יחייא

שמחה וגומר והאיש השלם הלא אשר עושה דבריו ברוב יועצים ולכן תקום מעשיהו ויצא אל היש · יהיה לו שמחה במענה פיו מעצתו כאשר יצא הדבר אל היש בעתו · ובאופן היותר טוב שאפשר וזהו אומרו מה טוב · ע"ד מה רבו מעשיך ה' · אורח וגו' והדרך אשר יישר האיש תבונה ללכת בו הוא הדרך והאורח מהחיים הנצחיים בהדבקו למעלה עם המשכיל שהוא השכל הפועל · למען סור מהדבק בשאול מטה אשר בו ידבקו רוחות הבהמו' ורוחות האנשי' הבהמיים הדומים אליה' : בית וגו' ואף כי ראוי לאדם לבקש לידבק למעלה למשכיל הנה לא יושג זה בהתגאות לבו ובגבהות השפלים · כי אדרבא המשפיל את עצמו עד שאול מטה הוא יזכה לעלות לידבק למעלה למשכיל · והמעלה את עצמו בגאותו עד על · יושפל עד שאול תחתית כי בית גאים יסח ה' · ויצב גבול האיש השפל ועניו כאלמנה אשר היא שפלה ומדוכה למקרה הרע אשר קרא לה מהעדר אדוניה הפורש כנפיו עליה · תועבת וגומר והוא תועבת ה' מחשבות הגאה הרע כי הוא חושב לעלות על במותי עב ולהתדמות לעליון ולכן לכם לבושו כי ה' מלך גאות לבש · ואמנם הם טהורים לפניו אמרי נועם מהשפל העניו הבלתי מדבר עתק בגאו' ובוז לזולתו · עוכר וגו' והגאה הנז' הוא עוכר ביתו בהיותו בוצע בצע מה שהעניו יחיה בהיותו שונא בצע ואפילו המתנות הנתוני' מתוכים שמה לו ברצון הנותן ומפני הוא שונאם ובלתי מקבלם · לב וגו' והצדיק העניו כשידבר עם בני האדם יהגה ויחשוב בלבבו את אשר לו לענות להם לבלתי יחטא בשפתיו בהיותו כבהל להשיב · ואמנם הרשע בבלתי מחשבת הלב יביע וידבר כמעין הנובע רעות בגאותו ורוממתו : רחוק

ר' מנחם המאירי

שמחה וגו' · סוד יאמר לפעמים על העלמת הדבר והסתרו סוד יי' ליראיו כי אם גלה סודו וסוד אחר אל תגלה · ופעם יאמר על קבוץ אנשים להתיעץ עצה ביניהם הן לטוב הן לרע · על עמך יערימו סוד · בסוד ישרים ועדה · על סוד נמולים יחדיו · והנה הוא אמור בענין עצה והוא הערה על עשיית הענינים במתון ובעצת גדוליו וזקניו ואמר החכם לבנו התיעץ והתמהמה במעשיך ואל תבהל ברוחך להוצי' מחשבתך לפועל כי טוב שתנח' על התמהמהך מסתכתם על שבהילך דבר שלא תוכל להשיבו ועל זה אמר הפר מחשבות באין סוד כלומר כל מה שיחשוב האדם להשיגו הוא מופר בעבור העשותו בלא עצה וברוב יועצים תקום ר"ל תתקיים המחשבה וברוב פירושו בהרבה או בחשיבות עצה ועל זה אמר שמחה לאיש במענה פיו ודבר בעתו מה טוב כלומר שמחה לנועץ כשהשיג למענה פיו כי מענה במקום דבור כמו ועניה ואמרתי ויען איוב הראשון או פירושו בעדות פיו במה שהיה פיו מעיד לו על הדבר שישיגהו וההשגה ההיא תהיה ברוב עצה ודבר בעתו מה טוב הוראה על צורך העצה כי לפעמים יזדמן שהצליח האדם באיזה ענין ויחשוב שאם יעשהו עתה גם כן שיצליח בה ויחטא בזה לפעמים כי העתי' אינם שוים ויצליח האדם בעת מן העתים בענין אחד שיפסיד בו בזמן אחר וכמה דברים ראוי לאדם להשתדל בזמן הבחרות שראוי להניחם בעת הזקנה וכיוצא באלו מן הפרטים כמה וכמה ולפי התחדשות הזמנים והסבות יתחדשו העצות ולכן צריך האדם להתיעץ תמיד עם הזקנים אשר עברו עליהם כשיבוכות הימים בישישים חכמה ובדרך כשתר יפורש סוד על ענין הראשון והזהיר החכם שלא יהרום המכוון בסבת גלות סודות התורה למי שאינו ראוי לכך כי זה הריסה והפר המכוון אך בחשיבות היועצים. ר"ל בחשיבית החכמים והעמדתם עניני התורה על מושב כנס הראוי להם יתקיים המכוון והעיר שיש סודות שאין ראוי לגלותם לשום אדם בעולם אף לכוון שכנבוכים אלא שהחכם לפי מה שיגיע בהצלחת למודו יתבונן בהם מדעתו עד שישיגם ועל זה אמר שמחה לאיש במענה פיו כלומר במה שיתחדש לו משכלו שהוא תכלית הכונה ומה שאין ראוי להגיע לו מהשפעת זולתו והודיעו שישיגהו אם ישמור עשיית הדברים בעתם ובהזהר מן ההריסה וזמן המשך בה כמו שאמרו ז"ל מנעו בניכם מן ההגיון וכן אמרו במסכת חגיגה תא ואגמרך מעשה מרכבה אמר ליה אכתי לא קשאי · ואלו דברים סודיים נכבדים אמר ליודעי חן ויש מגלה הערות אחרות אמר שבמענה פי האדם כשהוא מענה רך ודבור ערב ומתוק לבריות ישיג שמחה ואהבת הבריות ועם כל זה אמר דבר בעתו מה טוב כי לפעמים צריך שיכריח האדם עצמו אף בחוץ מטבעו לשנות בתכונת הדבור פעם דרך כעס פעם דרך פתוי פעם דרך שמחה ולשון הבאי כאמרם ז"ל על ענין הכעס לשירתא אימתא אאינשיה ביתיה הוא דעביד ודרך פתוי ושפתי חלקות מותר לשנות בדברי שלום והבאי כי הוו תלמידי רבנן מגרסא הוו אמרי מילי דבדיחותא · ויש לפרשו על הלמוד ר"ל על הרב שמלמד ואלו במענה פיו לשון שפע על דרך והארץ תענה את הדגן והכסף יענה את הכל וכן לדעת קלת והאלהים יענה בקול שהיה עוזרו ומשפיעו בקול שאלמלא כל לא היה קולו נשמע ואמר למלמד ולתלמידים ממנו כלשונו מושפע לדבר דבריו בכיון בלא בלבול · ודבר בעתו מה טוב כי זה מצרך טכסים הדבור בלמוד ובדרשה שיהיה ענין דבורו כאות לפי העת והזמן כענין אמרם שואל כענין ומשיב כהלכה וכענין בספרים המדוייקים באות בי"ת כלומר בענין המיוחד לאותו זמן הלכות הפסח בפסח · וכו' · והזכיר הטכסיסי היותר גדולים שבטכסיסי הדבור כי מענה פיו כולל סדר הדברים ומהותם ואיכותם וערכותם לדבור המספרים והמגידים ודבר בעתו כולל הזמן והעת והמקום ויש לפי הדרך הנסתר לכלול דבר בעתו ענין העתים אשר בספר קהלת אלא שיארכו : הדברים אורח חיים וגו' · זה מיוחד לענין החכמה ואמר שדרך חיים הנצחיים הוא שיעלה המשכיל דרך מעלה מדרגה על סדר מעלות הסולם בהקדמות והגעות כלומות להביאו לשלמות כלתי כי בזה ישיגהו ויציל נפשו מרדת מטה בשחת ואבדון נפשו או קרא שאול מטה התענוג העפרי כלומר אורח החיים שיתעסק במעלות החכמה ויסור מן התענוג העפריים כי עפר הם ואל עפר ישובו : בית וגו' · תועבת יי' וגו' · לפי הנגלה הערה תוריית מיעדת גמול ועונש ומדיניית בהיותה מוזהרת בפרט על הגאוה שהיא סבת מקנאים ושונאים עיניהם ולבם להתנכל על בעליה תמיד להתנכל עליהם עד אשר ישפילוהו ויכניעוהו עד עפר ושפלי הרוח יעלו מעט מעט מעלה מעלה עד יתיצבו אשיות בתיהם מפחד ולא יעלה שבט המקלים עליהם ויצליחו בתכלית ההצלחה ואמר על זה יסח יי' אם מצד העונש למה שימשך ממנו והוא אמרו כי תועבת יי' מחשבות רע אם למקרים המוכיים לשכלת בני אדם עליו · ויצב גבול אלמנה ר"ל השפלים ולקח אלמנה שהיא השפלה שבמין וכן גבול כלומר אפי' מה שאינו בית אלא תורבא הוא יציבה ויסבב בנינה ויצב יורה על שלימות בנינה כי היסוד תחלת הבנין והצבת הדלתות תשלום הבנין כאמרו בבכורו ייסדנה ובצעיר יציב דלתיה אם דרך גמול לטהרת אמרי נעמה וזכותם אם דרך מקרה במשך מטוב ההנהגה והוא שסמך תועבת יי' מחשבות רע וטהורים אמרי נועם · ובדרך כנסתר תכלית החכמה יקרא בית כי הוא המדור הנכחי לנפש וגבול הוא כמו שדה והוא קודם בזמן לבית ואפשר שהוא רמז לשלימות כמו שנבאר בפסוק · הכן בחוץ מלאכתך · ועתדה בשדה לך אחר ובנית ביתך · ואמר שמתנגדים והם הקראים גאים להיותם מגזמים ומתפארים להיות כל עניניהם בהיקש ומופת אף הבית שלהם ר"ל תכלית חכמתם ואלמנה כנגד מלשון אלם והוא ענין שפלות ואמר שהשפלים הנלחמים במלחמתם האל יציב גבולם ויעליהו עד תכלית הנכחיות וכונתן טעם לזה אמר תועבת יי' מחשבות רע וטהורים אמרי נועם · ויש לפרש בית גאים על גוף הרשע וממשלת כחותיו וגבול אלמנה על נפש הצדיק וקראה אלמנה לפי שאינה נשמעת למיעוט ערכה כענין ההמון : עוכר ביתו וגו' · לב צדיק וגו' · רחוק

קב ונקי

שמחה לאיש · יאמר כי מדרך האיש לשמוח בעת שהוא עונה לפי סברתו של טעם ולפעמים יחשוב האדם שהוא השיב דברים של טעם ואין הענין כן ולכן אמר כי כשיהיה הדבר דבור בעתו ובזמנו ובטעמו ולא העדיף ולא החסיר מן הצורך מה טובו ומה יופיו : אורח חיים · ירצה אורח לאיש משכיל והכם שיעלה למעלה · ר"ל שתעלה מעלתו ויאריך ימים אם ילך בה · למען סור משאול מטה · שלא ימות בלא עתו : וי"מ אורח חיים למעלה למשכיל · אם ילך בה יזכה לשבת בכסא כבוד של מעלה וינצל משאול מטה והוא גיהנם · והנכון אורח חיים · ירצה כי המשכיל יש לו תנועה מה והיא לאורח חיים ומה שאילו התנועה הוא למעלה ומה שממנו הוא שאול מטה : בית גאים · דרך השם להרוס בית הגאים ולנתוץ אותו וכן להציב גבול אלמנה שהוא חרב ואין למטה ממנה בשפלות ואמר זה להזהיר בני אדם שלא יתגאו כי שונא גאות ה' ולוחם השפלים והעמים כי מעודד ענוים ה' · ויסח מן בעלי הגוון מגזרת ונסחתם מעל האדמה · תועבת ה' · יאמר כי מחשבות האדם הרע הם תועבה לפניו יתברך ואמנם מחשבות האנשים הטובים ודבריהם שהם אמרי נועם אינם תועבה לפניו רק הם טהורים ורוציים לפניו יתברך וכאלו אמר תועבת ה' הם מחשבות האיש הרע וטהורים הם לפניו אמרי נועם שהם הפך מחשבות הרע · עוכר ביתו · מי שגוזל ממון מחריב ביתו ומשכיתו : ושונא מתנות יחיה · ושונא מתנות ושוחדים להטות את הדין יחיה · ויש אומרים ושונא מתנות בני אדם ובוטח בשם הוא יזמין מחיתו ופרנסתו ממקום אחר : לב צדיק יהגה לענות · ירצה הטעם לב צדיק יחשוב לענות ולהשיב דבר כראוי ופי רשעים לא די שלא ישיב כסדר וכראוי אלא ידבר רעות בבלתי הסתכלות · יהגה לענות מגזירת והגות לבי תבונות ענין דבור ואמירה · ורבים חשבו כי מלת לענות הוא מגזירת לענה והכוונה שהצדיקים לעולם יחשבו בדברים מרים כלענה שהוא יום המות · ויום הדין ועונש גיהנם כטעם לב חכמים בבית אבל ולא כן הרשעים אלא ברעות הנפש : רחוק

מנחת ערב

יאבה ולא ישמע אלי ואבושה אני או יאמר רוא' אני את הנושא רחוק מלהספיקו ומה בצע כי הבואה אליהם ולפעמים יהיה דרך רחב ונוח להספיקו ובהתעללו יזדמנו לו טענות כאלו לפניו משוכת חדק הפר לא יעבור עליו רגל הדם וזהו דרך וכו' אך הישרים בלבותם לא יחשבו עקבו' הולכות ולא יתעכבו מלכת לשים שלו' כי ינצלו אנפים ואז בזכות לכהם ביושר לבב גם שלא יהיה דרך רחב להספיקו הריב רק אורח צר לכהתם דרך שלו הוא ית' יסנה הדרך עד תהיה סלולה מכל מעין באופן יעשה ויצליח ויספיק ריב וזהו והדרך וגו' :

בן חכם וגו' יאמר ראה כא טוב המוסר הנקנה ע"י התורה כי בן חכם מהיותו בן שהוא קטן ישמח אב אך אשר הוא כסיל משולל החכמה לא בלבד עודנו בן כי אם גם כי יהיה אדם שכבר הוא גדול אין צ"ל את אביו כ"א גם את אמו אשר דרך הכל לכבדה יותר מאת האב כמאמרם ז"ל כי ע"כ בכבוד היאל הכתוב באב כבד את אביך ואת אמך הוא יבוז' באשר הוא כסיל ומה גם עתה את האב :

אורח חיים וגו' יאמ' אל תתמה בראותך עמלי תורה ומצות בשפלות העה"ז ואיה איפ' בשמאלה עוש' וכבוד כי הנה ארח חיים שהיא עסק תורה ומצות לעמוד במעלה בעה"ז למי שהוא משכיל הוא השלם בתורת ה' כד"א והמשכילי' יזהירו וגו' אך למען סור משאול שלא ידון בגהינם על איזה עון אשר חטא על הנפש טרם יעלוהו לאור באור החיים על תורה ומצות ע"כ יהיה מטה בעה"ז בשפלות וייסורין למרק כל חטא ועון ואז ינקה ויעלה אל ה' מיד בנסעו מן העולם · אך אין זה בעלם רק בעוד שאין בה"מ קיים אך בהיותו קיים לא היה לן ישראל וחטא בידו שהיה מתכפר ע"י הקרבנות וע"כ לא היה לצדיק חלאה לימרק בגהינם שישפילוהו פה לנקותו ויזכה למעלה בעה"ז ובעה"ב ע"כ אחרי אומרו שלמה כי הצדיק לנכות איזה עון הוא מטה בקש מאתו ית' בית גאים יסח ה' ויציב גבול אלמנה הוא בה"מ ואז צדיקים ישמחו ויעלצו גם בעה"ז :

תועבת ה' מחשבות רע · הנה יש בני אדם שרעה בלבבם ומחשבותם לרע ויבחרו לשון ערומים מראים תומה ותחתיה ערמה באמרי טוהר ונועם וטומאה בלבבם אמר כי תועבת ה' הוא כי אין מבין זולתו יתברך וזהו תועבת ה' מחשבות רע אשר הם עם טהורים אמרי נועם שבטוהר אמרי נועם יונו את השומעים הבלתי רואים ללבב · והנם טועים באצטגנות שלהם חושבי' למלא בתיהם טוב מאשר בבית רעיהם בנועם מליהם למושכם ברשתם והפוך הוא כי הלא מי שיבלע בלע איננו מחסר וגונב ומרמה רק את עצמו כי עוכר ביתו של עצמו הוא מי שבולע בלע שהוא רע לביתו שתבא עליו מארה ובא אל בית הגנב וגו' וכלתו ואת עציו וגו' · אך לא את הנגזל כי הוא ית' ימלא חסרונו ולא עוד כי אם גם אם שכנגדו הוא הנגזל שונא מתנות בשר ודם אשר יתנו לו למלאת חסרונו אשר חסר לו אשר גזלו ולא יקח מיד איש מאומה יחיה מאתו ית' שלא יחסר לו כל וימלא חסרונו : לב צדיק יהגה לענות וגו' יאמר ראה מה בין צדיק לרשע כי כששולח ה' יסורין או צרה לצדיק יש לו מקום להתרעם ע"פ דרכו ומחשבתו כי צדיק הוא ולמה יענשו ה' ועכ"ז .

רָחוֹק יְהוָה מֵרְשָׁעִים וּתְפִלַּת
כ״ח · ז׳ צַדִּיקִים יִשְׁמָע׃ מְאוֹר־עֵינַיִם יְשַׂמַּח־לֵב
לֵב שְׁמוּעָה טוֹבָה תְּדַשֶּׁן־עָצֶם׃ אֹזֶן
ה׳ וחס׳ וא׳ שֹׁמַעַת תּוֹכַחַת חַיִּים בְּקֶרֶב חֲכָמִים
כ׳ · ב׳ מל׳ תָּלִין׃ פּוֹרֵעַ מוּסָר מוֹאֵס נַפְשׁוֹ
ב׳ מל׳ וְשׁוֹמֵעַ תּוֹכַחַת קוֹנֶה לֵּב׃ יִרְאַת יְהוָה
י״ב · י״ו מוּסַר חָכְמָה וְלִפְנֵי כָבוֹד עֲנָוָה׃
י״ב ד׳ · ב׳ א לְאָדָם מַעַרְכֵי־לֵב וּמֵיְהוָה מַעֲנֵה
לָשׁוֹן

רָחִיק הוּא אֱלָהָא מֵרַשִׁיעֵי וּצְלוֹתְהוֹן
דְצַדִּיקֵי יִשְׁמַע׃ נְהוֹרָא דְעַיְנֵי מַחְדֵי
לִבָּא שׁוּמְעָתָא טָבָא מְדַהֲנָא גַרְמָא׃
אוּדְנָא דְשָׁמְעָא מַכְסְנוּתָא דְחַיֵּי בֵּינַת
דְחַכִּימֵי תֵיבוּת׃ מָרֵישׁ מַרְדוּתָא
מַסְלֵי נַפְשֵׁיהּ וְדִשְׁמַע מַכְסְנוּתָא
דְחַיֵּי קָנֵי חוּכְמְתָא׃ דַחֲלְתֵיהּ דַיְיָ מייתדין
מַרְדּוּתָא דְחוּכְמְתָא וּמָן דְמִתְיַקַּר
יְהֶוֵי עִנְוָן׃ מִן בַּר נָשׁ תַּרְעִיתָא דְלִבָּא
וּמִן יְיָ מַמְלְלָא דְלִישָׁנָא

רשי

מאור עינים · בתורה: ישמח לב · שפואלין ממנו דבר ויודע מה להשיב · ולפי פשוטו כמשמעו דבר שהוא תאוה למראות עינים משמח הלב ומנחלת תוגת הלב כגון גן ירק ונהרות המושכים: ולפני כבוד ענוה · הענוה גורמת שהכבוד בא · לאדם מערכי לב · הוא סודר עלתו ודבריו בלבו: ומה׳ מענה לשון · כשבא להשיב הקב״ה מסכילו בדבריו או אם זכה מזומן לו מענה טוב · ותוכן

רלבג

רחוק יי׳ מרשעים · הש״י רחוק מעזור לרשעים ומשמוע לקולם ואמנם הוא ישמע תפלות הצדיקים לעשות בקשתם וזה לאות כי תפלתם היא הנשמעת: מאור עינים ישמח לב מאור עיני הלב ישמח השכל כי שמחתו בהשגות העיוניות ושמועה טובה יתענג האדם בה עד שכבר תשמין העצם ותמלאהו מוח ובכלל הנה תמצא שהשמחה תשמין האדם: אוזן שומעת · הנה האוזן השומעת תוכחות חיים ר״ל שתקבל מוסר בהשגת החכמה שהיא החיי׳ הנה היא תלין בקרב חכמים ר״ל שכבר ייסירהו זה אל שיתחכם ויעמוד בין החכמי׳ או ירצה בזה שכבר תלין בקרב חכמים ללמד חכמתם: פורע מוסר מואס נפשו · הנה מי שהוא פורע מוסר במדות הוא מואס נפשו כי לא יתכן שיהיה לנפש שלימות בזולת זה ואמנ׳ מי שהוא שומע תוכחות הוא קונה שכל כי המוסר הוא התחלה להשגת החכמה: יראת יי׳ מוסר חכמה · יראת יי׳ היא תישיר אל לקיחת המוסר בחכמ׳ והענוה והשפלות תישיר להשגת הכבוד: לאדם מערכי לב ומיי׳ · במה שיסדר מהדברים בלבו אך יצטרך עם זה עזר אלהי להוציא הדברים בפיו כי כמה דברים ימצא שיבלבלו הדברי׳ בפיו אף על פי שנערכו בלב באופן שלם: כל

אבן עזרא

רחוק · ג׳ דבקים · הבוצע שהוא הגוזל מסבב שיעכור ביתו מתנות השוחד · לב צדיק יחשוב לענות · על דין הצדק · יביע כנחל נובע פי׳ ידבר הרעו׳ כדי להטות דין על כן רחוק השם מהם וישמע תפלת הצדיקים · פ״א לענות מן לענה ורחש והוא רחוק בשביל שאין הלמ״ד בסוף: מאור · אזן · פורע · יראת · ד׳ דבקים · וכן הפירוש המאור שתחזינה העינים הוא ישמח לב וכשתשמע האזן תוכחת שבה יש גם חיים וילין · בקרב חכמים או תדשנה התוכחה יותר משמועה טובה: פורע · כי לומד המוסר ישמירהו ויחייהו והמתרחק ממנו כאילו יגלהו ויפרעהו מן כי פרוע כלומר פורע מוסר החכמים חפץ להמית נפשו · ושומע תוכחת מפיהם הוא קונה לב. והטעם דעת ויראת השם: לאדם · כל

שומעת ו׳ ה׳ פתחין וא׳ קמץ וחס׳ וסי׳ ושרה שמעת פתח · ורבקה שמעת כדבר יצחק · ומלכת שבא שמעת דמלכים · אזן שמעת תוכחת חיים · אזן שמעת ועין רעה · מוכיח חכם על אזן שמעת בתרא קמץ: ומיי׳ ד׳ וסימ׳ ומיי׳ מענה לשון · בחיק יוטל את הגורל · בית והון נחלת אבות · רבים מבקשים פני מושל:

מנחת ערב

ועכ״ז הוא שותק ומקבל באהבה ומצדיק דינו ית׳ כי יודע הוא כי כל דרכיו משפט או לפעמים הם יסורין של אהבה להרבות שכרו לעה״ב והרשע כשבא לו יסורין הוא יודע כי בחטאו בא לו זה ואין כאן מקום אפי׳ לפי דעתו להתרעם כי יודע הוא את אשר עוות ובדין הוא נלקה ועכ״ז הוא פוער פיו ומדבר סרה ותרעומת על דינו ית׳ וז״ש לב צדק עם שהוא צדיק יהגה לענות יש במחשבתו שיש לו לענות ועכ״ז הוא דום ואינו מענה כמ״ש וידום אהרון ומצדיק דינו ית׳ · והרשע שיודע בעצמו שבדין נלקה ועכ״ז ופי רשעים יביע רעות על דינו ית׳ ועכ״ז כיון שאינו מודה ועוזב רחוק ה׳ מרשעים בהתפללו על יסוריו לא ישמע ה׳ ותפלות צדיקים ישמע בהתחננו אליו להסר מהם היסורין: או יאמר כי הנה האיש צדיק טרם יענה מענה לשון לפני קונו יהגה בלבו פעם ושתים מה שעתיד לענות פן ישגה או יוציא דבר בלתי מתוקן אמנ׳ הרשע איך צריך לומר שלא יעש׳ כך אך אדרבה יביע רעות והוא שאמר רחוק ה׳ מרשעים ולמה נהנה לענות ולא ישמע קולנו והנה הצדיקים יגמרו בעדנו כי יתפללו בעד הכלל ותפלת צדיקים ישמע והן ב׳ רעות א׳ אומר שה׳ רחוק מהם ואדרבה ה׳ חפץ יהיה בכל תפלה מפושעי ישראל בגופן כמש״ל כל תפלה שאין בה וגו׳ ב׳ שעל ידי כן מתייאשים מן התשובה: או יאמר שיקר׳ לצדיק בריבם עמו רשעים כי לב צדיק יהגה לענות לבלתי הוציא דבר בלתי מתוקן מפיו ועכ״ז פיו רשעים יביע רעות אל הצדיק ולא יזהר מענות בו סרה לכן בהתפלל הצדיק אל ה׳ יריב ריבו לא יאשם בכל מוסר דין כי למה שרחוק ה׳ מרשעים על השיבם רעה תחת טובה ומה גם בפרהסיא שמותר לצדיק לנטור כנחש כמש״ל לכן ותפלת צדיקים נגדם ישמע ולא יענש תחלה כמפורסם בדוד המלך ע״ה: מאור עינים ישמח לב וגו׳ · הנה שתי איני עריבות מגיעים אל האדם ע״י ב׳ חושיו א׳ אשר יראה בעיניו רב טוב בביתו ובחומותיו שנית אשר ישמעו אזניו בשורות טובות אמר כי טוב לשמוע גערת תוכח׳ עם היות׳ לדברי קושי מב׳ סוגים הנזכרים כי האחד אין כל טובו רק שישמח לב והב׳ שהיא שמועה טוב׳ תדשן גם עצם וכולן הנאות חלפות מסוללי׳ אושר · אך שמיעת תוכחת גם שלא יערב להאזין ישיג בה אושר גדול ורב עד שבקרב חכמים תלין בעדן גן אלקים כי יישן במות הצדיקים שהן ישנים עפר ולא מתים בעולם וזה אמר תלין ולא עוד כי אם שטוב לך אזן א׳ בשמיעת תוכחת מהנאת ב׳ עינים וב׳ אזנים בעריבת השיגים הראשונים ומה
גם

ר׳ מנחם המאירי

רחיק יי׳ וגו׳ · אלו הפסוקים הערה לשופטים ולדיינים להשתדל בכל כחם שלא לצאת מתחת ידם דין בלתי מתוקן · ובצע כאמר לפעמים על הגזילות והחמסים כלו בוצע בצע ובוצע בצע כאן יי׳ · ולפעמים על תועלת והנאה מה בצע כי נהרוג את אחינו · ופעמים על רדיפות העושר וחמדת קבוצו ביתר מן הצריך אע״פ שאיפשר שכלם סובבים על ענין אחד וזהו ענין שונאי בצע ופירשו בו שונאים ממונם בדין כלומר שמואסים ומרחיקים קבוץ ההמון רק לפי מה שצריך להם ואם הם עשירים יסתפקו במה שחננם הבורא ואין קירות לבם הומה לקבוץ עוד אומר עליה׳ שהם ראויים למנותם דיינים כמו שאמרו מלך במשפט יעמיד ארץ ואיש תרומות יהרסנה אם דומה הדיין למלך שאינו צריך כלום רוצה לומר שיהא שמח בחלקו ויסתפק בשלו יעמיד ארץ ואם דומה לכהן שמחזר בבית הגרנות יהרסנה · ואמר עתה שהדיין שדרכו לבצוע בצע הן בגזילות הן להיותו חומד ממון הוא עוכר ביתו ר״ל מצד העונש ושונא מתנות ר״ל השוחדים יחיה · ואחר כן הזהיר הדיין להיותו מתון בדין על דרך מה שביארנו בתחלת מסכת אבות בענין מאמר הוו מתונין בדין · ואמר לב צדיק יהגה לענות ומלת הגיה והגיון כשהיא מצורפת עם לב כאמרת על מחשבה גם במלת דבור ואמירה כן אמר לבי ואמרתי אני בלבי דברתי אני עם לבי שהכל ענין מחשבה וכן הגיון לבי הגות לבי · ולענות פירשוהו קצת מדקדקים מלשון ענין ועל דרך אמרו ראיתי את הענין אשר נתן אלהים לבני האדם לענות בו אלא שהוא מקור ר״ל להתעסק בו ואות הלמ״ד שבו אות השמוש · וזה האמור כאן גם כמו למנות ימינו שפירושו לאמין ימינו וכן פנות קדים ואות הלמ״ד הנה במקום בעבור כלומר לב צדיק כשיבא הדין לפניו יחשוב מחשבות בעבור הענין ההוא עד שיוציא הדין לאמתו קודם שיחתכהו · ופי רשעים יביע רעות · כלומר שיטה את הדין בלא מתון ואם יחטא בו אינו מקפיד ולכן רחוק יי׳ מרשעים ר״ל שאינו נשכם עמהם הפך אמרו אלהים נצב בעדת אל בקרב אלהים ישפוט · ותפלת צדיקים ישמע · איפשר לפרשו שיקבל דינם ומשפטם מענין פלילה כמו שביארנו למעלה · או פירושו תפלה ממש כי כן דרך השופט להתפלל לאל שלא לצאת דין מעוות מתחת ידו במאמר ונתת לעבדך לב שומע וגו׳ · וגדולי המדקדקים פירשו פסוק לב צדיק ענין בפני עצמו · ולענות מגזרת לענה וראש ואע״פ שבמוכרת היה ראוי לבא בשו״א תחת הלמ״ד כמו מבערה בערות אולי בא דרך זרות והענין כענין אמרו לב חכמים · כלומר לב צדיק יחשוב בצרות הזמן ובמסבות תלאותיו ויתבונן כי העולם הבל וריק ויבין לאחריתו ובזה יכנע לפניו ית׳ וירבה בתפלות ובכשרון המעשים וישיג הטוב בהצלחות האמתיות · ופי רשעים יביע רעות ר״ל ידבר דברים שישיגוהו מהם רעות רבות וצרות · ויש לפרש לענות כמו לענוה כמו וענותך תרבני שהוא בחטף פתח תחת העי״ן וכחולם תחת הנ״ון והוא כמו האמור במקום אחר וענותך תרבני שהוא בחטף פתח תחת העי״ן · וקמץ תחת הו״ו · ויש מפרשים לענות כמו לדבר כי הענייה עם היות רוב עניינה כאמר בהשגת מענה תאמר לפעמים על התחלת הדבור ועניית ואמרת מה ענה יי׳ · ושמואל ראה את שאול ויי׳ ענהו · כלם יענו ויאמרו אליך והענין על מה שאמרו למעלה וטהורים אמרי נועם · אמר שהצדיק והנבון אינו ממהר לדבר אבל קודם שידבר יחשוב בנפשו אם יוכל לדבר כראוי וכנאות ואם יש בידו כל הדברים הצריכים לדבר בפני הגדולים כענין מה שפירשנו בפתיחת חבורינו הגדול על אמרם במה שהורשית התבונן כלומר שאף כשהורשית לדבר התבונן בעצמך אם אתה ראוי לכך אם לאו לפי העת והזמן והמקום כפי מה שהתבאר · ובדרך הנסתר קרא הנה בידו הגוף הנמשל במקום אחר לעיר קטנה ורמז הנה על אמרו במקום אחר אל תהי צדיק הרבה כו׳ · טוב אשר תאחז בזה וכו׳ · ואמר שהעוכר ביתו מכל וכל עד שימיתיהו לגמרי הוא בוצע בצע ר״ל שהוא חומס גופו ונפשו כי הגוף כלי לנפש והשכל רוצה בקיומו ובלבד שיספיק בצורך ההכרחי ולא שיקח מתנות באדם מחוץ ועל זה אמר ושונא מתנות יחיה וכו׳ · ועל זה אמר גם כן לב צדיק יהגה לענות וכו׳ · ר״ל יחשוב בענין ויתבונן בעצמו לתת לכל אחד חוקו ופי רשעים המתרחב תמיד למאכלים ולתענוגים היתרים יביע רעות ר״ל יביעים ממקור לבו הרע ולכן רחוק יי׳ מרשעים · ותפלת צדיקים ישמע · על הדרך שביארנו למעלה בענין ותפלת ישרים רצונו: מאור וגו׳ · אוזן וגו׳ · פורע וגו׳ · יראת יי׳ וגו׳ · אלה הפסוקים הנסתר והנגלה בהם אחד · וידוע שמאור העינים מוליך האדם למחוז חפצו והגעה אל מחוז חפצו היא השמחה כי כל מה שמגיע למה שאליו תשוקתו וכונתו הוא השמחה וקרא הנה מאור עינים חלק המצות השכליות הכוללות סדר והנהגה בין בני אדם בהעזר קצתם בקצתם והמנע היזק קצתם מקצתם וסדר ההנהגה בטוב והנזהר מהפכן והוא שכ׳ עליהם מצות יי׳ ברה מאירת עינים מצד שזה החלק מביא לחלקים הנכבדים אשר הם תכלית הכונה והשגתם היא השמחה השלמה ולזה אמר הנה עליהם ישמח לב · ושמועה טובה תדשן עצם כראה שאמר זה על המצות השמעיות והם שאמרו עליהם שהיצר מקטרג עליהן ואומות העולם משיבין עליהן ומלת שמיעה הנה במקום הבנה מלשון כי שומע יוסף · כלומר מי שהתחכם והתבונן עד שיגלו לו תעלומות חכמתן יראו לו מהן דברים מועילים תועלת גמורה באמונות ידועות בהם עצמותיהם והוא משל על רוב התענוג ואיפשר שאמר עצם על שהוא לשון חוזק ועצמיות הדבר ויסודו ועיקרו ורמז על הנפש וכפל הענין ואמר אזן שומעת תוכחת חיים ותוכחת סמוך ר״ל תוכחת של חיים כלומר המביאתו לידי חיים והוא שלימות המדות בקרב חכמים תלין · בעצמו ענין פורע מוסר ר״ל משליכו לאחור ולמפרע אחרי גוו מואס נפשו ושומע תוכחת הוא קונה לב ר״ל שכל ושלמות וכן ענין יראת יי׳ ר״ל שלימות המדות הוא מוסר הוא מביא לידי חכמה ולפני כבוד ר״ל קודם השגת הכבוד שהוא השלמות הגדול ענוה ומלת ענוה כאמרה הנה על כלל שלמות המדות כי היא הראשונה והמעלה שבכלן ואמר על האזן תלין כי האזן בענין השמיעה נזכרת בכלל הגוף או שענין לינה אינו כאמר על לינת הלילה והשכיבה לבד אבל על כל התמדת ענין ודבקותו בו כאמרו ילין עוז ולנה בתוך ביתו עד מתי תלין בקרבך מחשבות אונך: לאדם וגו׳ · הערה לאדם שומר פתחי פיו ומערכי לב הם הדברים שיסדר האדם בעצמו ובמחשבותיו ויחשוב היותו מוציאם בפה בנקל על הדרך שחשבם בלבו ואינו כן שכמה פעמים יסדר בלבו להוציא בלשונו ולא יתכן לו לדבר מה שסדר בלבו ולכן לא יסמוך באלו הענינים על מערכי לבבו עד שיוציאם בפה כמה פעמים עד שיהיו שגורים בפיו ושיבטח בזה בעזר אלהי כי הוא משים פה לאלמים בבחירתו בהם · או היא הערה שאע״פ שמוצא עצמו חכם אם אינו בעל הלשון ראוי לו להמנע מלדבר · ומענה לדעתי ענין שפע כמו והכסף יענה את הכל · והארץ תענה את הדגן בשפע ואמר אע״פ שמצד תכונתו יראו מערכי לבו כתקנם מענה הלשון אינו תלוי בחכמה ולכן יזהר מלדבר עד שיהיה בטוח בעצמו בשלמות מערכי לבבו ובעריבות מענה לשונו · ובדרך הנסתר שהוא קורא מערכי לב דרכי המחקר כאמרם ז״ל עורכי הדיינין ומענה ענין עדות מלשון לא תענה ברעך עד שקר ולב כאמר הנה במקום שכל ואמר שדרכי החקירה לחקור כל דבר חכמה עם סותרו ממה שהורשה לחכם בו עד שיתאמתו לו מצד העיון הדק והמחקר האמתי הדברים כבר הוטבעו בהאמנתו מצד הקבלה אך מיי׳ מענה לשון כלומר שיש דברים לא תשיגם יד העיון ואין לחכם כי אם הנסיון

אבן יחייא

רחוק וגומר מה שלכן רחוק ה׳ מרשעים · ואמנם תפלת הצדיקים ישמע להיותו קרוב לשועם · מאור וגומר והאוזן שומעת וגומר הנה יזכה למאור עינים שהיא מצות ה׳ ברה מאירת עינים · ולשמחת הלב שהוא פיקודי הישרים משמחי לב · ולשמועה הטובה שהיא כי תורת ה׳ תמימה משיבת נפש בעולם הבא · ולשמחת ודשנות העצם שהוא עדו׳ ה׳ נאמנה המחכימות פתי שהוא השמחה גדולה מהשג׳ החכמה שאין למעלה הימינה · מי שיהיה לו אוזן שומעת התוכחת המביאה אל החיים · והוא לן תמיד בקרב החכמים ללמוד מעשיהם · פורע וגו׳ כי מי שהוא פורע המוסר ועושה למפרע ממנו הוא שונא את נפשו ומביאתה אל המות · הנכחי׳ ואמנם השומע התוכחת הוא קונה לב. ושכל אשר באמצעותו ישיג החיים הנצחיים:

יראת ה׳ וגומר הנה הכניעה מבן אנוש אם תהיה כנגד האל ית׳ תקרא יראת ה׳ ואם תהיה כנגד בני אדם תקרא ענוה · וזהו אומרו לפני יראת ה׳ צריך שימצא מוסר החכמה באיש הירא · להיות החכמה סבת היראה · והיראה תכליתה וכאומרו ועתה ישראל מה ה׳ אלהיך שואל מעמך כי אם ליראה וכאמר סוף דבר וגו׳ את האלהים ירא וגומר · ולפני הכבוד מבני האדם צריך הענוה · כי בני האדם ישנאו הגאוה ויבזוהו · ויאהבו הענוה ויכבדוהו · לאדם וגומר הנה פעמים רבות ימצאו אנשים רמאים מורים בפומבי היותם יראי ה׳ ובמחשבתם יהרהרו נכוי והפכך · והה׳ יענה לכל אחד מהם כפי מערכות ומחשבות לבם · ואם יהיו יראים בהלב אשר לבותם יחשבו הטוב תמיד · מה׳ יהיה המענה לשון להם טוב כי בכל צרתם לא צר ומלאך פניו יושיעם · ואם יהיו בהפך ה׳ יגלה עונם וצפון לבם הטמא לעיני השמש והיו לחרפה:
כל

קב ונקי

רחוק ה׳ מרשעים · יאמר כי השם יתברך הוא רחוק מהרשעים לא שהוא יתרחק מהם ומן המכוונים אליו רק הסבה היא שהם יתרחקו ממנו בפעולותיהם הרעות אמנם הצדיקים והם העושים לנפשם ולזולתם הם קרובים בדעתם אל השם עד שמרוב קרבתם אליו ישמע תפלתם אע״פ שהתפלה לא תהיה על דרך הצעקה · או יאמר רחוק ה׳ מתפלת הרשעים ותפלת צדיקים ישמע והתפלה לשנים: מאור עינים · פי׳ המאור שתראינה העינים כגון דירה נאה וכלים נאים מרחיב לבו של אדם ומשמחו וג״כ כשישמע שמע טוב מקרוביו ומאהביו תדשן אפי׳ העצמו׳ וכ״ש שמשמחת הנפש · וי״מ בענין תלמוד תורה · או יאמר כשיהיה אור עיני האיש זך וטוב הוא ישמח הלב וכשיהיה חוש השמיעה שלו טוב תדשן עצם · או יהיה ענין הפסוק כן המאור של עינים ישמחהו הלב שהלב יוסיף באור העינים: אזן שומעת · פי׳ האזן האוהבת לשמוע התוכחו׳ המביאוה לחיי העולם הזה ועולם הבא היא תלין בגוף החכמות · ר״ל שלא תמצא רק באנשים חכמים · או יאמר שהאזן לא ילין לעולם רק עם אנשים חכמים לשמוע מהם תוכחות של חיים: פורע מוסר · פירוש פורע מלשון למפרע כלומר חוזר המוסר לאחור · וי״מ אותו מגז׳ כי פרוע הוא ואמר שמואס נפשו שבפריעת המוסר ישאר עיר פרא ויפעול פעולות יתחייב העונש עליהם ונמצא בפעולותיו כאלו שונא נפשו ושומע תוכחת ויקבל עליו לעשו׳ מה שיוכיחוהו קונה שכל ודעת ויראת ה׳ · יראת ה׳ החכמה היא שיודע אדם מוסר החכמה ועניינה כמו שאמר אם אין חכמה אין יראה: ולפני כבוד ענוה · כי היא גורמת הכבוד: לאדם מערכי לב · פי׳ לאדם יש יכולת לערוך מחשבותיו בלבו ידבר ויסדר דבריו והיאך יעשה ענייניו ועכ״ז לא יוכל לדבר רק הדבר אשר ישים השם בפיו · או יאמר לאדם יש יכולת וכח לערוך בלבו הדברים שירצה לאומרם אמנם לא כל אדם ידע להוציא כל מה שערך וסדר מן הדברי׳ בלבו כי אין כל מוח מוכן אל זה רק כפי מה שחנן הש״י המוני׳ והכינס זה אל זה וזה רצה באומרו ומה׳ מענה לשון:

רש"י

ותוכן רוחות ה'. ומוגה הלבבות. מי הטוב ומי הרע: גל אל ה' מעשיך. בגלל והשלך עליו לרכיך ויכונו מחשבותיך. דבר אחר גל אל ה' מעשיך התפלל לפניו כל לרכיך. יכונו. יתבוססו ויתקיימו: כל פעל ה' למענהו. הכל עשה בשביל קילוסו כמו ענו לה' בתודה. דבר אחר להעיד עליו כלומר פעלו מעיד עליו על גבורותיו. שניהם בהגדת תילים. וגם רשע עשה להגיחו ליום רעה וכל זה לקילוסו: יד ליד לא ינקה. מיד ליד בא לו גמול גובה לבו: וביראת ה' סור מרע. על ידי יראת ה' סר מרע: ברכות

לָשׁוֹן׃ כָּל־דַּרְכֵי־אִישׁ זַךְ בְּעֵינָיו יו
וְתֹכֵן רוּחוֹת יְהוָה׃ גֹּל אֶל־יְהוָה
מַעֲשֶׂיךָ וְיִכֹּנוּ מַחְשְׁבֹתֶיךָ׃ כֹּל פָּעַל ג' חס' ו"ו
יְהוָה לַמַּעֲנֵהוּ וְגַם־רָשָׁע לְיוֹם רָעָה׃ ל
ה תּוֹעֲבַת יְהוָה כָּל־גְּבַהּ־לֵב יָד לְיָד לֹא
יִנָּקֶה׃ בְּחֶסֶד וֶאֱמֶת יְכֻפַּר עָוֹן ו'
וּבְיִרְאַת יְהוָה סוּר מֵרָע׃

תרגום

דְלִישָׁנָא׃ כָּלְהוֹן אָרְחָתֵיהּ דְגַבְרָא
דַּכְיָן אִנּוּן בְּעַיְנוֹי וֵאלָהָא מְתַקֵּן
אָרְחָתֵיהּ׃ גְּלִי לֵאלָהָא עוֹבָדָךְ
וּמְתַקְנָן מַחְשְׁבָתָךְ׃ כָּלְהוֹן עוֹבָדִין
דֵאלָהָא לְאִלֵּין דְּמִשְׁתַּמְעִין לֵיהּ
וְרַשִׁיעָא לְיוֹמָא בִישָׁא׃ מְרַחַקְתֵּיהּ
דֶאֱלָהָא כָּל דְּרָם בְּלִבֵּיהּ מִן בִּישְׁתָא
לָא נִדְכֵּי׃ בְּטֵיבוּתָא וְקוּשְׁטָא
מִתְכַּפֵּר סוּרְחָנָא וְדַחֲלְתֵיהּ דֶאֱלָהָא מַסְטְיָא מִן בִּישְׁתָא׃ כד

בדצות

יכופר ד' וסימ' נמסר בסדר מסעי:

רלב"ג

כל דרכי איש זך בעיניו. הנה כל אחד מדרכי איש הוא זך בעיניו והמשל כי הנה המתעורר השכלי יהיה הדרך הטוב זך בעיניו והנה המתעורר הדמיוני יהיה הדרך הרע זך בעיניו מצד היותו ערב או מועיל לפי מחשבתו ומי שיעזור לתכן הרוחות אל שיבחר הרוח והרצון בדרך הטוב הוא הש"י הוא לתכלית ולתועלת כי על צד ההשגחה ישמר האיש הטוב מההגאל בפעולות הרעות: גול אל יי' מעשיך. סבב כל מעשיך לעבוד הש"י ואז יכונו מחשבותיך כי הש"י יעזרך להשלימם: כל פעל יי' למענהו הנה כל אשר פעל הש"י הוא לתכלית ולתועלת וגם מה שתראה שיוזק הרשע ליום רעה הוא לתועלת כי בזה תועל ללקיחת המוסר: תועבת יי' הנה הגאוה היא מדה רגונה מאד ומתועבת לש"י כי היא סבה לרעות גדולות בעניני המדיניי' והיא ג"כ מהגדולות שבסבות למנוע השלימות הנפשיי ולזה יהיה ברע זה האיש המתנהג בזאת המדה הפחותה ולא ינקה מהרעות הפתאומיות שלא יוזק בהם: בחסד ואמת. הנה מי שיתנהג ביושר ובאמת בגמילות חסדים יכופר לו העונש שהיה ראוי לבא עליו: ברכות

אבן עזרא

כל. גולי כל. ד' דבקים מערכי לב שיערוך בלבו מחשבות ומאת השם דבור הלשון שהוא יוליאנו כי טרם הדבור ידענו כענין אין מלה בלשוני והשם שיודע מערכי לב ואה מענה איש וזהו כל דרכי איש שהוא זך ונקי בעיניו רואה השם דרכיו כי הוא תוכן הרוחות לעשות רצונו. גול עם המוזהר ידבר כלומר הודיעהו דרכיו כי הכל פעל השם למען הזך ויתן שאלתו ויעשה חפצו כאשר ישאל וכאשר תגול אליו ימלא משאלותיך. וגם לרבות על משאלות הזך כלומר אפי' גם הרשע יבא ליום רעה שלא יזיק לזך: יד ליד. יד השם בעבור יד הרשע כלומר יד השם תשחיתהו בעבור ידו שתעשוק על כן לא יהי נקי כי יקבל שכרו: סור. היראה גורם שיסור מרע: ישלים

אבן יחייא

ר' מנחם המאירי

קב ונקי

רלבג

ברצות יי' דרכי איש · כאשר ירצה השם יתברך דרכי האיש מפני תום דרכיו הנה השם יתברך יסיר ממנו הרעות המכוונות לבא עליו ולזה ישלי' אתו כל אויביו וכל שכן שישמרהו משיעוררו לו מזיקים אנשים לא היו שונאיו מקדם ואפשר שרמז בזה עוד אל העזר האלהי שילוה לו בדעות ואמר כי ברצות השם ית' דרכו ישמרהו מהטעות בעיון עם שגם אויביו האמת בעיון ההוא ישלים עם הדרוש והם הספקות הנופלות בו מצד המחשבות המקבילות הכמלאות לו והנה ההשלמה היא הסרת הספק...

רשי

ברצות השם דרכי איש גם אויביו ישלים אתו · ירצה לו שיהיו שלמים עמו : לב אדם יחשוב דרכו · ללכת דרך ישר : ויי' יכין צעדו · כמו שפנינו בא לטהר מסייעין לו : קסם על ספתי מלך · על ספתי חכם היושב בדין · פלס ומאזני משפט וגומר · לשלם לאדם כפעלו · משפט · יוסטי"לה בלע"ז פרעון כוונת האדם בפלס ומאזנים : ומעשהו כל אבני כיס · כאשר יש אבני כיס משקלות גדולות וקטנות הכל לפי פעלו של אדם :

תועבות

בִּרְצ֣וֹת יְ֭הוָה דַּרְכֵי־אִ֑ישׁ גַּם־א֝וֹיְבָ֗יו יַשְׁלִ֥ם אִתּֽוֹ׃ ט֣וֹב מְ֭עַט בִּצְדָקָ֑ה מֵרֹ֥ב תְּ֝בוּא֗וֹת בְּלֹ֣א מִשְׁפָּֽט׃ לֵ֣ב אָ֭דָם יְחַשֵּׁ֣ב דַּרְכּ֑וֹ וַ֝יהוָ֗ה יָכִ֥ין צַעֲדֽוֹ׃ קֶ֤סֶם ׀ עַֽל־שִׂפְתֵי־מֶ֑לֶךְ בְּ֝מִשְׁפָּ֗ט לֹ֣א יִמְעַל־פִּֽיו׃ פֶּ֤לֶס ׀ וּמֹאזְנֵ֣י מִ֭שְׁפָּט לַיהוָ֑ה מַ֝עֲשֵׂ֗הוּ כָּל־אַבְנֵי־כִֽיס׃

תועבת

כַּד אִתְרְעֵי אֱלָהָא בְּאָרְחָתֵיהּ דְּגַבְרָא וְאַף לְבַעֲלֵי דְבָבוֹי נַשְׁלִים לֵיהּ׃ ה' מל' טָב קַלִּיל בִּצְדַקְתָּא מִן סַגִּיעָא דְעַלַּלְתָּא ב' חס' דְּלָא בְדִינָא׃ ב' מל' בסי' לִבֵּיהּ דְּבַר נָשָׁא מְחַשֵּׁב אָרְחָתֵיהּ וֶאֱלָהָא מְתַקֵּן הִלְכָתֵיהּ׃ קִיסְמָא עַל שִׂפְוָתֵיהּ דְּמַלְכָּא וּבְדִינָא לָא נִדְגּוֹל פּוּמֵיהּ׃ ב' רִגְיָא וּמְסָאתָא דְּתְרִיצוּתָא מִן קֳדָם אֱלָהָא וְעַבְדוֹי כּוּלְהוֹן מִתְקְלֵי דְקוּשְׁטָא׃

מרחקתיה

אויביו ה' מ"ל וסימ' הנה בן נולד לך · יקום אלהים יפוצו · הרימות ימין צריו · אויביו ילבשו בשת · ברצות יי' דרכי איש גם אויביו :

אבן עזרא

ישלים · יביאם בברית שלום עמו ומלת גם לרבו' על הכלון : טוב מעט · ממון מקובץ בצדקה מהמון רבה מקובץ ברשע · בלא משפט ולא יעשה צדק : לב אדם · לדיק שיחשוב דרכו הראוי לו והשם יכין צעדו שלא יכשל ויעזרהו כענין בא לטהר מסייעין אותו · קסם ...

תועבת

ר' מנחם המאירי

ברצות יי' וגומר · הערה מדינית לרדוף השלום ולהרחיק הקטטות כאמרם ז"ל גדול השלום ...

אבן יחייא

ברצות וגומר ...

קב ונקי

ברצות ה' דרכי איש · כאשר יהיו דרכיו של אדם מתוקנים ורצויי' לפני הבורא ...

מנחת ערב

וכ"ו ואם גם השם עושה הקב"ה שליחותו להחריב ...

רש"י

תועבות מלכים עשות רשע · דבר תיעוב הוא לדיינים ואין הגון להם לעשות רשע: חמת מלך · הוא כמלאכי מות כשלוחי מיתה · ואיש חכם יכפרנה · יפייסנה: באור פני מלך חיים · מי שהקב"ה מסביר לו פנים חיים הוא לו לכך צריך אדם ליישר דרכו לפניו: ורצונו כעב מלקוש · מי שהוא מרוצה לו רצונו טוב לו כעב המביא את המטר: טוב

רלב"ג

תועבת מלכים · הנה למלכים והם השכלים הנפשיים הוא מתועב מאד ושנוא עשיית הרשע בדעות או במדות וזה כי עשיית הרשע במדות יהיה סבה שלא יכון כסא המלך אבל יסורו הכחות הנפשיות מלסרתו וימנע מפני זה ממנו השלימו' אשר הוא כחיי עליו ועשיית הרשע בדעות שתהיה סבתו לקיחת המחשבות והצורות הדמיונות לא על נכון הוא סבה שלא יגיע מהם הפירות הראוי כי בצדק וביושר יכון הכסא והאדנות שיש לו עליה' אקדבזול' זה אין לו תועלת: רצון מלכים שפתי צדק · הנה רצון מלכים הוא שפתי צדק במה שיעידו בעדות בספורי הקודמים כמו שילטרך זה בחכמות אשר לא תשלם העמידה על מה שילטרך לעמוד עליו מן החוש בהם כי אם בזמן ארוך כפלא יעבר החיי' האנושיים כמו הענין בחכמת הכוכבים ובהרבה מהדברים הטבעיים ומי שהוא דובר ישרים יאהב כי היושר בדברי' ייישירוהו למצוא האמת במה שיחקר בו: חמת מלך · הכעס שיכעס המלך הזה על מה שהפליג לחקור בו לפי העדות וספט מפני זה

תּוֹעֲבַת מְלָכִים עֲשׂוֹת רֶשַׁע כִּי בִצְדָקָה יִכּוֹן כִּסֵּא׃ רְצוֹן מְלָכִים שִׂפְתֵי־צֶדֶק וְדֹבֵר יְשָׁרִים יֶאֱהָב׃ חֲמַת־מֶלֶךְ מַלְאֲכֵי־מָוֶת וְאִישׁ חָכָם יְכַפְּרֶנָּה׃ טו בְּאוֹר־פְּנֵי־מֶלֶךְ חַיִּים וּרְצוֹנוֹ כְּעָב מַלְקוֹשׁ׃ קְנֹה־חָכְמָה מַה־טּוֹב מֵחָרוּץ וּקְנוֹת בִּינָה נִבְחָר מִכָּסֶף׃ מְסִלַּת יְשָׁרִים סוּר מֵרָע שֹׁמֵר נַפְשׁוֹ נֹצֵר

מְרַחֲקְתֵיהּ דְמַלְכִין דְעָבְדִין רִישְׁעָא מְטוּל דְּבִצְדָקוּתָא תַּקִּין כּוּרְסְיָא׃ רְעוּתֵיהּ דְמַלְכָּא שִׂפְוָותָא דִצְדַקְתָּא וּמִילְּתָא דִתְרִיצֵי רָחֵים׃ חֲמְתֵיהּ דְמַלְכָּא מַלְאֲכֵי דְמוֹתָא אִנּוּן וְגַבְרָא חַכִּימָא נְרַעְיֵנֵיהּ׃ בִּנְהוֹרָא דְפַרְצוּפֵיהּ דְמַלְכָּא חַיֵּי וְצִבְיוֹנֵיהּ הֵיךְ עֲנָנָא בְכִירַיְתָא׃ דְקָנֵי חָכְמְתָא טָבָא לֵיהּ מִן דַּהֲבָא סְנִינָא וּדְקָנֵי בִיוּנָא טָב מִן סַאנְיָא גַּבְיָא׃ שְׁבִילָא דִתְרִיצֵי מְסַנְיָא מִן בִּישְׁתָא וּמְזַהַר בְּנַפְשֵׁיהּ נטר

[Masorah:] י"ז · ג' · ה' וחס' · ל' · למן א"ב חסר בג' ליש'

רשע י"ז פתחין וסימ' נמס' במיכה סימ' ו': רצון ג' וסימ' לעיל סוף סימ' י"ד: ודובר ה' וחס' וסי' פועל צדקות ודבר משרי' · ודבר תמים יתעבו · ודבר אמת בלבבו · ודבר ישרים יאהב · ודבר שלום לכל זרעו:

בדבר מה כמלא אחר זה בחוש בלתי צודק מפני הכזב שיהיה בעדות הנה הוא כמו מלאכי מות להסיר האדם מדרך חיים אל דרך המות כי ידמה לו שהטורח בחכמה הוא לבטלה ואמנם איש חכם יסיר זאת החמה בשיפליג תחלה בדבר העדו' להתבונן אם קלתו מסכים לקלתו ואם ימלאוהו בלתי מסכים הנה יעמוד על מה שהיה מהם צודק מהדרכים רבים מהם שיתבונן באי זה מאלו הדרכים נכפל העדות יותר כי אשר נכפל בו העדות יותר ידמה היותו מסכים לאמת ומהם שיתבונן מצד המעידים ר"ל שכאשר יעיד בו איש יותר שלם ויותר חכם הוא יותר שיהיה צדק ומהם שיתבונן בו מצד הטעות שאפשר שיקרה בהרגש בו מהטעות יותר הוא יותר ראוי שיונח בלתי צודק והנה ג"כ אפשר שיסיר החכם זה הכעס והחמה בצד אחד והוא שאמר שהשיג בחוש הפך מה שיתחייב מהעדות ישוב להסיר מהעדות מה שמחייב ממנו זה הביטול ויחקר עם השאר ועם מה שהשיג בחוש כי בזה האופן יתיישר למצוא האמת והנה יסיר החכם זה הכעס בצד אחר יותר שלם והוא כי מדרכו שלא יעיר בדבר אם לא היה צודק ונקי מהטעות ואם היה אפשר שיהיה בהרגש טעות יגיד זה הענין בעדותו: באור פני מלך חיים · הנה באור פני המלך הזה בהשגת המושכלות יושגו החיים הנצחיים והרצוי שיהיה ממנו לשאר הכחות המשרתות אותו הוא במדרגת העב שיהיה ממנו המלקוש אשר יביא פרי הצמחים ותכליתם וזה כי בזה האופן יתיישר לאדם השגת ההצלחה שהוא הפרי המכוון בו: קנה חכמה · הנה קנין החכמה טוב מאד מקנין הזהב וקנין הבינה נבחר מקנין הכסף ורמז בזה כי אין לשון הקניינים יחס וערך לקנין החכמה והבינה והנה המשיל החכמה בקנין יותר יקר מהבינה כי השגת החכמה היא יותר שלימה מהשגת הבינה כמו שהתבאר מדברינו ואף על פי שכבר יקרה בבינה שתחקור בנושא יותר נכבד ועוד כי הבינה תהיה ג"כ בדברי המוסר והוא הפילוסופיא המדינית ואולי אל זאת הבינה כיון בזה הפסוק: מסלת ישרים סור מרע · דרך ישרים היא סור מרע כי הם יתבוננו בדרכם וינהגו בו באופן שינצלו מהרע בדברים המדיניים או בדברי' העיוניים ומי שירצה לשמור נפשו מהרע ראוי שישמור דרכו בזה האופן הנזכר: לפני

אבן עזרא

תועבת · רצון · חמת · באור · קנה · ה' דגשים · יאהב כל אחד מן המלכים · מלקוש הוא המטר וכן פירושו המלכי' ראויים לתעב עושה רשע כי בעבור הצדק שיעשו יכון כסאם וירצו דובר הצדק כלומר דובר אמוני' ישרים יאהב המלך כי חמתו כחמת מלאכי מות שימיתו פתאום הרשעים · יכפרנה יבטלנה וישיב חמתו מעליו · ובאור שיאור עיניו על החכם יש חיים ורצונו שירצהו כעם מלקוש שילמיח הצמח · וקניין החכמה מה טוב לחכם כי יבטל חמת המלך · חרוץ מלשון גזור כמו אתה חרצת או שם זהב כמו כתם: מסלת · שיורו לסור מרע היא מסלתם ומי שיחפוץ לשמור נפשו שלא תמות נוצר דרכו הראוי לו והוא דרך המצות: לפני

אבן יחייא

תועבת וגו' ולכן המלכים מהעולם השפל המבקשים להדמות ליוצרם היא תועבה להם עשות רשע · כי בצדקה יכון כסא · ובהפך לא יכון כי אלמלא מוראה של מלכות איש את רעהו חיים בלעו · ואם מאשרי העם מתעים יהפך העולם לתוהו ולא יכון · ולכן רצון המלכים הוא לשפתי צדק · ודובר דברים ישרים יאהב מהם · חמת וגו' ותכלית חמת המלך על האיש הבלתי כרצה ממנו הוא שישלח מלאכי מות לקחת את נפשו וכאומרו שלמה לבניהו לך פגע בו · ואיש חכם יכפרנה ויבטלנה למות היא בדברי חכמתו כאשר עשתה החכמה התקועית במתק דבריה על אבשלום · וכאשר עשתה האשה החכמה עם יואב כאשר נתנה אליו ראש שבע בן בכרי · באור וגו' והפך ימשך משמחת המלך ורצונו ואור פניו על איש מה כי יגיעו אליו החיים חיי המנוחה והשמחה ורצונו על האיש שהוא יהיה כעב מלקוש שהוא הגשם המאוחר אשר יקווהו בני האדם להטיב את כל הנזרע והנטוע:

קנה חכמה וגומר שבא קניית החכמה שהוא טוב מקניית החרוץ שהוא הזהב והדברים החשובים · ושבא קניית התורה הנרמזת בשם בינה שהוא נבחר מקניי' הכסף ואף כי הכסף הוא פחות במעלה מהזהב יחס אליו התורה הנעלה מהחכמה · להיותו קל ההמצא מהזהב · כאשר התורה היא קלת ההמצא בין האומה ישראלית ממה שהוא החכמה בין שאר האומות אשר היא כחלתם · כי רצה המקום לזכות ישראל ולפיכך הרבה להם תורה ומצות למען יהיו תמיד מסובבים ומסובבי' בהם · מה שבין האומות אחד מעיר ושנים ממשפחה ישיג אל קנה החכמה כבלעם ולבן וזולתם · וכל השאר יהיו סכלים וכבהמות השדה וחיתו יער · והנה מעלתם על הזהב הכסף הוא מפורסם כי הם דברים נפסדים ומפסידים לרודפיהם מה שהתורה והחכמה הם בהפך כי הם דברים נצחיים ומתמידים נצח רודפיהם · מסילת וגו' והדרך מסילה מהישרים הנזכר מהחכם והתורני היא בהיות כל מגמתם לסור מרע · כי מי שירצה לשמור נפשו משאול תחתית · צריך שישמור דרכו לסור מרע: לפני

ר' מנחם המאירי

ומאזני משפט כמו מאזני צדק ר"ל בלא שום עוות ואבני כים הם המשקלים העשויים לשקול בהם במאזני' ליטרא וחצי ליטרא ומצד שהתכוני רג"ל ליתנם בכים אחד הוא קוראם אבני כים ויש מפרשים כים מלשון מכסת הערכך ר"ל אבני מנין זה לליטרא וזה לחצי ליטרא ולפי הנגלה היא הערה מיעדת גמול ועונש לומר שהאל יעניםהו כפי דרכיו לענין כפעל איש ישלם לו · ואמר שכל פעולותיו בצדק וביושר הצור תמים פעלו וכו' · אל אמונה ואין עול · ובדרך נסתר אמר שהאל ממציא לכל נברא כפי הראוי לו לפי חוקו וטבעו הן בעולם הנפרדים הן בעולם הגלגלים הן בעולם ההויה וההפסד ופרטיהם וזה הערה לאדם אחר היותו מורכב מגוף ונפש שישלם אורחותיו לתת לכל אחד חקו ואע"פ שהנפש היא עיקר מהיות האדם ועצמיותיו ומה שהוא מכוון במציאותו עם כל זה אמר שצריך לפי טבעה לשכון בגוף צריך לה שיחמלו על הגוף מצד חמלתה ואהבתה להעמידה על מתכונת השלוה עד תתן פריה: תועבת וגו' · רצון וגו' · חמת מלך וגו' · באור פני וגו' · קנה חכמ' וגו' · כל אלו הערה המוגית להשמר מן החמסים וממיכי בנזקים עד שלא תקרנו חמת מלך לרוע הנהגתו וסכלותו ותגיענו אהבתו ורצונו מצד יושרו וחכמתו ואמר על זה תועבת מלכים עשות רשע ר"ל שעשיית הרשע מתועב בעיניה' כי ביושר ובצדקה יכון כסא מלכות' ובהפך כאהבת הרשע ישפל הכסא ויתפרק ולכן רצונם בשפתי צדק וכל אחד מהם יאהב כל מי שהוא דובר ישרים בא אמרים ישרים והפך שישנא כל דובר שקרים ועבר בו חמתו ועל זה אמר שחמת מלך מלאכי מות ר"ל שלרוב כעס יצוה במיתתו פתאום אבל איש חכם יכפרנה ר"ל יעבירנ' וישוב כעסו בנעם דבריו אם היועץ למתק עצתו אם בעל הריב לכעס התנצלות ובהפך אמרו חמת מלך מלאכי מות אמר באור פני מלך חיים כלומר כשיאיר המלך פניו אליו בהסברת פניו הוראת חיים · וברצונו ר"ל בפיוסו כשהמלך מראה עצמו מפויים ממנו הוא כעב מלקוש ר"ל כעב הנותן מטר אחר העצירה מלקוש יאמר על המטר המאוחר וכמו שהעב ההוא משמח לבות בני אדם כן רצון המלך ופיוסו ומצד שעיקר הפיוס והרצון הוא מצד החכמה אמר גם כן קנות חכמה מה טוב מחרוץ ר"ל מזהב וקנות בינה נבחר מכסף והזהו כפל ענין ובדרך נסתר קרא שלמות המדות צדקה ושפתי ודברים ישרים ופתיותן קרא עשות רשע וקרא חמת מלך התרחק ממנו כי הריחוק הוא הקלף הגדול ואור פני מלך הוא התקרב אליו בענין יאיר יי' פניו אליך · ומלכים לשון רבים על החכמי' השלמים המשפיעים לזולתם בדמותם בצלמם · וכסא יאמר על מעלת השלמות והתנשאותו וידוע שבשלימות המדות יכון כסא השלימות האחרון והדברים כמסכים על זה הסדר · ויש מפרשים לדרך נגלה שהפסוקים הערה על המלכים להזהירם על היושר והמשפט ולהזהר מהכעס שלא במקומו ולמשוך לב העם בהסברת פניו ובזה ירום הודו ותנשא מלכותו וימצא אז כי טובה חכמתו מחרוץ ומפז ותועבת מלכים פירושו שדבר מתועב הוא להם עשיית הרשע כמאמר החכם שאמר היושר מדה משובחת לכל אדם ובמלכים יותר כענין מלך במשפט יעמיד ארץ וכן רצון מלכים וגו'. ר"ל פיוס העם ממנו הוא בהיות שפתיו צדק ושיאהב דובר ישרים והזהירו מן הכעס הבלתי לאות והודיעו כי הוא נורם סבות מזיקות מאד עד שהיא כמלאך מות · והעירו עוד שאם הגבירה רתיחת טבעו לכעום יהיה נוח לרצות וכל שכן בתוכחת החכם ועצתו ושימשך לב העם באור פניו: מסלת וגו' · הנגלה והנסתר בזה קרוב אמר שמסלת הישרים ודרכם להגיע אל המעלה העליונה הוא שישמרו מפחיתת המדות ומי שיבחר לשמור נפשו שומר דרכו ואורחותיו מהכשל בהם כי הם סבה לשלימות ובהבטל הסבה יבטל המסובב · לפני

קב ונקי

תועבת מלכים · המלכים מתעבים לעשות רשע בעבור שעם הרשע יהרס מלכותם כי בצדקה והוא היושר שהוא הפך הרשע יכון כסא ממלכתם · ואיפשר שקרא מלכים הכחות השכליות שהמכוון מהם הוא שימלוכו ויעבידו תחתם הכחות הגשמיות כי לא נמצאו רק לרקחות ולטבחות ולאופות אל החלק השכלי אשר בו נתעלם האדם ואמר כי תועבת הכחות השכליות הוא עשיית הרשע ורשע כולל כל העמל שיעמול האדם בקניינים הזמניים שהם תחת השמש ונתן הסבה בזה ואמר שביושר והוא העמל במה שהוא למעלה מהשמש יכון כסא הכח השכלי כשמש נגד השם י"ת בהצלחתו וקיומו: רצון מלכי' שפתי צדק · רצונו של מלך ואהבתו באדם שיש לו שפתי צדק לפי שהם מתנהגים על פי הצדק: ודובר דברים ישרים יאהב · מן המלכים ומן השם יתברך: חמת מלך · חמתו דומה למלאך המות כי כשיחרה אף המלך או השליט על איש מן האנשים ישלח ביד עבדיו להמיתו או לייסרו ואם יזדמן שם איש חכם הוא יכפר חמת המלך · ר"ל יניחנה ויבטלנה בחכמתו מגזי' אכפרה פניו · או יחזור יכפרנה למיתה: באור פני מלך · פי' כאשר תמצא המית' בעת חמת המלך כן ימצא החיים באור פניו שמאיר אל עמו · ומלת באור מקור כמו במות אדם רשע · ואיפשר שכיוון שלמה במלך מלכי המלכים שנא' בו יאר ה' פניו אליך ואמר דוד יאר פניו אתנו סלה ובעת שירצה המלך רצון טוב אל איש הוא דבר רצוי ונאהב בעיניו כמלקוש אשר ייחלו לו בני אדם והוא הגשם האחרון שהוא טוב לעולם בעת ג' חדשים לקציר: קנה חכמה · מקור מנחי הלמד טוב לאדם לקנות חכמה אשר באמצעותה יאירו פני המלך אליו מקנות החרוץ והוא הזהב היקר ולקנות הבינה הוא יותר דבר נבחר מקנות הכסף לפי שהזהב והכסף יכלו מן האדם והחכמה איננה כלה ועוד שבחכמה ובינה ימצא האדם הזהב והכסף וכל קנייני העולם ובהם יכובד האדם והם הסולם לעלות לשם י"ת ובה תתכן עבודתו על אמתתה כי אם אין חכמה אין יראה ואין בור ירא חטא · ואיפשר שבחכמה רמז לחכמה האלהית ולזה זכר בה הזהב היקר ובבינה רמז לחכמות הלמודיות ולזה זכר בה הכסף · וי"מ כוונת הפסוק באופן אחר שקניית החכמה הוא טוב בהפלגה והיא הפעולה הנאותה לעולם מן הזהב כלומר כמה הוא טוב בהפלגה לקנות מן הזהב שיהיה לאיש החכמה ולא יקנה ממנו קנייני העולם השפל וכן קניית בינה הוא הדבר הנבחר מן הכסף כלומר טוב הוא לאדם שישים תכלית כספו לקנות בו הבינה ולא זולתו מהבלי העולם: מסלת ישרים · המסלה שידרכו הישרי' בה היא דרך טובה כי תמיד יכוונו לסור מדרך רע ומי שרוצה לשמור נפשו מכל צרה ישמור דרכו ויבחן הדרך שהוא הולך בה אם טובה ילך ואם לאו יחדל כענין חשבתי דרכי וגו': לפני

מנחת ערב

ולחכוב בלבו הנה דרכו לפזר ולתת לאביונים ומי יתן והיה לי והייתי מרבה להטיב אך מה אעשה ויגרו נעדי הונו והזי ברלות הוא ית' טוב לבו יכין לעדו וירוהו לו באופן ימלא יד מחשבותיו להרבות בצדקה וזהו לב אדם וגו' ואז ה' יעשה את שלו וזהו וה' יכין לעדו: קסם על ספתי מלך וגו' · אמר רזה זורעה חולה במשפט מלך ב"ו כי הנה יקרא שיטעה ויגזור האומר שלא כמשפט וגם אם יכיר אח"כ טעות משפט לא ישוב אחו' מאמרו מפני הכבוד וזהו קסם וגו' כלומר כקסם יש על ספתי מלך מוסרם על שפתיו כי אפי' במשפט כלומר בשביל עשות משפט לא ימעל מאמרו כי יקשה עניו להוציא בשפתיו מה שמועל פיו אשר כבר אמר וגזר כי יהיה לו למחתה · ומ"מ אם שיארע כך עון הדור הוא כמ"ש ז"ל פרנס לפי הדור ע"כ כשהדור אינו הגון הקב"ה מעמיד להם ג"כ מלך כמוהם וז"ש פלס ומאזני משפט לה' לשקול כמעשיהם וליתן להם מלך כראוי להם: כי תועבת מלכי' עשות רשע וגו' ורצון מלכים שפתי צדק וא"כ למ' זה במשפט לא ימעל פיו ולתקן העוות אשר טעה בדעתו ולחזור בו אמר מעתה אבנע אלקים היא לשקול להדור לפי מעשיהם ולמנות מלך לפי הדור: וזה אזהרה לדור לתקן מעשיהם כדי שגם המלך יהי' נכון כי יש להם לירא מחמת מלך וגו' וכן ההיפוך כשיטיבו מעשיהם באור פני מלך חיים וגו': קנה חכמה וגו' יאמר הנה סכחתי מעלת החכמה כמ"ש חמת מלך וגו' ואיש חכם וגו' · מה שלא כיה נעשה ברלי כסף וזהב אמר עתה דוהג אני על מסכלי גדרה כי הלא ראית מתוך מאמרי כי קנה חכמה מה טוב הוא מחרוץ כי לא בחרון תכופר חימה ואיש חכם יכפרנה ואמור מעתה כי ק"ו הדברים שטובה בינה מחרוץ כי רבה היא מהחכמה ועכ"ז אין צריך לומר קנות חכמה כי אם גם קנות בינה אבל על מסכלי ערכה כי איננו נבחר למחזיקים בה רק מערך הכסף בלבד וזהו וקנות בינה נבחר מכסף כי יבערו ויכסלו אין ערכה · וס"ת הלא א"כ איפה טוב לי להחזיק בחכמה מבכסרון כי היא אם' תעמוד לי גם להנצל מאמת מלך באופן שגם אם מהעדר כסרון התעתד לגרה חכמתי תעמוד לי חלילה לך מעשו' כדבר הזה כי טוב לך תעלה במסלת הכושר לבל תטבע בטיט חוצות מלטבוע בו בבטחון חכמת הקנות וזהו מסלת ישרים סור מרע שע"י מסלת היושר יסור איש מכל רע · המהגרש שלא יבואנו כי הלא שומר נפשו מאימת מלך ומיהר רעות המתרגשות הוא נוצר דרכו מלהטות דרך חטאים ולכן מבינתך תתה:ל

נצר דרכו: לפני־שבר גאון ולפני כשלון גבה רוח: טוב שפל־רוח את־ענוים מחלק שלל את־גאים: משכיל על־דבר ימצא־טוב ובוטח ביהוה אשריו: לחכם־לב יקרא נבון ומתק שפתים יסיף לקח: מקור חיים שכל בעליו ומוסר אולים אולת: לבחכם ישכיל פיהו ועל־שפתיו יסיף לקח: צוף־דבש אמרי־נעם מתוק לנפש ומרפא לעצם: יש

נטר ארחיה: קדם תברא גיותנותא וקדם תקלא רמת רוחא: טב הוא שפל רוח ועינוותא מן הוו דמפליג עדיתא עם גיותני: דמסתכל במילתא ישכח טבתא ודמסבר באלהא טובוהי: חכים ליבא יתקרי סוכלתנא ודחליין שפותיה מוסיף אולפנא: מבוע דחיי סוכלתא ומרדותא דשטיי שטיותא: ליבא דחכימא מסתכל פומיה ובשפוותוהי מוסיף אולפנא: כבריתא דדובשא מאמרא דבוסמא חליותא דנפשא ואסותא לגרמי: אית

גאון נ' וסימ' ביחזקאל סימ' י"ו: גובה ג' וחס' וסימ' הלא אלוה גבה שמים · וראיתי לבית גבה: ולפני כשלון גבה רוח: יוסיף י"ד חס' וי"ו וסימ' בשמואל ב' סוף סימ' ג' גבי קינות דוד על אבנר: ומרפא ג' וסימני' וזרחה לכם יראי שמי · צוף דבש אמרי נועם · הנני מעלה לה ארוכה:

רשי

ט"ב שפל רוח · טוב להתחבר את ענוים ולהיות אתם שפל רוח מהיות מחלק שלל את גאים: משכיל על דבר ימצא טוב · הנותן לב להתבונן על דבריו לפלס את דרכיו ימצא טוב · ובוטח בה' אשריו · כשהוא מפלס דרכיו ורואה בה מצוה שיש בה סכנה או חסרון כיס ובוטח בהקב"ה ועושה הטוב · אשריו · הן אשורין כלו: לחכם לב יקרא נבון · שלמד חכמה מרבו יקרא נבון · סופו שיהיה נבון בדברי' מפולפל בחכמתו ויקראו אותו נבון · ומתק שפתים יוסיף לקח · כשאדם מטעים דבריו לתלמיד וממתיק דבריו בטעמי' יוסיף לקח: מקור חיים השכל לבעליו · וכן פתרון המקרא שכל הבעלים מקור חיים הוא לו · ומוסר אוילי' אולת · ייסורי אוילים על ידי אולת באים להם וכן משמעו האולת ייסורין היא לאוילי': לב חכם ישכיל פיהו · לבו מלמד את פיו לדבר נאות: צוף דבש · מתוק דבש ברי"שק' בלע"ז: אמרי נועם · דברי תורה: יש

אבן עזרא

לפני · טוב · שנים דבקים · גובה רוח על כן טוב לשפל רוח להיות עם ענוים · מחלק מקח בחלק שלל עם גאים כי אז ישבר כהם להיותו עוסק: משכיל · דבק למעלה כלומר משכיל על דבר השפלו' להשפל הוא ימצא טוב שייטיב לו השם · ובוטח בשם לא יחפוץ לחלק שלל עם גאים · אשריו שיהא מאושר ברבות טובתו: לחכם לב · שהחכמה בלבו · יקרא נבון שיבין מה שלא למד · ומתק שפתים טעם ואיש ילמד מתיקות שפתים אז יוסיף לקח והמתק רמז לחכמה המתוק' כענין ומתוק מדבש: מקור · פי' השכל הוא המקור שיקרו משם חיים לבעליו: ומוסר אוילים מוסר אולת: לב · צוף · שנים דבקים · חכם יראה השכל על פיהו · ועל שפתיו יוסיף · הלב להראות הלקח: צוף · דבש חסר כ"ף כלומר כצוף דבש כן אמרי נועם מתוקים: יש

רלבג

לפני שבר גאון · הנה הגאוה והגאון וגובה הרוח הוא סבה אל השבר ואל הכשלון וזה מבואר מאד מענין המדה הזאת: טוב שפל רוח · הנה יותר טוב לאדם הוא שיהיה שפל רוח ויתחבר עם הענוים והשפלים משיהיה מתחבר עם גאים ויחלק שלל עמהם במה שנצחו במלחמה אשר היתה גאותם סבה לה וזה כי אם יקרה מזאת התכונה טוב בקצת העתים הנה יקרה ממנה רע בעתים רבים והנה חלק השלל הוא ג"כ לנקמה מהם כי זה שירגלם בזאת התכונה הפחותה ויהיה זה סבה שימולג עליהם רעות גדולות: משכיל על דבר ימצא טוב · הנה מי שהוא מעיין ומסתכל איך ראוי שיתנהג בדבר דבר ולא יעשה מעשיו בזריזות ובבהלה הוא ימצא טוב בדברים כי זה ממה שיתיישר בו להגיע אל התכלית הנרצה ומי ששם מבטחו עם זה בשי' לא במה שהכין מהסבות אשריו כי הש"י ימציא לו חפציו ואף אם שגג בהכנת הסבות: לחכם לב יקרא נבון הנה לחכם לב יקרא נבון ר"ל כי השגתו החכמה תישירהו להשגת הבינה גם בדברי' המדיניים להתבונן בלקיחת התחבולות להעמידו בשלום עם אחד אחד מהאנשים ואע"פ שכבר התבונן בזה בלבו באופן ראוי הנה במתיקות דבריו יוסיף קנין טוב על מה שחשב בלבו כי ערבות הדברים ומתיקותם ימשוך הנפשות ויקחם: מקור חיים · הנה ההשכלות וההתבוננות הוא בעליו של מקור חיים והמנהיג אותו וזה כי ממנו מבוע המיעלת החיי' הגופיים והחיי' הנצחיים אם החיים הגופיים מפני ההשכלות בדברים המדיניים אשר בו יומשך הסרת הרע ממנו מהאנשים ושיגיע לו הטוב והעזר מהם ואם החיים הנצחיים כי זאת התכונה כלי להפליג החקירה בדברים העיוניים לפי מה שראוי אשר היא סבה למצוא האמת בהם והנה האוילים לא יקנו מוסר כי הם מהאולת והמשל שכאשר קרא לאויל רע מה מפני שלא הבין בסבות המביאות אותו להשגת מבוקשו אז יקחו מוסר מפני האולת ההיא להשגים בפועל ההוא כשיקרה לו שגיאת בסבה אשר לא השגיח בה קודם זה שהיתה סבה אל שנבצר ממנו אשר יום לעשות והנה התועלת שיקח בזה הוא מעט מאד וזה כי אולתו תסבב שלא יקח בזה מהתועלת רק בכמו' הדבר ההוא ובסבה ההיא לבדה וכבר יהיו שם סבות אחרות יפקד המסובב בהפקדם והוא לא ישגיח בהם אם לא בשיפקחו עיניו במה שיראה בנסיון וזה רחוק מאד שיגיע בשלימות בזה האופן גם בפועל אחד מיוחד ואולם עם המשכיל מקור חיים ומבועם בכל הדברים וזהו ההבדל הנפלא שיש בזה בין המשכיל והאויל: לב חכם ישכיל פיהו · הנה מה שהוא מצוייר בלב החכם יודיעהו פיו לאנשים כי דבריו ישכימו אל מה שהוא מצוייר בנפשו אם בדברים המדיניים לפי שלא יכבד בלב ולב ואם בדברים העיוניים כי הוא מלמד חכמתו ויודע לדבר באופן ישכים מה שיאמר למה שהוא מצוייר בנפשו והנה הוא ידבר באופן שעל שפתיו יוסיף קנין טוב על מה שהיה בלבו וזה כי בלב לא יתכן שיהיה למאמר כי אם טעם אחת והוא יאמר אותו בדרך יכלול על כוונות מתחלפות כלם מועילות וכבר יהיה זה ג"כ ומלד אחר והוא בדברים המדיניים רב התועלת והוא שיוסיף על שפתיו ממתק הדברים וערבותם מה שיוסיף לקחת הנפשות ולמשכם אל כל מה שירצהו ובדברים העיוניים ג"כ מלד מה שיעריב המאמר מן הדברים המיפים את המאמר ומקשטי' אותו: צ ף דבש · הנה אמרי נועם שיאמרו מפי החכם הם כמו צוף דבש שהוא מתוק לנפש המרגשת כשיזון האדם ממנו והוא עוד מרפא לאיברים הכתוסי' בשיושם עליהם ולזולת זה מחלייהם וכן אמרי נועם החכמים יערבו לנפש המשכלת ובהם עוד הישרה לתקון הגוף ולברר ולהוציא מתגו חליי המדות הפחותות: יש

ר' מנחם המאירי

לפני וגו' · טוב וגו' · הערה להזהר מיודת הגאוה ושהיא סבה גדולה לשפלות האדם כי האדם יקיד להגביה עצמו ואלף כנגדו להשפילו כשיראוהו מתכשא ביתר מתקו הראוי לו · ועל זה אמר לפני שבר גאון כלומר שהגאון הוא סבתו ולכן טוב להיות אדם שפל רוח עם שאר העמי' הנכנעים ולהתחבר עמהם מהיותו מחלק שלל עם הגאים · והוא גם כן ענין גאות אדם תשפילנו והעד הנה פרעה אמר מי יי' אשר אשמע בקולו · וסנחרב אמר מי בכל אלהי הארצות אשר הצילו את ארצם מידי · וגלית אמר אני חרפתי את מערכות וכו' · ונבוכד נצר אמר מאן הוא אלהא די ישזיב יתכון מן ידי · וראה והתבונן מה אחריתם והפכם לפני כבוד ענוה כמו שתראה אברהם אמר ואנכי עפר ואפר · ומשה ואהרן ונחנו מה · דוד ואנכי תולעת ולא איש · גדעון הנה אלפי הדל וגו' · שאול הלא בן ימיני אנכי · משה רבינו מי אנכי כי אלך אל פרעה · ירמיה לא ידעתי דבר · עמוס לא נביא אנכי כי בוקר אנכי · וראה מה אחריתם · ובדרך נסתר ההתפלסף וההתחכם יותר מדאי לחלות כל אמונתם על לד ההיקש והעיון בחקירה מופתית הוא קורא גאון וגובה רוח והוא סבת ההריסה והכפירה והשבר והכשלון ולכן טוב שפל רוח הנותן יד לחקור במה שראוי לו ועל שאר הדברים נסמך על הקבלה האמתית עם הענוים והשפלים והנכנעים · המישבים דעותיהם על קו היושר וקבלת התורה: משכיל וגו' · רמז בכאן מה שרמז למעלה באמרו לב אדם יחשב דרכו ויי' יכין צעדו · כלומר מי שמשכיל ומתבונן על הדבר היאך יעשהו ולא שיעשהו בפתע פתאום ימצא טוב ומכל מקום לא ישים כל בטחונו בהשתדלותו לומר כחי ועצם ידי יעשה לי חיל אבל ישים בטחונו באל בכל ענייניו וכן בדרך נסתר רומז למה שביארנו בפסוק הנזכר כלומר שהמשכיל והמתבונן למצא כל מה שאיפשר בענין ימצא טוב ובוטח ביי' להשען על אבות שבשמים ועל עדותו הנאמנה במה שאין יד העיון משגת אשריו:

לחכם וגו' · מקור וגו' · לב חכם וגו' · צוף וגו' ·

אבן יחייא

לפני וגומר ובדברים אשר יותר ראוי שיזהר היושר בדרכו הוא לבלתי חטוא בכבוד שהוא חטא הגאוה · כי סבת השבר בעול' הזה הוא עון הגאו' עם כבר האדם שהית המן הגאוה · וסבת הכשלון בעולם הבא הוא הגובה רוח עמו יתברך לבלתי שמוע מצותיו שהוא המן אלהים · טוב וגו' וטוב הוא היות עני ושפל רוח ועבד לענוים · מהיות חבר ועמית לחלק שלל עם גאים · כי הענוים יהיו סבה לטובו וקיומו בזה ובבא · והגאים יהיו סבת אבדתו בשניהם · משכיל וגו' כי בהיותו בין הענוים יהיה משכיל ומעיין בכל דבר ודבר בטרם עשותו אותו כדי לעשות הדרך הטוב פן יחטא ואשם בעשייתו אותו באופן מבלתי אופן ובבוטחו בכל דרכיו בה' אשריו הוא יעזרהו לבחור בטוב ולמאוס ברע · לחכם וגו' ויגיע למדרגה שיקרא חכם לב מצד השגתו מעלת החכמה · ולהקרא נבון מצד השיגו מעלת התורה · וישיג להיות משפיע לזולתו ולהעמיד תלמידים הרבה במתק שפתים · וישיג להיות מוסיף לקח בעשותו ספרי' הרבה ותיבורי' ופירושי' בהיותו ככהר שמתגבר והולך וכמעין המתגבר · מקור וגו' וזולת השפיעו על זולתו מעלת החכמה והתורה · עוד בשכל שלו שהוא בעליו ועל פיו ישק כל נופו במעלת המדות · ישפיע על זולתו מעלת המדות ההיא ומעלת המצות שהם יחד מקור החיים האמתיים והנצחיים · מה שהוא נמנע מוסר האוילי' כי אינו מקור חיים אבל הוא מקור אולת · לב וגו' ואפי' השיחה בטילה שמשיחה דבר מועיל · כי לבו החכם ישכיל פיהו וכאלו פיו הוא משכיל וחכם ובר דעת שבמקרה תמיד על שפתיו יוסיף לקח · צוף וגומר ויהיו כצוף דבש אמריו אמרי נועם · אשר הצוף מהאמרים ההם יהיה טוב ומתוק לנפש בעולם הבא · ומרפא לגוף ולעצם בעולם הזה :

קב ונקי

לפני שבר גאון · קודם שיבא שבר לאדם יש לו גאוה וקודם הכשלון יהיה לו גבהות הלב והוא גורם לו מפלתו כמו שבר פרעה והמן שהביא הש"י להם מפלתם בגאותם · ואחר שהזכיר כי לפני בא השבר תקדם הגאוה אמר טוב להיות שפל רוח את ענוי': טוב שפל רוח · כלומר טוב להיות דכא ושפל רוח בזוי ושסוי עם ענוים מלהיות עריץ עושק וגוזל ומחלק שלל עם גאים · או יאמר טוב לאדם שיהא שפל רוח ולהלכת עם ענוי' כמוהו מלחלק שלל עם גסי הרוח והטעם ידוע: משכיל · ר"ל המשכיל ומתבונן על דבר ורואה אחריתו קודם שיעשהו ימצא טוב כלומר מדרכו שימצא טוב על הרוב אמנם המאושר על כל שמעשהו יבלא לעולם הוא הבוטח בה' והטעם ידוע · או יאמר מי שהוא מתבונן על דבר שימצאהו טוב כדי לעשותו ובוטח בשם שיסייעהו אשריו · והודיענו כי לא יספיק היות האדם מתבונן על דבר אם לא יבטח בה': לחכם לב יקרא נבון · ר"ל מי שלמד חכמה מרבו סופו שיבין דברים רבים מפלפול חכמה ויקרא נבון · וי"מ מי שיהיה חכם בדעת הוא יקרא מבין דבר מתוך דבר כי תמצא חכמים יודעים כל התורה ואין להם דעת ולא תבונה כי החכמה בלי דעת כתבשיל בלי מלח · ואיש שידע להמתיק דבריו בחכמתו ובתבונתו יוסיף לימוד החכמה: מקור חיים · ר"ל שהשכל שהוא בהם הוא מקור שנובע ממנו חיים זמניים ונצחיים לו ולזולתו · ואפי' המוסר של אוילים איננו מוסר של חכמה רק מוסר אולת: או יאמר שייסורי אוילים אל ידי אולת באים להם וכן משמעו אולת יסורים היא לאוילים: לב חכם · ר"ל דעת החכם שיש בלבו ישכיל ויורה מה שידבר בפיו · או מלמד את פיו לדבר נאות · ולאחר שהתחיל לדבר בשפתיו נובעים עניני החכמה מלבו ומוסיפות שפתיו לקח טוב כאשר יוסיפו המעיינות על מימי הנחלי': צוף דבש אמרי נועם · ר"ל כצוף דבש מתוקים אמרי נועם לשומעים אותם · וכל אחד מהמאמרים הוא מתוק לנפשו של אדם ומרפא הוא לעצמותיו · וי"מ אותו בענין תלמוד תורה שנאמר בו מתוקים מדבש ומשיבת נפש · או ירצה שהמאמרים הנעימים שיאמרו בחכמה ובנחת ובנעימות הם לדמיון צוף הדבש שהוא מתוק לנפש ומרפא לעצם כלומר הם תועלת לנפש ולגוף כי בדברים הערבי' תהיה הישרת בני אדם לעבודת השם י"ת והלימוד בחכמות ועל זה באמר מתוק לנפש והיותם מרפא לעצם והוא הגוף [illegible]

מנחת ערב

תחדל כי טוב לך השמר פן וחל תחלה מהיות נחלה להרפא:

לפני שבר גאון וגו' הנה גבה רוח יקרא אשר רוחו גבוה עליו בקרבו חשוב בעיניו אך בקרוב אנשים משתי' גבה רוחו המנגס חסר גבה גאותו יתגאה לע כי הכל כי נעשה גאותו תוהר בו יקרא כל עצמותו גאון ולא יתייחס גאונו אל רוחו והנה אין ספק כי המכשול במספיק לשבר את הנופל עליו גדול מהבלתי מספיק רק לרעוע כשלון אמר כי המכשול שיש בו די שברון ולא כשלון לבד הוא הגאון וזהו לפני שבר גאון אך אשר לא יקרנו רק כשלון הוא גבה רוח ימשך מזה כי טוב שפל רוח וגו' כי אם תהיינה ב' חבורות א' של גאים והיא במצב שהמתחבר להם יחלק אתם שלל וישמח בלבו · והב' של ענוים שהמתחבר אליהם לא יקנה רק מדת שפלות רוח והכנעה טוב לגבר יהיה שפל רוח את ענוים [illegible] יתעצבו לצלות כי [illegible] לו כי ענוים [illegible] ויתענגו וגו' [illegible] כי [illegible] ה' [illegible] לבבון [illegible] רוח ובגבהון [illegible] ויהבד בלבו [illegible] ואם [illegible] לבבי [illegible] יתנו [illegible] לבבי [illegible] כי יהיה משכיל על הדבר הנזכר לבלתי התגאות גם בלכתו את גאים ימצא טוב השפל זולת הבלתו על דבר שלא יקנה דעת המידה לך טוב מזה הוא בל יתן בכים שלל הגאים עינו רק יבטח בה' בלכתו את ענוים כי יעשיר לעתיד כי ענוים ירשו ארץ געתיד כי ובוטח בה' אשריו:

או יאמר מי שמשכיל להתפרד מהגאים על דבר שפעולתו תלויה בדבר והוא פן ישבר בחברתם לא יבצר ממנו כי ימצא טוב אך העושה בהכנה שלא היה נשבר רק קול שלל ובלתי נכשל והע"פ כן לא יחפץ לחלק שלל את גאים כי בוטח בה' ייטיב לו ממקום אחר אשריו:

או יאמר משכיל וגו' ענין הסתירו דמר שמואל כי המסתכל ומחפש נכסו ובכל יום מרויח הסתירא שמתקן התקלקלו' וזהו משכי' על דבר ימצא טוב ואם עם עשותו כך הוא בוטח בה' ולא בהשתדלותו ותיקונו אשריו כי גם שטוב להסתכל בנכסיו לא יעש' עיק' רק מהקב"ה יען את הברכה כי ממנו פנה ממנה יתד לא ימוטו נכסיו וכמשל הזה יהיה הנמשל בתלמודו של אד' צודק ואמתי:

לחכם לב יקרא נבון כו' ע"פ שהחק חכמתו אשר למד בלבו ומעיין בה להבין דבר מתוך דבר [illegible]

רשי

יש דרך · שהוא ישר לפני איש : עמלה לו · לצרכו הוא עמל · כי אכף עליו פיהו · כספיהו כופהו ותובע לו מאכל אז עמלו עומד לו שאוכל מה שעמל כבר · ועל שפתיו כאש צרבת · הרעה כאש שורפת על שפתיו עד שמוציאה בפיו וגו' · צרבת כאש שורפת כמו ונצרבו בה כל פני' : ונרגן מפריד אלוף · ועל ידי ריגונו ותרעומותיו מפריד ממנו אלופו של עולם : עוצה עיניו · לשון קרוצה וכן איעצה עליך עיני · כלה רעה · פי' כי כלתה אליו הרעה וגומר וגורם לבא רעה לעולם : בדרך

רלבג

יש דרך · הנה ימצא דרך שהוא ישר לפני האיש ולא ירגיש ברע הנמשך ממנו כי אחריתה היא דרכי מות והנה האיש החכם יעשיר להתרחק מהדרך הזאת : נפש עמל · הנה הנפש האיש העמל עמלה לו ולתועלתו כאשר כפף פיהו והכניעו על העמל ההוא ר"ל כאשר כבש תאות פיהו למזונות ולמשקי' הערבי בדרך שלא יבטלהו רדיפת התאוות ההון מבקשת החכמה וההתעלמות בהגעתה הנה העמל ההוא יהיה לו לבדו מה שאינו כן בעמל האסיפת הקנינים כי יכין האדם ואחר יאכל ומי שעמל בו לא יהנ' ממנו ולא יהיה לו יתרון כי אם ראות עיניו או ירצה בזה נפש האיש העמל תמיד להשגת טרפו עמל' בסבתו בעצמו כי פיו הכניעו וכפפו לזה העמל וכאילו ייסיר בזה שאם היה האיש ההוא מונע ממנו יתרון המזון ולא יקח ממנו כי אם המצטרך לבד ויכנס בהוצאתו לפי מה שאפשר או יהיה קובץ על יד מעט מעט עד שישיג מחייתו בזולת עמל : איש בליעל · הנה האיש הבליעל חורש הרעה בלבו ומה שיבא ממנו אל שפתיו יזכר בו רושם הרע שהוא בלבו ויהיה משחית כמו האש השורפת וכאילו אמר שיותר רע יצא מפיו ממה שהוא בלבו כי ישתדל להעמיק בדבריו בדרך שימשך מהם רע נפלא : איש תהפוכות ישלח מדון · האיש הנרגן הנה מנהגו לשלח ריב ומדון בין האנשי' ולא יספיק לו בזה עד שיעורר דברי תלונה להפריד השר והגדול מעמו ר"ל שיסבב שימרדו בו : איש חמס · הנה האיש שהוא איש חמס יפתה בפיו רעהו להמשך למנהגו ובדבורו בא גורם לו להלך אותו בדרך לא טוב : עוצה עיניו מי שהוא עוצה עיניו וסותם אותם או אחד מהם כדי שתשלם לו יותר מחשבת התהפוכות והכזבי' ואחר כך הוציא מה שבמחשבתו אל הפועל בשחוק שפתיו ופתח אותם לדבר הדברים בפיו הנה לדבורו השלים הרעה כי במה שחשב לא היה מגיע נזק לאנשים אם לא יוציאהו בפיו : עטרת

כה יֵשׁ דֶּרֶךְ יָשָׁר לִפְנֵי־אִישׁ וְאַחֲרִיתָהּ דַּרְכֵי־מָוֶת׃ נֶפֶשׁ עָמֵל עָמְלָה לּוֹ כִּי־אָכַף עָלָיו פִּיהוּ׃ אִישׁ בְּלִיַּעַל כֹּרֶה רָעָה וְעַל־שְׂפָתָיו כְּאֵשׁ צָרָבֶת׃ אִישׁ תַּהְפֻּכוֹת יְשַׁלַּח מָדוֹן וְנִרְגָּן מַפְרִיד אַלּוּף׃ אִישׁ חָמָס יְפַתֶּה רֵעֵהוּ
ל וְהוֹלִיכוֹ בְּדֶרֶךְ לֹא־טוֹב׃ עֹצֶה עֵינָיו לַחְשֹׁב תַּהְפֻּכוֹת קֹרֵץ שְׂפָתָיו כִּלָּה רָעָה׃ עטרת

(שפתו ק' · ג' גונין אריכין זעירי)

אִית אָרְחָא דְּמִתְחַזְיָא בְּעַיְנֵי בְּנֵי נְשָׁא דִּתְרִיצָא הִיא וְסוֹפָא אָרְחָתָא דְּמוֹתָא אִנּוּן׃ נַפְשׁ דְּלָעְיָא לַעֲוָותָא תְּסוֹבַר דְּמִן פּוּמָא אָתְיָא לָהּ כֵּיפָא׃ גַּבְרָא טְלוּמָא חַסַר בִּישְׁתָא וּבְסִפְוָותָא נוּרָא יָהֲבָה זְלִיקֵי׃ גַּבְרָא מְהַפְּכָנָא יְגָרֵי תִּיגְרֵי וְדַרְדְּתָנָא מַעְרִיק רַחֲמֵיהּ׃ גַּבְרָא חֲטוּפָא מְשַׁרְגַג חַבְרֵיהּ מוֹבִיל לֵיהּ בְּאָרְחָא דְּלָא שַׁפִּירָא׃ רָמֵז בְּעַיְנוֹי וְחָשִׁיב הֲפִיכָתָא גָּרֵיהּ בְּסִפְוָתָא וְגָמִיר בִּישְׁתָא׃ כלילא

ונרגן נ"ון בתרא זעירא והיא חד מן ג' נונין אריכין זעירין וסימניהון נטע ארן וגשם יגדל · ונבושכן רב סרים : ונרגן מפריד אלוף · ואינון מן א"ב דאתוון זעירין וסי' נמסר בריש ספר ויקרא ובמסר' רבתי בריש מערכת אות האלף בס"ד :

אבן עזרא

יש דרך ישר · מי שם לפני איש להתעסק באמרי נועם · ואחרית' שיעזב ימלא דרכי מות ואמר דרכי כי סבות המו' רבות' פי' שילך דרכי' שיביאוהו למו' : אכף · סבב וגרם כלומר נפש עמל תעמל לעד כל ימיו כי פיהו אכף גרם וסבב עליו לעמל בעבור שלא למד אמרי נועם והדרך זה החכמה תחיה את בעליה : ועל ספתיו · על כל אחד מספתיו הרעה כאש צרבת · פ"א המלשין : נרגן · דברי סרה ברכילות : איש · העושה חמס מפתה רעהו שיעשה חמס כמוהו · בדרך לא טוב בלשון זכר : עוצה · לפי דעתי שיועצם את עיניהם עוצם עיניו הם משרש עוצה עיניו והמ"ם סימן הפועלים והראוי עוצה אותם את עיניהם וכמו כן ותפתח ותראהו את הילד לחללו את ביתו הנכון לחלל אותו וכן הפי' עוצה עיניו אוטם עיניו בעבור שלא ילך לבו אחרי עיניו בעבור שיחשוב תהפוכות כרצונו · כלה משלים הרעה כאשר חשב : עטרת

מנחת ערב

מדב' וג"ם לב חכם ישכיל פיהו וגו' כדי שיהי' לו הגלה מהמעלה הניתן לו על כל חי בלתי המדבר והוא לו כצוף דבש תועל' לגוף ולנפש · או יאמר לב חכם הלוקח נפשות ומטיב לזולת ע"י דברי תורתו ומוסריו הוא נקרא חכם כדכתי' ולוקח נפשות חכם ויש בזה שני תועלת הא' שמטיב לעצמו שע"י שמוליא תורתו ודברי מוסריו מפיו גורם הדבר בזכרונו ולא ישכחנו ושנית שהוסיף לקח גם לזולתו שגם הם למדו ממנו ולהטיב דרכ' ע"כ ושא דומה לצוף דבש שעושה ג"כ שתי פעולות תועלת לבשר ורפואה לעצם :

איש בליעל וגו' · יאמ' כי יש עושה רעה במעשה ויש בדבור שקר ויש בדבור אמת ויש בפתוי ויש ברמז אמר שכל אלה רעתם בהדרגה כל א' קשה מהקודם אליו כי הבליעל הכורה רעה במעשה קל מכלם כי הלא לא יכלה רעה כי טרם בא אל הפועל עלה רעתו כי כן דרך איש הבליעל שאין מעצור לרוחו ועל שפתיו כאש צרבת בהגיגו תבער אש עד ידבר ויאמר הנה כריתי רעה זו לפלוני לסבת עצמו או להתנקם באופן תגל' רעתו וישמע השומע ויזהר שכנגדו · והעושה רעה בדבו' תגדל רעתו מזה כי אם הוא בשקר שמהפך האמת מראובן לשמעון וזהו איש תהפוכות הנה ישלח מדון מה שלא כי' בראשון ואם אינו לשון תהפוכו' רק רכילות של אמת נמשך יותר ממדון כי ונרגן מפריד אלוף להמשך המדון בדברי האמת המשתקעים לעשו' רושם ומפריד אלוף מאשתו בפועל או אלוף מעבדו או משרתו והן כל זה ברכילות · ואם הוא כדברי פיים שמשדל את חבירו באמרי נועם קשה מהכל לפעמים כי יקרה איש חמס יפתה רעהו לאמר נארבה לדם וכו': כל הון יקר נמצא וגו' · הנה יורה שמאהבתו אותו יעשה כן ואדרבה מוליכו בדרך לא טוב ומחטיאו · והנה גם זה אפשר לא יבא הרעה אל הפועל כי כלא יגלה המפת' הרעה רק שמראה פנים אל הרעה ואפשר ימשוך ידו המפותה לך אמר לא יפרש הרע' בפיו ובשפתיו רק עוצה עיניו כמתחסד ומתבודד בינו לקונו כאלו אין בינו לקונו אלבעיים ומה שעוצה עיניו אדרבה הוא לחשוב ההפוכות ורמאיות וקורץ שפתיו על דרך הנזכר הנה זה כלה גדר רעתו כי רעתו רבה ובאה אל הפועל מכל הקודמים כי מאיש כזה יהיה כל איש כבטוח בחשבו שהוכו כברו וימשך בחרמו ומכמרתו כהוא דכמר כי יחשבהו לאיש אלהים : עטרת

אבן יחייא

יש וגומר אחרי ספרו שבחי החכם המשכיל על דבר למצוא הדרך הטוב בו ספר גנות הסכל הסומך על דעתו ועושה העולה על רוחו מבלי הבנה וזהו אומרו יש דרך ישר לפני איש לכאורה · ואחרית' מהדרך ההיא להביא לדרכי מות · נפש וגומר והאיש הנזכר הטועה בבחרו הדרך הרע יהיה עמל ותגע בצרות וכפשו יעמול לו כי כן גזר עליו ואכף והכריע דברי פיו הרעי' והוא בהפך החכם אשר נופך דבריו הנעימים הוא מתוק לנפש ומרפא לעצם · איש וגו' בהיותו איש בליעל אשר פרק מעליו עול היראה אלהית · והוא כורה רעה וחופר מחשבות רעות בלבבו והמחשבות ההם יהיו על שפתיו כאש צרבת כי ילהיב וישרוף לב השומעים הרעה ההיא באופן כי הוא חוטא במעש' בהיותו בליעל וחוטא במחשבה בהיותו כורה רעה וחוטא בדבו' בהיות הרעה על שפתיו כאש צרבת · איש וגו' והוא איש תהפוכות כי אין בדבריו האמנה וקיום ואם ידור לעשות דבר מיד יתהפך ולא יקיים דברו ויחללהו מה שבזה ישלח מדון עם ריעיו כי יכעסו בו כשלא ירצה לקיים את אשר נדר להם · והוא איש נרגן ובעל לשון הרע ומפריד האלוף כעורים מן האשה אשר בטחה בו בשומו מלחמה ומריבה בין איש לאשתו · ומורה אליה שמשים שלום בינה ובינו והוא עושה בהפך · איש חמס וגו' והוא איש חמס מכת האנשים החטאים המפתה לרעהו לאמר לכה אתי נארבה לדם נצפנה לנקי חנם כל הון יקר נמצא נמלא בתינו שלל באופן שבדבריו מוליכו בדרך לא טוב · עוצה וגו' ותמיד הוא עוצה וסותם עיניו כדרך בעלי המחשבה · וזה כדי לחשוב תהפוכות · והוא קורץ שפתיו שעניכו לשון חתיכה על דרך מחומר קורצתי וגומר כי פעמים שהמתבודד במחשבה זולת עצימת עיניו עוד יבסוך שפתיו בשיניו שהם מקרים כעשי' במקרה לרוב המחשבה · וכל התבודדות הלז הוא למצוא דרך לכלות הרעה בשלימות על חבירו : עטרת

ר' מנחם המאירי

יש דרך וגומר · כל זה הערה לשלם להשפיע מחכמתו לזולתו שזו היא תכלית השלימו' בחכמה ועל זה אמר לחכם לב יקרא נבון וקרא הנה חכם לב את אשר חכמתו בלבו לבד מבלי שישפיע ממנה לזולתו כלומר שלא יחס לו שם חכם שלם עד שיראוהו משפיע לזולתו וממתק שפתים כלומר כשישפיע לזולתו וממתק שפתים כלומר לא סוף דבר שישלי' גדר חכמתו בהשפעתו אבל שגם הוא בעצמו יוסיף לקח כי על כל פנים הוצאתו בפה ללמד לזולתו יועיל הרבה לזכרנית אף כי ישתדל לחדד שכלו להשיב לשואלים · ויש לפרש יקרא נבון בענין אחר כי מלת קריאה תאמר על פנים מהם קריאת הדבר בשם אחד וזו שמו אשר יקראו ולחשך קרא לילה לראות מה יקרא לו · ופעם יאמר קריאה לאמר שיבא אליו או לומר לו איזה דבר מי אתה קראת אל האלך · קרא נא היש עונך · ויקרא אל משה · ופעם אל התפלה לאל · קורא לאלוה · יקראני ואענהו · ופעם על קריאת ראשי העם · קריאי מועד · שליטים וקרואים · קריאי העדה · ופעם על קריאה בספר · קרא נא זה · ופעם על המון בכי אדם שם יאכלו הקרואים · וקרא לך ואכלת מזבחו · ופעם על הכרזת הדבר · רב אדם יקרא איש חסדו · ופעם על ההזדמנות כי יקרא קן לפור ותקראנה אותי כאלה · ומזה כאמר הנה שהנבון הבא להתלמד יזדמן לפני החכם ויבא לפניו ללמוד ממנו והוא במתק שפתיו יועיל לו ולעצמו כי אז יוסיף לקח ויהיה אז מקור חיים ר"ל כמקו' שיביע מימיו כן יקיר ויביע חכמתו בסבת למודו · ולהעיר התלמיד שלא יתביים מלשאול לפניו אמר ומוסר אוילים אולת · כלומר מה שהאויל חושב בעצמו שמדרך המוסר ראוי להמנע שלא לשאול אולת הוא וכמו שאמרו לא הביישן למד ואמר על זה לב חכם ישכיל פיהו וישכיל פועל יוצא כמו אשכילך ואורך · וכן בכתב יי' עלי השכיל כלומר שדבור הפה ישכיל לבו כלומר יוסיף בשכל לבו וידריכהו בהסבת דברים נעלמים ועל שפתיו כלומר בשביל דבור שפתיו יוסיף לקח · ועל זה אמר צוף דבש אמרי נועם כלומר שאמרי הנועם הם כצוף דבש ויתרי' עליו כי הדבש מועיל במקצ' ומזיק במקצת וזה מרפא לכל והדבש הרבות לא טוב וזה כל עוד שיוסיף בו יוסיף דעת והדבש מתוק לפה וזה מתוק לנפש ולגוף · ובאה מלת עצם במקום גוף ומרפא רמז שהחכמה תרפאהו מכל מדה מגונה · דרשו ז"ל והסירותי מחלה מקרבך זה יצר הרע · זהו באור פסוקים אלו והפסוק הבא אחריו · ר"ל יש דרך ישר לפני איש ואחריתה דרכי מות · כבר התבאר למעלה ואיפשר שהסיבו הנה להקשרו עם שלפניו שהחכמה מרפא לעצם והכסילות עם היותו ישר וערב לבעליו אחריתו לרע כענין ערב לאיש לחם שקר ואחר ימלא פיהו חצץ : נפש וגומר · אכף הסכימו עליו שהוא כמו כפף מלשון יי' זוקף כפופים ויהיה אכף וכפף שני שרשים בענין אחד כמו אזל ואלל · ופי' פיהו כמו תאותו וכן במקום כאשר כמו כי תאמר בלבבך · והכונה כפש עמל עמלה לעצמו ולתועלתו להסתפק בעמלו כאשר תאותו כופפת עליו לשאול ממנו מלוי תאותה ולדעתי לפירוש זה יהיה אכף לשון הכרת מלשון רבותי' כופין אותו כלומר כשתאותו יכריחנו להפיק רצונה או פירושו מענין משא מלשון אוכף עליה כלומר כשתאותו ישליך יהבה עליו להפיק רצונה ובדרך כסתר סב לענין הערת השלם להשלים להשפיע מחכמתו לזולתו ופיהו כמו דבורו וכי בא לנתינת טעם כמו הלוך הלכת כי נכסוף נכספת ואכף כמו גרם וסבב על הדרך שפירשו קצת מפרשים באמרו ואכפי עליך לא יכבד כלומר שבתי · ואמר שכשהגיע החכם לשלימות האמתי ויגיע עוד להשפעתו לזולתו אז כמצא עמלו לעצמו ולתועלתו והוא בא ללמד ונמצא למד כי זה תכלית עניכו ומצרף ידיעתו כי דבורו גרם לו זה : איש בליעל וגומר · איש וגומר · איש חמס וגומר · עוצה וגומר · אלו ארבעה פסוקים הם הערה להרחיק המדות המגונות וכאשר האריך בפסוקים שלפניו בשבח המשכיל והחכם האריך הנה בגנות הרשע והכסיל ואמר איש בליעל כורה רעה ר"ל חורש רעה או כורה רעה · ועל שפתיו כאש צרבת · ר"ל בוערת משל על דברי ריבות ר"ל מתחרחרות ריב · צרבת תאר על משקל שלפת והוא ענין חום ושריפה כמו ונצרבו בה כל פנים · אבל צרבת המכוה הוא על משקל יבשת ואיש תהפוכות ביאורו הנה מהפך דברים מזה לזה והוא ישלח מדון ר"ל מגרה ומבעיר הריב ונרגן מן ותרגנו באהליכם · דברי נרגן עניכם האיש שכל מחשבתו להריע בריב ותלונה ושכסוך והלועזים כוהגין ללעוז כמו רכיל · ואמר שהוא מפריד אלוף ר"ל שברכילותו מפריד הגדול מרעהו והוא מלשון אלוף נעוריה וכן אמר שאיש נעל מאשתו אלופי ומיודעי · או מפריד בעל מאשתו אלוף נעוריה וכן אמר שאיש נעל חמה יפתה רעהו ללכת בדרכו והוליכו בדרך לא טוב · ועולה כמו עוצם על דרך אמכה אמכם ר"ל סותם עיניו שלא יפנה אנה ואנה ואמר שהאיש הכותן לבו לחשוב תהפוכות ודומות וכן קורץ שפתיו להזיק לחבירו בחשאי כלה רעה ר"ל שהשלם הרעית כי זהו גמר כל הרעות ותכליתם · ובדרך כסתר אתה מפרש כל זה על המלך הזקן והמתכלל לפתות רעהו תמיד בנכלי תחבולותיו עד אם כלה כפי מחשבתו להמית גם אחיו אתו : עטרת

קב ונקי

יש דרך ישר · אמר כי לפעמים יהיה דרך מן הדרכים ישר לפני איש ויבחרהו לדרוך בו כדי להתרחק מן הרע וימצא לבסוף שאחרית הדרך ההוא מביא האדם למות · והוד עכו בזה שאין לו לאדם לסמוך על דעתו בבחינת הטוב והרע רק יקבל עצה מן החכמים · או ירצה שאין לאדם לילך אחר דעתו במה שאין השכל האנושי מגיע אל החקירה · אבל צריך שיסמוך על הקבלה והתורה כי יש סברה שתהיה ישרה לפניו · וכשיתבונן בה ימצאנה דורכת דרך המות · לפי שהיא אמונה נפסדת וגורמת אבדת הנפש : נפש עמל · כלומר אדם שיסיגו עמל ויגיעה על דברי פיהו הוא כי ברע יגרם לו פיהו כי מות וחיים ביד לשון · ואכף פירושו חטא או הכריע וזו היא כוונת כל אלו הפסוקים על הלשון בטוב וברע · או יאמר נפש העמל תיגע ותעמול לספק צרכיו כי צרכי מזונותיו יכופו אותו ויכריחוהו שיעמול ויאכל יגיע כפיו : איש בליעל · מלת בליעל מורכבת בלי על הוא הכבל המושלך לארץ שלא יעלה שמו וזכרו · וצרבת שם בשקל דלקת ולולי הריש היה דגש ופירושו שריפה כמו צרבת השחין · וענין הפסוק שהבליעל לא די שיעשה הרעות הבאות לידו בלא עמל ויגיעה אלא שהוא חופר וחופש בקרקעות האדמה על דרך משל למצא הרעה הטמונה בקרבה · והענין שהוא יחפוש אחר הרע ויתחכם ויעמיק במחשבתו לעשותו והדברי' שידבר בשפתיו מצרופין וגדופי' הם בוערי' כמראה הלפידי' ויותר רעים מהשוחה שכורה ואם יהיה כורה מן ויכרה להם כרה גדולה יאמר כי האיש הבליעל מזונו הוא עשיית הרע : איש תהפוכות · יאמר שהאיש המתהפך מדעת אל דעת תמיד או שיהפוך הדברים מטוב לרע הוא יגרה מדון והריב בינו ובין זולתו ובין האוהבים : ונרגן · שהוא הרכיל לע"פ שלא יהיה איש תהפוכות מפריד אדון מרעהו · וי"מ מפריד הבעל מאשתו כמו אלוף נעורי · או יאמר שעל ידי ריגונו מפריד ממנו אלופו של עולם : איש חמס · יאמר שהאיש בעל חמס שחומס נפשו ונפש זולתו לא די שחומס נפשו אלא שהוא מפתה ומסית רעהו ומוליכו בדרך לא טוב כי כמו שלא יחוס על נפשו לשלחה מתוך ההסכה כן לא יחוס על נפש זולתו והנה חטאו כפול ומכופל : עוצה עיניו · פי' רומז · וי"מ סותם כי יותר יחשוב האדם כשעיניו סתומות ולא יפנה אנה ואנה ואין לבו כי אם על הדבר ההוא שחושב בו · וקורץ ענין רמיזה מגז' קורצתי גם אני והוליא הרמז בשפתים בלשון חתיכה בעבור כי רפיאת השפתים בתיתוך שנושך שפתיו בשיניו ורמיזות העיני' תעשה בסגירתם · והטעם שהמרמז בעיניו ובשפתיו משלים הרעה אשר חשב כי הם אברי רמיזת הסתר והעלם ולא יוכל האדם להכיר ברמיזת הידים והרגלים : עטרת

כליל״א דשבהידא סיבותא בארחא דצדקתא משתכחא: טב נגיד אפי רוחא מן גברא ודמכביש נפשיה טב מן הוו דאחיד מדינתא: בעובה דעצתא נפלה פיצתא ומן אלהא נפק דיניה: טבא היא לחמא שריבתא ושלוותא בה מן ביתא דמלי דבחי דדינא: עבדא סוכלתנא ישתלט בברא מבהתנא ובינת אחי נפליג ירותתא:

עֲטֶרֶת תִּפְאֶרֶת שֵׂיבָה בְּדֶרֶךְ צְדָקָה תִּמָּצֵא: טוֹב אֶרֶךְ אַפַּיִם מִגִּבּוֹר וּמֹשֵׁל בְּרוּחוֹ מִלֹּכֵד עִיר: בַּחֵיק יוּטַל אֶת־הַגּוֹרָל וּמֵיְהוָה כָּל־מִשְׁפָּטוֹ: טוֹב פַּת חֲרֵבָה וְשַׁלְוָה־בָהּ מִבַּיִת מָלֵא זִבְחֵי־רִיב: עֶבֶד־מַשְׂכִּיל יִמְשֹׁל בְּבֵן מֵבִישׁ וּבְתוֹךְ אַחִים יַחֲלֹק נַחֲלָה: מַצְרֵף

(בגליון: ז׳ · ג׳ ד׳ ו׳ · ג׳ · א · ב׳ וכס׳ על נקי · מצרף · צרפא)

יוטל ג׳ ב׳ מ״ל וא׳ חס׳ וסימ׳ כי יפול לא יוטל · בחיק יוטל את הגורל · הגם אל מראיו יטל · בתר׳ חס׳: ומיי׳ ד׳ וסימ׳ לעיל ריש סימ׳ י״ו: משפטו ו׳ וסימ׳ נמס׳ בשמואל א׳ סוף סימן כ״ז: חרבה ג׳ וסימ׳ ואמר למלך המלך לעולם יחיה · ואמר אליהם אתם ראים הרעה · טוב פת חרבה · וא׳ וחרבה וכל מנחה:

רשי

בדרך צדקה תמצא · ע״י הצדקה מאריכין ימיהם · ומושל ברוחו · כובש את יצרו: בחיק יוטל את הגורל · כינו לבין עצמו אדם מטיל גורל · ומה׳ כל משפטו לבחור לכל אחד ואחד חלקו: טוב פת חריבה ושלוה בה · טוב היה להקב״ה להחריב ביתו ועירו והיה בשלוה מעבירותיהן של ישראל · מבית מלא זבחי ריב · שהיו מקריבין זבחי ריב בביתו: עבד משכיל וגו׳ · על שהשכיל כיוכד נגר לפסוע שלש פסיעות לכבודו של הקב״ה עלה לגדול׳ ומשל בישר׳ שהוכישו מעשיהם וחלק כחלתם לעיניהם: ד״א גר צדיק טוב מאזרח רשע · ולעתיד לבוא יחלק שלל ונחלה בתוך בני ישראל שנאמר והיה השבט אשר גר הגר וגו׳: מצרף

אבן עזרא

עטרת · השיבה היא כעטרת תפארת לראש: טוב · בחיק · טוב · ג׳ דגשים · טוב עומד במקום שנים וארך אפים הוא טוב מגבור כי הוא יכבוש כעסו · והגבור אע״פ שכובש אחרים איננו יכול לכבוש כעסו · מושל ברוחו לבדו טוב ממושל לוכד עיר שצריך לעזר אחרים וכאשר יוטל הגורל בחיקו ומיי׳ משפטו איך יפול כן מאת השם מי שיוכל למשול ברוחו · טוב הרבה למושלים ברוחם כפת חרבה שיש שלוה בה: מבית מלא זבחי ריב ומריבה שיתכעסו תמיד: בבן מביש · כסיל · יחלוק יקח חלק: מצרף

רלבג

עטרת תפארת שיבה · הנה השיבה היא עטרה של תפארת כי האנשים כלם יכבדו איש שיבה ויניעו האנשים לזה בדרך צדק ויוסר במדות או בדעות כי בזולת זה יתכן שימות האדם בלא עתו או יהיה הרצון בזה כי השיב׳ אשר בדרך צדקה תמצא היא עטרת תפארת כי מצד היושר בדעות ובמדו׳ ומצד הישישות אשר יחובר עמהם נגדל מדרגת האיש ומעלתו בחכמה ובפלוסופיא המדיני׳ כי בישישים חכמה וארך ימים תבונה מצד רוב מה שעמד עליו מהחוש ומצד אורך הזמן אשר שקדו בבקשת החכמה ומצד השקט רתיחת הטבעי׳ בעת השיבה: טוב ארך · הנה מי שימשול בכעסו שיוכל להאריך אפו הוא יותר טוב מגבור המנצח זולתו במלחמה ומי שימשול ברצונו ותאותו להכיעס הל׳ אשר יחפוץ הוא יותר משובח ממי שלכד עיר כי איך ימשול בזולתו מי שלא יוכל למשול ברצונו · יש דברי׳ יחשוב שיהיה חדושם קרי והזדמן ובהם באמת הנגלה וסדור מהש״י בחיק וזה כי הגורל יוטל בחיק ויחשוב שיהיה משפטו בדרך הקרי והנה תמצא כי מיי׳ כל משפטו וזה מפורס׳ מענין הגורל בספורי דברי הנבואה וכבר תעמוד על זה מהחוש כי למצליחי׳ יבא על הרוב להם בגורל היותר טוב וההפך לאנשים הקשו יום והנה אמר לפי מה שאחשוב כי הגבורה במלחמת ולכידת העיר הוא מיי׳ ולזה אין להתפאר בהם ואולם התכונות המדותיות אשר לאדם עם נפשו הם תפאת בחירתו ולזה יהיה ההתפאר בהם יותר ועוד כי הטוב שיגיע מאורך האף הוא יותר עצום ויותר מעט סכנה מהטוב שיגיע מהגבור׳ וכן הענין במושל ברוחו עם לוכד עיר עם שבזה יגיע לאדם הטוב וההמלט מזולת שירע לזולתו: טוב פת חרבה · והנה שבח עוד השלום וגנה הקטטה ואמר כי טוב לאדם שיאכל פת יבשה בלא פרפרת עם השלוה משיאכל הזבחים ובשר לשובע עם הריב והקטטה: עבד משכיל · הנה יקרה בעבד האדם כשהיה זריז ומשכיל שיהיה מושל בבן אדוניו כשהיה עצל וסכל כי אדוניו ימשילהו עליו להנהיגו בהנהגה רחויה וכבר יקרה שיחלק זה העבד נחלה בתוך הבנים שהם בני אדוניו כי אדוניו לאהבתו אותו יתן לו במותו חלק מה בנכסיו: מצרף

מנחת ערב

עטרת תפארת שיבה וגו׳ · כמו שמפרש במקרא במקום אחר וצדקה תציל ממות ומעשה ברתא דר״ע יוכיח שנגזר עליה למות וניצלת ע״י צדקה וכן גבי בנימן הצדיק שהוסיפו לו כ״ב שנה וכמוהו רבים והוא מדה במדה ע״י שמפרנס לעניים שחשובי׳ כמתים והוא נותן להם חיים גם ה׳ יוסיף לו חיים · או יאמר עטרת וגו׳ כי יש יזכה לבנים ויש גם לבני בנים ואינו מגיע לשיבה ויש זוכה גם לשיבה · אך שיבה בלתי מהודרת מחמת עוני המדכאו אמנם להמצא איש שלם בכל אלה יחד בנים ובני בנים ועושר ואורך ימי׳ שכולל בני חיי ומזוני אין זוכה זולתי דרך מתנה׳ בתור׳ צדקה מאתו ית׳ וזה אמר עטרת שהוא בני בנים כד״א עטרת זקנים בני בנים וגם תפארת שיבה שמלבד השיבה גם היא לו כתפארת כי העושר יכהן פאר ולא בביזוי הנה כל זה יחד בדרך צדקה מאתו ית׳ במתת ה׳ תמצא ולא ע״י זכות או מערכת כי גם שיהיו תלוים במזל לא יוסדו יחד לאיש אחד: או יאמר עטרת של גדולה מצורף בתפארת שיבה שהוא בתורה בדרך ובתורת צדקה מאתו ית׳ תמצא והוא כי הלא עם הארץ משולל תפארת משיבתו על כי כל זמן שמזקינים דעתם מטרפת עליהם ואין זה הדר שיבה רק בת״ח שדעתו מתוספת אמר כי ב׳ הדברים יחד תורה וגדולה במקום א׳ בדרך צדקה תמצא מאתו ית׳ מתת ה׳ כרבי ובניו: טוב ארך אפי׳ וגו׳ · הנה יש כובש את יצרו לבדו ויש כובש את יצרו וחבריו עמו והוא כי הכועס על רעהו אשר היצר לו ויתקפהו יצרו להורגו נפש או להכות באגרוף או לקלל ויכבוש את יצרו להיות ארך אפי׳ הנה יתייחס לכובש את יצרו לבדו כי חבריו לא יתאוו תאוה כזו ועכ״ז הוא טוב מגבור המתנקם מרעהו כי זה התגבר על אויבו הפנימי והן הן גבורותיו ב״מ והמתנק׳ מתגבר על האויב החיצון אך אשר הוא מושל ברוחו ותאותו המתאוה תאות גופנית כזימה שביה לידו הלא זה יתייחס למושל ביצרו וחבריו המתאוים הכנאה היא וידמה ללוכד עיר ואנשי׳ בה כי כן האיש הזה כובש את עצמו שהוא עיר קטנה ואנשים בה הם איבריו בני חיל הילה״ר כי גם המה יהנו עמו וטוב מלוכד עיר שזה אויבו מבפנים והלוכד עיר אויביו חוצה לו וזהו טוב ארך אפים וגו׳ מושל ברוחו מלוכד עיר: בחיק יוטל את הגורל וגו׳ הנה דרך מטילי גורלות לתת הפתקים בחיק או תוך כלי ומשם יקחום להפיל הגו׳ אמר יוטל הגורל שעדין איננו זה יאמר לכו ונפילה גורלו׳ ע״פ הגורל תלוי במזל רק מ׳ עוטל מנה א׳ אפים לא זו ה׳ א׳ מבאמים ברצותו שא׳ מ׳ [illegible]

ר׳ מנחם המאירי

עטרת וגו׳ · עם הזהירו כלל בני האדם להרחיקם מן המדות המגונות הזהיר על זה את הזקן בפרט וכמאמר החכם שאמ׳ אוי כמה מגונה הכסילות בזקן וכן אמרו כי זקן אחד בא אל איש חסיד להתחנן לו שיוכיחהו ויודהו על מעשיו והשיבו החסיד ואיך אוכיח ילמדך בקדקד ולא הבין ושאל ממנו לבאר לו דבריו ואמר לא הבנת הבורא השער השחור רק להזהיר ולהזכיר כי השיבות שלוחי המות ודע כי חטא הנער חשוב חטא אחד וחטא הזקן חשוב כאלף · והענין כי בעלי השיבה כל זמן שמעשיו מתוקנים הוא כבוד גדול ישתחוו לו בני אדם לזקנתו המתערבת עם טוב מעשיו ועל זה אמר עטרת תפארת שיבה כלומר שהשיבה והשער הלבן הוא עטרת תפאר׳ ושבח כחלת כבוד מבני אדם ובלבד כשתמצא הזקנה בצדקה ר״ל ביושר ובמשפט ובמדות הניכות והזהר מהפכן ובענין החכמה כוון להזהר שלא יסמיך האדם על למוד הילדים הנמשל במסכת אבות לענבים קהות ושיזדרזו ללמוד לפני הזקנים הנודעים במומחים כי בהם תמצא החכמה המיושרת והוא משל הענבים המבושלים הכותנים פרים בעתם: טוב ארך וגו׳ · זה הערה להזהיר ממדת הכעס שהוא ראש לכל המדות המגונות וזהו ארך אפים ר״ל שמתגבר בעצמו להאריך כעסו וכן מושל ברוחו היא כפל ענין ר״ל שיעצור אפתו · ואמר על זה שהוא טוב מגבור כי הגבור פעולת גבורתו רכיבית ואין הכרח טבעי וכניסת האף הוא כנגד הטבע · וכן גדול מלוכד עיר כי זה כ׳אסר לו לבדו וכבוש העיר בעזר זולתי · ובדרך נסתר כלל בזה הערה על שלימות המדות וידוע שכל גבות מדה ופחיתות פועל ורדיפת התאוות הוא דרך כלל כעס ומדון והכובש יצרו מהם נקרא ארך אפים וכל שכן מושל ברוחו שהוא כאמר דרך כלל על הכובש את יצרו מן התאוות והמותרות וידעת מה שכתבו חכמי המוסר שהמלכות שלשה מינין מלך במדינה ומלך בביתו ומלך בגופו כלומר שכל אחד מאלו צריכים למכה׳ שינהגו מה שמסור תחת הנהגתם הנהגה ישרה המלך במדינתו ליסר הרעים ובעלי הפעולות המגונות ולהכניעם ולהרחיק הכשרי׳ מזה ולחזק ידי הטובים ההולכים בנתיב היושר והאיש בביתו להדריך בניו בדרך ישרה ולהוכיח׳ תמיד ולהשמר מכל רע ולאחוז בכל מעשה יושר אנשים כראוי להם ונשים כראוי להם · וכן כל אדם בגופו להכניע כחותיו המופתים אותו לרע ולחזק ידי היצר הטוב ולהוציא מחשבתו לפועל · וידוע שההשמר מהאויבים נקל מאד מההשמר מכחותיו הטבעיים ואמר וכן אמר החכם שהמלך בגופו הוא החזק שבמלכיות כי מלחמת טבעיו שהיא בתוך גופו חזקה מהמלחמה הבאה מחוץ החשורר זדון לבי עשה לכפשי אשר לא יוכל אויבי עשהו ולזה אמר טוב ארך אפים מגבור מצורף אל היות ממשלתו סבת שלימותו: בחיק וגו׳ · זה הערה שלא לבטוח בהשתדלותו לבד וקן שעם השתדלותו כפי כחו ישים כל בטחונו בא-ל ואמר שאף הדברים המתחלקים בגורל שדרך להרים הגורלות בחיק כל אחד וא׳ מהם עם כל זה מיי׳ המשפט לברור החלק היפה לאשר ירצה ואמרו ז״ל הכל בידי שמים חוץ מיראת שמים ויוטל לשון השלכה: טוב פת וגו׳ · יפירש בו הן לנגלה הן לנסתר בענין מה שפירשנו טוב ארוחת ירק ואהבה שם משור אבוס ושנאה בו · וזולתי פירש בדרך נסתר כי זה חרבה רמז לחכמת העולם העליון שהם כדברים פשוטים ר״ל בלתי מורכבים אבל החכמה בעולם התחתון היא במורכבים וקראם זבחי ריב כי רוב ההרכבה בנת ההפסד · ושלוה בה שהם קיימים לעולם כענין עושה שלום במרומיו: עבד וגו׳ · הערה המורית שלא לבטוח ביחס זולתו כי כל יחס זולתו באין יחס עצמו דבר בטל ואמרו רבו׳ ז״ל אמרו ליה לר׳ פרידה ר׳ פלוני דהוה בר בריה דר׳ אבטולס דהוא עשירי לר׳ אלעזר בן עזריה דהוא עשירי לעזרא קאי אבבא אמר מאי כולי האי אי בר אוריין ובר אבהן יאיי ויאיי אי בר אבהן ולא בר אוריין אשא תיכליה · וכן שלא יבטח בעושר אביו ושאר מורישיו כי העושר באין שכל ומוסר דבר אובד לשעתו אמרו חכמי המוסר אל תתהלל בעושר יכלה ויחס׳ רק בהשכל ודעת ומוסר ועל זה אמר כי עבד משכיל ימשול בבן מביש ר״ל הבן הפחות אשר יביים מולידיו ואף בין הבנים ההגונים כשהוא משכיל עד שיחלוק עמהם בנחלה כלומר כי ירנוח ויצליח עמהם עד שלבסוף יהי׳ כאחד מהם בחלקי הממון ובדרך נסתר ידוע כי הבן הוא עקר הבית והעבד בא אחר כן וכן העניינים במלך הזקן שהוא הבכור הנולד ועמו עמו והיצר הטוב לא הגיע עד שלש עשרה שנה ובא מתחלתו כעבד רותת לפני אדוניו ואמר הוא משכיל מתגבר מעט מעט עד שיתגבר עליו ויכניעהו ולא ימיתהו אבל וכל אבל שיחלוק עם בני חילו שהם אחיו בני אמו להסתפח בנחלתם כפי הצורך ההכרחי: מצרף

אבן יחייא

עטרת ונומר השיבה לאנשים היא עטרת תפארת להם כי היא עדות נאמנה על יושרם ולדקתם יען כי השיבה תמצא ותוסג בעשות דרך הצדקה והמשפט · אם שבכרת יכלת נפש העושה ההפך ולא תזכה שיב׳ · טוב וגו׳ והזוכה שיה מהרודפים דרך הצדקה הוא הלכך אפים וקשה לכעו׳ שהוא טוב מגבור · יען כי סבת גבורת הגבור הוא העזר מן אליו מכחותיו ורוחותיו · ואם הוא יכלא בשכלו לכחות ההם שהם סבת הגבורה הנה הוא טוב מהגבור הוא׳ כי יותר גבור נקרא המכנא לגבור שכנא לזולתו · מהמכנא לאיש מן האנשים אשר לא יתואר כשום מהגבורה · והמושל ברוחו רוח התאוה באהבת המועיל ואהבת הערב · שהוא טוב מלוכד עיר כי הלוכד עיר יועזר משריו ועבדיו אכן פה האברים והכחות והדוחו׳ הם כנגד השכל בדבר הזה כי להיותם חמריים יעזרו לכחות החמריות · וישאר השכל יחידי כי כל ריעיו בגדו בו היו לו לאויבים ואם יכנחם יתיחס אליו מן הגבורה החלק שיהיה אפשר שתיחסו לבן אדוני׳ · בחיק וגו׳ והשלם הבן כשיוטל גורל מה על דבר מה בחיק כדרך המטילי גורל על דבר הנחלק כיביה׳ שמטילים בחיק אחד הפתקים המזכירים שמות האנשים או בדבר אחר שיכסה אותם למען לא יראו · ובחיק אחר פתקים לבנים אשר בהם יש שנים פתקים שנכתבים בהם שמות השני חלקים אם הימיני ואם השמאלי מהדבר אשר יוטל הגורל עליו · או מה׳ כל משפטו כי הוא יתברך יגלגל הדברים כאופן שיבוא אליו החלק הנבחר מן השנים · וכאומרו המשורר ה׳ מנת חלקי וכוסי אתה תומיך גורלי וכאלו הוא יתברך סמך ידו על הטוב כדי להגיעו לחלקו · טוב וגו׳ וגם סבת אורך ימיו והשלום הנו׳ יהיה לרוב שלום ביתו · כי טוב הוא לאכול פת חריבה בלי בשר ויין כשיהיה בשלוה ואהבה ואחוה מכל בני הבית · מלאכול בבית שהוא מלא מזבחי בקר וצאן עם ריב ומדון בין האוכלים כי אותו המעט מפת חריבה עם השלוה מאריך ימי׳ · ואותו הריבוי מזבחים עם הריב מקצר הימים · עבד ונומר שבח השלימות והחכמה כי העבד בהיותו משכיל יבוא בחכמתו למשול בבן אדוניו המבייש · ויגיע אהבת אדוניו אליו כי ינחילהו בנכסיו כאחד מבניו וזהו אומרו ובתוך אחים יחלוק נחלה: מצרף

קב ונקי

עטרת תפארת שיבה · ירצה שאע״פ שהשיבה ימאסוה העלמות ובחורי׳ אחד לפחזותם היא עטרת תפארת לבעליה מפני שהיא לא תמצא אלא בדרך צדקה והנה היא מעידה שבעליה הלך בדרך ה׳ אל זה שבו יתקרב האדם אל האלהים ולזה כיוון ג״כ באומרו בדרך צדקה תמצא כלומר שעמה ידרוך האדם בדרך היושר והצדק: טוב ארך אפים · פי׳ יותר הוא גבור מי שמאריך אפו מן הגבור המנלח אויביו במלחמה שכל כחותיו יעזרוהו ובהם יתגבר על אויביו וארך אפים כל כחותיו ינגדוהו להנקם והוא גובר עליהם והכובש את יצרו הוא טוב מן האיש הלוכד העיר בגבורתו: בחיק · כלומר נחשב של אדם יושם ויושלך הגורל למען לא ידע מפיל הגורל חלקו של זה ושל זה · ומאת השם יצא משפט הגורל לתת חלק יפה לאוהבו · או מצד המערכת שהוא סדר ואינו דבר מקרי: טוב פת חרבה · טוב לאדם שיאכל לחם יבש לבדו בשמחה ובשלום: מבית מלא זבחי ריב · מאשר יאכל כל מעדני עולם בריב ומלחמה · ואיפשר לומר שכיוון שיותר טוב שיהיה לו לאדם ידיעה מספקת כפי השכל האנושי משיכנים שכלו בחכמות המבלבלות שכלו ולא יוכל להשיג אמתתם · ואפשר שכיוון החכמה בדברים הפשוטים לפת חרבה כיון שאין בהם הרכבה והמשיל החכמה בדברים המורכבים לזבחי ריב כי לפי רוב הרכבתם יש ריב ביניהם ואמר שטוב מעט מהחכמות האלהיות מבית מלא מהחכמות השפלות: עבד משכיל · העבד כשהוא משכיל וחכם ימשול בבן האדון כאשר הבן מכלים את אביו כלומר כי לפי רוב הרכבתם יש ריב ביניהם ... הבן ... והאדון אוהב אותו לרוב שכלו ומנחילו בתוך כולם · וי״א כי הבן המביש ברוב אולתו מוכר נחלתו אל העבד והע״פ שלא יהיה לו בן אחר: ובתוך אחים יחלוק נחלה · ירצה שאע״פ שיהיו לו בנים רבים האדון אוהב אותו לרוב שכלו ומנחילו בתוך כולם · ואם יהיו לו בנים רבי׳ הוא יחלק להם נחלתם במה שאסף ממון בחכמתו ואחר שקנה חלקו חולק עם אחיו · ואפ״ש שיאמר שהאדון ימשיל העבד המשכיל על ביתו ועל בנו שתנהג הבית על פיו · האדון ויסדר אותם איש איש אל נחלתו: מצרף

להפיל הגורל אמר כי אין צריך לומר טרם הטלת הגורל כי אם גם טרם יוטל בחיק להוציאו משם כבר מה׳ כל משפטו וזה אמר יוטל לשון עתיד לומר בחיק עתיד שיוטל את הגורל ומה׳ וגו׳ וזהו ייתור הלא [illegible] שעדין איננו גורל עד הטלתם על המנות אך בשום אות׳ בחיק יאמר את הגורל שהוא את העתיד להיות גורל שהם הפתקים ומקושר למה שאחר יאמר כנותן עלה טובה לאחים חולקי נחלה כי ימלאו בם דעות חולקות זה יאמר לכו ונפילה גורלות וזה יאמר בלבו למה זה לי גורלות והולי מזל אחי יעזרם ויפול חלקי בזיבורית וטוב לי אריב ריבי בכל מאמצי כח הולי אכנחם בריבות ודינים ליטול חלק יפה אמר אל יעלה על רוחך בני כי אשר הוא ע״פ הגורל תלוי במזל רק מה׳ [illegible] [illegible]

רש״י

מצרף לכסף · כלי שצורפין בו כסף ועושין אותו מאחר מקלה על גבי חרס קרוי מצרף · וכור לזהב · כלי שצורפי' בו את הזהב כלי שזוקקין בו את הזהב כמו קדירה שבורה קרוי כור · מצרף לכסף וכור לזהב · המצרף עשוי לצרוף כסף למלאכתו וכן הכור לזקק הזהב אבל הלבבות הקב"ה זוקקן ובוחנן ויודע מחשבותן · מרע · רשע · מקשיב על שפת שקר · מקבל לשון הרע ועדו' שקר : מזין מאזין · מי שהוא משקר מאזין על לשון הווה · עטרת זקנים · כשרואי' בני בניהם הולכין בדרך טובה · ותפארת בנים אבותם · כשאבותיהם צדיקים היא תפארת הבנים : שפת יתר · דברי גאוה · אף כי לנדיב · וכל שכן שלא נאה שפת שקר לנדיב · אבן

פסוקים

ג מַצְרֵף לַכֶּסֶף וְכוּר לַזָּהָב וּבֹחֵן לִבּוֹת יְהוָה׃
ד מֵרַע מַקְשִׁיב עַל־שְׂפַת־אָוֶן שֶׁקֶר מֵזִין עַל־לְשׁוֹן הַוֺּת׃
ה לֹעֵג לָרָשׁ חֵרֵף עֹשֵׂהוּ שָׂמֵחַ לְאֵיד לֹא יִנָּקֶה׃
ו עֲטֶרֶת זְקֵנִים בְּנֵי בָנִים וְתִפְאֶרֶת בָּנִים אֲבוֹתָם׃
ז לֹא־נָאוָה לְנָבָל שְׂפַת־יֶתֶר אַף כִּי־לְנָדִיב שְׂפַת־שָׁקֶר׃

תרגום

ג צָרְפָא נָקֵי לְסָאמָא וְכוּרָא לְדַהֲבָא וֶאֱלָהָא בָּדֵק לִבֵּיהּ׃
ד גַּבְרָא בִּישָׁא צָיֵית לְסִפְוָתָא דְעָאתָא שִׁקְרָא וְרַגָּלוּתָא עַל לִישָׁנָא דְעָאתָא׃
ה דְמַצְדֵי בְּמַסְכֵּינָא מַרְגִּיז לְבָרְיֵהּ וּדְחָדֵי לְתַבְרָא דְתַבְרֵיהּ לָא מִזְדַּכֵּי׃
ו כְּלִילָא דְסָבֵי בְּנֵי בְנַיָּא וְשִׁבְהוֹרְהוֹן דִּבְנַיָּא אֲבָהֵיהוֹן׃
ז לָא יָאֵי לְטַפְשָׁא שִׂפְוָתָא יַתִּירְתָא אַף לָא לְשַׁלִּיטָא שִׂפְוָתָא דְשִׁקְרָא׃

כיפא

רלבג

מצרף לכסף · הנה הכסף יש לו מצרף יוכל האדם לבררו בו מסיגיו ובו יוכל לבחון כמה יש בו מן הסיגים כשיקח ממנו משקל מה ויעמוד על השיעור שיחסר ממנו וכזה יש ג"כ כור לזהב לברר אותו מסיגיו ואולם הלבבות אין שם מי שיבחנם זולתי השם ית' : מרע מקשיב · הנה האיש המרע הוא מקשיב על דבר און כי בו הוא חפץ וזה ג"כ הוא מתהפך והוא כי האיש השקרן מאזין ומקשיב על דברי הרשע והעוות תהשקר ימשכו הרעות ומהרעות ימשך השקר : לועג לרש חרף עושהו · הנה מי שהו' מלעיג על העני מפני עניו כבר חרף הש"י שיסודר ממנו זה הענין באופן מה כמו שמגנה המלאכה הוא מחרף בזה הפועל אות' ומי שהוא שמח לאיד שיבוא על איש אחר לא ינקה שיפול בכמו הרע ההוא : עטרת זקני' · כי האהבה הדמיונות תמשך אליהם אך אין הענין כן באבות כי אין האהב' עולה כל כך להבי האב אבל תפארת בנים היו אבותם : לא נאוה · הנה לא יאות לנבל לדבר דברי מעלה ויתרון כי הדברים ההם יאבדו בזה האופן וכ"ש שאין ראוי לנדיב דבר שקר והכל : אבן

אבן עזרא

מצרף · מרע · לועג · סר · ד' דגשים · מצרף מן כור · מזין הראוי מאזין כלומר יש מצרף לכסף וכור לזהב לזקקו וכן יבין הלבבות השם וידע מי שהוא מרע ומחשב רכילות שהוא על שפת איש · שמח מי ששמח לאיד הרש לא ינקה לא יהיה נקי כל אחד מהם כי השם בוחן הלבבות ויתן שכר למרע וללועג ולשמח לאיד : בני בנים · שבעבורם מכובדים הזקנים בעבור חכמתם · ותפארת בנים אבותם החכמים : נאוה ד' קמצין וסימ' נאוה כירושלם איומה כנדגלות · לישרים נאוה תהלה · כי נעים נאוה תהלה · לא נאוה לנבל שפת יתר · וא' שחורה אני ונאוה : לא נאוה לנבל · לא נחמדת ונאוה לו · שפת יתר כלומר לא יתאוה לעלות שפת חכמים שתביאהו לידי יתרון אבל לנדיב לא נחמדת לו כלומר הנדיב לא יתאוה שפתי איש שקר כאשר יתאוה הכסיל : אבן

אבן יחייא

מצרף וגו' כאש המצרף שהו' הכור המיוחד לצרף הכסף הוא המצרפו וכאשר הכור הזה הוא מצרפו ככה ה' הוא מצרף ללבות בני האדם ובוחנם בנסיונו לראות אם עומדי' על שלימותם כעשרה נסיונות אשר נסה את אברה' אהובו' והשלם הנז' אשר בחכמתו יעמוד באמונתו יחיה ויראה זרע ויאריך ימי' · מרע וגו' והמרע הרשע שיש לו ה' עונות גדולי' שהוא מקשיב על שפת און מהמביא דבה שהוא המביא רכילות מדברים אשר שמע ואינו מוסיף ולא גורע עליהם והוא מאזין השקר שעל לשון הוות שהמוציא דבה שבודה דברים מלבו כדי להפריד האהבה בין החברים · לועג וגומר והוא לועג לרש שאין לו כל השואל הלא' על פתח ביתו ולא די שהוא בלתי כעוזר ממנו הן במעשה הן בדבור כי הוא כלעג ממנו ומבזיים מדבריו · והוא מחרף עושיהו ויתברך מהרש הנז' אשר הוא שואל הצדק' למען כבודו · והוא שמח לאיד הבא על זולתו · כשה' יבחין לבו ויכיר כל רשעתו · לא ינקה מעונם והכרת תכרת הנפש ההיא מהעולם הזה ועונה בה בעולם הבא · מה שהשלם הנז' שיש לו ה' מעלות נגדיות לה' פחותיות הנז' יזכה לחיי העולם הזה ולחיי העולם הבא · עטרת וגו' ויזכה להיות עטרת הזקנים שהוא לראות בני בנים · ויהיו הם האבות תפארת לבניהם כי בעת זקנתם יוסיף עליהם חכמה ודעת שיהיה לכבוד ולתפארת לבנים בהפך האבות הזקנים הסכלים שבזמן הזקניהם הסכלות נוסף עליהם ויהיו לכלימה לבניהם · לא נאוה וגו' והזקן הנבל הסכל לא נאוה אליו לדבר בשפתיו דברי יתר ומעלה וזה מפני האף והחימה הנמצא אתו להיותו כות לכעוס · כאשר לא נאוה לנדיב לדבר בשפתיו דברי שקר ודברי חימה כי הוא ארך אפים וכוח לרצות ומי שלא בא לכלל כעס לא בא לכלל טעות : אבן

ר׳ מנחם המאירי

מצרף וגו' · אמר כמו שיש כלי לצרף בו הכסף והזהב עד שיבחן עניינם בתוך המצרף והכור כן האל בוחן לבות בני אדם · הערה למתחסדים בעיני בני אדם ונקרבם אורבם על הדרך שדמו רבותי' ענין זה לחזיר שפושט טלפיו ואומר ראו שאני טהור וכן הרבה מן הרמאים מניחין תפילין בראשיהן וציצית בבגדיהם ועיניו כל פיעלי און ועל זה דרשו ז"ל לא תשא את שם יי' אלהיך לשוא שלא יהא מניח תפילין והולך וגונב כושא ציצית בבגדו והולך ומרמה את הבריות · ובתלמוד המערב אמרו חד בר נש אפקיד גבי חד סב מודלא דדיכרין ערובא דשבתא במפקי שבתא אזל קמיה תבע מדליה וכפר ביה אמר ליה לא לך הימנית אלא לההין דבריסך הימנית · ועל כיוצא בזה אמרו בתלמוד המערב שבסוף מסכת בכורים טלית שהוא מתעטף בו תהי בעיניך כמרדעת של חמור ועל זה כאמר ויראת מאלהיך אני יי' · וזהו ענין ובוחן לבות יי' · ובדרך נסתר הכסף והזהב משל לתורה והמצרף לכור משל לעיון ולהקשים המופתיים ובחינת הלבבות לאל הערה להאמין קצת אמונות באין היקש מופתי כמו שהתבאר : מרע וגו' · נראה במלת מרע שהיא כמו רשע מלשון כלו חנף ומרע · ומזין כמו מאזין · אמר שהרשע מקשיב על שפת און ר"ל מטה אזן לדברי שפה הדוברת און וכפל הענין ואמר שקר מזין על לשון הוות כלומר שמטה אזנו לדבר לשון הוות ללכת אחר עצתם והיא הערה למשכיל שיזהר מזה ובדרך נסתר אחר זה כנגד היצר · ויש מפרשים מרע כמו חבר מלשון ויתנה למרעהו כאלו אמ' שהחבר המטה אזן לשפת און לקבל רכילות על חבירו אל תבטח בו כי הוא מאזין לכל שקר לעשות הוות ר"ל להזיקך בכל אשר יוכל · ואמרו חכמי המוסר אל תבטח בדובר שלום והוא יצפין רע הדף ממנו כי כלו חנף ומרע ואמרו גם כן השמר מדובר שלום בשפתיו ואתה רחוק מכליותיו · ומאומר בפיו

מנחת ערב

מניס המשרב ויהיה שנה שיפול העבד ההוא חלק בנכסים כי לא יעשה בהנס וזה רעה חולה כי טוב לך כי תותר להתיך מזכוחך ולא יעבור זר ביניכם ובין האחים יטול נחלה והפסידו אתה והאידוזה אמר עבד משכיל ימשול בבן מביש הוא בנוחן עינו בחלק יפה וימשוך שבתוך האחים ינחלו נחלה : ושמא תאמר כי איך תומר אליך הפיל גורל כי מה' כל משכטו ולא מהמזל והלא אפשר יפול חלק היפה לקל הכשרון מהאחים וחלק הגרוע לכשר בבהם והיך מה' יצא משפט מעוקל הלזה חלילה לזה אמר לך אל תשית לבך כי אלה מצרף לכסף וגם כור לזהב ובוחן לבות ג' אלה הוא ה' והענין כי לא יבכר אם אתה שנפל גורלך גרוע צדיק בעיני כערך הכסף אשר בו מקלת סיגים כי יש

קב ונקי

משלי יז

אֶבֶן־חֵן הַשֹּׁחַד בְּעֵינֵי בְעָלָיו אֶל־כָּל־אֲשֶׁר יִפְנֶה יַשְׂכִּיל׃ מְכַסֶּה־פֶּשַׁע מְבַקֵּשׁ אַהֲבָה וְשֹׁנֶה בְדָבָר מַפְרִיד אַלּוּף׃ תֵּחַת גְּעָרָה בְמֵבִין מֵהַכּוֹת כְּסִיל מֵאָה׃ אַךְ־מְרִי יְבַקֶּשׁ־רָע וּמַלְאָךְ אַכְזָרִי יְשֻׁלַּח־בּוֹ׃ פָּגוֹשׁ דֹּב שַׁכּוּל בְּאִישׁ וְאַל־כְּסִיל בְּאִוַּלְתּוֹ׃ מֵשִׁיב רָעָה תַּחַת טוֹבָה לֹא־תָמִישׁ רָעָה מִבֵּיתוֹ׃

פוטר

כֵּיפָא דְשׁוֹחֲדָא חֲסִידָא הִיא בְּאַפֵּי מָאן דְּשַׁקִּיל לָהּ לְכָל אֲתַר דְּמִתְפְּנֵי שֵׁיכוּלָא׃ דִּמְכַסֵּי חוֹבָא בָּעֵי רְחִמוּתָא וּדְסָנֵי מִילְּתָא מְפָרֵק רַחֲמָא׃ עָאלָא בְּעָאתָא בְּמָן דְּמִתְבְּיָן טָב מִן דִּלְמְמָחֵי לְסַכְלָא מְאָה חוּטְרִין׃ גַּבְרָא מְרִירָא בָּעֵי בִּישְׁתָא וּמַלְאֲכָא נוּכְרָיָא מִשְׁתַּדַּר עֲלֵיהּ׃ פְּגִיעַ דּוֹבּ וּרְתִיתָא בְּגַבְרָא חַמָּמָא לָא מִתְזִיעַ וְשִׂכְלָא בְּשַׁטְיוּתֵיהּ נָפִיל׃ דְּפָרַע בִּישְׁתָא חֲלָף טַבְתָא לָא תִפְסוֹק בִּישְׁתָא מִן בַּיְיתֵיהּ׃

י"ח בכתו' · ב"ט ב"ט חלוני · ל' כ' · ל' · המוס ב' ק'

אשד

אל כל ואל כל י"ג בכתו' ותריסר וסימ' אמור אל כל עם הארץ · הן ישא איש כשר קדש · אמר אל רחבעם בן שלמה · ולא שמענו אל עבדיך · ממכון שבתו השגיח · היוצר יחד לבם המבין · אז לא אבוש בהביטי · אבן חן השחד בעיני בעליו · כי מי אשר יבחר · וישלח ספרים אל כל מדינות · ונשלוח ספרי' ביד הרצים · ויכתב מרדכי את הדברים · וישלח ספרים אל כל היהודים אל שבע :

רשי

אבן חן · כשאדם בא לפני הקב"ה ושוחדו בדברים ושב לו · אבן חן ומרגלית היא בעיניו · אל כל יפנה ישכיל · בכל מה שיבקש ממנו מצליחו : מכסה פשע מבקש אהבה · אם יחטא איש לאיש · וזה מכסה עליו ואינו מזכיר לו הטאתו ואינו מראה לו פנים זועמ' גורם לו שיאהב אותו · ושונה בדבר · שנוטר איבה ומזכירו כך וכך עשית לי מיד · מפריד אלוף · או מפריד ממנו אלופו של עולם שהוא הב"ה שהזהירו לא תקום ולא תטור : תחת גערה במבין · תחת זו טעמו למעלה כת"יו מפני שאין כן בכל המקרא לכך אני אומר שהוא שם דבר כמו חתת : וכן פירושו הכנעת גער נוכרת במבין יותר ממאה מכות שמכין את הכסיל : אך מרי יבקש רע · כלומ' מי שכל דבריו מרי וסרבנו' הוא יבקש רע תמיד : פגוש דוב שכול באיש · טוב לאדם שיפגע בו דוב משכל ואל יפגע בו אחד מן המינין הכסילים המסיתים אותו לעבודה זרה : פוטר

רלבג

אבן חן השוחד · הנה השוחד הוא אבן חן בעיני האנשים אשר יתן להם השוחד כאילו היו מרגליות שיתנו חן לנושאים אל כל אשר יפנה מהדברים יצליח : מכסה פשע · מי שהוא מכסה פשע שפשע בו ולא ירצה לזכרו הוא מבקש אהבה כי בזה האופן ישיגה ומי שהוא שונה בדבר מפריד אלוף · כי זכר הפשעים יביא לרעו' גדולות עד שאו המדו' הפחותות יפרידו השר והגדול מעמו : תחת גערה במבין · הנה הגערה תחת במבין ליסר אותו ויקבל בה מוסר יותר ממה שיקבל הכסיל מהמוסר אם יכוהו מאה הכאות : אך מרי · הנה לא די שלא יקבל מוסר בהכאות אבל תמצא עם זה בקלתו שיבקש רע והוא איש מרי כי הוא מרגיש שיוכה מצד מריו או יחולו עליו רעות ועכ"ז יחזיק בו ולזה איננו זר אם ישיג מה שיבקש הנה ישיגהו היותר רע שאפשר רוצה לומר שכבר ישולח להכותו מכת אכזרי ולא יחמול עליו אשר על כן מרה בש"י או יהיה הרצון בזה הנה לא די שלא יקבל מוסר אבל הוא תמיד יבקש מרי ואף על פי שישלח בו מלאך אכזרי להכותו מכות נפלאות הנה עם כל זה יוסיף על חטאתו פשע : פגוש דוב שכול · הנה פגישת הכסיל באולתו היא פגישת הסכנה מפגישת דוב שכול באיש כי אולת הכסיל תשחיתהו בקלות : משיב רעה · הנה מי שהוא משיב רעה תחת טובה אשר גמלוהו ראוי שלא תסור רעה מביתו וזה לשתי סבות האחד מפני שהאנשי' לא ישתדלו להטיב לו לפי שהם רואים שהוא משיב רעה תחת טובה ולזה כאשר תהיה הרעה בביתו לא תסור משם כי לא ישתדל איש בהסרת והסבה השנית היא כי זה העונש ראוי שיבא עליו מהש"י על זאת התכונה הפחות' כי היא תמנע האדם מכל הטובות והשלימות וזה כי האדם נכנע לש"י מפני רבוי הטובות אשר הוא גומל אותו תמיד ומי שלא יכיר לאנשים הטובה שהם עושים לו לא יכיר לשם יתברך בטובות שהוא חונן אותו ויהיה זה סבה אל הכפירה בשם יתברך : פוטר

מנחת ערב

תקבר בשיבה טובה ואין זה שיבה טובה וא"כ אם הבני בנים הם צדיקים גורמים לאריכת ימי אבותם וז"ש עטרת זקני' בני בנים ותפארת בנים אבותם כי אז"ל בעון אבות בנים מתים וא"כ כשהאבות צדיקים תפאר' הוא לבנים שלא ימותו בעון אבות :

אבן חן השוחד וגו' · יאמר ראה נא רעת השוחד איך יפתה את הדיין וטורדו מן העולם כי הנה כאבן המסוגלת לחן הוא השחד בעיני בעליו הוא בעל השחד המקבלו כי אל כל אשר יפנה בדעתו אל כל צדדי הדין והטענות ישכיל ויצליח כי יהיו לחן כל טענות נותנו ויזכהו בדין ומה הוא עושה לבל יורגש מכסה פשע קחתו השוחד במה שמבקש אהבה במקום שאינה שהוא עם אשר יחייב שלא כדין מחמ' שוחד שכנגדו והופך אליו אל ירע בעיניך כי חייבתיך כי לא שונא אני לך כי אהבת עולם אהבתיך כבבת עיני וכיוצא בדבר יבקש קורבה ואהבה יש מאין לפייסו בל יתרים כנגדו ואם המחויב ההוא שונה בדבר להעתיק טענתו שנית לאמר לו הלא זכאי אני דיני כאשר הוא אמת ורק שנאתני ולא אהבתני אז אין צריך לומר שלא יבקש אהבה אתו כי אם אפי' אם הוא אלופו מפרידו ממנו וכועס עליו ואומר לו או לעומדים לפניו תחת גערה במבין וגו' כלומ' מהרהור היה שתח' גערה כזו באיש מבין שהפרדתי אותו ושיתפעל יותר מהכות כסיל מאה : אך הוא מרי דלא ציית דינא ויבקש רע שינדו אותו ושמלאך אכזרי מהשוטרי' המכים לדלא ציית דינא ישולח בו הנה זה דרכן של מקבלי שוחד שתחלתן רך וסופן קשה וזולת מה שעוות דינו גם ידכאנו בשער על אשר עקשו: או יאמר אבן וגו' לומר ראה נא איך יתפתה דיין אחר השוחד כי הנה אין לך דיין במ' זחלה יקח כדי לעוות דין אך אומר בלבו אני אקח שלא אסור משפט צדק ואמת ועולה בדעתו לעשות כן אך על זה איננו שוה לשפוט צדק כי השוחד הוא כאבן יקרה המסוגלת לחן כן השוחד כי הדיין הלא איננו רואה סונה אל צד המשחיד ואל כל אשר יפנה לחייב לא בלבד תתעלם חובתו כי אם גם יראה לו שמשם ראי' להצליחו ולזכותו וזהו אל כל אשר יפנה ישכיל ויצליח : ובזה מכסה פשע לקיחת השוחד לחישבו כי הדין הוא עושה ועוד שנית יעשה לכסות פשע ולהורות היתר כי יבקש אהבה שיעשו שלו' ואהבה בעלי הריב ויתפשרו דרך אהבה ושלו' אומר בלבו הלא איני מטה משפט ואדרב' צדקה תחשב לי שעשיתי שלו' ביניהם והמה נתפשרו באהבתם ואני לא עשיתי דבר במשפט והן כל שה יעשה מדאגה בדבר כי אלהי' נצב בעדת

אבן עזרא

אבן חן · חסר כ"ף וכן ידה ליחד תשלחנה אע"פ שאין זה מקומו אפרשנו לפי שהוא נעלם בעבור מלת תשלחנה שהוא בלשון רבות וכן ענינו כידה ליחד תשלחנה הנשים הנזכרות בפסוק תבורך מנשים אם תעשינה כאשר עשתה על כן תהיה מבורכת יותר מכן וכן זה כאבן היקרה שיש לה חן בעיני כל רואיה כן יש חן לשוחד בעיני בעליו והוא הנותן כי בעבור שהוא אסור לקחתו לא יקרה הלוקח בעליו וכן אל תמנע טוב מבעליו כי הוא הלוקח : מכסה · מי שמבקש לאהוב רעהו יכסה פשעו שפשע בו ולא יודיעהו · ושונה בדבר · לפשוע פעם אחרת מפריד אליף שיאהבנו יותר ממנו : תחת · י"א מן תנחת עלי ידך תרגום וירד כמו נזיד מן ויזד לטעת מן נטע והוא רחוק : אך · ממעט הגערה מן המרי כי לא תועיל בו והוא חסר כמו איש מרי כמרה כי הוא יבקש לעשות לו רע : אכזרי שלא ירחמנו · ושולח בו להמיתו : פגוש · ואל · יפגוש בו כסיל בעת אולתו כי היא קשה מהדוב ; פוטר

ר' מנחם המאירי

אבן חן וגו' · הערה למלך ולשופט ולכל מנהיג שלא להתפתות בלקיחת השוחד כי הוא סבה לעור פקחים ולסלף דברי צדיקים ואמר בעליו אל הלוקחו כדנך אל תמנע טוב מבעליו · ואמר שהשוחד בעיני הלוקחו כאבן יקרה שהיא נושאת חן בעיני כל רואיה ואל כל אשר יפנה ישכיל ר"ל בכל צד שיחזור להיות הדין לאמתו יתכונן בעצמו לחתכו לתועלת המשחידו ואינו רואה לו חובה · ויש לפרש עליו על הנותנו וישכיל כמו ויצליח כדרך בכל דרכיו משכיל למען תשכיל בכל אשר תלך · ואמר אבן חן שיש לה סגולה השוחד בעיני בעליו ובכל אשר יפנה יצליח כי השוחד יסלף דברי צדיקים · וספרו חכמי גאוני ספרד בקצת חבוריהם כי איש אחד נכרי היה לו דין עם אחד מעשירי העיר וראה הנכרי את הדיין רוצה לדין את הדין לאמתו והעשיר קרן בעיניו והשחידו חרש לאמר והטה את הדין וזכה את העשיר וביום השבת היו כלם בבית הכנסת והחזן היה קורא כי המשפט לאלהים הוא וקם זה העשוק ברוגז לפני הצבור ויצעק צעקה גדולה ומרה תכוב החזן תכוב כי המשפט לעשירים הוא עד שיבקשו ראשי הקהל את הדבר וימצא והעבירו את הדיין והחזירו את הדין לאמתו ובדרך כשתר כל פתוי והסתה יקרא שוחד כאומרם ז"ל אפי' שוחד דברים וישכיל כמו ישגיח ויביט מלשון רבותי' ז"ל מסתכל ואמר שפתוי הכחש המשיא כאבן חן לאדם עד שיביאנו המשיא למקום חפצו ואל כל אשר היה שמה רצונו ללכת שם יביט ושם יתן עיניו ללכת עמו ואמר זה דרך הערה להשמר מזה כי לולא רוב שמירתו נקל הדבר להלכדו בפחי פתויו : מכסה וגו' · ואמר שמתכסים האוהב לכסות על פשע חבירו ואם נזדמנה לו שגיאה כנגדו להעביר לו כמאמר החכם שאמר כשילך אוהבך עמך בצדק ואמונה מחיל לעונו : אך אם הכאהב שונה בכך ראוי לו שיתרחק ממנו ועל זה אמר מכסה פשע הוא מבקש אהבה · אך אם הכאה שונה בפשעיו הוא סבה להפריד הנכבד מאהבתו ואמרו על כל פשעים תכסה אהבה פירושו פשעי' שאינם כנגד האוהב אבל אם יתמיד לעשות כנגד האוהב יש לו להרחיקו ולהמנע מחברתו והוא שאמרו חכמי המוסר אל תחליף חבר קדמון בחבר חדש כל עוד שתכיר שאהבתו עמך · וכדרך משל כאשר האח נכשל לפעמים בפתוי האח הגדול ממנו אין להפריד ממנו ולהכניעו יותר מדאי אבל שישמר ממנו אחרי כן ומכל מקום אם ישתדל בפתויו עד שיכין להשקיעו לתאותו יפרד מהתחבר עמו אבל יתשול עליו בכל כח עד שיכריעהו וכבר נארכו במקומו לא יבושו כי ידברו את אויבים בשער כלומר שלא יניחום ליכנס כי אם הניחום ליכנס בתוך הבית לא יוכל בעל הבית וגו' · תחת וגו' אך וגו' · פגוש וגו' · תחת יש ספרים שקריאתו מלעיל ר"ל שהטעם בת"יו ואף רבינו שלמה כתב כן בפירושו עד שפירשו שזה שם דבר כמו חתת כלומר הכנעת הגערה במבין יותר גדולה מהכות אבל ברוב הספרים מנאנו הטעם בחי"ת וכן כל המדקדקים כתבוהו איתן מפעל קל מהם שכתבוהו בשרש חתה כמו תחתה בפלס ותתע שהוא במקום תתעה ומענין לחתות אש מיקוד שהוא לשון לקיחה כלומר תקח הגערה במבין מה שלא תקח הכאת מאה לכסיל · ואין נראה לי כן שאלו היה כן היה לו לומר תחת בפתחות הת"יו כמו תעש תעל וכי ותתע הוא כן מפני שעין הפועל גרונית אבל אין לו לשורש זה פ"א גרונית ולפיכך נראה כמו שכתבו קצת מדקדקים שפרשו נחת והוא תנחת בחרק הת"יו מפעל קל וכן מלאכוהו בחסרון הנ"ון מי יחת עלינו ונלאי הת"יו היו דגושים כמו ינש תגש · ועניינו שהגערה תרד ותחול במבין יותר מהכאת מאה בכסיל · ואין לפרש תחת מבנין נפעל ולהיות שרשו חתת שאין הגערה נשברת אלא שוברת ואמר אחר כן מרי יקש רע והוא חסר כלומר איש מרי · או כפרש מר· תאר כענין אל תהי מרי כבית המרי שהראשון תאר כפלם פתי ואע"פ שזה בשוא תחת המם איפשר שהוא נפלם כסיל כלומר אך המורה ולא יקבל הגערה מבקש רע והוא להוכח בשיבי היסורין ולהשתלח בו מלאך אכזרי ולכך הזהיר מחברתו ואמר שאפי' בכנעו בו ראוי להתרחק ממנו ופגוש בדוב שכול טובה מפגיעתו כי ינצל בנקל מן הדוב יותר ממהנו הכסיל · ודוב שכול כאמר על הנקבה והוא נזכר בלשון זכר כענין גלמוד גלמודה וכן שכול ושכולה וכל זה הערה להיות המבין כיכח בגערה ומקבל מוסר מוכיחיו ולא יצטרך להכאה ולולקה ממיני התוכחות החזקות · ובדרך החכמה בא להעיר המתלמד שאם יכיר שטבעיו קשים שיפליג בהשתדלותו ולא שיספיק לו התמדת הלמוד והשקידה בו כשיעור שיספיק למי שטבעיו קלים ותדים ויאמר מאמר הפילוסוף שאמר יספיק לאחר זמן מועט ויגלית בו מה שלא יספיק לאחר כמה מן הזמנים ולכן יש למתלמד לדעת דרך טבעיו ויתנהג ויתעמל כפי מה שצריך להם ואף בעל המרי שיתאלם ולקחו טבעיו ולא יטריד עצמו בכך יבקש רע ומלאך אכזרי הכטוע בתוכו ישולח בו והוא מענין התרה כענין משלחת מלאכי רעים ובלשון תלמיד משלחת ואבים כלומר ישולח בו להכהינו נרצונו והנה זה כח לו לפגום דוב שכול כי מלחמתו בטבעיו אחר השתקעו בהם קשה מאד כמו שביארנו בענין ומושל ברוחו מלוכד עיר : משיב רעה וגו' · הערה לשלם גמול למי שגמולו חסד כל שכן שלא להשיב לו רעה תחת טובה וייעד לעושה כן שלא תמוש רעה מביתו ובדרך חכמה ידוע שהכופר בפנות התוריות מתסר יכלתו י"ת ומשיב רעה תחת טובה אשר בראו והזמין לו לטרוף לחם חקו ובראו ברי שאיפשר לו להשלים עצמו לשלח ידו לקחת גם מעץ החיים ואכל וחי לעולם ולכן לא תמוש רעה מביתו מגופו ומנפשו כי תולעתו לא תמות ואשו לא תכבה : פוטר

אבן יחייא

אבן ונומר הזהיר כי ראוי לשלם להתרחק מן השוחד ואפילו לעשות משפט אמת · יען כי השוחד הוא כאבן חן בעיני בעליו הלוקחו · ואל כל אשר יפנה לעשות השוחד הנז' ישכיל · מכסה וגו' כי השוחד הוא מכסה פשע · שאם רוצה אשר הרג את הנפש יביא אל השופט ככר כסף יכסה פשעו ויאטם אזנו · ועיניו יעצים מלראות בפשע ההוא ומלשומעו · ובשוחד האדם מבקש אהבת הנשים ע"י נותנו שוחד לאמצעיים ביניו וביניו וע"י מתנות ודורונו' שישלח להם שונה בדבר הוא לרדוף אהבת הנשים ע"י השוחד הנז' הוא מפריד אלוף נעורים מה אשה ההיא כי בראותה בדבר יקנא באשתו ויפרד ממנה · תחת וגו' ואם האוהב השוחד הלז יהיה מבין תחת גערתי ואם אשר אמרתי ושזהרתי על ההפרד ממנו במבין הנז' מה שתחת ותכאיב ממאה הכאות בגוף הכסיל · אך ונומר יען כי הרע והכסיל בטבעו הוא מבקש למרות בקונו ובאלהיו ובמיסרים אותו · אך שבסופו ירדפוהו הרעה ומלאך אכזרי ולא ירחם ישולח בו להכותו בעולם הזה ובעולם הבא · פגוש וגו' כי רעת הכסיל גדולה ויותר טוב הוא לפגוש האיש בדוב שכול שהוא מלא כעס ויתקן על בניו · מלפגוש בכסיל כשהוא באולתו · יען כי האיש ההוא להיותו ערום מכל חית השדה ימצא דרך להנצל מן הדוב · מה שלא יוכל למצוא דרך להנצל מהכסיל · להיות כי כל שכלו האמצעי נהפך למשחית ולמצוא תחבולות להרע לזולתו · משיב וגו' ואפילו אם תעשה הטבות לכסיל הנז' לא יועיל כי הוא תמיד משיב רעה תחת טובה · ותמיד לא תמוש רעה מביתו כי בעלם ובמקרה ימצא הנעשה ממנו ומביתו : פוטר

קב ונקי

אבן חן השוחד · ירצה כל כך הוא נושא השוחד חן בעיני בעליו שהוא המקבלו כאבן טובה ויקרה שהוא נושאת חן בעיני כל רואיה ובכל מקו' אשר הוא פונה נותן השוחד יצליח אחר אשר נתנו יוכה בדין אע"פ שהוא חייב · איפשר לפרש ישכיל מלשון שכלות ואמר הת כל אשר יפנה השוחד יוציא אדם מדעתו ויסים בלבבו רוח שטות להטות משפט כמו שכתוב כי השוחד יעור פקחים וגו' : מכסה פשע · איפשר לקשר זה הפסוק עם הקודם שהשוחד גם כן יעשה כל אלה הארבעה דברים · ואם אין לו קשר יאמר שהאיש המסתיר פשע חבירו אשר פשע בו מבקש אהבתו · או יהיה פירושו המבקש להתחבר מכסה פשעו : ושונה בדבר · מגזי' משנה ר"ל שזוכר פעמים רבות החטא שחטא לו חבירו הוא מפריד ממנו רעו ואלופו כי ברואותו שרעהו יזכיר חטא לא יבטח בו : תחת גערה במבין · רמז כי יהיה פעולת ומכאבת גערה אחת שיגער חכם באיש המבין ממה שפועלות ומכאיבות מאה מכות באיש כסיל · או יהיה מש מהכות מש הסבה ויאמר כי גערה אחת פועלת במבין כי הוא לוקח מוסר ממנה סרהו עיניו שיכו הכסיל מאה פעמים על כסילותו · או יהיה תחת כתרגומו תרד ותשכון · אך מרי יבקש רע · מרי שם מנחי העין בשקל פרי ויאמר אך איש מרי שימרה על תוכחת מוכיחו יבקש רעתו ובעבור מריו וערפו הקשה יבא מלאך שלא ירחם עליו ויתיתמו רמז לצרות רבות שיבואו עליו : פגוש דוב שכול באיש · שכול תואר לזכר ושכולה לנקבה ויאמר טוב לאדם שיפגע דוב שכול בדרכו ואל יפגע איש כסיל כאשר הוא בחוזק אולתו · והטעם כי הדוב והדומה לו מן החיות עם כל אכזריותם הם ערומים מן הערמה בערך אל האדם והאדם הכסיל עם כל סכלותו יש לו קנת חכמה וערמה והשכל שניתן לו לקנות חכמה בפעולות ישתמש בו בהזק בני אדם ומתוך כך יהיה הזקו גדול יותר מדאי מהזק חיות היער : משיב רעה · אמר כי האדם שהטיבו לו בני אדם והוא לא די שלא ישיב להם טובה תחת טובתם אלא שישיב רעה תחת טובה ראוי שיתאכזרו עליו בני אדם ולא ייטיבו עמו וישאר כערום ובחוסר כל · או יהיה אמרו לא תמוש קללה שמקלל אותו המחבר : פוטר

רשי

פוטר מים ראשית מדון · המתחיל במריבה הוא כפותח חור בגדרי אגפי אמת המים והמים יוצאין בו · והחור הולך ומרחיב כן המדון הולך וגדל תמיד · ולפני התגלע קודם שתתגלה תרפתיך נטוש את הריב : למה זה מחיר ביד כסיל לקנות חכמה · ללמוד תורה ולב אין ואין בלבו לקיימה · ואינו לומד תורה אלא לקנות שם : בכל עת אוהב הרע · לעולם הוי אוהב רעים לקנות אוהבים : ואח לצר' יולד · ולעת הצרה יולד לך הרע באח לעזור לך ולהשתתף בצרתך : אדם חסר לב תוקע כף · ערבות ממון · ד"א תוקע כף למינים כדי ללכת בחקותיהם והרי כבר עורב ערובה לפני רעהו · כבר ערב להקב"ה לשמור מצותיו : אוהב פשע · לפשוע בחבירו · אוהב מצה · להתקוטט ולריב · מגביה פתחו מדבר בגאוה כמו שמור פתחי פיך : לב

רלבג

פוטר מים · הנה ראשית המדון הוא במדרגת פותח מקום יצאו ממנו המים כי הם תמיד ירחיבו הפתח ההוא מצד שטף עובר בו ובהיו' הענין כן הנה ראוי לעזוב הדבר אשר הוא סבת המדון קודם שיתערב הריב והמחלוק' כי אחר זה יתחזק תמיד הריב ולא יהיה שליט האדם להשקיטו : מצדיק רשע · הנה מי שהוא מצדיק מי שהוא רשע בדין או מחייב מי שהוא צדיק בדין הנה כל אחד מאלו הוא מתועב ושנוא אצל הש"י וזה כי הוא ראוי להרחיק הרשעי' ולבזו' מעשיה' כי בזה תועלת להרחיק האנשים מעשות כמעשיה' ובזה ראוי לקרב הצדיקים ולשבח מעשיהם לזאת הסבה בעינה : למה זה · ישתדל הכסיל בקנין החכמה והנה הוא חסר המקבל אותה כי אין לו לב לקבלה : בכל עת · יתחבר האוהב לאוהבו בימי הטובה ובימי הרעה וזה מדרך האוהב במה שהו' אוהב ר"ל שלא יעזוב אוהבו לעתות בצרה · ואולם האוהב שיתחדש ויולד לו בעת צרתו הוא אח לא אוהב או ירצה בזה כי האוהב יתחבר לאוהבו בכל עת כדי שישמח בטיבתו ויעזרהו לעת רעתו אמנם האח לא יחוש להתחבר עם אחיו בעת טובתו אך בצרתו יתעורר לעזרו כי הטבע יטריחהו על זה מפני היותו עצמו ובשרו : אדם חסר לב · והנה ספר עתה מהעזר לא יחשב בו טוב לעזור ובסוף הענין ישוב לו לנזק גדול ולזה לא יהיה זה העזר כי אם מאדם חסר לב והנה שיכנס האדם ערב בפרעון חוב רעהו ויתקע כפו לפרעו כי זה יהיה סבה של שישוב האהוב שונא ויגיעהו נזק מזה שישוב פרעון החוב עליו : אהב פשע · מי שהוא אוהב למצוא פשע בדברים שיאמרו לו או יעשו וידקדק בהם בזה האופן הנה הוא אוהב מריבה ומחלוקת כי זה יוליד המחלוקת ומי שהוא מגביה פתחו להשקיף בדברים בצד שישים עצמו בעליונות מקום כי זה יהיה סבה אל שימצא פשע בדברים לחשבו עצמו גדול המעלה ושראוי לו מהכבוד הרבה הנה הוא מבקש שבר כי זה סבה להביא עליו רעות גדולות והנה לקח זה הלשון על צד שלימות המשל כי מגובה הפתח יקרה שיפול מטה וישבר : יולד

פּוֹטֵ֣ר מַ֭יִם רֵאשִׁ֣ית מָד֑וֹן וְלִפְנֵ֥י הִ֝תְגַּלַּ֗ע הָרִ֥יב נְטֽוֹשׁ׃ מַצְדִּ֣יק רָ֭שָׁע וּמַרְשִׁ֣יעַ צַדִּ֑יק תּוֹעֲבַ֥ת יְ֝הוָ֗ה גַּם־שְׁנֵיהֶֽם׃ לָמָּה־זֶּ֣ה מְחִ֣יר בְּיַד־כְּסִ֑יל לִקְנ֖וֹת חָכְמָ֣ה וְלֶב־אָֽיִן׃ בְּכָל־עֵ֭ת אֹהֵ֣ב הָרֵ֑עַ וְאָ֥ח לְ֝צָרָ֗ה יִוָּלֵֽד׃ אָדָ֣ם חֲסַר־לֵ֭ב תּוֹקֵ֣עַ כָּ֑ף עֹרֵ֥ב עֲ֝רֻבָּ֗ה לִפְנֵ֥י רֵעֵֽהוּ׃ אֹ֣הֵֽב פֶּ֭שַׁע אֹהֵ֣ב מַצָּ֑ה מַגְבִּ֥יהַּ פִּ֝תְח֗וֹ מְבַקֶּשׁ־שָֽׁבֶר׃

עקש

אַשִׁיד דְּמָא הֵיךְ מַיָּא מְגָרֵי תִּגְרֵי וְקָדָם קְדָיָא מַטְעֵי דִינָא: דִּמְזַכֵּיהּ לְרַשִׁיעָא וּמְחַיֵּיב לְצַדִּיקָא מְרַחַקְתֵּיהּ דֶּאֱלָהָא אַף תַּרְוֵיהוֹן: לְמָה דֵין אָזְלָא לֵיהּ תִּיגְרוּתָא לְסַכְלָא דְּלֵית לֵיהּ לִבֵּיהּ וְחָכְמְתָא: בְּכָל עִדָּן גַּבְרָא רְחֵים הוּא וְאַחָא לְעָקְתָא מִתְיְלִיד: בַּר נָשׁ חַסִּיר רַעְיָנָא מְשַׁלֵּם יְדֵיהּ וְעָרֵיב עַרְבוּתָא עַל חַבְרֵיהּ: דְּרָחֵים חוֹבָא רָחֵים מַצּוּתָא וּמוֹרִים תַּרְעֵיהּ בָּעֵי תַבְרָא:

מאן

הרע ה' בקריאה ג' בישין וב' טבינוסי' ואם הרע תריעו גם אתם · חדלו הרע · היהפך כושי עורו · בכל עת אהב הרע · וכל הרע לאיש מתן · וחד והרע הרעתי :

אבן עזרא

פוטר · לשון פתיחה כלו' כפותח מקור מים ההולכים ויתערבו עם אחרים עד שיתגברו על הארץ כן הוא ראשית מדון מדומה למים · וקודם התגלה התערב זה בזה במדון ראוי הריב לנטוש אותו · פ"א כפטר מים כן ראשית מדון תתחיל במעט ויצא הרבה : התגלע התגלות : מחיר · לקנות בו חכמה ואין לו לב שיחפוץ ללמוד : בכל עת · יאהב איש רעהו ואח אוהב לעת צרה הנולדת ולא יאהב בכל עת · יולד ראוי להיות תולד כמו ובא עליך רעה : אדם · אוהב · שנים דבקים · כלומר אדם שתוקע כף להיות ערב לפני רעהו המלוה הוא יקרא חסר לב והוא אוהב לעשו' בעבור פשע ותלה שיכלה עמו רעהו · פתחו רמז למפתח השפתים כלומר כאשר הוא מרים קול פתח דבריו לערוב ערובה הוא מבקש שיבואהו שבר פתחו מן שמור פתחי פיך : יפול

אבן יחייא

פוטר וגו' והכסיל הוא ראשית כל מדון שהוא פוטר הריב כאשר יעשה הפוטר מי הנהר בנקב קטן שעושה בשפתו · ויעלו המים בסבת הנקב ההוא על כל הארץ וישטפו הכל · וכן זה הכסיל על לא דבר הוא מתחיל מדון גדול · מה שלכן איעצך שתטוש הריב לפני התגלע ובטרם תתגלה בין האנשים פן תהיה לבוז כי אין לענות כסיל כאולתו פן תשוה לו גם אתה · מצדיק וגו' כי הסכל הלז כל דבריו הם הפך האמת כי הוא מצדיק הרשע ומרשיע הצדיק שתועבת ה' גם שניהם · למה וגומר הנה ההון והמחיר שביד החכם הוא תועלת אליו בהיותו כלי להשיג בו החכמה ותועלת לזולתו שיועילהו בעושרו · אמנם לכסיל הלז למה זה מחיר ועושר בידו · כי לתכלית קניית החכמ' אליו לא יועיל כי לב ושכל אין לו · וכן להטיב לזולתו לא יועיל יען כי בכל עת אוהב הרע וגו' כי כל חפצו מהכסיל הלז הוא להרע לזולתו · וכאלו הוא נולד ממחצב אחד יחד עם הצרה כי הוא סבת צרת זולתו ובהמצאו תמצא הצרה ההיא להיותם אחים ולא יתפרדו · אדם וגו' והוא אדם כנזר אלדמה ומיוחס אליה לאחריותו · חסר לב ושכל וכמשל ככהמו' כדמה · ולחסרון שכלו הוא תוקע כף כשעורב ערובה לפני רעהו בהיותו מרבה לעשות ערבו' בתקיעת כף לזולתו · אוהב וגו' והוא אוהב פשע בפשעו תמיד לאשר כדי להם לפרוע דמי הערבויות ההם כי לא יפרע מחוט ועד שרוך נעל לשום אחד מהם · מה שלזה הוא אוהב מצה כי יריבו עמו הנושים בו כמו ערב קבלן · וילטרך להגביה פתח ביתו למען לא יקל ליכנס בו לנושיו ולשוטרים השלוחים עמהם מהשופטים לקחת את כל כססיו · ובערבויות האלו אשר הוא עושה מבקש שבר · כי ישבר ממונו וכסיו וכבודו ויותן לבוזן ובלתי איש אמונים בין האנשים : עקש

ר' מנחם המאירי

פוטר מים וגו' · מצדיק וגו' · למה וגו' · הערה להשמר מן הקטטות ומן המריבות כי המעט מהם גוררת כמה נזקים וגורם להכזיב האמת ולאמת השקר ושהיא גורמ' להתנכר בעצמו ולכפור במעשה זולתו עד שהכסיל יערוך עצמו עם החכם כאלו הוא בקי בחדרי תורה כמוהו ואמר על זה פוטר מים ראשית מדון ופוטר הוא לשון פתיחה והתרה ואמר שראשית המדון ר"ל התחל' הקטטה הוא כמי שפותח ומתיר הסכירה שהיתה מעכבת המים שכיון שפתחה והתירה המים כנגרין נחוזק ואין באדם להשיבם ואלו לא פתחה או שתכף שפתחה יסכרה לשעתה לא תעבור משם ואילך ולא תזיק ועל זה אמר ולפני התגלע הריב נטוש כלומר קודם התערב הריב תטשהו ותניחהו כי אלו תמשך אחריו לא תוכל אחר כן להעבירו כי יתחזק החרון בהמשך המריב' ותוסיף בדבור או במעש' יותר ממה שלא כוונ' בו בתחלת הריב ותבא מזה לחלוק על האמת מצד הניצוח בכל מה שהמחלוק' בו להצדיק רשע ולהרשיע צדיק ששניהם תועבת יי' · וכל שכן בענין התורה והחכמה בהכזיב האמת ובאמת השקרות ונגזה אמר למה זה מחיר ביד כסיל כלומר מה תועלת לו בהשתדלותו וטרחו לקנות חכמה ואין לבו עליה להתיודת האמת רק לנצוח · או פירושו איך ערב לב מי שאין לו לב ללמוד לחלוק עם השלם ואם יתן איש את כל הון ביתו בוז יבוזו לו בהערבת עצמו עם השלם אלא שיביאהו לזה החפץ בנצוח והתחזק במריבה ובדרך נסתר הוא מזהיר כל בעל דת מרדיפת התוכחות בדרכי ההיקש וברוב ההתחכמות שלא יבא לפלם כל הדעות האמונה בדרכי ההיקש עד שאם יכזיבהו בעל ההיקש ישאר פוסח וכבוך או אולי הורס וכופר כאמרו פן יוכיח בך ונכזבת אבל שיטוש הריב כזה ויתלה האמונ' קצת מצד הקבל' הנבואית או כלם אם איכנו מהשלמים כי ההיקש לפעמים יביאהו להכזיב האמת ולאמת הכזב וכל שכן שהזהיר מזה המתחכם והמתפלסף ר"ל המראה עצמו כחכם ופילוסוף המשתדל בחכמות ולב אין להכילם כראוי שזה יורה עליו התוכחו בכסילות ופתיות בל ידעה מה · ואיפשר שעל זה גם כן רמז ענין משיב רעה תחת טובה שהמתחכם יותר מדאי להרוס ולהביט במה שאין ראוי לו עד שימשך מזה לידי מבוכה או אולי לידי כפירה הוא משיב רעה תחת היותו ראוי להטיב טובה קוויתי לעשות ענבים ויעש באושים : בכל עת וגו' · הערה להשתדל האדם להיות לו חבר נאמן רוצ כי החברה צורך גדול בהנהגת המדינה משקטת לב האדם במבוכותיו ומועצותיו ובהודעת סודותיו ואמרו חכמי המוסר אדם מבלי חברים כשמאל מבלי ימין ואחר אמר כשיגעני שמועת מות אחד מחברי כפל כתח ונכתתי ·· ומטכסים האוהב הנאמן לאהוב את האוהב כנפשו ואמ' החכם החבר הנאמן יזיק לעצמו כדי להועילך ובעת שימשך יתרת בהלכך כהלכת נפשו ואמרו שאל' אחד הורך לאהובו על איזה דבר והודיעו הענין ואמר לו אני מזומן לתועלתך יותר מידך וירא להזיקך יותר מלבך וכן מטכסים האוהב הנאמן להיות אהבתו קיימת חזקה לא תחלוף ולא תשתנה לסבה יאהב בעת העוני מבעת העושר ובעת הכל יותר משעת הריות ולזה אמר הנה בכל עת אוהב הרע כלומר החבר הטוב אוהב בכל עת לא תקבל אהבתו תמורה אור שנוי ומגרעת לסבה מן הסבות והוא לצרה הנזדמנת את גמור לעזור ולהציל ויולד שב אל הצרה מלשון הזדמנות כענין אלה תולדות יעקב יוסף בן שבע עשרה שנה · לא תדע מה ילד יום והיה לו לומר תולד אלא שפעמים יפול לשון זכר על הנקבה כמו ובא עליך רעה קפדה בא עד כמלא עוולתה כך · נעקה גדולה במצרים אשר כמהו וכו' · או ישוב יולד על אח כלומר שהאוהב הוא לצרת אוהבו את הנולד לו כלומ' הוא אחיו מדרך לידה וקורבה · ובדרך נסתר יפורש בו מה שפירשנו במקומו בענין עשה לך רב וקנה לך חבר והוא שתועלת הלמוד הוא בלמודו מזולתו כי הידיעה המקבלת עם בחינת שכל הלמד ופלפולו הוא הכנת השלימות ואמרו ז"ל בירוש' של פסחים כל תורה שאין לה אב איכה תורה והודיע שהקבלה כשהיא על צד שלם צריכה לשני דברים האחד שילמוד הענין מפי הרב · והשניה כשיסוד מלפני הרב שיסבכה ביכו לבין עצמו ויסדר עניניה על אופניהם · וזה השנייה צריכה לחבר שכל מה שחסר זה גילה זה אף כי לא יודעו הדברים בבחינה אמתית עד שיוכחו שני קצות הסותר ויצא להם או בחינת האמת מן השקר ואו יצא כנגה שכלם וחפץ יי' בידו יצלח כמו שהארכנו בענין זה במקומו במסכת אבות · והאהבה היא התאחד הדעות והסכימם על ענין אחד ועל זה אמר בכל עת אוהב הרע כלומר אף בעת המחלוקת הוא אוהב הרע כלומר עד שמזומן כל אחד מהם לשוב לדעת חברו כשיעלה להם האמת והוא כענין אמרם ז"ל אפי' אב ובנו הרב ותלמידו שנושאים ונותנים זה עם זה בהלכה נעשו אויבים זה לזה ולא זזו משם עד שנעשו אוהבים שנ' את והב בסופה כמו שביארנו במקומו והוא ענין אח לצרה יולד תקרא צרה מענין הלחיצה והדחק : אדם וגו' · התבאר ענינו הן לנגלה הן לנסתר בפרש' · בני אם ערבת לרעך · אוהב וגו' · עקש

קב ונקי

פוטר מים · כמו פותח ואמר המתחיל במדון ובקטטה כמשלח מים שלא יוכל להשיבם כשירצה · או יאמר שהתחלת הריב הוא דבר נקל בראשיתו וחמור באחריתו ודומה למי שפותח נקב קטן למי' הרבי' ובנקב ההוא מתחרב והולך כשפותח הנקב נראה בעיניו שלא עשה מאומה ולכן קודם שיתערב זה וזה במלחמה עזוב המריבה : מצדיק רשע · אמ' כי האדם שהוא מצדיק בדבריו הרשע ויאמ' כי הוא צדיק · וכן מי שהוא מרשיע בדבריו הצדיק שיאמר על הצדיק שהוא רשע תועבת ה' גם שניהם : למה זה · ספר תועלת הממון שהוא כלי לקנות כל שלימות · אמנם הממון שהוא ביד הכסילים הוא דבר בטל כי לא יכוונו לקנות בו חכמה אחר שאין להם לב בידיעות האמתיות · או שיתרעם מדוע נמצאו לכסילים הכלים נפשיים והמזג הנאות לקבל השלימות ולחול עליו צורת השכל ושיוכלו לקנות חכמה אחר שאין להם לב חשק בחכמות · כאלו מציאות הכלים לבטלה אחר שלא יכוונו אל המכוון מהם · בכל עת · רצה שבכל העתים ראוי לאדם שיהיה אוהב את האוהבים לו וזהו בטרם ביאת הצרות בימי שלותו ריעיו יאהבוהו ותהיה אהבתם נאמנת עמו · אמנם העומד לאדם בעת צרתו להצילו מרעתו הוא האח הטבעי בן אביו ואמו שהיא קורבה אמיתית · או יאמר בכל עת אוהב הרע שהוא החבר הנאמן והוא אח ג"כ להצילו מצרתו · או רצה לספר אותות הכסיל שספר למעלה ואמר שהוא אוהב להרבות רעים ואוהבים · וישתכן עצמו בעבורם בצרות רבות וגדולות · או יאמר ואח לצרה יולד · כי כאשר יצא הכסיל להגיר העולם ימצאו עמו צרות גדולות ונאמנות וירצה שהוא אח וחבר לצרות : אדם חסר לב · רצה לגנות אנשי המחלוקות ואמר שהאיש חסר לב לעולם יכנים עצמו בדברי' שאין לו תועלת בהם והוא שיתקע כף ומרבה לשעבד עצמו לחובות חבירו · ובזמן הפרעון יתקוטט ויריב עם המלוה אשר הוא ערב לו · ועורב ערבה מנז' כי עבדך ערב את הנער : אוהב פשע אוהב מצה: יאמר כירבו הנזקים והרעות הנמשכים מן הערבות · לפי שהרע אוהב פשע והוא שהמלוה סומך עליו שיפרענו סובו · והוא איננו רוצה יפשע בסבבו למלוה שילוה מעותיו · וכן אוהב מצה שיריב עם המלוה · או יאמר כי בסבת הבלתי פרעון מהערב הוא אוהב פשע ומצה שירבו זה עם זה וירבו פשעים במריבה ההיא ולכן אמר מי שהוא אוהב הריב הוא אוהב הפשעי' : מגביה פתחו מבקש שבר · ואם יפרע ברצון נפשו ומגביה פתחו לפרוע הערבות ימשך לו נזק גדול הפסד ממונו · או יאמר כמו שהעורב לחבירו סבת הפסדו כן האיש שהוא מגביה בנין ביתו ויתגדל במעשיו על אנשי גילו הוא מבקש השברון · כי השברון ימשך אחר הגאות כי שונא גאות ה' · וי"מ מגביה פתחו פתחי פיו כמו שמור פתחי פיך רמז למפתח השפתים שהם עשויות כמין דלתות · ר"ל המדבר בגאוה הוא מבקש שיבוא לו שבר בגלל דברי גאותו : עקש

מנחת ערב

בעדת הדיינים ויחהור לבקש היתרים אך אין זה רק בפעם הראשונה כי אחר ששונה בדבר שעבר עבירה זו ושנה בה שוב לא יהרהר בהתירים רק בשלט בכנפ ביד רמה הוא מפריד אלוף הוא אלופו של עולם הנצב בעדת הדיינים מפרידו מבית דינו בשונה ורשע ופשע וזהו ושונה בדבר מפריד אלוף והנה היה ראוי תחת גערת התורה הנוערת בו ואומרת ארור לוקח שחד במבין הדיין הלזה יותר מאלו הכו לכסיל מאה אך מרי הזה לא שוה לו כי יבקש רע לעצמו כמאמר רז"ל על וקבע את קובעיהם נפש שהמעביר ממון מזה לזה הקב"ה נוטל ממנו נפש וגם אחרי מוהו ומלאך אכזרי אשר פעל ועשה בעבירת השחד ישולח בו כענין ותמוגגנו ביד עונינו: פגוש דוב שכול וגו' אמר כי רבה רעות כסיל בעת אולתו וכעסו מרעת דוב שכול כי הדוב גם שיטיל כעס שכולתו על איש שלא שכל את בניו הנה גם שהאיש ההוא לא הרע לו גם לא הטיב לו ואולי אם האיש ההוא היה מטיב לדוב לא היה נוגע בו כדרך כלבים וחיות שלא ירעו ולא ישחיתו את אם ייטיב למו אך הכסיל באולתו גם לת אשר הטיב לו עושה רעה ולכן טוב פגוש דוב שכול באיש מפגוש כסיל בעת באולתו כי הלא הוא משיב רעה תחת טובה ולכן לא תמוש רעה מביתו : או יאמר משיב וגו' מה שאז"ל בשחיט' חולין כי ר' מאיר ע"ה שלו' בין שכיניו על מריב' ישנה ושמע את השטן אומר ווי דאפקיה ר"מ מביתיה דההוא גברא הנה כי בית הריב שם ישכון השטן ובהשלימם ימוש יאמר כי משיב רעה תחת טובה כל כך יושרש במדנים כי לא תמוש רע' מביתו כי לא ישלימו לעולם והשטן ורוח רעה הנבראה בריב שם הבא מנוחתו כבוד : מצדיק רשע וגו' הנה אומרו גם שניהם הוא מיותר ובלתי צודק אך יאמר בל יעלה על רוח הדיין אם יתבע ראובן את שמעון ומצדיק את הרשע בדינו ומרשיע את הצדיק בדינו כי תועב' אחת עשה שהיפך את הדין כי הלא שתים הנה כי הוא ית' מונה את הצדיק את הרשע לא' והרשיע את הצדיק לשניה עם שהכל הגר' א' וזהו גם שניה' וירצה הנה את הרשע בדינו שלם ידע שהדין עם שכנגדו והדיין טעה לא יסמוך על הדיין ויקבל שלא כדין כי גם הוא תועבה : למה זה מחיר וגו' אמ' כפתלוגן על מצדיק רשע ומרשיע צדיק הנז' בפסוק הקודם אבל על המחיר שהוצרך ללמוד חכמה לדון אחר היותר חסר לב להתנהג בה ולהבין את אשר יקרך בהעוחך משפט וזהו למה זה מחיר ביד הכסיל הלז שנכנס בו רוח שטות לחטא למה זה היה המחיר בידו לתת למורים אותו אחר שלב אין להתנהג בה לדעת ולחשוב אשר יקרנו בהעוחו משפט כלומר כי קנה בכסף ומחיר מה שיאבד עצמו · והמ

עִקֶּשׁ־לֵב לֹא כ
ל׳ ג׳ מל׳ יִמְצָא־טוֹב וְנֶהְפָּךְ בִּלְשׁוֹנוֹ יִפּוֹל
ב׳ חס׳ בְּרָעָה׃ יֹלֵד כְּסִיל לְתוּגָה לוֹ וְלֹא־
ל׳ ב׳ חס׳ ל׳ יִשְׂמַח אֲבִי נָבָל׃ לֵב שָׂמֵחַ יֵיטִב גֵּהָה
ד׳ חס׳ בליש׳ וְרוּחַ נְכֵאָה תְּיַבֶּשׁ־גָּרֶם׃ שֹׁחַד מֵחֵק
רָשָׁע יִקָּח לְהַטּוֹת אָרְחוֹת מִשְׁפָּט׃
י׳ אֶת־פְּנֵי מֵבִין חָכְמָה וְעֵינֵי כְסִיל
ל׳ בִּקְצֵה־אָרֶץ׃ כַּעַס לְאָבִיו בֵּן כְּסִיל כה
ל׳ וּמֶמֶר לְיוֹלַדְתּוֹ׃ גַּם עֲנוֹשׁ לַצַּדִּיק
לֹא־טוֹב לְהַכּוֹת נְדִיבִים עַל־יֹשֶׁר׃
חושך
דחשיך

מָאן דְעָקִים לִבֵּיהּ לָא מַשְׁכַּח טַבְתָא
וּדְמִתְהַפִּיךְ בְּלִשָׁנֵיהּ נָפִיל בְּבִישְׁתָא׃
דְמוֹלִיד סִיכְלָא חִימוּצָא דִילֵיהּ וְלָא
חָדֵי אֲבוּי דְטַפְשָׁא׃ לִבָּא חֶדְיָא
מַשְׁפִּיר גּוּפָא וְרוּחָא דְכִיכְתָא
מְיַבְּשָׁא גַרְמָא׃ שׁוּחֲדָא מִן עוּבָּא יְסַב
רַשִׁיעָא לְמַצְלֵי אָרְחָא דְדִינָא׃ אַפּוּי
דְסוּכְלְתָנָא חָדֵין בְּחָכְמְתָא וְעַיְנוֹי
דְסַכְלָא בְּעוּמְקָא דְאַרְעָא׃ בְּרָא
סַכְלָא מַכְבִּיר אֲבוּי וּמְמַרְמַר לְאִמֵּיהּ׃
לְמִתַּךְ לְצַדִּיקָא לָא שַׁפִּיר אַף לָא
לְמִמְחֵי צַדִּיקַיָּא דְאָמְרִין תְּרִיצוּתָא׃

בלשונו ו׳ מ״ל וסימ׳ נמסר כשפטים סימ׳ ז׳ וזכריה סימ׳ י״ד : יולד ב׳ חסר וסימ׳ צאו וראו אם ילד כסיל לתוגה לו : ייטב ב׳ וסי׳ כי ייטב אל אבי׳ את לב שמח ייטב גהה · וט׳ חסר בליש׳ וסי׳ ביחזקאל סוף סי׳ ל״ג : מחיק ד׳ חסרי׳ בליש׳ וסי׳ נמסר בריש סיפרא סי׳ ה׳ : ועיני י׳ וסי׳ תמצא נמסר באיוב סי׳ י״א בס״ד :

רשי

לב שמח ייטיב גהה · כשאדם שמח בחלקו פניו מאירין : שחד מחיק רשע יקח · הקב״ה מקבל שחד דברים מחיק הרשעים כלומר בסתר בינו לבינם · להטות ארחות משפט להפוך דינו מרעה לטובה : את פני מבין חכמה · החכמה לפני מבין הוא · ועיני כסיל בקצה הארץ · לומר אין החכמה מצויה לפני כי רחוקה היא ממני היך אוכל לשנות סדר נזיקים שהיא שלשים פרקים מסכת כלים שלשים פרקי׳ מסכת שבת כ״ד פרקים · אבל לחכם הוא דבר קל היום שני פרקי׳ ומחר שנים והנמר כך עשו אותן שהיו לפני מעולם : כעס לאביו בן כסיל · כגון ירבעם כעס הוא להקב״ה : וממר ליולדתו · לכנסת ישראל שהחטיא הוא : גם ענוש לצדיק לא טוב לא אמר הקב״ה למחו׳ שם ישרא׳ מעל הארץ כי לא טוב בעיניו לענוש כולם : להכות נדיבי׳ על׳ יושר · להכות הטובים שבהם שהיו נדיבים עלי יושר שנאמר והשארתי בישראל שבעת אלפים כל הברכי׳ אשר לא כרעו לבעל נדיבים עלי יושר דוגמ׳ האמור במקום אחר ונדיב נדיבות יעץ והוא על נדיבות יקום · נמצא נדיב על נדיבות : חוסך

רלבג

יולד כסיל · הנה האיש המוליד כסיל יולד אותו לרע׳לו כי יגדל יגונו בו מצד חסרון דעתו בו ורוע עניניו ולא ישמח האיש הנבל העושה נבלות או הדבר : לב שמח · הנה משמחת הלב יתחדש טוב מראה הגוף להתפשט הדם והחום הטבעי בחלקי הגוף והרוח נכאה שהוא הפך שמחת לב היא תיבש האיברים מפני התקבץ הדם והחום הטבעי בפנימי הגוף והכ׳ יבאר בזה שהשמחה משובח׳ והעצער מגונה : שחד · הנה הרשע יקח שחד מחיק ר״ל שיקח אותו בצנע׳ בדרך שלא יודע ויקחהו להטות ארחות משפט : את פני מבין חכמה · הנה המבין ימצא את פניו חכמה כי כל מה שירגיש אותו מהדברים הנמצאים ימצא חכמ׳ כפלא׳ כשיחקור למה שהוא על מה שהוא עליו ואולם הכסיל כשיבקש החכמ׳ הנה עיניו בקצ׳ הארץ לחשבו כי שם לבד תמצא לו ולזאת הסבה יתעלל בבקשת׳ : כעס לאביו · הנה הבן שהוא כסיל מכעיס אביו תמיד והוא ממר ליולדתו כי לא יקבל מוסר׳ ולא די לו בזה אבל יהיה בוחר הרע כל כך למי שהוא לא טוב גם ענוש עד שבב׳ יענוש הצדיק על צדקו ויכה הנדיבי׳ על יושר׳ כי כל עוש׳ טוב הוא רע בעיניו : חוסך

מנחת ערב

והנה שתים הנה שבוב המסבבות עוות משפט או לאהבה את רעהו ילדיקנו בדין וירשיע בעל דינו או לאהב׳ שוחד ועל הא׳ אמר הביטה וראה פתיות איש הזה כי הלא בכל עת אוהב הרע וכו׳ כי למה שלב אין לא יבין כי את רעהו אשר יאהב לא בכל עת ראוי לאהבה כי בבוא לפניו לדין אין להעריך אותו בגדר אוהב לזכותו בדין אך כסיל זה בכל עת אוהב הרע גם בעת דין ואין לב להבין כי באהבו את רעהו ישנא את עצמו ולא עוד אלא שעתה בעת צרת רעהו יוסף לאהבה אותו ולהחזיק בידו כאילו לצרה זו נעתק מאוהב לאח כאלו עתה נולד לו אח · או יאמר שמטיב לו להצילו מצרה זו שעליו ואדרבה הוא כאלו נולד את לאותה צרה שבעון זה שמסייעו בל יפסיד ממון הראוי לו להפסיד בדין · חושב שמצילו · מצרת הפסד ואדרבה נעשה אח לצרה כי כאשר דרך אח להחזיק ביד אחיו כן דיין זה מחזיק ביד הצרה בל תמוש מביתו של בעל דין אוהבו ואין זה לו רק חוסר לב כמדובר : ואמ׳ שלמה בחכמתו אל יתאכ׳ הדיין הלז לאמר כי גודל הזרשתו באהבת את רעהו ממנו מביאו לידי כך כדר׳ הערב שמשעבד מאהבתו את רעהו כי דע איפא כי גדר רעת הדיין הלז רבה מהכל כי אני אגיד לך עד היכן יד הערב מגעת לאהבת רעהו וכל הרעה הבאה עליו בגלל הדבר ואיננה א׳ מני אלף מהמצדיק רשע לאהבת רעהו והוא כי הנה אדם חסר לב מלרחות את הנולד עד פה תבא גדר ערבנותו לאהבת רעהו א׳ שתוקע כף שנית שלא יעשה לו ערב פרעון רק קבלן רצה מזה גובה כו׳ שיוכל לתבוע את הערב תחלה וזהו ערב ערבה לפני רעהו כלומר קודם רעהו שיתבעו אותו קוד׳ רעהו הלוה שיגב׳ ממנו תחלה :
והנה איש כזה זאת רעתו אשר יקרה לו כי לא יבצר או לא ישלם בתבעו אותו תחלה או ישלם או אם אין לו יצטרכו למשכנו והנה אם יש לו ולא ישלם הוא אוהב פשע לעבור על שבועתו ואם ישלם אוהב מצה בשנעשה ערב שיריב עם הלוה שלא היתה לתבוע את הלוה גם שכדין עשה וגם עם הלוה שלא יתרפס וישלם את הנושה בו או את הערב אחרי שגבו ממכו וזה אמר אוהב זה פעמים על ב׳ הבחינות ואם אין לו לשלם מגביה פתחו ליכנס למשכנו כי את הלוה אפי׳ שליח ב״ד אינו רשאי ליכנס לפתחו למשכנו משא״כ לערב שילקח בגדו כי ערב זר במלא משקופו ופתחו גבוה מפתח הלוה כפתחו של אולם ליכנס בה באופן שכלל העולה הוא שמבקש שבר וזהו אוהב פשע אהב מצה מגביה פתחו מבקש שבר : וגם ידע ללוה כי לא יבצר אם הוא עקש לב ומתחלה היה לבבו למרע לאכול ע״ג הערב גם ה׳ יסכים עמו שלא ימצא לו טוב ואף אם ירצה לשלם לא יוכל כי לא ימצא טוב וריוח ואם יש לו אלא שהוא נהפך בלשונו מתאנה ומהתל ודומה מיום אל יום יפול ברעה באופן כי יאבד כל אשר לו שגם אם יחפוץ לפרוע הכסף אזל הנה עד פה תבא רעת תוקע כף ערב ערבה וגו׳ · ואיננו דומה לרעת הדיין כי הלא גורם רעה לעצמו ולמולידיו כי טוב טוב היה לאביו יוליד בן עם הארץ גבל ולא חכם כזה כי הלא יולד כסיל כדיין הלז שנכנס בו רוח שטות ליקח שחד הלא במקום שבן חכם ישמח לב יהיה לתוגה לו כי ימות בעונו ושמחת אביו בו לתוגה תהפך ואלו עם הארץ היה גם שעל ידי העדר ממנו תורה לא ייטיב לאביו ויהיה נבל הלא כל רעה אביו לא תהיה רק העדר שמחה כי לא ישמח אבי נבל אך לא תוגה ולא תאמר הלא טרם מות בנו שמח בחכמתו לא תנוכה בזה דאגתו כי לו שמח לא הטיב רק את הגהה היא הפנים אך במותו רוח נכאה תיבש גרם הפנימי וחזק ומה גם כל בשרו : ותדע איך לא יבצר מלמות בלא עתו כי הלא זה הדיין של מקבלי שחד שכל כך יופרש בדבר שגם שמתחלה לא יקחנו עד יתנוהו לו ואף גם בכוונה לשפוט לצדק הנה אחרי כן ימשך שלא ייתכן לו כי אם שוחד מחיק רשע יקח הוא הרשע בדינו ולא שיטעה בשיקול הדעת רק להטות בכוונה

אבן עזרא

יפול ברעה · שחשב לעשות : נבל · מדבר נבלות : לב · גהה · חסר כ״ף מרפא כלומר הלב שהוא שמח בחלקו ייטיב לגוף כגהה בעבור שתולדתו לשמוח כמו לא ינהה מגם אבל רוח נכאה וכועסת על הבלי העולם תיבש עלם שהוא עיקר הגוף ולא תועיל בו גהה : מחיק · נסתר שהם ישרות יקח השוחד : את · כעס · שנים דבקים · את פני החכמה שהוא ילמדה מכל אדם · בקלה ארץ המה משוטטות לבקש חכמה כי יחשוב אנשי מקומו כסילים כמוהו על כן מכעים אביו ברלותו ללכת למרחוק : גם ענוש לצדיק לא טוב · דבק בפסוק פנים ואחור וגם לרבות על השוחד שיקח רשע ואחרי כן יענש הצדיק וכן הוא לענוש הצדיק בדינו לא טוב הענוש כי שם הפועל הוא מתאר כשם דבר ולא טוב להכות הנדיבים על ישרם : חוסך

ר׳ מנחם המאירי

עקש לב וגו׳ · יולד וגו׳ · לב שמח וגו׳ · הערה להזהר מן הקטטות ושהם גוררו׳ פשע וחטאה ובפרט מן הגאוה כי היא משחתת והורסת מלב ואמ׳ על זה שאוהב הקטטו׳ אוהב פשע וחטאה כי הקטטה סבה מחייב׳ להם ובא הנה פתחו במקום פיו כלרך שמור פתחי פיך ואמר שהמדבר גבוהו׳ הוא מבקש שבר כי ישבו עליו רבי יחד עליו יתמלאון להפילו ולהכניעו והוא ענין עקש לב ר״ל המתעוות בשכלו לא ימצא טוב אבל רע וכן המתהפך בלשונו ר״ל מדבר תהפוכו׳ יפול ברעה · והוא תוגת מולידיו ושוללות שמחתם תחת קווים להיות להם לב שמח בעיניו וייטיב גהה חסר כ״ף הדמיון כלומר ייטיב כגהה ר״ל כרפואה ורוח נכאה תיבש גרם האדם ולי נראה ייטיב גהה כלומר יתקן הרפואה וירבה בתועלתה וגהה פירושו רפואה והוא שם דבר בפלם אין גהה לשברך · וכן לא יגהה מכם מזור פירושו ולא ירפא ובדרך נסתר קרא רוב ההתחכמות על הדרך שניארכו אוהב מצה ומגבי׳ פתחו ועקש לב ואמר שלא ימצא טוב ר״ל המכוון אבל יגיע מזה לפשע ולשבר ויולד כמו מגדל כלומר כשמתגדל בהרגל זאת התוגה אחריתו לעצה והוא הענין באדם בכל ולב שמח המסתפק בחכמה בראוי לחקור ולדרוש ואינו מתחכם יותר ייטיב הלב בגהה ורוח נכאה ושאיננה שמחה בחלק הראוי לה וטורחת ביתר מן הראוי תיבש גרם ר״ל עלם האדם וצורתו ולענין נגלה יש לפרש לב שמח ייטיב על התלמיד או על הרופא אמר שהרופא כשהחולה רואהו שמחן ובדברים ערבים ומתוקים ומבטיחים יערב לו הרפואה וכשרואהו ברוח נכאה הוא דואג לזה ועליו אמר שהנהגתו תיבש גרם החולה וכן הענין ברב אצל התלמיד : שחד וגומר · אמר שהרשע ורגיל לקחת שוחד מחיק הנותנו ר״ל בחשאי ובסתר והוא לו סבה להטות ארחות משפט והענין מפורש למעלה בפסוק אבן חן השוחד בעיני בעליו :
את פני וגומר · כעס וגומר · ממר כלו סגול והוא שם דבר על משקל מכס ועניינו מרירות · הערה למבין שלא יהיו החכמות רמות בעיניו כמנהג הנער בהתחילו לקרוא ספר גדול שמעיין בסופו כמה הוא ארוך ומתילד בתוכו העצלות וקוצר רוח לאריכותו ועל זה אמר את פני מבין חכמה · כלומר המבין לומד מה שלפניו ואינו חושש לאריכות החכמה כי אין הפרק האחד מעכב את חבירו ואלו לא למד אלא דף אחד כבר הועיל לעצמו בידיעת הדף ההוא וימשך ממנו להיות ידיעתו מתוספת מעט עד שישיגנה · ועיני כסיל בקצה ארץ כלומר שנותן עיניו בסוף הענין ויחשב לדעת זאת עמל הוא בעיניו ויתרשל מן הלמוד לגמרי ולכן הוא כעס לאביו ומרירות ליולדתו ודבותינו דרשו על זה שהכסיל אומר איאך אני לומד תורה נזיקים שלשים פרקים שבת כ״ד פרקים אבל חכם אומר בעצמו שונה אני היום פרק ולמחר שני פרקים לומד אני כמו שלמדו אותן שלפני · ואיפשר לפרש שהמבין חכמה בלמוד החכמה מדמה לו כאלו היא לפניו כלומר שדעתו ומחשבתו עליה ללמדה בקל והכסיל דומה לו כאלו היא בקצה הארץ ויש מפרשים דרך פשט שהמבין בעוד מועט הוא למד ואינו מטריח עצמו ללאת ממקומו ומניח שעתו בחכמים המצויים לו בעירו ולמד מהם והכסיל חושב אותם ככסילים כמהו ומשוטט בקצה הארץ וחוזר בכסילותו ואז הוא כעס לאביו ולאמו · ובדרך רמז נראה לפרש שהמבין מאמין על פי הקבלה הנבואות וכשישיג לדעת המקובל אבל בדרך מחקר במה שיוכל טוב לו ומגיע לזה בלא התחכמות יתר רק בדרך יושר אבל הכסיל מתחכם ומבקש בכל אמונותיו עלות מרחוק ורוב התחכמותו מביאתו לידי מבוכה ולכן הוא כעס לאביו ולאמו הידועים : גם ענוש וגו׳ · זה הפסוק מוסב למעלה נקשר עם פסוק שחד מחיק רשע יקח מלאנו כמהו לדעת קצת כמו שכתבנו בפסוק והם לדמם יארבו והענין שהשוחד להטות משפט רע והוא מטכסים הרשע כי הוא סבה להמית לדיק ולהרוג נקי ואף כשלא יקבלנו בענין המות רק בענין הממון או הלקאה גם זה רע והוא אמרו גם כן ענוש לצדיק לא טוב שיהא הצדיק נענש בממון והנדיב ר״ל הנכבד במשפטו מוכה עם כל ישרו ובדרך רמז גם ענוש לצדיק לא טוב פירושו שיהיה הוא מענים כלומר אע״פ שהזהרנוהו שלא להתפתות בפתוי אחיו ונ״ל גם הוא ראוי שלא יענוש את אחיו יותר מדאי ושיכהו ויכניעהו אחר שאינו מבקש ממנו רק ביושר ובדרך ממוצעת : חוסך

אבן יחייא

עקש וגו׳ והוא עקש לב ולא ישמע עצה מזולתו מה שלכן לא ימצא טוב בלכתו בעל׳ לנו הנגבערה · והוא נהפך בלשונו ויכזב לאשר נדר להם לפרוע הסך מהערבות ההוא · ולכן יפול ברעה כי יקללוהו ויסרגוהו ויכוהו הנושים אשר ערב להם · יולד וגו׳ והאב היולד הכסיל הלז יהיה לתוגה לו בעולם הזה · ולא ישמח אבי נבל בעולם הבא · כי האדם יכסף לבנים להיותם תחת זרו קיימים נמין בעולם הזה ולמען יזכוהו במעשיהם הטובים בעולם הבא · והבן הסכל הנבל הלז לא ישמח לאביו אפילו באחד משתיהם · לב וגומר ויהיה לכסיל הלז תמיד לב שמח כי לא ידאג על דבר ולכן ייטיב הגהה והתאר והמראה אשפנים · אמנם הרוח נכאה שיש לאכם בדאגתו על עונותיו שיהיו גרם כי הדאגה תכלה הבשר והעצמות · מה שהשמחה יעשה בהפך · שוחד וגומר והכסיל הלז יקח השוחד מחיק הבעל דין רשע בדינו כדי להטות ארחות משפט כי ישאלהו בפה׳ ויתחנן עליו מהבעלי דינין רשע בדינו כדי לשאול ממנו השוחד כדי להטות המשפט כי הבעל דין הצדיק עמו ההוא לא יתן השוחד בהיות כי אינו צריך אליו כי הדין עמו · את פני וגו׳ והנה יתמן מי הצדיק משכיהם להיות כי את פני המבין יש החכמה · להיותו ארך אפים ועניו ושפל ומדבר נחת בהשקט ומנוחה ופניו יוכיחו על שלימותו · מה שהכסיל יש לו התארים ההפכיים מאלו ונכנח עם זולתו יהיו עיניו בקצה הארץ בגאוה וזדון אשר לו · כעס וגומר מה שהבן כסיל הוא ימנם כעס לאביו במעשיו הרעים · וממר לאמו אשר ילדתו · והוא שם מותחיין מורת רוח וגומר : גם ענוש וגו׳ חזר לפסוק דלעיל שאמר כי שוחד מחיק רשע יקח להטו׳ אורחות משפט · ואומר כי לא טוב והרשע הלז הלוקח שוחד זולת שהוא מצדיק הרשע בדינו · גם הוא מרשיע ועונש הצדיק נוייב לפרוע מה שאינו חייב · ואם לא ירצה לפורעו יכוף אותו על ככה בהכאות אכזריות וזהו אומה להכות נדיבים עלי יושר : חוסך

קב ונקי

עקש לב · ירחיב הלשון בתנאי האיש אשר הוא ערב לחבירו · ואמר שאם הוא עקש לב ולא יפיים למלוה בודאי לא ימצא בזה דרך טוב · ואם הוא נהפך בלשונו שידור לו מאמר אני משלם ואינו מקיים מולא שפתיו האיש כזה יפול ברעה · יולד כסיל לתוגה לו · האבות כוספים לבנים בתנאי שיהיו בעלי דעת ובעלי מעשים טובים · אמר שהאב שבנו חסר דעת יקבל דאגה וכן האב שבנו איננו בעל מעשי׳ אלא נבל וכילי לא ישמח : לב שמח · גהה לשון רפואה מגזי׳ לא יגהה מכם מזור · יאמר כי בעת שהלב שמח וחזק כל רפואה שתעשה לגוף תלא הרפואה וימצא בזה תועלת : ורוח נכאה וכאשר הלב לא יהיה חומו ישר ורוח החיי׳ אשר בו ימעט לא די שלא יעזור ויעזר לרפואת הגוף אך תיבש מוח העצמות · או יאמ׳ לב אדם ירלה כי בעת שיהיה לב האדם שמח ייטיב ויתקן צורת הגוף בגבה שהוא אור הפני׳ · ויהיה גהה מן נוגה · ורוח נכאה לא די שיחשיך אור הפנים אלא העצמות תיבש אותם : שחד מחק · רלה כשאנו רואים אדם אשר הוא מטה דרך המשפט במפורסם נאמר כי הגורם לו זה הוא השוחד אשר קבל בסתר ולכן אמר כי השופט הרשע יקח השוחד מחק האדם הרשע כדי להטות בשכר זה השוחד אורחות משפט : את פני מבין · יאמר כי המבין ימצא את החכמה מזומנת ללמד אותה בכל מקום אין מונע לו כי יש לו סבות טובות במדותיו הנכבדות המדריכות אותו דרך ישרה להביאו לתכלית החפץ : ועיני כסיל · אבל הכסיל והוא מי שאין לו מדות טובות ולמד החכמה ולא מטוב לב ורוח נכון לעולם לא ימצא החכמה מזומנת ללמדה והתגלל כי החכמה בקצה הארץ ורחוקה ממנו : כעס לאביו · ממר שם מפעלי הכפל והוא לשון מרירות · כמו ימר שכר לשותיו · יאמר כי הבן הכסיל הוא סבת כעס אביו בסבת סכלותו · והוא ג״כ ממרר נפש האם שילדתו : גם · יאמר שאין להאשים לאב הצדיק אם בנו כסיל וחסר כמו שחשבו רבים שהאבות הצדיקים לא יולידו בנים משחיתים · אין הענין כן · אבל הצדיק אין לענוש אותו על כך ולפחות מכבודו · כי אין זה חסרון בחק המולידים שיש דברים הרבה בתולדת המונעים והמשנים והמהפכים את הטבעים לעניינים רבים · וזהו אומרו להכות נדיבים על יושר · ירלה שהמכזה האב בעבו׳ הבן הוא דומה למרשיע הנדיב ליושר מעשיו : חוסך

רש"י

חושך אמריו · מי שהוא יודע דעת אינו מרבה בדברים יקר דברים מונע דבריס איש תבונה: לתאוה יבקש נפרד · מי שהוא נפרד מהקב"ה שלא לשמור מצותיו לתאו' לבו ויצרו הרע הא רודף וסוף בכל תושיה יתגלע : בין חכמים תגלה חרפתו ורבותינו להשיהו בלוט שנפרד אברהם על תאות לבו שנאמר ויבחר לו לוט את כל ככר הירדן' כל המקרא הזה על שום כיאוף נאמר וסופו נתגלה קלונו בבתי כנסיות ובתי מדרשות לא יבא עמוני ומואבי : כי אם בהתגלו' לבו · כי אם בגלוי לבו הוא חפץ לגלות מה שבלבו : ואם קלון תבוא חרפה · מי שבוחר בקלון וניאוף חרפה הוא לו : מקור חכמה כנחל נובע וכמים עמוקי' דברי פי איש · כל איש שבמקר' לשון גבור גדול בגבורה הוא : שאת פני רשע לא טוב · כאשר פרשו רבותינו לא טוב להם לרשעים שנושאים להם פנים בעולם הזה ונפרעין מהם לעול' הבא טוב להטות צדיק במשפט' טוב להם לצדיקים שמכריעין להם כף מאזנים לחייבם בעול' הזה ונפרעין מהן בחייהן ודנין לעול' הבא ולפי פשוטו כמשמעו שפתי כסיל יבואו בריב · כל דבריו באים כלשון תגר · ופיו למהלומות יקרא קורא ליסורין להביאם עליו : דברי

רלב"ג

חושך אמריו · הנה האיש היודע דעת מונע אמריו שאינו מדבר דבריו בלתי צריך ומי שהוא איש תבונה נותן לעצמו יקרת רוח ולא יהיה מסב ומתחבר מהר עם בני המעלה ולא יהיה מרבה דברים אך דברו יהיה יקר לא שיעשה זה דרך גאוה כי זה יהיה מגונה : גם אויל מחריש · והנה ימשך טוב ממניעת הדבור שכבר יעלה מהאדם אולתו וכן יחשב נבון מי שהוא סותם שפתיו ולא ידבר : לתאוה יבקש · מי שיבקש לגבול החקירה הדב' הנפר' והפשוט אם אין תעל' תאותו הנה הוא יתערב בהשגת כל נימוס מושכל אשר בדבר דבר כי זה דרך החקירה השלימ' ר"ל להעלות הדבר אל יסודותיו והסבות הפשוטו' אשר מהם היה או ירצה בזה מי שיבקשה בעבור תאותו הגופיות הנה אם יחקור במושכלות יתבלבל בכל מושכל ומושכל ואפי' באשר היה מהם קל ההבנה ויתערב לו הענין בזולתו מפני מיעוט חקירתו בדברים המושכלי' ורב שקדו על התאות הגופיות : לא יחפוץ · הנה הכסיל איננו חפץ בתבונה רק בעת שיתגלה לבו וחסרון דעתו כי אז לבד יחשוב שיהיה רב תבונה אך אחר זה לא יזדרז ללמידת החכמה . בבוא רשע · הנה בבא רשע בא עמו גם בוז כי מדרכו לבזות האנשים ועם הקלון והבוז שיש עמו מפני פעולותיו המגונות יחרף זולתו בדברים ההם בעינם כי במומו פוסל האנשים בקלונו בעצמו : מים עמוקים · הנה דברי פי איש חכם הם מים עמוקים שיקשה להגיע אל תכליתם וכן יקשה לעמוד על סוד דברי פי איש חכם כי הם כמו נחל שהוא נובע ותמשך הנביעה מתכו תמיד כן ימצאו מקור החכמה נובעת באלו הדברים וכל אשר ימצאו בהם הנה עדיין יש להם כח למצוא בהם יותר או יהיה רומז בזה אל הלב שהוא מבוע הדברים כי כל מה שיביע מהם ישאר בו כח להביע מהם יותר : שאת פני רשע · הנה לא טוב לשאת פני רשע במשפט להטות משפט הצדיק כי יקרה אם יכבד האיש השופט לרשע במשפט ההוא יסתמו טענות הצדיק החולק עמו לחשבו כי דעת השופט קרובה אל שכנגדו : שפתי כסיל יבאו בריב · ובמחלוקת כי איננו מדבר כי אם דברי קנטורין ופיו יקרא למהלומות והכאות חזקות שוברות את האדם : פי כסיל · דברי הכסיל הם מביאים תחת ושבר והם מוקש נפשו כי בהם גורם רע לעצמו מצדדים רבים כי בהם יתחרר ריב עם האנשים ויהיה זה סבה לו לרעות גדולות ומהם כי מצד סכלותו יחשוב הרב' פעמים לומר מה שהוא עוזר לו כהשפטו את רעהו ויהיה הענין בהפך ומהם כי הוא יגלה הדבר שיהיה ראוי שיסתיר ויהיה זה סבה לבלבול ריב בעניניו ובמבוקשיו : דברי

חושך אמריו יודע דעת ויקר רוח (כ' מל' · יקר ק') איש תבונה : גם אויל מחריש חכם יחשב אטם שפתיו נבון :

א לתאוה יבקש נפרד בכל תושיה יתגלע : (ב' וחסר הקרי · ז' מל') לא יחפץ כסיל בתבונה כי אם בהתגלות לבו : בבוא רשע בא גם (ל' ח' מל') בוז ועם קלון חרפה : מים עמקים דברי פי איש נחל נבע מקור חכמה : (ל' וחס')

ה שאת פני רשע לא טוב להטות צדיק במשפט : שפתי כסיל יבאו (ח' דגשי' וכל איוב דכו' · כמ"א) בריב ופיו למהלמות יקרא : פי כסיל מחתה לו ושפתיו מוקש נפשו : דברי

דחשיך מילוי ידיע ידיעתא ודמכיכא רוחיה גברא דמתביין : ואף שטיא דשתיק חכימא הוא מתחשיב ודכאלי שפותיה מתביין : ריגתא בעי פחיא ובכל מילכנא מצטרי : לא צבי סכלא בסוכלתנא אלא בשטיותא פהיליביה : כד אתי רשיעא בשטיותא ייתי ובצערא ובחיסודא : מיא עמיקי פומיה דגברא נחלא דנביע מבוע דחכמתא : למיסב אפי לרשיעא לא שפיר אף לא למצלי דינא לצדיקא : שפוותיה דסכלא מייתן ליה לדינא ופומיה ממטי ליה להרתא : פומיה דסכלא שניא הוא ליה ושפוותיה פאחא אנון לנפשיה : מלוי

יודע כל ספרא מ"ל כמ"ב וסימ' ידע צדיק דין דלים · כפשע ארץ רבים · וכל תריסר ודברי הימים וקהלת מ"ל כמ"א וסימ' כי איננו ידע מה שיהיה · וי' מ"ל בשאר קרי' וסימ' נמסר בשמואל א' סי' כ"ו : בבוא ח' מ"ל וסימ' נמסר בסדר מקץ ותלים סימ' נ"ב : במשפט ח' דגשי' וסימ' לא תעשו עול במשפט וחברו' ויגבה יי' צבאות במשפט · על כן לא יקומו רשעים · ודרך ענוים · שאת פני רשע לא טוב · שמח בחור בילדותך · וכל איוב דכו' כמ"א על זה פקחת עיניך :

אבן עזרא

חושך · גם · שניס דבקים · הודיע כי מדת השתיקה טובה כלומר חושך אמריו ושותק הוא דעתן ורוח הוא הדעת כלומר שדעתו יקרה והפך זה כל רוחו יוציא כסיל · וגם לרבות על חושך אמריו גם אויל מחריש חכם יחשב : לתאוה · לא · שנים דבקים · למ"ד לתאוה כמו בעבור · נפרד הנע והנד והנפרד ממקומו לבקש חכמה בעבור תאוה שיתאוה ללמוד ובכל אנשי תושיה יתערב וילך עמם : והכסיל לא יחפוץ ללמוד תבונה אלא יחפוץ במה שהתגל' לבו והוא הסכלות כי הלב הוא נסתר ויתודע ויתגל' בסכלות או בחכמה : בבא · רמז ליום הולדו · בא גם בוז עמו שיבוז לאחרים ועם קלון שיקלה אותם בזה חרפה שיחרפם והטעם הקלון גורר החרפה כענין ועבירה גוררת עבירה : מים עמוקים · שהם קרים וזכים כן דברי פי איש חכם וכנחל נובע תמיד כן מקור חכמתו שלא תפסק : שאת · שפתי פי · ג' דבקים · וכן הפי' לא טוב לשאת פני רשע בדינו וכן לצדיק בדינו שהוא זכאי ושפתי כסיל הוא הרשע הנוכר שפתיו מסבבין שיבואו בריב ופיהו יביאהו בריב בעבור מהלומות כלו' בעבור שיקרא להלום רעהו ולהכותו והנה פיהו יתן מחת' לעצמו ושפתיו יסבבו מוקש לנפשו ולא טוב לשאת פניו : דברי

ר' מנחם המאירי

חושך ונומר · גם אויל ונומר · ידוע שרוב הדבור מרגיל הלשון לדבר טעות או שגיאה או דבר תפל או דבר שימצאהו בו נזק כאמרו ברוב דברי' לא יחדל פשע ועל זה אמר שהיודע דעת ר"ל המשכיל חושך שפתיו ומונעו מלדבר רק כפי ההכרח וכן איש תבונה הוא יקר רוח וברוח שפתיו ימית רשע · ואף רבותינו ז"ל אמרו בשולה את הבערה וכו' · בא אחר ולבה המלבה חייב וכו' · ואמרו שם מאי דתני לבה לא משתכח וכו' מאן דתני לבה לא משתכח דכתיב בלבת אש · ומאן דתני ניבה לא משתכח דכתיב בורא ניב שפתים והלבה הוא על ידי הרוח וקרא ניב השפה שהוא הדבור רוח ואמר שם אויל מחריש חכם יחשב לא שיכוין לומר שיחשב כן בטעות אבל שהכל עם דעתם שהוא אויל מחזיקין אותו בחכם בשתיקתו כי הוא שותק ליראתו מן השגיאות כי הוא חכמה כמאמר חכמי המוסר שאמר כשתחסר המוסר החזק בשתיקה · ואמר אחר המעט דבריך וימעטו שגיאותיך וכן אמר על זה אוטם שפתיו נבון · ועם היות זה הערה למעט הדבור בכל ענין אפשר שרמז בפרט בענין למוד החכמה כלומר שבהיותו דורש החכמה לא יהא נקפץ להשיב אבל מאזין והוא שיטה אזנו לשמוע ולבו לקבל · ואמר החכם חלק האד' מאזנו לנפשו וחלקו מלשונו לזולתו · ואמר אחר תחלת החכמה השתיקה והשנית ההבנה והשלישית זכירתה והרביעית פעולתה ר"ל התנהג כפי המבוקש ממנ' והחמישית למודה ר"ל השפעתו לזולתו' ועל זה אמר אחד מחכמי התלמוד כל ימי גדלתי בין החכמים ולא מצאתי לגוף טוב משתיק' והוא' כענין בין תבין את אשר לפניך כמו שהתבאר : להאוה ונומר · לא ונומר · בבא ונו' · מים ונומר · יש מפרשים פסוק לתאוה וכו' · לשנה ותאוה הוא לשון חמדה והענין שהנפרד מתענוגיו אשר גודל עליו ויבקש לדבר חמד שהוא החכמ' בודאי יעלה בידו וי"ע למכוון במחשבתו והוא אמרו בכל תושיה יתגלע ר"ל שיתעכב בכל חכמ' או הוא חסר כלומר בכל אנשי תושיה כלומ' שכל מהלכו וחברתו תהיה עם החכמים וזה מטכסים המבין החפץ לשקוד על דלתות התירה אבל הכסיל איננו חפץ בכך רק בהתגלות לבו ר"ל לפרסם תאות לבו בבקשת התענוג ואמר ע"ז שבבואו לעולם בא גם בוזעם קלון וחרפה כלומר שיגרום עליו אחריו רעה אחר רעה עד השמדו ועל החפץ אמר שדבר פיו מים עמוקים אשר לא יכזבו וכנחל נובע שלא יפסק · ויש לפרש לתאוה וכו' · לנגאי כלומר שהנפרד מלמוד החכמה לבקשת תאותיו ממדתו לריב ולהתקוטט עם אנשי תושיה כאמרם ז"ל גדולה שנאה שעמי הארץ שונאין לתלמידי חכמים ויתגלע כלומר יתערב בריב ומדון ויש מפרשים אותו בדרך נסתר לגנאי על הלמד בלא סדר כלומר המבקש חכמה כשהוא כפרד ומדבר לדבר ומתערב בכל תושיה ר"ל נקפץ לשניה קודם שישלים הראשונה אין לו מחכמתו רק התאוה הערומה ואין חפצו בתבונה רק בהתגלות לבו כלומר להתראות יודע בכל חכמה : שאת ונומר · הוא בעצמו ענין שוחד מחיק רשע יקח להטות ארחות משפט ויכולל בו מה שהתבאר שם : שפת ונומר · פי כסיל ונומר · מהלומות הוא ענין מכה ושבר שלמו עקבי סוס פי' ככרתו ושברו · ולפי

אבן יחייא

חושך ונומר חוזר לפסוק דלעיל שאמר כי את פני מבין חכמה להיותו חושך אמריו ולא ידבר רק במקום הצריך · והוא יודע דעת שהוא מעלת החכמה ויקר רוח שהוא מעלת המדות ואיש תבונה שהוא מעלת התורה · גם ונו' כי אפילו האויל כשהוא מחריש ובלתי מדבר רק בעת הצורך יחשב חכם שלם במעלת החכמה · ואוטם שפתיו כמעט לגמרי כי הוא שותק ואינו מדבר רק לענות לשואלים אליו יחשב איש תבונה שלם במעלת התורה · לתאוה ונו' והכסיל הנפרד מדרך האמת שהוא לומד החכמה לא ידרשה מפני אהבת הטוב במה שהוא טוב · רק מפני תאות הכבוד ולמען יקרא רבן · ולכן בכל תושיה ובכל חכמה יתגלע ויתערב כי יחפוץ ללמוד זעיר כאן וזעיר כאן בכל חכמה למען יכבדוהו בחשבם היותו חכם כולל ידיעת כל החכמות · לא ונו' כי לא יחפוץ הכסיל ההוא בתבונה לטובתה רק כדי לגלות לבו ושכלו לזולת ולהראות שיש לו שכל טוב · בבוא ונו' · הכסיל הרשע הנז' בעיר בא גם בוז ועם קלון חרפה שהם ג' מיני בזיון הדבק כל אחד מהם עם כל אחד מהג' כחות · כי נקוה בוז באהבת נפשו המשכלת · וקלון באהבת נפשו המרגשת · וחרפה באהבת נפשו הצומחת · מים ונו' מה שבבואת הצדיק בעיר בא הודה והדרה · כי יהיו דברי פי האיש השלם הלז מהם דברי חכמה בעלמים וקשי ההשגה כמים העמוקים שהם קשי השתיה לעמקם · ומהם דברים קלי ההשגה ממקור החכמה · כמי המעין נובע שהם קלי השתי' · שאת ונו' ולכן אינו טוב אבל הוא ענין רע מאד לשאת פני רשע כדי להטות צדיק במשפט · שפתי ונו' שהרשע הכסיל הלז בבואו לדין שפתיו יבואו בריב ופיו למהלומות יקרא כי הוא מריב עם רעיה הבעל דין המכנדו · ומגדף אותו בהכאות ומהלומות מן הלמודי כל ידעתי · פי ונו' ובפיו יחתן דינו כי בסכלותו ידבר הרבה ומתוך דבריו הרבי' יודע האמת · באופן כי דבריו יהיו מחתה לו · ושפתיו יהיו מוקש נפשו כי יגלה הוא בעצמו את המעשים רעים אשר עשה וישמעם השופט ויעניסם עליהם · דברי

קב ונקי

חושך · ירצה האיש שהוא בעל דעת לא ירבה בדבור · ובעל תבונה שהוא למעלה מבעל דעת הוא יקר רוח כלומר רוחו הוא יקר ונכבד · וספר מעלת השתיקה שהאויל כאשר ישתוק ולא ידבר יחשב בעיני הרואים וכן האוטם שפתיו ולא ידבר הוא נבון · או יאמר גם שמחרים האויל ויחשב חכם · והאוטם שפתיו של אויל ג"כ יחשב נבון · ומלת יחשב משרתת במקום שנים ובאלו אמר ואוטם שפתיו יחשב נבון : לתאוה · ירצה האיש שבשביל תגבורת תאותו הבהמית ובקש ההתבודדות והפרדה מהבריות לתקן רוע תאותו הנה איש כזה בכל תושיה יתגלע · כלומר יתערב בהן ויהיה לחלק בהם · ולמד לתאוה למד בעבור כמו אמרי לי אחי הוא · או יאמר האיש הנפרד ממקומו לבקש חכמה בעבור תאות שכלו שיתאוה ללמוד בכל אנשי חכמה יתערב וילך עמהם · וי"מ יתגלע לשון שנאה בהפוך מן וגעלה נפשי אתכם · יאמר הנפרד מדרך החיים שהיא התורה והמצוה ומבקש ודורש תאות העולם בכל דברי יש ותושיה שהוא רמז לדברי' הנפארים יתגלע : לא יחפוץ כסיל בתבונה · י"א שזה הפסוק נקשר עם מה שלמעלה הימנו ואמר זה שעושה הכסיל לבקש מן החכמות לפי תאותו וירצה ללמוד מכל חכמה מעט הוא בעבור שאינו לומד החכמה ואינו חפץ בה בעבור מעלתה רק כדי שתתגלה חכמתו אלא הכל ויחזיקוהו האנשים בתורת חכם · וי"מ שהכסיל אינו חפץ ללמוד תבונה לבד מאשר יחשוב בלבו ויתגלה לו מדעתו · ואיפשר לומר שהכסיל אינו חפץ בתבונה בשום זמן אלא כשהוא אלא החכמים שנתגלה או לבו שאינו יודע וכיחם על מה שלא למד : בבא רשע · פי' בבא הרשע בעולם כלומר ביום הולדו לא בא הוא לבדו כי בא גם בזיון לעולם עמו ועם איש קלון כשבא לעולם בא חרפה שיחרף את בני העולם : מים עמוקים · ר"ל כמים עמוקים שאין להם סוף כן דברי איש חכם אין להם סוף ותכלית וכנחל נובע מקור חכמה שאין יורד לסוף החכמה ולא תפסק בכל מה שיוציא אדם ממנה אך תרבה ותוסיף : או יאמר שדברי חכמים הם שני מינים יש מהם כמים העמוקי' שלא יוכל אדם ליהנות מהם רק בערמה ובתחבולה והם הדברים הנאמרים דרך חידה ומשל · ויש מהם כנחל נובע שיהנה מהם כל אדם : שאת פני רשע · ר"ל שאין טוב לשאת פני הרשע בדינו ולהטות משפט הצדיק מן היושר בעמדו למשפט עם הרשע · ועל דרך כשהר יאמר כי אין טוב לשאת פנים אל המלך הזקן וכסיל ולהעביר מאלין החלק השכלי הנקרא צדיק : שפתי כסיל · ר"ל הכסיל לא יוכל לדבר אלא בדברי ריב ומלחמה כי במלת

מנחת ערב

בכוונה ארחות משפט : ולא בלבד בפני הבלתי יודע צורת הדין רק את פני מבין חכמה שרואה ומביט טעותו ולא יביט אל אשר לפניו כי עיני כסיל בקצה ארץ : ועל ידי חרב מונחת על צוארו כי הוא ית' יקבע נפשו כמש"ז על הנוטל ממון שלא כדין כי הוא ית' נוטל נפשו שנ' וקבע את קובעיהם נפש והוא בחרור מן התורה אחור לקח שוחד · וגו' · באופן שלא יבער מהכרת ויהיה כעס להבין על כי ימות רשע בעונו וממ' ליולדתו על מפיהת מיתתו וזהו כעס להבין :

גם ענוש וגו' · אחר התו דופי במרשיע צדיק בכל הנהונים הקודמים אמר בכ יאמר הדיין טוב לענוש לצדיק בדינו ויסבול הצדיק למען יהיה פתחון פה לכוף את זולתו אם שיש חשוב הוא שיעשה מה שהוא דין באומרו הלא צדיק זה ענשתי שלא כדין וסבל ואתם לא תאבו לעשות היושר ובזה יהיה פתחון פה להכות את הנדיבים הם נדיבי עם החשובים העשירים המתנדבים בעם גשם נדבות וצדקות ומהגדלי' על ההמון כדי שיעשו לפחות מה שהוא יושר אמר שגם ענוש לצדיק לא טוב כדי להכות נדיבים אלו על יושר כי מה פשעו של צדיק · או יאמר גם ענוש לדיין צדיק העושה צדק כדי שיכה את הנדיבים על עשותם יושר ולא לפנים מן השורה כנקדימון שלא היה עושה כפי הראוי לו לא טוב כי אין לכפות רק על הצדק אך לא על לפנים מן השורה :

חושך אמריו וגו' שאה איש תבונה גדול מכוון שתבונה מתייחסת אחריו ובזה כבוא אל הענין והוא כי יש נמנע מלדבר עם היותו יודע דעת ודבריו בהשכל ויש נמנע מלדב' על בלתי היותו יודע דעת להשיב רק אמרי אולת ועל שני אלה אמר על הא' חושך אמריו שהיה בא לאומרה וחשך אותם עם היותו יודע דעת באופן היו אמרי דעת הנה הוא באמת יקר רוח בעל רוח ונפש יקרה כי ייחסיהו דבבל שתיקותו וגם הוא איש תבונה רואה את הנולד מרוב דברים אך אם מה שמחרים הוא להיותו אויל ואין בפיו רק אולת להשיב אין להחזיק לו טובה על שתיקתו ליקרא נבון כי אם חכם בלבד כי גם אויל מחרים חכם יחשב ואם אולהו הישאהו לגמור בלבו לדבר ואח"כ אטם שפתיו הוא גם נבון מבין את הנמשך מהם :

לתאוה יבקש נפרד וגו' · הנה תושיה היא התור' כנודע ונפרד יקרא הבלתי לומד תורה למה שבורם ישראל דבק בה בטבעו בעולם והנה יקרא' פתאום יתאוה הנפרד מן התורה ויאמר מי יתן ואתגלע בכל התורה כלה מראש ועד סוף ובבואו אל הפועל ומה גם כי יעמים עליו

ח דִּבְרֵי נִרְגָּן כְּמִתְלַהֲמִים וְהֵם יָרְדוּ חַדְרֵי־בָטֶן׃ ט גַּם מִתְרַפֶּה בִמְלַאכְתּוֹ אָח הוּא לְבַעַל מַשְׁחִית׃ י מִגְדַּל־עֹז שֵׁם יְהוָה בּוֹ־יָרוּץ צַדִּיק וְנִשְׂגָּב׃ יא הוֹן עָשִׁיר קִרְיַת עֻזּוֹ וּכְחוֹמָה נִשְׂגָּבָה בְּמַשְׂכִּיתוֹ׃ יב לִפְנֵי־שֶׁבֶר יִגְבַּהּ לֵב־אִישׁ וְלִפְנֵי כָבוֹד עֲנָוָה׃

מלוי דחבינגא מראבגן ליה ומחתן ליה לעומק דשיול׃ ואף דמתרפא בעבירתיה חברא הוא לגברא מחבלנא׃ מגדלא דעושנא שמיה דאלהא וביה גרהט צדיקא ונגרים ביה׃ מזליה דעתירא קריתא דעושניה וכשורה יורם משריה׃ קדם תברא יתרורם לביה דגברא וקדם יקרא ענותנותא׃

משיב · מחזיר

מגדל עוז ג' וסי' ומגדל עז היה בתוך העיר · מגדל עז מפני אויב · מגדל עוז שם יי' בו ירוץ צדיק ונשגב׃

רש"י

דברי נרגן כמתלהמי' מהלומו' · גם מתרפה במלאכתו · פירש מן התורה והוא תלמיד חכם · לבעל משחית לשטן׃ מגדל עוז · שם ה' בו ירוץ צדיק ונשגב ויהא' מתחזק׃ וכחומה נשגבה · עשרו לו בחדרי משכיתו מפני שהבית נרצף ברצפת אבנים הסוככין על הארץ קרוי אבן משכית׃

רלב"ג

דברי נרגן · דברי האיש הנרגן על לא דבר מעורר תלונות הן בדמיון האנשים שמראים עצמם מוכים ונשברים כדי שיחמלו עליהם שאר האנשים והנה אלו הדברים קשים מאד אל שכנגדו עד שהם יורדים אל חדרי בטנו ויתפעל לבו מהם התפעלות רב כי יקשה מאד לאדם שיאמרו לו שאמר או עשה דברים מגונים והוא יודע שאין הדבר אמת׃ גם מתרפה · גם מי שהוא מתעצל במלאכתו באי זו מלאכה שיתעסק בה הנה הוא חבר לבעל הפה שיליב משחית ללכוד האנשים וזה יהיה מלדדים כי בעל זאת המלאכה יסמוך על שיעשה מלאכתו באמונה ולא ירגיש במה שיתחדש לו מעצלות הפועל ההוא כמו שלא ירגיש בפח מי שנלכד בו עד הלכדו והשני כי אם עשה המלאכה לעצמו הנה עצלותו בו יסבב שלא ימצא לו טרפו ויצטרך להיות בעל משחי' בעבור בקשת המזון והשלישי כי אם תהיה זאת המלאכה אשר לאדם במה שהוא אדם והוא השגת המושכלות הנה עצלותו בה תסבב שילכד השכל בפחי הגוף ובשחיתותיו · זהו ביאור מה שירא' לנו עתה בזאת הפרשה שהגבלנו ביאורה · והנה התועל' המגיעות ממנה רבים ברבוי הענינים הנכללי' בה וזה מבואר מאד במאמר מאמר ממנ' ואולם על דרך כלל הנה הקיף זה החלק על הרחקת הכסילות והרשע והעצל' והאולת והשקרו' וכמרמה והשנא' והקפדנות וריבוי הדברים שלא לצ' רך ותועל' וההצטער והיות בו לדבר ובלתי שומע עלה׃ מגדל עוז שם יי' · הנה שם יי' הוא מגדל עוז כי בו עוז לאדם ותוקף עד שלא ינצחהו שום דבר רע ובו יחסה מכל מזיק מחוץ כי הש"י אשר דבק בו יצילהו מפני דבקות השגחתו בו ודבקות האדם בו הוא מצד השגתו לפי מה שאפשר מכימות הנמצאות המושכלות אל הש"י אשר שפע ממנו מניאותו בבריאתו העולם ובו הוא עומד תמיד כי הוא שמו על הצד שביארנו בספר מלחמות יי' והנה הצדיק ירוץ בדברים אשר יבקש מצד המשען אשר לו בשם ית' וימצא נעזר בש"י עד שכבר ימצא מתחזק מאד במה שבקש אותו יותר ממה שהיה מתחזק בו אם שרתהרבה לבקש הסבות הנאותות להגיע הדבר ההוא מזולת הבטחון בש"י והנה היה זה המאמר נאות עוד מצד המשל כי מדרך המרוצה שתחלים האדם והוא היה אומר שהצדיק עם היותו רץ בו הוא נשגב ומתחזק וזהו האמת כמו שביארנו׃ הון עשיר · הנה ההון הוא לעשיר כמו קרית עוז כי בו יבטח שיהיה לו לעוז לפי מחשבתו ולפי ראותו הנה ההון הוא לו כחומה נשגבה כי בהונו ירצה הבאים להזיק לו והנה ההבדל בין זה העוז והעוז הקודם הוא מבואר כי העוז הקודם הוא עוז במוחלט וזה העוז איננו עוז כי אם בדברים מה וגם בהם הוא סבת הרע כמו שזוכר במה שקדם שהרש לא שמע גערה ולזה לא יהיה ההון עוז כי אם למחשבת בעל ההון לא לפי הענין בעצמו׃ לפני שבר · הנה גובה הלב והגאוה הוא סבה אל השבר והשפלות והענוה הוא סבה אל הכבוד וזה מבואר במעט עיון מענין אלו התכונות׃

אבן עזרא

דברי · גם · ב' דבקים · כמתלהמים כדברים מסותרים ומתכסין מן דברי הרכיל שידברם בסתר ובטן כמו ללב וגם לרבות כלומר מדבר הרגינות גם הוא מתרפה במלאכתו שלא יעשנה בהיותו רכיל · אח הוא לאדון המשחית מה שיש ברשותו ואמר אח בעבור שהוא דומה לו בהשחתת מלאכתו וכמו ועשה האח כי מעשה הרע הוא אח לעבירות׃ מגדל עוז שם יי' · הון לפני · ג' דבקים · בו כשמו ירוץ שלא יכשל או ירצו אויבו אע"פ שהוא בשורק כמו ארוץ גדוד ונשגב בעת ישובבהו ולא יוכל לו · וכחומה הכ"ף משמש לפניו וכן הפי' כמגדל עוז כן שם יי' לצדיק בעת צרה והון עשיר מדומה בעיניו כקרית עוזו ויחשוב שיהיה נשגב בו כצדיק בשם ובחומה נשגב' יחשוב הונו שהוא בבית משכיתו תרגום וישקף ואסתכי׃

ר' מנחם המאירי

ולפי הנגל' היא הערה להזהר מלהתערב במשא ומתן עם הכסיל כי לא יבאו שפתיו רק בדברי ריב ומדון וכל קריאתו היא למהלומות ר"ל להכאה ושבר וגורם בדבריו רעה לעצמו ומוקש לנפשו · ובדרך כ"תר רמז על המתפלסף הבא ברוב התחכמות לפלס ארחות אמונותיו במופתים עיוניים ויהיה זה סבה למהלומות קצת פנית ונמצא מתנאה להרבות בתיעלת ונהפוך הוא אבל פיו לו למחתה ולמוקש ויש לפרשו על הרבות בתאריו ית' כענין אמרם ז"ל סיימתינהו לשבחיה דמרך כו'׃ דברי ונומר · גם וגו' · נרגן הוא דרך כלל כל איש שמתכלל להרע ולהרחר ריב בין אנשים אם ברכילות אם בצדדים אחרים ובכאן הוא נאמר בפרט על הרכיל מענין מהלומות והוא כמו פעיל כי הוא תאר מבנין התפעל כלומר שדבריו כאמרים בעכו' ובשפלו' בדברי מכותתי' ומשוכרים והם חזקות וחדות יורדות חדרי בטן ולגאת מהם היזק רב · ויש מפרשים כמו חלקים מלשון תלמוד בקש להלמו וכשהדברים ערבים מצד עצמם ובלא תוך יקבלו הלומים וכשהם בדמיון ערבות ויש בהם תוך ומרמה נקראו מתלהמים והוא על הדרך הזה בעצמו כאמרו חלקו מחמאות פיו וקרב לבו רכו דבריו משמן והמה פתיחות ויש מפרשים בו דברים מסופרים ומכוסים ר"ל כאמרים בסתר ובחשאי ומוציאים אותו מלשון הערב אבל הכוונה בכולם אחת ואמרו גם מתרפה במלאכתו כלומר כל כך נוטה לבו להרע וכונתו להזיק שאף ממלאכתו הוא מתבטל להביא דבת המתחברים עמו מזה לזה ומסבב להביא תגר ביניהם ונמצא כשיגיע בסבתו היזק לאחד מהם שהוא הגורם והמסבב והוא אח לבעל השחתה · ומשחית שם דבר וכמהו והודי נהפך עלי למשחית · ואיפשר שפסוק זה ענין בפני עצמו הערה להיות האדם זריז ובלתי מתרשל ואמר כי האיש המתרפה במלאכתו וכונע מהיותו מתקן לרכי ביתו הוא כמי שמשחי' מלאכתו בידים ובדרך כסתר קרא הכתוב המסית כרגן ברוב פתויו וכשהמפותה מתרפה מהשתדל בהכנעתו הוא כמוהו משחית נפשו ויספה גם הוא בעונו׃ מגדול עוז ונומר · הון ונומר · לפני ונומר · הכונה על הבטחון באל ודמה הבטחון בו למגדל עוז שהוא הבטחה מכל אויב לעומדים בתוכו כאמרו פן יבא אל אחת מערי המבצר והציל ואולם מצד שערי המבצר על הרוב הם מקלט לגנבים ולרוצחים ולאנשים אמר הנה ירוץ צדיק ונשגב כלומר חלילה להיותו ית' מבצר ומבטח לרשע ולאותו אבל לצדיק ונשגב ר"ל גבוה במעלה ושלימות ולא דמהו למגדל רק לדמיון העמידה שם בבטחון מכל צר וכן הנמשל מן הצדיקים עומדים לבטח גם בעת צרתם עם הבטחון בו ולא בזולתו כאמרו אשרי הגבר אשר שם יי' מבטחו ונומר · ולא פנה אל רהבים ושטי כזב · והוא הדמיון בענין יי' סלעי ומצודתי צורי והדומים להם ואמר אחר כן הון עשיר הוא כפל ענין כלומר שאם יי' ר"ל הבטחון בו הוא העושר וקרית עוזו וכן הוא כחומה נשגבה במשכיתו ר"ל בבניינו ומשכיתו מלשון כסוי ומפני שהקרוי תשלום הבנין נקרא כל הבנין על שמו והפך זה במי שאינו בוטח באל אבל שבוטח בעשרו ובשאר בניניו וקניניו יביאהו זה לגאוה ולגבהות הלב ויהיה זה סבת שברו ואבדו כי לפני שבר יגבה לב איש כלומר שהגבהות קודם לו כי הוא סבתו כאמרו לפני שבר גאון · והפך לפני כבוד ענוה כלומר שהענוה הוא סבת הכבוד כל הבורח מן השררה שררה רודפת אחריו וכל הרודף אחר השררה שררה בורחת הימנו · וחכמי המוסר העידו ששלשה באו לפני המלך והתבונן המלך על סדר ישיבתם שלא היתה כסדר תולדותם ושאל לראשון מי הושיבך על החבר שלמטה ממך אמר ענותנותי ושאל לשלישי מי הושיבך למטה מהם כלומר לראות אם יודה להם לדבריהם ואמר אדוני ענותי הושיבתני תחת כלם ושיבה המלך סדר מקומם והעלהו על כלם · ויש מפרשים הון עשיר הכונה על מגדל עוז כלומר הצדיק בטחונו כאלו הוא לו מגדל עוז אבל שכנגדו חושב הונו כקרית עוזו וכחומה נשגבה ולכן יגבה לבו וישבר · ובדרך כסתר העלה במדרגת החכמה הוא נקרא סולם ונקרא ישועות ומגדל עוז וכשלא יגיעו לכך עד שלא יעלה שכלם מעולם הגלגל ולמעלה יקרא גם כן מגדל וראשו בשמים אבל לא אמר שיראו את יי' נצב עליו והעיר והקריה היא עיר קטנה וחשיבותה היא המגדל אשר בתוכה כאשר הוא מגדל עוז כי כל העיר נמלטת בסבת המגדל והעושר מכוכה לפעמים על שלימות המדות איזהו עשיר השמח בחלקו ואמר שהצדיק והנשגב ירוץ כלומר שכל השתדלותו לעלות שם ההרה ימלט פן יספה בעון העיר וזה יהיה תחלה בהון העשיר שהוא שלימות המדות והעושר יביאהו להיות קריתו קרית עוזו ומשכיתו ר"ל עיונו מלשון וישקף שתרגומו ואיסתכי ישנה שלא ברות הקדש · ואמר שבעיונו תהיה כל העיר כחומה נשגבה ובפתיחות המדות יהרס הכל לפני שבר גאון · אבל הענוה שהוא כלל השלימות סבת הכבוד השלם׃

אבן יחייא

דברי ונומר ודבריו מהכסיל הלו הם דברי נרגן בעל לשון הרע המוציא דבה אשר הדברים ההם עושים רעה לאומרו ומקבלו והנאמר עליו · ובתחלת הענין כראה היות הדעה ההיא המגעת קללה כמתלהמים שר"ל כאנשים שמכים אלו את אלו באבן או באגרוף · ובשוכים יצאו היוצים ממנו גדולות יורדות עד חדרי בטן אשר הם כמעט כמכעי התרופה · גם ונומ' והבעל לשון הרע אלו הוא מתרפה במלאכתו ומתעצל בה בהיותו אח לבעל משחית בלכתו בבתי חבריו בדברי רכילות ולשון הרע׃ מגדל עוז וגו' השם בן ד' אותיות המורה על עצמותו יתברך שהוא שם ה' הוא כמגדל של עוז אשר בעת צרה יוה ירוצו להשגב שמה האנשים · וכן הצדיקים בכל צרתם לא ירוצו לעזרה אל כספם ואל זהבם ואל הנדיבי' עם כי אין לבטוח בנדיבים ובבן אדם שאין לו תשועה · ואמנם ירוצו לעזרה אל שם ה' הבוטחים בו בכל לבבם ובודאי תמיד הוא נשגב כל אחד ואחד מהם לא איש אל ויכזב לבוטחים בו מפני חולשתו כי הוא הגבור הפתלטיי ובכל אשר יחפוץ יעשה · הון ונומר ואמנם הרשע אשר כלם כספו אל העושר ולכן יקרא עשיר הונו הוא לו קרית עוזו ויהיה בעיניו כאלו העושר ההוא הוא חומה נשגבה לחדרי משכיתו הבכויים במשכיות כסף · והגבהת לב האיש וגאותו בבלתי הכירו ערכו השפל בערך העליונים יהיה סבת שברו ויפקוד השמים על העון פלילי ההוא מן הגאוה · וענות האיש וכניעתו אל השמים ואל הנמו' יהיה סבת כבודו כי יהיה רצוי לרוב אחיו ורצוי לשמים׃

קב ונקי

במלת דבריו יבא הריב ודברי פיו יקראו ויבריאו דברי מכות ופצעים · ומהלומות שם בשקל תעלומות מן והלמה סיסרא והענין שמדברי הכסיל ימשכו דברי ריבות ומכות ופצעים · או יאמר כי שפתי הכסיל יבואו ויכנסו ויתערבו בריב · וזה כי בראותם ריב בין אנשים יתערבו באותו הריב וכאלו בפיו קורא המכות · והענין שהוא גורם לעצמו שיפלע׃ פי כסיל · הפה יתן מחתה לכסיל שבגלל דבריו ישבר והוא נכשל בדבריו כלפור הנכשל בפח · או פי כסיל רמז אל האכילה והשתיה שהיא מחתה לאיש שגורמת אבדון הגוף והנפש וכן מטאי שפתיו מוקש לנפש׃ דברי נרגן · הוא האר מבנין הפעיל מגזר' ותרגנו באהליכם · ומתלהמים פרעלים מבנין התפעל מן והלמה סיסרא ואמר שדבר ההולך רכיל כמכים אדם והורגים אותו כענין מכה רעהו בסתר שיכהו בלשון ואותם הדברים יורדים עד שערי מות שהרג עליהם הכלשון · וי"מ כמתלהמי' תאר בדברים מסותרי' כן דברי הרכיל שידברם בסתר׃ גם מתרפה · אמר שהאיש שמתרשל לעשות מלאכתו שיוכל לחיות ממנה חבר וריע הוא לאיש משחית העולם ומלסטם את הבריות וזה משחית ממונו ומשחית עצמו ובכי ביתו וגם כשלא יהיה לו מה יאכל יעשה ליסטים׃ מגדל עוז שם ה' · פי' שם ה' מגדל של עוז ושל גבורה והצדיקים בעת צרתם לא ירוצו לכספם ולזהבם רק ירוצו על זה המגדל הנזכר שם ידועו לשמור אקיוובכן ינצלו · והזכיר שם ה' במקום עצמותו ית' · וי"מ ירוץ ענין שבירה והטעם הצדיק ירצץ אויביו בכח השם ובו נשגב ולא יוכלו לו׃ ואפשר שכיוון לומר במגדל זה איננו כשאר המגדלות שהאדם שיושב בהם הוא אסור ואינו יכול לברוח מהם ומגדל זה בו ירוץ הצדיק ונשגב בו׃ הון עשיר · אחרי שהזכיר שהצדיק יפים בטחונו באל י"ת ולא ירוץ בעת צרתו כי אם אליו אמר כי העשיר אינו כן רק ממונו הוא לו לקרית עוז ואותו הממון ידמה לו שהוא כחומה נשגבה בחדרי משכיתו · או יאמר שהעשיר כאשר יעשה צדקה ממונו וילך בדרכי השם אותו הממון הוא קריית מעוזו ובו ינצל מכל צר' וכשהוא בחדרי משכיתו לא יירא מפחד כי יבא כלומר שנשגב לבטח ואין מחריד׃ ומלת משכית לשון ציור · וי"א לשון הבטה כתרגום ויסתכם׃ לפני שבר · ר"ל קודם שיבא שבר לאדם יגבה לבו ויתגאה וקודם שיבא לו הכבוד יהיה לו ענוה · והכוונה שהגאוה גורמת לשבר האדם והענוה כבוד׃

מנחת ערב

אליו עול עיון להבין דבר מתוך דבר יגעל בכל כי לא היה חפצו לטרוח רק לגלות לעם כי לבו חפץ בתורה בלבד אך לא יחפוץ רק אלו תבוא אליו דרך נס וזהו לתאוה יבקש וגו' בהשקפה אל בחינת התאוה הנה יבקש הנפרד בכל התושיה היא התורה יתגלע אך בהביא אותו בפועל בעול התבונ' והעיון לא יחפוץ כסיל בתבונה כי אם יחפוץ בהתגלות לבו כי חפץ בתורה הוא׃ והמתתיק יותר לשון נפרד ידבר על מי ששנה ופירש לעסקי העולם והאדי כן כוה שנפשו מטוהרה היא יתאוה אל התורה ומפתאומיות התאוה לא יעצור כח לשנות מעט מעט ולבלתי ימים מפרק או הלכה עד רדתו אל תבונה עמוקה רק יבקש בכל התושי' יתגלה כאחד לאחוז מכל חלקיה פעם אחת ולא זו הדרך רק להשתקע בכל הלכה ופרק וזהו לא יחפוץ כסיל בהתגלע בכל החלקים יחד בתבונה לבא עד תבונת עומק כל פרט רק בהתגלות לבו שלא געל בתורה גם שהטפל בהבלי עולם ועודנו תאב אליה ודבק בה׃

בבוא רשע בא גם בוז עמו בוז כי יבוז את אשר לפניו וצריך להרים שאם אשר לפניו יקל בכבודו על מה שבזהו הלא בא גם חרפה שגם יחרף מטעם קלונו וזהו ועם קלון חרפה׃

שפתי כסיל מורגלות שיבאו בריב כי המה התחלת מריבות כי תדברנה במומו הזולת וביוצא ובדברו בפיו יוכה על ראשו על יד שכנגדו והא"כ למהלמות יקרא שיצעק ויקר' אל השומעי' יבאו למהלמות שהלמוהו להציל לו מרעתו · והנה הן אמת שפי כסיל שיקרא לא על חנם הוא כי ודאי הוא שמחתה לו שחתוהו מריביו והכוהו אך הוא הסיב רעתו שהחיל בריב כי ושפתיו אשר באו בריב המה היו מוקש נפשו וגרמו רעתו׃

דברי נרגן וגו' · הבא להרהר ריב לאמ' לראובן הלא שמעתי את שמעון מבקש רעתך ודובר סרה עליך למען יתקבלו דבריו אומר אמריו כאלו הדב"י עצמן מהדכאים ומתלהמים כי יאמר אוי לי אם לא אומר כי נרצי עליך אחי בל יצר עליך ואוי לי אם אומר כי אלך רכיל ודואג אני אך כונתי להציל באופן שהדברים עצמם הם כמתדכאים מלאי' דאגה ולא כן לבו כי הלא שרבו לי בשומעו עד רדתם עד חדרי בטן או הם כמתדכאים והם מגיעים עד חדרי בטן מכים מכת חלל הגוף כחרבו' בחדרי בטן שהורג וממה נפשך היות נרגן ורכיל הלא מהבטלה כי האד' העוסק במלאכתו תמיד ולא ילך הנה והנה בשוקים וברחובות לא יפנה לבו אל עסקי זולתו כי אם אשר נרפים הם ממלאכתם הם ההולכי רכיל נמצא לפי זה כי גם מתרפה במלאכתו אח הוא לנרגן הוא בעל המשחית הנכרא מעון הרכילות ההורג שלשה כד"א ותמוגגנו ביד עוננו׃ מגדל עוז שם ה' · יאמר ראה מה בין הנשגב במגדל נעול לנשגב בבטחון שם ה' כי הנשגב מאויביו במגדל בנין הוא כלוא ולא יצא אך הנשגב בשמו ית' ירוץ לכל מקום אשר יחפוץ ונשגב שם׃ רואה איש וגו' יאמר לבוא על בעל הון שיפקח עיניו וידאג על עני ואביון בעל רוח נכאה חשוב כמת כי הלא ק"ו והדברי' ומה אם מחלהו של איש אשר הוא הולך בגופו ובאבריו צריך אל הרוח לכלכלה בל ימות לשמחת העוני אשר לו רוח נכאה כד"א ואל עני ונכה רוח זולת הכנעת גופו מי ישאנה האדם יש כח בגופו החומר לסובלה הלא הוא גרוע ממנה חומר עכור צריך מי יכלכלו ואיך ישא את זולתו באופן שהוא חשוב כמת בלי ספק באופן שהזן אותו למחיה נפשו ומקיימה יחשב ע"כ מי שיש לו לב יקנה בתבונתו דעת בקנין מעלתו ואשר אין להם לב כנון רק אזן חכמים לשמוע בלימודים חנא ותבקש דעת ממני ואלמדהו דעת · והוא כי מתן אדם ירחיב לו שלעצמו הוא מעיר ומעשיר ולא את הדל מלבד מעלתו בעה"ב שיגדל כבודו על כל עושה מצוה זולתו כי

רוח איש · רוח גבר שהוא איש גבור ואינו נותן דאגה בלבו ומקבל כל הבא עליו בשמחה ובתבה · יכלכל מחלהו אין כחו סר מעליו : מתן אדם ירחיב כפשוטו · ומדרשו בכותני לדק' מדבר שמרחיב לו חלקו לעתיד לבוא · וגם בחייו לפני גדולי' ינחנו ואומרים עליו שהוא חשוב : ובין עלומים יפריד · אלו בעלי דינין כמו הגישו עצמותיכם ובמשנה שנים שנתעלמו בדין · על שם שמריבותם עלמות קרוי'עלומי'· או לשון חוזק · או לשון אוטם כמו עולם עיניו : אח נפשע מקרית עוז · יש אח הנפשע מאחיו ומאבד במרדו קרית עוז כגון לוט באברה' · עשו ביעקב· ומדינים כבריח ארמון ומריבה שביניה' מפרידתם לעול' כבריח זה שנועלים בו שערי ארמון שלא יכנסו בו : אוהביה

משיב דבר · מי שהוא משיב דבר בטרם ישמע ויבין הדבר אשר הוא משיב עליו הנה זה הענין הוא לו אולת וכלמה כי כבר ישיגהו בושת מפני שלא ישיב כראוי ולזה ראוי שיבין האדם הדברים קודם שישיב עליהם : רוח איש · הנה רוח האיש לא די שיסבול הגוף והבריאה וישעדהו ויסודרו ממנו פעולותיו אבל גם בהיותו חולה יכלכל אותו ואולם כשיהיה החולי ברוח בעלמה שתהיה נכאה ונשברת מי ישאנה הנה אין שם מי שישאנה כי החומר הוא מונהג ממנה לא מנהיג ולזה יתאלך הגוף בהפעלותיה: לב נבון יקנה דעת · שכל האיש הנבון יקנה דעת קדושים מעלמו כי מרוב פלפולו יוליא דבר מתוך דבר והחכמים יבקשו לשמוע הדעת וללמוד אותו מהיודעים לשיעורים כי דעתם קלרה להבין זה מעלמם : מתן אדם · הנה האד' שילטרך לו בעסקיו ללכת לפני גדולים הנה אם יתן להם מתן ירחיב לו הדרך ויגחנו זה המתן לפני גדולים לעשות חפליו : לדיק הראשון · ולזה ראוי לפזר בזה האופן בעת הצורך ובזה עוד תועלת לו בהכנסו לפניה' קודם הכנס בעל ריבו כי מדרך ההכנסים להאמין בספור המגגל להם ראשונה ולזה יהיה אל השופט האיש הראשון שיבא לפניו לדיק בדברי ריבו כי יאמין לדבריו וכאשר יבא רעהו להגיד לו הפך הדברים ההם לא יאמינהו כי אם אחר החקירה השלימה והנה לזאת הסבה מנעה התורה שלא ישמע הדיין דברי בעל דין קודם שיבא בעל דין חברו כי זה יהיה סבה אל שתהיה דעתו יותר קרובה אל מי שישמע דבריו בראשונה וכאילו העיר על זה ג"כ החכם בזה הפסוק : מדינים ישבית הגורל · הנה הגורל יבטל מדינים ומחלוקת מהאנשים בדברים שיש לחלוק זה עם זה והוא יפריד בין תקיפים וחזקים וישמרם מהזיק זה לזה : אח נפשע · ההא שפשע בו אחיו הנה אם היותו נפשע הוא טוב לאחיו יותר מקרית עוז להצילו ולעוזרו בעתות הצורך כי לא יזכור לו אז מה שפשע בו כי הוא עלמו ובשרו וכן איש המדינים ר"ל אשר עורר מדינים כנגד אחיו הנה הוא לאחיו כמו בריח הארמון המבריח מכותל לכותל אשר הוא קושר הכתלים ומעמיד הבנין כן הוא סבת קיום אחיו ועמידתו ושומר אותו מכל משחית יקוה עליו בחוזקת היד : מפרי

תרגום	מקרא
מַחֲזִיר פִּתְגָּמָא עַד לָא שְׁמִיעַ שַׁטְיוּתָא לֵיהּ וּבַהֲתְתָא :	מֵשִׁיב דָּבָר בְּטֶרֶם יִשְׁמָע אִוֶּלֶת הִיא־לוֹ וּכְלִמָּה :
רוּחֵיהּ דְגַבְרָא תְּסוֹבַר בּוּרְהָנֵיהּ וְרוּחָא מְכִיכְתָּא מָן נַטְעִינֵיהּ :	רוּחַ־אִישׁ יְכַלְכֵּל מַחֲלֵהוּ וְרוּחַ נְכֵאָה מִי יִשָּׂאֶנָּה :
לִבָּא דְּמִתְבַּיַּין נִיקְנֵא יְדִיעֲתָא וְאֶדְנָא דְחַכִּימֵי תִּבְעֵי מַנְדְּעָא :	טו לֵב נָבוֹן יִקְנֶה־דָּעַת וְאֹזֶן חֲכָמִים תְּבַקֶּשׁ־דָּעַת :
מוֹהַבְתֵּיהּ דְּבַר נְשָׁא מַרְוְחָא לֵיהּ וְקָדָם רַבְרְבֵי מְקִימָא לֵיהּ :	מַתָּן אָדָם יַרְחִיב לוֹ וְלִפְנֵי גְדֹלִים יַנְחֶנּוּ :
זַכַּאי הֲוָה קַדְמָאָה בְּדִינֵיהּ וְאָתָא חַבְרֵיהּ וְנִצַּח לֵיהּ :	צַדִּיק הָרִאשׁוֹן בְּרִיבוֹ יָבֹא־רֵעֵהוּ וַחֲקָרוֹ :
תִּגְרֵי מְבַטְּלִין פִּיצְתָּא וּבֵינַת תַּקִּיפֵי פָּרְשָׁא :	מִדְיָנִים יַשְׁבִּית הַגּוֹרָל וּבֵין עֲצוּמִים יַפְרִיד :
אַחָא דְּמִתְעֲוֵי מִן אֲחוּי הֵיךְ קִרְיְתָא עַשִּׁינְתָּא וְאַחֲרָא הֵיךְ סוֹבָרָא דְחוּסְנָא :	אָח נִפְשָׁע מִקִּרְיַת־עֹז וּמִדְוָנִים כִּבְרִיחַ אַרְמוֹן :

מחלהו ל' והוא חד מן מלין דמשמשין הו' בסוף תיבות' וסימ' נמס' במסר'רבת' במערכ' אות הה"א בס"ד: ינחנו ב'וסי' יי' כדד ינחנו · ולפני גדולים ינחנו : ובא כתיב י' וקרי' בו"יו והוא חד מן כ"ב מלין דכתיב י"וד בריש תיבו' וקרי' וי"ו וסימ' תמצא נמסר במסר' רבת' במערכת אות הי"וד בס"ד :

אבן עזרא

משיב דבר · לשואלים טרס שיבין כמו גוי אשר לא תשמע לשונו האולת היא תהיה לעצמו : פ"א האולת היא תחשב לו וכלימה שיכלימהו המדב' עמו או אחרי' : רוח · לב ב' דבקים · פי' רוח איש יסבול חליו ומדות הגוף וזו היא הרוח המשכלת החכמה סובלת הדאגות · ורוח נכאה היא המתעלבת והכועסת על חבלי העולם כאשר לא תשיגם ומפקל נכאה מלאה · מי ישאנה בהיותה נכאה כי היא נושאת הגוף אע"פ שהיא נשוא' בתוכו וזאת הרוח הנכאה לא תלמו'חכמ'אבל לב נבון הסובל מחלתו יקנה הדעת בתבונתו · ואזן חכמי' סובלי הקורות מבקש לשמוע הדעת : ומתן · לדיק · ב' דבקים · ומתן רמז לשחד שיתן יוליאהו למרחב מלרתו · ולפני גדולים ינחנו הם לוקחי השוחד שלא יכשל לפניהם בדין : לדיק · שילדיקוהו הגדולים · הראשון הוא הנותן המתן · ובא אף על פי שיבא רעהו ויחקרהו בדין לא יוכל להרשיעו : מדינים · אח · שנים דבקים · נפשע בעבור הפשע היולא ממנו יקרא כן ומלת בריח כולל הדלתות והזכירו בעבור שאין להם חוזק ועוז כי אם עם הבריח וארמון הוא מבלר כלומר ובין עלומים וחזקים יפריד הגור' שלא ילחמו ואפי' יהיה אח יותר נפשע מקרית עוז הפושעים במלכם כענין תפשע לבנה ומדיני האח יהיו כעוז בריח ארמון הגורל יפריד ביניהם ואמר אח כי רוב התגרות הם על נחלת האחים : מפרי

ר' מנחם המאירי

משיב וגו' · השמיעה מלה משותפת פעם על שמיעת האוזן וישמע יעקב את בני לבן אומרים · ופעם על קבלת הדברים שמעני וישמע אליה אלהים · ופעם על הבנת הדברים גוי אשר לא תשמע לשונו ומזה אמר הנה שהמשיב דבר לשואלו בטרם יבין מה ששאלו הוא אולת וכלמה כי על כל פנים תבא תשובתו בשגיא' ובחסרון והוא אולת לכל אדם ולמבין אולת וכלמה כי החכם יגדל בשתו בשגיאתו הרבה וזה ענין כולל כל הדברים הן בעניני החכמה משיב דבר על המחזיק עצמו בחכם ומפרסם עצמו כראוי להשפיע מחכמתו לזולתו ואמר שהשוא' בטרם ישמע ר"ל קודם שהושלם בחכמה הוא אולת וסופו להגיעו בזה בשת וכלמה ורבותי' דרשו רבים חללים הפילה זה תלמיד שלא הגיע להוראה ומורה כמו שביארנו במסכת אבות : רוח וגו' · זה רומז מעט לאמרו לב שמח ייטיב גהה · ורוח נכאה תיבש גרם · והיא הערה על הדואג במה שלא יוכל להשיגו ומקניני העולם וכמו שאמר החכם לא תדאג על מה שלא תוכל להשיגו ואמר על זה רוח איש ר"ל שכלו יכלכל ויסבול מחלת הגוף ויכסינהו בדעתו כמו שצריך לו מן הרפואו' והמזונות אבל כשרוחו נכאה ודואגת לקניני העולם מי ישאנה והוא דבר שאין לו רפואה · ובדרך נסתר נראה שרמז על חלי הנפש במדות המגונות כלומר כאשר שכל האדם בריא אם יתרשל לפעמים במדה מן המדות שכלו יכלכל מחלתו וידע להשיבו אבל כשהשכל חולה אין לו רפואה · הערה שלא ישתקע בהם עד שלא יוכל לסור מהם כענין מאמר היהפוך כושי עורו ונמר חברבורותיו גם אתם תוכלו להיטיב למודי הרע : לב נבון וגו' · הבנת האדם הטובה בלמודו מעת יצירתו תלוק' לשני מינים האחת שהוא קל ההבנה ומפולפל ומבין מדעתו אבל מקבל מזולתו ברוחב לב ובית קבול מספיק וזוכר וכנה הנה הערה להרגיש כל המתחכם בטבעו ויתנהג כפי הראוי לו ולב הנה במקו' שכל ויקנה כמו יחדש ודעת הוא השגת המבוקש כאי זה ענין שיהיה אלא שאנו מפרשים אותו הנה בענין החכמה כי הנגלה והנסתר בזה הפסוק קרוב וכבר ביארנו שהבנת הדבר הנעלם והסתום והצפון יקרא לפעמים דעת · ועל זה אמר הנה לב נבון ר"ל שכלו יקנה דעת ר"ל יחדש בשכלו ויוסיף על מה שלמד תמיד ויתגלו אליו לפוני טמוני קדם ואוזן חכמים תבקשהו מזולתם כל אחד לפי הכנתו ומזג כחותיו מתכבד בבקשת החכמה כפי מה שירא' מתועלתו : מתן וגו' · כאשר דבר במעלת החכמה רלה להעיר הערה המוכיות או תוריית במעלת העושר שלא יהי' קמלן בממונו · ואמר מתן אדם ירחיב לו כלומר ירחיב גבולו וירבה בממונו וזה אם הערה המוכי'ת בשלוח מנות לנכבדים ומנחות כנכבדות לשרים ולשופטי ארץ עד שזה סבה להכנותו לפניהם ולהיות מולך אותם בכבודם · או הערה תוריית בלדקות ומתנות לאביונים יתרומם בהם באחריתו מעלה מעלה לתת לו מהלכים בין העומדים והם הנקראים גדולים · ואפשר עוד לפרש ינחנו על המתן כלומר לאחרים ירחיב לו ובלבד כשינחהו לפני גדולים ר"ל לתלמידים הגונים מוכנים לקבל שפעו · ואמר החכם אל תמסרו החכמה למי שאינו ראוי לה פן תחמסוה ואל תמנעוה מאנשיה : לדיק וגו' · הנגלה הערה לדיין שלא ישקיע מחשבתו על מי שיספר לו הראשון והוא התובע את חבירו בדין עד שישמע דברי חבירו כי למראה עינים כשישמעו דברי הראשון יחשבו עליו שהוא זכאי בדינו עד שבא רעהו וחקרו ר"ל שכושא ונותן עמו היאך אתה אומר זה והיכן היה דבר זה והלא כך היה וכך אירע עד שיתברר הדבר · וזהו אמרו רבותי' אזהרה לדיין שלא ישמע דברי האחד עד שישמע דברי חבירו הכל כדי שלא תשקע מחשבתו על דברי הראשון בהטעמת דבריו · ובדרך נסתר אפשר לפרש שהמתנגד יבא בריב ובטענות עד שכל השומעו יחשוב דבריו כמו פת חותך ויבא מזה לידי כפירה

אבן יחייא

משיב וגומר והנה אה הכו' יוכל בהיותו משיב דבר לחבירו בטרם ישמעה כי לרוב גאונו יראה כאלו הוא יודע מצפון לב האנשים ואשר ירצו לדבר · אשר בזה יראה אולתו ויכלם מהם כי על הרוב לא ידע את אשר ירצו לדבר והתחלה לא יורה על סוף הדבר ויתבלבל בדבורו ויבוש ויכלם מאולתו · רוח וגומר לאיש הגבה לב הכו' · הרוח המושל עליו מהגאוה יכלכל ויזון מחלהו מן הגבהת לבו כי לא יכיר חולי גאותו כדי לרפאתו בהפכו מן הכניעה כי הבריות ישמר בדומהו והחולי ירופא בהפכו · ואמכם האיש הנזכר כשיהיה לו רוח נכאה ונכנעת · מי ישאנה לאחלה הנזכרת הוא לשון תמיה · ובודאי לא ישאנה למחלה ההיא כי הכניעה היא תרופתו · לב וגומר ולב הנכא רוח הלז אם יהיה נכון במעלת התורה יקנה דעת באמלעות הרוח הקדש יען כי הענוה מביאה לידי חסידות ומסידות לרוח הקדש · ואם יהיה חכם במעלת החכמה באזנו יבקש לשמוע החכמה מפי המלמדים מורי לדק כי לא יקנה מעלמו אותה באמלעו' רוח הקדש כי לא חל עליו · מתן וגומר והענין הלז המתן שיתן משלו לאדם העני ירחיב לו את גבולו ואת נכסיו כי ימלא בשנה האחרת מאה שערים על אשר אמר כי עשר בשביל שתתעשר אמר רחמנא · ויהיה גדול על שאר הגדולים כי הזכות הלז מהמתן ינחנו בדרך לפני הגדולים כי למעלתו עליהם יקדם אליהם גם בקדימת השדר · לדיק וגו' הזהיר לענין הלז אשר עלה לגדולה כי כבוא בעלי דינים לפניו לדין שלא ישמע טענת אחד מהם כשיהיה לבדו שלא בפני הבעל דין האחר המגדיי אליו · וזה יען כי נראה לכאורה היות לדיק כריבוי הראשון אשר הקדים לספר טענותיו כפי רצונו בבלתי היות נגדיות לדברו ויבוא הדיין לטעות · ואם במקרה ישמעם · אחר כן בבוא רעהו יחקור שבית על דברי הקודם למען ישמע את אשר ישיב אליו רעיהו עליהם ואם יודם או יקש'אליהם · מדינים וגו' הזהיר אל השופט הנז' שעל הרוב יעשה פשרה ביניה' · ואם ירצו לחלו' דבר מה מסחורה או קרקעות שיש להם יחד וכל אחד מהם נטה לבו אל אחד מן החלקים מה שלכן יריבו על זה · הזהירו שיטילו גורל על הדבר כי מדינים ישבית הגורל ובין עלומי' שהם בני המלך החולקים על המלכות יפריד המדיני' · ויהיה מי שסבר המלכות בגורל כפשע מאנשי הקרי' עוז כאשר יהיה כפשע גם כן מבריח דלתות ארמון בית המלוכה כי הכל יפשעו בו וימליכו את אחיו בראותם כי מאת ה' היתה זאת כי כן גזר הגורל · וזהו אומרו אח נפשע וגומר עד כבריח ארמון : מפרי

קב ונקי

משיב דבר · מי שישיב דבר על דבר בטרם שישמעהו ויתנהו על מתכונתו התשובה שישיב היא לו לאולת וכלימה שיכלימהו המדבר עמו · ומזה אחז"ל במדות החכם ואינו נבהל להשיב · ר"ל אינו כמהר לענות מן ויבהל את התרוקיה : רוח איש יכלכל · פרשו כול וכמוהו כלכל ועכייכם המשא והסבל ואמר שחולי הנפש קשה מן הגוף כי הגוף כשיחלה תסבול הנפש ותחזק לשאת אותו אבל בחלות הנפש אין הגוף יכול לסובלה אך הוא נמס ואבד : לב נבון · אמר כי שכל האיש הנבון הוא ישתדל בקניית הידיעה והוא ידיעת אמתת הנמצאות וכן אזן החכמים תבקש לשמוע דעת ואין צריך לקנות' ולפשר שיאמ' כי שכל הנבון שהוא בעל חכמת הלימודי' הוא יקנה דעת מעלמו כי חכמת המספר והשיעור ימלא כל אדם מוטבע על ידיעתם מבלתי מלמד וכן בדעת נכללו המושכלות הראשונות שבאו בתחלת היצירה לאדם על דרך חניכה כמו שאמרו מתקני התפלות אתה חוכן לאדם דעת וגם כן כאמר דעת על החכמה האלהית אמר ודעת קדושים ועל זה אמר ואזן חכמים תבקש דעת שתבקש לשמוע ממוריה ידיעת מוכחיה כי החכמה האלהית צריכה קבלה : מתן אדם · מי שהוא נדיב לתת מהונו לזולת המתן ההוא ירחיב לו · והענין כי האנשי' יכבדוהו בעבור נדיבותו וירחיבו לו במושב וגם יוליכהו לפני הגדולים והם המלכים ובעלי הגדולה · וכן מה שיתנדב האדם השלם לחון זולתו ממה שחננו האלהים מן החכמה והשלמות הוא יוסיף בשכלו ובחכמתו ויכבדוהו בני אדם : לדיק הראשון בריבו · כשיבואו שני אנשים לדין הראשון שיספר טענותיו מראה שהוא שואל הלדק ואחר כך בא בעל דינו וחוקר אותו ומכחישו · או יחזור וחקרו לדיין שחוקר את הראשון בשמעו טענת השני : מדינים ישבית · הרבה קטטות משבית הגורל כי הוא דבר שוה · ובין אנשים עלומים יפריד מחלוקת · או יאמר ובין מדינים עלומים יפריד · והענין שלא יניח המדינים והריבות שיתחברו : אח נפשע · זה הפסוק דבק עם מה שלמעלה · אמר כשיש קטטה בין שני אחים הגורל יפריד האח מקרית עוזו ומחלקו ממנה · ופי' נפשע מסולק ונפרד ונקרא כן בעבור הפשע שפשע באחיו לשון מרד כמו אז תפשע : ומדינים כבריח ארמון · ואפי' המדינים והקטטות חזקות כבריח היכל המלך שהיא חזקה בעבור שלא יכנס שם אדם הכל מפריד ומשבית הגורל · וי"א שבא להודיענו שכשיש מריבה בין האחים היא יותר חזקה שהמריבה שיש בין אנשים אחרים שהאח אינו מקוה מאחיו שיפשע אליו מגד התולדת ובשהאח נפשע השנאה ביניהם יותר חזקה מקריית עוז והמדיני' שיש ביניהם הוא יותר חזקה מבריח ארמון : מפרי

מנחת ערב

כי מחיה נפש מישראל הוא והוא כמקיים עולם מלא וזהו מתן אדם וגו' והענין אל תחשבו כי אל העני אתם רחנים ומרחיבים דוחקו כי מי זה עני העשיר מקימן קופת הלדקה אך איתו מרחיב רק לכוהן עלמו וענין הרחבה הוא כי הן האדם אשר הכוזה' עושר ונכסי' יקרנו כדינא דגמרא על הכוזב כל נכסיו לאחד מבניו שלא מנהו אלא כאפוטרופא להומדין דעת הוא שאינו מניח את יתר בניו ריקם כן הדבר הזה כי היאכן יכתוב הוא ית' נכסים רבים להיש אחד או ב' ויניח כמה עניים בניס לה' ריקם אך אין כבן כי לא מינוהו מן השמים אלא אפוטרופוס שאת עניין ירחם ויתפרנסו על ידו כמלא העשיר כשילון ומספך בינו ית' ובין עניי עמו להריק להם ברכה על כלים רקים כל עניים על ידו ולכן אם יקפוץ ידו מליתן או יתן פחות מהראוי הוא כמספך ששופכי' בעליונו שהוא רחב מלמעלה ויורד היין בכלי מפיו הצר מלמטה שאם יבא אל תוכו ענבה או לרור ויסתום פיו התחתון ולא יצא מהיין לכלי כי הלא יצעק אשר המספך בידו אל השופך בפה הרחב של המספך אל תשפיך מלמעלה כי פיו הצר מלמטה נסתם ואינו מריק אל הכלי כך העשיר הוא כמספך ששופכים ברוחב לו מן השמים כדי שיריק לכלים רקים הם העניים מלמטה שאם יסתום מלמטה מהריק לדלים מן השמים לא יריקו אך אם יפתח את ידו שהוא הנקב התחתון גם מלמעלה ירחיבו לו לכור המריק על המספך בשופע כמר וזהו אמ מתן אדם ירחיב לו כי המתן בעלמו אשר יתן בידו לדל הוא ירחיב לו כי לפי יציקתו יריקו עליו וירחיבו לו שיכול יותר שפע ברכ' עד אין קץ הנה לפניך כי טוב לך להחיות לב נדכאים כי לכך ניתן לך העושר גם כי בהטיבך להם את עלמך אתה מטיב ולא עוד כי אם משלו ית' אתה נותן כי אתה ושלך שלו ואין לך רק זכות הנתינה שזוכך הוא ית' תהיה אמלעי בין המלך הקדוש ועניי עמו וזהו מתן אדם כלו' אין לאד' רק הנתן לא הממון מלבד טוב העולם הבא כי לפני גדולים ינחנו שם כי מדרגת נותני לדקה למעלה מגדולים זולתם כנודע ממדרגת שמנו חכמים בסוגי בעלי מלות כי זה כמחיה נפש מת הוא וכמקיים עולם מלא : מדינים ישבית הגורל וגו' הנה דרך הגורל להשבית מדינים בחלוקי נכסים בין אחים ויקרה שבין עשירים שהפרש המנות רב יפריד ויקבל כל אחד ולפעמים לא עני שהפרש חלוקתו מהבל ימעט אין גורל מספיק לו להשקיטו ואדרבה אם גירלו לא עלה כחפצו יחזיק ריבו וזה אמר מדינים ישבית הגורל ובין עלו' מי'בנכסי' יפריד

רלבג

מפרי פי · הנה מפרי דברי איש ישבע בטנו אם לטוב אם לרע הנה הוא ישבע פרי שפתיו והמשל כי הדובר רכות ישיב חמה במענה פיו ויאכל פרי דבריו שיסיר הרע ממנו והדובר קשות יעורר החמה ויביא עליו מהרה הרעה : **מות וחיים** · הנה ביד לשון מות וחיים כמו שזכרנו ומי שיאהב הדבור אין ספק שיאכל פריו לטוב או לרע כמו שקדם : **מצא אשה** · מי שמצא אש' ר"ל שיהיו כחו' הנפש במדרגת הנפש שהיא משרתת בעלה ואוהב' אותו וישרתו השכל בכל מאמצי כחם הנ' האיש ההוא מצא טוב כי בזה ישג לו השלימו' האנושי ובזה האופן ישיג חפצו ורצונו מהש"י כי תדבק השגחתו בו · **תחנונים ידבר רש** · הנה העוני סבה אל שתהיה לשון הרש מבקשת החיים כי הוא ידבר תחנונים ובזה האופן לא די שלא יעוררו מדיני' אבל ישקיט הריב והחמה מעליו ואמנם העשיר יבטח בעשרו לחשבו שהוא קרית עוזו וידבר מפני זה עזות וזה יהיה סבה לשבירתו כי לא יוכל בכלל להתנהג עם כלם כראוי להתנהג עם הרע ויהיה סבה לסור האהבה מהם : **איש רעים להתרועע** · וכבר ימצא אוהב יותר דבק לאדם מאח הנה הנורך מהאח ולזה ראוי לאדם לקנות לו אוהבים רבים ולא ירבה ברעים כי כבר ימצא באוהבים מי שיאהב תכלית האהב' אף על פי שאינו רע וההרבות ברעים יהיה סבה אל שישמית הרעות והחברה לקלת מפני קלת : **טוב איש הולך בתומו** · טוב האיש העני שהוא הולך בתום וביושר ממי ששם כסלו בעשרו ולזה הוא מעקש דרכיו כי הוא בוטח בעשרו שיכסה על מומיו ובאילו באר בזה כל אחר אשר בו העושר סבת הרעות לקלת העשירים או ירצה בזה שטוב העני הולך בתומו בעיון מן העשיר שהוא עקש דרכיו במושכלות או הוא כסיל ורמז בזה אל ב' מיני הסכלות שהאחד מהם הוא קנין הדעות הנפסדות והשני הוא העדר והנה באר בזה כי טוב העוני עם החכמה מהעושר עם הסכלות כמו שנתבאר בספר קהלת : **גם בלא דעת** · גם בסבת העדר הדעות יהיה רצון האדם ותאותו אל מה שהוא לא טוב ומי שהוא מהיר ללכת אל התאוות ההם הוא חוטא :

משלי יח

כ מִפְּרִי פִּי־אִישׁ תִּשְׂבַּע בִּטְנוֹ תְּבוּאַת שְׂפָתָיו יִשְׂבָּע׃
כא מָוֶת וְחַיִּים בְּיַד־לָשׁוֹן וְאֹהֲבֶיהָ יֹאכַל פִּרְיָהּ׃
כב מָצָא אִשָּׁה מָצָא טוֹב וַיָּפֶק רָצוֹן מֵיְהוָה׃
כג תַּחֲנוּנִים יְדַבֶּר־רָשׁ וְעָשִׁיר יַעֲנֶה עַזּוֹת׃
כד אִישׁ רֵעִים לְהִתְרֹעֵעַ וְיֵשׁ אֹהֵב דָּבֵק מֵאָח׃

יט
א טוֹב רָשׁ הוֹלֵךְ בְּתֻמּוֹ מֵעִקֵּשׁ שְׂפָתָיו וְהוּא כְסִיל׃
ב גַּם בְּלֹא־דַעַת נֶפֶשׁ לֹא־טוֹב וְאָץ בְּרַגְלַיִם חוֹטֵא׃

אולת

תרגום

מִן פֵּירֵי פּוּמֵיהּ דְּגַבְרָא תִּסְבַּע כַּרְסֵיהּ וּמִן עֲלַלְתָּא דְּשִׂפְוָתֵיהּ נִסְבַּע׃ מוֹתָא וְחַיֵּי בִּידָא דְּלִישָּׁנָא וּדְרָחִים לֵיהּ נֵיכוּל מִן פֵּירוֹי׃ דְּמַשְׁכַּח אִתְּתָא טָבָאתָא מַשְׁכַּח וּמְקַבֵּל רְעוּתֵיהּ מִן אֱלָהָא׃ תַּחֲנוּנֵי נְמַלֵּיל מִסְכֵּינָא וְעַתִּירָא נְמַלֵּיל עַשִּׁינְתָא׃ אִית חַבְרֵי דְּמִתְחַבְּרִין וְאִית רַחֲמָא דְּבָקַרְת מִן אָח׃ טַב מִסְכֵּינָא דִּמְהַלֵּךְ בְּתַמִּימוּתָא מִן הֲוֹו דִּמְעַקְּמַן אָרְחָתֵיהּ וְהוּא סָכָל׃ מָאן דְּלָא יָדַע נַפְשֵׁיהּ לָא שַׁפִּיר לֵיהּ וּדְקַלִּיל בְּרִיגְלוֹי לְבִישְׁתָּא חַטָּיָא הוּא׃

ששיותא

לשין כ"א י"ו קמצין וסימ' נמס' במספ' רבתא בערך ל"ש בס"ד : רעים ה' וסימ' לאמר הן ישלח איש את אשתו · לחלק יגיד רעים · הון יוסיף רעים רבים · איש רעים להתרועע · אכלו רעים שתו ושכרו דודים : ואץ ו' קמצין בליש' וסימ' נמסר ביהושע סימן י"ז :

רשי

ואוהביה יאכל פריה · אוהב את לשונו ומרגיל לתורה אוכל פירה בעולם הזה : **מצא אשה מצא טוב** · מצא תורה וכמשמעו אשה טובה · **ויפק רצון** · ויוציא זה פשוטו · ד"א אדם שמצא אשה ומצא טוב ויפק רצונו אותו האיש מוצא רצון מהקב"ה · ר' יוסף קרא : **תחנונים ידבר רש** · דרך זה בכך · ודרך זה בכך · למדך דרך ארץ שאף על פי שעשיר יענה עזות · הרש ידבר תחנונים וכן הענין הרב לתלמיד · **איש רעים להתרועע** אדם שקונה לו רעים עוד יבוא יום שיצטרך להם ויקרבוהו ואם תאמר מה בכך יש אוהב דבק מאח · שיקרבהו יותר מקרוביו ואחיו : **גם בלא דעת** נפש לא טוב · אין טוב לאדם שהוא בלא תורה · **ואץ ברגלים חוטא** · המהיר ורץ ודש העונ' בעקביו ואומ' קל הוא זה העבור עליו · רבותינו פירשו גם בלא דעת · בכופה את האשה לתשמיש המטה בעל כרחה · ואץ ברגלים חוטא זה הבועל ושונה · ד"א זה המהלך על גבי עשבים בשבת :

אולת

אבן עזרא

מפרי · **מות** · ב' דבקים · ביד מקום · יאכל פריה כנגד תבואת שפתיו כלומר אם ידבר רע יבואהו מות ועל דבר טוב ישיג חיים : **מצא** · שהוא יבקשו להיותם עזר כנגדו וימצאהו הוא ימצא טוב השם ימציאהו טובתו בעבור הדבקו במה שנגזר עליו השם : **תחנונים ידבר רש** · בבקשו מאומה מהעשיר ועזות פירושו אמרות עזות : **רעים** · כמו זדים כלים והעני עליו להתרועע או יהי' מגזרת הלמד ע"מ גאי' ורע ע"מ נא מאד כלומר איש יאהב רעי' כדי שיתרועעו עמו ויתחברו אליו כי יש אוהב שדבק מאח : **טוב** · **גם** · הוגת גם בשבת העדר הדעות

הולת

מנחת ערב

יפריד ואת שהוא כפשע מקרית עז שלא פשע בו הגורל כי כפשע הוא ממליאות העושר הנקרא עוז כד"א הון עשיר קרי' עוזו כאלו העושר פשע בו כי רע מזלו יעשה מדינים חזקים כבריח ארמון כי חזק הוא באמת לומר כי משליכי הגורל או המשו' המנות פשעו בו ולא ידע כי רוע מזלו והעדר זכותו גרמה לו : **מפרי פי איש ישבע בטנו** והם תשאלני מאיז' דבר ישבע מפרי דבורו הטוב או מפרי דבורו הרע הנה הוא לפי מה שהוא כי תבוא' שפתיו ישבע כלומ' לפי מה שיזרע ישבע מהתבואות שפתיו אם טוב ואם רע : כי הלא מות בדברו אשר שנא ה' וחיים בדברו באשר חפץ הכל הוא ביד הוא לשון כי בחירית היא ואוהביה שאוהבה לשמוע דבורה לכל בחינה מהן יאכל פריה או ענבים או באושים :

מצא אשה וגו' הנה אז"ל השרוי בלא אשה שרוי בלא טובה ולפי זה לא היה לו יתן להחזיק טובה למי שמצא אשה על קיום המצוה כי הלא יהיה שרוי בטובה ולעצמו מטיב וזהו מצא אשה מצא טוב כאמור ואעפ"כ ויפק רצון מה' שהוא רצוי אליו על קיום המצוה וגם שמוחלין לו על כל עונותיו כנודע מרז"ל :

או יאמר כי הנה הש' טוב' להים להנאהו עזר כנגדו כמש"זל אדם מביא חטים כוסם וכו' והרצון מה' הוא לבנים אלא שעל פי דרכו משרתת אותו כאמור [illegible]

ר' מנחם המאירי

כפירה בקלת כופרת על שלא רעהו בפל הדת ויחקור מופתיו ויתבודד בהם וימלאם שאינם מופתים נודקים שיצטרך לפקפק באמונה אן האמונות מגלם וזה הערה שידע או שלא ידע לא [illegible]

אבן יחייא

מפרי וגו' הזהיר לאיש השל' הנזכר על מטא הדיבור באומרו כי מפרי פי איש תשבע בטנו ותבואת שפתיו ישבע · ולכן אם יהיה הפרי טוב ישבע מדבר טוב ואם יהיה הפכו ישבע בטנו מדבר רע ; [illegible]

קב ונקי

[illegible]

אִוֶּלֶת אָדָם תְּסַלֵּף דַּרְכּוֹ וְעַל־יְהֹוָה יִזְעַף לִבּוֹ׃ הוֹן יֹסִיף רֵעִים רַבִּים וְדָל מֵרֵעֵהוּ יִפָּרֵד׃ עֵד שְׁקָרִים לֹא יִנָּקֶה וְיָפִיחַ כְּזָבִים לֹא יִמָּלֵט׃ רַבִּים יְחַלּוּ פְנֵי־נָדִיב וְכָל־הָרֵעַ לְאִישׁ מַתָּן׃ כָּל־אֲחֵי־רָשׁ שְׂנֵאֻהוּ אַף כִּי מְרֵעֵהוּ רָחֲקוּ מִמֶּנּוּ מְרַדֵּף אֲמָרִים לא־הֵמָּה׃ קֹנֶה־לֵּב אֹהֵב נַפְשׁוֹ שֹׁמֵר תְּבוּנָה לִמְצֹא־טוֹב׃

עד

שטיותא דבר נשא מטלטלא ארחתיה ועל אלהא מתרעם ליביה : ממונא מוסיף חברי סגיעי ומסכינא פריש חבריה מניה : סהדא דשקרא לא נזדכי ודמסועי כדבותא לא נתמליט : סגיעי דמשמשין קדם רבא ודלבישין יהיב מוהבתא : כלהון רחמוי דמסכינא סניין ליה ואף חברוי רחקין מניה איכא דטרכן במלויא שריר : קנאי לבא טבא רחים נפשיה נטיר ביונא משכיח טבתא :

סהדא

ימלט י"ג וסימ' בלשון ארמי תפיש לגברא דשבא שביא וצדקיהו חמא וערק ופשט ידא כאתתא חכימתא דשקרת במיכאל · וביאורם נמסר במלכים א' סוף סי' י"ח ובירמיה סימן מ"ו :

רשי

אולת אדם תסלף דרכו · בעונו בא לו הרע כי באולתו סלף דרכו ועבר עבירות ונפרעין ממנו ובבוא לו הצרה זועף לבו על הקב"ה ומהרהר אחר מדת הדין כגון אחי יוסף שאמרו מה זאת עשה אלהים לנו : הון יוסיף רעים רבים אוהבים רבים · ויש לפותרו במי שלמד תורה : רבים יחלו פני נדיב וכל הרע · הכל נעשים רעים · לאיש מתן · יש לפותרו בנותני צדקה : כל · ויש לפותרו במרביצי תורה · כל אחי רש קרוביו · אף כי מרעהו רחקו · וכל שכן מרעיו ושושביניו ואוהביו · מרדף אמרי' לא המה · אומר פלוני ופלוני קרובי ופלוני ופלו' מרעי והכל דברי הבל · ויש לפותרו במי שהוא רש בתורה ובמעשים טובים מרדף אמרי' לא המה מחזר להורות הלכה ולא בידו · והמדרש פותרו ביוסף שהיה מוציא על אחיו דבה ואומ' לאביו שהן חשודין על אבר מן החי לכך שנאוהו ונקרא רש לפי שהי' מוציא דבת שקר עליה' ומחזר אחר אמרים לא המה לו קדינן ומרדף אמרי' להכאתו ולענין יוסף לו המה · כי עליו חזרה דבתו הוא היה אומר שהיו אוכלים אבר מן החי והכתוב מעיד עליהם אפילו בשעת הקלקלה היו שוחטין שעיר עזים שנאמר וישחטו שעיר עזים · הוא אמר שהיו מזלזלין בבני השפחות לקרותן עבדים לכך לעבד נמכר יוסף · הוא אמר שהיו נותנין עיניהם בבנות הארץ אמר הקב"ה חייך שאני מגרה בך את הדוב' לכך ותשא אשת אדוניו וגו' בב"ר : לא

רלבג

אולת אדם · הנה אולת האדם תהיה סבה לעוות דרכו בחפציו מפניו שלא בא בהם בסבות הנאותות ואחר זה כשלא יכונו מחשבותיו יכעס לבו על הש"י שענש אותו לפי מחשבתו אל שיבצר' ממנו מה שיזם לעשותו ולא יבין כי מצד אולתו היתה זאת לו : הון יוסיף · הנה הון העשיר יוסף לו רעים רבים כי הוא מהנה אותם תמיד בהונו ואולם הדל לא יקנה לו רעי אבל דלותו יהי' סבה אל שיפרד מרעהו כי אין לו במה שיהנו בו להמשיך הרעות ביניהם · עד שקרים · מי שיעיד שקרי' וכזבים ויסבב בזה להצדיק רשע ולהרשיע צדיק לא ינקה מהעונש כי הש"י יעגישהו עונש נפלא על זה. וכן מי שידבר כזבים לא ימלט כי זה סבה לרעות גדולות כמו שקדם : רבים יחלו פני נדיב · הנה הנדיבות הוא חלק טוב כי רבים ונכבדים יחלו פני נדיב להשיג נדבת לבו וכל האנשים הם רעים וחברים לאיש נותן מתנות ומזה הצד יהיה נבחר העושר על הדלות : כל אחי רש · וזה כי גם אחי העני שנאוהו בראותם שלא יקבלו בו תועלת ואם הם עצמו ובשרו ואין צריך לומר שהאנשים שהיו מרעיו קוד' זה עתה רחקו ממנו הנה דלותו הוא סבה שירדפו אחיו ומרעיו אמרים לא המה ר"ל שיעלילהו שאמר או עשה כנגדם מה שאינו כן : קונה לב · מי שהוא קונה שכל הוא אוהב נפשו כי בזה הגיע אל הצלחת הנפש והוא שומר בלבו התבונה למצא הטוב האמתי והתכליתי והוא דעת קדושים :

עד

אבן עזרא

אולת · ג' דבקים כלומר הולך בדרך תומו מעקש מכל שפתיו המעוקשים יקרא כך · גם לרבות על גנותו שהוא כסיל כלומר בעבור שאין לו דעת הנפש השכלית לשוב מדרכי העקשות לא טוב הוא · ואץ שירוץ לגזול הוא חוטא : דרכו · הוא עסקו ומלאכתו כמו מעשות דרכך · יזעף יתעצב ויכעס ולא ישוע לאל בעת צרתו : הון · עד רבים · כל · ד' דבקים · ובהם הודיע שבח מחונן דלים וגנות מפזר הונו ברעים · יוסיף רעים · על רעה וכשהוא דל יפרד מרעהו כי ירחיקהו רעהו עד שיפרד ממנו ויתכן שיהיה עד שקר על כן נתדלדל : ינקה · לא יהיה נקי מן השכר · ויפיח ענין דבור : רבים · מן רבי המלך כלומר ונדיב בעבור שיתנדב לבו לתת לעניים תגדל מעלתו עד שהגדולים יחלו פניו שיעזרם או שיתהבם כענין במנח' פניך יחלו · וכל הרעים יתחברו לאיש מתן לאיש נותן להם מתנות ומלת רחקו לשון רבים מחוברת מן היחידים כי מרעהו אחד היא ועצמו כל אחד ואחד עד שרחקו כלם ומרדף פועל יוצא אל פועל ולא אל פועל האמיתי הדבר בו פעול כי הרש הוא המרדף והאמרי' הם הרודפים והאחים או הרעים מורדפים כמו ואויביו ירדף חשך ורדפה את מאהביה והענין דבק למעל' עם ודל מרעהו יפרד כל אחי הרש והדל ישנאוהו כל שכן רעיו שרחקו ממנו אחר התחברות' אליו בעבור מתנותיו והרש מלוה לרדוף אחריהם שלוחי אמריו אולי יתקרבו אליו רעיו ולא המה שומעים : קונה ·

עד

אבן יחייא

אולת וגומר ואולת התועה הכסיל הלא תסלף דרכו ויחט' ויפשע · ואח"כ כשיקבל עונשו · על ה' יזעף לבו · ומה לו עם ה' כי אין רע יורד ממנו ומעשה ידיו הקיפו עליו את כל הרעה ההיא · הון וגומר וממעשיו הרעים הוא כי בהונו יוסיף ריעים חדשי' רעים כמוהו מגדולי ורבי הארץ · והדל שהיה מסיעת מריעיו מקד' יפרד ממנו בדלותו כי גבה לבו בעשרו לאמר כחי ועוצם ידי עשה לי את החיל הזה · עד וגו' אשר בעושר ההוא קנאו בהיותו עד שקרי' בלוקחו שוחד להעיד שקר ומה שלכן לא ינקה מעונש · ובהיותו מפיח כזבים ובעל לשון הרע מה שלכן לא ימלט מהעונש הנז' : רבים וגומר רבי הארץ וגדוליה העמים יחלו פני הנדיב העשיר הסכל הנז' כי לרוב עושרו ינקחוהו נדיב וכן להיותו נדיב עמהם לפעמים מפני יוהרא וגאוה · וכל הרע וכל הרעות יעשה לאיש הנז' עם הרש הצדיק שמקדם קדמתא היה איש מתן : כל וגומר כי כל אחי הרש הנז' שנאוהו אחרי שכולם אף וכ"ש שסיעת מריעהו רחקו ממנו · וסבת זה הוא להיותו מרדף אמרים מאמרו' ה' אמרות טהורות מתורת ה' תמימה · ואינו מרדף המה ללכת אחריהם לכבדם ברחובות קריה בהיותו זכה לאריות : קונה וגומר יען כי הוא מבקש לקנות החכמה ושכל להיותו אוהב נפשו ולכן אינו אוהב זולתה מן הגדולים והעשירים · והוא שומר דברי התורה ומצותיה הנרמזות בשם תבונה למצוא טוב בעולם הזה ובבא :

עד

ר' מנחם המאירי

יש מפרשים איש רעים איש הרגיל באהבת חברים ואמר עליו שכונתו תמיד להתרועע ר"ל להתחבר עם חברים ולקנות רעים. ולהודיע שהיא מדה טובה ראוי לכל משכיל לקנותה אמר ויש אוהב דבק מאח · כלומר שימצאהו לעת צר יותר מן האח ואמר החכם האח שאר הגוף והאוהב שאר הנפש ר"ל שהאח אין אהבתו מצד הבחירה רק מצד קורבה גופנית אבל האהבה באה מצד הבחירה ולזה נקראת קורבת הנפש · ואמר רעים לשון רבים כמאמר החכם שאמר לפניו אל ירבו עיניך אלף אוהבים ואל ימעט בעיניך שונא אחד · ועם כל זה הזהירו לבחון האוהבים ושידע במי מהם ראוי להתחבר ושיתחבר עם שימצאהו נאמן רוח וירחיק מחברת האחרים · והוא שאמר החכם יש חבר שיעזרך בנפשו ובממונו והוא נאמן רוח באהבתו ויש שיקח ממך צרכו ויזיקך להנאה מועטת אל תחשבהו נאמן הרחק מעליו דרכך ואל תתע בנתיבותיו · ואמר אל תבטח בחבר שלום והוא יצפון רע הרף ממנו כי כלו חנף ומרע וכן אמר כסה רעך הרבה פעמים בקורות הימים והרחק מהם עד שלא תמצא אחד מהם תמיד בלב ועל זה אמר טוב רש הולך בתומו בלב נקי ובבר באהבתך מחברת עקש שפתים והוא כסיל כלומר אע"פ שהוא עשיר כי הכוזב ועקש השפה והכסיל אין ראוי למשכיל להתחבר עמהם ויש הנמהר והוא ענין בלא דעת נפש ר"ל בלא שכל כי השכל הוא דעת הנפש המיוחדת לא טוב כלומר לא טובה חברתו · ואץ ברגלים בלכתו חוטא כלומר חסר השלמו' כי הוא מורה היותו כמהר ובלתי מיושב בדע' ואיפשר שענין טוב רש הולך בתומו ענין בפני עצמו כלומר טוב להיות משאו ומתנו של אדם בעסקיו ובסחורותיו עם הולך בתומו בנאמנות ממי שהוא עקש שפתים ר"ל מעוות בדברי משאו ומתנו וכן עם מי שהוא כסיל ובלא דעת נפש ואץ ברגלים ר"ל במהר בתנועותיו · ובדרך נסתר תדע שאלינו במקומות איש במקום יש כמו אם איש להימין ולהשמאיל שפירושו אם יש להימין ולהשמאיל וכן האיש בית רשע שפירושו היש בית רשע ובעל המסרה חשב עמהם זה איש רעים אע"פ שזה ביו"ד והשנים הנזכרים בלא יו"ד · ולדעת זה נראה לי להתרועע מענין שבר והכונה יש רעים שחברתם מזקת ויש שאהבתם טובה מאהבת אח ואף בנגלה איפשר לפרשו כן על הדרך שפירשנו בבחינת האוהבים ובדרך נסתר כמה רעים הם להתרועע כמו המדמה והמרגיש הכולל חמשת החושים ויש אוהב דבק מאח · והוא המשפיע השפע השכלי שהוא הדבוק בין השם ובין הנלאים · וטוב רש בתומו הולך קרא השכל העיוני רש על הדרך שבארנו בתחכוכים ידבר רש כלומר שהוא הולך דרך ישרה קו קו לא יטה ימין ושמאל אבל לוקח הדברים כסדר ולפיכך הוא מטיב המבוקש והוא טוב מעקש שפתים שנמהר להתחכם במה שאין ראוי לו או אף במה שאין ראוי לאדם והוא כסיל אשר לא ידע ללכת אל עיר וכאשר יתשוב היותו בפתח העיר ימצא שם נהרות ונאיות ימנעוהו מבא בעיר והוא אלי ענין דומה דודי לצבי כי כשהאדם רודף אחריו הוא מביט בצורה בהמית שלו עד שהאדם קרוב לו וכאשר יתשוב הרודף להניח ידו עליו ירוץ מרוצה קלה ויתרחק יותר ממה שהיה רחוק בתחלת רדיפתו אחריו ולהודיע שלא כיוון בזה לסגור שער העיון לגמרי אמר גם בלא דעת נפש לא טוב ולא טוב נקשר עם נפש לא טוב לנפש להיותה בלא דעת ר"ל בלא שכל אבל שהוא מרחיק ההריסה והוא ענין ואץ ברגלים חוטא כלומר הנמהר והרודם חוטא בכונתו : אולת ונומר · הערה המונית להיות האדם מתנהג בכל דבר בדעת ובשכל בפרט בג"ו וביין מספיו ושאר הנאותיו וכן בהנאותיו ובכל עניניו כי הנטיה אל הקנה בכולם רע וישחית סדרו וירחיקהו מהשיג חפצו והתקצף במלכו ובאלהיו במה שאולתו סבבה לו כן · ובדרך נסתר בא למחות דעת בטל ונפסד חשבוהו קצת אומות מקדם בדעת קיים והוא שהאל יגזור גזירה מוחלטת על האדם היותו צדיק או רשע עשיר או עני נדיב או כלי חכם או סכל לפי תולדתו במערכת הכוכבים וזמן הנמצאות אכלם עשות האיש ההוא הפך התולדת או הפך הגזירה מוסכים לתת יקר וגדולה לאל כאמרם כל אשר חפץ יי' עשה וזה דבור סרה על המצות והיעדים להיות זה הדעת מבטל טבע האיפשר וישים כל הפעולות הכרחיות אם נמנע אם בהתחייב כמו שבארכנו בענין זה בתכלית ההרחבה בילדותנו בחבור התשובה בחלק הראשון ר"ל בהלכות תשובה שבו בפרק ששי ועל זה אמר הנה אולת אדם תסלף דרכו ועל יי' יזעף לבו כמו שיחשוב עליו שכך היא גזירה מלפניו ואין בידו לשנות מעשיו ולהמיר טוב ברע או רע בטוב או בקשר למה שביארנו באץ ברגלים חוטא שהנמהר להרוס ולקפוץ במה שאין ראוי לו אולתו תסלף דרכו ותמנע שלמותו ויזעף לבו · ואיפשר לפרש אולת אדם הקשורה בו מצד טבעו תסלף דרכו בהמשכו אחריה ועל יי' יזעף לבו בתגם כי בידו היא להכניעה ולהוציאה מטבעה וקראה אולת כדרך אמרן בעון חוללתי כלומר שנבראתי בסבה המביאה לידי כך : הון ונומר · ספר מעלת העושר כשבעליה מתנהגים בו כראוי ואמר שהוא מוסיף לו אוהבים רבים ודל מרעהו כלומר שרעיו יפרדו ממנו בעליו · ונראה לי שקרא דל בעל הממון שהוא פחות ומתנהג בדרך שכל בני אדם מואסים אותו ומרחיקים ממנו והיא הערה לבעל הנכסים לעשות מהם המוטל עליו · ובדרך נסתר כבר ביארנו כי לפעמים יקרא השכל דל ורש והחומר עשיר ובעל הון ולפעמים בהפך כי כן כונת המדברים בשני פנים להסתיר ולהעלים וכל משכיל ראוי לו שיתבונן בהם כפי מקומם ואמר הנה שבעל ההון ר"ל החומר

המבקש

קב ונקי

אולת אדם וגומר · פי' בעונו באה אליו הרעה כי באולתו סלף דרכו ועבר עבירות ונפרעים ממנו · וכשהצרה באה עליו זועף לבו על הקב"ה ומהרהר אחר מדת הדין : הון יוסף · מי שיש לו ממון מתחברים אליו רעים רבים כדי לקבל ממנו תועלת אמנם האיש שהוא דל חבירו יפרד ממנו ולא יתפוק באהבתו אמר גם לרעהו ישנא רש : עד שקרים · מי שמעיד עדות שקר בחבירו סופו שלא ינקה מאותו עון · ומי שמדבר כזבים אעפ"י שלא יזיק לרעהו בכזב ההוא לא ימלט מפני שהשקר שנוי ומשוקץ אמר דובר שקרים לא יכון לנגד עיני · וכשתתבונן באותיות מלת אמת תמצאם הוזות הראש והאמצע והסוף מן האותיות להורות כי בו קיום כל העולם ראשיתו ואמצעיתו וסופו · והשקר אותיותיו כולם זה אצל זה לרמוז כי אם לא יתאחדו עידי שקר ולא יכוונו עדותם לא יוכלו לכוין עדות אמנם העדים האמתיים אפי' יהיו במקומות רחוקים זה מזה אחר שכוונתם להעיד עדות אמתי לא יצטרכו להתאחד ולכוין עדותם · גם כשתתבונן באותיות אמת תמצא תושבותם עשויה על דבר קיים שאותיותיו יש להם בסים ורגלי' אמנם האותיות של שקר אין להם רגלים ואל יקטן בעיניך דבר זה כי בצורות אותיותינו נרמזי' סודות גדולות · רבים יחלו · רבים הם המחלים פני האיש הנדיב שיתנדב אליהם ממתנת ידו · וכל הרעים הם זכרים נמשכים אחר האיש שנותן מתנות · יש לפתרו בנותני צדקה ויש לפתרו במרביצי תורה : כל אחי רש · כל אחי האדם העני הם שנאים אותו כ"ש רעיו שהם יותר רחוקי' מקורבתו מאחיו ולא די שמנאוהו אלא שהם ירחקו ממנו יותר ויותר והסבה לזה הוא לפי שהרש דובר בפיו דברים כמו בקשת מכולת לביתו וצרכיו והמה לא יהיה להם חפץ באותם הדברים · ונכון לפ"ש מרדף אמרים זה הרע או האח שמעליל על הדל עלילות ואומר כי בסכלותו ירד מנכסיו למען יאמרו השומעים שראוי לשנאתו ואותן העלילות לא המה כי שקר ידברו · קונה לב · מי שקונה דעת וחכמה אוהב נפשו כי מציל בדעתו נפשו מכל צרה וגם אוהב אותה בנותנו לה לחם חוקה כי החכמה מזון לנפש המשכלת ומי ששומר התבונה בזכירתו שלא ישכחנה סופו למצוא טוב בעולם הזה ובבא :

עד

מנחת ערב

והיה העשיר ההוא רש ולא היה מאבד נפשו בדברו עזות וזהו טוב רש הולך בתומו כי טוב היה לו יהיה רש הלך בתומו בלתי מתגאה מאשר הוא עקש שפתיו בדברו עזות אין צריך לומר אם בזדון דברו כי אם גם אם היה כסיל וסכלותו הטביע בו מדה זו משלת ממונו : ואם להתרועע הוא מלשון רועה התרועעה יאמר העשיר איש רעים להתרועע להכול בשמחות מרעות סופו להתרועע ולהעני כלו' כי זה גם לרש לבא להתחנן לפניו ובל ירא כמו ר יענ' איש בשביל מרעיו מה שאין דרך איש לעשו' לאהבת אח על כן הזיר ואומר אל תהמה כי יש אוהב דבק מאח שמתדבק לזה העני להכול ולשתות עמו ולא יוכל העני הלז להתהפך לאמר לו הפרד נא מעלי כי יבוש ממנו ובזה מתחיק בפיו רעה נגד הרש כמורה זיקים והנה דרך הטובה שיבור לו הרש היה להתכלכל ולהודיע החכמה אמר טוב רש הולך לו בתומו מעמוד לתת התכללות פן יהיה עקש שפתיו וידבר סרה נגד העשיר ויהיה כסיל גם הוא כי יכנס בו רוח שטות כעשי' וזהו טוב רש וגו' מהיות עקש וגו' : גם בלא דעת נפש וגו' · אין צריך לומר שאם יזיד איש לחטוא בדעת נפשו הוא הוראה שלא טוב הוא · אלא אף שאם יחטא בשוגג בבלי דעת נפש גם הוא הוראה שנפשו לא מטוהרה היא כי בלא אם נפשו היתה טהורה לא התגלגלה שגגה על ידו כי אפי' בהמתן של צדיקי' אין הקב"ה מביא תקלה על ידן · אך אין זאת רק שתלאת איזה עון נדבק בה שנפש לא טוב ועל כן אין הקב"ה מונע תקלה מבא על ידו · או סבה טובה והיה מהירות בתבואתו כי לו מתהנה במיתותו טרם עשות הדבר היה נגלה אליו ויפיס רגליו מלכת בדרך הרע ועל ידי שתי אלה חוטא בשוגג וזהו על האחד אמר נפש לא טוב ועל השני בא"ו ואץ ברגלים חוטא : עוד אוסיף ללמדך כל יקל השוגג בעיניך פן תבא לידי עבירה רבת המהומה על ידי כן הוא הטיח דברים קשים חלילה כי בלא אולת אדם אשר כון ואשר חטא בבלי דעת תסלף דרכו והגלגלתו במעשיו אשר יעניכהו הוא ית' והוא על בלתי חשוב אשר ברשעו שגג כי קל הוא בעיניו על ה' יזעף לבו באומרו מה זאת עשה אלקי' לנו ואך אני בלי פשע כי בלבב לא הלך בעצת החטא כי שוגג היה יזעף על ה' באומר מה פשעי ומה חטאתי ולא ישעה אל השוגג שחטא ולא מלבו מגלה כי אשר לא ירית לבו אל השוגג לפספס במעשיו ולהחמרת' ולעמוד להדבק בקונו יבא עד הטיחו דברים חלילה כאשר קרה כמעט לאחי יוסף על היותו קל בעיניהם אם עשו ליוסף : הון יוסף רעי' רבים · הנכים בעל הון

ולא

רלבג

עד שקרים · מי שיעיד שקרים בעניני החכמה אשר הצטרכו התחלותיה אל העדות לא ינקה כי הוא סבה להכשיל האנשים השומעים עדותו בדברים העיוניים ומי שיפיח שקרים בענינים העיוניים ובפרט בשרשים ובהתחלות הנה הוא יאבד כי זה סבה להרחיקו משלימותו תכלית ההרחקה : לא נאוה · הנה לא יתכן שיגיע לכסיל תענוג בסבת סכלותו ראוי שיגיע לו צער בכל הדברים וכ"ש שלא יאות לעבד שיהיה מושל בשרים וכאילו אמר זה להעיר שאין ראוי שישים האדם מושל הכח הכפשיי שהוא ראוי שיהיה עבד ומשרת לשאר הכחות הנפשיות המגיעות האדם אל השלימות כי זה היא ממה שיבלבל הפעולות האנושיות וישיב פעולותיו בהמיות ולא אנושיות · שכל האדם יבצר שיהיה מאריך אפו ולא יכעס בקלות על הדברים המכעיסים כשיפגעו אותם ותפארת האדם הוא שיהיה עובר על פשע ולא יחזיק במחלוקת כי בזה ישים האהבה בינו ובין זולתו : נהם ככפיר · הנה כעס המלך יהיה רב הסכנה כי לו כח לעשות מה שירצה מהכעס מהרע לאשר יכעס עליו ובזה ידמה כעס המלך לנהם הכפיר שישאג לטרף ורצון המלך ידמה לטל על עשב שיגדל אותו ויזוכהו ולזאת הסבה ראוי שיזהר המלך מהכעס יותר מזולתו כי כעסו יותר קשה והוא יותר מזיק : הוות לאביו בן כסיל · הבן הכסיל הוא לאביו הוות ושברי' מרוב כעסו ויגונו על רוע ענינו וילמטר האדם כשתהי' אשתו מעוררת לו מדני' כמו שילמטר בדלף הטורף שידלף בבית בהתמדה כי זה סבה שתצר לו העמידה בבית וכן באשת מדנים בשיה כמו שיאמר אחר זה : בית והון · הנה אפשר שירש האדם מאבותיו בית שייטב לבו בו והון ועושר ואמנם שתהיה לו אשה משכלת הנה זה ממה שלא יתכן להיות כי אם מיי' כי אין זה תלוי בבחירה מכל וכל אבל צריך שילוה לו עזר אלהי :

עצלה

עֵד שְׁקָרִים לֹא יִנָּקֶה וְיָפִיחַ כְּזָבִים יֹאבֵד׃ לֹא־נָאוֶה לִכְסִיל תַּעֲנוּג אַף כִּי־לְעֶבֶד מְשֹׁל בְּשָׂרִים׃ שֵׂכֶל אָדָם הֶאֱרִיךְ אַפּוֹ וְתִפְאַרְתּוֹ עֲבֹר עַל־פָּשַׁע׃ נַהַם כַּכְּפִיר זַעַף מֶלֶךְ וּכְטַל עַל־עֵשֶׂב רְצוֹנוֹ׃ הַוֺּת לְאָבִיו בֵּן כְּסִיל וְדֶלֶף טֹרֵד מִדְיְנֵי אִשָּׁה׃ בַּיִת וָהוֹן נַחֲלַת אָבוֹת וּמֵיְהוָה אִשָּׁה מַשְׂכָּלֶת׃

עצלה

סהדא דשקרא לא מזדכא ודממועי כדבותא נאבד׃ לא יאי לסכלא פינוקא אף לא לעבדא דנשתלט ברברבנה׃ שכלו דבר נשא נגידות אורחיה ושבהוריה שבוק חובא׃ נהים היך אריא זעפיה דמלכא והיך טלא על עיסבא רעותיה׃ בר סכלא קשה הוא לאבוהי דקירסי והיך דלפא דדליף תיגרי דאיתתא׃ ביתא ומזלא דדלתותא הוא דאבהתא ומן אלהא מתסברא אתתא לגברא׃

עטלותא

ל' ומל' · כ' בתרי ניס' · ג' דגשי' · כ' חס' · לחס' ד' · ד' ל'

ככפיר ג' דגשים וסימ' נהם ככפיר זעף מלך · נהם ככפיר אימת מלך · עזב ככפיר סכו · וא' כשחל לאפרים וככפיר לבית יהודה : הוות ב' חס' וסימ' שקר מזין על לשון הוות · הוות לאביו בן כסיל : ומיי'ד' וסימ' נמס' בסיפרא ריש סימן י"ו :

רשי

לא נאוה לכסיל תענוג אף כי לעבד · קל וחומר הוא שאין נאוה שעבד ימשול בנדיבים : שכל אדם האריך אפו · כמו להאריך · אם עשה כן שכל הוא לו · ותפארתו הוא שיעבור על מדותיו : נהם ככפיר זעף מלך · הקב"ה · ודלף טורד · דלף גשמי' היורד בבית ומטריד וטורד ליושבי הבית כך מדיני אשה רעה :

עגלה

אבן עזרא

עד · ב' דבקים · הדעת יקרא לב אוהב נפשו להחיותה עד עת כלח · ושומר תבונה אחר שקנה אותה בעבור למצא הטוב שמרה שהש"י ימציאהו טובתו בעולם הזה ובבא הבל עד שקר שלא קנה הדעת לא יהא נקי מן השכר : לא נאוה · ונחמד להיות לכסיל תענוג וזה כנגד שומר תבונ' שימצא טוב ויתכן שהכסיל הו' עד שקר תענוג טעמו להתענג בעולם · אף כי לעבד משול בשרים ונכבדים לא נאה : עבור על פשע · שיעבור עליו כדי שיתרחק ממנו וזה דרך משל כי הרוצה להתנקם עומד על הפשע ונושא עון כאלו עבר עליו ועזבו · האריך פועל עבר יוצא לפעול האמתי וטעמו השכל הוא יאריך אפו של אדם · ותפארתו שיפארוהו אחרים בעברו על פשע : וזעף מלך · על המכעיסים אותו · וכטל על עשב שירטיבהו כן רצונו של מלך למי שירצה בו : הוות · הקורות תהיינה נקראות הוות כלומר הבן הכסיל יסבב הוות לאביו : דלף · כלומר דלף טורד עינינו מגרש בני האדם כן מדיני אשה כמו טרדין · פ"א דלף טורד שלא ישקוט ואחר שדבר בכסיל ואשה רעה אמר כי בית והון ינחילו האבות לבניהם ואינם יכולים להנחיל להם האשה המשכלת החכמה כי מתת השם היא :

עגלה

ר' מנחם המאירי

היחבקת המותרות יוסיף רעים רבים חיל גדול מכאות הניף וההרנשות אבל הדל יפרד מהם ולא ישתמש בהסדק כפי הנורך ההכרחי ורבותי' קראו יצר הרע רע כאמרם אל תאמן ברע זה יצר הרע וכן כל כחותיו נקראים רעים ויש מפרשים על האדם השלם שבהיותו שלם וגדול בחכמה ירחב גבולו בתלמידים שיבאו לפניו אפי' אותם שלא הורגלו בכך ולרוב חשיבותם קראם רעים והדל מרעהו יפרד ר"ל מחביריו אפי' מן החכמים שהיו רגילין אצלו :

עד שקרים וגו' · הנגלה הם דברים פשוטים כי כל דבר לא יכחד ולזמן מן הזמנים יתברר שקרותו ולא ינקה וכן בכלל כל דובר כזבים לא ימלט מן הצרות ובנסתר כבר דמינו הרבה פעמים הכללו' בעדות האל והמעיד שקר עליהם יצורף עם המתנגדים ונוסף גם הוא על שונאיכו ונלחם בנו ולכן לא ימלט ולא ינקה מדינה של גיהנם : רבים וגו' · זה הפסוק ענינו כפסוק הון יוסיף רעים רבים שפור במעלת העושר כשיתנהגו בו בעליו כראוי והוא הנקרא נדיב שהנדיבות היא מדה ממוצעת בין הכילות והפזור ואמ' שרבים יחלו פניו וכל הרע לאיש מתן · כלומר שאינו מונע בר אבל ממציא עצמו להשפיע לזולתו כראוי לו ולהם · כל אחי וגו' · כאשר ספר מעלת העושר ספר בגנות העוני וכאשר אמר בעושר שיוסיף רעים רבים אמר בהפך כל אחי רש שנאוהו וכל קרי בקמץ רחב ולא בחטף וכמוהו כל עצמותי אף כי מרעהו כלומר אוהביו מאין קורבא רחקו ממנו ואמר מרעהו לשון יחיד ורחקו לשון רבים כדרך פי תקראנה מלחמה כלומר כל רע ורע או כל מלחמה ומלחמה והפך בנות צעדה · ועניין מרדף אמרים לא המה אומר שהדל מרדף ר"ל מתחיד ומחזר אחריהם בדברים רכים ורבים והכל אבלם לא ואין והכתיב לו בוא"ו ונראה לפרש בו שהוא בראותו הרחקתם מחרפם ומרדפם באמרים ולו המה כלומר הולך בפחי נפש עם דבריו ואמריו כי לא יועילו לו ויש לפרש על העשיר הפחות והכילי בממונו כמו שביארנו בענין ודל מרעהו יפרד ועניין מרדף אמרים כלומר שכל נדיבותו שאינם כלום ר"ל שמנזם לעשות ואינו עושה ומתהלל במתת שקר ובדרך נסת' קרא השכל רש כשמו המיועד לו ילד מסכן וחכם ואמר שכל אחיו שנאוהו ורחקו ממנו ורעהו הגדול מרדפו באמרים שאינם כלום והם סתוייו והלקלוקתיו · קונה וגו' · רצה בזה שהמשתדל לקנית שכל ולהוציאו לפועל אוהב נפשו כי בו יזכה לשלימות הנצחי והוא שומר תבונה לכונת התכלית והוא למצוא טוב · ר"ל הטוב הצפון · והנגלה והנסתר חד · ואמרו אחריו עד שקרים לא ינקה · ויפיח כזבים יאבד · כבר ביארנוהו בסמוך · ויש מפרשים קונה לב בקיום מצות התורה השכליות ושומר תבונה על שמירת השמעיות ועל זה סמך עד שקרים לא ינקה על הדרך שהתבאר : לא נאוה וגו' התענוג היא מלה כוללת כל התעדנות האדם הן שמחתו בעושר הן התעדנו בהנאות הגשמיות · הן בדרוחניות ואמר שהכסיל אין ההצלחה הגדולה הראויה להתענג נאוה לו כי יתגאה עליה ולא ידע לכלכל בה הנאותיו במשפט וכל שכן שלא נאוה לעבד משול בשרים הנכבדים כי המעלה כי כשימלוך הראוי למלוך ישתדל להעמיד החוקים הישרים אשר גבלו אבותיו הנכבדים והעבד כשימלוך הוא בהפך שכל כונתו להרוס אשיות טכסיסי המלוכה להשפיל הגדולים ולהרים השפלים כמוהו השפלה הגבה והגבוה השפל ובדרך נסתר לא נאוה לכסיל תענוג נפשיי כי יהרוס בו ולא ידע ללכת אל עיר אף כי לעבד הרודף אחר התאות משול בשרים אבל בהפך וכבר ביארנו' שפעמים יוכחו השמות על הדברי' במלת הפכיות פעם בזו ופעם בזו כמו שביארנו כרם ועשיר וכן בענין היצר פעם הוא קוראו מלך לרוב התגברותו ופעם עבד לרוב להטותו בתענוגים המגונים עבדא דלא ליה שכיחא ליה פריצא ליה ולזה יקרא בנסתר בהרבה שמות מלך וזקן ורש ועשיר וכסיל ופתי ונער · והרבה כיוצא בזו ומאלו גם כן יוכחו קצתם על הפכו לפעמי' כמו שביארנו · שכל אדם האריך אפו ותפארתו עבור על פשע · ארוכות האף יאמר על מי שמאריך חמתו ולא ממהר שכידו להנקם לשעתו והוא ממתין עד ראותו איך יפול דבר ועל זה ייחס מלת שכל שמצד השכל הוא מתבונן אולי יארע כן וטוב להתבונן על הדבר אם יעשה ומכל מקום לבו על הנקמה לבסוף ומחשבתו עליו אבל עבור על פשע הוא המחילה לגמרי ועליו ייחס לשון תפארת כי היא מדה מעולה מאד אמר החכם המחילה בעת היכולת עכוה · ומלת האריך יש מדקדקים אותה כפשוטה מבנין הפעיל והחירק מקום פתח וכמוהו עד השמדך כלומר שהשכל האריכה ויש מדקדקים אותה מקור מבנין הפעיל והחירק שכל אדם הוא הארכת אפו ובדרך נסתר הארכת האף כאמרם כלל על כבישת היצר מכל הנאה כענין אמרם איזה הוא גבור הכובש את יצרו דכתי' טוב ארך אפים מגבור ועבור על פשע כשמעו והכונה בכלל על שלימות המדות ופרט קצתם מאותם הכוללות וידוע שכל האדם החפץ להשלים עצמו הוא שישתדל תחלה בשלימות המדות כמו שהתבאר : נהם וגו' · אמר שכעס המלך וחמתו היא שאגה מבהלת ומפחדת כשאגת הכפיר שהיא החוקה שבאריות ורצונו ר"ל פיוסו אבל הגדלה אבל הוא כטל על עשב שתועלתו מתמדת בלא הפסק · ורצונו בלע"ז פיגלפימנט · וזה הערה להזהר מעשות פועל המכעים ולהשתדל בהתמדת פעולות יתרצה ויתפייס בהם ובדרך נסתר יבואר הענין במלכו של עולם הן בקיום דרכי התורה ונתיבותיה ובלמוד החכמה להתקרב לה כפי היכולת כי ההתרחק ממנו ומדרכיו הוא הקצף הגדול · הוות לאביו בן כסיל ודלף טורד מדיני

אבן יחייא

עד וגו' בהפך העד שקרים שלא ינקה מעיכם אשר אמרנו · והמפיח כזבים אשר יאבד ולא ימצא לתענוג הנפשיי · לא וגו' כי לא נאוה אליו הכסיל תענוג נפשיי · כאשר אף אינו נאוה לעבד הנבזה ושפל למשול בשרים נכבדי ארץ וגדוליה · שכל וגו' ואומר אבל התענוג הוא נאוה לאדם המכיר אשר בשכלו מאדם יאריך אפו ולא יהיה נוח לכעוס · כי תפארתו יהיה בעוברו על פשע · נהם וגו' ואומר ואם יהיה החכם הכו' מלך ומושל יכהיס ככפיר בעת כעסו וזעפו כדי להראות לעבדיו שיגעו זעוף למען יראו ממנו · ואחכם כטל על עשב רצונו כי רוצו בפנים הוא כח ושקט על ששמריו ומשאה את עצמו כעוס לתכלית טוב ואינו כן · הוות וגו' הנה כאשר שבח הם לא אשה ערבה שלא טוב · גנה המוצא אשת מדיני' כי מצא רע באומרו כי הבן כסיל הוא הוות לאביו כי נגעו וקלון ימצא מפני סכלותו · אמנם מהאשת מדינים ימצא יותר ויותר כי נזקו יהיה כנזק הדלף טורד ביום הגשם שיהיה בחדרי משכיתו כי אם יצא חוצה קווצותיו ימלאו טל ומטר ואם יעמוד בתוך הבית שמה ירדפהו המטר בדלף ההוא באופן כי לא ינוח ולא ישקוט · וכן האיש הלז במוצאו מחוצה לבית מסורת בקשת הלחם והדברים ההכרחיי' בזיעת האף · ימצא האשה הרעה אשר ידיה ממרת ויטרידהו בהמית דבריה באופן כי יבחר מות מחיים :

בית והון ונומר בא לשבח עוד השגת האש' הטובה והמשכלת באומרו כי מי שיהיה לו בית והון יהיה מנחלת וחלק אבותיו ויזכה לנחול מה שינחלו הם וכפי טובתם והשגתם · ומי שיהיה לו אשה משכלת יהיה מנחלת ה' וחלקו · ויזכה לטוב הזמניי והרוחני באין אשר אשתו הצלתו מהמות הרוחניי · ובכל אשר אביגיל אשתו הצלתו מהמות הזמניי ע"י דוד ומלכן הרבה מאד :

עגלה

קב ונקי

עד שקרים · הפסוק הזה נכתב בזה הספר פעם אחרת כיוצא בו אלא שבמקום יאבד אמר לא ימלט וחדש בזה שמי שמדבר כזבים אעפ"י שלא יזיק בהם לזולתו לא די שלא ימלט אלא שיאבד שיתחייב עליו הענש האלהי בזה העולם ובעולם הנשמו' : לא נאוה · אינו נאה ויפה שיהיה לכסיל תענוג וכבוד כי לא יכיר בהם כי כצרור אבן במרגמה כן נותן לכסיל כבוד וכ"ש שאינו נאוה לעבד שימשול בשרים שיהיו תחתיו כמו שאמר תחת עבד כי ימלוך · וע"ד האמת יאמר כי אינו ראוי אל המלך זקן וכסיל תענוג וחזר וקראו עבד ואמר שאינו דבר הגון שימשול על הכחות השכליות וקראו כסיל לרחקו מכל חכמה ושלימות וקראו עבד כי המכוון במציאותו הוא להיות עבד אל הכח השכלי כי בו ובאמצעות כליו יקנה מעלה על מעלתו : שכל אדם · השכל שבאדם גרם לו שהאריך אפו כי לפי השכל המחיפף עליו לא האריך אפו ותפארתו של אדם הוא להיות עובר על פשע כי התכונה הזאת באה מנפש חשובה אשר הניחה כל גאה וגאון כי מי שאינו עובר על פשע עוש' זה לרוב גאותו אמנם המשכיל יעבור על פשע כדי שהש"י יעביר על פשעיו : נהם ככפיר · אמר המלך בעת שיזעף על איש ירהה אל האיש כאלו נהם עליו הכפיר שאין בבעלי החיים יותר מפחיד ממנו ומי שירצה להמלך רצון טוב הוא לו תועלת ונחת רוח כמו הטל שיורד על העשב ירוה הארץ והולידה והצמיח' כן אהבת המלך ורצונו היא סבת חיי האיש והזכיר זה לענין גדול שיתעורר האדם ויאמ' בלבו אם יוכף של מלך בשר ודם שהיום ישנו ומחר איננו אהיה נבהל עם שאולי לא תגא מחשבתו אל הפועל כ"ש בעת שיזעף עלי מלך מלכי המלכים בעבור חטאתי שראוי להיות יותר נבהל : הוות · ענין שבר ומקרה רעים וכסילות הבן יגרום לאביו נגע וקלון כי הוא יפעל פעלים יענש עליהם ואף אם לא יזיק לזולתו יכלם אביו מסכלותו וכשיהיה לאיש אשת מדיינים תריב עמו בכל עת והיא דומה לו בפעולתיה לדלף הטורד בבית שהגשמי' יורדי' בו שאין אדם יכול לדור בו והגשם מגרש מתוכו כן אשה רעה מגרשת מתוכה כל אוהביה במלחמותיה : בית והון · לפי שהזכיר דלף טורד מדיני אשה אמר לא תחשב שיוכל האדם בשכלו לבחור לו אשה משכלת כי הכל מאת ה' מן השמי' שנכנסים וקרקעות מנחיל האב לבני' אך לא ינחיל אשה לא טובה ולא רעה כי הכל לפי מזלו וכאשר תהיה לו אשה משכלת תהיה היתה לו שרלה ליתן לו חלק יפה :

עגלה

מנחת ערב

ואינו נדיב ולמה שהוא בעל הון יתחברו עליו הכל כי בתר מרי נכסי ליבי מסך וזה אמר הון יוסיף רעים רבים על הרעים האהובים אשר היו לו טרם הגיעו לגדר הון אך הדל אין צריך לומר שלא יוסיף רעים כי אם מרעהו המיוחד לו יפרד כלומר אין צריך לומר שרעהו יפריד ממנו כי ירחה כי אזלת ידו ויבזהו כי מי לא ידע בזה כי אם שהדל בראות עצמו כי דל הוא אזיכנע עד גדר שמעצמו מרעהו יפרד באומרו הלא אשוה לו כי דל אני ואין אהבה בבלתי שוים וגם בוש יבוש לראות פני אשר היה רעה: אבוש כערכו ועתה נהפך למך מערכו ואף גם לבל ירהה לו שחפץ למלא חסרונו ממנו : ואם יאמר הדל הלא מן השמים הורידוני לשערים ובעל הון לא יחפוץ כי גם מרעי אתפרד ומה אעשה על חרפת רעב ולא אמות לשחת הלא אהיה נא להרויח עד שקרים או מפיח כזבים להתעולל על איש שהוא נופה כי זכיאה למלא נפשי כי ארעב על כן אמר לא זו הדרך חלילה כי הלא מבלעדי העון עצמו לא יועיל לו לנקות מהדלות כי עד שקרים לא ינקה מהדלות הנזכר ומפיח כזבים ועלילות ברשע לא ימלט כי נפול יפול ברשתו אשר טמן : ואולי תאמר ומה אעשה ואין לי מכיר אין דורש לנפשי כרע כאח רחקו ממני פורש אין לי ואין דובר אלי דבר לנדיבי העם מגפס נדבתם יכיפו עלי כי הלא הראה כי רבים יחלו פני נדיב אך לא ביד עניי העם כמוני להשביע נפש שוקקה ונפש רעבה רק כל איש דורש לעצמו וכל המרעי' שיגשו לנדיב הוא למלוא חן ואולי יהן לכל איש מחז ה' וזהו וכל הרע לאיש מתן שיהן לאיש והיש מהרבים מתן כד"א לאיש אשיפה אחת וגו' כאומר לאיש ואיש או גם שידעו שלא ירבה ליתן מתנות רק א' לאיש א' אשר ימלא חן במרעותו יותר הנה כל הרע יהיה לכלם עמו למען איש אחד שיקבל מתן כי כל א' יחשוב אולי בו יבחר לתתו לו אמנם להטפל למען תת לעני לא ישיתו לב :

ולא בלבד הבלתי קרובים כי אם גם חדלו קרוביו כי הלא כל אחי רש שנאוהו ומה גם עתה רעיו שולאי רחקו ממנו וזהו אף כי מרעהו שיעת מרחמיהי עד גדר שהוא מרדף אמרים משלשל וממשיך אמרים ליהנות לפחות בהתקרבות דברים אתם והם לא המ' כי לא יענוהו כאלו לא המה אשר ידבר גם וזהו מרדף אמרים לא המה :

ואם כו איפה להנס'ם כשה אשר כמו זר נחשבו ויתאכזרו עלי גם ה' אלקי' יעזר לי ויעשה לי כהיתר היו אהיה למו עד שקרים ומפיח כזבים להפשיט עורם מעליהם ואמלא נפשי כי ארעב והחכמה מאוריבי ה' שיכאי עניי עמו על כן אמר קונה לב וגו' · לומר אשר בהגיעו לשערים ורועה את כל אחיו שנאוהו וגו' הלא יקנה לב ויאמר הלא אבד ממוני וחדלו קרובי ושיודעי ולא נשאר אלי בלתי אם נפשי וא"כ לקה אאבדנה גם היא ואעמהנה בלקס כזבים ועדות שקרים סלילה והיה שכוה גם מנפשי אשר בקרבי וזהו קונה לב אוהב נפשו וגם זולת אהבו נפשו בקנותו לב גם ישמור תבונה כי

יגין

עצלה תפיל תרדמה · העצלות מביאה לידי שינה · זו היא המלינה · אבל המשל על המתעצל · בתלמודו סוף שמאולין דבר חכמה ממנו והוא נרדם · ונפש רמיה תרעב · סוף שיהא עני · וכן הרמאי בתלמודו לעשות תורתו חבילות סוף שהוא שכח : בוזה דרכיו ימות · שאינו נותן לבו לשקלן : מלוה ה' חונן דל וגמולו ישלם לו·

עצלה תפיל תרדמה · מדרך העצלה שתפיל תרדמה וזה מבואר מן החוש כי העצלה תרדים הכחות ותשימ' לואי' ובכמו זה תמצא שהנפש הבוטחה שתשיג די טרפ' ברמי' ותתעצל מפני זה מההשתמשות במלאכות לבקשת הטרף תרעב כי לא ימצא לה בזה האופן מזונה או ירצה בזה כמו שהעצלה תפיל תרדמה ותמנע מהנפש המרגשת

טו עֲצְלָה תַּפִּיל תַּרְדֵּמָה וְנֶפֶשׁ רְמִיָּה תִרְעָב׃ שֹׁמֵר מִצְוָה שֹׁמֵר נַפְשׁוֹ בּוֹזֵה דְרָכָיו יוּמָת׃ מַלְוֵה יְהוָה חוֹנֵן דָּל וּגְמֻלוֹ יְשַׁלֶּם־לוֹ׃ יַסֵּר בִּנְךָ כִּי־יֵשׁ תִּקְוָה וְאֶל־הֲמִיתוֹ אַל־תִּשָּׂא נַפְשֶׁךָ׃ גְּרָל־חֵמָה נֹשֵׂא עֹנֶשׁ כִּי אִם־תַּצִּיל וְעוֹד תּוֹסִף׃

כ שְׁמַע עֵצָה וְקַבֵּל מוּסָר לְמַעַן תֶּחְכַּם בְּאַחֲרִיתֶךָ׃

יומת ק' · יסר ו'חס' נלים' · גדל ק' · ל"ד' ג' חס'

רבות

עַטְלוּתָא יַהֲבָא שִׁינְתָא וְנַפְשָׁא רְמִיתָא תִיכְפַּן׃ דְּנָטִיר פּוּקְדָנָא נָטִיר נַפְשֵׁיהּ וּדְמוֹשֵׁיט אוֹרְחָתֵיהּ יְמוּת׃ מָאן דְּבָעֵי גְּזֵיף לֶאֱלָהָא מִתְרַחֵם עַל מִסְכֵּינָא וּפוּרְעֲנוּתָא טַבְתָּא מְשַׁתְּלֵם לֵיהּ׃ רְדִי בְּרָךְ מְטוּל דְּאִית סִיכוּיָיא וּלְמִיהוּתֵיהּ לָא תַּרְמֵי נַפְשָׁךְ׃ גַּבְרָא חֶמְתָנָא מְקַבֵּל תִּיבָא וְכַמָּה דְמַעֲלֵי עַל טוּעֲנֵיהּ מוֹסִיף׃ שְׁמַע עֵיצְתָא וְקַבֵּיל מַרְדּוּתָא מְטוּל דְּתִתְחַכַּם בְּסוֹפָךְ׃

כגיען

בוזה חד מן ו' זוגין חד כתיב ה' וחד כתיב י' וקמצין וסימ' ראה ויכשילהו עליו לשונם · ראי והקרוב אליו כרשנא · ורמה מקול פרש ורמה קשת · רמי בני אפרים נשקי רמי קשת · מכה אכן חליינו הוא נשא · מכי לכן תן את בניהם לרעב הגירם · מדוה והשיב בך את כל מדוה מצרים אשר יגרת דכי תבא · מדוי והסיר יי' ממך כל חלי : בוזה שומר מצוה שמר נפשו · בוזי לכם הכהנים בוזי שמי · ושדה מגרש עריהם לא ימכור · ושדי הרי בגלבוע אל טל ומטר :

כשיגלה ויטה למות לדקתו מלילה עליו לפני מדת הדין לומר העני היתה נפשו מפרכס לנאת ברעב וזה פרנסה והחזיר' לגופה אף אני אחזיר לו נפשו · יסר בנך כי יש תקוה ואל המיתו אל תשא נפשך אל תכהו מכת מות : גדל חמה נושא עונש וגו' · אם תעבור על חמתך ותציל את מוסדיך אם ראית רעה בהא לו עוד תוסיף ימים וטובה :

תאות

אבן עזרא

עצלה · שם דבר ע"מ מיתר כבשה כלומר העצלה היא תפיל תרדמה על העצל וכן הנפש החוספת לרמות אחרים היא תרעב ורמיה ע"מ נדיה : שומר מצוה · שלא יעזבה שומר נפשו מן המיתה · ובוזה דרכיו הראויי' לו · ימות בידי שמים טרם עתו כתיב יומת שב"ד ימיתוהו אם נודע שבזה דרך המצות בגלוי : מלוה · מי שיחון הדלים השם ילוהו כי העושר בידי אדם הוא פקדון והלואה וגמולו שיחון אותו השם כשחנן הדלים : כי יש תקוה · שתקוה שיאריך ימים בישרך אותו · ואל המיתו שימית אחרים · אל תשא נפשך לפרנס אותה מגזלתו כענין ואליו הוא נושא את נפשו להתפרנס ממנה · פ"א ואל המיתו שאחרים ימיתוהו אז אל תשא נפשך ביסרך אותו · פ"א ואל המיתו לאחרים אם לא תיסרנו תמיתנו ויצא ממנו גדל חמה · פ"א אל תשא נפשך ממנו שתחשוך ממנו מוסר · אבל הבן שהוא גדל חמה מגדל חמתו הגדולה עזבהו ויהיה מקבל ענשו כמו נשא עונו ואל תתעסק בהצלתו כי אם תצילהו פעם אחת צריך אתה עוד שתוסיף להצילו פעמים רבות : שמע עצה · לשני הדרכי' שהודעתיך למען תדע חכמה בשמעך מוסר ואל תלך אחרי מחשבתם כי רבות מחשבות בלב איש ואינן קיימות זולת עצת השם : תאות

פעולת' תחת חשבו להת תענוג ומרגוע לכחותיה כן נפש איש רמיה תרעב ותמנע ממנה פעולתם בהשגחה המושכלית תחת חשבו כי בזה האופן ישיג בקלות די טרפ' ויהיה יותר פנוי להשלים נפשו והיה זה כן כי מדרך הרמיה שתמנע האדם מהשגת השלימות : שומר מציה · הנה מי שהוא שומר מצוה הש"י בהורתו התמימה הוא שומר נפשו כי הוא מייסרת האים לתיקון הגוף ולתיקון הנפש ואול' מי שהוא בוזה השם יתעל' ימות מפני פתיו מדותיו וחסרון שכלו אשר הם סבה אל שימ ת האדם בלא עתו עם שיגיע לו הש"י מהעונש על עברו על מצותיו כמו שנתבאר בעדות מדברי הנביאים : מלוה יי' · הנה מי שהוא חונן דל כאילו מלוה לש"י מה שיתן לעני כי על הש"י להשביע לכל חי רצון ולזה ישלם לו הש"י גמולו ויברכהו בגלל הדבר הזה ולכן נתן הש"י לעשיר הברכה בכל משלח ידו למען ישמחו העניים בטובו כמו שנזכר בתורה : יסר בנך · בקטנותו כי בזה יש תקוה להגיעו אל השלימות ואף על פי שילעק ויהמה בהכותך אותו לא תשא נפשך אל המייתו ולעקתו להתפעל ולחמול עליו מפני זה ולהמנע מליסרו כי טוב לו שיקבל המוסר עם ההמיה והלעק' משיעמוד שמח עם העדר קבול המוסר : גדל חמה · מי שהוא גדול החמה לא ימלט שלא ישא עונש על זאת המדה הפחותה כי בזה יעורר מדינים עם האנשים ואם יקרה שבעת מה תצילהו החמה מהקם עליו כי יירא ממנו בראותו חוזק חמתו הנה עוד תוסיף זאת התכונה להתנהג ככה עם אחרים עם שיהיה בהם מי שיקום עליו ויפילהו ברע כי הוא יבקש רע בזאת התכונה הפחותה : שמע עלה וקבל מוסר · שמע עצה בדבר דבר כדי שתתייסר להתנהג במנהגים המשובחי' ותדרך במה שתרצ' להשיגו בדרכי' הראויים וקבל מוסר מהגדולים ממך ומהתורה כי זה יהיה סבה שתחכם באחריתך או ירצה בזה שמע עצתי וקבל מוסר כי זה יעשירך לקנות חכמה באחריתך כי לקיחת המוסר צריך שיקרא בקנין החכמה כמו שקדם · ראוי שתדע כי לא יועיל לאדם טוב ההתבוננות בדברים שלא יפול ברע אם חטא לש"י בכלל מן הגדדים באופן שיהיה ראוי לעונש או שלא יגיע מה שגזר הש"י מהטיב לשכנגדו וזה כי רבות מחשבות בלב איש והש"י יסבב לפעמים שיפול האדם במחשבה מאלה המחשבות אשר תובילהו אל מה שגזר הש"י עליו לטוב או לרע מצד ההשגחה או מצד העונש ולזה ראוי לאדם שישתדל להתקרב אל הש"י כפי מה שאפשר כי לא תועיל לו בזולת זה שום תחבול' להמל' ממה שגזר הש"י עליו אבל ימלא שכל מה שחשב להתרחק מהדבר ההוא ימליא הסבות המקרבות אותו אליו וזה מפורסם מאד מהרבה מספורי הנבואה : תאות

אבן יחייא

עצלה וג' והאשה העצלה ההפכית למשכלת תפיל תרדמה על בעליה הן בהשיג המצטרך לחיים הזמניים הן בהשיג ההכרחי להשגת החיים הנלחיים · ואותה האשה שיש לה נפש רמיה ומבקשת להשיג טרפה ברמאות ומלמדה לבעליה דרכה הרע · בסופה תרעב ותבוא לעניות ולידי בשר ודם אשר רמה אותם וזה בהשגחה אלהית : שומר וגומר מה שבעל המשכלת להיותו שומר מצות קונו ישמור את נפשו מלדת שחת · ואמנם בעל העצלה כפש רמיה שהוא בוזה דרכי קונו ימות כקרית ועדתו אשר שמע לעצת אשתו לבזות דברי אל ומשה עבדו : מלוה וגומר מה שבעל המשכלת לא ירעב בסופו כאשר ירעב בעל העצלה · כי יהיה עשיר ויהיה מלוה מכספו לעבדי ה' העניים הענוים אשר לא ירצו לקבל במתנה כי אם בהלואה · והוא חונן דל שהוא העני החולה והדל שא"א לו לקבל בהלוא' יען כי אין לו דרך ואופן ותקוה לפרוע ההלואה ולגמול חסד לחונן לו ולכן יקבלהו במתנה · וה' ישלם גמולו לחונן הלז בעד העני הדל ההוא : יסר וגומר הזהיר למשכיל הלז שייסר את בנו כאשר יש תקוה להעתיקו מהמדות המגונות שהוא בימי הנערות · ואם תעשה כן לא תשא אתה אותו בנפשך ובהלוכך אל הבית דין להמיתו כמצות בן סורר ומורה ותפשו בו אביו ואמו והוציאו אותו אל זקני עירו ואמרו בנינו זה סורר ומורה וגו' ורגמוהו כל אנשי עירו באבנים ומת וגו' : גדל וגו' ולא תגיע לתכלית גודל החימה להיות נושא בבך לעונש המיתה כי בודאי החימה גדולה שים לך עליו יביאהו על הלוס · כי אם ורק תצילהו מהמות ההיא כאשר עוד וכאו תוסיף לייסרו ולהכותו מכה על מכה כי בודאי אף כי הוא קשה עורף התמדת ההכאות והתוכחת יועילו לו : שמע וגומר הזהיר לבן ההוא שישמע מוסר אביו לטוב לו וזהו אומרו שמע עלת אביך אשר ידבר אליך וקבל מוסר ההכאות שיככה בסבר פנים יפות למען תחכם באחריתך ותזכה לסוב הזוקני הדורותי כי החכם עיניו בראשו ובחכמתו יהי'קל אליו ההתרחק מהרע והתקרב על הטוב : רבות וגומר הזהירו שאף כי לפי האמת החכמה יהיה כלי אל החכם אשר בו מרחק מהרע ויתקרב אל הטוב לא מפני זה ישים כל בטחונו בה · כי רבות מחשבות בלב איש והם רבות בכמות :
רבות

ר' מנחם המאירי

מדיני אשה · הוות פירושו ענין שבר ואמר שהבן הכסיל שבר ויגון לאביו כהכונת תוחלתו ואמר הוות לשון רבים כי יכאב בו נפשו וגופו שהיה מיחל ממנו הצלחה בנפש ובקנינים והכזיב כל תוחלתו · והאשה הרעה בעלת מריבות ומדינים היא כדלף טורד ר"ל מטריח בעל הבית בהתמדה והוא מלשון תלמוד שקורין לטורח באיזה ענין בלא הפסק טריד · ויש מפרשים טורד מגרש כלומר שהדלף מגרש האדם מביתו וכן מדיני אשה וטורד לשון תרגום מבכי איכשא לך טרדין ולפירוש הראשון לועזין אותו כמו מטריח אמו' גוט · ולפירוש השני כמו מגרש · וכל זה הערה להשמר ממנה כהשמר מן האפעה · ובדרך נסתר קרא החומר הכרדף אחר התאוות דמה למדיני אשה שהם סבת הריסת הבית וכן שהוא רמוז בלשון אשה כמו שהתבאר ודמה אותה לדלף טורד שהמטר האדם מיחל כי לתועלת וכשהוא בן שב לו להזיק וכן ענין אשה הרעה : בית וגו' הכונה שהעשיר איפשר להנחיל את בניו ממה שיש לו בית והון ואמר דברים אך אשה משכלת אין בידו לתתה אליו כי כמה פעמים יתאב באשה שהיא משכלת ותתחלף בזדון לבה להורסת ומשכלת והיא הערה לטרות בעניכה במה אם יזדמן יזדמן ואם אין שיפטר ממנה או יעזוב או ישתדל בהנהגת' אם יוכל להשיבה לרצונו ולתאותו · ובדרך נסתר קרא אשה משכלת החומר הנאות לקבל הצורה כי הוא באמת מתת אלהים אין לאבו' רשות בהם או איפשר שקרא החכמה הנה אשה משכלת כי כן יתחלפו המלות תמיד בעניינים הנזכרים והוא על דרך חכמות בנתה ואמר שאין ביד האדם להנחילו חכמה אף כשהוא חכם כמו מהעושר שיכול להנחילו כל מה שיש לו · והכונה הערה שישתדל הוא בעצמו תכלית ההשתדלות על הדרך הצריך לפי הכנתה בעיניו מקושי טבעו או קלותו כמו שהתבאר : עצלה וגומר · יש מפרשים שהעצלה תפיל התרדמה וזה דבר טבעי כי כשהאדם עמל ויתנועע עשן האצטומכא מתפזר ומצא דרך נקבי הגוף וכשישקוט וישב ולא יתפזר אבל בעמל יתפזר ועולה אל המוח וממלאו והוא סבת השינה החזקה הנקראת תרדמה · אבל אנלי לפרשו בהפך שהתרדמה מפלת ומביאה העצלה · והכל הערה לזריזות הן בהמוכיות לפי הנגלה הן בתוריות ובעיוניות לפי הנסתר ואמר אחר כן ונפש רמיה תרעב · ורמיה כאמר הנה במקום עצלה כי עשיית הדבר בהתרשלות ובענין בלתי נתקנו הוא רמיה כאמרו ארור עושה מלאכת יי' רמיה · ואמר שהיא תרעב אם בהמוניות מצד חסרונו וריבו הבא מצד עצלותו אם בחכמות לא רעב ללחם ויש מפרשים ונפש רמיה ר"ל המתרשלת במלאכות ובוטחת להיות בגניבות ובגזילות ושאר מיני האונאות תרעב כי הם דברים שענין רכים שולטת בבעליהן ולאו כל יומא ויומא מתרחיש ניסא · אמרו ז"ל דרך לאות והיו חייך תלויין לך מנגד זה הסמוך על שולחן אחרים ובכלל זה כל שמחייתו תלויה באחרים על איזה לד : שומר מצוה וגומר · מלוה יי' וגומר · שניהם הנגלה והנסתר בהם אחד · והם הערה על שלימות המדות וידוע שהמדות כוללות סדר והנהגה בין בני אדם אם בין איש לאיש אם לאדם בעצמו ולזה אמר שומר מצוה ומשלים עצמו במדות האמתיות הוא שומר נפשו כלומר שזה הכנת השלמת נפשו ושמירתה מהכשלון הנלחי · ובוזה דרכיו ר"ל שהוא בז לדבר ואינו חושש לפלס אורחותיו בהכהנותיו ימות כלומר המות הנלחי ורמז בפרט על מדת הלדקה והכדיבות ואמר שהחונן את הדל הוא מלוה לאל כלומר שכשלימותו זה יכיאנו לשלימות האחרון וזהו וגמולו ישלם לו כלומר שהגמול יבא לו מאתו ית' לאור באור החיים או היא הערה תולית מייעדת כגמול ועונש כמשפטו תמיד : יסר וגומר · גדל וגומר · שמע וגומר · יש מפרשים ואל המיתו כמו ולהמיתו

יסר בנך כי יש תקוה יאמר איש כי יהיה לו בן סורר איננו שומע בקולו מה בלע כי לייסרנו וכ"ש דפקר לך אבדר דרכי באהת משתים או לא לבג בו יד כי אבדה תקותו או אכנו מכת מות למען המיתו ומות זכאי ולא ימות חייב כמעשהו ית' בבן סורר ומורה ע"כ אמר לא כי רק יסר בנך כי הלא יש תקוה ולא ייסורין ממיתים כי אם המיתו

קב ונקי

עצלה · מיעוט העסק והשתדלו' תפיל תרדמה על בעליה והיא יותר קשה מן העצלות והנה יעתק העצל מענין רע אל ענין יותר רע ממנו כי אם תעצל מעט תבואהו עצלותו התעצל יותר ויותר עד שידמה לאדם הנרדם שהוא דומה למת והאדם שאיננו חרוץ ומהיר במלאכתו ישתדל להרוית ברמאות ירעב · ר"ל לא יעשיר ברמאותו וכן הענין בעניני' הרוחני' והרמאות בחכמה היא שיעסקו בה שלא לשמה : שומר מצוה · השומ' מצות אלהיו או מצות המלכי' והשופטי' שומר כפשו מצרות הזמן ומהעונש הרוחני' והבוזה דרכי השם ימות נבזה : מלוה ה' חונן דל · מי שחונן הדל ומעניקהו הוא מלוה ה' כלומר לא הפסיד כל מה שנתן לו רק מעלין עליו כאלו הלוה לשם ה' והשם י"ת הוא לו לוה ומדרך הלוה להחזיר המלוה למלוה וברווח · והשם י"ת ישלם לו גמול טוב בעבור החנינה שעשה לדל העפ"י שלא נתן לו משלו כלום רק ממה שהוא פקדון בידו ברצון הבורא י"ת : או יאמר ה' מלוה הממון לאיש שהוא חונן דל ועם כל זה ישלם לו גמול · או יהיה הבנוי במלת וגמולו חוזר לדל · ועניינו הגמול שראה השם לגמול הדל עשאו על ידך ואתה שלוחו · או ידבר בלשון תימה שהשם ית' מלוה הממון אל האיש החונן הדל והוא שלוח ממנו והדל ההוא יחזיק טובה ומשתדל לגמול טוב אל החינן ההוא : יסר בנך כי יש · ראוי לאדם ליסר בנו בקטנותו לקבל מוסר חכמה ואם לא יקבל המוסר בפעם אחת או בשתים לא יתיאש ממנו רק ייסרהו יותר כי עדין יש תקוה בו שיקבל החכמה ואע"פי שלא יקבל המוסר לא יעלה על דעתך להמיתו אך הוכח תוכיחנו תמיד שמא יועיל לו : או יאמר שלא ייסר אותו במוסר אכזרי בענין שימות תחת השבט · וי"מ ואל המיתו מענין המו מעי · כלומר ואל המיתו ולעקתו שילעק מהייסורים לא תחוס ולא תחמול : גדל חמה · מי שהוא גדול חמה שסופך חמתו על בנו נושא עון וחובה עליו כי אם תצילהו ממות עוד תוסיף להוכיחו יום אחר יום · ואם תמיתנו לא תוכל ליסרו יותר בעולם : שמע עלה · הפסוק הזה מדבר עם בן ומזרזו לקבל מוסר אביו · או מלמד לאב התוכחה שיאמר לבן בלשון רכה בני שמע עלה וגו' כלומר מי שלא הגיע מאהבתו אותך עד שייסרך רק שיתן לך עלה הוגנת בפעולותיך שמע וקבל ממנו העלה ההיא · ואם יגיע מאהבת איש אותך עד שייסר אותך קבל המוסר ואלו השני דברים יהיו סבה לשתחכם באחריתך ותגליח דרכיך :

רבות

מנחת ערב

המיתו אל תשא נפשך מנגד כי תחט' על הנפש ותחייב את ראשך ושמא תאמר ומה אעשה אם יתפקר יותר על ידי היסורין לז"א גדל חמה לומר אם המיסר הוא גדל חמה להכות בחימה שפוכה הלא נושא הוא עונש יתפקר הבן לעשות הרע כי אם עשה זאת תציל בלבד לא ייסורי נקמה רק די פוסק להציל אותו ולהפרישו מחטא שבא לעשות או שיחל בו וזהו כי אם תציל וגו' לומר לא תעשה כמעשה גדל חמה כי אם תציל בלבד:

ועוד תוסיף בדברים לדבר אל בנך ולומר שמע עצה וקבל מוסר וכו' לומר איעצך בני ואל תתם דרכיך בכח שוט רק שמע עצה וקבל מוסר מאליך ולא ע"י הכה ופצוע ולא מלבך כי העושה כן לא יחכם באחריתו ואדרבה יתהוס על סכלותו כדבר שנ' ונהמת באחריתך וגו' ואתה לא כנרק שמע עצה וגו' למען תמצא עצמך חכם באחריך ולא תכהוס על סכלותך:

רבות מחשבו' כשהרות בלב איש ולא יקומו אל הפועל אך אשר היא מעצת ה' היא מעצמה תקום ותהיה ולפעמים גם בלי עצות על לב:

תאות אדם חסדו דרך איש רש יתאוה עשות חסד וארשת שפתיו מי יתנני עשיר בארץ אתרפס ברצי כסף מפזר ונותן לאביונים ולא יעשירנו ה' לנסותו כי ידע כי לא יעשה כן וזהו תאות אדם חסדו שיתאוה עשות חסד אמנם וטוב היות והשאר רש מהיות איש כזב שידבר ולא יקימנה ולכן לא יעשירנו המלך הקדוש:

או קרוב לזה והוא העני המבקש מה' שיתן עושר לא יאמר שכוונתו להנאת עצמו כי אם עשות חסד ולהטיב לזולת וכאלו איננו מקפיד על עצמו כי אם על אחרים להטיב להם מהטוב אשר ייטיבו ה' ית' אך הוא ית' יודע שכוונתן איננו כן כי אם תאות אדם חסדו שהוא מתאוה לחסד עצמו להנות מהעושר והוא עיקר כוונתו להשיר לא במו שאמר הוא · ע"כ יניתנו ה' בריש כי טוב להיות ברישו מהיות איש כזב:

יראת ה' לחיים וגו' · דרך העשיר שנגזלה שנתו בעשרו פן בנבים יבאו לו ומה גם בלילה שלא ישכב לבו ויתקררו חייו מפחד לבבו כי היראה מקצרת ימים אמר כי אשר יראתו יראת ה' אדרבה היא לחיים ולא בלבד אם אין כסף שמורה לא יעלה על ראשו משודדי לילה כי אם גם אם ישבע ילין שהוא שבע לעשיר מהון רב אשר איננו מניח לו לישן פן יבא השודד ומה גם בלילה בעת לינה באופן שתכפל מוראו יראת ה' ויראת שודדים עכ"ז כדאי היא יראת ה' להנין שגם אם שבע הון ילין בל יפקד רע שלא בלבד

רלבג

תאות אדם חסדו · הנה תאות האדם היא בטבע מה שהוא הרפה לו כי יצר לב האד' רע מנעוריו ויהיו תאותיו מפני זה אל תאות החומר אשר בו נשתתף לבהמות ולזה יהיה יותר טוב הרש שלא ישיג דבר מהתאוות מאיש כזב שישבע תמיד באלו ההנאות שהם הבל וכזב או ירצה בזה תאות האדם היא שישיג חסד הש"י בדברים ויותר טוב להשיג זה מי שהוא רש בדעות והוא מי שיש לו הסכלות שהוא העדר מאיש כזב שיש לו הדעות הכוזבות וזה כי הרש לא יצטרך כי אם ללמוד החכמ' ואיש הכזב צריך שירפא תחל' ממום דעותיו הכוזבות המרחיקו' אותו בתכלי' מה שאפשר מהש"י ובזה מהקושי העצום ר"ל להעתיקו מן הדעות האלו ואחר זה יצטרך ללמוד החכמה לפי השרשים האמתיי': ירא' יי' · הנה יראת יי' תישר האדם אל החיים הנצחיים והנה בעל יראת יי' ילין שבע כי לא ירעב ולא יכסוף התאוו' הגופיות כי לא יזכ' אלו דבר רע שיזהר בו כי יראתו הש"י תמנעהו מלכסוף הדברים המגונים האלו: טמן עצל · הנה העצל כאלו טמן ידו בצלחת בצלוחית קטנה שיקשה להוציאה משם וכן ימצא הענין בו כי לעצלותו תמלאכה ידו כאילו הם אסורו' ולא יעשה שום מלאכה ואע"פ שיחסר לו מזון ויצטרך לו מפני זה להרויח במלאכה מה שישיג בו די טרפו הנה עם כל זה לא ישליט בידו לעשות בה מלאכ' יחיה בה וזהו אמרו גם אל פיהו לא ישיבנה: לץ תכה · הנה אם תכה לץ להקנותו מוסר הנה האיש הפותה הרואה זה יתחכם בזה ויקח בעצמו ערמה להמלט מהדבר אשר הוכה עליו האיש הלץ ויקח מוסר בהכאת זולתו אך לנבון אם תוכיח לו בדברים לבד יבין דעת כי לבו פונה אל השלימות: משדד אב · הנה הבן שהוא מביש ומחפיר הוריו לרוע מנהגיו ולרדיפתו אל התאו' הוא סבה שישודדו שודדי' אביו כדי שיחלק מהשלל עמם או חולי לוה מהם ויבאו להפרע מהאב ולזאת הסבה בעינה יבריח האם ולזה ראוי לאב ואם שייסרוהו בקטנותו שלא יבואם ממנו זה ההפסד ואחר שהזהיר הבן לשמוע מוסר שב להזהיר שלא יכלה ימיו בזאת הפילוסופיא המדינית כי די לו בה שתיישירהו אל לקיחת המוסר אשר הוא הצעה לקנין החכמה:

סגיען מחשבתא בלביה דגברין ועיצתא דאלהא היא תקום: רגתיה דבר נשא חסדיה וטב מסכינא מן גברא כדבא: דחלתיה דאלהא לחיי ומן דשמיע מניה ניבות ולא נפקוד בישתא: עטלא דכמשי ידיה בשחאתיה אף לא לפומיה מקריב ליה: לממיקנא מחית ושכרא מתערים ואכים לסוכלתן דנתביין ידיעתא: דמין לאבוי ומעריק לאמיה ברא הוא מבהתנא ומחפרנא:

רבות מחשבות בלב־איש ועצת יהוה היא תקום: תאות אדם חסדו וטוב־רש מאיש כזב: יראת יהוה לחיים ושבע ילין בל־יפקד רע: טמן עצל ידו בצלחת גם־אל־פיהו לא ישיבנה:
כה לץ תכה ופתי יערם והוכח לנבון יבין דעת: משדד־אב יבריח אם בן מביש ומחפיר:

חדל

פרש

רשי

תאות אדם חסדו · עקר שהבריות מתאוין לאדם בעבור חסדו: מאיש כזב · ואם איש כזב הוא ומבטיח ואינו עושה טוב איש רש ממנו: ושבע ילין · יורה את השם שלא יפק בשום רעה: טמן עצל ידו בצלחת · כיורה חמה כשיעבירו מן האור ופיגוה ריקנית מחמם ידו בתוכה · ודומה לו בדברי הימים בשלו בסירות ובצלחת ובדודים · ומשום רבינו יצחק הלוי שמעתי · בצלחת · מלשון תרגום ויבקעו וצלחו בספ' הגנה והגליד על פס שהאור והגליד מבקעין וצולחים הידים ואני שמעתי בצלחת · קרע החלוק שקורין פהנדאדור בלעז כלומר סומכה בחיקו: לץ תכה ופתי יערים · על מכות פרעה ומחיית עמלק החכים יתרו ונתגייר: משדד אב יבריח אם · בן מביש ומחפיר · דרכיו על ידי פרשת סרה את בן הגר המצרית מצחק לע"א וגילוי עריות גום זה שנשתלחה אמו וירע הדבר בעיני אברהם: חדל

יערם ג' חסר וסימ' כי ערום יערם הוא דזיפים · ושמר תכחת יערם · לץ תכה ופתי יערם: ומחפיר ל' והוא חד מן שטה חרא ומח ברישי' וסימ' נמפר במסרא רבתא במערכת אות המ"ם בס"ד:

אבן עזרא

תאות אדם · תהיה לעשות חסדו כלומר יתאוה תמיד לעשות חסד למי שראוי לו או תאות מן כאוה קדש' · וטוב רש מאיש כזב שאמר לעשות חסד והוא מכזב הרש טוב ממנו כמו איש מתהלל במתת שקר: יראת יי' לחיים · בעבור חיים ירא אותו · ושבע ילין בל יפקד רע · יפקד ולא יזכרו היגון שכבר קרהו כלומ' לא תזכרנה צרותיו בהיותו שבע מטוב האל: בצלחת · כמו צלוחית חדשה והענין כאילו ידו סמוכה בצלחת · לא ישיבנה כי לא ימצא מאומה שיאכל על כן צריך אדם לבקש מחיתו ולא להתעצל: לץ · יערים · ילמד ערמה: משדד · פועל וכן יבריח פירוש בן מביש מכוה לשדד אביו והוא מסבב שתברח אמו · מביש כותן בושה לאביו: חדל

ר' מנחם המאירי

ולהמיתו והוא ענין מיתה מקור מבנין הפעיל עם הלמ"ד השמוש · והכוונה הערה לאב ליסר את בנו בקטנותו עד שלא ישתקע באמעשים הרעים ובמדות המגונות · אמר יסר בנך כי אע"פ שאינו מוכן עכשו לקבל מוסר כל כך ברוב מוסרך והנהגתך יש תקו' לאחריתו אך ייסרהו במשפט ובדרך נחת את רכה ואחת קשה ולהמיתו או להכותו מכה רבה אל תשא נפשך כלומר לא תבוא נפשך לעשות כן או פירושו שהנחתו בסכלותו והעדר מוסרו ממנו הוא קורא מות ולכן אמר יסרהו ואל תמיתהו כי אם לא תיסרהו הרי הדבר כאלו תמיתהו אחר שהנחת אותו בסכלותו ואמר אחר כן גדל חמה וכבר ביארתי שמלת כעס ואף וזרון וחמה יאמר לפעמים על רוע מעשים כי הם בודאי הכעס האמתי והיגון המופלג ולכן אמר שאם לא תיסרהו יהיה גדל חמה וגדל אגלי כמו מגודל כלומר יקח גדולו בחמה ר"ל במדות המגונות ויהי' בזה נושא עונש אם בידי שמים ואל תבטח במנעך אותו בפרט כשיעשה הדבר כי אחר שהושקע במדות המגונות אם תציל פעם אחת עוד תצטרך ולהוסיף ולהצילו הרבה פעמים ואחר שהזהיר אותו על זה הזהיר את הבן לקבל תוכחת אביו ואמר שמע עצה וקבל מוסר למען תחכם באחריתך ועצה ומוסר הם רמז לשלימות המדות המביאות לשלימות החכמה באחרית · ובדרך הנסתר רמז ליצר הבן הצריך תוכחת להדליכו ולהוציאו מדרך טבעו ולא להמיתו מכל וכל כי צריך הוא צורך גדול לקיום הגוף שהוא גם כן צריך קיום הנפש והצלחתה · ויש מפרשים ואל המיתו מענין המיה כלומר אל תחוש לצעקתו והמייתו ובא על משקל בכייתו · ובדרך נסתר שלא תתפתה נפשך לפתוייו ולחלקת אמריו: רבות וגומר · הערה להיות האדם משים בטחונו באל בכל ענייניו ולא להשתדלותו לבד עד שיאמר כחי ועוצם ידי עשה לי את החיל הזה · אבל שישתדל בזה ויתלה בטחונו בו ית' כי המחשבו' רבות בלב איש ואותם שיסכים האל עליה היא תתקיים ולא שימנע ממנו ההשתדלות כי בכל הדברים הזריזות משובח והעצלה מגונה אבל שעם השתדלותו ישים בטחונו באל ויתלה בו הצלחתו כענין וידעת כי יי' אלהיך הנותן לך כח לעשות חיל · ולי בו עוד לפרש רבות מחשבות מענין דבי המלך רב ביתו כלומר שהמחשבה בלב והתבוננות בעניניו ומדותיו טוב מאד ועם זה שיכיר ויודה כי הכל מאתו ית' · ובדרך נסתר איפשר שרמז על אמונת פנות התורה שהמחשבה בהם טובה לדעת ולהשיג בהם מצד המחקר לא יהרוס בהם אבל שיאמין בהם וידע כי הם עצת יי' והיא תקום · תאות אדם חסדו וטוב רש מאיש כזב הערה לעשיר להיות מכבד האל והוכו כברכת יי' אשר נתן לו ועוד הערה להזהירו שלא יבטיח במתנותיו על שקר · ואמר תאות אדם ר"ל מה שראוי לו לחמוד ולכסוף הוא עשיית החסד וטוב רש מאיש כזב המתהלל במתנותיו ואינו נותנם · או היא הערה בפני עצמה כי העני הנאמן טוב וראוי לשאת ולתת עמו יותר מן העשיר כשהוא איש כזב ובדרך הנסתר תאות כמו גבול מלשון והתאויתם לכם · תתאו לכם וכתהו תאות גבעת עולם · ואחד כגזר הנה מתאר חסיד וידוע שהחסיד יאמר על השלם שראוי לכנותו מצד חכמתו או דברת בחזון לחסידיך אמרם ז"ל חסידות מביאה לידי רוח הקדש ואמר שגבול האדם ותכלית הכונה בו הוא שלימותו במדות ובחכמות ועם כל זה טוב רש ר"ל שאינו חכם והוא מקיים התורה והמצות מן החכם בהתחכמות במופתיו הכוזבים להרוס אשיות התור' והמצות ופנותיה וכבר הזכרנו באמרם ז"ל ארור האיש אשר לא יקים את דברי התור' אשר לא ילמד לא נאמר אלא אשר לא יקים שלו כאמר ... לא היה לעולם תקומה כמו שהתבאר: יראת יי' וגומר · זה הערה על שלימות המדות שהם כללות ביראת יי' ואמר שהיא תבואכו לחיים והוא השלימות השכלי ופירש ששלימות המדות ... כוללת שבהם היא ההמנע מבקשת המותרות בכל סבלה ובכל ענין והוא אמרו ושבע ילין כלומר שמחזיק עצמו בשבע ואינו מבקש ומחזיר אחר המותר בל יפקד רע והליכה היא לפעמים ... היות הענין ההוא שוקד ותמיד בו כענין ולנה בתוך ביתו · בנואתו ילין עוז · עד מתי תלין בקרבך מחשבות אונך: טמן וגומר · יש שפירשו בצלחת כמו בחיקו ופיהו ענינו שפת החיק ... יהיה לפיו והיא הערה לגנות מדת העצלה הן בהמוניות לפי הנגלה הן בעיוניות לפי הנסתר ודרך הפלגה מגנה העצל שכשטמן ידו בחיקו לא ישיבנה כלומר לא סוף דבר שלא ... מחיקו להשתדל במלאכות או במכוון להשתדל בו אבל גם אל שפת החיק לא ישיבנה מרוב עצלותו והוא פירוש נאה לפי המכוון במקרא אלא שלא מצינו ענין צלחת רק בענין מיני כלי ... או קערה בדודים ובצלחות והוא בכרי תחת הלדיק וכרפיון הלמד וכן צלוחית והוא הצנצנת אלא שאיפשר לפי זה לפרש בצלחת בעת הקרה ... העת ההיא כן לבקיעת הידים המצויה בו וכלתו הירדן פירו' ובקעו ותרגום · ויבקע וצלח ופי' בצלחת ר"ל עת הקור החזק טמן העצל ידו בחיקו וגם אל פיהו ר"ל שפת החיק לא ישיבנה · ... בצלחת

אבן יחייא

רבות וגדולות ואמיתיות באיכות ועל כל זה עצת ה' היא תקום ולכן עליו יתברך ראוי לנשוא ולא בזולתו כי הוא מוליך יועצים שולל ולב מלך ביד ה' אל כל אשר יחפוץ יטנו · תאות וגומר ... מה' יגיע האדם הבוטח בו אל תאותו · ויתן הטוב אל הרש · יותר קל ומהר ... מאשר יגיעהו ויתנהו האיש העשיר שהוא איש כזב להיותו כפסד ובלתי קיים ... לאדמתו ביום ההוא אבדו עשתונותיו · ולכן אין ראוי לבטוח בנדיבי' שאין להם תשועה · ... בה' חסדו האמור יסובבנהו · יראת וגומר כי מי שיהיה לו יראת ה' יזכה לחיים הנצחיים ... הבא · ובעולם הזה שבע ילין להיותו עשיר וברכת ה' בכל אשר לו · ובל יפקד ברע ... פגעי הרע מהעולם הזה · טמן וגו' לץ תכה וגו' חזר שנית להזהיר האב שייסר את בנו · ... ארבעה בנים דברה תורה הטבע בבני האדם · אחד חכם · ואחד לץ ורשע · ואחד פתי ... ואחד עצל שאינו יודע לשאול · לכן אמר כי המוסר יועיל לארבעתם · כי העצל ... ולעשות צרכיו מפני עצלותו · כי אפילו כשירעב אם ישים ידו בצלחת ובקדרה כדי לקחת ... גם אל פיהו לא ישיבנה מפני עצלותו והוא משל כי יודע להכין אפילו צרכיו ... עצלותו · והרשע הלץ שכל הטוב הוא מביאו אל רע ודופי · לשניהם הכה תכה ... פן תבוא להביאם אל המות לפני זקני שער העיר כמשפט הבן סורר ומורה · ... כי יפחד מהכאות ויוסר בדעת זולתו · והוכיח בדברים לנבון החכם בחכמת ... במצות אלהיות · משדד וגו' כי ראוי אליך ליסר בהכאות ומרדות לבן הרשע הלץ ... ובסופו הוא משדד אב ולוקח כל רכושו ויבריח האם מן הבית כי יקללהו ויכהו · ... ומחפיר ולכן טוב הוא להם להמיתו בנערותו תחת שבט המוסר משיבוא לפעול את כל ... הזאת: חדל

קב ונקי

רבות מחשבות · הרבה מחשבות חושב אדם בלבו ומחשבתו אינה מועילה כמו האב כשירא' את בנו שכל חושב שיהיה כן כל ימיו ונראה בכל יום החכמים ישתגעו והכסילים יתחכמו ... הבורא למען לא ישען אדם על מחשבות לבו · תאות אדם חסדו · פירוש תאות רוב האנשים הוא שיסופר מהם חסד · והענין שהם יתאוו לספר בפיהם חסדם · ויתפארו בין מחסד ... שלא עשו · ויתאוו שהאנשים יספרו מהם חסד ג"כ · ויותר טוב האיש הרש שלא יספר מכפשו חסד ולא יתאוה שהאנשים יספרוהו : מאיש כזב · והוא האיש המתהלל ומתפאר במה שאין בו ... או יאמר תאות אדם חסדו התאוה שתהיה באדם היא מביאתו לידי קלונו ויהיה חסדו מענין חסד הוא · ויאמר יותר תקוה יש במי שהוא רש מתאוות העולם וקנייניו ואינו מתאוה ... חפץ בקנייני העולם : יראת ה' לחיים · אמר שיראת ה' היא מביאה בעליה אל החיים הזמניים ואל החיים הנצחיים ועוד שהוא ילין שבע כמו שכתוב כי אין מחסור ליראיו ולא יפקד בחייו ... גופיי ורוחני : טמן עצל ידו · פי' העצל לרוב עצלותו מסתיר ידו בתוך הקדירה להוציא ממנה המזון וליתנו לתוך פיו ומרוב עצלותו ושימלא קורת רוח בהיות ידו בתוך הקדירה מפני הקור ... יוציא ידו מן הקדירה ליתן המזון לתוך פיו וזה גנות גדול שיתעצל מן האכילה שהוא סבת קיום גופו · וכן העצלי' יתרשלו בקניית החכמ' האמתית שהיא מזון הנפש המשכלת ... ההשגה עד שלא תזכה אל החיים הנצחיים : לץ תכה ופתי יערים · ר"ל אם תכה לן ופתי יחכם כי המוסר הטוב שיקבל האדם ברואתו חבירים עוברי עבירות נכשלים בדרכיהם · ... שהחכם יזהר מעצמו מעשות רע · והומר שהנבון אין צריך להכותו רק בתוכחת קטנה שתעשה אליו יבין דעת דומה לאמרו תחת גערה במבין וגו' · או יהיה ענין הפסוק לומר ... להסירו מסכלותו · ואם יהיה פתי מן החכמה בסבת ההכאה שתכהו יקנה ערמה · וכן ראוי שתוכיח את הנבון כי הוא בסבת התוכחת יבין לדעת · ולא אמר פתי תכה ולץ יערים כי ... להכאה לפי שעושה מעשיו בפתיות בלא כוונה ורצון ולץ איננו צריך לקנות ערמה גם הוא ערום להרע : משדד אב · פי' הבן שהוא ראוי שיקרא בן מביש ומחפיר מפני שהוא מביים עצמו ... הרעים הוא משדד אביו ומבריח אמו כי ישחית את כל נכסי אביו עד שיהיה עני ולא יוכלו להתפרנס בעירם ויצאו ממקומם ויגלו למקום אחר · ומשדד מגזי' שוד ושבר · ויבריח ...

כ

חֲדַל־בְּנִי לִשְׁמֹעַ מוּסָר לִשְׁגוֹת מֵאִמְרֵי־דָעַת׃ עֵד בְּלִיַּעַל יָלִיץ מִשְׁפָּט וּפִי רְשָׁעִים יְבַלַּע־אָוֶן׃ נָכוֹנוּ לַלֵּצִים שְׁפָטִים וּמַהֲלֻמוֹת לְגֵו כְּסִילִים׃
א לֵץ הַיַּיִן הֹמֶה שֵׁכָר וְכָל־שֹׁגֶה בּוֹ לֹא יֶחְכָּם׃ נַהַם כַּכְּפִיר אֵימַת מֶלֶךְ מִתְעַבְּרוֹ חוֹטֵא נַפְשׁוֹ׃ כָּבוֹד לָאִישׁ שֶׁבֶת מֵרִיב וְכָל־אֱוִיל יִתְגַּלָּע׃ מֵחֹרֶף עָצֵל לֹא־יַחֲרֹשׁ יִשְׁאַל בַּקָּצִיר וָאָיִן׃

מים

(ל · ב' ופערי' ל · ב' וחס' קירות · ג' דגשי' · ל"ב · ושאל ק' · ב' מבקשי' מיש)

פְּרֵשׁ בְּרִי וּשְׁמַע מַרְדוּתָא וְלָא תִשְׁגֵּא מִן מַאֲמָרֵי דְפוּמֵיהּ׃ סַהֲדָא דִּינָאלָא מְמַיִּיק בְּדִינֵיהּ וּפוּמְהוֹן דְּרַשִּׁיעֵי מַפִּיק עָאתָא׃ מִתַּקְנִין לְמָמִיקְנֵי דִּינֵי זְהַרְתָּא לְגַשְׁמֵיהוֹן׃ לְמָמִיקְנָא הוּא חַמְרָא וְרַוְיָתָא שִׁכְרָא וְכָל דְּשָׁגֵי בֵּיהּ לָא נִתְחַכַּם׃ נָהִים הֵיךְ אַרְיָא אֵימְתָא דְּמַלְכָּא וּמָן דְּמַחְמִירֵת לֵיהּ חָטֵי עַל נַפְשֵׁיהּ׃ יְקָרָא הוּא לְגַבְרָא דְּיָתִיב דְּלָא דִינָא וְכָל דְּשָׁאטֵי מִצְטְרֵי׃ מִתְחַסַּר עַטְלָא לָא שָׁתִיק וְשָׁאֵל בְּחַצְדָא וְלֵית׃ מיא

נכונו ב' וסימ' שרים נכונו · נכונו ללצים שפטים : ככפיר ג' דגשים וסימ' נמסר לעיל סימ' י"ט : ושאל ישאל כתיב וקרי ושאל והוא מן כ"ב מלין דכתיב יו"ד בריש תיבות וקרינ' וי"ו וחד מנהון פלוגתא דרב נחמן וסימ' במסרה רבתא במערכת אות היו"ד בס"ר :

רשי

חדל בני לשמוע וגומר · מקרא קצר הוא וזהו פירושו · חדל בני לשגות מאמרי דעת · בשביל לשמוע מוסר : חדל לשגות כמו מלשגות · וכן וחדל לעשות הפסח וכן כי חדל לספור : עד בליעל ילין משפט · יעיד לאדם מליצת משפטי ייסורין ומיתה : ופי רשעים יבלע און · האון יבלעהו : נכונו ללצים · הקדוש ברוך הוא זימן לו שפטים של פרעת לזה הלץ המספר בלשון הרע : נהם ככפיר אימת מלך מתעברו · מכעיסו : כבוד לאיש שבת מריב · לנוח ממריבה · וכל אויל שאינו שובת מריב תגלה קלונו · מחורף עצל לא יחרוש · מפני הצנה יושב העצל ואינו עושה מלאכה ואינו עוסק בתורה : מים

אבן עזרא

חדל בני · לשגות מאמרי דעת : ושמע מוסר · פ"א זה הפסוק דבקראשו עם סופו · וכן הוא חדל בני מאמרי דעת אם תאב' לשמוע מוסר ואחרי כן לשגות : ילין · ידבר שעדותו הוא משפט ונדק מן המליץ או ידבר ליצנות על המשפט יבלע כמו כבלע את הקדש : נכונו ללצי' שפטים תחת השם כלומר השם ישפטם בעבור שילינו המשפט ונכונו מהלומות שהכסילי' הלומים ע"י אדם כענין ושבט לגו כסילים : לץ היין · חסר איש היין לץ הוא הומה פירוש צועק שיתנו לו שכר · לא יחכם לא ילמד חכמה בהתעסקו ביין : נהם ככפיר · מתעברו מתעבר עמו נפשו הוא החוטא בעבור שאינו חולק כבוד למלכות : כבוד שהמלך יכבד לאיש המתעבר אם ישב וישקוט ממריבה על כן בקמץ הלמ"ד כי הוא ידוע והוא המתעבר עמו · יתגלע · יתערב במריבה : מחורף · המ"ם תחת בי"ת כלומר בעת החורף : ושאל שישאל מן הקוצרים ולא יתנו לו מאומה בעבור עצלותו : מים

רלבג

חדל בני · ואמר המנע בני לשמוע חכמת המוסר תמיד באופן שתשג' בה יותר מאמרי דעת כי אין ראוי לאדם שיאבד זמנו בחקירותיה כמו שביארנו בפרש' בראשית אבל ראוי שתשגה תמיד באהב' אמרי דעת אחר שתגיע מהמוסר דבר ראוי ומספיק להיות הגעה לקנין החכמה : עד בליעל · הנה העד הבליעל שיעיד שקר באחיו יוציא בפיו מחשבתו הרעה לתכלית שיהיה המשפט מפי השופט כמו שחשב וזה צריך לו לפי שהוא עושה הרע' ע"י זולתו והמנס פי רשעים יבלע ויכסה האון אשר במחשבתם כדי שלא יודע רצונם לאיש ויהיה זה סבה אל שיוכלו להשיג מחשבתם ולא יהיו נשמרים האנשים מהם או ירצה כזה בעד בליעל המעיד שקר בספורי המישרים להשגת הענינים העיוניים וברשעים בעלי הדעות הכוזבות בפנות העיוניות והתוריות ויהיה הרצון בו עד בליעל ילין משפט כמה שיגיע ואם לא ירגיש כי ממנו יעמיד החכמ' על דבר המשפט ויהיה זה העד סבה להשעותו ובכלל הנה בקשה המשפט סבה אל שירבה אלו הדברים כי יקרה שיטעה בעדות לרבות מה כמו שביארנו בחמישי מספר מלחמו' יי' והנה לפעמים תמצא שיגיד האדם דברים בעדות לחזק הדעת שנראה לו צודק בחקירותיו כמו שתמצא זה לגלייניס במה שחלק על הפלוסוף במה שהניח שהלב לבדו הו' החי ולז' הוא מבואר שהמשפט שנראה לו צודק הוא סבה אל שיגיד זה העדו' אך האון והשקר אשר לרשעים בהתחלות הוא סבה אל שיהיו דבריהם נשחתי' ומבולעי' במה שאחר ההתחלות : נכונו ללצים שפטים · כי מפני הלעיגם על האנשים ימצאו בהם שישפטו אותם שפטים גדולים ולגוף הכסילים נכונו שברים כי לסכלות' יעשו ענינים מגונים כנגד האנשים ואפשר שיעיר על זה בלצים בעד הבליעל שילין ספורים כוזבים יביאו לטעות החכמים בדבר משפטי העיון ולזה אמר כי נכונו להם שפטים כי הם עושים רעה גדולה אם לא ירגיש בזה ולזה צריך לאדם שיזהר בדבר הספורים האלו שלא יגיד רק האמת ויתבונן שיהיה ענין ספורו נקי מהדברים המטעים והמשל כי לפעמים כשיהיה מעונן יראה הכוכב רחוק מכוכב אחר יותר מהמרחק האמתי אשר ביניהם ומי שיקח העדות מהעת ההוא יטעה החוקרים בזאת המלאכ' הסומכי' על מבטיו והנה קרא הכסילים בעלי הדעות הנפסדות כי יש עמס הסכלות שהוא קנין וכמו שסכלותם בהתחלות ישבר וישחית מהם במה שאחריהם כן ראוי שישבר גופם לפי שרוב נטותה אחר הדברים הגופיים היה סבה אל שיטעו בעיון מפני שלא הפליגו החקירה בו לרוב התעסקם בעניני הגוף : נהם ככפיר אימת מלך · הנה אימת המלך המושל באדם והוא השכל האנושי שהוא ראוי שימשול בשאר כחות הנפש וכן סודר מהשם יתברך ביום הבראם ראוי שתהיה כל כך חזקה כאילו ינה' לטרוף ככפיר כי באמת מי שיסור מעבודתו ידרך אל ההפסד וההשחתה ומי שהוא מתחבר עמו ואינו רוצה לשמוע הוא חוטא נפשו ומפסידה ויהיה סופו לאין והנה המתעבר עמו הוא בעל התאוה כי הכח המתעורר ההוא יריב עם הכח המתעורר השכלי ויובילהו זה אל הכליון וההפסד : כבוד לאיש · שישבות מריב וזה יהיה בירא את השם כי אין לו תאוה לרע ולז' תהיינה כל מחשבותיו טובות אך כל אויל יתבלבל ויתערב בריב ויהיה זה סבה להפילו ברע ויהיה זה כן באויל כי הוא יחשוב שיהיה הערב בריב הוא הטוב למיעוט חקירתו בדברי' : מחורף עצל לא יחרוש · אמר להעיר על העצל מלבקש השלימיות כי בסופו יהיה משולל מהשגתם כי העצל איננו חורש אדמתו ועובד אותה כראוי בחורף וזה הוא סבה אל שלא יעשה פרי אשר זרע בה וכן העצל לא ישתדל בתחלת ענין לתקן גופו בלקיחת המוסר ולזה לא יכול להשיג החכמה ולא השתדל בה ג"כ וזה יהיה סבה אל שלא יתן פריו השכל ששם בו הש"י : מים

אבן יחייא

חדל וגו' הזהיר שנית הבן על שמיעת המוסר הטוב ויתרחק מלשמוע המוסר רע · וזהו אומרו חדל בני לשמוע מוסר מהמסית ומדיח לשנו' מאמרי דעת בעקרי התור' ויסודותיה · עד וגו' ומלהיות שומע לאשר ידיחך להיות עד בליעל מעיד עדות שק' אשר ילין וידבר העדות ההוא משפט מות בחבירך · ומלהיות פיך כפי הרשעים אשר יבלע וישחית העולם באון וכזב אשר ידבר · נכונו וגו' כי בסוף יענשו על מריים · כי הם נכונים ומעותדים השפטים הרעים והמהלומות לחול על גוים הלצים הכסילים · לץ וגומר והנה יחולו עליהם השפטים ולא יוכלו להנצל מהם יען כי מי שהוא לץ בסבת היין ואהבתו אל הערב · ומי שהוא לץ בסבת היותו הומה אל השכר והוא משל אל אהבת המועיל · ואינו מספק בהכרחי מאלו הב' אהבות רק הוא שוגה בו בכל אחד מהם לא יחכם יען כי הב' אהבות הנזכרות הם נגדיות לאהבת החכמה ומונעים ומעיקים אליה · ומי שאין לו חכמה אין לו דעת לבקש מגן וצנה לפגעי הזמן הרע וקורותיו · נהם ונומר אבל ראוי לאדם לעמוד תמיד ביראת המלך ה' ופחדו כאשר יפחד האדם מנהם הכפיר · ולהאמין כי מתעברו ומכעיסו יאבדך החוטא בנפשו · ולכן אין ראוי לחטוא רק לעשות רצונו כדי להשיג רצונו ית' וית' · כבוד וגו' הזהירו שיהיה מן הנעלבים ולא מן העולבי' וישמע חרפתו ולא יענה יען כי כבוד הוא לאיש לשבת מלריב כי בשתקו לחבירו המבייש לא יתפשט הריב ולא ישמע בחוץ קולם · ולא יתבזה בפני זולתו בדברים הרעים אשר ישמע ממקללו ובדברים הרעים אשר יאמר בתשובה להם · ואדרבא חבירו בראות את מזגו הטוב כי לא השיב לו רעה על דבריו יכנע ויכלם וישאל מחילה ממנו · ואמנם האויל הרשע הוא יתגלע ויפרסם הריב לזולת ויתפשט בו כי הוא תענוגו לדבר תועה ולשמעה · מחרף וגו' העצל מפני קור החרף לא יחרוש ולא יזרע · וכשישאל בקציר התבואה מאדמתו ואין כי לא הצמיח רק קוץ ודרדר להיותה בלתי נחרשת ונזרעת והוא משל גם כן לעניינים השכליי' כי מי שלא טרח בערב שבת בעולם הזה לא יאכל בעולם הבא שכלו שבת : מים

ר' מנחם המאירי

בצלחת הקערה שהאוכל בתוכה ואמר דרך גוזמא להפליג במשל שאף בדברים שהנאתם קרובה והלופה הוא עצל לעשות ואמר שטמן ידו בקערה לקחת האוכל לא ישיבנה לפיו והראשון נראה יותר ואיפשר שכוונת הענין לומר שאף כשהתחיל במלאכה הוא עצל מלהשלימה מלטרוח בה עד שתגיעהו ההנאה ממנו · ואמר דרך גוזמא שאף משהתחיל באכילה והניח ידו לקערה להוציא האוכל ממנה לא ישיבנה לפיו לגמור ענינה · לץ תכה ופתי יערים והוכח לנבון יבין דעת · הערה למשכיל להיותו נוכח לתוכחת אחרים ועל זה לץ תכה ופתי יערים ר"ל יתחכ' בעצמו על מה הכוהו ויוסר במה שראה מעכשו ואמר אחר כן והוכח לנבון יבין דעת ואגלי במלת יבין שהוא יוצא והוכח מוסב לתוכחת אחרים כלומר שהוכח לאחרים ימציא דעת לנבון שהוא מקבל התוכחת שרואה אדם מוכיח בו לאחרים וזה ענין להתוכיות בנגלה · ולפי הנסתר איפשר שההכא' תאמר בהתלשת כח הראיות והמופתים הכוזבים בענין מה שביארנו במקומו בהגדת מחויה למטטרון וכו' · ואמר שהפתי מתחכם למה שישמע מכות האחד את חבירו וקרא המכות לץ כלומ' כעדר החכמה · והוכח הוא מענין ויכוח · כלומר שהויכוח והמשא והמתן ימצא הדעת לנבון · משדד וגו' · משדד הוא מענין כלה ושוד ומביש ומחפיר הם יוצאים כלומר מביש האב ואם ר"ל שהם בושים לשמועתו ואמר דרך כלל לספר בנגותו שהוא משדד האב וגורם לאמו שתברח כי הוא רקב הממון לא ישקוט עד יכלה כל ממונם ויכודד ללחם איה והנושאים מוזלים על שניהם כאלו אמר שהוא ישדד ויבריח האב והאם שזה דרך הלשון כמו שביארנו בענין אור זרוע לצדיק ולישרי לב שמחה · ובדרך נסתר משל האב והאם ידוע והכונה שהוא יגרום הכליון לשניהם יאבד האחד באבוד חבירו : חדל וגו' · חדל היה ראוי להקשר עם אות המ"ם חדל ממנו חדלו לכם מן האדם אבל תבא לפעמים בקשר הלמ"ד ותחדל לדבר איה · וחדל לעשות הפסח חדל לספור עד שיפרסום כלם בחסרון מ"ם חדל בני מלשמוע מוסר וחדל מלעשות הפסח · ותחדל מלדבר אליו · חדל מלספור והפסוק כלו בענין למוד התורה והחכמה וכל למוד יקרא מוסר ותוכחת והוא מן הגזוים הבלתי אמתיים כענין שמח בחור והדומים להם כלומר חדל מלקבל מוסר ותדע שתיוצא ממנו הוא לשגות מאמרי דעת ר"ל דעות התורה כאמרם ז"ל אין בור ירא חטא : עד וגו' · מלת ילין היא מענין מליצה כלומר יטעים ויכעים · המשפט הכתוב על פי עדותו עד שיחזיקוהו הכל במשפט ישר וכן ענין ופי רשעים יבלע און כענין יכסה חמס כלומר יעלימנו במיטב אמריו ויחזיקנו באמתי והיא הערה לדיין להרבות בחקירות ודרישות ולענין נסתר רומז לכתות הנכללות בעדות יי' על הדרך שהתבאר והכונה כי המעיד בהן שקר הוא ימתיק משפט ר"ל ההיקש בכל הדברים ויכסה חמס המנגדים להרוס אמיתות התורה במופתיהם הכוזבים · נכונו ללצים שפטים · ומהלומות לגו כסילים · כלומ' נכונים ומזומנים השפטים והעונשים ללצים ושברים ומכות לגו כסילים וזה הערה מיעדת גמול ועונש לומר שהם מזומנים להם · אלא שבני אדם לוקחת נקמה מהם · ואיפשר לפרש נכונו וכו' · כלומר יאותו להם כי הם לא יקבלו מוסר רק בשפטים ובמהלומות ואמר החכם אין תקנה לכסלים כי אם בהכנעה ובבזיון ולענין נסתר יפורש במלת שפטים מה שביארנו

קב ונקי

חדל בני · כלומר מנע עצמך ולא תשמע מוסר שיביאך לשגות מאמרי דעת : עד בליעל · פי' ילין מגזרת כי המלין העד המעיד שקרים אומר כי במשפט הוא מעיד ומצדיק את עצמו בדברי שקריו · והדיינים הרשעים מכסים האון ומסתירים ואומרים כי עדות אמת מעיד : ויבלע מגז' כבלע את הקדש : נכונו ללצים · השפטים הרעים הם נכונים ומזומנים לענוש בהם הלצים · וגם נכונו מכות ומהלומות לגו כסילים שבני אדם הולמים אותם על ידי כסילותם ומהלומות מגזר' אז הלמו : לץ היין · אמר כי היין לץ והשכר הומה על דרך הרחבת לשון והטעם כי הוא יביא השותה אותו להיות לץ והומה והוא כאלו אמר לץ שותה יין הומה שותה שכר · ואיפשר לפרשו בלא חסרון כאלו היין ידבר שישתוהו בני אדם ויפתה אותם בחשיבותו על כן אמר כל שוגה בו לא יחכם כי הוא מסיר החכמה מן הלב ומשים אולת בו · ולקח היין והשכר במקום התענוגים כלם : נהם ככפיר · פי' נהם ככפיר אשר ינהום כן אימת מלך כאשר מטיל אימה על עמו ומי שגורם שהמלך ימלא עברה עליו והוא יגרום מיתתו והוטא על נפשו : כבוד לאיש · פי' כבודו של אדם ביטול מחלוקת שיבטל הקטטה ולא יבעירנה שאם יריב אדם עמו לא יענה לדבר קשות כנגדו רק ישתוק ואמנם האויל מפרסם עצמו על הריב ויתפשט · או יאמר שכל איש סכל יתערבב במריבה ולא יכבנה · ויתכן להיות יתגלע מן ונגלה כפשי בהפוך אותיות ככבש כשב · מחורף · מפני פחד החורף והקור עוזב העצל את אדמתו ואינה חורשת ותשאר שממה לא תזרע ולא תצמיח · והזכיר החרישה כי היא קודמת לזריעה ואח"כ כשיבא זמן הקציר ישאל התבואה מאותם שזרעו ועבדו שדותיהם בחורף ואין מי שיתן לו שאלתו וכמו שיקרה זה בעבודת האדמה כן יקרה בכל קנייני העולם וכן בקנין החכמה ובעבודת השם י"ת כי מי שטרח בערב שבת יאכל בשבת : מים

מנחת ערב

בלבר יבטח פנס אם יבא השודד ותחר בחסך ביתו שלא ישליטנו האלהי' לאכול ממנו כי אם גם אף לא יפקד רע ולא יקרב באהלו : לץ תכה וגו' כנגד ד' בנים דבר שלמה א' לץ מתלוצץ על התורה שונא הלכות תכלית שנאה כי הוא ענין הלץ כמאמר רז"ל שנים שיושבים ואין ביניהם ד"ת הרי זה מושב לצים וא' פתי חפץ בה ולא ידע וא' נבון מבין בה דבר מתוך דבר וא' רשע עז פנים עושה רע בכל עת ואם יוכיחוהו יחרף ויגדף , ממוכיחיו לא יחשוך רוק ועל אלה יהיה אדם כדון לומר בלבו את מי אוכיח בדברים ואת מי אכה את הלץ לא יסכון לו ואת הפתי לא עליו תלונת העדרו כי פתי הוא ואת הנבון לא יצטרך כי נבון הוא ואת הרשע הלא ישביעני ממרור חרופיו כי הוא מביש ומחפיר ע"כ אמר לשלשתנים תקוה אך לא את הד' כי הנה לץ תכה כי נכונו ללצים שפטים ולא תוכיח בדברים כי בדברים לא יוסר ואת הפתי לא הכה כי אדרבה עוד יוסיף להטפש בהתוסף נהמת לבו על פתיותו וגם מלין לא יועיל בו אך העמידהו אצל הלץ בהכותך אותו ויתעורר ויערים בצד מה וזהו ופתי יעריך אך את הנבון אותו תוכיח בדברים וזהו והוכיח לנבון כי הוכיח יאות לנבון ואמור לו יבין דעת כי גם שיראה לך כי אין למוכחת צורך בו הלא לא כל מביני דבר מתוך דבר שוים בתבונתם יש מבין מתוך דבר אחד דבר עמוק של דעת כמרן ויש שמאותו דבר שהבין הראשון מתוכו יבין גם הוא אך לא דבר של דעת כמוהו רק דבר קל האיכות כי לא יעמיק ירחיב כחברו ע"כ אמר מה שתוכיח לנבון הוא לאמר לו שיבין דעת ולא דברים קלים אשר לא יתייחסו לדעת עלמיי וזהו והוכיח לנבון יבין דעת : אך הד' רעתו רבה כי זה יספיק לגרוס שיבזבז אביו כל נכסיו להבריח ולגרש את אמו שזה ילך לפרוע לה כתובתה וזהו משדד אב לפרוע כתובה משדד אותו כדי להבריח אם ומי הוא סבת כל זה שמתייחס למשדד אב וגו' הבן שהוא מביש ועושה רעה ולא יבוש כהתימו לעשות הרע כי עז פנים הוא מאד כי אדרבה הוא מתפיר ויאוש אביו מה שחששו ר"ע וחביריו על בעל עזות שהיה על כן שלא ישלח את האם ואת בנה כי עז הוא שהוא מביש ואם תיסרנו יהיה גם מחפיר : חדל בני וגו' יאמר בל יאחז לצדיק מוסר בלי השערה בל יאמר איש אחזיק בדבר אמת ולא ישנה מפני הסלו' נמצא ע"י החזיק באמת מסלה מדכים או מחזיק במוסר הרחק מקהאם וירהבה טובעת בהר ולא יצילנה למען החזיק מוסריו כמלא שומע מוסר שעל ידו שוגה מאמרי דעת וזהו חדל בני לשמוע מוסר לשגות על ידו מאמרי דעת רק בשום שכל אל הפכיות כל הבחינות : נכונו ללצים וגו' יאמר ענין הרמ"בם ז"ל ע"ב דבירושין דגע מעושה בישראל כשר שמכים אותו עד שיאמר רוצה אני ולא כאמר שמתוך המכות מודה ואנוס הוא שאין הדבר כן כי הלא כל איש ישראל רוצה בקיום התורה ומצות וזה שהיה ממאן ישרו וחומרו הוא שמאנו ובכבודה

רש"י

מים עמוקים עצה בלב איש · הלכה בלב חכם סתומה · ואיש תבונה ידלנה יתלמיד נבון בא ודלה אותה ממעיו : רב אדם יקרא איש חסדו · הרבה יש בני אדם הבוטחים על אוהביהם המבטיחין אותה חסד וקוראים להם בעת דוחק : ואיש אמונים מי ימצא · המבטיח ועושה : איש חסדו · המבטיח לעשות לו חסד : מלך יושב על כסא דין · יש לפרשו כנגד הקב"ה ויש לפרשו כנגד שופטי אמת :

מַיִם עֲמֻקִּים עֵצָה ה בְלֶב־אִישׁ וְאִישׁ תְּבוּנָה יִדְלֶנָּה׃ רָב־אָדָם יִקְרָא אִישׁ חַסְדּוֹ וְאִישׁ (ל"ג) אֱמוּנִים מִי יִמְצָא׃ מִתְהַלֵּךְ בְּתֻמּוֹ (ב' מל' בסיפ') צַדִּיק אַשְׁרֵי בָנָיו אַחֲרָיו׃ מֶלֶךְ יוֹשֵׁב עַל־כִּסֵּא־דִין מְזָרֶה בְעֵינָיו כָּל־רָע׃ (ל וחד וטהרתי) מִי־יֹאמַר זִכִּיתִי לִבִּי טָהַרְתִּי מֵחַטָּאתִי׃

מַיָּא עַמִּיקֵי עֵצְתָא בְלִבָּא דְגַבְרָא וְגַבְרָא דְמִתְבַּיַּן גָּיְדְלִיָה: סוּגְעָא דִבְנֵי נְשָׁא מִתְקְרִין גַּבְרָא מְרַחֲמָנֵיהּ וְגַבְרָא מְהֵימְנָא מַנוּ מַשְׁכַּח: דִּמְהַלֵּךְ בְּתַמִּימוּתֵיהּ צַדִּיקָא הוּא וְטוּבֵיהוֹן לִבְנוֹהִי בַּתְרוֹהִי: מַלְכָּא דְּיָתִיב עַל כּוּרְסְיָא דְדִינָא מְפַזֵּר מִן קֳדָמוֹהִי כֻּלְּהוֹן בִּישָׁתָא: מָאן דְּיֵימַר דְּזַכֵּי הוּא לִבִּי וְאֶדְכְּיַית מֵחוֹבְתִי:

יושב ב' מ"ל בסיפ' וסימ' והוא יושב לבטח אתך · מלך יושב על כסא דין : טהרתי ל' מי יאמר זכיתי · והוא חד מן מלין משמשין תי בסוף תיבותא ול' דכו' וסי' נמסר במסרה רבתא במערכת אות התי"ו בס"ד :

אבן עזרא

מים עמוקים · חסר כ"ף כמו כמים עמוקים שהם קרי' ורגל לא תרפסם כן החכמה והעצה שהיה בלב איש זכה וברורה · ואיש אחר ידע התבונות ידלה העצה מלבו כלומר ילמדה ממנו : רב אדם · כלו' הרוב בבני אדם כל אחד יקרא חסדו כלומר יתפאר שיעשה חסד ולא יקראהו מי ימצא · פי' שיאמר אמת על נפשו : מתהלך בתומו הוא יקרא צדיק · אשרי בניו אחריו כי בגלל צדקו יהיו מכובדים עד שיזכרו אחריו הנה ייסר אדם מסובת אביו : ומלך שישב על כסאו לעשות דין הוא יורה כל מי שהוא רע בעיניו כי או יעמוד על כסאו : מי · זה שיאמר זכיתי לבי מעון נעורי טהרתי מחטא ילדותי והטעם אין אדם שילך תמיד בתומו ולא יחטא : גם

רלבג

מים עמוקים עצה בלב איש · הנה העצה אשר בלב איש בכחלא ישגוה בקלות אבל אחר החקירה הרבה כי היא במדרגת המים העמוקים מאד אשר יקשה להגיע אל מה שהוא בתחתיהם ואולם איש תבונה ידלה העצה מלבו בטוב חקירתו והפלגתו בה : רב אדם · הנה הרבה מבני אדם תמצא שיכריז כל אחד מהם חסדו בשיספר אני עשיתי חסד כך וכך לפלוני ויחשבו מפני זה בהם שהם אנשי חסד כי גם איש אמונים אשר יעשה הראוי בדברי' לבד בזולת חסד יקשה המצאו והיה זה כן כי לא יתכן שיקרא האדם איש חסד בעבור חסד אחד שעש' אם לא ינהג כך בכל הדברי' וכן לא יתכן שיקרא האדם איש אמונים אם לא כשיתמיד בזאת התכונ' לעשות האמת והישר תמיד ואפשר שירצ' בזה רב אדם יקרא בעת הצורך האיש שהוא גמל חסדו שישיב לו גמולו והנה יקשה למצוא באלו שקבלו החסד איש אמונים שיתעורר להשיב גמול לאשר גמל אותו חסד אך יתנכ' אליו כאילו לא קבל טובה ממנו ולזה אין ראוי לאדם שישיג בשר זרועו אך יבטח בש"י ואפשר שתהיה הוי"ו במלת חסדו נוספת ויהיה הרצון בזה כי כבר יקרא הקורא רב אדם איש חסד ר"ל שיקרא לאחד מהם איש חסד בכל תדע שאין העניין כן כי יקשה למצוא איש חסד כי גם איש אמונים יקשה למצוא : מתהלך בתומו · הצדיק שהוא מהלך בתמימות וביושר במדותיו ובדעותיו והוא איש אמונים על דרך האמת לא די שיהיה נשמר מהרעות כי גם בניו יהיו מושגחים מהש"י בסבתו עם שמחכינתו גם כן שייישר בניו לעבודת השם ית' ותדבק בהם גם כן ההשגחה מאלהם · מלך · הנה המלך והוא השכל כשיושב על כסא דין לשפוט בדברים העיוניים לפי מה שראוי ויקח משאר הכחות השדות הראוי להגיעו אל האמת בדרושיו הנה הוא מזרה ומפזר בעיונו כל רע במדות ובדעות כי יזהר מהדברים המטעים ובהעבירו כחותיו יסיר התאוות הרעות והמגונות והנה זה כלי ממה שיצטרך לאיש אמונים כשיהיה איש אמונים ע"ד האמת · ועתה יבאר שכבר יקשה המצאו כמו שזכר תחלה ואמר מי הוא שיוכל להתפא' שהוא איש אמונים ע"ד האמת מי יאמר זכיתי לבו ואמר מי הוא שיוכל להתפאר שיאמר זכיתי לבי בדעות ונמלטתי מהשקר בהם היה זה ממה שיקשה מאד לרוב הדברים המטעים ומונעים מהשלמות החקירה בהרבה מהדרושים ומי יאמר טהרתי מחטאתי בעניינים הגופיים והמדיניים ולא התנהגתי בהם כי אם ביושר ובאמת :

ר' מנחם המאירי

שביארנו באלת משפט בפסוק שלמעלה ממנו : לץ היין וגו' · הערה כללית על ההזהר מהמשך אחר התאוות ומבקשת המותרות והוא חסר מלת שותה היין ר"ל המתמיד בו הוא לץ וכן שותה שכר הוא הומה לבקשת המותרות ורדיפת התענוגי ולכן כל שוגה בו ר"ל בכל אחד מהם לא יחכ' · נהם וגו' אימה הנזכר הנה במקום ועף הנזכר למעלה כי הכעס הוא האימה הגדולה · ומתעברו כמו מתעבר בו כלומר שמכעיסו · וחוטא נפשו חסר בי"ת כמו חוטא בנפשו והכונה הוא כענין שפירשנו למעלה · כבוד וגו' · גם זה הערה על שלימות המדות וזכר בפרט אחת מהגדולות שבהם והיא מניעת המחלוקת ועל זה אמר כבוד לאיש שבת מריב ומלת לאיש הלמד קמוצה כלומר לאיש הידוע והוא הנכבד · ושבת הוא שם מענין מנוחה מלשון תשבתו שבתכם ואמר שכבוד הוא לנכבד שישבות מריב כי המחלוקת גנאי לכל אדם וכבוד לנמנעים ממנו שאם שכנגדו גדול ממנו ראוי להמנע מצד מעלתו ואם הוא פחות ממנו ראוי להמנע מצד כבוד עצמו ואם הוא כערכו ראוי לו שיחזיק לעצמו יתרון על חבירו או לחבירו עליו אי אפשר לשני מלכים שישתמשו בכתר אחד · וחכמי המוסר אמרו והשתגל על המתגדל ענוה ועל הגדולים סכנה ועל הבינוניים פחיתות כפש · ואמר וכל אויל יתגלע ר"ל יתערב בריב ולא יחוש כלום ובדרך נסתר רמז על ריב המכנגד הבא עלינו בעקיפין להרוס אשיות התורה ושפנות המקובלות בה והזהירו שלא יבא עמהם בריב ובטענות להביא מופתים על הפנות התוריות כאשר רמזו רבים אלו כי בזה יודה שאמונתו בהם תלויה במופת ואולי עוד מעט וכלחם בו ועלה ופרץ חומת אבניו ודי שיטען כהאמנתם על הנבואה והקבלה האמתית או שישתדל לקבל מופתיהם אם ידע ודי בזה : מחורף וגו' · מחורף ר"ל החורף לא יחרוש כלומר מתחלת זמן החרישה עד סוף זמנה לא יחוש לה · אחר שאין החרישה מוציאה פרי אינו חושש לטרוח במה שאין הנאתו מגיעה לשעתו ולכן כשישאל בקציר לא ימצא כלום · הערה בעשיית המלאכות בעתו וזמן אחר זמן כפי הראוי להם · וכן היא הערה בדרך נסתר על עניני למוד החכמה וכבר ביארנו הכונה הן בנגלה הן בנסתר בפרשת לך אל נמלה עצל : מים וגו' · זה הפסוק הערה והדרכה בלמוד החכמה ללמוד שתהיה בהקדמות והנעות ולא שיהרוס בעיון לדעת החכמה העליונה בזולת החכמות שהם הנעות והקדמות לה לרוב כספו ותשוקתו בחכמה זו כמי שמרוב צמאו מפיל עצמו לבור אשר בו מים עמוקים לרוות צמאו ולא יוכל לצאת משם וקרא החכמה עצה ולב איש השכל ואמר שהחכמה אבל השכל כמים עמוקים שאי אפשר לדלות מהם לשתות אלא על ידי תחבולות ואם יפיל עצמו לתוכו לא יוכל לצאת · ואיש תבונה ידלנה כי יעשה לבור מדרגות מרחוק וירד מדרגה אחר מדרגה עד שידלה וישתה ועל זה אמרו בדרש למה היתה תורה דומה עד שלא בא שלמה לבאר עמוקה ומימיה צוננין ולא היה אדם יכול לשתות מהן מה עשה פקח אחד ספק חבל בחבל ומשיחה במשיחה עד שדלה ושתה כך היה שלמה מדבר לדבר וממשל למשל עד שעמד על סוד התורה ויש מפרשים שהחכמה מים עמוקים בלב החנף שלא תדלחם רגל כלומר שלא ילמדוה בפרהסיא אבל איש תבונה יחזור אחריו עד שבהשתדלותו ותחבולותיו עם החכם ידלנה ר"ל שילמוד אותה ממנו : רב אדם וגו' · הערה להיות מתכונת האדם הנדיב בסתר כל שכן שלא יכריזם ויפרסמם ולזה אמר רב אדם ר"ל רוב בני אדם יקרא כל אחד מהם חסדו ר"ל יכריזוהו ויפרסמוהו ואיש אמונים שיעלים מתנותיו מי ימצא כלומר שרחוק הוא למוצאו · ויש מפרשים רב אדם יקרא איש חסדו ר"ל רוב בני האדם כשיצטרך אחד מהם לחבירו יקרא לאיש חסדו שיועילהו ואיש אמונים להפיק רצון השואל מי ימצא והראשון נראה יותר וכענין החכמה נראה שנקשר לפי' השני שביארנו בפסוק מים עמוקים ורב לדעתי היה ראוי להיות בחולם והוא תאר כמלת לחם חום · תשובות כלומר החשובים שבחכמים יכריז כל אחד שלימות חכמתו ר"ל שהוא מזומן ללמדה לכל מבקש למצא דברי חפץ ואיש אמונים ר"ל תלמיד הגון ראוי למסור לו סודותיו מי ימצא כי החכם כל חפצו היא לתלמיד כזה וכשאין מזדמן לו כן על כל פנים צריך להעלים חכמתו פן יחמסנה וגם מה שפירשנו בנגלה אפשר לפרש כן כלומר רב אדם יקרא איש חסדו כלומר שהוא מזומן לתת מתנותיו אבל איש אמונים שלא יקבלנה רק להכרח גדול ושיהיה הגון ליתן לו מתנה מי ימצא והוא ענין אמרם בעת שאתה עושה צדקה בהם אפי' בשעה שכוונתן לדקה הכסילם בבני אדם שאינן מהוגנין שלא יהיו מוטלין עליה שכר · ויש לפרש לדרך נגלה הערה במדת הנדיבות כלומר רוב בני אדם יקרא כל אחד מהם בסעודותיו ובמתנותיו לאיש חסדו ר"ל הידוע לו והמחבר אליו להיותו גמול חסדו ואיש אמונים לתת לכל שואל מי ימצא : מתהלך וגו' · יש מפרשים שההלוך כשהוא בלשון התפעל מורה על השם אורחותיו והליכותיו אבל השם כלומר שהוא משתדל ומדריך עצמו ללכת בדרך ישרה וצדיק האמור כאן אינו אלא מי שכיוון דרכיו לדרך ממוצע וכן תמיד כי הכונה לקנה הראשון יקרא רשע וחסד והכונה לקנה האחרון יקרא חסיד ואם כן מי שאינו נוטה על אחד מהקצוות יקרא צדיק ותמים והכונה שמי שכונתו להיות צדיק מדריך עצמו במדות הישרות והמכוונות והוא הערה על שלימות המדות שהוא סבת השלימות האמתי והמולידו ועל כן אמר אשרי בניו אחריו כלומר שהוא ידריכם להתוו בכתיבותיו כענין האמור באברהם כי ידעתיו למען אשר יצוה את בניו ואת ביתו אחריו לשמור דרך יי' · ואיפשר לפרש שההלוך בלשון התפעל מורה חוזק הפעולה · כדרך מתרפקים על הדלת והכונה שהצדיק מתחזק בכל יום בתומו ובשלימותו הערה שלא להיות האדם בוטח במה שכבר ידע או הודרך במעלות ויתמיד להתמיד בהם כי לעוזבת הדבר יתייאש האדם ממנו וישלל מעבינו וכבר הזכרנו מה שאמרו רבותי' ז"ל בענין הידיעה יכול אדם ללמוד תורה בעשר שנים ולשכחה בשתי שנים · ועל המתמיד בכך שיהיו בניו מיושרים אחריו להיותו מדריכם להיות לאחוז בכתיבו כמו שביארנו או רמז באשרי בניו אחריו על השפעת חכמתו לזולתו שהוא תכלית השלימות והתחזקות בו ובניו תלמידיו · ולפי עוד בו פי' דרך פשט על ההפטר מזה העולם הכלה ואמר מתהלך בתומו צדיק ר"ל עם כל שלימותו לא ימלט מן המות אבל בשנפטר בשם טוב עד שבניו מתאשרים ומתפארים במעלתו או יפורש בתומו כמו בעלם תומו כלומר עם חוזק כחו ושלימות טבעיו או כפרש בתומו כמו משך בקשת לתומו · כלומר בלא מתכוין ואני בתומי אלך כלומר שכל כך הוטבע התום בו שאף כשאינו מתכוין בלא מתכוין אלך בתומי הענין שהתום והאושר שבו טבע גמור והוא ענין אשרי בניו אחריו. כי מצד התגדלם עמו יהיה אצלם כטבע גמור · או כפרש בתומו כמו בכחו וממה שתרגם יונתן לתומו

אבן יחייא

מים וגו' · אבל האיש תבונה שעצה בלבו לא די כי יקצור בקציר תבואתו אשר זרע כי אם דבר קלה אפי' הדברים קשה ההשגה הנמשלים במים עמוקים בעצת תבונתו ידלנה ויפיגם:

רב אדם וגו' האדם שהוא רב וגדול ולכן אינו נושא פנים לזולתו מן המושלים יקרא לכל איש ואיש מהם וייסרהו על חטאתו וחסדו כנזר מן חסד הוא · ויקראנם כן לכל איש ואיש אמונים וישבחהו לאמר מי ימצא וישיג הטוב הגופני והרוחני יחד כמוהו · מתהלך וגו' והאדם שהוא צדיק מתהלך בתומו ככה אשר היה איש צדיק תמים מתהלך בתומו את האלהי' · האושרים מהעולם הזה והבא לא די כי הוא יזכה בהם כי גם ינחילם לבניו אחריו כי הוא עושה חסד לאלפים לאוהביו ולשומרי מצותיו · מלך וגו' כי הוא רב ומלך יושב תמיד על כסא דין להעמיד במשפט ארץ והוא שותף להקב"ה במעשה בראשית בקיומו אותו בדין ' ומזרה ומפזר בעיניו כל רע כי בהבטת עיניו ברשעים יכוסו מפניו לראותם היותו כעוס עליהם וכי כלם אליהם הרעה · מי יאמר וגו' ומי מהאנשים הרעים שכסו מפניו מפני הבטת עיניו שימלאהו לבו לבוא להתנפל לפניו ולהתגלל לאמר זכיתי לבי וטהרתי מעוני ואין האמת אשר האשימוני עליו בראותם היות חכמת ה' בלבו יראו ממנו באשמם כי גלוי לפניו מצפון לבם הרע : אבן

קב ונקי

מים עמוקים · פי' כמים עמוקים שאין להם סוף שלא יוכל אדם לקחת אותם רק בתחבולה לדלות אותם עם הדלי כן עצה בלב איש שאין אדם יכול לבא בסופה זולתי הוא לבדו ואיש אשר בלבו תבונה מוציא מפי חבירו מה שהוא חושב בלבו כמו שמוציא המים בדלי · ומלת ידלנה לשון הגבהה והרמה שירימנה מן הלב · או יאמר כי העצה היא בלב החכם כמים העמוקים והוא מוכן ליתן עצה למי שישאלה ממנו : ואיש תבונה · אם יצטרך לעצה הוא ילך וידלה העצה מלב החכם והענין שאיש תבונה ישאל עצה מן החכם לא כמו הכסיל שלא ישאל עצה על מעשיו אמרו החכמים כי שבאנשים צריך לעצה : רב אדם · פי' רוב בני אדם יקרא כל אחד ואחד ויכריז החסד שהוא עושה ויתפאר בו · ונכון לפרש יספר החסד שהוא עושה למקבל אותו ויכלימנו : ואיש אמונים פי' ר"ל שיעשה חסד ולא יקראהו · ואמונים שם דבר כלומר שיעשה לאמונת הבורא בסתר ובהחבא ולא לשכר הבריות · וי"מ הרבה בני אדם יש הבוטחים על אוהביהם המבטיחים אותם חסד וקוראים להם בעת דוחקם · ואיש אמונים · המבטיח ועושה מי ימצא · וי"מ שרב נגזר מן רבי המלך ועניינו אדם גדול המעלה ואמר כי האדם הרב וגדול מעלה כל איש מבני אדם יקרא ויכריז גדולתו ממנו יהיה איש חסד הן לא יהיה · אמנם איש שיהיה בעל אמונה ונאמן רוח שיכריזו האנשים ממנו חסדו ומעלתו מי ימצא כלומר בקושי ימצא זה : מתהלך · פי' מי שהולך בדרך תמו נקרא צדיק אחרי מותו יהיו בניו ותלמידיו מאושרים ומבורכים · מלך · יש לפרשו על הב"ה שהוא יושב על כסא דין יודע הצדיק מתהלך בתומו ומושיבו ומזרה מלפניו כל איש שהורע בעיניו · ויש לפרשו מלך אוהב משפט שמואס ברשעים ובהבטת עיניו מבריחם מפניו : מי יאמר · פי' מי זה שיוכל לומר באמת נקיתי לבי מכל עון ומחשבה רעה כי השם יודע האמת ולא יוכל לכזב לפניו : אבן

מים וגו' יאמר כי לא טוב יתייעץ איש בעל שכל עם זולתו פן לא ייעץ אותו עצת אמת כלבבו או פן יגלה סודו לזולת אך טוב טוב להתייעץ עם איש בלבבו אם חכם לבו ולא יעלה על רוחו כי אין בלבו עצת דבר כי הלא אשר

מנחת ערב

ובשהוכה ופתאים יערמו ואמר רואה אני הרי עושה ברצונו ונבא אל הענין והוא כי הנה הלץ הוא בעל שכל ואין רעתו רק העדר תורה אמר שאם לץ תכה ישוב מדרכו הרעה הנה טוב מאד ונכון כי בעיני שכלו יראה כי רע עליו מעשה הרשע וישוב בכל לבו אך הכסיל והאל רוח שטות לפעמו גם כי בשבט תכה ופצוע עד הכות כסיל מאה לא ישוב באמת כי מחמת המכות יאמר רואה אני ולא מלבו וא"כ מה יועילו המכות עד יאמר רואה אני כזה המר דע איפא כי כאשר בכונו ללצים שפטים כן מהלומות נכונו לגו כסילים וביאר הטעם באומרו לגו כלומר את הגו הוא החומר והיצר תכה ולא את עצמו כמ"ש הרמב"ם ז"ל:

לץ היין וגו' אז"ל על פסוק ויין ישמח לבב אנוש זכה ששותה כשיעור משמחו ואם לאו ששותה יותר מכשיעור משממו כי ע"י שתיית היין כשיעור נעשה לבו פתוח בתורה והשכל מזדכך ע"י וכן אמר רבא הכה עד דלא שתינא רביעתא דיינא לא צלילא דעתאי · וע"כ הזהיר שלמה ז"ל שלא תרגיל ותמשיך עצמך ביין ובשכר כדי שתתחכם ותהי' לבך פתוח כאולם בדברי תורה ותהייה צלולה דעתך כי לא כן הוא אדרבה במקו' שהיה מדבר ד"ת טרם שתות היין עתה לץ היין שיהי' מתלוצץ מד"ת כי בבלי דעת ידבר והומה בו השכר הוא היותר חזק וע"כ נקרא שכר שמשכר לשותיו וכל שוגה בו לא יחכם שלא יהי' צלולה דעתו כי אם אדרבה שע"י שכרותו לא יעסוק בתורה וישכח גם מה שבידו :

נהם ככפיר אימ' מלך וגו' יאמר כי הנה לא' משתי סיבות צפרום איש מהתגלע בריב או מפני מוראה של מלכו' או מפני הכבוד אמר הנה נהם ככפיר אימת מלך שאימתו נוהמת בלבו ונמנע מהגר את הזולת למה כי מתעברו ולא ישית לב אל אימתו חוטא נפשו שאת עלומו הוא מיגר ומחסר כל"א ובני שלמה אומים לכן לא יחשב לכבוד השובת מריב מפני מוראה של מלכות כי הוא מפני היראה אך מה שהוא כבוד לאיש הוא שבת משתת הריב בעצמו כי העדר כבוד הי' ולא מפני מוראה של מלכות תקון העולם כי נהם וגו' שאלמלא היא איש את רעהו חיים בלעו כלומר לכן הוי מתפלל בשלום' שאלמלא מוראה וגו' :

ולא מפני השלמים הנקראים בשם איש כי הלא לא מפני היראה ישבותו מריב כי אם מפני הכבוד להקם וגו' ... מה שראוי להתנהג שלמה של מלכות מפני מוראה הוא על דבר האוילים כי כל אויל יתגלע ע"כ צריך אימת מלך :

אבן ואבן · הנה המשקל הקטן מהראוי או הגדול מהראוי והמדה הקטנה מהראוי או הגדולה מהראוי הנה שני אלו הדברים מתועבי' לש"י במדות ובדעות וזה כי הנבחר והראוי במדות הוא השווי והיושר מזולת שיהיה לאחד מהקצוות כמו שנתבאר בפלוסופיא המדינית והנבאר בדעות שלא לקצר מהאמת הראוי בדבר דבר ושלא להפליג עליו יותר מהראוי כאילו תאמר שמה שיסבול אותו מופת מוחלט לא יקצר בו ויסמך על מופת ראיה או על הקדמות מפורסמות ומה שלא יסבול מופת מוחלט לא יבקשהו וכן לא יחקור במה שאין לרך אל השגתו ולא יקצר לחקור במה שיוכל להשגתו ובהיות הענין כן מי הוא זה ואי זהו שיוכל להתפאר באיש אמונים : גם במעלליו · הנה הע"פ שימלאהו בחוש פעולות האדם טובות וישרות הנה אפשר לו שיתנכר בהם ותהיינה פעולותיו בנגלה טובות ונכו ברע והנ' קרא האיש הזה נער לא מלך ר"ל שהסכל בו הוא משרת לא מלך : אזן שומעת ועין רואה · הש"י עשה גם שניה' כלים להשגת האמת בדעות ובמדות וזה שאלו החושים הם יותר נכבדים שבחושים לקחת מהם ההקדמות הראשונות עם ההשגות במוחשים והם עם זה כלים אל שיקפץ האדם אליו החכמה שהשיגוה שאר האנשים כי באזן ישמע דבריהם וילמד אותם ובעין יראה דבריהם בספריהם ולזה היו אלו החושים מהגדולי' שבכלים אל שישלם לאדם להיות איש אמונים במדות ובדעות והם עם זה כלים לחטא וזה מבואר מעניינם : אל תאהב שינה · אל תתעצל ותאהב שינה כמנהג העצלים כי זה יהיה סבה שתאבד הונך ותורש ואם תפקח עיניך בזריזות תשבע לחם ומזון ערב בדעות ואולם בעגלה לא די שלא השגת שלימות הכל גם ההתחלו' אשר אצלך מהחוש תאבד ותשחית ולא יהיה לך מהם תועלת : רע רע יאמר הקונה · הנה אין הענין בקנין החכמה כמו בשאר הקנינים וזה כי שאר הקנינים מפני שיהיה מחירם כסף יקרה בקנין שיאמר הקונה שהוא רע ואינו שוה כמו הערך ההוא שהוא מעריך אותו ואחר זה כשילך לו ממנו הקנין ההוא אז יהולל ויתאונן על אשר לא קנהו ולזה היה נחשב הקנין ההוא כרע בהיותו לו וכשלא יהיה לו יחשבהו לטוב והנה הפך זה ימצא בקנין החכמה כי לא יחשבהו אדם לטוב כי אם אחר שהשיגהו : יש

י אֶ֤בֶן וָאֶ֗בֶן אֵיפָ֥ה וְאֵיפָ֑ה תּוֹעֲבַ֥ת יְ֝הוָ֗ה גַּם־שְׁנֵיהֶֽם׃
יא גַּ֣ם בְּ֭מַעֲלָלָיו יִתְנַכֶּר־נָ֑עַר אִם־זַ֥ךְ וְאִם־יָ֝שָׁ֗ר פָּעֳלֽוֹ׃
יב אֹ֣זֶן שֹׁ֭מַעַת וְעַ֣יִן רֹאָ֑ה יְ֝הוָ֗ה עָשָׂ֥ה גַם־שְׁנֵיהֶֽם׃
יג אַל־תֶּֽאֱהַ֣ב שֵׁ֭נָה פֶּן־תִּוָּרֵ֑שׁ פְּקַ֖ח עֵינֶ֣יךָ שְֽׂבַֽע־לָֽחֶם׃
יד רַ֣ע רַ֭ע יֹאמַ֣ר הַקּוֹנֶ֑ה

מַתְקְלָא וּמַתְקְלָא כַּיְלָא וְכַיְלָא מְרַחֲקִין אִינוּן קֳדָם אֱלָהָא אַף תַּרְוֵיהוֹן׃ אוּף בְּעוֹבָדוֹהִי מִתְיַדַּע טַלְיָא אִין דְּכֵי וְאִין תְּרִיצִן עוֹבָדוֹהִי׃ אֶדְנָא דְּשָׁמְעָא וְעֵינָא דְּחָזְיָא אֱלָהָא אִיבְרֵי תַּרְוֵיהוֹן׃ לָא תִּרְחֵים שִׁינְתָא דִּילְמָא תִתְמַסְכֵּן פְּתַח עֵינָךְ וּשְׂבַע לַחְמָא׃ חַבְרָא לְחַבְרֵיהּ נֵאמַר דְּקָנֵית

שמעת ו' ה' פתחי' וא' קמץ וסימ' נמסר בסיפרא סוף סימן ט"ו ובריש סדר וירא :

רשי

אזן שמעת ועין רואה וגו' : כלומר מעשה ידיו הם והוא חפץ באוזן שומעת מוסר ועין הרואה את הנולד : אל תאהב שינה פן תורש · כי תעשה רש : רע רע יאמר הקונה · הקונה תורה על ידי הדחק ויסורי רעבון אומר אוי לי על רעה זאת והכר' הזאת וכשהולך לו מלא חכמ' אז יתהלל על הצער שנצטער : ואוזל·

אבן עזרא

גם · יתנכר · הפך ההכרה וכן ויתנכר אליהם והענין שהתנכר מן הנערות בעבור מעלליו · אם זך מחטא ואם ישר פעלו כי הנער הכסיל נודע ונכר באולתו וזה מתנכר במעשיו הטובים כאילו מתכסה בהם ולא יכירו רואיו מעשיו אם נער עשם כאשר הם זכים וישרים : אזן · אל · רע · ג' דבקים כלומר האזן לשמוע מוסר והעין לראות התוכחת עשה השם על כן אל תאהב שינה שלא נברא העין לישן כי אם שעה ידועה ואחרי כן לראות ולבחור בדרכי המוסר · פקח עיניך מן השינה כי אז תשבע לחם וראה הקונה שיאמר על הממכר רע רע ויבזהו כדי שיוכל לקנות בזול וכאשר הולך בעצמו עם הממכר אז יתהלל ויתפאר בעצמו ויאמר שהוא יודע לקנות דבר נחמד ובאמת כן הוא : יש

אבן יחייא

אבן וגומר וגלוי ג"כ האבן ואבן א' גדולה לקבל בה וא' קטנה לתת בה אשר היו להם במטמונים והאיפה ואיפה אשר תועבת ה' גם שניהם : גם וגומר וגם גלוי לפני המלך הנז' אם זך וישר פעלו מהרשע הנער כעור מכל טוב כשיתנכר במעלליו כי הוא רשע בלבו ובמחשבתו · ויעש' נגלוי שמעשים נאותים לא מפני אהבתו אותם כי אם מפני היראה : אזן וגומר כי האזן שומעת והעין רואה מהמלך הנז' אשר בהם יבחין כל הדברים החיצונים והפנימיים הם אליו בהשגח' כי ה' עשה גם שניהם למען יהיה שלם ויוכל לדין את כל העם באמת ובצדקה וכאשר עשה לשלמה הש' אשר שאל מקונו לב שומע לשפוט את העם להבין בין טוב לרע · ויאמר אלהים אליו הנה נתתי לך לב חכם ונבון אשר כמוך לא היה לפניך ואחריך לא יקום כמוך : אל תאהב וגומר הזהיר האדם שלא יאהב השינה והעצלות מלבקש הדברים המצטרכים לגוף וההכרחיים לנפש פן תורש ויאבד גופך ונפשך אבל פקח עיני שכלך וחקור ודרוש הענייני' המצטרכים אליך ותשבע מלחם שהוא משל למזון הגופני והרוחני : וכאשר עשה שלמה המלך כי בקש החכמה ומצאה וכן השיג העושר והכבוד : רע וגומר כשהקונה ירצה לקנות דבר מה מהמוכר יזלזלנו לאמר כי הוא דבר רע וכנזה · ואחרי שיקנהו וילך לו אז יתהלל בדבר ההוא אשר קנה להיותו טוב עד מאד : יש

ר' מנחם המאירי

לתומו כגד בקשתא לקיבליה כלומר שהצדיק הולך נכוחו כאלו יעלו בקו ישר מעלה נכח יי' דרכו לא יטה ימין ושמאל ובמותו יגיע לתכלית המכוון בו · ובדרך תוריי איפשר שאמר אשרי בניו אחריו על דרך ועושה חסד לאלפים מלך יושב על כסא דין מורה בעיניו כל רע · מי יאמר וגומר · הכגלה הערה למלכים להיות כוכתם להשיב לריב עמים לקחת מהם נקמת הפעולו' הרעו' כדי לבער הרע ולהרחיק הגזלות והחמסים ושאר מיני הרעות ועל זה אמר שהמלך היושב על כסא דין ר"ל שכוונתו להעמדת היושר ולהרחיק כל עול כאשר יאות לחק המלכים הוא מזרה ר"ל מפזר ומבער כל רע ובעיניו כמו מעיניו ר"ל מלפניו כלומר שכל כך יעמיד כל אנפיו ביושר שכל דבר רע יבוער כל מלכותו ומגיבו בי"ת במקום מי"ם ותקצר נפשו בעמל ישראל · והנותר בבשר ובלחם · ולי עוד לפרש בעיניו כלומר בהשגחתו כלרך ובשימה עיני עליו ואמר על זה מי יאמר זכיתי לבי כלומר שמחוק המלך היותו משכיל ופקח ונבון להכיר עניני בני אדם ומי הוא שיוכל לרמותו להרחיק עצמו כראוי לעבודתו וכאמן בבריתו עד שיהיה מלאה עצמו שכנר זכך נפשו מכל דבר מגונה וטהר מכל חסרון ומכל חטא כי ההתעסקות עם שקרות הלב אי איפשר שלא יתגלה בזמן מן הזמני' ובדרך נסתר אמר שהשכל ההולך על קו היושר כפי החוק המסור לו הוא לבער כל מדה מגונה מביתו ודרך הפלגת מיעוט אמר מי יאמר זכיתי לבי כלומר שמעטים הם שיוכלו לומר כן לא מרובכם חשק יי' מכל העמים אשר סביבותיכם כי אתם המעט : אבן ואבן וגומר · הערה על שלימות המדות והזהיר מפחיתותן והזכיר בפרט אחת מן המגונות שבהם והוא הגניבה והשקרות לחמדת הממון ואבן היא בענין המשקל והוא דבר שסוקלין כנגדו · ואיפה היא במדה והוא כלי שמודדין בתוכו ומי שיש לו מהם שתים בביתו גדולה וקטנה גדולה לקנות וקטנה למכור הוא תועבת יי' כלומר לא סוף דבר שהוא מרוחק אצל הבריות להיות היזקו מצוי להם אבל הוא רע לשמים לגנות המעשה והחטא הנכלל בו וכל שכן למה שימשך ממנו בתכלית ולפי הנגלה קשה לפרש מה הוראה לאומרו גם שניהם וידוע שהכל דבר אחד ואיפשר שכוונתו באבן ואבן להיות האחת ישרה והאחרת מעוותת ואמר שדרך הסוחר לקנות בכמות גדול ולמכור מעט מעט וכן שהמוכר סחורתו פקח כמוהו והקטנים המון ודלות עם בהמה המה להם לא ימצא עצמו בעת הקנין לשקול ולמכור רק ביושר עד עת המכירה ואמר שאף בשעת קנינו עם הישרה הוא חוטא כי באותה שעה מתילד החטא במחשבתו ובעת המכירה יולד הרה עמל ויוליד און וזהו תועבת יי' גם שניהם כלומר שאף בעת הקנייה שהיא במדה ישרה ובמשקל ישר הוא חוטא לפי כונתו אל תכלית רע כי אע"פ שהפעולה בעצמה אין בה רע אחר שלפי מחשבתו תשוב לרע נחשבת לו כאלו היא אותה שעה בעצמ' וכבר הזכרנו ענין זה ובכל מעשיך יהיו לשם שמים ומשל הנזיר שעבר על החורם וכן כתבנו בקצת חבורינו אמרם כל האוכל ושותה בתשיעי כאלו התענה תשיעי ועשירי כלו' מצד שכוונתו באכילתו שיוכל להתענות כראוי · ולפי הנסתר יבא ענין גם שניהם על נכון והוא נקשר עם מה שאמר מלך יושב על כסא דין כלומר שאין הכונה ועלוי המדה להמית החמר לגמרי כי כמו שהנטיה אל הקצה הראשון רע ומגונה כן הנטיה אל הקצה האחרון יותר מדאי רע והריסת הגוף אבל לתת לכל אחד חקו ועל זה אמר תועבת יי' גם שניהם כלומר גם הנטיה אל הקצה האחרון : גם וגומר · כראה שהוא הערה שאם יראה האדם את בנו בקוצי השבטים ובנסות החומר עד שיהיה הלמוד בא אלנו בקושי והעדרו בנקל כענין קשה לשמוע ומהר לאבד שירבה בהשתדלותו ובשקידה וכיוצא כאלו הענינים ויתנכר הוא מענין הכרה כאלו אמר גם במעלליו יוכר נער כלומר שמצד פעולותיו שבקטנותו יבא ממנו הכרה אם יהיה פעלו זך וישר כאמרם ז"ל בוצין בוצין מקטפיהו ידיעי · והכל הערה שלפי מה שיוכר ממנו תהיה ההנהגה בו · ולי עוד בו לפרש הערה על צעיר הימים החכם שלא יבהילנו השער הלבן אשר בראש הזקן ובזקנו אם יכיר היותו כסיל ובנער מדעת עד שתבואהו יראתו ממנו לאחוז בדרכו אבל יעמוד כנגדו ויחשבנו ליותר צעיר ממנו בעיניו אמרו ז"ל יכול אפילו זקן אשמאי ר"ל בור מלשון והאדמה לא תשם שתרגומו לא תבור · וענין הכרה בזה המקום חשיבות וערך כענין לא נכר שוע לפני דל כלומר לא נחשב ולא נערך השוע בעיני הדל עד שידמה לו כאלו לא הכירו וכן אצלי לפרש ענין ויכר יוסף את אחיו והם לא הכירוהו כלומר הוא החשיבם והסתכל במחשבתו והעריכם כשבאו לידו מה שהם לא עשו לו כך כשבא לידם ועל זה אמר הנה לפי מעלליו יחשב הנער אחר שפעלו זך וישר ואולי בדרך נסתר רמז גם כן על שלימות המדות לומר שחשיבותו וערכו ותוחלת תכליתו הוא בשלימות פעולותיו · ולי עוד לפרש בדרך פוריי נער מלשון העדר הלמוד כענין אין זקן אלא מי שקנה חכמה ונתן לו הערה להשתדל בקיום המצות ושאע"פ שהוא חסר הידיעה כשמעשיו ומעלליו זכים וישרים יחשב ויהיה בערך היודעים והוא הענין הנכפל בדברינו באמרם אשר לא יקים את דברי התור' אשר לא ילמד לא נאמר אלא אשר לא יקים עץ חיים היא למחזיקים בה אילו נאמ' לעמלים בה לא היתה לעולם תקומה · ומגדולי המדקדקים פירשו יתנכר הפך ההכרה כמו ויתנכר אליהם מדוע את מתנכרה · ואמר שהכרת הנער מתחלפת מצד זכות פעולותיו עד שיאמר עליו אין זה נער ואף לפי הלשון איפשר לנו לפרשו מה שפירשנו נער על חסר הלמוד ולהערה הנזכרת כלומר שמוחזקת חסר הידיעה היא אצל בני אדם בפחיתות מדות אין עם הארץ חסיד ואין בור ירא חטא · וכן אם תלמיד חכם נחש הוא חגרהו על מתניך ואם עם הארץ חסיד הוא אל תדור בשכונתו ואמר שאם יקרה על דרך הזריזות שייטיב פעלו הוא מתנכר בהנהגתו והיא הערה שישתדל בקיום דרכי התורה ויכסה בהם מומיו · ושאלו לאחד מחכמי המוסר איזה מן השלימיות נבחר לאדם אמר השכל אמר ואם אין בו שכל אמר המדות כי הם בגדים יכסה ערותו בהם אמר ואם איננו בעל מדות אמר טוב לו העושר שיעלים מומיו אמר ואם אין לו אמר יקושש קש וילקט עצים ויבעיר המדורה וישים עצמו בתוכה · ולכן אמר שאם הוא חסר הלמוד ישתדל במוסר ובמדות עד שיתכבד לרואיו : אוזן וגומר · אולי נקשר למה שהזהיר בפסוק הקודם להזהיר האב להנהיג את בנו כפי מה שרואה בטבעו ואמר שהטבע שמעת היצירה אין שנויו מצוי אלא בעמל גדול ובהכרח למודי והרגלי עד שישוב לו כטבע גמור ועל זה אמר יי' עשה וכו' · כענין בטר' אצרך בבטן ידעתיך ובהפכו ופושע מבטן קורא לך · או אולי אחר שספר בשלמות המדות לפי קצת הפירוש רמז על שלמות השכל ואמר שעיקרו בהתמדת הלמוד ושקידתו וידוע שתחלת החכמה אוזן שומעת ר"ל לעמוד במסב החכמים לשמוע ולהאזין דבריהם ואחריו עין רואה הן ראיית העין להיות עם הספר ישוב מחשבתו הטובה לעיין ולהתבודד במה שלמד הן ראיית השכל לבחון הדברים בעצמו לבור אוכל מתוך הפסולת וענין יי' עשה גם שניהם כלומר שבזה הפקת רצונו וכונת המלאכתו אותו כלדך הוא עסך וידוכך : אל תאהב וגומר · הערה כללית הזדרז למלאכות לפי הנגלה או ללמוד חכמה לפי הנסתר פן תורש מן הממון או מן החכמה כאמרם ז"ל מאי עני עני בדעת · פקח כלומר העמד עיני שכלך פתוחות ושבע לחם אם לפי הנגלה לחם ממש ושאר מיני המחיה ואם לפי הנסתר רמז על למוד החכמה כמו לכו לחמו בלחמי : רע רע וגומר · כנגלה אמר שרמז בשלפניו הערה להזדרז בקנין העושר עד שישתדל בהעמדתו ולא יצטרך למכור כי העושה חיל ומקיאו לבסוף כוח לו שלא עשאו ועל זה אמר רע

קב ונקי

אבן ואבן · פירוש מי שיהיו לו שני משקלות מלא וחסר ויקנה במלא וימכור בחסר תועבת ה' גם שניהם · ואמר גם לרמוז כי לא הגונב והגוזל בלבד הם תועבת ה' כי גם אלו תועבה לפניו : גם במעלליו · ר"ל שבפעולות שיעשה הנער בימי הנערות יוכר אם יהיה זך וישר פעלו בעת שיגדל כי על הרוב ברוב האנשים כפי מה שיהיה ענינם בזמן הנערות כן ילך בבחרות ובזקנה · או תהיה מלת יתנכר מענין ויתנכר אליהם הפך ההכרה ויתישב בזה מלת גם כלומר אעפ"י שעל הרוב יראו הנערים מה שיהי' מעניינם לבסוף גם נמצא נערים לפעמי' מראים בנערותם ההפך ממה שיהיה מעניינם באחרית במדות הטוב והרע : אוזן שומעת · כוונתו לומר שאחר שהשם ית' עשה אלו האברים על תכונה שהם רואים ושומעים יש לנו להאמין אמונה שלמה כי הוא ית' רואה ושומע כלומר שגלויים וידועים לפניו כל מעשי בני אדם כנגד האומרים לא יראה יה ולא יבין אלהי יעקב · אמר המשורר הנוטע אוזן הלא ישמע · וג"כ בפסוק זה לומר שהשם נטע אוזן באדם לשמע מוסר וללמוד חכמה · ועין ללמוד הדרך הישרה ללכת בה · ועי"כ אמר למטה אל תאהב שינה כי הישן הוא כבלא אזנים ובלא עינים · אל תאהב שינה · אמר כי אין ראוי לאדם שיתרשל בעשיית מעשיו מפני שההתרשלות תביא האדם לידי עניות · ואין המכוון בשינה שינה לבדה רק ההתרשלות במה שצריך קרא שינה · והזכיר השינ' מפני היותה המקרה הדבק בעצל פקח עיני שכלך והשתדל במה שצריך לך ובענין זה תמלא מחייתך · ורמז ג"כ שאם יתרשל האדם מדרישת החכמה בזמן הראוי יהיה רש מן החכמה : פקח עיני שכלך ושבע מן החכמה שהיא לחם אבירים : רע רע · ר"ל הקונה בעת שהוא קונה הדבר הוא מזלזל בפיו הדבר שהוא רוצה לקנות כדי שימכרנו המוכר אליו בזול · ואחר קנותו הדבר וילך לו לדרכו אז יתהלל ויאמר כי הדבר שקנה שוה יותר ויותר ובחכמתו קנהו בזול : יש

מנחת ערב

אשר בעל שכל הוא לא תבער ממנו מזמת עצה והוא מים עמוקים עצה בלב איש כי הקבוי היא במקרה הוא הטוב וגדול דעה הנה לא תבער ולא תעדר עצה מלבו בכח אולתי שביא בעומקי הלב וצריך אנלי רע ונים ועיונים לקשור חלוקה בחלוקה עד השיב עצה הגינה וזהו ואיש תבונה בתבונתו ועיונו ידלנה מתוך לב עצמו :

והנה יש רב החיכית שלא יבטח בלבו להתייעץ ומה יעשה יקרא את איש חסדו להתייעץ בו כאומרו שאחרי שקבל חסד ממנו יהיה לו נאמן רוח ולא זו הדרך כי הלא איש אמונים מי ימצא :

או רב אדם כלומר רוב מין האדם זה דרכם שיקרא ויכריז איש חסדו אשר יעשה ולא יסתיר מה שעושה חסד וצדקה באופן שאיש אמוני' עושה חסד של אמת ולא להתיהר מי ימצא :

מתהלך בתמו צדיק יש מתנהג כהו'כי יעדר מטבעו חריצות ויש חרוץ מתנהג בתום מפאת צדקתו אמ' אשר מתהלך בתומו מפא' היותו צדיק לא בלבד יאושר הוא כ"א גם בניו ולא בלבד בימיו כי אם גם אחריו :

מלך יושב על כסא דין וגו' הנה מלך יושב על כסא דין שופט לכל עם הארץ מזרה בעיניו כל רע שמדמה בעיניו שמזומרה כל פניה רע' וכל עוות שאינו יוצא דבר בלתי מתוקן מתחת ידו · ואינו אלא טועה כי מי יאמר זכיתי לבי מהרהור יוהרא או גאוה או טהרתי מחטאתי אם שגיתי במשפט שפטתי ואטהר מאשר שגיתי כי אין עושה כן כי הלא דרך המלך שיגזור על איש בשגגה אשר לא כדת כי מפני הכבוד לא ישוב מגזרתו יטהר מחטאתו כאשר הודע אליו שגגתו :

אבן ואבן וגו' יאמר שאף יש אבן שלמה להראו' לקונה ואבן חסרה לשקול אחרי כן · גם השלמה תועבה שמסייע' לרמות והקיש באיפה ואיפה · או יאמר כי אם הקונה יש לו בכיסו אבן ואבן לשקול המטבעות שלימה וחסרה ומרמ' את המוכר בחסרה והמוכר יש לו איפה ואיפה לרמות את הקונה בחסרה באופן שילא הונא' המוכר בהונאת הקונה כי גם שכוונת שניה' לרמות לא נתהנה אחד מהם לפי האמת אעפ"י כן תועבת ה' גם שניה' : עין רוא' יאמר ע"ד שאז"ל אין צור כאלהינו אין צייר כאלהינו אדם צר צורה בתוך צורה ואין נותן בה נשמה וכו' נוטע אוזן ואין נותן בה שמיעה עין ואין נותן בה ראיה וכו' זה יאמ' עין ופתחיה רואה וכן אזן ונתהי' שומעת ה' עש' גם שניה' אך בשר ודם מצייר אזן ולא יתן שמיעה עין ולא יתן ראיה :

אל תאהב שינה וגו' ילמדנו מוס' השכל אל יבטח איש בעושרו לחשוב כי כן יהיה תמיד ולא יחסר לו גם עודנו

רלבג

יש זהב · ולזה אמר כי יש בשאר הקנינים קנינים חמודים כמו זהב ורב פנינים אך אין בהם כלי יקר כמו שפתי דעת כי שאר הקנינים יחשבו אצל יתרון ערכם ואין הענין כן בשפתי דעת כי הם טובים על כל הענינים והם המישרי' תכלית ההישרה למנוע דברי חפץ כי בזה האופן יקובצו לאדם דעות זולתו והאפשר שיהי' הרצון בזה כי המשיג קנית המושכלות שהם הנעה לו אז יהלל על כל הקנינים המושכל אשר היה מנגה אותו קודם זה וידמ' שההלול הזה הוא מה שיאמר יש זהב ורב פנינים אך כלי יקר הוא שפתי דעת כי הם יביאו לקנין דבר נחמד מזהב ומפז רב : לקח בגדו · הנה מי שערב זר והוא הנמשך אל הכח המתעורר לתאוות הגופיות הפשיטהו מכל קניניו להפרע ממנו והנה השכל הוא הערב בעד האיש הזר ובעד נכרי' והיא הנפש המתאו' כמו שקדם בראש זה הספר קח משכונו להפרע כי השכל הוא המקבל העונש במה שלא השיגהו תענוג מאלו הפעילות המגונות כמו שקדם : ערב לאיש לחם שקר · בתחלת עיונו כאילו תאמר שאם יטעה ויחשוב שאין שם גמול יעונש אך אח' זה יהפך לו המזון הערב ההוא לחצץ שאין בו תועלת למזון ויסבר עם זה שניו אשר יאכל באמצעיתם : מחשבות בעצה תכון · הנה המחשבו' המקבילות לאדם אשר בעבורם הוא נבוך בענינים הנה העצה שלימ' שתתישב לו בזה ותכין לו המחשב' הצודקת וזה יהי' בשיקבץ כל אלו המחשבות ויברור הצודק מהבלתי צודק בחקירה שלימה ובייסוב רב ואם יקרה שם שתי מחשבות מקבילות הלחם בתחבולות על המחשב' המרחיקה האדם משלמותו ובזה תמלט מהמבוכה באלו העניני' הגדולי' אשר יביאו המחשבות המקבילות הנופלות בהם להתבלבל בעניניס או ירצה בזה על דבר המחשבות המביאות לאדם לחטא עשה מלחמה עמהם בעצה אשר תבין ובתחבולות בדרך שתכניע אותם המחשבות הרעות : גולה סוד · לא תתערב עם מי שהוא גולה סוד והולך רכיל כי זה סבה לרעות גדולות בדברים המדיניים ולא עם שאומר דברי פתיי והשחה בשפתיו להדיחך מעל הדרך הטוב והאפשר שירצה בזה מי שהוא גולה סוד בענין המבוכ' שיש במחשבות מקבילות אשר בהתחלות מהם בעצה שתדון ובתחבולות הוא במדרגת מי שהוא הולך רכיל שמשחית העולם ברכילותו כן זה יביא מבוכה בלב האנשים שדעתם קצר' לבא ממנה ויביא מפני זה עליהם הפסד רב בדעותיהם ולזה השמר לך מהתערב עם מי שמרחיב שפתיו לדבר באלו הדברים כי באלו החקירות יש מהסכנ' עד שאין ראוי שיתיר האדם לחקור בהם עם זולתו ולא עם עצמו כי אם בעת שנתחזקו בלבו הדעות האמתיות התוריות והעיוניות כי אז ימלט מזאת הסכנה :

משלי כ

הַקּוֹנֶה וְאֹזֵל לוֹ אָז יִתְהַלָּל: יֵשׁ זָהָב טו
וְרָב־פְּנִינִים וּכְלִי־יְקָר שִׂפְתֵי־דָעַת:
לְקַח־בִּגְדוֹ כִּי־עָרַב זָר וּבְעַד נָכְרִים
חַבְלֵהוּ: עָרֵב לָאִישׁ לֶחֶם שָׁקֶר וְאַחַר
יִמָּלֵא־פִיהוּ חָצָץ: מַחֲשָׁבוֹת בְּעֵצָה
תִכּוֹן וּבְתַחְבֻּלוֹת עֲשֵׂה מִלְחָמָה:
גּוֹלֶה־סּוֹד הוֹלֵךְ רָכִיל וּלְפֹתֶה שְׂפָתָיו
לֹא תִתְעָרָב:

דְּקָנֵית וְהֵידֵין נִשְׁתַּבַּח וְנֵימַר: דְּאִית
דַּהֲבָא וְכוּגְעָא דְּכֵיפֵי טַבְאָתָא וּמָאנֵי
דִּיקָרָא וְשִׂיפְוָתָא דִּידִיעֲתָא: נְסִיב
לְבוּשֵׁיהּ מְטוּל דְּעָרִיב לְחִילוֹנָי וְלָא
אַפֵּי נוּכְרֵיתָא מַשְׁכְּנֵיהּ: עֲרִיב
לְגַבְרָא בְּלַחְמָא רִיגְלָא וּבָתַר הֵידֵין
נִתְמְלָא פּוּמֵיהּ: מַחְשַׁבְתָּא בַּעֲצָתָא
תִּתַּקַּן וּבְמַדְבְּרָנוּתָא מִתְעֲבֵד קְרָבָא:
דְּגָאלֵי רָזָא אָכִיל קוּרְצָא וּלְמַן
דְּמַשְׁרְגַג בְּשִׂפְוָתֵיהּ לָא תִתְחַלַּט:

מקלל · דלייט

הקונה ד' מ"ל בליש' וסימ' והיה כעם ככהן בעבד כאדניו · בא העת הגיע היום · פורע מוסר · רע רע יאמר הקונה : נכריה נכרים כתי' וקרי' נכריה והוא חד מן ה' מלין דכתיב מ"ם בסוף תיבותא ולא קרי' וסי' נכרים לקח בגדו כי ערב זר קדמא · שלשים וירדו שלשים מהשלשים · ויהמם וישלח חצים ויפיצם דשמואל · שנים ויעזבו כל מצות יי' אלהיהם · אלפים נהר דינור נגד ונפיק דדניאל :

רשי

ואוזל לו · והולך לו : ערב לאיש לחם שקר · ניאוף אשת איש · ואחר ימלא פיהו חצץ · אבנים דקות · וכן ויגרס בחצץ : מחשבות בעצה תכון ובתחבולות עשה מלחמה · אם באת להלחם כנגד השטן בא בתחבולות תשובה ותפלה ותענית : גולה סוד הולך רכיל ופותה שפתי' המדבר חלקות לפתותך ולהסיתך :

אבן עזרא

שיש זהב ופנינים רבים למי שיש לו שפתי דעת שידע בעסקי סחורה : לקח · חבלהו · לשון לווי : ערב · לחם שקר · שהעיד שקרים בעבורו : מחשבות · תכון · כל אחת בעצה שיועץ עם חברו או יכון מה שחשב לעשות : ולפותה · שיפתוהו אחרים · לא תתערב שיגלה סודך והוא הרכיל :

מנחת ערב

עודנו סרוח על ערשו כי הלא תנתק ותמוט היתד התקוע ויורש ותכפל רעתו כי נתלמד בעצלה תפיל תרדמה ושינה ולא יעשה לביתו ויגדל שבר רעבון ביתו עוד אוסיף להזהירך של תרגיל עצמך במותרות וזהו פקח עיניך לראות את הנולד ושבע לחם ולא תשבע בשר ויין וכיוצא בהם רק לחם לבדו לבלתי הרגיש בער הללות כי יבא עדך והוא מוסר התורה באומרה בשר לאכול ולחם בבוקר לשבוע שלא הזכיר שביע' כ"א על הלחם לבדו : רע רע יאמר הקונה וגו' ידרך ערום כי יקנה חפץ לאמ' רע וגרוע הוא פעם ושתים וזהו רע רע למען קנות בזול וכשאוזל והולך לו במקחו בזול אז יתהלל · ויאמר יש זהב ורב פנינים ביד איש ואם אין כלי להכילם הלא יאבדו בלי ספק והנה כלי יקר מחזיק אותם ומכילם הוא שפתי דעת כי הלא בשפתי דע' בהתנכלי לומר רע רע החפץ קניתי שוה מאתים במנה כמלא בשפתי דעת החזקתי במנה והיה לי בכלי יקר להכילו בל יאבד כלו' ועוד לגבר תחבולו' יקנה להרבות לו כמוני היום ולא ישעה המדבר בדברים האלה כי לא ישובח מעשהו כי לא טוב אמור לטוב רע למען הונות את עמיתו וחוס על ממון עצמו : או יאמר אם יש זהב שהוא חשוב הלא נגד פניו למעלה הימנו רב פנינים אך וכלי יקר שאין למעלה הימנו הוא שפתי דעת : או בל יאמר בעל אוצרו' זהב כי ישולל מפנינים היקרים כי הלא אם יש זהב גם לו רב פנינים כי בזהב יוכל לקנותם אך וכלי יקר מלקנות הוא שפתי דעת שלא יוכל לקנותם אשר יחסר לו באוצרות זהבו · או יאמר כי הנה העושר גורם כבוד כי העושר הוא כלי להכיל כבוד ויקר אך הנה אין ספק כי אין זה דק בעשיר אשר לו שפתי דעת לכלכל דבריו עם בני האדם אך אם יבז' גם המה לא יכבדוהו במלא כי השפתי דעת הם העושים את העושר כלי אל היקר וזהו יש זהב ורב פנינים ועכ"ז אינם מעצמם כלי יקר וכבוד בלעדי טוב דבורו כי וכלי יקר וכבוד הוא שפתי דעת : לקח בגדו וגו' יתן דוסי ביוצא ערב זע"כ יצוה לבלתי רחם עליו כאשר על הלוה שאסור ליכנס לביתו ולמשכנו בזרוע רק הוא יוציא את העבוט החוצה אך לערב מותר וזהו לקח בגדו וגו' כאשר למדו מכאן רז"ל והנה אין ספק כי היוצא ערב בעד אשה עניה סוערה אם היא נכריה אללו שלא יצא ערב לקרב הנרה כי אם עודנה לו כיחס נכריה דראוי לחוס עליו בגד מה וזהו לקח בגדו כי ערב לגמרי ליפרע תדמיו כי ערב זר אך היעלך שאם הוא בעד נכריה לא תקחנו בהחלט רק חבלהו בתורת משכון גם שיצריך זמן · וש"ת הלא החמרת על הערב שלחם לא אכל ובשר ויין מהלוה לא בא אל פיו והסת על הלוה היה תכבד ידך על הלוה שערב לו לחם שקר שאוכל ממון המלוה שהוא לחם הבא ע"י שמבטיח לשלם והוא מפזרו ואוכלו ואינו חס לשלם והלא אתה סכת בעדו ובעד ביתו לבל נקח מידו בזרוע ולא נבוא אל ביתו לעבוט לז"א גם לזה תיסרהו רעהו כ"א ערב לאיש לחם שקר בעת הלא ואחר כשירצה לאכול ימלא פיהו חצץ ולא לחם כי נעל דלת בפני לווין ויאכל בדי עורו · או אם תענה הערב למה כאסימך כי ערבת לרעך והלא קיימת לרעך כמוך הכולל כל התור' דע איפה כי נהפוך הוא כי אדרב' גרמת תכלית שנאה כי הלא זה דרך הלוה הבלתי אם על הערב ולא יכון לבל יפרע בעדו כזה אשר לא טרח לשלם כי ערב לו לחם שקר ואחר בעת השלום לא כי אם יפעור פיו לבלי חק נגד מלוה וערב ומדבר סרה כנודע מטבעם וזהו ואחר ימלא פיהו חצץ וריקות כי יענה עזות והאהבה בשנאה ימיר כמאמר החכם הלוהה ראשיתה אהבה · וסופה מריבה ואיבה : מחשבות בעצה תכון וגו' הנה המתייעץ לשתכין עלתו ומה גם למלחמה צריך שני דברי' אחד לחשוב כל מחשבות חלקי הסותר ואז יברור הצודקת שנית להתכלל אחרי כן בתחבולות לבלתי הגלות העצה כי עולה בל יספור ולא ידעו במה יכשלו וזהו מחשבות וגו' לומר בהיות מחשבות בעצה ולא עצה משוללת מחשבות כל חלקי הסותר אז תכון העצה שנית ובתחבולות להראות להפך כוונתך עשה מלחמה בל תגלה עצתך

ר' מנחם המאירי

רע רע יאמר הקונה ואוזל לו אז יתהלל כלומר שהפקחים מעותדים לקנות ולהביא כאלה הפתיים לגנזיהם וכשיתנו עין לקנות איזו כלה או איזה דבר הם מפתיתים אותו ואומרים שאינו שוה כך וכשהגיע למחשבתו וקנה והלך לו אז יתהלל היוקח ההוא או הקונ' לשכלו ולדעתו ולערמתו הכונה שינטה לך למכור בזול ובהפסד גדול · ובדרך נסתר הוא נקשר גם כן עם שלפניו כלומר שהחכמה נקנית בטורח גדול כך דרכה של תורה פת במלח תאכל ומים במשורה תשת' ועל הקרקע אתה ישן וחיי צער תחיה ובתורה אתה עמל ולזה אמר שהקונה החכמה יאמר בעת הקניה רע רע כלומר עמל הוא בעיני פליאה דעת ממני נשגבה לא אוכל לה אבל כשעלת' יגיעתו יפה ר"ל שיגע ומצא ואחר אז יתהלל וימצא עצמו שמח בכל עמלו והכל העל' שלא יתרשל בה מצד הטורח והעמל כי הכל ישוב בסוף למנוחה ולתפארת : יש זהב וגומר' · גם זה נקשר במה שלפניו הן לנגלה הן לנסתר ושפתי חסר בי"ת כלומר שהאדם קונה זהב ורב פנינים וכלי יקר בשפתי דעת ר"ל בשכל ובערמה ובדברים מיושבים הן בעניני העולם הן בחכמה כי גם היא תקרא זהב ופנינים ורב פתות יש מפרשים שהוא כאלו הוא בקמץ חטף או בחולם · ואלצי שהוא תאר כלומר וחשוב שבפנינים : לקח וגו' · ערב וגו' · שניהם נמשכים לשלמעלה מהם · בנגלה העירה להזהיר בשמירת העושר והתמדתו בהזהר מן הדברים הגורמים הפסדו והזכיר שניהם מהם האחת הערבות שהוא סבת הפסדו בלא הנאה המגעת לידו והשניה הגזלות והחמסים והגניבות ושאר הדברים הגורמים להמסר למלכות ולהענש אם בגוף אם בממון ואמר תחלה לקח בגדו והוא מקור כלומר שכלותו מביאו להיות בגדו ממושכן בערבו' וערב זר כמו לזר וחבלהו כמו חבלו והוא כגזר מן חבול תחבול כלומר גורם שיוקח בגדו בערבו' הזר ומשכונו בעבור הזרה או אולי לקח וחבלהו שהם לווי למשכן במקום הודעה שכן מנהג הענין להעשות הדרך ומות בהר לאחד מפירושיו כלומר על צד שהטבע יחייב כן וכמוהו רבים · ואמר אחר כן ערב לאיש לחם שקר כשגונב וגוזל ושאר הדברים הדומים הוא ערב לו ואינו מתבונן מה ימצאהו על זה ובאחריתו ימלא פיהו חצץ ויקהו שניו · ובנסתר גם כן שב אל הילד המסכן כשיערוב ערובה לזר והוא המלך הזקן ונקרא זר על בלתי היותו מכוון לעצמו ולקח בגדו רמז על הפסד מדותיו הראויות לו מצד ממשלת הזקן עליו כי המדות יקראו משל בגדים וחבלהו כמו חבלו מלשון חלק יי' עמו יעקב חבל נחלתו · ר"ל חלקו וגורלו שהיה ראוי לו וקרא לחם שקר השתקע בהנאות הגשמיות יותר מדאי כי כל דבר הכעסה בה חטאת שקר ובאחריתו ימלא פיהו חצץ תקהינה שניו בו · כי תקרב לשחת נפשו וחיתו לממיתים · ויהיה לו החצץ חוצץ ומסך מבדיל בינו ובין המכוון לתכליתו : מחשבות וגו' · ידוע שכל אדם ואפי' המשכיל שבמשכילים כי האדם קרוב אל עצמו ולרוב תאותו בהפקת מחשבתו העולה על רוחו כוחה מראות עיניו והמשכיל לבו להתבונן הקרוב להזדמן מצד הפועל ההוא בדבר והשתקע המחשבה בו ולפיכך צריך עצת אחרים שלא הושקעו במחשבה ההיא ולא יסור עין שכלם בה וייעצהו כפי הראוי · וכבר ביארנו ענין זה בנגלה ובנסתר בתחלת זה בפסוק באין תחבולות יפול עם ותשועה ברוב יועץ · ואמר מחשבות לשון רבים ותכון לשון יחיד חוזר על כל אחת מן המחשבות כלומר כל אחת מהמחשבות תכון לבעליה כראוי בתחבולות ר"ל בערמה ובהתחכמות בהתבודד על התבוננות הדבר · הן במלחמה הן בשאר העסקים ולי בו עוד דרך פשט שהתחבולות · הנה כנגד מחשבות כי המחשבות סתם יורו על חשוב הדברים איך יעשו ועל איזה צד כי המלה כגזרת מעט מלשון חשיבות ועל זה אמר שהמחשבות הטובות הם יוצאות לפועל בשלום ובלא חולק כשיהיו בעצה שתכון ר"ל בעצה נכונה וישרה בלא ערמה ובלא כונה רעה אבל כשהיא בתחבולות ובמרמות ובכונה בלתי טובה יכין בעליו עצמו לעשות מלחמה כי לא יעשם בשלום רק בקטטה ובמריבה : גולה סוד וגו' · יבואר בו בנגלה ובנסתר בפסוק מ"ד מזה החלק הוא פסוק הולך רכיל מגלה סוד ונאמן רוח מכסה דבר · אבל דרך פשט אמרו הנה ולפותה שפתיו לא תתערב · כונה ממנו אחר שהזהיר על מדת הסוד הזהיר שלא יתערב עמו ר"ל שלא יתמיד ישיבתו עמו כי כל שהוא מתמיד במעמד עם אחר אי אפשר שלא להוציא מפיו דבריו מעניניו ואות הלמ"ד שבמלת ולפות' במקו' עם כאלו אמר ועם פותה שפתיו ופותה יש מפרשים אותו מענין פתיות ושפתיו חסר בי"ת כלומר פותה בשפתיו והענין כי גלוי הסוד יארע לפעמים בזדון ולפעמים דרך פתיות והזהיר להזהר ממעמד שניהם ר"ל מן החשוד לגלותו בזדון ומן החשוד לגלותו דרך פתיות ויש מפרשים פותה כענין פותח שפתיו מענין פתהן יערה שהוא כנוי לבית הערוה או כפרש מרחיב שפתיו כענין כי ירחיב שתרגומו יפתה כלומר שפתיו לגלות סוד לא תתמיד ישיבתך עמו ובכלל זה כל מרחיב שפתיו לקטטה ומריבה וכל הדומה להם :

אבן יחייא

יש וגו' באופן כי יש איש שיש לו זהב ורב פנינים ויהיה עשיר גדול · ואמנם הוא כלי יקר והם שפתי הדעת שיהיה לאיש מה אף כי עני הוא יען כי בהם ישיג החכמה והעושר והכבוד · כאשר עשה שלמה בשפתי דעת שלו כי רע רע אחר היות קניית העושר ולא בקש מה' כי אם חכמה והשיג ממנו החכמה והדעת וגם העושר והכבוד וכאומרו אלהים אליו יען אשר לא שאלת לך ימים רבים ולא שאלת לך עושר · ולא שאלת נפש אויביך ושאלת לך הבין לשמוע משפט הנה עשיתי כדבריך וגם אשר לא שאלת נתתי לך גם עושר גם כבוד אשר לא היה כמוך איש במלכים · לקח וגו' כי העשיר הנעדר משפתי דעת בסופו יאבד כי אם שיעשה ערבות בעד זולתו והשופט יקח בגדו וכסותו כדי לפרוע הנושה בו מהערבות ההוא · ואם שיתא בנכריה השופט יקחנו ויחבלהו כי יהיה עניו מן וקבל את מעשה ידיך · ערב וגו' ואם שיהיה עשיר גזלן ויהיה ערב אליו לחם שקר שגזל וגנב ואחר ובסוף ימלא פיהו חצץ ואבנים ויאבד הערבות ההוא בפיו כשהשופט יכהו על ככה ויקח את ממונו · מחשבות וגו' ואמנם העשיר אשר לו שפתי דעת במחשבות ועצה תכון עושרו כי יתקרב אל הטוב ויגיעהו הטוב ויתרחק מן הרע · ובתחבולות עשה מלחמה עם אויבך המבקש את דמך ואת כספך הן להכלל מידו ואף לאבדו מן העולם · גולה וכו' וכן תכון העושר ההוא כשלא תתערב עם גולה סוד פן יגלה סוד מחשבותיך ועצתך הנז' · וכן שלא תתערב עם הרכיל פן תכשל להיותך אם ממקבלי הלשון הרע ואם מהכאמ' עליו · וכן לא תתערב עם הפותה בשפתיו שתמיד הוא מדבר בשוקים וברחובות כל אשר יראה וישמע ולא לכוונה רעה כאשר עושה הרכיל כי אם לסכלותו ופתיותו :

קב ונקי

יש זהב · ר"ל יש זהב הרבה בעולם ויש הרבה אבנים טובות ומרגליות וכלי יקר מזהב ומפניני' כשיש לאדם שפתי דעת · או יאמר כי האדם יוכל לקנות זהב וריבוי פנינים · ויש דבר אחר יותר ומועיל מהם שפתי דעת כלומר הדבור שידבר בו האדם בחכמה והשכל · לקח בגדו · לקח ליווי פי' קח משכונו ממי שנכנס בערבות בשביל איש זר ובעבור שערב לנכריה · או בעבור המשכון ממנו · ואיפשר שקרא היצר ותאותיו זר להיותו זר ונכרי מעצמות האדם וכן קרא נכריה הנפש הבהמית ואמר כי כשיתפתה אל היצר ויתליכהו עליו והשפחה שהיא הנפש הבהמית שהיא הנפש המשכלת סופו שישלחו בו מסלחת מלכי רעים ותבלות : ערב לאיש · פי' מתוק לאיש לחם המקובץ בשקר ואחר שיאכל הלחם יזיק אליו כאלו ימלא פיו חצץ פי' אבנים קטנות ודקות וכן האדם עובר עבירה מתוקה היא לו בראשונה ומרה תהיה באחרונה : מחשבות וגו' · תכון מבנין נפעל מנחי העין פי' כל אחת ואחת ממחשבותיו של האדם שישאל מהחכמים מעכו ובעצות תעשה מלחמה · וכיון תאלה במלחמה כראית בעין בין בני אדם ורמז גם כן המלחמה הנסתרת שהיא מלחמת האדם בעצמו עם יצרו הרע וצריך האדם להתיעץ ובחכמים : גולה סוד · פי' מי שהולך רכיל מגלה הסוד שישמע מזה ומזה או יגלה הסוד שידבר אתו חבירו הבוטח בו · ולפותה תאר מנחי הלמד כמו פתי ונקרא כן שיפתוהו אחרים להתפתות והטעם לא תתחבר עם איש כסיל ופתי בשפתיו שיפער פיו לבלי חק · וי"מ פותה שפתיו מרחיב שפתיו בדבר לעג וקלס ובזיון מתרגום כי ירחיב ארי יפתי :

רשי

...באישון חשך · בזכשיף ובהשחירו החשך כלומר בבא הרעה : ...שנבהל למהר וליטול תחלה כגון בני גד ובני ראובן שמהרו ...ודברו בבהלה שכ׳ גדרות צאן נבנה ומקנינו פה וערים ...טפל שהקדימו נכס לנפש : ואחריתה לא תבורך · ...סאר ...בסדר ...תנחומא · ...ה׳ את ...הסבטי׳ ...היא ...מוקש ...ככסל ...את ...ואחר ...לחזור ...ולבקש ...מזרה

רלבג

מקלל אביו ואמו · מי שהוא מקלל אביו ואמו יכבה נרו וישאר בשחרות החשך והיה זה כן לפי שזה מונע ממנו קבול המוסר מהם וזה סבה למנוע ממנו כל שלמות גם שזה ממה שירגילהו לבלתי הכיר הטוב׳ למי שגמלהו טוב והי׳ סבת הויתו וגדולו באופן מה ויעתק מזה אל שיכפור בש״י אשר בראו ושפעו לו ממנו כל הטובו׳ עם שזה ממה שיפסיד סדר המדינ׳ כי לא יתחזק האדם להטיב לזולתו אם לא מפני תקותו שיכיר לו הטוב׳ אשר גמלהו : נחלה מבהלת · הנה הצלחת הנחל׳ היא נבהלת בראשונ׳ כי היא באה לאחד תכף ובזולת עמל ולזה תמצא כי אחריתה לא תבורך כי מפני שלא עמל בה היורש לא תיקר בעיניו ולא ישתדל מאד לשמרה ובזה האופן ישחית נחלתו בקלות וזה דבר מפורסם מאד מענין הירוש׳ והנחלה והנה העיר בזה כי הקנינים מהחכמה אשר יעמול האדם יותר בהשגתם הם יותר יקרים מהמושכלות אשר יגיעו בקלות וההצלחה המגעת מהם היא יותר עצומה ואשר ירצו להשיג ההשגות בזולת עמל וחקירה ושקידה הנה אחריתם לא תבורך כי זה יהיה סבה אל שישתבשו בהשגותיהם ולא יקנו מהם הצלחה כי אם הפכה : אל תאמר אשלמה רע · לאשר גמלני רע כי אין זה מדרך איש אמונים כי הוא לא יחפוץ בעשיית הרע אך תקו׳ אל יי׳ והוא יושיעך מכף אויביך ולא תשא ממנו שיעשה להם רע אך שיושיעך כי זה הוא הדרוש שיאות לך בזולת הגעת רע לאחר : תועבת יי׳ · הנה תועבת יי׳ אבן ואבן ר״ל אם יהיו במדותיך משקלים מתחלפי׳ לנהג עם קצת האנשים בתכונה אחת ועם קצתם בתכונ׳ אחרת אך ראוי שתנהג עם כלם בתכונ׳ אחת והיא בקשת הטוב והיושר והשלימו׳ ולזה אין ראוי שתהיה תשוקתך להרע לקצת׳ ולהטיב לקצת׳ אחרתהי׳ מגמת פניך להטיב לכלם ובזה תלך בדרכי הש״י ולזאת הסבה ג״כ לא טוב בעיני הש״י לשקול במאזני מרמה שישימו המשקלים שישקלו בהם ...מיי׳ מצעדי גבר · הנה מצעדי גבר בדרכו שילך בהם הם מיי׳ כי צריך שילוה לו עזר אלהי בכל פסיעה ופסיעה · ואדם מה יבין דרכו מעצמו אם לא ילוה לו העזר האלהי ...וזה מבואר בדברים התדיניים כי פעמים רבות יתחדשו מונעים בדרכו או עוזרים לא קוה להם ויותר מבואר זה בדברים העיוניים כי אף על פי שקצת ...המוחשים הנה לא ישלם לקיחתם וההגעה לדרוש והדרכים והסדרים המישרים לו אם לא במה שישפע להם מהש״י כמו שביארנו בביאורנו לספר ...ובמאמר הראשון מספר מ״י : מוקש · האדם וחטאו מבלע ומשחית הקדש השופע לו מאת השם ית׳ כי הוא שופע לכל מוכן לקבלו והוא הסבה לבקר ...נדרים מה היתה הסב׳ המונעת שלא הגיעו אל התכלית המכוון בהם וזה כי לולא מוקשו שסבב להחטיא כוונותיו יכונו מחשבותיו ונדריו ישלם : מזרה

[משלי כ, כ–כה]

כ מְקַלֵּ֣ל אָבִ֣יו וְאִמּ֑וֹ יִֽדְעַ֥ךְ נֵ֝ר֗וֹ בֶּאֱשׁ֥וּן חֹֽשֶׁךְ׃ נַ֭חֲלָה מְבֹהֶ֣לֶת בָּרִאשׁוֹנָ֑ה וְ֝אַחֲרִיתָ֗הּ לֹ֣א תְבֹרָֽךְ׃ אַל־תֹּאמַ֥ר אֲשַׁלְּמָה־רָ֑ע קַוֵּ֥ה לַ֝יהוָ֗ה וְיֹ֣שַֽׁע לָֽךְ׃ תּוֹעֲבַ֣ת יְ֭הוָה אֶ֣בֶן וָאָ֑בֶן וּמֹאזְנֵ֖י מִרְמָ֣ה לֹא־טֽוֹב׃ מֵיְהוָ֥ה מִצְעֲדֵי־גָ֑בֶר
כה וְ֝אָדָ֗ם מַה־יָּבִ֥ין דַּרְכּֽוֹ׃ מוֹקֵ֣שׁ אָ֭דָם יָ֣לַע קֹ֑דֶשׁ וְאַחַ֖ר נְדָרִ֣ים לְבַקֵּֽר׃

יתיר יו״ד · ח׳מל׳ ג׳ וחס׳ · ל׳ · ל׳ וחס׳ וד׳ בליש׳ · ב׳ · ס׳ · ל׳ · ב׳ וחד לבקר

מזרה

[תרגום]

דְּלָיֵיט לַאֲבוּי וּלְאִמֵּיהּ נִדְעַךְ שְׁרָגֵיהּ אֵיךְ אַתּוּנָא דַּחֲשׁוֹכָא׃ יְרוּתְתָא דְּמִסְרְהַבְיָא בְּקַדְמֵיתָא וּבְסוֹפָא לָא תִתְבְּרִיךְ׃ לָא תֵימַר אֲשַׁלֵּם בִּישְׁתָא סַבָּא לֵאלָהָךְ וְיִפְרְקִנָּךְ׃ מְרַחֲקִין אִנּוּן קֳדָם אֱלָהָא מַתְקְלִין וּמַתְקְלָא וּמְשַׁחְתָּא דְּרַמְיוּתָא לָא שַׁפִּיר קֳדָמוֹי׃ מִן קֳדָם יְיָ הִילְכָתֵיהּ דְּגַבְרָא וּבַר נָשָׁא לָא מִתְבַּיַּין אָרְחָתֵיהּ׃ פַּחָא הוּא לְגַבְרָא דְּנָדִיר לְקוּדְשָׁא וּבָתַר הָכֵי תָּדְיָא לֵיהּ נַפְשֵׁיהּ׃

מבדר

[מסורה]

מבהלת נחלה מבהלת מבחלת כתי׳ וקרי׳ מבהלת והוא חד מן ד׳ מלין כתי׳ ח׳ וקרי׳ ה׳ וסי׳ עמיהוד ואבשלום ברח וילך · רהיטנו קורות בתינו ארזים · מבחלת נחלה מבחלת בראשונה · ולחתם שבועים שבעים נחתך : ואדם ט׳ וסי׳מ׳ ואדם אין לעבוד את האדמה · אוקיר אנוש מפז · ואדם עליה בראתי · ואדם ביקר בל ילין · ואדם אל עפר ישוב · ואדם מה יבין דרכו · ואדם יפיק תבונה · ואדם לא זכר את האיש המסכן · ומצא חן ושכל טוב :

אבן עזרא

...ידעך כנגד ...חשך כפול ...או החשך ...ל׳ בראשונ׳ · ...שהיא גזולה לא תבורך והטעם לא ירדו עליה גשמי ברכה וכתוב ...יע כי נחלה גזולה היא כמאסת ונגעלת לשם מן בחלה בם : ...מחובר במקף בריש רע וכן הפי׳ אל תאמר לשלם רע למרעים ...לו כח לשלם לו גמול ויושע לך מידם : מיי׳ · מוקש · שנים ...שיצעד ללכת · והאדם איננו מבין עת לכתו עד כי השם יוליכהו ...מצעדי גבר · והוא יתן מוקש בלכתו לאשר ילע ויאכל קדש ואחר ...להביא לבקר אויל ינכל מן המוקש וילע מן בלעיך יעלעו דם כמו יבלע : מזרה

[illegible]

אבן יחייא

...ב עם מקלל אביו ואמו כי בודאי הוא מין אפיקורוס כי כאשר כאן בהוריו ...לא יפרסמהו בגלוי בודאי כן הוא במצפוני לבו · וסופו שידעך נרו שהיא ...הגהינם · נחלה וגו׳ ואף כי תראה שהרשע הלז יש לו נחלה מבוהלת ...ות נכסיו מתרבים והוא מצליח בכל דרכיו אל תתערב עמו כי אחריתה לא ...רשע יפרוץ ה׳ גם את מעשיך · אל תאמר וגומר וכן תכון העושר כשלא ...ר הרע אתי רק קוה לה׳ כי הוא יקח נקמתם ממנו ובזכות הלז יושיע לך ...ב עכוים ועלובים ה׳ · תועבת וגו׳ וכן תכון העושר כשיתעב העשיר מה ...ין האבן גדולה וקטנה כדי לרמות בני האדם בהם ולהחזיק מאזני מרמה ...מה׳ וגו׳ וכן תכון העושר בבטחון בה׳ כי ממנו נגזרים מצעדי גבר · ואדם ...ידע ולא יבין דבר ממנו ולכן אשרי הבוטח בה׳ כי חסד יסובבנו · מוקש ...העשיר מהדבר שהוא מוקש גדול לאדם שהוא מלהקדיש ממונו ונכסיו ...אחר כך יתחרט וילע ויבלע הקדש כי יאכל מנכסיו אשר הקדיש · ויבקר ...ן נדרתי כי אם בתנאי ויחפש למצוא עלה לבלתי שלמו : מזרה

ר׳ מנחם המאירי

מקלל אביו וגו׳ · מקלל כולל כל מיני בזיון כי קללת אלהים פירושו בזיון אליה ואמר שהמקלה אביו ואמו בתיוה לו ידעך נרו באישון חושך · ואישון פירושו שחרות כלומר בשחרות הלילה והחשך והיא הערה בייעוד עונש תוריי או ספור המוריי שאפי׳ היה מעולה ונכבד מצד אחר תחסר בזה כל מעלתו עד שישאר כמשולל מכל מעלה כמו שידעך נרו במקו׳ חשך ובדרך בסתר הקללה הפך הברכה ורמז שהברכה היא תוספת רק הקללה חסרון ואביו רומז על החלק הנכבד ואמו על החומר או רמז לנפש נר יי׳ נשמת אדם ואמר שהמפסר אות׳ מחוקם הראוי להם תאבד נפשו בגיהנם שהוא נקרא אישון חושך : נחלה וגו׳ · יש לפרש שהוא נקשר עם שלפניו ולפי הכנגלה ימשך לפי מה שפירשנו ידעך נרו בחסרון נחלה כלומר תחסר מעלתו עד שנחלתו שהיתה גדולה ומבהלת תחלה לא תבורך באחרית וכן בנסתר שחכמתו לא תשאר אחריו ברכה כי תפסד לחסרון חוק האב והאם · ויש לפרשו ענין בפני עצמו ומבוהלת כמו נמהרת ר״ל נחל׳ הבאה בבהלה ובמהירות כלומר שבא׳ בדרך המיה יתירה על דרך נבהל להון לא תבורך באחריתו ובדרך בנסתר שהמרבה בלמודו יותר מדאי בהריסה ובלתי סדר לא תבורך באחרית : אל תאמר וגו׳ · הערה תוריית להזהר על הנקימה והנטירה כלומר אל תאמר בלבבך או בפיך לשלם רע למי שהרע לך אבל קוה ליי׳ ויושע לך · ר״ל יושיעך ממי שאתה ירא ממנו וידך לא תהיה בו ובדרך בנסתר תלה לפרש שלמה מצנין השלמה ומניכו גם כן מהדגוש ושלם את הבית כלומר אם נמשכת...

[illegible]

...כנגדה בכוונה שתתכפר לו אותה עבירה אינה מתקבלת לו אלא שינצל למצוה בעת מן העתים ויענש לעבירה כראוי לו : מזרה

קב ונקי

...י׳ מי שיקלל ויבזה אביו או אמו והו״ו תמורת או ראוי שיכבה נרו בעמדו באשון לילה ואפלה · ואישון פירושו שחרות וחשך והוא אמצע הלילה שהחשך חזק בו והכוונה שבעת ...נרו · והנמשל שראוי שתסור השגחת הבורא מעליו בהיותו מחסק בעומק הצרות והיגונות ולא ימצא שום תכינה בעת צרתו · ואפשר שקרא אביו השכל והתורה קרא אם ונרו הוא ...ותכבה ביום המיתה הנקרא׳ אשון חשך והענין שתכרת מצרור החיים · ולא תהיה מאותם שנאמר עליהם והמשכילים יזהירו וגו׳ : נחלה מבוהלת · מי שממהר ליטול חלק ונחלה ...ובדר׳ כגון בני גד ובני ראובן שמיהרו ליטול חלקם בעבר הירדן בבהלה עד שטעו והקדימו הצאן לטף ובאחרונה לא תהיה מבורכת ואם תהיה שדה וכרם לא ירדו עליה גשמי ...ם שאר השבטים · וי״מ מבוהלת שיבא לאדם פתאום שלא טרח ועמל בה אחריתה שלא תבורך מפני שבעליה לא יחוש אל הממון ההוא שלא עמל בו · אל תאמר · ר״ל כי הזיקך ...הנקמה ממנו כי אין לך כח לעשות עמו רע אם יד השם לא תהיה עמך לכן קוה אל ה׳ והוא ישלם לו כפעלו ויושיעך מידם : תועבת ה׳ · כלומר אבן גדולה וקטנה ויקנה בשקל ...ן מאזנים שלא תהייכה שוות לרמות בהן האנשים האחת גדולה במשקל והאחת קטנה אינו דבר טוב · ואפשר שקרא אבן ואבן מי שיש בלבו דבר אחד והוא מראה בפיו דבר אחר ...דבר הטעאה וההקדמות קרא מאזנים לפי שבהם ישקלו הדברים וכשתהייכה ההקדמות מוטעות נקראות מאזני מרמה : מה׳ מצעדי גבר · פי׳ מאת השם יתב׳ יהיה כאשר יכונו לאיש ...ביד השם להוליך מצעדי האדם לאשר ישר בעיניו ואחר שהן בידו וברשותו מה יוכל אדם להבין דרכו ומצעדיו : מוקש אדם ילע · מבנין הפעיל מנחי העין בשקל ירח מנחה ופירו׳ ...לעו אמר אדם שהקדיש מנכסיו להקדש וישלח ידו באותו קדש ויבלע ויאכל ממנו מוקש הוא לו ג״כ מוקש לו אחר שנדר נדרים שיבקש ויחפש אותם אם ימצא בהם צד היתר להחזיר׳ לאחור כי יתחרט בהן · ויש מפרשים מוקש הוא לאדם שיאכל קדשים ואחר כך ידור נדרים ויחשוב שימצא בהם כפרה : מזרה

...להבין דרכו כי הלא מה׳ מצעדי גבר כי גם כל פסיעה ופסיעה שיפסע איש לא מלבו רקמה׳ וא״כ איפה ואדם מה יבין דרכו ית׳ בהנהגותיו אם גם פסיעות עצמו לא ידע ואינם בידו : ...אשר חטא על הנפש ילע קודש ויפגום מקור קדושת נפשו ותבואתו שאה לא ידע ברמת נזקו ואחר נדרים ישית לב לבקר איזה נדר ידור לה׳ וייטב לו ולא ידע כי לא על העדר מצוה ילקה ...ולי החלקי׳ מצא את עונך על נושא זה או זולתו ומה׳ יצא אשר קיצר לך רעיך : וגם אך זך וישר אתה אל תתמה אל החפץ אם לא יתן ה׳ אדם תחת רגלך על אשר הרע לך כי לא ידעו ...ביא את אויבך הדוס לרגלך לאט לו לעתות אשר ידע אל הלא הראה אשר עשה ה׳ לנמרוד ואחוזת מרעהו שלא נפרע מהם מיד כל זמן שהיו לאחוים רק הפיגם ואתם גלגל ה׳ שנסלו ביד...

מנחת ערב

ועם מי שהוא גולה סוד בטבעו שלא יכילנו בקרבו וגם אשר הוא הולך רכיל בכוונה וגם אשר הוא פוהה שפתיו שלא במתכוין יגלה סוד לפתיות שפתיו להומו עם אשר משלם הלה לא תתערב פן בההדרך עם אחד מהם תנטה בו ותגלה סודך ויודיענו וזהו גולה סוד וגו׳ : מקלל אביו ואמו וגו׳ · הנה אז״ל על פסוק למען יאריכון ימיך וגו׳ שזה נאמר על עולם שכולו טוב ולעולם שכולו ארוך · והנה התורה נדרשת מכלל לאו הן ומכלל הן לאו וא״כ מי שמקלל אביו והמוגמזיה אותם מת בקצרות ימים היפך מאריכות ימים למכבדם זה נאמר ג״כ בעולם שכולו ארוך שגם מקצרים ימיו מחיי עד ונדון בגהינם באישון חושך וז״א הם הרהה מקלל אביו ואמו שמאריך ימים בעה״ז אל תתמה אל החפץ היכן קצרות ...

[illegible]

כ"ו מְזָרֶה רְשָׁעִים מֶלֶךְ חָכָם וַיָּשֶׁב עֲלֵיהֶם אוֹפָן׃ כ"ז נֵר יְהוָה נִשְׁמַת אָדָם חֹפֵשׂ כָּל־חַדְרֵי־בָטֶן׃ כ"ח חֶסֶד וֶאֱמֶת יִצְּרוּ־מֶלֶךְ וְסָעַד בַּחֶסֶד כִּסְאוֹ׃ כ"ט תִּפְאֶרֶת בַּחוּרִים כֹּחָם וַהֲדַר זְקֵנִים שֵׂיבָה׃ ל חַבֻּרוֹת פֶּצַע תַּמְרִיק (תמרוק ק') בְּרָע וּמַכּוֹת חַדְרֵי־בָטֶן׃

מְבַדַּר לְרַשִׁיעֵי מַלְכָּא חַכִּימָא וּמְהַפֵּךְ עֲלֵיהוֹן גַּלְגְּלָא׃ שְׁרַגָּא דֶּאֱלָהָא נִשְׁמָתֵיהּ דִּבְנֵי נָשָׁא וּבָצְיָא כָּלְהוֹן גַּוַּיֵּיהּ דִּכְרִיסָהּ׃ חִסְדָּא וְקוּשְׁטָא יִנְטְרוּ לְמַלְכָּא וּמְתַקֵּן כּוּרְסְיֵהּ בְּחִסְדָּא׃ שִׁבְהוֹרָא דְּעוּלֵימַיָּא תּוּקְפְהוֹן וְשִׁבְחָא דְּסָבֵי סִיבְתָא׃ שָׁאֲנֵי וּפוֹעֲתָהָא פָּגְעוּ בְּבִישָׁא וּמַחְווֹתֵי בְּגַוָּה דִּכְרִיסֵיהּ׃

רש"י

מזרה רשעים · פרעה וחילו · מלך חכם הקב"ה · וישב עליהם אופן · גלגל מדמם השיב עליהם וינהגהו בכבדות כנגד והכבד את לבו : נר ה' נשמת אדם · הנשמה שבקרבו מעידה עליו בדין : תפארת בחורים כחם · כמו שתפארת בחורים כחם כן הדרת זקנים שיבה : חבורים פלע תמרוק ברע · דרשו רבותי' הממרק עצמו לדבר עבירה סוף בא לידי פלעים וחבורות · ומכות חדרי בטן · הדרוקן :

פלגי

היך

רלבג

מזרה רשעים · הנה המלך החכם ייראו ממנו הרשעים ויתפזרו אנה ואנה והופן המרכבה אשר סבבוהו ללכת להשחית זולתם השיבו עליהם עד שברשתם אשר טמנו ילכדם ובשוחתם יפולו והפשר שיהיה הרצון במלך חכם מי שהוא מושל באדם והוא השכל ובחכמתו יזרה ויפזר הרשעים והם בעלי הדעו' הנפסדות ויסבב שיהיו נזורים אחור מהדעות ההם ולא ישלימו דרכם אשר הם פוני' אליו ובזה ימלטם מהרע העלום הזה וזה יהי' ממנו אם לעצמו אם התחיל להשתבש באלו הדעו' אם לזולתו בשייסירם לעמוד על מקום הטעות בהם : נר יי' · ולבאר מי הוא זה המלך אמר כי נשמת האדם והוא השכל הוא נר יי' והוא חופש כל העמוקות אשר בנמצאות לעמוד על סודם לפי מה שאפשר בעזר הש"י במה שישפיע עליו מאורו וזיוו בו יעמד על אמתת הדברים העיוניים : חסד ואמת יצרו מלך · כי בחסד אשר יעשה לעמו ימשך לבבם אליו והוא כמו מסעד לכסאו כי בזה ירוממוהו עליהם וינשאוהו ויכנעהו לעבודתו ובאמת יהי' נשלם תקון העם והמלכות והנה העיר בזה על המלך המושל באדם והעיר בזה כי אין המכוון למי שיבקש השלימות להשחית גופו ולעכור שארו כמו שיחשבו הסכלים אבל צריך שיעשה חסד להשגיח בבריאות גופו ואיבריו ובזה יהיה נשמר ויבא לו מהם העזר הראוי כי בהלותם יחלה הוא ג"כ עם שלא יוכל להם אז לשרתו השרות הראוי במה שיצטרך לו מהם, בדרושים אשר יחקור בהם ובזה האופן ג"כ יהי' מתחזק כסאו ורוממותו עליהם כי יעבדוהו מאהב' ואם יעמיס עליה' עולו ולא יוכלו שאתו יהיה זה סבה אל הבעיט' בו : תפארת בחורים · הנה כמו שתפארת הבחורים כחם כי אז הם ר"ל בימי הבחרות בתכלית מעוצם הגבורה כן הדור החכמים הוא המלא השיבה להם כי אז יתיישבו בלבם הדעות האמתיות לסבות שזכרנו במה שקדם : חבורות פלע · הנה קלת הרעות לא ירפאו כי אם בדבר רע וזה שחבורות הפלע יהי' נקיונם ומרוקם ברע כאילו תאמר שיושם בהם מה שיאכל הבשר כדי שיתגלה ויהי' שם מקום תלא המוגלה ובמכות מגלות חדרי בטן הפלע ההוא כדי לנקות כל עפושיו וכן ראוי בשוה להתנהג ברפואות חליי המדות והדעות כי בעל המדה הפחותה ירפא ממנה בשירגילהו להתנהג בהפך התכונה ההיא והפך כל חלקיה כדי שיתנקה ממנה נקוי שלם ואף על פי שהפך התכונה ההיא הוא גם כן מגונ' יתנהג בה עד יסור חליו וכזה יצטרך לבעל הדעות הנפסדות שיעיין בכל המקומות שהשירוהו אל זה הטעות ויסור מהם ואף על פי שיקרה מזה שיצטרך לחקור במה שאין דרך אדם לחקור בו הנה לא ימנע מזה מי שבא לרפאתו כדי להסיר חליו ממנו :

פלגי

אבן עזרא

מזרה · להעיק אותם וכבר הסיב עליהם אופן עגלה לדוש אות' כלו' ידכאם ואחרי כן יסיר' מפניו : נר יי' נשמת אדם · דרך משל כי הנשמה הנזכרת והיא בית מנוחת' מראש ומשם תאיר לרוח ולנפש בשכלה ויאורו באור' והוא רמז ללב שהוא חדר המחשבות · פ"א נר יי' ירמוז לאור שכלו כלומר נר אלהי' חופש נשמת אדם וחופש כל חדרי בטן · והשם כאשר יחפש לב המלך וידע מה שיחשוב לב רשעי' אז ישלח חסדו ואמתו לנצור המלך מצרה ויסעוד השם כסאו בעבור החסד שיעשה המלך : תפארת · חבורות · שניס דבקים · חבורות שיחובר בם האדם · פלע שילא מהם הדם · תמרוק מענין תמרוקיה מרקו הרמחים מורק ושוטף והוא ע"מ תגמול כלומר כאשר תפאר' בחורים הוא כחם ושיבת הזקנים בחכמה היא הדרם שיהדרום אחרים כן חבורות פלע הדר להיות תמרוק באיש רע שיסיר רעותיו וכן מכות שתגענה עד חדרי בטנם הם תמרוקי הרשע :

פלגי

מנחת ערב

אשר האריך ה' לנמרוד לא ידע מתשבות ה' ולא הבינו עצתו כי ישיב עליהם אופן וזה אמר מזרה רשעים מלך חכם וגו' לומר כי למה שהוא ית' הפיץ אותם תחלה כי הייחוד היה להם למגן ואח"כ וישב עליהם אופן וגלגל עד הביאם תחת רגל אברה' באופן כי אין להרהר אחר משפטיו ודיניו ית' כי צדיק וישר הוא רק שאין יד שכלנו מגעת ומשגת דרכיו וממנו תקח ש כנון שלך : ואם תראה יאריך ימים אויבך אשר יציק לך ולא יגלגל עליו ית' אופן לתתו בידך כאשר באברהם אל יהיה דבר עם לבבך בליעל למרות עיני כבודו ית' חלילה לומר כי אולי רוממות אל יעכב מבא אל פנימיות חדרי בטן מה שא"כ בנמרוד שחטא בדבור ובמעשה נגלה כי הלא נר ה' נשמת אד' הממלאה את כל הגוף וא"כ ק"ו הדברים אם נר ה' אור נמשך מאתו חלק אלוה ממעל מוסבה בסדרי עכירות החומר מה גם עתה מציאות דאייתו ית' שתפלש מכפש ועד בשר איש וחוזר אומרו חופש וגו' אל השם הנזכר :

חסד ואמ' יצרו מלך · הנה יש שני סוגי משפטי' אשר יבואו לפני המלך הא' מה שהוא בין אדם לחבירו ובזה אין שייך לעשות חסד רק יקוב הדין את ההר כי מה שהוא חסד לזה הוא עוות לשכנגדו וע"כ מלך במשפט יעמיד ארץ בלי הצטרפו' שום חסד וכאשר צותה התורה שלא תכיר פני' וכדומה · אך מה שהוא מסוג השני הוא מה שנוגע למלך עצמו מעניני כרגא דמלכא מנדה בלו והלך כי יבא איש אל המלך ויבקש ממנו לפטור אותו על אשר הוא איש מטופל בבנים ופרנסתו בדוחק וכמוהו רבים המתפרצים באהוכיהם וכן עני המבקש פרס מאת המלך · אף שאין הדין נותן לוותר דבר כי אם לשלם למלך מה שמגיע לו מן הדין עכ"ז צריך המלך להיות רחמני ולעשות חסד עם עמו וזה תהלתו שיקרא מלך של חסד · והנה מה שהוא מסוג ראשון הוא דבר שמטיב המלך לכללות העולם כי על הדין ואמתו העולם עומד אך מה שהו' מסוג השני הוא מטיב לעצמו כי עי"כ יתקיים מלכותו וגמולו ישלם ה' מדה במדה כאשר הוא עושה חסד גם ה' יעשה עמו חסד לפנים משורת הדין · וז"ש חסד ואמת יצרו מלך כל אחד על ענינו אך מעשיית החסד יגיע יותר תועלת אל המלך ממה שיגיעו לו מהדין כי מה שהו' מהדין הוא דבר שחייבתו התור' ומושבע ועומד הוא מהר סיני על זה · ואף כי לא יקפח ה' שכרו מ"מ אינו עושה כי אם מה שמוטל עליו לעשות · אמנם מה שהוא עושה מהחסד לו לבדו ישלם ה' שכרו שגם ה' יעשה עמו חסד ושיהי' כסאו נכון לעד וז"ש וסעד בחסד כסאו : תפארת בחורים כחם · אמרו ז"ל אשרי איש ירא ה' אשרי מי שירא ה' בשהוא איש שאז יצרו תקיף והוא כובשו וזהו בעל כח וגבור כמ"ש ז"ל איזה גבור הכובש את יצרו וזהו הוא תפארתם כדי לעבוד ה' בכל כחם בבחרותם שיאמר עליהם אשרי ילדותם שלא ביישה את זקנותם הרי שבח בחורים גורם להם גם מעלה יתירה בזקנותם ושיבתם · וז"א תפארת בחורים כחם ואז גם הדר זקנים שיבה · או יאמר והדר זקני' שיבה ע"ז שאמרו ז"ל זקני ת"ח כל זמן שמזקיני' חכמה מתוספת בהם ואז כל כמה שמאריך ימי' בשיבתו מוספת כח חכמתו : מעין מה שהוא בבחור שכל עוד שיעלה בימי הבחרות מוספות בו כח וגבורה למלחמה וז"ש תפארת בחורים כחם כשבא בימי הבפרות מוסיף בו כח היפוך בזקנה שכל עוד שמוסיף בימי הזקנה נעשה תש כח אך בזה יאות לו כשהוא זקן שקנה חכמה שזה נקרא חכם באמת שגם בו יש הוספות כח בחכמה שכל עוד שהוא בא בשיבה מוסיף בו חכמה הרי שבזה הוא דומה לבחור בהוספה :

פלגי

ר' מנחם המאירי

מזרה וגו' · אמרו מזרה רשעים מלך חכם יפורש בו מה שהתבאר באמרו מלך יושב על כסא מזרה בעיניו כל רע · וענין וישב עליהם אופן פירושו שיגלגל עליהם מה שכוונו לגלגל על אחרים · והופן הוא כמו גלגל · ואיפשר לפרש שהפך מזלם הבא מצד האופן ר"ל הגלגל העליון ובדרך נסתר תפרש שהשיבם על אופן היושר בהכנעתו אותם מלשון דבר דבור על אופניו : נר יי' וגו' · יש מפרשים בו דרך טבעי שהוא רמז להיות נפש אצולה מאורו י"ת ומקום משכנה במוח ומשם תתפשט לכל חלקיה ויאור להם באורה ועל זה אמר שהכל ההוא חופש חדרי בטן · ר"ל שמתפשט בכל חדריהם ר"ל בחדרי הלב שהוא מקום משכן השכל והמחשבות ויש לפרש דרך תוריי שמלת חופש נמשכת לפניה ולאחריה והכונ' נר יי' חופש נשמת אדם וחדרי בטנו כענין חוקר לב ובוחן כליות כלומר שהוא יודע הכל ואין דבר נעלם ממנו ויש מפרשים דרך נסתר נשמת אדם על השכל ואמר שהוא נר יי' לחפש כל חדרי בטן התורה וסתריה · וכל זה הערה להשתדל בלמוד בשקידה כי בו ישיג כל המכוון · ויש לפרש בדרך נסתר גם כן שכשהדבר נאמר על שני פנים נגלה ונסתר קרא הנסתר שבו חדרי בטן והוא המכוון והמבוקש והוא כענין אמרו מים עמוקים עצה בלב איש ואיש תבונות ידלנה כלומר שהעצה שבלב איש והוא המכוון בפנימיות הדבר הוא כמים עמוקים : ואיש תבונות ידלנה · וכדרך שאמר שם ואיש תבונות ידלנה כך אמר הנה שנשמת אדם הוא שחופש החדרים ההם ומוציאם והוא גם כן ענין לב נבון יבקש דעת העצה והדעת וחדרי הבטן אחד בענין ולב נבון ונשמת אדם ואיש תבונות אחד גם כן · ויש לפרשו גם כן שנשמת אדם והוא הילר החסכן והוא נר יי' חופש כל חדרי בטן שהם חדרי המלך הזקן ומשכנותיו כי הבטן רומז למקום בקשת המותרות ואמר שמחפש אחריהם וחוקר עניניהם לכלכלם במשפט ולחסר מהם מה שהשתקעו בו לפי טבעם ויש מפרשים אותו דרך נגלה על ענין המלך הנבחר שהמכוון בו להיות משכיל וידע לשפוט את העם משפט לדק ואדם רומז על המובחר שבמין ר"ל המלך ואמר ששכלו הוא נר יי' שחופש חדרי בטן כלומר שמכיר האמת בלי עדות לרוב שכלו וכל דבר לא יכחד מלפניו והוא כענין קסם על שפתי מלך במשפט לא ימעל פיו · חסד ואמת יצרו מלך · וסעד בחסד כסאו לפי מה שפירשנו באחרונה בפסוק שלפניו אמר הנה חסד ואמת ר"ל טוב פעולותיו ויושר לבבו יצרוהו מחטוא במשפטיו ובזה ר"ל ביושר משפטיו יסעד בחסד כסאו ר"ל יתמוך ויכונן כסאו · ובדרך נסתר חסד ואמת רומז על שלמות המדות ומלך הוא השכל ואמת הוא רומז על מגוע הדרכים שהוא היושר וחסד לנטיה מעט אל הקלה האחרון · ובזה ר"ל בנטיה אל הקלה האחרון יכון מלכותו מאד · ואז יאמר חסד על שלמות המדות ואמת על שלמות האמתי וכסאו על תכלית השגת שכלו והיא הכסא ואמר ששלמות המדות סבה לזה : תפארת וגומר · הגלה הערה לזקן להזהר יותר משאר בני אדם לקדש עצמו אף במותר לו ואמר כמו שתפארת בחורים לפי הטבע הוא כחם כן הדר הזקנים שיבה ר"ל שיכניעו לבבם הכנעה יתרה בכל דבר וכמו שאמר החכם אור כמה מגונה כסילות בזקן · ואמר אחד העצלה מגונה ובפרט בבחורים לדיפת התאוה מגונה ובזקן יותר העזות והאכזריות מגונה ובכשים יותר · ובדרך הנסתר ר"ל תפארת בחורים להכין טבעם להיות כח בהם לעמוד בהיכל החכמות ללמוד או כחם לכבוש יצרם כראוי מצד טבעם להתגבר עליו והדר זקנים שיבה כבר ידעת שלפעמים תאמר שיבה על החכמ' מפני שיבה תקום מן קדם דסבר באוריתא תקום כלומר שראוי להם לפי תקם שיושלמו בעת זקנתם ואם יחסר להם מן השלמות דבר פנה זיוה פנה הדרה : חבורות ונומר · ויש שפירש שהיא הערה על שפתי חלקות אשר רכו משמן והמה פתיחות והוא האיש המראה לחבירו בפניו רוב אהבה ולבם גדול בשנאה ובהשתדלות הרע ועל זה שחבורות פלע ר"ל חבורות של פלע שהיא גדולה הוא התמרוק ברע ר"ל קשוט הדברים וחלקת אמרים למי שהרע לפון בלבו וכן הוא מכות יולדות חדרי בטן · וכן בדרך נסתר רומז תמרוק ברע על חלקת אמרי המתנגדים אשר כה ימשכו הלבבות ויש מפרשים בדרך תוריי תמרוק מלשון ייסורין ממרקין כלומר שהחבורות והוא משל לעונשין הם תמרוק האיש הרע להסיר רעותיו וכן מכות היורדות בחדרי בטנו הוא הממרק ויש לפרש בדרך נגלה גם כן שחבורותיו הם תמרוקו ותוכחתו כלומר שלא יוסר בדברים אין תקנה לנבלים כי אם בהכנעה ובבזיון · וגם בדרך נסתר איפשר לפרש זה על דרך צורך ההכנעה ליצר התקיף בלב כענין הרמוז בפסוק בדברים לא יוסר עבד :

פלגי

אבן יחייא

מזרה רשעים וגו' המלך חכם כשלמה הוא מזרה הרשעים כי יחלקם ביעקב ויפיצם בישראל למען לא יוכלו לעשות סוד מעצות רעות · וכן כי הם מעלמם יתפזרו אנה ואנה לפחדם ממנו · להיות משיב עליהם כמעשה ידיהם והאופן אשר עשו עם אחרים כן יעשה להם מדה כנגד מדה · נר וגו' ויוכל המלך הלז למדוד לרשעים כפי חטאתם להיות נר ה' אתו והוא הרוח הקדש אשר חופש נשמת האדם החוטא וחופש כל חדרי בטנו וידע מחשבות לבו ומעשיו כאשר פעל ועשה · חסד וגו' וזולת עשותו משפט ברשעים עוד יעשה חסד לפנים מן השור' · ואמת שהוא הצדק האמיתי בשורה עם הצדיקים וזהו אומרו חסד ואמת יצרו מלך כאלו הם אתו תמיד מעבדיו השומרים אותו · והוא סועד כסאו בחסד כי על הרוב דבריו הם לפנים מן השורה · תפארת וגו' תפארת הבחורים הצדיקים עבדי המלך החכם הוא כחם אשר בו יתגברו על יצרם הרע וישעבדוהו תחתם · והדר זקני המלך הצדיקים הוא השיבה ואורך ימיהם כי הוא אות ומופת על המכעס מעשות רע אשר יכרית הימים ועל התקרבם אל עשיית הטוב המאריך ימים · חבורות וגו' ואמנם הרע והרשע התמרוק שלהם שעניכו מן ונתון תמרוקיהן והתפארת וההדר שלהם הוא החבורות והפלע והמכות שירדו עד חדרי בטן שיקבלו מהאל יתברך בזה ובבא לעונש רשעם ·

פלגי

קב ונקי

מזרה רשעים · פירוש מלך חכם מפזר ומגרש רשעים מתוך ביתו אם יש לו פקודים רשעים יורידם מגדולתם והוא מגלגל עליהם סבות להתגולל עליהם וישוב פעלם אל חיקם : נר ה' נשמת אדם · נשמת האדם הוא נרו של הקב"ה כי היא אצולה מכבודו ומאורו וידוע כי הנשמה טהורה ונקייה בלא חטא ועון רק הגוף מלא עונות והיא תעיד עליו בבואם למשפט ותגלה כל מסתריו ואף כי השם יודע ורואה כל מצפוני האדם · והזכיר לשון נר כמו שאמרו רבותינו ז"ל לפי שהנר יפה לבדיקה על כן אמר נר ה' · ויש מפרשים כל חדרי בטן כל סתר וכל עמוק בתורה ובחכמה · כי בטן רמוז למקום שבו יסתרו הדברים : חסד ואמת · אמר החסד שיעשה המלך והוא הפלגת הטובה אפילו למי שאינו ראוי לה וכן האמת שיהיה אמתי בדבריו ויאהב האמת וידבק בו שני אלה הדברים ישמרו המלך מכל היזק והחסד לבדו שיעשהו המלך יסמך ויתמוך כסא מלכותו : תפארת בחורים כחם · אמר כי הבחורים יתפארו זה על זה כפי כחם כי הכח הוא תפארת אל הבחור וכן השיבה והיא השערות הלבנות שהם באדם הוא תפארת אל הזקני' מפני שהם יכולים להתפאר שלא הגיע מרשעם להיות מכת הרשעים אשר לא יחצו ימיהם רק חיו הימים הארוכים ההם ברצון האל יתברך מאורך לזה ששבו ממלחמת הזמן ויצרם הרע הזונה ולא ידברו כי אם בשבחי האל וראוי להודם ולקום מפניהם · חבורות פלע · אמר שחבורות פלע ממרקות אדם רע ומכות חדרי בטן שירד עד שערי מות כי אין תקנה לעולם כי אם בכיתת הרשעי' · או יאמר כי החבורות פלע והתמרוק והוא השבר והרצון ראויים שימצאו וכן הם נמצאים על הרוב באיש הרע וכן המכות המגיעות לחלל הגוף : או יהיה תמרוק רפואה והחבושה כמו ובתמרוקי הנשים יאמר כי החבורות הנולדות בשבת פלע רפואת האנשים הרעים שלא יוסרו בדברים אלא בשבט מוסר ומכות מסוכנות :

פלגי

רלבג

פלגי מים · הנה לב המלך ורצונו הוא ביד ה' כמו פלגי מים שיוכלו להטותם אל אשר יהיה שמה החפץ כן יטה הש"י המלך אל כל אשר יחפוץ והנה העיר בזה כי פעולו' המלך ומחשבותיו הם מוגבלות מהש"י והוא כמו שלית הש"י במה שיעשהו מדבר המלכות וזה כלו הוא מיוסר החכמה האלהית כי אילו היה פועל המלך באלו הדברים תסור גמירתו בשלימות כדרך המסר לבחירתו פעולותיו בעצמו היה זה הענין סכנה נפלאה אל העם אשר תחת המלך ההוא ולזה לא עזב הש"י כל זאת ההנהגה למלך כי גבוה מעל גבוה שומר ולזאת הסב' אמר אליהוא ממלוך אדם חנף ממוקשי עם כאילו אמר ממוקשי הם סבה שימלוך אדם חנף ולזאת הסב' ייחס הש"י המשפט אשר יגיע מהשופטי' באמרו כי לא אצדיק רשע כמו שביארנו שם והנ' המכוון ראשונ' מזה המאמר הוא להעיר על המלך שהוא מושל באדם שקדם זכרו והודיע בזה כי אין בו בעצמו חטא כי תשוקתו היהיה תמיד אל הטיב מצד עצמו ולזה אמ' כי רצון מלך הוא ביד ה' כמו פלגי מים להטותו אל כל אשר יחפין והולם החטאים יקרו לאד' מצד שאר הכחות : כל דרך איש ישר בעיניו כי כל אחד מהדרכי' ימצא בו טוב מה אם מועיל אם ערב אם כבוד אם נאות או זולת זה מהענינ' שיחשוב בהם היות' טובות אך מי שמייסר הלבבות ומתקנ' להגיע אל הטוב האמתי הוא הש"י כי בהגעות זה הטוב ובדריכה אליו יצטרך עזר אלהי לרבוי המונעים אשר לאדם מהדריכה אליו ומפני שאי אפשר שיגיע אלא באמצעות השפע השופע מהש"י: עשה צדקה · עשיית היושר והמשפט בדברים המדיניים והעיוניים נבחר ליי' מהקרבת הזבח כי אלו הדברים מקנים השלימות בעצמותם ואולם הזבח ואם בו הערות להקנית השלימות כמו שביארנו בביאורנו לדברי התורה הנה זה ממנו על הדרך הרמז והסימן לא בעצמותו והעיר עם זה ג"כ בזה הפסוק על מה שהעיר שמואל באמרו הנה שמוע מזבח טוב להקשיב מחלב אילים ועל מ"ש שלמה וקרוב לשמוע מתת הכסילים זבח והרצון בו כי יותר נבחר לש"י מי שיתנהג בצדק ובמשפט בשישמור לדרכי התורה ממי שיחטא והקריב זבח על חטאו: רום עינים · הנה מי ישרי' עיניו לעיין במה שאין מחוק האנושי להשיגו אף על פי שהוא רחב לב ולרחב לבו הוא מוכן לעמוד על חקירות עמוקות הנה זה הענין ממנו הוא ניר הרשעים בדעות והרישתם שלא יעייננו תחלה אי זה יובילם אל הדרוש ואם אפשר להם לעמוד על אמתתו אם לא והוא חטאת חסרון לא יתרון ותוספת במעלת שכל באמרו אל תתחכם יותר למה תשומ': מחשבות חרוץ · הנה מחשבות החרוץ והזריז אשר כלם מוגבלות ונגזרות מתחלת הענין כשיתחיל בפעולותיו הם כלם ליתרון ולתוספת טוב כי יתנהג בעניניו לפי מה שראוי ולזה יגיעו התכליות אשר הוא פונה אליהם וכל מי שהוא ממהר לעשות פעולותיו בזולת חקירה והתיישבות אם ראוי שיעשה אם לא ואיך ראוי שיעשם הנה לא יגיע לו מהם כי אם חסרון לא יתרון ותוספת טוב וכאילו ביאר בזה שהאיש רחב לב שהרים עיניו לעיין במה שאינו ראוי היא סבת טעותו בזה היותו ממהר בזאת החקירה בזולת שיעמוד תחלה אם אפשר ההגעה אליה ואיך : פועל

רשי

כל דרך איש ישר בעיניו · ותוכן' ומונה : רום עינים · גסות הרוח ורחב לב · חפץ למלאת תאות לבו הוא ניר של רשעים חרישות' ומחשבות' הוא חטאת' : מחשבו' חרוץ · אדם ישר המתהלך באמ' ובמשפט חרוץ · אך למותר · להצלחה ולריות באות · וכל אץ · דוחק את השעה : פועל

מקרא

א פלגי־מים לב־מלך ביד־יהוה על־כל־אשר יחפץ יטנו: כל־דרך איש ישר בעיניו ותכן לבות יהוה: עשה צדקה ומשפט נבחר ליהוה מזבח: רום־עינים ורחב־לב נר רשעים חטאת: ה מחשבות חרוץ אך־למותר וכל־אץ אך־למחסור:

פעל

תרגום

היך טיפי דמיא לביה דמלכא באידוי דאלהא ולאתר דצבי נירכן ליה: כלהון ארחתיה דגברא תריצן אינון באפוי ואלהא מתקן לביה: מאן דעבד צדקתא ודינא מתרעי ביה אלהא מן דיבחא: רמות עיני ובעי לבא ושרגא דרשיעי לחטתא: מחשבתא דגביין ליותרנא ורגלא דמסרהביא לחוסרנא: מעבדנותא

(בגליון: ד' חד נחי"י · ג' רסמי' · ל חס' · ד' כליס')

מסורה

עשה ד' כתיב כן וסימ' בסדר ויצא ובתלים סי' ק"א : צדקה ומשפט ג' דסמי' וסימ' כי ידעתיו למען אשר יצוה · אהב צדקה ומשפט · עשה צדקה ומשפט נבחר לייי' מזבח : אץ ד' וב' ואץ וסי' נמסר ביהושע סי' י"ן :

אבן עזרא

פלגי' · חסר כ'ף · על כל אשר יחפוץ השם יטה לב המלך : כל · עשה · שנים דבקים · פי' כל דרך איש ישר בעיניו רואה השם והוא תוכן לבות לעשות רצונו על כן ידענו ועיניו רמז לשכלו ומעשה צדק והמשפט הוא נבחר לשם מזבח : רום · ע'מ סוג כלומר רום שירים עיניו בגאוה הפך ושח עינים · ורחב לב שירחיבהו לסבול הצרות ויראה מהשם · נר חסר יו"ד וטעמו שיניר ויאיר הרשע לעשות חטאת ענין שלשתם : מחשבות · אדם חרוץ · אך למותר שיש לו יתרון בהתעסקו בסחורה ואף למעט מעשה הרשעים הנזכרים · וכל אץ כענין אץ ברגלי' שירוץ לרעה בעבור שיבואהו מחסור הוא אץ וממהר ואף למעט מותר החרוץ : פועל

אבן יחייא

פלגי וגומר אחרי אשר שבח המלך החכם עד מאד הזהיר כי אין לבטוח בו ובנדיבים חבני אדם שאין להם תשועה · רק באל יעקב שהוא עזרו כי כאשר פלגי המים תוכל להטותם לצד שתרצה על ידי חפירים שתעש' ככה ההוא ככה לב מלך ביד ה' ועל כל אשר יחפוץ יטנו ואם כן ראוי לבטוח במניע הראשון אשר יניע העולם ומלכיו ושריו ונדיביו כרצונו ולא בהם המתנועעי' על ידו ית' · כל זגו' פי' האד' שכלו איננו יכול להבחין איזהו הדרך הישר כדי לבחור בו ולכן על הרוב יטעה בבחירתו אבל ה' הוא תוכן מחשבות הלבבו' ומדריכם לבחור בדרך הטוב ולכן בו ית' התוכן לבות ראוי לבטוח ולא באיש אשר כל דרך ישר בעיניו · עשה וגו' פירש הדברים אשר ראוי שיתקרב איהם הבוטח בה' והדברי' אשר ראוי שיתרחק מהם באומרו עשה צדקה ומשפט נבחר לה' מזבח כי הנה שמוע מזבח טוב להקשיב מחלב אילים כי למה לי רוב זבחיכם יאמ' ה' ומי בקש זאת מידכ' רמוס חצרי ויותר טוב שלא לחטוא ולבלתי הקריב קרבן מעולם מלהקריבו תמיד על שגגות וזדונו' רום וגו' הוא חטאת אשר ראוי שיתרחק ממנו הבוטח בה' · ג' פחתיות שיש ברשעים · הא' רום עינים והוא הגאוה שהיא אם לכל המדות הפחותות שבנפש המדנפשת' · והב' ורחב לב שהוא אהבת הערב והתאוות שהיא מדה פחותה והפכית להסתפקות שבנפש הצומחת · והג' הניר והגדולה והמלוכה בחוזק על הזולת שלא לשם שמים כי יהיה ניר מן למען היות ניר לדוד עבדי שנקרא כן להיו' המלכות כנר לעולם להאיר להם בנפשו המשכלת בעשותו משפט וצדקה בארץ ושומו שלום בעולם עם חסד ואמת אשר ינצרוהו : מחשבות וגו' ורצוי שיהיה זריז וחרוץ עושה כל דבריו במחשבה ועצה יען כי מחשבות החרוץ הם סבה שתמיד יצליח בכל דרכיו ויהיה לו מותר ויתר שאת מה שהאץ והמהיר במלאכתו באין עצה ואין תבונה לא יצליח אבל יחסר לחמו ויהיה תמיד מוכן למחסור : פעל

ר' מנחם המאירי

פלגי וגומר · העדה למלכים ולנכבדים שלא יפתה לבבם לרוב כבודם להקל בכבוד השם ובהפר מצותיו ותורותיו והזהיר על זה בפרט המלך להיותו המיוחד שבכולם בכונת התורה להזהירו בפרט על מדת הגאוה כאמרו לבלתי רום לבבו מאחיו מצורף אל היות האזהרה לו כוללת אזהרה לכל עמו כמה שאמר העם דתו כדת המלך והזכיר זה דרך הודעה בכונת אזהרה והערה והוא שאמר פלגי מים ר"ל תעלות של מים כי פלג הוא לשון חלוק וענינו על המים הנגרים ונחלקים לכל גוים קטנים · והכונה כי כמו שהגנן מוליך פלגי המים אחד הנה ואחד הנה לכל המקומות אשר ירצה להשקות ממנו כל מטעיו כן ראוי לכל נכבד למסור לבו לאל ולהטותו לכל רצונו לקיום תורתו ומצותיו ופלגי לפירוש זה לועזין אותו קנאלש כענין תעלות וכן פירשוהו המדקדקים ולפי הנסתר יאמר שלב מלך ר"ל שכל החכם ראוי לתתו כפלגי מים ביד יי' ר"ל להזהר שלא להרוס בו את מצות התורה אבל לכל אשר יחפצו דרכי התורה ונתיבותיה יטנו · ויש מפרשי' פלג המקום העמוק שאין מים ונלעז גורק והוא כענין מים עמוקים עצה בלב איש כלומר שכל החכם הוא כפלגי מים ר"ל כמים עמוקים ראוי להיותו כלו ליי' על הדרך שביארנו וכן בכנגד לפרט שכל המלך ואם הוא רחב ועמוק כפלגי מים יתן ממנו ליי' קדש : כל דרך וגומר · תוכן פירושו ענין חשבון מתכונת הלבנים ותוכן לבנים ותרגומו סכום ר"ל חשבון מתכונת הלבנים ותוכן הוא יוצא כלומר מביאו לחשבון והיא הערה תוריית מוזהרת במניעת הלע ומיפד' עונם לבלתי מוזהרי' גם אמר כל דרך איש ישר בעיניו כלומר שהטבע נמשך לדברים המאוהבים אצלו אבל בסוף יבאו כלם לחשבון על מעשיהם כענין שמח בחור בילדותיך וייטיבך לבך באחריתך והלך בדרכי לבך ובמראה עיניך ודע כי על כל אלה יביאך האלהים במשפט · ובדרך נסתר תוכן פירושו משלים התכונה הכסף המתוכן ר"ל המושלם בצורתו ובענין הצריך לו והכונ' כל דרך איש בלמודו ובהשגת מקירתו ישר בעיניו ומחזיקו בנכון ואמתי אבל השלמות הגמור איננו מדרך המחקר כי קצת הפכו' ההכרחיות באמונה לא יושגו במחקר רק מדרך הקבלה הנבואית וכמצא שהאל בתורתו ובמתן תורתו על יד נביאיו הוא משלים הלבבות ר"ל שכל בני האדם כי האומנת המקובלות משלמת האמונות כלם כמו שהתבאר: עשה צדקה וגומר · זה מאמר הנביאים גם כן רומזים לבטל דעת נפסד לקצת קדומים חושבים שעקר כפרת העון ותשיעת הנפש בקרבן וכוונו הרבה נביאים לבטל הדעת הזה אמר לא על זבחיך אוכיחך זבח ומנחה לא חפצתי לא צויתי את אבותיכם ביום הוציאי אתכם מארץ מצרים על דברי עולה או זבח · הירצה יי' באלפי אילים לא תחפוץ זבח ותאכה הלא שמוע מזבח טוב כי אם את הדבר הזה צויתי כו' · שמעו בקולי זבחי אלהים רוח נשברה הגיד לך אדם מה טוב ומה יי' שואל ממך וכו' · וכן הנה עשה צדקה ומשפט נבחר ליי' מזבח הכל הודאה שאין עיקר הכונה בקרבן רק לשמוע בקולו ולא יצטרך לקרבן אבל העבירה בו אחר שחטא להתבונן בו על מה שחטא ולהתעורר בהקרבת חלבו ודמו ברוב הכנעה על רוע מעשיו כאמרו זבחי אלהים רוח נשברה · וכבר הערתנו בזה הרחבה מספקת בילדותנו בחבור התשובה בפרק בסדר עבודה שבו ובדרך נסתר הזהירו שלא להמית היצר לגמרי כי הוא צריך צורך הכרחי לגוף לקיום הנפש להמצאת השכל וצדק' ומשפט ומשפט רמז למדות ללכת בדרכים הממוצעים עם נטיה מועטת לקצה האחרון : רום וגומר · רום הוא תאר כפלם סוג לב והוא הפך שח עינים ורחב לב יורה על רוב חמדתו בתענוגים הגשמיים ומרחיב רצונו לבקשם ולקבלם ולב הנה במקום רצון וניר הוא ענין חרישה והכונה לזריעה ולקצירה וחטאת ענין חסרון והחטיא המכוון בעיניו ואמר שהגאוה ובקשת התענוגים הם הכונה לרשעים להיותם חסרים ומשוללים מהטוב הצפון והנסתר עם הנגלה בו אחד : מחשבות וגומר · הוא נקשר עם שלפניו וכבר ביארנו שהחריצות כולל תנועה קלה ודבר נגזר ונחתך על אופני היושר ואמר שהאיש החרוץ והוא הזריז בעניניו על צד יושר הן במוכיות בכל ענין לפי הכנלה הן בלמוד לפי הנסתר כל מחשבותיו אינם רק לדבר שיצא לו מפעולתו יתרון והצלחה · ואץ הנא הנמהר בפעולותיו ולא יחוש על עוותם ובלבול סדרם הן בהמוכיות הן בשכליות הן בהפכו להיות כל מחשבותיו אך למחסור : פועל

קב ונקי

פלגי מים · אמר כמו שכנוסי המים וקבוציהם יוכל האדם להטות אל אי זה דרך שירצה וכן הם בעצמם הולכים הנה והנה כן לב המלך ביד השם יטה אותו על כל אשר יחפוץ וכ"ש לבות שאר בני אדם שהם למטה ממעלתו : כל דרך איש · אמר כי כל הדרכים והפעולות שיעשה האדם הם ישרים בעיניו ולפעמים יש דרך ישר לפני איש ואחריתה דרכי מות : ותוכן לבות ה' · לשון תיקון שהשם מתקנם כפי רצונו · וגכון להיות מגזירת תוכן לבנים שהשם יודע ומשער לבות בני אדם אי זהו רע ואי זהו טוב : עושה צדקה · כמו שאמר הנה שמוע מזבח טוב בוחר הקב"ה במי שעושה צדקה ומשפט מאשר יביא זבחים ועולות בלא צדקה : רום עינים · מי שירים עיניו בגאוה ומי שירחיב לבו למלאת תאותו לא יסתפק במעט ויבקש המותרות ומחשבה הרשעים כל זה יחשב לשם חטאת · ונר כמו ניר ולכם ניר רמז למחשבו' האדם · ויש מפרשים גדולה מלשון וכירם הגדולה כשתהיה אל הרשעים יתנהג העולם על פיהם וירבו הרשעים במשול אדם רשע : מחשבות חרוץ · ר"ל מחשבות הזריזות והפקח לעולם ימשך אחריהם מעלה ויתרון · או יאמר מחשבות האיש החרוץ הם להוסיף על מה שיש לו מן ההון ומשאר קנייני העולם ומקנין החכמה ג"כ והאיש שהוא מהיר ונמהר ולא יהיה לו התבוננות במה שיעשה ענייני הולך אך למחסור כי הרוכב על המהירות איננו בטוח מן המכשול : פועל

מנחת ערב

פלגי מים וגו' · בהיות בלב מלך שני פלגי מחשבות הפלג האחד מלא מימי מחשבו' לזכו' את הא' והפלג השני לזכו' את שכנגדו אז הוא ית' אשר יחפוץ מהפלגי' יטנו את הלב :

כל דרך איש להרע או להטיב הוא מה שישר בעיניו ולא בעיני היושר ית' כי בכל בידי שמים חוץ מיראת שמים רלא שהוא ית' רוצן לבות ונותן הכנה לכל א' לילך בדרך שהוא רוצה באשר הוא יודע לב כל א' וא' והבא לטהר מסייעין לו בא ליטמא פותחין לו: ובראיה לזה כי הלא תראה כי עשה צדקה ומשפט נבחר לה' מזבח והילו היה גם המעשה בידי שמים למה יבחר במעשה הצדקה מבזבח הלא אשר יבים אלהי' בלב איש הוהו יעשה אך זה יורה כי הבחירה חופשית בכל אשר יפנה מפעולו' הטוב ובהפכו :

רום עינים וגו' · הז"ל עינא וליבא הרי סרסורי דקטלא ניכהו והיינו הכנ' אל האיברי' לעשו' הרע כניר להצמיח האדמה ולאת פריה כי ע"י בעין רואה הלב חומד והאברים גומרים :

או יאמר עשה צדקה עם היות שמעשה הצדקה שלו' וגם המנכע משפט שלום בל יבלע איש את אחיו וגם זבח החוטא משים שלו' בינו ובין קונו ית' על כל זה הצדקה ומשפט נבחר לה' מזבח עם ששלום הזבח הוא על עצמו :

והטעם כי לא יבצר או הזובח על שגגתו חטאת או על הרהורו עולה יש בידו גם זדונות או אין לו רק הרהור או פעולה של שוגג בלבד אם יש לו רום עיני' לראות ברע ורחב לב לחמוד הם סרסורי דעבירה שאחריהם בזדון הברים גומרים מה יסכון לו חטאתו או עולתו ושרץ זדונו בידו וזהו ניר רשעים לקוץ קוצי אשמת' כניר את השדה איבורק חטאת על שגגתו לבדה :

ואם חרוץ הוא ולא יעשה מעשה הרעה אשר יחשוב לעשו' כי מריצותו תעכב בידו באופן שעולה קרבנו על מחשבתו לבדה הנה מחשבות חרוץ אך למות' כי הלא טוב היה העדר החולי מאשר יחלה להרפא ואם כל רבעות סוגג שהוא אץ במעשה בלי משים לב אם היפה חתיכת חלב או שומן והביא את חטאתו לא שלמות הוא כי כל אץ אך למחסור כי זאת רעהו תורה חסרון בנפשו כי לו נפשו מטוהרה היתה לא יצאת תקלה מתחת ידו כד"א גם בלא דעת נפש לא טוב ולא ימלא זו חסרונו זבח קרבנו לכן אמיר כי אין כמשפט וצדקה :

וכי האמר בלבבך הלא זבח טוב שמתקן אשר עותו ובלעדו יהיה פגום ולא כן הכמנע מצדקה ומשפט שהם הבאת תועלת ולא תיקון ההיזק כי איכך אלא טועה כי דע איפה כי המנע מאחד מאלה הוא רק רע ולא העדר תועלת לבד כי המונע עצמן מן הצדקה שופך דמים יהשב ומתחייב את ראשו וכעובדא דרב ספא דאשליף דרגא מתותיה כו' וזהו פועל אוצרות למעלה שהוא מעשה הצדקה כמאמר מונבז בלשון שקר הוא קם נדף כי יבהיל עניינה לבלתי תת והם מבקשי מות בהמה כאמור : וגם המנע מעשות משפט רעתו רבה כי כל עון שוד רשעים תלוי על נוצר אשר ספוק בידו לעשות משפט ולא יעשנו וזהו שוד רשעים יגורם כו' לומר מה שיגורם להם שישדדו הוא כי מאנו לעשות משפט הנה כי העדר צדקה ומשפט קשה מהעדר זבח: פעל

מנחת ערב

פעל אוצרות וגו' אז"ל חד אתרא הוה קושטא שמיה דלא הוו משני בדיבורייהו ולא הוה שכיב איניש בלא זמניה · זימניה חדא אתא איניש להתם דהוה משני בדבוריה ומית ליה תרי ינוקי הרי שלשון המדברת אמת מביא חיים ולשון שקר מביא מות · וז"ש פעל אוצרות בלשון שקר מה מהביא לרמאה ברמאותיה כי בחצי ימיו יעזבנה כי הוא הבל נדף מבקשי מות : כי שוד רשעי' מה ששדדו יגורם מביא להם שבר ואף שיש בידם לתקן בהשב את הגזילה הם אינם מאנו לעשות משפט רק להחזיק הגזל בידם : הרי שהפכפך דבר איש מי שרוצה לפעל אוצרות בלשון שקר לא יתקיים הוא ואוצרו וזך ישר פעלו כי יתקיים הוא ואשר אסף במשפט יחד יעמדו ולא יתמוטטו :

טוב לשבת על פנת גג משולל חברה לחורב ביום ולקרח בלילה מהיות עם אשת מדנים ולא בלבד בהיות' יחידים בבית כ"א וכו' גם בבית חבר שדרים גם אחרי' בביתם עמם לא תבוש מלעורר מדינים :

ולא יקפה בעיניך איך לא יסכר פיה מלריב עם בעלה ולפגום כבודו בפני אחרים הלא תכסה בושה וכלימה להבזות בעלה ברבים כי הלא נפש רשע איתה רע בטבעו לכן לא יוחן בעיניו רעהו כי לא יהיה לחן בעיניו כן יקרה לרשעה זו עם גבר עמיתה כי לא יוחן בעיניה וע"כ אין מעצור למדיניה כי אין אישה מוצא חן בעיניה וא"כ איפה מי האיש החפץ חיים עם אשה כזאת ולא יברח וימלט נפשו מלדור עם נחש בכפיפה הנה בזה נחה שקטה הזאנה המתאנה על העדרו מעבודת קונו מפאת חברתה כי הלא בלעדי זה לבל ימאס חייו חוייב התרחק ממנה :

הטס

רלב"ג

פועל אוצרות רבות בדברים העיוניים בהתחלה כוזבת הנה ההתחלה אשר עליה נכונו היא הבל ודבר כדף שלא יתכן שתעמוד כלל והאוצרות הם מבקשי מות והפסד כי לא יושגו בהם ארחות חיים והם בעלמם הבל ודבר שאינו ולזה יקרה מהם אבדן הנפש והכליון · שוד · הרשעים בדעות ששודדו מהם המחשבות והקדמות המישרו' אל האמ' על שיהי' זה סבה שיהיו להם דעות כוזבות בהתחלות הנה זה הטעות יאסרם במאסרו וימנע' ממצוא האמ' במה שאחר ההתחלו' והיה זה סבה ש שיטעו בכל הדברים והנה קרה להם זה ההפסד בדעותיהם מפני שלא רצו לעשות במשפט בחקירתם בהתחלות שיתישבו בהם בדרך שימצאו האמת : הפכפך דרך איש וזר · הנה מפני זה היה הפכפך דרך כל איש מהם וזר כשיעיינו במה שאחר ההתחלות כי יצטרך להם לבלבל עיונם ולהביא דברים זרים הפכיים לאמת בדרך שישמרו שרשיהם והתחלותיהם · ואולם האיש הזך והנקי מהטעות בשרשי' והתחלו' לא יצטרך לעיין דברים במה שאחר ההתחלות כי אם ביושר ובצדק : טוב לשבת · טוב לאדם שישב יחידי על פנת גג זולת מחסה ומסותר מזרם וממטר משישב עם אשת מדינים והוא עם זה בבית אשר בו קבוץ מהאנשים כי יקשה מאד לסבול מדיני אשה והעיר עם זה בזה המאמר שטוב לאדם שיהיה לשכלו עזר מהאנשים אשר נכרתת עמו לשרתו ויהיה מתבודד משיעזרוהו בהשגתו אנשים מהאנשי' ולא יבין עליו זולתו מהמונעים ותהיה האשה אשר נכרתת לשרתו תמיד מריבה עמו כי לא יוכל אחד מהם לתקן את אשר עותה ולא יועילו לו העוזרי' אם לא יהיה בשלום עמה בדרך שתכנע לעבודתו וזה מבואר מאד : נפש רשע · הנה התבאר לך כי נפש הרשע אין תאותה כי אם לדבר רע כי לא יוחן בעיניו רעהו ולו היתה דרך הרשע טובה בעיניו היה ראוי שיאהב כל מי שיתחבר אליה כמו שיאהבו אנשי המעלה קצתם את קצת : בענש לץ יחכם פתי · הנה כשיגיע העונש ללץ על דברי לצנותו אז יחכם פתי הנפתה לכל הדברים ויבין כי זאת הדרך היא לא טובה וכאשר יראה שיצליחו דרכיו לחכם אז ישתדל לקנות דעת : משכיל צדיק לבית רשע · הצדיק המצליח לבית הרשע וזה יהיה כשיעמוד בביתו כי אז יברך הש"י ביתו בגלל הצדיק או כשהי' הטוב הזה דבק לרשעים מאבותיהם שהי' בהם איש צדיק אשר בעבורו יוסף לרשע הטוב הזה הנה זה הענין סבה לסלף הרשעים ולהוליכם בדרך רע כי הם חשבו כי זה הטוב הגיע לרשע בסבת הרשע וכז' ג"כ יטעו הפתי כי הוא נפתה לכל מה שירא' לו בתחלת המחשב' שהוא טוב :

אוטס

משלי כא

תרגום

מַעְבְּדָנוּתָא דְסִיתְמָא בְּלִישָּׁנָא דְשִׁיקְרָא וְיִתְחַבְּלוּן וְיִנַּתְרוּן אִילֵין דְבַעְיָין לְמוֹתָא: רֵ בוּנָא דְרַשִׁיעֵי יְעַלֵינוּן וְלָא עֲנִין דְיֶעְבְּדוּן דִינָא: דְהַפִּיךְ אָרְחֵיהּ דְגַבְרָא הוּא נוּכְרָאָה וְדִדְכֵי תְרִיצָן עוֹבָדוֹהִי: טַב לְמֵיתַב עַל קַרְנָא דְאִיגָּרָא מִן אִתְּתָא תַּגְרָנִיתָא וּבֵיתָא טַרְקָא: נַפְשֵׁיהּ דְרַשִׁיעָא רָיְיגָא בִּישְׁתָּא וְלָא מְרַחֵים בְּעֵינוֹי חַבְרוֹי: בְּתוּהָיֵיהּ דִמְמִיקְנָא נִחְכַּם שַׂבְרָא וּבְכוּלְתָּנֵיהּ דְחַכִּימָא יְסַב יְדִיעֲתָא: מִסְתַּכַּל צַדִּיקָא בְּבֵיתֵיהּ דְרַשִׁיעָא

מקרא

פֹּעַל אֹצָרוֹת בִּלְשׁוֹן שָׁקֶר הֶבֶל נִדָּף מְבַקְשֵׁי־מָוֶת: שֹׁד־רְשָׁעִים יְגוֹרֵם כִּי מֵאֲנוּ לַעֲשׂוֹת מִשְׁפָּט: הֲפַכְפַּךְ דֶּרֶךְ אִישׁ וָזָר וְזַךְ יָשָׁר פָּעֳלוֹ: טוֹב לָשֶׁבֶת עַל־פִּנַּת־גָּג מֵאֵשֶׁת מִדְוָנִים וּבֵית חָבֶר: נֶפֶשׁ רָשָׁע אִוְּתָה־רָע לֹא־יֻחַן בְּעֵינָיו רֵעֵהוּ: בַּעְנָשׁ־לֵץ יֶחְכַּם־פֶּתִי וּבְהַשְׂכִּיל לְחָכָם יִקַּח־דָּעַת: מַשְׂכִּיל צַדִּיק לְבֵית רָשָׁע

מדינים ק' · ג' ב' רפ"א · ב' ל'

מדינים דכתיב מדוני' ו' בסי' וסימ' את נפישע מקרית עז · טוב שבת בארץ מדבר · טוב שבת על פנת גג · למי אוי למי אבוי · פחם לגחלים ועצים לאש · דלף טורד ביום סגריר :

רשי

פועל אוצרות · להרבות הון : בלשון שקר · הבל נדף וגומר · מוקשי מות הם לו : יגורם · יגור אותם : הפכפך דרך איש וזר · איש והוא זר סר מן המצות דרכו הפכפך : ובית חבר · שנכנס לבית חבירו לדבר עם אשתו · ומדרש אגדה נבא בסוף הספר להסתלק מעל ישראל שהם כאשת מדינים · ובית חבר · בית שמחברים בו רעים להקב"ה כגון כלים שהעמיד מנשה בהיכל ה' : בענש לץ יחכם פתי · על ידי יסורים הלצים הפתאים מתחכמי' ושבים בתשובה : משכיל צדיק · צדיקו של עולם הוא הקב"ה נותן לב להכרית בית הרשע כגון זכר עמלק :

מתן

אבן עזרא

פועל · שוד · הפכפך · ג' דבקים וכן הוא פועל שיפעלהו הון אוצרות בעבור לשון שקר שהעיד שקר · הבל נדף יצא פועל ההמון או הפועל יקר' הבל כי מהבל ושקר יקבצוהו על כן יהי נדף והם מבקשי מות המעידים שקר וכן שוד שישודדו אחרי' וישימו השוד באוצרותיהם יגורם מן מגוררות במגרה כלו' ישברם : הפכפך · שם תאר לדרך והוא הפך שיסבב כלו' הפכפך הוא דרך איש ודרך זר : טוב לשבת על פנת גג · כי בכפול הבית תאר הפכ' כי היא חוזק הבנין וטוב שבת עליה לבד לסבול הרוח מסבול אשת מדיני' חבר שם דבר כי שם התאר מלרע כלו' ובית חבר כלו' שיהי' לו בית להתחבר עמה : נפש רשע אות' לעשות רע ולא ימצא חן בעיניו רעהו : בענוש · שיענשהו כ"ד והוא פועל יוצא כמו וענשו אותו או בענוש בחתי עונש אז ילמד חכמ' הפתי · ובהשכיל פועל יוצא לאחר · יקח דעת בלבו · משכיל מלמד שכל לבית רשע כמו איש וביתו והבית רמז לבנים · פ"א משכיל עומד וטעם לומר שכל בעבור בית רשע שעושין הרשע ומסלף דרך קלל' שהשם יסלפם ויאבדם וזה הנכון :

אוטס

ר' מנחם המאירי

פועל · וגומר · שוד וגומר · הפכפך וגומר · כל זה הערה להזהר מן הגזלות והחמסים ומיני האונאות שאחריתם לרע ולנזק · ואמר על זה פעל אוצרות בלשון שקר כלומר כל קבוץ ממון הנעשה בשקר הוא הבל נדף ר"ל הבל מצד עצמו ושהוא נדחף בדחיפת אחרים ובעליהם המשתדלים בזה הם מבקשים מות ואבדון לעצמם ואמר שוד רשעים יגורם ופירושו שוד הרשעים ושוא החמס הוא יאספם במכמרתו והוא בדרך יגורהו בחרמו וכן כדרך עומתיו ילכדונו ויש לפרשם כמו ישברם ויכתתם מלשון מגוררות במגרה · כי מאנו לעשות משפט וכל כוונתם אינה רק לגזלות וחמסים ואמרו דרך איש רומז על האיש שדבר עליו והוא הרשע ואמר שדרכו הפכפך וזר כמו מעוו' ובלתי כאות אבל האיש הזך פעלו ישר בלא שום עוות ובדרך נסתר רומז ש המוסיף חכמה בשבוש ובדרכי ההטעאות והמופתים הכוזבים שהם סבה למיתת נפשו : טוב וגומר · גנה האשה רעה והרחק מהסתופפות באהל עמה ואמר שטוב לשבת על זוית הגג לאויר ולרוח מדור עם אשת מדינים ר"ל מריבות וקטטות ובית חבר · ופירשו בו בעלת כשפים מלשון וחובר חבר ולדעתי פירושו מלשון חבור ממש כמו חבר כהנים והכונ' אשה צועק' שמתקבצין השכנים בביתה תמיד להשקיט המייתה וצעקתה · ובדרך נסתר הנה רבותינו ז"ל קראו הדברים שאין הטעם שלהם מבורר פורח באויר כאמרם ז"ל היתר נדרים פורחין באויר ואין להם על מי שיסמוכו · וכן הנה קרא פנת גג האמנת הדבר מבלי מופת וראיה רק מצד הקבלה וקרא חכמת המחקר דרך כלל אשת מדינים ובית חבר מצד שהם דברי ריבות ורמז על הפנות התוריות שאין יד העיון סובלת בהם שראוי לסמוך בהם על משענת הקבלה : נפש וגומר · רמז בו שאף המחשב' לרע רע כי המחשבה סבת המעשה ואמר שנפש הרשע תחמוד הרע · וכן שתראה עצמה כחומד' הרע בהשתדל בו להשיגו ולא יוחן בעיניו רעהו · ר"ל בעיני הרשע שלא ישתדל בגזילתו ובאונאתו ויש לפרש נפש רשע אותה רע שאף מצד התאוה אע"פ שלא ישתדל בעשייתו אבל שיכבוש יצרו עליו נקרא רע אחר שחמד והתאוה בעביר' ורבותי' ז"ל אמרו הפך זה והוא שאמרו לא יאמר אדם אי אפשי באכילת חזיר ובביאה בו אלא אפשי ומה אעשה והב"ה גזר עלי אלא שגדולי חכמינו יישבו את הדברים כן שבאכילת חזיר ובביאה בו מן המצות השמעיו' אין החמוד בהם רע אחר שכובש את יצרו מהם שאין במתדמן הוראת טבע רע אבל החמוד בשכליות כחמדת הגזלות והחמסים והרציחות ודומיהן יורו על טבע רע אף כשיכבוש יצרו מהם ועליהם אמר הכא נפש רשע אותה רע והוא שאמר אחריו לא יוחן בעיניו רעהו ר"ל שבעין חמדתו להזיקו ובדרך נסתר נפש רשע אותה רע על רדיפת התאוות ורעהו על היצר המסכן : בענש וגומר · רמז על מדות התוכחת שיש מי שבוכחת מעצמו מצד שכלו ויש שאינו מגיע לזאת המדרגה אבל שבוכח לתוכחת מוכיחיו וקרא זה חכם מצד שהוא מקבל התוכחת ונותן לבו למה שיוכיחוהו מלמדיו ומי שאינו מקבל תוכחת המוכיחים קראו פתי והוא הערה שאחר שלא התגבר שכלו לקבל תוכחת המוכיחים יתבונן בעצמו בפעולות בני אדם ויראה מה יקרם לפי הנהגתו ובראותו הלץ נענש בפשעו ולעוונו אם עונש שמים מלכות אם עונש שמים יתחכם הוא בזה וישוב מדרכו הרעה ועל זה אמר דרך הודעה בענש לץ כלומר כשידאה במה שיעניישוהו למה שעשה יחכם הפתי ויזהר גם הוא מעשו' הדבר הזה ובהשכיל לחכ' כלומר אינו צריך לכך אלא כשישכילוהו ויוכיחוהו יקח דעת ר"ל יקבל התוכחת · ובדרך נסתר אוזר הכל על הפתי ולץ נקרא עודר החכמה ואמר שבהתבונן הפתי באחרית הלץ ובראותו מה עלה בידו מרדיפת תאוותיו ומיעוט בעת זקנתו ובאחריתו יתחכם הפתי ובראותו שכל החכם ובאחריתו יתבונן ויקח דעת : משכיל ונומר · הוא נקשר עם שלמעלה ממנו שהוא מתבונן באחרית הרשע · ומסלף רשעים לרע · ר"ל לאבדון ומסלף הוא כענין פקיתי את הנביא ר"ל שהעמדתיו בחזקת מפותה כלומר שפרסמתי עניניו וכן ללצים הוא יליץ ובדרך נסתר אמר שהילד מתחכם להתגבר על בית הזקן ובני חילו ומקלקל מחשבותיהם בעבור הרע והעוות שהוא מרגיש בהם :

אוטס

אבן יחייא

פעל וגומר וכן ראוי להתרחק מן הגזל כי הפעל מהאוצרות מלאים כל טוב כשיהיה נעשה בלשון שקר ולא בצדק ומשפט הנה הפועל ההוא הבל נדף וכקש לפני רוח וכגלגל לפני סופה כי לא יהיה לו העמדה וקיום · והמבקשים הפעל ההוא הם מבקשים המות הזמניי והרוחני : שוד וגומר · והשוד אשר עשו הרשעים בקבצם האוצרות הנזכרות הוא יביא עליהם המגור ויגורם יען כי מאנו לעשות משפט ולקחו שוחד להטות הדין למלא בתיהם כסף · הפכפך וגומר וראוי לבוטח בה' שלא יהיה הפכפך כדרך האיש שהוא זר רק הזך ובר לבב אשר ישר פעלו וזה כל מגמתו ולא יתהפך מעולם מהכונה הזאת : טוב וגומר הזהיר הבוטח בה' שידבק להתחבר עם אשה טובה · ואם שכן טוב יען כי טוב הוא לשבת יחידי ועל פנת גג מקום צר ומצוכן משבת בבית רחב עם אשת מדינים וטוב לשבת על פנת גג הנזכר משב' בבית שכן וחבר רע שיש לו נפש רשע שיקבץ בו ויתאו' הרעה עליו ובעת צרתו לא יוחן בעיניו רעהו ולא יעזרהו אפילו בדבור וזהו אומרו נפש רשע אות' רע וגו' : בענוש וגומר הזהירו שיתיסר כאשר יראה מן הטוב והרע המגיע לזולתו כפי מעשים · וזהו אומרו בענוש לץ על ידי שמים או על ידי הדין שבתחתונים אז יחכם הפתי כי יתיסר ברעת הלץ המגיע אליו לעונש חטאתיו · אמנם החכם כשרבו ישכילהו הטובה המגיע על עשיית הרע והטוב המגיע על עשיית הטוב יקח דעת ויאמין אליו אף שלא יראהו בחוש כאשר יצטרך לפתי לראות עונש הלץ בטרם יחכם : משכיל וגומר והצדיק הוא משכיל לבית רשע שיזהרו מהעוותו וישובו אל ה' כי ירחם עליהם ויסיר מעל ביתם חרון אפו · וכן הצדיק מסלף הרשעים שמבקשים להרע ממחשבתם ההיא וזה בדבריו הנעימים מתוכחה :

אוטס

קב ונקי

פועל אוצרות · כלומר הון המקובץ בלשון שקר ועדים שקרים ולא בדרך אמת וצדק לא יהיה לו קיום ומעמד רק הוא כקש נדף והם מבקשים למות כי כשיתפרס' העוה למלכות יחוייבו מיתה בעבור שקרם · ואפשר שרמז באוצרות שקר לחכמה שתעשה על דרך הטעאה כי התולדה שתולד מהקדמות כוזבות היא הבל נדף · והאנשים בעלי הטעאה הם מבקשים מות שיהנו למוכות כוזבות והעית כפסדות ישחיתו נפשו ונפש זולתם : שוד רשעים יגורם · ר"ל הגזל והעושק שעושים הרשעים יביא עליהם מגור כי מאנו לעשות משפט ובחרו לשדוד ולגזול אחרי' · או יהיה האולם תמורת הפורק פן לא יגורך רע שעבייכו לא יגור עמך הרע ויהיה ענין הפסוק כן הרשעים השוד יגור עמם לא יעמדו בלעדיו כי לא ישנו אם לא ירעו : הפכפך · כמו גדר לאיש הפכפך והוא שיש לו לפעמים דרך איש ולפעמים דרך זר · אמנם הזך לעולם ישר פעלו כי כל פעולותיו לדק ומשפט : טוב לשבת · אמר כי יותר טוב הוא לאיש לשבת בלא אשה ושידור במקור ובמלוק על פנה גג מאשר תהיה לו אשה ותהיה אשת מדינים · או שיהיה לו בית גדול ורחב ויהיה בית חבר כלומר שיתחבר אחר עמו באותו הבית · וי"מ בית שנעשו בו כשפים : נפש רשע · אמר כי נפש האדם הרשע לא תתאוה כי אם הרע לא ולזולתו כי הוא ימשך אחר תענוגי גופו ואחר קנייני העולם הזה אשר העדר דבק בהם ואחר שהוא מתאוה הרע לעצמו לא יחוס על זולתו · ואפשר שקרא רעהו הכח השכלי ואמר כי הרשע מתאוה להפיק תאות יצרו הרע המכנה רעהו והוא שכלי הוא מגורש משלומו ואינו מוצא חן בעיניו : בענש לץ · פירוש כאשר יראה הפתי שהלץ נענש בממון על מעלו הוא יתחכם מאליו כי יפחד שמא יארע לו כמוהו : ובהשכיל לחכם יקח דעת · רוצה לומר וכאשר ישכיל האדם חכם מחכמתו לחכם אחר יקח הדעת בלבו להבין ולהשכיל יותר ממה שישמע מרבו תן לחכם ויחכם עוד · או יאמר כי כמו שיקרה שהפתי יקנה חכמה בראותו עונש הלץ כן יקרה שהחכמים בראותם חבריהם שקבלו החכמה שיעור רב בסבת השתדלותם ישתדלו גם הם לקנות חכמה · ויהיה ענין הפסוק כן ובהשכיל לחכם כלומר בעת שיראה החכם שחכם אחר יקנה שכל או יתן שכל לאחר יקח גם הוא דעת : משכיל צדיק · ירצה שהאדם הצדיק מתבונן בענין שכלו לדעת מה אחרית בית רשע והוא רואה שהשם יתברך מסלף ומעוו' דרכי הרשעי' כדי שלא יבחרו הדרך הטוב כדי שתהיה אחריתם לרע וזה יקרה לאותם שהגיע מרשעם למנוע מהם דרכי התשובה · או יאמר כשהצדיק משכיל בבית הרשע ועושה לו טובות ומשבת אותו זה מסלף אותו לרע ויחזיק ברשעתו · ובדרש משכיל לדיקו של עולם והוא הב"ה ונותן לב להכרית בית הרשע כגון זכר עמלק :

אוטס

רש"י

מתן בסתר · צדקה ושוחד בחיק · אף זו צדקה · יכפה · תשקיט אף וחמה עזה: שמחה לצדיק עשות משפט · שמחה להקב"ה לעשות דין בצדיקים כדי לזכותם לחיי העולם הבא · ושמחה לצדיק הקב"ה שמביא יסורין עליהן כדי שיזכו לעולם הבא · כך נדרש במדרש תילים: ומחתה היא לפועלי און · לפי שאין כותנים לב לשוב ואין הייסורין מועילין [illegible] לקן ומלכטרין ולא להועיל: אדם תועה מדרך השכל · פורש מן התורה · בקהל רפאים · בעדת גיהנם: איש מחסורי מי שאוהב שמחת משתה תמיד: כופר לצדיק רשע ותחת ישרים בוגד · צדיק נחלץ ורשע בא תחתיו כגון מרדכי והמן: טוב שבת בארץ מדבר · גם זה על שלוק השכינה נאמר: וכסיל

אבן עזרא

אוטם · סוגר · מזעקת דל שיזעק אליו מפני עשקו · גם הוא יקרא לשם או לבני אדם בעת צרתו: יכפה · פי' ישפיל כמו יכפף כמו סוגג ומסגה מחוקק מחוק והוא פועל יוצא והוא עומד במקום שנים כלומר שחד המוב' בחיק כלומר בסתר יכפה חמה עזה ובזה הפסוק הזכיר שאם לא תועילהו צעקתו יתן מתן ושחד כי הם ישפילו האף והחמה כי מדתם לעלות בפני האל' והשוחד יכפם וישכיל': שמחה · שתבואהו שמחת ישועה בעשותו משפט · ומחתה תבא לפועלי און: תועה · כי החכמה היא דרך ישרה והעוזב אותה הוא תועה במעשה הרע · מדרך השכל והוא שם התאר או שם פועל · רפאים מתים · ינוח שלא יתעה עוד או שם תהיה מנוחתו ולא יהיה לו חלק עם הצדיקים והוא הנכון: איש · אוהב שמחה · שמחת מאכל ומשתה הוא איש מחסור והפעם יחסר כל וזהו אוהב יין ושמן לאכלו לא יעשיר כלומר לא יקבץ עושר: כפר · כלומר שינצל הצדיק מן הצרות היורדות ויפול הרשע תחתיו: טוב שבת בארץ מדבר · לסבול החורב והקרח מאשת מדינים כלומר מאשה שתכעיס בעלה: אוצר

רלב"ג

אוטם אזנו · הנה מי שהוא סותם אזנו שאינו רוצה לשמוע צעקת דל לחנני מאשר הביא אלוה בידו הנה ישיב הש"י גמולו שישיבהו לדלות ויקרא ולא יענה ר"ל שלא יחמלו האנשים עליו וזה מדה כנגד מדה והאפשר שירצה בזה כי גם הוא יקרא לש"י ויצעק עליו בעת צרתו ולא תשמע תפלתו כי הש"י יתנהג עמו בדרך אשר הוא מתנהג בזולתו: מתן בסתר · הנה המתן שיתן האדם בסתר למי שיכעס עליו מכניע האף והחמה אשר לו עליו והשחד שינתן בחיק ר"ל בסתר יכפה חמה עזה ויכניעה: שמחה לצדיק כשיעשה משפט ודין בארץ הנה זה הענין שמחה לצדיק שאז יבטח לבו שלא ילכד ברשת המלכות כי הוא נשמר מעשו' רע וזה הענין הוא מחתה ושברון לפועלי און כי אז יפחדו מאד שיענשו על רוע מעשיהם: אדם תועה האיש התועה מדרך השכל והוא התוע' בדעותיו יבא בגורלו לנוח עם קבוץ האנשים שימותו יחד מיתה פתאומית וינות עמהם או ירצה בזה שהוא בקבוץ האנשים הדורכים אל המות והכליון כי הם ישמחו ברעותיו לפי שבה' יפתחו להם השערי' לתלאת תאוותיהם: איש מחסור · מי שהוא אוהב השמחו' הגופיות להתענג בתאוותיו הוא איש מחסור כי באלו התאוו' יאבד הונו ומי שהוא אוהב יין ויהיה הומה להתענג בהם לא יעשיר לזאת הסבה בעינה וזה מה שיקרה לבעלי זאת התכונ' מהרע גם בדברי' הגופיים עד שזה הוא סבה אל שלא יקנה האדם שום שלימות נפשיי וכבר נרמז זה ג"כ באמרו איש מחסור ובאמרו לא יעשיר כי החסרון היותר חזק הוא חסרון השכל והעושר היותר חזק הוא שלמות במושכלות: כופר לצדיק · כאשר היה ראוי מצד ההשגחה הכוללת שיגיע רע מה לצדיק השם יתברך ישית הרשע כפרו וישית הבוגד כופר לישרים והיה זה כן כי מההשגח' הדבק' להם ימשך שינצלו ולפי שהתועל' ברע הוא אבדן הרשעים בו כמו שנזכר בספר איוב והתבאר עוד בספר איוב הנה יביא השם יתברך הרשע והבוגד אל הרע ההוא: טוב לאדם שישב בארץ מדבר משישב בבית עם אשת מדינים וכעס שתכעס תמיד עם בעלה ותריב עמו והנה ביאור בזה כי הכעס גם כן מגונה כמו שהשמחה בתענוג ייהגוף מגונה: אוצר

תרגום

דרשיעא ומטלטל רשיעיא בבישתא: דמסכר אדניה דלא נשמע לצותתיה דמסכינא אף נקרא לאלהא ולא נענוי: מוהבא בטישא מדעבא רוגזא ושוחדא בעובא חמתא עשינתא: חדותא דצדיקא למעבד דינא ושניא לאלין דעבדין עאתא: בר נשא דתעי מן אורחא דסיכולא עם בני ארעא נהתנח: גברא די חסר ליה ורחים חדותא ורחים חמרא ובמשחא לא נעתר: שלחופיה דצדיקא רשיעא ושלחיפא דתריצי בזוזי: טב למתב בארע מדברא מן איתתא תגרניתא ומרגזניתא: סימתא

משלי כא

רשע מסלף רשעים לרע: אטם אזנו מזעקת דל גם הוא יקרא ולא יענה: מתן בסתר יכפה אף ושחד בחק
טו חמה עזה: שמחה לצדיק עשות משפט ומחתה לפעלי און: אדם תועה מדרך השכל בקהל רפאים ינוח: איש מחסור אהב שמחה אהב יין ושמן לא יעשיר: כפר לצדיק רשע ותחת ישרים בוגד: טוב שבת בארץ מדבר מאשת מדונים וכעס: אוצר

מסורה

לרע ז' ג' קמצין וד' פתחין וסימ' כסיף בהקתי: מזעקת ג' וסימ' מזעקת חשבון עד אלעלה · אטם אזנו מזעקת דל · מזעקת מושל בכסילים: תועה ג"ב חסר וא' מ"ל וסי' וימצאהו איש והנה תעה · או המורו תעה · אדם תועה מדרך השכל · בתרא מ"ל:

אבן יחייא

אוטם וגו' והצדיק מזהיר לרשע ומיסרו שישמע צעקת דלים יען כי אוטם אזנו מצעקת דל גם הוא יקרא בסופו שיחזור עני אל פתח עשיר אחר כמוהו למען יעזרהו ולא יענהו ממנו כי יאטם אזנו · מתן וגו' אבל ראוי לחון ולחום על דל ואביון ולתת לשם הצדקה בסתר למען לא יבושו ויכלמו כי מתן בסתר יכפה אף ה' וקנאתו וצדקה תציל ממות · והפך הוא בלקוח השוחד המושם בחיק מהבעלי דינין שיביא חימה רבה כי אז יעשן אף ה' וקנאתו באיש ההוא ורבצו בו כל אלות הברית · שמחה וגו' והדיין הצדיק ימאס בשוחד וישמח לעשות המשפט · מה שהוא מחתה לדייני' הפועלי און כי יותר היו שמחים בהטותם אותו בקבלם השוחד כי מה שלא הטוהו היה לסבת הבעלי דינין כי לא רצו לתת השוחד · אדם וגו' מה שהדיין התועה מדרך השכל בלוקחו שחד אשר יעור עיני השכל מהחכמים סופו לנוח בקהל רפאי' כי יכרתו ימיו בעולם הזה ובבא ויכותו בקהל הרשעים הרפאים אשר נכרתו ימיו במכותם בנהיכם אשר שמה הרשעים כים נגרש כי השקט לא יוכל · איש וגו' והאיש שרודף אחרי השמחה בעולם הזה מהכבודות המדומות ובתים מלאים כל טוב ולבושים נאים בסופו יהיה איש מחסור כי יפזר ממונו בהבל ההוא · וכן האוהב הערב מיין ושמן לא יעשיר · כפר וגו' הרשע בעל התאוות הנז' יהיה כופר לצדיק · והבוגד יהיה כופר לישרים כי צדיק מצר' נחלץ ויבוא רשע תחתיו · טוב וגו' וטוב לשבת בארץ מדבר יחיד וגלמוד מלשבת עם אשת מדינים וכעס והוא רמז לתאוות הגשמיות שסופם עמל וכעס: אוצר

ר' מנחם המאירי

אוטם וגו' · הערה תוריית לרחם על הדל וייעוד עונש על מניעתו שגם הוא יקרא לאל למה שיצטרך לו ולא יענה כמאמר החכם לאלך כוזר כי לא ירוחם מחר מי שלא ירחם היום · ויכלול זה כל שהוא עושה עצמו כאכזר לבלתי העתר לחברו במה שהוא צריך לו כפי אשר תשיג ידו · ואף בדרך כסתר תפרשהו על מניעת למודו מהראויים לו וגם הוא לא יענה כי לא תשלם חכמתו בזולת זה או תפרש דל על הילד המסכן ואם ישקיעהו עם אחיו הגדול ממנו לו יוכל עוד להשיבו: מתן וגו' · יכפה פירושו יכניע ושרשו כפה והוא כמו כפף כדרך סוגג ומסגה שפרשו שגה וכן מחוקק ומחקה ולפי הנגלה בו הערה תוריית להשמר מהתביים העני על ידו לתת לנכוע מתנה בגלוי ובמפורסם אבל כשנותנו לו בסתר אז המתן ההוא יכפה האף ר"ל שימעיט בשת העני שהוא רוגז ויגוז לו או פירושו ישוך חמת האל מעליו והוא בעצמו ענין שחד בחיק חמה עזה ויכפה משמש לשניהם כלומר ושחד בחיק יכפה גם כן חמה עזה · ואולי יש בזה הערה מדיני' לכל משתדל במלאכות גדולות ובעסקים רבי הענינים שלא יחוש להוצאות כי הכסף יענה את הכל אלא שאין ראוי לפרש דברי קדש כן ובדרך כסתר הערה למסור סודות התורה לראוי להם כי בידיעתם תשוך מבוכת החכם אשר היא אצלו אף וחמה עזה · ולי עוד בו ביאור בענין כסתר כדרך מה שאמרו רבותי' כל המצות נתנו בפרהסיא חוץ משבת שנתן בצנעה דכתיב ביני וביניכם וביאורה השבת והנמשך ממנו שהם הפנות התוריות שלא תשיגם יד העיון ויחס להם לשון צנעה על שלא יוכל לעמוד בהם כנגד המתנגד להביאם בפלס המופת וידוע שבהאמנתם יתקיים מציאו' הדת ויפסד בזולתו לעמוד באף ובחמה ובכפירה גדולה ועל זה הצד קראם הנה מתן בסתר והוא הענין באמרם למה נקרא שמה תושיה מפני שנתנה בחשאי כמו שביארנוה במקומה בקצת חבורינו: שמחה וגו' · רבותי' דרשוהו בדרך תוריי ומלת משפט מוכחת לפעמים על העונש ואמר שהצדיק שמח בהיותו נענש לפעמים בבא עליו יסורין ושאר מיני הצרות כדי שיתקבל בהם ממקצת עבירות שבידו בעולם הזה · וההפך הצלחת הרשע היא להם מחתם לטרדם מן העולם הבא · וכן אפשר לפרש בו הערה לבלתי הטות משפט כי עשייתו שמחה לצדיק והפכו לרשע · ובדרך כסתר יאמר משפט על הדרכים הממוצעים ורמז על שלמות המדות שהם סבה לזכות הצדיק וההפך להפך: אדם וגו' · זה הערה בהודעת דברים פשוטים אם בנגלה ובחמוריות כי מי שאין לו דעת ימות בלא שכל וימות בכלל הפתאים הנקראים רפאים · ואם בנסתר ובחכמות כי התועה מדרך השכל אם שלא יתחכם בהתחכמות השורש הוא ימות בכלל המתים כי תמות נפשו הראויה להשאר ברכה אחריו מיתה נצחית כמו שביארנו כענין הלא נסע יתרם בם ימותו ולא בחכמה: איש וגו' · גם זה דברים פשוטים כי האוהב שמחה והוא רדיפת התאוות והליצנות הוא אוהב מחסור כי זאת ההנהג' בעשית בפזור ופזור ממונו שלא לצורך ויש אל חסר ודק והוא גם כן ענין אוהב יין ושמן לא יעשיר · וכן בנסתר כשהוא נרדף אחר התאוות ימשך שכלו אחר טבעו וימנע למודו ולא יעשיר · אבל יהיה לאיש מחסור: כפר וגו' · יפורש בו מה שפירשנו בפסוק שלישי מזה החלק הוא פסוק צדיק מצרה נחלץ · ויבא רשע תחתיו: טוב וגו' · הוא בעצמו ענין האמור למעלה בפסוק טוב לשבת על פנת גג מאשת מדינים ובית חבר: אוצר

קב ונקי

אוטם אזנו · מי שעושה עצמו כחרש כשצועק הדל על חסרונו או על עושק שיעשקוהו גם הוא יצעק אל השם בצרתו ולא יענהו · או ירצה באוטם אזנו שהדל צועק לפניו תמיד עד שאזנו מלאה והטומה לרוב קול הצעק' הנכנסת באזניו ועכ"ז לא ירחם עליו גם הוא יסכים הש"י שיקרא אחרי' שירחמו עליו ולא יענה בענין שירוחם · ואפש' שיקרא דל החלק השכלי מכחות הנפש ואמר כי מי שהוא אוטם אזנו מזעקתו ולא יעניקהו לחם חקו והוא המושכלות סופו שהוא באחרית יכסוף אל אורח החיים ואין בו כח לקנותו אחר שהתרשל מקנות החכמה בזמן הראוי: מתן בסתר יכפה · מכחי הלמד מפעל קל · וי"א מבזי' כפף וזקף כפופים יאמר שהמתנה הניתנת בסתר לשופט שיקצוף עליו ישפיל ויכניע האף והחרון כלומר ישכך הזהב ויניחנה שאם יתגנה בגלוי יהיה בזיון לשופט וירבה הקצף עליו וכו' השוחד שיבי' האיש בחיק השופט יכפה חמה עזה · או יאמר בעת שנתן השחד יכפה האף אמנם בעת שתחזיק השוחד בחיקך ולא התכהו אל השופט החמה שיש לו עליך תהיה עזה · גם נכון לפרש זה הפסוק על הצדקה ונקשר עם הפסוק הקודם שאם יתן לדל מתן בסתר שלא יתביישו יכפה אף השם מעליו לדמיון השוחד שיתן האיש לדיין שיכפה חמה עזה: שמחה לצדיק · שמחה של צדיק בעשותו צדקה ומשפט או כדבר ירצה אחרים עושים יושר ומשפט שמחה לו · או תבואהו שמחה וישועה עשות משפט בארץ לפי שיהיה כנמר מן הלסטים ומחתה הוא לפועלי און המשפט כי יפחדו ממנו ולא יוכלו למלאת תאותם · ואפש' שיקרא הכח השכלי צדיק והכחות החמריות פועלי און: אדם תועה מדרך השכל · ולא ישמע למוסר עם מתים תהיה מנוחתו · ונקראו המתים רפאים בעבור חולשתם ורפיונם: איש מחסור · מי שאוהב שמחות ובית משתאות ואינו מתעסק כי אם לעשות הנאותיו ולהתענג בתענוגי עולם הוא איש מחסור שיחסר לו ויהיה עני ומי שאוהב תמיד לשתות ולאכול מעדנים לא יעשיר · או יאמר האיש שעושה מחסור לעצמו שיסתפק בדברים ההכרחיי' אוהב שמחה שלא יפזר ממונו ולא ישביע יצרו וסופו לבא לידי שמחת העושר והאיש שהוא בהפך לא יעשיר: כופר לצדיק רשע · אמר שהרשע יתכהו השם כופר פדיון ותמורה לצדיק כעטם לדיק מצרה נחלץ ויבא רשע תחתיו ותמורת הישרים יבא הבוגד לקבל הרעה שהיו מפחדים ממנה והענין שאם תחול רעה כפי המשפט השמימי על מלכות או עיר יסבב השם הצלת הצדיקים ויחול הרע על ראש הרשעים: טוב שבת · יותר טוב הוא לאיש שישב לבדו בלא אשה ובארץ מדבר משתהיה לו אשה בעלת מדנים ויהיה לו כעס עמה תמיד · והרמז שטוב הוא לאיש שיהיה בטבעו נעדר מהתאוות הגשמיות לדמיון מדבר שממה ומתרחק מן התאוות בתכלית ההרחקה ואפי' מן הדברים ההכרחיים לו מלהיות לו חומר רע רודף כל רע וכל מרי ומכוין אל המותרות מביאים אותו אל חולי חרון אף השם עליו וכעסו: אוצר

ואיפשר כי עם היותו נחשב כבהמה לכפר בו על הצדיק לא יכנע ולא יבוש ממנו בהכיר ערכו ולא עוד אלא שבוגד ולא בלבד בצדיק כי אם גם בישרים הגדולים מצדיק ולא בלבד באחד כי אם גם ברבים וזהו ותחת ישרים בוגד [illegible]

מנחת ערב

אטם אזנו וגו' · זה מקושר אל הקודם ואל מה באמר לומר הלא כתבתי לך כי השופט הארץ ולא יעשה משפט קולר סוד רשעים תלוי עליו והנה תחת שלא ימנע השופט או מכהת היות כל אחד מבעלי הדין עקש אשר מהרכו לזעוק בקולי קולות במסירת דין על שכנגדו ועל המחייבו לא כדת לדעתו · שנית כי יאמר אולי יתחייב העשיר בעל דינו ופן יחנף ויקפוץ את ידו ויאמץ את לבבי מלהטיב ליולא על עצמי אני דואג כי כל כייה צדקות שהייתי עושה בהטבתו ועתה הגרע מלוה רבה ממני ומה גם אם הייתי זוכה למתן בסתר כי רבה היא · ב' פן יתחייב העני בדין וגר לי עליו אהיה לו למחתה שיחת על ידו על כן בא ויאמר אל בא תמנע מאחד מאלה כי הלא אוטם אזנו משמע זעקת דל גם הוא יקרא אל השמי' מעל ולא יענה לעומת אשר הדיין קץ משמוע זעקתו · ועל הב' בל ימנע העשיר מלהטיב לך ותמנע גם אתה מחונן דלים אמר דעו ואיפה כי איך רלא טועה כי הלא הן אמת כי מתן בסתר יכפה אף גם אחר בגובר עליך אך הוא בהיות המתן בהיתר אך אם הוא השוחד בחיק אז אמ"ל שלא יכפה האף שעז מחימה כנודע כי ע"כ בעון העגל סילק מרע"ה את החימה והוא ית' את האף כי אם גם יעשה את החימה שתהיה עזה יותר מאיכותה ע"ד מאמר ויקרא רבה על לולב הגזול שנהפך למקטרג וקר' להטב' העשיר אחר זכותו בדין שוחד בחיק למה שנעת המשפט עודנו בחיק העשיר והוא שוחד מהורר ואם יחזור אל חיק הדיין עם הוא שוחד שכבר הוא בחיקו מוקדם שהי' מטיב לו עד כה וירא פן לא יוסיף לו: ועל הג' אמר אל תחוש פן יחת הדל על ידך כי הלא אם הדל איש צדיק הוא לא יתעכב כי שמחה לצדיק עשות משפט כדאמרי אינשי מאן דמצי דינא שקל גלימא לזמר וליזל ואם הוא מפועלי און ירע ויחת ואל התוש אליו וזהו ומחתה לפועלי און: או יהיה רגל הסליבי מהנזכר שיש יפיים עצמן מן דין לפרוש ממנו איבת אשר ירשיעון אלקי' אם דל ואם עשיר ועל זה אמר שמחה לאשר הוא צדיק עשו' בו משפט כמדובר ברוסם ואם מפועלי און הוא תהיה עליו חתת אלקי' והוו ומחתה וגו':

כפר לצדיק וגו' הנה ישרים גדולים מצדיקי' כמ"ש ז"ל שבית כת הרואה את הפנים שב' ישר יחזו פנימו ואומר ישבו ישרים את פניך אמר הנה כפר לצדי' כחטאת ובאשם היא הרשע כד"א ויבא רשע תחתיו ורצה כן רשית [illegible]

משלי כא

רלבג

אוצר נחמד · הנה בנוה החכם ימצא אוצר נחמד ושמן מפני דבקות ההשגחה בו עם שהוא ישמור קנינו ולא יפזר מהם כי אם ההכרחי ואולם הכסיל אם היה לו כמו זה האוצר הנה יבא אדם ויבלענו ולא יאכל הכסיל ממנו: רודף צדקה · מי שהוא רודף הצדקה והיושר במדות ובדעות ורודף לעשיית חסד לזולתו ולהטיב להם הנה הוא ימצא החיים הגופיים והנפשיים וימצא הצדק והיושר בדעות וימשך לו מהם הכבוד כאמרו כבוד חכמים ינחלו וזה כי מפני יושר דעותיו ירשיע כל לשון תקום אתו למשפט: עיר גבורי · הנה החכם עלה בעיר גבורים ונלחם בחכמתו כי טובה חכמה מגבורה כמו שנזכר בספר קהלת והוריד עוז העיר והמבטח שהיו בוטחים בו והנה העיר בזה על מעלת החכמ' והטוב המגיע ממנה גם בעניני הגבורה וזה אמנם יהיה לחכם מצד חכמתו ומצד דבקו' ההשגח' האלהית בו: שומר פיו · מי שהוא שומר פיו ולשונו מלדבר שומר נפשו מצרו' רבות כי רעות רבות יתחדשו מפני חטא הדבור כמו שקדם: זד יהיר · הנה הרשע הגאה לץ שמו כי הוא כאילו יעשה הזדון מצד גאותו על דרך הלעג להיות האנשים נחשבים לפניו כאין ובמה' הזדון עושה לעג וליצנות וכבר ימצאו אנשים רעים בזה התואר שוכר שישחיתו ויאשם על דרך הלעג להיותם נחשבים להם לאין כמו שסופר מאיש אחד שחתך רגל איש בלילה כשהיה ישן והוא לא היה שונא לו אך עשה זה על דרך הלעג והנה בא זה על אוס הליצנות והרע שיגיע ממנו:

תאות

כ אוֹצָר ׀ נֶחְמָד וָשֶׁמֶן בִּנְוֵה חָכָם וּכְסִיל אָדָם יְבַלְּעֶנּוּ׃ רֹדֵף צְדָקָה וָחָסֶד יִמְצָא חַיִּים צְדָקָה וְכָבוֹד׃ עִיר גִּבֹּרִים עָלָה חָכָם וַיֹּרֶד עֹז מִבְטֶחָה׃ שֹׁמֵר פִּיו וּלְשׁוֹנוֹ שֹׁמֵר מִצָּרוֹת נַפְשׁוֹ׃ זֵד יָהִיר לֵץ שְׁמוֹ עוֹשֶׂה בְּעֶבְרַת זָדוֹן׃ תאות

סִימְתָא רְגִיגְתָא וּמִשְׁחָא בְּדִירֵיהּ דְחַכִּימָא וְסַכְלָא דִבְנֵי נְשָׁא נִבְלְעִינוּן׃ דְּרָדִיף צִדְקְתָא וְחִסְדָא יַשְׁכַּח חַיֵּי וְצִדְקְתָא וִיקָרָא׃ לִמְדִינְתָּא דְגִבָּרֵי סְלִיק חַכִּימָא וְאַחֵית עוּשְׁנָא דִסְבָרָא׃ דְנָטִיר פּוּמֵיהּ וְלִישָׁנֵיהּ נָטִיר מִן עַקְתָא נַפְשֵׁיהּ׃ מְמִיקְנָא מְרִיחָא זֵידְנָא שְׁמֵיהּ עָבִיד חֶרְיָנָא בְּזֵידָנוּתֵיהּ׃ רינתא

ושמן ו' וסימ' נמסר ביחזקאל סימ' י"ו: מדונים דקרים מרינים ו' וסי' לעיל בהאי סימ': נחמד ב' וסי' כל עץ נחמד למראה: אוצר נחמד ושמן: וחסר ה' קמצין וסי' בלשון ארמי טבא רדף חייא ונטר אסתרי' וביאורם אך טוב וחסד ירדפוני · רדף צדקה וחסד · חיים וחסד עשית עמדי · שמר הברית וחסד רעזרא ותשא חן וחסד לפניו · רדף צדקה וחסד מלעיל:

מאל ישעו וכבוד שיכבדוהו בני אדם או יתן לו כבוד השם כלו' ממון מן כבד מאד: עיר גבורים עלה חכם · להורות כי טובה חכמה מגבורה · עוז רמז לחומות כענין עד רדת חומותיה · מבטחה שהיו בוטחים בה הגבורים: שומר פיו ולשונו · שניהם שותפים בדבור והענין שישמרם מדבר נבות אז ישמור נפשו מכל דבר רע · פי' א שומר פיו מאוכל ולשונו מדבר הרע: יהיר כמו גבר יהיר כלומר זד מתגאה לץ שמו ואמרו רז"ל כיון שנתיהר עליהם בעברה שית עבר לעשות זדון והעברה רמז לחמה שעבר' ונבר' על מדת הרצון כענין עברו ראשי בהתגבר העונות:

תאות

רשי

וכסיל אדם · וכסילות של אדם: עיר גבורים עלה חכם · משה רבינו שעלה לבין המלאכי' גבורי כח: יהיר · גם רוח שפל להיות לץ שאינו חש לשמו' מוסר:

ולדיק

אבן עזרא

אוצר · שם כלל על מה שיאצור האדם מן המאכלים הטובים והזכי' השמן לבדו כי הוא משובח מכלם אשר בו יכבדו אלהים ואנשים בעבור דשנו הטוב שמוהו ראש לעלים והעד שהחכ' יאצרהו ולא יאכלהו · וכסיל כנגד חכם כי מיד שיקנהו יבלעהו ואם כסיל סמיך לאדם הוא שם המין וכמוהו זובח אדם או האדם הוא הכסיל ושניהם נכונים: רודף · שימהר לעשותו צדקה כאילו רודף אותה · ימצא חיים שיאריכון ימיו ימצא צרכו'

תאות

ר' מנחם המאירי

אוצר וגו' · יש מפרשים שמן ממש ועם היות מלת אוצר כוללת כל מיני המאכלים הזכיר השמן בפרט להיותו המובח' שבהם כענין האמור בזית אשר בי יכבדו אלהים ואנשי' · ויש מפרשים שהוא תאר מענין שמנת עבית כאלו הוא כקוד בקמץ גדול וקמץ קטן ובכנלה אמר שהחכם יאצור הממון וישמרנו והבן הכסיל ישחיתנו · וכל זה הערה להיות עינו פקוחה במוסר בניו בעת הילדות כהתחלת גדול' וכסיל אדם הפוך כמו אדם כסיל או פירושו הכסיל שבמין האדם או פי' הכסיל שלו ר"ל בנו הכסיל כמו שאמר החכם שכלות הבנים רקב לממון האבות · ויש מפרשים וכסיל שם כמו וכסילות · או פירושו שהחכם ידע לקנות הממון אף כשלא היה לו בתחל' · והכסיל לא די שלא ידע לקנותו אלא שאף אותו שמצא קנוי הוא משחיתו ברוע הנהגתו ופזור בהוצאתו ובדרך נסתר יפורש בו מה שפי' בפתיחת הספר · בפסוק דברי פי חכם חן ושפתות כסיל תבלענו: רודף וגו' · הערה תוריית בצדקה וגמילות חסדים וייעוד גמול שבהתמדתם ימצא חיים וכבוד · וקשה לפרש אבל קצת מפרשים ענין אמרו ימצא צדקה עד שפירשוהו חסר ורצוי לומר ימצא חיים לצדקה וכבוד לחסד כלומר ימצא חיים בשכר הצדקה וכבוד בשכר החסד · ואין צורך לדחוק כל כך שכבר מצאנו בייעוד הגמול ישא ברכה מאת יי' וצדקה מאלהי ישעו · כלומר ימצא חיים וכבוד בצדק ויושר ר"ל כמו שראוי וכאות בתקו · ובנסתר רמז על שלמות המדות וצדקה רומז על מצוע הדרכים וחסד לנטיה מעט לקצה האחרון וחיים וכבוד על השלמו' הנצחי: עיר וגו' · שומר וגו' · זד וגו' · מבטחה הוא שהדבר והמכוון הערה המורית למשכיל להשתדל בהמצאת מה שצריך לו ולא יתיאש מזה להיות בקשת הענין גדולה וכבדה בעיניו · כי ההשתדלות בזריזות ובשכל ובדעת יצליח ברוב העניינים ודרך הפלגה אמר שהחכם יכבוש מצודות שגבורים בתוכם · ויורד ר"ל ויכבוש המקומות שהיו הגבורים ההם בטוחים בהם · ויורד מענין עד רדתה · שתרגומו עד דתכבשה וכל שכן בהשתדלות על שאר הדברים · ובדרך נסתר גם כן בדרך זה הערה על זה שלא יהיו החכמות רמות בעיניו ורמז על ההשגה השכלית · וקרא עיר גבורים השגת הנפרד · וענין ויורד עוז מבטחה כלומ' שהוריד לעצמו משם עוז כנוי ובטחון עולמי · או כאמר על הספעת חכמתו לזולתו והוא שרבותי' ז"ל דרשוהו על משה · ובאמרם עיר גבורים אלו המלאכים שנ' גבורי כח עושי דברו עלה חכם זה משה שכל הנביאים התכנאו באספקלריא שאינה מאירה והוא נתנבא באספקלריא המאירה · ואספקלריא היא המראה הנעשית מגוף מזהיר כשהם מזכוכית והמשילו אמרו ע"ה לאספקלריא המאירה לגודל זכותו לקבל צורת השכל · ויורד עוז מבטחה שהוריד את התורה · וכן דרשוהו על יעקב שעלה במעלות הסולם ר"ל שהשיג החכמות מדרגה אחר מדרגה עד שהגיע להשגת הצורות הנפרדות שהיא העולם השלישי והוא אמרם ז"ל עולם ושלים עולם דאה הנה כלל עולם התחתון ר"ל עולם היסודות אשר אישיו הווים ונפסדים תמיד ועולם הגלגלים הקיים במלת עולם ושלים עולם בהשגת הצורה הנפרדת הנכללת בעולם השלישי כאמרם במקום אחר מלאך שליש על עולם והוא אמרו כי ראיתי אלהים פנים אל פנים ותנצל נפשי ר"ל שנגלה ההשגה כענין נכנס בשלום ויצא בשלום · ובב"ר אמרו עיר גבורים נבלים כתי' עיר שיש בה זכרים ולא נקבות שהם נפרדים מחומר כי החומר נזכר בפי חכמים · אשה ונקבה ורזה ונכריה ואשת חיל לפי ענין היותו כאות ולי עוד לפרשו בדרך נסתר כענין עיר קטנה וכו' · והעיר משל לגוף האדם ובספר קהלת ספר בה על מי שעדין המלך הזקן לא התגבר כל כך אבל שמתחיל להתגבר וגובה מצודים על העיר מידו אבל הנה דבר במי שהתגבר המלך הזקן עד שמשל בעיר והשכל האנושי הפליג בתגבורת עד שעלה בה והוריד החומות הגבוהו' ויגזול את החכית מיד המכרי ויש לפרש על קפיצה בהבדל הלמוד יותר מדאי ואמר שבעלות החכם ר"ל המתחיל להתחכם בעיר גבורים יותר מדאי הוא משפיל מדרגת העיון והמבטח ומביא עצמו להיות תוחלתו ומבטחו כזוכה · ויאות על זה ענין שומר פיו ולשונו ר"ל חלקי דבורו שומר מצרות נפשו וכן ענין זד יהיר לץ שמו עושה בעברת זדון · כלומ' היהיר והוא המתגאה בלמוד החכמה להרוס בה בבלבול סדרו ובגלוי העלמות יותר מדאי הוא עושה בעברת זדון וכבסל כהם · ולפי הפירושים האחרים הם ענין בפני עצמו · ולפי הדרש שדרשוהו על משה ופי' ויורד עוז מבטחה על כתיבה איפשר לקשור שומ' פיו וכו' · שהתורה שהיא עוז והמבטח שומרת פיו בהפיק מזונו על דרך הממוצע ובמאכליה כאותים כענין אזהרת התורה במאכלות אסורות והיהיר המתנגד ובלתי משעבד עצמו לגדר הדתות עושה בעברת זדון ועוכר שארו בהפסד גופו לרוב אכילתו אבל לכל הפירושים הם ענין בפני עצמו ורוצה כשיגמור האדם פיו ולשונו ר"ל חלקי דבורו מדבר מה שאינו ראוי ובלתי כאות וכזמן בלתי מכוונת הדבור ממנו הוא שומר מצרות נפשו כענין מה שביארתי באמרו ברוב דברים לא יחדל פשע והיהיר בהפך:

תאות

אבן יחייא

אוצר וגו' החכם בחכמתו אף כי יהיה עני אוצר נחמד מאהבת המועי' · ואוצר נחמד משמן ועניני אכילה מאהבת הערב ימצא בנוהו · וזה יען כי הוא מסתפק ולא יאהב המותרות · אמנם הכסיל לא די כי הוא לא יוסיף הון בחכמתו · כי אפי' אותו אשר הניחו לו אבותיו יבלענו:

רודף צדקה וגו' מי שרודף לעשות צדקה והוא עשיית הטוב עם הראוי לקבלו כפי הדין · וחסד שהוא עשיית הטוב לפנים מן השורה אף עם הבלתי ראוי לקבלו ימצא ויש' בשכר זה כל האושרים שהם בכי חיו ומזוני · וכנגד חיי אמר ימצא חיים הן הזמניים הן הנצחיים · וכנגד מזוני אמר ימצא צדקה כי יהיה עשיר מושפע ונותן צדקה גדולה מנכסיו לעניים וכנגד בני אמר ימצא כבוד שהבנים הם תפארת אבותם ואשרי אשר ימלא את אשפתו מהם כי לא יבושו כי ידברו את אויבים בשער · עיר וגו' והחכם הלז הרודף צדקה וחסד יעלה עיר גבורי שהם המלאכי' גבורי כח עושה דברו כי שכלו יעלה מעלה מעלה וישתוטט בהשגתם והשג ישיג כי יתול עליו הרוח הכבוד ויוריד עליו העוז מהמבטח מהעיר הנז' שהוא הרוח הקדש וזיו השכינ' שהוא לחם אבירים אשר זוכים ממנו ובוטחים בו כאשר יבטח האדם על פת לחם אשר לבבו יסעד ויחייהו · שומר וגו' והוא שומר פיו מלהתגאל בפת בג המותרות · ושומר לשונו מלהתגאל בפת בג הרכילות ושבועת שוא ונבול פה · ובזה שומר מצרת נפשו הן בעולם הזה הן בבא · זד וגו' ואמנם מי שמו זד שהוא הפכיי לעושה צדקה וחסד · ושמו יהיר שהוא הפכיי לנכנע החכם שבחכמתו עלה עיר גבורים · ושמו לץ שהוא הפכיי לשומר פיו ולשונו מלחטוא בהם בליצנות ושאר העבירות · הקב"ה עושה עמו רעה בעברת זדון ויכריתהו בעברתו מהעולם הזה ומן הבא ·

תאות

קב ונקי

אוצר נחמד · בנוה האדם שהוא חכם ימצא שם אוצר נחמד · ר"ל קיבוץ קנייניו נחמדים ויקרים ומסמנים וממתקי' לעת הצורך והאדם הכסיל לא די שלא יאצור אוצרות מאלי הדברי' אלא אפילו אם אצרו אבותיו ואבות אבותיו הוא בסכלותו יבלע וישחית האוצר הטוב ההוא · ואיפשר שכיון בשמן מה שהזכירוהו החכמים שהשמן מיוחד ללמוד החכמות בלילה · ובנוה הכסילים תמורת השמן היין · דומה למה שאמרו הפילוסופים בחידותיהם · שאלו לפלוני למה חכמת יותר מחבירך השיב בעבור שהוצאתי אני בשמן יותר ממה שהוציאו חבירו ביין: ואיפשר שיבלענו הוא במקום יבלענו על משקל בית אל ימלאכו ויאמר כי החכם יאצור השמן להדלק לצורך הלימוד אמנם הכסיל יבלענו ויאכלנו ולא ישתמש בו לצורך החכמה · או ירצה להבליעו בענין המאכל ויהיה יבלענו פועל יוצא: רודף צדקה · מי שנתן צדקה לעניים ועושה גמילות חסדים או יפליג בחסד אפי' למי שאינו ראוי לו ימצא בשכר · זה שיאריכון ימיו וימצא מאת הש"י שיתן לו כפלי' מאשר יתנו ויכבדוהו בני אדם וזו היא מדה כנגד מדה · והזכיר חיי' בעבור כי הוא מחייה מתים בצדקותיו הם העניים הנחשבים כמתים והוא מכבדם שלא יתבזו מכח עניותם: עיר גבורים וגו' · האדם החכם עושה בחכמתו מה שלא יעשה הגבור בגבורתו · כי הגבור לא יעלה הוא לבדו בעיר שגבורים רבים יעמדו כנגדו וכ"ש שלא יוכל להוריד עוז בטחונם · והחכם בחכמתו יעלה אל עיר אנשים גבורים ויכניעם תחתיו וישפיל גאון עוזם שהיו בוטחים בו · ואיפשר שרמז ג"כ כי השכל האלהי אשר באים המכלית הוא יעלה · ר"ל יכניע הגוף ותאוותיו שהם הגבורים אשר מעולם וימשול בעוז מבטחם ויסירם אל משמעתו: שומר פיו · האדם שישמור פיו ולשונו מלדבר שלא כהוגן שומר נפשו מכל צרה · והזכיר פיו ולשונו בעבור ששניהם שותפים בדבור ולא יוכל לדבר זה בלא זה · וי"מ שומר פיו מאכילת המאכלים שיזיקו ויבטלו אותו מלמודו ושומר לשונו ממותרי הדיבור ולא ידבר כי אם במה שמביא אל תועלת או במה שהוא חובה עליו כמו למידת התורה וללמד אחרים ולהתפלל: זד יהיר · האדם בעל זדון וגאה ראוי שיקרא שמו לץ שעושה מעשיו בעברת זדון · ר"ל בחמה ונקרא כן בעבור שהחמה עוברת ומתעברת על מדת הרצון · וההפך זה עבור על פשע לשון סליחה · או יאמר זד ויהיר ולץ הוא שמו של אדם העושה מעשה בעברת זדון:

תאות

מנחת ערב

כפר וגו' ימשך מזה כי טוב לצדיק להיות בחבר' הרשע כי יכפר בו עליו משבת בארץ מדבר שאין שם איש לבא תמורתו · עם כל זה טוב שבת בארץ מדבר מעם רשעה אשת מדינים שתועלת היותה כפרה עליו יצא בהפסד הכעס אשר תכעיסנו כי הכעס מביאו לידי חטא:

אוצר נחמד הנה הדירה הקלה כדירת בני עוני תקרא נוה והנה רובם של חכמים דירתם קלה כגרים בארץ וכמה יקראו תגר על החכמה למען זאת וישבחו מעלת העוש' ומה גם ברואות שלפים לאמר מה טוב לגבר מהעושר כי בו יאושר בארץ ועל השמים כי ירדוף צדקות וחסדים טובים ומהחכם אשר לא השיג ידו יעבר על כן בא שלמה בטעם שיח משליו להורות כי רם על העוש' גדר החכמה וישא משלו ויאמר כאלו איש מסכן וזכם עם כסיל אדם מהולל הכמה בעל עושר יתוכחו חכם מה הוא אומר אוצר נחמד שלא יחסר כל בו מכל טוב העולם הבא כי הלמוד יביאהו לידי מעשה כל מצות ה' וגם שמן הוא משל אל הגדולה ורבותא בנודע כי על כן שמן המשחה נקרא משח רבותא הכל יש באיכות ביה הקל של חכם · אך כסיל אדם מהולל החכמות לעומתו משבח את העוש ומבלע ומבטיל מעלת החכמה וזהו כסיל אדם יבלענו: וישמית ויבטיל ערך החכם הנזכר באומר רודף צדקה וחסד וגו' כלומר מי כהעשיר כי איכה ירדף חכם צדק' והסר כעשיר וימצא חיים בעה"ז ובבא כי בארת צדקה חיים וגם ימצא צדקה מן השמים שאלקי' יהכנו ויברכהו בתורת צדקה בלי נכוי שכר וכבוד גם בעה"ז כי יכבדוהו מפני עשרו כלו' וע"כ יפה כח העשיר מהחכם לקנות חיי העה"ב:

על כן משיב רוח הקדש ואומר שבח אני את החכם כי הלא עיר גבורים עלה חכם זה משה במקום גבורי כח עושי דברו ועם שבקשו לשרפו לא יכלו לו ומי זה עשיר ברדפו צדקה וחסד עלה שמי' ולא עוד אלא שהוריד עמו עוז ומבטח העיר הביא היא תורה שאם לא היא חוקת שמים וארץ לא הושמו כמשה שע"י היותו חכם כמש"ז"ל שלמד מעמרם אביו ובמרה ובסיני טרם עלותו השמימה כי כל כללי התורה ופרטיה כאמרו שם והוא לבדו קבלה כלה מאז כמד"א משה קיבל תורה מסיני וע"כ זכה אל כל הכבוד הזה או עליכם לשבח מעלת החכם כי שלם הלא כיו לו בחום גם בגוף וכפש כי הלא מלא חיים שעיר גבורי כח עלה חכם ומי בהם ולא מת בהבל פיהם ולא אכלתו אשם הגדולה כי גם הומרו היה דבק בחיים וגם לדקה וכבוד כי הוריד עוז מבטחה של שמים היא העיר הנזכר היא התורה כי היא מבטח קיומם ואל מי מעשירים כעשה לדקה וכבוד כזה משה האיש ע"ה אמור מעתה כי מי כהחכם: שומר פיו ולשונו ירמה כפל ענין · אך יזהיר על מותרי מאכל פיו ומותר מענה לשון וילמדנו דעת בל יאמר איש כי שומר פיו מתוהרי מאכלות ואת לשונו מדברי מותר את גופו ובשרו הוא שומר מתחלואים המתרגשים מרבוי מאכל וגם את עצמו ובשרו הוא שומר בשמו' לשונו מהביע רעות מרגשת אנשי ריבות וחבורות פלעי שומע חרפתו אך את נפשו לא היה פוגם ע"כ אמר שלמה בחכמתו דע איפה בכי כי שומר פיו ולשונו לא מצרות גופו לבדם הוא נשמר כי אם מצרות נפשו כי ממותרי מאכלות יפותה אחר יהר תאוה אשר שנא ה' ומשחית נפשו וכן שומר לשונו כי אין קצה לצרות המתרגשות מלשון יתירה: ושמא תאמר הלא אין זה רק המרגיל עצמו בלשון הרע וליצנות ודומיהם אך אשר כל רשעו אימו כי אם הארכו לשון להזיד על רעהו לא ישחית נפשו רק את עצמו ובשרו אשר יזיק לו שכנגדו על כן הגני מודיעך כי גם את נפשו הוא משחית כי הלא זד יהיר שיקרא לץ שמו הוא אשר עושה בעברת זדון גם שאין בו אלא זדון בלב' וידוע גדר הלץ שלעולם לא ירחה פני שכינה וגורם כליה לעולם כמאמר תנחום בר חנילאי: או יאמר שלא בלבד יחטא היד בדבור כי גם עושה מעשה בעברת הזדון שיבער בו והוא כענין שיבר כלים בחמתו וכיוצא וזהו עושה וכו' · שזולת עון דבר גם יתעתד למעשה:

רש"י

וצדיק יתן · כל צרכי ביתו שהקב"ה מזמן לו : אף כי בזימה יביאנו · וכל שכן כשהוא מביאו להרשיעו ובעצה רעה כגון קרבנות בלעם ובלק שלא היו מביאים אלא לקלל את ישראל : ואיש שומע · שקבל מה שכתוב בתורה לא תענה ברעך ונומר · לנצח תמיד : העז איש רשע בפניו · הרשע מראה עזותו בשעת כעסו בפניו מלשון אף : אין חכמה וגו' · אין כל חכם ונבון חשוב לנגד ה' כל מקום שיש חלול השם אין חולקין כבוד לרב :

נכחר

רלב"ג

תאות עצל · הנה העצל יתאוה תמיד אל קנין ... מההשתדלות בהשגתם הנה ימות וישאר עם התאוה ... להשיג מה שאליו התאו' : כל היום התאוה · העצל ... רוסם אחר ואולם הצדיק יתן הראוי מהפועל והשתדלות ...

משלי כא

כה תַּאֲוַת עָצֵל תְּמִיתֶנּוּ כִּי־מֵאֲנוּ יָדָיו לַעֲשׂוֹת׃ כו כָּל־הַיּוֹם הִתְאַוָּה תַאֲוָה וְצַדִּיק יִתֵּן וְלֹא יַחְשֹׂךְ׃ כז זֶבַח רְשָׁעִים תּוֹעֵבָה אַף כִּי־בְזִמָּה יְבִיאֶנּוּ׃ כח עֵד־כְּזָבִים יֹאבֵד וְאִישׁ שׁוֹמֵעַ לָנֶצַח יְדַבֵּר׃ כט הֵעֵז אִישׁ רָשָׁע בְּפָנָיו וְיָשָׁר הוּא יָכִין דַּרְכּוֹ׃ ל אֵין חָכְמָה וְאֵין תְּבוּנָה וְאֵין עֵצָה לְנֶגֶד יְהוָה׃ לא סוּס מוּכָן לְיוֹם מִלְחָמָה וְלַיהוָה הַתְּשׁוּעָה׃

ב' מל' בליש' · ושומע · תוכחת · וכין · דרכו · ק' ק' · ל"ג ר"פ בפסו' במ"ק · ל' · ג'

נבחר

תרגום

רִינְתָא דְעַטְלָא מְמִיתָא לֵיהּ דְּלָא עַפְיָין אִידֵין דְּעָבְדִין עִיבִידְתָּא׃ כָּל יוֹמָא רָאִיג רִינְתָא וְצַדִּיקָא יָהִיב וְלָא מַחְשִׁיךְ׃ דִּיבְחָא דְרַשִׁיעֵי מְרַחַק הוּא מְטוּל דְּמֵעַבְדְּתָא מַיְיתֵי לֵיהּ׃ סַהֲדָא דְכַדְּבוּתָא יֵאבַד וְגַבְרָא שָׁמוּעָה שָׁרֵי דְּאִית מְמַלֵּיל׃ מַחֲצִיף אַפּוֹי גַּבְרָא רַשִׁיעָא וְתְרִיצָא הוּא מְתַקֵּן אוֹרְחֵיהּ׃ לֵית חָכְמְתָא וְלֵית בִּיוּנָא וְלֵית עֵיצְתָא הֵיךְ דֶאֱלָהָא׃ סוּסְיָא מְתַקַּן לְיוֹמָא דִקְרָבָא וְלֵאֱלָהָא הוּא פּוּרְקָנָא׃

שמא

מסורה

וצדיק י' וסימ' מדבר שקר תרחק · ואתה בן אדם אמור אל בני עמך · הנה עפלה לא ישרה · זרח בחשך אור · חנון יי' וצדיק ואלהינו · יכין וצדיק ילבש בפשע איש רע מוקש · כל היום התאוה תאוה · לוה רשע ולא ישלם · כעבור סופה ואין רשע :

אבן עזרא

ר' מנחם המאירי

אבן יחייא

קב ונקי

א נִבְחָר שֵׁם מֵעֹשֶׁר רָב מִכֶּסֶף וּמִזָּהָב חֵן טוֹב׃ עָשִׁיר וָרָשׁ נִפְגָּשׁוּ עֹשֵׂה כֻלָּם יְהוָה׃ עָרוּם רָאָה רָעָה וְיִסָּתֵר וּפְתָיִים עָבְרוּ וְנֶעֱנָשׁוּ׃ עֵקֶב עֲנָוָה יִרְאַת יְהוָה עֹשֶׁר וְכָבוֹד וְחַיִּים׃
ה צִנִּים פַּחִים בְּדֶרֶךְ עִקֵּשׁ שׁוֹמֵר נַפְשׁוֹ יִרְחַק מֵהֶם׃ חֲנֹךְ לַנַּעַר עַל־פִּי דַרְכּוֹ גַּם כִּי־יַזְקִין לֹא־יָסוּר מִמֶּנָּה׃

(ג' ח' · ונסתר ק' · י' מל' · ג' חס' כלו' י' כ')

עשיר

שְׁמָא טָבָא מִן עוּתְרָא סַגִּיעָא וּמִכַּסְפָּא וּמִן דַּהֲבָא שַׁפִּיר חֶסְדָּא׃ עַתִּירָא וּמִסְכֵּינָא סַגְעָן חַד כְּחַד וְתַרְוֵיהוֹן אֱלָהָא בְּרָא אִינוּן׃ עֲרִימָא חָזֵי בִּישְׁתָא וּמִטַּשֵּׁי וְשַׁבְרֵי וּבוּרֵי תִּיוּסַאֲנֵי אִינוּן׃ עֶקְבָא דְעַנְוְתָנוּתָא דַחֲלְתָא דַיְיָ עוּתְרָא וִיקָרָא וְחַיֵּי׃ נִישְׁבָּא בְּאָרְחָא עֲקִימְתָא וּמָן דְּנָטַר נַפְשֵׁיהּ יִרְחַק מִנְהוֹן׃ אִירְדָא לְטַלְיָא לְקַבֵּל אוֹרְחֵיהּ דְּלָא כַּד נִסְאוֹבָא נִסְטֵי מִנֵּיהּ׃

עתירא

עשה ח' בצירי וסי' נמסר ויהי בשלח ופתיים ב' כתיב כן וסי' ופתיי' עברו ונענשו · פתח דברך יאיר · ועי"ן בר"ש סי' פרא סוף סי' מן א': שומר י' מ"ל וסי' נמסר בשמואל א' סימ' י"ז ועי"ן בסיפ"רא סי' מן י': חניך ג' חס' בליש' וסי' ובני מדין עיפה · חנך משפחת החנכי · חנוך לנער על פי דרכו:

רש"י

נבחר שם מעושר רב · שם טוב · מכסף ומזהב · נבחר חן טוב: עושה כלם ה' · כשעני אומר לעשיר פרנסני והוא עונה קשות עוש' כלם ה' הקב"ה עוש' אותם חדשי' לזה עני ולזה עשיר: ערום ראה רעה ענש של עבירה · ונסתר ולא עבר העביר': עקב ענוה · בשביל הענוה יראת ה' באה · ד"א ענוה עיקר והיראה טפלה ועקב לה מדרס לרגליה: צנים פחים · כמו לצנינים בצדיכם ובאו עליך הוצן לשון גדודים ולסטים · צנים פחים · הם טמוני' בדרכי המעקש דרכיו כלומר יסורים מוכנים לו · שומר נפשו ירחק מהם שמיישר מעשיו ינצל מהם: חנוך לנער · לפי מה שתלמד לנער ותחנכהו בדברים אם לטוב אם לרע: גם כי יזקין לא יסור ממנה:

עשיר

אבן עזרא

נבחר · עשיר · שנים דבקים · טוב עומד במקום שנים וכן הוא שם טוב וחן טוב נבחרו מעושר רב · כי עשיר ורש נפגשו ור"ל שהסבות יורדות מן השמים על הארץ ובני אדם המקבלי' נפגשו בהם כלומר שפגש בזה העושר ובזה הרשות · וזה עושה כלם יי' שהוא יתן העושר והרשות והוא עושה העשיר והדל · אבל שם טוב איננו פגע כי האדם קונהו לעצמו במעשיו הטובים וחן שיתן חנו בעיני כל רואיו על מעשה הטוב על כן נבחרו מעושר רב: ערום · שלמד ערמה הוא רואה רעה הבאה ונסתר ונחבא עד שיעבור זעם ורשעים עברו ברעה ונענשו קבלו עונש: עקב · צנים · שנים דבקים · עקב סוף ענוה מסבבת יראת השם כענין מצוה גוררת מצוה ומסבבת לעניו עושר וכבוד ממון או שיכבדוהו אחרים: וחיים שיאריכו ימיו · צנים שרשו צנן מן ולצנינים ועניינו שלוכים בדרך עקש שיהיה נלכד בהם והעניו ששומר נפשו ואינו עושה רע רחוק מהצנים: חנוך · למד כמו חניכיו כלומר מלומדי כלי מלחמה שלו · גם נרבות הזקנה עד הנערות:

עשיר

רלבג

נבחר שם מעושר · ידוע כי השם הטוב יהי' לאדם בסב' יושר תכונותיו ופעולותיו והוא נבחר וטוב לאדם מעושר רב והחן הטוב שיש לו מהאנשים הוא נבחר מכסף וזהב כי בסבת יושר תכונותיו ופעולותיו והיותו אהוב לאנשים יהי' לו מחסה מהרעות יותר ממה שיוכל לחסות בכספו וזהבו כמו שיאמר משל הדיוט יותר טוב אהוב בשוק מזהב בארגז: עשיר ורש נפגשו · ולבאר כי העושר אינו נבחר מאד אמר כי כבר יקרה בעשיר ורש שיפגשו זה את זה כאילו תאמר שהעשיר ירד מעט מעשרו והרש יעלה ויקנ' העושר מעט מעט עד שיקר' מזה שיהיו שוים בקנינים לפי שהש"י עוש' זה עני וזה עשיר או ירצה בזה שהעשיר והרש נפגשו שלא יוכל לחיות זה בלא זה והמשל שאם היו כל האנשים עשירי' ולא ימצא איש עושה מלאכה מהמלאכות המעשיות ויפסד הייסוב ואם היו כלם עניים לא יוכלו להתפרנס זה מזה ולזה הוא מבואר כי הש"י עושה קצת האנשים עשירים וקצתם עניים כדי שיתקיים המציאות ויהי' אמרו עשיר ורש נפגשו כאמרו חסד ואמת נפגשו צדק ושלום נשקו: ערום · הנה האיש הערום והחכם ראה הרע' קודם בואה ונסתר להמלט ממנה ואולם הפתאים לא נתנו לבם לזה ועברו במקום הרעה שם השיגם ההפסד והעונש: עקב ענוה · בשכר תכונת הענוה יגיע האדם אל שיקנה יראת יי' כי מפני היותו שפל בעיניו יתבונן מפני זה בנמצאים הנכבדים העליונים ממנו וכאשר יראה עולם הש"י הנה יקנ' מזה שיירא מהש"י בתכלית מה שאפשר ומזה יגיע אל שיקנה עושר בקניינים המדומים ובדעות ויקנה ג"כ כבוד וחיים בענייני המדיני' וזה מבואר במעט עיון מה שקדם מהדברים: צנים פחים · הנה בדרך האיש העקש והוא ההולך בדרך מעוות שאינו משגיח כראוי אי זה הדרך ראוי שילך ימצא צנים להנזק בקרירות האויר וימצא בו פחים להלכד בהם רגליו ומי שהוא שומר נפשו והוא המתבונן בדרכיו והולך בהם דרך ישרה ירחק מאלו הדברים המזיקים כי הוא לא ימסור עצמו לסכנות ויעיין באי זה דבר ראוי שישתדל בהשגתו ובאי זה אופן שיהיה נמלט מהרעות והפגעים: חנוך לנער · אשר יחנוך לנער על פי הדרך אשר תנהגו ושבעו ללכת בה לחשבו והסנוכו שכבר יקבל המוסר כאשר יגדל הנה ימשך שלא יוכל להסירו אחר זה מהדרך הרעה ההיא וגם לא יסור ממנה מעצמו וגם בעת זקנתו:

עשיר

מנחת ערב

נבחר שם מעושר בא להורות כי אין העושר שלמו שיבור לו האדם להשתדל עליו הפך פניית ההמון וזה אמר נבחר וגו' · לומר נבחר להמון שם מעושר רב עם שהעושר טוב בעיניהם ואולי בעל השם לא כן לבו אך מה שהוא טוב מהעושר באמת הוא המשיג חן בעיני אלקים כי בזה יבחן כשרותו ומה יקרה מעלת חנינא בן דוסא מוצא חן בכל קוראו אליו ית' מכמה עשירים בעלי שם טוב אשר לא ישמע במרום קולם כמוהו: ואל ישיאך לבך לומר אם חפץ ה' בו בעולם למה לא יעשירנו והלא רוב בעלי חן אך דלים המה כי הלא נגד עיניך שני פעמים שתשקיף ותרא כי אין העושר אושר א' כי הנה עשיר ורש נפגשו בדרך כל הארץ הוא המות כלו' נפגשים בשווי א' ערומים כל אחד מבטן אמם וא"כ מה יתרון לזה מזה ועוד שנית כי הלא לא ע"י בחירה ישיגנו כי עשה כלם ה' מאתו ית' מורים לזה ומעשיר לזה וא"כ העושר לא יתייחס שלמות אל האדם: וכי תאמר בלבבך הלא טוב הוא העושר כי בו ימלט איש מרעה כי צדקה אשר יתן מעשרו תציל ממו' ומכמה מהרעות שבידי אדם משא"כ אשר יחסר ממנו וע"כ לשלמו' יתייח' וטוב לגבר ישתדל עליו אולי יוכל הועיל הנה אינך אלא טועה כי הלא אין זה תלוי בעושר כי כמה עשירים לבלתי ססור מעשרם לא יגעו בו יד להמלט כי תקום עינו על ממונו ולא יפזר יתן בעתו אך אשר הוא ערום הוא לבדו יעשה בדעת ולא רבים יחכמו לעשות כן כי אם א' מני אלף וזהו ערום ראה רעה ויסתר ואחד קראתיו אך ופתאים אין צריך לומר שלא נשמרו כי אם גם בעשרם עברו עבירות בגאותם ונענשו כמלא עשרם לרעתם ולא לטובתם: וגם אל תתמה אל הבעל חן אם דל הוא שהיא רעה חולה יהיו כל ימיו מכאובי עוני כי הלא לטובתו הוא כי בזה יקנה אושר מופלג וזהו עקב ענוה וגו' כי עקב הענוה הנמשכת באיכותו בעניותו יקנה יראת ה' מושרשת בו וגם עושר וכבוד וחיים כי ע"י הענו' ויראה אם יעשרנו ה' לא יירא מהיות עובר ונכנס כי ע"י מדת ענוה אשר קנה כשנכנע בדלותו יקיים את התורה מעושר ולא יבעט וזכו עושר וגו' ונתן טעם אל הגמר שע"י ענוה הנמשכת מהדלות יקנה עושר אמתי ומתמיד ואמר שע"י ענותנותו אשר קנה לא יטעו עשרו אל עקשיות גאות ורעו' הנמשכות לבלתי ישרים בלבותם וז"ה צנים וגו' · לומ' למה עקב ענוה וגו' עושר וגו' כי הלא צנים פחים שבדרך עקש הם הטיות רעות המתרגשות מהעושר האיש הזה שומר נפשו ירחק מהם באופן שלא בעושר יפסיד כבוד וחיים: טוב עין וגו' יאמר מאמר התנא רוצה שיתנו אחרים והוא לא יתן עיניו רעה בשלו והוא כי ממון אחרים הנותנים יבורך ושל עצמו לא כן וזהו עינו רעה בשלו שמונע ברכה משלו וזה יאמר טוב עין להטיב לעני בעין יפה הוא עצמו יבורך אך בזאת שלא יהיה טוב עינו לעני מכנסי אחרים שיתנו והוא לא יתן כי אז יברכו האחרים ולא הוא כי עינו רעה בשלו וזהו שאמר כי נתן מלחמו לדל ולא מלחם זולתו: גרש לץ הנה אמרו ויצא הוא בלתי צודק בדבר שאין בו רוח חיים אך כזכירה מאמרם במ' חולין במעשה דר"מ שעשה שלו' בין ב' שכיני' ושמע לשטן דהוה אמר ווי דאפקיה ר' מאיר מביתיה דההוא גברא · גם ידעתו כי גם שהשטן הוא עיקר המדון והמחרחר אותו לא יבצר מלבקש לו איש כלבבו לבער את האש כי יתלבש בו כאשר עשה באביגו הראשון וכן בעגל נתלבש בערב רב כמו כן כי יגלו אנשים אם ימצא בתוכם איש לץ בעלן משולל עסק התורה ועמל מלאכה בו יתלבש השטן ויהיה האיש ההוא המוציא והמביא לשון הרע ורכילות עד יחמו כתנור

ואין

ר' מנחם המאירי

נבחר וגו' · הנגלה והנסתר בזה אחד רומז על שלימות המדות המעלות על האדם חן ושם טוב · ואמר שראוי לחזור אחריהן יותר מרדיפת העושר והממון כי זה ברוב פעמים סבת ירידה האבדון וזה סבת העליה וההצלחה: עשיר וגו' · הוא דבק עם שלפניו כלומר שבכלל שלימות המדות ומן הגדולות שבהם לחון על הדלים ולרחם על העניים ואמר עשיר ורש נפגשו כלומר שניהם נמצאים בזמן אחד ועושה כלם יי' · רומז שבידו לשנות תפקידם להשפיל ולרומם להוריש ולהעשיר ולכן ראוי לעשיר לשית זה אל לבו ולעזור לרעהו כמשת ידו · וכן העני יתבונן כי מיי' היתה לו ויסבול תלאותיו בכתת ויבטח באל ולא יחמוד ולא ישנא ולא יקנא לעשיר בכל זאת · ובדרך נסתר גם הוא נקשר עם שלפניו ורמז שבכלל שלמות המדות מנוע הדרכים לתת למלך הזקן ולילד המסכן לכל אחד חקו מעשה האל ושניהם מכוונים במציאות אע"פ שמציאות האחד בלתי מכוון לעצמו: ערום וגו' · זה מאמר דומה למאמר ז"ל איזה הוא חכם הרואה את הנולד הערה להיות האד' מתחכם על זה להנצל מן הרעה · ואמר על זה ערום ראה בשכלו הרעה הנעשית מן הפועל הפלוני ונסתר ממנו ר"ל משתדל להיותו מתרחק מגרת הרעה טרם באה ופתיים עברו דרך שלולה לא השתדלו לצאת ממנה ונענשו ובדרך נסתר רמז גם כן על שלמות המדות אמר שהערום מתבונן ברעה הנמשכת מפחיתות המדות ונסתר מהם כלומר שעוזב אותם ומסתיר פניו מהם והפתיים בהפך: עקב וגו' · הנגלה והנסתר בזה אחד והוא דבק עם שלפניו ואמר עקב כלומר סוף הענוה שהיא יראת יי' ר"ל שלמות הוא שימשך לו ממנה עושר וכבוד וחיים · ועושר רומז אל שלמות כל המדות לא תחסר את הון · וכבוד וחיים על תכלית ההצלחה · ורבותי' דרשו ענוה תכלית ההצלחה והיא אצלם החסידות שיעדו עליה שמביאה לידי רוח הקדש ואמר שיראת יי' ר"ל שלמות המדות הוא הטפל לה ר"ל שאע"פ שקודמת בזמן מאוחרת היא במעלה · ועוד דרשוהו על ענוה מומם ושכל ושאר המדות תחתיה במדרגה והוא אמרם ז"ל מה שעשאתו ענוה עקב לסולייתה עשאתו חכמה עטרת לראשה שנ' עקב ענוה יראת יי' ראשית חכמה יראת יי': צנים וגו' · הערה שעם היות האדם בוטח באל לא יכנים עצמו לסכנות וישמר מן המקרים כפי יכלתו ועקש שב על הדרך ר"ל דרך מעוות ומעוקל ואמר שבו צנים וקוצים שהם פחים ורשתות להלכד בהם ר"ל לקבלה מהם היזק ושומר נפשו ר"ל גופו ירחק מהם · ובדרך נסתר כל זה תוגר על הנזהר בפחיתות המדות שהם סבה לאבדן הנפש ועקש שב לאדם הנלוז בדרכיו ודרך סמוך כלומר צנים פחים בדרך האיש העקש ושומר נפשו ר"ל המשכלת ירחק מהם: חנוך וגו' · הנגלה והנסתר בזה גם כן אחד רומז על שלמות המדות הערה להיותו מחנך את בנו למוסר ולמדות על פי דרכו כלומר כפי הראוי לו לפי שניו בן חמש כראוי לו ובן בן עשר שנים כראוי לו עד כי יזקין לא יסור מאותה מדה · ויש מפרשים שהוא מן הכווים הבלתי אמתיים ושכונתם לשלילת הענין לחיובו · ואמר חנוך לנער על פי דרכו כלומר הרגילהו לעשות כפי רצונו וטבעו ולא תיסרהו ודע כי אם תעשה גם כן בעת הזקנה לא יסור ממנה:

עשיר

אבן יחייא

נבחר וגו' השם והחן טוב שיש לאיש בעיני אלהים ואדם כי לוא הבריות ורוח המקום נוחה הימנו אף כי יהיה עני ודל הוא נבחר מהאיש שיש לו עושר רב מכסף וזהב · כי העני בשמו הטוב יתעשר ויתגדל והעשיר יעני בהיותו רע לשמים ולבריות · עשיר וגו' כי פגישות העושר לעשיר והעוני לעני הכל הוא בהשגחה ועושה כלם ה' · ערום וגו' יאמר כי הערום הנז' שיש לו השם טוב ראה היות תכלית עשיית הרע' רעה ולכן נסתר מלעשותו · אבל הפתיים מהעשירים אשר נתיאשו מלאים כל טוב עברו על רצון האל ונענשו:

עקב ענוה וגו' הנה מדת הגאוה המתועבת תהיה אם גאות הרשע כערך האל ית' לכן ינוהו ולא ישמע למצותיו · ואם גאותו בערך האנשים לכן יבזם ויכעיסם ויפילם תחתיו והפך מהגאו' עם בני האדם יקרא ענוה והפך מהגאוה עמו יתברך יקרא יראת ה' · וזהו אומרו העקב והשכר מהענוה ויראת ה' מהאיש שהוא נכנע לשניהם וכוח לשניהם הוא עושר וכבוד בעולם הזה וחיים נצחיים לעולם הבא · צנים וגו' ואמנם העונש לאשר הולך בדרך העקש הנלוה עם ה' ואנשים הוא הצנים והם הקוצים והפחים והוא משל לצרות בעולם הזה ובבא · ומי שירצה לשמור נפשו ירחק מהם · חנוך וגו' הזהיר לאב שירחק הנער מדרך העקש ושיחנכהו על פי דרכו יתברך לעשות צדקה ומשפט כי גם אחרי שיזקין לא יסור ממנ' מהדרך ההיא וכן לא יסור מדרך רעה אם יאחז בה בנערותו ולא יפרישוהו ממנה ·

עשיר

קב ונקי

נבחר · השם הטוב שיהיה לאדם נבחר מעוש' רב וכן החן הטוב בעיני כל רואיו נבחר מכסף וזהב לפי שהם יכלו ויאבדו והשם הטוב אינו כלה לעולם ולפעמי' יאבד העושר בענין רע ואם אין לבעליו שם טוב לא יאמינוהו בני אדם ומי שיש לו שם טוב יאמינוהו בני אדם וסופו להעשיר והנה לפי פי' זה מלת נבחר מוסבת עלמה ואחרת עמה וכן מלת טוב תשרת גם בראשונה · ואיפשר לפרש שמלת טוב אינה תאר אל החן ויהיה ענין הפסוק ומכסף וזהב הוא טוב החן שיהיה לאיש כאלו אמר ומכסף וזהב טוב החן: עשיר ורש · כבר יקרה בעשיר ורש שיפגשו זה את זה כאלו תאמר שהעשיר ירד מנכסיו מעט והעני יקנה מהעושר מעט עד שיקרה מזה שיהיו שוים בקנייני' והש"י עושה כ"ז · או ירצה בנפגשו שלא יוכל להיות זה בלא זה ליישוב העולם שאם יהיו הכל עשירים לא ימצא איש עושה מלאכה והש"י עשה זה כדי שיתקיים המציאות: ערום ראה רעה · החכם כשיראה רעה בעיר או בשום מקום או מלחמה או כל דבר שיהיה בין שיראהו בעיניו בין שיראנו בחכמתו כפי מערכת הכוכבי' על אותה מדינה או אומה או אקלי' קודם שיבוא אותו הרע הוא מסתתר וברח מאותו מקום עד יעבור זעם או ירוץ אל מגדל עוז שם ה' · והוא ית' יסבב הצלתו · אמנם הפתאים והם אותם שבכלו ידיעת האמת משפטי הכוכבים וגם לא דבקו באלהים אשר כל הדבקים בו הם חיים עברו במקום הסכנה והם נענשים בפתיותם · או יאמר ערום ראה עונשה של עבירה ונסתר ולא עבר אותה · והפתאים עברו העבירה ונענשו: עקב ענוה · בשביל הענוה יראת ה' באה ועושר וכבוד וחיים · ד"א ענוה עיקר והיראה טפלה ועקב לה מדרס לרגליה · או יאמר בעבור ענוה ויראת ה' שיש לו לאדם יבא לו עושר וכבוד וחיים על כן טוב לאדם שיתנהג במדת הענוה ויראת השם: צנים פחים · צינים קוצים ופחים רשת ומצודות אמר כי דרך האדם העקש הוא מלא קוצים ופחים · ר"ל כי העקשות דרך רע מלא מכשולות ופחים משל על העבירות · או יהיה עקש תואר אל הדרך לא אל האדם · אמר שצנים יש בדרך עקש ומפני זה הרוצה לשמור עצמו מצרה ירחק מדרך העקשות · או יהיה עקש שם העקשות כמו את הקטר · וחז"ל אמרו הכל בידי אדם שמים חוץ מצינים ופחים שהם בידי קור וחום · ועשו צינים מן כצנת שלג ופחים המם שורש מן ימטר על רשעי' פחים פי' גחלים לכן גזרוהו מלשון חמימות אמרו מים חמים ומים צונן: חנוך לנער · למוד לנער וחנכו דברי חכמה ותוכחה כפי השני' שיהיו לו כמו שאח"זל בן חמש למקרא וגם כי יהיה זקן לא יסור מאותו הדרך שהלך בה בנערותו: ואמר לנער ולא לאיש לפי שהלימוד בימי הנערות הוא כפתוח על האבן שכל מה שיחקקו בדמיונם יהיה קיים כדיו כתובה על נייר חדש: והלימוד בימי הזקנה הפתוח על החול שהרוח ושם ההוא קרוב להפסד ועל דיו על נייר מחוק · דבר אחר אם תניח הנער שיתנהג על פי עצת עצמו בתחלת ענייני כשיבא לעת זקנתו לא יוכל לסור מאותה הנהגה כי יהיה הקנין ההוא חזק ויקשה להסירו:

עשיר

רשי

עשיר ברשים ימשול · עם הארץ צריך לתלמיד חכם לעולם · זורע עולה יקצור און · לפי זריעתו קצירתו · לפי פעולתו יהיה קבלת משכורתו : ושבט עברתו יכלה · קנה השבולת שלו כלה והולך לו · יש אומרים שבט חמתי שריד' בני אדם כלה והולך לו לפי שמפסיד את יכולתו : גרש לץ · יצר הרע : אוהב טהור לב שפתיו · מי שבשפתיו חן רעהו מלך הקב"ה אוהבו ומחבבו : אמר עצל ארי בחוץ · איך אלך ללמוד תורה : שוחה עמוקה פי זרות · פי ע"ז : זעום ה' · מי שהקב"ה זועמו נופל ונכשל בה : זעום · נזוף מלפניו : ועוסק

רלבג

עשיר ברשים ימשול · האיש העשיר ימשול ברשים ולזה ישובח העושר מזה הצד וכי ילוה מטובו לאיש הנה האיש הלוה הוא לו כפוף ומשועבד כאילו הוא עבדו מצד החסד שגמל אותו והנה בזה האופן ימשול העשיר ברשים במה שיגמל להם מהחסד : זורע עולה · אך מי שיחשוב למשול באנשים בהפך זאת התכונה והוא בעול והחמס שיעשה להם הנה לא תמשך ממלכתו עליהם כי כבר יגיע לו רע מהרע שיעשה ר"ל כי במה שיזרע מהעול יצא לו קציר כאות למה שעשה אותו מהרע וזה הקציר והפרי שישיג מזה הוא עמל ואון לא דבר שיש בו תועל' ויקרה לו מהרע מה שיכלה בו שבט עברתו ר"ל שלא תשאר לו שררה יוכל להכות בה האנשים בשבט עברה כמו שהי' עוש' קודם זה : טוב עין · אך מי שהוא טוב עין וימשול באנשי' בהטבתו להם הו' יבורך מאת הש"י ויתחזק כמו להטיב להם ולמשול בהם מפני שנתן מלחמו לדל כי בגלל הדבר הזה יברכהו הש"י : גרש לץ · מדרך הלץ לשנוא האנשים ולהלעיג בהם ולעורר להם מדיני' ולזה אם תגרש לץ מהבי' יצא המדון ממנו כי שוא היה המעורר מדינים שם וישבות מהבית ריב וקלון המריב שם והמבייש האנשים : אוהב טהור לב · אך מי שהוא טהור לב ואוהבו בלי לב ולב הנה החן והאהבה שמראה בדבריו לאוהבו רעיונו מולך ומושל בו או ירצה בזה כי לא יאמר בפיו רק מה שבלבו לעשות והנה הביאור הראשון הוא יותר נקשר אל מה שלפניו מן הדברים : עיני יי' · הנה עיני יי' והשגחתו שומר' דעת החכמים לקיים מחשבותיהם ועצתם הוא מסלף דברי הבוגדים להפילם ממועצותיהם : אמר עצל · הנה העצל לא יצא מפתח ביתו לעשות מלאכתו מרוב העצלה ויאמר כי הארי בחוץ לטרפו אם יצא מביתו והלסטי' ברחובות להרגו אם ילך שם : שוחה עמוקה · הנה הפה הדובר זרות ותהפוכות ודברים הם הפך האמת וביחוד בהתאלות והשרשים הם בדמיון השוחה העמוקה שהנופל בה אין לו תחבולה לצאת ממנה : זעום יי' הוא מי שיפול בזאת השוחה כי תמיד יתרחק מן הדרך הנכונה והשלימות כל מה שיחזיק בזאת התכונה הפחותה : אולת

משלי כב

עָשִׁיר בְּרָשִׁים יִמְשׁוֹל וְעֶבֶד לֹוֶה לְאִישׁ מַלְוֶה׃ זוֹרֵעַ עַוְלָה יִקְצוֹר אָוֶן וְשֵׁבֶט עֶבְרָתוֹ יִכְלֶה׃ טוֹב־עַיִן הוּא יְבֹרָךְ כִּי־נָתַן מִלַּחְמוֹ לַדָּל׃ גָּרֵשׁ לֵץ וְיֵצֵא מָדוֹן וְיִשְׁבֹּת דִּין וְקָלוֹן׃ אֹהֵב טְהוֹר־לֵב חֵן שְׂפָתָיו רֵעֵהוּ מֶלֶךְ׃ עֵינֵי יְהוָה נָצְרוּ דָעַת וַיְסַלֵּף דִּבְרֵי בֹגֵד׃ אָמַר עָצֵל אֲרִי בַחוּץ בְּתוֹךְ רְחֹבוֹת אֵרָצֵחַ׃ שׁוּחָה עֲמֻקָּה פִּי זָרוֹת זְעוּם יְהוָה יִפּוֹל שָׁם׃

אולת

תרגום

עַתִּירָא בְּמִסְכֵּינֵי נִשְׁתְּלַט וְעַבְדָּא יוֹזִיף לְגַבְרָא מוֹזְפָנָא׃ דְּזָרִיעַ עַוְלָא נֶחֱצַד עָאתָא וְשִׁבְטָא דְּחַרְגֵיהּ נִגְמוֹר׃ מָאן דְּטָבָא הוּא עַיְינֵיהּ הוּא נִתְבָּרַךְ מְטוּל דְּיָהִיב מִן לַחְמֵיהּ לְמִסְכֵּינָא׃ תָּרֵךְ לְמַמִּיקְנָא וְאַפִּיק לְתִגְרָנָא וְיִבְטַל דִּינָא וְצַעֲרָא׃ רָחִים אֱלָהָא דְּכֵי לִבָּא וּבְחֶסְדָּא דְּשִׂפְוָותֵיהּ יִתְחַבַּר לְמַלְכָּא׃ עַיְנוֹי דֶּאֱלָהָא נָטְרָן יְדִיעֲתָא וּמְטַלְטַל מִלֵּיהוֹן דְּבָזוֹזֵי׃ עַטְלָא אָמַר בְּהַכִינְנוּתֵיהּ אַרְיָא אִית לְבָרָא וּבֵינַת שְׁוָוקֵי מִתְקְטֵילְנָא׃ גּוּמָאצָא עֲמִיקְתָא פּוּמָהּ דְּנוּכְרִיתָא וּמַן מַרְגִּיז קֳדָם אֱלָהָא נָפִיל תַּמָּן׃ שטיותא

יקצור ג' מ"ל וסי' וזרעו שכלי' יקצור · זורע עולה יקצור און · וראה בעבים לא יקצור : גרש ג' וסימני' גרש האמ' הזאת · כלה גרש יגרש · גרש לץ ויצא מדון ויצא ג' וסי' ביחזקאל סי' י"ב וסוף חבקוק :

אבן עזרא

עשיר · זורע · טוב · ג' דבקים · ברשים שאין להם מאומה ימשול בהם בכח ולווה ממנו יכריחנו שיהיה עבדו · זורע שיעשה עולה כעשיר למשול ברשי' יקצור און יקבל שכרו כראוי לו · ושבט · כי העברה מדומה לשבט כענין הוי אשור שבט אפי והטעם שיתעבר ברשי' יכלה השבט ולא יעבור בהם עוד כי השם יכלהו · ואיש טוב עין שיתן לדלי' מלחמו הוא יבורך מלא ברכת יי' : גרש · הסירהו מפניך כי אז יצא המדון מקרבך · וישבות דין שלא יביאך למשפט וישבות קלון שלא יקלך : אוהב · עומד במקום שנים טהר לב שהוא טהור מרעות שהם כנגד השונאים ואוהב חן שפתיו כלומר איש חן בעבור שיש לו שפתי דעת גם יתכן להיות חן שם התאר ומי שיאהב שניהם תגדל מעלתו עד שיהיה המלך רעהו כחושי הארכי אוהב הטהורים שהיה רעה דוד : עיני · דברה תורה כלשון בני אדם עיניו חפצו ורצונו או שכלו : נצרו · אנשי דעת מכל רע · ויסלף יעות השם דברי בוגד החושב רע על אנשי דעת ויבטלם : עצל · רשע · ארי בחוץ עלה כדי שלא יצא לבקש מחייתו · ארצח שאחרי ירצחהו · שוחה :

אולת

אבן יחייא

עשיר ונומר והעניו הירא ה' שיזכה לעושר וכבוד ימשול ברשים אשר היו עשירים ולגאותם אבדו עשרם בענין רע · וכל אחד מהם יהיה אליו המלוה עבד ולוה כי לעניותו יצטרך אליו ויעבדהו ויפרנסהו ויקח בהלואה ממנו כדי להחיות את נפשו : זורע וגו' כי הגאה אשר זרע עולה בגאותו יקצור און והוא משל כי ישולם לו כמדתו ויען כי נתגאה יושפל · ושבט עברתו אשר היה כוח לכעוס ולהכות לדלים בשבט עברתו כלה כי לשפלותו ולדלותו יהיה עבד למלוה ולא יכעס עוד : טוב וגו' אבל העניו שהי' טוב עין וכליב הוא יבורך מהאל ומבני האדם יען כי נתן מלחמו הקבוע למאכלו לדל והיה מוציאו מפיו כדי לחוס על דל ואביון · גרש וגו' וכדרש ה' את הלץ הגאוה שלו מגאון עושרו יצא המדון והדין והקלון כי בגאותו היה מחרחר ריב עם זולתו ומכה אותם ומקלל אותם ושניהם באים לדין על ככה וקול צעקות היה תמיד נשמע בעיר מה שנתבטל הכל בהשפלתו · אוהב ונומר אבל העניו שהוא אוהב לשמים ולבריות · והוא טהר לב כי כלבו כן פיו ותמיד חן בשפתיו כאשר לבו זך ונקי ככה שפתיו תמיד ידברו בלשון אהבה ותחנונים עם זולתו זה ראוי להיות רעה שמלך ה' נגאות בעולם הבא · עיני ונומר יען כי עיני ה' והשגחתו נצרו האיש שיש לו דעת כאוהב טהר לב הזה · ואמנם הוא מסלף מנגד פניו ומסתיר השגחתו מהאיש שיש לו דברי בוגד ואין פיו ושפתיו שוים : אמר וגו' אשר מדברי הבוגד הלז הוא כי כשיאמרו אליו ללכת אל בית המדרש אשר מחוץ יאמר שהוא מפחד ללכת מפני ארי שיש בחוץ · ואם יאמרו שילך לבית המדרש שברחוב העיר יאמר שהוא מפחד ללכת פן ירצח בתוך רחובות · שוחה ונומר והוא בוחר לשבת במושב לצים ופיו פי זרות מדבר נבלות פה ובלשון הרע ושבועת שוא אשר לדבר הזה יהיה זעום ה' ויפול שם בגהינם בשוחה יותר עמוקה שימצא : אולת

ר' מנחם המאירי

עשיר ונומר · הערה המוכית להיות הלוה משעבד עצמו לעבודת המלוה ולהתרפס אליו לבעבור יגיעהו תועלת ממנו ואמר על זה תחלה כי דרך כלל העשיר ימשול ברשים וכל שכן כשיגיעהו ממנו תועלת בלוותו ממנו ולכן צריך שיכיר לו מעלתו כמאמר החכם ששאלוהו מפני מה החכמים משכימים לפתחי העשירים ואין העשירים משכימי' לפתחי החכמים אמר מפני שהחכמים מכירין מעלת העושר ואין העשירים מכירים מעלת החכמה · ובדרך נסתר הכל הערה על שלמות המדות וקרא הנה היצר המסכן עשיר להיות שמח בחלקו ואמר שהוא כשיתכהו האל להתגבר להוציא כחו לפועל ימשול ברשים הרודפים אחר התאוו' כרעבים וצמאים ויכניעם כהכנע הלוה לפני המלוה ויקרא הטבע האמרי החיוני גם כן לוה ובלתי משלם והוא שאמר דוד לוה רשע ולא ישלם · ואמרו ז"ל אחד לוה מן האדם כלוה מן המקום שכל מי שהוא נוטל מאחרים ומה שאינו מכוון לו הוא נקרא לוה : זורע ונומר · טוב ונומר · הערה מיעדת גמול ועונשי ודמה פעל הרשעים בזורע ועולה כי כמו שנמשך מהזריעה צמיח' הדבר הנזרע כן מן הפועל הרע ימשכו מיני הרעות כמה וכמה ואמר דרך משל כי אם זרע עולה הנה שכרו אתו לקצור און ואמר ושבט עברתו יכלה כלומר כשיבא לחבוט תבואתו בשבט הנה השבט יכלה והתבואה איננה · ואמר שבט עברה כדרך איפת רזון ועומד אבל טוב עין הוא יבורך בגמול כי נתן מלחמו לדל · או כפרש שבט עברתו יכלה כלומר שלבסוף ימות ויכלה ואז יכות שבט הרשע · ובדרך נסתר בו שתי הערו' אחת להזהר בלמודו היותו על סדר נכון ובבלתי הריסה ואז ישכיל בלמודו וחפצו בידו יצלח · ובהפך יקצר און ושבט עברתי יכלה · והשנית שאם מצליח בלמודו שישפיע מחכמתו לזולתו והוא ענין טוב עין הוא יבורך כי נתן מלחמו לדל על דרך לכו לחמו בלחמי : גרש ונומר · הערה להרחיק חברת הרעים כי מהם יצא המדון מקרבו וישבות דין ר"ל הבאתו אותו למשפט ולדין וכן ישבות קלון וחרפה שהוא רגיל להקלות ולחרף · ובדרך נסתר רומז לגרש המלך הזקן כפי היכולת ולהמתיק דבריו אליו כפי היכולת ואמר על זה דרך הודעה כי מי שהוא אוהב טהר לב ר"ל מבלי סיג וכן שיתערב עמו חן שפתים עד שימצאו פיו ולבו שוים באהבת רעהו מלך כלומר כל המתחבר עמו עושהו עטרה לראשו עד שאפילו המלך עושה עצמו כרע לו ועושה עמו טפל באהבתו לרוב הנאמנות הנמצא בו וזהו רעהו מלך כלומר שהמלך רעהו · ובדרך נסתר כשהשכל האנושי טהר לב ושלם באמונתו המלך הזקן משתעבד אליו ומתחבר בחברתו ויעלהו על ראשו לקבל כל ארוחתו על ידו כפי מה שיראה להיותו מתקן : עיני יי' ונומר · חסר מלה אחת ראוי להיות נצרו איש דעת הכוונה בייעוד גמול ועונש שהוא שומר החכמים ואנשי הדעת ומקלקל עניני הרשעים ודברי איננו כנגד הנה מלשון דבור רק מלשון ענין כענין על דבר הכסף על דבר הצפרדעים · וזה הדבר אשר מל יהושע כלומר זה הענין שבשבילו מל יהושע ורבים כמוהם · ובדרך נסתר רמז על פנת ההשגחה ושהיא נמשכת ביחוד אחר הדעת ודברי מענין דבור מיום כלומר דבריהם בנח הקבלה הנכונית בחזקת מסולפים ומעוותים : אמר ונומר · הערה להרחיק מדת העצלה והודיע מטכסים עניני שהוא מתכבד תואנות שיתגלגל לשולחיו בהם ויאמר לא אוכל ללכת כי יש בחוץ סבה פלונית מונעת ולקח אחת מהן דרך הפלגה ארי בחוץ בתוך רחובות ארצח וחכמי המוסר אמרו ממופתי העצל הכנואס · ובדרך נסתר רמז על המתעצל בחכמה לירלת אורך ההקדמות וההצעות ודקות החכמות ועומקן · ובדרך תודיי מתכבל על הצדקות והמתנות לירלת אורך חייו פן יחסר לו באחריתו ועל התענית והשכמה בבית הכנס' לירלת חולשת גופו פן יחלה וימות עליה וכן בכל הדומה : שוחה ונומר · פי זרות ר"ל פי נשים זרות ותהיה מלת זרות תאר והוא אזהרה על מה שנכר אמר לשמרך מאשת רע מחלקת לשון נכריה' עד דרכי שאול ביתה · יורדות אל חדרי מות · וכן ענין זעום יי' יפל שם רומז על הפתי הנפתה אחריהם כאמרו שם ולא בפתאים וכו' · וכן כענין נסתר יפורש בו מה שפירשנו שם או זרות שם ופי זרות ר"ל דבור זר · ורמז על הדובבים סרה על פנות התורה על הדרך שהתבאר : אולת

קב ונקי

עשיר ברשים · מהדך העולם שהעשיר ימשול ברשים לפי שהם מקבלים תועלת ממנו או יוכלו לקבל ולכן הם סרים אל משמעת העשיר וימשול עליהם ונתן הסבה בזה לפי שמדרך העולם הלוה שלוקח מעות על משכונו הוא עבד למלוה שנותן לו המעות על משכונו ולכן ראוי שהעשיר ימשול על העניים : זורע עולה · מי שזורע שדהו מדבר עול ותמס לא ימצא בו כי אם התבן שיקצור בסוף פרי המעשה הרע והוא משל על מעשה רע ומחשבה רעה · והשבט החובט בו תבואתו יכלה וישבר ועברתו מגזי' מעבור הארץ · או יאמר שהשם יכלה שבט עברתו עליו על דרך אני אכלה בם : טוב עין · האדם שעינו טובה בשל אחרים והוא חונן ומטיב לא תביאהו חכינתו לידי חסרון כי יהיה מקורו ברוך · או יאמר מי שנותן לדקה לעניים בעין יפה יהיה מלא ברכת ה' כי נתן ממאכלו לדל : גרש לץ · גרש האדם הלץ ממושב האנשים ומיד בצאתו יצא עמו המדון שהוא הריב לפי שהוא סבת המדון ובסור הסבה יסור המסובב וגם אם תגרשהו ישבות ויבטל מאליו הדין והקלון שלא יביאך לדין אצל השופט ולא יקלה אותך · ואפשר שיהיה מדון שם התאר לבעל מדנים ויאמר ויצא איש מדון : אהב טהר לב · מי שאוהב את הבריות ולא ישנאם והוא טהר לב שתוכו כברו בחן שפתיו המלך רעהו ר"ל הקב"ה · או ירצה שהש"י נותנו לחן ולחסד בעיני המלך ולא יעשה המלך דבר כי אם בעצתו · או יאמר מי שהוא אוהב את האנשים שהם טהרי לב ויש חן בשפתותיו · או יאמר שהאוהב האמתי בלא ערמה אינו מקנא ברעהו אבל יאמר בחן שפתיו שרעהו ראוי למלוך יותר ממנו : עיני ה' · הם משל לעיני השגחתו ית' שהם שומרים איש דעת לבל יכשל ויעות ויקלקל דברי בוגד ומחשבתו ויבטלם · או יאמר שהם שומרים דברי איש דעת שהש"י ישים דבר בפיו כי ממנו ית' מענה לשון ויהיה עם פיו ובהפך בדברי הבוגד ע"ד שאמר ולא אבה ה' אלהיך לשמוע אל בלעם : אמר עצל · כשיאמר אדם לעצל שילך למלאכתו ויבקש מחייתו הוא אומר שהארי בחוץ בדרך ויטרוף אותו ואפי' בתוך רחובה של עיר ארצח וכן הענין בעצמו למי שמתרשל לקנות חכמה שהוא ירצה להראות כי הבנתו החכמה הוא לסבה וחומר לשואלו אני הכנתי החכמה מפני הסכנה שיש בלימודה כי מצאתי כתו' בה דבר פלוני או שמעתי שבחכמות הטבעיות והאלהיות כתו' בה דברים כנגד תורתינו וכן בההלכו ברחובות החכמה אומר אולי מינות ויביאו ראיות מהאנשים שלושי העיון רצות לעלות במעלות החכמו' ונכשלו · וזה איננו ראיה כי אין ראויה לחכם להניח החכמה ברחובותינו אויל בכל תושיה יתגלע ויצא לתרבו' רעה כי זה יקרה לחולשת שכלו · או עבר הגבול או למד החכמה בלתי הלעותיה והקדמותיה וכאשר יחשוב ללכת אל החכמה כחוץ עדיין בן זומא מבחוץ : שוחה · הנשים הזרות הם שוחה עמוקה כלומר חלקות שפתותיהם הוא מביא אל המות ודמה פיהם לקבר עמוק אשר היורד בו לא יעלה ומי שהשם ישנאהו יפול שם באותה שוחה · ואפשר שרמז לנפש הצומחת והנפש הבהמית שהם זרות לאדם כי הכניסת אחריהם נופל בבאר שחת והוא זעום ה' · גם אפשר שרמז לחכמות החיצוניות והאמונות הנפסדות המושכות האדם למינות ומי שיכשל באותן הדברים שהם זרים הוא זעים השם : אולת

מנחת ערב

ואין מכבה ומאי תקנתם אמר שלמה גרש לץ הוא המוליך ומביא בינך ובין רעיך ובנוהו ברכילות גרשהו מלפניך ומשכונתך ונמנהג מחריב משכן הבטן אשר ישכון להרהר הריב ואז ויצא מדון הוא השטן שהוא עיקר המדון ומכיאותו וישבות דין עליון שהוא לפגוע בכם וגם הקלון הנמשך בפני בני אדם :

ואם חשוב אמריך הלא הודעתי את מי אגרש הודיעני את מי אבחר ואקרב כי לפעמים אקרב איש בהראותו סימני טהרה בפיו ובשפתיו יכזבני ולבו רחק ממני ע"כ אמר אהב טהר לב · לומר דע איפה כי האוהב שהוא טה' לב ה' יתן חן בשפתיו שיכנסו בלב השומע ולא יחשדהו למחניף כי מטוה' לב יצאו דבריו ועד לב השומע יכנסו טהורים אמרי נועם ויהיו להן גם כי מזולתו היו נראים חנופה וזהו אהב טהר לב חן שפתיו הוא עד קרוא את רעהו אנוש כערכו מלך ויהיה להן ולא יחשבהו למחניף כי לבו יאשר לו כי יוסר לבו אחריו כי גדול חן שפתיו בעיני הכל מפאת טוהר לבו :

ואם ישיאך לבך לומר אולי בוגד הוא ואשר יאמירני למזמה דע איפה בני כי ברית כרותה לבוגד שלא יעבור להוציא בפיו דברים תזכר בהם בגידתו והגלה רעתו כי ה' יסכל דעתו המתחבל ויסלף דרכיו עד יובן אשר בלבו וזהו עיני ה' אשר המה משוטטות בלבות וכליות נצרו דעת בני אדם בל יתנכלו בדעתם להסתר בל תוכן כונתם ויסלף דברי בוגד שמוציא מפיו דברים שלא רצה לדבר כי ירצה לדבר דברים לחפות בגידתו ויסלפם הוא ית' ויגלה רעתו בפיו ובשפתיו :

אמר עצל וגו' · דרך עצל כי לבל יצא פתח נחם יבחם סבות זרות לאמר אם יצאתי השדה ארי בחוץ ואם אכנסה מפלט לי לרחובות קרי' גם שם אירא מחרב אכנס פן בתוך רחובות ארצח · אמר מי יתן והיתה רעהו עצלותו לבדה אך גם ילמד לשונו לדבר זרות עד גדר שאוי לנופל בלשונו כי ידבר עליו זרות עד ימלם חיין כי יביה נוזה מלבו על איש ריבו מהתלות זרים ודברים מרים ומארים מנפש ועד בשר וזהו שוח' עמוקה יהיה פי המדבר זרות כנוכר עד שזעום ה' יקרא אשר יפול שם כי אשר הוא טוב בעיני ה' לא ישליטנו האלקי' ליפול בשחות לשונו : והדבר הקשה הוא על איש ועל אדם כי בתכיכתו הרעה אחז ולא ירפה אך לם אולת הנוכר קשורה בלב נער בשבט תכנו כי שבט מוסר ירחיקנה ממנו :

עוסק

אִוֶּלֶת קְשׁוּרָה בְלֶב־נָעַר טו
שֵׁבֶט מוּסָר יַרְחִיקֶנָּה מִמֶּנּוּ׃ עֹשֵׁק
דָּל לְהַרְבּוֹת לוֹ נֹתֵן לְעָשִׁיר אַךְ־
לְמַחְסוֹר׃ הַט אָזְנְךָ וּשְׁמַע דִּבְרֵי
חֲכָמִים וְלִבְּךָ תָּשִׁית לְדַעְתִּי׃ כִּי־
נָעִים כִּי־תִשְׁמְרֵם בְּבִטְנֶךָ יִכֹּנוּ יַחְדָּו
עַל־שְׂפָתֶיךָ׃ לִהְיוֹת בַּיהוָה מִבְטַחֶךָ
הוֹדַעְתִּיךָ הַיּוֹם אַף־אָתָּה׃ הֲלֹא כ
כָתַבְתִּי לְךָ שָׁלִשׁוֹם בְּמֹעֵצוֹת וָדָעַת׃
לְהוֹדִיעֲךָ קֹשְׁטְ אִמְרֵי אֱמֶת לְהָשִׁיב
אֲמָרִים אֱמֶת לְשֹׁלְחֶךָ׃

אל

שְׁטְיוּתָא קְטִירָא בְּלִבֵּיהּ דְּטַלְיָא
שִׁבְטָא דְּמַרְדּוּתָא נַרְחְקֵיהּ מִנֵּיהּ׃
דְּעָשִׁיק לְמִסְכֵּינָא מַסְגֵּי לֵיהּ בִּישְׁתָּא
וּדְיָהִיב לְעַתִּירָא חוּסְרָנָא הוּא לֵיהּ׃
בְּרִי צַלִּי אֻדְנָךְ וּשְׁמַע מִלֵּי דְחַכִּימֵי
וְלִבָּךְ שִׁים לִידִיעֲתָאִי׃ מְטוּל דְּבַסִּימִין
נְטַר אִנּוּן בְּכַרְסָךְ וְנִתְקְנוּן אַף חֲדָא עַל
שִׂפְוָתָךְ׃ דְּנֶהֱוֵי בֵּאלָהָא סִבְרָךְ
וְאוֹדַעְתָּךְ יוֹמָנָא הָדֵין וְהָא אִנּוּן לָךְ
עַל תְּלָתָא זִמְנִין בְּעֵיצָתָא וִידִיעֲתָא׃
לְאוֹדָעוּתָךְ קוּשְׁטָא וּמִלֵּי דִּתְרִיצָתָא
דְּתַהְפֵּיךְ מִלְּתָא דְקוּשְׁטָא לִמְשַׁדְּרָךְ׃

לא

קשורה כ' וסי' ונפשו קשורה בנפשו · אולת קשורה בלב נער שבט מוסר ירחיקנה: לעשיר ב' וסי' היה צאן · נהן לעשיר אך למחסור : ולבך ה' וסימ' איך תאמר אהבתיך ולבך אין אתי · כי עיניך ולבך ולבך תשית לדעתי · עיניך יראו זרות · אל תבהל על פיך ולבך אל ימהר להוצא דבר : ורעת ד' ג' קמץ וא' פתח וסימ' נמסר בישעיה סימן ל"ג ובא"ב רבתי אות ט' : אמרים ב' וסימ' מרדף אמרי' · להודיעך קשט אמרי אמת :

רשי

ועוסק ר"ל להרבות לו עשיר · נותן לעשיר סוף שנותן ממונו למלכי האומו' העשירי'. והך למחסור הוא בא : הט אזנך ושמע דברי חכמים · ללמוד תורה מחכם כל שהוא · ולבך תשית לדעתי · ואם רבך רשע לא תלמוד ממעשיו : כי נעים · יהי לך לאחר זמן אם תשמר' ותצפנם בבטנך שלא תשכחם ואימתי יהיו שמורים בלבך בזמן שיכונו על שפתיך כאשר תוציאם בפיך להיות בה' מבטחך: הודעתיך · הני מודיעך שתבטח בה' ותעסוק בתורה ולא תאמר איך אבטל ממלאכתי והיך אתפרנס : הלא כתבתי לך שלישים תורה ונביאי' וכתובים : להודיעך קושט · שלישי' כתבתי לך כדי שתבין מתוכם קושט אמרי אמת · להשיב אמרי אמת לשולחיך לשואליך הוראה :

אל

רלבג

אולת קשורה בלב נער · בלב הנער קשורה אולת בהתחלת ענינו כי מפני היותו כבהל ונחפז לעשות מה שיחפוץ לא ידרוך בעניינו בסבות הכחותות ולא יתיישב להתבונן מה שראוי לעשות ומה שראוי שיתרחק ממנו אך שבט מוסר ירחיק מהנער האולת הזאת ולזה ראוי לאדם ליסר בנו בתחלת ענינו כי אז יוכל להקנותו מוסר : עוסק דל להרבות לו · מי שהוא עוסק הדל והוא הכח המתעורר לתאוות הגופיות שלא יתן לו מתאוותיו דבר הנה זה הוא להרבות לו כי כל מה שיתמיד להתנהג חמעט תאותו לאלו הדברים ולזה יהיה תמיד שבע ומי שיתן לעשיר תאוותיו והוא האיש הנמשך אחר התאוות הנה זה לו למחסור כי תמיד יהי' יותר רעב בסבת רוב תאוותיו כאמר' אבר קטן יש לו לאדם משביעו רעב מרעיבו שבע או ירצה בזה הנה אם הדל העושק כבר יש לו השתדלות מה כי הביאהו ולזה שם מגמתו להרבות לו קניני' אך הדל הנותן לעשיר הנה אין לו בזאת המתנה תועלת רק לחסר קנינו העשיר לא יחשוב מאד המתן הזה עם שהוא יבזה הדל וילעיג עליו על מה שנתן לו ולא ישתדל להשיב לו גמול וזה מפורסם מהעשיר והנה הביאור הראשון הוא יותר נכון : הט אזנך ושמע דברי חכמים ללמד חכמתם ושים עם זה לבך לדעתי ולא תשען על דברי החכמים לבדם רק במה שיסכי' מהם עם מה שהודעתי לך המיוסד על יסודות התורה כי התורה היא המישרת להשיג מה שיקלרו מהסגתי בדרך החכמה : כי נעים ומתוק הוא לנפש כי תשמור דברי החכמים בלבך ויכונו יחדו עם דעתי שהישרתיך אליו על שפתיך : להיות בי"י · הך אתה אחרי הגיעך לזאת המדרגה שזכרתי הודעתיך היום שלא תשען על חכמתך ובינתך אך יהיה תמיד בי"י מבטחך עם כל מה שתישיר מהסבות להגיעך לרופך כמו שנזכר במה שקדם כי לשוא יוקלמו הסבות אם מאת השם לא נהיה הדבר : הלא כתבתי לך · דברים נכבדים להישירך למועצו' בדברים המדיניים ולדעת בדברים העיוניים ואחשוב שקראם שלישי' כי כמו שהמלך ינהג כל עם המלכות וכן הענין במשנה אך השלישים ינהיגו כל אחד חלק מהכלל ההוא כן קרא שלישים היישרות שנתן בדברים החלקיים בתבונה ובדעת ודעת :

אל

אבן עזרא

אולת · שנים דבקים · שוחה ע"מ גולה והטעם כשוחה שהוא עמוקה כן פי נשי' זרות לזעומים מי שהשם זעם אותו והפך במיתתו יפול שם · אבל הנער אע"פ שהאולת קשורה בלבו ראוי להכיתו בשבט מוסר כי הוא ירחיק האולת ממנו : עושק אך · למעט מה שיחשוב להרבות לו כלומר עושק דל להרבות לנפשו או לתתו לעשיר אך בעבור מחסור שיבואהו עשקו : הט · כי · להיות · הלא · להודיעך · ה' דבקים · לדעתי ללמוד דעת · כי נעים דעתי או כי תהיה נעים כשתשמרם בבטן רמז ללב · יכונו הדברים על שפתיך להיות זכרון · שלישים דברים שלישים כתוב בו"ו והטע' אתמול שלשום כתבתי להודיעך אמרי אמת בספר מועצות ודעת · קשט ע"ד הפעלי' כמו ישט · אמרים אמת הנכון אמרי אמת וכן סורים אבן סיגי' כסף אילים למר וכן רבים ע"ד קלרה · וטעם להשיב כענין וישב משה את דברי העם אל יי' כלומר כשאודיעך קשט דברי אמת כמו כן אשיב לו אמרים כענין נעשה ונשמע · לשולחך לשם ששלחני אליך ליסרך כי השכל שליח השם לשולחיך בלשון רבים כמו אלוה עושי :

אל

מנחת ערב

עושק דל להרבות לו וגו' · שנים הם החושבים להרבות לעצמ' ומחסרים אך לאחד יקל לתת תואנת דבר להטעו' יארו מהשני א' העושק את הדל ב' הנותן לעשיר למען ירבה לו העשיר תמורת מתנתו אמר כי הנה עושק דל ימצא יארו תואנה שעושה להרבות לו אך נותן לעשיר אך למחסו' כי אין הדל נחשב בעיניו להרבות לו על קדימת מתנתו לו כי יראה לו שהכל חייבים בכבודו ורב טוב לדל שהעשיר לקח מידו : הט אזנך ושמע דברי חכמים וגזרותם וסייגיהם משמרת לתורה. פן תשגה בה ולא תבטח על רוחב שכלך שלא הכשל בעצם התורה בלי סייגים ובלי סור מבין רגלי החכמים כי הלא ולבך תשית לדעתי הרב כי יותר שהייתי חכם עשיתי סייגים והרבתי ללמוד תמיד ואף אתגם שגיתי בעצם התורה כנודע לכן; לא תבטח לומ' חכמתי תעמוד לי : וישמא תאמר ומה אעשה ולא ישכחו ויעברו מבטני האומרי כל דקדוקי וסייגי תורה שבע"פ לז"א כי נעים וגו' לומר כי הדרך הנכוים כי תשמר' בבטנך הוא שיכונו יחדיו על שפתיך ולא תתבטל מלהסדיר' בשפתי' תמיד : וכי תאמר מה נאכל ומתי אעש' לביתי אם יכונו יחדיו על שפתי כי לילה ויום אצטרך להגות בה לז"א להיות בה' מבטחך זולת מה שכתב בתורה מאז אם בחוקתי תלכו וגו' ונתתי גשמיכם בעתם וגו' וכל יתר הטיבות בקולות בלי לאו' ועמלהנה הודעתיך היום אף אתה : כי הלא כתבתי לך שלישים מראש הספר ועד כאן א' בטח אל ה' בכל לבך ב' עושר וכבוד אתי וגו' שהוא עם התורה ע"י עסקך בה ג' ברכת ה' היא העשיר ולא כאומ' מן השמים ירחמוך בלי טעם במועצות בלי דעת רק במועצות ודעת כנ"ל :

ואמר להודיעך קושט אמרי אמת והוא בל יקרנו מעשה תלמידי שמאי רק כתלמידי הלל כמש"ל שתלמידי שמאי לא שמשו כל צרכן כי סמכו בפלפולם וע"כ לא כוונו לאמתו של דברים בעצם עם שאלו ואלו דברי אלקי' חיים וזהו להודיעך קושט אמרי אמת שע"י מה שתפקוד תדע הקשט של אמרי אמת כנ"ה שהוא האמתות שהנשמה מתקשטת בו בעצם דע! כן אפקיה בהאי ליטנא ולא אמרי אמת בלי קושט כב"ש שהיו דברי אלקי' חיים ולא העולה להלכה ועוד שני' והוא להשיב אמרים וגו' והוא מאמר רז"ל אשרי מי שבא לכאן ותלמודו בידו כי שם יגיד כל אשר למד לפני קונו אשר שלחו בעה"ז ללחום בלחמו ושתות ביין מסך היא לחמה ויינה של תורה ומה טוב ומה נעים כי ישיב לשולחו תלמוד אשר כהלכה

ר' מנחם המאירי

אולת ונומר · יפורש בו מה שהתבאר באמרו חנוך לנער · ואמרו אולת קשורה בלב נער ר"ל שמוטבעת בו מעת היצירה כענין הן בעון חוללתי : עושק דל ונומר · ממדות קנות בני אדם היות כונתם לקנות שם להיות ביתם פתוח לנכבדים ולעשירי' ולפרס' עצמם כנדיבו' והרחבת מתן דרך המיה והתכבדות וכאשר לא יספיק לו הוא משתדל להוציא מזה ומזה בגזלה או בחמס או בדרך הלואה וכיוצא באלו וזו מדה מגונה הזהיר עליה ואמר דרך הערה שהעושק את הדל להרבות לעצמו או לתת לעשיר הכל למחסור ולהבל וריק ומפני שהדל לבו נשבר ומטה שכמו לסבול התלאות לקת בלשונו עושק דל הכהוג וכל שכן בהיות בגזילתו רעה כפולה ומכופלת · ובדרך כסתר קרא הנה היצר הטוב דל כשמו המיוחד לו ילד מסכן וחכם · ובהפך קרא היצר הרע עשיר ואמר שהעושק דל ונוזל לו מחקו להרבות ההנאה לעצמו ונותן לעשיר כפי רצונו יהיה אחריתו לקללה ולמחסור : הט אזנך ונומר · כי נעים ונומר · להיות ונומר · הלא ונו' · להודיעך ונומר · כל זה הערה להשתדל בחכמה בכל מיני השתדלות והתחיל בסדר הלמוד להטו' אזנו לשמוע הדברים והוא ענין ולבך תשית לדעתי · ואחר כן לבחון הדברים ולבררם במחשבתו והוא ענין כי תשמרם בבטנך מלשון תלמוד את המשמרת ר"ל לצללם ולצרפם ולבררם אבל כי נעים נקשר עם לדעתי כלומר ולבך תשית לדעתי כי נעי' הוא ר"ל מתוק וערב והוא תאר כמו יקר ונעים יפה דודי אף נעים ויש לפרשו דבק עם כי תשמרם בבטנך והוא שם דבר כמו נעימות וכמו שבא בקנין ושכיהם בנעימים נעימות בימינך כלומ' כי המתיקו שבהם והערבו' הנמור הוא כשתשמרם בבטנך ואחר כך להוציא בבטנך כי הלשון יברר הדברים הנבחנים בלב יותר ויותר בתכלית כמו שביארנו באמרו ועל שפתיו יוסיף לקח שבה מוציאה בפה ללמדם לזולתו יתבררו בשפתיו הדברים יותר והוא ענין יכונו יחדו על שפתיך · ויש מפרשים נעים בינוני לרבים מלשון תנועה והכל שב להערת הוצאתם בפה כלומר מצד שהם נעים ונדים ונשכחים כאשר האדם שומרם בבטנו ואינו מוציאם בפה אני מזהירך שיכונו יחדו על שפתיך ואמר אחרי כן להיות בי"י מבטחך הודעתיך היום אף אתה · כלומר עם כל זה שהשלמת עצמך בחכמה אני מזהירך שלא תבטח בחכמתך עד שתסיר שנתך הבטחון מהאל כי הוא לוכד ברצונו חכמים בערמה ולכן הזהירך ר"ל אני מזהירך להיות בי"י מבטחך כענין לאדם מערכי לב ומיי' מענה לשון · ואמר אחר כן הלא כתבתי לך שלשים במועצות ודעת ושלישים פירו' דברים נכבדים כענין כי נגידים אדבר ושלים מוכח על תאר נכבד ויתן השלים ומבחר שלישיו ובדבריב כאמרו בשמחה ובשלישים וקרא מבחר הספרים כן כי יש להם מעל' על שאר הדברי' כיתרון הנכבדים על שאר הדברים העם · ורמז בהערה על העיון בספרים ובכל אלו ישלם לכל אדם למוד החכמה וישיג בהם כל הראוי להשיג והוא ענין אמרו להודיעך קושט אמרי אמת ר"ל יושר אמרי אמת להשיב אמרים אחרי אמת לשולחיך ר"ל לתלמידים אותך להועיל · ובדרך יותר נסתר כבר ביארנו מה שדרשו רבותינו לדעתם לא כאמר אלא לדעתי והוא דרש נאה רומז שישמע ויתקבל הדעות בחכמות אבל מכל מקום ישית לבו לדעת התורה לא יפול בלבו מצד חכמתו עליו פקפוק או מבוכה · וכן שדעתי לפרש מלת תשית מענין יסוד מלשון אשיותיה ושתותיה כלומר שקודם שתשמעם תיסר לבך לדעתי כענין כל שיראתו קודמת לחכמתו חכמתו מתקיימת ואיפשר שבאמרו כי נעים כי תשמרם בבטנך ויחדו יהיו על שפתיך שהם הפנים והם כענין שאמר דוד בלבי צפנתי אמרתיך בשפתי ספרתי כל משפטי פיך ודרשו בו רבותינו כאן קודם רשות כאן לאחר רשות · ונראה בפירושו שרמז על הסתר הסודות ממי שאינו ראוי להם להיות גלוים לאות לראוי להם · ובאמרו להיות בי"י מבטחך רמז להזהר שלא להתרשל בחכמתו על תבוכת הסבות התוריות ושלישים רמז על התורה שהיא כוללת שלשה חלקים חלק קנין המדות הטובות והזהר מהפכן במיני מלות הכבוד והאהב' והחמו' והחסדי' ודומיהם

אבן יחייא

אולת ונומר הזהיר האב שייסר את בנו בעת נערותו אשר האולת הנזכר למאום בטוב מפני האדם ובחור ברע ממושב לנים בטבע כקשר עמו · וזהו אומרו שבט מוסר ירחיקנה ממנו יען כי חנוך לנער על פי דרכו ונומר · עושק ונומר מי שעושק הדל להרבות ממונו בסופו יהיה מוכרח הוא לתת לעשיר אחרי כל אשר לו עד אשר יבוא למחסור ודלות כדל אשר עשק :

הט אזנך ונומר מזהיר אל האדם · הטוב אשר ראוי להתקרב אליו והרע אשר ראוי שיתרחק ממנו וזהו אומרו הט אזנך ושמע דברי חכמים ותשיג מעל' החכמה · וכל לבך ושכלך תשיג לדעתי ותשיג מעלת התורה שהיא הדעת שלי · כי נעים ונומר וזולת הטיית האוזן לשמעה · עוד הוא דבר נאות ונעים שאותם הדברים שתשמע כי תשמר' בבטן מחשבתך · וכאומרו והיו הדברים האלה אשר אנכי מצוך היום על לבבך · והוא נעים שיכונו יחדיו החכמה והתורה על שפתיך וכאומרו ודברת בם בשבתך בביתך ונומר ואומרו והגית בו יומם ולילה · להיות ונו' ונם אודיעך היום ואזהירך על הדבר הלז בפרטות להיותו גדול הערך להיות תמיד כל מבטחך בה' ולא בזולתך מהעושר והכבוד ובני האדם ההווים ונפסדים · הלא ונו' הלא כתבתי לך בספר הלז שלישים הוא כינוי לריבוי כי כל שלשה יקרא חזקה למשלש במועצות ודעת : להודיעך ונומר כי ראוי לך לבקש מי שיודיעך קשט דברי אמת מן התורה והחכמה · ולאוי לך להשיב אמרים מאמת לשולחך כי מטבע הנפש הטהורה המתדמה ליוצרה ה' אלהים אמת הוא לדבר אמת תמיד :

אל

קב ונקי

אולת · האדם בתחלת עניינו כמשל כבהמות נדמו וכאלו אולת קשורה בלב כל אחד מהנערי' ואין דבר שירחיק אותה האולת רק שבט מוסר שהוא יסיר אותה האולת מלבו : עוסק · ר"ל מי שהוא עוסק הדל וגוזל ממונו להרבות לו וכן מי שנותן נכסיו לעשיר והאדם גדול כדי למצוא חן בעיניו שניהם יהיו לו למחסור · או קרא מי שמונע החסד מן הדל כדי שירבה ממונו עוסק דל ואמר שהעשיר שעושה זה ילך הלוך וחסור הפך כוונתו וזהו אמרו נותן לו לעשיר הזה שעושק הדל שיהיה עניינו אך למחסור : הט אזנך · אמר הטה אזנך ושמע דברי חכמים אחרים שדברו בחכמה · ותשית עם זה לבך לדעתי ולא תשען על דברי החכמה לבדה רק במה שיסכי' מהם עם מה שהודעתי לך המיוסד על יסודות התורה שהיא המיישרת להשיג מה שיקלרו מהשגתו בדרך החכמה : כי נעים · כלומר נאה ומתקבל הוא שתשמור דברי שאר החכמים ודברי ג"כ בבטנך כלומר לא הספיק לך מן החכמות שמיעת האוזן בלבד רק שתשמור אותם בלבך אמר בבטנך מקום הלב : יכונו יחדיו · ר"ל אעפ"י שהכוונה היא שיהיו הדברים שמורים בלבך מ"מ מעלה הוא שיהיו הדברי' התקוקים בלבך סגורים וסגורים בפיך להגות בהם להועיל בהם זולתך והוא אומרו יכונו יחדיו על שפתיך כלומר שיהיו הדברים שתלמוד מן החכמה נכונים ומזומנים על שפתיך לא כמי שישאלו אותו על דבר ויצטרך לראות תשובת הדבר ההוא בספר · ויש לפרש נעים מלשון נע ונד אמר שיהיו דברים אלו נעים ונדים ממך כי תשמרם בבטנך ולא תדבר בהם ואימתי יהיו שמורים וקיימים בזכרונך בזמן שיכונו על שפתיך שאתה תוציאם בפיך · ויש על זה רבות מדברי רז"ל מחכמים שהיו שונים בלחש והיו שוכחים כל מה ששנו : להיות וגו' · מבטחך · אלה הדברים שהודעתיך שתשמרם ותשמעם העיקר מהם הוא שתבטח בשם בכל לבך ולא תבטח על בינתך וכבר הודעתיך זה היום שיהיה בטחונך באלהים והוא אומרו בטח אל ה' בכל לבך ואל בינתך אל תשען וגם אל תאמר איך אתבטל ממלאכתי לעסוק בתורה במה אתפרנס אף אתה דרך חוזק קבלם ותטעם בלבך ובאזניך : הלא כתבתי לך שלשים · כלומר פעמים רבות ושלישים ג' פעמים רמז אל הרבוי · או קרא הדברים הנכבדים הנחמדים על השלמות שלישים מגזי' ושלישים על כלו שפירושו גבורים ממונים וכן אלו הדברים ראשיים ומנהיגים האדם : במועצות ודעת · כמו המלכים והשרים מנהיגי המדינות · ובדרש שלישים תורה נביאים וכתובים : להודיעך קושט · כלומ' להודיעך אמתות אמרי אמת · וכדי שתדע להשיב אמרים אמרי אמת לשולחך · קושט שם בשקל נרד וכרכום והוא תרגו' אמת אמר כל זה כתבתי לך למען הודיעך אמתת הדברי' האונה והשכל והבטחון שהם יסודות החכמה להשיב אמרי' אמרי אמת לשולחים אליך שיבקשו ממך חכמה · או ירצה לשולחך אמת שכששלחוהו על דבר מן הדברי' יהיה ליד נאמן לשולחיו וכבר הזכיר כל זה פעמים רבות :

אל

רשי

אל תגזול דל · אל תגזלנו כי תראינו דל בעבור שהוא דל ואין לו כח לעמוד נגדיך : כי ה' יריב ריבם וקבע · ויגזול את הנפש · קובעיה' גוזליהם ובלשון ארמי קביעה גזלה כמסכת ראש השנה אתא ההוא גברא לקמי' אמר ליה קבען פלניא וכן של תתרע אל תתחבר · לשון רעות · פן תאלף פן תלמד : אל תהי בתוקעי כף · בעורבים משאות · הלואות כמו משאת מאומה : אל תסג גבול עולם · אל תסג אמות מנהג אבותיך ואמרו רז"ל המניח כלכלה תחת הגפן בשעת בצירה כדי שיפול בתוכו הפרט על זה נאמר אל תסג גבול וגומר · תסג כמו ויסוגו אחור :

כי

רלבג

אל תגזול דל · להשענך שהוא חלוש ולא יגיע ממנו לך נזק כי דל הוא ולא יוכל לעמוד כנגדך ואל תדכא עני בשער לזאת הסבה כי תראה שם עוזרך ונעני אין עוזר : כי ה' יריב ריבם · כי יש שם חזק ממך לקחת נקמתו ממך והוא הש"י כי הוא יריב ריבם ויגזול נפש הגוזל אות' מדה כנגד מדה כי הגוזל את הדל גוזל ממנו חייו : אל תתרע · אל תתחבר עם איש כעס להיות לו רע ולא תבא את איש חמות להתחבר ללכת עמו: פן תאלף · פן תלמד דרכיו ויהי' זה סבה שתקח מוקש לנפשך כי האיש הכעסן יבואו לו רעות גדולות ממיתות אותו : אל תהי בתוקעי כף · להכנים עצמם בשעבוד תחת רעיהם לפרוע חובן והם האנשים שהם עורבים ההלואות בעבור זולתם : אם אין לך לשלם · בבא המלוה להפרע מאום' למה תביא עצמך אל שיקח משכבך מתחתיך ולא תשאר לך מטה תשכב בה וזאת ג"כ הערה טובה שישמור השכל מהיו' ערב בעד הנפש המתאו': אל תסג גבול עולם · ר"ל שלא תשנה הגבול שגבלו הראשונים בענין הקרקעות כדי לעשוק מרעהו ולהוסיף על קרקעות וזאת ג"כ הערה שלא ישנה הגדרי' הקודמי' שגדרו הראשוני' כי בכלם תועלת : חזית איש · אמר לשבח תכונות הזריזות ולהרחיק העצלה הנה כשראית איש מהיר וזריז במלאכתו תמצא שכבר יתיצב לפני המלכים והגדולי' כי הם יקרבוהו אליהם מצד זריזותו ולא יתיצב לפני הקשי יום והקודרים וכאילו באר בזה שזריזותו תעלה אותו לגדולה ותשמרהו מהעוני והדלות כאמרם שית שנין הוה כפנא ואכבא לאומנא לא חליף :

כי

משלי כב

אַל־תִּגְזָל־דָּל כִּי דַל־הוּא יב גליש' וְאַל־תְּדַכֵּא עָנִי בַשָּׁעַר: כִּי־יְהוָה יָרִיב רִיבָם וְקָבַע אֶת־קֹבְעֵיהֶם נָפֶשׁ: ג' ג' אַל־תִּתְרַע אֶת־בַּעַל אָף וְאֶת־אִישׁ כה חֵמוֹת לֹא תָבוֹא: ד' מל' בסי' פֶּן־תֶּאֱלַף אֹרְחֹתָו היו ק' וְלָקַחְתָּ מוֹקֵשׁ לְנַפְשֶׁךָ: אַל־תְּהִי בְתֹקְעֵי־כָף בַּעֹרְבִים מַשָּׁאוֹת: ג' ג' ג' אִם־אֵין־לְךָ לְשַׁלֵּם לָמָּה יִקַּח מִשְׁכָּבְךָ מִתַּחְתֶּיךָ: אַל־תַּסֵּג גְּבוּל עוֹלָם אֲשֶׁר עָשׂוּ אֲבוֹתֶיךָ: ג' מל' חָזִיתָ אִישׁ מָהִיר בִּמְלַאכְתּוֹ לִפְנֵי־מְלָכִים יִתְיַצָּב בַּל־יִתְיַצֵּב לִפְנֵי חֲשֻׁכִּים:

כי

תרגום

לָא תִגְזוֹל לְמִסְכֵּנָא מְטוּל דְמִסְכֵּנָא הוּא וְלָא תְמַכִּיךְ עַנְיָא בְּתַרְעָא: מְטוּל דֶאֱלָהָא דָאִין דִינֵיהוֹן וּמִתְפְּרַע פּוּרְעֲנוּתְהוֹן דְנַפְשֵׁיהוֹן: לָא תִתְחַבַּר עִם מָרֵי מְרִירוּתָא וְעִם גַבְרָא חֶמְתָנָא לָא תֵיעוּל: דְלָא תֵילַף אָרְחוֹתָיו וְתִשְׁכַּח פַּחָא לְנַפְשָׁךְ: לָא תֶהֱוֵי מְשַׁלֵּים אִידָךְ בְּעַרְבוּתָא עַל חַבְרָךְ: אִם לֵית לָךְ דְּפָרַע נִיסְבִין תַשְׁוִיתָךְ מִתְּחוֹתָךְ: לָא תְשַׁנֵּי תְחוּמָא דְמִן עָלְמָא דַעֲבָדוּ אֲבָהָתָךְ: אִין חֲזֵיתָא גַבְרָא דְמַהוֹי בַּעֲבִידְתֵּיהּ קֳדָם מַלְכֵי נֵיקוּם וְלָא נֵיקוּם קֳדָם חֲשׁוּכֵי:

אין

דל י"ב פתחין בליש' וסימ' נמסר בשפטים סימ' ו' ותלים סימ' קמ"ב : תבוא ד' מ"ל בסיפ' וסימ' כי תבוא חכמה בלבך · ואת איש חמות לא תבוא · ולמוכיחים ינעם · רעך וריע אביך : אבותיך ג' מ"ל וסי' שוב אל ארץ אבותיך · בשלום תמות ובמשרפות · אל תסג גבול עולם · אנ"ך :

אבן עזרא

אל · כי דל הוא · ויש לו צער בדלותו על כן אל תגזלהו · בשע' שאם עורך כענין כי ארא' בשער עזרי · וקבע · יחבל או יגזול כמו היקבע אדם אלהים · אל · פן · שניהם דבקים · תתרע תהי רע · את כמו עם · לנפשך בעבור נפשך שתלכד במוקש ותמות בעונך : משכבך · שתשכב עליו אם אין לך זולתו : אל · חזית · שניהם דבקים · עשו תקנו הגבול אבותיך · אבל התעסק במלאכ' מי שהוא מהיר במלאכתו תגדל מעלתו עד שיעמוד לפני מלך · חשוכים עניים ותרגום דלות חשיבן מן העם הדלים עמא חשוכא :

כי

אבן יחייא

אל וגו' הזהירו בשאל יגזול הדל כשיבוא לדין לפניו כי דל הוא ולכן אין ראוי להטות את דינו כי די לו דלותו והוא אוהבת עוות הדין · ואל תדכא עני בשער הזקנים כשיבוא לדין והוא אוהבת עמוי הדין · כי וגו' כי ה' יריב את ריבם אשר עוו ועכו בדין · וקבע מלשון חז"ל דידת קבע · ור"ל כי אותם אשר גזל את ממונם בדין וקבעום בעניות ודלות שלהם ה' יקבע את נפשם בדידת קנע כנביאים · אל תתרע וגו' הזהיר שלא יתחבר עם בעל אף שהוא הכעסן בטבע ונוח לכעוס וקשה לרצות · וכן שלא תבוא בחברה עם איש חימות שהוא נוח לכעוס אף כי הוא נוח לרצות · פן וגו' פן תאלף ותלמוד אורחותיו ולקחת מוקש לנפשך כי הבא לכלל כעס יבוא לכלל טעות : אל תהי וגו' וכן הזהירו שאל תהי מהמהירים לתקוע כף לעשות ערבות למשאת רעהו · אם וגו' כי סופך לפרוע הערבות ואם לא יהיה לך לשלם יקח הנושה ע"י הדין משכבך מתחתיך · ולמה אתה רוצה לבא עד הלום מפני הערביות · אל תסג וגו' הזהירו במצות ארור משיג גבול רעהו שהוא דבר כולל הן בקרקעות הן בכל דבר שאם תראה חבירך נכנס בסחורה אחד לא תכנס אתה בה ותוסיף מחיר ומתן כדי להסירה מידו כי לך אל כמלה כי לא תגע מעולם בגבול אשר נגעה חברתה אף בהכירה אותו :

חזית

ר מנחם המאירי

ודומיהם והזהר מן הגנבות והרציחות ודומיהם וחלק היוצר דרכי האמונה מצד המעשה כקריאת שמע ותפילין ושביתת המועדות והזהר מלכת בחקי ע"ז וחלק בעיקר האמונה שיוכיות או תוריות או כמו בשלישים על בחינת שלשה העולמות והשגת ענייניהם : אל תגזל וגומר · כי יי' וגומר · וקבע את קובעיהם הוא ענין גזלה ולקיחת הדבר בהכרח ואומר אתם קובעים במה קבענוך היקבע אדם אלהים ובלשון תלמוד קבען פלניא · והזהיר על גזילת הדל בפרט לייעוד הפלגת העונש עליו בקביעת נפשו כאשר הוא גזל גם כן חייו ובדרך נסת' כפרשהו על אחד משני הכחות על איזה שתרצה כי ראוי לתת לכל אחד חקו ובגזלת החק תקבע הנפש : אל תתרע וגומר · פן וגומר · אל תתרע פירושו אל תתחבר והיה ראוי תתרעה בשקל תתגרה ולכן הריש פתוחה · ואת בעל אף פי' עם בעל אף ותאלף כמו תלמד והזהירו מהתחבר עם הכעסן כי חברתו סכנה וכן שילמדכו אורחותיו כענין פן יחטיאו אותך לי ואמרו ז"ל אל תתחבר לרשע אף לדבר מצוה · ובדרך נסתר כפרש בעל אף על היצר הרע כי כל קלקול המעשים יקרא: אף וגו' · אל תהי וגומר · אם וגומר · עורבים מלשון אם ערבת לרעך ומשאות פירושו הלואות מלשון כי תשה ברעך משאת מאומה ולמה יקח עיניכו למה תביא עצמך לידי כך שיקח משכבך מתחתיך · הזהירו על הערבות והוא הערה כללית שלא להכנים עצמו בענין שאיכו שלו שיתעבר על ריב לא לו · ובדרך נסתר יפורש בפסוק אל תהי בתוקעי כף הענין שפירשנו בפרשת בני אם ערבת

[illegible]

קב ונקי

אל תגזול דל · פי' אל תגזול מאומה לאיש עני אעפ"י שהוא דל ואין לו עוזרים שיבקשו גזלתו ממך · [illegible]

[illegible]

מנחת ערב

כהלכה ולא שיוליך תלמודו והוא המרי' בנתי אמת בעלם השר לא בהלכ' וזהו להשיב במרים אמת לשולחיך :

אל תגזל דל ידבר הכתוב על הגזלן ועל הדיין והאמר אל תגזל דל באומרך כי דל והלום הוא להשיב גזלתי ממך כי דל ברפ"ה יפורש לשון שולפה כד"ה מדוע אתה ככה דל בן המלך ואמר הדיין אל תדכא עני בשער בית דינך לאמר אולי מעליל אתה כי מאין לך שיגזול ממך וכיוצא בזה כי הלא הם חלוש הוא בעל דינו חזק כי ה' יריב ריבם וקבע את קובעיהם שניהם הדיין והגזלן נפש כי גם הדיין כגוזל שמשתי' טענותו : או יאמר אתה חושב לגזול את ה' ושכים אתה גוזל כי הלא דל הוא ואל פרוטה זו נושא גם את נפשו וע"כ ה' יריב ריבם של גוף ונפש וקבע וגו' כי אליו היה נושא את נפשו · או יריב ריבם ידין דינם על שזכית להו בשער כי שם היה נצב בעדת הדיינים וכל הגזל וקבע וגו':

אל תתרע שנוי הכתוב נכרים ולא על חנם המה · המונם הנה אמרו ז"ל ד' מדות בדעות נוח לכעוס ונוח לרצות וכו' והנה להרחק ממדות הרשע ולדבק במדות הצדיק אין צריך להודיע כי נודע הוא הך משתים הראשונו' קשה לכעוס ונוח לרצות ונוח לכעוס וקשה לרצות בא להזהיר נרחק מהם וזהו אל תתרע וגו' והוא כי באומרו בעל אף לשון יחיד ולא לשון רבים כאומרו איש חימות יורה שעל הבלתי כועס רק פעם לימים רבים ידבר [illegible]

משלי כג

א כִּי־תֵשֵׁב לִלְחוֹם אֶת־מוֹשֵׁל בִּין תָּבִין אֶת־אֲשֶׁר לְפָנֶיךָ׃ וְשַׂמְתָּ שַׂכִּין בְּלֹעֶךָ אִם־בַּעַל נֶפֶשׁ אָתָּה׃ אַל־תִּתְאָו לְמַטְעַמּוֹתָיו וְהוּא לֶחֶם כְּזָבִים׃ אַל־תִּיגַע לְהַעֲשִׁיר מִבִּינָתְךָ חֲדָל׃ ה הֲתָעוּף עֵינֶיךָ בּוֹ וְאֵינֶנּוּ כִּי עָשֹׂה יַעֲשֶׂה־לּוֹ כְנָפַיִם כְּנֶשֶׁר וְעוּף הַשָּׁמָיִם׃

אין יתיבתא למיכל עם שליטי איתביין כמו דשים קדמיא׃ ותשים סכינא בלועך אין מרא דנפשך את׃ לא תתרגג לבישולנן והינון מיכולתא דכדבותא׃ לא תקרב לעתירא אלא בבוונתך פרק מניה׃ אין תצר עינך ביהלא מתחזי לך מטול דמעבד עביד ליה גפהא היך נישרא דטיים בשמיא׃

בין ז' חסר בליש' וסימ' והיה אם בן הכות הרשע · שבן לילה היה ב' בו · דברי אגור בן יקא · בין תבין את אשר לפניך · ובין ישרים רצון · את הדבר ובינה לו במראה · עכ"ל וא"ת המסר"ה וקשי"א לי דבספ"רים המדוי"קים לא אשכח"נא כ"י א"ם ד'מנה"ון חסר וסימ' הרש"ע ק"קיון אגו"ר ות"ו קשי"א לי דבפ"סוק ש"ל ובין ישרים רצ"ון הא"י ובי"ן נקו"ד בצירי ולא בחיר"ק והכי"ן קרית לי"ה בצי"רי וי"ל דב"חסר אולי פלי"גי בע"לי המס"רה כדאשכח"נא בכ"מה דוכ"תי או טע"ות דבמס"רה כתיב וכ"ל ב"ן נו"ן דכ"ו ומי"הו תב"ן דבקרי' מר"מי לה"ו ול"א בכתי"בה ובמס"רא אחרי"נא מס"ר ז'מ"ל בליש' ולא נהירא ומ"ה דקרית ובי"ן ישרי"ם רצו"ן ובי"ן בצי"רי אולי המס"רה פלי"גא ואלי"בא הכי"ן קרית להו וב"ן בחי"רק׃

אל · לא

רש"י

כי תשב ללחום · לאכול׃ בין תבין · תן לבך לדעת מי הוא אם עינו צרה או יפה׃ ושמת סכין בלועך · בלחייך · אם ראית עינו צרה אל תאכל משלו׃ אם בעל נפש אתה · אם רעבתן אתה ותאב לאכול טוב לתחוב סכין בין שיניך · ורבותינו דרשו בתלמיד היושב לפני רבו אם יודע ברבו שיחזיר לו תשוב' על כל דבר שישאלהו ידקדק וישאל שמועתו ואם לא ישתוק׃ אל תתאו למטעמותיו · אלא פרוש ממנו ולך לפני רב הגון ולא תבישהו בשאלות אחר שלא ידע להשיב׃ אל תיגע להעשיר · לעשות גירסתו אבילות הבילות כי סוף שתשכחנ'׃ התעיף עיניך בו · כרגע שתכפול עיניך לעמלו ואין אותה גירסא מצויה בך׃ התעיף כמו וכפלת ותיעוף׃

כי

רלב"ג

כי תשב ללחום את מושל · והוא מזון החכמה שיזונו בו עם המושל באדם והוא השכל הנה יקרא לך מהתישבותיך לקבל החכמה שתבין את אשר לפניך · אם בעל נפש אתה ללחום ולהזון ממזונו והוא בעל תאוה המושל בשכלו ושמת הנה תשים קולים בגרונך ובבית הבליעה שתחנק בהם׃ אל תתאוה למטעמותיו · ואם ישנם ערבים לפניך כי מזונו הוא לחם כזבי' והבלים שאין בו תועלת והשארות כלל׃ אל תיגע להעשיר · אחר שמלאכת מה שיספוק לך כי זה ימנע לך מבינתך בסב' כלוי זמנך בענין העוסה בהפך המכוון מענין העושר כי המכוון בו הוא שיהיה בו עזר לאדם על שיהיה לבו פנוי בבקשת החכמה והבינה׃ התעיף עיניך בו ואיננו · ומה בלע בענין העוש' הנה כמו השיעור המועט מהזמן שתוכל להניע ראותך בו יסור העושר כי בקלה שנסבו' יסור ימלאו סבות רבות מעשירו' העושר כי העושר בעצמו יסור ויעש'לו כנפי' לעוף בהם מבית העשיר לזולתו כקלו' הנשר לעוף בשמים · אחר שהזהירנו מללח' עם רב התאו' הזהירנו שלא ילחם את לחם הכילי׃ אל

המתאוה ומושל עליה והזכיר הלחם כי הוא עיקר הסעודה או הוא כלל המאכלים כענין נותן לחם לכל בשר · כזבים חסר איש כלו' אם הוא לחם איש מדבר כזב אל תתאו לחמו ומטעמותיו מבינתך שתבין לקבץ עושר חדל ממנה׃ התעיף · יתכן להיותו מן תעופה וטעמו אם תאי' עיניך להביט בעושר׃

כי

אבן עזרא

כי · ושמת · אל ג' דבקים ללחום לאכול לחם · בין תבין לשון עיון וכן אבינה בבכי כלומר את העומדים לפניך להתענג במדת המאכל אבין בהם · וי"ו ושמת תחת או · בלועך והוא בית הבליעה כלו' או תשים סכין בלועך אם אתה בעל נפש.

מנחת ערב

ואז"ל בב"ר שלוה יצחק ועשו שיגזור על ישראל גזרות ויצר להם אם יצאו משמירי' התורה וכן יעקב חילק העולמות עם עשו וא"כ לא יועילך חריצותיך כי העולם הזה לאויבינו הוא ודי לנו אשר הגבילונו אבותינו ולא שנכנס בגבול העולם כי לא לנו הוא ולא יכתן לנו בחריצותנו׃

ואם חזית איש חריץ ומהיר במלאכתו וע"כ לפני מלכים יתיצב שיעמדוהו להטפל בצורכי המלכות ויעמידוהו בעומדים לפניהם או לפחות גם שלא יעלה להיות לפני מלכים לא יבצר ממנו שבל יתיצב לפני חשוכים וגרועים כי אם לפני סופר או מושל׃

כי תשב ללחום וגו' · יאמר מזה תמשך לך תולדות לאמר כי החריצות וההשתדלות הוא המועיל הפך דברינו הקודמים אל תשית לבך לדבר הזה כי הלא א' משתים לא תבצר ממך בעלות על רוחך המחשב' הזאת או תשתדל לעלות על שלחן סופר ומושל לאכול להם שלחנם או להעשיר לאכול לשבועה ולמכסה עתיק בביתך ובחומותיך ולא אחד בהן טובה לך כי הראשונה שיקרבך שר או מושל בראות עולם חריצות השתדלותך ויתנך באוכלי שלחנו הלא דבר רע ומר הוא כי הלא כי תשב ללחום את מושל כי תזכה ותהיה מהיושבי' במסיב' שלחנו לאכול בה אתה והוא קללה תחשב לך אם בעל נפש ולדיק אתה ותבחר מחנק נפשך יותר מהתגאל בלחם שלחנו כי מעושק וחמסים הוא מן הפתם כי הנה בין תבין את אש'לפניך הוא מאכל שלחנו אשר תערוך לפניך כי תבין ותשכיל כי מבלע מעשקות הוא בדרך סוטר ומושל׃

ואז ושמת סכין בלועך אם בעל נפש ולדיק אתה כי תאמר בלבבך טוב לי שיתי שומי סכין בלועי שלא אשחית את נפשי כי אם גופי משאשית אני את פג בג המושל בלועי שאשחי' את נפשי׃

ולא יפתוך טוב המטעמים כי אם בעל נפש אתה אל תתאו למטעמותיו והוא לחם כזבים שבא ע"י כזבים ומהתלות או יהיה והוא לחם כזבים שאינו לחם אמתי כי אם של כזבים כי טבע הלחם לשיחיה בו האדם לשובע נפשו והלחם הזה אדרבה הוא ממית ומשחית הנפש כי רובו מבלע מעשקות ומה גם שלא יקרבהו המושל אם לא שיראנו משתדל לטרוף טרף ולהביא לו מהמון עם ממשלתו כדרך מושלים ואם הוא שלא השתדל ותיגע להיות עולה על

ר' מנחם המאירי

כי תשב וגו' · ושמת וגו' · אל וגו' · הזהר בענין אל תתודע לרשות שלא יפותה למה שיראה' מהסברת פניהם אליו ולהקל בכבודו ויראתו וכן אמר החכם לבנו אל תפת בשתקו עד שתחשבהו חבירך ובפרט הזהירו לשמור בכסיו בבאמכות כמאמר החכם לבנו גם כן אל יערב הוכו בפיך כי מעט מעט תאכלנו ופתאום תקיאנו והוא שרמז הנה אל תתאו למטעמותיו ואמר על זה כי תשב ללחום את מושל ר"ל לאכול עמו כי הלחם כולל לפעמים כל מיני מאכל כמו עבד לחם רב ואף כשתגיע עמו באהבה ובהתקרבות גדולה עד שתשב עמו בשולחנו ועם כל זה לא תפותה להקל בכבודו כלל אבל בין תבין את אשר לפניך כלומר התבונן במעלה היתרה אשר לו עליך והתישב בעצמך איך תעמוד לפניו ואיך תתנהג במאכלך ובמשתך · ואם בעל נפש אתה ר"ל בעל תאוה ורגון עד שטבעך מבקש ממך מה שהורגל בו שים בלועך ר"ל גרונך שהוא מקום בליעתך כאלו סכין בתוכו שלא יוכל המאכל לעבור · כלומ' עצור בתאותך ושכין כמו שכים כי המ"ם והנ"ון מתחלפות תמיד לקץ הימין כמו הימים ולא יאמין באיין כמו באיים והפתח במקום אתך כי הם מתחלפות תמיד להיות שתיהן תנועות קטנות · או יפורש שכין ממש והוא המאכלת ובענין שישים גדר בגרונו · וכן אל תתאו למטעמותיו כלומר אל תנא בהם כמתאוה עד שתרבה באכילתם או שתקח אכילתך ככחפו לרוב תאותו כי אם תעשה כן ישוב לך לחם כזבים · כי מרה תהיה לך באחרונה · ויש לפרש לחם כזבים שלשון יכזבו מימיו · כלומר שלא תרגיל לעצמך במה שאיפשר שיחסר לך היום או מחר וטוב לך שתכניע תאותך במה שתוכל להתמיד בו · וכן יש לפרש אל תתאו

אבן יחייא

כי חזית וגו' ואם תרצה להעשיר תהיה חרוץ ומהיר במלאכתך ולא תגזול זולתך בהשיג' גמולו · חזי' שבעל הרוב איש מהיר במלאכתו וחרוץ בסוף יעלה לגדולה ולפני מלכים יתיצב מה שלא יתיצב לפני החשוכים העצלים היושבים בחשך להיותם נבדיים למזגו · כי וגו' הזהירו שכשתזכה להתיצב לפני מלכים ותשב ללחום את מושל ולאכול עמו ולעמוד לפניו · לא תדבר כל אשר יבוא בפיך ולא תאכל כל אשר ישאלך נפשך אבל בין תבין את אשר לפניך מהמלך המושל ההוא אף שהוא אוהבך פן יכעס עליך ויהרגך כי חמת מלך מלאכי מות · ושמת וגו' ולכן תשים סכין בלועך והוא משל שתגדור דבריך ומאכלך אם בעל נפש ובעל שכל אתה · אל תתאו וגו' ועניני היא שאל תתודע לרשות ואל תתאו למטעמותיו כי הוא לחם כזבים שאם היום תאכל עמו בשמחה ובאהבה למחר ישתנ' ויכזב באהבת' כפי אשר יעלה על רוחו ויהרגך כאשר היה לאם אחשורוש במשת' אסתר לחם כזבים להמן אהובו · אל תיגע וגו' הזהירו כי אף שהוא דבר נאות היות חרוץ ומהיר במלאכתו כדי להשיג העושר והכבוד שאין ראוי שתיגע להעשי' באופן שתבדל את עצמך מהתלמוד תורה הנקראת בינה שאתה חייב להגות בה · התעיף וגו' יען כי העושר הוא הווה ונפסד וכהרף עין סגולתו יאבד ואיננו כי עשה יעשה לו כנפים ויהיה מהיר לאבד כאשר הוא קל העופפות לנשר בשמים׃

אל

קב ונקי

רשי

כי כמו שער בנפשו · שער זה נקוד תחתיו פתח ותחתיו קמץ וטעמו למטה לכך הוא פעל ולא שם דבר שאם היה שם דבר היה קמוץ וטעמו למעלה ככל שער שבמקרא · ופתרונו כאלו ספק האוכל הזה מרה בנפשו של רע העין כן הוא שער מן לשון התאנים השוערים המרים : פתך שאכלתו בביתו סוף שתקיאנה מפני הבושה ושחתה דבריך הנעימים · חכות שהחזקת ודברת לו דברי' רכים הכל אבדת : ובשדי יתומים · בלקט שכחה ופיאה הראוי להם: בדבר

משלי כג

אַל־תִּלְחַם אֶת־לֶחֶם רַע עָיִן וְאַל־תִּתְאָו לְמַטְעַמֹּתָיו: כִּי כְּמוֹ שָׁעַר בְּנַפְשׁוֹ כֶּן־הוּא אֱכֹל וּשְׁתֵה יֹאמַר לָךְ וְלִבּוֹ בַּל־עִמָּךְ: פִּתְּךָ־אָכַלְתָּ תְקִיאֶנָּה וְשִׁחַתָּ דְּבָרֶיךָ הַנְּעִימִים: בְּאָזְנֵי כְסִיל אַל־תְּדַבֵּר כִּי־יָבוּז
י לְשֵׂכֶל מִלֶּיךָ: אַל־תַּסֵּג גְּבוּל עוֹלָם וּבִשְׂדֵי יְתוֹמִים אַל־תָּבֹא: כִּי־גֹאֲלָם חָזָק הוּא־יָרִיב אֶת־רִיבָם אִתָּךְ: הָבִיאָה לַמּוּסָר לִבֶּךָ וְאָזְנֶךָ לְאִמְרֵי־דָעַת: אַל־תִּמְנַע מִנַּעַר מוּסָר כִּי־תַכֶּנּוּ בַשֵּׁבֶט לֹא יָמוּת: אַתָּה בַּשֵּׁבֶט
טו תַּכֶּנּוּ וְנַפְשׁוֹ מִשְּׁאוֹל תַּצִּיל: בְּנִי אִם־חָכַם לִבֶּךָ יִשְׂמַח לִבִּי גַם־אָנִי:

ותעלזנה

(Masoretic marginal notes: ב׳ · י״א בטע׳ · ל׳ מלרע׳ · ה׳ חל׳ · ל׳ · ל׳ · ל׳ · נ״ו · כ״ג ר״פ · א״ב · ו׳ כתי׳ יו״ד · וכל רות דכו׳ · במ״ב · ג׳ · ח׳ · ל׳ · ד׳)

תרגום

לָא תֵיכוּל עִם גַּבְרָא דְבִישָׁא עַיְנֵיהּ וְלָא תִתְרַגֵּג לְבִישׁוּלוֹי: מְטוּל דְּאֵיךְ תַּרְעָא דְמָא הָכַן הוּא דַּם בְּנַפְשֵׁיהּ אֲכִיל וְאִשְׁתֵּי אֲמִיר לָךְ וְלִבֵּיהּ נְבִיל צִירָךְ: וְלַחֲמָא דַאֲכִילְתָּא מְתִיבַת לֵיהּ וּמַחְבִּילַת מִילָךְ דְּבַסִּימָן: בְּאֶדְנֵי דְסִכְלָא לָא תְמַלִּיל מְטוּל דְּשָׁיֵט לְסִכוּלְתָא דְמִלָּךְ: לָא תַשְׁנֵי תְּחוּמָא דְמִן עָלְמָא וּבְחֶלְקָא דְיַתְמֵי לָא תֵיעוּל: מְטוּל דִּי פָּרוֹקְהוֹן תַּקִּיף וְהוּא נֵידוּן יַת דִּינֵיהוֹן עִמָּךְ: אָעוּל לִבָּךְ לְמַרְדּוּתָא וְאֶדְנָךְ לְמֵימְרֵי דִידִיעָתָא: לָא תִמְנַע מִן טַלְיָא מַרְדּוּתָא מְטוּל דְּאִין מַחֵית לֵיהּ בְּשִׁבְטָא לָא מָאִית: אַנְתְּ בְּשִׁיבְטָא מַחֵית לֵיהּ וְנַפְשֵׁיהּ מְפַלְּטַת מִן שְׁיוֹל: בְּרִי אִם חַכִּים לִבָּךְ אַף אֲנָא חָאדֵי אֲנָא בְּלִבִּי:

ונדרוזן

מסורה

ובשדי ו׳ כתיב י׳ בליש׳ וסימ׳ הרי כגלבוע אל טל · על שדים ספדים · ולבני אהרן הכהן בשדי · הנה שמענוה באפרתה · אל תשג גבול עולם · ויפקדו ביום ההוא · וכל רות דכו׳ במ״ב כתיב ה׳ וסי׳ כי שמעה בשדה מואב כי פקד · מכרה נעמי השבה : ונפשו ח׳ וסימ׳ ונפשו קשורה בנפשו · ונפשו מאכל תאוה · ונפשו אותה ויעש · ונפשו משאול תציל · ונפשו לא חיה · ונפשו עליו תאבל · ונפשו לא תשבע מן · ונפשו שוקקה :

אבן עזרא

כי · פתך · באזני · ג׳ דבקים · רע עין עין רעה ורא׳ עינך הוא חסר איש וכן טוב עין הוא יבורך והראוי איש טוב עין · שער פועל עבר מן מלה שערי׳ כלומר כאיש יפיס שיעו׳ בנפשו לומר לך אכול ושתה כן הוא עושה · ולבו בל עמך שלא יהנה באכלך לחמו : תקיאנה · כי בעין רעה הביט אליך · ושחת שתחשב בולע ולא יהיו דבריך הנעימים נחשבים מאומה : אל תדבר · ליסרו כי הוא יבוז לשכל מליך והם דבריך הנעימים : אל תסג · פעם שנית בעבור ובשדה יתומים אל תבא ופי׳ אל תבא בשדהו לקבור תבואתו או לא תכנס בו בחזקה כי השם שהוא גואלם שיגאל השדה מידך חוזק הוא שלא תעמוד לפניו : הביאה · אל · אתה · ג׳ דבקים · למוסר שתביאו למקום מוסר החכמה ושלא תמנע מנער מוסר · תציל שלא תמות הנפש במיתת הגוף או תציל שלא ימות טרם עתו :

כליותי

גבול · הקרקעות להשענך כי אשר תעשוק מהם הקרקע הם חלושים כי הם יתומים : כי גאלם חזק · כי יש להם גואל חזק ממך יריב ריבם אתך כאמרו נעק יצעק אלי ושמעתי כי חנון אני : הביאה למוסר לבך · הביאך לבך לקנין המוסר והוא הפילוסופיא המדינית ואחר זה הישר אזנך לשמוע אמרי דעת החכמים הנבונים : אל תמנע מנער מוסר · מפני נעירות ימיו כי בהכאתך אותו בשבט תשמרנו שלא ימות מיתת הגוף בלא ימיו ושלא ימות החלק אשר בו שאפשר שישיג החיים הנצחיים : אתה בשבט תכנו · ותציל נפשו מההפסד והכליון והאבדון : בני אם חכם לבך ישמח לבי גם אני · המישיר אותך אל השלימות :

ותעלזנה

רלבג

אל תלחם ואמר אל תלחם את לחם רע עין שתרע עינו במה שתאכל ממנו ואל תתאו למטעמותיו כי כמו שער בנפשו דבר המזון הזה שיקשה לו מאד אכלך ממנו ואע״פ שיאמר בפיו אכול ושתה כן הלחם שאכלת ממנו וקשה לו להתערב במעיך ויבקש לצאת דרך ההיא ותשחית דבריך הנעימים שתדבר עמו על שלחנו · והנה ידמה והוא הנכון שקרא רע עין מי שיש לו עיון רע וכוזב בדעות ולזה אמר שלא יתאוה למטעמותיו כי אין מדרך הכילי שיעשה מטעמים ואמר זה כי הנחותיו בהתחלות ובשרשים ערבות מאד לאיש שיערב לו ההנחות בהנהגו׳ הגוף כמו שזכרנו במה שקדם והוא מבואר שלב המזון הזה אינו עמך כי הוא כלו כזבים והבלים והיה יסבב שמה שאכלת פתך אכלת ותפהך הטוב תקיאנה ותשחית דבריך הנעימים אשר גדלת על האמתה ואמר שלחם האיש הרע העין הוא כמו שער ופתח בנפשו שצריך שיעמוד פתוח תמיד כי מה שאחר ההתחלות ההם להיותו חולק על אלו ההתחלות והשרשים יצטרך שישיבהו תמיד אל ההתחלו׳ ההם וידחקו להניח ענינו באופן שלא יחלוק על מה שהשביהו והפך זה הוא בשרשים ובהתחלות האמתיות כי מה שאחר ההתחל׳ יעיר על אמות ההתחלות ולזה אמר כי ההתחלה הכוזבת והיא לחם רע עין הוא כמו שער ופתח והנה הוא יאמר לך אכול ושתה בקניניך ההתחלה הזאת והיא תישירך אל מה שאחר ההתחלה ולב זאת ההתחלה אינו עמך להישירך אל מה שאחר ההתחלה : באזני כסיל אל תדבר · דברי חכמה כי הוא יבזה ויגנה שכל מליך והחכמה שבהם : אל תסג

מנחת ערב

הסרת פתך אשר אכלת מקודם ולא לרצון יעלו לפניו ית׳ כי אם לדברים רקים ונפסדים וזהו ושחת דבריך הנעימים : ומפני שדברים אלו יקהו פיני עם הארץ ואולי יפלה כיו נגד הת״ח אשר ידבר כזה ויבזה מאמריו ע״כ אמר שלמה אל תדבר דברי אלה באזני כסיל כי יבוז לשכל מיליך שיחשוב שהוא על שנהתיך אותו ולא לשכל יתכבס : אל תסג גבול עולם וגו׳ אמר שגם כל הסגת גבול של כל הגבולי׳ אם דל ואם עשיר קשה יותר ויות׳ הוא של יתומים וזהו אל תסג גבול עולם כלומר של כל העולם דרך כלל של כל אדם אך בשדה יתומים אין צריך לומר להסג והקם מסדהו ותכניסהו להוך גבולך לקחתו לך לגמרי כי אם אפי׳ גם אל תבא אפי׳ פעם אחת בשדה שלהם דרך שדותם אל שדך : בי הלא גואלם והפוטרפים׳ חזק הוא ית׳ אבי יתומים ולכן להיות חזק לא יריב ריבם להפסד ממונך כנגד מה שתפסידם כי אם אהך בגופך ובעצמך ׳או יאמ׳ כי הלא כל המוסר דין על חבירו הוא נענש תחילה שמבקרים פנקסו וגם כי יצעק כדין נענש על אשר לא הלך אתו בב״ד של מטה רמר כי ביתומים לא כן הוא שלא יענשו על מוסרם דינם לשמים וצועקים אליו ית׳ כי הלא גואלם המיוחד הוא החזק לעומת רפיונם כי לכן הוא אביהם ועל כן הוא יריב את ריבם אשר להם אהך ולא אתם כי לא יבקר פנקסם להענישם כי לא יאשמו כי יצעקו אל אביהם וזה מאמר הכתוב והיה כי יצעק אלי כלו׳ ולא אל בית דין של מטה שמוע אשמע צעקתו ולא אטפל לבקר פנקסו : הביאה למוסר לבך · הנה אפשר ימנע איש מלייסר והכו׳ את הנער בנו לאחד מב׳ סבות א׳ אולי לא יקבלו ב׳ מחמלתו עליו כי יצר לו כי יראה נער בוכה ויכמרו רחמיו על בן בטנו · אמר על הא׳ הביאה וגו׳ והוא שורש כי אין דברי המוכיח מתקבלים אם לא בלאת מלבו כי מהלב יוצאים ואל הלב ילכו לומר עשה זאת איפה וקשט עצמך תחלה במעשה וזהו הביאה למוסר לבך וגם בלמוד וזהו ואזנך לאמרי דעת : ואחרי כן אל תמנע מנער מוסר כי אז מתקבלים הדברים היוצאים מפי עושיהם וזהו ענין והיו הדברים האלה על לבבך ואח״כ ושננתם לבניך וגו׳ ומה גם באמרי דעת אשר שמעת אתה כי תדע להדריכו בדעת שפתיך · ועל השנית הנני אומר לך דברים של טעם והם כי הלא טוב לך שיבכה הוא על ההכאות משתבכה אתה על מיתתו כי אם לא תייסרהו יתעהד למית בעון שלא יכרתו וזהו כי תכנו בשבט לא ימות כלו׳ תרויח שלא ימות

אבן יחייא

אל תלחם וגו׳ הזהירו אל תלחם ותאכול את לחם הרע עין וכלי וכבל ואל תתאו למטעמותיו · כי וגו׳ נתן הסבה כי כן הוא לו צער ואחלה האכילה ההיא כאלו היתה מכה בנפשו גדולה כמו שעל כאשר קרה לנבל עם דוד וקרא הגוף נפש · מפני נפש הצומחת המגיעה אותו ואל תאמין כי כשיפציר בך לאכול ולשתות עמו כי לבו בל עמך ואין פיו ולבו שוים · פתך וגו׳ ואם תאכ׳ עמו סופך להקיא פתך שאכלת עמו כי ישאל ממך בעד הלגימה ההיא חסדים ומתנו׳ שישוו אלף פעמי׳ יותר · כי אתה השחת את עצמך בדבריך הנעימים מהחנות שהחזקת לו על הלגימה ההיא ומההדרים אשר נדרת לו להטיב עמו בכל מאמרי כחך בכל אשר ידרשך · באזני וגו׳ והיה ראוי לך לבלתי דבר הדברים הנעימים ההם באזני הכסיל הנבל הנזכר יען כי הוא בז לנעימות הדברים הנעימים מבעל מדה טובה · וידבק בבקשת התועלת מהמעולה ההוא בהסירו מסוה הבושת מעל פניו ובשאלו ממנו תמיד הב הב כעלוקה אשר לה שתי בנות · אל תסג וגו׳ הנה אחרי הזהירו לעיל על מצות לא תסיג גבול הריע לכל אדם חזר שנית להזהירו על ככה בפרטות על היתומים אשר מת אביהם בעודם קטנים ואינם יודעים גבול שדותיהם ואדמתם והוא קל לרמאתם לכל אדם וזהו אומרו אל תסג גבול עולם ופירש שזה נשמע בפרט על היתומים שאין לבוא בגבולם באומרו ובשדי יתומים אל תבוא כי על שאר כל אדם כבר הזהירו לעיל · כי גואלם וגו׳ ואל תחשוב כי אין להם גואלים שגואלם הוא חזק מאביהם שהיה גואלם בחייו שהוא האל יתברך והוא יריב את ריבם עמך · הביאה וגו׳ הזהירו הביאה והרגל לבך למוסר שהוא מעלת המדות · ואזנך גם לאמרי דעת שהוא מעלת החכמה · אל תמנע ונומר וכמו שתרגיל לבך למוסר ככה תרגיל הלב מבנך הנער וכאשר תכנו בשבט כדי ליסרו לא ימות המיתה הזמניית יען כי יתיסר מלחטוא : אתה ונומר וכן כאשר אתה תכנו הכאה על הכאה · תציל נפשו משאול וגהינם :
בני אם חכם ונומר הנה לאב ראוי להבחין בבניו · ולכסיל צריך לכתוש במכתשת הכאות השבט עד שפך דם מעליו · ולחכם די בדברי נעימות מתוכחת מוסר כי תחת גערה במבין מהכות כסיל מאה · ואלו הם דבריו הנעימים עמו בני אם נתחכם לבך מה שלכן השמחה במעונו ורמז בשם לב לנפש ישמח לבי גם אני :

ותעלוזנה

ר׳ מנחם המאירי

אל תלחם וגו׳ · כי וגו׳ · פתך וגו׳ · המגלה דברים פשוטים לאיש רע עין וכילי ופחות קשה לו בתוך לבו כשאחרים מקבלים הנאה ממנו · ושער תחתיו קמץ ותחתיו פתוח וטעמו מלרע והוא עבר מבנין הקל בפלס שמר גזר והוא מענין אומר כלומר אע״פ שהוא אומר דברים שהנאה מהם שהוא רוצה בכך הוא משער בעצמו ההפך ומה ששער בעצמו הוא האמת ולא מה שיאמר לך ופתך שאכלת עמו תקיאנה כלומר שמרוב בשתך שתקבל בהכירך את לבבו תכיר שכל ההנאה שקבלת ממנו נהפכת לך למרירות ושחת דבריך הנעימים שכבדתו בדבריך על מה שקבל׳ ממנו · ובדרך כפשר כוכתו על התלמיד שלא יקבע ישיבתו לפני חכם שטבעו נמניעת בר כי הוא ירצה עצמו כמלמד להועיל וימעיט מזה כפי כחו ויסתיר מה שראוי לגלותו ויקצר מה שראוי להאריך בו ויבלבל במהירות מה שראוי לקצר בו הכל לבלבל סדר הלמוד כי הוא חושב שתחסר ידיעתו בכך או שתגדל ידיעתם עליו ויקנא בהם והוא ענין פתך אכלת תקיאנה כלומ׳ שאתה צריך אחר כן לבער מקרבך כל הלמוד ההוא ונשחתו בזה הנהגותיך הנעימות : באזני וגו׳ · המגלה שירחיק מישיבתם אף לתועלתם כי לא ישמעו אליך · אף כי יבוזו לשכל מליך · והוא שאמרו ז״ל שאדם מצווה שלא לומר דבר שאינו נשמע ובדרך נסתר הזהיר החכם גם כן שלא להשפיע חכמתו לתלמיד בלתי הגון וכאות כי אז הוא חומס החכמה ומשליך הפנינים לפני החזירים : אל תסג וגו׳ כי וגו׳ · ענין אמרם אל תסג גבול עולם אשר עשו אבותיך וענין אמרו ובשדה יתומים אל תבא כי גואלם חזק הוא ביארנו גם כן למעלה כאמרו אל תגזל דל כי דל הוא וכן כי ה׳ יריב ריבם וכו׳ הביאה וגו׳ · אל וגו׳ · אתה וגו׳ · אלו הערות כוללות בנגלה להמוכיות ובנסתר בלמוד החכמות הן לעצמו הן לבניו · אמר תחלה הביא למוסר לבך ר״ל להשלם עצמך במדות נכבדות ואחר כך ללמוד החכמות והוא ענין ואזנך לאמרי דעת · ואחר כך הזהירו בהדרכת הבן ולהיות רחמי האב על הבן · הזהירו שלא ימנע לראתו עליו ולא ירחם עליו בדרך שישוב רחמיו עליהם אכזריות גמורה והוא שהבטיחו שלא ימות בהכאתו אבל שיגלל משאול בסבתה : בני וגו׳ ·

ותעלוזנה

קב ונקי

אל תלחם · אין ראוי לך שתאכל מאכל אדם שהוא רע עין שיש לו צרות עין · וגם עינו רעה בשל אחרים : כי כמו שער · שער זה נקוד תחתיו קמץ וטעמו למטה על כרחך לשון פועל הוא ואינו שם דבר שאם היה שם דבר היה נקוד פתח וטעמו למעלה ככל שער שבמקרא והטעם כאלו ספק האוכל הזה מרה בנפשו של רע עין כן הוא · שער לשון התאנים השוערים המרים · וי״מ מגזי׳ מלה שערים לשון שיעור כאשר הוא משער בנפשו ומדקדק בכל אשר יאכל ועינו רעה במאכלו כן הוא דברו אשר ידבר אליך · או כן הוא מדקדק ומשער כל אשר תאכל · אכול ושתה · יאמר לך ולבו בל עמך כלומר בפה גלה בלב ...

ותעלוזנה

אני לחזק הדבר כמו הודעתיך היום גם אתה :

ותעלזנה כליותי בדבר שפתיך מישרים: אל יקנא לבך בחטאים כי אם ביראת יהוה כל היום: כי אם יש אחרית ותקותך לא תכרת: שמע אתה בני וחכם ואשר בדרך לבך: אל תהי בסבאי יין בזוללי בשר למו: כ כי סבא וזולל יורש וקרעים תלביש נומה: שמע לאביך זה ילדך ואל תבוז כי זקנה אמך: אמת קנה ואל תמכר חכמה ומוסר ובינה: גול יגול אבי צדיק יולד חכם וישמח בו: כה ישמח אביך ואמך ותגל יולדתך:

(ל' וחס' · ב' · יצחק וחד · ובדבר אגיון · ד' לך אל נמלה · ל · ג · ל · ל · ל · ה' גולי יגיל ק' ק' · ויולד' ישמח ק' ק')

ונדוון כליותי כד ימללון ספוותי תריצתא: לא ניטן לבך בחטאי אלא בדחלתא דאלהא כל יומא: מטול דתהוי לך אחריתא טבתא וסיכוייך לא ניגמר: שמע את ברי ואיתחכם ותריץ לבך לארחא: לא תהוי באילין דאסיטון בבישרא ובאילין דרוין חמרא: מטול דרוי ואסיט מתמסכן וביזעתא נלבש ניומא: קבל מן אבוך דין ילדך ולא תשוט מטול דסיבת אמך: קושטא קני ולא תזבן חכמתא ומרדותא וביונא: גדוץ ינדוץ אבוי דצדיקא ומאן דמוליד חכימא נחדי ביה: יחדי אבוך ואמך ונדוץ תולדתך:

תנה הב

וזולל ל' וחד זולל והוא חד מן ד' זוגין חד ז' וחד ו' וסימ' זכרתני · כי אם זכרתני · וזכרתני ותדר נדר ותאמר · זולל ואמרו אל זקני עירו · וזולל כיסובא וזולל יורש · זוקף יי' פוקח עורים · וזוקף סומך יי' לכל · זרועם יי' חננו לך קוינו · וזרועם כי לא בחרבם :

רשי

בדבר שפתיך מישרים · על ידי שחכם לבך: אל יקנא לבך בחטאים · בהצלחתם להיות רשע כמותם: כי אם יש אחרית · אם זה משמש בלשון אשר · כלומר אשר בעבור זה יש אחרית ותקוה אליך: שמע אתה בני וחכם אשר בדרך לבך · מאחר שתתחכם תוכל ללכת בדרכי לבך כי לב חכם לא ישיאך לעבירה. כי סובא וזולל יורש · תמסכן: וקרעים תלביש נומה · העצלו' והתנומה תלביש אותה בגדים קרועים: אמת קנה · ואם לא תמצא ללמוד בחנם למוד בשכר ואל תאמר כשם שלמדתי בשכר כך אלמד' בשכר · ובאר נרה אסטרו"ינה בלע"ז:

אף

אבן עזרא

כליותי · מן כלתה לישועתך כי מדת התאוה בהם נודעת על כן תעלוזנה: בחטאים · היודעי' על כן נפתח הבי"ת · כי אם באיש יראת יי' תקנא: אם · לאמת הדבר · אחרית שתחיה והאחרית רמז לזקנה או לבניו הנשארים אחריו ותקותך שתקוה לאל להטיב לך: ואשר בדרך · מוסר לבך: תלביש · פי' התנומ' היא תלביש בגדי' קרועים לישן: כי זקנה · אע"פ שזקנה אמך אל תבוז לה: אמת · המלה חסר' ספרי אמת קנה ואל תמכור: יולד חכם · מי שיוליד בן חכם ישמח בו על כן ישמח אביך ואמך · ויולדתך כפל הדבר :

תנה

רלבג

ותעלוזנה כליותי · מחשבותי בשמעי כי תדברנה שפתיך מישרים בדבר החכמה: אל יקנא לבך בחטאים אל תאמר לעשו' כמעשיהם אך תמיד תהיה ביראת יי' במעשיך ובמחשבותיך לא תתעסק כי אם במה שיש אחרית ותועל' בו והם הפעולו' המוספחו' והשגות העיוניו' ותקותך באלו הטובות לא תכרת אך תתחזק ותתקיים תמיד: שמע אתה בני וחכם ואשר לבך בדרך התשובה' בדעות ובמדו': אל תהי · בחברת הזוללים והסובאי' כי מי שינהג זה המנהג יאבד הונו וישאר עני והרחיק ג"כ מדת העצלה שתפיל בטבע' תרדמה ונומה כי היא תלביש האדם בגד קרעים ובלויי סחבו' מצד העוני והרש המגיע בסבת': שמע לאביך זה ילדך · המיסירך שתלמד החכמה ואע"פ שאמך מזקנה והוא הנפש המרגש' אשר ממנה תלקחנה המוחשו' שמהם יגיע קנין המושכלות אל תבוז מפני זה החכמה ותחשוב כי היא נפסדת בהפסד התכונה אליה והמיסיר לה כמו שחשבו הרבה מהפילוסופים כי השכל הנקנה נפסד לזאת הסבה וכבר בארנו בטול זה הדעת בראשון מספר מלחמות יי' ושם התבאר במה שאין ספק בו כי השכל הנקנה נצחי לא יפסד: אמת · הנה השגת האמת קנה ואף על פי שהוא זה הנה מזה הגד לא יפסד כמו שחשב הפילוסוף בכל הוה שהוא נפסד הנה לא תוכל למכור ולהסיר ממך קנין שקנית בכל חכמה ובפילוסופיא מדינית ובחכמה האלהית אשר נקרא בינה כי השכל הנקנה הוא נצחי כמו שזכרנו וכבר ביארנו שא"א לאדם שישכח ההשגה השכלית במאמר הראשון מספר מ"י ובביאורינו לספר הנפש: גיל יגיל · ועתה ראה מה זה הקנין אשר לא יסור מבעליו ועוד ימשך לו מהתועלת שיגיל אבי האיש הצדיק בדעותיו ובתכונותיו ומי שיוליד בן חכם ישמח בו ליושר פעולותיו ועניניו עם שבסבתו תדבק בו השגחת הש"י וישמח בזה אביו ואמו ותגל יולדתו לסבי' בעני' אשר ישיגם לעד וכאב לאב ולאם אם היה הבן כסיל:

תנה

מנחת ערב

ימות קודם זמנו מה שאין כן אם לא תכנו: ושמא תאמר ומה תשיב אם אעשה כן ולא יועיל שייסרנו וימות אח"כ לזה אמר אתה בשבט תכנו וגו' לומר אם יהיה שימות ג"כ יועילך מוסרו שימות זכאי ולא חייב כי בשבטך אשר תכנו נפשו משאול תציל וזהו אתה בשבט תכנו שהם ייסורין לגוף ונפשו משאול תציל:

בני אם חכם לבך ישמח לבי גם אני בא להורות מה גדלה מעלת החכם אשר מצדק' חכמתו מייסיר את זולת על אשר ישמור חכמתו בלבו לעצמו והוא כי הכל הוא מדה כנגד מדה והוא באשר ידענו כי הלב חושב והכליות יועצות להוציא המחשבה אל הפועל ואומר הוא ית' אל כל אחד מעמו ישראל בני אם חכם לבך שהחכמה בלבך ולא תוציאנ' בשפתיך להייסיר לזולת הלא גם אני כמוך ישמח לבי בלב לבד שיהי' התעוררות והוית שפע שימה אך בלב בלבד: ועדיין אין הכליות יועצות לפעול ולהוציא הטוב החוצה אך ותעלוזנה כליותי גם הם כאשר תדברנה שפתיך מישרים להייסיר את הזולת בשפתיך כי כאשר כליות היועצות להטיב יעלוזו בהוציא תולדת העריכות אל הפועל כן תעלוזנ' כליותי המייעצים אותי להטיב לך והוא מדה כנגד מדה כאשר אתה תייעץ את הזולת ללכת בדרכי מישרים לעומת זה תעלוזנה כחו' הקדושה המשפיכים השפע להריק מהפנימיות החוצה אל הזולת וזהו ותעלוזנה כליותי וגו': אל יקנא לבך וגו' · יאמר כי טוב לגבר יהיה תמים עם ה' וגם שיראה הצלחת החטאי' אל ישית לב לקנאת בלבו ולומר כי קנאת ה' הוא מקנא ומכשרון בא לו שירע בעיניו הצלחת חטאי' ויקנא בלבו תמיד כי המקנא על הצלחת החטאים יתעתד לחטוא כהם כי גם אם צדיק יהיה לא יבצר ממנו יהיה לבו נקפו בלב מה כי יראה רשע וטוב לו ומה גם אם הוא צדיק וחסר לחם שאם לא יחטא בפועל יהרהר ואם לא יהרהר היום יהרהר מחר או מחרתו ומה גם אם יראה שיבלו ימיהם בטוב עד יום מותם כי אז יחרץ יערו עליו באומרו הלא זה ימות כמות כל אדם וגם לן כבודו עמו והצדיק ימות בנפש מרה ולא הכל בטובה אמנם הירא וחרד תמיד על דבר ה' בלי היסח הדעת איש כמוהו יאות לו לקנא ולא יירא מן החטא לגודל זהירתו ביראת ה' כי אז גם שיראה לרשעי' אחרית טוב לא ימיש מליראה את ה' כי תמיד ישית מבטחו בו ית' ולא תבצר מלבו תקות טובו בעולם הבא וזה ענין הכתובים אל יקנא לבך ללבוש קנאה בהרהורי' לבך בחטאים שהוא על

ביותם

ר' מנחם המאירי

ותעלוזנה כליותי וגומר · אל יקנא וגו' · כי וגו' · כי אם וגומ' · כל זאת הפרשה עד בחכמה יבנה בית הוא ענין אחד מספר בהדרכ' האב והכהנתו לבן · והיא הערה כוללת כל דבר ואין בו כסתר רק מעט וככנס בדברים על שלמות המדות · אמר תחלה אם חכם לבך וכו' · וחכם אציו קמץ ואציו פתח והוא פועל עבר כלומר אם הושלם לבך בחכמה והגע' לדבר שפתיך מישרים ישמח לבי כמוך ולכן ראוי שתקבל מוסרי כי ידוע ואלקים לי בכבודך או בהפכו ולכן אני מוהירך שלא יקנא לבך בחטאים ר"ל בחסרים המחטאים כונת אגילותם בשומם תכלית פעולתם בהמוכיות רק ביראת יי' כל היום ר"ל בלא הפסק · והטאים כמו והייתי אני ובני שלמה חטאים ואמר כי אם יש אחרי' כלומר לא תחום על עמלך על יגיעתך בזה כי ואם יש אחרי' כלומר אם תגיע לאחרי' המכוון תקותך לא תכר' ותוחלתך לא תכזב והוא"ו שבאל' ותקותך יתירה כו"ו ויהי ביום השלישי וישא אברהם את עיניו · או מלת אם באה במקום כאשר כענין והיה אם בא אל אשת אחיו ואם יהיה היובל · ואם תקריב מנח' בכורים · ואם מזבח אבני' וזולתם הרבה כלומר כי כאשר יבא האחרי' תקותך לא תכר' או בא אם במקום אמת כמו ואם ביראת יבראו יי' לדעת קצת המפרשים אם לא ככחד קימנו אם ללצים הוא הפכנס אם כאומר היולד יחשב כי אם תם הכסף כלם כמו באמת · וזולתם הנה · וכן הנה כי באמת יש אחרית ותכלית טוב ותקוה לפעולו' הטובו': שמע וגומר · אל תהי וגומר · כי וגו · הבי"ת שבמל' בדרך פתוחה כלומר בדרך הידוע והוא הדרך הישר והממוצע והוא הערה בקוכחו' מוסר האב לבנו שידריך הבן בדרך ישרה ואומר לו שמע אתה בני כלומר קבל מוסרי וחכם ר"ל והתחכם בו ואשר מלשון תמוך אשורי כלומר יהא מהלך לבך בדרך הישר והזכיר קצת המדות המגונו' להרחיקו מהם והם שתיי' היין דרך שכרו' ואכיל' הבשר דרך זוללו' להורו' כי לא די לאדם בהרחיקו המאכלו' האסורו' ושיאכל המותרו' דרך גרגרנו' ומותר אבל שימנע מכל המותרו' אף במאכלו' המותרו' והוא הענין בכל מותר ויורש מלשון עכה ודלות מגזר' רש ועושר והם שני שרשים בענין אחד · ואמר לו שכל תבקש המותרו' סופו שיתמסכן לרוב פזורו וסיים דבריו באזהר' העצלה וייעד שהתנומה והשינה התדירה הדבקה באדם והיא העצלה גורמ' ללבוש בגדים קרועים ובלויים ובדרך החכמה גם כן הזהיר שלא ילמוד בקפיצה ובלבול ודרך הריסה ובלתי סדר וייעד לעושה כן שיתמסכן מכל חכמה כי בלבול הסדר בלמוד סבת השכחה · וכן ייעד בלמוד דרך עצלה שתלבישנו קרעים קרעים כלומ' שאינו זוכר הדברים כסדרן אבל אחת הנה ואחת הנה: שמע וגומר · אמת וגומר · גיל יגיל וגומר · ישמח וגומר · הלידה באמרת לפעמים במקום גדול כמו ילדו על ברכי יוסף ומזה אמר הנה אביך זה ילדך וכן ותגיל יולדתיך · וכי זקנה במקום אע"פ שזקנה אמך וכל זה הערה כוללת שוללת לשמוע מוסר האב ואמר אמת קנה ואל תמכור כלומר שלא תחליפנו במדה אחר' · ומלת קנה ניזכר' גם כן לחכמה ומוסר ובינה ואל תמכור ואלו השמות יש בהם שמות נרדפים כמו אמת וחכמה וייעד השמחה לאב ולאם בשלמותו להוסיף לו הערה להשתדל בזה :

תנה

אבן יחייא

ותעלוזנה וגומ' ותעלוזנה כליותי והוא רמז לגוף בדבר שפתיך מישרים שהם הדברים האמתיים והיושרים מהחכמה · אל וגו' הזהירו אל יקנא לבך בחטאים אשר פרקו עול יראת ה' מעליהם אף כי תראם מצליחים לפי הנראה · אבל ראוי לך לקנאות באשר להם יראת ה' כל היום · כי אם וגו' כי באמת ובודאי יש אחרית ותגמול לכל אחד מהכתות הנז' כי החוטא יכרת בסופו והצלחתו ויראת ה' יעלה מעלה מעלה ויהיה נצחי וקיים · ולכן אם תהיה מהיראים תקותך לא תכרת כרשעים · שמע וגו' שמע אתה בני דברי תוכחתי וחכם ותבקש מעלת החכמה · ואחר היותך כלבם במעלה ההיא תדרוך ותאשר בדרך לבך שהיא בדרך מעל' המדו' המדרכי' אליה · ויהיה ואשר בדרך מענין תמוך אשורי במעגלותיך וגו' · אל תהי וגו' הזהירו שלא יהיה זולל וסובאי כי וגו' יען כי בסופו יורש הזולל וסובא מהנכסים בפזרו אותם בתענוגי האדם והיין יקח לבו ולא יהיה חרוץ לאסוף הון · וכן יורש מהגוף והנפש כי הככ' יכרת האיש ההוא עונו בו וקרעים ובגדים נואים ובלויי סחבו' תלביש התנומה והעצלו' שבבני האדם ההולכים אחרי שרירו' לבם הטוא ויעזבו את ה' אלהיהם · שמע וגו' ושמע לאביך זה ילדך ואל תבוז לאמך כי זקנה ושמע עצתם לטוב לך באחריתך · אמת וגו' תמיד בקש לקנו' הדברים האמתיים ואל תמכור קניית האמ' ותחליפהו בקניי' הדברים הזמניים הנפסדים · ודברי האמ' הנז' פירש היותם קניי' מעל' החכמה ומעלתי המוסר והמדו' ומעל' התורה והבינה · גיל וגו' כי גיל יגיל בעולם הזה ובבא אבי הצדיק השלם במעל' המדו' ויולד החכם במעל' החכמה ישמח בו · ישמח וגו' ולכן אחוז במעל' החכמה למען ישמח אביך ואמך ואחוז במעל' המדו' למען תגל יולדתך יחד עמדי כאשר אמר גיל יגיל אבי צדיק:

תנה

קב ונקי

ותעלוזנה כליותי · ותשמחו כליותי בדבר שפתיך מישרים · ואפשר שכוונת שלמה להודיע היתרון שיש לחכם בלימוד החכמה בדבר שפתים על היותה בקרבו ועל זו אמר הנביא אל יתהלל חכם בחכמתו כשהיא לו לבדו ולא לאחרים · וידוע שהלב הוא האבר המיוחד לשמחה ולעצבון · יאמר שמח לבי לב שמח · ויתעצב אל לבו · ובכליון לא נאמר מעולם שמחה ועצבון · ולכן אמר אם חכם לבך והחכמה בלבך לבד: ישמח לבי בקרבי שהוא האבר הראוי לשמוח: גם אני ר"ל גם אני לא אקבל שמחה אלא בלב כמו שחכמתך אינה אלא בלב · אבל בדבר שפתיך מישרים שזה תכלית החכם להורות וללמד וגם בזה ניכר חכמת החכם · או תעלוזנה כליותי בשמחה יתירה אע"פ שאינם איברים ראוים לשמחה כלל · או ירמוז גם לשמחת הנפש המשכלת שהוא עצמות האדם שבה נאמר שמחה אמר דוד ישמח לבי ויגל כבודי: אל יקנא לבך · מגזר' ויקנאו אותו פלשתים לשון תאוה · אל תאוה לבך ללכת בדרך חטאים · או יהיה בחטאים בשלות אנשים חטאים כי אחריתם להכרת ואם לא נזכר: כי אם ביראת ה' כל היום · שבתמידות תהיה תאותך וחפצך · כי אם יש אחרית · מלת אם במקום הנה לאמת הדבר כמו אם ללצים פירוש הלא ללצים והטעם אם תתן לבך ביראת השם הלא יש לך שתמות בשיבה טובה · או יהיה אחרית רמז לבנים הנשארים אחריו: ותקותך · שתקוה לאל להטיב לך לא תפסק · וי"מ אם יש בעולם גמול ועונש כמו שהוא האמת שיש דין ויש דיין ויש עולם אחר ויש שכר לצדיקים ופורענות לרשעים אתה לא תהיה מכת החוטאים הנכרתי' כי תקותך לא תכרת · שמע אתה · והכם כמו ותחכם וכן והיה ברכה · או יהיה ציווי מהקל והוא עומד בעצמו: ואשר · פירושו תהלך נגזר מן אם תטה אשורי אמר מאחר שתתחכם תוכל ללכת בדרכי לבך כי לב חכם לא ישיאך לעבירה · ואפשר להיות מן יושר והאלף במקום יוד ויושר בדרך לבך: אל תהי בסובאי יין · הם המרבים לשתות יין עד שיסירם מדעתם: בזוללי בשר · הם האוכלים בשר רב דרך בלעגות · כי סובא וזולל סופם לבוא לידי עניות · גם השינה שנמשכת אחר האכילה הגסה והשתייה אשר לא כדת תלביש לבעליה בגדים קרועים כלומר שירד מנכסיו ולא יהיה לו לחם לאכול ובגד ללבוש: שמע לאביך · ילדך כמו מולידך וכמוהו והרפכשד ילד: ואל תבוז · לאמך ולדבריה אעפ"י שזקנה ומפני שהאשה מטבעה חסרת שכל ועתה לא אמר שישמע לדברי אמו רק אמר שלא יבוז לה רעפ"י שהיא חסרת שכל יועצת אותו לכוונה טובה · ואיפשר שקרא להורה אם שהיא הבורא והעיקר ואע"פ שנרדוף אחר השכל לא נבוז התורה בעבור שיש זמן גדול שכלטוירנו בו רק היא העיקר: אמת קנה · אם אינך מוצא ללמוד בחנם למוד בשכר: ואל המכור · אל תאמ' כשם שלמדתי בשכר כך אלמד בשכר · וי"מ שראוי לאדם שידבק במדה האמת ויחזיק בה אעפ"י שיקנה אותה ובא לומר כי הוא כ"כ דבר טוב ונכבד שאין ראוי לאדם שיעזבנו אעפ"י שיזיקהו וכן אין ראוי שיעזבנו אעפ"י שתועילה עזיבת' · ואחר שהזהיר על האמת שידבק בו בין אם יועילהו בין אם יזיקהו אמר חכמה ומוסר ובינה · ר"ל כמו שהזהרתיך להחזיק במדת האמת כן אני מזהירך בחכמה ומוסר ובינה שתתנהג בכל אחת מהן על הדרך הזאת שתחזיק בהם אעפ"י שיראה בעיניך שיזיקוך ולא תתרשל מהם אעפ"י שיראה לך שתועיל בהנחתם · או יאמר אמת קנה ראוי שתקנה לכספך מדת האמת: ואל תמכור · ר"ל לא תניח המדה הזאת בשום ענין והמשיל עזיבת האמת למכירה כאדם שהוא מוכר הדבר שלבו פונה מן הדבר ההוא וכן תעש' בחכמה ומוסר ובינה · ואפשר שלא כיוון באמרו אמת קנה אל מדת האמת רק כיון לומר באמת קנה קנין חזק ולא תפסיד קנין החכמה והמוסר והבינה וכאלו אמר קנה קנין אמתי ולא תפסיד חכמה ומוסר ובינה: גיל יגיל · מדרך העולם שאביו של צדיק ישמח על צדקת בנו ויתפאר בה כמו שידאג ויתעצב על כסילותו ורשעתו · והצדיק הוא האדם השלם במדותיו העושה צדק לנפשו ולאחרים ואם הצדיק הוא האב אשר ילדו ויולד חכם שהוא רבו אשר למדו החכמה ישמח ג"כ בו ורמז בזה הפסוק לשני מיני אבות והם האב ומלמד ששניהם נקראים בשם אב ואמר כי מטבעם ששניהם ישמחו בחכמת הבן או התלמיד אמר האומר בכל אדם מתקנא חוץ מבנו ותלמידו: ישמח אביך · אחר דרך עלה אחר שדרך האבות לשמוח בחכמה בניהם עשה בענין שישמח אביך ואמך ותגל יולדתך והיא המינקת · או יהיה ענין הפסוק גיל יגיל אבי צדיק בין יהיה האב שכל או חכם אמנם אם זה היולד והוא האב חכם ישמח בו יותר והשמחה יותר מהגילה :

תנה

רשי

אף היא כחתף פתאום · ובוגדים באדם תוסיף · מרבה בישר' בוגדי' לה' · ועל מדינים מדבר : למי אוי למי אבוי · לשון צעקה ויללה · למי מדינים למי שיח למי שיש לו מדינים עם הבריות ושיח' יתירה לו אוי ואבוי כי ברוב דברים רב פשע · למי חכלילות עינים · מרוב יין מאדימין עיניו וגנאי הוא ממסך ממוזג והוא שם דבר כמו ממכר · לחקור ממסך שמוקרין ובודקין היכן מזכירין יין טוב : אל תרא יין כי יתאדם · אל תתן בו עיניך · כי יתן בכוס עינו יתהלך במישרים · המרבה שכרות כל עבירות דומות לו למישור כל הדרכי' ישרי' בעיניו : בכוס · בכיס כתיב כלומר השותה נתן עין בכוס והחנוני בכיסו של זה : יפרש לשון עקיצה · פוי"ינט בלע"ז : במלמד הבקר · תרגום בפרש תורי ובתלמוד דנקיט פרשא אגו"יילון בלע"ז · ויש פותרין מפרישו מן החיים : עיניך יראו זרות כשתשתכ' היין בוער בך ומשיאך להביט בזונות : והיית

רלבג

תנה בני לבך לי · שלא תהיה בוונחך ורצונך כי אם לקנין השלימות ועיניך תצרנה לדרכי אשר הישירתיך אליהם בזה הספר להרחיק התאוות הגשמיות ולכוין בשלימות השכל ולפי שהתאוות אשר ימשך האד' יותר להם הם הזנות ושתיית היין הזהיר בהם יותר להתרחק מהם ואמר להרחיק מהזונה כי שוחה עמוקה זונה וגו' : אף היא · שהיא תארוב לאדם להמיתו כאיש חטף וזה תעשה במרמה כשתקרא לו לזנות עמה ולא יהי' נשמר ממנ' ותמית אותו ותוסיף בחברתה בוגדים באדם יתחברו עמה להרוג האנשי' אשר תפילם ברשת הפתוי לבא אליה וזה מפורסם מענינה היום כי היא תתחבר עם הרוצחים ותביא האנשים בפתויה לבא במקום אשר יפלו שם ביד הרוצחי' למי נזק והפסד ולמי ריב וקטטה וקינה ונהי ולמי הכאות ופצעים בלי סבה תחייב זה אבל בחנם ולמי ימצא האודם בעינים והפסדם : למאחרים · הלא לאנשים השוקדים על שתיית היין ובאים לחקור אי זה יין הוא יותר חשוב לשתו' ממנו להמשכם לזאת התאוה תמיד וזה יהי' סבה כי בסבת היין ישתכרו ויגיעו רעות גדולות להם מקלות השכורים לקלות : אל תרא יין כי יתאדם · כי בכוס מראהו ויתהלך למישרים כמנהג היין הטוב שתחלה הרק יראה למעל' בכוס ואולם היין אשר נהפכו בו שמריו העליונים תמלא שאינו הולך למישרים כי מה שיהיה עליון ממנו בכוס יתגלא נוטה אל השמרות והנה הזהירו שלא יפתהו טוב מראה היין ויושר עינו: אחריתו · כי אחריתו הוא לרע לאשר ימשך אל ההנאה הזאת כי כבר ישוך האדם כנשיכת הנחש וכצפעוני יעקוץ וזה מבואר מהרעות הנפלאות הנמשכות מהשכרות מצד חסרון הדעות הנמשך ממנו : עיניך יראו זרות · ולהעיר על זה אמר הנה השכרות יראה לעיניך זרות ר"ל דברים שאינם כן מצד רוב האידים העולים אל המוח · ולבך ידבר תהפוכות ודברים כוזבים או דברי שגעון לזאת הסבה בעינה : והיית

משלי כד

ז' תְּנָה־בְנִ֣י לִבְּךָ֣ לִ֑י וְ֝עֵינֶ֗יךָ דְּרָכַ֥י תִּרְצֹֽנָה׃ כִּֽי־שׁוּחָ֣ה עֲמֻקָּ֣ה זוֹנָ֑ה וּבְאֵ֥ר צָ֝רָ֗ה נָכְרִיָּֽה׃ אַף־הִ֭יא כְּחֶ֣תֶף תֶּאֱרֹ֑ב וּ֝בוֹגְדִ֗ים בְּאָדָ֥ם תּוֹסִֽף׃ לְמִ֨י א֥וֹי לְמִ֢י אֲב֡וֹי לְמִ֤י מִדְוָנִ֨ים ׀ לְמִ֥י שִׂ֗יחַ לְ֭מִי פְּצָעִ֣ים חִנָּ֑ם לְ֝מִ֗י חַכְלִל֥וּת עֵינָֽיִם׃ לַמְאַחֲרִ֥ים עַל־הַיָּ֑יִן לַ֝בָּאִ֗ים לַחְקֹ֥ר מִמְסָֽךְ׃ אַל־תֵּ֥רֶא יַיִן֮ כִּ֪י יִתְאַ֫דָּ֥ם כִּֽי־יִתֵּ֣ן בַּכִּ֣יס עֵינ֑וֹ יִ֝תְהַלֵּ֗ךְ בְּמֵישָׁרִֽים׃ אַ֭חֲרִיתוֹ כְּנָחָ֣שׁ יִשָּׁ֑ךְ וּֽכְצִפְעֹנִ֥י יַפְרִֽשׁ׃ עֵ֭ינֶיךָ יִרְא֣וּ זָר֑וֹת וְ֝לִבְּךָ֗ יְדַבֵּ֥ר תַּהְפֻּכֽוֹת׃ והיית

(Masora margin: תצורנה ק' · ל' · ה' מל' בלו' · ד' · מדינים ק' · ל' · בכוס ק' · ב' · ל' וחס' · פ')

תרגום

הַב לִי בְּרִי לִבָּךְ וְעַיְינָךְ תִּינְטְרָן אָרְחָתַי׃ מְטוּל דְּגוּמְצָא עֲמִיקָא זָנִיתָא וּבֵירָא דְעָקָא נוּכְרֵיתָא׃ וְהֵיךְ מְטַרֵּף עַיְנָא בְּמָנָא וְצָאֵיךְ אַבְנָא שַׁבְרֵי׃ לְמַן וְיָא לְמַן רֵיוָא וּלְמַן תִּיגְרֵי וּלְמַן סוּרְיָא וּלְמַן בּוּעֲתָא מַגָּן וּלְמַן זִיוָרם קַנְצַן עַיְנוֹי׃ לְהָלֵין דִּמְוַחֲרִין עַל חַמְרָא וְאָזְלִין וּמְעַקְּבָא בֵּית מִזְגָא׃ לָא תֶחֱמֵי חַמְרָא דְּסִימוּק וְיָהֵיב בְּכַסָּא עַיְנֵיהּ וּמְהַלֵּיךְ תְּרִיצָאִית׃ וְאַחֲרִיתָא הֵיךְ חִוְיָא צָבַת וּכְחוּרְמָנָא דְפָאַרְיַח׃ וְיִחַוְרוּן עַיְנָךְ בְּנָכְרֵיתָא וְלִבָּךְ יְמַלֵּל תַּהְפּוּכְתָא׃ ותהוי

תרצנה תצרנה קרי והוא חד מן ס"ב מלין מוקדם מאוחר וסי' נמס' במס' רבתא במערכ' אות הו"יו בס"ד : באדם ד' חטפי וסימ' נגע צרעת כי תהיה באדם · או איש אשר יגע · ובוגדים באדם תוסיף · עת אשר שלט האדם באדם · וחד ובאדם מבין יודע · וכל לאדם דכו' חטפין בר מן ה' קמצי' וסימ' לבא דידע עקא בפומיה אמר וביאור' נמסר בסדר שמות ובירמיה סוף סימן י' ובצפניה סוף סימ' א' : ישך ב' קמצי' וסימ' נשך כל דבר אשר ישך · ואחריתו כנחש ישך :

אבן עזרא

תנה · כי · אף · ובהם תזהר להשמר מן הזונות · תנה בני היא כונת הלב לקבל בדבור תצרנה תרצנה כתיב ופי' עיניך ירוצו דרכי המלות · שוחה חסר כ"ף · צרה הפך רחבה והטעם שלא יוכל איש להתהפך מצד אל צד : כחתף · כאשר היא תוכל לחטוף או תארוב · תוסיף על הבוגדים אחרים כמותם : למי אוי · כאילו הזהיר להשמר מן היין או שיקרא על קורותיו אוי · אבוי שם דבר מן אביון · למי שיח נגעים · למי פצעים חנם שיבואוהו חנם · חכלילות אודם העינים מרוב שתית יין : למאחרים · חסר וכן הוא למאחרי' שבת על היין · ממסך שם התאר ע"מ ממשח וטעמו יין מסוך מן מסכה יינה : אל תרא · אל תחפוץ לראות אע"פ שהוא נותן היין בכוס יפה · עינו כלו' מראהו : יתהלך · בכוס · במישרים תחשוב שהוא ישר ולא יזיק לך אחריתו לאחר שיהא נשתה ואחר שתייתו כנחש ישיך אותך יפריש אותך כענין ישך ומז' הענין נקרא פרש בעבור הפרישין אשר ברגליו : זרות · חסר כלומר יראו נשים זרות והטעם יחפצו לראות' : כשוכב

אבן יחייא

תנה ונו' אמר בני תנה לבך לי ולדברים טובים אשר יעצתיך ולא תתנהו לנשים אשר זנות יין ותירוש יקח לב ועיניך דרכי תצורנה ולא יתורו אחרי נשים נכריות · כי וגו' כי שוחה עמוקה בגהינם יתן לרודף אחרי האשה זונה · ובאר צרה שמה יכתן לרודף אחרי זונה נכריה בת אל נכר כי מטה לבו אל עבודת אלהים אחרים כבנות מואב בבעל פעור וכנשי שלמה אשר הטו את לבבו · אף ונומר כי ראוי להשמר ממנה הרבה מאד יען כי תארוב בחטף שרוצה לומר לחטוף האנשים · ובוגדים במין האדם תוסיף · כי הרבה מהם ההולכים לתומם בדרך ישר ותמים כשיאספו מהן ילכדו ברשתן ולא יוכלו להנצל · למי ונומר והנה ראוי לך לברוח מן הזנות ויין ותירוש אשר יקחו לב יען כי רודפם בסופם יחולו עליהם כל מיני הצרות · כי למי אוי ואבוי ונומר רק למאחרים על היין שכל היום והלילה לא יחדלו מלשתות · ולבאים לחקור ממסך שהוא מקום דירת הזונות הפרוש מהעיר אשר יש לו מסך מבדיל ממנו פן ילמדו נשי העיר ממעשיהן הרעים ולכן נקר' מסך וזהו אומרו למאחרים ונומר והנה האמת ככה כי שתיית היין יוליד נזילות וחלאים רעים ורבים מפודאגרה ושחין פורח אבעבועות מהתלהבות הדם אשר לכאבם בעולם יצעק תמיד אוי ואבוי בפצעים הכם · וכשישתכר יהיה לו חכלילות עינים ומדינים ושיח כי ידבר הרבה ודברי שטות עם זולתו בעת שכרותו ויריב עם בני האדם חנם ויקללם וימרטם ויהיה לבוז בעיניהם ויקללוהו ויכוהו עד שפך דם · וכן הרודף אחר המשגל על הרוב ידבקו בו נגעים ופצעים מנגעי מצרים הרעים וזה מעפוש הזרעים שונים אשר ישפכו ברחם הזונה מה שלכן תמיד יצעק אוי ואבוי ויהיה לו מדינים חנם ושיח עם אלהיו על מכותיו ואולתו תסלף דרכו ועל ה' יזעף לבו · אל תרא ונומר ולכן בני אל תרא ואל תביט ביין כי יתאדם כי יתן עינו ומראיתו היפה בכוס · וכשהוא הולך ונוזל בשפיכתו ביושר שהוא אות שהיין טוב ואינו מעופש כי בהיותו מעופש ילך בדרך עקלתון בהטותו הנה והנה בנזילתו · אחריתו וגו' כי אחרית היין הוא לישך האיש השותה כנחש וכצפעוני יפריש שר"ל יכאב כי הכאב יולד בפירוק המחובר · וכן יקרה לשכורים כי יכאבו בהגעמת היין ואידיו באצטומכתו ומוחו ויקיאו את אשר אכלו ואשר שתו ויהי להם לאכול שמחת יינם · עיניך ונומר ותמיתות היין יכיעך לבקש לראות הזונות זרות · ולכך יאשוב וידבר תהפוכו' כי כן דרך השכור לדבר הרבה ודברים כנגדיי האמת : והיית

[illegible]

ר מנחם המאירי

תנה וגו' · כי וגו' · אף וגו' · הזהירו בפרט להשמר מהלכלו בפח חלקת אמרי נכריה ואמר תנה בני לבך לי ועיניך דרכי תצורנה · כי העין והלב הם סרסורי החטא כאמרו בתורה ולא תתורו אחרי לבבכם ואחרי עיניכם · ואמרו ז"ל עינא וליבא תרין סרסורי דחטאה אינון · וכן אמרו ז"ל הב לי ליבך ועינך ואנא ידענא דאת דילי והוא ענין תנה לבך לי כלומר שיהיו כל מחשבותיו פונות ומכוונות לעבודתי · ואמר כי שוחה עמוקה זונה · וכן באר צרה נכריה · וצרה מלשון מקום צר הפך רחבה והענין בשוחה ובבאר שהנפילה בתוכם באה בפתע ועמוקה שהעליה ממנה כבדה · ובאר צרה שלא יוכל להתהפך בה מצד אל צד כן ענין הזונה שהפתי ילכד בה פתאום והפרדו ממנה קשה ואין תחבולה להנצל בלא עונש · ואף היא כחתף תארוב והת"ו במקום טי"ת והכ"ף איננה כ"ף הדמיון רק כ"ף ההתחלפות כמו השבעה לי כיום כלומר כאשר תמצא באדם מה שתוכל לחטוף ממנו תארוב ותתנכל עליו עד שתוציא מידו מה שנתנה עיניה עליו ויש מפרשים כחתף כף הדמיון וחתף תואר כמשקל גבר ופירושו כליסטים ובלע"ז רוב"דור כמו חוטף ור"ל שהוא תארוב אצל כל פנה כליסטים · ואמר ובוגדים באדם תוסיף כלומר היא גורמת שירבו בוגדים באין האדם שמסוללת אותם מכל טוב ואחר כן הולכים וגונבים ומארבי' ומרצחים · ויש מפרשים בוגדים שם דבר כלומר תוסיף בגידות · וכן פירשו ושוכא תוקעים כמו שוכא לתקוע או שוכא התקיעות או כפרס כחתף כלומר בפתע ר"ל במעט זמן : למי אוי וגו' · למי אבוי · עד אוסיף אבקשנו עוד · אחר שהוכיחו על ענין הזונה הוכיחו על ענין היין והאריך בו מצד שהוא הדבר המושך והמטעה יותר לשאר התענוגים ואבוי הוא כמו אוי אלא שהוא מורה על תוספת יללה והלועזים נוהגים ללעוז כמלת יללה · מדינים פירושו מריבות ושיח הוא לשון קינה מענין אריד בשיחי · ולמי פצעים חנם ר"ל בפשיעתו וברדיפת דברי תהו · וכן למי חכלילות עינים · ונראה לי בפירושו אדמימות העין מרוב בכי כענין שאר השאלות והשיב בכולן למאחרים על היין כלומר כל אלו לאותם המאחרים שבת ר"ל שנותנין לעצמ' מתון ופנאי בשתיית היין ובלעז אל שלידי דאבן וכן לבאים לחקור ממסך ופי' ממסך הוא כלל לכל משקה הצריך למזיגה אלא שנזכר הנה על היין בפרט בהקרא לפעמים הפרט על שם הכלל · והענין שמתמידים לחקור על היין היכן ימצאוהו טוב וחשוב ויש מפרשים למי חכלילות עינים תחלת התשובה והוא כמו כל אלו לאשר לו חכלילות עינים מצד היין לרוב המשך האדם בו חזר להזהירו שלא יפותה אחריו · ואמר אל תרא

[illegible]

קב ונקי

[illegible]

מנחת ערב

מולאכים כי אם ביראת ה' כל היום כלו' כי אם בהיות אחך יראת ה' כל היום בלי הפסק כי"אז והיית מולך ולא היראה כי תקנא מלהרהר ולינצל כי אין לך הנסק כי כל היום תמיד אתה דבק ביראת ה' :

כי אם תראה שיש אחרית לרעים · ולחטאים וימותו שקטים ושלוים לא תירא מפני סך שתקותך מטוב בעה"ב תכרת מלבבך משא"כ בהעדר ממך יראת ה' כל היום בהתמדה שלא אם תראה אחרית לרע אלי תקותך תכרת מלבך ח"ו כי תבא להרהר :

או יאמר אל יקנא לבך בחטאים המולאכים כי אם ביראת ה' תקנא כל היום גם שהיא מדת יצר הרע היא לטובה :

ושמא תאמ' אם הצלחת' היתה נפסקת מהחטאים המרשתי לך אם להם אחרי' עד מותם למה לא אקנא בם אל החוש כי טובם הוא טוב לך כי אם יש להם אחרית הנה בזה ותוקחך באושר העה"ב לא תכרת כי תאמר אם לעוברי רצונו כך לעושי רצונו עאכ"ו :

או יאמר כי אם יש אחרית כלו' אל תדמ' בנפשך שגם בעה"ב יהיה לו איזה חלק כי לא יבצר שלא יעשה גם איזה מצוה ולדקה ברופן שיהי' לך קנאה על הרש' באשר שיש לו בשני עולמות אל תאמ' כן כי אם יש אחרית שיהיה לו חלק מה לעה"ב על איזה מצוה אתה הוא המירים אותה כמאז"ל שהצדיק נוטל חלק הרשע בג"ע וא"כ לך יש תקוה על זה שיוסיפו לך על חלקך וזה ותקותך לא תכרת :

תנה בני לבך לי הנה אז"ל שנגבי הלב נאמ' לשון רבים לבבכם לפי שיש לו שתי לבבות יצ"ט ויצ"הר וז"ש תנה בני לבך שהוא הלב רע לי כי על היצ"ט איני צריך להזהירך כי טוב הוא אלא על לבך הרודף אחר עניני הגופיי והקדים הלב לעינים אע"פ שהעינים רואות קודם שיחמוד הלב כי מראיית העין יחמוד הלב כמו שאז"ל עיני ולבא תרי סרסורי דחטאי נינהו עין רואה והלב חומד והאברים גומרים ע"מ הקדים הלב לפי שהוא העיקר כי אם אין הלב חומד אין ראיית העין פועל מאומה כההי' דאמר דמיין בעיני כי קאקי חיורי וז"ש הנה בני לבך לי שאל תהרהר בלבך ועי"כ ועיניך דרכי תרצנה כי טוב הכנת הלב יועיל לעינים להפרישם מראות ברע בכוונה כי הלב עיקר הכל וכ"ש שלא יספיקו העינים להחטיאו ואת האיברים עמו :

ושמא תאמר הלא ג"כ יתהפך שאם תתן עיניך לי ולעבודתי להביט בטוב ולהעבירם מראות ברע גם הרה יכינו את הלב רז לפחות ימנעו תמידה הלב כי אם העינים לא יראו הלב לא יחמוד לזה אמר כי שוחה וגומר והוא כי הנה אין שמירת העינים שמירה

רלב"ג

והיית כשוכב בלב ים · בספינה שתוזק תנועת הספינה יבלבל מוחו ויראה לו דברים לא כן וכמי ששוכב בראש הספינה שיתבלבל יותר מפני ראותו הים ורואה מהירות התנועה : הכוני · ואז תאמר הכוני מכים · בל חליתי כי השכרות ימנע ההרגש בצער המכות שברוני מכים ופוצעים ולא ידעתי מפני העדר ההרגש או ועם כל זה ימשיך היין אליו עד שתאמר מתי אקיץ מזה השכרות שאוכל להוסיף ולבקש היין עוד כי זה דרך השכורים : אל תקנא · ותחמוד באנשי רשע השכורים התמיד לעשות רעה לאנשים ולא תתאו להיות אתם כי לבם לא התעסק כי אם לשבור האנשים ודבריהם תהיינה בעמל : כי שוד · רוצה לומר שלא ידברו כי אם דברי שקר אשר יוליאם האדם מפיו בעמל גדול מפני המחשבה אשר בלב המקבלת למה שכפיו זה מה שיקרה מהמשך אל התאוות והרשע מהרע וההפסד : בחכמ' ואולם בחכמה יבנה בית בנין האדם כי היא חלקו מכל עמלו והנשא' ממנו אחר מותו ובתבונ' יגיע היופי והשלימו' בבית הזה : ובדעת · הקדושים ימלאו חדרי זה הבית והוא השכל · כל הון יקר ונעים כי זה השלימות ערב ויקר למי שישיגהו השלימות מכל הון יקר כמו שקדם : גבר · הגבר יקנה החכמה בעוז שיהיה לשכלו לכבוש תאוות החומר ולכלא אותו · ואיש דעת הוא מחזק ומאמץ ידי הכח אשר לשכל להכניע שאר הכחות לעבודתו וזה כי למעלת הידיע' והחשק הנפלא אשר לבעליה לשקוד בהשתהיה כל השתדלותו בה ובזה האופן יכנעו שאר הכחו' אל זאת הדריש' : כי בתחבולו' תעשה לך מלחמה · עם היצר הרע והוא הכח המתעורר אל התאוות הגופיות והתשועה ממנו תהיה ברבות היועץ לתת עצה על זה או יהיה הרצון באמרו ברב יועץ ברבוי היועץ וגדולתו כי אז הדברים יותר נשמעים ויתחכם יותר להמציא התחבולות אשר יוכלא בהם היצר הרע עם שאו יקל יותר לנלחם כי השגות החכמות והערבות הנפלא אשר בהשגת' יכניע הכחות הגופיות כלם והנה זה הפסוק מבאר הסבה במה שאמר ואיש דעת מאמץ כח : ראמות

משלי כד

תרגום	מקרא
וְתֶהֱוֵי הֵיךְ דְשָׁכֵיב בְלִבֵּיהּ דְיַמָּא וְהֵיךְ מַלָּחָא דְרָמֵיךְ בְּרֵישׁ קוּלְפָּא : וְתֵימַר מְחוֹנְנִי וְלָא אִיכְּרַהִית וּבְזוֹנְנִי וְלָא יְדַעִית לְאֵימַת אִיתְּעִיר וְאוֹסִיף וְאֶבְעֵינֵיהּ עוֹד : לָא תִּיטַּן בְּמָרֵי בִישְׁתָא וְלָא תִתְרַגְרַג לְמֶהֱוֵי עִמְּהוֹן : מְטוּל רִיבוֹנָא דְאַנֵּי לִבְּהוֹן וְעַוְלָא שִׂיפְוָתְהוֹן מְמַלְלָן : בְּחָכְמְתָא מִתְבְּנֵי בֵיתָא וּבְבִיוּנָא תַּקִּין : וּבִידִיעְתָא קִיטוֹנֵי מִתְמַלְיָן כָּל מְזָלָא וִיקָרָא וּבְסִימָא : טָב גְּבַר חַכִּימָא מִן עַשִּׁינָא וְגַבְרָא דִידִיעְתָא מִן הָווּ דְזָרִין בְּחֵילֵיהּ : מְטוּל בְּמַדְבְּרָנוּתָא תַּעְבֵּד לָךְ קְרָבָא וּפוּרְקָנָא בְּסוּגְעָא דְמוּלְכָנָא :	לד וְהָיִיתָ כְּשֹׁכֵב בְּלֶב־יָם וּכְשֹׁכֵב בְּרֹאשׁ חִבֵּל׃ לה הִכּוּנִי בַל־חָלִיתִי הֲלָמוּנִי בַּל־יָדָעְתִּי מָתַי אָקִיץ אוֹסִיף אֲבַקְשֶׁנּוּ עוֹד׃ א אַל־תְּקַנֵּא בְּאַנְשֵׁי רָעָה וְאַל־תִּתְאָו לִהְיוֹת אִתָּם׃ ב כִּי־שֹׁד יֶהְגֶּה לִבָּם וְעָמָל שִׂפְתֵיהֶם תְּדַבֵּרְנָה׃ ג בְּחָכְמָה יִבָּנֶה בָּיִת וּבִתְבוּנָה יִתְכּוֹנָן׃ ד וּבְדַעַת חֲדָרִים יִמָּלְאוּ כָּל־הוֹן יָקָר וְנָעִים׃ ה גֶּבֶר־חָכָם בַּעוֹז וְאִישׁ־דַּעַת מְאַמֶּץ־כֹּחַ׃ ו כִּי בְתַחְבֻּלוֹת תַּעֲשֶׂה־לְּךָ מִלְחָמָה וּתְשׁוּעָה בְּרֹב יוֹעֵץ׃

ראמות · מתרעם

לה ג' ב מן ח"ב · לה ה' ב' פצעוני · א ג"ר · ג ל ומל · ד ה' · ה ל

הכוני ב' וסימ' הכוני כל חליתי · הכוני פצעוני · וא' והכוני · ונאספו עלי והכוני ונשמדתי : ואל תתאו ב' ובסיפרא וסימ' אל תלהם את לחם רע עין · אל תקנא באנשי רעה · וא' אל תתאו למטעמותיו ר"פ קדמא דסיפ' והוא חד מן ה' יתיראין אל ומלה אחרא ולית להון זוגא וסי' אל פשטתם היום · אל תתאו למטעמותיו קדמ' דסיפרא · אל תשא יסר בנך · אל תקנא באיש חמס : וקש"י לי הא"י אל תק"נא כא"יש חמס דבמס"רה כת"יב ולי"ת להון זוג"א והא"יכא מנ"הון ית"יר מן א' ועי"ין לק"מן בהא"י סי"מן :

רש"י

והיית · משוגע כשוכב בלב ים · וכשוכב בראש חבל · תורן הספינה נע ליפול ממנו : הכוני בל חליתי וגו' · כשייקץ מיינו אינו מרגיש בכל הרעות שעברו עליו וחוזר לשתות : גבר חכם בעוז · איש חכם הוא תמיד בעוז : ראמות

אבן עזרא

כשוכב בלב ים · כי יחשוב שהוא חונה והוא נוסע · חבל שם והוא החבל שקשור בברזל הספינה והענין שלא תרגיש עת חנותך ונסעך · ותאמר כאשר ישך אותך היין הכוני מכים ולא הדע עת חליתי מן המכות · הלמוני הולמים ולא הרגשתי ההולם · מתי אקיץ מייני · אוסיף לבקשו לגלא : אל · כי · בהם הזהיר מן האישים הרעים · באנשי רעה לעשות כמעשיהם · כי לעשות שוד יחשוב לבם : בחכמה · הזהיר להדבק בחכמה כי בעבורה ימלא הבית והחדרים מכל הון : יקר · והון נעים : וגבר שהוא בעוז כמלא · מאמץ פועל יוצא כלומר איש שיש לו דע' הוא מאמץ : ראמות

ר' מנחם המאירי

כשהוא פירש מן הנשיכה שאין האדם נכנם עד שפורש מנשיכתו · ויש מפרשים כי יתן בכום עינו יתהלך במישרים · כלומר כל שנותן עינו בכום ומתמיד בו יתהלך בתוך ביתו במישור כלומר שלא יוצא בו דבר שיכנף רגלו בו · ואמר עיניך יראו זרות כלומ' שיתבלבל ראותו עד שידמה בעינו שירא' מה שאינו רואה והוא ענין זרות כלומ' דברי' שאינן וכן לא יחשוב תהפוכות ומחשבתו כעתקה מענין לענין ומדמיון לדמיון כהתגולל גוף השוכב בלב ים מתנועת הספינה או כנוע לב שוכב בלב ים מרוב הפחד וכן כשוכב בראש חבל ר"ל התורן שבספינה אם לתנועת גופו מצד הרוח או תנועת לבבו מצד הפחד ואבל עם היות נקודו כפעל עבר מן הדגוש הוא שם דבר בפלס והדבר אין בהם · והוא כאמר על תורן הספינה להיותה בקשרת עם חבלים קורא לה כן · ואמר אחר כן הכוני בל חליתי רומז כדרך הערה על השתקעות האדם בו וקושי ההפרד ממנו והוא כאלו אומר שאע"פ שהגיעוני כל אלו הצרות בסבתו בהתבלבל שכלי עד שהכוני מכים בל חליתי ר"ל שלא הרגשתי בחליי כענין אין חולה מכם עלי וכן הלמוני כלומר שברוני ולא ידעתי ר"ל גם כן לא הרגשתי אע"פ כן אני מתאוה מתי אקיץ משנת שכרותי ואוסיף אבקשנו עוד כי לא אוכל להפרד ממנו : אל תקנא וגומר · כי וגומר · אחר שהוכיחו בפרט במגונים שבמיני בקשת המותרות והם הזונה והיין הוכיחו דרך כלל מכל המדות המגונות המכאובות ברשעים ואמר שלא יקנא באנשי רעה ר"ל הרשעים ולא יתאוה להיות אתם במעשיהם כי שוד וחמס יהגה לבם ועמל ואון תדברנה שפתיהם ומעתה השלים תוכחת הבן וחזר לדבריו הראשונים בחכמה יבנה בית עד בשער לא יפתח פיהו · בהמצא טוב בבית בשפע כשעור הצורך יאמר עליו לשון בנין ועל זה אמר בחכמה יבנה בית והעמדתו על מכונו בסדר ההוצאה מן הפזור יאמר עליו לשון התכוננות ועל זה אמר ובתבונה יתכונן והרבות בקנינים עד שיצליח לקנות עושר וכבוד יאמר בלשון מלוא החדרים כי הדברים היקרים דרך בעליהן לגנוז ולצפנם בחדרי' ועליו אמר ובדע' וכו' וכשהחדרי' ימלאו כל הון יקר ונעים בדעת האדם ועל זה אמר גבר חכם בעוז כלומר האיש החכם עומד בעוזו כלומר לבטח הפך הכסיל אל פתיות פעולותיו ורוע מעשיו מתפחד תמיד בכל יום · ואיש דעת מאמץ כח ר"ל מחזיק בממונו ושומרו מן הפזור וכח פירושו ממון כמו ומכחכם שחדו בעדי ואמר כי בתחבולות וכו' · חזק מה שאמר שכל אלו הדברים נמצאים מצד חכמות הבעלים ותכונתם ודעתם · ואמר שאפילו המלחמה יועיל הדעת והתחבולה והעצה יותר מרוב החיל וכל זה הערה להשתדל בקנין ויפקח את עינו לשמרו אחד שעלה בידו · ואמר על הכסיל שהחכמות האלו בהשתדלותו על זה ראמות וחושב שלא יוכל להשיגם ולכן נמנע מהשתדל ולכן כנעדר כל זה ממנו מצד עצלתו ובשער לא יפתח פיו · קרא השער מקום קבוץ בני אדם למלאכות ולסחורות כלומר לא די שלא התעמל בזה במעשה אבל אפילו פיהו לא יפתח לחקור ולשאול היאך משתדל זה בסחורתו וזה במלאכתו עד שיתן לבו לעשות בהם · ובדרך נסתר קרא המדור הנאחי בית והוא יבנה ויושלם בחכמה ובתבונה וחדרי השכל ימלאו כל מיני חכמות הנחמדות מזהב ומפז או הם רמז לסודות התורה כי כל מקום שייחסהו לחדר רומז על הסודות ואמר גבר חכם בעוז כלומר שיתגבר החכם בזה בעוז ובכח ובעמל גדול ובאלו כחו לפתו לב ללמוד החכמה יום יום ובהלחמו עם היצר הרע אשר בקרבו וגלזו אותו בתחבולות והושעו ממנו ברוב יועץ ר"ל בעצה חשובה ובכללת וברוב פירושו בחשיבות מלשון רב ביתו · ויורן שם נבלם ואת

אבן יחייא

והיית וגומר ואז בעת שכרותך היית כשוכב בספינה בלב ים כשהוא הולך וסוער וזה לסבת עליית האדים אל המוח ורדתם אשר יגעשו וירעשו וכשוכב בראש חבל שהוא תורן הספינה אשר כל החבלים תלויים בו ותמיד יתנועע ואפילו ברוח מצויה דינשבא · הכוני וגומר ומפכלות השכור הוא כי יאמר אף שהכוני בני אדם בל חליתי ולא הרגשתי במכותם ואף כי הלמוני בל ידעתי מה טעמו אתי לעה מה שלכן אגזור כי אין בעולם דבר יותר נעלה מהיין שהוא רופא ומחן · ולכן אתאו מתי אקיץ להוסיף ולבקשו עוד · אל תקנא וגומר ולכן בני אל תקנא באנשי רעה אלו השיכורים והנואפים · ואל תתאו להיות אתם · כי וגומר לבם יחשוב ויהגה תמיד השוד והשבר לגזולתם למלאת תאותם הבהמית · ועמל ואון שפתיהם תדברנה :

בחכמה יבנה בית וגומר כמעלת החכמה יבנה האדם בית · ובמעלת התורה וזכותה יכונן ימים רבים על האדמה ביתו אשר בנה · וכאומרו ה' לדוד והקימותי את זרעך אחריך וגומר והכינותי את ממלכתו הוא יבנה בית לשמי וכוננתי את כסא ממלכתו עד עולם וגו' אשר בהעותו והוכחתיו בשבט אנשים ובנגעי בני האדם · ובדעת וגומר ובדעת שהוא מעלת המדות החדרים מהבית ימלאו כל הון יקר ונעים ולא הון מגזל ודופי · כי להיות בוח לבריו' כלם ידבקו בו וייטיבוהו ויעשו שותפיות מסחורות עמו ויעזרוהו בממונם עד שיעשיר · גבור וגומר והגבר אשר יש לו מעלת החכמה והוא חכם ויש לו מעלת הגבורה מעוז · ויש לו מעלת המדות שהוא איש דעת · הוא מאמץ כח על כחו בגבורה בב' המעלות מהחכמה והמדות אשר נתחברו אליו · כי וגו' וזה יען כי בתחבולות הנלמדות ממעלת החכמה תעשה לך מלחמה עם אחרים ותנלחם · והתשועה מהאויבים הרודפים אותך להרגך תהיה ברוב חכמת היועץ חכם שיודע הדרכים והאופנים הנאותים אל ההכלל · ראמות

קב ונקי

והיית כשוכב · ירא' אליך בעבור שכרותך שמקום מלבך ינוע כאשר ינוע בכברה לדמיון השוכב בספינה כשהיא עומדת בלב ים שאינה עומדת על מתכונת אחת ולא על מצב קיים רק מלבה מהנועת ומתהפך אחת הנה ואחת הנה וזה מפורסם בשכורים : וכשוכב בראש חבל · הוא תורן הספינה משום בלעז שיבלבל יותר מפני ראותו הים · ויש מפרשים שהוא הברזל המכעץ את הספינה הנשלך בלב הים הנקרא אנקורא ונקרא חבל מפני שמשליכים אותו בחבל גדול ועב : הכוני בל חליתי · או יאמר הכוני לפי שמנהג השכור להכותו ולהלמו על ענין שכרותו והוא יאמר לא חליתי באלו ההכאות ולא ידעתי מי הלמני שלא ירגיש באיבריו אך יאמר מתי אקיץ מייני אוסיף אבקש היין ואשתה ממנו : אל תקנא · אל תתאו להתחבר עם עושה רעה כמו הגזברים ואל תתאו להיות אתם כי שוד יהגה לבם רק השתדל על החכמה שבה תהיה בנין ביתך וקיום קניינך וימלאו חדריך מכל הון יקר ונעים : כי טובה חכמה מגבורה וגו' : כי שוד יהגה · לא יחשוב לבם כי אם לשדוד ולגזול ואון ועמל תדברנה שפתותיהם ר"ל מביאים עמל וטורח על בעליהם ולא יגיעו אל מבוקשם · או יאמר כי הם המדברים ומחשבים להביא עמל על זולתם ולפי' אין ראוי להתחבר עמהם · בחכמה · פי' בחכמה יהיה ביתו בנוי ונכון כי השוד שעושים הרשעים גורם להם שיהיו בתיהם נהרסים וחסרים מכל טוב ובדעת החדרים יהיו מלאים כל הון יקר כי הבורא ישלח ברכתו בכל אשר יש לו : גבר · ר"ל תמיד היה בעוז ואיש שיש לו דעת מאמץ כמו בכל יום לעשות רצון הבורא · או יאמר כי הגבורה לבדה במקום שאין שם חכמה לא תועיל ולא תציל כי טובה חכמה מגבורה אמנם כשיזדמן שיתחברו באיש החכמה והגבורה אז תלך ענין הגבורה על השלמות והוא מה שכוון באמרו גבר חכם בעוז · ר"ל כשיזדמן שימצא גבר שיהיה חכם ויהיה לו עוז בעבור שהוא איש דעת ר"ל חכם הוא אמיץ כח לא בגבורה לבד · ונתן הסבה בזה ואמר כי בתחבולות תעשה לך מלחמה כלו' מה תועיל הגבורה לבדה אם לא תהיה בה מן החכמה שיעור שבה יוכל לעשות התחבולות לנצוח הנלחמים עמו : כי בתחבולות · רוצה לומר במחשבה ובעצה תוכל לנצח אויבך אם יהיה לבך שלם עם השם וברוב יועצים שיהו יראי השם אם תשאל מהם עצה תהיה נושע בעצתם : ראמות

מנחת ערב

שמירה מעולה כי כלא הפי' · כשהעבירה חמורה ואשר ישית לב אליה ברוח יברח ממנה וגם שעיניו בלתי מביטים ברע עכ"ז אפשר תבא לפניו פתאום ותפתח עיניו ותראנה בתכיפות כי העין אחד משלשה דברים שאינן ברשותו של אדם וכהיות הלב בלתי שקוע בעבודתו ית' יחמוד והאיברים יגמרו משא"כ בהיות הלב טהור וזהו כי שוחה עמוקה היא הזונה באמת והאיש הנלבב יודע חומרתה וגם באר צרה נכריה כי כבאר הנובע כן באר נובע צרה היא הנכריה כי זולת חומרתה יתעתד לימשך אחרי מאכלותיה ואליליה' כענין בנות מואב ולהיות עמה בעה"ב ואין אברהם מצילו מגהינם לע"ל כאשר ליתר ישראל הנמולים כאמרם ז"ל במס' עירובין שנדבק בו ערלת קטן שלא הגיע למילה הרי שנובע הבאר' : ועכ"ז שהלב יודע מדת רעתם

אכ"ל הזונה אשר מעמכו היא כ"א אף היא הנכריה הנזכרת עם היותה מבנו' נכר תבא פתאום כי כתהפך תהרוב את הלים לעמו"ד במארב ירצנה אשר לא צדה וראותו אותה בעיניו עם היות רעתם רבה כנזכר עכ"ז אם יש בוגדים באדם עצמו שהוא הלב שאינו כשר וגם היצר הרע אז הוסיף הנכריה בגידה לחטא שהלב יחמוד לגמרי ואברים יגמרו ויבגדו בה' שאין זה רק על שאין הלב ניתן לשמי' אך אם היה הלב ניתן לה' גם שהיו עיניו רואות לא הוסיף הזונה והנכריה בגידה כי הלב לא יחמיד כי לה' הוא ויסכיל כי שוחה עמוקה היא הזונה ובאר צרה הנכריה ולא יחטא :

למי אוי וגו' הנה שלמה בחכמתו בא ללמד דעת אל כל איש חכם לב שומע עצה ולוקח מוסר אשר לא בחר ללכת בעצת רשעי' ובדרך גבורים לשתות יין תמיד לא עמד ואמר הנה שש מדות בשותים יין תמיד יש שאחרי שתותו יתעצב אל לבו כי היין בוגד יקנה בו עצבות לרביו ויש שנוסיף על העצבות יגנח מלבו ועל שתי אלה אמר על הא' למי אוי ועל הב' למי אבוי שהוא אוי כפול ויש ילהטהו לחרחר מדנים עם כל הקרובים אליו וזהו למי מדינים ויש יקנה בו השכרות רוב שיחה שיפליג בדברים עד אין קץ וזהו למי שיח ויש ילהיבהו השכרות להכות ולפצוע את אשר לפניו וזהו למי פצעים חנם · או למי פצעים חנם כי יש שלא ישקוט על שמריו לישן שם ולהפיג יינו רק יתעורר לקום ולהתהלך בחוץ ואין איש יכול לעכבו באמור להם הלסכור תהשבוני אתם השכורים ולא אני והלוך ילך באישון לילה למאוז חפצו בשוקים וברחובות וימצאהו השומרים הסובבים בעיר יכהו יפצעהו עד יבלו שפתותיו מלומר די ומה גם אם לגנב יחשבוהו והם פצעים חנם ויש שלא יתפעל רק יקנה חכלילות בעיניו וזהו למי חכלילות עינים : ולמי · הן כל אלה למאחרים על היין לבאים לחקור ממסך כי הם גבורים לשתות יין אשר הורגלו תמיד להיות מאחרים על היין וחוקרי ממסך שיבחרו להם ממסך והמזיגה כי יין בלתי ממוזג בנקלה יבחרו להם חזקים לסבול מים רבי' ובעת שתותם לא יאמרו מים מים והן אמת כי האנשים ההמה גם שעיניהם לא יראו זרות ולא ידמה להם היותם בלב ים וכראש חבל כי הורגלו בו ולא יבהלם לא יבכר מהם ה' משפט דברים המתרגשים כמדובר : אך אתה בני המובדל מן כטועים האלה ולא נסית לעשות כמעשיהם אל תאמר בלבבך הלא אני לא אהיה מהמאחרים על היין כאלה כי לא אבחר דרכם אך אשתה שיעור בינוני להבריא את גופי כי הלא היין יתאדם בגוף ויתהפך לדם כבתר ויפה מרפא ומבריא את הגוף כמ"ש ז"ל ריש כל אסיא אנא חמר אמר ל' תרא בעין אומרך כי יתאדם בגופך יותר על אדמימותו ויהפך לדם כי הלא כפיק מיניה חורבא כי הלא כי יתן אדם בכוס עינו כלו' שלא יתן עינו רק בכוס אחד בלבד אז טוב לו כי אז יתהלך היין במשרים דרך ישרה מן הפה אל האצטומכא והבטן אשר תשלחנו אליהם ולא יזיק לראשך ולבך ועיניך והוא מאמר החכם שנשאל למה שנאת את היין אמר מפני שנבגד בשליחות אני שלחתיו לבטן והוא עלה לראש והיין זה רק למרבה לשתות ולא לשותה כוס א' וזהו כי יתן בכוס עינו כוס א' אז יתהלך היין במשרים מן הפה אל הבטן ולא יעקם דרכיו לעלות ולהיות בא עד הראש : אך אחריתו למאחר על היין ומרבה לשתות יהיה לו כנחש ימך שישוף עקב ויעלה הארס מלמטה למעל' עד יבלבל הלב והראש וימית כן יעשה היין שיעלה למעל' מאשר במקום שהיה לו לרדת וכצפעוני יפרים ויתפשט בגוף : ומזה יתגברו תרי פרפורי דעביה עיניך יראו זרות ברחיה מופגשת ומפרשת בלב עד שלבך יוציא הדברים אל הפועל וזה ולבך ידבר תהפוכות שהלב יפעול כ"כ באלו

רש"י

ראמות לאויל חכמות · אין אבן יקרה שאינה מצויה כמה לתימר ראמו' ונבים כלומר כל חכמה דומה לכסיל יקרה וכמרגלי' לקנות לומר איך אעסוק בתורה מתי תעלה בידי אבל החכם אומר היו' מעט ולמחר מעט : מחשב להרע · אורש תחבולו' ופשע · לו בעל מזימות יקראו · גורם לו רע שהבריות קוראים לו בעל מזימו' עצת רשעי' : זמת אולת · עצת אולת חטאת לבעליה · ותועבת לאדם לץ · לגנות היא המתעבת את האדם על הקב"ה ועל הבריות : התרפית · התורה · ביום צרה צר כחך · מלאכי השרת לא יהיו מאמצין כחך זה מדרש חכמים · ולפי פשוטו התרפית ביום צרה אהובך לעמוד מנגד צר כחכה ביום פורענותיך דכתיב אם החרש תחרישי וגו' : הצל לקוחי' וגומר להציל את הלקוחי' למות ואת המטים להרוג אם תחשך מלהציל על זה אמרתי צר כחך : כי תאמר · שמא תאמר וזהו כי משמש בלשון דילמא : אכל

משלי כד

ז ראמות לאויל חכמות בשער לא
יפתח פיהו: ח מחשב להרע לו בעל
מזמות יקראו: ט זמת אולת חטאת
ותועבה לאדם לץ: י התרפית ביום
צרה צר כחכה: יא הצל לקחים למות
ומטים להרג אם תחשוך: יב כי תאמר
הן לא ידענו זה הלא תכן לבות
הוא יבין ונצר נפשך הוא ידע והשיב
לאדם כפעלו:

אבל

ז מתרעם שטיא בחכמתא ובתרעילא לא
פתיח פומיה: מאן דחשיב למבאש
ניקרון ליה מארי תרעיתא בישתא:
תרעיתא דשטיא חטאה ומרחקתא
דבר נשא חכימא ממיקנותא: אין
תתרפי ביומא דעקתא מתתעיק
חילך: פצא לאלין דמתנגבין למותא
ומתרברבין לקטלא חסוך: ואין תימר
דלא ידענא דתרעיתא דלבא אלהא
באהיו ונטיר נפשך הוא ידיע ופריע
לבר נשא היך עובדוי:

ברי

ראמות ג' כתיב כן וסימ' נמס' בואתחנן וביחזקאל סימ' כ"ח ובמשלי סימן י' ע"ש : כחכה ל' מ"ל התרפית והוא מן ב' מלין נסבין כה בסוף תיבותא וסימ' נמס' בסדר וארא : ידע י"ט וסי' נמס' בספר תהלות סי' צ"ב:

רלב"ג

ראמות · הנה החכמות רמות לאויל לא ישער בעצמו שיוכל להשיג' ולזה לא יפתח פיהו בהיותו בשער את החכמים וכאשר אחר זה הסבה ואמר מחשב להרע הנה האיש המחשב לבו להרע לו המחשבות ולחברם אליו ישתדל בזה האופן שיהי' בעל המחשבו' הנופלות בזה בכללם הנה החכמות יקנאו אליו שיקנה אות' כי זה הוא דרך אשר יגיע בה ההשגחה לאדם כמו שזכר הפילוסוף בספר הנלוח ובמה שאחר הטבע כי בזה יוכל לברור הנודק מהם הבלתי נודק ותגיע לו הידיעה בזה בלא שום ספק כמו שהתבאר שם : זמת אולת · אך איש אולת הו' רחוק מאד מזה כי הזמה והמחשבה היא לאיש אולת חטאת וחסרון לפי שהוא יעשה פעולותיו בלא השתכלות ומחשב' כמו שזכרנו במה שקדם וכן הזמה והמחשב' הוא דבר מתועב ומאוס לאדם לץ כי אינו כי אם בדברי לעג בזולת ישוב והשתכלות או ירצה בזה כי זמת איש אולת היא חטאת וחסרון כי הוא לא ישלים המחשבות אבל יעשה לפי המחשבה העולה על לבו ראשונה ותועבת הזמות לאדם לץ כי הוא לרוע עניינו לא יקח מן המחשבו' כי אם מה שהוא יות' מתועב ויותר מרוחק כי הוא הנראה אצלו : התרפית · הנה אם התרפית מהשתדלות בקנין החכמה הנה בבא יום צרה או כחך צר וקצר מעמוד כנגד הצרה ההיא : הצל · אם תמנע עצמך להציל הלקוחים למות ונוטים ליהרג והם הכחות השכליות כי הצלתם תהיה בקנין החכמה והשלימות וזולו' זה ימותו ויפסדו : כי תאמר · הן לא נוכל לדעת אלו המחשבו' אשר קבולם מביא לקנין המחשבה הלא הש"י שהוא תוכן הלבבות ומשלים אותם והוא שומר נפשך הוא יודע אם השתדלת בזה הקנין כאשר תמצא ידך והוא ישיב לאדם גמול כפעלו : אכל

אבן עזרא

ראמות שלא יוכל להגיע אליהם · בשער שם החכמים : מחשב להרע לו · זמת · ב' דבקים · כלומר מי שיחשוב רע יקראו הקוראים לו בעל מזימות כענין ויקרא לו אל אלהי ישראל והטעם יקראו את שמו וכקרא כן מזמת איש אולת ומחשבתו לעשו' חטא וזהו זמת אולת חטאת · ותועבת כסמך כמו שבת לעיני ופי' לבני אדם איש לץ תועבת שהם יתעבוהו : התרפית · הצל · כי · ג' דבקים · התרפית ביום צרה הבאה על חברך ולא הצלתו · צר כחכה בעת צרתך פי' הצל אם תחשוך מן הלקוחים למות בבא צרתם שתאמר לא היינו יודעים עת כלקחו למות הלא תוכן לבות לעשות רצונו ונוצר נפשך ממות הוא יבין וידע שלא אבוא להצילם וישיב לאד' כמוך כפעלך שתהיה בצרה כמוהו ולא תמלא מציל : אכל

אבן יחייא

ראמות וגומר מה שהכסיל אשר לא למד החכמה להיות ראמות החכמות בעיניו ובשמים קנס ונמנעי ההשגה לאנשים · כשיהיה בשער הזקני' להביא עצות מרחוק על עשיית המלחמה והנהגת מן האויבים · והנהגת המדינה לא יפתח פיו כי הוא לא ידע ואשם בדברו ולכן ימנע מהדבור : מחשב וגו' ואתו השכל האיכותי אשר היטבע בו בכסיל הנזכר כי יהיה מחשב תמיד להרע לזולתו · גלם לו יקראו האנשים בעל מזמות ומלמות כי יהיה חכם להרע ולהטיב לא ידע : זמת וגו' ואף כי הכסיל הלז לא יהיה מחשב להרע עם כל זה יקרא חוטא · יען כי עון וזמת האולת והיותו רק מן חכמה הוא חטאת גדול · כי בחכמה יושג הדבקות האלהי מה שימנע השגתו בהעדר החכמ' ותועבה היא לאדם היותו לץ כי לא נברא רק להודות ולהלל לאשר בראו והוא לא כן עושה אבל הוא מאבד ימיו בשיחות בטלות עם יושבי קרנות ולוצצים · התרפית וגומר הזהיר האדם שיהיה זריז ומהיר לגמול חסד לזולתו ובפרט כשהוא בצרה ולבקש להצילו בכל מאמצי כחו · וזה יען כי אם התרפית ביום צרת עמיתך ולא עזרתו ולא הצלתו · בעונש הרפיון הלז כחך ונפשך יבוא גם היא בצר ומצוק ואין עוזר : הצל וגומר ולכן ראוי לך להציל האנשים השבויים הלקוחים למות ולפדותם בממונך · והבאים לבית עמיתך להרוג אותו · אם ובודאי ראוי לך לחשוך ההרג ההוא ולהצילו ואין לך לעמוד על דם רעך : כי תאמר וגומר ודע באמונה כי לא יועילך ההתנצלות לאמר הן לא ידענו הדבר הרע הזה ולכן לא ממיתי אותו ולא עוזרי הנרדף · כי הלא התוכן לבות הוא יבין מחשבותיו · ומי שנוצר נפשך בתוך גופך הוא יודע מחשבתך · והשיב לאדם כפעלו ואם ידעת הדבר הרע והתעלמת ממנה השב ישיב ה' אליך גמולך בראשך : אכל

ר' מנחם המאירי

ואת היותר הארמנו בו פירושו ברוב יועצים כמו שהתבאר · ואמר אחר כן ראמות לאויל חכמות כלומר שהם נמנעות בעיניו למצוא חקר תכונתם לכן מתעלל בהיותו בשער ר"ל מקב החכמו' והוא כאלם לא יפתח פיו ואמר וראמות ונבים כלומר מרגליות ואבני יקרות שהם דברים בלתי נמצאים בעיניו : **מחשב** וגומר · זמת אולת וגומר · חוזר כנגד האוילים לומר שהחכמו' ראמו' בעיניהם וכל שמחשב להרע ולהזיק בני אדם או להתלוצץ בהם הוא בעיניהם חכם ובעל מזמו' כי לסכלותם יערב להם כל אותו במעשה הסכלות והליצנות והאמת הוא הפך מחשבתם כי מחשבת האולת חטא וכן הליצנות הוא תועבה ומיאוס לאדם · ובדרך אחרת רומז על שלמות המדות וקרא מחשבים להרע ההמוניים אשר כל מחשבתם להרע ולהתעסק בתמידות בהבלי העולם ובשקרים ובאוכאות ושאר מיני חמדת הממון ואמר על האוילים שהם קוראים לאיש ההוא חכם ופקח ובעל מזמות ואינו כן כי זמת אולת כלומר מחשבה שכל תכליתה אינה רק בדברי אולת חטאת היא ר"ל חסרון והעדר שלימות להיותה נעדרת לבלי כונת תכלית טוב ותועבת בא כמוך במקום מוכר' כמו חמת למו · שבת לעיני כלומר וכן הלץ אשר כל מחשבותיו בליצנו' ר"ל בדברי' המונעי' בחכמה הוא תועבה ומיאוס לאדם ר"ל למי שהוא אדם באמת וכל זה הערה על שלמו' המדו' ולהזהר מהפכן: **התרפית** וגומר · הצל וגומר · כי וגומר · הערה לעזור איש את אחיו בעת צרתו אם בעיניו אם בשאר הצרו' ויעד העונש לנמנע מזה ואמר התרפי' ביום צרת אחיך ועשית עצמך כאלו אינך רואה הנה עמך שתקצר ידך וכחך ולא תמצא עוזר ג"כ והצל מקור' ואם תחשוך שבסוף הפסוק חוזר לראשו כלומר אם תחשוך ותמנע מהציל הלקוחים למות והנוטי' להרג ותתגלגל בזה לומר הן לא ידענו זה כלומר לא נודע לנו עניננו שאלו ידענו השתדלנו בזה · הלא תוכן לבות הוא יבין ר"ל האל שהוא מביא הלבבות לחשבון הוא יבין צפון לבך ויוצר נפשך הוא ידע מטמון לבך והשיב לאדם כפעלו ויש לפרש הוא ידע כלומר יענים על זה ויכרית העושה כן · ובדלך כסתר חוזר על המתרשל בלמוד מצד היות החכמות רמות בעיניו · ואמר התרפי' ביום צרה כלומר יום התעמלך בתורה שהיא בעיניך יום צרה ולכן צר כחכה · ר"ל קצרה ידיעתך וקרא כחות הגוף לקוחים למות ומטים להרג כי הם מעותדים לכך תמיד · ואמר שבהמנעך מהצילם מן המות ותתגלגל באמר הן לא ידענו כלומר ככר הדבר לא נוכל להשיגו הלא תוכן לבות כלומר האדם המכין לבו לכך ומשתדל בהשתדלות הוא יבין יגיעתה ולא מצאתם אל תאמן · והאל שהוא נוצר נפשך כלומר מכון וזונה בשמירתה ובהגלתך הוא יענישך והשיב כפעלך להשאירך רק וכעור ולהיות נפשך שוממה עזובה בקרב הארץ : אכול

קב ונקי

ראמות · פי' גבוהות ורמות בעיני האויל החכמות כי יחשוב בלבו שלא יוכל לעלות בהם וללמד מהם ובשער החכמים יושב כאלם כי כלם מדברים חכמה והוא שותק · ואיפשר שכיון שאפי' בשערי הספר שהם בהקדמה לדעת הדרושים שבהם מדבר הספר לא יפתח פיו לקרא אותם : מחשב · ר"ל זה האויל כשהוא בין החכמים הם מתעסקים בדבר חכמה והוא חושב לעשות רע כאשר הוא שותק מדבריהם ולו יקראו הם בעל מחשבות רעות כלומר יקראו שמו כן · וי"מ ראמות לאויל חכמות היא עלה שנותן בעל הספר לאויל ואומר עצתו היא אל האויל שבעת שיהיו החכמות רמות בעיניו שלא ידעם ישתוק ולא יפתח פיו בשער בשבתו עם זקני הארץ כי אויל מחריש חכם יחשב · וי"מ ראמות מן ראמות ונבים כלומר דברי' נפלאי' ונשגבים הם החכמו' בעיני האויל יחשוב שלא יוכל להשיגם כאשר לא ישיג האדם לקנות האבנים היקרות ליוקרם וחשיבותם : זמת אולת · אמר לא תחשוב שהסכלות מן החכמה הוא דבר קטן כי אינו אלא דבר גדול וחטאת בעבור שהסכלו' מן החכמ' סבה להתרחק מהאלהים אשר הדבקים בו ית' הם החיים הנצחיים והסכלות גם כן יגרום להזיק לנפשו ולזולתו · או יאמר כי מזמת איש אולת חטאת וחסרון הוא לא ישלים המחשבות כי אם מה שהוא יותר מתועב ויותר מרוחק · וים מפרשים ותועבה הוא לאדם להיותו לץ · ותועבת סמוך במקום מוכרת כמו ושבת לגשיא ולץ הוא האיש ההמוני הבטל ומתעסק בשיחות בטלות והמכוון מן האדם הוא שיתעסק בהשלמת נפשו : התרפית · פי' לשון רפיון אם התרפה ביום צרת חבירך לעמד מנגד · כמו כן יהיה כחך צר ביום צרתך אם תמנע עיניך מהם שלא תרצה לפדותם במפוכך כמו שאמר כי אם החרש תחרישי · או קרא יום צרה יום המות שיש בו צרה גדולה ואם כרפו ידיו מלעשות תשובה יהיה כחו צר שלא יהיה עליו מליץ אחד מני אלף לומר פדעהו מרדת שחת · ובדרש התרפית מן התורה ביום צרה צר כחך מלאכי השרת לא יהיו מאמצים כחכה · או הזהיר שאין ראוי לאדם להתרפות מקנות מן הממון הצריך וכן אין ראוי להתרפות מקנות החכמה ולקצר בעבודת השם ית' כי מי שהוא מתרשל מקנין ההון ומהשלמת נפשו כבא צרה בעולם תחול עליו ויהיה כחו צר כי תקצר ידו מדחות הנזק מעליו · או כיון בהתרפית שלא יבהל אדם מקירות הזמן ויכונן לו לב אמיץ לעמוד כנגדם ולא יתרפה בחול עליו הצרות · ולכן אמר אם התרפית בחול עליך הצרות זימנת לב אמיץ ולב בוטח באלהים לעמוד כנגדם יצר כחך ולא תוכל בסוף הענין לעמוד כנגדם ומלאוך בלב רפה וחלש : הצל לקוחים · כלומר להציל לקוחי' למות על לא חמס בכפיו ואת המטים להרוג אם תחשוך מלהצילם על זה אמרתי צר כחכה · או יאמר בלשון צווי הצל האנשים הלקוחים למות · והמטים להרג תחשוך אותם מן ההרג : כי תאמר · כי אם יעלה על לבך לומר מה לי ולצרה הזאת להציל האיש הלזה שלא ידעתיו מעולם ולא ידעתי אם הוא ראוי אל זה · או יאמר הן לא ידענו זה שתתגלגל בפיו אדם ותאמר שאם היית יודע הדבר היית מצילם · אבל לא ידענו והדגשנו זה הדבר ולכן לא השתדלנו בהצלתם ותוכל להתעלם בדבריך מבני אדם הנה לא תוכל להתעלם מאת ה' הלא תוכן לבות וגו' · או יאמר כי אמר שהם היו נהרגים תאמ' הנה לא היינו סבורים שתהיה העלילה חזקה כ"כ שיהיו חייבים מיתה כי אם היינו יודעים לא היינו מניחים אותם בשום ממון · הלא תוכן לבות ה' הוא יודע לבות בני אדם והוא ידין מה שבלבך ונוצר נפשך מכל רע אם התנהגת בשורה וישלם לאיש כמעשהו מדה כנגד מדה שתהיה בצרה כמוהו ולא תמלא מציל ומרקם : אכול

ללמוד מקרא משנה הלכות ואגדות ועוד יוסיף להבין דבר מתוך דבר ולהמציא למודים יפי' אף נעים ברמזים ובדרשות ובכלות כל זה יוסיף דעת ויוסיף אומץ לייפותו בסודות התורה ופנימיותה וכי זו היא הודה זו היא הדרה ולא תסקוס ותנות עד אם כלית כל אלה וידעתי שהפרש יש בין בונה בית גופני לבית רוחני כי שם אין שטן ואין פגע רע מעכבו ואין היצר הרע מטרידו ואדרבה גם היצר הרע יתן לו עלה לעשות בנין כזה כדי שיבלו ימיו במלאכת הבנין ולא יעסיק במלאכת שמים משא"כ העוסק בבנין הנפש יש לו מטריד מיצר הרע המוכנע ע"כ בתחבולות תעשה לך מלחמה עם היצר הרע ומקום שבא להטרידך מן התורה אתה משכהו אל התורה כמש"ש ז"ל · אם פגע בך מנוול זה משכהו לבית המדרש וכן אמרו אי אויל מועט ואם לאו יעסוק בתורה וזהו ותשועה ברוב יועץ זו היא התורה היא תהיה לך לישועה ויועץ נאמן להצילך לבל תלכד ברשת היצה"ר : ועל פי דרכו יאמר לו כי אם יתן אל לבו לעסוק בחכמה גם ה' יהב חכמה לחכימין ויגיע למעלת בינה להבין דבר מתוך דבר ועוד יוסיף דעת בסודות התורה · והיפוך באויל אשר לא יחפוץ בתבונה כי בתחילה ראמות לאויל חכמה ממאן בה להיותה קשה בעיניו להשיגה ועדיין אינו מגנה החכמה אף שאינו משבחה רק בשער לא יפתח פיהו לא להרע ולא להטיב : אך אח"כ מחשב להרע לו לפעור פיו על התורה ועל העבודה שעובדים בה עוסקי' ולא ישקוט עד אם כלה לעשות אשר זמם באולתו ויתלוצץ וזהו ותועבת לאדם לץ : התרפית ביום צרה וגו' בא ללמד לאדם דעת אל אשר ספק בידו לעתור ולרצות בל ירפו ידיו ביום צרה באומר · הלא אין עקר תפלה רק להקדימה לצרה אך אחרי בואה במה אועיל כי אפגע בו ית' להעבירה אחר אשר באה ונהיית ומה גם לאשר כבר הם לקוחים למות ככתבים ונחתמים או החיל הנגף בהם ח"ו ועדין לא מתו הנה הם כמסורים לספקלטור או עלו לבימה לידון והנה אבקש להם זכות להפטר לכן אמר השמר פן ואל תעשה כדבר הרע הזה רק שאף ביום צרה שכבר באה אל תתרפה כי התרפית ביום צרה מלהיות לקון לחש דע כי צר כחכה כי יהפך לך לצר צורר אותך כחכה אשר לך לעתור ולרצות ולא הטפל להצילם ותחתכן : ושמא תאמר ומה אם כן כי אפגע בעד לקוחים למות ביום הצרה כי הלא אין זה עכוב כי גם יותם תציל ותוכל ואל תתיאש מן הרחמים כי הלא דע לך כי ומטים אותך להרוג מן השמים אם תחשוך מלהציל כי תתחייב בנפשם : וכי תאמר [illegible] עת אך יתעתדו לעשות הרע ועל

בן

מנחת ערב

כאלו מדברת לאביך שיגמרו הפעולה : ועוד הוסיף בלבול בדעתך שידמה לך כאלו אתה בלב ים ובכתי נטבע וא"כ יתוסף בך מגוד ראש שיאחזך אימתה ופחד שתדמה כשוכב בראש חבל ויאחזך רעד ופחד מליפול מראש חבל עד למטה :

ושמא תאמר הלא כאשר הלכי אחזה לי הרעה אשר ימצא אותי ביין מעלמי אחז ומה לי עלתך זאת לז"א הכוני וגו' כלו הלא מדעתך לא תפרוש כי תאמ' בעבור מגוד ראשך והיטן יהיו שפתיך דובב' על המשכב הלא אין דבר מחזיק את האדם כיין כי הלא הכוני בל חליתי הלמוני אז יותר אהר הככאות בל ידעתי והלא אם בלי יין היו מכים אותי כאלו' החלתי ואשוב עד דכא והגיע עד שערי מות ועתה הנני בריא אול' אך אין זה רק שהיין מבריא ומחזיק לכן מתי אקיץ אוסיף אבקשנו עוד כי יבריאני ויחלימני :

אל תקנא אנשי רעה שהשעה משחקת להם מצליחים בעושר ונכסים אל תקנא בהם ובהיותך בלתי מקנא ימשך שגם אל תאמר מי יתנני אהיה עמהם ורא' איכה יעשו לקנות נכסים אולי לא ברשע יקנו הנכסים כי אם בהיתר והעט' כן גם אני וזהו ואל תתאו להיות אתם:

ושמא תאמ' ומי יודע א"כ הוא ומה מני יהלוך אם אנסה להיות אתם אולי יעשה עושר במשפט ואעשה כמעשיהם וירוח ליזהר מעשות כדבר הזה כי יכזבו לך ולבם לא נכון ולא תוכל לעמוד על אמיתן של דברי' כי יטעוך כי הנה שד יהגה לבם בקרבם לשדוד לקבץ ממון ועמל · שפתיהם תדברנה כי ידבר ויאמרו כי עמל הם עמלים ומעמלם יקנו הנכסים באופן שעי"כ יטעוך מעמוד על כוונתם :

בחכמה יבנה בית וגו' · יאמר כשם שבדברי הגופיים יועיל החכמה לחיות את בעליה בעה"ז כ"כ יועיל לעה"ב לנפשו כי החכם ימציא בחכמתו בהבנותו בית על יסוד מוסד בל המוט ולסדר חדריו אליו ואלומיו והקים ביתר הדברים שצריכי' לחכמת הבנין ואח"כ בתבונה עוד ישכיל ויבין לכוננו וליפותו בכל מיני יפוי ואח"כ בדעת חדרים ימלאו להביא חפצי' הבית באופן שלא ישקוט וינוח עד אם כלה לעשות כל אשר זמם · כמו כן ראוי להיות גבר חכם בעוז אין עוז אלא תורה שתחיל' יעשה יסוד מוסד

אֱכָל־בְּנִי דְבַשׁ כִּי־
טוֹב וְנֹפֶת מָתוֹק עַל־חִכֶּךָ׃ כֵּן ׀ דְּעֶה
חָכְמָה לְנַפְשֶׁךָ אִם־מָצָאתָ וְיֵשׁ
אַחֲרִית וְתִקְוָתְךָ לֹא תִכָּרֵת׃
טו אַל־תֶּאֱרֹב רָשָׁע לִנְוֵה צַדִּיק
אַל־תְּשַׁדֵּד רִבְצוֹ׃ כִּי שֶׁבַע ׀ יִפּוֹל צַדִּיק
וָקָם וּרְשָׁעִים יִכָּשְׁלוּ בְרָעָה׃ בִּנְפֹל
אוֹיִבְךָ אַל־תִּשְׂמָח וּבִכָּשְׁלוֹ אַל־יָגֵל
לִבֶּךָ׃ פֶּן־יִרְאֶה יְהוָה וְרַע בְּעֵינָיו
וְהֵשִׁיב מֵעָלָיו אַפּוֹ׃ אַל־תִּתְחַר
בַּמְּרֵעִים אַל־תְּקַנֵּא בָּרְשָׁעִים׃
כ כִּי ׀ לֹא־תִהְיֶה אַחֲרִית לָרָע נֵר רְשָׁעִים
יִדְעָךְ׃ יְרָא־אֶת־יְהוָה בְּנִי וָמֶלֶךְ עִם־
שׁוֹנִים אַל־תִּתְעָרָב׃
כי

בְּרִי אֱכוּל דוּבְשָׁא מְטוּל דְּטָב וְכַבְרִיתָא דְחֵילָא עַל חִכָּךְ׃ הֵיכְנָא אִיתְחַכַּם בְּנַפְשָׁךְ דְאִין מַשְׁכְּחִית קַדְמֵיתָא אַתְיָין אַחֲרִיתָא דְטָבָא מִינָהּ וְסִיכּוּיָיךְ לָא נִגְמַר׃ לָא תִיכְמַן רְשִׁיעָא לְדִירֵיהּ דְּצַדִּיקָא וְלָא תַרְכִּין בֵּירַת מַשְׁרֵיהּ׃ מְטוּל דְשׁוּבְעָא זִמְנִין נָפִיל צַדִּיקָא וְקָאֵי וְרַשִׁיעֵי מִתְתַּקְלִין בְּבִישְׁתָא׃ בְּמַפּוּלְתֵּיהּ דִבְעִיל דְּבָבָא לָא תֶחֱדֵי וְכַד יִתַּקַל בְּבִישְׁתָא לָא יְדוּץ לִבָּךְ׃ דְּלָא יַבְאִישׁ בְּאַפּוֹי דֶאֱלָהָא כַּד יֶחֱזֵה וְיַהְפִּיךְ רוּגְזֵיהּ מִנֵּיהּ׃ לָא תִתְחַסַּם בְּבִישֵׁיהּ וְלָא תֵיטַן בְּרַשִׁיעֵיהּ׃ מְטוּל דְּלָא הָוְיָא אַחֲרַיְתָא טָבָא לְבִישֵׁי וּשְׁרַגְהוֹן דְּרַשִׁיעֵי נִדְעַךְ׃ דְּחַל מִן אֱלָהָא בְּרִי וּמִן מַלְכָּא וְעִם שַׁטְיֵי לָא תִתְחַלַּט׃ מטול

על חכך ל' אכל בני דבש · וחד ולשונך אדביק אל חכך · ואינון חד מן א"ב מן חד חד חד אל וחד על ולית דכו' וסימ' במסר' רבתא במערכת אות הא"לף בערך אל כס"ד : ורשעים ז' וסימ' נמסר בריש סיפרא סיף סימ' ב' : אל תתחר במרעים חד מן כ"ג פסוק דרישיהון ומצעו' אל אל כ"ך כת"וב ונמ"סר בכ"ל הספ"רים וסימ' נמסר בשמואל ב' סימן א' יוק"שה דה"א לעי"ל אמר"י דא"נון ה' אל דס"מי' למ"לה את"רא יחידאין ולית להון זו' גא ומ"ני א"ל תק"נא באיש חמ"ס א"כ על כרח"ין לא יתכ"ן שי"היה הא"י אל תת"חר ח"ד מ"ן הכ"ג פסיק אל אל לפ"יד"עת האי מס"רה ואשכ"חנא שכ"ולהו ספ"רי דוק"ני דא"ינון ג' אל תק"נא ואי"נון לד"יד אל תת"חר כמרעים . אל תק"נא באנש"י רע"ה · ודין אל תק"נא ברשע"ים · ות"ו קש"ה אם אינ"ון ג' אל תקנא דסמי' למה לא נמס"רו כש"ום ספ"ר מס"רה אל תק"נא דס"מי' ואינון לא ירע"נא לאכרועי כ"מאן :

רשי

אכל בני דבש · כלומר דרך בני אדם לאכול דבש כי טוב הוא אף כן דעה חכמה לנפשך וכשם שאתה רודף לאכול דבש כן תהא רודף לדעת חכמה · אם מצאת אותה אז יש אחרית · אל תתחר · להיות כמותם · כמו איך תתחרה · כי אתה מתחרה בארז : ירא את ה' בני ומלך · ירא את המלך בשר ודם ובלבד שלא יסירך מיראת ה' · לעולם יראת ה' קודמת · ועם שונים אל תתערב · האומרים שתי רשויות יש : וכיד

רלבג

אכל · על כן השתדל לאכול זה הערב ללב כדבש וכופת אל החיך והוא החכמה : כן דעה · כן ידיעת החכמה ימתק מאד לנפשך אם מצאת החכמה תשיג בזה אחרי' טוב והוא ההצלחה האנושית · ותקותך לא תכרת כי היא חיך החיים הנצחיים אשר לא ישיגם מות : אל תארוב · אתה האיש הרשע אל תארוב לנוה הצדיק להזיק לו ולשוללו אל תשדד המקום שהצדיק רובץ שם : כי שבע · וזה כי אם תחשוב לעשות זה לא יועל' בידך כי הצדיק יפול פעמי' רבות ויקום בכל פעם ופעם להדבק השגחת הש"י בו אך הרשעים יכשלו ויפולו ברע' אחת לבד : בנפול אויבך אל תשמח · כשיפול אויבך אל תשמח במפלתו ואל יגל לבך בהכשלו : פן יראה יי' · רוע תכונתך בזה הענין ויסיב מעל אויבך אפו ויסיבהו עליך מפני רוע תכונתך כי אין ראוי שישמח ברע כי השם יתברך הרחיק מציאותו לפי מה שאפשר ומה שיגיע יגיע במקרה ושנית כמו שנתבאר במקומותיו : אל · תתחבר באנשים המרעים והמשחיתים להתקוטט עמהם פן ישחיתך ואל תקנא בהצלחה שתגיע לרשעים לחמוד ללכ' בדרכיהם : כי לא תהיה אחרית · והשארות לאיש הרע נר רשעים ידעך ויכל' או יהיה הרצון באומרו אל תתחר במרעים שלא יתערב בהם ללכת בדרכיהם והוא יותר נכון : ירא את יי' בני ומלך · לשמור מצותיו ותורתו ויר' עם זה המלך לעשו' מצותו ולא תקל בו אך יראתך המלך תהיה נמשכת ליראת יי' לא חולקת עליו כי בזה אין ראוי לירא מן המלך ר"ל במה שהוא כנגד יראת יי' · ועם האנשים השוני' מצות הש"י ומצות המלך ר"ל שהם עוברים על מצותיה' ועושים הפך מה שצוו אל תתערב :
כי

אבן עזרא

אכל · כן · דעה צווי והרא"ו בקמץ כמו רדה ובא בסגול כמו ידענה סלה · וכן הפי' אכל דבש והנופת שהם מתוקים לחיך גם כן דעה החכמה בעבור נפשך שתחיה · אם מצאת · חכמה · ויש אחרית · רמז לזקנה או לבנים שישארו אחר מותו כמו ולא לאחריתו · ותקותך להטיב לב השם : אל תארב · אל תאוה לרשע שיהא אורב לנוה צדיק · פי' אל תארוב את הרשע לנוה הצדיק להרגו · רבצו מקום שירבצו שם עדריו : שבע · כענין רבות רעות צדיק · וקם נגד מכלם יצילנו יי · יכשלו ברעה שחושבים על הצדיק : אל תשמח · הזהיר שלא ישמח אדם על גזרת השם אפי' יהיה אויבו : ורע בעיניו כלומר איננו חפץ שתשמח כשתקח נקמה ממנו · והשיב מעליו אפו כשתשמח בהכשלו והשבות האף שיבטל הגזרה וירחם עליו כאשר לא תרחמהו : תתחר · התערב בהם לעשות כמעשיהם : כי לא תהיה אחרית · וסוף לרע והטעם לא ישאר לו בן וככד אחרי מותו · נר שתמות נפשם טרם קצם : ירא · עומד במקום שנים : שונים · מן ישנה הכתם הטוב תרגום החליף · פי' ירא השם והמלך שהמליך השם לעשות משפט · ועם שונים שישתנו במעשים הרעים אל תתערב :
כי

על חכך ל' והד ולשונך אדביק אל חכך ואינון מן א"ב

מנחת ערב

כן אסוף יאספם ה' עד אשר לא יבואו ימי הרעה ויומתו זכאים וא"כ מה הועיל תפלתי ואם מה שנגזרה עליהם מיתה והם לקוחים למות הוא על עונם שכבר עשו איך אשא בעדם רנה ותפלה להצילם וא"כ איפה איכה תאמר שאתחייב בנפשי אם לא אציל אדרבה לא לזכות יחשב לי אחר שאחרות השמותם ברורות בשמלותם על שכמם לזה אמר אל תתמה על החפץ לאמר הן לא ידענו זה ותהיה נבוך כי אין ספק כי הלא תוכן לבות הוא יבין לומר אם מסוג העתידי' לחטוא המה בוחן לבות הוא נבין ולא יחיה אותם ובכלל הדבר הזה שבוחן לבות הוא יבין כי לבך לטובה יכוין להחיות נפשות ישראל וע"כ יחייך גם שהם לא יחיו בתפלתך ואם הם מסוג המתים בעתם שקדם אל תחוש כן לא יהיה לך מיותם לזכות על שהעין עצמו וסום נפשך ע"י התפללך בעדם הוא יודע אמ"כ להתנהג כי הלא ישיב לאדם כפעלו כאשר ישוב עוסם למ"כ יהיה לפלטה והצלתי שב ילכד בפח :

אז יראה וגו' אז"ל מי שיצא מב"ד חייב מיתה ויש מי שיודע ללמד עליו זכו' מחזירין אותו ומי שיש בידו זכות ובא אחד ללמד עליו חובה אין מחזירין אותו וזה יאמר הכל הלקוחים כבר למות שיצא מב"ד לקוחים להמית הכל אות' אם תוכל וכן המטים להרג שים לך מענה להטותם להרוג אם תחשוך מאשר גזרת לזכותם את שהי אלה הכל' וכי תאמר הן לא ידענו זה לומר הסוג אסון ניתא כי טוב לזכותו אחר שנמצא לו זכות לך לא ידענו להאחרון הוא מסוג המתים להרוג למה לא נעשה הדין ונחזור גם את הזכאי אחר היות ללמד עליו זכות דין זכאי אל עצמו חובה בשביל בו דין התורה אשר הוא חייב למות בין על ההגוע אלי לאמור בעין וגו' בעשותי משפט אל תאמר הן כי הלא תוכן לבות הוא יבין מה שכלב הזכאי שיקום ראוי להאריך לו כמעט ונוצר נפשך הוא ידע כי לא בצדר ולא במעל כי אלת אותו וכאי מתחל' את מעגש אל לאזה לכל זה ולזה אחר חייב על זה לא יעלה על רודף שהוותר לו כי דין ד' מיתות לא בטלו והשיב לאדם כפעלו :

אכל בני דבש וגו' כן ירצה כשם שתי מאוכל דבש ומיני מתיקו' אם יאכל יותר מכדי שאת יהפך לו למתיקות למרירות ויסמית גופו בהקיאו כן מי שלומד חכמה יסודות התורה מה שאינו בקי בהן ובסתרי' יהפך מתיקות שבה למרירות כלא אמר מלאת כרכס תפסיעות התורה וללימוד מצות מעשיות עם כל פרטיה ותרופה אמ"כ יכנס לפרדס לטייל בהקל הפנימי וכו' וז"ש אכל בני דבש וגו' כן דעה

ר' מנחם המאירי

אבול בני וגו' · כן וגו' · העירה בלמוד החכמה כלומר כמו שיערב לך אכילת הדבש והנפת לרוב מתקם כן יערב לנפשך הטוב בחכמה ומצא דעה צווי מן הקל בתוספת ה"א והיה ראוי להיות העין קמוצה וכמהו ואקראה לך ידענה סלה · כי אם מצאת כלומר כי אם ידעתי ודאי שמצאת יש לך אחרית ותקותך לא תכרת · ויש מפרשים שרמז בדבש החכמה העליונ' כי התורה נדמית לדבש וחלב וידוע שהחלב הוא מזון הקטנים מצד רכותו ודקותו ודמה בהם המצות המעשיות שהם על הרוב מזון נפשות ההמון · והדבש הוא המתוק שבמזונות והנער לא יוכל לסבלו גם הגדול איננו יכול להרבו' בו ואם ירבה בו יביאהו לידי הקאה ולזה הוא דמיון לדעות האמתיות בחכמה העליונה המושגת ליחידים וייעד עליהם האחרית והתקוה · ויש מפרשים כמו שתבחר מן המזונות המתוק שבהם לגופך כן תבחר מן החכמות מה שהוא מתוק לנפשך והיא החכמה שתביאך ליראת אלהים ולא להריסה ומבוכה ואז תובטח באחרית ותקוה : אל וגו' · כי וגו' · מלת רשע היא קריאה כלומר אתה הרשע אל תארוב לנוה הצדיק להזיקו ולשדד מקום רבצו ותכונתו כי אם תעשה כן השם יצילנו ויתנך תחתיו ברעה אשר התכלית לעשות לו · ושבע יפול איננו חשבון מדוקדק רק שמספר השבע כהוג בהרבה מקומו' שבע תועבות' שבע כחטאתיכם שבע ביום הללתיך כדרך רבות רעות צדיק ומכולם יצילנו יי' וייעד לו העונש ורשעים יכשלו ברעה כלומר ברעה אחת או פירושו ברעה אשר זדו עליה לצדיק · וכדרך כשתר קרא המלך הזקן רשע והילד המסכן צדיק ואמר כי שבע יפול כלומר אם לפעמים יפול ברשתו לפי הצורך יקום ורשעים יכשלו ברעה ויפלו בל יקומו · בנפול אויביך אל תשמח ובכשלו אל יגל לבך פן יראה יי' ורע בעיניו והשיב מעליו אפו העירה מוסריית ותוריית שלא להיות שמח לאיד אף באויבו כענין לא תסנא את אחיך בלבבך והוא ענין אל תשמח · או פירושו אל תראה עצמך שמח כי זו מדה פחות' מאד וכמהו אם אשמח כי רב חילי כלומר אם הראיתי עצמי שמח בכך · ומציכו זה אף בבנין הקל כמו עד אשר יאשמו ובקשו פני כלומר שיראו עצמם כאשמים ובכשלו כמו ובהכשלו ורע עבד מנחי העין וייעד לו עונש פן יראה יי' ברוע לבבך והסיב מעליו אפו לסבת רשעך ויביאהו עליך ובדרך כסתר העירה לילד המסכן שאם נפל תחת ממשלת אויבו יותר מדאי לא יתיאש עד שישמח המלך הזקן בכך אבל ישתדל מעט מעט לצאת מתחת ידו · ופן איכו לסבת מניעת הדבר אבל במקום אולי כדרך פן ישלח ידו לדעת החכמים השלמים וכמהו אולי פן יראה בעיניו ובאזניו ישמע : אל וגו' · כי לא וגו' · העירה להרחיק מחברת הרעים ומאחוז מעשיהם ופעולותיהם · ואל תתחר הוא כמו תתחרה שפרשו חרה כלומר אל תתחמם בעצמך ותבא לידי כעס הלב כענין המרעים להמייתך להדמות להם במעשה ואל תקנא בהם לעשות כמעשיהם כי לא תהיה אחרית לרע ר"ל לאדם הרע · וכל הצלחתו הצלחה מדומית לא אמתית והכל יכלה ויאבד והוא אמרו נר רשעים ידעך · והוא משל לנפש יתתחל בפלם

אבן יחייא

אכל וגומר אחרי ששבח ידיעת החכמה וגינה הסכלות · הזהיר לבן שכאשר באכלו הדבש כי טוב והנופת מתוק על חכו והוא משל לאכילת הדברים המתוקים והדשנים ישמח מאד בערבו' ההוא ככה ישמח ויגיל בהשגתו החכמה שהוא מזון הנפש משכלת · וזהו אומרו כן דעה חכמה לנפשך ואם מצאת והשגת החכמה בודאי יהיה לך אחרית טוב בעולם הזה ותקותך בעולם הבא לא תכרת · אל וגומר הנה כאשר אמרנו כשהאיש ישאר שכל מהחכמה על הרוב ישנא לחכמים ויחרוש רעה עליהם ולכן הזהירו לאמר ואתה הרשע הסכל מהחכמה אל תארוב לנוה צדיק שהוא רבצו כדי לשדדו כי לא תוכל לו · כי וגו' כי אף שפעמים רבות יפול הצדיק אם ע"י צרו' שמימיות ואם ע"י צרות ארציות מהרשע הרודפו · תמיד הוא קם בעזר האלהי ואמנם הרשעים יכשלו ויאבדו ברעה הראשונה אשר יחול עליהם ולא יהיה להם לעולם תקומה · בנפול וגו' ואם הרשע הסכל לא יהיה מהמורשי' רע · אבל מהשמחים אלי צרת הצדיק הזהירו כי גם על זה יענש כי בראות ה' שמחת הרשע על צרת הצדיק ינחם מהרעה ההיא וישיבה אל חיק הרשע הראוי אליה וזהו אומרו בנפול אויבך הצדיק אל תשמח ובהכשלו אל יגל לבך פן יראה ה' הדבר הרע הזה וירע בעיניו ויקנא על ככה והשיב מעליו מהצדיק אפו לחול על ראש הרשע השמח לאיד לא ינקה · אל וגומר הזהיר לצדיק החכם הנז' לעיל לאמר אל תתחר ותתערב עם מרעים ואל תקנא ברשעים המצליחים לפי הנראה · כי וגו' כי לרע ורשע לא תהיה אחרית טוב בע"הז ויאבד עושרו בענין רע כמו רגע · והנר והנפש מהרשעים ידעך ויכבה בע"הב :

ירא את ה' וגומר הזהיר את הבן על יראת ה' ויראת המלך המושל בו אשר יוכלל בשם מלך גם כן אביו ורבו המושלים בו שאם ירא מהם ישמע לעצתם ויעשה טוב ולא יחטא · ועם שונים מן וישנו את טעמו והם האוילים אשר לכסילותם מברכים אלהים ומלך וכופרים בהם אל תתערב ·
כי

קב ונקי

אכול בני דבש ראוי לאדם שכמו שיאכל בתאוה המזונות המתוקים וערבים כדבש והנופת והדומה להם מאכילת המשמני' ושתיית הממתקים וכמו שיהנה באכילתם וישמח בהם כן תהיה דרישת החכמה וידיעתה ערבה ומתוקה לנפשו כי כמו שהמזונות הערבים הם מזון הגוף כן החכמה והידיעה מזון לנפש המשכלת · וזהו אמרו מיד : כן דעה חכמה לנפשך · ותהיה מתוקה לך כאשר הנופת אשר על חכך ואם זכית ועלת בידך החכמה יש אחרית ותקוה לך שלא תפסק כי העושר והנכסי' יברחו מן האדם · והחכמה תחיה את בעליה ולא תפרד ממנו : אל תארוב רשע · אמר לאיש הרשע אל תארוב לנוה הצדיק כדי להזיק לו ולא תשדד רבצו כלומר נכסי ביתו שהוא המרבץ שלו כי לא תוכל לו והוא אומרו מיד כי שבע יפול צדיק וקם : כי שבע · אין מכין שבע קלוב כי יותר מז' צרות יבואו לצדיק ויצילנו מכלם ככתוב רבות רעות צדיק וגו' · אך לקח מכין שבע כמ"ש בשש צרות יצילך ובשבע וגו' · ואמר הרבה מקרים רעים ופגעים יבואו לצדיק ומכלם יצילנו ה' · ויהיה לו תקומה ורשעים יכשלו אפי' ברעה אחת לבד · ואפשר שלקח שבע רמז לז' כוכבי לכת כי אפי' אם יורו על נפילתו הוא יקום כי הש"י אשר דבק בו יסבב הצלתו · אמנם הרשעים הם יכשלו ברעה המעותדת להם לפי חטאם · בנפול אויבך · אמר כראותך אויבך נופל ממעלתו אל תשמח מפני שהיא מן המדות המגונות כי מן התורה צריך האדם להיות עובר על פשע ועוד איך ישמח אדם על מפלת אויבו והוא לא הפילו אבל נפל בסבת חטאו לא ליום ולא בשביל השנאה שנושא אותו שאולי קודם שהיה אויבו נגזרה עליו אותה הגזרה · ואולי יראה השם שמחתך ויהיה רע בעיניו ויסכך חמתו מעליו זה נראה פשט הכתוב והרבה יש לגמגם עליו שלקח לשון פן ודבר ברור הוא שהש"י רואה ויודע כל דבר ועוד למה ישיב מעליו אפו בשביל שזה שמח בנפילתו אם הוא חוטא וראוי ליענש · אבל כוונתו לומר אולי יבא זמן שישוב מחטאתיו וישיג להכיר מעלת בוראו וזהו פן ירא' ה' שיראה הוא את השם ונם יראה מה שרע בעיניו · ר"ל בעיני הש"י ויתרחק ממנו ומתוך כך ישתדל לתקן כל מעוות הן מה שחטא והמרה כנגד הש"י והן שיצלה ויפייס עשוקיו כדי שישיב אף השם ואף אויביו מעליו · ואתה שמחת מכלל אויביו תהיה מן המרוצים : אל תתחר · פי' לשון חבור ותערובת כמו תתחרה את הסוסים אמר אל תתחבר בעדת מרעים · ואל תקנא ברשעים · ר"ל ואל תתאוה בשלותם : כי לא · נתן טעם למה שאמר שלא יקנא במה שיראה מעניינם שיצליחו זמן ידוע שסוף סוף לא יהיה להם אחרית טוב רק נר רשעים ידעך והיה אור עושרם וגדולתם דומה זב לאמרו איש בער לא ידע וגו' להשמרם עדי עד · ורמז ג"כ כי לא תהיה אחרית לרע שנפש הרשע תהיה נכרתת כפי חטאה ולא תהיה צרורה בצרור החיים כנפש הצדיקים ולפי' אמר בהם נר רשעים ידעך כלומר נר אלהים אשר הוא נשמת האדם והוא הנר אשר רמזו רז"ל באומרם ונר דלוק מונח לו על ראשו וצופה ומביט מסוף העולם ועד סופו ידעך ויכבה ותהיה בחשך נדונה כפי סעה · וכיון לפרש הפסוק בענין הבנים כי לא יהיה לו בן ונכד אחרי מותו · ירא את ה' · הזהיר לאדם שעם שראוי לירא מהשם ראוי ג"כ שירא מהמלך אשר ימלוך עליו ושלא ימרה את פיו אעפ"י שהוא בשר ודם כי הש"י יעמיד מלכים בארץ ואם לא יהיה מוראם יהרג · זה אל אבל יראת ה' ראוי להקדים ליראת המלך ועם המשני' זה הסדר שמקדימים יראת המלך ליראת השם אל תתחבר ויהיה טעם אגורת ולתיהם שונות · או יראה ועם השונים במעשיהם · או השונים מצותיהם שהם עוברי' על מצות השם ית' והמלך ועושים בהפך :
כי

משלי כד

כִּי־פִתְאֹם יָקוּם
ג אֵידָם וּפִיד שְׁנֵיהֶם מִי יוֹדֵעַ׃ גַּם־
אֵלֶּה לַחֲכָמִים הַכֵּר־פָּנִים בְּמִשְׁפָּט
ה' בַּל־טוֹב׃ אֹמֵר ׀ לְרָשָׁע צַדִּיק אָתָּה
יִקְּבֻהוּ עַמִּים יִזְעָמוּהוּ לְאֻמִּים׃ ב חס"ל ומל'
כה וְלַמּוֹכִיחִים יִנְעָם וַעֲלֵיהֶם תָּבוֹא ל' ד' מל' בסיפ'
בִּרְכַּת־טוֹב׃ שְׂפָתַיִם יִשָּׁק מֵשִׁיב ב' א' ינק כל עמי
דְּבָרִים נְכֹחִים׃ הָכֵן בַּחוּץ מְלַאכְתֶּךָ
ו וְעַתְּדָהּ בַּשָּׂדֶה לָךְ אַחַר וּבָנִיתָ בֵיתֶךָ׃
אל

מְטוּל דִּכְשִׁילְיָא אָתֵי תְּבַרְהוֹן
וְסִפְוָתָא דִּשְׁנֵיהוֹן מַן יְדִיעַ׃ הָלֵין
לְחַכִּימֵי אֲמִירְנָא לְמִסַּב אַפֵּי בְּדִינָא
לָא שַׁפִּיר׃ אַפְלָא לְמֵימַר לְרָשִׁיעָא
דְּצַדִּיק אַנְתְּ לִיטוּנֵיי עַמְמֵי וְיִבְרוּנֵיי
אוּמְתָא׃ וְלַמַּאכְסָנֵי יְבַסַּם וַעֲלֵיהוֹן
תֵּיתָא בִּרְכְּתָא טַבְתָּא׃ שִׂפְוָתֵיהּ
נִנְשְׁקוּ וְאֵלֵין דִּמְהַפְּכִין מִלֵּי תְרִיצָתָא׃
אַתְקֵין לְבָרָא עֲבִידְתָּךְ וַעֲתִידֵיהּ לָךְ
בְּחַקְלָא וּבָתַר כֵּן בְּנֵי בֵיתָךְ׃ לא

רש"י

ופיד שניהם · שבר ע"ז ושבר עובדיה : גם אלה לחכמים · כל הדברים שבענין על מצוה אמורים לחכמים היושבין בדין שלא יכירו פנים במשפט כי לא טוב : שפתי' ישק · ראויים כל שפתים לנשקו : הכן בחוץ · זה מקרא · ועתדה בשדה · זו משנה · אחר ובנית ביתך · זה תלמוד · ד"א כמשמעו בתחלה קח לך שדות וכרמי' ואח"כ ועתדה לשון עתודי' שים לך בהמות בשדה · ואח"כ ובנית ביתך · תקח אשה : והפתית

אבן עזרא

כי פתאום יקום אידם · עליך אם לא תירא מהם : ופיד וכידור אחד הם וטעמה צרה ונוקה · שניהם השם והמלך · מי יודע עת בא אידם ופידם : גם · אומר · ולמוכיחים · שפתים · ל' דנקים · גם אלה הדברים ידועים לחכמים הם חכמי המשפטי' כי הכרת הפני' במשפ' לא טוב הדבר והשופט האומר לרשע בדינו צדיק אתה יקבוהו עמים בעבור שלא עשה משפט כמשפט · ולמוכיחים הרשעים על רשעם יבא להם נועם יי' · ברכת טוב כנגד יקבוהו וזעם. ברכת טוב שברכתו תבא עליו · ומשיב דברים ישרים כדין השפתים נושק כלומר יעמדו דבריו כנשיקת שפתים : הכן · נוכח הכן המוזהר ידבר · ועתדה העמידה עתד אחר ההכנה · וי"ו ובנית תחת או כלומר או תבנה ביתך אם אין לך בחוץ מלאכה :
והפתית

רלב"ג

כי פתאם יקום אידם · וזה מבואר בעוברים על מצות הש"י כי ימשכו להם מזה רעות נפלאות פתאומיות ואמנם בעוברים על מצות המלך יתבאר זה ג"כ לפי שכל דבר לא יכחד מן המלך לרב האנשים הנכספים להיות אוהבים למלכות והם יגלו לו הדברים הנעשים כנגד מצותיו למצא חן בעיניו · ואם תאמר שכבר תקח עצה להמלט מהרע ההוא הנה לא תוכל כי מי יודע הפיד והרע הבא מיי' לחטא שיוכל החוטא להתחכם להנצל ממנו וכן הענין ברע הבא מהמלך לעובר על דבריו כי לא היה לחוטא בזה הקדמת הודעה אבל ישימהו תכף בבית הסהרי' עד שיתבאר משפטו : גם אלה · האזהרות הם לחכמים הנה הכר פנים במשפט להטות הדין ומפני החנופה הוא דבר לא טוב רוצה לומר שהוא דבר רע. האומר לרשע וכן הדבר במי שהוא שופט אם יאמר על צד החנופה לרשע שהוא צדיק יקבוהו עמים ויסכלוהו רבים כי זה יביא האנשים לאהוב הרשע ולשנוא הצדיק ואולם למוכיחים הרשעים על רשעם ומייסרים אותם אל הטוב עליהם יהיה נועם וחן מהאנשים ועליהם תבא מהאנשים ברכה טוב ואפשר שכל זה דבק אל השופטים שיאמרו אל מי שהוא רשע בדין שהוא צדיק ויהיה הכרת פנים במשפט נתינת כבוד לאחד מהחלקי' הבאים לדין כי זה ממה שיבא לצאת המשפט מעוקל כי בזה ישתתמו טענו' החולק עמו לחשבו שדעת הדיין קרובה אל שכנגדו או ירכה בזה ולמוכיחים ינעם הנה האיש המשיב דברים נכוחים וישרים הוא אהוב אלם כאילו נשקם בפיהם כי השקר שנוא והאמת אהוב והנה המכוון בזה ראשונה בזה המאמר הוא אזהרה שלא יכיר פנים לאחד מחלקי הסותר כדי שלא ימנעהו זה מלחקור חקירת שלימה במה שיחקור עליו לרב התפתותו והמשכו ואהבו אחד מחלקי הסותר · ואם בזה האופן מהחקירה יאמר לדעת הכוזב שהוא אמת תשיגהו קללה מרבים ולאשר יוכיחו האמת בדרוש במקרה בזה מחקר שלא ינעם ויערב מה שישיגוהו ויברכוהו הבאים אחריהם הרואים לדבריהם בשנתרצו לחקור בדברים מחקר שלם : הכן · מלאכתך בחוץ והוא מה שיצטרך לך להקדים מהמוחשות והכן בשדה לך מה שעתיד להצטרך לך בחקירותך אל המוחשות ואחר זה תוכל לבנות ביתך בעיוניות : אל

מנחת ערב

דעה חכמה לנפשך כשם שאם מצא דבש ואתה אוכל יותר מרהוי הלא תקיא והשמת מתיקותיה כן בדעה וחכמה תהי' לך גבול עד היכן חכמתך מגיע ויש אחרית וגו' כי לבסוף כשתיגע לפי ש ותרבה בך הדעת כמו שהוא בזקני ה"ח אז תשכיל בסודות התורה ויערב לך יבפס לך ותקותך לא תכרת שתהי' שלם בכל :

גם אלה לחכמים הכר פנים במשפט בל טוב כלו' הכר פנים גם בעשות משפט בל טוב · וכ"ש אשר יטה משפט ומצדיק רשע שאומר לרשע צדיק אתה כו' שיקבוהו עמים · י"מ אומר לרשע וגו' שיתגאה הרשע ויתפקר לעשות רע גם את הכלל בסיבת המחזיק בידו :

אך למוכיחים את הרשעים להביאם למוטב ינעם להם לאמר לרשע צדיק אתה לומר הלא צדיק אתה וכן טובים ולא גרמין למעבירי הקול עליך לכן אחוז צדיק דרך הטובה גלוי לכל למען יראו ויבושו ויסכרו דוברי שקר ובעשותם כדבר הזה במקום שלבלתי מוכיחים יקבוהו עמים על אלה תבא ברכת טוב : וז"א שפתים ישק וגו' והוא כי טעם מה שלמוכיחים ינעם הוא כי אם המוכיחים יאמרו אליו רשע אתה יעיז פניו ויפעור פיו לבלי חק ויענה עזות נגדם ולא יקבל מהם לעשות נכוחה אך באמור לו צדיק אתה יבוש ויסכרו שפתיו מענות רע ואדרבה משיב להם דברים טובים ונכוחים ויול' לשוב ולתקן את אשר עוות וזה אמר שפתי' וגו' לומר תדע מה טעם למוכיחי' ינעם וגו' הוא כי עתה הרשע ההוא שפתים ישק שפה עליונה בתחתונה מלענות עזות ואדרבה משיב לו דברים נכוחים וטובים כאמור או שפתים של מוכיחים ישק כי יערבו לו דבריהם וישקם כמעט מנשיקות פיהו לאמר מדוע מצאתי חן בעיניך להכירני ולא הבטת אל הדוברים רע ומגדילים עלי וגם משיב דברים נכוחים לעשות נכוחה בתוכחתם במקו' עזות ע"י התנכלותם :
אל

אבן יחייא

כי וגו' פתאום יבוא אידם מהשוגים הנז' בעולם הזה לעונש כפירתם · ופיד וצער שניהם מהשוני' שנז' הן השוגה הכופר באלוהו · הן השוגה הכופר במלכו · בעולם הבא מי יודע כי הוא כמנע הידיעה לשוכן בתי חומר · גם ונזמר ואלה הנ' עונשים בעולם הזה ובעולם הבא שאלים על ראש השוגים והסכלים הנז' · גם יבואו לחכמים השופטים שיש להם הכר פנים במשפט לאיש הרשע בל טוב ומכבדים אותו ועושים הדין כפי רצונו ולא כפי הדת · אומר ונזמר כי הדיין כזה שמכיר פנים במשפט ואומר לרשע בדינו צדיק אתה יקבוהו עמים שיענש בעולם הזה ויזעומהו לאומים שיענש בעולם הבא ויהיה זעום ה' · ולמוכיחים וגו' מה שיהיה ההפך לדיינים הצדיקים המוכיחים את הרשע כי ינעם ה' אליהם בעולם הבא ויהי נועמו עליהם · ועליהם בעולם הזה תבוא ברכת טוב · שפתים וגו' כי שפתים ישק והוא משל לדבוק עם האלוה על דרך ישקני מנשיקו' פיהו וכאשר פירשתי במגלת שיר השירים · הדיין שמשיב דברים נכוחים אל הבעלי דינין באופן שמכל שאלתו ותשובתו יבורר אוכל מתוך פסולת וידין דין לאמיתו · הכן וגו' חזר עוד להזהיר את הבן הירא לאלוהו ומלכו לאמר כי בטרם שתשא אשה תלמוד מלאכה ואמנות לחיו' בו ותלך בחוץ לעיר או חוץ לבית אביך לעמוד לשרת אחרים אשר ילמדוך ועתד והכן אותה למען תהיה במקום שדה לך · כי כאשר השדה נותן המחיה לעשיר בעל השדה ככה המלאכה ההיא יתן לך מחיתו · ואחר כך בנית ביתך שהיא לקיחת האשה וכאמרו מושיב יחידים ביתה והוא הזיווג מהאיש עם האשה שעושה האל יתברך · אל

ר' מנחם המאירי

בפלס תתגר והוא פתוח והיה ראוי להקמץ ומתוך כך יש מפרשים שהוא עתיד מבנין הקל ושרשו תחר ומן הענין הנזכר גם כן ויש מפרשים אותו מענין מתחרה ואיך תתחרה את הסוסי' והוא ענין התערבות כלומר אל תתערב במרעים להדמות להם במעשיהם : ירא וגו' · כי וגו' · הערה תוריית והמוסריית לירא את יי' לבלתי עבור אחת מכל מצותיו וכן יירא את המלך שיזהר מעבור מצותי ושונים מענין שנוי וחלוף מענין ודתיהם שונות כלומר לא תתערב עם הממירים דבריהם ומצותם או תפרש עם המשונים במעשיהם · כי פתאום יקום אידם ר"ל יקחו נקמתם לפעמים בפתע לכלות הממרים פיהם כרגע · ופיד הוא גם כן ענין איד · ומי יודע הוא חזוק באו פתאום כלומר שלא ידעכו עד אשר תגע עדיו ויבהל ובדרך נסתר ידוע כי החכם נקרא מלך בי מלכים ימלוכו ורוזנים יחוקקו צדק בי ישרים ישורו · ונדיבים כל שופטי ארץ · ובלשון תלמוד שלמא עליכו מלכי ואמרו רבותי' ז"ל את יי' אלהיך תירא לרבות תלמידי חכמים וכן מוראת רבך כמורא' שמים כי העובר על מצות רבו עובר על מצות שמים כי כל טרחו עליו הוא להודיעו יראת שמים ולכת בדרכי האל ית' · ושונים מענין שניות · ורמז על פנת הייחוד וכבר ידעת מן האמונות בעלי השניות והעיר להזהר מהם רק להאמין אחדותו פשוטה בלא שום צד רבוי יש אחד ואין שני וייעד הנקמה על הנכשל בזה פתאום יקום אידם או יהיה ענין פתאום יקום אידם לידאתו פן תכנס האמונה ההיא בלבו מהר להיות בעליה מושך הלבבו' והוא אמרו ופיד שניהם מי יודע רמז על מיעוט המשיגי' זה מצד זה חקירה כענין מי יודע רוח בני אדם ולהפלגת מיעוט הענין הזהירו להשתדל בזה השתדלות חזקה ויש מפרשים בנגלה שונים כלומר שונים באולתם ר"ל שמשתקעים במעשיהם הרעים עד שישוב פועל הרע שלהם טבע גמור לא יעתק עוד : גם אלה לחכמים עד · משיב דברים נכוחים' אמר גם אלו הדברים הערה לחכמים השופטים ואחר שהוכיח את הבן ובכלל תוכחת כל התלמידים נתן הערה לחכמים השופטים ובכללם כל השלמים המלמדים להועיל · וכבר ביארנו שהרבה פעמים יניח הכתוב שלילה במקום חיוב וכן הנה אמר בל טוב במקום רע ואמר שהכרת הפנים במשפט לגבר אחד יותר משכנגדו לא טוב אבל רע כי ישתתמו בזה טענות בעל הריב ואולי לא יצא הדין לאמתו וכל שכן אם מטה את הדין ואומר לרשע ר"ל הראוי להתחייב צדיק אתה ר"ל שהכל ימאסוהו ויתעבוהו · ואמרו ולמוכיחים הנה תדע כי לשון תוכחת יאמר על פנים שונים פעם על הדרכת האדם בפעולות הטובות והאזהרה מן הפעולות הרעות · הוכח תוכיח ופעם על הויכוח שם ישר נוכח עמו ועם ישראל יתוכח · ופעם בענין ייסורין דרך עונש · והוכח במכאוב תוכחות על עון · ופעם על בירור הענין · אותה הוכחת · לא יש בינינו מוכיח · וכן דברים נכוחים · כלם נכוחים למבין · ומזה אמר הנה ולמוכיחים ר"ל מבררי האמת בדין ינעם · ועליהם תבא ברכת טוב מן העם הפך יקבוהו עמים · ואמר שפתים ישק · כלומר משיב דברים נכוחים ר"ל הרוצה להשיב דברים נכוחים הערה לחכם כשישאלוהו דבר שיסגור שפתיו וישקם זו בזו עד יבחן בלבבו איך ישיב ולא יהא נבהל להשיב כי הנבהל להשיב ברוב הפעמים לא יהיו דבריו נכוחים ויש מפרשים ישק מלשון נשק כלומר הבא להשיב דברים נכוחים צריך שיזיין שפתיו בדברי חכמה קודם שיתחיל לדבר: הכן וגו' · כבר ביארנו שבנין הבית בנוי להמלא בו כל מה שצריך והודיע שזה יצטרך להקדמות והכנות בהשתדלות העניינים יבנה הבית בהם ולא יבנה בזולתם · והה"א שבמלת ועתדה מפיק בדרך תפארת והוא שם בענין קיום והעמדה כלשון ועתודותיהם שוסתי · הדברים העומדים והקיימים למראה בני אדם כתרגום כלב מעתד · ואמר על זה הכן בחוץ מלאכתך כלומר להתעסק ולטרוח הנה והנה עד שתרויח ויבא ממון לידך ואחר כן שים לך קיום והעמדה בקנין שדות וכרמים למחייתך ואחר תוכל לבנות ביתיך בשלמות וכל זה הערה מדינית לכל ישתדל בבנין הבית בנשואי אשה · ובהולדה עד שיכין צרכיו לכל · ויש מפרשים ועתדה שהה"א כנוי למלאכה שהזכיר כלומר אחר שתרויח במלאכה עתד והכן אותה לקנין שדות וכרמים · ובדרך נסתר יש לפרש דרך תוריי שיכין עצמו בעולם הזה במיני הצדקות והתפלות והקיום המצות כדי שיבנה ביתו לעולם הבא · וכן איפשר שקרא מלאכתך קנין הממון בכדי הספקת הצורך ועתדה בשדה שלמות המדות כאמרו על ריח הבגדים שהמדות כמשלות להם ראה ריח בני כריח שדה אשר ברכו יי' · ובנית ביתיך רמז על הסדר · או רמז ללמוד החכמה הקיום הכללי · ואמר הכן בחוץ מלאכתך על הלמודיות שהם הכנות והצעות לכל השגת האמתיות שהם מלאכה מיוחדת לו בלא יוצא זולתו · כי יש בהם רבים עניינים בלתי נמצאים חוץ לנפש כמציאות הכלליות והנקודות והקיום והם חוץ לחצר וכל שכן חוץ לבית ועל זה אמרו עדין בן זומא מבחוץ ועתדה בשדה לך רמז לטבעיות בנושא במלאכות השדה ומציאותם בכל פרטי המציאות ובחרישת השדה כראוי יוציא כל תבואתו קדש ליי' ואחר באלהיות והוא בנין הבית והמדור הנצחי ובדברי רבותי' ז"ל הכן בחוץ זו מקרא ועתדה בשדה לך זו משנה אחר ובנית ביתיך זה תלמוד ויש מפרשים דרך פשט ובנית ביתיך נשואי האשה והעיד שיקדים הכנתו קודם נשואיה כדרך שאמר הכתוב מי האיש אשר בנה בית חדש ואחריו אשר נטע כרם ואחריו אשר אירש אשה · ונקללו' בהפך אשה תארש ואיש אחר ישכבנ' בית תבנה ולא תשב בו כרם תטע ולא תחללנו : אל

קב ונקי

כי פתאום · ר"ל שלא ידעו ולא ירגישו בו המשנים דבריהם : ופיד שניהם · של השם יתברך והמלך מי יודע יום בואו ואיכותו וכמותו : גם אלה לחכמים · גם אלה הדברים אמורים לחכמים היושבים בדין וגם מורה על הדברים האמורים למעלה · וי"מ גם אלו המשלים נתאמו לחכמים אחרים וחוברו עם המשלים שכתב שלמה והם י"ב פסוקים עד גם אלה משלי שלמה · והראשון יותר נכון · ואמר לשופטים לא טוב לדיין שיכיר פנים וישא פני כל איש רק שישפוט בצדק את עמיתו וגם בעומדם למשפט לא יחלוק כבוד לאחד מבעלי הדין על חבירו כמו שאמר לא תכירו פנים במשפט כי השופט ראוי שיתנכר כאלו לא יכיר אחד מבעלי הריב · והכר מקור כמו להכר : אומר לרשע · מי שהוא נוטה את הדין עד שהוא אומר בעת פסק הדין אל הרשע צדיק אתה מטבע העולם שבני אדם יקללוהו ויבוזוהו בסתר אם לא יוכלו בגלוי · או יהיה לשון קללה שהמחבר אומר לזה יהי רצון שיקבוהו עמים במרבם או בחצי קסתם · ויהיה יקבוהו מן ויקוב חור ועניינו שיעשו בו נקב מפולש וילכו אליו בזעם העמים להשמידו מתחת שמי ה' : ולמוכיחים ינעם · הדיינים הצדיקים שמוכיחים הרשע על שמבקש ממון אחרים בטענת רמאים יהיה נועם השם עליהם : וברכת טוב · פי' ברכה של טובה · או ברכת איש טוב שהברכה של אדם צדיק תחול ויהיה בה תוספת טובה · ואיפשר שירמוז בפסוקים אלו שלא ישא האדם פני המלך זקן וכסיל ולא יכבד אותו להיותו בן האהובה רק ראוי שיכיר את בן השנואה שהוא המשכיל לתת לו פי שנים כי לו משפט הבכורה וקלל למי שאומר על המלך הכסיל שהוא רשע שהולך בדרכי הצדק : שפתים ישק · איפשר לקשור אותו עם הפסוק של מעלה השפתים שישיבו דברים נכוחים ויוכיחו לרשע על רשעו ראוי שינשק אותם האדם · וי"מ מי שירצה לענות דברים טובים וישרים לשואל יהיה נושק שפתיו שיסגור אותם ולא יהיה נבהל להשיב עד שיהיה הדבר נכון בפיו · או יאמר כשאדם טוען עם חבירו ומשיב לו דברים נכוחים הטוען עליו סוגר את פיו שלא יוכל לענות אותו · או יאמר שהמשיב דברים נכוחים הוא נושא חן בעיני השומעים ונראה להם כאלו נושק שפתותיהם כל כך תערב להם תשובתו · או יאמר ישק מן ועל פיך ישק כל עמי שהתרגו' פירש יתזן · ויאמר צריך לזיין ולזרז שפתיו כל מי שרוצה להשיב דברים נכוחים בענין שלא יחטא בשפתיו : הכן בחוץ · בתחלת עניינך ראוי שתכין חוץ לעיר מלאכתך בעבודת האדמה שהוא היותר הכרחי למחיית האדם · וזמנה מלאכתך זו בשדה שהיא שלך · או יהיה לך בעבורך ולצורך מחייתך ואחר זה תבנה ביתך יהודיענו שבבנין בית המקדש כתיקונו וי"פ אין ראוי לעשותו בתחלת ענינו שיש בו הוצאה גדולה ואינו כל כך הכרחי כמו עבודת השדה לצורך מחייתו ואחר שישבע לחם ויעשיר יבנה הבית :

רלבג

אל תהי עד חנם ברעך · לספר כזבים בספוריך הראוי להיישיר על דרושי החכמו' כי בזה תסבב להטעות האנשים בדעות וכן אם תמלא דעת לקודמים בלתי ישר בעיניך אין ראוי שתמלא ספורים בשפתיך בלתי צודקים לסבר הדעת ההוא וכן אם כעזר בעל הדעת ההוא בספורים כוזבים אין ראוי שתעשה כן במה שתביא מהחוש' לסתר דעתו כי זה יבלבל המעיינים בזאת החקיר' בלבול חזק : אל תאמר · ולזה אין ראוי שתאמר כאשר עשה לי לאמ' דעתו בספורים כוזבים כן אעשה לו לבטל דעתו להשיב כפעלו שיחשוב היותו דבר ראוי · והנה העיר עם זה להרחיק מעדות שקר לשב' חבירו בשפתיו שיחשו' שאין בו חטא כי הוא איננו עושה בעצמות דבר כנגדו אך ימשך לו הרע מדברו ואע"פ שגמלו רע אשר יעיד עליו עדות שקר אין ראוי לו שיקח נקמתו ממנו בזה האופן ואחר זה הזהיר מהעצלה בפעולות ובעיון כי העצלה בפעולות תשחית קנייני האדם ותהיה סבה שלא יהיה לו מהם פרי והעצלה בבקשת העיון תסבב שיהיו הקנינים העיוניים פחותים ומזיקים במדרגת הקוצים שיזיקו לכל הקרב אליהם : על שדה איש · ולזה אמר על שדה איש עצל עברתי שמרוב העצלה לא ישתדל להרוש ולזרוע והנה עלו בו עשבים רעים וקוצים וגדר אבניו שסביבות סביבו לשמור פריו נהרסה כי לעצלותו לא ישתדל לתקנה וכן הענין בכרם אדם חסר השכל שנטע' הש"י לתת פרי הטוב המשמח אלהים ואנשים והוא השכל ההיולאני אשר לו כח להשיג המושכלות והנה לעצלותו בבקשת החכמה לא עלו לו כי אם דעות כוזבות ומזיקות לאדם בהגלחתו המדעית והמדינית והיסר הגדר שהיה סביבו בדרך שישאר לו מדרכו לשאר כחות הנפש : ואחזה אנכי · וכאשר ראיתי זה הרע הבא מן העצלה בפעולו' ובדעו' שמתי לבי אל זה ולקחתי מוסר להמלט מהעצלה אשר ימשך ממנה זה הרע וראיתי שהעצל הכוונה בזה למי שירצה להמלט ממנה הוא שיישן מעט ויתנמנם מעט ומעט יחבק ידיו לשכב לתת מנוחה להיברים וכאשר תעשה כן לא יהיה לך ריש וחסרון מתמיד כי החריצות יהיה סבה להמציאך מזונך בקלות ולהמציא לך הדרוש אשר תדרוך בהשגתו: ובא כמהלך רישך · ולזה כשיבא לך ריש וחסרון יבא כמהלך שלא יתעכב עמך כמו הענין באיש מגן שהוא בא כמהלך · ובכאן נשלם מה שקבלנו באורו בזה המקום והתועלות המגיעות ממנו הם מבוארים מדברינו :

גס

רשי

והפתית בשפתיך · תתפתה לרעך בדבורך : איש עצל · שאינו חוזר על גרסת תלמודו : קמשונים · חוחים : כסו · נכסו · חרולים · גדולים מקמשונים והרי הם חדים כקוצים · וגדר אבניו נהרסה · כך מי שאינו חוזר על תלמודו · מתחלה מסכת ראשי פרקים וסוף מחלף דברי חכמים וזה לזה שאמר על טהור טמא ועל טמא טהור והוא מחריב את העולם : מתהלך רישך הפרי' שאת"ם מאס יבואו לך במרוצ' :

גס

אבן עזרא

והפתית · פי' אם הפתית כלו' לא תעיד עדות שקר ולא תפתה אחר להעיד · פ"א ואם תפתה רעך · אל תאמר כאשר עשה לי רעה כן אעשה אפתנו אני אשיב לו כפעלו כענין מי יפתה את אחאב : על · עלה · בלשון יחיד על כל אחד מהקמשונים ידבר קמשונים וחרולים לשון קוצים · מעט פירשתיו · מתהלך חסר אות משרת כי כ"ף פאיש משרת במקום כ"ף כנגד הפך המוזהר : הפרש החלק השלישי זה החלק יתכן להיותו חלק ספר בפני עצמו ביכות ספרי שלמה ואנשי חזקיה החכמים העתיקו משליו הנעימים וחברו עם אלה

גס

משלי כד

אַל־תְּהִי עֵד־חִנָּם בְּרֵעֶךָ וַהֲפִתִּיתָ בִּשְׂפָתֶיךָ׃ אַל־תֹּאמַר כַּאֲשֶׁר עָשָׂה־לִי כֵּן אֶעֱשֶׂה־לּוֹ אָשִׁיב לָאִישׁ כְּפָעֳלוֹ׃ עַל־שְׂדֵה אִישׁ־עָצֵל עָבַרְתִּי וְעַל־כֶּרֶם אָדָם חֲסַר־לֵב׃ וְהִנֵּה עָלָה כֻלּוֹ קִמְּשֹׂנִים כָּסּוּ פָנָיו חֲרֻלִּים וְגֶדֶר אֲבָנָיו נֶהֱרָסָה׃ וָאֶחֱזֶה אָנֹכִי אָשִׁית לִבִּי רָאִיתִי לָקַחְתִּי מוּסָר׃ מְעַט שֵׁנוֹת מְעַט תְּנוּמוֹת מְעַט ׀ חִבֻּק יָדַיִם לִשְׁכָּב׃ וּבָא־מִתְהַלֵּךְ רֵישֶׁךָ וּמַחְסֹרֶיךָ כְּאִישׁ מָגֵן׃

גם

תרגום

לָא תֶהֱוֵי סַהֲדָא רִיגְלָא בְּחַבְרָךְ וְתִשְׁתַּרְגַג בְּשִׂפְוָתָךְ׃ לָא תֵימַר הֵיךְ דְּעֲבַד לִי כֵן אֶעְבֵיד לֵיהּ וְאַהֲפֵיךְ לֵיהּ הֵיךְ עוֹבָדוֹי׃ עַל חִלְקֵי דְגַבְרָא עַטְלָא עֲבָרִית וְעַל כַּרְמֵיהּ דְּבַר נָשָׁא חֲסַר רַעְיָנָא׃ וְהָא סְלִיק כֻּלֵּיהּ יַעְרֵי וְכַסְיוּ אַפּוֹי חוּרְלֵי וְסַיְגָא דְּכֵיפוֹי אִיתְעֲקַר׃ וַחֲזֵית אֲנָא וְשָׂמִית לִבִּי וַחֲמֵית וְקַבֵּלִית מַרְדּוּתָא׃ קַלִּיל תֵּינוֹם קַלִּיל תִּדְמוֹךְ קַלִּיל תְּשִׂים יְדָיךְ עַל חַדְיָךְ וְתִדְמוֹךְ׃ וְתֵיתֵי וְתִדְּרְכִיךְ מִסְכֵּנוּתָא וּצְרִיכְתָא הֵיךְ גַּבְרָא טַבְלָרָא׃

אף

לאיש חד מן כ"ג וסי' במסר' רבתא בערך איש בס"ד : והנה ב' ר"ף בסיפ' וסי' והנה אשה לקראתו · והנה עלה כלו קמשנים : כסו ב' וסימ' כסו הרים צלה · כסו פניו חרלים : חבק ב' וחסרי' ובסיפ' וסימ' מעט שנות מעט תנומות · וחברו : ובא י"ו ר"פ וסי' נמסר בשמואל ב' סימ' י"ו וישעיה סימ' מ"ז :

מנחת ערב

אל תהי עד חנ' בשביל רעך להנאתו מה שלא ראית אף אם פתית אותו בשפתיך להוציא מלבו האמת ולא יתטיא כי נאמן הוא אצלך אל תאמר הלא עד אמת אני וכן אתה אשר העיד בשבילך אל תאמר כאשר וכו' ותסמוך על נאמנתו להעיד בשבילו :

על שדה איש עצל עברתי וגו' הנה יש שני מיני עוסקי מצות יש שעוסק במצות שאין מהם אכילת פירות בעה"ז ויש עוסק במצות שאדם אוכל פירותיהן בעה"ז והקרן קיימת לעה"ב והראשון ידמה לבעל שדה שזורע וקוצר ונותן באוצר לאכול אחר ימים כן כל מצות שאדם עושה הוא כזורע בשדה העליון אשר לו במקום המתייחס לנשמתו ויאכרו אליו מסוגלים לאכול אחר מותו ומצות שאין להם פירות בעה"ז יאכרו שם הכל ואשר יעסוק בתורה וג"ח ידמה לכרם שבכרו ענביו והגפנים קיימי' כן יאכל פירותיה' בעה"ז והקרן כטוע לו למעל' והמתעצל מהס"ג הראשון יקרא עצל ואשר יתעצל ממצותיו והם מהס"ג השני למה שב"לו מעשיו יתרשל מה' העצל ההוא יקרא חסר לב : ואמר שראה והכיר העצל מהסוג הראשון ואמר שסדהו אשר היה זורע למעלה תחת חטה יצא חוח ויעלה כולו קמשונים שבהתבטלו מהמצו' יטפל בעבירות שהם הקמשוני' באמת אך בעל הכרם לא הפסיד כ"כ שיהיה כולו קמשונים כי עצמו מאד המצות ההן אך כסו פני הכרם חרולים בהתעצלו ולא הספיק העצלות לקצץ הגפנים כן המצות ההן העצומות כי טרם יעזוב החמורות ספל לאט לו לעזוב האחרות וקו לקו ישמט ידו גם מהעצומות כי לא יערב אל לבו להשמט ידו לגמרי מן החמורות מיד בהתעצלו כי אם יחל מהקלות לאט כמלא כי הקלו' הן לא לו החמורות במשמרת וגדר ע"ד אז"ל ושמרתם את משמרתי עשו משמרת למשמרתי כי תחלה יעברו מצות דרבנן של תורה ולכן יתייחסו למשמרת כן בדבר הזה יהיו הקלות גדר הבנין בפני הגדולות שאדם אוכל פירותיהן בעה"ז ואמר כי בהתעצלו גם שלא יעזוב מיד החמורות לא יבצר מהיות גדר אבניו נהרסת שישמט ידו מהקלות :

גם

ר' מנחם המאירי

אל ונומר · אל תאמר וגומר · היו"ד שבעלת והפתית ראוי להיות ו"ו והחלק מקום חולם והראוי כמשקל השבות ופרשו פתות · וחכם ר"ל על שקר ותהו לא שיתרהו מהעיד נחכם ושיתיר לו להעיד בשוחד ובממון אבל הכונה לא תעיד בו בדבר שקר ותהו עד שתשכלהו בדבריך ואף כשהעיד הוא כנגדך ובאת לשלם לו גמול לא תעשה כן · ויש מפרשים אותו ענין פתוי והיה ראוי בחרק הה"א ושבא הפ"א כמלם הרבית הגוי והשקית ברגלך ופרשו פתה כלומר שתהיה סבה להכשיל הדיין לטעות על פתוי עדותיך ויש מפרשים הו"ו מקום ואם כאלו אמר ואם פתית וכו' · כלומר לא תעיד שקר לתועלתו ואע"פ שכבר פתיתו והעיד הוא לתועלתך אל תאמר כאשר עשה לי וכו' · ובדרש אין רעך אלא הקב"ה שנ' רעך ורע אביך · ואל שבראש הפסוק משמש במקום שנים ומלת הפתית עבר במקום עתיד כלומר ולא תפות' בשפתיך לעשות כן והפסוק שאחריו איכו נקשר לזה אלא שהיא המשך המשל או הענין על שלמות המדות שלא יעיד על חבירו בשבא מדותיו דרך חנופה ופתוי ואע"פ שהוא עושה לו כן אבל יוכיחהו תוכחת מגולה כי טוב או מעתה: על שדה איש עצל עברתי עד ומחסורך כאיש מגן · הערה להזדרז בעבודת האדמה והוא הענין בשאר המלאכו' אלא שלקח אחת מהן כמו בנות לעדה · וקמשונים וחרולים הם מיני אטד וקוץ ודרדר וגדר בא בלשון נקבה כאמרו נהרסה ובאה ההערה כאלו עבר הוא שם וראה כן והודיע שהעצלה מקלקל' העניינים מעט מעט עד תכלית והוא שתחלה אמר שהעלה קמשונים ועדין הם ברכותם ויוכל להעבירם בנקל וכאשר נתעצל בזה אמר כסו פניו חרולים כלומ' עד שגדלו עד שנתכסו פני השדה והכרם מהם והעברתם קשה ואע"פ כן אלו השתדל תכלית ההשתדלות היה בידו לתקן אבל נתעצל עד שנגדר אבניו נהרסה · והיה למשלה שור ולמרמס שה פרוץ גדרו והיה למרמס הסר משוכתו והיה לבער והוא ענין שלשת העצות האחרונות מארבעה העצות שכבר הזכרנו ואמר על זה ואראה וכו' · כלומר שבראותו נתן לבו על הדבר ולקח מוסר להזהר ממדת העצלה כענין בעכם לץ יחכם פתי ועל כן חוזר ומזהירו בזהירות ובהזהר במדת העצלה וייעד לו התרושש על ידה וכן בכל המלאכות והוא ענין מעט שינות וכו' · כמו שפירשנוהו בחלק ראשון בענין הנמלה · ומחסורך הוא בסגול תחת הרי"ש והראשון בשב"א · ובדרך כסתר רבותינו ז"ל דרשוהו על תלמוד תורה על שאינו מחזר על תלמודו בתחלה משכח ראשי הפרקים לבסוף מחליף את הדבר מזה לזה ומזה לזה ולבסוף אומר על טמא טהור ועל טהור טמא ונמצא מחריב את העולם הוי גדר אבניו נהרסה · ובמקום אחר דרשו הכי שלא למד תורה או שלמד תורה ולא נתעסק בה מכין שסופו להכניס שלשה דברים בפרשה ת"ל עלה כלו קמשונים מכין שמבקש פתחה של פרשה ואינו מוצא ת"ל כסו פניו חרולים ר"ל שנתכסה ממנו ועליו הוא אומר וגדר אבניו נהרסה שמתוך שרואה שלא עמדה בידו הוא יושב ומטמא את הטהור ומטהר את הטמא ופורץ גדר ישכנו נחש · המוכה בכל זה שהמשיל דרישת החכמה לעבודת האדמה וכמו שהעובד הטוב יפתח אדמתו בחרישה ראשונה ויחרוש שניה ושלישית לפי ענין הארץ ואחר כך יזרע ויעדה ויכפם כן מדרך התלמיד הטוב ישנה ויחזור ויתבונן ויפלפל בעצמו כפי הראוי עד שיעלה הענין בידו כהוגן וכמו שהעצל העובד יספיק לו בפתוח האדמה ותצמיח לו קוץ ודרדר ויתכסו פני התבואה כן התלמיד העצל תתכסה חכמתו בשבושים וקושיות ובלבולים ומתוך כך הופך האמתות ולא יבחן לו האמת מן השקר והוא פורץ גדר והנחש המשיא ישכנו : והוא שדרשו ז"ל על שדה איש עצל עברתי ועל כרם אדם חסר לב זו תורה כמה דאת אמר ואתה חסר לב תורה תפארת אדם לשבת בית

עלה

אבן יחיא

אל תהי וגומר הזהיר הבן על מצות לא תענה ברעך עד שקר ושלא תהי מפת' בשפתיך בשפה לאשה לא אורשה לישכב עמה כי אף שלכאורה איכו עון חמיר להיותה בלתי בעולת בעל' הנה הוא עון פלילי להיותה כדה בבלתי טביל' ובבלתי חופה וקדושין ויוסף עוד כל ריב ובל כגע כי יקוצו שלא כל בני המשפחה אשר הנזיון כדבק בנפשם ויכוהו ויהרגוהו וזהו אומרו והפיתית בשפתיך שהוא מן המלות זרות מורכבת מבנין הפעיל ומבנין הדגוש · אל תאמר וגומר הזהירו על לא תקום ולא תטור · על שדה וגומר הזהירו גם כן על הזריזות והחריצות ובריחת העצלות · והביא ראיה למעשה לאמר על שדה איש עצל עברתי · ועל כרם אדם חסר לב שרודף אחרי הזנות ויין ותירוש ומכר השדה לקנות כרם : והנה וגומר וראיתי כי הנה עלה כל השדה קמשונים כי תחת חטה עלה חוח יען כי לא נחרש ולא נזרע לעצלות אדוניו · וכסו פני הכרם מחרולים · והגדר משאנים שסביב הכרם נהרסה כי היא כמו הפקר לכל ואין מי שיפקחה לרגעים ויטענה פורק ויעוקר ויסקלה : ואחזה וגומר ואחזה אנכי התכלית הרע הלז הנמשך מהעצלות והחסרון לב · ואשית ושמתי לבי ומחשבתי על המראה הגדולה אשר ראיתי ולכן הסכמתי לקחת מוסר ולהשתלם במעלת המדות : מעט וגומר והסכמתי לעשות מעט שנות בלילה ומעט תנומו' ביום הפך מאשר היה עושה העצל · ולעשות מעט חיבוק ידים לישכב עם נשים הפך מאשר היה עושה החסר לב · ובא וגומר וזה יען כי ראיתי שברדיפת דרך העצל בא כמהלך ויהוא הרץ הרגלי ההולך בשליחות ואגרות מעיר לעיר וממלכה אל ממלכה · רישך וברדיפת דרך החסר לב סגוף בא המחסור שהוא יותר מהרישות והדלות כי הוא חסר מכל כל · כאיש מגן והוא הרץ הרוכב על סוס קל הנשלח עם השליחיו' ואגרות גם הוא ממקום למקום ולהיותו רוכב ולא רגלי ירוץ יותר מהר ומזויין עם מגן ורומח :

גס

קב ונקי

אל תהי עד חנם · ר"ל עד שקר : ותתפתה ברעה בדיבורך · או יאמר ותפתה אותו בשפתיך כענין בפיו שלום את רעהו ידברו · וי"מ והתפתית מורכב משני בניינים מהבנין הדגוש ומהבנין הנוסף ויאמר אם העיד עדות שקר על חבירך תפתה השופט שישמע עדותיך ויהיה נפתה בשמעו את דבריך : אל תאמר · זה הפסוק נקשר עם מה שלמעלה כפי הפרושי' שכעשו בו אל תאמר שעשה לו היזק בלשוני כאשר עשה הוא לי · או כאשר עשה לי שהעיד עדות שקר לבקשתו כן שעשה לו גם אני להעיד עדות שקר בשבילו ואשיב לו כפעלו : על שדה איש · אמר שעבר מדרך השדה של איש העצל שלא רצה לעבוד אדמתו · וגם עבר מדרך הכרם של אדם חסר לב שלא זמר ועדר אותו : והנה עלה · קמשונים מגזירת קמוש וחוח והוא לשון קוצים · ועלה כמו הצמיח מגזירה ועלה הרמונותיה · וחרולים גדולים יותר מקמשונים והם חדים כקוצים והנה ראה שעלה השדה והכרם כל אחד קמשונים וזהו דרך השדה שלא יעבד ולא יזרע שיעלה קוץ ודרדר · וכן הכרם שלא יעבד יעלה שמיר ושית וראה ג"כ שהגדר מהאבנים שעושים האנשים לשדות ולכרמים שלא יהיו למשלה סור ולמרמס שה נהרסה ואמר החכם כי הוא ראה זה הדבר בעברו עליה וכאלו אמר לא הרגשתי בעניינים על שראיתי כך וכך ואמר כן ד"מ כי אפי' אם יעמוד האדם בחדרי חדרים עובר שכלו ורואה בעין לבו אשר יקרה לשדות ולכרמי האנשים חסרי לב · ואפשר כי בעבור שהזכיר שדה והכרם של השדה אמר והנה עלה כלו קמשונים כסו פניו חרולים ולא הזכיר בו גדר לפי שמדרך השדות שאין להם גדר אבני' לפי שהם רחוקים מן הישוב ואין ההיזק מצוי בהם וגם שבעבור גודל השדה יתייאש האדם מעשות גדר אבנים כי לא ישיק עשרו אל זה · ועל הכרם אמר וגדר אבניו נהרסה כי מדרך האנשים לעשות גדר אבנים לכרמים בעבור שהם קרובים לעיר וקרובים להיזק בעבור זה ודרך האנשים ליטע בהם עץ כל פרי וחומלים על ממונם ויוכל אדם לעשות גדר אבנים לכרמו מפני שהכרם קטן הוא בערך השדה : ואחזה אנכי · אמר שראה מה שקרה לעצל ולחסר לב בעבור עצלותם וכסילותם ולקח מוסר אל נפשו בהפסד זולתו ואמר : מעט שנות · כלומר לקחתי מוסר ממה שראיתי ללמה בעבור שהם מפסידים השעות זו אחר זו שע' אחת בשינה ואחת בתנומה ואחת בחיבוק ידים לשכב במנוחה בלא שינה מעט ומתוך כך הזמן חולף והולך לו : ובא מתהלך רישך · ר"ל אני רואה שאם תתנהג אתה במעשה העצל והחסר לב ותפסיד זמנך כמוהו יבא עניותך קל ברגליו ויחיש אליך החסרון במהירו' כלכת האיש רוכב הסוס שירוץ עם הרומח בידו והמגן בכתפו · גם אפשר לפרש כי אמרו מעט שנות וגומר איננו סיפור שיספר החכם ממעשה העצל והכסיל רק היא עצה שנותן החכם לבני אדם שלא יעשה כמעשה הכסיל והעצל רק הראוי לבני אדם הוא שיישן מעט והיא שינת הלילה וינום מעט והיא שינת היום ומעט חיבוק ידי' והוא מעמד המנוחה בלא שינה ובהיות הנהג' האדם ע"ז הענין אם הוא עני עניותו יפרד ממנו וילך מהרה ומחסורו ג"כ יפרד וילך לו · ויהיה ובא מענין ובא השמש ועבר יאו יהי' מתהלך כאיש מתהלך שילך מהר' ואם בא לו חסרון ימלא חסרונו בזריזות ידיו כאיש מגן ·

גס

גם אלה משלי שלמה אשר העתיקו · חזרו לדורשם כשנתמנה חזקיה למלך והושיב תלמידים בכל עיר כדאמרינן בפרק חלק בדקו מדן ועד באר שבע ולא מצאו עם הארץ : העתיקו · החזיקו : כבוד אלהים הסתר דבר · כגון מעשה מרכבה ומעשה בראשית · וכבוד מלכים חקור דבר כשאתה דורש בכבוד חכמים ובגזרות שגזרו בהם יש לך לחקור ולדרוש ולשאול טעם לדב' אבל כשתדרו' במעשה מרכבה ובמעש' בראשי' ובחוקים הכתובים בתורה כגון חוקי' ודברים שהשטן מקטרג עליהם ומשיב עליהם כאכילת חזיר וכלאי כרם ושעטנז אין לך לחקור רק להסתיר ולומר גזרת מלך היא : אין חקר · לרום שמים ועומק הארץ וללב מלכים אין חקר שכמה דינים באים לפניהם וכמה מלחמות וצריכים לתת לב לכולם · ואם כל הלשונו' מדברים וכל הידים כותבין אינן יכולין לכתוב אלה של רשות : הגו סיגים מכסף · מסוך · כמו כאשר הוגה מן המסילה · כשם שאין הכלי של כסף יוצא למלאכ' צורף עד שיוציאו מתוכו סיגים של נחושת שבו כך אין גבורה נפרעין מעולם עד שיוציאו מתוכם הרשעי' ויעשו בהם דין : אל

גם אלה משלי שלמה אשר העתיקו · החכמים שהיו בדורו של חזקיה וידמה שבעבור זה הפרידים מהמשלים האחרים כי אלו המשלים לקטום מתשליו החכמים ההם ואולם המשלים שקדם זכרם נמצאו באופן הנזכר בדברי שלמה : כבוד אלהי' הסתר דבר · ר"ל כי במה שיבקשו מהש"י לא יהיה כבוד הש"י שיודיע שאלתם כי הש"י יודע הכל הלא תראה כי אשת ירבע' היתה מתנכרת בבואה אל אחיה השילוני ופרס שהגידה לו דבר אמר לה אחיה את דבר בקשתה כאשר גלה אזנו הש"י ואול' כבוד מלכים הוא בהפך זה ר"ל לחקור הדבר הבא לפניה' באופן שלם כדי שיצא משפט אמת כי הם אינם יודעים מהדברים רק מה שיודיעום הפך מה שנמצא בזה בש"י : שמים לרום · הנה המעלה והמטה אע"פ שאינם נגדרים מצד טבע הקו הישר שיצוייר בו התוספת בב' צדדיו וזה תמיד הנה המציאו' יגבילם ושם השמים המעל' אשר בתכלי' ומרכז הארץ שם המטה אשר בתכלי' והמר' לב מלכי' והשקפת' במה שיצטרכו שישתכלו בו מהענינים הבאים לפניהם הוא לאין קץ כי יתחלפו הנושאים ויתחלפו הענינים במין האחד מהדברים ויתחדשו מזה ענינים רבים לאין קץ במין האחד בענין מהדברים כדי שיגיע החלק לכל אחד הראוי לו : הגו סיגים · הנה כמו שכאשר יוציאו הסיגים מהכסף יצא ממנו לצורף כלי כסף צרוף כן כשיסירו מחברת המלך הרשע שהיה לפניו והיה מאנשי עצתו אז יכון כסאו בצדק והנה אמר זה כי צריך למלך ליזהר שלא יהיה במשרתיו ובאנשי עצתו רשע או רשעים פן יביאוהו להטו' משפט צדק והוא לא ידע והנה אפשר שהעיר בשני הפסוקים על דבר השכל האנושי שהוא המלך בכחו' האדם הנפשיי' לפי מה שיסד הש"י לאחד ביום הבראו ואמר בכאן דבר עמוק מאד מהסודו' האלהיים והוא כי מפני שהי' נימוס הנמצאו' וסדרה ויושרה המושכל בנפש הש"י ידענו בצד אשר הוא בו אחד כמו שבארנו ב"ה מספר מ"י ובראשון ממנו לא בצד אשר הוא בו רבים שיחלוק המציאו' והאמר מה שאינו מחולק אבל ציור הש"י הוא מבואר שכבוד הש"י במושכל דבר דבר מאלו הוא הסתר דבר כי לא יראה ויתברר המושכל ההוא מהשאר אבל הש"י איך ישיגהו עם שאר המושכלות בצד אשר הם בו אחר שילך מהם מהלך השלמות והצורה : ואמנם כבוד מלכים הוא לחקו' דבר ודבר ביחוד מחקר שלם באופן שיוסרו ממנו כל המחשבות המקבילות לו והוא מבואר שהכח אשר לשכל האנושי על השגת המושכלות הוא עצום ונפלא עד שלגודלו יאמר שאין לו קץ : הגו רשע · ואמר שכמו שיצא לצורף כלי ראוי כשיסורו הסיגים מהכסף כן כשיוסר הרשע שהוא לפני מלך והוא הכח המתעורר כדרך שיכנע לעבוד השכל עד שלא יתאוה לתאוות הגופיו' אז יכון כסאו בצדק ויהיה סבה שיגיע לו האמת בדרושיו : אל

א גַּם־אֵלֶּה מִשְׁלֵי שְׁלֹמֹה אֲשֶׁר הֶעְתִּיקוּ אַנְשֵׁי חִזְקִיָּה מֶלֶךְ־יְהוּדָה: כְּבֹד אֱלֹהִים הַסְתֵּר דָּבָר וּכְבֹד מְלָכִים חֲקֹר דָּבָר: שָׁמַיִם לָרוּם וָאָרֶץ לָעֹמֶק וְלֵב מְלָכִים אֵין חֵקֶר: הָגוֹ סִיגִים מִכָּסֶף וַיֵּצֵא לַצֹּרֵף כֶּלִי:
ה הָגוֹ רָשָׁע לִפְנֵי־מֶלֶךְ וְיִכּוֹן בַּצֶּדֶק כִּסְאוֹ:

אַף אִילֵין מַתְלוֹי שְׁלֹמֹה עֲמִיקֵי דִכְתָבוּ רַחֲמוֹי דְחִזְקִיָּה מַלְכָּא דִיהוּדָה: יְקָרָא דֶאֱלָהָא מַן דְמַטְשֵׁי מִלְתָא וִיקָרָא דְמַלְכֵי מַן דְבָאצֵי מִלְתָא: שְׁמַיָא רָמִין וְאַרְעָא עֲמִיקָא וְלִבָּא דְמַלְכֵי לָא מִתְבְּצֵי: גְּבוֹ סוּלְאָנָא מִן סִימָא דְנִיפּוֹק מָאנֵי מִן צָרְפָא: נִיתְטְרִיד רַשִׁיעָא מִן קֳדָם מַלְכָּא וְיִתַּקַּן בְּצִדְקְתָא כּוּרְסְיֵהּ:

משלי ד' וסימ' בריש סיפרא : חזקיה ג' וסימ' דבר יי' אשר היה אל צפניה · גם אלה משלי שלמה · עזור אמר חזקיה · ומן ויהי בשנת שלש להושע בן אלה עד וישלח מלך אשור את תרתן דכו' חזקיה במ"א חזקיהו וסימ' ויהי בשנה הרביעית למלך חזקיהו · וארץ ג' וסי' יחיו מתיך נבלתי · כי הנני בורא שמים שמים לרום וארץ לעומק · וכל שמים וארץ דכו' : סיגים ג' מ"ל וסי' הגו סיגים מכסף · כסף סיגים מצפה על חרש · כור סיגים כסף היו · וא' כספך היה לסיגים :

מנחת ערב

גם אלה משלי שלמה וגו' ראה שמתחיל' הספר ועד כאן היה מועתק ביד הכל אך מכאן עד סוף הספר לא היה רק ביד חכמי חזקיה מלך יהוד' שהם העתיקם מספר שלמה שנזדמן להם על כן בא הכתוב לאמר גם אלה וגו' להוסיף על הראשונים ולומר אף הראשונים משלי שלמה כמפורסם לכל גם אלה כהם אשר העתיקו אנשי חזקיה וגברי דרבי מסהדי עלייהו משלים אמ'הם : כבוד אלקים וגו' הנה הסכימו בגמ' שעונות שבין אדם למקו' יהיה אדם כסוי חטאה שלא יגלה הפך מה שבין אדם לחבירו שמכס' פשעיו לא יצליח אמר עם שהנוגע אל כבוד אלקים אשר חטא לו טוב כסתר דבר אך וכבוד הוא למלכים חקור הדבר ההוא ולפקם עון שבין אדם למקום : וס"ת איך יתגלה למלך מלפוני לבבות לדעת מעשה איש ופקודתו כי לא ישיג אמתת הענין כי לפעמי' הגלות הדבר הוא מסור לשמים ואין יודע בארץ ולפעמים יהיה הדבר טמון בארץ בין יושביה ואין גולה את אזנו בכל חקירותיו לזה אמר גם שמים לרום ותאמר מי יעלה לנו השמימה ויגיד למלך וגם וארץ לעומק ומי יכניסהו בעמקי הארץ ומסתוריה כי הלא דעגא היפה לי לב מלכי' אין חקר לעומקו ורומו והעב ישיג מעל לשמים ומעומק הארץ באשר לב מלך ביד ה' : אל

אבן עזרא

גם אלה משלי שלמה · זה הפסוק הסופר אמרו ויתכן שהיה שבנא כי הוא היה סופר המלך וספר בו סבת ההעתקה ומלת גם לרבו' הראשונים · העתיקו לזה להעתיק המשלים האלה מספרים להיו' מחבר' אחת ותחל' זה החלק היה כבוד אלהים : כבוד שמים · הגו' ר' דבקים · וכן הפי' כבוד אלהים דבר כבודו בספור מעשיו הנבראים יש מאין הסתירה כי מי יוכל למלל כבודו ולהגיע אל תכליתו ואין לתמוה אם מלאכיו ספרו בנביאים את כבודו והגידו את כבודו בעמים כי זה הכתוב מדבר בהשגת האורים והומים האלהים · וכבוד מלכים מה שהוא כבוד להם חקור הדבר ואל תחקור מעשה אלהים כי שמים הם למעלה מאד והארץ לעומק מתחתיו והמלכי' שום בהם יכול להתעסק בחכמה בלבם אין חקר והטעם אינם יכולים לחקור כבודו ולדע' מה למעלה ומה למטה אף כי תחקרנו אתה כאשר יסיר ויהגה הצורף סיגי הכסף אז יצא לזמן המצורף הכלי כאשר יחפוץ וכן המלך יסיר הרשע שהוא לפניו ואז יכון בצדק כסאו והוא כבוד ותפארת בדין לחקור עד שיהיו נזהרין במשפטי המלוכ': אל

ר' מנחם המאירי

עלה קמשונים וקוץ ודרדר יצמיח לך · כסו פניו חרולים · בזעת אפך תאכל לחם · על הדרך שביארנו במעשה בראשית וגדר אבניו נהרסה · וישלחהו יי' מגן עדן · ויחם השדה לאדם כי בו התבואה שהיא חיי הנפש והכרם לאוה שהכרם מצמיח הדבר שמיעוטו יפה ורובו מותר ובלתי צריך והוא ענין נירו לכם ניר ואל תזרעו אל קוצים והוא גם כן ענין בבקר זרע זרעך ולערב אל תנח ידך :

ומהנה נשלם החלק השני ת"ל ויבא אחריו החלק השלישי בע"ה

והם דברים יותר עמוקים מן החלקים הראשונים ומאריכים בהזהר על רוב התחכמו' והשמר מן ההריסות וכן יסודו על ההזהר מהכנע תחת ממשלת המלך הזקן ורובו הולך על סדר פסוקים נמשכים לענין אחד לא שיהא אלי האחרון הפך הראשון רק במיעוטם · ואמר :

גם אלה ונומר · באה הנה מלת גם להודות שאע"פ שאנשי חזקיה היו המעתיקים המחבר היה שלמה ונראה שלא נכתבו דבריו בספר זה עד דורו של חזקיה שהיתה בהם חכמה יתרה ויסדו כמה דברים ומצאו דברים אלו במגלות מחכמתו של שלמה והעתיקום וחברו' עם שאר דבריו וכוון החכם לגלות בזה החלק דברים נכבדים ובאו על הצד שהורגל בדבריו ר"ל דרך נגלה ודרך נסתר דבור דבור על אופניו והרחיב בהם נקיי המשכית ברמזים וחידות · והחל דבריו בענינים אלו · ואמר כבוד אלהים הסתר דבר · עד ויכון בצדק כסאו · צירף תחלה כבוד המלך עם כבוד האל להודיע שכמו שכבוד האל לא יושג והוא נעלם ומכוסה ממנו כמו שאמר האב' כלאתנו בנעימותו ונעלף ממנו לחוק הראותו כן ראוי לנו לבל נשים גבול בכבוד המלך רק היות כבודו אצלנו גדול יתר מאד באין קץ וגבול כי הראשון ר"ל כבוד הש"י תת גבול במעלתו כמנע בתקו והשני ר"ל כבוד המלך כמנע מצד המוסר · ואמנם החלוק אשר ביניהם שכבוד האל בהסתר דבר כי כבודו הוא בציור ובמחשבה והשגת מציאותו והאמונה איכה ענין הנאמר בפה אבל ענין המצוייר בלב אבל כבוד מלכים הוא בהודעת כבודו ויושר מעשיו וכושם מדותיו והוא ענין חקור דבר כלומר חקירת יושר מעשיו והודעתם ופרסומם · ולי נראה לפרש דרך פשט כבוד אלהים הוא אף בהסתר דבר כלומר שהכל נודע אליו היסופר לו כי אדבר אם אמר איש כי יבולע וכמצא שכבודו מתפרסם בהגלות על ידי דברים נספרים אבל כבוד מלכים צריך שיודע להם מצד החקירה והיא הערה למלך בבא המשפט לפניו להרבות בחקירות עד שיתברר לו האמת ואמ' שמים לרום וארץ לעומק ולב מלכים אין חקר ומלת וארץ והו"א והא"לף קמוצים וכמלאו כן שלשה שמים חדשים וארץ חדשה · וארץ רפאים קמל' וזה ועוד כל שסמוכה לשמים ר"ל שמים וארץ · והענין אע"פ שהשמים יש שיעור ידוע לגבהם ואם הוא גדול וכן הארץ לשפלותה ועמקה לב מלכים אין חקר ר"ל שאי אפשר לבוא עד קצו כי בכל יום ויום צריך שיתחדש לו שכל לפי הסבות הבאות לפניו ובהשתנות מענין לענין ומדה למדה · כל זה הערה לחד' שכלו בפרט על כל דבר ודבר ולא יסמוך מזה לזה · והזהירו דרך כלל להזהר בעניניו שיהיו

אבן יחייא

גם אלה משלי ונומר הנה שלמה עליו השלום דבר שלשת אלפים משל כאשר העיד הכתוב באומרו וידבר שלשת אלפים משל ואופן דבורו אותם היה בכח שכלו · ובתוכם דבר משלי' הרבה בכח רוח הקדש השוכן אתו או · וכל משליו הנז' הן הנדברים ברוח הקדש הן הנאמרים בכח שכלו היו מעורבים יחד ועמדו כן ימים רבים עד בוא חזקיהו וכית דינו וביררו אוכל מתוך פסולת בכח רוח הקדש האל עליהם · וסיימו ספר משלי הלז בפסוק ובא כמהלך רישך ומחסורך כאיש מגן בחשבם כי לא היו עוד משלים הנאמרים ברוח הקדש מעורבים עם המשלים האחרי' · ואחרי ימים בחפשם במשלים ההם מצאו עוד הרבה מהם שהיו גם כן נאמרי' ברוח הקדש וחברום יחד ודבקו החבור ההוא לחבור הקודם וזהו אומרו גם אלה כראשונים הם משלי שלמה מסוג המשלים הקודמים אשר העתיקו והסירו ובדלו מהמשלים האחרים הנאמרים בכח השכל אנשי חזקיהו מלך יהודה · כבוד ונו' הנה העובד האמיתי מהאלוה יתברך ראוי להסתיר מבני אדם פעולותיו הטובות שהוא עושה בעבודת אלוהו ולבלתי התהלל בו כי יחשב לגם רוח וזד יהיר וזהו אומרו כבוד אלהים הסתר דבר · אמנם העובד למלך בשר ודם הוא כבוד אליו שבני אדם יחקרו לעובד מאופן עבודתו ומעושרו וגדולתו מהמלך : שמים ונומר וכאשר לב האיש אשר עלה במעלו' עד רום השמים · וירד במעלות ההם עד עומק הארץ הוא לב נדכה · ככה לב המלכים הוא לב נדכה כשאין חקר ואין מי שיחקור על חוקם ותקפם ועושרם אשר ע"כ יהוללו מבני האדם · הגו ונומר הנה פעמים רבות יהיה המלך צדיק ויצא ממנו משפט מעוקל לסבת עבד רשע שיהיה לו אשר יענה הדין מבעלי הדין כי בבואם אל המלך יסגור הדלת לפניהם באומרו ככר שכב ובשובם לעת מחר יאמר ככר רכב · וכן יעות הדין בדברו תועה אל המלך על הצדיק מהבעלי דינין ההם כדי לעזור לרשע השוה אליו במזנו ומעשיו · מה שלכן לא יכון כסא המלך כל ימי היותו הרשע ההוא אצלו · כי כאשר בהסרת הסיגים מהכסף יצא הכלי הנעשה ממנו שלם ונקי ויפה מתחת ידי הצורף ככה בהסר' הרשע מלפני המלך יכון בצדק כסאו וזהו אומרו הגו רשע ונומר : אל

קב ונקי

גם אלה משלי שלמה · מלת גם מרבה ובשני החלקים שעברו מזה הספר לא אמר בהם גם · ואמרו הקדמונים בעלי הקבלה כי אנשי חזקיה כאשר העתיקו משלי שלמה ובאו למקום הזה ומצאו שם דברים שלא היו ראוי' לכתוב בעבור שהיו עמוקים ודומים יראת שמים בנגלה וראוי להסירם מכאן ולהדביק להם המשלים הנשארים שהעתיקו על זה · גם אלה משלי שלמה כמו הראשונים שהעתיקו אנשי חזקיה מלך יהודה · ועל זה סמך לו כבוד אלהים הסתר דבר · אותם הדברים שהסתירו כבוד אלהים היה · ומלת העתיקו פועל יוצא לשלישי שהחכמים ליוו להעתיק המשלים · ואחל החלק הזה בכבוד אלהים · פי' העתיקו לשון הגלה והעתקה מלשון אל לשון טרילאדר בלעז וי"מ העתיקו החזיקו · וי"מ שמפרשי' גם אלה לחכמים עד כאן הם משלים חברום חכמים אחרים וכתבו כאן בעבור מעלתם ומכאן ולהבא חוזר למשלי שלמה : ונראה שהספר הזה לא היה בימי חזקיה מחובר מראשו לסופו כאשר הם אצלינו היום רק נראה שמצאו אלו המשלים כתובים מהנה עד סוף הספר מפוזרי' · הם אספו המשלים האלה וחברום עם אחרים · כבוד אלהים וגו' · כגון מעשה המרכבה ומעשה בראשית והחוקים שאין אנו יודעים טעמם · וי"מ שלא ישאל אדם מה למעלה מה למטה · וי"מ כי מה שיבקשו מהש"י אין צריך שיודיעו בפיהם שאלתם כי הוא יודע הכל · והפך במלכים שצריך לחקור בדברים כי הם אינם יודעים רק מה שיודיעום · וי"מ שראוי לנביאים שלא יגלו מהמראות הנפלאות שראוים מהבריות העליונות ועל זה נאמר על משה בכל ביתו נאמן הוא שראה מענייני הש"י באותם מ' יום מה שלא ראה בן אדם · וישעיהו חטא במה שאמר ואראה את ה' ויחזקאל נ"כ אמר ואראה מראות אלהים וכתגלה כאלוהיה כאחד העליונים ועל זה קראו בן אדם שלא יתגאה · והפך במלכים שהם רוצים שיחקרו עושרו ויספרוהו לכל : שמים לרום · ר"ל המעלות וגבולם שהשמים בתכלית המעלה והארץ בתכלית המטה : ולב מלכים · עמוק מעמוד על סוף דעתו · או יאמר אין חקר שידיעת' מקפת על ענינים רבים שמתחדשים בכל יום אין קץ להם : הגו סיגי' · הגו משוך והסר כמו כאשר הוגה מן המסילה אמר כאשר יסיר הצורף הסיגים מן הכסף אז יצא לו הכלי כראוי : הגו רשע · דימה הרשע לסיג והמלך לצורף וכסא מלכותו לכלי של כסף צרוף : אל

רלבג

אל תתהדר לפני מלך · לתת מעלה וגדולה לעצמך אבל תעמוד לפניו בשפלו' · ובמקום גדולים לתת לעצמך מעלה כמעלתם לשבת עמהם במקות' כי טוב שיאמרו לך עלה הנה מרוב השפילך עצמך מהשפילך לפני נדיב וגדול אשר ראו עיניך והורגלת עמו מקדם ואולם אמר זה כי מי שהורגל עם אדם ואחר כן עלה במעלה יתיר לעצמו להתנהג עמו כבראשונה ואין זה ראוי אבל ראוי לו שיחלוק כבוד לפי מה שהוא עתה: אל תצא לריב מהר · ולמחלוקת אבל ראוי לך להרחיק עצמך מזה לפי מה שאפשר הבט מה תעשה באחרי' הריב כשיכלי' אותך רעך באמרו דברים מגונים כנגדך או בהכותו אותך הלא טוב לך להשמר שלא תבא לזה התכלית והתכוכה: ריבך ריב את רעך · כשיקרה שיהיה לך מחלוק' עם רעך תהיינה דבריך עמו כדברי ריבך לבד לא תגלה סוד אחר לביישו פן יחסדך שמא יהיה לך זה לחרפה מהשומע דבריך בגלותך הסוד והדבה שתשיגך מזה לא יתכן שתשוב אחור: תפוחי

רשי

אל תתהדר לפני מלך · להראו' כבודך ולהתגאו' לפני מי שגדול ממך כי טוב שיאמרו לך עלה הנה משתבא בלא רשות ויאמרו לך לא · אשר ראו עיניך שדבר זה אמת: פן מה תעשה פן תבא לידי לא תדע מה לעשות באחריתה: ריבך ריב את רעך ואם על כרחך אתה צריך לריב ולהוכח עם רעך מ"מ סוד אחר אל תגל' · לא תזכור לו דופי אבותיו שאין הכל יודעין אותו ואתה מגלהו: פן יחסדך שומעי חרפת מצרים מתרגמינן חסודא דמצרי · פן יחסדך השומע ויקראך מוציא דבה: תפוחי

אַל־תִּתְהַדַּר לִפְנֵי־מֶלֶךְ וּבִמְקוֹם גְּדֹלִים אַל־תַּעֲמֹד: כִּי טוֹב אֲמָר־לְךָ עֲלֵה הֵנָּה מֵהַשְׁפִּילְךָ לִפְנֵי נָדִיב אֲשֶׁר רָאוּ עֵינֶיךָ: אַל־תֵּצֵא לָרִב מַהֵר פֶּן מַה־תַּעֲשֶׂה בְּאַחֲרִיתָהּ בְּהַכְלִים אֹתְךָ רֵעֶךָ: רִיבְךָ רִיב אֶת־רֵעֶךָ וְסוֹד אַחֵר אַל־תְּגָל: פֶּן־יְחַסֶּדְךָ שֹׁמֵעַ וְדִבָּתְךָ לֹא תָשׁוּב:

הפותי

לָא תִשְׁתַּבְהַר קֳדָם מַלְכָּא וּבְדוּכְתָּא דְרַבְרְבֵי לָא תֵיקוּם: מְטוּל דְּטַב דְּנֵימַר לָךְ סוּק הָכָא מִן דְּמַשְׁפִּילָךְ קֳדָם שַׁלִּיטָא מִן דְּחָזְיָן עֵינָךְ: לָא תִיפּוֹק בְּדִינָא מְסַרְהַב אֵיַת דְּלָא תִידוּן בְּאַחֲרַיְתָא כַּד יַחְמִיץ יָתָךְ חַבְרָךְ: דִּינָךְ דּוּן עִם חַבְרָךְ בְּאַחֲרַיְתָא וְרָזָא אוּחְרָנָא לָא תְגַלֵּי: דְּלָא נֶחְסְדָךְ מָאן דְּשָׁמַע וְטִיבָךְ לָא הָפִיךְ:

חזויי

כ"ג ריף א' אל י' ג' · ו' חס' כלים'

לריב ה' וסימ' והיה כי יבאו אביתם או אחיהם לרוב כתיב · נצב לריב יי' ועומד · והנה קרא לרב באש · אל תצא לרב מהר · אם יחפוץ לריב עמו · והד למשפט ולריב דר"ה · ב' מנהון חסר אל תצא · אם יחפוץ ושש חסר בליש' וסימ' נמסר בסדר משפטים ובא"ב רבתי אות ר':

מנחת ערב

אל תתהדר לפני מלך בא ללמד לאדם דעת יתנהג בענוה לדק וגם שיהיה שלם בעיניו יעמוד במדרגה שפלה תערכו · כי הנה יש יכבד איש מפני היראה כמלך ויש מפני הכבוד כחכם וגדול בחכמות ויש מפני התועלת כנדיב שיכבדוהו להאכת. התועיל אמר לפני מלך איני צריך לאמ' לך אל תשב במקומו כי מעצמך תחדל מפני היראה רק אל תתהדר שלא תראה עצמך לפניו אפילו כעין ההדור והחשיבות אך אל הסוג השני גם שתתהדר בפני גדולים אל תעמוד במקום' רק למטה מהם: ושמא תאמר בשלמא הסוג הג' שהוא הנדיב אין צריך לומר שלא אעמוד במקומו כי אם גם אשפיל עצמי ואעמידנו למעלה הימני כי אראנו · עושה טוב ולא שאני חפץ שייטיב לי או שהטיב לי כברך על מדתו הטובה שראיתי בו שמטיב את הזולת אך הגדולים האלה למה לא אעמוד במקום' ומי יודע אם אני והם ש יש בעיך לפניו ית' כי כל לבבות דורש ה' ומה גם עתה כי האדם מכבד את המקום ואולי מקום שאני בו מכובד ממקומם כי איכותי גדול מאיכותם אל תחוש כי הלא אם גם שלם אתה ומקומך למה שאתה בו מכובד ומעולה ממקומם טוב הוא אמיר הם לך עלה הנה עם הי' נגד כבודך שירה שאתה עולה להניסך אצלם באילו במקומך ירוד היית טוב לך זה ומדה זו לענוה תחשב מאשר תבחר להשפיל עצמך לפני נדיב" אל"ל אם נהנית מנדיבותו כי אם גם בהיות אשר ראו עיניך היותו נדיב לזולת ולא נהנית כי הלא לא יחשבוך לבעל ענוה בכבדך אותו כי יחשבוך לחפץ בהנאתו וזהו אשר ראו עיניך:

או ידבר על איש חכם ההולך למקו' שאין מכירין אותו ואין לו מעלה למעלה נפשו כי ירגב כי הוא בתבונה גדולה אומר בלבו הוי לי אם אומר כי חכם אני שאשתמש בתג' וגם יראה גאוה אוי לי אם לא אומר כי לא יתנו לי עלי כן אבחר דרכי להקטין ערכי גלות' לפני אחד מנדיבי העם כי אין בי חכמה ודעת ויפרנסני כעורב יכלכל לכל האשתמש בתגא כר' יונתן לפני ר' והעשה כן ביני לביני ואל אבושה אמר כי לא זו הדרך ואות כי הנה רז"ל אמרו שרי ליה לאינים להודיעי נפשיה באתרא דלא ידעי ליה ואין הכוונה לאמר חכם אני רק שיפוצו מעיינות חכמתו לפניהם וידעו כי חכמת אלקי' בקרבו והנה גם שטיב הדבר להראות הידור וחשיבות חכמתו אם פס אדיר מלך בחכמה וראש הקבלה והישיבה כי מאן מלכי רבנן לא טוב הדבר ילך לו להראות חכמה לפניו שיורה שגם הוא גדול כמוהו וזהו אל תתהדר לפני מלך כלומר אך לפני גדולים וחשובי הישיבה התהדר להורות הדור שכמתך אך במקום גדולים אל תעמוד רק למטה מהם בישיבה כאשר תתהדר בפניהם בל תראה כמתגאה וש"ת אדרבה זה יורה גאוה יותר כי העמוד במקום שפל ואראה חכמה כי על חכמתי יעלוני ממקום השפל ויראה שעשיתי למען יעלוני ואכבדה בסולכן טוב טוב היה להשפיל עצמי לפני נדיב כאשר היה עם לבבי אל תחוש כי הלא טוב אמר לך עלה הנה מאילו לא הראית חכמתך והיית צריך להשפיל עצמך לפני נדיב להטיב לך כעורב וכלכל גם שלא יהיו בפני מרובים רק אשר ראו עיניך בינך לבינו כי עתה פרנסוך בכבוד מבלי תשפיל עצמך מאח"כ בשכלם חכמתך: או יאמר כי יש יתביים מלשאול די מחסורו מהמלך או מהגדולים כי יתביים מהם שיבירו לוותו והיר"בה מתהדר ומראה עצמו עשיר ועי"כ ע.מד בפני מלך ושרים ויעמידהו במקום גדולי המלכות העומדים לפניו כי בהתהדרו לעשיר יחשבוהו ולמלאת ספקו ישפיל עצמו לפני איזה נדיב ממנו ואליו עד יתן לו ואומר בלבו טיב לי להביים בפני א' ואתכבד בפני המלך וגדוליו אמר כי לא טוב הדבר כי אדרבה המשכיל עצמו בפני מלך אינו שפלות בערך המלך ולא תחוש אם בהגלות דלותך למלך לא יעמידך במקום גדולים אל תחמוד מעלה זו כי אם יבמקים גדולים אל תעמוד: ואל תאמר טוב לי הנדיב שיתן לי ביני וביני ולא אבוש אך המלך אולי לא יניח לתת לי בחשאי רק יאמר אלי עלה הנה למקום מושבו עם גדוליו לתת לי ואבושה לעיניהם אל תחוש כי טוב שיאמר לך עלה הנה בחצר המלך להטיב לך שנמלאת מתביים לפני המלך והעומדים לפניו כי לא יבוש הכותל מהמלך ואז טוב לך גם שתתבזה בפני גדולים שלפניו מהשפילך לפני נדיב עם שלא ראוהו זרים בהשפילך לפני נדיב טוב לך זה מזה: או יאמר אל תתהדר לפני מלך הוא מלכו של עולם כי הנה דרך בני אדם כאשר יחסר לו הולך ילך אל הגדולים ונדיבי העם בדמעו' שלים שיחננו ולא פעל דבר לא דעת והבוגה לי לאמר הלא שוב לי הולך אל אבינו שבשמים כי רבים רחמיו וביד אדם אל אפולה ומה גם אם בכונה הגדולה והדמעות כ'יתי הולך לפני קוני ברוך הוא שירבה לשלוח אלי מגשם נדבותיו ולא שאתגאה ומתהדר לפניו

אבן עזרא

אל · כי ב' דגשים · תתהדר תהיה הדור במלבוש ומרכבה כמוהו · ובמקום גדולי' שיעמדו שם אל תעמוד · כי טוב שיאמר לך עלה הנה ועמוד עמהם מהשפילך לפני נדיב באמרו לך סור מעליו · ראו השפלתך ראו תחת ירא': אל · ריבך · פן · תפוחי · כמו · ה' דגשים · הפנים הא"לף כיסף כה"לף מי אפסים אזרוע או היא שרש מן אופן עגלה והטעם על סבובו ומצפונות ומסתרים · וכן הפי' אל תצא מהר לריב במריבת אחרים פן תהיה ככלם · מה תעשה באחרית המריבה להמלט בהכלימך רעך ויחפרך · אבל ריב שלך ריב עם רעך וסוד שיודיעך אחר על רעך אל תגלהו במריבתך · פן יחסדך יחרפך שומע ויקראך רכיל ודבת הסוד שגלית לא תשוב כלומר שלא תשיב מה שדברת: הפותי

ר' מנחם המאירי

שיהיה כאמני רוח יועצי היושר לא יפתם שוחד ומחיר להטות משפט ולסלף דרך סלולה כי אז יקל כבוד המלך ותמעט יראתו מעל פני העם בראותם סלף דרכיו ועוות אורחותיו ואמר על זה הגו סיגים וכו' · ומלת הגו מקור והו"ו מקום ה"א והוא מענין הסרה כמו הגה ברוחו הקשה והענין כמו שמחוק המלך להסיר סיגים מכסף המוכן לעשות מטבע עד שילא למורף כלי ר"ל המטבע · וצורף שם על משקל יותר · וכן מחקו להסיר רשע אוהב בצע מלפניו כי אם ירגיל בזה תחנף הארץ ויהרס מצב המלכות ובהסרתם יכון כסאו בצדק ויושר · ולפני כמו מלפני על דרך ותחדל לדבר כמו מדבר ובדרך נסתר כראה שהזהיר לבלתי לכת בגדולות ובנפלאות ממנו ושלא לחקור במופלא ולא ישתדל במה שנמנע מחקו ולא יהרוס לראות במה שאין יד העיון סולטת כמאמר החכם שאמר רוב החקירות במה שלא תעזרהו ההצלחה לא יועיל אבל יזיק · ומלכים רמז על החכמים לדעת דרך חקירה על מה שיד העיון משגת בו · ואמר שמים לרום וארץ לעומק ולב מלכים אין חקר כלומר עם היות רום השמים ועמק הארץ מושג כבוד האל איכו מושג ואף שכל האלכים אשר מחקם לבקש חכמה בתכלית הבקשה לא ימצאו חקר אלהים והוא הענין בעצמו שכפרש כבוד אלהים הסתר דבר כלומר בדברים הנזכרים הנודעים מדרך הקבלה הנבואית אבל חכל מקום כבוד אלהים המלכים הוא לדעת מדרך המחקר הסבות העיוניות והמופתיות ואח'אחר זה הגו סיגים וכו' · הודיע דרך הידיעה איך תושג ואמר הגו סיגים וכו' משל על בחינת האמת מן השקר · או כוון בו להדריכו דרך ישרה לסלסל מדותיו עד שישלם עצמו במדות כי אז יצליח ואז יוכל להשלים עצמו בשלמות השכל והוא שסמך לזה הגו רשע וכו' אם על החכם שמזהירו על חברת הרשעים שלא ילמד ממעשיהם אם על המלך בפרט שלא להתיעץ עמהם כמו שהתבאר בכגל' אם על כל אדם בהנהגת עצמו לבער מקרבו כל מדה פחותה ומגונה כי כמו שהמלך מחקו להנהיג העם והיא צורת המלכות ועצמותו כן מחוק כל אדם להנהיג גופו וכבר הזכרנו כי המלכות שלש' מינים המדינה והבית והגוף וכבר קראוה מלכות במשל עיר קטנה ואנשים בה מעט וכו' · וכמו שמחוק המלך לבער מלפניו יועץ רע כן מחוק האדם לבער מקרבו כל יצר ימשכהו לעשות רע ודמה הענין לסיגים מכסף כי האדם עקר עצמותו וזכות מציאותו לשלמות אלא שיזיקוהו התערבות המדות הרעות כמו שהכסף כבחר בעצמו אלא שיזיקוהו התערבות סיגי הכסף והוא שאמר ירמיה נחר מפוח מאש תם עופרת לשוא צרף צרוף ורעים לא נתקו דמה הנביא לצורף כי הוא המטהר את הכסף ודמה גרון הנביא למפוח אשר ביד הצורף אשר בו יעשה כל המכוון לו ודמה עלם המשלים והחידות אשר יעורר בהם לעופרת אשר ישים הצורף בהתיך הכסף כדי שבכלות העופרת יותך הכסף והענין שגרונו נחר ומשליו וחידותיו כל כוהם לא נתקו ממדותיהם הרעות: אל וגו' · כי וגו' · ידוע בבנין התפעל שאחד מחלקיו הוא שבוב המקרה לעצמו ועל זה אמר אל תתהדר כלומר אל תעשה עצמך לפניו כאדם הדור ונכבד עד שתעמוד לפניו בגאוה וכן במקום גדולים אל תעמוד ר"ל שלא תשים עצמך במדרגתם לישב בכסאיהם מעצמך בלא רשות כי טוב שתעמוד במקומך עד שיאמרו הם לך עלה הנה משתצטרך להשפיל עצמך לפני נדיב אשר כבר ראו עיניך בשפלותו והכתו' קיצר בדבר ולא רצה להזכירו דרך שפלות אחר שבטבעו הוא נדיב ונכבד · ולפי זה פירשו רבים ראו כמו בזו מלשון מראה ונגלה כלומר שכבר היה הוא כנזה בעיניך ואוי לה לאותה בושה · ויש מפרשים מהשפילך לפני נדיב ושיראו זה עיניך כלומר שבכניך ובעיניך יאמרו לך שתשפיל עצמך ובדרך נסתר העירה להשמר מן ההריסה לבל יהרסו לראות פן תנע בהם יד המכשול וירדו מטה מטה וכל שכן בהערת הסתרת הסודות ושלא מי שאינו ראוי להם לגלותם אליו אבל יעלה מעלה מעלה מעט מעט ואל יהרסו אליו לראות ונפל ממנו רב · ובדרך נגלה גם כן היא הערה כוללת כל מי שמגבים עצמו במה שאינו ראוי לו גם דרך שפלותו והתנכרותו בעצמו אם דרך התחסדות והתראות: אל תצא וגו' · ריבך וגו' · פן וגו' · בנגלה הערה בהרחקת המריבות והקטטות כל שכן בריב לא לו ועל זה אמר אל תצא וכו' · כלומר אל תהיה כמהר לצאת לריב עד שיתברר לך מה הוא ותבחן בשכלך אם ראוי לך לצאת אם לאו שאם תצא מהר בלא שום ידיעה אולי ינצח עליך ותתעבב במריבה ויכלימך רעיך המתקוטט וגם כשתהיה לך תביעה אצל חבירך ותצטרך לתבעו ריבך ריב עמו עד שתוציא דינך לאור וסוד אחר אל תגל כלומר אל תחרפהו בדבר שהוא קלון ומתפסט לאחרים עמו פן יחסדך שומע ר"ל יבייאך ויחזיקך בנבל מלשון תרגום חרפה חסודא וכל שכן אותו ששמע שפערת פיך עליו ודבתך לא תשוב כלומר שלא תיכל להתכלל ולהשיב הדבר אחור ואמר באחריתה לשון נקבה עם מלת ריב שהוא לשון זכר כי דעתו על הקטטה והמריבה · ולי כראה לפרש ריב מלשון דין ומשפט לפני הדיין כלומר אל תצא לפני הדיין מהר לדין לפניו עם שכנגדך פן מה תעשה באחריתה אם תצא חייב וכמצאת תובע שלא כדין ורעיך יכלים אותך בזה אבל ריב עם רעך בינו ובינך ומתוך משא ומתן יתברר לך אם הדין עמך אם לאו וסוד חסר בי"ת כלומר ובסוד והוא לשון קבוץ כמו סוד בחורים בסוד משחקים כלומ' בינו לבינך היה נושא ונותן ולא תגלה הענין במעמד אחר כן יחסדך שומעך וירחיק אותך כתובע שלא כדין והדבה שתצא עליך לא תשוב עוד ממך · ובדרך נסתר העירה שלא יעריך דבריו בסוד הפנות התוריות עם המתנגד עד שיחשוב לאמתם במופת פן מה יעשה באחרית בהתגבר עליו האויב במופתי הכזב והטעאה ויצא חבול ומבויים מתחת ידו ואם ירצה לחקור בזה יריב עם רעהו שתאחד עמו באמונה ואף גם זאת לא במעמד אחרים ונכבם פן אולי ישמע השומע ויבין אותך כמפקפק או ככבוך בראותו אותך מתעמל ומחזר בבקשת מופת ולא יקובל עוד התכללותך על זה והוא ענין ודבתך לא תשוב: תפוחי

אבן יחייא

אל תתהדר וגו' הזהיר לעבד השלם אל תתהדר ותקח הוד והדר בלכתך לפני מלך כי לא יש תועלת באהבתו וכאומר ז"ל ואל תתודע לרשות כי יקרבך בעת הנאתו וירחיק ממך בעת צרכך ובמקום גדולים אל תעמוד שהם יושבים במקום ההוא ואתה עומד כי להיותך בלתי שוה אליה' לא יושיבוך ביניהם · ואתה תבחר בבזיון ההוא ויהי מה למען עמוד בחברתם · כי טוב וגומר כי יותר טוב הוא לך ללכת בחברת השוים אליך ושפלים ממך אשר יהי' בבחירתך לכבד כל אחד מהם אם תבא לאמור אליו עלה הנה ושב אצלי · מהשפילך לפני נדיב בהיותו הוא יושב ואתה עומד כעבד העומד לפני רבו אשר ראו עיניך הבזיון ההוא ועם כל זה היית סובלו לרדיפתך היוהרא והגאוה · אל תצא וגו' אל תהיה נוח לכעוס ויוצא לריב אחד עם ריעך · פן מה תעשה באחריתה מהריב כי אחרי שיסבול רעך פעמים שלש דבריך הרעים בריב גם הוא יכלימך ויקום עליו ותהרגהו מפני גודל הכח כועס הגובר עליך ותאבד מן העולם הזה והבא · ריבך וגומר הנה אפילו הקפד לכעוס לפעמים יבוא לכלל כעס עם ריעו אשר פעל ועשה עמו שלא כשורה · ולכן הזהיר שכשתריב ריבך הראויה את רעך על פעולה שלא כהוגן שפעל אתך · הסוד מאיש אחר אשר גלה אליך הריע ההוא בהיות אתך באהבה אל תגלה אותו כדי להכעיסו כי ראוי להיות תמיד נאמן רוח מכסה דבר ואפי' בעת הכעס · פן וגומר פן השומע יחשוב לך הדבר ההוא לחסד ולחסרון גדול · ודבתך הטובה לא תשוב עוד לאיתנה הראשון כי הכל יברחו ממך באמרם אם היום הוא אוהבי למחר ישנאני ויגלה לזולת כל סתרי לבי: תפוחי

קב ונקי

אל תתהדר לפני מלך · אז אדם נכבד לא תחזיק עצמך בגאוה ותחלוק כבוד לעצמך ולא יהיה לבושך וסוסך נאה כמוהו רק תשב בשפל המקומות: כי טוב · יותר טוב כשתשב בשפל שיאמרו לך עלה משתשב במבחר המקומות וישפילוך בפני האנשי' שאתה מכיר אותם והם מכירי' אותך · או יאמר אשר ראו עיניך דבר זה מקלון בהמרם סור מעליהו · או יאמר מי שהוא טוב יאמר לך עלה הנה וזה ימשך מהיותך משפיל עצמך לפני נדיב אשר אתה מכירו שאינו כל כך חשוב · או יהיה ראו מבזיון כמו אל תראוני: אל תצא לריב · כמו להריב והוא פעל ואם היה שם היה אומר פן מה תעשה באחריתו · ויהיה ענין הפסוק אל תצא להריב מהר פן תבא לידי לא תדע מה לעשות באחריתה · או יאמר עד שתדע המריבה ועל מה פן תשגה במאמריך ותהיה נכלם בהיותך עוזר לאחד מן המריבין ומה תעשה באחרית המריבה כאשר יכלימוך רעיך · ואפשר שיאמרו מהר ליווי ועניינו אל תצא לריב רק המהר ותחזור לאחורך פן לא תדע מה תעשה באחרית המריבה: ריבך ריב · אמרדך עלה בעת שתריב עם אדם לא תעשה כמעשה הסכלים שיגיחו כל טענותיהם ויספרו בגנות הטוענים עמהם ובדבות קרוביהם רק הריב שלך תריב והאמר טענתך והגנות שתדע לו או לקרוביו לא תגלה אותו: פן יחסדך · כלומר פן השומעים יספרו גנות ממך ג"כ · ויחסדך ענין חרפה וקלון כמו חסד הוא והחרפה שיספרו ממך לא תשוב הסרניח רק תתגלה ותתפרסם · או יאמר מה בלע שתספר בגנות אחרים לא תסור הדבה שדברו עליך בעבור שתספר גם אתה בגנותם: תפוחי

תפוחי זהב במשכיות
כסף דבר דבר על־אפניו: נזם זהב
וחלי־כתם מוכיח חכם על־אזן
שמעת: כצנת־שלג ביום קציר ציר
נאמן לשלחיו ונפש אדניו ישיב:
נשיאים ורוח וגשם אין איש מתהלל
טו במתת־שקר: בארך אפים יפתה
קצין ולשון רכה תשבר־גרם:

דבש

חזויי דדהבא בנגודי דסאמא מלתא דמליל פסי איית: קדשי דדהבא ומאני דזמרגדא מכסנותא חכימא על אודנא דשמעא: אין קרירותא דתלגא ביומא דחצדא היכנא איתגדא מהימנא למשדרוי ונפשיה דמריה מהפך: ליומא דעננא ורוחא דמטרא לאית דמדמי גברא דמשתבהר במהובתא דשקרא: בנגידותא ארוחא משתרנג רשאנא ומילתא רכיכתא תברא גרמא:

דבשא

וחלי ב׳ בתרי ליש׳ וסימ׳ ויהי גבולם חלקת דיהושע · נזם זהב וחלי כתם: בארך ג׳ וסימ׳ ביחזקאל סימן ל״א: יפתה ג׳ וסימ׳ בארך אפים יפתה קצין · אלי יפתה ונכלה לו · והנביא כי יפתה:

רש״י

תפוחי זהב · כמין כפתורין מצויירין על משכיו׳ כסף · משכיות כלים המצופין בכסף כמו ושכותי כפי: דבר דבור על אופניו · על כנו · ודוגמתו כסאתי אימיך הפוג׳ · מבוססת ומיישבת בקרבי · ואין זה מגזרת אופן וגלגל שאילו כן היה נקוד פתח תחת הפ״א כמו האופנים · ולא יפול בו נקודת חטף קמץ: נזם זהב וחלי כתם עדי קבועת זהב · חלי כמו ותעד נזמה וחליתה · כמו חלאים · כתם לשון תכשיט זהב וכן כתם פז · כצנת שלג · כקור ימי שלג שאדם מתאוה לו בימי קציר ולא שלג ממש שהשלג לא טוב הוא בשעת קציר: נשיאים ורוח וגו׳ כאשר יהיה תוחל׳ שוא כשהשמים מתקשרים בעבים והרוח מנשב׳ ואדם מצפ׳ שיבא גשם ולא בא והם מכזבים וכלות עינים כך איש מתפאר לומר כך וכך צדקה אתן ליד גבאי והוא משקר וכלו׳ עיני עניים למתנתו וחיכו באה: בארך אפים יפותה קצין · בעוד שהקב״ה מאריך אפו וחיכו כפרע יתנו לב החוטאים לפתותו בתשובה ותפלה · ולשון רכה · בתפלה ותחנונים תשבור עצם · קושי הגזרה:

רלב״ג

תפוחי זהב · והנה אחר שהזהיר מהדבור המגונה הישיר אל הדבור המשובח ואמר כי כמו תפוחי זהב במשכיות כסף שיש בהם נקבי׳ דקים יראה דק העיון מהם תפוחי הזהב כן הדבר שהוא דבור על אופניו כי בו תועלת במה שיובן ממנו בתחלת העיון ובאשר יפליג להתבונן בו האיש דק העיון ימצא בתוכו תפוחי הזהב כמו זה הענין בהרבה מפסוקי זה הספר לפי מה שביארנו מהם: נזם זהב · הנה כמו נזם זהב שיאו׳ להשלים קשוט מי שיש לו חלי זהב עד שלא יאות זה בלא זה כן הענין בתוכחות האיש כשתוכיח לאזן שומעת כי התוכח׳ ההיא תשלים קשוט השומע למוסר ובזול׳ האזן השומעת לא יאות התוכחת ולא יועיל כאמרו אל תוכח לץ פן ישנאך: כצנת שלג · הנה כצנת שלג ביו׳ קציר שהיא ערבה מאד ושומר׳ החום הטבעי שלא יתפזר מפני חום האויר בעת ההיא וישיבהו לפנימי הגוף כן יערב השליח הנאמן לשולחו וישיב לאדניו נפשו וחייו במה שהשלים תשוקתו באופן שלם בענין השליחות אשר שלחו: נשיאים ורוח · הנה האיש המתהלל במתן ולא יתנהו ר״ל שירא׳ עצמו חפץ לתת ולא יתן דומה לעננים ורוח כשיבואו שיבטחו הרואי׳ שיהיה מטר ואחר זה לא יהיה מהם גשם והנה גנה זה החלק מהדבור כי הוא מגונה מאד: בארך אפים · בהארכת האף והכעס יפותה השליט כשיכעס על הארץ ר״ל שאם לא יכעס מדבריו השומע אך יסבול אותם הנה זה יהיה סבה להסיר ממנו הרע שחשב להביא עליו פתאום אך לא יסיר ממנו רעתו בשלימות אך לשון רכה תשבר העצם שהוא מהדברים היותר קשים והיותר תקיפים ר״ל שכבר תשבר קשי החמה והאף ותתירם בשלימו׳ או ירצה בזה כי אם היה הקצי׳ ארך אפים הנה בזה יפותה שלא יגיע ממנו רע בלתי ראוי וזה ממה שיורה שאם היה רב הכעס הנה רב כעסו יבלבל עיניו ולא יוכל אדם לפתותו לבלתי עשות מה שיתחייב מכעסו והשאר יתבאר באופן הקוד׳ או ירצה בזה כי הקצין יפותה בשיכעס על אדם בארך אפים ר״ל בשלא יבקשו ממנו למלט האיש ההוא אבל האריך האף זמן מה ובזה האופן אולי ימלט בבוא העת ההוא כי אולי תשך חמתו וזאת תחבולה טובה במה שבקש ראובן מאחיו בעבור הצלת יוסף אך לשון רכה תשב׳ קושי האף והחמה תכף:

אבן עזרא

תפוחי זהב · כמו׳ כצורת תפוחי זהב במכפוכי כסף כלומר שהם גנוזים עם הראוי להם כן דבר שהוא דבור על הפנים הראויים ולא לגלות סוד אחר · פ״א הראויים ולא לגלות · דבור תרגום וינהג כלומר נהוג על אפניו וכנזם זהב וחלי כתם כן משים התוכחת על אזן שומעת: כצנת שלג · קרירות ויתכן להיותו מן צנה וסוחרה בעבור שהגין על האדם בעת קציר מפני החום כן ציר נאמן · ונפש חסר וטעמו כתאות נפש אדניו ישיב לו מענה וכן כי נפש הוא חובל חסר אי · פ״א ונפש אדניו כאילו נפש האדון דבקה בציר בלכתו ובשובו ישיבה אל קרבו באמונתו: נשיאים · נקראו כן העננים בעבור שינשאו מקצה הארץ ורוח נושאם · וגשם אין בנשיאים להמטיר · כן איש משקר ומכזב שיתן ואין לו מאומה מדומה לעננים ואין נכון לעשות כן: בארך אפים · בעבור שהקצין האריך אפו על זעומיו ולא נקם נוהם או יפתוהו שונאיו ויוכלו לו ולשונם הרכה תשבר גרם:

אבן יחייא

תפוחי זהב וגו׳ הדבר אשר יתוייב כפי הדת להיות כמוס ובלתי מפורסם רק לשרידים אשר ה׳ קורא יען כי סוד ה׳ ליראיו · מה שלכן החכמים ידברוהו במשל וחידה אשר ישמע בו ב׳ אופני ההבנה אם הנגלה ואם הנסתר · הוא דומה לתפוח אשר עצמותו הוא מזהב וכסותו הוא משכית כסף דקת הנקבים אשר לא יוכר עצמותו הזהביי מרחוק כי אם לזכי הראות וככה המשל לא יובן הנמשל ממנו כי אם לחכם המבין מדעתו אשר אליו הותר לדרוש במעשה בראשית ומעשה מרכבה · נזם וגו׳ וכשיהיה החכם השלם הלז אשר הבין הנמשל ההוא בשכלו מוכיח על אזן שומעת מחכם אשר דומה לו׳ יהיה תוכחתו נעימה עליו כאילו היה נותן אליו במתנה נזם זהב וחלי כתם · והזכיר זה הב׳ מיני עדי יען כי תוכחת החכם הוא אליו כנזם המושם בחוטם הבהמה כדי למושכה בחבל אל מקו׳ אשר יהיה שמה הרוח ללכת · וכן הוא ימשך אל רצון המוכיח בדבו׳ קל אשר יצא מפיו לעשות מצותיו · והוא ש״ין כמו התלאים הברזלים הנקראי׳ מאני״טאש אשר יאסרו בו הידי׳ לאסורים אשר בבית הסוהר · וכן הוא בדבור קל מהמוכיח יאסור ידיו מלפעול דבר כנגד רצונו · כצנת וגו׳ כאשר ישיב ויחיה נפש השר והאדון העיפ׳ מחום הקיץ עת הקציר הצנה אשר בפתע יולד באויר כצנת השלג עת השלג ככה ישיב נפש האדון הלז העיפה לתאותה לדעת ענין מה גדול הערך אשר הציר נאמן לשולחיו בשובו בשמועה טובה תדשן עצם · נשיאים וגומר הנה האדים שיעלו מן הארץ בחום השמש אם שיהיו קרים ולחים והם חומר המטר · כי בעלותם למעלה חמישי׳ אמה מיל עד מקום שההפכות השמש יפגעו באויר האמצעי הקר וישתנו למים ולכן נקראו נשיאי׳ להנשאם על הארץ · ואם שיהיו חמים ויבשים והם חומר הרוח · ועל הרוב בטרם בוא המטר יתראה עליית הנשיאים ונשיאת הרוח · ולפעמים יבואו בלי המטר כי תבטל המטר במקום ההוא אם מפני חוזק חום השמש אשר נגב ויבש האדים · ואם מפני נשיבת הרוחות אשר השליכו אותם האדים אל ארץ אחרת ושמה המטירו מים · וכאשר בני האדם המקוים המטר לראותם הנשיאים ורוח והגשם יהיה אין ישארו ככלאים · כן ישארו ככלאים המקוים למתת האיש המתהלל לתתה אליהם · כשיהיה תהלתו תהלת מתת שקר ושוא ודבר כזב בפיו · בארך וגו׳ הזהיר האדם שיהי׳ ארך אפים וקשה לכעוס יען כי בארך אפים יפותה אפי׳ הקצין וכל שכן שאר בני האדם · וכן יפותה בלשון רכה שתשבור גרם · כי כאשר בשבירת גרם הכסיל במקל ימשך אל רצון השובר גרמו ככה בשבירת גרם הקצין בלשון רכה ימשך אל רצון דורשו ·

ר׳ מנחם המאירי

תפוחי זהב במשכיות כסף עד׳ איש מתהלל במתת שקר · יש מפרשים דבר דבור הנהגה מענין ודעו כבשים כדברם · וכן לדעתי ומדבר כלשון עמו ואמ׳ שבעת שאדם מנהיג ענייניו על אופניהם ר״ל על הגדרים שראוי התנהג בהם לא בעצלה ולא בחפזה הוא דבר נאה מאד ומשל שהכסף והזהב מן הדברים המשובחים שנדברים המוכיים דמה ההנהגה הישרה בהם · ומשכיות פירושו ציורי הכסף והפתוחים שעליהם דרך כוי · ויש מפרשים אותו על הדבור ובפרט שאדם מדבר בפני גדולים ואמ׳ שהמדבר דבריו על אופניהם הראויים להם הוא דבר נאה ואפני הדברים כוללים כל מה שיצטרך לזה שלמותו וערבות לשונו ומהות הדברים וכמותם ואיכותם ויש מפרשים בה בפרט שיהיה הדבר בעתו ואפניו מענין לפנות בקר שתרגומו בעידן צפרא וכמו שדרשו ז״ל הלכות הפסח בפסח וכו׳ · ואמר אחר כן שהמוכיח החכם כשמוכיח על אזן שומעת הוא כנזם זהב וחלי כתם ושניהם ממיני הזהב אלא שהכתם הוא החשוב שבמין ואמר שהנוכח הוא כנזם זהב שהוא נאמר לפעמים על תכשיט האזן ואת הנזמים אשר באזניהם ועל המוכיח חלי כתם שהוא תכשיט הצואר מקום יציאת הדבור כאלו אמ׳ שהמוכיח מתאר דבריו בנעימות עד שיהיו ערבות לשומעיה׳ והנוכח מכין אזניו לשמוע ולבו להבין ולקבל ואז כשהמוכיח על זה הצד המיועד הוא לעם כצנת שלג ביום קציר כלומר כמו שהאדם לרוב חמו מתאוה לקור השלג וזהו ענין ציר נאמן לשולחיו כי המדבר לא ידבר מעצמו רק בשליחות גדוליו וכשדבריו על זה הצד או הוא נאמן לשולחיו והוא ענין גם כן ונפש אדניו ישיב ר״ל ישקיט ויניח מלשון שוב׳ ונחת אבל המתהלל במתת שקר הוא בהפך שהיו שולחיו מקוים ממנו תועלת וכבוד ובהפוך הוא והוא כענין נשיאים ורוח ר״ל רוח לא שהוא סימן המטר בלא שום תועלת והוא ענין וגשם אין · ובדרך נסתר ידוע שהתורה נקראת במקומות זהב הנחמדים מזהב ומפז רב · ובמקומות זהב וכסף כאמרו הנה תפוחי זהב במשכיו׳ כסף וכן תורי זהב נעשה לך עם נקודות הכסף · הזהב רומז למקומות שאין בנגלה להם תועלת ואין להם מציאות רק לנסתר כאמרם ז״ל כל המתרגם פסוק כצורתו הרי זה בדאי וכמה שתראה שנזהר אנקלוס המתרגם מליחס שום הוראה בשמות האל ית׳ בעיני יי׳ וביד יי׳ ודומיהם על זה הצד נקראת התורה זהב לבד · ובמקומות אין מציאות בדבר רק לנגלה עד שאם יובן בהם שום נסתר יזיק ויבא לידי הריסה ועל זה הצד נקראת התורה כסף ובמקומו׳ הנגלה בענין טוב והכרחי בהנהגת האדם והנסתר טוב ומועיל גם כן תועלת אמתי ועל זה הצד נקראת זהב וכסף ואפניו כגזור מלשון אפנים וידוע בדקדוק על איים בים כגון פעמים ידים רגלים שהוא מורה שניות ר״ל שנים לא פחות ולא יתר ומפני זה אמ׳ אפניו כלומר שהוא דבור על שני פנים ואמר שהדבר הדבור על שני פנים ר״ל נגלה ונסתר הוא כצורת תפוחי זהב במשכיות כסף ר״ל נקודות הכסף · וכבר ידעת ביאור גדולי חכמינו על מה שנראה בצורה המוכחת שהוא הכף הדגיל והוא שנהוג לעשות הכלי מכסף ומשכית מזהב אלא שהדבר כן לפי הענין והמשל בו והוא שהדבר שבו שני פנים נגלהו טוב ככסף וכשיהיה הנסתר שבו טוב ממנו הוא כדמיון התפוח שמי שהוא גס הראות יספיק לו ראיית המשכיות ואחד הראות יספיק לו יביט בין נקבי המשכיות ויתגלו לו מצפוני הזהב ואמר נזם זהב וחלי כתם מוכיח חכם על אזן שומעת כלומר שבעת שהתלמיד יגיע למה שיכוין החכם המשפיע ישיג ידיעת הנסתר הסנה תכליתית ומכוונת והוא שלא הזכיר בה רק זהב כי הכתם מין זהב ג״כ ושמעולה שבמיני׳ ואמ׳ כצנת שלג ביום קציר כלומר כמו שתכלית המנוחה בחום המופלג שבקציר הוא קור השלג אם ימצא בו כמו שיקרה במקומות החמים שדרכם להביא הארץ בתחתיות מוצבע השלג בזמן החום כן תכלית השמחה בשלמות הוא התבוננות הדבר על אמתו ואז התלמיד ההוא ציר נאמן לשולחיו ר״ל למשפיעים חכמתם עליו וכן ענין ונפש אדניו ישיב ר״ל יניח וישקיט · ואולי ענין נשיאים ורוח בפני עצמו בנגלה הערה לבל יבא יכזיב השואל בהבטחת מתן וישיבהו ריקם ובנסתר על המונע בר ותשך השפעת חכמתו מן הראויים לה וכמלא תומם החכמה מבעליה: בארך וגו׳ ארך הנה שם דבר כמו אריכות הנגלה הערה להיות האדם סובל כעס תקיף ממנו עליו ואמר בארך אפים כלומר בסבול כעסו יפותה הקצין אחר כן ותשך חמתו על שראה כי החרים לו ואלו העז להשיב אליו השיך החרה וחמתו מתוספת עליו ואמר אחריו ולשון רכה תשבר גרם כלומר שבחלקת אמרים ובדברים

קב ונקי

תפוחי משכיות · שם מנחי הלמד מגזי׳ ואבן משכית פי׳ דבר מצוייר · ונקרא משכית בעבור שיעבור בו הראיות · תרגו׳ וישקף ואסתכי ואמר דרך משל תפוחי זהב בשבכת כסף דקת הנקבים מאד הוא הדבר הדבור על אופניו והוא משל נפלא בענין המשל לפי שהדבר יש לו נגלה ונסתר וצריך שיהיה תוכו טוב מנגלהו עד שיהיה תוכו בערך אל גלויו כזהב אל הכסף כמו זה התפוח של זהב אשר כסוהו בכסף בשבכת דקת העינים מאד וכשיראה מרחוק ובלי עיון טוב יחשוב הרואה שהוא תפוח של כסף וכשיסתכל בו איש טוב הראות הסתכלו׳ טובה יתבאר לו מה שבתוכו וידע שהוא זהב וכן משלי הנביאי׳ ע״ה נגליהם חכמה מועלת בתקון עניני הקבוצים האנושיים ותוכו חכמה מועלת בהאמנת האמת על אמתתו: נזם זהב · כשיזדמן שיהיה האדם מוכיח קהל אועם חכם והנוכח תהיה לו אזן שומעת לשמוע ולקבל תוכחתו הוא דבר נאה לדמיון יופי הנזם של זהב ותכשיט הכתם הטוב כי כמו שהם נויי הגוף כן קבלת התוכחת הוא יופי אל המוכיח והנוכח: כצנת שלג · כמו שיערב לאיש ביום הקציר קרירות דומה לקרירות השלג · שהקור ההוא ישיב רוח אדם המתפעל לקלות הגוף אל הלב כן הציר ישיב נפש השולחים אותו כי נפשם עומדת טרודה יוצאת יבוא ושוב ובבוא השליח ישוב נפשם אליהם במה שיאמינוהו · או יהיה ישוב מן בשובה ונחת: נשיאים ורוח · נשיאים הם העננים כמו מעלה נשיאים · וקראו כן לפי שהם עולים מן האדמה וינשאו עליה בכדי חמשים ואחת מילין ואמר שהאיש שמתפאר שעשה ואתן כך וכך ולא יעשהו דומה לאלו העננים עם הרוח שהם על הרוב שלוחי הגשם ויקוו למטר ואיננו: בארך אפים · באריכות אפים שהקצין מאריך אפו ולא יקם מאויביו בשעת חמימותו יהיה נפתה אח״כ בלשון רכה ובדברים רכים · כי הלשון אעפ״י שהיא רכה בעצמותה ואין בה עצם יש לה מן היכולת והעצמה שהיא תשבר העצם · ר״ל שהדברים הרכים שידברו לאוהב קרוביו או לגשי עלתו ישברו עצמות המושל · ר״ל שישברו כעסו · וכמה שבירת תקפו בשבירת העצם:

מנחת ערב

לפניו כאלו איני צריך מאתו דבר והראה עצמי עני ושפל לפני גדולים. אשר בארץ המה ונדיבי העם ועל זה הזהיר ואמר אל תתהדר לפני מלך הוא מלכו של עולם אל תראה עצמך בהתפללך לפניו בענין ההידור כאינך לא יחסר לך ואתה תתאב לכל דבר ובמקום גדולי׳ נדיבי העם אל תעמוד שירחו בגוולך וימלאו חסרונך גם שלא תצטרך לשאול בפיך כי טוב לגבר ישא מאביו שבשמי׳ אשר לו הכסף ולו הזהב והוא כבוד ולא יתבזה בפני בשר ודם ומה גם כי את מלכו של עולם אין רואהו ולא יבוש השואל מפניו כאמ׳ בשאלו מאיש נדיב בפנים בפנים כי יבהל ויבוש מפניו כנודע: והנה היה מקו׳ להשיב ולומר אולי לא נולדתי במזל עושר וגם שיאפוך בו ה׳ אולי יעניני כמעשהו לר״א בן פדת חי בעית אחרביה ליה לעלמא דילמא איתי במזל ממון שהוא שימות ויסוב את העולם בגלגול כדעת רשב״י אולי יולד במזל עושר באופן שטוב לי לבקש מא׳מברי יבלבל דלותי ע״כ אמר דע כם היפה כי טוב אמ׳ לך עלה הנה לומר אין צריך לומר כי טוב לבטוח בה׳ מבנדיבים כי הוא הנותן באמת כי אם אפי׳ רם ידעת שיאמ׳ לך הוא ית׳ כי חפץ הוא להעשירך לך שיסלקך מן העולם כעת כמאמרו לר״א בן פדת הנה טוב אמור לך מן השמי׳ עלה הנה השמים שים לקוך מן העולם השפל שהוא לבא אח״כ בגלגול כדעת רשב״י ולא שתשפיל עצמך לפני נדיב כי טוב מוהך ביד ה׳ מחיים ביד ב״ו שתשפיל עצמך בפני נדיב אשר ראו עיניך ונתבייישת בפניו כי ראית אותו פנים בפנים וטוב לך להתבייש לפני קונך ית׳ שרואך ואתה לא תראנו מהתביי״שך פנים בפנים בפני ב״ו וזהו מהשפילך לפני נדיב אש׳ראו עיניך אפי׳ יחייך ומה גם כי הנדיב לא יחייך כאבינו שבשמים אב רחמן לכל ברואיו ומחיה את כולם: ריבך ריב את רעך וגו׳ כלומר בדין ודברים אשר לך עמו כנוגע אל הדין הוא הריב ריב את רעך כלו׳ תריבו באהבה ורעות כשני רעים אהובים המריבים בטענות וויכוח לעמוד על אמיתן של דברים מי הוא הזכאי ומי החייב על פיהם או על פי דייניהם אך סוד אחר זולת הנוגע אל הריב והדין כענין דבה רעה מאשר יחרה לך עליו אל תגל אם ידעת על רעך רעה · כי הלא תפגום בך וברעך עמך והם שתים רעות הפגום בך שיחשדך שומע שאתה בודה מלבך והלואי לא יאמינו לך ולא יחשדוהו באשר הוצאת עליו דבה כי אם לארבה ודבתך לא תשוב אשר דבר׳ לא תשוב מעליו ויחרפהו הכסים בדב׳ה׳ה׳ באופן שלחשדך לא יאמינו ולחשדו יאמינו: כצנת שלג ביום קציר יוכר על שליח לבד שישלחהו

דִּבְשָׁא מַשְׁכַּחַת אֲכוֹל הוּפְקָנָךְ דְּלָא תִשְׂבְּעוּן וְתֵיתִיבוּ׃ כְּלֵה רִיגְלָךְ מִן בֵּיתֵיהּ דְּרַחֲמָךְ דְּלָא נִשְׂבְּעֵיהּ וּמְסַנְיָךְ׃ אֵיךְ פְּרִיעָא וְסַיְפָא וְגִירָא שְׁנִינָא גַּבְרָא דְּמַסְהֵד עַל חַבְרֵיהּ סַהֲדוּתָא דְשִׁקְרָא׃ אֵיךְ שִׁינָא בִּישְׁתָא וְרִגְלָא מוּעֲדָא הֵיכְנָא סַבְרֵיהּ דְּבָזוֹזָא בְּיוֹמָא דְעַקְתָּא׃ דְּשָׁקֵיל מַרְטוּטָא מִן חַבְרֵיהּ בְּיוֹם דְּקַרְחָא הֵיךְ הֲווּ דְּרָמֵי חֵילָא עַל יַתְרָא וּמְצָרֵף לְלִיבָּא כֵּיבָא הֵיךְ סַמָּא לְמָנָא וְאֵיךְ מַלְטִיתָא בְּקִיסָא הֵיכְנָא בָּרְיוּתָא מַהֲרָה לְלִבֵּיהּ דְּגַבְרָא׃ אִין כָּפִין שַׂנְאָךְ אוֹכְלֵיהּ לַחְמָא וְאִין צָחֵי אַשְׁקֵי מַיָּא׃ מטול

דְּבַשׁ מָצָאתָ אֱכֹל דַּיֶּךָּ פֶּן־תִּשְׂבָּעֶנּוּ וַהֲקֵאתוֹ׃ הֹקַר רַגְלְךָ מִבֵּית רֵעֶךָ פֶּן־יִשְׂבָּעֲךָ וּשְׂנֵאֶךָ׃ מֵפִיץ וְחֶרֶב וְחֵץ שָׁנוּן אִישׁ עֹנֶה בְרֵעֵהוּ עֵד שָׁקֶר׃ שֵׁן רֹעָה וְרֶגֶל מוּעָדֶת מִבְטָח בּוֹגֵד בְּיוֹם צָרָה׃ מַעֲדֶה בֶּגֶד בְּיוֹם קָרָה חֹמֶץ עַל־נָתֶר וְשָׁר בַּשִּׁרִים עַל לֶב־רָע׃ אִם־רָעֵב שֹׂנַאֲךָ הַאֲכִלֵהוּ לָחֶם וְאִם־צָמֵא הַשְׁקֵהוּ מָיִם׃ כי

מפיץ ב' וסימ' עלה מפיץ על פניך · מפיץ וחרב וחץ שנון : רעה ג' בתלת ליש' וסי' כי רעה היא · שן רעה ורגל מועדת · רעה התרועעה הארץ · בתרא מלעיל : בשרים ד' חס' בליש' וסימ' ואשלחך בשמח' ובשרים בתף · והשבתי המון שריך וזמרת · ועפעפיך יישרו נגדך :

רלבג

דבש מצאת · כשמצאת דבש והם עניני החכמה כמו שקדם אכול ממנו הראוי לך לבד ולא תחקור במה שלא תוכל להשיגו שמא תביאך זה להקיא מה שהשגת מפני הספק שיקרה בזאת ההשגה והמשיל זה הענין בדבש כי כן דרך הדבש כמו שזכר הרב המור' כי מי שיאכל ממנו כראוי יקח בו תועל' ומי שיוסיף לקחת ממנו יותר ממה שראוי ימשך לו מזה שיקיאנו מצד קלקולו האצטומכא: הקר רגלך מבית רעיך · שלא תתמיד לבא בביתו יותר מן הראוי כי זה יהיה סבה שישבעך ותסור אהבתו ממך וזה מבואר כי מה שיפקוד האדם בו היגנו חשוק בעיניו אלא אם לא יהיה לעתים רחוקים · והנה המשיך זה הפסוק לפסוק הקודם להתיחסות אשר ביניהם וידמה שבו הערה ג"כ לבקשת החכמה שלא יטריד האדם בו עיונו יותר מהראוי כי יילאו כחותיו ויהיה זה סבה אל שישתבש בהשגתו : מפיץ וחרב · הנה איש עונה ברעהו עד שקר דומה בזה הפועל לבעל מפיץ וחרב וחץ שנון שיהרוג האנשים : שן רעה · הנה הבטחון שיש לו לאד' שיבגוד בו אוהבו דומה לשן הנשברת כשיטחן האדם בה המזון ולרגל המועדת בהלכד האדם בה בדרך כי האדם יבטח שיעזור בשיניו בעת לקיחתו המזון וברגליו בעת לכתו ולזה לא יהיה לאדם תועלת בשן והרגל שיהיו בזה האופן וכן לא יהיה לו תועלת באוהב בשלא יהיה נעזר בו בעת צרה : מעדה בגד · הנה עדי הבגד וקשוטו לא יועיל להציל מקור ביום קרה וכן לא יועיל חומץ אחר הנתר להסיר כתם הבגדים או ירצה בזה שהחומץ בשים' על נתר אין בו תועלת להעביר הכתם ואף על פי שכל אחד מעביר הכתם בפני עצמו כשיתערבו יפסיד האח' את האחר וזה דבר ראוי שיתבאר מן החוש כן האיש אשר שר בשירים אל לב רע שמרוב יגיניו אינו מתפעל להרחיב לבו בשירי' כי אין לו בשיריו תועל' או ירצה בזה שכמו מי שיש לו קור ביום קרה וילבש על בגדיו בגדי עדי וקשוט אשר בהם ב' תועלות להשלים ההצלה מהקור ולהתקשטו וכמו מי שיעביר חומץ על הבגד שיש בו כתם אחר שהעביר בו הנתר שיש בו תועלת להשלים העברת הכתם ולהקנות לבגד ההוא ריח החומץ אשר הוא מסיר העפושים כן מי ששר בשירים רבים על לב רע כי השיר השני ישלים הוצאת היגון מהלב ויקנה עוד שמחה בנפש וזה הפי' השני שפירשנו הוא הנכון לפי מה שאחשוב : אם רעב שונאך · לא תמנע מלחון עליו להאכילו לחם ואם הוא צמא השקהו מים כי זאת מדה משובח' מאד להיטיב לכל האנשים לאוהב ולשונא ואם ירע · לכך איך תיטיב לו תחת אשר עשה לך רעה תדע באמת כי אתה עם גמלך בזה הראוי לנפשך מטוב מדות הנך לוקח נקמתך ממנו :
כי

רשי

דבש מצאת וגו' · הוקר רגליך · כשם שאם מצאת דבש והוא מתוק לחכך אתה צריך שלא תאכל ממנו פן תשבענו והקאת : כן הוק' רגלך מבית רעך · אע"פ שהוא מקרבך מנע מלבא שם יום יום פן ישבעך וישנא אוהבך · ולענין מדרשו אל תהי רגיל נהטות שוגג ולהביא תמיד חטאת ואשמו לבית ה' שנקרא ריע לישראל דכתיב זה דודי וזה רעי : מפיץ וחרב · שם כלי מלחמה : שן רועה · רצוצה · מועדת : כמו ולא מעדו קרסולי · מבטח בוגד · מבוגד בו ביו' צרתו כשן רצוצה ומועדת : מעדה בגד · ביום קרה · בגד עדים בגד מוסר כלי שהוא ראוי להסירו מעליו לפי שהוא בלוי כדמתרגמינן ויסר ויעדי · וזה פתרונו בגד בלוי הרי הוא ביום קרה · כחומץ על נתר · נתר מין אדמה רכה בגון אדמה שלנו הנקרא קרי"דא · והיו מוקרין אות' ועושין כלים ואם יפול בו חומץ מתמסמסו ונשחת · ואף שר בשירים על לב רע · דומה לשניהם ומה הוא שר בשרים זה המלמד תורה לתלמיד רשע אשר אין בלבו לקיימה : אם רעב שונאיך · כמשמעו · ורבותינו פירשוהו על יצר הרע · אם רעב הוא והומר לך להשביעו בעבירו' משוך את עצמ' לבית המדרש והאכילהו מלחמה של תורה וכן השקהו מים · מימיה של תורה :
כי

אבן עזרא

דייך · מה שהוא די לך לאכלו · והקאתו כי הדבש חם והגוף לא יכילנו על כן תקיאנו : מפיץ · חסר כ"ון ודוגמת מפץ אתה לי והוא שם כלי וכן כ"ון כשוחי טוב' וגור ילדך תפי' והראוי תכשי ע"מ תטעי' · עד שקר עדות והוא שם דבר ויתכן להיות שם התואר כלומר איש עד שקר : שן · מענין חץ שנון ונאמר שנים כי שם שתי מערכות · רועה שם מן תרועם : מועד' ע"מ יושב' והשורק תחת חולם כשן נשבר בעת האוכל או כרגל מועד' בעת המרוצה כן מבטח הבוגד שיבגוד בפת צרת הבוטח בו · פ"א נכון להיות שן כשן הסלע ויהיה שן ורגל משל אחד והטעם כשן נשברת ותמעד הרגל העומדת עליה כן מבטח הבוגד : מעדה בגד · תרגו' ויסר ולא עדה עליו שחל · ביום קרה וחומץ על נתר מדומים וכן שר בשירי שמחה על לב רע ונתר ידוע להתכבס בו והנה אם המים יפרפרוהו כל שכן החומץ כלומר מסיר או מעביר בגדיו מעליו וחולה מדומה לשניהם ומלת רע מן תרועם כלומר שבור · וזה דרך מוסר שלא יכעיס החולה ולא יכביד עליו בשיריו ודבריו : רעב · וצמא · עוברי' שנלך נפתח בעבור אות הגרון :
כי

ר' מנחם המאירי

ולדברים מתוקים הלשון משברת גרם המשל שבעימות לדבריו תמתק קושי מוספות הכעס והחמס וכל דבר קשה יקרא עצם וממנו יקראו הטענות החזקות עצומות הגישו עצמותיכם ואמר שמתק הלשון ישברהו כי דבר הלשון הנא ככנס בחדרי לבב השומע ומתפתה אליו מאד הן לטוב הן לרע וחכמי המוסר אמרו הלשון אין בה עצמים ותשבור עצומים ובדרך כשתר כבר ביארנו שהכובש את יצרו יקרא ארך אפים וקצין כאמר הנה על המלך הזקן רוצה בו שבכבישת היצר יפותה ויכנע מתאותו על דרך מרעיבו שבע ולשון יאמר לפעמים במקום הלב כדרך הוות תחשוב לשונו ודמיון זה על שם שהלשון שליח השכל והמחשבה ורוצה בו כשהשכל יודע להכניעו ברכות ובחלקות לא שיגער בו לגמרי אבל יתן לו חקו הראוי ישבר קשיו וחזקו וישיבהו על כר היושב : דבש וגו' · הוקר וגו' · יאמר כי כמו שהדבש היותר מתוק שבמאכלים והאכילה המועטת ממנו תערב ותיטב לטוב לגוף האדם ועם היותו הטוב שבמאכלים אם יאכל ממנו יותר מדאי יקוץ בה ויהיה מותר מאכלו סבה להקיא הכל אף מה שיהיה ראוי להשאר לולי המותר כן הענין בבקרך בית רעיך שאם תוקיר רגלך מביתו ותלך לפעמים דרך חנה יערב לו מאד ויהיה לו עמך אהב' ואחוה וריעות ואם תתמיד בזה יותר מדאי ישבעך ושנאך ולא די שלא יוסיף אהבה אלא שאף האהבה הקדומה תבטל כל שכן אם תבא בלא סבה וכל שכן אם תבא להתמיד בהטרחתו על אי זה דבר · ובדר' כשתר אמרו תמיד במלרבות רעך זה הקב"ה שנ' רעך ורע אביך אל תעזוב ונקרא האדם כן על חלק העליון שבו והיא הערה על רוב ההתחכמות וההכנס במקום בלתי ראוי ולא די שלא יוסיף בחכמה אבל שישתבש אף במה תדע · ובדרש עוד אל תחטא תמיד שצ"ג להביא חטאות ואשמות וזה הערה שהשגגה תמיד דומה לזדון ואם בזדון רחיק תרע לו שגגה יזהר בעצמו אחריה יתרה ולא שיתמיד כי אין התגלות בשגגה אחר שיתמיד בה : מפיץ וגו' · מפיץ הוא הגרזן שחוטבין בו עצים והוא ענין מפץ אתה לי · כלי מפצו ונקרא כן על שם שמפיץ ומפזר החתיכות הנה והנה · ושנון ר"ל מחודד ואמר שהמעיד ברעהו שקר היא לו כמדקרות מפיץ וחרב וכו' · והזכיר שלשה מינין על שם פעולותיו שהם להפסד ממון או להכאה או להרג · ועד האמור הנה הוא שם לא תאר · וכמוהו לא תענה ברעך עד שקר · ומצינו במשקלים אלו אין העם הוא שם ואין שפתיו תאר כמו שנ' שם עבר לב כלומר בעל חן בשפתיו · כן בכות ללפחד דוברות · שם נכיס אתם מחובר מן התאר · האל הגדול הגבור אל · תאר מגבור · יש לאל ידי שם · ובדרך כשתר כבר ידעת הזהירו תמיד על האומנות הפכות התוריות אשר יד העיון לא תשיגם והם אשיות התורה ויסודותיה האמתיות והם כללות בעדות יי' וידעת שמיני החכמות בכללותן שלמה מיכין ואמר שמעיד האכס שקר ישחתו כלם ושבו למדקרות חרב : שן וגו' · רועה אע"פ שהטעם בה"ם קבלה אצל המדקדקים בנגון קהאתה לקרותה מלרע כאלו הטעם בנו"ן וכמוהו הרבה בספר איוב ועם היותה נאה על תאר כימוכי היא כמו פעול מענין רוע התרועעה ר"ל שן נשברת ומועדת השורק מקום חולם מענין תמעד אשוריו ענין המטה והתמוטטות · ומבטח שם דבר והוא סמוך והקמוץ פתיח · הדך זרוע ואמר כמו שהנשען במאכלו על שן חלושה ונשברת ותוך המאכל כשהוא לועס בה היא נשברת תחתיו וכן כמו שהנשען בהליכתו על חוק רגליו והן מועדות כן מבטח הבוגד המתאהב ביום צרך שיכזב תוחלת אוהבו

אבן יחייא

דבש וגומר הזהירו שאם בטוב מדותיו ישא חן בעיני הקצין וישכור גרמו בלשונו הרך ויפתיהו אל רצונו בכל דבר שאל יפליג לשאול בהתמדה פן ישבע הקצין ממנו וישנאהו ולא די כי לא יטיב עמו עוד · כי אפי' אשר כבר הטיב עמו יעשה שיקיאהו · וזהו אומרו דרך משל אם דבש מצאת אכול דייך פן תשבענו והקאתו כי כן דרך הדברים המתוקים לעורר הקיא כאשר יאכלו לשבעה · הוקר וגומר ולא לבד לא יזהירך על ככה עם הקצין שהוא אדוניך ואתה חייב בכבודו אבל אפי' עם ריעך אשר הוא האוהב הנאמן שלך ראוי להוקר רגלך מביתו ולבלתי הרגיל עמו בהתמדה מתמיד פן ישבעך ושנאך · רק ראוי להתראות אליו ובביתו לפרקים · מפיץ וגומר הנה לפעמים ימצאו רשעים אשר כדי למצוא חן בעיני הקצין יעידו עדות שקר על רעיהם ויחשבו היות עונש קל יען כי לא הזיקום בידים · ולכן אמר כי איננו כאשר יחשוב אבל האיש העונה ברעהו עד שקר הוא כאלו שיה מכהו במפיץ שהוא כלי מכלי מלחמה האכזריים וכאומרו מפץ אתה לי ואולי כי הוא מכלי הארטליירי' אה אשר יפוץ האנשים פגרים מתים על פני השדה · ובחרב · וכחץ שנון · שן וגומר והנה הרשע הלז לא ישיג אהבת הקצין אשר למענה יפעל הפעולה הרעה ההיא · ואף כי בפיו יראה לו אהבה בלבבו לא כן יחשוב · כי אף שיאהב פעולתו המגונ' לתועלתו הנה לא יאהב הפועל כי כן דרך בני האדם בטבע · וזהו אומרו כאשר הוא בטחון על משענת קנה רצוץ האוכל הבוטח על שן רעוע אשר ישבר באוכלו · וההולך הבוטח על רגל מוכן אל המעד לחולשתו ככה הוא מבטח הבוגד הלז שבוטח בקצין אוהבו ביום צרתו · כי לא יענהו ולא יצילהו ביו' רעתו לשנאתו אותו בלבו · מעדה וגומר והנה הלב רע מהקצין עליו אין לו תרופה · כי אף שיבקש הבוגד לשיר בשירים לפניו כדי לשמחו ולהטיב לבו לא יועיל ואדרבא יזיק · כאשר יזיק המעדה ומסיר הבגדים מעל חבירו ביום קרה · ויזיק המשים חומץ על נתר שהוא מין עפר שרוחצים בו הראש והבגדים ותיקונו במים וקלקולו בחומץ · אם רעב וגומר הזהירו גם כן שאל יעיד עדות שקר על חבירו מפני שנאתו אליו ואדרבא אם יהיה רעב שונאך האכילהו לחם ואם יהיה צמא השקהו מים כאשר צוך אלהיך לא תקום ולא תטור ·
כי

קב ונקי

דבש מצאת · אם מצאת דבש שהוא מתוק וטוב להאכל אכול ממנו מה שהוא די לך לאכלו פן תשבע ממנו והשליכנו בקיא · תשבענו · כמו בבי יצאוני יצאו ממני וכן תשבענו תשבע ממנו · וזה הפסוק משל לעניינים רבים ונכבדים בהשגות החושיות ושכליות שאין ראוי לעבור הגבול בהם להשיג יותר ממה שהוא יכול להשיג שלא די שלא ישיג מה שרוצה אבל יפסיד מה שהיה בחקו להשיג · המשל בחוש הראות מי שירצה להסתכל בכתיבה דקה מאד · או פתוח דק שאין בכחו להשיגו ותכריח דעתו לזה · יחלש ראותו ולא יראה מה שהיה יכול לראות · וכן בהשגות השכליות כמו האוכל דבש שהם מוסיף להכיל יותר מדאי יאבד הכל ויסליכנו · אמרו במופלא ממך אל תדרוש וכו' · ובמקום אחר אמר אכול דבש הרבה לא טוב · אל תתחכם יותר וגו' : הוקר רגלך · מגזי' אוקיר אנוש מפז לשון יוקר כמו מנע רגלך מבית רעך שלא תכנס בה תדיר יותר מדאי · ואעפ"י שהוא רעהו אשר כנפשו : פן ישבע ממך בבואך תמיד אל ביתו וימאסך · והרבה לשונות של שנאה מצאנו שהוא לשון מיאוס והיכו לשון איבה כמו גם לרעהו ישנא רש יעשה לו מיאוס בראותו : מפיץ וחרב · בשקל מקים משיב מגזי' ונפצים יפוצץ סלע פי' כלי משבר הסלעים · וחרב שנון פי' מחודד יאמר כל איש שיענה עדות שקר ברעהו כאלו משים חרב חדה בגופו והורג כי הוא גורם לו שימות · ומלת עד במקום הזה שם כמו עדים · וכמוהו לא תענה ברעך עד שקר · וגל עד שתרגם בהם התרגום כהלותא ולא סהיד : שן רועה · מגזי' תרועם בשבט ברזל והחולם תחת שורק ופירושו שבורה · יאמר כי הבטחון שיבטח האדם באיש שאינו נאמן ובוגד בריעיו בעת צרתם הוא דומה אל הבטחון שיבטח האדם בשן רעועה בעת שהוא אוכל שיפגע בו המאכל ויאחזהו כאב חזק מפני שבטח בה · וכן הענין ברגל מועדת והיא הרגל אשר מעדו קרסוליו וכשישען האדם עליו לא יעמוד בה : מעדה בגד · פירושו מעביר וכמוהו לא עדה עליו שחל · מי שמעביר ומסיר בגדו מעליו בעת הקור כמו חומץ על נתר שמשחית אותו כי המים מתקנים אותו והוא מאבדו · וכן הקור נכנס בגופו ומשחיתו · וכן מי שהוא שר בשירים על לב רע מעורר הדאגה על לבו · ויש מפרשים מעדה מבגדי עדים הבגדים הבלויים שאינם מתחממים : ויש מפרשים מעדה מן תעדה כליה כלומר מי שלובש בגדי אפי ביום קרה ויתפאר בהם ישחית הבגד והלובש אין לו הנאה מהם : אם רעב שונאך האכילהו לחם · ולא דוקא לחם ומים אלא בכל הדברים שצריך תן לו די מחסורו :
פי

מנחת ערב

שישלחוהו לבקש בעת צר' מחתונית' ואמר כי כאשר ביום קציר שהאדם עיף מחרב ושמש ואין מחסה ומסתור שתהיה לו צנת שלג ארוכה למתלתו בודאי כן הציר נאמן הוא הש"צ הנאמן בשליחותו להתפלל בכוונה הראויה ולא יפשע בפשיעת רוע מעללים או העדר כונה כי אם יהיו כהכאת צרות צרורות בקציר יהיה הציר נאמן ארוכה לצרתם בודאי כאשר הצנת שלג ביום קציר ולא בלבד בשולחיו רבים על כי רב הוא וזכותה דרבים כי אפי' ליחיד אם יבקש רחמים איש צדיק והוא ציר נאמן לשולחיו ישכון לו להשיב נפשו כמעשה דר"ח בן דוסא וכיוצא שהיו מבקשי' ממנו יבקש רחמים על החולה והיה משיב נפשו אליו בתפלתו וזהו ונפש אדוניו ישיב שעם היות הנפש לאדוניו של ציר נאמן הוא הקב"ה שכבר היתה המיתה נגזרת היה משיב אותה אליו בתפלתו : ושמא תאמר הלא כמה פעמים ציר נאמן מתפלל ויש נשיאים ורוח וגשם אין שלא תשגון תפלתו להריק עב הרץ ומה גם בעת העצר אפי' סימן טובה שלא כבעת בו שיענה לו"א איש מתהלל וגו' לומר שמאי ים שם איש מתהלל במתת שקר : ושמא תאמר הלא זה יהיה גזרה הבלתי תלויה בבעל בחירה אך אם יסר או קצין יגר לימה ישכון לי ש"ך והוא ית' לא יבטל בחירת איש · הנה בהתבולות העצה לך ההלכה ממנו והוא כל תאמר אליו תחלת דברי פיך יבטל רצונו מפני רצונך כי תקשה לשאול ויקלוף על קולך וחבל רק תבקש ממנו כי גם שתפלו יעשה לא עתה כי אם יאריך אפו ימים או עשור ובדבר הזה יפותה קצין כי לא יתקשה אחר שיאמרו לו שלא יבטל רצונו וזהו בארך אפי' יפותה קצין כי בדבר הזה יפותה אך לא באמור לו להפך רצונו ואם"כ ולשון רכה השבר גרם לבטל הגזרה לגמרי אפי' יהיה הקצין קשה בעצם : דבש מצאת וגו' אפשר שעיקר המכוון הוא להודיע עלת הוקר רגלך כי אם שהיה אפשר יאמר איש הלא אם ארצה שבבואי בביתו ערב לו מדבש לפיו למה זה אחשדהו שישנאני ואדרב' אם אמנע יקשה עליו לזה הקדים ויפה משלו ויאמר דבש מצאת וגו' · שעם היותה מתוקה ועריבה לחכך אתה תדע לך כי טוב הדבר שתאכל דייך כי הלא אם תשבענו והקאתו :
כן גם זה הוקר רגלך וגו' שהוא הנמשל כי גם שתהיה בואך שמה כדבש למתוק יקיא ההבאתך ישנאך ותכסרך החזרה את רעך :
או יאמר בדבש אומר לך תאכל דייך אך בבואך בית רעך לא אומר לך תרגיל מה שהוא דייך כי בדבש תוכל בשער מש"כ בדע' רעך :
לכן

רשי

כי גחלים הם לו שאתה חותה ושואב מן המדורה לתת על ראשו · חותה כל שאיבת גחלים מתוך ההסק קרוי חותה · כלאמר לחתות אש מיקוד · וה' ישלם לך · ישלימנו כדי שלא יתגבר עליך : רוח צפון תחולל גשם ותברא את הגשם : ופנים נזעמים · תחולל לשון סתר · לשון הרע גור' שיהו פני הקב"ה נזעמים וכן דמיון פתרון המקרא' רוח צפון · עשויה לחולל גשם · ולשון סתר עשויה לפנים נזעמים : טוב שבת על פנת גג · על סילוק השכינה · נאמר · אשת מדנים כנסת ישראל שהרשיעו את מעשיהם והקניטו להקב"ה · ובית חבר · בית שחברו בו הצלמים לשכינה : על נפש עיפה · עשוים להשיב נפש עיפה · ושמועה טובה · אף היא שוה להם · וכן יעקב ותחי רוח יעקב אביהם : מעין נרפש · עכור ברגלים · צדיק מט לפני רשע · כשהצדיק מט לפני הרשע וירא להוכיח על פניו דרכו · שנאוי הדבר כמעין נרפש ומקור נשחת : אכול

רלבג

כי גחלים וגו' · כי זה הענין קשה לו כאילו אתה חותה גחלים על ראשו לשרפו מרוב בשתו על הטובה שיקבל ממך תחת הרעה אשר גמלך וה' ישלם לך טובה תחת הטוב' אשר גמלת אותו : רוח צפון · הנה כמו שהרוח הצפונית תברא הגשם בירושלם כי היא תביא שם האידים העולים מהים כי הים הוא לפאתי לה כן לשון סתר שיספר אדם לחבירו דברי רכילות יברא פנים נזעמים ויקר שם והנה הזהיר בכאן מזה הדבר המגונה בזה האופן : טוב שבת · טוב לאיש שישב בלא חבורה על פנת גג מִשֶּׁיֵּשֵׁב עם אשת מדינים שתעורר ריב וקטטה לו תמיד ואע"פ שהוא בבית שיש בו חבור' מהאנשים : מים קרים · הנה כמו שהנפש העיפה תקח הנאה והועלת במים הקרים להשיב לפניימי הגוף החום הטבעי שהתפזר מפני התנועה כן יקח האדם הנאה גדולה והועלת בשמועה טובה שתגיע לו מארץ מרחק בקרוביו ואוהביו כי זה ישיב נפשו אליו כמו שישיבו המי' הקרי' נפש העיף אליו : מעין · הנה מעין שמימיו נובעים אשר נתטנף ברפש עד שנשחת המקור שמשם נובעים מי המעין מטנוף הרפש ידמה לצדיק אשר כוח מתמוטט לפני רשע ונכנע תחתיו כי הרשע משחית הוד הצדיק ומטנף אותו בדרך שירחיק האנשי' מלכת בדרכו כמו שירחיק טינוף הרפש השתיה ממי המעין : אכל

כִּי גֶחָלִים אַתָּה חֹתֶה עַל־רֹאשׁוֹ וַיהוָה יְשַׁלֶּם־לָךְ׃ רוּחַ צָפוֹן תְּחוֹלֵל גָּשֶׁם וּפָנִים נִזְעָמִים לְשׁוֹן סָתֶר׃ טוֹב שֶׁבֶת עַל־פִּנַּת־גָּג מֵאֵשֶׁת מִדְוָנִים ובֵית חָבֶר׃ כה מַיִם קָרִים עַל־נֶפֶשׁ עֲיֵפָה וּשְׁמוּעָה טוֹבָה מֵאֶרֶץ מֶרְחָק׃ מַעְיָן נִרְפָּשׂ וּמָקוֹר מָשְׁחָת צַדִּיק מָט לִפְנֵי רָשָׁע׃ אכל

מטול דגומרי דנורא חאתי אנת על רישיה ואלהא דישלמין לך׃ רוחא גרביהא כטנא מטרא היכנא אפי כניכתא ולישניא מטשיא׃ טב למהב על קרנא דאיגרא מן דילמעמר עם אתתא תיגרניתא וביתא טרקא׃ מיא קרירי על נפשא משלהיתא היכנא שמועתא טבתא מן ארעא רחיקתא׃ היך דסכיר איניש מעיינא ומבועא מחבל צדיקא דנפיל קדם רשיעא׃ למיכל

מרונים ו' כתו' כן וקרי' מדינים כסיפר' וסי' נמס' לעיל בסיפר' סימן כ"א : נרפש ג' בתי' שי"ן בלישנא רפישה וסימ' ואת הנותרים ברגליכם תרפשון ודבתריה מרפש רגליכ' תשתינה' מעין נרפש ומקור משחת :

אבן עזרא

כי גחלים · בזכרו המאכל והמשקה שנתת לו תשרפנו כאילו גחלים הבאת על ראשו לשרפו וישמור מעשות לך רע · ישלם לך גמול טובתך : תחולל · דבק בפסוק פני' ואחור והוא מן חלילה כלומר תמנע · פ"א מן חולל אילות כענין תחוללו באבנים רחתה ותחל הארץ יחיל יי' מדבר קדש כלומר החזה חיל וכן פי' רוח צפון היא תביא חיל לגשם ותבריעהו עד שיכלא ולא ירד על הארץ כי תפזר העבים לפאות וכן פנים נזעמי' יחוללו לשון סתר שמדבר הרכילות בסתר יחנו לא הפנים חיל בראות הזועם נהם על אשר ימנענה מן הרכילות וזה דרך מוסר שלא יקבל אדם לשון הרע : מים קרים · מדומים לתועלת הגוף ורואי כל אדם לבשר טובות ולהמנע מבשורות רעות : מעין · אכול · ב' דבקים · מעין ומקור כפל דבר כלומר כמעין שהרגל תרפשהו וכמקור המים שהוא משחת כן הצדיק שימוט לפני רשע ודימהו למעין כי פיהו מקור המוסרי' ואין ככון שירפשו אותו הרשעים : אכול

אבן יחייא

כי גחלים וגומ' כי זאת היא הנקמה היותר גדולה כפי טבע שתוכל להנקם ממנו שבראותו שפלותו מהכרחיותו לבוא לידך יתעצב אל לבו ויכנע ויאנח מרעתו · אשר הוא אליו כאלו גחלים אתה חותה על ראשו אשר גם יכוה וה' ישלם לך גמול טוב על היותך ארך אפים ומוחל ושולם · רוח וגו' הנה הלחות פרשי שבלב תחולל ותזון החום יסודיי ממנו בהדבקו עמו ובכלותו אותו · כאשר יזון ויחולל השמן שבנר לאש הדלוק בפתילה · וככה הגשם שהוא קר ולא יחולל ויזון הרוח לפוכי שהוא קר וינש אשר יקרשהו בקורו ויגבשהו כייבשו · וזהו אומרו לרוח צפון תחולל הגשם · ן לפנים נזעמי' מהדיין על אחד מהבעלי דינין יחולל ויזון הלשון סתר שידבר אתו הבעל דין על כתיב' האבן מן מהשוחד · כי מתן בסתר יכפה אף · וזהו אומרו ולפנים נזעמים יחולל הלשון סתר · וכאשר הגזון יכלה המזון הון אותו · ככה השוחד הלז שהוא מזון הדיין בעל הפנים נזעמים יכלהו ויפסידהו מהעולם הזה ומהבא · טוב וגומר אחרי אשר הזהירו לבלתי היות נוקם ונוטר ואם רעב שונאו שיאכילהו לחם · ושלא ירצה לקחת שוחד להטות משפט כי ישנאוהו בני האדם · בהזהירו עוד שירחק מהקטטה ומהמריבה כי טוב הוא לשבת יחידי על פנת גג מלשבת עם אשת מדינים · כי להיותה אשה בטבעה היא אוהבת הרכילות ולשון הרע · וכ"ש כשבמזונה היא אשת מדינים כי אז יהיה נמנע הסבל חברתה הרעה ושכונתה ומלעמוד בבית חבר אשר יתחברו בה כל איש זר ומלינו כי בסופו ילמד ממעשיהם · וכדברי ירמיהו באומרו מי יתנני במדבר מלון אורחים וגומ' ...

ר' מנחם המאירי

אוהבו ולא יעזרהו והוא כענין משענת קנה רצוץ · ובדרך נסתר בא להעיד שלא יבטח להצליח בהשגת החכמות עם האחו בכתיבות היצר ובחירת שלומו ואהבתו כי כשיתשוב להועיל ימצא בסכנתו תוחלתו וכזבה אי ספרא לא סייפא אי סייפא לא ספרא · ויש מפרש בדרך תוריי שהוא ...

קב ונקי

...

מנחת ערב

לכן הוקר וגו' פן בפשע ישבעך ושנאך כלומר הלואי היה כבש שהשבענו ותפלוט הוהו מפיך כי הקיהנו הך רעך לא יפלוט להוציא מכיו שלא הבא לביתו רק ושנאך בלבו : מעדה בגד וגו' · יאמר הנה לך ב' יצרים והם ב' לבבות אמר אם באת לתקן הלב רע הוא הלב הרע אל הבא אליו דרך פיוס כי כמעדה בגד שלא יחם ללובשו כן כזה השר בשירים ופיוסים אל הלב רע כי לא יחם בגד שלא יחם ללובשו כזוה השר בשירים ופיוסים אל הלב רע כי לא יחם לו כאהילך ויהיה מתחמץ ומוכר כחומץ על נתר : כי אם רעב שנאך וגו' לומר אין ספק כי אם שההלת הלב המוסרם ברשע אשר לא יוכל בעליו להשיבו אל הדיו בבסמים ולא יוכל הוא להיותו זולל הו סובא ומהמשכו להר ...

אֱכֹל דְּבַשׁ הַרְבּוֹת לֹא־טוֹב וְחֵקֶר כְּבֹדָם כָּבוֹד׃ עִיר פְּרוּצָה אֵין חוֹמָה אִישׁ אֲשֶׁר אֵין מַעְצָר לְרוּחוֹ׃
א כַּשֶּׁלֶג ׀ בַּקַּיִץ וְכַמָּטָר בַּקָּצִיר כֵּן לֹא־נָאוֶה לִכְסִיל כָּבוֹד׃

ל חס׳ | ל יתיר מעצר

כצפור

לְמֵיכַל דּוּבְשָׁא סַגִּי לָא שַׁפִּיר אַף לְמִבְצְיָא מִלֵּי מַקַּרְתָּא׃ הֵיךְ קַרְתָּא דְתְרִיצָה וְלָא אִית לַיהּ שׁוּבָא הֵיכְנָא נַבְרָא דְלָא מַעֲצַר רוּחֵיהּ׃ אֵיךְ תַּלְגָּא בְקַיְיטָא וְהֵיךְ מִיטְרָא בַחֲצָדָא הֵיכְנָא לָא יָאֵי לְסַכְלָא יְקָרָא׃　היך

עיר פרוצה חד מן י"ו פסוקי׳ אית בהון אין אין במצעו׳ פסו׳ וסימ׳ נמס׳ בישעיה סימן מ׳ ובירמיה סוף סימן ח׳:

רשי

אכול דבש· לאכול דבש יותר מדאי· רמז הדבר לדורש במעשה מרכבה ובמעשה בראשית· לגלות לרבים· ועתי הארץ מלגלגים על הדברים ושואלים מה למעלה מה למטה: וחקר כבודם כבוד· והיכן החקר ראוי להיות בדברי חכמים· הסר כבודם כבוד בגזירותיהם· יש לשאול מה טעם גזרו כך· ולמה סייגו בכל גזירה וגזירה· כשלג בקיץ· כשעה שסוטחין התאנים במחה ליבשן ולעשותן קציעות· כדכתיב הלחם והקיץ לאכול הנערים

כצפור

רלב"ג

אכול דבש· אכילת הדבש יותר מן הראוי לא טוב והוא הפשת דלות בדעת קדושים כי יספיק שילמד מהחכמה על שהם כמגאי׳ לא שיפליג לחקור מה הם ואיך ענינם כי הרבו׳ בחקר כבודם אינו כבוד כי לא יוכל השכל האנושי להשיג על אמתת זה באופן שלם: עיר פרוצה· הנה האיש אשר לא יוכל למשול בו ברצונו דומה לעיר פרוצה שאין לה חומה לשמור העיר שלא יכנסו בה משחיתי׳ וזה שלא ימשול ברצונו מוכן לרעות רבות מפני המסרו ביד תאותו ורצונו והשליט בתאותו הוא כמו חומה לשמור שלא יעלה שם הפורץ מפני תאותיו המגונות: כשלג· הנה כירידת השלג בקיץ שהוא מורה שלא יתכן לפי המנהג הטבעי וכמטר בקציר שהו׳ מזיק ובלתי נאות כן לא יאות לכסיל כבוד כי אין מתקן לפי הנהוג לתת לו כבוד ונתינת הכבוד לו הוא דבר מזיק להמון העם ויבא לחשוב שאין יתרון לחכם על הכסיל:　כצפור

אבן עזרא

אכול· כווי כלו׳ אכול דבש אכל הרבות לא טוב כי מאכל הדבש הראוי הוא טוב· וחקר כבודם של צדיקי׳ הוא כבוד לחקור ור״ל שיחקור חכמתם שהיא כבודם ותפארתם והנה זה ואכול דבש ראוי מדומים וכמוהו אכול בני דבש כי טוב וכתיב בתריה כן רעה: פרוצה· שנעשית פרוצה בחומותיה· אין חומה שלא נבנת׳ חומה במקום פרץ לעבור אנשים ויבא מי שירצה כן איש אשר אין מעצור לרוחו לנפשו לעצור מאמריו והנה שתיק׳ טובה להם: כשלג· לא נאה בקיץ וכמטר שלא נאה בקציר כן לא נאה לכסיל כבוד שיכבדוהו אחרים:

כצפור

אין ס"ד כבו׳ אין אין במנצעות פ

ר׳ מנחם המאירי

הצפון תסבב הגשם אלא שאיפשר שכן במקומות ידועים: טוב ונומר׳ כבר בא זה הפסוק למעלה כן אות באות ושם ביארנוהו׳ ויש מפרשים אותו כקשר עם שלפניו לפי הפירוש האחרון כלומר שתענה רך ישיב חמה ומענה קשה ישים הפנים פני זעם ולכן ראוי להרחיק מי שמענהו קשה והיא אשת מדינים: מים ונומר׳ הכונה הערה מוסרית לאהוב החשוק אף שלא בפניו ושיזכור אהבתו תמיד לא שיתיאש ממנו וישכחהו אבל כל עוד שירחק ממנו יוסיף יבקשהו עוד ויחקור בעיניו עד שיתבשר ממנו שמוע׳טוב יהיה לו כמים קרים על נפש עיפה שהציף לרתיחת טבעו צמא ומיחל ומתאוה למים קרים לרוות צמאו וכן החושק מיחל שמועת חשוקו מארץ מרחק תשקיט החיית לבבו ובכשתר קרא התורה ופנותיה העיוניות והתוריות שמועה טובה להיות כל עניניה נתונים ללבבות בדרך קבלה אף הדברים העיוניים שבה וקראה טובה ר״ל שלמה כאמרו ע״ה תורת יי׳ תמימה כלומר שאין דבר מן הצריך באמונות חסר ממנה לא בשלימות המדות המעלות והזהר מהפכו ולא בשלימות השכליות העיוניות והמקובלות׳ ואמר מארץ מרחק כי השגת הדברים העיוניים שבה באה השגתם לאדם אחר הקדמות ארוכות והצעות ולמוד כמה חכמות׳ ואמר שהחושק לדעת שמועה טובה מארץ מרחק ר״ל לדעת הדברים המושכלים שבה דרך חקירה ועיון בהשגתו ימלא מכותת את תנותו שלוה והשקט כעיף בתוחלתו מים קרים׳ המשיל החשק בחכמה לעיפות הנפש והתרוות ממנו למים קרים לרוב ערבותם לעיף מצורף אל היות התורה מדומה למים לסבות רבות ככר התבארו קצתם׳ מעין ונומר׳ המעין והמקור דבר אחד והוא עין המקום שהמים נובעים שם משתר המדרגה והמים שם זכים בתכלית הזכות כי מדי עברם אחר לאתם כדרך בני יקבל עכירות מצד התערב בהם כמה דברים אבל במקום צאתם הם בתכלית הזכות וכשהם נרמסים ונדלחים שם ברגל הוא דבר קשה לטבע החושק בהם וכל שכן כשהמקום משחת מכל וכל׳ ואמ׳ שהרשע כן כשהצדיק מתמוטט לפני הרשע והוא שהרשע רומסו ר״ל שמבזה ומקלה אותו עד שהוא צריך לעמוד ככבש תחת רגליו כי בזה חכמתו כמקור משחת שאינו מגלה חכמתו אחר שהיא בזויה ואם יגלה לפעמים היא כרמסת ר״ל שאינה נערכת כערך הראוי לה׳ ובדרך בסתר הענין הערה להזהר מהיות השכל נמכר לגמיות ביד החומר וככבש תחתיו והפלינ בגבות זה׳ ויש מפרשים משחת כענין כרפש כלומר לא שיכובו המים מכל וכל אבל שזוכם משחת מצד עכירותם׳ ומעט ביכ׳כי כמו כוטה להכנע תחתיו ורשע הומה להון ועשיר והענין כשהצדיק לפעמים צריך לדבר הרשע ולהיותו נוטה אחריו לא יניעהו מזה פחיתות רק מעט לשעתו והוא כמעין הנרפש ברגלים שהמים מקבלות עכירות מעט לשעתן ואחר כך חוזרות לקדמותן אחר שאינו נמשך אחריו רק לפי הצורך והוא הערה שלא להיות הטומר מכל וכל אבל להסתפח בו לשעה ורגעים כפי הצורך׳ ואולם הדרך הכנלה בזה לפי פירוש הזה עם היותו כעזר בדברי חכמי המוסר כמו שביארנו חולק עם דברי רבותינו ז״ל שאמרו תלמיד חכם דומה לפני עם הארץ כתיקון של זהב סיפר הימנו דומה לו לקיתון של כסף נהנה ממנו דומה לו לקיתון של חרס כיון שנשבר שוב אין לו תקנה ויש לצדד פירוש׳ זה בדרך אחרת כלומר כשהצדיק מתמוטט לפני הרשע היקלהו והמבזהו הוא יקבל ענשו והצדיק לא תגרע מעלתו בכך אבל הוא כמעין נרפש שישוב לזכותו לשעתו והיא הערה על היותו מן העלובים ואינם עולבים והוא בעצמו מאמר רבותינו העלובים ואינם עולבים שומעים חרפתם ואינם משיבים עליהם הכתוב אומר ואוהביו כצאת השמש בגבורתו ולי בו לפרש שהם כשאריס במעלתם וכבוד העולם מתמעט׳ וענין כצאת השמש כאמר דרך צחות ומענין הדרש שבמסכת פסחים על השמש ואמרה איפשר לשני מלכים שישתמשו בכתר אחד אמר לה לכי ומעטי עצמיך עם היות בהגדה ההיא ובמה שנאמר בה ר״ל הביאו כפרה עלי שמעטתי את הירח ביאור שאין זה מקומו מכל מקום לפי הפשט ביאורו שהשמש יצא במעלתו וירח קדר כן אמר הנה שהצדיק ישוב לכבודו במעט רגע והוא יקבל ענשו׳ ויש לפרשו על תכיעת התוכחה כלומר כשהצדיק כמעד ומתמוטט לפני הרשע שאינו מוכיחו על מעשיו הרעים הוא כמעין נרפש וכו׳׳ אשר תוחלתו נכזבה וכונת המאמר בטלה: אכול ונומר׳ הכונה אחר שספר בקלון הצדיק שהוא דבר קשה הזהיר על כבודו והזכיר הצדיקים דרך כלל בלשון רבים והוא ענין וחקר כבודם והענין אכול דבש הרבות לא טוב כלו׳ שאע״פ שהוא מאכיל היותר ערב שבכל המאכלים התמדתו מגונה אבל הרבות בחקר כבודם של צדיקים והשתדלה בא׳פני מעלתם הוא כבוד למרבה כי ברוב דבריו בזה יחדל פשע כאחוז בכתיבותיו ויתדבקו ביושר פעולותיו׳ ויש לפרש שמלת לא טוב מושכת אחר עצמה כלומר כמו שהרבות באכילת הדבש לא טוב כן הרבות בחקור כבוד הצדיקים ר״ל לשים שכתות במדת כבודם כלומר עד כאן ראוי לכבד עד כאן ראוי לירוא לא טוב אבל לכבודו ולירוא ממנו עד בלי שיעור מוגבל בכל מיני כבוד ומורא שיודמנו ובכל עת שיודמנו ובדרך בסתר יש לפרשו על שלימות המדות ואמ׳ אכול דבש הרבות לא טוב כלומר אכילת הדבש והוא משל לבקשת התענוג אין טוב להרבות בו וחקר כבודם׳ אמר כבודם לשון רבים על הנמשל בדבש ר״ל שהתענוגים כלומר חקור כבודם ר״ל שאיזה צד יש בהשתמש בהם הוא כבוד באמת שבחקירתו יוהר שלא יקח מהם רק כפי הצורך וכן איפשר שרמז על למוד החכמות׳ ואלי לפרש בענין זה כבוד לשון השתיה ותלשון תלמוד מכבדין את הבית מכבדות של תמרה וכן מזה התכבד כילך התכבדי כארבה׳ וכן ממנו כבוד מכל כלי חמדה כלומר העברת כל כלי חמדה הפנויים והשתתם ורמז על ההריסה ורוב ההתחכמות בחכמות ועל זה אמר אכול דבש הרבו׳ לא טוב וחקיר כבודם יותר מן הראוי הוא השחתת מה שלמד כראוי כי רוב ההתחכמו׳ והחקירה במה שלא יושג אולת ומדרגה ומבוכה גדול לשבוש׳ ואמ׳ כבודם לשון רבים לפי הנמשל בדרש ר״ל מיני החכמות׳ ולי עוד בזה דקדוק והוא שמצאתי שלשה פעמים הזכיר אכילת הדבש הראשונה לא מיחה ברוב אכילתה כלל אבל מצוה בהתמדתה כאמרו שם אכול בני דבש כי טוב ונפת מתוק על חכך כלומ׳ הזהירו שיהיה על חכו תמיד׳ וכן שהוכיר שבח הדבש וכי הוא טוב ומתוק וכן שהזכיר אכילתו בלשון צווי עד שיורה בצוויו שאם אין לו שיחור אחריה וכן שצווה היה כקריאה לכן דרך חבה כמי שמפייסו על כל פנים לאכלה׳ וכן שייעד בחכמה שכוון להמשיל בה אחרית ותקוה כן דעה וכו׳׳ אם מצאת ויש אחרית׳ והתבונן בכמה דברים הזדרז והתעורר להשתדלות אכילת הדבש לכן האמת שלא מיחה ברוב אכילתה השניה שהוא מצוה בהתמדתה׳ השלישית ששבח לו הדבש שהוא טוב ומתוק׳ הרביעית שצוהו באכילתה דרך צווי עד שאם לא ימצאהו שיחזר אחריה והחמישית שקראו על זה בלשון חבה כמפייסו לעשות כן׳ והששית שייעד במה שכוון בהמשלתו אחרית ותקוה כן דעה חכמה לנפשך וכו׳׳ אם מצאת ויש אחרית והוא אמרו אכול בכי דבש כי טוב ונפת מתוק על חכך כן דעה׳ וכו׳׳ ויש אחרית׳ ובשניה מיחה ברוב אכילתו ולא הזהיר על האכיל׳ בלשון צווי שיורה שאם לא תזדמן לו שיחזור אחריה׳ אבל אמר דרך צווי שאם יזדמן לו כן שיאכל ממנה די ספוקו גם שהזהירו שלא לאכול בכדי שביעה ויעד לו בזה עונש ההקאה והפסד הראוי להשמר ממנו׳ והוא אמרו דבש מצאת אכול דייך׳ כלומר לא הזהיר שיחזור אחריה אבל אמר אם מצאת אותה דרך ההזדמן אכול דייך ולא בכדי שתשבענו והקאתו׳ ובשלישית מיעט מיעוט אחר מיעוט ולא הזכיר כלל לשון צווי על האכילה אבל לשון מניעה על רבויה והוא שאמר אכול דבש כלומר אכילת הדבש בדרך רבוי לא טוב׳ והוא אצלי מה שידעת אמרם כל שיראתו קודמת לחכמתו חכמתו מתקיימת׳ ובראשונה הזהיר על למוד דרכי התורה ואחוז בכתיבותיה דרך קבלה עד שישקיע אמונתו בה ובמצותיה השכליות והשמעיות ובפנותיה העיוניות והתוריות ושיתחיל בזה בזמן הילדות ש״קח בגילו עמה ויגדל בתלבה ומצד היכולת שיש לאב על הבן מצוהו בזה וכן כדי שימצא לו בזה הפך טבע ורצון מצד בחירתו הוא מפייסו על זה וכן מצד השיך לבו עליה הוא מזכיר שבחה ומצד שאין בהתמדתה היזק ולא נאות הוא כמבע גם כן מהזהירו בהרבות אכילתה׳ ומצד היות בה תועלת הכרחי ושאין לו קיום בזולתה הוא מצוהו בהתמדה׳ ובשניה רמז לו על שאר החכמות ר״ל הלמודיות והטבעיות וכבר ידעת כי כל מה שיגא לו מהן מבחינת המציאות עד שדרך בו יעלה לאלהיות כבר כודע לו דרך קבלה בתורה אם מציאותו ית׳ אם אחדותו והעדר הגשמיות ממנו עד כל שאר הבקשות העיוניות ולזה אין הכרח בלמידן מצד האמונה אבל עם כל זה ראוי לכל מוצא מוכן לכך להשיג דרך מחקר עד מקום שיד שעיון נוגעת אמר על זה דבש מצאת אכול דייך כלומר שמצאת עצמך וכן שבזדמנו הספרים מוכן עליה אכול דייך מה שתמצא בהם שעד למה שכבר קדמו לאמונותיך עליו ואף גם זאת לא בקרא עליה כן׳ והזהיר ברוב ההתחכמות עד שתפקפק בקצת האמונות המקובלות כן אולי יקרך דין קנלה והוא ענין פן תשבענו והקאתו כי ההקאה לא תחייב לאכול כדי שביעה לבד רק לאוכל יותר מדי שביעה וכאן ייחס ההקאה לאוכל כדי שביעה והשביעה בסתם הוא באכילת כל התבשיל המיוחד לו בקערה ואם בנמשל ירצה להניח מחשבו בדברי כל הספר שהוא כענין הקערה בנושל יבא לידי הקאה בא זה ואבד זה אבל יקח ממנו הסולת ויניח השאר כאוכל מן הקער׳ השומן והמבחר ועוזב השאר והוא ענין אכול דייך כלומר מה שיועיל לך לבד לא שתשבע ותוכל תאותך ממנו׳ והשלישית רמז על החכמות האלהות הזהיר שלא יהרוס בהן לעלות יותר מדאי והענין אכילת הדבש באלו החכמות האלהיות לא טוב להרבות כי חקר כבודם כליון חרוץ כבוד מכל כלי חמדה׳ או כפרש שאכילתו לא טובה ולא חקר כבודה כבוד׳ ורבותי׳ דרשו אכול דבש הרבות לא טוב אין דורשין במעשה בראשית בשנים ולא במרכבה ביחיד רומז למה שביארנוהו: עיר ונו׳׳ עיר פרוצה ואין חומה הם שתי לשונות בענין אחד ומעצר בקמץ הצדי כמו מעצור בחולם׳ והענין איפשר לפרש לרוחו לדברו כמו וברוח פיו כל רוחו יוציא כסיל׳ והזהיר על גלוי הסוד אם בכגלה המוניות בכל דבר ואם בנסתר בחכמות ובגלוי סודות התורה למי שאינו ראוי להם׳ ויש לפרש לרוחו תאותו ורומז בנסתר להזהר מהמשך אחר התאוות הגופיות יותר מדאי רק כפי ההכרח וכן בכגלה בכל עניניו והמשילו לעיר כמשל הכפוא בעיר קטנה׳ והזהירו לכלכל כל דבריו במשפט לא כפי תאותו: כשלג ונו׳׳ הערה בכגלה שאין למשכיל לתת כבוד ויקר לכסיל כי יתגאה לסבת זה ויחזיק בסכלותו כי הוא בזה מכבדיו ויתשוב כי ירצאת׳ ממנו תביאם לזה אבל המשכיל כל עוד שתכבדהו יוסיף לך ענוה וכבוד ואמר כשלג בקיץ וכמט׳

בקציר

אבן יחייא

אכול ונומר נגה הרשע כי יש לו תענוג כפלא בהרבות פעולת הלא טוב בתענוג אכול הדבש ומיצר מתיקה׳ וכי הכבוד שלו הוא שיחקרו בני האדם מכבודם ורוב עשרם כי הוא רודף הכבוד המדומות ולא המושכלות: עיר ונומר וכל פעולותיו הם בלתי כגדרים רק כעיר פרוצה אין חומה וכל אשר ישאלהו נפשו הבהמות יתן לה ולא יהיה מעצור לרוחו כי המשיל יגרו הרע על שכלו ורוצה המושל יעלה עליו׳ ומקום מחנבו כשא הכבוד הנית׳ כשלג ונו׳ וכסופו מלה תהיה נאחרונה ויאבד כבודו מן העולם הזה ומן הבא׳ כי כאשר לא נאוה השלג בקיץ יען כי נקני הנוף פתוחים מפני החום׳ והקור הוא יכנס בפתע בגוף ויחליאהו ככה לא נאוה לכסיל כבוד בעולם הזה׳ וכאשר לא נאוה המטר סוחף בקציר כי יסחוף כל התבואה וצידת הסנה׳ ככה לא נאוה לכסיל כבוד בעולם הבא להיות כי לא הכין צידה לדרך ממעשים טובים:

כצפור

קב ונקי

אכול דבש׳ אפילו הדבש שהוא מתוק לאכול לא טוב שיאכל ממנו יותר מדאי׳ וכן החקירה בדעות הנבדלות ובדברי החכמים צריך להיות דרך כבוד בענין שלא יהרוס הגבול ולא להרבות החקירה גהם בתה שהדבר מזיק: עיר פרוצה׳ כעיר פרוצה שכל הרוצה להזיק אליה היכולת בידו׳ כן איש אשר אין מעצר לרוח׳ בשעת כעסו הוא מוכן לכל רע וכל אדם יזיק אליו: כשלג בקיץ׳ כמו שלא נאוה שיהיה השלג בקיץ והמטר בעת הקציר על העולם כן לא נאוה לכסיל שיהיה נכבד:

כצפור

מנחת ערב

גג שהוא גבוה שהרוח והגשם יכו בך בעלם טוב לך זה מאשת מדיני׳ בבית בבית חבר כי אז תכלם ותענה והיא תארץ למרר אמריה לבלתי הראות הכנעה בפניהם ואין קנה לרעות המתרגשות והם ודאית ולא ספק כאשר בשבתך על פנת גג וכל זה משל להורות כי אין צרה כצרת אשת מדינים ושומ׳ נפשו ירחק ממנה:

מים קריםוגו׳ יאמר כמו מים קרים על נפש עיפה ויגעה שצריך לנוח שעה או ב׳ טרם ישתה פן הקרירות הרב שבא בגופו והוא עיף ויגע יזיקנו כן שמועה טובה מארץ מרחק שאדם עיף לצמא אליה ובבואה פתאום אפשר יסתכן מקבלה וכמעשה שהיה בגמרא לכן צריך מיתון תחלה: או יאמר כמים קרים על נפש עיפה שישתה אים והוא עיף ויגע כך היא שמוע׳טובה מארץ מרחק והוא שלא תמגח לב בעלם והוא כי כמים קרים על עיף ויגע שיערבו לו וינוחו דעתו בשתותו אפשר קרירותם תזיק לו אחר כך כן שמוע׳טובה מארץ מרחק אפשר כי מאז עד בא הבשורה פה נשתנה הדבר ולא לטובה כמלה עריבות הבשורה כווב במה שיתגלה אח״כ וידאג יותר מאלו לא נתבשר בטובה נמצאת בשורתו מזיקתו:

מעין נרפש וגו׳ אם תראה צדיק מט לפני רשע אל תתמה על ההשגחה כי גם כי צדיק הוא אולי מצד אביו שהוא מעין שממנו יצא היה רפש ולכליך עון בהולדה מצדו או מצד אמו שהוא מקורו היה מקור משחת ועל כן היה צדיק זה מט לפני רשע: ואם בזה לא תנוח דעתך אל ההרהר אחר ה׳ לומר מה זה עשה הא־לקי׳ ליתן טוב לרשע ורע לצדיק כי לא תבא לתכלית הדבר לידע מנסה ה׳ כי נורא הוא ואע״פי שאתה אומר לעשות זה מפני כבוד המקום להשיב לשואלי דבר על מה צדיק ורע לו ורשע וטוב׳ אעפ״כ לא תעמיק דעתך בזה יותר מדאי אלא במה שהורשית התבונן והוא מה שאז״ל צדיק וטוב לו צדיק בן צדיק וכו׳׳ או טוב לשמים וטוב לבריות צדיק וטוב לו וכו׳ או טעמי׳ דומים לאלו מה שהי׳ בקבלה מיד חז״ל אך להרבות טעמים מדעתך בבלבול שכלך לא טוב כי זה דומה להוכל דבש שהוא מתוק לחיך אם יאכל ממנו כפי שיעור טבעי מזגי בני אדם ויגיע לו ממנו תועלת רב למאירת עיני׳ ולהשיב נפש ולרפוי מעיו שלא יעוכב המותר׳ שבמעיו ועוד רבים סגולותיו אך אם תרבה לאכול ממנו יהר מכדי שאת אז יקלקלו בני מעיו וישלשל יתר מדאי והוא מכלה מאו׳ עיניו ומדאיב נפשו כמש״זל איזה דבר שמכלה הנפש ומדאיב את העינים הוי אומר זה התחתונית וא״כ כל התועליות אשר היו לך נהפכו לך לאויב לך ולצערך ולא לבד שלא היו לך תועלת ממאכלו כי אם גם לצער ואבוי ומ״מ וחקר כבודם מי שחוקר בדעתו עד כמה ישא טבעו ועד היכן הגיע כבוד ומעלת הדבש יגיע לו ממנו תועלת כמו כן בהמשל הוא ברוצה להחכים בנסתרות יהר מדאי במקום שהכתוב מכריז כי כאשר גבהו שמים מארץ כן גבהו דרכי מדרכיכם ומחשבותי ממחשבותיכם וא״כ לא יגיע לו שם תועלת אלא

רשי

כצפור לנוד שהוא נד וכדרור שהוא חוזר לקנו כן קללת חכם לו תבוא למי שהוציאה מפיו · דרו' הוא עוף הנקרא רוכד"לע בלע"ז ונקרא דרור שדרה בבית כבשדה : שוט לסוס הוא עשוי ואף שבט נכון לגו כסילים ייסורין מוכנים לרשע : אל תען כסיל · בדברי ריב ומלה פן תשוה לו : ענה כסיל · הבא להסיתך לעבוד ע"א והודע לו אולתו · פן יהיה חכם בעיניו · וטעם שני פסוקים אלו מפורש בתוכם · אל תען בדבר שתשוה לו אם תענהו · ענה כסיל בדב' שאם לא תענהו יהיה חכם בעיניו: מקצה רגלים חמס שותה · מי ששולח דברים ביד כסיל הוא מקצ' רגלי שלוחי' שצריך לחזור ולשלוח לתקן מה שעוות הראשון אשר שלחו בתחל' ושותה חמס שחבירו זועף עליו על שליחות הכסיל : דליו שוקים מפסח · גבהו כמו דלו עיני · השוקי' של כל אדם נראין לפסח גבוהים ממנו · ודבר זה משל בפי כסיל האומ' אותו על לימוד החכמה איך אנו באים ללמוד החכמה נפלאה וגבוה היא ממני המשל אומר דליו שוקים מפסח: במרגמה פרוגד"ולא בלע"ז שאבן שצוררין בו לא להתקיים היא שם שעומד להזרק כך הנותן לכסיל כבוד איננו של קיים · ורז"ל דרשו על המלמד תורה לתלמיד שאינו הגון שהוא כזורק אבן למרקולים : חוח עלה ביד שכור · כחוח שהוא נדבק ביד שכור כן המשל האמור למטה נדבק בפי הכסיל להיות להם לחוח ולקוץ מכאיב · ומהו המשל :

משלי כו

ג' דגשי' כַּצִּפּוֹר לָנוּד כַּדְּרוֹר לָעוּף כֵּן קִלְלַת חִנָּם לֹא (ג' לו ק') תָבֹא: (ה') שׁוֹט לַסּוּס מֶתֶג לַחֲמוֹר וְשֵׁבֶט לְגֵו כְּסִילִים: (ב' לשוני) אַל־תַּעַן כְּסִיל כְּאִוַּלְתּוֹ פֶּן־תִּשְׁוֶה־לּוֹ גַם־אָתָּה: (ה) עֲנֵה כְסִיל כְּאִוַּלְתּוֹ פֶּן־יִהְיֶה חָכָם בְּעֵינָיו: (ל') מְקַצֶּה רַגְלַיִם חָמָס שֹׁתֶה שֹׁלֵחַ דְּבָרִים בְּיַד־כְּסִיל: (ל' ב' וחד השקים) דַּלְיוּ שֹׁקַיִם מִפִּסֵּחַ וּמָשָׁל בְּפִי כְסִילִים: (ל') כִּצְרוֹר אֶבֶן בְּמַרְגֵּמָה כֵּן־נוֹתֵן לִכְסִיל כָּבוֹד: (ל' י' ומל') חוֹחַ עָלָה בְיַד־שִׁכּוֹר וּמָשָׁל בְּפִי כְסִילִים:

רב

תרגום

הֵיךְ צִפְּרָא דְטָאִים וְהֵיךְ פַּרְחָתָא דְפַרְחָא הֵיכְנָא לְוָטְתָא דְמַגָּן לָא תֵיעוֹל: שְׁוָטָא לְסוּסָא וּמַגְלְבָא לַחֲמָרָא וְשׁוּבְטָא לְגוּשְׁמֵיהוֹן דְּכַכְלֵי: לָא תְתַל פִּתְגָּמָא לְסַכְלָא הֵיךְ שַׁטְיוּתָא דְלָא תִדְמֵי לֵיהּ אַף אַנְתְּ: אֶילָא מַלֵּיל עַם שַׁטְיָא בְּחַכִּימוּתָךְ דְּלָא נִיסְבַּר בְּנַפְשֵׁיהּ דְּחַכִּימָא הוּא: מָן דְּרַהֲטָא דְּרִיגְלוֹי שָׁתֵי חֲטוּפָא מָאן דִּמְשַׁדַּר מְלֵי בְּיַד סַכְלָא: אִין תֵּיתַל הִלְכָּאתָא לְחַגִּירָא תִּתְקַבֵּל מִילְּתָא מִן פּוּמֵיהּ דְּסַכְלָא: הֵיךְ נִיקְצָא דְּסָטָא בְּקִילְעָא הֵיכְנָא מָאן דְּעָבֵיד יְקָרָא לְסַכְלָא: כּוּבָא סָלִיק בִּידָא דְרַוְיָא וְשִׁיטוּתָא בְּפוּמֵיהּ דְּסַכְלָא:

סגי

מסורה

כצפור ג' דגשים וסימ' התשחק בו כצפור · כצפור לנוד · צוד צדוני כצפור : ושבט ה' וסי' כי יוצר הכל הוא · ושבט מצרים יסור · ושבט עברתו יכלה · ושבט לגו כסילים · ושבט לגו חסר לב : נותן ו' מ"ל וסימ' הנני נותן בו רוח סנחריב · ואתה נותן להג את אכלם בעתו · נותן לבהמה לחמה · נותן לרש אין מחסור · נותן לכסיל כבוד · וצדיק חונן ונותן :

רלבג

כצפור לנוד · הנה כמו הצפור שהוא נד ממקומו בקלות וכדרור לעוף אל הבית שילא ממנו כן קללת חכם לא תבא אל המקולל בה כך תהיה נדה ממנו בקלו ותשוב לאשר יצאה הקללה מפיו כמו שישוב הדרור לבית אשר יצא ממנו : שוט לסוס · הנה הכסילים דומים לבהמות שלסבת חסרונם יצטרך האדם בהנהגתם להכותם כי האדם ינהיג הסוס באשר ירצה כשיהיה לו שוט יכה בו וינהיג החמור כשיעקץ אותו האדם במתג כמנהג החמורי' כן ינהיג האדם הכסילים באשר ירצה כאשר יכה אותם בשבט בדרך שיקבלו מוסר : אל תען כסיל כאולתו · במה שיטיח כנגדך מהדברים לחסרון דעתו כי אין ראוי שתט' אזנך לשגעונותיו · פן תשוה לו גם אתה ר"ל שהיה זה סכלו' ממך אם תעריך דבריו באופן שתתפעל מהם : ענה כסיל כאולתו · להסירו מהטעו' שנפל בו בדברי חכמה · פן יהיה חכם בעיניו במה שמלא מזה ויסאר עם הדעת הנפסד ההוא והנה בזה אין ראוי לך לשתוק כי הוא הראוי שתסיר המכשולות מלפני האנשים בחוזקת היד : מקצה · וגומר הנה מי ששולח דברים ביד כסיל קוצץ הרגלים לאשר רצונו ללכת ולא ישאר לו כלי ילך בו כן אין כלי לכסיל להוביל הדברים שמתת בפיו אל המקום אשר הוא שולחו שם כי אין לו דעת לשמור צורת הדברים ההם באופן אשר שמם בפיו והוא שותה חמס במה שישיב לו הכסיל מהדברים וזה מב' צדדים הא' לפי שהכסיל לא יאמר הדברים באופן אשר צוה בהם ויהיה זה סבה אל שלא תהי' תשובת המשיב ערבה ונאותה אל מה ששלח לו שולח הדברים ויהיה תפני זה חמס השולח על המשיב על לא חמס בכפיו כי הכסיל סבב זה והצד הב' כי הכסיל לא ישיב הדברים באופן שאוהו המשיב ויהי' זה סבה אל שיבאו הדברים שאוהו המשיב מבולבלים ובלתי נאותים : דליו שוקים · גבהו שוקים מפסח שהאחד גבוה מחבירו וזה גורם שאינו יכול ללכת ביושר וכן הענין במשל אשר בפי כסילי' כי לא יסכים המשל לנמשל מפני מה שיוסיפו או יחסרו בזכרם המשל : כצרור · הנה כצרור שבו אבן יקרה בגל אבני מרגמ' שאינו ראוי שיושם בו המרגלית בזאת כן אין ראוי שינתן לכסיל כבוד והוא החכמה כי אינו ראוי לה ונקראה החכמה כבוד כי היא כבוד האנשי' והודם ולזה אמר כבוד חכמים ינחלו : חוח · הנה כמו שביד שכור עלה חוח אשר יוזק בו ועזב מלקח' הדברים אשר יועילו לו · או שלא יוזק בהם כן הענין במשל שהוא בפי כסילים כי מכל הכוונות אשר אפשר שיובנו בו לא יביאו מהם הכסילים רק מה שיוזקו בו :

רב

אבן עזרא

כצפור · שוט · אל · ענה · ד' דבקים · וטעם שמות העופות והבהמות אשר פרשו הראשונים הם כחלומות בלי פתרון והזכיר הצפור והדרור כי הם דרו' בבתים עם בני אדם וצריכין לנוד מהרה ממקום למקום מפני העוברים והשבים כן מהר' קללת חכם לו לכסיל המקלל תבא והעד אל תען כסיל וכתיב לא באל"ף להודיע כי למקלל תבא ולאשר יקולל לא תבא : שוט · כמו שבט ומתג ידוע להודיע כי ג' ראויים להכותם : אל תען כסיל · כאשר יקללך · תשוה כמו תדמה · אבל ענהו בדבר חכמה כנגד אולתו והודיעהו סכלותו שלא יהיה חכם בעיניו : מקצה · וקוצץ ענין אחד כמו שוב ותשגה כורת רגליו ושותה חמס שיחמסהו הכסיל · פ"א מקצה מן קצה כא' ואחרי הקצו את הבית אשר הקצות והוא הטוח אשר על האבנים ופי' מקצה מרחיק אל הקצה רגליו ואינו הולך לדרכו וטעם חמס שותה מחמס שעושה בשלוח ביד כסיל דבריו ישתנו : דליו · מן כי דליתני שטעמו הרימותני והוא חסר ה"א התימה כלומר הדליו והרימו השוקים מפסח אחר שאין לו רגלים כלומר משל בלי שכל כגוף בלי רגל · פ"א דליו כמו דללו וי"ו דליו כא"לף בזאו נהרים כלומר דללו השוקים מהפסח מבלי רגלים וכן משל בלי שכל : כצרור אבן · איננה ראויה יקרה בעבור שאיננה מתואר' ביוקר · ותרגמה דבר משובח וחברו ארגמן וכן רגמתם שטעמו תפארתם וכן פי' כצרור אדם אבן דקה במרגמה בתוך צרור כן נותן לכסיל כבוד מדמה הצרור כנגד הנותן והאבן כנגד הכסיל ומרגמה כנגד הכבוד : חוח · שעלה ביד שכור להכאיב בו בני אדם : ומשל בפי כסילים מדמה לחוח המכאיב בעבור שידבר משל ואין לו שכל :

רב

אבן יחייא

כצפור וגומר הנה הרשע הכסיל אשר אין מעצר לרוחו הוא נוח לכעוס והוא מקלל לזולתו תמיד בחנם על לא חמס בכפו · ובהשגחת ה' ישוב קללתו בראשו ועל קדקדו חמסו ירד ולא יגיע מהקללה ההיא נזק לזולתו · וזהו אומרו כצפור אשר הוא נד מקינו והדרור אשר הוא עף ממקומו לבקש טרפו תכף ישוב אל קינו ואל מקומו אשר ממנו יצא · ככה הקללת חנם מהרשע שמקלל לזולתו לא תבוא על ראש זולתו · אבל אליו ולו תבוא ותחול על קדקדו · ולכן לא באלף כתיב ולו בויו קרי · סוס וגומר כאשר לא יודרך הסוס ללכת בדרך הישרה בדברי הרוכבו כי אם בשוט · וכן החמור לא יודרך רק במתג התקוע בלחייו על דרך אומרו ושמתי חוחי באפיך ומתגי בלחייך · ככה הכסיל לא יודרך ללכת בדרך הישרה בדברי תוכחות מוסר · כי אם בשבט היסורין שיחולו בגוו · אל תען וגו' הנה הכסיל יהיה עצמות דבורו אולת · ואופן דבורו באולת כי ידבר בקול רם כענין כחמור נוער ותכלית דבריו יהיה אולת · ולכן הזהיר לחכם אשר יצטרך לענות אליו שלא יענה אליו באולת באופן דבורו בצעקה ובקול רם רק בשובה ונחת כי דברי חכמים בנחת נשמעים · פן תשוה לו גם אתה בעיני הרואים אשר ישמעוך צועק כמנהג אשר בשגעון הלך · ענה וגומר ואל עצמות דבריו תענה אליו כאולתו ותסתור דבריו ואם דבר תועה ישמע תועה וחרפה פן יהיה חכם בעיניו אם יראה שתשתוק מלענות לדברי אולתו · מקצה וגו' הנה כשאיש חכם טוען עם זולתו בדין צריך שיזהר בדבריו פן יטעה בויכוח ויאבד טענתו בדין · ומי ששולח דברי דינו וטענתו ביד כסיל הוא מקצה וכורת כל רגלי טענתו כי יתבלבל בדבריו ופיו יכשילהו ומשפטו יחרוץ בלשונו ויהיה שותה החמס כי הכל יתכו אליו החמס בטענה ההיא ויצדיקו דין המנגדו כפי אשר שמעו מפי הכסיל שלוחו · דליו וגומר כי הכסיל אין לו כח הדבור במשל ולשון הלציו המפיק הרצון במאמר מתוק · וכאשר דללו ותרבו השוקים מהפסח כן דללו ותדבו המשלים ולשון הלציו מפי הכסילים · כצרור וגומר והנותן כבוד לכסיל בשלוח אותו לטעון ולשאול ולהשיב בטענתו לפני הדיין · אותו הכבוד יהיה אליו לקלון תמיד וחרפה לגופה · כאשר הקשר שקושרים האבן במרגמה שהי' כף הקלע · איננו להפקט ולמנוחה לאבן רק לתנועה רבה כי יקולע בכף הקלע ויושלך מרחוק · חוח וגומר וכאשר בני האדם ילעגו וישחקו בשכור אשר עלה חוח בידו ומכאיב בו בני האדם ויכוסו מפניו ואח"כ ישובו אליו להכעיסו כדי שירוצו אחריהם וישמחו בשחוק הלז ככה ישמחו במשמע דברי משל ומליצה בפי כסילים הבאים לדון כי לא ידעו לדבר אפי' כאחד מהמון העם וירצו לדבר בדברי משל ומליצה כדברי החכמים ויטעו בדבורם ויהיו ללעג וקלס ויתהלו בם כל שומעם :

רב

ר מנחם המאירי

בקליר שהוא דבר בלתי נאות אף כי הוא מזיק אע"פ שהוא מועיל בעת מן העתים כן נותן לכסיל כבוד הוא בלתי נאות אף כי הוא מזיק על הדרך שביארנוהו אע"פ שהכבוד טוב ברוב האנשים ובדרך כשתר הזהיר שילד הקטן שלא יחלוק כבוד לזקן הכסיל יותר מן הראוי כי בהתמדתו בזה ישתקע בהנהגתו עד שיגיעהו מאמרו עליו אולי אוכל נכה בו ואגרשנו מן הארץ אולי יפות' ונוכלה לו : כצפור וגו' · הצפור הוא נקרא פאשיר והדרור הוא הנקרא איירנדול וידוע שהצפור מצוי בבתים ובחצרות תמיד והדרור מקנן בבתים ולכן צריכים לנוד תמיד מפני הנכנסים והיוצאים מצורף אל היות תנועתם קלה מצד קטנותם ומיעוט בשרם ואמר כתנועת הצפור והדרור בנודם ובעופפותם שהיא קלה שבקלות כן קללת חנם ממהרת לבא למקלל · ולא קרי בו"ו אלא שכתובה בא"לף להורות שלא תבא למי שנתקלל וזה הערה לחכם שלא יירא להוכיח הן במדות הן בחכמות ליראת קללת הנוכח כי עליו קללתו ואלהיו יהפך לו את הקללה לברכה כמאמר יקללו המה ואתה תברך · ויש מפרשים כצפור לנוד וכדרור לעוף שחוזרים לשעתם למקומם כן קללת המקלל בחנם תשוב עליו כרגע והנגלה והנסתר בזה אחד : שוט וגו' · שוט פירושו שבט ומתג הוא השבט שבראשו ברזל תחוב ודוקרין בו החמור ונקרא בלשון לעז אגולון ואמ' שכמו שהסוס צריך בהנהגתו שבט וכן החמור למתג כן הכסיל צריך בהנהגתו ובלמודו והיא הערה להפליג בהשתדלותו ולא יתרשל לקושי טבעיו וכבר ביארנו הענין בחלק השני בפסוק י"ג ממנו הוא פסוק בשפתי נבון תמצא חכמה ושבט לגו חסר לב : אל תען וגו' · ענה וגו' · רבותי' הקשו המקראות האלו מזה לזה ותירצו כאן במילי דעלמא כאן במילי דשמיא כלומר שבעסקי העולם לא תהא נושא ונותן עמו ואם יבא להעיז פניו כנגדך שתוק לו עד שלא תעריך עצמך עמו שכל שאתה מעריך עצמך עמו הרי אתה שוה לו באותו הדבר אבל כל שבדברי תורה ועניני הורא' ענהו כפי הראוי לאולתו לא שיאמר שאם הוא מעיז שיכעס עמו ויביא עצמו לידי חרפות אלא שיהא מודיעו · ואולתו השני פירושו על חסרון ידיעה כמו שביארנו בפסוק עטרת חכמים עשרם אולת כסילים אולת · ועל זה אמר שאם לא הודיעהו אף הוא מחזיק עצמו כחכם ועומד לו בטעותו ומתוך כך מוטל עליך לפי חכמתך

שתהא

קב ונקי

כצפור לנוד · כצפור שעומדת להיות נודד מקנו ולבקש פרנסתו ופרנסת אפרוחיו וכדרור שדרכו להיות מעופף אך הם שבים אל קנם כן מי שמקלל חבירו על לא פשע הקללה שבה אל קנה כלו' אל המקלל מנוח · ולו קרי בוי"ו · ויש לדעת בקללת חנם שנראה שהקללה אם לא תהי' חנם תחול · גם אם חול הקללה במקולל לא ידענו על אי זה דרך יהיה והוא מן הדברי' הנעלמי' ורבים יחשבו שהקללה שטבעה שתזיק בכל ענין בין לא על חנם כענין החץ המושלך אשר מדרכו שלא ישוב אחורניא · אמנם החכם שאמר קללת חנם לא תבא הוא על הדרך הפלא שהש"י יסור הקללה מן המקולל בהתהיה חנם · ולפי מה שקרי לו תבא בוו' יאמר כצפור לנוד וגו' כן הקללה שאע"פ שהיא על חנם תחול על המקולל · והזכיר זה כדי שימנע האדם מקלל אחרים בידעו כי הקללה תעשה רושם במקולל · ואפשר שקרא קללת חנם כל הקללות כשלא תלאכה מפי חסיד וקדוש אונביא כי הם למעלתם דומים אל העצמו' הרוחניים הפועלים בציור וזה יקרה להם בהתבודדם ודבקותם באל יתברך : שוט לסוס · שוט כמו שבט ומתג אגוליון בלעז ופי' בשבט שיצטרך להכות בו הסוס ובמתג שיצטרך לחמור כן יצטרך לגו הכסילים להכותם בשבט · ויש אומרים שמתג הוא המוסם בפי החמור כמו ומתגי בשפתיך וכמו שאלו כמלאכים לצורך הסוס והחמור להדריכם בדרך אשר יחפוץ האדם כן השבט הוא כמלא לצורך הכסילים להכות בו על גופם להדריכם בדרך החיים : אל תען כסיל · אם יחרף ויחרף הכסיל אל תען אליו פן תהיה שוה אליו כי הוא יאמר לך שהוא גדול ממך · ונכון לפרש פן תדמה לו גם אתה בעיני השומעים כי יחשבו שאתה כסיל כמוהו כי השתיקה לכסיל זהו קלונו · ויש מפרשים שלא יענה

דברי

מנחת ערב

אלא בבלבול מוחו ובלה לריק זמנו וזמן זמניהם ולא יבא אפילו עד שמץ מנהו כי לעולם יבואו לו מחשבות שונות ומשונות עד אין קצוה דומה לעיר פרוצה אין חומה ומגרים לה לומר עד פה היא תכליתה כן איש הזה אשר אין מעצר לרוחו ויעלה חרס בידו · אך מ"מ לא ינים ידו מכל וכל לבלתי מצדיק דין עליון אלא כפי מה שחז"ל תירוצי' על זה כמו שכתבנו למעלה : וזה שאמר עיר פרוצה אין חומה מעכב לאח' ליכנס לתוכ' איש אשר אין מעצר לרוחו כי חומ' שניו ושפתיו אינם מגינים להוציא רוחו · וזהו עיר פרוצה בפנים וגם אין חומה בחוץ הוא איש אשר אין מעצר לרוחו בפני' באופן שחומה שלפני לשונו כלא היה היא והוא כי אין האדי נותן אל לבו חומות פיו לבלתי הוציא דבר אם לא כשלבו ורוחו בלתי מהבי' להוצי' החולה מה שבקרב' אך אם אין מעצר לרוחו מיד יוצי' דב' ולא יעצרוהו חומו' לשונו והענין ללמד דעת את העם יתן אל לבו אם יהרהר חליל' על צדיק ורע לו וכיוצ' לבלתי הוצי' דבר מפיו כי אם יבקש דע' עד יכונן לבו או ישיב אל לבו כי יש דעות ה' ומי יבין דרכו ית' או יהרהר אחריו חלילה אך אם ח"ו יוצ' דבר מפיו על ההשגח' גם שאחרי כן יתן אל לבו וישיב מדבריו אוי לו כי נגע בכתר האמונה וקללה תחשב לו ובמה יכופר עונו ולא עוד כי אם לעת מצא היצה"ר שהאיש הזה פתח פיו עד דברו רעה יחזיק בו ולא ירפנו עד יתפקר לדברים רעים כיוצא בדבר הרע עד יאבדנו מן העולם וא"ת עיר פרוצה אין חומה שע"כ תתעתד יבואו שודדי' עד תחרב כן הוא איש אשר אין מעצר לרוחו כי יתעדד לשודדי' הם עונות ופשעי' אין מספר עדי עובד : אל תען כסיל כאולתו וגו' ירצה שכבם לא כשהו מדבר עמך ותכנה ממך מעט לשון שתשיבהו על דבריו מפני היותו משיב את עצמו שוה לך ושהוא כדאי שיהי' ערב לערכך ושהוא חכם כמוך כן גם אתה משוה ערכך לערכו להפך שאתה כסיל כמוהו ולכן העצה היעוצה לך היא שלא תענהו כלל כמו שהוא אולתו או מאיזה ממך מענה לשון וזהו תורה שאינך מחשיבו לכלום: אך אם אתה רואה שהכסיל מתפאר בעצמו שהוא חכם ממך כי אינך יודע להשיב לו אז ענה כסיל כאולתו ירצה שלא תחזיק דבריו כאלו שאל הבינו דבריו והמלאכה שאין יחפץ הכסיל לומר שמפלתו שלמות חכם אלא ענה לו כאולתו לומר לו דבריך הם דברי כסילות

רַב מְחוֹלֵל־כֹּל וְשֹׂכֵר כְּסִיל וְשֹׂכֵר עֹבְרִים׃ כְּכֶלֶב שָׁב עַל־קֵאוֹ כְּסִיל שׁוֹנֶה בְאִוַּלְתּוֹ׃ רָאִיתָ אִישׁ חָכָם בְּעֵינָיו תִּקְוָה לִכְסִיל מִמֶּנּוּ׃

סַגֵּי חַיִּישׁ בִּישְׁרֵיהּ דְּסַכְלָא וְרַזְיָא עֲבִיר יַמָּא׃ הֵיךְ כַּלְבָּא דְּהָפִיךְ עַל תְּיוּבֵיהּ הֵיכְנָא סַכְלָא דְּתָאנֵי בְּסַכְלוּתֵיהּ׃ אִין חֲזֵיתָא גַּבְרָא דְּחַכִּים בְּעֵינֵיהּ נַפְשֵׁיהּ סַכְלָא טָב מִנֵּיהּ׃

ל׳ ומל׳ וחד מהולל · ד׳ ל׳ — ל׳ ומל׳ יה׳ חס׳ בכתוב ו׳

ראית ה׳ חסר ה׳ בכתובים וסימ׳ אשר ראית את עניי · אם ראית גנב ותרץ · ראית איש חכם בעיניו · האיל אשר ראית · ראתה כי אתה עמל · בתרא ראתה כתיב · וכל שאר קרי׳ דכו׳ חסר כמ״ב מ״ל בליש׳ וסימ׳ וראית אתה ונאספת · לך הגד למלך אשר ראית :

רשי

רב מחולל כל׳ הקב״ה ברא את הכל ודן את הכל ככסיל כחכם · אין אנו צריכין לשום חכמה · ושוכר כסיל לא כבשר ודם שלא ישכור את פועלים בקיאים ולא ישכור אלא העיסקי׳ במלאכה אבל הקב״ה מחולל כל ושוכר הכסילי׳ ושוכר עוברי דרכי׳ הבטלני׳ מכל מלאכה · ומדרש אגדה ושוכר כסיל מלשון ויסכרו מעיינות תהום · ולשון עושי שכר · הקב״ה שוכר מזל כסיל המשמש בימות החמה מאחרי׳ ואילך ומאז הוא שוכר וסוגר כל עוברי מים מלילך בו עד הפסח · ובדברי רבי משה ראיתי רב מחולל כל · עשיר יש לו פעולות הרב׳ ואם שוכר כסיל במלאכתו הנה הוא כשוכר כל עוברי דרך שרואין בקילקול המלאכ׳ להורות איך יתקן ואיך יש לו לפעול · ודבר רק הוא ואינו ענין כאן בכלל אמר

רלבג

רב מחולל כל · האיש הרב שהוא בעל קטטה ומחלוקת ממית הכל ומשחית אותם אך הוא מטיב לכסיל ולבעלי עבירה כדי שיתחברו עמו או ירצה בזה הרבה ימצא מי שיבא לעזר וכתב לכל האנשים והוא עם זה מטיב לכסיל ולבעלי עבירות להיו׳ כאותי׳ אל שיהיו חברים לו או ירצה בזה השליט שהוא מביא חיל ואימה על כל האנשי׳ מרוב ההיזק אשר יגיע להם ידמה הכסיל ובעלי העבירות שהוא שוכר אותם מרו׳ שמחתם לאור זולתם ולא ירגישו שהם יזוקו ג״כ בו וזה ממה שיתפרסם בו חסרון דעתם ורוע תכונתם : ככלב שב על קאו · הנה כמו הכלב ששב לאכול המאכל שהקי׳ אותו ולא ירגיש כי קרה לו ממנו היזק כן הענין בכסיל שהוא שונ׳ באולתו אחר התבאר לו שכבר קרה לו רע ממנה : ראית איש שהוא חכם בעיניו · ואם אינו חכם לפי האמת הנה יש תקוה לכסיל יותר ממנו לקנות קנין החכמ׳ כי החכ׳ בעיניו יספיק לו מה שהוא בו מהחכמ׳ לפי דעתו ולא משתדל לקנות ממנה עוד ואולם הכסיל שאינו חכם בעיניו מכיר חסרונו וישתדל בקנין החכמה : אמר

אבן עזרא

רב · מן רבי המלך כלומר כי הרב והגדול בעם הוא מחולל הכל ומושל וכותן שכר לכסיל ומכריחו בעבודתו וכן שוכר עוברים והם הסרבנים כמו מדוע אתה עובר · פ״א זה הפסוק דבק בעליון ומלת רב הרבה כמו רב לכם וכן פי׳ הכסיל הממשל משלים רבים מחולל כל אדם כמות ביד שכור ומי ששוכר הכסיל וכותן שכר לעוברי עובר מצות שאין יכולת להכריחם מדומה וכן עברו ונענשו : ככלב · אחר שיקיאנו ישוב ויאכלנו כן הכסיל שונה פעם שנית לעשות אולת ולא יתבייש : חכם בעיניו · למראה עיניו והוא העצל והעד חכם עצל בעיניו · תקוה טעמו יקוה להיות כסיל ממנו מן העצל · פ״א יש לכסיל תקוה שיבואהו מה שיקו׳ לאל יותר מן העצל : שחל

ר׳ מנחם המאירי

שתהא מודיעו טעותו משם ואילך הכיחהו השומע ישמע והחדל יחדל · ואמרו ז״ל כשם שאדם מחויב לומר דבר הנשמע כך מחויב שלא לומר דבר שלא נשמע מכל מקום כל שבידו למחות מוחה ואין לו לדיין אלא מה שעיניו רואות · ויש לפרש אל תען כלומ׳ אל תשבחהו וכן תען לשוני אמרתך · מקצה רגליו חמס שותה עד ומשל בפי כסילים · מקצה רגלים פירושו מקצץ ושרשו קצה ויהיה קצה וקצץ שני שרשים בענין אחד כדרך סוגה וסוגג · ושותה חמס פירושו מפליג בחמס כלשון בני אדם והאומרים בקל הוא לפלוני לעבור עבירות כאכילת כזית לחם או כשתיי׳ רביעית יין ומזה ישתה לעג כמים · שותה כמים עולה · ובדרך נגלה אמר שהשולח דברים ביד כסיל הרי הוא כמי שלא שלח כלומר שלא יעשה בשליחותו כלום והרי הוא כאלו קצץ רגליו שלא הלך כלל והוא הערה להזהר משלוח הכסיל לשום שליחות בעולם ואמר דליו שוקים וכו׳ נראה לי שפירושו הוסרו מלשון תלמוד שאמרו ז״ל דל עשתרות קרנים מהכא או פירושו שכחשו ודלו מענין דלות בשר · או פירושו ינשו כמו דללו וחרבו · ואמר כמו שנלשו שוקים מהפסח שהם כמי שהוסרו כן חלש ערבות המשל בפי הכסילים או שהוא כאלו הוסר וקרא הדברים הנמסרים אליו משל כלומר כעס דברים ודמה אותם לצרור אבן במרגמה כלומר כותן מרגלית קטנה במרגמה גדולה של אבנים שהיא לשם כמי שאינה · ויש מפרשים מרגמה כמו ארגמן שמניהם משרש רגם ודמה הענין כקושר צרור בבגד ארגמן שעושה אותה האבן כדבר גדול ואינו כלום · וכן רמוז לאיש שביד שכור שמוקב את ידו ומזיק לו כן המשל בפי הכסיל שלא ידע מומר הדברי׳ ויחליף ענינם ויכזיב כוכת השולח ובדרך נסתר רמזו רבותינו אמרו המלמד לתלמיד שאינו הגון הרי הוא כזורק אבן למרקוליס שנא׳ כצרור אבן במרגמה וכו׳ · וענין הפסוקים הוא לרמוז מה שאמר החכם אל תמסרו החכמה למי שאינו ראוי להם תתמסוה וידוע שלשון בני אדם על הדבר שאין לו קיום והעמדה יאמרו שאין לו רגלים כענין אמרם ז״ל לא מצאו ידיהם ורגליהם בבית המדרש כלומר לא מצאו טענות שהיו יכולים להעמידם · ונהפך זה בהוראת אמתת הדבר רגלים לדבר · ואמר על מי ששולח דברים ביד כסיל ר״ל שמסר לו דבר חכמה שהוא מקצץ רגלי הדברים ר״ל שמעביר קיומם והעמדתם ומעמידם באותת דברים שאינם כלום וכן חמס שותה כלומר מפליג בחמס על הדיך שכתבנו פן תתמסוה וכשם ששוקי הפסח תלויות ודלות עד שלא ישיג מהן המכוון והוא ההליכה אבל שיפסיע במקומו מעט כן המשל דל וכחוש בפי הכסיל לא ישיג ממנו מה שהיתה הכוונה בו אבל שיעמד על הנגלה כי או כפרש דליו מענין גובה דלו עיני למרום כלומר שרגלו אחת גבוהה מחברתה עד שאין הליכת האחת כהליכת חברת׳ כן המשל עם הנמשל בפי כסילים שלא יכוין המשל ממין הנמשל והולך בהכנתם כפסח · וענין כצרור אבן במרגמה יראה לי כדעת המפרש שהוא ארגמן אבל שפירושו מין הפתות שבו ולפיכך נשתנה הלשון בו והוא אלא הפך תפוחי זהב במשכיות כסף שהנגלה דומה לכסף והנסתר כזהב והוא המשל שבפי החכם שיובן מנגלהו מוסר או מדה או איזה שכל המוני והנסתר יותר מועיל כיתרון הזהב על הכסף · אבל הכסיל בהפך שהנסתר שהוא מכוון במשל פחות וכנזה והנגלה לו טוב ממנו אלא שגם הוא פחות והוא כאבן פחותה הנרורה בחתיכת ארגמן פחותה · וכותן לכסיל כבוד פירוש שמודיעו ומלמדו החכמו׳ ועל זה אמר חוח עלה ביד שכור ומשל בפי כסילים · וחוח עם היותו ברוב מקומות נאמר על מין הקוצים נראה לי שהוא אמור הנה על מין חטה פחותה כקראת בלשון תלמוד זוכן ובלעז ניל · וכמוהו תחת חטה יצא חוח · ואמר שהשכור כשיבא לקצור את קצירו יחשוב שבידו שבולת החטה והנה היא כאלו היא שבולת הזוכן והוא מחזיק בה ולא ירגיש כן הכסיל כשירא׳ המשל הוא חושב שאין בו מכוון אחר ויחזיק בו כאלו הוא תכלית המכוון : רב וגומר · הרבה נתבלבלו המפרשים בפירוש מקרא זו מהם שפירשוהו על הב״ה שהוא רב ואדון על הכל ומחולל פירוש בורא · ומחולל ארץ ותבל והכוונה שהב״ה שהוא בורא את הכל מזמין לכל אחד מזונותיו לכסיל כאשר לחכם ולהעובר על דבריו כאשר לאוהביו ולשומרי מצותיו ולשון שוכר כלומר מזמין להם כל צרכם כאלו היו ראוים לכך מצד מעשיהם לגמול ולשכר והוא כענין טוב יי׳ לכל ורחמיו על כל מעשיו · והוא ענין בעצמו בלתי נקשר למעלה ולמטה כענין רוב המקראות שבחלקים אלו הוא הערה שלא יתיאש אדם מן הטובה ושישתדל להטיב מעשיו כפי האפשר · כי אם יבא ליטהר מסייעין אותו · וגם איפשר לפרש כן ושוכר כסילים כלומר מביאם לידי מעשים שיהיו ראויים עליהם לשכר · ואולי לפרש בזה ייעוד טוב לכסיל ולעובר כלומר מי שברא הכל יעניש כראוי להם כי מלת שכר תאמר על העונש כבגמול שאין ענין המלה רק הכתן לאדם כראוי לו · וכאמרם ז״ל נתנו לו שכרו משלם · וכן שקליה למטרפסיה ביהורו שלקח שכרו ונחלו · וכן כל המפרשים פי׳ כל אחד כרצונו בדברים בלתי מיושבים ככר נזכרו רוב פירושיהם בספר השרשים למדקדקים בשרש שכר · אבל לי נראה רב מענין מריבה הוי רב את יוצרו ומחולל כמו מכאיב קול יי׳ יחולל אילות · ושער רשע מתחולל ומפני שאמר שהכסיל אינו מועיל לחכמה אמר שבעל מריבה שהוא מכאיב הכל לרוב מריבותיו הוא שוכר כסילים והעוברים להיות מריעיו וחברתו תאות להם לא לחכמים ואיפשר גם כן בדרך נסתר שאמר זה על המתנגד המכוון להעביר כוונותיו בקצת מכות התורה או איפשר לדעתי בדרך נסתר שהוא כמשך למה שלפניו ורב פירושו חשוב ומחולל מענין מניעה כמו שפירשנו בענין תחולל גשם כלומר שחשוב שבחכמים מונע כל דבר חכמה מהם והוא מרויח להם בזה כי טוב לעוברים ולכסילים שלא ילמדו משילמדו ולא יקיימו או לא יבינו המכוון ונמצא מניעת הלימוד שכרם והצלחתם : ככלב וגו׳ · אחר שהאריך בענין הכסיל ספר עוד ממדותיו ההתמדה בפעולות הרעות · וידוע שהכלב לפעמים מקיא מאכלו וחוזר ואוכלו וכן ידוע שכל מזונו דברים פחותים העצמיות היבשות אשר בקרקע הבית וכמאלו בתחלת אכילתו דברים כמאסים וכשחוזר עליהם אחר שיקיאם הם יות׳ כמאסים וכן ענין הכסיל כשעושה העביר׳ מתחלה הוא ענין כמאס וכשבא עליה הוא יותר כמאס הערה שאם חטא ישתדל לשוב ולא שיוסיף יגון על יגון ושבר על שבר כל שכן אחר התשוב׳ שזה דבר מגונה כפלים וכפלים · ובדרך נסת׳ הזהי׳ שלא להסתפק במדות המגונות עד שלא יוכל לשוב מהם כמו שהתבאר : ראיתי וגו׳ · זה מאמ׳ ברור הן בנגלה בעסקי העולם שהחכם בעיניו יתזיק במחשבתו ולא ירפה ובסוף יכשל בה · ואם כן יש לפרש לכסיל ממנו שהכסיל ירגיש מעט בסכלותו ולא יאמין בסכלו ויתיעץ עם היודעים ויעשה כפי עצתם וכן בנסת׳ בלמוד החכמות בעיכה ישען אל בינתו והכסיל ר״ל נעל׳ הידיעה לא יבטח בשכלו וילך אצל בקי ללמוד · ויש מפרשים תקוה לכסיל ממנו המלאת כסילים כי ממנו ילמדו וכן יעשו אם בנגלה בהנהגות ואם בנסתר בדעת תוריות או עיוניות וכל זה הערה שלא להתחבר עמו כן יספר בעינו אמר

אבן יחייא

רב וגו׳ הזהיר שהאיש הגדול והרב שהוא מחולל וזן כל מיני בני האדם · והוא מתן שכר ופרס לעבד כסיל אשר שלא דבריו אל הדין בידו ושתה האמם מפני סכלותו · והוא כותן שכר ופרעון לעבדים החכמים ועוברים בחכמתם על המין האיכותי · שלא יבטח מעולם בעבד כסיל כי אין תרופה למכתו · ככלב וגו׳ וככלב שב על קאו לאוכלו אף כי נמאס ונתעב האוכל ההוא מאד שהיה בראשונה · כן הכסיל שאבד פעם אחת טעכת רבו כדין מפני סכלותו יהיה שונה באולתו ולא יזהר מאשר טעה בו בראשונה · ראית וגו׳ הנה יש שני מיני סכליות · המין הא׳ סכלות העדרי והוא האיש הסכל מכל חכמה ואמנם הוא מכיר ערכו אשר יש תקוה מה לרפא את חוליו כי בהכירו היותו נעדר מדבר חשוב ישתדל בכל עוז להגיע אל קצהו · והמין השני הוא הסכלות קניני כי יהיה נעדר מכל חכמה ולא יכיר ערכו ויחשוב היותו חכם בדעות רעות הקנויות אליו מדעתו הרעה אשר אין מזור לחליו כי לא יבוקש אליו התרופה במחשבו היותו בריא וזהו אמרו אם ראית איש שהוא חכם בעיניו תבדל ממנו ומחברתו כי יותר תקוה יש לכסיל בסכלות העדרי מהתקוה שיש ממנו הלבוש בסכלות קניני : אמר

קב ונקי

דברי אולת כמוהו וזהו אומרו כאולתו רק יעננו בדברי חכמה וזהו פן תשוה לו אם תשיב דברי אולת תהיה כסיל כמוהו שאם ישיב לו בדברי חכמה לא ישוה לו : ענה כסיל · הפסוק העליון בדברי חרפות שהם בגופו של אדם אך בדבר שיהיה כנגד הש״י ותורתו ישוה לענות אותו ולהוריד סכלותו פן יהיה חכם בעיניו ויחשוב כי דבריו הם עיקר ויטעו בו אחרים : מקצה רגלים · מגז׳ וקצות את כפה מי שהוא שולח דברים ביד כסיל הוא מקצץ רגלי שלוחים הרבה לחזור ולשלוח לתקן מה שעיוות השליח הראשון · ושותה חמס שחבירו זועף עליו על שליחות הכסיל ומדבר בדרך העברה כמו ישתה לעג כמים : דליו שוקים · מגז׳ דלה · דלה לשון הגבהה כאשר נגבהו השוקים מאיש פסח שהאחת גבוהה מחברתה ואינן דומות זו לזו כן המשל בפי הכסיל שאין דומים דבריו זו לזו והמשל לנמשל : כצרור אבן · מרגימה פונדה בלעז שהאבן שצוררין בה לא להתקיים שם הוא שבאותה שעה עומדת ליזרק כן כותן לכסיל כבוד איכו של קיימא · רז״ל דרשוהו על המלמד תורה לתלמיד שאינו הגון שהוא כזורק אבן למרקולים : חוח עלה · כמו שהשכור בעת שכרותו יקח בידו חוחים וקולים ויכאיב בהם האנשים כן הכסיל ילמוד לפעמים משל אחד והוא באותו המשל תמיד ידבר בו ומכאיב בו לב שומעיו ולו יאמר כמו שהשכור בעבור שכרותו החוח והוא הקוץ בידו ויכאיבהו כן המשל והוא דבר חכמה יכאיב הכסיל בהגותו בה · והענין שהוא ישנא החכמה עד שאם ידבר בה ידמה לו שיכאב · ואפשר לפרש הכסוק בן אמרו הטבעיים כי יש אחד ממיני קוצים שמסיר השכרות בטבעו או בסגולה שבו ואמר כי כמו שיזדמן לפעמים שיהיה החוח המסיר השכרות ביד איש שכור דרך מקרה ויסיר שכרותו ויחשב מן החכמים כן יעלה דרך מקרה משל מן המשלים או דבר חכמה בפי כסילים ויחשבו בני אדם חכמים בסבת המשל ההוא · וי״מ כחוח שהוא נדבק ביד שכור כך המשל האמור למטה נדבק בפי הכסילים להיות להם לחוח ולקוץ מכאוב ומהו המשל רב מחולל כל וגו׳ : רב מחולל כל · הב״ה ברא את הכל וזן ומכין הכל ככסילי׳ כחכמים ואין אנו צריכין לשום חכמה · ושוכר מגז׳ שכר כותן שכר לכסילים וכותן שכר לעוברים על דתו כלם בשוה · ויש דרשות על פסוק זה · ואם לא יהיה נקשר עם הפסוק של מעלה יאמר מי שהוא רב וגדול אדון העולם ברא רשעים ולדיקים כסילי׳ וחכמי׳ וכותן לכל אחד מהם שכר הראוי לו ואולי כסילים קרא השוגגים ועוברים מזידים : ככלב שב על קיאו · אחר שהקיאו יאכלנו אע״פ שיזיק לו כן הכסיל יחזור פעם שנית לעשות אולת ויודע שאולת היא לו וכלימה ולא יתבייש · ראית איש · יותר תקוה יש לכסיל שיש לו סכלות העדרי שיחכם באחרית או יקבל מוסר מוכיחו ממה שתהיה התקוה באיש שיש לו סכלות קנייני שהוא חכם בעיניו ואינו שואל עצה מחכם לפי שהוא חושב בנפשו שהוא חכם והכסיל שסכל החכמה הוא יתאוה אליה וישמע לקול מוריו · והמש במלת ממנו תחת יותר ושב הכינוי אל החכם בעיניו כמו שביארנו · או יאמר ראית איש חכם בעיניו אין בו תקוה ויש תקוה למי שהוא יותר סכל ממנו כשלא יהיה חכם בעיניו · או יאמר כשימלא איש חכם בעיניו נקוה ממנו שיהי׳ כסיל ולא נקו׳ ממנו שיחכם : אמר

מנחת ערב

כסילות ולא מחכמה שאלת על זה שלא להיותך חסרי דעת ואין בך תבונה ע״כ שאלת ואם היית בך מעט חכמה לא דברת דבריך ואז תשיב לו אמרים למען לא יתפאר שהוא חכם : מקצה רגלים וגו׳ אם תשלח הכסיל בשליחות מה כדי שעי״כ ימנעו רגלך מנוח שלא תצטרך לילך אתה בעצמך ולהרויח הטרחה מליגע עצמך הנה לא יעלה בידיך מסבתך ונהפך הוא מה שחשבת להרגיע את רגליך ואדרבה תהיה מקצה אותם כי ישנה וישים מתוק למר ומענה רך ישיב שכנגדך על פי אשר יעוות הכסל בשליחותו ותצטרך נקום וללכת ברגליך פעמים שלש לתקן את אשר עוות שליחך ובמקום נחת רוח ודעתך בשליחות קובעת כוס חימה תשתה שיכר לך אשר שלחתו אליו מחמת דברי שלוחך והוא חמס מבלי תאשם וזה מקצה רגלים וגם חמס שיתה בולה וגו׳ כי יאמין שכנגדו אל דברי שליחו והוא שיגה לריבה כמלא שחמס שותה ושוב לגבר לבלתי ישתמש בשמש כסיל : הנה כי דלו והגבה שוקים מפסח הוא הכסיל כי פסח הוא ואין רגלים להסמך בם ועכ״ז משל בפי כסילים להחזיק עצמם לחכמים : כצרור אבן וגו׳ יאמר כי הכסילים ישאו משלם ויאמרו כי טוב לגבר החכם לכבד את הכסיל לבל יזיקהו ומה גם בשנ״ה הנודעת לעם הארץ עם התלמיד חכם כי אין צריך לומר כאשר עדין לא היחל הכסיל לסבב רעה את הזולת כי אפי׳ אחרי שהיחל לסבב וקרובה רעתו לבוא אם יכבדיהו הזולת יאסיף ידיו לבלתי הצר לו וישא מהלו ראות לזה כצרור וגו׳ והוא כי אחר שהחל איש לסבב בקלע לירות האבן המונחת בו לשכנגדו אם יצוייר תקשר האבן במרגמה קשר אמיץ הלא לא תצא רעתו אל הפועל כי הלא לא תמיש האבן ממקומה בהשמיט הקלה הא׳ כי צרורה היא במקום הנחתה כן בערך זה הוא הנותן לכסיל כבוד שהוא כצורר אבן במרגמה שאפי׳ אם היחל הכסיל לסבב לו רעה כאשר יסבב איש הקלע ידמה המכבדו לבל יבלה רעה כאילו צורר וקושר האבן בנף מהשמש ומלפעול הרעה באופן כי כבד איש את הכסיל וזהו כן נותן לכסיל כבוד כי יתקן בלד מה אך בלבד למנוע צרה מאשר חשב להצר לו : והלא תאמר א״כ איפה בעלת תקנתו בהחלט ואין תקוה לכסיל להעלות ארוכה למחלתו דע כי יש תקוה בצד מה והיא ממנו ואליו והוא כי כמקרה השכור גם הוא יקרנו. שאחר שעברו יין לא ימיש מלבקש ארוכה להפיק זיבי כן הכסיל מדי עברו בסכלותו והעדר חכמתו בדברי עונות כי לא ידע אשר לא תעשינה ואשם משגגת תלמודו לברוע מדות זאת ישיב אל לבו באשר הוא יהודי גדול ה׳ הבורא את הכל כחכם וככסיל וגם ברחמיו לא יניח ברוחו יאבדו כי אחר האבדם ישוב לקנותם ולתקנם כמו שמתקן גם העבירים ברצון ולא להעדר חכמה אשר לא ידעו במה יכשלו כי יחשוב מחשבות לבלתי ידח ממנו נדח וז״א חוח וגו׳ כי כאשר הוא שהוא כמ״ז דבר מיוחד ומסוגל להפיק היין עלה ביד שכור כי גם שעברו יין לא ימנעהו שכרותו מלבקש תרופה כן הוא משל בפי כסילים : שהוא לאמר רב מחולל כל וגו׳ · כי לא ימנענו סכלותו מהשיב אל לבו כי לא טוב דרכו ולהתעורר בצד מה להרפא ולומר

רשי

בגלות · ביורה חמה כותן ידו מפני הקור · משיבי טעס · חכמיס : מחזיק באזני כלב · העובר לה תעבר על ריב לא לו הרי כאוחז באזני כלב הגורס שישכו על חנס: כמתלהלה כמתיגע לירות זיקים של אש · כמו ובזיקו' בערתם · מלשון זיקוקים דינור · ד"א זיקין · פרוגו"ולאש · מלשון אבני קלע · וכן בתלמוד זיקתה פסוק לן · ויורה חיצים ומות · כן איש רמה מפתה ומסית את חבירו מדרכי חיים לדרכי מות · כשדה מרגיש שהוא מתעה · אומר מצחק אני : באפס עצים · כלו' שני דברים אלו שוין כשם שבאפס עצים תכבה אש כך באין נרגן של לשון הרע המסכסך בכלי ריב ישתוק מדון: פחם לגחלים ועצים לאש · פחם של אש עשוי להעביר גחלים עוממות · ועצים עשויין להסיק אש · ואיש מדון לחרחר ריב: כמתלהמים

[פסוקים]

טו אָמַר עָצֵל שַׁחַל בַּדָּרֶךְ אֲרִי בֵּין הָרְחֹבוֹת: הַדֶּלֶת תִּסּוֹב עַל־צִירָהּ וְעָצֵל עַל־מִטָּתוֹ: טָמַן עָצֵל יָדוֹ בַּצַּלָּחַת נִלְאָה לַהֲשִׁיבָהּ אֶל־פִּיו: חָכָם עָצֵל בְּעֵינָיו מִשִּׁבְעָה מְשִׁיבֵי טָעַם: מַחֲזִיק בְּאָזְנֵי־כָלֶב עֹבֵר מִתְעַבֵּר עַל־רִיב לֹא־לוֹ: כְּמִתְלַהְלֵהַּ הַיֹּרֶה זִקִּים חִצִּים וָמָוֶת: כֵּן־אִישׁ רִמָּה אֶת־רֵעֵהוּ וְאָמַר הֲלֹא־מְשַׂחֵק
כ אָנִי: בְּאֶפֶס עֵצִים תִּכְבֶּה־אֵשׁ וּבְאֵין נִרְגָּן יִשְׁתֹּק מָדוֹן: פֶּחָם לְגֶחָלִים וְעֵצִים לְאֵשׁ וְאִישׁ מִדְיָנִים [מדינים ק'] לְחַרְחַר־רִיב:

(ב' מל' ול וחד כהפכו לצירה; ב' · ג'; ב'; ל"ו; ה' · ל'; ל')

[תרגום]

אָמַר עַטְלָא שַׁחֲלָא בְּאָרְחָא אַרְיָא בֵּינַת שְׁוָקֵי: הֵיךְ תַּרְעָא דִמְכַרְכָא עַל צִירָתָא הֵיכְנָא עַטְלָא עַל עַרְסֵיהּ: עַטְלָא מַמְשֵׁי אִידֵיהּ בְּשַׁחְאָתָא לָאֲעֵי דְנִיהַפְכֵיהּ לְפוּמֵיהּ: עַטְלָא חַכִּים בְּעַיְנוֹי טָב מִן שׁוּבְעָא יָהֲבֵי טַעְמָא: דִּלְכַד בְּאֶדְנוֹי דְּכַלְבָּא נָאצֵי וּמִתְנְצֵי עַל דִּינָא דְּלָא דִילֵיהּ: אֵיךְ הֲווּ דְמִיתַחַת דִּיבַשַּׁט גֵּירֵי שְׁנוּנֵי דְמוֹתָא: הֵיכְנָא גַּבְרָא דִמְרַמֵּי בְּחַבְרֵיהּ וְאָמַר מְגַחֵךְ גַּחְכִית: הֵיכְנָא דְלֵית קֵיסֵי דָּעֲכָא נוּרָא וְהֵיכְנָא דְלֵית שִׁינוּשָׁא יִשְׁתַּתִּק תִּיגְרָא: טַרְטָקָל לְגוּמְרֵי וְקֵיסֵי לְנוּרָא וְגַבְרָא תִיגְרָנָא מַחֲרְחֵי כְהוּתָא:

דברי
מלוי

לא לוה' דסמי' וסימ' וידע אונן כי לא לו · לרשת משכנות לא לו · הוי המרבה לא לו · עובר ומתעבר על ריב לא לו · ולא לותהיה בראשונה · מרונים ו' כתיב מדונים וסימ' נמסר בסיפ' סימ' כ"א :

רלבג

אמר עצל · הנה לעצלת העצל לא ירצה לצאת מביתו לעשות שום פעולה ולא ישתדל בעיון וידמה אליו כשיביאהו הכרח לצאת מביתו שיש שחל בדרך אשר ילך בה והאריה בין הרחובות שיטרפהו ולזה לא יצא מפתח ביתו : הדלת תסוב על ציר' · הנה כמו שהדלת תסוב על צירה ואיננה נפרדה ממנו כן דבק העצל אל מטתו לרוב אהבו השינ' כי עצלה תפיל תרדמ' · ואמר על צד ההפלגה כי לעצלות העצל לא יתן ידו אל פיו להבי' בו מזון כאו טומן ידו בצלוחית קטנ' שלא יוכל להוציאה משם ובאילו באר בזה כי אפילו לצורך מזונו לא יעזבוהו ידיו לרוב עצלותו. חכם עצל · הנה אחים העצל היא חכם בעיניו יותר מרבים מן החכמים דישיבו טעם לכל מה שישאלו מהם : מחזיק וגומר · מי שהוא עובר ומתעבר על ריב לא לו דומה למי שיבקש מזון מהכלב ויחזיק מפני זה באזני הכלב כאילו מבקש שיגששהו כמו מי שמראה עצמו כאילו הוא לוקה ובלתי יכול לעשות דבר רע : כמתלהלה · ואחר זה כי מצא מקומו יורה זיקי אש וחצים ומות כאמרו ידכה ישוח ונפל בעצומיו חילכאים : כן איש רמה את רעהו · ויבין לחשוב שכל מה שעשה עשה על דרך השחוק והלעג : באפס עצים · הנה כמו שכאשר יעביר העצים תכבה אש כן בהערת הכרגן והמדון ויכוח : פחם לגחלים · הנה כמו שהפחם מוכן להיות מחוברים בו כל אשר ידבקו בו וכן העצים מוכנים להיות אש להפסיתם כן אנשים מדינים לחרחר ריב בין האנשים להפסיתם :

דברי

אבן עזרא

שחל בדרך · עילה ותואנה כדי שלא יצא להתעסק במלאכה והזכיר ענין העצל לבלתי הדמו' אליו: הדלת · התי"ו שרש כתי"ו קשת או התי"ו תחת ה"א · תסוב דבק בפסוק פנים ואחור · צירה מן תרגום תרתין סירין והם הפותות וכן הפי' הדל' תסוב על ציר' בהסגו' הפתח וכן עצל יסוב על מטתו מצד אל צד ולא יקום לבקש מחייתו על כן אחריו טמן · פי' הדלת תסוב על שיפתחו הדלתות לצאת איש ואיש למלאכתו ועדין העצל על מטתו : נלאה · מרוב חפוש כדי שישיבנה אל פיהו ולא ימצא מאומה על כן צריך האדם לבקש מזונותיו : משבעה · יתכן שהם רואי פני המלך משיבי טעם אחר שהמלך ישאלם דבר ואין ללמוד ממנו : מחזיק באזני כלב · חסר כ"ף כמחזיק באזני כלב שאין ראוי לעשות כן מלותה למתעבר על ריב לא לו ומתעבר כועס במריבה ומדת עברה שעברה על מדת הרצון : כמתלהלה · כמשתגעה כמו ותלה ארץ מצרים כלומר נשתכלה עתה כלומר כמשתטה היורה זיקים כלומר משליך ניצוצות וחצים וכלי מות : משחק · אחרים כן המרמה חברו ואמר לרעהו המתרעם ממנו משחק אני תמך רמיתיך ואין ככון לעשות כן : באפס · פחם באפס באין · ישתוק תרגום מחרים שתיק כלומר ישתוק איש נודון · פחם מן ימטר על רשעים פחים הם אחים פחים על משקל שתים וזה הפסוק הפך הראשון : לחרחר · מן אל תתחר והוא אל תתערב : כמתלהמים

אבן יחייא

אמר וגומר זכר עוד מין אחד משכלות אשר ראוי להתרחק ממנו והוא סעצלות כי העצל לא יכין מזה לגופו בעולם הזה וצידה לנפשו לעולם הבא ואם יוכיחוהו על ככה יתנצל באומרו כי שחל בתוך ארי ברחובות והוא משל למוכעים מתחלפים אשר מכעוהו מלבשיג המבוקש ההוא · הדלת וגומר ואיכו כן כי אין לו מונע רק אהבתו העצלה והתרדמה ולא די שכת כל הלילה כי גם היום שכב וירדם באופן שהדלת מביתו תסוב על צירה מפני הנכנסים ויוצאים והעצל עודנו על מטתו כי לא יקום מפני החמיה ההיא : טמן וגו' ובקומו לאכול יטמון ידו בצלחת לאכול התבשיל וילאה להשיבה אל פיו : חכם וגומ' והווה על הווה הוא בלתי הכירו ערכו כי העצל הוא חכם בעיניו משבעה חכמים היודעים להשיב טעם לכשאל מהם · וכן הוא ישיב הטעם משחל בדרך וגומר לשואלים סבת עצלותו ויהיה אלו סבה כאותה מחזיק וגומר והמוכיח העצל כדי להעירו משכתו יקרה אליו כאשר יקרה למחזיק באזני כלב הישן כדי להעירו שהוא עובר ומתעבר על ריב לא לו כי יקום עליו וינשכהו ויחזור לשכתו וככה העצל לא יקבל תוכחת וישכאך וירע אתך אם יוכל : במתלהלה וגומר כעונש היורה לחבירו זקים והם אבני הארטילי"ריאה וחצים אשר גם יתן אליו המות והעדר שהיים כמשתגע כן וגו' כן הוא עונש המרמה לחבירו ולוקח את דמו וממונו ואומר משחק אני ומתלהלה · באפס וגו' גנה בעלי הלשון הרע באומרו כי הוא כושא המדון וסבתו כאשר העצים הם נושאי האש וסבתם · ובסור הסבה יסור המסובב ולכן באפס עצים והעדרם תכבה אש · ובאין נרגן והעדרו ישתוק מדון : פחם וגו' כי כאשר בפחם יתהוו הגחלים וידלקו ובעצים יתהוה האש וידלק · ככה באיש מדיכים יתהוה התעוררות הריב והדלקו : דברי

ר' מנחם המאירי

אמר עצל שחל בדרך עד משבעה משיבי טעם · כבר ביארנו ענין הפסוק הראשון למעלה בפסוק אמר עצל ארי בחוץ בתוך רחובות ארצח · ואיפשר לדרך כסתר שרמז במל' דרך החכמות שהם מבוא והדרכה לחכמות האמתיות ורחובות משל לחכמות העליונו' אשר בהם תכלית האמתות · ואמר אחר כן הדלת תסוב על צירה כלומר כל ענינה איכה שלא להסיב על צירה תמיד לסגור או לפתוח · וכן העצל כל עמידתו על הבטתו ליישן או לנוח · ובדרך כסתר יורה על עצלות למודו החכמה ומטתו יאמר על מחשבתו מצד שהמשכב מקום המחשבה תקרא המחשבה בשמו כמו שפירשנו במקומו באגרת הנותן מטתו בין צפון לדרום כלומר שממצע במחשבתו בין החכמה והעוש' כי הדרום יורה על החכמה מצד שהדרום בלתי מיושב ומקום התבודדות והצפון על העוש' שהוא מקום הישוב וההתעסק עם רוב בני אדם וכמו שפירשנו בענין הרוצ' להתעש' יצפין להתחכ' ידרים ואמר כמו שהדלת תסוב על צירה בעת הפתיחה כמו בעת הסגירה כן העצל גם בעת למודו ישאר על מחשבתו לא יוסיף להתחכם כלל ומה שאמר אחר כן טמן עצל ידו בצלחת כלאה להשיבה אל פיהו · פירשנו עניכו למעלה בפסוק טמן עצל ידו בצלחת גם אל פיהו לא ישיבנה ואחר כך אמר חכם עצל בעיניו יותר משבעה משיבי טעם · כלומר העצל חכם בעיניו יותר משבעה משיבי טעם והוא שדרך המלכים להעמיד לפניהם שבעה חכמים כבחרים להנהיג עניניו באמותם כמו שנאמר בארתחשסתא שבעת יעטוהי · ובאחשורש ויאמר המלך לחכמים והקרוב אליו ר"ל להיו' בעלי עצתו כרשנא וכו' · שבעת שרי פרס ומדי וטעם פירושו עילה עיטה וטעם · ומשיבי ר"ל שהמלך שואל עצה והם משיבים ואמרו הנה בעיניו לא שהוא חכם בעיניו כי אין זה מדת העצל כי החכם בעיניו הוא סכלות והעצל הוא רפיון לבבו וחולשת שכלו וכובד טבעיו מרדיף ומהשתדל בלמוד אבל בעיניו הנה פירושו לפי מראהו ובלעז אפפרוינצא כלומר שהוא כראה כמי שהוא חכם ר"ל כמו שהחכם נח ועומד בעצמו מצד שאינו צריך לשאול לשום אדם כן העצל מצד עצלותו ובזה הוא כראה כחכם יודע הכל : מחזיק וגומר · הנגלה דברים פשוטים ומושכלים שהעובר בדרך לפי תומו ורואה אנשים נצים והוא מתעבר וכועס לעזור לאחד מהם עד שהאחד ישיב חמתו מעל הראשון ויתן כל מחשבתו להנקם מזה עד שיפגעהו היזק נחכם ועל ריב לא לו הוא כענין מי שמחזיק באזני הכלב עד שהכלב כועס עליו ונשכו וכמצא שהוא גרם לעצמו והוא הערה להזהר מזה ובדרך כסתר הערה שלא לצאת לריב המתנגד במה שידע שאין יד העין שולטת בו : כמתלהלה וגומר · כן וגומר · מתלהלה פירושו משתגע ושרשו להה אלא שככפלה בו הלמד מענין ותלה ארץ מצרים כלומר שנשתבשה עצתה ויש שפירושו ותלה כמו ותלאה כמו וכן כמתלהלה כלואה כלומר שעושה עצמו לואה ואומר שאינו יכול לירות והוא יורה ואומר שמשחק הוא והענין כל שמרמה רעהו ואומר הלא משחק אני כלומר ושלא בכוונה עשיתי הוא כמתלהלה היורה זיקים ר"ל בחלי אש וחצים ומות' והנסתר רומז לעושה מלאכת השם רמיה ומלמד בשבוש ומתכלל שלא היה מכוין בלמודו שכמצא משבש דעתו וגורם לו מות כאמר : באפס וגומר' פחם וגומר' לחרחר בא בנפתחות התי"ת במקום בר"י ופירושו להבעיר כי המריבה תדומה לאש מצד הרתיחה והחום וכן מצד שבכילוץ אחד ידלקו כמה וכמה משואות של עצים והוא ענין המריבה שדבור אחד יסבב הכל ורוב המריבות יבאו על ידי רכילות ולזה אמר כמו שבאפס עצים תכבה אש כן בהעדר הרכילות ישתוק מדון כלומר ינוח על דרך וישתוק הים מעליכו · ובהפך כמו שהפחם יבעיר הגחלים והעצים יבעירו האש כן איש מדינים ר"ל בעלי מליבות יחרחר ריב ר"ל יבעירנו ויחזקנו ובדרך כסתר הערה לבלי יכניס עצמו במריבה בחקירת מה שלא יושג :

דברי

קב ונקי

אמר עצל · שחל שם ממיני אריות כי הרבה שמות יש לו אם תאמר אל העצל שילך להתעסק במלאכות יאמר לך מפחד אני שאמצא שחל בדרך ארי בין הרחובות וכן הכסיל בעניני החכמות · הדלת תסוב · צר הוא החקק שבמפתן אשר הדלת סובב עליו · ויש מפרשים שהוא רגל הדלת תסוב הדלת עליו התרגום שתי ידות תרתין צירין וכן נמצא בלשון המשנה והענין שנוקבין הדלת וקובעים בו עץ אחד · והיך שיהיה אומר כמו שהדלת תסוב הנה והנה והיא עומדת על הציר ולא תצא ממנו כן הכסיל סובב ומתנועע על מטתו לכאן ולכאן וממטתו לא ירד · או יאמר שבני הבית כבר קמו והולכים לדרכיהם מי פותח מי סוגר והעצל לא ידבר לבו לקום : טמן עצל · צלחת היא קדירה או קערה וטמן ידו מפני הצנה וכבר פרשנוהו : חכם עצל · משיבי טעם חכמים ושבעה לשון ריבוי או רמז לשבע חכמות : מחזיק · מי שכועס ומתעבר על קטטה שלא תגיע אליו כל כך מכעיסו כמי שאוחז באזני כלב שכועס עליהם יותר מכל אבריו וגורם שישכנו על חנם : כמתלהלה · פרשו להה והוא כפול ופירושו כמתעלם וכמהר וכן ותלה ארץ מצרי' פרשו להה ומשפטו ותלהה ופי' כלאתה וכמהרה ואמר שהאיש שמרמה את רעהו במרמתו ואמר בהגלותו המרמה משחק אני כלומר לא נתכוונתי להביא זה ההיזק הוא דומה אל האיש המתעלם או משתטה ומשתגע ויורה זקים חצים ומות · וזיקים מגזי' מחורי זיקות ניצוצות כן איש כמו שפירשנו · באפס עצים · כשיכלו העצי' יכבה האש לפי שהעצים הם סבתו כי הלהבות אשר בעצים הוא מזון הלהבת ובסור הסבה יסור המסובב כן בעת שלא יהיה הנרגן כמצא שהוא הסבה לא ימצא הריב שהוא מסבבו · גם איפשר שמדון הוא תאר אל האיש המריב ולפי' אמר ישתוק כי על הריב היה אומר יחדל הריב · אמנם כיון לומר כי כשלא ימצא הנרגן שהוא המעורר מדינים האדם שדרכו להריב ישתוק ולא יריב כי הוסרה הסבה אשר בעבורה יריב : פחם · כמו שפחם והוא הגחלת הכבה הוא מוכן להעשו' ממנו גחלת דולקת וכמו שהעצים הם מעותדי' להעשות מהם אש כן האיש שהוא בטבעו בעל ריב ומל'הוא מזומן לחרחר ריב כלומר לעורר ולסבב הריב :

דברי

שמרחיבים ד"ת וכנה אל הענין הנה יש מתעצל מדרך עץ החיים זו תורה מעצלותו וכותן טעם לפגמו באומר ירא אני כי כך היא דרכה של תורה פת במלח וגו' ועל הארץ תישן והנה שחל המדכיאני בדרך זו פן אפול בדרך הוא המקרא שהיא דרך לבא אל החכמה כי אמצא שם עיני ה' רגלי ה' כעשה אדם בלשון רבים והיקש בזה ולמה אשגה ושחל יבולעיני ואהיה משחית נפשי ואם אכנס ברחובות התורה הרי בין נפשי כי אטעה בין דם לדם בין דין לדין ויאמר על טמא טהור וכו' ומי הכניסני בזה טוב לי אספים ואעריב לב"ה לעבוד את ה' ואעסוק שאר היו' במלאכה מלבוא לידי סכנה: והנה זה חכם בעיניו ויחזק כי אם רוע לב ויצר עצלותו תדיחנו כי הלא עוד מעט וגם את הכל יגעל בעצלותו כי רוע מדתו תדיחנו והלוך ילך לאחור במקום שהיה ראוי לתקן עותתו והוא כי הוא היחל לגעול בעסק התורה ויעסיק במלאכה ללחם ביתו וא"כ ימשך שאפי' לקום להתפלל שהיא עבודה לא תניחנו עצלותו כי הדלת תסוב על צירה אחר אשר יעור משנתו לא יתן אל לבו לעבוד את ה' לקום בטרם בקר כי עצלה לה לעבור עצלותו ולא יבוא לה ואמר שלמה הנה במקרה הדלת שתסוב תסוב ותמיד הוא על צירה כן עצל יסוב יסוב לצדדיו ותמיד על מטתו אך לא זה הדרך רק כי במקום התהפכו על המטה יהפוך ברגליו על הארץ ומיד יקום

מנחת ערב

ולגומר הנה רב וגדול מהולל כל ישתבח שמו כי כמוני כחכם אל אחד ברחנו והוא אב לכולנו ולכן לא יגעל נפשו בכסילים כי ברואיו המה ונחלה לו ית' שכאשר ברא כל יהיה גם וסכר כסיל קונה וסוכר הוא אחר אבדו ויהיה סוכר לשון קנייה וריום כד"א מ־תכר אל גרור נקוב ולא בלבד את הכסיל אשר בגנת למודו החטיאו כי גם וסוכר עוברים הם עוברי רצונו במזיד גם אותם יתקן הבורא ית' מה גם עתה הכסיל : והנה על ידי כן לא יבצר יגעל בלד מה באולתו אשר בחר עד כה גם שנראה בעוד ישוב לכסלה ככוחר שנית באשר געל לא יבצר שלא יערב לו עשות הרע כאשר בתחלה טרם יגעל בה כי הנה ידמה לכלב שב על קיאו שלא יבצר שלא יערב לו כאשר בתחלה כי גם בעיניו ימאס כי ע"כ לא יאכל קיא של זולתו אך למה שהיה ככר בגופו לא לזר יחשבוהו כן הדבר הזה כאשר ישוב הכסיל למה שככר הקיא וגעל בו לא מבלתי היות הדבר מהום בעיניו רק למה שככר היחל בו ולכן לא יבצר מלשוב ולגעול כי יש תקוה וזהו ככלב שב על קמו וגו' הנה כי גם שקשה מאד תיקון הכסיל משולל החכמה אין להתייאש מתקונו כי עדיין יש לו תקוה למה שלא יסכל כי כסיל הוא ולא חכם ומכיר ערכו : אך הסוג הב' שהוא אשר קרא ושנה אלא שנכנס בו רוח שטות והחזיק בחטאים זה עדי אובד ועליו אמר ראית איש חכם בעיניו גם שהוא איש שענייכו חשוב כענין כל אנשים שבקרא והוא החכם שחטא על הנפש ועדיין הוא חכם בעיניו ולא ידע כי כסיל יקרא גם הוא כי הלא נכנס בו רוח שטות ואיננו מכיר חסרונו איש כזה כאבוד יחשב כי תקוה לכסיל ממנו כי זה מכיר חסרונו וזה לא יכיר :
אמר עצל וגו' יאמר הנני מביא לך ראיה על האמור מהחוש והיא מהעצל כי אין לך חכם בעיניו כמוהו להחזיק בעצלותו וע"כ לא תסיר מעליו רוע מדתו כי אין לך עצל שלא יבקש טענות ולפעמים כמתרב' לבל יהנועע ממקומו ואם ישיבו לו דברים של טעם לסהור תואנותיו יאמר כי סכלים המה והוא החכם ועי"כ רעתו רבה שבכל יום מתרבה עצלותו עד ימות ברעב ולא יסקוט עד יעקור ג' עמודי עולם תורה ועבודה וג"ח גם עם נפשו ולא דעת ולא תבונה לשוב מדרכו והוא כי יאמר דרך על דרכה של תורה שהיא דרך עץ החיים ורחבות הן כמש"ז"ל על ברחובות תתן קולה מקום

רלב"ג

דברי נרגן · הם כמו משתברים כי כן דרך הכסילים והמסכסכים שיראו עצמ' כאילו ישתברו לדבריהם ואומרים לא אספר לך הכל או לא אומר לך הכל ובזה יבא הפעלות חזק בנפש שומע דבריהם ויורידו דבריהם לחדרי לב השומע בזה האופן כי יחשוב שמה שלא יגידו מזה הוא יותר קשה ממה שיגידו : כסף סיגים · הנה כמו כסף עם סיגי' שהוא לפוי לחרש אשר הנראה יחשב היותו טוב מזולת שיהיה כן ואשר הוא בתוכו דבר פחות מאד כן הענין בשפתים שהם דולקים ורודפים אחרת האדם ואהבתו והלבי רע כי יחשוב לפי דבריו היותו אוהב ובתוכו מה שאין בו תועל' ודבריו הם נראי' ככסף והם כסף סיגים שנראה ככסף מזולת שיהיה כן : בשפתיו ינכר · הנה השונ' ישב' בשפתיו שלא יכירו שנאתו אך בקרבו ישית מרמה ללכוד שונאו ברשתו : כי יחנן קולו · כי יאמ' דברי חן אל תאמן בו אחר שידע' שהוא שונא כי בלבו תועבו' רבו' ואע"פ שבפיו יאמר דברי חנופ' וחלקות : תכסה שנאה · כאשר תתכס' השנאה בעבור שאון ר"ל שהוא מקוה שימציאהו בארץ שואה ומשוא' ולא ישמור ממנו בעבור היותו מראה לו כאוהב והוא ישחיתהו ולא יראה אדם הנה הש"י יסבב שמה שעשה בסתר יגלה במקום רואים ובקהל ויקח ענשו הראוי לו על מה שעשה בסתר או ירצה בזה שהש"י יעגישהו כשיביא עליו רע בהפך מה שחשב הוא כשה שנאתו כדי להגיע רע לשונאו במקום משאון אשר לא עבר אדם שם והש"י יביא לו רעה נגלים לכל במקום רואים · או ירצה בזה שהש"י יסבב שרעתו אשר חשב להביא לשונאו תגלה ותודע בקהל : כרה שחת · וזה יהיה בשיפילהו בשחת אשר כרה להפיל בו שונאו ולא יתברר לכל כי כרהו להפיל בו שונאו וישיב אליו האבן אשר גלל להשחית שונאו וזה הוא הגמול הראוי לו על זה · לשון שקר ישנא איש לשון שקר ישנא הנדכאים בשקריו אף על פי שלא גמלוהו רע אך ישנאה לבד מפני הרעה שעשה להם לחשבו שהם שונאים אותו על הרע שגמלם אך פה חלק יעש' מדח' לזאת השנאה ויסיר' ר"ל כשידברו הנדכאים דברי חלקו' לאשר הרע להם וירא' שהם בוטחים בו ושאינם חושבים בשום פנים שיהיה הוא סבת נפילת הרע עליהם :

אל

רשי

כמתלהמים לשון מתלחמים · ורז"ל פרשו כמתלהמים כמה להם דברי המרגלים היו להם למיתה · חדרי בטן · היא מיתת הדרוקן : מצופה על חרש · כסיגי כסף המדובקים על החר' שצורפין אותו בו והוא מבהיק כלו כאלו הוא כסף ואין בו תועל' כן שפתים דולקים ולב רע · הרודפים את הבריות להסיתם בחלקת ומדברי' אחד בפה ואחד בלב · ולב רע גרמין כאוהבים והם אויבים : דולקים · כמו דלקת אחרי · ינכר שונא · בדבורו מתנכר השונ' שלא יכירו שהוא שונא · ינכר דיסקנוי"ישט : תכסה שנאה · העושה מעשיו במחשך ומכסה במשאון שהוא שואה חשך את הדבר השנאוי להקב"ה סוף שהקב"ה מגל' רעתו בקהל שיכירו בו שהוא רשע : כורה שחת · כגון בלעם שהשיא עצה לבלק להחטי' ישראל והפיל מהם כ"ד אלף ובא למדין לתבוע שכרו ונהרג ביד ישראל · וגולל כלומ' סופו של המעמיד מכשול שיכשל בו : וגולל אבן · מגללה ממקום למקום שיכשלו בו בני אדם · ואגדה פותרו באבימלך שהרג שבעים אחיו על אבן אחת וסוף ימת באבן שנאמר ותשלך אשה אחת פלח רכב ותרץ גלגל' וגומר : ישנא דכיו · מי שמקבל לשון הרע שונא את הנדכאים תחתיו שכן על לשון הרע רדף שאול לדוד והרג נוב · ופה חלק · פה של חלקלקות יעשה מדחה · עושה דחוי שדוחה את מקבלו מעל הקב"ה :

אל

דִּבְרֵי נִרְגָּן כְּמִתְלַהֲמִים וְהֵם יָרְדוּ חַדְרֵי־בָטֶן׃ כֶּסֶף סִיגִים מְצֻפֶּה עַל־חָרֶשׂ שְׂפָתַיִם דֹּלְקִים וְלֶב־רָע׃ בִּשְׂפָתָו יִנָּכֵר שׂוֹנֵא וּבְקִרְבּוֹ יָשִׁית מִרְמָה׃ כִּי־יְחַנֵּן קוֹלוֹ אַל־תַּאֲמֶן־בּוֹ כִּי שֶׁבַע תּוֹעֵבוֹת בְּלִבּוֹ׃ תִּכַּסֶּה שִׂנְאָה בְּמַשָּׁאוֹן תִּגָּלֶה רָעָתוֹ בְקָהָל׃ כֹּרֶה־שַּׁחַת בָּהּ יִפֹּל וְגֹלֵל אֶבֶן אֵלָיו תָּשׁוּב׃ לְשׁוֹן־שֶׁקֶר יִשְׂנָא דַכָּיו וּפֶה חָלָק יַעֲשֶׂה מִדְחֶה׃

מלוי דרשיגושא מרבנן ליה והנון נחתן לגוה דכרסה׃ היך כספא מסליא דקריס על חספא היכנא שפוותא דדלקן ולבא בישא׃ מן שפוותיה מתידע סנאה ובגויה סאים רמיותא׃ ואין מחנן בקליה לא תהימין ביה מטול דשבע בישתא איה בלביה׃ דמכסה סנואתא במורסתא תתגלי בישתיה בכנישתא׃ דחפיר גומצא ביה נפול ודמערגיל כיפא עלוי הפכא׃ לישנא דשקרא סאני ארחתא דקושטא ופומה דפליג עביד תרכונתא׃

אל

לא

סיגים ג' מ"ל וסימ' נמסר לעיל בסיפ' ריש סימ' כ"ה : ובקרבו ג' וסי' ובקרבו הם יושבים דיהושע' ובקרבו ישים ארבו · ובקרבו ישית מרמה : בקהל ל' רפי' ור' דגשין וסי' בלשונתרגום נסוק בצלי דסגי אתפקדית' וביאורה נמסר בסוף ספר שופטים : חלק ג' קמצין וסימ' ואנכי איש חלק · ומקסם חלק · ופה חלק יעשה מדחה :

אבן עזרא

כמתלהמים · הפוך מן הלמה סיסרא והוא פועל יוצא כמו התגלמו את נורו פי' כמכים כן דברי הנרגן והוא הרכיל כענין לכו ונכהו בלשון והם הדברים · בטן רמז ללב : כסף · בשפתיו · כי · תכסה · כורה · ה' דבקים · כסף סמוך אל סיגי' דולקים מן דלקת והזכיר הכסף כי לבת הדלוקה היא שמדמה אליו והחרש מדומה למחשבת השנאה וכן הפירוש ככסף מזוקק מסיגים שהוא מצופה על חרש כן שפתי' דולקים ובוערים מדומים לכסף כלומר ככסף שהוא נכר כשהוא מצופ על החרש כן בשפתיו הדולקים ינכר שונא : ובקרבו · כלומר בקרב לבו ישית המרמה שיחשוב לרמות רעהו · וכי ידבר תחנונים השונא אל תאמן בו כי שבע תועבות שיתפנס השם הם בלבו לעשות' והם הנזכרים למעלה בפסוק שש הנה · ותכסה השנאה בלב השונא בעבור משאון שיבואהו יכסה ויעלים השנאה כי אז תגלה רעתו הנגזרת עליו בתוך קהל בגלוי והמשל כורה שחת בה יפול והגולל אבנים להכות אחר אליו תשוב כי השם ישיבה אליו ע"י אחר ויהיה מוכה בה · פ"א גולל כמו וגללו את האבן כלומר וגולל אבן גדול סביב סביב תשיב אליו ג"כ מסבב רעה לרעהו אליו תשוב : ישנא דכיו · דבק בפסוק פנים ואחור כלומר לשון דבור שקר ישנא איש דכיו וישנא פה דובר חלקות אשר יעשה מדח' לדחות אחר :

אל

ר' מנחם המאירי

דברי נרגן כמתלהמים עד · ופה חלק יעשה מדחה · אחר על הרכיל ובעל המריבה והמשתדל בה שדבריו כמתלהמים על הדרך שביארנו למעלה כענין דברים הלומים וערבים והם מזקים ואחים יורדים חדרי בטן ושפתים דולקים כנראה לי שהוא יוצא כמו מדליקים וזה כי חוזק הדברים וחלקת המאמרים יבערו השומעים כאש החשק · והכונה שהשפתים המורים תשוקה וחדרי חשק והלב רע הוא ככסף סיגים מצופה על חרש כי גם הכסף איננו שלם כן הענין שהלב הרע הנה כחרש הנשבר ואין לו תקנה והדברים הם ככסף סיגים לא כסף צרוף ויש שפי' דולקים מתוקים והוא לשון לעז אדולק אדע והשונא ינכר בדבורו כלומר הפך ההכרה ובלע"ז אשדשקוכנוט · וכי יחנן הוא מלשון חן ובלע"ז קאר אגנרציארה כלומ' כי יחלק אמריו אל תאמן בו · ושבע כבר הודעתיך שאינו חשבון מדוקדק · ואחר שהזכיר מדת הנרגן ייעד לו שלסוף יגאון ענינו והשנאה היתה מכוסת עמו ומתעלמת בעבור משאון והוא לשון משואות ובלע"ז דרומכמיבט כלומ' שכוונתו בהעלמתו היתה להשאות גלים ולהשחי' מלב ולבסוף תגלה רעתו בקהל שכל המעל' שנאתו לא מדרך מוסר אבל מצד התכלות והמאמת כזו בסוף תגלה רעתו בקהל להמשך היוצא ממחשבתו וייעד לו בענשו שילכד בפח מעשיו ויפול בשחת כרה וכן האבן לנוללה על האחרים תשוב אליו · ודכיו פירשו בו תאר בפלס ענו · ופי' דכא ר"ל ענו · ואמר שלשון שקר ישנא הענו ר"ל כל איש ישר · ופה חלק יעשה מדחה כלומר יכין מכשול להיות נגף לכל עובר · ויש מפרשים דכיו כמו טהוריו מלשון תרגום טהור דכי · ובדרך נסתר כבר ביארנו שהוא קורא הכחש השיאני המשיא כרגן שכל עניניו כדברי כרגן הנכנס בחדר רעהו לדבר אתו בשלי ולפתותו בדברי רכילותו כן הוא יורד בחדרי לבבו להמשיך אחר הכחות אליו לשמוע בקול דברו ולהיות אחלת עניינו מתוק לשומעים ולנמשכים אחריו ואחריתו כלענה דמה הענין לכסף סיגי' מצופה על חרש שהשפתי יפות' למראה ולא יבין כי סיג לו ועוד מעט יגלה עניינו ונמצא שעלה בידו חרש · ואמר בשפתיו ינכר שונא כלומר שיתנכר ויעלים מרמתו במתק דבריו כדרך האויב המחליק לשון ומתנכל להמית וגם חכמי המוסר המשילו ענין זה ר"ל המשך אחר החומר לדבש מעורב עם סם המות יפות' האוכלו למתק טעמו ואחריתו עדי אובד וכן מהם שהמשילו הענין לאש לפוכה בתוך האבן שהאבן קרא מבחוץ והטיף מסתכן בה ולרוב האבקו עמה יכוה בחומה הצפון בתוכה · ולהזכיר הפתי הודיעו שרעתו נגלית בקהל ר"ל במקב החכמים ולהולכים בדרך עצתם והם יבחנו כי כסוי שנאתו בעבור שאון ר"ל להמית מות כמחי' ודכיו פירושו הנדכאים תחתיו לרוב ממשלתו עליהם · ומדחה רומז להיותו דוחה אותם ליפול בשחת כרה וישוב אליו האבן הגדולה אשר אמר לתת על פי הבאר באר מים חיים מעין גנים :

אל

אבן יחייא

דברי וגו' כי דברי הנרגן ואיש מדינים כשידבר הלשון הרע עם איש מה הם כמתלהמים נגור אין הולם פעם כי הוא מראה את עצמו הלום ומוכה מהאיש ההוא הנאמר עליו הרכילות ההוא ודבריו תועה כנגד המקבל הלשון הרע ואומר כי לשיותו אהובו וחס על כבודו לכן הוא מודיעו הדברי' אשר ידע ושמע · וכי עליו להכותו ולרודפו ברעה יען שלא ידיו בשלומיו וחלל בריתו · והם הדברים הסם יורדים לחדרי בטן המקבל ההוא ומכים אותו מכה מכה ובלתי סרה כי בסופו יכשל בלשון הרע לא ינקה כל הנוגע בו הן הנאמר עליו הן האומרו והן המקבלו : כסף וגומ' והנה הנרגן הלז לא לאהבת המקבל הלשון הרע הוא מתכוין כי הוא שונא לו גם מתמול גם משלשו' רק מסיתו אותו בלבבו כדי להכשילו · וכאשר הכלי חרש מצופה מכסף סיגים אין תוכו כברו · ואפילו כרו איננו מזוקק רק מסיגים כן בעל הלשון הרע אין תוכו כברו · ובתוכו יש לב רע · ובברו יש שפתי' דולקים את דליקת הריב בלשון רכה וחלקלקות · בשפתיו וגומ' כי בשפתיו יתנכר השונא מהאיש הלז כי ידבר עמו דברים טובים דברי ניחומים ויוראה את עצמו היותו אהובו כדי להדליק את הריב · ובקרבו ישית מרמה כי כוונתו היא לכלותו מעל פני האדמה : כי יחנן וגומר ולכן כאשר הנרגן הלז יראה היותו אהובך ויחנן קולו אל תאמן בו כי שבע תועבות בלבו ותואנה הוא מבקש לך : תכסה וגו' הזהיר האדם שלא יהיה נרגן שונא אחיו בלבבו כי בסוף ישוב עמלו בראשו וזהו אומרו כשתכוסה השנאה מהנרגן הלז במשאון מענין הכחש השיאני כי הוא יחנן קולו עם שונאו ויראה בגלוי היותו אהובו ויפתהו בדבריו · הנה בהשגחת האל תגלה רעתו שבלבו בקהל · כורה וגו' כי הכורה שחת והוא משל למסית לחבירו להדיחו מעל ה' אלהיו בה יפול הוא ויגאל חבירו כי ה' לא יעזבנו בידו · וגולל אבן בזריקתו אותה למעלה והוא משל למסית לחבירו בשפתי חלקו' למען יכשל ויזוק אליו תשוב האבן ההיא ויכהו על ראשו ועל קדקדו חמסו ירד · לשון וגומר והלשון שקר מזה אשר ישנא לחבירו ויבקש לדכאו בשפתי חלקות אליו ישובו דכיו והיזקיו · והפה חלק ממנו אשר יבקש להדיחו מעל אלהיו יעשה מדחה אל עצמו ויהיה הוא המודח ומנודח מבית אלהים כי לא אל חפץ רשע הוא :

אל

קב ונקי

דברי נרגן · נרגן הוא שם נגזר מן ותרגנו באהליכם והנרגנים הם הרכילים שמסכסכים בין בני אדם : כמתלהמי' פועלי' מבנין התפעל והוא הפוך מן והלמה סיסר' כהפוך כבש כשב שמלה שלמה · ופירוש הכתוב דברי נרגן שהולך רכיל ומכה רעהו בסתר כהולמי' אדם ואותם דברי הרכילות יורדים עד שערי מות ר"ל כשיתבונן עליהם כמלאת שאינן מכות נקלות רק מכות עוברות עד חדרי בטן : כסף סיגים · יש אנשים שלבם רע ושפתותיהם חלקו מחמאות ויש שלבם טוב ודבריהם לא לרצון ידברו מן הרע מה שלא ידברו לבם לעשותו · אמנם כשיזדמן שיהיה הלב רע מעיקרו והשפתים יהיו בוערים כאש המחלוקת זהו תכלית הרע והוא דומה בעניינו לחרש שהוא דבר שאין בו ממש והוא מצופה מכסף סיגים שהוא זיוף הכסף שגם הצפוי ההוא לא יועיל ולא יציל · ולפי זה הפי' יהיה דולקים בוערי' · ואם יהיה דולקי' מענין הרדיפה וההשגה כמו כי דלקת אחרי ויהיה עניינו שקרא שפתי' דולקי' ספתי' דולקי' השפתי' שלא ידברו רע בעניני הריב רק ישתוקו · וקרא אותם דולקים בעבור שהם רדפו זה את זה והשיגו זה את זה ואמ' כי כשיהיה הלב רע בפני' והפה שותק ואינו מראה רע הוא דומ' אל החרש שאין בו ממש והוא מצופה מכסף סיגי' שעם היותו כסף סיגים יחשבו בני אדם היותו כסף נבחר וכן זה אע"פ שהוא מזויף מתוכו שלבו רע הוא מראה בשתיקתו רע · בשפתיו · י"מ שהשונא מתוך דבריו יוכל אדם לדע' מחשבתו · ויותר נכון לומ' כי ינכר הפך ההכרה כי בשפת חלקות יהיה מתנכר השונא שכראה בדבריו כאוהב · כי יחנן · שבע אינם שבע דוק' והרבה מלאנו בחשבון שבע ור"ל יותר משבע : תכסה שנאה · במשאון שם מגזרת הכחש השיאני לשון פיתוי והשתה תתכסה השנאה בלב השונא על ידי פיתוי שהוא מפתה את חבירו ונראה כאוהב בהסתת דבריו · לכן תגלה רעתו בקהל שיהא מפורסם בגלוי במדותיו הרעו' · או יהיה פירושו הגזירה הנגזרת עליו לבוא תגלה בתוך קהל ועדה · י"מ משאון לשון שממה יאמר מי שמכסה רעתו ואורב לחבירו להביא עליו חורב ושממה השם יגלה רעתו בקהל · או יאמר המכסה במשאון שהוא שואת חשך הדבר השנוי להק"בה · בסוף הקב"ה מגלה רעתו בקהל שהכל יכירו בו שהוא רשע : כורה · תגו' כי יכרה איש בור פי' אדם שחופר גומץ להפיל בו חבירו הוא יפול בו באחשונה כדרך המן וגולל אבן להכות אחרי' אליו תשוב אותה האבן כי השם ישיבנה אליו ע"י אחר · כלומר הרעה שהוא חושב תביאנה אליו · או יהיה וגולל משל יאמר וכן ר' אינו שהאיש שהוא משליך האבן וזורק אותה למעלה שתשוב אליו : לשון שקר · דכיו · הו"ו תמורת האלף למד הפעל שהוא כמו דכא · וי"א שהוא תאר ליחיד בשקל גבב ומדמה שם בשקל משנה · פי' מי שהוא דכא ושפל רוח שונא לשון שקר ושונא פה דובר חלקות אשר יעשה מדחה לדחות אחר בדבריו · או יאמר כאיש שיש לו לשון שקר הוא יגיד השקר בעבור שהוא ישנא האנשים אשר חפץ דכאם כלומר המדוכאים בסבתו · ומי שחלקו מחמאות פיו ואינו מוכיח בעלי המעשים הרעים גורם להם פידחו מדרך הקיים :

אל

מנחת ערב

יקום ולא ישוב עלמעלתו מתהפך נגלדין נארבעת רבעיו הנה שנם בתפלה בבקר בעלה נפשו חסר בעלה בזה טענתו שהל בדרך :

ועוד מעט שב' לעסוק במלאכה לנחם ביתו תדיחנו עצלותו כי טמן עצל ידו · בצלחת לחממה בתוך התבשיל החם וילאה להשיבה אל פיו לאכול מהנדבק בידו מהתבשיל והוא משל אל בני האדם שהפי' במלאכה קלה לאכול ולתת לתוך פיו יטמון ידיו בתואנת נכה ולא יעשנה באופן שעצלותו תדיחנו תחלה מן התורה והא"כ מן העבודה היא תפלה והא"כ מגמילות חסדים שלא יגמול חסד הפי' אל עצמו ונפשו לתת לתוך פיו לקיים נפשו בגופו והוא גמילות חסדים כמאמ' הלל הזקן בלכתו לסעוד שהיה הולך לגמול חסד עם נפשו ואמר כי זה גם אל נפשו לא יגמול חסד איך יגמול לזולת נמצא לאט לו עוקר שלשה עמודים שהעולם עומד בם תורה ועבודה שהיא תפלה במקום תמידין וג"ח :

והן כל אלה שעלה לו עצלותו מפחת היותו חכם בעיניו כי אלה אם יאמרו לו דברים של טעם בהתחילו לאמר שחל בדרך וגו' יאמר כי נסרחת חכמתם והוא חכם מהם כי לא ידברו ככיב כמוהו וזהו חכם עצל בעיניו משבעה משיבי טעם הם המשיבי' לו דברים של טעם הנה הבאתי ראיה כי אם ראית איש חכם בעיניו יאבד נפשו ובשרו שאפי' לתת לתוך פיו לא ישתדל וימות ברעב ובחוסר כל : במתלהלה היורה זקי' וגו' יאמר אין לאדם לבטוח באשר רמה אותו ואח"כ אמר לו הלא משחק אני וביטל רמאותו אל יאמר הנה אם היה חפץ להרע לי למה חזר ואמר הלא משחק הני ולבטלו אך הוא כי טוב לבו עמי ואוכל לבטוח בו תמיד אמר כי אין זה דומה אלא למתלהלה היורה וגו' והוא כיהחפץ לירות חצים ימות וכדי שיבטחו בו לא ישמרו עצמם ממנו עוש' עצמו כמתלהלה ובלתי חפץ להרע רק יורה זיקים המתכבים מיד ובלתי מזיקים כמשחק עמו ו"גבן חצים ומו' כשיבטחו מלהשמר באומרם זיקים המה ומשחק הוא כן כמשל הזה הוא איש רמה את רעהו וגו' כי אין כוונתו רק להבטיח את רעהו בקלות כדי לרמותו בחמורות ויפול בשחת רשתו ולא יוכל קום : באפס עצים תכבה אש בא לספר בגנות הנרגן המוליך ומביא מזה לזה דברים קשים והנה יש מדון ויש ריב ויש איש מדינים משרחר ריב ויש נרגן והיא כי ריב יקרא בהתחלה ומדון אחר התעצמם בריב ואיש מדנים הוא המחרחר את הריב הקטון ועושה אותו גדול בעצם יבגלוי ונרגן הוא המוליך ומביא כל אחר יד כאשר יפרש ואמר הנה כאשר באפס עצים

אל תתהלל · אל תתפאר עכשיו בדבר שעתיד להיות ליום מחר · לא תדע מה ילד יום שמא היום יולד שום רעה ובטל מחשבות מחר : וכטל מטא · וכעס אויל · שהאויל מכעיס להקב"ה גור' להביא כעס לעולם : ושטף אף · ומי יעמוד לפני קנאתו של קנוא ונוקם : ונעתרות לשון גודל כמו העתרתם עלי : תבוס נופת · תרמוס ברגל · כמו יבוס קמינו · כל מר מתוק · כל דבר מר מתוק לה · ויש לפתרו בתלמוד תורה המראה את עצמו כשבע · שאינו תאוה לדברי תור' לתאות נפש · תבוס נופת · אף הטעמים המיושבים על הלב אינם חשובי' עליו · והמתאוה לה אפי' דברים הבאי' לו במרירות וביגיעה הם מתוקים לו : נודדת

אל תתהלל · במה שתבטח לעשות ביום מחר כי לא תדע מה מקרה היום כי אולי יתחדשו לך מקרי' מונעי' מהביא מחשבתך לפועל : יהללך זר ולא פיך · וזה במה שעשית אין ראוי שתהלל עצמך כי זאת תכונה פחותה טוב שיהללך זר ולא פיך נכרי ואל שפתיך : כובד אבן · הנה האבן יכבד מאד לנשאו וכן הענין במעמס החול אך שאת כעס אויל הוא כבד משניהם : אכזריות · הנה החמ' תביא להכזריות כי בעל החמה לא ירחם על אשר יכעס עליו והאף כמו שטף מים ששוטף הכל אך הקנאה היא יותר קשה מאד כי בעל הקנאה יצר לו ברואתו טוב לזולתו ויבא הרע לו ולזולתו יותר הטיב לו ולזולתו כמו שסיפר מהמקנא והחמדן שאמר להם המלך מפני הכירו הכונותיהם שהוא מוכן לעשו' להם טוב כיד המלך ישאל הא' מהם ויתן לו ולב' יותן כפלי' והנה החמדן לא רצה לשאול כדי שיהיה לו כפל מחת המקנא והמקנא לא רצה לשאול שום טוב' לעצמו לדאגתו על הטוב שיהיה לחברו ומיהר לשאול מהמלך שינקרו עינו · טובה · התוכחת והקטטה שיעשה האדם את רעהו בגלוי להוכיחו על דעותיו יותר מהאהבה שהיא מסותרת ולא יראה ממנה רושם בגלוי כי לא יהיה תועלת בזאת האהבה : נאמנים · הנה פצעי אוהב הם נאמנים ויושרי' כי הם לתכלית טוב אם להוכיחו אם למלטו מרע כמו שיקרא לאדם ברואתו כי אחיו או קרובו הפליג לעשות רע לאחרים או ... והם ידמו לקחת נקמת' ממנו ולהצילם מידם ימהר להכותו ... אחר כנגדם ובזה יתפייסו וימלטוהו מידם אך נשיקות ... לו אהבה להכשילו להפילו ברשת רצונו : נפש שבעה · ... המסתפק השמח בחלקו יבוס גם הדברים המתוקים ר"ל ... לקנין ההון אפי' במה שיושג ממנו בדרכים ערבים ומתו... נפש רעבה הוא נבהל להון באופן חזק על שאפי' מה ש... ובעברה הוא מתוק לו לעונש תשוקתו לאלו הקנינים ... הוא מבואר האמות ובאלו הערה הוא שלא ישתדל האד... הכמות כי זה יביאהו למאום אפי' הדברים הערבים ...

א אַל־תִּתְהַלֵּל בְּיוֹם מָחָר כִּי לֹא־תֵדַע מַה־יֵּלֶד יוֹם׃ ב יְהַלֶּלְךָ זָר וְלֹא־פִיךָ נָכְרִי וְאַל־שְׂפָתֶיךָ׃ ג כֹּבֶד אֶבֶן וְנֵטֶל הַחוֹל וְכַעַס אֱוִיל כָּבֵד מִשְּׁנֵיהֶם׃ ד אַכְזְרִיּוּת חֵמָה וְשֶׁטֶף אָף וּמִי יַעֲמֹד לִפְנֵי קִנְאָה׃ ה טוֹבָה תּוֹכַחַת מְגֻלָּה מֵאַהֲבָה מְסֻתָּרֶת׃ ו נֶאֱמָנִים פִּצְעֵי אוֹהֵב וְנַעְתָּרוֹת נְשִׁיקוֹת שׂוֹנֵא׃ ז נֶפֶשׁ שְׂבֵעָה תָּבוּס נֹפֶת וְנֶפֶשׁ רְעֵבָה

לָא תִשְׁתַּבַּהַר בְּיוֹמָא דִלְמָחָר דְלָא יְדִיעַת מְנָא יְלִיד יוֹמָא׃ נְשַׁבְּחָנָךְ חִילוֹנָיֵי וְלָא פוּמָךְ נוּכְרָאָה וְלָא שִׂפְוָתָךְ׃ יְקָרָא כֵיפָא וּנְטוֹל חָלָא וְרוּגְזֵיהּ דְשַׁטְיָא יַקִּיר מִן תַּרְוֵיהוֹן׃ נַכְזְרִיוּתָא הִיא חֵימְתָא וְחֵיפָא הִיא רוּגְזָא וּמַנּוּ קָאֵים קֳדָם קִנְאֲתָא׃ טַבְתָא מַכְסְנוּתָא דְמַגַּלְיָא מִן רַחֲמוּתָא דְמַטַּשְׁיָא׃ שַׁפִּירָן אִינוּן פּוּרְעָתֵיהּ דְרַחֲמָא וּבִישָׁן נוּשְׁקָאתָא דְסַנְאָה׃ נַפְשָׁא דִשְׂבְעָא רֵישָׁא בְבָרִיתָא וְנַפְשָׁא דְכַפְנָא

החול ב' בתרי ליש' וסי' כבד אבן ונטל החול · להבדיל בין הקדש ובין דחול · ומי יעמוד ב' וסימ' אתה נורא אתה · ומי יעמוד לפני קנאה : מאהבה ב' וסימ' מאהבה אשר אהבה האמנין מאהבה מסתרת :

אבן עזרא

אל · יהללך · ב' דגשים · פי' אל תתהלל על מעשה הצדקה בעבור יום מחר שתאמר מחר אעשה · ילד כמו תולדות יעקב ענין קורות וכן זה כאילו היה נולד המקרה כלו' כי לא תדע מה יקרך מקורות היו' ולא תוכל עשוהו ביום מחר כענין אם לא עכשיו אימתי · יהללך זר אחר המעשה · ולא פיך קודם המעשה · נכרי כפל דבר : כובד · סמוך · ונטל תרגום וישא פי' כובד אבן ומשל החול מדומים בכבדות · וכעס אויל יותר כבד : אכזריות · דבקה זאת המלה בחמה כי היא יוצאת ממנה · ושטף כמו למעשה העושה באפו שהוא כמים שוטפים כלומר אכזריות מן החמה ושטף מן ... וכל לעמוד לפני איש קנאה שהיא קשה ועזה משניהם · ... קנאה חמת גבר והטע' כי הקנאה מולדת חמתו : ... ת תוכחת עומדת במקו' שנים · כלו' תוכחת מגולה ... ת אהבה מסותרת כלומר שאוהביו יוכיחוהו בסתר טוב' ... ם ויוסר : נאמני' · חזקים הם פצעי אוהב שיפלע ... ד שיוסר והשונא נשקהו נשיקות חזקות ונעתרות ולא ... ופי' נעתרות עבות פ"א נעתרות חזקות כנגד נאמנים ... נוס · ונפש שהיא רעבה כל מר מתוק הוא לה : על

רְעֵבָה כָּל־מַר מָתוֹק׃ כְּצִפּוֹר נוֹדֶדֶת
ג׳ ב׳ מל׳ מִן־קִנָּהּ כֵּן אִישׁ נוֹדֵד מִמְּקוֹמוֹ׃
ז׳ שֶׁמֶן וּקְטֹרֶת יְשַׂמַּח־לֵב וּמֶתֶק רֵעֵהוּ
יתיר ה׳ מֵעֲצַת־נָפֶשׁ׃ רֵעֲךָ וְרֵעַ אָבִיךָ
ד׳ מל׳ בסי׳ אַל־תַּעֲזֹב וּבֵית אָחִיךָ אַל־תָּבוֹא
בְּיוֹם אֵידֶךָ טוֹב שָׁכֵן קָרוֹב מֵאָח
ד׳ רָחוֹק׃ חֲכַם בְּנִי וְשַׂמַּח לִבִּי וְאָשִׁיבָה
ג׳ חֹרְפִי דָבָר׃ עָרוּם רָאָה רָעָה נִסְתָּר
פְּתָאיִם עָבְרוּ נֶעֱנָשׁוּ׃ קַח־בִּגְדוֹ כִּי־
ד׳ עָרַב זָר וּבְעַד נָכְרִיָּה חַבְלֵהוּ׃
מברך

דְּכַפְנָא כָּל מֵירָם וּמְרִירוּתָא חָלֵי לֵיהּ׃
הֵיךְ צִפְּרָא דִּמְשַׁנָּא מִן קִינָּא הֵיכְנָא
הוּא גַּבְרָא דִּמְשַׁנֵּי דּוּכְתֵּיהּ׃ מִשְׁחָא
וּבוּסְמָא דִּמְחַדְּרִין לְבָּא הֵיכְנָא גַּבְרָא
דִּמְבַסֵּם לְחַבְרֵיהּ בְּהַרְעִיתָא
דְּנַפְשֵׁיהּ׃ חַבְרָךְ וְחַבְרֵיהּ דְּאָבוּךְ לָא
תִּשְׁבּוֹק וּבְבֵיתָא דְּאָחוּךְ לָא תֵּיעוֹל
בְּיוֹמָא דְּתַבְרָךְ טַב שִׁיבְבָא קָרִיב מֵאַח
רָחִיק׃ אִתְחַכַּם בְּרִי וְחַדִּי לִבִּי
וְאַהְדַּר מִלְּתָא לְאִלֵּין דִּמְחַסְּדִין לִי׃
עֲרִימָא חָזָא בִּישְׁתָּא וּמִטַּשֵּׁי וְשַׁבְרֵי
עָבְרִין עֲלָהּ וְחָסְרִין׃ מִתְנְסִיב מַרְעוּתֵיהּ דְּמַן דְּעָרִיב לְנוּכְרָאָה וְעַל אַפֵּי נוּכְרָיָא
מַשְׁכְּנֵיהּ׃
דמברך

רשי

נודדת מקנה · שהולכת ומטלטלת · כן האיש הנודד ממקומו ת"ח הנודד מן הלמוד מלחזור על גרסתו · שמן וקטרת · ריח שמן אפרסמון וריח קטרת משמחין לב · ומתק רעהו מעצת נפש · מי שחברו מקרבו וממתק לו בדבריו הוא טוב ממה שנפשו יועצתו : ד"א ומתק רעהו המכסי' מעשיו שהן מתוקי' להקב"ה טוב לו ממה שהוא ממלא תאות לבו : רעך ורע אביך · הקב"ה שנקר' רע לישראל ורע אביך שחיבב את אבותיך אל תעזוב · ואם עוזבת יפת עליך פורענות · ובית אחיך אל תבטח בבני עשו וישמעאל שיקרבוך · מצינו כשגלו ישראל לבבל היו אומרים למוליכם בקולר בבקש' מכם הוליכנו בדרך אחינו בני עשו וישמעאל והיו בני ישמעאל יוצאי' לקראתם ומקדמין אותם במיני מלוחים ונודות נפוחים : מאח רחוק · טוב שישכן ביניכם הקרוב לקוראיו משתבואו אצל אח שנתרחק לאמר יקרבו ימי אבל אבי וגו' : חכם בני התחכ' בני ושמח לבי · ואתה לבי שמח בך : ערום ראה רעה · רוח פורענות הבאה על הארץ ונסתר הומנע שמשך ידו מן העבירה ופתאים לא נסתרו שלא עברו בדרך רעה ונענשו ונפסדו : כי ערב זר · אדם שנעשה ערב גורם שאומר הדיין למלוה קח בגדו : מברך

רלבג

כצפור נודד' מקנה · לסבה חזקה בשלא תוכל לחיות בארץ מפני חיזק החום או חוזק הקור כן איש נודד ממקומו ר"ל שאין ראוי שיהיה נודד ממקימו אם לא לדמיון הסבה הזאת כמו שמצאנו באברהם וביצחק שהתעוררו להעתק ממקומם לסבה חזקה והיא הרעב שהיה שם או ירצה בזה שכמו שהצפור נודדת מקנה תמצא בלי קן ותצטרך לבנותו כן איש נודד ממקומו יחסר לו כל : שמן וקטרת · הנה הסבה בשמן והרבו' הקטור' טוב הריח ישמח הנפש והם דברים באים מחוץ כן מתק סוד האדם עם רעהו ללקיחת העצה טוב מהעצה שיקח האד' בנפשו בלי עוזר אחר : רעך ורע אביך · מי שהיה רעך ורע אביך אל תעזבהו כי טובה לך אהבתו מאד ולא תטען שתבא אל בית אחיך ביום אידך ותבטח בזה לעזוב אהבת רעך · כי טוב לך שכן קרוב יותר מהאח שהוא רחוק לך רחוק המקום כי רחוק המקום הוא ממה שימעט שקר האהבה וחולם השכן הקרוב יהי' מוכן לך תמיד לעזור ולהועיל בכל ענייניך : חכם בני · אתה בני התחכם ותשמח בזה הענין לבי ותישרני בזה שנוכל להשיב דבר למחרף אותי על החרפות שיחרפוני אך אם תוכל תסבב שלא אוכל להשיב חורפי דבר נוראתי שיספר מומיך : ערום · מי שהוא ערום וחכם ראה רעת הגוף והבליו ונסתר מהרעה ההיא במשלו על תאותיו אך הפתאי' הנפתים לתאוות עברו בהם והשיגם רע והוא שכ' ים ערב שכלם אל הנפש המתאוה ולוקח מהסכל לבושו וקשוטו והוא מה שיש לו כח עליו מהשגת המושכלות : מברך

מנחת ערב

ישית מרמה ואם ייטיב אמריו אין זה כי אם מן השפה ולחוץ: לכן איש כזה כי יחנן קולו ויהיו דבריו כמתלהמים אל תאמין בו וגו':
אך תכס' שנאה מחתך שלא תגלה לו שתשנאהו במשחך ומתנך עמו והוא במשחון למען יחשוב שאינך מבין רעתו ורמאותו אשר שת בקרבו ובזה לא ימשך ממך ויהיה הולך ומתגל' רעתו יום יום או לאט לך תדרוש ותחקור בדבותיו עד תגלה רעתו ברבים ברחית ומופתים שלא יוכל להכחים ויתפש כגנב במחתרת כי מצוה לפרסם הרשעים כאלה : ושמא תאמר אולי לא תגלה רעתו
ומה בלע בכסיתו שנאה לבל ישמר עד יפול ויתגלה אל תירא מזה כי הלא ברית כרותה מאתו ית' כי כורה שחת בה יפול ולא יבצר מהתרג' ו השתלשל הדברים שמתוך דברים עצמו או ע"י זולתו יפול ויאחז בזמות רעתו ואם אמת היה הדבר אשר היה מוליך ומביא מזה לזה ולא היה כורה שחת אשר לא היה רק גולל האבן כגור המתגלגל ברגל אדם שמציאות האבן כנגף היה בעולם אלא שהיה היה גולל תורה מזה לזה גם היה אליו תשוב כ"ש שהוא חולפא ולישנ' ביפא : כבר אבן יאמר על שמ' שסבל כבד
האבן ישראל שאמר איכה אשא לבדי וכו' או כובד אבן של עוג שאמרו רבותינו ז"ל שהיה סובל בידיו וגם כטל החול הקשה מזה שנטלטל על דבר המצרי שטמן בחול וגלהו דתן ושבל ולא הרע לו אחר כך כאומ' ולא הושעתי את אי' מהם ושבל ומה היה שהרע לקרח אלא שכעס אויל הו' קרח היה כבד מהניה' וכן בכל אלה שבל ולא שאל מות ואפילו בעגל שאמר מחני נא היה לשון ב שה ובקהלת יהושע החליט לשאול מות לו"א אכזריות חימה ושטף אף הקשה מהכל כמפורש בקודש כל זה שבל ולא קנאה א' מיהושע ושאל את נפשו למות והקדים האבן לחול לומר הכבד כבד באחרונה בהדרגה כמדובר :
דנה אשר יוכיחוהו בגלוי הלא יתביים ויקפיד ולא יקבל והדרבה יתפקר יותר אמר כי אין זה רק כשאינ' מתוך אהבה פנימית אך כשהיא מאהבה מסותר' טובה היא כי הלבבות כמראות וכאשר מלב המוכיח יצאו אמריו בלב המקבל יכנסו וירבה להטיב כי הכל הולך אחר כוונת לב המוכיח הדע שכן הוא שהלא גדולה מזו נראה בעינינו שאם אשר הוא אוהב נאמן יכה ויפצע ליש' את בנו או תלמיד או זולתו למען ילך בדרך תמי' הלא יהיו נאמנים פצעיו שלא ויעפו שליחות שיתקבלו ויועילו ונהפוך הוא באיש שונא שאם ירבה נשיקות ופיוסים לא יכנסו בלב מי שנא' לו והדרבה יהיו בעיניו לנעתרות ולכבדו' כמשא

נידד ב׳ מ"ל וסי׳ כעוף נודד קן משולח · כן איש נודד ממקומו : ישמח ז׳ וסימ׳ בתלים סימן ק"ד : תבוא ד׳ מ"ל בסיפ׳ וסימ׳ נמסר בתלים בא"ב רבתי אות ת׳ ובסיפרא סי׳ כ"ב : ואשיבה ד׳ וסימ׳ ואשיבה כל העם אליך · ואשיבה ידי עליך · ואשיבה שפטיך כבראשנה · ואשיבה חרפי דבר :

אבן עזרא

על כן כאשר הצפור שהיא נודדת מקנה אחר מחייתה כן איש נודד ממקומו לבקש מחייתו ויהיה שבע : שמן · למשחה וקטרת להריח נותן שמחה ללב · וכן ישמח לב מתק רעהו מעצת נפשו שיעצהו מתק סוד כאשר ייעץ לנפשו המתק ישמחהו כמו אשר יחדיו נמתיק סוד כתייעץ מתק סוד : אל תבא ביום אידך · כי ישכחך כענין כל אחי רש שנאוהו : טוב שכן קרוב · שיהיה קרוב לעזרך מאח רחוק מאידך על כן אל תעזוב רעיך : חכם ללמוד חכמה · חרפי בעבור שלא היה לו בן משכיל : ערום · פתאים עברו · חוק תלוה על כן יענשו הפתאים וימותו בלא עתם : קח · מברך

ר׳ מנחם המאירי

טוב לך מחבר שיתן לך דיכר זהב בכל עת שיפגשך : נפש וגו׳ · תבוס נסיוך והוא כמו תבוז בזי"ן והכונה נכנל׳ שהנפש השבעה והוא משל על השמח בחלקו ומסתפק באשר חננו הבורא איננו הומה להון אף במותר לו אבל מבזה עסקי העולם אפי׳ מה שאיפשר לבא לידו בהיתר ובעמל מעט והוא הדמיון בנפש וכנפש רעיבה והוא מה שהומה להון ובלתי שמח בחלקו כל מר מתוק ר"ל ערב לו כל ריוח שבעולם הן בהיתר הן באיסור כמאמר המשורר מספר מדות הנבל אקבץ הון בצדק או בעון והוא הערה להיות כל אדם שמח בחלקו ומסתפק בשלו כמאמ׳ איזהו עשיר השמח בחלקו ובספרי המוסר אמרו גדר העושר ההסתפקות ובדרך נסתר הפך הדברים רומז למה שאמרו רבותי׳ ז"ל והוי שותה בצמא את דבריהם כלומר שבהיותו לומד לפניהם עם היותו מתמיד בכך לא יהא הדבר אצלו עם רוב רגילותו כמי שהוא קץ בענין בלא כוסף ובדרך המתוקקות כאדם צמא ותאב לכך · וכאמרם ז"ל היום הזה אנכי מצוך בכל יום ויום תהא חביבה בעיניך כאלו היום נתנה · ועל זה אמר נפש שבעה כלומר שלומד כאדם שבע וקץ בדבר תבוס נפת כלומר אפי׳ הדברים הערבים ושלמודם מגיע בלא עמל וחקירה כבדים בעיניו ונפש רעבה כל מר מתוק וכל מרירות העמל והטורח מתוק והוא הערה להזדרז על הלמוד תמיד : כצפור וגו׳ · בנגלה הערה תורית ריחם על הגרים הנודדים ממקומם ללחם טרפם ואמר שהוא כצפור אשר ינרשוה מקנה אשר לא תמצא מנוח ותלך בדאגה הנה והנה · ובדרך נסתר היא הערה לחכם שלא יתבטל משקידתו בחכמה אפי׳ למד כל ימיו שהשכחה מצויה מאד לכל אדם וכל שכן לזקיניכ שכבר למדו וכמו שאמרו ז"ל בברייתא של אבות יכול אדם ללמוד תורה בעשר שנים ולשכחה בשתי שנים · ולי בו פי׳ לפי הנגל׳ הערה שלא להיות האדם מתנאה ביותר מן הראוי לו וממקומו פירושו ממדרגתו כלומר מי שמסיע עצמו ממדרגתו להגביה עצמו הוא כצפור נודדת מקנה שלפעמים איננה יכולה לשוב בו וכן הוא לפעמים אף מדרגתו הראשונה לא יניחו לו חמרא אזל למיבעא קרני אודני דהוו ליה גזזו מיניה · ויש מפרשים בנגלה ג"כ הערה לבל יכלה האד׳ את ימיו בהרחקת נדוד כי אולי יבואוהו סבות שלא יוכל לשוב לביתו ויהיו כל ימיו מכאובים : שמן וגו׳ · הערה להיות הנדרש נותן עצה הגונה ונאותה לשואל ולהדריכו בשאלתו בעצה נכונה בכל לבבו ובכל נפשו והו׳ שאמרו ז"ל שמן וקטרת ישמח לב ר"ל בריחו ושמן ר"ל שמן אפרסמון וכיוצא בו שמשמח את הלב בריחו וכן ישמח הלב מתק רעהו מעצת נפש והמ"ם שבמלת מעצת אין פירושה יותר אבל פירושה מתק רעהו כשהוא מעצת הנפש ר"ל בכל לבו ובכל נפשו ובלע"ז קוסילרקור ומתק פירושו מענין כמתיק סוד ונקר׳ כן ר"ל לשון מתיקו׳ מענין הטעמה והתישבות עצה בתוך הלב · וכן הנה ומתק רעהו מה שיטעים האוהב בלבו ויתישב בעצמו להשיב לאוהב עצה על מה שישאלהו ובנסתר דמה השגת אמתת מציאותו ית׳ המושגת מצד פעולותיו כענין ריח שהוא מושג אע"פ שאינו נראה כענין לריח שמכיך עיבים וקראה באחדות שכלו עם מושכלו מתק רעהו הבא מתוך עצת נפש או כפרם שהשמן והקטרת ישמח לב כן כשהילד ממתק רעהו מעצת שכלו הוא שמחת הלב · ויש עוד לפרש ומתק רעהו וכו׳ · כלומר כמו שהלב שמח לריח הקטרת כן מתיקות הסברה היא כשבאה מצד הנפש ר"ל מצד מעלת החכמה והיא אהבת מעל׳ שהיא הנכבדת שבכל מיני האהבה שהם הרבה מינין אהבת קורבה ואהבת הנאה ואהבת תועלת ואהבת בטחון ואהבת מעלה כמו שהתבארו פרטיהן בספרי החכמים ודעהו שם כמו חברתו : רעך וגו׳ · אחר שהזהיר בפסוק שלפניו בנאמנו האהבה דבר עוד בהעמדתה לום שלא יעזבנה ואמר רעך ורע אביך אל תעזוב כלומר אבל התחבר תמיד באהבתם ולהפליג במעלת אהבת האוהב הודיעו שביום צרתו ימצאהו יותר נאמן מאחיו וקרוביו והוא אמרו ובית אחיך אל תבא ביום אידך כלומר לא תבא בבית אחיך וקרוביך להעזר כי טוב שכן קרוב ר"ל קורבת הלב בכועס אהבה מאח רחוק ר"ל ריחוק הלב ולקח שכן במקום אוהב כי האהבה היא השכונה האמתית ובדרך נסתר פי׳ זולתי שהזכיר הנה במקום המלך הזקן והטך ורע אביך הוא כפל ענין כלומר רעך שהוא רע אביך ר"ל השכל והרע הזה הוא השפע השכלי המדביק בין השלם ובין מושכלו · ויש אידך הוא הזמן שהוא צריך לאה להעמדת חמרו ונופו ואמר על זה ובית אחיך אל תבא ביום אידך כלומר לא תעמוד בביתו ר"ל שלא יתעכב שם בדרך שתניעהו בזה עזיבת רעו ורע אביו אבל אף בעת השתמשו בצרכי החומר ישים לבו ועיניו אל זה הרע הכאמר עליו זה דודי וזה רעי והוא הנקר׳ שכן כלומר שהוא עיקר המשכן וקרוב כי אליו היא הכונה והוא הנקרא אח רחוק להיותו רחוק בבחינת המציאות ובלתי מכוון לעצמו : חכם וגו׳ · חורפי פירושו מי שיחרפני וינדפני כי האב יתגבר לחכמת הבן ולמעלתו כענין כחצים ביד גבור כן בני הנעורי׳ · והיא הערה לזרז את הבן בלמוד עד שישמח אביו בו ובדרך נסתר קרא התלמיד השלם בן · ואשיבה חורפי רמז על המתנגד על סדרך שכבר סתפאר : ערום ראה רעה ונסתר עד קללה תחשב לו רבותי׳ דרשוהו על הנותן שלום לחבירו קודם שיתפלל קללה תחשב לו פירו׳ מאת האל והוא ייעוד עונש ובדרך פשט נראה שבא על אזהרת החנף כלומר על שמחניף את חבירו ומברכו ומשכים לפתחו בהפטרה

אבן יחייא

כצפור וגו׳ הנה זה בספר קהלת אם רוח המושל והוא היצר הרע ירצה להתגאות ויעלה עליך מקומך אל תנח והשפילהו והפליכהו ארצה · וזהו אומרו פה האיש הנודד ממקומו שהניח מקומו ונתעלה ונתגאה עליו רוח המושל מהיצר הרע הוא הולך נע ונד בלב מטורף כצפור הקטן שנודד מן קנה בפעם הראשונה שיעיף כי איננה יודעת לשוב אל קינה ואנה תלך ותעמוד וכן המושל הלז אשר גבר יצרו עליו הוא מטורף ואיננו יודע מה תיקונו כדי לשוב למצבו הראשון · שמן וגו׳ כאשר שמן הנר הדולק וקטורת מעלי בשמי הודו הטובים ישמח לב · כן ישמח לב האיש שחושב המטורף במתק דברי רעהו בעצת תקון נפשו אשר ייעצהו איך יתקנה ושפיל יצרו הרע אשר גבר עליו · ריעך וגו׳ ולכן ריעך וריע אביך אל תעזוב ולך אצלם לקחת עצה ותוכחת על ענייניך ביום אידך כשהיצר גבר עליך · והם הרבנים היודעי׳ דת ודין · ובית אחיך והם האנשים הדומים אליך אשר גבר יצרם גם עליהם אל תבוא ביום אידך כי אין לאל ידם לעזרך · ואדרבא יעיקוך מהטוב · וטוב שכן קרוב שהם החכמים שיקרבוך לטובה · מהאח רחוק שהוא הדומה אליך שירחק אותך וידיחך מהטוב :

חכם בני ונומר הוא ציווי מהאב לבנו ולכן נוקד החית בחטף פתח ור"ל מבקש להתחכם בני למען תזכה לעולם הבא בזכות׳ כי ברא מזכה אבא וישמח לבי שהיא נפש המשכל׳ שם · ואשיבה חורפי דבר בעולם הזה כי אשרי אשר ימלא את אשפתו מהם כי ידברו את אויבי׳ בשער · ערום וגו׳ וכן זולת הטוב בזה ובבא שימשך מהחכמה אלי · גם אתה תזכה בטוב ההוא בעלמך כי החכם הערום הרואה את הנולד ראה רעה הן בגופני הן ברוחני ולכן בשכלו ידע להסתר ממנו ולהחבא כמעט רגע עד יעבור זעם · ואמנם הפתאים הבלתי רואים את הנולד לא נסתרו ונמנעו מהרעה אבל עברו ולכן נענשו והוא משל על כי לא הכינו צידה לדרכם ובבהמות עברו חק ונשחתו וכבהמות יענשו · קח וגו׳ ציווי האב לבן חכם שהוא שופט בעמו מפני חכמתו לאמר לקח בני בגדו מהפתי אשר לפתיותו עשה ערבות חסך גדול ממון בעד זר אשר לא הכירו · וכשהנושה יבוא לגבות את חובתו תשפוט משפט צדק שיקחו כל אשר לו עד בגדיו אשר עליו · וגם כן הפתי הלז אשר נתפתה לאשה נכריה חבלהו מלשון וחבל את מעשה ידיך ור"ל שתיסרהו בשוטים מכות מרדות עד שישוב ממעשיו הרעים · מברך

קב ונקי

כצפור נודדת · מן קנה לבקש מחייתה ומחיית בניה · כך הוא צריך שיהיה נודד ממקומו אם אין לו ריוח מצוי שם ילך למקום שימצא ריוח כדי שיוכל להתפרנס בכבוד הוא וביתו · או יאמר כמו שהצפור הוא מוכן אל הנסיעה ואל הנדוד כן האיש הוא מוכן אל הנסיעה לנדוד ממקומו · ובא להעיר האדם שיכין לו כלי הנסיעה ויכין מן הצדה מה שהספיק לו בדרך הרחוקה ויחשוב אנה יכוון תחנותו בעת שיסע מן העולם הזה · ומה הם המעשים אשר ילווהו : שמן וקטרת · שמן המור וקטרת הסמים משמחים לבו של אדם בשביל הריח הטוב ועצת רעהו הנאמן המתיק אליו יותר מעצמו · או יאמר כמו שהשמן והקטורת ישמחו בלב כן תשמח לב האדם המתיקות שיהיה לו מחברת רעהו · וכהן הסבה בזה ואמר מעצת נפשו כלומר בעבור העצה הטובה שיתן בכל ענייניו : רעך ורע אביך · מי שהוא רע אביך כל ימיו ולא יזיד רימהו ובאותו הכאמנות יהיה עמך אל תעזבהו · כי לא תמצא תמיד אוהב כמוהו ובית אחיך בלבד לא יספיק לך למארחך רק יהיו לך מן הרעים שיושיעוך בעת צרתך כי לפעמים ירחק ממך רחיך · ואם לא יהיו לך רעים לא ילך ענייניך אל השלימות · ויותר טובה תגיע לך מן השכן שהוא קרוב אליך בעת צרתך מן מה שישיג לך מן האח שהוא רחוק ממך בצרתך · חכם בני ושמח לבי · חכם לווי מן הבנין הקל וכאשר יהיה ליבן משכיל לא אתביים מאדם שיחרפני · ונכון לפרש אם יחריפני אדם בדבר חכמה ומוסר אשיבנו בכח חכמתך אם לא אדע מלבי : ערום ראה · כשיהיה רעה בעיר או בדרך מי שהוא חכם יסתר שלא ילך במקום ההוא עד יעבור זעם · והנכסים פתאים וכסילים עוברים באותם הדרכים יהיו נענשים הן בגופם הן בממונם · והאפשר שקרא ערום במקום הזה המבין בחכמת משפטי הכוכבים שראה חיבור בוזר על השחתת עיר או גליל הוא יברח משם אל מקום אחר · או ירוץ אל מגדל עוז שם ה׳ וגו׳ : קח בגדו · מי שיעשה ערבות לאיש זר · או שהפסיד ממונו ועשה חוב בעבור אהבת נשים נכריות ראוי הוא שיבואו לביתו לעבוע עבוטו · ואם לא ימצאו לו דבר אחר יפשטו את בגדיו ויקחום בעבור החוב · ופי׳ חבלהו קח משכונו : מברך

מְבָרֵךְ רֵעֵהוּ בְּקוֹל גָּדוֹל בַּבֹּקֶר ג' מל'
הַשְׁכֵּים קְלָלָה תֵּחָשֶׁב לוֹ:
דֶּלֶף טוֹרֵד בְּיוֹם סַגְרִיר
טו וְאֵשֶׁת מִדְוָנִים נִשְׁתָּוָה: י' ג
צֹפְנֶיהָ צָפַן־רוּחַ וְשֶׁמֶן יְמִינוֹ יִקְרָא:
בַּרְזֶל בְּבַרְזֶל יָחַד וְאִישׁ יַחַד פְּנֵי־ ל ואחד הירוע · ברזל ברזל ·
רֵעֵהוּ: נֹצֵר תְּאֵנָה יֹאכַל פִּרְיָהּ וְשֹׁמֵר
אדניו

דִּמְבָרֵךְ לְחַבְרֵיהּ בְּקָלָא רָמָא בְּצַפְרָא
בְּקִידוּמָא לְווֹטְתָא תִתְחַשִּׁיב לֵיהּ:
אֵיךְ דַּלְפָא דְנָטִיף בְּיוֹמָא דְסַגְרִירָא
הֵיכְנָא אִיתְּתָא תַּגְרָנִיתָא דְנַצְיָא:
רוּחָא גַרְבִּיתָא קַשְׁיָא וּבִשְׁמָא
דִּימִינָא מִתְקַרְיָא: פַּרְזְלָא בְּפַרְזְלָא
לָטִישׁ וְגַבְרָא לָטִישׁ אַפֵּיהּ דְּחַבְרֵיהּ:
דְּנָטִיר תֵּינְתָא אָכִיל פֵּרְיָהּ וּדְזָהִיר
במריה

השכים ג' מ"ל בליש' וסימ' מו שלש עשרה שנה · ואשלח אליכם את כל עבדי בתרא · מברך רעהו בקול גדול בבקר השכים : ואשת ו' וסימ' ואשת נח ושלשת נשי בניו · ואשת נעורים כי תמאס · היא חברתך ואשת בריתך · ואשת איש נפש יקרה · ואשת מדינים נשתוה · ואשת חצרון אביה :

רלבג

מברך רעהו · מי שמברך רעהו בקול גדול והוא רגיל בכך וישכים לברכו בבקר יום יום זה הענין יחשוב לו לקללה תחת הש"י כי עושה מאדם כמו אלוה ויותן לו התודה והברכה בדמיון מה שראוי לתת לש"י או ירצה שאשר יברך את רעהו בקול גדול על הטובה שהטיב לו וחננו בדרך שישמעו דבריו לא יתאחר הזמן שתחשב לו לקללה כי זה יסבב שיבאו אנשים בלתי הגונים לבקש מרעהו מאותו הדבר אשר ברכהו עליו והמשל שאם בירך ראובן לשמעון בקול גדול על ששלח אשישת יין טוב הנה ישמעו דבריו אנשים רעים וילכו לשמעון שיתן להם מהיין ההוא ויגרום לו בזה הפסד תחת אשר הועילהו ובכמו זה הענין צריך האדם להזהר שלא יתן כלו' לחבירו במה שהפס' שיגיעהו נזק והמשל שכבר יקרה ששאל שר גדול משמעון שישלח לו מיינו ואמר שאין לו יין טוב ובאותו מעמד בא ראובן וברך את שמעון על מה שנתן לו מיינו הטוב כי זה יהיה סבה שיכעס על שמעון השר הגדול ההוא והנה רבו מאד המיני' אשר אפשר שיגיע בהם נזק מזאת הברכה ואפשר שירצה בזה עוד שאשר יברך בקול גדול מחשבתו אשר באה ש"ו תחל' בחקרו בעיון מה ויהיה זה סבה שיקלר מחקיר בו עוד על שאר המחשבות הנופלות בו הנה זה הענין תחשב לו לקללה כי זה ממה שיסגור לפניו שערי העיון : דלף טורד · הנה כמו שיקשה ביום שיצטרך האדם לעמוד כסגר בביתו מעולם המטר כשיהיה דולף בביתו עד שלא יוכל להגן עליו מהמטר כן הענין באשת מדינים כי האדם יבטח בבואו לביתו כי שם ינוח לו והיא מטרדת אותו ומכאבת לבו בגלל שאין לו תחבולה למלט מההצטער עליה : צופניה · מי שידמה לצפנה לכסות קלונה לא יוכל על זה כי היא תגלה נבלותה כמו שלא יוכל האדם לצפון הרוח שלא נודע במקום שהוא בו כי בנשיבתו הוא מודיע מציאתו ומקומו וכמו שלא יוכל לצפון שמן אשר ימושהו ידו כי ימינו יקרא לאנשים שיש לו שמן מפני רושם השמן שיש בו : ברזל בברזל יחד · הנה כמו שהברזל מתחדד בברזל כן החברים מתחדדים זה את זה בדבר העיון : נוצר תאנה · הנה כמו שנוצר התאנה יאכל פריה ולולי שמירתו אותה יאכלו אחרים פריה כן מי ששומר אדוניו ישיגנו ממנו הפרי הראוי ואחשוב שרמז באדוניו אל החלק המושל באדם והוא השכל כי כאשר ישמר אותו שלא ימשלו בו שאר כחות הנפש · יקרה הכבוד והחכמה : כמים הפנים · הנה כמו שיורשמו במים מפני המביט בהם ויחשב הרושם ההוא אל ראותו בדרך שיראה בזה תאר פניו כן ענין בלב האדם לאדם כי האדם ישיג מהות צורתו במה שישפע לו ממנה ומהשפע ההוא ישוב לב האדם לראות בו עצמו וזה מבואר מדברינו בספר הנפש ובמאמר הה' מספר מלחמות יי' ושם התבאר איך ישכיל האדם זה הכח אשר לו להשגת המושכלות מופשט וערום מהמושכלות : שאול

רש"י

מברך רעהו · יש משבח את חבירו יום יום והברכה נהפכה לקללה שאומרים עליו שאוא ותרן בממונו ועשיר והכל באין ושואלין ממנו והמלכות מתגר' בו לגבות ממון כך נדרש במסכת ערכין ועוד יש במדרש ר' תנחומא כנגד בלעם שהיה מברך את ישרא' בקול רם שנ' וישא משלו ונומר · לשון נשיאות קול · וסופו יעץ להחטיאם : דלף טורד · גשם הנוטף מן הגג לתוך הבית וטורדין את בני הבית : ביום סגריר · יום גשם שהכל נסגרי' בבתיהם · ואשת מדונים נשתוה · שניהם שוין : צפניה צפן רוח · מי שסבור לשומרה מתזנותיה כצפינת רוח הוא כשם שאי אפשר לצפון הרוח כן הוא לא תצפנה · ושמן ימיני יקרא · ריחה הוא הכרע' לבוא עליו עד שנרשמה כמצורע המטהר בשמן בבהן ידו הימנית : יחד פני רעהו · יחדד · ת"ח מחדדין זה לזה בהלכה : יאכל פריה · וכן שומר אדוניו יכובד ויאכל פרי מעלליו · כמים הללו הפנים שאתה מראה לתוכן הן מראות אליך · כן לב האדם לאדם חבירו לפי מה שאדם יודע שחבירו אוהבו כן הוא מראה לו פנים : שאול

אבן עזרא

מברך · שנים דבקים · מברך רעהו הוא שהיה ערב בעבור זר ומברך רעהו המלוה בקול גדול כדי שישמעו אחרים הברכה למצוא חן בעיניו שלא יקח בגדו בבקר השכם שישכים למלאכתו ויברכהו יחשוב לו רעהו המברך כאילו קללו ולא יחמול מקחת בגדו : דלף · היא טפת המטר כמו ידלוף הבית · טורד מגרש תרגום ויגרשום וטרדינון · סגריר כפול הלמ"ד על משקל זרזיף כלומר ביו' שיסגרו בני אדם מפני דלף המטר הטורד והמגרש אותם · או המטר נקרא סגריר : ואשת מדינים נשתוה לדלף שהיא מגורשת משכניה · והרוצה לצפון אותה שלא ירצה לשלח מדנים יצפון רוח וכבל הפי' שמן מור שתמשח ימינו האשה יקרא לה לפתותה רוח הוא כי לא יוכל ליסרה ותהפוכות הרוח רבות ואין יכולת באדם לאחוז בה על כן דמה האשה לרוח ובענין שהימין מוכנת לכל דבר אמר ושמן ימינו וכמוהו הנה ימינך : ברזל בברזל · בי"ת בברזל מושכת במקום שנים והטעם בפני רעהו וטעם הבי"ת בעבו' יחד שנים שרשים חדר יחד ונקרא הזעם פנים בעבור שירא' בהם כמו שמלי' פני יי' מלקם ופניה לא היו לה עוד ועניינו זעם וחרון וכן פי' ברזל בעבור ברזל הוא מתודד וכן הוא איש יחד בעבור פני רעהו כלו' שהוא מחדד לריב עמו בעבור חמות רעהו : נוצר תאנה · יתכן שיהיה דבק למעלה שאין ראוי להתחדד עם אדוניו כמו עם רעהו ומי שישמרהו מכל דבר רע האדון יכבדהו : כמים · שאול

אבן יחייא

מברך וגו' ספר הספה אשר למעכה כתפתה הפתי מהאיש זר לעשות הערבות בעדו · וזה כי בכל בקר השכם היה הזר מברך רעהו זה הפתי והולך אחריו ומהללו ומברכו בקול גדול בפומבי · מה שברכתו זאת קללה תחשב לו באחריתו כי יקח בגדו השופט מעליו כדי לפרוע החוב ההוא מהזר המברכו · דלף וגו' ספר איך הפתי נתפתה מהאשה נכריה · וזה יען כי האשה הזאת אשת מדיני' נשתוה לדלף טורד ביום סגריר · וכאשר הדלף הנוזל בפנימיות החדרים ביום הגשם שוטף שכל איש שנגר בביתו שפניו הוא טורד לב האדם כי אינו יכול לצאת חוצה ושמה ירדפהו הגשם ההוא ולא יהיה תרופה למכתו או · ככה האשה נכריה אשת מדינים היא טורד' לב האדם ושכלו ומוציאו מבחירתו וישעבדהו אליה · צופניה וגו' הנה החכם מכל נברא אמר בספרו קהלת טוב שם משמן טוב ויום המות מיום הולדו · וזהו אומרו כי לצופניה ושומרים האשה נכריה ורודפים אחרי המשגל כל ימי הבלם יקרה להם המות הרוחני ויצפנם הרוח תחת אחת השיחים אצל כל בהמת השד' וחיתו יער · ויקרא הקורא המדבר עליו אחרי מותו היות ימינו ומעלתו רודמו אחרי שמן הריח הנודף אשר לו מבוא גדול באהב' ולא ישבחהו ויקרא עליו היותו רודף אחרי השם טוב במעשיו המשובחים אשר הוא יותר נעלה מרדיפת השמן הטוב כי האל' ישובח ויגוכה אחרי מותו כפי אשר פעל בחייו · ברזל וגו' הזהיר האב לבנו החכם כי כאשר הוא מהראוי לברוח מהפתי ומהנכריה כן ראוי לקנות לו חבר דומה לו במדות טובות כי כאשר הברזל שיהיה יחד עם ברזל דומה לו ישמע קול שניהם יחדיו ויחדד זה את זה ככה איש יחד את פני רעהו ישמע בחוץ קולם יחד קול ששון וקול שמח' קול חכמה ומעשים טובים ויחדדו זה את זה ומה שיהיה מכוס' מזה יגלה זה כי המורכב משתי כפרדי' תאומים יעשה פעולה משובחת · נוצר וגו' כיכה עשיית הפעולות המגונות ורדיפת צפיכת הנשים ושמירתם בשם תאנה להיותו הפרי אשר עליו כיסו ערות אביכו הראשון ואולי כי הוא גלה ערותו בתועלתו בו · ואמר כי הפתי הנוצר תאנה יאכל פריה כי יצפכהו הרוח בסופו וכאשר אמר צופני' צפן רוח · ואמנם החכם השומר מצות אדוניו יתברך יכובד ממנו בעולם שכלו טוב ולכן ראוי להתרחק מהפתי המזיק ולהתקרב אל החכם המועיל · כמים וגו' הנה בזמן הנבואה היה כאצל הרוח הנבואיי על הבלתי מוכן באמצעות הנביא המוכן שהיה בחברתו · וכן יאצל מרוח החכמה השכלית מאיש לחבירו ולכן נוכו חז"ל לקנות חבר שלם כדי שיתחברו יחד ב' שכלי החברים האלו ומתוך שניהם יתבכר ההלכה וזהו אומרו כאשר המים הספיריים אשר הם אצל פני איש מה יראו גם הפנים ההם מהתהפכות הצורה ההיא · ככה לב האדם ושכלו יתהפך ויתדבק לאדם חבירו ויהיו לאחדים ומה שכיסה זה גילה זה : שאול

ר מנחם המאירי

בהתמדה ודרך חנופה קללה תחשב לו · ואיפשר שהוא נקשר לשלמעלה היינו שהוא עושה כן להוציא ממנו באי זה צד כגון שיהא עורב לו ערובה ומתוך כך לסוף אותה ברכה נחשבת לו קללה מצד ההיזק שהגיע לחבירו בכך · או הוא אזהרה על לשון שפעמים מתראה כמברך והוא מקלל כענין שאמרו ז"ל לשון הרע בגלדק והוא שאמרו ז"ל חד זמן למות בי מלכא לא הוה תמך חד בר נש דשמיה קופד אמר חד מיניהו יומא כי האידנא לית קופד ולית תונך אמר ר' פלוני זהו לשון הרע בגלדק · והרי שכל כיוצא בזה הוא עושה עצמו כמברך וכעשה מקלל · ובדרך כשתר מברך רעהו עניינו יגד הרע כאמר' ז"ל אל תאמינו ברע זה היגד הרע בקול גדול ר"ל בפרהסי' וכדרך המשתמש במוחלט · ובבקר השכם ר"ל בהתמדה ובזריזות הקללה תחשב לו כי הוא גורם לעצמו קלל' כמרגלת לקרב לשחת וחיתו לממיתים : דלף וגו' · צופניה וגו' · סגריר הוא שם מן סגר ויקרא יום הגשמים כן להיות האדם כסגר בו בביתו ודלף טורד הוא הדלף שאינו פוסק מלשון טרדא · ויש מפרשים מלשון מגרש כמו לך טרדין כלומ' שמגרש האדם מביתו ואמר הדלף הטורד ואשת מדינים שוים · ונשתוה כלומר שהיא שוה עם דלף הטורד כמו שהאדם יצא מביתו לסבת הדלף כן יצא לסבת אשת מדינים · ואמר צופניה צפן רוח כלומר שאי אפשר להעלים ענינה ומי שיחשוב להעלימה הוא כמי שיחשוב להעלים הרוח הנושב · וכן ושמן ימינו נקרא ר"ל יכריז כלומר מי שכמשחה יד ימינו בשמן שאי אפשר להעלים הריח כן אי אפשר להעלים ענין אשה רעה כי היא מגלה את עצמה לרוב רעתה וצעקתה · ויש מפרשים ושמן ימינו יקרא כלומר שאינו יכול לצפנה כענין שאין אדם יכול לצפון שמן ומשקה לא בתוך ידו שלא ישפך מבין אצבעותיו ובדרך כשת' קרא החומר הבלתי נאות אשת מדינים והוא כדלף טורד כלומר שאין לו הפסק כן החומר הבלתי נאות אין לו הפסק לתאותו ומי שנשקע בתאוותיו לא יוכל עוד לכנוס את יצרו מהם · ברזל וגו' · יחד כמו יחוד כתולם מפעלי הכפל זה הערה כוללת בנגלה בענין כל דבר הצריך עזה · ובנסת' הכל ענין חכמה להוציא לאור כל תעלומה ויחד פי' יחדד כלומ' כמו שפגישת ברזל בברזל בהשחיז האחד על חבירו יתחדד כל אחד בחבירו כן כל שיתוכחו שנים זה עם זה ויתישבו על הדרך יחודד שכל האחד בשכל חבירו הערה על מה שאמרו ז"ל עשה לך רב וקנה לך חבר ויש מפרשים בדרך נגלה שהוא אזהרה על מדת הכעס להשמר מחמת הכסיל ופני לשון כעס מענין ופניה לא היו לה עוד פני יי' חלקם · ואמר כמו שהברזל יחודד בברזל אחר כן האיש יחדד כעס רעהו בחכמתו ויבעירכ': נוצר וגו' · הערה להיות האדם נאמן בבריתו ונפרט העבד עם אדוניו · ואמ' כמו שנוצר התאנה ר"ל שומר שותה יהנה מפריה כן שומר ברית אדוניו ומקיים אמונתו יגיעהו בזה תועלת תמידי · ובדרך נסת' ידוע שעלה התאנה נחלק לשלשה חלקים וכן המות נחלק לשלשה חלקים וכל חלקי העיון ומוסר ומדה והנהגה ישלם בהם ולכן אמר שהשומר חלקי המדות ושעיון יאכל הנמשך מהם ושומר אדוניו מהיות איחם עליו ענין בלתי נאות ככבד · כמים ונומר · יש מפרשים פנים פני האד' והגוגה כמו שהמים שפני האדם בהביטו בהם מכוונות כנגד צורת פניו שבמים והם צורות דומות בלא שום שנוי והדבר ידוע לאדם בהביטו שם שימצא תכף להבטתו צורת פניו כמו שהיא ומתוך פני עצמו

קב ונקי

מברך רעהו · מי שמברך רעהו בהסכמה ואין לבו עמו קללה תחשב לו למברך · וי"מ קללה תחשב לו מפני שהרואים והשומעים כשרואים שמהללי' ומברכי' את זה יבואו לספר בגנותו בראותם שזה מתאמץ לספר בשבחו · וי"מ אותו בענין אכסנאי שנתאכסן אצל בעל הבית ויברכנו וישבחנו במאכלים טובים וההסברת פנים יפות ובאים כל השומעים להתארח אצלו וזאת הברכה קללה תחשב לו · ונכון לפרש במה שאמרו רז"ל כל הנותן שלום לחבירו קודם שיתפלל עשאו במה ודוקא כשמשכים לפתחו וזה הפסוק לדבריהם יהיה מברך מגזי' ויברך יעקב שאודר בלע"ז : דלף טורד · דלף שם מגזי' דלפה כמשפט פי' טפה · סגריר שם כפול הלמד מגזי' סגר בעת שירד מטר שוטף שכל אדם נסגר בתוך ביתו ויקרא דלף טורד בעת שלא יפול על מקום אחד מיוחד של אחת הנה ואחת הנה · או יקרא טורד בעבור שיטריד האדם בנפילתו עליו ואמר שהדלף הזה ביום סגריר שוה אל אשת מדיינים שלא יוכל אדם לנוח בביתו מפני מדייני אשתו וכמו שהגשם מגרש האיש מביתו וכן אשת מדיינים מגרשת בעלה ומרחיקתו מעליה מרוב שאוניה · או יאמר שאשת מדייני' היא הדלף הטורד שהוא לא יפול במקום מיוחד רק יטריד מקומותיו אחת הנה ואחת הנה כן ענין אשה הזונה לא תעמוד בירכתי הבית אלא פעם בחוץ ופעם ברחובות : צופניה · מי שירצה להצפינה ולהסתירה כאלו הוא רוצה לצפון הרוח בחופניו שלא יוכל לצופנו · וכשמן המור שיש לו ריח טוב כשהוא בימינו לא יוכל להעלימו כי הוא יקרא ויכריז ויודיע מקומו כן לא יוכל אדם להעלים אשה רעה כי היא מכרזת ומודיעה לבני אדם את סכלותה ברוע מעלליה : ברזל בברזל · יחד · מענין יחדיו וגם מענין חדוד יאמר ברזל בברזל יהיה מחודד זה עם זה · וכן האדם בכעסו יחדד כעס רעהו · ויהיה פני לשון כעס וסמה · או יאמר שהאיש יבין ויסכם בסבת רעהו ולפי' צוו ותקנה לך חבר : נוצר תאנה · ביטול התאנים אינם כשאר פירות ביחד אלא בזה אחר זה והנוצר התאנה יאכל הפרי שיתבשל וכן שומר אדוניו ועושה רצונו האדון יכבדהו ויאכל פרי מעלליו : כמים

מנחת ערב

כמשא עליו. ואיך יהיו לנעתרו' נשיקות ויקבל ברצון הפצעים אך הוי אומר שהכל הולך אחר כוונת לב האומר או עוש' כן לפי כוונת המוכיח יעשה רושם. במקבל · או יאמר במה הדבר אם המוכיח אוהב או שונא זה לך האו' אם הראה שנים כחמנים שעושים רושם במקבל שעושי' של א ת' גזור אומר שהם כהמפי' פגעי האוהב · ואם הם נעתרות ונבדות אנ"ל פצעים כ"א נשיקות לפי' המו' מעתה שהם נשיקות שונא שהכל הולך אחר לב המוכיח כמדובר : ערום ראה וגו' יאמר לא בלבד הטוב אתה בתשובה כי אם גם תטיב את רעך עמך כי גם אם ראית ערום והכ' ראה רעה הנעשית בארץ ונסתר ולא מיחה ועל ידי כן פתאים עברו ונענשו להצדד מוחה מי שבידו למחות אל תפרוש גם אתה באומרך איני כדאי כערום ההוא גדול הדור וראוי למחות ומה גם אם גם אני הייתי רשע כחבירי אלה ושבתי ולא יחשיבו דברי אל תחוש כי אם קח בגדו של ערום הוא חלוקא דרבנן אשר לו כי הלא הוא ערב זר ועליו היה מוטל למחות כי הלא חכם במקומו ותתקן אתה ובעד נכריה היא כח הטומאה שהיה לה לחבול בגדו על שלא מיחה עד יתקן חבלהו אתה וזכה בו מה שאין כן אם לא היה נתקן הדבר גם עליך שלא המוש מהחזיק בו הנכריה כי אשר לא הזהיר רשע את נפשו יבקשו ממנו ותתמשכן בגדו עד תקנו כנודע ואל תחוש כי תוכיח את רעך שהיו פועלי און אתך ושבת עד ה' ועזבהם ברשעהם כי אולי יעיזו פנים נגדך לאמר לך הסכלת עמו כי בפרדת מחברתינו והגד' טובה הרבה בעולם הזה וזה חסדך את רעך למה עזבתנו והלא יבורך פלו' שהיה מחברנו ולא נפרד מאתנו ועולנו רעכן באופן שבמקום שובו אלי נהפך להסיבני אליו ולמה אמר'אהי'אכי מהמוכיחי' במקום שאין אנשים כי אתה תדע לך כי אתה כי הזהרת רשע ובמקום שהיה לו להחזיק לך טובה ולשוב על ידך אדרבה מרים קול ומברך רעהו רשע כמותו בקול גדול כלומר אתה אומר אלי הטוב כאשר שבת אתה והלא יבורך פלו' אשר לא נפרד ממני כמוך כי טוב הוא ממך ואין זה מברך אלא מנאץ את ה' חלילה ואומר לרשע כי טוב מהצדיק הלז ומבזהו בפניו איעלך אל תענהו ולא תעשה לו מאומה רק השכם עליהם לב"ה והוא יתברך יפילם והיא עצת רב הונא למר עוקב' על גניבא וחביריו וזהו בבקר השכם אתה לפני קונך וקללך תחשב לו והברכה ההיא כי הוא יתברך יפילהו לפניך כמאמר רב הונא השכם והערב עליהם לב"ה והוא יפילם חללים : מברך רעהו וגו' אמרו רבותינו ז"ל שהוא על המשבח את מי שהטיב עמו פן ילמדו השומעים

אֲדֹנָיו יְכֻבָּד׃ כַּמַּיִם הַפָּנִים לַפָּנִים
כֵּן לֵב הָאָדָם לָאָדָם׃ שְׁאוֹל וַאֲבַדֹּה
לֹא תִשְׂבַּעְנָה וְעֵינֵי הָאָדָם לֹא
תִשְׂבַּעְנָה׃ מַצְרֵף לַכֶּסֶף וְכוּר לַזָּהָב
וְאִישׁ לְפִי מַהֲלָלוֹ׃ אִם תִּכְתּוֹשׁ אֶת
הָאֱוִיל בַּמַּכְתֵּשׁ בְּתוֹךְ הָרִיפוֹת בַּעֱלִי
לֹא תָסוּר מֵעָלָיו אִוַּלְתּוֹ׃
יָדֹעַ תֵּדַע פְּנֵי צֹאנֶךָ שִׁית לִבְּךָ
לַעֲדָרִים׃ כִּי
דלא

בְּמָרֵיהּ נִתְיַקַּר׃ הֵיךְ מַיָּא וְהֵיךְ
פַּרְצוּפֵי דְלָא דָמְיָן חַד לְחַד הֵיכְנָא
לִיבֵּיהּ דִבְנֵי נָשָׁא לָא רָמְיָין חַד לְחַד׃
שְׁיוֹל וְאַבְדָנָא לָא שָׂבְעָן וְעַיְנֵיהוֹן
דְגַבְרָא לָא שָׂבְעָן׃ צָרְפָא לְכַסְפָּא
וְכוּרָא לְדַהֲבָא וְגַבְרָא מִן פּוּמָא
דִמְשַׁבְּחָנוּי׃ אִין מְחַיֵּית לֵיהּ לְשַׁטְיָא
בְּמַכְתְּשֵׁי בְגוֹסִיַּעְתָּא וּבְאוֹרְדָךְ לָא
מַעְבִיר מִנֵּיהּ שַׁטְיוּתֵיהּ׃ סַהֲדְדָעֵי
אַנְתְּ דַּע אַפֵּי עָנָךְ וְשִׁים לִבָּךְ עַל קְוָוטִין׃

ה׳ ואבדו ק׳ · י׳ · ב׳ דסמי׳ · ל׳ · ל ומל׳ · ל׳ · ל · ב׳ תהיינה

ועיני י׳ וסימ׳ ועיני לאה רכות · והנה עיניכם ראות · ועיני ישראל כבדו מזיקן · ויאמר יואב אל המלך דויוסף יי׳ דסוף שמואל · וישח אדם וישפל איש · ועיני רשעים תכלינה · אם אמנע מחפץ דלים · לחלק יגיד רעים · שאול ואבדון לא תשבענה · את פני מבין חכמה :

רשי

שאול ואבדון לא תשבענה מלקבל את הרשעי׳ לתוכם כשם שעיני האדם רשע לא תשבענה מלשוט אחר יצר הרע ולמלאת תאותו : מצרף · כלי עשוי לצרוף כסף והכור עשוי לבחון זהב · ואיש כצרף ומתחשב לפי מהללו · על ידי שהבריו׳ מהללים אותו במעשיו הטובים נבחן לרבים אם טוב אם רע : הריפות חטים הגדולי׳ במכתש · אכיתא מורט״ייר בלע״ז : בעלי הוא מור״טרו בלע״ז · על שם שמעלין אותו ומכין בו תמיד נקרא עלי : פני צאנך · אל יקלו בעיניך להתבונן בם תמיד מה הם צריכים : כי

אבן עזרא

שאול · פי׳ כמים שנגברו בעבור מים אחרים שיתערבו גם כן הפנים והטעם אמות כמים כן לב האדם מלא רע בעבור האח׳ שישכאהו והוא פי׳ נכון והזכיר שאול ואבדון כי השוכני׳ רעיהם בלבבם אגם יורדים אליהם והם לא תשבענה ועיני האדם כמו כן לא תשבענה לראות כי כשתחזיקה הולכין לאבדון לא ריפות החטים הכתושים וכן הפי׳ ואיש כלומר כל אחד צריך וזקוק לפי אם תכתוש את האויל בתוך המכתשת ליפת הריפות ואיש כמו ואיש לא נעדר ידוע · חסן

רלבג

שאול ואבדון · והוא החומר אשר הוא סבת ההפסד לא ישבעו בלבישתם הצורות כי תמיד יבקשו צורות אחרות בסבת בלתי השמע הכחות המתפעלות מהם אל הכחות הפעלות וכן לב האדם לא תשבענה מהמושכלות ובזה ביאר סוד עמוק מענין השכל וההיולי כי כמו שההיולי ערום מצד עצמו מהצורות ולו כח על קבולם כלם עד שייחס ההיולי אל הצורו׳ הוא יחס השכל ההיולאני אל המושכלו׳ : מצרף לכסף · הנה יש לכסף מצרף לצרוף ממנו סיגיו וזה ידוע לצורפים ולזהב כור מיוחד ג״כ לברר ממנו סיגיו וכן הענין בשאר הדברים כל אחד מהם בדרך המהולל בו אשר נתבאר בנסיון שיתבררו בו סיגיו אך מהאויל אין תחבולה שתוכל בה לברר סיגיו ר״ל אולתו כי הוא יחשב היותו חכם · אם תכתוש · ולזה הו׳ מבואר שאע״פ שתכתוש אותו במכתש בתוך החטים שיכתשו בו בעלי להסיר קליפת׳ וסיגם לא תוכל להסיר מעליו אולתו והנה זכר זה בזה המקום לפי שאולת סבה חזקה למנוע השגת השלמו׳ כי האויל יסתפק במה שיראה לו מהענייני׳ בתחל המחשבה : ידוע תדע · הנה כאשר תרצה לקנות המושכלות מהאיש דע פני לאכך והם המוחשות אשר יערוך אליהם · ושית לבך לעדרים ר״ל למוחשות המסכימות אשר ישלם בהם ההשגות כי מהם תעמוד על המושכלות האמיתיות ולו תסתפק במה שהגיע מהאיש בזולת ההשגות הראוי בו יקרה מזה הטעות הרבה בקנין המושכלות כמו שהתבאר במקומותיו והנה לזאת הסבה המשיל זה לכהן כמו שאמר בספר שיר השירים כעדר הרחלים לפי מה שבארנו שם : כי

תאמר שבענו מראותו וכוסר : מצרף · אם · מצרף יש לכסף לצרפו וכור לזהב לזקקו · ואיש כלומר לפי מה שנתכוון להללו · אבל אם תכתוש מהללו כלומר לפי מה שנתכוון להללו · אבל אם תכ בחזקה לא תסור אולתו מעליו כאשר תסור קליפת הר ואינכו בן אדם : ידוע ·

מנחת ערב

השומעים ויתקבלו להתהכסן אליו ואפשר לנו לו׳ דק אומרו בבקר השכ׳ כי על דרך רבותינו ז״ל אין ההשכמ מעלה ומורדת ך אפשר הוא מ״ש ז״ל על אדלו לכם מן האדם וכו׳ כי המשכים לפתחו של חבירו לברכו ולשאול בשלומו עשאו במה יחשב הוא בידו את׳ המברך רעהו ומקדים לו שלום בקול גדול בבקר השכם עם שירה שהוא לקשר האהבה עמו קללה תחשב לו למברך הזה כי חטא הוא בידו :

או יאמר מי שמברך רעהו כלומר השוה לו כי רעהו הוא בערך ושווי ועם כל זה מברכו בקול גדול בבקר השכם אי ספקכי לא לטובת רעהו עושה כן רק חנופה הוי לרמות אותו בכן קללה תחשב לו למתברך כי רעה הוא מבקש לו המברכו כי לא על חנם יכבדהו יותר ממכהנו

ר׳ מנחם המאירי

עצמו יתברר לו שאותה הצורה ימצא בתוך המים כן לב האדם מראה לאדם ר״ל לחבירו שמתוך לבו של עצמו יודע לו לב חבירו שאם הוא אוהבו בנאמנו׳ ידע שאף חבירו כן וכן בכל צד של אהבה ויש לפרש לדעתי לב האדם לאדם עצמו · והפירוש כמים שאדם יכול להמציא צורתו שם בלא עמל אבל כהבטה בעלמא כן לבו של אדם ברשותו לעשות כל מה שהוא בחר בו ואף אחרי׳ פירשו כדרך המים שאדם יכול להכירם באיזה צד שירצה וליתן את פניו לאיזה צד שירצה כן לבו של אדם ברשותו · ויהיה לפנים כמו לאיזה צד כי השטחים יקראו פנים כמו פני האדמה · והפירוש הזה טוב לענין כשתר הערה להשתדל כל אדם בשלימות ולא יתגלגל לקושי טבעיו כי לבו בידו להדריכו לכל מה שירצה במעט זמן או ברב לפי ענינו · ויש מפרשים בנגלה לב האדם לאדם חבירו כפי הראשון והענין הערה להזהר שלא לבטוח רק באוהב שנשה עניכו ובחן עין אהבתו כי רוב בני אדם בוגדים באהבתם כנראים כאוהבים ואולם הם בהפך ואף אותם שהם אוהבים לא יראו סימני אהבה לאוהב רק כשהם בפניו וכשהם שלא בפניו תשכח מהם אהבתו כמו שאמרו חכמי הערב אין בעורף בעבור · כלומר שאם אלה האוהב פני חברו לעשות דבר בעבורו מיד שהפך פניו ללכ׳ שכח צוויו ואין בערפו כתוב בעבור שירא הו כתוב שם משל שאיכו זוכר מה שתלה פניו עליו וכן

אבן יחייא

שאול וגו׳ הזהיר הבן מלהתדבק עם האדם הצמא לאסיפת הממונות אשר אין קץ ותכלית לתאותו וכאשר השאול והוא פי הארץ הקובר המתים · ואבדון והוא ההויה והפסד מכבראי העולם הפל לא תשבענה · ככה עיני האדם הרואים את הדברים מה שלכן הלב חומדם לא תשבענה מהאות והלב לחמוד והיא מכה טריה לא זורה ולא חובשה לאשר אין לו לב · מצרף וגו׳ למד לבמ אכה יכיר ויבחין בין החכם והאויל למען ידבק באחד ויפרד מהאחר · וזהו אומרו כאשר במצרף יבחן הכסף ובכור יבחן הזהב כי שמה יפרד מכל סיגיו · כן האיש יבחן לפי מהללו שאם יתהלל בדבר שקר הוא אויל ואם יהללוהו בני האדם הוא חכם : אם וגו׳ והאויל הוא קל ההכרה כי הוא תמיד עומד על ענין אחד מאולתו כי לא יקבל תוכחת · ואם תכתוש את האויל במכתש אשר יכתשו בו חטים הריפות שר״ל ככתשות ועניכו מן עמודי שמים ירופפו · ובתוך החטים ההם · ובעלי שהוא יד המכתש לא תסור מעליו אולתו וממנו ראוי להתרחק : ידוע וגו׳ הזהיר הבן כי אף שאמר לו שיתרחק מהאיש ההומה לאסיפת הממונות שלא מפני זה יתיאש מעניני העולם הזה ויניח עסקיו ללכת לאבדון ויאבד עשרו בענין רע מפני העדר השגחתו עליו ואדרבא ידוע תדע בהשגח׳ על השגחת פני צאנך ושית ושים לבך

קב ונקי

כמים הפנים כמים הללו הפני׳ שאתה מראה להוכן הם וטבעתם נעשים לפני׳ הנראין בתוך המים יוהר מכווכים ממה שנראה במראה של זכוכית כן לב האדם באדם חבירו לפי מה שאדם יודע שחבירו אוהבו הוא אוהבו : שאול ואבדון · שאול הוא הקבר של עולם שואל ואומר הב הב · ואבדון הוא הפסד ההויות או גהינם שני אלו העניינים לא ישבעו לעולם וכן עיני האדם לא תשבענה מקנייני העולם · והזכיר העינים בעבור שהם המאור ומגידי׳ הדבר אל הלב והלב חומד אותם על דרך כל אשר שאלו עיני לא אצלתי מהם : מצרף לכסף שם כלי שצורפין בו הכסף וכור לזהב לזקקהו · והטעם אין הכסף צרוף ואין הזהב מזוקק בלתי כלים אלו והכלי שבו יבחן האדם הוא לפי מה שיספרו בשבחו ויהללוהו האנשים · או יאמר ואיש לפי מה שתראה ממנו שהוא יהלל עצמו שאם תראה שיהלל עצמו הדע שהוא חסר ואינו צריך שלא הגיע אל השלמות : אם תכתוש את האויל · מכתש מן כתש והוא הכלי שכותשין בו הבר ואולתו פישון בלעז : הריפות · קטים כתושות מן עמודי שמים ירופפו · ועלי פרשו עלה והוא יד המכתשת · ויש מפרשים שמכתשת הוא הכלי שנקרא פיה או מורטירו ובלשון חכמים אסיתא ועלי בוכנא פישון בלעז על שם שמעלין אותו ומכין בו תמיד · ופירוש הכתוב הפי׳ תכתוש את האויל בתוך חטים שכותשין אותן להסיר קליפתן וזו היא תקנתם לא תסור קלות אולתו כמו שאמר תחת גערה במבין : ידוע תדע · ראוי שתדע ושתכיר פני צאנך אתה בעצמך ולא תתלה כל בטחונך ביד אחרים ושים לבך לאסוף עדרי צאנך ואל יחשוב אדם בלבו כי די לו בעושר נכסים שיש לו · ועניין הכתוב שאין עושר גדול לאדם ומתקיים בידו כמו בהמה דקה · ואמרו רבותינו בעשתרות צאנך שמעשרות בעליהן : כי לא לעולם · לפי שקנייני העולם לא יהיו קיימים לעולם אל האיש שבזמנים משתנים ולא יתקיים לעולם אוצר האדם וגם נזר הגדולה גם כן : גלה

לב אתה הוא העושה ולא הוא כי הלא כמים הפני׳ כו׳ והוא כי כאשר בהיות כלי מלא מים לפני איש אם לא יאהיל בפניו ויסתכל על פני המים לא יראה צורת פניו בהם כנראה בחוש שהעומד בצד המים ... פניו רק כאשר יאהיל על פני המים יראה שם צורת פניו בחלק המים שהוא לעומת פניו ... לב האדם לאדם שאם האדם לא ישיבנו לשים פניו לעמוד ולהסתכל לעומתו ... אחריו וזהו כמים הפנים הם חלק העומדים נגד הפנים לפנים שלא יעבירו הפנים רק בחלק שכנגד הפנים כן לב האדם לאדם שלא יחמוד ולא יתפעל כי אם בשום פניו ... גמו גרמא בנזקו וגם העין לא יזיק לך לשום כל משא עונך עליו כי הלא הדרבה בעיניו יראה דברים מספיקים להשכיל להטיב ולא תמשך רק אחרי ראותו דבר המקטיה והוא כי הלא שאול ואבדון לא תשבענה מל׳ גל

כי לא לעולם חוסן · אם אתה עשיר בכסף ובזהב שמא לא יתקיים לעולם · לכך אל תבזה דברי קטנים שלך : גלה חציר · כשנגלה החציר בימי ניסן ויראה הדשא ונאספו עשבים לבמות או ייטיב לך שיהיו גזותיהם של כבשים ללבושך · ומחיר שדה יהיו לך העתודים כי תאכל הבשר ותמכור העורות : ודי · פרנסתך ללחמך ולחם ביתך · תסתפק בחלב העזים

ומרי מליצתו · והמשל כן הוא · פני נחנך הרב המתמכה על הציבור ישאם בחיקו · ויכהלם נאמן · כי לא לעולם עושר ובזאת יאכל פירו׳ והקרן קיימ׳ · גלה חציר · כשיתפשטו שמועותיו ותגדל התור׳ על ידו אז יהיו הכבשי׳ אל לבושיו יהיו התלמידי׳ לו לשם ולבוש הוד והדר : נסו ואין רודף נסו הרשעים כשיבא אידם ויפלו בדב׳ קל מאין רודף: וצדיק אמין לבו בהקב״ה · ככפיר אשר יבטח בגבורתו: בפשע ארץ רבים שריה · שזהו פורענות לארץ בהיות שריה רבים ואין נשמעין לאדם · ובאדם מבין ובשביל אדם מבין יתארך הפורענו׳ מלבוא : גבר

כה כִּי לֹא לְעוֹלָם חֹסֶן וְאִם־נֵזֶר לְדוֹר דוֹר: גָּלָה חָצִיר וְנִרְאָה־דֶשֶׁא וְנֶאֶסְפוּ עִשְּׂבוֹת הָרִים: כְּבָשִׂים לִלְבוּשֶׁךָ וּמְחִיר שָׂדֶה עַתּוּדִים: וְדֵי חֲלֵב עִזִּים לְלַחְמְךָ לְלֶחֶם בֵּיתֶךָ
א וְחַיִּים לְנַעֲרוֹתֶיךָ: נָסוּ וְאֵין־רֹדֵף רָשָׁע וְצַדִּיקִים כִּכְפִיר יִבְטָח: בְּפֶשַׁע אֶרֶץ רַבִּים שָׂרֶיהָ וּבְאָדָם מֵבִין יֹדֵעַ כֵּן יַאֲרִיךְ: גבר

וְדוֹר · ה׳ ק׳ · י״ד · ל · ב׳ מדוע חדוש · ב׳ · ל · ב׳ · ל · ב׳ מל׳ · ד׳ חד חס׳ · ל

דְּלָא לְעָלַם הוּא אַחֲרָנָא אַף שְׁלָם דָּרָא לְדָרָא: שָׁוַת עֲמִירָא וְאִתְחֲמִי רִיתָאָה וְאִתְכְּנֵשׁ עִשְׂבָּא דְטוּרֵי: אִימְרֵי לִלְבוּשָׁךְ וְגַדְיָא לְתִיגְרוּתָךְ: וְסוּפְקָנָא דַחֲלָבָא דְעִיזֵי לְמֵיכוּלְתָךְ וּלְמֵיכוּלְתָא דְבֵיתָךְ וְחַיֵּי לְטַלְיָתָךְ: עָרְקִין רַשִּׁיעֵי בְּדֵלֵית דְּרָדִיף לְהוֹן וְצַדִּיקֵי הֵיךְ אַרְיָא דְמַסְכֵּי לְמֵיכוּלְתֵיהּ מְסַבְּרִין לְחָכְמְתָא: בְּחוֹבֵיהָא דְאַרְעָא סַגִּיעִין רַבְרְבָנָהָא וּבְנֵי נְשָׁא דְמִתְבַּיְינִין בִּידִיעֲתָא נִגְדְּרוּן: גברא

ונראה ה׳ וסימ׳ ונראה שנית אל הכהן · ונראה אל הכהן · והיה במקום השחין · והביאותיו ונראה פני יי׳ · אני חשפתי שוליך : גלה חציר ונראה רשא : וצדיקים ד׳חד חס׳ וסימ׳ נמס׳ בסוף הושע : יודע ב׳ חס׳ בסיפרא וסימ׳ בפשע ארץ · ידע יי׳ דין דלים :

רלבג

כי לא לעולם חוסן · וראוי שתזדרז בקנין המושכלות בזה האופן כי לא יתמיד לאדם לעולם חוסן ותוקף וכח להשתדל באלו ההשגות ולקנותם כי במות האדם יסור ממנו זה הכח אשר לא מצד החומר ואע״פ שהנזר והמלכות שיהיה לשכל במה שקנה מהמושכלות הוא מתמיד לו לדור ודור כי השכל הנקנה הוא נצחי והוא ידע כי המוחשות יגיעו תחלה לחושים ואחר יגיע בהמלצותם אל החוש המשותף ומדרגתם בו קרוב׳ אל המדרגה שהיתה להם בחוש חוש אלא שלא יתפעל החוש המשותף מהם כאופן הפעולות החושים ממוחשיהם ואחר זה יתקרבו אל ההשגות אל הרוחניות ויוסרו מהם הרבה מהקליפות בהגיעם אל הזוכר והשומר והדמיון כמו שנתבאר בספר החוש והמוחש : גלה חציר · ולזה אמר שכאשר גלה חציר ושר והו׳ העשב שיוני׳ חוש ממוחשיו אז יוציא דשא בחוש המשותף : כבשי׳ ללבשיך · וכאשר נכרתו אלו העשבי׳ יקבל׳ הכח הזוכר והשומר באופן שיהיו מהם כבשי׳ ללבוש השכל לבוש עדיו ותמורת תבואת שדה יגיעו לך עתודים שהם יותר נכבדים מתבואת השדה לאין שיעור : ודי חלב · ויגיע לך מהם חלב עזים מה שיספיק ללחמך והוא שיקנה מהם מהמושכלות ויספיקך ללחם ביתך אשר יבנה בחכמה ובו חיים לנערותיך והם הכחות המשרתות השכל וזה יהיה מפני ב׳ צדדין הצד הראשון כי בחכמה יתייסר האדם לבקש לחם חוקו בקלות כאמרו ארך ימים בימינה בשמאלה עושר וכבוד והצד הב׳ כי בה יהיה האדם מושגח מהש״י וימלא לו מפני זה לחם חוקו וישמר מהרעות הנכונות לבא עליו : נסו ואין רודף · אך הרשע בדעותיו ובמדותיו כבר ימלאו מהם רבים שכל אחד מהם הוא נעזב ומשולח אל המקרים ולזה יפחד תמיד שיבואהו רע וינום אף על פי שאין רודף לו אמנם כל אחד מהצדיקים יהיה ביתו שלום מפחד ויבטח ככפיר שאין פחד שום דבר לנגד עיניו : בפשע ארץ · הנה בעבור פשע הארץ והיות העם אשר בו מחוייבים כליה רבים שריה וזה יהיה כלי להשחיתה בקלות וכמו שרבוי השרים כלי להשחיתה בקלות כן יאריך קיומה ועמידת׳ בעבו׳ אדם מבין יודע כי בזכותו יהיו מושגחי׳ כל׳ כאמרו אי נקי : גבר

אבן עזרא

חסן · גלה · כנסים · ודי · ה׳ דבקים · חוסן אוצר · מחיר כסף חלוף כמו כסף מחיר זה ולפי דעתי ממנו מחיר כלב חלוף ותמורה · ונראה מהיום שעבר וכן הפי׳ פני נחנך אשר שמו פניהם ללכת שם שית לבך שלא תשכחם ואל תשת לבך אל מעל׳ גדולה כי לא לעולם קיימים האוצר והמלוכה כראה הדשאים והעשבים יאספו עמך ויהיו מאכל לצאנך והכבשים יהיו בעבור מלבושיך ועתודים חלף שדה והחלב כענין מאכלך ומאכל בני ביתך וחיים שתחייה בו נערותיך : נסו ואין רודף רשע · הרשעי׳ ינוסו או כמו נסים ואין רשע רודף אותם אבל רודף אותם קול עלה נדף · ככפיר שיושב לבטח כן הם בוטחים ואינם נסים : בפשע ארץ · עם הארץ יש להם רבים שרים להשחיתם ובעבור אדם מבין יודע דעת שישיבם מפשעם כן יאריך העם : סוחף

אבן יחייא

גלה ונומר וכן ראוי לאכם להשגיח כאשר יגלה חציר ויראה הדשא לאסוף אותו יחד עם עשבות הרים להיותם שמורים למאכל בהמה בימי הסתיו אשר יכוסו בשלג כל פני ארץ · כבשים וגו׳ ויפריד מעדריו שכבשים לגוז את צמרן ללבושך · ויקנה שדות וכרמים ויתן במחיר שדה הנקנה עתודים מה אשר הפריד לבך · ודי וגו׳ ויעשה שיהיו לו עדרי עזים הרבה שיהיה לו די חלב עזים ללחמך כי הוא החלב המשוב׳ והיותר בריא שבכלם · ושיהיה כ״כ בשופע שממה שימכו׳ ממנו יקנה לחם ביתו · ויקנך המוהר ומתן לתת לנערותיו בעת נשואיהן וזהו אומרו וחיים לנערותיך ע״ד אומרו ראה חיים עם האשה אשר אהבת · נסו וגו׳ ואם תראה צאן ובקר לרוב ועבוד׳ רבה לרשע מה תצליח דרכו אל תתחר ותתערב עמו כי העדרים ההם והעושר ההוא מהרשע נסו עבר במקום עתיד ויפרדו וינוסו ממנו בלי רודף אותם שר״ל ברגע ובלי סבה וזה לפרי חטאתם · ואמנם העושר מהצדיקים הוא כטרף הכפיר אשר יבטח בגודלו ובגבורתו ושואג בקול גדול לקרוא שאר החיות שיבואו להציל הטרף מידו ואין עונה כי כלם יכוסו מפניו להיותו מלכם וגבורם בטבעו

ר׳ מנחם המאיר

והחשיבות לדור ודור לא ולכן צריך שתתעמל בהעמדה בקנין · וחסן פי׳ כח מלשון חסון הוא כאלונים ונקרא הממון כן להיותו כח האדם ותקפו ויש מפרשים אוצר מלשון לא יאצר ולא יחסן והכל כוונה אחת · וכן הנזר כאמר הנה על הממון שהוא מעטר האדם ומכתירו אצל הממון ואחר כן לענין הצאן ואמר גלה חציר וכו׳ · כלומר הסבות רבות עליו פעמים שימלאו מרעה די

קב ונקי

ודעתו ולא ימשול אדם בפניו

מנחת ערב

מלקבל אנשים ואע״פ כך ועיני האדם הרואות ימותו הכשי׳ רבים וילכו לשאול ואבדון לא תשבענה מתמדותיה׳ ולא יאמרו ללבבם הלא נגד עינינו כמה וכמה ירדו שאול ואבדון וכירא נא הגאנו בל יקרנו כהם הנה שגם העין רואה מה בהחי׳ יתן אל לבו להכשיר מעשיו ולא יעשה כן ואם כן עליך קללתך ולא עליהם כי תבחר ותקרב אשר יראו ברע ולא בטוב ושמא תאמר ובמה ידעו עיני האדם מי ומי ההולכים שאול ואבדון שיראה ויקח מוסר ואולי יחשוב שהכל ילכו לרצונת השיים הנה לא תבצר מה׳ ידיעה זו כי הלא מצרף צריך לכסף וכור לזהב להבחין אך להבחין באיש ההולך לבית עולמו אין צריך דבר כי הלא הכל הו׳ לפי מהללו והוא מאמר ר׳ אשר אמר לתלמידיו צאו ורמו אם המת ההולך

רלבג

גבר רש ועושק דלים · ידמה למטר סוחף שישחית התבואות בדרך שלא ימצא לחם ומחכמת זה המשל כי המטר מכוין רחשוכה לגדל הלחמים ויהיה בזה האופן כלי להשחתתם וכן הגעת הקניני' לאדם הוא להשיג מההון מה שישלם בו הכרחי' לעמיד' גופו והגעתם בעושק הוא כלי אל שיחסר לו הכל: עוזבי תורה · יהללו הרשע על רשעו ויתגרו בשומרי התורה לחשבם שהתורה היא בלתי ראוי' להתנהג בה או ירצה בזה עוזבי התורה יהללו הדעת הנפסד אשר לרשע בדעו' בענין השרשי' וההתחלו' כי בזה יוכן להם פתח לעזוב התורה אך שומרי התורה יתגרו באותם הדעות הכוזבות וישתדלו לבאר מומם: אנשי רע · ולזאת הסבה הנה האנשי' הבוחרי' ברע לא יבינו משפט אמת בדעות כי הם יבחרו מה שיאו' אל מה שמוטבע בו מעשיי' הרע וזה יהיה סבה שלא יעמדו על האמת בדברי' העיוניי' אך מבקשי יי' והם שומרי התורה יבינו כל הדברי' על אמתתם כי אין להם תשוקי' תמנע' מהשלמת החקירה בדברים אך יהיה להם עוד מהתורה עזר והישר' לעמוד על הדעות האמתיות כמו שהתבאר מדברינו בה: טוב רש · טוב מי שלא השיג במושכלו' כי אם מעט והוא הולך בהם בתמימות וביושר ממי שעקש דרכיו בעיונו ולמד בזה האופן הרבה מהדרושים וזה מבואר בנפשו: נוצר תורה · הנה מי שישמור התורה הוא בן מבין כי היא תגיעהו אל השלימות במוסר ובדעת אך מי שיעזוב את התורה ויתחבר עם הזוללים להמשך אל תאות החומר הנה הוא יהיה כסיל אשר יכלי' אביו לרוע פעולותיו ר"ל שמחרפיו יכלימוהו בזכר' לו מומי פעולות בנו ועניניו: מרבה הונו · מי שירבה הונו בנשך ובתרבית שהוא דומה לעושק מגד התורה שמנעה זה הנה הש"י ישיב גזולו להשיב ההון לאשר עשקו מהם באופן מה וזה כי הכסף והרבית יוקח מהדלים מפני לרכם אל ההלואה והש"י יסבב שיהיה העושר המקובץ בזה האופן לאיש אשר הוא חונן דלים וממנו יוחן לו לחון העניים כמנהגו: מסיר אזנו · הנה מי שמסיר אזנו משמוע תורה לא די שפעולותיו תהיינה מתועבות מוה הגד כי סרה ממנו הישר' לתקון הפעולות אך גם תפלתו שיחשוב היות' עבודה לש"י היא מתועבת בי מפני סורו מלמידת התורה והתנהג בדרכיה לא יתכן שתהיה כוונתו בה ראויה:

רשי

גבר רש · דיין עם הארץ · עושק דלים בדין על שאינו מתון בדין הרי הוא כמטר הסוחף את השדה ואין עושה פירות · סוחף · שוטף · ובמשנה נסתחפה שדהו וכן נסחף אביריך נשטפו ומעדו וכשלו: אנשי רע לא יבינו משפט · אינם משימים לב לפורענות העתידה שיתבוננו בה וישובו מדרכם ויגללו ומבקשי ה' יבינו כל טוב' ורעה · משפט יושטי"נא בלע"ז כך פירש ר' תנחומא על דור המבול: טוב רש אף עני שבחור' והולך בתומו · במעשים טובי' · ורועה זוללים · מחבר לו כבלים והוא לשון רעים: מרבה הונו בנשך ובמרבית לחונן דלים הרשות שומעין עליו שהוא מתעשר וכוטלין ממונו ובונין בו גשרים ומתקנין בו הדרכים וזהו חנינת דלים כך דרש ר' תנחומא: בשחותי מלשון שחת: היש

גבר־רש ועשק דלים מטר סחף ואין לחם: ל
עזבי תורה יהללו רשע ושמרי תורה יתגרו בם: אנשי־רע לא־יבינו ה משפט ומבקשי יהוה יבינו כל: ל טוב־רש הולך בתמו מעקש דרכים והוא עשיר: ל מל' נוצר תורה בן מבין ורעה זוללים יכלים אביו: מרבה הונו בנשך ובתרבית לחונן דלים יקבצנו: יתיר כ' מסיר אזנו משמע תורה גם־תפלתו ד' חס' תועבה

גברא מסכינא דעשיק למסכינא־אין מטרא חביטא דלית ביה יותרן: דשבקין נימוסא ומשתבחין ברשעא ואלין דנטרין אוריתא מתגרין בהון דיתובון: בני נשא בישי לא מתביינין דינא ודבעי מן קדם יי מתביינין כלהון טבתא: טב מסכינא דמהליך בתמימותיה מן הוו דמעמיק מן ארחתיה והוא עתיר: דנטיר אוריתא ברא הוא דמתביין ודמתחבר לזלזילי מחמיץ אבוי: דמסגיע מזליה בנוכתתא וברביתא למן דמרחם על מסכיני מכנשוי: דמסכיר אדניה דלא נשמע אוריתא אף צלותיה מרחקא

ומבקשי יי' ל' והוא חד מ' מלין יחידאין נסבין ו' ואינון קריבין לאדרכרה ולית להון זוגא וסימ' נמסר כריש ספר שמואל: ובתרבית כן כתי' וקרי' ותרבית והוא חד מן ד' מלין דכתי' ב' בריש תיבו' ולא קרי' וסימ' בבית ואת עיני צדקיהו עור · בישר' וירא יואב כי היתה פני דשמואל · ובתרבית מרבה הונו בנשך · בבית ויתנהו על יד עשי המלאכה קדמא דפסו' דיאשיהו · וחד חלוף לא כתי' ב' וקרי' וסימן תחלת ויתנם ביד הגבעונים:

בשר והעד זוללי בשר · יכלים יתן כלימה: לחונן · לאיש שיחון הדלים: גם תפלתו · שיתפלל לשם בצרתו יתעב: מסגה

אבן עזרא

סוחף · שוטף או סוחב הזרעים: יהללו רשע · בעבור שילך בדרכיהם · יתגרו בם בין זבי התורה: אנשי רע · שיתעסקו במעש' הרע לא יבינו משפטי יי' ומבקשי יי' · בבית תפלתי הם יבוקש המשפט מפיהו ע"כ בית הם יבינו כל דבר טוב: בתומו · בדרך תומו: ורועה · מן רעה המלך · זוללים המתאווים לאכול: לחונן · לאיש שיחון הדלים: גם

מנחת ערב

ביוצא כי טוב ממנו הנפש אם יחזור וירד לשערים כ"א העושר חלף כזרו וכבודו לא נפל כי אין העניות מחלל הכבוד וז"ה כי לא לעולם חוסן אבל ואם יש לך נזר בכתרים הנזכרי' הנה הנם לדור ודו' גם שהחוסן חלף נזר הכבוד נשאר ואיך תמללהו אם תרד לשערים ותשים פניך כפני הכלב לכן יעצתי בית לבך לעדרים ותתפרנס בכבוד גם שיהיה בלמאוס ולא תאמ' הלא אם את עצמי לא הוכל לכלכל ריך רכלכל גם העדרים כי הלא בזמן היות ירק בארץ אין לך הוצאה כי גלה חציר לבהמה וגם למאכלך כראה דשא ובהם ירקות ראויות למאכל אדם בגנות ובשדות ויקרא דשא כמאמר ר' יהודה במשנה שדעתו לברך על הירקות בורא מיני דשאי' באופן שיהא לך ריוח מפירותיהן כל בזמן ההו' בלי הוצאה ובהאסף עשבות הרים אל תאוש כי לעומת מה שהוציא בתבן ומספא להם זולת ריוח הולדת תהנה בימים ההם כי בהאסף עשבות הרי' ובא זמן החורף מגז כבשיך תתחמם ותלבש וזהו כבשים ללבושך ומחיר שדה תספיר עדותך לזולת לחרוש בחורף ויתנו לך במחיר חלק בשדה שיזרע או מפריו וזהו ומחיר שדה עתודים ולהיות שחמאת בקר וחלב לאן תאכלו בביתך כי הוא המבחר לכוהי חלב עזים תמכור ללחמך כלומר בשביל לחמך ללפת בו את לחמך שתיק בדמי החלב דברי' בית. פתיים בהם את הפת וזה ללחם ביתך מה שהצטרך לפי שיעור לחם ביתך והמותר חיים לנערותיך להכין להם חיותם לפרנס עצמם די חיותם בלבד ולא מותרו' וזה לנערותיך לבשותיהם כלומר אך על הזוכרים אל תיגע להעשיר להכיא להם נכסים אחריך כמאמר התנא אם יהיו צדיקים הקב"ה יכלכלם ואם לאו האם אנית ממוני לאויבי ה' על כן אמר אל תטריח עצמך רק לכדי חיים לנערותיך אך הנערים הם ילכו וקוששו להם:

נסו ואין רודף וגו' בא להורות איך רשעתם של רשעים תפיל אחת אלהים עליהם וצדקת צדיקי' תחזיק עוז מבטח' כי כנודע שבעול' שיגוס א' מלפני רודפים רבי' אך לא רבים מלפני רודף אחד אמר כי יכופל ברשעם שנסו רבים ואין רודף כלומר אפילו רודף אחד מפני שיקרה לפעמי' ירדוף הרודף אחר אחד וינוסו רבים כי אין יודע אחרי מי יצא הרודף אמר שינוסו רבים ואין שום רודף אפילו את רשע א' מהם ואף על פי כן נסו כלם ואין זה אם לא אתת אלהים אך צדיקים אין צריך לומר כשרודף אין כי אם ככפיר שגם כי ירדפוהו לא יירא ולא יחת כד"א אשר יקרא עליו מלא רועים מקולם לא יחת יחת ומהמונם וכו' כן יהיו צדיקים ככפי' פינעם

ר' מנחם המאירי

גבר וגו' · קרא הנה רש הנבהל להון הפך המסתפק שהוא נקרא עשיר ונקשר למה שנבא העם בהיותם נשמעים לאיש אחר כשהוא מבין ויודע שאם המושל ההוא כנבהל להון ועושק דלים הוא מחריב הארץ והוא כמטר סוחף ר"ל שוטף על השדה בכח ומעביר הזרע עד שלא ישאר שם לחם ר"ל זרע להוציא לחם ובדרך נסתר קרא היצר גם כן רש לרוב תאותו וכאות השפל קרא דלים וכשהוא עושקם ומונע מהם חוקם הוא מונע הפרי הראוי לצאת ממנו וממיתו בחסר לב כמאמר ואוילים בחסר לב ימותו: עוזבי וגו' · זה דומה למאמר אין עם הארץ חסיד ואין בור ירא חטא · וזה מגד שהאדם נמשך אחר טבעו והטבע ירדוף ההנאות ויאמוד המדו' המגונו' להפיק רצונו ותאותו ודרכי התורה ונתיבותיה ימנעו האדם מהם ועל כן אמר שעזיבת התור' הוא סבה להלל רשע לאחוז בדרכו ושומרי תורה יתגרו בם ר"ל ברשעים ובא רשע בלשון יחיד דרך כלל וזה הערה כוללת בתוריות ובעיוניות להזהרו בלמוד דרכי התורה כי היא כוללת הכל בשלימות המדות והשכליות: אנשי וגו' · גם זה דרך נסתר רומז על שלמות המדות שהוא מבא והדרכה לשלימות השכל ואמרו אנשי רע הבוחרים ברע לא יבינו משפט לפלס אורחותיהם במכוע הדרכי' ומשפט מעניין ומכלכל דבריו במשפט ומבקשי יי' ר"ל המשתדלים בשלימות יבינו כל וישלימו עצמם במדות תחלה ואחר כך בשכליות · ורבותי' דרשוהו הערה תוריית ומשפט במקום עונש אנשי רע אין נותנין לב על פורענות העתידה לבא ואין נזהרין מן החטא ומבקשי יי' יבינו כל ויתנו לב על כל מה שאיפשר לבא · ויש מפרשים אנשי רע לא יבינו אפי' המשפט ר"ל אף הדברי' שהם חקוקים בלבות בני אדם כמשפטים ודינים ודומיהם אבל אות' שהם משתדלים והם הנקרא' מבקשי יי' יבינו כל ר"ל אף הדברים שצריך השתדלות בידיעתם: טוב וגו' · בנגלה אמר שטוב רש הולך בתום לב מעקש דרכים ר"ל מעשיר עקש כי בני אדם יבטחו יותר על רש שיראוהו איש אמיתי ומקיים דבריו יותר ממה שיבטחו על עשיר מכחש · ובדרך נסתר קרא הנה רש מי שאינו חכם ועשיר מי שהרבה בלמוד החכמה והכונה שבהיות העשיר עקש דרכים ברוב התחכמות ובמבוכות והריסות טוב ממנו הרש ההולך בתומו ונשען על אמונת הקבלה: נוצר וגו' · הערה כוללת שלמות המדות ושלימות השכל כי נוצר התורה יושלם במדות ובדעות העיוניות והתוריות והוסיף עוד דרך כפל ענין הערה בהזהר מפחיתות המדות והוא אמרו ורועה כסילים יכלים אביו · ופי' רעה המתחבר מענין רעך ורע אביך ויכלים אביו הפך ישמח אביו · ואיפשר שרמז באביו על השכל שאמר על יד שכהנתו בוש וככלם מסברו וכבוזה תוחלתו: מרבה וגו' · רבותי' דרשוהו דרך פשט הערה מיעדת עונש ופירשו חונן דלים המלכות · ואמר שכל מי שהוא מרבה הון ברשע סופו שיקבצנו למלכות שומעין עליו שהוא עשיר ונוטלין ממונו וסבת הקראו המושל חונן דלים פירשו בו בתנחומא שעושה בו גשרים ותקוני דרכים וזו היא חנינת דלים · וכן פירשוהו על שהוא חונן בו בני אומתו שהם דלים מן המלות · ויש מפרשים סופר'שיירשנו איזה חסיד שיחונן בו דלים כמאמר ולחוטא נתן ענין לאסוף ולכנוס לתת לטוב לפני האלהים מדה כנגד מדה שהכסף והמרבית בסתם מן העניים היה שהעשירים אינם לווים ברבית ומתוך כך היא חוזר למי שיחון את הדלים · ובדרך נסתר רומז על שלימות המדות ובפרט על מדת ההסתפקות כלומר מי שהוא הימה להון עד שמרבה הונו בעול ובחמס הורהה עליו שדעתו להמשך אחר תאות היצר וקרא הכחות הגשמיות שבל דלים לרעבונם על התאות והוא הערה לשבח מדת ההסתפקות: מסיר וגו' · מלת גם באה לפעמים שלא מדרך רבוי גם תרבי וגם כלי · גם במעלליו יתנכר נער והענין ממה לא שאמר הנביא בפיו ובשפתיו כבדוני ולבם רחק ממני · ועל כן אמר שמי שמסיר אזנו משמיע תורה ר"ל שעובר עבירות תפלתו תועבה · ובדרך נסתר השמיעה באמרת על הקבלה ומי שמסיר אזנו מן הדברים המקובלים שנתורה הנה אין לבו על התפלה כי גם היא אחת מן הפנות התוריות ואם כן נמצאת תפלתו תועבה או רמז התורה הדברים העיוניים ותפלתו תועבה מלך יחשו התארים אליו: מסגה

אבן יחייא

גבר וגו' כי הרשע שהו' גבר גבור ובעל כח ואמ' הוא רש כי אין קץ לתאותו ואינו עשיר שמח בחלקו ומסתפק · מה שלכן הוא עושק דלים כדי לאסוף הון רב למלא' תאותו · הנה עושרו לא יצלח ולא יהיה לו העמדה וקיום ויהיה כמשל למטר סוחף מן השמים אשר יהיה סבה להעדר הלחם כי לא די שלא יצמיח התבואות כי יסחוף וישטוף כל זרע השדה ויוליכהו למדחפות כלא מה שהמטר מגשמי ברכה עושה ההפך · ועוזבי וגו' ועוזבי התורה והרשעים יהללו השר הרשע אשר המלכו' עליהם · ושומרי התורה יתגרו וילחמו בעוזבים ההם ויחלק לבם מה שלכן יאשמו · אנשי וגו' וסבת הלול העוזבי תורה לשר הרשע הוא להיותם בלתי מבחיני' במעשיו הרעים כי לא יבינו משפט מפני טבעם הרע אשר הוטבעו בו · ואמנם השומרי תורה שהם מבקשי ה' יבינו כל דבר וידעו רמאות השר ואופניו הרעים להרוג נקי במסתרים ובטותו אל הבצע והטותו דין עני ואביון וזה שלכן ישנאוהו · טוב וגומר ואומרים השומרי תורה כי היה יותר טוב לבחור לשר עליהם ראש אחד בוז משפחות אך שיהיה צדיק הולך בתומו מאותו אשר בחרו שהוא עקש דרכיו אף שהוא עשיר וממשפחת רם כי ראוי לרדוף לבקש למיוחס כפי מעשיו ולא למיוחס כפי משפחתו:

נוצר תורה וגו' הבן שינצו' וישמור מצות התורה הוא מבין ואינו כאנשי רע שלא יבינו משפט ואמנם הבן הרועה זוללים ונמשך לאהבת הנפש הצומחת יכלים אבין בזה ובנא זה שיעשה בהפך המבין הנז' · מרבה וגו' וכן הבן הנמשך לאהבת הנפש המרגשת לאסיף בממונו ומרבה הונו בנשך ובמרבית · כל טורחו אשר יטרח יהיה להבל כי יקבץ ההון ההוא לאיש צריך חונן דלים כי בהשגחת האל הוא ירשהו · מסיר וגו' וזולת שמירת המצות מהתורה צריך ההגיה בה כי תלמוד תורה חביבה כנגד כלן · ולכן מי שמסיר אזנו משמוע תורה · גם לרבות כל המצות שיעשה והתפלה שיתפלל הם תועב' ונתעבי' מהאל יתברך כי יפעלם מפני אהבת ההרגל והמנהג ולא לשם שמים · והסרתו משמוע תורה יוכיח · מסגה

קב ונקי

גבר רש · האיש שהוא רש ועושק דלים כמוהו כדי שיעשיר ויקום חילו לא ברויה מאומה כי ההון שיקנה אדם ע"ד העושק לא יצליח ודומה אל המטר הסוחף שאע"פי שדרך המטר הוא להוציא לחם מן הארץ זה המטר בעבור היותו סוחף שנופל בחוזק לא יעשה תועלת באדמה ששוטף ודוחף את הזרעים ועוקרם ממקום' וכן מי שהוא רש ועושק דלים אעפ"י שדרך קניית הממון להסיר הרש בהיות הממון נקנה על דרך העושק לא יעשיר בעליו: עוזבי · האנשים שהם עוזבי פורה עזיבתם התורה גורמת להם שיהללו רשע ופעלותיו כי אם היו מקיימים דברי תורה היו מואסי' הרשע וקני' בו ובפעולותיו אמנם האנשי' שהם בהפך ששומרים התורה ומצותיה לא די שהם לא יהללו הרשע אלא שהם יתגרו להלחם עם עוזבי התורה המהללים הרשע · או יאמר יתגרו ברשע עצמו ובמהלליו ואיפשר לומר כי עוזבי התורה יהללו המלך זקן וכסיל וימליכוהו ויהיו סרים אל משמעתו · אמנם שומרי התורה יתגרו במלך זקן וכסיל ובנמשכים אחריו: אנשי רע · האנשים המוטבעים על המעשה הרע לא יבינו משפט · ר"ל לא ימצא בפעולותיהם דבר הולך ע"ד הצדק והמשפט רק יתנהגו על פי תאותם והאנשים החשובים המבקשים להדמות לאלהיהם כפי היכולת הם יבינו כל · ר"ל כל מה שיצטרך להבין · או יאמר הרשעים ישתדלו בעשיית הרע ולא יבינו לאחריתם כי על כל מעשיה' יביאם השם למשפט ומבקשי ה' יבינו כל הצריך וידעו כי על טוב ועל רע ישולם גמולם · וי"א לא יבינו משפט לחקור עומק הדין שילא לאמתו ומבקשי ה' יבינו ויבקשו כל דיני המשפט כדי שלא יכשלו בדבריהם: טוב · טוב איש עני שילך בדרך תומו ממי שהוא עקש בדרכיו והוא עשיר כי זה אהוב בעיני השם וזה שנוא ועוד נקוה שהרש הזה יעשיר בשביל מעשיו והעשיר יתרושש בעבור עקשותו: נוצר תורה · הבן שהוא מבין נוצר התורה ואת דרכיה ורועה זוללים הם האוכלים בשר דרך בלענות והמתחבר עמהם יכלים אביו שהיה ראוי להוכיחו בנערותו שלא יבא לידי כך · ואיפשר שקרא רועה זוללים האדם הנמשך אחר תאות הגוף והשכל אביו ואמר שהאדם הנמשך אחר התאות גופניות יגרום כלימה אל השכל שיעבידהו אל הגוף ותאותיו: מרבה הונו · מי שירבה ממונו ברבית שיקח מן העניי' בהלוואת מעותיו להם לאיש אשר יחון על הדלי' וירחם עליהם יקבץ אותו הממון כי הש"י יקח פקדונו ממנו ויפקידנו ביד אחר שירחם על עניו ולא יקח רבית מהם או הרשות שומעין עליו שהוא מתעשר ונוטלין ממונו ובונין בו הגשרים ומתקנים הדרכים וזו היא חנינת הדלים כך פירש ר' תנחומא: מסיר אזנו · מי שאינו רוצה לשמוע תורה והחכמה ומוסר גם תפלתו לא ירצה השם לשמוע מדה כנגד מדה והיא תועבה לפניו · או יאמר לא די שהוא נתעב ופעולותיו הבהמיות נתעבות אלא אפי' תפלתו תועבה כי תפלתו תהיה מן השפה ולחוץ: מסגה

משגה ישרים · מי שמשגה ישרים ומטעה אותם כדי שילכו בדרך רע אשר חפר בו שחת להפילם הנה ישיב הש"י גמולו שהוא יפול בשחותו והתמימים ינחלו טוב בהפך מה שכוון המשגה אותם או ירצה בזה כי התמימים שיתנו לכל איש עצה הוגנת כדי שישיגו הטוב ינחלו הם בעצמ' הטוב ובזה התבאר שמה שיכוין האדם להגיע לזולתו טוב או רע כמוהו יגיע לו: חכם בעיניו · האיש העשיר הוא חכם בעיניו מפני ראותו הצלחת דרכיו ודל מבין יחקרנו מצד חכמתו ויסבב שיוציא העשיר בפיו מה שיתבאר מומו וחסרון מדתו כמו הענין בחקירת הצדדים שהוא לעמוד על מה שבדבריהם מהמומי' ואז יתבאר לעשיר כי לא יוכל להשמר מענות על הדל המבין מה שהתבאר בו מום שכלו ובזה ג"כ הערה להיישיר היודעים ללמוד הכמת' לזולתם וזה האיש העשיר בדעו' יקרה לו למהירות שכלו לעמוד על הדברי' בקלות וזה יהיה סבה שלא יעמיק להפליג בהם להתיר כל הספקות הנופלות בהם ושיבא לפניו חויד קל ההבנה יחקרנו ויספק לו ספקות ישתדל הרב בהתירם וזה יהיה סבה להשלמת הידיעה בזה הדרוש ללמד שיהיה חכם בעיניו : בעלץ צדיקים · ובהצלחתם רבה תפארת בעול' כי הם ינהיגו האדם הנהגה ישרה ומשובחת ובתקומת הרשעים ורוממותם ירבה קלות בעולם כי מפני ידיעת' איך יעשו הרעו' ישתדלו לחפש ולהראות כי גם הטובים עושי' אותם הפעולו' כי מחשבת' שתהיה הנהגת זולתם כהנהגת' כאמרו ומוכיח לרשע מומו או ירצה בזה כי בקום רשעי' יחופש אדם לפי שכבר יסתר מפחדו כאומרו בקום רשעים יסתר אדם ולזה יחופש במקומות אם יוכלו למוצאו : מכסה פשעיו · מי שמכסה פשעיו ומעלים אותם כשיחקרו אותם מהם לא יצליח כי זה יהי' סבה אל שיסקר בפשעיו או שישיגהו בושת כשימצא בהם הפך דבריו ואמנם מי שכבר חטא ומודה ועוזב דרכיו הרעים ירוחם ויהיה שיהיה פשעו לש"י או לאדם כי כבר ירחם עליו מי שפשע בו בראותו אותו מתחרט על מה שעשה מזה : אשרי אדם מפחד תמיד · למי שראוי לפחד ממנו כי זה סבה אל שיתחכם בלקיחת העצה ההוגנת להצלתו ממה שהוא נפחד ממנו ואולם מי שהוא מקשה לבו ושם לאל הדברים שראוי לפחד מהם הוא יפול ברעה הלא תראה כי הקשחת הלב החריבה ב"ה הראשון והשני והיה מקשה לבו והיה משים כאמרו תחת עול מלך בבל לא גלינו מארצנו אז וכן הענין בבית שני לא היו נכנעין למלכות רומי ונותנין כאמרם תחת עולם : ארי נוהם · הנה בדמיון הארי הנוהם על דברי הטרף והדוב השוקק והולך לטרוף ימצא הרשע המושל על עם דל אין כוונתו כי אם להשחית ולהרע להם ולעשקם בהפך מה שראוי שיהיה מחוק המושל : נגיד

י תּוֹעֵבָה: מַשְׁגֶּה יְשָׁרִים ׀ בְּדֶרֶךְ רָע בִּשְׁחוּתוֹ הוּא־יִפּוֹל וּתְמִימִים יִנְחֲלוּ טוֹב: חָכָם בְּעֵינָיו אִישׁ עָשִׁיר וְדַל מֵבִין יַחְקְרֶנּוּ: בַּעֲלֹץ צַדִּיקִים רַבָּה תִפְאָרֶת וּבְקוּם רְשָׁעִים יְחֻפַּשׂ אָדָם: מְכַסֶּה פְשָׁעָיו לֹא יַצְלִיחַ וּמוֹדֶה וְעֹזֵב יְרֻחָם: אַשְׁרֵי אָדָם מְפַחֵד תָּמִיד
טו וּמַקְשֶׁה לִבּוֹ יִפּוֹל בְּרָעָה: אֲרִי־נֹהֵם וְדֹב שׁוֹקֵק מוֹשֵׁל רָשָׁע עַל עַם־דָּל: נגיד

ב' אחור · ג · ג ואחד והדל י"ב · ג · ג · ג · ב' חד חס' י"ד מל' ה'

מְרַחֲקָא הִיא: דְּמַשְׁגֵּי תְרִיצֵי בְּאָרְחָא בִּישְׁתָא בְּגוּמְצָא הוּא נָפֵיל וְשִׁילְמֵי וּתְמִימֵי נִרְתוּן טַבְתָא: גַּבְרָא עַתִּירָא חַכִּים הוּא בְּעַיְנוֹי וּמִסְכֵּינָא סוּכְלְתָנָא בְּסָרְלֵיהּ: כַּד יֶחֱדוֹן צַדִּיקַיָּא סַגִּיעָא שֻׁבְהוֹרָא וּבְקוּמָא דְרַשִּׁיעֵי מַבְצֵי בַּר נָשָׁא: דִּמְכַסֶּה חוֹבוֹי לָא נִצְלַח וּדְמוֹדֵי חֶטוֹי וְשָׁבִיק נִרְחָם עֲלוֹי אֱלָהָא: טוּבוֹהִי דְבַר נָשָׁא דִּמְדַלְיָה לְבֵיהּ תְּדִירָא וּמַן דְּמַקְשֵׁי לְבֵיהּ נָפֵיל בְּבִישְׁתָא: אַרְיָא נָהִים וְדִיבָא מַצְרִיחַ עַל רַשִּׁיעָא דְמִשְׁתַּלִּיט עַל עַמָּא מִסְכֵּינָא: שליטא

ודל י"ב פתחין בליש' וסימ' נמסר בשפטי' סימן ו' ותלים סימן קמ"ב · ירוחם ב' וחסרים חד פתח וחד קמץ וסימ' אשר בך ירוחם יתום · ומודה ועזב ירחם : בתרא קמץ · על עם ה' וסימ' ויבאו על ליש על עם שקט · כי אתה המלכתני על עם רב דד"ה · ויקראו בקול גדול דד"ה כי תרפו וינדילו על עם יי' צבאות · ארי נוהם ודוב שוקק · וכל שמואל וישעיה ותהלות דכו' על עם כמ"ג אל עם וסימ' השלח בים צירים פרשתי ידי כל היום · ויתהלכו מגוי אל גוי :

רשי

איש עשיר ודל מבין · כנגד רב ותלמיד הוא מדבר שהתלמיד חוקר ועל ידו הרב מתחכם · יחופש אדם יתחפש בכל מיני עלילות : ומודה ועוזב · מודה פשעיו ועוזבם משוב בם עוד : מפחד תמיד · דואג מעונש ובכך מתרחק מעבירה : ארי נוהם כיה להם · ודוב שוקק · נסימה לארי · ושקיק' לדוב שניהם לשון צעקה : חסר

אבן עזרא

משגה · מדרכם אולי יכשלו בדרך רע · בשחותו שעשה לאכדם הוא יפול · ינחלו טוב אחרי מות המשגה : ודל מבין · יוכל לחקור בדבר שהוא חכם בעיניו : רבה · גדולה תפארת שיתפארו עם הארץ בראותם הצדיקים שמחים ועליזים · יחופש אדם שהרשעים יחפשוהו ויעשקו' : מפחד תמיד · מן השם ולא יפשע · ומקשה לבו לבלתי הבין התוכחת · יפול ברעה שחשב לעשות : ארי · נגיד

מנחת ערב

שיבטח ואין זה רק כאשר ה' אתם והוא מעוזם ומעריצם או יאמר שאחרי נוסם הרשעים לא ימס לב הצדיקי' הנוהרי' כלבבם כי הם ככפיר יבטח או יאמר בהיות חתת הרשעים ואין רודף אז צדיקים יראו ויבטחו בה' ככפיר יבטח כי כשזה נופל זה קם : בפשע וכו' מהמת פשע כללות הארץ מרעת יושבי בה ירבה הוא יתברך שריה למהר הפקידה כי לא שלו' יהיה להם ובזה יוכנו ליפקד ועם שפשע כולל גרמת בזקים עב"ז תבונה אדם מבין שבת ריבוי השרים וגם הוא יודע לתקן אין צריך לומר לא יספיק בידיעתו להקים עליהם ראש א' ולהשיבם מפשעם כי אם אף בהיות הדבר כן כאשר היה הפשע ורבוי השרים אעפ"כ יועיל השתדלותו להאריך הפשע מליפקד מהרה על ידי תווך שלום בין השרי'

אבן יחייא

ר מנחם המאירי

משגה ונו' הערה דרך כלל לתת עצה הוגנת לכל שואל וייעד לו ליועצי עצה רעה מצד קנאה או מצד רשע והכעסה שהוא יפול בשחותו ושחות שם בשקל פדות והוא כמו שחת

קב ונקי

נָגִיד חֲסַר תְּבוּנוֹת וְרַב מַעֲשַׁקּוֹת שֹׂנֵאי בֶצַע יַאֲרִיךְ יָמִים׃ אָדָם עָשֻׁק בְּדַם־נָפֶשׁ עַד־בּוֹר יָנוּס אַל־יִתְמְכוּ־בוֹ׃ הוֹלֵךְ תָּמִים יִוָּשֵׁעַ וְנֶעְקַשׁ דְּרָכַיִם יִפּוֹל בְּאֶחָת׃ עֹבֵד אַדְמָתוֹ יִשְׂבַּע־לָחֶם וּמְרַדֵּף רֵיקִים יִשְׂבַּע־רִישׁ׃ אִישׁ אֱמוּנוֹת רַב־בְּרָכוֹת וְאָץ לְהַעֲשִׁיר לֹא יִנָּקֶה׃ הַכֵּר־פָּנִים לֹא־טוֹב וְעַל־פַּת־לֶחֶם יִפְשַׁע־גָּבֶר׃ נִבֳהָל לַהוֹן אִישׁ רַע עָיִן וְלֹא־יֵדַע כִּי־חֶסֶר יְבֹאֶנּוּ׃

(שונאי: סוגא · ל ד' ק' ועירא · ד' י' · רע עין: י"ט · ל וחד ונחס' ובכפן)

מוכיח | דמכים

שַׁלִּיטָא חַסִּיר הַוְיָנָא סַגִּיעָן עוֹשְׁקוֹי וְאִינָא דְּשָׂנֵי טוֹלְמָיָא נִיגְרוּן יוֹמוֹי׃ בַּר נָשָׁא דְּחָשִׁישׁ בִּדְמָא דְּנַפְשָׁא עַד גּוּבָּא נֶעְרוֹק לָא נְצוּרוּנֵיהּ׃ דִּמְהַלֵּךְ בִּתְמִימוּתָא נִתְפְּרִיק וְדִמְעַקְמַן אָרְחָתֵיהּ נִיפּוּל כַּחֲדָא׃ דְּפָלַח בְּאַרְעֵיהּ נִסְבַּע לַחֲמָא וּדְרָדִיף סְרִיקוּתָא נִסְבַּע מִסְכֵּינוּתָא׃ גַּבְרָא מְהֵימְנָא סַגִּיעָן בִּרְכָתֵיהּ וּדְרָהִיט בְּעַוְלָה דְּנֶעְתַּר לָא מִזְדַּכֵּי׃ מְסַב בְּאַפֵּי לָא טָבוּ עַל פִּתְּתָא דְּלַחְמָא נִיחוּב גַּבְרָא׃ דְּמִסְתַּרְהַב לְמַזְלָא גַּבְרָא דְּבִישׁ עַיְנֵיהּ וְלָא יָדַע דְּחוּסְרָנָא אָתֵי עֲלוֹי׃

ברכות ד' קמצין וסימניהון ברכות לראש צדיק · איש אמונות רב ברכות · כי תשיתהו ברכות · עברי בעמק הבכה: ידע י"ט וסימ' נמסר בתלים סימ' צ"ב:

רלבג

נגיד · וזה לדרך הנגיד שהוא חסר תבונות ורב מעשקות אך הנגיד שהוא שונא בצע יאריך ימים המונהגים מתנו בהנהגתו הישרה ובשמירתו אותם מהרע ובהפך הענין ברשע שיכסף לטרפם או ירצה בזה הנה בדמיון הארי הנוהם שישמעו קולו החיות ויברחו כן הענין ברשע המושל על עם דל כי לא יוכלו שאתו וימרדו בו וכן הענין בנגיד חסר תבונו' ורוב מעשקו' אך מי שהוא שונא בצע יאריך ימים על ממלכתו: אדם עשוק · בעבור חטא דם הנפש אשר חטא בו האל' יהיה ענשו מהש"י שהוא עשוק ורצוץ מאחרים בזולת רע שיעש' להם וינוס מרוב הרודפי' אשר לו עד בואו אל קבר ואין איש סומך ומסייע אותו לאמר שלשות רדפוהו ואנס כי חטא דם הנפש סבב לו זה: הולך תמים · בתמימות ויושר יושע מהרשע ומהרע הנכון לבא עליו ואף על פי שהיו הדרכי' המביאי' אל הרע רבי' והדרך הטוב אחד לבד ואשר הו' נעקש ועוזב דרכי יושר כשלא יהיו לפניו כי אם שני דרכי' אחד טוב ואחד רע תביאהו סכלותו לבחור הדרך אשר יפול ויכשל בה ויעזוב הדרך הטוב: עובד אדמתו · מי שישתדל לעבוד אדמתו ישבע לחם כי האדמה תתן פריה ומי שאינו מתעסק בישובו של עולם אבל הוא מרדף אחרי ריקים יחסר לו כל טוב והעיר גם כן שמי שמשתדל בהוצאת מה שבכח מהשגת המושכלות אל הפועל ישבע קנין מהשגות ההם שהם מזון השכל ומי שהוא מרדף ריקים ולא ישתדל בהשלמת נפשו ישאר בחסרון הדעת: איש אמונית · איש שמתעסק באמונו' במדיניות ובדעות הוא רב ברכו' מצד יושרו יצליח כחפצו ומצד דבקו בש"י ומי שאינו מתעסק באמונה לא במדות ולא בדעות אך הוא מתעסק בעול בעסק הממון כדי שיתעשר במהירות ולא יזדקק בדעותיו כדי שיעבור בכל הדרושים במעט זמן הנה הוא לא ינקה מרע וזה מבואר מאד: הכר פנים במשפט · הוא דבר לא טוב כי כשיכבד השופט האחד מבעלי הדין יהיה זה סבה שיסתתמו טענות בעלי דינו לחשבו שדעת הדיין קרובה אצל שכנגדו ובסבת מעט שחד שיקח השופט יפשע ויטה הדין כי לאהבתו האיש אשר לקח ממנו שחד לא יוכל לראות לו חובה ויעלים ממנו אמתת הדין: נבהל להון · הנה האיש הכילי נוהג בכילו' לחשבו שיקנה בזה הון ביותר מעט מהזמן ולא הרגיש כי זאת התכונה הפחותה היא סבה שיבואהו חסר כי אין לאיש כזה אוהבים ולזה יתכן שיקרו לו נזקים והפסדים:

מוכיח

רשי

חסר תבונות · מתוך שהוא חסר תבונה הוא רב מעשקות כי אינו נותן לב על חייו ומרבה לעשוק שהרי השונא בצע יאריך ימים: אדם עשק בדם נפש · הוא המחטיא את חבירו ואבדה נפש על ידו · עד בור ינוס לעזרה שיתכפר בו · ואל יתמכו בו משמים להספיק בידו לשוב שלא יהא הוא בגן עדן ותלמידו בגיהנם כך נדרש במס' יומא: יפול באחת ברעה אחת ואין תקומה למפלתו: ישבע ריש · עניות: איש אמונות · הנותן מעשרותיו באמונה שאין עד בדבר את הקב"ה רואה ומרבה לו ברכה · ואץ להעשיר · דוחק השעה להתעשר בשל עניים: יפשע גבר · המטה משפט: נבהל להון · ממהר להרבות הון וגוזל תרומותיו ומעשרותיו: כי חסד יבואנו · חסרון יבא לו שהמארה משתלחת במעש' ידיו:

אבן עזרא

נגיד · חסר כ"ף · שוקק מן שוק כלומר דורש כן מושל שהוא רשע על עם דל · וכן נגיד שהוא חסר תבונה כמשל לארי ולדוב בעשקו העניי' · שונאי בי"וד להורות כי על המושל והנגיד ידבר: אדם עשוק בדם · כמו עושק וכן אגור כמו אוגר הסלודה כמו השודדה השכוני כמו השוכן ומי שהוא עושק בדם נפש רוצח עונותיו יביאוהו לצרה שילך אל הבור להמית נפשו ולהשליכ' במקום רע ולא ימלא מי ישיבנו: פ"א אדם עשוק מממונו ומעצמו בעבור דם נפש ששפך עד רדתו לבור הוא ינום ממקו' למקום כי הוא מפחד על נפשו והבור רמז לקבר · אל יתמכו בו דרך אזהרה כלומר שלא יתמכוהו אחרים בנפלו ולא ירחמו עליו בשביל שהשחית הנוצר בצלם אלהים: הולך · בדרך תמים והעד ונעקש דרכי' מלא דרכיו המעוקשי' דרכיהם אינם שתי' לבד והעד באחת שהבי"ת נקודה בשבא כלו' באחת מהן ומרדף פועל יוצא ללב וריקים הם המורדפים והרדיפה היא המהירות ללכת אחם ריקים שהם רשים שאין להם מאומה וכן נעור וריק: איש אמונת · שיעשה אמונות הוא רב ברכו' כלו' שיברכוהו אחרי או השם והוא הנכון וסוף הפסוק לעד ואץ ממהר להעשיר לא יהיה נקי מן השכר: לא טוב · דבק בפסוק פנים ואחור וכן הוא הפי' ובעבור פת לחם שיפשע וימרוד גבר לא טוב: נבהל להון · כפי' ואץ להעשיר כלומר נבהל ואץ לקבץ הון יקרא איש רע עין שעינו רעה כמו ורעה עינך · חסר כשיקבצנו ולא יתן לעני ממנו:

אחרי'

אבן יחייא

נגיד וגו' כי הוא נגיד חסר תבונות להיותו בער ולא יבין · והוא רב מעשקות כי כל מגמתו לאסיפת ההון · ולכן לרוע מעשיו הנגיד המקשה לבו הלז יפול ברעה · ואמנם הנגיד הישר השונא בצע זה יאריך ימים כי יהיה דן דין אמת ויעשה שותף להקב"ה בקיומו מעשה בראשית כי על הדין העולם קיים · אדם וגו' כי הנגיד הישר הלז אינו כנגיד רב מעשקות אשר יגזל את הרוצח מפני ככר כסף שיתן לו · כי אם ינוס העושק האדם העשוק בדם נפשו אשר נהרג בחרבו ובקשתו ונשפך כמו הבלה · עד שאול תחתית שמה ישלח בעדו לבערו מן העולם ואל יתמכו בו הוא ועבדיו כדי לעוזרו מפני כל הון ביתו שיתן או מפני תחיבת אוהבי' ורעים כי בוז יבוזו לכל הדברים לאהבתם האמת ורדיפת היושר על כלם · הולך וגו' ולכן הנגיד הישר שהולך תמים יושע בזה ובבא · והנגיד הרשע הנעקש דרכים אף כי יהיה מצליח בעולם הזה בודאי כי יפול באחת מהעולמות שהוא עולם הבא כי שם יפול בגהינם ולא יהיה לו עוד תקומ':

עובד אדמתו ונומר הוא משל כי מי שמשתדל בעולם הזה ישיג בהשתדלותו עושר וכבוד גם וחיים בעולם הבא ובהפך העצל ומרדף רקים כי ישבע ריש ולא ישיג שום אחד מאלו · איש וגו' הזהיר כי אין צריך שיגיע ההשתדלות אל תכלית שיבוא לגזול כדי לאסוף הון רק יהיה שיהיה המשתדל החרוץ הלז איש אמונות במשאו ובמתנו מה שלכן אל אמונה יתן לו רב ברכות · ואמנם האץ ומהיר להעשיר ויגזול ויגנוב ויטה משפט גר ויתום כדי לקבוץ ולאצור ממון רב לא ינקה מעונש ואחריתו יהיה מרה · הכר וגו' כי אינו טוב הכר פנים במשפט · ואינו טוב כי בעבור פת לחם והוא משל לשוחד מעטי שיתן לו הבעל דין יפשע הגבר הדיין הלז ויטה הדין · נבהל וגו' כי הוא נבהל ומהיר לאסוף הון והוא איש רע עין וכילי שלא השליטו האלהים לאכול ממנו · ואינו מבחין כי בסופו חסד וחרפה וחסרון יבואנו ·

מוכיח

ר' מנחם המאירי

נגיד וגו' · לצעקת הארי תקרא נהימה · ודוב שוקק יש מפרשי' בו גם כן ענין לצעקה ואומ' שלצעקת הדוב תקרא שקיקה · ועיקר פירושו מלשון בשוקים וברחובות כלומר הולך ברחובות תמיד אמר שהמושל רשע הוא אצל העם כארי נוהם ודוב שוקק שהכל מתפחדים ממנו וכן הוא הנגיד כשהוא חסר תבונות ורב מעשקות ר"ל שחפצו תמיד לגזול ולחמוס לעשוק אבל מלך שונא בצע יאריך ימים כלומר יאריך ימים על ממלכתו כי יכחדו כלם ולא ימרדו בו · ובדרך נסתר מושל רשע הוא המלך הזקן ועם דל הכחות השכליות וכן נקרא שונא בצע המפלס אורחותיו שלא לרדוף אחר התאוות כי הוא יתגבר על יצרו גם את הארי גם את הדוב יכה יזקין בארץ שרשו ועשה פרי למעלה: אדם וגו' רבותי' דרשו בו הערה תוריית על המחטיא את הרבים שאין לו תשובה להמנע השבת החטא ממנו כאמרם ז"ל שלא יהו תלמידיו יורדין לשאול והוא נוחל העולם הבא ופירושו שהוא עושק את חביריו בגרמת מיתת נפשם ועד בור ינוס כלומר שילך לגהנם ולא יתמכו בו כלומר שאין שום זכות עולה לו · ויש לפרש עד ביר עד יום המות כלומר כל ימיו אף כשישתדל לנוס להתכפר לו בתשוב' אל יתמכו בו ר"ל לא יסייעוהו אע"פ שבא ליטהר שאין מספיקין בידו לעשות תשוב' ובור כאמר על הקבר או כפרש עד בור ינוס כלומר שמיתתו ממהרת ויניס משל על מהירות העונש ולדעת זה קשה לפרש במלת עשוק שהיה לו לומר עושק אלא שלפעמים לחוזק הפעולה יזכירו הפעול במקום הפועל כמו הנדברים בך · או נדברו יראי יי' · וכן אך שחוט פירושו שוחט ובדרך נסתר כפרש עשוק שעשקו יצר הרע ובדם נפש ביאורו בדם נפשו · בדרך חי יי' כי בנפשו דבר · וכן עוד בור ינוס ר"ל שיבא מבוחלי גיהנם ולא יתמכו בו שאר מעשיו: הולך וגו' · הערה להזהר מעוות ההנהגה בכל עסקיו ועניני טרדותיו ויעד לו שאם יתמיד לעקש דרכיו לא ינוח שבם עונותו עד שיפול באחת מהנה · ובדרך החכמה רמז על שלמות המדות במצוע הדרכים וכבר ביארנו בכל אים נים גים שיורה על שניו' דבר לא פחות ולא יתר כמו כצעמי' אחתים · ואם כן דרכים אינו רומז רק על שתים והם שתי הקצוות · ואמר הולך תמים ר"ל בדרך הממוצעת יושע כלומר ישיג בזה שלמות האחרון הנותן לבעליו תשועת נפשם מיד שונא והוא שיפלס אורחותיו לתת לכל מחלקיו חקו · ונעקש דרכים ר"ל שיעקש דרכו לאחד מצדי הדרך יפול באחד מן הצדדים ההם על כל פנים והוא שאמרו ז"ל כל השם אורחותיו בעולם הזה זוכה ומקבל פני שכינה שנא' ושם דרך אראנו בישע אלהים · ובדרש אמרו לאחד שהולך בין שני דרכים אחת של אור ואחת של שלג נטה לימינו נשרף באור נטה לשמאלו מת מתוך הצנה · ואיפשר לפרש ההגדה והפסוק גם כן בענין שלימות השכל והקצוות הם חסרון הידיעה ורב ההתחכמות והוא אמרו נטה לימינו ר"ל להתחכם יותר נשרף באור משל על שנוס ה' הנבה · נטה לשמאלו ר"ל חסרון הידיעה מת מתוך הצנה · עובד אדמתו ישבע לחם ומרדף ריקים ישבע ריש · ביארנו ענינו הן בנגלה הן בנסתר בפסוק מן החלק השני הוא פסוק עובד אדמתו ישבע לחם ומרדף רקים חסר לב: איש ונומר · בנגלה הכונה במלת אמונות היותו נאמן הן במלאכתו הן שיפקידהו זולתו אליו הן בכל עסק שיש לזולתו עמו ואמר שהעושה מלאכתו ועסקיו באמונות הוא רב ברכות כלומר יוסיפו ברכותיו והצלחותיו וכמו כאמרם ז"ל הרוצה להתעשר יתעסק באמנות ואמרו גם כן הרוצה שיתקיימו נכסיו יטע בהם אדר רמז ליושר והדר או מפני שהוא עשב משתרש ביושר כאין נטיה הנה והנה הערה להיות הוא מתנהג בנכסיו כן · וחכמי המוסר אמרו היושר הכנת העושר · ואמר אחר כן ואץ להעשיר לא ינקה ואץ להעשיר הכונה בו הפך איש אמונות כלומר שהוא משקר ומרמה ומעוות המשפט כל אשר לו עסק עמו · ולקח לשון נקיה ר"ל אץ להעשיר כלומר שאינו מקנן הונו באמונות עד שיצטרך לו לקבצו מעט מעט אבל שהוא אץ להעשיר ונבהל להון לקבצו ברגע ואין זה מצוי בזולת שקרים ומרמות וייעד לו שלא ינקה מעונש אם עונש תוריי מצד האל אם עונש מדיני על יד בני אדם ובדרך נסתר תאמר מלת אמונות על

קב ונקי

נגיד חסיר · ורב תאר מפעלי הכפל כמו על כל רב ביתו פירושו גדול וזה הפסוק דבוק עם החונה עליו והטעם זה המושל הרשע והוא נגיד ומלוה כאשר יהיה רב מעשקות שעושק הדלי' וגוזל ממונם הוא חסר תבונות שאין בו חכמה ותבונה שאינו נותן לב שברשעתו תכרת מלכותו אך כאשר הוא שונא בצע ומתנהג בצדק ובמשפט יאריך ימים · או יאמר הנגיד אם יתקבצו בו שני החסרונות האלה אעפ"י שהם מסרונות גדולות להיות חסר תבונו' ורב מעשקות הם תהיה זאת המדה הטובה בו שיהיה שונא בצע ולא יקח שוחד להטות משפט הוא יאריך ימים ואמר כן להפליג רוע מדת לקיחת השוחד · ואיפשר שבפרט ורב ממריבה · ויאמר הנגיד שהוא חסר תבונות שאינו חכם אבל יש לו מדות טובות שהוא מריב העושק והגזל באופן שלא יעשוהו ושונא בצע נגיד כזה יאריך ימים: אדם עשוק · כמו אסור ועוסק בעבור שהרג את הנפש והוא מעותד לקבל העונש לא יהיה זה מכת הכאמר עליהם הכל לקוחי למו' וגו' רק הניחוהו שירוץ אל ההריג' ואל שאול חרד ולא יהיה מי שירחם עליו ואל יתמכו בו אוהביו וישענו שיכלל מאותו עון · ואמר ינום כי בפחד הוא כל ימיו וינוס ממקום למקום שלא ימצאהו גואל הדם · או יהיה עשוק פעול במקום פועל על דרך אך שחוט לבוש הבדים שעניינו לובש ועשוק במקו' עושק שיש לו עושק דם נפש והוא המחטיא את חבירו ואבדה נפשו על ידו עד יום מותו ינוס לעזרה שיתכפרו עונותיו ואל יסמכו בו משמי' שלא יהא הוא בגן עדן ותלמידו בגהינם: הולך תמים · יושע מצרות הזמן ומי שהוא עקש בפעולותיו יפול באחת · ר"ל אם יכלל ברוב מן העקשיות שיעשה סופו שיפול באחת מהן או ברעה אחת: עובד · ומרדף · אמר אנשים ריקים ופוחזים להדמות במעשיהם ולא ירצה בקניניו לא ישבע לחם אלא מן העוני שיקיף אותו: איש · איש שיעשה מעשיו באמונה או שיאמין באלהיו שיתן טרפו ולא יהיה אץ להעשיר יהיה רב ברכות שהשם ישלח הברכה באסמיו ובהפך האץ להעשיר בין בגזל בין בחמס ולא יבטח בשם שלא יהיה נקי מן העונש · או יאמר אפי' יהיה איש אמונות ורב ברכות אם יהיה אץ להעשיר לא ינקה לפי שזה דבר מגונה: הכר פנים · אין טוב להכיר פנים במשפט בעבור שוחד שיקבל הדיין בעבור שהוא עני וצריך · ונכון לפרש אפילו על חתיכה אחת של לחם יהיה הדיין פושע אם יקחנה בתורת שוחד: נבהל להון · לשון מהירות כמו ויבהל את תמרוקיה · האיש שהוא רע עין ועינו רע בממון אחרים ומהיר ונבהל לקבץ ממון בגזל ובחמס ולא ידע זה הנבהל כי יבא אליו חסרון מחמת החמס והגזל שעשה:

מוכיח

מנחת ערב

הכתוב אם שמוע תשמעו וכו' אז בהתפללכם את ה' שהוא ולעבדו בכל לבבכם זו תפלה תענו ותעתרו ונתתי מטר ארצכם על ידי התפלה אמר שלמה כי בהמנע איש משמוע תורה ומה גם בהיות למודה אזנו לשמוע ומסיר אותה שהו' מי ששכ' ופירש שאין צריך לומר שיתהפך שתפלתו לא ישמע אל לתת מטר הארץ או על צרה זולתה כי אם ארדבה יתעבנה הוא יתברך ויגעלנה מלפניו ולא עוד אלא שגורם מיתה לעצמו כי אלא כמלה זה משנה ישרי' כו' כי ירמו שירבה תפלה בעת צרתם ולא ישמע ה' ויגרעו שיחה לפני אל חלילה על כן מה יעשה ה' שלקו מן העולם ובשחותו הוא יפול ובהעדרו והתמימי' ינחלו טוב ויענו ויעתרו מן השמים מצרתם ולא ירא' הוא בנחמתם: חכם בעיניו וגו' יאמר כי להיות כי לא בחכמה יעשיר איש ועל זה ויכוח עשיר ורש נבון להכזיב את העשיר החושב שחכמתו העשירתו וזהו חכם בעיניו איש עשיר אומר בלבו כי חכמתו העשירהו כי ידע סחורות ומשא ומתן והנה בבא לפניו דל מבין יחקרנו והיא כי הנבון גדול מחכם לכן בבוא הדל והוא מבין איש נבון גדול מאשר הוא בעיני עצמו כי הוא חכם בעיניו ולא עד גדר נבון הלא יענה לו הדל אם חכמתך גרמה עשרך למה לא העשרתי אני יותר כי בבונותי כי אני נבון גדול מחכם והנני דל ואביון באופן יחקרנו בחקירה ודרישה ויכזב ויודה כי ה' נתן ולא חכמתו העשירתו ולכל יענה על דוחו שצדקתו העשירתו מה שאין כן לרש הוא על כן מוסיף ואומר לו דע היפה כי בעלץ צדיקים שעשרך הוא בזמן עלוץ צדיקים ובלחתם יהיה כי רבה תפארתך שאפשר כי גם אתה בהחד מהם אך אם הוא בזמן קום רשעי' כי להם לבדם הקימה והגלגלה ראוי יחופש אדם כמוך שיחקור מעשיו אולי בהם הוא ועל כן העשרת ומגאות העשיר בעשרו משיב ואומר לדל ההוא אדרבה מזה תראה כי טוב אני ממך כי הנה מכסה פשעיו לא יצליח כלומר ועל כן אתה דל אך אני מודה ועוזב ועל כן העשירני ה' כי מודה ועוזב ירוחם משיב הדל הנה חשבת כי בחכמתך נתעשרת ועל פי ראייתי שהוא בהשגחה לא נכנע' כי אם אמרת גם כן שאתה צדיק ועל כן ריחם ה' עליך מה שאין כן עלי לזה הני אומר כי טוב לי כי עיכתי לבלתי אתגאה ואכנע מפחד תמיד מעבירות שבידי כי אשרי אדם מפחד תמיד מה שאין כן עשיר כפוך שהקשה לבך כי מקשה לבו לא יבצר מליפול ברעה: ארי נוהם וגו' אמר אם תראה רשע מושל על עם דל אל תתמה על החפץ לאמר מה זה ועל מה זה מי שאל זה יביע

רש"י

מוכיח אדם וגומר · על עבירות שבידו ומפרישו מהם · אחרי חן · לאחר זמן חן ימצא בעיניו יותר ממחליקי לשון · מכינו בבראשית רבה כל מקום שנ' אחרי אינו אלא מופלג אחר סמוך · ובתנחומא על אלה הדברים מוכיח אדם אחרי זה משה שהוכיח את ישראל אחר הקב"ה שנקראו כהן אדם שנאמר אדם אתם · ונאמר בו כי מצאת חן בעיני · ממחליק לשון זה בלעם האומר לישראל דברי' מחוקקים מה טובו אהליך יעקב משה תכריז השמרו לכם פן יפתה ובלעם מכריז ומחניפעםו כה תלותב' ואינו מקפיד · לא איש אל ויכזב באומות אבל בכם אומ' ולא יעשה ושלמה נוה על שניהם נאמנים פצעי אוהב ונעתרות נשיקות שונא: גוזל אביו · הקב"ה · אמו כנסת ישראל המחטיא את הרבים שגוזל הקב"ה מפריד ממנו בניו וגוזל מהם טיבה: משחית · ירבעם · רחב נפש · להשיג כל תאותו · יגרה מדון · מגרה עליו מדת הדין: נותן לרש · צדקה · אין מחסור להרבו' לו צדקה וכן הרב שאינו מונע תורה מפני התלמיד: מקשה ·

משלי כח

מוכיח אדם אחרי חן ימצא ממחליק לשון: גוזל אביו ואמו ואמר אין פשע חבר הוא לאיש משחית: רחב
כה נפש יגרה מדון ובוטח על יהוה ידשן:
בוטח בלבו הוא כסיל והולך בחכמה הוא ימלט: נותן לרש אין מחסור ומעלים עיניו רב מארות: בקום רשעים יסתר אדם ובאבדם ירבו צדיקים

ה' חס' כתו' ל"א · י"ב נכתו' ז' מלי' · ל' · ל' וחד מארת יי'

תרגום

דמכים לבר נשא קדמוי חסדא נשכח טב מן הוו דמפליג בלישן: דגזיל לאבוי ולאמיה ואמר לית חובא חברא הוא לגברא מחבלנא: גברא רחב מגריג תיגריה ודמסביר באלהא נידהון: דתכיל על לביה סכלא הוא ודמהליך בחכימותא נתחמי מן ביש: דיהב למסכינא לא נחסר ליה ודמחמי עייניה מן מסכינא סגיעין לווטתיה: בקוטא דרשיעי מתטשי בר נשא ובאבדיהון נסגון צדיקי

ובוטח ה' חסר בכתובים וסימ' כי המלך בוטח ביי' · אשרי אדם בוטח בך · כמוהם יהיו עושיהם · וחברו' רחב נפש יגרה מרון וכל נביאים דכו' חסר במ"ב וסי' אלהיך אשר אתה בוטח בו ובוארין שלו' אתה בוטח:

רלב"ג

מוכיח לאדם · וילך בתוכחות אחרי שיודיע לו היזק שיקרה לו בסוף אם לא יסור מהתכונה ההיא כמו שעשיתי אני בזה הפסוק קודם הנה ימצא חן בעיני האיש ההוא יותר ממי שמחליק לו לשון ומשבח לו תכונתו הפחותה וכאילו היסיר בזה הל דרך התוכחת איך יהיה האופן שיקבל בו תועלת כי צריך שיהיה ממשיכת הלבבות מה שאפשר בדרך שירגיש הניכח כי לתועלתו ולכבודו אמר לו המוכיח זה התוכחת אי ההיה היו"ד באחרי נוספת והרצון בו כי מי שמוכיח האדם הנה אחר שיתבאר לנכח הרע שקרה לו על שלא שמע תוכחתו ירגיש ויאמר בודאי אם שמעתי לעצת פלוני הייתי נמלט מזה וימצא לזאת הסבה חן בעיני הנוכח יותר ממחליק לשון כי הוא היה סבת נפלו ברע ולזה ישנאהו בסוף: גוזל אביו · מי שגוזל אביו ואמו והומ' אין פשע לפי שאחר מותם יהיה קונים לו הנה הוא חבר לאיש משחית כי זה ירגילוהו לגזול ולעשוק לאחרים וישחית האנשים מפני זאת התכונה: רחב נפש · מי שהוא רחב נפש ותאוה יסבב לו חוזק רדיפתו התאוות שיגרה מדון כנגדו כי לא ימצאו לו ויצטרך ברדפו השגתם שיעשה כנגד האנשים מה שיגרה בו מדון כנגדו אמנם מי שהוא בוטח על יי' ושם מפני זה כל תאוותיו נגדו הוא ידושן בהגעת חפציו ואיפשר שירצה בזה כי מי שהוא רחב נפש לפזר ולתת לאנשים כדי שיאהבוהו יביאהו זה אל שיגרה מדון כנגדו כי יאבד הונו בזאת התכונה ויצטרך לעשוק לאנשים עם שהו' בוטח בזה באוהבין אשר קנה לפי מחשבתו בפיזורו להם עם שכב' יגרה ג"כ מדון כנגדו מהאנשי' אשר פזר להם תחלה כי הם ידמו תמיד לקח' תועל' ממנו וכאשר יראו שיסור תועלתו מהם בהתמוטט ידו תשוב ביניהם האהב' שנאה כי יחשבו בסרה אהבתו מהם ולזה משך ידו מהם הנה בטחונו באנשי' שיהיו זרועו סבב לו ההפך אך מי שישים מבטחו בש"י לבד ישיג חפציו ויהיה נחת שלחנו מלא דשן בהפך הענין ברחב נפש: בוטח בלבו · הנה הכסיל לא יתישב בדברים קודם התחילו לדרוך אל הסגתם אך הוא בוטח בלבו שלא יחסר לו טוב העצה ולזה יקרה לו רע בהם והולם מי שילך בחכמה הוא ימלט מכל רע ומכל מונע מתה שהוא דורך אליו כי כבר הקדים תחלה הסבות המביאות אל מה שידריך בהגעתו והסיר הסבות המונעות: נותן לרש · מי שהוא נותן מהונו לעני יברכהו מפני זה הש"י ולא יהיה לו מחסור כ"ש התורה כי בגלל הדבר הזה וגו' אך מי שהוא מעלים עיניו מהעניים הוא רב קללות ומארות וזהו מדה כנגד מדה: בקום רשעי' בהיות שררה וממשלה לרשעים יסתר במה שהוא אדם והוא האיש הטוב וזה לשתי סבות האחד כי כל האנשים הטובים יברחו להמלט מן הרשעים והשנית כי מפני מה שיראו האנשים מהצלחת הרשע יהיה נבחר להם הרשע מהצדק מצורף לזה כי הרשע המושל בהם ינהיגם בהנהגתו ובאבוד הרשעים אז ירבו צדיקים בארץ לב' סבות הא' כשיאבדו אלו המושלים ישובו אשר ברחו מהם והשני כי באבוד הרשעים אז זה שיהיו יוכר לאנשים מום הרשע ויחזיקו מפני זה בצדק:

אבן עזרא

אחרי · אמר שלמה מי שיוכיח אדם אחר מצותי חן ימצא בעין כל רואיו יותר מן המחליק לו לשונו: אין פשע · אין עלי פשע כי יאמר שלי הוא באמת: חבר הוא לאיש משחית · הוכו כי הוא ישיתהו לגזול האביו: רחב נפש · כענין שנפשו רחבה ואינה מפחדת מהש"י · יגרה מדון יערב · ידושן ישבע דשן · ובוטח בלבו הוא כסיל והולך בדרך חכמים לנוח בשם ימלט מצרה: נותן לרש · אין לו מחסור כי השם ימלא צרכיו כענין מלוה יי' חונן דל · ומעלים עיניו מן העניים רוב מארות לו: יסתר אדם · הם עושי המשפט שיסתרו מפני הרשעים וסוף הפסוק לעד:

אבן יחייא

מוכיח ונומר והאיש אמונת הכנ' הוא מוכיח האדם אחרי שר"ל שנעשה אחר וכפר במלכו ובאלהיו · על דרך קורלם חו"ל אלישע אחר לקוצץ בנטיעות · וכתרגום גבר אוחרן · מה שבזה יותר חן ימצא בעיני אלהים ואדם מאשר ימצא המחליק לשון אליו ובלתי מוכיחו כי יהיה סבה לטורדו מן העולם הזה ומן הבא שהוא האיש רע עין שמחליק לשון אליו ויועצו לגזול לאביו ואמו נכסיהם למען יהנה עימו דבר מה מהם ויועצו לגזול אביו הקב"ה ואמו כנסת ישראל ולבלתי שמור מצותיו וחקותיו · גוזל ונומר מה שהאיש אמונת יוכיחהו על ככה לאמר גוזל אביו ואמו ואומר אין פשע להיות כי בסוף כל הממון הלז יהיה שלי הוא חבר לאיש משחית העובד ע"ז שנאמר עליה רד כי שחת עמך ונומר וזה כי בסופו יתגרו בו אביו ואמו ויקללם ויכם וממדרגה למדרג' ירד עד עבור כל י' הדברות ומופרו בעיקר · רחב ונומר והאיש רע עין הכנ' הוא רחב נפש ובעל גאוה וכמדומה לו כי אין איש למעלה הימנו במעלה ולכן יגרה מדון בבזותו שאר האנשים ובקללו אותם · מה שהאיש אמונ' שהוא בוטח בה' ולא בעושרו ידושן ישפיל את עצמו כדשן על דרך אומרו הקדוש אני האבות ואנכי עפר ואפר: בוטח ונומר מה שהרחב נפש הבוטח בלבו הוא כסיל ולכן בחשך הנהיכם ילך והבוטח על ה' הולך בחכמה בכל מעשיו ודרכיו הוא ימלט מדינה של גהינם: נותן ונומר והוא נותן לרשו מעלו מה שלכן לא יהיה בביתו מחסור לעולם · מה שהאיש רע עין המעלים עיניו מהרש יהיה רב מארות וכל אשר יעשה לא יצליח: בקום ונומר כשיהיה מעט תקומה ומעלה לרשעים לתכלית מפורסם אללו יתברך או יסתר אדם השלם כי יסתירהו ה' ולא יעזבהו בידם ובסוף באבדם כי לא ימותו כהצלחתם או ירבו ויגדלו הצדיקים כי יהיה ענינו מן רבי המלך:

ר' מנחם המאירי

על אמונת דברי' לא יעיגם עיון מחקר אבל שיטען המאמין בהם על הקבלה הנבואי' ואין להעשי' המתחכם יותר בלתי סדר ומתון אבל בקפיצה ובלבול ואמר שלא ינקה מהתילד לו מבוכות יביאוהו לפקפק בקצת אמונות: הכר ונומר · הערה תורית לרדוף צדק ויושר במשפט ולא להטות ולהכיר פנים · ורמז בענין פת לחם על לקיחת השוחד לומר שאפילו במעט שוחד יפשע בדין כי השוחד יעור וכו' · ובדרך נסתר רמז על הכרת פנים ליצר הרע להכנע תחתיו כי אם לפי הראוי · ופת לחם רמז על התאוות הגופיות כי הלחם יאמר על כלל המאכל ופת לחם כנזר מן פתותי לחם או ענינו כמו שפירשנו בנגלה שלא יקל ברדיפת הנאה אפי' מועטת לומר הלא מצער היא על פת לחם הלקוח לחם ביותר מן הצורך ההכרחי יפשע גבר אף כי המועט תופש את המרובה ומוסכו מעט מעט: נבהל ונומר · הבי"ת שבמלת נבהל קטופה בפתח וכן מנהג בלשוננו כל זמן שינטע הבית הנראה כמו נדרו ושלמו הד' בחטף פתח · וסנור דלתך השמך בחטף פתח וכן רבבו אפרים ונבהל להון הוא החומד ממון עד שלא יחוש לשקר ולרמאה · וגנבה ואונאה ודומיהם ורע עין נאמר על הכילי והחמדן ואמר שהוא נבהל להון ולא ישבע כסף ובסוף יבואנו חסרון ולא ירגיש כי כן משפט כל מכחש ומשקר · אמרו ז"ל כל מאי דשקרא מהגל פשתא נסבא · ובדרך נסתר קרא רע עין מי שהוא חלום בעיונו לעצלת טבעיו ולקושי הבנתו וכאשר הוא עם זה נבהל להתחכ' בזמן קציר כמי שהוא נעור בלמוד בהככת טבעיו יגיעהו בלמודו חסרון הבנה ולא ידע ללכת אל עיר: מוכיח ונומר · הערה כוללת אם בהמוכיות אם במדות אם בת ריות והעיוניות להודיע שאין מטכסים החכם ואם ערבות הדבור ראוי בחקו להחליק לשון למי שיראהו עוזב דרכי התורה והמוסר אבל שיוכיחהו וימנעהו ככל אשר יוכל לא ישא פני איש ולא יהדר פני גדול ואחרי יש מפרשים בו שהיו"ד כנוי למדבר בעדו והם דברי המחבר כמדבר בעד עצמו כלומר אחר שגליתי

המוד הנכלל בתוכחת הודעתי כלות האהבה המסתרת וחלקת לשון המדיח או הכואם בראותו רוע המעשים כבר התפרסם לדורות מדברי תכלית אהבת המוכיח לנוכח ותכלית שנאת המחרים לצוננים להיות יושר ואחרי רואה בו שיוכיחהו להמשך אחרי כלומר ממה שהתפרסם מדברי יודע לכל כי כל מוכיח אדם זולתו להמשך אחרי חן ימצא ממחליק לשון או פירוש אחרי אחרי מותי · ויש מפרשים אחרי אחר בפלס אשמאי וכלי · ופירוש על הכסוב אחור ובלפו ריידופי והיא הערה שלא להתרשל בתוכח' לקושי לב המוכח אבל שיתמיד לו בכך כמו שדרשו ז"ל הוכח תוכיח את עמיתך אפי' מאה פעמים ואיפשר עוד בענין החכמ' שיקרה היצר אדם אחרי והמוכיחו הוא המכניעו והמשפילו להגביר השכל עליו לא שיחליק לו לשון עד שיאחריהו שישתקע במעשיו והוא בעצמו ענין גם מחליק על רעהו רשת פורש על פעמיו ר"ל כי הוא סבת השתקעו במעשיו הרעים שהם רשת ומלכודת לפסיעותיו והרי הוא כאלו הוא בעצמו פרש רשת לרגליו השיבהו אחור כבר ידעת דבריהם תמיד בכל שיכול למחות ואינו מוחה שמעלה עליו הכתוב כאלו עשאו: גוזל ונומר · הערה שלא ירגיש עצמו לגזול או לעשות אחת ממיני האוכאה אף לאב ולאם ולא יורה לעצמו היתר באשר הוא ראוי ליורשו ואמר על הטוען כן כי הוא חבר לאיש משחית כלומר תכף שהרגיל עצמו בכך הוא מטעים לעצמו ענין האונאה וירגיל עצמו אף לאחרים ויש לפרש חבר הוא לאיש משחית כלומר איש משחית הביאו לכך שכך דרכו של מדית ההיות מסיתו בדבר קרוב ואחר ברחוק ממנו עד שמביאו לכל מה שלבו חפץ · ורבותינו דרשו אביו זה הב"ה אמו זו כנסת ישראל ורמז על המחטיא את הרבים שהוא מפריד בניו ממנו וגוזל ממנו טובה · וחבר הוא לאיש משחית לירבעם בן נבט שחטא והחטיא את הרבים ויש לפרש בדרך נסתר אביו על השכל ואמו על החומר והוא הערה שלא לגזול לשום אחד מהם אבל לתת לכל אחד חקו והנה בכל קנה אשר יקרא משחית אם בהשחתת גוף אם בהשחתת נפש: רחב ונומר · רחב נפש יקרא מי שאינו מסתפק בשלו אבל נפש רחבה והומה למלאכה תמיד · ואמר שבעל המדה הזאת יגרה מדון ר"ל ישנה או ינעיר או יערב מדון ותגרה בעולם כי הוא הומה להון וירעב ויתקצף על זה עם זולתו תמיד ובוטח ביי' השמח בחלקו הוא ידושן בשלו לא יצטרך לגרות מדון ובדרך נסתר תפרשהו על בקשת המותרות והתענוגים ואולי כפרש נפש במקום תאוה וגרוי המדון ר"ל על נפשו ובוטח על יי' ר"ל שלבו לאל ואינו משקיע מחשבותיו כמה שימנעהו מן השלימות הוא ידושן כענין ירויון מדשן ביתיך וכו' עורך תשקם: בוטח ונומר · הערה וזירוז על ההתישב בדבר וההתיעץ בו קודם שיעשהו אם בעצמו אם בזולתו ומי שבוטח במחשבתו לעשות הדבר פתאום תכף שעלתה המחשבה בלבו הוא כסיל אבל

קב ונקי

מוכיח אדם · אמר שלמה אני הוכחתי בזמני כפי מה שראיתי הצורך אמנם מי שיבוא אחרי לכתי אל בית עולמי להוכיח אנשים לעולם ימצא חן בעיני אלהים ואדם ולא ישנאוהו בעבור זה ויותר ימצא שיבחהו התוכחה יותר ממה שיחליק להם לשונו בדברי חלקלקו' ולא יוכיחם · או יהיה אחרי שם התואר והיוד איננה כנוי ואמר מוכיח אדם שישוב אחור לבו חן ימצא יותר ממה שיחליקנו בלשונו ולא יוכיחנו · ואיפשר שנאמר שלמה היה משבח עצמו שחשב שלא הכיח תוכחה שהוא לא יזכירנה ולזה היה אומר מי שיוכיח אחרי מותי תוכחות חדשות: חן ימצא · מאותן שיש להם שפת חלקות שישבחוהו כי לא ימצא חן מהאנשים ישרים שהם יכירו שאני לא הנחתי תוכחה שיוכל אחר לאומרה · או יהיה אחרי כמו באחריותי לשון חכמים ובוא כמו שבועה שמוכיח אדם הוא מקיים בעולם ימצא חן יותר ממחליק לשון שאינו מוכיח: גוזל אביו ואמו · ואמר אין פשע לי בדבר הזה מפני שאני לוקח משלי אחר שאני הוא יורש אותם · הוא דומה בפעולתו לאיש משחית הוכו: רחב נפש · האדם שיש לו נפש רחבה למלאת כל תאותו שרוצה להכנס מאויביו טרם בא זמן הנקמה · וכבון לפרש רחב לב שיגזול לזה ולזה להם להשלים תאותו ולמלאת כריסו וגם יש לו גאוה שרואה כל האנשים למטה ממעלתו הוא יגרה מדון אבל הבוטח בשם ואינו לוקח ממון אחרים יהיה שבע ודשן · או יאמר הכתוב מי שהוא בעל נפש רחבה והוא מחרחר ריב ועם באלו המדות הרעות בוטח בש"י שיושיעכו ראוי שיצרף ויעשה ממנה שהבוטח בש"י צריך שיהיו לו מדות טובות: בוטח בלבו · האדם שהוא בוטח במה שיתנדב לבו לעשות ולא יכלכל דבריו במשפט הוא כסיל ומתוך כך לא ימלט והאיש שהולך בחכמה בפעולותיו ולא יעשה מה שירצה לבו בתחלת העיון הוא ימלט מכל זה: נותן לרש · מי שנותן ממונו בצדקה לעני לא יבא לידי חסרון בסבת המתנה ההיא כי בגלל הדבר ההוא יברכהו ה' אמנם המעלים עיניו כאילו אינו רואהו יבא מארה על עונותיו: בקום רשעים · בעת שימשלו הרשעים ויהיו שופטי הארץ ויסתרו האנשים הצדיקים · ובאבוד הרשעים יגדלו הצדיקים במעלה · ואפשר שקרא לרשעים הכחות האחרות שימשלו בגוף האדם ולא יראו פעולותיו הטובות · ובעת שיכניעם האדם וישעבדם אל השכל תתפשטנה הכחות השכליות ותראינה פעולותיהם הנכבדות · ואיפשר שרמז ברשעים הכוכבים המזיקים שבתאי ומאדים שבעת ממשלתם צריך האדם שיסתיר על דרך ערום ראה רעה ונסתר:

מנחת ערב

יביע הלעני ונכה רוח יתנכם ביד רשע כי זה איפה כי לא יעשה ה' אלהים דבר רק עד יכנענו ויסובו עדיו יהב' ולא ישליטהו ה' להכול מהן שלא כדין או לשפוך דם נקיים כי לא יעזבם בידו כי אם עד גדר בקיבה והיום ומשטמה ביניו והבריו מהטעם הי' ה' אך לטרוף טרף הם יאכל יחייב את ראשו למלכו של עולם ויסלקנו וזהו הרי נוהם כו' ה' כי שתים הנה פעולות הארי והדוב הארי נוהם בפיו ואחר כך טורף והדוב שוקק בהיבריו ואחר כך ישרוף אמר כי הפעולות הראשונה לארי ולדוב הנהימה והשוקק עד אלה יהיה רשע מושל על עם דל שינהוג עליה' וגם יהיה שוקק במשטמה בגופו ואיבריו בהמון וזולתו כיוצא בזה אך לא לטרוף טרף לאמם באשר ה' אהם כי לא יעזבם בידו ולא יאריך על ממשלתו ואם הרוא מושל רב מעשקות בפי על ויאריך ימים אל ההמה כי לא אמרתי רק ברשע הבוצע בצע מעשקות ברשע ובדעת אך נגיד חסר כו' כי למה שהוא חסר תבונות הוא רב מעשקות תוסב בהסרון תבונתו בעל היותו עליה' נגיד ישתעבדו לו עד שגם כיעשקם לא ירחם לכל עבודתו ומשאו אך לענין הדין בין איש לרעהו ישפטם בצדק כי הוא שונא בצע אים כזה לא יכרת כמושל רשע הנזכר למעלה אך יאריך ימים על ממלכתו וזהו שונא בצע יאריך ימים אך בזאת שלא יהיה בכלל עשוקיו אדם עשוק בדם נפש שעשק והרג דם נפש כי אם בכלל אשר עשק ממון יש גם מי שהו' עשוק בדם נפש דעו איפה את מעשה ה' יביאהו במצור ובמצוק שירדפוהו בלהות והוא נס מתוך הפחד עד ילכד בפחת מבולל שמיכ' מבני אדם וזהו עד בור ינוס אל יתמכו בו כלומר שיגיעהו עד צרה מסולל' תמיכה מבני אדם כנס על פי הבור בל יוכלו בני אד' לתמוך בו להצילו כי אין מציל שם זולתו יתברך למען יוכר לעיני הכל אם עשקו ברשע או בחוסר תבונה או שיעור הכתוב ביביאהו הוא יתברך בנסיון עד בעד בור ינוס ואז העם אל יתמכו בו ויניחוהו לראות הם יתעשת האלהים לו ובזה יבחן שאם הוא הולך תמים ולא ברשע עשה יושע על ידו יתברך ואם הוא נעקש דרכי' בעשקו' ממון ובד' נפש ברשע אז יפול ב"אחד משתיהן שיהי' עקש בה או בעושק ממון או עושק דם נפש באופן שעל זה הקלה מהחת ידו בהכפל עשקו עד דם נפש יבא לידי נסיון שעד בור ינוס ואם בתמימות עשה ינוכה מה שבא' תקלה תחת ידו בלערו: הכר וכו' יאמר מז"ל על הנותן כל מעשרותיו לאח' וזה יאמר הלא דברתי דופי על הרץ להעם רולא לתת לכהני' ללוים ועניי' לא יכן' אמ' עת' גם הכר פני' לתת כל המתנו' לאחד לא טוב כי ה[illegible]

כט

צדיקים: איש תוכחות מקשה־ערף א פתע ישבר ואין מרפא: ברבות צדיקים ישמח העם ובמשל רשע יאנח עם: איש־אהב חכמה ישמח ד אביו ורעה זונות יאבד־הון: מלך במשפט יעמיד ארץ ואיש תרומות יהרסנה: גבר מחליק על־רעהו רשת פורש ה על־פעמיו: בפשע איש רע מוקש וצדיק ירון ושמח: ידע צדיק דין דלים רשע לא־יבין דעת:

אנשי

צדיקי: גברא דלא מקבל מכסנותא ומקשי קדליה בעגלא נתתבר ולא תהוי ליה אסו: בסוגעא דצדיקי חדי עמא ובשולטנא דרשיעי ניתאנח עמא: גברא דרחים חכמתא נחדי אבוי ודמתחבר בזניותא מוביד מוליה: מלכא בדינא נוקים ארעא וגברא עולא עקיר ליה: גברא דמתפלג על חבריה מצידתא פרים על הילכתיה: גברא בישא בחוביה מתציד וצדיקא דייץ וחדי: ידיע צדיקא דינהון דמסכיני ורשיעי לא מתביינין ידיעתא: גברא

ברכות ג' ומ"ל וסימ' ברכות צדיקים ישמח העם · ברכות רשעים ירבה פשע · ברכות הטובה רבו : תרומות ג' ב' חסרים ו' בתרא וסימן כל תרומת הקדשים אשר ירימו · הרי בגלבוע אל טל · ואיש תרומו' יהרסנה · וסימ' כל טוריא דמלכא · אנ"ך ·

רשי

מקשה עורף מלשמוע · פתע ישבר מהר ישבר : רועה · מחבר לו זונות כמשמעו · ורבותינו אמרו האומר שמועה זו נאה שמועה זו נאה משנה זו אינה נאה לא משנה וסיוע במקרא שאין זונות במקרא מלא אלא זה בלבד : יעמיד ארץ · אם שופט אמת הוא יעמיד ארץ : איש תרומות · איש גאוה שאינו חש להיות מתון בדין · ורבותינו אמרו אם הדיין דומה למלך שאינו צריך לקנות אוהבים ולוקח שוחד הוא יעמיד ארץ · ואם דומה לכהן השואל תרומות על הגרנו' הוא יהרסנה : מחליק מדבר חלקות : בפשע איש רע יבא מוקש ולדיק שלא הלך בדרכיו ירון ושמח : דין דלים · ייסורי דלים ומה הם צריכי' ונותן להם לב :

יפיחו

רלבג

איש תוכחות · כשיהיה איש תוכחות שיבואו לו רעות מהש"י על צד התוכחת והוכח במכאובים להסירו מהרע שהוא בו במדות או בדעות והוא עם זה מקשה עורף ואינו רוצה לעזוב דרכיו הנה ישבר ברע בפתע פתאם שלא תהיה לו רפואה ממנו וזאת מדה כנגד מדה הוא לא רצה לרפא וכל מה שהוכה עוד הוסיף סרה ולזה יבא לו רע לא יוכל לרפא ממנו. ברבות צדיקי' · בשררת הצדיקים ישמח העם כי הם אוהבים המונהגים מהם וישתדלו בתקונ' לפי מה שאפשר עם שמצדם יהיו מושגחי' מהש"י והפך זה כלו במשול רשע והענין מבואר : איש אוהב חכמה ישמח אביו · לטוב מוסרו ועניינו ומי שנמשך אל התאוות ורועה זונות הוא יאבד הון אביו ויאבד ממנו קנין כל הון וכל שלימות אנושי : מלך · המלך יעמיד ארץ במשפט כי זה יהיה סבה להשלמת תקון המדינה שלא יעשקו קצת' לקצת ואם היה המושל מטה המשפט בעבור תרומה שיפרים לו מדבר העול שיעשה כאילו תאמר שאם חייב ראובן לשמעון ק' מנה יפטו' ראובן אם יפרים וירים לו מהק' מנה סך מה הוא יהרוס הארץ ויפסידה' כי זה יגרום להתבלבל סדר המדינה כי כל א' יעשוק חבירו ויבטח שבשחד מה שיתן אל המושל יפטרהו והנה לא קרה זה האיש מלך כי אין כמוהו ראוי להיות מלך : גבר מחליק · גבר שהוא מחליק הדרך בעבור רעהו שיפול בחלקלקות ההם הוא פורש רשת על פעמיו בעצמו תחת מה שחשב להפיל רעהו : בפשע איש · בעבור פשע איש רע יתחדש יכשלו רבי' עמו אוי לרשע ואוי לשכנו וחולם הצדיק ימלט מהרע ההוא וירון על המלטו ועל אבדן הרשע כאומרו באבוד רשעים רנה או ירלה בזה כי בעבור פשע איש רע יתחדש לו מוקש יפול בו והצדיק הוא בהפך זה כי יגיעו לו הטיבות ממנו עד שבכר ירון וישמח תמיד לרוב הצלחתו מצד דבקות ההשגח' האלהי' בו : יודע צדיק · הנה הצדיק יודע הדין והחוק אשר לדלים וישתדל לתת להם חקם הן מכחות נפשו המשרתים את השכל כאמרו גומל נפשו איש חסד הן מהעניינים אשר יחסר להם לחם ושמלה והרשע לא יתן לו לשכלו חוקו מהדעות וזה בהפך הענין בצדיק כי הצדיק ישגיח בזולתו לתת להם חוקם ובחלקים הפחותים והרשע לא יתן חוקו גם לחלק היותר נכבד ממנו :

אנשי

אבן עזרא

איש · שצריך תוכחות וכשיוכיחוהו תמיד ומקשה ערפו פתאו' ישבר ולא יהיה לו מרפא: ברבות צדיקים · כענין רבה תפארת : איש · ישמח · בן שמחה לאביו · ורועה מן רעך או מענין כמרעית' וישבעו כלו' מפרנס הזונות והעד יאבד הון: ואיש תרומות · ידענו כי תרומו' הכנסיה שהוא לוקח מעם הארץ היא שבית האיפה כלומר מלך בעבור משפט שיעשה יעמיד הארץ ואיש לוקח תרומות רבות יותר מן המדה הידועה יהרוס אותה : גבר · בפשע · מחליק מדבר חלקות על רעהו אולי יוכל לרמות אותו · פעמיו דבק עם גבר מחליק כענין ורשת אשר טמנו תלכדו והפסוק הבא לצד כלו' בעבור פשע יוקש רע מוקש או מוקש רע אחד · ולדיק ירון בנפשו בתוקפו : יודע צדיק דין דלים · בעבור שיתעסק לריב ריבם · ורשע לא יבין דעת ומשפט :

יפיחו

מנחת ערב

תמנע טוב מהסאר וגם טעם שני כי על פת לחם שי' בל האיש ההוא ממך יפשע בזולת למענך להתניפך הו גם יפשע בה' כי בשית לבו כי צריך אל לחם כוזבי חבירו יבא לפשו' למענו א' מהדברי' הש' שנא ה' למען יחזיק לו טובה :

או יאמ' בהדרגה הנה הכר פנים איש את רעהו לא טוב שימשך הנופה ודברים רעים מסתעפים ממנה וזה לפי' תהיה הכרת הפנים בעצם ואם הוא על פת לחם אשר יקבל ממנו ועל כן יכיר פניו אז לא יאמר לא טוב כי אם שימשך שיפשע למענו גם שהמכיר לו פנים הוא גבר כלומר איש צדיק גבר על חטאיו או על דרך זה והמכיר פנים על פת לחם יפשע לה' שיורה כי הוא המפרנסו ולא קונו חלילה ואין לך פשע גדול מזה :

או יאמר כי יש יגיע כפיו יאכל עובד אדמתו ממנו ואליו מסתפק במעט אם לפניו ר"מר כי עובד אדמתו לא ישבע ממנו שישבע לחם ב"ש שלא יאכל למעדנים אך יש יבחר להעשיר ולהסתחר ומה יעשה אנשים רקים ממונן יבקש לו כיריק נפשם ויקחו ממנו סחורות בהקפ' מנה במהתי' והוא דרך נכון להעשיר בפרוע פרעו' בזמנם ולא יעבור אך טועה באלטגנינו' שלו שהדרבה ישבע רים שיכבד עליהם משאם ובנכיים אותם פתע ישברו וילך החבל אחר הדלי והן אמת שאם הנותן בא מנה יצריך לקונים קו לקו פרע ויעשיר וזהו איש אמונות שאסר תתו סחורותיו באמונה ויבא הזמן ישוב ויאמין לו ויצריך זמן שנית שהוא אמונה על אמונה שהוא רב ברכות שיברך מפיה' ומפי עליון ויעשיר אך לאטו אמנם אם הוא אץ ודוחק להעשיר בזמנו מיד לא ינקה משבוע רים שהזכרתי כי לומר שיבקשו להם הריקים אנשים אחרים יתנו להם בהקפה לפרוע לזה בזמנו וכן על זה הדרך עד שהאחרון יסגור הדלת לא יעשו כן כי לא זו הדרך וזהו הכר פנים שהוא להכיר פנים חדשה תמיד זולת זה שחייבים לו לא טוב כי במשא כבד יכבדו עליהם ויאבדו מהר על כן בהיות האיש הזה דוחק יצטרך למכור שיה מאתי' במנה ואם יפרע לא יספיק ויחסר לחמו ועל פת לחם שיחסר לו יפשע גבר שאם יצטרך לישבע שאין לו יפשע וישבע פן יחסר לו פת לחם נמצא המרדף ריקים מתיוסם וגורם שבועת שוא לריק ההוא :

מוכיח וכו' אמר שלמה בחכמתו הנה אמרתי לך נבהל להון כו' והנ ידעת כי בימי כל שומעי דברי יטו אזן ולא ישימו לאל מלאתי כנודע שנתפרסמה חכמתי בעולם וטוב מדותיו והוכיחו ביושר לבו והיה מקהיל קהילות ומארבע כנפות הארץ היו באים לשמוע את חכמתו ובותי'

בגמא

ר' מנחם המאירי

אבל המתנהג בה בחכמה ומאריך להתישב בה הוא ימלט מכל רע ובדרך נסתר כפרשהו על למוד החכמה שמי שבוטח על סברתו ושכלו ויתגא' מהשתדל ללמוד מזולתו הוא כסיל ר"ל נעדר החכמה והולך בחכמ' להשתדל מזולתו מן השלימי' הוא ימלט נפשו · ואמרו ז"ל בתלמוד ירושלמי של פסחים כל תורה שאין לה אב אינה תורה : נותן וגומר · אמרה הוא ענין חסרון והיא הערה והבטח' גמול על ענין הצדקות והמתנות לעניים לנושאים עין עליהם · ואמר על זה נותן לרש לא יחשוב שיתחסר בזה כי האל ישלם לו כפלים וכפל כפלים אבל המעלים עיניו מהם הוא רב מארות ובעל החסרונות · ובדרך נסתר נפרש רש על הילד המסכן שמי שנותן לו חקו בריות אין לו מחסו' אבל שלימות ומעלים עיניו ממנו ומתקע בדרכי שכנגדו הוא רב מארות ואיפשר גם כן שהוא הערה על השפעת חכמתו לזולתו ושלא להיות מונע בר : בקום וגומר · הערה להתרחק מכל מקום שהרשעים מכהינים ויועצים ואמר בקום רשעים ר"ל בהיות להם תקומה והצלחה יסתר אדם · ואדם רמז על הצדיק ויסתר פירושו שלא יוכל לעשו' מעשה הצדק והיושר רק נסתר או פירושו לדעתי יסתר יעלים עיניו מצד הצער מצד מכירי מעלתו · ובאבדם ר"ל הרשעים ירבו הצדיקים ר"ל יתחשבו ויותן להם ערכם הראוי להם מענין כל רב ביתו וכן כל רבי המלך או כפרש גם כן רבוי מבין כי הראות מעלתם תסבב ההשתדל כל אחד מהם בכך · ובדרך נסתר הוא נמשך לענין מה שביארנו רוב הפרשה ויקרא השכל אדם והמתנגדים יקראו רשעים : איש וגומר · איש תוכחות פירושו שיוכיחוהו תמיד והוא מקשה עורף למוכיחיו לבלתי שמוע מוסרם ותוכחתם ישבר בפתע ואין מרפא כי מרוב השתקעו במעשיו לא יוכל לשוב מהם אם בהמוכיות אם בדעות ואצלי לפרש דרך פשע איש תוכחו' בעל ייסורין מלשון והוכח במכאוב ואמר שמי שהוא ידוע חולי ובעל ייסורין בעלמו ועם כל זה הוא מקשה ערפו לעצת הרופא פתע ישבר ואין לו רפואה כי עם כל זה עצת הרופא תהיה רפואתו קשה מצד היותו מוטבע בחליים ואם כן כשיצטרף עם זה סירוב הנהגת הרופא ישבר · ואף בדרך נסתר אני מפרשו כן כלומר איש תוכחת ר"ל שמצד טבעו ומזגו הבלתי נאות הוא מוכן לבקשת המותרות ועם כל זה הוא שונא התוכחת פתע ישבר שאף עם כל התוכחת צריך שיהל גדול וטורח יתר להשלים לעצמו כל שכן בהצטרף עד זה שנאת התוכחת וסירוב ההנהגה : ברכות וגומר · ברכות פירושו כהתחשב מענין רבי המלך וכבר ביארנו למעלה ענין זה בנגלה ובנסתר בקום רשעים יסתר אדם ובאבדם ירבו צדיקים ובפסוק בעלוץ צדיקים רבה תפארת ובקום רשעים יחופש אדם : איש וגו'· זו הערה כוללת בכל דבר נגלה או נסתר ר"ל הבן המתחכם הנה אביו ישמח בו בחכמתו ובשכלו ובדעתו וחריפותו · ורועה זונות פירושו מתחבר עמהם או מפרנס אותן וסתמו בפירושו שאחר שהוא מאבד הונו הוא יכאיב האב ורבותי' ז"ל פירשו הענין בדברי תורה ודרשו רועה זונות שאומר על שמועות של הלכות זו נאה וזו אינה נאה ויפורש אוהב חכמה עד שאינו קץ בשום דבר ממנה ורועה זונות שקופץ מזו לזו ואינו לומד כסדר : מלך וגו'· הערה למלכים להנהיג העם ביושר ולשפוט את העם משפט צדק כי בזו יעמיד ארץ כאמרם ז"ל על שלשה דברים העולם קיים ואחת מהן על הדין ואיש תרומות פירושו שמרים ומפרים עצמו מהן בתאותו יהרסנה מפני שבהסתלק השגחתו מהם ירבו החמסים והאונאות ויהרס סדר הישוב ויש לפרש משפט דבר השוה וממוצע כענין יכלכל דבריו במשפט והוא הערה למשוך לב העם ולרחם עליהם כפי הראוי ולכן אמר שאם יעזיב עצמו עמהם בחבים ואכזריות במשפט ובדרך ממוצעת יעמיד ארץ ואיש תרומות על שם התמדתו לתרוס ככשיהם בעין יפה לעצמו ובהתמדה ובדרך נסתר כבר ביארנו כמה פעמים שהמלכות שלמה מיכין מלך במדינה ומלך בביתו · ומלך בגופו · ורמז הנה על מלכות הגוף שבהנהיגו אנשי ארצו ר"ל כחות גופו במשפט ישר וממוצע יעמידנה · ואיש תרומות שנהנה במתן זולתו כמה שאינו מתקן יהרסנה · ואיפשר לפי קצת דרכי סדרם שרמז על השפעת חכמתו לזולתו ובלבד שיתן לכל אחד כפי הראוי והוא ענין במשפט יעמיד ארץ בענין כי ליו' מצוקי ארץ וישת עליהם תבל כלומר אינה אלא בשביל התורה · ואיש תרומות הוא שאמרו בדרש אם משים עצמו כתרומה זו שאין זר נהנה ממנה יהרסנה : גבר וגו'· מחליק על רעהו עיניו שמורה לו ומיפה במאמרו אליו רע פעולותיו וכבר ביארנוהו למעלה בפסוק מוכיח אדם אחרי חן ימצא ממחליק לשון · ויש לפרש עוד מחליק על רעהו כלומר מחליק לו לשון ומפתהו כדי לרמותו ורשת פי' על פעמיו ר"ל לעצמו כלומר הוא חושב לרמותו ולבסוף מרמה את עצמו כי ישוב עמלו בראשו ועל קדקדו חמסו ירד : בפשע וגו'· הערה מיעדת גמול ועונש ואמר בפשע איש רע ר"ל רשע ומצא מוקש לנפשו ר"ל שילכד בחטאו ויענש בו ואז הצדיק שהוא בהפכו ירון וישמח על עצמו ושמח עבר מגזרת פעל כמו כי זקן יצחק כי חפץ בבת יעקב · וירון בשורק כמו ירון בחולם או כפרש שהיא הערה להרחיק מחברתם · בפשע איש רע נעשה מוקש להנגף בו רגל כל המתחבר עמו והצדיק בהתרחקו ממנו ירון ושמח ועל זה הצד תפרשהו בנסתר שדרך החומר המוכן לרע כענין ופושע מבטן קורא לך מוקש לכל הנמשך אחריו ושאינו נזהר מללכ' בדרכו :

יודע

אבן יחייא

איש וגו' ולא תחשוב כי יעמוד כל אחד מהרשעים ההם בתקומה ההיא זמן רב כי כל איש שסומע תוכחות מוכיחו ועם כל זה הוא מקשה עורף לא יתמיד תקומתו כי פתע ישבר ואין מרפא אליו יען כי אינו שומע לקול המלחשים באזנו · ברבות וגו' וברבות צדיקים ועלותם לגדולה ישמח העם ליודעים כי כלם כאחד יכותו איש תחת גפנו ואיש תחת תאנתו · ובמשול רשע יאנח עם ליודעים ההפך :

איש אוהב וגו' הכתוב שאוהב החכמה שהיא אהבת הנפש המשכלת ישמח אביו כי כן חכם ישמח אב ואמנם האיש שאהבתו לרעות הזונות שהיא אהבת נפש שנומחת הבהמי יאבד הון כי יפזרהו בהן מה שלכן ידאב אביו · מלך וגו' מה שהילד מסכן וחכם הלו מבית הסורי יצא למלוך ויהיה מלך שיעמיד ארץ במשפט שיעשה בחכמתו מה שהמלך רועה זונות יאבד הון שיהיה איש תרומות ממסים וארנוניות שיקח מעמו יהרסנה לארץ ההיא · גבר וגו' הזהיר לעבדי המלך הזקן וכסיל הנזכר שלא ידברו אליו בשפתי חלקות בהללם מעשיו המגונים מפני פחדם ממנו · יען כי הגבר מחליק על רעהו ואינו מוכיחו על מעשיו הרעים · יחשב לו לעון כאלו הוא פורש רשת לפעמיו כדי להחטיאו כי באולי בדברי תוכחתו ישוב ממעשיו הרעים וירוחם · בפשע וגו' בעבור הפשע מהאיש רע המלך זקן וכסיל יבוא לו מוקש וירחה ממלכותו · והצדיק ילד מסכן וחכם אשר ימלוך ירון בעולם הזה ושמח בעולם הבא · וסבת קיום המלך צדיק הוא להיותו יודע דין דלים ומשגיח עליו · מה שהרשע הזקן וכסיל לא יבין דעת ולא ישפוט משפט צדק וזהו אומרו יודע צדיק וגומר :

אנשי

קב ונקי

איש תוכחות · ר"ל איש שצריך תמיד להוכיחו ועכ"ז מקשה ערפו ולא ישמע לקול מוכיחיו פתאום ישבר בענין שלא יהיה לו רפואה · או יאמר האיש שהוא מוכיח את האנשים שישובו מדרכי הרעה והוא נאה דורש ואינו נאה מקיים' שמקשה ערפו ואינו נוכח במה שיוכיח אחרים לא תהיה רפואה לשברו : ברבות צדיקים · ר"ל שיהיו מושלים בעם ישמחו כלם כי ידעו שלא יעשו עול · או יהיה ברבות מן רב ביתו ותגדולה · ובמשול רשעים על העם יהיו כל העם נאנחים והוא' כי ארץ נתנה ביד רשע · ואיפשר שרמז בצדיקים לכחות השכליות שבזמן שהם ימשלו כל איברי הגוף ישמחו לפי שהנהגת הגוף כלו יהיה על הטוב שבעניינים אמנם המלך זקן וכסיל יאנחו כחות הגוף מפני שפעולותיו יביאו אל אבדן הגוף והנפש : איש אוהב ורועה זונות · שמתחבר ר"ל הזונות ר"ל שמנהיג אותן שהיינו הזונות תחת הנהגתו ותהיינה ברשותו ידו · או יאמר שמזונו ורעייהו הוה הזונות שהוא רועה עצמו מהזונות : מלך במשפט · המלך שינהיג עמו בדרך משפט הוא יעמיד ארצות מלכותו על הטוב שבעניינים אמנם אם יהיה המלך לוקח מתנות מבני אדם או יריס מס על עמו הוא יהרוס העיר במעשהו זה · או יאמר אע"פ שהמלך במשפט יעמיד ארץ אם הוא איש תרומות יהרסנה · ואיפשר שנפרש המלך שהוא מלך במשפט ובקו היושר שירש המלכות מאבותיו הוא יעמיד הארץ שהיא ירושת אבות ותוחל על ארצו והמלך שהרימוהו העם עליהם למלך לאי זו סבה הוא יהרוס הארץ כמו דבר שאינה שלו : גבר מחליק על רעהו · האיש שאינו מוכיח רעהו רק הוא דובר אליו דברי חלקות לא יחשוב שעושה מעשה קטן כי הוא בזה פורש רשת על פעמיו וגורם לו שיכשול כי הוא יהיה סבה בהוצאתו ולא יוכיחנו אולי יוסר ולא ישוב לעשות הדבר ההוא : בפשע איש רע · בסבת הפשע שיפשע האדם יבואהו רע · ורע תואר למוקש אמנם הצדיק שלא יפשע וידבק בפעולות יתברך לא יבואהו מוקש אמנם ידבק בו ההצלחה המחייבת השמחה · יודע צדיק · האדם הצדיק יודע הדין של דלים ורואה זכותם בדיניהם · והרשע לא ידע מעשיהם כי אם לכף חובה · ואיפשר שקרא הכחות השכליות דלים ואמר שהאדם השלם הוא יודע דינם והמכוון מהם ויודע כי דינם הוא למלוך וימליכם על כחות הגוף אמנם הרשע שנמשך אחר תאוותו לא יתן אל לבו להבין החכמות שהם דין דלים כלומר חוק הכחות השכליות :

אנשי

רשי

פיחו · ילהיבו כלהבת אש הנפוחה ברוח : איש חכם נשפט · מתוכח עם האויל · ואין נחת בין מראהו לו פנים זעופות בין שמראהו פנים שוחקות · אין נחת לא בזו ולא בזו אינו מונע קורת רוח · מליכו באמציה שהראה לו הקב"ה פנים שוחקות ומסרו בידי אדום וכשובו מהכותם ויבא את אלהיהם ולהם השתחוה · לאחז הראה הקב"ה פנים זועפות ומסרו ביד מלכי ארם ויזבח לאלהי דמשק כי אמר אלהי ארם מעזרים להם: יבקשו נפשו לשון חבה · ונראה שכן הוא מתה שאמר דוד לאביתר אשר יבקש את נפשי יבקש את נפשך מי שיגמול לי חסד יגמול לך ואין הפותרים מודים לי : באחור ישבחנה כשיוציא הכסיל כל רוחו בא החכם וישפילנה במענה לשונו ודומה לו משבית שאון ימים כשוא גליו אתה תשבח : איש מזימות בעל תורה ורבותי' פי' תלמיד שאמר לרב השניני פרק אחד ולמדו : ונער

ג' ל יחד ומתחכמים · אַנְשֵׁי לָצוֹן יָפִיחוּ קִרְיָה וַחֲכָמִים יָשִׁיבוּ
ה' · אָף: אִישׁ־חָכָם נִשְׁפָּט אֶת־אִישׁ
אֱוִיל וְרָגַז וְשָׂחַק וְאֵין נָחַת: אַנְשֵׁי
ל בסיפ' · דָמִים יִשְׂנְאוּ־תָם וִישָׁרִים יְבַקְשׁוּ
נַפְשׁוֹ: כָּל־רוּחוֹ יוֹצִיא כְסִיל
ד' ל' ל חס' בכ"ס' · וְחָכָם בְּאָחוֹר יְשַׁבְּחֶנָּה: מֹשֵׁל
מַקְשִׁיב עַל־דְּבַר־שָׁקֶר כָּל־מְשָׁרְתָיו
ל' ג' · רְשָׁעִים: רָשׁ וְאִישׁ תְּכָכִים נִפְגָּשׁוּ
ל · מֵאִיר עֵינֵי שְׁנֵיהֶם יְהוָה:
מלך

גַּבְרָא מְסִיקְנֵי מְמַלְּלִין כְּדַבָּא וְחַכִּימֵי
מְהַפְּכִין רוּגְזָא: גַּבְרָא חַכִּימָא דָּיֵין עִם
גַּבְרָא שַׁטְיָא וְרָגִיז וְאָחִיךְ וְלָא
מִתְתְּבַר: גַּבְרֵי דְאָשֵׁידְמָא סָנְיָין
תְּמִימוּתָא וְתָרִיצֵי בַּעְיָין לֵיהּ: כּוּלָּה
חוּמְתֵיהּ מַפֵּיק סַכְלָא וְחַכִּימָא
בְּרַעְיָינָא מַאְשֵׁב: שַׁלִּיטָא דְאָצֵית
מְלֵי דְשִׁקְרָא כֻּלְּהוֹן מְשַׁמְּשָׁנוֹי רַשִׁיעֵי:
מִסְכֵּינָא וְגַבְרָא מְצִעְיָא פְּגִיחוּ חַד
בְּחַד וֶאֱלָהָא מַנְהִיר עַיְנוֹי דְתַרְוֵיהוֹן:
מלכא

לצון ג' וסי' שמעו דבר יי' אנשי · עד מתי פתיים · אנשי לצון יפיחו קריה : נשפט ה' קמצין וסימניהון נמסר בישעיה רישׁ סי' נ"ט ובירמיה סוף סי' ב' : וחכם ד' וסי' הנמצא כזה · אין נבון וחכם כמוך · ילד מסכן וחכם · וחכם באחור ישבחנה : נפגשו ג' וסימ' עשיר ורש נפגשו · חסד ואמת נפגשו · רש ואיש תככים נפגשו :

רלבג

אנשי לצון · האנשים הליצנים יסבבו שיתחדש ריב וקטטה וזה מבואר מעניינם ואולם החכמים הם בהפך זה כי הם סבה שיתחדש השלום וישיבו בחכמתם האף והכעס אשר מקלת האנשים לקלתם : איש חכם · הנה כשישפוט איש חכם את איש אויל ונשאו ונתנו עמו בדברים הנה לא יניח האויל את החכם לדבר דבריו ולהשלימם רק פעם ירגז ויכעס על מה שישמע מדברי החכ' ולא יניחהו להשלימ' ופע' ישחק וילעיג על מה ששמע מדבריו ולא יתן לו נחת להשלמ' דבריו כדי שיוכל להשלי' התכלי' אשר כוון לבארו בדבריו וכאילו הזהיר בזה המאמר החכם שלא יתוכח את האויל : אנשי דמים · הם שונאים התם והישר כי דרכו הפך דרכם ואולם הישרים יבקשו רצונו בכל עוז וידמה שקר' תום הכח המתעורר מפא' השכל כי הוא התאותיו כי הם לתמימות ושלמות והנה אנשי דמים הולכים אחרי בעלי ריבו והוא הכח המתעורר אל התאוו' ולזה ישנאוהו אך הישרים יבקשו רצונו בכל עוז כי תאוות יהם הם תמיד אל הטוב והתמימות : כל רוחו · הנה הכסיל יוציא כל רצונו ותאוותיו לפועל תכף שיתעורר אליה מזולת שיתישב בעניינה אם הוא ראוי שימשך אחריה אם לאו ולזה יקרה לו מזה רעות גדולות ואולם החכם ישקיט התאוה המגונה כשתעלה על לבו באחור ר"ל בשיאח' הוצאת' לפועל עד שיתישב בה אם היא ראוי אם לאו ובזה האיחור ישקיט התאוה המגונה ההיא או ירגה בזה כי החכם ישקיט' האיחור ר"ל בשיפנ' עורף ולא פנים אל התכונה ההיא וירגיל עצמו בהפכה כי כן תרופת אלו החליים או ירצה בזה כי הכסיל יוציא בפיו כל רוחו ורצונו מאין מעצור בריבו עם זולתו ולזה יאמר דברים רבים ורעים ומגונים ואולם החכם כשירצה זה הענין מן הכסיל בריבו עמו ישקיט רוח הכסיל בשיפנה אליו עורף ולא פנים ויסור מלפניו : מושל מקשיב · הנה כשיהיה המושל מקשיב על דבר שקר אז יהפכו כל משרתיו להיות אנשי רשע כי המשרתים ישתדלו לעשות רצון אדניהם וכאשר יראו כי רצונו ברשע יתנהגו תכונת הרשע והפשר שהעיר במושל המקשיב על דבר שקר אל הכח המתעורר אל התאוות הגופיות כי כשהיה הוא מושל באדם הפך המכוון בו ויסוד השכל להיות משר' לו עם שאר כחות הנפש הנה גם השכל יהיה רשע בו כי הוא ישרתהו לקחת התחבולו' אשר ישלם בהם הגעות מה שיתאוה אליו : רש ואיש תככים · הנה הרש והוא העני בעיון שאין אצלו מחשבה יכנס ממנ' אל העיון ההוא והוא נבוך מפני זה בעיון ואיש תככים שיש לו מחשבות רבות מקבילות בדרוש אשר יחקור בו נפגשו בענין המבוכה והדלות המחשבות יקרה לו כאילו הוא נלכד בקשר ומחוזק המבוכה לא ידע אנה יפנה והנה הש"י הוא מאיר עיני שניהם במה שישפע מתנו על השכל האנושי להישירו אל המקום אשר ממנו יתייסר להגעת הדרוש ההוא ובמה שישפ' מתנו להישירו לצאת מהמבוכ' במחשבו' המקבילות ההם כי בזה מהקושי הנפלא בקצת הדרושים הגדולים ויצטרך לזה עזר אלהי והתורה ממה שיתישר מאד להסרת המבוכה הזאת בהרבה מהדרושי' הגדולי' אשר יקשה לאדם בהם לברור המחשבות הצודקות מהבלתי צודקות באופן שנזכר בס' הניצוח ובמה שאחר הטבע :
מלך

אבן עזרא

יפיחו · ישכבו פחים כלו' שהם' ישים פחים ללכדם בעבור אנשי לצון · וחכמים בחכמתם ישיבו אף השם ויצלו מן הפחים : איש · את · כמו עם כלומר חכם שילא למשפט עם איש אויל · ורגז יחרד או ישחק אין נחת לחכם עמו : אנשי דמים · שישפכו דם הם ישנאו התם ויהרגוהו · יבקשו נפשו נפש התם וידרשו דמו · פ"א נפשו דבקה עם אחד מאנשי דמים וכן הוא וישרים יבקשו נפש איש דמים להמיתו בעבור התם או תלת נפשו דבקה עם אחד מן וישרים ויהיה הענין כפול · כל · באחור · כמו נשעו אחור והוא שם דבר או שם תאר או שם והוא הנכון למבין ואחור רמז ללב שהוא אחר מוצא השפתים וכן יכחידהה תחת לשונו רמז ללב שהוא תחת הלשון · ישבחנה מן משבית שאון פי' ישקיט כלו' כל רוח דעתו יוציא כסיל ויודיעהו לאחרים כענין ובקרב כסילים תודע וחכם בלב אשר הוא אחר המוכ' ישבח רוח דעתו וישקיטנ' לא יודיענה לכסיל כענין בלב נבון תנוח חכמה : מושל · כשידברו לו שקר וישמעם אז ישרתוהו רשעים : תככים · ענינו שהדלות ישברהו כמו מתוך ומתמס ומזה הענין תוכו לרגליך נשברו ויהיה תכך ותכה · נפגשו כי הרש והדלות כאשר יגזרם השם וירדו משמים כמטר היורד על הארץ יפגשו בם והם נפגשו · מאיר · כי הם הולכים בחשך בדלות והשם יאיר עיניהם למלאת חסרונם והכל כפי המעשים · פ"א תככים שגזלו לו הונו בתוך ומרמה :
מלך

אבן יחייא

אנשי וגו' ואנשי לצון מהמלך זקן וכסיל לא ידעו למלט את הקריה עיר קטנה שאנשי' בה מעט ובא עליה מלך גדול וסבב אותה ולכן יתנו עצה לאנשיה שיברחו למלט את נפשם · ויהיה יפיחו מגזרת עד אשר יפוח היום · ואמנם האנשים החכמים מהילד מסכן וחכם ישיבו אף המלך הגדול וימלטו העיר בחכמתם · איש וגו' האיש חכם בהיותו בחברת איש כסיל לעבוד עבודת המלך הוא כאלו הוא נשפט בשפטי' גדולים בהיותו את האיש האויל ההוא יען כי לפעמים ירגז ויכעס האויל ההוא להיותו נוח לכעוס ולפעמים ישחק להיותו קל ראש באופן שאין נחת אפי' שעה אחת לאיש חכם עמו · אנשי וגו' וזולת זה הוא שונא אותו · כי אנשי דמים בטבעם לשנאת התם והישרים · ויבקשו נפשם לקחתה באופן שלא שלו ולא שקט עמו מעולם · כל וגו' ובבואם יחד לדין החכם והכסיל הנזכר לפני מלכם כל רוחו יוציא כסיל וכל טענותיו יאמרם בבת אחת ובבהלה ומהירות וכעס · והחכם באחור יקור · ור"ל באחר ועכב טענותיו ובאומרם מסודרות בשובה ונחת ישבחנה לטענה שלו · מושל וגומר והמושל מלך זקן וכסיל המקשיב על דבר שקר וכוטה אזנו ללשון הרע כל משרתיו יהיו רשעים גם כן כי ילמדו ממנו כהודודם המלך אשר להיותו מקשיב על שפת שקר שפך הדם נקי מגביו ואמתו ויאבד כל זרע בית חשמונאי ועבדיו שפכו דם נקי בקרב ישראל · וכן שאול בהיותו מקשיב לשפת שקר מדואג אבד את נוב עיר הכהני' ויהי סבת אבדת דואג משרתו וסיעתו · רש וגומר וכשיקרה שהמלך ילד מסכן ורש יפגוש במשרתים שיהיה כל אחד מהם איש תככי' שתוכו כברו או יהיה מאיר עיני שניהם ה' ויושפיע מזיו חכמתו על המלך ועל עבדיו :
מלך

ר' מנחם המאירי

יודע וגו' הפלה להשגיח בדלים ולרחם עליהם · ודין נאמר לפעמים על הייסורין והצרות מפני שהכל מאתו בדין ובמשפט יקראו הצרות דין והוא שאמרו שקבל עליו את הדין · וכן מצדיק עליו את הדין והכונה שהצדיק משגיח ונותן לבו לצאת הכל והרשע לא יבין דעת כלומ' לא ישגיח בזה כלל · ובדרך נסתר הצדיק מתבונן בדין דלים ר"ל הלקי נפשו וכחות גופו לתת להם חלקם הראוי לכל אחד מהם : אנשי וגו' · הלץ הוא הפך החכם ר"ל נעדר החכמה ומתעסק בהמוכיות ולפעמי' בשיחה בטלה ולדברי ליצנות ואמר עליהם שהם יפיחו קריה והוא לשון דאבה ויגון ומדיבות נפש · תרגומו ומפחן נפש · או פירושו מענין פח ומוקש יציבו עליה פחים להלכד בהם ויש מפרשים מלשון פית הכבשן כלומר ילהיבו ויבעירו והכמים ישיבו אף בחכמתם ובדרך נסתר קריה כענין עיר קטנה ואנשי לשון הם שאמר עליהם בכי אמי נחרו בי · והחכמים הם הממלטים את העיר בחכמתם : איש וגו' · הערה לחכם שיתרחק מיושב הכסיל וכל שכן מלשאת ולתת עמו בדברי תורה ובעניני חכמה כי הכסיל לעולם דעתו לקנתור ולנצוח ולא יודה האמת ועל זה אמר כשחכם נשפט עם איש אויל ר"ל שנושא ונותן עמו הן שידבר אתו קשות ויראהו פנים זעימות והוא ענין ורגז הן שידבר עמו רכות ויראהו פנים צהובות והוא ענין ושחק אין לו נחת עמו כלומר לא יוכלו להסכים דעתו עמו להודות על האמת ולכן טוב להתרחק ממנו · ובדרך נסתר הוא ענין בעצמו וקרא המתנגד אויל ורגז יורה על למוד המחקר ושחק יורה על מה שאין בקבלה כנואים ואין לו נחת עמו בא באחת משתיהן כי יקטרגהו במחקר הטעאו' ובדברי הניצוח ודברי הקבלה אינו נשמע להם : אנשי וגו' · הערה לאהוב הטובים כי אהבת הטובים תורה על יושר טבעו כי הטבע יאהב הנמשך לטבעו ועל זה הודיע שנאת התם הוא דרך אנשי דמים והוא ענין אנשי דמים ישנאו תם · ואמר וישרים יבקשו נפשו כלומר יבקשו רצונו ואהבתו של אותו התם · או פירושו ידרשו נפש התם מהם כדרך ודמו מידך אבקש · ויש מפרשים שהענין נמשך ואין חציו האחרון הפך הראשון ונפשו כמו נפשם כלומר אנשי דמים ישנאו התם וכן הישרים שנואים בעיניהם עד שיבקשו נפשם ובדרך נסתר אנשי דמים ר"ל כחות הגוף ישנאו תם ר"ל השכל ותם רומז על השלם והישרים יבקשו כל אחד מהם נפשו ר"ל מהשתדל בהעמדת נפשו בהצלחתה כל רוחו יוציא כסיל · וחכם באחור ישבחנה באחור פירושו כמו באחרית והבית במקום בעבור ומלת ישבחנה ענין השקט ונמה ומלשון אתה תשבחם · הכונה הערה להתישב במחשבתו העולה על רוחו אם יעשנה אם לאו ואם ימלך שיעשנה יתישב על סדר עשייתה וזמן עשייתה ואיכות עשייתה ואמר על זה כל רוחו יוציא כסילו כלומר כל מה שעולה במחשבתו הוא כמהר להוציא בפיו מיד או להוציאה לפועל מאין התישבות והתיעץ על הדבר ולכן ברוב הפעמים הוא נכשל בה וחכם יקיים מחשבתו ויתחשב בה בתוך לבו בענין שיתכן יפה ענין האחרית כך נראה לי בפירושו · וזולתי פירשוהו זה ככה וזה ככה ולא ראיתי לאחד מהם דבר מתישב · ולי עוד בו לפרש שהכסיל כמהר להוציא מחשבתו בפיו ויגזם לשבח עצמו
מלך

קב ונקי

אנשי לצון · לצון הם מגתי העין בשקל זדון פי' ליצנות והטעם אנשי' רשעים וליצנים ינרשו אנשי העיר בגאות' וברשעתם · ויהיה יפיחו מגז' אשר יפיח בהם · או יהיה מגז' פח יקוש כלומ' ישכבו פחי' על אנשי העיר ללכד' והחכמים בחכמתם ובדעתם ישקיטו חמת הלצנים או חמת המושל על העיר או ישיבו האף אחורנית וישרוהו : איש חכם נשפט · תואר מבנין נפעל · כאשר החכם יבוא להשפט עם איש אויל וירגז ר"ל בין שיכעס בין שישחק אין לו נחת לא יבא להסכמה · או לא יהיה נחת לחכם עמו · אנשי דמים · אנשי דמים ישנאו לאיש שהוא תם בעבור שיוכיחם על מעשיהם · או בעבור שלא יתחבר עמהם לעשות כמעשיהם · אמנם האנשים בעלי יושר ולדקה יבקשו כדי נפשו להתחבר עמו וללמוד הימנו · ויש מפרשים יבקשו נפשו להצילו מיד הרוצחים ויש מפרשים יבקשו נפשו על דרך מה שאמר דוד לאביתר שבה אתי אל תירא כי אשר יבקש את נפשך מי שיגמול לי חסד יגמול לך חסד מי שיקרבני יקרב לך : כל רוחו יוציא כסיל · ר"ל כעסו או כל אשר בלבו יוציא הכסיל בהתווכחו עם החכם ירבה דברים לא יניח דבר שלא יאמר הן הדברים הצריכין לו על הענין ההוא הן דברי אחרים לא יצטרך אליהם · אמנם החכם לא ירבה דבריו רק אחר שישלי' הכסיל להוציא כל רוחו היא ישבית הרוח ההוא כלומ' יכניענו וישפילנו מן משביח שאון ימים · או יהיה ישבחנה כמשמעו · והחכם באחרית דברי הכסיל יאמר טענותיו ויבארנה וישימנה משובחת · או יאמר ואיש חכם למפרע ישבחנה ויהללנה כלומר שיסתיר את דבריו לאחור : מושל · כאשר המושל מקשיב ומזין לדברי שקר וכזב כל משרתיו רשעים כמוהו שילמדו ממעשיו · והנה מטאו גדול שמרשיע ומחטיא את הרבים · או כיון שלמה למשרתים העליונים מהז' כוכבי לכת שכ"מ חנ"כל · וכל אחד מהם מושל בכל יום החמה ביום ראשון והלבנה ביום שני והסימן חל"ס כל"נ ראשי ימים · ובלילות גם כן יש ממשלה לכל אחד בליל יום ראשון כוכב ובליל יום שני צדק והסימן ככנס חל"מ ראשי לילות · וקרא מושל לכוכב המושל בתחלה ביום ולמושל בתחלה בלילה · ומשרתים לכוכבי השעות שבאותו היום ואותה הלילה · כי בכל השעות ימשלו כל הכוכבים על הסדר · ועם כל זה ההדכות ניתן לכוכב שמתחיל בתחלה ביום ובלילה · וזהו שאמר כשיארע שהמושל רע ר"ל שיהיה מן הכוכבים המזיקים שהם שבתאי ומאדים סדר הכוכבים הטובים שישתתפו עמו בממשלתו ביום או בלילה לא יוכלו לבטל ההזק שירה עליו המושל אלא כלם מזיקים כמוהו : רש ואיש תככים · שם מפעלי הכפל ופרשו הכך ענין שבר שהדלות שברתו · ויש מפרשים מן תוך הבית אשר הוא הבינוני איש כבוד שיסתיר עינו יאמר רש ואיש תככים נפגשו לעשות להם חסד · והשם מאיר את עיני שניהם שיתן להם את אכלם בעתו :
מלך

מנחת ערב

בלמה את דבריו בפיהם כדבש למתוק הך מי יודע אחרי מותי אם יהמ' בלבו המוכיח בשער תוכחת זה משמי איך מוכיח אדם בתוכח' שלמה האומר נבהל להון וכו' ואולי נגד פני יקום איש מחליק לשון בפני יענה ויאמר איכה נשמע זה משלמה והוא עשהו כי מי לנו נבהל להון יותר ממנו ומי יודע אם יהיו לחן בעיני השומעים דברי המחליק לשון מדברי בהופן · תהיה שהיקוהי בזה יפה מדבורי על כן אמר שלמה מוכיח אדם אחרי אל יחוש שמא לא ימצא חן מחמת מחליק לשון כי הנני מודיע מעתה כי חן ימצא יותר מהמחליק לשון:
בוטח וגו' הנה יש מתנהג על פי חכמת התורה בכל ענייניו מבלי שית לב אל בחינה זולתה ויש מתנהג לפי שכלו ודרך המתנהג לפי שכלו לדבר נגד המתנהג על פי התורה שהוא כסיל ובחשך הולך כי לפעמים יבא דבר שצריך אדם להתנהג על פי הטבע והשכל פן תדבקנו רעת מקורות הזמן אך הוא המתנהג בהנהגה רניסי' ומדינית הוא ימלט מכל צרה אמר כי והפוך הוא כי הבוטח בלבו ושכלו הוא הכסיל ולא האחר כי בחשך ילך שאין המרועות טבעיות כי הכל מאתו יתברך אך ההולך בחכמה היא חכמ' התור' הוא אשר ימלט מהרעו' המתרגשו' כי הוא יתברך ייסר דרכו ויסי' המעקשים למישור והראיה כי נותן לרש אשר זה יעשה ההולך בחכמת התורה אין מחסור כי אדרבה יעדיף על ממונו והוא נראה בחוש ומעלים עיניו אשר ימשך זה מבטוח האדם בלבו והמשך אחרי הטבע לקמוץ פן יחסר לו והדרבה ע"י זה יחסר ולא עוד אלא שהוא רב מארות ומזה ילמוד האדם לכל יתר הדברים לבטוח בחכמת התורה על פי עצת' ולא אח' לבו ושכלו:
אם הראה שיקימו רשעים כי שעה משחקת להם וישתררו דע כי עת רעה היא כי קלף ה' על העם על כן הקי' עליהם הרשעי' שישתררו בם והיא התחלה וסימן שיתעתדו לגלי צרות לכן העצה היא שיסתר אדם פן תדבקנו הרע' ויתחבא כמעט רגע מן המקום ההוא עד יעבור זעם כי אם ינתן רשות למשחית אינו מבחין ואז בהיותם משוללי צדיק יאבדו כי תדון העיר אחר הרוב והרוב עונות ואז באבד"ם ירבו צדיקים בעיר בראותם מפלת הרשעים יוכלו לשוב עד ה':
אך בזאת שיהיה איש מתעורר לדרוש להשיבו בליקר' כאלה שנמוקו בעונם לכן אם בעת ההיא איש תוכחות מקשה עורף מלהוכיח פתע ישבר כו':
איש אוהב וגו' יאמר ענין בעת שמכנסין פזר וכו' והוא במה שידענו כי הרב לגבי התלמוד אב יקרא ואמר בהיות איש אוהב חכמה שלפחות איש א' מהתלמידי'

יד מֶלֶךְ שׁוֹפֵט בֶּאֱמֶת דַּלִּים כִּסְאוֹ לָעַד יִכּוֹן׃
טו שֵׁבֶט וְתוֹכַחַת יִתֵּן חָכְמָה וְנַעַר מְשֻׁלָּח מֵבִישׁ אִמּוֹ׃
טז בִּרְבוֹת רְשָׁעִים יִרְבֶּה־פָּשַׁע וְצַדִּיקִים בְּמַפַּלְתָּם יִרְאוּ׃
יז יַסֵּר בִּנְךָ וִינִיחֶךָ וְיִתֵּן מַעֲדַנִּים לְנַפְשֶׁךָ׃
יח בְּאֵין חָזוֹן יִפָּרַע עָם וְשֹׁמֵר תּוֹרָה אַשְׁרֵהוּ׃
יט בִּדְבָרִים לֹא־יִוָּסֶר עָבֶד כִּי־יָבִין וְאֵין מַעֲנֶה׃
כ חָזִיתָ אִישׁ אָץ בִּדְבָרָיו תִּקְוָה לִכְסִיל מִמֶּנּוּ׃

מפנק

מַלְכָּא דְּדָאִין בְּקוּשְׁטָא לְמִסְכֵּינֵי כּוּרְסֵיהּ לְעָלַם תַּקִּין׃ שִׁבְטָא וּמַכְסְנוּתָא יָהֲבִין חָכְמְתָא וְטַלְיָא דְּלָא מְקַבֵּל כְּעֵאתָא מַבְהִית אִמֵּיהּ׃ בְּסוּגְעָא דְּרַשִׁיעֵי חוֹבָא נְסַגֵּי וְצַדִּיקַיָּא יֶחֱמוֹן בְּמַפַּלְתְּהוֹן׃ רְדִי בְּרָךְ וִינִיחָךְ וְיִתֵּן תַּפְנוּקֵי לְנַפְשָׁךְ׃ בְּסוּגְעָא דְּעַוְלָאֵי מִתְתְּרַע עַמָּא וּדְנָטַר אוֹרָיְתָא טוּבוֹהִי׃ בְּמַלְּלָא מִתְרְדֵי עַבְדָּא דְּיָדַע גִּיר וְלָא בְלִיעַ׃ אִין חֲזֵיתָא גַּבְרָא דִּמְעַרְקְלִין מִלּוֹי סִיכוּיָא דְּטַב הוּא סַכְלָא מִנֵּיהּ׃ מתפניק

שופט ו׳ מ"ל וסימ׳ נמסר בעמוס סימ׳ ב׳: ירבה ה׳ וסימ׳ הבה נתחכמה לו · וכאשר יענו אותו וכן ירבה · ובקרך וצאנך ירביון ב׳בו ברבות רשעים ירבה וכל דסמ׳ כי וכי דכו׳ ירבה במ"א ירבה בפתח תחת היו"ד וסימ׳ יעזוב רשע דרכו :

רלב"ג

מלך שופט · הנה המלך שהוא שופט באמת דלים להוציא לאור משפטם בהפלגת חקירו׳ עם שכנגדו ועם זולת׳ על דבר זה הריב הנה יכון לעד כסאו וזה כי יאשרוהו העם על זה הדבר וישמחו בו וילוה לו ג"כ עזר אלהי להתמיד לו ממלכתו וזה שהעי׳ ג"כ בזה אל מה שקדם וקרא דלים חלקי הסותר שאין נראה האמת בקלת׳ יותר מקל׳ והמלך הוא השכל האנושי כמו שקד׳ כי הוא המושל באד׳ וכאשר ישפוט באמת באלו הדרושי׳ הנה יכון לעד כסאו אך בזולת זה יהיה להפך כי השאלו׳ אשר יקרה בהם זה הם ממה שיש בו רושם חזק בהגעת ההצלחה האנושית ובהעדרה : שבט ותוכחת · השבט והתוכחת יתן לנער חכמ׳ כי בזה יקנה שלמות המדות ובזולתו אין לו דרך לאגיע אל החכמה אך הנער שהוא משולח לרצונו הוא נעדר המוס׳ והחכמ׳ והוא בזה מביש אמו לרו׳ עניניו עם שאליה ייוחס הרבה מרוע תכונותיו כי יאמרו האנשים כי היא סבבה זה על שלא תקנתהו מוסר בקטנותו : ברבות רשעי׳ · ברבוי הרשעי׳ ירבה פשע בעול׳ נוסף על מה שהו׳ ראוי שיעשוהו לו היה כל אחד מהם נפרד מחבירו כי יעזרו קצת בקצת ויעשו יחד פשע בעולם שלא ישלם בסבת קבוצם והנה אע"פ שהם שונאים הצדיקים כמו שקדם וכאומרו אחר זה ותועבת רשע ישר דרך הנה לא יוכלו להזיק להם אך ימלטו הצדיקים מידם ויראו במפלתם כי סוף הרשעים ואחריתם הוא לרע : יסר בנך · בעודו קטן בדרך שתקנהו מוסר ויתן לך וקורת רוח מפני טוב מוסרו ויתן לנפשך מעדנים לרוב שתתחתך בו עם שזה ייסירהו לקנין החכמה ובה יתן לנפשך מעדנים במה שתשמע מפיו מדברי חכמה : באין · נבואה יפרע עם ויבוטל ממנו קנין המוסר ור"ל בנבואת התורה כי היא הגיעה בנבואה וזו כי מישרת להקנאת המוסר וההנהגה הישרה הן בקבוץ הבית הן בקבוץ המדינה ואין דרך בזולתה להקנאת המוסר בקבוצים המדיניים כי האנשים להתחלף מזגיהם יתחלפו תכונותיהם מאד ויתבלבל מפני זה ענין קבוצם לולא התורה שתנהיגם יחד בהנהגה אחת וכימוס אחד ומי שישמור תורה אשרהו כי בה יקנה המוסר באופן שלם והיא ג"כ דרך אל הגעת החכמה והבינה במה שיתיסד מהתחלותיהם ואפשר שירצה בזה כי בהעדר ראיית מה שיתכן שיקרה מדבר דבר בדרך שיודע אם ראוי להשתדל בהגעתו ואם ראוי איך יתכן שיגיעו אליו ויפרע עם ויבוטל מהם מה שכוונו להגיע אליו או יפרעו מוסר בהשתדלם בהגעות מה שאין ראוי שישתדלו בהגעתו אמנם שומר תורה אשרהו כי התור׳ המנעהו מהשתדלו במה שאינו ראוי ושמירתו התורה תישרהו למצוא חפציו : בדברים · הנה מי שהוא עבד תאותו לא יקנה המוסר בדברים אבל יצטרך שיכוהו בשבט ובמה שידמה לו ואמנם כאשר יבין האיש הנה לא יצטרך בקנין המוסר אפילו מענה ודבור כי יספיק לו מעט רמז או גערה חלושה כאמרו תחת גערה במבין : חזית איש · כשראית איש מהיר בדבריו לעשות בזולת התישבות ולקיחת עצה הנה יש תקוה יותר ממנו למי שיש לו הסכלות שהוא העדר כי הוא משער בדבר סכלותו ומפני זה יבקש עצה בדבריו ואולם האץ בדבריו הוא חכם בעיניו ולא ישאל עצה :

רש"י

ונער משולח ששלחו אביו ללכת בדרכי לבו סופו מביש אמו · ישמעאל על שהיה רשע גרם לשרה שאמרה לאברהם גרש את האמה וגו׳ : באין חזון יפרע עם : כשנורמין ישמעאל שהנבואה מסתלקת מהם על ידי שהם מלעיבים בנביאים יפרעו בם פרצות ויוצאין לתרבות רעה : כי יבין ואין מענה · כיון שרואהו שמוכיחו שותק והוא חוזר ומקלקל לכך צריך ליסרו במקל ועונשין ולא דבר על עבד ממש אלא על כל המסרי׳ דברי השופטים : אץ בדבריו · ממהר ונבהל להשיב : תקוה לכסיל ממנו · יש לכסיל תקוה יותר ממנו : מפנק

אבן עזרא

מלך · באמת שיוציא דינם באמת המשפט ולא יהדר פני גדול · כ כסאו לעד יכון לו ולזרעו שבט׳ להכות ותוכחת עם השבט יתן כל אחד חכמה לפתאים · משולח שילך על פי רצונו ולא ייסרנו אביו הוא יתן בושה לאמו : ברבו׳ במפלתם · כענין פשעו יראו צדיקים וישמחו : ויניחך · ויתן לך מנוחה : מעדנים בקחתו מוסר : באין · איש חזון שאין לעם חזון להוכיח אות׳ אז יפרע : בדברים · בלבד לא יוסר עבד בשבט ותוכחות ראוי ליסרו · כי יבין אע"פ שיבין המוסר לא יענה למיסר גומר פן אעשה : אץ בדבריו · ממהר לדבר או ממהר בעניניו · תקוה לכסיל מפורש בשני ענינים בפסוק ראית איש חכם בעיניו : מפנק

ר׳ מנחם המאירי

שכך יאמר ושכך יעשה והאכם שעלתה מחשבתו בידו אל יתהלל חוגר כמפתח · ועניינים אלו בעצמם רומזים על הנסתר שאין להשען על בינתו שיבאהו למארף בכל צד שיוכל או כפרשה על בקשת המותר שהכסיל רודף אחר כל מה שיתאוה טבעו וחכם ישיב תאותו אחור וישקיט המייתה בהכניעו אותה והוא כאלו אמר בהשיבו אותה אחור ישקיטנה : מושל וגו׳ · הערה למושל לעשות כל מעשיו בצדק וביושר ויבין כי כל עת שיטה מהדרך הישר׳ כלל גורם הוא בזה תקלה גדול׳ וכוללת כי ברצות פקידיו ויועציו כי הוא אוהב בצע ויקשיב בזה על שפת שקר כלומ׳ כלם ימשכו אחר רצונו ותמלא הארץ חמס · ובדרך נסתר כשהמושל הידוע מקשיב על שפת שקר כל כחות הגוף נמשכים אחריו ולכן צריך השתדלות גדולה בהשמר מזה : רש וגו׳ · יש מפרשים תככים כמו שברים · וכן מפרשים תכו לרגליך נשברו כלומר שסבלו כמה תלאות ללכת אחר מגוחך וכן פירשו תוך ומרמה שנקראת המרמה תוך על שם שמביאה בעליה לידי שבר · ואמר כי העני והשבר הלב לאיזו סבה כפגשו כלומר דומים זה לזה כי העניות גם כן שובר את הלב ומעמידו בדאג׳ כשאר הצרות · ואמר על זה מאיר עיני שניהם יי׳ כלומר שמוציאם מצרה לרוחה ומאפילה לאורה · והענין הערה לבטוח באל ולא להתיאש ממנו ברוב הצרות ואמרם ז"ל אפי׳ חרב מונחת לו על צוארו של אדם אל ימנע עצמו מן הרחמים · ויש לפרש איש תככים בעל תוך ומרמה כלומר שהוא סופו לפגוש הרים והדלות ולהדמות עם עני ודל ואז ישוב לאל ושב ורפא לו והוא ענין מאיר עיני שניהם יי׳ · ובדרך נסתר קרא הילד המסכן רש ואיש תככים רעהו המתנכל עליו להמיתו ואמר שכשהם פוגעים זה בזה ר"ל מתאחדים ומסכימים זה עם זה הוא מאיר עיני שניהם בהכתן לכל אחד חקו · ויש לפרש עוד איש תככים בעל המחקר וקוראו איש תככים מפני שהוא צריך בבחינת הדבר להכזיב האמת ולאמת השקר עד שמתוך חקירותיו יבחן האמת ולאמת השקר וקרא הבלתי חכם הנה רש אמר ששניהם כאחד טובים ושהאל מאיר עיני שניהם כי מי שאיפשר להטיב קצת אמונותיו במחקר טוב ומי שאי איפשר לו להשיגה במחקר הוא נשען על הקבלה הנבואית וכבר כתבנו אמרם ז"ל אשר לא ילמד לא כאמר אלא אשר לא יקים הערה על מי שאינו חכם שלא יביאהו סכלותו והעדר חכמתו לפקפק באמונה מן שאמונות אבל שיאמין אמונה חוקה על משענת הקבלה כאלו התבאר לו במופת : מלך וגו׳ · גם זה הערה למושל להנהיג עמו ביושר ומפני שרוב המושלים נכשלים בהטות היושר בהתהדר אצלם פני גדול אמר מלך שופט באמת דלים שלא יהדר פני גדול כסאו לעד יכון או כפרש בהפך שלא יהדר הדל בריבו אבל שישפטהו באמת · ובדרך נסתר גם כן הוא כאמר על מלכות גופו כלדך שהתבאר ויכון לעד רומז להצלחה הנצחית : שבט וגו׳ · אמר שבט ואמר תוכחת כל אחד כראוי לו כי יש מן הבנים שספיקם התוכחת ויש צריכים לשבט ואמר שתוכחת הבן כפי מה שידלה בעיניו אם בשבט אם בדברים יתן חכמה ונער משלח ר"ל שישתלח לרצונו הוא מביש אמו · ומפני שאמר תחלה יתן חכמה שמחתה מיוחדת לאב כאמרו בן חכם ישמח אב אמר על המשולח שהוא מביש אמו על רוע הנהגותיו · וזה הערה כוללת ההנהגות ובלמוד החכמות ויש מפרשים בענין מביש אמו כי האב הולך הנה והנה ושלוח הנער גורם להיות השכנים באים בביתו וצועקים עליו והאם בירכתי הבית בושה ונכלמת לצעקתם : ברבות וגו׳ · אמר שבהתחשב הרשעים ובהצליח דרכם ירבה הפשע מכל מקום אחריתם לנצח יאבד והצדיקים יראו וישמחו · וכבר ביארנו ענין זה הפסוק למעלה : ייסר וגו׳ · הערה כוללת על תוכחת הבן וסדר הנהגתו ואמר יסר בנך ויניחך · כלומר יניח לך מכל כעס ויתן מעדנים לנפשך מרוב שמחה : באין וגו׳ · הערה על שלימות המדות וידוע כי המדות היושר אינם בטבע האדם אבל הוא בהפך כי הטבע יבקש התאוות הגופיות והמותרות וכן ידוע שקצת דרכי התורה באו למנוע חפץ הטבע והמשכו אחר תאותיו והתורה נקראת חזון · והכוונה באין חזון ר"ל באין קיום לדרכי התורה · יפרע עם ר"ל יסוג אחור בעניני הצלחתו האמתית כי אחיזת המדות המגונות תכשילם והמנעם מן השלמות האמתי ועל כן אמר ושומר תורה אשרהו כלומר בהיות הצלחתו מתמדת לעד · ויש לפרש דרך פשט חזון כלומר בהעדר חכם הרואה את הנולד יפרע עם כי לא יתנו לב במה שנמשך ממעשיהם ולבסוף ישיגם בסבתם מה שראוי להמשך מהם : בדברים וגו׳ · הערה להוכיח ולהנהיג בני האדם כל אחד לפי מה שצריך לו · ועבד כתמו מוחלט בפחיתות המדות כאמרם ז"ל עבדא זילא ליה שכיחא ליה פריצא ליה · ואמר שלא יוסר בדברים וצריך להכנעה יתירה אין תקנה לנבלים כי אם בהכנעה ובבזיון · ומענה לשון הכנעה מלשון מאכת לענות כלומר כי לרוב קשיו כי יבין רוע הנהגתו וירגיש בו לא יכנע לבבו הערל לשוב מרוב השתקעו · והענין בעצמו

אבן יחייא

מלך וגומר ויהיה מלך שופט באמת דלים · מה שלכן כסאו לעד יכון :

שבט ותוכחת וגומר הזהיר לאב שייסר את בנו בקטנותו כי חנוך לנער על פי דרכו גם כי יזקין לא יסור ממנה וזהו אומרו ההכאה בשבט לבן והתוכחת בדבור יתן אליו חכמה׳ כי אם יניחהו ללכת בשרירות לבו ולהיות משולח על פי התאוות הבהמיות יהיה מביש אמו הטבעית כי יאמרו רוב הבנים דומים לאחי האם ויתן חרפה לאנשים הצדיקים ההם אשר הלמ לבית עולמם ויהיה מביש אמו כנסת ישראל בעוברו על דת בעזות מצח ובפרהסיא · ברבות וגו׳ ולריך להרחיק הבן מחברת הרשעים פן ילמד ממעשיה׳ המגונים בהיותו רך ונער וקל ללמוד ויהיה אחריתו אחרית רשעים ידעך והצלחתם יהיה ככל עובר · כי יען שברבות רשעים ובהיותם גדולים ירבה פשע · לכן בהשגחת הצדיקים יראו מהרה במפלתם · יסר וגו׳ ולכן יסר בנך ויניחך בעולם הזה ויתן מעדנים לנפשך בעולם הבא בגן העדן · באין וגומר כי בעבור שהעם אינו שומע לחזון הנביאים המוכיחים אותו לכן יפרע ויתבטל ויגלה מארצו וענין יפרע מן ותפרעו כל עצתי · ואמנם העם השומר התורה ומצותיה ושומע לחזון הנביאים אשריהו כי יאושר ויתקיים בעול׳ הזה ובבא ולא יתבטל ולכן מתחייב כל בר ישראל שהוא חלק מהעם ליסר את בנו למען ישמע החזון וישמור התורה ויחזיק יד השומרים אותה לטוב לו ולעמו · בדברים וגומ׳ הזהיר כי העבד ראוי ליסרו בשוטים כי בדברים לא יוסר להיותו ממזג ומתכונה רעה כי לא מבני ישראל הקדושי׳ הוא · ולכן כאשר יבין התוכחת המדבר אליו לא יענה ולא יקבל לעשותו · חזית וגומר ותראה ותחזה שיותו העבד ההוא אץ בדבריו ונבהל להשיב תועה למוכיחים אותו · מה שיש יותר תקוה בכסיל אשר הוא מזרע ישראל ממנו שנולד מזרע גויי הארץ הטמאים בגופם ובנפשותיהם : מפנק

קב ונקי

מלך שופט · המלך בעת שישפוט באמת הדלים שלא יטה משפטם בהיותם נשפטים לפניו עם גדולים מהם ממלכתו תכון לעד שתחול ברכות השם עליו בעבור ישרותו כל העם יאהבוהו · שבט ותוכחת · שבט ומוסר שייסר האדם את בנו ויכנו בשבט יתן חכמה בלב הנער והנער כאשר ישלחנו אביו לרצונו ולא יוכיחנו מכלים אמו בעבור שהאם יושבת בבית תמיד אמר כן : ברבות רשעים · כאשר ירבו רשעים בעולם שעושים רעה לצדיקי׳ נושאים עליהם פשע ועון והצדיקים במפלתם יראו · מגז׳ אל תרא ביום אחיך ענין שמחה · וכמוהו המה יביטו יראו בי והצדיקים יראו בעיניהם במפלתם שיפילם השם וישמח לבם · ואפשר כי הכנוי במלת מפלתם חוזר לצדיקים · ור"ל כי ברבות הרשעים ירבה פשע והצדיקים יראו עצמם בענין רע · כי ברבות הרשעים תהיה מפלת הצדיקים : יסר בנך פי׳ בנערותו ויתן לך מנוחה : ויתן מעדנים לנפשך · ברצותך אותו חכם ונבון והיה פשע כאלו האכילך כל מעדני עולם · וגם לעת זקנתך יהיה עזר בצרתך ויתן לך מנוחה כי הוא יצליח ערכך : באין חזון · יפרע מבכין כפעל מגז׳ כי פרוע הוא · ויכול להיות מגז׳ ותפרעו כל עצתי כשיתנהג העם בלא תורה ובלא אלהי אמת יהיה פרוע לשמלה בקמיו וזה שהתורה והחקים והסייגים הן תפארת האומה ומעלת׳ כי היות האדם משולח לפי טבעו ולפי תאותו הוא דבר רע מאד ומי שישמור התורה וישמע לקול מוכיחיו אשריהו שאחרים יאשרוהו ברבות טובתו · בדברים לא יוסר עבד העבד מטבעו רע שהוא לא יקבל מוסר בעבור שתדבר לדבריםרק צריך ליסרו בשבט מוסר · כי יבין זה העבד המוסר וידע באמת כי לטובתו יוכיחנו המוכיח ואע"פכ לא יענה אליו ולא יודה לדבריו ולא ישמע למוסריו : חזית איש · אם תראה איש שיהיה נבהל להשיב ולא יתבונן במה שיש לו להשיב לא תקוה ממנו טוב · ויותר תקוה יש בכסיל בשלא יהיה אץ בדבריו ממה שיש ממנו · הו יאמר אם ראית איש שיהיה נמהר בדבריו נקוה ממנו שיהיה כסיל :

מפנק

מנחת ערב

מהתלמידי׳ הוסק ללמוד החכמה ישמח אביו כי יותר ממה שהעגל רוצה לינק פרה רוצה להניק אמנם אשר הוא כרועה זונות שהבעל הרועה אותם חפץ לידבק בהן והן כל מגמתן לזולתו כן החכ׳ הרועה את תלמידיו וחפץ להדיק בם מחכמתו ולבם לא כן רק בדברים אנוכיים כי לא יאהבו החכמה רק מצות אנשים מלומדה הנה הרועה הבוא למהבד הון יתייחס בלמדו אותם כי בימים ההם ובזמן הבוא היה עוסק לעצמו ומעמיק להשיג הון רב מחכמת התורה וזהו ורועה וכו׳ לומר אם האב הנו׳ הוא רועה זונות יאבד הון בהתעסקו עמהם גם שרבים התלמידים הם כי אין לומר זכות הרבים עדוף מלהרבות לו כי הדעת מאסו לכן טוב לו ירפה ידו מהם ויכבד וישב בביתו עוסק בתורה וקונה הון לעצמו אך אין זה רק בחכמה אך בהנהגת המדינה למלך או לדיין כי מאן מלכי רבנן לא כן כי אם ירא׳ שלא יקבלו העם ויבעטו בהייסר׳ לא ירפה ידו מהם ויכבד וישב בביתו כי הלא תאבד ירצו כי רק במשפט שיעש׳ בהם להבירם במסורת הברית ועמי׳ הרזו׳ים הוא איש התרומות יהפרשות בבירם בעניני ההנהגו׳ ומעלים עיניו יהרסנה שקל בעיניהם ומורא לא יעלה על ראשם ויבזוהו ויהיו אחרעהו חיים יבלע : יאמר כל רוחו כו׳ ראה מה בין מדת החכם למדת הכסיל כי הלא כל רוחו יוציא כסיל באופן יתחרט לפעמים כי ישמע השומע וישיב גמולו בראשו וחמסיהו יוסף עליו אך החכם כי איזה הוא חכם הרואה את הנולד ונותן מעצר לרוחו הנה באחו׳ ישבחנה ויהלכנה את רוחו ביאמרו משובח רוחי שלא אמרתי דבר וחזרתי לאחורי כמלא שבענין אחור ישבחנה שרוחו לא הסיאה את פיו לדבר מה שיתחרט בו : הנה אם הונח היות מושל או משרתיו צדיקים בבא דין מרומה אפשר יוליכוהו לאמתו אך בהיות המושל מקשיב על שפת שקר לגבור כעפר בגר ואמר על כלומר על יודעו שהיא שפת שקר גם משרתיו רשעים כי במה יתרצו אל אדונם אם לא בהתעולל עלילות ברשע ולהשביעו מחמסי גזילות ותביעות שקר : יסר בנך וגו׳ יאמר אם רשע בנך יסר אותו למען יניחך שאם רשע יהיה לא יהיה לך נחת רוח אחרי מותך וכעובדא דרבי עקיבא שפגש את בן איש שמת ולא היה לו מנוח שמה על רשעת בנו וכשלמדו ר׳ עקיבא תורה והיישירו ואמ׳ ברכו את ה׳ המבורך בא אביו בחלום אל החכ׳ ואמר לו תנוח דעתך שהנחת דעתי וזהו יסר בנך ויניחך ואם כשר הוא ולא יחסר לך מנוח עסה למען יתן מעדנים לנפשך מתורתו ורוב זכיותיו · ואמת תאמר מה הייסר׳ ואם

רשי

מפנק מנוער עבדו · יצר הרע · מנון · שליט וכן לפני שמש ינון שמו · וכן כל נון שבמקרא · שהכין קס תחת אביו לשלוט בנכסיו: איש אף יגרה מדון · כמשמעו · מדון מלת הדין · יתמך כבוד · יקרב אל הכבוד ותומך בו תמיד: אלה ישמע · שמשביעין אותו אם ראית פלוני שגנב לי כך וכך ומתוך שהוא חולק עמו אינו מגיד: חרדת אדם יתן מוקש · מסורס הוא מוקש עבירה יתן חרדה לאדם ד"א כמשמעו מתוך שאדם צר עין וחרד אם יעשה צדקה ומעדך אל הבריות חרדה זו תתן לו מוקש והראשון נוח לי: פני מושל · לדון לפניו · ומיי' כל משפט יש · אם יזכה הוא אם יתחייב ובמלכי האומות דבר הכתוב: ישר

רלבג

מפנק מנער עבדו · אשר יתן לעבדו תענוג בקטנו הנה לא יקוה שישרתהו אך יהיה אדון לו וזה הערה שלא יתן האדם תענוגיו בעת הקוטן לכח המתעורר אל התאוות הגופיות אשר הוא ראוי שיהיה עבד לשכל האנושי כי אם יעשה הענין כן הנה הוא ישיב המלכות והשררה אליו באחרית ויהיה השכל עבדו תחת היותו ראוי להיו' מושל עליו: איש אף · יסבב לגרות מדון כנגדו ברוב כעסו ורוע דבריו ופעולותיו מצד כעסו וזה יהיה סבה להפילו ברעות גדולו' וכמו שהכעס הוא סבה להשחית גיפו כן הוא יסיבה להשחית נפשו כי מרוב כעסו לא תוכל התור' למנעו לעשו' מה שיגיעהו אליו כעסו ויביאהו זה לעשות פשעים גדולים: גאוה אדם · הנה גאות האדם תביאהו אל השפלה כי יקח לעצמו מדרגה בלתי ראויה ויהיה זה סבה אל שיורידוהו הגדולי' אשר שם משם וישפילוהו יותר מראוי לו וזה מבואר מאד מהחוש ומי שהוא שפל הנה בשפלותו ובענותו יתמוך ויחזק הכבוד לו כי יכבדוהו האנשים מאד ויועילוהו ברואותם השפלתו עצמו מאד בפניהם: חולק · מי שהוא חולק עם גנב הוא שונא נפשו ואע"פ שיש לו בזה התכללו' מה כי הוא אינו גונב והוא מקבל בזה מתכ' מהגנב הנה יביאהו זה לחטו' עצום שכבר ישמע אלה שיקללו מי שיודע זה אם לא יגיד והוא יודע ולסבת הבושת העצום שיקרה לו מזה אם יגיד דבר הגנבה ימנע מהגיד ויקרה לו בזה חטא ועונש עצום חרדת האד' ופחדו על מה שאין ראוי לפחד ממנו יגרום מוקש ינזק והמשל שכאשר ימלא איש רע אחד כרדפו ויכיר שהו' מתפחד וחרד ממנו יתעורר מפני זאת הסבה להזיק לו ולשוללו להכירו שכבר ינצחוהו וכבר ירבו המשלי' על זה גם כן מלרדים אחרים מזולת זה ואמנם האיש הבוטח ביי' ואינו מפחד מדבר בעולם בבטחונו בשם ואפי' במה שראוי לפחד מ[illegible] באופן מה הנה הוא ישוגב ויתחזק להמלט מהרע ההוא כמו שתמצא בדוד שהתחזק באלהיו לרדוף אחרי הגדוד אשר שרפו לצקלג וכמו שתמצא בחזקיהו על דבר סנחריב: רבים מבקשים פני מושל · לחלות פניו שיעיין במשפט כראוי והם לא יבינו כי מיי' משפט איש לא מהמושל ולזה ראוי לבקש מהש"י זה כי המשפט לאלהים הוא והמושל יטה לבו אל אשר יטנו השם יתעלה כאמרו פלגי מים לב מלך ביד יי' אל כל אשר יחפוץ יטנו והפשר שהעיר בזה אל הדרושים שלא יתכן שיגיע להם השכל מזולת מה שהישירה אליהם התורה ואמר כי לשוא יבקשו פני המושל באדם להשיגם כי לא ישלם המשפט לאיש בהם כי אם מיי': תועבת

מנחת ערב

ומה גם אם בלתי רפא הוא ויעמוד על ספר ה' ויקרא כמה התוכחות והייסורות כי אז התמה כי יותר יהפעל איש על הכר יוכיחנו גבר חכם בעוז תוכחתיו פניה בלכי מכל אשר ימלא כהוג בספר התורה והרהיב [illegible] כי הלא באין חזון בנביאים הנבאים בשם ה' וכה אל פה ידברו אלהכם דברי תוכחותיו הלא יפרע עם ויתבט' מעבורת כמי' אז יתגלה עם ממכאתו יתברך הקוף' עליו מלאה עליהם רעה ואם כדברך למה יצטרך חזון והל' נגד פניה' ספר התורה ויקבנו מוסר ויבינו ויכילו מעשות הטוב ולפוב מרעתם מהיך דברי התורה ומה בלע בהזון שבלעדו יפרע אם אך הור כי אחד מכי ף הוא המקבל מוס מהין התור' בלי החזון מכב ה וזהו ובומ' חורה אשרהו כלומר אחד הוא ומרומר מאד לך לא עם שלם כאמור:

ועל דבר העבד לא רומר לך פבט וחוכחות כאמר בגן כי הלא בדברי' לא יוסר עבד

[illegible]

תרגום

מתפניק מן טליותיה לעבדא נהוי ובאחרייתיה יהי מנסח: גברא רוגזא מגרית תיגרי וגברא חמתנא סגיעין חובוי: רמותא דגבר נשא תשפלוי ומן דמכיכא רוחיה ניפלג יקרא: דפליג עם גנבא סני נפשיה ניפסקוי מומתא ולא מודה: טלומיא דגבר נשא עבדא ליה תיקולתא ודמסביר באלהא נייעשן: סגיעי דבעיין אפי דשליטא ומן קדם אלהא דיניה דגברא: מרחקתא

משלי כט

כ מפנק מנער עבדו ואחריתו יהיה מנון: איש־אף יגרה מדון ובעל חמה רב־פשע: גאות אדם תשפילנו ושפל־רוח יתמך כבוד: חולק עם־גנב שונא נפשו אלה ישמע ולא יגיד: חרדת אדם יתן מוקש ובוטח ביהוה ישגב:
כה רבים מבקשים פני־מושל ומיהוה משפט־איש:
תועבת

ל׳ ג׳ · ל׳ · ל׳ מל׳ · ל׳ וחד אם לא יגיד ל׳ וחד · ותר׳ לחרדת אלהים · ד׳

מנער ג׳ וחסרי׳ וסימ׳ מפנק מנער עבדו רטפש בשרו מנער · עני אני וגוע: ולא יגיד ל׳ וחד אם לא יגיד ואינון מן זוגין חד לא וחד ולא וסימ׳ נמסר במסרה רבתא במערכת אות הלמ"ד בערך לא כס"ד: ומיי׳ד׳ וסי׳ ומיי׳ מענה לשון · בהיק יוטל את הגורל · בית והון נחלת אבות · רבים מבקשים פני מושל:

אבן עזרא

מפנק · אחת מעדנים · ואחריתו שהוא מפונק יחפוץ להיות כבן והוא מן נין ונאמר פועל מזה השם והוא ינון שמו כלומר קרא נין כענין אמר אלי בני אתה: איש אף · הוא ירחה בהפו על כן יקרא אף · יגרה · יערב חמה קשה מאף והעד וחמתו בערה בו והאף בפנים לבד: יתמוך כבוד אפילו בשפלותו יתמכהו שלא יפול מעליו כבודו או כבוד השם יתמכהו: שונא נפשו · שהאלה תמיתהו כשישמענה ולא יגיד הגנבה כענין וכלתו את עליו · חרדת · פועל נופל על החרדה אם הוא הלשון כמו ויהכד את לב מתנה כלו' חרדת אדם שהוא מחריד אחר החורדת תתן מוקש לנפשו · וישגב השם ישגבהו מפני המחריד · פ"א שיחרדהו השם ויתן לו המוקש שישים לנכוד העניים · פ"א איש מפחד ולא יתן מבטחו בשם יבואהו מה שירא: רבים · גדולים בעבור מתנותיו או בעבור עזרו ומאת השם יבא משפט מעלת איש כי בידו המשרה והשפלות: חלק

אבן יחייא

מפנק וגו׳ ולכן ראוי לשעבדם ולהעבידם בפרך כי המפנק ומענג ומעדן עבדו מנוע׳ בעת נערותו ונקחלגו ושם עליו ומלבישו ומאכילו כאו היה עבד עברי באחריתו יהיה מנון מענין לא תונו איש את עמיתו והוא ישלם לו רעה תחת טובה ויונהו באונאת דברים ובאונאת ממון כי זה דרכם כשל לחם: איש וגומר כי יתגאה ויהיה איש אף יכוה לכעוס ולכן תמיד יגרה מדון ויחרחר ריב בבית אדוניו · ויהיה בעל חימה בהיותו קשה לרצות ואמתו תמיד בוערת בו ולכן יהיה רב פשע כי הכעס היא סבת כל הפשעים וזה העבד אשר הוא נוח לכעוס וקשה נרצות תמיד סבת הפשע דבוקה אתו וכאלו היא כטבע אליו ולכן המסובב ימצא גם כן תמיד אתו · גאות וגומר בא לפרש עיקר התוכחת אשר ראוי שיוכיח האב לבן עליו · ואמר שהוא הזהר בשני דברים שהם הגאוה והגזל והיות ודין בשני דברים שהם הבטחון בה׳ ואהבת הריע וכנגד הגאוה אמר כי ראוי להתרחק ממנה יען כי הגאוה מהאדם תשפילנו וזה להיותו כתעב מאלהים ואנשים · מה שיהיה נהפך לשפל רוח כי יהיה אהוב ויתמוך כבוד מאלהים ואנשים · חולק וגומר וכנגד הגזל אמר שראוי להתרחק ממנו ואף כי הוא לא יגנוב אין לו לתת עזר לגנב ולחלוק עמו או לקבל ממנו שום תועלת · יען כי ישנא נפשו אם כשישמע אלות וקללו׳ הנגנבים והנגזלים אם לא יגיד הגזל וישיבנו להם כי שערי דמעת העשוקים לא ננעלו וקללותיהם יחולו על ראש עושקיהם והמחזיקים ידיהם: חרדת וגומר וכנגד הבטחון בה׳ אמר כי הבוטח בה׳ ישוגב בעת צרה ולכן ראוי לפחוד ולהיו׳ חרד ממנו ולא מזולתו כי חרדת האדם מזולתו מפני מיעוט בטחונו בה׳ יתן אליו מוקש כי ה׳ לא ישגבהו בהיות שלא חסה בו בכל לבו · רבים וגומר ולכן ראוי לבטוח בה׳ ולא בבני אדם שאין להם תשועה כי רבים מבני אדם שמבקשים פני מושל לשאול עזר מאתם ולא יועילו להם כי לא יוכלו לעזרם להיות כי מה׳ משפט האיש ההוא ולא מקרה קרה לו ואחר כך מי הוא זה ואיזהו אשר ימלאהו לבו לבטל רצון קונו · מה שאם יבטח בה׳ בכל לבו יוציא לאור משפטו ויחייהו ואושר בארץ: תועבת

ר׳ מנחם המאירי

בעצמו יפורש בדרך נסתר על היצר הרע כי הוא העבד המוכר עצמו לצמיתות אם ישתקע במעשיו הרעים לא יגאל עוד: חזית וגומר · בדבריו ר"ל בעניניו ובהנהגותיו ואמר על מי שהוא אץ בהם לעשותם בלא התישבו׳ שיש תקוה לכסיל ממנו כי הכסיל מכיר בחסרונו ויתיעץ עם מי שהוא בעל עצה נכונה וזה חכם בעיניו ולא ישוב ממנה וכבר ביארנו הענין למעלה נכסיק ראית איש חכם בעיניו תקוה לכסיל וכו׳: מפנק וגומר · מפנק פירושו מענג ומעדן · תרגום מעדני מלך תפנוקי מלכין · והיא הערה שלא לגדלו על פי דרכו כי אם ישגיחהו כל כך סופו שימשול על בני ביתו · ומנון הוא כמו מושל מענין ינון שמו שפירושו יתגדל באדנות ובלעז ברא אסכיוורים ויש מפרשים אותו כמו מלשון בן מלשון נין וככד · וכן לדעתם יכון שמו יקרא כן כענין יי׳ אמר אלי בני אתה ובלעז שירא אפלאט ויהיה ענין ואחריתו יהיה מנון כלומר יהיה כבן בית להשתרר על הבנים ועיקר הדברים בפסוק זה הוא הנסתר והוא הערה להזהר בגדול האות שלא להשקיעו במה שיביאהו טבעו לבקשו כי אם יעשה כן אחריתו להיות הוא המושל: איש וגומר · בגנלם הערה על מדת הכעס ואמר שבעל הכעס יגרה מדון ר"ל ישפה הריב ויש מפרשים יערב וכן הוא רב הפשעים כי הכעס יביאהו לנקום ולנטור ולהכות ולהרוג ולמסור חבירו למלכות ולכמה מינים העבירות ובדרך נסת׳ כבר ביארנו שפחיתות המדות יקרא אף וחמה והם המשסות ריב ומדון בין השכל והיצר עד שיניח השכל ידו ונבר עמלק ומטה הזדון יפרח: גאות וגומר · הערה על מדת הגאוה ואמר שהיא תשפיל בעליה אף מן המעלה שהיתה ראויה לו מפני שהשכל ממאסים אותו

[illegible]

קב ונקי

[illegible]

ל

תּוֹעֲבַת צַדִּיקִים אִישׁ עָוֶל וְתוֹעֲבַת רָשָׁע יְשַׁר־דָּרֶךְ׃

א דִּבְרֵי ׀ אָגוּר בִּן־יָקֶה הַמַּשָּׂא נְאֻם הַגֶּבֶר לְאִיתִיאֵל לְאִיתִיאֵל וְאֻכָל׃ כִּי בַעַר אָנֹכִי מֵאִישׁ וְלֹא־בִינַת אָדָם לִי׃ וְלֹא־לָמַדְתִּי חָכְמָה וְדַעַת קְדֹשִׁים אֵדָע׃ מי

מַרְחַקְתָּא דְצַדִּיקֵי גַּבְרָא עֲוָלָא וּמַרְחַקְתָּא דְרַשִּׁיעֵי גַּבְרָא דְּתְרִיצִי אָרְחָתֵיהּ׃ מִלּוֹי דְאָגוּר בַּר יָקֶה דְקַבֵּל נְבִיּוּתָא וְאָמַר גַּבְרָא לְאִיתִיאֵל לְאִיתִיאֵל וְאוּכָל׃ מְטוּל דְבוּרָא דִבְנֵי נָשָׁא אֲנָא וְלָא אִית בִּי בְּיוּנָא דִבְנֵי נָשָׁא׃ וְלָא יְלֵיפִית חָכְמְתָא וְלָא יָדְעִית יְדִיעְתָּא דְקַדִּישֵׁי׃ מן

ב׳ בתרי ליש׳ לולי כעפי. ו׳ י׳ ל׳ ב׳ ל׳ וחס׳

בן ז׳ בליש׳ וסימ׳ נמסר ביונה ועיין בסיפרא ריש סימ׳ כ״ג:

רלבג

תועבת לדיקים · הנה כמו שאיש עול הוא שנוא ומתועב אצל הלדיקים כן ישר דרך הוא מתועב אצל הרשעים וזה מבואר מן החוש ובכאן כשלם מה שהגבלנו ביאורו בזה המקום והנה התועלות המגיעים ממנה מבוארים במעט עיון: דברי אגור בן יקא וגומר · עד דברי למואל דברי אגור ידמה ששלמה קרא עלמו אגור מלד הדברים שכלל אות׳ בזה הספר כמו שקרא עלמו קהלת מלד הדברים הנכללים בספר קהלת והנה אגור הוא מענין הקבוץ והאסיפה וקרא עלמו בן יקא ר״ל בן אשר יקיא והרלון שהו׳ אגור בתוכו ומקובץ מהמחשבות המקבילות בדרוש׳ הגדולים ורולה להקיא המעמס והמשא מן המחשבות הבלתי לודקות כדי שישארו לו הלודקו׳ וספר שכבר אמר זה המאמר לחכם אחד ששמו איתיאל ואמרו גם כן לו לחבירו שיהי׳ שמו אוכל: כי בער · ולפי שאני בער מאיש ואין לי בינת אדם באלו הדרושים העמוקים: ולא למדתי חכמה · ואין בי כח לדע׳ דעת קדושים והם המניעים אשר לגרמים השמימיים הנה תקרה לי מלד חסרוני מבוכה חזקה באלו הדרושים שאזכיר ובדומיהם לולי מה שהישרתני אליו התורה הא׳ הוא שכבר יפול ספק במה שנתפרסם שכבר ישפעו כחות מהשמים ישלם בהם מה שבארץ כמו שנראה שישפעו מהשמש תקופות היום ותקופת השנה אשר להם מבוא נפלא בדברים הטבעיים בכל מה שתחת גלגל הירח ונראה כמו זה בירח ר״ל שכבר יגיע ממנו רושם באלו הדברים השפלים וכן ההקש בכשארים ואין הענין בקלתם יותר מפורסם ויותר נגלה מקלת והספק הוא על זה התואר: מי

רשי

ישר דרך · אדם שהוא ישר בדרכיו: אגור בן יקא · דברי שלמה שאגר את הבינה והקיאה כך פירשוהו חכמים · המשא נבואה זו אמר על כן: נאם הגבר לאיתיאל · אמר הגבר זה שלמה המשא הזה על עלמו בשביל איתיאל על שסמך על חכמתו להרבות זהב וסוסים ונשים שהוזהר מלהרבות וכן אמר איתיאל ואוכל הרבה נשים ולא יסורו את לבבי · ארב׳ זהב ולא אסור · ארבה סוסים ולא אשיב את העם מלרימה לאיתיא׳ ואוכל · לעשות ולא אכשל · לאיתיאל על איתיאל כמו ואמר פרעה לבני ישראל על בני ישרא׳: כי בער אנכי · על שם שבטחתי על חכמתי בדבר שהקב״ה דא׳ שמא יבא לידי עבירה · ולא למדתי חכמה ולא דעת קדושים ידעתי שנרעתי או הוספתי על דברי משה: מי

אבן עזרא

חלק רביעי דברי אגור · היה בימי שלמה הולך כיושרו יודע דעת ונכבד בדורו על כן המלך שלמה אסף דברי חכמתו בספרו · בן בחירק כמו בלרי כמו ריש ורש בן נון בן לילה בן הכות · המשא הנבואה כענין נושא השם לבן אדם · נאום ע״מ ובולי הגבר הוא אגור כענין שנבדה חכמתו · איתיאל ואוכל היו חכמים חברי אגור או תלמידיו: מגן · הת״ס נוסף וכן מגנן כמו משברי אל: תוסף · מורכב מן יסף וספה שהוא שפות החטאת והעד עליו הסבא אשר תחת הסמ״ך והפ״א והמורכב הוא מן תוסף ומן תוסף ע״מ ירד: ועתה אשוב לפרש ואומר כי דברי החכם הם ג׳ חלקים וכלם ע״ד מוסר וכל חלק מד׳ דברי׳ לבד שתים שאלתי וכן נהגו חז״ל באמרם ד׳ מידות באדם ד׳ מידות בתלמידים ובתוך אלה ששה פסוקים הדבקים ספר ד׳ יסודות והם שמים הן יסוד האש שהיא חמה ויבשה ורוח יסוד הלחות והחום ומים קרים ולחים וארץ יסוד הקור והיבושת · וכן הפי׳ דברי עומד במקום שנים כאלו דברי אגור דברי המשא והנבואה כענין עלת אחיתופל כאשר ישאל איש בדבר האלהים · נאם הגבר יתכן ששאלוהו דברי חכמות אלהיות איתיאל ואוכל והגבר השפיל עלמו ואמר להם איך תשאלוני כי אני בער יותר מאיש ואפילו בינת אדם אחד אין לי · ולא למדתי חכמה על ענין האלהי ולא דעת אל אדע כלומר אין לי חכמה ודעת: מי

ר׳ מנחם המאירי

ומליכו כמהו ויאכל את לב מתנה · ואח לצרה יולד לדעת קלת כמו שהתבאר עד כמלא עולתה בך ויש מפרשים מתוך כך שהוא הפוך כלומר מוקש אדם ר״ל פשעיו וחטאתו יתן אליו חרדה · ויש מפרשים מזה הלד תרדת אדם ר״ל העונש המגיעו שהוא מבהילו ומחרידו יתכנו לו המוקש שהכין לעניי ארץ כלומר הפשע שהתמיד בו · ובדרך נסתר כל רדיפת תענוג ובקשת מותר בקלו׳ ובבהלה יקרא חרדה ויתן לו מוקש ובוטח ביי׳ להעמיד גופו בתקון המלואתם ישוגב במגדול ישועות: רבים וגומר · הערה לבטחון באל שהוא המדה המשולם שבכל המדות ובא הנה כענין מאמר טוב לחסות ביי׳ מבטוח בנדיבים · והוא אמרו רבים מבקשים פני מושל שאי אפשר לעמוד בזולתם הן לעזר׳ בלרות הן לנעקת עושק הן לא״זו סבה וא״ע״פ שהבא לפניו כוונתו להיות כעזר בו למלאת חפלו איננו כן בכלם אבל מיי׳ משפט איש שיעיר לב המלך לרלונו כענין פלגי מים לב מלך ביד יי׳ אל כל אשר יחפוץ יטנו · ובנסתר קרא החכם השלם מושל ורבים יבקשו פניו להשפיע עניניהם מחכמתו ואולם הכנתו והללחת למודו תלויה ביד האל בטרם אלרך וכו׳ · למה זה מחיר ביד כסיל לקנות חכמה ולב אין · זה הערה להפליג בהשתדלות כל אחד כפי הלורך ושהחכם ישפיע לכל אחד כפי הראוי: תועבת וגו׳ · הערה כללית בחתימת דבריו להתרחק מחברת הרעים ומכל מי שיראהו מטבת המדות המגונות או בפעליהן והערה ללדיק שלא יחוס לשנאת הרעים ולא יתמיה עליהם כי כמו שהרשעים הם שנואי נפש הלדיק כן הלדיקים שנואי נפש הרשעים ולכן יתרחקו מחברתם ויתחברו עם השרידים אשר יי׳ קורא שתולים בבית יי׳ בחלרות אלהינו יפריחו:

ומהנה נשלם החלק השלישי מן הספר ויבא אחריו החלק הרביעי בע״ה

דברי אגור בן יקא המשא נאם הגבר לאיתיאל לאיתיאל ואוכל · זה החלק הולך על סדרי פרשיות והם שמונה פרשיות · הראשונה דברי אגור · השניה שתים שאלתי מאתך · השלישית אל תלשן · הרביעית לעלוקה · החמישית שלשה המה נפלאו ממני · הששית תחת שלש · השביעית ארבעה המה · השמינית שלשה מטיבי לעד · וכל אחת כוללת ארבעה ענינים כמו שיתבאר בפרטים · והחלק הזה נכבד מאד אין בו נגלה רק מעט אבל כלו או רובו דברים נסתרים ונעלמים רומז על סדרי המציאות ומזהיר להשען בידיעתם על שהודיעה התורה השלימה להם בקבלה נבואית ובפרט כל מי שימלא עלמו ושכלו לואה מהשיג החכמות בדרך המחקר וידע במעט זמן בקבלה הנבואית מה שאולי לא יספיקהו כל זמן חייו לדעת בדרכי המחקר ואחר שהוא רואה בטבעו לראות אם יתחכם להביא דברי ריבות בשעריו הוא כמפיל עלמו במים עמוקים מרוב למאו ולא יוכל עוד ללאת משם ובהכך זה העיר דוח כל מי שימלא עלמו מוכן להשלים עלמו בחכמות שלא יתרפל בזה כי השגת החכמה הוא תכלית הכבוד למי שהוא תם על כבוד קונו להזהר ברוב התחכמות להרוס ולדבר במה שלא יושג · והודיע שאמונתינו כוללת חלקים במלות ובאמונות בחלות חלק שכליות וחלק שמעיות ובאמונות בפנות עיוניות גומנות בדרך המחקר ופנות לא תשיגם יד העיון לריך לכל אדם ואף לשלם שבהם להשען בהם על הקבלה הנבואית והמלות השכליות יד הכל שולטת בקיומם הן מלד השכל הן מלד הקבלה כרליחה וגנבה ודומיהם וכבוד האמת ופעולות היושר · והשמעיות ראוי לכל לקיימם מלד הקבלה אלא שכל שיוכל החכם להשיג עניניהם בהתגלות אליו טעמים נכונים בהם טוב לו ובלבד שיחוס בהם על כבוד קונו שלא לפרוק עול באחת מהם לידיעת הטעם כענין אני ארבה ולא אסור · והאמונה ראוי לכל בני אדם להאמין בהם מלד הקבלה אלא שכל שתגדל חכמתו להשיג העיוניות שבהם דרך המחקר טוב לו והוא תכלית הכבוד והשלמות אלא שהם מעט אחד מעיר ושנים ממשפחה · והמקובלות אין בהם רק אמונה אף לשלם שבשלמים ואלד שכוון בזה החלק לדבר בעניינים עמוקים ולהרחיק נקבי המשכית ביותר ממה שלא כוון בחלקים הראשונים האל בזה בפרשה הראשונה כמתגלגל וכמזכיר בחסרונו והוא אמרו כי בער אנכי מאיש ולא בינת וגו׳ והנה הפרשה כוללת ששה פסוקים · והם דברי אגור בן יקא · המשא · נאם הגבר לאיתיאל · לאיתיאל ואוכל · כי בער אנכי ולא מאיש · עד כן יוכיח בך ונכזבת · וייחס הדברים לאגור בן יקא ושם חכם היה מתלמידי שלמה או מחביריו או מתלמידיו ואולי הוא שם מושאל על שלמה ונקרא אגור על שם אסיפת חכמותיו כדרך שנקרא קהלת · ונקרא יקא על השפעתו וכן נקוד בחרק אולי לאמת השאלתו בענין בינה · ואמר המשא נאם הגבר המשא הוא נאמר על דבר נשואי וממנו יתפשט לכל דבר חכמה ודבור שכלי כדרך מה משא יי׳ כמו מה דברו כלומר המשא הזה איננו מאמר מיוחד לו אבל הוא נאם הגבר ר״ל מאמר השלם כי הושאל במלת גבר ענין גבורה ושלימות וכן לאיתיאל ואוכל · כלומר מאמר הוא במחילתו ראוי להקיםם לאיתיאל ואוכל · והם שמות חכמים גדולים נודע בזמנו · או אולי הם שמות מושאלים גם כן על השלמות כלומר איתיאל ר״ל שאני עומד במחילתו ואוכל רומז על תכלית היכולת בחכמה כענין הכתת שם ישראל על שם כי שרית עם אלהים ועם אנשים ותוכל ואמר על זה כי בער אנכי מאיש ובער עניינו כסיל או פתי כנגד מבהמה שתרגומו בעיר · כלומר כמשל כבהמות · ומאיש ר״ל מהיות איש מלהיות במדרגת השלם שהוא איש באמת · וכן ולא בינת אדם לי כדרך אדם אתם ורבותי׳ דרשו מאיש ממשה שנאמר והאיש משה כלומר שהגיע לתכלית השלמות ולא בינת אדם זה אדם הראשון שנאמר עליו בהגדה אדם מסוף העולם ועד סופו היה וכן אדם הראשון מן הארץ ועד לרקיע היה כלומר שהשיג על הכנויים · ואמר ולא למדתי חכמה ודעת קדושים אדע ר״ל ולא דעת קדושים אדע · והנה השפיל עלמו עד שאמר שהוא מפולל מהשגת כל שלשת העולמות והזכיר סוללות העליונה שבהם ואחר כך התחתונה והימנה וכלל במלת קדושים עולם הנפרדים כענין הן בקדושיו לא יאמין ובמלאכיו ישים תהלה · ועולם הגלגלים כענין אף אמונתך בקהל קדושים ואחר זה שלל עלמו אף מהשגת עולם היסודות ולהיותו נשקעים בתוכה האריך בה והזכיר כל אחד מן היסודות בפרט להודיע מיעוט המשיגים וקרא יסוד האש שמים לגבהו כהיקש אל

אבן יחייא

תועבת וגומר וכנגד אהבת הריע שכולל מה דעלך סני לחברך לא תעביד אמר כי ראוי לתעוב את שיאהבו הפשעים ולאהוב מה שיתעבו הם וזהו אומרו כי תועב׳ לדיקים הוא איש עול שנוא לחבירו מה שהוא שונא שיעשה לו · ותועבת הרשע הוא הישר דרך האוהב לריעו כמוהו: דברי אגור וגומר הנה ידיעת מעשה בראשית מהעולם השפל וידיעת מעשה מרכב׳ העולם הגלגליי והמלאכיי · ואותו המעט קט שהוא אפשר ההשגה מעולם האלהי היה נודע לנביא בכח הנבואיי בדרך השתלשלותו מעלה לעלול · והיא נמנעת ההשגה בכח השכל אם לא ילוה אליו רוח הקדש והידיעה ההיא תהיה אז מעלול אל עלה · ולכן הנכנס בפרדס הידיעה האלה על הרוב יקנה דעת כוזב אשר יורידהו מהעולם הזה ומהבא אם לא יעזרהו ה׳ להיותו שלם בעקיבא שנכנס בשלום ויצא בשלום מה שלא קרה כן לשלשת ריעיו בן עזאי ובן זומא ואלישע אחר וזה היה החסד אשר פעל ועשה ה׳ לשלמה להכין שכלו באופן שיוכל להבין בו כל הידיעות ההם בשלימות מה שהוא נמנע בטבע לכל מי שקדמו ולכל אשר יבואו אחריו · ולהיות כי אנשי דורו היו מבקשים ממנו ידיעת הידיעות והחכמות ההם לכן הודיע כי הם נמנעי הלמידה לזולתו יען כי הוא לא השיגם באינושי רק באלהי ובחסד האלוה יתברך ולכן יתעסקו בתורת משה אשר היא אמרת אלוה לרופה ושאל יוסיפו בדבריו ובמלותיו · ושישאלו ממנו שאלות לעזר לשמירת התורה לטוב להם ובמופלא מהם לא יחקרו וזהו אומרו דברי אגור וגומר קרא את עלמו אגור בן שאגר וקבץ הבינה ע״ד קוראו את עלמו קהלת על ככה · יקה המשא · ר״ל הם דבריו לבני דורו אשר היו מבקשים ממנו שיקיא וידרוש בדבים ידיעת מעשה בראשית ומעשה מרכבה שהוא ענין חושב במשל וחזון ונבואה ולא באופן אחר · נאם הגבר וגומר קרא את עלמו גבר להיותו גבור ונעשה בחרותו כשחבר הספר הלז · לאיתיאל וגומר ר״ל זאת היתה תשובתי והנאום שלי לאשר היו מפלירים בי שאלמדם החכמות ההם באומרם שאתי אל ושאתי אל ולכן שאוכל ללמדם בכל פנים · כי בער וגומר זאת היתה תשובתי אליהם כי החכמה הזאת לא באה לי בטבע כי בער אנכי בטבעי יותר ממה שהיה האיש משה כי חמרו היה יותר זך ויותר מוכן ללמוד החכמה ממני · ולא בינת אדם הראשון יציר כפי האלוה יתברך לי כי בודאי חומרו היה גם כן יותר זך מכל אשד באו אחריו ולא למדתי חכמה מתלמידים ועם כל זה דעת קדושים שהם המלאכים אדע וזה בחסד אלהי: מי

קב ונקי

תועבת לדיקים · הלדיקים יתעבו כל איש עושה עולה · והרשע יתעב כל איש ישר דרך שילך בדרך ישרה: דברי אגור · דברי שלמה שאגר את הבינה והקיאה כך פירשוהו חכמים: המשא הנבואה הזו אמר הגבר שלמה על עלמו בשביל איתיאל על שסמך על חכמתו להרבות כסף וזהב ולהרבות נשים שהוזהר שלא לעשות כן והוא אמר איתיאל אתי אל · והרבה נשים ולא יסירו לבבי · ארבה זהב ולא השיב את העם מלרימה · ואוכל לעשות ולא אכשל · לאיתיאל על איתיאל כמו לבני ישראל על בני ישראל: כי בער אנכי מאיש · על שסמכתי על חכמתי בדבר שהקב״ה דאג שמא יבוא לידי עבירה ולא למדתי חכמה ולא דעת קדושים הייתי יודע שגרעתי או הוספתי על דברי משה · או יאמר שלא למד חכמה על דרך החקירה אלא במתנה אלהית כמלאכים הקדושים · וי״מ שאגור היה חכם גדול בימי שלמה ושם אביו יקה ושלמה אסף דברי חכמתו ובספרו והם דברי נבואה ואין בהם משל ואיתיאל ואוכל שמות חכמים ששאלו מאגור דברי חכמה בענין תולדות השמים והארץ וחכמת האלהות והוא השיבם כי בער אנכי מאיש ולא למדתי חכמה על ענין האלהות ודעת קדושים הם המלאכים: מי

מנחת ערב

ולא עוד אלא שהחשיב את הגנב אשר הוא אדם מאת קונו חלילה כי לבלתי יחרידהו הגנב אם יגלהו לא יגיד ועובר על שבועת שם קונו יתברך וזהו חרד׳ אדם הוא הגנב שהרויח עג ידו שיחריד את זה יתן מוקש ושמא תאמר אולי דלותו גרמה לו ואין אדם נתפס על לערו למלא נפשו כי ירעב לז״א גם זה עון פלילי כי הסיר בטחונו מקונו כי הלא ובוטח בה׳ ישוגב:

תועבת וגו׳ יאמ׳ ראה נא היתרון ניכר ומפורסם אשר ליושר דרך על איש עול כי האיש עול לדיקים יתעבוהו וזהו ותועבה לדיקי׳ איש עול אך הישר דרך אף הרשעים לא יתעבוהו כלם כי אם איזה פרטי מהם וזהו ותועבת רשע ישר דרך ולא אמר ותועבת רשעים באופן שמהרשעים עלמם יעידו על טוב הישר דרך:

דברי אגור וגו׳ יאמר כי בא שלמה להסיר תועה מלב תועי רוח החוטאים לה׳ ומשליכים דברי תורה ארלה ויאמרו אמור הן כל זה יפעל כי אין עוד נביא פה אל פה ידבר בנו בשם הפי״ת לעד כי אז עין בעין נראה יוכיחנו האלוה והלא נתפעל יותר מהם׳ נקרא בספר תורת ה׳ כי כבוש וככלם ישוב עדיו יתברך ונחדל מעשות הרע וזה מאמר שלמה דברי אגור כו׳ ולא על עלמו ידבר שלא קרא את עלמו אגור כי אם לומר הנה דברי מי שאגר בינה והקיאה והשליכה אחרי גיו ועבר על התורה אשר אגר ולמד הנה דבריו הם למשא נאם הגבר כו׳ לומר הנבואה שהיא נאם הגבר שי פה אל פה מוכיח בשם ה׳ הלא לאיתיאל למה שאראה ההשגחה עין בעין שאתי אל משגיח על כל פרטי מעשי ועוד שנית למה שאתי אל שלא נעל בי על רשעי שעודנו מדבר בי על פי נביא אשובה עדיו יתברך ואשוב אלי אז ואוכל לאומת יצרי ולא תאמר כי על פי התורה אשוב כי הלא דבר גדול היה הנבי׳ ידבר כי בין אם בער אנכי מאיש כלומ׳ מטבע האנושותי בלתי מוכן ללמוד מתוך התורה דרך הטובה ולתת אל לבי או שאהיה מוכן ללמוד אך לא בינת האדם לי להבין בינה מתוך התורה כראוי כי אולי אשגה ברוח מבינתי כאשר קרה לשלמה עלמו בפסוק ולא יסו׳ שהבין מתוכו שלחכ׳ גדול כמוהו מותר להרבו׳ מתוך טעם הכתוב: עוד אפשר הוא ויכוח עיון ומעשה איזה מה׳ אלה טוב לפני האלהים אם הלמוד גדול או מעשה גדול להשגת האושר וישא משלו כאילו בעל העיון מהלל עיונו ונגד פניו בעל מעשים מסולל חכמה ומשיב אמריו לו לאמר כי טוב טוב המעשה שמבלי יגיעת הלמוד ישיג כונת הבורא מבעל העיון ובלתי מעותד לשגות כמוהו והוא דברי אגור בן הוא שלמה בעל העיון שיגר

רש"י

מי עלה שמים כמשה · מי אסף רוח פיח הכבשן · מי צרר מים · קפאו תהומות · נלבו כמו נד בתפילתו של משה מי הקים את המשכן שבהקמתו נתבססו כל אפסי ארץ כן נדרש בפסיקתא · מה שמו ומה שם בנו · אם תאמר כבר היה דוגמתו אמור מה שם בנו איזו משפחה יצאה ממנו ונדע מי הוא · כי תדע · אם תדע מי הוא ואיך לא יראת לעביר על דבריו : אמרת אלוה צרופה ומזוקקת ולא כתב דבר שלא לצורך והיה לי ליזהר · פן יוכיח בך ונכזבת · יוכיח על פניך שעל ידי תוספתך אתה בא לידי עבירה וכ"ש אם תגרע :

שתים

משלי ל

ג׳ מִ֤י עָלָֽה־שָׁמַ֨יִם ׀ וַיֵּרַ֡ד מִ֤י אָֽסַף־ר֨וּחַ ׀ בְּחָפְנָ֡יו מִ֤י צָֽרַר־מַ֨יִם ׀ בַּשִּׂמְלָ֗ה מִ֭י הֵקִ֣ים כָּל־אַפְסֵי־אָ֑רֶץ מַה־שְּׁמ֥וֹ וּמַה־
ה שֶּׁם־בְּ֝נ֗וֹ כִּ֣י תֵדָֽע׃ כָּל־אִמְרַ֣ת אֱל֣וֹהַּ צְרוּפָ֑ה מָגֵ֥ן ה֝֗וּא לַֽחֹסִ֥ים בּֽוֹ׃ אַל־
תּ֥וֹסְףְּ עַל־דְּבָרָ֑יו פֶּן־יוֹכִ֖יחַ בְּךָ֣ וְנִכְזָֽבְתָּ׃ ג׳ ומל׳ ג׳

שתים

תרגום

מַן סָלֵיק לִשְׁמַיָּא וְנָחִית וּמַן אַחֵד רוּחָא בְּחָפְנוֹי וּמַן צַר מַיָּא בְּשׁוֹשִׁיפָא וּמַן אֲקִים בְּרִיתָא דְאַרְעָא מַן שְׁמֵיהּ וּמַן שׁוּם בְּרֵיהּ אִין יָדְעִית׃ כֻּלְהוֹן מֵימְרוֹי דֶאֱלָהָא צְרִיפָן וּמְסַיֵּיעַ לְאִלֵּין דְּמִתְרַחֲצִין בֵּיהּ׃ לָא תֵיוֹסֵף עַל מִלּוֹי דְּלָא יְכַסֵּיךְ וְתִתְכַּדֵּיב׃

תרתין

מסורה

ויירד ג׳ פתחין וסי׳ ויש שמים ויירד דשמואל · מי עלה שמים ויירד · ויט שמים ויירד דתלים · שם ו׳ פתחין וסי׳ בלשון ארמי אברם אברהם נטר קרתא דבריה ביכרא · וביאורם ויקרא אברם שם בנו · ויקרא אברהם שם בנו · על שם שמר אדני ההר · וגם שם עיר המנה · מה שמו ומה שם בנו · ויהי שם בנו הבכור יואל :

אבן עזרא

מי הוא שעלה שמים וירד כלומ׳ שיש בו כח לעלות אל השמים הגבוהים ולרדת אל הארץ שהיה לעומק לא אדענו בחכמתי · בחפניו כדי שיבין השומע כי חפניו וידיו הם רצונו או שכלו כנ׳ שיאסוף הרוח שלא תהיה נוסבת · מי צרר מים כאילו נצרס בעבי המדומים למשל׳ להמטיר על הארץ · כל אפסי ארץ שלא ימוטו והאפסי׳ הם הקצוות העומדות על בלי מה · מה שמו ומה שם בנו שידעהו בחכמתו · כי תדע אתה איתיאל אדם או בנו הגל לי שם אחד מהם שידעהו והטעם איכי יכול לדעתו ואין בנבראים שידעו בחכמתו : כל אמרת אלוה צרופה · כענין אמרות יי׳ אמרות טהורות והם המצות הצרופו׳ כזהב המזוקק ובהם חכמ׳ יראת השם ואין ראוי להתעסק בזולתה · על כן אל תוסף על דבריו אתה איתיאל כענין לא תוסיף עליו ולא תגרע ממנו · פן יוכיח בך בעניין שעברת על מצות לא תעשה : ונכזבת תהי נכזב בהתעסקך בחכמה אחרת זולת חכמת מצותיו ונכזבת כענין בנים כחשים ונקראו כן ממרים פי השם · פ"א בן יקה בן יקהת עמים כי בשביל דוד נאמר לבן שלמה בן יקה וקהלת ואגור הוא נאם הגבר לאיתיאל בדבר הנשים והסוסים שאמר ארבה ולא אסור לבבי ואוכל · כי בער · איתיאל מתנחם אח"כ ואמר עשיתי כמוי שלא למד חכמה ולא ידע דעת שחקי׳ ובקש קהלת שידע במשפט להצדיק ולהרשיע בלא עדים ולא אמרה תורה אלא על פי עדים ועל זה נאמר בקש קהלת וגו׳ ויצאה בת קול מן השמי׳ ולא היה לו כן או אמר וכתוב יושר דברי אמת בשביל התורה כל אמרת אלוה צרופה : אל תוסף ונומר · ואני לא שאלתי דבר נכון ששאלתי דבר שלא היה לי לשאל כילד היה לו למשה שעלה שמים וירד ואהרן שאסף רוח שנאמר ויעמוד בין המתים ובין החיים ואליהו שצרר מים בשמלה ויהושע שהקים כל אפסי ארץ שמש בגבעון דום · מה שמו כי בניהם לא הגיעו לשמם ולדעתם · אף אני שאני מהם · ועתה שתים שאלתי מעמך : אלוה · אל :

שתים

רלבג

מי עלה שמים · מי מהדברים השפלים עלה לשמים או מי מהשמים ירד לארץ שיתכן שיהיה התיחסות בין השמים ובין הארץ באופן שיתכן שישפעו כחות מהשמים ישלם בהם מה שבארץ כי זאת השאלה עמוקה ומסופקת מאד מפנים רבים ונזכיר מהם היותר חזקים לקצר המאמר בזה האופן הא׳ הוא שכבר ידמה שיתחייב היות למשפיע בפועל באופן מה שהאל מקבל השפע בכח והמשל כי האש לא תשוב מה שהוא אש בכח רק בפועל אלא מפני שיש להם ה"ס בפיעל ובהיות הענין כן והיה מבואר במה שאין ספק בו שאין לגרמים שמימיים דבר מאלו האכיות אשר ישפעו מהם באלו הנמצאות השפלות ר"ל החום והקור והלחות והיובש הנה יפול ספק חזק איך ישפעו אלו האכיו׳ והנמשך להם מהגרמי׳ השמימיי׳ והאופן הב׳ והוא חזק העומק ג"כ הוא שכבר יחשוב חושב שהדברי׳ המתחלפים יחוייב שתהיינה התחלותיה׳ מתחלפו׳ ולזה ידמה שיהיה מחוייב היות ההתחלה מתיחסת למה שהיה לו התחלה עד שתהיה התחלת הדברים הבלתי נפסדים זולת התחלת הדברים הנפסדים ולפי שהתחלת הדברים שבלתי נפסדים יתחייב היותה בלתי נפסדה הנה ידמה שיחויב מזה היות התחלת הדברים הנפסדים נפסדת וזה ממה שירחיק היות השמים התחלה למה שבארץ אלא שאם יונח שעלה לשמים דבר מאלו הנמצאות השפלות והוא נפסד כמו הם ובעל תכלית וממנו ירדו וישפעו אלו הכחות וזה דבר בתכלית הזרות והביטול ואם רצונו להשלים הספק בזה הצטרכנו למאמר ארוך לא יכילהו זה הביאור ויספיק לנו מה שזכרנו מזה והספק הב׳ מי אסף רוח בחפניו השמים להיות נאצל מכללם רוח א׳ באופנים והם היסודות והיא רוח החיה אשר באופנים שקראו הפילוסופים הנפש הנאצל׳ מהגלגלים והתבאר מציאותה בס׳ ב"ח כי בזה גם כן ספקות עמוקות כמו שביארנו בה׳ מספר מ"י הא׳ איך ישפע א׳ בלתי מתחלק מרבים והב׳ איך יתכן בעלול שיהיה יותר שלם מכל א׳ מהעלות הקרובות אשר שפע מהם כי זה ענין הנפש הזאת שזכרנו עם מניעי הגרמי׳ השמימיי׳ שספעת מהם וכבר יפול ספק עוד איך יסתבך זה הרוח ביסודות ובאי זה אופן יתכן בו זה והספק הג׳ הו׳ מי צרר מים בשמלה באופן שיהיה רקיע בתוך המים העליונים מחלק מה מהם כמו שנזכר בתורה ויתבאר מדברינו בספר מלחמו׳ יי׳ שיהיה מחוייב שיהיה שם בין גלגל לגלגל גשם בלתי שומר תמונתו הוא הנקרא מים העליוני׳ והנה הספק בזה הוא כי זה הגר׳ העליון הוא נקי מהאכיו׳ אשר ישלם בהם הקרוש וההתקשו׳ לדברים ולא יתכן ג"כ שנניח חדוש העול׳ בהם מצד קור או חום יהיה סבת בהם כמו הענין בגשמים אשר אצלינו שקצת יקרשו מהקור וקצתם יקרשו מהחום כמו שיתבאר בס׳ האותות והנה השאלה עמוקה וקשה מאד ואם באנו להרחיב המאמר בה ובמה שיפול מזה מהספק במציאות המים העליונים אשר הספק ההוא הוא ג"כ בכח זאת השאלה הצטרכנו למאמר ארוך מאד וכבר יעמוד על זה במעט עיון מי שיראה מדברינו בנ"ה בה׳ מספר מ"י והספק הד׳ הוא מי הקים כל אפסי ארץ באופן שיהיה זה החלק נגלה ממנה לא יקיפוהו המים כמו שהיה ראוי לפי הסדור הטבעי וזה כי אם אמרנו שהסבה בזה משפע הגרמים השמימיים כמו שזכר הפילוסוף הנה יתחייבו הספקות הנזכרות בספק הראשון מאלו ועוד שכבר בארנו בספר מ"י ובבאורינו לספר השמים והעולם שלא שיוחס זה אל הכוכבים שאם היה הענין כן היה מחוייב שיהיה הנגלה מהארץ שלם סבוב כי הכוכבים ההם הם כוכבים סביב הארץ סבוב שלם ואנחנו לא נמצא הנגלה מהארץ יותר מי"ב שעות כמו שזכר בטולמיוס היוני שנתבאר מהלקיות הירחים שהבינו מהם המזרחיים והמערביים ובכלל אין דרך לחכם לעמוד על סבת זה אם לא יעזר במה שזכרה התורה מזה מה שמו ומה שם בנו כי תדע הנה קרא לסבה הקרובה לזה הפועל בן כי היא עלולה מהעלה האחרת הגבוה ממנה ורצה בזה אמור ליומה היא הסבה הפועלת בזה ואם אמרת שהסבה ההיא תפעל זה באמצעות סבה אחרת יותר קרובה קרא שם לזאת הסבה הקרובה שיאות שישפעו ממנו אלו הדברים לפי מה שיורה עליו שמו והמשל באלו השמות כי אנחנו נאמר כי הש"י ברא האדם באמצעות השכל הפועל והשכל הפועל ברואהו באמצעות זרעי הזכר והנקבה הנאות להיות ממנו זאת ההויה כמו שהתבאר בטבעיות ואולם באלו הספקות שזכרנו לא תוכל לקרוא שם לא לפועל ולא לבנו באופן יאות להיות ממנו זאת ולזה צריך שתקרא אלו המחשבות המחוייבות ספק באלו הדברים ותשען על אמרת הש"י בתורה ובנביאים שהתבאר ממנה אמונת אלו הענינים אשר נפל בהם הספק והוסר הספק מהם במה שזכרם מחדוש העולם כי לא נצטרך אחר זה לבקש באלו הדברים סבות ממין הסבות אשר יותנו בדברים הטבעיים וכבר התבאר כל זה מדברינו במאמר הה׳ והוא מספר מלחמות יי׳ : כל· הנה כל אמרת הש"י צרופה ר"ל שהיא נקייה מן הסיגים והדברים שילכו במדרגות המותר והוא מגן לחוסים בו לשמרם מהטעות ומהדברים בכמו אלו המקומות אשר הטעות מרחיק בהם האדם מהצלחתו האמתית ולזה נזכרו אלו השרשים הגדולים בתורה ובדברי הנביא׳ · אל תוסף · על דברי הש"י אך יתבונן בהם באופן לא יצטרך למה שתבין מהם תוספת בדברים ההם שאם הקלת בעיונם עד שלהקל מעליך כשלא יתן וכן הבאור תאמר שהוא חסר מלה או מלות כך שמא יוכיח בך הש"י שאר ההכנסים מעשות ככה מפני עלם מה שיגיעו לך מהרע וההפסד עד שתשאר הבל וכזב מזולת השארות כלל :

שתים

אבן יחייא

מי עלה וגו׳ וכן אדע מהעולם הגלגליי מי העולה בשמים ומי היורד ואופן סיבוב הגלגלי׳ ותכיעם׳ ואדע מהעולם השפל מי אסף רוח בחפניו והוא מי המכיע יסוד האויר וחלקיו ומי צרר מים בשמלה והוא ידיעת יסוד המים · ומי הקים כל אפסי ארץ והוא ידיעת יסוד הארץ ולא הזכיר יסוד האש להיותו נסתר מעיני האנשים ויוכלל בידיעת ענייני השמים · ולכן איכו בידי ללמדו לזולתי ואם יהיה אפשר שתדע דבר מה ממנו יהיה לדעת מה שמו מהעלה ומה שם בנו העלול מהעלה ואתם ידיעת מהות העלה והעלול הוא נמנע · כל וגו׳ ולכן בני שמע בקולי אל תבקש לך גדולות הרחוקות משכלך והדבק בתורת ה׳ תמימה אשר כל אמרת ה׳ בה היא צרופ׳ ומזוקקת ואמיתי׳ כי הוא מגן לכל החוסים בו ומודים ומכרכים אותו לגדולתו הנעלמת מהם ועובדי׳ מלותיו בשמחה ובטוב לבב · אל תוסף וגו׳ ואל תתרום להוסיף על דבריו אלוה מה פן יוכיח בך ונכזבת ותהיה נעדר מהעולם כי אשר יוכיחהו האל וייסרהו על מעשיו המגונים ויעלים עיניו ממנו יהיה לנבער ולהעדר ויהיה ענין ונכזבת מלשון חסרון כמו לא יכזבו מימיו וזה כי הכזב הוא הפך האמת וכאשר האמת יובן על הקיום ככה הכזב יובן על ההעדר והחסרון ·

שתים

ר׳ מנחם המאירי

אשר פתחיו כענין המושאל על כל דבר עליון וגבורות בשמים · שמי וקורה · וכן תמצא בספר איוב שהזכיר ארבעה יסודות והתחיל מן התחתון ואמר על יסוד הארץ כי הוא לקצות הארץ יביט ועל האור בעשותו לרוח משקל · ועל המים ומים תכן במדה · ועל האש ותחת כל השמים יראה ואמר מי עלה שמים וירד כלומר מי עלה בהשגת עיונו לשמים וירד בשלום ר"ל שלא נשתבשה השגתו · או אפשר שענין ודעת קדושים אדע רומז על עולם הנפרדים לבד ומי עלה שמים וירד רומז על עולם הגלגלים וכולל יסוד האש להדבקו עמהם או ודעת קדושים נאמר על השלמים בתכלית · ומי עלה שמים כולל כל ההשגות מי עלה שמים וירד כלומר שירד בשלום מבלי שבוש עד שאמר עליו נכנס בשלום ויצא בשלום כלומר שמעטים הם ואין אני מהם וכבר ידעת אמרם ז"ל ארבעה נכנסו לפרדס שאחד מהם הציץ ונפגע ואחד הציץ ומת ואחד קצץ בנטיעות והאחד לבד נכנס בשלום ויצא בשלום כמו שביארנו במקומו או כפרש וירד כלומר שעלה לכך בעיונו בעודו דבק לחומר עד שירד אחר עליתו · וענין אסף רוח בחפניו משל כלומר מי הוא שידיעת ענין יסוד האויר אתו כאלו הוא בידו · וכן מי צרר מים בשמלה כענין מי צרר מים בעביו כלומר מי השיג ענין המים ותקוותם להראות היבשה ועלותם בעננים להריק ברכה על הארץ וכן מי הקים כל אפסי ארץ כלומר מי השיג ענין עמידתם באין תנועה · או פי׳ אפסי ארץ משל על החכמים כמו מצוקי ארץ לפי הדרש כלומר מי העמיד אפסי ארץ בתקומה ומעלה להמלאם דעה את יי׳ להשיג כל זה ולהשפיע זה לתלמידיו שזה ידוע שהשפעת החכמה והמלאת השלימות הוא תכלית החכמה ·

או

קב ונקי

מי עלה שמים וירד · כמשה · מי אסף רוח בחפניו פיח הכבשן · מי צרר מים קפאו תהומות נלבו כמו נד בתפלתו של משה · מי הקים המשכן שבהקמתו נתבססו כל אפסי ארץ כן נדרש בפסיקתא : כי תדע · אם תדע ואיך לא יראת לעבור על דבריו : כל אמרת אלוה צרופה ומזוקקת ולא כתב שלא לצורך והיה לי ליזהר : פן יוכיח · על פניך שעל ידי תוספתך אתה בא לידי עבירה וכל שכן אם תגרע · ולפי הפשט היא תשובה שמשיב אגור לאלה החכמים ששאלוהו על מעשה בראשית ומעשה מרכבה אמר איך תשאלוני בענייניים עמוקים כאלה · ומי הוא זה מאנשי החכמה שיוכל לעלות לזאת המדרגה להשיב על עניינים עמוקי׳ כאלה מי הוא שעלה לשמי׳ וראה הדברי׳ ההם בעיניו וירד והודיע הדבר ההוא לבני העולם עד שנוכל לעמוד על שאלתך · ואשר שאלתני מענין הרוח ענין כלומר ופלוני מי אסף רוח בחפניו עד שידע להשיב אל הענין אשר שאלתני · והזכיר הרוח במקום יסוד האויר וכן מי צרר ממי העולם בשמלתו עד שיוכל להשיב אל התשובת שאלתך ששאלתני בענין יסוד המים · ואיזהו האיש שהקים גבולי הארץ עד אפס מקום שיוכל להתבונן על מה ששאלת מענין כדור הארץ · מה שמו של האיש שהשיג כל אלה הדברים ואם תאמר כבר היה האיש הזה לעולמים אשר היו לפנינו מה שם בנו אחרי שתאמר שידעת אותו · כלומר דבר כמוע הוא שימצא איש שיהיה על זה התואר ולכן עלתי היא להניח אלו העניינים הנעלמים אחר שלא יוכל האדם לעמוד עליהם ולאחוז דברים התוריים והם אמרות ה׳ צרופות ואין צורך להביא עליהם מופתים לאמתם כי לא יכחישם והוא אומרו : כל אמרת אלוה · ואם נחזיק באמרות השם יהיה מגן בעדינו כי הוא ית׳ מגן אל החוסים בו : אל תוסף · אין לנו להוסיף על דבריו ולחקור במה שלא צוה לחקור פן יבוא במשפט עמנו על השתדלנו לחקור במה שלא צוה · ואם נאמר כי הוא ית׳ צוה בזה נהיה כוזבים · או יאמר מי עלה שמים ולאין חכמה לדעת מי הוא שעלה לשמים · ר"ל שיש בו כח על השמים העליונים לדעת מראיהם ומעשיהם ולרדת על הארץ לדעת תולאותיה ותולדותיה · ומי יוכל לדעת באי זה ענין יאסף הרוח בחפניו שאלהי נושבת וכאשר ירצה משיב אותה לכל צד שתהיה רצונו · ובאי זה ענין יקשיר המים בעבים בשמלה ולא נבקע ענן תחתם · וכשירצה פותחם ומוריד הגשם ואין ידוע וניכר מקים פתיחתם ובאי זה ענין יקיים השם כל קצות הארץ שלא ימוטו ממקומם הם ההרים והגבעות · מה שמו וגו׳ · אם תדע באמת שאמרת אלוה צרופה וגו׳ :

שתים

מנחת ערב

שאגר בינה ויהיו דבריו יקה המשא כלו׳ למוד גדול כי הלא בין שהוא הבינ׳ יקה ויגעל במדרג׳ המשא בערך מדרגת החכמה כי חכם עדיף מנביא כמז"ל על ונביא לבב חכמה מי כהלה במי הקטן כהלה בגדול הנה כי למוד גדול כי הלא לא נאמר כן על בעל מעשה שעדיף מנביא והנה לעומתו נבר על חטאיו בעל מעשי׳ מסולל למוד ויסיב אמריו אין וזהו כ"ס הגבר לאיתיאל הוא המלך שלמה הנקרא לאיתיאל לאיתיאל ואוכל לרמוז לו ענין מז"ל למה נקרא לאיתיאל ואוכל לאיתיאל שכהוב בתורה לא ירבה לו נשים ולא יסור לבבו ואוכל אני ארבה ולא אסור והנה נאם הגבר בעל מעשים הוא גבר על חטאיו לאיש אשר שמות אלה לו הרומזים שגגתו ברוח מבינתו הלא הוא כי בער אנכי מאיש בלתי מוכן לעיון ולא בינת אדם לי שלא למדני אדם דרך להבין וגם אפילו לא למדתי חכמה וכ"ש בינה ובכל העדר זה הנה לא יבצר ממני כי ודעת קדושים הוא אלהים קדושים אדע באמת בלי שגיאה כלומר ואתה ברוב עיונך לא ידעת דעת קדושים ועלה על רוחך היה דעת קדושים באמו׳ ולא יסור כו׳ להתיר לבעל חכמה ורבה להרבו׳ נשים כי נכון לבו בוטח מלסור טעית בכונתו יהדרך ואני בהומי דעת קדושים ידעתי ולא נטיתי ומה בלע בעיונך המביאך לשגות מאמרי דעת וטוב טוב המעשה בשלילת מעמקי בינה ולמוד ואם כן אמור מעתה כי מעשה גדול מהלמוד על כן משיב שלמה ואומר מי עלה שמים וכו׳ הם כל הגדולות שהשיג משה ככל הכתוב בדרך הקודש ואמור מעתה מי מקדושי׳ אשר בארץ במעשה עשה כאשת מהנה מה שמו ומה שם בנו כלומר הם לא נודע לך שם עושה כאלה אולי ידעת שם בנו והוא"ו השמש במקום או כדרכה פעמים אין מספר כי תדע כלומר כי דבר זה גם כי בער אתה מאיש תוכל לדעה מה שמו לך בהעדר ממך ידיעה זו כי לא ידעת ולא שמעה היו אומ׳ כי ודאי לא היה איש יעשה כמעשיו ואם כן אמור מעתה כי למוד גדול כי אם השגתו כל זה היה על בחינת המעשה הל׳ רבי בעלי מעשה וגם שיהיו מעשיו גדולים משל כלם הלא לפי ערכ׳ יוכל עשות גדול מהזולת אחד מכל אלה לך הלא אמרתי לך מי על כל אחד מהם לומ׳ שגם אחד מכל אלה לא עשה זולתו לכן הוי אומר שלא השיג ידו לעשות כל אלה אם לא מפאת זכות תורתו כי לא היה איש כמוהו שלם בה כי הוא למד מפי הגבורה ואיננו דומה ללמוד מילוד אשה ועל כן לא היה איש יעשה כאחד ממעשיו ועל בחינ׳ זו אין ערוך אליו אפילו בפחות ויתר לגבות כקלה מעשיו כי גם טרם הנתן התורה זכה וייטיב

לו

שתים שאלתי · אמר זה החכם מדבר אל השם יתב' שתי שאלות שאלתי מאתך אל תמנע ממני בטרם אמות כי אחר המות לא יתחדש לאדם קנין השלימות אם לא במיון · שוא ודבר כזב הרחק ממני · בהשגותי שוא ודבר כזב שלא אשתבש ואתבלבל בעיוני ושלא יהיה עיוני בדבר הבל שאין לו מציאות כאילו תאמר שיהיה העיון במציאות הרקות וידמה שרמז בשוא אל מה שהוא שקר ודבר כזב אל מה שהוא הבל או הפך זה והנה תקרה לאדם החקירה והעיון במה שהינו ימנא לחשבו שהוא נמנא אם מפני שבוש המדמה אם מפני ספור כוזב קרה לו אם מפני דעות ירשו בזה מזולתו והשאלה הב' היא שלא תתן לי עוני ודלות בדעות לקצר בדעות מה שאפשר לאדם השגתו ולא תתן לי ג"כ עושר לעבות להתחכ' במה שאין לאדם השגתו אך הספיע לי בדעות המזון הראוי לשכלו לא פחות ולא יותר בזאת בהמ' היא שאה גדולה לא יתכן שימלא איש יגיע אליה באלפים מן הב' אבל הוא ראוי שישתדל כל אחד מהאנשים המעיינים בזה בחזק' היד · פן אשבע · להתחכם במה שלא אוכל להשיגו ואומ' מי הוא השי"ת ר"ל מה הוא וזה דבר לא יתכן שיושג אלא לש"י ולזה תביא זאת החקירה אל שאכחש ואעשה אלוה מדבר בלתי כמנא כן כשאחייב לאלוה מהות בלתי כמל'כן ויביא זה לכפיר' ולהאמין בזולתו ופן אורש ואקצר מהחקור במה שאיפשר לאדם השגתו ויהיה זה סבה אל שלא אעמוד על חייוב היות שם אלוה הוא הפועל לכל הנמצאות ויהיה קצורי סבה שהגנוב האלו' מהנמצאות ואומר שאין שם אלוה כמו שהי' אומר האפיקורוס וסיעתו ואחשוב כי לא תפשתי בזה כי אם השם לבד כי הנקרא בו אינלו מציאות ויהי' זה יותר קשה באופן מה ממה שיגיע מהפסד בסבת התחכם יותר ממה שראוי : אל

רשי

שתים שאלתי מאתך עכשיו מדבר לפני הקב"ה: רש ולות · הטריפני לשון מזון וכן טרף נתן ליראיו · פן אשבע מתוך עושר · וכחשתי · בהקב"ה מרוב גאוה ומהו הכחשה ואמרתי מי ה' כלומה ארץ אלהים ותפשתי שם אלהי · להרגיל להשבע בו לשקר: אל

אבן עזרא

שתים · ג' דבקים · ע"ד תפלה: שוא · כמו שקר · ודבר כזב שלא אהיה עד כזב · וי"ו ועושר תחת או · הטריפני מן ויהי טרף בביתי · חקי הראוי לי לעמוד בו הנפש : וכחשתי זהו ואמרתי מי יי' · כענין לא ידעתי את יי' · ותפשתי שאשבע על הגנבה ואתפש בשבועת שם אלהי לשקר ותפישה בהזכרת השם : אל

ז שְׁתַּ֥יִם שָׁאַ֖לְתִּי מֵאִתָּ֑ךְ אַל־תִּמְנַ֥ע מִ֝מֶּ֗נִּי בְּטֶ֣רֶם אָמֽוּת׃	תַּרְתֵּין שְׁאֵלִית מִינָךְ לָא תִיכְלֵי מִנִּי עַד לָא אֵימוּת׃
ח שָׁ֤וְא ׀ וּֽדְבַר־כָּזָ֡ב הַרְחֵ֬ק מִמֶּ֗נִּי רֵ֣אשׁ וָ֭עֹשֶׁר אַל־תִּתֶּן־לִ֑י הַ֝טְרִיפֵ֗נִי לֶ֣חֶם חֻקִּֽי׃	רִיגְלָתָא וּמִילְתָא כַדְבוּתָא אַרְחֵיק מִנִּי מִסְכֵּינוּתָא וְעוּתְרָא לָא תִתֵּן לִי זוּנַן לַחְמָא מִתְסַי׃
ט פֶּן־אֶשְׂבַּ֤ע ׀ וְכִחַ֗שְׁתִּי וְאָמַ֗רְתִּי מִ֥י יְה֫וָ֥ה וּפֶן־אִוָּרֵ֥שׁ וְגָנַ֑בְתִּי וְ֝תָפַ֗שְׂתִּי שֵׁ֣ם אֱלֹהָֽי׃	דְּלָא אֶשְׂבַּע וְאֶכְפַּר וְאֵימַר מַנוּ אֱלָהָא וְדְלָא אִיתְמַסְכַּן וְאֶגְנוֹב וְאַחֲלִיל שְׁמֵיהּ דֶּאֱלָהָא׃

אל · לא

שתים ב' ר"פ וסימ' שתים הנה קראתיך · שתים שאלתי מאתך אל תמנע ממני: מאתך ה' וסימ' נמסר בריש מלכים סימ' ב': מי יי' ב' דסמי' וסי' אשר אשמע בקולו · פן אשבע וכחשתי : ופן ה' וסימ' ופן תשא עיניך השמימה · ופן יסורו מלבבך · ופן תדרש לאלהיהם · ופן ירך לבבכם ותיראו · ופן אורש וגנבתי ותפשתי :

מנחת ערב

לו בעבורה ומה גם לרבותינו ז"ל האומרים שעמרם היה ראש ישיבה במצרים ודבק משה בה וגם אמרו שעל היותו מעותד להורה כתמלא הבית אורה בהולדו כי תורה אור ואם כן אמור תעתה כי למוד גדול ממעשה ואתה הקשיתני שאתה דעת דעת קדושי' ידעת ואני שגיתי לא אתן הדופי במציאות בלמוד חלילה כי דע איפ' כי כל אמרת אלוה צרופה בלתי כותנת מקום לטעו' חלילה לבעל גמרא אלא שהו' יתברך מגן מלהביא שגיאה לחוסים בו יתברך אך אני מדה אחרת היית' לי שהטעיתני ולא מציאו' הגמרא כי שמתי שכלי כסלי אך אתה גם שתרב' בינה אל תירא מלשגות והוא במה שאל תוסף על דבריו כלומר שאם תתבונן להבין פירוש הדבר לא תטעה כי אין בו פירוש זולתי שיהיה לכל כפש החכם יהיה מכל האדם או שכליו עליו לא יסור כו' שאם לא כן היל"ל פן יסור שהיה כדבר אפשריי ובחיריי אך בהומרו ולא יסיר החליט הגזרה לומר אם לא ירבה לא יסור הא אם ירבה ודאי יסיר כל איש שיהיה באופן שאם באת לומר לכי ארבה ולא אסו' מוסיף על דבריו תקרא ולא מפרש כיונתם פן יוכיח בך כו' כלומר מי יוכיח שהוא הוספת ולא פירוש מלת פן מדלא קאמר פן יסיר ואמר ולא יסור כמדובר וזהי פן יוכיח בך ובזה תמצא בחזיוכזבת :

שתים וגו' הנה באחד משני דברים מנסה הוא יתברך את הירא או בעושר אם ישבע או בעוני אם יקוץ ועל שניהם חילה פני אל ישלכו ואמר כי צרה המתרגשת בעושר גדולה מאשר בעוני כי בעיעת גלות העושר מביא עד יכפור בעיקר והעוני עד עבור עליו בשני לאוין ואמר שתים שאלתי מאתך וטר' גלות שאלתי יחסתי כל אחד אל החורבה היוצאת ממנה והוא שוא וכו' כאשר יפרשם ואמר אל תמנע ממני בטרם אמות למה שהרשע בחייו קרוי מת אמר הכני על ידי הרבות נסים קרוב אל המות כי היואל בי דבר שכאמ' עליו ויעם הרע כו' ואקרב אל הקרא מת בחיי חלילה על כן הסר מעלי ב' הדברי' האלה בטרם תמות לגמרי על ידי הצטרף א' מאלה אל הקודמת ואמו' בחיי או פן על ידי אחד מאלה עצמו אמות בחיי ביוון הנמשך מאחת מהנה ופירש ואמר במה יתרחקו שוא ודבר כזב ממני במה שריש ועושר כו' והגדולה מהן היא צר' העושר והו' כי אם אשבע וכחשתי ואמרתי מי ה'

ר' מנחם המאירי

רמז באפסי ארץ כאית הגוף המיוקנים לעצמם כענין עיר קטנה כלומר מי הוא הזוכה להכניע כל כחותיו הגשמיות להיותם לאחדים ביד השכל · וכן איפשר להמשיך המשל ברוח ומים לפרש רוח על השכל ומים על התורה והחכמה כלומר מי ידע להבין עצמו בשכל ובלמוד ובהכנעת כחות גופו עד שיגיע לתכלית המעלה · כלל הדברים שאין אדם משיג המציאות עד תכליתו · וידוע שהעולם התחתון והוא ההשגה הראשונה ובידיעת חלקיו יודע עולם הגלגלים ומשם יפרד ועולה מעלה מעלה עד מקום שיד השכל האנושי מגעת · ויש מי שמשיג קצת ההשגות ולאחרים יוהם שישיג העולם התחתון לבד ומי הם שהשיגו גם כן ענין עולם הגלגלים ומעט מהם אחד מאלף ישיג כל מה שבכח השכל להשיגו ומהם שמשיגים משתבשים · וכבר רמזנו בקצת חבורינו על דור הפלגה שהשיגו עולם התחתון על מתכונתו ונשתבשו בהנהגת עולם הגלגלים וגם בהשגת החמר הראשון ונתעלם מהם לגמרי עולם הנפרדים כמו שרמזנו בקצת חבורינו והכוונה שלא ישיג אחד מני אלף הנזוקים כאמרו עמוק עמוק מי ימצאנו ולא רמז על מה שאין בטבע שום אדם להשיגו אבל השגתו כמכוונת לכל אדם אבל אף בזה שבטבע השכל השלם להשיג אמר מי ימצאנו כלומ' מי הוא שיזכה לכך וכן מי יודע רוח בני האדם העולה היא למעלה שלא פקפק הוא בהשארות חלילה אבל מי הוא שידע זה בשלימות חכמת המחקר · ומפני זה אמר מה שמו ומה שם בנו כי תדע הענין כאלו אמר כי תדע מה שמו הודיעני מה שם בנו כלומר כי תדע אחד מני אלף שעלה לזאת המדרגה הודיעני אם הענין נמשך עד שישאיר השלם ההוא כמוהו אחריו כלומר שהדבר זר ורחוק לא ימצא תכלית השלימות רק לאחד מאלף בזמן רחוק כאמרם ז"ל לא קם כניא עוד בישראל כמשה ולזה אמר כל אמרת אלוה צרופה כלומר אחר שידיעת הדברים מצד חקירתם כבדה כל כך וזרה מהשיגה על אפני השלימות טוב להשען על דברי התורה שהודיעתנו הכל דרך קבלה בנואית והוא מגן לחוסים בו ר"ל המאמינים מכל הנלחמים עליהם מצד חקירתם · והוא שאמר אל תוסף על דבריו ר"ל להבכים עליך במה שאינך מספיק אליו לפי שכלך פן יוכיח בך המתנגד וכוזבת והיא מלשון אשר לא תוכל לעמוד אתו במלחמה · או הענין שלא תוסיף על מה שהוא כונת התורה באמונות ובמצות אם לא על דרך גדר וסייג כל זה הערה לקבוע כל אמונתו בקבלה הנבואית ואחר כן מה שירצה לפי טבעו להשיג בדרך המחקר יעשה לא שיתלה אמונותיו בו כענין שרמזנו באמרו אורח חיים פן תפלס כעו מעגלותיה לא תדע · והנה תראה בזה שהפליג בכמה מקומות להזהיר על זה מצד שכבר היו מבני עמנו מאז שהיו ח"ש מרים לבאר כל פנות התורה במופת וידוע שיש מהם הרבה שעל דרך האמת אין לנו מופת בהם ובשהיו מרגילים עצמם בכך היו באים לפעמים להיכר חולשת המופת והיתה אמונתם פוסחת בלבבם ולכן הפליג הרבה פעמים להודיע כי הרבה מהם לא יבא עליהם מופת אלא שחייבתנו התורה השלימה להאמין בהם ואף קצת המפרשים שיש מופת עליהם אין הענין מסור לכל רק ליחידים הסרידים אשר יי' קורא ויזהר מהיות כושא וכותן בהם מי שאינו מהם פן יהיה לו למוקש וחכמי האומות מפרשים זאת הפרשה על האל ומי אסף רוח ומצרר מים ומי הקים אפסי ארץ · הכל רומז על בריאות העולם · ולדבריהם אני מפרש מי עלה שמים וירד ר"ל שמשגיח בתחתונים ובא על דרך כמה פסוקים שיותם בו ירידה לשם יתעלה ורמז על ענין ההשגחה היורדת לדעת בעל דת למטה לארץ · ומה שם בנו · פירושו איך תשיג כבודו או אף כבוד בנו ר"ל עולם הנפרדים כענין בני אלהים והכל עולה לענין אחד להודות על עומק ההשגה ומיעוט הזוכים אליה עד שמתוך כך ראוי להשען על דברי התורה והקבלה הנבואית · כי היא היתד התקועה היא חייכו ואורך ימיכו · ויש מפרשים כונת הפסוק להזהר מחקור במה שלא יושג ואחר דרך משל על יסוד האש מי עלה שמים וירד כלומר מי יבין ויחקור על עליית האש בטבעו למה לא היה כטבע העפר לרדת ולהיות מקום לבעל חיים וכן ברוח למה לא היה כטבע העפר שיהא איפשרות לא ספר בחפניו וכן המים למה לא היה בטבעם רך ונגר ולא קשה עד שיוכל אדם לצררם בשמלה וכן העפר למה לא היה בטבעו קל עד שיתנועע וכל זה ידוע לחכמים השלימים שכל אחד הי' לפי קרבתו ומקומו ומדרגתו אבל מי הוא שישיג כלומר שמעטים הם על הדרך שהתבאר ויש מפרשים מי עלה שמים ר"ל להשיג מהותם וכל שנכלל בהם עד שנאמר לו שיעלה וירד ויודע לנו אמתת הענינים כלם ·

הפרשה השניה

היא כוללת שלשה פסוקים · והם שתים שאלתי מאתך · עד ותפשתי שם אלהי : הקבלה הנבואית אין הכונה בזה רק שלא לתלות האמונה בדרכיה מחקר עד

כונת

הפרשה שאע"פ שהזהירו בראשונה להשען על שיתכלכל להעדר הדרכים ההם ממנו או להשתמש בהם וכל שכן למי שימצא שכלו לואה כאלו הענינים העמוקים אבל ראוי לכל אדם שישתדל בחריצות בלמוד החכמה · ועכשו בא להזהר האשתדל על ארבעה ענינים האחד שישתדל בשלימות המדות עד שלא ישים יגיעתו ריק וידיעת הריק היא שקרא שוא כלומר תהו ובלעו כיסאם · והשנית שיזהר מן הטעאות והוא שקרא ודבר כזב · והשלישית מיעוט הלמוד והוא שקרא רש · והרביעית ההתחכמות המביאה לידי שבוש וכפירה או מבוכה וכמאלו השאלות שתים שהם ארבע ואמר על זה שתים שאלתי מאתך הוציא את עצמו בענין כל מין האדם והענין שהשאלות האלו יצטרך להם כל מתקן למכוה דברי תבן · ואמר אחר כן אל תמנע ממני בטרם אמות · ומלת בטרם אין פירושה קודם שאמות אבל אם תמנע ממני שאלותי אלה בעבור שלא אמות כי האחת מהם יתחשב המיתה כל שכן רובם או כולם וכבר מצאנו מלת טרם יוצאת ממשמעה כמו טרם ירדאון · וכן הטרם תדע כי אבדה מצרים ופירש השאלות על הדרך שהזכרנום והוא אמרו שוא ודבר כזב הרחק ממני רש ועושר אל תתן לי הטריפני לחם חקי · ר"ל הזמן לי לצורך טרפי לחם חקי הראוי לי עם היות הכנבלה הם שאלות גם כן טוב בעצמו כי רוב העושר יביא האדם לפעמים לידי בעיטה והעוני יביאהו לגנוב ולכחש בכל מין שוא ודבר כזב והוא ענין פן אשבע בעשרי וכחשתי ואמרתי כלומר מי יי' כלומר שאשכחנו ואתיאש ממנו לרוב עשרי או אורש וגנבתי ותפשתי שם אלהי כלומר שאקח הספר להשבע לשקר בשמו · ובדרך הנסתר שהתחלנו בו פן אשבע וכחשתי כלומר שברוב ההתחכמות יבא האדם לחפש ולחקור על מהות מציאותו ולא ימצא כי תכלית מציאות המחקר בנפרדים של מעל' משכל הפועל כמנע לשכל האנושי מהיותם וכל שכן הסבה הראשונה שהוא האל ית' ואין לו בהשגתם רק שהם כמצאים והמזנם ברוב ההתחכמות כשיחקור במהות המציאות ולא ישיג יפקפק בעקר המציאות והוא ענין כחשתי ואמרתי מי יי' כאמרו על מכחיש מציאותו כחשו ביי' ויאמרו לא הוא · וכענין אמר נבל בלבו אין אלהים · ופן אורש ר"ל בשכלות ידיעה ובחסרון חכמה · וגנבתי

קב ונקי

שתים שאלתי · אל תמנע ממני שאלתי קודם שאמות · שוא · שלא אדבר כזבים בשום ענין שיבא לידי · ושלא אהיה עשיר ולא עני אלא בנוני : פן אשבע · פן אהיה עשיר ואשבע מתענוגי העולם ואהיה מכחש ואמרתי מי ה' כמו שאמר פרעה מי ה' אשר אשמע בקולו · ופן אהיה עני ואהיה גנב בשביל פרנסתי ותפשתי שם אלהי שאשבע על הגנבה וכשיגיע הספר לכפי התפוש בו ואשבע על האכזריות שבו לשקר כדי להנצל שלא ימכרוני בגנבתי · או יאמר שמתוך עניותי אשכח הש"י ומצותיו להיותי טרוד בבקשת מחייתי בין על דרך אסור בין על דרך מותר · ומתוך כך לא ישאר לי מענין האל ומצותיו רק שאחזיק בידי שם אלהי בלבד · ומלת שוא האמור למעלה נופל על ענין אשבע וכחשתי ואמרתי · ודבר כזב על ענין ותפשתי שם אלהי שאשבע על הגנבה : אל

כי זה אמור דבר כזב חלילה להכחיש ולומר מי ה' כי איננו ח"ו כמאמר פרעה ואין בעולם כזב עצמיי כזה ואם אורש וגנבתי ותפשתי שם אלהי לישבע בשמו לשוא והוא עון פלילי ועל הנמשך מהעושר קרא דבר כזב ועל הנמשך מהריש קרא שוא על דבר השבועת שוא ולהיות שמן התורה כופר בכל פטור משבועה ואין ספק כי לא על מודה מקצת התחייב שבועה ואעבורה כי מי יכריחך להודו' שאינו חייב לומר בכוליה בעי דלכפריה אלא שאין אדם מעיז פניו בפני בעל חובו אך הגנב מעיז ומעיז כי לא קבל מידו ואיך יאמר והפשתי שם אלהי אך יאמר בשום שכול והבין לשון אומרו ותפשתי ולא אמר ואשבע לשקר והוא כי דרך הגנבים להסתלק מהתובע המכביישו קל מהרה קופץ ונשבע מעצמו ולא ייחל עד יחייבוהו בדין וזה אמר ותפשתי שם אלהי כי מעצמי אתפשנו טרם יורה הדיין לחיוב או לפטור והור' כי גדול נסיון העושר מנסיון העוני כי לא יתעתד עני בעניו לעקור את הכל חלילה כעשיר בעשרו : אל תלשן וגו' אפשר שכנגד ד' דורות דבר שלמה אשר יגעלו בתוכחת כל א' מבחינה מוחלפת מזולתו יש דור שאת אביו הוא הרשע המוכיח ומייסר אותם יקלל ואת רבותיו המלמדים אות' לא יברכו דור קן בתוכחת ויבזו מלמדי התורה ב' שיקון במוכיח להיותו טהור בעיניו ושרץ טומאתם בידיהם ואשר טהור בעיניו איך ישמע לאומר אליו עוד טומאתך בך ג' שיתגאו ומה גם גדולים לאמר מי יערב אל לבו להוכיח ולייסרה אותנו והלא גדולי הערך אנחנו ד' על שהתפקרו לעזות הרע לגזול ולחמוס בפרהסיה ומי יוכל להם כי יעיזו פנים כדרכם ועלילותם ועל כל א' מאלה בא הכתוב ליעץ את הבי הדור המוכיח ולאמר לו אל תלשן עבד כילות הדור שהוא באמת עבד ה' אל תלשינהו אל אדוניו הוא האלהים יבקש ממנו פן יקללך ואשמת כי תהיה שבה יתנאו גם לך ותענש על הכשילך אותם שיקלו בכבוד רבם וגדוליס וא"ת מה אעשה אם לא יתפלו לקבל תוכחתי שאם אייסר אותם ואוכיחם בדברים קשים כתב את בן אין צריך לומר שלא יקללו כי אם גם יקללו וזהו דור אביו יקלל ואם אדריכם לאט לי כאם הילד אל בינה הלא הוא דור שאת אמו לא יברך או יהיה דור שלא יקבל למה שהוא דור טהור בעיניו ואגלו להאמר כי טהורים וצדיקים המה כי לא רחצו ולא יעברו לתוכחו' עם היו' שנתלכלך בקטנה ומגלותו לא רוחץ או שהם סובלים ושרץ בידם או יהיה דור שלא יקבל מגאוה וגודל לבב באומרם מי זה האיש יבא להוכיחנו

רש"י

אל תלשן עבד. אל תמסור דין על אדם לצעוק עליו להקב"ה ואפי' הוא רשע אשר אביו יקלל וכל התועבות האמורות כאן בו. וראיה לדבר מהושע בן בארי כדאיתא בפסחים בפ' האשה שהלשין את ישראל ואמר החליפם באומה אחרת אמר לו הקב"ה קח לך אשת זנונים: דור מה רמו עיניו זה גסות הרוח: דור חרבו' שניו החיכונו'. מתלעותיו. שניו הפנימיות. ומאכלות סכינים: לעלוקה מכאן סתר כמשמעו למדנו שהוא ערבי. והפותרים אומרים שהוא לשון שאול ומורד וכן במדרש תלים למדנו כן שפותר שתי בנות גן עדן וגיהנ' זו אומרת תנו לי צדיקים וזו אומרת תנו לי רשעים. וארב' לא אמרו הון. הרבה יש לנו: עולר

י אַל־תַּלְשֵׁן עֶבֶד אֶל־אֲדֹנוֹ (אדניו ק')
פֶּן־יְקַלֶּלְךָ וְאָשָׁמְתָּ: דּוֹר אָבִיו יְקַלֵּל
וְאֶת־אִמּוֹ לֹא יְבָרֵךְ: דּוֹר טָהוֹר
בְּעֵינָיו וּמִצֹּאָתוֹ לֹא רֻחָץ: דּוֹר מָה־
רָמוּ עֵינָיו וְעַפְעַפָּיו יִנָּשֵׂאוּ: דּוֹר
חֲרָבוֹת שִׁנָּיו וּמַאֲכָלוֹת מְתַלְּעֹתָיו
לֶאֱכֹל עֲנִיִּים מֵאֶרֶץ וְאֶבְיוֹנִים מֵאָדָם:
טו לַעֲלוּקָה שְׁתֵּי בָנוֹת
הַב ׀ הַב שָׁלוֹשׁ הֵנָּה לֹא תִשְׂבַּעְנָה
אַרְבַּע

לָא תַלְשֵׁן עַבְדָּא לְמָרֵיהּ דְּלָא נִיצַעְרָיךְ וְתִתְחַיֵּיב: לְדָרָא דַאֲבוּהִי נִיצְעִיר וּלְאִימֵּיהּ לָא נִיבְרִיךְ: דָּרָא דְרָכֵי בְּעֵינוֹי וּמִצֹּאתֵיהּ לָא אִשְׁתְּזַג: דָּרָא דְרָמוּ עֵינוֹי וּגְבִינָן מְנַטְּלִין: דָּרָא דְּסַפְסֵרֵי אִינוּן שִׁנּוֹי וְחַרְפֵי אִינוּן כִּיבוֹי לְמֵיכַל מִסְכֵּינֵי מֵאַרְעָא וּלְעַלִּיבֵי מִן בְּנֵי נָשָׁא: לַעֲלוּקָא תַּרְתֵּין בְּנָן מְהַבְהֲבָן תְּלָת אִינוּן דְּלָא שָׂבְעָן וְאַרְבַּע

ומצאתו ל' דור טהור בעיניו ומצאתו והוא חד מן מלין יחידאין נסבין ומ' בריש תיבותא וסי' נמס' במסרה רבתא במערכת אות המ"ם בס"ד: ארץ ד' פתחין באתנחתא וסי' כי לא שלום ידברו. גוראות בצדק תעננו. תחת שלש רגזה ארץ. דור חרבות שניו:

רלב"ג

אל תלשן. והוסיף להזהיר שנית על דברי התורה שלא יחטא בעיונו בהם ויתפשם ויתלה בזה בדברי תור' ולפי שהתור' היא כמו עבד לש"י לשרתו בה בהג עת השלימו' בה לאדם הזהיר שלא יתלה האדם בדעותיו המשובשות בדברי התורה כי בזה כאלו הלשין העבד אל אדניו לומר לו שהטעה אותו עבדו ואמר שאם תעשה כן אולי יקללך אדוניו והוא הש"י ותהיה לשממה והפסד מפני היותך מקל בתורתו והמשיל ואמר כי זה הפועל המגונ' מהבנת דברי התורה בזה האופן החסר ידמה אל הדבור שמקלל הוריו אשר גדלוהו והביאוהו אל המציאות בכל מה ולא יתן להם הכבוד הראוי אך יקללם וכן הענין בזה המעיין עם התורה כי אלו היה נותן כבוד לדברי התורה היה מעמיק בהכנסם באופן ראוי ויסמר בזה מהטעו' בדבריה אך הוא מקל בדברי התורה עם רוב הטובה שהיא משפעת לו במוסר ובדעות עד שהיא תגדל נפשו ותזכה מהמזונות אשר הקנ' בהם החיים הנצחיים: דור טהור. ואמר ממשל על מי שנכנס בעיונו שוא ודבר כזב שהוא דומה אל הדור שהוא טהור בעיניו ולא רוחץ מטנוף והלכלוך היות' מגונה והוא הצואה שירגישו בעיפושה כל הקרובי' אליו וכן הענין הזה בשוא כי השוא ודבר כזב אכל מזון הנפש הוא כמו הצואה אכל מזון הגוף כי הגוף יזון מהמזון והמותר שלא יאות ליזון ממנו הוא הצוא' והנפש תזון מהדעות ותקח האמת ותשליך השקר כי לא יאות להזון ממנו ואמר ממשל על מה שיתחכם יותר ויעיין במה שאין דרך אל השגתו שזה דומה לענין הדור שהוא עז פנים: דור שרמו עיניו ועפעפיו ינשא בהפך מה שיעשה הבישן והיא מדה מגונה מאד מביאה לחטאים גדולים וכן זאת התכונה מביאה בדעות בחטאי' כמו שקדם: דור חרבו'. ואמר ממשל על מי שיורם וגנב ותפש שם אלהיו שזה דומה אל הדור ששניו הם כמו חרבו' לחתוך ולהשחית הדברים ומזוכות מתלעותיו והם השנים הטחונות הם לאכול עניים ולכלותם מן הארץ ולכלות אביונים ממין האדם וכן זה ישחית בזה כל עניני הדעות כי יתחבשו בקלות בדעותם החסרות ואולם החכמי' לא יתכן שיזוקו בכמו אלו הדעות הנפסדות ואמר עוד ממשל על עולם אכלו והשחתו בזה הדעת הנפסד רבים מחסרי הלב וזה תמיד לא ישבע כי ימלאו שתי בנות לעלוקה והיא התולעת הנקרא' אר"טוגי' בלע"ז שהוא מוצץ הדם מן האדם לא ישבע עד שיתמלא ממנו מלוא כפלא ואחר יפול ויקיא הדם ואחר כן ישוב תמיד להתמלא בזה האופן לא ישבע וכל א' מאלו השלש יאמרו הב הב לא תשבענה: לעלוקה. הב הב לא תשבענה ג' הנה אשר לא תשבענה וד' שלא אמרו הון די הון הא' היא שאול והיא ההיולי הראשון ודמהו אל המשר המוחלט להיות מציאותו החסר שבמציאות היסודיות והוא מבואר שלא ישבע בלבישתו הצורות א' אחר אחת וכן עוצר רחם והוא ההריון כי אז יעצור הזרע ברחם ועוצר פי רחם והוא לא ישבע

אבן עזרא

אל תלשן. בפסוק הזה הזהיר מן הרכילות והזכיר עבד הבורח כי קשה מכל הרכילו': אל תלשן אל תגלהו ותודיעהו בלשונך והוא עבד הבורח מהאומו' לארץ ישראל להתגייר שלא ישיבוהו לו שנ' עמך ישב בארצך. עבד אל אדניו שניהם אינם ישר' כענין לא תסגיר עבד אל אדניו ושם הזכיר שלא ישיבוהו אל אדוניו. ואשמת וכבר אשמת בעבור שברח אליך לכבו' השם לחסו' תחת כנפיו: דור. דור. דור. דור. לעלוקה. מי דור אביו יקלל מצואתו לא רוחץ ד' דברים אלה דבקים בפי' עם ד' בנות והעד על זה דור אביו יקלל עין תלעג לאב לעלוקה כמו עוות וראוי להיות עלוקה מן משפט מעוקל והיא תהפך כמו כשב כבש ירעף יערוף ושתים ושלש דרך אריכות. בנות תולדות כלומר שהשם הולידם וכן בנותיו והון טעמו ממון. פ"א כמו רב לך הונך. ליקהת מן יקהת עמים וטעמו לחבור אם ופי' יש דור שאביו יקלל וראוי לכבדו: לא יברך כי נמלתו וראויה לברכה ויש דור שהוא טהור ונכבד בעיניו ומצואתו לא רוחץ כלומר ומי שלא יוכל לרחוץ את בשרו מצואתו ואיך ירחץ לבבו מרעתו ויחשוב שהוא טהור רמז למתגאים. חרבות העשוקים האביונים. לעלוקה כענין העקולים והעוותים שעושין הד' דורות יש בנות ותולדות ד' אשר בם ידיכם השם: שאול

אבן יחייא

אל תלשן וגומר הזהירו שאל ידבר מילין לגד עילאה כי אין ראוי לעבד להלשין ולדבר תועה אל אדוניו פן יקללך אדונך ה' ואשמת ופי' כאשם ונאבד מן העולם ויהיה תלשן כמו אל תדבר להיות הדבור כאחד בלשון. דור וגומר ואל תכפר להיות אישיי משום א' מאלו הד' דורות. הא' הדור שיקלל ויבזה אביו המולידו ואביו שבשמים. ואת אמו אשר ילדו ואמו כנסת ישראל לא יברך. מה שהיה ראוי לברכה למורת הלב אשר טראה בעדו. דור וגומר והב' הדור שהם כפולים אחד בפה ואחד בלב' כי הוא טהור בעיניו ובמראיתו לפי הכנגלה והמפורסם ומצאתו וזוהמת חטאו לא רוחץ ויהיה בעיניו מעכין והכה הכנגע עמד בעיניו. דור וגומר והג' הדור שהם כלם גאים כי כמה וכמה רמו עיניו ועפעפיו ינשאו והוא משל כי יש להם גאה וגאון ודרך רע בתכלי' האפשר כי סימן הגאוה הוא גבהות העינים ונטית הגרון וכאומרו יען גבהו בנות ציון ותלכנה נטויות גרון. והד' הדור הנדמה לדור המבול כי שניו הם כמו חרבות ומתלעותיו כמו מאכולות וסכיני' לאכול עניים מארץ ואפילו האביונים מאדם שאין להם כל והם תאבים לכל דבר כי כלי חמס מכרותיהם ומלאה הארץ חמס. לעלוקה וגומר והכה הזהרתיך שאל תהיה משום א' מאלו הד' דורות וכתיב יען כי לעלוקה והוא הגהינם יש שתי בנות שהם ב' פיות של גהינם ויש לו עוד פה שלישי שלשתם לא תשבענה מלקבץ הדורות ההם. ויש לו עוד פה רביעי שהוא והם לא אמרו מעולם הון סר"ל יש הרבה ודי ולכן נקרא העושר הון להיותו דבר שאין לכוספו סוף אבל המין האינושי כי אוהב כסף לא ישבע כסף: שאול

ר' מנחם המאירי

אל ... וגנבתי כלומר שאחסר כמו ית' כמו שהגנב מחסר חיל הנגנב והוא גם כן ענין ותפשתי שם אלהי כלומר איחס לו עול כשם שיאמר על חכם כשמשיג ומגנה על דבר זולתו שהוא תפשו וכן הנה אחסר כמו ואיחס לו לאות במספרון ידיעה או עול בראותו העל' הסדור בין בני אדם שזה הוא ענין הביא כמה בני אדם למבוכה יתירה. או ענין ותפשתי שאגבילהו כמי שתופש דבר בידו כלומר אתפוש בעיוני מדרגתו במקום ידוע כאלו הוא מוגבל. זהו הנראה לי בפרשה זו. ובאה אחריה הפרשה השלישית והיא כוללת חמשה פסוקים והם אל תלשן עבד אל אדוניו עד מארץ ואביונים מאדם והוא גם כן ענין כמשך למה שביארנו בשלפניה ודבר על מדרגות בני אדם בקנין השלמות או בהעדרו ואמר תחלה אל תלשן היא מענין רכילות ואמר שלא יביא דבת העבד אל אדוניו עד שיסבב כעס האדון עליו ויתנכל להמיתו. ואמר פן יקללך ואשמת. והקללה היא לפעמים ענין חסרון הפך ברכה שהיא נאמרת לפעמים על תוספת. וכן ואשמת הוא ענין חורבן מלשון תאשם שומרון. עדרי הצאן נאשמו. והענין הוא שהעבד הוא החומר ואדוניו הוא השכל ואין לגנות החומר בעיניו עד שיעזבהו לגמרי כי האל' ההוא יתחסר בזה ויחרב וימות לשעתו ויסכל גם שניה' ברגע אחד וזהו הגזין ומת. ואחר זה הזכיר הקצב האחר והוא אמרו דור אביו יקלל ואת אמו לא יברך ואביו רמז לשכל ואמו רמז לחומר כלומר שימעט חק השכל במניעת הלמוד. כלומר שלא השלים חמרו במעלות המדות וכמצא חסר משני השלימיות ומשולל מהם לגמרי וזהו מי שלא נכנס לפרדס כלל. ר"ל בחקירתו המציאות אבל נשאר בפתיות ובסכלות כל ימיו. ואחר שהזכיר שני הקצוות הזכיר האמצעיים ואמר דור טהור בעיניו ומצואתו לא רוחץ. כלומר שהכין חמרו והתחיל שכלו בלמוד עד שחשב שכבר השיג וזהו טהור בעיניו אבל לא הגיע לשלימות לגמרי ולא הודככה חכמתו מן הפסולת שבה ונשארו לו שבושים והטעאות יבא מהם לידי מבוכה וזהו שהציץ ונפגע ואמר אחר כן דור מה רמו עיניו ועפעפיו ינשאו. והוא כאמר לשבת. והוא ענין מה רמו עיניו משל על השינה וטוב העיון ומלת מה כאמרת דרך הפלגה לשבח כמו מה רב טובך והוא שנכנס בשלום ויצא בשלום. ואמר אחריו דור חרבות שניו ומאכלות מתלעותיו. ומלת מאכלות קבוץ ממאכלת ומתלעותיו הם השנים הגסות שנגלדי החך. והענין שדבריו חרב חדה והוא כאמר על רוב ההתחכמות עד שהגיע ממנו לעיון כוזב מביא לידי כפירה וזהו שקצץ בנטיעות ולאכול עניים מארץ ואביונים מבני אדם. פירושו שהוא סבה להכשיל האחרים בדעותיו לאכול העניים בדעת הבאים ללמוד מחכמתו. מארץ כלומר שימכעו בשבתיו מנחלת ארץ וענין ועמך כלם צדיקים לעולם ירשו ארץ ונקרא כן להיות מלת ארץ מורה להמון דבר קיים. וכן אביונים מהיות להם שום אדם. ואפשר לפרש דור מה רמו עיניו על רוב ההתחכמו' ודור חרבות שניו על תכלית הגלות ולמוד כלומר שניו חזקות ומחודדות ללעוס כל דבר קשה והוא משל להבנת כל עמוק להיות אלו העקוב למישור והרכסים לבקעה. וקרא ההורסים המתנגדים עניים ואביונים ואמר על העלם שהוא יאכלם בכל פה כלומר שיבלע וישחית דבריהם על שמתפלספים התולים אמונתם בעניינים מופתים ולא יאמינו דבר בזולת זה ויתפארו בחכמתם ויבזו לכל זולתם:

הפרשה הרביעית כוללת שלשה פסוקים והם. לעלוקה שתי בנות הב הב. עד ויאכלוה בני נשר: **והכונה** בה ענין השפלת העולם התחתון וחסרונו ופחיתות ואיך ראוי להשתדל בחיי העולם הבא ואמר לעלוקה שתי בנות ידוע שהעלוקה היא שרץ שבמים הנקרא סמסוגה והיא מוצצת דם האדם עד שתתמלא ממנו ואחר כן כופלה אמם ומקיאתו. וקרא העולם הזה עלוקה ואמרו שיש לו שתי בנות שאומרות אחת לחברתה הב הב כלומר שכל מה שהאחת נותנת האחת לוקחת והוא ענין שאול ועוצר רחם הוא הלידה המתהוה מן הדבר הנעצר בתוך הרחם ואמר שכל המתחדש מן ההולדה השאול לוקח וכן כל הלחות שהארץ מושכת מן הגשמים והאויר ימשכהו החום והכל משל שהארץ תתחלה מכל הטבע עם ידיעה שהחום יכבה והעולם מתמיד ההויה עם יריעת ההפסד. ואמר עין תלעג לאב כלומר שהמקיל בכבוד ממציאו לפחיתות קיומו יקרוה כו'. כי הכל תכלית טוב הסדר להיות איש העולם התחתון הווים נפסדים עם קיום המינים כמו שנודע למבינים. וקצת רבותינו פירשו דרך פשט שאמר הזהירו על פחיתות תאות בני האדם לעניני העולם עם היות אחריתם להפסד קלל הכסף במיתת המולים לחמדת ירושתו. וקצת חכמינו פירשו בקרא מומר ראשון שידוע בו שקבל ארבעה צורות עלוקה והוא מוסף תמיד המציאות להכסד כמשפט

קב ונקי

אל תלשן עבד. מבין הפעיל וענינו לשון רכילות. והפסוק נאמר על מה שכתוב בתורה אל תסגר עבד אל אדוניו: פן יקללך ואשמת. פן ימנישך ויקללך אותו העבד בעבור שהסבב היזקו ותאשם כלומ' שיחול עליך נזק הקללה הסיא כי הקללה תעשה רושם במקולל: או יהיה ואשמת סבה שנית כלומר אל תלשן העבד במה שיחטא אל אדוניו פן יקללך מלורף אל זה שתהיה אשם בקנותך לנפשך מדת הרכילות והאכזריות: דור אביו יקלל. עתה הזכיר ארבע דורות שמתנהגים במדות רעות והם נופלים לגהינם. ויש מהם דור שאביו יקלל ואת אמו שהיא ראויה לברכה כי גמלתו מדמה ולא עשו תשובה. או יאמר שנראים טהורים מבחוץ ונקרבו יפים אורבו לבו יקבין און לו: דור טהור. כלומר יש מין אחד מבני אדם שהם מחזיקי' עצמם בחזקת טהורי' ונקיים ועל דרך האמת כשתדקדק בעניניהם תמצאם שהם רשעים גמורים שלא התקנו מטינוף מעשיהם כלא עננו וחסיד: דור מה רמו עיניו. וילכו בקומה זקופה דרך גאוה ועפעפיו ינשאו למעלה כדרך כל גסי הרוח ומשפילים מצישים שהם השינים הפנימיות ושיניו הם השינים החיצונות לאכול עניים. דור חרבות. יש דור שהם חרבות שניו כל כך הם סכינים כמו ויקח את המאכלת. ומתלעות הם השינים הארוכות שיולאת לכאן ולכאן. ויש שלא יקבלו תועלת כמו העניים והאביונים: לעלוקה שתי בנות. הכוון שעלוקה היא השרץ המוצץ את הדם ולא תשבע ואמר דרך משל שיש לה שתי בנות דומות לאמם ואומרות לעולם הב הב כמו אמם שלא תשבענה גם כן. ועוד יש דבר אחר שליש' להם שגלשתם לא תשבענה. ועוד יש דבר רביעי אשר עמהם ארבעה וארבעתם לא אמרו הון כלומר יש לנו די וארבע בנות הם מה שאמר מיד שאול ועוצר רחם וגו':

מנחת ערב

להוכיחנו שהוא דור מה רמו עיניו הם הרכים עיני העל' רמים ונשאים מלקבל וגם עפעפי הדור הם כל הנטפלים וסמוכי' סביבות העינים שהם הגדולים כלם ינשאו גם המה לבלתי קבל הוכחת או יהיה דור שלא יקבלו על כי התקכרו נטפה הרע בפרנסיה. אף גם לענייי ארץ להכול הוכם ולאביונים מאדם ואם כן איפה למה תאמר שלא אלשינם אליו יתברך ואומר אליו ירא ה' וינקם וינקם מהם כי הלא דע לך כי לעלוקה שתי בנות הב הב כו' והוא כי הכה מרז"ל ירא' שעל גהינם ידבר ויהיה הענין כי שתי כתות טומאה יהיו בם נמסכים מגוע נקר' עלוקה והמה כבנות לה הן רומרות תמיד הב הב את הבלתי כשרים וכדוני' בגהנם ומלמדים קטיגורי' על בני אדם ואם כן דיי לבני דורך יהיו שתי בנות תובעים אותם לידון ולא שתהיה גם אתה כאחד מהן מלשין אל אדונם ינקם מהם ולא עוד כי הנה שלוש הנה לא תשבענה כו' לומר הנה הוא יתברך דן את עולמו בהיה באחד משלשה שפטים ולף על פי כן הרביעית והיא גהנם לא תנוח מלתבוע ולומר הב הב כי שלש הנה לא תשבענה בעולם אחד שאול והוא שבכל דור לא יבצר ימותו הנפים בבחרותם ה"ו כי יהיה וזה לא יחסר בעולם לייסרם וזהו אומר שאול וכו' כמדובר בקודם שלא תשבענה מלדון בהם כי אם אדרבה לא אמרה הון ותמיד השתי בנות תובעות הב הב כלומר ולכן אתה ראה הדור אל תמנע מלהוכיח ולא המסור דין לעבית במעשה הב'. בנות מהעלוקה האומרות הב הב ולא אמרה הון על שלשת ספטים רעים אשר בדור ולא היה גם אתה כהן. ואזר ואמר לא שבעה מים ולא סמך על לא תשבענה האמיר ויאמר ארץ ממים אך הוא שהיה נראה פעם שימטיר הרבה לא תשבע מים והוא הפך המכוין שהוא שלא ישביעה מים כי אם אהי' נמאה לבלתי תת יבולה וענין לא תשבענה הוא שלא תשבענה שלשת השפטי' האלה מלהיות בעולם ואעפ"כ ואם גהינם לא אמרה הון ושמא תאמר ומה אעשה ולמה לא אמסור דין פן יקללני והלא הם עוברים פסוק שמע בני מוסר אביך הוא תורת אביו שבשמים ואל תטוש תורת אמך היא תורה שבע"פ שינקי' אותה מדדי ראשי הדור מה שקבלו פה אל פה ממרע"ה לז"א אל תחוס כי עין הלעג לאב ותבזו ליהת אם המדריכו ומלמדו תורה שהדור היא יונק שדיו כילד מאמו והוא בוזה כי זקנה אמו לא ימלט מלקבל עונשו ויקרוה כמפורש בדיוס: שלשה

מנחת ערב

שלשה המה׳ וגו׳ והוא במה שאמרו רבותינו ז"ל במדרש על והנה מלאכי אלהים עולים ויורדים בו שהראה הקדוש ברוך הוא את יעקב שהיה שרה של בבל עולה ע׳ עוקין ויורד ושרה של מדי נ"ב עוקין ויורד ושרה של יון כו׳ ושר של אומה אחרת עולה ולא ראהו יורד ותמה ואמ׳ לו הוא יתברך אל תירא כי אם יגביה כנשר כו׳ משם אורידהו כו׳ עד כאן: והענין כי קץ נקמת אותה אומה לא נתגלה כד"א כי יום נקם בלבי ליבא לפומא לא גלי ועל כן לא ראה ירידתו ואין ספק כי עם היות שראה את שר בבל עולה ע׳ מדרגות ממדרגות הסולם לא פורש אלינו שהיו ע׳ מה שעלה רק מאשר ראינו אחרי כן נבואת ירמיה לפי מלאת לבבל ע׳ שנה וכן באשר אמנם קודם הנבואה ההיא גם שהיה נודע שראהו ליעקב עליית הד׳ מלכיות וירידת הג׳ על פי התורה באומ׳ והנה מלאכי כו׳ לדעת המפרש כך לא היה נודע שיעור העוקין לנו עד נאמר על פי ירמי׳ ואחר כך למפרע ידענו כי השיעור שראה יעקב ע׳ היה ונבא אל הביאור אמ׳ שלמה שלשה המה נפלאו ממני כלו׳ ממני נסתרו ולא מזולתי כי ליעקב נגלו גם שלא נגלה לו הרביעי׳ כי אנכי כל הד׳ לא ידעתים והן דרך הנשר הוא הנשר הגדול נ"כ העתיד למשול על ישראל לא ידעתי דרכו עד כמה עוקין הוא הולך ועולה וכן דרך נחש הוא שורש עמלק המהלך תמיד על הצור הוא אבן ישראל נפלא ממני הילוכו וכן יון אשר לו דרך אניה בלב ים שנכנס אל לב ותוכיות הכל הוא ב"ה וגם בתוכיות עיקרי מלות התורה ג"כ נסתרה דרכו ממני עד היכן יד דרך שליטתו וכן דרך גבר בעלמא הוא עמלק אשר נעשית שליטתו על ישראל דבר טבעי כדרך גבר למשול בעלמה כי כן שליטתו ארוכה ובלתי נגלית אף ליעק׳ שידע האחרי׳ ושמא תאמר ומה זה היה שנסתל׳ גלות הפיל הזה שנעלם נקמת מפלת עמלק ויום נקם בלבו ית׳ עד התייאם המושל עלינו כנג׳ בעלמא אל תתמה כי הלא כן דרך אשה מנאפת כדרך שהיה לעלמא הנז׳ הם הגולים בגלות הד׳ והוא כי ישראל בהעותנו מתחת ה׳ אלהינו בגלות החיל הזה היה נאופינו ועונינו כאשה שאכלה ומחתה פיה ואמרה וכו׳ כן אנו היתה שגגת חטם בתוכנו ואמרנו לא פעלנו און מסתירים השגגה על כן נגד מדה זו נתננו ה׳ בידי מי שהוא מושל עלינו כדרך גבר בעלמה אשר הוא בלתי נרגש ועושה רושם נסתר מהלכו ויום נקם בלבו יתברך כאשר הית׳ השגא׳ בלבנו ועכ"ז לא נתייאש מן הרחמים חלילה כי הלא תחת שלש רגזה ארץ ותתקוממה להם עד שנפלו הם שלשה מלכות ואחת ד׳ עם שתשולין

יותר

רלב"ג

ישבע מכל טבעו כי תמיד יבקש ההריון וכן הארץ לא שבעה מים לזון הצמחים כי אם ימטר עליה תצטרך אחר זה למטר וזה תמיד לא יכלה או ירבה בזה והוא יותר נכון כי תמיד יתהוו המים בבטנה לא יסורו מלהתהוות במקורותיה ואולם הד׳ היא היותר דומה לזה הענין הנמשל ולזה הבדילה מהשאר והיא האש שלא אמרה הון כל מה שיתמיד להמצא אכלו מה שאפש׳ שיבער בו האש וכן הענין באלו הדעות הנפסדות אשר יקרו מפני הדלות בדעות כי הם לא יסורו מלהשחית האנשים כל מה שהתמיד להמצא חסר דעת יתכן שיטעה בהם: עין תלעג לאב · ואחר שהשלים זה המשל שב להמשיל שנית על הטובה בכוונות התורה מכל הקלות בה והו׳ אשר המשיל בדור אשר אביו קלל ואת אמו לא יברך ואמר כי עין הלב שתלעג לאב והו׳ התורה ותבוז לקהת האם והי׳ ג"כ דברי התורה שלא ייטיב העיון במה שיתחייב מדבר דבר מדבריה ומקבוץ דבריה והסדר שלהם קנתם עם קצת עד שיהיה זה סבה אל שיטעה בכוונותו יקרוה העין ההוא העופות הדורסים הממהרים לבא אליה בקלות ר"ל שפתאום יבא אידו כמו שהעיר באמרו פן יקללך ואשמת אמר ממשל על זה הענין מההקל בדברי התורה עד שיטעה בדבריה שלא יורגש בתורה אי זה הדרך עבר בה שהובילוהו אל זה הטעות: ג׳ המה נפלאו ממני דרכיה׳ ואינם משאירים רושם בדרך ההוא · וד׳ הם שלא ידעתים והנה הד׳ יהיה ממנו רושם מגונה ואם לא נודע והראשון הוא דרך הנשר באויר שלא יוכר באויר רושם מהדרך ההוא ודרכו לטרוף טרף · והשני הוא דרך נחש עלי צור ולא יוכר בסלע ההוא דרכו אשר דרך בה אך תכלית דרכו להשחית ולהזיק כמנהג הנחש · והשלישי הוא דרך אניה בלב ים שלא יודע אי זה דרך עברה האניה שטבעה בים · והרביעי הוא דרך גבר בעלמא שהיא בעול׳ שלא יוכר בה אך הוא הפחית מעל׳ הדרך ההוא בזה המשגל המגונה עד שתשוב זאת העלמה מגונה בעיניו אשר היתה חביבה ויקרה בעיניו וכן הענין במי שדרך בחקירותיו בדברי התורה זה מנהג החסר כי הוא ימצא בהם בזה האופן המגונה דברים מגונים תשוב להיות אלו מגונה תחת אשר היתה יקרה: כן דרך אשה · ולזה המשיל זאת העלמה לאשה מנאפת והיא גם כן דרכה שתנאף ותקנח הערוה ואמר׳ לא פעלתי און ואמר עוד ממשל על מי שיכנס שוא וכזב בעיונו:

תחת

משלי ל

אַרְבַּע לֹא־אָמְרוּ הוֹן׃ שְׁאוֹל וְעֹצֶר רָחַם אֶרֶץ לֹא־שָׂבְעָה מַּיִם וְאֵשׁ לֹא־אָמְרָה הוֹן׃ עַיִן תִּלְעַג לְאָב וְתָבוּז לִיקְּהַת־אֵם יִקְּרוּהָ עֹרְבֵי־נַחַל וְיֹאכְלוּהָ בְנֵי־נָשֶׁר׃ שְׁלֹשָׁה הֵמָּה נִפְלְאוּ מִמֶּנִּי וְאַרְבָּעָ לֹא יְדַעְתִּים׃ דֶּרֶךְ הַנֶּשֶׁר בַּשָּׁמַיִם דֶּרֶךְ נָחָשׁ עֲלֵי צוּר דֶּרֶךְ־אֳנִיָּה בְלֶב־יָם וְדֶרֶךְ גֶּבֶר בְּעַלְמָה׃
כ כֵּן דֶּרֶךְ אִשָּׁה מְנָאָפֶת אָכְלָה וּמָחֲתָה פִיהָ וְאָמְרָה לֹא־פָעַלְתִּי אָוֶן׃

תחת

וְאַרְבַּע דְּלָא אֲמָרָן מִסְתָּא׃ שְׁיוֹל וְאַחֲרַת רַחְמֵי וְאַרְעָא לָא שָׂבְעָא מַיָּא וְנוּרָא לָא אָמְרָה מִסְתָּא׃ עַיְנָא דִּמְצַרְיָא לְאַב וְשַׁטְיָא קַשִּׁישׁוּתָא דְּאִמָּא נִיחַצְּוּנֵיהּ עוּרְבָא דְנַחְלָא׃ תְּלַת אִינּוּן דְּגַנִּיזָן מִנִּי וְאַרְבַּע דְּלָא יְדָעִית אִינּוּן׃ אָרְחָא דְּנִשְׁרָא בִּשְׁמַיָּא וְאוֹרְחֵיהּ דְּחִוְיָא עַל שׁוּעָא וְאוֹרְחָא דְּאִילְפָא בְּלִבֵּיהּ דְּיַמָּא וְאָרְחָא דְגַבְרָא בְּעָלִימְתָּא׃ הֵיכְנָא אוֹרְחָא דְּאִתְּתָא גַּיֶּירְתָּא אָכְלָה וּמְכַפְּרָה פּוּמָהּ וְאָמְרָה לָא עֲבָדִית מִדַּעַם דְּעָאתָא׃

תחות

מים ג׳ פתחין באתנחתא ובסוף פסוק וסימ׳ באנו באש ובמים · ישם נהרות למדבר · ארץ לא שבעה מים · וסימ׳ בלשון ארמי מדברא ונורא גהנם · וב׳ זקפין קמצין וסימ׳ ארץ נחלי מים · יבשו אפיקי מים · ובלשון ארמי סימ׳ נחליא יבשין וכל אסף דכו׳ במ"ג פתחין וסי׳ דמסרי בריש: כלב ים ד׳ וסי׳ קפאו תהמת · והיית כשכב בלב ים · ותכבד מאד בלב ים · דרך אניה בלב ים:

רש"י

עוכר רחם · תשמיש · לקהת אם · לקמטים הנקבצים ונקהי׳ בפני אמו · לשון יקהת עמים קבוצת עמים והי"ד יסוד כמו יפעת ויעלת חן · יקרוה לשון תנקר נקרת הגור פור"ייר בלע"ז · יבא העורב שהוא אכזרי על בניו ויקרוה ולא יאכלנה ולא יהנה בה · ויבא נשר שהוא רחמני על בניו ויאכלנה ויהנה בה · העורב אכזרי הוא כמו שנ׳ לבני עורב אשר יקראו והנשר רחמני שנאמר ישאהו על אברתו: נפלאו ממני · נכסו משתלפו מעיני ואיני יודע להיכן הלכו שממהרין להסתר מן העין: ומחתה כופה פיה למטה כדכתיב כאשר ימחה הצלחת מחה והפך על פניה · אכלה · לשון נקיה דבר הכתוב:

שאינית

אבן עזרא

שאול · שישליכו בו הדור המקלל וימותו בלא עתם כענין מקלל אביו ואמו מות יומת · ועוצר רחם שיעצור הרח׳ פה הבטן ולא יולידו בעבור הדור שלא רגמך מטומאת זנות ושלא יהיה לו בני׳ ולא יהיה לו זרע · וארץ לא תשבע מים באין מטר ויבשו זרועיה ויהיו מוספלי׳ הגאים והרמי׳ ברעב · ואם היא היורדת מן השמים לאכול הדור האוכלים העניים ועושקים האביונים כאש שירדה עליהם בימי אליהו וכן ותצא אש מלפני יי׳ או האש רמז לחום המביים כאש ולא ירד הגשם והזכיר האב והאם פעם שנית כי זה הדור הלועג והמקלל רע מהג׳ דורות ועין שתלעג לאב המוסר אותו ותבוז לחברת אם המיסרת אותו יהיה חלל ויקרו עיניו עורבי נחל שאין מרחמין על בניהן ולא יאסוף לקבור׳ כי המכבד אותם יאריכון ימיו: בני נשר שירחמו על אבותם ובניהם: שלשה · דרך: כן · ג׳ דבקים · נפלאו נעלמו · ומחתה מן ממיתי כעב וכן הפי׳ ד׳ הם שנפלאו ממני ולא ידעתי אותם בחכמתי · הנשר לא אדע איך הוא מעופף ברקיע באויר השמים והוא לא ידע אנה ינוח על הארץ · ודרך נחש איך יתכן ללכת על סלע בלי רגלים ואינו יודע באי זה מקום יוכל לנוח · ודרך אניה בלב ים המסתכנת לעבור בלב ים ולא תדע לאי זה מחוז יוליכנה הרוח · בעלמה בזנותו עמה שלא יירא מהשם בעברו על מצות לא תנאף ולא יתבונן סופו · ג"כ דרך אשה מנאפת למה לא תירא מהשם כי הנשים בכלל האנשים וכאשר אכלה ומחתה תאכל מפיה כדי שלא תדע שאכלה כן תזנה ותכחש ואמר׳ לא פעלתי און והאל׳ ראוי להסתר תמכה · פ"א דרך הנשר שלא יעזוב אחריו דרך שיראה אדם מאין עבר וכן כלם אשה מנאפת יכול בעלה מכסה דבר בשתים ואחר בשלש ואחר בארבע:

תחת

ר׳ מנחם המאירי

כמשפט העלוקה ושתי בנותיו הם הויה והפסק והם אומרו׳ תמיד הב הב שלא תפסוק תאותם אבל ההוה נפסד והנפסד מתהוה תמיד · ואמר כי הם כדמות הדברים שאינם שבעות לעולם והם השאול ר"ל הקבר שלא תחסר תאותו וכן עוכר הרחם הלידה והמשך התולדת תמיד · והארץ למים לצורך הצמיחה וכן האש ר"ל חום האש לצורך הצמיחה גם כן · ולקח ענין שאול להפסד והאחרות להויה כי עוכר רחם פירושו הדבר הנעצר בתוך הרחם להתהוות שם · וכן המים והחום סבת הצמיחה · ומה שאמר ארבע לא אמרו הון פי׳ השלש שאמר ועוד הרביעית מן השלש דרך לחות כלשון בני אדם · וענין הון מונח על רבוי הממון והוא כאלו לא אמרו הרבה או די · ויש מפרשים שחלק הרביעית מן השלש דרך התרחבות להיו׳ פעולתה יותר נראית ואמרו שלש הנה לא תשבענ׳ פירושו אלו השתי הבטת שבתם שלש והם הקור והלחות והיובש והרביעית היא החום שאע"פ שהקור והחום פועלים והלחות והיובש נפעלים עקר הפעולה לחום מפני שנגדרו לקבץ הדומים ולהפריד הבלתי דומים כענין בצירוף הכסף שיבדיל הסיגים ויחבר החלקים הזכים · והקור מקבץ דומים ובלתי דומים כקפיאת השלג והטיט · ויש מפרשים שתי בנות שני מיני ההויה המרגשת והאין מרגשת וכל אחת כוללת שני מינין האין מרגשת כולל הדומם והצומח · והמרגשת כוללת החי בלתי מדבר והמדבר וכן יש שמוסיפין לפי׳ זה שלש הנה על שלשת מיני ההויו׳ הבלתי שלימות והם הדומם והצומח והמרגיש והרביעית המדבר שהכוונה אליה · ואמר אחר כן אחר שכוונת המציאות

אבן יחייא

שאול ונומר ספר שמות הד׳ פיות הנז׳ מגהינם והנה הראשון נקרא שאול והוא מוכן לדור אביו יקלל · והב׳ נקרא עוכר רחם להיותם נעצרים שם הרשעים ונחנקים כעובר הנחנק בעוכר רחם והוא מוכן לדור טהור בעיניו שנחנק בלבם מחשבת הרעה · והג׳ נקרא ארץ לא שבעה מים מפני היובש שלם משרפת האש והוא מוכן לדור מה רמו עיניו והד׳ נקרא אש לא אמרה הון כי היא כלה אש לאכול הדור שחרבות שיניו ונומר לאכול עניים ונומר כאש ונפרית מסדום ועמורה על כי יען עני ואביון לא החזיקו · עין ונומר אמר כי אף שהד׳ דורות מהרשעים הנז׳ מוכן עונשם בעולם הבא · הנה הדור ראשון שאביו יקלל ונומר גם ענש יענש בעולם הזה וזה להיותו אכזרי שלא ירחם על הוריו ויקללם ויבזם מה שלכן יבא לבזות בתורה אשר הורוהו ולא יאמין בקבלתם ויבעט במלכו ובאלהיו ובמנעים ממנו דרכי התשובה כי אין לו מה שילמדהו מה שאר הדורות יש תקוה מה להם אם ישובו מרשעתם וזהו אומרו העין אשר לועג לאב ותבוז ליקהת אם · כשיקהו שניה על דאגתה מרוע מעלליו יקרוה עורבי נחל האכזרים לבניהם · כדרכם לנקר עיני הפגרים מתים ויבוא אכזרי ויענש על ידי האכזרי ויאכלוה בני נשר המרחפת על בניו ועל גוזליו ירחף ויפרוש כנפיו יקחהו · כי לא יזכה העורב האכזרי לאכול העין אשר נקר מהאכזרי אבל יהיה מוכן לאכילת הרחמן והוא משל כי האכזרי הלז המרבה הונו בנשך לעניים ובמרבית לחונן דלים יקבצנו ולבן יכבד אב ועבד אדוניו · שלשה ונומר השלשה פיות מגהינם הנזכר המה נפלאו ונעלמו ממני והרביעית עמם גם לא ידעתים · וכנגד הפה הנקרא אש לא אמרה הון אמר שנעלם ממנו כאשר הוא נעלם מהאנשים דרך הנשר בשמים עד אבל יסוד האש כי אף שנעופפו יעשה רושם באויר הנה לא יתמיד הרושם ההוא רק כמו רגע · וכנגד הפה הנקרא שאול תחתית אמר שנעלם ממנו כאשר הוא נעלם מהאנשים דרך הנחש עלי צור כי לא ישאר רושם מהליכתו היא על הצור ההוא לקושיו · וכנגד הפה הנקרא ארץ לא שבעה מים אמר שנעלם ממנו כאשר הוא נעלם מהאנשים גם כן דרך האניה בלב ים כי אף שגרוזה במדחפות הרוח יבקעו המים הנה אחרי עוברה יתפשטו המים ולא יוכל שום רושם מהדרך ההוא · וכנגד הפה הנקרא עוכר רחם אמר שנעלם ממנו כאשר נעלם מהאנשים דרך הגבר הבחור כשיבעול העלמה הבעולה כי להיותה בעולה בשכבר לא יוכל בה שום רושם מבעולת הבחור ההוא מה שיוכר אם היתה בתולה · והנה שם עלמה הוא הפכי לשם בתולה ולא יורה זה על אשר יורה זה כדעת אשר אין להם לב והראיה אומרו שאול אל דוד בן מי זה העלם להיותו זכר כנגד שימני הבתולים · כן ונומר בא להביא ראיה לאומרו היותו כמנע ידיעת דרך גבר בעלמה · כי כן הוא דרך האשה מנאפת כי אכלה והוא משל לבעילה ומחתה וקנחה פיה של מטה ואמרה לא פעלתי און להיותו כמנע ידיעת דרך הגבר שהלך בה בבעילתו · תחת ונומר אמר כי בעבור שלשה כתות מאנשים תרגז הארץ והוא הגהינם הנזכר לעיל ותחת ארבע לא יוכל שאת ויבלעם שאול חיים:

תחת

קב ונקי

שאול ועוצר רחם · הודיע כי השאול והוא הקבר לא ישבע לעולם מפגרים · וכן האשה שעצר הש"י בעד רחמה ולא תקבל ההריון לא תשבע לעולם מהזדווג עם איש להתאותה שיהיה לה זרע אנשים גם אפשר שקרא החכם הזה ההויה וההפסד שאול ועוצר רחם · וקרא ההפסד שאול לפי שמדרכו להפסיד ההוית וקרא עוצר רחם ההויה לפי שדומה לענין הילדה · ואמר כי ההויה וההפסד לא ישבעו לעולם ולא ישבו פעולתם כי הם חוזרים חלילה לעולם ותהיה ההפסד סבת ההויה · וההויה סבת ההפסד: ארץ לא שבעה מים · רמז אל השתנות היסודות מזה אל זה שהוא סבת ההויה וההפסד ויסוד הארץ לא ישבע לעולם מהתהפך קצת מן המים אל העפר · ואש לא אמרה הון · ר"ל יסוד האש שהוא היסוד העליון לא יאמר לעולם די ויש לנו הרבה בעת שיתהפך חלק מחלקי האויר העליון אל אש · ויש מפרשים פסוק זה מקושר עם הפסוקים של מעלה אמר לעלוקה בעבור הדרך המעוות שמעוותים אותה הארבעה דורו׳ האמורים למעלה היו נולדים בעולם עניינים ותולדות ארבעה אשר בם ידינם הא־ל כרוע מעלליהם · ועלוקה מלה הפוכה מגזירת משפט מעוקל · והענין הראשון שאול שירדו אליה הדור המקלל וימותו בלא עתם כענין ומקלל אביו וגומר · ועוצר רחם שיעצור הרחם פרי הבטן ולא ילד · כענין כי עצור עצר ה׳ בעבור הדור שלא רוחץ מטומאת זכותו ולא יהיו לו בנים ולא ישאר לו זרע והיא מארה גדולה בעולם: וארץ לא שבעה מים · שלא ירד עליה גשמים ויבשו הזרעים ויהיו הדור אשר רמו עיניו נשפלים ומתים ברעב: ואש · היורדת מן השמים ותאכל הדור האוכל העניים: עין תלעג · העין אשר תלעג למצות האב ותבוז לקמטים הנקבצים ונקהים בפני אמו · ר"ו לבזוי האם יקרוה עורבי נחל ולא יהנה ממנה · ויבא הנשר שהוא רחמני על בניו ויאכלנה ויהנה ממנה העורב אכזרי שנאמר לבני עורב אשר יקראו · ונשר רחמני שנאמר ישאהו על אברתו: שלשה המה נפלאו ממני · פי׳ נעלמו: וארבעה לא ידעתים · בחכמתו · ר"ל אם תחבר עמהם דבר רביעי יהיו ארבעה: דרך הנשר · והוא הדין לשאר העופות שלא יניחו רושם ב"ויר שיוכר אחר שיעבור בו · ולקח הנשר בעבור שגביה לעוף ויעלם מן האדם הדרך אשר יעוף בו: דרך נחש על הצור · לא יעשה רושם שיוכל האדם לכוין מקום הליכתו והוא הדין לכל אחד מבעלי חיים הקטנים אשר לא יעשו רושם · ולקח הנחש לשתי סבות האחת לפי שאינו דורך ברגלים שעושים רושם בפרסות כמו בשאר בעלי חיים · שנית להיות הליכתו מעוקלת בלתי ישרה שהיא סבה גם כן שלא יוכל האדם לכוון תכונת הליכתו · דרך אניה · בעת שתלך על פני המים אעפ"י שעושה רושם גדול אחריה מ"מ אחר שעה יתפשטו המים ולא ישאר בהם רושם והנה אלה השלשה עניינים אין שכל שיבקשם אבל כוונתו כי כמו שנעלמו העניינים האלה מעיני האדם כן הרביעי נעלם שהוא דבר רחוק להכיר דרך גבר באשה כשלא תהיה בתולה וכשיכוונו שניהם להעלים העניין יהיה רחוק להכיר לפי שלא יעשה בה רושם יוכר אחר שעה ולפי׳ סמך כן דרך אשה מנאפת כלומר כהעלם הדברים הנזכרים כן העלם מעשה אשה המנאפת שאוכלת ר"ל מנאפת ומקנחת פיה של מטה ואחר זה תוכל לומר לא פעלתי און · והודיענו בזה כי הנשים תוכלנה לזנות תחת בעליהן בסתר ותוכלנה להעלים זנותן וגם רמזו בזה לעניינים נעלמים:

תחת

כי תחת שלש תרגז הארץ ותחת ד' לא תוכל לסבול הא' הוא תחת עבד כי ימלוך כי אינו ראוי למלוך כמו שאין ראוי למלוך הכזב והשוא ויגיע אל השכל אך ראוי שידמה ויוסר ויגיע אל השכל האמת לבדו והנה השקר הוא כמו עבד ומשרת למלאכה האמת והב' הוא תחת האיש הנבל המרדף חברת הרקים כי ישבע לחם כי אינו ראוי לכך כי דרכו אז ראוי שתביאהו אל הדלות והעוני עד שיחסר לו לחם וכמלה כאמרו ומרדף רקים ישבע ריש מפני שאינו עוסק ביישובו של עול' וכן הענין בשוא ודבר כזב שאינו מיושבו של עולם אבל הם דברים בלתי נמצאים והשלישי תחת שנואה כי תבעל כי אין ראוי שיתחבר האדם אל האשה שהיא שנואה לו וכן הענין בחבור שוא ודבר כזב אל השכל כי הם שנואים אל השכל והד' תחת שפחה כי תירש גבירתה ותשוב הגברת משרתת לה כן הענין בשוא ודבר כזב עם השכל כי הדעת הכוזבת היא כמו שפחה ומשרתת אל האמתי' כמו שזכרנו והיה ראוי שינהל השכל הדעת האמתית ושפחתה תולאמנה מהחברה עם השכל בכאן הפסד אחר לשכל בשוא ודבר כזב ועליו ידמה גם כן שאמר ושפחה כי תירש גבירת' והוא שכבר ביארנו בראשון מספר מלחמות יי' שההצלחה תהיה לשכל במושכלו' הרבות אשר השיג מהלד שהם כל אחד ויקרה מהתערב המושכל הכוזב במושכלות האמתיו' שתהי' צורת האחדות המגעת מכללות המושכלו' דבר שאינו כן ויפסיד

אבן עזרא

תחת. בעבור רגז הארץ רמז לעם הארץ: תחת עבד. שהמליכו השם עליהם בעבור חטאים ואינו מרחם על משלו ירגזו העם. ונבל בהיות שבע ...

כא תַּחַת שָׁלוֹשׁ רָגְזָה אֶרֶץ וְתַחַת אַרְבַּע לֹא־תוּכַל שְׂאֵת:	ד"א	תְּחוֹת תְּלַת רְגָזָא אַרְעָא וּתְחוֹת אַרְבַּע לָא יָכִיל לְמִסְבְּרָא:
כב תַּחַת עֶבֶד כִּי יִמְלוֹךְ וְנָבָל כִּי יִשְׂבַּע־לָחֶם:	ד"מל' בליש'	תְּחוֹת עַבְדָּא כַּד נִמְלִיךְ וְטַפְשָׁא יִשְׂבַּע לַחְמָא:
כג תַּחַת שְׂנוּאָה כִּי תִבָּעֵל וְשִׁפְחָה כִּי־תִירַשׁ גְּבִרְתָּהּ:	ד"ה	דִּתְחוֹת שְׂנוּאֲתָא דְּהָוְיָא לְגַבְרָא וְאַמְתָא דִּי יָרְתָה לְרִבּוֹנְתָא:
כד אַרְבָּעָה הֵם קְטַנֵּי־אָרֶץ וְהֵמָּה חֲכָמִים מְחֻכָּמִים:		אַרְבְּעָא אִינוּן דִּזְעִירִין בְּאַרְעָא וְהִנּוּן חַכִּימִין וּמְחַכְּמִין:
כה הַנְּמָלִים עַם לֹא־עָז וַיָּכִינוּ בַקַּיִץ לַחְמָם:		שׁוּמְשְׁמָנֵי לָא עָשִׁין עַמְּהוֹן וּמְתַקְנִין בְּקַיְטָא מֵיכַלְהוֹן:
כו שְׁפַנִּים עַם לֹא־עָצוּם וַיָּשִׂימוּ בַסֶּלַע בֵּיתָם:	ל' וחד לשפנים	וַחֲגָסֵי דְּעַמְּהוֹן לָא אַתְקִיף וְעָבְדִין לְהוֹן בֵּיתָא בְּקַתְאָרֵי:

מלך

ימלוך ד' מ"ל בליש' וסי' ואדניה בן חגית מתנשא · ועתה הנה אדניה מלך · כי מלוך תמלוך וקמה בידך · ובחמה שפוכה אמלוך · תחת עבד כי ימלוך:

וקמצי

מצודת ציון

לא עז · שאין כח בהם · ויכינו · ... טעמו רב כמו ורבו ויעצמו · בסלע ביתם להסתר שם:

בזה זאת ההצלחה הנפלאה המגע' לו מהמושכלות במה שהם אחת וזה ענין נפלא ועמוק והוא מבואר מאד ממה שביארנו מאלו העמוקות ... עוד ממשל על העשיר בדעת שיתחכם יותר שני משלים ... היא ממה שראוי שילוה אליו הקוטן: ארבעה · ואמר שארבעה הם קטני ארץ והם ...

אבן יחייא

ר' מנחם המאירי

הפרשה החמישית

והבונה

הפרשה הששית

הפרשה השביעית

קב ונקי

מנחת ערב

מֶלֶךְ אֵין לָאַרְבֶּה וַיֵּצֵא
חֹצֵץ כֻּלּוֹ׃ שְׂמָמִית בְּיָדַיִם תְּתַפֵּשׂ
וְהִיא בְּהֵיכְלֵי מֶלֶךְ׃ שְׁלֹשָׁה הֵמָּה
מֵיטִיבֵי צָעַד וְאַרְבָּעָה מֵיטִבֵי לָכֶת׃
לַיִשׁ גִּבּוֹר בַּבְּהֵמָה וְלֹא יָשׁוּב מִפְּנֵי
כֹל׃ זַרְזִיר מָתְנַיִם אוֹ תָיִשׁ וּמֶלֶךְ
אַלְקוּם עִמּוֹ׃ אִם נָבַלְתָּ בְהִתְנַשֵּׂא
וְאִם זַמּוֹתָ יָד לְפֶה׃
כי
דמן

וְקַמְצֵי דְּמַלְכָּא לֵית לְהוֹן וּמִתְכַּנְשִׁין
כֻּלְּהוֹן כַּחֲדָא׃ וְאַקְמָתָא דִּמְסַכְּבָה
בִּידֶיהָ וְעָמְדָא בְּבֵיתָא דְּמַלְכֵי׃
תְּלָתָא אִינוּן דְּשַׁפִּירָן הֲלִיכָתְהוֹן
וְאַרְבְּעָא דְּשַׁפִּיר מְהַלְּכִין׃ אַרְיָא
גִּיבַּר בִּבְעִירָא וְלָא הָפֵיךְ מִן כָּל מִדַּעַם
וְאַכְבָּא דְּמִיזְדָּרְכִיל בֵּינַת תַּרְנוֹגְלֵי
וְתַיְישָׁא דְּאָזִיל בֵּית גְּיוֹרָא וּמַלְכָּא
דְּקָאֵים וּמְמַלֵּל בֵּית עַמְּמֵיהּ׃ לָא
תִּתְהַוְרַם דְּלָא תִּטְפַּשׁ וְלָא תּוֹשִׁיט אִידָךְ לְפוּמָךְ׃

לארבה ב׳ וסימ׳ ויתן לחסיל יבולם · מלך אין לארבה ויצא חצץ כולו : בהכלי ב׳ וסימ׳ ענג · שממית בידים תתפש : מיטיבי׳ לכת חד מן ט׳ חס׳ בליש׳ הטבה וסי׳ נמסר ביחזקאל סוף סימן ל״ג : בבהמה ו׳ דגשים וסימ׳ נמסר בסדר נח : ולא ישוב ו׳ וסימ׳ בלשון ארמי תורא אשתבע ונפל אריה אדבר ונחף · וביאורם נמסר בירמיה סימן ח׳ :

רלב״ג

מלך אין לארבה · הארבה אין לו מלך שיעמיד בהסכמה אחת והוא יוצא כלו בעת מוגבל אשר יתכן לו לכרות עשבי התבואות להיותם לו למזון וזה ג״כ הערה לחכם שלא ישתדל לחקור במושכלות רק בעת הראוי ובשיעור שנוכל עליה׳ : שממית · והוא העכביש היא ג״כ בריה קטנ׳ ובחכמת׳ תעשה בידיה יריעה היא כמורשת תתפש בה הזבובים והדבורים וזולתם מהב״ח אשר יתכן שיתפשו בה כי בזה תשיג מזונה כמו שנזכר בספ׳ ב״ח והיא בזה ג״כ בהיכלי מלך ותשם תפרה אוכל לה · וזה ג״כ הערה לחכם שלא יירא מחקור בדברים הגדולים אשר אפשר לו לעמוד על אמתת׳ כמו השממית דרך משל לא תיר׳ מלכה בהיכלי המלך אחר שכבר תוכל להשיג משם די טרפה ואפשר שנאמר כי אמרו בהיכלי מלך הוא לבאר כי עם חכמתה תטעה בזה כי היא כוונה מה שלא ישלים לה ממנה תועלת אבל תגרום לה המות וההפסד כי היא בהיכלי מלך לא יעזבו המשרתים המנקים אותם ירועו׳ העכבי׳ אך יכבדו ויסירו׳ וזה קרה לה מפני הרע׳ לבא בהיכלי מלך והיא איננה ראויה לבא בהם וכן הענין במי שיתחכ׳ יותר ר״ל שלא יגיע לו מזה פרי אך יגרו׳ לעצמו ההפסד והמשל הב׳ זכר בו ג׳ הנה מטיבי צעד ר״ל שהם ממהרי׳ התנועה לכל הדברי׳ מזולת שיבררו הראוי מהבלתי ראוי וד׳ הם מטיבי לכת בדמיון הקודם בג׳ הראשונים והנה הבדיל הד׳ מן הג׳ להתיחסו יותר אל הנמשל והוא העשיר בדעת המתחכם יותר מהראוי לו הא׳ הוא ליש שהוא גבור בבהמה והוא רץ לטרוף איזה ב״ח שימצא לא ישוב מפני כל על רוב בטחו על גבורתו וכבר יקרה לו מזה רע בעתים וזה בהלחמו עם שתקיף ממנו כמו שנמצא בספורי הב׳ הוא זרזיר מתני׳ והוא הכלב הדק המתנים שיוליכוהו הצידים לצוד וענינו ג״כ שימהר לרוץ מזולת שיביט אם הוא תקיף מהב״ח שהוא רודף אותו או הענין הוא בהפך וכבר יקרה לו מזה הרבה מהרע וההפסד והג׳ הוא התיש והוא קל המרוץ וירוץ מפני זה להלחם עם מי שתקיף ממנו ויקרה לו מפני זה הפסד ורע הד׳ והוא המלך שאין תקומה עמו לא ממי שנלחם עמהם כי כמו זה המלך יתעורר תמיד לרוץ להלחם לכבוש ארצות מפני ראותו רוב הצלחתו ולא יתישב תחלה אם ראוי להלחם לו אם לא ויביאהו זה להלחם תמיד כמו שקרה לאלכסנדר עד שיפול ביד שתקיף ממנו וכזה יקרה לעשיר בדעת כי היא נשען על חכמתו ולא יתישב מתחלה בזה שיחקור אם הוא ראוי ושיחקור בו אם לא ולזה יפול בזה הטעות אשר יגרום לו הפסד רב : אם נבלת · ולאית ממלוא מה שתחקור בו הנה הסבת בזה הוא גאותך שנשענת על חכמתך שתמצאהו ולא הסתכלת תחלה אם יתכן לך לעמוד על אמתתו אם לאו אם היה שיתכן לך זה לא הכינות תחלה מה שראוי שיהיה מוכן לך להעמידך על אמתת החקיר׳ ההיא או יהי׳ הרצון באמרו אם נבלת אם נפלת כי הגאוה בחכמה היא סבת הנפילה כמו שקדם ואם זמות יד לפה ר״ל שאם חשבת לחקור בא׳ מהדרושים הגדולים לא תמהר להכנס בזאת החקיר׳ מנע עצמך מזה עד התישבך אם יש לך פתח להכנס ממנו בזאת החקירה ואמר יד לפה לפי המשל כי החושב לדבר אין ראוי שימהר עד שיתישב בדברים ההם אם הם ראויי׳ אם לא אך ישים ידו לפיו למנוע פיו מלדבר או ירצה בזה ואם חשבת מה שתצטרך בעבור לשים יד לפה והוא הטעות שיקרה לך בהשגת הש״י אשר יביאך לכחש בה הנה סבת זה היה ג״כ בהתנשא כי גאותך סבבה לה להכנס בזאת החקירה אשר אין לך דרך להשגתה ולזה הובילה אותך אל הטעות הנפלא לכחש בש״י והנה אמר יד לפה בדמיון מ״ש איוב אם אראה אור כי יהל וירח יקר הולך ויפת בסתר לבי ותשק ידי לפי וזה · כי מה

רשי

שממית הרג״יה בלע״ז בידים תתפש · בידיה היא אוחזת ומתדבק׳ בכותלי׳ : מיטיבי צעד · הולכים ומצליחי׳ בגבורתם : זרזיר מתנים או תיש לא ידעתי מהו · ולפי המשמע היא חיה תשושה מתני׳ : מלך אלקום לא ידעתי מה הוא לפי פשוטו · ומדרש אגדה פותרין חמש פרשיות אלו של ארבע ארבע דברים כנגד ארבע מלכיות לפי שנתאמצה ממשלתן על ישראל בעון שעברו על חמשה חומשי תורה הזכירם חמשה פעמים · שאול ועוצר רחם · שאול מלכו׳ בבל שנ׳ בנבוכד נצר הרחיב כשאול נפשו · ועוצר רחם זו מדי שבימיה׳ עצרו רחמי׳ מישראל שנ׳ להשמיד להרוג ולאבד · ארץ לא שבעה מים זו יון שלא שבעה מלגזור גזירו׳ ושמדות על ישראל · ואש לא אמרה הון כנגד עשו שעשה בחמה בוערת על ישראל שאמרו להשמיד טף ונשים ביום אחד · וכן דרך הנשר זו בבל הנשר הגדול ארך האבר · נחש זו מדי · דרך אניה בלב ים · זו יון שהיא קלה בגזרותיה · דרך גבר בעלמה · זו רומיה שאמרה לעולם אהיה גברת · כן דרך אשה מנאפת זו הרעה גרמה להם לכנסת ישראל שנאפה בע״ז וכדי הוא הפורענות לבא לה · ואמרה לא פעלתי און · כדאמר הנני נשפט אותך על אומרך לא חטאתי · רגזה ארץ · ארץ ישראל · תחת עבד · זה נבוכד נצר שהיה עבד למרודך בלאדן וכותב אגרותיו · כדגרסי׳ בחולין · ונבל כי ישבע לחם זה אחשורוש שעשה משתה מאה ושמונים יום · שנואה כי תבעל · כנגד יון · ושפחה כי תירש גברת׳ זה עשו שהי׳ לו לעבוד ליעקב ונהפך הדבר · הנמלים עם לא עז · זו בבל שנ׳ הן ארץ כשדים זה העם לא היה · ויכינו בקיץ לחמם · נבוכד נצר עשה כבוד אחד להקב״ה בימי מרודך בלאדן אשר שלח ספרים לחזקיהו וכתב בם שלם למלכא חזקיהו שלם לקרת׳ דירושלם שלם לאלהא רבא ונבוכד נצר כותב אגרותיו היה ולא היה שם אותו היום וכשבא וספרו לו מה שעשו אמר להם אלהא רבא קריתו ליה וכתיבתו ליה בסוף רץ אחר השליח והחזירו בשביל אותה מרוצה זכה למלכות הרי שהכין בקיץ לחמו כדרך הנמלה : שפני׳ עם לא עצום · זה מדי ופרס · וישימו בסלע ביתם שבנו בית המקדש · שממית בידי׳ תתפש · זה עשו שנ׳ והידים ידי עשו · בהכלי מלך שנכנס להיכל מלך והחריבו · ליש גבור בבהמה · זה נ״נ שנ׳ עלה אריה מסובכו · זרזיר מתנים · זו מדי ופרס שזרזו מתניהם והרגו לבלשצר ונטלו מלכות בבל · או תיש · זה יון שנקרא תיש שנ׳ והצפיר הצעיר הוא מלך יון · ומלך אלקום עמו · זו אומת רומי שאמר׳ אני ואפסי עוד · אין נצב לעומתו · אלקום · אין עומד עמו : אם נבלת בהתנשא · אם נתנבלת ע״י חברך שחירפך וגדפת את עצמך סופך להנשא בדבר · ואם זמות בלבך להתקוטט · שים יד על פה ושתוק :

כי

אבן עזרא

חוצץ · פועל עומד כמו יורד כמו חדשיו חוצצו כלו׳ נקבצו ונאספו כענין כי מלאו ימי וכן ויצא חוצץ יצא מאוסף ומקובץ כענין אסף החסיל · פ״א מן חצצון תמר : שממית · שם חיה ויתכן שהיא החיה הנמשלת לאדם בצור׳ ובדמות והעד שהיא חיה בידים תתפש כלומר שתופשת מה שיתנו לה והיא נמצא בהיכלי מלך בעבור חכמת׳ ואלה הד׳ הם מחוכמים והנוצר ראוי ללמוד מהם דרך ארץ : ג׳ ה׳ דבקים ג׳ ול׳ דרך אריכות · צעד ולכת כפל כלו׳ שהולכים בנחת · ליש ייטיב לכת בעבור שהוא גבור ואינו מפחד מבהמה כאריות וכנמרים ודובים ולא ישוב מפני כלם כי הוא גבור מכלם : זרזיר · שם חיה סמוך למלת מתנים כלומר זרזיר ממתנים והזכירו כי הוא קל ברגליו וייטיב לכתו כי בעת הצורך יוכל להשיג טרפו · פ״א דבורים · פ״א נשר · או תיש ייטיב צעדו בלכתו כי הצאן לא תעבורנה לפניו והענין כעתודים לפני צאן · אל איננו לשון פיום · קום פעול כמו סוג לב כלומר שאין אדם קום להלחם עמו או ייטיב צעדו כי בעבור צדקו אין שטן מוקש כנגדו : אם נבלת · כנגד איתיאל ואוכל דבר ואם זמות שים יד לפיך ואל תדבר · פ״א אם נבלת המל׳ לשון עבר תחת עתיד והטעם אם תהיה נבל כלו׳ אם תעשה נבלה בעת שתתנשא למלוכה או אם זמות ותחשב לעשות נבלה שים יד לפה ולא תעבור המזמ׳ · פ״א ואם עברת שחשבת להתנשא לפניו ואם זמות שים יד לפיך · פ״א אם נבלת חשוב בלבך בהתנשא בעזר הבורא ואם זמות בעבור רשעך שים יד לפה :

מין

ר׳ מנחם המאירי

הקליר וכורת הנשאר לצרכו וחצץ כמו חוצץ כלומר כורת מלשון מספר חדשיו חוצצו · ושממית יש מפרשים חיה הנקראת בו גיאה והיא כצורת אדם · ובידים תתפש כלומר תמציא עצמה להתפיס ביד האדם · והנה בכאן הערה להשתדל בלמוד תחלה העיר במשל הנמלה שלא יתרשל לאורך זמן הזולת ויזכור כי הנמלה תאגור בקיץ לצורך החורף · ובמשל השפן העיר להרחיק חברת מי שימצאהו ממנו היזק ובכלל חברת הרשעים המונעים כל שלימות · ובמשל הארבה הלמוד כסדר ובזמן הראוי בהיותו בא אל התבואה אחר הקציר לא יקדים ולא יאחר · ובמשל השממית שלא יברח ממעמד החכמים אבל ימציא עצמו אצלם ויש מפרשים צפיר דרור ובידים תתפש גם כן ענין שמכינה קנה במקום שבני אדם יכולין לתפשה ביד והוא סבת הכלתה · ויש מפרשים עכביש ותתפש כלומר שתארוג קוריה ומתפשטת אותם לקירות הבית והיכל :

הפרשה השמינית

והיא כוללת גם כן חמשה פסוקים והם · שלשה המה מטיבי צעד · עד ומיץ אפים יוצא ריב · והיא גם כן העלה להזהר על החכמה והלמוד ובפרט הזהירו לעשות לו רב · מומחה יכשיבנו תכלית הכוונה ישרה עד שבהכוונתו ימצא המכוון וקרא הכוונה צעד והליכה · ומטיבי עם היותו בודד וחוזר לעצמו רמז בו כאלו הוא יוצא כלומר מסבבי׳ יושר המסעד וטוב המהלך למסכים אחריה׳ והמשיל הענין לארבעה שהם מנהיגים כל אחד לעבירו ואמר ליש גבור בבהמה ולא ישוב מפני כל כלומר שכל הבהמות והחיות יראות ממנו והוא משל להיות אימת הרב לבלתי יחטא · וזרזיר הוא הכלב הצד

אבן יחייא

מלך וגו׳ מלך אין לארבה ולא שר שיצום ויתקבצו למאמרו · ועם כל זה יצא כלו יחד מאוסף כאחו׳ חוצץ וחותך התבואות וכן ראוי לבני האדם להיות להם טוב החברה ולהתחבר עם הצבור לכל דבר שבקדושה כי הן אל כביר לא ימאס וישלח את ברכתו בהם בהיותם באחדות · ואף שישראל היו עובדים ע״ז כשהיו בשלוה לא היו יכולים עליהם האומות · וכשהיו במלחמה אף שהיו צדיקים היו נגפים בין האומות וכאומרו הכתוב חבור עצבים אפרים הנח לו חלק לבם עתה יאשמו · שרוצה לומר אם אפרים הוא חבור ויש שלום ביניהם אף כי חברתם יהיה לרעה ולעבוד העצבים הנח לו אבל כשחלק לבם תכף ובעתה אחד יאשמו · שממית וגו׳ הוא הקוף הנקרא בוני״או ושימי״אה אשר הוא ערום מכל חית השדה להיותו האמצעי בין מין האדם ומין הבעלי חיים ועם כל עורמתו בידים ידי האדם תתפש להיותו רב העצה · והשכל והערמה ממנו והיא בהכלי מלך כי אפי׳ למינים השכל והערמה ההיא שיש בה היא לאהבת המלכים והשרים לשחק בה · ולכן ראוי לבני האדם לבקש לנודעת החכמות והערמות והמלאכות כדי להשתלם על זולתם אשר בזה יקורבו מהמלכים ודוגני ארץ ויאוהבו מכל רואיהם · שלשה וגו׳ ואמר להיות כי אמר שארבעה הם קטני ארץ וגו׳ ספר עתה ארבעה שהם גדולי ארץ ומנהיגים אותם שהם הארבעה חיות שבמרכבה אשר ארבעה פנים לאחת · פני אדם ופני אריה אל הימין ופני שור מהשמאל ופני נשר · כנגד הארבע׳ גבורי חיל מהארבעה מינים שבעולם השפל שהם מין האדם ומין החיה ומין הבהמה ומין העוף · וכנגד האריה אמר ליש גבור בבהמה ולא ישוב מפני כל להיותו גבור בארץ · זרזיר וגומר וכנגד הנשר

אמר

קב ונקי

מלך אין לארבה · ואע״פ שהוא מין מבעלי החיים השפלים ואין לו מנהיג ילכו כלם יחדו כאלו נועדו · וחוצץ פי׳ יצא מאוסף ומחובר ומשחית את הפירות ואין כל אדם יכול להצילם מהם : שממית · הרכיי״ה ובידיה היא אורגת והיא בונה ביתה אפילו בהכלי מלך · ויש מפרשים שהוא הקוף שהיא חלושת העצה עם כל זה יש בה מן הערמה שתופשת מאכלה בידים על דרך בני אדם לא כשאר בעלי חיים ומתוך כך יתאוו המלכים שתהיה בהלם : שלשה המה מטיבי צעד · רוצה לומר שהליכתם בנחת ולפי רצונם · או יאמר שהולכים ומצליחים בגבורתם ונוסף עליהם הרביעי ועמו הם ארבעה והארבעתם הם מטיבי לכת כמו מטיבי צעד · או לקח לשון הליכה שהוא לשון יותר מעלה בעבור הרביעי שהוא המלך : ליש גבור בבהמה · הוא הארי שהוא גבור בנמרים ובדובים ובכל מיני החיות ולא ישוב אחורנית מפני כל בריה ואולי כי בעבור גבורתו ושהוא לא יירא מפני כל מטיב הליכתו : זרזיר מתנים · הוא הכלב הצד השפנים ושמו ליבריר בלעז · וי״א שנקרא גאלגו והוא קל ברגליו ומהיר במרוצתו וצד ומזורז מכל הבהמות והחיות והתיש הולך ראשון לפני העדר ברוב קלותו והצאן לא תעבורנה לפניו ויעלה בצריחים ובסלעים ובעבור קלותו ייטיב לכת : ומלך אלקום · הוא המלך שלא יקום אחר להיות שוה למעלתו וכשאין אדם קם להלחם עמו ייטיב צעדו ומלת אל כמו לא · ואיפשר שהענינים האלה הנזכרים הם רמז אל עניינים נפלאים לא התבררה אמתתם : אם נבלת · פעל עומד מגזרת נבל פי׳ אם רשעת בפועל כאשר תתנשא למעלה גדולה או אפי׳ עלה במחשבתך להתנשא ולהחזיק במדת הגאוה ולהזיק לחברך שים ידך נגד פיך כאדם שמושב מחשבה בלב ומתייעץ עם עצמו :

כי

מנחת ערב

זולת אלה והיא כי הנה שממית בידים תתפש לעשות לה בית עכבים ממעשה ידיה עם שהיא בהיכלי מלך ולא תחפה להיות בא׳ מחורי ההיכל ותהיה לה ההיכל לבית ועיניה אל קירות ההיכל יביטו וטוב לה אז מהביט והשתופף בבית עכבי׳ אך יור׳ כי טוב לגבר בית עכבים ממעשה ידיו מהשתופף בהיכל מלך בחנם ומזה תדע ותשכיל גם על הנפש כי טוב לה מלא כף נחת בעולם הבא על ידי מעשה ידיה בעול׳ הזה מכל הטוב אשר היה לה בהיכלי מלך בחנם : שלשה וכו׳ הנה היות השלשה והד׳ ליש וזרזיר ותיש ומלך אלקום יקשה כי אומרו ותיש יראה כבלתי מונה את שתיהם יחד רק זה או זה ואיך יעלו למנין ד׳ ואפשר ידבר על הד׳ שמנה ואמר ארבעה הם קטני ארץ אשר הזכיר ואמר כי טוב מדת כל אחד ללמד מהם כאשר כתבנו למעלה בא עתה לסיים מאמרו ואמר שלש׳ המה מהד׳ הנזכרים מטיבים צעד שייטיבו את הלומד מהם צעד לצעוד ללכת לבטח דרכו בעולם הזה עד הגיע אל מחוז חפץ העולם הבא ולא יקרהו מכשול ועון אך אם גם ישיג ללמוד גם מהרביעי שיהיו לו ארבעה לא לבד יצעוד לאטו כי אם גם ייטיבו הד׳ יחד לאחד לכת בעצ׳ להמשך בחוץ בדרכו עד הגיעו אל השגת הע״ה בלי מנגד ושמא תאמר ומי יעצר כח לתקן ד׳ מנגדים גדולים אשר לפניו לבלתי עסוק בתור׳ ומצו׳ והתרחק מן עבירות הגדולות איבה וגזל אשר להקיכם נתן לנו השכל בד׳ דברים נמלים ושפני׳ ארבה ושממת ומי זה האיש יספיק השכלו באלה להכשירו על כן אמר הנה היצר הטוב מלאך רוחני הוא וקדוש באמת׳ ספר הזוהר פרשת וישלח ואין החומר לפניו ואפילו היצר הרע רק כבהמה על כן אין צריך רק שעל ידי ד׳ קטני ארץ אלה יתחיל ליטהר כי אחרי כן הניחו לו ליצר הטוב כי ליש הוא גבור בבהמ׳ ולא ישוב מפני כל אם׳ יכנגדוהו ומפני שהפס׳ לומר הלא זה יהיה לבל יכבדו טענות עול הגלות ותשות הכח אך להעביר מדת גזל מאשר לומד לטרוף טרף או להעביר שנאה ואיבה אחר שהיצר הרע המולך בו ויסרים במרית אלו מי יוכל להעבירם על כן אמר גם מאל׳ ש תיר׳ כי גם שיהי׳ האד׳ זריז מתנים מלומד לטרוף טרף ולגזול ככלב הציידי׳ הפקר׳ זריז מתני׳ או יהיה היש בעל עזות פנים הזה המלומד להתקוטט עם רעיו כתישים שתמיד מנגחים זה את זה ומכים במצחם לעזות מצח זולתו כן האיש הלז מלומד בשנא׳ עם כל זה לא ישיב הליש הנזכר הוא היצר הטוב מלשעבד הבהמה הוא החומר תחת עבודת הבורא ית׳ ומלך כלומר ומלך הידוע הוא היצה״ר הוא מלך זקן וכסיל אל יקום המלך ההוא

כִּי מִיץ חָלָב יוֹצִיא חֶמְאָה וּמִיץ־אַף יוֹצִיא דָם וּמִיץ אַפַּיִם יוֹצִיא רִיב׃
דִּבְרֵי לְמוּאֵל מֶלֶךְ מַשָּׂא אֲשֶׁר־יִסְּרַתּוּ אִמּוֹ׃

דְּמִן דְּמַצְיָיא חֲלָבָא נָפְקָא הַאִיתָא וּמִן כֵּיבוּשָׁא דְּרָגְזָא נִיפּוּק דְּמָא וּמִן חַרְיָינָא דְּאַפֵּי נִיפּוּק דִּינָא׃ מִילוֹהִי דִּלְמוּאֵל מַלְכָּא נְבִיוּתָא וּמַרְדּוּתָא דִּרְדַּאֲתֵיהּ אִמֵּיהּ וַאֲמָרַת לֵיהּ׃

כה | מה | מן

ומיץ ב׳ וכפסוק ואינון מן א״ב מן כ״ב וכפסוק וסימ׳ נמסר במסרא רבתא במערכת אות הבי״ת בס״ד :

רשי

כי מיץ חלב · כי·הזי·תלא·חמאה על ידי מיץ חלב · ודם על ידי מיץ החוטם יותר מדי כן יצא ריב על ידי מיץ אפים של כעס · מיץ סזיטה פרימד״רא בלע״ז כמו וימן של ונומר · ורבותינו פירשו אם כבלת עצמך על דברי תורה לדרוש ולשאול ספיקותיך לרבך · ואפי׳ נראית לו כשוטה בלא לב סופך שתהא מנוסא · ואם זמות את שמת ומם על פיך ואתמת אותו ולא שאלת לו הכל סופך כשישאלך דבר הלכה תתן יד לפה ותתלם שלא תדע לענות כלום בו · כאשר מיץ חלב יוציא חמאה כן מיץ אפים שרבך כועס בך שלא הבינות מהר ואתה מתגבל עליה סוף יוציא מפיך אחר זמן הלכות רבות והוראות : דברי למואל מלך דברי שלמה המלך שאמר לנו הקב״ה כלומר בשביל שהעוה כנגד הקב״ה למואל לאל כמו למופי דברים לשמו של הקב״ה שאמר המלך · המשא אשר יסרתו אמו · כשהתחתן עם בת פרעה ביום חנוכת בית המקדש והכנים לו כמה מיני זמר וניעור כל הלילה ויסן למחרת עד ד׳ שעות כדאיתא בפסיקתא והיו מפתחות בית המקדש תחת מראשותיו ועל הותה שעה שניגו על תמיד של שחר שקרב בד׳ שעות ונכנסה אמו והוכיחתו כל המשא הזה · משא אשר יסרתו אמו · משא של משל שיסרתו אמו ;

אבן עזרא

מיץ · ג׳ שרשים האחד אפם המץ והשני ימצו וישתו והשלישי למען תמוצו ומיץ החלב והאף הפעם בהמץ אחד מהלא יצא מהם הדבר העומד בכח לגאת על ידי מעשה כאזא׳ והדם ואפים יקראו נחרים בעבור שירמו בהם וטעמו כן מיץ אפי׳ שיאמר׳ אפו בכל עת כאילו ימיצנו המיץ יוציא ריב כלומר שיריב עם בני אדם ורצה לומ׳ הזהר מן הנבלות כי היא גוררת הכעס והכעס גורר המריבה : דברי למואל מלך משא אשר יסרתו אמו · בתחלת הספר הודיע כי יסרו אביו על החכמה וספר כאן שיסרתו אמו [illegible] חכמה להתרחק מן הנשים ומן היין כי הם שבת [illegible] וכבודה שבח האשה החכמה ע״ד אלפא ביתא להיות [illegible] כן שנקרא כן כי בימיו היה להם אל אחד ולא עבדו [illegible] כשאו עמנו אל : ודרכיך · עומד במקום שנים · [illegible] תחת מ״ם כמו לקץ הימין לא יאמין בחיין : אי כמו [illegible] לומר אין נקי · חלוף שם דבר מן כליל יחלוף יגזור [illegible] דברי משא ונבואה הם שיסרתו אמו : מה

רלבג

כי מי שנשתמש בכמו זה לא יוכל להוציא מפיו שבושו כי ישחיתהו שאר הכנסים המאמינים בש״י ולפי זה הפי׳שפירשנו עתה אשר הוא נכון לפי מהשגתי יהיה הרצון באמרו אם נבלת בהתנשא אם לאית למצות מה שראוי שהמליצהו הנה זה הגיאות יגיע לך בעבור התנשאך וגאותך בחכמה כי בעבור זה נשענת על חכמתך ולא הכינות תחל׳ לדרוש אשר תחקיר בו מה שראוי שיובן לביאיר אל השגתו וכן אם זמות ותשב׳ מה שתצטרך בעבורו לשי׳ יד לפה שלא ידעו הכנסים מום דעתך כי כאשת להל תמעל והנה זה הגיע לך בעבור התנשאך בחכמך ולזה הסיתך לבך להכנס בחקירות אשר אין דרך להכנס בהם ואמנ׳ היה שבקלת החקירות הגדולות ימנא לאדם פתח אחר היגיעה הרבה ובקנת לא ימנא לו פתח להכנס בהם ולזאת הסבה הישירנו שיתישב האדם תחלה בחק רות הגדולות אם יש לו דרך להכנס בהם לפי שכמו שהמלא בדברי׳הטבעיים אשר ילכו מדרגו׳המותרו׳ שמקלתם יוליאו האדם תועלת ומקלתם לא יוליאו כי אם נזק כן הענין בשוה באלו ההשגות הגדולות ההולכות לפי מה שיחשוב במדרגת המותרו׳ אשר אין ראוי שישכל השכל אליהם וזה כי בקלתם ימצא אחר היגיעה פתח ודרך להכנס בהם ויושגו בהם אחר היגיעה דברים היקרים מאד ובקלתם לא ימצא להם פתח להכנס בהם ויותר נפלא מזה כי כבר ימצאו דרושים גדולים ויקרים מאד אפשריי ההשגה לאד׳ודרושים אחרים למטה מהם לא ימצא לאדם פתח להכנס בהם והמשל כי האדם אין לו פתח להכנס בהם בו בידיעת ריבוע העיגול ר״ל איך יעשה שטח מרובע שוה לשטח עגול ישר ויכנס בחקירות גדולו׳ויקרות מזאת לאין שיעור וזה ממה שיחייב לאל׳ שיתיישבו בדברים אשר יחקור בהם אם יש לו פתח להשיגם אם לא בדרך שיתבררו לו במלאכ׳ מלאכה מהחכמות הדרושים אשר אפשר לו להשיגה מהדרושים אשר אי אפשר בהם זה : כי מיץ חלב והנה הדברים הטבעיים אשר ימצא בקלת מותריהם תועלת ובקלתם לא ימצא הם אלו שזכר ודומיה׳ והוא שממיץ החלב שהוא מותר הגביה׳יוציא האדם חמאה שהיא יותר טובה ויותר ערבה מהגבינה וממותר מיץ האף יוציא האד׳ [illegible]

[illegible]

מנחת ערב

דברי למואל וגו׳ הנה דרך מלכי ארץ שאם ייסרם אמם ויוכיחם בדברים קשים ומה גם אחרי מוליכם כי יבושו מהגיד הדבר בפרסום לולא כאשר דברי המוסר הם משא דבר ה׳ כי כבוד הוא להם ע״ד מעשה כ״כ שכתב לכל עממיה ינוד יסרו ה׳ · אמנם מלכי ישראל ומה גם של בית דוד אשר מלכותם לה׳ הוא לא יבושו מלספר דברי הוכחות דבר תייסרנו אמו נביאתם המרות טהורות לעבוד את ה׳ ובהכיר זה שלמה המלך ספ׳ בפיו ויספר את דברי הוכחות מוסר הבר ייסרוהו אמו ביו׳ חתונתו את בת פרעה והיה יום חנוכת המזבח ויישן עד ד׳ שעות ביום ולא בוש כאלו דברי המוסר משא דבר ה׳ אחר שהמכוין לעבודתו ית׳ עם היות גחלת מלכותו עולה על גבי כל מלכי הארץ [illegible]

[illegible]

אבן יחייא

[illegible]

ר׳ מנחם המאירי

[illegible]

[illegible] ונטלו המלוכה מבבל תים זה יון שנאמר עליו והצפיר השעיר מלך יון · מלך אלקום זו רומי שאומרת אני ואפסי עוד כלומר אין נגד לנגדי · ולבסוף נאותם תפילם כדכתיב אם נבלת בהתנשא :

החלק החמישי
הפרשה השניה

דברי למואל מלך משא אשר יסרתו אמו · זה החלק אתימה מעין פתיח׳ ויש בו שתי פרשיות הראשונ׳ תכוין להזהר מהשמר ממלכודת האשה הזרה ומרדוף אחר התאוות :

ספר במעלת אשת החיל שהיא הפך האשה הזרה והפרשה הזאת הראשונה כוללת תשעה פסוקים והם · דברי למואל מלך משא · עד ודין עני ואביון · מלת מלך נקשרה עם למואל ותאר עליו כלומר דברי למואל שהוא מלך והדברים האלה הם משא אשר יסרתו אמו וכתבם בספרו וכבר ביארנו במלת משא שהיא באמרת על כל דבר שכמה ולמואל הוא כנוי לשלמה והענין הנרמז בו האדם שהוא לאל וקראת אמו כן כמו שנודע מטוב כונתו בהנהגתו ובשלימותו כמו שדרשו ז״ל שהיתה אומרת לו כל אנשי אביך היו מבקשות שיהא להן בן הגון למלכות ואני לא הייתי מבקשת אלא שיהא לי בן עוסק בתורה והתחיל בספור מוסרה ואמר שתחלת דבריה מה ברי · ומה

קב ונקי

מיץ חלב · שם מנפי העין מגזי׳ שתית אלית למען תמוצו וכמלא ב׳ שרשים בענין מיץ מלה כן ואמר ענין המליצה כחלב כי ידוע הוא כי בהקשת החלב בתוך הנוד בחוזק תלא החמאה והמליצה בהקשה [illegible] על ידי מיץ החוטם יצא דם יותר מדי כן יצא ריב על ידי מיץ אפים של כעס כשיכעיסו שני אנשים זה עם זה · או ירצה ביצא דם כי מחרון אף יהרוג באפו דם נקי · והמשיל הרף לדבר [illegible]

[illegible]

רלב"ג

מה ברי · מה אבקש בני אשר גדלתיך ומה בן בטני שהיית במעי בהיותי מעוברת ממך ואולם אמרה זה כי כבר יקרא בן מי שאינו בן בטנה כאמרו הלא בני מיכל בת שאול לפי שהיא גדלה אותם ואע"פ שלא היו בניה כי הם בני מרב אחותה ומה שאבקש לך בן נדרי ר"ל שמרוב אהבתי אותך היו כל נדרי בך כמשפט האוהב שיהיו נדריו ושבועותיו בחיי אהובו או ירצה בזה שבעבורו היו נדריה תמיד לה': אל תתן לנשים · כאשה אשר לך בדרישת החכמה והשגתה וזה כי רוב העסק עם הנשים יסיר האדם מהשקיד' על החכמה ויהיה לבו שוגג בהם תמיד ולא יהיה דרכיך למחות העלות והמחשבות הרבות אשר יצטרכו למי ש"ר לחקור בחכמת מחקר ראוי ואמר זה כי ההתמד עם הנשים תמנע החישבות בא' המועצות והמחשבות: אל למלכי' אתה בני שהוא למואל אל יהיו דרכיך דומים לדרכי המלכים אוהבי התענוגי' שרודפי שתיית היין ושואלים איה שכר לשתותו כי אין למלך כמוך שהוא לאל נכון לעשות כן: פן ישתה וישכח מזה הדין הבא לפניו בתורה ויהיה זה סבה אל שישנה דין כל בני עוני אשר הוא חטא נפלא כי בו נכלל חטא הטו' המשפט וחסא קביעת העני נפש וכל אחד מאלו הוא חטא נפלא ולזה זכר שינוי דין כל בני עוני שלא יתחדש מזה ג"כ שינוי בדין העשירים אבל זכר מה שיתחדש יותר מהרע מזאת התכונ כמנהג המוכיחים ובכמו זה המנהג נהג שלמה ברוב התוכחות הנכללות בזה הספר: תנו שכר לאובד · הנה השכר והיין איננו ראוי כי אם למרי נפש ולאובד שישכח המר נפש מרירותו: ישת' וישכח רישו · והאובד עמלו לא למלך כי הוא ראוי שיזכור הדינין אשר ראוי שינהיג בהם הבאים לפניו: פתח פיך לאלם · ר"ל לאשר יבאו לפניך לדין ולא ידע סדר טענותיו אשר בהם יתבאר משפטו ודינו ראוי שתפתח פיך להישירו להגיד דברי ריב והנ' האלם הוא שאינו יודע להגיד כלל מדברי ריבו ובני חלוף הם בעלי התמורה שיאמרו הפך מה שבלב' וראוי לשופט השלם שיסבב שלא יפקד מהם משפטם מצד הסרוג' בדבור והנגד' עניני ריבות: פתח פיך · בענין שתשפוט צדק אל דין עני ואביון ולא יפקד מהם משפטם מפני חלשתם וחוזק אשר כנגדה:

אשת

מנחת ערב

מה ברי וגו' שיטילו הפגם בי כי יאמר שבחטא יחמתך אמך ובסלי נדבק בך מדה זו שאתה נותן לנשים חילך כיון שגם אני הולדתי אותך ויצאת מבטן בלתי הגון וא"ת שלזה יש תשובה כי הלא הבן הנעשה בלתי הגון מת ולא אתה הוא זה שנולד בלתי הגון לז"א ומה בר בטני כי עדיין תוכל לומר שאתה בר בטני שנתהוית בבטן שנעשה בו דבר בלתי הגון:

אשת

רש"י

מה ברי · זאת עשיה והגלת שאמה בני ולא בן אביך הכל יודעים שאביך צדיק גמור היה ואם אתה רשע יאמרו אמו גרמה לו · בר בטני · כל נשי אביך כיון שמתעברות אינן שבות לתשמיש ואני דחקתי ונכנסתי כדי שיהא לי בן מלובן ומזורז שהתשמיש יפה כל ששה חדשים אחרונים · למה בר נדרי · כל נשי אביך היו נודרות שיהא לכן בן הגון למלכות ואני נדרתי שיהא לי בן מלובן בתורה · לנשים חילך · כחך אל תתנם · אל למלכים למואל · אין זה דבר הגון למלכים שהם להקב"ה למואל כמו למופי · אל למלכים שתו יין · אין נאה להם להשתכר · אי שכר · כמו אין שכר · מחקק הכתוב בתורה וכ"ש מה שהם בגדם': לאובד · למי שסופו לאבוד לרשעים · למרי נפש · המצטערין על עניים ועל הבנים · כל בני חלוף · אלו הן היתומים שחלפם עוזרתם והלכה לה: אשת

משלי לא

לא ¹ מַה־בְּרִי וּמַה־בַּר־בִּטְנִי וּמֶה בַּר־נְדָרָי׃ ² אַל־תִּתֵּן לַנָּשִׁים חֵילֶךָ וּדְרָכֶיךָ לַמְחוֹת מְלָכִין׃ ³ אַל לַמְלָכִים לְמוֹאֵל אַל לַמְלָכִים שְׁתוֹ־יָיִן וּלְרוֹזְנִים אֵו שֵׁכָר׃ ⁴ פֶּן־יִשְׁתֶּה וְיִשְׁכַּח מְחֻקָּק וִישַׁנֶּה דִּין כָּל־בְּנֵי־עֹנִי׃ ⁵ תְּנוּ־שֵׁכָר לְאוֹבֵד וְיַיִן לְמָרֵי נָפֶשׁ׃ ⁶ יִשְׁתֶּה וְיִשְׁכַּח רִישׁוֹ וַעֲמָלוֹ לֹא יִזְכָּר־עוֹד׃ ⁷ פְּתַח־פִּיךָ לְאִלֵּם אֶל־דִּין כָּל־בְּנֵי חֲלוֹף׃ ⁸ פְּתַח־פִּיךָ שְׁפָט־צֶדֶק וְדִין עָנִי וְאֶבְיוֹן׃

אשת

מן בְּרִי וְוַי בַּר כַּרְסִי וְוַי בַּר נִדְרַי׃ לָא תִתֵּן לִנְשֵׁי חֵילָךְ וְאֻרְחָתָךְ לְבָנַת מַלְכִין׃ אִיזְדְּהַר מִן מַלְכֵי לְמוֹאֵל מִן מַלְכֵי דְּשָׁתִין חַמְרָא וּמִן שִׁלְטוֹנֵי דְּשָׁתִין שִׁיכְרָא׃ לָא תִשְׁתֵּי וְתִטְעֵי הֵיוֹנָךְ וְתִשַׁנֵּה דִּינְהוֹן דְּכֻלְּהוֹן בְּנֵי עַנְיֵי׃ הַבוּן שִׁכְרָא לַאֲבִילֵי וְחַמְרָא לִמְרִירֵי נַפְשָׁא׃ וְנִשְׁתֶּה וְנִטְעוֹן מִסְכֵּינַתְהוֹן וְשַׁחֲקֵיהוֹן לָא נִזְכְּרוּן תּוּב׃ פְּתַח פּוּמָךְ לְהָלֵין דְּלָא מַסְטוּ דִּין וְדוּן לְכֻלְּהוֹן בְּנֵי עַוְלֵי׃ פְּתַח פּוּמָךְ וְדוּן צִדְקְתָא וְדוּן לַעֲנִיֵּי וְלַעֲלִיבֵי׃

אתתא

ברי ב' בתרי לייש' וסימ' מה ברי ומה בר בטני · אף ברי יטריח עב: מה כ"ד בסגול וסימ' נמסר בסדר כי תשא: מלכין ל' ודרכיך למחות מלכין · והוא חד מן כ' מלין דמשמשין נ' אריך בסיף תיבותא וסימ' נמסר במסרה רבתא במערכת אות הנ"ון כס"ד: לאובד ב' מ"ל בליש' וסימ' אם אראה אובד · תנו שכר לאובד: פתח ד' וסימ' ויאמר פתח החלון קדמא · פתח לבנין דלתיך · פתח פיך לאלם · פתח פיך שפט צדק: ורחוק ד' חסר בליש' וסימ' נמסר בשמואל א' סימ' כ"ו:

אבן עזרא

מה ברי טעמו מה אתה נחשב ברי ובר בטני שאני ילדתיך · נדרי שנדרתי בעת לדתי אותך אם אמלט מצירי יולד' על כן יסרתיך שלא תתן לנשים חילך ואל תתן דרכיך למחות דרכי המלכי' כלומר שלא יהיה מנהגך לשנות מנהג המלכי' כי לא יאות להם זנות ושתות יין ושכר פן ישתה כל אחד מהם וישכח מה שפי' מחוק' על ספר עוני שאחרים ענו אותו: רישו · שהיין משמח הלב על כן עמלו לא יזכור עוד בהתעסקו ביין · למ"ד לאלם כמו בעבור · בני חלוף בני תמות' בעבור משפט המת ואמר שיחקרו עליו היטב: אשת

ר' מנחם המאירי

ומה בר בטני ומה בר נדרי · וכל אלו לשונות האם להטות לב בנה לשמוע בקולה כלומר בני בהריון ובלידה ובהנקה כלומר שסבלתי צער העיבור הלידה והגדול · בר בטני שטפחתיך ורביתיך ונשאתיך על חיק · לקחתיך על זרועותי על כפי חוקותיך · ובר נדרי שכל שבועותי וכל נדרי הם בך כדרך כל הנשים הנשבעות באהוב להם יותר · ולשון מה כלומר מה אשאל ממך בני ובר בטני לא בספך וזהבך רק שתשמר מכל ארח רע ובפרט אל תתן לנשים חילך ר"ל כחך כמו שידוע כי התמדת אהבת הנשים משחית כח הגוף והנפש וכן אל תתן דרכיך למחות מלכין ר"ל עצות ר"ל לבטל מועצות אשר אני נותנת לך · וכן יסרתו על אחר ההנאות והזכיר היין דאם לכלם והוא ענין אל למלכי כלומ' אין ראוי בחק המלכי' לשתות יין ולא לרוזנים שישאלו אי שכר כלומ' שיבקשוהו ויחזרו עליו · פן ישתה וישכח מחוקק ר"ל מה שנכתב ונמסר על ידי מחוקק ומחוקק כאמר על הכתיבה על שם הנכתב ר"ל שכותב ומחוקק דברי כתיבותיו במגלת המכתב ר"ל האל ית' מענין מי יתן בספר ויוחקו · ויקרא גם כן המלך מחוקק על שם היותו חוקים בארצו ועל שתיהם אמר הנה פן ישתה וישכח מחוקק ר"ל על המחוקק בתורה ועל המחוקק מצד המלכות והוא אמרו וישנה דין כל בני עוני כלומר ישנה מן החוק הראוי אם מצד התור' אם מצד המלכות ואמרו דין כל בני עוני · הוא דבור בהווה כי העשיר אם ישתנה דינו ירבו אוהביו להכניס עצמותיו לפני המלך פעם ופעמים אבל העני אם ישתנה דינו הולך הלך לו אין מדבר בעדו · וענין תנו שכר לאובד כלומר הדברים המשכחים והם השכר והיין אינם ראויים למתחכם ולמי שצריך לב לייחד לבבו לדברים המושכלים ובהנהגת עצמו וזולתו ואינם רק מחוק הפתותים האובדים מדרך חיים ומרי הנפש המשכלת שאין להם לב לקנות חכמה ואין התעסקם ועמלם כי אם בתענוגים והבלי הזמן ומעבירים עתם להשקיע עמלם וטרחם באלו התענוגים והוא ענין ישתה וישכח רישו · כי הרש מושאל על כל פתיות מדה ושכלות ידיעה · ואמרו ועמלו לא יזכור עוד רוצה בו באותו הפרק כי מלבד עוד עם הראות במשמעה לעולם תאמר לפנימים על אלה זמן המשך הענין ההוא בדרך ולא יספו עוד גדודי ארם לבא בגבול ישראל שפירושו כל אותו הזמן שהרי מצינו אחר כן שבאו ואמ' אחר זה פתח פיך לאלם אל דין כל בני חלוף · בני חלוף פירוש בני העולם גם כן דרך המשל היפר לבא כל בני מלכותו לפניו לדין אפה ואפה לא מעיר אחת לבד ונקרא העול' חלוף מצד שבני האדם הם העומדים לחלוף ולמות וענין פתח פיך לאלם ר"ל בעבור האלם כלומר שתלדיקו את הדין עמו ואע"פ שאינו יודע לספר טענותיו כהוגן או כפרש המלאה דבריך למי שתראהו שאם לדבר לפניך על דבריו כאשר יודע לך היותו עשוק · ואלולי לפרש פתח פיך לאלם כאלו אמר אמור לו שיבא לפניך להניס עצמותיו ולגלות דינו ודינו והמשל שיהיו משפטיך מפורסמים ביושר עד שיהיה שמעך הולך כאשר ויהיה זה סבה לבוא · כל עשוק לפניך לדבר לפניך כאילו אתה תפתח פיו הפך אמרו ריב אלמנה לא יבא אליהם שפירשו שמצד התפרסם להם העול והעוות מתרחקים מלבא לפניהם וסובלים חמסם ועשקם · ואמר אחר כן פתח פיך שפט צדק ודין עני ואביון והוא הדין לעשיר אלא שהזהיר בפרט על העני להיותו עשוק על נקל · ויש מפרשים אשר יסרתו אמו וכו' · כלומר האם היתה עשה זאת התוכחת ודמז על המומר והזהירו מבקשת המותר יותר מדאי · ולקח הענין בלשון בר לרמוז על נקיות כענין נקי כפים ובר לבב · והזהירו שלא למחות מלכים ודמז במלכים על שני החלקים אשר בקרבו שיתן לכל אחד חקו ולא יכוין למחות זכרם:

אבן יחייא

מה וגו' הנה הנולד אם שיהיה בכח ואם שיהיה בפעל ואם בקנין · והוא בכח כשאמו נודרת נדרים לאל יתברך למען יתן לה זרע אנשים וכנגד זה אמר בר נדרי · והוא בפעל כשאמו מעוברת ממנו והוא במצא במעלות וכנגד זה אמר מה בר בטני · והוא בקנין כשהוא לא ירא העול' ולמד חכמה ודעת וכנגד זה אמר מה ברי · ורצה לומר מה הדבר הרע הזה אשר אתה עושה בני אשר עמלתי כדי לקנותך ועול רב בעלת המוסרים הכו' · אל תתן וגו' אל תתן לנשים חילך והוא כח הגוף כי המשגל ימעיטהו ויחלישהו · ואל תתן דרכיך אחרי רדיפת הנשים למחות מלכין מלולה לומר למחות עצות השכל כי הזנות יחלים כח השכל והנפש ויקח לב כאשר יחלים כח הגוף · והיה מלכין תרגום מלכי ונמלך עלך · אל למלכים אחרי שהזהירו על הזנות הזהירו גם כן על שתות היין שהוא סבתו כאשר קרה לאביהו הראשון אשר חטא בעץ הדעת טוב ורע שגם הוא נמשך אחריו וללוט אחריו ולכל הסותים אחריהם כהם · והזכיר שלשה מדרגות הגדולים · האחד המלכים עבדי אל מזרע ישראל וכנגדם אמר אל למלכים שלמו אל לאדון · והב' מלכי האומות הגדולים וכנגדם אמר אל למלכים שתו יין · והג' הרוזנים והם המלכים ממדרגה קטנה וכנגדם אמר אל לרוזנים ואינו נכון שישאלו תמיד איה שכר · פן וגו' ואינו נכון היין למלך פן ישתה וישכר וישכח תורת משה דבינו המחוקק וכאומרו כי שם חלקת מחוקק ספון · ובשוכחו הדת יבוא לשנות דין כל בני עוני ויחייב הצדיק ויזכה הרשע · תנו וגו' כי היין לא נברא בעבם המלכי' הכתים על שמריהם אבל ראוי שתתנו השכר והיין לאובד ומרי נפש שהם האבלים על מת או על צרה גדולה שהגיעה להם · ישתה וגו' למען ישתה וישכח רישו ועמלו לא יזכור עוד בעוד שיינו עליו וכדי להקל מעליו עול הדאגה הגדולה שהיא · פתח וגו' ולכן ראוי ברי שתניח היין כדי שתעמוד בדעתך ותוכל לפתוח בפיך פה האלם שבא לדין ואינו יודע לשאול כי אתה חייב לפתוח לו לגלות הדין אל כל בני האדם שמחליפים הטוב ברע ובמתק ספתיהם ובטוב סדור טענותיהם יראו השקר כאלו הוא אמת · פתח וגו' ופתח פיך ולא תכיר פנים במשפט ושפוט צדק לעשיר ולעני יחדיו בשוה · ותעשה דין לעני ואביון:

אשת

קב ונקי

מה ברי ומה בר בטני · מה זה הדבר אשר אתה עושה בני ומה זה אשר העשה אתה שילאת מבטני וחרדתי עליך את כל החרדה הזאת ומה זה אשר אתה עושה הבן אשר נדרתי בעבורך לאלהים כמה נדרים אם יתן לי השם בן הכם אעשה כך וכך כדרך הנשים · ואחשוב שרמז לנדר שנדר לה דוד שיהא לו המלוכה כי כן אמר לו בשעת פטירתו והיא ג"כ נדרה לדוד שלא תשכב עמו עד שיהא לו מאותו הבן ימלוך · והזכיר לו הג' דברים שבשבילם ראוי לו לקבל תוכחתה · הא' בשביל האלהות שיש לה עליו שהוא בנו ומחוייב לעשות רצונה · ב' מפני הטורח הגדול שסבלה בהיותו בבטנה ודחקה עצמה בהנהגתה להיות בהור ומלובן במאכל ובמשתה ובתשמיש בששה חדשי' האחרונים שהוא טוב לולד כמו שאמרו"ל שכל נשי דוד משנתעברו אינן באות עוד לשמש והיא דחקה עצמה בו חדשים כדי שיהיה מלובן ולכן הזכירו בלשון ברי · ג' בשביל האהבה שאהבו עד שנדרה מה שנדרה: אל תתן חילך · ממונך או כחך · למחות מלכין · אל יהיו דרכיך מהלכין לנשים המתכוונות למחות המלכים ואת עצתם ולעקור מלכותם: אל למלכים · פי' לא יאותו אלה המדות למלכים שהן צריכים להנהיג אנשי מלכותם ולא יאות המלכים להרבות שתיית היין: ולרוזנים אי שכר · ר"ל ולרוזנים לא יאות להרבות בשתיית השכר ויהיה או במקום הזה תמורת אין כמו אי כבוד שעניינו אין כבוד · או יאמר ולרוזנים לא יאות לחפש אחר שכר ולומר הנה הוא השכר ויהיה אי כמו אי הבל אחיך: פן ישתה · כלומר פן המלך או הרוזן שהוא צריך להנהיג אנשי מלכותו בדעת ובחכמה ישתה לרוב ויעבור גבול ומתוך כך ישכח מחוקק כלומר ישכח דין מפורש ומחוקק בתורה וחקי מלכותו וחקוק הדינים שחקק להם הנימוסים העשויים להנהגת מלכותו ומתוך שישכח זה ישנה דין כל בני עוני שיתחייב אותם בשתם זכאין · וקרא דלת העם בני עוני: תנו לאובד · כמו כאובד כי לא נמצא פעול ממנו ועעם תנו שכר על האובד האדם הנפסד בכל עניניו ונדם ממקומו לרוב דלותו: ויין למרי נפש · הם העשירי' שירדו מנכסיהם שיש להם מרירות לב יותר ממי שהיה עני כל ימיו ויין ישמח לבב אנוש: ישתה · רישו · שם מנחי העין מגזירת פן תורש ירש רשם ירש יפתה העני מן היין וישכח עוניו ויגיעו ועמלו לא יזכור עוד כל זמן שהיין יהיה בקרבו כי הוא ישמח לבו ולזה צריך שתהיה שתיית היין התמידית כדי שתהיה שכחת הרים והעמל תמידית: פתח פיך · מלוה על הדיין אם תרא' אדם לדיק בריבו ומאמת בעל ריבו יקלקל דבריו בטענותיו יפתח פיו ויחזק דבריו · וכן פתח פיך אל דין כל בני חלוף · כלומר כי יהיה מגמת פניך להראות בדין כל בני עולם ונקרא בני העולם הזה בני חלוף בעבור שבבקר יציצו ויחלופו לערב ימולל ויבש והוא על דרך סקוראים החכמים העולם הזה עולם התמורה כמו עולם ההויה והפסד: פתח פיך · ר"ל מה שהזהרתיך שתראה ותעיין בדין אנשי מלכותך כוונתי היא שתשפוט אותם משפט אמת לא שתשפוט אותם כאילו זה משפט שיודעו: ודין עני ואביון · ר"ל ותראה ותשפוט הדין של עני ואביון ותוציא לאור משפטם · אז יהיה ודין משל והוא לווי מנחי העין · שבנין הפעיל יהיה עניינו יקבל דין עני ואביון:

אשת חיל · הנה אתם זה הספר בתואר החומר המשרת אל השכל שרות שלם באופן שיגיע לו קנין שלמותו ותאר אותו בנקבה כמנהגו וקרא' אשת חיל מצד שלמות כחה להגיע אל השכל מה שיצטרך לו ממנה מהכורות המוחשות ואמר שהוא קשה ההמצא ורחוק מכרה וערכה מערך הפנינים כי אין לו יחס עמה : בטח בה · הנה לב בעלה בטח בה שתמלא לו מה שצריך להקדים מן החוש בדרושו ולא יחסר שלל להיות טרף לבית השכל : גמלתהו טוב · כל ימי חייה גמלתהו טוב ובכנעה לעבודתו ולא נטתה כלל מעבודתו : דרשה צמר ופשתים · להיות טווה בהם למה שיצטרך לביתה מהלבוש ועשתה זה בחפץ כפיה כמשפט המשרת החושק לעשות רצון אדוניו ולא כמשפט המשרת על צד ההכרח והמכס אמר זה לפי שהמגיע מהמוחשות אל השכל יתוקן בתקוני' רבים קודם הגיע אליו ובזה יוסרו מהם הרבה מהמשיגים החומריים ויתקרבו אל המציאות הרוחני כמו שנזכר בספר החוש והמוחש : היתה כאניות · הסוחרים הגדולים שיביאו סוחרותיה' מארץ מרחק כן תביא מזונה ממרחק למה שיצטרך אל השכל בדרושי' יקשה לעמוד מן החוש אם לא בשוטט בחרלות או בעדות מהקודמים אשר ראוי לבטוח בהם שיגידו האמת : ותקם בעוד לילה · בחריצות וזריזות לתת טרף לביתה וחוק לנערותיה להעמיד בריאו' הגוף כי בו יעמוד בריאות הנפש והנה תמצא בזה שספו' מחריצותם בדמיון זה העניין קנתו לשרות בעלה וקלנו להעמיד בריאות הגוף שהוא גם כן לשרות השכל על שבכר זממה

י אֵֽשֶׁת־חַיִל מִי יִמְצָא · אִתְּתָא כְּשֵׁירְתָא מַנִּי יַשְׁכַּח יַקִּירָא
וְרָחֹק מִפְּנִינִים מִכְרָהּ: בָּטַח בָּהּ לֵב ד׳חס׳ בליש׳ הִיא מִן כֵּיפֵי טַבְתָּא: דְּתָכִיל עֲלַהּ
בַּעְלָהּ וְשָׁלָל לֹא יֶחְסָר: גְּמָלַתְהוּ ל׳ לִבֵּיהּ דְּבַעְלָהּ וְלָא מִתְבַּזָּה וְלָא
טוֹב וְלֹא־רָע כֹּל יְמֵי חַיֶּיהָ: דָּֽרְשָׁה ג׳ בליש׳ ב׳ חַסְרָא: פַּרְעִיתֵיהּ טַבְתָּא וְלָא
צֶמֶר וּפִשְׁתִּים וַתַּעַשׂ בְּחֵפֶץ כַּפֶּיהָ: בִּישְׁתָּא כָּל יוֹמֵי חַיֶּיהָא: תִּבְעַרַת
הָיְתָה כָּאֳנִיּוֹת סוֹחֵר מִמֶּרְחָק תָּבִיא ה׳ר״פ ל׳מל׳ עַמְרָא וְכִתָּנָא וַעֲבַדַת הֵיךְ צְבִינָא
טו לַחְמָהּ: וַתָּקָם ׀ בְּעוֹד לַיְלָה וַתִּתֵּן דְּאִידָהּ: וַהֲוַת הֵיךְ זְלִפֵיהּ דְּתַגְרָא
טֶרֶף לְבֵיתָהּ וְחֹק לְנַעֲרֹתֶיהָ: דְּמִן רְחִיק אַתְיָא מִכְלוּתָהּ: וְקָמַת
זממה · בְּלֵילְיָא וִיהַבַת מְזוֹנָא לְבֵיתָהּ
ואיתחשבת · וּפוּלְחָנָא לְטַלְיָיתָהָא:

חייה ג׳ בליש׳ ב׳ מ״ל וא׳ חס׳ וסימ׳ לצרר לגלות ערותה עליה · ויחיה ותגדל עמו · גמלתהו טוב ולא רע כל ימי חייה · מציע׳ חס׳: היתה ה׳ר״פ וסי׳ היתה לי נחלתי כאריה ביער · היתה עלי יד יי׳ · והיתה לי דמעתי לחם יומם · היתה יהודה לקדשו · היתה כאניו׳ סוחר :

רשי

ושלל לא יחסר · כלומר לא יחסר טוב · טרף · מזון · וחוק גם כן מזון הקצוב להם : בכישור

אבן עזרא

אשת חיל מי ימצא · חיל ממון כמו אשה שתקנה חיל וממון בחכמת' מי יוכל למצוא · מכרה מן תמכרו מאתם : בטח בה' · בעבור שתכין · ושלל שהיא קונה לא יחסר הבעל על כן יבטח בה : גמלתהו · תשיב לו גמול טוב בעבור שבטח בה ולא גמלתו רע : דרשה · לקנות צמר ופשתים · בחפץ כפיה · כאילו הכפים חפצות לעשות והפך זה כי מאנו ידיו לעשות : כאניות · ההולכות למרחוק : לילה · קודם עלות השחר · לביתה לבניה · וחוק מאכל כענין והאכלו חקם לחם חק : זממה

אבן יחייא

אשת חיל וגומ' יען כי ברוב מוסרי הספר הלז הזהיר את האדם שישמ' מאשה זרה ומהזנו' כי יקח לב והשכל · ושיעשה נדרים ומשמרת למשמרתו לבל יכשל בה כי כולי האי ועדין אולי והחכם מכל האדם אשר כשיו הטו את לבבו יוכיח ובאחרוב' בפרשה הקודמת ספר דברי חכמה ודעת ממוסרי האשת חיל בת שבע לבנה שלמה המ' לכן בא לפרש היות קשה המצ' האשת חיל · וספר התנאי' אשר צריך שימצאו בה בטרם יחול השם ההוא עליה · ולגודל מעלת הפרשה הזאת נאמרה על דרך האלפא ביתא וזהו אומרו אשת חיל וגו' שרוצה לומר אשת חיל מי יזכה להשיגה ולמצוא אותה כי להיותה רב התנאים היא קשה ההשגה · ואמנם האשה טובה איננה נמצאת בנקל כמוה לבלתי הצטרך לה כל כך תנאים · ולכן היו נוהגים בפנים קדמוניות לשאול לרעיהם על רוע כשותיהם או ההפך · באמרת מצא או מוצא כי מצא יורה על טוב מזג האשה וכאומרו הכתוב מצא אשה מצא טוב : ומוצא יורה על רשעתה וכאומרו הכתוב ומוצא אני מר ממות את האשה · ולא היו שואלים עליה אם היתה אשת חיל להיותה נמצאת על המעט אחת מעיר ושתים ממשפחה · ורחוק מפנינים מכרה · כי הוא יותר רחוק השגת האיש לדור ולגור עם אשת חיל ממה שהוא השגת הפנינים הבאים מאודו כי לא ישיגו רק המלכים העשירים · ויהיה מכרה מענין מכורותיך ומולדותיך וארץ מכורותיך שביחזקאל שהם לשון דירה : בטח וגו' ספר תנאי האשת חיל שהם שש עשר האחד כי בטח בה לב בעלה וכל אשר יש לו יתן בידיה לראותו כי השלל לא יחסר בביתו כי ימצא באחרית השנה חשבון טוב בנכסיו ומאת שערים אשר אמד · ואם השר פוטיפר בטח לבו בעבדו יוסף לראות כי מצליח הוא כל שכן שיבטח הבעל מהאשה מאת עליה · גמלתהו וגו' והב' כי היא קיימת בשלימותה ובלתי משתנית ולכן כל ימי חייה היא גומלת אותו טוב · ואפי' בזמן שמן הדין היה לגמול לו רע על השתכותו וקללו אותו בחכם ולכתו אל נשים זרות עם כל זה לא תגמול אליו רע כי אם טוב וזה להכירה כי הוא אדוניה ואליה משפט ההשתחוות לו ושכול מדה מגונה מה אם ימצא בו · דרשה וגו' והג' כי לא די שהיא שומרת נכסי הבית ומצלחת ההוצאה כי זה הוא המוטל על הנשים · כי עוד היא דורשת קניית הצמר ופשתים כדי לעשות בגדי צמר ובגדי פשתים לביתה · והיא עושה המלאכות אהצמר ופשתי' בשויה ואריגה בכפיה וזה בחפץ ורצון טוב כדי להרויח בגדי בני ביתה · היתה וגו' והד' כי לא די שתעשה בגדי צמר ופשתים די לבישת בני ביתה כל שנתה · כי עוד היא עושה מהם בשופע לסחורה · ואיננה מוכרת אותם בעירה רק תשלחם למרחק מקום ששוים שם ביוקר · ותקח בחילופיהם שם בר ולחם ומזון בזול לצורך מחית ביתה · כאשר עושות האניות והסוחר המחליפי' הסחורות ממקום למקום ומרויחים בשתיהם · ותקם וגו' והה' כי איננה שוכבת במטתה עד חצי היום כמשפט הרכות והענוגות · רק היא קמה ממטתה בטרם אור הבקר ובעוד שהוא לילה והיא מוכנת ההכנה לטרף ומזון ביתה מהבקר · וחק לנערותיה מבנותיה ושפחותיה כי היא מפקידה לכל אחת מהן על מלאכת פרטית אשר תתעסק בה כל היום · והוא

ר׳ מנחם המאירי

ואל למלכים שתו יין רוזן למבקשי החכמה כמאמר החכם שאמר לא יתכן לדורש החכמה שיהיה זולתו עב ונופו שמן והכוכב על רוב השתיה · ולכן אמר בהפך זה תנו שכר לאובד כלומר למי שנטה אחר הקנה האחרון יותר מדאי שאין הכונה למנוע ההנאות מכל וכל אבל למנוע רבויין וכן פתח פיך לאלם הכונה בו על דרישת החכמה שעם התמנע רוב ההתחכמות אין למנוע הלמוד אבל ראוי שלא יתרשל בו אבל שיהיו עיניו ולבו שם כל הימים וחפץ יי׳ בידו יצלח :

הפרשה השניה והיא הולכת על סדר אל ף בי״ת וכוללת כ״ב פסוקי׳ כמספר כ״ב אותיות שבא לף בי״ת והאריך בה בשבח אשת חיל הפך ספור האשה הזונה אשר בא בתחלת הספר · וידוע לפי הנגלה היות קיום הבית והעמדתו בסבת אשת חיל · ומה שהאריכו חכמי המוסר בתועלת הבא בסבתה והוא אמרם אל תבזה כשי החיל מהנשים כי יש נקבות טובות מן הזכרים · וספרו ממדותיהן העוזבת מדות אביה ולומדת מדות אישה עד שתדומה בת בעלה ולא בת אביה המאירה פניה לבעלה בעת שיכעיסנה המכבדתו בירא׳ בעת חסרונו כאשר בעת עשרו ובימי הזקונים כבימי הנעורים הכבדים רגליה לצאת מביתה הקלים ידיה לתת מן הפת לעני העובדת עבודת ביתה בין שפחותיה המינקת ילדיה ולא תתנם למינקת אחרת השומעת מן המדבר ולא תמהר המענה הבורחת מסיבת מבקשות מדינים · האומרת ברעבונה שבעתי השמחה באורחים כשיבא שם האיש בביתו ועובדת אותם כאחת השפחות · וחכם אחד אמר בספור יודותיה כששאלוהו איזו מן הנשים תאהב יותר אמר התמימה בלי מום הקלה לקום בעת אקראנה השמחה בשחקי המיהלת בעת דחקי הנאוה המצטוה הלובשת בגדי עכוס · וכן שלמה האריך בספור זריזותה למלאכותה והעמדת׳ את ביתה בכבוד עצמה ובעלה ובניה עד שהאיר להם שם כשם הגדולים אשר בארץ כמו שיתבאר בפרטים והמכוון בה לענין הנסתר הוא לחומר כאות לכונת מציאות האדם ומוכן לקבל צורתו העצמי׳ אשר הוציאו לאור הויתו ואשר הבדילהו משאר בעלי חיים והנה ענין בטח בה לב בעלה ר״ל השכל הרמוז בענין ואל איסך תשוקתך כלומר שאין צורך להשתדל בתוכחתה כי לא יצא ממנה עמל ואון ואמר עליה מי ימצא על דרך ריחוק המצא׳ ואמר גמלתהו טוב ולא רע כלומר שלא ימשך לו ממנה רק טוב וימשך לך בזה ענין הפרשה כלה אלא שלפעמים יבאו בה דבריה על צד המשך המשל ואם תרבה לטרוח בכלם תיגע ותמצא אלא שאין הכרח וכן תוכל לפרש כל הפרש׳ ביציאת הצורה מן הכח אל הפועל בהשגת החכמות והוא שדרשו רז״ל אשת חיל זו תורה וידוע כי האדם מחובר משלשה דברים כמלאכים בו זה למעלה מזה הגוף והנפש והשכל ותועלת הגוף ושלמותו במדות המעלות והצלחת הנפש בקיום המצות והדרכי׳ הדתיים הבלתי מושגים בעיון ושאין השכל מחייב מציאות׳ והשכל תועלתו והצלחתו בחכמה וזה פירשו קצת חכמינו שענין הפרשה על בעל המדות ודרך ובהזהר מרדיפת ההנאות ועל הצדיק ועל החכם אשר תצא צורת שכלו מן הכח אל הפועל ומעתה כבאר פרטי הפרשה כפשוטה באופני ספור מדות כשי החיל והרמוז במקומות על שאר הכונות ולא מלה במלה כי איזה מחוק המשל אבל יאמרו בו הרב׳ דברי׳ להמשך המשל ברו׳ המשלי׳ כמו שהתבאר׳ אמר תחלה אשת חיל וגומר · פי׳ אשת חיל כלומר לא שמציאותה כמעט אלא שמועטים הם המוצאים אותה או פירוש מי הוא שזוכה לכך כלומר אשריו ואשרי חלקו רחוק מפנינים מכרה ר״ל מחירה כלומר שאין לה ערך עם שום דבר אם על הנגלה ידוע כי מציאות שלמות מדות באשה רחוק ואם על שאר הכונות הוא כאמרו ואשה בכל אלה לא מצאתי · וכן ראיתי ז״ל כאומרם · ראיתי בני עליה והם מועטין : בטח וגומר · כלל הנה בספור מדותיה שהבעל בלכתו הנה והנה יבטח לבו עליה ולא יעלה בלבו שיבא בשום דבר עליה עד שיהיה צריך למעט בסחורתו ובמהלכיו ושיחסר בזה השלל ר״ל הריות כדרך והיתה לו נפשו לשלל כלומר כאלו הרוחת אותה ושללת אותה · ולשאר הכונות לב נעלה ר״ל השכל כענין ואל איסך תשוקתך : גמלתהו וגומר · ביאור הנה במדותיה הנעימות גמלתהו טוב על מה שנתרצית ממנו ולא רע על מה שיכעיסנה כלומר שתתפייס לקבלת פניו עמו ותסבול כעסו עליה ולא תגמלהו רע על זה וכל ימי חייה רומז למה שספרנו ממדותיהן בעת העוני כעת העושר ובימי הזקנה כבימי הנעורים · ולשאר הכונות גמלתהו טוב שימשכו על ידה השלמות והחיים הנצחיים ולא רע ר״ל באין שום סיג : דרשה וגומר · כלומר שאף בעת שלא יזדמנו לה מלאכות בתוך ביתה היא טורחת ומחזרת על המלאכות לדרוש הנה והנה צמר ופשתים לטעתם להשלים ביתר בגדים ועשתה בהם בזריזות כמי שנא חפץ על הדבר והוא ענין חפץ כפיה וייחס החפץ אל כפים להיות חפץ הלב נראה בהם בענין המלאכות וכן ענין ותעבוכת כפיו ינחם והפך זה מאנו ידיו לעשות · ולשאר הכונות משל על חפוש הקדמות והדעות ואומר הדברים שמהם יעשו כמושכלות הראשונות שהם עבות לשכיות והשכיות לשלישיות וכן כלם : היתה כאניות וגומר · כלומר שתתפש הנה והנה במה תוכל להרויח לצורך העמדת ביתה · באניות סוחר ההולכות למרחוק ולשאר הכונות יאמר לחמה על עניני החכמה שצריכים להקדמות והדעות ממיני החכמות העמוקות והמחקרים והדרש היתה כאניות סוחר דברי תורה עניים במקום אחד ועשירים במקום אחר ר״ל שהדברים נקשרי׳ זה בזה וצריכי׳ להעזר מראש הספר לסופו ומסופו לראשו מספר לספר ומחכם לחכמ׳ : ותקם וגומר' כלומר שתלמדם לעשות מלאכה עמה את תעשי כך וכך ואת תעשי כך · או פירושו המצאת המזון הצריך להם · ולשאר הכונות אין דינה של תורה אלא בלילה וביתה ונערותיה רמז לכחות הגופיות והנפשיות כל כשרפה וחוקה הגופיות והנפשיות הראוי לה או שיקבע לבניו ותלמידיו חוק הראוי להם בלמוד לזה כך : זממה

קב ונקי

אשת חיל · בעבור שראה שלמה שהכנסים דעתן קלות והנה הטו את לבבו ובמעט ימצא אדם בהן שתהיינה חכמות כמו שאמר אשה בכל אלה לא מצאתי העלה החכמה הנמצאת ואמר אשת חיל מי ימצא כיהוא כמעט דבר נמנע ולא תמצא כי אם בעת מן העתים על צד הזרות : ורחוק מפנינים מכרה · פי׳ קניינה וערכה יותר רחוק הוא שיגיע האדם אל זה המסחר ואל זה השכירות מן ונתתי מכרם מהגעת האדם למצוא הפנינים · רוצה לומ׳ יותר קרוב ימצא האדם הפנינים עם רוחק מציאותם ממה שימצא אשה שתהיה אשת חיל ועניינה הוא שימצאו בה כל התוארים שיזכור אחר זה והוא שיבטח בה לב בעלה ושלל לא יחסר : בטח בה · פי׳ לעשות כל צרכי הבית ולא יירא פן תזנה תחתיו ולא יחסר שלל במו כלי הבית ותכשיטיו כמו ואת כל שללה תקבוץ ורבים כאלה יאמר שלא תפזר ממונו בעבור שומו בטחונו בה וגם שהיא בפעולותיה תמלא כל הצריך לבעלה עד שבעלה לא יחסר דבר מכל הצריך לו : גמלתהו טוב · אעפ״י שבעלה יכעס עליה בעת מן העתים ויזיק לה לא תגמלהו רע בעבור זה רק תחזק בעבודתו לעשות רצונו ולהרבות קייניו ומשלמת טובה תחת רעה ולא תעשה זה פעם אחת או שתים אלא תתנהג בזה הדרך כל ימי חייה · ומפני התמדה זו ראוי שתקרא אשת חיל והחשב שאמר כל ימי חייה ולא כל ימי חייו להודיע שאפי׳ אחרי מותו היא תגמלהו טוב שלא לעשות דבר שתתחלל בו כבוד בעל׳ כל ימי חייה עד יום מותה : דרשה צמר · אמר שדורשת ומבקשת מבעלה · או לסוחרים שיביאו לה הצמר והפשתים והיא עושה בהם המלאכות כמו הטויה והאריגה בחפץ גדול בכפיה · וזהו מלת כפיה בחסרון בית · או יאמ׳ ותעש חפץ בכפיה וזה על דרך שלמו באום מקדשך שעניינו שלמו אם במקדשך : היתה כאניות · כמו שהאניות יביאו בהם הסחורות והמזונות מארץ מרחקים כן זאת האשה ממרחק תביא לחמה והענין שהיא לא תרויח עם השוכנים בעירה בלבד רק היא משתדלת ג״כ עם הרחוקים גם תשלח מלאכת ידיה למכור במקומות הידועים לה ששם נמכרות שם ביוקר · או יאמר שאם לא תמצא העניינים הצריכים לה ומזונותיה בעירה לא קרוב למקומה היא משתדלת להביאם מן המקומות הרחוקים : ותקם · תקום משנתה בטרם עלות השחר והיא נותנת טרף ומזון לבני ביתה הם הילדים הקטנים הצריכים מיד אל המאכל ונותנת חק לנערותיה הראויות לעשות מלאכה נותנת לכל אחת מהן חקם כפי שיעור שכלה וכפי כחה במלאכה : זממה

מנחת ערב

אשת חיל מי ימצא מי שמתרחק מפניני׳ ולא יקחו מקחו רק לש״ם ולא לש׳ ממון : בטח בה לב בעלה ושלל לא יחסר כמו הפושה לשם ממון אדם נכנס ואדם יוצא וממונם כלה ואבד : גמלתהו טוב ולא רע יש נשים מכבדות בעליהן כשמביאין להם תכשיטין ולא כשיורד מנכסיה׳ אבל זה גמלתהו טוב ולא רע אפי׳ בימי הרעה גמלתהו טוב ויש אשה אוהבת בעלה בימי בחרתו ולא בימי זקנותו וזה אוהבת לבעלה כל ימי חיי׳ אפי׳ בימי זקנתו : דרשה צמר ופשתים לא מבעיא כשמביאין לה וכשמצוי בידיה שהיא עושה אלא אפי׳ כשאין לה היא דורשת וחוקרת איה מקום שמצוי שם צמר ופשתי׳ ועושה ולא לבד שהיא עושה כפי הדין מה שמחוייבת במעשה ידיה לבעלה והמותר שהיא עודפת על מלאכתה היא שלו וזו איננה ללקחת לה לעצמה אלא ליתן טרף לביתה וחק לנערותיה · היתה כאניות סוחר שהולך למרחקים לדרוש איזה מקום שטוב להסתחר ולהרויח גם היא כן דרשה צמר ופשתי׳ באיזה מקום שהיא בזול וסחורה טובה כדי להרוי׳ בה יותר · זא״ת כיון שרדופה כ״כ למלאכה איננה משתדלת בצרכי הבית לז״א ותקם בעוד לילה ותתן טרף לביתה · שכל צרכי הבית היא עושה בלילה כדי שלא תהא מעוכבת ע״י צרכי בית ממלאכתה · תגרה

זָמְמָה שָׂדֶה וַתִּקָּחֵהוּ מִפְּרִי כַפֶּיהָ נָטְעָ כָּרֶם: חָגְרָה בְעוֹז מָתְנֶיהָ וַתְּאַמֵּץ זְרוֹעֹתֶיהָ: טָעֲמָה כִּי־טוֹב סַחְרָהּ לֹא־יִכְבֶּה בַלַּיְל נֵרָהּ: יָדֶיהָ שִׁלְּחָה בַכִּישׁוֹר וְכַפֶּיהָ תָּמְכוּ פָלֶךְ: כַּפָּהּ פָּרְשָׂה לֶעָנִי וְיָדֶיהָ שִׁלְּחָה לָאֶבְיוֹן: לֹא־תִירָא לְבֵיתָהּ מִשָּׁלֶג כִּי כָל־בֵּיתָהּ לָבֻשׁ שָׁנִים: מַרְבַדִּים עָשְׂתָה־לָּהּ שֵׁשׁ וְאַרְגָּמָן לְבוּשָׁהּ: נוֹדָע בַּשְּׁעָרִים בַּעְלָהּ בְּשִׁבְתּוֹ עִם־זִקְנֵי־אָרֶץ: סָדִין עָשְׂתָה וַתִּמְכֹּר וַחֲגוֹר נָתְנָה לַכְּנַעֲנִי: עוֹז־וְהָדָר לְבוּשָׁהּ וַתִּשְׂחַק לְיוֹם אַחֲרוֹן: פִּיהָ פָּתְחָה בְחָכְמָה וְתוֹרַת חֶסֶד עַל־לְשׁוֹנָהּ: צופיה ונלי

ואיתחשבת בחרעיתא ונסבת חקלא ומן פירי דידהא נצבת כרמא: ואצרת בעושנא חרצהא וזריזת דרעיה: וטעמאה מטול דטבהא תגרותהא ולא דעיך בליליא שרגהא: ידהא פשטא בכושרא וידהא לבכין מעולא: ידה פשטא לעניא ודרעיה אושיטא לעליבי: לא דחלון בני ביתיה מן תלגא מטול דכלהון בני ביתיה לבישין הוו זהוריתא: תשוייתא עבדת לה בוצא וארגוונא לבושה: ידיע הוות בינת מדינתא בעלה כד יתיב הוא עם סבי ארעא: פתגא עבדת וזבנת וזונרא יהבת לכנענאה: עושנא וחדיא לבושה ונחכא ביומא אחרייתא: פומה פתחת בחכמתא ונימוסא דחסדא על לישנה:

נטעה זממה שדה נטע כתי' וקרי' נטעה כה"א וכן בלילה טעמ' כי טוב סחרה ואינון מן כ"ט מלין חס' ה' בסוף תיבו' וקרי' וסי' נמס' במס' רבתא במערכת אות ה' בס"ר: כפה ב' וסי' וקצתה את כפה · כפה פרשה לעני: לא תירא ת' וסי' ביחזקאל סימן ג': לבוש ל' חסר בכתו' כי כל ביתה לבש שנים · וכל נבי' דכו' הס' במ"ב מ"ל וסי' ישרין קשקשי' הוא לבוש · הוצא לבוש לכל עבדי: נודע ב' קמצי' וסימ' נודע ביהודה אלהים · נודע בשערים בעלה · וחד ונודע מה שהיה: לבושה ג' וסימ' ממשבצות זהב לבושה: שש וארגמן לבושה · עוז והדר לבושה:

רש"י

בכישור שקורין וויר"ט ויל בלעז המכשיר את הפלך לטוית · פלך פוש"ל בלע"ז: לא תירא לביתה · לבני ביתה · משלג מצינה · לבוש שנים · בגדי צבעונין: מרבדים · מכסות נאה למטה · כמו מרבדי רבדתי: נודע בשערים בעלה · ביכר הוא בין חביריו מפני מלבושיו שהם נאים · לכנעני · חגר · ליום אחרון · ביום מותה כשהיא מתה בשם טוב · ותשחק · כל ימיה על יום מיתתה שהיא נכבד בשם טוב: צופיה

רלב"ג

זממה שדה · קנתה שדה ונטעה כרם להוציא מהם פרי אל השכל: חגרה בעוז מתניה · לרוץ בזריזות להשפיע ואמצה זרועותיה לעשות פעולותיה בחריצות: טעמה · הכירה כי סחרה הוא טוב מצד הפרי המגיע ממנו לשכל ובזה תנהיג בזריזו' בשרותו עד שלא יכבה נרו בלילה להתרחק מן העצלה: ידיה שלחה בכישור וכפיה תמכו פלך · לטוות הצמר והפשתים: כפה פרשה לעני וידיה שלחה לאביון · וזה משלימו' חריצותה שתעשה מה שתשלם בה לשכל חוקו ולקנו' מההון מה שיספיק לו ולביתו ולתת לעניים חוקם: לא תירא · בגדי שני אמר זה מצד אחד להורות על חריצותה לקנות מה שיצטרך מההון ומצד אחר אמר זה להיות מה שתכין אל השכל מהמוחשות רחוק מלהתעות השכל והנה עשת' לה מרבדים וקשוטים במדו' שש וארגמן לבושה רוצה לומר בגדי' חמודו' ונקיים במדו' המשובחות לא בגדי צואים במדו' הפחותו': נודע בשערים · והנה בעלה הוא נודע בחכמה בשבתו עם חכמי ארץ מצד רב ההישרה שתישרהו לקנין החכמה: סדין עשתה ותמכר וחגור · אמר עשתה כתנה לסוחר למוכרו לו כדי שיהיה לה הון לקנות בו ככל אשר תשאל נפשה: עוז והדר לבושה · הנה לבושה הוא עוז והדר ר"ל שיש לו במדותיה היופי והתוקף להכניע תאוותיה הגופיו' וזה ממה שישלי' בשתנהג בדרכי התור' ותשחק ליום המות כדרך אנשי המעלה שלא יחרדו מן המות כי אין רצונם לחיות כי אם להשלים השכל ואחר השלמו כמעט שיתפלאו במות כי היא החיים להם: פיה פתחה בחכמה · כי ממנה ילקחו התחלותיה וכימוס החסד שעשה הש"י לנמצאות יתבאר על לשונה במה שיגיע אל החיים מזה הענין אשר הפליא הש"י חסדו ביצירותיו:

מנחת ערב

חגרה בעוז מתני' שהיא לבושה וחוגרת שינר כתיקון עורא ותאמץ זרועותי' מכסה אותם מלגיו כל המתאמן עם יציאת הנפש לא כמו הנשים שמזורות בלבנה וזרועתיהן מגולה או יאמר שגרה בעז מתניה דרך מגילה אמר שהבנים שעתידין לצאת ממנה הם צדיקים ותאמן זרועותיה אותם שכבר מולדו שהם זרועות עולם מהמל' מזוהיר' שיעסקו בתורה כפה פרשה לעני כפי הדין לעני החוזר נותנין מתנה מועטת וע"כ כפה אחת פשטה לעני וידיה שלחה לאביון בשתי ידים זה עני שאינו חוזר על הפתחים · או יאמר כפי הדין שאין מקבלים צדקה מן הנשים אמר כי זאת הצדקת אינה נותנת משל בעלה רק יגיעת כפה ומעשה ידיה · או יאמר כפה פרשה לעני ע"ד שהז"ל גבי עובדא דר"ח בן דוסא כשהחזיר רגל השלחן שנעשה לו נס שכשפשט יד מן השמים לקחתה היד היתה למטה ויד ר' חנינא למעלה שנראה כאלו ר' יוחנן הנותן כך בשתבח' האשת חיל כי כדי שלא לבייש העני היתה ידה פרושה למטה עם המטבע והעני שם ידו לתוך כפה ולוקח שנראה לעין כאלו היא לוקחת: קמו

אבן עזרא

כ זממה · חשבה לקנות שדה · מפרי רמז להון יגיע כפיה בלא מפרי כפיה ניטע לה כרם כי אין מנהג הנשים לנטוע: בעוז מתניה · כאילו העוז חגרה: טעמה · כמו ברוך טעמך כלומר יעלה כי טוב להתעסק בסחורה על כן לא יכבה: פרשה · לתת לעני: לביתה · בניה כלומר כה לא תירא משלג היורד על הארץ כי כל אחד מביתה לבוש מתולע' שני או כל ביתה לבוש שנים שש ממין פשתים והרגנון ממין הצבעים והוא אדום וזקני · הזקנים ישיבו בעלה שיהיה בעבורה: לכנעני · סוחר כמו כנעניה נכבדי ארץ: עוז · כאילו עוז והדר לובשת · ליום אחרון לעת זקנתה תוכל לשמוח משחקת ואינה מפחדת מן החסרון או לעולם הבא · חסד · שהיא מוכנת לעשות חסד גמלות

ר' מנחם המאירי

זממה ונומר · כלומר שלרוב זריזותה היא משגת המכוון בלב · והנה מחשבתה להיות עולה ושרתה בשאר קיים לקנות ממנה שדה או לנטעת כרם והשיג מחשבתה לרוב זריזותה ולשאר הכונות איפשר שרמז בשדה על שלמות המדות המשלות לריח ואמר ריח בני כריח שדה וכרם על החכמה כי היוצא ממנה יין המשומר בענביו המשמח אלהים ואנשים או רמז בשד' על החכמות הטבעיות כמו שביארנו בענין ועתדה בשדה לך ובכרם לחכמות העליונות · ובמעט כרם נטע כתיב כלומר שהבעל נטע בשבתה והקרי נטע' כי מסבב הדבר יקרא פועל כדכתיב ותירס היה בונה ר"ל מסבב הבנין: חגרה ונומר · כלומר שאפילו לא היה מטבעה להתעמל כל כך היא משתדלת ומרגלת עצמה בזה וכן בשאר הכונות: טעמה ונומר · ולשאר הכונות הטעימה משל על הבנת הענין והכרתו כענין שביארנו בתפלת שבת מענגיה לעולם כבוד ינחלו · טועמיה חיים זכו · כלומר עם היות מענגיה והוא המקיימים אותו קיים תוריי נוחלים כבוד · טועמיה והוא המבינים ענינו מצד החכמה זוכים לחיים נצחיים והלילה משל לעת המות ואמר לא יכבה נרה בלילה הזאת אבל תוסיף אור כאור החמה שבעתים: ידיה ונומר · כפה ונו' · נראה לי שפניהם דבקים וכישור הוא חתיכת כן עגולה שמשימין אותה בראש הפלך להכביד ראשו עד שיכשר בו מעשה הטויה ונקרא בלשון לעז וירטיל והכונה בעוד שהיא טריד' במלאכתה וידיה שלוחות בכישור ובפלך אם יזדמן שיבא לפעמים עני לפניה לא ימנעה כל טרדתה מתת לחמה לדל אבל תכף ראותה אותו תפרוש אליו כפיה לתת לו מלחמה או פירושו שמה שהרויח כותב' לעני ולא תאמר כמה עמלתי בזה ואיך אתנהו לאחרים זולתי וכן בשאר הכונות עם היותו עסוק לפעמים בעניני העולם לצורך הכרחי לבו על הילד המוסכן לתת לו ארוחתו · או פירושו ללמד ולהשפיע מחכמתו ממה שלמד ולא תגר עיניו לומר איך חרדתי כל החרדה הזאת והתעלמתי בכל מיני טורח ועמל לצורך זולתי: לא ונומר · מרבדים ונומר · וייחס הלבוש לבית כי כל מה שיתכסה בדבר יקרא המכס' לבוש כמו תהום כלבוש כסיתו שפירושו שהלבים הארץ מן התהו' ומרבדים פירושו מצעות ואמר שאין לה יראת צנה ושלג וקור חזק כי כבר הכינה עצמה והקיפה ביתה במלבושים חשובים ושנים מענין תולעת שני · ר"ל בגדי צמר צבועים או פירושו כל אחד מבני ביתה לבוש שנים בצבע השני והוא צבע אדום נקרא בלשון ערבי כרמז ובלעז גראנה · ובשאר הכונות לא יבהל לקורות הזמן כי עמודיך ההכלל מהם או קרא שלג חסרון הידיעה ושלו' החכמ' כי הוא המושל לקור חזק כי כבר מלא נפשו מן החכמות · וכן ענין מרבדים עשתה לה וכו' · המשך משל לזה: נודע ונו' · כלומר שמדתהו שלא יצטרך לזלזל עצמו לנוד הנה והנה כהדיוט אבל שנודע ויוכר בחשיבות ובמעלה בשער העיר מקום ישיבת נכבדי ארץ העיר וזקניה · ולשאר הכונות בהכנסתה יבא בעלה ר"ל השכל לתכלית הכבוד · ושערים רומז לשערי ציון ר"ל מסכות התכמים

אבן יחייא

והוא זממה ונומר וכל כך הריוח שהיא מרוחת בכל שנה בסחורתה ובנכסים הולאות ביתה שלא יעלה במחשבתה לקנות שדה היא לוקחת אותו ומוציאה אל הים מחשבתה · ומפרי כפיה שהוא ממה שמרוחת במלאכת ידיה היא נוטעת כרם שהוא ממדרג' יותר קטנ' משדה: חגרה ונומר והו' כי כל מעשיה הנזכרים יעשה בזריזות גדול כאלו חגר' מתני' בעז להמלאת קלה וזריזה לעשות כל מעשיה על דרך אזור נא כגבר חלציך ותאמץ זרועותיה ותראה אומץ וחוזק גם בעשות מלאכתי' טעמה ונומר והט' כי אחרי שתטעם שטוב סחרה ויש בה תועלת גדול לא יכבה בלילה נרה וכל הלילה היא ונערותיה ואכפיה עושים מלאכתם מהצמר ופשתים בטרם ימלאו בזול ויחסר הריוח · ידיה ונומר ולכן היא בעצמה כדי לזרז את האחרות בידיה היא שולחת בכישור שהוא הכלי שטווים בו הנקרא בלע"ז רוא"קה והכף שבכישור היא במקו' קוף יקרא כן מפני שקושרים שכינו הפשת' שרולים לטוות: וכפיה ונומר והט' כי במעט כפיה תתחזק פלך ומחוז אחד כי יקדיש לה כל פלך ידיה · כפה ונומר כי כפה פרש' לעני שירד מנכסיו כדי להחזיק בו · וידיה שתיהם ולא כף אחת לבד שלח' לאביון שאין לו כל ותאב לכל דבר · לא תירא ונומר והט' לא יראו בני ביתה מהקור בימי השלג וזה להיות כי כלם לבושי שנים שהם הבגדים הדקים האדומים בעין הנקרא איספרלאקו אשר מתחממים מאד להיותם ארוגים היטב אשר הרוח לא יעברם והצבע ההוא שותם נקניים: מרבדים ונומר והי"א כי עשתה הוא מתוקן ויפה ונקי ומסובב ממשכים יפים הנקראים מרבדים על דרך אומרו מרבדים רבדתי ערשי · ולבושיה הם יפים משש וארגמן ונקיים · כי הוא כבוד גדול לאשה היותה נקיה בגופיה ומלבושיה וביתה · נודע ונומר והי"ב כי נשבתו בעלה בשבת תחכמוני עם זקני ארץ הוא נודע ונוכר בעדה · כי בכבדם או יקראוהו בשם איש בלית האשת חיל · סדין ונומר והי"ג כי הסדין וכלי הבית שעשתה בשכבר לצורך ביתה בטרם שיקרעו לגמרי תמכרם · וכן החגורות וכל מלבושי בני ביתה אשר יתגרו אותם ויכסים ימכרם לכנעני והוא הסוחר הנקרא איסטר"אצירולו בטרם שיבלו לגמרי · ומהדמים ההם יקנה כלים חדשים · עוז ונומר והי"ד כי לא יהיה לה מדת הרכות לבב שבנשים אבל יש לה מדת העוז והדר הגבור וכאלו המדה הזאת היא לבושה בטבע · ואין לה מדת הנשים הזקנית שמפני הכליות שנוגדת עליהם הן תמיד צועקות ומריבות עם בני הבית · אבל אפילו ביום האחרון מימי חייה היא שותקת ויש לה פנים נעימות: פיה ונומר והט"ו · ואז בימי זקנותה לא תצעק ולא תדבר דברי הבאי כמשפט הזקנות · רק כשתפתח פיה יהיה לדבר חכמה לתת עצה טובה להרה ויולדת יחידיו ולגמול ולקטן מסגולות נפלאות כאשר נסתה בימי עלומיה בילדיה ובעלה ואנשי ביתה · ותורת חסד על לשונה כי היא מתפללת לאלהיה וקוראה בתורתו תורת חסד כפי אשר השיגה ידה כדי להנצל מדינה של גיהנם: צופיה

קב ונקי

זממה · אם יעלה במחשבתה לקנות שדה במה שהיא הרויח בעמל ידיה היא תקנהו ואפי' נטיעה שהוא דבר קשה לרוב ההוצאה שיוציא בה האדם היא לרוב חריצותה ממה שהרויח בכפיה נטעה כרם: חגרה · לפי שדרך האדם הרוצה לעשות ענייני בזריזות יחגור מתניו ואז ימלא עצמו מוכן וזריז לכל הצריך כאומרו אזור נא כגבר חלציך ואמר שהאשה שהיא על זה התאר היא תאזור הזרה בגבורה וזרועותיה יהיו אמצים וחזקים לעשות הצריך: טעמה כי טוב סחרה · לשון עלה כמו וטעם זקנים יקח יעלה עם עצמה · או מן טעמו וראו בעבור שטעמה שהמסחר שהיא משתדלת בו טוב · או השדה או כרם שלקחה ביום ובלילה משתדלת עד שתפרע דמי הקנייה: ידיה · כישור הוא העץ הקטן שטוות בו · ופלך העץ הגדול שעומד בו מה שאינו טווי · ויש אומרים שפלך הוא פוש וכישור קוסוידו המכשיר את הפלך לטוות: כפה פרשה · אמר שהאשה שהיא אשת חיל מרחמת על העניים לטוב טבעה וכועס מדותיה ואמר כי בראותה העני והוא האדם שירד מנכסיו תפרוש לו כפה לתמוך בה ובעבור שהעני איננו כל כך דל כמו האביון אמר ד"מ שהיא תרחם עליו ביד אחד אמנם בראותה האביון והוא העני ביותר תקימהו ותעזרהו בשתי ידיה · או יהיה אומרו כפה פרשה לעני כלומר שהיא בעצמה תתן הלחם אל העני בידה שיבוא בפתח ביתה ולא תסמוך בזה את נערותיה · ואם תדע האביון שלא יחזיר על הפתחים היא תשלח לחם שתעשה בידיה בעבורה אל האביון · או יאמר שהיא תשלח מה שהרויחה בעמל ידיה אל האביון · וי"מ בכפה פרשה הלחם ונתנה אותו לעני ובידיה לקחה הלחם ושלחתו אל האביון: לא תירא · אינה מפחדת שיתקררו בני ביתה כי כלם לבושים מבגד שני ומתולעת שני · או יאמר לא תירא מביתה פן ירד בו השלג בזמן השלג כי כל ביתה מגופה מבפנים ומאחז בבגדים מן התולעת השני עד שהשלג לא יוכל לעברו · או תהיה הת"ו במלת תירא לנכח לזכר אמר אם תרצה אתה בן אדם להכנס לביתה בזמן הקור לא תירא מן הקור כי תמצא כל ביתה מאחז בבגדים או תמצא בבית' האש במלת שנים: מרבדים · לשון מכסה קובירטור בלעז ויש לפר' מרבדים ענקים מרביד זהב כי כבר כת' לא תירא לביתה ואמר שהמלבושים שהיא לובשת הם שש וארגמן לכבוד ולתפארת: נודע · לשון הכרה כאשר ישב עם הזקנים יספר בשבחיה ויכבדוהו בעבורה: סדין · פי' טלית של פשתן ליגסול בלעז · וי"מ מטפחות · וחגור הוא האזור · ובכנעני פי' סוחר אמר כי האשה שהיא אשת חיל היא עושה מן הסדינים מה שמספיקו לצורך ביתה ומוסף על זה שהיא מוכרת מהם וכן היא עושה חגורות ונותנת היא ליד התגרי' שימכרום בעבורה · או מוכרת מהם להתגרים · עוז והדר · ידוע כי העוז והההדר אינם מלבושים שילבשו אמנם המכוון מהם הוא שהאשה שהיא אשת חיל נאזרת בגבורה לא שתהיה רכת לבב כטבע הנשים אמנם הוא מחזקת ומתגברת בכל עוז במה שיש לה לעשות והיא תשחק ותלעג אל מה שיבוא מן הזמן כי לא תירא מרעב כי יהיה בארץ · או פן יחולו עליה מקרים מזיקי' כי יש לה מן ההון מה שמספיק לה בעת רעה וגם תשחק לימי זקנה כי לא תפחד שיבא לעת חסרון לעת זקנתה: פיה פתחה · לא הפתח פיה בדברי הבל ושכלות רק פותחת אותו בדברי חכמה ודעת ובשהיא מדברות תמלא על לשונה תורת של חסד · או ירמוז אל התורה ממש שכולה חסד: צופיה

רש"י

צופיה · היא בביתה צופית לב על צרכי בני בית' איך ינהגו באמת ובצניעו' · רבות בנות · כך מאשרין אות' בעלה ובניה : שקר החן · אשת חן ויופי אין מתהללין אותה אלא הבל הבל ושקר אבל אשה יראת ה' היא לבד תתהלל · מעשיה · כשרון מעשיה מעיד עליה לשבחה בשער העיר כל יוצא ובא זו המליצה שפירשתי אבל כפי המשל על התורה ולומדיה הפרשה מתבאר · אשת חיל היא התור' · מי ימצא אשרי הזוכה למצוא אותם · מפנינים מרגליות · ושלל לא יחסר · אוכל פירות בעה"ז ובעה"ב · דרשה צמר ופשתים · לפי שהמשילה לאש' דבר לפי המליצה בצרכי מלאכת הנשים · והמשל כך הוא · דורשת התור' חקר' · משנה מדרש ומחזרת אחריהם שהם צרכי התלמידים · היתה כאניות סוחר · מביא' היא ללומדיה ברכה ומזון · ותקם בעוד לילה · משכימי' באשמור' · ותתן טרף לביתה · שונה הרב לתלמידי' · וחק הקבוע להם : זממה שדה · זממה בזמם וברסן את עשו איש שדה · ותקחהו מן העולם להאבידו · מפרי מעשיה נטעה כרם · ישראל לקיימו לחיי העה"ב · טעמה דבורה · לא יכבה בלילה נרה · בליל כתיב חסר ה' בליל שמורים שנגפו המצרים היא האירה לישראל והגיה' עליהם · בכישור בכשרון מעשים · תמכו פלך · משען ומשענה · כמו מחזיק בפלך · כפה פרשה · למי שמשים עצמו עליה כעני בו היא תתקיימת · לא תירא לבית' משלג · שדנין בו הרשעים מאש לשלג · לבוש שנים · ברית דם מילה · ד"א מלבושים בכפל · נתון תתן · פתוח תפתח · הענק תעניק · כל אלו מצילין אותן משלג גיהנם כך הוא נדרש בתנחומא · סדין עשתה · לבוש תפארת כותנת לחכמים · וחגור נתנה לכנעני · למי שהוא חגור בסחורתה כותנת אזור למתניהם · ליום אחרון · אין להם להתעצב מיום הדין כי ינצלו ממנו וכל ימי חייהם ישחקו ליום הדין · מי שאינו צריך לדאג נופל בדבר לשון שחוק כמו וישחק לרעש כידון · צופיה הליכות ביתה · התורה מלמדתם דרך הטוב לפרוש מן העבירה · קמו בניה התלמידים · בעלה הקב"ה · שקר החן · שבמלכי האומות · והבל גדולתן ויופין : תנו לה · לעתיד לבא מפרי ידיה תפארת וגדולה עוז פאר וממשלה : נשלם ספר משלי

משלי לא

יתיר יו"ד צֹ֭ופִיָּה הֲלִיכֹ֣ות בֵּיתָ֑הּ וְלֶ֥חֶם עַ֝צְל֗וּת לֹ֣א תֹאכֵֽל׃ ב' קָ֣מוּ בָ֭נֶיהָ וַֽיְאַשְּׁר֑וּהָ ל בַּ֝עְלָ֗הּ וַֽיְהַלְלָֽהּ׃ רַבֹּ֣ות בָּ֭נוֹת עָ֣שׂוּ ל חָ֑יִל וְ֝אַ֗תְּ עָלִ֥ית עַל־כֻּלָּֽנָה׃ ב' יב' עלו היו שֶׁ֣קֶר הַ֭חֵן וְהֶ֣בֶל הַיֹּ֑פִי ג' אִשָּׁ֥ה יִרְאַת־יְ֝הוָ֗ה הִ֣יא תִתְהַלָּֽל׃ ב' תְּנוּ־לָ֭הּ מִפְּרִ֣י יָדֶ֑יהָ ל וִֽיהַלְל֖וּהָ בַשְּׁעָרִ֣ים מַעֲשֶֽׂיהָ׃

תרגום

וגלין ארחתא דביתה ולחמא חבינאנות לא אכלה : קמו בנהא ויהבון לה טובא בעלה ומשבחה : סגיען בנתא דקניי ואת עברת על כלהין : מטול דשקרא הוא חנא וסריק הוא שופרא איתתא דחלתיה דאלהא היא תשבחתא : הבו להמן פירי דידהא ונשבחונא עובדי בתרעי :

סכום פסוקי דספר משלי תשע מאות וחמשה עשר וסי' תת"ק ט"ו וחציו לפני שבר גאון וסדריו שמונה :

הילכות ד' ולית דכוותי' כ"ב וסי' נמסר בתלים סי' ס"ה : ויאשרוה ב' וסימ' אחת היא יונתי · קמו בניה ויאשרוה : עלית ג' וסי' מה לך איפה כי עלית כלך לגגות גם שם עלית לזבח זבח · ואת עלית על כלנה : והבל ג' וסימני' נמסר בסדר בראשית וישעיה ריש סימן מ"ט : תתהלל ב' וסימ' בקדוש ישר' תתהלל · אשה יראת יי' היא תתהלל :

רלב"ג

צופיה · תמיד היא צופיה ומבטת ההליכות והדרכים אשר יוליכוה אל ביתה אשר תתחבר בו אל השכל להשפיע לו מהחוש המצטרך לו בחקירותיו ולא תאכל מזון העצל שהוא חסר התיקון אך כל מה שתקנה מאלו הצורות הדמיוניות יהיה שלם התיקון להביט אל השכל הנה האשה אשר בה משפטה תשובח מכל כחות הנפש ומלך השכל : רבות בנות · ויאמרו כי רבות בנות עשו חיל אך את עלית על כלנה : שקר החן · אשר במה שתכין אל השכל פעמים יביא זה לטעות בדרושים העמוקים אשר לא תחובר להם יראת יי' : תנו לה · הנה לאשה אשר כזאת יותן מפרי ידיה כי ימשך מההשגחה הדבקה בסבת' בשכל טוב לו גם בדברים הגופיים כמו שביארנו בד' מספר מלחמו' יי' ויהללוה מעשיה בשערי' שם יסופר נועם מדותיה וטוב מוסרה ויראתה מהש"י והנה התועל' בזה המאמר לפי הנמשל מבואר וכן תועלת עוד לפי המשל להיישיר האשה שתשתדל בעבודת בעלה ובתיקון ביתה בזה האופן :

נשלם ספר משלי

מנחת ערב

קמו בניה ויאשרוהו בפני אביהם ואח"כ בא בעלה וגומר את ההלל ומהללה בפני אחרים ברבים לפרסם כשרונה ומעשיה הטובים :

תם ונשל' ספר משלי

אבן עזרא

עצלות · אשת עצלות : קמו · בבקר בניה כי לא יכבה בלילה נרה · ויהללוהו · זה המהלל שיאמרו לה · רבות בנות עשו חיל קנו חיל · עלית כמו ותעל אחד מגוריה כלומר גדלה על כלנה : שקר החן · גם זה הפסוק מהלל בניה הוא שהם אומרים לשקר אשת החן והבל הוא היופי : תנו · הבעל אומר לבניו תנו לה מפרי ידיה עד שיהללוה המהללים על מעשיה או מעשיה הם יהללוה והנתינה בדבור כענין תנו ליי' אלהיכם כבוד :

נשלם ספר משלי

אבן יחייא

צופיה וגו' והי"ו ואף כי היא זקנה מאד · לחם עצלות לא תאכל · אבל תשב לראות הליכו' ביתה והנהגותיה מבלותיה ובנותיה כדי להישירן בדרך הטובות והישרות · קמו וגומר מה שאחרי מותה קמו בניה ויאשרוה בעלה ויהללה · רבות וגו' בקוראם בקול גדול לאמר רבות בנות עשו חיל ונקראו אשת חיל ואת עלית על כלנה · שקר וגומר והעיקר מפני שאנו מהללים אותך איננו מפני החן והיופי שהיה לך במראך ובמעטיך בעניים הזמניים · כי שקר הוא החן ההוא והבל הוא היופי ההוא להיותו הווה ונפסד רק היא תתהלל מפני היותה אשה יראת ה' ובעלת גמילות חסדים · תנו וגומר ולכן אתם מלאכי מרום תנו לה בגן עדן מפרי מעשה ידיה המשובחים ובעולם הזה שמה וזכרה לא יסוף מעולם כי יהללוהו בשערים ויהללו מעשיה מדור לדור · והנה הנמשל מהפרשה הזאת אם שיהיה מכנסת ישראל בין האומות אשר בעלה על כלם ועשה חיל · ואם שיהיה מהנפש המשכלת בין שאר הנפשות המשכיל יבינהו מעצמו · ישתבח העוזר האמיתי אשר עזרני למלאת תאותי בפירוש ספר החכמה משלי הלז והוא ימחול זדונותי ויזכני לראות נפלאות מתורתו והיתה השלמתו ראש חדש מרחשון שנת י פר"ח בימיו צדיק אמן :

ר' מנחם המאירי

החכמים ולטוב שכלו יודע שמו ויפורסם שלמותו וזקני ארץ כלומר שטרח' בעשיית הסדין לא תספיק לה בזה עד שתעכבהו לשכב עליו לסבלת עצמה אבל תמכרהו לקנות בו דבר קיים וכן בעשיית החגור ושאר התכשיטין שטרחה בעשייתם לא תעכבם לעצמה לקשוט ולתכשיט אבל נותנתו לסוחר למוכרו ולקנות ממנו דבר קיים · ולשאר הכונות השתמש בהנאות מעט לפעמים כפי הצורך ההכרחי ומיד תמכרהו ותעזבהו · והכנעני מורה על היצר הרע · והחגור מושאל על דבר חוגר האדם המונע בגדיו מהתפשט חוץ ממקום הראוי להם · והחגור משל על שמירה גדר וסייג וחק בל יעברוהו : עוז וגו' · רמז על עמדה בכבוד וליום אחרון רמז על עת הזקנה שלא יכלה עוד להתעמל ולרוב מה שנזדרזה והכינה עצמה בבחרותה שחקה לשוד ולכפן בעת זקנותה · ולשאר הכונות רמז על יום המות ר"ל שלא תפחד מן המות בדעתה כי תמלא עמל כפיה ותנות ותעמוד לגורלה : פיה וגו' · בחכמה ר"ל בשכל ובדעת כלומר שכל דבריה נאמרים בשכל ובונה · ותורת חסד על לשונה הוראת עשיית החסד לכל הצריך לו · ולשאר הכונות חכמה רמז לשלמות המדות שגמילות חסדים מהגדולות שבהם והקדים המאוחר לקדימת מעלתו :

צופיה וגו' · ר"ל מעיינות ומשגחת בכל צרכי ביתה והליכות כל הולך הביתה וכל מלאכת' בזריזות והוא ענין ולחם עצלות ר"ל תבשיל שיעשה בעצלות אבל כל מעשיה בזריזות ובתחילתו · וכן בענין החכמה לשאר הכונות : קמו וגו' · כלומר קמו בניה ובעלה ממשכבם ומצאו מזונם מוכן ואז יאשרוה ויהללוה · ולשאר הכונות רומז על כחות הנפש והשכל או על המושפעים מתכונתו · ודרך כלל אמר אחר זה : רבות וגו' · ר"ל שהגיעה לתכלית השבח · שקר החן והבל היופי · אשה יראת יי' היא תתהלל · רמז שלא ישבחנה ביופי וחן אבל לזריזותה בטוב מעשיה וכן לשאר הכונות ולהוראת הגמול התכליתיי אמר בתחלת דבריו · תנו לה מפרי ידיה ויהללוה בשערים מעשיה · ר"ל יעמידוה בערך משובחת ומהוללת :

ומהנה נשלם מה שנראה לנו לכללו בספר משלי תהלה לאל חי

קב ונקי

צופיה הליכות ביתה · צופה ומבטת הדרכים שהם חוץ לביתה ובאים לביתה לראות אם יבואו סוחרים לסחור עמה או לראות העוברים ושבים אם תראה להם דבר מן הדברים הצריכים לה לצורך ביתה · או יאמר שהיא צופה הנהגות ביתה לראות אם הולכות על סדר נאות ולא תאכל לחמה בעצלות כאשה עצלה שיושבת רוב היום לאכול ולשתות רק אוכלת בזריזות כדי לחזור במלאכתה : קמו בניה · האשה שהיא אשת חיל לא יקרה לה מה שיקרה לנשי' הפחותו' שלרוע מדותיהם אפילו בניה ובעלה שהם עצם מעצמיה ובשר מבשרה לא יוכלו להתאפק שלא יספרו בגנותה רק זאת שהיא אשת חיל בניה הם מאשרים אותה כלומר שיודו שהיא המאושרת שבנשים ובעלה גם כן היה מהללה לנועם מדותיה · או יאמר שבניה והם יוצאי חלציה יהיו טובים דומי' לה ולא יהיה אחד מהם מי שיבייש פני אמו בפעולותיו · ואמר ויאשרוה · ר"ל כשיגדלו בניה לנועם מדותיהם וטוב שכלם יורו על היות אמם מאושרת שבנשי' לפי שהבן נוצר מדם האם וכשיהיה הבן טוב יורה על האם שהיא ממזג טוב וכשיהיה הבן רע יורה כי מזג האם רע על הרוב : רבות בנות · חיל כמו וישראל עושה חיל זהו השבח שישבחוה בניה ובעליה רבות בנות קנו ממון ברוב זריזותם ואת עלית בגדולה ובזריזות על כלנה והוא נוספת כמו אותנה בחכמה : שקר החן · ועוד יאמרו במהללה כי אין האשה על רוב יופיה מהוללת אם לא יהיו מעשיה יפים ותהיה בה יראת ה' אך האשה הזאת והדומה לה במדותיה שהיא אשת חיל ויש בה יראת ה' היא תתהלל כלומר היא ראויה שיהללוה בני אדם · או יאמר שקר החן והבל היופי כלומר יאמרו בניה ובעלה האשה הזאת אשר אנו מספרים מהללה אע"פ שהיא נושאת חן ויש בה מן היופי מה שראוי שתקרא בעבורה יפה שקר הוא זה החן וזה היופי כלומר הבל הוא ולא נשבח אותה בעבור זה אלא בעבור מה שקבלה מיראת השם יתברך והוא אמרו אשה יראת ה' היא תתהלל בעבור מה שיש בה מיראת ה' היא ראויה להלל · או יאמר שקר החן כלומ' איננו דבר של כלום החן והיופי שיש בה בערך מה שיש בה מיראת השם ית' · או יהיה אומרו אשה יראת ה' היא תתהלל כלומ' האשה שהיא יראה היא תתהלל בעצמ' כלומר היא עושה מעשים שבעבורם יהללוה וכאלו היא מתהללת בעצמה : תנו לה מפרי ידיה · אחר שהזכיר האשה שהיא אשת חיל וספר כל התארים שצריכה שתתואר בהם והמהלל שיהללוה בניה ובעלה אמר מחבר הספר לבעלה ולבניה תנו לה מפרי ידיה אחר שהיא השתדלה זה ההשתדלות הגדול ואספה מנועם המדות מה שאספה וקבלה מן ההון מה שקבלה תנו גם אתם לה מפרי ידיה כלומר תגמלו גם אתם חסד לה כפי מה שיחייבו טוב שכלה ונועם מדותיה · או יאמר עשו אותה חסד וכבוד כי הכל הוא מה שקנתה בעמל ידיה : ויהללוה בשערים · כלומר אינה צריכה משתה שתתהלל היא או שיהללוה האנשים רק מעשיה הטובים הם הם שיהללוה ויורו על היותה מהוללת וכאלו המעשים הם ידברו · ויתנו לה · היא הנתינה בדבור · כענין תנו לאלהיכם כבוד ·

ב"ה · בריך רחמנא דסייען מריש ספרא ועד כען :

תושלב"ע

הקדמה לרלב"ג

אמר לוי בן גרשום ראינו לבאר הספר הזה ר"ל ספר איוב ביאור רחב ולהעמיק בעניינו כיד שכלנו לראותנו זה הספר גדול התועלת בהצלחת האדם המדיניים והמדעיית ובכלל הנה נבנתה התורה בכללה על השורש המתבאר בזה הספר ולזה יחסו ר"ל זה הספר אל משה רע"ה ואמר משה כתב ספרו ופרשת בלעם ואיוב והולם נחלקו בעניניו אם היה משל או דבר קרה וזה כי זה הדרוש אשר נחקור עליו בזה הספר הוא אם השם ית' משגיח באישי האדם כמו שחייבו זה פנות התורה ופוקד אותם על כל מעשיהם אם לא וזה שכאשר יונח שהוא משגיח באישי האד' כמו שחייבו זה פנות התורי' יחשב שכבר ייוחס אל השם ית' עול מצד רוע הסדור הנופל בטובות אישי האדם ורעתם ר"ל שכבר ימצא צדיק ורע לו ורשע וטוב לו וזה הספק הגיע הפילוסו' להאמין שהשם ית' בלתי יודע דבר מאלו הדברים הפרטיי' כמו שנזכר במה שאחר הטבע ולחוזק הספיקות הנופלות בזה הדרוש לא סרו הקודמים מלספק בו ולא יסורו המתאחרי' עד שכבר נסתפקו בו גדולי החכמים והנביאים ואמרו רז"ל שכבר נסתפק בו משה רבינו ע"ה ואליו רמז במה שבקש ואמ' הודיעני נא את דרכיך וכבר יראה שהענין הוא כן מהתשובה אשר השיבו השם ית' על זאת הבקשה והוא אומרו יי' יי' אל רחום וחנון וכן תמצא שחבקוק הנביא הסתפק בזה הדרוש באמרו למה תביט בוגדים תחריש בבלע רשע צדיק ממנו וכן תמצא שדוד ע"ה הסתפק בו אמרו בספר תלים כי קנאתי בהוללים שלום רשעים אראה כי אין חרצובות למותם וגומר הנה אלה רשעי' ושלוי עולם השגו חיל אך ריק זכיתי לבבי וסוף הדברי' ואחשבה לדעת זאת עמל הוא בעיני ולחוזק השאלות והספקות הנופלות בזה הדרוש המציאנו משה רבי' ע"ה זה הסיפור הנפלא אשר הותרו בו כל הספיקות הנופלות בו על דרך החקירות העיוניות כמו שיתבאר מדברינו וזהו אשר הגיענו לבאר זה הספר כי לא ראינו בו לאחד מהקודמים המבארים ממי שהגיענו דבריהם ביאור יתכן שיהי' ביאור עניניו אבל תכלית מה שכוונו הוא לבאר המלו' והתיבות ולזה היו רחוקי' מאד מהנכונה בזה הביאור וזה שראוי למבאר שינהיג ביאור המלות והתיבות לפי כוונת העניינים אשר כוונו בכלל הדברים כאשר היו המלות משותפות כמו הענין בזה הספר ואם לא יתן אל לבו תחלה להבין כוונת העניינים לא יובן אליו ביאור המלות אם לא במקרה וזה מבואר בנפשו ולזה היו הביאורים ההם אשר הורגלנו בהם מקטנותינו כבר מנעו ממנו הבנת דברי זה הספר זמן מה עד אשר פקחנו עיני שכלינו לעיין בענייני זה הספר והנהגנו אחרי זה ביאור המלות לפי העניינים ההם ומצאנו שהמלות מתבארות בזה האופן בזולת זרות ולא מצאנו שהתעורר אחד מהקודמים לחקור בדעות אלו האנשים אשר נחלקו עם איוב בזה הספר זולת המעט שכתב מזה הרב המורה בספרו הנכבד מורה הנבוכים וכבר העירנו מה שכתב מזה לחקור בדברי אלו האנשים חקירה מופלגת כדי שיתבאר לנו מדבריהם מה שנתייחד בו אחד אחד מהם וכאשר הפלגנו העיון בזה האופן מצאנו דעותיהם על מספר החלקים אשר אפשר שתשפטם החלוקה בזה הדרוש למשכילים והולם אמרתי למשכילים לפי שהחלקים אשר תפול המחשבה בהם להמון האנשים בזה הדרוש הם בלתי מוגבלים ולא מוקפים והוא מבואר שהוא ראוי לאיש שיעיין החקירה בזה הדרוש ובזולתו שיזכור הדעות אשר תשפטם החלוקה ותפול בהם המחשבה למשכילים ויזכור הספיקות הנופלות באחת אחת מהם וההתרים אשר אפשר שיותרו בהם עד שתתישב לו בזה האופן הדעת האמתי ואיך שיהי' ענין זה הספר ר"ל שיהיה למשל או ספור דבר קרה הנה מפני שהמכוון ממנו בחבורו הוא להעמיד האנשי' האמיתיי' בעיון כל אמתת זה הדרוש הוא מבואר שראוי שיהיו הדעות אשר יזכרו בו לפי חלקי הסותר אשר יפלו בזה הדרוש למשכילים שאם לא היה הענין בזה התאר לא היה מגיע מזה הספר התאמתות בזאת החקירה והנה נבאר בע"ה עם ביאור דברי אלו האנשים איך נשלמו בדעותיהם כל חלקי הסותר וטענת כל אחד מהם בכל הצדדי' אשר אפשר לו שיוכל לקיים דעתו ולבטל דעת החולק עמו ולא הסכמנו בזה הביאור לבאר מפני מה נטינו בביאור מלה מלה ממה שבאר בה זולתינו להיות זה ממה שיתבאר במעט עיון למי שירצה ביאורינו זה עם שאם נהגנו זה המנהג היו דברינו בתכלית האריכות והיה זה סבה שיקוץ בו המעיין והנה במקומות רבים מזה הספר נראו לנו ביאורים רבים ובחרנו הנאותות מהם לפי הענין ולא רצינו לזכרם כלם לבחרינו הקצור ולזה אין ראוי שיקוץ המעיין אם יראהו לו בקצת דברי זה הספר ביאורים אחרי' נאותי' זולתי אשר זכרנו' ועוד כי אין מחוק המבאר שיזכור כל הביאורים אשר אפשר שיעשו במאמר אשר יבארהו ולא יגזור גם כן שלא ימלא למאמר ההוא ביאור זולתי אשר יזכרהו ולא תהיה תפיסה אם מצא למאמר ההוא ביאור זולת הביאור אשר זכרנו והנה אחשוב שמי שאמר מרז"ל בזה הספור שמשל היה אמנם הביאו לזה מה שראה מהפלגת החקירה בזה הדרוש על דרך החלוק ההכרחית אשר לא ימנע ממנה אחד מחלקי הסותר ולזה הרחיק היות אלו הדעות לקודמי' לפי שהוא רחוק שאלו שימצאו במקר' אנשי' יחד יחלקו בדרוש אחד ויהיו דעותיה' על מספר החלקים אשר תשפוט אותם החלוק' והולם מי שאמר שכבר היה הנה יחזק דעתו מה שאמר יחזקאל נח דניאל ואיוב והיכנו בטל שימצאו דעות האנשים בדרוש אחד על מספר החלקים אשר תשפטם החלוק' כי כבר זכר הפילוסוף דרושים רבים קצתם בטבעיות וקצתם באלהיות נמצאו בהם דעות הקודמים על מספר החלקים אשר תשפט' החלוקה ולזה לא הרחיק בעל זה המאמר היות זה הספר דבר קרה וממה שיורה שזה הענין הוא ספור דבר שקרה הוא זכרו שם איוב ושם עירו ומספר קניניו ובניו בתחלה ובסוף ושם בנותיו ושכבר נתן להם אביהם נחלה בתוך אחיהם ומספר ימי חיי איוב ומה שזכר גם כן משם רעיו ויחסיהם אמר אליפז התימני ובלדד השוחי וצופר הנעמתי ואליהו בן ברכאל הבוזי ממשפחת רם וזה כי כמו אלו התארים והספורים המאמתיים להוסיף ההאמנה בהם וקודם שנתחיל בביאור זה הספר נקדים הקדמה אחת מקצת בכל מה שיכללהו זה הספר ונאמר שהרעות הנופלות הם מיוחסות בכללם אל הסבה ההיולאנית או אל הקרי וזה שהרעות הנופלות לא ימלטו משתהיה התחלתם במקבל בעצמו או מחוץ ואמנם הרעות אשר התחלתם במקבל הם אם מצד המזג אם מצד המדות והתכונות הנפשיות ואשר הם מצד המזג מבואר התיחסם אל ההיולי כי הסבה בזה השמע הכחות המתפעלות אל הכחות הפועלות כמו שהתבאר ברביעי מהאותות וכן יתבאר זה ברעות הנופלות מצד המדות והתכונות הנפשיות כי אלו הרעות יהיו כאשר לא יתנהג האדם בהם כפי מה שראוי וזה לא יהיה מן השכל כי השכל אמנם ידריך האדם בהדרכ' הראוי' בדבר דבר מאלו העניינים האנושיי' וכן הרעות אשר התחלת' מחוץ אשר התחלתם המזג והבחיר' כמו הענין במלחמות הוא מבואר ממה שקדם התיחסם אל ההיולי ואשר אין התחלתם המזג ולא הבחיר' כמו הפכת הארצות והרעש והאש הנופלת מן השמים והנוהג מנהגם הנה לא יגיע מהם רע כי אם במקר' וזה שלא' שהיו בכאן יסודות הפכיים והיה מדרך ההפכים שיפסידו קצתם קצת יחוייב שתהיינ' בכאן סבות עליונות פועלות אותם ושומרות מציאותם ושיגבירו פעם אחת מן ההפכי' על האחר ופעם יגבירו ההפך האחר וזה בסבוב ישר וסדור מתמיד כמו שהתבאר בטבעיו' ולזה יתחייב שיתהו' האש פעם והאויר פעם והמים פעם והארץ פעם לפי היחסי' אשר לפועל אל המתפעל ובזה ישמר זה המציאות השפל לפי שמירתו אמנם היא בשווי הנמצא ביסודות אשר הורכב מהם וסבת זה השווי הוא זה הפועל המגיע אל היסודות מהגרמים השמימיים ואמנם יגיע מזה רע במקר' מצד שיקר' שיפול האש על איש אחד ויהרגהו או שתהפך הארץ על היושבים בה מצד שקר' היותם שם ובכלל הנה לא תמצא רע מגיע בעצמות מהשם יתברך ולזה אמר אין דבר רע יורד מלמעל' וראוי שלא יעלם ממנו שאלו המקרים אשר יפול בהם רוע הסדור הם מוגבלים באופן מה מהגרמים השמימיים וזאת סיבת הגעת הידיע' באלו המקרים טרם בואם לנו אם בחלום אם בקסם אם בנבוא' כמו שהתבאר בספר החוש והמוחש וזה כי זאת ההודע' לא תהי' אם לא תהי' מסב' פועלת לה הידיע' באלו העתידות אלא שעם כל זה כבר יתאמת התיחס אלו העניינים אשר בהם רוע הסדור אל ההיולי וזה כי בעבור שהגרמים השמימיים משתתפים בהנהגת האדם והיה מחוייב מפני זה שיגיעוהו קצת רעות מצד קצת' בעתים מה הערים השם יתברך בששם בנו השכל להנהיגנו ולהשלים מה שחסר לנו מצד הנהגת הגרמים השמימיים ולזה תהי' זאת ההגבל' אשר באלו המקרים מתיחסת אל ההיולי כי השכל הוא השליט להטות אותנו מזאת ההנהג' כאשר נרל' וכבר ביארנו זה בשלימות בביאורינו לספר החוש והמוחש ובספר מלחמות יי' ולהיות השכל הוא השליט על זאת ההנהג' היו אלו המקרים אפשריים לא מחוייבים והנה יתבארו בזה הספר הגדרים אשר ישמר האדם בהם מאלו הרעות מצד השכל האנושי להתאחדותו באופן מה בשכל הפועל וראוי שתדע שאלו הרעות אשר נפל בהם רוע הסדור אינם רעות אנושיות וזה שהרעות האנושיות ראוי שתהיינ' בחלק אשר בו הטובות האנושיות כי הנושא להפכים אחד ולמה שהיו הטובות האנושיות בחלק מחלקי הנפש אשר נקרא שכל לא בהזון והחוש לפי שאינם לאדם במה שהוא אדם הנה הוא מבואר כי הרעות האנושיות הם בזה החלק בעינו וכמו שהטובות האנושיות הם שלמות השכל האנושי במושכלות כן הרעות האנושיות הם הפקד ממנו השלימיות וזהו ממה שראינו להקדימו קודם שנתחיל בביאור זה הספר והנה הסכמנו עם עצמינו לבאר ראשונ' במאמר מאמר ממאמרי זה הספר המלות אשר באו במאמר ההוא אשר יצטרכו אל ביאור ואחר כן נבאר ענין המאמר ההוא ואחר כן נבאר הכלל העולה מן הדברים בזה הישרה מה להקל בביאור זה הספר ולהעמיד בקלות המעיין בדברינו על אמתת דברי הספר ומהנה נתחיל ונאמר:

הקדמה לאבן עזרא

תנו כבוד לאל נורא · והוא רואה ולא ירא׃
והוא נשגב בחכמתו · ודרכי לאנוש הורה׃
וזה פירוש בסוד איוב · כדרך טעמי תורה׃
לאברהם בנו מאיר · ספרדי בנו עזרא׃
ברומי חברו בלשון · אבותינו ואם קלרה׃
היותו לעטרת הוד · ולצפירה מפוארה׃

אמר אברהם בעבור היות כל נברא בראוי מיש ומאין כמלא עמו חסרונו וחסרון העליונים בתנועות כנגד המוצק לא בעצמם ולא בתבנית' וחסרון השפל בתבניתו לא בעצמו וחסרון התחתיים בעצם ובתבנית וזאת סבת התלאות הקורות לנשמה ולגוף או לשניהם או לעושר ולבנים ולנכסים ולחברים והכל במספר במשקל בגזירת האחד אשר אין לו ראשית ואין שני לו על כן אמרו אנשי שקול הדעת כי התוכחות הבאות על בן אדם יש מהן ליסר אותו כעניין והוכח במכאוב על משכבו כדרך האב המייסר את בנו על מעשה רע שעשה עד שלא ישנה כדרך הרופא שהוא משקה לחולה דבר להסיר חליו ויש תוכחות על חברת מעשה כאב החומל על הבן וידריכהו בדרך הישרה כמו הרופא המאכיל הבריא ואם יפחד שיארע לו מחלה ישקהו במשקה לשמור מתכונ' בריאות גופו ויש תוכחות לקבול שכר וכיצד היוחס רבות ואיוב הצדיק העיד הנביא שהיה יחיד בדורו בצדקתו ותוכחותיו לא היו על מעשה רע או חברת מעשה וכאשר הואלתי לפרש איוב הוצרכתי לפרש תחלה כל המלות והרוב בעניינים הקשים כי רובי פירושי הקדמונים בספר הזה אינם על דקדוק הלשון ויש מהם על דרך דרש ואחר שאשלים לאשר כל מה שהזכרתי אפרש עיקר העניין בכל ויען איוב או אחד מחביריו ובכלל אומר כי אליהוא היה חכם מהכל כאשר יתברר מדבריו על איוב וחבריו וטעמי עניניו קרובים לדברי המקום על כן לא חרה אפו בו כאשר חרה אפו על אליפז וחבריו גם אמר המקום לאיוב תרשיעני למען תצדק: ועתה אחל לבאר:

הקדמה לאבן יחייא

אמר העבד הקטן יוסף בן לאדוני הרב דון דוד בן הקדוש יוסף בן דוד בן יוסף בן שלמה בן הנגיד דוד בן גדליא בן שלמה בן הרב יוסף בן יהודה בן האדון דון יחייא משועי יהודה אשר בגלות ירושלם אשר בספרד מליסבונה עיר ואם במלכות פורטוגאל · הנה באה אלי צעקת בני ישראל אשר בקול גדול צווחים לפני אל · לאמר ה' למה הרעותה לעם אריאל · בגרות ועבדו' וענוי · מגויי הארץ ארזי אל · ובחרון אף עברה וזעם בארצות האל · אם האמת כאשר הבטחתנו תורתך · היום לפנינו קללה וברכה · את הברכה בשמענו את מצות ה' כדת וכהלכה · שמורה ובכל ערוכה · ואת הקללה בהעשות הפכה · ועתה אם אבותינו חטאו כבר עונותיהם סבלנו · וכל הקללות בכרות אכלו ואכנו · ומלע קצר וצר מלון לנו · ומעולם על יום טוב לא באנו · כי תמיד המעיק כלחם בנו · ועם כל זה שמרנו התורה · אשר היא לפירת תפארה · לבית יהודה הנשארה · ומאסנו עם הנוגש החברה · והבנו ממנו המכה טריה ופצע וחבורה · ועליך הורגנו כל היום · הגדול הגבור והנורא ואיום · ועל עמך לא חמלת · והלאך מרבבות קדש לא אתה · ואגודת אזוב המצרים רעים לא שבתה · אשר זה נסבה לזריקת המינות בשועלים קטנים מחבלים ההתבוננות · כי ייחסו אל על הגנות · אם שיעדר ידיעתו בשוכני בתי חומר השפלות · ואם שיעדר השגחתו מהם אף כי ידעם וזה להיות לו הרוממות והכללות · ולא יועיל החריצות וההשתדלות · והכל הבל ורעות רוח וסכלות · כי הדברים יחולו אם במקרה ואם בהכרח כפי אשר יגזור מהשמים המזלות · באמרם שאם לא כן למה תעשה כה לעבדיך · ומדוע דרך רשעים צלחה · מה שבגלל בראותי אני הדל באלפי · תחת יופי כי · כי קושית צדיק ישראל ורע לו · ורשע עם גויי הארץ וטוב לו · זורק מינות ומטיל מום בקדשים · ורבים מעמי הארץ הסכלים מתיהדים ומתקדשים · לאמר כי לית דין ולית דיין ונכנסים במים הזדונים והקדשים · הם מי מריבה אשר רבו את בני ישראל · החושבים בלתי היות להם גואל · הסכמתי לפרש ספר איוב אשר גם הוא צעק על ככה · ונכנס בו רוח

מינות

פיות וחשיכה · ובטענות צודקות בויכוח עם ריעיו · ובמראה נבואיית בויכוח עם אלהיו הנראה אליו בסערה ועב · חזר בו והודה בידיעת והשגח' קונו ושלימותו ועילויו ורוממותו ושאתו · וכאומרו לשמע אזן שמעתיך ועתה עיני ראתך על כן אמאס ונחמתי על עפר ואפר · שקבל היסורין מאהבה להכירו היותם לטובתו ולהגדיל שכרו כי צדיק וישר הוא ה' ואין בדרכיו עול · ואדם אין לעבוד את בוראו בשלימות כי אין צדיק בארץ אשר יעשה טוב ולא יחטא · והוכח במכאוב על משכבו כדי למרק על העונות בעולם ההבל והבהלה · למען ירש העולם שכלו טוב לנחלה · ואולי כי בפיו ידבר צדק ובקרבו ישים אורבו ויפורסם לאיש צדיק בין האנשים כי האדם יראה לעינים וה' יראה ללבב · ויגלו שמים עונו וארץ מתקוממה לו ורוח יזרע ושופתה יקצור לעונש חטאו · ואולי כי יבוא קונו לנסותו ביסורים אם צדקתו מפני אהבת המועיל · או אהבת הטוב מפני שהוא טוב אהבה בלתי תלויה בדבר · ולרשע אמר אלהים מה לך פה בעולם הארו' כי חצבת לך פה קבר לך לבינך ואכול בשמחה לחמך ושתה בלב טוב יינך לשכר פעולותיך הטובים קטני הכמות והאיכות כי הוא עולמך תבל מקור הבליה וההפסד · ואחריתך יהיה כבל ולעולמי עד תפסד · ולהיות כי ידיעת כל דבר על נכון יהיה בידיעת ארבע סבותיו לכן אחקור בסבה החמרית מספר איוב והצוריית · והפועלת · והתכליתיית · ואשא עיני אל ההרים מאין יבוא עזרי מעם ה' עושה שמים וארץ :

החומר בספר איוב הוא הסיפור מאיש שלם שהיה בארץ עוץ ומאושר בעושר וכבוד ובנים ובא ה' לנסותו והוא עמד צדיק באמונתו עם היות שאבד כל אשר לו ובכל זאת לא חטא איוב בשפתיו ולא נתן תפלה לאלהים וגער באשתו אשר הטתו ברוב לקחה על ככה באמור אליה כאחת הנבלות תדברי אם את הטוב נקבל ואת הרע לא נקבל והצדיק את הדין באומרו ה' נתן וה' לקח יהי שם ה' מבורך · אכן בבוא ריעיו לנחמו עשתנות משתנות עברו על מחשבתו כי ביודעו היותו צדיק תמה למה תלו עליו יסורין גדולים כאלה בבלי סבה מה שלכן קלל את יומו ואמר בויכוח עם ריעיו היותו מההכרח שה' לא ישגיח בעולמו שאם לא כן למה יעול משפטו ולבסוף חזר בו באמצעות ויכוח ריעיו וויכוח אלהיו עמו במראה הנבואיית וה' הכפיל שכרו ונתן לו הכפל מכל אשר אבד בעולם הזה · מלבד הרב טוב הצפון בעולם הבא ויש מחלוקת בענין איוב בפרק קמא דבבא בתרא · דאמר רבי לוי בר לחמא איוב בימי משה היה כתיב הכא מי יתן איפה ויכתבון מילי וכתיב התם ובמה יודע איפה · רבא אמר איוב בימי מרגלים הוה כתיב הכא איש היה בארץ עוץ איוב שמו וכתיב התם היש בה עץ מי דמי התם עוץ הכא עץ הכי קאמר להו משה לישראל הישנו אותו אדם ששנותיו ארוכות כעץ ומגין על דורו כעץ · ויתיב ההוא מדרבנן קמיה דרבי שמואל בר נחמני וקאמר איוב לא היה ולא נברא אלא משל היה ללמוד ממנו תשובות למקטרגים על מדת הדין שאין אדם נתפש על צערו · ודומה לדבר ולרש אין כל כי אם כבשה קטנה אחת אשר קנה ושפיה דקרא ותהי לו כבת וכי הכי הוה אלא משל בעלמא הכא נמי משל בעלמא · ורבי יוחנן אמר איוב מעולי גולה היה ובית מדרשו בטבריא היה · ורבי אליעזר אמר איוב בימי שפוט השופטים היה שנא' הן אתם כלכם חזיתם ולמה זה הבל תהבלו אי זה דור שכלו הבל הוי אומר זה דורו של שפוט השופטים · שהשופטים היו נשפטים להיות' בלתי הגונים ובאמרם צולת' טול קיסם מבין שיניך היו שומעים טול קורה מבין עיניך ובאמרם כספך היה לסיגים היו שומעים סבאך מהול במים · הנה כי לדעת רבי לוי ורבא איוב לא מבני ישראל היה ובימו' משה היה ומשה כשכתב ספרו כתב גם כן ספר איוב היינו כי מצא כתובי' השאלות ותשובות מאיוב וריעיו מעורבים עם מכתבים אחרים מאומות העול' ויחפש בהם וברוח הקדש הנח' עליו אז ברר אוכל מתוך פסול' וכתב בסדר ספר איוב כפי האמת בעצמו וכאשר קרה מבלי תוספת וחסרון · מה שבכותבו החמשה חומשי תור' חל עליו הרוח הנבואיי מהאספקלריא המאירה אשר אין מדרגה למעלה הימינה ואף כי שניהם איש א' כתבם הנה חובר ספר איוב עם הכתובים להיותו סבתו הצוריית הכתיבה ברוח הקדש · וספר התורה מהחמשה חומשי תורה בדד ישב ובמעל' בכבוד ותפארת מכל שאר ספרי הקדש להיות סבתו הצוריית הכתיב' בנבואת האספקלרי' המאירה · אף כי הצורה הפועלת משתיהן היא שוה כי משה כתבם בעצמו ובידו כי הנביא לא יעמוד תמיד על מדרגה א' מן הנבואה כי יחסר או יעדיף לפי הכנתו אז · ולדעת ההוא מדרבנן איוב לא היה רק משל הוא להיות זר בעיניו כי איש מאומות העולם נשלם כולו האי עד שה' בקש לנסותו כאשר עשה לאברהם אהובו · וקראו עבדי איוב כאשר קרא בשם לדוד משיחו ולכן כדי לברוח מן הזרות הלז אמר כי משה כתב הספר הזה להיות משל ומענה רך להשיב חימה לנענשים בעולם הזה וקוראים תגר בקשית צדיק ורע לו רשע וטוב לו · ולדעת ר' אליעזר איוב מבני ישראל היה ובימי שפוט השופטים היה כי הוא מהנמנע להאמין כי בין האומות נמצא כזה איש אשר רוח אלהים בו תם וישר וירא אלהים · לא כבלעם הקוסם ולבן הארמי אשר היו רשעים וחל עליהם מן הרוח במקרה ולטובת ישראל · וגם הוא נמנע להאמין כי משל היה בהיות בספור פרטים בכל דבר ודבר מבניו ועושרו ושם מקומו · מה שבדברים ההמשליים אשר שקר הם דוברים לא יפורטו כל כך ענינם בהיות הכזב חמרם : והנראה לי בזה כי האמת כדעת ר' אלעזר שבימי שפוט השופטים היה ומבני ישראל הוא ויצא מעירו לגור באשר ימצא מפני הרעב אשר היה בארץ · כאשר יצא אבימלך מעירו בימי שפוט השופטים לגור בשדה מואב ואיוב הלך לגור בארץ עוץ עם עושר גדול ושם קרא בשם ה' וגייר לאליפז התימני וריעיו כאשר עשה אברהם לענר אשכול וממרא הם בעלי ברית אברם ושם נתעשר יותר לשכר חסידותו · ולא נתערב עם גויי הארץ כאשר עשה לאלימלך שנשאו נשים מואביות לבניו · ולא היו אוכלים ושותים עם גויי הארץ כדי לברוח מן ההתחתנות רק היו עושים משת' בית איש יומו ולא בית שום איש מאנשי הארץ · ואולי כי נענש לצאתו מארץ הקדוש' כאשר נענשו מחלון וכליון ואביהם ולירא' את האלהים אם היה ראשי' מצער היה אחריתו שגיא מאד כאשר קרה לנעמי אשר ריק' השיבה ה' לצירה ובאחריתה עלתה לגדולה · ולכן ריעיו בויכוחם עמו אמרו כושל יקימון מליך וברכים כורעות תאמץ כי הוא גיירם בדבריו הטובים והנאמנים ואיך הוא מפני הצרה יכחיש את אשר למדם והוא האמת · ואליפז שהיה ראש לכלם זכה לנבוא' לזכות איוב כאשר עובדיה הנביא גר מזרע אדום זכה לנבואה לזכות ישראל למען שהוא האדומי בעצמו ינבא הרעה על אומתו · ואולי כי שמואל הרמתי כתב ספר איוב בכותבו ספר רות בין הכתובים וכאשר קרא לאלימלך איש באומרו וילך איש מבית לחם ככה קרא לאיוב איש באומרו איש היה בארץ עוץ אשר תכלית הספר הלז הוא מפורסם שהוא לאמץ הברכים הכורעות באמונה מפני קושית צדיק ורע לו רשע וטוב לו :

גל עיני ואביטה נפלאות מתורתך · צדיק אתה ה' וישר משפטיך ·
צדקתך כהררי אל משפטיך תהום רבה אדם ובהמה תושיע ה' :

הקדמה לפירוש איוב אל הרב הקדוש המקובל ר' משה ב"ר נחמן זצ"ל

אמר המחבר דבר ברור וידוע כי האמונה בידיעת האל ית' מפני השפלים ואישיהם והשגחתו בכללם ובפרטם פנות גדולות מתורת משה רבינו ע"ה · כי הכופר אשר יאמר כי אין הבורא יודע אישי השפלים והשגחתם כופר בתורה בכללה · וכן הכופר בהשגחה שיאמר שאין הבורא משגיח על בני אדם אם יעשו טובה או רעה · ואם ישיגם ריוח והצלה או נפל ואסון הכל מקרה הוא להם · לא בחפץ אלוה ולא בכונתו להם · גם לזה אין לו חלק לעולם הבא ולא זכרון וצדקה בתורה לא במצותיה ואזהרותיה · כי לא יפקוד האל עליהם ולא ביעדיהם הטובים והרעים · כי לא יכוין אליהם ואף לא בנבואה כלל · כי הנבואה השגחה גדולה הוא באמת · אבל צריכים אנחנו להאמין שהאל יודע האישים כלם ופרטיהם העליונים והתחתונים · מעשיהם ומחשבותיהם · העובר וההוה והעתיד · כי הוא העושה אותם ומוציאם מאפיסה מוחלטת אל ההויה שהם עליה · ונאמין אמונה חזקה במה שאמר הכתוב כי כל לבבו' דורש ה' וכל יצר מחשבות מבין ואחרי כן נעתיק אל אמונת ההשגחה והשמירה ונגזור ונאמין מה שאמר הכתוב גדול העצה ורב העליליה אשר עיניך פקוחות על כל דרכי בני אדם · ולתת לאיש כדרכיו וכפרי מעלליו · ואחר זה תתקיים לנו התורה והמצות · כי אחר שנאמין שהאל ידע ויבחין תרוץ אמונתינו אל הנבואה · ונאמין כי הוא ית' ידע ומשגיח ויצוה ויזהיר כלומר שיצוה עלינו לעשות הטוב והישר ויזהיר אותנו מן הרע וישמור אותנו ויקיים לנו את כל היעדים הטובים אשר בתורה · ויביא על העוברים הנקמות אשר יגזור עליהם · כי כן יאות באמת להיות לבורא השפלים ההשגחה בנבראיו · כי לא תהו בראם ולא למקרה יצרם · ואחרי שבבראו בכונה וחפץ יאות שיהיה לו בהם ובמעשיהם חפץ ורצון · לא היתה הכונה בהם לשוא רק לכבודו יצרם אף עשאם · והנה נאמין בהשגחה גמורה · כענין עיני ה' המה משוטטות בכל הארץ רואות רעים וטובים · גם בהשגח' מופלגת · ר"ל ביעודי התורה והנסים כלם · כי אין הפרש בעיון בין שנ' פלו' צדיק ימלא ימיו ויחיה שמונים שנה בהשקט ובשלוה ופלו' שאכל תרומה ימות · או חנניה בן עזור שנ' לו השנה אתה מת כי סרה דברת על ה' · ובין קריעת ים סוף ורדת המן מ' שנה · ופסוקים והסירותי מחלה מקרבך ושלחתי דבר בתוככם · והשלחתי בכם את חית השדה ושכלה אתכם · שוים עם מכת בכורים והדבר והערוב וטביעת המצרים בים · ועם ולכל בני ישראל לא יחרץ כלב לשונו · ובני ישראל הלכו ביבשה בתוך הים · ואין הפרש בין כל תפלות דוד בן ישי ותפלתו בכל יום ובין הנסי' כלם · כי אם נאמר בטבע שהוא המכלכל הכל לא מת אדם ולא חיה מפני זכות או חובה · ואחר שנאמין כי האל הכרית זה טרם בא יומו בטבע · הנה יד ה' עשתה נס ושנתה הטבע בהכרת הים לפני עדתו וטבוע אויביו בתוכו · אין בין זה לזה רק מן הנסתר למפורסם · ואם נתעקש לאמר לא ימות האוכל תרומה אשר אמרת בשנוי הטבע רק יזמין לו האל המאכלים המולידים החלי · או במלחמה ירד ונספה כמנהג · הנה מערכת מזלו משתנה בחטאו לרעה או בזכותו לטובה ואין הטבע מנהיג · ואם ישנה האל דעתו בחטאו לאכול המאכלים הרעים שלא היה אוכלם אם לא חטא נס הוא מזה שישתנה תולדת המאכל הטוב לרע לו · וכתיב כי אם ה' יגפנו או יומו יבא או במלחמה ירד ונספה · והמגפה היא שנוי הטבע לנגפו · והמלחמה מיתתו עליו בגזרת עליון · וענין ונתתי גשמיכם בעתם · יפתח ה' לך את אוצרו וגו' · עם והיו שמיך אשר על ראשך נחשת · יתן ה' את מטר ארצך אבק ועפר · כולם נסים עומדים משנים התולדות וכח מערכת העליונים בשמים ובארץ · וכן יעודי הרבים לטובה או לרעה כולם מופתים קיימים · ועל כן אמר הכתוב והיו בך לאות ולמופת ובזרעך עד עולם · וכתי' וראו כל עמי הארץ כי שם ה' נקרא עליך · בהיות מופתים בשנוי שאר העמים כולם · ויש דבר יכאיב הלבבות ומעציב המחשבות ממנו לבדו ומשכו רבים בכל הדורות לכפירה גמורה · והוא הראות בעולם משפט מעוקל וצדיק ורע לו · רשע וטוב לו · כי יאמרו מדוע דרך פלו' ופלו' צלחה · ולמה פלו' ופלו' שיראו צדיקים אבדו · זה שרש המרי בכל המורדים מכל אומה ולשון · ונחלקו בו לשני דעות מהם מי שיראה בדעתו לשלול ההשגחה מן הבורא ית' לא הידיעה מפני כי הידיעה מעלה ביודע ושלילות בו החסרון' כלם הלא לשתי' האמת רק ההשגחה יסיר ממנו יאמר כי מפחיתות האדם אצל מעלתו ורוממותו ית' לא ישגיח עליו כלל · ויש כת אחרת תראה בדעתה לאמר כי איננו מדרך חכם שלם ויכול שיעשה רע או שלא ימנענו ויותר נאות למעלת העליון ית' לשלול ממנו הידיעה ויאמר שלא ידע אישי השפלים · ובשור הידיע' סרה ההשגחה מאליה · ועל כן האישים רק הם הפקר למקרים ויבקשו טענות כמאמות להיות ידיעת הפרטי' חסרון במכוין היודע אותם כאשר נודע בספרי ראש היונים והנמשכי' אחריו יעקיר האל זכרם וישמיד מהם שרש וענף · וכבר באו אלה שתי הכפירות · ר"ל הכפירה בידיע' והכפיר' בהשגחה בדברי הנביאים במקומות רבים · וזכר במזמור אך טוב לישראל אלהים לברי לבב הענין בריוח ובלשון מבואר · אמר ואני כמעט נטיו רגלי כאין שפכה אשורי · כי קנאתי בהוללים שלום רשעים אראה · יאמר בראותי שלום רשעים כמעט שלא נטה מדרך האמונ' שהזכיר אך טוב לישרא' אלהים לברי לבב · כלו' שכל הטובות ממנו · ומלת קנאתי הורה על היותו קושיתו ביסורי הצדיקים כאשר היה רואה בשלום הרשעים כי הוא לא יקנא בהוללים רק בצדיק בהיות לו רעות וצרות ולהוללים השקט ובטחה · ויבאר זה אחרי פסוק הנה אלה רשעים ושלוי עולם השגו חיל · זו קושית שלות רשעים · אך ריק זכיתי לבבי וארחץ בנקיון כפי · ואהי נגוע כל היום · קושית צדיק ורע לו · ומפני זה אמר כמעט נטוי רגליו : ויחזור לדעת הכופרים הגמורים הכוללים כל הכפירות · שהם כופרים בידיעה · והזכיר כפירתם · ואמרו איכה ידע אל ויש דעה בעליון · פי' כי כפירתם בידיעה מפני שיאמרו אחרי שהוא אל תקיף ואמיץ כח ויש דעה בו והוא עליון ונשגב ויכול למה יצא מלפניו משפט מעוקל · על כן יגזרו שלא ידע ולא יבין · ונראה מכפל המלו' איכה ידע אל ויש דעה שיאמר איכה ידע אל בעתידות ויש בו דעה בהווה · כי אילו ידע בעתיד לא ברא אלה הרשעים · ואילו יש דעה בהוה לא ישפיע להם טובה · כי אין לפרש שהוא הכפל ענין אחד במלות שונות כמשפט הנבואות · כי היה כופל מענין ידיעה להבנה או לראיה כפסוק ויאמרו לא יראה יה ולא יבין אלהי יעקב · וזולתו · והנה השלים החכם ענין התימה הזה · ואמר ואחשבה לדעת זאת עמל הוא בעיני · עד אבא אל מקדשי אל אבינה לאחריתם · איך היו לשמה כרגע וגו' · והענין הכרת הרשעים ושיהיה אחריתם לשמה ולבזיון · ואני תמיד עמך אחזת ביד ימיני · זה קיום הצדיקים ועמידת זרעם ושמם כי זה החכם כלל הצדיקים בשם עצמו כאשר אמר אך ריק זכיתי לבבי וארחץ בנקיון כפי · מפני שאין הקושיא בצדיק ורע לו רק ליודע בעצמו שהוא צדיק · כי לכל אחד מהכספה יוכל לאמר לו איך צדיק ולא בר לבב וזך מחשבה · והנה אחרי שתרץ הקושיות אמר שיאמין בידיעה ובהשגחה · מי לי בשמים כלל · ועמך לא חפצתי בארץ כלל · מי בשמים כוכב ומזל או מלאך ושרף שיועיל או יזיק לי ועמך לא חפצתי אחר בארץ כי אתה המשגיח והמטיב בשמים ובארץ · כי הנה רחקיך יאבדו · וסרה ממני קנאת הרשעי' · ואני קרבת אלהים לי טוב · ותסור קושית צדיק ורע לו · והנה הענין הזה אשר הזכיר בדעת הכת האחת ושובת הכת האחרת בסוף לא נתפרש בדבריו אם דעתו וכונתו בעולם הזה שיאמר כי הרשעים יסופו הם וזרעם והצדיקים יעמדו ויאריכו ימים ויעמוד זרעם לאלף דור כענין הבא בפסוקים רבים בתורה · ומשלם לשונאו אל פניו להאבידו · ולא יאחר לשונאו אל פניו ישלם לו · ופוקד עון אבות על בנים · וכל הבאים בענין האזהרות בפרשת אם בחוקותי ובפרשת והיה כי תבא · ובנביאים בפסוק הוי בונה ביתו בלא צדק · קורא דגר ולא ילד · אנשי דמים ומרמה לא יחצו ימיהם · וזרעם תהי אחריתו להכרית בדור אחר ימח שמו · יזכר עון אבותיו אל ה' וגו' · ורבים כהמה · או שיהיה כונת החכם להשאר נפש הצדיקים והכרת נפש הרשעים · כענין והיתה נפש אדני צרורה בצרור החיים את ה' אלהיך

הקדמה לר' משה ב"ר נחמן זצ"ל

אלהיך ואת נפש אויביך יקלענה בתוך כף הקלע · והענין בכריתות המזכרות בתורה · כי הכריתות יורו על הכרת הנפש המוספת מלפני השם ועל קיום הצדיקים אשר לא חטאו והנה על שני הפני' האלה תשאר אחריו קושיא · כי אם אמר שהרשעים יכרתו וימותו נאמר לו כי יש רשעים יכלו ימיהם בטוב ושנותם בנעימים וזרעם נכון לפניהם עמם ויש צדיקים שמגיע אליה' כמעשה הרשעי' ימותו בחצי ימיהם ואין להם שם ושאר נין ונכד · ואם יאמר כי נפש הצדיקים תקום ותעמוד לפני ה' ונפש הרשע תכרת ולמה לא יהיה לצדיק הגמור בשני עולמות טוב ויזכה לשתי שולחנו' ולרשע המוחלט רע בשניהם והנה נחזור לתלונות איוב ותוכחתו עם חביריו · ודע כי מאשר הענין הזה פנה גדולה בתורה וראות הענין בתחלתו מבוכ' רבה נתיחד לנו בו ספר אחד כולו והוא ספר איוב ויש מרבותינו שאמרו כי משה רבינו כתבו ונאמר לו מפי הגבורה ענין האיש ההוא והחברי' ההמ' כאשר נאמר לו מפי הגבורה ספר בראשית וכלטוה בכתיבתו מפני היות עניינו שרש באמונ' ויסוד התורה · ודע כי שם בספר ההוא יקשו כל העולה על הלב להקשות בענין הזה ושם צריך שיהיה התירוץ הגמור כי כן מדברי אליהוא שהוא תירץ הכל ואיוב קבל דבריו ושתק לו · אף כי האלהים ית' השיב לאיוב ודבר אליו ונתוכח עמו והוא יתודה על תלונתיו וקבל האל ממנו תשובתו והודאותו ואי אפשר שיסלידהו במבוכה הקודמת לו · והאמת כי לפי פשטי הכתובים ולפי המתפרש בהם ביד מפרשי המקרא לא יספיקו להסיר המבוכה רק מן הלבבות המתפתים כי תכלית מה שיאמר כי האל ינמול טוב לרשע על מצוה שעשה ולבסוף יעבישהו על רוב פעולותיו הרעות בעולם הזה ואם נראה שלא יענש יאריכו ממנו משפטו עד אחרי המות לעולם הנשמות · ועל הצדיק אשר תביאהו רעה יעשו כן ונזרו כי עשה רעה נענש עליה ויגמלהו טוב בסוף על ישרו והנה הפסוקים לא יורו על הענין הזה גם כן · כי הרשעים המכחישים באל ויאמרו לא הוא אינם ראויים לגמול טוב לעולם כלל כי לא עשו טובה לדעת אלהים והצדיק הגמור שלא חטא ובאוהו לעות על חכם כאשר בא באיוב אשר בוראו העיד עליו כי אין כמוהו בארץ איש תם וישר ירא אלהים וסר מרע · ותסיתני בו לבלעו חנם הורה בו שלא היה ראוי למכות ההמה כאשר בא בקבלה על רבי עקיבא שמסרקין בשרו במסרקות זו תורה וזו שכרה · שתוק כך עלה במחשבה לפני אבל באמת יש בזה הענין סוד גדול מסודות התורה לא ישיגם דעת חושב רק הזוכה להם לומד מפי מלמד עד משה רבינו ע"ה מפי הגבורה ית' והוא נזכר בדברי אליהוא גם במזמור הזה כרמז בפסוק כמלו מחקין ה' בעיר צלמם תבזה · כי יאמר אחרי הקיצותם בעיר האלה שלהם כנזה תחת היותו ככבד והוא הצדיק לא יביאהו האל במלאך רק יהיה תמיד דבק באלהיו כמו שאמר ואני תמיד עמך אחזת ביד ימיני שלא אתפרד ממך ואם תשכיל תבין ותרוח לפסוק בפסוקים והמלות כסמוכות לענין אשר בהם ודע כי ידבר החברים אשר יאמרו כי היסורין על עון יבואר אמת ויציב נכון וקיים כי האל ית' מנהיג עולמו במדה הזאת והקושיא הזאת של איוב איננה תמידית באנשי' עם היותנו מאמיני' בעולם הנשמות ובשכר העולם הבא כי מן הידוע ברובי הצדיקים שהם חוטאים לפעמים ורחוק הוא שימלטו מחטא קל או תמור כענין שנ' כי אדם אין צדיק בארץ אשר יעשה טוב ולא יחטא ולכן הצדיק הגמור שיארע לו החטא הקל ועבר בזדון על מצות בוראו ית' על כל פנים ראוי ליענש עליו והנה אם יאבד האל מניפו בעולם הזה כל הטובה אשר נתיחה בעול' ויהיה נדון ביסוריו של איוב כל ימיו טוב לו משיענש בנפשו להיות נדון בעולם הנשמות ביסורי גיהנם או שיגרע חטאו מנפשו מעט מן מעלתה בעולם הנשמות ודביקה בזיו העליון ועולם הבא · לפחיתות הגוף ונריעו' הטובה שתבואהו בעולם הגופות אשר אין בין הטובה ובין הרעה רק דבר גרוע וענין כלה ואבד ולמעלת הנפש ועלוי הטובה אשר באור פני מלך החיים וכי הטוב' במאמר מוחלט אשר אין לה ערך ודמיון ולא תחלה בדבר גשמי לעול' ולכן אמרו רבותינו ז"ל במסכת קדושין כל שזכיותיו מרובין מעונותיו מריעין לו בעולם הזה ודומה כמי ששרף את התורה כולה ולא שייר ממנה אפי' אות אחת ובמסכת פאה אמרו רובו זכיות ומיעוט עבירות נפרעין ממנו מיעוט עבירות קלות שעשה בעולם הזה כדי ליתן לו שכרו טוב שלם לעולם הבא כך היא המדה וכן הדין נותן להקל מן הצדיק הענש ושיהיה בדבר הגרוע והוא הגוף ובזמן הפחות והוא העולם הזה ויקבל הגמול בעולם הבא בדבר הנכבד ובעת הטוב כאשר בארתי · וכן הדבר ברשעי' כי גם כן רחוק שיהיה הרשע נמנע כל ימיו מעשו' פוס טובה וראוי הוא לקבל עליה שכר ואילו ישפיע לו האל בתגמולו תענוג וגדולה ומלכות כמלכו'

שלמה איננו שוה לגמול הקטן מתענוג הנפש באור החיים בעולמים הראויים לה · לרוב עבירותיו נמנע ממנו אותו גמול ומשלם אליו שכרו בדבר הקטן והגרוע · כאשר ביאר אנקלוס בפסוק ומשלם לשנאיו אל פניו להאבידו · ואחרי הביאור הזה יכול אדם לברוח מיד המקשים הקושיא הזאת ולומר כי כל רשע וטוב לו יש לו מעשים טובים וכל צדיק ורע יש לו מן הרעים קצת וכדומים במדו האלה אבל איוב היודע צדקת נפשו הגמורה והיודע ועד ית' שמו העיד עליו ותסיתני בו לבלעו חנם הוא וביוצא בו כגון ר' עקיבא שהזכרנו איננו בא במדה הזאת · והרשע הכופר באל כגון האומר שהעולם קדמון כחשו בה' ויאמרו לא הוא · אין במעשיהם זכות אפי' יתנהגו במדות נאות וטובות כל ימיהם · וזה באמת קושיא למה ישפיע להם האלהי' טובה ואין בתשובתה דרך הזה מפני רק בענין הנזכר · וזהו יסוד הספר הזה · והנה בא בספר הזה ענין השטן וידוע בקבלתינו שהוא מלאך נברא להשטין ולהזיק לאדם · ושמו מלשון כתבו שטנה · וכבר בא בדברי רבותי' ז"ל באור ענינו אמרו הוא השטן הוא מלאך המות הוא יצר הרע · והנה החכמים ז"ל ייחסו לו כל אלה השמות עם אמונתם שהוא מלאך באמת לא טבע מן הטבעים · ולא כח מן הכחות שנתבאר אחרי זו התימרא במעשה שספרו שם בתחלת בבא בתרא וברוב מקומות בדבריהם · כן באו לנו כי זה המלאך נברא להשטין ולהזיק · ואולי נאמר כי מאצילות כחו יבא לאדם שטנה כי הוא סנה לכוכבי החרבן והדמי' והחרב והמלחמה והמכות והפצעים והמריבות והפרוד והבלבול לגלגל מאדים · וכבר כתבו לו רבותי' ז"ל בחלקו מן האומות עשו · כי הוא העם היודע החרב והמלחמות · ובחלקו עוד השדים הנקראים מזיקים בלשון חכמינו ז"ל ויקראו עוד שעירים בלשון תורה כי כן יקרא הוא ואומתו שעיר · ואם כן הוא וכחתיו המשטינים והמזיקים · ופרוש מלאך המות כמו שאמרו נוטל רשות ונוטל נשמה · ונראה כי המות אצל רבותי' ז"ל בבעלי הנפש המדברת איננה אפיסת החיים בלבד · אבל תעשה בהכרת המעשה על יד מלאך כחו נוסף אל הדבר הזה שמשכיל שאיננו גשמי והוא הנשמה · ואל תתפתה באמרו אך את נפשו שמור לומר כי אין לשטן ממשלה על הנפש כי זה הכתוב שוה עם הנאמר לו בראשונה רק אליו אל תשלח ידך ופי' יצר הרע כי כחות נפש המתאוה כמזלות האיש · יתפרדו ממנו והאת נפש להם ונראה מכתבים הכתובים ומדעתם ז"ל שהוא ושאר המלאכים יפעלו בחפץ ורצון מהם · כי ישתוקקו להשלים הפעולות אשר הם סבה להנה · והמתפלסיפים ידחיקו זה אבל בהיות כח השפלים בגלגלים והיות כחות תנועות הגלגלים במלאכים והם להם נפש יודו כזה עד אשר אמרו כי לא ימצא בעולם פועל שיפעל אותי הבורא ית' אלא על ידי מלאך · וכל מה שבא בכתוב מדבר השם למלאך או לשטן בענין כזה · וכן הבא בדבריהם כגון מה שאמרו בענין יהודה רמז הקב"ה למלאך הממונה על התאוה וכיוצא באלו כולן התגברו' הכח על הדבר ההוא בגזרת עליון · כי רצה האלהים לנסות את איוב והרשה את השטן בזה והוא כאלו מכחו חפץ לכשדים ולשבא על ענין החרב והשני הוא וגבורת הרוח להפיל הבית על הנערים כאלו הוזקו בטבע והוא ענין אלהי כאשר פרשתי בקצת התורה · וכן רצו לומר בענין יהודה כי לא היה ענין טבעי מיהודה שיתפתה לזנות ההוא כי לא כשה ללכת באלה · וכן אמרו בפירוש ר' הונא בשם ר' אידי לא תמר תימה זנתה ולית יהודה בעא מזכיה אלא ממני היו הדברים · כלו' שהיה ענין נס מן הנסים הנסתרים ההו"י בתורה תמיד כמו שבארנו כי מאת הבורא ית' בא חפץ אלהי וגזרת רצון אל הכוחות הקרובים אליו הוא המלאך הממונה על הדבר ההוא וכאלו שפע ממנו לכחות הגלגלים הפועלים בשפלים בכלל ובפרט ואולי כוונו חכמ' ז"ל לזה באמרם רמז הקב"ה למלאך ולא הזכירו בכאן לשון אמירה · וכל שכן הנסים המתפרסמים בשנוי הטבעים שיתיחסו פעולותם במלאכים כענין וישלח מלאך ויוציאנו ממצרים ולא יתן המשחית לבא אל בתיכם לנגוף · ויסע מלאך האלהים · כי שלח מלאכיה ושזיב לעבדוהי והוא המלאך שראה ואמר ורויה די רביעאה דמי לבר אלהין · וכן שלח מלאכיה וסגר פם אריותא · וכן הכתובים כולם · והוא על הדרך הנזכר רק בהפוך · אבל היות המלאכים הממונים נראין לבני אדם שלא הגיעו לנבואה בדמות אנשים כענין שנ' במנוח ואשתו אז ידע מנוח כי מלאך ה' הוא וכן ותרא האתון את מלאך ה' נצב בדרך איננו מענין פי' הספר הזה לדבר בו · רק הדבר אמת ויציב כפשוטו נכון וקיים כמשמעו · ויש לענין סוד כי הקבלה לתורה האמיתית יסוד · ועתה אתחיל בפי' הספר והמלמד לאדם דעת ילמדני דרך האמת אמן :

הקדמה לפירוש איוב מר' אברהם פריצו"ל

אמר אברהם פריצול בן מרדכי נ"ע מאויניון גר פירארא לבקשת קצת יחידים בני סגולה נהרצתי לבאר להם ספר איוב הנפלא על פי התורה אשר שאלו ממני · וזאת בקשתם שיבואר להם ברחבה כל פסיק ופסיק לבדו עם באור כל מלותיו יחד · ובסוף כל מענה ומענה לכתוב עיקר אחד יכלול דברי כל מענה · ולהודיע בראשונה דעות החמשה אנשים אשר הספר מיוסד בהם · והם איוב אליפז צופר ובלדד ואליהוא · כל אחד עיקר דעתו לבדו · ומי הוסיף על חברו · למען ירוץ הקורא בו · ובהיות כי הדבר הזה מן הדברים שראוי להיות ירא וחרד לכנס בו · ושכבר קדמוני גדולים יסודי עולם אשר העמיקו דברו · ואיך אכנס בין ארזי לבנון אשר נשבע ה' לשכון תחתם · ורוחי יבעתני · מ"מ להדרש לאשר דרשוני · ואולי לחדש דרך חדשה מה לא שערו' האבות והיודעי' הקודמים · אדברה וירוח לי · ומהם ומזיו דבריהם אלקט ואקטיף · ושאלתי אני בפרט מן האשל הגדול הר"ם נ"ע אשר האיר כל ישראל בספריו · ואשר נטע אשל בדרוש הלז בספרו המורה בחלק שלישי ממנו ועם שאר המפרשים אשר יהיו אתי עם מעט דבר חדש ישים השם בפי · ואשר ימלא בפירושי זה שומר היושר והצדק ייחסהו לשלמים הקודמים · ואשר לא יכון מעשהו יתואר עניינו לקוצר השגתי · ואל יתמהו המביני' כאשר אבאר לפעמים באור חדש למלה מן המלות או לשמות ולפעלים אשר לא כדת · כמו שבארתי במלת ושאף למים · וזולת' · בדומה לזה עשו כבר הקודמי' ממני · ויען כי לא ירוחק הכונה ממני לא אמנע מהלוך ברצוני · וה' יהיה בעזרי · כי מאתו מענה לשון : הנעה אל הכונה · ידוע מדברי קדומי' חכמים רשומים והר"ם ז"ל כי ענין ספר איוב נורא מאד מעשהו להיות סובב על קוטב חקירות נוראות נעלמות מהמזונים ואף מן החכמי' והנביאי' אשר נסתפקו בעניני ההשגחה הרבה איך ומה · כי לא ידעו מה היא · הן ממשה רבינו ע"ה וסיעת הנביאים כלם צעקו ונתרעמו להבין ענינה · ולמה צדיק ורע לו ורשע וטוב לו · אמר משה רבינו ע"ה הודיעני נא את דרכך · ודוד מלך ישראל אמ' קנאתי בהוללי' שלום רשעים אראה · וישעיהו הנביא אמר למה תתענו ה' מדרכיך · וירמיהו אמ' מדוע דרך רשעים צלחה · שלו כל בוגדי בגד · וחבקוק אמר למה תביט בוגדים תחריש כבלע רשע צדיק ממנו · וסוף המובן מזה היות נעלם אמתות התשובה לכלם · כי למשה רבי' נאמר וחנותי את אשר אחון · ודוד אמר ואחקרה לדעת זאת עמל היא בעיני · ולירמיהו נאמר כי את רגלים רצת וילאוך · ואיך תתחרה את הסוסי' · האמנם כאשר יובן ויכוח החכמים האלה הכתובים בספר הזה שהם איוב ושלשת ריעיו ואליהוא · וה' ברא' שם יודע מזה הערה רחבה להבין כי ישרים דרכי ה' ומשפטיו צדקו יחדו · בעולם הזה ובעולם הבא · ועם היות כי רבים חשבו איוב לא היה ולא נברא רק למשל · הנה הוא מבואר ונזכר מפי יחזקאל נביא ה' אשר הזכירו עם נח ודניאל עבדי ה' הכתובים בספרי הקדש · ולכן יאומת מציאותו אצל כל קהל עדת ישראל כנח ודניאל שהיו באמת · ואמרו כי משה כתב ספרו וספר איוב וכו' · להיות הדרוש אמתי והספר יקר לקיום דעות התורה בהשגחה וגמול ועונש · ויבואר מן הספר הזה הרעות הנופלות איך הנה · אם מעצם המקבל ממש בבחירתו · או מחוץ ממנו כהזן למקרה תחתון · או עליון מן הגרמים השמימיים · כי לפעמים יגיעו הרעות מאולת האדם בעצמו ממש לבקשת המותרות · ויהיה גרמא בנזקיו · אם שיקרה לחולי שיחלה · או לנזק אחר · או שימסור עצמו לסכנות · או שיגיעו רעות אחרות מחוץ ממנו · אם מן העליונים מן הכוכבים · או מהיסודות · או ממקרה המלחמות והקטטות · וכל זה יובן מדברי אנשי הויכוח הלז אשר בספ' איוב · אולם להודיע הבדל דיעותיהם הוא זה לפי מה שהבינותי מדבריהם · ומדברי הר"ם ז"ל : דעת איוב זה במאמריו · שה' נמצא קדמון וברא הנמצאות וסדר מה שיפול בהנהגה על צד המקרה · ועל זה הצד יניח ה' להגיע הרעו'

לצדיק ולרשע מבלי השגחה ובחינה והיה כצדיק כרשע · וזה אמרו תם ורשע הוא מכלה · ואמר אם שוט ימית פתאום · להשחית הרשע במהרה · למסת נקיים ילעג · שילעג הרשע למס ולרת הנקי והצדיק שיכאב באורך מכאוביו · ואמר עוד על הצדיק ועל הרשע · זה ימות בעצם תומו וכו' · וזה ימות בנפש מרה · וגם שתיך לערו במה שלקה איוב ולוקח ממנו נראה שהיה דעתו כי ההצלחות האלה הם הצלחות בודאי לאדם לזכות בהם בבנים ועושר ובריאות · והדעת הזה כמעט אחר ארסטו' בקצתו · וכן הדעת הר"ם על איוב במורה · במקומו בשלישי ממנו · דעת אליפז שכל מה שיגיע לאדם בדין הוא · וכן מה שהגיע לאיוב היה על צד היושר והדין לפי שבודאי לדעתו היה חוטא וזה אמרו אליו הלא רעתך רבה · ועל מה שתחשוב להיות צדיק כאשר תתבונן בקצת מעשיך הטובים · יאמר בהם אליפז שאינם מספיקי' אל הראוי והמחוייב לקוצר ימינו ובחנו והשגחנו · כי אף בעבדיו לא יאמין · ובמלאכיו גם כן לא ישים תהלה · ר"ל אורה ושלמות · כי נבראים ומוגבלים הם · כל שכן בשפלים החסרים בעלי התאוות שיחטאו ויחסרו מן השלמות · וזה אמרו אף שוכני בתי חומר אשר בעפר יסוד' · ולפי המובן מזה הדעת שרודף אחר דעת הוכחנו בקצת מחסר מאליפז שלא הספיק בזה לרשע וטוב לו להשתיק איוב מצעקתו · שכבר יראה רשעים יחיו ולא יוכחו · ואליפז אמר לאיוב מבקר לערב יוכתו · ולא צדקו דברי אליפז : דעת בלדד יבאר תוספת באור השגחה · ואמר כי עם היות ה' ית' משגיח וצדיק בהשגחתו הלא נראה צדיק ורע לו · וזה יהיה כדי להמיר אליו רעה זו לטובה בשני דרכים · אם להיטיב לו בעולם הבא · באמרו אם זך וישר אתה כבר יעיר עליך האלהי' הטובה · ושלם לך נות צדקך לעולם הבא · או בעולם הזה להמיר הרעה בטובה נוספת · באומרו והיה ראשיתך מזער ואחריתך ישגא מאד · וכן בחלוף אל טובת הרשע · ונטה הדעת הזה לקצת דעת המעתזילה · ויפלו בזה ג"כ ספיקות להרות · דעת צופר · נטה אל הקדמה אחרת נכוחית · ואמר שההשגחה נמשכת אחר הרצון האלהי' ואין אנחנו טעם ברצון להיות שכלנו קצר מהבין · וזה אמרו החקר אלוה תמצא אם עד תכלית שדי תמצא · נוטה למה שנאמר למשה רבינו ע"ה וחנותי את אשר אחון וכו' · אשר בבחינה בזאת האמינו כת האשעריה · רק כי הם יחשבו ויגיעו שלמות והצלחה אלהית אף בבעלי חיים הבלתי מדברים ויאמרו כי ה' ייטיב וירע להם לסבה מה עצמית לא ידענו מה היא · אמנם אליהוא האלהי' הוסיף מן דיליה שתי דיעות מקובלות · וגם נודעות בנסיון על עילם ההשגחה הפרטית בשתי דרכים נוראים · וקורים בכל יום לראויים · וזה שלפעמים יגיעו חלומות וחזיונות בראויים אל לפרטי ראוי ידיעכו ויפחידנו החזיון להשיבו בתשובה ולחשוך נפשו מני שחת · או להוכיחו במכאוב על משכב למען יתן לבו אל דבר ה' להתפלל ולהתחנן אליו לרפאותו · וזה אומרו אם יש עליו מלאך מליץ אחד מני אלף · ר"ל אם יש אחד ממשכיות לבב האדם להעירו בתשובה ותפלה שהיא המלאך המליץ האמתי והצלה העול' לפני ה' להציל מרעתו · כאמרו פדה נפשו מעבור בשחת וכו' · והדברים האלה יקרו לאדם בהשגחתו ית' פעמים שלש ליסר החוטאים ולהדריכם · וזה אומרו הן כל אלה יפעל אל פעמים שלש עם גבר · ומזה הדרוש דבר אליפז מעט קט ממנו במענה הראשון אשר ענה לאיוב · ובמענה השני לאליהוא הוסיף בו דברים אחרים אלהיי' מיוחדים בהשגחה · ואולם במה שנמצא בדברי ה' לאיוב שדבר בכונה יותר מחבריו ושלוה להקריב קרבנות למען יתפלל איוב בעדם יתבאר עניינו במקומו · ואם כי יש בדברי אליהוא בעניין החלום והדמיו' ההם נגד הפילוסו' הטבעי' אשר יחשבם באופן אחד מן המדמה · או מן הליחה הגוברת · מ"מ יספיקו למאמינים בחדוש העולם · ובע"ה יבחנו הדברים כלם במקומותם :

רשי

איש היה בארץ עוץ · פי' בארץ ארם כמה דתי' את עוץ בכורו מבני נחור · והיה האיש · אע"פ שהוא לשון עתיד כן דרך לשון עברית · ולשון מליצתו והווה האיש ההוא מכל בני קדם בני ארץ המזרח שארם במזרחו של עולם הוא שנאמר מן ארם ינחני בלק מהררי קדם · ד"א עוץ זה איוב · בוז זה אליהוא בן ברכאל הבוזי · והרי הוא שאמר איוב ובוז משפחת יחיתני · זה הוא ממשפחתי שמחת' דברי · והיינו דאמרי אינשי תיכי' וביה אבא ליזיל ביה נרגא: ד"א בארץ עוץ בארץ שמילין ממנו עצות רעות על הקב"ה · שכ'מן הארץ ההיא יצא אשור ומה עצה נטלו שהיו אומרים לא כל הימנו ליטול את העליונים וליתן לנו את התחתונים אלא בואו נארץ שנער שם אלוהות הרב' · שנ' נה מארץ פסילי' היא ונעש' מגדל וראשו מגיע בשמים ונעש' לנו שם · ואין שם האמור כאן אלא ע"ז שנאמר ושם אלהים אחרים לא תזכירו מה עשה הק"בה ישב עליה' בדין והעמיד עליה' עדים שנאמר וירד אלהים לראות את העיר ואת המגדל · וכי צריך ירידה לפני המקום לראות · והכתיב עיני יי' משוטטות בכל הארץ · אלא ללמד הכל' לדורות שאין דנין על פי עידי ראיות שנ' או ראה או ידע · והיה פשוטו כמו ויהי · ומשמעו לשעבר ולהבא: תם וישר · אבל בדברים שבין קונו ובינו לא היה צדיק לכך נאמר וירא אלהים וסר מרע: שבעת אלפי צאן · הרוב מונה תחילה: גדול

איש

הָיָה בְאֶרֶץ־עוּץ אִיּוֹב שְׁמוֹ וְהָיָה
הָאִישׁ הַהוּא תָּם וְיָשָׁר וִירֵא אֱלֹהִים ב' · ג
וְסָר מֵרָע: וַיִּוָּלְדוּ לוֹ שִׁבְעָה בָנִים ד' · ה'
וְשָׁלוֹשׁ בָּנוֹת: וַיְהִי מִקְנֵהוּ שִׁבְעַת
אַלְפֵי־צֹאן וּשְׁלֹשֶׁת אַלְפֵי גְמַלִּים
וחמש

גבר הֲוָה בְּאַרְעָא דְעוּץ אִיּוֹב שְׁמֵיהּ וַהֲוָה גַּבְרָא הַהוּא שְׁלִים וּתְרִיץ דָּחִיל מִן קֳדָם יְיָ וְעָדֵי מִן בִּישׁ: וְאִתְיְלִידוּ לֵיהּ שְׁבַע בְּנִין וּתְלַת בְּנָן: וַהֲוָה גֵיתוֹהִי שִׁבְעָא אַלְפִין דְעָאן מִן אַלְפָא לְכָל בְּרָא וּתְלָתָא אַלְפִין דְגַמְלַיָּא מִן אַלְפָא לְכָל בְּרַתָּא וחמש

אבן עזרא

איוב היה מבני בניו של נחור אחי אברהם והקרוב אלי שהיה מבני עשו והענין מוכיח בארץ עוץ כמו שישי ושמחי בת אדום יושבת בארץ עוץ ולא יתכן לומר שלא היה בעולם בעבור שאמר יחזקאל ונח דניאל ואיוב ואם אחר טוען אולי איוב אחר היה שהזכיר הנביא יאמר לו אם כן אמור כן בדניאל ונח והנה כתוב בפסוק אחר אם יעמוד משה ושמואל לפני ואף כי מצאנו שמואל בן עמיהוד והנה לא מצאנו איוב אחר כתוב בספרי הקדש והאומ' שהוא יובב בן זרח מבצר' שמא בחלום ראה זה כי אין לו על מה ישען לא על דברי הנביאים ולא על מה שהעתיקו חכמינו ז"ל וש תתמ' על מלת איוב שמו כי איננו רשע כלל והנה כתוב יי' איש מלחמ' יי' שמו: והפך

רלבג

אמר שכבר היה איש תם וישר ירא אלהים וסר מרע עלה והצליח מאד בקניינים המדומים כמו קנין ההון והבנים והיו בניו מתנהגי' באופן שלם לפי ההנהג' המדינית בדרך שתשלם האחו' והאהב' ביניהם ולזה

מסרה

חד מן מ"ח מלין דנסבין א' במצעו' תיבות ולא קרי' וסימנהון תאספון לא תוסיפון לתת תבן · והאספסוף אשר בקרבו · ויאצל וירד יי' בענן וידבר · משאת כי תשה ברעך · מראון מלך שמרון מראון · בארומה וילך אבימלך בארימה · בלאט ותקח יעל אשת חבר · פלאי ויאמר לו מלאך יי' למה זה תשאל לשמי · חטאים ויגידו לשאול לאמור · ויאסף לרא מפני · חלאמה ויגד לדוד ויאכף את כל יש' דשמואל · המלאכים ויהי לתשובת השנה דשמואל · ויראו המראי' אל עבדיך המראים ב' בפסוק · מבאר ויתאוה דוד ויאמר דשמואל · מבאר ויבקשו שלשה הגברים · הבאד ובניהו בן יהוידע בן רפאתי ויצא אל מוצא המים רפאנו את בבל ולא נרפת' ונרפאו ויאמר אלי המים האלה · בראדך בעת ההיא שלח דמלכים פארה הנה האדון יי' צבאות · כאביר כה אמר בכח ידי עשיתי · הובאיש כל הובאיש על עם · ויאת העירתי מצפון ויאת · בארת כי שתים רעות עשה עמי ב' בפסוק · שאסיף לכן כל אכליך יאכלו · השאטות בטרם תגלה רעתך · שאטך כי כה אמר יי' אלהים יען · השאטים ולא יהיה עוד לבית יש' סלון · השאטים וישבו עליה לבטח וכנו רכתריה · ונאשאר ויהי בהכותם ונאשאר אני · וששאתין ושובבתיך וששאתיך · ורצאתי ויכלו את הימים · ואענה את זרע דוד למען זאת · ואעשיר אשר קניהן יהרגון · וקאם שאון בעמיך וכל מבצריך · ארבאל יושר ב' בפסוק · ואמאסאך נדמו עמי מבלי הדעת פארור מפניו יחילו עמים · פארור בוקה ומבוקה ומבלקה · דכאת אתה דכאת כחלל רהב · ותדכאנני עד אנה תוגיון · מאים אם תטה אשורי מני · מאום ילדים אשר אין בהם · בוראם ואשלחה אליו לאמר · נאשים השיבו נא להם כהיום · למואל והתודה השנית ההולכת · דאג והצרים ישבו בה מביאים: איש י"ב ר"פ בתורה ובאיוב ב' באיוב ו' בתורה וסי' אשר ירקח כמוהו · איש אשר יעשה כמוהו להריח בה · איש צרוע הוא איש איש מבית יש' קדמ' · איש איש אל כל שאר · איש אמו ואביו תיראו · איש איש מזרע אהרן · איש על דגלו באתות · איש כי ידר נדר איש כמתנת ידו · איש היה בארץ עוץ · איש באחיהו ידבקו · ב' בתראי באיוב : וכל איש י"ו וסי' האנשים על הנשים · וכל איש אשר נמצא ועשה בצלאל · ויכו את מואב · קמו ממקומו · המתחבאים בהר אפרים · כראותם את האיש · ויתקבצו אליו ב' בו · אשר כחר בו יי' ויאמר אבשלום · ודוד בא מחנימה · והמה וכל איש · ויעל המלך בית יי' · וחבירו · ושבעתם על שולחני : והיה האיש ההוא ב' דסמי' וסימ' כערים גדול מכל בני קדם : וסר מרע ד' וסימ' נמסר בישעיה סימ' נ"ט : ויולדו ה' וסימ' ויולדו להם בנים אחר המבול · וילדו לדוד בנים בחברון דשמואל ל' חסר וי"ו · וילדו עוד לדוד בנים · ויולדו לאבשלום · ויולדו לו שבעה בנים דאיוב · וא' וילדו להם:

מ"ע ספורנו

בארץ עוץ אשר שם בני אדום כאמרו בת אדום יושבת בארץ עוץ והית' ביד'ם ג"כ' אבות ממלאכות הש"י והשגחתו יתב' שהי' סומך על קבלת אבות בהם' לא בא אללו מופ' על סותר': וישר · במדינות והיה ירא אלקים מצד הקבלה: וסר מרע · מצד היותו ישר ובזה זכה לבנים לעושר ולכבוד: ותשו

אוהב משפט

יש מחלוקת בדברי חכמינו ז"ל בענין איוב יש מי שאמר איוב לא היה ולא נברא אלא משל היה: ויש מהם שאמר שהיה · ובגמרת ארץ ישראל יש מהם מי שאמר שהוא היה וייסוריו לא היו · וכן נראה שהוא האמ' שהיה · ממה שכתוב ביחזקאל והיו שלשת האנשים האלה בתוכ' נח דניאל ואיוב המה בצדקת' ינצלו נפש' · וכבר הזכירו במדרש למ' הזכיר ג' אלה ואמ' לפי שכל א' מאלה ראה ג' עולמות ישוב וחרבן וישוב · נח בכל העולם · דניאל בבית המקדש · איוב בביתו · ולזה הזכירם על זה הסדר כי היות' כולל הזכיר תחל' אף על פי שנראה שאיוב היה קודם לדניאל · עוד יש מחלוקת ביניהם באי זה זמן היה · יש מי שאמר בימי שפוט השופטי' היה · ויש מי שאמר בימי אחשורוש · ויש מי שאמר בימי מלכת שבא · ויש מי שאמר בימי כשדים · ויש מי שאמר מעולי הגולה היה וכל אלו הם סוברים שמישראל היה לפי שמשמת והילך לא שרתה נבואה באומות העולם מ"ה · ויש מי שאמ' בימי יעקב היה · ויש מי שאומר מיוצאי פרע' היה · ויש מי שסובר שמאומות העולם היה וחסיד היה וקבל שכרו בעולם הזה · וכן ס ברי' בחבריו שהם מאומות העולם ואמרו ז' נביאים נתנבאו להם לאומות העולם ואלו הם בלעם ואביו ואיוב ואליפז ובלדד וצופר ואליהוא בן ברכאל · ובגמרת ארץ ישראל יש מי שהיה סובר שאליהוא הוא בלעם · ויש מי שאמ' שהו' יצחק אבינו ע"ה: ונראה שהעולה מהגמרא ומהמדרשות הוא שהיה מאומות העולם קוד' זמן התורה או באותו זמן ומר"ע כתב ספ' קורותיו וויכוחו עם חביריו מפי הגבור' כמו שכתב התור' · וכן אמרו מש' כתב ספרו ופרשת בלעם ואיוב · והחכם ר"א בן עזרא ז"ל כתב כי נרא' לו שהועתק מלשון אחרת ולזה הוא עמוק המליצה כמנהג הספרים המועתקי' מלשון ללשון · ואין צורך לזה לפי שאלו האנשים לא היו מדברים בלשון הקדש כשהעתיק משה דבריהם [illegible] עמוק כמנהג הספרים המועתקים · אבל עם היותו מאומות העולם נראה שהיה מזרע האבות מבני עשו לפי שאמר הכתוב שהיה בארץ עוץ ומצינו בת אדום יושבת בארץ עוץ · ואמר בו התרגום בארע ארמניא · ולפי שהיה מזרע אברהם הכיר את בוראו בקבלה שהיתה לו מאבותיו ועבדו במנו' שכליות

אבן יחייא

איש היה בארץ עוץ וגומר ספר כי איש שלם אשר שם איש יורה על השלימות להיותו כנגזר מן האש שהוא היסוד היותר שלם שבאכושי · מה ששם אדם הנגזר מאדמ' יורה על הפחיתות לרומזו על היסוד היותר פחות שביסודות האיכושי · היה בארץ עוץ שהיא ארמיניאה ובתרגומו שישי ושמחי בת אדום יושבת בארץ עוץ מדיאי ובדיתי קוסטאנטיכה וגומר דמתבניא בארעא דארמיניאה · איוב שמו שהיה שם מורה היותו אויב מכל הרשעים ופועלי און · להיותו האיש שהוא שלם בארבעה נפשותיו · כי בנפש האלהית היה תם שרוצה לומר כי הכיר את בורא השמים מעלמו ושאל העבודה ורה אשר שם תם יורה עליו וכאומרו תמים תהיה עם ה' אלהיך כי הגוים האלה אשר אתה בא שמה אל מעוננים ואל קוסמים ישמעו ואתה לא כן נתן לך ה' אלהיך · ובנפש המשכלת היה ישר כי כל דעותיו היו ישרות ואמיתיות ולא כוזבות · ובנפש המרגשת היה ירא אלהים ובלתי חומד כל אשר לרעהו ובעל גמילות חסדים ולא היה חושך כל אשר לו לכבוד קונו · וכאומרו באברהם כי עתה ידעתי כי ירא אלהים אתה ולא חשכת את בנך את יחידך ממני · ובנפש הצומחת שהוא המשגל והמאכל והמשתה שנקרא דבר רע לחסרונו ולהיותו פעל בהמיי אשר בו נשתתף עם החמור והחזיר אשר שהיה סר מרע ומואס המותר בו והיה מסתפק בהכרחי ממנו לחיות ולהשאיר אחריו זרע ברכה · ויולדו לו וגומר מה שלפרי מעשיו הטובים ה' הצליחו בעולם הזה זולת הקרן הקיים לו בעולם הבא · ויולדו לו שבעה בנים זכרים שהוא המספר הנבחר שהלהב ממנו יתברך · ושלש בנות כי לחסרון הנקבות הספיק במספר השלשה שהוא התחל' מספר הריבוי · ויהי מקנהו שבעת אלפי צאן כי לשלימותם נתן לו גם כן המספר השביעיי · מה שמנוולים החסרים והטמאים נתן מספר השלשה: וחמש

תורת חסד יראת שדי

איש היה בארץ עוץ איוב שמו וגומר תחלת כל דבר אביא הנה מה שמצאתי כתוב וז"ל איש היה בארץ עוץ וגומר ר"ל שהיה מטיב לכל הארץ והיה האיש ההו' גם כן שלם בעצמו ולא כאנשים שמראים עצמם כחזיר · ואמר ירא אלו"ם וסר מרע לומר שמה שהיה סר מרע היה לו ליראתו מה' ולא מסום דבר אחר · ואמר שביום ההוא באו בני האלו"ם שהם מלאכי מרום להתיצב על ה' ובא גם השטן בתוכם עם היותו לעולם בלתי נכנס אל הקדש פנימ' ובא ביום ההוא עם המלאכים המשרתים את פני המלך ה' צבאות ולזה הטעם אמר מלת גם · ה' נתן וה' לקח יר' ואין כונתי באומרי ה' נתן וה' לקח כאדם האומר המלך צוה לקחת את צאני מה אעשה לו שמורה בזה שאם היה יכול לו היה לוחם בו ובוטע בו א"ז רק הכונ' לומר שישתבח שמו והדרו אשר עשה לו התשועה הגדולה ההיא שינצל מידיה של גיהנם שבאותה הרעה שבאה עליו נתכפרו עונותיו · והכ' אשתו ראתה שבכל עת אשר היה בא עליו צרה היה שותק לפי שבכל' הקודמת לא נתן תפלה לאלו"ם וכדי לכסותו היה השטן מביא עליו צרה אחרת ולזה אמרה לו עודך מחזיק בתומתך בכך אלו"ם ומות כלו' הנה הגעת עד תכלית הצרות והרעה הגדולה באה אליך למה שבכל עת ברכת לאל ולא נתת תפל' לאלו"ם גם בעת הזאת עודך מחזיק בתומתך ועדין אתה קיים באמונתך הלל ושבח לאלו"ם ואמור לו ברוך דיין האמת ותזם באמת ובודאי תבא עליך עוד צרה אחר' ואותה הצרה

הרמ"בן

איש היה בארץ עוץ · מצאנו מלכי העוץ ומפורש מזה בת אדום יושבת בארץ עוץ · ואמר בו התרגום ארע ארמניא · וגם מצאנו עוץ מבני עשו עוץ וארם · וכן הקרוב אל הדעת · כי זה האיש היה מזרע אברהם מבני אדום והכיר את בוראו ועבד אותו במעלות השכליות מן התום ומן היושר וסור מהרע לבני אדם ובעבודת הלב שהוא שרש הכל שהיה ירא אלהי' · וכן חבריו האחד נקרא בשם בכור עשו והוא תימני כתיחס אל בכור אליפז · דכתיב בני אליפז תימן אומ' · וכן ארצם נקראת בשמ' · שנ' שמעו עצת ה' אשר יעץ אל אדום ומחשבותיו אשר חשב על יושבי תימן · וכתו' בתורה מארץ התימני ללמד על הארץ שהיא מתיחס על יושביה שהם ארץ תימן · ובלדד השוחי גם כן מבני אברהם מתיחס אל שוח · ואולי צופר מתיחס אל צפו בן עשו · כי כן נמצא בתורה אחי נקרא במקום אחר אחירם · גם זה צפו שנוי שמו בדברי הימי' צפי · והמנהג בלשון הקדש לשנות השמו' בהיות הכנויים שוים בטעם · כי צהר בן שמעון נקרא זרח · כי צהר מלשון צהרי' · והוא כענין זריחה · וכן צפו עם צפי לשון צפייה · כן לשון צופר מן צפה הצפירה · יצפור מהר גלעד · כתרגום בקר צפרא · והנה כלם ענין שוה · ושיהיה היחס הזה תימני ושוחי ונעמתי אל ארצות מגוריהם · ולא יתכן · כי מצאנו ארץ התימני רק לא מצאנו ארץ שוח ונעמה · אולי ארצם נקראת על שמם כענין בתימן שפירשנו · גם אליהוא קראו הכתוב בוזי מתיחס אל בוזי בן נחור · ומצאנו כתוב את דדן ואת תימא ואת בוז · וכולם מתיחסים אל משפחה אחת · כי דדן בן אברהם ותימא בן בנו ובוז בן נחור אחיו · ויתיחס אליהוא עוד אל המשפחה הואת שאמר הכתוב ממשפחת רם · ולא ידעתי למה כתב משפחתו אף כי להזכיר משפחה אינה גלויה בכתובי' רק שנאמר כי היה משפחתו ממשפחת אברהם שהיה נקרא שמו רם · כי כן שמו אברם · וכן אמר התרגו' והוא הירושלמי מן גניסת אברהם · הזכיר הכתוב כי אלה האנשים · איוב וחביריו הם מזרע האיש שהיה שרש האמונה אוחזים דרכו · כמו שכתוב כי ידעתיו למען אשר יצוה את בניו ואת ביתו אחריו וגו' · והזכיר כי גם אליהוא היה ממשפחתו נוטה אל אמונתו ויודע דרך האמת · ואשר הזכיר הכתוב נח דניאל ואיוב הקדים דניאל לו למעלתו כמנהג : גדול

ר' אברהם פריצול

איש היה · לשון חשיבות ואדם גדול · בארץ עוץ · רבים חשבו שהיא קוסטאנטינת דיתבא במדינת ארמי"ניאה · שהיא היום לממשלת התוגר · והאמת לקרב הדבר לדברי ספורי התורה · עוץ אחי ארם היה וקרוב לו ומבני נחור · וארם היא סיריאה ועוץ ארמיניאה מעבר לים למזרח נגד קוסטאנטינא במחוז טרוויא היבנה · ועל מה שראינו הזכרת שמו ועירו עדות לישראל שאיוב היה ונברא כאשר נבר בארצו · אמנם לא מצינו שאיוב זה יקראהו הכתוב בזה חכם ונבון רק כאחרי' באלהיים להיותו תם וישר וירא אלהים וכו' · ולזאת ראוי שנאמר כי ליושר מעשיו ויראתו אלהים ברך ה' מעשהו ומקנהו פרץ בארץ · ומה שנמצא מתשובותיו בחכם בויכוח אפשר שהיה לו בטבע בבחינת שכלו · אמנם עיקר מעשהו נראה שהיה בקיום ביתו ובירא' ה' כל היום : ויולדו · ידוע כי המספר השביעיי והמשולש משובח שבמספרי' ונתברך בה' לשלמותו לחזוק קיומו בקנייני' העולמיי' הלזו · כי עשיר גדול היה : ויהי מקנהו · גם המספר הזה הפרטי אפשר שידומה בו רמז מה לדרושים עליונים ויספיק הגדת הפשט : והלכו

רשי

גדול מכל בני קדם · מדור הפלג' דכתיב ויהי בנסעם מקדם · אבל מאברהם אינו כן שהרי באברהם כתיב בו גדול שנאמר ושם חברון לפנים קרית ארבע האדם הגדול בענקים הוא · היה לו לכתוב אדם גדול ולמ' כתב האדם הגדול אלא רמז רמז שהוא אדם גדול שעמד בעשר נסיונות · לפיכך כותבין אותו שני היהין · ואיוב שנ' בו גדול לא עמד אלא באחת · שנ' תם וישר וגומר מכל אותו הדור שלא נחפש על אותו עון : והלכו בניו ועשו משת' בית איש יומו · בבית כל אחד ואחד יומו : ושלחו וקראו · כמו ושולחים וקוראים · שהיו עושין כן תמיד : ויהי כי הקיפו · כאשר כלו ימי המשת' · ונוהג היה איוב בכל סוף שבעת הימים שחזרו ימי הליל' היה שולח ומקדש' כלומר מזמנ' וקרא' כמו התקדשו למחר · והשכים בבקר והעל' · מלינתו שהי' משכי' ומעל' עולות לכן כתב בלשון עתיד שהי' נוהג לעשות כן תמיד לסוף כל ז' הימים · מספר כלם · הבנים והבנו' וברכו לשון כינוי כלפי מעל' : ככה יעשה איוב · כמו היה עוש' כמה כשכתב בדבר ההוה ותדיר פעמים שכתיב בו לשון עבר ופעמים לשון עתיד : ויהי היום · אותו יום שהי' ראש השנ' ויבואו בני האלהי' להתיצב על יי' לריב עמו שאין להתיצב אלא על דין · שנאמר נצב לריב יי' · ויבא גם השטן בתוכ' לקטרג הבריו' · משוט בארץ ומהתהלך בה שטטתי בכל הארץ ולא מצאתי בכל הארץ כאברהם שנאמר בה קום התהלך בארץ · ואמרו רז"ל שמן לשם שמים נתכוון כדי שלא יהא נשכח לפני אלקינו זכותו של אברהם :

השמת

אבן עזרא

והפך הדבר ויהי איש אחד מאפרים ושמו מיכיהו אולי בעל הדרש על הרוב הנמצא דבר מקום איוב סמוך לארץ ... וילך ארצה בני קדם : הקיפו · ... אבי אולי לא שאהבה האם' · וברכו ... טעמו כאשר השלימו תקופת ימי השבוע כי שבע' בנים היו לו · אולי כמו פן לשון תגר' ומורא שמא יהי כך וכך וכמוהו אולי ימושני אבי אולי לא שאהבה האם' · וברכו כינוי והפך כמו ברך נבות אלהים ומלך : ויהי היום · הגאון רב סעדי' אמר כי השטן בן אדם היה מקנא באיוב ופי' בארץ בארצו לבדו ופירוש כל אשר לו ביקך כמוהו היד יואב אתך ופירש אך את נפשו שמור כפשך שלא תבקש נפשו ואמר כי המלאכים אין להם קנא' והנה שכח ויתיצב מלאך יי' בדרך לשטן לו ובספר דניאל מפורש ואין איש מתחזק עמי על אלה כי אם מיכאל שרכם ועוד ואני בשנה אחת לדריוש המדי עמדי למחזיק ולמעוז לו שהוא החזיק למיכאל ועזרו וגבאר סוד אלה הדברים לא יכילם ספר והמבין סוד מערכות הצבאות והשתנות המעשים כפי השתנות התנועות ידע עיקר השטן והכלל שהוא מלאך · וטעם ויהי היום יום ראש השנה שכל בני העולם עוברים לפני השכינ' כבני מרון או יום דינו של איוב לבדו ולא אוכל לפרש או יהיה פירושו ויהי היום שאמ' בו כך וכך כמו ויהי היום ויעבור אלישע : משוט · כמו שבת סבוב וכמוהו שוטטו בחוצות ירושלם ועניין בארץ בכל העולם כמו התהלכנו בארץ :

איוב א

וַחֲמֵשׁ מֵאוֹת צֶמֶד־בָּקָר וַחֲמֵשׁ מֵאוֹת אֲתוֹנוֹת וַעֲבֻדָּה רַבָּה מְאֹד וַיְהִי הָאִישׁ הַהוּא גָּדוֹל מִכָּל־בְּנֵי־קֶדֶם׃ וְהָלְכוּ בָנָיו וְעָשׂוּ מִשְׁתֶּה בֵּית אִישׁ יוֹמוֹ וְשָׁלְחוּ וְקָרְאוּ לִשְׁלֹשֶׁת אַחְיֹתֵיהֶם לֶאֱכֹל וְלִשְׁתּוֹת עִמָּהֶם׃ וַיְהִי כִּי הִקִּיפוּ יְמֵי הַמִּשְׁתֶּה וַיִּשְׁלַח אִיּוֹב וַיְקַדְּשֵׁם וְהִשְׁכִּים בַּבֹּקֶר וְהֶעֱלָה עֹלוֹת מִסְפַּר כֻּלָּם כִּי אָמַר אִיּוֹב אוּלַי חָטְאוּ בָנַי וּבֵרְכוּ אֱלֹהִים בִּלְבָבָם כָּכָה יַעֲשֶׂה אִיּוֹב כָּל־הַיָּמִים׃ וַיְהִי הַיּוֹם וַיָּבֹאוּ בְּנֵי הָאֱלֹהִים לְהִתְיַצֵּב עַל־יְהוָה וַיָּבוֹא גַם־הַשָּׂטָן בְּתוֹכָם׃ וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־הַשָּׂטָן מֵאַיִן תָּבֹא וַיַּעַן הַשָּׂטָן אֶת־יְהוָה וַיֹּאמַר מִשּׁוּט בָּאָרֶץ וּמֵהִתְהַלֵּךְ בָּהּ׃ ויאמר

וַחֲמֵשׁ מְאָה פַּדְנִין דְתוֹרִין לִגְרָמֵיהּ וַחֲמֵשׁ מְאָה אַתְנָן לְגֶרֶם אִיתְּתֵיהּ וּפוּלְחָנָא סַגִּיעָא לַחֲדָא וַהֲוָה גַּבְרָא הַהוּא רַב בְּנִכְסִין מִכָּל בְּנֵי מַדִינְחָא׃ וְאָזְלִין בְּנוֹי וְעָבְדִין שֵׁירוּתָא בֵּית גְּבַר יוֹמֵיהּ עַד מִשְׁלַם יוֹמֵי שַׁבְעָא וּמְשַׁדְּרִין וּמְזַמְּנִין לִתְלַת אַחְוָתְהוֹן לְמֵיכַל וּלְמִשְׁתֵּי עִמְּהוֹן׃ וַהֲוָה כַּד שְׁלִימוּ יוֹמֵי שֵׁירוּתָא וּשְׁדַר אִיּוֹב וְזַמְּנִינוּן וּמַקְדִּים בְּצַפְרָא וּמַסִּיק עֲלָוָן סְכוּמֵי כּוּלְהוֹן אֲרוּם אָמַר אִיּוֹב דִּילְמָא חָבוּן בְּנַי וְאַרְגִּיזוּ קֳדָם יְיָ בְּרַעְיוֹנְהוֹן הָדֵין יַעֲבֵיד אִיּוֹב כָּל יוֹמַיָּא׃ וַהֲוָה בְּיוֹמָא דְדִינָא בְּרֵישׁ שַׁתָּא וְאָתוּ כִּתֵּי מַלְאֲכַיָּא לְמֵיקָם בְּדִינָא קֳדָם יְיָ וְאָתָא אַף לְחוֹד סִטְנָא בִּמְצִיעֲהוֹן׃ וַאֲמַר יְיָ לְסִטְנָא מְנַן אַתְּ אָתֵי וַאֲתִיב סִטְנָא קֳדָם יְיָ וַאֲמַר מִן שׁוּט בְּאַרְעָא לְמִבְדַּק בְּעוֹבָדָא בְּנֵי אֱנָשָׁא וּמִן מְהַלְכָא בַּהּ׃ ואמר

רלבג

ולזה היו אוכלים יחד תמיד כדי שיתוקן הקבוץ יותר ביניהם והג' איוב לירא' השם יתברך היה מקדש אותם מהיקף להיקף רול' לומר מז' ימים לז' ימים והיה מייסיר אות' אלא מה שראוי ואחר כן היה מקריב קרבנות עליהם לירא' שמא חטאו ובזו השם ית' בלבבם לרוב העושר והשלו' אשר יהי' להם כי הם סבות הבעיט' באופן מה והנ' לא תאר אותו הכתוב בחכמ' לשכלותו בדרוש אשר בעבורו חובר זה הספר ואף על פי שהי' בעל חכם בעניינים הטבעיים כמו שירא' מדבריו · וזכר אחר זה ממשל כאילו השם היה מדבר עם אשר יבאו מאתו אלו הרעות התדומו' אשר התחלתם מחוץ והוא השטן דרך משל וקרהו

מסרה

ועבודה רבה ב' וסימ' ועבודה רבה ויקנאו אתו · ועברה רבה ויהי האיש ההוא גדול : אחיתיהם ה' בליש' וסימניך והחייתם את אבי ואת אמי · בצדקתך אחיותך · ואחיותיהם צרויה ואביגיל · וקראו לשלשת אחיתיהם · ויבאו אליו כל אחיו וכל אחיתיו : ז' פסוקים ויאמר ויאמר וסימ' הכי קרא שמו · וירא את הנשים ואת · וירא את בנימן אחיו · בני הם אשר נתן לי · מי שמך לאיש · אל השטן מאין תבא · וחברו : תבא י"ו חסר וסימ' לקמן ריש סי' ב' :

מ"ע ספורנו

ועשר מספה · ולא שכו לתת לעניי עם לחם ושמלה : וקראו לשלשת אחיותיהם · לא לאביונים : ויקדשם ולא כהה בם : והעל' עולו' · לכפר על הרהור הלב · אולי חטאו · על דרך וישמן ישורון ויבעט : וברכו אלקים · על דרך ויאמרו לאל סור ממנו : בני האלהים · שרי האומו' : להתיצב על ה' · לדעת מה יצוה : השטן · מד' הדין המנגד' למדת רחמי' על דרך לא ידון רוחי · בארץ

אוהב משפט

שכליות מן ההוס ומן היושר וסור מרע לעשות לבני אדם ובעבודת הלב שהוא שרש הכל שהיה ירא אלהים · וכן חביריו כלם הם מתיחסים אל האבות אליפז התימני הוא כשם בכור עשו והוא מתיחס לבכורו שנ' בני אליפז תימן אומ' · ובלדד השוחי מתיחס לבן אברהם שוח כמו שכתוב את ישבק ואת שוח · וצופר הנעמתי מתיחס אל צפו בן עשו כי הם קרובים בטעם כי צפו לשון צפיה כלשון צופ' שהוא מלפון יצפר מהר הגלעד כתרגום בוקר צפרא · ואמינו שבלשון הקדש יסכו השמות בעניינים קרובים כמו שקראו לצוהר בן שמעון זרח כי הכל ענין אחד · וכן אליהו הבוזי מתיחס לבוז בן נחו' אחי אברה' · ומה שאמר ממשפחת רם אמר בו התרגום מן גניסת אברהם היה שמו רם · והודיענו הכתוב יחסם של הארבעה להודיענו כי היו מזרע האיש שהיה שרש האמונה ואוחזים דרכו כן כתב הרמ"בן ז"ל בפי' יחסיי של הארבעה : והרב המורה ז"ל כתב כי זה האיש לא היה חכם לפי שלא מצינו שיתאר אותו הכתוב בחכמה ולפי שלא היה חכם התרים כנגד האל ית' על מאורעיו והולך הרב ז"ל לשטתו כי הוא רואה שאלו המאורעים באו עליו להכרח החומר אשר אין מפלט והחבולה להנצל מהם אם נעלם מאיוב וחשב כי מהש"י באו עליו בכוונה ראשונה וכשהודיעו שיהוא עניינ' שלא היו נודעים אליו בחכמת הכמלאות גם הש"י דבר עמו וגלה לו הענין אז שתק · וידע שהטובה האמיתית היא הצלחת הנפש ועל זה הוא מסכים לדעת האומר משל היה לפי שעל פי דרכו זאת ישיבוהו קושיות עצומו' אם הוה כפשוטו · ודרך האמת בזה הוא מה שהקדמנו בפרקים כי ייסורי איוב באו על מירוק קצת שגגו' להטיבו באחריתו והמנם מפני מה לא תאר אותו בחכמה כמו שתארו בתום ויושר ויראת אלהים וסור מרע הוא אללי עקר גדול בעיקרי התורה להודיענו שלא המדרש עיקר אלא המעשה · ואלו היה חכם מדניאל אשר כל סתום לא עממוהו ולא החזיק בתום ויושר לא היינו נבוכים אם אירעו לו מקרים רעים אבל אם הוא

תורת חסד ירא"ת שדי

הצרה הנה היא המיתה בודאי כי אין בין נרתך ובין נרת המות אמצעי לשנא' שהצרה ההוא תבא אליך קודם המיתה רק בודאי המיתה תבא אליך ושכבת ואין מחריד · והוא השיב לה כהוגן גם את הטוב נקבל במיתה ולא את הרע ולזה לא תבא עלי ומה גם אם כוונתו ית' היה לפעינשני כי אין ספק שלא אמות מאחר שענין המות הוא לי ענין טוב ע"כ : ובעזרת צורי וגואלי אכתיב הנה מה שחננו ה' ואומר כי באומר איש היה בארץ עוץ איוב שמו יר' לומר כי בארץ עוץ היה איש אחד לבד שיקרא בשם איש ואיוב לבד היה שמו כי אביו לא דמה אליו ביופי תומתו ויופיו ובכן לא היו מזכירין אותו בשם אביו כלל כי אם בשם איוב ובזה היה נודע שמו בד' קצות העולם · או יר' לומר כי בתחלת היותו איש בין האנשים היה שמעו בכל הארץ כי בן י"ג שנים הכיר את בוראו · או יר' לומר כי מהיותו גר שב עד כי לא היה לו לא אב ולא אם ולא אחים נתרבה הרב דב' · או יר' לומר כי בתחלה היה כאיש אחד מאנשי הארץ ההיא ומזה בא להיותו תם וישר וירא אלי"ם וסר מרע ואחרי היותו כן נתן לו האלי"ם ז' בנים וג' בנות ואח"כ ויהי מקנהו וכו' והלכו בניו ועשו משתה וכו'

והקטיגור מבני האדם · באו בני האלהים שהם המלאכים להתיצב על ה' ולהיות אצלו כמשפט היום ההוא שבלם באים לפניו ואצלו ויבוא גם השטן בתוכם שהוא הקטיגור · וה' אמר אליו לכך מאין תבוא ויאמר משוט בארץ שהם הדרכים שבחזקת סכנה הם לשבתו · ומתהלך בה שהוא בתוך העיירות ששמה תמיד עומד על ימין האדם לשטנו ולהטותו מהדרך הישר : ויאמר

אבן יחייא

וחמש מאות צמד בקר לעבודת האדמה וחמש מאות האתונות לשאת ולהוליא ולהביא הכנסות האדמה ופירותיה · ועבודה רבה רוצה לומר שהיו לו כהלת מפדה ובדה הנעבדים ומוליכים פירות לרוב מאד · וזולת זה היה האיש ההוא גדול בעושר ובנכסים ומרגליות טובות מכל בני קדם שעירו היה מלך מזרח · מה שלסבת העושר הגדול והשלוה שהיה לו · בניו שהיו בחורים ומבעם מגיע אל התענוגים הגופניים היו הולכים לטייל ולעשות משתה בית איש יומו והיו קוראים עמהם אחיותהם כי למעלתם לא ישבים יחד רק לכל אחד מהם היה חצר מיוחד עם שרי' ועבדים כמשפט המלכים אדוני הארץ · ובכל היקף מהשבוע שבשבעה האחד עשו משתה בית איש יומו היה שולח איוב בעדם אל חצרו להיישירם אל עשיית הטוב ולקדשם ולהבדילם מעשות רע · והיה משכים בבקר ומעלה עולות מספר כלם לחשבו כן חטאו בניו במשתה · וברכו אלהים בלבבם במחשבה לאמר כחנו ועוצם ידנו עשה לנו את החיל הזה וכאומרו וישמן ישורון ויבעט · וגם לא היה דבר מקריי לאיוב רק לבבו שלם תמיד עם ה' וככה יעשה איוב כל הימים : ויהי היום וגומר ספר כי קרה שהיום הידוע והוא יום ראש השנה שה' יושב על כסא דין שמה באים הפנימים היום ההוא שבלם באים לפניו ואצלו ויבוא גם השטן בתוכם שהוא הקטיגור · וה' אמר אליו לכך מאין תבוא ... והוא בתוך העיירות ששמה תמיד עומד על ימין האדם לשטנו ולהטותו מהדרך הישר : ויאמר

ר' אברהם פריצול

והלכו · זכר מעשה בניו ואחוד זמנם בעניין המשתה לאכול ולשתות וזה באהבה ואחוה אחי' ואחיו' יחדו מבלי קטטה וקנאה ואיבה ביניה' שלא כמנהג בעלי העושר היום אשר ברוב תפול בהם האיבה והקטטה · וכאלו היתה ברכה זו לבד מצויה בהם בזכות אביהם · האמנם לא הבינותי בבנים האלו דבר אלהי שאלו מאלקי הנפש המשכלת שייסר בעיני האלהים רק בקף ימי המשתאות החוזרות אלילה · ודבר אלהים אין אתם לפי הנראה : ויהי כי הקיפו · בהיות הבחורים האלה נמשכים אחר השמחות הגופניות ואיוב אביה' אולי לא היה יכול למנוע אותם · על דרך ולא עצבו אביו מימיו · מ"מ אחר עשותם תפלם היה שולח איוב באשר הם להעיר' ולקדשם ולהכינם לעבוד' ה' · ובאמרו ויקדשם נראה שהיו צריכים לקדוש ולהכנה · כמו וקדשתם היום : והשכים בבקר · כי עול' הבקר ותפלת הבקר היא המשובחת · כטעם בקר ויודע : והעלה עולות · כי הוא המקריב בעדם ובמספרם : כי אמר איוב אולי חטאו בני · בעזיבת המושכלות והעיון : וברכו אלהים בלבבם · כי רדיפת התאוות מביא לידי בעיטה כמאמ' התורה וישמן ישורון ויבעט ואחר ויטוש אלוה עושהו וזהו חרוף האלהות ובפסוק הלזים לשאול לפי דעת קצת בטעות איוב בהשגחה או בהשארות הנפש אם היה מספק או כיפר למה הקריב קרבנות ולפי דעתי אחשוב מכח פסוקי איוב שהיה מאמין אמתי במציאות האל והשארות הנפש כאומרו ויאחז צדיק דרכו ובהתבוננו בדרושי' האלו באפשרותם הוא היבשהיה מקריב ומכפר כי זה דרכו להיותו נקרא ירא אלהים וסר מרע ובהיות האופני' מאמיני' ההשגחה ר"ביש היה מספק ולא מאמין אמתי' ואלו נאמר בו שהיה סכם כמו ירא אלהי' אולי היה יודע האמת : יעשה · עתיד במקום בינוני : ויהי היום ויבאו בני האלהי' · היום הזה רמוז אותו רז"ל ליום ראש השנה שהוא יום הדין והתחלת סדר משך השנה בגלגול סבותיה מן הגרמי' השמימי' המיוסדי' מאז מקדם בדין ובמשפט מאת אדון כל הארץ בטרם הרים יולדו ויבואו בני האלהים להתיצב על ה' אמר כממשיל משלים שבאו בני האלהים הם סבותיו ומשרתיו עושי רצונו הנכבים אל ה' כי מאתו ובשבתו הם פועלים : ויבא גם השטן בתוכם · המאמ' הזה עניינו כפלא כי השטן הוא דבר אחר אלת בני האלהי' שוכר שקרה בקריו ובהזדמן שבא גם הוא בתוכם אולם בטבע מציאותו ופעולתו איננו כלב למעלה עם יתר בני האלהי' כי השטן הלז שהיא מדת הדין המתוחה עקרה בארץ · והיא הסבה הפועלת הרעות המדומות הנופלות בשפלים והיא בתוך שאר בני האלהים כי מדת ה' היתה זאת ועל כל כיפוי קרא אותה שטן והוא דומה לשטן של יהושע הכהן הגדול אשר בזכריה : ויאמר ה' אל השטן · כאשר יובן ענין השטן הזה שהיא מדת הדין במתוחה יתבאר שפעולתה בשפלים על פי מעשה האדם שיגיעהו הראוי לו ויהיה אמרו ה' אל השטן מאין תבא כאלו נאמ' שהשטן יפעל פעולותיו בראויים כישר בעיניו יעשה כי ה' שלחו והדת נתנה לו וה' איננו שבת קרעה במגעת כי האדם וגלגוליו שבה בנזקיו וזה אמרו מאין תבא ולהורות ב"כ כי ה' חפץ בקיום המציאות תמיד שאול ממנו מאין תבא כאלו אמ' אם טעלת רעה בנמצאי' התחתונים ואל לך הפסד מאין תבא כמו או בכל אחיך מי האנשים האלה עמך : משוט בארץ · עניינו לסבוב כמו שטטו בחוצות ירושלם : ויאמר

הרמ"בן

גדול מכל בני קדם · יורה כי ארצו ארץ קדם · והיא ארץ ארן · כמו שכתו' וילך ארצה בני קדם · או הוא מזרח כמו שכתוב קדמה אל ארץ קדם · ועל פי מה שכתבנו ארצו ארץ לפון הי' רק הכתוב אמ' את כל מלכי הערב ואת כל מלכי ארץ העוץ ואת כל מלכי פלשתים · והנה מלכי הערב הם השוכנים בארץ קדם · ולכן אמ' כי היה בארץ עוץ · והמקום איננו מקום מקנה · והיה גדול מכל בני ארץ קדם · אשר שם הגמלים והמקנה · וכן כתו' ערב וכל נשיאי קדר בפרי' והלי' ונתודים · וכתו' ושדדו את בני קדם אהליהם וצאנם יקחו וגמליהם ישאו להם · ואף כי חבירו נשומי מארץ קדם היה כי כן כתו' בתורה : והלכו בניו ועשו משתה · לשון הוה · כי כן יעשו תמיד לפעמים ברצונם במשתה · או פעם אחת בכל שנה · כי רחוק הוא שיעשו כן כל הימים ולא כהה בהם אביהם · ולמה יקדשם ויעלה עליהם עולות ומחר ישובו וישנו באולתם : כי הקיפו ימי המשתה · כאשר שלמו שבע' ימי השבוע · כי שבעה בנים היו · כמו להקופת הימים · או יהיה הקיפו תאר לאחים · והכלל כי בסוף שבעת ימי המשתה יקדשם אחשה וכבשו שמלותם להשמר להיותם נכוני' להעלות עילות לשם : מספר כילם · רמז לבנים ולבנות : כי אמר איוב · יחשוב בלבו כן כמו ויאמר עשו בלבו : ככה יעשה איוב כל הימים · אשר עושים המשתה : ויהי היום ויבאו בני האלהים · כמו ויהי היום ויעבור אלישע אל שונם · וכן ויהי כהיום הזה ויבא הביתה לעשות מלאכתו · היום שנהיה בו זה · רק בתרגום אמ' בזה והוא ביומא דינא יום שבין סוכתיא · וכן דעת רבותינו בכתובים ויהי כהיום הזה ויבא הביתה · שהוא יום מועד · לכן אמרו יום ניבול לבילום היה וכו' : ויבאו בני האלהים · הענין הזה לא יודע רק בדרך הנבואה ומהנגלמוד כי נביא כתבו : להתיצב על ה' · לעמוד לפניו · כמו וכל צבא השמים עומדים עליו מימינו ומשמאלו · העמדי' על אדון כל הארץ · והענין ללמד על הבריות זכות או חובה · כענין במלאכי דניאל : משוט בארץ ומהתהלך בה · לשון חפוש · כלומר חפשתי בכל שהריה והלכתי בקוש בגולה כפלוחך · כענין התהלכנו בארץ דזכריה :

השמת

רש״י

שחרלה לקסרנו: המנס · ירא איוב · בתמיה · והלא אתה סכת בעדו · לפי שהוא יודע שאתה רגיל אצלו לעשות לו ניסים ופרה ורבה לפיכך
כיסית אותו · לו היית נוגע בכל אשר לו אם לא על פניך יברכך מיד בתמיה · ואז ויאמר יי׳ אל השטן הנה כל אשר לו בידיך · ד״א ויהי
לאכול בבי׳ אחיהם הבכור · בני האלהי׳ · נבא השמים הקרובים לסביב׳ להיות בני ביתו · ועל שם כך נקראו בניו: להתיצב על יי׳ ·
עליו · מאין תבוא · דבר הכתוב דרך ארץ שהגדול מדבר תחילה ומרשה הקטון לענות · משוט בארץ כאשר מפורש למעלה · ובהגדה

השמת לבך אל עבדי איוב · שתרלה לקסרנו · אבל לא כיסית אותו · לדקות הללו · אותו היום שחוזר אלילת׳ לאכול ב... · כמו לכל הנגבים עליו · מאין ... · לשון המשתפין היא · השמת · לשון שלם במעשיו · סכת בעדו · כמחילה · כמו הסר משוכתו · מחיכתו · בעד האחור בלשון עברי · אלא לשון כנגדו ובפניו · כמו וכפר בעדו · קנה הענין · כנגדך ובפניך להיות הכפרה · מגן בעדך · וכן יי׳ מגן בעדי · פרץ בארץ · נתחזקו · כמו וכן פרוץ · ומתרגמי׳ יתקיף · וזהו ספיסו · ורבותי׳ ז״ל אמרו בהגד׳ שהטעימם הקב״ה מעין עולם הבא · שלאחר חרישת האתונות היו זורעים עם החרישה ורועות האתונות מיד חוזין מן התלם · על ידיהם · כמו ואיש על ידו · ואין לשון מקום אלא על שם שהוא מוכן ומזומן לידו · ותפול שבא · נתקבלה ותנתה מלכת שבא עליהם · כמו על פני כל אחיו נפל · ואת הנערים · משרתך השומרי׳ אותם ואמלטה · אין מליטה אלא לשון השמטה · שנשמט מן הגזרה · וכנערים משרתים שומרי הצאן מדבר הכתוב: ויפשטו

וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־הַשָּׂטָן הֲשַׂמְתָּ לִבְּךָ
עַל־עַבְדִּי אִיּוֹב כִּי אֵין כָּמֹהוּ בָּאָרֶץ
אִישׁ תָּם וְיָשָׁר יְרֵא אֱלֹהִים וְסָר מֵרָע:
וַיַּעַן הַשָּׂטָן אֶת־יְהוָה וַיֹּאמַר הַחִנָּם
יָרֵא אִיּוֹב אֱלֹהִים: הֲלֹא־אַתָּה שַׂכְתָּ
בַעֲדוֹ וּבְעַד־בֵּיתוֹ וּבְעַד כָּל־אֲשֶׁר־
לוֹ מִסָּבִיב מַעֲשֵׂה יָדָיו בֵּרַכְתָּ וּמִקְנֵהוּ
פָּרַץ בָּאָרֶץ: וְאוּלָם שְׁלַח־נָא יָדְךָ
וְגַע בְּכָל־אֲשֶׁר־לוֹ אִם־לֹא עַל־פָּנֶיךָ
יְבָרְכֶךָּ: וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־הַשָּׂטָן הִנֵּה
כָל־אֲשֶׁר־לוֹ בְּיָדֶךָ רַק אֵלָיו אַל־
תִּשְׁלַח יָדֶךָ וַיֵּצֵא הַשָּׂטָן מֵעִם פְּנֵי
יְהוָה: וַיְהִי הַיּוֹם וּבָנָיו
וּבְנֹתָיו אֹכְלִים וְשֹׁתִים יַיִן בְּבֵית
אֲחִיהֶם הַבְּכוֹר: וּמַלְאָךְ בָּא אֶל־אִיּוֹב
וַיֹּאמַר הַבָּקָר הָיוּ חֹרְשׁוֹת וְהָאֲתֹנוֹת
טו רֹעוֹת עַל־יְדֵיהֶם: וַתִּפֹּל שְׁבָא
וַתִּקָּחֵם וְאֶת־הַנְּעָרִים הִכּוּ לְפִי־חָרֶב
וָאִמָּלְטָה רַק־אֲנִי לְבַדִּי לְהַגִּיד לָךְ:
עוד

תרגום

וַאֲמַר יְיָ לְסִטְנָא אֵיפְשַׁר דְּשַׁוִּיתָא
לִבָּךְ בְּעַבְדִּי אִיּוֹב אֲרוּם לֵית דִּכְוָתֵיהּ
בְּאַרְעָא דַּעֲמַמֵי גְּבַר שְׁלִים וּתְרִיץ
דָּחִיל מִן קֳדָם יְיָ וְעָדֵי מִן בִּישׁ: וַאֲתִיב
סִיטְנָא קֳדָם יְיָ וַאֲמַר הַאֶפְשַׁר דִּלְמַגָּן
אִיּוֹב דָּחִיל מִן קֳדָם יְיָ: הֲלָא מֵימְרָךְ
טַלִּילְתָּא אַמְטוּלְתֵּיהּ וְאַמְטוּל בֵּיתֵיהּ
וְאַמְטוּל כָּל דִּילֵיהּ מִן חֲזוֹר חֲזוֹר
עוֹבָדֵי יְדוֹי בְּרִיכְתָּא וְגֵיתוֹי תּוּקְפוּ
בְּאַרְעָא: וּבְרַם אוֹשִׁיט כְּדוֹן מְחַת
יְדָךְ וּקְרִיב בְּכָל דִּילֵיהּ אִין לָא בְּאַנְפֵּי
מֵימְרָךְ יְרַגְּזִנָּךְ: וַאֲמַר יְיָ לְסִטְנָא הָא
כָּל דְּאִית לֵיהּ מְסִיר בִּידָךְ לְחוֹד
לְוָתֵיהּ לָא תוֹשִׁיט יְדָךְ וּנְפַק סִטְנָא
בְּהַרְמָנָא מִן קֳדָם יְיָ: וַהֲוָה אִתְחוֹלֵי
יוֹמָא שְׁבוּעֲתָא וּבְנוֹי וּבְנָתֵיהּ אָכְלִין
וְשָׁתַיִן חַמְרָא בְּבֵית אֲחוּהוֹן בּוּכְרָא:
וְאִזְגַּד אֲתָא לְוָת אִיּוֹב וַאֲמַר תּוֹרַיָּא
הֲווֹ אֲהַרְדִּין וְאַתְנָן רָעַן עַל כִּסְטְרֵיהוֹן:
וּנְפַלַת בִּתְכֵיף לִילִית מַלְכַּת זְמַרְגַּד
וּדְבַרְתִּינוּן וְיַת עוּלֵימַיָּא קְטָלוּ אוֹכְלוּסָא לְפִתְגַּם דְּחָרֶב וְאִשְׁתֵּיזְבִית לְחוֹד אֲנָא
בִּלְחוֹדִי לְחַוָּאָה לָךְ:
עוד

רלב״ג

וקראו שטן להיותו מטה מן הדר׳ המכוון מהשם ית׳ כמו שהתבאר במה שקדם ולפי שהוא בלתי מכוון לעצמו אמ׳ ויבא גם השטן בתוכם כמי שלא כוון בואו וזכר שוטו והתהלכו הוא בארץ לבד כי שם ימצאו אלו הרעות לא בנמצאות העליונות ואול׳ בני האלהים כם הכחות המנהיגות המניעות במלאכות השם יתברך וזכר כאילו הש״י היה מונע מהגעת הרעו׳ לאיוב להיותו איש תם וישר ושהשטן סבב שנתן כל אשר לו בידו רק שלא ישלח ידו אל איוב וזהו כילו להעיר שאין לשטן זאת הממשל׳ בשלמות כי אם ידבק האדם בשם יתברך לא ישלוט השטן עליו כמו שיתבאר בזה הספר וזכר שהשטן הרע לו מגד הרעו׳ הנופלות מקלת איש ה׳ דם לקלת כמו המלחמות ומגד הסבו׳ים הנופלים מהיסודו׳ כמו התחדשות האש והרוח והקדים לזכיר הרע הנופל מגד מלחמה להיו׳ יותר מאדיי לפי שהחלתו הבחירה

מסרה

הלא כל ספר׳ חסרים וכל שאר כתוב׳ דכות׳ חס׳ במ״ט מ״ל וסימ׳ נמסר במשלי סימן י״ד: ואולם כל סיפרא ר״פ ואולם במ״ג אולם וסי׳ שלח נא ידך וגע אל עצמו · אולם אני אדרוש אל אל · אולם אני אל שדי אדבר · וכל שאר קרי׳ דכו׳ במ״ה ר״פ ואולם וסימ׳ נמסר בסדר וארא: ושותים ס׳ ה׳ חס׳ וא׳ מ״ל וסימ׳ נמסר בשמואל א׳ סימ׳ ל׳: ואת הנערי׳ ג׳ וסימן ואת הנערים ידעתי אל מקום פלני אלמני · ותפל שבא ותקחם ואת הנערים · עוד זה מדבר וזה בא: ויאמר צ״א פתחי׳ וסימ׳ במסר׳ רבתא בערך אמר:

מ״ע ספורנו

בארץ בארץ עוץ: החנם ירא אין יראתו יראה גדלך אבל יראה עונש בלבד: על פניך יכה׳ ומורד: ושותים יין יין תירוש יקח לב: ומלאך בא׳ הראשון מגיד פורענות הגיע בידי אדם באומרו ותפול שבא ותקחם. והשני הגיד פורענו׳ בידי שמים באומרו אש אלהים נפלה מן השמים · והג׳ הגיד פורענות בידי אדם באמרו כשדים שמו שלשה ראשים · והד׳ הגיד פורענו׳ בידי שמי׳ באמרו והנה רוח גדולה כאלו היו השמים מסכימים עם דעי גוים להרע לו: ויגז.

אוהב משפט

הוא מחזיק בהם לפי׳ לא למד חכמה באמת הוא ראוי לגמול הטוב ואם ראוי שיהלו עליו בגעים רעים ישמו ישרים על זאת · ובודאי כי איוב חכם גדול היה כמו שנרא׳ מדבריו שיש בהם חכמות אמתיות ברבעות וידיעת הקל ית׳ [illegible]

אבן עזרא

שכת בעדו · מן לשיכ׳ בעיניכ׳ הסר משוכתו והיה לבער וטעמו שכת בעדו כמו משוכה ככרם פרץ פרץ רבה כמו ... · ידיהם · [illegible]

אבן יחייא

[illegible]

תורת חסד ירא׳ת שדי

[illegible]

הרמב״ן

[illegible]

ר׳ אברהם פריצול

[illegible]

איוב א

עוֹד ׀ זֶה מְדַבֵּר וְזֶה בָּא וַיֹּאמַר אֵשׁ אֱלֹהִים נָפְלָה מִן־הַשָּׁמַיִם וַתִּבְעַר בַּצֹּאן וּבַנְּעָרִים וַתֹּאכְלֵם וָאִמָּלְטָה רַק־אֲנִי לְבַדִּי לְהַגִּיד לָךְ׃ עוֹד ׀ זֶה מְדַבֵּר וְזֶה בָּא וַיֹּאמַר כַּשְׂדִּים שָׂמוּ ׀ שְׁלֹשָׁה רָאשִׁים וַיִּפְשְׁטוּ עַל־הַגְּמַלִּים וַיִּקָּחוּם וְאֶת־הַנְּעָרִים הִכּוּ לְפִי־חָרֶב וָאִמָּלְטָה רַק־אֲנִי לְבַדִּי לְהַגִּיד לָךְ׃ עַד זֶה מְדַבֵּר וְזֶה בָּא וַיֹּאמַר בָּנֶיךָ וּבְנוֹתֶיךָ אֹכְלִים וְשֹׁתִים יַיִן בְּבֵית אֲחִיהֶם הַבְּכוֹר׃ וְהִנֵּה רוּחַ גְּדוֹלָה בָּאָה ׀ מֵעֵבֶר הַמִּדְבָּר וַיִּגַּע בְּאַרְבַּע פִּנּוֹת הַבַּיִת וַיִּפֹּל עַל־הַנְּעָרִים וַיָּמוּתוּ וָאִמָּלְטָה רַק־אֲנִי לְבַדִּי לְהַגִּיד לָךְ׃ וַיָּקָם אִיּוֹב וַיִּקְרַע אֶת־מְעִלוֹ וַיָּגָז אֶת־רֹאשׁוֹ וַיִּפֹּל אַרְצָה וַיִּשְׁתָּחוּ׃ וַיֹּאמֶר עָרֹם יָצָתִי מִבֶּטֶן אִמִּי וְעָרֹם אָשׁוּב שָׁמָה יְהוָה נָתַן וַיהוָה לָקָח יְהִי שֵׁם יְהוָה מְבֹרָךְ׃ בְּכָל־זֹאת לֹא־חָטָא אִיּוֹב וְלֹא־נָתַן תִּפְלָה לֵאלֹהִים׃

ויהי

תרגום

עוֹד כְּדוּן דֵּין מְמַלֵּיל וְדֵין אֲתָא וַאֲמַר אֶשָּׁתָא מִן קֳדָם יְיָ נְפַלַת מִן שְׁמַיָּא וְאוֹקִידַת בְּעָנָא וּבְעוּלֵימַיָּא וּגְמַרְתִּינוּן וְאִשְׁתֵּזֵיבִית לְחוּד אֲנָא לְבִלְחוֹדַי לְחַוָּאָה לָךְ׃ עוֹד כְּדוּן דֵּין מְמַלֵּיל וְדֵין אֲתָא וַאֲמַר כַּסְדָּאֵי מַנִּיאוּ תְּלָתָא רֵישֵׁי אוֹכְלוּסִין וְאִתְפְּשָׁטוּ עַל גַּמְלַיָּא וְדַבְּרִינוּן וְיַת עוּלֵימַיָּא קְטָלוּ לְפִתְגַּם דְּחָרֶב וְאִשְׁתֵּזֵיבִית לְחוּד אֲנָא לְבִלְחוֹדַי לְחַוָּאָה לָךְ׃ עַד כְּדוּן דֵּין מְמַלֵּיל וְדֵין אֲתָא אֲמַר בְּנָךְ וּבְנָתָךְ אָכְלִין וְשָׁתַיִן חֲמַר בְּבֵית אֲחוּהוֹן בּוּכְרָא׃ וְהָא זַעֲפָא רַבְּתָא אַתְיָא מִכִּיטְרֵי מַדְבְּרָא וְקָרִיב בְּאַרְבַּע זָוְיָין דְּבֵיתָא וּנְפַל עַל עוּלֵימַיָּא וּמִיתוּ וְאִשְׁתֵּזֵיבִית לְחוּד אֲנָא לְבִלְחוֹדַי לְחַוָּאָה לָךְ׃ וְקָם אִיּוֹב וּבְזַע יַת מְעִילֵיהּ וְסַפַּר יַת רֵישֵׁיהּ וּנְפַל עַל אַרְעָא וּסְגִיד׃ וַאֲמַר עַרְטִילַי נְפָקִית מִן כְּרִיסָא דְאִמִּי וְעַרְטִילַי אֲתוּב לְבֵית קְבוּרְתָּא מֵימְרָא דַיְיָ יְהַב וּמֵימְרָא דַיְיָ וּבֵיהּ דִּינֵיהּ נְסִיב יְהֵי שְׁמָא דַיְיָ מְבָרַךְ׃ בְּכָל דָּא לָא חַב אִיּוֹב וְלָא אַמְסַר מִילֵי מֵיחֲטֵי קֳדָם יְיָ׃

והוה

רשי

ויפשטו על הגמלים · והו לשון בזוו בו · לפי מנהגם · כל זמן שהם מהלכי׳ נדבקים יחד · והולכים במהרב שלא יבינו בהם · ויבריחו את המקנה וכשמגיעים למקום המקנה פושטים במרחב המקנה זה לכאן וזה לכאן לאסוף המקנה · והמלאכים הללו שלוחי שטן היו · וכדי להקניטו ולהחטיאו בישרוהו תחלה בהפסד מועט ואח״כ בגדול הימנו · וכן כולם: מעבר המדבר · מצד שיני של מדבר והיה הבית מצד זה · וזהו לשון עבר במקרא · על הנערי׳ בניס׳ אבל אין צריך להזכיר הבנות · להגיד לך · שהיה לו רצוא להגיד והיה מת באותו רגע · ויגז · תלש · כמו גזי נזרך ומתרגמי׳ תלישה · וכמו ממעי אמי אתה גוזי · מוסכי: מבטן אמי · האדמה אשר לוקחתי משם · או אמי ממש וערום אשוב שמה · לא בבטן הו׳ מדבר· ומה שמה אל מקום תשובתו · ועל שהוא מוכן לכך ולא יחטיף החוק לשוב כי אם אל העפר לפיכך לא הוצרך להזכירו: תפלה · לא שום שמץ ותפלות נתן על הקב״ה · כמו ובנביאי שומרון ראיתי תפלה · לא נתן כ להטיל תפלה ועול אל הקב״ה כמו נתנו לדוד הרבבו׳ ולי נתנו האלפים:

רלב״ג

הבחירה המכוונת אל זה התכלית ואולם הרעות הנופלות אשר יקרו מצד השנויים המתחלפים ביסודות הם מיוחסים אל הקרי והזדמן: ואחר זה זכר שכבר הגיע מתום איוב ויושרו ויראתו השם שלא חטא בכל זאת רק נתן שבח לשם ית׳ ואמר יי׳ נתן ויי׳ לקח יהי שם יי׳ מבורך ואחר כך התחיל בסיפור המין האחר מן הרעות אשר התחלתו במקבל כמו העלה והמזג וקרא התחלת זה הרע גם כן שטן להיותו מטה מהדרך הראוי ואמר בו להתיצב על יי׳ מה שלא אמר כן בראשון לפי שזה החלק מהנפש אשר בו תהי׳ העלה הוא מכוון בעצמו לעבוד השכל האנושי ולהגיע לו שלימותו וזה מבואר למי שיעיין בספר הנפש וידע כחות הנפש האנושי׳ לאי זה תכלית נמצאו באדם אלא שכבר יקרה בקצת העתים שיהיה מה שישפטהו זה החלק מהנפש בלתי ישר ובלתי נאות עד שיתחדשו מזה חלאים ומכאובים מצד רוע ההנהגה: וזכר

מסרה

ואמלטה ז׳ בליש׳ וסימ׳ אמלטה נא שמה · אמלטה נא ואראה את אחי · ותפל שבא ותקחם · אש אלהים נפלה · כשדים שמו שליש׳ ראשים · והנה רוח גדולה · ואתמלטה בעוד שני: ויקחום ב׳ ומ״ל וסימ׳ מתיך ראהל רעכן׳ ויאמר כשדי׳ שמו שלשה ראשי׳: ובנותיך ג׳ ומ״ל וסימ׳ פי׳ תגול את בנותיך: ואכל רצירך ולחמך: עד זה מדבר וזה בא: ערום ד׳ חס׳ וסימ׳ ויפל ערם כל היום רשאול · כי תראה ערם וכסיתו כי אמר אלי ערם יערים · ערם יצתי מבטן אמי: תפלה ג׳ וסימ׳ בירמיה סימן כ״ג:

אדם הראשון או בעבור היות העצמות שהם מוסדי הגוף מן הארץ וכנגד הארץ: תפלה · כמו תפל והעניין לא יצא מפיו דבור שאין לו טעם:

אבן עזרא

עוד זה מדבר · עד שזה [illegible] המדבר והוא אחרית הבאים: ויגז את ראשו · טעמו שער ראשו וכן הורידו לארץ ראשן: אשוב שמה · רמז לקבר הידוע וכן כי עת לכל חפץ ועל כל המעשה שם · ויש אומרים כי מבטן אמי היא הארץ והעניין ותסיתני

מ״ע ספורנו

ויגז · ע״ד גזי נזרך והשליכי: וישתחו׳ · להורות שאין לערער על האל ית׳ כי מידו הכל ומשלו לקח וזה וזה כי חשב שהאל ית׳ היטיב לו עד הנה ולא חפץ להיטיב עוד · ובכך לא פשפש במעשיו לשוב ולא התפלל · אבל: לא נתן תפל׳ לאלקי׳ · ליחס אליו שום עול בזה: בתוכם

אוהב משפט

כמו שכתוב · וילך ארצה בני קדם: והמקום ההוא הוא מקום מקב׳ כמ״ש וסדדו את בני קדם · ההגיה׳ ואחכם יקחו יריעותיהם וכל כליהם וגמליה׳ ישאו להם · וספר הכתו׳ כי האיש הזה היה יותר גדול מכלם ובכור עשרו היה מהמין הנמצ׳ באות׳ הארץ וי״א גדול מכל בני קדם ביחס ובמשפח׳ רבה כדי שיהיו לו כל טובות שיתאוו להם בני האדם אשר היחס אחת מהן: ועבדה רבה מאד · י״מ ארצות כעבודות · וי״מ עבדים ושפחות וזה נראה יותר נכון לפי שמצינו שהש״י נתן כל אשר לאיוב אל השטן ולא מצינו שהפך לו ארצות ואולי היו לו ארצו׳ ולא חשש הכתוב להשמית׳ כי באבדן הנערי׳ והבקר נשארו ארצות שממה · ומצינו שהבקר היו חורשו׳ אם כן היו לו שדות והנכון כי העבדים והשדות הם בכלל עבדה רבה: והלכו ועשו כפי׳ הרמ״בן כי הקיפו או יהיה יוצא ויסוב אל הבנים כלומר כאשר הקיפו הבני׳ ימי המשת׳ · יקדשם לשון זימון שהיה אומר התקדשו למחר לאכול עמי זבחי׳ כי אחר שאכלו סעודת הרשות בבית כל אחד מהם היה רוצה שיאכלו עמו סעודה של מצוה · מספר כלם רמז לבנים ולבנות · כי אמר איוב · חשב בלבו כן שמא חטאו ברב השלו׳ והשביעה כמו שאמרו רז״ל שקבלא דכלא שתא רגלא · פי׳ בעל הערוך מבורה של כל השנה הרגל: ככה יעשה איוב · כן היה עושה איוב תמיד להעלו׳ עליהם עולות שהעולה מכפרת על המחשבה העולה על הלב כמו שאמרו רז״ל וסמכו העניין אל זה המקרא · ומכאן למדו באשכנז להתענות אחר ניסן ואחר תשרי ג׳ תעניות שני וחמשי ושני · ועניין הקרבנות היה נהוג לאומו׳ העולם וחסידיהם והיו עושים אותם לאל ית׳ · ולהודיע צדקת איוב זכר משתה בניו כי היה חושש להרהור עבירה והי׳ ממהר לכפר עליהם: הגאון רבינו סעדיה ז״ל כתב שאי איפשר שיהיה השטן מלאך שאין למלאך

הורת חסד — יראת שדי

תפוש את בית ישראל בלבבם כי על דבר הע״ז מחשב אב״ה המחשבה כמעשה וכו׳ · ויאמר ה׳ אל השטן הנה כל אשר לו בידך השמאלית שהזכרת רק אליו בעצמו אל תשלח אפי׳ ידך השמאלית:

ויהי היום וגו׳ ומלאך בא וגו׳ ותפול שבא והיא מלכת שבא והן כשים אשר הן מטבען רכות הלבב ועכ״ז לקחום וכו׳ עוד זה מדבר וזה בא ויאמר אש אל״ים וכו׳ כדי להשיב הקושי׳ הישנה בזה אכתוב הנה מה שמצאתי כתוב וז״ל אין ספק כי קודם כל דבר כשדים שמו שלשת ראשים וכו׳ אך להיות אמת שאין לאדם השלם לירא מן האומה העוש׳ אתו רעה כי אם כאשר שר האומה ההיא יהיה בעוכריו וכמ״ש הכתוב יפקוד ה׳ על צבא המרום במרום ואח״כ על מלכי האדמה באדמה לכן בתחלה כשהיה ה׳ עם איוב חשב שה׳ יהיה בעזרו ולא יניח לשר ההוא אשר הוא במרום לעזור לאומתו לעשות עמו רעה ולכן התחיל מניים חיילותיו ואמר זה העם לא היה וכו׳ כי מאחר שאין שרו של עם זה לוחם עמו לא היה ירא ממנו ככל שהרי הוא כלא היה וכיון ששמע אש אל״ים וגו׳ מיד וידום איוב ויאמר קל מן שמיא כפל כלו׳ דבר זה הוא מן האל ית׳ ובודאי כי שר האומה הזאת דקל שמיא נפל על הכשדים והוא וחם הם הלוחמים לו וכו׳ או אפשר כי יאמן קדוש שמו הכשדים עליהם את הראשים ואחרי ידיעת האש באו להלחם ומה שדבר איוב היה על תחלת המחשבה ע״כ · עוד זה מדבר וזה בא וגו׳ והנה רוח וגו׳ באופן כי עם הד׳ יסודות לקה ולא הניכו לו הד׳ מדות טובות הנזכר ובכן כנגד ד׳ דברים הללו עשה איוב ד׳ דברים והם אלו הא׳ ויקרע את מעילו הב׳ ויגז את ראשו הג׳ ויפול ארצה הד׳ וישתחו · ובאו׳ ערום כתי וגו׳ כתב הרד״ק יצאתי חסר א׳ ומשפטו יצאתי כי האדם הוא חסר דעת בצאתו מרחם אמו ע״כ · בכל זאת וגו׳ ירצה בכל זאת שהוציא מפיו לשטן באו׳ וערום אשוב שמה לא חטא איוב בשפתיו שאין אדם נתפס על צערו ולא נתן תפלה באו׳ כי ה׳ ית׳ מתנהג עם בריותיו במדת הדין כמ״ש השטן שיבעוט במדת הדין כאמור · והרד״ק כתב יש לפרש תפלה כי לא תלה על ה׳ שיעשה דבר שאינו בדין לגמול רע לעושי רצונו עכ״ד:

אבן יחייא

ומלאך אחר בא לאמר כי כשדים לקחו הגמלים · ומלאך אחר בא וספר כי רוח גדולה הרס הבית והמית בניו באופן כי אבד כל אשר לו בתחלה הבקר ואתונות הלכו בשבי ואחר כך הצאן מתו בשריפה · ואחר כך הגמלים גם כן נשבו ואחר כך מתו בניו במפולת הבית · כי הבנים והצאן שהם העיקר מתו על ידי אש ואויר והשאר שהוא טפל הלכו בשבי לפני כך׳ · מה ששמע איוב את כל אלה קרע את מעילו שהוא הלבוש הארוך שהיה עליו לכבוד ולתפארת · ויגז את ראשו כי אדם מרוב כעס את שער ראשו · ונפל ארצה והשתחוה לה׳ בברכו אליו על הרעה כאשר היה מברך על הטובה · ואמר כי אין לחוש על אבדת כל אלה יען כי ערום יצא מבטן אמו וככה ישוב שמה בבטן הארץ היא היתה אם כל חי · וה׳ הוא אשר נתן לו כל הטוב ההוא בהיותו ערום ממנו וה׳ הוא אשר לקחו עתה ממנו ואם רצונו היה בכך יהי שמו מבורך · כי בכל בגזרה הזאת הגדולה לא חטא איוב בתת תפלה וחסרון לאלהים על הרע הלז אשר הגיע עליו עם כל יסוריו ותומו [illegible]

ר׳ אברהם פריצול

והנה רוח גדולה · הנה המקרים האלה הם מקרים קורים בכל יום בעולם אם מצד דבוק הכוכבי׳ המתחדשים רעשים ואבני אלגבים או מהתעוררות הקטטות והמלחמות ועליית הגדודים בעיירות לשלול שלל ולבוז בז · ונשארו הבנים באחרונה במכת המיתה להיות בתיהם קבריהם למען יראו כל הפורעניות ואחר ימותו גם הם כמשפטם בבית שמחתם התמידית: בכל זאת · תפלה · דבר שוא ותפל היינו דבור בלתי הגון · ובהיות איוב ירא אלהים באמת לא קבל התפעלות באבידת אלו הטובות · להיותם חוץ מגופו · ולזאת נתן תודה אמתית לה׳ לאמר אחרי כי הטובות האלו הם במקרים הקורים במציאה בפחות וביתר לזוכים בם והם חוץ מהגוף · כי הנולד נולד ערום אין דבר אתו · אם כן ישתבח הנותן והלוקח · והודה כאן שהשם ממש הוא הנותן והלוקח על צד סדור המערכת אשר סדר כי הכל מאתו · ובפסוק העיני בשר לך וכראות אנוש תראה יתבאר דעת איוב בבירור: ויצא

שמו מבורך: ולא נתן · כמו אל תתן את אמתך: תפלה · דבר שאינו בטעם · כמו היאכל תפל מבלי מלח · והעניין כי בכל זאת הרעה הבאה אליו עד הנה לא חשב שיהיה במעשה האלהים דבר שלא טעם לגמול רע לעושי רצונו כאשר בסוף בנגוע בעצמו ובבשרו · רק הצדיק חשב כי מתו בניו בעונם · אולי חטאו בניו וברכו אלהים בלבבם ונענש על ממונו בעבורם · כי גבה ממונו לבם: ויהי היום · כמו הראשון · גם השטן בתוכם להתיצב על ה׳ · לא נאמר כן בפעם הראשון להתיצב על ה׳ · כי אין השטן מן העומדים לפניו ית׳ · כי לא יחפוץ במות הרשע · רק בהכנן לורשת נא בתוכם ומתיצב לריב ועומד לדין עמים:

הרמ״בן

ויפל על הנערים · במלה הזאת יכלול גם הבנות · כי בבית היו כולם: ויגז את ראשו · טעמו שער ראשו · או כי הראש יקרא׳ גזוז · כי מנאכו גזי נזרך · ולגוז את צאנו: ערום · נשאר מכל זרע ושם ושאר: מבטן אמי · מרחם הוריתי: שמה · רמז אל בטן האדמה · כי הוא המקום המעותד לאדם להיות נכנס בתוכו · והוא לו כבטן אמו · על כן לא הוזכר · וכן אמר התרגום ערטילאי נפקית מכריסא דאמי וערטילאי אתוב תמן לבי קבורתא · ור׳ שמ׳ פירש עוד מבטן אמי האדמה אשר לקחתי משם · והכונה במאמר הזה כי הייתי חושב לשוב מלא אל בית עולמי שאשאיר אחרי בנים ובנות ועשר ונכסים וכבוד · ועתה ידעתי כי האלהים אשר נתנם לקחם להשיבו ערום כל עומת שבא · לא נתן דעתו עתה שישלם לו עוד כות לדקו · ויהכן שנפרש כי מאמר המתנחמי׳ שיאמר מאז ידעתי כי ערום יצאתי מן הבטן וערום אני עתיד לשוב שמה כי אין האדם מוליך בידו מאומה מכל עמלו · ואחרי אשר כל האדם עתיד להיות הולך שלל וערום מן הכל ולא ירד אחריו כבודו · אם לוקח ממון בחייו · לא חסר דברו: השם נתן והשם לקח · כרצונו · יהי

ותסיתנו

קנאה אבל בן אדם היה ויה העליון זה כן שביום א׳ מימי השנה נועד להתפלל היו מקתלים במקום אחד חסידים הנקראים בני האלהים והיו נושאים ונותנים בעניין חסידותו של איוב · והיה שם אדם שונא לאיוב ונקרא שטן כטעם ויקם יי׳ שטן לשלמה את הדד האדומי ואמ׳ כי חסידותו של איוב לא היתה לשם שמים ופי׳ משוט בארץ בארצו לבד ולא בכל העולם ופי׳ כל אשר לו בידיך כחפצך · וכמהו היד יואב אתך ופי׳ אך את נפשו שמור כלומר שמור נפשך שלא תבקש נפשו · ואלו דברים רחוקים מהפשט · והרב המורה ז״ל לפי דרכו שתפס לו שזה כלו היה משל פי׳ השטן כח אחרי מכחות האדם ונסמך בזה במה שאמ״ז״ל הוא שטן הוא יצר הרע הוא מלאך המות וכבר פי׳ בפ׳ העברים דעת מקובלי האמת בזה שהוא מלאך ממש · והחכם ן׳ עזרא ז״ל יש לו בזה דעת נכריה כי הוא רואה שזה השטן מבע ממבעי הכבבים מורה זאת הרעה הבאה על איוב ויהיה לפי זה פי׳ ויהי היום יום שהיה זה הדבוק וזאת המחברת במערכת הככבים והאמנה ליגלן מהאי דעתא · ויבאו בני האלהים · מאין ידענו זה אבל זה יורה שנכתב זה הספר ברוח הקדש כקבלת רז״ל ועל זה הוא בכלל הכתובים: להתיצב על יי׳ כלומ׳ לעמוד לפניו כמו וכל צבא השמים עומדים לפניו מימינו ומשמאלו · וכמו אלה בני היצהר העומדים על אדון כל הארץ: והעניין כעניין במלאכי זכריה שכתוב שם שהם מהלכים בארץ זה ללמד חובה וזה ללמד זכות וכתיב אם יש עליו מלאך מליץ: ויבא גם השטן בתוכם · דקדק הרב המורה ז״ל שלא נאמר כאן להתיצב על יי׳ כמו שנאמר בבני האלהים כי אלו בני המלאכים הם הכחות העליונות המנהיגות זה המציאות אשר הם מכוונים מהש״י בראשונה ועצמות · והשטן הוא הכח האחרי אשר הוא סבת אלו הרעות ההוות בזה המציאות שאינן מכוונות מהשם ית׳ ולא יבואו כי אם במקרה · ואולם למטה אמר גם על השטן להתיצב על יי׳ לפי שהוזהר בשמירת נפשו והשמירה הזאת היא מכוונת מהש״י מפני זה נאמר שם על השטן להתיצב על יי׳ · זה נרא׳ לי לישבו על פי דרכו ואף על פי שנראה מדבריו שהוא מישב זה יעל ירך האחרת שהשטן יש לו גם כן צורך במציאות לפי שאין הויה בלא העדר · ולפי דרכנו יש לנו לפרש כי הש״י החפץ שלום עבדו היה רוצה לזכות איוב על ידי מלאכיו להיותו צדיק לפניו והשטן בא מקטרג בלתי מכוון בעצמו ויגל כן לא נאמר עליו להתיצב על יי׳ · אבל בפעם שניה נאמר עליו להתיצב על יי׳ לפי שכבר נעשה שלוחו של מקום ובא בשליחותו כמו שאר בני האלהים · וכן פי׳ הרמ״בן ז״ל: ידוע הוא שהש״י ידע מאין בא אלא כדי ליכנס עמו בדברים שאלו כן: ומהתהלך בה · כמו התהלכו בארץ דזכריה · וכתב המורה ז״ל שלכך כתב בארץ כי זה השטן לפי דעתו אין לו כח בעליונים ואין שוטו והתהלכו אלא בארץ · ולפי הפשט לפי׳ אמר בארץ כי הש״י לא היה יושב בדין אלא אל הבריות בשפלות ולזה השיבהו על שאלתו · והר״ל אמר לפניו רבש״ע שוטטתי בארץ כולה ולא מצאתי כאברהם שאמרת לו קום התהלך בארץ וגו׳ ובשבקש לקבור את שרה לא מצא מקום לקבר׳ ולא הרהר

אחר

רשי

אי מזה תבוא · איה המקום שתוכל לומר מזה אני בא: מחזיק · אוחז · כמו ויפלח ויחזק בו · מחזיק באזני כלב · ותסיתני בו · הסיתני לבולעו · כל לשון הסתה אינו לשון המסכה שממשיך את האדם לעצתו · עור בעד עור · אבר בפני אבר · כן דרך בני אדם כשרואה החרב באה על ראשו מגין בזרועו לפניו · וכ"ש כל אשר לאיש בממון יתן בעד נפשו · נפני נפשו להגין · לפי שזה ירע בנפשו שנתחייב · לפיכך אינו מצטער על ממונו : ואולם · אבל · אם לא תראה בו תיד שעל פניך יברכך : אך את נפשו שמור שלא תגע · מכאן אמרו חכמים קשה היה צער של שטן יותר משל איוב · כאומר לחבירו שבור חבית זו ושמור יינה · להתגרד בו · בלע"ז כתב ולשון משנה · גורדו ומעמידו על גלדו · אבל גורר ברי"ש אינו אלא לשון סחיבה · כמו גורר אדם מיטה וספסל: מחזיק אוחז: ומת · לשון צוחה · כמו ומת בהר: ואת

רלבג

וזכר על צד המשל שזה השטן השתדל בכל אופני ההשתדלות להזיק איוב בגופו ושהש' יתברך נתן הכל ברשותו זולת נפשו כי הוא אשר לא נתן לשטן ממשלה עליה אבל הוא הענין בהפך ר"ל שהיא תמשול עליו ותנהיגהו כאשר תרצה ויחס עם זה המסרו ביד זה השטן לסבת היותו בלתי שלם בירא' השם עד שלא יעמוד באמונתו כהסר יכים' וזהו אמרו ואולם שלח נא ידך וגע אל עצמו ואל בשרו אם לא על פניך יברכך וכן היה הענין על דרך האמת כי איוב להיותי נבוך ומבולבל בענין ההשגחה האלהית והיות אמונתו בזה בלתי שלימה העתיקוהו אלו הדעות הנופלות אל שיחליט במאמר שאין השם ית' משגיח בתחתונים ר"ל באישיהם ואילו היה מצוייר אליו האמת בזה לא היה נעתק בשום פני' אל ההמנ' בחלופו: והנה

איוב ב

א וַיְהִי הַיּוֹם וַיָּבֹאוּ בְּנֵי הָאֱלֹהִים
לְהִתְיַצֵּב עַל־יְהוָה וַיָּבוֹא גַם־הַשָּׂטָן
בְתֹכָם לְהִתְיַצֵּב עַל־יְהוָה: וַיֹּאמֶר
יְהוָה אֶל־הַשָּׂטָן אֵי מִזֶּה תָּבֹא וַיַּעַן
הַשָּׂטָן אֶת־יְהוָה וַיֹּאמַר מִשֻּׁט בָּאָרֶץ
וּמֵהִתְהַלֵּךְ בָּהּ: וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־
הַשָּׂטָן הֲשַׂמְתָּ לִבְּךָ אֶל־עַבְדִּי אִיּוֹב
כִּי אֵין כָּמֹהוּ בָּאָרֶץ אִישׁ תָּם וְיָשָׁר
יְרֵא אֱלֹהִים וְסָר מֵרָע וְעֹדֶנּוּ מַחֲזִיק
בְּתֻמָּתוֹ וַתְּסִיתֵנִי בוֹ לְבַלְּעוֹ חִנָּם:
וַיַּעַן הַשָּׂטָן אֶת־יְהוָה וַיֹּאמַר עוֹר
בְּעַד־עוֹר וְכֹל אֲשֶׁר לָאִישׁ יִתֵּן בְּעַד
ה נַפְשׁוֹ: אוּלָם שְׁלַח־נָא יָדְךָ וְגַע אֶל־
עַצְמוֹ וְאֶל־בְּשָׂרוֹ אִם־לֹא אֶל־פָּנֶיךָ
יְבָרְכֶךָּ: וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־הַשָּׂטָן הִנּוֹ
בְיָדֶךָ אַךְ אֶת־נַפְשׁוֹ שְׁמֹר: וַיֵּצֵא
הַשָּׂטָן מֵאֵת פְּנֵי יְהוָה וַיַּךְ אֶת־אִיּוֹב
בִּשְׁחִין רָע מִכַּף רַגְלוֹ עַד קָדְקֳדוֹ:
וַיִּקַּח־לוֹ חֶרֶשׂ לְהִתְגָּרֵד בּוֹ וְהוּא יֹשֵׁב
בְּתוֹךְ־הָאֵפֶר: וַתֹּאמֶר לוֹ אִשְׁתּוֹ עֹדְךָ
מַחֲזִיק בְּתֻמָּתֶךָ בָּרֵךְ אֱלֹהִים וָמֻת:
ויאמר

(מסורה קטנה: ל"ח · ל"ני י"ו תס' · ב' א' חס' · ב' · ה' · ב' חד מל' · ל"ב · ב' ר"ף בכי' · ל · ב' · ה' · ועד ק' · ל חס' · ל וחס' יתר ומות)

תרגום

וַהֲוָה יוֹם דִּינָא רַבָּא יוֹם שִׁיבוּק סִירְחַנַיָּא וְאָתוּ כִּיתֵּי מַלְאֲכַיָּא לְמִקוּם בְּדִינָא קֳדָם יְיָ וְאָתָא לְחוּד סִטְנָא בְּמִצְעֵיהוֹן לְמִקוּם בְּדִינָא קֳדָם יְיָ: וַאֲמַר יְיָ לְסִטְנָא מְנָן אַתְּ אָתֵי וַאֲתֵיב סִטְנָא קֳדָם יְיָ וַאֲמַר מִן לְמִישׁוֹט בְּאַרְעָא לְמִבְדַּק בְּעוֹבָדֵי בְּנֵי נְשָׁא וּמִן מַהֲלָכָא בָהּ: וַאֲמַר יְיָ לְסִטְנָא אִפְשַׁר דְּשַׁוִּיתָא לִבָּךְ בְּעַבְדִּי אִיּוֹב אֲרוּם לֵית דִּיכְמוֹהִי בְּאַרְעָא דַעֲמָמֵי גְּבַר שְׁלִים וּתְרִיץ דָּחִיל מִן קֳדָם יְיָ וְעָדֵי מִן בִּישׁ וְעוֹד כְּדוּן הוּא מִתַּקַּף בִּשְׁלֵימוּתֵיהּ וְגָרֵיתָא מֵימְרֵיהּ בֵּיהּ לְסַלְעֲמוּתֵיהּ מַגָּן: וַאֲתֵיב סִטְנָא קֳדָם יְיָ וַאֲמַר אֵיבְרָא אַמְטוּל אֵיבְרָא וְכָל דִּי לְבַר נַשׁ יִמְסוֹר אַמְטוּל נַפְשֵׁיהּ: בְּרַם אוֹשֵׁיט כְּדוּן מְחַת יְדָךְ וּקְרִיב לְגַרְמֵיהּ וּלְבִסְרֵיהּ אִין לָא בְּאַנְפֵּי מֵימְרָךְ יַרְגְּזִינָךְ: וַאֲמַר יְיָ לְסִטְנָא הָא מְסִיר בִּידָךְ לְחוּד יָת נַפְשֵׁיהּ נְטַר: וּנְפַק סִטְנָא בְּהַרְמָנָא מִן קֳדָם יְיָ וּמְחָא יַת אִיּוֹב בְּשִׁיחְנָא בִּישָׁא מִפַּרְסַת רִיגְלֵיהּ וְעַד מוֹקְדֵיהּ: וּנְסִיב לֵיהּ פְּחַר לְאִיתְקַרְנְפָא בֵּיהּ וְהוּא יָתִיב בְּאֶמְצַע קִטְמָא: וַאֲמַרַת לֵיהּ דִּינָא אִתְּתֵיהּ עַד כְּדוּן אַתְּ מִתַּקַּף בִּשְׁלֵימוּתָךְ בָּרִיךְ מֵימְרָא דַיְיָ וּמִית: ואמר

אבן עזרא

ותסיתני · דברה תורה כלשון בני אדם והענין שיחשבו אנשי' שאין להם דעת שיכולת להסית אותו: עור בעד עור · גוף בעד גוף ויש אומר כי מנהג האדם להסתיר עינו בידו אם יפחד ממכה בעבור היותה נכבדת: להתגרד · להתחכך ואין לו אח במקרא ויש אומרים חרס כמו בגרב ובחרס · בתוך האפר · כדרך אבילות וילבש שק ויושב על האפר · והאומר כי שבתו באפר לקרר השחין צריך להביא ראיה שהיה השחין חם ולא: בכל

מסרה

תבוא י"ו חס' וסי' בסדם אל תבא · את אימתי אישלח · ואל המקדש לא תבא · גם כי התאנף יי' · אשימה עלי מלך · בקמת רעך · בכרם רעך · כי תשה ברעך · וכתבת עליהן · תבא נא תמר אחותי קדמא · אשר תבא חדר בחדר דמלכים · קדש ישראל ליי' ראשית תבאתה · אל השטן מאין תבא · אי מזה תבא ויען השטן · כי לפני לחמי · ברכת אבד תבא כל רעתם · וכל משלי דכית' במ"ד מ"ל וסי' נמסר כא"ב רבתי אות ת' ובמשלי סוף סימן כ"ב : מאת פני ה' וסי' ויהי אך יצא יצא · לא כן לכו נא הגברים · קרבו שאו את אחיכם · ויקרב מאת פני הבית מבין המזבח דמלכי' · ויצא השטן מאת פני יי':

מ"ע כפורנו

בתוכם להתיצב על ה' · מיכר לכבודו יע"ל שחשב איוב שהש"י העביר ידו מלהטיב בלי עון : בשחין רע · בלתי מקבל הרופה : ברך אלהים ומות · שתלך מן היסורין ואין אחר המות עונש הנגלות

אוהב משפט

אחר מדותיך · ואמרו עוד שטן לשם שמים נתכוון דחזיי' להקב"ה דקא נטייה [illegible]

תורת חסד · יראת שדי

[illegible]

אבן יחייא

[illegible]

ר' אברהם פריציל

[illegible]

הרמב"ן

[illegible]

[illegible]

רלב"ג

והנה ספת היותו כנוך זה הסיעור מהמבוכה בזה הדרוש היתה חסרונו בהשגת העיוניות אשר השלימות בהם ספת השמר האדם מאלו הרעות המדומות · וזכר שכבר הגיע
מתים זה האיש ויוסרו על שעם אשר הכתה אותו אשתו לבלתי החזיק בתומתו והוכח במה אותו' חזקים לא חטא בכל זה בשפתיו אלא שכבר אמרז"ל שבמחשבתו היה כנוך ומבולבל
כמו שהוכיח בסוף העניין אמרז"ל בשפתיו הוא דלא חטא אבל בלבו חטא : עוד זכר שכאשר שמעו רעי איוב באו לנוד לו ולנחמו וכראותם חוזק שברו לא נמצא מי
שדבר אליו דבר ואחשיב שאלו הרעים היו חכמים מפורסמים בזמן ההוא הקרו יחד עמו בעיוניות ונמצא ביניהם בזה המבוקש התוריי זה המחלוק' אשר הוא לפי מי שתפספהו
החלוקה כמו שיתבאר אחר זה ·
וכראות איוב כי אין דובר אליו דבר פתח פיהו וקלל את יומו לפי שדעתו היה כמו שיתבאר מדבריו שכל מקרי האדם הם מוגבלים ומסודרים לפי מערכ' הככבים בעת הלידה : ביאור

מ"ע ספורנו

הנבלות · כפויות טובה שאף על פי שלא ירצה עוד להיטיב הלא כבר הרבה להטיב לנו · גם את הטוב נקבל מאת ה' ואת הרע לא נקבל · ובלעדי זאת אין ראוי להטיח דברים נגדו על הרע הקורה לנו כי אינו מאתו אבל מן האלוק הרע אשר הוא ראשית כל הרעות · וזה במחשבת קצת קדמוני הפלוסופים שחשבו לנמנע שתהיינה הטובות והרעות מסבה ראשונה אחת אבל תהיינה הטובות מסבה ראשונה הוא השם ית' ראשית הטובות והרעות מסבה אחרת · ראשונה לכל הרעות והוא אל רע והיא דעת שתי רשויו' שהזכירו רז"ל : לא חטא איוב בשפתיו · ליחס עול לאל יתברך אבל בלבו חטא והת"ע על שלא התקומם לאל הרע להציל לו מרעתו או מקללה : לנוד לו · ללכת עמו ממקום למקו' שלא ישלח יד בעצמו :

אוהב משפט

דקדק הכתוב ואמר ויקם ללמדנו כי הקריעה על המיתה צריך שתהיה מעומד כקבלת רז"ל וסמכו הענין בכאן ואמרו בגמ' ארץ ישראל כי לפי שהיה איוב מישרא' למדנו דיני קריעה ממנו' וכן הוא בב"ר: ויקרע את מעילו · הגיע לאיוב מהעוני שאפילו מעילו נקרע ונפסד : ויגז את ראשו · לא קרע איוב מעילו וגזז ראשו דרך כפירה אלא דרך עבודה כי מדרכי העבודה הוא להתאבל על הקרובי' כדי להודו' לשם ית' על הרעה ולאשוב בלבבו כי עונותיו גרמו לו הרעה ההו' ויורה עליו סוף הפסוק עם הפסוקים הבאים אחריו ואף על פי שהגזירה היא נמנעת מדרכי התורה איוב לא היה בעל תורה ואינה מצוה מושכלת ומנהג קדום היה לתלוש על המתים דרך אבלות ולא חטא בזה איוב כלל · וי"מ ויקרע על בניו ובנותיו ויגז על ממונו ואם כן בדרכי התורה לא חטא כי לא נאסר הקרחה רק על המתים : יהי שם יי' מבורך · הודה על הרעה כמו שאמרו ז"ל שחייב אדם לברך על הרעה כשם שמברך על הטובה שנא' יי' נתן ויי' לקח וגו' ונראה לפרש יי' נתן ויי' לקח שהוא היה מתנחם · ואמר מאחר שמתת אלהים הית' טובתי בזה העולם אם הוא חוזר ולוקחה אין להתאונן עליה כי מה הפסדתי משלי ומכל מקום הודאה דרך עבוד' היא' לומר כי יי' יתן הטוב ולא בכחו עשה את החיל הזה על כן יהי שמו מבורך · ודומה לזה פירשו ז"ל בפסוק מה יתאונן אדם חי · ואמרו מה יתרעם אדם על מדותיו דיו חיים שנתתי לו : פי' רש"י ז"ל אי המקו' שתוכל לומר מזה אני בא ירצה לומר כי לשון מזה יורה שהו' מודיע המקו' שממנו בא ולא יפול יפה על השואל שאינו יודע על כן פירשו הרב ז"ל כן ויפה פי' אי מזה כי את הנאמר בהגר : מה שאמר בתימתו ולא אמר ... אף לא על כליך יברך על כן אמר ...

וַיֹּאמֶר אֵלֶיהָ כְּדַבֵּר אַחַת הַנְּבָלוֹת תְּדַבֵּרִי גַּם אֶת־הַטּוֹב נְקַבֵּל מֵאֵת הָאֱלֹהִים וְאֶת־הָרָע לֹא נְקַבֵּל בְּכָל־זֹאת לֹא־חָטָא אִיּוֹב בִּשְׂפָתָיו׃ וַיִּשְׁמְעוּ שְׁלֹשֶׁת רֵעֵי אִיּוֹב אֵת כָּל־הָרָעָה הַזֹּאת הַבָּאָה עָלָיו וַיָּבֹאוּ אִישׁ מִמְּקֹמוֹ אֱלִיפַז הַתֵּימָנִי וּבִלְדַּד הַשּׁוּחִי וְצוֹפַר הַנַּעֲמָתִי וַיִּוָּעֲדוּ יַחְדָּו לָבוֹא לָנוּד־לוֹ וּלְנַחֲמוֹ׃ וַיִּשְׂאוּ אֶת־עֵינֵיהֶם מֵרָחוֹק וְלֹא הִכִּירֻהוּ וַיִּשְׂאוּ קוֹלָם וַיִּבְכּוּ וַיִּקְרְעוּ אִישׁ מְעִלוֹ וַיִּזְרְקוּ עָפָר עַל־רָאשֵׁיהֶם הַשָּׁמָיְמָה׃ וַיֵּשְׁבוּ אִתּוֹ לָאָרֶץ שִׁבְעַת יָמִים וְשִׁבְעַת לֵילוֹת וְאֵין־דֹּבֵר אֵלָיו דָּבָר כִּי רָאוּ כִּי־גָדַל הַכְּאֵב מְאֹד׃ אַחֲרֵי־כֵן פָּתַח אִיּוֹב אֶת־פִּיהוּ וַיְקַלֵּל אֶת־יוֹמוֹ׃ ויען

ג' ג' · ג' · ג' מלעיל · ל ומל' · ג' וירא יוסף · ג' · ג' חס' · י"א יד' כ"ג ס'

ואמר להה הכמה די ממללן חדא מן נשיא דעבדין קלנא בבית אבהתהון הכדין את ממללא לחוד ית טבא נקביל מן קדם יי' וית בישא לא נקביל בכל דא לא חב איוב בסיפוותוהי ברם ברעיוניה הירהר במילין: ושמעו תלתא חברי איוב ית כל בישתא הדא דאתת עלוהי כד חמון ית אילני פרדסיהון דיבישו ולחים סעודתהון אתהפיך לבכרא חייא וחמר משתיהון אתהפיך לדמא ואתו גבר מאתריה ובהא זכותא אתפציו מן אתר מזומן להון בגהינם אליפז דמן תימן ובלדד דימן שוח וצופר די מן נעמה ואתחברו כחדא למיתי למינד ליה ולנחמותיה: וזקפו ית עיניהון מן רחיקולא אשתמודעוהי וארימו קליהון ובכו ובזעו גבר מעיליה ודרקון עפרא על רישיהון לצית שמיא: ויתיבו עמיה לארעא שבעא יומין ושבעא לילון ולית די ממליל עמיה פתגם ארום דחמון ארום סגא כיבא לחדא: מן בתר כדין פתח איוביה פומיה ולטיט ית יומיה: ואתיב

מסרה

נקבל ב' ובפסוק ואינון מן א"ב מן ב"ב ובפסוק וסימ' נמס' במסר' רבתא במערכת אות הב' בס"ד : הבאה ג' בטע' מלעיל וסי' ארדה נא ואראה הכצעקתה · כל הנפש לבית יעקב · וישמעו שלש' רעי איוב · ולא הכירוהו · חד מן ולא דסמי' לה' וסי' נמסר במסרה רבתא במערכת אות ל' בס"ד · וישאו קולם נשיאת קולם ד' חס' את בליש' וסי' נמסר בסוף ספר שופטים · וישבו אתו לארץ ד' בליש' פי' קשור עם למ"ד וסי' ונקתה לארץ תשב · שבי לארץ אין כסא בת כשרים · וישבו אתו לארץ שבע' · ישבו לארץ ידמו זקני בת ציון · ויקלל ד' וסימ' נמסר בסדר אמור :

רש"י

ואת הרע לא נקבל · בתמיה : בשפתיו · אבל בלבו חטא : ריעי איוב · אוהבין : לנוד · כמו מי ינוד לך לא הנודו לו : השמימ' · כלומר למעל מראשיהם והוא היה להם מנהג אבל : לארץ · על הארץ · כנער בנערה מעכה : ויען

אבן עזרא

בכל זאת לא חטא איוב בשפתיו · להורות כי עוד יחטא בשפתיו ויוציא מפיו מלי' ברוב צערו : אליפז התימני · ממשפח' תימן בן אליפז בן עשו והקרוב שהיה קרוב מימי משה כי לא יתיחס לתימן כי אם אחר דורות · וחז"ל אמרו כי משה כתב ספר איוב והקרוב אלי כי הו' ספר מתורגם' על כן הוא קשה בפי' כדרך כל ספר מתורגם : השוחי · מבני קטורה אשת אברהם את יקשן ואת שוח : הנעמתי · לא ידענו אם יחוסו למדינה או למשפחה : ויקלל את יומו · אע"פ שלא יסיב ליום ברכה או קללה לכן ויען

מרוב הצער יאמר המצטער מקולל יהא היום שנולד בו והשעה שנולד בה גם יש ימים שיהיו כן בהיות שני המאורות על מתכונ' קשה וזה צריך פירו' הרוך וכן אמר ירמיה ארור היום אשר יולדתי בו וי"א כי על שם היום מהשבוע יאמר שהיה מתאוה שלא ישמע זכרו הוא היום שנולד בו והנכון הוא הראשון :

תורת חסד   יראת שדי

ויאמר אליה כדבר אחת הנבלות וגומר ועניין זה ביארתיו בס' חסדי אבות · או יר' כדבר אחת הנבלות והיא חוה שדברה אל האדם דבר מה אשר בעבורו מת תדברי גם את והוא אומרך לי ומות וסימבא מילתא היא כי האשה הביאה המיתה לאדם וכו' ובכל זאת שדבר איוב שהזכיר ברמז אם לחוה או למה שנאמר כי נבלה עשה בישראל וכו' לא חטא איוב בשפתיו כי אין אדם נתפס על צערו והכה לא חזר לומר ולא נתן תפלה לאל"ים כמו שאמר למעלה יען היותו כבר אמור במ"ש גם את הטוב נקבל מאת האל"ים וכו' : **וישמעו** שלשת רעי איוב וגו' ויבאו איש ממקומו וגו' ר"ל כי כל אחד מהם היה נחשב במקומו לאיש כאשר היה איוב נחשב במקומו לאיש כאמור · וישאו את עיניהם מרחוק ולא הכירוהו הר"דק כתב בתחלה היה נכר מרחוק על מעלת לבושיו וגדולתו ויופיו ועתה לא הכירוהו עד שהיו לפניו עכ"ד :
וישאו קולם ויבכו ועשו גם הם ד' דברים והם רמז אל הד' דברים טובים שהיו לאיוב שלא נחשבו לכלום בפני ה' כפי מה שהיה נראה לכאורה והיו גם הם יראים על עצמם שמא יקרה להם כן ולזה ישבו אתו לארץ שבעת ימים ושבעה לילות כדי להתאבל על עצמם קודם בוא עליהם הגזרה וזה דומה למה שהתאבלו אנשי העולם על המבול שבע' ימים קודם בואו כמ"ש רז"ל והוא או' כי ראו כי גדל הכאב מאד ור"ל שמלבד הכאב ההוא הנר' עוד יש כאב אחר והוא יראתם שמא יקרה להם כן : **אחרי** כן פתח איוב את פיהו ויקלל את יומו הנה הוא היום אשר היה לו בחלקו אחרי כי הקיפו ימי המשתה שהיה מעלה עולות יען כי אמר אולי חטאו בני וברכו אל"ים בלבבם כי אמר בלבו אולי אלו לא הייתי עושה כן לא היה בא עלי ענין מדת דינו ית' אשר ממנו הייתי ירא וסימנא מילתא הויא לי ובא השטן וקטרג עלי כזה · או יר' לומר כי אחרי שהגיע אליו בעצמו הרעה קלל את יומו ולא מקודם לכן גם כי קרה לו כל מה שקרה : ויען

אבן יחייא

ויאמר אליה כדבר אחת הנבלות תדברי גם את הטוב · גם הוא מרנה ורוצה לומר טוב אתי טוב נקבל מאת האלהים בסבר פנים יפות ואת הרע לא נקבל ובכל זאת שהיה חולה משחין רע שאין כמוהו לרוע בכל האלהים לא חטא איוב אפילו בשפתיו בהיות לבדו · על שבשמוע שלשת ריעי איוב את כל הרעה הזאת נועדו יחד לבוא לנוד לו ולנחמו · כי הבא האבל מפני מרירות לבו ישב על עפר ארץ נופל את בגדיו ויליל ולא יתבונע · ולכן צריך לנוד לו ולהניעו שילך חוץ מהבית או בבית בכל פינותיו אנה ואנה כחברת אנשים למען לא יחשוב ברעתו וישכחה · וכן צריך לנחמו בדברים בהזכיר רעות כאלה וגדולות מהם שקרו לזולתם וה' עזרם אח"כ לסבלם הרע בסבר פנים יפות · וישאו את עיניהם מרחוק ולא הכירוהו כי חסך מאחור תארו וישאו קולם ויבכו ויקרעו איש מעילו ויזרקו עפר על ראשיהם וישבו אתו לארץ שבעת ימים ושבעה לילות ואין דובר אליו דבר כי גדל הכאב מאד בלבבם להיותם ריעיו שהריעות יש לו גדר אהבה יותר גדול מאהבת האוהב · ובמקום בואם לנוד לאיוב ולנחמו · היה צריך זולתם שינוד אותם ויניעם מהארץ שישבו עליה שבעה ימים עם לילותיהם · ובשיבאם על שאחר כך כאשר איוב הכביר לב את פחיתותם פתח את פיהו ואז חטא בדברים כי קלל את יומו בראותו כי גדל הכאב מאד עד שריעיו התפעלו עליו יותר ממנו : ויען

ר' אברהם פריצול

ויאמר אליה · לפי הפשט אשתו ממש אשר הסיתתו לברך את אלהים למען ימיתהו · כי טוב לו מות מחיים · ולפי הדרש כי איוב למשל נברא · תהיה אשתו זאת רמז לגוף האדם · שהוא החמר והשכל לורה · וירצה לומ' שהכחו' החמריות העירוהו לחטא · והוא כבש את יצרו ולא חטא בשפתיו · ואמרו רז"ל בשפתיו לא חטא אבל בלבו חטא · שחטא לחשוב מחשבת פגול בהשגחה ולהתאונן בצרתו ובמקריו הרעים אשר קרוהו · אחרי כן · הידידים החשובים האלו אחשוב שהיו אנשים חכמים אלהיים אוהבי נפש איוב · ואפשר בשכבר הימים נתיחדו יחד פנים אל פנים והיתה בהם שרפי החקירה בזאת כטוב שכלם · ולפי הנראה שאליפז זה מבני תימן היה לבני עשו · ובלדד השוחי נוכל ליחס אותו מבני קטורה זרע אברהם אבינו · את ישבק ואת שוח · וצופר הנעמתי מנעמה כאשר היא · וכאשר שמעו הקורות האלה לאיוב ידיד נפשם באו ממקומם לראותו ולנוד לו ולנחמו · ויהיה לנוד לו · להניע ולהעביר מעליו צערו ומכאובו בדברים כמשפט המנחמים · למנם כאשר ראוהו משחת מאיש מראהו עם המקרים הגדולי' שקרוהו תמהו הפלא ופלא למה קרוהו כאלה באיש ידעוהו בראשונה חכם גבור ועשיר ושהקו כמשפט התמהים בתמיהה גדולה · וישבו אתו לארץ שבעה ימים בשתיקה כי לא ידעו נחמה מועלת במהירות לגודל הצרה · וכאשר ראה איוב רוב השתוק במשך הז' ימי' האבל פתח פיהו ויקלל יומו להיותו חושב שמקר' האדם יגיעהו מצד המערכ' יום התולדת והבריון כאשר נבאר בעה"ו · ולא יקלל סבה אחרת : לנוד לו · פרשנוהו מענין ותדד שנתי · ר"ל להניע ולהניד הצער מעליו : ויען

הרמב"ן

גם את הטוב נקבל מאת האלהים · לומ' שזה הענין שנכיר את בוראנו בהביאו עלינו טובה ונודה לו · ובהביאו עלינו רעה לא נקבל מאתו אלא בכפור בצדקתו · כי זה יותר רע מן החולים בכל במקרה שלא הכירו בוראם כלל · וזהו מלת גם לא נקבל · פי' לא נקבל מאתו הרע רק נאמר שהוא חמס או מקרה : בכל זאת לא חטא איוב בשפתיו · עד הנה לא חטא בשפתיו · כלו' עד שבאו חביריו ופתח פיהו בתוכחות על עון · רק התרגו' אמר לא חב איוב בספוותיה ברם ברעיוניה הרהר במילין · וכן דעת רבותי' : ויועדו יחדיו · נעדו אל שזה לבא כלם אל מקום איוב יחד : ויקלל את יומו · מנהגו הנביאים מקללים כן · כי כן ירמיה אמ' ארור היום אשר ילדתי בו · רק הכונה באיוב היתה רעה כאשר אבאר : וחביריו הכירו מחשבתו מתוך דבריו · ולכן יענוהו קשות · **עתה** אפרש כונת הספר בכללו בראות איוב הצרות הרבות והרעות הבאות עליו · והוא יודע בעצמו לדקת נפשו חשב כי אולי אין דעת ושכון אל האלהים במעשה בני אדם · ופי' ההשגחה מסולקת מהם · ופתח דבריו לאמר · כי ממשלת הכוכבים והמזלות בימי הלידה ורגעי הנולד נותנים לנולד הרעות והטוב · נטה לדעות הוזרי שמים המבדילים · ולכן פתח יאבד יום אולד בו · וקלל היום והלילה וכוכבי נשפו ועפעפי שחר · כי הם גרמו רעתו · ויטעון מצד גריעות האדם ומעלת האלהים לא ישים אליו לבו והנה הוא תחת ממשלת המקרה כפי מערכת הכוכבים ומשטרם בארץ · יאמין באדם כמו שנאמין אנחנו בשאר בריות הארץ · כי אין השמירה העליונה בהם רק לקיום המין אין ליחיד מהם ענש או שכר · ולא נאמר שם שחטאו כשיפשטו · ולא שזכו כשהאריכו ימים והיו מזוכותם מכוין להם בשפע · זאת כונתו במענה הזה הראשון · ויחזור

זאת במענהו השני באמרו מה אנוש כי תגדלנו · והראיה עוד על זה שאמ' לו אליפז ואמרת מה ידע אל הבעד ערפל ישפוט · עבים סתר לו ולא יראה · זאת הסרת ההשגחה מן השפלים · וחוג שמים יתהלך · השגחתו בקיום המינים בכלל השמים וצבאם · הארח עולם תשמור וגו' · והראיה איוב עצמו מתכלל לאמר · כי לא היתה הסברה הזאת עמו בפלותו · הע' אם אראה אור כי יהל וירח יקר הולך · ויפת בסתר לבי · אם אשמח כי רב חילי וכי כביר מצאה ידי · כי היה בעיני זה עון פלילי · כי כחשתי לאל ממעל · שהוא ממעל להם ומאותו הכל · לא מכחות כוכב אור והירח · רק עתה בבא הצרות עליו על לא חמס בכפיו היו לו לראייה שההשגחה נעדרה מן השפלים · ולדעת רבותי' ז"ל היתה תלונתו יותר רעה · אמרו במדרש ואלה שמות רבה רבם את האיקונין · יאבד יום אולד בו קלל את הפלטון : הלילה ההוא יקחהו אפל · יתכונו לומר שמרד במדת יום ולילה מנהיגי עולם השפלים · והמשכיל יבין והנה פירשתי לך תלונת איוב בכל הספר הזה עם שאר הטענות הבאות בפסו' אשר אפרש בע"ה · והנה השכלתי בספר הזה ואין בטענות איוב ובדברי החכמי' זכרון השם הנורא · ולא יזכיר רק שמות אלהות · ושדי הוא השם המקובל להם מן האבות · כמו שכתו' וארא אל אברהם אל יצחק ואל יעקב באל שדי · ואולם בתחלה הזכיר איוב כשאמ' ה' נתן וה' לקח · וכן נזכר בדברי האבות ויקרא שם אברם בשם ה' · וזולתו · וכן שם' עוד במענהו הראשון לצופר מי לא ידע בכל אלה כי יד ה' עשתה זאת · אבל בתוכחת במענה ההוא בעצמו אמ' אולם אני אל שדי אדבר והוכח אל אל אחפוץ · ועם השמות האלה יתוכח לעולם · ואשר אמ' הן יראת ה' היא חכמה איננו מן ההוכחות · והוא כתוב אלף · וכן הקב"ה במענהו הזכיר לו שמותיו הנכבדים אלה בפסוק הרב עם שדי יסור · ובכל דברי השטן יזכיר השם המיוחד · ובשיחזור לאיוב יאמר אלהים · ירא אלהים · החנם ירא איוב אלהים · לא ירא ה' · וכן בסוף הספר אחרי שובו לא יזכר רק שם המיוחד והכונה בזה כי תלונת איוב לאמר · כי הנהגת השפלים בגלגלים ובאמצעות המלכים שהם נפש לגלגלים · ועל כן יזכר שם אלהים שהוא כולל בני האלהי' ולבאות מעלה במקומות רבים · כענין שנא' כאן ויבאו בני האלהים · ולא הזכיר השם הנכבד שהוא שם העצם · כי אולי לא ידע איוב סודו והנהיגו השפלים וחדשו אותות ומופתים בעולם · כי למשה רבינו נתגלה הדבר הזה · והכלל כי כמבין פסוק וארא אל אברהם ואל יצחק וגו' · ידע זה · ועתה אשוב לפרש המענה : ויען

... בתימתו ולא אמר ביושרו ולא ביראתו וסורו מרע כי בכל אלו התארים תאר הכתוב לאיוב לפי שהתום והיושר הוא שלימות האמונה כמו שפירשנו וקטרוגו של שטן היה שבהול עליו פגעים יכפור באמונה באמרו ... על כן אמר לו כי ילא בדתי בקטרוגו שהרי נשאר שלם באמונתו וכמו שהוא שלם באמונתו כך הוא ישר וירא אלהים וסר מרע · כי אלו התארים הם נמשכים אל התום · ופי' מחזיק אוחז כמו ויושלח ידו ויחזק

רש"י

ויען איוב ויאמר. ויען. ויצעק. שכל עניי' האמור בתור' אינה אלא לשון הרמת קול. ואבד לכולם וענו הלוים קול רם: אולד בו. לשון עתיד שהיה אומר הלואי ויאבד היום שהייתי עתיד להולד בו ואז לא הייתי נולד. והליל' אף היא תאבד. שיאמר המבשר אשר עליו הדבר מוטל. הורה גבר. שעיבר אבי את אמי. בנקב' נוהג לומר הורת'. ובזכר נוהג לומר הורה את הנקב'. ורבותינו ז"ל אמרו מלאך הממונ' על ההריון ליל' שמו: היום ההוא יהיה חשך. תמיד בכל שנה כשיגיע אותו יום ואל ידרשהו אל ממעל. לטובה. ואל תופע עליו נהרה. אורה. כמו נוהר ומתרגמי' ניהור: יגאלוהו. כמו לחם מגואל. במה גאלנוך. והוא לשון ליכליך. צלמות. צל של מות שאינו מאיר לעולם. עננה. אפילה: כמרירי יום. שדים המושלים בצהרים. כמו קטב מרירי. יהא מושל בצהרים. של' ומקטב ישוד צהרים: אל יחד אל ישמח. כמו ויחד יתרו ע"א אל יתאחד. גלמוד. יחיד וחסר מאדם ומכל בריה: יקבוהו יקללוהו. כמו קבה לי. אוררי יום. המקללים את ימיהם. לפי שהם מכוונים לקלל קלל' מתוך צערם. העתידי' עורר לויתן להיות עוררים במחברתם ליחד ליווי שלהם מחברת איש ואשתו מאין בנים. ובתלמוד ירושלמי ראיתי עורר לויתן לקונן על ליווי שלהם בשימות כמו לא יערער על מתו: נשפו

א וַיַּעַן אִיּוֹב וַיֹּאמַר׃ יֹאבַד יוֹם אִוָּלֶד בּוֹ
וְהַלַּיְלָה אָמַר הֹרָה גָבֶר׃ הַיּוֹם הַהוּא
יְהִי חֹשֶׁךְ אַל־יִדְרְשֵׁהוּ אֱלוֹהַּ מִמָּעַל
וְאַל־תּוֹפַע עָלָיו נְהָרָה׃ יִגְאָלֻהוּ
חֹשֶׁךְ וְצַלְמָוֶת תִּשְׁכָּן־עָלָיו עֲנָנָה
ה יְבַעֲתֻהוּ כִּמְרִירֵי יוֹם׃ הַלַּיְלָה
הַהוּא יִקָּחֵהוּ אֹפֶל אַל־יִחַדְּ בִּימֵי שָׁנָה
בְּמִסְפַּר יְרָחִים אַל־יָבֹא׃ הִנֵּה
הַלַּיְלָה הַהוּא יְהִי גַלְמוּד אַל־תָּבֹא
רְנָנָה בוֹ׃ יִקְּבֻהוּ אֹרְרֵי־יוֹם הָעֲתִידִים
עֹרֵר

וְאָתֵיב אִיּוֹב וַאֲמַר׃ יְהוֹבַד יוֹמָא
דְּאִתְיְלֵדִית בֵּיהּ וּמַלְאֲכָא דִּי מְמוּנֵי
עַל עִבּוּר לֵילְיָא דִּי אֲמַר אִתְבְּרִיָּא
גְבַר׃ יוֹמָא הַהוּא יְהֵי קִבְלָא לָא
יִתְבְּעֵינֵיהּ אֱלָהָא מִן לְעֵילָא וְלָא תֵּפַע
עֲלוֹי שַׁפְרְפָרָא׃ יְטַנְּפוּן יָתֵיהּ חֲשׁוֹכָא
וְטוּלֵי מוֹתָא תִּשְׁרֵי עֲלוֹי עֲנָנָא יִבְעֲתוּן
יָתֵיהּ הֵיךְ מְרִירֵי יוֹמָא צַעֲרָא
דְּאִצְטַעַר יִרְמְיָה עַל חוּרְבַּן בֵּית
מַקְדְּשָׁא וְיוֹנָה בְּאִיטַּלְקוּתֵיהּ בְּיַמָּא
דְטוּרְסִים׃ לֵילְיָא הַהוּא יִדְבְּרִינֵּיהּ
קִבְלָא לָא יִתְיַחַד עִם יוֹמִין טָבִין דְּשַׁתָּא בְּמִנְיַן רֵישֵׁי יַרְחַיָּא לָא יֵיעוֹל׃ הָא לֵילְיָא
הַהוּא יְהֵי צַעֲרָא לָא תֵיעוֹל רִנְנָא דְתַרְנְגוֹל בָּרָא לְמַקַּלְסָא בֵּיהּ׃ יְלַטְּטוּנֵיהּ נְבִיַּיָא
דִּי לַטְטִין יוֹמָא דְפוּרְעֲנוּתָא דְּאִטְמוֹסֵן לְמִדְבַּר בעתאורתהון

תופע ל' וחד ותופע ואינון חד מן זוגין חד תי"ו וחד ותי"ו ואינון מן א"ב מן ב"ב חד נסיב ו' וחד לא נסיב ו' ול' להון זוגא וסימ' נמסר במס' רבתא במערכת אות התי"ו בס"ד: ירחיי' ד' וסימ' נמסר בסדר שמות: יקבוהו ג' וסימ' אררי יום. מונע בר יקבוהו לאום. אמר לרשע צדיק אתה:

רלב"ג

ביאור מלות המענה. ויען. הרצון בו ויקר' כמו וענית ואמרת שהרצון בו קריאה לא תשובה: והלילה אמר הורה גבר. הרצון בו הלילה שאמר המבשר שהורה בה גבר והוא ליל ההריון ויחס ההריון לליל' להיותו עת המשגל לפי החק האנושי. ארז"ל מלאך הממונה על ההריון לילה שמו: יגאלוהו. יטנפוהו ויכלכלוהו או יהיה הרצון בו שיהיו גואליו וקרוביו חושך וצלמות בדרך שישכנו עמו תמיד והכל עולה לענין אחד: כמרירי יום. הוא מענין עורנו כתנור נכמרו רוצה לומר חמימות היום ובא במשקל סגריר והרצון בו שיבעתוהו האידים העולים בסבת חמימות היום עד שימנעו אורו: אל יחד בימי שנה. הרצון בו לא יהיה אחד בימים שלא יבא במספר עמהם: גלמוד. הרצון בו יחידיות ר"ל שלא ילכו בלילה חברת האנשים יחד: לויתן. אבלם: ככבי

אבן עזרא

ויען איוב. כמו וענית ואמרת בהביאו הבכורים ויהיה ענייננו כמתחיל או שאלוהו חבריו אחר מלאת שבעת ימים מהלך או ענה להם וכן ענית ואמרת בהביאו הבכורים ישאלוהו הכהנים מה זה. ידוע כי אין בלשון הקדש סימן שיור' על סימן האמצעי ואין בלשונם חוץ מעתיד ועבר וכל מה שתמצא באיוב שהוא לשון עתיד הוא בינוני או לשון עברי: יאבד יום. היה מתאו' שיאבד בתחל' היום שנולד בו אם נולד ביום ואם נולד בליל' שתאבד הליל' שאמר המבשר הורה גבר וכמוהו ויאמר ליוסף והורה כמו יולד וכמוהו ותהר את מרים כי היום שנולד בו יהיה יום חשך והנכון שיתאו' להיותו יום חשך עד שלא יהיה יום וזה טעם יאבד. יום ולילה הם כנגד הארץ מפאת השמש בעבור היות הארץ באמצע הגלגלים וכצאות מעל' ואין להם חשך כלל גם קדרות הלבנ' מפאת הארץ שהיא למט' אין אור אלא ממעל וזה עניין אל ידרשהו אלוה ממעל כי הארץ היא חשך: תופע. כמו תשקיף: נהר'. אור וכמוהו ונהורא עמי' שרי ויש אומר כי כמוהו המנהרות אשר בהרים: יגאלוהו. מן לחם מגואל ויש אומר שהוא מן גאל ועניינו שיפדוהו וימשכוהו לכפשם והוא רחוק: יבעתוהו. יפחידוהו שלא יעמוד כמו ובעתתו רוח רעה: כמרירי יום. כמו קטב מרירי ויש אומרים כי הכ"ף כמו כתאי הליל' כמשיגי גבול ועניין מרירי יום חוזק החום הדומה לסם המות ואם נולד בלילה הלילה ההוא יקחהו אופל: יחד. יתחבר מן יחד והנכון בעיני שהוא אל ישמח כמו ויחד יתרו ועניינו אל ישמח להחשב בימי שנה: גלמוד. שומם כמו גלמודה: העתידים. שהם מזומנים לעורר אבלם כמו ועתדה בשדה לך ועתודותיהם שוסיתי וכ"ן לויתן מקום מ"ם ועניינו אבל ובדברי רבותינו ז"ל אשה לא תעורר לויתה במועד ויש אומרים כי על אנשי ספינה שחשבה להשבר מדבר שקללו היום שנכנסו בה שהם עתידי' שיאכלם לויתן והוא מין דג גדול והקרוב כי אוררי יום הם הספדנים בכל לשון שיקללו הימים: נשפו

מ"ע ספורנו

יאבר יום אולד בו. חשב שהיה הרע לא ירבה להרע כ"כ בלתי עזרת המערכת ובכן קלל יום הלידה המורה על מקרי הנולד והלילה ליל ההריון המורה על עניני ההריון ועניין הקלל' היה שלא התעבר אשה בליל' כמוהו ולא יולד שום נולד ביום שנולדתי בו כדי שלא יקרה להם כמו שקרה לי: היום ההוא יהי חשך. ועניין הרצון שאמרתי הוא שיקרה בהם איזה מונע ימנעם מפעולותם כי אמנם הגרמים השמימיים יפעלו באורם ותימם והחשך והענן ימנעם מזה: אל ידרשהו אלוק. אפי' ברבים מתפלל: כמרירי יום. כמו המקרים המרים שיקרו ביו': יקחהו אופל. יוא' מהחשך הליל' המורגל: אל יחד. אל ישמח בו חתן עם כלתו: במספר ירחים. חדשי העבור: יהי גלמוד. גם אם תתעבר לא יסובב ממנו קנין של שמחה: אל תבא רננה בו. שלא תבא לידי לידה שלימה: אוררי יום. שקרה להם בו איזה מקרה רע ומר: העתידי' עור' לויתן. אשר בשבילו הם עתידים לזכור צערם ואבלם: יקו

אוהב משפט

ויחזק בו. מחזיק באזני כלב: ותסיתני בו אמרו חז"ל אלמלא מקרא כתוב אי אפשר לאמרו כאדם המסיתין אותו ונסת. ואמרו עוד עבד שרבו מסיתין אותו עליו ונסת כלום תקוה יש לו לעבד. וכוונתם לומר כי להיות רחמי הש"י מרובי' הוא עובר על פשעי היצורים כי הוא מלמד זכות עליה' כי יצר לב האדם רע מנעוריו ולזה הוא חפץ להצדיקם ואינו חפץ במיתתם אבל מדת דינו מחייבת לשמוע לקול המקטרגים וליסר האדם ביסורין שיהיו מירוק הפשעים ומדת הדין מנצחת למד' רחמי' בזה. וזהו ענין ההסתה ודברה תורה כלשון בני אדם כי העושה דבר בזולת רצונו נקרא נסת: לבלעו חנם. חס ושלום לא תצא כזאת מלפני הש"י לעשות דבר שלא כדין אבל אמר זה כנגד דברי השטן שאמר שאיוב לא היה עובד אלא מרוב הטוב' ושאם ינסהו הש"י לא יעמוד בנסיונו ואמ' לו הש"י הנה נסיתיו כי עמד בנסיונו והרי הוא עובד מתוך הצער וכבר ביארנו זה בפרקים הקודמים ונמצא שאיוב נתנסה שני מיני נסיונות כי יש בני אדם בועטים מרוב השלוה ויש קוראים תגר מתוך הצער ואיוב נהה בטובתו ונהה ברעתו. ויש מהגאונים ז"ל שתפסו מקרא זה כפשטו שאיוב צדיק גמור הי' ושייסוריו היו להטיבו באחריתו וכן אמרו אומות העולם. וכבר כתבתי בפרקים שאיוב לא הצדיק עצמו וביארתיו בראיות. וגם ביארתי שיסורי אהבה על דרך זה הם רחוקים מהדעת והאמת יורה דרכו:

היה מחייב דינו של הקב"ה שיגיעו היסורין בגופו של איוב למרק

אבן יחייא

ויען איוב ויאמר יאבד יום וגו'. הנה כאשר ירמיהו הנביא מפני כובד הצרות שסבבוהו קלל את יומו באומרו אוי לי אמי כי ילדתני וגו' כואל הסעדל ההתלעיי המאמילאות בצרות רבות ורעות כתוחלת הרב טוב הצפון לע"ה ככה איוב קללו באומרו מי יתן שהי' כאבד היום שנולדתי בו והיה נעדר מהימים. וכן הלילה אשר אמר זכר וסבב לגבר אבי שיעבר לאמי. כי הלילה הוא מסבב המשגל מפני דיבוק בשר הזכר עם הנקבה במטה. היום ההוא וגו' ביאר קללת היום מהלידה שהיה רוצה שהיום ההוא יהי חשך ולא יום שהוא שם מורה על האור. וסבת זה יהיה יען כי אל ידרשהו אלוה ממעל ולא ישגיח בו: ואשר יסתיר ה' פניו ממנו היה לבער ולא יהיה לו העמדה וקיום. וכן אל יזרח עליו האור מהשמש שהוא דבר טבעי בעולם ואם היה נמנע בלתי הזרחת השמש בו. לפחות הייתי רוצה שיתחברו באור ההוא ויטמאוהו החשך אשר בלילה בהעדר אור השמש והצלמות בהעדר אור הירח והככבים. וזולת זה תשכן עליו ענן כבד מן השמים כדי להחשיך יותר. ויבעתו האור ההוא כמרירי יום שהם האדים העשניים העולים מן הארץ לסבת חוזק החום הנקרא קטב מרירי. והכף נוספת כמו כחצות הלילה. וכל אלה הם דברים המשליים אשר הכתוב יאמר מפני חמת המציק כדי להקל עול הכאב מעליו: הלילה ההוא וגומר ביאר ג"כ קללת הלילה מהריונו שהיה רוצה שהלילה ההוא יקחהו אופל שהוא העדר האור מכל וכל ואפי' אור הככבים. באופן שיהיה כדבר נעדר ואל יככם במספר האחדים מימות השנה. מה שלכן ג"כ לא יבוא במספר ימי החדש: הלילה ההוא יהי גלמוד וגומר הנה האור היא סבת חברת האנשים ורכוכם ודבורם אלה עם אלה ובהעדר האור יהיה הגלמודיו' והתבודדו' והרנה וקול לא ישמע. יקבוהו וגומר ויקבוהו ויקללוהו אוררי יום שהם צדיקי העולם הנענשים בעולם הזה כירמיהו וזולתו מה שלכן יקללו יומם אף שעתידים ליזכות בעולם הבא ולעורר לויתן שעתידים הצדיקים ליזכות מהדג הגדול ההוא. ועם כל הטוב אשר יקוו מפני קושי סבול הצרות יהיו אוררי יום: יחשכו

תורת חסד יראת שדי

ויען איוב ויאמר יאבד יום אולד בו הנה אמר אולד לשון עתיד לרמוז למה שאין האדם ראוי להקרא בשם ילוד משעה שנולד אלא כשיהיה במעלה טובה דאם לא כן להבל דמה וכנפל טמון יחשב. והלילה אמר יר' אמר האומר הרה גבר גבר כגברין דיכיל למסבל יסורין כאלו והוא העניין שארז"ל דמכריזין על האדם מה יהיה גבור וכו': היום ההוא יהי חשך כלו' מציאות החשך בעצמו אל ידרשהו אלוה ממעל יר' אל ידרשהו אלוה ממעל כאשר היה תפן באותם הג' ימים אשר מתוך החשך לא ראו שום איש את אחיו כי הנה שם היתה כונת האל ית' להמית באותם הג' ימים את פושעי ישראל והוא או' ואל תופע עליו נהרה והוא אומר שם ולכל בני ישראל היה אור במושבותם: יגאלוהו חשך וצלמות יר' אם יגאל ויפדה יום זה יהיה עם חשך וצלמות אשר תשכון עליו עננה ויבעתוהו כמרירי יום והכל הוא גוזמא בתוך גוזמא. הליל' ההוא יקחהו אופל וגומר הנה הלילה ההוא יהי' גלמוד יר' הנה ידעתי כאמר' כי הלילה ההוא יהי גלמוד אל תבא רננה בו לפניו ית' כי אין ספק שהאל ית' נתעצב אל לבו כשראה שנתעברה ממני אמי: יקבוהו אוררי יום הם האנשים שפגיעת' רעה למי שיפגעו בהם בבקר שכל היום ההוא לא יהיה לו טובה באופן שהם מאררים היום ההוא למי שיפגשו בהם וכמו כן יקבוהו העתידים עורר לויתן והם המתלמדים לעורר קינה ויללה. או יר' מי שהם באופן זה דאע"ג דאינהו לא חזו מזלייהו חזי שהם עתידים לעורר לויתן וקינים והגא: והה"ר משה קמחי עורר לויתן פירושו מגזרת ילוה אישי אלי ועניינו מחברת ינוכם עכ"ד ואומר ויסתר עמל מעיני יר' עמל זה אשר היה בעיני שאינני יכול לראות בעיני מחמת צרת הטחין אשר לי עליהם. ומה שדים וגומר ומה שדים שהם במקום בינה: כי

הרמ"בן

ויען איוב. כמו וענית ואמרת. יאבד יום אולד בו. לשון עתיד. הלואי שיאבד יום שהייתי עתיד להולד בו ואז לא הייתי נולד. זה לשון רש"י. ודעת המפרשים. ואיננו נכון אצלי. בעבור קשר העניין עם כי לא סגר דלתי בטני. ועוד שאמר ויקלל את יומו. והנכון בעיני כי הוא אומ' היום שנולדתי בו שהוא יום ראשון בשבוע. על דרך משל יאבד מבנות העולם. ואל יבא עוד בשנים הבאות במספר הימים והירחים בעבור שהרע לי. ולא סגר דלתי בטני. ויהיה אולד עתיד במקום עבר. כמו אז ישיר משה. אז יבנה שלמה: והלילה אמ'. כמו בזר. ויאבד הלילה שנגזר העיבור אמרו שהייתי איש. והורה פועל שלא הוזכר שם פועלו. וכן אמרו רבותי' ז"ל איוב שקלל יום לידתו וליל עיבורו. ויש מפרשים הורה כמו נולד. וכן על דעתם ותהר את מרים כמו והלד. ופירוש אמ' על המבשר. ואם כן תהיה קללתו על הספק לאמ' יאבד היום אם נולדתי ביום ויאבד הלילה אם נולדתי בלילה. וכן כל המענה יקלל היום ואחר הלילה אם נולד. אל ידרשהו אלוה ממעל. לדרוש ולדעת בו לצרך בני אדם ולהביא בו טובה למפיקי' ממנו רצון כענין ארץ אשר ה' אלהיך דורש אותה. או יהיה פירושו יאבד היום ויצא מכלל הימים. ואל יבקשהו אלוה להביא עליו אור כשאר הימים: ידרשהו. ענין בקשה. כמו דרוש דרש משה: ואל תופע עליו נהרה. ואל תזרח ותאור בו אורה. כמו ונהורא עמיה שרי: יגאלוהו. כמו לחם מגואל. וכן אמ' התרגו' יטנפון יתיה: יבעתוהו כמרירי יום. יבעתוהו החשך והצלמות שיהיה כל אדם נבעת בו מן החשך והצלמות המושלים בו. כמו מרירי יום המקללים יומם ונבעתים ממנו. וכן דעת התרגו' שאמ' יבעתון יתיה היך מרירי יום לצערא דאיצטער ירמיהו על חרבן מקדשא ויונה באתלקותיה בימא דטרסים. ויש מפרשי' שהכף נוסף. כמו כחצות הלילה. כמשיגי גבול. ועניין מרירי יום כמו קטב מרירי. והוא אויר הדבר: יהי גלמוד. כמו ואני שכולה וגלמודה. כענין שומם. והענין שלא יתחבר בימי השנה ובמספר החדשים ויהיה שומם. ואל תבא בו רננה ושמחה לאדם. והנכון לי כי חבור בני אדם ההולכים ברגש ומשמיעים קול היא רננה. ותעבור הרנה במחנה. ויקלל הלילה שיהיה יחיד ובדד ולא יהיה בו חברה לבני אדם. ויש אומ' כי שירת מלאכי מעלה למקום הי' רננה. כענין ברן יחד כוכבי בקר: יקבוהו אוררי יום. פירש החכם ר' אברהם הסופדים שיקללו הימים: העתידים

ר' אברהם פריצול

ויען איוב ויאמר. יאבד יום אולד בו. ויען עניינו שצעק ואמר את אלה שיאבד יום לידתו מן הסדור ההוא העליוני שלא יהיה עוד. והלילה שאמר המבשר הורה גבר כמוהו מקולל. וזה להיותו מוסב שהמקרים הקורי' לאדם כלם הם תלוים ועומדי' מסדור המערכת יום התולדת ועת ההריון. אולם להיות עת ההריון נעלם בלתי ידוע בפרטות. ייחסוהו חכמי המשפטים ליום התולדת עת צאתו מרחם אמו לאויר עולם. והורה גבר עבר מבנין הפעל: היום ההוא. היום ההוא מהלידה יהי חשך להבא ביום ההוא לזכרון. או הלואי שהיה כל זה לשעבר: אל ידרשהו אלוה ממעל. להמשיך ולהשפיע בו דבר. ואל תאיר עליו אורה מאורות ה' אשר בשמים: נהרה. תרגום של אור. או אורה. מן ונהורא עמיה שריה. יגאלוהו. ויהיה מטונף ומלוכלך אותו היום בחשך וצלמו' אשר תסובבהו לעבר או להבא. ועליו תשכון ענן כבד ומחשיך ויבעתוהו ויקללוהו כמו מרירי יום וקשי הזמן המקוללי' מחמת ה' במי המרים מהמקרים אשר קרו להם אשר תמיד יקללו יומם גם הם כמנהג. או יבעתוהו כמרירי יום. יבעתוהו האדים העולים מחמת החום הטבעי. כי בעת עלותם כאשר ירבה כמותם ואיכותם יחשיכו השמש ויבעיתו מקור מבט היסוד ההוא. ויהיה כמרירי יום מן כתנור נכמרו. והכ"ף שורש בו מן כמר. וכומרים שם דבר מן כפולי הלמ"ד. על משקל סגריר לדעת ר"ל ב"ג. או כמרירי יום מן מרירות והכף כף הדמיון מן מרורות ומגררים: הלילה ההוא. ועתה קלל הלילה אשר על כרוב הוא עת ההריון. ואמ' שיקחה אופל חשך ואפלה כפול ומכופל מן המנהג. באופן שלא יזכר ולא יתיחד בימי שנה לרוע הקריבה. וגם לא ימנה במספ' ימי הירח. אשר במספרה נמשך ימי משך ההריון לאשה ולא למספר חדשי השמש: הנה הלילה ההוא יהי גלמוד. שיבחרו אנשי היסוד מלכת בה באופן שלא יתחברו אנשים ללכת בעד עסקיהם כמנהג ולא תבוא קול רנה וזמרה להעשות שמחה בו. או שלא ירננו בו האנשים כמשפט הולכי לילה לומר ולהשמיע קולם בלכתם גלמוד לשון יחידות. מן שכולה וגלמודה: יקבוהו. יקבוהו ויקללוהו היום והלילה ההוא האנשים המקללים יום לידתם לרוב צרותם המעותדים תמיד לעורר אבלם מצרת מקריהם ולויתן ר"ל אבלם לפי המקום או שיקללוהו המקוננים והסופדים שהם אוררי יום מקללי הימי' המעותדים תמיד לעורר האבלות והבכי ויהיה לויתן אבל בלא נ"ון הכינוי רק בנו"ן התוספת כמו אבדן עקלתון שבתון או שיהיה נו"ן הכנוי כאמור: יחשכו

נשפו · חשך אישונו · עפעפי זהרורי · כמו ועפעפים יזלו מים · כי לא סגר מי שיכולת בידו לסגור וגם זה מן המקראות דומין להלילה אמר · דלתי בטני · שילאתי ממני שאם עשה כן ויסתר עמל מעיני · למה לא מרחם אמות · מיציאת הרחם הייתי מוכן למות מיד · ומדבר בלשון עתיד · כאילו עומד עכשיו ביום יציאת הרחם ואומר לא אמות עתה · ולמה לא מבטן יצאתי ואגוע · למה לא הייתה לי גויעה מוכנת : מדוע קדמוני ברכי אמי · קודם למיתה · כי אינק כי נגזר עלי לינק מהם : לפי שהוא מדבר ביום לידה · הוא מזכיר דברים שלאחריו בלשון עתיד : שכבתי · הייתי שוכב בקבר : הבונים חרבות למו · זהו דרך מעמידי שם לבנות ערים לחרבות לזכרון להם · כמו ובנו ממך חרבות עולם וקורא כך גודר פרץ כלומ׳ עם שרים ובעלי שם או הלואי שלא נודעתי והייתי כנפל · ומה שכתב לא הייתי

מ״ע ספורנו

יקו לאור · בלידה · ואין · לא תצלח : דלתי בטני · דלתי בטן אמי שלא תתעבר : מרחם אמות · אם אולי היה ההריון הכרחי : מבטן יצאתי ואגוע · אם אולי היתה הלידה הכרחית : מדוע קדמוני ברכים ומה שדים · והנה היתה הגויעה הפשרית בחסרון המילדת

רלבג

ככבי נשפו · הם הככבים הגדולים הנראים בתחלת הלילה ובסופה ולא ימנע הראות׳ האור הנמצא אז : ואל יראה בעפעפי שחר · ר״ל שלא יבקע השחר : דלתי בטני · ר״ל הבטן אשר היה בו הריוני והוא בטן אמו : הבונים חרבות למו · ר״ל שהם בונים המקומות אשר היו חרבים׳ לקרא שמם על הבנינים ההם : חדלו רוגז · ר״ל חדלו יראה כמו הענין באמרו לב רגז שהרצון בו לב ירא והרצון בזה שאחר המות סרה יראת הרשעים׳ מעל האנשי׳ :

ויחפרוהו

מסרה

שחר ח׳ וסימ׳ נמסר בישעיה סוף סימ׳ ח׳ ובתהלים סי׳ ק״ח : ויסתר ב׳ דגשים וסימניהון משה פניו · ויסתר עמל מעיני : מעיני ד׳ וסימ׳ נמסר בוצא ובישעיה סי׳ ס״ה וסוף הושע : ואשקוט ג׳ מ״ל בליש׳ וסימ׳ ולמען ירושלם׳ אשקוטה ואביט׳ כי עתה שכבתי ואשקוט : הבונים ה׳ וסי׳ אבן מאסו · הבנים חרבות למו · כי הכעיסו לנגד הבונים ויסדו הבוני׳ את היכל יי׳ · דבונים בחומה והנשאים וא׳ והבונים איש חרבו

בעתאורתהון אלוותהון: יתחשכן
כוכבי נשף שיריה יסתכי לאנהרא
ולא יחמי בתימורי קריצתא: ארום
לא אחד פרהי דלתתי דהינון דשי
כריסי וטמר עמלא מן עיני: למא לא מן
מר חמא אימות מכריסא כד נפקית
ואיתנגיד: מה דין אקדימו יתי
רכוביא ומה תדיא ארום אוניק:
ארום השתא שכיבית ואשדוך
דמכית בכן ינוח לי: עם מלכיא
ויעטי ארעא דמשכללין צדיין להון:
או עם רברביא דידהב להון דימלין
קורטוריהון סימא: או היך נפלא
דטמיע במעיינא ליה אפשר דאהי
היך טליא דלא חמון נהור אוריתא:
תמן רשיעיא דעברו תתובא פסקו
רוגז גהנם ותמן ינוחון תלמידיא
דאישתלהי חיליהון באוריתא:
כחדא אסירי מדרשיא שליאו לא
שמעו ינקו בית רבא קל אמוראה:

ערר לויתן: יחשכו כוכבי נשפו
יקו לאור ואין ואל יראה בעפעפי
שחר: כי לא סגר דלתי בטני
ויסתר עמל מעיני: למה לא
מרחם אמות מבטן יצאתי ואגוע:
מדוע קדמוני ברכים ומה שדים
כי אינק: כי עתה שכבתי
ואשקוט ישנתי אז ינוח לי:
עם מלכים ויעצי ארץ הבנים
חרבות למו: או עם שרים זהב
להם הממלאים בתיהם כסף: או טו
כנפל טמון לא אהיה כעללים לא
ראו אור: שם רשעים חדלו רגז
ושם ינוחו יגיעי כח: יחד אסירים
שאננו לא שמעו קול נגש: קטן
וגדול שם הוא ועבד חפשי מאדניו:
למה יתן לעמל אור וחיים למרי
נפש: המחכים למות ואיננו כ
ויחפרהו

יעקב דאתקרי דדק ואברהם דאתקרי קשיש תמן הוא ויצחק עבדא דיי דינפק בר חורין מן כופתא מן קיריס דידיה:
למה יהיב ללעי נהורא וחיי למרירי נפש: דאוריכין למותא וליתוי וחפסין

אבן עזרא

אוהב משפט

תורת הסד

יראת שדי

אבן יחייא

ר׳ אברהם פריצול

הרמב״ן

רשי

ויחפרוהו · מרגלים אחריו · מטמונים · יותר מאשר מרגלים אחר מטמוני אוצרות : השמחים אלי גיל ויש ששו אם היו מוצאים קבר · אלי גיל · בשביל הגילה והששון של קבר : לגבר אשר דרכו נסתרה · כל טובות אשר פעל נסתרו מאת בעל הגמול ולא הביטו בהם · ויסך אלוה בעדו · עשה מחיצה לפניו לסוגרו במסגר · כמו הנני סך את דרכיך : תבא · באה · ויתכו · לשון נתך ארכה · נגרי' ויורדי' כמים · ויש לפרש כתיכ' · לשון רבייה : פחד פחדתי · כל ימי עמדתי בפחד על זה · כמו שאמרנו ויהי כי הקיפו וגו' · ואשר יגורתי הן עתה הועתד ובגזר שיבא לי · לא שלותי · מדאגה זו · והנה ויבא רוגז : מענה

רלבג

ויחפרוהו ממטמונים · ר״ל שהם יבקשו המות יותר ממטמונים : ויסך אלוה בעדו · ר״ל שגדר השם בעדו דרכו אשר ילך בה עד אשר ימנעו ממנו כל מבוקשיו : ויתכו כמי׳ שאגותי · ר״ל שכבר נגרו אחת אחר אחת כמים הנגרים אשר ירוצו רץ לקראת רץ בלי הפסק : ויבא רגז · רוצה לומר מה שהייתי ירא ממנו ויהיה רגז מענין ירא׳ה על דרך אמרו שם רשעים חדלו רגז :

ביאור דברי המענה · נעק איוב ואמר יאבד יום אשר יולדתי בו והלילה אשר היה בו ההריון לאמי · היום ההוא יהיה חשך היום ההוא אשר ילדתי בו יהיה חשך אל ישתדל בו אלוה ממעל להזרית עליו השמש ולא תגיה עליו שום אורה יהיו עם היום ההו׳ חשך וצלמו׳ בדרך שלא יהיה אור בו יבעתוהו האידי׳ החזקים העולם בסבת חוזק החום מהיו׳ · הלילה ההוא אשר הרתה בו אמי יקחהו אופל עד שלא יהי׳ בו אור הכוכבי׳ לא יהי׳ נמנה באחת מימי השנה עד שיצורף אל השנה ולא יבא במספר הירחים עד שיצורף אל החדש · הנה הלילה ההוא יהי׳ גלמוד עד שלא ילכו בו חברת האנשי׳ במבואו׳ העיר וברחובותי׳

כ וַיַּחְפְּרֻהוּ מִמַּטְמוֹנִים: כב הַשְּׂמֵחִים אֱלֵי־גִיל יָשִׂישׂוּ כִּי יִמְצְאוּ־קָבֶר: כג לְגֶבֶר אֲשֶׁר־דַּרְכּוֹ נִסְתָּרָה וַיָּסֶךְ אֱלוֹהַּ בַּעֲדוֹ: כד כִּי־לִפְנֵי לַחְמִי אַנְחָתִי תָבֹא וַיִּתְּכוּ כַמַּיִם שַׁאֲגֹתָי: כה כִּי פַחַד פָּחַדְתִּי וַיֶּאֱתָיֵנִי וַאֲשֶׁר יָגֹרְתִּי יָבֹא לִי: כו לֹא שָׁלַוְתִּי וְלֹא שָׁקַטְתִּי וְלֹא־נָחְתִּי וַיָּבֹא רֹגֶז:

ויען

תרגום

וְחַפְּסִין לֵיהּ מִן טוֹמַעְיָיא: דַּהֲווֹ חַדְיָין לְדִיצָא הַשְׁתָּא יֶחְדוּן אֲרוּם יִשְׁכְּחוּן בֵּית קְבוּרְתָּא: כָּל אִילֵין מְרִירְתָא לְגַבַר דִּי אוֹרְחֵיהּ מְטַמְרָא וְטַלֵּיל אֱלָהָא אַמְטוּלְתֵיהּ: אֲרוּם קֳדָם סְעוּדְתִי תְּנַחְתִּי תֵיעוֹל וְנַתְּזָן הֵיךְ מוֹי אַכְלְיוּתִי: אֲרוּם דְּחוּלָא דְּחָלִית וְאַתַת לְוָתִי וּמָה דִּדְחָלִית יֵיתֵי לִי: לָא שְׁלַיִית מִבְּסוֹרְתָא דְּתוֹרֵי וְאִתְנַן וְלָא שְׁרוֹכִית מִן בְּסוֹרְתָא דִּיקִידְתָּא וְלָא נְיָיחִית מִבְּסוֹרְתָא דְּנַמְלַיָּא וְאָתָא רוּגְזָא עַל בְּסוֹרְתָא דִּי בְנַיָּא:

ואתיב

מסורה

נסתרה ג׳ וסימ׳ בתלים סימן ל״ח : ויסך ד׳ וסימ׳ ויסך על ארון העדות · ויקם דוד מהארץ · ויסך בדלתי ים · ויסך אלוה בערו :

אבן עזרא

ויחפרוהו · יבקשוהו יותר מהחופרים למצא מטמון : אלי גיל · יש אומרים כי גיל תנועה לשמחה ולאבל כמו רנה ואחרים אומרי׳ כי עניינו כמו השמחים ללכת אל גיל כן ישישו · חזר ופירש מי הוא מהמחכים למות הוא הגבר אשר דרכו נסתרה ממנו והאל סגר עליו וזה עניין ויסך אלוה בעדו כמו יסגור על איש · והגאון רב סעדיה פי׳ בו להפך ואמר כי ענייני כי אין צורך לחיים אלא הגבר אשר דרכו נסתרה אפילו באכילה לא יתענג : ויתכו כמים שאגותי · עד שיבכה או הוא על דרך משל שלא יתערב כי אם ירוצו זאת אחר זאת ולא תפסקנה : אליפז

מ״ע ספורנו

כי ימצאו קבר · באופן שראו לשמוח לפעמים כאשר ימצאו קבר ולא תהיה הנבלה מושלכת לכלבים אז זולתם · וזה : לגבר אשר דרכו נסתר ויסך אלוק · שהסתיר האל הטוב פניו ממנו ולא ירחם ולא יתקומם לאל הרע כמו שקרה לי · כי פחד פחדתי בימי עשרי באופן שהיפי׳ אז לא שלותי ויבא רוגז הנז׳ נגדי להסתיר פני : אליפז

אוהב משפט

ופר״שי ז״ל שמתייהג דכל חד הוה כתי׳ באילני׳ ואם הירע ביבשה לחד מניהו הוו כהרין ענפיה מאיגב׳ דקאים על שמיה:

אבן יחייא

תורת חסד

יראת שדי

הרמ״בן

ר׳ אברהם פריצול

רלבג

והכלל העולה מהדברים הוא שדעת איוב היה שכל מקרי האדם הם מסודרים ומוגבלים לפי מערכת הכוכבים בעת הלידה ולזה קלל היו' שנולד בו לחשבו כי הוא היה סבת הרעות שקרוהו וקלל ליל ההריון להיותו מורה על איכות מה שיקר' לעובר ברחם ועת צאתו מרחם וכבר זכרו זה בעלי המשפט ולזה היה מורה ליל ההריון על עת הלידה אשר הוא מורה לפי דעת' על כל מקרי האדם בחייו וקלל יום הלידה תחלה להיותו מורה בעצמות ראשונה על מקרי האד' בחיי' וקלל ליל ההריון אחר זה להיותו מורה בשנית עליהם וזה שהוא יורה על עת הלידה אשר הוא מורה על אלו המקרים ועוד נתרעם על ליל ההריון על אשר לא היתה הורהתו אם שלא נתעברה אמו אם שלא תשלים הריונה ותפיל אם שימות בצאתו מרחם אמו כי אלו המקרים הם לפי מערכת הכוכבים ברגע רדת הטפה ברחם לפי מה שאמרו בעלי המשפט והנה בחר איוב לא היותו על היותו בסבת המקרים האלה אשר קרוהו ונתרעם על השם ית' המסדר זאת ההנהגה אשר מצד מערכת הככבי' אשר ימצא בה זה האופן מהעדר הסדר והיושר אשר יבא ממנה רעות לטובים וטובות לרעים כמו שיזכור איוב במה שאחר זה איך לא סדר ... יותר טוב להם לפי מחשבתו ויחס זה לשגגה לשם ית' או ללאות וקצור וכבר שגג בזאת ההנחה ... על כל פנים הגעת המקרי' אשר יורו עליהם אבל כבר כשאמרו הפשריי' מצד הבחירה האנושית ... רעית האנושיות על שיבחר המקבל הרעות ההם המות מהחיים וזה אמנם היה לודק אם היו אלו ... קנת הקודמים כמו שנזכר בספר המדות ואולם הטובות האנושיות עם הדעות הבלתי אנושיו ...

[illegible]

מ״ע ספורנו

אליפז הנסה דבר אליך תלאה ועצור במלין: ההתנס יאות זה שהאלוק שאמרת נסה דבר אליך ואתה תלאה מלסבול ועם זה יאות עצור במלין ומלת הנסה במלת או הנסה אלקים שפירושה האתנס הוציא לפעל: מי יוכל · להתפק מלהשיב: הנה יסרת רבים · בנעקס ביום אידם: תחזק · בתנחומיך למעט את הרע: האמן · בתת תקות טוב ונהיות: כי

איוב ד

וַיַּעַן אֱלִיפַז הַתֵּימָנִי וַיֹּאמַר: א הֲנִסָּה דָבָר אֵלֶיךָ תִּלְאֶה וַעְצֹר בְּמִלִּין מִי יוּכָל: הִנֵּה יִסַּרְתָּ רַבִּים וְיָדַיִם רָפוֹת תְּחַזֵּק: כּוֹשֵׁל יְקִימוּן מִלֶּיךָ וּבִרְכַּיִם כֹּרְעוֹת תְּאַמֵּץ: כי

ס״י ב׳ מל״י ל׳ וק׳ מלרע

וְאָתִיב אֱלִיפָז דְמִן תֵּימָן וְאָמַר: הַעַל נִסְיוֹן פִּתְגָּמָא דִמְטָא לְוָתָךְ תִּשְׁתַּלְהֵי וּלְמֵעַכְּבָא בְּמִלַּיָּא מַן יֵיכוּל: הָא כְּסַנְתָּ סַגִּיעִין וִידַיָּא הֲלַשַׁיָּא תַקִּיפְתָּא: דְּתָקַל בְּחוֹבָא יְקִימוּן מִלָּיךְ וְאַרְכּוּבַיָּא דְחַמְטַן בַּעֲבֵירָה תַּחְיֵל: ארום

הנסה ב׳ בתרי לייש׳ וסי׳ או הנסה אלהים · הנסה דבר אליך תלאה · יקימון ל׳ והוא חד מן שטה חדא כתיב י״ור דכל חד וחד לית דכו׳ וסימ׳ נמסר במַפר׳ רבתא במערכת אות הי״וד בס״ד :

רשי

מענה אליפז · הניסה אליפז בן עשו היה ועל ידי שנתגדל בחיקו של יצחק זכה שתשרה עליו שכינה · מארץ תימא · מארצו של עשו · הנסה לשון תימה הבעבור שניסת דבר אליך תלאה · בנסיון אחר שניסך בוראך ובא אליך התה כלאה · ומעתה עצור במילים מי יוכל מלהשיבך · הנה רבים שארבו דברים הוכחת׳ ויסרתם · וידים רפות · ויגורת מפורענות הבא עליהם אתה היית רגיל לחזקם ולומר אל תירא שכך היא מדת הדין · יקימון · רגילות הם מליך להקי׳ את הכושל : הלא

אבן עזרא

ויען אליפז · הנסה · הנ״ון לשון רבים והסמ״ך מקום ש״ין וה״את מקום א״לף וכמו נסה עלינו אור פניך יי׳ · ועצור במלין לא נוכל ויש אומרי׳ הנסה המנסה וטעם דבר בדבר ואחרים אמרו כי הדבר הוא המנס׳ ועצור במלין לא נוכל שלא נשיבך : כשלקך

[illegible]

אוהב משפט

אבל התרגום פירשו לשון לאס מגוהל יעכפון יתיה שבוה כמו שדה מטינפת׳ ושמא יש טעות ...

[illegible]

תורת חסד · יראת שדי

[illegible]

אבן יחייא

[illegible]

ר׳ אברהם פריצול

[illegible]

הרמב״ן

[illegible]

ה כִּי עַתָּה תָּבוֹא אֵלֶיךָ וַתֵּלֶא תִּגַּע עָדֶיךָ וַתִּבָּהֵל׃ הֲלֹא יִרְאָתְךָ כִּסְלָתֶךָ תִּקְוָתְךָ וְתֹם דְּרָכֶיךָ׃ זְכָר־נָא מִי הוּא נָקִי אָבָד וְאֵיפֹה יְשָׁרִים נִכְחָדוּ׃ כַּאֲשֶׁר רָאִיתִי חֹרְשֵׁי אָוֶן וְזֹרְעֵי עָמָל יִקְצְרֻהוּ׃ מִנִּשְׁמַת אֱלוֹהַּ יֹאבֵדוּ וּמֵרוּחַ אַפּוֹ
י יִכְלוּ׃ שַׁאֲגַת אַרְיֵה וְקוֹל שָׁחַל וְשִׁנֵּי כְפִירִים נִתָּעוּ׃ לַיִשׁ אֹבֵד מִבְּלִי טָרֶף וּבְנֵי לָבִיא יִתְפָּרָדוּ׃ וְאֵלַי דָּבָר יְגֻנָּב וַתִּקַּח אָזְנִי שֵׁמֶץ מֶנְהוּ׃ בשעפים

אֲרוּם כְּדוּן תֵּיתֵי לְוָתָךְ וְאִשְׁתַּלְהֵי תִּמְטֵי גַּבָּךְ וְאִתְבַּהַלְתָּא׃ הֲלָא דַּחַלְתָּךְ סִכּוּיָיךְ סִבְרָךְ וְשַׁלְמוּת אוֹרְחָתָךְ׃ אִדְכַּר כְּדוּן מַן דְּזַכַּאי כְּאַבְרָהָם הוּבַד וְהָאן תְּרִיצִין כְּיִצְחָק וְיַעֲקֹב אִתְכַּחֲדוּ׃ הֵיכְמָה דִּי חֲמֵיתִי דָּרָא דְטוּבְעָנָא עָבְדֵי שִׁקְרָא וּפָלְחֵי לֵיעוּת יִשְׁתַּלְמוּן כְּמִינֵיהּ׃ מִן מֵימַר אֱלָהָא יְהוֹבְדוּן וּמִן זַעֲפָא דְנַחִירֵיהּ יִשְׁתֵּיצוּן׃ אַכְלְיוּת עֵשָׂו דְּמַתִּיל לְאַרְיָא טַרְפָא וְקַל אֱדוֹם דְּמַתִּיל לְשַׁחֲלָא מַרְתִּיחִין כְּדִבְיָא דַּחֲטוּפֵיהוֹן וְרַבְרְבָנוֹי דְּמַתִּילִין לְלַיְתָא מִתְפָּרְשִׁין לְמֵיבַז בִּיזָתָא׃ הֵיכְמָה דְּאַרְיָא יְהוֹבַד מִדְּלֵית עֲדָאָה הֵיכְדֵין יְהוֹבַד יִשְׁמָעֵאל מִדְּלֵית זְכוּתָא וּבְנוֹי לִיסְטַיָא אִתְפָּרְשׁוּ מִן אוֹרְחִין תְּרִיצִין׃ תָּא יִשְׁמָעֵאל דְּמַתִּיל לְאַרְיוֹן יְהוֹבַד מִדְּלֵית זְכוּתָא וּבְנוֹי דְלוֹט דְּמַתִּיל לְלַיְתָא יִתְפָּרְשׁוּן מִקְּהָלָא׃ לְוָתִי פִּתְגָם אִתְאַמַר בִּנְטוֹר וְקַבִּילַת אוּדְנִי קְצַת דְּאִתְמְצֵי מִינֵיהּ׃ במחשבתא

ואיפה י' כתיב ה' וסימניך ויאמר לו המלך איפה הוא · איפה הם רעים · איפה שמואל ודוד · איפה לא שגלת · ואיפה ישרים נכחדו · איפה לקטת היום ואנה עשית · איפה היית ביסדי ארץ · איפה האנשים אשר הרגתם · ואיש אל ידע איפה הוא · ואלה איפה הם : ואלי ג' וסימ' ואני יסרתי רבים · ואלי דבר יגונב ואלי יאספו כל חרד :

רש"י

גם עת סופך מוכיח על תחלתך שיראתך שהיות ירא שמי' כסלתך היא מחמת כסילו' היא ולא מדעת שלימה · וכן תקותך ותם דרכיך הכל כסילות : נכחדו · ונעלמו ונאבדו כמו ותכחד מן הארץ : כאשר ראיתי · כן נכחדו חורשי און ומבינים את האון כמחשבתם כחורש זה שמכין לפני הזריעה · ואחרי כן זורעים במעשיהם את העמל וראיתי שהם יקצרוהו · כלומר רעתם שבאה עליהם · וראיתי כי מנשמת אלוה אבדו מנשיבת סערתו וכעסו ומרוח אפו יכלו · כלים תמיד ועל דור המבול דבר : שאגת אריה וקול שחל · האריה גדול והשחל בינוני והכפיר קטון כולם נתעו כלומר המלכים והשרי' והעבדים וכל שמות הללו שמות אריה הם · ליש אובד · מבלי טרף השדים אבדו כליש זה האובד מבלי מזון · כך אבד כוחם מעשות חמס · אובד איכו לשון הדם האובד דבר ממכו אלא הוא עצמו הולך לאיבוד כמו תעיתי כשה אובד וכמו הייתי בכלי אובד · ובני לביא יתפרדו מדבר בדור הפלגה · אשר נפוצו שם על פני כל הארץ : ואלי דבר יגונב · חוזר על תוכחתו שהוכיחו עד הנה מה תזעק זכור נא מי הוא נקי אבד · כאשר ראיתי וגו' ועל אודותיך אלי דבר נביא יגונב מן הסגנון כדבר גנוב לפי שאין רוח הקודש נגלה על נביאי אומות העולם בפרהסיא · משל למלך שהיתה לו אשה ופלגש כשבא אצל אשתו בא בגלוי ואצל פלגשו בא בסתר ובגניבה כך הקב"ה לנביאי אומות העולם · ויבא אלהים אל אבימלך בחלום הלילה · וכן ויבא אלהים אל לבן וגומר לבלע' נופל וגלוי עינים · לאליפז בחזיונות הלילה · אבל בנביאי ישראל כתוב פה אל פה אדבר בו במראה ולא בחידות · כר' תנחום מלאתי חונה · ול"ש ותקח אזני שמץ · מנהו · שמץ מקצת רוח הבנה : בסעיפים

רלב"ג

כסלתך ר"ל תקותך והרצון בו שמה שהיית ירא אלהים לא היה אלא לתקותך שישמור קנייניך וכאשר ראית אבוד הקנייני' ההם סרה יראת השם מעל פניך · וי"ו ותום דרכיך כפא רפה בלשון ישמעאל והרצון תקותך תום דרכיך ר"ל תקותך שישמרו קנייניך הית' סבת תום דרכיך ולזה תמימותיך בסוד הקנייני' ההם : וזורעי עמל · הרצון בו עול ובנתחת לשונו עמל ואון והמשיל ההשתדלות באון לחרישה וזריעה וקצירה להורות על רוב השתדלותם בו ועשיתם התחבולות רבות עד שישיגהו כמו הענין בעובדי האדמה שיעשו מלאכו' רבות להגיע אל התכלית המבוקש מהם · אריה ושחל וכפירים וליש ולביא הם משל לאנשים הרעים אשר כל מגמת' להזיק לזולת' כמו אלו החיו' אשר יכספו לטרוף זולתם מהב"ח : יגונב · ר"ל יעלם ויתכסה : שמץ מנהו · ר"ל מעט ממנו וכמוהו ומה שמץ דבר נמלא בו : עלמותי · יתעו לבלי אכל ומלת נתעו שבה על הכפירים וכמוהו קול דודי הנה זה בא : יגונב · מן גנב ועניינו נחטף : שמץ מנהו · כל המפרשים פירשו בו מעט לפי הענין והנכון בעיני שהוא משעם ומה שמץ דבר נשמע בו ועניינו כי לא יכלה אזני לקחת הטוב המעולה ממנו כענין פנים ואחור הנזכרים בפרשת כי תשא : בסעיפים

אבן עזרא

כסלתך · דבר שאתה נשען עליו כמו וישימו באלהים כסלם : נכחדו · נכרתו כמו ותכחד מן הארץ : שאגת אריה · פירש בו רבי משה הכהן כ"ע כשאגת אריה והעניין שישליט עליהם המקום אריות וחיות · ופירש רבי יונה נתעו נלתעו מן מלתעות ושניה' רחוקי' ופירושו שדמה אף אלהי' לשאגת אריה על טרפו ופי' נתעו כמו

מ"ע ספורנו

כי עתה תבא אליך ותלא · מלסבול ותבהל · על שקרו כאלה לאיש כמוך : הלא יורה זה כי האמנם יראתך לא היתה יראת גודל האל ית' ובעלתו כראוי אבל היתה : כסלתך · בטחונך שיקיי' לך העושר והכבוד : תקותך · להוסף : תום דרכיך · מלות אנשים מלומדה : · מי הוא נקי אבד · בממון : נכחדו בבנים נגד הטבע : כאשר · כאשר קרה לסדו' וחברותי' : שאגת אריה · כמו שקרה לנמרוד בענין הפלגה כי אז היתה שאג' אריים של נמרוד : וקול שחל ושני כפירים · המחזיקים בידו : נתעו · נכרתו מלתעותיהם : כי ליש אובד מבלי טרף · כי אז מת נמרוד בנערו שלא השיג את המכוון אללו שימלוך הוא על המין האנושי במלכות ש"ל שיסים במגדל ואליה גוים ידרושו ולא יזכר שם האל יתברך עוד בין המין האנושי : ובני לבי' · מלכי הנכרים שהיו מחזיקים בידו בזה : יתפרדו בפלגה ואבד מלכות' : ואלי דבר יגונב · מבוקש בעת לילה ולא מפי מורה · וזה · בנפול תרדמה · בעת שינת המון העם ושגתי שמץ מנהו · דבר בלתי נחשב בערך למעלת הדרוש : פחד

אוהב משפט

הוייתו כסדר מעת קבל' ההריון עד עת הגדול : עתה אלכי בלער הייתי שוכב בהשקט ומנוחה : הבונים חרבות למו · דרך בני אדם שרולים שיתקיי' זכרם הוא לבנות חרבות כי שמם יקרא עליהם כי כן דרך כל בנין שהוא נקרא ע"ש הבונ' הראשון כמו שכתוב ובנו ממך חרבות עולם וקורא לך גודר פרץ : או עם שרי' וגו' · מבואר הוא : פי' או למה לא הייתי כנפל טמון בלד שלא אהיה · או יהיה פירושו או מדוע לא אהיה כנפל טמון והוא היותר הנכון · ונפל טמון הוא העובר שלא נגמר זמנו להולד וטומנין אותו שאין מראים אותו לעולם לפי שלא נגמר · או יהיה פי' כנפל טמון שנשאר נטמן לעול' ולא בא לכלל הויה שלימ' וכענין וכנפל אשת בל חזו שמש · וכעוללים לא ראו אור הוא כפל הדבר במלות שינות ואיפשר שהנפל הוא שלא גמרו לו חדשיו והעוללים הם שגמרו להם חדשיהם ומתו קודם שנתפתחו עיניהם : משכה המות על העמל אשר הוא בו : מלת שם עומדת במקום שניס כלומר ושם עבד חפשי מאדוניו : הכותן הוא הש"י ואין צריך לפרש אותו כי ידוע הוא וכלל איוב כל העמלים ומרי נפש עמו הוא נקשר עם הפסוק שלפניו כלומ' מאד רבי תמה למה יעשה הש"י טובה למי שאינו רוצה אותה לפי שהיא רעה אליו כי האור והחיים הם בכלל טובים ולא נתנם הש"י לבריותיו אלא לטובת' · ורם יודע שיהיו רעים אליהם ושיהיו טוב אליהם שירפדו בפסך יגועיהם וימותו לבם

אבן יחייא

כי עתה וגו' ועתה כאשר באו אליך היסורין תלאה לסבלם וכאשר הגיעו עדיך נבהלת והלא אכא פנה יראתך לאלהים וכסלתך ותקותך בו ותום דרכיך וסם הד' תארים אשר הזכיר למעלה תם וישר וירא אלהים וסר מרע · זכר נא וגו' והנה הדעת הלא הוא כוזב יען שאם היה כן כצדיק כרשע משפט אחד לו וכפי אשר יגזרו השמים מבלי בחינה במעשיהם אם טוב ואם רע ואכבי הרואה היות במוחשי ההפך · כי זכור נא מי הוא זה ואיזהו הנקי אשר נאבד לגמרי ואיפה הם הישרים שנכחדו ואבד זכרם השמה כי אף שה' יסרם ביסורין רבים לא כלם · כאשר ראיתי שכלה חורשי און שמוציאים במחשבה · וזורעי עמל ואון שמוציאים מחשבתם הרעה אל הפעל · שבהשגחת ה' יקצרוהו וימדוד להם מדה כנגד מדה ואשר חשבו לכלות זולתם יכלו הם · מנשמת אלוה יאבדו וגומר הנה הראיה הבאה כי מעשר אחד אשר חטא לו יענש בא' מב' עונשים · אם שיאבד רכוש ולא יאבדהו עוד ויהיה כאחד האדם · ואם שיחול עליו חרונו ויקח כל אשר לו ויכלהו ויהרגהו · ולכן כנגד אבדת הרכוש אמר מנשמת אלוה יאבדו · ר"ל כי יאסוף ה' אליו נשמתו אשר היה משגיח בה עליהם ולכן יאבדו כי סר צלם · וכנגד חרון אף אמר ומרוח אפו יכלו · שאגת וגומר ושאגת האריה וקול השחל ושני הכפירים שהוא משל לרשעים הגאים נתעו כמו נלתעו שר"ל נשתברו מלתעותיהם · והליש כשאר אוכל מבלי טרף אשר הכין אליו · ובני לביא אשר היו יחד מוכנים לטרוף טרף יתפרדו · כי ה' יריב את ריבם מהעשוקים ויצילם מידם וקבע את קובעיה' נפש · והזכיר ה' שמות לאריה לרמוז על חמשה מיני עושק אשר הרשע יעשוק לעני · אם בנפשו כי יקום עליו ורצחו נפש · ואם בגופו כי ישעבדהו אליו בחזקה ויקחהו לעבד וירדה בו בפרך · ואם באשתו כי לעיניו ישגלנה · ואם בממונו כי יקח את כל אשר לו בפניו ואין מציל · ואם בבניו ובנותיו כי יקחם לעבדים ושפחות ואין מושיע מה שלכן ראוי לגזור אומר כי יש משגיח בתחתונים המעניש הרשעים ונותן שכר טוב לצדיקים · ואלי דבר וגו' הביא עוד ראיה שנית על ההשגחה מה' מהחושים הפנימיי' שירא הצדיק להיות בחלומות הצודקים אשר ישפיעם ה' על שכל בני האדם כי לא מערכות השמים יודיעו העתידות והם לא ידעום רק בעת ההיות ואיך יודיעום לזולתו' והוא אומרו הדבר שאלי יגונב והיא מכוסה ממני והוא העתיד להיות : הנה אזני יקח שמץ מנהו · ר"ל שיתגלה אליו מעט מהדבר הכמוס ההוא כשיעבדו על הסעיפים והמחשבות מחזיונות לילה · בנפול

תורת חסד · יראת שדי

כי עתה תבא אליך ותלא יר' תבא אליך ולא לאחרים ותלא ואיך יודע כי מצד שהאל ית' השיבך רצה לנסותך כשם שנסה לאברהם · תגע עדיך ותבהל ממה שהוצאת מפיך מלין באמורך אולי חטאו בני וכו' והנה אם הוא אמת כי יראתך באה עליך מצד נסיון הלא יראתך כסלתך כלו' מבטחך הוא שתקרא מכאן והלאה בשם ירא אלהים כמו שנאמר באברהם כי עתה ידעתי כי ירא אלהים אתה באופן כי כנגד מה שעתה תבא אליך וכו' · יאמר עליך האל ית' עתה ידעתי כי ירא אלהים אתה וזהו תקותך כלומר ותקות החוט אשר לך בענין כשמחך שהי' אצול מתחת כסא כבודו ית' כן יהיה תמיד שלא תפסק משם וענין זה הוא דרכיך ר"ל שבכל הדרכים אשר תלך ואפילו בדרך חטאים וכי הוא לך לענין תום והוא למה שיתיסרו רבים ויהיו נוכחים ממעלליך ויהיו הרשעים ההם חוזרים למוטב וכו' ואם יסוריך אלה לא באו עליך בשביל שום חטא ועון כלל רק מצד מה שלא עברת במלין כאמור זכר נא מי הוא נקי אבד וכו' · כאשר ראיתי חורשי און וזורעי עמל אשר יקצרוהו לעצמם ובטחת אשר חפרו יפולו ומנשמ' אלוה יאבדו ותקות חוטם תפסק ומרוח אפו ית' יכלו ולא ישאר להם רק הנפש הבהמית כי הנשמה והרוח כבר נפסקו ואז ישארו דומים אל האריה והשחל והכפירים והליש והלביא כי עם כל גבורותיהם מורא האדם השלם עליהם וכן יקרה לאלה ומה גם אחרי היותם מהאנשים אשר נתפרדו אלו מאלו כי כל א' מהחורשי און חורש מחשבתו הפכיית למחשבת חברו באופן שיתפרדו כל פועלי און ואל השלם לא יאונה כל רע וכו' · והה"ר שמריא האיקרטי ז"ל כתב זכור נא איש מן האנשים נקיי החומר אם אבד אחד מהם ואם איך יודע שמו אמור לי שם המקום לבד והוא אומר ואיפה ישרים נכחדו עכ"ד : אמר עוד ואלי דבר יגונב יר' ואלי דבר זה שעליו אמרתי לך הנסה דבר וכו' יגונב כלומר היה נסתר ממנו ותקח אזני שמץ מנהו ממה ששמעה מאחרי הפרגוד בדרך נבואה מה : והוא

ר' אברהם פריצול

כי עתה · ועתה ראיתי כי כאשר באה אליך מן הרעה והמקרה נלאית בו לבלתי סבלו והטאת בדעת הכוזב הזה · וכאשר הגיעה עדיך הצרה והעונש כבהלת מראו' וכעוית בה' · ותלא · מן התלאה · ובלאו מצרים : הלא יראתך · הנה בינותי מדבריך כי מה שיראת את ה היה בעבור בטחונך או שיקויימו קניניך והצלחותיך בעבור היותך ירא אלהים ושיועיל לך לקיימם · וכן תקותך באל שישמרם ויקימם בעבור תום דרכיך שאתה היית תם וירא אלהים · אבל עתה שהוכת כפרת באומנה הזאת : כסלתך · בטחונך · מן באלהים כסלם : זכור נא · וזה לך האות שהבטחה בה' יצליח · זכר נא אם מעולם ראית איש נקי שנאבד · ובאי זה מקום ראית ישרים שנכחדו · כשמתו · כאשר · כמו שראיתי בעין השכל חורשי און שכשמתו ונאבדו בעבור השתדלם בעול ובחמס · וכן זורעי עמל שהיא המחשבה ברעה בראשונה ואחר כך יקצרוה ויעשוה · כי הזריעה קודמת לקצירה ובסוף ישמיתם ה' · אבל הנקיים והטובים אשר לפעמים יקרה מקצת מן המקרים לא ישמיתום לגמרי רק שישיג לאיש מה מן הפורענות לקצת מעשיו הבלתי טובים ולא כליון חרוץ · כמו שתראה כליון הרשעים לגמרי שלא תהיה להם תקומה למפלתם לעולם · ובזה ימשך שאלו הרעות אינם במקרה הזמן והמערכת כי אם בחכמת אלהים ומלאכיו הנצבים על המלאכה במלאכות ה' : מנשמת · מבואר טעמו עם קשר הפסוק הקודם · כי להיותם רשעים חורשי און וזורעי עמל יאבדו ויוכלו בגזרת אלוה ורוח אפו ובהשגחתו הפרטית : שאגת · גם זה מצורף טעמו עם הקודם · שראינו שאגת הרשעים התקיפים לטרוף ולגזול בחזקה כאריות החוטפות · וכן לבלוע ולגרם בשניהם האנשים החלשים כשני כפירים החזקים · ולבסוף נתעו ונשתהו שניהם שלא יוכלו לטרוף עוד · ואפשר כי נתעו מן מלתעות לביא וירצה לומר הסרת המלתעות · כמו תשרש מן שרש · שר"ל הסרת השרש · ויהיה נתעו שרשו לתע מחסרי הפ"א לדעת רבי יונה · או נתעו מן יתעו לבלי אכל לדעת א"ע · והראשון טוב : ליש אובד וכן ראיתי ליש מין מן האריות · כי לפי חזקם · וכן בני לביא יתפרדו ויגלו הנה והנה למצוא טרף ולא ימצאו · וכן יקרה לרוב לרשעים בסופם · עוד אלי שאגיד אליך כמו דבר אשר יגונב ויסתר ויעלם מההמונים להיותו דבר בלתי מוחש כל כך · ומ"מ מעט · כמו שמץ דבר · מנהו · מן הוא · כמו ממנו : בעפים

הרמ"בן

ועתה כי תבא אליך כהם תלהם מכשול הלער · וכי תגע אליך תהיה נבהל מדעת המשפט · ותחלה אותו במזלן ובמקרה · או יקשור פסוק כי עתה תבא אליך עם ועצר במלין מי יוכל · יאמר הנסה דבר אליך שתלאה בו · והלא יתרת ממנו רבים ועצור במילין מי יוכל · כי עתה תבהל בבוא אליך : הלא יראתך כסלתך · למה תלאה ותבהל כי יראתך מן האלהים היא כסלתך · ובה תוכל לבטוח : כסלתך · כמו אם שמתי זהב כסלי · שהוא כמו מבטחי · וישימו באלהי' כסלם : ותם דרכך תקותך · כי זכר נא שלא ראיתה מאז נקי אבד וישר נכחד · ותראה חורשי און וזורעי עמל קוצרים אותו : יקצרוהו · כל אחד יקצור מה שיזרע · והנה זאת ראייה כי מנשמת אלוה יאבדו האובדים · או יאבדו ישוב אל חורשי און וזורעי עמל : שאגת אריה וקול שחל · פירשו בו בי הוא חסר בי"ת · כמו הנמצא בית ה' · ור"ל כי מנשמת אלוה בשאגת אריה וקול שחל · או יאמר כי ישלח בם אריות שואגים וכפירים נלתעו שניהם לטרוף אותם · וליש אובד מבלי טרף יבא עליהם לבקש טרפם מהם : ובני לביא יתפרדו · וכל אלה רמז לרעות הבאות על הרשעים פתאום כענין מזי רעב ולחומי רשף וקטב מרירי וגו' · ויש מפרשים שאגת אריה וקול השחל יאבדו ויכלו מנשמת אלוה · ושני כפירים נלתעו ונעקרו ונפלו מהם · וליש גבור בבהמה אובד : ובני לביא יתפרדו · כי אין להם טרף ומזון · רמז לרשעים חורשי און וזורעי עמל · שיאבדו עם תקפם וגבורתם אשר היו כאריות שואגים וככפיר בעדרי לאן · והנה אבדם מנשמת אלוה הוא : ואלי דבר יגונב · באורו כל זה נראה לעיני כי הצדיקים אינם אובדים והרשעים אובדים כרתו · ויש דבר נעלם ממני ונגלה לי מקלתו במראות הנבואה · והוא אשר יספר · כי פעמים אין המדה כן · כי יש אויל משרים וצדיק נוכה · ויאמר כי יש לו בזה שמץ טעם · כי במראות הנבואה נתבאר לו כי הכל בטעם · כי השם צדיק ולא יעשה עולה · ואחרי כן יבאר הטעם שלו : בנפול

מספר שני זמנים נקראים בשם כפרד זה מזה · שיאבדו וימותו מבלי מצוא טרף ולא יועילם חזקם · וכן יגלו בדין ההשגחה ומשפטה : ואלי דבר יגנב · ועם היותי מאמין בהשגחה הנה הדבר הזה עוד אלי כבר לקחה אזני שהבינותי מאמתתה שמץ מעט ממנו · שמץ · מעט

רלב"ג

עצמותי · איברי : לא יאמין · הוא מענין אמת ר"ל שלא ישיגו המאמתות והקיום מעצמותם אבל להם סבה בהיותם אמת כמו שיש להם סבה בהיותם נמצאים ולזה היה חסרון; באמת אלו הנמצאים הקדושים ביחס אל השם ית' וזה כי השם ית' לבדו יהיה אמתותו וקיומו מעצמותו או יהיה הרצון בזה שהשם ית' לא יאמין בהם שישלימו מעצמ' מה שהוכן להם מהפעולו' אם לא יהיה בזה עזר מהשם ית' וזה הדבר כבר בארנוהו במה שאין ספק בו בחלק הג' מהמאמ' החמישי בספר מלחמות יי' · תהלה · רוצה לומר אורה ויהיו הלה והלל שני שרשי' בענין אחד והרצון בו ולא במלאכיו ישים אורה ר"ל שאין האור להם והוא ההשגה במה שהם משיגים מצד עצמותם אבל מצד הסב' הראשו' והוא השם ית' ואולם השם ית' אין לו ההשג' במה שישיג מזולתו: עש · הרצון בו כלוי והוא שם והפעל ממנו ועצמי' עששו עשש' מכעס עיני והרצון בו שכבר ידכאום מקרים אם מחוץ אם מרוע הנהגתם ויפסידו קודם שישיגם הכלוי הטבעי וזה דבר אמתי אין ספק בו וזה כי רוב המתים מתים בזול' עתם בסבת מקרים מה ולא ימצא שימו' המו' הטבעי אחד מאלף: מבלי משים · חסר לב והרצון בו מבלי משים לב להשלים נפשם וכמוהו וישימו וישכילו יחדו · והרצון בו וישימו לב : הלא נסע יתרם בם · רוצה לומר שכבר נסע ממקומו יתרונם אשר בם על שאר הב"ח והוא השכל והלך הוא לו כי הוא בתחלת ענינו חסר ומי שלא ישלימהו לא ימצא לו יתרון על שאר הב"ח בעת המות כמו שנאמר אדם ביקר בל ילין נמשל כבהמות נדמו : אויל

רש"י

בשעיפים : במחשבות: פחד קראני מן הרוח שבא אלי : ורוח הוא מלאך שנאמר עושה מלאכיו רוחות · תסמר הרוח שערת בשרי · תסמר הוא לשון אדם שעמדו שערותיו: יעמוד · עומד היה בפני ולא הייתי מכיר מראהו: דממה וקול · קול דבר חשאי הייתי שומע · דממה וקול אשמע וקול שמעתי מדממה · אבל דממה לא שמעתי דממה אילו המלאכים שאומרים שבח כדמתרגמינן ואחר הרעש קול דממה דקה · קול דמשבחין בחשאי · אשה דממה שמע · מכאן שהראשונים נשתמשו בקול והאחרונים בבת קול · כאדם המכה בפטיש וקול ההבר' נשמע למרחוק · וכך הוא אומר האנוש מאלוה יצדק בתמי' ואם מעושהו יטהר גבר · ואם יותר מעושהו יטה' גבר ומה זה חברך יצעק הן בעבדיו הצדיקים לא יאמין שלא יחטאו לו ומסלקם מן העול' לפני זמנם · תהלה לשון הוללו: אף כל שכן שוכני בתי חומר אשר בעפר יסודם קברות · ידכאום לפני עש · מן השמים מתיפין את כוחם עד שהן שפלי' ונדכאי' ולפני הרימה האוכלתן במותן : מבקר לערב יוכתו · ביום אחד הם כתותים ונדכאים · מבלי משים על לב לשוב לקונם · לנצח יאבדו · וגם זה הוא מקרא חסר: הלא נסע יתרם בם · כמו יתרה עשה גאותם וחכמתם תתבלע בגופן והנה נוסעת ונסחת כמו בל יסע יתידותיו: קרא

תרגום

בְּמַחְשַׁבְתָּא דְּמִן חֶזְוָתָא בְּלֵילְיָא כַּד נְפַלַת שֵׁינְתָא עַל בְּנֵי נָשָׁא: דְּחוּלָא עַרְעַנִי וּרְתִיתָא וְסוּגְעֵי אֵבָרַי דְּלִיחַ: וְזִיקָא עַל אַפַּי יְעִיבַר מְצַלְהֲבָא עַלְעוּלָא כְּסְרִי: יְקוּם וְלָא אִשְׁתְּמוֹדַע חֶזְוֵיהּ דְּמוּ לְקָבֵל עֵינַי חֲשַׁי וְקַל סוֹגְעִין אֶשְׁמַע: אַכְרִיז וְאָמַר אֶפְשַׁר דְּבַר נַשׁ מֵאֱלָהָא יִזְכֵּי אִם מִן דַּעֲבְדֵיהּ יִדְכֵּי גְּבַר: הָא בְעַבְדוֹי נְבִיָּא לָא יְהֵימִין וּבְאִזְגַּדוֹי יְשַׁוֵּי עִילָא: כָּל דְּכֵן רַשִׁיעַיָּא דְּשַׁרְיָן בִּקְבוּרַת טִינָא דִּי בְּעַפְרָא שִׁתְאַסֵּיהוֹן יְדַכְּכִינוּן קֳדָם זַחֲלָא: מִצַּפְרָא לְרַמְשָׁא מִשְׁתַּתְּפִין מִן דְּלֵית מְשַׁוֵּי לְהוֹן אַרְכָּא לְעָלְמָא יְהוֹבְדוּן: הֲלָא מַדְּלֵית זְכוּתָא לְהוֹן אֶנְטְלֵית סָעִיד מִנְּהוֹן יְמוּתוּן וְלָא בְחָכְמְתָא:

מקרא

13 בִּשְׂעִפִּים מֵחֶזְיֹנוֹת לָיְלָה בִּנְפֹל תַּרְדֵּמָה עַל־אֲנָשִׁים: 14 פַּחַד קְרָאַנִי וּרְעָדָה וְרֹב עַצְמוֹתַי הִפְחִיד: 15 וְרוּחַ עַל־פָּנַי יַחֲלֹף תְּסַמֵּר שַׂעֲרַת בְּשָׂרִי: 16 יַעֲמֹד וְלֹא־אַכִּיר מַרְאֵהוּ תְּמוּנָה לְנֶגֶד עֵינָי דְּמָמָה וָקוֹל אֶשְׁמָע: 17 הַאֱנוֹשׁ מֵאֱלוֹהַּ יִצְדָּק אִם מֵעֹשֵׂהוּ יִטְהַר־גָּבֶר: 18 הֵן בַּעֲבָדָיו לֹא יַאֲמִין וּבְמַלְאָכָיו יָשִׂים תָּהֳלָה: 19 אַף שֹׁכְנֵי בָתֵּי־חֹמֶר אֲשֶׁר־בֶּעָפָר יְסוֹדָם יְדַכְּאוּם לִפְנֵי־עָשׁ: 20 מִבֹּקֶר לָעֶרֶב יֻכַּתּוּ מִבְּלִי מֵשִׂים לָנֶצַח יֹאבֵדוּ: 21 הֲלֹא־נִסַּע יִתְרָם בָּם יָמוּתוּ וְלֹא בְחָכְמָה:

מסורה

ל' · ל' · ל' · ד' וחס' · ל' · ל' · ל' · ד' · ג' · ג' · ל' וחד לא בחכמה · קרא · קרי

יחלוף ד' וחסר וסימ' והאלילים כליל יחלוף · ורוח על פני יחלוף · בבקר כחציר יחלוף · אם יחלוף ויסגיר : תהלה ל' ובמלאכיו ישים תהלה והוא חד מן מלין דמשמשין לה בסוף תיבותא וסימ' נמסר במסרא רבתא במערכת אות הלמ"ד בס"ד : עש ה' וסימ' וכצמר יאכלם סס · ידכאום לפני עש · כבגד אכלו עש · עשה עש כסיל וכימה · עש יאכלם :

אבן עזרא

בשעיפים · מחשבות : תסמ' · תרעיד כמו סמר מפחדך בשרי ורבינו האיי ז"ל פירש שהוא ממסמרות כי הכתב כמסמר נטוע : יחלוף · יהלוך כמו חלף הלך לו : יעמוד · זה בחלום דממה וקול · כמו קול דממה דקה וזו דרך נבואה קטנה : לא יאמין · אין אמונה בעבדיו כנגדו שהוא לבדו שלם בלי חסרון : תהלה · כמו אמרתי להוללים אל תהולו בעבור חסרונם : אף שוכני בתי חומר · ק"ו הדרים בבתי חומר והנכון בעיני שעבדיו ומלאכיו הם העליונים שאין להם גשם שהוא גוף ונפשות בני אדם נחצבות מהם ואף שוכני בתי חומר הם הגופות שיסודם בעפר : ידכאום · ענין בתי חומר ידכאו השוכנים בעבור שיכלה הגוף כעש ורובי המפרשים פירשו לפני עש לפני שמש ואמר כי עש כמו ועיש על בניה תנחם והם שבעה כוכבים קרובים מהמצוק הצפוני כמו שם ושיש והטעם כל ימי היות עיש : מבלי משים · פי' מבין וכמוהו וישימו וישכילו : יוכתו · מן כתית והטעם כמו בבקר יליץ וחלף : הלא נסע יתרם · יש מפרשים יסע יתרון דעתם ויאבד ואחרים אמרו כי הוא כמו כי יתרי פתח שיסע יתר אהלי והקרוב אלי שהוא כמו יתרה עשה שהוא ממון ועניינו שיאבד ממונם במותם : ימותו ולא בחכמה · חכמו שיקבצו ממון גם יורה זה הפסוק כי האדם לא נברא אלא שילמד חכמה :

תורת חסד יראת שדי

והוא בשעיפים מחזיונות לילה וכו' כלומר כשהייתי מחשב במה שאחזה בתוך שינתי בלילה וז"א מחזיונות לילה ולא אמר בחזיונות לילה וכן בנפול תרדמה על האנשים אם ברצונם או בעל כרחם: **פחד** ונומר יר' ואז פחד קראני ורעדה וכו' ורוח על פני יחלוף וכו' ויעמוד הרוח הזה ולא אכיר מראהו וקול אשמע מדבר ואומר האנוש מאלוה יצדק כמו שהיה איוב רוצה להצטדק מאלוה בעשותו מה שהיה עושה באומרו אולי חטאו בני וברכו אלה"ם בלבבם וכו' יהאנוש מאלוה יצדק מלאתי כתוב יר' וכי אפשר כי להיותו חלק אלוה ממעל כביכול כי מצד זה יצדק וכו' זה אי אפשר שהרי אחר שבעיסה מעכב ע"כ · וכאומרו אלא גבר ר"ל מתגבר על יצרו · ועוד אמר הרוח הנזכר הן בעבדיו לא יאמין ובמלאכיו שישים תהלה ואור ג"כ לא יאמין שלא יאמר שהאל ית' נושא פנים וכו' אף שוכני בתי חומר וכו' ולכן צריך האל ית' לנסות לאיש כמוך כדי שיראו רבים וייראו וידעו כי האל ית' יודע טעם כל הדברים · והה"ר דוד קמחי ז"ל כתב ידכאום לפני עש יר' ידכאום המדכאים לפני אסיפתם ויהיה אומרו עש מלשון עושו וכאו וידוע ברוב כי קודם אסיפת האדם שהוא צאת נפשו הוא מדוכ' בחולי או במכה ע"כ : **מבקר** לערב יכתו מבלי משים יר' מבלי היות בהם משי' דרך טובה כדי שיראוהו כישע אלו"ס ולכן לנצח יאבדו והלא נסע יתרם אשר בם וכו' ובכן ימותו וכו' ולכן צריך האל ית' לנסותך כדי שיהיה זה להם לתוכחת וכו': קרא

אבן יחייא

בנפול תרדמה ונו' ביאר כי לא יתאמת כל אשר יגלה בשעיפי חזיונות לילה כי רובם הם חלומות כוזבים · רק אותם אשר יקרה בהם אלו המקרים · בנפול תרדמה על אנשים כאשר יקרה בחזיון הנבואיי · ואז פחד קרה אלי ורעדה שרוב עצמותי והם האיברים הקשים הפחיד · וכאלו דבר רותני על פני יחלוף ויעבור אשר למוראו תסמר שער בשרי · ויעמוד לנגדי ולא אכיר מראהו וכאלו תמונה לנגד עיני · ואחר כל אלה אשמע בקול דממה דקה שהודיעני את העתיד להיות האנוש מאלוה וגו' הביא עוד ראיה שלישית מקל וחומר באומרו הנה הוא מפורסם בין האנשים כי הוא עול למלך האיכותי להצדיק הרשע ולהרשיע הצדיק · ואם ככה הוא באנוש ק"ו וכנו של ק"ו במלך מלכי המלכים · וכי תחשוב שאנוש מאלוה יצדק וימצא הצדק וטוהר המעש' בין האנשי' יותר מבאלוה ית' אשר עשה את האדם והוא היותר פחות ובלתי קיים שבנבראיו כי הן בעבדיו שהם עולם הגלגלים לא יאמין כי לא נתן להם קיום נצחי · ובמלאכיו ישים תהלה ואורה כי אין להם האו' והמציאות מעצמם רק מהסבה הראשונה ולכן גם אין אמונה וקיום בהם להיות' הווים וכל הווה נפסד כי בשנת היובל מה אלפים יאבדו וה' יעמוד · וכ"ש כי אין אמונה וקיום בשוכני בתי חמר שהיא הנפש העומדת בבית חמריות הגוף אשר עיקר היסוד מהבית החמרי ההוא הוא העפר הנבזה שביסודות · ידכאו' וגו' וסופם לעפר כי תקות אנוש רמה וידכאו אותם בני העש והרמה הנולדים ממנו · ולפני כמו לבני כי אותיות בומף מתחלפות · ולא יעמדו ימי' רבים קיים על פני האדמ' כי מבקר לערב יוכתו וימותו והוא משל לזמן קצר אשר יחיה האדם · והפסדם הוא דבר נקל כי מבלי משים לב להפסידם לנצח יאבדו וזה יען כי שנעם אל ההפסד ואליהם יכלו ויפסדו · כי תכף שיסע הדבר היתר שהם על אחר כבראי מטה שהוא הנפש תכף ימות וישאר פגר מובס בלי חכמה · והפסדם הוא דבר הכרחי ואין שלטון ביום המות ואין עוזר לו : קרא

ר' אברהם פריצול

בשעפים · והראיה על מה שהשגתי היות השגתו בשפלים · מה שראיתי כבר בשעפים בחזיונות לילה דברים נוראים עליונים לדעת מאתו יתבר' יגיעוני לפעמי' בנפול תרדמה על אנשי' ויאכידוני שלא כמנהג : בשעפים · מחשבות · מן על שתי הסעפים בחלוף שי"ן בסמך · פחד קראני · רצה לומר בעבור כי אותם המראות שראיתי קרא לי מהם הפחד והרעדה בכל חלקי הגוף עד כי רוב העצמות שהם חוזק וקיום הגוף הרעישו והפחידו · וזה מכח המראה המפחידה אשר הגידה אלי עתידות אשר בודאי מונחים מאת ה' להיותו ענין רוחני עליוני : קראני · קרה לי · מענין מקרה : ורוח על פני · וזה ראיה על מה שראיתי להיותו ענין עליוני כי כמו רוח הוא ועל פני יעבור ויחלוף בלילה עד שתסמר ותפחיד שערת בשרי להיותי מרגיש בחלקי המראה דבר אלהי להשיג מה שהראה בחלומות כהלה · במבואר בחלום פרעה ונבוכד נצר · והטעם רומס : תסמר · תפחיד · מן סמר מפחדך בשרי · או מבנין חמוס ושרפה מהפחד · יחלף יעבור · יעמוד ולא אכיר · ועוד הוראה אמתית ביותר היות השגחת השם בשפלים כי במראה אשר אראה לפעמים אראה במראה העומד עלי כדבר נורא ולא אכיר מראהו לתת לו תאר מהו : אך תמונה לנגד עיני · לבד מאתו ית' ואשמע דברים נוראים ונפלאים באופן כי השכל יקבלם בלי קול גופני אבל אלא המראה היה כמו בקול דממה דקה : שירה על כבוד ה' המתואר במראות אליהו בקול דממה דקה : האנוש · בפסוק הלז טען אליפז עם איוב נגד כפירתו בהשגחה בראיה אחרת · ואמר התקשוב שאחר היות האנוש נברא מרוח אלהים ומנשמת רוח אפו כבדל מבב"ח בלתי מדברים וב' בראו ואחר יעזבהו אל הגרמים השמימיים · וכאשר תראה צדיק ורע לו ורשע וטוב לו · התחשוב כי בעבור זה שיצדק האנוש מן האל ושיהיה גבר טהור יותר מעושהו שיאמר אליו המוכה שה' יכאיבהו בלא משפט : הן בעבדיו · הלא תראה שאין ראוי שיהיה הנברא שלם בערך מהבורא אותו · לפי שיקרה בסבה למסובב · כי אפי' בעבדיו ברואי מעלה לא יאמין שיוכח ויתן להם אמתות וקיום שלמותם מצד עצמם · ר"ל שאין ראוי שיותם אליהם שלמות אמתי מצד עצמם אחרי היותם נבראים ובריכי' לאחר הכותן קיומם · וכן גם במלאכיו לא ישים אורה ליחס אליהם שלמות אור השגחתם מצד עצמם אחרי היותם מושפעי' מאתו ית' · ואם עבדי ה' ומשרתיו עושי רצונו אשר שלמותם למעלה מהשגת האדם ומדרגתו · לא תאומת מדרגתם לעצמם · כל שכן מדרגת האדם השפל אשר בעפר יסודו שהוא פחות במדרגה נגד עושהו המשלים מציאותו כמו שהוא מבואר · כי הנמצא אשר מציאותו תלוי באחר הוא פחות ממנו במדרגה מאד · ובזה יוכר דעה אליפז על איוב שהכל בדין · וגם בפסק שאחר זה : תהלה · אורה · מן יהלו אורם · בהלו נרו · או תהלה מלשון תהלה מלשון תהלה ושבח : אף שוכני בתי חמר אשר בעפר יסודם · ואם המלאכים הנזכרים שהם חסרים בערך שמציאם ואין להם גוף מהיסודות · כל שכן ואף שוכני בתי חומר שהוא המין האנושי אשר צורתו תלויה בחומר ומעפר יסודו ומוגבל בלתי נצחי ומחוייב שיקרהו ההתפעלות וההפסד · וגם כי הרבה פעמי' יקרהו להיות מדוכא בהקרה הזמן קודם יגיע זמן ההפסד הטבעי שהוא כמשל לעש · ר"ל כי האדם מעותד להיות מדוכא בצרות המקרים בטרם ימות ועש יאכלנו : לפני · קודם זמן · עש שתרגא בלע"ז כנוי להפסד הרכבת החמר : מבקר לערב · וכן במעט זמן מיום עד לילה יוכת האדם ויפסד מן העולם הזה · וכן כאשר לא ישים לבו אל דבר ה' לרדוף אחר השלמות · לנצח תאבד נפשו ולא תהיה לה העדרות · יוכתו · מן ויכוס ויכתום · וכתתו חרבותם : הלא נסע יתרם · מאולם הנפשות הנה

מ"ע ספורנו

פחד וגו' ורב עצמותי הפחיד · בהשיגי מציאות נמצא ממציא לא מדבר קול על הפך כל שאר הפועלים במציאו' ובלעדיו אין שום מציאו' לשום נמצא באופן שלא אכיר ימין מציאותו ועם זה · תמונה לנגד עיני · של נמצא כחיי והוא השכל האנושי אשר הוא שכל בפועל מצד המושכלו' הראשונות והוא כחיי בלבד הגל שאר המושכלות כענין : דממה וקול · יחדיו ששם הפכיים בכל שם : האנוש מאלוה יצדק · ובכן התבוננתי שהוא מן הנמנע שיצדק האנו' אשר שכלו הוא כחיי בלבד יותר מן האלוה הנז' בכבד והנורא באופן שהאלוה יעשה איזה עול שימאסהו גם השכל האנושי : אם מעושהו יטהר · גבר · באופן שתהיה לדקת המין האנושי מפועל בלתי צדיק וזה נמנע בלי ספק : הן בעבדיו לא יאמין האמנם אין ליחס לאל ית' עול בשביל מיני הרע הקורים לאדם כאשר יסור מהנהג' הכח השכלי שנתן בו כי גם בגרמיים השמימיי' הנכבדי' מגרם האדם מאד לא יתן האל ית' אמונה וקיום פעולת תנועה מתמדת על ענין אחד בלתי עלם שכלי נבדל : ובמלאכיו ישים תהלה · ובכן ישי' התהלה ואור הקיום הנז' בעבדיו הנז' באמציעות מלאכיו שהם עצמים שכליים נבדלי' מחמר : אף שוכני בתי חמר כ"ש שלא יהיה לא' שום קיו' בלתי הנהגת הכח השכלי שהוא עצם נבדל : אשר בעפ' יסודם ידכאום · לפעמי' ידכאום בגרמי' השמימיי' : לפני עש · קודם עת מותם ובכן · מבלי משים · בה' תהלת ואור פעלת הכח השכלי אין ספק שהם : לנצח יאבדו הלא נסע יתרם בם כי אמנם נסור יהרם ומעלתם אשר בם והוא הכח השכלי : ימותו ולא בחכמה · בלתי תשכולת שום מפסיד : קרא

אוהב משפט

אם כן למה נותן לה' אותו אור ואותו חיים והלא הם אהבים המות ותפלים בו ומבקשים אותו יותר ממטמונים : ויחפרוהו לשון חפוש כמו לחפור את כל הארץ דיהושע או הוא לשון חפירה ממש שהם חופרים הקבר יותר מאותן החופרים ממטמונים : י"מ שהו' נקשר עם הפסוק שלמטה ממנו · ור"ל כי המות יותר נבחר מהחיים לאלו העמלים המבקשים אותו כי אפילו הפתאים ואינם עמלים ישישו כי ימצאו קבר לגבר אשר דרכו נסתרה והם המרי נפש שהזכיר כי הם עושי' צער לעצמם ולאחרים הרואים אותם וי"מ אפילו השמחי' אלי גיל ס"פ סוף ישישו כי ימצאו קבר כי זה כל האדם · ואם כן מה גם עתה אלו העמלים ויהיה לגבר אשר דרכו נסתרה נקשר עם למה יתן לעמ' או' ומציגו כיוצא בזה מהקשר הפסוקי' עיני יי' אל צדיקים וגמר פני יי' בעושי רע לעקן וי"י שמע וגו' : דרכו

רש"י

קרא נא · ע"פ דבר הנבוא' · מכאן ואילך חוזר לתוכחתו · לעק הרבה מי יענך ואל מי מקדושים הגוזרי' זאת עליך · תפנ' להלחם אתו : כי לאויל · כמותך יהרג כעסו · שאלו הייתה שותק שאת תשוב מדת הרחמים עליך · קנאה · הוא כעס וחימ' כמו הם קנאוני : ירחקו בניו · זו היא קלל' שקיללתיו · וידכאו · דנש הוא · ידוכאו · ואם הוא נקוד רפי משמש ידכאו אחרים אשר קצירו של רשע : רעב יאכל · כי ימות רשע יבואו ברעבים שקיבץ בחייו וישתלמו הגזילותיו מנכסיו ואל מצנים יקחהו · כמו ויקחו אליך · כלומר לצורך העני הכושע מציני' וכלי זיין של רשע זה יקחהו השופט הממונה לכך · ושאף · ובלע איש מן הצמים שגזל בחייו : חילם וממונם שגזל זה : כי לא יצא מעפר · מכה הבאה על האדם לא לחנם היא ולא מן העפר תצמח לו און הוא לשון שבר : כי

איוב ה

א קְרָא־נָא הֲיֵשׁ עוֹנֶךָּ וְאֶל־מִי מִקְּדֹשִׁים תִּפְנֶה׃ כִּי־לֶאֱוִיל יַהֲרָג־כָּעַשׂ וּפֹתֶה תָּמִית קִנְאָה׃ אֲנִי־רָאִיתִי אֱוִיל מַשְׁרִישׁ וָאֶקּוֹב נָוֵהוּ פִתְאֹם׃ יִרְחֲקוּ בָנָיו מִיֶּשַׁע וְיִדַּכְּאוּ
ה בַשַּׁעַר וְאֵין מַצִּיל׃ אֲשֶׁר קְצִירוֹ רָעֵב יֹאכֵל וְאֶל־מִצִּנִּים יִקָּחֵהוּ וְשָׁאַף צַמִּים חֵילָם׃ כִּי לֹא־יֵצֵא מֵעָפָר אָוֶן וּמֵאֲדָמָה לא

קְרִי כְדוּן הָאִית עֲנֵי לָךְ וּלְמָן מִן קַדִּישַׁיָּא תִתְפְּנֵי׃ אֲרוּם שַׁטְיָא תִּקְטוֹל רוּגְזֵיהּ קֵירִים וּשְׁבִירָא תְּמִית טְנָנָא דְבְרַיְיתָא׃ אֲנָא חֲמֵית שַׁטְיָא דְמִתְנַצִּיב וּלְטָטֵית מְדוֹרֵיהּ בִּתְכֵּיף׃ מִתְרַחֲקִין בְּנוֹי מִפּוּרְקָנָא לְעָלְמָא דְאָתֵי וְיִשְׁתַּתְּפוּן בְּמַעֲלָנָא דְגֵיהִנָּם בְּיוֹם דִּינָא רַבָּא וְלֵית דְּפָצֵי׃ דִּי חַצְדֵיהּ כַּפִּינֵי יֵיכְלוּן וּפוּלְמוֹסִין בְּמָאנֵי זֵיינָא יַדְבְּרוּנֵיהּ וְיִבְזוּן לִיסְטֵיסִין נִכְסֵיהוֹן׃ אֲרוּם לָא נָפִיק מֵעַפְרָא שְׁקָר וּמִן אַדְמְתָא לא

ואל מי ד' וסימ' ואל מי יעלה מעלינו · ואל מי תדמיון אל · ואל מי תדמיוני ואשוה · ואל מי מקדושים תפנה · כעש ד' כתיב שי"ן בליש' ואינון מן מלין דכתיב שי"ן וקרי' סמ"ך וסי' נמס ביהושע סימ' ב' · מישע ה' פתחין וסימ' נמסר בישעיה סי' מ"ה · יאכל י"ג וסי' נמסר בסדר אמור אל הכהנים · כי י"א בטעם וסי' נמסר במסר' רבת' בערך כי בס"ד :

רלבג

אויל · הוא האיש אשר יכוין פעולותיו תכלית מה ולא יבא אל הגעת התכלית ההוא בסבות הראויות והוא מבואר שלא יגיע התכלית לכמו האיש הזה אלא במקרה ולזה יהיה כועס תמיד כאמרו אולת אדם תסלף דרכו ועל יי' יזעף לבו : ופותה · היא האיש הרב התאוה אשר יפותה לבו לכל ההצלחות המדומות וישחר תמיד עם הקנאה והמכאוב ההוא ורדף הפותה לאויל כי מדר' הפותה שיהיה אויל כאמרו נחלו פתאים אולת והסב' בזה כי לחוזק תשוקתו בענינ' ישתדל במהירות להשיג' ויהיה זה סבה שלא יתנהג בזה בסבות הראויות : בניו · הם הנמשכי' אחריו להתנהג במנהגו וכמו זה אמר הכתוב ושמתי אני את פני באיש ההוא ובמשפחתו והרצון בזה האנשים הנמשכים אחריו כמו שביאר אנקלוס : אשר קצירו רעב יאכל · שב אל האויל וירצה בזה שכבר יגיע מרוע הצלחתו שהאיש הקש' יוס והוא הרעב יאכל קצירו של האויל אמרו אל מציני' יקחהו ושאף צמים חילם שב אל בני האוי' אשר זכר או אל כלל האוילי' וירצה בצנים צנינים וקוצים והרצון בשאיפ' הכפוי והתקוה על דרך אומרו כעבד ישאף צל והרצון בצמים האיש הפריץ וקראו צמים לפי שמנהג הפריצי' שיהיו מגדלי' צמה ר"ל שער ואמר שלאיש קשה המזל אשר יקח קצירו מבין הקוצים והצנינים לרוע הצלחתו ויצפה עם זה שמה שלקח מן הקציר יבא איש פריץ ויחזק עליו ויגזלהו ממנו יהיה חילם וזה תכלית רוע ההצלח' ר"ל שהאנשים היותר רעי ההצלח' שימצאו ימצאו מצליחים על אלו האוילים ויהיה להם חילם ונכסיהם ואפשר שכל הפסוק יהיה שב לדבר אחד ויחסר מלת אל והרצון בו אל אשר קצירו יאכל איש רעב ונקש' ואל אשר יקח קצירו מן הקוצים ויצפה עם זה שמה שלקחהו מן הקוצים יגזלהו ממנו איש פריץ יהיה חיל בני האויל אשר זכר : בני

אבן עזרא

קרא נא · אם איננו כן שאל אם תמצא מי שיענה אות' : ואל מי מקדושים תפנה · או אמור מפי מי מהקדושים שהיו בארץ שמעת : כי · ידוע כי לאויל יהרג כעס : משריש · כמו ותשר' שרשיה שעשה שרשים : ואקב · קללתי כמו מה אקב והטעם קללתי כוה שהוא ביתו שיבוא לו רע פתאום : בשער · בפרהסיא · יזרע ורעב שאין לו כח יתגבר עלין ויאכל קצירו : ואל מצנים · כמו ולצנינים כי הזר' כשלא יהיה מנוקה ירבו תוחיו ויקח הרעבים הקציר מבין החוחים : צמים · יש אומרים כמו צמאים והענין כפול כי זכר הרעבים והצמאים ויש אומ' כי צמים הא' התקיפות בלשון ישמעאל וא"ר משה שפירושו הבתולות בעלות הצמות והוא רחוק · כל עמל שהוא עם און הוא כמוהו בענין אמר כי הרשע לא יצמח לכן בן אדם יולידנו ואילו לא יולד אלא לעשות עמל ואון כענין הן בעון חוללתי כי תולדת בן אדם קרוב' לעשות רע כטעם כי יצר לב האדם רע : ובני

מ"ע ספורנו

קרא נא : מי לה' ותראה … היש עונך ואל מי מקדושים תפנה · הם תמצא איזה משכיל דורש אלהים שיושפל לענות לה' אני והם יש איזה קדוש שתפנה אליו ותאמר מי הוא זה אשר תמצא הפך זה : כי לאויל יטרוד בתאוותיו · יהרוג כעס · כשלא ישיגם : ופותה · גם שישיג חפצו · תמית קנא' אשר בטובתו שלא בידו שהי' חפץ בעניני' חבירו כדי להשתרר עליו אי זולת זה : אני ראיתי אויל משריש · שכבר השיג ממון ומתוך כליותיו חי חיי צער ואקוב נוהו פתאום · ואמרתי שלא יזכה להורישו לבניו · וזה כי אמנם ירחקו בניו מישע · שלא יהיה להם אוהבים שיעזרו אותם ובזה : ידכאו בשער ואין מציל והטעם שאמרתי …

אבן יחייא

…

תורת חסד יראת שדי

…

הרמ"בן

…

ר' אברהם פריצול

…

אוהב משפט

…

רש"י

כי אל לעמל יולד · כי אי אפשר שלא יחטא ויקבל עמל בחטאו לקבל פורענותו ואינו כבני רשף שהם מלאכים ורוחו שהם יגביהו עוף ואינם מן התחתונים לשלוט בם כבן ויפר הרע' רשף כמו רשפי קשת · כשהחן מעופפת נקר' רשפי לשון עוף · לס' : אולם אני אדרוש · אם היו באים עלי יסורין הללו הייתי דורש אל הקב"ה בתפילה ובתחינ' ואילו הייתי שם דברתי בבקש' · הנותן מטר על פני ארץ ושולח מטר על פני חוצות · ע"י שליח לשאר ארצות : לשום שפלים למרום · הוא נותן את המטר והוא מפר מחשבות ערומים שמרמין להפקיע שערי' ולקנות שדות העניים · במעט תבואה · ולא תעשינה ידיהם תושיה אותה עצה שדימו לעשות : נמהרה

רלב"ג

בני רשף · הם כידודי אש · קודרים · הם האנשים הקשי יום וקראם קודרים כי לרב אבלם ידמה להם שיחשך האור שהוא אבלם ולזה אמר הכביא על רוב הגרו ונבט לארץ והנה חשך צר ואור חשך בעריפיה ואמר דוד כאבל אם קודר שחותי : תושיה · הוא שם לכל קיום וסדור ולזה נקרא התור' תושיה כי הוא הקיום והסדור הנאות ויקרא תושי' המנהג שראוי לאד' במה שהוא אדם שיתנהג בו והוא אמרו ותושיה נדח ממני כי לא נתנה תורה בעת שהיה איוב ולא היה מאמין בתור' על שיתפאר שלא נדחה ממנו התורה אבל התפאר שלא נדח' ממנו הקיום והסדור אשר ראוי לאדם במה שהוא אדם להתנהג בו בדרך שישלים נפשו ואפשר שכבר היה קיום מה לאומה אשר היה איוב ממנה והתפאר שכבר התנהג באותו קיום בשלימות ויקרא תושיה מה שהוגבל וסודר במחשב' והשתדלות לעשות מהפעולו' עד שיגיע אל התכלי' אשר כוונו אליו והמשל אם חשב גנב מה לעשות גנבה מה וסדר הפעולה ההיא בלבו ואיך יתנהג בה עד שישלים לו עשיית הגנב' הנה זה הסדור אשר סדר בלבו ושמהו כמו חוק לו יקר' תושיה ובזה האופן אמר ולא תעשינה ידיהם תושיה ר"ל שלא יעשו מה שסידרו והגבילו במחשבתם לעשות מהפעולות :

מ"ע ספורנו

כי אדם לעמל יולד · כי אמנם האדם נולד לעמל אחד בלבד והוא להוצאת שכלו מן הכח אל הפועל להדמות ליוצרו בעיון ובמעשה כפי האפשר והדברים ההכרחיים לזה יושגו על נקלה : ובני רשף · התאוות הגופניות ימשו כאמר' יגביהו עוף · לבקש מותרות ובזה ירבה עמל וחוץ בין אישי המין האינושי : ואולם אני אחר שחקרתי ויגעתי להשיג מציאות הנמצא הנורא שאמרתי : אדרוש אל אל · להשיג גדלו ויכלתו באשר הוא אל · ואל אלהים · באשר הוא מנהיג בחכמה וחסד : אשים דברתי · בתפלה : עושה גדולות ונפלאות · כי אמנ' כאשר הוא יכול עושה גדולות ונפלאות נגד הטבע : הנותן מטר · וכאשר הוא אלהים מנהיג ומסדר כל הנמצאו' עושי צרכי יצוריו במטר : לשום שפלים · מדוכאי' ברעב : למרום · בשובע וגוה : מפר מחשבו' ערומי' · מפקיעי שערים המביאים יוקר בתבואות בערמה' : לוכד חכמים בערמתם · ולפעמים ילכיד השיחים בערמ' שמורתם כעפוש התבואות או זולת זה · לאמר שהוא טוב ומטיב לכל : הנה

איוב ה

לֹא־יִצְמַח עָמָל׃ כִּֽי־אָדָם לְעָמָל יוּלָּד וּבְנֵי־רֶשֶׁף יַגְבִּיהוּ עוּף׃ אוּלָם אֲנִי אֶדְרֹשׁ אֶל־אֵל וְאֶל־אֱלֹהִים אָשִׂים דִּבְרָתִי׃ עֹשֶׂה גְדֹלוֹת וְאֵין חֵקֶר נִפְלָאוֹת עַד־אֵין מִסְפָּר׃ הַנֹּתֵן מָטָר עַל־פְּנֵי אָרֶץ וְשֹׁלֵחַ מַיִם עַל־פְּנֵי חוּצוֹת׃ לָשׂוּם שְׁפָלִים לְמָרוֹם וְקֹדְרִים שָׂגְבוּ יֶשַׁע׃ מֵפֵר מַחְשְׁבוֹת עֲרוּמִים וְלֹא־תַעֲשֶׂנָה יְדֵיהֶם תּוּשִׁיָּה׃ לֹכֵד חֲכָמִים בְּעָרְמָם וַעֲצַת נפתלים

ג' חס' בליש · ג' · ג' בפסו' אית בהון ואין אין · ג · ג · ב' כמתכנה

תרגום

לָא יִרַבֵּי לְיֵעוּת׃ אֲרוּם בַּר נַשׁ לְמִלְעֵי בְּאוּרַיְתָא אִתְבְּרֵי וּבְנֵי מַזִּיקֵי בְּגוֹבָאָה יְטוּסוּן׃ תָּא אֲרוּם בַּר נַשׁ לְלֵיעוּת אִתְיְלִיד וְסוּפוֹהִי הֵיךְ גִּיצִין דְּנַתְרִין מִן גּוּמְרַיָּא וּמִתְגַּבְּהִין הֵיכְדֵין יְעוּף׃ בְּרַם אֲנָא אֶתְבַּע אוּלְפַן מִן תַּקִּיפָא וְלֶאֱלָהָא אֲשַׁוֵּי מִלְּתִי׃ עָבִיד רַבְרְבָן וְלֵית סְכוּם פְּרִישַׁן עַד דְּלֵית מִנְיָן׃ דִּיהַב מִטְרָא עַל אַפֵּי אַרְעָא דְּיִשְׂרָאֵל וּמְשַׁדַּר מַיָּא עַל אַפֵּי מָחוֹזֵי עַמְמַיָּא׃ מְטוּל לְשַׁוָּאָה מַכִּיכֵי אוּלְצָנָא לְרוּמָא וְאוּכָמֵי מִסְכֵּינוּתָא תְּקָפוּ פּוּרְקָנָא׃ דִּבַטֵּיל מַחְשַׁבְתְּהוֹן דְּמִצְרָאֵי דְּחַכִּימוּ לְמִבְאָשָׁא לְיִשְׂרָאֵל וְלָא עָבְדָא אִידֵיהוֹן מִלְּכַת חַכִּימַתְהוֹן׃ מָאַחֵד חַכִּימֵי פַּרְעֹה בְּחַכִּימַתְהוֹן וּמִלְכַת אִיסְטַגְנִינוּהִי עוקמניא

מסורה

יולד ד' דגשים ומ"ל וסימ' לנער היולד · אשר יולד לישראל · כי אדם לעמל יולד · אולם ג' ר"פ בסיפר' וסימ' נמסר בריש סיפרא · דברתי ב' וסי' על דברתי מלכי צדק · ואל אלהים אשים דברתי · ישע ה' בסגול בישעיה סימן מ"ה · ולא תעשינה ב' וסימן כמתכנה · ידיהם תושיה :

אבן עזרא

ובני רשף · יש אומרים כי כאשר תולדות העוף לעוף כן תולדות האדם לעמל וכמוהו ולחומי רשף ספירושו אכולי עוף וי"א כי בני רשף הראוי' להיות בגהינם יגבהו בעולם הזה וזה הפי' בלא רשף רק הוא קר וי"א כי בני רשף הם גיצוצי האש והו קרוב בעבור שהאדם רגיל לראות השמש זורחת ושוקעת אין ודיחתה ושקיעתה אלא בעיניו ובעבור בא הגשם לפרקים מעטי' גם יש עתים שיכלא הגשם בשעת הצורך ויצעקו בני אדם אל הבורא ויצוה על העבים להמטיר וזה יהיה להם אות גדול על כן הזכיר אחר עושה גדולות הנותן מטר : לשום שפלים · הבוכים השואלים מטר אז ראו החכמים והערומים שלא תועיל חכמתם : תושיה · כטעם חכמה ור' משה פי' שהוא מן יש : נמהרה

תורת חסד יראת שדי

או יר' כי אדם לעמל יולד ולא שהעמל יולד לאדם באופן כי כמעט האדם הוא טפל אל העמל והעמל הוא העיקר ואומרו אולם אני אדרוש אל אל הוא ע"ד או רז"ל כי אדם לעמל יולד אשרי מי שעמלו בתורה והוא או' אולם אני אדרוש אל אל כלו' אדרוש אל אל בענין עמלי והוא עמלה של תורה אשר כולם היא שמותיו של הקב"ה ואל אלי"ם אשים דברתי ר"ל עניני במלאכתי ועמלי · או יר' כאומר ואל אלי"ם אשים דברתי לומר ואני אומר כי נפשי היא חלק אלוה ממעל וכמו שאמר דע"ה חלקי ה' אמרה נפשי : עושה גדולו ואין חקר יר' וכשאני לוקח לעמלי ענין התור' הנה מלאכתי נעשית ע"י אחרים באופן שבמעט זמן אני רואה לעצמי עשיר ומלך ואינני יודע לחקור הדבר ולראות מאיזה מקום נתעשרתי יען כי האל ית' ישלח את ברכתו בכל אשר לי שלא יחקר וכו' וכמו כן עושה נפלאות עד אין מספר והוא ענין הפרנסה וכמו שאז"ל שאמרו פלאים בענין זה וכו' : הנותן מטר וכו' בשביל הצדיקים כאוז"ל גדולים מעשה צדיקים כו' לשום שפלים למרום הם הצדיקים אשר הם בעולם בשפל המדרג' וכשיראו אנשי העולם כי בשביל תפלתם הגשמים באים אז שגבו ישע השפלים הללו והאל ית' מפר מחשבות ערומים והוא הענין שארז"ל בנקדימון בן גוריון וכו' · או ענין אומרו שומר רוח לא זורע וכו' והוא אומר ולא תעשינה ידיהם תושיה · או יר' מפר מחשבות העדומים אשר לא תעשינה ידיה' התושיה והוא ענין התורה שלא יאמר עליהם אשרי מי שבא לכאן ותלמודו בידו כלומר שעשאו וכו' באופן כי עמל התורה הוא טוב מאד ולכן אני אל אלי"ם אדרוש וכו' : לוכד חכמים בערמ' הם הנשענים על חכמתם וידיעתם בשמות המלאכים הממונים על המים וכו' והוא אומר ועצת נפתלים נמהרה והוא במה שיבלבל את שמותם וכו' · והרד"ק כתב לוכד חכמים בערמם פי' השם לוכדם בערמתם כי הכל ישוב לגזל גדול ויהיו לכודים וכו' ע"כ · וזהו נכון למה שביארתי : יומם

אבן יחייא

כי אדם לעמ' יולד וברוב הטורח וההשתדלות ישיג העושר ויד חרוצים תעשיר ומי שיתפנן בו צריך לטרוח · והוא דבר טבעי אליו העמל · כאשר הוא טבעי ללהבות בני הרשפים וגחלי אש להגביה עוף אל יסודם מגלגל האש מה שלכן ראוי להאמין כי יש דין ודיין ואם יבואו יסודין לאדם ויאפר בעיניו הוא למרק עון אשר באולי שכחו והוא לא ידע ואשם או לבחירה רעה אשר בחר · אולם וגו' הביא עוד ראיה חמישית באומרו ואולם ובודאי אם הייתי אני במדרגה אשר אתה בה הייתי דורש אל אל שהוא היכול על כל שירחמני ויסיר מעלי רק את המות הזה · ואל אלהים אשים דברתי שישיב את שבותי כבראשונה להיותו משגיח על כל פרטי האדם · ועושה גדולות מחדשות ואין חקר כי אין כח באדם לחקור בנפלאים · ועושה נפלאות משיגור הנפלאות עד אין מספר · ומהם נתינת המטר על פני הארץ הזרועה לשום העשבים ולמתים השפלים למרום כי יגדלו בלחות המים ושליחת המטר על פני חוצות מקום דירת בני האדם לעשות שהאנשי' הקודרי' משזופת' השמש כאהלי קדר · ישגבו בישע ההוא מהלטיבות והקדירות מהמים ההם אשר ירפאו ויושיעם מחולי החם · ויקם לנמתים נתינת המטר ולאנשים שליחתו · להיות כי לנמתי' צריך יותר לחות ומימיו' מהאנשים · אשר נתינת המטר הוא דבר גדול להיותו סבת מזון כל החיים ולכן מפתחות המטר הם ביד ה' ולא מסרם לזולתו · וכאשר יחטא הדור ימנע ממנו המטר כאשר היה בימי אחאב וזולתו · כי יעצור ה' האידי' המולידים המטר אנה ואנה ולא יתנו אגלי טל וגו' והוא ית' בהשגחתו מפר מחשבות ערומים להרע לזולתם · ולא תעשינה ידיהם תושיה ר"ל שלא יצא לפעל מחשבת' הרעה להתיש כח זולתם · לוכד וגו' וה' לוכד החכמים להרע בערמם אשר רצו לעשות לזולתם וה' מודד להם מדה כנגד מדה ויתפשו בזמימות זו חשבו ועצת

הרמב"ן

כי אדם לעמל יולד · ואולם אני אדרוש אל אל · אלה הפסוקים קשורים · יגיד כי האדם יולד להיות לו עמל וכעס בחייו ולא יוכל להנצל ממנו · כי הוא בעצמו ית' הביאו עליו כאשר בני רשף הושם בתולדותם להתעופף · אך איננו מיוחס רק זה לאל · ואל האלהים אשים ההנהגה הזאת לא אל הכוכב ומזל בלתי לה' לבדו · כי במשפט יעשנה על פשעיהם · כי הוא עושה גדולות ונוראו' משפיל ומרומם · ומפר מחשבות ערומים · הם המתחכמים בעיניהם לעשות מעשיהם בעצה וחכמה כפי דעתם · והוא מבטל עצתם · כי הוא היודע כי הצרות הבאות עליהם וביטול העצה שלהם לטובתם · והם אינם מבינים הטובה היא אם רעה · והוא לוכד גם החכמים בעלי הכוכבים והמזלות באותה ערמה כאשר חשבו · כי לו לבדו היכולת לא למזלות · והוא תקוה לדלים ולאביוני' המנפים אליו · ואם כן אשרי אנוש יוכיחנו אלוה ולא ימאס מוסרו : דברתי · הנהגתי · כמו דוברות בים · בתוך הדברו : ובני רשף · בני העוף · וכן ולחומי רשף · כתרגו' אכילי עוף · ויש לפרש עוד בני רשף ניצוצות הגחלים · מן רשפיה רשפי אש שלהבת יה · ר"ל כי אדם לעמל יולד ולהיות הגחלי' מעופפים עליו תמיד · וכן אמר התרגום ארום בר נש לליעות אתיליד וסופוהי היך גיצין דנתרין מן גומריה ומתגבהין היכדין יעוף : עושה גדולות ואין חקר · יספר כי האל ידין עמים בפרט וכלל · כי יתן המטר וימנענו על מעשיהם לרומם ולהשפיל · ועל כן אשים אליו הכרתי בהביאו לה על היחיד · והנה בכל הדברים שבהם תשמישו של עולם אין דבר נפסק ויבא לעתים זולתי המטר · כי השמש והירח לא ימושו · והנהגת הגלגל בכל מערכתו במשמרתים המידים בלאה והגשם ימנע · ואם יאריך מניעתו ימותו רוב השפלים על כן ביאר ממנו ראיה בספר הזה ויזכרוהו פעמי' רבות להרבות השגחת האל בשפלים : לשום שפלים למרום · הם העניים השפלים : או כל בני העולם · כי בהעדר המטר ימותו כלם : ולא תעשינה ידיהם תושיה · ולא יעשו דבר רק אין ותהו מעשיהם · כי תושיה נגזר מן יש : ועצת

ר' אברהם פריצול

כי אדם לעמל · וכבר ידעת איוב כי האדם להיותו נולד חסר בחלקי הנפש והגוף וצריך למוד ותקון ומשך זמן להשלימו לעמל יולד · ר"ל שצריך שיעמול להשיג מבוקשיו הצריכים אליו בכלים הגופיים אשר אתו ובחלקי בחירתו להיותר נוטה אחריהם · כמו שבני רשף שהם ניצוצי וכידודי אש · כי תכף אחרי ההוותם יגביהו עוף ויעופו למעלה עד באת החלק העפרי אשם · כן יעשה האדם כל ימיו · ולהיות האדם חסר ומוכן אל העמל להשלים הדברים אשר ישתוקק אליהם · אפשר שישיגם לטוב ערכו ואפשר שימנעו ממנו · כי אולי לא ידרוך הדרך הנכון בבחירתו להגיע למבוקשיו · ולכן אין ראוי שתיחסהו עול אלו יתב' · כי הוא מחסרון המקבל · ועל צד המוסר והתוכחת למוטאים · בני רשף · ניצוצות וכידודי אש · עוף · מן ויעף אלי : אולם אני · אולם אני אם הייתי כמוך נגוע ומעונה בעבור החטאים הייתי דורש אל אל ואליו הייתי משים דברתי ותפלה זכה ולא לצעוק ולקלל יום הלידה וכופר בהשגחה · וה' הוא המשגיח ויודע ועושה כל : עושה גדולות · והוא העושה גדולות בדברים הטבעיים עד אין חקר בהם · וכן נפלאות למעלה מהטבע עד אין מספר : הנותן מטר · כי בודאי הוא המשגיח בפרטים ונותן מטר על פני ארץ להרוותה בעתה להחיות נפש כל חי ולומח · בהיות כי סדר סדר המציאות העליון מגלגל לגלגל ולהוריד המטר על ידי האמצעים בתנועת גלגל השמש והאידים · וחלילה שיהיה במקרה כי המקרה הוא מעט ממעט ואיננו שומר סדר ואיננו מתמיד · וזה מתמיד וקיים יורה ומלקוש בעתם · ולזה כל הנביאים ארובם בתחלת ספורם נפלאות ה' יספרו ענין המטר העקרי למציאות : לשום שפלים · וזה עוד מה שתראה מהשגחתו ית' אשר בידו הכח לשים השפלים והנרדפים מהרשעי' להצילם מהם ולעלותם למרום במעלה · וכן הקודרי' והשוכי' בדעות הזמן יושיעם ה' וישגבם להשיג ישע והצלחה · או נאמר כי בסבת אמנעות נתינת המים שזכר ימשך שיושמו ויבורכו שפלים לעלות למרום בהצלחות התבואות · וקודרים חסרים ישגבו ויתחזקו בישע ברכת המים הנזכרים · קודרים השוכים ועניים : מפר מחשבות ערומים · וכן ה' הוא המפר מחשבות הרשעים הערומים המערימי' לעשות רע ולא יכליתו לעשותו · וכן לא תעשינה ידיהם תושיה · ר"ל תורת חוקם וסדור מחשבתם ברעה אשר בו תם כח המתעסק והחפץ בדבר הנרצה בו · או תושיה הקיום המפורסם אשלו בימים ההם · כי תושיה תורת ה' לא היתה אבל המוכיח · ורז"ל אמרו למה נקרא שמה תושיה שמתשת כוחו של אדם · וכאן כפרש תושיה הדת והחוק והרצון שהאדם רוצה בו ותם בו : לוכד חכמים בערמם · וכן ה' בהשגחתו הוא לוכד חכמים רשעים בערמתם מתם המערימי' להרע לזולתם · על דרך ויפול בשחת יפעל : ועצת נפתלים · ועקשים בעלי העול והחמס יסבב ה' להיות עצה נמהרה ונבערה כי לא יוכלו להתבונן ולהמתין ולהעמיק בעצה · ובזה האופן יפיל ה' החלושים מחזק מהם לקלקל מחשבתם במהירותם על צד מלוע השגחתו כמו שבאר בפסוק הבא · יומם

אוהב משפט

היה צדיק אלא מדאגת בניו אולי חטאו וברכו אלהים בלבבם ועל דעתו יש בענין זה תירוץ לקושייתו של איוב ורמז' אליהוא כי השם ית' היה משים פחדו ויראתו בלב איוב כדי שיתעורר בתשובה לקלות עבירות שבידו והיה זה בחזיון לילה שהיה מגלה לו העתיד לבא עליו על כן היה מפחד אם יבא החלו' ברוב ענין רע ולא היה נותן לבו לפשפש במעשיו להיותו צדיק בעיניו עד שהגיעוהו יסוריו בגופו · זה הוא דעתי בזה · ומקרא מסייעני מגור' רשעים היא תבאנו · וכבר הקדמנו זה בעזרת הגוזר והעוזר ית' וית' : לא שלותי יאמר כי בעת שלותו לא היתה שלותו שלמה וכל מה שהיה גוזר ממנו בא עליו על כן היה בוחר מאד שלא היה לעולם יותר ממה שהיה עניינו על זה האופן וזאת היא כוונתו במענה הזה כמו שהקדמנו : יה' הכון לשון רבים · והסמך במקום שין והה"א במקו' א' וכמוהו נסה עלינו אור פניך יי' · כלומר ידענו שאם נשא משל ודבר אליך להשיב על דבריך תלא' ויכבד עליך אלא שעם כל זה לא אוכל להמנע מהשיב על דבריך כי מי יוכל לעצור במילין · וי"מ אותו לשון נסיון ופי' כך אם נסה במנסה לדבר אליך ידענו כי תלאה מרוב צערך ואף על פי כן לעצו' במילין מי יוכל שלא יענך · רש"י ז"ל והוא הנכון אלא שהה"א לא תפול יפה במלת הנסה והיה לו לומר נסה דבר אליך התלאה שה"א התימה בכל מקום אין ראוי להתקיים הדבר אשר בו התמיהה · ובכאן הנסיון מתקיים הוא ולפי זה תקן הפי' כן הרמ"בן ז"ל שמלת הנסה הוא מן הנסה אלהים לבא וגו' ופי' הנשא דבר אליך דבר שתלאה ממנו ועצור מי יוכל שלא להוכיחך בזה : כושל שבבני אדם הבא לקרוא תגר היו מליך מקימים אותו והברכים הכורעות באמונתם בעת צרתם היית מאמץ אותם בדברים הטובים : הנה יש לך לחשוב כי הש"י מוכיח אותך לדרך הכב' ואלו היסורין הוא מירוק קצת פשעי' ואחרית יסוריך תהיה שלוה כי אם תזכור ימות עולם תמצא כי הנקי מן החטא איננו אובד ומי שהוא ישר איננו נכרת ונכחד מן הארץ : נקשר עם שלמעלה ממנו כי נקי וישר אינם אובדים ונכחדים כמו הרשעים החורשים און וגו' חרישה וזריעה וקצירה הכל הוא משל לעשיי' הרע כאות' חרשתם רשע עולה' קצרת' אכלתם פרי כחש · והפך זרעו לכם לצדקה קצרו לפי חסד נירו לכם ניר · וענין החרישה היא המחשבה והזריעה היא העשיה · והקצירה היא רעתם שתבא אליהם כן פרש"י ז"ל ואיננו נכון בעיני לפי שכתוב אכלתם פרי כחש אחר עולתם קצרתם ונראה כי החרישה היא המחשבה והזריעה היא ההשתדלות להוציאה למעשה · והקצירה היא גמר מלאכה ועשיית הרעה · והרעה הבאה עליהם הוא מה שבא אחר זה מנשמת אלוה יאבדו והי"לל יקצרום אלא שכך שיעורו חורשי און וזורעי עמל יקצרו עמל · כן פי' הרמ"בן ז"ל ואין צורך שהחורש אם איננו זורע איננו קוצר אם כן היינו נקצר אלא עמל הנזרע ואון ועמל אחים הם : אריה ושחל וכפיר וליש ולביא ושחץ בפסו' לא הדריכוהו בני שחץ הם שמות נפרדים למין האריה ורש"י ז"ל פי' אריה גדול · שחל בינוני · כפיר קטן : ונראה לי כי כשהוא קטן נקרא גור וכשהוא גדול מעט נקרא כפיר כאמרו והעלה אחד מגוריה כפיר היה וכשהוא גדול נקרא אריה ושחל בשם וה

רש"י

נמהרה · כל העצה העשויה במהירות היא סכלות : יומם יפגשו חשך שאין · עצתם מתקיימת וכעשית ואור חכמתם נהפך לחשך · ויושע את הכבסלים מחרב · ומאיזה חרב מפיהם שהיו סבורי' לבולעם ומתאוים להשמידם ומיד חזק תושיע אביון : ועלתה · העלילה והרשעה · כמו יחפשו עולות עלילות · קפצה · סגרה · כמו לא תקפוץ · וכשם שהוא מכאובי' של אלו · כך אני אדרוש אין על ייסורין אלו בעוני : הנה אשרי אנוש וגו' כיסורין · והיה לך לקבלם ולא למאסם : בשש צרות · כשיבאו לעולם יצילך · ע"י יסורין שנתייסרת בהם וגם בשביעית כשתבוא לא יגע בך ועכשיו הוא מונה אותם · בשוט לשון · של שטן תחבא · אלו הן השבע צרות · רעב וחרב לשון ושוד וחית הארץ והם ליסטים · אבני השדה מין אדם הן · וחית היער היא שנקרא גרושה בלע' · וזו היא חית השדה ממש ובלשון משנה תורת כהנים נקראים אדני השדה · השלמה לך · יהיה לה שלום עמך : וידעת

רלבג

כפתלים · הם העקשי' אשר יעמיקו לבקש עקלתוות עד שיגיעו למבוקש' ואמר שעם עומק העצה באלו האנשים יסבב השם שתהיה עצתם נבער' ונמהרה ותהיה כמהרה מענין נמהרי לב והם הפתיים : ויושע מחרב · חסר הפועל ושב אל השפלי' והקודרים שזכר ראשונה או יהיה שב אל האביון שזכר בסוף הפסוק והוא יותר נכון ובוונת הפסוק שהשם הושיע האביון מחרב ומיד חזק : מפיה' · של הרשעים וממאמרם ר"ל שישים פיהם ומאמר' כלי להושיע בו האביון כאשר כיונו להרע לו והמשל שהם יאמרו שירדפו אחרי פלוני להרגו וישמע הדבר איש מה ויגיד עצתם לאיש ההו' וישמר מלכת בדרך ההוא ויגלל או שיהיה במאמר מסבול העצה מה שיגלל בו האביון ואפשר שנאמר שהרצון בזה שהשם יושיע אביון מחרב ומפיהם ומיד חזק בזה האופן מההשגח' ואיכם יושיעם מפיהם על דרך משל שלא יהיו טרף לשיניהם בשישבר שיניה' כמו שנאמר ושיני כפירים נתעו וגם כן הנה ישמרו שלא יהיו טרף לשניהם במה שיסבב השם יתברך לאלו האנשי' הרעי' מסבול העצ' : בשוט לשון תחבא · ר"ל כאשר תשוטט לשון הרע בארץ אשר היא סבה מריבות חזקות ורעו' שם תחבא ר"ל שלא תזכר : כפן · הוא כשהתבואה ביד שומרי האוצרות ואז תהיה ביוקר לא בסבת חסרון התבוא' ואולם הרעב הוא חסרון תבוא' : ופקדת נוך ולא תחטא · ר"ל בני נוך והם בני ביתו וכאילו אמר שכבר חטא מפני שלא השגיח בבניו באופן הראוי לשומרם מחטא : כעלות

נפתלים נמהרה : יומם יפגשו חשך
טו וכלילה ימששו בצהרים : ויושע
מחרב מפיהם ומיד חזק אביון :
ותהי לדל תקוה ועלתה קפצה פיה :
הנה אשרי אנוש יוכיחנו אלוה
ומוסר שדי אל תמאס : כי הוא יכאיב
ויחבש ימחץ וידו תרפינה : בשש
צרות יצילך ובשבע לא יגע בך רע :
ברעב פדך ממות ובמלחמה מידי
כ חרב : בשוט לשון תחבא ולא תירא
משוד כי יבוא : לשוד ולכפן תשחק
ומחית הארץ אל תירא : כי עם
אבני השדה בריתך וחית השדה
השלמה לך : וידעת כי שלום
אהלך ופקדת נוך ולא תחטא :
וידעת

עוקמניא אוחית עליהון : בימם יערעון חשוך והיך ליליא ימשמשון בטיהרא : ופרק עמיה מן קטילא דפומהון ומן יד מליך תקיף עמא חשיכא : והות למסכינא סברא ונבילתא דרשיעי טפזת פומה : הא טוביה דאברהם גברא חסידא די כסניניה אלהא ואנת ישרא מרדותא דשדי לא תרחיק : ארום הוא מייתי כיבא ומעיל סמתירא ימחי וידוי מסיין : בשית עקתין יפצינך ובשביעתא לא יקריב ביך ביש : בכפן דמצרים פרקך ממותא ובקרבא דעמלק מקטול סייפא : בניזקא דלישן דבלעם תטמר ביני ענניא ולא תדחל מן חבל מדיניא כד ייתי לחבלא סיחון ולאולצן מדברא תגחך ומן משירית עוג דמתיל לחיות ברא ארעא לא תדחל : ארום עם לוחי אבנא דאיתיהיבו בפומבי בחקלא קיימך וכנענאי דמתילין לחיות ברא אשלימו עמך : ותנדע ארום שלם בית אולפנך ותזמין מדור בית משכבנך ולא תיזיק : ותנדע

בצהרים י"ב וסימ' נמסר במלכים א' סימן י"ח · ויושע ג' חס' וסימ' ויושע יי' את יושבי קעילה · ויושע יי' את דוד דשמואל ויושע מחרב מפיהם · וחד קוה אל יי' וישע לך · אשרי אנוש ב' דסמי' וסימ' יעשה זאת יוכיחנו אלוה : ובמלחמה ג' וסי' או הנסה אלהים לבא לקחת לו גוי · ואת בית יהודה ארחם · ברעב פדך ממות ובמלחמה · וא' במלחמה ועבד על בנו מעביר : יבוא ד' מ"ל בסיפ' וסימ' לא תירא משוד כי יבוא · כי לפניו חנף יבוא · המיראתך יוכיחך · בכפל רסנו מי יבוא :

אבן עזרא

נמהרה · נבערה כמו ולבב נמהרים : יומם · ענייני ביומם : ויושע מחרב · אביונים · והטע' מחרב אויבים · מפיהם שאם ירעבו יוכל אויב לגזר עליהם והענין הנה המקום כאשר ירצה ליסר בני אדם ימנע הגשם בעתו וכאשר ישובו אליו יענם ויושיעם : תרפינה · ביו"ד והטעם כמו א"לף וכמוהו רפינו את בבל ולא נרפתה : בשש צרות · יתכן היות זכר שבע על דרך המקרא ואחרי' ספרו אותם והם ז' במספר : בשוט לשון · כי הלשון הרע הוא כמו שוט ויותר נכון היות לשון אומה כמו לשוטת הגוים ושוט מן שוטטו בחוצות ירושלם כאשר תשוטט לשון בארך תחבא : כפן · תרגום רעב או הוא מן כפנה שרשיה וטעמו אספה : כי עם אבני השדה · כאילו ברית כרתה עם האבנים שלא תנזק בהן ועשית שלום עם החיות : ופקדת נוך · תמצאנו כאשר עזבת במחשבתך ולא תחטא : בכלח

תורת חסד · יראת שדי

יומם ונוזר יר' והאנשים אשר יתרבקו ויטעכו בעמלם כדי לתת לביתם טרף ומזון הנה לאלה יהיה זה כן כי יום' והוא הזמן שבו יצא אדם לפעלו הנה הם יפגשו וימששו חשך וכליל' ימששו בצהרים ויהיו עניים בני ביתם ולא יהיה להם מה לאכול וכשיטעכו על ה' ויושע מחרב מפיהם והיא לעת הרעב כי היא יותר רעה מן החרב כאומרו טובים היו חללי חרב מחללי רעב באופן כי בעלם ובראשונה יקרא אל הגלת הרעב הושעת חרב מפיהם וכו' ועם זה יושיע אל האביון והוא אב הבנים הנז' מיד החזק והוא מי שאולרותיו מלאים בר ולחם ומזון : או יר' ויושע ממי שחרבות בשפתותיו והוא רמז למדברים תועה נגד ה' אשר בזה יתלכדו בני עוני ברוב הפעמים : **ותהי** לדל תקוה ונוזר יר' ובענין נסיונך יש לדל תקוה כי ידע כי כל מה שהוא מצטער עם דלותו הוא לטובה לו ועולתה והיא כת המדברים על ה' מה שאין כן האמת וכו' קפצה פיה ואשרי אנוש יוכיחנו אלוה ומוסר ה' אל תמאס במה שרצה ליסר לאחרים ולהוכיחם בהביא עליך את מוסריו ונסיונותיו כי מי שאמ' די לעולמו יאמר די לצרותיך והוא או' מלת שדי : **כי הוא** יכאיב ויחבש יר' ועם מה שיכאיב בו בעצמו יחבש' או יר' לומר כי אם לא יכאיב בתחלה לא יחבש וידמה בזה אל הרופא אשר בבאו לרפאות את הנגע יגלה אותה מכל וכל ויוציא ממנה דם הרבה וכו' והוא אומר ימחץ וידיו תרפינה והוא מובן מעצמו : **בשש** צרות יצילך הנה הארבע' הן הנזכרות והן אם ענין אומרו ותפול שבא וכו' ואם ענין כפילת האש וכו' ואם ענין הכשדים ואם הענין הרוח הגדולה וכו' והה' הוא ענין השחין והו' הוא ענין היותו נפתה לעצת אשתו ומבקש המות בידיו והז' היא היותו מ"ו נותן תפלה לאלי"ם כלומר למדת הדין וכו' עוד כוסף על זה כי ברעב פדך ממות כו' ובמלחמה וכו' בשוט וכו' באופן כי תכלל משבע צרות אחרות תמורת השבעה צרות שבאו עליך וכו' : **וידעת** כי שלום אהלך בעולם הנשמות ופקדת נוך בעולם הזה ולא יהיה לך כאשר יהיה לאויל המשרים אשר קללתיו וכו' כמו שאמרתי ואקוב נוהו פתאם וכפי דרכי זה יר' באומר ולא תחטא ע"ד אומר והייתי אני ובני שלמה חטאים ואמר כי לאויל המשרים יקוב את נוהו יען היותו משריש ועושה תלמידים שכיוצא ואתה השלם וידעת כי רב זרעך והם בניך ממש וצאצאיך והם תלמידיך החשבים כאילו הם מיוצאי מעיך ממש יהיו כעשב הארץ כי באלה ה' חפץ ובהיותך כאופן הנזה הטוב תבא בכלח אלי קבר וכו' : הנה

אבן יחייא

ועצת הנפתלים ההולכים אורחות עקלקלות כדי להרשיע לזולתם · ה' יעשה שיהיה עצה נבערה כי דעתם ושכל שלא ידעו ולא יבינו אפי' הנבר[י]ם המבוארים והמפורסמים ויהיו כעורים שאפי' ביום יפגשו כאלו היה עת החשך · וכאלו היה לילה ימששו אפילו בעת הצהרים · באופן שבזה יושע הדלים מחרב של פיהם והוא חרב מלשונם הרע הממית · ויושע האביון ויציל עני מחזק ממנו · מה שלזה תהיה לדל תקוה כה' שיצילהו מגוזלו ויאמר די לצרותיו בראותו כי ה' עוזר לו · ואנשי העולה יקפצו פיהם מלדבר תועה כנגד האומללים להרע להם בראותם כי יש להם מושיע ועב' · מה שלכן ראוי להאמין כי הדברים לא יפלו במקרה ועל פי המערכת רק מהשגחת ה' על העולם ואשרי האנוש אשר אנושה מכתו כאשר יוכיחנו אלוה כי הוא לטובתו ואשר יאהב ה' יוכיח וכאב את בן ירצה · ולכן אתה איוב מוסר שדי אל תמאס · יען כי הוא שליט על ההפכי' ואם יכאיב לאנוש על מעלליו יש לו כח לחבוש מכתו כאשר ישוב החוטא אליו · ואף כי ימחץ שהיא מכה רבה ידיו רב לו לרפאותה · ובשש צרות שיבואו בעולם יצילך ואפי' מהשביעית שהיא כמעט טבעי' · והנה הו' צרות הם אלה ברעב יפדך ממות בתום הכחות בהעדר האכילות מהמזון ובמלחמה מידי חרב וכאשר תשוטט הלשון מהמלך אשר חמתו מלאכי מות להזיק לרוב עם אשר אתה בכלל בתוכ' תסתר בדרך כם ולא יכאו המלאכי מות מהמלך · ולא תירא משוד כי יבוא כללית בעיר מחילות באו עליה · כי תשחק מהשוד והכפן שהוא תרגום הרעב להיות בה' מבטחך ומחית הארץ היינו חיה רעה אל תירא · כי יהיה כאלו יש לך ברית שלום עם אבני השדה שהם הנגד ואבני אלגביש ואש מתלקחת שנופלים מן השמים בשדה והורגים בני האדם · ולך לא יגיע שום נזק מהם · וכאלו חית השדה השלמ' לך ועשת' שלום וריעות עמך · וקבלי למילין מדע כולאי כי שלום יהי' באהליך ולך ולכל אשר אתך והוא האוצר ממזוני כאשר תפקוד אנשי נוך בכל יום כדי להשיעם אל עשיית הטוב ולהבדילם מעשיית הרע · וכאשר לא תחטא בשום דבר · וידעת

ר' אברהם פריצול

יומם יפגשו חשך · עתה יבאר את אשר יעשה ה' אל הרשעים המערימים ולעצת הנפתלים הנזכרים · כי במקום שיהיה ראוי להתבונן ולברר מה לעשו' בעצת מחשבתם באופן שתהיה ברורה כיום שהוא ברור · הם יפגשו חשך ומחשבה נבערה ומסרה · וכן כמו בלילה ימששו בעסקיהם מה שהיתה ראויה להיות ברורה כצהרים · כי ה' יסכל עצתם ומחשבתם כדי להציל עני מחזק ממנו · ועל דרך זה אמר דוד ע"ה סכל נא עצת אחיתופל ה' · יפגשו חשך · יקרם ויפגעו חשך תמורת יום ובמקום צהרים ימששו לילה · והוא משל להפוך מחשבות הרשעים : ויושע מחרב · אמר ויושע ה' השפלים מחרב רצון הרשעים והדבור היוצא מפיהם לעשות רע · או מפיהם וגם מלשונם הרע · וכן הוא מושיע האביון מיד חזק ממנו : ותהי לדל תקוה · ועם ההשגחה הזאת

הרמב"ן

ועצה נפתלים · מחשבות המתחכמים בערמתם לוכדו' בני אדם בנפתוליהם · אשר נפתלו עקשים ועצתם כמהרה ונהרסת : ויושע מחרב מפיהם · יחסר וי"ו · כמו ראובן שמעון · ויושע אביון מחרב ידם ומפיהם : ומיד חזק · או מחרב מפיהם מחרב לשונם : ומוסר שדי אל תמאס · יודיע אליו כי אם באה עליו צרה והוא צדיק מוסר שדים הוא שיוכיח אותו ובסוף יגיאהו : בשש צרות יצילך · בעבור היות שבע סוף החשבון נהגו בו הכתובים · כמו ובשבעה דרכים · כי שבע יפול צדיק וקם · ורבים כן · ואמר בשש צרות להוסיף ובשבע : לא תחטא · לא יקרך שום עונש בשום ענין ההוה · כמו אם יקרך שום עון : תבא

תהיה לדל תקוה להנצל מיד הרשעים על כרחם שלא בטובתם · ועולתה ר"ל אנשי העול והחמס יקפצו ויסגרו פיהם ויסתוקו מרוב יגונם שלא השיגו רצונם אשר יזמו לעשות · והדבר הזה גלוי בעיני השכל והחקירה כי נראה תמיד הרשעים ועושי גדולה המשתדלים בכל עוז להרע לזולת · וכבר ינצלו מהם רבים ורבים שלא יפלו במכמורות רשעים בגזרת אלהים שלא יתנם בכפם אויביהם ועולתה כמו עולתה בתנועת הוי"ו · קפצה סגרה · מן לא תקפוץ ידך : הנה אשרי אנוש · ואם כן הוא באמות ההשגחה הפרטית אשרי אנוש אשר ה' יוכיחנו בעונותיו ולא ישחיתהו לגמרי להעבירו מה שראוי לתת לו הסתרות עוד · לכן אתה איוב מוסר שדי אל תמאס · כי כאשר לא תמאס מוסרו ישוב אפו וינחמך · אבל הרשעים הקיימים בתקפם יניחם ה' עד בא עתם וישחיתם בלי תקומה : כי הוא יכאיב ויחבש · כי כן דרך ה' במדותיו הטובים ליסר ולהכאיב לפעמים הצדיקים בממונם ואחר יחבש חסרונם וירפאם · וכן ימחץ וישברם בחלאים בגופם ואחרי ידיו תרפינה · כאומרו אני מחצתי ואני ארפא : יכאיב · מן כאב : יחבש · הוא קשירת המכה · לא חבשה · תרפינה · מענין רפואה : בשש צרות יצילך · ואם ככה תעשה לקבל יסוריו היום באהבה תדע כי להבא יצילך מכל מיני הפורענו' הקורות והנופלות באישי האדם · ואמר מספר שש ושבע כמנהג יפוי לשוננו בספורים רבים שש הנה שנא ה' ושבע תועבות נפשו · שבע כחטאתיכם · שבע יפול צדיק · והטעם כי זה המספר הוא שלם אצל הקבלה · ועוד כי לפי הנראה נזכרו הנה מספר שבע צרות בפסוקים הבאים : ברעב פדך ממות · ואם יקרה רעב יפדה אותך שלא תמות בו · ובמלחמה מחרב מלחמה : פדך · עבר במקום עתיד : בשוט לשון · וכן כאשר ימשך ויתפשט וישוטט הלשון הרע מפי בעלי הרכילות להרע לאנשים אתה תחבא · ר"ל שתהיה נחבא ונסתר ממנו שלא תהיה נזכר ולא תלכד בו ולא יזיקך · או בשו"ט לשון מכה מקכאת לשון הרע מן שוט לסוס · וכן גוזל ושוד שודד כי יעבור לא תירא כי לא יגע בך · בשו"ט · מן שטו העם · ר"ל בהמשך לשון מכה מן שוט לסוס · שוד · מן משוד שודד · הבא לבוז בז : לשו' ולכפן תשחק · והוסיף ואמר כי לשוד שודד ובבוא הרעב תשחק כי תנצל ממנו וגם מחית הארץ המשולחת להזיק לאנשים אל תירא · כפן · תרגום רעב · כפנא · והוא היוקר שהסוחרים מיקרים התבואות · והרעב האמתי באפס בר : כי עם אבני · וכל כך תהיה מושגח מאתו ית' כי אפי' על צד המשל כאלו כרת ברי' עם אבני השדה שלא תגוף באבן רגליך · ושית השדה המזיקה לאחרי' עשתה שלום אתך · וזה באור הנלי"י על מה שאמ' למעלה ומחית הארץ אל תירא לפי שעשתה שלום אתך : הבלמה

מ"ע ספורנו

הנה אשרי יוכיחנו אלוה שאין זה בלי ספק אלא לתכלית טוב ובכן אתה · מוסר שדי אל תמא' · כי אתה נחשב בעיניו להיות נתפש בעון בני ביתך או בעון הדור ואל תיחס לשום אלוה רע · כי הוא יכאיב ויחבש · האל הטוב בעצמו · יכאיב ויחבש והכל להכלי' טוב באופי : כי בשש צרות יצילך · בכח השגחה פרטית : ופקדת נוך · להדריך בני ביתך בדרך טובה ולא תחטא · כאשר אולי חטאת בזה לשעבר : וידעת

אוהב משפט

השמות הם על שם פעולותיו נקרא שחל מפני שהוא דורס בצפירניו כנז' מן שחלת שהוא שם דומה לצפורן וכן הוא נקרא בלשון רז"ל הארי והכפיר' וכן תרגמו רונקלו' טופרא ונקרא הצפורן שחל מפני שבו מוסך האדם הכלי' כדמתרגמינן משיחהו שחלתיה ותרגם יונתן המזלג משלחתיה ונקרא ליש והיא מלה מקולרת משתי מלות כלו' לא יש כמוני בגבור' · ולביא על שם לבו כלב הארי · ובני אדם אומרים על מי שהוא כלו לב · ונקרא שחץ כמו שאמרנו בפ' חלק לפי שהוא מתגאה מלשון רז"ל אנשי' שחץ היו' ורפי"ז"ל פי' פסוקים אלו כך שאגת אריה וקול שחל כפסק · ושני כפירים נעקרו כי נתעו פרשו לחיו כי מלינו כלמ' כבלע' בפרס לקח והוא מן מלתעות כפירי' והיה על דרך ודשנו שהוא מלשון הסרת הדשן כן נתעו עקירת המלתעות · וליש גבור בבהמה הוא כבלי אובד הולך לאיבוד · ובני לביא יתפרדו כי היו להם [illegible] ור' שמואל והו' רמז לרשעי' חורשי און וזורעי עמל שיאבדו בתקף ובגבורת' אשר היו כאריות טורפים וככפיר בעתרי לאן · והעיד אליפז כי הוא ראה כן פעמים רבות כמו שהקדים ואמר כאשר ראיתי חורשי און · ועל זה המדרש מנשמת אלוה יאבדו חוזר לדור המבול ושאגת אריה ובני לביא יתפרדו חוזר לדור הפלגה כי משני דורו' אלו התברר לאדם כי רעת הרשעים היא להשמיד ולהכרי' מה שאין כן ברעות הנקיים והישרים · וי"מ אותיו על דרך זה בחסרון בי"ת כמו הנמצא בית יי' ורוצה לומר כי מנשמת אלוה יאבדו בשאגת אריה ר"ל שחל · וכל אלה רמז לרעות הבאו' על הרשעים פתאם כענין מזי רעב ולחומי רשף וקטב מרירי ושן בהמות אשלח בם עם חמת זוחלי עפר : אחר שהוכיחו על היותו בועט בייסורין וגם רמז לו כי אין יסורי הישרים והנקיי' להכחיד ולהכרית כיסורי הרעים וזה הורה כי יסוריו הם דרך מוסר התחיל לפרש לו כי ראוי הוא להוכחת כי היה חושב אליפז שלא יטעון איוב שאיו ראוי לבוא עליו יסורי הוכחת כי הנה לא היה ראוי להוכחה כלל כי הוא צדיק גמור · ולפי שהיה רוצה לומר כי היה ראוי לתוכחת מפני ישת עבירו'

כה וְיָדַעְתָּ כִּי־רַב זַרְעֶךָ וְצֶאֱצָאֶיךָ כְּעֵשֶׂב הָאָרֶץ׃ כו תָּבוֹא בְכֶלַח אֱלֵי־קָבֶר כַּעֲלוֹת גָּדִישׁ בְּעִתּוֹ׃ כז הִנֵּה־זֹאת חֲקַרְנוּהָ כֶּן־הִיא שְׁמָעֶנָּה וְאַתָּה דַע־לָךְ׃

ויען

ותנדע ארום סגיעין בנך ובני בנך היך עסבא דחקלא: תיעול בשלימות שנייך בכובא לקבורתא היך מיסק גדישא בעידניה: הא דא פשפשינה יתה הכדין היא קבילתא ואנת דע לך: ואתיב

כעשב הארץ ה׳ וסי׳ נמסר בסדר בא אל פרעה:

רש"י

כי שלום אהלך ופקדת נוך וזו היא השביעית שמנינו למעלה · אין סמך במקרא להבין כזו · שבישלה כל צורכה · ורבותינו ז"ל פירשו בכלח בגימטריא ששים שנה · כעלות גדיש כאשר נסתלק הגדיש מן הקרקע בעתו: ויען

אבן עזרא

בכלח · אין לו חבר כי אם שני בספר הזה וטעמו שימו׳ במלאת מספר ימיו והיא הזקנה: כעלות גדיש כהכרת וכמוהו אל תעלני בחצי ימי: ויען

רלבג

וידעת כי שלום אוהלך והוא בכל מקום תהיה בטוח · ולא תחטא · כמו אל הסערה ולא תחטיא · תבא בכלח אלי קבר · שתגיע מן הדבר · בכלח · מליצתו · ולפי ענין המליצה יפתר וילמד מענייניו שהוא לשון גמר וביטול התבואה כעלות גדיש מעניין כרית׳ וכמוהו אל תעלני בחצי ימי: ביאור דברי המענה השיב אליפז ואמר ידענו שאם נשא משל ודבר אליך להשיב על דבריך יכבד עליך אלא שעם כל זה לא אוכל להמנע מלהשיב על דבריך כי מי יוכל לעצור במלין ועל דבריך אלה או יהיה הרצון בזה האם כאשר נסה השם להגיע אליך דבר מן הרעות תלאה ומי יוכל לעצור במלין להוכיחך על תכונתך זאת: הנה במה שקדם היות מיסר רבים כאשר שמעת מהם דברים כאלו והידים אשר היו רפות באמונת השם היות מחזק והאיש הכושל היו מקימים מיליך והברכיים הכורעות היית מאמץ והיית אומר לו שמה שהגיעהו מהרע הוא על צד העונש למרי קדם ר"ל שכל מי שהיה נבוך באמונת השם ית׳ בעבור מה שהגיעהו מהעונש היית מחזק אותו עד שיאמינו כלם כי על כל מעשה גמול ומשפט להיות בזה תקון המדינה ותקון הצלחת האדם וזה שההמון אם לא ייראו מהעונש לא ימנעו מעשיית הרעות כאשר יביאם טבע׳ להשתוקק אליהם · והנה עתה כאשר תבוא אליך הרעה נלאית לסבלה וכאשר נגע עדיך היית נבהל · הנה זה ממה שיוכיח שיראתך השם לא היה אלא לבטחונך שישמור לך קנייניך ותקותך בשישמור לך אלו הקניינים היתה סבת תמימות דרכיך לא טוב האמונה כי לפי מה שאני רואה מדבריך עתה אינך מאמין שיהי׳ בכאן גמול ועונש · והחל אליפז לסתור דבריו מהמוחש ואמר זכור נא מי הוא נקי ואבד ואיפה תמצא שנכחדו ישרים כמו שראיתי זה מהאנשים המשתדלים בכל עון בעשיית העול והחמס שיאבדו ויכלו מרוח אף השם ואולם הנקיים והישרים ואם היה שיגיעם קצת רעות אינם מכלות ומאבדות אותם לגמרי כמו העניין ברעות הרשעים וזה לאות שאלו הרעות אינם נופלות במקרה כמו שאתה מכיח ר"ל שאם היה העניין כן לא היה בזה הבדל בין הישרים והרשעים ואולם היו רעות הישרים יותר חלשות למיעוט עונותיהם לא שיהיו להם רעות בזולת מרי כמו שהיה מכיח איוב · הנה האנשים הרשעים אשר השוקתם לטרוף טרף כמו החיות הרעות נמצאו שנתעו שיהיה עד שיבאר מהם אשר יזמו לעשות והראה אותם אובדים מבלי מציאתם הטרף ובניהם יתפרדו אנה ואנה ישוטטו לבקש די טרפם וזה דבר נמצא בלי ספק בחוש כי הרבה מה שתמצא מהאנשי׳ הרשעים אשר כל השתדלותם להזיק לאחרים שברוב העתים לא ימצאו ותמנע מחשבת׳ הרעה וזה ממה שיורה שהשגחת השם ית׳ הוא באישי האדם · ואמר אליפז הנה באמת הופן השגחתו יגונב ויעלם ממני אלא שכבר לקחה אזני שמץ מנהו מעט ההשגה אשר תעמידנו על היות השגחתו בשפלים · וזה שבשעיפים מחזיונות לילה בנפול תרדמה על אנשים קראני פחד ורעדה ורוב עצמי הפחיד מהמראה אשר אראה בחלום מהדברים העתידים לבא עלי אשר סבת הודעתם הוא השם יתברך וזה שמה שהגיד לי המראה ההיא הוא ענין רוחני · יעבור על פני תסמר שערת בשרי מדי בואו מרוב החרדה כי כבר ייוחדו החלומות הצודקים משאר החלומות שכבר יקרה מהם החרדה והתפעמות הרוח כמו שנזכר בספר החוש והמוחש ויעיד על זה מה שנזכר מחלום פרעה וחלומו נבוכד נאצר והנה יורה על היותו רוחני שהוא יעמוד לפני ולא אכיר מראהו אך תמונה לנגד עיני אשר יראה אותה לי הכח הדמיוני ואשמע דבריו הנפלאים כאילו הם מורכבים מהקול והדמות וזה שהשכל יקבלם רוחניים בזולת קול והדמה מראה אותם כאילו הם דברים קיימים באותיות וקול · ואחר כן החל אליפז בטענה שלישית ואמר איך אפשר שתאמין שיהיה השם ית׳ פועל המין האנושי וממציאו ומנהיגו והוא בלתי משגיח בו עד שכבר ימצא צדיק ורע לו רשע וטוב לו · האם אפשר באדם שיהיה צדיק יותר מהשם ית׳ האם יהיה האדם טהור יותר מפועלו הלא כמו אלו הענייני׳ יהיו מיוחסים אל העול באדם ר"ל אם יהיה מדינה אחת ולא ינהיגנה ביושר ואיך אפשר שיאויר בשם ית׳ עם היותו בתכלית השלימות מה שהוא חסרון ועול בחוק האדם · הן בעבדיו לא יאמין והם השכלי׳ הנפרדים לא יתן אמתות וקיום בעצמותם אבל מה שלהם מן האמתות והקיום הוא מזולתם והוא השם ית׳ · ולא ישים במלאכיו אורה מעצמותם וזה כי אין האור להם והוא ההשגה במה שהם משיגים מצד עצמותם אבל מצד מה שמשפע למציאותם מהסיבה הראשונה והוא השם ית׳ ולזה הוא מבואר שאלו הנמצאי׳ ואם הם שלימים מאד ביחס אל האדם הנה הם חסרים מאד ביחס אל השם ית׳ כי אין יחס בין מי שמציאותו וקיומו והשגתו מעצמותו ובין מי שהיה לו מציאותו וקיומו והשגתו מזולתו · ואם באלו עם פשיטותם ושלמותם ונבחרותם ימצא חסרון אבל השם ית׳ הנה אין ספק שהאדם חסר מאד ביחס אל השם ית׳ כי הוא שוכן בבתי חומר ר"ל בזה העולם השפל ובעפר יסודו ר"ל שקיום צורתו הוא בחומר. שלא כי הוא נושא לצורתו ולפי שצורתו היא היולאנית ואל זה גם כן איפשר שיכוין במה שאמר שוכני בתי חומר ר"ל שצורותיהם היולאניות עם החסרון הנמצא להם בעצמותם יתחייב עוד בהם שיהיו נפסדים ואין זה ההפסד ג"כ מוגבל בהם שם עד שיהיו בטוחים ממנו עת מה אבל ידכאום מקרים ויפסידום קודם שישיגם הכליון וההפסד׳ הטבעי׳ · מבקר לערב ישיגם המות במעט סבה מבלי משים לב לפנות אל השלימות האנושי יאבדו אבידה מוחלטת ולא יהיה להם השארות כלל · הלא האדם ואם לו קצת שלמות והוא ההכנה השכלית אשר לו בה יתרון והשארות הנה יקרה לו ברוב שיסור יתרונו אשר בו וימותו ולא בחכמ׳ לפי שבהגעת השלימות לו מהקושי העצום לקושיות בעצמו ולרבוי המונעי׳ · אם תשבת להיות דבק להיותך במדרג׳ השכלית והמלאכים להיותך בעל שכל ראה מה מאד רחקה מדרגתך מהם עד שאם תקרא אליהם לא תמצא מי שיענך · ואל מי מקדושי׳ תפנה שיענך הלא היותר שפל מהם לא יענך לרוחק מדרגתך ממנו ואם הענין כן ביותר שפל מהם ראה מה מאד רחקה מדרגתך ממדרג׳ השם ית׳ ובהיות העניין כן הוא מבואר שלא יתכן שייוחס לשם ית׳ עם שלמותו מה שהוא חסרון בחק האדם אשר הוא בתכלית מהחסרון ביחס אל השם יתברך · והוסיף אליפז להתיר ספק מה בענין הרעות אשר נראה באדם בזולת מרי קדם ואמר שהם אינם רעות יהיה ראוי שידאג האדם עליהם ויחסם אל האולת והפתיות · ועל זה אמר הנה לאויל יהרג כעס כי הוא ידאג תמיד כאשר לא יבואו מבוקשיו אשר הוא סבת העדר בואם לפי שלא דרך בהגעתם בסבות הראויות והוא מבואר שכמו זה האיש כועס תמיד כאשר לא יבואו מבוקשיו אשר כוון אליהם ויחשוב שכבר ענשו השם ית׳ אלא שהוא מבואר שכמו זה לא יקרה רע אם שלא יקרה רע אם לא תלה ספינה מהספירה בקרקע כי לא תעש׳ הספינה בכמו זה הפעל והאיש הפותה אשר יפותה לבו לכל ההצלחות המדומות תמיתהו קנאתו כי עינו לא תשבע ויצטער תמיד עם הקנאה והמכאוב ההוא מצורף לזה שהוא ישתדל לרוב קנאתו להגיע אל מבוקשיו במהירות וידרוך מפני זה בהגעת׳ בסבות בלתי נאותו׳ כמו העניין באויל אם יקרה באויל שיהיה משריש ומצליח בקצת העניינים הנה כאשר ראיתי זה בא אידו פתאו׳ וקללתי נויהו למיעוט השארות קנייניו אשר כוון אליה׳ כי לא יגיע לכמו האיש הזה שום תכלית אם לא במקרה ומה שהוא במקרה הוא מעט כמו שהתבאר במקומו · הנה בניו הנמשכים אחריו ירחקו מישע וידכאו בשער לעיני כל העם ואין מציל לפי שכמו זה האיש לא ישתדל ג"כ בקנין האוהבי׳ כמו שלא ישתדל בשאר הסבות המביאות מה שמשתוקק אליו אלא כבר יגיע מהרוע לאויל ולבניו האוחזים דרכו עד שיהי׳ קולם לאיש קשה המזל שיאכלו אותו האיש הרעב ויאכל קצירו ולאשר יקח קצירו מבין הקוצים לרוע הצלחתו ויקוה האיש הפריץ ללקחו ממנו וזה תכלית הרוע ר"ל שיהיו השפלים שבאנשים גוברי׳ עליהם · הנה לא יצא מעפר און ועמל ר"ל שאין הארץ סבת רוע הסדור הנופל בטובות איש האדם ורעתם אשר הוא און ועמל כמו שהיה חושב איוב וזה שכוונתו היה כי למרחק אלו העניינים אשר בארץ במדרגה מהשם ית׳ הוא מחוייב שיהיה בלתי משגיח בהם כאמרו מה אנוש כי תגדלנו וגו׳ האף על זה פקחת עיניך וגו׳ · אבל הרעות הנופלות בכאן בזולת מרי קדם אין ראוי בהם שיקראו רעות לפי שהם מיוחסות אל סכלות המקבל כמו שזכר באויל ופותה וזה שהאדם יולד לעמל ולהשתדל בקניינים אשר יצטרכו אליו כי לא נתנו לו שלמיותיו בפועל אבל נתנו לו הכלים אשר אפשר שבהם יגיע אל מה שיצטרך אליו כמו שבילודי הא"ש יולד להתנועע תכף התהוות׳ ולהגביה עוף מה שתמידו נמצאים על שיסור החלק האשי מהם ויפול האפר : ובהיות

אבן יחייא

וידעת כי רב זרעך באיכות · וצאצאיך כעשב הארץ בכמות והוא האושר מבני · ותבוא בכלח בשיבה טובה · אלי קבר ולא תמות במיתה כרתיי · באופן שהמיתה והכלות הנפש מהגוף יהיה במתיקות לקלות הפירוק חיבור כאשר הוא קל כריתת הגדיש בעתו · מה שכריתתו שלא בעתו הוא דבר קשה וכן מות הבחורי׳ היא קשה לרוב דבקות הנפש עם הגוף · ואולי כי כלח הוא כמו כלה כי אותיות הא"ח מתחלפות · והוא עת הזקנה אשר הכליה היא טבעית והוא אושר האחר באופן שב׳ אושרים האדם שהם בני חיי ומזוני יהיו לך בשלימות · הנה וגו׳ הם סוף דברי אליפז לאיוב הנה זאת אשר אמרנו עד כה במענה הלז · בדרך החקירה השגנו אותה היות האמת כן ולכן קח עצתי במענה ואתה בעיונך דעהה : ויען

תורת חסד · יראת שדי

הנה זאת ונומר יר׳ הנה זאת שאמרתי לך היא הסבה ליסוריך ותקרנוה אני ושתחולותי וכן היא ושמענה ואתה דע לך עניינים רבים מזה שאמרתי לך הכה · ואפשר לומר פי באוש׳ ברעך פדך ממות כיון לומר העניין בעצמו שאמרו רז"ל דהוה כפנא ומותנא ואמרו כיבעי רחמי אכפנא ומותנא ממילא פסיק וכו׳ · וה"ר משה קמחי ז"ל כתב ולא תעשינה ידיהם תושיה שום ישות ותועלת מחשבותם במה שאמרו התבואה והפירות ואמרו מתי יעבור החדש וכשבירה סבר · יומם יפגשו חשך הטעם שיפלו ממועצותיהם · ויושע מחרב מפיהם כלומר יושעו מאותו חרב היוצא מפיהם שהיו מידאים את האביונים ואומרי׳ מתי יעבור החדש וכשבירה שבר ועולתה קפצה פיה כי ברדת הגשם תאלמנה שפתותיהם · הנה וגומר הטעם כי ס׳ יוכיח בני האדם בהעצר שמים ובשובם אליו יושעו וכו׳ עכ"ד · ובאומר ואתה דע לך כתב ואתה דע לך לפשפש במעשיך וכו׳ והוא נכון לכוונתו במה שכתבתי שירצה לומר ואתה דע לך מזה עניינים רבים וכו׳ · הכלל העולה מדברי אליפז התימני במענה זה כי הוא מאמת כי בדרך נסיון לתועלת הלואים נהיה עניינו זה וגם אם הוא אמת כדברי איוב שממה שפחד לקה וכו׳ הנה גם לזה אין להתפעל באומרו שכלואי לא היה כולד כדי שלא לדבר בפיו שום דבר כי אין ספק כי בפיו דבר הרבה דברים טובים והוכיח רבים ומי באופן כי למוטב בא אל הע"הז : ויען

הרמ"בן

תבא בכלח אלי קבר · מלה מורכבת כאומר תבא לקבר בכאלו לח · ר"ל תמות בזוקן כמו כמת בבחרות · מן ולא נס לחה : הנה זאת חקרנוה כן היא · כי הצדיקים מצליחים והרשעים אובדין׳ ויש רשע מצליח אבל סופו אבד הוא וזרעו · ויש צדיק נוכח במוסר אלהים וסופו שלוה ושלום : ויען

ר׳ אברהם פריצול

השלמה · מענין שלום · עבר מבנין הפעל לנקבה : וידעת כי שלום אהלך · ועוד תדע לך כי שלום רב יהיה באהלך שתוסר המריבה מגרי ביתך ואתה תפקוד ותזרז בני ביתך ונוך להדריכם בדרכי היושר ולא תחטא ולא תמנע בשום צד לעשות אלה · או אחרי אשר תדריך ותפקוד נוך אל הטוב גם אתה השמר לך פן תחטא : וידעת כי רב זרעך · וידעת כי אם מתו בניך שהיו ראויים למיתה בעד חטאתם כי אולי לא היו מזורזים ממך ברדיפת היושר והמושכלות · רק מה שנראה שהיו מרבים בשמחות ובאכילה ושתייה ומתו בעונם · תדע לך כי עוד אתה מוכן להיות רב זרעך בבנים · וצאצאיך מבני בניך יהיו כעשב הארץ כאשר תדריכם ותזרזם לעבודת ה׳ : תבא בכלח · ואתה תאריך בימים ותבא בזקנה אל הקבר · כעלות · כמו שקוצרים הגדיש בעתו אחר גמר בשולו : בכלח · בזקנה : כעלות · לשון כריתה וחתוך · מן אל תעלני בחצי ימי · יעלה הכורת : הנה זאת חקרנוה · ובאמת כי כל זאת ההכחה שהכחתי חקרנוה בחקירה אמיתית כי כן היא · לכן שמע אותה ותבין עליה ואתה דע לך האמת הזה ותבחר בו : והעקר העולה מן המענה הזה אשר השיב אליפז לאיוב יהיה בארבעה דרושים · הראשונה שאליפז היה מאמין בהשגחה פרטית וכל מה שיפול על כל אנשי האדם מן הרעות יגיעו עליהם במשפט על צד העונש · ואף על פי הצדיקים · שאין צדיק בארץ אשר לא יחטא · ומה שיחשוב האדם בהגעת הרעות עליו ושהם יהיו בזולת מרי כנה יפלו מצד האולת והפתאו׳ · כמאמ׳ הכתוב אולת אדם תסלף דרכו · אף כי אלו אינם רעות בשום צד כאשר יחטא האדם בבחירתם כמו שבאר הר"ס במורה · ומה שהביא אליפז ראיה בדבריו אלה הוא מה שביאר שמעולם לא ראה צדיק נכחת לגמרי ואיפה ישרים נכחדו · כי בהפסדים יורה על ההשגחה הפרטית המעמידם · באמרו זכור נא מי הוא נקי אבד וכו׳ · אבל הרשעים יהיו נכחתי׳ לגמרי ובניהם · ובדור אחר ימחה שמם · ולכן לא היה ראוי לאיוב לבחור המות אחרי היותו עודנו חי ביד ה׳ היכול האמתי להטיבו אם יצדק במעשיו · שנית · מה שהביא אליפז טענות רבות בדבריו אלה על אמתות ההשגחה הפרטית · במה שראה בשעפים ובחזיונות לילה דברים נבואיים כמשכים עלה הדון כל הארץ · ובהיותו מוכן לנבואה זו ראוי שיבין מענין ההשגחה שעור רב יותר מחבריו כאשר

מ״ע ספורנו

וידעת כי רב זרעך · בני׳ ותלמיד׳ : תבא בכלח : שבע ימים שהשגת בהם אפלך : כעלות גדי׳ בעתו · שאם ישבה עוד יהיה בלתי תועל׳ ועם איזה קלקול : הנה זאת · שאמרתי : חקרנוה : ומצאתי כן היא בלי ספק : אתה שלא חקרת עדין : שמענה · ממני : ואתה דע לך · תחקור ותדע אתה בן איוב

אוהב משפט

עבירו׳ שבידו ואליפז לא היה יודע דבר זה בבירור כי עכשיו לא רצ׳ להעלילו בדברי׳ לא היה יודע בהן על כן הלב ענין זה במד׳ כנואיי · ואמר ואלי דבר יגונב וי"ת יגונב כעלם והיינו נכון בעיני שהיה לו לומר ממני דבר יגונב הבל פירושו דרך משל כמי שלוקח דבר בהסתר ובגנבה · ואמר שאלי בזה ידיעה בנבואה דר׳ גנבה השת׳ בהנומו׳ על משכ׳ ולא לקחה אזני מזאת ההודעה רק מעט כמו שיבאר מה הוא זה שלקחה אזני מזה : שמץ · מע׳ כמו ומה שמץ דבר : בשעפי בהרהורי׳ שהייתי מהרהר ביום באפי לידי חזיונות לילה שאין מראין לאדם אלא מתוך הרהורי לבו שנא׳ ורעיונך על משכבך סליקו : בנפול תרדמ׳ על אנשים · אזקה שבאות׳ שעה הוא מתחז׳ הכח המדמ׳ להתבטל שא׳ הכחות המטרידות אותו מפעולתו ולהשקעת בני אדם המטרידו׳ אותם בתרדמתם. קראני פחד ורעדה בעת המראה הזה בדרך הנביאות המבהילו׳ כמ"ש בדניאל ולא נשאר בי כח והודי נהפך עלי למשחית :. וכמו שכתוב באברה׳ והנה אימה גדול׳ נופל׳ עליו · ורוב חלומו׳ הצודקי׳ הם בהי׳ בפעמה והראיה · חלומות פרעה ונבוכדנצר וכן כתבו הפילוסופים : ורוב עצמותי ולדברי הפחידם כלומר כלם כי רוב בלשון הכתוב איננו כמו רוב בלשון חז"ל שאמרו רובו ככולו שא פירושו רוב רבוי כלומר כלם ואם הם רבים : ירוח וגו׳ הגאון רבינו סעדיה ז"ל גם כן פי׳ בלשון · ערבי קשער והגאון רבינו האיי ז"ל פי׳ כי הוא מלשון מסמרו׳ ואמר כי השערות יעמדו כמסמרות נטועים מרב פחדו · ורוח בזה הפסוק הוא . משמש זכר ונקבה כמלות יחלף והסמר כי הסמר הוא יוצא ואיפשר שהוא כוד׳ ותסמר הוזר לשער׳ בשרי וזה יות׳ נכון בעיני : יעמוד וגו׳ זה פרו׳ היה עומ׳ לפני באלו׳ ולא הייתי מכיר מראהו כי לא הגיעה מדרג׳ אליפז בנבואה כיחזקאל ושאר הנביאים שהיו מכירים מראה המלאך המדבר בהם אם היה מראהו כמראה אש או מראה כוגה או מראה אחרת אבל היה שומע קול דממה קטנ׳ כמו שאמרו באליהו ואחר האש קול דממה דקה והוא · דרך · נבואה קטנה וי"א היה ענין זאת המראה בן להיו׳ ענין בנבואה כאיך לשני כמות בא שבא וכם המדמה תמנס מצד המדמה היה רואה התמונה מה לנגד עיניו

ובהיות הצניין כן רצוני שהאדם יולד לעמל בשלמיותיו אשר ירלה הנעת' אליו הנה אם לא ירדוף בהגעתם בסבות הראויות אין זה עונש אם לא יגיעו וזה מבואר בנפשו ·
ולהיות הענין כן הנה התחיל אליפז המאמר שהרעות הבאות על איוב היו על צד המוסר והתוכחת למרי קדם ולזה אמר אליו אם הייתי במקומך הייתי דורש אל אל ומתפלל
אליו שירחם עלי כי הוא משגיח בזה העולם השפל השגחה נפלאה ויורה על זה הגדולות והנפלאות אשר הוא עושה ומכללם נתינת המטר בסדר וביושר אשר בו חיי כל צומח
וזה שהמטר על הרוב יהיה במקומות הנגלים מהארץ מאדים יביאו אליהם רוחות ממקומו' אחרים זולתם ומה שזה דרכו הוא מיוחס אל הקרי והזדמן ומה שיוחס אל הקרי
והזדמן הוא ראוי שיהיה מעט וחכמנו כי המטר תמיד בדרך שישלמו בו הצמחים הנה זאת ראיה חזקה שכאן משגיח בענין נתינת המטר זולת הטבע ולז' המלה בכל הנביאים והחכמים כשהם יספרו נפלאות השם שהם יספרו תהלה נתינ' המטר ועוד יראה בכאן מה שיתחזק שהשם ית' משגיח באישי האדם וזה

א וַיַּעַן אִיּוֹב וַיֹּאמַר׃ לוּ שָׁקוֹל יִשָּׁקֵל כַּעְשִׂי וְהַיָּתִי בְּמֹאזְנַיִם יִשְׂאוּ־יָחַד׃ כִּי־עַתָּה מֵחוֹל יַמִּים יִכְבָּד עַל־כֵּן דְּבָרַי לָעוּ׃ כי

וְאָתִיב אִיּוֹב וְאָמַר׃ מָאִים מִתְקַל יִתְקַל רוּגְזִי וְאִתְרְגוּשָׁתִי בְּמַסְחָאתָא יִטְלוּן כַּחֲדָא׃ אֲרוּם כְּדוֹן יַתִּיר מֵחָלָא דְיַמָּא אִיתְיַקַּר בְּגִין כֵּן מִילַי אִשְׁתַּלְהִיָן׃ ארום

כ"ג · לאלי' ד' כתי' שי"ן · כליש' · ל'

כעשיד' כתיב שי"ן כליש' ואינן מן מלין דכתיב שי"ן וקרי' סמ"ך וסימ' נמסר בהושע סי'ב':

רשי

מענה איוב הוותי סברי: ישאו יחד · עם משקל שכנגדם · ואפי' הם חול ימים יכבד ממנו · לעו · נגמגמין · באדם שאין בו כח להוציא דבר מפיו כתקונו · וכן ושתו ולעו · שכן דרך שיכור לגמגם בדבריו: חמתם

אבן עזרא

ויען איוב · לו שקול ישקל · הותי · מן הוה על הוה: לעו · כמו ושתו ולעו כלומר נסתרו כאילו נבלעו ויש אומרי' שהוא תרגם מן לחיי' והוא רחוק: ביעותי

רלבג

שהרשעים אשר ישתדלו בעשיית הרעות אל האנשים השפלים והחלושים ימנע מהם אשר יזמו לעשות עם היותם בעלי כח וחכמים להרע וזה שהש"י יסבב לשום האנשי' השפלים הנרדפים למרום ההצלחה ולהשגיב ישע האנשים המדוכים והאבלים והוא מפר עצת הרשעים החכמים להרע אשר ישתדלו להרע להם ולא תעשינה ידיהם מה שחשבו לעשותו · החכמים הוא לוכד בערמם ר"ל שרוב ערמם ישים הש"י כלי למנוע מהם אשר יזמו לעשות והמשל שכאשר ידעו באיש שילך בחוץ ויבקשו לרדוף אחריו לקחת אשר לו ישפטו לאיזה צד הלך ויעמיקו בו ויאמרו שהוא יותר ראוי שיהא לכתו לזה הצד לסבות מה יזכרום ורוב העמקתם בזה תסבב שישפטו שהוא הלך בצד אשר לא הלך בו וירדפוהו שם ולא ימצאוהו · ועצת הרשעים הנפתלים המבקשים דרכי' עקלתוני' ומעמיקים בהם לכל הצדדים האפשריים כדי שיגיעו למבוקשם להשיג עשיית העול והחמס ישימה השם נמהרה ונחסרה ותהיה סבה שלא ישפטו הדבר אשר ירצוהו כפי מה שראוי בעניינים הברורים · ביום ובצהרים ילכו בחשך ר"ל שאפילו בעניינים המבוארים בנפשם בתחלת המחשבה תסכל עצתם · ובזה האופן יושיע הש"י השפלי' והקודרים מחרב הרשעים שלא יזוקם מפיהם וממאמרם של אלו הרשעים ר"ל שפיהם ודבריהם אשר השכימה עצתם בהם שם הש"י כלי להושיע השפלים והקודרי' ובזה האופן הושיע הש"י האביון מיד חזק ממנו על שכבר תהיה לדל תקוה שלא יעזבהו הש"י ביד הרשעים ואנשי עולה קפצו פיהם להצטערם על אשר לא הגיע התכלית אשר כוונו אליו וזאת הטענה שזכר בכאן מבוארת ונגלית מן החוש וזה שאנחנו נמצא ברשעים רבים מכוונים להרע ומשתדלים בו ולהם הכלים אשר בהם אפשר שיזיקו לרבי' ויהיה עם זה ההיזק המגיע מהם מעט הנה זה ממה שיורה כי שם גבוה שומר ובהיות הענין כן אין לך להתרעם מהש"י אם הוכיחך וייסר אותך על עונותיך כי מאושר הוא מי שיוכיחהו הש"י וזה שהטובים יוכיחם כדי שיחזרו למוטב ואולם הרעים ימיתם בהצלחת שאתם ולזה ראוי לך שלא תמאס מוסר הש"י כי יהוא כשייסר הטובים ירפאם ויחבש' אחר הכאתו ומוחצו אותם · אם תשוב ותכנע טרם בוא הצרות בעולם יצילך מהם וזכר שם ושבע להיותם מספרים שלימים עם שכבר זכר מהצרות כמו זה המספר והם הרעב והמלחמה ולשון הרע והשוד וכפן וחיות הארץ ואבני השדה · ברעב יפדך הש"י שלא תמות מצד חסרון האוכל ובמלחמה יצילך שלא תהרג כאשר תשוטט הלשון להרע לאנשים בלשון הרע לא תזכר שם וכאשר יבא השודד לשלול שלול ולבוז בז לא תירא כי לא יגע בך רע · לשוד ולכפן תלעג ותשחק שלא תנזק בהם ולא תירא מן החיות הרעות שיטרפוך ולא מאבני השדה שתנגוף בהם רגליך כי אתה כאלו כרת ברית עם אבני השדה וכאלו השלמה לך חית השדה · וידעת כי שלום אהלך וידעת כי בביתך יהיה שלום ופקדת אנשי ביתך ואלוס שילכו בדרך השם ולא תחטא וזה אמר לו אליפז להעיר שהוא אולי חטא כאשר לא השגיח בתקון אנשי ביתו כדי שיהיו יראי' מהש"י ואע"פ שלא חטא במעשיו בעצמו ולזה נענשו בניו ונענשו באבדן שאר קניניו ולזה אמר אם היית עושה ככה תדע באמת כי היה רב זרעך ובניך יהיו רבים כעשב הארץ וגם אתה לא תמות בלא עתך אם התנהגת בזה המנהג אבל תבא בזקנה המופלגת אל קבר כמו שיכרת הגדיש בעתו · הנה זהו מה שחקרנוהו והוא האמת בעצמו שמע אותו ודע לך האמת והתנהג בו: והכלל העולה מן הדברים הוא שאליפז היה מאמין שהרעות הבאות לאישי האד' הם מגיעות להם מהש"י על צד העונש על מה שחטאו והיה מתיר זה הספק במה שכרא' מהגעת הרעות בזולת מרי באמרו שכבר יהיו בכאן רעות מצד האולת והפתיות ואלו אינם ראויות שיקראו רעות כמו שביארנו וקיים דעתו תחלה מהחוש ואמר שאנחנו לא נמצא האבדון והכחד בישרי' ובנקיי' כמו שימצא ברשעי' וזה ממה שיורה שסביב המצא רע ברשעים הוא היותם רשעי' וזה המנה ייחה על צד העונש ואמר הנקיי' והישרי' כשימצאם מעטים מה יוכיחם הש"י וייסרם אך לא יאבדו ולא יכחדו וזה ג"כ קצת טענה על איוב על בחרו המות יותר מן הייסורין שהיה כיסר בהם והטענה השנית היא לקוחה מההודעה אשר תקרה בחלום אשר תורה על השגחתו ית' באישי האדם וזאת טענה חלושה כאשר לא יאמר בזה יותר מזה השיעור כי אע"פ שנודה בזאת ההודעה לא יחוייב מזה שיהיה הש"י משגיח באישי האדם על הצד שיאמין אליפז וזה מבואר למי שיעיין בספר החוש והמוחש וכבר שיער אליפז בחולשת זאת הטענה ולזה אמר ואלי דבר יגונב וגומר ואולם אליהו הרחיב המאמר בזאת הטענה ואמת ממנה עניין ההשגחה במה שאין ספק בו: והטענה השלישית היא לקוחה משלימות הש"י וחסרון האד' ואופן סדרה כן הנה האד' בשלימות הגמלא בו לא יעלי' עיניו ממה שיכניהו ולא יעשה למונהגי' מאתו עול וזה כי האדון השלם לא יעלי' עיניו מהפעולות הכעסות במדינתו ולא יעשה להם עול ר"ל למונהגי' מאתו הנה יחוייב מזה שיהיה מה שהוא יותר אמתי בשלימות יותר אמתי בהתרחק מן העול וההעלם ממה שיכהינו להיות היותר שלם מתרחק יותר מן החסרון ואולם מה שיראה מן הרעות אשר לא יוקד' להם מרי הם בסבת האולת והפתיות שיקראו רעות כמו שביארנו וכן היה אפשר שיגיעו לזאת הסבה טובות לרעים אלא שזה לא יתקיים כי אם זמן מועט כאשר אני ראיתי אויל משריש וגומר והנה זאת הטענה היא לקוחה מצד הפחות והיתר · והטענה הרביעית מה שיראה מהוויית המטר בסדור שישלמו בו הצמחים והמנע מהרשעים החכמי' להרע מחשבת' הרעה להרע לשפלי' החלושי' על הרוב ואופן סדור המאמר בזה הוא על זה התואר אם היה הש"י בלתי משגיח בזה העולם השפל היה התהוות המטר במקום מהמקומות הנגלים מהארץ מעט ולא יתכן שישלימו בו הצמחים על הרוב לפי שרוב מה שיתחדש מזה הוא מתייחס אל הקרי וההזדמן אם לא היה בכאן פועל אחד בגשמים זולת הטבע לפי שהוא על הרוב מהעננים יביאום הרוחות במקום אשר ירד שם עוד נשנה שכבר ישלמו במטר הצמחים על הרוב ויחוייב מזה שהש"י משגיח בזה העולם השפל וכמו זה האופן בעינו יסודר ההיקש השני אם היה הש"י בלתי משגיח באישי האדם היתה מחשבת הרשעים החכמים יוצאת אל הפועל על הרוב לפי שהם ישתדלו בהוצאתה אל הפועל בסבות היותר נאותות כמו העניין בשאר המלאכות אשר יעשה האדם במחשבה והשתדלו' שהתכלי' יגיע בהם על הרוב עוד נשנה אבל אנחנו נמצא שמחשבת הרשעים החכמים לא תצא אל הפועל אם לא על המעט ויחוייב מזה שהש"י משגיח באישי האדם הנה לאו הטענות ייחס אליפז הרעה הבאה אל איוב למרי קדם ממנו ומבכיו על האופן שביארנו ונתן עצה אליו שישוב אל יי' וירחמהו: ביאור מלות המענה ויען איוב ויאמר · לעו · נשחתו · אכי

אבן יחייא

ויען איוב ויאמר וגו' אין לחשוב כי אשר אדבר תועה ואצעק ואשוע הוא חמס ושוד להיות הרע מעט מה שלכן בהיותו קל הסבל הי' ראוי לסובלו ולבלתי דבר קשות בתכלי' הריבוי כאשר עשיתי · כי זה אינו כן שאלו שקול ישקל בעשי על הצרה שחלה עלי · יחד עם הותי והצל' והשבר ההוא במאזנים ישאו יחד בשוה ולא יכבד הכף האחת על האחרת · כי להיות שהכאב שים לי עתה מחול ימים יכבד על כן דברי לעו ונשחתו מה שאם הכאב היה קל הסבל הייתי עושה כדבריך ומקבל היסורין מאהבה · ואמנם לא כן הוא רק חזק מאד כמנע הסבל וכאלו חצי שדי הם תמיד תקועים עמדי בגופי: וקרא

תורת חסד ירשת שדי

ויען איוב לו שקול וגומר מצאתי כתוב יד' האלהי שקול ישקל מה שאני מוציא מפי בדברי הרע הגדול שבא עלי והוא ע"ד אומר טוב כעס משחוק כי ברוע פנים יטב לב וכו' וכמו כן יוסם בכף שניה הותי והוא ענין הרע אשר הגיע אלי וישאו יחד ר"ל שיהיו שקולים כאחת אך עתה מחול ימים יכבד כף המאזנים אשר בתוכה ישימו הותי ולכן לא די שלא אוכל להתוכח כדי לבא מצד הויכוח למצוא לי שום מכוחה אלא שדברי בעצמם לעו ונמעטו ואינם שוים לכלום וזהו לי יען כי חצי שדי עמדי אשר עדין חמתם שותה רוחי ועוד יבאו עלי בעתי אלוה והן מעמון יערכוני ויסימונו מוכן לקבל ולסבול עוד צרות אחרות וענין זה הוא כאו' צרות לצבי הרחיבו וכו' ע"כ · וכפי מה שביארתי למעלה בכונת אליפז יר' באומר לו שקול ישקל כעסי לומר הנה אתה אליפז אמרת אלי כי כעס שבא לי רע אין הדבור כמו כן בא לי טוב רב ממנו והוא שיסרתי רבים עם מולא שפתי לכן אומר לך כי אילו היה זה שוה לזה היו דבריך נכים ונכוחים וז"א לו שקול ישקל כעשי כלומר מיינין והיה כי שקול ישקל מה שהייתי מתכעס על העושים שלא כרצונו ית' והיה ענין זה מושם בכף מאזנים ובכף שניה היה מושם ענין הותי והוא ענין הרע שבא עלי אשר עליו אני אומר כי בסבת דברי שאמרתי אולי חטאו בני וכו' בא עלי וכו' והיו המאזנים שקולות והייתי מתכחם באופן זה וכו' אך אמנה הנה עתה מחול ימים יכבד הכף אשר בה היא הותי כי מה שיסרתי רבים לא היה ענינו כל כן באיכות טוב כאשר הוא ענינו בהותי לענין הרוע ולכן אני אומר בפה מלא כי לשטן פתחתי פי באומרי אולי חטאו בני וכו' והוא אומר על כן דברי לעו כלומר דברי הם אשר הרעו לי וכו' · כי

הרמ"בן

ויען איוב ויאמר · לו שקול ישקל כעשי · ענין המענה הזה כי ישיב איוב על טענת אליפז אשר אמר לו מוסר האל אל תמאס · כי הוא יכאיב ויחבש · יאמר אם האל הוא מייסר אותי ונהכתי כיליתי עד שיעבור המוסר הזה · כירב צערו מהיותו דרך נסיון · וכנגד הטענות האחרו' אשר אמר אליפז · כי הוא רואה הרשעים נכרתים · והצדיקים נמלטים מכל רעה ·ומזה יודע כי הכל במשפט ואין מיתה בלא חטא · ואין ייסורין בלא עון · יטעון דרך תלונה · הנה כי נבא לו עלי ארץ וכי ימיו קלו מני ארג · והאדם וחייו אפס ותהו · ואין זכותי מציל אותו מן המוות וזאת תשובה על הצדיקים · כי על כל פנים יש צדיק אובד בצדקו · ועל הרשעים אמר כי כאשר לצדיק לא יצילנו כן אם חטא לא היה ראוי במשפט היושר לקבל ייסורין יותר · כי מעיקר בריאתו להבל דמה · הוא שאמר מאסתי לא לעולם אחיה חדל ממני כי הבל ימי · ויחזור זה הענין בספר הענינ' עוד · כמו שאמ' אדם ילוד אשה וגו' · עד שעה מעליו ויחדל עד ירצה כשכיר יומו: ויטעון

ר' אברהם פריצול

כאשר באר מזה אליהו ג"כ במענהו · והראיה הזאת חלושה מעט לפי דברי הטבעיים שיחשוב ויאמרו כי התלומות והחזיונות יקרו בטבע מן הכח הדמיוני לסבות טבעיות כאשר בארנו בפתיח' הספר · וכן אליפז עצמו הרגיש בחלשתה · ואמ' כי הדבר אלו כמו דבר יגונב ונסתר ולא הרגיש בו רק מעט מצער לא כביר · שלישית פה שהוסיף אליפז ליסר את איוב במחשבתו הכוזבת ושאין ראוי שייוחס לה' פועל · וזה לגודל שלמותו בלי שעור · כי מי שהוא שלם בתכלית השלמו' לא ייוחס מאתו עול · ועל זה אמר עושה גדולות עד אין חקר · אבל פי שיחשוב בהגיע הרעות בזולת מרי לדעתו הם בסבת הבחירה האנושית החסרה ואולת האדם אשר אינם רעות מאתו ית' כמו שבארנו · ומזה הכל אפשר שיגיע הרע לטובים אבל לא יתקיים והטובה לרשע וגם זה לא יתקיים · כאמרו אני ראיתי אויל משריש וכו' · אמנם הצדיק המעונה מן העליונים מבלי בחירתו ואולתו יתבאר ענינו במקומו שהוא בעד חטאיו ואח"כ ישיבהו ה' ויוסיף על טובתו אם בעולם הזה או להבא · הרביעית · מה שהזכיר עוד אליפז בהראות ההשגחה על הפרטים מענין המטר לפי שהמטר לדעתו הרד בחכמת אלהים בסדור קדום נצחי ולא במקרה כי המקרה הוא על המעט ואנחנו נראה כי בירידת המטר תבטל עצת הרשעים המעמיקים לבלוע הצדיקים · ואף כי המטר לפי הטבעיים ענין טבעי הוא מ"מ על פי מסדר ומכיע הוא כי לא היה נמשך ממנו הסדור והתועלת אם לא היה השם משגיחו בירידתו בעתו יורה ומלקוש להרוו' הראוי ובהפך אל הבלתי ראוי · כאמרו הלקה אחת תמטר וכו' ואחרת לא תמטר · והכל במשפט וברצון מסודר מאתו · כאמרו פלגי מים לב מלך ביד ה' לכל אשר יחפוץ יטנו · ועל כל אלה שירה על ההשגחה הפרטית של כת הרשעים כלם אינה יוצאה לפועל כי אם על המעט כיה' מפר מחשבות ערומים ולוכד אותם בערמם שלא יצליחו במחשבתם ומסכל עצתם · מה שלא יחייבהו המנהג · כי הרשע היושב על כסא ההצלחות דרכו הוא שיצליח ויגבר על הצדיק' רק שה' יציל עני מחזק ממנו כמו שבארנו לעיל בזה המענה · עד כאן תכלית כוונת המענה: ויען איוב ויאמר · לו שקול ישקל · בכאן טען איוב מאד כנגד דעת אליפז אשר הניח שהיסורין ליסרי' ולצדיקים הוא מעט ולא כליון חרוץ · כמו שאמר שיהוא נקי אבד · אבל לרשעים לגודל חטאתם מנשמת אלוה יאבדו · ואמר לו שקיל ישקל כעסי מהבזיון והקלף

מ"ע ספורנו

איוב ב לו שקול ישקל כעסי והותי במאזנים · העשיי שהיתי וחוליי הוא דבר כבד מאד הכני · מכל מקום אם ישקל במאזנים עם הכעס אשר לי על דבריך: ישאו יחד · לא יכבד שקל האחד ממשקל הכעס הנזכר: כי עתה מחול ימים יכבד על כן דברי לעו · כי המכה וחליי הוא עתה כבד עלי על כן דברי לעו היו עם דבור מותר ונפחת מתוך צערי ואתה גוערת על זה מאד שלא כדין שאין אדם נתפש על צערו: כי

אוהב משפט

ושומע קול בחתו' הוגיות והמכה מצד השכגיי לא היה מכיר מראהו והיהה דממה: האנוש וגו' כבר הקדמנו זה בפרקים הקודמי' והנכון שהוא נקשר למעלה כי זה הוא מאמר המלאך שראה בחלום ואמר לו הראים וגו' כלומר מה זה חברך איוב צועק וקורא תגר כאלו מכאוביו וייסוריו באו עליו בלא עון · והש"י עוות דינו האיפשר לומר כי אנוש מאלוה יצדק אם מעושהו יטהר גבר · פי' ז"ל הן בעבדיו שהם הצדיקי' לא יאמין שלא יקטאו לו ומסלק' מן העולם קודם זמנם והוא דרך דרש והגאון רבינו סעדיה ז"ל פי' תהלה מענין הורה כמו בהלו נרו ויחסר מהפסוק מלה אחת וכן ראוי להיות ולא במלאכיו ישים תהלה · ולא שזכר הוא עומד במקום שני' כמו ויהי מתיו מספר ולשני הפירושים יהיה הלה והלל שני שרשים בענין אחד או יהיה שרשו הלל אף על פי שהוא קל כמו במכם כפסו' מלשון כסם: אם שכלי המלאכי' שאין לה' חומר הם הסדי' מאד כנגד שלימותו של השי' כ"ש שכל בני האדם שהם בעלי החומר מורכב וזהו שוכני בתי חומר שהגופו' הם בתים לנשמו' ור"שי ז"ל פי' קברו' ואינו נכון: אשר בעפר יסודם · כאמרו כי עפר אתה וגו' או אמר כן כי מוסדו' הגוף הם העצמו' והיסוד הארצי גובר בהם: ידכאום כלומר הבתים מדכאים שוכניה' או מן השמים ידכאום או המלאכי' הנזכרי' למעלה כי מלאכי מות ידכאו האנשים: לפני עש · כלומר שהם מתישים כל כך כחם עד שהם שפלים ונדכאים ונמוכים לפני הרמה האוכלת אותם במותם · ועש פי' תולעה וי"מ עש בלוי והפסד כלומר שרב בני אדם הם מתים קודם זמנם והפסד' הטבעי ואינו נכון מענין הפסו' · וי"מ ידכאום הצרות קוד' שימותו ויאכלם עש · והגאון רבינו סעדיה ז"ל פיר' עש מענין עושה עש כסיל וכימה ויהיה לפני עש כמו לפני ירח כלומר לעולם ישארו נדכאי' כמו שאמר אחר זה לנצח יאבדו · והפי' הראשון הוא יותר נכון לרש"י מבקר וגו' זהו כטעם בבקר יציץ ו' לערב

רש"י

חמתם · ארס שלהם · דרך פרשיים לתת ארס של נחש בחיציהם · הינהק פרא וגו' כלומר וכי לחנם אני צועק והלא בהמה שוטה אינה נוהקת בזמן שיש לה דשא · וכן שור לא יגעה אלא אם כן אין לו בליל · תבואה · בפרא נוהג לשון נהק · ובשור לשון געייה : היאכל תפל · דבר שהוא מבלי מלח וצריך להמליחו ולא נמלח קרוי תפל · בלשון משנה · אם יש טעם בריר הבא מחמת החלמות · שהוכל דבר חזק שמרבה ריר ורוק כגון שום · כלו' וכי סבורים אתם שיהו מתקבלות תשובות שאין בהם ממש · ריר כמו ויורד רירו על זקנו · חלמות כמו יחלמו בניהם לשון חוזק · ויש פותרי' לשון חלום ואין נראה בעיני מפני דגשות הלמ"ד : מאנה לנגוע נפשי · כלומר הרבה יש לי לצעוק כי דברים שהית' נפשי ממאנת וקצה לנגוע בהן לשון נגיעה · המה כדוי לחמי המה לי עתה נכונים לשמש בהם כמבו' שלחני שלחמי נתון בהם · כדוי לשון ויכרות את מדויהם · כ"ש מפי ר' משלם רופא · ע"א כמפו' שמסכנו' בהן את התבשיל ומאכל זב מהם · דוי לשון דוה · זבה לחמי · כל מאכל קרוי לחם · כמו עבד לחם רב וכמו נשחית עץ בלחמו · ותירגם יונתן סמא דמותא במיכליה · ל"א המה כמבטי מאכלי כלומר גם לבי להסתכל בהם ברימה כאשר הבי' מסתכל במאכלי · ולשון משנה ויואל וידכאני · וידכאני לשון מיתה · יתר ידו · יגדל ידו במכתו כמו הנה יד יי' הויה · ויבצעני ויכלני כמו בצע אמרתו · וידין תבצענה : ותהי זאת נחמתי · ותהי עוד זאת לי לנחמה · ואסלדה בחילה ולא אחמל ואבקש ממנו סליחה שלא יחמול מלבצעני · ואני איני מוצא לו דמיון במקרא · זולתי בלשון משנה הוא לשון ירא ודואג שהיד סולדת בהן מלכוות ברותחין · כלומר אתחולל בדאגה ובחילה בקשה זו : כי לא כחדתי · ולא חסרתי אמריו מלקיים מה שהוחזק לסבול : כי אייחל · כי אמתין על יום רפואה או על יום מית' · איחל · כמו ויחל עוד דנח · ומה חשוב קיצי וחזק כי איחל · כי אוכל להאריך קיצי ולסבול נפשי · הוא יכר תאו' אדם בכא' מקומו' · כמו אם יש את נפשכם ; הלם

רלבג

חצי שדי · חלים חזקים על דרך כקול שדי והיה שדי בצריך : חמתם · ארסם על דרך חמת תנינים יינם : ביעותי אלוה · ביעותי' חזקי' על דרך רוח אלהי' כהררי אל : בלילו · ר"ל תבואתו שאוכל ממנה : ריר חלמות · הוא ריר הבצי' מהחלימני והחייני רצה בזה שאין טעם בריר הבריר ואול' בריר החולה יש בו טעם לפי הליח' הגוברת עליו או יהי' בצי' חלמו' ריר מלובן הביצ' שהי' כלה חלמון תחלה ואחר יבדור הטבע ממנה החלק היותר דק והוא החלבון והנה הריר ההוא לא ימצא בו טעם · כדוי לחמי כמו תאיי בשרי · ויבצעני ענין השלמה וכלו וברצון בו ויכלני או יהיה זה מענין כרית' והענין אח' · ואסלד' בחילה ר"ל אע"פ שהיה מתחמם ונכוה בחיל ובמכאוב אשר הביא עליו השם ית' : אם

תרגום

אֲרוּם גִּירֵי שַׁדַּי כַּהֲדֵי דִּי אִירְסֵהוֹן שַׁתְיַת רוּחִי בִּיעוּתָא דְּמִן קֳדָם אֱלָהָא יְסַדְּרוּ לְקִבְלִי: הַאֶיפְשַׁר דְּמַבְרִים מְרוֹדָא עֲלוֹי דִּיתְאָה הֵיךְ יְגַעַח תּוֹרָא עַל אַסְתַּסְתֵּיהּ: הַאֶיפְשַׁר דְּמִתְאֲכִיל תַּבְשִׁילָא מִדְּלֵית מִלְחָא אִין אִית טַעַם בְּחֶלְבּוֹן בִּיעֲתָא וְחַלְמוֹנָא: כְּמָה דְלָא מִתְאֲכִיל מִידֵּי בְּשַׁשׁ בְּלָא מִלְחָא הֲכֵדֵין לֵית טַעֲמָא בִּרְיָרָא בְּמָרֵי לַחְמָא: סְרִיבַת לְמִקְרַב נַפְשִׁי הִינוּן מִתְחַשְׁבִין הֵיךְ דְּוָתָא לִסְעוֹדְתִי: סְרִיבַת לְמִקְרַב נַפְשִׁי הִינוּן עַבְדִין יָתִי אִיסְתְּנִים וַהֲוַת מִיסְתַּיְיָא לִסְעוֹדְתִי: מָן יָהֵיב וְתֵיתֵי שֵׁילְתִי וְסַבְרִי יִתֵּן אֱלָהָא: וְשָׁרֵי אֱלָהָא לְמִמְסְכַן יָתִי יַתִּיר יְדֵיהּ וִיעַתִּיר יָתִי: וּתְהֵי דָא תַּנְחוּמוֹתִי וְאֶבּוּעַ בִּרְתִיחָא וְלָא יְחוּס עַל רַשִׁיעָא אֲרוּם לָא כְּסִיתִי מִילֵּי קַדִּישָׁא: מֶה חֵילִי אֲרוּם אוֹרִיךְ וּמַה סוֹפִי אֲרוּם נִגְדְּנָא

כתוב

כִּי חִצֵּי שַׁדַּי עִמָּדִי אֲשֶׁר חֲמָתָם שֹׁתָה רוּחִי בִּעוּתֵי אֱלוֹהַּ יַעַרְכוּנִי: ה הֲיִנְהַק־פֶּרֶא עֲלֵי־דֶשֶׁא אִם יִגְעֶה־שּׁוֹר עַל־בְּלִילוֹ: ו הֲיֵאָכֵל תָּפֵל מִבְּלִי־מֶלַח אִם־יֶשׁ־טַעַם בְּרִיר חַלָּמוּת: ז מֵאֲנָה לִנְגּוֹעַ נַפְשִׁי הֵמָּה כִּדְוֵי לַחְמִי: ח מִי־יִתֵּן תָּבוֹא שֶׁאֱלָתִי וְתִקְוָתִי יִתֵּן אֱלוֹהַּ: ט וְיֹאֵל אֱלוֹהַּ וִידַכְּאֵנִי יַתֵּר יָדוֹ וִיבַצְּעֵנִי: י וּתְהִי־עוֹד נֶחָמָתִי וַאֲסַלְּדָה בְחִילָה לֹא יַחְמוֹל כִּי־לֹא כִחַדְתִּי אִמְרֵי קָדוֹשׁ: יא מַה־כֹּחִי כִּי־אֲיַחֵל וּמַה־קִּצִּי כִּי־אַאֲרִיךְ

מסורה: ל׳ ל׳ ו׳ · ל׳ ג׳ · ג׳ · ל׳ ג׳ · ל׳ וחס׳ · ל׳ · ל׳ וחד ויתיר · ל׳ · י"ד · ל׳ · ד׳ חל׳

יערכוני ל' והוא חד מן מלין דמשמשין נ"י בסוף תיבותא וסימ' נמסר במסרא רבתא במערכת אות הנו"ן בס"ד : פרא ו' וסימ' נמסר בסדר לך לך :

מ"ע ספורנו

כי חצי שדי עמדי · יסורים נגד הטבע שהם חצי עם שם המו' אשר חמתם שם המות שלהם : שותה רוחי · ואין מרגיש בזה זולתי : בעותי אלוה · הרע פתאום : יערכוני · לקבל היסורים כאיש נדה' : הינהק פרא · וגם שאין אתם מרגישים ביסורי' שלי היה ראוי שתשערו גדלם ברב שאגותי · כי אמנ' הטבע לא ירב' צעקתה אלא מתוך רב צער של רעב או חולי וזולת' כמו שיעור הנסיון שלא יצעק הפרא שהוא חמור הבר ולא השור שהוא ביתיי בהיות להם מזון : היאכל תפל · ותוכנו לשער גודל חליי כי אמנם התפל וריר חלמון ביצה לא יאכל' האיש הבריא להפר' טעמים באופן כי אופן הדברים שמאנה לנגוע נפשי · בבריאותי עתה המה כדוי לחמי · הם אצלי כשא' מיני המאכלי' המצערים אותי : מי יתן תבא שאלתי · ועם כל אלה הן לו יתן שאלתי הנ' הטוב : ותקותי יתן שוה · אך שיתן לי תקות רפואה כאשר אמרת כי הוא יכאיב ויחבש : ויואל אלקי וידכאנו יתר ידו · ושאלתי היא שיוסי' רעה על רעתי עד שיתר ידו אחרי כן : ויבצעני · וישלימני וישיבני לאיתני : ותהי עוד · התקוה הנז' : בזמתי · מצער היסורין : ואסלדה · ואבזה ואפחיד את החוטאים · בחילה ולא יחמול · ואומר שישמרו מחטוא פן יענים הא"ל ית' בחיל כיולדה וחלאי' רעים בלי חמלה : כי לא כחדתי אמרי קדו' · כי אמנם בבריאותי לא נמנעתי מלהוכיח את החוטאים בהודיעם אמרי קדוש ית' אשר בתורת בני נח : מה כחי כי איחל · אבל בזה המין מן החולי איך תהיה תקות תרופה כי אמנם תקות הבריאות תהיה כשנקוה שיגבר על החמר החוטא וימשך זה ההתגברות עד שיכלה החומר הנז' · אמנם אני : מה כחי · הלא הוא אלום : ומה קצי · שגם שיגבר התגברות מה איך אקוה שימשך זה עד תום החולי :

אבן עזרא

ביעותי אלוה · כמו לחרדת אלהים : יערכוני · כלו' יערכו עמי מלחמה : הינהק · אין לו חבר בלשון מקרא וידמה ללשון קדר : בלילו · מן ויבל לחמורי' בליל חמיץ והטעם כי היושב בהשקט לא ישאג ולא ידהג וכמו כן אתם יאמר איוב לחבריו ועוד שתדברו דברים שאין בהם ממש וזה טעם היאכל תפל מבלי מלח: חלמות · בדברי רבותינו חלמון מבפנים ויש אומרים שהוא ריר לחמ גם הוא בלשונם החלמה : מאנה לנגוע נפשי · החבורות שמאנה נפשי לנגוע בהם קודם היות המה חליי גופי ויש אומר לנגוע כמו לחלום וכמוהו ויגעו את יהושע והטעם כי נפשי מאנה שתחלם ואמות : המה · ישוב אל החביר : וידכאני · לגמרי : יתר ידו · כמו הנה יד יי' הויה : ויבצעני · ויכלני כמו כי יבצע יי' : ואסלדה · כמו בינא סלודה והוא משל לחוזק הכאב והתמה שלא יחמול ואני לא כחדתי דבריו ואין לי עזר מכפפי ואני ראיתי רב האיי ז"ל שפירש ואסלד' לשון הגבה : למס

אבן יחייא

וקרא חצי שדי החץ הנולד באויר מן האיד הקטורי שירד בקיץ בעת המטר עם ברק ורעמי' אשר יעבור בכך ולא יתיכהו לדקותו ויתיך הקשה עד שמלא עוברו בצרור הכסף · והתיכו אותו והצרור נשאר קיים בלי מום · אשר חמתם מהחצים שותה רוחי ומתיכו · יחד עם ביעותי השוה שיערכו אותי אותם החצים והם הקולות וברקים ורעמים · וענן ככד אשר יראו ערוכים בטרם יפול החץ ההוא · והוא משל לרוב מקרי צרתי הרעים אשר יבעתוהו ויכלו רוחו לגודלם אולי כי יהי' יערכוני כמו יערכוני · ואין לחשוב כי תלונותי הם רבים מצרותי כי למה אתלונן בלי סבה והיה פחות מהבהמה · כי הינהק ויתרע' פרא כשיהיה לפניו דשא לאכול · ואם ינעה השור כשיהיה על בלילו ר"ל מאכלו הבלול ומעורב מעניני' שונים · וכן אנכי לא אנאק ואנע' בלי סבה רק מרוב צרה וצוקה ולא' מצרותי הוא כי אבדתי חוש הטעם לגמרי ואתאו לדברים הרעים המאוסים להפסד מזגי · ואם יאכל איזה דבר ממני הוא נעדר הטעם אצלי כתפל מבלי מלח · וטעמו כטע' הריר מחלמון הביצ' אם ימצא טעם מה בו אשר הוא ג"כ תפל ובמאום אכילתו חי · והדברים הרעים אשר מאנה לנגוע נפשי בהיותי בריא לרוב מאיסותם המה עתה לחמי כאשר הכאבי' הם לחמי כי מאכלי הן הכאבי' והדברים הכמאסי' אשר אאהב לרוע מזגי · ולכן טוב ממני הנפל וטוב לי מות מחיים ומי יתן שתבוא שאלתי והתקוה שלי כדי להקל המכאוב יתן האלוה והוא כי יואל וירצה לדכאני יותר ויתר ידו ומכתו עלי ויבצעני ויכלני וזאת תהיה נחמתי כי במיתה הייתי נח מכל אלה הצרות · אשר אשרף בחיל ומכאו' אשר יש לי תמי' ולא יחמול אפי' רגע אחד מלהכאיבני הצרה אשר לי · עם כי לא כחדתי אמרי קדוש אשר על החטא ההוא תוכל לפטר שבא הכתב הנז ותנחם כאשר אמרת אליפז שאדרוש אל אל ואשרי אנוש יוכיחנו אלוה כי הוא יכאיב ויחבש · ומה כחי כי איחל שכ' יתבוש מכתי ומה קצי כי אאמין שאחרית כפשי כי זקנתי ושבתי והגיע קץ ימי השבעי' ואיך אקוה עוד חיים ארוכים ותתבושת למכתי ולהחליף תמורת כל הנכף ואשר אבדתי מבני' ועבוד' רבה · אם

תורת חסד · יראת שדי

כי חצי שדי עמדי וכו' כי אני מי שאמר לעולמו די הן עמדי והוא ית' איככי אומר להן די אשר חמתם שותה רוחי תמיד והוא ע"ד או"ל אלמלא נגדו לחנניה מישאל ועזריה הוו פלחי לצלמא וכו' ומי היה היכול לעמוד בנסיון כזה ומעולם לא בא אברהם אע"ה לכלל זה ומה היא ג"כ תשובתך לאמר אלי כי כונתו ית' היא' לנסיון וכו' אשר על כן אמרת הנסה דבר אליך תלאה כי מי לא ילאה כיסורין כאלה ואין ספק אלא שבעותי אלוה יערכוני והיא מדת דינו ית' והכל בא אלי לפי שפתחתי פי לשטן : הינהק פרא עלי דשא יר' אין ספק כי לא ינהק הפרא עלי דשא ולא ינעה השור על בלילו וגם אני אילו ידעתי כאמנה כי לנסות אותי בא האלי"ם התרשתי כי זהו הדשא והבליל שלי והייתי סובל הכל גם כי חצי שדי עמדי וכו' אך אמנם היאכל תפל מבלי מלח וכו' כי אם ה' אמר לנסותני לא היה מביא עלי הנסיון באופן הלזה כי חצי שדי וגומר אשר על כן מאנה לנגוע נפשי בנגעים כאלה כי המה כדוי לחמי ומי יתן שמעלמה תבא שאלתי או שתקותי יתן שוה בכול' מכוול' והיא שיואל שוה וידכאני יתר ידו ויבצעני ותהי בזה עוד נחמתי יותר ויותר ממה שהי' אילו היה נותן לי אין' דבר זה והלואי שאסלדה בחיל' לא יחמול רק שהייתי מת תכף ומיד ולא שיהיה הענין כאשר הוא כעת עלי שאסלדה בחיל' ויחמול וכו' כי לא כחדתי אמרי קדוש עד עתה ולא כתתי תפלה לאלי"ם והייתי מת כצדיק ולא שאני ירא פחד ח"ו אצא מדרך טוב וכו' וזה כחי כי איחל על ענין טוב ומה קצי כי אאריך נפש והוא רמז על שכחות המרגישות :

הגהה

לי אני המחבר וכינה את עצמו בשם פרא ושור כענין אומר כי עיר פרא אדם יולד וכאומר ידע שור קונהו וכו' : הלם

ר' אברהם פריצול

והקלף שפגיע אלי · והותי מהמכות שבאו עלי להשים אותם בכף מאזנים זה עם זה ולהשיאם ולהרימם · כמשפט השוקלים יחד לא יוכל המרים להרימם לגודל הכובד · כאמרו מחול ימים יכבד : כעשי · כמו כעסי בש"מך : ישאו יחד · ירימו אותם יחדו במאזנים : כי עתה מחול · אבל אחרי רואי כובד הפורענות שהגיעני כבד מחול ימים : לכן דברי לעו · כשחתו ונבלעו · מן ושתו ולעו : כי חצי שדי · ברואותי חצי שדה חזקים ומאמנים עמדי : אשר חמתם · ואחרם מרירותם שותה רוחי בהתבונני במה שקרה באשר לי ובגופי · וגם תמיד ביעותי אלוה וכאבים גדולי' יערכוני בגופי ויבהילוני בכל יום · והטעם באמרו חצי שדי ובעותי אלוה · הורה על גודל צערם · כגון הררי אל · שלהבת יה · להגדיל הענין · חמתם · מן חמת תנינים : הינהק פרא · התחשוב שיפז שאצעק לשקר · ואם מנהג הוא שינהק ויצעק חית פרא ויבי' לה דשא עשב לשבע' · וגם אם תחשוב שיצעק ויגעה כשור בהיותו כצב הוכל על בלילו ומאכלו הבבלל יחד לאכול · בודאי כי אלה לא יצעקו כאשר ייטב להם רק לחסרון האוכל שלהם ובליל חקם אז יצעקו וינהקו : ינהק · כמו ינאק לשון צעקה · וגעיה שם סגולה לצעקת השור לבד · ובלילו · הוא מאכל הבהמות הנבלל יחד כמו מספוא · ויש אומ' מן בליל חמיץ · מאכל נקי : היאכל תפל · וגם אם ראוי שיאכל דבר תפל מבלי יותן בו מלח להשביחו · וגם אם יש טעם בריר חלמות · ר"ל בריאות הוא האיש הבריא אשר רירו ורוקו מבולל מטעם להיות כלב בריא ושוה במזגו · לא ימצא טעם לרירו · כך הככי למדרגת גודל חליי הגעתי · כי כל אוכל תתעב נפשי ולא אטעם מאומ' כי הכל לפני כדבר תפל מבלי מלח ועל כרחי אצטרך להכול ממנו בעד חיי בלי טעם · וכן הוא ג"כ כמו ריר האיש הבריא אשר אין בו טעם · או ריר חלמות הוא חלבון הביצה אשר הוא כריר אם כי בתחלת הבצה הכל חלמון ואחר כך הטבע יבררה והשוב קראה חלבון וקלחה חלמון וטעמם תפל וצריכי' למלח : מאנה לנגוע · וכל כך נהייתי ונחליתי בחבורות ופצעי מכתי אם לחה אם יבשה עד שמאנה נפשי המשכלת לנגוע במחשבתה להיות דבקה עם גופי המזוהם בשחין הרעה זה · או מאנה נפשי ורצוני לנגוע חלקי גופי : והמה כדוי לחמי · ואותם המואסים בסבת רוב פצעי המה המכאיבי' את לחמי ומאכלי · או כדוי לחמי · שליי בשרי לדעת רלב"ג · כדוי · מן לבי דוי : מי יתן תבוא · מי יתן והיה האלוה מתרצה למלאות שאלתי ותקותי זאת שאשאל · ויואל אלוה · מי יתן ויואל ויחפוץ

הרמ"בן

ויטעון עוד איכה יגדל בעיני האלהים לפקוד עליו פשע וחטאת והוא ופשעו אין אצל האלהי' · וזה המאמר יורה כי יעלה על דעת איוב אולי אין ההשגחה העליונ' דבקה במין האדם יותר משאר הנבראים השפלים · שאין ההשגחה והשמירה בהם רק לקיים המין לא לענוש האישים מהם ולא לזכותם · והכל מתעלת הבורא וגדולתו ופחיתות השפלים אצלו · וזה כנגד מאמר אליפז שאמר ואל אלהים אשים דברתי · כאשר פירשתי אלה טענותיו במענה הזה · וזה פירוש לו שקול ישקל כעשי · יאמר מי יתן וישקל כעסי · הצער והכעס הנכעסים לי והויה שבאה עלי ישאו אותה יחד עמי : כי עתה מחול ימים יכבד · המשקל · או אחד מהם : על כן דברי לעו · נשחתו ונבלעו · מלשון ושתו ולעו · ואחרים פירשו כי שיפז הוכיח אותו על כעסו · באמרו כי לאויל יהרג כעס · והשיב איוב אין לתפוש עלי בכך כי אין לי כעס לפי הותי · כי אם ישקל כעסי בכף אחת והותי בכף אחת מחול ימים יכבד ההוה על הכעס · ואם כן היה ראוי להיות תכבד : כי חצי האל עמדי · כאומר מדוע לא יכבד צערי מן החולי כי האל נעשה כאויב לי ומורה בי חצים אשר להם חמה · כדרך חצי האויב המשותי' בחמת נחש · בעותי אלוה יערכו מלחמה כנגדי · והנה זה כנגד שיפז אשר יגזור שאין רעה כביתה בו רק מאת האל ומנשמת רוחו לענוש הרשעי' או מוסר מאתו לצדיקים · ואל ימאסהו איוב · על כן יאמר איוב כי חמס גדול נעשה לו שיבואו אליו צרות גדולות מאת הבורא לנסות אותו · והיאך לא ימאסם כי אין לו כח לסבלם · רק שיבקש מהאל שידכאהו וימיתהו · כי טוב לו אז מסבול המוסר הזה : הינהק פרא עלי דשא · יאמר כי לא על חנם יכעס ויצעק כי אפי' החיות והבהמות אינם צועקי' כשיש להם ארכם רק מפני הותו ויצעק · והחכם רבי אברהם פירש כי זה יאמ' כנגד חבריו שהם יושבים בטח ולא יצעקו · כי היושב בהשקט לא ישאג ולא ידהג : היאכל תפל מבלי מלח · יאמר להם דבריכם אינם נכנסים באזני · כי דבר תפל אינו נאכל לרצון ואין טעם במי חלמון הבילה : תפל · הוא המאכל האפוי מבלי מלח וכן יקראו חומר הלבנה בלא תבן · והנם טחים אותו טפל : חלמון הוא אודם הבילה בלשון משנה · והלובן בהיותו חי יקרא ריר · מלשון ויורד רירו אל זקנו · ואז אין בו טעם · ויתכן היות הפסוק כמשך · כלומ' היאכל תפל מבלי מלח ויש בו טעם · ואם יש טעם בריר חלמות בלא מלח · או שיקרא ריר החלמות בלא טעם · כי כן יקראו הרופאים כל ביוצא בזה שקינכו מר או מתוק

אוהב משפט

לערב ימולל ויבש כי בבקר יהיו שלמים וכן רבים ולערב יהיו כרותי' ונדכאים · ומבלי משים · אסרי לב וכמוהו וישימו ישכילו יחד כלומ' וישימו לב כלומר מבלי שיהיה אחד מהם משים הדבר על לבו : יאבדו · כי פתאו לפתע יבא שברם : הלא וגו' י"מ יתר ממוכם כמו יתרה עשה · וי"מ הבנו' · וי"מ גאותם וגאונם · והנכון שהוא יתרונם ושלמותם כלומר שיסע יתרון דעת' וימותו בלא חכמה מבלי שידעו כי כפשע בינם ובין המו' ע"ד הפסוק שלפניו ע"כ הם דברי המלאך שהראה לו בראייה ברור' כי יסורי איוב אי אפשר היותם בלא משפט וזה מצד שלימות האל ית' וחסרון האדם כי שלימות הש"י מחייב יושר משפטיו : וחסרון האדם מחייב היו' האדם חוטא ונתאמת ... שהקדים הלכוס האלוה

אאריך נפשי: אם כח אבנים כחי אם בשרי נחוש: האם אין עזרתי בי ותושיה נדחה ממני: למס מרעהו
טו חסד ויראת שדי יעזוב: אחי בגדו כמו נחל כאפיק נחלים יעברו: הקדרים מני קרח עלימו יתעלם
שלג: בעת יזרבו נצמתו בחמו נדעכו ממקומם: ילפתו ארחות דרכם יעלו בתהו ויאבדו: הביטו
ארחות תמא הליכת שבא קוו למו: בשו

ננדרנא נפשי: אין חילא היך אבניא חילי אין בסרי קרים כנחשא: המדלית סיועי בי וחוכמתא אתברחרת מני: לגברא דמנע מן חבריה חסדא ודחלת שדי ישבוק: אחי בזוהיך נגור נחלא היך מפקנות פצדי נחליא עברין: דשחימין מן צינתא עליהון יתחייל תלגא: בעידן דחבו בר טובענא אישתרבבו איתמגרו בריתחיה איתמחיאו מן אתריהון: מטול דמקלקלין אסרטי אורחיהון סלקין ללמא ויהובדון: אסתכו אסרטי תימא הלכתא דזמרגד סברו להון: כהיתו

אם כח חד מן י"ב פסו' רישי' · מצעות אם אם וסימ' אם בגפו יבא · אם זרחה השמש עליו דמים לו · אם ימצא הגנב · אם בעליו עמו · אם ענה תענה · אם אתם תבאו אלי · אם גנבים באו לך · אם יתקע שופר בעיר · אם תחנה עלי מחנה · אם אבא באהל ביתי · אם הדברנה שפתי · אם כח אבנים כחי : בתהו ב' דגשים וסי' ויטו בתהו צדיק · יעלו בתהו ויאבדו : הביטו ב' וסימ' ארחות תימא · אליו ונהרו :

רשי

האם אין עזרתי בי · הנה זאת תבא עלי שאין עזרתי בי · אותם ריעי שהיו לי לעוזרני אינם בעזרתי · ותושיה נדחה עצה של יועצי נדח' ממני שקמ' עלי למקניטו ונדמית · למס מרעהו חסד למי שמונע חסד מחבירו · והלמ"ד משמשת כמו לרב לבב לשב מם גם הוא לשון פועל · בא שב גד · גם אילו לשון עושה · מם החסד מכלה אותו כמו ותם השמש וכמם : אחי · בני מליצתי בגדו בי · כמו הנחל הבוג' בגידו' · כמו שמפרש בענין: אפיק נחלי' · מולא נחלים יעבורו · ממידה נכוחה וריעותי · ומה היא בגדותו של נחל · הקודרים · מני קרח · אם בא עליהם קרחה נקמטים ונעשים קרשים קרים ועלימו מתכסה השלג שנופל על הקרח · הוי בגיד' אחת שנתכסו מן העין ואין הנחל מולא מים לשתות : בעת יזורבו · יצורבו כחום השמש : נצמתו · רטרי"נו בלע"ז כמו וחומץ צומתן בלשון תלמוד צ' מתחלפת בז' · כמו צעקה זעקה : יזורבו : לשון ונצרבו בה כל פנים וכמו אם צרבת · נדעכו נקפצו ממקומם : ילפתו יאחזו אורחות דרכה כמו וילפת שמשון וכמו ויחרד האיש וילפת שחבקתו האשה : תימא · ארץ ישמעאל · שהיא נמוכה : והמי' ניגרים שם · קוו לשון קו נטוי : בשו

רלבג

אם בשרי נחוש · ר"ל האם בשרי מהברזל החזק והוא הנקרא נחשת אשר יעשו ממנו החרבות : ותושיה נדחה ממני · ר"ל האם נדחה ממני תושיה היא ההנהגה האנושית אשר היה ראוי שאתנהג בה : למס מרעהו חסד · בתמיה והרצון בו היתכן שלאיש המס אשר המסו אותו רוב הצרות הבאות עליה יהיה מרעהו חרפה ויאמ' עליו שיראת שדי היה עוזב על כן באה עליו הצרה הזאת או יהיה חסד דבק עם יראת שדי ויהי פי' אם יתכן שייחסו אליו רעיו מפני שהוא מס חסד ויראת שדי היה עוזב : הקודרים מני קרח · ר"ל שאלו הנחלים קודרים לרוב עומקם בסבת הקרח והשלג הנתך ונעל' בהם וזה בקלת הנהרות יהיו מימיהם הפלגים אשר בהרים כאשר יותכו והלו הנהרות לא יתמידו כל השנה : יזורבו · ר"ל ירוצו ויגרו ואז נצמתו ר"ל נכרתו ויש מי שפירש יזורבו יתחממו והרצון בו יצורבו בחלוף צד"י בזי"ן לפי שהם ממוצ' אחד ויעיד על פירושו מה שאמ' בחומו נדעכו ממקומ' ר"ל בהגיע החום נעקרו ממקומם וזה שאלו הנהרו' ההוים ממימי הגשמים והקרח והשלג יעדרו בעת הקיץ: ארחו' תימא · הם השיירות ההולכות לתימא וכן הליכות שבא הם שיירות סוחרים ההולכות לשבא והנה זכר אלו השיירות לפי מה שאחשוב לפי שמהלכה היה למקומות הרחוקים כאשר יסעו מן הארץ אשר היה שם איוב והיה שם באמצע דרכם מדברות לא ישב אדם שם : בחדו

מ ע ספורנו

האם אין עזרתי בי · אמנם אתה למה חרפתני באמרך הלא יראתך כסלתך האמנם אין בי הנפש המשכלת : ותושיה · החכמה שקניתי בה באופן שלא הכין דברי אמה בכחה נשמעי' בלתי נער' באופן שיהיה ראוי : למס · ללב נמס : מרעהו חסד ויראת שדי יעזוב · שיאמר מאת רעהו שיעזב חסד ויראת שדי להוסיף על צרת נפשו : אחי בגדו · אמנם כי לא היו הקנטורין נגדי אלא מפני שאחי ורעי בגדו והסכימו שלא לעזרני בצרתי זאת מבלה' ומיראתם פן אבקש מהם דבר לצרכי אלי' מראים כעס נגדי : כמו נחל · כמו שיקרה לנעמי' לנחלים אשר בעת הקור הם קודרים ונעלמים : מני קרח עלימו יתעלם שלג בשביל הקרח אשר עלימו ויתעל' הקר' בשלג ולפעמים : בעת יזורבו · ויבושו : כלמהי בחמו של אותו הזמן ולפעמי' נדעכו מהקומם ילפתו ארחות דרכם כי יפנו אל ארץ אחרת אז יעלו בתהו · באופן שארחות תימא וזולתה אשר קוו למצא שם מי: לצרכ' בושו משבר' : כי עתה · שאתם רואים צרכי: היתם לא בלתי אחי יבגדו על הפך ורא לצרה יולד וזה כי הר' יח זה הצר' על יום יום : והראו שמה לצטרך ואשאל מכם ולמה הראו מזה : הכי

אבן עזרא

למס · כמו וימס לבב העם והענין כי המס מרעהו חסד הוא וענינו שחשבתי להיות לי עוזר מאחרים : אחי בגדו · וכאפיק נחלים · חוזק : הקודרים · מזמן רדת הקרח יתעלם רדת השלג ולא יראה עליהם בעבור קדרותם ודומה להם חשכת מים : בעת יזורבו · כאשר יתקררו מלשון רז"ל משום למזרר בבי · ונצמתו יתקשרו כמו כן מדבריהם באמרם צומת הגידין והוא מקום שהתחברו בו והטעם אע"פ שהם בכח הזה : בחמו · כשיבא החום כאילו שבו ממקומם ולא היו שם מן ידעך נרו שענייני לשון כבוי וכליון והנכון בעיני כי זה הפסוק כפול בענין בדרך פסוקי זה הספר וספרים אחרים ויהיה ענין יזורבו יתחממו ואין לו חבר ופירוש נצמתו נכרתו כמו יצמית' ה': ילפתו · יתעוותו כמו ויחרד האיש וילפת וילפת שמשון והטעם על · הנחלים שיעלו באיד והענין כי המים תולדתם לרדת למטה וכאשר ישובו אד יעלו בתהו ויאבדו ומפרשים יפרשו זה הפסוק על הולכי מדברות ואיננו נכון : הביטו ארחות תימא · הם הערב ומשכן רובם במדבר הגדול שאין ים בו : בושו

אבן יחייא

אם כח אבנים כחי ואם בשרי כנחשת הבלתי מרגיש שאוכל לסבול יסורין כאלה ועוד אשוב בריא כבראשונה הנה כודאי וכאמ' אין עוד עזרה בי ובגופי כי כלו מך ודל · וכן אין עוד עזר' בשכלי כי תושיה והחכמה נדחה ממני מפני כובד החולי · למס וגו' ואוי לאיש כמוני אשר המס אשר היה לי על ריעי ואהובי שישמו אתי חסד ויכחמוני בעת צרתי אבדתי אותו כי אין מכח' לי ואדרבא הריע כלו מקללי באומרו כי סבת צרתי הוא יראת שדי שעזבתי · באופן שאפילו אחי בגדו בי כמו שינגוד הנחל ואפיק שהנחלים יעברו בו שיהיו קודרים ושחורים מפני הקרח הגדול והשלג הנה שיותך בהרים וכלו יתעלם שמה באופן שהרואה אותם יחשוב היות הנחל ההוא כהר גדול בידור אבנים · ואמנם בעת יזורבו שזולו כמרזב מהתכת השלג בהרים בסתיו אז נצמתו ויהיה האסיפה הגדולה · ויהיה נצמתו מלשון צומת הגידים · אבל תכף אחרי בוא החום מהקיץ נדעכו ממקומם כי אם מצד דקותם מפני החום ילפתו אורחות דרכם מהמי' וילכו אנה ואנה ואם שיעלו בתהו ויאבדו כי חום השמש יתיכם ויעלה האידים מהם ויתיבש הנחל · באופן שהשיירות אורחו' תימא והליכות שבא אשר הביטו היותו הנחל הזה בעת עוברם במדברו' בימי הסתיו מלא על כל גדותיו וישמחו בו ויקוו אליו בעת חזרם אל ביתם בקיץ יבושו כאשר בטחו וכאשר יבואו אל הנחל יכלמו ויחפרו מבטחונם : וכן

תורת חסד · יראת שדי

האם כח אבנים כחי · לעמוד בנסיון עם מכות אלה או האם בשרי נחוש · האם אין עזרתי בי והוא ענין מעשה המכות שהן תרי"ג כמנין אבריו וגידיו של אדם וכנגדן יש לו לאדם כל כך מלאכים שישמרוהו כאומרו כי מלאכיו יצוה לך וכו' וז"א עזרתי בי וכן האם תושיה והיא התורה נדח ממני ולמה איככה אוכל לו מיסורין כאלה · אולי רצ' לומר כי עם יסוריו אליו תושיה נדחה ממנו כי הם יסורין שיש בהם בטול תורה וכו' · או יר' וגם אם כח אבנים כחי ואם בשרי נחוש הנה אם אבן הוא נמוח ואם ברזל הוא מתפוצץ בדברי התורה כי התורה ואמות כתתו והכניעו את יצרי הרע ובשאלתי נקי ובר ומה גם מה שעבר עלי ומעתה היה מן הראוי שאגלל מארת צרבת השחין : למס מרעהו ונומר הה"ר משה קמחי ז"ל כתב למס ונומר הוא מגזרת וימס לבב העם ויהי למים ופירושו לנעדר מרעהו שכל אחיו בגדו בו עכ"ד · ואולי ר"ל כי המפיר מרעהו חסד הנה יראת שדי יעזוב וזה יובן עם מה שאז"ל מהאיש אשר בא ואמר להלל ע"ה למדני תורה על רגל אחד ואמר לו ואהבת לרעך כמוך והוא ענין של חסד וכו' ובו תלוי יראת שמים והוא אומר פה ויראת שדי יעזוב · וכפי האמור יר' האם אין עזרתי בי ותושיה נדחה ממני ונתנה למסיר מרעהו חסד וכו' והנה אני יראת שדי לא עזבתי ועכ"ז לא אמר די לצרותי עד שאחי בגדו בי כמו נחל וכו' מצד שמאסם בי על רוב מכאובי ואפילו אותם שהיו קודרים מני קרח מבלי היות להם לבוש לחום להם וקדרותם היתה כ"כ עד כי עלימו יתעלם שלג ולא יראה לבניותו בלל מצד רוב הקדרות אשר אתם: ובעת יזורבו כלמתו ובחומו נדעכו ממקומם כי אין להם במה להתכסות מן החום וכו' וילפתו ארחות דרכם ויעלו בתהו ויאבדו מצד מה שהשעה לא היתה משחקת להם והיו מביטי' ארחות תימא והליכות שבא קוו למו כאשר הוא ממנהג האנשים שאין להם שום עסק כלל והם אומרים תמיד מי יתן והיינו סוחרים הולכים אפה ואפה וכו' והיינו מביאים מזהב שבא וכו' והנה האנשים הפחותים הללו אפילו הם בגדו בי כמו נחל וכו' ומכל שכן האחרים : בושו

הרמ"בן

מחוק ומליח ועפיץ וקופיץ וחמוץ וחריף ודשן: מאנה לנגוע נפשי · פירשו בו ולמה אתנחם כי הדברים אשר מאנה נפשי לנגוע בהם באצבע עתה הם מפות לתת בהם לחמי : כדוי · לשון ויברח את מדויהם · והנכון בעיני כי הוא קשור · יאמר כי נפשו תמאן לנגוע בדבר התפל ובריר החלמות אשר אין בהם טעם · והמה לו ללחם · ומאכל של מדוה · כי חבריו יאכלוהו אותם על כרחם לצערו : כדוי · משפטו כדוי והוא שם : מי יתן תבא שאלתי · כי טוב מותי מן המוסר הזה: ויבצעני יתחוך אותי לחתיכות · כמו מדלה יבצעני · ובעוד הדלה יפלו ולא יבצעו · והתרגום פתות אותה פתים בלא יתה בלועין · ואולי הם מלשון פלע חבורה : ותהי עוד נחמתי · כמו עוד אוסיפך באוהלים · וישבה ירושלם עוד תחתיה · והוא רמז לזמן שיבא · והענין לאמר עם כל הצער הזה אם יבצעני האל תהיה לי עוד נחמה ואתחזק בחליי לסבול אותו משמחתי כי אמונתו: לא יחמול · עלי מלבלוע אותי : כי לא כחדתי אמרי קדוש · והיה זה שכרי שיבצעני בעבור כי עבדתי אותו תמיד תהלתו בפי · כי טוב מותי מחיי · או יקשור עסותקותי יתן אלוה · ואסלדה אינלו דומה במקרא · אבל בלשון חכמים הנכוה ומכוין עלמו נקרא כן · לובן ביצה סולד מן האור מפני שהם סולדין לאחוריהם חוטמו סולד · וכן יד סולדת בו נכוות : מה כחי כי איחל · עד עבור המוסר · ומה יהיה לי בקצי עוד טובה והנחה: כי אאריך נפשי · עד הנה בכלא אלי קבר כאשר אמרתי : אם כח אבנים כחי · לסבול המכות הגדולות : האם אין עזרתי בי · יקשור עם הפסוקים אשר יאמה בהם למעלה · הינהק פרא · היאכל תפל · האם אין עזרתי בי · יאמר האם אין כח ועזר בגופי · ואין תושיה וחכמה בנפשי להכיר בין הדברים הנכונים לאשר אין בהם טעם כדבריכם התפלים : למס מרעהו חסד · מן ולא ימס את לבב אחיו · והלמד מקום נון : כמו ולאתונות האובדות לאביך · וכן ואלי דבר יגונב · למעלה במקום ממני · יאמר למונע מרעהו חסד ככם נדחה תושיה · וממנו אבדה עזרה ויראת האל יעזוב עוד כי לא יחמול על רעהו : אחי בגדו כמו נחל · הם רעיו · כאשר יאמר בסוף : כי עתה הייתם לו · כי כולם נאספו לעזרו וחזרו בהם מיד ויעברו אותו כאשר יבא שטף הנחל פתאום ובבואו יעבור ברגע · ולא ישקו ממנו שדה או כרם : הקודרים מני קרח · המפרשים הסכימה דעתם לפרש אלה הפסוקים על הנחלים הבוגדים · והם מים לא נאמנו כי בשעת הקרח קודרי' מרוב עמקם · ואחר כך תעלם השלג עליהם ואין אדם מוצא בו מים לשתות : בעת יזורבו · הפך מן מרזב · בעת ירדו מי הגשמים נצמתו ונאספו מימיהם ונעשו אפיקים ובבא השמש נכרתו ממקומם : הביטו · ההולכים בארחות תימא · שהיא ארץ ציה · כמו שכתוב ביער בערב תלינו · לקראת צמא התיו מים · וקוו לאותן אפיקים · ובשו כשלא מצאו מים · והנכון בעיני כי הענין כולו על רעיו אשר באו מארץ מרחק לנוד לו ולנחמו ובטח בהם והם מלעיגים עליו ומצערים אותו · אמר כי בגדו כמו נחל שיבא פתאום ויעבור כרגע · כי פניהם קודרים מן הקרח אשר מלאם בדרך ומהם

ר' אברהם פריצול

ויחפוץ האל לשוב עלי לכלותי וידכאני בצרות מרובות ממיתות שכף והיה מתיר ופותח ידו לבצעני להשלים כליון חיי באופן לא אסבול עוד צרות כאלה : ויבצעני · כליון שלם · מן יבצע ה' בצע אמרתו · השלים : ותהי זאת · ובזה הייתי מתנחם בעצמי והייתי מסלד ומתחמם בחילה ובצער עם החולי אשר אתי אם ימיתני ה' ולא יחמול כלל · ויהיה וסלדה לשון חמום · בחילה לשון צער מן חיל כיולדה · אוותהי זאת נחמתי ואסלדה ואקרקד בשמחה ובחילה ולא יחמול ה' להמיתני רק ישלים הריגתי כי אמות ברצון ובנחמה אחרי כי לא כחדתי אמרי קדוש · ובכאן יש רמז לאמונת איוב בהשארות הנפש לחשקו המות לצאת מן הצער וצימות בלא חטא לזכות לחיי העולם הבא : ואסלדה בחילה · לשון חמום · בחילה בצלי · ובצער לפירוש הראשון : ולפירוש השני ואסלדה לשון רקוד ותנועה · בחילה · לשון שמחה · מן לחול במחולות : מה כחי כי איחל · ובמה שנחמתני להיטיב דרכי ולצעוק אל אל כי אמרת לדרוש אל אל והוא יחייני משאון הצרות וייטיב הצלחתי וזרעי יפה כח יש לי עתה כי איחל ואמתין כזה ואנכי עצום בצער הנפל' הזה עד כי כלאתי בשוה' ומה קצי כי אאריך נפשי · ומה יוכל להיות קצי אם אאריך ימים מה לנפשי · כי אנכי זקן וחולה נטוי למות · ואם ירבו לאלאי כאשר אמרת וצאצאיך כעשב הארץ והנה מדת ימי מעטים הם · והבטחון והתוחלת כזה כתון לבחורים בריאי הזמן והגוף ולא לזקן נשחת נגוע מוכה אלהי' ומעונה כמוני : אם כח אבנים · אם יש לי כח כאבן לסבול הצרות והחלאי' האלה ואם בשרי חזק כנחושה · נחוש · מן נחשת : האם אין עזרתי בי · וכי תחשוב אליפז כי עונותי הטו לי את אלה להיותי חוטא משולח של העונות · האם אין אתי העזר מהשכל המעורר אותי ועוזר לי בעבודה ה' · וגם התחשוב שהתושיה · והוא הסדר ההגון והדת הראוי שתשפעהו השכל להתעסק ולשקוד בו שתהיה נדחת ממני · כי תחשבני לחוטא משולח ולרשע מזויין בלא עזר שכל ובלא תושיה מיוחד לפורענות כזה באמרך אלי כי לא יצא מעפר און ואני ראוי לזה שקרה אלי תושיה כבר פירשתיו : למס מרעהו חסד · אמנם ראיתי בשכלי היותו מן הראוי · כי לאיש מה כאשר הוא למס עובד כי מרעהו ומאוהביו ראוי שיהיה לחסד ולרחמים ויטו אליו חן וטובה לנחמו · ומי שלא יעשה כזה לרחם על האיש הנכון למס בודאי יראת שדי יעזוב אם לא ינחמהו ויפקיד נערו · אבל אתם עושים ההפך כמו שאומר אחר זה אחי בגדו כמו נחל · או יהיה פירושו באופן אחר בתמיהה ויאמר למס מרעהו חסד · האם ראוי והגון הוא לאיש המס ונמסם כמוני ונתך בפורענות כורא כזה שיהיה מרעהו ומאוהביו לחסד ולחרפה · כי יאמ' עליו רעהו כי כל מה שקרהו הוא בעבור שעזביו שיראת שדי יעזוב · למס תואר לאיש שהוא למס עובד · לפירו' הראשון · וחסד · מן חסד לשון ואמת · ולפירוש השני למס · תואר לאיש הנמסס ונתך בחולי וצרה · וחסד · מן חסד הוא לשון חרפה וכלימה : אחי בגדו כמו נחל · אבל אמנם ראיתי כי אחי וריעי בגדו בי ובכבודי כמו הנחל ואפיקי מי נחלי' שירוצו במרוצתם ויעברו להם ואחר ישתיקו ולא יתמידו בי יחסר להם המים : הקודרים

אוהב משפט

מאלוה יצדק וגו' וכבר ביארנו בפרקי' ענין זה · כי מי שהו' אויל כמוזק בהגיע עדיו צרה יהרגנו כעס וקורא תגר ובועט בייסורין · ופתה תמית קנאה כפל דבר כי האויל הוא הפתה והכעס והקנאה אחים כמו הם קנאוני בלא אל כעסוני בהבליהם : וזהו מה שלקחה אזנו שמץ מדברי המלאך כיהו' למד ממנו ומכח דבריו יצא לנו ששני מיני רעות הם בעולם · המין הא' רעות של כלוי והשחתה ואלו הרעות אי אפשר בואם לצדיק ולנקי לפי מה שנתבאר מגודל מעלת האל ואי אפשר ליחס לו עול וצדק לזולתו וזהו שאמר לו המלאך האנוש מאלוה יצדק וגו' · והמין השני רעות של תוכחת ויסורין של מירוק עונו' ואלו איפשר בהם אפילו לצדיקים גמורים לפי שאי איפשר להם בלא חטא וזהו שאמר המלאך הן בקדושיו לא יאמין : אף שוכני בתי חומר וגו' ועל כן יחייב כי רעו' איוב הצדיק הם תוכחו' מוסר · ועל המין הראשון המ' אני ראיתי אויל · ועל המין השני כי לא יצא מעפר און וזהו קשר הפסוקים לפי דעתי: אני ראיתי · יאמר כי לפעמי' אדם רואה האויל עושה שרש למטה אלא שאחרית אותה השרשה היא הכרו' והאבדון וזהו שאמר ואקב נוהו פתאום קללתי נוהו שתבא עליו רעה פתאום כלומר ראיתי בלבי קלל' באה עליו ועל נוהו מיד פתאום: ירחקו וגו' והקללה תמשך גם לזרעו כי בניו הם רחוקי' מישע כי ידכאו במדאוביהם

רש״י

בשו כי בטח באו עדיה · בושו שותים כי בטח כל איש ואיש לשתות מהם : כי עתה הייתם · לו הייתם נמשלים לאותו נחל · תראו התת ופחד המכה ותראו לומר הבא והשיבו את בעלי ריב · ומכחכם שחדו בעדי וממונכם : מה נמרצו · כמו קללה נמרצת לשון דבר דבור על אופניו · וכן נמצאו לחכמי כולן לשון מליצה הם ולמ״ד מתחלפת ברי״ש אם אמרי יושר הייתם אומרים היו מקובלים אבל עתה מה יוכח הוכח מכם · כל תוכחה שבאה בירור הדברים הם ומעמידין על האמת : הלהוכח מילין תחשבו הלבדר דבריכם תחשובו · ולרוח הם משולים אמרי נואש שלכם · אמרי נואש שאין בהם ממש כמו ותאמרי נואש איני חוששת לדברי הנביאים : תפילו · בדינכם אתם מפילים האף עלי בקו משפט · ותכרו שוחה על ריעכם להפילו : הואילו התרצות לפנו אלי ולשמוע דברי ותראו אם על פניכם אכזב :

שובו

רלבג

שחדו בעדי · הרצון בו תנו שחד בעדי : אמרי נואש · קרא עצמו נואש להיות נואש מטוב לחוזק סברו : ותכרו · הרצון ותחפרו ותעמיקו שוחה . נבח

מסרה

ויחפרו ל׳ בשו כי בטח והוא חד מן כ״ב זוגין נסבין ו״י בריש תיבו׳ ונסבין ו׳ בסוף תיבות׳ חד מלעיל וחד מלרע וסימ׳ נמסר במסרא רבתא במערכת אות הוי״ו בס״ד : ומכחכם ל׳ הכי אמרתי הבו לי והוא חד מן מלין דמשמשין ומ״כ ברישיא וסי׳ נמסר במסרה רבתא במערכת אות המ״ם בס״ד : הוכח ה׳ וסימ׳ לא תשנא את אחיך · מה נמרצו אמרי יושר · הוכח כדבר לא יסכן · היכח יוכיח אתכם · לא יאהב לץ הוכח לו · וחד הוכח אל אל אחפץ :

כ בשו כי־בטח באו עדיה ויחפרו: כי־עתה הייתם לא תראו חתת ותיראו: הכי־אמרתי הבו לי ומכחכם שחדו בעדי: ומלטוני מיד־צר ומיד עריצים תפדוני: הורוני ואני אחריש ומה־שגיתי הבינו לי: מה־ כה נמרצו אמרי־ישר ומה־יוכיח הוכח מכם: הלהוכח מלים תחשבו ולרוח אמרי נאש: אף־על־יתום תפילו ותכרו על־ריעכם: ועתה הואילו פנו־בי ועל־פניכם אם־אכזב:

שבו

תובו

בהיתו ארום אתרחיצו בטעותהון אתו לנבה ואתכסיפו: ארום כדון הויתון כלא הויתון חמיתון תברא ואיתכהלתון: הבקושטא אמרית הבו ליומניכסיכון שיחדו אמטולתי: ושיזבוני מן יד מעיקא ומן ידיהון דתקיפי פרוקיתי: אליפו יתי ואנא אשתוק ומה דשליתי אסבילו לי: מה בסימין הינון מילין תריצין ומה דכשר לכסנא יכסון מנכון: איפשר דילכסנא במיליא אתון חשיבין ולקיבלא אמתילו מלי יאושא: רגיז על ייתם תישרון ותחשלון על חבריכון: וכדון שרו אסתכלו בי וקדמיכון אם אכזב:

תחשבו אמרי נואש שהם רוח והענין שתחשבו שדבריכם נכונים ודברי מישהוא בלער הבל : אף על יתום · זה יורה כי אינכם רחמנים רק אם תפילו קיר או הדומה לו על יתום לא תחושו ואת חברו והשמחו באחד רעכם · ותכרו מן ויכר להם כרה ויתכן היות תכרו מן כי יכרה איש בור והוא נכון להדבקו עם תפילו : ועל פניכם · כמו על פני אהרן אביכם :

אבן עזרא

כה בושו כי בטח · לבם והענין מאשר בטחו : באו עדיה עד המקום כי ימצא בלשון נקבה כמו ולא עד תשורנו מקומו וטעם הנחלים כי השיירו יבושו כאשר יגיעו למקום שמקוו להיו׳ שם מים והם צמאים וכן אחי בגדו בי : כי עתה הייתם לו · למקום כאשר ראיתם החתת שהביא עלי ותיראו : נמרצו · חזקו כמו קללה נמרצת : הלהוכח למלים תחשובו · מלים ממש שתוכלו להוכיח בהם והעניין שאין לכם ראיה : ולרוח ועוד כי

שובו

מ״ע ספורנו

הכי אמרתי הבו לי · בפר׳ שבית בשדי׳ ושבא : מיד עריצים תפדוני · לפדות ממוני או קלתו אידם : הורוני · מה שלא ידעתי בלתי קנטורין : ומה שגיתי · אם אולי עויתי : הבינו לי · כי אמכם : מה נמרצו · ומזקו אמרי יושר · באופן שילטרך החולק להודות : ומה יוכיח הוכח מכם · לגעור בי על איזה דבור בלתי נאו׳ שאמרתי מתוך צערי : הלהוכח מלים תחשובו · להוכיח על המלין בלבד לא על הענין : ולרו׳ אמרי נואש · ולגעור על רוח והבל של אמרי נואש מדבר מתוך צערו : אף על יתום תפילו · אף על פי שתהיו אולי כל כך אכזרים שתפי׳ו כעסכ׳ על יתו׳ : ותכרו על רעכם · ותכרו מחשבה רעה על ריעכם להורידו ביגון שאולה אין ראוי לעשות זה בויכוח שבוא בקשת האמת : ועתה הואילו פנו בי · אל הענין המכוון מאתו לא אל המלות : ועל פניכם · לפי דעתכם : אם אכזב · שובו נא׳ אי התישבו בדבר

אוהב משפט

בהכירתיהם ...

תורת חסד

יראת שדי

בושו כי בטח יר׳ והאנשים הנזכר בושו וגם נכלמו כאשר ראו כי בטח בסחורותיו הסוחר ההולך ארחות תימא והליכות שבא קיוו לו עד כי באו עדיה ויחפרו והוא הענין שאמו רואים תמיד בכמ׳ אנשים שחושבים כי בלכתם אל המקום שאומרים לו האורחא יהיו עשירים והם הולכים שמה בלי ...

[illegible]

אבן יחייא

וכן אתם בימי שלותי הייתם מראים אהבה עזה עמדי כעזות וחוזק מימי הנחל · וכאשר הורכתי מכם בימי צרתי בושתי כי בטחתי בכם · כי עתה אתם הייתם עמדי אכזרים וכאלו לא תראו החתת שלי והצרה הגדולה · ותראו את עצמכם יראי ה׳ באומרכם כי על כי אין אהי בקרבי לרוב חטאתי ...

[illegible]

הרמב״ן

[illegible]

ר׳ אברהם פריצול

[illegible]

רשי

שובו נא · לבחון ותבחנו שלא תהא עוד עולה · ושובו עוד לדקי ימלא בה · אם חכי לא יבין הות ולא יבין כשאני מלבר הווה : הלא לבא וגו' זה הדבר אשר אמרתי לכם הואילו לפנות בי · כי איך אחרוש מלזעוק על הוותי · הלא ידעתם כי יש לבא וזמן לאנוש כמה יחיה · וכימי שכיר שנשכר לשנה ויודע שיכלו ימי שכירותו · כן זה יודע שיכלו שנים הקצובות לו · ואני אותו לבא הניתן לי : כעבד ישאף צל · כעבד שהוא יגע כל היום וישאף ויתאוה מתי יהיה צל הערב · וכשכיר אשר יקוה פעלו לערב · לפי שהיה לו כל היום לעמל · ויתאוה לביאת השמש : כן הנחלתי לי משמים · בירחי שוא ויסורין · אותו לבא הניתן לאנוש עלי ארץ · ולילות עמל מנו לי : אם שכבתי בלילה נופיתי ואמרתי וגו' · ומדד ערב · מתי יאיר ויבוא עת קימה ועת מידוד הנשף · לשון ותדד שנתי · כמו והמ"ם הוא עיקר נופל · כמו מאמר · משמר · ושבעתי נדודי' · על מנותי ביום עדי נשף : וגוש עפר · גושת עפר · והיא העלת' חלודה · שדרך גושת עפר לאחל' ולהעלות חלודה : רגע · נקמט כמו רוגע הים · פ"א עורי רגע · לשון נוח · גל אחר גל · נקמטי' הללו : ימי קלו · ימי טובתי מיהרו ללכת · מני ארג · מיני אריגה הנעשית מהרה · וכן אמר חזקיה קפדתי כאורג חיי · באפס תקוה · אינו מקוה עוד לטובה : לא

שֻׁבוּ נָא אַל־תְּהִי עַוְלָה
וְשֻׁבִי עוֹד צִדְקִי־בָהּ׃ הֲיֵשׁ־ (ושבו ק')
בִּלְשׁוֹנִי עַוְלָה אִם־חִכִּי לֹא־יָבִין
א הַוּוֹת׃ הֲלֹא־צָבָא לֶאֱנוֹשׁ
עֲלֵי־אָרֶץ וְכִימֵי שָׂכִיר יָמָיו׃ כְּעֶבֶד (עלי ק' ל')
יִשְׁאַף־צֵל וּכְשָׂכִיר יְקַוֶּה פָעֳלוֹ׃
כֵּן הָנְחַלְתִּי לִי יַרְחֵי־שָׁוְא וְלֵילוֹת (ל')
עָמָל מִנּוּ־לִי׃ אִם־שָׁכַבְתִּי וְאָמַרְתִּי
מָתַי אָקוּם וּמִדַּד־עָרֶב וְשָׂבַעְתִּי (ל')
ה נְדֻדִים עֲדֵי־נָשֶׁף׃ לָבַשׁ בְּשָׂרִי
רִמָּה וְגִישׁ עָפָר עוֹרִי רָגַע וַיִּמָּאֵס׃ (וגוש ק')
יָמַי קַלּוּ מִנִּי־אָרֶג וַיִּכְלוּ בְּאֶפֶס תִּקְוָה׃ (ד' ג')
זכר

תּוּבוּ כְּדוּן לָא תְהֵי רַשִׁיעָא וְתוּבוּ תּוּב לִזְכָאוּתִי בָהּ׃ הַאִית בְּלִישָׁנִי רַשְׁעָא אִין מוֹרִיגִי לָא יִתְבַּיַּין רְגוּשְׁתָּא׃ הֲלָא חֵילָא לְבַר נַשׁ עֲלוֹי אַרְעָא וְהֵיךְ יוֹמֵי אֲגִירָא יוֹמוֹי׃ הֵיךְ עַבְדָּא דְשָׁאִיף טוּלָא וְהֵיךְ אֲגִירָא דְמוֹרִיק סְטָרֵיהּ׃ הַכְדֵין אִיתְחַסְנִית לִי יַרְחִין דְּמַגָּן וְלֵילָוָן דְּלֵיעוּת חֲשִׁיבוּ לִי׃ אִין שְׁכִיבִית וַאֲמֵרִית אֵימָתַי אֵקוּם וּנְדָדִית בְּרַמְשָׁא וּשְׂבָעִית נִידְדַת שֵׁינְתָא עַד עִידָּן שַׁפְרְפָרָא׃ לְבַשׁ בִּיסְרִי מוֹרְנֵי וְרַגְשִׁישְׁתָּא דְעַפְרָא מַשְׁכִּי רְטֵט וְאִיתְמְסֵי׃ יוֹמַי קְלִילוּ מִן גַּרְדִית מָחֵי וּפְסַקוּ מִדְּלֵית סַבְרָא׃ אידכר

רלבג

לבא · קץ וזמן קצוב : ישאף · יקוה : פעלו · שכר פעולתו · כמו הנה שכרו אתו ופעולתו לפניו ר"ל שכר פעולתו : ומדד ערב · רוצה לומר מדד לגבי אורך הלילה להיותי בלתי ישן כלל וזה כי בעת השינ' לא ירגיש האדם הרגש שלם : רגע וימאס · נבקע והיה נמאס מצד הליחה הסרוחה אשר בו : ארג · הוא כלי האורג שבו חוט האורג שיניעהו האורג בקלות מקצה אל קצה : בשימי

מסרה

ושובו ה' חס' בנביאי' וכתו' וסי' אם תבעיון בעיו שבו אתיו · ואשלח אליכ' את כל עבדי הנבי' דאריך · וגם עתה נאם יי' שבו עדי · ויעד יי' בישר' וביהודה · ושבי עוד צדקי כה כן כתיב : עלי הלא צבא על כתי' וקרי' עלי בי"וד והוא חד מן י"ב מלין חסר י"וד בסוף תיבו' וקרי' וסי' ישב ולא הוריש מנשה וגו' ואת ישב דור · בנית ושבו אליך בכל לבם דמלכים · מעל וימהר ויסר את האפר · יד ונתנו את הכסף המתוכן דמלכים · אלה והעוים עשו את נבחן · הוציא כי לא דברתי את אבותיכם · ועשית כי כה אמר אדני יי' ועשית · על הלא צבא לאנוש · וצפו לא יאמין שוב מני חשך · ידעת כי יעשה יי' דין עני · ידעת כי כל תוכל ולא · ראש כי בימי דויד ואסף מקדם : קלו ד' וסימני' גמסר בסדר נח : ויכלו ג' וסימ' המים מן החמת · בבשת ימי · באפס תקוה · אנ"ך :

אבן עזרא

שובו נא אל תהי עולה · אתכם תראו לדקי במלתי : הלא לבא · זמן קצוב : כעבד ישאף לל · באשר השלים ממלאכתו : מנו לי · זמנו לי כמו מנה את מאלכלכם : ומדד ערב · מן וימדדם בחבל ויחסר לבי : נדודים · מן ותדד שנתי : וגוש · י"א שהוא מן נגששה כעורים ואחרי' אמרו שהוא מין מין עפר כעניין מישני אדמת עפר יקיצו : רגע · א"ר משה נבקע וכמוהו על רגעי ארץ רגע אחד ממנו ועניינו חלק ואמר כי וימאס מן נמס והא"לף תחת הס"מך כא"לף אשר בזאו נהרים והנכון בעיני שרגע מן רוגע הים ויהיה וימאס כמשמעו בעבור שנסתנה : מני ארג · כענין קפדתי כאורג חיי : באפס תקוה · בהכרת תקות החוט או תקוה ממש : לא

מ"ע כפורנו

אל תהי עולה בכעס הבא לכלל טעות' · ושובו עוד · לעיין בחקירה היטב ותמלאו : לדקי בה והראו : היש בלשוני עולה · בקראי הגר על אלו היסורין : אם חכי לא יבין · שזה המין מן הפורענו' הוא בלתי נאות לאיש כמוני : הלא לבא לאנוש על ארץ · כי לבא וזמן קצוב נתון לאדם עלי ארץ שישלים בו את נפשו השכלית בעיון ובמעשה : וכשכיר יקוה פעלו · בזה לרצון לו לפני יי' · המכה אני : כן בזה האופן : הנחלתי לי ירחי שוא ולילו' עמל · שלא אוכל לקנות בהם שום שלימות לא ביום ולא בלילה : אם שכבתי · ובמנוחת המשכב שהיה ראוי שיטב בו התבוננו' הנה אני מצטער בו כל כך שאני אומר : מתי אקום · ולא אצטער כל כך : ומדד ערב · הטמל הנז' : ושבעתי ממקו' למקום : עדי נשף · שהוא תחלת האור וביום : לבש בשרי רמה · כני' וזולת' להוסיף צער : רגע · נסדק וימאס שלא יקרבו משרתים לכרתני : זכור

אבן יחייא

שובו נא אלי ואל תהי עולה עוד בכם להכאיבני בדבריכם · ושובו עוד לראות לדקי בה בדבר הזאת · ואם יש בלשוני עולה בשכבר כי לא חטאתי מעולם בדבור שקרו כא ודרשו על ככה · ואם חכי לא יבין הוות כי איך האדם המדבר תועה כנגד האנשים · יהיה סבה שהאיש ההוא יבין הוות ודברים רעים לתשובת דבריו המתועבים · ולכן איוב היה אומר כי חיכי לא הבין מעולם הוות וזה יען כי לא דברתי בחיכי רעה לזולתי · הלא לבא וגו' הלא כאשר יש לבא וזמן קצוב לאנוש עלי ארץ שהוא הזקן ושב מאד אשר שב לימי עלומיו ולכן אנוש' מכתו בחולי השעול וכאיבי הזקנ' ולכן הוא אלא וכוסף שיגיע הזמן מהמיתה ושישימוהו עלי ארץ וכימי שכיר ימיו כי כאשר השכיר יספור ימי שכירותו כדי לצאת מהשעבוד ההוא ככה הימים יספור ימי קיצו כדי לצאת מתחת יד השעבוד מכאובי הזקנה · וכאשר העבד ישאף ויכסוף הצל מהלילה כדי לנוח על מטתו מעבודת היום · וכשכיר שיקוה פעלו · כן הנחלתי לי ירחי שוא ולילות עמל מנו לי · כי תמיד אכסוף שיכלה היום אשר אני בו לחשבי כי באולי יקל מעלי כאבי וכן מלילה ללילה אקו למשפט והנה מספח לצדקה והנה צעקה · אם שכבתי בלילה אמרתי מתי יקום ואמדוד הלילה והערב כי מפני כובד הכאב לא אוכל לנוח ולישן · וכשיהיה בבקר גם כן לא אנוח ולא אשקוט ושבעתי נדודים על הנשף והלילה האחרת · וכל זה הוא יען כי לבש בשרי רמה וגוש עפר שהתולעים יולדו מהמוגלא תוך נגעי הבשר · ומאבק העפר אשר ידבק על הבשר יעשה כגוש עפר גדול · מה שלכן עורי רגע ונתבקע וימאס הן לסבת הליחה המוסרחת הן לסבת הרמה מהנגעים · ועל כן ימי הם קצרי' כי לא יוכל הטבע לסבול כל אלה וקלו מני ארג שהוא הכלי הקטן אשר אורגים בו ומשליכים אותו עם הפתיל מהערב מהיד האחד אל היד האחרת ויכלו בודאי באפס תקוה · כי לא יש עוד תקו' למכתי להיותה נמנעת ההרפאה · ולכן דבריך אליפז שאדרוש אל אל כי הוא ימחץ וידיו תרפינה הוא הבל כי לא יש עוד תקוה שארפא ממחלתי · כי

תורת חסד · יראת שדי

שובו נא יר' שובו נא מדרכיכם אלה אל תהי עולה באחותנו ולא באהבתיכו ושובו עוד שצדקי בה באחוה הנוכלת ולא תיומיכו שתסתלק מעלי אהבתי זאת אשר לי עליכם · היש בלשוני עולה באהבתכם אם חכי לא יבין הוות ולא ישתמר מלומר אותן אליכם חלילה ואם כי ידעתי גם אני כי הלא לבא לאנוש עלי ארץ וכו' כעבד וכו' ואוי לי כי עם יסורי אלה הנחלתי לי ירחי שוא כי לא יכול אני לעשות בהם שום טובה לנפשי ולילות עמל מנו לי ולא בעמלה של תורה אשר אין עקר רנה' של תורה אלא בלילה אם שכבתי יר' כי אם באולי שכבתי מה שגם לזה אין לי יכולת וכו' ואמרתי מתי אקום להודות לה' ולהגות בתורה וכו' · ואפי כמה"ר משה אלשי"ך ז"ל שמעתי כי באומר הלא לבא ונומר כעבד וגומר כן וגומר אם וגומר ר"ל כי הנה לפי האמת שכר גדול נותן האל ית' אל האדם במה שיש לו לבא וזמן עלי ארץ כלומר שהוא חי ועומד בזמן ועכ"ז כימי שכיר הם ימיו שיתנו לו שכר כשכיר וכו' והיה אומר איוב על עצמו כי הוא עודף על אלה במעלה יען כי כעבד וכו' כן הנחיל לו ירחי שוא וכו' ור"ל כעבד אשר ישאף צל אדוניו ולא דבר אחר וכשכיר אשר יקוה שיתנו לו פעלו לפעול אותה והוא ע"ד אומר נעשה ונשמע שהוא עושה פעלו במהרה כדי שיתנו לו עוד פעל אחר לעשותו · כן הנחלתי לי ירחי שוא כלו' הירחים אשר היו הולכים למו על שוא הנחלתים לי ועשיתי עלם דבר טוב לי והוא ע"ד אומר ויקרבו ימי ישראל למות ויקרבו ימי דוד למות שהימים בעצמם הם נקרבים או בשעת מותו של האדם השלם לפי שכלם נשתלמו ועל זה הדרך יבואר אומר ומשה בן מאה ועשרים שנה במותו כי כל שניו היו אתו אז במותו ולא הלכו למו להיות שכלם נשתלמו כאמור והוא ג"כ אומר ויהיו חיי שרה וגומר · ולילות אמר מנו לי והם הלילות שעמלתי בכלן בעמלי והוא עמל התורה כי גם הן נשתלמו כאשר נשתלמו הימי' ואם שכבתי ואמרתי אז בעת שוכבי מתי אקום כי מי ממשים בכוונתו לקום בלילה להגות בתורה הנה באיזו שעה שירצה לקום יקום וכו' ועל כן הייתי מודד הלילה וכו' ושמא תאמר כי הייתי עושה מהימים לילות והייתי ישן ביום חלילה ואם אך שבעתי נדודים כלומר כדד השינה מעיני עדי נשף והיא פעלו ור"ל שהוא מקוה כפעל אשר יעשה למי שהשכירו ואיננו מקוה אל השכר כלל והוא בעצמו הענין ושבעתי נדודים וכו' כ"ל שר"ל הענין אשר אל השום בענין שינתו כי עם זה לבד היה שבע כאילו היה ישן כל היום : לבש בשרי רמה וגוש עפר הוא הענין שכתבו הרופאים כי כשיתקרב האדם למות יבא עליו כעפריות מה וכמו שביארתי אני במה שאמר דע"ה ולעפר מות וגו' והגזים הענין ואמר כי לא די שלבש בשרו גוש עפר אלא שלבש ג"כ רמה וקשה רמה למת כמחט בבשר החי באופן כי שתים רעות אלה המה עליו בהיותו עדין בחיים ועוד לו כי הלואי שלבש בשרו גוש עפר ואח"כ הרמה כי סוף סוף הרמה היתה באה עליו אחרי היותו חשוב כמת מצד העפריות ההוא אשר עליו אלא שקודם שיתחשב למת לבש בשרו הרמה העוקצת לבשרו ור"ל כי תמורת המלבושי' שהיה מתכוין ללבוש בעת קומו בבקר להגות ברכוכה של תורה עמה לבש רמה וגוש עפר ובאומר וימאס ר"ל וימאס אל הרמה מלאוכיו : ימי קלו מני ארג גם זו היא המכאה מה שאומרים אנשי העולם על מי שהולך כל היום נע ונד ואיננו עושה לו שום תועלת ור"ל כל היום אני אורג ואורג ובלתי עושה שום יריעה מה באופן שיכולני לומר כי ימי קלו מני ארג · ואומר ויכלו באפס תקוה הוא מלשון את תקות חוט השני וכמו שביאר הרד"ק ור"ל כי אפילו חוט אחד אין בידו וכפי ענין זה שאמרתי אפשר ג"כ לומר כי הוא נעלמו אמר וכל זה שאמרתי מני ארג הנה הוא המכאה על הרוע אשר לי כי הכל הוא באפס חוט אפילו אחד ואם אין לי אפילו שום חוט א' איככה אוכל לארוג שום דבר וכו' וכל זה הוא ענין מוסב למה שאמר ושבעתי נדודים עדי נשף והוא מענין מה שאמר הכתוב נע ונד וכו' כמו שאמרתי : זכור

ר' אברהם פריצול

שובו נא · ושבו נא בתוכה בלי עולה ממה שחשבתם עלי · ושובו עוד להתוכח באמת ובתמים אתי כי תמלאו היות לדקי בה · בתשובתי ובמה שאניח לפניכם · ומלת בה תשוב אל התשובה שישיב להסיר הספק מדוע באו עליו לרות כאלה · ובלתי ראוי להם לדעתו של איוב · לדקי שם דבר · או מקור מן הקל : היש בלשוני עולה · ותראו אם יש בלשוני עולה כמו שלעקתי על גודל לרתי להיותי בלתי ראוי להם לדעתי כי אחשוב עלה' היותו בלתי משגיח בפרטים אשר הביאני למקרים כאלה · ותראו אם חכי לא יבין הוות ושברון המכות הגוברות עלי · ואמר חכי כי החולה כל אוכל תתעב נפשו והמתוק מר לחכו · הוות לשון שברון ומכה : הלא לבא לאנוש · ואם אבחר מות מקיים רעים כאלה אין לתמוה עליו כי מ"מ מוכן הוא האדם אל המות · והלא לבא לאנוש · והוא הזמן הקלוב להיותו על הארץ וכימי שכיר הממתין זמן השלמת שכירותו כן הם ימיו ומעת לעת ומרגע לרגע אף בלא יסורין הייתי ממתין המות · לבא · זמן קלוב כמו כי מלאה לבאה : כעבד ישאף · וכמו העבד כאשר הוא יגע בעבודתו הממתין לשאוף ולבלוע לל הלילה לנוח בו · וכמו השכיר אשר יקוה לקבל פרס פעלו וממתין גמול משכורתו · כן אני בהפך להמתין לתוחלת הטוב כן אנכי הנחלתי ונתן לי בנחלה לנחול ירחי שוא · כי מה [...] · וכן לילות עמל וכעס מנו לי · כי בכל לילה ולילה הבאה יכבד העמל והחולי · והמוני' מספר הלילות [...] לילות כאלו : אם שכבתי ואמרתי · והיה כאשר אשכב ויכבד כאבי ואמרתי מתי אקום מצרת חליי זה : [...] מתי יהיה יום · ושבעתי להיות נודד במטה כל הכסף ימין ושמאל · ומדד ערב מקור מלשון מדה ושרשו מדד · [...] נשף ערב : לבש בשרי רמה · ובאמת מרוב החולי לבש בשרי רמה · כי במכות עלו התולעים ויבאשו · וגם [...] העפוש · גוש עפר · ר"ל עפר · רגע · מן רגעי הרים שהם נקרות הצורים : ימי קלו מני ארג · ועם הגבורת [...] יותר קלה בעיני מן הארג : והות

הרמ"בן

ושובו עוד · הלדיקו אותי בעולה · כלומר ממנה · וכן וכל ערל לא יאכל בו · ממנו : אם חכי לא יבין הוות · אם יאמר אותם : הלא לבא לאנוש עלי ארץ · עתה יתחיל בטענה שנית ויתלונן לאמר כי ימי האדם לבא · כי שנותיו קלובות · ומלפה לכלות ימיו כשכיר · כי יודע הוא באמת שיכלו ימיו · ואשר הנחל מן הירחים שוא המה · ולילות של עמל במכין נמסרו לאדם · כי בשכבו יאמר מתי יהיה בקר · ומדד ערב וימדוד הלילה כמה ארוכה · ובעלות השחר' ישבע נדודים עד הערב · כי תקראנה לרות רבות ורעות ביום ובלילה : ומדד ערב · יחסר המודד · כי התלונה עליו ועל כל האדם · וראוי להיות ואמרתי מתי אקום ומדד האדם הערב · או מדד כמו מודד : ובשרו · שהוא הגוף לבוש רמה ועפר · כי בסוף יהיה כך · או על הנכים והגרב והחרים אשר יבואו בו · והעור יבקע והוא כמס כי יזוב דם ורפש וטיט · ויש מפרשים וימאס כמו וימסס · וכן ימאסו כמו מים · והתרגום כן ואיתמסי : ימי קלו · יאמר כי ימי האדם קלים מן האורג אשר ישלח האורג בבגד : באפס תקוה · באין תוחלת · ואחרים פירשו מן תקות השני : זכור

הפורענות · כי במקום תוחלת הטוב והנה רע : ישאף · יבלע · מן ושאף לאמים : כן הנחלתי · כמו [...] שאקוה לירחים הבאים שיהיו טובים מן הראשונים והנה יגיעו רעים מהם והם אתי ירחי שוא · וכן ליל[ות...] האומרי' קשה זאת מן הראשונה · ומלת מנו מלשון מכין · או מלשון תקון הסדר שסודרו לו לילות כ[...] ומדד ערב · כי בהעדר השינה יקוץ האדם במטתו וימדד אורך הלילה בבריתו לדעת ארכה ומתי יהיה יו[ם] ר"ל למדד אורך הערב · נדודים · מן נידד · פעול מן הקל · תואר לאחרים הנדודי' · נשף ערב : [...] גוש עפר · ומותרות עפריים מהפסד הגוף · ועורי רגע · ר"ל נתבקע ונסחת ונמאס מרוב העפוש · [...] הבריאות האלה הלא כבר ימי קלו המרולה בתנועה היומית יותר קלה בעיני [...]

אוהב משפט

הרשעים ולפי שזכר נושאי הבנים וכלי הזיין זכר אחריו הלמים וזהו הענין הראשון שלקחה אזנו של אליפז מדברי המלאך : כי לא אמנם אני גוזר כי אי אפשר היות יסוריך בלא דין כי לא יצא וגו' כי התלאות הבאות על האדם והם הנקראים און ועמל לא על חנם באות ולא מן הארץ תצמחנה רק על חטאיו הם באים ולפי שנזכר ברעות הרשעים שהרעב יאכל קציר' יאמ' כי לא יצא מהעפר עם הקציר אותו עונש רק בעונש האד' החוטא אשר נולד לעמל : כי אדם וא"ת יהיה לכם חיוב למופת כי על חנם באו יסוריו שהרי הוא לדיק במור זה א"א כלל כי האד' בעון חולל ובחטא יחמתהו אמו ויצרו רע מנעוריו ואי אפשר בלא חטא כי טבע ילירתו כן חייב שיחטא כי לעמל יולד כי אחר שיחטא בטבעו יבא לו עמל וכעס עונש על חטאיו וכאלו נולד לאותו עמל : ובני רשף יגביהו עוף · פירוש כמו שתולדת העוף לעוף כן תולדת האדם לבא עליו רעות : רשף · עוף כמו ולחומי רשף שתרגומו אכולי עוף · וי"מ ובני רשף כיצוצות הגחלים מן רשפיה רשפי אש כלומר כי אדם לעמל יולד והכרו' אשר ככידידי אש יעופפו עליו תמיד · והתרגום פיר' שהאדם אחריתו אין כמו ניצוצי הגחלים שהם מגביהים לעוף וקלים באויר וזהו שתרג' ארום בר נש לליעות אתילד וסופיה היך גילין דנתרין מן גומרא ומתגבהין הכדין עוף וזהו הענין השני שלקחה אזנו של אליפז מדברי המלאך : אולי יאמר אלי איוב כי המבעט ביסורין הבאים עליו פגעים ר"ל כי מהפלל לאל כטעם והלך
אולם

רלבג

בשיחי · בצערי וכן אריד בשיחי : מעצמותי · מאברי : תשעה · תרפה ותסור מהכאב : שארתני · בקשתני : זהו ביאור מלות המענה : ביאור דברי המענה ענה איוב טוען על דברי אליפז ואמר על מה שהיה מניח שהתוכחת והמוסר יהיה לישרים ולנקיי' על המעט שלהם מהחטאים והמות והאבדון יהיה לרשעי' אחר גודל הטוב ומנגד עצמו על מה שהיה בוחר המות על היסורין שהיה נוסר בהם · לו שקול ישקל כעסי והתרעומת אשר אני מתרעם על ייסורי כנגד שברי במאזנים הנה לא יכבד הכף האחד מהמאזנים על הכף האחר ולפי ששברי יכבד מחול ימים על כן דברי נשמתו והיה כעסי כנגד מה שהשברתי בו וזה כי חצים חזקים עמדי אשר ארסם שותה נפשי · ויעדרוני תמיד בעותים חזקים ונפלאים התחשוב שאתרעם ללא דבר · הינהק פרא בשימצא לפניו דשא שיאכל ממנו אם יגעה השור כשימצא מספוא לפניו שיאכל ממנו הנה באמת איני מתרעם אלא על מה שראוי להתרעם ממנו · היאכל דבר תפל מבלי מלח יתן לו טעם אם יש טעם בריר חלמות ר״ל הבריא כן אני לרוב חליי לא אמצא טעם במזוני · הנה אשר מאנה לנגוע נפשי מרוב האסטניסו' והמיאום המה כמו חליי בשרי ואיך אוכל להתרחק ממנו · הנה מרוב המכאוב והחולי אתאוה חשק נפלא מי יתן וירכה השם וידכאני דבר נוסף על חליי בדרך שיכלני כי המות נבחר מאלו החיים · והנה באמת אף על פי שאני נכוה בחולי והמכאוב החזק הנה אני מתנחם כי לא כחדתי אמרי קדו' ואין לי להתרעם על עצמי ולומר אם הייתי נשמר מהטא לשם לא היה מגיע אלי זה · מה כחי כי איחל שירפאני הש״י וייטיב לי אחריתי כמו שהבטחתני הנה אין לי כח לשאת זה החולי ומה קץ חיי כי אאריך חיותי עד שירבה זרעי ואנאני כמו שהבטחתני הלא מעט נשאר במדת ימי כל שכן עם כמו אלו הצרות · האם כחי חזק ככח האבן ואם בשרי חזק כנחשת שאוכל לסבול זה החלי · האם אין בי מנפשי ההנהגה הנאותה הראויה שתהיה לי לעזור ולהועיל והוא ההתנהג בירא' השם וההליכה בדרכים המשובחים האם נדחה ממני ההנהג' ההגונית ר״ל שלא אתנהג במה שראוי לאדם השלם להתנהג בו עד שתאמר שעונותי המו אלהי' האם יתכן שיהיה לאיש המדוכה חרפה מרעהו ויאמר עליו שיראת שדי היה עוזב על כן באה עליו הצרה הזאת כמו שאתה אומר אלי הזאת התקוה והחמל' שיחמלו רעיו עליו · הנה רעי בגדו בי כמו הנחל ואפיק הנחלים שיעבדו וירדו הקודרים לרוב עמקם מהקרח והשלג הנחך עליהם והנה בעת שירוצו נכרתו ונפסקו לפי שאין סבת רבויים מצד עצמותם אבל לסבות מחוץ וכבלית המים הבאים אליה יעדרו ובבוא חום הזמן שימנעו מימי הגשמים ותכלה התכת השלגים יעקרו ממקומם או יסורו הנחלים ויאבדו · הם להפלת ארחות דרכם ויכו מימי מקוריהם אל מקומות אחרים הם שיעלו בתהו ויאבדו ור״ל שתסור הווית המים ממקוריהם ויכלו לגמרי וזה יהיה אם בשלא יתחדש מן האיד המתחדש שם במקום ההוא מים אבל יעלה אל הארץ או יפסיק הדוש האיד ההוא והנה שתי אלו הסבות נזכרו בספר האותות להפסק הנהרות וכבר הביטו הסוחרים העוברים שם בימות הגשמים אלו הנהרות ברוצם וקוו שבעת החום שיצטרכו המים להם ימצאו שם מים רבים ובבואם אל אלו הנהרות בעת החום ולא מצאו שם דבר בושו וחפרו על תקותם והנה עתה הייתם לי אתם רעי דומים לזה הנהר וזה שאני בטחתי בכם שתעזור מכם בעת הצורך ושתנחומותיכם יסורו חליי נהפך הוא כשראית' התחת המגיע אלי ירחת' להתקרב לי ונהפכת' לזרים ולמה התנכרת' אלי · הכי אמרתי לכם שתתנו לי דבר מהונכם ושתעשו שוחד בעדי מעמלכם למלטני מיד צר ולפדותי מיד עריצי' וקילי היה כן החרשתי כי אמרתי להציל הוגם עשו מה שעשו אבל איני מבקש מכם דבר ולמה התנכרו אלי כי תאמרו שגיתי בדברי ועל כן אתם מתווכחי' עמי · הורוני מה ששגיתי בו ואני אחריש ובואו עמי בטענות אמתיות לא בטענו' כוזבות האלה לומר עלי שחטאתי ואתם ידעתם לדקתו ותום לבבי · הנה נמרצו וחזקו אמרי יושר אבל מה יועילו התוכחו' אשר יהיו מכם · האם יהיה ראוי שלהתווכחותכם עמי תחשבו למלים ולרוח דברי מזולת שתבואו עליהם בטענה הם זה ממוק המתוכח השלם · הלא באמת אני שופט שאתם מפילים אף על יתום כשיריב עם זולתו לחולשתו לפי שאתם תכרו ותעמידו לדבר סרה על רעיכם כי תראו כי מטה ידו וזה לאות שכונתכם לרדיף החלושים · ועתה הואילו וראו אם אכזב במאמרי ושובו להשיב על דברי בזולת עולה · הנה כאשר תשובו להתוכח עמי בזה האופן יראה לדקי בזה התוכחו' · היש בלשוני עולה במה שאני טוען שהשם ית' בלתי משגיח באישי האדם אם חכי לא יבחן ההוות אשר השברתי בהם ויעער אם המות נבחר מהם אם לא הנה באמת אבאר להם שבאופן מה ימלא המות נבחר על כמו אלו החיים וזה שכבר נמלא קן וזמן קצוב לאנוש על הארץ וכימי שכיר שהם מוגבלים כן ימיו מוגבלים · והנה

1. 7 זְכֹר כִּי־רוּחַ חַיָּי לֹא־תָשׁוּב עֵינִי לִרְאוֹת טוֹב׃
2. 8 לֹא־תְשׁוּרֵנִי עֵין רֹאִי עֵינֶיךָ בִּי וְאֵינֶנִּי׃
3. 9 כָּלָה עָנָן וַיֵּלַךְ כֵּן יוֹרֵד שְׁאוֹל לֹא יַעֲלֶה׃
4. 10 לֹא־יָשׁוּב עוֹד לְבֵיתוֹ וְלֹא־יַכִּירֶנּוּ עוֹד מְקוֹמוֹ׃
5. 11 גַּם־אֲנִי לֹא אֶחֱשָׂךְ פִּי אֲדַבְּרָה בְּצַר רוּחִי אָשִׂיחָה בְּמַר נַפְשִׁי׃
6. 12 הֲיָם־אָנִי אִם־תַּנִּין כִּי־תָשִׂים עָלַי מִשְׁמָר׃ כי

אִידְכַר אֲרוּם הֵיךְ רוּחָא חַיָּי לָא תְתוּב עֵינִי לְמֶיחְמֵי טָב׃ לָא תִסְכְּיָתִי עֵינָא דְחַמְיָאִתִי עַיְינָךְ בְּמֵימְרִי וְלָא אִיתַי׃ הֵיכְמָא דְפָסַק עֲנָנָא וַאֲזֵיל הֵכְדֵין דְנָחֵת לְבֵי קְבוּרְתָּא לָא יִסַּק׃ לָא יְתִיב תּוּב לְבֵיתֵיהּ וְלָא אִשְׁתְּמוֹדְעֵיהּ תּוּב אַתְרֵיהּ׃ לְחוֹד אֲנָא לָא אֶמְנַע פּוּמִי אֲמַלֵּיל בְּעָקַת רוּחִי אָשִׂיחַ בִּמְרִיר נַפְשִׁי׃ הַכְמִצְרָאֵי דְּאִתְחַיָּבוּ לְמִטְבַּע כְּיַמָּא דְסוּף אִתְחַיְבִית אֲנָא אִין כְּפַרְעֹה דְאִשְׁתַּנִּיק בְּמֵיצוֹעֵיהּ בְּחוֹבֵיהּ אֲרוּם תְּמַנֵּי עֲלוֹי מַטְרָא׃ ת״א הַכְיַמָּא אֲנָא רַבָּא דְמִתְרְגִיף לְקִיצָא אִין לִוְיָתָן דְאִיטִימוּס לְאִתְחֲדָא אֲרוּם תְּשַׁוֵּי עֲלַי נְטִירָא׃ ארום

ראי ו' וסימ' הגם הלם ראיתי אחרי · על כן קרא לבאר באר · ויצחק בא מבוא באר · וישב יצחק עם באר · עם יפה עינים וטוב · לא תשורני עין ראי · וא' אתה אל ראי : גם אני ו' ר״פ וסימ' בשפטים סוף סימן כ': תנין ח' בליש' וסימ' נמסר בסדר וארא ותלי' סימן צ״א :

רש״י

לא תשוב עיני · לאחר מיתה · וכאן כפר איוב בתחיית המתים · גם אני לא אחשוך פי · הואיל ואיכך חדל ממני גם אני לא אמנע דיבו' מלצעוק על מדתך : הים אני ששמת עלי חול למשמר · ואם תנין · דג גדול שהכתוב בנבכי ים · כי תשים עלי משמר · השטן הזה ששומריני שלא אנא : ישא

אבן עזרא

לא תשוב עיני · אחר מותי ומלת זכור למקום ידבר וכן כי תשים עלי משמר ועניננו משמר הים כטעם בל ישובון לכסות הארץ : מות

מ״ע ספורנו

זכור אתה האלוק הטוב : כי רוח חיי · הזמן קצר · לא תשוב עיני לראות טוב עין שכלי אחר המו' לראו' טוב התבוננות בעיון · עין ראי · נשמת שדי תבינ' ע״ד יאר ה' פניו אליך : עיניך בי ואינני · גם בעוד עיניך בי בחיים הלא אינני מוכן כבראשונה : כלה ענן · כי אמנם יקרה לזקן כמו לענין הכלה : כי לא יעל לשוב לימי עלומיו : לא ישוב עוד לביתו · אחר המות אף על פי שמגופו תתהוה אחר המות איזו הויה אחרת לא יחיה הוא בעצמו באופן : שלא יכירנו עוד מקומו · ולפיכך : גם שאני לא אחשוך פי אדבר' במר רוחי · איזה דבור בלתי נאות מתוך צערי : הים וגו' · באלאים מתמידים לבכניעני : ותחתני

אוהב משפט

לדרוש את יי' דרשו את יי' בהמצאו ואליו אשים דברי תחנוני כי ידעתיו משגיח ברחמים השגחה אישית להציל דורשיו מרעת' וזה כתבא' לי מפעולותיו והזכיר לו היותר מיוחדת והיות' נגלית שבהם והיא ענין המטר כמו שהקדמנו בפרקים : דקדקי על פי המדרש נותן ושולח כי נותן הוא בארץ ישראל · ושולח על ידי שליח בחוצה לארץ : לשום · הש״י שולח המטר לשום השפלי' שהם שפלי' מפני היוקר למרום שלא יצרכו להשפיל עצמ' אל הבעלי בתים כמנהג העניים בזמן היוקר · וההולכים קודרית נשגבו בישע אלהים בהורידו המטר וישבעו לחם ויהיו טובים מחת היותם קודרים וכעורים מפני הרעב בענין שנא' שסך משחו' האר' : שגבו · כמו נשגבו והוא בודד וכמהו שגבה ממנו : ישע · כמו בישע · אפר דרך הפשט ידועה שהוא חוזר על ענין המטר והיא הסכמ' כל המפרשי' ז״ל יאמר כי בבא המטר תופר מחשבו' הערומים להפקיע שערים ולקנות העניים כמ״ש עמוס שמעו זאת השואפים אביון ולשבית ענויי ארץ לאמר מתי יעבור החדש ונשבירה שבר והשבת ונפתח' וגו' לקנות בכסף דלי' וגו' ולא תעשנה ידיה' עלה שיש בה ממש רק אפס תהו ואין תושיה נגזר מן ים ושרשו ישה ותא״ו נוספת כתי״ו של תוגה והי' הפך מחשבות' פרולים לעשות מאזנים : לוכד יאמר כי הש״י הוא לוכד אותם בערמתם כלומר כי בדבר שחשבו להתגבר הם נכשלים כטעם יום לבנות גדריך יום ההוא ירחק חק כי תבואה' תרקב וינטרכו להוזיל אותם ואם מכרוה בזמנה היו מרויחים ועכבו אותה כדי להפקיע השער ויהיה סבה למכרה במהירות בזול גדול כדי שלא תרקב יותר · ואלו הנפתלים נמהרה עצתם ונבערה כי הנמהר הוא נבער כמו ולבב נמהרים והוא נגזר מן מהירות כי פעולת המהירו' היא בלא פזק

תורת חסד ירא׳ שדי

זכור כי רוח חיי עתה שב להתוכח עם אליפז ואמר לו זכור אתה אליפז כי רוח חיי כלומר לא נשאר לי מן החיים כי אם ענין הרוח החיוני וגם על הענין הרביעי אשר עליו תשוב האדם כמת כמעט שזוכתי ג״כ בו והוא ענין העינים כי מצד השחין כאמרך רוע רע בעיני וירא אני כי לא תשוב עיני לראות בענין טוב כאשר היה הענין בתחלה והוא בעצמו אומר לא תשורני עין רואי ור״ל העין אשר עמו אני רואה לא תשורני לי אני בעצמי כו' ואולי ר״ל עיני לא תשורני כאשר הוא הענין במי שסרוי בטובה ושמן ורענן ובמלבושים נאים שעיניו בעצמם ישורו ויביטו בו מתה שיהנו מראותם אותו בענין הטוב ההוא · ובאומר עיניך בי ואינני כתב הה״ר משה קמחי ז״ל כי כשתשים עיניך בי לרעה תכף אהיה כאין עכ״ד · או יר' כשתביט בי תראני שאני כאין ובאופן שאינני במציאות העולם ועכ״ז אני סובל יסורין אלה · ואולי ר״ל עיניך הם בי ואינני יכול לשים עיני בך כי כמעט איננו ואור עיני גם הם אין אתי מצד מה שעל העפעפים כתרגמתה לרבת השחין : כלה ענן וגומר יר' וכשם שכלה ענן וילך כן יורד שאול כמוני לא יעלה לשוב לאיתנו ולתוקפו כבתחלה : לא ישוב וגומר יר' ולא ישוב עוד לביתו כאשר כמעט לא אוכל אני לשוב לביתי אשר היה לי בית מלא מכל טוב · ולא יכירנו עוד מקומו אשר מקודם היו מכירים אותו לשומר גדול וכו' : ושמעתי כי באומר זכור וגומר לא תשורני ונואר כלה וגומר ר״ל הכראה בעיני הוא כי רוח חיי כלומר חיי תלויין ברוח והוא האד הקטורי העולה מן הלב כי בו תלויין חיי האדם ותכף כשיתך הרוח הלזה יותכו חיי ואמות ואז לא תשוב עיני לראות טוב בתחיית המתים אם ח״ו אתן תפלה לאלו״ס ויהיה א״כ אומר לא תשוב עיני לומר לא תשוב עיני אשר היה לי מקוד' וכו' רק כמעט שיהיה לי עין א' מחומר אחר ותכף אשוב לעפר ולא תשורני עין רואי וכו' וזה יהיה לי כאשר יכלה הענן והוא הדבר הנעשה מאיד העולה מן הארץ ע״כ : גם אני וגומר יר' גם אני שבאו עלי כל אלה מצד מה שהוגלת' מפי שהיה מן הראוי כי מכאן והלאה בשום אופן לא אפתח פי הנה לא אוכל לעשות כן ולזה לא אחשך פי ואדבר בצר רוחי עם היותו צר וכמו שאמרתי כי רוח חיי וכו' ואשיחה במר נפשי הנרגשת כי הלואי ולא ה' ימי מרגיש · או יר' עם היות כי מי שיש לו דאגה ישיחנה לאחרי' ומזה תבא לו מכוחה מה הנה אני אדברה וכל עוד שאדבר הוא במר נפשי כי המרירות היא תמיד באופן אחד עם כל דברי והלואי ולא היה מתפשט יותר עד כי הדבור בעצמו יהיה ענין הסבה אל מר נפשי וכמו שנהיה לי עד עתה · ומה אומר הים אני וגומר כלו אדברה לאל ואומר לו הים אני אשר שמת חול לים אם תנין אשר שמתו בנקיקי הסלעים כדי שלא יצא משם כ״כ בנקל להזיק לאנשי העולם · ואם באומר תנין ר״ל דג הוא מובן ג״כ בעצמו כי ישימוהו ברשת וכו' :

אבן יחייא

כי זכור שכמו רוח קל הנסיע' כן הם חיי קלים ואל האבדון ואחרי מותי לא תשוב עיני לראות טוב ולא תשורני עין רואי עוד · וברגע אחד מדי דברי בך עיניך בי ואינני כי אמות בדברי עמך לחולשתי ומה יועיל עזרת אל אחרי מותי כי אין עוד תקומה אל המת כי כאשר כלה ענן וילך כן יורד שאול לא יעלה עוד · ולא ישוב עוד לביתו ולא יכירנו עוד איש מקומו · גם אני וגו' אחרי אשר איוב סתר לדברי אליפז בטענותיו אמר כי לא היה רוצה להיות סרבן מלבלתי דרוש אל אל · וזהו אומרו גם אני אעשה כאשר אתם אומרים שתפשו בעת צרתכם ואדברה בצרת רוחי ואשיחה במר נפשי אף כי אין לי כח לדבר · הים אני וגו' אלה הם דבריו עם האלוה יתברך אתה ה' אלהים אם האמת הוא כי תוכיחני על רוע פעולותי · למה תכביד עלי הכאב · הים אני אם התנין לויתן כי תשים עלי משמר ומאסר לבלתי אצא ממנו · וכן אנכי אסור מבית ומחוץ מכאובי' טובים שלא אנוח מהם בשום עת מן העתים · כי

ר' אברהם פריצול

והוא הכלי הרך אשר בו האוט לארוג שתי וערב המריץ אותה האורג · וכן יכלו באפס תקוה · כי אין לי שום תקוה טובה להיותו הולך מיום ליום ומתדש לחדש לרעה אל רעה כבדה ממנה · ומה אוחיל עוד והימים כלים והולכים ברעה זו : זכור כי רוח חיי · ואתה ה' זכור כי רוח חיי ברוח עובר בקלות כן ילכו להם ימי חיי והנני מפחד כי לא תשוב עיני לראות טוב · ואיך יגיעני מה שאמר אליפז כאשר קרא לותי מוטה ואמ' בתוכחתו שאם אשוב אליך ה' תיטיב אלי באחריתי · באמרו אולם אני אדרוש אל אל וכו' · ואמר אח' כי הוא יכאיב ויחבש וכו' · לא תשורני עין רואי · ולקוצר ימי ולמה רוחם יגיעני ההפסד בטבע ולא יוכל לראותי עין רואי · עין רואה · וכאשר תחפוץ לשים עיניך בי להיטיבני והנה אינני כי חלפו ימי : כלה ענן וילך · וידוע הוא כי כאשר יכלה הענן וילך לו ולא יראה עוד כן יורד שאול לא יעלה לפי הטבע · על דרך שאמר דוד · רוח הולך ולא ישוב בטבע · וכבר יש תחיית המתי' · והוא בעצמו אמר במקום אחר תשלח רוחך יבראון ותחדש פני אדמה · אלא המאמר בוא על לדהטבע · וכן זה שאמר לא ישוב עוד לביתו · וכיון שמת לא ישוב עוד לביתו דרך טבע ומקומו לא יכירנו עוד כי לא יחראהו שם : גם אני לא אחשוך פי' · ויען כי ריעי יסרוני במה שאמרתי אליך ה' לרוב ברותי שאתה בלתי משגיח בפרטי' גם אני לא אחשוך פי לערוך דברי אתך בצר לי ואשיחה במר נפשי · ואומר מדוע הכיתני במכאובות כאלה : הים אני אם תנין · ואם הפורענות הלז מגיע אלי ממך איך תיסרני ביסורין קשים כאלה אשר לא אוכל לסבלן · הים אני אם תנין שהם חזקי' לסבול מן הסערה והצער · כי תשים עלי משמר · ללכדני בל אצא מהחת תוכחותך כאשר יעשה הים והתנין כי לא יצאו מגבול החומס · ואף כי יגיע לים סערה רבה לא יעבור חוק גבולו כי שם חול גבול לים · וגם התנין אם יצטער לאכול לא יצא מגבול מוצא המדבר ישא ברוחיו ורעבונו ולא יבוא בישוב : כי אמרתי תנחמני · ולפעמים כבר אמרתי תנחמני ערשי כי אשכב ואישן בו אפשר יניח לי בעצבי או ישא מקלא צערי ויעבירנו בשיחי ובדברי ביני לביני על משכבי כאשר יעשה האדם המר בצרתו ישא וידבר דברי לצערו על משכבו ובלילות · והנה יקרני ההפך ; וחתתני בחלומות · ובמקום שאבוא על משכבי בלילות אז יפקידוני החלומות

הרמ״בן

זכור כי רוח חיי · כנגד האל · ומאשר הוא נודע כי תוכחת עמו איננו מזכירו ברוב מקומות בספ' · או יחזור מרחוק על האלוה הנזכר בפסוק ויואל אלוה · וטעם הפסוקי' האלה כלם כי האדם קצר ימים ושבע רוגז ומיתה מעותדת לו על כל פנים · וכאשר אין זכותו מציל אותו מן המות ולא מחזיר אותו לביתו מן שאול גם הטאו איננו בדין שיתן עליו ענש אחד · על כן היה ראוי שיחדל ממנו כי הבל ימיו · ויש מפרשים כן הנחלתי לי ירחי שוא עם ג' פסוקים הבאים אחריו · כי יתאונן על מכותיו · ומה שפירשתי יותר נכון בקשרי הענין : ולא יכירנו עוד מקומו : רמז לאנשי המקום · כדרך וכל הארץ באו מצרימה · ארץ כי תחטא לי · מחטאת סדום · ורבים : הים אני אם תנין · אם אני כים אשר יהמו ויאמרו מימיו אם תנין הגדול אשר בתוכו : כי תשים עלי משמר · כאשר שמת עליהם החול גבול לים · ויתגעשו גליו ולא יעברוהו · והתנין בנבכי תהום כלוא ולא יצא מכל משבריו וגליו · והמשל כי כן שם עליו משמר · והוא זמן חיותו · כי לא יוכל לצאת מן החיים אשר הוא בהוכם כים · וכל משבריו יעברו תמיד עליו · כתנין אשר בתוכו ואין לו מהם הצלה : ולא בהקיץ ולא בהיותו ישן · על כן יאמר מחנק : ישא בשיחי משכבי · חשבתי כי משכבי יסבול וישא עמי במשא שיחי וכעסי ולא כן הדבר : כי תבעתני מחלומות · כי מרוב חליו יראה חלומות מבעתים ושוברים כחו · כענין בחלי המרה השחורה · או השטן יחלימהו לבעת אותו : מאסתי לא לעולם אחיה · שב אל עצמותיו אל נפשו · כאומר מאסתי חיי לא לעולם אחיה · לכן חדל ממני ואל תגמלני כפשעי כי הבל ימי ואין בהם תועלת אם אצדק · והוא סוף התלונה הזאת אשר יטעון · כאשר פירשתי · ועתה יחזור לתלונה שלישית ויאמר : מה

רשי

ישא בשיחי משכבי · משכב הלילה יסבול בדברתי מעט ואוכל למנוע שיחי · מות מעצמותי · מות אני בוחר יותר מאיברים הללו שבי · מאסתי בחיי · כי סוף סוף לא לעולם אחיה · חדל ממני מלהרע לי כי הבל ומעט ימי : כי תגדלנו · לשית אליו לבך לפקוד מעשיו בכל בקר · ולבחון לכל רגע : כמה · עת ארוך אשר לא תשעה ממני · כמו ואל ישעו בדברי שקר · וכן שעה מעלי וחדל · בלעי רוקי · כדי בליעת רוקי : למפגע לך כפוגע האדם בעת חמתו · ומעורר עליו כל מעשה איבתו : ומה לא תשא פשעי · ומה הדבר הזה שאינך נושא לפשעי · ושחרתני תבקשני ולא תמצאני : מענה

אבן עזרא

מות מעצמותי · בחרה נפשי מות יותר משתדור בעצמותי כי כ הגוף לנפש כמו בית ועיק' הגוף הם העצמות כמו היסוד והעמודים : לבקרים · לכל בקר ועניינו תמיד וכמוהו חדשים לבקרים : תשעה · כמו תרפה וכן שעו מני : למפגע · כי תפגע בי ידך ומכחך · ואהיה עלי למשא תיקון סופרים אע"פ שפירושו כאשר הוא בלא תיקון נכון : ויען

איוב ז

כִּֽי־אָמַרְתִּי תְּנַחֲמֵנִי עַרְשִׂי יִשָּׂא
בְשִׂיחִי מִשְׁכָּבִי׃ וְחִתַּתַּנִי בַחֲלֹמוֹת
טו וּמֵחֶזְיֹנוֹת תְּבַעֲתַנִּי׃ וַתִּבְחַר מַחֲנָק
נַפְשִׁי מָוֶת מֵעַצְמוֹתָי׃ מָאַסְתִּי לֹא־
לְעֹלָם אֶחְיֶה חֲדַל מִמֶּנִּי כִּי־הֶבֶל יָמָי׃
מָה־אֱנוֹשׁ כִּי תְגַדְּלֶנּוּ וְכִי־תָשִׁית
אֵלָיו לִבֶּךָ׃ וַתִּפְקְדֶנּוּ לִבְקָרִים
לִרְגָעִים תִּבְחָנֶנּוּ׃ כַּמָּה לֹא־תִשְׁעֶה
מִמֶּנִּי לֹא־תַרְפֵּנִי עַד־בִּלְעִי רֻקִּי׃
כ חָטָאתִי מָה אֶפְעַל ׀ לָךְ נֹצֵר הָאָדָם
לָמָה שַׂמְתַּנִי לְמִפְגָּע לָךְ וָאֶהְיֶה עָלַי
לְמַשָּׂא׃ וּמֶה ׀ לֹא־תִשָּׂא פִשְׁעִי
וְתַעֲבִיר אֶת־עֲוֺנִי כִּי־עַתָּה לֶעָפָר
אֶשְׁכָּב וְשִׁחֲרְתַּנִי וְאֵינֶנִּי׃

ויען

תרגום

אֲרוּם אֲמָרִית תְּנַחֲמִינַנִי דַרְגְּשִׁי יִסוֹבַר
בְּמִילֵיבֵית מִשְׁכְּבִי׃ וְתִבַרְתַּנִי
בְּחֶלְמַיָּא וּמֶחֶזְוָנַיָּא תְּבָעִירְתַּנִי׃
וּבְחַרַת שִׁירְנוּקָא נַפְשִׁי מוֹתָא מִן קִיּוּם
גַּרְמַי׃ רְחִיקִית דְּלָא לַעֲלַם אֵיחֵי פְּסַק
מִנִּי אֲרוּם לְמָא יוֹמַי׃ מָה בַּר נַשׁ אֲרוּם
תְּרַבִּינֵיהּ וַאֲרוּם תְּשַׁוֵי לְוָתֵיהּ לִבָּךְ׃
וְתִסְעָרִינֵיהּ לְצַפְרַיָּא לְשַׁעֲתָא
תִבְחֲנִינֵיהּ׃ כַּמָּה לָא תִשְׁבּוֹק מִנִּי לָא
תַשְׁלִינַנִי עַד דְּאֶבְלַע רוּקִי׃ חָבִית מַה
אַעֲבִיד לָךְ נַטְרֵיהּ דְּבַר נָשָׁא לְמָא
שַׁוִּיתַנִי לְמַאֲרַע לָךְ וַהֲוֵיתִי עָלַי
לְמָטוֹל׃ וּמָה דֵּין לָא תִשְׁבּוֹק מְרוֹדִי
וְתַעֲבַר יַת עֲוָיָתִי אֲרוּם כְּדוֹן לְעַפְרָא
אֶשְׁכּוּב וְתִתְבְּעִינַנִי וְלָא אִיתִי׃

ואתיב

מסורה

וחתתני ל' בחלמות ומחזיונות והוא חד מן מלין דמשמשין נ' בסוף תיבותא וסימ' נמסר במערכת אות הנ"ון בס"ד : אחיה ד' וסי' ויפל אחזיה בעד השבכה מאסתי לא לעולם אחיה · לא אמות כי אחיה · גמל על עבדך אחיה · וא' הבינני ואחיה : לרגעים ד' וסימני' אני יי' נצרה · חרדות ילבשו על הארץ ישבו · וחרדו לרגעים איש לנפשו · לרגעים תבחננו : למשא ג' וסי' אם עברתי אתי והיית · ולמה יהיה עבדך עוד למשא דכמהון' למה שמתני למפגע לך · וא' לעבור ולמשא : ואינני ג' וסימ' עיניך בי ואינני · ושחרתני ואינני · בטרם אלך ואינני :

רלבג

והנה כמו העבד המתעמל תמיד שיקוה בא הלילה למצוא מרגוע לנפשו וכמו השכיר שיקוה בא העת שישל' בו שכירותו כדי שיפרעוהו ממלאכתו כן הנחלתי לי ירחי שוא ולילות עמל וזה שכאשר אני בחדש אחד אני מקוה שאהיה בחדש אחר כי אמרתי אולי לא יכבד עלי העת בחדש האחר ככבדו בחדש הזה והלילו' שאחשוב לשכן ולישן למצוא מרגוע למחלתי הנ' גם לא ישכב לבי · וזה אם שכבתי הנה אקוה כל הלילה מתי אקו' ויתמודד לגבי אורך הלילה בסבת העדר השינה ממני ושבעתי נדודי' על ערשי בסבת מחלתי עד בוא השחר מזולת מנוח כלל ובהיות הענין כן הוא מבואר שאני בוחר תמיד המות על אלו החיים אשר אני בהם לפי שזמני מוגבל והני בוחר תמיד התקרב אל המות כי בבקר אני מקוה אל הערב הבא ובערב אני מקוה הבקר הבא והוא מבואר שזאת התשוקה תמצא בכל מי שיכבר בכמו אלו היסורין ולזה מבואר שהמות נבחר יותר מהם באופן מה הנה מרוב נגעי עלתה רמה בבשרי וגוש עפר ועורי נתבקע והיה בתכלית המיאום בסיבת הליחה אשר שם · ימי קלו יותר מן הארג אשר יניעם האורג מקצה אל קצה בקלו' כן ימי חיי הם מעטים ויכלו בזולת תקות טוב' כי לא אשער שאוכל לחיו' ולראות טוב אחר זה הכבד והחלי · אהה השם ית' אם אמת מה שאמר אליפז שאתה הוכחתני ותטיב לי באחריתי עד מתי תמתין להעביר ממני הרעה אשר אני

בה' זכור כי רוח חיי ואי איפשר שתשוב עיני לראות טוב · לא תשורני עין רואי לאחרי בעת בא קצי וכאשר יהיו עיניך בי להטיב לי ולא תמצאני ואין לי תקוה שתשוב ואחייני לראות טובך · כי כמו שכלה ענן וילך לגמרי ולא ישוב הענן ההוא שנית כן מי שירד שאול לא יעלה ולא ישוב לביתו · גם אני לא אחשך פי בעבור דברכ' שלא אתרעם מהשם ית' אם אמת אתכם מה שאתם אומרים שהוא משגיח באישי האדם · אדברה עם צרות רוחי ואשיחה עם מרירות נפשי · אהה השם ית' אם אמת הוא שזה התוכחת ממך על מה אתה מפליג ככה בעשיית הרע לי · הים אני אם תנין כי תשים עלי משמר ומאסר לא אוכל לצאת ממנו בעת מן העתים כמו שהים לא יצא מגבולו בעת מן העתים ולא התנין ממאסרו לירות האכסים ממנו · כי אמרתי אתנחם מרעתי בעת היותי על ערשי · ישא בצערי משכבי לחשבי שאמצא מרגוע כאשר אישן הנה גם בעת השינה לא אמצא מרגוע · כי אז תחתני בחלומות רעים וחזיונות קשים בעתוני · עד שבחרה מחנק נפשי ומות יותר מהיותה עם עצמותי ואיברי · מאסתי בחיי כי לא לזמן ארוך אחיה עד שאוחיל שיבוא עת אראה בו טוב · אהה השם ית' חדל ממני כי הבל ימי ויכלו בזה הרע · ואמר שסתר איוב בכאן אלו המאמרים מה שאמר אליפז שאלו המכאובים אשר אלו עליו הם על צד התוכח' ובאר ממה שירגיש בהם שהמות הוא יותר נבחר מהם בא בטענ' מזקה לסתור דעת אליפז במה שהיה אומר שהשם משגיח באישי האדם ומבין אל מעשיהם ואמר שהוא בלתי אפשר שישגיח השם ית' באדם לחסרון האדם ושלימות השם ית' כל שכן שיפקדנו תמיד לבקרים ולרגעים יבחננו אם חטא אם לאו עד שיגיע לו מה שראוי לפי מעשיו בעת עת ותהייכה בו ידיעת מתחדשות תמיד לאין תכלית כמו שהיה אומר אליפז אהה השם ית' אם אמת מה שאמר אליפז כמה מן הזמן לא תסור ממני מלהכאיבני עד שלא תרפני אפילו זמן מועט שאוכל לבלוע בו רוקי עם היותי תם וישר ויהי גם כן שחטאתי כמו שאמר אליפז מה אוכל עשות לך שומר האדם ונוצרו לפי מה שאמר אליפז · למה שמתני למפגע לך כאילו אין לך לעשות דבר רק להרע לי כאילו הייתי לך למשא האם זה מחוק הפועל והשומר עם מה שיפעלהו וישמרהו ר"ל שיהי' סובל מה שישמור אותו והנה לפי תקון הסופרים שתקנו וכתבו ואהיה עלי למשא יהיה פירוש שכבר הוספת להרע לי עד שהייתי עלי למשא וקצתי בחיי · ומה לא תשא פשעי ותעביר את עוני במה שהכאבתני ותסיר מעלי הצרה הזאת כי עתה לעפר אשכב מחוזק הכאב וכאשר תשחרני לגמלני טוב על צדקתי ויושר לבבי לא תמצאני וייחס אליך העול כאשר תקפת שכרי בצדק והיושר שעשיתי ובהיות הענין הזה כן אין המלט לפי דעת אליפז מסיוחס העול לש"י בזאת ההכאבה אשר הכאיבני ואע"פ שאורה שכבר חטאתי כ"ש כשאכיח שלא חטאתי כמו שהוא האמת : והכלל

אבן יחייא

כי אם אמרתי ינחמני ערשי כמשפט החולי' שיבוא שלום להם וינוחו על משכבותם · ישא וישרף בשימי ובקולי האמר משכבי · ואם אישן מעט תכף תחתני בחלומות רעים ומחזיונו' קשים תבעתני · מה שלכן ותבחר נפשי המחנק והמיתה משוכה · מלעמוד בעצמותי ואיברי בצער הנמרץ הלזה · ומאסתי חיי כי לא לעולם ראוי לי לחיות ולכן אנא ה' חדל ממני ואל תכאיבני עוד כי הבל ימי · ומה אנוש כי תגדלנו ותעשה עמו טובה · או כי תשית אליו לבך ומחשבתך להעניש כחוטאו לך שתפקדנו ותשגיח בו לבקרים ולרגעים תבחננו אם הוא תמיד עמך לבו נכון · כאשר אתה עושה עמדי שתפקדני בפקודת יסורין רעים בכל רגע · וכמה ומתי לא תשעה ותסור ממני מלהכאיבני עד שלא תרפה ממני אפי' כל כך זמן שאוכל לבלוע רוקי · ואם חטאתי מה שעל כן תיסרני ותוכיחני מה אפעל לך רעה כל כך בחטאתי בהיותך אתה שר ופטרון ונוצר ושומר האדם כי מה כחי אל כחך הבלתי בעל תכלית שבהיותי מעשה ידיך אוכל להזיקך בדבר ולמה שמתני למפגע לך כאלו אין לך עסק רק אלי שמתני כמטרה לחציך · מה שלכן אהיה עלי למשא כי מאסתי חיי וכאלו הם למשא כבד עלי · ולמה ה' אלהים לא תשא פשעי ותעביר את עוני ותסיר מעלי רק את המות הזה שאם לא תמהר לאלמני לעפ' אשכב וכאשר תשחרני כדי להצילני ולגמול לי טוב' ואינני כי כבר החולי ימיתני ולא אשוב עוד לביתי · ויען

תורת חסד יראת שדי

כי אמרתי תנחמני וגומר כלומר עם מה שאישן ואשכב אנוח מכוחה מה אך אמנה וחתתני בחלומות וכו' ותבחר מחנק נפשי מות מעצמותי כלו' דרך המפקרת · והה"ר משה קמחי ז"ל כתב בזה מות מעצמותי כלו' יותר בחרה נפשי המות משכון בעצמותי שהו בנין הגוף עכ"ל · ולכן מאסתי ענין חיותי ויהי רצון אלפניך כי לא לעולם אחיה חדל ממני וכו' ומה אנוש כמוני שכמעט כתיאשתי מהכל כי תגדלנו עם כשיוכותיך כמו שאמרת לאברהם ואגדלה שמך וכי תשית אליו לבך לראות מה ידבר אם יפתח פיו לשטן אם לאו : ותפקדנו לבקרים וכו' לראותו אם הוא עדין עומד בכשיוכותו כי כמה לא תשעה ממני וכו' ואם חטאתי מה אפעל לך כו' והוא הענין שפי' הרד"ק ור"א אם חטאתי בשגגה איזו פעולה אפעל לך להסיר חטאתי · או פירושו אם חטאתי עתה ברוב צערי מדוע תחייבני עליו ואם אינך חפץ שאחטא למה שמתני למפגע לך שמכותיך יפגעו בי ובאומר ואהיה עלי למשא אמרו כי הוא תקון סופרים והיה כתוב עליך ע"כ: והה"ר שמריה האיקרטי כתב למה שמתני כאילו אני מפגע לך ואני מעכבך בדרך ואתה כועס עלי ליסרני ואני עלי למשא ולמה לא תסבול מעט פשעי ועוני כי לימים מועטים אשכב בעפר ודי לך להפרע ממיתתי עכ"ד · או יר' הנה אם חטאתי מה אפעל לך נוצר האדם כי ידעתי כאמנה כי אתה ה' לא תפרע ממני כפי מה שחטאתי לך רק כפי מה שאני הוא החוטא באופן כי בדבר זה אתה מתנהג עמי במדת החסד וא"כ למה שמתני כאילו אני למפגע לך וכל כיכתי איננה כי אם לכעיסך ואהיה עם זה עלי למשא ומה גם זאת כי עד אנה לא תשא פשעי אם עשיתיו ותעביר את עוני אם ישבו אתי כי עתה לעפר אשכב אם אחטא בשפתי ולא בפועל' הנשמות ושחרתני בזמן התחייה ואינני מה שאין לי חפץ בדברים אשר כאלה כי אם להיותי שלם כל הימים לפניך ה' הנוצר האדם קודם שיתליע כנוצר התאנים וכשירלה התאנים הטובות לוקט אותם ואתה ה' הלואי והיית עושה לי כן : הבלל העולה ממעלה זה שהיה אומר איוב כי הלואי היה שוה מה שהועיל בשפתיו בענין תוכחותיו לאחרים לשיהיו טובים בעבודתו ית' למה שפתח פיו לשטן וכו' ושאם הוא אמת כי לנכותו בא האל"ס הנה כבר באו עליו יסורים רבים אשר על כן היה ירא פן ידבר דבר מה כנגד מדת הדין ולא יהיה לו חלק בגן עדן ובחיי הע"הב : ויען

הרמ"בן

מה אנוש כי תגדלנו · וכי תשים אליו לבך · לפקדו תמיד ולבחון אותו בענש חטאיו · כי החטא אם יזיק לך שאתה נוצר האדם · כלו' שומר אורחותיו · והנכון בעיני כי נוצר האדם ר"ל שהוא ישמרהו ויחיהו · ולכן יאמר בתימה אתה שאתה מחיה האדם ותבחר בו למה תעניסהו · ואם חטאתי מה אפעל עוד ואעשה לפניך · כלומ' התרצה באלפי אלים וקרבנות · או במה יכופר העונ': ומה לא תשא פשעי · מדעתך שאמות בו וחיי הבל · ומלת ומה אומ' שהיה חסר למ"ד · כלו' ולמה לא תשא פשעי · והנכון בעיני שהוא כמו מה אנוש · ומה החטא והפועל · הלא הכל הבל ורוח הולך : ולא תשא פשעי · בעבור כי עתה לעפר אשכב ואהיה אני ומעשי כלם אין · כמו שפירשתי · וכבר בארתי הענין הזה באר היטב · והנה בכל זאת לא יתהלל איוב ולא יאמר כי הוא צדיק עד שהביאוהו חבריו לזה על כרחו כאשר אפרש : ויען

ר' אברהם פריצול

החלומות הרעים ותפול אתה החזיונות המבהילות עלי ויבהלוני · וזה מתגבורת הליחה החוטאת בחולי אתי : ותבחר מחנק נפשי · וכל כך יבעתוני החלומות והחזיונות הרעים עד בחרה נפשי המחנק ותמות · וגם בחרה המות יותר מקיום העצמות הנשארים אשר אתי · ויהיה מחנק שם החנק · והמ"ם פתוחה מאותיות האמ"נתי · כמו מ"ם מחמד עיני · מעמד מחלב · וירצה לומר שבחרה החנק מהר שיקרהו המות והכפסד יותר משתתקיים הנפש הכוחבת עם העצמות · וזכר העצמות יען לא נשארו אליו רק העצמות לסבת חליו : מאסתי לא לעולם · ואנכי מאסתי חיי כי ידעתי לא לעולם אחיה · וזה לזקנתי ולגודל צרותי ותוכחותי · ואיך אחשוב שיגיע אלי מן הטובות הגדולות שאבדתי על כן אתה ה' למען תסדך חדל ממני כי הבל ימי אשר הם כלים ונפסדים בצרות אלו כי מה אועיל בהם : מה אנוש כי תגדלנו · ובהיות כי הבל ימי אם אתה משגיח בפרטים · מה אנוש לפי ערכך כי תגדלנו להיות מוכן לקבל יסורין כאלה אם יחטא וכי תשית אליו לבך להכותו בהשגחתך · הנה מחוייב הוא בעיני השכל כי למרחק מעלות האדם אל ה' ית' והיות האדם משתנה בבחירתו וה' לא יתואר בו ידיעה · אין ראוי שאתה ה' השלם הבלתי משתנה שתהיה עליו בידיעות מתחדשות על פי מדותיו של האדם ושתשית לבך על פחות ממך · כמו שאמ' הפילו' בשמע · וזה נגד כונת אליפז שאמר כי הוא יכאיב וכו' : ותפקדנו לבקרים · ואיך תפקדנו לבקרים ולהם ידיעות חדשות מאתך עליו בכל בקר וגם לרגעים תבחננו לדעת הכוונותיו ותכה אותו על פי חטאו בזמנים נבדלים : כמה לא תשעה ממני · ועד כמה זמן ה' אלהים תשעה והנה עמי שלא להכאיבני עוד כי לא הניחני שעה ורגע וגם לא תרפני אפי' כמעט רגע שאוכל לבלוע רוקי היורד וגובר מראשי · וידעתי בודאי כי לא חטאתי באופן שאתחייב בתוכחות כאלה : תשעה · תפנה ותסור · מן לא שעה ; חטאתי מה אפעל לך · ואף כי יצדקו דברי אליפז שחטאתי מה אפעל לך לרצונך ; ואם

מ"ע ספורנו

וחתתני בחלומות · ליסרני גם בעת השינה : מאסתי הנה אין ארוך בכל אלה להכניעני ולהודיעני שאין לבטוח באלו החיים כי המכ' גם בעשרי מאסתי' באמרי : לא לעולם אחיה ולפיכך : חדל ממני · מליסרני עוד באלו היסורין : כי הבל ימי · אין הזמן מספיק להכשל בו בחטאים רבים ובלעדי אלה : מה אנוש · מה כחו ומה יוכל לקלקל בסדר המציאות : כי תשית אליו לבך להתקומ' נגדו ותפקדנו : לבקרים · לדקדק עליו כחוטא הספרה · ולכן : כמה לא תשעה ממני · באופן שלא יהיו היסורין מתמידים : חטאתי · אם הכעסתי לך · אף על פי בחטאתי מה יכולתי לקלקל במכוון מאתך הלא מצער הוא ואם אתה : יוצר האדם · שהשתדלת לשמרו מכל מזיק בסדר המציאו' כמו אוהב : למה שמתני למפגע לך · כמו שונא בשביל חט' מועט ובלתי נחשב : ומה לא תשא פשעי · הלא ראוי לך לסלוח גם שיהיה פשע וזדון : כי עתה · בקוצר זמן · לעפר אשכב · וראוי לרחם על כמצא כזה ע"ד ויזכור כי בשר המה רוח הולך : ושחרתני · כאשר יקום דור חוטא יותר ממני ע"ד ויזכור ימי עול' משה עמו וגו' : בלדד

אוהב משפט

ספק פעולת הבוערים : יומס כמו ביומס לא תתקיים עכ"ס ואור חכמתם נהפך לחשך עד שהיום ידמה להם שהוא לילה וחשך : פי' רבינו סעדיה ויושע מחרב ומאי זה חרב מפיהם כלומר מחרב לשונם וכן פרש"י ז"ל יו"ם אור וחסר וה"ו כמו ראובן שמעון שהי"לל ושמעון ג"כ כאלו אמר מחרב ומפיהם כלומ' מחרב ידם ומשניה' והנושע הוא האביון שזכ' בסוף הפסוק · והתשועה היא ברכת המטר : לדל שלא היתה לו תקוה לחזוק הרעב תהיה לו תקוה ואנשי העולה יקפצו פיה' ויהיו כלם כלבים אלמים לא יוכלו לנבוח להזיק בחרב פיהם לדל : הנה אחר שבעלה אליפז בעיונו שיסורי איוב אי איפשר היותם בעול אלא דרך תוכחו' מוסר וגער בו על היותו בועט בהם השלים דבריו בדברי נחמות ואמר כי מחסד עליון הוא שיפקוד הש"י האדם ביסורין ויוכיחנו על מעשיו ולכן אין ראוי לו לבעוט ולמאוס בהן אבל צריך שיקבלם בסבר פנים יפות כאמרם ז"ל חביבין ייסורין · והיה מהם מי שהיה מביאם עליו : כי על הכאב יפול לשון חבים' שבמקו' הכ"ב עוטים רגיה' וחובשי' אותו בבגד ועל המחץ שהוא הפצע שיוצא ממנו דם כמו ומחצה וחלפה רקתו יפול לשון רפואה שיצטרך לרפואת זו אחר זו כמכתב רופא הקבורו': תרף כה בא"ף כמו באלף וכמו רפינו את בבל ולא נרפתה : בשם הסכמת רוב המפרשים

רלב״ג

והכלל העולה מהדברים הוא שאי אפשר שיהיו הרעות המגיעות לאישי האדם מיוחסות אל העונש מהש״י ויהיה עונש הרשעים שיפחדו ויאבדו ועונש הטובים שחטאו מעט מכאובות ויסורין כמו שהיה אומר אליפז לפי שאם היה כן היה יותר קשה עונש הטובים מעונש הרשעים ויהיה זה עול בחק השם ית׳ וזה שהוא ספר שכבר הגיעהו מהחזק המכאובות עד שהיה בוחר המות על אות׳ החיים וזה דבר כבר אמרו גם כן איוב בחכלית הביאור בזולת המענה הזה אמר אם שוט ימית פתאו׳ למסת נקיים ילעג רלה בזה אם שוט ימית הרשע פתאום הנה הוא ילעג וישחק למסת נקיים לפי שיותר קשה הנסיון והייסורי׳ ההם מהמו׳ הפתאומי כל שכן שכבר יאמר איוב שלא חטא כי כבר היה יודע בעצמו שלא חטא והנה איוב הביא ראיה על שהמו׳ יותר נבחר אצלו להיות ימיו קלובים והוא היה מיחל בהיותו בירח זה מי יתן הירח השני ובערב יאמר מי יתן בקר הנה אם כן הוא היה בוחר ההתקרב אל המות וזה מופת חזק על שהמו׳ אצלו נבחר באופן מה מאלו החיים שאם לא היה כן הנה לא היה חושק סור הזמן אשר הו׳בו כדי שלא יתקרב אל המות ולפי שקרה לכל מי שישיגוהו מכאובו׳ כאלו שיחשוק סור הזמן אשר הוא בו הוא מבוחר שכל אחד מאנשי המכאובות האלו יבחר המות על החיים ההם במקר׳ ואם לא ירגיש בזה ולזה היה בוחר איוב שייחס אל השם ית׳ העדר ההשגחה באישי האדם כדי שירחק ממנו הגזול ברוע הסדור הנופל בטובות אישי האדם ורעות אשר אין המלט ממנו במה שהכיח אותו אליפז כמו שביארנו בזה המענ׳ וחול׳ לא גנו רעי איוב אותו ביזה שכפר בתחיית המתי׳ לפי שלא היה מאנשי תורתינו ולא סופר גם כן אז מכביה זה הייעוד לפי מה שאחשוב ועוד ביאר לשהי סבות שאי אפשר שישגיח השם באישי האדם האחת להיות האדם נמאס בעיניו אצל חסרונו ביחס אל שלימות הש״י והשנית להיות אלו הידיעות הווח מתחדשות תמיד ואי אפשר שתהייגה בש״י ידיעות מתחדשות כ״ש שתהייגה בו ידיעות מתחדשות לאין תכלית והנה לא השתדל איוב לסתור טענו׳ אליפז אשר היה מקיים דעתו בהשגחה אבל סתר דעתו והביא טענה בזה מן החוש והעיון האמתי והנה לא סתר טענותיו בעצמ׳ אם לפי שלא נתבאר לו איך תשלם הסבה בדברים הם מזולת שנכיח השם ית׳ משגיח בפרטי האדם אם לפי שהטענות ההם לא יתחייבו על כל פנים שהש״י משגיח באישי האדם כי לאומר שיאמר שזאת ההשגחה היא מזולת הש״י ואם באנו לבאר זה בשלימות הצטרכנו למאמר ארוך ולזה נקצר ונעמוד על מה שיש בו די בזה המקום ונאמר שיש לאומר שיאמר באלו הטענות כולם שהם לא יחייבו מה שיחייב מהם אליפז וזה שהסידעה שתהיה בחלום כבר אפשר שתיוחס אל הסדור והשפע אשר מהגרמים השמימיים והשכל הפועל כמו שהתבאר במקומותיו ועניין הנשמים והמגע מהרשעים מחשבתם לשמור הטובים אפשר שיוחס גם כן הסדור והשמירה לגרמים השמימיים לפי מה שמם השם ית׳ עליו ואולם מה שאמר שמה שהוא חסרון בחק האדם לא יתכן שיוחס לשם ית׳ הנה זאת הטענה בלתי צודקת על כל פנים כמו שיראה זה הפילוסוף וזה כי מה שהוא חסרון בחק האדם לא יחוייב על כל פנים שיהיה חסרון בחק הש״י וזה כי כל מי שיש לו כח על פועל מה הנה הפועל ההוא שלימות לו מהצד שהוא כחיי עליו וכאשר לא יצא הכח ההוא אל הפועל הנה יהיה זה לבעל הכח ההוא חסרון ואולם לא יהיה חסרון למי שאין לו כח על הפועל ההוא אם ימנע ממנו הפועל ההוא והמשל שקריאת התרנגול הוא שלימות לו מהצד שהוא כחיי עליו וכאשר הבלר ממנו זאת הפעולה הנה יהיה זה חסרון בחקו ולא יהיה זה חסרון בחק האדם או שאר בעלי חיים אם תמנע מהם זאת הפעולה ובהיות הענין כן הנה לא יהיה חסרון לשם ית׳ אם לא ישגיח על כל מעשה האדם אם היותו שליט בכל המציאות ובכלל הנה היה חסרון לשם ית׳ אם אמרנו שלא ידע במוחלט אבל אם אמרנו שהוא ידע הדברים הנלחיים הנכבדים ולא ידע הדברים האובדים הפחותים מהצד שהם בו אובדים לפחיתות׳ וידעם מהצד אשר הם בו נלחיים הנה אין זה חסרון בחק הש״י כמו שאין חסרון בחק השכל האנושי המנע ממנו השגת הדברים הפרטים אשר ישיגום החושים הנה זה ממה שאפשר שיאמר לבאר שלא יחוייב מטענות אליפז מה שחייב מהם ואולם מה האמת בזה כבר ביארנוהו בספר מלחמות יי׳ ובביאורנו לספר החוש והמוחש ושם ביארנו שהשם ית׳ ידע כל הדברים בשלימות והאופן אשר ידעם בו וכבר יתבאר האמת ברוב אלו הטענות כמה שיבא מזה הספר: ביאור מלות המענה ויען בלדד השוחי ויאמר ורוח כביר אמרי פיך ר״ל איך תוציא מפיך רוח חזק כנגד השם ית׳ התחשוב לו לשבר הרי אמתות האמונה בעניין ההשגחה:

תרגום

ואתיב בלדד דמן שוחא ואמר: עד אימתי תמליל כאילין ותעפא רבא מימרי פומך: אפשר דאלהא יעקם דינא ואם שדי יקלקל צדקא: אין בניך חבו קדמוי ושדרינון באתר מרדיהון: אין את תקדם בצלו קדם אלהא ולות שדי תצלי: אין

(בשוליים:) ב׳ בתרי ליש׳ הלכהם · ג · ח׳

איוב ח

א וַיַּעַן בִּלְדַּד הַשּׁוּחִי וַיֹּאמַר: ב עַד־אָן תְּמַלֶּל־אֵלֶּה וְרוּחַ כַּבִּיר אִמְרֵי־פִיךָ: ג הַאֵל יְעַוֵּת מִשְׁפָּט וְאִם־שַׁדַּי יְעַוֵּת־צֶדֶק: ד אִם־בָּנֶיךָ חָטְאוּ־לוֹ וַיְשַׁלְּחֵם בְּיַד־פִּשְׁעָם: ה אִם־אַתָּה תְּשַׁחֵר אֶל־אֵל וְאֶל־שַׁדַּי תִּתְחַנָּן: אם

אן ב׳ בתרי ליש׳ וסימ׳ אן הלכתם · עד אן תמלל אלה:

רש״י

מענה בלדד · ורוח כביר · רוב דברים · כביר · לשון רוב: האל יעות משפט · ה״אלף נקוד פתח · ומליצתו לשון תימה: וישלחם ביד פשעם · על ידי פשעם הוא נעשה שליח להוביל׳: אם עתה אתה תשחר וגו׳ · יעיר עליך את זכותך · ושלם נות צדקך · ויעשה את נות צדקך שלם ותמים: והיה

אבן עזרא

ויען בלדד · כביר · גדול וכמוהו ואוריד כאביר והא״לף נוסף: אם בניך חטאו לו · יש אומרי׳ שהוא דרך מוסר ולא אדע למה הוצרכו לזה: ושלם

מ״ע ספורנו

בלדד א׳ עד אן תמלל אלה · ליחס עול לאל ית׳: ורוח כביר · להעיז דברים נגדו: האל יעות משפט · אם בניך חטאו לו · האמנם ראוי ליחס לאל ית׳ עות המשפט והצדק שהוא לפנים משורת הדין המורגל אצלו ולחשוב שנטה מזה בעניניך: אם בניך חטאו לו וישלחם ביד פשעם · אם בעונש פשעם הניחם למערכה בהסתר פנים על דרך והתמוגגנו ביד עוננו: אם אתה תשחר אל אל · בודוי ותשובה על שלא מחית בם: ואל שדי תתחנן · בתפלה: אם

אוהב משפט

ז״ל היא שאין זה חשבון מדוייק אלא לפי שבשבעה הוא סוף חשבון כהגו בו הכתובים כמו ובשבעה דרכים · כי שבע יפול צדיק וקם וכן רבים והאחז שם ואמר בשם גרות להוסיף ובשבע · וי״מ אותו מדוייק והם רעב ומלחמה ולשון הרע ושוד וכפן וחית הארץ ואבני השדה · וכן פרש״י ז״ל: בשוט והנכון שהוא לשון הרע מענין שוט לנוס וכן פי׳ ז״ל בשוט לשון בתרגומי לשון והוא לשון אל התחבר במרעים כלומר כשיכה אותך אויב בלשונו במלשינו׳ או ברכילו׳ או בכיצד דבה כטעם לכו ונכהו בלשון · תחבא ולא יזיקך לשונו · ושוד הוא האויב השודד כאמרו כהתימך שודד · והנכון שהוא שדידת האויב בזמן הדבר הטעם מקטב ישוד צהרים כי למה יזכיר רדיפת האויב שני פעמים ולא יזכור הדבר כלל: לשוד י״מ כפן מתרגום רעב כפנא ואינו כראה שהרי כתב ברעב פדך ממות · וי״מ הוהו מענין כפנה שרשיה שהוא לשון קבוץ ואסיפה והוא הפוך מדברי רז״ל כנופיה: בי עם · לא תגוף באבן רגלך · באלו תכרות ברית עם האבנים שלא יזיקוך וכשן עשית שלום עם החיות שלא יזיקוך וכבר אמר ומשיו הארץ אל תירא ולא הוסי׳ זה לא מפני השלמה לך · ובגמרת ארץ ישראל אמר כי אבני השדה היא היה דומה לבני אדם והיא היה מטבורה וכשנפסק טבורה היא מתה · ופירושו ששכי וכל אשר יגע על פני השדה כאמר על זאת החיה שדינה כדין אדם לטומאת אהל: וידעת כשתלך באחד מהמקומות יהיה לבך נכון ובטוח כי אהלך הוא בשלוה וכשתחזור לביתך לפקוד את נוך אם חסר ממנו כלום לא יחסר ממנו כלום · ורז״ל דרשו כל היודע באשתו שהיא יראת שמים ואינו פוקדה נקר׳ חוטא שנאמ׳ ופקדת נוך ולא תחטא · ואמרו חייב אדם לפקוד את אשתו בשעה שהוא יוצא לדרך ואפילו סמוך לוסתה שנאמר וידעת כי שלום אהלך · ואמרו האוהב את אשתו כגופו והמכבדה יותר מגופו והמדריך בניו ובנותיו בדרך ישרה והמשיאן סמוך

תורת חסד · יראת שדי

ויען בלדד השוחי ויאמר עד אן תמלל אלה ורוח כביר אמרי פיך הה״ר משה קמחי כתב יר׳ והכל גדול אמרי פיך ע״כד · וכפי דרכי הכ״ל יר׳ ומאמריך כלם היו רוח כביר כי הנה הש״י מחשב למי שמיסר לאחרים ומוציא יקר מזולל כאילו היו פיו ממש וז״א אם תוציא יקר מזולל כפי תהיה שאופן שאמר לו בלדד כי לא טוב אמר באומרו לו שקול ישקל וכו׳ כי עתה וכו׳ רק שידע נאמנה כי הרכה יסר והוכיח וכמעט שאמרי פיו היו רוח כבירו של עולם המיוצן ואומר ובחרת בחיים וכו׳ · או יר׳ האם אין אתה רואה כי אפילו הדברי׳ שאתה מוציא מפיך הם מלד הרוח הנפשי שאלא כן אל כביר אל לשונך ואיכך מתביים מלומר מה שאמרת בפיך שיראה ת״ו מדבריך שקלת כיסוריך וכו׳ · או יר׳ והנה אתה בעצמך מאמין עניכו של האל ית׳ שהוא כביר ויש לו יכול׳ להחיותך או להמיתך ואין ספק כי הוא ית׳ יודע טעם יסוריך אלה · או יר׳ הנה אמרי פיך היו מעולם רוח כביר כלומר כאחרים כמעט ברוח הקדש · או יר׳ לומר כי מה שהיה אומר אולי חטאו בני היה רוח כביר כי האל ית׳ זנה על האדם השלם כמוהו שיעשה כן ושיאמר כן ומה שגזר האל ית׳ הוא מה שנעשה ולא דבר אחר: האל יעות משפט וגומר יר׳ האל יעות דברים לצדיקים שהוצא׳ מפיך באומרך אולי חטאו בני וכו׳ · או יר׳ האל יעות משפט מה שעשית בעוסי הרעה כי הוכחתם ויסרתם בדברי פיך · או יר׳ האל יעות משפט הראויים לעונש והם בניך אם חטאו לו ואם שדי יעות צדק והוא ענין לדקותך כי אין אתה נענש בעבור בניך כי אם בניך חטאו לו וישלחם ביד פשעם שהפשע בעצמו שעשו הוא יהיה קטיגורם וקרא אל החטא בשם פשע יען כי כשנעשה ויצא לפעל נברא ממנו קטיגור אחד · או ר״ל כי להיותם בניו היה מן הראוי שחטא הקל תחשב לפשע: או

אבן יחייא

ויען בלדד השוחי עד אנה תמלל הדברים הרעים האלה נגד האמת לאמר כי יסוריך באו לך בלי חטא קדם · ואמרי פיך הם ברוח כביר וחזק שעם כל חוזקו תקף יעבור ולא יהיה לו העמדה וקיום · וככה דבריך עם כל חוזקם וסדורם אין להם העמדה וקיום · וכי ראוי להאמין שה׳ שהוא שלם ויש לו הכ׳ שלמיות הצריכים · אם להיות אל וחזק כדי להבין על הטובי׳ ולהעניש את הרשעים · ואם להיות עשיר וכביר ושדי כדי שבצדק יתן לכל הזולת די סיפוקו · שבחוקו ובגבורתו יעות משפט בעשותו משפט באיש אשר לא חטא לו · ויעות צדק בבלתי הספיקו אליו די מחיתו ואדרבא יקח ממנו את אשר לו · אין ראוי ת״ו להאמין ככה רק שצדיק וישר הוא ויען כי בניך חטאו לו שלחם מן העולם בעבור פשעם · ואם אתה היית משחר אל אל לחלות פניו שיכפר לעונותיך ויסירך בכחו הגדול ממארים · ואל שדי תתחנן שימחך ויתן הברכה בכל אשר לך בהיותו הכותן די סיפוקו לכל החי לכל בשר · הנה עתה להיותו שדי יעיר עליך הטוב והנכ׳ כי להיותו אב רחמן ישלח לשבים אליו · ושלם

ר׳ אברהם פריצול

ואם אתה נוצר ושומר האדם ומשגיח עליו למה שמתני למפגע לך להגיע עלי הפגעים הרעים האלה מאתך ואיככו ראוי בטבע אפי׳ לאדון על העבד לרדותו ביסורין כאלה כל היום ושלא ישגיח רק להרע לו · כל שכן לנוצר ושומר שלם כמיך · אשר תמיד תכני ותבעתני באופן כי כמעט הייתי עליך למשא שאינך יכול לסבלני אם אחטא לך · ויהיה עלי תקון סופרי׳ כמו עליך · וכמו ואל אראה ברעתי · או ואהיה עלי ממש למשא מרוב צרות כמרעות כאלה ומאסתי חיי: למפגע לשון פגעים רעים · או מן ויפגע לשון מקרה · או פגע בו לשון מיתה: ומה לא תשא פשעי · ובהיותי בודאי בלתי ראוי לצרות כאלה · למה ה׳ לא תשא את פשעי אחרי היותך מוחל ורופא לפי דברי אליפז ותעביר עוני מנגד עיניך אם התפלה מועלת לפי דברי אליפז · כי אתה כמעט רגע לעפר אשכב כי חיי מעטים הם ואולי תרצה לשחרני ולפייסני להיטיב לי ואיננו כי לא תמצאני · ויהיה חסרון בחק שלום כמוך ה׳ כאשר לא תשלים חקי בחיי · וימשך לפי הדברים האלה שאיוב היתה לו טענה על הרוב יסוריו נגד האל אם הוא משג א איך ייסרהו ברבוי מכאובות כאלה ואף אם יונח שחטא וכל שכן בהאמינו שלא חטא והיה מספיק מאד להשיב נגד אליפז אשר טען עמו · כאשר נבאר עוד זה בעקר המענה הזה:

הרמב״ן

ויען בלדד השוחי · ענין המענה לחלוק על איוב ולסייע על דברי אליפז חברו · והיו דבריו חזקים מדברי אליפז · כי אמ׳ בפי׳ כי הרעות הבאות על איוב ועל בניו כלם במשפט כי האל לא יעות משפט ולדק · ושם הבנים רשעים גמורים חייבי כרת הגוף · ולפי׳ כבר מתו · והוא שאמר אם בניך חטאו לו וישלחם ביד פשעם · אבל במדת איוב להג ענין אחר שבאו ייסוריו למרק קצת חטאים שעשה · ואם ישחר אל האלהים ישלם לדקו: והוא מי שהרשיע את איוב תחלה · כי לא ראה בדעתו כמו שנחמו אליפז מפני טענת איוב שאמ׳ מה כחי כי איחל כמו שפירשתיו: עד אן תמלל אלה · יורה כי פעמים רבות אמ׳ איוב כן כי הוא לדיק והאל עות משפט וזה יחזק פירושי במענה הראשון · האל יעות משפט · לגמול רע לטובים · או יעות לדק שלא יגמלם טוב ויכיחם למקרה העתים · ויתכן לפרש האל יעות משפט שלא ישפוט הרשעים · ואם יעות לדק שלא יגמול טוב לצדיקים: וישלחם ביד פשעם · האל נתנם ביד הפשע והפשע שלחם ותרגו׳ אמ׳ באתר מרדיהון · כמו יד הירדן: יעיר

והעקר היוצא מן המענה הזה הוא בשלשה דברי׳ ראשונה שעב״פ היה לאיוב הנה טענה גדולה והשגה על דברי אליפז שקדם לו · וזה כי גם שיניח איוב שחטא לה׳ לא היה ראוי לגודל המכאובות ההמ׳ אשר קבל בפוס לד מהלדדים אם אמת הדבר שיגיעו מאת ה׳ המשגיח בפרטים · והנה ראינו הכתוב מעיד על אמתת שלמות איוב מפיה׳ כמה פעמי׳ איש תם וישר וירא אלהי׳ וסר מרע ואין כמוהו בכל הארץ · כל שכן בהאמינו שלא חטא ולא כאן תפלה לאלהים · והשני מה שטען איוב במענה הזה טענה חזקה שמה שהיה בוחר המות מהחיים הרעי׳ היותו ראוי לכל בעל מכאוב חזק וארוך כמוהו שיבחר המות מהר משיבחר בחיים רעים ואין מושיע · וימשך מזאת הטענה לפי דעתו לאות וחסרון אחר בחק ההשגחה היות ההבדון הגמור פתאום לרשעים להסתית נוחם טוב מאורך הפורענות ורבוי המכאובות לצדיקים · כי כל מה שיקלר הגעת הפורענות אל האדם הוא טוב בערך המקבל ואף שימות בו · ונמלא פורענות הרשע טוב במהירו׳ ממה שיגיע בארוך לצדיק במעט רשעו · וכל זה בערך חיי העולם הזה · וכבר נזכר זה בפסו׳ אם שוט ימית פתאום וכו׳ · ויהיה א״כ טוב לאיוב שיבחר המות מן החיים באמרו ותבחר מחנק נפשי · שהוא נגד טענת אליפז · שלישית כי נראה מכח המענה הזה שאיוב טען בזה טענה גדולה · עוד נגד אליפז שעל לד החקירה יראה שלא תפול ההשגחה מאתו על האדם אם לגודל מעלתו ית׳ ומרחק האדם ממנו כאמרו מה אנוש כי תגדלנו · או בסבת חדוש הידיעות והשתנות הפעולות לאדם בבחירתו ובשנוי הזמנים · אשר אין יחס ה׳ בהם שישתנה בידיעה ושיפול ידיעתו תחת הזמן · כמו שית׳ איוב ותכליהו לבקרים ולרגעים תבחננו · אשר החקירה באלו הפנות והיסודות הלא נלאו בה חכמי ישראל ובפרט בעניין הבחירה האנושית איך ידעה ה׳ · ולהיות כי אין כאן מקומה כניח אותה במקומה לחכמים אשר הפליגו להדר בה ובעניני ההשגחה דברים רבים · ודי לנו שנאמין בה׳ שיודע כל ועושה כל מבלי זמן ושתנות ידיעה כאמרו אני ה׳ לא שניתי · אמנם נראה להזכיר הנה עקרי הטענות בתשובת החכמי׳ האלה ולהתענג בחכמת ויכוחם · ובפרט כי לא מלינו בזה המענה שאיוב כפר בהשגחה לגמרי אף כי כמלא בדבריו בהפך באמרו כי חלי שדי עמדי · וקרא אותם חלי שדי · רק מה שלעק הוא על רוע הסדור בהגעת הטוב והרע בשפלים לעק בו · אמנם על מה שטען אליפז להורות אמות ההשגחה בשעפים בהזיונות לילה לא מלינו שאיוב כפר עליה · כי אולי עדין לא הם ב מדרגה זו · רק אמר כי שלומותיו יבהלוהו וחזיונים יבעתוהו ולא מלא בהם טובה ונכואה: ויען בלדד השוחי ויאמר · עד אן תמלל אלה · בהיות כי איוב במענה שעבר יחס עול לה׳ על רוב מכאוביו להיותו חושב בלתי ראוי להם ואף שהודה בקלת אפשר היותו חוטא ויחס הדבר על רוע הסדור באמרו האם אין עזרתי בי · ואמ׳ כים אני אם תנין וכו׳ · ענה בלדד ואמ׳ עד אנה תמלל דברי׳ רעים כאלה שתחשוב היותך צדיק ורוח חזק ותקיף יהיו אמרי פיך נגד ה׳ והשגחתו · אן כמו אנה · כביר לשון חיזק: האל יעות משפט · כי אם תאמין במציאותו ובכולתו התחשוב שיעות המשפט ברשעים להיטיב להם ולצדיקי׳ להרע להם ושלא יתן לכל אחד ואחד הראוי · דע כי הכל במשפט: אם בניך חטאו לו · ואם בניך חטאו בעזבם דרכי ה׳ של היו משתדלים רק בתענוגי הזמן כאשר פירשתי ואת ה׳ לא דרשו לכן שלחם מן העולם הזה בעד פשעם שחטאו לו · וישלחם לשון גירוש · מן ושלחה מביתו: אם אתה תשחר אל אל · אולם אתה שנשארת פה בנגוע ומוכה בעונתיך אם תשחר אליו ית׳ ואליו תתחנן לשאול דרך מתכת חנם שירפאך: אולי ישמע לקולך אם תהיה ראוי: אם

רשי

והיה ראשיתך מצער · ראשיתך שעברה מצער לפי אחריתך שישגה מאד · לדור ראשון · כמו כי שאל נא לימים ראשונים · וכונן הכן והזדמן לעמוד על חקרי אבות': היגא זה גומא · זאת יאמרו אין הגומא גדל בעוד שהבילה לחח במימיה ובליחלוחיה · בילה · תרגום כלצה: באבו · בליחלותו ובפריו: לא יקטף · לא ישבר ולא ינתק כמו וקטפת מלילות · ולפני כל חציר יבש · קודם כל חציר יבש · כשאין מים והבילה חריבה: כן ארחות כל שוכחי אל · להגלית במה שטעתו משחק' לו שתתמל' סזתו: ותקות סיפו של חנף יאבד: אשר יקוט · יקצור ויכרו' כסלתו והבטחתו כסלו היא מחשבת מבטחו · כמו אם שמתי זהב כסלי · יקוט לשון קציר כמו כמעט קט · ובית עכביש · שאינו קיים יהיה מבטחו: רטוב

רלבג

יעיר עליך · הנה מעורר הטו"ב בעבורך או יהיה עניינו ישים עליך ומזה הענין.פי' קצת מפרשים אמרו ג"כ והתעוררתי כי מצאו רע: ושלם · ויעמיד בשלום: נות צדקך · ר"ל נפשך כי היא נות הצדק ומשכנו: היגאה · היגדל: בצה · הוא טיט: אחו · הוא צמח האחו: עדנו באבו לא יקטף · עודנו באבו ולחותו ורעננותו לא היה ראוי שיקטף ויכרת ועם כל זה ייבש בקלות קודם כל חציר עם המכה הכלל לחותו ומזיגו אשר ממנו יזון או יהיה הרצון באמרו לא יקטף בזולת שיקטף: אשר יקוט יכרות הטעם ובקוטותם: כסלו · ר"ל מבטחו וכמוהו וישימו באלהים כסלם. בית עכביש · הוא הבי' שאורג' העכבי' והמשל בית זה הרשע דומה לבית העכביש להעיד על חולשתו · ישען על ביתו הוא חושב להשען על חוזק ביתו שלא יוכל להזיק אותו מזיק ולא יעמוד ולא יתקיי' יחזיק בו · ר"ל יחזיק עצמו בו שהוא יחשוב שהו' חזק מצד חוזק ביתו אשר בו ולא יקום ולא יתקיים: רטוב הוא לפני שמש ר"ל הצמח ההוא לח ורענ' והשמש מביט בו ולזה הפליג בצמיחתו עד שיצאו לו יונקותיו על גנתו אשר הוא נטו' בה ר"ל שיצאו לו יונקות משרשיו: על גל שרשיו יסובכו · ר"ל שעל גל המים יסתבכו שרשיו עד שמריב מזוכותיו יסתעפו שרשיו באבני הסלע ויהיה יחזק ישתב' כטעם קרן חזוק: יבלענו · יעקרנו ויסירנו עד שיכחש האילן מקומו ויאמר לא ראיתי רוצה לומר שלא ישאר שם רושם כלל. ולא יחזיק ביד מריעים · לא יאחוז להצילם מהרעות אבל יביאם עליהם כטעם ויחזיקו האנשי' בידו: ביאור

אם־זך וישר אתה כי־עתה יעיר עליך ושלם נות צדקך: והיה ראשיתך מצער ואחריתך ישגה מאד: כי־שאל־נא לדר רישון וכונן לחקר אבותם: כי־תמול אנחנו ולא נדע כי צל ימינו עלי־ארץ: הלא־הם יורוך יאמרו לך ומלבם יוציאו מלים: היגאה־גמא בלא בצה ישגה־אחו בלי־מים: עדנו באבו לא יקטף ולפני כל־חציר ייבש: כן ארחות כל־שכחי אל ותקות חנף תאבד: אשר־יקוט כסלו ובית עכביש
טו מבטחו: ישען על־ביתו ולא יעמד יחזיק

אין בריר ותריץ את ארום כדון יתגבר עלך וישלם יאית צדקך: ויהוה שירותך זעיר ו... ופך יסגא לחדא: ארום שיול כדון לדר קדמאי וכוין לפשפוש אבהתהון: ארום מאתמלי אנחנא ולא נדע ארום היך טולא יומנא עלוי ארעא: הלא אינון ילפונך וימרון לך ומרעותיהון ומרעיוניהון יפקון מילין: האפשר דאתגאי גומא בלא ביסנא יסגא ערקא בלא מיא: עד דיהוא בפיותיה לא אתליש וקדם כל עסבא ייבש: הכדין אורחת כל דשליין אלהא וסבר מדילטור תהובד: דיתזוח והיך בי מסווייא תארוחצניה: מסתמיך על ביתיה ולא יקום ותתקיף

יעיר ה' וסימ' נמסר בישעיה סימ' נ': ושלם ג' וסימ' בסדר ויקרא: מצער ד' וסימ' נמסר בסדר וירא: ישגה ג' וסימ' כארז בלבנון ישגה · ישגה אחו בלי מים · ואחריתך ישגה מאד: יוציאו ד' וסימ' ותעלה ותצא מרכבה ממצרים דמלכים · בעת ההיא נאם יי' יוציאו את עצמות · הלא הם יורוך יאמרו לך ויעלו ויציאו ממצרים מרכבה דד"ה: ולפני י"ו מיחדין וסימ' נמסר בסדר פנחס: מבטחו ד' וסימ' והיה יי' מבטחו · אשר שם יי' מבטחו · ינתק מאהלו מבטחו · ובית עכביש מבטחו:

אבן עזרא

ושלם נות צדקך · היא הנשמה וטעם ושלם משלום או מתשלום ויחסר בי"ת מנות צדקך: הלא הם · ישוב לחקר אבותם: בלא בצה כמו ב... ותיו וגבאיו: אחו · עניינו צמחי אחו כמו ותרעינה באחו: באבו · במקום צמחו: לא יקטף · אפילו שלא יקטפנו אדם הוא ייבש מאליו: אשר יקוט פי' הגאון בו הבל השמש והוא רחוק לכן הוא מן ונקוטותם ופי' כסלו השענו כמו אם שמתי זהב כסלי: רטוב

מ"ע כפורנו

אם זך וישר אתה · י' שלא חטאת עמהם אין ספק: כי עתה · בלי אחור: יעיר עליך · מדת רחמיו: ושלם · טוב תחת היסורין שסבלת שיחשוב לך עונות כזכיות ובזה: אחריתך ישגא · יותר מראשיתך: כי שאל נא לדור ישון · מה שראו בימיהם · לחקר אבותם · מה שקבלו מהם וזה: כי תמול אנחנו · ולא יספי' זמננו של דור אחר בלבל לקנו' איזו הקדמה בנסיון: הלא הם יורוך · מה שקבלו מאבותם: יאמרו לך · מה שראו בימיהם: ומלבם יוציאו מילין · שהשיגו בעיון וחקירה ומהם השמע: היגאה גומא בלא בצה · האמנם יגדל גמא בלי אגם שסביביו הנה כשיקרה שילמח ברופן זה: לא יקט' ולפני כל חצי' ייבש · כי יבא חום ואין לו מלחלח: כן ארחות כל שוכח אל · או שלף על פי שתקרה להם איזו הצלחה הוהם בלתי שום זכות זולתי המקרה או המערכת: אשר יקוט כסלו · ביריד המערכת או בסוד המקרה: רטוב

אוהב משפט

סמוך לפרקן עליו הכתוב הומר וידעת כי שלום אהלך [illegible]

ממקומו ויאמר לא ראיתי רוצה לומר שלא ישאר שם רושם כלל. ולא יחזיק ביד מריעים · לא יאחוז להצילם מהרעות אבל יביאם עליהם כטעם ויחזיקו האנשי' בידו: ביאור

אבן יחייא

ושלם וישים שלום בנות צדקך כי להיותו אל וחזק יעשה שיהיה שלום וצדק בנוך וביתך · ואם אתה הוא כי לא חטאת רק שאתה זך ועשית תמיד הטוב בעיני אלהים ואדם ועוד ישר אתה כי עשית לפנים מן השורה ועם כל זה באו אליך כל הצרות האלה דע באמונה כי הוא לטובתך ולהביאך להרבות שכרך מאד מאד · והיה ראשיתך מצער בערך אחריתך שישגא מאד בכל הטובות לשכר שורח היסורין אשר סבלת בלי חטא קדם · והנה אומרו אם אתה טהור וגומר ואם זך וישר אתה הם שתי הקדמות · אשר הראשונה יוליד כי עתה יעיר עליך וגו' · והשנית יוליד והיה ראשיתך מצער וגומר והפסוק יבוא על נכון · כי דעת בלדד הוא שיש יסורין שבאים לאדם מפני שנאת ה' אליו לרשעו אשר יוספם בנגעים רעים בעולם הזה ובעולם הבא · ומהם שבאי' לאהבת ה' אליו כדי למרק עון מה בעולם הזה כדי שיזכה בהחלט לחיי העולם הבא בשלימות · ומהם שבאים לאהבת ה' אליו לשיותו שלם כדי שיזכה למעלות הנסיון שיכסהו קונו ביסורין רעים ועם כל זה באמונתו יחיה ולשכר זה יזכה במעט בעולם הזה ובבא והם הנקראים יסורין של אהבה · כי שאל נא וגו' בא לבאר איך יהיה תכלית הטובות מהרשע רע · ותכלית הרעות מהצדיק טוב והביא משל לזה · כי שאל נא לדור ראשון וכונן לאשר חקרו אבותם מהדור הראשון · כי אין ראוי לנו שנסמוך על הנסיון מאשר ראינו וזה לקוצר ימינו בעולם אשר לא יספיק להפקת האמת ולכן ראוי שנסמוך גם כן על הנסיונות מאשר כתבו מה שקדמנו · וזהו אומרו כי תמול אנחנו נולדנו ולא נדע דבר · ולא נאריך ימים הרבה יען כי כצל ימינו עלי ארץ · הלא הם הדור ראשון יורוך ויאמרו לך ומלבם יוציאו מילים להודיעך קשט דברי אמת איך צדיק ורע לו הוא לטוב לו · ורשע וטוב לו הוא לרע לו · היגאה גומא וגו' עשה משל לטובות הרשעים איך יהיו רעות באחרי כאשר גומא יגאה בלא בצה וטיט שהוא מזונו · וישגה אחו והוא הצמח למאכל בהמה הנקרא פיינו בלי מים · כי לפתיתותו במעט מן הרטיבות והלחות ישגה מאד · אבל עודנו באיבו ולחותו ורעננותו אף שלא יקטף בידי אדם הנה מעצמו לפני כל חציר יבש · כן אורחות כל שוכחי אל כי מהרה יחולו עליהם טובות וישגו בלי לחות ורטיבות ממעשים טובים שעשו ויקוו להתגדל ואמנם תקות חנף מכל אחד מהם תאבד · אשר יקוט ויכרת מבטחו וכסלו · ויהיה מבטחו בקביציו כנוטה בבית עכביש שהוא דבר דק אין לו העמדה וקיום · וכן הוא ישען על ביתו ולא יעמוד ויחזיק בו ולא יקום וקרא ביתו קנינו וטובתיו אשר כלם כקש ישאם הרוח: רטוב

תורת חסד · יראת שדי

או יר' שאל יעות משפט הרשעים בניהם אין ספק שלא יעות רק שיתן לכל א' כמעשיו ואם שדי שיאמר די לעונשיהם שעל הריב הם עד י"ב חדש וכו' יעות לדק שמשית עם אותם האנשי' שכמעט היו באים לידי מדה זו ולולא יסרת אותם והוכחתם באמרי פיך לסבה זו בעצמה אם בניך חטאו לו וישלחם ביד פשעם דע לך כי אם אתה תשחר על אל בעל הרחמים ואל שדי תתחנן שיאמר די לצרותיך אין ספק כי עתה יעיר עליך שתשליך ותנער מעליך צרבת השחין' או יהיה מנשון המעורר וכו' והכונה לומר שיתן לו כח בכלי ההולדה וכו' ושלם נות צדקך והוא רמז אל האשה אשר הוכיח ה' לאדם מצד מעשיו הטובים כי ה' יתן לה בנים הגונים כראשונים ויותר טובים מהם וז"א והיה ראשיתך מצער ואחריתך ישגא מאד · או יר' כאומר אם אתה וגו' לומר ואם לעניך בעצמך שהוכחת ונדכאת ביסוריך אל הנה אם לזה ראוי כי תשחר אל אל וכו': כי שאל נא לדור ראשון והוא דור האבות שעמדו בנסיונותיו ולא קצו בהם וכמו שהיה ענינו של אברהם שעמד בי' הנסיונות ובילחק שעבד מה שעבר עם אבימלך וביעקב שקפץ עליו רוגזו של יוסף וכו': כי מתמול שלשום אנחנו ולא נדע יען כי עדין צל ימינו עלי ארץ כלומר ועדין לא נתיסרנו בה רק ימינו עליה הם כצל וכו' אך שאל נא לדור ראשון וכו' הלא הם הראשונים יורוך יאמרו לך כלומר הענינים שעברו עליהם יורוך יאמרו לך ומלבם שהיה לב טהור עמו ית' יוציאו מלים ללמדך על ענייניך אלה: או יר' הלא הם יורוך יאמרו לך מעניניה' בסוריהם ומלבם יוציאו מלים ללמד דעת את העם ומה הם מליהם היגאה גמא בלא ביצה וכו' עודנו באבו וכו' כן ארחות כל שוכחי אל וכו' והנה בדבריה' אלה היו מיסרים את העם וכן עשית גם אתה ותקות חנף והוא הבלתי מוכיחם ואומר לרשע צדיק אתה תאבד כי יקבוהו עמים וכו' וז"א אשר יקוט כסלו וכו' · או יר' אשר יקוט מה ששם בטחונו בהם על שעל כן לא רצה להוכיחם על פניהם ומבטחו הוא כבית העכביש שאין בו תועלת וכמו כן יהיה הענין אל החנף כי ארור הגבר אשר יבטח באדם ושם בשר זרועו והנה זה החנף נשען על ביתו של מי שהחניף לו ולא יעמוד הבית ההוא כשם שאין קייר והעמדה לבית העכבים יחזיק בו בכחנף שיעזרהו ולא יקום יען כי רטוב הוא וכו': ותכף

הרמ"בן

יעיר עליך · ישרך · או כמו יעור · כי יעור וישלם נות צדקך · כי ישלם בנים ועושר ונכסים בנוה הצדק שיהיה לך תחת אשר אבדת בנוה הראשון אשר היו בו החטאים: והיה ראשיתך מצער · כי העושר והכבוד אשר היה לך בראשיתך מצעריהיה כנגד האחרית אשר ישגה מאד: כי שאל נא · על דור ראשון ודרוש ככוונה על מה שחקרו הראשונים מאבותם שהם קדמוני הקדמונים · וכן כי שאל נא לימים ראשונים: כי תמול אנחנו ולא נדע · כי בעבור היות ימינו קצרים לא ראינו המקרים ההוים בעולם · ואולי הרשעים מצליחים בימינו · ותדע באמת כי יאבדו לארך ימים · כי כן היה בדורות שעברו מאז: הלא הם יורוך מה שהיה בימיהם ויאמרו מה ששמעו מאבותיהם · גם מלבם ומחכמתם יוציאו מלים לאמת הענין ולמשול בו משל · ויאמרו: היגאה גמא בלא בילה · והתימה הזה קשור' עם הפסוק הבא אחריו · היגאה גמא בלא בצה והאחו בלי מים ולא יקטף בעודו באבו · הלא טרם היות בו זרע או ענף יקטף ויכרת מעלמו: ולפני כל חציר ייבש: אבו · כמו לראות באבי הנחל והוא העלות הגן: וסוף הפסוק מוכיח · אם פרחה הגפן הנצו הרמונים · ודעת המפרשים כי ה"א היגאה במקום אם · וכן הנסה דבר אליך תלאה · אם יגאה גמא בלא בצה · עודנו באבו שלא יקטפנו אדם לפני כל חציר ייבש מאליו · כן הרחות כל שוכחי אל · לעלות ברגע ולהכרת: יקוט כסלו · יתמעט מבטחו · בענין הכרתה · והוא מלשון כמעט קט: רטוב

ר' אברהם פריצול

אם זך וישר · ואם זך וישר אתה כאשר חשבת ידעתי כי תכף יעיר עליך לטוב לשלם לך נות לדיך שהוא הגוף שהוא נוה ותשכן הנפש המשכלת אם היא בצדק וירפאך ותבקוט בשלום · ושלם לשון שלום · או נות צדקך הנוה והבית הראוי להבנות לך בעד צדקך · ואף כי תחשוב שלא תעלה יהיה הפורענות כזה אשר הגיע אליך להוסיף לך מן הטובות הגדולות ביותר · לפי שדעת בלדד היה מאמין שיגיעו לפעמים מן הרעות לצדיקים ואף שלא חטאו כדי להרבות עליהם מן הטוב שיעור גדול · ובזה האופן תהיה הרעה הזאת המגעת לצדיקים הנקראת רע תהיה טובה גמורה בהפך מה שיחשבוהו האנשים · כמו שיתבאר מדברי בלדד · ולזה אמר: והיה ראשיתך · ואם עתה בראשיתך תהיה מצער · בסוף ישגא אל רוב השיעור והיה טובה רבה · ישגא · ירבה ויגדל · מן ישגא אמו' שגיא כח: כי שאל נא לדור ריסון · בפסוק הזה רצה בלדד להביא ראיה לאיוב שאין ראוי לשפוט משפטי ה' כפי מה שנחשוב בבחינתנו הקלרה · לפי שלפעמים יהשבורוב האנשים כי הטובה לרשעים רע · והרע לצדיקים רע · ולא יבדילו בין הרעות אשר יבואו לרעים ובין הרעות אשר יגיעו לצדיקים כי בזה תפול המבוכה למתבוננים בה · להיות הענין בהפך כי הטובה לרשעים הוא גמול טובתם שאינם רשעים גמורים · והפורענות לצדיקים גם הוא בעד חטאם ולהטיב להם באחרונה · לזה אמר בלדד שאל נא לדור ראשון אשר קדמונו שהגיע אליהם מן הבחינה והידיעה יותר ממנו ותכונן כוונתך לחקירת מה שחקרו האבות שקדמו לדור שזכר ריסון חסר אלף · ותכונן · לווי מן המרובע · על דרך רוממו ה' אלהינו: כי תמול אנחנו · רטוב

כי החקירה בדברים האלה לדעת אמתתם צריך הנסיון והחקירה לזמן ארוך לדעת פרסום הדבר שנתפרסם להם אבל אנחנו תמול בואנו ולא נדע וכמו צל עובר ימינו על הארץ: הלא הם יורוך · והזקנים והאבו' הם יגידו יאמרו לך ויורוך מה שהשיגה בחכמתם בחוש העין בזה המבוקש · ומלבם יוציאו מלין לפי מה שבחנו בלב השכל גם כן: היגא גומא בלא בצה · והביא בזה ראיה מן הצומח [illegible] אם יגאה ויצמח הגומא מבלי בצה וטיט היין [illegible] ישגא אחו [illegible] מבלי מים שישקוהו תמיד · יגאה · לשון גידול וצמיחה ועליה · כי גאה גאה · בצה · שם לטיט הלח · ישגא · ירבה: עודנו באבו · ישגא · [illegible] קודם כל מיני חציר · ומ"ש ייבש ויחרב · ולא יקטף ולא יכרת מידי אנוש · כאמרו שהקדמת שלף יבש · באבו · לחותו · מן באבי הנחל · לא יקטף · לא יכרת [illegible] כמו שייבשו הלמחים הנזכרים [illegible] כן ארחות כל שוכחי אל · כמו שייבשו הלמחים הנזכרים ועם הייתם בלחותם כן ארחות ודרכי הרשעים שוכחי ה' בלבותם שיגיעם הכליון במהרה ותקות חנף והרשע במעשיו תאבד ולא יודע מקומו · חנף רשע · מן ולא תחניפו: אשר יקוט כסלו · ר"ל שיקוט ה' ויכרית כסלו ומבטחו מן הרשעים שוכחי אל · ובמה שבטח בראשונה בביתו החזקה והמלאה מכל טוב תשוב והדמה אחר כך לבית עכביש האורג אותה [illegible] יקוט ענין כריתה מן ונקוטותם · כסלו מבטחו · עכבים הוא הבע"ח [illegible] ישען על ביתו · [illegible] ישען על ביתו שביתה תקיפה ולא יוכל לעמוד בה לאבדון חלקיה שכהרסו לגמרי ויחזיק בה במחשבתו להקימה ולא יקום כי לא יועיל ולא יערוך · ויתסך מזה היות טובת הרשעי' רעה רבה לפי הנראה ממלא · ועתה יתחיל בחקירה האחרת ברעת הלדיקים להראות שהיא טובה גמורה בסופה: רטוב

יַחֲזִיק בּוֹ וְלֹא יָקוּם׃ רָטֹב הוּא לִפְנֵי־
שָׁמֶשׁ וְעַל גַּנָּתוֹ יֹנַקְתּוֹ תֵצֵא׃ עַל־
גַּל שָׁרָשָׁיו יְסֻבָּכוּ בֵּית אֲבָנִים יֶחֱזֶה׃
אִם־יְבַלְּעֶנּוּ מִמְּקוֹמוֹ וְכִחֶשׁ בּוֹ לֹא
רְאִיתִיךָ׃ הֶן־הוּא מְשׂוֹשׂ דַּרְכּוֹ
וּמֵעָפָר אַחֵר יִצְמָחוּ׃ הֶן־אֵל לֹא
יִמְאַס־תָּם וְלֹא יַחֲזִיק בְּיַד־מְרֵעִים׃
עַד־יְמַלֵּה שְׂחוֹק פִּיךָ וּשְׂפָתֶיךָ
תְרוּעָה׃ שֹׂנְאֶיךָ יִלְבְּשׁוּ־בֹשֶׁת וְאֹהֶל
רְשָׁעִים אֵינֶנּוּ׃ ויען

וְהִתְקֵיף בֵּיהּ וְלָא יִתְקַיַּים׃ רָטִיב הוּא
קֳדָם מַדְנַח שִׁמְשָׁא וְעַל פַּרְוָונֵיהּ
יַנְקוּתֵיהּ תִּיפּוֹק׃ דִּי עַל אַיְגַר שָׁרְשׁוֹי
חַרְשִׁין בֵּית אַבְנַיָּא יְעוֹיֵן׃ אִם
יְשַׁלְעֲמִינֵיהּ מִן אַתְרֵיהּ וּמְכַדֵּיב בֵּיהּ
לָא חֲמִיתָיךְ׃ הָא הוּא חֶדְוַות
אוֹרְחֵיהּ וּמִן עַפְרָא אוֹחֲרָן יִלַּבְלְבוּן׃
הָא אֱלָהָא לָא יַרְחִיק שְׁלִים וְלָא
יִתְקַף בְּיַד מַבְאֲשִׁין׃ עַד דִּי מְלֵא
חוּכָא פּוּמָךְ וְסִיפְוָותָךְ הֵיךְ יַבָּבָא׃
סַנְאָךְ יִלְבְּשׁוּן בַּהֲתָא וּמַשְׁכְּנָא דְרַשִׁיעֵי לֵיתוֹהִי׃ ואתיב

ולא יקום ד' וסימ' עוצו עצה ותופר · ישען על ביתו ולא · ואיש שכב ולא יקום : לא יעשיר ולא יקום חילו : הן ה' פתחין וסימ' הן עם כלביא יקום וכארי : הן עם לבדד ישכן · הן הוא משוש דרכו · הן זאת לא צדקת אענך · הן תוי שדי :

רלבג

ביאור דברי המענה · ענה בלדד השוחי ואמר עד אן תמלל דברים קשים כאלה כנגד השם יתעלה מפיך רוח כביר כנגדו האם השם ית' יעות משפט אין ספק שכל מה שיעשה הוא במשפט ובצדק הנה אם חטאו לו בניך שלחם ובערם מן העולם בעבור פשעיהם ואם אתה משחר אל אל שירחמם ומתחנן לפניו שיסלח לך אם חטאת או אם זך וישר אתה כמו שאתה אומר עתה יביא אליך הטוב ויעמיד בשלום נפשך ויהיה הרע שהביא אליך לטוב לפי שבלדד היה חושב כמו שיתבאר מדבריו כי הרעות יבאו לטובים אשר לא קדם להם מרי ועון להוסיף להם טובה במה שעתיד ומה שנחשוב אותו רע הוא טוב אלא שאנחנו לא נדע שיעור החכמה האלהי' אשר חייבה הגעת הטוב לו בכמו אלו הסבות ולנקיים אשר קדם להם מרי מעט יבואו רעות תלושות וכאשר ישובו לש"י יהפכו לטוב והאל לזכור הבדל מה בין הרעות שיבאו לרעים והרעות אשר יבאו לטובים ובין הטובות אשר יבאו לטובים והטובות אשר יבואו לרעים כי הטובות שיבואו לרעי' הם רעות ואם לא נשער אופן היותר רעות והרעות אשר יגיעו לטובים הם טובות ואם לא נשער בזה לקוצרנו בהשגת החכמה האלהית וכתן ראיה מן המקבל · ויאמר כי שאל נא לדורות הקודמים וכונן אל מה שחקרו אבותיה' כי אנחנו נצטרך בזה לקבל עדות מהם לפי שתמול אנחנו ולא נדע הענינים אשר יצטרכו לזמן ארוך לעמוד עליהם מן החוש לקוצר זמננו הלא הם יורוך האמת ויאמרו לך מה שנתפרסם להם מן החוש עם מה שהוכיחו משכלם · הנה הגומא לא יגדל בזולת טיט ר"ל שהוא צריך ללחות רב ולא ישגא למח האחו בלי מים משקים אותו תמיד · ובעוד שזה הלמח שלחותו ורעננותו בזולת שיכרת ויקטף הנה ייבש קודם ייבוש כל למח אחר וכן הענין בשיכחי אל שכבר יגיעם רע שיכלם לגמרי על מקומם ונחשבה להיות לשלום ותאבד תקות הרשע כבר תכרת תקותו וביתו אשר הוא בוטח בו בחוקו יהיה חלוש כמו אריגת העכבים שהוא בתכלית החולשה · הנה הוא נשען על חוזק ביתו ויחשוב להתחזק בו ולא יתקיים בבית ההוא ובכלל הנה כל מה שיהיה עליו לעזר יאבד ממנו כמו האחו והגומא שיבשו פתאום עם המלא הלחות אשר היו ניזונים ממנו ובהיות הענין כן הנה טובות הרשעים הם רעות ואולם אנחנו לא נדע האופן אשר הם בו רעות ונפלא מפני זה בשנראה הגעת אלו הטובות אל הרשעים ואחר שזכר אופן ההמשל בהיות טובות הרשעים רעות בא להביא משל ודמיון ברעות הצדיקים איך יתכן שיהיו טובות ואמר · הנה העץ שהוא רענן הוא במקום שהשמש רואה אותו ויוצאת יונקתו משרשיו על הגן אשר הוא נטוע בו לרבוי לחיותו ויסתבכו שרשיו על גל המים עד שמרוב מזונו יסתעפו שרשיו באבני הסלע אם יוליאנו מוליא ממקומו בשלמות עד שלא ישאר ממנו רושם כלל · הנה זאת העקירה שנעקר זה האילן מהמקום ההוא הוא משוש דרכו ומעפר אחר יטעוהו בו ילמחו לו יונקות באופן יותר שלם ממה שתהיינה לומחות לו שם ויסתעפו שרשיו ויסבכו וזה דבר מבואר נגלה מן החוש ר"ל שקלת הלמחים תהיינה יותר שלמות כשיעקרו ממקומם ויטעום במקום אחר וכן רעות התם והישר שאנחנו נחשוב אותם רעות ואינם רעות אבל הם טובות · ובכלל הנה הש"י לא ימאס התם אבל ישגיח בו וישמרהו תמיד ולא יציל הרשעים מהרעות כאשר הביאם עליהם כמו שעשה זה בנקיים שקדם להם מרי מעט ר"ל שהם כשישובו אל הש"י יצילם מהרע ההוא ויתהפכו להם למוב · הנה אם היית עושה כמאמרי שתשחר אל אל ותתחנן לפניו יגיע לך מהטוב עד שימלא שחוק פיך מהטוב אשר ייטב לך ממקום אחר ושפתים ימלא תרועה מרוב השמחה · שונאיך ילבשו בושת ויהרוס אוהל הרשעים : זה ביאור דברי המענה : והכלל

רשי

רטוב הוא · לח וחזק מזלו טרס בא אליו עת פקודת מכת מומו המייבשתו · ולפי שדימהו בנומ' מדבר לפי הענין · ועל גנתו יונקתו יוצאה יונקתו שורש היונק או ענף הילדה הגדל בשנה זו · כמו מראש יונקתו קטף : יסובכו · יתאחזו בענף וכשובך : בית אבנים · מקום איתן רואה ובונה לו למצודה ומבחס פי' יחזה לשון גבול יגבול אותו ויבנוהו עד גבולו וכן מחוז חפצם · וכן מחזה אל מחזה כל אלה לפני מכתו · וכשיבלענו ממקומו הנפרע ממנו · ומקרא חסר הוא זה · וכחש בו מקומו לא ראיתיך שאין כשאר ממנו לא שרש ולא ענף והרי הוא כלא היה שאין נפילתו כמפלת לדיק · כי הלדיק יפול ויקום וזה יפול בלא תקומה : הן הוא משוש דרכו · של רשע שכל משושו וגם הללחתו לא תקוה תשיב · ומעפר אחר ילמחו אדם אחר ילמח לקבל גדולתו של זה · כמס שמליגו ובחוגת כתן ענין וגומר · על כן דע על עלמך אם רשע היית אין תקומה למפלתך ואם תם היית הן אל לא ימאס תם · ולא יחזיק ביד משנאיך המריעים לך עד אשר ישוב לרחם עליך וימלא שחוק פיך : מענה

אבן עזרא

רטוב הוא לפני שמש · קודם זרוח השמש ותרגום לחים רטיבין · ועל גנתו הענין כפול : על גל · כמו גל אבנים יחזה יסתבך כמו קרן חזוק : אם יבלענו · כאלו אחר בלעו וכאילו לא נראה : הן הוא · זהו דרכו המעולה ומנהג תולדותיו וזהו משל על הרשעים שלא יעמדו : ויען

מ"ע ספורנו

רטוב הוא והפך זה יקרה .. בהיות ההללחה עם איזה זכות מסבב כינס : אם יבלענו ממקומו .: איזה מקרה רע : הן הוא משוש דרכו · שתהיה ההללחה יותר גדולה במקום אחר כענין אברהם ויוסף וזולתם : וכן יקרה לך אם אתה משחר .. אל אל .. כמו שאמרתי : הן אל לא ימאס תם לא ימאס אותך גם שאתה תם לא תמי' בעוון ובמופתים שכליים : ולא יחזיק ביד מרעים שהם כשדים ושבא · שגללו ממונך .: כי אז ימלא שחוק ..פיך · עליהם שיאבדו : תרוע' · תרוע' נלחון : ילבשו בשת · כי ינוסו מפניך : איוב

אוהב משפט

ומורה בי פילי' אשר בהם שמה כדרך. חלי איוב המשוחים בחמת נחש · וביעותי אלוה יערכו עמי מלחמה · ואמר זה כנגד אליפז שאמר לו שיסוריו הם ייסורי אהבה שאין בי סורין אלו. ענין יורה שבאו בההבה רק דרך שנאה ומכת אויב מוסר הכזרי :
היינהק ריר חלמות הו' חלבון הביצה
כי הוא ריר החלמון שם נחלה הביצה אין לה אלא החלמון והחלבון הוא מעורב בה וא"כ הוא נברר הדק ממנ' כענין ריר ונעשה חלבון ואין לו טע' כלל כשהוא חי שאז הוא נקרא ריר · יאמר דברי אליפז אין להם טעם ואי איפשר לקבלם כלל שיהיו יסורין כאלה יסורי תוכחת ואיך איפש' לקבל דברים שאין בהם טעם · היאכל תפל מבלי מלח ויהיה לרצון לאוכל אותו לא שהוא נמנע לאכלו · או יהיה נמשך לסופו היאכל תפל ויהיה בו טעם בריר חלמות בלא מלח · ומלח תפל הוא הדבר החסר תיקון כגון תבשיל שאין בו מלח וכן חומר הלבנה בלא תבן · והנם שחים אותו תפל · דיחזקאל : מאנה עיין פרש"י ז"ל . והר"מבן ז"ל
מי יתן טוב מותי מזה הלער ואיך יאמר אליפז שהם ייסורי אהבה ולכן הלואי שתבא שאלתי בזה כמו שיבא אחר זה : ויואל וירלה : וידכאני · לשון מיתה ולא דכוי של חולי : ויבלעני : לשון כלוי כמו יבלע יי' · או לשון התיכה כמו מדלה יבלעני · יפולו ולא יבלעי מלשון תרגום פתות אותה פתים בלע יתיה בלועין · יתר הרבה איוב שישלי' הפס יתברך פגעיו עמו ויתר ידו ולא יעלו למלאת כלם כדי שימו' ויכוח מזה הלער : מה איך תאמר אליפז כי הוא יכאיב ויחבש ומה תוחלת יש אחרי אלו המכות והנגעים ואי זה כח יספיק לסבול אותם וזה יהיה בחיי טובה והנהגה כי האריך נפשי עד שתבא בכלא אלי קבר כמו שאמרה או יאמר מתי יהיה קץ זה החולי שאוכל לסבול אותו כי יש גבולים לחליים ידועים לרופאיי : אם בשרי חוזק כנח ש' שיסבול ככה : האם למם י"מ שכוא מתרעם

תורת חסד · יראת שדי

ותכף ומיד על גל והוא ענין קברו שרשיו יסובכו וכמו שהוא הענין שעל הקברים יצאו הרב' שרשי' מעשבות שדה והוא בעצמו אומרו בית אבנים יחזה : **אם** יבלענו יר' וגם אם היה מבלע ומשחית לזה החנף מנוקומו של הכתנף והיה רוא הענין בעיניו היה יכול להצילו ממנו היה אומל לא ראיתיו · הן הוא משוש דרכו של החנף ומשוש דרכו של אותם שמעפר אחר ילמחו וכמו שהוא הדבר בחנפים שהם נשענים להתפרנס מהכתנפים מהם · או יר' לרמוז אל המסירים בטחונם מהאל ית' ומשימים אותה באחר והם האנשים אשר קראם בשם שוכחי אל · והר"דק ז"ל כתב הן הוא משוש דרכו וגומר וקרא השחתתו משוש לפי שישישו ויגילו בו השומעים או משוש הסי"ן תמור סמך ופי' דרכו למשסה ומעפר אחר ילמח לדיק שיורש כל אשר לו כענין יכין ולדיק ילבש · או יר' כאו' הן הוא לומר הנה לבלע ולכאם זהו שמחת עינינו כלומר בזה הענין ישמח ומעפר אחר ילמחו רבים כלומר ממקום אחר ילמחו אנשים לבלעו כאשר בלע הוא את אחרים עכ"ד : **הן** אל לא ימאס תם בזה כיון אל איוב בעלמו ובאומר ולא יחזיק ביד מרעים כיון אל השוכחי אל הנזכרי' כי עד ימלא שחוק פיך שונאיך ילבשו בושת וכו' : **הכלל** העולה מדברי בלדד השוחי שלא כי יש לו לאיוב להודות לאל ית' על אשר נתן לו לשון למודים להוכיח לרבים ולו ישקל מה שיסר והוכיח בלשונו עם היסורין שבאו לו כפי סברתו בשביל מה שפתח פיו לשטן · הנה לא במאזנים ישאו יחד רק מחול ימים יכבד ענין מה שדבריו הועילו ליסר ולהוכיח לרבים עד שעל כן האל לא יעות משפט וכו' ושאם בניו חטאו לו וישלחם ביד פשעם ואם למה שמוגע אלא הנה אם ישחר אל אל יעיר תכף האל ית' עליו ושלם נות לדקו ועל דבר זה יוכל להביא ראיה מדברי הראשונים ומעניניהם וידע כאמכה כי אוי לו למי שהוא חנף ובלתי מוכיח לעושה הרעה וכו' מה שהוא לא כן עשה ולא ימאסנו האל וכו' ואפשר ג"כ לומר שהוכיחו על פניו באמור אליו כי כמעט היה חנף במה שלא הוכיח לבניו רק שאמר בלבו אולי חטאו בני וברכו אל"ס בלבבם וכו' ולא אמר להם בפה מלא למה לא קראתם אל העניים למשתה וכו' עד שעל כן חסד גדול עשה עמו האל ית' שלא המיתו מכל וכל כאשר הוא מן הראוי להעשות אל החנפים אשר יקוט כסלם וכו' : ויען

אבן יחייא

רטוב הוא וגו' עשה משל לרעות הלדיקים איך יהיה טובות באומרו הנה העץ עושה פרי אשר יהיה רטוב לפני שמש · באופן שמפני חום השמש בלחות ההוא על הגן ההוא שנטוע בתוכו יונקתו וסעיפיו תלא · ועל גל שרשיו יסובכו ואפי' שיהיה גל אבנים אבל העץ ההוא עם כל זה שרשיו יסובכו תחתיו · ואפי' הבית מאבנים שבנוי אללו השרש ההוא יחזה ויראה אותו הבית כי יסתבך תחתיו בשרשיו וזה לרוב לחותו ולטוב מקומו אשר השמש יפעל בו היטב והוא משל ללדיק אשר יש לו הטוב לשכר פעולותיו הטובות אשר לכן יש לו שרש רב והעמדה וקיום · ואם איש מה יבלענו לעץ הלז עם כל שרשיו ויוציאנו ממקומו לגמרי וכיחש בו לא ראיתיך וכאלו לא נראה ממנו דבר מעולם במקום ההוא ככה לא נשאר ממנו רושם כלל · הנה עם כל זה לא נשחת העץ ההוא ואדרבא הוא משוש אליו · כי דרכו הוא שכאשר יטעוהו במקום אחר מהעפר ההוא ילמחו ביותר שאת מבראשונה וזה לגודל רטובותו ולחותו וחזקתו · וכן הלדיקים אשר יש להם טובות חזקי' אם יאבדום בהשגחת ה' לסבה מהסבות הקודמות הנה לא יהיה כאבדת הרשעים ההלטויית · כי ישוב ה' לשום עליהם לטוב מבראשונה · וזה יען כי הן אל לא ימאס תם לגמרי אף כי ימאסנו בעד זמן קצוב · ולא יחזיק ביד מרעים ולא יתמיד להם הטוב · מה שלכן אם אתה תשחר אל אל ימלא שחוק פיך ושפתיך תרועה מרוב הטובה אשר ייטיב לך ושונאיך אשר שמו על רעתך ילבשו בשת כי אהל הרשעים ההם איננו ויהיה כמוץ אשר תדפנו רוח : ויען

ר' אברהם פריצול

רטוב הוא לפני שמש · יאמר בלדד הנה ראיתי חקירה אחר' וראיה נראית על רעת הלדיק שתשוב לטובה גמורה · ויהיה בפסוק הזה נקשר לפי זה הדרך בפסוק הן אל לא ימאס תם · ולזה אמר על הלדיק בראשונה רטוב הוא לפני שמש כעץ רענן רטוב ולא ונילוץ השמש יביט עליו לה:ביא פירותיו · ועל גנתו אשר הוא נוטע בו יונקותיו וענפיו ילאו · רטוב · פירושו רך וטוב · ר"ל לא והוא הנכון · יונקתו ענפיו הקטנים והרכים שהם כיונקים : על גל שרשיו · והאילן הזה שהוא משל ללדיק לטוב מלבו על גל מים יסובכו שרשיו ויתרבו ויסתעפו הנה והנה · וסעיפיו יתרבו עד בית אבנים ושם יחזה ויסתבך · גל מן גלות מים · יחזה יסתבך מן קרן חזות · ענינו שכסוך הקרן לדעת המדקדקי' : אם יבלענו ממקומו · ואם יקום איש לבלעו ולהוליא האילן הזה ממקומו הראשון אשר הוא נטוע בו · וכחש בו להסירו משם לגמרי עד שיאמר לו לא ראיתיך שישאר ממנו דבר שם במקו' הנטיעה הראשונה' באמרו שאינו רוצה שיעמוד שם עוד · הנה בודאי יעשה זה כדי להיטיב נטיעת האילן ממקום קודם אל מקום טוב ממנו · כי כן משפט נוטעי אילנות להיטיב פריים להוליאן ולעקרם ממקומם ולנטוע אותם אל מקום טוב ממנו כמו שיבאר הפסוק הבא : הן הוא משוש · הנה זאת העקירה מן המקום הראשון הבלתי נאות לאילן ההוא כאשר ירגישו בו עובדי האדמה היא משוש דרכו לאילן ההוא להיטיב לו · כי מעפר אחר הגון אליו ילמחו ענפיו ועשה פרי · וכאלה יקרה ברעות המגיעות ללדיקים מאת ה' למרוק אותם מחטאם למען יהיה לטוב להם באחרונה : כי אין ראוי שיעקר אילן טוב ממקומו אם לא להיטיב אליו להבא : הן אל לא ימאס תם · כי האל הטוב לא ייוחס שימאס תם ואף כי יכנו בשבט לא ימות · רק להיטיב לו ביותר באחרונה אם יצדיק לה' דינו וגם לא יחזיק ביד מרעים לקיי' ולהחזיק טובתם בידם לעד · כי מה שיחזיק ה' ביד מרעי' לפעמי' להחזיק בם להיטיבם לגמול מה שאחר יגיעם שואה חזקה לפורענותם · ובהיות הדבר כן שהאל לא ימאס תם לכן שוב נא לשחר אל אל בכל לבך כי בודאי ישפיע עליך לטובה על דרך עקירת האילן שזכר : עד ימלא שחוק פיך · ואם אתה תם וישר ותשחר אל אל לא ירבה עליך ברכה עד בלי די למלאת שחוק פיך מרוב טוב ושמחה · ושפתיך הרננה בתרועה וקול זמרה · ימלה · בה"א במקום אלף : שנאיך ילבשו בושת · ושונאיך יבושו ויכלמו בשוב ה' את שבותך בהללחה גדולה · ואהל רשעים יכרת ולא יבנה עוד : **עקר** המענה הזה אקדהו · וזה שדעת בלדד שהטובות והרעות כלם מאת האדון כל הארץ : וזה

הרמ"בן

רטוב הוא לפני שמש · דמהו לגמא ואחו · יחזור ויאמר כי טרם יזרח עליו השמש הוא רטוב · ועל הגן שהוא נטוע בתוכו תלא פארתו · וכן שרשיו יסובכו על גל אבנים אשר ימלאו בהשהרסם לבתן ולכאן : בית אבנים יחזה · בית אשר קירותיו אבני גזית יראה בשכנם שרשיו בתוכו · והמפרשי' אמרו יחזה כמו יסתבך · וכן קרן חזות בין עיניו · ולשון משנה חזותה מזרחה · ואיפשר שכלם לשון ראייה · קרן גדולה נראה על האחרות : אם יבלענו ממקומו · השמש הנזכר בפסוק הראשון כי כאשר יזרח עליו יבלענו ממקומו עד שיכחיש בו מקומו לאמר לא ראיתיך · כי לא ישאיר לו שרש וענף · או יהיה פירושו אם יבלענו המבלע לכחש בו לאמר לא ראיתיך ולא היה עץ ללאת ענף ולעשות פרי · והתרגום מפרש על גל שרשיו יסובכו · כי הוא על דרך התימה · אמר האיפשר דעל איגר שרשיו חריסין בי אבנייא יעוין · איגר לשון דגורא יעשו חרש מגל · והלא אם יבלענו אדם ממקומו יכחש בו לא ראיתיך אם כן אין שרש ועיקר לאילן כזה רק שעולה כיונק ואבד מיד : הן הוא משוש דרכו · כל שמחתו ודרך תולדתו של העץ הזה להכרת · והוא המשל לרשע כי שמחתו להיות הללחתו אובדת · ואשר מעפר אחר ילמחו · לנטוע מהם נטע יכרתו כמותם ברגע והמשל כי אם יקומו בניהם תחתם יכרתו ויאבדו כהם · כי האל לא ימאס תם · שלא ישלם כות לדקך אם זך וישר אתה ולא יחזיק ביד המרעים אשר אתה תמה עליהם : עד ימלה שחוק פיך · על שלותך וטוב אחריתך : ושפתיך תרועה · על שונאיך אשר ילבשו בשת · והם הרשעים אשר אתה שונא לדבריך ללמד עליהם חובה · ואהל ביתם יאבד לעיניך ואיננו : ויען

הכלל היעולה מהדברים הוא שדעת בלדד היה שכל טובות האדם ורעותיו מוגבלות ומסודרות מאת הש״י בצדק ובמשפט לא יפול דבר ומה שיחשב מרוע הסדור בטובות האדם ורעותיו הוא מצד סכלותנו וזה כי הנקי כשיבואו לו רעות הם טובות בעצמותם אלא שאנחנו לא נדע האופן אשר בעבורו היו טובות והביא משל בזה מן הצמחים כי קצתם ינתשו אותם ויעקרו ממקומם וזה טוב להם כי ממקום אחר תהיה צמיחתם יותר טובה וכן הם רעות הצדיקים וטובות הרשעים הם רעות על דרך הצמח שיכחדו בם הרשעים ויאבדו ולא יועילם רוב טובם אשר בידם וכפל הענין בעשבי האחו שיבשו עם המצא אצלם הלחות והרעננות ולא נראה מדבריו בספר הזה שישוה בזה הענין האדם לשאר ב״ח וזה שהחטא והפשע ושכיחות אלו ההנפות והתמימו׳ אשר זכר לא ימצאו כי אם באד׳ לבדו מבין שאר בעלי חיים כי לא יתואר באלו התארים שאר הב״ח ר״ל שלא יאמר בהם שהם מרעים או חנפים או שוכחי אל או תמימים והוא מבואר שאינו מחוייב בימי שיוד׳ שהש״י משגיח באישי האדם ופיקד אותם על כל מעשיהם בצדק ובמשפט שיודה שיהיה הענין כן בשאר אישי ב״ח כי אולי נבדל בזה האדם לפי דעתו להיותו בעל שכל ולזה ראוי בו יותר שיהיה נפקד על כל מעשיו והאמנם היה מחוייב במי שיוד׳ שהש״י משגיח על שאר ב״ח ולא ישיגם דבר מהמקרים אם לא במשפט שיוד׳ זה באישי האדם כי זאת ההשגח׳ תהיה יותר במי שיהיה יותר נכבד כמו שהתבאר בספר ב״ח ובכלל הנה ראוי שניחס לאדם מהמום ברעותיו רק מה שנמצאהו מבואר מדבריו או מחוייב מהם ולזה לא הסכמנו אנחנו שיהיה דעת בלדד בהשגחה כמו דעת כת מעתז״לה כמו שזכר הרב המורה ז״ל ואחשוב שמה שהגיעו להכיא דעת בלדד על זה האופן הוא מה שימצא מדעות האנשים המפורסמי׳ בזמננו בהשגחה ולפי שראה התיחסות מה בין דעת בלדד ודעת כת המתעז״לה יחס מפני זה דעת המתעז״לה לבלדד ובכלל הנה הם היו דעות האנשים שזכר הרב המורה על מספר חלקי הסותר אשר ימצאו בזה הדרוש היה ראוי שיפרשו דברי אלו האנשים בדרך שיסכימו לדעות ההם אע״פ שלא יהיו פשטי דבריהם מורים הוראה נגלית שיהיה להם הדעת ההוא לא שהות מבואר שמספר הדעות ההם אשר לכת המעתז״לה והאש״עריה ילאו מההוויות הנמצאות למדברים אשר קיימו בהם דעותיהם בחדוש העולם והיננו ראוי שימנו כמו הדעות ההם חלקי הסותר כי המחשבה לא תפול בכמו הדעות ההם תחלה והעיון האמתי ירחיקם ולזה כשתבונן אנחנו בביאורנו זה אל מה שיודה פשטי דברי אלו האנשי׳ ונר׳ לנו שהם שדעותיהם הם על מספר חלקי הסותר אשר בזה הדרוש לפי מה שתשפטהו החלוקה לאנשים המטיבים בעיון והנה נבאר בע״ה במה שיבא איך נמצאו דעות אלו האנשים על מספר חלקי הסותר בזה הדרוש והנה בלדד ואם הוא דבר כנגד המוחש כבר ימצא לו פנים מן ההראות כי הרבה פעמים יגיע לאדם רע ויתבאר בסוף הענין שכבר היה סבה להביא עליו טוב או לשומרו מרע יותר חזק והרבה פעמים יגיעו לאדם טובות יתבאר בסוף שהם היו סבת בגעת הרע לו כמוגעו מטוב אחר יותר חזק:

ביאור מלות המענה ויען איוב ויאמר · וישלם · ויעמוד עמו בשלום: המעתיק הרים · עוקר הרים ממקומם וזה יעשהו הש״י באמצעות הרוח הנעצר בתוכו כמו שהתבאר בספר האותות: ולא ידעו אשר ועניגו ולא ידע והאנשים מי הוא אשר הפכם באפו ר״ל שסבת העתקם ממקומם נעלמת מההמון: המרגיז · מניד ומניע: יתפלצון · יתגודדו ויתנועעו: לחרס · הוא השמש: יחתום

א וַיַּעַן אִיּוֹב וַיֹּאמַר: אָמְנָם יָדַעְתִּי
כִּי־כֵן וּמַה־יִּצְדַּק אֱנוֹשׁ עִם־אֵל:
אִם־יַחְפֹּץ לָרִיב עִמּוֹ לֹא־יַעֲנֶנּוּ אַחַת
מִנִּי־אָלֶף: חֲכַם לֵבָב וְאַמִּיץ כֹּחַ מִי־
ה הִקְשָׁה אֵלָיו וַיִּשְׁלָם: הַמַּעְתִּיק הָרִים
וְלֹא יָדָעוּ אֲשֶׁר הֲפָכָם בְּאַפּוֹ:
הַמַּרְגִּיז אֶרֶץ מִמְּקוֹמָהּ וְעַמּוּדֶיהָ
יִתְפַלָּצוּן: הָאֹמֵר לַחֶרֶס וְלֹא יִזְרָח
וּבְעַד

וְאָתִיב אִיּוֹב וַאֲמַר: בְּרַם בְּקוּשְׁטָא
יְדָעִית אֲרוּם הֵיכְנָא וּמַה יִזְדְּכֵי בַּר נַשׁ
עִם אֱלָהָא: אִם יִצְבֵּי לְמִנְצֵי עִמֵּיהּ
לָא יְתִיבִנֵּיהּ חֲדָא מִן אָלֶף: חַכִּימָא
לִבָּא וְאַלִּים חֵילָא מַן אַקְשֵׁי לְוָתֵיהּ
וְאַשְׁלִים: דִּמְסַלֵּק מַלְכִין תַּקִּיפִין
הֵיךְ טוּרַיָּא וְלָא יָדְעוּ אֲרוּם דְּפַכִּינוּן
בְּרוּגְזֵיהּ: דְּמַרְגִּיז אַרְעָא מֵאַתְרַהּ
וְעַמּוּדֶיהָ מִתְרַפְּפִין: דַּאֲמַר לְשִׁמְשָׁא
וְלָא יְדַנַּח וְאַמְטוּל

לריב ה׳ וסימ׳ נמסר בעמוס סימ׳ ז׳ ובמשלי סימ׳ כ״ה · ואמיץ ד׳ ג׳ מ״ל וא׳ חסר וסימ׳ הנה חזק ואמיץ · מרב אונים · ואמיץ לבו בגבורים · חכם לבב ואמיץ כח · קדמא חסר : עמודיה ה׳ ד׳ מ״ל וא׳ חסר וסימ׳ את קלעי החצר דמשכנא קדמא · וחבירו דמשכנא תנ ינא דפקדי · אנכי תכנתי עמודיה · חצבה עמודיה שבעה · ועמודיה יתפלצון · בתרא ועמודיה · דמשכנא תניינא דפקודי חסר ו׳ :

רשי

מענה איוב: לריב עמו · להתווכח עמו · חכם לבב · הוא לריב ואמין כח להפרע מי הקשה לבו והלך שלם · פרעה הקשה ונחסר וכן כל המקשים : המעתיק הרים · המסלקם כהופכו סדום ולא ידעו עד שנהפכו : המרגיז ארץ · בהביטו אליה ותרעד : האומר לחרס · לשמש דוס והוא שמר אמרת מלך ולא יזרח : ובעד

אבן עז״א

ויען איוב · אמנם ידעתי כי כן מי הקשה אליו · לבו · וישלם והיה שלם : לחרס · לשמש כמו נער׳ יבא החרסה : יחתום

מ״ע ספורנו

איוב ג ידעתי כי כן כדבר שאמרת דברים בלתי נאותים נגד האל הטוב : ומה יצדק אנוש עם אל ידעתי גם כן שלא יצדק אנוש בהתוכחו עם האל גם שיהיה האל הרע כי אמנם גם : אם יחפוץ · האל לריב עם האדם לא יעננו האדם : אחת מני אלף · מיראתו גם שיהיה הירדם : חכם לבב ואמין כח מי הקשה אליו · כחושב להתיצב מנגד לשלם הרע ולהמלט : וישלם · ונמלט מרעתו והנה הוא : המעתיק הרים ולא ידעו · שעשה פעלו פתאום : המרגיז ארץ · גם כן פעלו הוא ביושבי האר׳ הנפסדים בא בנפלאי׳ כי אמנ׳ כיטה שמים הוא לבדו פועל בנלחיים :

עושה

אוהב משפט

מתרעם שהוא אומר כי יסוריו באו למרק פשעיו וכי הוא חוטא ראוי להם והוא מתגלגל כי עזרתו בו שלא ככסל בחטא ועלה לא נדחה ממנו . בעבודת האל · ותמה עליו איך למי שהוא גם ונמק יותר מרעהו ירמר עליו בחסד ויראת שדי יעזוב והוא פי׳ נכון · ויש לפרש וא״ו ויראת שדי כפ״ה רפה בלשון ישמעאל ירמר ויך יאמר אליפז כי הכי ראוי לאלו היסורין האם אין עזרתי בי · והיה ראוי לו ליזהר מלאסלכי כי המסי׳ והמס מרעהו חסד הוא עווב ירא׳ה שדי כי יש בזה עון יושר הטא דומה למה שיאמר במענה יתר כי תאמרו מה נרדף לו ושרש דבר מה נמצא בי : גורו לכם מפני חרב · והוא על דרך שדרשו המונע תלמידו מלשמשו מונע ממנו חסד ופורק ממנו יראת שמים שנאמר למס מרעהו חסד ויראת שדי יעזוב זה נראה לי : אחי הם רעיו כמו שיאמר בסוף כי עתה הייתם לו כי כלם נאספו לעזרו וחזרו בהם מיד ויצערו אותו כאשר יבו׳ שתפהנחל ובבואו יעבור כרגע ולא ישוב לעולם ולא ישקו ממנו שדה הוכרס : אפיק · לשון חוזק מן ויתאפק כלומר המים הנגרים בחוזק קורינט בלע״ז : יעבורו · שב אל הנחלים · הקודרים לרוב עומק הנחלים הם קודרי׳ מרוב הקרח הנתך כטעם הסכה מים והשלג הנופל עליהם שהוא לבן יתעלם ולא יראה לעמק הנחלי׳ : בעת הגאון רבינו סעדיה ז״ל פי׳ יזורבו מענין התקררות מלשון רבותינו ז״ל דמזריב ונמצאהו מענין התקשרות מלשונ׳ לומת הגידין ובלשון מקרה לאחו בביר חיי · יאמר הף על פי בעת הקור הם מתקבצים המיית שם בעת החום הם נפסקים לפי שהם נהכים והולכים · כדעכו · כמו ידעך נרו לשון הפסק הא׳ור · ילפתו ובית שיזורבו ילפתו ארחות דרכם ויתעוותו ללכ׳ הנה והנא עד שיפסקו לגמרי כאלו עלו בתהו והבדי או יהיה יעלו לשון רפסה :

אבן יחייא

ויען איוב ויאמר אמנם ידעתי וגו׳ אמנם ידעתי כי כן הוא האמת כי אין ראוי שהשוכן בתי חומר מך ודל יריב עם אל החזק והאמיץ כי מה יצדק אנוש עם אל בריבו בהיות ההתיחסות כל כך רחוק · שאם יחפוץ לריב האנוש עמו · הנה האל לא יעננו אחת מני אלף ולאין ותהו יחשב אצלו · כי הוא חכם לבב שרוצה לומר חכם בטבעו ולא מפני התלמדות שלמד · והוא אמיץ כח בטבעו ולא מפני למידתו דרכי הגבורה במלחמה ולכן מי הוא אשר רצה לריב עמו ולהקשות אליו שישאר בשלום ולא יאבד עצמו המעתיק וגו׳ הביא ראיה לכחו גדול כי הוא מעתיק ועוקר ההרים ממקומם לרצונו מה שהאמון יחשבו היותו · מפני שהיושבים בו לא ידעו את ה׳ ולכן הפכם באפו כמהפכת סדום ועמורה · המרגיז ארץ ממקומה וכאלו עמודיה יתפלצון והוא הרעש אשר יביא בארץ ויאמרו היותו לחטאת העם · האומר לחרס והשמש לא יזרח ובעד כוכבים יחתום ויסגור ולא יהלו אורם וזה בעת הלקות או בכל עת שירצה וכדעת ההמון שכאשר יהושע האיכושי להיותו עבד ה׳ גזר עליו שמש בגבעון דום וירח בעמק אילון ושמע לקולו לכבוד קונו קל וחומ׳ שאם ה׳ יאמר לחרס שלא יזרח שישמע לקונו ויהפך כחרס הקדרה המקדיר ובלתי מאיר :

נוטה

תורת חסד יראת שדי

ויען איוב ויאמר אמנם ידעתי כי כן יר׳ אמנ׳ ידעתי כי כן הוא ככל אשר אמרת כי רוח כביר אמרי פיך וגם ידעתי מה שיצדק אנוש עם אל במה שיוציא יקר מזולל כי כפיו יהיה · או יר׳ ומה שיצדק אנוש עם אל ושדי לא יעות צדק וידעתי ג״כ כי אם האל ית׳ יחפוץ לריב עם האדם לא יעננו האדם אחת מני אלף מטובותיו שנתן לו והוא כאומר מי הקדימני ואשל׳ וכו׳ ואפי׳ שיהיה חכם לבב ואמיץ כח מי הקשה אליו וישלם עם היותו ית׳ המעתיק הרים וכו׳ המרגיז וכו׳ כאשר עמודיה והם הצדיקים יתפלצון · או יר׳ לא יעננו האל ית׳ אחת מני אלף כלומר להגיד לאדם יושרו לא יעננו גם אם היה לו מלאך אחד מליץ מני אלף וכו׳ ואם האל ית׳ היה רוצה לריב עם האדם הלזה לא היה עושה לו כן וכן ידעתי מי הקשה אליו וישלם בינו ית׳ ובין ישראל והם הצדיקים שבישראל :

כן

הרמ״בן

ויען · איוב · אמנם ידעתי כי כן · ענין המענה הזה כי ישוב איוב להתאונן ולאמר · כי הוא זך ויושר ומכחוביו על לא חמס בכפיו · ומענה הזה שלום טענות · יטעון כי האלהים יכרית הרשעים כאשר אמר בלדד · גם הצדיקים אינם נמלטים מידו · רק בכולם יראה המדה אחת שוה · כי תם ורשע הוא מכלה · והופן ההכרתה בארץ השנים על כלם יוסב · ועוד יטענו כי יתן האלהים בין שניהם מוכיח · ויאמר לו שיודיע את איוב על מה שיריבהו · כי אין פנעיו נמונים לפני האלהים לעשות כן בשום פנים · אם לא מטא איננו טוב שיעשוק אותו · ועל מה יאמם יניע כפיו ויביע על עלת הרשעים · והם המחשבות הרעות · ולמה יצרפם למעשה · ואם לנסותו יעשה לראות אם יסבול המקרים או יבעט ביסורין · כענין המוסר שאמר לו אליפז בתחלה · העיני בשר לך שיבקש לו וידע שלא ירשע · וגם יודע שאין מידו מציל והיכן צריך לנסות כחו ובורתו עמו · וזאת תלונה שנית שיאמר המוכיח · ועוד יתאונן לאמר אם רשע אללי לו · ואם צדק לא ישא ראשו · ישוב על טענה שהזכיר כבר · כי כאשר לא ישא ראש אם צדיק · כי סופו ללכת אל ארץ חשך וצלמות · כן אם רשע לא היה לו לקבל ייסורין אחרים : אמנם ידעת כי כן · שהאלהים יכרית שוכחי אלהותו · ויאבד תקות החנפים · ועם כל זה מה יצדק הצדיק עמו אם לא יחפוץ להתוכח עמו · בבוא עליו רעה לא יעננו האלהים להודיעו פשעו · ולא ישגיח עליו לרוב גיעות האדם לפניו · יודה איוב עתה כי האלהים ישמיד הפושעים : רק ברעות הצדיקים לא יודיע למה יבואו · ונראה לו שיבואו לו פשע וחמס · ואם זה כן אבוד הרשעים גם כן מקרה הוא היה להם · כי לכל מקרה אחד · ומתחלה כולם הבל המה : חכם לבב ואמיץ כח · מי הקשה אליו לבו · ונשאר בשלום · החכמים לא ימלטו בחכמתם · כי הוא חכם לבב מהם · והגבורים לא ימלטו נפשם · כי הוא אמיץ כח מכולם · ודרך הכתוב ליחס חכמת האדם ללב · כי הוא מקום הכחות כולם ככתו׳ ובלב כל חכם לב נתתי חכמה · ונבי׳א לבב חכמה · חכם לב יקח מצות · וכתו׳ בשלמה נתתי לך לב חכמה · וכן בכל מקום · ועל כן אמר בכאן חכם לבב · כדרך שתוף הלשונות · וכתו׳ כי יום נקם בלבי · בקש ה׳ לו איש כלבבו · או הוא כענין ויאמר ה׳ אל לבו · והמשכיל יבין : המעתיק הרים ולא ידעו · יאמר כי גם ההרים אשר בהם ישגבו הרשעי׳ יהפכם פתאום ולא יהיו יושביהם · והוא מרגיז הארץ עצמה מן המקום אשר נוסדה בו · והנה אין כח ומקום לגבורים להמלט · האומר לחרס ולא יזרח · הוא קדרות השמש בגזרתו · שמורה על הסרת מלכות וקום ממשלה אחרת :

ובעד

ר׳ אברהם פריצול

וזה ראוי ונכון שיאומת מדברי החוש והמופת כאשר בארו ארסטו בספר ב״ח · כי ההשגחה ראוי שתהיה ותגבר תמיד ביותר השוב והנכבד · ולהיות האדם חשוב שבנמצאות לכן תהיה עליו ההשגחה ביותר · רק כי לגודל חשק האדם בהצלחה ולקוצר דעתו לא יבחין לדעת בין הטוב והרע מה הוא · כי לפעמים יגיע מן הרע לצדיקים למרק אותם מחטאם להוסיף עליהם מן הטוב כארוך אם בעולם הזה או לעולם הבא · וזה הרע יהיה טוב גמור כמו שהביא ראיה מן העץ הנטוע שבא לידי עקירה כדי לנטוע אותו במקום טוב ממנו · ולפעמים יגיע מן הטוב לרשעים בראשונה לבלתי קפוץ שכרם בטובה מה שעשו · ואחר יגיעם מן הרע החזק והפורענות הארוך · על דרך ומשלם לשונאיו על פניו וכו׳ · ועל הדרך הזה שכל בלדד דברי איוב והשיגו על דבריו כי אין ליחס לה׳ עול בשום צד ומה שנחשבהו בלתי שומר הסדר הוא טוב גמור ליודעי ה׳ · וכבר ידעת אמרם ז״ל צדיק ורע לו · צדיק שאינו גמור · רשע וטוב לו · רשע שאינו גמור · וזה הוא על הרוב · ואחר אמרו צדיק וטוב לו צדיק גמור · רשע ורע לו רשע גמור · וזהו על המעט · ועל זה טען בלדד עם איוב ופירש ואמ׳ כי מה שיחשבהו רעה אצלו בסוף יהיה טוב אם לצדיק אם לרשע · ולא ייוחס בזה עול לה׳ חלילה · והנה כוונת בלדד בזה המענה מוסיף דעת על דברי אליפז · כי הרעות אשר יחס אותם אליפז במענהו לאולת ובא רת האדם ושאינם רעות אמתיות באמרו כי לאויל יהרוג כעש והנה יחס אותם בלדד הנה להשגחה ולגמול הן לצדיק ולרשע באמור · וזהו ההבדל בין אליפז לבלדד : ויען איוב ויאמר · אמנם ידעתי · בפסוק הלז התגלגל איוב והשיב שלא יחשוב השומע שאיוב ייחס בשום צד עול לה׳ בהגיע הרעות לאדם · כי אמנם גם אנכי ידעתי כי כן הוא כדברך · ואם אמת הוא שישגיח בפרטים · כמו שתחשוב · לא יעות משפט לשום נמצא · האמנם בהגיע אלי הרעות העצומות אשר הגיעוני · חשבתי היותי מוכח לגרמים השמימיים שיפעלו על צד הקרי הרעות אל המקבל · ולזה בהרהרתי עות מקיים · אבל אנכי מאמין במציאות ה׳ כמוך · ואם ישגיח לא יעות משפט כאמור · וגם שאין ראוי להתוכח עמו בשום צד בדבר הזה · לגודל שלמותו וכחו וצדקתו ומה יצדק אנוש עם אל · ואם תטעון עמו לא יעננו כמו שזכר אחר זה : אם יחפוץ · ואם יסכל האדם ויחפוץ לריב עמו לא יעננו אחת מני אלף ממה שיערוך כלפי מעלה לגודל חכמתו וכחו וצדקתו בלתי מתיחם לתת תשובה לפתאים הסכלים : חכם לבב · חכם לבב בסדור סדר המציאות שסדרו בתכלית התקון ואמיץ כח לפעול ולאבד הכל ברצון סדורו הקדום כל אשר יחפוץ · או ואמיץ כח לקיימו בכחו בקיום מתמיד כאמרו ואת׳ מחיה את כלם ומי הוא שהקשה אליו לדבר אתו קשות אשר לא כדת שהאם ישלים עמו יאו מי הוא הדבר והשלמתו : המעתיק הרים · הנה הוא ב׳ המעתיק ההרים על צד הסדור ממערתיה׳ אשר ס״ר להעתיקם ממקימם ומי הוא אשר הפכם באפו ובכחו בעת התנועעם · או אשר הפכם כאשר הפכם · חסר כ״ף ממקומה · אם הוא מרגיז הארץ ממקומה בעת הרעש להתנועע אותה ממקומה · ועמודיה יסודי קיומה ולא יזרח · וכן היה יתעלה האומר לשמש שלא יזרח לפעמים בעת יעבור תחתיו ויפגשנו הירח החשוכה בכדור הארץ בעת הדבוק והלקות :

וכן בעד

שהיה קשה בעיניו לעשותו שלא עשהו והשלימו לגמרי · וישולם · מן שלו׳ · או מן גמר הדבר והשלמתו : באמצעות תנועת השמש שיעלה הרוחות הגדולות ויסדר׳ ולא ידעו האנשים ההמוני׳ מי העתיקם ממקימם בדמיון · כמו לב שמתייעב נהה · כנהה · ואוספו אסיפה אסיר · כאסיר : המרגיז ארץ ממקומה · כמו ההרים : יתפלצון ויתגודדון · יתפלצון · רעדה והתגודדות מן פלצות : האומר לחרס ולא יזרח · שאז תחשיך מאורו מעל כדור הארץ בעת הדבוק והלקות :

בניעו המפרשים ז״ל פירשו הביטו לשון הסתכלות · ונראה לי שהוא לשון תוחלת ותקוה והפסוק הוא כפול הביטו כמו קוו ארחות כמו הליכות והוא מלשון ותתו ובהו מכוס מבטם ע״כ בא אחריו בשו כי בטח : ארחות · י״א אורחתם · כלומר הולכי ארחות והוא שם והנכון שהוא תאר לשיירות יאמר מן אורחת ישמעאלים ארחות לשון רבים · וכן הליכות תאר והוא כפול : תימא ושבא · הם מקומות הערביים השוכנים במדבר בארץ ציה כמו ארחת בא התיו מים יושבי בארץ תימא : לנו · הוא משמש לאחריו כלומר הביטו לנו · יאמ׳ כי שיירות תימא ושבא הם בוטחים שימצאו מים באותן נחלים שנזכר : בושו בטח · שב אל לבם ואם איננו נזכר : עדיה אל מקום הנחל כי

מצאו

וּבְעַד כּוֹכָבִים יַחְתֹּם׃ נֹטֶה שָׁמַיִם
לְבַדּוֹ וְדוֹרֵךְ עַל־בָּמֳתֵי יָם׃ עֹשֶׂה־
עָשׁ כְּסִיל וְכִימָה וְחַדְרֵי תֵמָן׃ עֹשֶׂה
גְדֹלוֹת עַד־אֵין חֵקֶר וְנִפְלָאוֹת עַד־
אֵין מִסְפָּר׃ הֵן יַעֲבֹר עָלַי וְלֹא אֶרְאֶה
וְיַחֲלֹף וְלֹא־אָבִין לוֹ׃ הֵן יַחְתֹּף מִי
יְשִׁיבֶנּוּ מִי־יֹאמַר אֵלָיו מַה־תַּעֲשֶׂה׃
אֱלוֹהַּ לֹא־יָשִׁיב אַפּוֹ תַּחְתָּו שָׁחֲחוּ
עֹזְרֵי רָהַב׃ אַף כִּי־אָנֹכִי אֶעֱנֶנּוּ
אֶבְחֲרָה דְבָרַי עִמּוֹ׃ אֲשֶׁר אִם־צָדַקְתִּי טו
לֹא אֶעֱנֶה לִמְשֹׁפְטִי אֶתְחַנָּן׃ אִם־
קָרָאתִי וַיַּעֲנֵנִי לֹא־אַאֲמִין כִּי־יַאֲזִין
קוֹלִי׃ אשר

וְאַמְטוּל כּוֹכְבַיָּא יַחְתּוֹם בְּעַנְנֵי׃
דִּמְתַח שְׁמַיָּא לִבְלְחוֹדֵיהּ וּמְטַיֵּיל עַל
רוּם תְּקוֹף יַמָּא׃ דַּעֲבַד עָשׁ נִיפְלָא
וְכִימָא וְאִדְרוֹנֵי שִׁטְרֵי מַזָּלַיָּא בִּסְטַר
דָּרוֹמָא׃ דַּעֲבַד רַבְרְבַן עַד דְּלֵית סוֹף
וּפְרִישַׁן עַד דְּלֵית מִנְיַן׃ הָא יִעִיבַּר
עֲלַי בִּשְׁמֵי מְרוֹמָא וְלָא אֶחֱמֵי וְיַחֲלוֹף
וְלָא אִתְבַּיַּין לֵיהּ׃ הָא יִתְחוֹף אֱנָשׁ
בְּעַלְמָא וּמַן יְתִיבִינֵיהּ מַן יֵימַר לֵיהּ מַה
אַתְּ עָבֵיד׃ אֱלָהָא לָא יְתִיב רוּגְזֵיהּ
תְּחוֹתוֹי דַּיְיתַן רַשִׁיעַיָּא יִתְבְּרוּן
אִיזְהַנַּיָּא דִּמְסַיְיעִין בְּסוּגְעָא׃ אַף כָּל
דְּכֵן אֲרוּם אֲנָא אֲתִיבִינֵיהּ אֶבְחַר
פִּיתְגָמֵי עִימֵּיהּ׃ דְּאִין זַכֵּיית לָא אֲתִיב לְמַן דְּדַיָּין יָתִי אַצְלֵי׃ אִין קְרֵית וְאָתֵיב יָתִי
לָא אֵימִין אֲרוּם יְצִית לְקָלִי׃ דעד

רש״י

ובעד · וכנגד הכוכבים יסגור מחילה ולא יאירו · על במותי ים על גובהי ים · ועל מעשה בראשית נאמר · שנגבהו המים המתוכים לרום למעלה ודרכ׳ · כסיל וכימה מזלות הם · וחדרי תימן להככ׳ שם סופה · כמו שאמר מן החדר תבא סופה : הן יעבור עלי וגומר · ידעתי כי כל אשר יהפוץ יעשה ויעבור עלי · לפני ולא יארגנו : יחתוף · יכה פתאום · כמו והוא כחתף תארוב · לשון פתאום הוא : לא ישוב אפו · מפני יראת וצדקת איש : תחתיו שחחו · כבא מרום שבאו לעזור את מצרים · מצרים נקרא רהב שנאמר לכן קראתי לזאת רהב הם שבת על שם גאותם אשר אמרו מי יי׳ וגומר : אף · כל שכן : לא אענה אירא להרים קול לפניו · למשופטי כמו לשופטי : לא אאמין · לא אוכל להאמין מיראתי אותו כי איך לא הרחנו : אשר

רלב״ג

יחתום · יסגור עד שלא יראו הם הכוכבים ההם וזה בעמוד קצתם תחת קצת ויהיה שב אל כוכבי לכת לבד או שיסתרו באור השמש ויהיה שב אל כל הכוכבים או יהיה הרצון באמרו ובעד כוכבים יחתום ר״ל כל כך יעדר אור השמש בעת הלקו עד שיראו הכוכבים : ודורך על במתי ים · עניינו שהוא נוטה הגשם שידרוך על במתי ים והוא השמים וכוכביו ההולכים באזור גלגל המזלות או נוטין ממנו מעט לצפון ולדרום : עש כסיל וכימה · הם צורו׳ בגלגלי הככבים הקיימים : וחדרי תימן הם צורות הדרומיות : ויחלוף · ויעבור : הן יחתוף · חסר ועניינו הן יחתוף האדם אם ירצה ולא ימצא מי שישיבנו ממעשיו : שחחו · שפלו : עוזרי רהב · הם העוזרים בגאוה ובתוקף : למשופטי אתחנן · בתמי׳ והרצון בו ואיך אתחנן אל השם ית׳ הנה אם קראתי ויענני לא אאמין כי יאזין קולי להיותי פחות מאד ביחס אליו : ישופני

מסרה

ב׳ פסוק כסיפרא מטעון בהון וסי׳ קדמא עשה גדולות ואין חקר נפלאות · תנינא עושה גדולות עד אין חקר ונפלאות · ואפ״ס ונעו מים עד ים : רהב י״ב בחר לייסן דכתיב ה׳ וסימ׳ אתה דכאת בחלל רהב · אזכיר רהב ובבל · תרהיבני בנפשי עז · ולא פנה אל רהבים · ורהבם עמל ואון · לך התרפס ורהב רעיך · ובתבונתו מחץ רהב : תחתיו שחחו עוזרי רהב · שהם הרהיבוני · שערך כעדר · ירהבו הנער בזקן · לכן קראתי לזאת רהב · עורי עורי לבשי עז : בשערה ב׳ כתיב שי״ן וסימ׳ בסופה ובשערה דרכו · אשר בשערה ישופני :

מ״ע ספורנו

עושה גדולות ונפלאו׳ · והאמרתי מה יצדק אנוש עם אל גם יהיה אל הרע כי אמנ׳ יעבור עלי להרע : ולא אראה שאסתר ממנו ויחלוף · לפעמים שמני אל מקום אחר להרע : ולא אבין לו · שתסור יראתו ממני : הן יחתוף · שמוני בענין רע : ומי ישיבנו אלי : מי יאמר אליו מה תעשה · שלא כדין עשית : אלוה לא ישיב אפו · שגם שיאמרו לו לא עשיתי כן לא ישיב חמתו מהשתי׳ : תחתיו שחחו · כי אמנם כבר כפלו תחתיו : עוזרי רהב · סבות עוזרות לרומם את האדם כי הוא מבטל אותם כשיחפוץ להרע : אף כי אנכי · כ״ש אני הנדכא ביסורין שלם : אענגו אבחרה דברי עמו · בויכוח שאשתוחח תחתיו בלי ספק : אשר אם צדקתי לא יענה מיראתי אותו אבל : למשופטי · האל הטוב : אתחנן · שיצילני מידו וזהכי : אם קראתי ויענני · האל הרע : לא אאמין בי : יאזין קולי · במוע לקול תחנוני : אשר

אבן עזרא

יחתום · יעלים : עש · הם שבע כוכבים : כסיל וכימה · שני כוכבים גדולים האחד בפאת שמאל מגלגל הנוטה והשני בפאת נגב ועש בפאת צפון הגלגל הגדול : וחדרי תימן · הם הכוכבי׳ שהם בפאת נגב הגלגל הגדול ובעבור היות הישוב בפאת שמאל ולא יראו אותם הכוכבים על כן קראם חדרי כאלו הם במקום נחבא : ויחלוף · יהלוך וכן חלף הלך לו : הן יחתוף · ישחית כמו כחתף תארוב · עוזרי רהב · אנשי הממשלה : ישופני

תורת חסד   יראת שדי

הן יעבור עלי ולא אראה וגומר זהו ענין הגזרה אשר גזר ואמר על דבריו הנאמרים באומרו אמנם ידעתי כי כן וגומר ויר׳ ועם שהיה כן האמת הן יעבור עלי ולא אראה מצד רובי תלאותי וירא אני ג״כ מאשר שכן יחתוף מי ישיבנו וכו׳ יען כי אלוה לא ישוב אפו עד אשר תחתיו שכחו העוזרי לגאים ואין צריך לומר הגאים בעצמם אף כי אנכי אעננו אם ירבה תוכחותיו עמדי וכו׳ אך מה אעשה הנה קודם שאדבר לפניו אבחרה הדברים שאומר לפניו ואסדרם · אשר אם צדקתי בדברי עמו בדברי המקנים ההם לא אענה כלומר לא יהי׳ אלא ענין העיון תפלה שארצה שתתקיים ומעשה בקשתי מצד התפלה ההיא כי ענין זה הוא מזכיר עונותיו של אדם אך אמנם למשופטי אתחנן כי כמו כן ראוי לכל אדם שתהיה תפלתו מכוונת לפני המקום ואם קראתי ויענני לא אאמין כי יאזין קולי כמי שרוצה להאזינה בכוונת מכוון לפי שעדין לא הגעתי למדרגה כזאת רק כמי שרוצה להשליך מעליו את האיש אשר בא לפניו שעל כן עינהו תכף ומהרה והוא אומר אשר בשערה ישופני : אם

אבן יחייא

נוטה שמים וגומר והנה חכמתו יראה בהיותו לבדו בלי עזר וזולתו נוטה שמים כי מי קדמהו ונועץ אליו ויבינהו · ודורך על במותי ים שהם הרקיע והגלגלים וכל אשר בהם · כי הוא עושה עש כסיל וכימה שהם צורות בכוכבים הקיימים · חדרי תימן שהם הצורות הדרומיות · אשר כסיל כוכב הקור · וכימה כוכב החום ובכלל הוא עושה גדולות עד אין חקר בבריאה ונפלאו׳ בלי מספר כי לא יוכל טבע האדם לשערם ולהבינם ולידעם · הן יעבור וגו׳ כי בהיות שמלא כל הארץ כבודו הן יעבור עלי ולא אראה ויחלף ולא אבין לו כי בהיותו כימוס כל הנבראים הוא ימלא עם כלם · ועם גודלו החוקה אם יחטוף מי ישיבנו ומי יאמר אליו מה תעשה והנה לא יועילו התפלות והתחינות אליו כאשר אמרת בלדד כי לא בן אדם הוא ויתנחם והוא אלוה לא ישיב אפו אחור ותחתיו שחחו וישפלו הגאים והחזקים שעוזרים לזולתם בעת צרתם · כי לא יועיל עזרם אלו יתברך כי הוא גבוה מעל גבוה וגבוהים · ואם הם הגאים והחזקים ישפלו תחתיו כ״ש אני המך ודל ואיך אענה אליו בויכוחי עמו ואבחרה דברי עמו · ואף כי הייתי צדיק בדיני לא הייתי עונה אליו לגודלו ולא הייתי מתחנן למשופטי וכ״ש שאם הייתי רשע שלא הייתי מתחנן כאשר אמרת בלדד אם בניך חטאו לו וישלחם ביד פשעם וגו׳ אם אתה תשחר אל אל כי שלם נות צדקך · כי לא כן דעתי שה׳ עם כל גדלו ישגיח באדם השפל ואם קראתי והראה בחום שיענני עם כל זה לא אאמין כי יאזין קולי ואכחיש המותם להיותו כנגע אלא שמגול׳ ב״ת ישגיח בשפל ב״ת בשפלו׳ : קשר

ר׳ אברהם פריצול

וכן בעד כוכבים יחתום · כמה שנתן הסדר מאתו להסתיר אורם ביום להגבורת אור השמש · או שגם הם יחתמו ויסתירו אורם בעת יעבור תחתם כוכב אחר יחשיכהו ויסתיר אורו שלא ישפיע למטה · חרס · שמש · מן ההרסה · בספר שופטים : נוטה שמים לבדו · הנה הודה איוב בחדוש העולם שהוא ה׳ לבדו הקדום מבלי עת נטה שמים לבדו ודורך על במתי ים · והודה בזה על סבוב קשר הגלגלים כלם אשר בשמים הסובבים על הארבע׳ יסודו׳ שהשם ית׳ דורך ורוכב אותם ומנהיגם על סדר רצונו הקדום ובסב׳ טבע סבותם ישפיעו למטה בכדור ההויה והפסד כל מה שיתחייב בקיום המציאות הזה התחתון בפעולו׳ מתחלפות ובעתים שונים · באמרו סולו לרוכב בערבות שהוא הגלגל העליון שהשם רוכב עליו ומסבב סבת תנועתו והוא הרוכב עליו והנרכב טפל לו כמו שהזכיר הר״ם במורה · והפלטון אמר שהשם יסתכל בעולם העליון ויתהוה ממנו המציאות : עושה עש כסיל · עתה הזכיר קצת מכוכבי אל אשר ברא בשמים והזכיר עש שהוא כוכב אחד אשר הוא תכונת עיש לדעת המדברים אשר הם ימשכו פעולות נפרדות בתחתונים · וקצת אמרו כי עש הוא מן הכוכבי׳ אשר בזנב טלה · וכסיל וכימה כוכבים לסבת הקור והחום · כסיל לקור · וכימה לחום : וחדרי תימן · הם הכוכבים והצורות העליונות סובבי הדרום באזור תקבוע להם וה׳ בראם : עושה גדולות עד אין חקר · עתה ספר בכלל שהוא עושה הגדולות הנוראות אשר בסבור כל הנבראים בטבע בעצם מציאותם כמו החקירה בטבע הב״ח · וברבוי מיניהם והבדליהם ובקשר הבריאם ונתוח איברי האדם ותועלתם וצורתם עד לאין חקר ותכלית לשלמותם · ואלו נקראו גדולות · וגם בכל יום עושה נפלאות המתחדשות למעלת קיום העולם ואין מספר להם : הן יעבור עלי ולא אראה · הודה בזה איוב השגחת ה׳ העוברת עליו ועל הנבראים כלם מאתו בסבת רצונו · וכן גם כן כי מלא כל הארץ כבודו ולא אראה תמונת ה׳ ומאתו כי לא יראהו האדם וחי ויחלוף ויעבור השגחתו ולא אבין בהשכל מעשהו להיותו נסתר מעיני כל חי : הן יחתוף ומי ישיבנו · ואם השגיחה לחטוף ולבלוע האדם מי ישיבנו כי מי יוכל להנצל ממנו ולהסכל כונתו ומי יאמר אליו מה תעשה למלך אדון תקיף יכול חכם שלם כמוהו : יחתוף · כמו יחטוף בטי״ת מלשון חטיפה ולקיחה · וחטפתם לכם : אלוה לא ישיב אפו · הוא אלוה נוקם לצריו ולא ישיב אפו מבלע כאשר יחפוץ : וכיון שהתחיל והשמיתני עד כלה הנני מאמין כי לא ישיב גם כן אפו ממני · כבד כוונתך שאמרת לי לשחר אל אל כי לא יועיל לי · וגם הוא יתב׳ תחתיו שחחו ונכפלו העוזרי׳ לזולת בגאוה וגאון כדי להתגאות ולהתגדל · ולכן לא יועיל תקפם לפניו ית׳ · שחחו נכפלו ושפלו · רהב · חזק וגאוה · מן רהב הם שבת · ורהבם עמל ואון : אף כי אנכי אעננו · ואם כן הוא שלא ישיב אפו כל שכן שאין ראוי שאנכי אעננו לסדר טענותי לפניו ואיך אבחרה לערוך דברי ריבותי עמו : אשר אם צדקתי · שגם אם צדקתי לא יענני ולא ישיב לי · או לא אענה לא אדע מה אענה לו ואף כי הכני והשמיתני ואיך אתחנן למשופטי השופט אותי ביסורים קשים כאלה · ויהיה חלף אענה כמו יענה לפירוש הראשון : אם קראתי ויענני · וכל כך נפלאתה גדולתו בעיני בחינתי שאף אם קראתי אותו ויענני שידמה אלי שיענה אותי הנה באמת לא אאמין בעצמי כי יאזין קולי לרוממותו ולחסרון מדרגתי · ובזה יובן שאיוב תמיד היה מאמין שה׳ בלתי משגיח באישי׳ לפחיתות מדרגתם בערכו וגם להיות כל אישי המין מהווה כפסד הפך מה׳ אומנו יתב׳ · ובזה היה מחזיק בונתו · רק מה שישגיח הוא על דרך סדור כולל בפרטים כופל עליהם בתקון הגרמים השמימיים : אשר

הרמ״בן

ובעד כוכבים יחתום · לסכל עצת החכמים הוברי שמים והחוזים בכוכבים · והנה המלכים וחכמי יועציהם בידו : נוטה שמים לבדו · על כן יש לו ממשלה בשמש ובכוכבים לחתום בעדם כרצונו · גם הוא דורך על במות אשר יעש׳ הים בשוא גלים ומשקיע שאונם · והוא העושה עש כסיל וכימה · שהם מזלות המושלים · על כן יש לו כח להשפיל הגדולים · והנה האל יודע בגדולות ונוראות אשר הוא עושה · ואיננו נראה לעינים : ויעבור על אים · וישוב ויחלוף עליו מבלי שיתבונן לו ויכירנו · ועל אין יכולת באדם להשתמר ממנו : הן יחתוף · יגזול פתאום · כמו וחטפתם לכם · כי שתי האותיות האלה יתחלפו בהרבה מקומות : ומי ישיבנו · כי אין כח באדם להשיב ממנו הגזלה · כי הוא אמיץ כח : ישיבנו · ישיב ממנו · או יהיה פירושו הן יחתוף דבר ומי ישיבנו · כי השמות בכח הפעלים : מי יאמר אליו מה תעשה · אין באדם חכמה שיאמר אליו מה תעשה · כי הוא חכם לבב מן הכל : אלוה לא ישיב אפו · עד ישוחו תחתיו עוזרי רהב · והם גדולי הגדולים העוזרים הגאוה · והנה השלים מה שאמר ידעתי כי כן יש כח וגבורה וחכמה באל להשפיל הרשעים עם חכמת׳ וגבורתם · והנה ישא בעצמו : אף כי אנכי · שפל אנשים · אעננו · כמו אענה בו · או פירושו אעננו אם יקראני למשפט · או אבחרה דברי עמו לקראו לדבר עמי : אשר אם צדקתי והכרתי צדקי לא אענה בשופטו אותה לחיוב : רק למשופטי אתחנן · מיראתי אותו · ויש מפרשים אומר לא אענה לא ארים קול · כמו ועניות והמרת · ואם קראתי לו בתחנוני שימחול עלי : לא אאמין כי יאזין קולי · והוא האל העונה אותי · כי לא יאמין בהשגחה בפרטים · ונתן טעם בזה מפני ייסוריו שהם אנס · כי זה הוא המטעה כל המורדים כאשר פירשתי בפתיחת הספר · והוא שאמר אשר בשערה ישופני · כלומר אשר בזוה השערה על בני אדם ישופני בכללם · כמו ישופך ראש · תשופנו עקב · ר״ל כי המקרים כרוח סערה יפיל העלה · כלומר ימית הצדיקים והרשעים : והרבה

אהב משפט

מצינו מקום לשונקבה תשוריתו מקומו הוהל התקוה וההבטחה יאמר כי אלו הבוטחים שימלאו שם מים ינשו משברם בבואם שם ומצאו כי כזבו מימיהם וכן הם רעי אני בטחתי בהם שינחמוני והם בגדו כי זהו דרך רובי המפרשים באלו הפסוקים · הכי זהו כמשל האומרים לצרעה לא מדבשיך ולא מעוקציך ה״א הכי לתמה כלומר האם אמרתי לכם שתתנו לי מתנה · והשם הוא בכח הפעל כלומר הבו לי מתנה יאו יהיה מכחכם במשך למעלה כלומר הבו לי מכחכם וממנו שחדו בעדי : כחכם · לשון ממון כמו שיקרא חיל והון כי הוא כחו של אדם ואילו והוכו יאמר למה תלערוני בדברים האחר שאיני שואל מכם דבר והפסוק הוא נקשר עם מה שאחריו : ומלטוני האם אמרתי שתתנו ממונכם שחד לפדות אותי מיד צר ומיד עריצים אלו היה כן התרפתי והייתי אומ׳ כי להכבידי עצמי עליכם אתם עושים כן · אבל לא [illegible]

בליס בתוכחות וקנטורין אינם כלום לפי שאין להם עיקר : מה הראשון לשון הפלגה כמו מה רב טובך · ומה האחרון לשון גרעון כמו מה אנוש כי תגדלנו ומה יוכיח הוכח מכם חסר אחד כלומר מה יוכיח ויהיה הוכח מכם כמו הוכיח שלכם : הלהוכח הנכון הוא בזה מה שפי׳ הע״ה ז״ל שפי׳ התחשבון להוכיח אותי במלין בלא ראיה כלל ותחשבו לרוח אמרי נואש כמוני כלום׳ אתם תחשבו דבריכם נכונים ודברי [illegible]

רשי

אשר בשער' · נתחלפה שורתי לפניו · וישופני · ויכתתני · ואכת אותו טחון · מתרגמי' ושפית יתיה · פצעי · מכה המוליאה דם וליחה : לא יתנני · אינו מניחני להשיב רוחי אלי : אם לכח איך אריב עמו · אם לכח הוא בא אמיץ הנה הוא · ואם למשפט מי יוכל להועידני לפניו ולהחזיק דבר משפטי : הלא אם אצדק פי ירשיעני כי יסתמו דברי מירא'. ויעקשני · פי : תם אני · יודע אני בעצמי שאני תם ואף ע"פ כן לא אדע נפשי · במה אמצא נופש · אחת היא · בעולם ועליה אמרתי שתם ורשע הוא מכלה בעבור' · ומה היא · אם שוט · לשון של שטן ימית פתאום את הצדיק למסת נקיי' · שהמית ילעג : ביד רשע · כלפי שטן · פני שופטיה יכסה · מהבין בדבר אמת ואם לא איפוא דבר אמת דבר זה · מי הוא המכלה את התמימים · וימי · עם כליון שאר התמימי' · קלו מני רץ : אבה · שם נהר שוטף · ישוט · ופרת · שיחי · דברי צערי · פני · ממתי · ואבליגה · אתחזק כמו המבליג שוד על עז : יגורתי כל עצבותי · שלא יניחוני מלצעוק ידעתי כי לא תנקני · מעונשי מלהפרע ממנו · למה זה הבל איגע · לבוא במשפט בבור נקיון · בשחת

איוב ט

אֲשֶׁר־בִּשְׂעָרָה יְשׁוּפֵנִי וְהִרְבָּה
פְצָעַי חִנָּם׃ לֹא־יִתְּנֵנִי הָשֵׁב רוּחִי
כִּי יַשְׂבִּעַנִי מַמְּרֹרִים׃ אִם־לְכֹחַ
אַמִּיץ הִנֵּה וְאִם־לְמִשְׁפָּט מִי יוֹעִידֵנִי׃
כ אִם־אֶצְדָּק פִּי יַרְשִׁיעֵנִי תָּם־אָנִי
וַיַּעְקְשֵׁנִי׃ תָּם־אָנִי לֹא־אֵדַע נַפְשִׁי
אֶמְאַס חַיָּי׃ אַחַת הִיא עַל־כֵּן אָמַרְתִּי
תָּם וְרָשָׁע הוּא מְכַלֶּה׃ אִם־שׁוֹט יָמִית
פִּתְאֹם לְמַסַּת נְקִיִּם יִלְעָג׃ אֶרֶץ
נִתְּנָה בְיַד־רָשָׁע פְּנֵי־שֹׁפְטֶיהָ יְכַסֶּה
כה אִם־לֹא אֵפוֹא מִי־הוּא׃ וְיָמַי קַלּוּ מִנִּי־
רָץ בָּרְחוּ לֹא־רָאוּ טוֹבָה׃ חָלְפוּ עִם־
אֳנִיּוֹת אֵבֶה כְּנֶשֶׁר יָטוּשׂ עֲלֵי־אֹכֶל׃
אִם־אָמְרִי אֶשְׁכְּחָה שִׂיחִי אֶעֶזְבָה פָנַי
וְאַבְלִיגָה׃ יָגֹרְתִּי כָל־עַצְּבֹתָי יָדַעְתִּי
כִּי־לֹא תְנַקֵּנִי׃ אָנֹכִי אֶרְשָׁע לָמָּה־זֶּה
הֶבֶל אִיגָע׃ אִם־הִתְרָחַצְתִּי בְמֵו־שָׁלֶג
והזכותי

דַעַר חוּטֵי בִּינְתָא מְדַקְדֵק עִמִּי וְאַסְגֵי
הַלְבָשׁוּשֵׁי מַגָּן׃ לָא יִשְׁבְּקִינַנִי
לְאַתָּבָא רוּחִי אֲרוּם יַסְבִּיעַנִי מְרִירַיָא׃
אִם לְחֵילָא עֲלִים הָא הוּא וְאִין לְדִינָא
מָן יַסְהִיד עֲלַי׃ אִין זַכַּאי אֲנָא פוּמִי
יְחַיְּבִינַנִי שְׁלִים אֲנָא וּמְקַלְקֵל יָתִי׃
שְׁלִים אֲנָא לָא אֶנְדַע נַפְשִׁי אֲרַחֵק
חַיַּי׃ חֲדָא מְכִילָא הִיא בְּגִין כֵּן אֲמָרִית
שְׁלִים וְחַיָּיב הוּא מְשֵׁיצֵי׃ אִין בְּרוּגְזֵי
יְמוּת בִּתְכֵיף כַּד מִתְמַסְמְסִין זַכָּאִין
יִדְחַךְ׃ אַרְעָא אִתְמְסָרַת בְּיַד חַיָּיבָא
מִן קֳדָם יְיָ דַיָּינָהָא יְחַפֵּי זְכוּתָא אִין לָא
דִיכֵי מָן הוּא׃ יוֹמַי קְלִילוּ יַתִּיר מִן
טוּל עוּפָא דִרְהִיט עָרְקוּ לָא חֲמוֹן
טַבְתָא׃ חֲלִיפִין עִם אִילְפַיָּא דְטְעִינִין
מִינְדַּיָּא הֵיךְ נִשְׁרָא דְטַיִס עַל מֵיכְלָא׃
אִין אֵימַר אִתְנְשֵׁי מִלֵּי אֶשְׁבּוֹק רוּגְזִי
וְאֶתְגַּבַּר׃ כְּנָשִׁית כּוּלְהוֹן צַעֲרִי
יְדָעִית אֲרוּם לָא תְזַכֵּיתִי׃ אֲנָא אִתְחַיֵּיב לְמָא דֵין לַלְמָא אִילְעֵי׃ אִין אַסְחֵיתִ
בְּמֵי תַלְגָא
ודכאית

רלבג

ישופני · יכתתני · חנם · בלא עון : תם אני ולא אדע נפשי · ר"ל הנני אפס ותם עד שלא אדע בעצמי נפשי ר"ל שאין נכרים כחתיה באיברי . אם שוט ימית פתאום · עניינו אם שבט ימות הרשע פתאום כמו שאמר בלדד הנה הרשע ההוא ילעג לרעו' אשר ינסה בהם השם ית' הנקיים לפי שהוא ימות תכף ולא יאריך ברע ההוא והנקיי' יתמידו ברע ההוא : אניות אבה · הוא מעניין רצון והם האניות שישינו רכובם בהם ההולכים בים להשחית כי הם יצטרכו ללכת במהירות אל אשר ירכו : יטוש · יעוף : שיחי · דברי נגעי : פני · כעסי : ואבליגה · ואתחזק ויהיה כודד או יהיה יוצא ויהיה פי' ואחזק לבי : כל עצבותי · כל הכעסים אשר לי : אז

מסרה

והרבה ב' וסימ' והרבה להשיב אפו · והרבה פצעי חנם : ירשיעני ב' וסימ' הן אדני יי' יעזר לי מי הוא · אם אצדק פי ירשיעני : ימית ח' וסימ' גואל הדם הוא ימי' את הרצח · וחברו · ולא ימית אתי ואת עמי · ישבע לי ביום · מחרב חזאל ימית אלישע ב' בו · וברוח שפתיו ימית רשע : אם ימית את עבדו · אם שוט ימית פתאום : קלו ד' וסימ' נמסר בסדר נח : כנשר ד' רפי' וסימ' כנשר יעיר קנו · כנשר יטוש עלי אוכל · כנשר חש לאכול · כנשר יעוף השמים : ואבליגה ג' וסימ' השע ממני · אעזבה פני ואבליגה ושית ממני ואבליגה : יגרתי ד' וסי' כי יגרתי מפני האף והחמה · העבר חרפתי אשר יגרתי · ואשר יגרתי יבא לי · יגרתי כל עצבתי ידעתי :

מ"ע ספורנו

אשר בשער' · פתאום : והרבה פצעי · באכזריות : חנם · בלתי סבה מספקת לזה : אם לכח אמיץ · אם להרהית כחו הרבה פצעי : הנה · לא יצטרך לזה כי דבר ברור הוא שהוא רב כח : ואם למשפט · שירצה שתתוכח עמו : מי יועידני · שאעמוד לדין כי גם : אם אצדק פי ירשיעני · שיתבלבל פי מיראתו והמופת על זה כי אמנם : תם אני · ובלתי מתנגד לקבלת אבות : ויעקשני · ביסוריו שמתוך צער אמרתי דברים בלתי נאותים : תם אני · וגם כן עם היותי תם באמת ובהתנהגי כמו שראוי במעשה · המשכלת נכונה בחכמה : אמאס חיי · על הפך הראוי לכל משכיל בוחר בחיים לקנות ולהוסיף בהם שלמות נצחי : אחת היא · מדתו להרע : על כן אמרתי תם ורשע הוא מכלה : ולא יבדיל · ואמרתי : אם שוט · של מיתה כללית כמו דבר וחרב ורעב : ימית פתא' · לדיק ורשע : למסת נקיים · הלוקים עם ההמון : ילעג · זה אל הרע ולא יחוס כלל · וזה כי אז : ארץ נתנה · ביד שהוא : רשע פני שופטיה יכסה · שאינו נותן מקום למדת הדין : אם לא · כדברי : איפה · אם כן מי הוא · שיכול לעשות אלה הרעות שלא כדין כי אמנם מן האל הטוב לא יצא כי אם טוב והוא מכלכל דבריו במשפט · ובהיות : כי ימי קלו עוברים מהר נגד רצוני : עם אניות אבה · שהם אוניות המתאוות למחוז חפצם : אם אמרי אשכחה שיחי · גם אם הומר אשכח מלדבר בצרותי : אעזבה פני · כעסי ורגזי עליכם : ואבליגה · אתחזק להתוכח עם האלוק הרע : יגורתי כל עצבותי · יראתי שיחזיק את כל מכאובי ועם זה : ידעתי כי לא תנקני · אעפ"י שאצדק אבל ארשע · ואם כן למה זה הבל איגע להתוכח · כי גם אם התרחצתי מכל חטא בתשובה : אז בשחת · של יסורין : תטבלני ותעבוני שלמותי : מזהם' החולי כי לא ייטב בעיני האל הרע שום תשובה ותקון וזה כי : לא איש כמוני אעננו · שהוא נבדל נצחי : אעננו · ולזה לא אעננו : ולא נבא יחד במשפט אבל לא יש בינינו מוכיח · ישר מעלי שבטו · אז אדברה ולא איראנו : ובהיות כי לא כן · שאין בינינו מוכיח : אנכי עמדי · אני מתוכח ביני לבין עצמי · ולזה : נקטה נפשי · נשברה ונכנעה מרב יגון : ואדברה במר רוחי · ונכון אומר אל אלוק הטוב : אל תרשיעני · בהסתיר פניך מלהושיעני מן האלוק הרע : הטוב

אבן עזרא

ישופני · כמו ישופך ראש : מי יועידני · כמו מי כמוני ומי יועידני : לא אדע נפשי · בתימה או לא אדע רע לנפשי : למסת נקיים ילעג · הלועג והפך הדבר כי יתן המקום הארץ ביד הרשע שיכסה פני שופטיה ועניינו כמו ופני המן חפוי שלא יוכלו לשאת פנים : מי הוא · יבזיבני : אבה · יש אומרים שם מקום או שם נהר שוטף ויש אומרים פירות כמו ואנביה שגיא והראשון נכון : יטוש · אין לו ריע במקרא ופירושו יעוף לפי העניין : אעזבה פני · כעסי כמו ופניה לא היו לה עוד : ואבליגה · ואתחזק כמו המבליג שוד : עצבותי · מן בעצבון : ותעבוני

אבן יחייא

אשר בשערה וגו' שאם היה אמת שיסורי היו באים אלי בהשגחה ריצונית לא היו כ"כ כבדי' וקשים אשר הוא כאלו בשערה ישופני מן ישופך ראש והרבה פצעי חנם כי אני לא חטאתי אליו · וכ"כ ישביעני ממרורים כי לא יתנני השב רוחי · מה שזה הוא אות בלתי היותם יסורין מאהבה · והנה אם הוא אמיץ לכחו הגדול מי הוא שיועידני למשפט לפניו למען אצדיק את דיני · ואף שהייתי מוצא דרך לריב עמו לא יועיל לי כי אף שאצדק פי ירשיעני ואף כי תם אני פי יעקשני כי לא אדע לריב את ריבי ולכן אפי' ריעי מריבי' עמי לאמר כי חטאתי · ואינו כן כי תם אני ולא אדע חטא בנפשי · מה שלכן אמאס חיי ואחת היא דעתי וע"כ אמרתי תמיד כי תם ורשע הוא מכלה באחת ובמות זה כן מות זה · ואם שוט מרעה יבוא בעולם מרעב או דבר או מלחמה וימית פתאום לבני האדם הנה הנקיים לא ינצלו ממנו כי השוט ההוא ילעג למסת הנקיים אשר ימסו כמו מים בהתחנן לבוראם אשר עבדוהו בכל לבבם · ולא יועיל להם כי גם הם ימותו ושם ימותו במגפה ההיא · ובעת השלוה ארץ נתנה ביד רשע והוא הנובר עליה ופני שופטיה יכסה מלהביט בו לענושו על רשעתו · ואם לא שאינו כאשר אני אומר שלא יש השגחה בעולם · איפה הוא ההשגחה ומי הוא אשר יסבול שימות הצדיק ויאסף בעת הרעה יחד עם הרשע · ושהרשע יגבר על הארץ ויעשה כרצונו ויצליח · ואני עם כל תומתי ימי קלו מני רץ שהוא הסוס הקל הרץ וברחו לא ראו טובה עם כל יושרי · וחלפו עם אניות אבה מעכין ולא אביתם לעלות · כי מפחדם פן ילכדו מאניות הלסטים הרודפים אחריהם ישימו כל כחותם במשוטות כדי לנוס מפניה' באופן שידאה כאלו יעופפו באויר · וזה עם כל היותי ירא אלהים · וכנשר יטוש ויתעופף עלי אוכל עם כל היותי סר מרע · באופן שמעשי הטובים לא שוו לי · אם אמרי וגו' ואם אומר אשכחה שיחי ואלונתי · ואעזבה פני וכעסי על רוב צרותי · ואבליגה ואתחזק מעט כדי להתחנן לבוראו שיסיר מעלי נגעו · הנה תכף יבוא אלי המגור מעצבותי וכאבי בהיות כי ידעתי כאמנה שלא תנקני · וכ"ש אם אנכי ארשע כדברי בלדד שאז בודאי ידעתי כי לא תנקני ולמה זה הבל איגע להתחנן אל אל כי אם התרחצתי במו שלג והזכותי בבורית כפי · לא יועילני ואז תטבלני במקוה התרחצתי בשלג בבור ובקבר ואהיה ככלי נתעב שאפי' שלמותי יתעבוני · כי

תורת חסד ויראת שדי

או יר' אשר הוא מדקדק עמי כחוט השערה ולזה לא יתנני השב רוחי וכו' כי ישביעני ממרורים והם דברים חמים המחזיקים את הקדחת : **אם** לכח אמיץ הנה יר' אם לומר שדברים מרים הללו הם לתת לו כח הנה הוא גלוי לכל ואם למשפט מי יועידני שאוכל לסבול מרירות אשר כזה באופן כי ירא אנכי פן אתן תפלה לאל"ים מצד מרורותי ומזה אני דואג וכו' ועוד אני ירא כי אם אצדק ולבי טוב לפניו הנה באולי פי ירשיעני בהתפללי לפניו ומי שטעה בתפלתו סימן רע לו וכו' ועכ"ז תם אני אם שלא אדע נפשי עם מכאובי עד כי אמאס חיי וע"ז תם אני ולא אתן תפל' לאל"ים אך אמנה אנכי מאמין כי ירא אני שמא אתן תפלה לשי"ם :

אחת היא על כן אמרתי יר' הנה נפשי היא תמיד אחת כי כשם שנתחלה היתה טובה כמו כן היא כעת ועל כן אמרתי מה שאמרתי כי ירא אנכי וכו' והנה הוא ית' מכלה מן העולם הזה את האדם אם לפי שכבר הוא תם ושלם מכל וכל כמעשה דבעל התאנ' ואם לפי שכבר הוא כ"כ רשע שאין תקוה ממנו וכו' והלואי והייתי אני מכת התמים ולא מכת הרשעים וכו' :

אם שוט וגו' יר' וידעתי ג"כ כי אם שוט והוא ענין תוכחתו ית' ימית פתאם הנה זה יהי' למי שילעג למסת הנקיים מה שמעולם אני לא עשיתי כן וכמו כן השוט ימית פתאום כאשר ארץ נתנה ביד רשע עד כי פני שופטי' יכסה הרשע מצד רשעותו שעל כן לא יוכלו השופטי' להוציאו מן העולם ואז השוט ימיתנו פתאם ואם לא איפה כלו' ואם השוט פתאום לא ימית לרשעים כאלה מי הוא אשר ימיתם : **וימי** קלו מני רץ ברחו לא ראו טובה חלפו וכו' באופן כי כמעט השוט ימיתני פתאום עם היותי תם וישר וכו' ועם היות האמת כדבריך כי האל ית' ירצה לנסותני וכו' הנה איככה אוכל לעמוד בנסיון כזה : **אם** אמרי אשכחה שיחי יר' ואם אמרתי אשכחה שיחי כלו' גם כי מן האמת הוא כי דאגה בלב איש ישיחנה לאחרים ואני לא אעשה רק שאעזבה פני ואפליגה הנה יגורתי מכל עצבותי וידעתי כי לא תנקני אם לא אשיחנה לאחרים לפי שאני אני הוא החוטא לנפשי ולכן לא תנקני כלו' לא אהיה חשוב בעיניך לנקי וכו' יען כי אנכי ארשע בזה לעצמי ולמה זה הבל איגע במה שאסבול ולא אשיחנה לאחרים · או יר' אני ארשע בזה שאעשה רעה לנפשי במה שלא אשיח דאגתי וכו' ולמה אעשה כן ואקרא חוט' ואומר כי לריק יגעתי ולתהו והבל כחי כליתי אחרי שאני זכאי וכבר התרחצתי במי שלג והזכותי בבור כפי וכו' ואומ' אז בשחת תטבלני שב אל אומר אנכי ארשע וכו' ור"ל אז בשחת אשר תטבלני והוא רמז אל היסורין הנעלמי' אשר אין האדם משיח אותם לאחרים ואז' ותעבוני שלמותי הוא רמז אל יסוריו כי בסבת השחין תעבוהו שלמותיו : ומכמ"הר משה אלשי"ך ז"ל שמעתי שר"ל כי הנה אילו היו מטבילים אותו בנהר דיכול כשם שמטבילים שם את כסותיהם של הצדיקים היו מלבישים לו אז חלוקא דרבנן אך אמנה אז בשחת יטבלוהו ולכן יתעבוהו אותם השלמות וכו' ע"כ : כי

הרמ"בן

והרבה פצעי חנם · ירבה פצעי איוב חנם ולא יניחנו להשיב רוחו וינפש : כי ישביעני ממרורים · ואם לכח באתי להשגב ממנו הנה הוא אמיץ · ואם למשפט מי יועידני · ויקבע לנו מועד ליום הדין : אם אצדק פי ירשיעני · כי מרוב חכמתו יתפוש אותי בטענותי · ואם תם אני פי יעקשני בתבונתו : תם אני · באמת אני יודע בעצמי שאני תם ולא חטאתי מיום שנבראתי רק לא אדע נפשי אם מצד בריאתה יבאו עליה המקרים · והוא היודע יסודה והדן אותה לרצונו · על כן אמאס חיי והרצה שתשוב נפשי להויתה הראשונה : אחת היא · הדרך לכל כטוב כחוטא : על כן אמרתי · כי תם ורשע הוא מכלה ואינו משגיח בין צדיק לרשע לרוב בריעות האדם אללו · הוא המרי אשר פתח בו בתחלת דבריו כאשר פירשתי : אם שוט ימית פתאום · יתן ראיה על הסרת ההשגחה מבני אדם · כי אם כאשר שיהיה בהשגחה ויעשה בחפץ · שוט בא מאתו וימית בו אדם פתאום · ולמסת הנקיים שבהם ילעג האל וימית אותם בהשגחה ורצון · אם כן נתנה הארץ ביד מלך רשע שמכסה פני שופטיה שלא יראו ויעשו משפט · רק הוא יעשה חמס כרצונו · וכל שכן שתוספת להרשיע הדין : ואם לא מי איה איפה · המכלה אותי והמשחית הכל : כי ימי קלו מני רץ · ולא ראיתי בהם טוב · ר"ל כי טוב ונכון הוא להסיר ההשגחה מן השפלים לרוב מעלת הגבוה ית' מלאמר שיהיה בהשגחה · ויהא משפט מעוקל כאשר הזכרתי בפתיחת הספר · וכל עת אשר ירצה להביא ראיה על צדיק ורע לו יחזור העניין על עצמו : ויתלונן

ר' אברהם פריצול

אשר בשערה ישופני · בפסוק הלז הוכיח איוב את בלדד ואמר לו ואיך תנחמוני הבל לשחר אל אל שאם הייתי תם ויושר היה הרעות הגדולות האלה להיטיב באחריתי והנה בשערה ישופני יכני ויכתתני בהכאות משוכות או ישופני יתשיכני בחשך נמרץ · והרבה פצעי חנם בכל רגע על לא חמס בכפי · ישופני יכתתני · מן ישופך ראש · ומן שופו עצמותיו · או ישופני יתשכני מן נשף מחסרי הפ"א : לא יתנני השב רוחי · וכל כך מרבה עלי פצעים חנם כי אפילו רגע אחד לא יתנני השב רוחי וישביעני ממרורים בתלאים מרים ונאמנים · ואיך תחשוב שרעות כאלה יהיו טובות אלי באחרונה : אם לכח אמיץ · ואם ה' יתב' יכאיבני בצרות גדולות כאלה להראות אלי כי יש לו כח אמיץ · הנה זה ידעתי כי לו הכח והגבורה כי הוא נוטה שמים לבדו · ואם למשפט שיהיו הצרות האלו במשפט ובדין מי יועידני עמו להתיחד ולהועד עמו למשפט ולדין · והייתי מראה אליו כי המשפט אתי · וכל זה הוא ספור הגליי על דרך מתגלגל : יועידני · מן אשר אועד לך שמה : אם אצדק פי ירשיעני · ובאמת כי אם אצדק פי לאמר צדיק אני הנה פי ממש יושיעני · כי השומעים והרואים אותי במכאובי יגזרו וידונו כי רשע אני כי הצרות הם לעדות להם : ירשיעני השומע · וכן אם אומר תם אני בודאי השומע ממני יאמר שאני איש עקש ופתלתול · ראוי לצרות כאלה · ותהיה עבר במקום עתיד תלת ויעקשני · או ישוב לה' ר"ל שה' ירשיעני ויעקשני שהביא עלי פורענות איש עקש עם היות כי אני תם בודאי · וזה אמרו : תם אני לא אדע · ובאמת כי תם אני על כל פנים ולא אדע עון לנפשי ועל כן אמאס חיי לקבל העונש הזה הבלתי ראוי אלי · או לא אדע נפשי ר"ל עם היותי תם שהיה מן הראוי שתנוח הנפש המשכלת בכוחותיה · ועתה תם אני ולא אדע שלמות נפשי מרוב מכאוביה · ולכן אמאס חיי לעמוד בצער הזה : אחת היא על כן אמרתי · עתה החליט איוב כוונתו ואמר לבלדד כי אחת היא הבחינה אשר הבחין בה אחרי החקירה והנסיון בראותו עצמו נגוע מוכה עם היותו צדיק · וכן גם כן רשעים כדוכים ומוכי' · ועל כן אמרתי כי תם ורשע הוא מכלה ובבלתי השגחה יפלו הרעות לראוי ושאינו ראוי · ולכן הטעה שיעלת אותי לשחר אל אל לא יושיעני : אם שוט ימית פתאום · ועוד לא ידעתי איך התשוב שרעת הצדיקי' והרשעי' שתהיה שוה בעיניך להיו' שוה באחרונה · כי אם שוט ושבע המכה ימית פתאום הרשע ; הנה

אוהב משפט

וזהו כשלש שנים כשני שכיר בעוד שנה כשני שכיר · כלומר לא יעבור הזמן כן האדם זמנו קבוע לא יוסף כזמן השכיר שאינו כ כסף : כעבד ישאף כמו שהעבד מקוה

רש"י

בשחת תטבלני · להיות לחו' ומגואל · כלומר אז תמצא לי עון רב · כמשפט בדברי תוכחות · משפטו משמש ג' לשונות · תחילתו הוכחת דברים · אמצעיתו · פסק דין · וסופו משפט ייסורין וגילוי חוב · ופעמים שהמקרא כותבו על שם תחילתו · ופעמים על שם אמצעיתו · ופעמים על שם אחריתו · מוכיח · דריימ"ניר · מראה לכל אחד חובתו וזכותו · ישת ידו · משטר אימתו וכיבושו על שנינו · שלא יחזק החזק את הרפה · על כן שאנכי ירא אני מוחזק כי שלא אתחייב בדין : נקטה נפשי · נפשי מתקוטטת על ש"כי חי · והוא לשון וקוטותם בפניכם · אעזבה עלי שיחי · נרתי לזעוק ולקבול ולא אוכל לשכחו ולהבליג : הטוב · בתמיהה · כי תעשוק וגוזל מן הצדיק את צדקו · ועל עצת רשעים ומקניטים הופעת זיוך להראות להם פנים שוחקות : הכימי אנוש ימיך · להתגרות בו לרדוף : על דעתך · יודע אתה : עצבוני · עשאוני עצבי דפוס כמו אין מעציבי' את הקטן במסכת שבת · ועתה חיילותיך יחד סביבי · ותבלעני הם התולעים תשיבני לבסוף : כחלב

איוב י

וַהֲזִכּוֹתִי בְּבֹר כַּפָּי׃ אָז בַּשַּׁחַת
תִּטְבְּלֵנִי וְתִעֲבוּנִי שַׂלְמוֹתָי׃ כִּי־
לֹא־אִישׁ כָּמֹנִי אֶעֱנֶנּוּ נָבוֹא יַחְדָּו
בַּמִּשְׁפָּט׃ לֹא יֵשׁ־בֵּינֵינוּ מוֹכִיחַ
יָשֵׁת יָדוֹ עַל־שְׁנֵינוּ׃
יָסֵר מֵעָלַי שִׁבְטוֹ וְאֵמָתוֹ אַל־
תְּבַעֲתַנִּי׃ אֲדַבְּרָה וְלֹא אִירָאֶנּוּ כִּי
לֹא־כֵן אָנֹכִי עִמָּדִי׃ נָקְטָה נַפְשִׁי בְּחַיָּי א
אֶעֶזְבָה עָלַי שִׂיחִי אֲדַבְּרָה בְּמַר נַפְשִׁי׃
אֹמַר אֶל־אֱלוֹהַּ אַל־תַּרְשִׁיעֵנִי
הוֹדִיעֵנִי עַל־מַה־תְּרִיבֵנִי׃ הֲטוֹב
לְךָ כִּי־תַעֲשֹׁק כִּי־תִמְאַס יְגִיעַ כַּפֶּיךָ
וְעַל־עֲצַת רְשָׁעִים הוֹפָעְתָּ׃ הַעֵינֵי
בָשָׂר לָךְ אִם־כִּרְאוֹת אֱנוֹשׁ תִּרְאֶה׃
הֲכִימֵי אֱנוֹשׁ יָמֶיךָ אִם־שְׁנוֹתֶיךָ ה
כִּימֵי גָבֶר׃ כִּי־תְבַקֵּשׁ לַעֲוֹנִי
וּלְחַטָּאתִי תִדְרוֹשׁ׃ עַל־דַּעְתְּךָ כִּי־
לֹא אֶרְשָׁע וְאֵין מִיָּדְךָ מַצִּיל׃ יָדֶיךָ
עִצְּבוּנִי וַיַּעֲשׂוּנִי יַחַד סָבִיב וַתְּבַלְּעֵנִי׃
זכר
ארכר

תרגום

הכדין ודכאית באהלא ידי׃
בשחותא תטמשינני ומרחקין יתי
כסותי׃ ארום לא בר נש דכותי
יתבינני ניעול כחדא בדינא׃ לא אית
בינגא מכסין ישוי ידיה על תרויננא׃
יעדי מעלי מחתיה ודחלתיה לא
תבעתינני׃ אמליל ולא אדחיל
מיניה ארום לא הכנא אנא כהדי׃
אתכזרית נפשי בחיי אשבוק עלי
מילי אמליל במרירות נפשי׃ אימר
לאלהא לא תחייבינני אודע יתי
מטול מה תנצי עמי׃ התקין קדמך
ארום תטלום ארום תרחק ליעורת
ידך ועל מילכת דרשיעי אופעת׃
העיינין כבר בשרא לך אין כמחמי
בר נש תחמי׃ הביומי בר נש יומיך
אין שניך היך יומי גברא׃ ארום
תבעי לעוייתי ולחובי תתבע׃ על
מנדעך ארום לא אתחייב ולית מן
ידך משיזב׃ ידך ציירוני ועבדו יתי
כחדא חזור חזור וסלעמתא יתי׃

רלב"ג

אז בשחת תטבלני · ר"ל תכנים גופי בשחת : כי לא איש כמוני · ענייכו אין השם ית' איש כמוני לדבר עמו : נקטה נפשי · נכרתה : שיחי · דברי כעסי : הופעת · ענייכו ההבטחה וההשגחה או יהיה ענייכו אורה וזוהר ר"ל שיגיע לרשעים בעלתם אורך וזוהרך עד שישלימוה : על דעתך · אל ידיעתך : ואין מידך מציל · ואין מכגעך מציל או יהיה פי' שלא ימלא מי שיסבך ממעשיך : עצבוני · ציירוני כטע' עצביה' כסף וזהב שהם הצלמים אשר הם מצויירים לפי הצורה אשר ירצו לעשותה ורמז בה אל הכח המצייר אשר נתן השם ית' בזרע ומעניין זה אמרז"ל אין מעציבין את הקטן : ותבלעני ותשחיתני :
כחלב

מסרה

שנינו ג' וסי' ויכיחו בין שנינו · אשר נשבענו שנינו אנחנו · ישת ידו על שנינו א"נך : ואמתו ד' חס' י' בליש' וסימ' נשאתי אמיך אפונה · יסר מעלי שבטו · כפך מעלי הרחק · הנה אמתי לא תבעתך · ובמס"רה אחר"יתי מנ"י ה' ומוס"יף ואמות מות : הטוב ד' רפי' וסימ' הטוב לך כי תעשיק · הטוב טוב אתה · הטוב היותך כהן · הטוב כי יחקר אתכם : ולחטאתי ל' כי תבקש לעוני והוא חד מן קי"ח מלין משמשין ול' בריש תיבותא וסימ' נמסר במסר'רבתא במערכת אית הלמ"ד בס"ד : ידיך י"א מ"ל וסי' נמסר לקמן בסיפרא סימ' י"ד :

מע ספורנו

הטוב לך האמנם זה מדרכי טובך : כי תעשוק · תכבוש רחמיך ממני גם שאני לדיק גמור · הטוב : כי תמאס יגיע כפיך הנולר ברוב השתדלות אמלעיי' מסודרים מאתך : ועל עלת רשעים · שללו ממוני : הופעת · להצליחה בידם : העיני בשר לך הכימי אנוש · ימיך כי תבקש לעוני · גם אם חטאתי איך יהיה דבר נחשב בעיניך בהיותו דבר נפסד ודבר זמני ואתה נצחי וקדמון ולא תפול ידיעתך והשגחתך תחת זמן בכלל ולא תהיה לך באמצעות שום דבר גשמי ואיך תחשוב עוני באופן שתסתיר פניך להניחני ביד האל הרע : על דעתך כי לא ארשע · מלבד שידעת שאיני ראוי לעונש כזה : ואין מידך ומאתך שום שליח : מציל · מיד האל הרע ואמרתי כי אני יגיע כפיך כי אמנם חכמת ההשתדלות במציאותו הרב מאד : כי ידיך · האמצעיים הטבעיים המסודרים מאתך · עצבוני תקנו אברי : ויעשוני · בהבורה : יחד סביב · בלב : ותבלעני · על ידי האל הרע פתאום :
הלא

אבן עזרא

ותעבוני שלמותי · רבים פירשו בו מפחת החבורו' והשחין והנכון בעיני שהו' דרך משל כי שלמותי היו מתעבות אותי ומרחיקות והוא כנגד אם התרחצתי במי

שלגי : כי לא כן אנכי עמדי · אינני עם נפשי כמו שחשבתם : אעזבה · יש אומר שהוא מן עזוב תעזוב עמו והקרוב אלי שהוא כמשמעו : נקטה נפשי · אם עזבתי שלא אדבר או דברתי כעניי' החרשתי בלו עצמי בשאגתי : ועל עצת · כאילו הופעת על עצת רשעים : על דעתך כי לא ארשע · ואם רשעתי לא אוכל להנצל כי אתה היוצר : עצבוני · רובי המפרשים אמרו כי עצבוני הוא מלשון קצר בראו מיתרי הגוף ופי' ותבלעני שהוא מן כסוי על הקרבים המכוסים והנכון בעיני שפי' ידיך כמו יד יי' הויה ועצבוני כמשמעו גם ויעשוני כמו הנני עושה את כל מעניך ועשותם רשעים גם ותבלעני כמשמעו :
תתיכני

תורת חסד · יראת שדי

כי לא איש וגו' יר' לכן אני ירא שמא אתן תפלה לאל"ס כי לא איש כמוני אענהו וכו' ולא יש בינינו מוכיח ישת ידו על שנינו שיתוך משפטינו על פיו כאשר יעשו התגרי' או הפשרים שלוקחים בידם ידי שני הסוחרי' ובכן ינגמר מעשה המכירה ההיא וכו' א"כ לזאת אני מתפלל שיו יסיר מעלי שבטו ואימתו אל תבעתני כי ירא אנכי פן אדבר ולא אירא מה שאין כן אנכי עמדי כי יראתו על פני באופן כי נקטה נפשי בחיי אם אעזבה עלי שיחי ולזאת הסבה אדבר במר נפשי ואומר אל אלוה אל תרשיעני כלו' אל אהיה נחשב לרשע בעיני העולם וידעו הכל על מה תריבני והוא אצלי המשל בעצמו שארז"ל במקומות רבים מענין הבת שהילת' פני המלך אביה שיעשה לה באופן שידעו הכל שאכלה פגי שביעית כו' : **הטוב** לך וגו' יר' הטוב לך כי תעשוק לי בענין זה שלא תעם' עמדי שידעו הכל על מה תריבני כי תמאס יגיע כפיך כ"כ עד אשר לא תרצ' למלאת שאלתי זאת ועל עצת רשעים הופעת שיתפרסמו במה שאין כי : **העיני** בשר לך יר' ע"ד אומר היוצר עין ור"ל האם הוא אמת כי עיני הבשר ודם הם לך שאתה נראתם · אם כשיראה אנוש האם הוא אמת שאתה ה' תראה והוא כאומ' הלא יביט וכמו שביארתיו במקומו : **הכימי** אנוש אם מעט ואם הרבה שיהי' בהם הם ימיך שנתתם לו אם שנותיך הם כימי הגבר המתגבר על יצרו עד כי גם שהם ימים מעטים יקראו בשם שנים יען כי עסק בהם כל צרכו בדברים האלהיים כי אין ספק שכן הוא האמת כי אם מציאות האדם בעצמו ואם מה שיהיה בחיים הכל הוא נתון לו ממך ה' ודבר זה ידעתיו כאמנה ואחרי היותו כן ידעתי גם אני שכשתבקש לעוני ולחטאתי תדרוש על דעתך הוא כי לא ארשע ר"ל שלא אצא רשע מלפניך ואין מידך מציל לי אני העומד בצרה כזאת עם היות כי ידיך עצבוני ויעשוני ומעם' ידיך בצרה כזאת עד כי ידיך יחד היה סביב לעצמי ובשרי ותבלעני מלדקותי אם באולי יצא מפי דבר שלא כהוגן ·
הלא

אבן יחייא

כי לא האלוה הוא איש כמוני שאענהו ונבוא יחדיו במשפט · ולא יש בינינו מוכיח שישת ידו על שנינו לעשות פשרה בינינו · ואם היה מסיר מעלי שבטו מהצרות · ואימתו אל תבעתני · הייתי מדבר ואומר שטעתי ולא אירא ממנו כי לא כן אנכי עמדי כאשר תחשבוני רשע · כי אם אני ולא חטאתי ועם כל זה נקטה ועשת' קטטה נפשי בחיי כי מצאתי החיים לרוב הכאב · ולכן אעזבה עלי שיחי ולא אשכחה שיחי כאשר אמרתי ואדברה במר נפשי · ואומר אל אלוה אל תרשיעני ותעכישני בהכם · הודיעני על מה תריבני כי מה חטאתי לך · הטוב לך כי תעשוק הנם לאשר לא מרה בך · ומוב לך כי תמאס יגיע כפיך כי מכבדיך אני וכל פועל אוהב פעולתו הטובה היא אם רעה · והנה מצד אחד תעניש אלי אשר לא רשעתי · ומצד אחר תופיע ותזהיר עצת הרשעי' באופן שיוציאוה אל הפועל · ותרשיע הצדיק ותצדיק הרשע · העיני בשר לך כי האדם יראה לעינים וה' יראה ללבב · אם כראות אנוש תראה אשר לא יראה את הנולד בעתיד הכימי אנוש ימיך אשר הוא בסוף ימיו ימי השיבה ואנושה מכתו · ולכן מבקש בטרם מותו להנקם מאשר חטא לו · אם שנותיך כימי גבר שהם ימי הבחרות והעמידה אשר אז להיותו בגבור בארץ מבקש להנקם מאויביו · וכן אתה תבקש לעוני ולחטאתי תדרוש להנקם ממנו · ועם כל דעתך כי לא רשעתי הניחתני באופן שאין מידך ונגעך מציל · מה שאם הוא אמת שתשגיח בתחתונים יהיה עול גדול בחקך להרשיע את הצדיק על לא חמס בכפיו ולכן אנזור אומר כי מצד עלויך מה אנוש כי תזכרנו והכל בא מצד המערכ' או המקרה · שאם איננו כן למה תבלעני בהיות שידיך עצבוני רוצה שהקיפוני בענינים שהם הולידים המולידים בגוף החום והתנועה ויעשוני יחד סביב כי עשו הרכבתי ותבנית יחד סביב :
זכור

ר' אברהם פריצול

הנה הרשע ילעג למסת ולנסיון הנקיים ולרבוי צרותיה' כאשר יאריכו לו היסורין כמוני כי הרשע נפרע במעלו תכף והנקי' תכבד צרתם ויסוריהם ועליו ילעג הרשע לאמר לדקתי ממנו · ואם כן איך תאמין בכזב הלז שיהיה כליון הרשע והצדיק סוף לטובה שלא יגזרהו השכל והד ן · כי הרשע המרבה לחטוא ראוי שיאריכו יסוריו והצדיק שחטאיו מעטין יקצרו יסוריו וימעטו · והנה הדבר בהפך אצלי אשר על זה יש לי להתלונן ולצעוק ולסכל דבריך : שוט מן שוט לשום שבט המכה למסת · מן נסיון הוא נסיון הצדיק · או למסת מן סרי מסים · לשון מס העונש המגיע לצדיקים ולנקיים : ארץ נתנה ביד רשע · ועוד הביא איוב ראיה לעוות ההשגחה אם היא מאת ה' כי ראה ראינו בכל יום ארץ נתנה ביד רשע לגודל תקפו והצלחתו באופן כי לגדלו יכסה פני השופטים מנהיגי המדינות לבלתי יביטו בהם שעושה הרשע ואם לא יהיה זה שאמרתי איפה מי הוא אי ומי הוא האיש שיכזיבני בהנחה הזאת · ר"ל אם לא כן היה איפה שיכזיבני ומי הוא : וימי קלו מני רץ · ואנכי ימי קלו בצרה ובצוקה יותר מני רץ וברחו לא ראו טובה : חלפו עם אניות · וחלפו ימי ועברו למו כמו שתלכנה אניות וספינות הקפלות ללכת במהירות להשיג חפ'ס · ואיבה מן לא אבה יבמי · וקלו מנשרים כאשר יעופו על האוכל כי בראותו האוכל ימהר יחיש לעיף · יעוף · או מן ויטוש על המתבה : אם אמרי אשכחה שיחי · ואם הייתי אומר במחשבתי אשכחה שיחי וכעסי ואעזוב פני ורוגזי ואבליגה ואתחזק בכחי לא אוכל עמהו · שיחי לשון כעסי · פני לשון רוגז · ואבליגה · ואתחזק · מן מבליגיתי : יגורתי כל עצבותי · הנה יגורתי מכל עצבותי אם נתעצבתי בעצבון הנזכ' אשר לי עם זה שידעתי כי בודאי לא תנקני מפורענות · כי בכל יום אתה מחדש אותם על כן לא אוכל לשכח שיחי ורוגזי שאמר למעלה · עצבון מן בעצבון תאכלנה : אנכי ארשע למה זה · ואם רשעתי כאשר חשבתני לרשע למה זה הבל איגע לשחר ע' אל כאשר יעצתני וידוע הוא כי האלוה לא ישיב אפו וגם כן תם ורשע הוא מכלה כמעט בכליון חרוץ : אם התרחצתי במי שלג · ואם התרחצתי נפשי במי שלג מן החטאים אשר לא נדעות כאשר חשבתני והז כותי פשעת כפי בבורית כאשר אמרת לא יועיל לי להיותי קרוב אל המות : **אז** בשחת תטבלני כי אז בשחת ובאבדון במות הטבלני ותיעבוני שלמותי · כי בהיות האדם מת מפשטין אותו מבגדיו וכאלו שלמותיו ובגדיו יתעבוהו · ודרך הלכה כי המת בגדיו נפשטין ממנו תכף להלבישו בגדי המות לקברו : כי לא איש כמוני אענכו · כי ה' ית' איננו איש שאוכל לתת אליו מענה לשוב ולהעריך אמרי לפניו ולבא יחדו למשפט כדרך האדם שנושאי' ונותנין בדין ומאריכין לו זה לזה
וזה

הרמב"ן

ויתלונן בנפשו כי מ"א"ה איננו נודע · כמו שפירשתי כבר · על כן יחזור וימי קלו אחרי תם ורשע הוא מכלה : אניות איבה · אמר התרגום ספינן קלילן דמרי דבבו דאזליז למיבז · מלשון איבה : יטוש · וימהר כנשר חש לאכל · כנשרא דטאיס למיכל · ובלשון הגדה טיסין באוירא : אם אמרתי אשכחה שיחי · והטענות שיש לי לצדק את עצמי ואעזוב חמתי ואתחזק · אולי אנצל בסבלי הייסורין : יגרתי · כי גם כן יבואו כל עצבותי · וידעתי כי לא תנקני בעבור שתיקתי · כי כן שתקתי מתחלה ולא הועיל לי : אנכי ארשע · יאמר כי אם יצעק וילמד זכות על עצמו גם כן יהיה רשע בדינו · ולמה זה הבל איגע לצעוק ולטעון · והנה אין טוב לשתוק ולהבליג ולא לצעוק חמס · כענין אוי לי אם לא אמרתי : אם התרחצתי במי שלג · משל על היותו נקי כפים ובר לבב : **אז** בשחת תטבלני · ביום המיתה תטבול אותי ביון מצולה בקבר · ושלמותי הנקיות יתעבוני ולא אהי' נקי ודאוי לבא לפני המלך למשפט · ומלת אז בשחת הורה על היות עת הקבור' יום הדין · וכן איוב יאמין כן : יסר מעלי שבטו · תפלה לאל שיסיר מעליו שבטו ואימהו ויד בר לפניו · אויהיה יסר יולה · כי המוכיח ישית ידו על שניהם ויסיר המוכיח שבט האלוה מעל איוב : כי לא כן אנכי עמדי · איננו כן עם עצמי כאשר אני עמו לפי משפטו · כי צדיק אני בעיני או יהיה פירושו לא כן אנכי עמדי כאשר אני עמכם החברים : נקטה נפשי בחיי · מלשון ונקטותם בפניכם · כלומר אני מתקוטט בעצמי כאשר אעזוב שיחי בתוך לבי · וכאשר אדבר יהיה דברי במרירות נפשי · כענין כי החרשתי בלו עצמי : אומר אל אלוה אל תרשיעני · תחלה הודיעני על מה תריבני : הטוב לך כי תעשוק · כלומר שתעשה ליעשק גזל ולגזול ממני מעשי הטובים : או טוב לך כי תמאס בי · ואני יגיע כפיך כי תופיע והראה בי עצה הרשעים · כלומר מחשבת וכפירה · אולי ידע איוב בנפשו כי הרהר מתחלה אחרי מדותיו של הקב"ה · והיה מסתפק ואומר כי אין טוב לאלהים שימאסנו ויעניםנו על ספיקות מחשבתו אחרי שסופו יגיע כפיו · או יאמר כן על מחשבתו האחרי בא עליו הרעה : עצת רשעים · היא הכפירה שמסתירים הרשעים בלבנם · וכן עצת רשעים רחקה מני · כפירה : העיני בשר לך · שתעשה לי רעה לנסות אותי לדעת כל לבבי · אם אהבתיך בכל נפשי : הכימי אנוש ימיך · ולא תוכל להמתין עד בא חליפתי · ואם חטאתי תעניסני אחרי כן · כי תבקש לי עון וחטא · ואתה היודע באמת שלא ארשע בנסותך אותי · וגם ידעת שאין מידך מציל ואין צורך לנסות כחך וגבורתך עמי · ויתכן לפרש בפסוקים האלה ענין אחר והוא · הטוב לך כי תעשוק אותי ותמאסני ואני יגיע כפיך · או הופעת על
עצת

אוהב משפט

מקוה שיכלה זמנו שיודע שלא יעבוד עוד בבא הכל · וכמו שהשכיר מקוה שכר פעלו בהשלמ' זמנו · כן הוא זמן האד' הולך אל נקודת קבוצת וגבול לא יעברנהו והם ירחי שוא ולילות עמל כי כל ימיו מכאובים והכל המה ושוא ועמל או ירמוז זה אל זמן חליו וקלף · : מנו · זמנו כמו אשר מנה את מחבלכם כלומ' לילות במספר כמספר לו ורז"ל דרשו מן ירחי שוא שמספט איוב בייסוריו שנים עשר חדש · וגם אמרו שאותן הי"ב חדש באו המכות על המצרי' הם י"ב חדש שנתיסר בהן איוב כדי להטריד השטן באיוב ושלא יקטרג בנגד ישראל · ע"כ : אם יאמר כי זמן האדם הוא רע ומדבר עליו ועל כל אדם שאם ישכב האד' יאמר מתי יקום ומדד לבו הבלילה מתי יכלה : מדד · פעל עבר על משקל אבד ושבר ויסוב ל הלב כלומר ומדד לבי הערב ואם יקום ישבע נדודים עד הנשף כלומר עד הערב לפי שהוא נודד ממקומו · אבק · ואכה בטרדות מבהילות · וי"מ אותו על חליו שהו' בלילה אומר מי יתן בקר וביום אומר מי יתן ערב · ורבינו סעדיה ז"ל פי' ומדד ערב בהערב מדד עלמו עד למרחוק שאינו כלה כדרך החולים שאומרים כמה היא נמדד זה הלילה ומתי יהיה יום · ופי' נשף בקר והכל הוא חוזר אל הלילה · וי"מ ומדד לשון נדודים מדה על משקל משמר והראוי מנדד · ופי' הראשון הוא היותר נכון לפי קשר הפסוק : גם לפי פי' הראשון שכו' מדבר ביצירת האדם אמר כי האד' רמה ותולע' בחייו והם הכנים והפרעושים · והוא מלא פלאי'רעים בנרב ונחרם מנוקעים

רשי

כחלב תתיכני · כטיפת תולדתי : ופקודתך · פקודת משמרתך שמניתה לי שומרי׳ שמרה רוחי בבטן אמי ואחר כך · ואלה צפנת בלבבך · לבלעני כאילו אין זוכרם ידעתי כי זאת עמך · הכל כמפורש ולא שכחת · אם חטאתי ושמרתני · כתת עיניך בי מלהעלי׳ ולעבור על מלתך · ומעתה אין אתה מנקיני · אלא על הכל אתה פורע · שבע קלון · אני · וראה עניי · אין זה וראה לשון צווי אלא שם דבר · ראה עניי כדכן בלע״ז · שכל שעה אני רואהו כמו שאתה אומר · ושבע ימים · כמו ושבע ימים כן תאמר וראה כמו ורואה פניי : ויגאה כשחל תצודני · ויגדל בעיניך להיות לך למשא ולפח נפש · את אשר כשחל תצודני · אשר תפרוש לי מצוד׳ כאילו אני גיבור כשחל · ותשוב מיום אל יום : תתפלא בי · לדקדק ולהפליא במשפט · לשון כי יפליא : עדיך · להעיד על קליפת החלאים ומכאובים · וצבא עמי · זמנים קבועים לייסורי · הלא משמשי׳ וחוזרים ומתחלפים · שנויים משונים מאלה · ומשמשין זמן אחר אגוע

רלבג

כחלב תתיכני · רמז בזה אל הזרע אשר ממנו ההויה ר״ל זרע האשה שהוא נחך תחלה ונגר ואחר כן יקפיאוהו ויעמידהו החום הטבעי אשר בזרע הזכר כמו שהתבאר בטבעיות : תשוככני · תכסני כי העצמות והגידים הם מחוץ סביב האיברים הנכבדי׳ הפנימיי׳ ובזה נשמרים באופן מה עם שבעצמות יהיה לגוף קיום ועמידה ובגידים תשלמנה תנועות האיברים החלקיות : ופקודתך · ופקידותך והרצון בו׳ ופקידותך אשר שמת בכחותי הפועלות למשול על הכחות המתפעלות הנה הפקידות ההוא שמרה רוחי בקרבי כי לולא זה לא הייתי יכול להתקיים כלל וזה שהאד׳ לדקות חמרו יתפעל בקלות ויפסד לולי רבוי הכלים אשר שם בו השם לעזור בשמירתו הזמן האפשרי : ושמרתני · במשמר ובמאסר : וראה · מקור והרצון בזה הנני שבע קלון ורואה עניי תמיד : ויגאה · ר״ל מי יתן ויגדל הכאב הבא עלי עד שתצודני כשחל שימית בפעם אחת אבל אתה תשוב להכותי מכה אחר מכה ותראה פלאות בי : עדיך נגעיך ולו דמיון מה בלשון ארמי כי הספח נקראת עדיתא : חליפו׳ · מענין כריתה : וצבא רבוי : וחדל · המכא מהביא עלי אלו הרעות : ושית

[איוב י]

זְכָר־נָא כִּי־כַחֹמֶר עֲשִׂיתָנִי וְאֶל־ ב׳ · ל׳ · ב׳ אִדְכַּר כְּדוּן אֲרוּם אֵיךְ טִינָא עֲבַדְתָּנִי

י עָפָר תְּשִׁיבֵנִי׃ הֲלֹא כֶחָלָב תַּתִּיכֵנִי ל וּלְעַפְרָא תְתִיבִנַנִי׃ הֲלָא הֵיךְ חֶלְבָּא

וְכַגְּבִנָה תַּקְפִּיאֵנִי׃ עוֹר וּבָשָׂר ל׳ · ח׳ סְנִינְתָּא יָתִי וְהֵיךְ גּוּבְנִין קְרַשְׁתָּא יָתִי׃

תַּלְבִּישֵׁנִי וּבַעֲצָמוֹת וְגִידִים תְּשֹׂכְכֵנִי׃ ל׳ · ל׳ ר״פ וכתי׳ שי״ן מַשְׁכָא וּבִסְרָא אַלְבֵּשְׁתָּנִי וּבְגַרְמַיָּא

חַיִּים וָחֶסֶד עָשִׂיתָ עִמָּדִי וּפְקֻדָּתְךָ ב׳ ר״פ ה״ל וְגִידַיָּא אַשְׁתֵּיתָנִי׃ חַיֵּי וְחִסְדָּא

שָׁמְרָה רוּחִי׃ וְאֵלֶּה צָפַנְתָּ בִלְבָבֶךָ ג׳ ר״פ בסי׳ ה׳ עֲבַדְתָּא עִמִּי וְדִכְרָנָךְ נַטְרַת רוּחִי׃

טו יָדַעְתִּי כִּי־זֹאת עִמָּךְ׃ אִם־חָטָאתִי וְאִילֵין אַטְמַרְתָּא בְלִיבָּךְ יְדַעִית אֲרוּם

וּשְׁמַרְתָּנִי וּמֵעֲוֺנִי לֹא תְנַקֵּנִי׃ אִם־ ל דָּא נִכְּךְ׃ אִין חָבִית וְנַטַּרְתָּנִי וּמִן חוֹבִי

רָשַׁעְתִּי אַלְלַי לִי וְצָדַקְתִּי לֹא־אֶשָּׂא ג חד מלעיל לָא תְזַכֵּינִי׃ אִין חָבִית חֲבַל עָלַי מִן

רֹאשִׁי שְׂבַע קָלוֹן וּרְאֵה עָנְיִי׃ וְיִגְאֶה ל דִּינָא רַבָּא וְזָכֵיתִי לָא אֶזְקוֹף רֵישִׁי מִן

כַּשַּׁחַל תְּצוּדֵנִי וְתָשֹׁב תִּתְפַּלָּא־בִי׃ ל׳ · ל׳ · ל קֳדָם חַיָּבַיָּא דְאֶסְבַּע יְהִי חִיסוּדָא

תְּחַדֵּשׁ עֵדֶיךָ נֶגְדִּי וְתֶרֶב כַּעַשְׂךָ ל״ל ה׳ כתי׳ סי״ן כלים׳ וְאֶחְמֵי סִיגוּפָא׃ וְאָרִים יְדֵיהּ הֵיךְ

עִמָּדִי חֲלִיפוֹת וְצָבָא עִמִּי׃ ד׳ אַרְיָא תְּצוּד יָתִי וְתָתוּב תַּדְיֵין בִּי׃

ולמה תַּחֲדִירַת סַהֲדִיךְ לְקִבְלִי וְתַסְגֵּי רוּגְזָךְ

בַּהֲדֵי מִתְחַלְּפָן מַחֲוָותָא מִתְיַיחֲלִין גַּבָּאִי׃ ולמן

כחומר ב׳ וסימ׳ כחמר ביד היוצר כן אתם בידי · זכור נא כי כחמר עשיתני : ובשר ח׳ וסימ׳ נמסר בסדר תזריע וביחזקאל סימן ל״ז : וחסר ה׳ וסימ׳ בלשון ארמי טבא רדף חיי ונטר אסתר · וביאורם בתהלות סימן כ״ג ובמשלי סימן כ״א : ומעוני ל׳ אם חטאתי ושמרתני והוא חד מן שיטה חדא דמשמשין ומעי ברישי׳ וסימ׳ נמסר במסרא רבתא במערכת אות המ״ם בס״ד והמצאם בשטת ומ׳כי שם ביתם : כעשך ד׳כתי׳ שי״ן בלישניהו׳ ואינון מן מלין דכתיב שי״ן וקרי׳ סמ״ך וסימ׳ תמצא נמסר בתריסר בסדר הושע סימן ב׳ :

מ״ע ספורנו

הלא כחלב · בזרע הנקב׳ : תקפיאני בזרע הזכר · וגם כי הם מתדמי החלקים : עור ובשר תלבישני · הנה ברר הטבע מהם חלק ש שוני׳ לעור ולבשר והגידי׳ ולעצמות : חיים הכח החיוני והרוח אשר יתקיי׳ בו : וחסד · הכח השכלי : ופקדתך · ההמצעיים שסדרת להשלימו : ואלה השכלי והאמצעיים להשלימו שסדרת : צפנת בלבבך היו התכלית המכוון במצירותי · כי רמנס : ידעתי כי זאת עמך · כי זאת לבדה היתה כוונתך בזה המב׳ : אם חטאתי ושמרתני · לדקדק עלי כחוט השער׳ ומעוני לא תנקני · בתשובה הנה : אם רשעתי אללי לי ולדקתי לא אשא ראשי : ובזה היה טרוד ביסורין בכל ענין ולא אוכל לעשות כוונתך להשלים נפשי לפיכך : שבע קלון · רמוז די לצרותי שהם עם קלון : וראה עניי ורחם : וגרה ואם לא יספיק זה הכונס כיה שיגדל : תחדש עדיך נגדי השטן הוזלהו : ותרב כעסך · בחושבת יסורין : חליפות · אך שתהיינה אחר כך חליפות והשתנות לטובה : וצבא · זמן שאוכל להשלים בו נפשי ואם לא כן : למה

אבן עזרא

תתיכני · כמו כהתוך כסף : ופקודתך · היא הפועלת והוא כמו צווך : ואלה · ענייכו על השגגות והענין אחר שעשית עמי כל זה החסד מה לך לפון עמך שגגותי : שבע קלון · יחסר מלת אני : ויגאה · יחזור על עניי שכל יום ויום יתגבר : ותשב · פעם אחר פעם כענין אך בי ישוב : תתפלא בי · תראה פלאיך בי : עדיך · הם הנגעים שיעידו : חליפות וצבא · הולכות ועומדות כמו הלא צבא והענין שהם עתה בזמן הזה וענייכו על התלאות : ושית

אבן יחייא

זכור נא כי כאשר עשיתני הייתי כחומר · ולמה אתה תבקש להשיבני אל עפר שהוא חמרי בלי סבה מקטנה · הלא כחלב תתיכני הוא רמז לסבת המזוכנת אשר ממנו יולדו הליאות · ומסבת הליאות יולד זרע האיש אשר הוא כחלב הנקרש מעט · וכגבינה תקפיאני כי אח״כ יקרש הזרע ההוא ויעשה אצבוע גדול שהוא הלב וג׳ אצבעועות קטנות אלו שהם המוח והכבד · ואח״כ האצבעועות האלה תלבישם מעור ובשר ותסכך בעצמות וגידים · ואחרי העשות הגוף עשית עמדי חסד לתת בגופי החיים · ורוח שמר׳ פקודתך לכלכל הגוף במשפט בהשלט הכחו׳ הפועלות על הנפעלות · והנה ידיעת אלה העניינים ידעתי כאמנה שצפנת בלבבך והם בחכמת שכלך אשר ידעתי כי זאת החכמה עמך מידיעת בריאת האדם · ואמנם לא תנגיח במעשה אנוש אם יחטא או יצדק כי נאה נאית מראות פעולותיו מהסכל המסתכלת · שאם היה כן אם חטאתי ושמרתני ותשימני במשמר ובמאסר הצרות · לא היה ראוי שיתמידו הצרות לעולם ומדוע מעוני לא תנקני · ואנכי הרואה שתורה אחת לצדיק ולרשע · שאם רשעתי אללי לי · ואם צדקתי לא אשא ראשי להיותי שבע קלון ורואה בעניי ויגאה ויגדל עניי מאד כי אתה תצודני במאסר הצרות כאשר יצוד השחל החיות · ותשוב לצודני פעם אחר פעם כאלו תעשה בי כפלאות · ויהיה כאלו בכל יום תתפוש אותי ותחדש עדיך שיהיו מעידים נגדי מאשר עויתי · ותרבה כ״כ כעסך עמדי · כאלו הייתי אדם גדול עשיר אשר לו ריבוי מחליפות שמלות · וגבור ואמיץ אשר עמו צבא רב · כי הגדולים לא יכעסו כנגד שתלושים ועניים כי יבזום מלכנוע בהם · ואמנם כעסם יהיה עם אשר חליפות וצבא עמו : ולכן

תורת חסד יראת שדי

הלא כחלב וגו׳ עתה חזר למה שאמר ידיך עצבוני ויעשוני ויר׳ הלא כחלב תתיכני בתחל׳ כו׳ בהיותי מוסגר בבטן אמי חיים וחסד עשית עמדי משעת הפקידה וכצאתי לאויר העולם כסתמו האברים הפתוחים וכפתחו הסתומים ואין לך חסד גדול מזה ופקודתך והיא הכשמ׳ שנתת בי שמרה רוחי ולא טמאתיה במעשי ואלה האנשים הצדיקים אשר שמרה רוחם את נשמתם טהור׳ כדי לתתה אליך ה׳ כמו שנתתה להם וכו׳ צפנת בלבבך ואתה ה׳ משגיח עליהם לטובה תמיד וידעתי כאמנה כי זאת הפעולה עמך היא : או יכוין אל התורה כאו׳ וזאת התורה וכו׳ כי כולה שמותיו של הקב״ה : **אם** חטאתי ושמרתני כתב ה״ר משה קמחי ושמרתני תטור לי איבה כטעם ואביו שמר את הדבר או ענינו כאילו שמתני במשמר ואיך לא תנקני ע״כד · או יר׳ הנה אם חטאתי באיזה זמן מן הזמנים אתה ה׳ שמרתני וגם עתה גם אם באולי העותי שהוא ענין יותר חמור מהחטא הנה כבר בלקתי עליו ולמה א״כ לא תנקני כי אם רשעתי אללי לי שעברתי על דעת קוני ועכשו שלדקתי למה לא אשא ראשי שבע אתה ה׳ בקלון אשר היה לי וראה בעניי והצילני · וכפי פירושי זה יהיה אומר שבע קלון ע״ד אומר ישבע בחרפה כמו שפי׳ שם המפרשים :

ויגאה וגו׳ עתה חזר דבריו לענין מה שאמ׳ אם רשעתי אללי לי ויר׳ ואם היה הרשע מתגבר ומתגדל הנה או כשחל תצודני וכו׳ · והה״ר שמריה האיקריטי ז״ל פי׳ ואמר והוצאת הנפש ג״כ נזכרה בדברי רבותינו לשון שיהול אמרו במיתת הנשיקה כשחל ביכתא מחלבא עכ״ד : ותשב תתפלא בי הוא ע״ד מ״שה הנני יוסיף להפליא את העם הזה הפלא ופלא וכו׳ ותחדש עדיך נגדי ותרב כעסך עמדי עדן ועדנין · או יר׳ ע״ד תתחדש כנשר נעוריכי ויר׳ יתחדש בי העדי והיופי והכח כדי שאוכל לסבול הצרות · ולמה

ר׳ אברהם פריצול

וזה לזה · גם תובע גם הנתבע : לא יש בינינו מוכיח · וכיד אין בינינו מוכיח אותנו לשמוע שני הקלות שישית ידו על שנינו לשפוט על טענותינו לגזור מי יצדק בריבו : יסר מעלי שבטו · אמר איוב ואם הייתי יכול לבא בדין אתו היה ראוי שיסיר מעלי בראשונה שבט מכותיו ואימתו מאלהותו אשר עלי ישירנה ואל תבעתני ואז אדבר משפטי אתו : אדברה ולא איראנו · ואחר שיסיר ה׳ מעלי שבט מכותיו ואימתו אדבר אתו משפטים ולא אירענו : כי לא כן אנכי עמדי שאהיה רשע כאשר תשבת לא כן הוא הכלי : נקטה נפשי בחיי · ובאמת כל כך גברו עלי מכאובי עד כי נקטה ונכרתה נפשי בחיי כי בחיים אני מת עד כי הנני עוזב ומניח עלי שיחי וכעסי וצרתי כי אין לי דרך לנגאת ולהתוכח רק כאשר אדברה בגי לעצמי · אדבר במר נפשי · נקטה ענין הכרתה מן ונקוטותם : אומר אל אלוה אל תרשיעני · והנני אומר לה׳ שלא ירשיעני להענישני עוד ושיודיעני על מה תריבני ותכני כי ידעתי שאיכני ראוי לזה : הטוב לך כי תעשוק · הטוב לך האלהים כי תעשוק ותשחית האדם הבלתי ראוי · וכי התאם יגיע כפך כאשר פעלה ה׳ · כי כל פועל שלם אוהב את פועל ידיו אשר הסכים לעשות יועל עלת הרשעים הראויי׳ לכליון הופעת אורה לתת להם דרך להגעת חפצם · הנה זה עול וחמס אם אמת הדבר שיגיעו מאת ה׳ דברי׳ כאלה מעוותי הסדר שיתאם הטובים ויצליח הרשעים להופיע עליהם מן הטוב : העיני בשר לך העיני בשר לך שהאדם טועה במראית העין לשפוט השקר · אם כראו׳ אנוש תראה אשר בשלו ידין מה שאיכנו ראוי · או העיני בשר לך להשיג כל פרטי ופרטי כפרד בענין הראות מופשט זה מזה · ואם כראות אנוש תרא׳ להשיג בדמיון ובחושים דברי׳ פרטיים יפלו תחת הזמן : הכימי אנוש ימיך · ועוד הכימי אנוש ימיך שיקבלו ההשתנות להשיג הדברים הפרטיים שיפלו תחת הזמן · ואם שנותיך כימי גבר להיות יודע בזמן : כי תבקש לעוני ולחטאתי תדרוש · כי תבקש לעוני שיהיה גדול ולחטאתי אשר בשגגה תדרשנו לדעת אותו בזמנו ולהכאיבני · ואיך תהיה זאת לה׳ ליחסו עם הזמן מה שהוא נמנע בחקו · כי אין לו יחס עם הזמן לדעת הדברים הפרטיים הקורים תחת הזמן לדעת אותם בזמנם כאמור : על דעתך כי לא ארשע · ובאמת כי אפילו היה הדבר כן תדע פעלות כל פרעי בני האדם שיפעלו בזמן ובבחירה · הנה בודאי על דעתך ידעתי כי לא ארשע אם היה זה תולה בידיעתך ושאיכני ראוי למכאובות וצרות כאלה · ואין מי שילילני מידך · כי הגיעו עד שערי מות : ידיך עצבוני ויעשוני · והנה ידוע הוא באמת כי ידיך הם אשר עצבוני · ר״ל ליירוני ויעשוני שלם בחלקי אברי גופי · כי נפלאים מעשיך בקשר קלתם בקלתם כמבואר בכתות האיברים · ועצבוני · מן עצביהם כסף וזהב שהם מציירי׳ ויחד סביב גופי ברואת אותם והקשרת תועלתם זה עם זה · ואחר כך לשקר תבלעני בלא חטא : זכור נא כי כחומר עשיתני · זכור נא כי כחומר מעשה היולר כן יצרתי בבטן אמי לברוא בריאה שלימה ולהביאה לאור העולם להחיותה · ואחר כך אל עפר תשיבני בצרות נמרצות : הלא כחלב תתיכני · הלא על צד הפלא כמו החלב בתחלת ההויה תתיכני · וכמעשה הגבינה שצריך להקפיא החלב כן תקפיאני · כי כן דמוהו חכמי הרופאים בהוית הולד היות זרע האשה שהוא הדם · מן קפאו תהומות ; עור ובשר תלבישני · וגם עור ובשר הלבשתני את גופי לכסות בהם האיברים המדומים הפנימיים

הרמ״בן

עלת רשעים מסיתים אותך עלי לאמר כי אני רשע : העיני בשר לך · שיטעוך עידי שקר : הכימי אנוש ימיך · שיאמרו לך שחטאתי בימים הקדמוני׳ טרם דעתך אותי : כי תבקש לעוני ולחטאתי · ותדרוש מאחרים · ואתה היודע שלא רשעתי · ועם כל זה אין מידך מציל · ואלה התלונות על דרך מלכי בני אדם · והראשון יותר נכון בעיני : ידיך עצבוני · ידיך עמלו ונשאו בי עצב ויגיע כפיך תבלעני · והמפרשים פירשו אותו מלשון המשנה אין מעצבין את הקטן · והוא תקון האיברים : ויעשוני יחד סביב · כלומר ידיך עשוני ותקנו אותי איברים סביב להיות גופי תקיף וחזק ועתה תבלעני · וכן אמר התרגום ידיך ליירו יתי ועבדו יתי כחדא חזור חזור ושלעמת יתי · ויש אומרים כי החוטים הבאים מן המוח וחוט השדרה נקראו עצבים בלשון הקדש · כי כן נקראו בלשונינו שמעלים עצב · וירצה לומר תקנו חוטי וגידי סביב סביב לעצמות להיות נקשרי׳ בחזק : כי כחומר עשיתני · כי כחומר היוצר אשר יעשה החומר מן המים והעפר וישוב ויעשה כלי ככה עשית אותי וסופך להשיבני אל העפר · וירצה לומר אחרי שעמלת בגופי להיות ימי מספר למה תלמית ימי · כי הנה עמלך לריק יהיה : תתיכני · כמו כהתוך כסף : וכגבנה תקפיאני · ספר ענין היות האדם : חיים וחסד עשית עמדי · בבטן אמי ואחרי צאתי : ופקודתך שמרה רוחי · שאתה צריך לפקוד הבריות ולספק צרכם · ואם לא תפקדם תמיד לא יהיו · כענין והפקדהו לרגעים · וה׳ פקד את שרה · וכן אמר התרגום ודוכרנך נטרת רוחי : ואלה צפנת בלבבך · להביאם עלי בסוף · ידעתי כי זאת המחשבה היתה עמך כשבראתני והטיבות לי כי לא חטאתי אחרי כן · ומפני שהמטיב לאדם נראה כאוהב ואם ישנאהו הנה איבתו צפונה וטמונה בלב אמר צפנת בלבבך · כלומ׳ לא גלית שהיית אויב לי ורוצה לעשות עמי רעה · והכונה להתאונן במה שאמר הרבה פעמים · למה יברא האלהים את האדם להשחיתו · אם חטאתי ושמרתני · כדי לראות חטאתי ושלא תנקני מעונותי : אם רשעתי אללי לי · ספר כי ישמור ויזכור חטאותיו ולא ינקה מן העונות · ויביא עליו צרות רבות ורעות על רשעו · ואם צדק לא ישא ראשו ; שבע קלון · יאמר על עצמו כי הוא שבע קלון · ויחסר מלת אני : וראה עניי · פירשו בו כי הוא דרך תפלה · כלומ׳ ראה עניי והצילני · והנכון כי יאמר לא אשא ראשי אשר הוא שבע קלון על נגעיו ויגוע · וראה עניי כי תכיר כי כן הוא · וראוי להיות שבע קלון עליו : ויגאה · העוני ויגבה עד כי תצודני בעבורו · כמו השחל שאדם מרים עליו חרב וחנית עד אשר יצודנו : ותשוב תתפלא בי · תשוב כל היום ותראה פלאך בו · כענין אך בי ישוב יהפוך ידו כל היום : תחדש עדיך נגדי · הנגעים המעידים שאני רשע תחדשם לבקרים להביא עלי חליים משונים : נגדי · לדרך המעידים באדם לשבת נגדו · כמו הושיבו אנשים בני בליעל נגדו ויעידוהו : ותרב כעסך עמדי · ירצה כאלו כל היום הוספת כעס חדש על הראשון · ואני חליפות וצבא עמדי מתחלה · כי מלבד הנגעי׳ היה סופי לחלוף ולמות · וזמני הקצוב כבר הוא עמי · והענין כי החטאים יקצרו ימי ויעשו אותם מעט ורעים · והלדק לא יאריך ולא ייטיב לי · כי צבאי וזמני עמי מעודי : ולמה

דומה אל כחלב נגרע האיש כאשר יפגע בו הוא אשר יקפיאהו בחום טבעי אשר בו : תקפיאני · מן קפאו תהומות ; עור ובשר תלבישני · וגם עור ובשר הלבשתני את גופי לכסות בהם האיברים המדומים הפנימיים

אוהב משפט

שביקעים עורו · ולפי הפי׳ השני חוזר לחוליו שנבקע עורו מפני השחין מכל העפוש העלה רמה והבאים כלהוה לבוש מן הרמה : גוש׳ התיכה ובלשון רז״ל דומה לו שנעקרו בגושיהן ויאפשר שהוא לשון משוש מלשון רז״ל גששיה ודומה ללשון ערבי שקורין למשוש גים יאמר שמשוש בשרו הוא כמשוש העפר : רגע · נבקע כמו רוגע הים : וימאס לשון מיאום שהוא נמאס מרוב המוגלא היוצאת ממנו · והתרגום עשאו לשון המסה כמו ימאסו כמו מים ותרגומו אתמסי והאלף תמורת לות הכפל כמו אשר בזאו כמו בזזו : ימי יאמר כי חיי האדם קלים מן הארג אשר ישלח האורג בבגד והם כלים באין תקוה ותוחלת כטעם קפדתי כאורג חיי · וי״מ תקוה מן תקות השני שלא נשא חוט של מטוה בתוך הארג לחזור לשלחו בתוך הבגד רמז כי אחר שהגיע הוא לזה הגבול מהמחלה יורה כי קרוב לבא עתו וימיו לא ימשכו ואם כן איפה תקותו שהבטיחו אליפז עליו : זכור וא״ת ויהיה כן כדבריך אולי אחר המות תהיה התקוה זו זה אינו כן · והו שאמר זכור כי רוח חיי ואהר שתשוב אל האלהים אשר נתנה אין מדרגה לשוב ואם כן איך תשוב עיני לראות עוד טוב כהנחומי אליפז ואמר זכור כנגד הבל ואם לא נזכר כי ידע הוא כי עמו יתיכה ריוח יחזור של שיה הנזכ׳ למעלה ויוחל אלוה וידכאני · לא רואי אינו פועל כיוו אחרי רואי לפי שהוא מלעיל אבל הוא שם כמו טוב רואי כלומר מראה · יאמר אחר המות אפשר שיוכירני

וְלָמָּה מֵרֶחֶם הֹצֵאתָנִי אֶגְוַע וְעַיִן לֹא־תִרְאֵנִי׃ כַּאֲשֶׁר לֹא־הָיִיתִי אֶהְיֶה מִבֶּטֶן לַקֶּבֶר אוּבָל׃ הֲלֹא־מְעַט יָמַי יחדל ישית מִמֶּנִּי וְאַבְלִיגָה מְּעָט׃ בְּטֶרֶם אֵלֵךְ וְלֹא אָשׁוּב אֶל־אֶרֶץ חֹשֶׁךְ וְצַלְמָוֶת׃ אֶרֶץ עֵפָתָה כְּמוֹ אֹפֶל צַלְמָוֶת וְלֹא סְדָרִים וַתֹּפַע כְּמוֹ־אֹפֶל׃

ה' ר"פ ד' חס' בליש · וחדל · ושית · ק' ב' ק' · ד' · י"ג ר"פ · ל' · לוחד תפע

ולמא מן רחמא אפקתני אתנגיד ועיינא לא תסכינני : היכמה דלא הויתי איהי מתיל מן כריסא לבי קבורתא אתעל : הלא קלילין יומי ופסקן ושוי עלי ואנוח זעיר : עד דלא איזיל ולא איתוב לארעא חשוכא וטולא דמותא : ארעא דתימורהא היך קבל טולי מותא ולא סדרי יתוב בני נשא ומפעפעא היך קבל :

ויען · ואתיב

רש"י

אגוע ועין לא תראה · הלא אגוע מרחם : אובל · הייתי מובל : ושית ממני · שית עצמך ממני ומעלי · כמו קרב אליך · קרב לעצמך ורחק ממני : בטרם אלך בעודני חי ולא הגיע עד מותי הנח לי וארגיע · עיפתה שם דבר חשוכה · כמו שחר ועיפה · צלמות היא ולא סדרים בה · ואור שלה כמו אופל הוא ותופע · כמו אופל מקום מופע שבה כמו אופל הוא : מענה

רלב"ג

ושית ממני · הרפה ממני : ואבליגה · ואתחזק או ואחזק לבי : עיפתה · אורה : ולא סדרים · ר"ל שאין בארץ דבר שומר סדר ויוסר בענייניס הפרטיים : ותופע : ותאיר : זה ביאור מלות המענה : ביאור דברי המענה · ענה איוב ואמר אמנם אני ידעתי כי כן ר"ל על מה שהוכחתני ואמר' עד אן תמלל אלה לא תחשוב שאמרתי מה שאמרתי לריב עם השם ית' אבל אמרתי זה לפי דעת אליפז ואולם אני אחשוב גם כן שהשם יתברך לא יעות משפט ולזה גזרתי שהוא בלתי משגיח באישי האדם כדי שלא איחס עליו עול ואולם שם השם יתברך ענייניה' לפי מה שימשך מפעל הגרמים השמימיים ואף על פי שהי' יותר טוב כמו שאמרתי לאנשי' המרי נפש שימותו מרחם אינני מיחס בזה עול אל השם יתברך וזה שזה אמנם היה ממנו מצד שלא היה אפשר שיהיה ענין פרטי האדם מסודר ממנו באופן יותר שלם ובכלל הנה הוא מבואר שאין ראוי לאדם לריב עם השם ית' ולהטיח דברים כנגדו כי איך יתכן שילדק אנוש עם אל בריבו עמו הנה אע"פ שיחפץ לריב עמו לא יוכל כי השם

מ"ע ספורנו

למה מרחם הוצאתני · לפי' : חדל · מלהסתיר פניך : ישית · היסורין רחוקים ממני : ואבליגה · מעט · אתחזק להשלים במכוון מאתך : אל ארץ חשך · הקבר : וצלמות · הזקנה שהיא הדרך אליו : עיפתה האור שלה הוא · כמו אופל · ולא סדרים · שלפעמים יגבר הטבע ולפעמים יגבר החמר בלתי סדר : ותופע · וגם כשתאיר הזקנ' ויגבר הטבע · היא כמו אופל : מכאבי הזקנה :

צופר

אבן עזרא

ושית ממני · הרף ממני כמו ונשתו מים : ואבליגה ואתחזק : עיפתה · חשך וכמוהו עושה שחר עיפה : סדרים · הם מערכות הכוכבים ותרגו' יערוך יסדר :

ויען

מסרה

ולמה ה' ר"פ וסימ' בסדר שלח לך ומטות : וחדל ושית יחדל ישית כתי' בי"וד וקרי' וחדל ושית בו"יו ואינון מן כ"ב דכתי' י"וד בריש תיבות' וקרי' וי"ו וסימ' במסרא רבת' במערכ' אות הי"וד בס"ד : ארץ י"ג ר"פ וסימ' נמסר בספר תהלות בסימן ס"ז :

אבן יחייא

ולכן שלא יועיל לי עשיית הטוב למה מרחם הוצאתני מי יתן שאגוע אז ועין לא תראני · והייתי כאלו לא נבראתי כי תכף מהבטן אובל לקבר · כי אם הוא אמת שתשגיח בתחתונים הלא מעט ימי חדל מלהכאיבני ושית והרפה ממני ואבליגה ואתחזק מעט · בטרם אלך אל ארץ חשך וצלמות ולא אשוב עוד שהוא המות והעדר · אשר היא ארץ חשוכה כמו אופל · כי בו ימצא גם הויות ולא סדרים טובי' כי הכל מרעה אל רעה ילך ואם תופע בו כהורא יהיה רע ליושבי' שם כמו אופל :

ויען

תורת חסד · יראת שדי

ולמה מרחם הוצאתני מאחר שאפשר שארשע כעת בדברי איזה דבר שלא כראוי כי אז טוב ממני הנפל · ומי יתן והיה שאגוע ועין לא תראני וכו' ולא היה לי עין לראותי את עצמי ועניין זה הוא מוסב לא"ם העיני בשר לך וכמו שביארתיו : **כאשר** וגו' וכו' וגם עתה לפתות זה יהיה לי כי כאשר לא הייתי אז אהיה ומהו הדבר אשר הייתי רוצה להיותי או כי מבטן לקבר אובל כי הנה או הלא מעט היו ימי אשר יחדל עליו או האל ית' מענין ימי חלד אילו מבטן לקבר אובל · או וכו' הלא מעט מזער משנותי והוא מה שאני עתיד לחיות עוד וחדל ממני וכמו כן ישית ממני ואבליגה מעט כאשר הוא הענין במי שהוא מתקרב אל המות כי כעת גסיסתו יתחזק הטבע מעט מה ותקף ימות וכאשר הוא בדבר בנר הסמוך להכבות וכן הלואי והיה לי כן שאתחזק מעט מה ואהיה ככה מהתחזקות גם כי מעט הוא למה שסוף סוף התאוקות מה הוא : **בטרם** אלך וגו' וכו' ואבליגה מעט בטרם אלך אל הקבר ולא אשוב לחטוא במה שאולי אדבר איזה דבר ואתן תפלה לאלי"ם : או וכו' ולא אשוב ואבליגה רק שאבליגה מעט ותקף אמותה כאשר הוא הדבר בקרובי אל המות · ואומר אל ארץ חשך וצלמות ארץ עיפתה וכו' הכל הוא רמז אל הקבר וכו' ואומר צלמות ולא סדרים וכו' וכבר אני בצל המות ואין לי סדרים מאזן ותכריכין כמו שעושים אל המתים ואם יש לי כעת איזה מציאות מה מאור העולם הזה הנה האור ההוא הוא כמו אופל : ורז"ל אמרו אריב"ל בג' מקומות שמענו שאדם משמיע תלמודו סמוך למיתתו דכתיב סוף דבר הכל נשמע וכו' וכתיב להודיעך קושט אמרי אמת להשיב אמרים אמת לשולחיך וכתיב צלמות ולא סדרים בא אדם בגלה של מות סודר תלמודו הוי צלמות ולא סדרים ע"כ והוא ענין נכון למה שביארתי והכוונה לומר שהיה איוב רוצה להיותו באופן ההוא שהיה מסדר תלמודו סמוך למיתתו · ואפשר לומר כי לכן היה אומר צלמות ולא סדרים לומר כי יסוריו היו יסורין שהיה בהם בטול תורה ובכן היה בצל המות וסמוך לה ולא היה יכול לסדר תלמודו: באופן כי ההארה ההיא והוא ענין המות אשר היתה באה או עליו שבכל מה היתה כמשכבת אלו לאור' מצד היותו מבולבל ממכאוביו הנה עכ"ז היתה האורה ההיא כמו אופל מאחר שלא היה יכול לסדר תלמודו וכו' · הכלל העולה מדברי איוב אלה כי גם שיהיה אמת כי בלשונו מלל אמרים טובים ויסר והוכיח רבים · ושהאל ית' יצדק דינו וכו' ושאם יחפוץ האל ית' לריב עם האדם לא יענהו האדם אחת מני אלף מטובותיו שהטיב אליו האל ית' כי מי הקדימו וישלם וכו' ואפי' שיהיה האדם חכם לבב וכו' כי מי הקשה והשוה אליו במה שנעשה לו מהטובות וישלם האל ית' אך אמנה היה ירא שמא יענהו איזה דבר והוא ית' מדקדק עם חסידיו כחוט השערה עד כי היה ירא שמא פיו ירשיעהו בהתפללו אליו גם כי הוא תמים עמו ית' ומצד מכאוביו לא היה יודע נפשו ר"ל שלא היה מרגיש אם היה פיו ועכ"ז נפשו היא אתו תמיד בצדקותה והיה מן הראוי שלהיותה כבר תמה בענין השלמות שתהיה חוזרת לאיתנה הראשון ולא שיבא לה השום כו' אשר לאורה הענין הנתן אל הלועגים למסת נקיים ואל הרשע אשר בני שופטי ארצו יכסה · והיה ג"כ ירא שמא אם לא ידבר ויוציא מפיו שיחת מכאוביו יבאו עליו עצבונות רבים ובכן יקרא חוטא לנפשו באופן כי מצד אחד היה רוצה לדבר ומצד אחד היה ירא שמא בתוך הדברים ההם ידבר איזה דבר שלא כרצונו ית' ובכן יאמר עליו כי להבל יגע במה שהתרחץ במי שלג והיה זכאי ושלם : וגם היה מתחנן אליו ית' שידעו אנשי העולם במה היתה חטאתו ולא יתחדוהו לרשע עם אל אחרי היות אמת כי הוא ית' יצרו והכינו ומביט בכל מעשיו ואפי' בראות עיניו וכותן מן החיים מה שהוא ית' רוצה עד שעל כן בחפשו אותו ידעני כי אינני נקרא בשם רשע כלל והודה לפניו ית' איך הוא מאמין אמונה שלמה שהוא ית' יצרו בבטן אמו ושתכף זרק בו נשמה טהורה והפקיד' אצלו ושהוא ית' צופן בלבבו אל הצדיקי' המאמינים בזה ואל החטאים כל עוד שהם חטאים משים אותם במשמר וכו' ולכן ירצה בעניו אחרי היותו צדיק וכו' וישבע בחרפתו וקלונו ויוציאהו מן העולם בהיותי זכאי ולא בהיותו חייב וגם הבוים הענין ואמר כי כל כך היה בענין החולשה עד כי מי יתן והיה שהיה מגיע לענין המיתה להיותו אז כמעט מה בענין ההתחזקות והוא ההתחזקות המעט אשר יתחזק הטבע בצאת נשמת האדם ממנו כו' ושעל הכל היה מיצר במה שלא היה יכול לסדר תלמודו מצד יסוריו שהיו יסורין שהיה בהן בטול תורה וכו' :

ויען

הרמב"ן

ולמה מרחם הוצאתני · רק הגוע שסולא יראני עין בחיים · וכאלו לא נבראתי אהיה · ומבטן המפלת אל הקבר הייתי מובל : הלא מעט ימי וחדל · פותרין אותו מלשון אדעה מה חדל אני · והפכוהו מן יושבי חלד · ולדעתי הוא מלשון ויחדלו לבנות העיר · ועניינו הלא מעט ימי וחדל ממני : ושית · זה על לב · והתבונן כי כן הוא · מלשון שיתי אותותי אלה בקרבו · כענין מבלי משים · או יאמר הלא מעט ימי וחדל לך מהם : ושית · ממני לבך אל דבר אחר ואתחזק מעט · ולדעת התרגום הירושלמי פתרונו ושים שאבליג מעט · כלומ' שים ריוח שאבליג מעט · אמר הלא קלילין יומי ופסקין ושוי ריוח עלי ואנוח זעיר · עשה וחדל שם · כלומר ימי נחדלים ממני ושית בהם שאבליג מעט : בטרם אלך ולא אשוב · לא יתכוין הספר הזה אל תחיית המתים רק כנוהג שבעולם יתאונן : עיפתה כמו אופל · מלשון עושה שחר עיפה · והוא ענין חשך · רק התרגום את' אדע דתמורהא היך קבל · והם אמרו כתרי האור הזורחים אחרי עמוד השחר ועושי' תימורי' · והם כאילו עפים לעיני האדם · והיא ארץ צלמות ואין בה סדרי העתים · קור וחום וקיץ וחורף ויום ולילה · ותופע כמו אופל :

ויען

ר' אברהם פריצול

הפניאיים והם עצמות וגידים אשר בהם תהיה התנועה והחוש · ובהם הסוכך והכסה עצם גופי : תסוככני · לשון כסוי כמו תסוככני בבטן אמ"ך : חיים וחסד עשית · ועוד ידעתי כי חיים וחסד עשית עמדי להמציאני ולתת לי נשמת רוח חיים הגופיים · וחסד בנשמה טהורה אשר זה יהיה להאד' על כל חסד מאתו ית' להיות האדם בלתי ראוי לכל ההויה החומרית לנשמה טהורה כזאת · כי מה הכוס בחומר כזה מובז כי יזכרמו ה' ית' לפקוד בו נר ה' נשמת אדם · וזה אמרו ועוד ופקודתך אשר הפקדת בי שמרה רוחי · כי היא הפקידה האלהית אשר המציא האלהים לשמור את האדם מצד הכחות הפנימיות הקבועות בטבע עם כל הכלים והאיברים המוכני' לשמרו · וזה שיגברו הכחו' הפועלות על המתפעלות בהמצאות הכחות הנפשיות · אשר בהם תשלם קיום שמירת האדם · וזאת היא פקודתך אשר שמרה רוחי : ואלה צפנת בלבבך · ובאמת ה' אלהים כי אלו ההשגחות והפעולות הנמשכות מאתך ידעתי שרותם צפנת בלבבך · והם דבקים עם הרצון הקדום הנמשך מאתך · כי בזה יקויים האדם עד כל ימי היותו מוגבל מצד הרכבתו אשר אתה היית סבה להמציאו · וידעתי כי זאת עמך ונמשך מאתך שאתה מחייה את כולם על צד ההשגחה במין בכלל · אולם הדברי' הנמשכים מאתנו מצד בחירתנו אשר יפלו תחת הבחיר' והמקר' והזמן מיד כל פרטי ופרטי ברצון אים זאים לא יתכן שתשגיח בם והדעם להיותם תחת המקרה והזמן ולפחיתות ערכנו : אם חטאתי ושמרתני · ואף אם חטאתי לפניך שיהיה אמת שחטאתי לך · הראוי לך שתשמרני ותביט עלי בעין האיבה ותשימני במשמר הפורענות אשר הגיעתני · ולא תנקני מעוני לעולם : אם רשעתי אללי לי · ועוד לפי הנראה מרוב מכאובי כי אם רשעתי אללי ואוי לי שרשעתי ונענשתי בכובד הצרות האלה והנה צדקתי גם כן אללי לי · כי לא אוכל להרים ראש גם כן לכובד צרותי · וגם על היותי נעלב מריעי אשר הוכיחוני באופן כי שבעתי קלון מהם · והנני רואה בעניי תמיד : וראה עניי · כמו ורואה בעניי : ויגאה כשחל תצודני · ומי יתן ויגאה ויגדל צרחי מאתך עוד תכף להמיתני ולצוד אותי להכותי כצידת שחל את טרפו אשר פעם אחת יטריף ואין מציל · אבל ראיתי אותך תשוב תתפלא בי לחזור מרגע לרגע להפלאות בי בפלאי מכותיך הנאמנות ולהכותי בהם · ויגאה · מן גאוה · ויגדל · התפלא מלשון הפלא ופלא : תחדש עדיך נגדי · וכן אתה ה' אלהים בכל רגע אתה מחדש עדיך · ר"ל מכותיך נגדי ותמיד תרבה כעסך ורפך עמדי וחליפות מרורות וצבא ורבוי מכאובים עמי : עדיך · מכותיך · וצבא לשון ריבוי · כמו לצבא רב : ולמה מרחם הוצאתני · ואם ככה אתה עושה לי למה מרחם הוצאתני כי אז הייתי חפץ שאגוע ולא יראני עין דואה כי טוב לי מות מחיים כמו שכבר אמר בראשית דיבורו : כאשר לא היתי · והיה טוב לי עתה ההפסד והמות כי כאשר לא הייתי מקדם נבראתי בלתי נמצא כן אהיה עתה · או כי מן הבטן מרחם אמי אל הקבר יובילוני בטרם היותי לאיש · כי כבר היה חושב איוב היות טוב המות לאיש בנפשה יום מהיותו חי כמו שקדם : הלא מעט ימי · ואם אולי תרצה להיטיב לי באחריתי כי אשמר אליך ה' כאשר הורוני ריעי הנלבבים לפני הלא מעט הם ימי לפי טבעי על כן חדל ממני : ושית ממני כענין והרפה ממני · למען אבליגה ואתחזק מעט בטרם אמות · כי מתי יבואוני יעודיהם אשר בשרוני ואני קרוב למות · ושית · כמו והרפה : ואבליגה · ואתחזק · מן מבליגיתי : בטרם אלך ולא אשוב · וזה שתחדל ותרפה ממני בטרם אלך לעולם הנשמות ולא אשוב לפי הטבע : והגוף ילך אל הארץ חשך וצלמות : ארץ עיפתה · וגם אמנם בהיותו חי בעולם הזה היא ארץ עיפתה והנך · כי האורה אשר בו הוא אופל המתאיך להפסיד כל ההווים ולהפסידם ולהשחיתם ולהגיעם אל כל המות אשר אין בו סדרים רק ההפסד הגמור לכל הדברים המסודרים בו ותופע האורה אשר בה להיות כמו אופל וחשך · וזה תכלית המציאות הזה התחתון · כי כל אור ההויה אשר בו תכליתה הוא אל החשך וההפסד : עיפתה · אורה · כמו ותופע · הופיע מהר פארן : **עקר** המענה הזה לאיוב יכלול בו דברים אלו · א' שרוע הסדור אשר בנמצאות ייחסהו איוב עוד בזה אל הסדור מהכוכבים · ולזה לא היה מתרעם אל העול מאתו ית' על זה אחר שמוכח הסדור לגרמים העליונים · רק התרעם בזה החלק מהתרעועת מדוע נבראו הקשי יום מאתו ית' להיותו סבת הכל וטוב מהם הנפל · ואשב היותו כשגגה היוצאת מלפני השליט · ולזה אמר למה מרחם הוצאתני · ואמר מבטן לקבר אובל · ב' כי בהיות איוב הישב היותו תם וישר בלתי ראוי לעונש כזה · וריעיו היו משיגים אותו כי מאת ה' היתה זאת · אם כן יתרעם מדוע יקרוהו כאלה והוא צדיק וישר · ולזה אמר הם ורשע הוא מכלה · ג' כי אחרי שהכיח איוב על היותו תם וישר וריעיו מכזיבים אותו היה מבקש על צד כיפוי הכלי להתוכח עם האל ולדעת מדוע יבואהו שאין כאלה הבלתי ראויי' אליו · ואיך ידעהו ה' לדעת מקרי הפרטי' הקורים תחת הזמן הבלתי מתיחס אליו כאמרו העיני בשר לך · והשוב ראייתו של איוב להיות מוכח זה אל הסדור מהכוכבים לפי דעתו · ושהשגחת ה' היא במינים ולא באישים כדעת קצת קודמים · וזה כדי להרחיק מעליו ית' לאות והסרון אם תהיה בפרטים כאשר כבר אמר ולרגעים תבחננו · ד' מה שהביא איוב ממבוכת אורך הפורענות הצדיקים קשה מאד מפורענות הרשעים במהירות כי ירדו אם שוט ימית פתאום למסת נקיים ילעג · שטוב הוא להיות נפרע מחטאיו מהר יותר מאריכות היסורין לאין קץ : ה' מה שבחר איוב להודיע לריעיו היותו מאמין באל משפיע קדמון וסבת הכל נוטה שמים לבדו ובריאת האדם ותכלית טוב שלמות חלקיו ואיבריו · כאמרו ידיך עצבוני ויעשוני וכו' · בפסוקים רבים · רק שאחר בריאתו האישית יוכח למקרי הזמן לפי מה שיגיעהו מן הדברים הבלתי מסודרים אל המקבל · וזה אומרו ארץ עיפתה כמו אופל צלמות ולא סדרים · וזה אצלי מה שהבינותי מן המענה הזה :

ויען

אוהב משפט

שיזכירוני בני אדם לטוב' אבל אין תקוה שיראני עוד שום אדם · עיניך בי ואינני כלומר כרגע יבא המות אל האדם כמי שמסתכל בדבר ולפי שעה לא ימצאנו כטעו' התעיף עיניך בו ואיננו : כלה ענן · לא ישוב · הרו"ל כאן כפר איוב בתחיית המתי' שתפסוהו חבריו ולא השיב על זאת הכפירה ואיפשר מפני שלא היה מאנשי התורה ואינה מצוה מושכלת אין לתפוש על הכופר בה אם לא בהתהו בה קבלה מהנביאים וי"א שאיוב לא דבר בזה אלא על צד הטבע שהרי מטב' האדם אינו שיחיה אחר המות ואם יש בזה דרך נס לא יכחישנו איוב ויהיה מהמ' אם ימות גבר היחיה כמו מאמר המן הסלע הזה נוציא לכם מים שהיא בתמיהה מתקיימת דרך נס זה כתב המורה ז"ל : ונראה לי שאיוב לא היה מתרעם אלא על העולם הזה שלא היה מן הדין ליסרו באלו היסורין בזה העולם כיון שאח' הייסורין אין לו תקוה בשום טובה שהריימות ולא יחיה עוד ואם יש עולם אחד או לנשמות בלבד או לנשמו' ולגופות זה לא יתרץ תלונתו כלל · וכבר הקדמנו זה · כלה ענן יאמ' כי הענן יכלה ואינו אז רק בעצמו כנהוא היורד בשאול שלא יכירוהו עוד אנשי מקומו : מקומו · אנשי מקומו כדרך ארץ כי חטאה לי · וכל הארץ באו מצרימה : גם אני ארצה לי שהוא חוזר אל דברי אליפז כלומר כמו שאליפז הוא מצדיק הש"י בדינו גם אני לא אמנע כי מלקרות תגר בצר רוחי שאדבר ורוח לי ואשיחה דברים מהם במרירות נפשי ועתה יתחיל איוב לזעוק חמס על הש"י ויתעלה ויתרומם : הים אני יאמר אל הש"י אם אני הים אשר יהמו יתמרו מימיו אם תנין הגדול אשר בתוכו כי תשים עלי משמר כאש' שמת על הים החול גבול יתגעשו גלי הים ולא יעברוהו והתנין בנבכי תהום כלוא ולא יצא כי השטן היה מפליא לעשות עמו בכל רגע ועונה ולא היה מרפה ידו ממנו אפילו שעה קלה לא בשינה ולא בקיצ' עד שהיה בוחר המות כמו שיפרש אחר זה והיה הות' איוב ויהיה הדבר כמו שטען אליפז שאני מחוייב בג"י באלו היסורין מה הוא זה שתופס זו אחר זו האם הוא מתירא שאברח ממנו עד שמשים אותי במשמר כמו ששם המשמר לים ולתנין : ורבותינו אמרו כי איוב היה מחליו ולמטה מתפלש באפר לינש השאין לא וכנגד זה אמר הים אני שלתלותית השאין מתרבה בי בכל יום ויפגם שהחול גבול לים כך הוא האפר משמר לי · והם אמרו כי מחליו ולמעלה היה מתגרד בחרס מחמת השחין ינש שבשבילו אמר עורי מעלי הפשיט וכנגד זה

זה

השם ית' לא יענהו בשום דבר מדבריו ועוד כי הוא חכם בתכלית החכמה ויכול במה שירצהו ולזה ראוי לירוא להריב עמו כי מי הקשה אליו ויעמוד בשלום וזה שהאדם ישמר מהריב עם שתקיף ממנו וחכם ממנו כ"ש עם מי שהוא בתכלי' החכמ' והתוקף· הנה מרוב כחו עוקר הרים ממקומם ולא הכירו המון האנשים מי הוא שהפכם באפו לפי שסבת העתקם ממקומם נעלמת מהם והנה השם ית' הוא הסב' בזה בהשתלשלו' הסבות ר"ל שהוא הסבה הראשונה וזה אמנם יהיה בסבת האויר האיד הקיטורי בבטן הארץ שיתהוה ממנו רוח ידחה ההר ההוא ויגביהנו עד שתבקע הארץ ויצא הרוח ואז יהפך ההר ההוא בעת כפלו ולזאת הסבה בעינה הוא מניד הארץ ממקומה ויתנודדו העמודים אשר היא נסמכת עליהם ר"ל שלמטה יצא התנודדות תחלה בסבת הרוח הנעצר שם ובסבת התנודד הארץ הסמוכה לארץ ההיא תתנודד הארץ אשר עליה · הנה אומר לשמש ולירח ולא יזרח וזה יהיה בעת דבוקו עם הירח ולא היה לירח מרחב לפי הנראה ואע"פ שהשמש חזק האור עד שמרוב אורו ימנע הראות הככבים הנה ימנע הירח אורו ממנו ולא יאיר וכזה יקרה בשאר ככבי לכת שיעדר אורם בשיסתירו אותם השפלים מהם · הוא נוטה שמים לבדו בזולת אמצעי בינו וביניהם בעת הבריאה ואולם היסודות ומה שהורכב מהם בראם באמצעות הגרמים השמימיי' והוא לבדו נוטה הגשם שידרוך על במתי ים והוא השמים וככביו ההולכים באיזור גלגל המזלות הם נוטים ממנו מעט לצפון ולדרום כמו ככבי לכת והככבים הקיימים אשר בשתים עשרה המזלות והוא עשה הצורות הצפוניות והדרומיות אשר בגלגל המזלות והנה בבריאתם מהפלא מה שלא יעלם וזה כי אלו הככבים עם היותם מטבע אחד בעינו יעשו פעולות מתחלפות בזה העולם השפל · וספר איוב מאלו הצורות עש והוא בנות עיש וכסיל וכימה שהם שתי צורות מעידות על תגבורת חום וקור רצוני שכסיל מעיד על רוב הקור וכימה על רוב החום וחדרי תימן הם הצורות הדרומיו' · ובכלל אם באנו לספר נפלאותיו לא נוכל כי הוא עושה גדולות עד אין חקר ונפלאות עד אין מספר וזה מבואר למי שעיין בטבע זה המציאות ובפרט באיברי הב"ח ואופן הסתעפם בהתחלתם הנה באמת הוא יעבור עלי ואם לא אראהו ויעבור לפני תמיד ולא אבין לו כי כבודו מלא עולם והוא עם כל דבר מנבראיו כי הוא הנימוס והסדר אשר בו יתקיים דבר דבר מהנמצאות באופן מה כמו שביארנו במה שאין ספק בו בספר מלחמות יי' · אם יחתוף אדם וישחיתהו מי ישיבנו היש שם גבוה ויותר חזק ממנו ומי יאמר אליו מה תעשה · הנה באמת אלוה לא ישיב אפו כי הוא בלתי מקבל השנוי והתמורה ולזה יהיה מה שאמרת לי שאתחנן אל השם ית' להסיר מעלי את הרע הזה מבואר הבטול · העוזרים בגאוה ובתוקף שחו תחתיו ר"ל שלא יועיל עוזרם כנגד השם ית' · אף כי אנכי אדבר ואריב עמו איך יתכן זה · הנה אע"פ שצדקתי לא אמצא בעצמי דרך לדבר עמו ואיך אתחנן למשופטי אם חטאתי כמו שאת' מייעץ אותי · הנה אם קראתי אליו ומצאתי שהוא עונה אותי אע"פ כן לא אאמין כי יאזין קולי ואמנם אמר זה לפי שהוא מבואר לפי דעתו שהב"ה בלתי משגיח באישי האדם לחסרונם ולהיותם הווים נפסדים והנה התחזקה זאת האמונה אצלו מצד העיון עד שאע"פ שיראה שהמוחש יחלוק עליה לא יסור ממנה וכאשר השלים איוב התנצלו' על מה שהיה מוכיח אותו בלדד במה שהיה מריב עם השם ית' ולא היה מתחנן לפניו להעביר רעתו שב להשיב על דבריו במה שהיה מניח שאם היה איוב זך וישר היו אלו הרעות הבאות עליו טובות באחרית · ואמר הנה מכתי אנושה מאד על לא חמס בכפי כי השם ית' יכתת אותי בסערה והרבה פצעי על לא פשע ועל לא חטאת וזה בתמידו' עד שלא יתנני השב רוחי כי ישביעני תמיד מקרים קרים ואיך ראוי שיקראו כמו אלו הרעות הנפלאות טובות הלא אם השם ית' יעשה מה שיעשה מהרעות מצד הכח והתקף אשר לו בזולת שמירה שיהיה במשפט ידעתי שהוא יוכל לעשות הכל כמו שיהפוך ההרים והארצות בכחו ובגבורתו וזה בהשתלשלות הסיבות כי הוא הסיבה הראשונה בכל מה שיתחדש ובזולתו לא יעש' דבר ואם יעשה זה מצד המשפט כמו שאתה אומר מי יועידני עמו ונקרבה יחד למשפט כי ידעתי שהוא עושה לי עול אם הענין כדבריך · אבל מה אעשה והנה אם צדקתי פי ירשיעני רשע בעיני שומעי דברי · הנני תם ופי יביא לחשוב שאני עקש והנה אמר זה איוב כנגד חביריו שהיו משימי' אותו חוט' על דבריו · הנה באמ' תם אני ואפס עד שלא אדע בעצמי נפשי ר"ל שאין נכרי' כחותי' באיברי · ולזה אמאס חיי כי איך 'חיים על דרך האמ' ובהיו' הענין כן הנה לא אקוה שיהיו אלו הרעו' להבי' טובו' אחרו' כמו שאת' אומ' כי הנני מרגיש בעצמי שאני תם ואפס באלו הרעו' · אחת היא הדרך אשר יזוקו בה הטובים והרעות ועל כן אשפוט שאין הבדל בין התם והרשע כמו שאמר' ובאמ' כי בלדד אמר בזה מאמ' אשר לפי שאם היה כדבריו היה ראוי שתהיינ' רעות הצדיק מזול' מין רעו' הרשע כי התחלו' הדברים ההפכיים ראוי שתהיינה הפכיות לפי שהם יביאו אל תכליות הפכיות ואם אמרתי שים בזה הבדל כי רעות הרשעים הם באופן שיכלום פתאום והנקיי' לא יבואו להם רעות לכלותם אבל יבאו עליהם רעות וייסורין להביא עליהם טוב כמו שזכרת כדבריך הנה באמת לא יתכלל בזה השם ית' מהעול וזה שיותר רע מה שיבא לצדיקים ממה שיבא לרשעים לפי שהצדיקים שוקדים ברעותיהם זמן ארוך והרשעי' יכלו תכף · ולזה אמר אם שבט ימית הרשע פתאום הנה הרשע ההוא ילעג למסת הנקיים ולייסוריהם לפי שיותר קל לסבול מה שבא עליו מהרע לקוצר זמנו ממה שבא מהרע לנקיים ועוד ימצא בזה עול אם היו אלו הטובות והרעות מכוונו' מהשם ית' וזה שכבר ימצאו רשעים קצתם מצליחים מאד עד שכל הארץ נתנה בידם · פני שופטי הארץ יכסו רוצה לומר שיעלימו עין מחמסיה' ואם לא איפה מי הוא שיכזיבני ויחלוק אל המוחש ויאמר שאין זה אמת או שאותן הטובות הם רעות · הנה ימי עם צדקתי ותום לבבי הלכו במהירות בלא חמדה כמו שילכו במהירות האניו' המתוקנות בתכלית התקון בים וכמו שיעופף במהירות הנשר כשיבקש האוכל · אם אמרתי אשכח שברי ואעזוב כעסי ואחזק מעט הנני ירא מאד כל הכעסים אשר לי הם שכבר ידעתי שלא תנקני באחרית מאלו הרעות · הנה אם רשעתי למה זה הבל איגע להתחנן לפני השם ית' כמו שאתה מייעץ אותי · הנה אע"פ שהתרחצתי במי שלג להסיר לכלוך החטאים ההם והזכותי כפי בנקיות לא יועיל לי לפי שמכאוביה' באופן שלא יועיל לי שובי אל השם ית' אם היה שרשעתי לפי שהם פונים אל המות ולזה כשאקוה ההמלט בהתחנני אל השם ית' אז יגיעני המות ויביאני ש שיתעבוני שלמותי להיותי מת · הנה השם ית' לא איש כמוני עד שאוכל לענות אותו ולבוא יחדו במשפט ולא יש ג"כ בינינו מוכיח ישית ידו על שנינו וישפוט מי יצדק · הנה אם יסיר מעלי שבטו בדרך שלא תבעתני אימתו אז אדבר' על מה שהביא עלי מן הרע על לא חמס בכפי ולא איראנו כי לא כן אנכי עמדי כמו שאתם חושבים שרשעתי וזה שאני יודע בעצמי שלא חטאתי · הנה מרוב מכאובי נכרתה נפשי בחיי אעזוב עלי דברי שברי ואשיחה במרירות נפשי עם השם ית' אם הענין כדבריכם שיהיו אלו הרעות מגיעו' ממנו על הכוונה הראשונה · אומר אל אלוה אל תרשיעני הודיעני על מה תריבני ותכעס עמי כי אין בי חטא תוכל לתלות בו כעסך עמי · הטוב לך כי תעשוק האד' ותמאסהו להביא עליו רע על לא חמס בכפיו וכי תמאס מה שעשית אותו הזה מחוק השלם הלא כל פועל אוהב מה שיפעלהו כ"ש שלא ימאסהו ואם טוב לך שתופיע על עצת רשעים ר"ל שיגיע אליהם זוהר בעצתם עד שישלימוה הנה זה תכלית העול אם היו אלו העניינים מגיעים מהשם ית' על הכוונה הראשונה כמו שאתה אומר ר"ל שאם ימאס הטובים ויביא ההצלחה אל הרעי' עד שלא יבצר מהם כל אשר יזמו לעשות ואיך איפשר כך שתהיה משגיח בעניני האדם הפרטיי' ההם עיני בשר לך עד שתדע אלו הדברים הפרטיים ההיולאנים · אם כראות אנוש תראה אשר לו כחות נפשיים ההיולאנים ישיג בהם הדבר במה שהוא פרטי כמו כח הדמיון והחוש ושאר הכחות הנפשיות אשר יכפבו מנהגם · הכימי אנוש ימיך ושנותיך כשנות גבר עד שתדע העניינים הזמניים הפרטיים ותבקש לעוני ולחטאתי תדרוש ואיך אפשר שישיג הדברים הזמניים הפרטיים מי שאין לו יחס כלל עם הזמן · הנה איך יתכן שתבקש לי עון וחטאת ואולי ידיעתך כי לא ארשע אם היה שתשגיח בפרטי האדם ותבין אל כל מעשיהם כמו שאומרים רעי · והכאבת אותי עם זה המכאוב חזק ממית עד שאין מידך ונגעך שהכאת עלי מציל ר"ל שלא אוכל להנצל ממנו בשום פנים · הלא ידיך יצרו אותי ועשאוני בעת ההויה זה הציור הנפלא אשר באיברי גופי והקשרם קצתם בקצת והסתעפם קצתם מקצת באופן שכבר ילאו השכליים האנושיים להשיג אופן החכמה בזאת הבריאה בשלימות ועשית אותי יחד סביב בעת הבריאה רוצה לומר שהתחלת ההויה היתה מהאמצע והוא הלב ואחר ציירת איברי סביב יחד ואף על פי שקצתם ישלמו קודם קצת לפי שאי אפשר שיתהוו האיברים הנפרדים כמו שהתבאר בספר ב"ח ועתה תבלעני ותשחיתני · זכור נא כי כחומר וכעפר הייתי בעת שעשיתני ועתה למה תשתוקק להשיב אותי אל העפר ותבטל ממני פעולתך הנפלאה · הלא בעת ההויה התכתני תחלה כחלב ואחר כך הקפאת אותי כגבינה ואולם אמר זה כי הזרע אשר נתהוה ממנו והוא דם הנקבה נתך תחלה ואחר כך הקפיאו החום אשר בזרע הזכר עם הכח האלהי לתת לו צורה ותמונה כמו שהתבאר בספר ב"ח · עור ובשר הלבשת אותי האברים הפנימיים לשומרם ובעצמות וגידים תסכה האיברים הפנימיים לשומרם ולהיות לי עמידה וקיום ולהקשר האיברים קצתם בקצת ולתת להם מהתחלתם הזון והחוש והתנועה עד שנמצאם בו · חיים וחסד עשית עמדי להשגיח בי בבריאתי זאת ההשגחה הנפלאה במה שהמצא' בי מאיברי והכחו' הנפשיו' ולא די שהמצאתני בזה האופן הנפלא אלא שמת בי פקודה ששמרה רוחי וחיי ר"ל שנתת מגוי ושלטנות לצורתי על כחותיי המתפעלות עד שישמור בזה מציאותי כי שמירות מציאות כל מורכב הוא כאשר יגברו כחותיו הפועלות על המתפעלות וכבר הוכנו באדם כלים רבים וכחות נפשיים רבים תשלם בהם זאת השמירה הזמן האפשרי כשלא היה שם מונע מצד רוע ההנהגה או זולת זה מהדברים שיהיו סבה אל שימות האדם בלא עתו · הנה אלו העניינים אשר באדם במה שהוא אדם צפנת בלבבך להיותם בלתי פרטיים ולא זמניים והם אופני החכמה בבריאותו ושמירת מציאותו הזמן האפשרי ר"ל שאתה משגיח באדם באלו העניינים האנושיים · ידעתי כי זאת ההשגחה וההנהגה עמך היא ואולם במקרים אשר הם פרטיים וזמניים לא יתכן שתהיה משגיח · אתה יי' אלהים אף על פי שאודה שחטאתי האם ראוי שתשמרני במשמר ובמאסר אלו המכאובים תמיד ולא תנקני מעולם ממעשי · הנה אם רשעתי אוי לי ואם צדקתי אוי לי ג"כ כי לא אוכל לשאת ראשי להיות שבע קלון מהחרפות אשר חרפוני רעי בהם ולראותי בעניי ובשפלותי · מי יתן ויגדל מאד הרע שאתה עושה לי עד שכמצודת השחל תצודני פעם אחת ולא תשנה לי כלומר שתמיתני תכף אך אתה תשוב לצוד אותי צידה אחר צידה ולתת לי מכות ונגעים רבים להפליא זה אחר זה · תחדש עדיך נגדי ותרב כעסך עמי בנגע ובנגע ר"ל שהם רעים מאד ורבים עד שנגעים מכריתין אותי ורבוי גדול מהם עמי · ואם ככה אתה עושה לי טוב שלא הוצאתני מרחם ולא תראני עין והייתי כאילו לא הייתי ולא יצאתי לאויר העולם עד שמבטן לקבר אובל כי איוב היה רואה שטוב לאדם הקשה יום שלא נברא כמו שקדם ולמה תרדפני כמו אלו ההרדפות אם העניין כמו שאומרים רעי שיהיו הרעות מגיעות מאתך · הלא מעט ימי חדל ממני אם תרצה שארגה בטוב בטרם אמות הסר ממני אלו המכאובים והנגעים אשר חוליתי בהם ואחזק מעט בטרם אלך אל מקום שלא אשוב ר"ל אל המות ואל ההעדר והוא אשר קרא ארץ חשך וצלמות · הנה זה מציאות השפל ימצא עיפתו ואורו חשך כמו אופל וזה כי בו ימצא כל המות וההעדר ולא ימצא בו סדור והגבל' במה שימצא בו מחיים אבל האור ההוא חשך כמו אופל וזה מחויב בו מצד פחיתותו וחסרונו : והכלל העולה מהדברים הוא שאיוב לא היה מריב עם השם ית' ושייחס אליו עול במה שיביא מהרעות לאישי האדם אבל היה מרחיק זה וייחס אלו הרעות אל ההגבלה המסודרת מהכוכבים ואולם מה שהתרעם מהשם ית' הוא למה לא סדר בכמו אלו האנשים הקשה יום שלא יתהוו כי יותר היה להם זה טוב וייחם לזה התהוותם לשגגה אל השם ית או לכאו' וקצור ואולם מה שנמשך בדבריו מההתרעם אל השם ית' על הרעות הבאות עליו הוא לפי שהשם ית' סדר זה הסדור אשר מהגרמיים השמימיים אשר בו מהעדר הצדק והיושר מה שזכרו איוב ר"ל תם וישר הוא מכלה או הוא לפי דעת רעיו שיראו שהשם ית' הוא משגיח באישי האדם ושם בהם הרעות והטובות במשפט ועוד כי מי שהיה טוען איוב מענייניו שלא חטא היה נעלם לרעיו ולזה היה אפשר שיאמרו לו שאינם מאמינים בזה ולזה היה חושק שיהיה מתוכחת עם השם ית' אם היה אפשר שאם היה שידע מעשה האדם היה ידוע לו מעשה איוב וצדקו ותם לבבו ואם היה עם זה מגיע לו כמו אלו הרעות הממיתות היה עול ולזה היה שופט איוב שהשם יתברך בלתי יודע אלו הדברים הפרטיים ושכבר עזבם והניחם תחת ממשלת הגרמים השמימיים לשומרם כפי מה שאפשר והנה כבר ביאר איוב שמה שאמר בלדד שהרעות אשר לנקיים הם טובות ואם לא נשער הוא כוזב מצד החוש כי אין הבדל בין הרעות אשר לצדיקי' ובין הרעות אשר לרשעים אבל הם אחדות במין וזה היה בלתי אפשר אם היה הענין כמו שאמר בלדד וזה שהדברי' אשר תכליותיהם הפכים ראוי שיהו מתחלפים במין האלהים אלא אם היה זה במקרה כמו שנמצא לדבר אחד בעינו שיהיה סבה לדבר והפכו אלא שהוא סבה לאחד מן ההפכים בעצם ולאחר במקרה ובזה האופן ימצא לחום החמה ש והקור וימצא לקור הקרור והחמום כמו שנזכר ברביעי מהאותות ועוד שכבר נתבאר לאיוב מרעותיו שהם ממיתות ומוליכות אל המות כמו הענין ברעות אשר לרשעים עם התבאר לו מעצמו שהוא היה תם וישר ועוד שאם הענין כן היה הרע אשר יגיע לנקיים יותר קשה ואף על פי שנודה שיהיה תכליתו לטוב לפי שהרע המגיע לרשעי' ימיתם פתאום ולא ירגישו ברע כי אם זמן מועט ואולם הנקיים יתמיד להם הרע זמן ארוך והוסיף להפליא איוב על מה שהתחכם השם יתברך בבריאת האד' בתכלי' מה שאפשר מהשלמות וטוב ההשגחה איך רא' שיסדר כמו זאת הבריאה הנכבדת באנשים הקשה יום אשר סודר להם מערכת הככבים בניאם מרחם מקרים רעים ומפסידים אותם ומה תועיל להם זאת הבריא' הנפלא' האם ראוי בחק הפועל השלם שיעשה פועל הבטלה ר"ל שיעמיק ויפליא בטוב הבריאה והוא בעצמו יסדר אחר כך מה שיפסידה הלא יותר טוב לכמו אלו האנשים שלא יהיו נבראים והנה הביא איוב בזה המאמר שני מופתים חזקים יבטל בהם שיהיה השם ית' יודע העניינים הפרטיים המופת הראשון סדורו כן השם יתברך אין לו כח מן הכחות אשר יושגו בהם העניני'

אוהב משפט

זה אמר אם תאין שהושם לו משמר הפשט עורו' אחת לשבעים שנה כדבריהם ז"ל שלא יחריב את העולם : כי אמרתי ונחמני כאשר אמרתי אולי בעת השינה אמצא מרגוע כמנהג החולים ומשכבי ישגול עמי בדברי אז הייתי בכל רע כי הייתי נבע' מרוב החלומו' הרעים · וכתב הרמ"בן ז"ל כי כן אליי המרה השחור' או השטן יחלימהו לבעת אותו · ונראה לי שזהו מתירוץ אליהוא לקושית איוב כי הש"י הוא מעורר האדם לשוב בהרעות ובהפחדו מרא' אלו בחלום מהדברים העתידים לבא עליו וזהו כי פחד פחדתי ויאתני וגם בעת מכאוביו מרעידהו על משכבו שמראה אליו מה שעתיד להתחדש עליו מתוקף החולי אולי ישיב אל לבו כי בחטאתו בהה עליו הרע'הזאת וכבר הקדמנו זה בע"ה : ותבחר נפשי בחרה שתחנק כי המיתה היה כשהרוח הוא נחנק באיברים ובחרה מות יותר מדור בעצמותי או יהיה הפי' מעצמותי יותר מכאב עצמותי : מאסתי מאסתי נפשי הנזכרת או חיי אחר שסוף סוף אין לי לחיות לעולם על כן חדל ממני מאלו התכיפות המופלאות ותן ריוח ביניהם כדי שלא תהא מיתתי ביסורין קשים משונים : מה · זאת היא כפירתו שחשב איוב כי עם היות הש"י יודע צדקתו וכי אינו ראוי להותיין יסורין והוא מתנהג עמו כאשר יתנהג איש עם רעהו בשגגה ובנקמה על קצת עבירות קלות ואומר שאין ראוי לש"י זה כי מה האדם שיגדלנו הש"י וישית אליו לבו ליסרו באלו היסורין כמו שפירש · וכבר הוכיחו אליהוא על זה ואמר לו אם ישית אליו לבו רוחו ונשמתו אליו יאסוף כמו שאפרש שם : ותפקדנו לבקרים כמו חדשים לבקרים כלומר תמיד אתה מיסר אותו ובכל רגע יסור אחר יסור : כמה תשעה ממנו · כמו תרפני וכמה הוא רמז אל הזמן · יאמר כמה מהזמן יהיה שלא תשעה ממני ואפשר שהוא כמו למה: לא תרפני עד בלעי רקי · דרך משל כמי שיש לו טרדה שאפילו הרוק שבפיו אינו יכול לבלוע מתוך טרדתו : חטאתי המפרשים ז"ל דחקו עצמ' בזה הפסוק שהרי הם מפרשים כי איוב לא הרשיע עצמו כלל וגם סלק ההשגחה מאישי מין האדם · ויפרשו זה שהוא היה אומר זה לפי דברי אליפז · והדברים כפשוטן לפי מה שהקדמתי כי איוב היה מודה בחטא אלא שהיה אומר שחטאו לא היה בזה השיעור שבאו עליו אלו הייסורין והיה מתרעם על הש"י המיכדו יותר משיעור חטאו · ומה שאמר חטאתי לא היה דרך וידוי שא"כ למה תפסו אליהוא על צדקו נפשו רק אמר זה דרך הנחה והיה אומר באמת חטאתי אבל

ספורנו

צופר א בדיך כזביך: מתים יחרישו · שלא יגערו בך המון העם על היותך מיחס חיים שיש כי תתהלל באמרס שלא היחס זה לאל הטוב אבל לשר הרע: ותלעג · וזה אמרת דרך לעג שכבר ידעת שאין שום אלוק שיוכל להיטיב או להרע זולתי האל הטוב: ואין מכלים ואין שום אחד ממנו מכלים וגוער בך על זאת: ותאמר זך לקחי ובר הייתי בעיניך · ועם זה העזת פניך לומר לאל ית' אני בעיניך בר לבב כי אמנ' המושג אצלי בעיניך הוא זך מכל טעות באמרך על דעתך כי לא ארשע: ויגד לך תעלומות חכמה · אם היה האל מגיד לך החכמה שהיה ראוי לך שתשיג בעיון כפי הכנתך היית מכיר: כי ישה לך אלוק · שהוא מלוה לך ואינו נפרע ממך כל חובו עתה כי הוא ארך אפים וממתין שתשיב עונך לפי הכנתך להיטיבך באחריתך · אמנם חכמת משפטו בזה היא אצלנו בלבד ולא נדע אותו כמו שלא נדע חכמת משפטיו בזולת זה כי אמנם החקר אלוק תמצא · התמצא בחקירתך מין מציאותו: אם עד תכלי' התדע תכלית המכוון אצלו בהמציאו זה המציאות: גבהי

רלבג

הפרטיים כי אין לו כח היולאני כמו שהתבאר במופת בטבעיות ובאלהיות וכל מי שאין לו כח מן הכחות אשר יושגו בהם העניינים הפרטיים לא ישיגם ויחוייב מזה שהשם יתברך אינו יודע אלו העניינים הפרטיים ואל זה ההיקש רמז באמרו העיני בשר לך אם כראות אנוש תראה והמופת השני סדורו כן השם יתברך אינו זמני ומתנועע להיותו בלתי היולאני וכל מי שישיג הדברים הפרטיים זמניים מצד שהם פרטיים וזמניים הוא זמני ומתנועע לפי שיחוייב היותו היולאני אחר שהוא יקבל הדברים אשר ישיגם קיבול היולאני ויולד מזה בתמונה השנית שהשם ית' לא ישיג הדברים הפרטיים ואל זה ההיקש רמז באמרו הכימי אנוש ימיך וגומר ואולם איוב יודה שהשם ית' משגיח במיני' בהיות' בלתי זמניים ולזה ימצא באלו הנמצאות השפלו' הסדר והיושר במה שלהם מצד הטבע המיניי וימצא בהם הערבוב והעדר הסדר במה שהם בו פרטיים ולזה אמר בתיאו' הפרטי באלו העניינים השפלים אשר בעולם ההויה וההפסד שאורו הוא כמו אופל לפי שלא ימצא בחיים הנמצאים בו סדור ויושר: ביאור מלות המענה ויען צופר הנעמתי ויאמר · בדיך כזביך: לקחי · נמוסי והנהגתי אשר אני מתנהג בה: ובר · נקי: לתושיה · לפי הנימוס והסדור אשר יסודרו מתנה העונשים במרי מרי: כי ישה לך אלוה מעונך · ר"ל שהשם יתברך העלים ממך ושכח אותך דברים רבים עוית בהם ואין אתה משער שיהיה לך עון בהם ואול' אמר זה לפי שהיה רואה שהאדם חוטא כשלא יעשה טוב תמיד להשתדל להשכיל ולדעת הש"י כפי היכולת ולזה תחשוב להיותך צדיק והנך חוטא וזה האופן מהעיון כאילו העלימו הש"י מן האדם ר"ל שלא בראו באופן שיוכל להשיג זה וזה כי האדם לקצורו מהשיג עצמו באופן שלם ולא ידע מה שאפשר לו לעשות מן הטוב אשר הוא חוטא לפי דעת צופר אם יקצר מזה ואולם השם יתברך אשר בראו ידע טבעו וידע מה שאפשר לו לעשות מן הטוב ויעניםהו אם יקצר מזה או יהיה הרצון במלת ישה ילוה ויהיה פי' מעונך מעונשך על דרך גדול עוני מנשוא והטעם כי השם יתברך ילוה בעבורך ויניח עד עת קץ מענשך ואינו רוצה להפרע ממך יחד פן ימיתך: מדה

איוב יא

א וַיַּעַן צֹפַר הַנַּעֲמָתִי וַיֹּאמַר: ב הֲרֹב דְּבָרִים לֹא יֵעָנֶה וְאִם־אִישׁ שְׂפָתַיִם יִצְדָּק: ג בַּדֶּיךָ מְתִים יַחֲרִישׁוּ וַתִּלְעַג וְאֵין מַכְלִם: ד וַתֹּאמֶר זַךְ לִקְחִי וּבַר הָיִיתִי בְעֵינֶיךָ: ה וְאוּלָם מִי־יִתֵּן אֱלוֹהַּ דַּבֵּר וְיִפְתַּח שְׂפָתָיו עִמָּךְ: ו וְיַגֶּד־לְךָ תַּעֲלֻמוֹת חָכְמָה כִּי־כִפְלַיִם לְתוּשִׁיָּה וְדַע כִּי־יַשֶּׁה לְךָ אֱלוֹהַּ מֵעֲוֺנֶךָ:

החקר

תרגום

וְאָתֵיב צוֹפַר דְּמִן נַעֲמָה וַאֲמַר: אֶיפְשַׁר דְּמַסְגֵּי מִילַיָא לָא יִתּוֹתַב וְאִין בַּר נַשׁ מְרֵי סִיפְוָון יִזְכֵּי: כַּדְבוּבַיִךְ גּוּבְרַיָא מִשְׁתַּתְּקִין וּדְהֵיתְכָא וְלֵית דְּמַכְסִיף: וְתֵימַר דְּכֵי אוּלְפָנִי וּבְרִיר הֲוֵיתִי בְּעֵינָךְ: וּבְרַם מַן יִתֵּן אֱלָהָא מְמַלֵּיל וְיִפְתַּח סִיפְוָותוֹי עִמָּךְ: וִיחַוֵּי לָךְ כִּיסוּיַן דְּחוּכְמְתָא אֲרוּם כּוּפְלָא לְחוּכְמְתָא וְדַע אֲרוּם אַנְשֵׁי לָךְ אֱלָהָא מֵעֲוָיָיךְ:

איפשר

מסורה

ג' ב' ב' מל' ג' כ' תר מל ג' ב' ד' רפין ג' ב'

הרוב ג' ב' חסר וא' מ"ל וסימ' הרוב עם ישראל · עם שדי יסור · הרב דברים לא יענה · קדמא מ"ל: מכלם ב' א' מ"ל וא' חסר וסימ' במשפט צידנים שקט · ותלעג ואין מכלים · קדמא מ"ל: לקחי ג' וסי' בסרר האזינו ובמלכים א' סימ' י"ז: ויפתח ג' בתלת ליש' ב' קמץ וא' פתח וסימ' ויפתח ואשנה דיהושע· ויפתח הגלעדי היה גבור חיל · ויפתח שפתיו עמך · חד שום קרתא וחד שום גברא חד לישן פתיחה בתרא פתח וסימ' מאן דפתח פתח:

רשי

מענה צופר· לא יענה מאחרים מפני רוב דבריו: בדיך שאתה בודה מלבך · מתים יחרישו · בני אדם: ותאמר · להקב"ה זך לקחי ובר הייתי בעיניך: תעלומות חכמה · ותדע כי כפליים לתושיה · יש לתורה שלא קיימת: כי ישה · כמו כי תשה ברעך הרבה יש לו עוד חוב עליך כדברי עונך: החקר

אבן עזרא

ויען צופר · הרב דברים לא יענה: בדיך · כמו כזביך מן אשר בדא מלבו: כפלים · שלא ידעו בני אדם: ישה · ישכח ויש אומרי' שהוא מן כי תשה ברעך על עניין רחוק: עמקה

תורת חסד

ויען צופר וגו' הרוב דברים לא יענה וגו' יר' האם למי שנראה בו שידבר רוב דברים לא יענה לו למה שאם היה בעל שכל לא היה מרבה דברים והוא מ"ש שע"ה והסכל ירבה דברים וכו' ואמר ג"כ אל תען כסיל וכו' ואם איש שפתים יצדק והוא כפל ענין במלות שונות כי מי שנקר' איש שפתים הוא מי שידבר תמיד ומצד מה שידבר תמיד יצדק כלומר יראה כמי שיצדק ממה שלא יענו לו עד כי בדיך מתים יחר שו והם הדברים הנאמרים בהתבודדות וכמו שביאר הה"ר שמריא האיקרטי ז"ל ואם אתה מהאנשים שתלעג ואין מכלים לך על מה שתלעג הנה עם שאתה אומר זך לקחי כלומר טבעי הוא כ"כ טוב כי אינו לוקח לעצמו כי אם הדבר הזך ולא הדבר הבלתי זך: ובר וגו' יר' וכמו כן אתה אומר אליו ית' בר הייתי בעיניך אשר על כן אתה ירא שמא תנא מכקיותך זה ותדבר תפלה לאל"ים וכו' ואולם מי יתן אלוה דבר אחרי שהאנשים יחרישו

יראת שדי

אבן יחייא

ויען צופר הנעמתי וגו' התחשוב איוב כי לרוב דבריך לא יענה אליך מהזולת כי יהיה כאלו איש שפתים שיש לו לשון מדברת גדולות יצדק אף כי האמת אתו · ותחשוב כי כזביך יחרישו האנשים ושתלעג · מה' בדברך תועבה נגדו שלא ימצא מכלים · באמרך זך לקחי ותורתי הנהגתי ובר הייתי בעיניך ה' אם היית משגיח בפרטים · ואולם מי יתן שאלוה היה מדבר עמך עתה ויפתח שפתיו עמך ויגד לך תעלומות חכמה כי בזה היית משיג כפלים לתושיה · מה שהשכל האינושי ישפיעהו · ומה שהיה משפיעו האלוה יתברך · ואז היית יודע כי האלוה הוא נושא וסולח אותך מעונך כי להיותו בב"ת היה ראוי שיהיה עונש החוטא בב"ת לולי רחמי ה' אשר יגביל העונש ויתן לו תכלית לפי גודל החטא וקטנותו: החקר

בדיך וכו' ויפתח שפתיו עמך הוא ית' ולא שום אחד מהאנשים: ויגד לך תעלומות חכמה אחרי שאינכה בך: ויאמר לך כי כפלים ממה שדברת לענין אומרך אולי חטאו בני וכו' הוא מה שדברת לתושיה והוא ליסר רבים באופן שאין לך להצטער על מה שספקיך אתך כי אין צ"ל שתכבד כף המאזנים אשר יהיו בה מלותיך לטובה אלא שהן כפלים ממש ממה שאמרת אולי חטאו בני וברכו וכו' ודע כי ישה לך אלוה מעונך יר' ודע כי בסבת איזה עון אשר יש לך ישכח האל הטובות שעשית כאשר יסרת רבים ושמא תאמר וכו' איכני יודע אם יש בי עון או אם לכמה אנשים יסרתי והוכחתי והוגו למוטב וכו' הנה לזה אומר לך כי החקר אלוה תמצא וכו' כי הוא ית' יודע כל עניני בני האדם וכו' כי הנה גבהי שמים מה תפעל כאשר יפעל האל ית' ועמוקה משאול מה תדע כאשר ידע האל ית' והנה ענין החכמה בעניינים אלה ארוכה מארץ וכו': אם יחלוף וגו' יר' אם יראה בעיניך שהאל ית' יחלוף ויעבור על פשע מי יודע אם הוא מסגיר ומקהיל אחד אל אחד ויקהיל מהם עדיות עריות ומי יסיבנו על מעשה זה שהוא ית' עושה כי הוא ית' ידע מתי שוא והם האנשים שאין מהם תועלת בעולם כי לא עשו שום טובה ולתם ולשוא באו הנה והם הנטלים יושבי קרנות וירא און והם הפועלי און ולא יתבונן בהם ור"ל ואינו צריך להתבונן בהם כי הכל הוא גלוי לפניו וכן פי' הרלב"ג ז"ל וא"כ אולי יש לך איזה עון או עונות ובסבת איכך יודע מה שפעלת ועשית מן הטוב באלילך ובתוכחותיך וכו' · או יהיה אומר כי הוא ית' יודע ג"כ למי שיראה בעיניו את הפועלי און ולא יתבונן בהם להוכיחם כי דבר זה הוא רע לפניו ית' להיות אמת כי איש נבוב והוא הבטלן ילבב מצד התוכחות שיוכיחוהו ועיר פרא והוא מי שאין יראת ה' על פניו אדם יולד מצד מה שייסרוהו ויוכיחוהו אשר על כן יחדה אף ה' בשי שהוא ראוי להוכיח ואינכו מוכיח רק שרואה און ולא יתבונן באופן כי מענין זה כמאיכנו למדין תועלת ההוכחה כמה היא כאשר עשיתה כאשר אמר לך אליפז באומרו הנה יסרת רבים ועל זה אמרתי גם אני כי כפלים ממאמריך היו לתושיה וכו': והרד"ק ז"ל כתב כי הוא וגו' יר' הוא יודע כל הנסתרות ויודע אנשי שוא ושקר ובעלי מרמה העושים בזדון ומכיר איש און שלא יתבונן והוא העושה בשגגה וכמו שכתוב שגיאות מי יבין וכו' ויש אומרים ואין ה' צריך להתבונן מאחר כי הוא יודע הכל אבל האדם ילבב מאחרים כי בתחלה הוא כעיר פרא · או ידע ענין מן וידוע אולי · ומלת וירא ענין נזיון כמו מראה וכנאלה וכן אל תראוני שאני שחרחורת ואיש נבוב חלול וכו' או נבוב מן ניב שפתים ופירו' לאדם כיתן הדבור ושיקנה לב אע"פ שנולד כעיר פרא וכו' ואם אתה עשית כן להכין לך ולשוב לאל ותפרש אליו כפך בתפלה ותחזור בתשובה ותהיה בלי מום וכו' · או יר' לומר ומים החולאים לא יהיה בך ואם היית כמוצק לא תירא והוא מן צוקה · כי אתה האון והעמל שעשית שכחת והוא לשון הווה וכמים שעברו תזכרם כי אם היית זוכר עליהם ישב לאל או יקום חלדך מצהרים כלו' יאיר לך חלדך יותר מאור צהרים מזהיר ע"כ: וכפי

אוהב משפט

אבל לא זה השיעור שנתיסרתי ואני מבקש ממך שתודיעני מה אפעל לך נוצר האדם ופוקדו התרגה באלפי אלים וזה יורה שעל חמס ופרתני כיים רין קסיסכי מה יכולתי עשות ולא עשיתי: למה שמתני למפגע לך שנאתני ולא אהבתני שמתני למפגע לך כמי שפוגע בעת חמתו באויבו ומעורר עליו כל חמתו כן כתב רש"י ז"ל ונכון הוא: ואהיה עלי למשא · כתב החכם אב"ע ז"ל תקון סופרים הוא שהיה לו לומר עליך אף על פי שהוא פירושו בלא תקון נכון · עד כאן לשונו: ומה י"מ ומה כמו למה · וי"מ ומה הוא זה שלא תשא פשעי וי"מ ומה הוא החטא והפשע הזה אשר חטאתי שלא תשא אותו וזה יותר נכון: ותעביר כמו ולא תעביר ולא שזכר עומד במקום שנים · וא"ת שיש תקוה בתנחומי אליפז עתה לעפר אשכב המות הוא קרוב מהרה: ושחרתני · דרך משל כמי שהולך לבקר החולה בשחר ומצא אותו שמת ואיננו: עד אן · אן כמו אנה והוא כמו מתי כמו עד אנה ינאצוני עד אנה אשית עצות בנפשי: הוכיח בלדד לאיוב על צדקו' נפשו כמו שנר' מהמענה הקוד' לזה כמו שפירשתי' ואמר לו עד מתי יהיה זה לך למוקש לדבר העתק בזה ואל תחשוב כי מעט הוא אבל דבר גדול מגיע לכפיר' כרוח חזק המחריד כל דבר כמו שיפרש אחר זה: כביר · גדול בלשון ערבי: האל ה"א האל לתמה כי הוא בפתח וכן עליו במסורת ג' בפתח · ואינה כה"א אתה האל שהיא לידיעה כי היא בקמץ · יאמר מתוך דבריך ניכר שאתה גוזר שהש"י הביא עליך יסורין בלא משפט אחר שגזרת שאתה צדיק ובזה אתה ראוי לגערה וכי יש לחשוב כזאת על האל שהוא יעוות משפט להרע לצדיק ויעות צדק שלא לגמולו טוב וזהו קושיא על המפרשים ז"ל שאומרים שאיוב היה רואה שהש"י במיאוסו במין האדם שלקה השגחתו מהם ואם בדבריהם

ר' אברהם פריצול

ויען צופר הנעמתי ויאמר: הרוב דברים · אמר צופר לאיוב היעלה על לבבך כי בעד ריבוי דבריך לא יענה לך מענה בשון הראוי להשיב להם · או אם בעבור היותך רב שפתים מאריך בספורים שבעבור זה יצדק האיש ההוא המדבר בספורים רבים · יענה עתיד מן נפעל: בדיך מתים יחרישו · הנה הרגשתי כי בדיך ומחשבו' כזביך אשר בדית מלבך יחרישו האנשים השומעים · ותלעג בה' ובהשגחתו להטיח דברים כלפי מעלה ואין מכלים אותך שכלנו כראוי לעשות לך ולמדבר סרה על השם ולהקהות שיניו · בדיך כזביך · ר"ל המחשבות הכוזבות שאדם בודה מלבו · או מלשון רז"ל משה בדאי הוא · מתים · אנשים: ותאמר זך לקחי · ותאמר לה' כי זך לקחך · והורת הנהגתך במעשיות · ובר לבב בדעות הייתי בעיניך ה' · זך לקחי מן לקח טוב · ור"ל לקחי תורה הנהגתי במעשיות: ואולם מי יתן · ואחר שהתאוית תאות נפש לדבר עם האל שאמרת אבחרה דברי עמו ואדברה עמו ולא איראנו · מי יתן אלוה וידבר ויפתח שפתיו עמך להתוכח יחד · כי אז תדע חסרונך ויגד לך תעלומות חכמה אשר תשיג במראיו: ויגד לך · ואם זכית לאלה לדבר אתו היה מגיד לך תעלומות חכמה · ומה שנעלם ממך מדוע באו אליך צרות רבות כאילו · כי בחכמת אלהים הנה · כי פולי כפלים לתושיה · ר"ל שאם היית מדבר עם ה' והיית משיג ממעלתו שעור מה והראוי לעבודתו היית יודע היותך ראוי לכפלים בעונש בעבור התושיה והנימוס והדת הראוי לעבוד את ה' ולהדבק בו למעלתו ורוממו · אשר לא עבדת אותו כראוי · ודע באמת כי עדין ה' יתברך משכח ומכחה לך מעוניך שעדיין איננו פורע אותך כראוי לחטאיך: ישה · כמו ינשה · מן נשני אלהים · או מלשון הלואה · ובדבר הזה הורה צופר לאיוב כי אין האדם יודע שיעור החיוב אשר עליו לעשות להדבק בה' · וכאשר יקצר בעבודת ה' לא ידע גם השיעור אשר יבואהו מן הפורענו' על דרך אמרם ז"ל אין אתה יודע מתן שכרן של מצות וכו' או ויגד לך תעלומות הכמה שיודיע לך שאתה רשע וחסר בחכמה אשר קצרה ידיך בהשגח' · וכי יש בידך כח וגבורה להוסיף בשלמות כפלים לתושיה הראויה · וכי השם יתברך מלוה ומניח לך מעוניך אשר אתה ראוי לקבל מן הפורענות ביותר · ומלת ישה מלשון הלואה לפי הפירוש הזה · מן אשר ישה ברעהו: החקר

הרמ"בן

ויען צופר הנעמתי · הרוב דברים לא יענה · כונת האיש הזה לסייע לדברי חביריו · כי איוב חטא · ועל כן באה עליו כל הרעה הזאת · אך הוסיף ואמר כי מעשה האלהים מהם נגלים ומהם נעלמים · וכי האל עובר על פשע הרשעים וירא און שלהם ולא יתבונן לו מתחלה · אולי ישובו אליו מפני חמלתו על מעשיו · וכשמטיב לרשעים וחומל עליהם כל שכן שלא יעשה רע לטובים · ולא באו ייסורי איוב אלא שיכוין לבו וישוב ויפרוש כפיו לאל בתפלה · ויהיה סופו שלוה · כי שנות הרשעים סופה מפח נפשם · אם לא ישובו · והנה עשה הקושיא הגדולה של איוב שהיא רשע וטוב לו ראיה בחמלת ה' על ברואיו · וכי איננו מזאם יגיע כפיו · וכל שכן שלא ירע לטובים · והקושיא בצדיק ורע לו איכה מתפרסמת · ונראה כי כל הנספה כאמר לו חייב היית בכך · ואין הקושיא הזאת אלא לאיש עם נפשו כשידע שהוא צדיק ואין בו עון ראוי לרעה הבאה עליו · ואולי ישא פנים לעצמו וישיא נפשו בצדקו · ועל כן תראה מן המענה והלאה החברים כי יפליגו באבדן הרשעים והכרת זרעם · כי היא הקושיא המתפרסמת עליהם · ועל הנביאים כולם כירמיהו · כי כלם ברשע וטוב לו יתמהו · מדוע דרך רשעים צלחה · וחבקוק יצרף לזה צדיק ורע לו · כמו שכתוב כי רשע מכתיר את הצדיק · על כן יצא משפט מעוקל · ואמר בבלע רשע צדיק ממנו · כי כראה הוא לעינים שזה רשע ממנו · והנכה ראיתו שאיוב הפליג עם חביריו בחזרת הקושיא על עצמו · כי ירבה להצדיק נפשו · וכן נהג עם שלשת חביריו שהיו מפליגים באבדן הרשעים והוא ירבה להצדיק נפשו · ובראותו כי אין אחד מהם מקבל דעתו וגם לא יאמינו לו · שב לטעון עוד · כי יש רשעים מתים בשלוה · ומה חפצם בביתם ובזרעם אחריהם · כאשר יתחיל זה לאמר במענ' שמעו שמוע מלתי אחר דברו עם שלשת חביריו בטענת צדקת עצמו ודעת מכאוביו · ואלה חזוקים לטענות הנזכרות · והנה עם המענה הזה כבר גלו החברים דעתם בענין · ושאר המענים טענות וחזוקים לדעת הזה על הסדר · והענין שפירשתי: הרוב דברים · כאומר הרב דברים לא יענה עליהם: בדיך מתים יחרישו · הדברים אשר אתה בודה ישתקו האנשים · כי מי יודע שאתה צדיק ותאמר דברים שראוי ללעוג עליהם · ואין אדם יכול להכלים אותך · כי תלונתך עם האל שאתה אומ' לו זך לקחי ובר הייתי מעולי בעיניך · כי אתה יודע כאשר אמר על דעתך כי לא ארשע · ואחרי שאין כח באדם להכלימך על זה · מי יתן שהאל ידבר עמך: ויגד לך תעלומות חכמה · יגיד לך כי יש במעשיו חכמה נעלמת: כי כפלים לתושיה · כי כל היש הנהיה בעולם כפול ובו חכמה נגלית וחכמה נעלמת · כלו' כי השגחת האל בנבראים טובה בנראה ובנעלם · כי נראה הנהגתו טובה בעולם · ונדע כי היא יותר טובה מאשר דעתנו משגת ואתה אינך יודע ומכיר בנעלמך · אם אתה צדיק לפני האלהים · אך תדע באמת כי ישה וילוה לך האלהים מעונך · ולא הפיג לך גמול על כולם · כל שכן שלא יוסיף ויטפול על עונך: החקר

רש"י

החקר אלוה תמצא. שאת' סבור שקיימת הכל. דבר שהוא כגובהי שמים מה התכלית את'. ועמוקה היא החכמה משאול: מדה. מדד שלה. וכאן הזכיר אם יחליף ויסגיר ביסוריו את מי שירצה ויקהיל כל פמליאות ומי בהן ישיבנו בדברים. לתבוא עול בפעלו. ואם מפני שלו לויכח על שהסגיר שהגידון שליו ושקט ימים רבים. כן דרכו. כי הוא ידע מתי שוא. וירא און ולא יתבונן. שהם עושים ימים ושנים ודומה כמי שלא יתבוננו כי מאריך אפו: ואיש נבוב וחלול בלא לב אשר לא הבין דרכו יקנה לו לב לשוב לבוראו ולפשפש במעשיו. או אדם אשר היה כעיר פרא למוד מדבר קל בלא דעת. אדם יולד. ילמוד עצמו להיות אדם חדש כסדר בני אדם ויכון דרכו: אם

רלבג

מדה. מדתה ר"ל מדה מה שבין הגובה והעומק או יהיה שב אל חכמת השם יתברך שזכר באמרו ויגד לך תעלומות חכמה: יחלוף. יכרית: ויסגור. וישים במסגר ובבית כלא: ויקהיל שיאסוף אנשים במקום אחד או במדינה אחת מזולת שישימם במאסר: וירא און ולא יתבונן. ר"ל וירא איש און ואשר לא יתבונן בדרכי השם ית' להשכיל ולדעת אותו כי הוא ג"כ עון או ירצה בזה כי הש"י ידע אנשי שוא ומרמה ואשר ראה און ר"ל אשר טעה בעיוניות וידע גם כן האיש אשר לא יתבונן להשכיל בדרכיו והנה זכר בזה האופן ב' מיני הסכלות האחד הוא קנין והוא אשר טעה בעיוניו והסכלות אשר הוא העדר והוא אשר לא ישתדל להתבונן בנמצאו' ויהיה וירא און מענין ההשגה השכלית כטעם ולבי ראה הרבה חכמה ודעת: נבוב. חלול: ילבב ישכיל: ועיר פרא. ועיר ופרא ר"ל שהוא נמשל כבהמות בעת הולדו: תשא

איוב יא

החקר אלוה תמצא אם עד־תכלית שדי תמצא: גבהי שמים מה־תפעל עמקה משאול מה־תדע: ארכה מארץ מדה ורחבה מני־ים: אם־יחלף ויסגיר ויקהיל ומי ישיבנו: כי־הוא ידע מתי־שוא וירא־און ולא יתבונן: ואיש נבוב ילבב ועיר פרא אדם יולד: אם־אתה הכינות לבך ופרשת אליו כפיך: אם־און בידך הרחיקהו ואל־תשכן באהליך עולה: כי

(בגליון: ל' ה' · ל' · ג' וחס' ודגשי' · לתפי' ל' · ד' · ל' · ל' · ל' ל' וחד עיר · ו' · ל')

תרגום

איפשר דפישפוש אלהא תשכח אין עד סייפי שדי תשכח: כגבהי שמיא מה את עביד באוריתא דעמיקא מן שיול מה את ידע: דנגידא יתיר מן ארעא משחתה ופתיה יתיר מן ימא: אין יתחלוף וייחוד שמיא בעננין ויכנוש משיריין מן יתיביניה: ארום הוא חכים גברי שקרא ואיפשר דחמי שקר ולא איתביין: וגבר חריף יתחכם לביה ועילא מרודא היך בר נש איתיליד: ת"א ובר נש מפלפל ידייך ועולם מסרבן דאיתכן גברא רבא מיתעביד: אין את כוונתא לבך ותפרוס לותיה בצלו ידייך: אין שקר בידך רחיקיתיה ולא תשרי במשכנך עולא: ארום

מסרה

תכלית ה' וסימ' תכלית ישנאה שנאתים. ולכל שנאה הוא חוקר: עד תכלית אור עם חשך. אם עד תכלית שדי תמצא. ועד תכלית כ' אלישיב: ארוכה ג' וחס' ודגשי' וסימ' ותהי המלחמה ארכה בין בית שאול. לאמר ארכה היא מארץ מדה: יחלוף ד' וסימ' נמסר בישעיה סימן ב' ובריש סופרא סימן ד': פרא ו' וסימ' והוא יהיה פרא אדם. פרה למוד מדבר ל' כתי' כן. פרא בודד לו. הינהק פרא עלי דשא. ועיר פרא אדם יולד. מי שלח פרא חפשי:

אבן עזרא

עמקה. על עצת המקום או ישוב לתושיה. אם יחלוף. כמו כל בני חלוף: ויקהל. הוא הפך: וירא און ולא יתבונן. יראה האון ואיננו צריך להתבונן: נבוב. כמו נבוב לוחות: ילבב. יקנה לב שהיא החכמה כמו קונ' לב: ועיר פרא. כמו עיר. ופרא הוא האדם כאשר יולד וכמוהו כנכנס אלוף: אמר

מ"ע ספורנו

גבהי שמים מה תפעל התדע מה הכב' אשר תפעל גבהי שמים על זאת המד' שהיא מדה ארוכה מארץ עמוקה ורחבה ואין זה שתהיה זאת המדה טבעית לגרם הגלגל: אם יחלוף. הם אנו רואים שיחלוף גובה גלגל על חברו: ויסגיר ויקהיל. ועם זה נראה שהאל ית' הסגיר גלגל תוך חברו והקהיל אותם יחדו בתנועה מתמד' ואין ביניהם ריקות ועם זה לא ימנעו זה את זה בתנועת' וכל אלה מורים על כונת מכוין נעלמת ממנו: ומי ישיבנו. ומי הוא שיוכל להשיב בויכוח עמו כמו שביקש מהא"ה איוב לעשות ולזכות בדין עמו: כי הוא לבדו. ידע מתי שוא. אנשי ההמון שהם בלתי מוכנים לעיון ומעשיהם מצות אנשים מלומדה עם קבל' מהם בלתי טענ' מספק': וירא און הקונים בעיונם דעת נפסד: ולא יתבונן וידע גם כן מי הוא שעם היותו מוכן לעיון לא יפנה להתבונן כלל: ואיש נבוב כי אמנם האדם ביום הולדו גם שהו' נבוב בלתי משכיל בפעל: ילבב. אחר כך בהשתדלו בעיון יקנה לב ושכל בפועל לכך אני אומר: אם אתה הכינות לבך. לעיין באלהיות: ופרשת אליו כפיך. כאמרו כי ידע שמי יקראני ואענהו: כי

אבן יחייא

החקר וגו' התשער כי תמצא ותשיג כל מה שיחקור האלוה מגד יכולתו וכחו הגדול. וכי תמצא ותשיג התכלית משדי אשר כל העולם שלו והוא בראו ובידו לתת לכל חי די סיפוקו. ואתה בן אדם בגבהי שמים מה תפעל ומה תוכל לפעול בהם. ובשאת העמוקה משאול מה תדע. אשר היא זולת עומקה הנה ארוכה מארץ היא מדתה. ורחבה מני ים המקיף את כל העולם אשר יחלוף ויעבור ויסגיר את העולם ויקהיל כל מימי העול' בו ומי ישיבנו אחור שלא יסבב העולם ולכן בהיו' האדם סכל בדרכי קונו ובלתי מבין אין ראוי שיאשי' לבוראו על אשר יראה בעיני סכלותו בתחלת הדעת היותו עול. כי רחמנא לא עביד דינא בלא דינא והוא ידע ויכיר האנשי שוא שיראו תוכם ישרים ולבם לא נכון עמו. וירא ויכיר אנשי האון ופועלי רע. ובן יכיר מי שלעצלותו לא יתבונן ויעניהו על התרשלותו מלהבין ולדעת דרכי ה' ללכת בם. כי האיש אשר הוא נבוב וחלול וריק מכל חכמה ודעת. הוא חייב ללמוד כדי שילבב וישכיל כי האדם לא יולד חכם רק סכל כעיר פרא ולכן יענש אם יתרשל מללמוד תבונה ודעת. כי או יחטא לסכלותו על הרוב ויחשוב היות הרע טוב והפכו. אם אתה וגומר ולכן איוב דע כאמנה שאם אתה הכינות לבך לעבודת ה' שהיא התשובה במחשבה. להתקרע מהעונות הקודמות ולהכין הלב אל עבודתו יתברך בשלימות ופרשת אליו כפיך שהיא התשובה בדבור להתודות לפניו ית' ולהתפלל וכפיך פרושו' השמים שירחם עליך וימחול הפשעים. אם און וגו' והיא התשובה במעשה לעזוב המעשים רעים ולעשו' תמורת' הטובים. והוא אומרו אם אין בידך הרחיקהו ותשיב את הגזלה אשר גזלת או העושק אשר עשקת' ואל תשכן באהלך עולה כי תעשה שישובו גם כן בתשובה כל השוכנים באהלך כמוך ואם לא ישובו או תגרשם מהסתפח בך ובנחלתך.

תורת חסד · יראת שדי

וכפי מה שפי' באומרו ואיש נבוב שהוא מלשון כיב יכולני לפרש בו ענין כלא נכון לדרכי בביאור המערכה ויר' ואיש אשר בו כיב ספקים ילבב ומהיותו עיר פרא אדם יולד הוא בעצמו עם דבורו: או שיר' לומר ועם דבורו של מי שהוא בעל כיב ספקים להוכיח יומשך כי מי שהוא עיר פרא אדם יולד וא"כ למה כתרעמת על מה שנתן לך הכיב ספקים כאמור למעלה: והה"ר מנחם המאירי ז"ל כתב אם יחלוף וגו' יר' אם ימות לגמרי כל בני אלוף כאשר עשה לבניך ויסגיר כאשר עשה לך כי דרך המכורע להיותו מוסגר ויקהיל להקת שוללים לבוז בו כאשר קרה לך במקנך אשר בשדה מי ישיב עליו תשובה מאחר שלא ידע הסבה והתכלי' כאמור וכו' וירא און ולא יתבונן יר' שלא יראהו וישיגהו דרך תכוניי ומחשבה גוברת כי אם ראיי' אמתית עכ"ד: ורז"ל אמרו כי הוא ידע מתי שוא וגו' דרש ר' ישכר דכפר מנדו בנוהג שבעולם אדם עושה גדישים גדישים של עבירות ועושה תשובה כביכול וירא און ולא יתבונן ע"כ וכפי דרכם יבא על נכון אומרו סמוך לזה ואיש נבוב ילבב וגו' ויר' לומר כי יעשה תשובה ומהיותו אז כעיר פרא יולד אדם עשוי וכו': אם אתה הכינות לבך וגו' כתב ה"ר שמריה האקריטי פירושו הוא אם אתה תעמוד על נכון מבלתי שום מחשב' רעה תפרוש אליו כפך ר"ל תנקם ממנו תמיד ולא תחטא ע"כ: וכפי ענין זה שפירש באומרו ופרשת וגו' שיר' לומר תפרוש אליו כפיך יכולני לומר כזה ענין כלא כפי דרכי בביאור המערכה והו' כי ר"ל אם אתה הכינות לבך להיותך מהאנשי' המתבוננ' [illegible]

אליו כפיך ולשאול ממני מה שתבקש וכו': או יר' ופרשת אליו כפיך לקבל בהם רוב טובותיו ית'. או יר' באומר אם אתה על הדרך בעצמו שביארתי אני במה שאמר בלדד השוחי אם אתה תשחר וכו' שירצה לומר ואם לנקיך בעצמך תשחר אל אל וכו' והיה ראשיתך וכו' וכמו כן ירצה אין ספק כי אם תפרוש אליו כפיך בהיותך משחר אל אל להתפלל לפניו ולהתחנן לו ואם און בידך ר"ל אם [illegible] וכו' ומצד רובי טובותיך תשכח כל העמל שאתה כעת בו ומאהרים יקום חלד וכו': ורז"ל אמרו במערבא [illegible] זה שטר פרוע ואתמר אמר ר' יוסי זה ספר שאינו מוגה ע"כ באופן כי יש דברים רבים שאין האדם משים [illegible] אז תשא פניך ממום והוא הענין שאמרו בספר הזוהר כי מעשיו הרעים של האדם יותקן בפניו ובמצחו וכו' [illegible] ורבצת כיון לשכיבת הצהרים ובאומר לבטח תשכב כיון לשכיבת הלילה ובאו' וחלו פניך רבים כיון לעזור שיהיה לו. ועיני רשעים תכלינה והם [illegible] בעצמם כי הם היו הסבה לזה במה שהוציאו בפיהם אשר לא כן על ה' וכתנו תקלה לאל"ים מה שאתה [illegible] שמריה האיקרטי שהוא לשון אולי והוא כטעם תוחלת ממושכה מחלת לב ע"כ: הבלל

הרמב"ן

החקר אלוה תמצא. תוכל לחקור אתה מה שיחקור בך האלהים ואם עד תכלית כונתו תמצא לדעת למה הביא עליך הרעות האלה: גבהי שמים מה תפעל. גבהי שמים אשר בהם החכמ' מה תפעל לדעת אותה: עמוקה משאול. אשר שם הרד חכמתו מה תדע: ארוכה מארץ. מדת הפכה: אם יחליף ויסגיר. אם ירבה האנשים הנקראים בני חלוף ויסגיר הארץ בידם: ויקהיל. וירבה אותם: מי ישיבנו. בזה. אם רשעים. כי הוא יודע אנשי השוא ורואה האון פניהם. ולא התבונן למעשיהם ארעים רק העלים עיניו ממעשיהם בממלתו על יגיע כפיו כל שכן שלא יירע לטובים: ואיש נבוב ילבב. והאדם הוא נבוב ויצא משפט מעוקל מלבו. ולא יתבונן באלה: ילבב. כמו לבבתיני אחותי כלה: וכעיר פרא. האדם בהולדו ילך ויזיק בתולדתו. כעיר הפראים במדבר ולא יבין. ורצונו לומר כי איננו מכיר ערך עצמו אם צדיק הוא או הרשיע. אם לא יתן לבו בזה ויתפלל לאלהיו להבינו שגיאות ולנקותו מנסתרות: על כן אמר אחריו. אם [illegible]

ר' אברהם פריצול

החקר אלוה תמצא. ועל אשר חשבת היותך צדיק בעיניך. ואשר הגיע עליך מן הפורענות שהוא עול. התחשוב לדעת החקירה הזאת כאשר יחקרה האלוה וידע אותה בשלמות. ואם עד תכלית שדי היכול ויודע כל תמצא ידך ותגיע לידיעתו. כי לפעמי' תחשוב באדם שיהיה צדיק והוא רשע אבל בחינת האלוה על היותו בלבו משתדל לפעול טוב ומתרשל במה שיש לו מן ההכנה לקבל ולעשות. ולפעמים האיש הבלתי מוכן ישתדל ביותר מערכו ויוסיף על מדרגתו והקלרה מעט קט ותחשבהו רשע ובעיני האלהים טוב הוא. לכן אין אתה יכול להגיע אל חקר האלוה ותכלית שדי: גבהי שמים. והדבר הזה מחקר האלוה רחוק הידיעה ממך. כי אפילו בגבהי שמים שהם גשמי' נראים מה תפעל בהם. כי בודאי לא תוכל לדעת אותה במדה קצובה. וכן עומק הארץ מה תדע מרכזה. ואם הדברים הנבראים האלה מאתו אתה מסולק מתכלית ידיעתם. איך תדע ידיעת ה' בחקר שלמותו ותבונתו הבלתי בעלת תכלית: ארוכה מארץ. וכן תחקירה בידיעת האליה [illegible]

אוהב משפט

כדבריהם איוב לא היה טוען שהוא עוות משפטו אבל היה הומ' בהפך ולפי פירושי יבא הדבר על נכון כי איוב צועק באמרו כי השם יתברך יסרהו והוכיחהו במכאובי' שלא כדין ועל זה הוכיחו בלדד וכן החברים בספר המענים: אם ביד. הוא יד ממש כלומר שהפשע הוא השליח והתרגום פי' כמו יד הירדן שתרגם באתר מרדהון: עתה יגזור בלדד שבני איוב היו מחוייבי מיתה בידי שמים וזה לא חלק עליו איוב כלל לפי שלא היה יודע מצפון לבם וכבר היה חושש אולי חטאו בניו וברכו אלהים בלבבם. וי"מ כי בלדד אמר אם בניך חטאו לו דרך מוסר ולא אמר אם אתה חטאת לו. ואין צורך: אם כבר פירשנו בפרקים הקודמי' כי בלדד הוא כמספק להכריע כדעת אליפז שתוכחות איוב הם על צד המוסר או כדע' איוב [illegible]

[illegible]

רש"י

אם אתה היית בטוח · שתשא פניך ממום · שתגרום לעצמך לשאת פניך מכל מום מתוך כך · והיית מוצק · חזק כמוצקי ארץ · וכל עמל היית שוכח : וכמים עברו וחלפו · פן יהיה לך כל זכרון עמל : ומצהרים יקום חלד · יותר מאור צהרים יקום לך חלד · מזל וזמן · כמו וחלדי כאין נגדך · יקום חלד · כמו יקום אור חלודה שלך · כלומר שיהיה מקום אפילה מאיר יותר מאור צהרי' זו שמעתי · אבל הרבה פירשו לא כך · תעופה שלך · אפילך כבקר תהיה ע"א תעופה לשון עפעפי שחר · שאם הוא לשון אופל היה לו לומר תעופה נקוד בשבא כמו תנופה · תקומה תרומה · תנומה : ועיני רשעים · שונאיך · תכלינה · בפנותם ברעתך לראות ולא ישיגו תאוה · וכל כליון עינים שבלשון קודש זהו הנכפה לראות ואינו משיג · וכמו ועיניך רואות וכלות אליהם וגו' · ומנוס · הוא מבטח · ותקותם מה שהם מקוים לראות בך · למפח נפש יהי להם :

רלב"ג

תשא פניך ממום · תסיר עצמך ממום התלאים והמכות אשר חולית בהם : מוצק · חזק : עמל תשכח · עמל הצרות אשר באו עליך תשכח : תעופה · תאיר ותזהיר : מנהם · כמו מהם : מפח · דאגה ודאבון : ביאור דברי המענה · ענה צופר הנעמתי ואמר התחשוב שלריבוי דבריך יבצר ממני מענה או תחשוב שתצדק בכזביך בעבור רבוי דבריך באמת אתה הרבית לכזב עד שכזביך יחרישו האנשים ולא ימצאו מענה ודבר והלעגת לענגים רבי' כנגד השם ית' ואין מכלים אותך מרעי על זה ואמרת שההנהגה שהנהגת בה היא זכה ושאתה בר ונקי בעיני השם ית' אם היא שישגיח באלו הענינים · ואולם מי יתן אלוה דבר ויפתח שפתיו עמך ויגד לך תעלומו' חכמ' וסידותיה אשר יתחייב ממנ' הבאת העונש על מרי ומרי כשיעור אשר ימצא עליו כי לפי הסדור והנימוס ההוא היה ראוי שיגיעך השם ית' מהרע כפלים על מה שהביא עליך ודע כי השם יתברך ילוה בעבורך ויניח מעונשך עד עת קץ כי אינו רוצה להפרע ממך יחד פן ימיתך ולזה הוא רוצה להביא עליך רעה אם' רעה בשיעור שתוכל לסבול והוא מה שנתרעמת בו במאמרך או יהיה הרצון בזה הנך מתרעם על רבוי המכאובות אשר באו עליך אבל ראוי שיגיעו לך יותר מהם כפלים על מה שמרית לפי הנימוס האלהי אשר יסודר ממנו העונש למרי מרי ולזה לא תבטח שתסור מאת השם ית' ממך עדיין והנך לסכלותך בזה הנימוס אתה חושב שיעשה לך הש"י עול במה שהפלא והרבה מכותך ואין הענין כן ודע גם כן כי אתה עוית הרבה ואם אינך משער בזה כי יתכן שיהיו לך עונות ידע השם ית' בהם שהם עונות ועניין היותם עונות נעלם ממך ונסתר ולזה תחשוב במה שבא עליך מהעונש שבא על לא חמס בכפיך ואין הענין כן וזה שצופר היה רואה שהשם ית' יענוש האדם אם יקצר מעשות הטוב אשר אפשר לו לעשות כאילו תאמר אם יקצר מהתבונן בפעולות השם ית' ובדרכיו כפי היכולת וזה השיעור איננו ידוע לאדם לפי שלא ידע טבעו בשלימות ולזה לא ישער מה שאפשר לו לעשותו מהטוב ואולם השם ית' אשר בראו ידע זה ובהיות העניין כן הנה ישיגך הסכלות בזה הדרוש משני צדדים הצד האחד שאינך יודע שיעורי העונשי' הראויים במרי מרי לפי ששעורי המרי נעלמים ממנו ופעמים יהיה המרי אשר הוא יותר חלוש אצלנו יותר חזק אצל השם ונתמה מפני זה איך הגיע לאיש אשר יעשה המרי היותר חלוש יותר מהעונשים והשני שכאן אנשים רבים תחשוב בהם שהם נקיים והם רשעים על אשר קצרו מעשיית הטוב האפשרי להם ואפשר שנאמר שהרצון באמרו ויגד לך תעלומות חכמה וגו' שאי אפשר לאדם שידע מי הוא צדיק או מי הוא רשע וזה כי לפי הכנת האדם לקבול השלימות יצטרך שתהיינה פעולותיו אשר יהיה בהם צדיק ולזה מי שהיה מוכן לקבל מן השלימות חלק גדול ולא דרך בקיבול השלימות ההוא ודרך אל קיבול השלימות לאיזה מהשלימות אשר היה מוכן לקבל אותו הנה יהיה האיש ההוא רשע אצל השם יתברך והאיש אשר קיבל מהשלימות חלק מעט מאד ולא היה מוכן שיקבל ממנו יותר הוא צדיק בעיני השם ית' וזה האופן מההכנה אשר ייוחד בה אחד אחד מהאנשים נעלם ממנו ולזה נחשוב ברשע שהוא צדיק ובצדיק שהוא רשע כי אנחנו לא נדע מה שהיה מוכן אליו אחד אחד מהם מקבול השלימות · ולזה אמר צופר שאם היה אפשר שיגיד השם יתברך לאיוב תעלומות חכמת ההכנה הזאת אשר נכרא בה היה יודע כי כפלים מהשלימות אשר קבל היה ראוי שיקבל לפי ההכנה ההיא ולזה יחשוב איוב שהוא צדיק והוא רשע באמת ויפורש אומרו ודע כי ישה אלוה מעונך לפי הפי' הראשון אשר זכרנו וזה הפי' הוא נאות אצלינו בזה הפסוק ואיך תחשוב בזה הסדור המגיע מהשם ית' לאישי האדם מהטובות והרעות שיהיה בלתי ישר האם לך חכמה כחכמ' הש"י עד שתד מדרג' הכנת אחד אחד מהאנשי' שתוכל לדעת מה ראוי שיגיע להם מהש"י מהטובות והרעות על מעשיהם עד שכאשר לא ימצא הענין כפי מה שתחשוב תגזור שזה עול הנה באמת אי אפשר לאדם שידע זה כי לא ימצא האדם חקר אלוה ולא ישיג הש"י עד תכלית ההשגה ואיך אפשר שתשיג אופן חכמת הש"י והנה לא תוכל להשיג מעשיו כי לא תוכל להשיג מקום הגובה אשר יגבילוהו השמים ולא מקום העומק אשר הוא עמוק משאול והוא מרכז הארץ · הנה מדת מה שבין הגובה והעומק ארוכה מארץ וזה השיעור אשר בין הגובה והעומק איננו קו אחד לבד אבל לו רוחב יותר מרוחב הים כי הוא מכל צדדי המרכז עד השמים ואם לא תוכל להשיג בשלמות התעלה והמטה אשר פעל השם יתברך ר"ל שלא תדע ארכו ורחבו והמקומות אשר יכלה אליהם איך תדע חכמת השם יתברך ואפשר שנאמר שהרצון בזה ואיך אפשר לך שתשיג אופן זאת החכמה אשר יסודר ממנה זה הסדור הנמצא לאישי האדם בטובות והרעות · והנה

טו אֲרוּם הֵידֵין תִּזְקוֹף אַפָּיִךְ דְּלָא מוּם ל׳ ל׳ ב׳ חס׳ כִּי־אָז ׀ תִּשָּׂא פָנֶיךָ מִמּוּם וְהָיִיתָ מֻצָק

וְתֶהֱוֵי סְנִין מֵחֲבוּלָא וְלָא תִּדְחַל: ב׳ יב׳ בסיפ׳ וְלֹא תִירָא׃ כִּי־אַתָּה עָמָל תִּשְׁכָּח

אֲרוּם אַתְּ לֵיעוּרַת תִּתְנְשֵׁי הֵיךְ מוֹי ג׳ רפי ל׳ כְּמַיִם עָבְרוּ תִזְכֹּר׃ וּמִצָּהֳרַיִם יָקוּם

דַּעֲבָרוּ תִּדְכַּר: וּמִטְּהַר יוֹמַיִךְ ל׳ וחס׳ חָלֶד תָּעֻפָה כַּבֹּקֶר תִּהְיֶה׃ וּבָטַחְתָּ

יְקוּם גּוּשְׁמָךְ דַּחֲלָךְ בְּנַרְגוּשְׁתָּא ב׳ כה וסכת וכסות כִּי־יֵשׁ תִּקְוָה וְחָפַרְתָּ לָבֶטַח תִּשְׁכָּב׃

דְּפַעֲפוּעָא דְּקַבְלָא הֵיךְ צַפְרָא תְּהֵוֵי: ל׳ וְרָבַצְתָּ וְאֵין מַחֲרִיד וְחִלּוּ פָנֶיךָ רַבִּים׃

כ וְתִתְרְחִיץ אֲרוּם אִית סְבָר וְתַתְקִין בֵּי ג׳ ר״פ · ג׳ וְעֵינֵי רְשָׁעִים תִּכְלֶינָה וּמָנוֹס אָבַד

קְבוּרְתָּא לְרוּחֲצָן שְׁכוּב: וְתִתְרְבַּעוּלָא ג׳ ל׳ מִנְהֶם וְתִקְוָתָם מַפַּח־נָפֶשׁ׃

דְּמָנִיד וְיִשַׁחֲרוּן אַפָּךְ סַגִיעִין: וְעַיְינִין וַיַּעַן

דְּרַשִׁיעַיָּא תִּשְׁתֵּיצוֹן וְשֵׁיזְבוּתָא הוֹבַד מִנְּהוֹן וְסִיבַרְתְּהוֹן מַפַּח נְפָשׁ: וַאֲתִיב

מוצק ב׳ חס׳ וסימ׳ הבל מצק נחשת · והיית מצק ולא תירא : ולא תירא ב׳ וסימ׳ ולא תירא משוד כי יבא · והיית מצק · ומצהרים ל׳ יקום חלד והוא חד מן שיטה חדא משמשין ומצ׳ ברישי׳ וכל חד וחד ל׳ דכות׳ וסימ׳ נמסר במסרה רבת׳ במערכ׳ אות המ"ם בס"ד בשיטת ומ׳ : ועיני י׳ וסימ׳ נמסר במשלי סוף סימן כ"ז : ומנוס ג׳ וסימ׳ ומנוס אבד מנהם · מדוע ראיתי המה חתים נסוגים · ואני אשיר עזך :

מ"ע ספורנו

כי אז תשא פניך ממו׳ ושב ורפא לך : והיית מוצק ולא תירא · מזה לעתיד : תעופה כבקר · שהוא הולך ואור : יש תקוה לחיי עולם : לבטח תשכב · בלתי יראת רע : ורבצת · בלתי רב השתדלות : וחלו פניך : שתושיע את אחרים : ועיני רשעים · כשדים ושבא וזולתם המקוים לשוב ולשלול ממונך : תכלינה · שלא ישיגו תאותם : ומנוס אבד מנהם · שתשיגם אתה ותשללם :

אוהב משפט

הלא גם שב גם ישיש בנו הזקני׳: יורוך מה שהיה בימיהם : ויאמרו לך מה ששמעו מאבותיה׳ גם מלבם ומחכמתם יוציאו מלין לאמת הענין ולמשול בו משל · וזהו המשל שיאמרו כמו שיפרש אחר זה : היגאה בצה הוא הטיט הלח כמו בלאתיו ובציו : אחו · הוא שם הצמח כמו כי הוא בין האחים יפריא והוא ההספסתא בלשון רז"ל וגו"ת ותרעינה באחו כושפת כמו בו"ת לכו לחמו בלחמי ולפי כפי׳ הראב"ע ז"ל שפי׳ אחו מקום הצמח ויפרש ישגה אחו בשין לאמר כלומר למה אחו · וה"א היגאה אינה לשאלה אלא כמו אם והוא נקשר עם הפסוק הבא אחריו אמר אם יזדמן שיגאה גומא בלא בצה וישגה אחו בלי מים הנה שבלא ספק ייבש כמו שיפרש : עודנו באבו · כמו באבי הנחל כלומר בעלו ומכינו לשון בין כמה שאינו אילן כמו והטמנם בפסת העץ · ואמ׳ כי עוד הגומ׳ והאחו בעלו ולא נקטף מצרשו ייבש קודם כל חציר לפי שלא היה גדולו באופן שיתקיי׳ להיו׳ בלא לחות : כן אופל המשל בזה כי כמו שהגומ׳ והאחו ייבשו מהרה לפי שגדולם הוא בלא בצה כן טוב הרשעי׳ החריתה לאבדון ואין לה יסוד קיים אחר שבלתו האל ונראה לי שהזכיר שתי בחות מהרשעים האחת המפורסמים והם שוכחי אל : והשנית הצבועים בתוך תוך ומרמ׳ ובגלויי׳ ברחי׳ טובים והם החנפים לרמוז לאיוב אולי הוא מהחנפים · ועיין רש"י ז"ל ולפי זה תהיה ה"א של היגאה לתמיה והראשון יותר נכון עכ"ל : אשר יקוט · ענין כרית׳ מענין ונקוטותם · או מיעוט כמו כמעט קט והוא בודד · והגאון ז"ל פי׳ אבל השמש והוא רחוק : וכסלו · כמו מבטחו כמו אם שמתי זהב כסלי ואמ׳ כי הרשע יכרת ויתמעט מבטחו · ולא יתקיי׳ כמו בית עכבים : ישען יחשוב החנף כי ביתו הוא קיים וישען עליו ולא יעמוד : ועוד הגאון רבינו סעדיה זלה"ה פי׳ המשל הזה על הצדיק שהוא רטוב לפני שמש · ועל גל שרשיו יסובכו ואם יבלענו שום אדם ממקומו לא יוכל כי יכחש בו וכאשר יכרת בבא קצו מעפר אחר יצמחו והן אל לא ימ"ס הם · וכן פי׳ החכם רבי לוי ב"ג ז"ל הה אך על דרך אחרת ואינו נכון : ורוב המפרשים ז"ל פירשוהו על הרשע ולפי שהמשילוהו בגמא ואחו אמר רטוב הוא לפני שמש כלומר קודם זרוח השמש הוא רטוב אך כאשר הרשע מצליח לפי שעה ויאבד מהרה : ועל גנתו · שהוא נטוע בה ; יונקתו תצא · וישלח בדים ופארות : על גל הוא מעין גל נעול · או מענין עד הגל הזה יאמר כי הגומא הזה יסובכו שרשיו על גל לרבויים

אבן עזרא

אמר ר׳ משה כי חלד כמו חלודה ותאור יותר מצהרים והנכון כי חלדך בלשון רבותינו ז"ל והענין כי תשוב החלודה ותאור יותר מצהרים והנכון כי חלדך פי׳ זמנך יקום וענין יקום יעמוד כמו וקם הבית : תעופה · י"א תשתכל וכן התעיף עיניך בו ואחרים אמרו כי תעופה מן עיפה והוא נכון והענין אם עשית תשובה יעמוד חלדך כשמש צהרים ובעת החשך תשוב כבקר כענין ישוב לימי עלומיו תתקדם כנער נעורייכי : וחפרת כאילו תפרת סביבותיך כמו שיעשו סביבות חומ׳ המדינה : אמנם

תורת חסד   יראת שדי

הכלל העולה ממענה זה שצוה צופר הנעמתי לומר לאיוב כי אם הוא אמת כי לאמי שידבר רוב דברים אין לענותו ולאיש שאומר כפיו כי מזגו ישר ואינכו לוקח לו כי אם הדבר הזך והנקי ולא ההפכי לזה וכו׳ הכה מי יתן אלוה דבר והיה מגיד לו כי כפלים מדברי פיו היו לתושי׳ והוא להוכיח וליסר את הרבים אשר על כן אין לו לומר כי פחד פחדתי ויאתייני וכו׳ ולקלל את יומו אשר אמר בו אולי תשאו בכי וכו׳ ואומר על כן דברי לעו וכו׳ ושידע באמנה כי בשביל איזה עון אשר לו ישכח לו האל ית׳ שלא ידע כל הדברים הטובים שעשה עם פיו ומלוליו ודבר זה איננו מושג אללו כי מי הוא אשר כל הנסתרות גלויות לפניו כאשר הוא ית׳ אשר ברא השמים וכל צבאם והארץ וכל אשר עליה באופן כי הידיע׳ בזה ארוכה מארץ מדה וכו׳ ואם יראה לפנים שהאל ית׳ יעבור על פשע מי יודע אם הוא יסגירם וכו׳ אחרי היותו יודע היותי שוא והפועלי און והבלתי מתבוננים בהם להחזירם למוטב כי האיש שיש לו דבור אלהי ילבב ומעיר פרא אדם יולד מלך התוכחות וכו׳ וגם ישחר אל אל ויפלוש כפיו אליו ית׳ וירחיק מעליו איזה און אם ימצא במקומו והעולה מאהליו הנה אז ישא פניו ממום וכו׳ מאחר שהכין לבו אליו ית׳ ובכן ישכח כל העמל שעמל ונלכא בו מאל מה כי מצהרים יקום חלד וכו׳ ובכן יבטח כי יש תקוה והוא ענין נשמתו אשר היא ממקום קדוש ותקות החוט שלא עדין הוא במקומו ובכן ישכב וירבץ לבטח וחלו פניו רבים ועיני רשעים הבלתי מאמינים כן תכלינה וכו׳ ותקותם זאת היא המפח נפש ממקומה ולדרכה תהיה אשר תחת כפות רגלי הצדיקים : ויען

אבן יחייא

אז תדע בודאי כי תשא פניך ממום שה׳ היה שב את שבותך ומרפך אותך ומכאובך והיית מוצק וחזק ולא תירא וכל העמל אשר עבר עליך תשכח · ואם תזכור אותו יהיה כהעברת המים השחיפי׳ בנזילתם אשר מהרה יוסר רשומם ממקום עוברם · ויקום לך חלד ועולם חדש מזהיר מצהרים ותעופה ותבוא מהרה העולם אלם מהטוב הלז וכבקר תהיה אשר טובו מאורו הולך ומתחזק וככה טובך ילך ויתחזק · ומשם והלאה תבטח בה׳ לגמרי בראותך כי יש תקוה לבכאבים · וחפרת ותלבש חרפה וכלימה מאשר דברת דופי בקונך · ולבטח תשכב בלילה · ורבצת בתוך טובך ואין מחריד אותך כמנהג העשירים אשר לקראת האנשים מהם תמיד יחרידום · ואמנם מי שירצה דבר ממך ישאלהו בתחינות ואפי׳ גדולי הארץ כי יחלו פניך הרבים והגדולים · ואמנם עיני הרשעים הבלתי שבים אל ה׳ המקוים אל טוב תכלינה כי יתן ה׳ להם לב רגז וכליון עינים ולא ימצאו בית מנוס אליהם ותקותם יהיה מפח ודאגה ודאבון נפש נכחיות בנהיגים : ויען

ר׳ אברהם פריצול

כי אז תשא · כי אז בעשותך את אלה תשא פניך ותעבירם מכל מום וחלי · או תגביה פניך שלא יהיה בהם מום ונא יהנה אליך רעה · והיית מוצק · ר"ל חזק שלא ישיגוך מן המקרים ולא תירא משום דבר רע · מוצק חזק · תשא פניך · תגביה פניך · תעביר רוגזך ולא יהיה בך מום : כי אתה עמל · וכן העמל מאבדון קניך ובניך אשר אבדת תשכחם · ותזכרם לפעמי׳ במקרה כמים עברו למו שאין אדם זוכר אותם כן תזכור צרותיך דרך העברה נסבת הטובה החדשה והכוללת אשר יגיע אליך להבא : ומצהרים יקום חלד · ואתה ה׳ יקום לך זמן וחלד בעולם בזה אשר יאיר לך ולנפשך יותר מצהרים בהצלחות ובקניניים · ותעוף ותאיר כבקר אשר אורו הולך וגדל · כן תהיה בטובות שיבוהו עליך להבא אם תשוב אל ה׳ בדעותך · חלד · זמן · או עולם · תעופה תאיר לשון אורה · מן ותופע : ובטחת כי יש תקוה · ובטחת בה׳ שיגיע אליך טובה נפלאה בהשגחה פרטית · כי יש תקוה ממנו להצליח לחוסים בו : וחפרת · ומה שתחפור ותתור לעשות בקיום מלאכך ובבניני ביתך לבטח תשכב בהם · וחפרת · מלחפור את הארץ ומחפר אוכל · ור"ל ומה שתתור והשתדל בו : ורבצת ואין · ותרבץ ותנוח בביתך ואין מחריד אותך במקרים ועוד כי לגודל מעלתך להבא יחלו פניך רבים ועשירי עם לכבודך · או כי עניים ודלים רבים יבקשו ממך עזרה לרוב עשרך · וחלו · מן ויחל משה : ועיני רשעים תכלינה · והרשעים האמתיים אשר להם ההצלחות תכלינה מבלי תקומה · ומנוס ועזר יאבד מהם · ותקותם אשר יקוו להם לעתיד יהיה מפח נפש · ר"ל דאגה ויגון · שתפיח הנפש בזעם רוח האף מרוב הכעס שלא ישיגו חפצם · מנהם · מהם · כמו מנהם מפח פרשכוהו לשון דאגה ויגון בכעס כפי תת האף כמשפט הכועסים :

והעקר שיאלה מדברי צופר ישוב על שני דרושים · הראשונה מה שראינו מדברי צופר היותו מסכים גם הוא לדברי בלדד שהכל מסודר ומוגבל מאת ה׳ לדון כל הארץ לפי מעשה כל איש ואיש · רק ההבדל שיש ביניהם בהבחנה הזאת כי בלדד אמר כי המבוכה הזאת בהשגחה היא כי מה שנחשבנו אנחנו ברעת הצדיקי׳ שיהיה רע · וטובה הרשעים שיהיה גם כן רע כאמרו אשר יקוט כסלו · כן ארחות כל שוכחי אל · ולא ידענו סבת הדבר למה זכו · הנה צופר יכיח הנה התר המבוכה הזאת במה שקצרה דעתנו לדעת מי הוא צדיק ומי הוא רשע · כי לפעמים נחשוב בצדיק והוא רשע · וברשע והוא צדיק בעיני ה׳ כאמרו כי הוא ידע מתי שוא · והשני כי הגמול והעונש יהיה כפי מדרגת האיש הטוב לגמרי או הרע לגמרי אם יהיו · או מה שיחלט מהם בפעולות הטובות · או שיגבר בפעולות הרעות · כן יגיעם הגמול מאת ה׳ · אבל אנחנו נסכל בזאת הבחינה ולא נדענה כי בוחן לבות וכליות אלהים צדיק לבדו : כאמרו במענה הזה הנה החקר אלוה תמצא וכו׳ ולזה לא יהיו האנשים שוים בצדק וברשע · וכן לא ישוו במה שיגיע אליהם · ובזה תפול המבוכה לאיש אשר ייחס הדבר הזה לרוע הסדור העליון מבלי צדק · כי לא ידע מה הוא כמו שאמר גבהי שמים מה תפעל · עמוקה משאול מה תדע כן תוכל לדעת את אלה מסדור ההנהגה · וזה מספיק להבדיל הכוונות מהמוכחי׳ הלזו או מה שיוסיפו או יסכו וישלשו : ויען

הרמב"ן

תדע כי אז תשא פניך ולא ישאר בך מום שתבוש ממנו ותכבוש פניך בקרקע · והיית חזק ולא תירא עוד משוב עליך כל המחלה · ותשכח העמל הזה שבא לך · ותזכרהו כמים של נחל עובר שלא ישובו : ומצהרים יקום חלד · פירשו בו יותר מאור הצהרים יקום חלדך · כמו וחלדי כאין נגדך והעיפה שלך תהיה כבקר הולך ואור · רק התרגו׳ אמר ומטהר׳ יומך יקום גושמך דחלך דנרגושת׳ דפעפיעא דקבלא היך צפרא תהוי · עשה חלד מלשון חלוד׳ בדברי רבו׳ ז"ל : וחפרת לבטח תשכב לבטח כאלו חפרת סביבותיך כאשר יעשו סביב המגדלים : ועיני רשעים · שלא עשו תשובה : תכלינה · שילפו · לטובה אשר ראו בתחלה ויהיה להם כליון עינים ודאבון נפש בתקותם : ויען

והנה היא גבוהה ממך גובה כפלא כמו גובה השמים והיא עמוקה יותר משאול ומדת' ארוכה מארץ והיא רחבה יותר מהים המקיף בארץ · כי אם יגיע השם ית' לאנשים עונשים מתחלפים על מריים עד שקצתם יכרות וקצתם יענה אותם בשישימם במסגר ובמאסר ולא יכלם וקצתם לא יענה אותם בשישימם במסגר ובמאסר אבל יקהילם ויאספם אל מקום אחד או אל מדינה אחת מי הוא שיוכל להשיב ולומר לו שהוא עשה עול על ענייניו בשהכביד העונש על קצתם יותר מקצת עם היות לפי הנראה מריים שוה או יחשוב כאשר יגיעהו מעט מהעונש שהו' יותר רב מרי או יחשוב כאשר יגיעהו יותר מהעונש שהוא נקי וישר כי אלו הם נדרי המבוכה והבלבול הנה אי אפשר ליחס מפני זה עול אל השם יתברך · כי הוא ידע אנשי השוא והמרמה ויעניסם על פעולותיהם הרעות וידע ג"כ אשר ראה לבו און בעיוניות רוצה לומר אם טעה בעיוניות יעניסהו על התרשלותו מחקור בעניינים באופן הראוי עד שקרהו השבוש וידע גם כן אשר לא יתבונן בדרכי הש"י כדי שישכיל וידע אותו ויעניסהו על סכלותו · וזה שהאיש נברא נבוב וחלול ומוכן להשכיל כדי שילבב וישכיל דרכי הש"י כי הוא כמשל בבהמה בעת הולדו ונתן לו הש"י שלמותו בכח והמציא לו הכלים אשר בהם אפשר שיוציאהו אל הפועל ולזה יענש אם לא ישתדל בו כפי הראוי ולזה יעלם ממנו הרבה מאלו העניינים ונחשוב במי שהיה רשע שהוא צדיק ומי שהוא צדיק שהוא רשע כי מי שלא ראינו אותו עושה רשע וחמס נחשבהו נקי וצדיק והנה איננו נקי וצדיק בחק הש"י אם לא עשה הטוב האפשרי לו לפי הכנתו ולזה יתכן שנחשוב באנשים שיהיו שוה מריים עם היותו בלתי שוה כי כבר תתחלף הכנת אחד מהאנשים להכנת האחר והנה שיעור המרי הוא לפי מדרגת ההכנה רצוני שהפועל המגונה האחד בעינינו יהיה מרי רב כאשר עשהו מי שהכנתו שלימה מאד ויהיה מרי קלוש כאשר עשהו מי שהכנתו חסרה מאד ונחשוב מפני זה במה שהוא יוסר שהוא עול מצורף לזה העלם ממנו העונש הראוי במרי מרי ופעמים יהיה מה שנחשוב בו שיהיה ענשו יותר מעט יותר רב ונחשוב מפני זה שיהיה העדר הסדור נמצא באלו העניינים · הנה אם אתה הכינות לבך אל השם יתברך ופרשת אליו כפיך ר"ל שתקרב אליו כפי היכולת כשתשכיל דרכיו או ירצה בזה אם אתה הכינות לבך לצור אל הש"י כפי היכולת והתפלל אליו כפי היכולת שיראוך · והיית מרחיק מידך און אם הוא בידך וזה אם בדעות אם במעשים ואולם הרחקת האון בדעות הוא לעזוב הדעות הנפסדות בהם ואולם הרחקת האון במעשים יהיה כשתשיבהו לראוי לו עד שלא תשכן באהליך עולה · הנה אז תשלך עלמך מאלו המכאובות והנגעים אשר מולית בהם והיית מוצק ולא תירא · הנה מה שעמלת בו מן ההון והבנים שאבדת תשכח עד שכמו המים שיעברו במהירות ויסורו כן יהיה זכרך אלו הדברים אשר באו לך בזכרך אותם · ויבא לך זמן יותר טוב בהיר ומזהיר יותר מהצהרים ויתוסף אורך תמיד כבקר תהיה שאורו הולך וחזק כל מה שהיא נמלא · ובטחת כי יש תקוה ר"ל שלא הפחד שתאבד הקניינים ההם כמו שהיית עושה מקדם · אבל תהיה לך תקוה ובטחון שישמרו ויהיה הפחד מסולק ממך עד שאם תחפור בשדה בזולת גדר וכסוי לבטח תשכב שם ורבצת ואין מחריד ויגיע מעולם שלחתך עד שרבים ונכבדים יחלו פניך · ואולם הרשעים ואם להם הצלחות הנה הם ביגון ובפחד כל ימיהם עד שעיניהם תכלינה מרוב היגון ומרוב הפחד שיש להם לא ימלאו מנוס כי לא ימלאו מקום יבטחו בו ולא תהיה תקותם שיבואם טוב אבל הם מקוים שיבואם רע ויראו ממנו עד שתפח נפשם מהדאגה : והכלל העולה מהדברים הוא שצופר ישכים לבלדד במה שיאמר שהטובות והרעות הנופלות באישי האדם הם כולם מוגבלות ומסודרות מהש"י לפי מעשה איש ואיש ואולם יתיחד בהתרת הספק אשר יקרה בזאת ההנהגה מצד רוע הסדור הנמצא בחוש בטובות אישי האדם ורעותיו וזה שבלדד התיר זה הספק במה שאמר שמה שנחשבהו רע במה שיבא מן המקרים לנקיי' הוא טוב ומה שיבא מהטוב לרשעים הוא רע ואם לא נשער ואולם צופר התיר זה הספק בשאמר שרוע הסדור אשר נראהו באלו הטובות והרעות הוא לקצורנו מהשיג האמת בזה וזה שצופר יראה שבכאן הכנות פרטיות ייוחד בהם איש ואיש ולפי שיעור מדרג' ההכנה אשר לאדם ימוייב שתהיינה פעולותיו אשר יהיה בהם צדיק וכשיקצר מזה הנה הוא רשע לפי שהוא קצר מעשיית הטוב האפשרי לו ואף על פי שנראהו שלא עשה שום פעל מגונה אבל היו פעולותיו כולם טובות ולזה נחשוב בו שיהיה צדיק ונתמה איך חלו עליו אלו הרעות וכבר יתכן שימלא איש שיעשה מעט מהטובות והוא צדיק לפי שלא הוכן לו שיקבל מהשלמות יותר מזה השיעור ונחשוב בו שלא יהיה צדיק מצד מיעוט הטוב הנמצא בפעולותיו ולזה נתמה על רבוי הטובות המגיעות לו וכן ראוי שנבין הענין בפעולות המגונות ר"ל שאשר מדרגת הכנתו חסרה יהיה עונשו חלוש על הפעל המגונה מאד לפי שהוא ימנעהו מהשלימות הפחות אשר היה מוכן אליו ושמדרגת הכנתו שלימה יהיה ענשו רב על הפעל המגונה לפי שהוא ימנעהו מהשלימות הנכבד שהיה מוכן אליו ובהיות העניין כן יהיה קצורנו מהשיג האמת באלו הטובות והרעות איך ראוי שיהיה העניין בהם משני צדדים הצד האחד שאנחנו לא נדע אופן חכמת השם יתברך אשר יתחייב ממנה שעור העונש במרי מרי ולזה נתמה במי שמרה מרי מעט לפי מחשבתנו ונראה לו מהעונש יותר ממי שהפליג יותר במרי לפי מחשבתינו והצד השני שכבר יתכן שיהיה לאדם עון ופשע ולא נשער בזה ונתמה איך יגיע לו רע וזה שהוא ירצה שכבר יהיה מרי אם יבטל האדם מהשתדל במושכלות כפי מה שאפשר לו ואם יעלה בידו דעת בלתי נכון בעיוניות מצד קצורו מחקור בדברים כפי מה שראוי לפי שהש"י בראו בעל שכל לזאת הכוונה ובכלל הנה הוא מרי אבל צופר אם יקצר האדם מעשיית הטוב האיפשרי לו לפי הכנתו והוא מבואר שמזה הצד ימצאו רבים שהם רשעים ולא נשער בזה ובהיות הענין כן הנה לא ימנע שלא ימצאו אנשי' שוים במריי' לפי מחשבתינו ויתחלפו עונשיהם הבאים עליהם מהש"י תחלוף נפלא עד שקצת' ימית וקצתם יענים בשישימם במסגר וקצתם לא ישגם העונש שיושמו במסגר אלא שיקהלו ויאספו אותם אל עיר אחת או אל מדינה אחת והסבה בזה כי כשנחשוב בהם שהם שוים במרי הם מתחלפים בו מאד ואנחנו לא נשער ואולם מה שנראה מהטיבות לקצת הרשעים הנה צופר יתיר הספק בזה בשיאמר שאינם נמלטים מהרעות לפי שהם עם מה שלהם מההצלח' יפחדו פחד תמיד שתבואם שואה ויהיו בפחד וכאב לב תמיד ודי להם בזה העונש מצד פחיתות מדרגת הכנתם ואחר שנתיישב זה נאמר שכבר נאמרו בזה הספר כל חלקי הסותר אשר אפשר שתפול בהם המחשבה למשכילים בזה הדרוש ונתייחד בחלק חלק מהם אחד מאלו האנשים אשר נחלקו בזה הספר וזה שלא ימנע העניין מחלוקה אם שיהיה כל מה שישיג האדם מטוב ורע מוגבל ומסודר מהשם ית' לפי מעשיו אם שלא יהיה דבר ממה שישיג האדם מטוב ועד רע מוגבל ומסודר לפי מעשיו ר"ל שלא יועיל לו באלו הטובות והרעות הבאות עליו אם עושה טוב ולא יזיקהו בהם אם יעשה רע אם שיהיה קצתם מוגבל ומסודר לפי מעשה האדם וקצתם לא וזאת החלוק' הכרחית

ולפי שמי שיראה שכל הטובות והרעות הבאות לאדם הם מוגבלות ומסודרות מהשם ית' ישיגהו ספק מצד החוש לפי מה שיחשב שכבר התאמת בחוש סותר זה המאמר הוא שקצת הצדיקים יגיעם רע יותר ממה שיגיע לקצת הרשעים וקצת הרשעים יגיעם טוב יותר ממה שיגיע לקצת הצדיקים הוא מבואר שזה הספק יותר אם בשנודה בזאת הטענה אם בשנחלק עליה ואולם המחלוקת הוא מב' צדדין לצד אם מצד המחלוקת על נושא זה המאמר והוא מה שיאמר אותו צופר אם מצד המחלוקת על נשואו וזה יאמר אותו בלדד ואולם המחלוקת על נשואו הוא מה שאמר שמה שנחשבהו רע איננו רע אבל הוא טוב ומה שנחשבהו טוב איננו טוב אבל הוא רע ואולם המחלוקת על נושאו הוא בשיאמר שמי שנחשבהו צדיק איננו צדיק ומי שנחשבהו רשע איננו רשע או אם היה רשע הנה מדרגתו ברשע חלושה מצד חולשת הכנתו וזה מי שנחשבהו צדיק איננו נמלט מהמרי שכבר חטא בבלתי עשותו הטוב האפשרי לו בעיוניות ובזה התיר הספק ברע המגיע לצדיקים ומה שנראה שמגיע יותר מהרע לקצת הצדיקים ממה שמגיע לקצת הרשעים הנה הוא יתיר הספק הזה בשאמר שאנחנו לא נדע שעור העונשים הראויים לפי מרי מרי כי לא נוכל להשיג שעור הכנת איש איש אשר יסודר ממנה זה הסדור והנה המרי לאשר נחשוב אותו צדיק ימשיך לו עונש עלום מהמרי אשר לאשר נחשוב אותו רשע והוא מבואר שיחוייב לבטל זה הדע' שכיון שאפשרות עשיית הטוב איננו שוה בכל האנשים שאם היה האפשרות ההוא שוה היה בהכרח מרי הרשעים יותר עלום לפי שכבר היה נכלל בו המרי אשר לצדיקים והוא שלא עשו הטוב האפשרי להם בעיוניות וישאר הספק למה יגיע מהרע יותר לקצת הצדיקים ממה שיגיע מהרע לקצת הרשעים עם היותם למטה מהם בהשגות העיוניות ואולם כשיונח שזה האפשרות מתחלף לפי שההכנות אשר לאיש ואיש בעיון מתחלפות כבר אפשר שיאמר שמרי הצדיק בבלתי עשותו הטוב האפשרי לו הו' יותר חזק המרי מהרשע אשר הוא למטה ממנו בעשיית הטובות לפי שהרשע הכנתו פחותה בעשיית הטובות ביחס אל הכנת הצדיק ומה שיראה שיגיע מהטובות לקצת הרשעים הנה אם שיהיה רשעם מצד קצורם מעשיית הפעולות הטובות או מצד עשותם הפעולות המגונות ואם היה רשעם מצד קצורם מעשיית הפעולו' הטובות הנה צופר יתיר זה הספק בזה שיאמר שהם צדיקי' לפי שלא הוכן להם שיקבלו מהשלימות שיעור יותר גדול ואם היה רשעם מצד עשותם הפעולות המגונות הנה התיר צופר הספק בזה בשיאמר שהם אינם נמלטים מהפחד אשר הוא רע נפלא ולפי שהפחד הוא דבר בלתי מורגש נחשוב בכמו אלו האנשים שלא יגיעם שום רעה ודי להם בזה העונש אף על פי שפעולותיהם מגונות מאד לפי שמדרגת הכנתם היא פחותה ויאמר גם כן במה שאמר זה שאם לא יענשו הם כבר יענשו בניהם הבאים אחריהם ודי להם בזה העונש לפי מחשבתו כי הטוב אשר תכליתו רע הוא רע ואולם בלדד יראה כמו שאמרנו שמה שנחשבהו רע איננו רע לפי שהוא יביא אל תכלית טוב ומה שיראה מהטובות לרשעים הוא רע לפי שהוא יביא אל תכלית רע וכבר המשיל בזה מהצמח שבאחו והגומא כמו שביארנו שלא יועילם לאותם ורעננותם שלא ייבשו בקלות והוא מבואר שאין בכאן צד שלישי מהמחלוקת על סותר זה המאמר אשר התאמת מן החוש לפי שאם נחלק בו בנושא ובנשוא יחד ישאר הספק בעינו וזה מבואר בנפשו ר"ל אם נאמר שמי שנחשוב אותו צדיק הוא רשע וההפך ומה שנחשבהו טוב הוא רע והפך וזה כי לא יתחדש מזה מאמר זולת המאמר אשר חייב הספק ואולם היתר זה הספק אשר יהיה בשנודה בזאת הטענה הוא שיאמר שאלו הרעות והטובות אשר נמצאם מגיעות לאנשי' בזולת יושר אינם מגיעות מהשם ית' אבל ייוחסו לסבה אחר' כאילו תאמר הפתיות והאולת כמו שיראה אליפז והוא מבואר שהיתר זה הספק אשר יהיה בשנודה בזאת הטענה הוא גם כן באחד משני צדדים אם שנאמר שזאת ההשגחה האישיית היא בכל אחד מן האנשים אך לא בכל דבריהם אם שנ' שההשגחה האישיית היא בקצת האנשים ובקצת לא ואולם מי שיראה שאין דבר מהטובו' והרעות ההם מוגבל ומסודר מהש"י הנה הוא כבר יראה בטובות והרעות ההם סדור בהכרח לפי שכבר הגיע לנו ידיעה בהם אם בחלום אם בקסם אם בנבואות ואין בכאן דבר יתכן שייוחס אליו זה הסדור זולת המערכת אשר לכוכבים בעת הלידה חוייב בבעל זה הדעת שיאמין שזאת ההגבלה היא מצד הגרמים השמימיים ולזה לא יועיל בה הצדק ולא יזיק בה הרשע כי הכל מוגבל לו לאדם בגיחו מרחם אמו וזאת החלוקה היא על דעת איוב ואולם מי שיראה שקצתם מוגבל לפי צדק האדם ורשעו מהשם ית' וקצתם בלתי מוגבל לפי שאין זאת ההשגחה לכל האנשים אך לקצתם והם הראויים לה לפי מה שיתבאר במה שאחר זה הוא מאמר אליהוא וזהו האמ' בעצמו כמו שיתבאר במה שיבוא והנה אליפז היה מתקרב לזה הדעת האמתי כי הוא היה מודה שבכאן רעות אינם מוגבלות מהשם ית' והם הרעות אשר תהיינה לנו מצד הפתיות והאולת אלא שאין ראוי להתרעם עליה' כי אין ראוי שיקראו רעות לפי שהאדם נברא משולל מכל הטובות והרעות והקניינים אשר הוא כחיי עליהם ואם לא ישתדל להגיע להם בסבות המביאות אותם אין לו להתאונן עליהם אם לא יגיעו אליו אלא שבזה הצד לא הותרו כל הספקות לפי שאנחנו לא נוכל לייחס כל הרעות אשר נראה שיפול בהם העדר הסדור אל האולת והפתיות ומה שנוהג מנהגם ועוד שאם הודינו שמזה הצד יותר הספק בדעות מה נעשה בהעדר הסדר הנמצא בטובות הנשארות זמן ארוך ונמצא מהם הרבה באיש אחד ואל איזה דבר ניחסהו וזה שהוא בלתי אפשר שניחסהו אל האולת והפתיות כי מה שיגיע מהטובות בזה האופן לא ישאר כי אם זמן מועט ולא יהיה מהדייר"ל שלא יתכן שיגיע בזה האופן טובות רבות לרשע כמו שיראה בחוש מהם וזה גם כן אפשר שיסופק ברעות המגיעות הרבה לצדיקים ר"ל שאי אפש' שיוחסו אל האולת והפתיות כי מה' שהוא בזה התאר הוא מעט כי היה מציאותו בקרי ובהזדמן ולזה היה דעת אליפז יותר חסר בעניין מה מדעת בלדד וצופר ויותר שלם באופן אחר ואולם היותו יותר חסר לפי שהרבה מהספקות אשר הביאוהו לזה הדעת הם נשארו' עמו מה שאין כן בדעות בלדד וצופר ואולם היותו יותר שלם כי הוא לא היה מכחיש המוחש אבל היה מכוון בזולת הכחשת המוחש שיתיר הספיקות כמשפט כל חכם ועוד כי השרש אשר ממנו המשיך דעתו הוא אמתי בעצמו ואולם טעה במה שאחר השרש וזה כי הוא כששער שהוא בטל שיוחסו כל הטובות והרעות אל גמול ועונש מאת הש"י לפי מעשה האדם כמו שיתבאר מהחוש והיה בטל ג"כ שלא יהי' בהם דבר מוגבל מאת השם לפי מעשה האדם לפי מה שיגזרהו החוש כמו שזכר אליפז בזה הספר במה שטען על איוב הנה חייב בהכרח שיהיה קצתם מיוחס אל הש"י לפי צדק האדם ורשעו וקצתם בלתי מיוחסו' אליו ואילו לא אמר אליפז יותר מזה השיעור היה מחוייב היות מאמרו אמת ואמנם טעה בשלא הבדיל באופן שלם מה שייוחס אל הש"י מאלו הטובות והרעו' ממה שלא ייוחס אליו ולזה לא עמד טעמו בו כשטען עליו איוב מה שטען לסתור דעתו כמו שיתבאר במה שאחר זה ועוד כי דעת אליפז היה דורך אל האמת ואם איננו בעצמו אמת כי הוא כבר שם כל השתדלותו להתיר הספיקו'

לרבויים ולרוב הקפם יכנסו בתוך אבניסידרה' אותו : וי"מ יחזה לשון סבוך מלשון קרן חזות · וחזותיה לם ק הרעה ולשון משנה חזיתיה מזרחה ויהיה הסר בית הראוי בבית אבני יחזה והראשון יותר נכון : אם · אם יבלענו אסיה מבלע או הוא חוזר אל השמש הנז' למעל' יאמר שאם שהית המשחית הגמא הזה ממקומו ישאר הוא מקו' כאלו לא נראה שם לעול' למה כי האחו והגומא אי איפשר לעשות שרשים חזקים שיסיר מקומם ניכר אחר שכרתו ומי שראה אותו התמול יכחש בו היום ויאמר לא ראיתיך כי לא נשאר בו רושם כלל כן היה טובת הרשע בלתי קיימת : והתרגום פי' הפסוק שלפני זה בלשון תימה כלומ' האפש' שעל גל שרשיו יסובכו ובית אבנים יחזה והלא אם יבלענו ממקומו וגו' וזורחי' שהמש' על טובת הרשע היא לא על רעת הצדיק כפי' החכם רבי לב"ג ז"ל ולא על טובת הצדיק כפי' הגאון ז"ל · וכל אלה הדברים לבלדד היו לרמוז לאיוב שאם אין לו תקוה ליסוריו כמו שהיה טוען שהוא רשע גמור שטובתן של רשעים יש לו הפסק גמור ולא רצה לפרש לו בלדד זה לפי שעדיין היה מסופק ברשעו ושמא ייסוריו הם לתוכחת כמו שאמ' אליפז וכבר פירשתי זה בפרקי': הן כל שמחתו ותולדתו של גמא להכרת והוא המשל לרשע כי שמחתו להיו' הצלחתו אובד' והסר מעפר אחר יצמחו לנטוע אהם נטע יכרתי במוחם כרגע · והמשל כי אם יקומו בניהם תחת' יכרתו ויאבדו בהם · וי"מ משוש דרכו כמו כמשוש נושם בדרך רחוקה · ויש לפרש ומעפר אחר יצמחו כי יש צמחים שאינם גדלים במקום למיתהם עד שמעתיקים אותם מאותו עפר לעפר אחר ואף על פי שהעתיקום שם גם שם יאבדו ולא יצמחו ולפי הפי' הראשון אמר זה בלדד לפי שהזקיקו לאיוב לחקור בזה אל הראשונים והנה הראשונים יורוהו כן והוא ילמוד מה שיאמרו אחריהם : הן הרצה דקדוק הענין כי אליפז אתם דבריו בטוב' הצדיק כי גזר שייסורי איוב הם הוכחת עם היותו שלם בצדקו · ובלדד כמסופק אם הוא רשע אתם בטוב' הצדיק וברעת הרשע ומכאן ואילך רוב התימותיה' ברעת הרשע לחייבם איוב שהוא רשע גמור אלא שלם יעשה תשובה הקיבל השיבתו וכבר ביארנו זה בפרקים: הן אל לא ימאס תם · אם לא תם : ולא יחזיק ביד מרעים · לם אתה רשע : עד ימלא בה"א כמו באל"ף · ומלא עד דבק' עם הן אל לא ימ' תם הם כטעם כי לא יעזבך עד אשר אם עשיתי · וימלא בפתיק תרועה · והשחוק הוא על טובתו והתרועה היא על רעת המרעים : שונאיך מרוב טובתך יתביישו שונאיך · ואהל רשעים אין לו תקומ

די ???ו על כן הנה נתתי לפניך שני דרכים ובחרת בחיים למען תחיה : אמנם · באמת ידעתי כי כדבריך אשר אמרת כירוח כביר אמרי פי כן הוא כי מי הוא האדם שיתוכח עם האל ואם ירצה להתוכח עמו איך יצא זכאי ויצדק עם אל בדינו כן פי' הגאון רבינו סעדיה ז"ל · ויש פירושים אחרים ואינם נאותים לפי כוונתנו : אם · לריב · להתוכח : לא יעננו · תשובה על אחת מיני אלף מטענותיו :

וַיַּעַן אִיּוֹב וַיֹּאמַר: אָמְנָם כִּי אַתֶּם־עָם וְעִמָּכֶם תָּמוּת חָכְמָה: א
גַּם־לִי לֵבָב כְּמוֹכֶם לֹא־נֹפֵל אָנֹכִי מִכֶּם וְאֶת־מִי־אֵין כְּמוֹ־אֵלֶּה: ד' חס' בכתו'
שְׂחֹק לְרֵעֵהוּ אֶהְיֶה קֹרֵא לֶאֱלוֹהַּ וַיַּעֲנֵהוּ שְׂחוֹק צַדִּיק תָּמִים: ב' כת נח' ל
לַפִּיד בּוּז לְעַשְׁתּוּת שַׁאֲנָן נָכוֹן לְמוֹעֲדֵי רָגֶל: ה ל
ישליו

וַאֲתֵיב אִיּוֹב וַאֲמַר: בְּקוּשְׁטָא אֲרוּם אַתּוּן חַבְרַיָּא וְעִמְּכוֹן תְּסוּף חוּכְמְתָא: לְחוֹד לִי לִיבָּא דִּיכְוָתְכוֹן לָא פָרִישׁ אֲנָא מִנְּכוֹן וְעִם מַן לֵית דִּיכְוַת אִלֵּין: חוּכָא לְחַבְרֵיהּ אֱהֵי דְקָרֵי לֶאֱלָהָא וְעָנֵי יָתֵיהּ חַיָּיךְ לְזַכָּאָה וּשְׁלִימָא: אוּדָא דִבְסִיר לְרַשִׁיעָא מִן מַחְשְׁבָא שְׁלֵיו מְכַוֵּן לְהִרְפַּתְקֵי זִמְנָא: ת"א בּוּעֲרָא בְּסִיר לְעֵשָׂו דְּמִן מַחְשַׁבְתָּא רְחִיץ שְׁלֵיו בְּרַם הוּא מְעַתַּד לְאִיזְדַּעְזְעוּת רִגְלָא:
ובני

ואת מי ד' וסימ' את מי עשקתי · את מי יורה דעה · ואת מי דאגת ותראי · ואת מי אין כמו אלה : שחוק ד' חסרים בכתובים וסימ' בירמיה סימן כ' ע"ש :

רש"י

תמות חכמה · כשתמותו תמות עמכם כל חכמה · כי כל חכמה בכם : אבל גם לי לבב כמוכם : ואת מי אין כמו אלה · שהקב"ה שליט לעשות רצונו · ולהצדיק שלוות רשעים · אינכם אלא כמשחקים בי · ואני כזה ההוה שחוק לרעהו · קורא להקדוש ברוך הוא ויענהו מגער הקנטתכם · ומה יענהו לתת לו שחוק לצדיק ותמים · שלם · שחוק לצדיק תמים · היא הענייה אשר יענהו ידעתי אני כאשר אמרתם · כי לפיד אש בוז של גיהנם עומד למי שאנן בעשתותו לומר שלו' יהיה לי · נכון מזומן הוא העשתו' שאנן להיות במועדי רגל · שרגל' מועדת : וידעתי

רלב"ג

הספיקות בזולת הכחשת המוחש ומי שמנהגו זה המנהג הנה כשיסעד בספקו' הנופלו' בדעתו מצד המוחש ומי יחקור בכל אמר שיכיח דעתו יותרו בו הספקות בזול' הכחשת המוחש ואולם בלדד וצופר אמרו מאמר בלתי מבואר ולא הביאו למוחש רושם אבל התירו הספק כשאמרו שאלו הדברים נעלמים ממנו ואם העניין כן איך ידעו שאלו הדברים הם כסדר וביושר מי הגיד להם זה והנה אין להם מאזני הבחינה ולא די בשרש שפעלו בו זה שימנעם מהשיג האמת בזה הדרוש אבל מי שמנהגו זה המנהג לא יתכן שישיג האמת בשום דבר כי אם לא נשים התחלה לידיעה ממה שנראהו אותו מהדברי' המוחשים לא יהיה לידיעת דבר דרך :

ביאור מלות המענה ויען איוב ויאמר · שחוק · לעג : לפיד · מעניין לפידי איהי' אומרו לפיד בוז כמו לפיד ובוז : לעשתות · למחשבות מעניין עשתונותיו ואיפשר שתהיה למ"ד לפיד משמשת ויהיה עניינו מי שהוא נכון לפיד ואיד הוא נבזה למחשבות השאנן וכן מי שהוא נכון למועדי רגל וכפל העניין במלות שונות :
לשודדים

מ"ע ספורנו

איוב ד
אמנם כי אתם עם · אתם אותו עם מתי סוד שאמרת : ועמכם · ואצלכם ולפי דעתכם : תמות חכמה · יאבד כל דרך מחקר לקנו' חכמה שאמרת מי יתן אלוק דבר ויגד לך תעלומות חכמה ושאין דרך לה זולת זה : גם לי לבב · להכיר השגחת האל יתברך בנכבדים וחסדיו בשפלים : ואת מי אין כמו אלה · מי לא ידע כמו הדברים שספרתם : שחוק לרעהו אהיה · הנה אם הייתי כופר זה הייתי שחוק לכל אוהבי ורעי : קורא לאלוק ויענהו · שידע זה בנסיון : שחוק צדיק תמי' · והייתי כמו כן שחוק לכל צדיק תמים שידע זה באופת : לפיד בוז · ואין ספק כי יקרה מצד המערכ' שיהיה איזה קשה יום : נכון למועדי רגל · לגלות אנה והנה כחשב כמו לפיד בוז אצל עשתות ואור השלא' שאכן וכמו כן : וישליו

אבן עזרא

אמנם כי אתם עם · המות החכמה · עמכם בעבור כסילותכם כעניין נכרתה חכמתם : ואת מי אין כמו אלה · מי לא ידע בכל אלה : שחוק לרעהו · שבתי כאדם שהי' שחוק לרעהו והוא כשחוק לרעהו והתמי' שהיה זה שסב לשחוק קורא לאלוה ויענהו : לפיד בוז · הלמ"ד נופל והוא מן השם בפידו להם שוע בעבור הפיד שבא לי שב בוז כמו ובוז משפחות במחשבת השאנן : לעשתות · כמו אולי יתעשת האלהים אבדו עשתונותיו : נכון למועדי רגל · וזה דבר יביא האדם שתמעד רגלו כענין ואני כמעט נטיו רגלי :
ישליו

תורת חסד יראת שדי

ויען איוב ויאמר אמנם כי אתם עם וגו' הנה רז"ל אמרו אין עם אלא חכמים וכן הוא אומר וילך ויסב את העם ע"כ והנ"ל כי ר"ל הנה אתם חשובים בעיני כעם אחד להיותכם שלשה מכפי נבכם אתיעצה ועיזכם אדברה וכמו שעשה אברהם עם ענר אשכול וממרא שנתיעץ עמהם על דבר המילה אך אמנה יתכן ת שנים שעמכם תמות החכמה שאין אוץ מכם מי שידע החכמה ולזה דעו איפה כי גם לי לבב כמוכם ולא נופל אנכי מכם וכו' : והה"ר דוד קמחי ז"ל כתב כי אתם עם ר"ל רבים ואחרי רבים להטות · או פירושו אתם גדולי עם ובמותכם תמות החכמה · ויש אומרים קמצות תמות מקום דגש והוא תמימות עכ"ד : ובאומרו לא נפל אנכי מכם כתב ולא רם אני מכם והוא מלשון הר נופל וכן הנפילים שהם בעלי קומה · ואת מי אין כמו אלה פירושו מי הוא שלא יבין כמיכם יר ומי הוא שלא ידע כמו אלה הדברים שאמרתם · או אלה רמז לחבריו ע"כ : והנראה לי באומרו ואת מי אין כמו אלה שר"ל ואת מי שיהיה מהחכמים או מהגדולים אין לו יועצים כמו אלה השלשה שהם עתה עמדי כלומר אתם גדולים מענר אשכול וממרא וכו' :

והה"ר דוד קמחי ז"ל כתב לפיד בוז הלמ"ד יסוד והוא כמו אוד מוצל מאש ופירושו אני לפיד לבזה למחשבת חברי השאנן השקט כאילו הוא מזומן לעשות מועדי זמנו כלומר עומד בשלוה כאילו עושה חג · או ירצה לפיד הלמ"ד שרות והוא כטעם אוד ושיד ובוז פועל ופי' בעבור הפיד שבא לי אני בוז למחשבת חברי השקט הפיד מזומן למעדות רגליו ע"כ : והרב ר' מנחם המאירי ז"ל כתב שחוק לרעהו אהיה אמר כי שבת זו לענו של צופר עליו היתה רוב הצלחתו והיות האל קרוב בכל קראו אליו על כן לעג וחשב מחשב' און על איוב הנרדף מהזמן וה' סר מעליו עד שימשך לפי שכלו של צופר שכל נעזר צדיק וכל נרדף רשע וזהו שחוק אהיה לפי מחשבתו של צופר והוא כאומר בכת לרעי והסבה לזה שהוא קורא לאלוה ועונה אותו ביום צרתו והוצילו והצליחו לכן שוחק מהצדיק תמים וביאר הדרוש שהאיש שהוא שאנן ושלו ושקט על שמריו דעתו הוא שראוי ונכון לפיד בוז למועדי רגל יר' לרעי המזל וקשי יום ראוי לבזותם לדעת ומחשבת השאנן ע"ד הלעג השאננים הבוז לגאיונים והפך דבו בהפך כי ישליו אהלים לשודדים ע"כ · או יר' ואת מי שיהיה לו חברה הגונה כזאת אין לו כמו אלה הדברים והוא להיות לו לבב כמוכם ולבלתי היותו בלתי נופל מכם אחרי היותו בחברתכ' מה שעת' שחוק לרעהו אהיה כי אני לשחוק בעיניך אתה צופר עם היותי נחשב לאיש אשר הוא קורא לאלוה ויענהו ואיכני מאמינך על זה וקור' אותך בשביל זה בשם מתלוצן רק אני אומר לך כי שחוק זה הוא שחוק צדיק תמים והדבר הוא יען כי לפיד בוז הוא נחשב הנכון למועדי רגל למחשבתו של השאנן כמוך ואחרי היות הדבר כן בטבע אין להאמינך וכו' · או יר' ובמעשך זה שאתה עושה ממני שחוק הרי לך הדבר כאילו אתה עושה שחוק מהאל ית' הצדיק תמים פעלו ושחוק זה שהיה אומר לו שהיה עושה ממנו הוא אומרו הרוב דברים לא יענה וגו' בדיך וכו' :
ישליו

אבן יחייא

ויען איוב ויאמר · אמנם כי אתם עם וגו' אמנם אף כי אודה שאתם ראשי העם ושופטיו · ולכן תקראו בשם עם להיותיכם העידית ממנו · ועמכם תמות ותשלם ותכלה החכמה כי אי אפשר לבן אדמה להשיג יותר חכמה מאשר השגתם אתם · הנה גם לי לבב ושכל כמוכם ולא נופל וחסר אנכי מכם בעניינים המדיניים אשר ויכוחנו בהם · ואת מי מהאנשים השלמי' אין לו כמו אלה העניינים המדיניים · כי רובם ילאו ויכירו בהם דבר מה להיותם מדיניים בטבע · ואמנם להיות אתה צופר רעהו מהאלוה שתכף שקורא אליו יעננו לכן אהיה שחוק אליך מה שהשחוק שלך הוא לצדיק תמים · ואף כי חכמתי כמוכם ואהיה צדיק תמים מכם לא שוה לי · וזה להיותי בשפל התחתונה וכאלו האלוה נהפך עלי לאויב · מה שלפיד בוז יחשב במחשבת ועשתונות השאנן · הקשה יום ונכון למועדי רגל · ולכן יחשבהו לסכל ולנבזה ויברח ממנו כן ידבק בו מאומה מסכלותו ובזיונו :
ישליו

אוהב משפט

חכם · יאמ' איוב לבלדד אתה אשר הוכחתני על היות רוח כביר אמרי פי ונתת הסבה בזה לפי שאי איפשר לטעון כנגד רוממות הש"י שהוא יעות משפט וצדק אל תחשוב בעשיתי זה לסכלותי בידיעת אלהותו כי גם יודע אני שהוא חכם לבב וגומר · ולפי שהחכמה היא בלב כאמרו ובלב כל חכם לב אמר על הש"י חכם לבב כדרך ההשאלו' שבהו בו ית' יאמר כי הש"י הוא חכם ואין בחכמים מי שיוכל לטעון כנגדו והוא אמיץ כח ואין מי שיהיה אמיץ לבו בגבורים יוכל למלט נפשו ממנו ואפשר שהיה המקרה ההוא מסורס וכאלו אמר מי חכם לבב ואמיץ כח הקשה אליו וישלם כי הוא יותר חכם ויותר אמיץ מהם : הקש' · כלומר הקשה לבו : וישלם · ועמד בשלום : המעתיק · יגיד עתה מחכמתו וגבורתו מה שהו' מפורסם יאמ' כי הש"י הוא מעתיק הרים שלפעמים הוא כעק' ההר ממקומו ונעשה מישור בסב' הרוח הנעצר בבטן הארץ שהוא בוקע אותו מקו' ולא ידעו יושבי ההרים ההם מי הוא אשר הפכם באפו · והנה בזה החכמה נעלמה מאנשי המקום ההוא וגבורה בהעתיק ההר · ורבינו סעדיה גאון ז"ל פי' המעתיק אנשי הרי' ולזה יפול יפה ולא ידעו · ואין צירך : המרגיז המרגיז לשון תנועה וחרדה כמו לב רגז :

ר' אברהם פריצול

ויען איוב ויאמר · אמנם כי אתם עם · אמר איוב לצופר ולכל הבריו אשר לפניו · בודאי רואה אנכי כי אתם עם המוני נעדרי התבונה · ועמכם תמות החכמה · שאתם מכזיבים בנראה לעין ולחוש · כאשר אוכיח אתכם · כי צופר הביא המבוכה הזאת גם כן לקוצר דעתנו שלא נדע מי הוא צדיק בהפך : גם לי לבב כמוכם · ובהיות כי התחשבוני קצר הדעת בבחינה הזאת דעו נא וראו כי גם לי לבב ודעת כמוכם ולא נופל אנכי מכם בעניני הבחינה האמתית · ויש לי דעת להשיב : וגם את מי · וגם לי לבב עם מי שיאמר : ואין כמו אלה ההכחות וההשובות אשר אוכיח אתכם : שחוק לרעהו · אמר איוב לצופר · כאיש אשר הוא שחוק לרעהו שיהתל בו כן אהיה גם אני לריעי ובפרט כאשר יהיה הריע המהתל בי איש מצליח בכל דרכיו אשר הוא קורא לאלוה תמיד ואיש תפלה ומתפלל אליו : ויענהו · וה' יענהו וישמע קולו תמיד להצליחו בכל אשר ישאל מאת ה' אז ישחק עלי במבוכותי אלו לאמר שאנכי צדיק תמים · או שחוק וכו' שישחק עלי ואני צדיק תמים · או שחוק צדיק תמים · ר"ל שישחק עלי כאשר ישחק איש צדיק תמים על רשע מוכה ומתאונן על מכתו ויחשבהו לרשע ולא יכיר ערכו : לפיד בוז · והנה אנכי כמשל היום כלפיד בוז של אש כבזה ונמאס לאיש מפחדו פן ישרוף הקרב אליו כן הייתי לעשתות שאנן · ר"ל בעיני מחשבת האיש השלו והשאנן · וזה להיותי נכון אל הנטייה והנפילה · כי מעדו רגלי וקרסולי · וכוונת הפסוק בקצר · כמו לפיד בוז הנבזה ונמאס · כן האיש הנכון ומעותד למועדי רגל בעיני מחשבת האיש השאנן והשקט · כמשפט וכמנהג העשיר לבזות העני היורד מנכסיו ולהתרחק ממנו · כי ימאסהו בלבו · כאומ' כל אחי רש שנאוהו · או לפיד בא לשון איד ושברון · מן בפידו ומן השמח בפיד משנאי · או לפיד מן לפיד אש כאמור · ויחסר כף הדמיון · או למד השמוש לפירוש השני מן פיד משנאי · לעשתות לשון מחשבה · מן עשתונותיו למועדי רגל · מן מעדו קרסולי :
ישליו

הרמ"בן

ויען איוב · אמנם כי אתם עם · כבר פירשתי כי איוב ישוב על תלונתו ברשע וטוב לו ויושב להצדיק עצמו בכל המענים האלה : אמנם כי אתם עם · פירשו בו שהוא בזה להם אמנם כי אתם עם שעמכם תמות החכמה בעבור כסילותכם · כענין נסרחה חכמתם · ואינני נכון אצלי · בעבור גם לי לבב כמוכם · כי יהיה כסיל כמותם · רק פירושו אמנם כי אתם עם · כלו' מבחר האנשים הראויים להקרא עם הדור · כי שאר האנשים בבהמה המה להם : ועמכם תמות החכמה · במותכם וגם לי לבב כמוכם : כי את מי אין כמו אלה · לדעת כי האל נשגב ונעלם מדעת היצורים חקר מעשיו · וכן אמר התרגום בקושטא ארי חבריא : לא נופל אנכי מכם · איני נופל ממעלת החכמה מכם · וכמוהו ויפלו מאד מעיניהם : שחוק לרעהו אהיה · שחוק איש לרעהו מכם אהיה עתה : קורא לאלוה ויענהו · הוא השלם אשר באו כל משאלותיו · יאמר אני שחוק לכם · וקורא לאלוה ויענהו וצדיק תמים שחוק לכם · ר"ל שהם משחקים על מי שהיה שלם והוב לאלהיו · וגם הוא צדיק כי לא חטא כך נראה לי · או יאמר שחוק לרעהו אהיה אני הקורא לאלוה ויענהו ושחוק צדיק תמים הוא השחוק הזה שהשחקו עלי · ויתכן לפרש כי אלף אהי' במקום יוד · וכן אהי דבריך מות · אהי קטבך שאול · והפסוק נקשר עם השני הבא אחריו · יאמר שחוק לרעהו יהיה השלם והשקט אשר הוא קורא לאלוה לשחוק היא הצדיק התמים · כי לפיד בוז וגו' · כי תבוא עליו הרעה פתאום תחת טובתו ויבוזו לו : לפיד בוז · הנכון בעיני שהוא מן הקולות ואת הלפידים · ופירושו כי בזיון בוער יבא פתאום למי שהיה לו עשתות שאנן · כלו' מחשבת השקט ובטחה והוא נכון ומזומן שימעדו רגליו ויפול · עשתות · מן אבדו עשתונותיו · וכן אולי יתעשת האלהים לנו · וכן אמר התרגום מחשבתא :
ישליו

לשון תנועה וחרדה כמו לב רגז : יתפלצון · לשון רעדה כמו פלצות בעתתני · יאמר כי הש"י בגבורתו יניע הארץ ויחרידה ממקומה אשר היא מיוסדת עליו · וזה בסבת שהעמודים אשר היא עליהם הם נרעדים כי הרוח הוא נעצר בפנימי הארץ בחיצון הארץ הוא נסמך עליו כעליה על גבי עמודים וכשהוא נרעד הוהו מקום יתניע הצד החצוני וזה יקרה ברעש הנקרא זלזלה בלשון ערבי ובלע"ז טרה טרימול : והנה בהעת' ההרים יש גבורה מצד גדלם ובהרגזת הארץ יש גבורה מצד היותו כולל בכל הארץ ישבת ההעתק וההרגז היא אחת והוא הרוח הנעצר והוד ענו איוב כי אף על פי שזאת היא שבחם האל יש בזה שבח אלהית מרעת יושבי בה ולזה אמר אשר הפכם באפו כטעם המביט לארץ ותרעד יגע בהרים ויעשנו וגמר העניין : האומר · חרס הוא השמש כמו בטרם יבא החרסה ונקרא חרס לפי שהוא מיבש הדברים כחרס ונקרא חמה מפני שהוא מחמם כי שני כחות יש לו מחמם ומיבש ונקרא שמש להודיע שאינו אלא שמשו של האל ית' הפך דעת התועים בו שהוא אלוה : יחתום · יסתום או יסגור כמו ובעד כל אדם יחתום יאמר שהש"י יש לו ממשלה על השמש ועל הככבים ומראה גבורתו בהם כי הוא גוזר על השמש שלא יזרח בעת הלקות ובעד שאר הככבים יסגור שלא יאזו להאיר כי יקרה להם לקות גם בהיות האחד תחת חבירו וזה יהיה בשבעה ככבי לכת · וידוע הוא כי שבת לקות השמש כשיעמוד הירח התחתיו ולא יהיה שום מרחב לא לצפון ולא לדרום · וזהו כשיהיו בזנב התלי או בראשו כי אז ישתיר ממנו הורו לפי שהוא גוף חשוך ולזה לא יהיה לקות השמש אלא בעת המולד וכן שאר הככבים איכם נסתרים אלא בסבת היות התחתון כנגד העליון · וגם לקות הירח אשר הזכירו הכתוב הזה בכלל שאר הככבים הוא כשיהיה השמש בזנב התלי והירח בראשו או בהפך כי אז אין להם רחב כלל והעמוד הארץ בין השמש והירח והירח אין לה אור מעצמה אלא מהשמש ולזה תקדר וזאת היא הסבה שלא יהיה הקדרות אלא בעת מלוי הלבנה שיש בין השמש והירח חצי הגלגל · ואחר שידענו שזאת היא סבתם וחקות השמים הם ככה ואצטגנין אחד יוכל להודיע כי יהיה קדרות לשמש או לירח בכל זמן שאירע ככה קודם בא בזמן מרובה אם כן למה ייחס איוב זה לגבורה אל השם ית' והלא מטבע הבריאה הוא כן שלא ישתנה הטבע ההוא אלא דרך נס אשר מזה לא היה מדבר איוב · איפשר כי הוא מיחס הדברים הטבעיים לגבורת הש"י לפי שהוא אשר יכרהו באותו טבע : נוטה · נטה שמים לבדו בעת הבריאה היה הוא יחיד בעולמו כאמרו נוטה שמים לבדו ולא היה צריך לעזר מזולתו לא מיכאל בצפון ולא גבריאל בדרום ואם כן אחר שהוא האלהים מאין ליש הוא שליט עליהם ועל הככבים ועל הכח הכלל בזה העולם : ודורך על במותי ים · איפשר לפרשו על עת הבריאה כמדרש החכמים ז"ל שהקוה כל מימות שבעולם לים אוקיינוס והחזיקו מועט את המרובה כאדם הדורך בנת וקרא ים אוקיינוס במותי ים כמו שנקראו המקומות הגבוהים מן הארץ והוא לשון מושאל או הוא רמז להשקט הגלים כי הש"י בשוא גלי הים הוא דורך עליהם וישבחם : עושה עש הוא לשון קבין קבין מלשון עוסו ובואו והוא קבוץ ככבי' ועיין פי' רבי אבר"ם ז"ל וכי פי' הגאון רבינו סעדיה ז"ל וזהו פי' ועיש על בניה תנחם כי עש ועיש אחד כמו שם ושים : כסיל · הוא כוכב חם וכימה היא כוכב קר וזהו שארז"ל אלמלא חמתה של כסיל אין העולם מתקיים מפני צנתה של כימה וזהו שאמר התקשר מעדנות כימה או מושכות כסיל תפתח · והאחד הוא בצפון והאחד הוא בדרום · וכסיל נקרא שהי"ל וכימה תריי"א : עושה מלבד אלה יש בו כח לעשות גדולות ונפלאות שאין שכל האדם יכול לבא עד הכונתם ולא לכלול אותם במספר כי אין מספר · ואמר כל זה איוב כי עם היותו יודע כל זה הוא מתלונן על הש"י ושלא יחשוב בלדד כי בסכלותו והוא קורא תגר · אבל חכמתו בזה היא הכונת שיתרע' כמו שהקדמתי בפרקים : הן · יחליף כמו יעבור יאמר כי הש"י עם היותו מלא עולם הוא עובר עלינו תמיד הוא בלתי מושג ומוכן ויהיה לפי זה יעבור ויחליף דרך משל · או יהיה שב אל הנהגתו זה המציאות וכבודו הנראה בפעולתו יאמר כי הוא נודע ממעשיו אך מהותו נעלמת : הן · י"מ יחתף לשון השחתה וכן בשחף תהרוג וי"מ יחתוף בתי"ו כמו יחטוף בטי"ת כי הם מתחלפים זה בזה כי מלינו טעה ותעה · יאמר שהש"י יגזול מאיש ממונו וביתו ואין מי שיוכל להשיבו

רשי

וידעתי אני כי ימים ישליו אוהלים לבני קדר השוכנים באהלים המדברה והם שודדים שנאמר פרא אדם ידו בכל · ובטוחות שלימות יש למרגיזי אל · לכל אשר הביא לו הבור השלום בידו · אם טוב אם רע : הלא

רלבג

לשודדים · לעושים חמס ושודדים האנשים : ובטוחות · חסר מלת משכנו׳ והרצון בזה שכבר ימצאו משכנות למרגיזי אל שיבטחו בהיותם בהם ולא יפקדו משום דבר: לאשר הביא אלוה בידו · ר״ל לעובדי הצלמים שיביאו צלמיהם בידיהם וישתחוו להם או ירצה בזה שבידו הביא והמציא אלוה ר״ל שידיו עשו הפסל ואחר יסגוד לו וישתחוה ולא יפקח עיניו כי הפסל ההוא הוא מעשה ידיו כדרך אמרו למעשה ידיו ישתחוו לאשר עשו אצבעותיו : בהמות ותורך · המלמדך כל אחת מהם : שיח · דבר : יסגור

ישליו אהלים׀ לשדדים ובטחות למרגיזי אל לאשר הביא אלוה בידו: ואולם שאל־נא בהמות ותרך ועוף השמים ויגד־לך: או שיח לארץ ותרך ויספרו לך דגי הים: מי לא־ידע בכל־אלה כי יד־יהוה עשתה זאת: אשר בידו נפש כל־חי

ובני עשו דשליין במשכניהון יתמסרון לבוזזין ובני ישמעאל דרחיצין יתמסרון לשאר אומיא דמרגיזין אלהא דיכמתהון דזמן אלמולא בידיה: ת״א ובני ישמעאל דשליין במשכניהון יתמסרון לבוזזין ועמוני מואבי דשרין לרוחצן יתאסרון ביד רשיעא ומרגיזין אלוה היך פרעה דאייתי אלוה עלוהי מחתא בידיה: וברם שייל כדון בעירי ויליפונך ועופא דשמיא ויחוילך: או מליל לארעא ותלפינך וישתעון לך נוני ימא: מן לא ידע בכל אילין ארום מחת ידא דיי עבדת דא: דיבידיה נפשתא דכל חי

אבן עזרא

ישליו · כי ירצה שהם השודדים העושים החמס בפרהסי׳ בשלוה וישליו ישמח עצמו ואח׳ עמו כמו יהי ראובן ואל ימות שעינו ואל יהי מתיו מספר מתיו כענין ואני מתי מספר : ובטוחות ענינו משכנות בטוחות מן בטח : לאשר הביא אלוה בידו · עובדי צלמים שיעשה אלוהו בידו : ותורך:

מ״ע ספורנו

וישליו אהלי׳ לשודדי׳ · לסטים ועובדי ע״ז : והולך · להוות ולעד על ההשגח׳ האלהי׳ במצ או׳ : שאל נא בהמו׳ ותורך · התבונן במציאו׳ מיני ב״ח ההולכים שטים ומעופפים והראה בכל אחד מהם השגחה נפלא׳ מפועל רצוני : ומי לא ידע בכל אלה · בהתבוננו בכל אלה שלא כפל מציאות כל אחד מהם במקרה על השלמות אשר הוה בו : כי יד ה׳ עשתה זאת · שכל זאת לא תהיה מהווה ממצי׳ רצוני : אשר בידו נפש כל חי · החיונית · ורוח כל בשר א״ש · העצם השכלי כענין והרוח תשוב אל האלקים: הלא

מסרה

לאשר הביא ל׳ ישליו אהלים לשודדים והוא מן שיטה מן ט״ו לא מלעיל בריש תיבותא וסימ׳ נמסר במס׳ רבתא במערכת אות הלמ״ד בס״ד : ויגד ד׳ רפין וסי׳ נמס׳ בשפטים סימ׳ י״ד : ויספרו ג׳ וסי׳ יקומו ויספרו לבניהם · ויספרו לך דגי הים · ויזבחו זבחי תורה :

אבן יחייא

ישליו וגו׳ בא לסתור דעת צופר שאמר ועיני רשעים תכלינה ומנוס אבד מנהם · ממה שנראה בעינינו שישליו אהלים לשודדים וגוזלים ויעמדו בשלוה ואין מי שיזיקם ואפי׳ בעומדם באהלי׳ חוץ מהבנייני׳ החזקים · ויהיו בטוחות שר״ל הבטחה גדולה מטוב קיום קשה העדר למרגיזי אל אשר מדברים תועה כנגדו · ולאיש אשר יאמר כי בכחו הגדול הביא האלוה שכפל בידו · והולך ממנו · ואולם וגו׳ ואשר תאמר צופר ממעלת האלוה החקר אליה תמצא אם עד תכלי׳ שדי תמצא גם אנכי אהיה כמוך מודה בכל אלה להיותו דבר מבואר ויש מעידים רבים על ככה · כי שאל נא לבהמות הארץ ותורך מעלת ה׳ · ושואל לעוף השמים ויגד לך · או שיח לחית הארץ ותורך · ויספרו לך דגי הים שהם כל מיני החיים אשר בעולם השפל אשר מהם יראה פלאי תמים דעים מה שילאה השכל האנושי מלהבינו · ומי לא ידע בכל אלה הנבראים כי יד ה׳ וגבורתו עשתה זאת · אשר בידו נפש כל חי שיש להם נפש המרגשת ורוח כל בשר איש שיש לו הנפש המשכלת · וכל אלה הדברים הגדולים נבראו בהשגחת האלוה הגדול ולא נבראו במקרה כי הדברי׳ הבאים במקרה לא יבואו אל נכון כמוהם ולא יתמידו זמן ארוך · הלא

תורת חסד · יראת שדי

ישליו אהלים וגו׳ כתב הה״ר משה קמחי ז״ל לאשר וכו׳ יר׳ הנה הם מרגיזי אל תחת אשר הביא אלוה בידו השלוה ע״כ : והוא נכון אל מה שאמר בפסוק הקודם כי הנכון למועדי רגל הוא ללפיד בוז במחשבת השאנן וכו׳ · או יר׳ לאשר הם חושבים שהאלוה הוא נידם שיעשה תמיד כרצונכם זכו׳ : או יר׳ לאשר הביא אלוה בידו לומר ואולב מי יתן אלוה דבר וכו׳ כי מה לך לדבר כן עליו ית׳ · ובפרקא קמא דחגיגה אמז״ל רב אידי אבוה דר׳ יעקב בר אידי הוה רגיל דהוה אזיל תלתא ירחי באורחא וחד יומא בבי רב והוו קרו ליה רבנן בר בי רב דחד יומא חלש דעתיה קרי אנפשיה שחוק לרעהו אהיה אמר ליה ר׳ יוחנן במטותא מינך לא תענים להו לרבנן נפק ר׳ יוחנן לבי מדרש׳ ודרש ואותי יום יום ידרשון ודעת דרכי יחפצון וכי ביו׳ דורשין אותו וכו׳ אלא לומר לך כל העוסק בתורה אפי׳ יום א׳ בשנה לשמה מעלה עליו הכתוב כאילו עסק כל השנה כולה ע״כ וכתב רש״י ז״ל רב אידי אבוה דר׳ יעקב הוה רגיל וכו׳ מהלך שלשה חדשים היה מביתו לבית המדרש וכוסע מביתו אחר הפסח ולומד יום אחד וחוזר לביתו ושמח את אשתו בחג הסוכות ע״כ : והנה במאמר י״ל באומר לא תענים להו לרבנן כי מה אמר רב אידי לשאמר לו כן ובכן אבוא אל הביאור בס״ד הנה רב אידי היה אומר על עצמו אותם הדברים בעצמם שהיה אומר איוב באומרו אמנם כי אתם עם וגו׳ גם לי לבב כמוכם וגו׳ והיה ר״ל לא נופל אנכי מכם וממי שאין לו כמו אלה הדברים אשר יש לי כי גם כי אני בר בי רב דחד יומא עכ״ז זכותי הוא גדול וכו׳ ועכ״ז אני בעיניכם כמי שהוא שחוק לרעהו עם היותי לפי האמת כאדם הקורא בתורה לשם האלוה ית׳ ויעננו האל ית׳ בענין ידיעת סודות התורה אחרי היותי מהקורים לשמה באופן כי אני צדיק כאילו כל השנה אני קורא בתורה ולא חסרתי יום אחד שלא עסקתי בה וז״א תמים וכו׳ · או יר׳ ובמעשיהם זה הנה הם עושים שחוק מהצדיק אשר הוא צדיק תמים והוא האל ית׳ והנה זה השחוק שעושים ממני הוא להם יען כי כן הוא תמיד כי השאנן מחשב במחשבותיו ועשתונותיו כי הלפיד בוז הוא נכון שהם מעמידים רגליהם והולכים · מפה ומפה ואיכם שאכנים ועומדים תמיד בבית המדרש וכו׳ אשר על כן יהי רצון מלפניו ית׳ כי ישליו אהליהם של אלה השאננים לשודדים וכו׳ והנה כפי פירושו זה יהיה אומרו מועדי רגלי מלשון המעדת הרגלים · ורש״י ז״ל רצה לבארו מלשון מועדי ה׳ ומלשון שלש רגלים וכפי׳ הקמחי ז״ל אשר על כן אמר כי מאחר שרב אידי היה קורא על עצמו שחוק לרעהו אהיה וכו׳ הנה היה מכוין ג״כ לבאמר אחר זה והוא או׳ לפיד וגו׳ נכון למועדי רגל ור״ל הנה השאנן מחשב כי הלפיד בוז הוא הנכון למועדים הנקראים רגלים של מי שעומד בביתו בפסח והולך ג׳ חדשים וחוזר בסוכות · או יר׳ יהי רצון כי למועדי הרגלים אשר לאלה השאננים יהי׳ נכון הלפיד בוז וכוה יהיה עשתונותיהם וזה יהיה להם תמורת מה שאני עושה המלאותי כדי להיותי עומד בפסח ובסוכת בביתי ותמורת מה שאני מכוין לשמח את אשתי במועדי ה׳ אלה ישליו אהליהם של אלו לשודדים והבטוחות והן הבתים השאננות והבוטחות תהיינה כשואות למרגיזי אל וכו׳ · ואולי באו׳ אהלים כיון על הבתים באומר ופקדת נוך וכו׳ או כאומר האהלה שרה אמו וכו׳ · או יר׳ והבטוחות אשר למרגיזי אל כאלה ישליו לשודדים וכו׳ כי הנה הם מרגיזי אל במה שהם עושים כן לאשר הביא אלוה בידו בבואו לביתו במועדים והוא מה שעסק בתורה לשם שמים בכל האנשים הם מביאים לביתם פרקמטיאות או דבר שמשמחים בו את נשותיהם · ואולי יר׳ באו׳ לאשר הביא אלוה בידו לכוין למה שאז״ל כי התורה כולה שמותיו של הקב״ה וכמו כן אמרו אשרי מי שבא לכאן ותלמודו בידו וכו׳ ובשראה ר׳ יוחנן שהיה מענים להו לרבנן ונפק לבי מדרשא ודרש ואותי יום יום ידרשון וגו׳ וכי ביום דורשין וכו׳ ור״ל הנה מאחר שאמר יום יום אפשר לומר שיר׳ ואותי ביום ביום ידרשון ולא בלילה ואדרב׳ הדבר הוא להפך כי הנה אין עיקר רננה של תורה אלא בלילה ודאי ר״ל ואותי יום ידרשון ואפי׳ שיהיה יום א׳ לבד הרי הוא להם כאילו כל השנה כולה ידרשון אותי וכו׳ וכמו שעושה רב אידי שבימי החורף יושב בביתו עד הפסח ואחר הפסח הולך ג׳ חדשים עד בית המדרש ויושב בו יום א׳ ואח״כ חוזר לביתו בחג הסוכות באופן שיום א׳ לבד הוא לומד בבית המדרש וכו׳ · אמר עוד ואולם שאל נא בהמות ותורך וגו׳ ויר׳ מי לא ידע בכל אלה אשר יד ה׳ עשתה זאת אשר בידו נפש כל חי וכו׳ שאתה אלי ידע כי ישנה לך אלוה מעונך כאילו הוא דבר שלא ידעתיו שהאל ית׳ יש בידו היכולת על הכל · הלא

הרמ״בן

ישליו אהלים לשודדים · אמר כאשר ראיתי הצדיק הקורא לאלהיו שחוק לרעהו ותבא עליו ברכה פתאום בשלוה · כן ראיתי שישליו אהלים לשודדים ולגוזלים · ומשכנות מבטחים יש למרגיזי אל · לאשר הביא האלהים והכה לידו השלוה והבטחה · ואמנם כי אפילו הבהמות והעופות ועלי הארץ ודשאיה ודגי הים יספרו לך כי יד ה׳ עשתה זאת · והענין לאמר כי שמירת מיניהם תורה על ההשגחה בכלל · ואע״פ שהמשפט מעוקל בפרטים · וידו העושה הכל · כי בידו נפש כל חי בעופות גם בדגים ורוח כל בני אדם · וכל זה מדעתו של איוב · וממה שיאמין הוא בהשגחה כאשר פירשתי : הלא

ר׳ אברהם פריצול

ישליו אהלים · ועל אשר ישרתני אתה צופר לאמר כי הרשעים אף אם יעליחו שכבר יגיעם מן הפחד והבהלה ולא ימלטו מן המק״ים · בפסוק אם יחלוף ויסגיר ויקהיל ומי ישיבנו · הנה ראיתי הענין בהפך · כי ישליו וישקטו ההאלים לשודדים שהם אנשי חמס ומרמה · וכן ראיתי בטוחות כי ישכנו בטח ואין מחריד האנשים שהם מרגיזי אל וכופרים בדיעות האמתיות ובמציאות האל וביכולתו · או עובדי ע״ז · וכי אלה ישקטו ויבטחו בכל אשר הביא האלוה בידו · שיקויימו להם כל הטובות והצלחות אשר השיגו מה׳ אשר השפיע עליהם הטובות לדבריך: בטוחות · לשון רבים מן בטחון בלשון נקבה · כמו בשחונות : ואולם שאל נא · ועל מה שהפלגת אתה צופר לדבר לפני ברוב חכמת האלוה ותבונתו שאמרת אלי החקר אלוה תמצא · וכי הוא ידע כל מתי שוא בתבונתו · גם אני ידעתי כמוך ואינני צריך לך באלה · כי בודאי ידוע לכל גדולתו · ושאל נא לבהמות הפחותות ותקור בם ובאבריהם ובהרכבתם · והורך ויורוך להבחין במעלה יוצרם כאשר תתבונן בפרטיהם · וכן עוף השמים וקלותם לעוף באויר ויגד לך מעלת ה׳ ויכולתו וחכמתו : או שיח לארץ או אם יש שיח ודבור לארץ גם היא · ותורך להשכילך מן החכמה האלהית במה שחלק לה האלהי׳ מן הסגולות והתועלות במה שתוציא לצמחי באילנות ובעשבים לקיום העולם: וכן ויספר לך דגי הים מרבוי מציאותם וגודל כמותם בהכנים הגדולי׳ אשר בו · באומרו זה הים גדול ורחב ידים ששם רמש ואין מספר וכו׳ · אשר כל אלה הם דברי׳ נגלים וידועים בחכמת האלוה · שיח · לשון עשב או אילן · או שיח מלשון דבור · מן כי שיח וכי שיג לו · וירצה לומר אם היה דבור לארץ היא תורך ג״כ בגודלות׳ : מי לא ידע בכל אלה · ומי הוא אשר לא ידע בכל אלה הנמצאים שבאו ונתהוו כי מיד ה׳ נעשו כלם וכי הוא אדון החכמים והממציא הכל מסבתו הראשונה : אשר בידו נפש · ועוד ידעתי כאמנה כי בידו נפש כל הבעלי חיים הבלתי מדברים ובפרט הרוח השכלי הנדבק עם כל בשר איש כי בידו הוא · והבדיל האדם הפסוק הזה מן הבעלי חיים · ורצה להודיע לצופר כי הוא מאמין שה׳ ית׳ סבת מציאות ההויה מכל נמצא ונמצא · באמרו כל חי לכל אחד מפרטי הבע״ח בלתי המדברים וכן לכל בשר איש ואיש · הפך מה שיחשבוהו קצת מן הקודמים שהתחלת הצורות האיניות הם על צד הקרי · ועל דרך הזדמן הרכבה היסודות יפד בנמצא נמצא שיתחדש מזג לכל אחד ואחד וצורה לכל אחד ואחד בטבע ההרכבה לבד מן היסודות מבלי דבר אחר · אבל איוב רצה להודיע אמונתו בזה ליחס הכל לה׳ ית׳ שהוא השכל הקדם הממציא כל הנמצאות וסבת · שכל מתהווה יתהווה מהתחלה מה המגיעה לזה · והתחלה בזאת היא שכל וה׳ אלהים אמת הוא השכל הממציא כל נמצא בשכל ובבלי שכל · וזה אמרו אני ה׳ עושה כל: הלא

אוהב משפט

להשיבו דבור מרצונו ומי ישיבנו דבר · או יהיה חסר השם ויהי׳ ראוי כן יחתוף חתף ומי ישיב החתף ההוא וכמוהו וברך ולא השיבנ׳ שהוא כמו וברך ברכ׳ שהש׳ הוא בכח הפועל ולזה הפי׳ יבא יותר נכון סוף הפסוק מי יאמר אליו מה תעשה: אלוה כשיחרה אפו לא ישיב אותו עד שיכנעו תחתיו גבורי הגבורים והם העוזרים אנשי התוקף: רהב · תוקף · או ירצה לומר אלוה אשר לא ישיב אפו : אף עתה השלים מה שאמר חכם לבב ואמיץ כח ועתה יפרש מי הקשה אליו וישלם: אבחרה · כמו אבחנה ודומה לו בחנתיך בכור עוני · יאמר אם הגבורים אשר מעולם שחו תחתיו כ״ש שאני לא אוכל לענו׳ אותו אם יקראני או לענו׳ בו סרה ויהיה אעננו כמו אענה בו ולא אוכל לברר דברי עמו אם הם נכים או בטלים · רו יהיה לשון בהיר׳ ממש לבחור היותר צודק שבהם והנה דרך ענו׳ דבר איוב בכאן לפי שבכל מקום אף כי הוא לשון ק״ו · או יהיה עוזרי רהב כחות הכוכבים העוזרים אנשי הרהב וכן דרשוהו חז״ל ויבא הקל וחומר כפשטו וידבר איוב עליונועל כל בני אדם : אשר · יאמר כי מי יוכל לדין את שתקיף ממנו שאם צדקתי והוא יחייבני לא אוכל לזעוק : אענה · כמו ועניית ואמרת : למשופטי אתחנן · פי׳ הגאון רבינו סעדיה ז״ל ואין לי כח לדבר נכחו דרך ויכוח רק בתחנונים אדבר למשופטי וכן פי׳ הרמ״בן ז״ל: ויש פירוש אחר שאינו נכון: אם · יש פירושים בזה שאינם נאותים לכוונתינו והנכון אלי שהוא רומר ריך אוכח עם מי בתקיף

ממני שאפילו ידבר עמי כאשר ידבר איש עם רעהו לא אאמין שיאזין קולי בצעקי חמס על דינו כטעם אשחק אליהם לא יאמינו ואור פני לא יפילון · וכמו לא יאמין כי קול שופר · וכן פר״שי ז״ל והכוונה בכלם שמרב רפיסו באותו דבר אפילו בהיותו לותו דבר איכם מאמינים בו ולא בוטחים בלבם שהוא כן וקרוב ללשון בטחון הוא כמו ההאמין בו כי ישיב זרעך שבא אחר התבטח בו כירב כחו : אשר · שערה · היא רוח סערה ואח״ז שמה רוח סעיה עברה לפניך ונתחלף לך איוב באויב : ישופני · יכתתני · כמו ישופך ראש : פצעי · הם המכות שהעור נפצע ויוצא ממנו לחה ודם כמו השחין הנתך · יאמר איוב אף על פי שאני יודע כל זה מרוממותו שהם · לא אמנע עצמי מלקרוא אגר במה שנראה לי שהעביר עלי את הדרך דוגמת מה שאמר ירמיה ע״ה צדיק אתה יי׳ כי אריב אליך אך משפטים אדבר אתך מדוע דרך רשעים צלחה · כי אני רואה כי השם ית׳ בתוקף הוא מכתת אותי · ושעבר רוז אל התוקף או השטן בא אליו ברוח סערה : והרבה פצעי חנם · כי לפי האמת לא הייתי חייב לשם ית׳ שייסרני ברבוי אלו הפצעים כי אני יודע בעצמי כי בזמן חול הפגעים עלי לא נתחייבתי זה השיעור על כן אני גוזר כי הוא הרבה פצעי חנם : לא · ממרירות החולי איני יכול להשיב רוחי אלי: אם · זהו כמאמר האומר למלך אדני אם רצונך ליטול ממון זה בכח הנה הרשות בידך אך אם במשפט תרצה ללקחו עמוד במשפט עמי וכן אמר אי ב אם לכח באתי להריב עמו הנה אמיץ הוא ממני ואם למשפט מי יזמינני לדון לפניו וישמע טענותי כי אני יודע כי שלא כדין הרבה פצעי · וגם׳ הענין: אם · ואפילו אעמוד עמו בדין וידעתי שאני צדיק אבל מיראתי מפניו אבהל ויש תחמו טענותי ואהיה ככסיל בהודאת פי בתחלת דברי ותביעתי ואפילו אטעון טענותי כסדר ולא ירשיעני פי בהספטי עמו הנה הוא יבהילני בטענותיו עד שעם היותי תם ויושר יעקשני ויעותני בריבי ויהיה ויעקשני חוזר אל השם יתבר׳ ואיהיה חוזר אל פי הנזכר ויהיה כפל דבר במלות שונות : תם · רוב המפרשים ז״ל פירשוהו חסר כלומר לא אדע רע או חטא לנפשי · ועיין הר״מבן ז״ל ואני תמה כי לפי דבריו של הרב ז״ל איוב לא השיג ידיעה זו אלא מפי אליהוא · ויותר נכון פי׳ החכם רבי לוי בן גרשום ז״ל: אחת · רבו הפירושים בפסוק זה עם הנמשכים אחריו והנאות לכוונתינו הוא מה שפר״שי ז״ל · אחת אני רואה בעולם על כן אני אומר שהשם ית׳ תם ורשע הוא מכלה ישיר יפ״ש אותה · והכוונה לאיוב כי אין מרעת הרשעים ראיה שאיוב יהיה רשע כמו שטוען בלדד כי אף יהיה כדבריו ממה שאני רואה מרעות שבאו עלי אני גוזר שלפניהם שוים כטוב כחוטא וגו׳ : אם · ארץ · זאת היא הראית אשר עליה אמר איוב תם ורשע הוא מכלה : אם שוט · לשון השטן ימית פתאו׳ את הצדיק · ולמסת נקיי׳ ילעג · כדרך בני אדם המכים את הכלבים ללעג · אם כן ארץ נתנה ביד רשע זהו השטן : פני שופטיה יכסה · מה בין דברי האמת ואם לא איפה דבר זה מי הוא המכלה התמימים · על כן יגזור איוב כי השם ית׳ נסה אותו דרך לעג ושחוק לשנאתו אותו · ויש מי שאומ׳ בגמרא כי כלפי שכינה דבר ובקש להפוך קערה על פיה ולפי דעה זו הנה תימה אליהוא בזה באמרו האומר למלך בליעל אבל העלו שם כי כלפי שטן דבר · ורבינו סעדיה ז״ל פי׳ ארץ חסר כף הדמיון והראוי כארץ כלומר זהו כארץ שנתנה ביד רשע ונכון הוא · ויהיה פי׳ אם שוט ימית פתאום שוט הפגעים והמקרים: וימי · כל אשר יום ף לזמן איוב בייסוריו הוא לחזק כי שלא כדין באו עליו · הקלות והבריחה לדרך משל לקלים וכי כלו בבשת ימיו: חלפו · כמו עברו : אבה · י״מ שם מקום · והתרגום פי׳ לשון איבה לאמר ספינן קלילן דמרי דבבו דאזלין למבז · וי״מ לשון רצון כמו ולא אבה יי׳ אלהיך · ולפי זה אני אומר כי הם הספינות שהם הולכים במשוטות שהם הולכים בדוגבם · אבל הספינות שאין להם משוטות אינם בולים לילך אלא אל

אשר

חַי וְרוּחַ כָּל־בְּשַׂר־אִישׁ׃ הֲלֹא־אֹזֶן
מִלִּין תִּבְחָן וְחֵךְ אֹכֶל יִטְעַם־לוֹ׃
בִּישִׁישִׁים חָכְמָה וְאֹרֶךְ יָמִים תְּבוּנָה׃
עִמּוֹ חָכְמָה וּגְבוּרָה לוֹ עֵצָה וּתְבוּנָה׃
הֵן יַהֲרוֹס וְלֹא יִבָּנֶה יִסְגֹּר עַל־אִישׁ
וְלֹא יִפָּתֵחַ׃ הֵן יַעְצֹר בַּמַּיִם וְיִבָשׁוּ
וִישַׁלְּחֵם וְיַהַפְכוּ אָרֶץ׃ עִמּוֹ עֹז
וְתוּשִׁיָּה לוֹ שֹׁגֵג וּמַשְׁגֶּה׃ מוֹלִיךְ
יוֹעֲצִים שׁוֹלָל וְשֹׁפְטִים יְהוֹלֵל׃
מוּסַר מְלָכִים פִּתֵּחַ וַיֶּאְסֹר אֵזוֹר
בְּמָתְנֵיהֶם׃ מוֹלִיךְ כֹּהֲנִים שׁוֹלָל
וְאֵתָנִים יְסַלֵּף׃ מֵסִיר שָׂפָה
לְנֶאֱמָנִים וְטַעַם זְקֵנִים יִקָּח׃ שׁוֹפֵךְ
בּוּז עַל־נְדִיבִים וּמְזִיחַ אֲפִיקִים רִפָּה׃
מגלה

חַי וְרוּחָא דְּכָל בְּסַר גְּבַר׃ הֲלָא אוּדְנָא
מִלִּין תִּבְחַן וּמוֹרִיגָא מֵיכְלָא יִטְעַם
לֵיהּ׃ בְּקַשִּׁישַׁיָּא חָכְמְתָא וְנִגּוּדֵי
יוֹמִין בִּינְתָא׃ עִמֵּיהּ חוּכְמְתָא וּגְבוּרְתָא
דִּילֵיהּ מַלְכְּיָא וּבִינְתָא׃ הָא יְצַדֵּי וְלָא
אִתְבְּנֵי יִגְּזוֹר עַל גְּבַר בְּקִבּוּרְתָא וְלָא
יִתְפְּתַח׃ הָא אֲחַד בְּמַיָּא וּמִיַּבְשָׁן
וְכַד יִשַׁלְחִינוּן מִתְהַפְּכִין בְּאַרְעָא׃
גַּבֵּיהּ עוּשְׁנָא וְהוּכְמְתָא דִּי לֵיהּ שָׁלֵי
וּמַשְׁלֵי׃ דְּמוֹבִיל מָרֵי מַלְכְּיָא כַּד
מִשְׁתַּלְשִׁין וְנַגּוּדַיָּא יִתְלְעַב. שׁוּשִׁילְתָא
דְּמַלְכַּיָּא מַשְׁרֵי וְאָסַר קְמוּר
בְּחַרְצֵיהוֹן׃ דְּמוֹלִיךְ רַבְרְבָנַיָּא
בְּבִיזְתָא וְתַקִּיפַיָּא מְקַלְקֵל׃ מַעְדֵי
קְשׁוֹט סִפְוָתָא מִמְּהֵימְנִין וְטַעַם
סָבַיָּא יִסַּלֵּק׃ שְׁדֵי בַּסְרָנוּתָא עַל סַרְכַיָּא וְתָקוֹף מַלְכַיָּא מַחְלִישׁ׃ מגלי

רש"י

הלא אזן מילין תבחן · ולמה לא ידעו זאת השומעים פעלו · כאשר החיך יטעם להכול : בישישים חכמה כו' · לדעה כי עמו חכמה כו' : וישלחם ויהפכו ארץ · בשליחותו כאשר עשה לדור אנוש שהציף שלישו של עולם : לו שגג · האדם השוגג ומשגה · שטן המשגהו · שולל פס דבר הוא · שטות מוליכם בשטות · כשהוא רוצה לערבב ולבלע חכמתם · כמו וסר מרע משתולל אשתוללו אבירי לב · ות"י אסר במשתולל ואשתוללו כן דרך לשון עברית בתיבה שיסודה שי"ן או סמ"ך והוא בא לדבר בלשון נעפל ונפעל או מתפעל כוחן קי"ו אחר אות ראשונה של יסוד כמו ויסתכחו בעיר · ויסתמר חוק ת עמרי · משתולל בעמי · ויסתבל החגב : יהולל · ישוטה לשון הוללות ובללות : מוסר מלכים פתח · להסיר נומר שבלס מעל אחרים ומעביר ממלוכה ויאסור אזור במתניהם · בתחילתם כשהוא חפץ בהם חוגר מלכיהם ומזרזם כח למלוכה · כהנים · שרים · כמו כהן מדין · כהן און : לנאמנים · אף לנאמנים כו פעמים שפתיו נבללים לדבר שרה · כגון חברהם והמנין בי"ו וסיף נכשל במה אדע : ומזיח אפיקים ריפה · וחגור החזקים מרפה ומפתח חגורם להתיש כחם · כמו ולמזח תמיד יתגריה : אפיקים · חזקים · כמו אפיקי נחושה · אפיקי מגינים : מסגיח

רלב"ג

יסגור על איש · ר"ל כבר ישים איש כסגר ולא יצא ממאסריו לעולם : שוגג ומשגה · שני שרשים בענין אחד : מוליך יועצים שולל ר"ל שהוא מוליך שלל כל אחד מהיועצים כאשר ירצה ואף על פי שהם טיבי העצה לא יועיל להם טוב עצתם : יהולל · מענין הוללות וסכלות : מוסר מלכים · מאסר מלכים : פתח · התיר : כהנים · שרים וכמוהו ובני דוד כהנים היו : ואיתנים · חזקים : יסלף · יעות : לנאמנים · הם האנשים הממהרים לדבר נאות או ירצה בזה אנשי' הנאמנים בדבריהם לטיב טעמם וחכמתם : זקנים · חכמי' : ומזיח אפיקי' רפה · וחוזק חזקים החלים · או ירצה בזה ואזור חזקים התיר מענין ולמזח תמיד יתגרגה : מסגיח

אבן עזרא

ואורך ימים · טעמו ובארך ימי' בי"ת בישישי' ישרת עצמו ואחר עמו כמו וארא אל אברה' אל יצחק ואל יעקב באל שדי : לו שוגג · הוא ידע שגגתו של האחד או שיסגה אחרי' והם לא ידעו · שולל · כל אחד מהם יוליכם שולל מדעת כטעם וסר מרע משתולל : מוסר מלכים · כמו מוסרות ומוטות : מסגיח

וחיך ב' וחסר וסימ' וחך אכל יטעם לו · יטעם לאכול : עמו ד' ר"פ וסימ' עמו הראובני והגדי · עם זרוע בשר · עמו חכמה וגבורה לו עצה : עמו עז ותושיה : יהרוס ג' מ"ל בל"ש' וסימ' לנתוש ולנתוץ ולהאביד · המה יבנו ואני אהרוס · הן יהרוס ולא יבנה : מוליך ג' ר"פ וסימ' מוליך לימין משה · מוליך יועצים שולל · מוליך כהנים : שולל ג' וסימ' אילכה שולל כן כתיב · מוליך כהנים · מוליך יועצים · קדמא כתיב יו"ד ומזיח ל' אפיקים רפה והוא חד מלין דמשמשין ומז ברישיה וסימ' במסרא רבתא במערכת אות המ"ם כס"ד בשיטת ומ' :

מ"ע ספורנו

הלא אזן מלין תבחן · וגם שיתעקש איזה חולק ויאמר שהכל כפל במקרה · הנה השכל האנושי יאמת זה הדעת כי אמנם יחסו אל במושכלו' הראשונות כמו אלה הוא כיחס החוש אל המוחשות שלא יסופק בה' כלל · ובזה תהיה : בישישים חכמה · מצד הנסיון כרבים אשר לא ייוחס אל המקרה וכמו מי שכל ראשון מכיר ויודע השכל האנושי שבהיות מיני הנפסדים רבים במספר אשר לא יהיה מציאות' וקיומם בלעדי תנועות מתחלפות של גרמים שמימיים וקשורם וסדרם לא יצוייר שיקרה לכלם במקרה מציאות כל הגרמים השמימיים ותנועותיה' וקשור' וסדרם מכוון למציאות' בלתי שום פועל מכוין ובזה יהיה : בארך ימים תבונ' שיבון שהסדר בכל הנמצאים בלתי' נכם די'הוה מא"ת פועל רצוניי מכוין אשר : עמו · בלי ספק : חכמה ותבונה : הן יהרום וגם בלפעמים יהרוס כענין בסדום : יסגור על איש · כמו שקרה לאדם הראשון באמרו ויגרש האדם וישכן מקדם לגן עדן לשמור את דרך עץ החיים : הן יעצור במים וייבשו · וכן כאשר עצר במים באמרו יקוו המים ועצר אותם נגד טבעם שלא ישובו לכסות : וישלח' ויהפכו ארץ · במבול בכל אלה : עמו עוז · הורה שהמלכות שלו : ותושיה · ועם זה שומר כונת הכלי' לטוב · ובהיות : לו שגג ומשגה החוטא והמחטיא מזה יקרה שהוא : מוליך יועצים · לחטוא : שולל מענין ותאבד עצה מהם : ושופטים יהולל · ויהולל את השופטים החוטאים בעצתם ולפעמים : מוסר מלכים · אסירי המלך : פתח · מבית האסורין כמו שקרה ליוסף : ויאסור אזור במתניהם · להתגבר ולמלוך : מוליך כהנים שולל · וכן לפעמים מוליך שולל מנבואתם כהנים המתנבאים שקר למלכי' : ואיתנים יסלף · ובזה יסלף דרך המלכים המתנהגי' על פי נבואת' כמו שקר' לאחאב ולזולתו' לפעמים : מסיר שפה לנאמנים · לבעלי הלשון הנואמים נאם כאמרו או מי ישום אלם · ולפעמים : שופך בוז על נדיבים · כמו שקרה לחרטומים במכת השחין : ומזיח אפיקים רפה · והחליש את עזות החזקים כמו שעשה לפרעה ועבדיו במכת בכורות : מגלה

תורת הסד יראת שדי

הלא אזן מלין תבחן יר' הלא ג"כ האזן שמלין תבחן לקחת הדברים הטובים והחיך שיבחן האוכל אשר יטעם לו הנה הכם בידו ית' וידעם וכו' וכמו כן החכמה אשר היא בישישי' והתבונה אשר היא באנשים שהאריכו ימים וכו' כי עמו חכמה וגבורה וכו' : הן יהרום וגו' הה"ר משה קמחי כתב כאשר יהרוס בנין הגוף או זולתו לא יבנה בחכמה זולתו וכאשר יסגור על איש ויסימהו במסגר ומאסר הברית ולא ירוח לו לא יפתח בבלעדיו · או יהיה אומר יסגור על איש מלשון ויסגור ה' בעדו שפירושו ינגן ויהיה א"כ דבר והפכו וכן הוא אומר הן יעצור וכו' ויל' הן יעצור במים שיכלאם ויחבשם ולפעמים ישלחם עד שיהפכו ארץ והוא א"כ דבר והפכו ע"כד · והה"ר שמריה האיקרטי כתב הן יעצור במים ויבשו ונותר מלת יעצור ישלוט כמו זה יעצור בעמי ופירושו הוא הדבר אשר אמרו הפלוסופים שהיסוד ת יתהפכו קצתם לקצתם ולפעמים ייבשו המים עצמם וישובו ארץ יבשה וישוב מקוה מים והאבולות ארץ כוסבת ולפעמים ג"כ ישוב א' מהיסודות אל יסוד אחר ויעשה ארץ כוסבת או מים והוא אומר וישלחם ויהפכו ארץ ותהיה מלת וישלח' לשון הפשטה כטעם אל פשטתם היום כי בשוב אחד מהיסודות ההם ישתלח ויתפשט הנה והנה ולא כן כשיתהפך שאל היסודות אל יסוד העפר ואולי זאת היתה סבת ההרים עכ"ד : מסיר שפה ונומר הה"ר דוד קמחי ז"ל כתב לנאמנים לחזקים בדבורם ויש אומרים הבין הסביה כוסבת מן ויבאמו כאום והאור להיות לבואמים : שופך בוז על נדיבים כתב הה"ר שמריה האיקרטי ז"ל פי' הנדיבים אשר הם מכובדים לעיני העם לרוב נדיבותם בידו הם להתהפך עליהם הזמן וישפע עליהם הבוז וכו' עכ"ד : מגלה

אבן יחייא

הלא אזן ונומר הנה מה שבחנת אתה נופר ממעלת האלוה מצד הנסיון יותר ויותר בחנתי אני להיותי ישיש ממך · והנה הבחינה תהיה מצד החושים כי האזן יבחן המילין · והחיך יבחן האוכל שיטעם לו ובאורך הזמן בנסיון מצד בחינת החושים והמוחשים ילמדו חכמה ודעת · לכן בישישים חכמה ובמי שיש לו אורך ימים יש תבונה : ומצד הנסיון הוכחתי כי עמו ית' חכמה לדעת לבראת העולם ולעשות כרצונו · ועמו גבורה להוציא חכמתו אל הפעל כי יש לפעמי' חכמי' רבים אשר ידעו לעשות דברים גדולים בחכמתם · ואולתם ימנעם מכוח · ולו עצה ותבונה להתמיד עולמו ולכלכלו בצדק · הייבו כי בעצה הטובה יתמידהו ובתבונה יכלכלהו ביושר ובהנהגתו הישרה לפעמים יראה המשכת דבר רע כי יהרוס עיר ולא יבנה עוד · ויסגור על איש ויאסרהו במאסר היסורין רעים ולא יפתח לעולם · ופעם יעצור במים ויבשו ויבוא היזק לעיר הבנוי אצל המימות ההם · ופעם ישלחם למים ויהפכו ארץ בריבויים וחזקתם · ויען כי עמו עוז והוא הגבורה · ותושיה והוא החכמה · מה שלכן לא יוכל האדם ליחס הדברים הרעים הנמצאים בעולם לא לסכלותו ולא לחולשתו · לכן יחסג להיות זה מאתו שגגה הן בכחו הן בחכמתו · ולכן כפל באומרו שוגג ומשגה : כי הוא בחכמתו ויכלתו מוליך החכמים היועצים אשר תמיד תכלית עצתם יוצא אל הפעל כעצת אחיתופל · הוא מוליך היועץ שולל וערום מתכלית העצה ההיא · והחכמים השופטים ישימם הוללים ושוטים כי חכמתם יסכל : מוסר והמאסר אשר המלכים אסרו בו זולתם מהאומות הוא מפתח · ויאסור אזור השעבוד במתניהם וכאלו יאמר שיעבדו לעובדיה' : והוא מוליך הכהנים ושרי הארץ משוללים וערומים מכל טוב · ואיתני הארץ החזקים כראי מוצק יסלף ארמותם ועם כל גבורתם ימוגחו : ומסיר השפה והלשון מדברת גדולות לאשר דבריה' נאמני' אבל העם להיותם ככה על הרוב כאשר יגזרו הם וטעם זקנים יקח כי ישכח את טעמם ושכלם וישכחו את אשר ידעו מהנסיון ברוב הזמן הארוך אשר חיו בו : ושופך בוז על נדיבים שהם נדיבי עם המכובדים · ומזיח ואזור החזקים רפה · כי הגבור אזור חלציו וה' בחזקתו ירפה אזורו והוא משל שיחליש כחו : והוא

הרמב"ן

הלא אזן מילין תבחן · להבדיל בין האמת והשקר : וחיך אכל יטעם לו · לדעת בין מתוק ובין מר · ולמה לא תבדילו אתם בין דבר לדבר : בישישים חכמה · פירשו כי אפי' הישישים יש להם חכמה בזקנתם ובארך ימיהם תבונה · וכיון שכן ראוי שיהיה עמו תבונה שהוא קדמון הבלא ואיננו נכון בטעם · אף כי הגבורה איננו מן המנין · והנראה בעיני כי יאמר כי בזקנותו יחכם וברוב ארך ימיו יתבונן במקרים שראה · שהענין כאשר אמר שיפליו אהלים לשודדים · על כן יענהו אליפז על זה גם שב גם ישיש בנו · שראינו תולדות הזמנים כמוך : עמו חכמה וגבורה · כי אין אדם יכול להנצל מידו בחכמה ולא בכח ולו עצה להביא על האדם מקרהו שהאוס מבלי שיתבונן לו : על כן יהרס ולא יבנה · יסגר על איש ואין פותח מאסרו · וזה המשפט באישים וגם המינים ידין כרצונו · כי יעצר שמים וייבשו הזרעים · ולפעמים ישלחם בהין מדה וישחיתו כל הארץ : עמו עוז ותושיה · כלו' הכח וכל היש בידו · ולו האדם השוגג והמשגה אחרים בדרך כי בידו להטעות אדם שיטעה עצמו · או שיטעוהו אחרים להוליכו בדרך לרע לו : מוליך · החכמים יועצי המלכים שולל מדעת · והוא פס · ושופטי הארץ יהולל · כי יעשו הוללות וסכלות כאשר ישבו לעשות משפט · והנה הוא חכם מכל החכמים וגם הוא תקיף על בעלי היכולת · כי מוסר המלכים פתח להסיר עולם מעל שכם אחרים · כי יעביר ממשלתם · והוא נותן להם הממשלה ואוזר אזור במתניהם להיות להם תוקף ומלוכה · כענין מהעדא מלכין ומקים מלכין · והתרגום אמר שלשלתא דמלכיא משרי ואסר קמור בחרציהון · והוא מלשון חכמי' ז"ל בהי דהחני לך קמרא דאבוך לשוויך אב ב"ד · וכתב בעל הערוך ז"ל שהיא חגירה שחוגרין אותה כאבנט אלא שהיא רחבה יותר וקובעין עליה כסף וזהב ומשמשי מלכים לובשין אותה · ואמר שהיה אביו של רבי נתן ראש גולה בבבל והיו ראשי גליות רגילין ללבוש חגורות דאיכן קמרין ולעמוד בפני המלכים הפרסיים עד סוף מלכות פרס · ועלה רבי נתן לארץ והיה אב ב"ד ואמר לו ר"ג הלא די לך זה ובקשת לך להיות גם נשיא · זה פירש בשם רב שרירא גאון ז"ל · והנה לפי הענין פי' הפסוק שהאל מפתח מוסר המלכים ומסיר ממשלתם ואוסר להם אזור במתניהם שיהיו משמשי המלכים הקמים תחתם : מוליך כהנים · הם הנכבדים בכל עם · כמו ובני דוד כהנים · הוא מוליך אותם שולל מעשר ונכסים וכבוד · והאיתנים יסלף מדרכם : מסיר שפה לנאמנים · כי החכמים אשר יאמין כל העם בדבריהם יסיר מהם הדבור ולא ידעו דבר נכוחה · וטעם זקנים שהיו ידעים לתת טעם וראיה לדבריהם : י ח · יקח מהם · כענין מטעם המלך וגדוליו · וכן טוב טעם ודעת למדני · והמפרשים אמרו כי נאמני' הם הדברנים מגזרת ויבאמו נאם : ומזיח אפיקים רפה · פירש רבינו שלמה ז"ל חגורות החזקים מרפה ומפתח חגורתם · כמו ולמזח תמיד יתגררה : אפיקים · כמו אפיקו מגינים · ואחרים פירשו חוזק התקיפים מרפה ומחליש · מלשון אין מזח עוד · וכן אמר התרגום ותקיף מלכיא מחליש : מסג"א

ר' אברהם פריצול

הלא אזן מלין · רצה בזה להביא ראיה מן הדברי' החושיים אשר באדם אשר מהם יבחנו הדברים אשר ישיגם החוש ויברר · ואמר הלא האזן מלין הנאמרים מהמדברים תבחן אותם ויבין בם · וכן החיך הוא אשר יטעם הבדל האוכלין לפי מה שהם · וכן יהיה בעניני המושכלות שידע אותם האדם וישיגם כאשר יזקין בזמן בחקירת העיון והנסיונות · ואמר תכף ; בישישים חכמה · וזה כי כמו שהאזן והחיך שהם כלים לחוש יבחנו הדברים על אמתתם כן תמצא בישישים החכמה מצד שעמדו זמן רב בחקירת הדברים לדעת אמתתם · וכן באורך ימים התבונה והתבוננות · ואפשר שאמ' זה איוב להיותו זקן וראוי שתמצא בו החכמה והתבונה יותר מאליפז שהיה צעיר לימים · וגם בלדד השוחי כמ"ש ועתה שחקו עלי צעירים · ולזה השיבו אליפז במענה הבא גם שב גם ישיש בנו : עמו חכמה · והנה תדע לך מה שנתבאר אצלי מה' ית' כי עמו חכמה בהמצאת הדברים הנפסדי' ממנו להמציאם · וגם אחר זה עמו הגבורה בקיום הנמצאים מאתו להעמידם · ולא עצה והבונה בהדרכת העולם העליון והמלאכים והגלגלים שיתהוו המציאות התחתון · ויהיה החכמה והגבורה בערך העולם התחתון והעצה והתבונה בערך העולם העליון מהשכלים המעולה ממנו מצד פעולותיו ותנועותיו על ידי הגלגלי' ומשרתי עליון · ע"ד אמרו ה' בחכמה יסד ארץ כונן שמים בתבונה : הן יהרום · והנה ה' ית' לפעמים יהרוס מן הבנינים הגדולים אשר האדם בוטח בם ולא יבנה עוד · ופעמים יסגור במסגר ובמאסר איש מן האישים ולא יפתח וישב שם עד עולם · וכל זה באמצעות השתלשלות סבותיו וגלגול רצונו הקדום : הן יעצור · וכן לפעמים יעצור במים אשר בנחלי' ובאגמי' וייבשו וישלח' ויסיר אותם ויהפכו ליבשה וארץ · עמו עוז ותושיה · וכן עמו העוז בקיום הנמצאים המורכבים ועמו התושיה והדת הטבעית אשר סדר בחיק האדם להקין וליושר כונת הנמצאים כאלה להיות נצבים וכאשרים יחדו קצתם עם קצתם הכל מאתו הוא · או עמו התושיה והכימים כנלוי המגיע הכל ברצונו הקדום ולו היה השוגג בסדור המדינו' · והחוטא במעשיו בסבת הם מר · לה' הוא · וכן לו ה' ית' הכח הגדול ממנו בהרכבת אדם המשגה והמחטיא אתו ה' ית' הוא אשר הרכיב יחד השכל והחומר שהוא כמו סבה לעוררו אל החטא והתאוה והוא הי' מסבת התאוני אשר באדם · כי יצר לב האדם רע אשר יחס ההרכבה הזאת ה' המציאה והקשיר אותה יחד · לכן לו ית' שוגג ומשגה : מוליך יועצים · וכן הוא ית' המוליך חכמים יועצי הארץ שולל בשלל ובשבי · וכן השופטים ומנהיגי המדינות יהולל וישכל עצתם בהשתלשלות סבותיו שיתהפכו כסילים והוללים למניעת עצתם מהם : מוסר מלכים · וכן מוסר המלכים המוטל עליהם לישר האנשים אשר תחת ממשלתם פתח אותו והתירו שלא יעביר עוד בעמו : אף כי בהפך כי ה' ית' יאסור ויקשור אזור במתניהם להפסם ולשעבדם · כי יפלו ביד גדולים ומושלים עליהם אשר ישירום ממלכותם ויהיו נאסרי' ומשועבדים אליהם : מוליך כהני' · ועוד מוליך כהנים והגדולים והשרים שולל וערומים ואיתנים העשירים החזקים יסלף עצתם והנהגתם כי יפלו בחסר כל : מסיר שפה · ועוד ה' ית' מסיר השפה ולשון למודים אשר לנאמנים חכמי הדעת ליעץ אנשי עירם שהם נאמנים להם בלשון עצתם · ה' יסיר מהם שפת לשונם : וטעם הזקנים יודעי ספר דבר יקח ה' אותו לפעמים בל יוכלו לתת טעם אפילו במפורסמות : סופך בוז · ועוד לפעמים ישפיך בוז וקלון וחרפה על נדיבי עמים עשירי עם : ומזיח אפיקי' ר"ל האנשים החזקים כאפיקי ים : רפה · והאלים אותם מחזקתם · ומזיח חזק · מן אין מזח עוד · רפה מענין רפיון : מגלה

אוהב משפט

אשר יהיה שמה הרוח ללכת · ואלו הספינות יותר קלות מהאחרות : יטוש · יעוף כנשר חש לאוכל תרג' יונתן כנשרי' דטייס למיכל ובלשון אגדה עסין בירורא · ובגמר' עוזה להם כנפי' כנשרים ושטים על פני המים · והרבה יש בדברי אגדה : אם · אמרי · מקיר בשקל עד עברי : שיחי · צערי · פני בעסי : ואבליגה אתחזק כמו המבליג שוד על עז : אם

רשי

מַשְׂגִּיא לַגּוֹיִם וַיְאַבְּדֵם · יש או' כאשר עשה למצרי' בהשיגם את ישראל לפני בעל צפון שגו ואמרו תדעו שהסכי' עמנו לטבעם בים כאשר גזרנו כל הבן הילוד היאור' תשליכהו׃ וקשה יראתו של בעל צפון שלא נעשו בו שפטים ככל אלהי מצרי' · וגרס המקום להשגות' כדי לטבעם · וזה לשון אינו עיקר · דא"כ היה לו כלד ימין · משגיא כמו שוגה· אבל זה עיקר מגדיל · לשון שגיא כח · משגיא את הגוים ומצליחם ולבם מתגאה בהצלחתם והוא אובדן שלהן מה שמצליחין : שוטח · מרבה אותם להשטיח בארץ ולכמותם בתוהו לא דרך · בתוהו שאינו דרך : אולם אני איני מבקש אלא לדבר אליו ולהתוכח עמו אחפוץ · טפלי שקר · מחברי דברי שקר · רופאי אליל כולכם · כל אליל שבמקרא לשון אל · ורבותינו פירשו זה גיד הנשה שאין לו רפואה ושמו אלל · ריבות · הוכחות : הלאל תדברו עולה · אחרי אשר תחת אל באתם לריב · לא טוב שתדברו עולה · ולו תדברו רמיה · בעבורו תדברו רמיה כמו הן אני כפיך לאל · וכמו אל הארץ אשר דבר להם · לנורכ' · וכמו ילחם לכם · האת' תדברו לבעל הוקש' בעיני לדמותו כאן · והוא דוגמת ביד משה נו על קרח : הפניו תשאון · וכי להחליף לו בשאת פני באת' : אם לאל בשבילו · תתוכחון על רמיה : הטוב

רלבג

משגיא · מרבה : שוטח · מפזר : לא נופל אנכי מכם · לא חסר אנכי מכם : אליל · מלה אל נגזרת מן אל ועניינה הבל : הלאל · האם בעבור אל : ולו תדברו רמיה · ואם בעבורו תדברו רמיה : שאתו

יג

כב מְגַלֶּה עֲמֻקוֹת מִנִּי־חֹשֶׁךְ וַיֹּצֵא לָאוֹר צַלְמָוֶת׃ כג מַשְׂגִּיא לַגּוֹיִם וַיְאַבְּדֵם שֹׁטֵחַ לַגּוֹיִם וַיַּנְחֵם׃ כד מֵסִיר לֵב רָאשֵׁי עַם־הָאָרֶץ וַיַּתְעֵם בְּתֹהוּ לֹא־דָרֶךְ׃ כה יְמַשְׁשׁוּ־חֹשֶׁךְ וְלֹא־אוֹר וַיַּתְעֵם כַּשִּׁכּוֹר׃

א הֶן־כֹּל רָאֲתָה עֵינִי שָׁמְעָה אָזְנִי וַתָּבֶן לָהּ׃ ב כְּדַעְתְּכֶם יָדַעְתִּי גַם־אָנִי לֹא־נֹפֵל אָנֹכִי מִכֶּם׃ ג אוּלָם אֲנִי אֶל־שַׁדַּי אֲדַבֵּר וְהוֹכֵחַ אֶל־אֵל אֶחְפָּץ׃ ד וְאוּלָם אַתֶּם טֹפְלֵי־שָׁקֶר רֹפְאֵי אֱלִל כֻּלְּכֶם׃ ה מִי־יִתֵּן הַחֲרֵשׁ תַּחֲרִישׁוּן וּתְהִי לָכֶם לְחָכְמָה׃ ו שִׁמְעוּ־נָא תוֹכַחְתִּי וְרִבוֹת שְׂפָתַי הַקְשִׁיבוּ׃ ז הַלְאֵל תְּדַבְּרוּ עַוְלָה וְלוֹ תְּדַבְּרוּ רְמִיָּה׃ ח הֲפָנָיו תִּשָּׂאוּן אִם־לָאֵל תְּרִיבוּן׃

מְגַלֵּי עֲמִיקָתָא מִן חֲשׁוֹכָא וּמַפִּיק לִנְהוֹרָא טוּלֵי מוֹתָא׃ מַפִּישׁ לְעַמְמַיָּא וּמְאַבְּדִינוּן מַשְׁטַח מְצוּדְתָא לְאוּמַיָּא וְדַבְּרִינוּן׃ מַעְדֵי חַכִּימַת לִבָּא דְרֵישֵׁי עַמָּא דְאַרְעָא וְרַתְעִינוּן בְּלָמָא דְלֵית אוֹרְחָא׃ יְמַשְׁמְשִׁין חֲשׁוֹךְ וְלָא נְהוֹרָא וְתַתְעִינוּן הֵיךְ רַוֵּי׃ הָא כוּלָא חֲמִית עַיְנִי שְׁמָעַת אוּדְנִי וְאִתְבַּיְינַת לָהּ׃ הֵיךְ מַנְדַּעֲכוֹן יְדַעִית אוּף אֲנָא וּלֵית פְּרִישׁ אֲנָא מִנְּכוֹן׃ בְּרַם אֲנָא לְוַת שַׁדַּי אֲמַלֵּיל וּמִכַּסְנָא עִם אֱלוֹהַּ אִצְבֵי׃ וּבְרַם אַתּוּן מְחַבְּרֵי שְׁקַר כִּמְאַסֵּי אֱלִיל וּמוּדְרְקָא דְפַלְטִיהּ סַכִּינָא הַהֲדֵין כּוּלְכוֹן׃ לְוַוי דְמִשְׁתְּתִיק שְׁתִיקוֹן וּתְהֵי לְכוֹן לְחוּכְמְתָא׃ שְׁמָעוּ כְדוֹן מַכְסְנוּתִי וּמַצּוּת סִפְוָתִי אַצִּיתוּ׃ הַלֶאֱלָהָא אַתּוּן מְמַלְּלִין שְׁקַר וּלְוָתֵיהּ תְּמַלְּלוּן נְכִילְתָא׃ הַאַפּוֹי תִּסְבוּן אִין לֶאֱלָהָא תִנְצוּן׃

הטוב · התקן

מסרה

לאור ז' קמצין וסימ' בלשון ארמי צות סמיא וסבר למיפק בצפרא וקם בליליא · וביאיר' נמסר בסדר בראשית ובסוף מיכה : וינחם ז' וסימ' נמסר בשמואל א' סימן כ"ב : אזני ח' וסימ' ויאמר לו הלילה לא תמות · כי קשרתם כלכם עלי ב' בו · ויאמר המלך לרצים · אטה למשל אזני · ואלי דבר יגונב · הן כל ראתה עיני שמעה אזני · ולמלמדי לא הטיתי אזני : החרש ו' וסימ' ואם החרש יחריש לה · ויאמרו לו החרש שים ידך · החרש ואנכי אדברה · החרש ואאלפך חכמה · מי יתן החרש תחרישון · כי אם החרש תחרישי בעת הזאת : ותהי י"ד רפי' וסימ' נמסר בשמואל א' סימ' י"ח : תריבון ג' וסי' מה תריבון עמדי · האתם תריבון לבעל · אם לאל תריבון · אנ"ך :

אבן עזרא

משגיא · מן אל שגיא : ויאבד' · הפך משגיא : שוטח · מן וישטחו להם כמו פורש והעניין מפיץ ומזר : וינחם · הפך העניין : ויתעם · בעצת תהו : אם לאל תריבון · אם בעדו כמו ואמר פרעה לבני ישראל : הלא

מ"ע ספורנו

מגלה עמוקות · כמתן תורה : משגיא לגוים · ז' האומה : שוטח לעמים כמו שעשה לישראל ויניעם במדבר : וינחם · אחרי כן אל גבול קדשו : מסיר לב ראשי עם הארץ · כמו שקרה לסיחון ולעוג שלא נלחמו במעברות הירדן : ויתעם · לצאת למלחמה כאמרו כי הקשה ה' אלקיך את רוחו : הן כל אלה ראתה עיני שמעה אזני · קצתם ראיתי וקצתם שמעתי : לא נופל אנכי מכם · איני חסר מכם בידיעת כל אלה ושים לב להם : אולם אני אל שדי אדבר · אבל הויכוח שהייתי חפץ לעשות הוא הלא עם האל ית' הוא שיודיעני האמ' בא תודבר ש"ית' משיבים לזכותו התכללו' שקר : רופאי אליל · משיבים על ספק גדול תשובה שאינה נמשכת כלל באופן שהשאלה קם : תהי לכם לחכמה כתורה ה ותכם מרגישים עוצם הספק : כהאל

אוהב משפט

אם אמרתי בלבי לשכח צערי ולעזוב כעסי ולהתחזק יגורתי וגומר : יגורתי · יראתי · עצבתי · כמו בעצבון תאכלנה' יאמ' לא אוכל לסבול ולשחוק כי אני מייסורי שהם קשים לא אוכל לעמוד בעצמי שלא אצעק כי גם שתיקתי לא תנקני ולא תועיל לי לפניך כי כבר שתקתי שבע ימים ושבע' לילות ולא הועיל לי וגמ' העניין : אנכי · יש פירוש' בזה והיכם כנוני' לפי כוונתינו והכאו' הגלי הוא שהו' אומר ודאי שאי איפשר לי בלא רשע כמו שאמר חטאתי מה אפעל לך נא כשיעו' שן הייסורין ולמ' זה אם כן הבל איגע : איגע · כמו יגעתי כי דרך זה הספר לומ' עתיד במקום עבר כלומר למה זה לריק יגעתי ולתהו והבל כחי כליתי כי אין אלו ייסורי מוסר או יאמ' אם אקבל ייסורין אלו בשתיקה ולא אקנטר כנגדך ידעתי כי לא יועיל לי לא תנקני אבל תרשיעני · ואם כן למה זה הבל איגע לנקו' עצמי לפניך ולא יועיל לי מאומה : אם · יאמר אני יודע מדרכי השם ית' כי לא יועיל לאדם כי יתם דרכיו כי סופו להתיסר ביסורין קשים ולמות אחריהם · ודברי משל כי אם יעשה חפיפה ונקיות לצורך טבילה שטבילתו תהיה הקבירה והמות והתרחצו' והזכוי הוא יוסר המעשים והטבילה המות והעוב השלמות הוא שלא הועיל לו נקיונו ונשי"ר בלכלוכו עד שתיעבוהו שלימותיו' ו"מ אותי על הכתון שבי' מלכלך בגדיו עד שהיו מתועבים · וי"מ דהוא דרך משל כאדם האומר אפילו מלבושיהם מורסי' אותי והנכון הוא מה לומר כי הוא רוצה להתוכח עם ...

אבן יחייא

והוא מגלה בנפלאות הנודקים העמוקות מני חשך · ויוצא לאור ההויה הדבר הנעדר המכונה צלמות כי המציאות יקרא אור · והנעדר יקרא חשך : והוא משגיא לגוים ונותן לפניהם הדרך כדי שישגו וילכו אל האבדון · ושוטח לגוים בכל העולם בפיזור וינחם אנה ואנה : ומסיר לב ושכל ראשי עם הארץ המנהיגים אותם · ויתעם בתהו ולא דרך נכון בהנהגתם · וכל אשר יעשו יהיה כאלו ימששו חשך ולא אור הייכו כי יבחרו תמיד בבחירות הרעות · ויתעם כשכור כי לא ידעו עוד לבאור בדרך ישרה ולא יבינו עוד איזה דרך ישכון אור : הן כל אלה ונומר הנה אתה צופר וריעיך דע באמנה כי הן כל אלה ראתה עיני · או אזני שמעה או שכלי תבן לה · כי הדברי' אם שיודעו מפני ראיית העין או שמיעת האזן או הבנת השכל · וכדעתכם הדברים האלה וזולתם ידעתי גם אני ולא נופל וחסר אנכי מכם : אולם הייתי כוסף לדבר אל שדי אשר בידו מזון נפש כל חי · והייתי רוצה וחפץ לוכח עמו אף שהוא אל ואמיץ וחזק : ואולם עמכם איני רוצה לוכח כי אתם טופלי ומחברי שקר בטענותיכם · ורופאי אליל והבל כלכם ובתנחומותיכם אשר תחשבו להקל מעלי כאבי עוד תוסיפו סרה ותוסיפו מכאוב על מכאובי · ומי יתן שלטוב אלי החרש תחרישון · ולטוב לכם כי יהיה לכם לחכמה מה שבדבור והויכוח יהיה לכם סכלות כי יתפרסמו דבריכם דברי שקר ויוכר סכלותכם : שמעו נא תוכחתי והקשיבו ריבות שפתי · הדבר נאות הוא שלאל תדברו עולה כי באומרכם שהוא משגיח באישי האדם · מה שענין האדם הולך על דרך לא נכון כי מי ישפיל ומי ירים המערכ' ואם היה פעל אהי היה מתיחס אליו העולה והרמיה בהשפילו לפעמים הצדיק ובהרימו הרשע : הראוי שתשאו פניו באשבכם לעלותו כשישגיח בשפל התחתונה מה שלכן ראוי שבעדו תריבו בדברי שקר על קושית צדיק ורע לו רשע וטוב לו : הטוב

הרמ"בן

משגיא לגוים · מרבה · ואחר כשירצה יאבדם ולא ינצלו בהיותם רבים ועצומים : שוטח · אותם על פני כל הארץ להרבות אותם : וינחם · למקום אבדון · והוא כפול כדרך התוכחות · והתרגום את' משטח מצדתה לאומיא ודבריכון · כלו' שוטח רשת לרגליהם וינחם ברגליהם להלכד ברשת' : מסיר לב ראשי עם הארץ · במלחמותם · כענין יאבד לב המלך והשרים : ויתעם · מדרכם ללכת בתהו אין שם דרך ללכת אל עיר : הן · כל אשר אמרתם : ראתה עיני · ושמעה אזני מן הדורות הקודמים כאשר תאמרו אלי והבינותיו ולמה תחכמו עלי : כדעתכם ידעתי · שהוא חכם ויכול · ואולם ארצה לדבר עמו ולהתוכח על החפץ · כי אין ההשגחה שוה כמשפט · ואתם תוסיפו שקר על הדברים · באמרכם כי ישגיח בפרטי' · והנה יעשה חמס · לדעת ותרפאו את שברי על נקלה : רופאי אליל · לא כלום מלשון אל · וככון בעיני כמשמעו · מלשון והאלילים כליל יחלוף · אמר כי את כרופאי הפסילי' אשר עינים להם לראות ולא יראו בכל קלוריהן · ידיהם ולא ימישון · בכל משיחותם הם זורו ואם חובשו ואם רוככו בשמן · וכן רועה האליל לעדרו · כאלילים לעם העובד אותם · והאלוה יקרא רועה לעמו · כעניין רועה ישראל האזינה · נוהג כצאן יוסף ·

פרטית · ר"ל שהם ישגיח בהשתנות הזמן והגעת המקרה · כי מי שיאמין השגחת על דרך האופן הזה הוא מוסיף לאות וחסרון לה' חלילה · אבל האמין איוב כיה' הוא הסבה הראשונה אשר תקן הסדור הזה הנופל על מקבלי המקרים מאז ומיני קדם · ואמר עוד על זה : כדעתכם ידעתי · ובאמת כדעתכם שאתם מאמינים במציאות ה' והיותו סבת הכל ידעתי גם אני לא נופל אנכי מכם בשמונה הזאת : אולם אני אל · אולם רצוני וחפצי לדבר עם האל אם הוא אפשר והוכח את ה' להתוכח אתו ולהראות לו בראיות אמתיות · כי הוא מחויב מצד השכל שהאנשי' הקפי יום טוב להם המות מחיים להשימותו בה' יון וברחם מביותם מוכחים בחיים למקרים כאלה · עם מה שראיתי מעוות הסדר העליון שאין הבדל בין הצדיק והרשע מאת המערכת אשר תקן שמים בזרת בחכמתו · ואם הייתי יכול לדבר ולהתווכח אתו ידעתי כי לא יטעון רק בטענת אמתיו' אבל אתם טופלי שקר וכו' : ואולם אתם · ומה שאפל' יר בדברי אלה להווכח עם האל הוא בעבור שידעתי טענותיו יאירו עיני חשכי ושיצטדק בדבריו ויודיעני במה שאני חסר אליו · אבל אתם טופלי שקר וממציאים ראיות כוזבות ומחברים דברי כזב ורופאי אליל שרוצים לרפאות בבלתי ראוי לקוצר ידיעתם · כן דבריכם דברי הבל ומעתועים כלכם טופלי שקר מחברי הדבור בשקר · רופאי אליל · רופאי הבל · כי האליל הבל כמה מעשה תעתועי' · והאליל · ר"ל אל לא כלה הוא תשוב : מי יתן החרש תחרישון · ומי יתן החרש תחרישון · בויכוח הזה להיות הדבור אשר אתם מביעין לפני בלתי צודק אל השכל שישגיח ה' בכל פרטי ופרטי ובכל מקרה ומקרה ובכל זמן וזמן · כי זה לא יוכיחהו ההקש ואם תחרישו יהיה לכם לחכמה : שמעו נא · שמעו נא ממני תוכחת מוסר ליסרכם · כי מה שאתם חושבים להשיב אלי ולהתכלל בעבור ה' יה' יתחייב מדבריכם אליו עמל ואון · וע"כ הנני מוכיח אתכם וריבות שפתי וטענותי הקשיבו ותבינו בחסרונכם : הלאל תדברו · היעשה הדבר הזה בארץ לדבר עולה כזאת אל האלהי' · שישגיח על פי האופן אשר הצעתם לפני ולא תדברו רמיה ומרמה בדבר שלא יגזרהו השכל : הפניו תשאון · וגם התחשבו לשאת פניו לכבודו ולחוס על כבודו · כי תשיבו אלי מענה לשון שימשך ממנו העול הגמור ביותר אם ישגיח בפרטים כפי דבריכם והיה כצדיק כרשע ביחס העול להיטיב לרשע ולהרוס הצדיק · ואם בעבור האל תריבון עמי כי תלינו בעדו עלי ותתפאו כזבים אשר לא כן : הטוב כי

תורת חסד · יראת שדי

מגלה עמוקות מני חשך הוא מה שראו ישראל מהמצריים בשלשת ימי האפלה והוא בעצמו אומרו ויוצא לאור צלמות כי לכל בני ישראל היה אור במושבותם : משגיא לגוים ויאבדם כמו שעשה למצריים על הים וזהו אומרו שוטח לגוים וינחם והוא מובן בעצמו : מסיר לב ראשי עם הארץ כוא פרעה ושריו ושלישיו ויתעם בתהו ולא להם דרך כי אם לישראל ובתוך הים ימששו חשך ולא אור ויתעם כשכור שהוא מקיא וכן הם היו אז מקיאים את מי הים שהיו נכנסים בפיהם : הן כל וגו' יר' הן כל ראתה עיני כתוב בספר שמעה אזני אשר היא מטבעה להיותה מבחנת במלין וכו' באופן כי כדעתכם ידעתי גם אני כאמור · אולם אני אל שדי אדבר שיאמר די לצרותי והוכח אל אל בעל הרחמים אחפץ לומר לו למה יתאחרו רחמיו מלבא עלי · ואולם אתם טופלי שקר במה שאתם אומרים כי על הצרות שבאו עלי בשביל דבורי אתכחם במה שיסדתי רבים וכו' ונזה רופאי אליל כולכם · ומי יתן החרש תחרישון וכו' : שמעו נא תוכחתי יר' שמעו נא תוכחתי על דבר זה מאחר שאתם אומרים שסוכחתי רבים והועלתי בדברי וא"כ הוא שמעו גם עתה תוכחתי וריבות שפתי כלומר ומה שאתם אומרים כי הרוב מדברי היה למוטב והוא להוכיח וכו' הקשיבה וכו' ולא תאמרו אלי כדברים האלה ואתם אומרים לי הלאל וגו'. כתב הה"ר שמריה האיקרטי למ"ד הלאל פירושו וכי בעבור האל יש לכם לדבר עולה ר"ל דבר שהוא כנגד דעתכם כדי לישא פניו והדבר הזה לא יצטרך ה' אליו ואינו לכבודו כי אם המשפט אללו וכו' הטוב והנכון הוא כי יחקור אתכם אם אתם אומרים מה שבלב או בלבבכם סברא נכרית מאשר אתם אומרי' כי הוא ית' הוכח יוכיח אתכם וכו' : הלא

ר' אברהם פריצול

מגלה עמוקות · וכן הוא ית' מגלה הדברים העמוקים הנאמרים בסודות הנעלמים יחדו שהם כמו בחשך · ומה שהוא מכוסה ונעלם בצלמות יוציאנו לאור · הולדעת החכם ר"לבג שהש' מגלה ומוציא לאור הנעלומות כח ההויה אל הפעל · ויפה פירש : משגיא לגוים · וכן לפעמים השם ית' משגיא לגוים להרבותם בהצלחות , וכן טעם אחרת ויאבדם ויכלם · וכן לפעמים שוטח לאומים להרבילם בשטח על כר נרחב ופעמים ינחם וינהלם · ויגלם ממקומם אל מקום אחר : משגיא · מן שגיא כח · שוטח מן וישטחו שטוח · מניח ר"ל להם להעמידם בשטח ורחב בלי פגע : מסיר לב ראשי · ולפעמים השם ית' מסיר שכל ראשי עם הארץ מנהיגי המדינות לשכל עצתם עד שיתעו וילכו בתוהו ובאבדון בלא דרך נכון : ימששו חשך · ויתעם ויבלבל אותם באופן שראשי עם הארץ הם ימששו וילכו בחשך באשר חשבו לאור ויתעם כשכור חסר לב : הן כל ראתה · הנה כל העניני' ראתה עיני בעין הרואה ממש : וגם שמעה אזני מדברי בעלי החקירה והעיון · ותבן לה בתבונה אמתית היות כל הענינים שזכר כאללים מאת ה' אדון הכל אשר הוא סדרם והגביל אותם לעשו' כן בארץ כשיקרה הקרי והזדמן למקבלי' המקרה ייוחס כיה' סדרם בהשתלשלו' הגרמי' השממיי' אשר הם סבות הדברים ההווים והקורי' וגם כי ה' סדרם כנר והניחם ביד צבא המרום במרום · אבל לא היה מאמין איוב בכל אלה שמה שיגיע מאת הגרמי' לאדם שיהיה בגזרת אלהים ובהשגחה

ספירתי : בור · כמו בורית ושרשה ברר לפי שהבורית מברר ומלבן · וכן כתב הרמ"בן ז"ל · וכן איוב יאמין כן : כי לא · אחר שסיים דבריו כי יסוריו הם שלא כדין הוא מגיע דברים לומר כי הוא ... הסית' מזה וחסר מהפסוק מלת הוא כי לא הוא איש כמוני אענני שנבא יחדיו להתוכח בדין כי מחויב הדיין הוא להשוות בין הבעלי דינין ואי איפשר זה ביני ובין השם ית' : משפט · משמש הרבה לגזונות ... על התוכחות ויש נאמר על הפסק דינים נאמר על עמייתו כמו הגבייה וכאן נאמר על ההוכחות : לא יש · המוכיח והמכריע בין שתי דעות שצריך שיהיה יותר חכם משניהם וזה אי איפשר שאין במציאות יותר ... ונם צריך שיהיה יותר גבור משניהם כדי שלא יתחזק הגבור על החלש וזה אי איפשר שאין במציאות יותר גבור מהשם יתברך כמו שהקדים חכם לבב ואמיץ כח : ישת · כמו לא ישית מי שישית · ולא שוכר עומד במקום שנים וכל ... אלו הדברים הם דרך משל להצדיק את עצמו ולהרשיע משפטי היוצר ב"ה : יסר · יסלק פגעיו ויסר מעלי רק את המות הזה ואתוכח עמו כי בעוד פגעיו עלי אני ירא מלדבר כמו ש... אדברה · לא כן אנכי עמדי · רשע כאשר אני ע...

רש״י

הטוב לכם כי יחקור אתכם ותמצאו שקרים · אם כהתל באנוש תהתלו בו · לומר לכבודך עשינו עצמינו שקרים : הוכח יוכח אתכם · הלא יודע לכם דבאתכם · וכי בסתר שתעמדו לפניו בדין פנים תשאו לו · לומר שם נשאנו פניך : הלא שאתו · גבהו והימתו תבעת אתכם ויש אומרי׳ שאתו · כריפת אשו · כמו וישאם דוד ואנשיו · וכמו משאת העיר : זכרוניכם משלי אפר · זכרוניכם נמשל לאפר · אתם סבורים להתמשל לאברהם שאמר אנכי עפר ואפר · לגבי חומר · שוה לעפר יהי גביכם · אצל גביכם גובה שלכ׳ · כמו ותבני לך גב ביחזקאל : ויעבור עלי מה · מה שיעבור עלי בעון צעקתי יעבור עלי ואל תחושו על מה אני צריך לשאת ולאחוז בשרי בשיני לייסורי ולכופני אל השתיקה : ונפשי אשים בכפי · להגיש נפשי למות בייסורי שתיקה · הנה הם יקטלני · איני נפרד ממנו ותמיד לו איחל · על כן אין מרד ופשע בדברי : אך דרכי ומדותי שנהגתי בהם · אל פניו אוכיח · לדעת מה יפשיעני · גם הוא · וכאשר אני שלם עמו כן הוא גם הוא לי לישועה · ולא המלאך אתם חן בעיניו · כי לא לפניו חנף יבא וזהו שב׳ להם כי לא דברתם אלי נכונה : ערכתי משפט · הוכחת דברים · סדרתי טענותי בלבי מה להשיב

אחרים

התקן ארום יפשפש יתכון אין היך	ט הֲ‍טוֹב כִּֽי־יַחְקֹ֣ר אֶתְכֶ֑ם אִם־כְּהָתֵ֥ל
דמתלעבא בבר נש תתלעבון ביה :	בֶּ֝אֱנ֗וֹשׁ תְּהָתֵ֥לּוּ בֽוֹ׃ י הוֹכֵ֣חַ יוֹכִ֣יחַ
מכסנא יכסין יתכון אין בטומרא אפוי	אֶתְכֶ֑ם אִם־בַּ֝סֵּ֗תֶר פָּנִ֥ים תִּשָּׂאֽוּן׃
תסבון : הלא באזדקפותיה על כורסי	יא הֲלֹ֣א שְׂ֭אֵתוֹ תְּבַעֵ֣ת אֶתְכֶ֑ם וּ֝פַחְדּ֗וֹ יִפֹּ֥ל
דינא רתיתיה תבעית יתכון ורתיתיה	עֲלֵיכֶֽם׃ יב זִ֭כְרֹנֵיכֶם מִשְׁלֵי־אֵ֑פֶר לְגַ֝בֵּי־
יפול עליכון : דכרניכון מתיל לקטמא	חֹ֗מֶר גַּבֵּיכֶֽם׃ יג הַחֲרִ֣ישׁוּ מִ֭מֶּנִּי וַאֲדַבְּרָה־
לגב טינא גביכון : שתוקו מיני ואמליל	אָ֑נִי וְיַעֲבֹ֖ר עָלַ֣י מָֽה׃ יד עַל־מָ֤ה ׀ אֶשָּׂ֣א
אנא ויעבר עלי מידעם : מטול מה	בְשָׂרִ֣י בְשִׁנָּ֑י וְ֝נַפְשִׁ֗י אָשִׂ֥ים בְּכַפִּֽי׃
אטול בסרי בככאי ונפשי אשוי כד	טו הֵ֣ן יִ֭קְטְלֵנִי לא (לוֹ) אֲיַחֵ֑ל אַךְ־דְּ֝רָכַ֗י אֶל־
על גב ידוי : הא אין יקטלינני	פָּנָ֥יו אוֹכִֽיחַ׃ טז גַּם־הוּא־לִ֥י לִישׁוּעָ֑ה כִּֽי־
קדמוי אצלי ברם אורחתי קדמוי	לֹ֥א לְ֝פָנָ֗יו חָנֵ֥ף יָבֽוֹא׃ יז שִׁמְע֣וּ שָׁ֭מוֹעַ
אכסין : לחור הוא לי לפורקנא ארום	מִלָּתִ֑י וְ֝אַחֲוָתִ֗י בְּאָזְנֵיכֶֽם׃ יח הִנֵּה־נָ֭א
לא קדמוי דילטור יעול : שמעו	עָרַ֣כְתִּי מִשְׁפָּ֑ט יָ֝דַ֗עְתִּי כִּֽי־אֲנִ֥י אֶצְדָּֽק׃
וקבילו מילתיה ותנויי באודניכון : הא	יט מִי
כדון סדרית דינא ידעית ארום אנא אזכי :	מן

רלב״ג

שאתו · התנשאותו ורוממותו : לגבי חומר גביכם · לגופי חומר כמשלו גופיכם : ויעבור עלי מה · ר״ל ויעבור עלי מהרעות מה שיהיה אם מעט ואם הרבה : ואחותי והגדתי : אחרים

מסרה

הטוב ד׳ רפי׳ וסימ׳ נמסר בסיפ׳ סימ׳ י׳ : הוכח ה׳ וסימ׳ נמסר בסדר קדשים ובסיפ׳ סוף סימ׳ ו׳ : משלי ד׳ וסימ׳ נמסר בריש משלי וע״ש : ויעבור ג׳ וסימ׳ ויעבר אחד מהנערים ויקחה · אמר לנער ויעבר לפנינו ויעבר ויעבר עלי מה : ונפשי ה׳ וסימ׳ נמסר בתלים סימ׳ ל״ה : כפי בכפי ט׳ וסי׳ והיה בעבור כבודי והסירותי את כפי · ואראה כי אינך מושיע ואשימה · ותבא האשה אל שאול וגם אני אכה כפי אל כפי ב׳ בו · והנה הכיתי כפי אל בצעך אשר עשית · על מה אשא בשרי בשני · נפשי בכפי תמיד : ערכתי ג׳ וסימ׳ את שבע המזבחות · נר למשיחי · הנה נא ערכתי משפט :

אבן עזרא

הלא שאתו · אשו כמו והמשאת הת״ל׳ הו כענין רומה על השמי׳ : משלי אפר · זכרו כי אתם נמשלים לאפר : ואחותי : הא״לף מקום ה״א והוא מגזרת דעי רק אני : כפך

מ״ע ספורנו

כהתל באנוש תהתלו בו · להשיב לזכותו טענות שאתם מכירים שהם שקר ולפי זה היו תשובותיכם כמהתלים בו : יוכיח אם בסתר פנים תשאון · אם לבבכם חושב היות אמת מה שאתם אומרים בעדו : הלא שאתו תבע׳ אתכם · והנה היה ראוי לכם לירא ממעלתו וכבוד הודו : ופחדו · שיודע כל זה ויפרע : זכרוניכם משלי אפר · בפרט בהיותכם דבר בזוי מאד בערכו לכן החרישו ממני׳ מהשיבני עוד תשובות כאלה : ויעבור עלי מה׳ כי גם שיעלה על רוחי איזה טעות לא יחשב לי עון כי אמנם : על מה אשא בשרי בשני · שאשים יד על פה ואשתוק : ונפשי אשים בכפי · לכבוש אותה בחזקה באופן שלא תגיד העולה על דעתה : הן יקטלני לא איחל · גם שיקטלני האל ית׳ ביסורין שלא איחל תרופה מהם : אך דרכיו אל פניו אוכיח כפי המושג אצלי : גם הוא לי לישועה · וידעתי שלא ישנא זה גם שאטע׳ אבל יהיה לי לישועה מן היסורין ומן הטעות : כי לא לפניו חנף יבא · כי לא יחפוץ באומרים אחת בפה ואחת בלב : וכן הנה נא ערכתי משפט בלבי · באופן שידעתי : כי אני הצדק : מי

תורת חסד · יראת שדי

הלא שאתו וגו׳ יר׳ יודע אני שאין דבריכם מחשבות הלב רק מתוך יראה ופחד אתם אומרי׳ כך וכל זכרוניכם כמו האפר המתפזר ונעדר מן העין וכו׳ ומלת גבי ירצה לי שהי׳ מלת ארמית כמו שאמרו בירה שהסיקוה בקש ובגבבא והוא ד״ך לשון לחות ולשין על הלשון והוא התקן הגתון בטיט ע״כ : וכפי דרכי בביאור המשנה יבא על נכון מה שביאר הה״ר שמריה ז״ל כאו׳ הלאל תדברו עולה וגו׳ אם לאל תריבון שיר׳ לימר האם בשבילו אתם אומרים מה שאין בו והוא עולה וכו׳ ומתוך עמיתכותו ובלתי החשיבו את עצמו כמה שהיו אומרים עליו חבריו מענין הטובות שעשה בתוכית היו היה בלתי מאמין בהם שמה שהיו מדברי׳ לו היה זה להם מלב ומכתם ולזה היה אומר להם הטוב כי יחקור אתכם וכו׳ הוכח יוכיח אתכם וכו׳ הלא שאתו וכו׳ זכרוניכם וכו׳ והיה ג״כ אומר להם החרישו ממני כלומר החרישו מדבר בעניני בעצמי ואדברה אני ויעבור עלי מה שיעבור כשם שעבר עלי מה שעבר בשביל מה שאמרתי אולי חטאו בני וז״א על מה אשא בשרי בשיני ויר׳ ויעבור עלי מה שיעבור נוסף על מה שבעבורו אשא בשרי בשיני והוא אומ׳ אולי חטאו בני וכו׳ באופן כי אני מירא׳ הוצאת הדבור ועכ״ז אדבר אני בעניני בעצמי ואומר אליו ית׳ כי הן יקטלני לא איחל מלדבר אך דרכי בעניני בעצמי אל פניו פני ועם אוכיח כלומר אני אוכיח איך כל מה שבא עלי מפני זעמו ית׳ היה לי מענין דרכי ומעשי כי הייתי מעל׳ עולות מספר כל בני כי אמרתי אולי חטאו בני וברכו אלי״ם בלבבם ולסבה זו קראני כל אלה במדת דינו ית׳ וידעתי ג״כ כי גם הוא לי לישועה במדת דינו ית׳ כי גם את הטוב נקבל מאת האלהים ורגע באפו ית׳ חיים ברצונו כי לא לפניו חנף יבא ודבר זה כמעט שנמצא בי והוכחתי עליו והיא שהיה כראה מומעשי שהייתי מעלה העולות ההם לפניו ית׳ כמי שהוא מחניף את המלך בדורון מה כדי להיותו יכול לעשות בארץ כרצונו וכן היה הדבר אלא כי לפי האמת מה היה מועיל העולות שהייתי אני מעלה למה שאולי חטאו בני כי הם היו החוטאים ואני הייתי מעלה העולות כי החפץ לה׳ בעולות וכו׳ הלא עיקר הכונה בענין הקרבנות היא שבירת הלב וכו׳ ובמה יהיה כשבר לב בני עם מה שהייתי אני המעלה העולות וכו׳ ובעבור הדבר הזה הוא מה שבא עלי ועל זה בעצמו אמר להם שמעו שמוע מלתי והם ב׳ פעמים שמיעה ור״ל שמיעת האזן שמיעת הלב ועל זה בעצמו אמר הנה נא ערכתי משפט כלומר ערכתי ידיעת אמתת משפטו ית׳ עלי וידעתי כי אני אצדק בזה שהבנתי והודעתי לכם ומי הוא יריב עמדי על זה אחרי היותו הענין האמתי כי עתה אחריש ואגוע אם יריב עמדי על דבר זה · או יר׳ הנה נא שערכתי משפט וירדתי לעומקו של דבר ידעתי כי אצדק לפניו ית׳ ויצלני ממכרותי · ובאו׳ כי עתה אחריש ואגוע ר״ל כי עתה אם אחריש מלומר לכם עניני זה אין ספק שאגוע אחרי היותו דבר מתוק לנפש וכו׳ · ומהר״ר

אבן יחייא

הטוב הוא להאמין כי יחקור אתכם וישגיח בכם · וכהתל באנוש תהתלו בו כי האדם להיותו משתנה הנה כל מעשיו ועניניו הם כוזבים ודבר התולים ואם האלוה היה משגיח בדבר משתנה הנה ידיעתו היתה משתנית והתולית והשתנויות מאנוש יתיחסו אליו · וידעתי כאשר שהיה מוכיח אתכם אם היה משגיח באישי האדם יען כי אשר תעלוהו בזה הוא למשוא פנים ולהראות אהבתכם אליו מה שבסתר לא כן תאמינו · ואיך תוכלו למצא כי ישגיח בכם בהיותו כל כך נבדל מכם כי בחשוב שאתו ומעלתו תבעת אתכם וזאת היא יראת המעלה · ובחשוב כמו ויכלתו לנתוש ולנתוץ פחדו יפול עליכם והוא יראת הפחד · ואתם בתכלית הפחיתות כי אחרי המות זכרוניכם משלי אפר כי כאשר האפר יפוזרו הרוח ככה ישכח זכרון המת · וכאשר האפר אינו נחשב בעיני האדם ככה הזכרון ההוא לא יהיה נחשב · ובעוד בחיים חייתכם גופכם הם גבי חמרי חלש ופחות ובלתי נחשב · ולכן החרישו ואל תדברו עוד ממני ואל תנחמוני ואדברה אני מה שאדע בודאי בדברים האלה ויעבור עלי מה שיעבור מהרע או הפכו · על מה וגומר שאם היה אמת כדבריכ׳ שהוא משגיח באישי האדם על מה הכני מכה רבה עד שמרוב הכאב בשיני אשא בשרי כאשר יעשה הכלב שוטה שמרוב מרירותו ישוך את בשרו · ואכאיב כל כך את גופי עד שכמעט נפשי אשים בכפי · הן יקטלני וגומר הנה אף שהמערכת יקטלני ברוב צרות וכאבים לא איחל אליו יתברך שיסירם מעלי וזה להאמיני היותו בלתי משגיח · ועם כל זה דרכי אל פניו אוכיח ותמיד אשבחנו ואודה לו לא לקוות ממנו שכר ועונש רק מפני שהוא חוב מוטל על המין האנושי להודות למעולה ממנו על מנת שלא לקבל פרס וככה יעשו הגלגלים וככה יעשו המלאכים · ובמקום שנקרא לו איחל בוא״ו שהוא תיובי ולא שוללי ר״ל לו איחל אחר המות כי אז יהיה לי לישועה להיותי תם ולא לפניו חנף יבוא כי היה דעתו שאחרי המות שישאר הנפש בלתי משתנית אז יוכל הא׳ להשגיח בה · שמעו וגומר שמעו שמוע מלתי · ואחותי והגדתי אשר אחוה לכם יכנס באזניכם כי הנה נא ערכתי משפטי כדי לוכח וידעתי בודאי כי אני אצדק · ולכן מי מכם אשר ירצה לריב עמדי כי עתה אם הייתי מחרים תכף אגוע ואמות מרוב הכאב · כי הכאב יעביר צערו בדברים : אך

ר׳ אברהם פריצול

הטוב כי יחקור · הטוב יהיה בעיניכם כי יחקור אתכם האלהי׳ במה שיאשים אליו מן העול הגמור להפיל ידיעתו תחת הזמן ומקרה הבחירה · ואם ראוי שתהתלו בו כהתל איש ברעהו · כי האנוש אפשר שיתגלגל לכסות פשעו בדברי שקר והבל · אבל לא תוכלו להתכסות בשקר · או הטוב כי יחקור · טוב היה הדבר ביותר שה׳ יחקור אתכם בעון זה וליסרכם · כמו שאומר היכח יוכיח אתכם · שאתם ראויי׳ להוכחת יותר ממני : הוכח יוכיח אתכם · הנה בודאי ה׳ הוכח יוכיח אתכם כאשר תשאו פניו בדברי סתר שתרצו לכבדו בראיות בלתי אמתיות ובדברים שאין ראיה על אמתתם · וזה כי מליצו בלדד שאמר שהרעות המגיעות לצדיק ולרשע הם טובות · אולם אנחנו נסכל בחכמת האלהים שלא נדע איך המה טובות · ולופר יחשוב שנסכל בעניני הגמול והעונש · כי אנחנו לא נדע כמה יגדל פורענות החטאים ומדריגתם · וכן בשכר הצדיקים · וכיש הבדל גם כן במדריגת האנשים · שאפרי מהאים הטיב המוכן אל הצדק יגדל ממרי הרשע הכהוג ברשע · כי הכל כפי הכנת האיש · כאמרם ז״ל על הצדיקים עד כחוט השערה · שנאמר וסביביו נשערה מאד · כי המוכן חטאו גדול מהבלתי מוכן · וכל אלה הדברים אינם מספיקי׳ לאמות ההשגחה כאשר כייחס ידיעת ה׳ אותם בזמן ובבחירה : הלא שאתו יבעת · ודעו נא וראו כי שאתו ורוממתו יבעת ויפקיד אתם ופחדו יפול עליכ׳ כי חטאתם לה׳ · שאתו מן יתר שאת לשון רוממות : זכרוניכם משלי · הנה זכרון תשובותיכם הם משלי של אפר ורוח · ולגוף חמר וטיט גופכם · כי אתם חימריים ועבי השכל · או זכרון מליצותכם הוא משלי אפר ודברו עפר · כי גופי חמר וטיט גופכם שאתם רפש וטיט · לגבי לגופי · מן על גבי חרשו חורשים : החרישו ממני החרישו והרפו ממני ואל תדבר עוד דברים כאלה והניחו לי לדבר ולא תנחמוני הבל : ויעבור עלי מה · שיעבור · מן הצער ואל תחושו עלי : על מה אשא · ומה פשעי ומה חטאתי כי מרוב שיחי וכעס תליי הכבד שאקם והסיר בשרי בשני מרוב לצר המכות · ונפשי למיעוט כחותיה אשים אותה כלה בכפי כי שם תעמוד כלה למיעוט כחותיה · או על מה אשא בשרי בשני שלא נשאר לי בשר רק מעט מזער שאשא אותה בשני בפעם אחת · כי משמן בשרי רזה ואין נשאר בבשר רק כדי לשאת בשני בפעם אחת · או לדעת רלב״ג שלא נשאר לי בשרי רק מה שאשא אותו בשני והוא הבשר שברפי השנים הנוקי׳ בו בלחיי׳ והמותר נתמעט בחולי הכבד והלך לו : הן יקטלני · ואף כי יקטלני ה׳ ית׳ בתחלואי׳ האלה מ״מ אליו איחל כל עוד נשמתי בי · וגם אליו איחל בתשועת הנפש אך דרכי אשר חשבתי היותי צדיק אל פניו יוכיח ואתוכח אתו לדעת מדוע קראני כאלה · ולפי הכתוב במלת לא שהיא באלף כאמר הן יקטלני לא איחל · ר״ל ידעתי בודאי כי הוא יקטלני מרוב המכאובות אשר סבבוני ולא איחל מכל צד שאחיה מהחלאים כאלה · אך אמנם כל עוד נשמתי בי דרכי ומעשי ידי אל פניו אוכיח לאמר מדוע יקרוני כאלה ואנכי תמיד האמנתי באמונתו ומתרחק מן הגזל · יקטלני · יהרגני כתרגו׳ · או הן יקטלני לא איחל בחמה הנה · ר״ל ואף שיקטלני ה׳ ית׳ האם איננו ראוי שאיחל אליו כי הוא היכול ומנהג הכל · והכתוב לו בוא״ו ידוע פירושו שאליו איחל בודאי : גם הוא לי · ועוד ידעתי כי גם שיקטלני ויהרגני מ״מ גם הוא לי לישועה לנפשי אחרי מותי כי לא חטאתי לפניו באופן שאהיה נכרת מארץ החיים לעתיד לבא · רק בודאי אזכה לחיי עולם ולא הרשעים יען כי לא לפניו חנף יבא · כי רשעים יכרתו וצדיקים ירשו ארץ · ואפשר שרמז להשארות הנפש : שמעו שמוע · ועתה שמעו שמוע בשכל ובתבונה את מלתי ואת ההגדה אשר אגיד לכם באזניכם ר״ל שיכנסו דברי באזניכם · ואחותי ר״ל הדבור שאני מגיד מן יחוה דעת : הנה נא ערכתי · כי כבר ערכתי משפט טענותי להתווכח אתכם וידעתי במחשבתי כי אני אצדק להיות טענתי שומרות הצדק ומכוונות אל השכל המסכי׳ בם : מי

הרמב״ן

אם כהתל באנוש תהתלו בו · לומר לכבודך עשינו ולמדנו עליך זכות בשקר : הלא שאתו · שהוא רם ונשא היה ראוי שתבעת אתכם : ופחדו · שיפול עליכם · כי זכרוניכם ושמכם נמשלים לאפר ולגבי חמר ורפש נמשלים גביכם · ולמה לא תיראו מאל רם ונשא שוכן עד · ואתם עפר ואפר : החרישו ממני · אחר שאתם יראים מהתוכח עם האל החרישו אל תענו אותי שקר : ויעבור עלי מה · שיעבור · כי אינני ירא מלאמר האמת ולהתוכח עמו · על זה ארצה לשאת בשרי בשני מרוב כאבי ונפשי אשים להיות מסוכן בחליי · כי אינני כופר בו · שאפי׳ יהרגני לו איחל שיגמלני כצדקי בעולם הנשמות : אך דרכי אל פניו אוכיח · למה יענישני כלל · ובל אחשא · וקרוב הפסוק הזה להורות כי בהרחיקו ההשגחה מן הפרטים לא יעשה כן אלא בעולם הזה · כי גם האדם בעיניו כגוף הבהמה · רק מן הנפש המשכלת לא יסור ההשגחה ומשפט אמת : גם הוא לי לישועה · שלא אענש על תוכחתי ודברי · אבל אם אשתוק ואסבול הרהורי לבבי תאבד נפשי מלפניו · כי יהיה חנף · ולא יבא חנף לפניו · או יהיה פירושו גם הוא לי לישועה · בהוכחתי ולא לכם שתאמרו חנף · כי לא לפניו חנף יבא · ליהנות מזיו השכינה : ואחותי · ר״ל מה שאלמד אתכם יהיה בהזניכם : הנה נא ערכתי משפט · לדון עמו · וידעתי כי אני אצדק · כי הוא שופט צדק · ואם אותי לא יאמרו כי חטאתי כלל : מי

אוהב משפט

נקטה · י״מ נקטה נפשי בחיי והם אמרת לעזוב שיחי לא אוכל איני יכול ואדברה במר נפשי כדרך אם אמרי אשכחה שיחי וגומר : יגורתי כל עצבותי · וי״מ נקטה נפשי בחיי בין שאשתוק בין שאדבר כטע׳ החרשתי בלו עצמי בשאגתי וזהו יותר נכון · וי״מ העזבה לשון חוזק ואינו כהין : נקטה · שרשו קטט והוא מבנין נפעל על משקל ורחבה ונסבה · וי״מ לשון כריתה אשר יקוט כסלו׳ וי״מ לשון קטטה מדברי רז״ל · והגאון ז״ל תרגם לשון קלתי בחיי : אומר יאמר אם היה מי שיהיה מוכיח בינינו והיה מקל מעלי אלוהייסורין אשר ימנעוני מלדבר מפני היראה ומפני הצער עד שמאסתי החיים הייתי אומר אל אלוה אל תרשיעני כלומר אל התחייבני בדין כמו והרשיעו את הרשע עד שתודיעני על מה תריבני כי מחק הדיין ההוא לשמוע הטענות כמ״ש זאת האומרת בני החי ובנך המת ואחר כך יחתוך הדין וכל זה דרך משל להצדיק עצמו ולהרשיע משפטי השם ית׳ ויתרומם : הטוב · היעושק הוא המעבב תחת ידו שכר שכיר · יאמר הטוב לך שתעשוק שכר צדקי ומעשי הטובים · וטוב לך כי תמאס יגיע כפיך כי אחר שאני יגיע כפך לא היה לך למאוס אותי כי מאוס מאסתני הקפצת עלי עד מאד : ועל עצת רשעים · כלומר חבורת רשעים כי העצה והסוד אחים · ומליצו

סוד כאמן על אסיפה וחברה כמו ועל סוד בחורים יחריד עליהם הופעת והשפעת טובה · ואם כן מה שיסרתני בייסורין דרך עושק ומיאום הוא כי אם היתה מדת הדין שוה ברשעים להתיסר באלו היסורין כמוני היתה לי מעט נחמה אבל אחר שאני רואה שאתה מטיב לרשעים ולרעים על כרחי יש לגזור כי אם מאום מאסתני · ויש נרז״ל מדרש נאה בזה כי ג׳ שותפים יש בו באדם אביו ואמו והקב״ה והגוף הוא לאב ולאם והנפש מהקב״ה ואתה אמרת אל

מי־הוא יריב עמדי כי־עתה אחריש
כ ואגוע: אך־שתים אל־תעש עמדי
אז מפניך לא אסתר: כפך מעלי
הרחק ואימתך אל־תבעתני: וקרא
ואנכי אענה או־אדבר והשיבני:
כמה לי עונות וחטאות פשעי
וחטאתי הדיעני: למה־פניך תסתיר
כה ותחשבני לאויב לך: העלה נדף
תערוץ ואת־קש יבש תרדף: כי־
תכתב עלי מררות ותורישני עונות
נעורי: ותשם בסד ׀ רגלי ותשמור
כל־ארחתי על־שרשי רגלי תתחקה:
והוא

מן הוא דנצי בהדיי ארום השתא אשתוק ואתנגיד: לחוד תרתין לא תעביד עמי הידין מן קדמך לא אטמר: ידך מעילוי ארחיק ודחלתך לא תבעיתינני: ותקרי ואנא אתיב או אמלל ותתיבינני: כמה לי עוין וחובין מרודי וסורחני אודע יתי: למה שכינתך תסלק ותחשבינני לבעיל דבבא לך: הטרפא דשקיף התבר וית גילא יבש תרדוף: ארום תכתוב עלי מרירהא ותרתינני עויית טליותי: ותשוי כד בשיע ריגלי ותנטור כולהון אורחתי על כימיוני ריגלי תרשום: והוא

רש״י

אחריש ואגוע · אם לא אריב אחריש ואגוע: אך שתים אל תעש עמדי · דין של מעלה ודין של מטה · ואם באחת תבוא למשפט אז מפניך לא אסתר · אם בדין של מעלה אני אומר חטאתי · מכסה פשעיו לא יצלח · ואם בדין של מטה · אף הכני לא אודה · כיסוי חטאה ל״ש: כפך מעלי הרחק · כפייתך כמו שהשיבו אליהוא ואכפי עליך לא יכבד ויש פותרי׳ כפך · כלומר ידך · וקשה לי לאומרו כי לא מצינו כף לרעה כי אם להגן · כמו ושכותי כפי · פניך תסתיר לראות את דרכי ויושרי: תערוץ · תפחיד: מרורות · אשר מריתי פיך · סרבנות · אתה כותב ולא הטובות שפעלתי · בסד בלשון ארמי סדנא בסדני יתיב · עץ גדול שנותנין בו רגלי האסירים · ובלשון יוני אשטי״ק · תתחקה · אתה עצמך מתחקה · על פסיעותי · כן פסע זה וכה פעל · וכמו מחיק הארץ · וחיק המזבח · זה היסוד אפי׳קייל הן על כפים חקותיך: והוא

רלבג

אחריש ואגוע · הטעם אם אחריש אגוע לחוזק הכאב ואמלא מרגוע בספרי עניני מכאובי: כפך · מכתך: תערוץ · תשבור: כי תכתוב עלי מרורות · ר״ל אתה גוזר עלי גזירות קשות ומרות: בסד · הוא כלי מכלי המאסר שאוסרין בו רגלי האסור בדרך שלא יוכל ללכת אנה ואנה ליפו״ש בלעז: תתחקה · שב אל הסד והרצון בו שחקיק המאסר ההוא שנאסרו בו רגליו הוא כאילו נחקק על שרשי רגליו עד שיהיה החקק בו כשעור רגליו במלוס צריך שיעמדו בו בדוחק ולפי זה הפירוש יהיה שם נקבה ואין זה זר בלשון כי כמה שמות יבואו בלשון זכר וישתמשו בהם שימוש לשון נקבה ולפי זה הפירוש יתכן גם כן שישוב אמרו השמור כל ארחותי אל הסד לפי שהוא נאסר בה ולא יוכל לצאת ממנה וללכת באשר ירצה: כרקב

מ״ע ספורנו

מי הוא יריב עמדי · הן לו יהיה היה חולק בראיות כוזרות את דברי: כי עתה אחריש · והודה על הרמ׳: ואגוע · ולא אקים רם אחר כך אגוע: אך שתים · אמנם אם יחפוץ האל להוכח עמדי אבקש שתים מלפניו ואומר: כפך מעלי הרחק · שלא תעניש על דברי גם שיהיו בלתי נכונים: ואימתך · שלא אהיה נבעת מפניך עד שאוכל לערוך משפטי כי אז אומר לך: למה פניך הסתיר · מהושיעני מן האל הרע: ותחשבני לאויב לך · בהיותך סובל אכזריותו עלי: העלה נדף תערוץ · הרמ׳ הרדוף דבר נפסד ובלתי נחשב באופן: שתורישני עונות נעורי · שחטאתי אולי אז בבלי דעת כי מה שחטאתי אחר כך אינו ראוי לעונש כזה בלי ספק: בסד רגלי · בנגעי׳ המונעי׳ ההליכה: והוא

אבן עזרא

כפך · מכתך בעבור היות המכ׳ הידועה מבן אדם בכף וכמוהו הנה יד יי׳ הויה: תערוץ · תפחיד או התגבר עליו והראשון נכון: מרורות · מן מרי: בסד כמו ושׂמת אותם בסיד שירא בו כל ארחותי ורבינו האיי ז״ל אמר שהוא כבל מדברי רבותינו ז״ל: על שרשי רגלי · על עיקרי רגלי תשים חק וגבול והוא רמז לבן אדם: מי

מסרה

אסתר ב׳ וסימ׳ ומפניך אסתר והייתי נע ונד · אך מפניך לא אסתר: וקרא ד׳ וסימ׳ קים לך אל נגיה · וחברו · וקרא ואנכי אענה או אדבר · וקרא שם בבית להם: נדף ד׳ נ׳ קמצין וא׳ פתח וסימ׳ נמסר בסדר בהקתי: תערוץ ג׳ מ״ל בליש׳ וסימ׳ אולי תוכלי הועיל אולי תערוצי · העלה נדף תערוץ · כי אערוץ המון רבה ובוז משפחות :

אבן יחייא

אך שתים · הם דברי איוב אתה אלהים חיים דנוני לנכח עמך אך בזאת שתים אל תעש עמדי ואז מפניך לא אסתר ואוכל לסדר טענותי · האחד שלא תכאיבני עוד במכותיך וכפך המכ׳ אותי באכזריות מעלי הרחק · והב׳ שאימתך אל תבעתני באופן שלא ישתתקו טענותי · וקרא אתה ואחר טענותיך ואנכי אענה או מדבר אני בתחלה ואתה תשיבני · ומה שאבקש לדעת ממך הוא כמה לי עונות בדבור וחטאות במעשה · וגם הודיעני פשעי במחשבה אשר יאשם ממנו החטא במעשה · כי אני איני יודע בעצמי עון אשר חטא ולכן אפלא ממך למה פניך תסתיר ממני ואבדתי רזונך שהוא העונש הראשון · ותחשבני לאויב לך ותחול עלי חרון אפך שהוא העונש האחרון · ומה כבוד שוא לך לערוץ ולשבור העלה כתוני אשר אדמה לעלה נדף ותרדוף את קש יבש אשר יהדפנו רוח ובכה אני קל ההשגת הווה ונפסד כי תכתוב עלי גזרת מרורות מכאבים טובים · ותורישני העונש מעונות נעורי כי איני יודע היות לי עון אחר אחרי היותי בשכלי ובאלו תשם בסד רגלי והוא הכלי אשר אוסרים רגלי הנאסר במשמר כשהוא שם על חטא פלילי הנקרא ני״פו בלשון לעז ותשמור כל אורחותי והדרכי׳ שיש לי כדי לצאת ממנו למען לא ימצא מנוס לי: והסד ההיא תתחקה על שרשי רגלי · כי הוא כ״כ צרה שיתקע הכלי ההוא בשרשי הרגלים בבשר ובגידים באופן שיכאיבני מאד : והוא

תורת חסד   יראת שדי

וממה״ר יהודה פאסי שמעתי ענין נאה במה שאחז״ל במס׳ סוטה וז״ל בו ביום דרש ר׳ יהושע בן הורקנוס לא עבד איוב את המקום אלא מאהבה שנ׳ הן יקטלני לא איחל ועדין הדבר שקול לו אני מיחל או איני מיחל לו ת״ל עד אגוע לא אסיר תומתי ממני לימד שמאהבה עשה א״ר יהוש׳ מי יגלה עפר מעיניך רבן יוחנן בן זכאי שהיית דורש כל ימיך לא עבד איוב המקו׳ אלא מירא׳ שנא׳ איש תם וישר וירא אל״ים וסר מרע והלא יהושע בן הורקנוס תלמיד תלמידך לימד שמאהב׳ עשה ונחזי האי לא היכי כתיב אי בלמ״ד אלף כתב לא הוא ואי בלמד ו״או כתיב לו הוא וכל היכא דכתיב בלמד אלף לא הוא אלא מעתה בכל צרתם לו צר דכתיב בלמד אלף הכי נמי דלא הוא וכי תימא הכי נמי והכתיב ומלאך פניו הושיעם וגו׳ וינטלם וינשאם כל ימי עולם אלא משמע הכי ומשמע הכי ע״כ לשון המאמר ובעיני קשה להולמו דאשוכה מהו אומר לא עבד איוב וכו׳ כי למה ככנס בלשון שלילה ומה גם אומר אח״כ ונחזי האי לא היכי כתיב וכו׳ כי זה דבר תימה גדול וכי מי שדרש הכתוב לא ראהו במקומו היכי כתיב וכן גם מה היתה כונתם באומ׳ אי כתי׳ בלמד שף לא הוא וכו׳ דפשיטא ופשיטא · האמנה להיות אמת שקודם יעבוד האדם לו ית׳ מיראה ומתוך כך יבא לעובדו מאהבה ודאה שהכתוב מכריז ואומר איש תם וישר ירא אל״ים וכו׳ אמר שאם אנו רואים הכתוב אומר כן לא מפני זה נחשוב שמיראה עבד ח״ו אלא שהיראה ההיא היתה התחלת העבודה מאהבה ולזה נכנס בלשון שלילה לא עבד וכו׳ אלא מאהבה וכו׳ ומה שאמר ונחזי וכו׳ יר׳ הנה הבדל גדול יש בין מה שהוא כתוב לפנים ובין מה שהוא קרי כי לעולם מה שהוא כתוב הוא העיקר ולזה אמר מה לנו לפרש כן בכתוב · לא אייחל בואו כו׳ ונחזי היכי כתיב כלומר היכי כתיב בפנים אי בלמד אלף כתיב זה הוא העקר ולא הוא בודאי ולא נביט אל מה שהוא מבחוץ ואם בלמד ואו׳ כתיב לו הוא כי זה הוא האמת והעקר וכו׳ והקשה לו ואמר וכל היכא דכתיב בלמד אלף לא הוא כו׳ ר״ל שהוא כתיב בפנים הוא העקר כו׳ אלא מעתה בכל צרתם לא צר דכתיב בלמד אלף הכי נמי דלא הוא זה אי אפשר כי אע״פ שכן הוא כתוב במקרא לא נכון להביט כי אם אל מה שהוא חוצה וכו׳ שהכונה בכתוב הוא לומר שלו ית׳ כב יכול צרה וכו׳ וכי תימא הכי נמי דלא באלף הוא והכתיב ומלאך פניו וכו׳ הוא גאלם וכו׳ כי אם היה אומר ומלאך פניו הושיעם ולא יותר היה אפשר בזה אך אחר שאמר גאולה שהיא יותר מישועה ואמר שהוא ית׳ בעצמו ובכבודו גאלם א״כ בודאי הוא שלו בואו הוא העיקר וכו׳ ולא כמו שהוכחת וכו׳ אלא משמע הכי ומשמע הכי וכו׳ עכ״ד: **אך** שתים אל תעש וגומר עתה נשא פניו אל אל בשמים ואמר הנה נא ערכתי משפט וכו׳ באופן כי כפי הנראה מגד ב׳ דברי׳ אלה בא עלי מה שבא אם בשביל חטאי זה אשר אמרתי כעת ואם במה שפתחתי פי לשטן מענין מה שהיה באפשרות שבני ברכו אל״ים בלבבם שעל כן יפרע מהם במדת דינו ית׳ וכו׳ ועם כל זה בנפו מיכך רבון כל עלמא כי שתים אל תעש עמדי כלומר לחבר ענין הא׳ אל האחר כי אם תעשה כן אז מפניך ויסוריך לא אסתר כלומר עוד יחולו עלי יסורין יותר רעים מן הקודמים ואדרבה כפך מעלי הרחק וכו׳ · או יר׳ כפך בשביל הענין הא׳ מעלי הרחק ואימתך בשביל הב׳ אל תבעתני ואם את הדבר הזה תעשה לי וקרא ואנכי אענה למה שכמעט אהיה נכון לנבואה או אדבר בדברי תורה והשיבני וכו׳ כי בהיותו מנוגל ממכאובי אלה לא יהיה לי בטול תורה כלל · או יר׳ או אדבר והשיבני כמו שאמר מרע״ה עמדו ואשמעה וכו׳ : **כמה** לי ונומר יר׳ כמה לי עונות וחטאות כי הלואי שיהיה לי חטא א׳ גם כי יהיה חשוב לפניך כפשע וגם ענין זה הודיעני מה הוא אם לא הדבר שאמרתי עלי׳ אני בעצמי וא״כ למה פניך תסתיר כאילו הייתי לאויב לך · ומצאתי כתוב יר׳ למה תסתיר את פניך ממני שזה מודה שאני פחות הערך וכדי לתת עלי יסורין אתה מחשבני כי תכתוב עלי מרורות וכו׳ ונזה תשמור כל ארחותי שלא אוכל ללכת בהם אחרי היותי בסד ולא די זה לי רק שעל שרשי רגלי תתחקה כלומר בכפות רגלי גם כן תתחקה כדי להיותי גם מאם מושם בסד כו׳ וכל זה הוא הנזמה לענין רובי מכאוביו ויסוריו : והוא

הרמ״בן

מי הוא יריב עמדי · כלו׳ מי יריב ויתוכח עמי · כלו׳ בעודני חי כי עתה בקרוב אחריש לעולם ואמות ואין לי עם תוכחתי · אך שתים אל תעש עמדי · אבקש מאת האלהים ואתחנן לו שלא תעשה עמי שתי רעות להענישני בעולם הבא כייסורין הללו ואז אחרי מותי לא אסתר מפניך · רק אקבל פני מלכי ואתוכח עמו : כפך מעלי הרחק · תוקף ידך או מכתך אשר הכיתני בהם כענין הנה יד ה׳ הויה : ואימתך אל תבעתני · כי אתוכח עמך · והטיה ראשון בריבי ואני אענה על דבריך · או אטעון אני תחלה ואתה תשיבני · והענין כי אם לא יוכל להתוכח עמו בעולם הזה יתחלה להסיר מעליו אימתו בעולם הנשמות ויתוכח עמו : ויתכן לפרש כפך מעלי הרחק עתה בעולם הזה : למה פניך תסתיר · מצעקתי : ותחשבני לאויב לך · כי מכת אויב הכיתני מוסר אכזרי · ורבינו שלמה ז״ל פירש למה פניך תסתיר מדרכי ותחשוב כי אני אויבך · שלא תראה דרכי יושר שלי · והוא הנכון בעיני · כי הוא יתכוין לבטול ההשגחה או הידיעה · כי המסתיר פניו לא יראה ולא ידע ואמ׳ אותה כמתאוכן ואליהוא יתפוש אותו תחלה על זה : העלה נדף תערוץ · אמר בו התרגום התבר · וכן לא תירהון ולא תערכון · והוא מן מסעף פארה במערצה : כי תכתוב עלי מרורות · מגזרת מרי · תכתוב עלי · כי פעמים רבים מריתי פיך : ותורישני עונות · שעשיתי בימי נעורי · והענין שאתה כותב עלי שמריתי והטאתי בימי הנעורים ועליהם אתה מעניש · ואני לא חטאתי ולא פשעתי מעולם : ותשם בסד רגלי · מלשון ושמת אותם בסיד · וכן אמר התרגום ותשוי בדשיע רגלי · והענין תשים רגלי בסיד שירא בו כל ארחותי ותזכור אותה : ועל שרשי רגלי · השים חוק ומשפט · כאילו פסיעותי כלם בדרך לא טוב והוא

ר׳ אברהם פריצול

מי הוא יריב · מי הוא האיש החפץ לריב עמדי בזה במהרה · בטרם יכבד עוד הכאב וימיתני · כי ידעתי כי עתה אחריש ואגוע לגודל הכאב הגובר עלי · לכן ימהר לבא מי הוא אשר יריב עמדי : אך שתים · אך אתה ה׳ אלהים שתים אלה אל תעש עמדי · ואם לא תעשה אותם אז מפניך לא אסתר ולא אירא מהתוכח עם תפארתך אם הוא אפשר · והשתים אשר אשאל ממך ה׳ אלהים הם אלה שלא הכביד עלי החולי ושלא אתפחד מאימת רוממותך · פן ישתבשו טענותי כמו שזכר תכף : כפך מעלי · ואת שתי אלה אדרוש ממך ה׳ אלהים א׳ שהרחיק מעלי כף מכתך המכבד׳ חליי · ב׳ ואימתך הנוראה אל תבעתני להפחידני · כי הכיח לי ותרשני לדבר עם תפארתך ולהתווכח אתך : וקרא ואנכי · ואחר שתרשני לדבר תקרא אתה ה׳ אלהים והציע אמתת משפטיך בראשונה ואנכי אענה · או כי אנכי אתחיל ואדבר בתחלה והשיבני : כמה לי עונות · ותודיעני אלהי כמה לי עונות וחטאות בדעות ופשעי וחטאתי בחומר ובגוף תודיעני אם בעדם אהיה ראוי למכאובות כאלה : למה פניך תסתיר · ולמה פניך תסתיר לבלתי חמול עלי · ולראות בגודל צרתי · אף כי תחשבני לאויב לך להכותי תמיד במכות נמרצות · העלה נדף · האם ראוי לגבור האמיץ ונורא כמוך לרדוף אותי ולשבור כחותי אשר אני כעלה נדף בערך רוממותך · וכן ואת קש יבש תרדוף אותו · כי כקש יבש אנכי לפניך : תערוץ · תשבור · וכן לא תערוץ כי הוא הפך הערך : כי תכתוב עלי · כי תכתוב ותגזור עלי בכל יום מרורות ותחלואים · ותורישני לפקוד עלי פירעון עונות נעורי · אם עונות זקנתי ובחרותי מעטים הם לפורענות כזה אתה תוסיף לזכור בהם עונות נעורים הראויים להיות נמחלים ולא תה תורישני ותנחיל אותם עלי : ותשם בסד · ולמען לא אוכל לברוח מפניך לקבל מרורותיך שמת בסד רגלי וקשרת אותם בהון כלי עץ האוסר רגלי עוברים הרגלים · וכל כך הם צרים כי על שרשי רגלי תתחקה אותם ויכנסו בבשר ובשרשי בלעז : תתחקה · תחקוק ותסגור ותציר עץ הסד אל הרגלים לקוטן החור שיכנס בו : והוא

אוהב משפט

אל השטן הנו בידך רק את נפשו שמור חלק אני ואמר מסרת ביד השטן וחלקך שמרת אין זה אלא עושק : וגמר הענין העיני הכימי׳ כי׳ על אלו הפסוקי׳ נקשרי׳ ואלו הן עיקר תלונתו של איוב · יאמר התלה אני יודע שעתה לא הרשעתי באופן שאתחייב באלו הייסורין וא״ת כי מעט כלספו העונות מיום שעמדתי על דעתי עד עתה זאת היא תלונתי למה הנהגת עמי במדה זו וכי עיני בשר לך שיכחד ויעלם ממך דבר ואחר כך תמלהנו ולמה לא יסרתני תכף מרותי בכדי שאוכל לסבול הייסורין ואחר שהנהגת עמי כן ליה אתה תוכף הייסורין זה אחר זה עלי בלא שום ריוח בין זו לזו : הכימי אנוש ימיך שיהיו קצרים דרכ׳ להנקם באויבו קודם מותו : כי תבקש לעוני · חוזר אל העיני בשר לך כלומר העיני בשר לך שתבקש מה שנאבד ממך עד שידע׳ כי לא ארשע עתה לפניך ואין לך טענה ביסורי׳ אלא בדרים׳ עוני ועל דעתך כי אין מידך מציל אתה תוכף היסורין וחוזר אל הכימי אנוש ימיך : על דעתך · עומד במקום שנים על דעתך כי לא ארשע ועל דעתך כי אין מידך מציל : על דעתך · פי׳ אחר שידעת זה הדבר שכן הוא · וכבר הקדמנוהו בפרקים : ידיך · ידיך עמלו בי ונסרו בעשייתי כלב ויגיע כפים ועכשיו ותבלעני כמו שאמר כי המרים יגיע כפך · וי״מ כלבוני מלשון המכבר : עצבי · את הקטן והוא הקין היברים : ויעשוני יחד סביב · כלומר ידיך עשאוני ותקנו אותי איברים סביב להיות גופי תקיף וחזק ועתה תבלעני וכן כמ׳ בהרג׳ [illegible]

הלסורים · והשמור כל ארחותי שלא אפנה על ימין או על שמאל להיותי אסור בסד ובזיקים של עץ לריס ועוכרים הרגלים [illegible]

מ"ע ספורנו

והוא הנפסד: כרקב יבלה · מעצמו ואין להחשיבו כ"כ כי אמנם: אדם כאשר הוא ילוד אשה הוא קצר ימים אצל אמרו: ושבע רוגז · לבקש צרכיו עם רב המונעים: אף על זה פקחת עיניך · אתה הטהור בתכלית: ואותי תביא במשפט עמך · בהיותי יוצא מן הטמא · כי אמנם: מי יתן ויוציא טהור לגמרי מן הטמ': לא אחד · יוכל לעשות זה · ובכן אני שיצאתי מזרע זכר ונקבה המתכוונים לתענוג של חטא בלבד הוא נמנע שאהיה טהור לגמרי מכל חטא ואין ראוי להעניש אותי על כל חטא כ"כ: אם · חרוצים ימיו ועם זה מאחר שנת' זמן קצר איבגל לחייו: חוקיו עשית · במצות בני נח אשר יעש' אותם וחי בה': שעה מעליו יהנה לו בל' יסורין: עד ירצה כשכיר יומו · עד שיעשה המוטל עליו לעשות בזה הזמן כמו שראוי לשכיר יום:

רלב"ג

כרקב · בענין הנרקב שיבלה בקלות: כציץ · פרח: וימל · ויכרת כי הפרח נכרת בקלות וזמן קיומו מעט: אם חרוצים ימיו וגומר: אם ימיו קצובים ומוגבלים כמו שמבואר מענינו הכיחהו ויסלים זמנו: שעה מעליו · הרפה ממנו: וחדל · וישלים חלדו וזמנו: יחליף · יוסיף להצמיח גזע אחר רמו"ש בלע"ז: לא תחדל · לא תמנע מלהצמיח:

קליר

מסרה

ושבע ג' וסימ' ויגוע יצחק וימת ויאסף · אדם ילוד אשה · וימת איוב זקן ושבע ימים: רגז ג' וסי' נמסר בריש סיפרא סימ' ג': כצל ה' דגשין וסימ' ויצורי כצל כלם · ויברח כצל ולא יעמיד · ויעשם כצל · ולא יאריך ימים כצל · כצל ימינו עלי ארץ רד"ה סימ' כל סיפרא במשפט דגשין כמ"א רפי' וסימ' אף על זה פקחת עיניך: כשכיר ב' וסימ' כשכיר כתושב יהיה עמך · עד ירצה כשכיר יומו: יזקין ב' וסימ' חנוך לנער על פי דרכו · אם יזקין בארץ שרשו:

איוב יד

וְהוּא כְּרָקָב יִבְלֶה כְּבֶגֶד אֲכָלוֹ עָשׁ׃ א אָדָם יְלוּד אִשָּׁה קְצַר יָמִים וּשְׂבַע־רֹגֶז׃ כְּצִיץ יָצָא וַיִּמָּל וַיִּבְרַח כַּצֵּל וְלֹא יַעֲמוֹד׃ אַף־עַל־זֶה פָּקַחְתָּ עֵינֶךָ וְאֹתִי תָבִיא בְמִשְׁפָּט עִמָּךְ׃ מִי־יִתֵּן טָהוֹר מִטָּמֵא לֹא אֶחָד׃ ה אִם חֲרוּצִים יָמָיו מִסְפַּר־חֳדָשָׁיו אִתָּךְ חֻקָּו עָשִׂיתָ וְלֹא יַעֲבֹר׃ שְׁעֵה מֵעָלָיו וְיֶחְדָּל עַד־יִרְצֶה כְּשָׂכִיר יוֹמוֹ׃ כִּי יֵשׁ לָעֵץ תִּקְוָה אִם־יִכָּרֵת וְעוֹד יַחֲלִיף וְיֹנַקְתּוֹ לֹא תֶחְדָּל׃ אִם־יַזְקִין בָּאָרֶץ שָׁרְשׁוֹ וּבֶעָפָר יָמוּת גִּזְעוֹ׃

ל"ג ר"פ · ל ותד וכרקב · ה' · ג' ג' וחס' ג' רפי' כ' בסי · ה' דגשי' יד' · ו' חס' י"ב ל רפי' בסיפ' · ל' מן י' יתידחי' · חקיו · ל ק' · ב' כתיבי יהיה · ג' · ס"ג · ל' ב' חניך לנער

וְהוּא הֵיךְ רִקְבּוּבִית יִתְבְּלֵי הֵיךְ לְבוּשׁ דִּנְמִירֵיהּ זַחֲלָא׃ בַּר נַשׁ דְּאִתְיְלִיד מִן אִתְּתָא גוּץ יוֹמִין וְשָׂבַע רוּגְזָא׃ הֵיךְ בִּיצָא נָפִיק וְאִתְמוֹלַל וַעֲרַק הֵיךְ טוּלָא וְלָא יְקוּם׃ לְחוּד עַל דֵּין פַּקַּחְתָּא עֵינָךְ וְיָתִי תָּעֵיל לְדִינָא עִמָּךְ׃ מָן יִתֵּן דַּכֵּי מִן גְּבַר דְּאִסְתְּאַב בְּחוֹבִין אִילוּלָפוֹן אֱלָהָא דִּי הוּא חַד דִּי יִשְׁבּוֹק לֵיהּ׃ אִין לָא אִית תּוּב סְרִיגִין יוֹמוֹי מִנְיַין יַרְחוֹי גַּבָּךְ גְּזֵירְתוֹי עֲבַדְתְּ וְלָא יִעִיבַּר׃ פְּסִיק מִינֵּיהּ וְיִפְסוֹק מְחָתֵיהּ עַד דִּיקַבֵּל כּוּשְׁרֵיהּ הֵיךְ כַּאֲגִירָא בְּיוֹמֵיהּ׃ אֲרוּם אִית לְאִילָנָא סְבַר אִין יִתְקַץ תּוּב יִשַׁבְשֵׁב וְיוֹנְקוּתֵיהּ לָא תִפְסוֹק׃ אִין מִיתְסַב בְּאַרְעָא שׁוֹרְשֵׁיהּ וּבְעַפְרָא יְסוּף נִיצְבֵיהּ׃

מריח · מן

רש"י

והוא כרקב יבלה · הגוף הזה אשר תרדוף כרקב יבלה ואין כבודך ברדיפתך אף על זה ההבל ואין נרקב · פקחת עיניך לדקדק בחטאיו: ואותי · אתה מביא במשפט על עוונותי · מי יתן טהור · מדבר טיפה סרוחה ושכבת זרע שהוא טמא · לא אחד בהם טהור שלא יחטא: אם חרוצים ימיו · אם גמול זה הוא משתלם שחרוצים וקצובים ליום קבוע ומועד למיתה · ומספר חדשיו אתך קצובים · וחוק זה עשית לו · ולא יתקיים עוד יותר בגמולי די לך בתשלומין הללו: ושעה מעליו בהוהי מיעוט ארך הימים ויחדל לו ממכאוב עד ירצה בזקנותו ותשית כחו את יום מותו כשכיר הרוצה להשלמת עבודת יומו · כי עבודתו מן העולם חלוטה וכלמתת חש"ר כל העובדים: לעץ · זה יש תקוה שיחליף ויונקתו · אשר מגזעו לא תחדל מהיות ענף:

קליר

אבן עזרא

מי יתן טהור · עניינו כענין הן בעון חוללתי כי האדם נברא מדבר טמא: אם חרוצים · כבר גזרת עליו גזירה כמה יחיה וחרצת משפטו ושמת לו חקים וגבולים לא יוכל לעוברם: שעה · הרפה כמו שעו מני: ויחדל · ישמח בחלדו כמו כל יושבי חלד או ויחדל מהתרעם: עד ירצה · ישלים כמו והרצת את שבתותיה: יחליף · יעשה מה יהיה חלף לו:

קליר

תו"ת הסד   יראת שדי

והוא כרקב יבלה ונומר יר' והוא הסד הנה מצד עצמו יבלה וכו' ועם כל זה אין יכולת לצאת ממנו: אדם ילוד אשה יר' לומר שמטבעה היא חלושה ובעת לידתה תחיל תצעק בחבליה ואז היא קרובה למות באופן שנחלשת יותר ויותר וכו' והוא קצר ימים והלואי שהיה קצר שנים ובימים ההם הוא שבע רוגז וכו' וגם יפריח הפרחה מה בעניני העולם עד שידמ' כציץ הנה תכף וימל וכו' אף על זה פקחת עיניך ואותי תביא במשפט עמך כלומר לא תביט למציאותי להפרע ממני כפי מה שאני חוטא כי אם אותי הוא באופן הרע הנזכר רק שתביאני במשפט כפי מה שחטאתי כנגדך וכפי מעלתך ורוממותך · או יר' אף על זה עם היותו בתכלית השפלות פקחת עיניך להשגיח עלי לטובה ואותי תביא במשפט עמך · ומלאתי כתוב אדם ילוד אשה ונומר יר' הנה האדם הוא קצר ימים ומתי ישתלם ושבע רוגז בחייו ואף על זה בהיותו כן פקחת עיניך לתת לו דעה וכציץ יצא וימל ויברח כצלו של עוף ולא יעמיד · או יר' אף על זה הצין פקחת עיניך כי לפעמים עוד יפריח מצד הטל ואותי תביא במשפט אתך יום יום ואם תאמר כי להיותי בעל בחיר' קורה לי כן הנה זאת עוד אני כי מי יתן טהור מטמא כי אחרי שהכנותי הם טמאו' לא ימצא אפי' שלם א' בעולם ע"כ: מי יתן ונומר יר' מי הוא אשר יתן טהור מטמא כי אין אחד שיוכל על זה וא"כ למה תפרע ממני כפי ערך גדולתך אחרי שאת"ה היודע ועד כי מחומר כזה קורצתי · או יר' ע"ד אומר אם תוציא יקר מזולל כפי תהיה כלומר מי הוא שיעשה מהטמא טהור אם לא יחידו של עול' כמה שייסרנו בתוכחותיו כי את אשר יאהב ה' יוכיח ולזה אמרתי גם הוא לי לישוע' · או יר' מי יתן טהור מהנאה מהשכבת זרע והמקום הנדותיי לא אחד והוא האל ית' הנה כי כן יוכל כעת לחום ולחמול עלי ולהשיבני טהור מנגעי אלה אחרי היות אמת כי אם חרוצים וקצובים ימיו ומספר חדשיו כלו' בין אם יחיה זמן שיהיה נחשב לימים ובין אם יחיה זמן מעט שיהיה נחשב לחדשים הנה הכל הוא אתך כתוב בספרך וחקיו עשית מ' יום קודם יצירת הולד לומר אם יהיה עשיר או עני או חכם או טפש וכו' ואם כן גם שעה מעליו ויחדל כלומר יהיה יושב בחדל. זמן מה בענין טוב עד ירצה כשכיר יומו ויוכל לעמול בעמל התורה והמצוה: כי יש לעץ תקוה וכו' יען כי מרית מים יפריח וכו' וגבר ימות ביסורין או יחלה מעופרו ויגוע אדם ואיו וכמו כן אזלו מים מני ים וכו' ואחרי כן חוזרין כולם לאיתנם הראשון מה שאין כן הדבר באיש כי אם שכב לא יקום עד בלתי שמים לא יקיצו והוא מ"ש הכתוב בפתחי את קברותיכם ונומר:

מי

אבן יחייא

והוא המאמר כרקב יבלה הנאמר וכבגד אכלו עש · להיות האדם ילוד אשה שהוא המה שממנו בא מטפה סרוחה: וקצר ימים שהוא המה שכין יעמוד שם לאן הולך למקום עפר רמה ותולע' שהיא המות: ושבע רוגז והוא המה שאליו ילך לתת דין וחשבון לפני מלך מלכי המלכים · כא מרו בשמואל למה הרגזתני לעלות בחושבו כי נקרא לדין לפני ה' · כי המות יקרא סוף האדם ולא תכליתו · ואמנם תכליתו הוא יום הדין אשר בו אם שילך אל החיים או אל הפכו ח"ו וכפי מעשיו אשר פעל בימי חייו · והוא כציץ השדה אשר תכף כצאתו יכרת וימל וכצל אשר יברח וכפי כטיית השמש כי אין לו העמדה וקיום · איך אפשר האל הגדול שעם כל גדלך אף על זה האדם אשר ספרתי קצת מפחיתותו פקחת עיניך ותשגיח בו להעניש ולכן אותי תביא במשפט עמך על אשר תמיד לא עבדתיך בשלימות מה שהוא נמנע לאיכותי החמרי כי אין צדיק בארץ אשר לא יחטא · ומי יוכל לתת ולעשות שיהיה טהור לגמרי כמלאכים אותו שהוא טמא וחמרי · לא אחד אפשר במין האיכותי שישוב כמלאך אלהים ולא יחטא אם כשגגה אם ברצון: אם חרוצים ימי האדם ונגזרים מן שמים · ומספר חדשיו אתך וחקיו משכותיו עשית ולא יעבר מהחק ההוא · והזכיר ימים וחדשים ושנים · יען כי לפעמים ימות האדם בסוף השנה וישלים שנתו · ולפעמים בתוך השנה ובסוף החדש ולפעמי' בתוך ימי החדש ולא בסופו שעה והרפ' מעליו ויחדל כאנך מלאכתינו עד ירצה יומו כשכיר אשר ירצה משכירותו הקצוב לו ככה בן אדם ירצה ויפרע מזמנו ויומו הקצוב אליו · כי האדם פחות מהצמח כי יש לעץ תקוה שאם יכרת ויהיה לו המות המקריית עוד יחליף ויתחדש כמה משרשיו ויונקתו וענפיו לא תחדל · ואם יזקין בארץ שרשו ויהיה לו המות הטבעית ואם בעפר ימות גזעו מפני רוע העפר ההוא אשר ייבשהו ויהיה לו המות ההכרחיית:

מריח

אוהב משפט

האיברים ואחר כך הוא מתקשה המוכר ונעשה ממנו עצמות שיהיו מוסדות הגוף ואחר כך מתקשרי' העצמות בגידי' כדי לסוכך על האיברים הפנימיי ובכרט הלב שנו רוח החיוני והאדם הוא לבו על כן אמר ע ר ובשר תלבישני כלומר תלבים לבי · ובעצמות וגידים תסוככני: חיים · י"מ פקודתך מצותך והיא שומרת הרוח כי השם ית' גזר וצוה בשמירתה · וי"מ זכרונך כלו' שאתה זוכר ופוקד הבריות שמר' רוחי · וכן אמר התרגום דוכרנך נטרת רוחי ולפי אלו הפירושים אין זה בתחלת היצירה ונראה לי כי הוא רמז אל הנשמה העליונה יאמר תחלה חיים וחסד עשית עמדי כי אחר שנשלמה הויית האיברים לא נשלמה יצירת האדם עד שיהיה בו כח החיות וזה בשעשה עמו איברים נושאי כח ההזנה והגבול וזהו הכבד ואיברים נושאי הרוח החיוני וזהו הלב · והאיברים נושאי החוש והתנועה וזהו המוח ועל זה אמ' חיים וחסד עשית עמדי והחסד הוא האוסי' הכפולים שתי עינים שתי אזנים וזולתם שאם יחסר האחד ישאר האחד והחסד הוא תוספת טובה וכל אלו הכחות כמו שהם באדם הם בבעלי חיים הבלתי מדברים כי יש בהם כל אלו האיברים הנושאי' אלו הכחות ובמה שנבדל האדם מן הבהמה לא נזכר עדין על כן אמר כנגד הנשמה העליונה ופקודתך שמרה רוחי הנשמ' שהיא פקדון אצלי עד עת קץ אשר תשיבנו אליך היא השומרת רוחי כי ממנה לבי קינה כח שכלי להגלל מהפגעים ולא מזה כי הנשמה היא צורה עצמיית לא הכנה כדעת הפילוסופים וכבר הקדמנו מזה בפרקים · וכן חז"ל בגמרא פירשו ופקודתך שמרה רוחי על הנשמה · אמרו שהיא נתנת באדם מעת פקידה [illegible] יסרהו עד שנהסשו עליו גדוד [illegible] פני ולא אוכל לשאת ראשי [illegible] י"מ ויגאה לשון גדולה כלומר [illegible] בשחל תלודנו ואינו נכון · וי"מ ויגאה אריוך ויגדל: והשוב תתפלא בי · חשוב כל היום ותראה פלא [illegible] ותראה פלאיך בי כענין אך בי ישוב יהפוך ידו כל היום: תחדש · י"מ עדיך נגעיך כתרגום ספחת עדיתא ואינו נכון ובאמת שהם נגעים אבל לא מדמיון אבל הוא דרך משל כי הנגעים הם עדים שאיוב הוא רשע · והוא אומר בכל יום אתה מחדש אותם שנגעי היום אינם כנגעי אתמול אבל הם חדשים לבקרים · ושמא תאמר אינם רבים ותרב כעסך עמדי · כענין בשיין כמו בשאך ותרב הוא לשון הפעיל על כן אין התיו בחירק כמנהג הפעל הקל והוא בנוי לנכם פנגד השם ית': חליפו' וצבא עמי · הנגעים האלו הם באים חליפות בבא זה אחר סור זה וזמן רב הם עמי: לכא · זמו כמו נגל

ימי

ר' אברהם פריצול

והוא כרקב · ואחר היות האדם למשמר ואסיר בזיקים תחת הרעות המתרגשות הנה הוא אחר כך כרקב יבלה שהולך אל ההפסד והבליה יום יום · עד כי ישוב לבגד אשר יאכלנו העש הוא התולע המכלה הבגדים כן יאכלנו · רקב הוא נגזר מענין רקבון מלשון רז"ל על התבואות שלא ירקבו · עש · טר"מה בלע"ז: אדם ילוד · ואחה ידעת האלהים כי תחלת האדם ממקור חומר האשה הפחותה כי היא סבת החומר · ואחר באתו לאויר העולם הוא קצר ימים ושניו מעטים ואותם הימים הם שבע רוגז מעותד למקרי הזמן: כציץ יצא · וכן גופו הוא כמשל לציץ היוצא מן האילן וימל ויכרת · ואחר יברח קצ חייו ככל במהירות ולא יעמוד כי אין לו קיום והעמדה · כי כל הווה נפסד: וימל · ענין כריתה · כי אמילם · אף על זה · ואיך יתכנה' אלהים כי גם על זה אשר דמיונו כרקב וכציץ וככל תפקח עיני השגחתך עליו · ואותי אני עבדך תביא במשפט עמך כאלו העתתי כל ימי חלדי · וזה לפי דברי צופר שאמר שהוא נמנע שה' יעפים לאדם בתחלואים קשים אם לא הרבה במרי כמו שאמר כי הוא ידע מתי שוא: מי יתן טהור · ואף אם יש בי עונות מה כבר ידעת ה' אלהים טבע מציאות הרכבת האדם היותו נמנע בהגעת השלמות לסבת החומר המחטיאו · ולמה הכה אותו תמיד כי מי הוא שיוכל לתת סדור טהור וקדוש מן הדבר הטמא הגור' בנזקין בודאי לא תמצא אחד · כי אין אדם צדיק בארץ אשר יעשה טוב ולא יחטא: אם חרוצים · ועוד אם הדבר אמת כאשר הוא כי חרוצים וחריפים ימיו · ומספר חדשיו וקצובים מאתך מעת הלידה וחקיו וסדרי הנפש עם הגוף עשית והקפת אותם בסדור ההרכבה האנושית ולא יעבור · לכן רחם וחמול עליו מעט והרפה ממנו כמו שאמר אחר כן: חרוצים · חריפים · ומהירים לרוץ: שעה מעליו · ובהיות האדם מוכן למות ואהה ברצת אותו על פי החוק אשר אתו · לכן אתה שעה והרפה מעליו ויחדל מצרותיו ישבות · או ויחדל וישלים זמנו הקצוב לו · עד ירצה ויתפייס האדם מאליו להגיע אל יום המות בשיבה טובה · אחר היות החומר כתך מאד ויתרצה במות כשיגיע זמנו כמו השכיר שהשלי' יומו העקוב לשכרו · לו שעה מן ואל מכתו לא שעה · ויח־ל · וימנע מפירענות · או ויחדל וישלים זמנו מן מה חדל אני · ר"ל עולם וזמן: כי יש לעץ · הנה על צד הרצוי והנאות ראוי לך ה' אלהים שתעזוב האדם לבלתי הכותו ולבלתי הכאיבו את ימי חלדו להיותו פחות במדרגה בעצמו מן האילן כי האדם המת בטבעו לא יחיה ולא יקום · אבל העץ טוב ממנו · כי יש לו תקוה ושלמות שגם אם יכרת עוד יחליף ויתן חליפתו ותמורתו מתחתיתו ומשרשיו ויונקתו הרבה · ולא תחדל · כי מלמטה הצמח ויחליף ויוציא חליפה חדשה וצמח · רי"מיטירי בלע"ז · וי כ:תו בדים קטנים ורכים · ואם כן ראוי הוא שתחמול על האדם להניחו את ימי צבאו: אם יזקין בארץ · ועוד הפליג לומר שהעץ טוב מן האדם הנגוע בתחלואי הזמן כי העץ שזכר אם יהיה שנכרת ביד אדם · או שיזקין בארץ שרשו לעמוד בארץ בטוע כימי העץ הנהוגים בטבע · או בעפר ימות גזעו ושם ישלים זמנו · מ"מ כבר ישאיר מעצם העץ ומגופו ברכה בקרב הארץ · ולא יהיה נעקר לגמרי · ואפשר כי אמר זה עליו שלא נשארו לו בנים וזרע שכלם מתו:

מריח

הרמב"ן

והוא כרקב יבלה · רמז לעלה הנדף ולקש היבש אשר הזכיר · והענין למה תעשה כח להעניש גופי על לא חמס כי הוא קש נדף וסופו לרקבון · ואינך צריך להראות גב רהך כנגדו · ויתכן לפרש הפסוקים האלה · העלה נדף תערוץ · כי יתלונן לאמר אני עלה נדף וקש יבש · ולמה הכתוב עלי חטאת נעורי שעשיתי · די לי במיתתי שאני מעותד לה בקצר ימים ושביעות רוגז ושוב לתלונה שאמ' שאפי' יחטא האדם אין ראוי להענישו · כאשר אין צדקו מציל אותו מן המות · וזה יותר נכון בענין הפסוקי' הבאי' אחרי כן בכל המענה: אף על זה · שהוא צל עובר ואיננו · תפקח עיניך להביאו במשפט עמך · ישדר איוב תוכחתו עם האלהים לאמר שלא חטא · ואם יודיעהו האל שחטא למה היה חשוב בעיניו להעניש גופו · כי הוא הבל וסופו לרקבון · וכוונתו לאמר כי פחיתותו והיותו הבל וריק בעיני הבורא תסיר ממנו השגחתו · כי מתחלתו להבל דמה ואין לבורא השגחה בו · כי אם ימלא מספר ימים או ימות בחצי ימיו הכל כצל עובר: מי יתן טהור מטמא · האדם הבא ממקום טמא מי ישימנו טהור: אין גם אחד · שיהיה טהור · וידוי הצדיקים בחטאם · כענין הן בעון חוללתי ובחטא יחמתני אמי: אם חרוצים ימיו · אם ימיו של אדם קצובים אתך מספר חדשיהם · כי אתה חרצת אותם יחוקיו וגבולו עשית ולא יוכל לעבור עליהם לחיות יותר · אם כן הרפה מעליו ויחדל מרעתו עד ישלים כשכיר המצפה לבא יומו: ירצה · מלשון והרצת את שבתותיה:

מריח

רש"י

קציר · היא יונקיו כמו השלח קצירה עד ים · נטה שם דבר הוא · ומעם הברתו למעלה בנ"ון ונקוד כולו קמץ מפני שהוא סוף פסוק · אף מגזרת נטע הוא : אזלו מים מני ים · ממקום שהנהר בא ויוצא ממקורו הבא מחליו מן הים · והנהר הבא משם יחרב ויבש לעולם כן איש שכב ולא יקום · כל צבאי איחל לחיים : תקרא ואנכי אענך · תחינה היא קרא אלי להוכיח דברי : תכסוף תחמוד · כי עתה · אתה מריע לי · צעדי אתה סופר · לא תשמר · אינך ממתין על חטאתי מלהפרע : כמו ואביו שמר את הדבר · המתין שתתקיים · ובלשון משנה · לא יאמר אדם לחבירו שמר לי בכלד ע"ז פלוני · לשון המתן : חתום בצרור · חתום ומסומר בצרור בגד בכסף : ומרגליו שלא תאבד : ותטפול

אבן עזרא

קציר · סעיף כמו תשלח קציריה עד ים : אזלו מים · כן דמה האדם : כל ימי צבאי · זמני : חליפתי · מיתתי מן והאלילים כליל יחלוף או הליכתי כמו חלף הלך לו כי הנולד יקר' בא והמת נקרא הולך כמו דור הולך ודור בא ואנכי הולך בדרך כל הארץ : תקרא ואנכי אענך · לקחת נפשי אין כי בא למאן : תכסוף באילו תתאוה לראות מעשה ידיך והיא הנשמה כענין כי רוח מלפני יעטוף : לא תשמור · רק על חטאתי וכמהו אין טוב באדם שיאכל ושתה כאשר פרשתי בספר קהלת : ותטפול

רלבג

קציר · בד ופארה ברנק"א בלע"ז : ויחלש · ויכרת כמו ויחלוש יהושע את עמלק והטעם שלא יוסיף להחליף כמו שעושה העץ אבל הוא כולו נכרת לגמרי : תשית לי חק ותזכרני · ר"ל תשים לי טבע וכדור שאשוב לחיות עוד כמו הענין כעץ ואז תזכרני להטיב לי : צבאי · מדת ימי : חליפתי · כריתתי : לא תשמור · לא תמתין מעניין ואביו שמר את הדבר : על חטאתי · על עונשי כדרך מחטיאת סדום : חתום בצרור פשעי · הטעם פשעי חתו' וסתום וצרור בצרור בדרך שלא יסור הפשע עם מה שיגיע עלי מהעונש בעבורו אבל ישאר פשעי תמיד : ותטפול

איוב יד

מֵרֵיחַ מַיִם יַפְרִחַ וְעָשָׂה קָצִיר כְּמוֹ־נָטַע׃ י וְגֶבֶר יָמוּת וַיֶּחֱלָשׁ וַיִּגְוַע אָדָם וְאַיּוֹ׃ אָזְלוּ־מַיִם מִנִּי־יָם וְנָהָר יֶחֱרַב וְיָבֵשׁ׃ וְאִישׁ שָׁכַב וְלֹא־יָקוּם עַד־בִּלְתִּי שָׁמַיִם לֹא יָקִיצוּ וְלֹא־יֵעֹרוּ מִשְּׁנָתָם׃ מִי יִתֵּן ׀ בִּשְׁאוֹל תַּצְפִּנֵנִי תַּסְתִּירֵנִי עַד־שׁוּב אַפֶּךָ תָּשִׁית לִי חֹק וְתִזְכְּרֵנִי׃ אִם־יָמוּת גֶּבֶר הֲיִחְיֶה כָּל־יְמֵי צְבָאִי אֲיַחֵל עַד־בּוֹא חֲלִיפָתִי׃
טו תִּקְרָא וְאָנֹכִי אֶעֱנֶךָּ לְמַעֲשֵׂה יָדֶיךָ תִכְסֹף׃ כִּי־עַתָּה צְעָדַי תִּסְפּוֹר לֹא־תִשְׁמוֹר עַל־חַטָּאתִי׃ חָתֻם בִּצְרוֹר פִּשְׁעִי

תרגום

מִן הַנְיַית מוֹי לַבְלֵב וְיַעֲבֵיד זַאֲזָא הֵיךְ נִיצְבָא׃ וְגַבְרָא יְמוּת וְיִתְמַקְמָק אִתְנְגִיד בַּר נַשׁ וְאָן הוּא׃ אָזְלוּ מוֹי מִן יַמָּא דְסוּף וַהֲדָרוּ לְבֵית כְּנִשְׁתְּהוֹן וְיוֹרְדְּנָא אִתְנְגִיב וְיִתְיַיבֵשׁ קֳדָם אֲרוֹנָא דַיְיָ וַהֲדָרוּ עַל בֵּית פַּרְצְדֵיהוֹן׃ וּבַר נַשׁ שְׁכִיב וְלָא יְקוּם עַד דְּלֵית שְׁמַיָא לָא יִתְעֲרוּן רַשִׁיעַיָא וְלָא מִתְעָרִין מִבֵּירַת דְּמָכֵיהוֹן׃ לְוַוי יְתֵן בְּבֵית קְבוּרְתָא תְּטַשִּׁינַנִי תְּטַמְרִינַנִי עַד דִּיתוּב רוּגְזָךְ תְּשַׁוֵּי לִי גְזֵירָא וְתִדְכְּרִינַנִי׃ אִין יְמוּת גַּבְרָא רַשִׁיעָא אֶפְשַׁר דְּיֵיחֵי כְּמוּל הֵיכְנָא כָּל יוֹמֵי חֵילִי אוֹרִיךְ עַד דְּיֵיתֵי חִילוּפֵי חַיַּי׃ תְּהֵי קָרֵי וַאֲנָא אָתִיב לָךְ לְעוֹבָדֵי אִידָךְ תְּרַגְרֵג׃ אֲרוּם כְּדוֹן פְּסִיעוּתַי תִּמְנֵי לָא תִּנְטוֹר עַל סוּרְחָנַי׃ חָתִים בְּסֵפֶר דְּכַרְנִיָּא

מסרה

איו ואיו ה' וסי' בלשון ארמי בנתיהון דמלכיא מתגלגלין ובהתין ומייתין · וביאור' נמסר בסדר שמות : ו' פסוקי' ולא לא ולא וסי' נמסר בסוף סדר ויקח קרח : תצפנני ל' מי יתן בשאול והוא חד מן מלין דמשמשין ני בסוף תיבותא וסי' נמסר במסרה רבת' במערכת אות הנ"ון בס"ד : למעש' ידיך ב' וסי' ולא תשתחו' למעשה ידיך תכסוף : ידיך י"א מ"ל וסימ' תבאמו ותטעמו · שבעת ימים תחג ליי' אלהיך · כי תקצר קצירך בשדך · וישלחו אנשי גבעון · ושמעת מה ידברו דנרעין ופורה · ויאמר עבד מלך הכושי · והכרתי פסיליך · ואמר אליו מה המכו' · תקרא ואנכי אענך · ידיך עצבוני · אל תתן את פיך · ובל תהלות דכו' מ"ל במ"ה חסרי' וסימ' שם סימ' ל"ב :

מ"ע ספורנו

כי יש לעץ תקוה · כי אמנם אין לקות מן האדם שישוב לכמות שהיה אחר המות כמו שיקוה מן העץ כי אמנם אם היה אפשר זה : מי יתן בשאול תצפינני · בקבר · ושם : תסתירני עד שוב אפך · הזמן הקצוב לי מאתך לסבול עונש : ותזכירני להשיבני לאיתני · ואז : תקרא · הקראני ע"י יסורין לשוב בתשובה : ואנכי אענה ואשוב בתשוב' כשתשיבני לאיתני באופן : כי למעשה ידיך תכסוף · וישמח ה' במעשיו : כי עתה שאין הדבר כך : צעדי תספור · אתה מדקדק לספור כל צעדי לראות אם נמצא בהם חטא : לא תשמור · לא תמתין לענוש על חטאתי שהוא בשוגג : ותטפול על עוני · ורפת וחברת השגגה עם הזדון למען תעניש לאבדון : והולם

אוהבו משפט

ימי צבאי איחל: חליפות · כמו עד בא חליפתי הנז' עמו בפסוק · וזה יורה כי חליפות וצבא הוא כמו צבאי חליפתי

אבן יחייא

מריח מים שיעברו אצלו יפריח ועשה קציר ובד וענף כמו נטע יפה · ואמנם הגבר אף שיהיה גבור או שימות המיתה המקריית במלחמה או ברעב או במגפה עודכו באבו · ואם שיחלש וימות הקלוכים אליו עד תום הרוח חיים כתום הלחות שרשי וחום הכלכיית בידי שמים להיותו אדם וכטה לגפת עם החמריות בכה ימות מאיזה מין ממיתה שיהית אין כי לא ירפא ולא והמים אשר אזלו ועברו בים · ומימי הנהר אשר יחרב ויבש

תורת חסד · יראת שדי

מי יתן בשאול תצפינני כמו שהיה לאנשי דור המדבר שהיו נכנסים לקברותיהם בלילי ט' באב וכו' ואולי אמות ואשאר שמה · או יר' ואם נגזר עלי שאמות ויסורי אלה הם תמור המות לחסידיו מי יתן בשאול תצפינני ובכן אהיה כחשב כמת · או תסתירני עד שוב אפך אם אתה כאף עם אנשי העולם שבעבורם אני נלקה · או תשית לי חק לאימתי אצא מעניני זה ותזכרני כמו שלבסוף זכר שר המשקים את יוסף · או יר' ותזכרני ולא כמו שעשה שר המשקים שלא זכר את יוסף וישכחהו : כי אם ימות גבר ביסורין האם ישאר בחיים עד בוא חליפתי כמו שהוא

הרמב"ן

ר' אברהם פריצול

פִּשְׁעִי וַתִּטְפֹּל עַל־עֲוֺנִי׃ וְאוּלָם הַר־נוֹפֵל יִבּוֹל וְצוּר יֶעְתַּק מִמְּקֹמוֹ׃ אֲבָנִים שָׁחֲקוּ מַיִם תִּשְׁטֹף־סְפִיחֶיהָ עֲפַר־אָרֶץ וְתִקְוַת אֱנוֹשׁ הֶאֱבַדְתָּ׃ תִּתְקְפֵהוּ לָנֶצַח וַיַּהֲלֹךְ מְשַׁנֶּה פָנָיו וַתְּשַׁלְּחֵהוּ׃ יִכְבְּדוּ בָנָיו וְלֹא יֵדָע וְיִצְעֲרוּ וְלֹא־יָבִין לָמוֹ׃ אַךְ־בְּשָׂרוֹ עָלָיו יִכְאָב וְנַפְשׁוֹ עָלָיו תֶּאֱבָל׃ ויען

דְּכִרְנַיָּא מְרוֹדִי וְתַחֲבַּר עַל עֲוָיָתִי׃ וּבְרַם טוּר נָפִיל יִיתְּרוֹן וְטִינָר מִסְתַּלַּק מִן אַתְרֵיהּ׃ תָּא וּבְרַם לוֹט דְּאִתְפְּרֵשׁ מֵאַבְרָהָם דִּמְתִיל לְטוּר רָם נְהַר וְתַקִּיפָא סַלִּיק אִיקַר שְׁכִינְתֵּיהּ מִסְּדוֹם דְּהוּא אַתְרֵיהּ׃ אַבְנַיָּא שַׁיְּפָא מַיָּא שַׁטְפָא גָּהֲהָא עַפְרָא דְּאַרְעָא וְסַבַּר בַּר נַשׁ הוֹבַדְתָּא׃ תַּשְׁלְמִינֵיהּ לְעָלְמָא וְיֵיזִיל מְחַנֵּי קְלַסְתְּרֵיהּ וּתְשַׁדְּרִינֵיהּ׃ שַׁרְיָין בִּיקָר בְּנוֹי וְלָא יִידַע וּמִצְטַעֲרִין וְלָא יִתְבְּיָין לְהוֹן׃ בְּרַם בִּסְרֵיהּ מִן רִיחֲשָׁא עֲלוֹי כָּאִיב וְנַפְשֵׁיהּ בְּבֵית דִּינָא עֲלוֹי מִתְאַבְּלָא׃ תָּא בְּרַם בִּסְרֵיהּ עַד לָא יִסְתַּתֵּם גּוֹלְלָא עֲלוֹהִי כָּאֵיב וְנַפְשֵׁיהּ שִׁבְעָתָא יוֹמֵי אֶבְלָא עֲלוֹי מִתְאַבְּלָא בְּבֵיהּ קְבוּרְתָּא׃ ואתיב

ותשלחהו ג' תתקפהו לנצח ויהלך והוא חד מן מלין דמשמשי' ה"ו בסוף תיבו' וסי' נמסר במס' רבת' במערכ' אות הה"א בס"ד : ונפשו ח' וסי' נמס' בריש סדר ויגש ומשלי סימ' כ"ג :

רש"י

ור טפול על עוני · נתחברת על עוני · ואולם הר נופל · הר הנופל גבהו יבול ויעש' עפר · ותהא לו תקוה ליהנות ממנו · וצור אשר נעתק ממנו · גם הוא יבול · לשון תנובה · או אבנים אשר שחקו מים בעברם עליהם תמיד · תשטוף · השטיפה ספיחיה של אבן ליהפך לעפר ולנמוח בו דבר כאשר ימחו ספיח הקציר שעבר כן יהי' הפך עפר זה ספיחיה לאבן · ותקות אנוש הינה כן · אשר משימות אבדה שלה : תתקפהו · תחזק ממנו ותאנסהו בתקפך · ויהלך מן העולם : יכבדו · יהיו כבידים בכסף ובזהב · והוא לא ידע · ויצערו · וימעטו מכל טוב והוא לא יבין : אך בשרו עליו יכאב · קשה רימה למת כמחט בבשר החי : מענה

אבן עזרא

ותטפול · כמו טפלו עלי : הר נופל · יש אומרים שהוא מן הנפילים ויש אומרי' נופל ויבול : אבנים · המים הם משחקים האבני' בזמני' רבים : ספיחיה · ישוב לשבולת המים והעניין ישטפו גליה עפר כן תקו' האנוש האבדת במותו : תתקפהו · תתגבר עליו ותשנה פניו · יכבדו · מלשון כבוד וכמהו למען שמי יכבד יי' : ויצערו · הוא הפך הדבר : אך בשרו עליו יכאב · עיניו ימס וירקב וישחת כמו וכל החלק' הטובה תכאיבו באבני' : ופי' עליו על עצמו ודרך הדרש ילוע ובשרו הו' גופו וכמוהו דבי' בקהל' : החכם

רלב"ג

ותטפול על עוני · ותחבר ותוסיף עון על עוני : הר נופל יבול · ר"ל ההר שנפל יבלה ויפסל : תשטוף ספיחיה עפר ארץ · הרצון בזה כמו ששחקו המים האבנים וכתתו אותם עד שלא יהיה מציאות לאבנים ההם וכמו שתשטוף שבולת המי' ספיחיה של עפר ארץ עד שתסור מציאות הספיחי' ההם ויאבדו כן תקות אנוש האבדת או יהיה ספיחיה הפוך כמו מטר סוחף והרצון בו שכמו שתשטוף כל אחד מספיחי המים עפר ארץ ותאבדהו כן תקות אנוש האבדת : תתקפהו · תנצחהו : יכבדו · ירבו כטעם עם כבד עון : ויצערו · ימעטו : תאבל · תלאב ותצטער : ביאור דברי המענה ענה איוב ואמר באמת כי אתם במדרגת העם וההמון ועמכם תמות חכמה והעדר לפי שאתם מכחישי' המוחש ואם לא נעשה שרש מהמוחש לא יהי' בכאן לחכמה דרך הלא ידעתם שגם לי לבב כמוכם ואינכי חסר מכם · ואת מי מן האנשים לא ימצא לבב ושכל כמוכם · הנני שחוק ולעג לרעי המצליח אחד עד שמרוב הצלחתו קורא אל אלוה ויענהו בכל מה שיקר' אליו ר"ל שלא יבצר ממנו כל אשר שאלו עיניו מרוב הצלחתו ולזה ילעג וישחק תמיד על צדיק תמים כמוני והנה איוב אמר זה כנגד צופר או כנגד כל רעיו · הנה

מ"ע ספורנו

ואולם הר נופל יבול · לא יקרה לאד' אפילו כמו שיקרה לדומם כי אמנם יקרה להר שיפלו ממנו אבנים ובכן: אבנים שחקו מים · המים ישחקו במרוצתם ויסכחו ממנו איזה אבן : תשטוף ספיחי' עפר ארץ · ויקרה עם זה שעפר ארץ אשר בקרקע המי' ישטוף וידחוף שברי האבן זה על זה ויסוב אבן כמו שהיה : ותקות אנוש האבדת · מכל כיוצא בזה · כי אמנם · תתקפהו לנצח · לעת זקנה כשיגבר החמר על הכח : ויהלוך · אל ההפסד : אך בשרו עליו יכאב · במקרי הזקנה : ונפשו עליו תאבל · בהתגברות השחורה אשר גם יהיה הרוח החיוני נעכר ומתאבל : אליפז

אוהב משפט

זך · טהור : לקחי · מה שלקחתי בהנהגתי וסדר מעשי : בר · נקי מלשון בכיר כפי ושרשו ברר : ואולם · ואמר שאין כח באדם להכלימך מי יתן שהאל ידבר עמך כמו שאתה תאב · מלת עמך שבס ף הפסוק נמשכת לאחור ואז היית יודע כי איך זך ובר : ויגד עיין פי' החכם רבי לוי ב"ג ז"ל והרמ"בן ז"ל וי"מ כי כפלים לתושי' יש בעבוד' השם יתברך נגלה ונסת' נגלה במעשה ונסתר במחשבה · ואם אתה לקית במעשה רשעת במחשבה · הו"רצה לומר כי לא ידעת שיעור מהחכמה הנעלמ' שתוכל לומר כי קיימת כל מה שאתה חייב כי יש כפלים ממנה שלא ידעת · תושיה הוא מענין יש · והוא חוזר אל החכמ' או אל כל דבר שיש לו ישות · ודע כמו ותדע כמו ומות כהר ישה · י"מ ישכח ויש מפרשי' לשון הלואה כלומר השם ית' הוא מלוה אותך מעונך שלא להשיב לך גמול מעונך מעונשך כמו גדול עוני מנשא או יהיה עון ממש : החקר · ה"א החקר להתימ' ונפתח' מפני האח"ת והית' ראויה להיות' בשוא פ"תח : תמצא · הראשון לשון מציא' והאחרון לשון ספק מן ימצא להם ומצא להם ויור' עליו מלת עד תכלי' שדי כמו תכלית חכמת שדי · יאמר המצאת מה שחקר האל במעשי בני אדם אוהגעת עד תכלי' חכמתו למה הביא הייסורין עליהם בזה עד שתוכל לגזור עליו שהוא יסרך בלא משפט או יתפרש לענין חקיר' חכמ' המציאות כי ילאה האדם להשיג קצת' על כן יחשוב היותו צדיק והוא רשע : גבהי · גבהי שמים מה תפעל אתה לדעת אותם כי אין לך תחבולה להשיג מחכמת השמים אלא מעט אין לו שיעור ואף על פי שתוכל להשיג מחכמת זה העולם השפל שיעור רב אבל בגבהי שמים מה תפעל עמוקה [illegible] מה תדע [illegible] אין לך [illegible] כלל והוא חכמ' האלהו' ומעשה מרכבה · [illegible]

תורת חסד · יראת שדי

יכבדו בניו ונומר הנה בזה בכה והתאונן על מיתת בניו הגדולים והצעירים שלא נשארו בחיים כדי שידעם ויכירם וכו' · או יר' הנה לשאר האנשים יבאו הענינים הנזכרים ועוד להם כי יכבדו בניו ולא ידע מצד צרותיו כי לבו · ולי אני היה הענין יותר באופן רע כי כבר מתו כולם וכו' · אך בשרו עליו יכאב חוץ מכאוביו הרבים וכו' או יר' ולכל אדם אשר תקריהו לו כאלה הנה בשלו והוא רמז לאשתו או לבנו או לבתו עליו יכאב בראותו אותו באופן הרע ההוא מה שאין כן הענין בי וכו' ובאומר ונפשו עליו תאבל ר"ל שתאבל נפשו עליו בעצמו כאשר נתאבלו אנשי דור המבול על העולם ז' ימים קודם בואו וכמו שאז"ל במ"ש הכתוב ויהי לשבעת הימים ומי המבול וגומר · הכלל העולה ממענה זה שאמר איוב לחבריו שהיו חשובים בעם כנון ואחם וכעסו של א"א ושאחרי היותו משתבע עמהם אין ספק שהיה לו גם כן לבב כמוהם ולא היה נופל מהם כי על פי מועצותיהם היה מתנהג תמיד בעניניו בעצמו כמו שהיה מתנהג א"א עם ענר אשכול וממרא ולכן היה מתאונן על מה שהיה שחוק לרעהו עם היותו הוא דומה במעשיו לאברהם אבינו שהיה קורא לאלוה ויענהו וכאו' ויקרא שם אברם בשם ה' אל עולם ותמיד היה עונהו בכל קוראו אליו וכו' באופן כי מי שהיה שוחק ממנו היה שוחק מהצדיק תמים וכו' וענין זה הוא מה שאמר לו צופר הנעמתי הרוב דברים לא יענה ונומר וכמו שביארתי ואמר לו כי להיותו שאנן לכן היה נחשב לפניו כפיד בוז להיותו נכון למועדי רגל ולמעט שהיה מחרפו לצופר והיה אומר לו כי ענין שלותו היתה דומה למה שישליו אהלים לשודדי' וכו' ומה גם כי כמעט היה נלאה מדבריו כי הביא אלוה בידו במה שאמר ואולם מי יתן אלוה דבר ויפתח שפתיו עמך ועל זה אמר לו כי מי לא ידע כי יד ה' עשתה זאת אשר בידו נפש כל חי וכו' ואפי' חכמת החכמים וכו' והארכת הימים וכו' ושים בידו לעשות בעולם כרצונו ומה גם כאשר ראה כתוב בספר מה שהגדיל ה' לעשות במלכים וכמו ששמע באזניו דברים אלה באופן כי כדעתם ידע גם הוא וכו' ודבריו הם להתחנן אל שדי שיאמר די לצרותיו וירחמהו כמדת רחמנותו ית' · ואולם חבריו אלה הם טופלי שקר ואומרים עליו ועל מלוליו דבריו טובים מה שאינם בו והוא דברי מה שיפר רבים וכו' שאליפז אמר שהיה שוא דבר זה למה שפתח פיו לשטן וזה יהיה תמורת זה ובלדד אמר לו שהיה דברו זה בדבוריו מונע אליו יותר ממה שהיה במה שבא עליו מן הרע עם מה שהוציא מפיו בו' וצופר אמר לו שהיה כפלים וכו' ולכן אמר להם כי כפי מחשבתם ואת שתוכחותיו היו עושות פרי א"כ ישמעו או תוכחתו והיא שיחרישו ממנו וכו' כי לא להם להלחם עמו על מה שהיה מתאונן וכו' ברנגם להפך בזכותו ית' שלא מפני זה ישא ה' להם פנים אחרי היות עניניהם זה עולה וכו' ומלבד עבותכותו היה איוב מאמין כי דברי חבריו אלה בענין השלמות ההוא שאמרו שבאה בו וכו' לא היה זה להם רק מן השפה ולחוץ כי הטוב הוא להם כי יחקור אותם וכו' ושהאם כאנוש יהתלו בשבילו כי אין ספק כי על זה יוכיחם האל ית' ושים להם לירא ממנו ית' כי הלא שאתו תבעת אותם וכו' ולז"א כי היה רוצה לדבר והיום מה שיהיה גם שהוא מהילדי הדבור וכו' שמא יהיה לו כתחלה שבלקה על מה שדבר וכו' ושעם היותו מאמין בו ית' וית' היה ג"כ מאמין כי כל דרכיו ית' עמו ולא כן או בעניניו עם עולותיו בשביל בניו היו סבת פני זעמו וכו' שהוא מאמין כי היסורין ההם היו ליסופת נפשו מדינה של גיהנם ושהיה מאמין בעצמו כי כל מה שבא עליו היה יען כי לא לפניו חנף יבא והוא במעשה עולותיו היה כחנף לפני ית'

אבן יחייא

ותטפול ותתחבר עונש הפשע על עונש העון כדבור · באופן שלא אקוה עוד שתטיב לי כי אכבר בפרק המיתה ואחר המות אין תקומה לאישותי וכאשר ההר נופל בשיבול בארץ · והצור והסלעים אשר נעתק ממקומו · והאבנים אשר שחקום המים אשר לא יתקבצו עוד להיות כאבנים · וכאשר הספיח מהאסיף שבעפר ארץ אשר ישטפהו מי הנהר אשר לא [illegible] ככה תקות אנוש האבדת · כי תתקפהו ותעשה אותו תקיף וחזק [illegible] ויהלוך ומראה פניו ישונה ותשלחהו בתחתית הארץ וישכח כל עניני העולם [illegible] אהב כי יכבדו ויתהלו בניו בזרע ובהון ולא ידע דבר למען ישמח בו · או יצערו וימעטו [illegible] עושרם ולא יבין למו ולא יצטער · [illegible] בעולם הם בגופו כי בשרו עליו יכאב · ואם נפשו אשר עליו תאבל · [illegible] והצור והאבנים ועפר הארץ שהם ארבע' דברים [illegible] ומות האדם הייכו ימי הנערות שהם ימי ההתחלה ואז יקרא אדם [illegible] וימי הבחרות שהם ימי התוספת ואז יקרא גבר [illegible] וימי הזקנה שהם ימי העמידה שאז יקרא איש [illegible] וימי השיבה שהם ימי הירידה שאז יקרא אנוש [illegible] אנושה מכתו · [illegible] מדוע העניש בעונש כארץ כזה ואם הוא לטובתו מתי יתראה הטובה [illegible] המיתה אשר אחריה אין עוד תקומה :

ויען

ר' אברהם פריצול

או ותטפול ותוסף עון על עוני ותטפול מן טופלי שקר ומלשון רז"ל מטופל ואין לו · לפירוש הראשון · או ותטפול מלשון תוספת : ואולם הר נופל · האמנם ראיתי כליון למציאותו בודאי ואין מתום לצרתי אחרי ראותי גם כן הר גבוה ותלול נופל ויבול מנסיבת הרוחות והרעשים · וכן צור חזק יעתק ויתנועע ברעש ממקומו : אבנים שחקו מים · וכן ראיתי בטבע המים הרבים ברבוי הכאת תנועתם ונפילתם על האבנים ישחקו אותם ויכתתום · וכאלו אמר המים ישחקו את האבנים משפט הפוך ואח"כ ספיחי המים כנופלים והנגרי' תשטף עפר הארץ ותשאם במרוצת המים וילכו למו · כן הרגשתי בתקות אנוש שתאבד וילך לו בלא חמדה · ספיחיה · לפירושי לפי מקומו ירצה לומר ספיחי המים הנופלים הנה והנה ואח"כ מתקבצים יהיו להיות נגרי' לשטוף ולהוליך את אשר ימצאו · וספיחיה נגזר מן ספחני נא שהוא מלשון חבור וכן ספיח קציר דך שהאדם מתיין להתחבר בו ולקרוב להחיות בו : תתקפהו לנצח ויהלך · והנה האדם כן הוא בהבדון מציאותו כי בהגיע זמן הפסדו אתה תתקפהו בחליף כחותיו להגיעו אל כליון הרכבתו לנצח וילך והנה איננו וישנה פניו בהתפעלות ובשנוי הכחות הפועלות שלא יפעלו עוד · ותשלחהו את אל ארץ אחרת כיום הזה : יכבדו בניו ולא ידע · והרי מות האדם אם יכבדו בניו להיות כבדים בזהב ובכסף הנה אביו המת לא ידע דבר · ואם יצערו בצער מזונותם ופרכיהם הנה אביהם לא יבין גם כן · כי המתים אינם יודעים מאומה בטבע · יכבדו · מן והדרם כבד מאד וכו' · והוא כמו ואם כבדו וכן ויצערו · ואם יצערו בצער מזונות : אך בשרו עליו יכאב · אך בשר האדם הנוטה למות בעת החליו' והפסדו יכאב ויצטער ויתמעט · וכן הנפש עליו תאבל והצטער בעת צאתה מהגוף למה שתגיע לנפש מן הצער בעת הפרדה :

הרמ"בן

ותטפול על עוני · לדון אותי ביסורין הללו : ואולם הר נופל יבול · פירשו בו גדול · מלשון הנפילים היו בארץ · אולי ההר הגבוה והתלול שיפול אדם בעלותו שם יקרא כן · והפסר שיקרא על שם סופו שיבול · כדרך ונפש חללים תשוע · שיאמר אולם הר שהוא גדול ותקיף נופל יבול · כי תבא סערה ויפול ולחלקיו יבול כנבול עלה מגפן · והעניין כי ההר יבול ברוב הימים והצור הקשה יעתק מן ההר שהוא מקומו · והאבנים שהם קשים ישחקו אותם המים ברוב הליכתם עליהם · והנה הכל ישתנה לרעה או לטובה · אבל תקות האנוש אבדה לנצח לא תשתנה ברוב ימים וזמנים · ויתכן שנפרש כי יאמר ההר הגדול יבול והצור אשר בו יעתק ממקומו ויבי' לאבנים והמים ישחקו אותם ברוב המים ותקות האנוש אובדת מכל אלה · כי הם ישתנו מיסודם ליסוד אחר ולא יהיו אפס · או ישובו לאשר היו ברוב הזמנים · ותקות האנוש אובדת לגמרי · והיא לאין · והיא מל' לא נמרצת : תשטוף · ספיחיה עפר ארץ · פירשו כי המים ישחקו את האבנים לעפר ארץ וימחו שם הספיחים ותשטוף אותם שבלת הנהר · או מים לשון יחידה נקבה · כמו מי נדה לא זורק עליו · ויותר נכון לי שיאמר כי הארץ השטף בשטף המים הנזכרים ר"ל כל הצומח בעפרה · והנה כולם יעקרו וישטפו · ותקוה האנוש אובדת יותר מהם ולא תמצא לעולם : תתקפהו לנצח · תהיה תקיף ממנו להוליכו לנצח : יכבדו בניו ולא ידע · יטעון כי המרתם שיגמלהו טוב או ירע על בניו הוא לא ידע ולא יבין להם · כירק בשרו של אדם עליו יכאב ונפשו עליו תאבל · יתאבל על עצמו כי יקרבו ימיו למו' · אין חפץ בבכי ובכות אחריו · והחכ' ראב"ע פירש אך בשרו עליו יכאב ויסח אחרי מותו · מלשון וכל חלקה טובה תכאיבו באבני' · ונכון מה שפירשתי :

ויען

והעקר העולה מן המענה הזה יסוב על שלשה דרושים · ראשונה שאיוב הוסיף במענה הזה להוכיח את ריעיו אשר יחסו לו היותו חוטא ומה שהשיגוהו מן המכאובות היה בעבור עונש מריו אשר מרה בדבר ה' כאשר אמר צופר ויפה לך אלוה מעונך · כי הוא ידע מתי שוא : ואיוב השיבו בדרוש כלו [illegible] אם היה חוטא גמור לא היה ראוי לה' לרדוף אותי על פי האופן [illegible] כל שכן אם חטא מעט בפרט על היות [illegible] להיות ירא אלהים וסר מרע · [illegible]

[illegible] בחכמת השמים יש קצת ידיעה אלא שאין לנו [illegible] ובחכמה האלהות אין לנו בה ידיעה [illegible] כי האל יעות דינך

[illegible]

הנה למחשבות האיש השלו והשאנן יהיה האיש הנכון למועדי רגל כמו לפיד האש שישחית עלמו וזולתו כשיקרב אליו ולזה ירחקו ממנו ולא די שירחקו ממנו מפני יראת' שיניעם רע בהתקרבם אליו אבל הוא גם כן בוז בעיניה' וירחקו ממנו מצד המיאום והבזיון ואחר שהתרעם איוב על צופר ממה שבזה אותו שב לטעון על דבריו במה שאמר שהרשעים ואם נראה אותם מצליחים הנה אינם נמלטים מהרעות לפי שכבר ינהלם פחד תמיד ולא ימלאו מנוס יבטחו בו ואמר איוב טוען על דבריו שהאוש יפתור זה · וזה שכבר ימלאו שודדים שיעמדו בשלוה באהלים ואם אין בהם שום בנין חזק וזה יורה על היותם בוטחים שלא יזיקם מזיק וימלאו גם כן למרגיזי אל העובדי' לצלמים אשר עשו ידיהם שהוא הקשה שבעונות מקומות חזקי' מאד יבטחו בהם ויהיו נקיים מהפחד ולזה הוא מבואר שדברי צופר הם בלתי צודקים ואם חשבת אתה צופר להפליג בספור חכמת השם ית' הנה לא נצטרך לקחת עדות על הפלגת חכמתו מהמעלה והמטה כמו שעשית אתה אבל אספר לך מחכמתו מעניינים מבוארי' יותר מעידי' על חכמתו ממה שספרת · וזה שאם תשאל הבהמות ועוף השמים ודגי הים והבעלי חיים ההוים בבטן הארץ הם יורוך חכמת השם ית' במה שבהם ביצירת' מהשלמות והחכמה אשר ילאו השכלים האנושיים מדעת אופן החכמה ההיא בשלמו' מי לא ידע בכל אלה כי יד יי' עשתה זאת אשר בידו נפש כל חי ורוח כל בשר איש והג' הבדיל האדם מבין שאר בעלי חיים להיות בריאתו יותר נפלא' ירצה בזה שלא ישכל אחד מהמון האנשים כי באמת יד יי' עשתה אלו הנבראים מצד השלמות הנמצא בבריאתם כי לא יתכן שימצא זה השלמות הנמצא בבריאתם והיות הויתם מתמדת אם היה מיוחס התהוותם אל הקרי וההזדמן כמו שחשבו קצת הקודמים וכ"ש הנפש והשכל שהתחלתם היא בהכרח מצורה שהיא שכל כמו שהתבאר בספר בעלי חיים ואולם הצורות המזגיות היה אפשר לאדם שיטעה בהם ויחשוב שהתחלתם הקרי וההזדמן לפי שכבר יחשוב שביסודות די שיתרכבו ויתחדש מהם מזג מזג ואם הוא מבואר למעיין בחכמ' הטבעית והאלהית שזה גם כן בלתי אפשר שיושל' בזה הסדור היושר אלא כשיהיה התהוותם מהתחלה שהיא שכל · הלא אזן תבחן הדברים כי היא השומעת אותם והחיך יטעם האוכל וישיג הבדלי הטעמים ורלה בזה כי מהחוש נקח התחלה ושרש על מה שנחקר בו · ולזה תמצא בישישים חכמה ואורך הימים יהיה סבת התבונה מצד שבאורך הזמן יתבארו לאדם מהחוש דברים רבים יעמוד מהם על אמתת מה שיחקור עליו וזה אמר כנגד צופר שהיה צעיר ממנו לימים או כנגד שניו מרעיו כי כבר אמר במה שאחר זה ועתה שחקו עלי צעירים ממני לימים ולזה השיב אליפז במענה הבא אחר זה גם שב גם ישיש בנו וגו' · ואמר איוב כי לפי מה שהתבאר אלו מהדברים המוחשים התבאר לו שעם השם ית' תמצא תכלית החכמה והגבורה אם החכמה למה שיראה מטוב הסדר והיושר בפעולותיו אשר אי איפשר בהם שלמות יותר ואם הגבורה כי אנחנו לא נראהו לואה מעשו' מה שאפשר עשייתו לפי החכמה ולו עלה והתבונה וזה שבמה שימשך רע מה בבריאותיו מהכרח החומר ימצא לו טוב העלה בבריא' ההיא להמציא מה שיסיר הנזק ההוא כמו שהתבא' למי שעיין בספר בעלי חיים ולו התבונה במה שברא מהגרמי' השמימיים כי בריאתם מיוחסת אל התבונה כאומרו כונן שמים בתבונה והסבה בזה כי מה שבריאתו ויצירתו תהיה בעבור עלמותו ייוחס אל החכמה כמו אלו הבריאות השפלות ואולם תמונת הגרמים השמימיים וכמותם ומרחקם מהארץ ותנועתם היא בעבור זולתם וזה ייוחס אל התבונה כי התבונה היא הוצאת דבר מדבר זולתו והנה הגרמים השמימיים היו בזה האופן מהתמונה והיציאה מהמרכז ובזה המרחק ובזה הכמות ובזה השיעור מהמהירות והאיחור בתנועתם להשלים ההויות אשר בזה העול' השפל כמו שביארנו במה שאין ספק בו בחמשי מספר מלחמות יי' · פעם ימשך מפעולות השם ית' שיהרוס בניין מה ולא יבנה ופעם יסגיר איש במאסר ולא יצא ממאסרו לעול' והוא הפך הענין הראשון באופן מה וזה כי המאסר יבנה ולא יהרס · ואולם איוב יחס זה לשם ית' בהשתלשלות הסבות לפי שממנו הית' באופן מה זאת ההגבלה והסדור אשר באלו הענינים מצד הגרמים השמימיים פעם יעצר במים ויבשו ופעם ישלחם עד שמרבויים יהפכו ארץ · עמו עז ותושיה ר"ל עמו הסדור והיכולת והיושר אשר סודר ממנו זה המציאות המוחש ולו ייוחס מה שיהי' שוגג בזה העולם השפל ר"ל שלא ישמור הסדר והיושר והמשגה והם הכחות המושפעות בזה העולם מהגרמים השמימיים שימשך מהם פעם מה שיתבלבל בו הסדר והיושר או יהיה המשגה החומר כי הוא סבת העדר הסדר והשוגג המורכב מהחומר והצורה · הנה מוליך יועצים משוללים וערומים ולא יועילם טוב עצתם והשופטים עם רוב חכמתם ישים הוללים ר"ל שיעשו פעולות הוללים · הוא יתיר בקצת העתים המאסר אשר אסרו בו המלכים האנשים אשר תחתיהם ויאסור מאסור במתני המלכים רצוני שיסיר הממשלה מהם ויעבדו זולתם · הוא מוליך האדונים והשרים עם חוקם משוללים וערומים ולא תועילם גבורתם והחזקים יסלף ויעות מכימוסי גבורתם ר"ל שלא יתנהגו בענין הגבורה כראוי ויכולאו מפני זה · מסיר שפה לאנשים הנאמנים בדבריה' לטוב טעמם וגבורתם וחכמתם עד שלא ימלאו מענה וטעם זקנים יקח ר"ל שבקצת העתי' ימנע מהזקנים עם רוב חכמתם נתינת הטעם בדבר המבואר טעמו להם · לפעמי' ישפוך בוז על נדיבים והם האנשים המכובדים וחוזק החזקים החלים · גם מן החשך והעדר הוא מגלה ומוציא לאור ההויה אשר היה לו כח עליה ר"ל שמן החומר הנעדר מן הצורה יגלה הצורה הנמצאת בו בכח ויוציא אותה בפועל ובזה האופן יוציא לאור צלמות · הנה הוא משגיא לגוים פעם ויאבדם פעם אחרת ופעם שוטח לגוי' ויפזרם ר"ל שהוא מגלה אותם מעל אדמתם ופעם ינחם על אדמתם · מסיר שכל האנשים המנהיגים העם עם טוב הנהגתם עד שלפעמים יתעם וילכו בתהו לא בדרך נכון · ימששו חשך ולא אור בכל מה שיכוונו אליו ויתעה אותם כתעות השכור · הנה כל אלו הענינים יחס איוב אל השם ית' בהשתלשלות הסבות ר"ל שהם מסודרים לפי דעתו מהגרמים השמימיים ויחסו אל השם ית' מפני היותו הסבה הראשונה לכל מה שימצא ומקצת אלו הדברים שזכר איוב יהיה קצת ראיה על שאלו הענינים הם מוגבלים ומסודרים מצד המערכת שאם לא היה הענין כן הוא מן הפלא למה תמנע בעת מן העתים מהחכם חכמתו ומהמנהיג הטוב טוב הנהגתו ומהגבור הסדור הראוי לו בגבורתו וכן הענין בשאר מה שספר איוב שנוהג זה כמנהג · אמר איוב לבלדד וצופר הן כל אלו הענינים ראתה עיני ושמעה אזני ולא אביא עדות בזה מזולתי כמו שעשה בלדד באמרו שאל נא לדור ראשון וגו' · הנה כדעתכם מפעולות השם ית' ונפלאותיו ידעתי גם אני איני חסר בזאת הידיע' מכם · ואולם אני ארצה לדבר אל שדי ולהתוכח עמו אם אוכל באופן אשר זכרתי ר"ל למה לא סבב באנשים הקשיים לפי המערכת שלא יתהוו או ימותו מהרחם ויהיה טוב להם מהתהוותם לנקמה מהם כי המות יותר טוב מן החיים לכמו אלו האנשים או למה סדר בטובות אישי האחד ורעתם זה הסדור אשר ימשך בו מהעול עד שאין הבדל בו בין לדיק לרשע וזה כי הוא לא יבוא עמי בהתוכחי עמו כי אם בטענות אמתיות אם היה אפשר זה · ואולם עמכם לא ארצה להתוכח כי אתם טופלי שקר מחברים שקרים בטענותיכם ובתנחומותיכם אתם רופאי הבל · מי יתן החרש תחרישון בזה הויכוח ויהיה לכם לחכמה ר"ל שכבר תשמרו בשתיקותיכם משיוחס אליכם הסכלות מצד דבריכם הכוזבים והחסרים · שמעו נא התוכחותי עמכם וריבות שפתי · האם ראוי שתדברו בעבור השם ית' מה שאתם משערים שהוא עולה ורמיה להיות לו התנצלות שהוא אינו עושה עול · האם ראוי שתשאו פניו ותחפאו דברים לא כן להרחיק ממנו שיעשה עול במה שאתם משערי' שהוא כזב · האם אתם מתוכחי' בעבור האל וטוענים טענות כוזבות למען ילדק · הטוב כי יחקור השם ית' אתכם אם אתם מהתלים בו כהתל באנוש ר"ל שבאדם היה אפשר שיכסה פשע אוהבו בדברי שקר לכסות קלונו · ואולם בשם ית' אינו ראוי אבל הוא עון חזק כי זה ממה שיביא להאמין לטוען בעבור השם ית' שהוא עושה עול לפי שהוא משער במום טענותיו אשר יקויים בהם שהשם ית' לא יעות משפט · הלא השם ית' יוכיח אתכם אם בדבר של סתר תשאו פניו ואולם אמר זה לפי שהם השתדלו לשאת פני השם ית' בדבר של סתר עד שבלדד אמר שמה שנחשוב שיהיו רעות הם טובות אלא שזה יסתר ממנו ולא נדע אופן חכמת הש"י בזה מפני מה הם טובות וצופר אמר שכבר יסתר ממנו אופן חכמת השם ית' אשר יתחייב ממנה שעור העונש במרי מרי כי היא לבדו ישער וידע מדרגת המרי אשר יעשה איש ואיש כי בזה הבדל לפי מדרגת הכנת האנשי' וזאת המדרגה ידועה לו לבדו · והמשל שאין מרי מי שהכנתו פחותה בעיון אם בטל זמן מה מהשתדל בעיון כמרי מי שהוא מוכן יותר בעיון אם בטל זמן כשיעור הזמן ההוא מהשתדל בעיון עד שכבר אפשר שיהיה מרי האיש המוכן מאד בעיון אם ביטל זמן מועט מהשתדל בעיון יותר עלום ממרי מי שהכנתו פחות' בעיון אם הרג את הנפש או נואף ולמה לא תיראו מהשם ית' להתל בו כמו אלו התילים · הלא שאתו היה ראוי שתבעת אתכם ופחדו היה ראוי שיפול עליכ' הנכם פחותי' מאד בעיון עד שזכרוניכ' הם מתמשלים לאפר ולגופי חומר נמשלו גופיכם ר"ל כי אתם פחותי' כמו עפר ואפר ולזה העליתם חרם בידכם בזאת החקירה אשר אנחנו מתוכחים בה · החרישו ולא תדברו ממני ואדברה אני לבדי ויעבור עלי מה שיעביר מהרע ולא תחושו לנחמני · מה העון שעשיתי שימשך לי זה העונש הנפלא שאשא בשרי בשיני ר"ל שלא נשאר לי בשר רק כשרש שיני כדרך אומרו ואתמלטה בעור שיני ונפשי קלה להתפרדה ממני כאילו היא בכפי · הנה השם יתברך ימיתני בלא ספק לא איחל שאנצל מזה המכאוב ועם כל זה אשתדל בכל עוז להוכיח דרכי אל פניו לפי שזאת ההנהג' היא המשובחת לפי החוק האנושי ואף על פי שלא אחשוב שיהיה לי בזה תועלת להנצל מאלו הרעות ומה שנקרא לו איחל בו"ו יהיה הפי' כן אף על פי שימיתני השם יתברך הנני מיחל בו שתושע בו נפשי · אבל דרכי אוכיח בכל עוז אל פניו כי לא לפניו חנף יבא · אבל הלדיקים יבואו לפניו ויושעו בו תשועת עולמים · שמעו שמוע מאמרי והגדתי הנה ידעתי כי אני אלדק אם ערכתי משפט עם מי שיבא עמי בטענות לודקות · מי הוא שיריב ויתוכח עמדי כי עתה אם אחריש אגוע מחוזק המכאוב · אהה השם יתברך אל תעשה עמי שני אלו הדברים שאזכור לך אחר זה ואז לא אירא להתוכח עמך אם היה אפשר זה · הרחק ממני מכחך ר"ל שלא תכני במכותיך עתה עד התברר במשפט והסר אימתך ממני עד שלא תבעתני ויסתתמו טענתי · ואחר שתסיר מעלי אלו השתים המונעות אותי מלהתוכח עמך קרא ואנכי אענה או אדבר והשיבני · כמה לי עונות וחטאות עד שתענישני בעבורם זה העונש הנפלא הודיעני פשעי וחטאתי כי איני יודע בעלמי לא פשע ולא חטאת · למה תסתיר פניך ממני ותחשבני לאויב לך עד שכל השתדלותך הוא לרע לי · האם נאות לך שתשבור ותרדוף בריא' שפלה כמוני שדומה לשפלותה ולחולשתה לעלה נדף ולקש יבש · כי תכתוב עלי או המרורו' אשר תענישני בהם ותורישני עתה העונות שהייתי עושה בנעורי · כי איני יודע בעלמי חטא אחד עד שאתה משים רגלי בסד ותשמור הסד הזאת אשר נאסרים בה רגלי כל ארחותי בדרך שלא אוכל ללכת אנה ואנה כאשר ארצה על שרשי רגלי תתחקה זאת הסד בדרך שחקיקתה מצומצמת בכמו שיעור רגלי ולזה לא אוכל להסירם ממנה ולהניע רגלי ממקומם רוצה בזה שכבר נסתרה דרכו ויבצרו ממנו כל משאלותיו לא יוכל להשיג אחד מהם · ומה נחשב זה העלה הנדף והקש היבש ר"ל האדם והוא כרקב יבלה ויכלה בקלות כמו הבגד שאכלו עש · אדם הוא ילוד אשה ר"ל שבריאתו מטיפה סרוחה והוא דם הנקבה והוא עם זה קצר ימים ושבע רוגז ורעה · הנה הוא כציץ השדה שכאשר יצא יכרת ויברח כמו הצל שאין לו עמידה ומתמסות ולא יתקיים · אהה השם ית' אף על בריאה שפלה כזאת תפקח עיניך ותביא אותי במשפט עמך על שלא עשיתי כל ימי טוב בלי הפסק כמו שהיה צופר אומ' היתכן לך שתענוש אותי על שלא עשיתי מה שאי אפשר לאדם לעשותו · ואיך אפשר שיהיה מזאת הבריאה הפחותה הטמאה בטומאת הכחות החומריות מה שיהיה טהור ולא יעשה דבר רק שישכיל אותך כמו המלאכים הנה אין אחד שיוכל לעשות טהור מטמא בזה האופן או ירצה שלא ימצא אחד מהאנשים שיהיה טהור בזה האופן · אהה השם אחר שימיו קצובים הרפה מעליו וישלם חדלו וזמנו עד אשר יבא העת אשר ימות בו מות טבעי וירצה היום ההוא כמו השכיר שיקוה היום שישלים בו שכירותו כדי שיפרע מפעלו וזה כי בעת הזקנה המופלגת ירצה האדם המות ויחשקהו כאמרו עד אשר לא יבאו ימי רעה והגיעו שנים אשר תאמר אין לי בהם חפץ · וזה כי יש לעץ תקוה אחר הכרתו או אחר זקנתו או אחר מותו ואולם האדם כאשר מת כבר נכרת לגמרי אבדה ממנו תקוה שישוב לחיות ולזה ראוי שתעזבהו וישלים ימיו · הנה כמו שכאשר אזלו המי' מני ים והנהר יחרב ויבש ולא ישאר בהם דבר מן המים ההם שיהי' כחיי אל שישובו בו הים והנהר לאיתנם · כן האיש כאשר מת לא יקום לעולם כי לא ישאר בו דבר שיהיה כחיי על שישובו בו החיים האנושיים עד שיפסדו השמי' המתים לא יקיצו ולא יעורו משנתם ר"ל שלא יחיו אחר המות כמו שלא יפסדו השמי' · מי יתן ויהיה אפשר שיהיה האל' אחר מותו ותהיה שאלתי שתצפנני בשאול ותסתירני שם עד שוב אפך ואחר כך תשית לי חק ותזכרני ותחייני ולא ארגיש בזה המכאוב החזק אשר חוליתי בו · אם כאשר ימות גבר ישוב לחיות כל ימי הצבא המוגבל לי עתה לחיות איחל ואחשה בא חליפתי אולי תהיה מערכתי יותר טובה בעת התהוותי אז ממה שהיתה יום הולדת אותי · מי יתן ותקרא ואנכי אענך ואתוכח עמך האם ראוי שתכסוף להשחית מעשה ידיך · כי עתה צעדי תספור לא תמתין על פשעי ר"ל שאינך נותן לי מרגוע מאלו המכאובים כלל · חתום בצרור פשעי עד שלא יסור עם מה שחלו עלי מהמכות והנגעים אבל הוא קיים תמיד ולא די בזה אבל אתה מוסיף לי עון על עוני · ואולם כמו ההר אשר נפל והצור אשר נעתק ממקומו יבלו ויפסדו ולא ישובו לקדמותם לעולם · וכמו האבנים ששחקו המים אותם שנפסדו ולא ישובו כמו שהיו וכמו ספיחיה של עפר הארץ אשר תשטפם המי' ויפסדו ולא ישובו לקדמות' לעולם כן תקות אנוש האבדת ר"ל שלא ישוב לחיות אחר מותו · תגלחהו ההפעלות הממית כלוח נלחי ויעדר והמכם אמר זה לפי שהמות הוא כשינלחו הכחו' המתפעלות הכחות הפועלות כמו שהתבאר בטבעיות וכאשר ישנה פניו ר"ל שיהפך פניו וידריך אל ההפסד ותשלחהו שלוח עולמי הנה אחר המות לא ירגיש האדם דבר מאו הדברי' שהיה מרגיש בהם בעודו חי · הנה כבר ירבו ויכבדו בניו ולא ידע או יצערו וימעטו ולא יבין למו · אך בשרו בעת שהיה עליו באב יכאב וירגיש בדברים המצערים אותו ר"ל

אוהב משפט

ההשגחה האלהית שהיא כגובה שמים ועמוק שאול: ארוכה · מלה הה"א במפיק והוא כמו מדתה ודומה נו עובר בשוק אצל פנה · וי"מ שהוא לשון זכר יאמר היקיף ממנו מר והיכו נכון מפני ארוכה והוא תאר אל החכמה שזכר שיש לה ארך גדול ורחב רב: אם · יחלוף לשון בריחה · ויסגיר יפימס במסגר ויקהיל הוא הפך יחלוף כלום' יוסיף עמים בנים ויעשה מהם קהל ת כלומר כשמריע אין מטיב לבריות מי ימחה בידו וישיבנו ואיך מלרך לבך להתרים כנגדו · וי"מ יחלוף המלבי' וי"מ יחליף ירבה האנשים כן קראים בני חלוף לפי שהם חולפי' כדרך דור הולך ודור בא · ויסגיר הארץ ביד' ויקהיל וירבה אותם: כי' פי' רבינו סעדיה ז"ל וירא איש און אשר לא יתבונן אבל הוא סכל וכן פי' ר' לוי בנג"ל והחכם הבעז"ל פי' וירא און ואין צריך שיתבונן כי ידיעת השם ית' אינה כידיעת האדם שצריך לידע הדברים דרך חקירה · ויסוב לפי אלו הפירושים למה שאמר כי אין להשיג חכמת השם ית' ולגזור על האל' שהוא לדיק כי היא יודע תעלומות לבב ויודע כי הנראה לדיק הוא רשע ובלא ספק אתה איוב רשע גמור · וי"מ וירא איש און ולא יתבונן האיש ההוא שהאל רואהו ורש"י ז"ל פירש כי הוא ידע מתי שוא ומאריך אפו להם וירא און אשר בלבם ונעשה כאלו אינו מתבונן כי מאריך אפו והוא וזהו הדרך הנכון בעיני כי אמר צופר לאיוב איך תלדיק עלמך מפני שבע' חול הייסורין היית ישר כי אלו הייסורין פרעון חובות ישנים הם ולא הרגשת וכבר הקדמנו מזה בפרקים · ובמדרש רבה פי' וירא און שעתידין לעשות ולא יתבונן לפי שאין דנין את האדם אלא לפי מעשיו של אותה שעה ודרך דרש הוא · והרמב"ן ז"ל פי' כי השם ית' הוא רואה רוע מעללי בני אדם ולא יתבונן להטיב להם רעת' וכ"ש שלא יריע ללדיקים ועשה צופר מקושיית רשע וטוב לו תירוץ לקושית לדיק ורע לו וזהו אמת כמו שהקדמנו בפרקים · אבל פי' רש"י ז"ל הוא היותר נאות לכוונתינו: ואיש נבוב · חלול כמו נבוב לוחות : ילבב · יקנה לב : ועיר · הוא קטן הבהמו' הנרכבו' וחסר כ"ף הדמיון ושיעורו כעיר וכמוהו נזם זהב באף חזיר שהוא חסר כ"ף הדמיון ועיר הוא מוכרת על כן יהיה פירושו וכעיר ופרא אדם יולד : פרא · חיה מדברית וי"א שהוא חמור הבר וכמהו ככבש אלוף שהראוי ככבש ובאלוף · יאמר כי האדם בתחלת בריאתו הוא חסר השלימות ומעט מעט הוא קונה שלימות ואיך ישיג חכמת הש"י והשגחתו עד תכליתה · וי"מ שמזה הלד יגיע העונש לאדם על שלא השיג מהשלימות שיעור הראוי לפי כחו והכנתו ועל

רלב"ג

ר"ל לעוד שהוא חי ונפשו בעת שהיא עליו תאבל ותדעס למכאובים שיקרוהו אמנם אחר המות לא יהיה בזה הפעלותו והרגש לא לבשרו ולא לנפשו והנה אמר איוב כל זה לפי דעת רעיו שיראו שאלו המכות חלו עליו לעונש על מריו והוא ירמיק זה שאם היה הענין כן לא היה ראוי שירדפהו השם ית' בכמו אלו ההרדפות לפי שהוא היה צדיק וישר ואם היה שחטא הוא מעט ובהיות הענין כן הנה הוא מבואר שכבר יעשה לו השם יתברך עול אם ימיתהו באלו המכאובות אשר הם מוליכות אותו אל המות לפי מה שהתבאר לו מהם על מרי מעט אשר אפשר שיוחם לו עם שיקפח שכרו מן הצדק ושיוסר שעשה כי הוא לא ישוב לחיות אחר מותו בדרך שיוכל אז להטיב לו השם ית' על הטוב אשר עשה :

והכלל העולה מהדברים הוא שאיוב גינה דעת צופר ובלדד לפי שהיו מכחישי' המוחש ואמר איוב שהם היו מבטלים הידיעה לפי שכאשר לא יעשה מהמוחש שרש והתחלה לא יהיה נכון לידיע' דרך וגינה צופר על אשר היה מבזה אותו להיו' צופר שכן ושליו והו' היה נכון למועדי רגל ואחר כן הביא ראיה מהחוש לסתור דברי צופר והוא שאנחנו נמצא מהרשעים המצליחים מי שאין להם פחד כלל ושפט כי הי' בלתי אפס' בצופר שידע מפעלו' השם יתברך ונפלאותיו השיעור אשר היה הוא יודע אותו בזה כי הוא היה צעיר ממנו ואורך הזמן יוסיף אמו' בעניני' מכל מה שיושג בו מהמוחש ולפי שלא התבאר לצופר מהחוש מה שראוי בזה' החקירה היה טועה בזה המבוקש זה האופן מהטעות ואחר כן גינה צופר ובלדד על אשר היו מכללים השם ית' מעשיית העול בכמו אלו הטענות הכוזבות כי זה היה ממה שיורה שהם יאמינו שהש"י עושה עול אבל ירצו לשאת פניו בזה האופן כמו שיכסה האדם פשע אוהבו באי זה צד שיוכל ואחר כן הביא ראיה מחוזק הכח' לסתור דעותיה' לפי שלא היה לו פשע והיה עם זה נענש בזה העונש הנפלא ואחר ביאר ואמר שלא יאמינהו אדם על זה הדעת שהיה לו ויאמר שלפי זה הדרך יהיה שוא עבוד אלהים ועשות צדקה וחסד כי הוא יראה שראוי לאדם שינהיג גופו ונפשו במנהגים המשובחי' כדי שתגיע לנפש ההצלחה ותושע בשם ית' ואחר כן הביא שתי טענות אמת יסתור בה שיהיה השם ית' משגיח באישי האדם והב' יסתור בה בייחוד דעת צופר אמנם הראשונה היא שהאדם הוא פחות ונבזה ולזה לא יתכן שישגיח השם ית' בו עם היותו בתכלית הכבוד ולא תחשוב זאת הטענה חלושה אבל היא פלוסופית וכבר השתמשו בה הפלוסופים וחייבו ממנה שהשם ית' לא ידע כי אם עצמו ואופן הביאור בו כי השם ית' אם יקנה כמו אלו הידיעות הנה יחשוב שיתחייב מזה שישלם הנכבד בפחות וזה בתכלית הגנו' ועוד שהשמחה והשלימות יהיה יותר למשיג בשיושג אלו היותר נכבד ולפי שהמשיג השלם יעשה פעולתו ביותר שלם שאפשר הנה יחשוב שיתחייב מזה שלא ישיג השם ית' כי אם העניינים היותר נכבדים ולזה שפטו שלא ישיג השם ית' כי אם עצמו והולם האמת בזה כבר ביארנוהו בספר מלחמות יי' והטענה השנית שלא יתכן שיענש האדם על אשר לא יעשה מה שאי אפשר לו עשייתו ולפי שאי הפשר לאדם שיעשה הטוב תמיד להיותו חומרי ר"ל שאי אפשר לו שישכיל ויתבונן תמיד בפעולות השם ית' הנה לא יתכן שיענש על זה ואחר כן זכר מהפלגת מכאובו שהוא היה בוחר המות עליו והנה ההתוכחות שהיה לו עם השם יתברך בזה המענה הוא לפי דעת אלו האנשים החולקים כמו לא לפי דעתו וכו טענה על דבריהם כמו שקדם : ביאור מלות המענה ויען אליפז התימני ויאמר · יסכון · יועיל : שיחה · תפלה כטעם ולפני יי' ישפוך שיחו : יחלק

איוב טו

א וַיַּעַן אֱלִיפַז הַתֵּימָנִי וַיֹּאמַר׃
ב הֶחָכָם יַעֲנֶה דַעַת־רוּחַ וִימַלֵּא קָדִים בִּטְנוֹ׃
ג הוֹכֵחַ בְּדָבָר לֹא יִסְכּוֹן וּמִלִּים לֹא־יוֹעִיל בָּם׃
ד אַף־אַתָּה תָּפֵר יִרְאָה וְתִגְרַע שִׂיחָה לִפְנֵי־אֵל׃
כי

ואתיב אליפז דמן תימן ואמר׃ האפשר דחכימא יתיב דעתא דדמי לזעפא וימלי היך רוח קידומא כריסיה׃ דמכסן במילין דלא יליף ומיליא דלית משששא בהון׃ לחוד את אין תפיש דחלתא ותבצור מילתא קדם אלהא׃ ארום

והכה ה' וסימני' לא תשנא את אחיך · מה נמרצו אמרי יושר · הוכח כדבר לא יסכן · הוכח יוכיח אתכם · לא יאהב לץ היכה לו · וחד והוכח אל אל אחפץ :

רש"י

מענה אליפז החכם יענה דעת רוח · תמוה הוא · וכי מי שהוא חכם יענה ויריס קול כדעת של רוח והבל: הוכח בדבר לא יסכן · להתווכח בדב' שלא תהא לו מהן הנאה · כמו ותהי לו סכנת וכמו יסכן בם : יהגה בם · אף אתה · כל שכן אתה שחכם מאד אתה תפר יראה · במרבית דבריך · ותגרע שיחה · כמו כי יגרע נטפי מים · וכמו ותגרע אליך חכמה : כי

אבן עזרא

החכם יענה דעת · קדים · רוח קדים : יסכון · יועיל כמו לא יסכן גבר ויש אומרים יסכון ילמד : יחלף

מ"ע ספורנו

אליפז ב החכם יענה דעת רוח · האמנם ראוי לאיש חכם כמוך שיענה דעת של רוח באמרך והוכח אל אל אחפוץ שידעת שהוא כמנע : וימלא קדים בטנו · באמרך ידעתי כי אני אצדק באופנשיהי' בדבור : הוכח בדבר לא יסכון · בהיותו כמנע : ומלים לא יועיל בם · שהם שקר בלי ספק : אף · ועם זה הנה: אתה תפר יראה · בדבריך אלה תפר יראת האל מן ההמון באמרך לאל ית' כי העשוק כי תמאס יגיע כפיך : ותגרע שיחה לפני אל · בתפלה באמרך למה פניך תסתיר · ובזה אל תחרע' עלינו שכאשי' אותך כמו שהתרעמת באמרך למס מרעהו חסד ויראת שדי יעזוב : כי

אוהב משפט

ועל כן יחשוב היותו צדיק והוא רשע ורחוק הוא מכוונת הפסוק : אם · יאמר צופר בלא ספק אתה רשע גמור לפני האל ית' ואם לא תרגיש בעצמך אבל דע כי יש תקוה בתשובה לכן הכן לבך לפשפש במעשיך ולשוב בתשובה שלימה ופרוש כפך בתפלה וגמר הענין וישוב יי' אלהיך את שבותך : אם · צריך אתה לתקן ענייניך בלב ונפש בפריסת כפים בתפלה ובמעשה בהשב' גזלות · ובזה יהיה טוב לשמים וטוב לבריות · ורז"ל דרשו בזה ספר שאינו מוגה ושטר פרוע דרך דרש ואסמכתא · וי"מ ההליך הכשי אהליך וים שאלה ומה נשאר לאיוב ממון שיוכל לקיים מצות השבה והלא השטן אבד כל ממונו אפשר שלא נאבד מה שבבית ואין זה נכון כי אם כן היה לו לשטן לומר עדיין איוב עשיר שנשאר לו בבית ממון הרב' ומפני זה נשאר מחזיק בתומתו ולא יאמר כל אשר לאיש יתן בעד נפשו · ועוד שלא מצינו שהכתוב יאמ' שיהיה לאיוב עושר זולת מה שאבד ממנו השטן · ועוד הרי הש"י אמר לו הנה כל אשר לו בידיך · ולא יתחול השטן לעזוב את אשר בבית והוא אולי צופר לא ידע או אמר לו פיס אותו בדברי' עד שירצו לך הגזלות והאנחות ואם פירכנו אם אתה הכינות לבך קוד' ייסוריך ואז הרחקת און מאהלך היית נושא פניך מאלו הייסורין יבא יפה אבל אין צורת הפסוקים מראה כן : כי · מוצק פיר' רבינו סעדיה ז"ל שהוא מענין

תורת חסד · יראת שדי

יא' אחרי היות אמת שהתעלתם היו בניו והוא היה המקריב העולות וכו' והוא הענין שאמרו ז"ל בפ"ד ממסכ' תעניות וכי היאך קרבנו של אדם קרב והוא אינו עומד על גביו · ושעל כן שלחך איוב בענין משפטו ית' היה כמטעה את אם היו מריבים חבריו עמו על ענין טענתו ואת · וכשאה עיניו לשמים ואמר כי אל יפרע ה' ממנו בשביל ב' דברים הללו והם ענין חטאו זה שהזכיר בשפתיו ומה שהוליא מפיו בכורתו ממדת הדין וכו' רק שיסיר מעליו יסוריו וכו' ובכן יוכל להבית בתורה להיותו במדרגת הנביאים וכו' והיה אומר ג"כ כי על הרוב ימצא לו חטא א' ושיודיעהו ה' אם איננו אותו החטא שאמר שהיה בו כו' ושא"כ למה היה מסתיר ממנו פני רחמנותו ית' והיה כותב עליו מרורות ומשים בסד רגליו וכו' ומה גם אחר היותו אדם ילוד אשה וכו' ובכין יצא וימל וכו' ושהוא ית' כבר ידע ענין הש"ר שבעם' וכו' ושאין האדם כעץ אשר יכרת ועוד יחליף וכו' וכמים אזלו מן הים ומן הנהרות וכו' כי האדם אם ישכב וימות לא יוכל עוד לחיות עד שירצה האל ית' לפתוח הקברות בזמן התחייה וכו' והיה מתחנן פני אל ויחננו במה שלפניכנו בשאול אם נגזר עליו שימות או שיסתירהו עד שוב אפו ית' מאנשי העולם שאולי הוא היה בכלל בעונש ושאם היה יודע שהיה יכול לעמוד בחיים עד שישוב ויבא חליפתו לא היה אומר דבר אך היה ירא שמא ימות קודם בוא חליפתו ולמה היה לו כן אחרי שכבר הכניע כ"כ ליצרו הרע עד שאם היה אז היה נובל ואם היה צור היים נעתק ממקומו ואם היה אבן היה כמות וכו' ועכ"ז היה לו כח לקבל יסוריו והיה מתגלגל עליו הגלגל לרעתו תמיד ולא לטובתו כלל ועוד לו כי הוא לא היה כאותם המדוכאים ביסורין שלא ידעו לא בטובת בניהם ולא בצערם רק שבניהם יכאבו עליהם כי הנה הוא היה נכאב על בניו שכבר מתו וכו' והיה מאותם שנפשם עליהם תאבל כמו שכתאבלו אנשי המבול וכו' : ויען אליפז התימני ויאמר החכם וגו' יר' כיון לכוונתו בביאור ספר זה האיש איש כמוך אשר יענה דעת רוח כלומר שיש ברוחו דעת והוא אומרך כדעתכם ידעתי גם אני וכו' באופן שאתה עונה לנו ואומר שאתה בעל דעה ובינה והשכל ואם הוא כן איך אפשר שמי שיש לו דעת כמוני ימלא בטנו מרוח קדים ועניינו הוא הוכיח בדבר אשר לא יסכון וכו' והוא מה שאמרת כי אחרי שכדעתכם ידעת והוא מה שאמרת גם אתם הנה היכח אל אל תחפץ ולא די זה רק שאמרת שמעו נא תוכחתי וריבות שפתי הקשיבו כי הנה תוכחותיך אלה אין בהם תועלת כלל אם במה שאתה רוצה להוכיח למדת רחמנותו ית' ואם למה שאתה תוכיח לנו שבחרים וכו' כי הנה עת לחננה הוא כי בא מועד שיוסרו יסוריך מעליך והוא הענין שאמר הכתוב והלאים רעים ונאמנים שר"ל שהם עתידים לבאת מן האדם על ידי פלו' ונכס פלו' וביום פלו' וכמו כן לא יסכון מה שהוכחת לנו שלא נדבר אליך כי הנה בזה תפר יראת ה' כי הכלתי מתוכח עם חברו לעת הצורך אם לכחמו או להוכיחו הנה זה יהיה לו לבלתי היות יראת ה' על פניו וג"כ ראוי הוא לך שתגרע שיחה לפני אל ולא תאמר והוכח אל אל אחפץ והוא מן הטעם האמור · או יר' אף אתה בדבריך אלה תפר יראת ה' אשר היא · בך שעל כן נקראת תם וישר ירא אל"ים ולא תוכל לדבר דבר לפני האל ית' והוא לבטל הדבר שאמר האל ית' להיות בעולם כאשר הוא הדבר כי לדיק מושל בענין זה מכד היראת אל"ים אשר לו ואם היראה אל"ים תסתלק מעליך לא תוכל לדבר דבר בזה או יר' ואם תפר יראה אין ספק שתגרע שיחה לפני אל ור"ל שלא תתפלל ותתחנן עוד לפניו : כי

אבן יחייא

ויען אליפז התימני ויאמר · החכם וגומר הראוי לאיש חכם שיענה בוזמנו בדברי רוח כאלו יהיו דברי דעת · וימלא מרוח קדים בטן שכלו ומטענות כוזבות · הוכח בויכוח בדבר שלא יסכון ובמילים לא יועיל בם למוכח לאמת טענות דעתו ימשך רע גדול מזה כי אתה בדבריך אלה שדי לא ישגיח בתחתונים לא יועיל דבר אליך להיות דברי שקר ותפר יראת האנשי' מהאלו' כי לא יראהו ממנו עוד ויפעלו הרע תמיד אשר סבת מניעת' ממנו היה יראתו ית' : וזולת זה ג"כ תגרע השיחה והתפלה מהאנשים לפני אל כי לא יתפללו אליו עוד בעת לרתם באמנם כי לא ידעם ולא יבינם לעילוייו ולפחיתותם : והנה

ר' אברהם פריצול

ויען אליפז התימני ויאמר · החכם יענה דעת · השיב אליפז אל איוב ואמר אם ראוי לחכם כמוך אשר התפארת בחכמה שיענה ויש' למהוכחו' אתו דעת שהוא רוח והבל וימלא רוח קדים בטנו בדעות כוזבות ולהוציאו ממנו לאת תשובה לטועים : הוכח בדבר · וכן אם ראוי לחכם שיוכיח את חביריו בדבר לא יסכון ולא יועיל בהם ושיתן מילין ודברים אשר אין תועלת בם · יסכון יועיל · או ירגיל : אף אתה · הנה כאשר הליע דבריך לכחש ההשגח' אתה תפר יראת ה' מעל פניך שמופע אותך וכל השומעים דבריך לבלתי ת'ות משומרי הדתות בהיותך מחזיק לאמר כי הדבר מוכרח מהמערכת · ולזה הוא גורם לבלתי היות האדם ירא ה' אחר שאתה כופר בהשגחה הפרטית · וגם אתה גורם רעה יתרה בעולם ובעילי השומעים הכחתך שתגרע ויגרעו שיחה ותפלה לפני ה' שלא ירצו להתפלל לה' עוד כאמרך מה יועיל לשאת אל אל והדבר תלוי מצד המערכת : כי

הרמ"בן

ויען אליפז התימני · החכם יענה דעת רוח · המענה הזה הוא מענה שני לאליפז · ועניינו כי מתחלה בשמעו איוב מקלל את יומו תפשו לאמר · כי אין הימים והלילות · ר"ל הכוכבים והמזלות גורמי' רעה או טובה · רק מכשמת אלוה ומפי עליון תלא הרע והטוב · והכל במשפט ולדק · והוא לא הרשיע איוב בפירוש · רק שלמדו לסבול תוכחת אלוה ואל ימאס מוסרו · ועתה בשהצדיק איוב את עצמו ואמר כי יתוכח עם האלהים · אמר לו אליפז עד עתה הייתי מדמה שייסוריך באו דרך מוסר לא על עון פלילי · ועתה הנה פיך מלמד עליך כי היית רשע ולא ירא אלהים · ושאר הטענות הבאו' במענה הזה שאין בעולם רשע וטוב לו · כי סופו לאבדון · כי הוא לדעת החברים כאשר פירשתי למעלה · ופירוש הפסוקים : החכם יענה דעת רוח · יתמה האיש הכם יענה למוכיחו דעת של רוח : וימלא קדים בטנו · מחשבות רוח קדים · ר"ל שהוא עונה לחבירו דברי רוח · וכי מחשבותיו גם כן רוח והבל : הוכח בדבר לא יסכון יאמר שאין מענהו כמתוכח עם חבירו דרך חכמה · שהע"פ שמחשבתו טובה לומר למה יהיה כך · כי אין הוכח לחכם בדבר שלא יהנה · ובמלים שלא יועיל בם · רק יזיקו לחשוד אותו ולהיות תקלה לאחרים : אף אתה תפר יראה ותגרע שיחה לפני אל · שאינו יכול לענות אותך על תוכחתך · אוגיה פירושו אתה בעצמך אף יראת ה' תפר וגם שיחה תגרע לפניו : כי

אבל היות מוצק לא היית ירא · ועיין רש"י ז"ל והוא הנכון כי אז כשתשוב בתשובה תשא פניך ולא תבוש כמי שיש בו מום בפניו שהוא כובשם בקרקע רמז שיסורו ממנו המכאובים : והיית חזק ומיוסד ביסודות שלא תירא עוד שיסוב אליך ייסוריך : כי · כי זה הוא דבק עם אתה הכינות לבך כלומר אם שבת בתשובה תשכח עמלך מתוך טובתך ואם באת לזכור אותו יהיה כמים שעברו שלא נשאר מהם רושם · ואמר זה כי יש סוכח עמלו מתוך עמלו יותר קשה מהראשון ואז אינו זוכר הראשון כלל כי דיה לצרה בשעתה אבל מתוך הטובה אדם סוכח עמלו כטעם כי נשני אלהים את כל עמלי וזוכרו לפרקים למים שעברו כן נראה לי : ומהרים י"מ חלד זמן כמו כל יושבי חלד · וחלדי כאין נגדך ונראה שהוא מענין העלם מלשון חלדה כדברי רז"ל שהוא מלשון חולדה שהיא כטמנת ונעלמת וכן החלודה היא כסוי רע להעלים יופי הכלי וכן נקרא הזמן עולם להעלם עניינו מבני אדם · ואמר כי ביותר מאור הצהרים יקום חלדך ויבא מאיר · וי"מ מענין חלודה כלומר חלודתך תסגר ותאור מאור הצהרים : יקום · כמו יעמוד כמו וקם הבית וכן אמר התרגום ומטהר יומך יקום נסמיך דקליל בגרגשתא · תעופה פירש הגאון ז"ל תסתכל כמו התעיף עיניך בו ואיננו · וי"מ תאיר תפיך מענין ותופע עליו נהרה · וי"מ לשון חשך מענין כמו עופה שחר עיפה · וכן תרגם התרגום ופעפיעא קקבלה היך לפרח תהא והיה ת"י של תעופ' ת"י של איתן · והנ"א נוספת כמו ותקרב ותבהא · אף על פי שזה לזכר לנוכח וזה לנקבה כסתרת יאמר ואם תחשך כבקר תהיה · וי"מ תעופה שם הת"ו נוספת כאלו היתה בטבא על משקל תקומה ואינו נכון : ובטחת אחר שתשיב אל לבך שהיית רשע ותשוב בתשובה שלימה תבטח כי יש לך תקוה כי שבת פחדתך באמרך כי פחד פחדתי ויאתיני היה היותך לדיק בעיניך ובלתי מתעורר בתשוב' וכל ימי רשע הוא מתחולל אבל אחר שתכין לבך בתשוב' תבטח ויש תקוה לבטחתך · וחפרת לבטח תשכב · י"מ כשתתחפור בשדה מקום שאין שם גדר תבטח עליו ולא תפחד כמו אחרי שחופר חפירה וסוכב בה לבטח · ולפי זה הפי' יבא יפה ורבצת ואין וגומר · והנכון שיאמר כי תשכב לבטח כאלו חפרת סביבות ביתך כמנהג לחפו' סביב המדינות · או לאמר וחפרת סביב ביתך ולא תצטרך להגביה חומה ותשכב לבטח : ורבצת · תרבץ ואין מחריד אותך וישוב לך עשרך עד שיחלו פניך רבים כשעשרבים יחלו פני נדיב : ועיני · מפח · לשון דאבה כמו נפחה נפשה · כפש בעליה הפחתי · ולפולים יבא עדי נפש · וחרגם אונקלוס ודאבון נפש ומפח נפש · יאמר שהרשעים שלא עשו תשובה תכלינה עיניהם · כל לשון תוחלת שאינו בא קרוי כליון עיניים וכשירצו לכים מהל'ה יאבד מהם מנוס · ו"מ מנוס לשון מקום בטחון לפי שהאדם נס שם כמו מעוזי ומנוסי : מנהם · כמו מהם · ומה שקוו לשוב לטובתם תהיה להם מפח נפש ואבדון ותאוה שלא תבא תאותם אבל אתה אם תשוב עד שדי תבנה : אמר שמעון בה"ר צמח זלה"ה בכאן נשלמו דעות אלו האנשים בענין איוב וראינו לזכור כאן מה שהעלו בדעותיהם הראשונים ז"ל ואחר כך נזכור דעת מה שאמר זה רוב המפרשים ז"ל כי הם הסכמו רובם כי איוב בגדל מחביריו כלם בבחינת

רש"י

כי יאלף עוניך ויצרך הרע את פיך לדבר כדברי האלה · והיה לך לבחר לשון ערומי': ירשיעך פיך ולא אני · וזו היא שאילתי : הראשון אדם תולד · הבטרם אדם תולד הה"א הזאת משמשת לשון תי'מה לפיכך נקודה בחטף פתח · ומליצתו הראשון לאד' הנוצר מאדמה נולדת שידעת לקיים כל חכמה מלות הבורא' ותגרע ותרב' מלמעלה למטה לרדת עדיך : כביר · מרובה ימים מאביך : המעט ממך תנחומות אל · אשר הטיב לך הגור עד עתה ימים רבים · ידברו הכתוב אשר לאט עמך בלאטו וכחת דשכו · לאט : הבעים ולשון פעל הוא ולא שם דבר : ולכן הוא נקוד אליו קמץ ואליו פתח : יקחך · ילמדך כמו יערוף כמטר לקחי · ירזמון כמו ירמזון כמה שלמה שמלה : ושמים

רלבג

יאלף · ילמד ויודיע : ערומים האנשים המדברים בערמה ובמרמה : ותגרע אליך חכמה · ותמנע לך החכמה עד שתהיה כולה לך ואין לזרים אתך : תנחומות אל · תנחומות אלו האנשים ר"ל בלדד וצופר : לאט · סתר ולאט בנחת : רוחך · רצונך :

ה כִּי יְאַלֵּף עֲוֺנְךָ פִיךָ וְתִבְחַר לְשׁוֹן עֲרוּמִים׃ יַרְשִׁיעֲךָ פִיךָ וְלֹא־אָנִי וּשְׂפָתֶיךָ יַעֲנוּ־בָךְ׃ הֲרִאישׁוֹן אָדָם תִּוָּלֵד וְלִפְנֵי גְבָעוֹת חוֹלָלְתָּ׃ הַבְסוֹד אֱלוֹהַּ תִּשְׁמָע וְתִגְרַע אֵלֶיךָ חָכְמָה׃ מַה־יָּדַעְתָּ וְלֹא נֵדָע תָּבִין וְלֹא־עִמָּנוּ הוּא׃ גַּם־שָׂב גַּם־יָשִׁישׁ בָּנוּ כַּבִּיר מֵאָבִיךָ יָמִים׃ הַמְעַט מִמְּךָ תַּנְחֻמוֹת אֵל וְדָבָר לָאַט עִמָּךְ׃ מַה־יִּקָּחֲךָ לִבֶּךָ וּמַה־יִּרְזְמוּן עֵינֶיךָ׃ כִּי־תָשִׁיב אֶל־אֵל רוּחֶךָ וְהֹצֵאתָ מִפִּיךָ מִלִּין׃ מָה־אֱנוֹשׁ כִּי־יִזְכֶּה וְכִי־יִצְדַּק יְלוּד אִשָּׁה׃ הֵן

ארום יאלף סורחנך פומך ותהי בחיר לישנא דחכימיא: יחייבינך פומך ולא אנא וסיפותך יסהדון בך: הא בקדמאי אדם בלא אבא ואמא אתילידתא וקדם גלמתא איתבריתא: אפשר דברא אלהא תשמע ואטפי לוותך חוכמתא: מה ידעתא ולא נדע תתבנין ולא גבנא הוא: לחוד דאברהם דסיב ויצחק דקשיש סמכו בנא ויעקב דרב מאבוך יומיא: ת"א לחוד אליפז דסיב ובלדד דקשיש בהדנא וצופר דרב מאבוך יומין: הזעיר מינך נחמתא דאלהא ומללא בנייח חזי למללא גבך: מה ילפינך רעיונך ומה מרמזין עינך: ארום תתיב לאלהא רוחך והנפיק מפומך מיליא: מה בר נש ארום יזכי וארום יזדכי ילוד איתתא: הא

מסרה

ערומים ב' רפי' וסי' ותבחר לשון ערומים · מפר מחשבות ערומים וב' דגשי' וסימנים ויהיו שניהם ערומים האדם · ובגדי ערומים תפשיט · וסימ' ערטלאין דגשין חכימין רפין : ולפני י"ו מיחדין · וסימ' ולפני דכפרת יזה · והזה אותו על הכפרת · ולפני עור לא תתן מכשול · לפני אלעזר הכהן ולפני · ולפני הדביר עשרי' אמה · ולפני יום ולא שמעתם · ולפני ירח דור דורים · ולפני כבוד ענוה · תפלה לעני כי יעטוף · ולפני התגלע הריב נטוש · ולפני גדולי' ינחנו · ולפני כל חציר יבש · ולפני הלשכות מהלך עשר · הראשון אדם תולד · אשר נתתי לפניכם ולפני · ולפני מזה · וכל לפני ולפני דכו' : לאט ב' בתרי ליש' וסימ' ודמלך לאט את פניו' ודבר לאט עמך : ירזמון ל' מה יקחך לבך · והוא חד מן א"ב דמשמשין יר בריש' ון בסופי' וסימ' נמסר במסר' רבת' במערכ' אות הנ"ן בס"ד :

אבן עזרא

יאלף · ענייני פיך ילמד בן אדם ויודיענו עונך : ותגרע אליך · המגרעת היתה לחכמ' והצטרכה אליך או תשים החכמה אצלך גרועה ותהיה התי"ו לנוכח : כביר · גדול וכן הוא בלשון קדר: לאט · דבר בלאט עמך כמו בסתר : מה יקחך לבך · מה ראיה תקח כמו ויקחו האנשים מלידם או הוא מן יערף כמטר לקחי : ירזמון עיניך · אין לו חבר והפוך בלשון קדמונינו ז"ל כי תשיב אל אל רוחך · כעסך כמו כל רוחו יוציא כסיל : מתחולל

מ"ע ספורנו

כי יאלף עונך פיך · שהוא כופר בהשגחת האל הוא שהוא מאשים ומיחס עול לאל ית': ותבחר לשון ערומי' · בתנופה ליחס העול לאל הרע שלינו במציאות : הראשון אדם תולד · באופן שיהיה הנסיון רב אצלך יותר מאשר הוא אצלנו : הבסוד אלוה תשמע · האמנם בסוד אלוה שמע איזו חכמה נבדלת משלנו : ותגרע אליך חכמה · באופן שתהיה חכמתנו גרועה אצלך ותצטרך לשמוע את האל ית' להתיר ספקותיך · מה ידעת ולא נדע : הנה אין אצלך חכמה ותבונה שלא היה אצלנו באופן שנוכל לרד' לסוף דעתך ולהשיב : גם שב גם ישיש בנו · יש בתוכנו איש כביר ימים מאביך באופן שהנסיון רב אצלו ממה שהוא אצלך : המעט ממך התנחומות אל · התנחומים שאמרו לך לך באמרם שיש תקוה והתשובה ותפלה : ודבר לאט עמך · יום אולי אוזה דבר נסתר אצלך שלא תאמרהו לנו : מה יקחך לבך · מה הוא הדרך שיוליכך לבך : ומה ירזמון עיניך · ברמיזות מורות : כי תשיב אל אל רוחך · שתאמר כנגדו ודעתך אל בלבך · והוצאת מפיך מלין · ולא תאמר מה שלא תאמרהו לנו : הן

אבן יחייא

תורת חסד

יראת שדי

אוהב משפט

הרמב"ן

ר' אברהם פריצול

רלב״ג

נאלח · נתעב וכמאס : אחוך · אגידך : מתחולל · מעניין חיל כיולדה : לעריץ · הוא הרשע ונקרא כן בהיותו תקיף ועורץ שאר האנשים : וצפוי הוא אלי חרב · ר״ל שכבר יראהו החרב והטעם שכבר יעבור עליו החרב ויפלו עליו אימות מות : תתקפהו כמלך עתיד לכידור · תתחזק המלוכת עליו ותסבבהו כמו המלך שעתיד לכידור ומזומן למלחמה הנקראת טורני״ש בלע״ז או יהיה הרצון בזה תכלחהו המלוכת ותחזק עליו כמו שיתקיף המלך ויאמרו האיש ההוא שהוא עתיד להשפט בכידור והם האנשים הנדונים לטביעה שכאשר ירנו לטובעם בקלות יקשרו ראשם בין ברכם וידיהם ורגליהם בדרך שיהיו כמו הכדור עד שלא יוכלו לשוט פנים להנצל מהטביעה : בעבי

איוב טו

טו הֵן בִּקְדֹשָׁו לֹא יַאֲמִין וְשָׁמַיִם לֹא־זַכּוּ בְעֵינָיו: אַף כִּי־נִתְעָב וְנֶאֱלָח אִישׁ־שֹׁתֶה כַמַּיִם עַוְלָה: אֲחַוְךָ שְׁמַע־לִי וְזֶה־חָזִיתִי וַאֲסַפֵּרָה: אֲשֶׁר־חֲכָמִים יַגִּידוּ וְלֹא כִחֲדוּ מֵאֲבוֹתָם: לָהֶם לְבַדָּם נִתְּנָה הָאָרֶץ וְלֹא־עָבַר זָר בְּתוֹכָם: כ כָּל־יְמֵי רָשָׁע הוּא מִתְחוֹלֵל וּמִסְפַּר שָׁנִים נִצְפְּנוּ לֶעָרִיץ: קוֹל־פְּחָדִים בְּאָזְנָיו בַּשָּׁלוֹם שׁוֹדֵד יְבוֹאֶנּוּ: לֹא־יַאֲמִין שׁוּב מִנִּי־חֹשֶׁךְ וְצָפוּ הוּא אֱלֵי־חָרֶב: נֹדֵד הוּא לַלֶּחֶם אַיֵּה יָדַע כִּי־נָכוֹן בְּיָדוֹ יוֹם־חֹשֶׁךְ: יְבַעֲתֻהוּ צַר וּמְצוּקָה תִּתְקְפֵהוּ כְּמֶלֶךְ עָתִיד לַכִּידוֹר: כי

תרגום

הָא בְּקַדִּישׁוֹי עִילָאֵי לָא יְהֵימִין וְאַנְגְלֵי מְרוֹמָא לָא זַכָּאָן קֳדָמוֹי: כָּל דְּכֵן מְרָחִיק וּמְסָאַב בַּר נַשׁ שָׁתֵי הֵיךְ מוֹי עִילְתָא: אֲחַוֵּי לָךְ קַבֵּל מִינִי וְדֵין דַּחֲמֵיתִי וְאִשְׁתָּעֵי: דִּי חַכִּימַיָּא יְחַוּוֹן וְלָא מְכַדְּבִין מִן מְסוֹרְתָּא דַּאֲבָהַתְהוֹן: ת״א דִּשְׁבְטוֹי דְּיַעֲקֹב חַכִּימַיָּא יְתוּבוּן וְלָא כַּסִּיאוּ מִמָּה דַּאֲלַפְתּוּן אֲבָהַתְהוֹן: לְהוֹן בִּלְחוֹדֵיהוֹן אִתְיְהִיבַת אַרְעָא וְלָא עֲבַר חִילוֹנֵי בִּמְצִיעֵיהוֹן: כָּל יוֹמֵי רַשִׁיעָא הוּא מִתְפַּסַּק וּמִנְיַן שְׁנַיָּא אִתְטְשִׁיוּ לְתַקִּיפָא: ת״א כָּל יוֹמֵי דְעֵשָׂו רַשִׁיעָא מוֹרְכִין לֵיהּ דְּיַעֲבֵיד תְּתוּבָא וְלָא תָב מִנְיַן שְׁנַיָּא אִטַּמַּרוּ לְיִשְׁמָעֵאל תַּקִּיפָא: קָל דְּחוּלְיָא בְגֵיהִנָּם בְּאוּדְנֵיהּ כַּד שָׁרְיָן צַדִּיקֵי בִּשְׁלָמָא בְּחַיֵּי עָלְמָא בִּזְוִיתָא יֵיתֵי נִיהּ: לָא יְהֵימִין בְּחַיּוֹי לְמֵיתַב מִן חֲשׁוֹכָא וְאִיטִימוֹס הוּא לְקַטְלִין בְּחַרְבָּא: מְנַדַּד הוּא לִמְזוֹנָא הָאן הוּא יָדַע אֲרוּם מְעַתַּד בִּידֵיהּ יוֹם חֲשׁוֹכָא: יְבַעֲתוּנֵיהּ עָקָא וְעִיקָא הַזְרוּנֵיהּ הֵיךְ מְלִיךְ דְּאִיטִימוֹס לִגְלוּגְדָק:

מסורה

זכו ג׳ וסי׳ זכו נזיריה משלג · ושמים לא זכו בעיניו · וכוכבים זכו בעיניו · וא׳ רחצו הזכו : נתעב ג׳ ב׳ פתח וסי׳ כנצר נתעב · כי נתעב דבר המלך על יואב · אף כי נתעב ונאלח : מתחולל ב׳ מ״ל וסי׳ הנה סערת יי׳ חמה יצאה קדמאי · כל ימי רשע הוא מתחולל : ומספר ה׳ ד׳ פתחין וא׳ קמץ וסי׳ נמסר בסדר בלק ובירמיה סימ׳ י״א : בשלום ב׳ דגשי׳ וסימ׳ יי׳ יברך את עמו בשלום · בשלום שודד יבואנו : ללחם ד׳ דגשים וסימנים ותרעב כל ארץ מצרים · לא רעב ללחם ולא צמא · והיתה ללחם לאוכרה · נודד הוא ללחם איה : תתקפהו ב׳ ובספרא וסימ׳ תתקפהו לנצח ויהלך תתקפהו כמלך עתיד לכידור :

רשי

ושמים · לבא השמים וכו׳ · יאמרו כל לשון זך הוא לוהר : אף כל שכן ונאלח נתעב ומעורבב · וכל כולו סג יחדיו נאלחו : אשר חכמים יגידו · ויתוודו פשעם ולא כחדו עוונם מאבותם · זהו אשר ראיתי והנני אספר והיכן ראיתי יהודה הודה ולא בוש במעשה תמר · ראובן הודה ולא בוש במעשה בלהה · ומה שהיה שכרם : להם לבדם · נתנה הארץ בשכר זה זכה יהודה למלכות נאה · תשלו שניהם מן הנחלה · אלקם ולא גורשו מן נחלתם בעוונם אחר שהודו ולא עבר זר בהוב כשבא משה לברכה שנאמר יחי ראובן ואל ימות · וזאת ליהודה ר״ת ולא עבר זר בתוכם בנחלה של עתיד לבא התליק בספר יחזקאל אבל הרשע שאינו שב מחטאו ומודה פשעיו ימיו הוא מתחולל מתאונן על הבטחתו שישנם רעתו אשר פעל כל מספר שנים אשר נצפנו לעריץ היה מתחולל לשון אינון ולא שומע קול פחדים באזניו לאמר הגיע עת תשלומי : בשלום ובשפות שרוי בשלות שלם · חז השודד יבואנו : וצפוי הוא אלי חרב עתיד הוא אלי חרב ועונו לנוד ללחם היה ימלאנו נודד הוא כל תר תובעת הוא לנוד ידע כי בחמת כי נכון ומזומן לבא בידו כלומר אליו ועמו יום חשך כאו מן הבא בידו : תתקפהו החזק המלוקה מאונו ותכסהו · כמלך עתיד לכידור · לא מצאתי דמיונו ויש לפותרו באותיות המתחלפות רי״ש בד״לת · כמו אשכנז וריפת שבתורה ובדברי הימים אשכנז ודיפת וכן כתים ודודנים · אף כאן לכידור כמו ... לשרוף תיכיו יקד יקוד · ודומה לו ירון

מ״ע ספורנו

הן בקדושיו · ככבי חור הנצחיים : לא יאמין · לא יתן קיום בלעדי העלם הנבדל המניע וכן : שמים לא זכו בעיניו · באופן שיהיה להם קיום בלתי העלם הנבדל המניע : אף כי נתעב ונאלח · כ״ש שיצטרך להנהגת השכל הנבדל האדם שהוא נתעב ונאלח בערכם · אשר הוא שותה כמים עולה · שירבה בו הטעות בסורו מהנהגת השכל הנבדל שהוא צלם אלקים אשר בו באופן שאין לו לסור ממשפטיו ולא יצטרך להתוכח עם האל ית׳ : אחוך שמע לי · ועל מה שהתרעמת שהרשעים מצליחים באמרך ועל עצת רשעים הופעת · הנה אגיד לך בזה : וזה אמתי · מה שראיתי : ואספרה אשר חכמים יגידו · מה שהגידו לי חכמי הדורות ולא כחדו ממנו : מאבותם · יותר ממה שכחדו אבות מהם : להם לבדם נתנה הארץ · והוא שהם אבות היו יחידים בדורם : ולא עבר זר בתוכם · לא היה בדורותם דור זר בלתי אכם והם אמרו לנו זה שראו בנסיון : כל ימי רשע · שעיניו ולבו על בצעו : הוא מתחולל · מצטער מעצמו מיראתו להפסיד ממונו או שלא ישיג כל מה שמתאוה וכן : מספר שנים השנים המועטות אשר : נצפנו לעריץ הזולך · שהספורה על הרוב מקברת בעליה כדברי רז״ל : קול פחדים באזניו · שמא יורידוהו : בשלום

אבן עזרא

מתחולל · מן חיל כיולדה : ומספר שנים · שיוקם בהם ממנו : קול פחדים · באחריתו : תתקפהו כמלך · שהוא מוכן להכנס במלחמה ואין לו דומה ויש אומרי׳ כי יסובוהו כרו׳ כהקף הגלגל סביבות הכדור שהיא הארץ ויהיה כמו כדור אל ארץ וכ״ף כדור נופל וכ״ף כידור שורש והוא רחוק : בעבי

לכידור כאותו המלך שהוא עתיד ליקוד אש של גיהנם והוא סנחריב שנתנבא נביא עליו כי ערוך מאתמול תפתה גם הוא למלך הוכן לשרוף תיכיו יקד יקוד · ודומה לו ירון כידודי אש יתמלטו אש לפידים אש להבות :

תורת חסד ירא״ת שד״י

ואולי באומ׳ כי תשיב אל אל רוחך יר׳ לומר כי אתה רוצה שהאל ית׳ יניחך להשיב רוחך וכשאתך פליו כי כונתך לאות וכו׳ · או יר׳ כי תשיב אל חבריך אלה רוחך ואתה אומר להם כדעתכם ידעתי גם אני וכו׳ · או יר׳ כי אתה חושב שרוחך הוא רוח הקדש כי מה אנוש כי יזכה כ״כ בנקל למדרגת רוח הקדש וכי יצדק ילוד אשה לבא בנקל אל מדרגה כזאת כי הן בקדושיו לא יאמין בהם שיודיעם כל סודותיו ושמים לא זכו בעיניו גם כי הם זכים בעיני בני אדם אף כי נתעב ונאלח וכו׳ : או יר׳ לומר כי מלד מה שלא יוכל האדם להיותו זך מכל וכל לבלתי חטוא מראותו ענין צדיק ורע לו רשע וטוב לו לכן הוכרח האל ית׳ לנסותו וכו׳ לתועלת הרואים :
אשר חכמים יגידו וגו׳ רז״ל אמרו בזה יהוד׳ הודה ולא בוש מה היה בסופו נחל חיי הע״הב ראובן הודה ולא בוש מה היה בסופו נחל חיי הע״הב והם שכרם בעה״ז להם לבדם נתנה הארץ ולא עבר זר בתוכם שנאמר יחי ראובן ואל ימות וזאת ליהודה ע״כ מה שאין כן לרשע כי כל ימיו הוא מתחולל וקול פחדים באזניו כי הרשעים מלאים חרטות וידאים על מה פשעו והוא בעצמו אומרו לא יאמין שוב מני חשך וכו׳ ובהמשך הזמן נודד הוא ללחם איה כי נכון בידו יום חשך והרי שוא לו כאילו כבר בא ויבעתוהו צר ומצוקה וכו׳ כי נטה אל אל ידו וכו׳ וירוץ אליו בצואר עתק בעבי גבי מגניו וכי כסה פניו בחלבו וכו׳ והוא כאו׳ וישכן ישודון וכו׳ וכן על זה הדרך וישכון ערים שהן עתידות להכחד וכו׳ ולא יעשר ולא יקום חילו כו׳ ולא יסור מני חשך וכו׳ והכל יבא לו ברוח פיו כאומ׳ צדיקו של עולם מה פעל בתתו יסורין לצדיקים וכו׳ וטובה לרשעי׳ ואל יאמין הנתעה בשו והיושר אשר האל ית׳ צדיק וישר הוא במשפטיו וכו׳ כי שוא תהיה

יום חשך כי אין תרופה למכתו וכל ימיו יהיו מכאובים · ויבעתו אותו צר מהרעב ומצוקה מהחולאים שיהיה חזק עם כל מכאוביו כמלך החזק שהוא עתיד ומכין עצמו ללחום בכידור והוא כלי זיין כמו כידון וחנית ורומח · וכל זה לרע לו למען יוכל לסבול היסורין וחליים רעים : וזה

אבן יחייא

הן בקדושיו שהם עולם המלאכי׳ לא יאמין ולא נתן להם שלימות וקיום נצחיי רק כפי רצונו יתברך ושמים שהם עולם הגלגלים לא זכו בעיניו כי הם גשמיים בלתי פשוטים וזכים כזכותו : ואף ק״ו וכל שכן האדם שהוא נתעב מפני היליאה מהפרש · ונאלח מפני היליאה מהשתן · כי הוא כמעט שיהיה שלם ולדרכא הוא שותה כמים עולה כי הוא אחד מוכן לחטוא ולכן אינו מן השימה אם מרית ונכנסת על מריך כי הוא דבר טבעי לאנושי : אחוך · גומר בא לסתור דברי איוב אשר אמר ישליו אוהלים לשודדים וגומר באומרו אחוה אליך שמע לי וזה הדבר אשר חזיתי ואספרה · וזולת ספרי אליך מה שראיתי בעיני עוד אודיעך המקובל מאשר החכמים הגידו ולא כיחדו · ואמרו כי גם הם קבלוהו מאבותם · אשר היו חכמים גדולים ולהם לבדם נתנה הארץ מדור לדור ולא עבר זר בתוכם למלוך על הארץ ההיא בין אחד לחבירו רק המלכות התמיד זמן רב בהשתלשלות מאב לבן בלי הפסק מזר שמלך ביניהם · והדבר אשר הגידו הוא ראו זה בנסיון ההפך ממה שאמר ישליו אוהלים לשודדים · כי אדרבא כל ימי הרשע הוא מתחולל ומכאיב לירא פן ישיגהו הרעה וימות כי להכירו היותו רשע יפחד מהעונש והשאתו ימכנעהו מלשוב בתשובה : ומספר שנים נצפנו לעריץ כי ה׳ יכרית ימיו ויצפון וישמין מספר מה שנותיו · אפילו אותם השנים שיחיה תמיד קול פחדים באזניו ולא ינוח אפילו רגע אחד · וכשיחשוב לנוח ולהיות בשלוה ושלום אז שודד יבואהו ויליקהו באופן שלא יאמין לשוב עוד מן חשך הצרה ההיא · וצפוי הוא אלי חרב רוצה לומר שהוא כוסף שיבוא חרב ויהרגהו וכאלו הוא תמיד מביט אלי חרב · ומובט ממכה להיות כל מגמתו אליה · והוא כוסף המות להיותו מת תמיד בחיי הצער והבזיון כי הוא נודד לבקש הלחם איה כי אין לו מה יאכל והוא מת ברעב שהשודד לקח את כל אשר לו · וידע כי נכון בידו ונלחי וקיים מהחולאים · ולא תחשוב כי ישיג המות הנכספת יומכו כי תתקפה ותחזק אותו ההשגחה ריבוכית באופן

ר׳ אברהם פריצול

הן בקדושיו לא יאמין · הנה ה׳ יתברך בקדושיו קרובי עליון לא יאמין להיות מוחזקים בשלמות כי חסרים הם להיותם צריכים לאחר כי מציאותם תלוי בשם יתברך · וכן השמים לא זכו בעיניו · כי אף שהם זכים מחומר ממשי זך בערך מציאותנו העכור והבזוי אמנם בערך ה׳ לא זכו בעיניו ולא נתבררו לפניו להיותם חסרים ג״כ וצריכים לרצון ומדור אלהי יסובבם ויגרום תנועתם · כי הם נשפעים מזולת · ואף כי ישפיעו למטה מ״מ הם חסרים · כי הצריך לאחר הוא חסר : אף כי נתעב ונאלח איש שותה כמים עולה · ואם המלאכים והשמים המשפרים כבוד אל נעדרי השלמות אשר הם חסרים להיותם צריכים לתשפיע כל שכן גבר נתעב ונאלח כגוף וכמו״ם כמיך איש שותה כמו מים הפורענו׳ בעבור העול אשר פעל ועשה נגד ה׳ · או נאמר אף איש נתעב נגוע ומוכה אלהי׳ ומעונה כמוך חוטא ושותה כמים עולה · בחמרו איוב תמיד לה׳ כי המכאובות המגיעות אליו הם עול וחמס ושותה כמים אמירת הכפירה הזאת והעול הזה כאשר יפתה האל׳ המים · נאלח כמו בהום ונמהם : אחוך שמע לי · ועתה אגיד לך מה ששמעתי מאנשי המחקר עם מה שבינותי ושמע לי · וזה אשר חזיתי בחיים אספר אותו אליך : אחוך · לשון הגדה וספור : אשר חכמים יגידו · והוא אשר אגיד אליך בחקירה הזאת הוא הדבר אשר חכמים ראשי המחקר יגידו ולא כחדו במאמרם כי גם אבותם כנטו אל הדעת הזה : להם לבדם נתנה · והחכמים האלה מגידי החקירה הזאת הם חכמים מחוכמי׳ שראוי לסמוך עליהם ולהם לבדם נתנה הארץ בעניני החקירה הזאת ובכל החקירות בשלמים ולא עבר איש זר בתוכם לשבר דעותיהם במה שהגידו : כל ימי רשע הוא · ומה שהגידו הוא זה כי כל ימי הרשע המצליח הוא מתחולל ומפחד ומחיל יאחזהו פן יאבד רוב הממון אשר השיג וגם בלילה לא שכב לבו · ומספר שנים אלו מהצלחה הזאת הם קצובים ומוגבלים אל העריץ והחקף להצליח בו ולא לנצח · ובכלם ירא ויפחד · עריץ רשע תקיף ומצליח ועניינו לשון חוזק : קול פחדים באזניו · והיה בעת היות הרשע בהצלחתו זאת והנה קול פחדים באזניו אשר הגיעה השעה באמת להשחיתו ובהיותו בשלום שודד ותקלה יבואהו להשמידו : לא יאמין שוב · ובהגיע הרעה לרשע הלז לא יאמין בשום צד שיוכל לשוב אחור מן החשך והמבוכה אשר ישיגהו בקיניניו אף כי יחשוב ויצפה להגיע אל החרב והכליון בגופו ממש · וצפוי · ענין המתנה מן בצפיתנו צפינו · או מלשון הבטה : נודד הוא ללחם · וברדת הרשע ממחזנו לגמרי ... שבא בידו מן האבדון שהוא אצלו יום חשך ואפלה : יבעתוהו צר ומצוקה · והרשע הלז יבעתוהו הצרות ... עליו לביו׳ מעותד כמו המלך העתיד והמעותד והמזומן לכידור בשפתו בכש״ו בכיתו תמיד שישוב ...

הרמ״בן

הן בקדושיו וגו׳ · אף כי נתעב ונאלח איש · יחזיר אליפז זאת הטענה בפסוקים האלה · וכבר פירשתי דבריו במענהו הראשון : ושמים לא זכו בעיניו · רמז לצבא השמים כאשר אמר בראשון : ובמלאכיו ישים תהלה · והתרגום אמר הן בקדישוי עילאי לא יהימין ואנגלי מרומא לא זכאן קדמוהי : אחוך שמע לי כי פי את אשר ראיתי בעיני ואספר לא דברי רוח · והם דברים אשר חכמים יגידו אותם שראו גם הם כלה : ולא כחדו מאבותיהם · כלשון וכל דבר לא יכחד מן המלך · ירצה לומר כי הדברים שפרום הקדמונים לאבותם של החכמים המגידים · ולא כחדום מהם · והנה החכמים יגידו מה שראו ומה שסופר לאבותם מן הראשונים · כי מעולם כך היה · והחכמים המגידים הם גדולי עולם אשר להם לבדם נתנה הארץ לשפטה · או למשול עליה מפני חכמתם : ולא עבר זר בתוכם · לחלוק על מלכותם · כי אנשי מעלה גדולה וחכמה ביוולא יגידו רק אמת · והם הגידו : כל ימי רשע הוא מתחולל · יאחזהו חיל כיולדה · ולעריץ ולתקיף מהם מספר שנים קצובים נצפנו לו להיות בו בתוקף וגבורה · כי בסוף תבואהו רעה : קול פחדים · פחד הפחד תמיד באזניו בשלותו כי בעת שלום יבואהו שודד פתאום · והענין כי שלותו כרגע ותמיד היה ראוי שיחיל כיולדה ויפחד על הרעה העתידה לבא עליו · לא שיעשה הוא כן · כי הרשעים בוטחים הם בשלותם : לא יאמין שוב מני חשך · וכאשר יבא יומו להיות שדוד לא יאמין שישוב ויצא מן החשך שהוא בתוכו · כי עתיד הוא ליפול בחרב ולהוריד שיבתו בדם שאולה : נודד הוא ללחם איה · כי לא יהיה לו מושך חסד · וידע באמת כי נכון הוא בידו יום החשך אשר הוא בתוכו ולא יסור ממנו לעולם : תתקפהו כמלך עתיד לכידור · תסובבנו מצוקתו בהקיף מכל עבריו · כמלך הרוצ׳ לבא במלחמה שהוא עורך גבוריו סביב לו · כולם אחוזי חרב מקיפי׳ אותו · וכן אמר התרגום מחזרין יתיה היך מליך די מעתד לאסתחוה בלגיונין׳ או יהיה התקפהו מלשון תקף כחבירו · רק הענין כאשר פירשתי בו מכל עבר : כידור · מלשון כדור אל ארץ רחבת ידיים אם הכף שרשית כלשון חכמים הכדור והאימוס · או לשון הקף המלחמה ואין לו חבר בכתובים הולי ואחניתי כדור עליך · והענין ואחניתי סביב בהיקף עליך : כי

... ממזנו לגמרי שכף ילך כא ויבד לבקש לחם איה כי לא ימלאהו רק בקושי לרשעתו ואז ידע כי נכון וראוי היה ... הצרות אשר קרוהו לשעבר והמצוקה מחסרון המזון אשר יחסור לו בכל עת · את אלוה תתקפהו והחזק ... שישוב ... ויתיצבו לפניו ככידור שגיל או עתיד לכידור כמשפט המלכי׳ בעת המלחמות שים בגוהו אנשים

אוהב משפט

ובדעת בלדד הוא אומר כי הוא ירא כי רעות הצדיקים אינן רעות לפי האמת כי אחרית׳ לטוב׳ : ובדעת צופר הוא אומר כי הוא ירא שהצדיק אפשר שהוא רשע ולזה אין להתרעם על רעותיו׳ ובזה נשלמו אל החכם הגו׳ ז״ל כל חלקי הסותר כמו שהצריך בפירושיו : ומה שנראה לעניות דעתינו לפי הכרח הפסוקים ומה שנראה שהוא דעת רז״ל ודעת רש״י ז״ל בפירושיו שאיוב ישכים עם חביריו שהש״י הוא משגיח בזה העולם השפל באישי מין האדם ומפי עליון תצאנה רעותיו וטובותיו וההבדל שבין איוב לשלשת רעיו הוא · כי הוא אומר שהוא צדיק והאל ית׳ העביר עליו הדרך וכפר כפיר׳ זו וחביריו ירשיעוהו ומצדיקים ד׳ כי השם ית׳ ובזה הסכימה דעת שלשתם ולא רצינו לדחוק השם קיים למצא בהם דעת מיוחדת לכל אחד מהם כי למה נטריח עצמנו בזה · ואם תרצה להבדיל ביניהם ושיהיו כל חלקי הסות׳ בדעותיה׳ הרשות בידך כפי דרכנו וזהו כשנאמר מוסכם מאיוב ומחביריו כי ברצון האל ית׳ ומידו באו אלו הייסורין עליו ולא ימלט מחלוקה אם שאיוב הוא מחוייב וראוי שיבאו עליו אלו המכות אם שאינו מחוייב ואם כן השם ית׳ עוות דינו ואיוב האמין בי אינו מחוייב להם והתלוש

רש"י

ירוץ אליו · היה רץ אל הבורא בגובה וזקיפת צואר להכעיסו בעבי גבי מגיניו · וחוזקת כחו גובה · כמו ותבני לך גב : פימה עלי כסל · עשה פה על חלציו שחלבו ועובי שומנו כפול על כסליו ונראין כמין פה · פימה · מגזרת והיתה הצפיר פים · זו היא לימ"ה של כפתים שיש לו פיות הרבה הפלר פיות : וישכן ערים נכחדות · כן דרך בעלי גאוה בוני חרבות לשם : לא יקום חילו · לא יתקיים לימים רבים : לא יטה · לא ינטה · מליצתו ויטו אחרי הבצע · וינטו הם עצמם · לא ינטה מן השמים לארץ מתחת תאותם · וזימון מחשבתם והוא כשתי תיבות מן להם · מן הכנתם · כמו וימן להם המלך · ודומה לו הפצירה פים כשתי תיבות הראלם ת"י אחזי להון · זה נראה בעיני ומנחם מסייעני : מנלם · לשון ככלותך לבגוד · והגון שבו יסוד נופל · לשון תכלית לא יטה לארץ להיו' בטיל · גזירת חרון ויסור מן העולם · ברוח פיו · של שליט בעולם · והמקרא חסר · ויש פותרים בשביל רוח פיו שהרע לדבר סרה: אל יאמן · אותו אשר בשוא נתעה · כי שוא יהיה תמירתו ויגיעו כמו ועל התמורה : בלא יומו תעמוד תמורתו · על מליאת מליגדל ותלהצליח עוד · כמו וימלא ארבעי' יום ואשלימו: וכפתו · כפיית ענפיו כל ענפי אילן דומין לכיפה: הרה

רלבג

בעבי גבי מגיניו · במקום שגופי מגיניו יותר עבים ויותר חזקים : פימה עלי כסל · שעשה פיות על כסליו מרוב השומן : אשר התעתדו לגלים · אשר היו עתידי' לגלים : נלי' · ר"ל שמתין : מנלם · שלמותה כענין ככלותך לבגוד יבגדו בך . בשוא נתעה · ר"ל האיש הנתעה בשוא ובהבלי העולם להמשך אחריהם כי שוא תהיה תמורתו כי תמורתו תהיה שוא והבל ר"ל שכבר יפסד ויעדר : תמלא · תכרת והוא שב אל יונקתו האמורה למעלה: וכפתו · הוא כמו יונקתו והרצון בו פארתו : יחמוס · יגלה כטעם ויחמוס כגן סכו : בסרו · בוסר שלו : נצתו · כמו פרחו : אהלי.

איוב טו

כה כִּי־נָטָה אֶל־אֵל יָדוֹ וְאֶל־שַׁדַּי יִתְגַּבָּר׃ יָרוּץ אֵלָיו בְּצַוָּאר בַּעֲבִי גַּבֵּי מָגִנָּיו׃ כִּי־כִסָּה פָנָיו בְּחֶלְבּוֹ וַיַּעַשׂ פִּימָה עֲלֵי־כָסֶל׃ וַיִּשְׁכּוֹן ׀ עָרִים נִכְחָדוֹת בָּתִּים לֹא־יֵשְׁבוּ לָמוֹ אֲשֶׁר הִתְעַתְּדוּ לְגַלִּים׃ לֹא־יֶעְשַׁר וְלֹא־יָקוּם חֵילוֹ וְלֹא־יִטֶּה לָאָרֶץ מִנְלָם׃

ל לֹא־יָסוּר ׀ מִנִּי־חֹשֶׁךְ יֹנַקְתּוֹ תְּיַבֵּשׁ שַׁלְהָבֶת וְיָסוּר בְּרוּחַ פִּיו׃ אַל־יַאֲמֵן בַּשָּׁו נִתְעָה כִּי־שָׁוְא תִּהְיֶה תְמוּרָתוֹ׃ בְּלֹא־יוֹמוֹ תִּמָּלֵא וְכִפָּתוֹ לֹא רַעֲנָנָה׃ יַחְמֹס כַּגֶּפֶן בִּסְרוֹ וְיַשְׁלֵךְ כַּזַּיִת נִצָּתוֹ׃ כי

מסורה (בשולי הפסוקים): ב' בתרי ליש' · ה' ול' מל' · ג' · ג' · ג' ד' · ל' · ל' חס' ח' · ל' ב' חד מלרע · ל' ב' רפין

תרגום

מְטוּל דְאוֹשִׁיט לָקֳבֵל אֱלָהָא יְדֵיהּ וּלְוָת שַׁדַּי יִתְגַּבַּר׃ יִרְהוּט לְוָתֵיהּ בְּתוּקְפָּא בְּאַקּוּשֵׁי רוּם תְּרֵיסוֹי׃ אֲרוּם חֲפָא אַפּוֹי בְשׁוּמְנֵיהּ וַעֲבַד רוּטְבָא עֲלוֹי כַּפְלָא׃ וַעֲבַר שְׁכוּנָן בְּקִירְוִין צַדְיָן יְתִיב בְּבָתַּיָא דְלָא יֵתִיבוּן לְהוֹן דִּי אִתְעַתְּדוּ לִיגוּרִין׃ לָא יִתְעַתַּר וְלָא יִתְקַיֵּים עֻתְרֵיהּ דְּקָרַח וְלָא יִתְמְתַח לְאַרְעָא מִנְּהוֹן וּלְהַלְהוֹן טַבְתָא דִּדְהוֹן׃ לָא יַעְדֵּי מִן חֲשׁוֹכָא שִׁבִּישֵׁיהּ תְּיַבֵּשׁ שַׁלְהוֹבִיתָא וְיַעְדֵּי בְּזַעֲפָא דְפוּמֵיהּ דֶאֱלָהָא׃ לָא יְהֵימִין כְּבַר נַשׁ דִּבְשִׁקְרָא תָּעֵי אֲרוּם שִׁקְרָא תְּהֵי פִּירוּגֵיהּ׃ בְּלָא יוֹמֵיהּ תִּתְמַלֵּי קְבוּרְתֵיהּ וְעוּבֵיהּ לָא תְהֵי עֲבוּפְיָיא׃ ת"א עַד לָא יוֹמֵי תִּתְמַלֵּי סִבְתֵיהּ וְכַלְּתֵיהּ לָא תְהֵי גְנָנָא׃ יַתִּיר הֵיךְ גּוּפְנָא בוּרְתֵיהּ וְיִטְלוֹק הֵיךְ זֵיתָא לִיבְלְבֵיהּ׃ ארום

אבן עזרא

בעבי גבי מגיניו · ישוב על עובי הצואר ומגניו הם העצמות על דרך משל וגבי הם המיתרי': כי · חלבו כסה פניו וכאילו ינטיך לעשות פימה עלי כסל להוצי' מהחלב וזהו דרך משל כי בתחלה יעשיר הרשע ובסוף להפך כענין בפרח רשעים כמו עשב: ונסיף ישכון ערים נכחדות ויש אומרים כי יבחר מקום אין שם יישוב להתבודד בו להרע שהיו מעותדים כמו עתידים להיותם גלים כמו גל אבנים וכן גלים גלים : חילו · עשרו כמו עשה לי את החיל הזה : יקום · יעמיד : מנלם · הדבר השלם שלהם ופי'יטה כמו נוטה שמים וכמוהו ככלותך כהשלימך : ויסור · אפילו ברוח פיו : בלא יומו תמלא · רובי המפרשים אמרו שהא"לף במקום למ"ד הכפל והוא מן וקטפת מלילות ומלשון רבותינו מוללו ומריח בו : וכפתו · מן כפה ואגמון : יחמס · כמו ויחמוס כגן סכו כחמסו עקביך ועניינו יתפזר :

מסורה: בעבי ב' בתרי ליש' וסימ' האדמה · גבי מגניו : וישכון ה' א' מ"ל וסימ' וישכון כבוד יי' על הר · וישכן ישראל בטח בדד · וישכן הענן במדבר סיני · וישכון ערים נכחדות · וישכן בירושלם · ערים מ"ל : ולא יקום ד' וסימ' נמסר בסיפ' סימ' ח' · ט' ר"ף לא ולא ולא וסימ' ולא תשתחוה לאלהיהם · שמעתי לא תגנבו · לא איש אל ויכזב · לא אכלתי באני ממנו · לא יצעק ולא יענה · לא ירעבו ולא יצמאו · לא דכאו עד היום · לא שלותי ולא שקטתי · לא יעשר ולא יקום חילו :

אבן יחייא

וזה לטוגם אשר נטה אל אל ידו וחשב להתגבר כנגד האל הגבור והאמיץ · וחשב להתגבר כנגד השדי אשר הכל ממנו והוא כותן הטוב לאשר יחפוץ · ולכן ירוץ אליו חרון אף ה' להכותו בצואר ובעובי מגיני גבו כי לא יועילו לו עמו יתברך הכלים מכלים שוכים מכלי המלחמה השומרי' האדם מהמכה · מה שלא היה לו להתגבר כנגד שהיו רק לתת לו תודה כי כסה פניו בחלבו מרוב השומן ויעש פיות עלי הכסלים מרוב השומן מגופו מפני השלוה שהיה לו · וישכון בערים נכחדות ושכן בבתים אשר לא היו נושבים והיו מעותדים לנפול ולהיות גלים · והוא ברוב עושרו בנה הכל והושיבם נרוב בניו ובנותיו ועבדיו · ואחרי אשר שמן בעט ואמר כחי ועוצם ידי עשה לי את החיל הזה · ולכן לא יעשר עוד ואפי' חילו אשר הרויח לא יקום · ולא יטה לארץ ולא יראה עוד נטוי על הארץ ומפורסם מכלם · שר"ל מה שלהם כי הכל שודד יקחנו מטלטלי אגב קרקעי ולא יסור כל ימי חייו מן חשך הצרות · ויונקתו ובניו תיבש שלהבת והקדחת מהחולאים · וזה לטוגם שהיה סר מאחרי ה' ברוח פיו שהיה מדבר גדולות ודברים אשר לא כן כנגד אלוה · ולטוגם שלא היה לו להאמין בעבודה זרה שהוא שוא ונתעה · אשר שוא והבל תהיה לעובד אותו תמורת ושכר עבודתו אשר עבד · לכן בלא יומו תמלא ויכרתו ימיו בטרם קיצו · וכפתו וענפיו שהם בניו לא יהיו לעננים · ויקרא אליו כגפן שיחמוס ויסיר וישלך ענביו בהיותם בסר · וכזית אשר ישליך נצתו בטרם הזמן וזה לרוע מזג אשר כטבע בו וכן האיש הלז לרשעתו יסיר ימיו ממנו בטרם קיצו · וימותו בניו בחייו בעודם קטנים הכמשלים לשתילי זתים · וזה יען כי ה' יעניש לעדת חנף שיהיה גלמוד וימותו כלם להיותם מחריבים הקנוץ מדיני · ואם

תורת חסד   יראת שדי

תהיה תמורת במחשבתו וחושב כי לשוא שקד שומר מצוה ותורה וכו' ולכן בלא יומו תמלא וכו' ויחמוס כגפן בסרו וכו' כי עדת חנף הכושא פנים אל הרשע העשיר שוא היותו גלמוד · ואם אכלה אהלים אשר שם האנשים המקבלים שוחד כדי להטות את הדין באומר' כי עוזב ה' את הארץ והכל היה להם כענין הרה עמל וילד און ובטנם תכין מרמ' כי עבירה גוררת עבירה וכו' וכדי להנצל מכל זה בא האל"ים לכסות לאיש כמוך לתועלת הרואים ובכן ישובו אל אל ולא יבאו להטוא בכל אלה · הכלל העולה מדברי אליפז במענה זה שר"ל לאיוב כי אחרי היותו חכם כמוהם אין לו להוכיח לא לאל ולא להם כאשר אמר במענה שקדם לזה כי א"כ יעשה יפר יראה ויגרע שיחה לפני אל ולא יהיה לו רשות לדבר לפניו לא בעניני העולם ולא בתפלה ותחנון ולשונו יטעמו ולא תהיה תפלתו שגורה בפיו ועוד אמר לו כי האם ראה כבר את עצמו במדרג' אברהם אבינו כי ברלאותו ית' שעמד בו' נסיונות לא רצה לנסותו עוד · ומלד

הרמב"ן

כי נטה אל אל ידו · להקניטו במעשה ידיו · וכנגדו היה מתגבר כי לא היה ירא ממנו · וירוץ אליו בחמת כחו: בעבי גבי מגניו · הם הזרועות אשר הם מגנים לאדם בהלחמו · וגבם אשר הוא העור עבה ושמן · או יהיה פירושו ירוץ אליו להלחם בו בצואר אשר בו עובי מגניו · כי יעשו הנלחמים מגנים מכוסים בעור עבה כתלים בצוארם · כי חלבו כסה פניו · ויעשה פה על הכסילי' מרוב השומן · כי בהיות השומן כפול עושים כדמות פה · והנה ישכן ערים שיעשה לו וסופם להיות נכחדות · וכן הבתים אשר ישכון לא ישב בהם איש בבא אידו · כי עתידים הם מאז להיות גלי אבנים · והתרגום אמר ועביד שכיכן בקרוין לדיין יתיב בבתיא דלא יתיבו להון די אתעתדו ליגורין · אמר כי הרשעים בונים להם בתים בחרבות ובמקום שלא ישב אדם מעולם ורק הם מעותדים מאז לגלים ומרוב עשרם בונים אותם להיות להם לשם תפארת : לא יעשר ולא יקום חילו · מוסף לאחור · כלומר לא יקום חילו ועשרו בסוף ימיו ולא יהיה נוטה לארץ מן כל אשר להם: יטה · ירבה ויגדל · כמו נוטה אליה כנהר שלום · נוטה שמים · ענין פירושו מתיחה : מנלם · כמו שתי מלות · מן להם · כמו וימן להם המלך · וכמוהו לדעת יוכתן בן עוזיאל אראלם · אחזי להון: לא יסור · שוב לעולם מן החשך אשר הוא בו · ואם ילמח בארצו יונק וסעיף תיבשהו שלהבת · וזה רמז למיתת הבנים אחריו : ויסור ברוח פיו · הרשע · כי ממנו תצא רוח להשחית מעשיו · כעניןהכם אש תאכלכם · והתרגום אמר ויעדי בזעפא דפומיה דאלהא · ירצה לומר יסיר הרשע ויאבד בגזרת פיו של האל הנזכר בפסוק כי נטה אל אל ידו : אל יאמן בשו נתעה · יזהיר הרשע הנתעה שלא יהיה מאמין ובוטח בהיותו בשלוה שיהיו כל ימיו בשוא · כי שוא תהיה תמורתו וחלופו · כי הימים ימירו כבודו בשוא ובאפס : בלא יומו תמלא · תעמוד תמורתו על מלאה מלהגדל ולהצמיח עוד · כמו וימלאו לו מ' יום · ואשלימו · וכפתו אשר הוליא והוא רמז לבנו [illegible]

ר' אברהם פריצול

אנשים בתוך המעגלה בזמן המלחמה שיקיפו אותו תמיד משרתיו וישמרוהו ולא יכיחוהו רגע · כן יסובבו הצרות והמלוקות לרשע בסופו תמיד · כידור · לשון סבוב ועגול וכנגד שזכדור אל ארץ רחבת : כי נטה אל אל ידו · והנה יגיעו המבוכות האלה אל הרשע יען כי נטה אל אל ידו ופנה למעלה באצבעו ממש לאמר שאיכנו מפחד ממקרי הזמן ואל שדי יתגבר שיחשוב להתגבר ולהתחזק ולהאריך בהצלחתו באמרו בכח ידי עשיתי · וכן תעשה ולא יירא מה' וזה אמרו כי יתגבר מאל שדי : ירוץ אליו בצואר · ויד ה' ומכתו ירוץ אל הרשע להחזיק בו בצוארו להשחיתו ואף בעת היותו תקיף וחזק עם עובי וגסות גופי מגיניו שהוא רוב כספו וזהבו אשרהם מגינים את האדם כמו מגינים גסים ועבים בעצמות גבם להראותו כי ה' גבור ממנו : בעבי · מן ועביו טפח : גבי כמו גוף ועצם הדבר · מן על גבי חרשו חורשים : כי כסה פניו · והצרה הזאת הגיע לרשע יען כי כסה פניו בחלבו וישמן ויבעט ולא זכר את ה' · רק להתעדן ולהתענג עד שמרוב השומן עשה פיות וקמטים על הכסלים ועל המתני': פימה · כמו פיות וקמטים · וישכון ערים · ואם בשכבר הימים הרשע הלז מרוב הצלחת עשרו שכן ערים ומקומות חרבות ושוממות והקים בעשרו ובתים אשר לא ישב אדם שם בנה אותם · ואם בשכבר היו מקומות אלו אשר התעתדו ואשר הוכנו והוגבלו להיות גל אבנים ולהיות תל עולם והוא הקימם בעושרו עתה יהיה נטרד מהם : נכחדות · נשחתות : התעתדו · מלשון עתיד שהיו מעותדות · גלים · גלי אבנים מן ויאמלו שם על הגל · או ושכון ערים נכחדות וכו' · אשר התעתדו לגלים · ירצה לומר שהערים והבתים מהרשע הלז ועם היותם בנויות ומיושבות עתה ראויים הם להיות נכחדות ונחרבות ומעותדו' להיות לגלי' ארץ מלחה לא תשב : לא יעשר ולא יקום · והרשע הלז יאבד תקפו כל חתו · כי לא יעשר עוד ולא יתקיים ולא יקום עוד חילו · ולא יטה לארץ ולא יגיע עוד שלמות הצלחתו להיות נכלל ונזכר בתוך מנלם · שהוא השלמות ורצוי האנשים המשלימים מפלם בלבסיפת הקניני' [illegible]

אוהב משפט

והחליט המאמר כי השם ית' בעול הביאם עליו ושלשת רעיו הצדיקו השם ית' וכבדלו וים עם כל אחד מהם דעת מיוחדת על צד החלוקה ההכרחית וזה בשלא ימלט מאחד משני דרכים אם שאלו הייסורין הם ייסורי תוכחת על דרך האהבה לקבלת חטאיו או אינם על זה האופן והם אינן ייסורין של אהבה יהיה איוב רשע גמור : ואליפז מתחלי' ירצה שהם יסורין של אהבה ונוכר ירצה שאינם יסורין של אהבה הבל איוב הוא רשע גמור מחוייב להם · ובלדד כסתפק מתחלה אם הוא כדעת אליפז או הוא כדברי צופר ולא הבל ט המאמר בזה אלא כמחזיק החבל בשני ראשים · והו הכרהה מדעו' אלו הכל"כ' עד כהן · ומכאן והילך יסכימו כלם כי איוב רשע גמור ואיוב מתחזק על כל אלה כי הוא צדיק גמור וכבר כתבנו כי זה הספר לא ישתדל בהתרת ספק רשע וטוב לו כי אם במקרה כי לא חובר אלא להתיר ספק בענין איוב [illegible]

[illegible]

רלב"ג

אהלי שחד · הבנויים משחד : ביאור דברי המענה ענה אליפז התימני ואמר היתכן לחכם שימעון טענות כוזבות אשר הם דברי רוח והבל · אם מחוק החכם שיווכח בדברי' וטענות בלתי מועילות בהאמתת מה שירצה האמתות · הנה לא תוכל להכלל שלא תעשה עול גדול באלו הדברים כי אתה תפר מההמון יראת השם ית' כי ההמון לחולשת שכלם לא יראו מעשות רעות אלא מדאגה פן יעניצם השם ית' ולזה כשתאמר שלא יועיל הצדק שלא יבאו אלו הרעות אלא למי שבמערכתו בעת הלידה שיבואהו אתה מפר יראת השם ית' מההמון ואתה ג"כ מונע ההתפלל לפני השם ית' על הרעות הבאות לאיש איש כי התפלא עליהם שוא ובטל לפי דבריך · הנה דבריך יודיעו לאנשים עונך כי אתה בוחר בדבריך לשון הערומים המדברים בערמה ובמרמה ובדרכים מתעים · הנה לא אצטרך אני לומר שאת' רשע ועל זה באה עליך הצרה הזאת כי פיך ושפתיך יעידו בך שאת' רשע · מה זה שתתפאר' בישישיו' וזקנה האם נבראת קודם אדם הראשון ולפני בריאת הגבעות הלא אם צופר הוא צעיר לימים הנה לא ימנע מפני זה שיגיע לו מהמוס מה שהספיק בזה הדרוש וזה שיתכן שקבל כבר עדות מאנשים יותר קודמים ממך על שכבר הגיע אליו מה שהתפרסם מזה החוש זה זמן ארוך ולזה אם אינך ראשון לכל האנשים תהיה טענתך בזה בטלה · האם שמעת בסוד אלוה ונגלה לך כבר עד שתמנע לך החכמה ותהיה לך לבדך לא לזרים אתך · מה ידעת מפעולות השם ית' ולא נדע ומה תבין מהם ולא עמנו הוא ועוד שאם תטען כי בעבור ישישותך יתכן שתהיה חכם יותר · הנה גם שב גם ישיש בנו כביר ימים מאביך ואחשוב שאליפז היה יותר ישיש מאיוב ואולם שאר רעיו היו צעירים ממנו או צופר לבדו היה צעיר ממנו · המעט ממך התנחומות שנחמוך בהם אלו האנשים ר"ל צופר ובלדד עד שקראת להם רופאי אליל · האם מה שטענו לקיים שהשם ית' מבין את כל מעשה האדם ושופט אותו עליהם הוא דבר של לאט ושל סתר עמך עד שקראת אותם טופלי שקר וקראת סתר אלו הטענות והוא מה שאמרת אליהם אם בסתר פנים תשאון · איך לקחך לבך ואיך רמזו עיניך להשיב אל אל רוחך והוצאת מפיך מלין כנגדו · איך תחשוב שתהיה נקי ולדיק עד שלא יתכן שיגיעך עונש הנה אי אפשר באדם לחסרונו שיהיה נקי ולדיק ואיך תחשוב שתהיה נמלט מהחסרון הלא בעיני השם ית' אין נמלט מהחסרון כי גם המלאכים והגלגלים ישיגם חסרון מה לפי מה שמציאותם יצטרך אל מציאות אחר ישפע ממנו ועוד בהם חסרון נפלא ביחס אל השם ית' כמו שביארנו בחמשי מספר מלחמות ה' ולזה לא ימלא השלימות כי אם בשם ית' · ובהיות הענין כן איך תשבח עצמך נקי מהחסרון עם היותך נתעב ונאלח ושותה כמים עולה כי האדם זה דרכו ולזה אין לך להתרעם על הש"י על זה העונש כי בלי ספק אי אפשר מזולת שמרית ואם אינך מסער בזה כי יתכן שתטאת בדברים רבים הם חטא אל השם ית' מצד שלמותו ואינך חושב בהם שיהיו חטא · הנה אגידך שראיתי בחוש ומה שיגידוהו חכמים ולא כחדו כמה שקבלו בזה מהחוש מאבותם · כי לא אביא עליך עדות ממה שיגידוהו הפחותים כי אין לסמוך עליהם אבל ממה שהגידו השלימים אשר להם לבדם נתנה הארץ מרוב חכמתם ושלמותם לא עבר זר בתוכם הלא הם יגידו · וראיתי ג"כ בעיני כי הרשע ואם הוא מצליח הוא מתחולל כל ימיו ר"ל שיאחזהו חיל וכאב לב כל ימיו ליראתו ולפחדתו שיגיעהו רע ומספר השנים אשר נצפנו לתוקף החומס אנשים יהיה בכל אחד מהם · קול פחדים באזניו שיגיעהו רע והנה בהיותו בשלום יבואהו השודד והכר לו בדרך שלא יאמין שוב מני החושך והצרה ההיא · הלא החרב ירמה אותו בדרך שיפלו עליו אימות מות · הלא הרשע הוא נודד ללחם אנה ימצאהו כי אין לחם להכיל ידע כי נכון בידו יום חשך וצרה גדולה ולזה הוא בכאב לב תמיד : צר ומצוקה יבעתוהו · תתחזק המצוקה עליו ותאחזהו אותו כמו המלך שיתקיף ויאכוס האיש שהוא עתיד להשפט בכידור והם האנשים הנדונים לטביעה שיקשרו ראשם בין ברכם וידיהם ורגליהם בדרך שיהיו כמו הכידור עד שלא יוכלו להנצל מהטביעה · מפני שנטה הרשע אל ידו וחשב להתגבר על השם ית' · הנה הש"י ירוץ אליו להכותו בצוארו במקום שיהיו מגניו יותר חזקים ויותר עבים להראותו כי לא תועיל גבורתו כנגד השם ית' · מפני שכסה הרשע פניו בחלבו מרוב השומן ושכן בערים חריבות ר"ל שגנה אותם ושכן בבתים אשר לא היו נושבים אבל היו עתידים להיותם לגלים כלים ובנה איתם מקדם כדי שיוכל לבטוח יותר בהם שיהיו חזקים ולהיותם לזכר לו · הנה יענש שלא יעשר ולא יעמוד עשרו אשר בעבורו היה מאמין עצמו ולא יטה לאנשי הארץ שלמותם ר"ל שהבכירים אשר עשה לא ישארו אבל יחרבו ויפלו · לא יסור מני חשך הצרות יונקתו אשר היתה צומחת אחר בהיותו בעשרו עד שהיה בתכלית השומן והדשנות תיבש שלהבת הצרות הבאות עליו עד שיגיעהו מהכחישות שרוח פיו יכיעהו ויסירהו ממקומו · בעבור שלא היה מאמין זה האיש הנתעה בשוא ובהבלי העולם כי יומתו ותהיה שוא והבל תמורתו ר"ל שלא היה מתפחד תהמות הנה יהיה ענשו שימות בלא עתו ותכרת יונקתו בלא עתו וכפתו אשר היננה רעננה יסור בקלות הפרח והנץ שהוציא הרשע לעשית פרי כמו הגפן שיחמוס ויפתיח בסרו וכזית שישליך נצתו במעט סבה · הנה קבוץ החנפים סופו להיות גלמוד לפי שישחיתו קנתם קנת ולא ישלם הקבוץ ביניהם ואש אכלה האהלים הבנויים משחד ועול לפי שהם יחשבו ויסתדלו תמיד בעמל ואון ומחשבתם תכין מרמה תמיד ולזה יעניסם השם ית' בכמו אלו העונשים :

והכלל

איוב טו

כִּי־עֲדַת חָנֵף גַּלְמוּד וְאֵשׁ אָכְלָה אָהֳלֵי־שֹׁחַד׃ הָרֹה עָמָל וְיָלֹד אָוֶן וּבִטְנָם תָּכִין מִרְמָה׃

ארום סיעת דילטור לצערא ואשתא גמרת משכני שוחדא : דחשלין [נ"א כתיב ה'] ליעורת ומסללין שקר ורעיוני כריסיהון מתכין ניכלא :

ואתיב

רש"י

עשה רעה ויסתלמו שכר הליד לפי ההריון: הרה עמל וילד און · תכין תזמין · מרמה: למרמה תהפך להם תאוותם : ויען

מענה

גלמוד ג' וסימ' היום ההוא יהי גלמוד · כי עדת חנף גלמוד · בחסר ובכפן גלמוד :

אבן עזרא

ואש אכלה · דמה אף אלהים שמעתי לאש בעבור שהרו עמל : ובטנה · רמז למחשבותם הנסתרות :

תורת חסד · יראת שדי

ומלד תשיבותו הגדול אמר האל ית' המכסה אני מאברהם אשר אני עושה כו' כי כבר ידעו מעלתו וידיעתו שלא הגיעה למה שידע אברהם אבינו עד כי בן ג' שנים הכיר את בוראו וכו' ועוד אמר כי המעט הוא בעיניו מה שנאמוהו מענין מה שעשה האל ית' עמו בנסיון זה ומה שאמרו לו מענין היות דברו אשר אמר אולי תשאו בפי וכו' דבר מוער בערך אל הטוביות אשר נמשך מדברי פיו במה שיסר את רבים וכו' ושהאם הוא מחשיב את עלמו שדבריו הם ברוח הקדש או שהוא רוצה למות ולא לסבול יסוריו אלה וכמו כן האם לא ידע כי תועלת גדול ימשך מענין היותו הוא ית' מנסה אותו במה שיזהרו האנשים במלולם ולא ידברו על ה' תועה בראותם לדיק ורע לו רשע וטוב לו אשר מענין היותם מדברים זה יבאו לכפור בהשגחת ית' בשפלים ויוסיפו לחטוא וכן ילכו מדעה אל רעה כאשר הלכו מעבירה לעבירה ובו' :

אבן יחייא

ואש אכלה אהלי האנשים החטאים בעלי שוחד אשר גם הם יחריבו העולם הזה בהטותם משפטי צדק · ותמיד הם הרים מעמל ועול · והתולדה יהיה און וחמס לבני אדם ובטן מחשבתם תמיד תכין מרמה כי יבקשו להבין דבר מתוך דבר כדי לעשות מרמה לזולתם · ויען

ר' אברהם פריציל

כי עדת חנף גלמוד · והנה ראוי הוא שהרשע יכרת מן הארץ · וכן דינו מאת ה' · כי עדת חנף ורשע הוא להיות גלמוד כשאר יחיד מבלי טובה · וגם שאש ה' יאכל אהלי האנשי' רודפי השוחד והבצע שכל מגמת פניהם היכנורק במסון · חנף רשע · לא תחניפו · גלמוד · יחידות : הרה עמל וילוד · וכן תמיד הרשעים הוסבי' העול והחמס · ואחר כך עוסים אותו · ויהיה זה הפסוק משל לרשעי' החוטאים במחשבה · בדבור ובמעשה : וזה אמרו הרה עמל במחשבה · וילוד און בדבור · ואחר כך מבטנם יכינו מרמה במעשה :

הרמב"ן

כי עדת חנף · וקהלתם הגדולה תהיה לגלמוד : ואש אכלה אהלי בחד · כי הבורא רעה כאש אוכלת האהל שהוא מן בגד · האיש המכלה אותו : הרה עמל וילד און · יאמר כי הרשעים הורים עמל · ולכן יולדים און ואפס מעשיהם ושלותם · ואשר הכין בטנם יהיה להם מרמה · כי יבעתו בעשרם וירמה אותם כי יסור מהם : ויען

עקר המענה הזה לאליפז הוא לפי הנראה מדבריו שרדף אחרי דיעות רעיו · ולא ראיתי שהוסיף בורק שני דרושים קטנים · א' בפסוק שהוכיח בו את איוב שאמ' לו אף אתה תפר יראה · כי בהיו' איוב חושב בעצמו לדיק ובלתי ראוי לצרות אשר סבבוהו · ובעבור זה היה כופר בהשגחה פרטית · ושהמקרים הקורים לאישים תלויים ונופלי' מן המערכת · הוכיח אותו אליפז בזה · שזו רע' חולה וקטה גמור להאמין בבטול ההשגחה · ששיה מפר דעת האנשים לבלתי היות משועבדים לדתות ושבת הריסת היסודים · והיה גם כן בשבה להרחיק האנשים להתפלל אל ה' אחרי שאין תועלת בו · ב' כי כאשר נראה על כל פנים כליון הרשעים תמורת רשעים · באמרו אל יאמן בשוא נתעה · כי שוא יהיה תמורתו · להיות נכרע מדה כנגד מדה · יתחייב שיהיה זה בגזרת אלהים לתת גמול לאנשי המרי · כיון שלא יקויים הכלחתם · ואלו היה הדבר תלוי במערכת היה מחוייב שהמערכת תהיה חכמה לתת עובה לטובים ופורענות לרשעים ומזה הפול כשירה אחרת יותר גדולה לכפור בבפירה ובעונש ובגמול לגמרי : ויען

אוהב משפט

לרעהו שאומר עליו שהוא רשע ומהו השחוק שאני רואה שהרשעים המפירים הם בשלוה ואיך תאמרו שאני רשע מפני צרותי אין זה אלא שאתם רוצי' ללעוג עלי: ישליו אפילו אהלים אשר אין להם אומה כלל אל השודדים ומלסטסים את הבריו': ומרגיזי אל· המכעיסים אותו על פניו הם בהבטחה: בטיחות שם · על משקל מבורות · או יהיה תאר על משקל שכולות מן ושכולה אין בהם ויהיה חסר המתואר כמו ומאכלו בריאה שהראוי שה בריאה וגם זה הראוי ומשכנות בטוחו' : לאשר הביא אלוה בידו פי' החכם הב"ע ז"ל לאשר היה עובד ללמים והיה מביא אלוהו בידו · או שהביאהו לעולם בידו שהוא עשאו כטעם למעשה ידיו ישתחוו לאשר עשו אצבעותיו ורש"י ז"ל פי' לאשר הביא האל ית' השלוה בידו בטעם והאלהים אנה לידו כדרך מתת אלהים היא · כלומר השלוה באה לבני אדם אפילו הם רשעים ברצון האל ית' : ואולם · היותר נכון שיפשר לפרש בהקשר אלו הפסוקים הוא מה שפי' נו חכם ר' לוי בן גרשום ז"ל: הירך · עתיד לנקבה נסתרת ובא על דרך בנות לעדה · כלומר כל אחת מהבהמות · וענין ההוראה וההגדה הזאת איננה למוד נפה אבל התסתכלו' ביצירתם ז'מד זה כדרך השמים מספרים כבוד אל · אין אומר ואין דברים : או שיחי לארץ מן שיחו בכל נפלאותיו והם על משקל שיכלא כבוד שימו לאם · והוא ענין דבור · י"מ לארץ כנגד הצמחים והאילנות כי גם הם הכמ' ביצירתם · וי"מ נגא הרמשים החיות ורמשים וענין ההודאה והספור כבר פרשתים : מי לא ידע בכל אלה שזכר ממיני הבעלי חיים · כי יד יי' עשתה זאת היצירה וענין הידיעה היא דרך משל אל האד' המסתכל בהם וביצירתם שא"א היצירה הזאת הנפלאה נופלת במקרה אבל יד יי' עשתה זאת : אשר · הבדיל בין נפש הבעלי חיים ונפש האדם כי אף על פי שיש מהפלא בנפש הבעלי חיים מה שלא יעלם לכל יותר היא נראית חכמת הש"י בנפש האד' שידבק שכל כזה בחמר כזה שאי אפשר ליחס זה אלא אל השם ית' לא למקרה ולא לטבע : הלא · האוזן היא המומחת דברים · ביה בוחנת אותם איזה מהם ראוי לקבל ואי זה מהם ראוי לדחות · גם החך הוא טועם המאכלים אי זה מתוק ואי זה מר ואתם לא נתן לכם הש"י אוזן לבחון ולא חך לטעו · והלעיגו עלי בדברים שאינם מתקבלים ושאין להם טעם · והגאון רבינו סעדיה ז"ל פי' שהוא נקשר עם הפסוק שלאחריו ופי' כמו שהאזן מילין תבחן כן בישישים חכמה · ואין לורך : בישישים י"מ אם בישישים יש חכמה בזקנתם ובאורך ימיהם תבונה כ"ש שיהיה עם השם ית' חכמה ותבונה שהיה קדמון או הוא בתמיה כלומר וכי בישישים חכמה איכה אלא עמו והוא נכון : והנכון שאיוב הוא מתפאר בזקנתו עם חביריו שהוא יות' חכם מהם להיותו יות' זקן מהם וראה יותר מקרים מהם וכי ישלו אהלים לשודדים והם לעירים ממנו לימים כמו שיאמר ועתה שחקו עלי צעירים ממני לימים ולא השיגו חכמה כמוהו ולזה אמר לו אליפז במענה שלא אחר זה גם שב גם ישיש בנו ורואים תילדות הזמנים כמולו כמוך והם היו כם זקני' כמוהו כמו שבראה מדברי אליהוא שאמר ואתם ישישים יאמר להם כי יתמה איך רוב שנים יש בהם לא הודיעו חכמה · בי"ת בישישים משמשת לשנים וכאלו אמר והרך ימים תבונה : עמו חכמה · כל זה הוא משבח שבחיו של השם ית' וכי לא נעלם ממנו כל זה שאין תלונתו על השם יתברך מפני בכלותו בזה אבל מה שידע מגודל חכמתו וגבורתו של השם ית' היא מחייבת לו התלונה על ייסוריו וכבר הקדמנו זה הרבה פעמים · וי"מ הוהו לקשר עם מה שאחריו שהשם יתבר' הורס וסוגר ועוצר ואין חכם נצול ממנו כי הוא יותר חכם · ולא גבור כי הוא יותר גבור ואין עצה ואין תבונה לנגדו כי עמו היא העצה והתבונה : הן כל זה מפעולותיו כי יהרוס ולא יבנה המקום ההרוס בזולת רצונו יסגור על איש ואין מפתח מאסרו · וזה יורה כי יאמין איוב כי השם ית' משגיח על אישי מין האדם הפך מה שטענו עליו המפרשים ז"ל · וחסר מלת מקום וכן ראוי להיות הן יהרוס מקום ולא יבנה : הן · המים הם עיקרו של קיום העולם וכשהם נעצרי' ייבשו כל יושבי הארץ או הזרעים או המים עצמם דרך גוזמא וכשהוא משלחם בלא הדה יהפכו כל הארץ כענין המבול · וי"מ יהפכו ארץ מגיה לרויה : עמו · עם השם ית' היא הכח והישות · וי"מ לו שוגג ומשגה שהוא יודע מי שהוא שוגג ומי שהוא משגה אותו · וי"מ כי הבל הוא ברשותו להטעותו מעלמו או להטעותו על ידי אחרי' · ויש פי' אחר שאינו נכון · והיותר נכון שלא לו הכה והכל הוא ברשותו כנפש השוגג וכנפש המשגה אותו : מוליך · י"מ שולל כמו אלכה שולל וערום ובא על דרך ולדיקים ככפיר יבטח כלומר כל אחד מהם · או הוא שם דבר כלומר השתוללו' והיועצים על דרך הרוב הם עשירים והוא מוליכם כמו שסללו אותם שוללים ולא תועילם עלתם · והנכון ששולל הוא ערבוב השכל וחסרון הדעת כמו אשתוללו אבירי לב שגר מרע משתולל · וכן פירש רש"י ז"ל : מוסר · מגבורות השם ית' הוא שהוא מתיר קשרים של המלכים שהוא יגבר עליהם אם יאסרו איש יתירנו · מוסר · קשר מענין יסרתי חזקתי זרועותם : פתח · לשון התרה כמו כי יתרי פתח והוא קריב ללשון פתיחה · ויאסור אזור במתניהם · י"מ שהוא מעבידם לאחרים עד שאוסרי' אזור במתניהם ועיין רש"י ז"ל והר"מבן ז"ל פי' כפי' הראשון · וכתב הרב ז"ל כי כן דעת התרגום שהרגום שלשלה דמלכיא משרי ורם קמור בחרציהון והוא מלשון תכמי' ז"ל ככי דהכי לך קמרא דאבוך למהוי אב ב"ד למהוי נשיא מי אהכי לך · וכתב בעל הערוך ז"ל שהיא החגורה שחוגרין אותה באבנט אלא שהיא רחבה יותר מאבנט וקובעין עליה כסף וזהב ומשמשי מלכים לובשין אותה ואמ' שהיה אביו של רבי נתן ראש גולה בבבל והיו ראשי גליות רגילין ללבוש החגורות דאיכון קמרי ולעמוד בפני מלכי הפרסיים עד סוף מלכות פרס · ועליה ר' נתן לארץ ישראל והיה אב ב"ד ואמר רשב"ג הלא די לך זאת ובקשת להיות גם נשיא זה פי' רב שרירא הגאון ז"ל · עכ"ל · וכתב הרב מורה ז"ל כי לפי זה הענין יהיה פי' הפסוק שהאל יתברך מפתח מוסר המלכים ומסיר ממשלתם ואוסר להם אזור במתניהם שיהיו הם משמשי המלכים הקמים התחתם : מוליך · כהנים הם השרים כמו ובני דוד כהנים היו · פי' כי השם ית' הוא מוליך הנכבדים שולל מעושר ונכסים וכבוד : ואיתנים · הם החזקים מענין איתן מושבך : ישלף · ענין עוות כמו ויסלף דברי לדיקים כלומר יסלף דרכם שלא יוכלו ללכת דרך ישרה עם תקפם וגבורתם ובשבת עוות דרכם ועצתם הנבערה תאבד גבורתם ויגברו עליהם אויביהם · או יהיו הכהנים והאיתנים שופטי הארץ ומערבב שכלם ומסלף דבריהם לצאת משפטם מעוקל · ויהיה שולל כמו אשתוללו אבירי לב שהוא ערבוב השכל : מסיר · י"מ נאמנים מענין אמונה ובני אדם הם נשמעים לדברי מי שהוא נאמן בדבורו · והשם ית' לפעמי' שהוא מסיר דברי נאמנותם לפי שימנע מהם מה שנדרו לקיים · וכנה הדבור בלשון שפה כענין ויהי כל הארץ שפה אחת לפי שהוא יוצא מהשפה · ורש"י ז"ל פירשו על צד המדרש כי השם ית' הוא מבלבל שפה אפילו למאמינים בו כמ"ש באברהם והאמין בי"י יאמר במה אדע · וי"מ נאמנים הנון פרש מעניין ויגאמו כאם כלומר בעלי הדבור השם ית' מסיר שפתם · וגם הזקנים שלרוב ימיהם וזקנתם ראוי שימצא בהם הטעם והעצה לוקח טעמם מהם: טעם /

עצה

מלה כמו טוב טעם ודעת למדני והוא קרוב ללשון טעימה כלומר דברים המוטעמים בשכל כמו המזון המוטעם לחך :

שופך הנדיבי׳ לנדיבותם מכבדים אותם בני אדם והוא שופך בוז עליהם כמים שהם בחים לידי בזיון גדול כאלו הוא ענין נשפך עליהם כמים : מזיח · הוא החגור כמו ולמזח תמיד יחגרה : אפיקים · הם התקיפים והחזקים כמו אפיקי מגינים והוא מן ויתאפק המן כלומר חגורת התקיפים מרפה שלא יחברוה עוד · ובפי שהגבור׳ היא במתנים הוא מכנה החולשה לרפיון חגורת המתנים :

מגלה הדברים העמוקים יותר מהחשך הוא מגלה אותם ומוציא לאור הצלמות ויש פי׳ בכאן על צד הפילוספיא ואינו נכון : עמוקות רפה כן כתב רבי יונה ז״ל ובעל השרשים אמר שהקוף דגושה :

משגיא משגיא כמו מרבה או מגדיל ויאבדם · הפך משגיא · וי״מ משגיא מטעה לשון שגגה וזה הפי׳ הוא שגגה לפי שהוא בשבולת ואף על פי שכמלא במדרש : שוטח לגוים וינחם · עיין פירש הרא״בע ז״ל ורש״י ז״ל :

מסיר ראשי עם הארץ יש להם לב רחב להנהיג העם והוא מסיר לבם כענין יאבד לב המלך ולב השרים · ויתעם מדרכם ללכת בתהו יליל ישימון במקום שאין שם דרך ללכת אל עיר :

ימששו כטעם וימש חשך שיהיה החשך עד שיש בו ממש או יהיה ימששו כמו יגששו כלו׳ יחשך אודם עד שלא ישיגו הדברים אלא במשוש ויתעה אותם כהתעות שכור בקיאו :

הן כרעתכם כל מה שאמרתם מחכמת השם ית׳ וגבורתו ראיתי בעיני ושמעתי מקדמוני באזני ובנתי ממה שספרו לי יותר ממה שאמרו לי אתן לחכם ויתכם עוד · והם כן מה תתפארו עלי בחכמה וידיעת כידיעתכ׳ ולא נופל אנכי מכם :

אולם אולם עם היותי יודע כל זה אני רוצה לדבר עמו אם איפשר ולהתוכח עמו אחפוץ על מה שהוא יסרני באלו הייסורין :

ואולם טופלי · לשון חבור ודבוק דבר שאינו קיים על דבר שהוא קיים מלשון רז״ל כל שהוא עיקר ועמו טפלה · ונקר׳ טיח הטיט שעל גבי התכור טפלה לפי שהו׳ נדבק שם ואינו מעיקר הכלי וכן זה אומר להם מהם טוענים עליו מה שאינו אמת שהם אומרים שהוא רשע וייסורין באו עליו בדין יזהו טפול שקר שאין לו עיקר ויפול לבסוף ונזה אתם רוצים לרפאות קושייתי ולא תוכלו לרפאה בזאת הטענה כי אני יודע שהו׳ שקר ועל כן אתם רופאי אליל : אליל לשון אל ואפס כלו׳ רופאי אבו והעדר · ורז״ל פירשו שיש העורק הגדול אשר בצואר שקורין אותו הרופאים עלב וכשנחתך אינו רפואה כלל לפי שיש בו הרגש גדול עד שבחוזק הכאב ימות ולא יתרפא · כלומר רופאי חליים שאין להם רפואה אתם · ונכון הוא ועיין הרמ״בן ז״ל :

מי ע״ד גם אויל מחריש חכם יחשב כי אם השגתם קושי הדרוש עד שתקהם מלהשיב עליו תשובו׳ של שקר היתה נחשבת ההשגה ההיא חכמה כמאמר החכמי׳ ז״ל שאמרו הליאות בהשגה השגה · ועכשיו נחשבתם או ליש בי רדיפת הזכות בדברי שקר איננה מעלה · וי״מ אם החרשתם תהי לכם לחכמה יותר ממה שתדברו בסכלות :

שמעו מה יועילני להתוכח עמכם ואינכם משימים לב להבין דברי על כן שמעו באזניכם והקשיבו בלבבכם תוכחתי וריבותי : ריבות כמו תוכחות כלומר טענות :

הלאל ה״א הלאל לתימה ובאה בפ״תח מפני שהל״מד בשב״א ואי איפשר לשני שאין סיבואו כאחד ברא״ש התיבה כמו הלהוכח מלים ולמד הלאל כמי בעבור כמו ואמר פרעה לבני ישראל ולו בעבורו כמו אמרי לי יאמר אתם הבאים ללמד זכות על האלהים הוני לכם שתדברו בעבורו עולה ורמיה הייטב בעיני יי׳ שתלמדו זכות בדיכו בדברי שקר :

הפניו הטוב כי תשאו פניו להצדיקו במה שאינו צדיק כי זהו נשיאות פנים בדין · כמו לא תשא פני דל · ואם בעבור האל תטעני מה שלא היה הוא טוען אלו היה מתוכח עמי אם זה לשון תימה הוא : תריבון · תתוכחו לשון טענות ורבינו סעדיה גאון ז״ל פי׳ וכי צריך הוא שתשאו פניו ושתריבו בעבורו וגומר :

הטוב נראה לי פירושו האם יהיה טוב זה הדבר כשיחקור אתכם כי עתה נראה טוב כי אתם מצדיקים דין האל ית׳ אבל אחר החקירה האם יהיה טוב בעמת לא יהיה טוב כי אסרע לפי שהן טענות שקר : כי כמו כאשר · וכשיחקור אתכם וימצ׳ רע הדבר האם תהתלו בו כאשר יהתל איש ברעהו לומר לו רציתי לכסות העול שעשית בדברי שקר כדי שלא תתבייש ולכבודך נעשיתי שקרן האיפשר לכם לעשות זה אל הש״י יוכיחם איוב כי במה שהם חושבים להתקרב אל הש״י הם מתרחקים ממנו :

הוכח י״מ אם זה לשון תמיהה כמו הבסתר פנים תשאון כלומר הוא יוכח אתכם על זאת וכשתהיו עמו בסתר האיפשר שתשאו פניו בינכם לבינו ונראה לי לפרש כן בעמת הוא יוכיח אתכם אם תלכו אצלו בסתר לשאת פניו ולומר לו כך עשינו לכבודך וי״מ בסתר כמו בשקר ואינו נכון :

הלא שאתו · התרוממותו כמו יתר שאת · וי״מ שרפתו מענין והמשאת החלה לעלות ואינו נכון יאמר כי רוממותו תבעת אתכם כשתבואו עמו בתוכחת על זה ופחד יפול עליכם מרוב התרוממותו · וי״מ למה תעשון כן הלא היה ראוי שתבעת אתכם רוממותו מלעשות ככה :

זכרוניכם לפי דעתי יקשר עם שלפניו יאמר כי השאת שלו תבעת אתכם לפי שאתם מה אתם כי אם עפר ואפר וזכרוניכם ושמכם הם נמשלים לאפר וגביכם הם גבי חומר · לגבי נוספת כמו והג׳ לאבשלום או יהיה חסר תיבה אחת והראוי לגבי חומר נמשלים גביכם או לגבי חמר ישכבו גביכם · ויש פירושים אחרים וזה יותר נכון משלי לשון דמיון כמו ואתמשל בעפר ואפר :

החרישו אחר שאין דבריכם רק דרך חנפות אל הש״י בטענות כוזבות מיראתכם שמא יגיע לכם עונש על הרשיעכם אותו עשו זאת איפה והכלכו בשתיקה ותהיו נשמרים בזה מהחטא כי אם הצדקתם דינו בשקר יש עונש עליכם כאשר ספרתי ואתם יראים לדבר בהרשעת דינו ע״כ הטוב לכם שתשתקו והניחוני לדבר ואמור מה שיראה לי שהיא אמת ולא אשא לשם פנים ויעבר עלי אחר שאומר האמת מה שיעבור מהעונש והלשון הוא חסר · והראוי ויעבור עלי מה שיעבור וכמהו ויהיה מה ארוץ כלומ׳ ויהיה מה שיהיה :

על זהו תחלת התוכחות שהוא מתוכח עם הש״י ואומר מה זה העון אשר עשיתי שאתחייב בעבורו אלו המכות הנפלאות שמרוב הצער והייסורין אני נושך בשרי ונושא אותה מעלי מחיכות · וזהו על דרך החולים שמסגפים את עצמם מרוב צער החולי כאילו אוכלים בשרם בשיניהם כדרך הכסיל חובק את ידיו ואוכל את בשרו : ונפשי אשים בכפי · לעשות עניינים כדי שאמות ולהנצל מן הייסורין ולא יכולתי והוא לשון סכנה כמו וישם נפשו בכפו ויך את הפלשתי :

הן לא הוא כתוב באלף וקרי בואו ולעולם הוא מפרש על דרך הקריאה לא על דרך הכתיבה וכמהו בכל צרתם לא צר שהוא מתפרש בו״או על דרך הקריאה ולא בא״לף על דרך הכתיבה וסף הפסוק יוכיח עליו שכתוב ומלאך פניו הושיעם · וחז״ל הכריעו כן בזה ממה שכתוב עד אגוע לא אסיר תמתי ממני ואמרו איוב עובד מאהבה היה · ואיפשר לפרש המכתב ויאמר הן יקטלני הש״י ולא איחל שאנצל מאלו המכאובים ולפי הקריאה יאמר אף על פי שיקטלני לא אכפור בו אבל איחל אליו כי איוב לא היה כופר בהשארות הנפשות ועם כל זה אפי׳ יגיעני מהעונש מה שיגיעני : דרכי · טענותי לפניו אוכיח ולא אירא מלומר האמת אפילו בפניו ואפילו יהיה כנגדו :

גם ותלומר האמת כנגדו לא אירא מהעונש אבל יהיה בהפך שיושיעני וזהו לשון גם או יהיה גם כנגד החברי׳ כי לא יהיה להם לישועה אלא לו לפי שלא יבא לפני השם ית׳ להיות נושע וליהנות מזיו השכינה בעולם הנשמות מי שהוא חנף כדברי רז״ל כת חנפים אינם מקבלים פני שכינה : חנף הוא המשבח חבירו בפניו במה שאין בו ומצדיקו עם היותו רשע מדברי רז״ל אגרופה של חנופה :

שמעו מלת באזניכם היא נמשכת למעלה שמעו שמוע באזניכ׳ מלתי ואחותי : אחותי · שם מלשון אחוה דעי והחלף כוסף והוא לשון הגדה תרגום ויגד וחוי :

הנה משפט · הוא ענין הטענות וכבר פירשתי זה יאמר כי ערכתי טענותי וידעתי שהם טענות אמת ואם יבאו לפני שופט צדק לא ירשיעני בהשפטי אבל יצדיקני בדיני :

מי דרך בקשה הוא ולא דרך שאלה יאמר הלואי שיהיה מי שיתוכח עמי : יריבי · לשון ויכוח : כי עתה אחריש ואגוע · י״מ והלואי שיהיה זה מהרה לפי שעתה בקרוב תבא המיתה ואגוע עד שאחרים לעולם לפי שאני מרגיש בעצמי אפיסת הכחות עתה · מלשון עת כלומר העת הזאת · או יאמר אם אחרים עתה שלא אדבר דברי תוכחתי לא אוכל לדבר אחר זה הזמן כי אני אגוע ומתי · וי״מ כי עתה אם החרשתי מריבותי אגוע מחוזק הכאב ואינו נכון · ר״ל מי יתן שיהיה לי מי שיתוכח עמדי כי עתה אם היה זה הייתי שותק ומתכחם אפילו אגיע משמחתי בהתוכחות :

אך עם האל ית׳ ידבר · יאמר הנני תאב להתוכח עמו אחד אך בתנאי שלא יעשה עמי שתים רעות המוזכרות בפסוק השני · והרצון שלא יעשה עמו השתים ההנה ולא אחת מהנה · וכשתסור מעלי השתים רעות אז אוכל לבא בטענותי לפניך ולא אסתר · וי״מ שהוא אומר כן ללועפר כלומר אם אתה במקום האל אך שתים וגומר ואין צירך :

כפך כפך מכתך כמו הנה יד יי׳ הויה · לפי שדרך המכה להכות בידו אלו הם השתים שהזכיר האחת היא מכת השטן שהיה מוכה בה · והשנית היא אימות מות שנפלו עליו כי השטן היה מפחידו במחשבות רעות בשינה ובקיצה כאמרו וחתתני בחלומות · וכאמרו אשר בשערה ישופני · יאמר הסר זה החולי והרחיקהו מעלי כדי שאוכל לעמוד לפניך בדין ואל יבעתוני צר ומצוקה להשתים טענותי · י״מ אימתך דברי טענות :

וקרא אחר שתעשה זה אכנס עמך לבית הויכוח ותהיה הבחירה בידך לטעון תחלה ואני אשיב על טענותיך או אני אטעון תחלה והשיבני :

במה עתה יתחיל איוב לסדר טענותיו ואמר כמה זדוני׳ ושגגות עשיתי בעת חול אלו הייסורין עלי שאתחייב בעבורם זה העונש הנפלא זדוני ושגגתי הודיעני עון הוא הזדון וחטאת היא השגגה ופשע הוא כאמר במקומות רבים על הזדון · יאמר איוב כי הוא יודע בעצמו שהו׳ לא נכשל לא במזיד ולא בשוגג בחטא חמור בעת חול הפגעי׳ עליו שיהא איפשר לטעון שבעבורו נענש :

למה כבר פירשתי בפרקים הקודמי׳ כי הסתר פנים הינו העזיבה לתהפוכות הזמן כדעת הרב המורה ז״ל אבל הוא הבעל׳ משמוע לצעקת הצועק מפני העונש שחל עליו על חטאיו וכן הוא מתפרש בכאן יאמר איוב אל השם יתבר׳ למה הסתיר פניך מזעקתי על גודל כאבי ותחשבני לאויב לך שהכתני מכת אויב מוסר אכזרי וזאת היא כפירתו של איוב ועליה תפסו אליהוא שאמר הן תנואות עלי ימצא יחשבני לאויב לו · לא כדברי המפרשים ז״ל שאומרים שאיוב היה מסלק ההשגחה אבל היה מאמין בהשגחה אלא שעלתה בדעתו כפירה זו כי השם ית׳ מתנהג באיבה עם בריותיו חלילה לאל מרשע ועיין רש״י ז״ל והכל עולה לענין אחד :

העלה כטעם אחרי מי יצא מלך ישראל אחרי מי אתה רודף אחרי כלב מת אחרי פרעוש אחד יאמר כי אין גבור מתקנא אלא בגבור אבל לא בחלש דגנאי הוא לו ה״א העלה היא לתימה : תערוץ תרגו׳ תתבר וכן הגרזן המשבר האילנות נקרא מערצה מסעף פארה במערצה והוא יואב · לא תערוץ ודוד · יאמר כי האדם הוא במדרגת השם יתברך כעלה נדף אצל הגרזן ביד החוצב בו וכמדרגת הקש היבש אל האדם הרודפו :

כי י״מ מרורות מענין וימררוהו והם הייסורין שהם ממרירין חייו · וי״מ אותו מעניין אל תמר בו שהוא מענין מרד והוא הנכון כי יתרעם איוב מהשם ית׳ שכתב עליו ספר זכרון לפניו ממרדי׳ שעשה בכל זמנו והורישהו עתה עונות נעוריו שהוא לא צדק כפשו לגמרי אלא שהיה מתאונן שעתה בחול עליו הפגעים לא חטא באופן שיתחייב אלו העונשים ואם השם יתברך הוא מענישו עתה ברגע אחד על כל מה שעשה מיום שעמד על דעתו זאת היא האיבה שטען עליו שחשב אותו לאויב שאם לא כן למה לא ייסרהו מעט מעט באופן שיוכל לסבול ייסוריו · וכבר אר״זל בגמרא בפי׳ מה שאמר הכתוב רק אתכם ידעתי מכל משפחות האדמה ע״כ אפקוד עליכם שהוא משל לנושה בשני בני אדם מאוהבו נפרע ממנו מעט מעט מאויבו נפרע ממנו בבת אחת וכבר הקדמנו זה בפרקים ג״כ כל קנין הבא לו לאדם מאחר נקרא ירושה ולזה נקראת ירושה כשיקבלו ימי הזקנה עונש עונות ימי הנעורים : ותשם תי״ו של תשמור כל ארחותי היא כנגד הש״י וי״מ שהיא כנגד הסד ויהיה סד לשון נקבה וזה הפי׳ הוא טעותו יורה עליו מאמר אלי הוא שאמר ישם בסד רגלי ישמור כל אורחותי ואותו מאמר הוא זה אם כן תשמור הזה שב אל הש״י וי״מ סד מענין וכד ז אותם בסיד וכן אמר התרגום ותשוי ברשיע רגלי · והענין תשים רגלי במקו׳ שנתפזר בו סיד ונקרא סד והוא שם התאר כדי שתכיר באותו מקום אם אני הולך אם לא וזהו תשמור כל אורחותי על שרשי רגליו והם פסיעות שעשו רגלי קרא הרושם : שעוסי׳ רגלי שרשים ותתחקה · תשי׳ שסרגליך כדי לדע׳ אותו רושם אם עשאוהו רגלי ונקרא זה לשון חקוי לפי שהוא מככיסו שם בחקק · או יהיה פי׳ תתחקה תשים חק ומשפט ותדינני על פסיעותי כלם הם בדרך לא טוב או תשים לי חק וגביל שלא אעבור שם והראשון יותר נכון לפי זה הפי׳ מפני שהוא מן המתפעל והגאון רבינו סעדיה ז״ל פי׳ בסד מענין כבל או עץ שמשימים בו רגלי האסורים שקורין ליפו והוא מלשון רז״ל סדן ובערבי קורין לו אלקור״מא יאמר תשים בעץ וסדן רגלי כדי שלא אזוז ממקומי שלא ברשותך : ועל שרשי רגלי · כלומר עקר רגלי תתחקה תקיקת הסד ההוא כלומר שהחקק ההוא כשיעור רגלי ולא יותר כדי שיהיה המאסר שלם וזה הפי׳ נראה לי יותר נכון והיא התלונה השני׳ שהוא מתלונן שאפי׳ יהיו לו עונות נעורים כשיעור זה החולי אבל תכיפת המכאובות זו אחר זו בלא רפיון עד שהוא כאלו נתון במאסר היא ראיה שהוא מתנהג עמו כאויב וכמו שהקדים במענה הקודם לזה הכימי אנוש ימיך וגו׳ השאין · כמו שפירשתי שם :

והוא זה נקשר עם מה שאמר העלה נדף תערוץ וגומר כי הוא יבלה כעץ רקבון ויבלה כבגד אכלתהו התולעת הרקבון נופל על העץ והעש אל הבגד והוא רמז אל האדם שיזכיר אחר זה ואיוב ידבר עליו ועל כל מינו מבני אדם :

אדם קצר ושבע הם שמות התאר ומפני הסמיכו׳ נקקדו בש״בא על משקל חכם לבב : זקן ביתו · זקן ושבע ימים · והלשון הזה דרך מליצה שימיו קצרים ובהם ישבע רוגז מרוב עבודה וענין ילוד אשה לומר שבא מטפה סרוחה ודם טומאה :

כציץ וכמו הפרח היוצא וקלות הוא נכרת כאמרו בבקר יציץ וחלף לערב ימולל ויבש כן הוא האדם וימיו בורחים ככל עובר שאין לו קיום ופירשו חז״ל שזהו צל עוף הפורח כי צל הכותל והאילן יש להם קיום זמן מה וזה משל להפלגת קצור תולדי בני אדם :

אף דרך תמיהה מופלגת כלומר אף על זה שזכרתי שהוא בזה התאר מהחולשה תפקח עיניך לייסרו בייסורים קשים כאלה דרך הרדפה ושנאה : ואותי תביא במשפט

אוהב משפט

עמך · שיותר היה ראוי שתוותר לו לאדם ממשפטו ולמחו׳ כל עונותיו ולא שתוסיף עונש יותר מהראוי לפי חטאיו דרך איבה ולפי שאיוב ידבר על המין בכלל ועליו בפרט פעם ידבר דרך כלל ופעם על עצמו בפרט :

מי · וראוי היה היותור הזה יותר מההרדפה לפי שאדם אין צדיק בארץ אשר יעשה טוב ולא יחטא לפי שיצר לב האדם רע מנעוריו ומי הוא זה שיתן טהור בלא הטא ממי שהוא טמא מתחלת בריאתו : **לא אחד** · כלומר אין גם אחד שיוכל לעבות זה כי כמנע הוא שלא יחטא האדם והוא דרך וידוי הצדיקי׳ שאומרים הן בעון חוללתי ובחטא יחממתני אמי : **מי יתן** הינו כמו מי יתן והיה לבבם וחביריו שפירשוהו הלואי אלא כמו מי יתן לי אבר כיונה ועניינו כמו ישים או יעשה :

אם · חרוצים גזורים וחתוכים מענין כלה ונחרצה והם״ת בש״בא לפי שהוא פעול · ופי״ת ויד חרוצים היא בקמץ לפי שהוא תאר · יאמר אם שני האדם וימיו וחדשיו הם גזורים וידועים במספר עד שאי איפשר לעבור חק ובגבול אם כן שעה וגומר והוא נקשר עם הפסוק האחר · ויש לפרש אם זה לשון אמת כמו אם זכרתיך על יצועי וחביריו כלומר באמת חרוצים ימיו :

שעה · יטעון איוב בכאן שאם היה איפשר להוסיף על מדת שנות האדם היה איפשר להצדיק דינו של הב״ה בטענה לא זכריה חביריו בכל שיאמר איוב צדיק וזה שהש״י הוא מכאיבו זמן מה ביסורי׳ חזקים כדי שיוסיף ימיו ויוסיף לו באותם ימים למשנה את אשר אבד ממנו אבל זה אי איפשר לפי טבע היצירה ואיוב לא ידבר עתה אלא על ענין טבעי אבל אם איפשר להיות כמאמר ז״ל אם זכה מוסיפין לו יהיה דרך נס ואיוב לא דבר אלא על צד הטבע כי לא היה מאנשי התורה · ואם כן יאמר איוב אחר שאי איפשר להוסיף על ימיו הרפה רוחך מעליו ויסלים זמנו בלא ייסורין שהינו מחוייב להם : **שעה** ענין רפיון כמו לא תשעה ממני · **ויחדל** י״מ מלשון יושבי חלד שהוא הפוך מן ומלדי כאין נגדך שהוא הזמן כלומר יעבור זמנו או יהיה כפשוטו כלומר ויחדל מרעתו : **ירצה** ישלים כמו כי נרצה עונה · אז תרצה הארץ · וענין כשכיר כבר פירשתיו שהשכיר לא יוסיף על זמנו כן האדם לא יוסיף על חלדו :

כי · מתחלה דמה האדם לעץ באמרו והוא כרקב יבלה ועתה יאמר שהוא פחות ממנו כי לענין שיהיה נרדף מהש״י די לו שידמה אותו אל העץ אבל לענין סבול המכאובי׳ העץ יותר הטוב כי יש לו תקוה שאם יכרת יעשה מה שיהיה חלף ממנו ושרשיו שהם יונקים מקרקע לא יחדלו כי אם יתחכו בדיו וענפיו ישארו שרפיו ומשם ילכו יונקותיו ולא יחדלו :

מריח · ואף אם יזקין השרש בארץ וימות בעפר הגזע והוא השרש כלומר שיעמוד זמן מרוב׳ שלא יוציא ענפים כאלו הוא מת לסבת ייבש בהריחו המים ומרגיש לחות׳ יפריח ויעש׳ סעיף כמו האילן שנטעוהו ביד עתה מקרוב כי זקנתו לא תמנעהו מלחדש נעוריו : **קציר** סעיף כמו תשלח קצירה עד ים · **נטע** שם דבר ולפיכך הוא מלעיל על משקל הן לי לא נתת זרע ומפני הפסק הנוק בקמץ ומבלי הפסק בסגול על משקל לא מקום זרע והוא כמו נטיעה :

וגבר · י״מ וגבר יחלש וימות כלומר יחלש בחולי והוא כמו הן אחה קלפת ונחטא חביריו : והרמ״בן ז״ל פי׳ יחלש לשון שבירה כמו שתרגם הונק׳ ויחלש יהושע ותבר יהושע וכן החלש הוא שבור הלב הפך והמיץ לבו יאמר כי האיש ימות ואין תקוה אחר מיתה כמו לגזע האילן אחר שמת אבל ישבר בקברו וסוף הפסוק הוא כפול כמנהג המליצות · והתרגום אמר וגבר ימות ויתמקמק נוטה לפי׳ הראשון :

אזלו · כמו המים הנגרים במורד אשר לא יאספו וכמו הנהר אשר יכזבו מימיו עד שיחרב ולא יהיה בו מים וגם ייבש מלחות שלא ישאר בו טיט והעד חרבו פני האדמה ואחריו יבשה הארץ כן הוא האיש וגומר והפסוק נקשר עם האחר :

איש · וא״ו של ואיש היא נקשרת למעלה יאמר מי הים ילכו ונהר יחרב ויבש ואיש שכב ולא יקום הכל הם שוים כאחד כי אין מיתת האדם ככריתת האילן אשר עוד יחליף כח של כהליכת המים מהים והנהרות שלא נשאר מהם ענין שיחליף כח כמי׳ שנפסקו משם · כן הוא האדם אחר מיתתו אין תקוה שילכו מעיר כעשב הארץ : **עד** בלתי שמים · עד שלא יהיו שמים שיפסדו לגמרי · וי״מ עד בלות שמים ואינו נכון לפי הדקדוק : **לא יקיצו** בני האדם ולא יעורו · משנתם והוא כפל דבר · ואמר לשון יחיד כנגד האיש האחד ולשון רבים כנגד המין כלושים תחתיו אישים רבים :

מי · הלואי שתצפנני בעמקי שאול בעת שאתה כועס עד שישוב אפך ותנחמני כטעם חבי כמעט רגע עד יעבור זעם ותשים לי לחק וזמן עד מתי יהיה מהלכי ומתי אשוב ותזכרני כי אני יודע שבעת אפך עפית בי אלו הייסורין וזאת היא כפירתו והיה אומר זה כמלעיג או כשואל דברים כמנעים מרוב שיחו וכעסו כי הוא היה מאמין שאין הנפשות חוזרות אל הגופות אחר צאתם לעולם וגם יודע היה שאין חשך ואין צלמות להסתר שם מפני אמת יי׳ וכאמרו והלעיב שאול הנך אבל זה נמשך לדבריו שאי איפשר להצדיק דינו של הק״בה אחר שאין תקוה אחר המות שיחיה האדם אחר שישוב אף יי׳ מעליו :

כל · כבר פירשתי מה שטענו חז״ל על איוב ואמרו עפרא בפומיה דאיוב וכופר בתחיית המתים היה : **צבאי** · זמני : **חליפתי** · כריתה מלשון והאלילים כליל יחלוף או יהיה לשון הליכה כמו חלף הלך לו כי הנולד יקרא בא והמת יקרא הולך כמו כי הולך האדם אל בית עולמו : ה״א היחיה לשון תימה כלומר האיפשר זה · ואינה לשון שאלה : **תקרא** · ואלו היה איפשר שיחיה האדם אחר המיתה אלו קראתני ללכת לפניך הייתי עונה אותך הנני ללכת לפניך כי קראת לי בעת אשר למעשה ידיך הכסוף ותתאוה שיעמוד לפניך · וי״מ מי יתן בשאול תצפנני אם אמת הדבר שימות גבר ויחיה אחר שתצפנני אם תקראני לחיות הנני אענך בעת שתכסוף אלי :

כי · ולמה הכירולה שתצפנני בשאול עד שוב אפך לפי שעתה אתה מדקדק בפסיעותי עד שאין לי יכולת לסבול ייסוריך ולא תמתין על חטאתי לתת לי ריוח קלת שאוכל להוכח עמך : **תשמר** · כמו תמתין מלשון ואביו שמר את הדבר · ומלשון רז״ל לא יאמר אדם לחבירו שמור לי בלד ע״א פלוגית ועיין הרא״בע ז״ל ואינו נכון וי״מ אם ימות גבר היחיה · כלומר יודע אני שלא יחיה ואני מיחל ליום בא מיתתי שתקראני ואני אענה לאמר הנני בידך למות כל עת שתכסוף אלי לקחת נשמתי אם כן למה תספור עתה צעדי והוכיחני בייסורין ולא תמתין לאותו יום שהמיתני בו · ויש פירושי׳ אחרים ואינם נכונים בהקשר הפסוקים :

חתם · זהו מה שפירשתי שאיוב היה מתרעם על מדת הק״בה שהמתין לו העונש על החטאי׳ עד שנאספו עדרי׳ עדרי׳ וזהו שאמ׳ חתום פשעי בתוך הצרור שיהי׳ קשור וחתום ולא יאבד כי ברב הימים תמלאהו ותוספת עליו עון אחר עון עד שיהיו לאגודה אחת : **בצרור** · כמו צרור הכסף לשון קשר : **תטפל** · תחבר · וכבר פירשתיו למעלה :

ואולם · יש מפרשים נופל לשון גובה מענין הנפילים אולי נקרא כן לפי שהעולה שם הוא הסוכן ועומד לנפילה · וי״מ כפשטו ויהיה הר מוכרת יאמר שההר הוא נופל עם היותו תקיף ובחלקיו יבול כנבול עלה מגפן · וצור הוא הסלע כמו צור החלמיש · והפסוק הוא נקשר עם האחר :

אבנים · **שחקו** · מלשון ושחקת ממנה הדק : **ספיחיה** · הפוך מלשון מטר סוחף · וה״א הנקבה הוא שב אל שבלת המים · ואיפשר לפרשו כפשטו כלומר תשטוף שבולת המים עפר הארץ ספיחיה כלומר הארץ עם צמחיה או יהיה כנוי הנקבה שב אל השבלת ונקראו הספיחים שלה לפי שהיא גדלתם והיא שוטפתם כאלו הוא שלה · או היה שב אל הארץ כי הארץ תשטוף בשטף מים כל הצומח בה ובעפרה ואינו נכון : ועניין הפסוקים · לומר כי ההר יבול ברב הימים והצור הקשה יעתק מן ההר שהוא

מקומו · והאבנים שהם קשים ישחקו אותם המים ברב הליכתם עליהם והנה הכל ישתנה לרעה או לטובה אבל תקות האנוש אבדה לעולם ולא תשתנה ברב הימים או יאמר כי אלו ישהנו מיסודם ליסוד אחר אבל האדם תקותו אובדת לגמרי · או ירצה אם אלו עם התקם ישיגם הפסד מה יעשה האדם האלום ואיך יוכל לסבול את המכאובים עד שתקותו אובדת בהם או יאמר כלם שוים בענין ההפסד :

תתקפהו · לשון התוקף ידוע וענין הכנוי הוא על דרך לא תכפני · גדוד יגודנו · בני יצאוני · והוא כאלו אמר תתקיף ממנו כלומר אתה התחזק ממנו לעולם עד שמתקפך עליו הוא הולך אל בית עולמו · ואתה משנה פניו מדרך החיים אל דרך המות ותשלחהו בדרך לא ישוב · או יאמר תתקפהו המיתה והוא משנה פניו :

יכבדו · ואם תאמרו כי אף על פי שאין תקוה לאדם שישוב אחר המות הנה הבנים הם במקומו מה חפצו בביתו אחריו שהם ירבו או ימעטו ולא ידע ולא יבין : **יכבד** · לשון רבוי ויעיד עליו ויצערו שהוא הפכו · או ירצה לומר שיבדו בניו ברב ממון וכבוד הרבה ויהיה לשון כובד ממש :

אך · עיין פי׳ הר״מבן ז״ל והחכם רבי אברהם ז״ל

החכם · יתמה אליפז ויאמר האיש חכם כמוך יענה למוכיחו דעת רוח כלומר ידיעה שאין בה ממש וקיום וימלא קדים בטנו מחשבות כוזבות כמי שנתמלא בטנו רוח קדים רוצה לומר שהוא עונה לחבירו דברי רוח וגם מחשבתו גם כן הבל ורות :

הוכח · **יסכון** · יועיל כמו לא יסכון גבר והפסוק כפול כמנהג המליצות והנה הפעולה היא במקור ויהיה כאלו אמר הוכח יוכיח והתמה שבפסוק הראשון הוא נמשך בכאן כלומר ואם ראוי לחכם שיוכיח תוכחת בדבר שלא יועיל לו אבל יזיקהו שיביא עליו דבת רבים לחשוד אותו באמונות הכופרים :

אף · עיין הר״מבן ז״ל ויותר נכון מה שפי׳ הר״לבג ז״ל׳ שיחה · לפי הפי׳ הראשון לשון דבור ולפי הפי׳ האחרון לשון תפלה והיותר נכון אצלי לפרש כן שלא די שתענה דברי רוח אלא שאתה מפר יראה ותאמר שיחות גרועות לפני אל כמו ותלעג ואין מכלים שפי׳ הדבר דפרי לעג וכן זה ותגרע שיחה תאמר שיחה גרועה והסרה · וי״מ תגרע כמו תרבה וכמה ותגרע אליך חכמה והרצון תגרע מלפניך ותרבה אותה לפני האל :

כי · י״מ ערומים חכמים על דרך רז״ל ויהיה הרצון בזה היה לך לבחור לשון ערומים לא לענות דעת רוח והנכון שהוא אומר הנה פיך הוא מכשילך וענה בך ומלמד לבני אדם עונך כלומר שאתה רשע ובוחר לשון המדברים בערמה ובמרמה שיראה מתרעם על ייסוריך שבאו בלא חטא כדי שתכלה לך זאת האמונה הנפסדת שהשם ית׳ הוא מתנהג באיבה עם הבריות · וי״מ בהקשר הפסוקים כן אתה החכם אשר יענה דעת רוח וממלא קדים בטנו ואתה מתוכח בדבר בלתי מועיל ומלים בלתי יועילו · אף אתה תפר יראה מדברך ושיחתך גרועה לפני אל כי פיך הוא המגלה עונך כי יאלף עונך פיך · יף על פי שאתה מדבר לשון לחה :

ירשיעך · דע כי לא תוכל לרמותינו בזה כי פיך הוא המרשיע אותך ושפתיך הם מעידים כי אתה רשע והודאת בעל דין כמאה עדים דמי · ומתחלה הייתי מחזר להצדיק אותך כמו שראית מתחלה דברי ועתה שראיתיך מתאמץ להרשיע משפטי יי׳ אשר נדקו יחדיו אני גוזר עליך שאתה רשע בהודאת פיך ובודאי סופך הוכיח על התחלתך של עולם היתה עמך מחשבה זו וכיוצא רשע גדול כזה :

הראשון · כמו הקודם · כמו אך ביום הראשון תשביתו שאור כלומר קודם אדם הראשון : **חוללת** · נבראת כמו הן בעון חוללתי. ונקראת הבריאה כן לפי שהאשה יאחזוה צירים בעת הלידה כמו ואל שרה תחוללכם והפסוק כפול · וי״מ ראשון כמשמעו כלומר האם נולדת אתה ראשון לכל אדם · והראשון יותר נכון והוא דעת ר״זל וכן פירש התרגום כאדם קדמאה בלא אבא ואימא אתילידת · ולפי שהתפאר איוב בחכמה מפני זקנתו אמר לו כן אליפז :

הבסוד · האם ידעת סודות האלהות ושמעת בסוד האל עד שהחכמה היא גרועה אליך כי הוספת חכמה על כל בני אדם ויהיה תי״ו של ותגרע שב אל החכמה או לזכר לנכח ולפי זה הפי׳ יהיה הגרעון בחכמה · וי״מ הגרעון נחכמים כלומר תגרע מהם החכמה ותוסיף אותה אליך והתרגום והטפי לותך חכמה · נוטה פי׳ זה ולא זה הפי׳ האחרון לא שיבא דעתו לשון הרחבה שהוא הפך הגרעון כי אי אפשר שיהיו במלה א׳ ב׳ כוונות הפוכות אלא על דרך תקון המלות בענין הזה כמ״ש או בלמ״ד ולפי זה תהיה כוונת תגרע תוסיף על דרך תכון מלת אליך ואלו אמר תגרע ממך היה לשון גרעון וכמו שפירשתי · ותגרע שיחה לפני אל :

מה · מלת מה מושכת עצמה ואחרת עמה כלומר ומה תבין · יאמר ומה תתפאר עלינו בחכמה והלא לא ידעת דבר שלא נדעהו אני וחבירי ולא הבנת מכח שכלך דבר שלא יהיה עמנו ובידיעתינו :

גם · שיבה היא יותר מזקנה כמ״ש ר״זל וכן נראה מהכתוב שאמר זקנתי ושבתי : **וישיש** · גם הוא זקן אבל לא נתפרש אם הוא יותר זקן מהשב או פחות ממנו · ורבינו סעדיה גאון ז״ל פי׳ התחלת הזקנה ונקרא לפי זה הפי׳ ישיש לפי שעדיין לחלוחיתו וישותו קיימת · והנכון שהוא הפלגת הזקנה יותר מהשב שעמד זמן הרבה ישותו וכחו בו וכן נראה מהפסוק הזה שאמר גם שב ואחר כך גם ישיש לתוספת זקנה כי כן מורה מלת גם שהוא הולך ומוסיף · ויהיה כביר מאביך ימים תיר הישיש : **כביר** · גדול כמו בלשון ערבי : **ימים** · כמו בימים · ואם היו חברי איוב יותר זקנים ממנו יבא כפשטו ואם לאו יאמר זה כנגד מלמדיהם שמעו מהם הכחי דורות שעברו וראו בעיניהם :

המעט · י״מ אל לשון חול כמו אלה וירמוז לבלדד וצופר · וכל המפרשים ז״ל פירשוהו לשון קודש והסור למחקו · יאמר וכי מעט הוא בעיניך מה שיוכל האל להביא עליך מתנחומות וטובות אחר אלו הייסורין · ויש דבר נסתר בלאט בנגך ועמך לחשוב רעה על האל יתברך וזהו שאמר אחר זה מה יקחך לבך · וזהו הפי׳ הנכון בזה · ויש פירושים אחרים שאינם נכונים : **לאט** · הלמ״ד לשמוש והוא כענין לט · וי״א כי הלמ״ד שרש והוא פעל עבר והכל ענין הסתר והעלם :

מה · י״מ מה ראיה תקח כענין ויקחו האנשים מידם דיהושע שלקחו ראיה מיושבי הארץ שבאו מארץ רחוקה · וי״מ לשון לימוד מן כי לקח טוב · וי״מ מה יקח אותך לבך להביאך לידי כפיר׳ בכעס לבך · ונראה לי כי מה יקחך לבך כמו יקח לך לבך כמו פשלם הבשר שהוא כמו בשל להם · יאמר מה יקח לך לבך מזה הדבר שהוא נסתר בלט עמך · ומה הן אלו הרמיזות שניכרין מבין ריסי עיניך כי נראה שאתה כופר ומעלים הדבר ומגלה מעט ברמז : **ירזמון** · כמו הפוך · מדברי ר״זל רומז ונרמז :

כי · ובזה ניכר שאתה כופר כי תשיב אל אל רוחך וגו׳ : ויש מפרשים רוחך דבריו כמו שאמר יענה דעת רוח · או ירצה לומר כל העולה על רוחך · וי״מ כעסך כמו כל רוחו יוציא כסיל · והוצאת מפיך מלין · כפל דבר ר״ל מלים בטלים וקשים :

מה · יאמר ואיך לא יהיו דבריך דברי תהו בכפירה שאתה מצדיק עצמך יותר מהאל ית׳ · וכבר זפר כיוצא בזה אליפז במענהו הראשון אלא ששם אמר זה לומר כי אי אפשר לאיוב בלא אי זה עון וייסוריו הם לתוכחת של אהבה ובכאן הוא אומר זה לומר כי בלא דעת דבר על הצדיקו עצמו יותר מהאל ית׳ ושהוא רשע גמור בדברים אלה : מה הוא לפחיתות כמו מה אנוש כי תזכרנו ועומד במקום שנים כלומר מה ילוד אשה והפסוק כפול כי יזכה כמו יצדק ופי׳ יזכה ויצדק אצל האל יתעלה :

הן · שמים · הם צבאות השמים כמו שאמר בפסוק האחר ובמלאכיו ישים תהלה וזה יורה כי תהלה לשון אורה בחסרון לא כמו שפירשתי שם · והתרגום אמר הא בקדושי

בקושי עליה לא מהימן ואגלי מרומ' לא זכאן קדמוהי אנגלי מלאכים בלשון לעז: אף כי · לשון קל וחומר בכל מקום · נתעב · מלשון תועבה: נאלח · נבאש כמו יחדיו נאלחו והוא הפוך מלשון סיר אשר חלאתה בה · ומי הוא הנתעב והנאלח איש שותה כמים עולה הפך הקדושים שהם אמת ואין בהם שקר והאנשים ישתוהו כמים:

אחוך עכשיו יתחיל אליפז להפליג ברעת הרשעים שאין להם תקוה ברעתם וירצה להוכיח מזה כי איוב שנתיסר כמו הם שהוא רשע כהם: אחוך מלשון הגדה מתרגום ויגד וחוי יאמר לא אענה דעת רוח כמוך אלא מה שראיתי אספר לך:

אשר ויותר ממה שאספר לך מפי הראיה אספר לך מפי השמועה · ולא השמועה מפי הטפשים אלא מפי החכמים כי זה אשר הספר לך הוא אשר חכמים יגידו שראו הם וגם שקבלו ממה שלא כחדו הקדמונים מאבותם של חכמים אלו · יאמר שהוא יספר מה שראה ומה שספרו לו החכמים ז"ל שראוהם ושהגידו להם אבותיהם מה שלא ראוהם · או יהיה מאבותם נקשר למעלה כלומר אשר חכמים יגידו מאבותם פי' מפי אבותם ולא כחדו החכמים מה שהגידו להם אבותם: כחדו · העלימו כמו וכל דבר לא יכחד מן המלך:

להם ומי הם אלו החכמים אותם שלהם לבדם נתנה הארץ ממשלת הארץ: ולא עבר זר בתוכם · לערער על ממשלת' לפי שראו שראויים הם למשול מפני חכמתם אשר באמתים להאמין בספוריהם ובמה שקבלנו מהם כי אנשים כאלו לא יכזבו · ור"ל לרשו מה שדרשו:

כל זהו מה שהגידו החכמים שהם ראו שטובת הרשעים אינה טובה כי בהיותם עמו היא מלטער בשבתה וגם לא תעמוד רק מספר שנים והסיר ממנו: מתחולל · התפעל מלשון חיל כיולדה: עריץ · הוא התקיף אשר מעריץ בני אדם בתקפו:

קול פחדים · פחד אחר פחד יש לו תמיד בשלותו ובעת שלום יבאנו שודד פתאום והענין כי בשלותו לא יבטח לבו וכרגע יכלה אותו שודד אשר יבאנו · או איפשר לומר היה ראוי לו שיתחולל לעולם ושיהיו קול פחדים באזניו מפני אפריתו שיבא לו שודד בשלום · וי"מ ומספר שנים אשר נצפנו לעריץ יש לו קול פחדים באזניו והראשון יותר נכון:

לא יש בני אדם כשתבא להם צרה שהם מצפים לרוחה · אבל זה לא יאמין בלבו שישוב לעולם מחושך צרתו לפי שמפלתו אין לו תקומה ממנה · ואינו מצפה רק שתאכלהו חרב האויב ותרד שיבתו בדם שאולה ויפלו עליו אימות מות מהחרב הצופי' אותו: צפו · פעול על משקל בנוי · והחרב היא תצופה אותו והוא ענין הבט' והשקפ':

נדד נכון · קיים כמו והנה אמת נכון הדבר · יאמר כי הוא יחסר לחמו ולא יהיה לו מושך חסד עד שיהיה נע ונד בארץ וכונע ינוע ושאל על הפתחים איה בית נדיב לרחם עליו ונתקיים רעתו והנה אינו מקוה לצאת ממנה כי יודע הוא כי יום חשך הוא בידו שריד וקיים בריא וחזק:

יבעתהו צר · הוא שם כמו צרה הנה יתמידוהו צרות ומצוקות עד שיהיה נבעת מלפניהם: תתקפהו י"מ מלשון היקף כלומר תסובב אותו · או יהיה לשון תוקף וחוזק כלומר תחזיק בו המצוקה ההיא או תחזק ממנו כמו המלך שהוא מעותד ומזומן שיקיפהו הכידור והם לגיון חיילותיו שהם סביבו כפדור ולזה נקרא מעגל כימעגל וכידור ענין אחד הוא מלשון רז"ל הכידו' והאימו' ואם הם שני משקלי' וכן אמר התרגום מחזרין יתיה היך מליך די מעתד לאסתחרא בלגיונין: ויש פירושים אחרים וזה יותר נכון אחר שנמצא בתרגום:

כי ומפני מה הביא הש"י עליו כל הרעה הזאת לפי שפשט ידו בעיקר להקניט האל במעשה ידיו: נטה · הושיט והוא דרך משל כמי שרוצה להלחם בידו: והגאון ז"ל פירש מה שפירש ואין צורך: ואל שדי יתגבר כמי שרוצה להלחם בו ולעשות כנגד רצונו כאלו הוא יותר גבור ממנו:

ירוץ י"מ שהש"י ישבור כחו וירוץ אליו בצוארו ואינו נכון · אבל שב אל הרשע שהיא רוצה להתגבר אליו וירוץ אליו להלחם בו כענין וירץ אליו בחמת כחו דדניאל בצואר זקוף ובעזות מצח: בעבי גבי מגניו לפי שדמה מרדו אל במלחמה הפס המשל במלחמה ודרך הנלחמים שבאים כנגד האויב במגנים אשר גביהם עבים כדי שלא תשיגם חרב כן הרשע לא יחשוב שיוכל לבא עליו שום נזק מהשם ית' והוא משל על עובי צוארו או עובי גבי צלעותיו שהם כמגינים אל האיברים הפנימיים או ישוב אל הזרועות אשר הם מגינים אל האדם ביום הלחמו ביום קרב · והעור שעליהם עב ושמן כטעם וישמן ישורון ויבעט שמנת עבית כשית:

כי פימה הם הקמטים הנעשים על הכסלים כמו פיות מרוב השומן · וי"מ כי מרוב השומן צריך לעשות לו פה על כסליו בחרב להוציא מהשומן: פימה הה"א נוספת כה"א לילה מן והיתה הלפירה פים שהוא לשון רבים מן פה על משקל וקים מיד כהים וכל זה הוא הפלגה לרוב השומן שהוא משל על רוב הצלחת הרשע:

וישכון י"מ כי זה נאמר על אבדן הרשע · וי"מ זה על עת שלותו והמבשר' על מפלתו שהוא שוכן ערים שעושה לו וסופם להיות נכחדות וכן הבתים אשר ישכון לא ישב בהם איש בבא אידו כי עתידים להיות מאז גלים נגלים כלומר גל אבנים והתרגום אמר ועבד שכונן בקרווא צדיין יתיב בבתיא דלא יתיבו להון דאתעתדו ליגרין ר"ל כי הרשע בונה בית בחרבות במקום שלא ישב אדם שם לעולם רק הם מעותדים מאז לגלים ומרב עשרם הם בונים אותם להיות להם לשם ולתפארת:

לא יקום · כמו יעמוד כלומר יתקיים: חילו · עשרו · כמו עשה לי את החיל הזה · יטה · יתפשט כמו נוטה שמים לבדו: מנלם · שלמותם מן ככלותך לבגוד והוא על משקל ונתתי מכים שפרשו כרה וכן זה פרשו גלה וי"מ אותו שתי מלות כמו מן להם כלומר ממה שיש להם על דרך התרגום · וכתן בהם ראיה שתרגם אחזי להון ואינו נכון יאמר כי עושר הרשע לא יהיה עושר שלם כי לא נקרא עושר הצלחה פוסקת על כן אמר לא יעשר ואף על פי שהוא עשיר כי לא יתקיים עשרו ולא יתפשט בארץ שלימותו כי יפסק ממקומו ולא ילך למרחוק ומכלם שב אל הכלל:

לא תבא על הרשע צרה וחשכה שלא יסור ממנה כי אין תקוה לרשעת הרשעים שתסור ואם שמא יחליף יונקתו כמו האילן שיכרת ועוד יחליף תבא שלהבת ולהב ותיבש יונקותיו: יונקות · הם הסעיפים הקטנים מושאל מיונקי שדים והוא רמז כי יכרתו כהכרת אביהם: ויסור ברוח פיו · י"מ כי יגיעהו כאישות הפך השומן עד שהבל פיו יסיר ממקומו ואינו נכון · וי"מ ויסור ויסוד הרשע בגזירתו של הב"ה ברוח פיו · וכן פי' התרגום ויעדי בזעפא דפומיה דאלהא · ושב אל כי נטה אל אל ידו והנכון שהיונק יסור ברוח פיו של הרשע עצמו כי ממנו תצא הרוח להשחית מעשיו כענין רוחכם אש תאכלכם:

אל יזהיר ויאמר שלא יאמין ולא יהא בוטח בשלותו שיהיו כל ימיו בשלוה לפי שסוף תהיה תמורתו שימירו את כבודו בשוא והפס · וי"ל בשו כמו בשוא בא"לף ונפלה ממנו כמו שנפלה מתלת כסיה שהוא על משקל חטא · יאמר אל יבטח ויאמין הטועה ויאחז בשקר ובשוא כי יתקיים בידו כי באמת שוא תהיה תמורתו ומשקר לשקר יתחלף ענינו: נתעה · הוא הרשע התועה מדרך הישרה והוא תאר על משקל נשגב נאמן והוא מבנין נפעל:

בלא פי' בלא יומו בטרם עתו יתמלא לשון וימלאו ימיה ללדת והתי"ו היא תי"ו הנקבה הנסתרת ושב אל יונקתו · ואמר כי קודם זמנו ימלאו ימיה של יונקתו להכרת וי"א כמו תמלל הא"לף תמורת הכפל כמו אשר בזאו שהוא בזזו והוא מענין המולל מלילות בלשון רז"ל והראשון יותר נכון: וכפתו הוא הסעיף החזק כמו כפה ואגמון: לא תהיה רעננה אבל תיבש ורמז אל הבנים שיכלו גם כן:

יחמוס אם יוליד בנים ובנות ימותו קטנים כמו הגפן שמפזר הבוסר בעודו רך וכזית המשליך פרחו: יחמוס · יפזר וישלך כמו ויחמוס כגן סוכו נחמסו עקביך: בוסר · הם הענבים הפגים: נצתו · פרחו:

כי כי · רבוי בני החנף אשר הם עדה גדולה יכלו ויהיה גלמוד כלומר בודד · והאליהם הבנויים משוחד להטות דין צדיקים תאכלם אש · יאמר כי קניניהם יהיו כאהלים העשויים מבגד לפני האש:

הרה יאמר כי הרשעים הרה עמל ולכן ילדו און ואפס מעשיהם ושלותם ואשר תכין בטנם יהיה להם מרמה כי יבטחו בעשרם וירמה אותם כי יסור מהם וכל זה דרך משל לאשה אשר הרה ויולדת ובטנה תכין הולד · וי"מ כל זה העונש יגיע לרשעי' על אשר הרעו מעשים להיות הורים עמל ויולדים און ולהכין מרמה בבטנם וגם הוא נכון: בטן · לשון נקבה כמו ואת בטנך צבה ע"כ אמר תכין:

שמעתי רבות · הוא שם התואר וחסר המתואר והוא פעמים כלומר פעמים רבות או מלות רבות והוא רמז אל מה שטוענין מאבדן הרשעים כמו שזכרו החבירים כלם וגם אליפז שינה הדברים וזה היה רמז לאיוב שהוא רשע אחר שמקרין כמקריהם: מנחמי עמל כלכם · אתם באתם לנחם אותי ואין דבריכם אלא עמל כעס שאתם מכעיסים אותי על פני תמיד באמרכם שאני רשע:

הקץ י"מ ימריצך לשון הוקף וחוזק מענין ונמרץ כמרץ כלומר יחזק ויאמץ · יאמר איוב לאליפז באמת דברי רוח והבל אין להם קץ ולכן אני תולה דרך שהם דברי רוח כדרך המנסמים שהם מרבים דברי הבל בלא טעם כלל שאם לא כן מה הוא זה שמחזק אותך לענות דברי' שאין להם טעם או יהיה דברי רוח דברי רצון כלומר אין בדבריך רק הרצון לדבר · או יהיה דברי רוח כאדם שיש בו רוח לחבר שירים שאין לחקור טעם על אריכותו כי רוחו הרחבה מחזקת אותו להאריך ולחבר לאין קץ · ואולי כן הם דבריך שיש בך רוח לדבר במשלים ואין קץ לדבריך שאם לא כן מה ימריצך כי תדבר: תענה · כמו תדבר כמו וענית ולכל אחד מאלו הפירושים תפול יפה מלת או:

גם לו · כמו אם כלומר אם היתה נפשכם במצוקה תחת נפשי שהייתי אני כנול ממכה ונפשכם היתה תחת נפשי הייתי מדבר גם אני כמוכם דברי הנחומי' והייתי מחבר עליכם דברי' רבים בראיות מפוזרות במקומות רבים מספורי הראשוני' ואניעה עליכם במו ראשי · י"מ דרך לעג כמו אחריך ראש הניעה בת ירושלם · ואינו נראה שאם הוא היה עושק לחביריו אלויה במקומם כמו שהם עושים אליו למה היה כועס עליהם אם היו עושים מה שיעשה הוא אם יהיה כהם והם כמוהו · והנכון והניע' להצטער עליכם במו ראשי מענין אל תבכו למת ואל תנודו לו שהמצטער על האבל הוא מתנועע ומתנודד: בי"ת במלים נוספת כבי"ת לכו לחמו בלחמי או יהיה חסר תנחומות כלומר אחבירה עליכם תנחומות בדברים:

אאמיצכם והייתי מחזק אתכם באמרי פי כי לא הייתי משבר אתכם בדברי לצער כאשר אתם עושים · וניד שפתי בדברי עמכ' לנוד לכם יחשיך כאבכם כי הייתי מנחם אתכם בדברים מחזקים הלב עד שיחשך כאבכם כי הרבה הוא מתחזק לב המצטער כשמוצא בני אדם מצטערים עמו וזהו הפי' הנכון בזה · ויש פירושים אחרים ויורה כי יחשוך שב אל הכאב מה שאמר אחר זה לא יחשך כאבי:

אם על דרך אין חבוש מתיר עצמו מבית האסורים שאם הייתם במקומי הייתי מאמץ אתכם בתנחומות משעשעים הנפש אבל עצמי איני יכול כי אם אדבר לא יחשך כאבי בדברי ואם חדלתי לדבר מה יהלוך ממני מהכאב בין אדבר בין אשתוק אני בצער: מני · כמו ממני ויש מני שהיו"ד נוסף כמו מני אפרים:

אך י"מ הלאני כנגד הש"י והשימות כנגדו ג"כ אלא שמדבר פעם לנכח ופעם לנסתר ויהיה השימות לשון שממה · וי"מ כנגד הכאב והיותר נכון שהוא יאמר כי הדבור אינו חושך כאבי אבל גבר עלי עד שהלאני או הדבור או הכאב · ואתה אליפז השימות בדבריך כל עדתי העומדים לפני כי בשמעם כי ברשעי באו עלי כל הייסורין האלה יתמהו וישתוממו: השימות · לשון תמיהה כמו כאשר שממו עליך רבים:

ותקמטני י"מ ותקמטני לשון כריתה כמו אשר קומטו בלא עת כלומר הכריתני בדבריך אליפז ויעיד בי כחשי כי האמת אתך והרמ"בן ז"ל פי' לשון לכיד' וקשירה בתוך הרשת מלשון רז"ל בעינה מקמטינכו ואותבינכו והרגום עונותיו ילכדונו את הרשע חוביה דרשעיא קמטין ליה · כלומר קשרתני שלא אברח עד שיבא כחש גופי ויעיד בפני עדתי שאני רשע והוא כנגד הכאב ידבר · והנכון שהוא מלשון קמטים בדברי רז"ל כמכהב הכחוש שהעור כווץ ונקמט ויורה עליו סוף הפסוק · והוא מדבר כנגד הכאב לנכח או כנגד השם ית' או הוא לנקבה נסתרת כנגד המחלה או הצרה · יאמר כי מרב הצער באתי לידי רזון וכחישה אשר הם מעידים על גודל כאבי כדברי בני אדם האומרים בפני הוא נראה לצערי: כחשי · רזוני מלשון בהמה כחושה בדברי רז"ל:

אפו י"מ שהאויב והצר הנזכר בפסוק הוא הכאב · וי"מ אותו על ריעיו: אפו טרף · אפו של צר טרף אותי כזאב · או יהיה חסר בי"ת כלומר באפו טרף אותי צרי: וישטמני · מלשון משטמה בבית אלהיו · וישטום עשו · כי הצר נהג עמי כאויב: חרק עלי בשניו · כמלעיג עלי: וילטוש · יחדד עיניו להביט בי להפחידני בהבטתו: ילטוש · מלשון חרב לטושה לוטש כל חורש:

פערו י"מ אותו כנגד רעיו · וי"מ כנגד העדה שהזכיר למעלה · ואולי הכל שב לאויבי איוב השמחים לאידו · יאמר כי פתחו עליו פיהם בדברי קנטורין · פערו כמו פתחו מלשון פי פערתי ובי"ת בפיה' נוספת כמו לכו לחמו בלחמי ובחרפיהם אשר חרפוני כל היום הם מכים לחיי שאומרים שאני רשע ודבריהם הם קשים כאלו הכו אותי בידם בלחיי: יחד עלי יתמלאון · עדתי הנזכרה אוחברי או אויבי הם נאספי' עלי ומכים אותי על דרך ונאספו עלי והכוני: יתמלאון · לשון אסיפה כמו בנה את המלוא מקום אסיפה · ואיפשר שהוא כפשטו כלומר שהם מתמלאים עלי עברה וזעם · או יהיה לשון נקמה כמו תמלאמו נפשי:

יסגירני עויל · הוא שם התואר על משקל אויל גביר והוא כמו ולא יודע עול בושתי ויסגירני לשון מסירה · כמו יסגירוני בעלי קעילה כי הנמסר ביד האויב הוא כסגר וכלוא לא יצא: וי"מ שהוא חוזר אל הכאב שהוא מסגירו כאויב עויל:

ירטני · לשון נטייה ושטיה מהדרך כמו כי ירט הדרך אף על פי שזה שרשו רטה וזה שרשו ירט או יהיה שרש ירטני ירט ג"כ והיה ראוי להדגים הריש להבלעת יוד השרש אלא שאין הרי"ש נדגשת והוא על משקל ויפרני מלכת ובמקבות יצרהו שהיוד יוד איתן ויוד השרש נבלעת בדגש יאמר כי האל הנז' יטני מדרך הישרה על ידי הרשעים כדי שיגזלוני או ישפכו דמי והוא משל אל הכאבים או אל ריעיו או היו לאיוב אויבים שמחים לאידו כמו שכתבתי · ואיפשר שהוא כנגד השטן ופגעיו ורמוק הוא · ויש במדרש שאיוב נולד ברדת ישראל למצרים ומת בעליתן שעיקר שנותיו היו מאתים ועשר לפי שבשוב שבותו כפל ג"כ שנותיו שהיו שבעים והיו ק"מ בין כלם ר"י וישראל עמדו במצרים רד"ו ובא שטן לקטרג כנגד ישראל גירה הב"ה אותו באיוב וזהו שכתוב יסגירני אל אל עויל · עוד יש מדרש שבשעה שעלו ישראל לים עמד סמאל לקטרג כנגד ישראל מה עשה הב"ה מסר לו איוב שהיה מיועצי פרעה אמר הב"ה עד שהוא מתעסק באיוב ישראל עולים לים ועולים ואח"כ הציל את איוב וזהו שאמר איוב יסגירני אל אל עויל: שלו הייתי ויפרפרני ואחז בערפי ויפצפצני ויקימני לו למטרה לעמו שנאמר ויקימני לו למטרה:

שלו ויפרפרני לשון פירורין כדברי רז"ל מן אתה פוררת בעזך ים פור התפוררה ארץ · ויפצפצני לשון שבירה קרוב לפירורין כמו ותתפוצצו הררי עד · יפוצץ סלע: מטרה · הוא הרשם שעושים מורי החצים ונקראת מטרה מלשון שמירה כמו בחלר

באמר המערה שהאורים שומרים אותו מקום שיקלעו אליו ולא יחטיאו ויהיה פרשו נטר׳ וי״מ אותו מענין מטר שהחצים הם באים עליו כמו המטר להרץ שנקרא גם כן יורה לפי שהוא יורה כחץ׳ יאמר שהאל הנז׳ פרפרני בעודי שלו ואחז בערפי לנכנץ אותי ועשה ממני מטרה לחציו כמו שפירש אחר זה :

יסבו רביו הוא אחר למורי החצים כמו השמעו אל בבל רבים יפלא׳ לשון ביקוע כמו פולח ובוקע בארץ ויפלח אל שיר הכזיד׳ יפליג איוב על תוקף חליו שהוא באלו הש״י יצוה אל אנשיו מורה החצים שיסובו עליו ומכוין שיבאו החצים בכליותיו לפלחם ובמררתו לשפכה לארץ על דרך הביא בכליותי בני אשפתו נשפך לארץ כבדי ורז״ל אמרו כי אינו משל וכן היה שנכרתו כליותיו ונקרעה המררה ונשפך אשר בה ואף על פי שחיה אחר כך ואלו המחלות הם ממיני הטרפות אשר אי אפשר לחיות בעליהן יותר מי״ב חדש׳ אמרו הם כי היה ממעשה הנסים שיחיה :

יפרצני זהו המשל על רוב המכות כאויבים שהם פורצים ונותצים החומה פרץ על פני פרץ ורצים על החומה לנתצה כגבור לרוץ ארח כי כן דרך הנלחמים על העיר ללכדה מורים בחצים להבריח העם מעל החומה ואחר כך פורצים בה פרצות להכנס בעיר :

שק גלדי׳ כמו עורי דומה ללשון ערבי וכן בלשון רז״ל גרדו והעמידו על גלדו : ועוללתי י״מ אותו לשון עשייה כמו ועולל למו׳ וי״מ אותו לשון בזוי כמו התעוללת בי ואיפשר שהוא לשון מיוחד לעשייה שהיא דרך בזוי׳ וי״מ לשון עלייה ממש כמו במועל ידיהם שפרשו עלל על משקל מורך בלבבכם : וקרני׳ פי׳ כבודי כמו תרוממנה קרנות צדיק׳ אנ״ר אשי לפי מה שיתפרש ועוללתי׳ ודרך המצטערי׳ לחגור שק ולאפר יגיע להם ומעלים אותו על ראשם׳ והיותר נכון שנפרש קרני לשון זהר מן כי קרן עור פניו לפי שהוא סמוך לגלדי׳ יאמר כי הוא לובש תחת פתיגיל מחגור׳ שק וכי תחת יופי יתן דופי ואפר ועפר בזבר עורו׳ ובערוך פירשו לשון הוגלד פי המכה׳ אמר איוב מנהגו של עולם מי שיהיה לו מכה וכהרפאה ותעלת גלד נותן עליה דברים רכים כמו צמר גפן וסרק של פשתן ברכוך השמן אבל אני השק שאינו רך אלא קשה תפרתי עלי גלדי של מכה ויהיה לפי׳ זה ועוללתי בעפר קרני השמן היבש שהיה בקרן עוללתי אותו בעפר לשון מעשה מגינה ובזוי הפך מנהגו של עולם שנותנין עליו רטייה מרכבת שנה׳ ולא רככה בשמן :

מ״ע ספורנו

בשלו׳ שודד יבואנו לפעמים שיגזלוהו עבדיו :

לא יאמין אינו בטוח : שוב מני חשך׳ לבוא מיראת איזה מתגבר עליו : וצפו הוא אלי חרב׳ מעויין מן התקיפים לגזול ממנו עשרו וממשלתו כאשר קרה לרב מלכי ישראל :

נדד הוא בסחורותיו : ללחם איה להרבות ממונו : ידע כי נכון בידו יום חשך׳ גם שידע היותו נכון ומזומן ליום המות ויאבד ממונו הכל׳ ולפעמים : יבעתוהו צר ומצוקה פתאום באופן שאין לו דרך וזמן להמלט : כמלך עתיד לכידור כמו שיקרה למלך הממתין שיבא מלך גדול ממנו ויכריתהו :

כי נטה אל אל ידו׳ וכאשר ידחוק את השעה ויתגבר נגד העונש האלקי : ירוץ אליו בצואר׳ ויוסיף ברע :

כי כסה פניו בחלבו׳ ולפעמים יקרה לרשע שמרב עשרו יגבה לבו לעסוק בבנין : וישכון ערים נכחדות׳ מקוללות מאת האל או עבדיו כמו שקרה בענין יריחו בקללי׳ יהושע ובזה יתמסכן׳ ובכן : לא יעשר ולא יקום חילו׳ ועשרו : ולא יטה לארץ׳ עשרו : מכלם מכח שלמות הבנינים כי קודם שלמותם יכלה ממונו׳ וזה כי לא ישוב מני חשך לא ינוח מהוצאות הבנין באופן כי יונקתו ופירות ממונו : תלבש שלהבת׳ ההוצאה׳ ולבסוף יסור ברוח פיו יכלה הקרן בגלותיו :

אל יאמן בשו נתעה׳ שחשב שיהיה לו הבנין לשם תפארת כי שוא תהיה תמורתו׳ כי הבנין אשר עשה תמורת החרב יעלה בתהו :

בלא יומו תמלא יכרת קודם זמנו : וכפתו שם תפארתו : לא רעננה׳ לא תתקיים ועם זה : יחמוס כגפן בסרו׳ יכלה ההון הראוי לבניו : וישלך כזית נצתו׳ של בסרו הבנ׳ שלא יניח להם ראשית ממון לעסוק בו :

כי עדת חנף גלמוד׳ אוהביו וריעיו ירחקו ממנו כאשר לא קבלו ממנו תועלת שיהי׳ כל ענייני עמהם חנופה ומרמה : ואש׳ הוצאת הבנין : אכלה אהלי שחד ממון שקנה בקנין רע ושקנה : הרה עמל ואון׳ כמנהג החנפים דוברי שלום עם ריעיהם ורעה בלבבם :

איוב ה׳ מנחמי עמל׳ מנחמים בצער של אחרים :

הקץ לדברי רוח׳ לחזור למה שכבר אמרתם וסתרתי אותו : או מה ימריצך במה תחזק דעתך מאדם : כי תענה׳ ותשיב מה שכבר סתרתי :

גם אנכי ככם אדברה לו יש נפשכם תחת נפשי׳ גם אני הייתי מדבר תנחומין כמו שעשיתם אתם לי אם היה קורה לכם מה שקרה לי אחביר׳ עליכם במלים ואניעה הייתי מדבר דברי תנחומין ועושה התנועות הראויות למנחמים אבל לא בחזרת חלילה כמו שאתם עושים׳ כי אמנם : אאמיצכם במו פי׳ אחרי כן : כי ב שפתי יחשוך׳ והטעם שאני עתה חוזר ומתרעם וצועק הוא : כי אם אדברה לא יחשך כאבי בכל אשר הרבתי לדבר לא נמנע הכאב מלהרע שאם היה זה לא הייתי מוסיף דברים : ואחדלה מה מני יהלוך׳ ואם בשתיקה היו סרים הכאבים הייתי שותק אבל גם בשתיקה לא סר דבר מהם ובכן נשארה הצעקה הטבעית לכל כואב :

אך עתה הלאני׳ הדבור יותר מהמורגל באמרי לאל : השמות כל עדתי׳ הבנים והמקנה והרועים :

ותקמטני בכל הגוף כחשי בפני יענה׳ ויעיד על זה הכחש והרזון הנראה לכל בפני וזה קרה על : כי טרף אפו וישטמני פערו עלי פיהם בחרפה׳ כי מי שכבר אפו טרף נגדי שלא יכול או להנקם ושמר עברתו ומי שחרק כבר עלי שניו כמבאוה להרע׳ וכן מי שכבר לטש עיניו לראות בצרתו פערו עלי עתה בפיהם : עלי יתמלאון : נקבצו עלי :

יסגירני אל אל עויל׳ האל הטוב מסרני ביד האל הרע והוא : על ידי רשעים ירטני החרידני על ידי רשעים כשדים ושבא ששללו ממוני ואלה שנקבלו עלי׳ ירטני מגזרת ורטע החזיקה כי ירט הדרך :

שלו הייתי׳ לא הרע לי בהדרגה אבל בעודי בשלותי הרע פתאום : ואחז בערפי שלא אנוס : למסרה׳ להוסיף רע תמיד :

יפלח כליותי׳ כחצים בלתי מקבלים הרופה :

פרץ על פני פרץ׳ עוד זה מדבר וזה בא :

והר״מ עראמה פי׳ ענה איוב לדברי צופר אם אתה הכינות לבך אשר הקב״ה עליהן וכחם על כבודו ראה להודיעו שאין לבו חסר מכל טובה ושלימות יותר מהם וגם הודיעו שאין לבקש ממנו חכמה כמלאכי השרת יספיק להם שיהיה נכון לבו כא׳ מהם כאשר יספיק שיהיה מאושר אושר אנושי כאשר ביאר לאל פו בפסוק ועתה הואילו פנו בי ועל פניכם וכו׳ וע״כ אמר בזה החלק הא׳ כי עם היות שהסרכים וחכמת אדם להם עד שבמותם תמות החכמה אבל הוא גם הוא לא נופל הוא מהם ודי להם בזה ומי בהם שאין בו חכמה כמותם וכלפי עצמו הוא מדבר ואפשר שרצה לבזותם ואמר כי נסרחה חכמתם כי הם מזקני׳ אומות העולם שכל זמן שמזקינין עפשות מתוספת בהם אשר כל ישעו ועיוניהם בדבריהם המדיני׳ המדיניים הבלתי קיימים והכח הדמיוני נשוא בגשם יקבל הבליה והפסד כנודע כן בהפסד החמרים בזקנותם עכבות מה שפה בהם רל כי תפסד חכמתם והמות כתוב׳ וזהו אמנם כי אתם עם ועמכ׳ תמות חכמה הפך החכמה האמתית שתתחזק בחולשת החומר ותחיה במיתתו מפני שאינה תלויה בכושח גשמי כמו שיתבאר בפירוש נדברי שלמה פלס מעגל רגלך והוא ככו׳ אל החכמה המדינית אשר סגולתה לבחור הדרך האמצעי אשר עליו אמר אל תט ימין ושמאל וכו׳ ואמר עליה רגליה יורדות מות שאול צעדיה יתמוכו כי במותו תמות חכמתו ובקבורתו תקבר לא כן חכמי האמת ארח חיים פן תפלס נעו מעגלותיה מרדת שאולה לא תדע דרך זו אלכל׳ כי ע״ה עין לא ראתה וכו׳ ולכן אמר להם כי הם מעם הארץ וממין ההדיוטות פר שחכמת׳ תמות עמהם וגלה כוונתו בחרופו ואמר כי ודאי יש לו לב טהור ונכון כמות׳ ואינו חסר מהם ולהורות עוד על מיעוט השגתם אמר כי אין צריך לומר שלבו טהור כמותם אלא שאפי׳ איש נרוע מהם מפני שחכמתם מדינית המונית וכל אדם מדיני בטבע׳ וזהו גם לי לבב וכו׳ ואת מי אין כמו אלה׳ ודעתו בזה שהוא גדול מהם בודאי וחכמתו מחכמתם הכך (?) שברתם שחוק לרעהו אהיה וכו׳ אמר כי שבת זו לעגו של צופר עליו היתה רוב הלנחמו והיות האל קרוב בכל קראו אליו על כן לעג וחשב מחשבת און על איוב הנרדף מהזמן ויי סר מעליו עד שימש׳ לפי שכלו של צופר שכל פעזר צדיק וכל נרדף רשע וזהו שחוק אהיה לפי מחשבתו של צופר והסב׳ שהוא קורא אל אלוה ועונה אותו בעת צרתו והולידו והצליחו על כן שוחק מה צדיק תמים ומלעיג עליו ובילר הדרוש שהאי׳ שהוא שאנן ושקט על שמריו דעתו הוא שראוי ונכון לפיד בוז למועד רגל ירצה לרעי המזל וקשי יום ראוי לבוזו׳ לדעת ומחשבת השאנן על דרך הלעג השאננים והבוז לגאיונים והפך דנו בהפך כי ישליו אהלים לשודדי׳ ובטיחות למרגיזי רל והדיהם רעים לשמים ורעים לבריות ועם כל זה דנים שהם ראויים לשלוה מאחר שמביא אלוה בידו וקרוב אליו׳ וכן אמר שקרה לו עם חביריו ומלא לרעהו אחות בנה לרעי מרחוק׳ והרי לך מהרש יורה על הבדלי חכמת חכמי ישראל לחכמת האומות בהפסד׳ במות בעלה וקיומה ובהתלותה בכושא הזה כפסד או לא : אמרו במכילתא וישלח משה לחותנו רבי יהושע אומר שלחו בכבודו של עולם רבי אלעזר המודעי אומר נתן לו מתנות רבות מתוך הטובה שנתן לו אתה למד שנאמר אל נא תעזוב אותנו׳ אמר ליה אתה נתת לנו עצה טובה ועצה יפה והמקום הודה לדבריך אל נא תעזוב אותנו׳ אמר ליה כלום הנר מהנה אלא במקום החשך וכי מה הנר מהנה בין חמה ללבנה אתה חמה ואהרן לבנה לבנה מה יעשה הנר ביניכם אלא הריני הולך לארצי ואגייר את בני משפחתי ואביאם לתלמוד תורה וכו׳ נראה לי שחולקים אם פטרו ושב לארצו לרפאת כבוד העולם הזה או נלחו משה וחזר ונתגייר ונתן לו מאותן מתנות שאמר לו והיה הטוב ההוא אשר ייטיב יי׳ אותנו והטבנו לך כי כן נראה מדברי משה נתת לנו עצה טובה וה״בה הודה וכו׳ ואז הולך לגייר בני משפחתו נמר אז בשלימות הנפשיי יותר מכבוד העולם׳ ועוד ביאר כי חכמתו אשר בה נתן להם עצה דומה לנר במה שתלויה בחמר כסגלת הנר והיא החכמה המדיני׳ ועצתו תוכיח וחכמתם דומה לחמה הבלתי צריכה נושא ולכן לא תפסד בהפסד הנר עד שבחר ללאת מאומותו זה ולקחת לו אומנות נקיה והיא תלמוד תורה ושלא להשתמש לאור האבוקה כי אם לאור החמה׳ וכן ביארוהו פרק שואל אדם תניא רבי ישמעאל ברבי יוסי אומר תלמידי חכמים כל זמן שמזקינים חכמת׳ מתוספת בהם שנאמר בישישים חכמה׳ אבל עמי הארץ כל זמן שמזקינים טפשות מתוספת בהם שנאמר מסיר שפה לנאמנים ובלשון אחר נמצא במסכת קנים רבן שמעון בן עקשיא אומר זקני עם הארץ כל זמן שהם מזקינים דעתם מטרפת עליהם שנאמר מסיר שפה לנאמנים׳ אבל זקני תלמידי חכמים כל זמן שמזקינים דעתם מתישבת עליהם שנאמר בישישים חכמה גם כן יורו שאיוב מתפאר בחכמתו עליהם כאשר ביארנו : אמרו במדרש משלי ותבא לנסותו בחידות כשבאה לפניו מהולים וערלים אמרה לו הפרש לי מהולים מהערלים׳ מיד רמז לכהן גדול ופתח את ארון הברית׳ מהולים שבהם כרעו בחצי קומתם ולא עוד אלא שנתמלא פניהם מזיו השכינה וערלים שבהם נפלו על פניהם מיד אמר לה אלו מהולים ואלו ערלים׳ אמרה לו מהיכן אתה יודע אמר לה מבלעם דכתיב נופל וגלוי עינים אלמלא שהיה נופל לא היה רואה כלום ואם אין את רוצה ללמוד מבלעם בואי למדי מאיוב שנשטח (?) שבאו שלש רעיו לנחמו׳ אמר ליה גם לי לבב כמוכם לא נופל אנכי מכם לא נופל אנכי כתוכם : אמרו שהערלים הטפשים אשר לא זכו לאורה של תורה כי ברי׳ התורה נמסכת אחר ברית בפר כדברי המאמתים יכרעו ויפלו ירצה בכפלם ויפלו מכל כל הנפש עם הבשר יכלה אמנם זקני התורה יכרעו בחצי קומתם לבד כי הגוף לבד אבד ועכ״ז השכל קיים ואין צ״ל זה אלא שיתחזק יותר וזהו ולא עוד אלא שנתמלא פניהם מזיו השכינה והורה גם כן התפארותו של איוב בחכמתו עליהם כי הם מהמין הא׳ והוא מהשני באמור להם לא נופל אנכי מכם יורה שהוא בעל דת כי גם ברית בפר היה לו שנאמר איש תם כר״ל :

ואולם שאל נא וגו׳׳ בא לקראות את עצמו תם באחרי עושה מעשה בראשית בחכמתו וכחו וגבורתו כלפי מאמר צופר החקר אלוה תמצא ואמר ויגד לך תעלומות חכמה כי כפלים לתושיה ודע וכו׳ והביא עליו שתי ראיות האחד מצד זקנתו כי הזמן יספיק להוצאת האמת והשני בבראותו בפעל חכמתו׳ ועל הראשונה התחיל בחלק השני הזה ואמר שבהתחלות השגת אמתת הבורא לקוחות ומצאות בכל א׳ מעלוליו שלם יהיה או חסר כי כל עלול יש לו עלה שוה יהיה זה אם יהיה העלול בהמה או רמש או מיני ארץ מעופף או דג הדבר שוה בכלם על דרך הנוטע האזן הלא ישמע וכאמר ומבשרי אחזה אלוה׳ כי ילקח מהם ראיה על תארי הנמצא כמאמר הכתוב הראשון כנזכר ואין צריך לומר על מציאותו במאמר הכתוב השני׳ ועל כן אמר כי שאל נא בהמות ותורך וכו׳ או שיח לארץ וכו׳ מי לא ידע בכל אלה שיש לאלה עילולים עלה כי יד יי׳ עשתה זאת ואמר שזה הפועל הוא התכלית והצורה לכל אותם הנמצאים בהכרח יתחייב אם כן שהוא ימצא עמהם תמיד כדרך הצורה עם אשר הוא לו צורה וזהו אשר בידו נפש כל חי ורוח כל בשר איש כי הפועל בעצם הוא המעמיד בהכרח ואמר נפש בב״ח ורוח בבשר אדם להודיע שיש יתרון לאדם ביותר חס״על שאר החי כיתרון הרוח על הנפש לחכמי האמת עם היות יש לאדם מדרגה עליונה מזאת והיא מעלת הנשמה כנודע לחכמי האמת כאמור׳ הלא אזן מלין תבחן גלה הכרם השנה אשר אמר עליה מי לא ידע בכל אלה וכו׳ ואמר הלא אזן מלין תבחן וכו׳ בישישים חכמה וכו׳ ירצה על ידי החושים והתחלות הלקוחות מהן כמו על ידי האזן והחיך ישיג האדם החכמה באמצעות הזמן וזהו הלא אזן וכו׳ בישישים חכמה וכו׳ ועל פי דרכו למדנו שהפליא היוצר חסדו עמנו אשר יצר את האדם שלם בחושים באותו לעולם עד שגם בזמן הטפות האזן מלין תבחן וחיך יטעם לאכול ולוכי יטעם מהו הטוב והנאות אליו לבריאותו ויתקרב אליו והמזי׳ וימ״ש ומבלי למידה ולמוד כמאמר לדעתו מאום ברע ובחור בטוב כי חסד האל שעשה עמנו לשים במזיק ריח נבאש וטעם מאום לחכו ובמועיל ערב בו ימלט הנער יאשר בו מדת הכפרות מרעת הרע ויתקרב אל הטוב וכן לזה הרופא שנתרחק מכל דבר יהיה ריחו נבאש או טעמו מאוס כנודע בספרו׳ ועל הדרך שנמצא אוש הטעם יגחר נכון בחך הנער וכרזילי יעיד להיות צרכו של ואז יותר לחולשת שכלו כי בו ישפוט המשפט הנזכר כן נמצא בישישות והזקנה תגבר החכמה והתבונה ויותר יבחן שכל האדם אז המתת הדרוש ויבירנו בעצם במצרף שכלו כמו שיבחן יותר חכו של הבחור הטעמים כנזכר׳ עמו חכמה וגבורה עם מי שהוא שב גם ישיש השכון עצה וגבורה וכו׳ וכל זה טענה על חביריו מגדת ומעידה על חכמתו וזיכתו כי כבר בא בימי הזקנה אשר הוראה מחכי׳ וזה לבדו מספי׳ להדרו ולחלוק לו כבוד כל שכן שלא לבזותו ולזלזל בכבודו כמאו׳ מפני שיבה תקו׳ וכו׳

פני

רשי

מענה איוב ימריצך · יעטרך פיך לחשוב דבריך כמרלים על אופניהם : ככם אדברה · ככם אני יודע לקנתר · לו יש נפשכם · ביסורין תחת נפשי · גם אני הייתי מחביר עליכם במילין · ומניע עליכם ראשי בצעקתכם ומאמץ אתכם במופי לאמר החריש התאמנו · ועמדו ביסוריכם כאשר תאמרו אלי · וניד שפתי · שאני נד וקובל וצועק עתה אז יחשוך ולא אזעוק ולא אנוד עוד · אבל עתה אם אדברה וגו׳ : השימות · שיתקת · כמו אשתומם וכמו שומו שמים · שתקו והתמהו · ותקמטני לעד היה הקמטתני והקררתני בשביל עד שהיה לעד על עוני להשטינני : ילטוש

איוב יו

א וַיַּעַן אִיּוֹב וַיֹּאמַר׃ שָׁמַעְתִּי כְאֵלֶּה רַבּוֹת מְנַחֲמֵי עָמָל כֻּלְּכֶם׃ הֲקֵץ לְדִבְרֵי־רוּחַ אוֹ מַה־יַּמְרִיצְךָ כִּי תַעֲנֶה׃ גַּם ׀ אָנֹכִי כָּכֶם אֲדַבֵּרָה לוּ יֵשׁ נַפְשְׁכֶם תַּחַת נַפְשִׁי אַחְבִּירָה עֲלֵיכֶם בְּמִלִּים וְאָנִיעָה עֲלֵיכֶם בְּמוֹ רֹאשִׁי׃
ה אֲאַמִּצְכֶם בְּמוֹ־פִי וְנִיד שְׂפָתַי יַחְשֹׂךְ׃ אִם־אֲדַבְּרָה לֹא־יֵחָשֵׂךְ כְּאֵבִי וְאַחְדְּלָה מַה־מִנִּי יַהֲלֹךְ׃ אַךְ־עַתָּה הֶלְאָנִי הֲשִׁמּוֹתָ כָּל־עֲדָתִי׃ וַתִּקְמְטֵנִי לְעֵד הָיָה וַיָּקָם בִּי כַחֲשִׁי בְּפָנַי יַעֲנֶה׃
אפו

תרגום

וְאָתִיב אִיּוֹב וַאֲמַר׃ שְׁמָעִית כְּאִילֵין סַגִּיעָתָא מְנַחֲמִין דְּלֵיעוּת כּוּלְכוֹן׃ הַאִית סוֹף לְמִילֵי זִיקָא אוֹ מַה יְבַסְמִינָךְ אֲרוּם תְּתִיב׃ לְחוּד אֲנָא כְּוַתְכוֹן אֲמַלֵּיל לְוַוי דְּאִית נַפְשְׁכוֹן חִלּוּפֵי נַפְשִׁי אֲחַבֵּר עֲלֵיכוֹן בְּמִילַיָּא וַאֲטַלְטֵל עֲלֵיכוֹן בְּמוֹ רֵישִׁי׃ אֲאַחֲיֵילְכוֹן בְּמוֹ פּוּמִי וְטִילְטוּל סִפְוָותַי יִתְמְנַע׃ אִין אֲמַלֵּיל לָא יִפְסוֹק כֵּיבִי וְאֶפְסוֹק מַה מִינִי יֵיזִיל׃ לְחוּד כְּדוֹן שַׁלְהֵיָנִי צַדִּיתָא כָּל סִיעָתִי׃ תַּקְפְתַנִי לְסָהִיד הֲוָה וְאָקִים לְאַסְהָדָא עֲלַי כַּדְבוּבִי עַל אַפָּי׃ רוגזיה

מסורה

כאלה ג׳ וסימ׳ לא כאלה חלק יעקב · קרמא ותניינא · שמעתי כאלה רבות : לו ב״ב וסי׳ נמסר במסר׳ רבתא בערך לו : במלים י׳ בליש׳ וסימ׳ הלהוכח מלים תחשובו הלא הם יורוך · הוכח בדבר לא יסכן · גם אנכי ככם אדברה · עד אנה תוגיון נפשי · אדעה מלים יענני · שרים עצרו במלים · חתו ולא ענו · בימלתי מלים · כתר לי זעיר : ותקמטני ל׳ לעד היה · והוא חד מן מלין דמשמשין ני בסוף תיבותא ול׳ דכו׳ וסימ׳ נמסר במסרא רבתא במערכת אות הנו״ן כס״ד :

רלבג

והכלל העולה מהדברים הוא שהוא היה מגנה איוב על אמר שלא חטא והוא מעיד שכבר חטא שהוא בדבריו אלא יפר יראת השם מהאנשים וימנע מהתפלל אליו בעת הצרה אשר עם התועלת שבו לכלל מהרע הנה בו מהתקון המדיני והיישרה אל הצלחת הנפש מה שלא יעלם והביא ראיה מהחוש על היות אלו הרעות מסודרות מהשם ית׳ לפי מעשה האדם למה שימצא מהרעות לרשעים אשר לא נפקד איש מהם שלא ישיגוהו רעות אם מצד הפחד אם מזולת זה וזה ממה שיורה על כי אלו הרעות הם לרשעים מפני היותם רשעים ועוד שאנחנו נראה העונש הבא עליה׳ כנגד מרים מדה כנגד מדה ואילו היה מוגבל בגיחו מרחם לא היה הפשר זה אלא אם נאמר שכבר הוגבל ג״כ אז שיהיה זה האיש עושה מרי שיהא דומה לעונש המוגבל לבוא עליו וזה בתכלית הבטול והגנות כי אם היה הענין כן תבטל הבחירה ויהיו כל הענייני׳ מחוייבים הנה זה הוא לבד מה שהוסיף אליפז לטעון בזה המענה : ביאור מלות המענה ויען איוב ויאמר · עמל · הבל ושוא : מה ימריצך · ר״ל מה יחזקך מה שטענת בדבריך : אאמצכם במופי · אחזיק אתכם בדברי : וניד שפתי יחשך · מה שאנוד ופעם שלא לנכח על דרך אמרו משכני ·
עדתי פעם לנוכח ופעם שלא לנכח על דרך אמרו משכני : נטוש

אבן עזרא

שמעתי כאלה רבות · או מה ימריצך · מי יהיה תקיף ממך ויגלחך : וניד · כמו תנודה והענין להוכיחם : מה מני יהלוך · לא יהלך כאבי : אך עתה הלאני · הכאב ולנגדו יאמר השימות המתאבלי׳ עלי : ותקמטני · מלשון קשור מדברי רבותינו ז״ל או כמו אשר קומטו ולא עת והם קרובים : אפו

אתכם בדברי יחשך כאבכם מכם : השימות כל עדתי · שמת כל איברי שוממים ובא אמרו הלאני השימות כל עדתי פעם לנוכח ופעם שלא לנכח על דרך אמרו משכני אחריך נרוצה הביאני המלך חדריו : ותקמטני · מענין קמטים כי הם עדות על הכחישות ועל הדלות : נטוש

אבן יחייא

ויען איוב ויאמר שמעתי כאלה וגו׳ כדברים האלה אשר אמרת אליפז שמעתי רבות ממך ומריעיך · ואגזור כי כלכם המנחמים לי · אתם מנחמי עמל כי הנחמות שלכם הוא עמל ומשא כבד לנכאב ולא נחמה · הלא אחשוב כי יש קץ לדבריך דברי רוח ולכן אנא אל תאריך עוד בדברים · ואם לא יהיה קץ לדברים ההם מה הדבר אשר ימריצך ויתחזק עליך לכוף אותך שתענה אלי ולכן שתוק ואל תענה עוד יען כי אין מי שיכוף על ככה בחזקה · כי גם אנכי ככם הייתי יודע לדבר אם היה נפשכם תחת נפשי בצרה הזאת והייתי מחבר הלצה ממלין לאמ׳ עליכם ועל צרתכם והייתי מניע עליכם במו ראשי כמשפט הריעים אשר יכאבו על צרת ריעיהם · והייתי מאמץ אתכם במו פי · אתכם בסוף כיד ותנועת שפתי יחשוך כי לא הייתי מדבר תמיד ומטריח הריע בדברים כמו שאתם עושים שלא תחדלו לדבר דבריכ׳ דברי רוח אשר תטרידוני בם עד מאד · וזולת העמל שיש לי בשמוע דברי זולתי גם לי עמל בשמוע דברי אשר אדבר בענותי לדבריהם · ואם אדבר לא מפני זה יחשוך האלוה כאבי · ואם אחדל מלדבר מה הדבר אשר ממני יהלוך מהכאב ההוא ולכן למה אטרח לדבר במה שאין תועלת בו · כי אך עתה הלאני ה׳ במכותיו והשימות כל עדתי והוא קבוץ עדת אברי והלאני כסתר והשימות ככח כי כן יכובד ממנו יתברך להראות היותו נגלה ונסתר יחד ולעד על כאבי הוא הקמטים שיש בבשרי להתכת לחותו · ויקם בי כחשי והרזון ובפני שהם הפנים המגולים לכל יענה ויעיד על כאבי · הנה כשהגודר טורף ואוכל כאפו אחד מבני האדם הוא מנזם אליו בדברים רעים למען ישית עליו מהר ומתן גדול בפדיונו · ואם לא יפחד מהמשטמה ההיא הנה יחרוק עליו בשניו · וילטוש

זה הוא לי נוסף על מה שאפו טרף וכו׳ וזה יובן עם מה שפי׳ בזה הרב ר׳ מנחם המאירי ז״ל וז״ל ואפשר כי ר״ל אפו טרף וישטמני בהבקר היו חורשו׳ חרק עלי בשניו באש אל״ם כפלה מן השמים וכו׳ כרי ילטוש עיניו לי ובכשדים שמו שלשת ראשים וכו׳ ע״כ : וכן על זה הדרך ואמר יסגירני אל אל עויל וגו׳ שלו הייתי וגו׳ · או

תורת חסד יראת שדי

ויען איוב ויאמר שמעתי כאלה רבות יר׳ שמעתי מכם כאלה הדברים פעמים רבות ובכלם אני רואה כי מנחמי עמל כלכם כי מדרך המנחמים הוא להסיר כמעט העמל אשר למתנחמים במה שהם מתנחמים מדבריהם מה שאין כן אתם כי אדרבה אתם מוסיפין עמל על עמל כי לא די לי צערי רק שהזכרתם לי צערן של צדיקים ומכאוביהם אשר להם בע״הז ודבר זה דומה למה שאמרז״ל לא די צערי אלא שהזכרתני צערו של פלו׳ וכו׳ : הקץ לדברי רוח יר׳ לדברי רוח כאלה כי איננו רואה בדבריכם האחרונים תוספת על הדברים הראשונים ואם אין הכונה רק לענות ויהי מה לבד שתהיה עניה מה הנה ימריצך אתה אליפז כי תענה אחרי שאין כדבר הענייה הזאת שום חדוש וגם אנכי ככם אדבר׳ הפעם השניה כראשונה והשלישית כשני׳ והרביעי׳ כשלישית וכן על זה הדרך תמיד ואחרי שהבינותכו זה לזה עקר הדברים מה לנו לחזור עוד לוכח בענין זה במלות שונות ולו היה כפשכם תחת נפשי כאשר אני בצרה זו הנה לפחות אחבירה עליכם במלים כלומר הייתי אומר דברי בלשון מחברת ופיוטים ושירים ובכן הייתי מניע עליכ׳ במו ראשי כשהייתי אומר לכם את דברי כאשר עושים המזמרים והמשוררים באופן כי גם אם לא הייתי עושה בדברי שום חדוש הנה לפחות אאמצכם במו פי במה שהיית׳ נהנים ממחברת שירי וניד שפתי הרב יחשוך ענין הייתי אומר אותו בחידה ובשירים וכו׳ והנה לעניני בעצמי על כרחי אני עושה כן יען כי אם אדברה לא יחשך כאבי גם כי דאגה בלב איש ישיחנה לאחרים כדי לנוח מדאגתו וכו׳ ואם אחדלה מלדבר מה מני יהלוך אשר על כן אדבר׳ גם אם לא ירוח לי דבר כי אם לא יועיל לא יזיק אך עתה הנה תשובתך הלאני והשמות כל עדתי אחרי שאין בה חדוש ונעשו בי בשנתם קמטים קמטים ודבר זה של הקמטים לעד היה על שהלאני תשובתך וכו׳ ויקם בי כחשי בפני יענה ודב׳

ר׳ אברהם פריצול

ויען איוב ויאמר · שמעתי כאלה רבות · שמעתי דברים כאלה מכסרבות אשר כלם הבל וכזב במה שאיכם יכול׳ לנחם בהנחתי אשר הנחתי היות הטובו׳ והרעות נופלות מצד המערכת · ומה שאתם חושבים לנחמוני בגזרותי שאני רשע וראוי להם · ושהשם ייטיב אלי באחרונה אם אשוב אל אל הנה אתם מנחמי עמל כלכם · כי אתם מיגעים אותי בדברי עמל וכעס : הקץ לדברי רוח · ועתה תודיעוני אם יש הקץ והתכלית לדברים של רוח אשר אתם מרבים עלי · או מה ימריצך לבך לחזק כמותיך בתשובותיך · כי תענה אלי מענה לשון הבל : ימריצך · לשון חוזק · כמו והוא קללני קללה נמרצת : גם אנכי ככם אדברה · דעו נא וראו כי גם אנכי ככם אדבר שיש לי לשון למודים · ואלו היה נפשכם תחת נפשי להיות נגועי׳ בתחלואי׳ ובקורות אותי בודאי הייתי מחבר עליכם מלין לנחם אתכם בכל יכולתי · והייתי מניע עליכם במו ראשי · ר״ל עם ראשי והייתי מצטער עליכם ·כאד׳ שמניע ראשו על גודל צרת ידידו · כאמרו שרקו ויניעו ראש׳ : אאמצכם במו פי · ועוד הייתי מאמץ ומחזק אתכם בדברי פי בנחמות אמתיות מחזקות כחכם : וניד שפתי · מן לנוד לו · רוצה לומר וניד שפתי ודבור אשר אנוד ואנחם אתכם יחשוך הצער והדאגה וישמח נפשכם : אם אדברה · אבל אני אם אדברה בעצמי לנחמני מיגוני ידעתי כי לא יחשך ולא ימנע כאבי ולא יועיל לי למענו · וגם כן אם אחדל לדבר ואשתוק לא יקל מעלי חליי · כי מה מני יהלוך · מן הצער · כי בכל מקום עלי ישכון · כלו׳ שלא יפסק ממנו · ר״ל הן בדברים והן בשתיקה · כי אין תשובה לצרתי : אך עתה הלאני · אך עתה המנם לעת כזאת הלאני ה׳ והחלים כחותי בתחלואי׳ והשימות אתה ה׳ כל עדת אנשי ביתי ומעבדי · או השימות כל עדת איברי · כי רבים הם אתי · ולפעמי׳ ידבר שלא לנוכח ולנוכח כמשפט המליצים · וכן ליחיד ורבי׳ יחדיו · הלאני · מן תלאה : ותקמטני לעד היה · ותקמטני ה׳ בקמטים וברזון בשרי · אשר נשחת בחלאים · והם לעד לגדל שברי : ויקם בי כחשי · ודלותי בבשר מהחלי ובקניני׳ מהגרות אשר קרוני עד כי בפני יענה · כי החולאים הכבדים והדלות והחוסר יוכר בפנים : ותקמטני · מלשון רז״ל קמטים קמטים שבפניה · והם כמו שורות ורשומי העור הנכמר ויבש מרזון הבשר : כחשי · דלות הבשר או בקניני׳ · יענה · יעיד : אפו

הרמ״בן

ויען איוב · שמעתי כאלה רבות · המענה הזה אינבו ענין מתחדש · רק יאמר לחביריו כי דבריהם הבל · ולנחם אותו הם אומרים שקרים · והם כי אבדן הרשעי׳ בבוכת המשפט · ויתאונן על מכותיו ותלאיו · ודעתו לאמר כי הם על חנם · והם ראיה כי ההשגח׳ נעדרת ויתלונן על חבריו השוללים ממנו צדקו · כי הוא צדיק בעיניו : שמעתי כאלה רבות · פעמים רבו׳ יותר מדאי · כי מנחמי עמל כלכם אתם ואין קץ לדברי רוח ועמל · על כן אתם מרבים דברים · מרבים עמל והבל · כדרך המנחמים : או מה ימריצך · או אם לא לנחם אותי אתם אומרים · רק כי תשנאם באמת שהוא בדבריכם · מה יחזק ויאמץ אותך אתה אליפז העונה אותי · כי תענה ולא תעשה דבר רק המענה בלבד · כי אין טעם ודעת בדבריך : ימריצך · יחזק אותך · כמו והוא כמרץ : גם אנכי ככם אדברה · אעשה · אם תהיה נפשכם בצער לחבר עליכם מלין בהבל לנחם ולהניע עליכם ראשי לספוד להראות עצמי כאוהב כאשר אתם עושים לי · והייתי מאמץ אתכם בדברי כאשר אוכל : וניד שפתי · כמו אל תבכו למת ואל תנודו לו · ענין הספד וכן לנוד לו ולנחמו · אחשך פי מלנוד לכם · כי אנוד ואספוד מעט ואשתוק · רק ארבה לנחם אתכם ולאמץ לבבכם אפי׳ בדברי רוח כאשר תעשו עמי · כי ידעתי שכך דרך המנחמים · אבל אני אם אדבר עמכם : לא יחשך כאבי · שאין בתנחומותיכם ממש · ואם אחדל מכם לא יהלך ממני מן הכאב כלום · ורבנו שלמה ז״ל פירש גם אנכי ככם אדברה · וכן אם הייתם אתם בצער הייתי גם אנכי מדבר או מחבר עליכם מלין פה ושלו׳ · רק אאמיצכם במו פי · וניד שפתי אמנע · ואיננו נכון : אך עתה הלאני · הדבור עמכם : השימות · אתה תחבר כל הנועדים עלי בשמעם כי לרשע יבואו מכותי : השימות · כענין תמהה · כמו כאשר שממו עליך רבים ׳ן ואשתומם על המראה ואין מבין · וכן ישומו ישרים על זאת : במענה הזה · ורבים כן · אבל החכם ר׳ אברהם ן׳ עזרא פירש אך עתה הלאני הכאב · ואל הכאב יאמר לנכח השימות כל עדתי · כי יבכו ויתאבלו עלי : ותקמטני לעד היה · הנלכד ונקשר בחבלו נקרא קמוט בלשון ארמי · אמרו בפרק חלה קמטיה · ובפר׳ השולח בעינא מקמטיננו · כלומר לקשור אתכם · עונותיו ילכדונו את הרשע · תרג׳ חובוי דרשיעא קמטין ליה · יאמר ותקשרני שלא אברח מלפני העדה עד יהיה כחש גופי לעד בי ויענה לעיניהם בפני כי אני הרשע : כחשי · כמו רזוני · וכן ובשרי כחש משמן · ובלשו׳ חכמי׳ ז״ל בהמה כחושה · ויתכן בו ותקמטני הכריעני · יאמר אתה מכרית ועוכר אותי בדבר עת · והמפרשים אמרו כי לנכח הכאב ידבר :

אותי בדבריך · ולעד היה כחשי אשר יקום ויענה בפני · כי כדבריך כן הוא · מלשו׳ אשר קומטו בלא אפו

אוהב משפט

פני · י״מ חמרמרו מענין חמרמרו מעי לשון שריפה מלשון רז״ל כפל׳ לאור ונחמרו בני מעיה או הוא הוד׳ בלשון ערבי כי מרב הבכי יאדמו הפנים · וי״מ לשון יהמו מימיו כי מרב הבכי יקובץ על הפנים לכלוך עב כמו החומר׳ ושכנו הרואות מרוב הבכי כאשר יש על העפעפים מחילה של צלמות : על איפשר שהו׳ כפוך כלומר לא על חמסי בכפי או הפליג כי באו׳ עליו אלו הייסורין תחת רדפי טוב׳ והיותו צדיק כלומר התמהו ותמהו על זו תורה וזו שכרה · ויצדיק איוב עצמו כי היה טוב לשמים בתפלה זכה בלא לב ולב וטוב לבריות שלא היה חומס אותם והיותו צדיק במעשיו תמים בלבו כי בעת חול הפגעים עליו לא באו עליו מרב עסוקים יזעיקו ולא ממסכת כפירה היתה בלבו : זכה טהורה וי״מ ותפלתי על אויבי זכה כטעם תחת אהבתי ישטנוני ואני תפל׳ כלומ׳ מתפלל עליהם וישוב אל פערו עלי פיהם וגם כל אלו הפסוקים הם משל לנקמתם ממנו והראשון נראה יותר נכון : ארץ עיין פי׳ הרמ״בע ז״ל וי״מ אותו על דרך בקשה כטעם וגלתה הארץ את דמיה ולא תכסה עוד על הרוגי׳ כלומ׳ שלא תכס׳ החמס הנעשה לו בדרך שיראוהו הכל כטעם ונתתי את דמה על צחיח הסלע לבלתי הכסו׳ כמו שפי׳ רז״ל מענין דמו של זכריה ואל יהי מקום להסתר שם זעקתי אלא שהכל ישמעוה כי הדין עמי : גם עתה השמן השמי׳ עפו גו חמס הנה שם עדי כי הוא יעיד על צדקתי כי לא איש אל ויכזב כמוכם וזהו לשון גם׳ כלומר אף על פי שחומס אותי לא יכפור בצדקתי : שהדי · כמו עדי והפסוק כפול : מליצי · מליצי · לשון דבר לחוה כמו המלין ביניהם : דלפה · מלשון דלף טורד : ידלוף הבית ענין נזילה וירידת דמעה · יאמר אתם רעי המליגי׳ עמי דברי לחו׳ להרשיעני במליצות לא עמכם דברי כי איככם יודעים צדקתו אלא אל אלוה היודע תם לבבי ונקיון כפי תדלוף עיני ונגרה ולא תדמה על החמס אשר עושה לי : ויוכח הלואי שיוכל להתוכח גבר עם אלוה כמו בן אדם עם רעהו · ויהיה למ״ד לגב׳ נוספת כמו והג׳ לאבשלו׳ : ובין כמו בכין כמו ועיר פרא אדם יולד והוא נקשר עם הפסוק שלפניו כי אני בוכה ודולפה עיני לפני האל שיהיה זה ויש פירשים אחרים וזה יותר נכון : כי זהו על דרך הוכחותיו במענם האחרים כי ייסוריו הם ממיתי׳ וימות מהרה ואין

לו תקוה לשוב לביתו וא״כ איה איפה תקותו ושכר לצדקותיו ובכל מקום לכל מספר מועט יאמר הכתוב · מספר סתם כמו ואני מתי מספר · יאמר כי יבאו שנים מועטים וימות : יאתיו · יבאו כמו קרבו ויאתיון ואני תהיה שהרי איוב לא היה מקוה לחיות שנים לא מרובות ולא מועטות ע״כ נראה שיאמר כי שנות מספר הקצוב לאדם לחיות יבאו וימות ואחר כך לא ישוב עוד לביתו וגומר הענין : רוחי · נזעכו · פירשו בו נכרתו ואין לו קבר · ועיין הרמ״בן שהביא לו חברים והראשונים נשתמשו בו בתפלותיהם ואמרו זועכים אף בלחשם · יאמר כי הוא קרוב למיתה שכבר נשחתה רוחו אשר היא בלב והיא הרוח החיונית · וימיו כבר נפסקו ונכרתו ו־ברים מוכנים לו · ואמר קברים ולא קבר על צד ההפלגה · או היא כסול איברים איברים מפני השחין הממיק את בשרו וצריך קברים הרבה כדרס ויקבר בערי הגלעד דיפתח · או הוא כמנהג שקודם שימות האדם יכינו לו קבר בהיותו גוסס אלה מפה ואלה מפה הולכים קבר ולא ידעו אלו באלו והוא הפלגה שכל אדם עומדו למיתה : אם

ילטוש עיניו לי · יעיין אותי בעין רעה ויהיה ילטוש מגזרת חרבו ילטוש ר״ל יבריק ויחריד: פערו · פתחו והרחיבו עלי פה: יתמלאון · יתקבצון: יסגירני · ימסירני: עויל · שקרן: ירטני · יטה אותי ממה שהייתי בו והוא מגזרת ירט הדרך לנגדי והם שני שרשים בענין אחד ר״ל ירט ורטה: ויפרפרני · שברני וכתתני מגזרת פור התפוררה ארץ וכן יפלפלני מגזרת וכפטיש יפוצץ סלע: למטרה · כמטרה לחץ והנה הוא הרוסם שמכינין מורי החצים לירות בו: רביו · מורי החצים אשר לו מגזר׳ וימררוהו ורובו: יפלח · יבקע: גלדי · הוא הקרום שיעלה על המכה כאמרם הגלידה המכה: ועוללתי בעפר קרני · ר״ל העליתי עפר על ראשי: חמרמרו · כמלאו חמר ולכלוך · ושהדי ועדי: דלפה

ילטוש · יחדד · כמו לוטש כל חורש וגומר · והשטן הוא הצר: פערו עלי פיהם · פתחו · כמו ופערה פיה: יתמלאון · יתאספון · והרבה לו דומין במקרא קראו אחריך מלא · אשר יקראו עליך מלא הרעים · ואינו משתנה מלשונו · כי כל מילוי נאסף הוא: יסגירני אל אל עויל · הסגירני הקב״ה אל עויל · לן עולל ללון בו · ועל רשעים ירטני · רציית תנחומיו ורפוחתי מסר לרשעים שאינן אלא מקניטים · ד״א ירטני כמו ירצני · לשון רצוי ותנחומי: ויפרפרני · אותו עויל · לשון פירורים: ויפלפלני · לשון נשבר לשברים הרבה במפטה רבה · כמו ונפלצו חים אל אחיו · ונפץ עולליך אל הסלע: רביו · מורה חיציו כמו רובה קשת: מררתי · מרה שלי: גלדי · מכה יבשה והעלאת גלד · ולשון משנה והעמידו על גלדו: ועוללתי · ולכלכתי וגניתי כמו ויתעוללו בה · לשון בזיון וגנאי · וכמו עוללה לנפשו · קרני · זיוי לשון וקרנים מידו לו: חמרמרו · נקמטו · כמו נחמרו בני מעים בלשון משנה · וכן מעי חמרמרו · ללתות · שחשכי מחמת בכי ודמעה: ותפלתי זכה · לא קיללתי חבירי ולא פיללתי לו רעה: ואל יהי מקום · בארץ להבליע בו צעקתי · כי לשמים תעלה: הנה

9 אַפּוֹ טָרַף וַיִּשְׂטְמֵנִי חָרַק עָלַי בְּשִׁנָּיו צָרִי יִלְטוֹשׁ עֵינָיו לִי:
10 פָּעֲרוּ עָלַי בְּפִיהֶם בְּחֶרְפָּה הִכּוּ לְחָיָי יַחַד עָלַי יִתְמַלָּאוּן:
11 יַסְגִּירֵנִי אֵל אֶל עֲוִיל וְעַל־יְדֵי רְשָׁעִים יִרְטֵנִי:
12 שָׁלֵו הָיִיתִי וַיְפַרְפְּרֵנִי וְאָחַז בְּעָרְפִּי וַיְפַצְפְּצֵנִי וַיְקִימֵנִי לוֹ לְמַטָּרָה:
13 יָסֹבּוּ עָלַי רַבָּיו יְפַלַּח כִּלְיוֹתַי וְלֹא יַחְמֹל יִשְׁפֹּךְ לָאָרֶץ מְרֵרָתִי:
14 יִפְרְצֵנִי פֶרֶץ עַל־פְּנֵי־פָרֶץ יָרֻץ עָלַי כְּגִבּוֹר:
15 שַׂק תָּפַרְתִּי עֲלֵי גִלְדִּי וְעֹלַלְתִּי בֶעָפָר קַרְנִי:
16 פָּנַי חֳמַרְמְרָה מִנִּי־בֶכִי וְעַל עַפְעַפַּי צַלְמָוֶת:
17 עַל לֹא־חָמָס בְּכַפָּי וּתְפִלָּתִי זַכָּה:
18 אֶרֶץ אַל־תְּכַסִּי דָמִי וְאַל־יְהִי מָקוֹם לְזַעֲקָתִי:
19 גַּם־עַתָּה הִנֵּה־בַשָּׁמַיִם

רוגזיה תבר ונטר לי דבבו עמם עלי בככוי מעיקי היך איזמיל חריף עיינוי לי: פתחין עלי פומהון בחיסודא מחו ליסתיי כחדא עלי בנסא מתמלאין: ימסרינני אלהא לות מרי זדונא ועל ידי דרשיעין ממרטט יתי: שליוא הויתי ודעקיננני ואחד בקדלי ותברינני ואוקמינני ליה לפלגסא: יחזרון עלי גררוי יקטע כליותי ולא יחוס ישדי לארעא מרירתי: יתקפינני תקוף על אפי תקוף ירהוט עלי היך גיברא: סקא חייטית עלוי משכי ופלפלית בעפרא איקרי: אפי מטשטשין מן בכותא ועל תימוריי טולי מותא: על דלית חטופא בידיי וצלותי דכיא: ארעא לא תחפין אדמי ולא יהי אתר לקבלתי: לחוד כדון דאית בשמיא

ל׳ · ל׳ · ל׳ · ל׳ כ׳חס לא ישיב · ב׳ · ל׳ · ל׳ · ל׳ וכל קרי חלוף · ל׳ · ל׳ · ל׳ · ל׳ · ב׳ תן כבדו ד׳ · ל׳ · ל׳ · ל׳ חר ד זעיר · ל׳ חס׳ · חמרמרו ק׳ · ג׳ · ג׳ · ג׳ · יו״ג ר״פ · כ׳ · טו

אל אל יסגירני אל קדמא בצרי תניין בסגול וכל קריאה חלוף ועיין כל האי שיטה במסרא רבתא בערך אל״ף דישם נמסר יתהון כס״ד: ולא יחמול ד׳ וסימ׳ ואחרי כן נאם יי׳ אתן את צדקיהו מלך יהודה · וישלוך עליו ולא יחמול · יסבו עליו רביו · כי קנאה חמת גבר: ותפלתי ג׳ וסימ׳ ותפלתי על חיקי תשוב · ותפלתי ברעותיהם נשמטו · ותפלתי זכה: זכה ג׳ וסימ׳ בסדר אמור: עדי ושהדי חד מן ט׳ פסוקים אית בהון תרתין מלין ופתרונן חד וסימ׳ נמסר בשמואל א׳ ריש סימ׳ י״ב:

מ״ע ספורנו

שק תפרתי · כשקרעתי מעילי באבלי: ועוללתי בעפר קרני · כאמרו ויגז את ראשו ע״ד העלו עפר על ראש׳ ותפלתי · באמרו יהי שם ה׳ מבורך: זכה · שלא באתי תפלה לאלקים לפיכך: ארץ אל תכסי דמי · בקבר באופן שלא יהי מקום לזעקתי על אל הרע שהוסיף אחרי כן להרע: מליצי

אוהב משפט

אם יאמ׳ כי זה הפסוק הוא כנגד רעיו · והפסוק הבא אחריו מדבר עם השם יתברך · [illegible]

אבן עזרא

אפו טרף · ישוב אל צרי הבא אחריו: יתמלאון · כמו תמלאמו נפשי: ירטני · כמו כי ירט הדרך לנגדי ואם הם שני׳ שרשי׳ ויש אומר ועל ידי ועל מקום והקרוב כמשמעו: רביו · כמו השמיעו אל בבל רבים: מררתי · היא כנגד הכבד: עלי גלדי · עורי והוא מלשון קדר: ועוללתי כמו והעלתי וכמוהו במעלל ידיה׳ ויש אומרים שהוא מן עול והוא יותר נכון: חמרמרו · בלשון קדר התאדמו ברוב הכעס או היה מן יהמו יחמרו מימיו: ארץ אל תכסי דמי · כמו און אם ראיתי בלבי לא ישמע יי׳ אכן שמע [illegible]

[illegible]

תורת חסד

[illegible]

יראת שדי

[illegible]

אבן יחייא

[illegible]

ר׳ אברהם פריצול

[illegible]

הרמב״ן

[illegible]

רשי

הנה בשמים עדי · יוצרי היודע דרכי: דלפה · דומעת וזולפת דמעה לשון דלוף: ויוכח לגבר · והלואי יעשה לי זאת שיתן לי מקום להתווכח גבר עם אלוה · להשוות שני הריבים ריב גבר עם קונו: וריב בן אדם לרעהו: כי שנות הקצובים מספר לימי חיי · אתיו ויגיעו ואז ארח לא אשוב אהלך: נזעכו · נקבלו כמו נדעכו · קברים לי · מוכן אני לקבר: אם לא זאת באתני שבני אדם התולים נועדו עמי בתנחומי להתל בי · ובהמרותם · כמו וימרו בי · ממרים הייתם · בהקנטתכם תלן עיני · עיני ולבי ומחשבתי לנים בהן: שימה נא · הבורא ערבני בתקע כף להתוכח יחד כמו מי הוא מאלה לידי יתקע וייטיב לו: כי הנה לבם צפנת משכל · ועל כן לא תרומם תפארתך על ידיהם: לחלקלקות יגיד כל אחד מהם את ריעו · וזאת תבוא להם עיני בניו תכלנה: ותופת

רלבג

דלפה עיני · תדמע עיני: חובלה · נשחתה: נזעכו · נכרתו: התולים · אנשי מהתלות ובא בשקל עלומים שהוא אנשי עולם: ובהמרותם · ובהכעסתם אותי מענין מרו ועצבו את רוח קדשו: תלן עיני · ר"ל שעיני רואה הכעסתם ולנה שם: שימה נא ערבני עמך · שימה נא לבך כי להשיב על דברי בהתווכחי עמך ותן לי ערב אוכל לבטוח בו שתשיב על דברי כי תשוקתי הוא להתווכח עמך לא עם אלו האנשים: לידי יתקע · הוא מענין תקיעת כף לקיים כל דבר: לחלק · מענין שפתי חלקות: רעים · מחשבות ורעיונים כשעם בנת לרעי: למשיל

ביום 2 בשמים עדי ושהדי במרומים: מליצי רעי אל אלוה דלפה עיני: ויוכח לגבר עם אלוה ובן אדם לרעהו: כי שנות מספר יאתיו וארח לא אשוב אהלך:

א רוחי חבלה ימי נזעכו קברים לי: אם לא התלים עמדי ובהמרותם תלן עיני: שימה נא ערבני עמך מי הוא לידי יתקע: ה כי לבם צפנת משכל על כן לא תרומם: לחלק יגיד רעים ועיני בניו תכלנה:

בשמיא מסהדי ומסהיד עלי במרומיא: פרקליטי חברי קדם אלהא זלגת עיני: איפשר דמכסן בבר נש עם אלהא והין אינש עם חבריה: מטול דשני מניין אתיין ואסרטא דלא אתוב איזיל: נפשי מתחבלא יומי דעיכו קבורן מתקנן לי: אין לא מתלעבין בהדי ובפירוגיהון תבית עייני: שוי כדון עריב יתי עמך מן הוא לידי יקיים: ארום ליבהון אטישתא מסכלתנו מטול היכנא לא תרומם להום: למפליג על אחויית חבריא ועיני בנוי תשתיצון:

והציגני

וערתני

מסרה

במרומים ד׳ ומ"ל בליש׳ וסי׳ הוא מרומים ישכן · נתן הסכל במרומי׳ הללוהו במרומים · הנה בשמים עדי וסהדי במרומים: ויוכח ב׳ א׳ ר"פ וא׳ ס"פ וסימ׳ יראו אלהי אבותינו ויוכח · ויוכח לגבר. עם אלוה: תלן ב׳ וסימ׳ רק ברחוב אל תלן דפילגש · ובהמרותם תלן עיני: תרומם ב׳ וסימ׳ צדקה תרומם גוי · על כן לא תרומם · וא׳ ותרומם גליו: רעים ה׳ וסי׳ בלשון ארמי שלח חולקא לגברא דאתא ואוסף וביאורם לאמר הן ישלח איש · לחלק יגיד רעים · איש רעים להתרועע · באתי לגני וגומר אכלו רעים · הון יוסיף רעים רבים:

אבן עזרא

דלפה · כמו תזל וכמוהו ידלוף הבית: כי שנות מספר · דבר שיש לו מספר במהרה: יאתיו · ישלמו: נזעכו · מהענין יתפרש שאין לו חבר במקרא: אם לא התולים עמדי · יתרעם על חביריו שיאמרו התולים: ובהמרותם תלן עיני · לא אישן עד שימררו היי או מן סורר ומורה כמו כל איש אשר ימרה את פיך: שימה נא · חזור למקום: ערבני · ערוב אותי מן ערב את הנער: מי הוא · מחברי לידי יתקע: צפנת · הסתרת והתעלמת וכשית לא תרומם אותם · ומי יגיד לרעיו חלקות נקום ממנו ועיני בניו תכליגה:

והציגני

אבן יחייא

והנה אתם ריעי המליצים ומוכיחים עמי הנה בשמים עולם הגלגלים עדי · ושהדי במרומי עולם המלאכים אם חטאתי כאשר תחשבו ולכן איני רוצה לעשות ויכוח עוד עמכם רק עם האלוה אם הוא אמת כאשר תאמרו שישגיח בתחתונים ולכן אליו אני רוצה שידלוף ותדמע עיני · ומי יתן שהיה אפשר לוכח הדבר עם האלוה כאשר ינכח האדם עם רעהו · והבן כי בויכוח עם האלוה קראו גבר להיותו הכרחי שיהיה גבור וידוע אם ירצה להכנס בויכוח · ואמנם בויכוח עם רעהו הזכיר שם אדם שהוא הפחות בשמות האישיים · כי הם בלאם מהרה השנות שנקצבו לי במספר לחיות בזה העולם · ומהרה אהלך אל המות שהוא אורח שלא אשוב בו כי לפי דעתו היה נמנע גם התחייה ואז רוחי חובלה בהפרדה מהגוף וימי נזעכו ונכרתו ואז יהיו לי לנחלה הקברים: ואפחד שנטרם ישמע תחינתי מהאלוה וישוב את שבותי אם כדבריכם כן הוא שאלך אל קבר מות ערום בלי טוב: ואתה ה׳ אלהים במוכלך אותי בר לבב ולא התולים ושקר ודבר כזב עמדי ושלא תלן עיני מעולם בהכרת החטאים ובהמרותם ועשותם המרי כי לא התולים מושך עצמו ואחר עמו או הכא שתים ותסדר שאהיה בערבות עמך והנה מערבות זו שביכתך ושימה נא תגמון אשר תשים לפניהם ומיהו ואיזהו אשר יתכה לידי מקומי בג"ע להיות כתקע שם · כי כמו שיהוא מקומי למעלה מכל מקומות שאר הטובים להיותי ככתב בקנס כי לבם מריעי אשר אותיים כי מעותי נפנת משכל כי לא ידעו ולא יבינו · ולכן אבא לעונם תאדם לנקי חנם לא תרום אותם שונו להיות בערבות עמך כמוני · לאותו החלק מהאנשים אשר יגיד היותם ריעים אלי ואח"כ בדבריהם יכאיבוני וזולת אשר אמרתי כי לא תרום אותם · עוד אולי שעיני בניו מהחלק ההוא תכלינה כי יחולו עליהם מכאובות כמוני ויצפו לישועה ויהיה להם כליון עינים ודאבון נפש תחת

תורת חסד · יראת שדי

מליצי · וגו׳ יר׳ אל אלוה דלפה עיני שיוכח לגבר עם אלוה כמוני היום שרצוני הוא לוכח עמו וכמו כן יוכח בן אדם לרעהו כמוני היום עמך אליפז על מה שדברת אלי · או יר׳ לדבר הנוגע לעבודתו ית׳ דלפה עיני תמיד ויוכח האלוה ית׳ בדברי׳ הנוגעים ביני אני הגבר אתה עונו וביכו ית׳ ובמה שנוגע בין בן אדם לחברו כי בכ׳ אלה הדברים כשתלמתי אם במה שבין אדם למקום ואם במה שבין אדם לחברו והנה כל זה הייתי עושה לפי כי שנות מספר יאתיו על האדם והם ע׳ שנה או פחות או יותר ואם בגבורות פ׳ שנה ולכן צריך כל אדם לחשוב בלבו אולי למחר ימות וישוב יום א׳ לפני מותו וכן עשיתי גם אני ונשתלמתי כאמור כי ירא אני שמא אחטא וארח לא אשוב אהלך בעון הזה כאשר הוא הדבר ברשעים שאין רוחם שבה אל האלהים אשר נתנה וכו׳ ואולי רמז בזה אל תחיית המתים שהיה ירא שמא לא יזכה לזה:

ואמר עוד רוחי חובלה וגו׳ ויר׳ ומה גם כי כבר רוחי חבלה ימי נזעכו וקברים לי וזה יובן עם מה שדרשו רז"ל במה שאמר הכתוב ויקבר בערי גלעד שהיו אבריו נופלים ממנו אחד אחד והיה נקבר בכל מקו׳ שהיה או נמצא שם ולכן היה איוב אומר כי מגל צרעת השחין והסכוך כמעט שהיו אבריו נקברים בקברים. ולזה אל אלוה דלפה עינו · ושמעתי בזה שכלה כי אם השנות מספר אשר קצב לי האל ית׳ יאתיו ולא יתקצרו בסבת עונותי הנה או וארח לא אשוב אהלך במותי אך אם רוחי חובלה עם עונות וחטאות הנה או קברים לי כי אני מוכרח לבא פעמים רבות ע"כ: אם לא התולים וגו׳ יר׳ ואם הוא אמת כי לא התולים עמדי כלו׳ שאפי׳ מדבר שקר נתרחקתי ואם הוא גם כן אמת כי לא בהמרותם תלן עיני כמו שאמרתי ואח"כ שימה ערבני עמך כי מי הוא אשר יתקע עם אהלו במקומי וזה הוא מה שאז"ל שלכל אחד ואחד יש לו מקום בג"ע וכו׳: כי לבם וגו׳ יר׳ כי לבם של אותם האנשים שהיו רוצים לתקע כאומנו · וזהו דוד בכל דרכיו משכיל · ואומר על כן לא תרומם יר׳ על כן לא תרומם השגחתך אותי רק תרומם כלומר כאשר אנשי העולם לא יעשו עולה ולא ידברו כזב ולא ימצא בפיהם לשון תרמית כאשר הוא כן לא תרומם לענין החלק אשר יגיד רעים והוא כי חלק ה׳ עמו והם כרעי׳ כביכול עמו ית׳ והוא כאו׳ ריעך ועיני בניו של אחד מהם תכלינה והוא הדבר שאמר ד"ע ולא ראיתי צדיק נעזב וזרעו מבקש לחם: או יר׳ נולים וכו׳ · או יר׳ לומר כי לא יוכלו להושע בזכות בניהם אשר נכנסו ערבים בעדם בענין למוד התור׳ וכו׳:

והציגני

אלהים עידי ובמקומי נפנת משכל כלומר שמרת והעלמת מהיות אתם שכל והצלח׳ והוא כאומרו · זו שמערבני עמך · או יר׳ באומר על כן ע"ד כן בנות צלפחד דוברות ויר׳ א"כ על האמת לא תרומם כלומר הדבר עם ההתולים הנזכרי׳ הנה או לא תרומם השגחתך מהם · לחלק וגו׳ יר׳ על כן לא תרומם וריע אחיך וגו׳ · ואומר ועיני בניו תכלינה יר׳ על כן לא תרומם לחלק יגיד רעים באופן שעיני בניו של ועיני בניו של ההתולים הנזכר תכלינה ולא יוכלו ללמוד בתורה אשר היא אמת ואלה הם ההתולים וכו׳ ·

הרמ"בן

כי שנות מספר יאתיו · יתוכח עם הבורא כי שנים במספר הקצובים לו יבאו ויגעו מהרה · ואז ילך בארח לא ישוב · וזה כאשר אמר הרבה פעמים שימיו קצרים · למה יריע לו בחייו ויחבל רוחו · וימיו נזעכו ויכבה אורם · והקברים מוכנים להקבר באחד מהם במקום אשר יבא קצו: נזעכו · כמו נדעכו · והוא לשון כבוי · ידעך נרו · או כמו נדעכו ממקומם · כי בלשון ארמי יתחלפו תמיד · כמלת זהב · וכל לשון זכירה וזביחה · וכן הרוב · ובא ממנו בלשון הקדש שבתה מדהבה · כמו מזהבה · והקדמונים אומרים בתפלתם זועכים אף בלחסם · ירצו בו שיכבו האף בהתנכותם: אם לא התולים עמדי · שב תאר · מן לב הותל · והפסוק נמשך עם הבא אחריו · יאמר לאליפז רעהו העונה אותו: שימה נא ערבון עמדי · ומי זה יתקע כפו עמי · אם לא התולים עמדי · כי באמת אין דבריכם כי אם התול ושחוק: ובהמרותם תלן עיני · כי לא אלין בלילה עד שימררו חיי · או שימירו כבודי בקלון ולדקי ברשע · וכן אמ׳ התרגום אין לא מתלעבין עמי ובפיגוריהון תבית עיני · פיגור לשון תמורה · כי שוא תהיה תמורתו · תהי פירגתי׳ וכן במקומות רבים · ורבים פירשו אם לא · אמתת דבר · כאומר באמת התולים עמדי · וכן אם לא כאשר דמיתי כן היתה · אם לא כן אעשה · והנכון כי הם חסרי שבועה וקיום הענין · כי יתחיל הפסוק אני ה׳ דברתי · אם לא זאת הקללה: כי לבם צפנת משכל · יחזור לדבר על האל הנזכר למעלה כי לבם הסתרת מהשכיל · מן והצפנהו · והלב צפנת בלבבך: על כן לא תרומם אותם · רק יהיו כבזים ושפלים · וכן אמר התרגום ארי לבהון אטושתא מסוכלתנו מטול הכנא · על כן לא תרומם להון: לחלק יגיד רעים · אמרו המפרשים שהוא מן שפת חלקות · אשר יגיד לריעיו חלקות יקולל: ועיני בניו תכלינה · והתרגום אמר למפליג על אחוית חבריא עיני בנוי תשתיצון · יאמר החולק על הגדת רעיו כי יספרו ויגידו עליהם לטובות עיני בניו תכלינה · וכנגד חבירו יקלל · כי חולק על המגידים עליו מאז טובות · וזה הפירוש טוב מן הראשון · והנכון בעיני כי הוא כפשוטו · מן זה חלקי מכל עמלי · יאמר כי לב החברים טמנת מהשכיל · וירמוז לאליפז כי יגיד את הרעים לחלק לדם רשע מאל שהוא ועיני בניו תכלינה · כלומר אבל הוא יכלה ימיו בטוב · והנה המגיד ורעיו שומעים לו לא ישכילו ולא יתרוממו בכבוד או בחכמה · ואמר ועיני בניו פיבוי׳ ומוסיף על ענין ראשון שלא הוזכר · כאומר יהיה חלק האיש עצמו רע או עוד ועיני בניו תכלינה על כל פנים:

והציגני

ר׳ אברהם פריצול

זכה וברה · וכבר זכר מדוע היה מקריב קרבנות לה׳ · כי מתפלל גדול ומקריב היה: ארץ אל תכסי דמי · ומעתה בלב שלם הנני מתחנן שאם חטאתי ורשעתי · כמו שאומרי׳ ריעי שחשדוני ברשע מעתה ארץ ארץ אל תכסי דמי · אל תעלים כקמתי שאני ראוי אליו עוד: ואל יהי מקום לזעקתי · שלא תהיה נשמעת צעקתי לפניך: גם עתה הנה · ואם אמת הדבר כאשר דברתם שחשדתם אותי ברשע הגדול · ושהשם יתברך משגיח בפרטים לדעת אותם בעסקיהם ובבחירות שיפלו תחת הזמן · גם עתה הנה בשמים עדי ושהדי במרומים · שידע האמת שלא חטאתי ואתם כוזבים: ושהדי · תרגום של עד ועדים: מליצי ריעי · ובהיותכם אתם מליצי ריעי חושדים אותי תמיד ברשע ואון · הנה באמת אין ראוי שהטעון עמכם · רק אל אלוה יבכה עיני ואפיל דמעה על החמס הנעשה לי: דלפה · יגיד דמעה: לשון הזלה · מן דלף טורד · דלפה נפשי: ויוכח לגבר · ומי יתן והיה אפשר להתוכח האדם עם האל כאשר יתוכח האדם עם רעהו: כי שנות מספר · והויכוח הלז הייתי חפץ לעשות בטרם אמות לראות משפטי בעולם הזה · כי כבר אנכי מרגיש בקוצר ימי · כי שנות מספר ימי יאתיו ובאו עלי כמעט כלם · והנני מרגיש באפיסת הכחו׳ · כי בארח לא אשוב אהלך · והיא המות שהיא ההורס לכל הנבראי׳: רוחי חבלה · והנני רואה שרוחי וכוחות הנפש אשר בגוף חובלה ונשחתה בחבלים המכאיבים אותי · וימי נזעכו ונשברו ונכרתו למות בלא עת · כי הנני מוכן לקבר · נזעכו כמו נדעכו ונכרתו · מן דועכו כאש קוצים: אם לא התולים · ובאמת כי לא הייתי מתאוה תאוה להתוכח עם האל אם לא היו דבריכם דברי התולים ובזיונות עמדי · כאשר תהתלו בי אתם ריעי ותבזוני יום יום לחשוד אותי לרשע: ובהמרותם תלן עיני · שהם ממרים בי ומסרבי׳ בעזות פני׳ להרשיעני · אשר בהמרות׳ תלן עיני · תשכון ותעמוד העין לפאת דברי חרפתם · ולזאת התאויתי תאוה להתוכח עם האל · או בהמרותם מלשון מרירות · או מלשון מרי · וממרים הייתם · ותלן · לשון לינה או תלונה: שימה נא ערבני · אשר לזאת ה׳ אלהים אשרך · שימה נא כונתך ורצונך והתערב עלי דרך ערבות · מה שיתערב בעד רוממותך שתתרצה להתוכח אתי בטענות אמתיות ולגלות לי בראיות מופתיות · מדוע קרוני הצרות האלה אשר אינני ראוי להם · ומי הוא שיהיה שיתערב בעדך להתוכח אתי · לידי יתקע ויחזק בי בקיום תקיעת כף · לקיים את תקף הויכוח לעשיהו בסדר ולשמוע ממך אמתת הדבר ומעשהו · למה צדיק ורע לו ומדוע דרך רשעים צלחה · או שימה נא ערבני מלשון מתיקות ודבר ערב · ר"ל שימה נא להיות אתי בויכוח דרך ערבות ודברי׳ מתוקים · ומה שאני חפץ להתווכח אתך ובורח מהתווכח אתם יען כי לבם לבם כי לבם לפנת משכל · ומה שאני חפץ להתווכח אתך ובורח מהתווכח אתם יען כי לבם ...

זמי הוא שיודיעני זה יתקע לידי וישבע לי בשמך בדבר הזה לעשותו: יתקע · לשון תקיעת כף בקיום הדבר · כי לבם לפנת משכל · ומה שאני חפץ להתווכח אתך ובורח מהתווכח אתם יען כי לבם לפנת וסגרת אותו מהיות תבונה ושכל בו · על כן לא תרומם האנשים כמו אלה לעלותם במעלות בחשבם להשיב תשובות אשר הם מהתלות וחלקלקות לכבד תפארתך בדברי הבליהם · וימשך מהם לאות חסרון תהלה · לכן לא תרומם אותם: לחלק יגיד רעים · ודבר מפורסם הוא בו לחלק · ולשון חלקלקות יגידו הרעיונים מן האדם להשיב תשובות נראות יפות וחלקלקות לפני רוממותך · זתובם און ומרמה ולאות בחקך · עד שראוי הוא לכבוד תפארתך שימשך לחוטאים כאלה פורענית הראוי להם · ועוד גם כן שעיני בני תכלינה · וילקו גם הם בעון אביהם הגדול · או לחלק יגיד דעים · ר"ל לחלק הדברים הכוזבים אשר יגידו אלו הרעים אלי ראוי שילקו · וגם בניהם יכלו: לחלק · מן כי החליק אליו בעיניו: רעים · מן רעיון רוח · או לחלק חלק ממש · ורעים לשון ריע ואוהב:

והציגני

מ"ע כפורנו

מליצי רעי · אתם רעי המליצים לזכות האלוק הטוב: אל אלוה דלפה עיני · עיני דלפה לפניו לבקש מלפניו שיושיעני: ויוכח לגבר עם האלוק · שיתוכח בעדי שאני הגבר המעונה עם האלוק הרע ויתקים׳ לו: ובין אדם לרעהו · וכן יוכיח בין אדם · שהם כשדי׳ ושבא ששללו והרעו לרעיהם בלי סבה כי הייתי אוהב ורע להם: כי שנות מספר יאתיו · ובהיות שהקיים קברים לי ואורח לא אשוב אהלך ואני הולך עתה בדרך הזקנ׳ אל המות ובין כך רוחי חובלה · מההבונני כי המכה: ימי נזעכו · כבה אורם מפני השרין קברים לי · והלילה שהיא עת מנוחה לכל היא קברים לי · הבי אומר לאלוק הטוב: אם לא התולים עמדי · אם לא אחפוץ להתל בי כאשר התעללת במצרי׳ וזולת׳: ובהמרותם תלן עיני · ובכן תרבה שתלון עיני ותרבה בהמרו׳ ובהכעים המכעיסי׳ אותי: שימה נא ערבני עמך · הבטיח אותי שאוכל להתוכח עמך ותהיה אתה הערב ולא אחר כי זולתך: מי הוא לידי יתקע · מי הוא שיוכל לעשות זה הערבות להבטיח ממך כאמרו תוקע כף עורב ערובה והטעם שאני מבקש להתוכח עמך ולא יספיקו תשובות ריעי אלה הוא: כי לבם צפנת משכל ולזה משיבים תשובות בלתי מהירות ספקותי כלל: על כן לא תרומ׳ יאת שמך להצדיקו: לחלק יגיד רעים · בשביל הונו טענות של שפת חלקות וחנופה שיגיד לכם הכז׳ לרעי׳ והוהבי׳: ועיני בניו · תלמידיו המצפים לשמוע ההר הספקות באמת: תכלינה ולא ישיגו המכוון:

והציגני

אוהב משפט

חלקות: רעים · לשון מחשבות · יאמר לא הרומם למי שמחליק לשונו להגיד מחשבות כוזבות להצדיק משפטיך · או יהיה רעי׳ ממש כלומר שהוא יודע שאני צדיק ולהחניף לרעיו בחלקלקו׳ ירשיעני · ועיין הרמ"בן תרומם · על משכל תבונן · ואין המ"ם לכנוי הרבים: והציגני · פי׳ הגאון ז"ל הקימני למשל ולשניכה אל העמי׳ וכהוף וקליל אני לפניהם לשחק בי · ואהיה כמו הווה · ותפת הפי"ו נוספת וי"מ לפנים קודם זה כלומר ומלפנים הייתה לשמחת לבב לכל העמים כמו התף: אהיה · עתיד במקום עבר ור"ה פי׳ תפת מלשון בזות התפ׳ ומקום הקברות כלומ׳ כי אני היום נמאס אל העמים כמו מקומות הטמאים בעיני כל אדם והתרגם אמר ובגהינם מלגיוא אהי ר"ל הני היים בגהינם פנימ׳ כדין כי ייסורין קשים כמשפט רשעים בגהינם · פי׳ לפנים מן כמו הסכל לפני ויחסר בי"ת מן ותפת והרא׳ ובתופ׳ כמו שבי אלמנה בית אביך · וי"מ ותפת אדון ונזמר מלפנין

רש"י

ותופת כמו תוף · לפנים של בריות אני: ויצורי איברים שאני נוצר בהם: ישמו · יתמהו ונקי אם יש צדיק שומע בהתולות החניפים האלה · יתעורר לריב בכם ויאחז כל צדיק דרכו · לעמוד כנגד כח חניפים: ואולם כלם · אני אומר לכם תשובו ובואו נא ולא אמצא בכם חכם · כמה שאתם מלעיגים על קבלתי: הנה ימי טובתי שנורגלתי בהם עברו · זמותי שזמותי להאריך בטובה · נתקו מורשי לבבי · מחשבות שלבי מורשני · שהיה לבי אומר לי לירש טובה לפי דרכי: לילה ליום ישימו · התולויי אלה הופכי' לי לילה ליום · כי מצרת התולי' לא אישן בלילה · אור קרוב וקצר לי מפני צרת חשך הלילה · אור קרוב כאשר יבא השמש נראה לי שעתה מקרוב האור היום ונקצר וחלף לו כמו העיר הזאת קרובה נתיישבה מקרוב · מחדש וכמו כי רננת רשעים מקרוב חדשים מקרוב באו: אם אקוה שאול · כמו אם מרובים ימיו · כלומר מאחר שאני מקוה שאול ביתי · ובחשך שטחתי יצועי בקבר: לשחת

רלב"ג

למשול עמים · להיות למשל ולשנינה בגוים: ותופת אהיה כענין תפתאי האמור בדניאל: לפנים · קודם: ויצורי · מחשבותי מגז' כי יצר לב האדם: ישומו · יתמהו: יתעורר · יתמה ויפלא ויקבל הפעלות רב: זמותי נתקו · מחשבותי נפסקו: מורשי לבבי · מחשבותי כי הלב ירש ממחשבה ההתחלות אשר ישתמש בהם בחקירותיו בדבר דבר: רפדתי יצועי · הצעתי ערשי: בדי שאול · כמו לבדי שאול והרצון בו ירכתי שאול: אם

איוב יז

וְהִצִּיגַנִי לִמְשֹׁל עַמִּים וְתֹפֶת לְפָנִים אֶהְיֶה: וַתֵּכַהּ מִכַּעַשׂ עֵינִי וִיצֻרַי כַּצֵּל כֻּלָּם: יָשֹׁמּוּ יְשָׁרִים עַל־זֹאת וְנָקִי עַל־חָנֵף יִתְעֹרָר: וְיֹאחֵז צַדִּיק דַּרְכּוֹ וּטֳהָר־יָדַיִם יֹסִיף אֹמֶץ: וְאוּלָם כֻּלָּם תָּשֻׁבוּ וּבֹאוּ נָא וְלֹא־אֶמְצָא בָכֶם חָכָם: יָמַי עָבְרוּ זִמֹּתַי נִתְּקוּ מוֹרָשֵׁי לְבָבִי: לַיְלָה לְיוֹם יָשִׂימוּ אוֹר קָרוֹב מִפְּנֵי־חֹשֶׁךְ: אִם־אֲקַוֶּה שְׁאוֹל בֵּיתִי בַּחֹשֶׁךְ רִפַּדְתִּי יְצוּעָי:

לשחת

ל' ד' כתיב · סיין בגיס' · ג' · י"ח · לתס' · וכאו ק' · ל' · ג' ל' · ל'

תרגום

וְעָרְתַנִי לְמַתְלִין בְּעַמְמַיָּא תְּהִינָם מִן לְגָיו אֱהֵי: וְכַהְיַית מִן רְגִיז עַיְינִי וּקְלַסְתּוֹרֵי הֵיךְ טוּלָא כּוּלְהוֹן: יִשְׁתְּקוּן תְּרִיצֵי עַל דָּא וְזַכַּאי עַל דִּילְטוֹר יִתְגַּבַּר: וְיוֹחִיד צַדִּיקָא תְּרִיץ אוֹרְחֵיהּ וּדְכֵי אַיְדֵיהּ יוֹסִיף אִיתְחַיְּלָא: וּבְרַם כּוּלְהוֹן תְּתוּבוּן אִיתוֹ כְּדוּן וְלָא אַשְׁכַּח בְּכוֹן חַכִּים: יוֹמַיי עֲבָרוּ רַעְיוֹנַי אִתְבַּטִּילוּ לוּחֵי לִבְּבִי: לֵילְיָא הֵיךְ יְמָמָא יְשַׁוּוֹן נְהוֹרָא קָרִיב מִסַּלְּקִין מִן קֳדָם חֲשׁוֹכָא: אִין אֲנָא סְבִיר דְּבֵי קְבוּרְתָּא בֵּיתִי בַּחֲשׁוֹכָא מַאֲכֵיהּ שְׁוָוי:

לשחווא

אבן עזרא

והציגני · יאמר על הכתב ויש אומרים על אליפז: למשול · להיות למשל ולשנינה: ותפת לפנים · כמו מקום התפ' לפני בני אדם ועיניהם ויש אומרי' כי התי"ו האחרון נוסף והוא כמו תוף: ויצורי · הם האיברים הנוצרים: זמותי · מחשבותי ובלשון קדר דבר סיקסי"ר וזהו קשר המחשבה: מורשי לבבי · כפי הענין שעיפים והכהן ז"ל אמר שהוא מן את מורשיה' בדרך רחוקה: לילה ליום ישימו · חבריו: ברי

מ"ע ספורנו

והציגני למשול עמים · והנה לכם הנז' בתשובותיו נתן אותי למשול עמי' באמרו שהיסורין עליהם למוסר כאמרם ומוסר שדי אל תמאס ובהיות שלא חטאתי כל כך שיהיה ראוי העונש ביסורין כאלה יתחייב שיהי' למוס' לזולתי: ותופת לפנים אהיה · באופן שאהיה למראה גהנם לכל רואי: ותכה מכעס עיני · ובכן כהתה עיני בכעסי על תשובותם אלה: ויצורי בצל כלם · וכל יצורי שהם איברי הם כמו הצל המשנה מקומו כפי השתנות מקום השמש · וכן התפעלו כל אברי בהתפעלות עיני שכהתה מתוך כעסי: ישומו · ישרים: ובלי ספק ראוי שיתמהו כל ישרי לב על זאת · על מה שישיבו אנשי שכל כאלה · ולכן אמרתי שכייתי חפץ להתוכח עמך למען תודיעני האמת ואז: נקי לבב על חנף יתעורר · להראות לו במופת שהוא מכזב בתשובותיו: ויאחז צדיק דרכו שהיא דרך אמת בעיון ולא יטעה בדברי חנופה: וטהר ידים · במעשיו: יוסיף אומץ ואולם כלם תשובו · כל אלה שאמרתי תשובו לבאין ולהתוכח: ובאו נא יחדיו למשפט כהרבה ידעתי: כי לא אמצא בכם חכם · בהסיבות אמת מספיקות להתיר ספקותי: כי אמנם ימי עברו הזמן קצר: זמותי נתקו · נתקו מהתבונן מפני היסורין כל זמותי שהם החושים הפנימיים שהם · מורשי לבבי ומשרתיו באופן שהם: לילה לאור ישימו אור קרוב · שהמות שהוא לילה יחשך יחשיבוהו ליום ואור קרוב בצפייתם שיהיה מהר · וזה: מפני חשך · מפני צער היסורין שהם חשך אשר המות אור בערכם: אם אקוה שאול ביתי · אם הני מקוה יום המות כמו שאמרתי אין ספק כי: לשחת

וטהר ג' וקמצין יסימ' וישלח אליו אלישע מלאך · וינשו עבדיו וידברו · ויאחז צדיק דרכו · וא' טהר לב חן שפתיו: זמותי ל' מורשי ל' רפדתי ל' יצועי · ואחות ל' לשחת קראתי:

תורת חסד — יראת שדי

והציגני למשול וגו' יר' חקודם הציגני למשול עמים והייתי אדון עליהם · וכן פירשו הרל"בג ז"ל שהוא כמו שאמר בספר דניאל תפתאי וכו' ועתה כעת ותכה מכעס עיני והרוא' אותו באופן זה יתשדוהו כאילו אני כהתולים הנז' או כבניהם אשר ילדו אשר תכלינה עיניהם ותכהינה וכן ישומו ויתמהו הישרים על זאת הרעה שבאה עלי וכן ישום ויתמה הנקי על החנף שיתעורר ויאמר בעולמו כי דבר תימה הוא וכן פירשו הה"ר משה קמחי ז"ל · וכפי דרכי יר' כאו' ויאחז צדיק דרכו לומר לאליפז תשובה מה על מה שאמר לו כי לכך כסה אותו האל ית' עם היסורין ההם כדי שיתנחמו עמו האנשי מעש' הפרוזים בצרה וכו' ולזה אמר ואם האמת כדבריכ' כן הוא כי לכך עישה האל ית' כי מה שעושה הנה יותר טוב היה לו ית' אשר הוא צדיקו של עולם כאומר הצור תמים פעלו וכו' לאחוז דרכו שהוא להטיב תמיד ויתן טוב לטובים וכבן הטהור ידים יסיף אומץ ואולם כולם תשובו יר' ואם באולי תאמר כי מה שיש להם מן הצער הוא בשביל איזה חטא ועון אשר היה להם הנה גם דבר זה יוכל להתקן והוא כמה שכלם ישובו בתשובה שלימה ויבאו נא לפניו ית' מן הטעם אשר אומר בפסוקים הבאים וכו' ואמר תשובו ולא אמר ישובו לרמוז להם כי גם הם היו צריכים לשוב בתשובה על מה שדברו לו וכו' ואמר עוד ולא אמצא בכם חכם לומר והכלל העולה הוא כי לא אמצא בכם חכם: ימי עברו וגו' עתה בא לתת טעם למה שאמר שראוי הוא לשוב בתשובה וכו' ואמר כי היה להם לעשות כמעשהו זה כי מירא שמא ימיו עברו על כן זמותיו הרעים נתקו ממנו ודבר זה היה לו ממורשי לבבו כי שום אדם לא הורהו על זה כי אם הוא בעצמו וכן ראוי לאלה לעשות אחרי שהם טובים וישרים בלבותם ולילה ליום ישימו בענין היותם הוגים בתורה ואז יהיה האור יותר קרוב להם מן החשך כי ההוגה בתורה הוא מוצא לו רפואות תעלה לכל מה שיחטאו וכמו שארז"ל אם ראית ת"ח שעבר עבירה וכו' או יר' ימי עברו זמותי נתקו מורשי לבבי בראותי כי לילה ליום ישימו כלומר כי מחה שהוא יום חשימו' ללילה עם היות אמת כי האור הוא יותר קרוב אליהם מן החשך כי הבא ליטהר מסייעי' ליה וכו' או יר' אור קרוב היה לי מפני חשך אם אקוה שאול ביתי ובחשך רפדתי יצועי ולשחת קראתי אבי אתה לא עם המות ותקותי להיותי שרוי בטוב' מי ישורנה כי הנני מת ואיככה אשורנה · כי הנה בדי שאול או יר' הלואי שבדי שאול תרדנה להוליכני בהם וכו' אם יהיה לי דבר זה כי יחד כשאשכב על העפר יהיה לי נחת:

אבן יחייא

תחת אשר החלק הלז הציגני למשול עמים למשל ולשנינה ביניהם בפרסום לפני כל היותי נכאב לעוכם עוני · במקום אשר לפנים ובטרם זה הזמן הייתי שר ואדון · ויהיה תפת עכינו מן ויטמא את התפת אשר בגיא בן הינום אשר היה הבית תועבה אשר שם היו מקריבים בניהם ובנותיהם למולך · ולהיות אלהם הע"ז היותר חשובה היו קוראים אליה מולך ומלך על כל שאר הע"ז · והיו קוראים בית תועבתו תפת מלשון אדבות מנורת תפתאי אשר בלשון ארמי מה שלבוש וכליאה אשר אחזני להיותי למשל ולשנינה בין העמים כהתה מכעס עיני ויצורי וכל האיברים הנוצרים בי הם כלם כצל כי כאשר הצל מהרה יעבור ככה איברי לרוב הכאב הם קלים להתפרד ולהנתק: ישומו ישרים על החמס הזאת אשר עושים עמדי לביישני בפומבי באשר לא פעלתי און · והחלק מהאנשים הנקי יתעורר על החלק החנף כזה כדי להעניש · והצדיק כמוני יאחז פרי דרכו הטוב' בעולם הבא · והטהור ידים ונקי כפים יוסיף אומץ בעולם הזה: ואולם ונומר אחרי דברו איוב עם האלוה בהכיחו היות דבר אמת היותו מסגיח בהתחתונים שב לכתם דבריהם באומרו כי הוא מהשמכע שיסגיח בהם יען שאם היה אמת כדבריהם מדוע לא השגיח בו בשכבר · כי עתה תמק עבר הזמן ואין דרך שיוכל להיטיב עמו וזהו אומרו לריעיו אשר התרתקו ממנו מפני רוב עלבונות אשר היה אומר אליהם · ואולם כלם תשובו ובואו נא אלי ואראה אתכם איך לא אמצא בכם חכם כאשר תאמרו כי ה' ישגיח בתחתונים · מה שלכן היה מההכרח שאני אקוה אליו והוא יושיעני · ואם ימי הקבועים עברו וזמותי שהם מחשבות המדמה נתקו · ומורשי לבבי שהם מחשבות השכל נתקו מפני חולשת הגוף · מה שלרוע המערכת המזיימות ומורשי לב לילה ליום ישימו וכאלו הוא אור קרוב אליהם ווך מאד · וזה מפני חשך הצרות שאפפו לגוף · מה שלכן אקוה שביתי יהיה השאול שלי כי בה אמות ושם אקבר · ורפדתי יצועי בחשך תחת הארץ:

מקום

ר' אברהם פריצול

והציגני למשול עמים · ואני להיותי מאז שר וחשוב ולכם לאחים הנה הציגני היום להיות למשל ולשנינה לעמים · ולהיות לתופת וכגיא בן הנום חרב ושומם מאז שהייתי לפנים מאז נגיד ושוע: למושל · מן משל ושנינה · בא בסמוך לעמים: תפת · מן ערוך מאתמול תפתה · או והציגני למשול ומושל לעמים · ותופת · ר"ל תפים ומחולות אשר לפני ה' · כי כה הם ביתו שמחה בתופים בזמרה: ותכה מכעס עיני · וכל כך גבר החלי · והצרה עלי עד כי כהתה מכעס עיני ויצורי וכחותי כחלשו וחלפו כמו כצל כלם: ותכה · מן כהתה עינו · או ויצורי מחשבותי הטובות הראשונו' ושכולרו אותי · יום יום חלפו כמו: ישומו ישרים על זאת · וישומו ישרים ויתמהו על זאת הצרה שיקרה לי ולצדיקים מבלי פשע · וכן נקי ובר לבב יתעורר על הצלחת חנף וטובתו אשר לא כדת: ישומו · מענין תמיהה · השתומם כשעה אחת: ויאחז צדיק דרכו · ועם היות הסדור מעוות בעולם הזה שהצדיקים מעונים בו תמיד והרשעים שלוים ויתחזקו בו · מכל מקום ראוי ונכון שהצדיק יאחז דרכו בדעות הטובות שיסבול צרתו ויתמיד להתחזק בעשייה הטוב · למען יזכה בהשארו' אחרי היותו משולל ונעדר מטובת העולם הזה · וכן וטהר ידים · סמוך בפתח · יוסף אומץ · בעשיית המעשים הטובים בכל יכולתו ולבזות הבלי העולם הזה · כי בודאי אחרי מותו יזכה ויגדל שכרו · הפך ממה שאמר אליפז אל איוב שהיה מפר יראה · והשיבו איוב הנה כי עם כל צרותיו ותחלואיו יהיה אוחז דרכו בדעות היקרות · והיה מוסיף אומץ לברוח מן הרע כדי לזכות בהשארות הנפש · לפי הנראה: ואולם כלם תשובו · ואולם אתם כלכם תשובו ותבואו לדבר אתי דברי תנחומי הבל · ולא אמצא בכם חכם שיתן אלי מענה לשון צדק · ויהיה כלם תשובו כמו כלכם · כמו שמעו עמים כלם: ימי עברו זמותי נתקו · ואני מרוב מכאובי כי כהייתי וכחליתי ימי עברו וחלפו כמו עם זמותי ומחשבותי · חסר וי"ו · וגם כן נתקו ונשברו מורשי לבבי · שהם המתרים והחבלים שהלב נקשר בהם · או מורשי לבבי המחשבות והחקירות שיחשוב לבו של אדם ויחקרהו אשר הם ירושת האדם להחזיק בם ולעשותם · ולכן נקראו מורשי לשון ירושה כלם נתקו ונשברו · או מורשי מלשון מתרים כאמור: לילה ליום ישימו · ועתה בחלאים וברוב צרותי אשר קרוני נהפכו שעיפי מחשבותי וחקירות מורשי לבבי הנזכרים למעלה · כי מה שהייתי בוחר במחשבותי בדברים הברורים שהיו אז כיום לאת השמש בגבורתו עתה ישימוהו ללילה · וכן תמורת מה שהיה ביחר הלב במחשבה שהיה דבר זך וברור כאור קרוב · יהיה עתה תמורהו מפני חשך · ושעור הפסוק ככה · כי מורשי לבבו ישימו היום ללילה · והחשך התמורת אור קרוב · אם אקוה שאול · ומה שנחמתם אותי בתנחומי הבל להמר שעוד חזון למועד · כי באחריתי ישגא טובי מאד · דעו נא וראו כי אם אקוה דבר הוא להגיע אל השאול והקבר · כי שם ביתי · וכבר רפדתי וסדרתי יצועי ומטתי להיות חשך אחרי היותי קרוב אל המות · ורפדתי · מן רפידתו זהב · ומן רבדתי ערשי · בחלוף אותיות בומ"ף ממוצא אחד · ועניינם הצעה ותקון:

הרמ"בן

והציגני למשול עמים · יאמר כי עוד יעשה רעה המגיד הזה · והוא אליפז · כי הקימני שאהיה משל בגוים ויקללו בי המתחסרים בשקר · ובעבור כי אליפז הוא המתחיל בו גם הוא גדול החברי' יתלה עליו · כי הוא יגיד רעים ויטעה אותם · והוא יעמ דינו משל בגוים · או יהיה והציגני על האלוה הנזכר שהעמידו למשל ולשנינה מפני הרעה הגדולה הבאה עליו: ותופת לפנים אהיה · התי"ו האחרונה נוסף · יאמר כי עתה הוא למשל ולפנים היו שמחים בו בני אדם · כמו השמחים לתוף וכנור · והחכם ר' אברהם ן' עזרא פירש במקום התופת אהיה לבני אדם ובעיניהם · כי ברחותם אותי כאלו יראו הקברות ויזכרו יום המיתה והייסורין · והתרגום אמר ובגיהנם מן לגוא אהי · ר"ל אני היום בגיהנם פנימה כדון בחיי · כי ייסורי קשים כמשפט רשעים בגהינם · פירש לפנים מן ההיכל לפני' · ויחסר בי"ת כמו שבי אלמנה בית אביך · וכנרדבים · ותכה · עיני · מן הכעס אשר יכעיסוני חבירי · כמו וכעסתה צרתה · או הכעס כער הכתב · וכן לו שקול ישקל כעסי · וכעס הרבה: ויצורי כצל כלם · אמר התרגו' ואברי היך טולא כולהון · יאמ' שהם כלים וגוועי' כצל: ישומו ישרים על זאת · יאחזם שממון וידאגו מן הפורענות · כי לא יוכלו לבטוח בישרם: ונקי על חנף יתעורר · יאמר כנגד אליפז המלמד עליו חובה להחניף לאל יתעורר כל נקי לחלוק עליו · כי ידע בנפשו שיבואוהו תלאות רבות על לא חמס: ויאחז צדיק · כדרך הזה: וטהר ידים יוסיף אומץ · לחלוק עליהם ולדעת האמת מן השקר: ואולם כלם תשובו ובאו נא · כמו שמעו עמים כלם: תשובו מדעתכם זה ובאו אלמדכם · כי לא מצאתי בכם חכם · כי אמרתם אלי שהוא מוסר השם והוא יכאיב ויחבש · ואני ימי עברו ומזמותי נתקו ומורשי לבבי נתקו מחשבות האל אשר חשב בהם ימים רבים היו חזקים בו יקראו לו מורשה ונחלה: לילה ליום ישימו · התולים אשר עמדי · וכנגד חביריו יאמר כן כאשר הזכירם · באמרו ואולם כלם תשובו ובאו נא: אם אקוה שאול ביתי · שימתני אליו: ובחשך רפדתי יצועי · לשכב שם מדעתי שאמות בהמת:

והו

אוהב משפט

מלשון תפתאי שבדניאל כלומר הני היום משל והייתי לפנים אדון ורחוק הוא לדמותו ללשון כשדי' · וגם תפתאי לשון שם אומה הוא · והמשיג הזה הוא אליפז שהוא גדול בחבירים או הוא אל הנז' למעלה: ותכה עיני כהת' מרוב הבכי על הכעס אשר יכעיסוני חבירי כמו וכעסתה צרתה · או מכ"ער הכתב כמו ושקל כעסי כעס הרבה והליו קלף: ויצורי · הם האיברים שהם עיקר היצירה הם בורחים כצל · וכן אמר התרגום ואברי היך טולא כלהון · וי"מ מחשבותי מן יצר לב האדם ואינו נכון · ונראה לי ככל כלם כמו הכל

שאין בו ממש כן הם איברי שלא נשאר בהם ממש לרוב המכה והמסה: ישומו על זאת הרעה אשר באה עלי יתמהו ישרים בלבותם ומי שהוא נקי גם כן מהחנפות יתעורר לחלוק על זה החנף המחניף לשם ית' בחלקלקות שלאי רשע: ישמו · יתמהו ולשון כאשר שממו עליך רבים · ויש פי' אחר וזה יותר נכון: ויאחז והצדיק יאחז דרכו הטובה תמיד בהשתוממות אשר זכר · וטהר ידים יוסיף אומץ בהתעוררות זכר · והפסוקים הם כפולים צדיק כנגד הישרים · וטהר ידים כנגד נקי וזהו נכון ויש פי' אחר: ואולם כלם תשובו כמו כלכם · וכן שמעו עמים כלכם שובו מזאת המחשבה ובאו אלי ואלמדכם כי לא מצאתי בכם חכם פי' מדבר דבר חכמה כי אמרתם אלי כי הוא יכאיב ויחבש אם איכני רשע או אם אעשה תשובה: ימי מורשי · הם המחשבות והוא מענין ירושה כי הם ללב ירושה מהשכל כי הוא מקבל אותם ממנו או הוא מוריש אותם אל האדם והכוונה בזה שהוא רוצה ללמדם כי טענתם זאת בטלה מעצמה שהרי אין לו תקוה לעמוד מזה החלי לפי שכבר עברו ימיו ומחשבותיו נתקו כאשר ינתקו פתיל הנעורת · זמותי ומורשי שמות נרדפים: לילה י"מ כי מורשי לבבי ישימו היום ללילה לרוב הצער ודבר שהוא כמו האור ישימהו חשוך כמו החשך הקרוב וזה הפי' היא הפך הכתוב שמשמעו כי הלילה ישימו אותו יום כמו שמים אור לחשך וחשך לאור · והפי' הנכון מה שפי' בו רבינו סעדיה ורש"י ז"ל והסכימו אחריהם רוב המפרשים ז"ל שזה אומר כי חבריו אשר אמר עליהם כלם תשובו ובאו נא או מורשי לבבו או התולים שזכר לא יניחוהו לישן גם בלילה כאלו הוא יום · וזהו לילה ליום ישימו כי הלילה ישימו לו ליום מרב התעורה: אור קרוב מפני חשך · עיין פרש"י ז"ל ויהיה מפני כמו מלפני כלומר בשביל החשך הבא פתאום או יהיה הרצון בזה כי האור יותר קרוב אלי מפני החשך ויהיה מפני כמו פני אדם והכל עולה לענין אחד: אם י"ל אם זה לשון באמת

כמו

אם יחד על עפר נחת · אם ינוחו יחד על עפר והכונ' בשאול השפל שבמקומו' והוא מרכז הארץ וכמוהו ואליע' שאול הנך כי הוא הפך השמים שהוא המעלה במוחלט :
ביאור דברי המענה ענה איוב ואמר שמעתי כמו אלה הדברים פעמי' רבות הנה כולכם מנחמי' מנחומי' עמל וכזב · ההם ימלא קץ לדברי רוח והכל כמו שהם דבריכם או מה יחזק לעתך מה שתטען ותענה הנה אין בדבריך מה שיחזק לעתך בו · גם אנכי הייתי מדבר עמכם ככם לו היית' במקומי' אחביר עליכם במלין לנח' אתכם ואניעה עליכ' במו ראשי לנוד ולהיות מיכר בצרתכ' · אם היה הענין כן אחזיק אתכם בדברי ומה שאנוד לכם בדברי יהיה להפליג על חוזק ספור שבריכ' יחשך כהבכ' מכם כי הרבה יתפייסו ומי שהושב' כאש'ינודו לו ויספדו אותו בחוזק שברו ושיעור מה שאבד ממנו · הנה אם אדבר לא יחשך כאבי ממני או אם אחדל מהדבור לא יועיל לי ולא יסור דבר מצרתי · אך עתה הלאני השם שם כל אברי שממי' · היותי נרי' לעד אחר על צרתי כי הקמטים שבי מרוב הכחישות יעידו עלי וכחשי ודלותי יעיד על חוזק שברי ומכאובי · השם ית' טרף אותי

טו לַשַּׁחַת קָרָאתִי אָבִי אָתָּה אִמִּי וַאֲחֹתִי לְרִמָּה׃ וְאַיֵּה אֵפוֹ תִקְוָתִי וְתִקְוָתִי מִי יְשׁוּרֶנָּה׃ בַּדֵּי שְׁאֹל תֵּרַדְנָה אִם־יַחַד עַל־עָפָר נָחַת׃

לְשַׁחֲוָוא קְרֵיתִי אַבָּא אַנְתְּ אִמִּי וַאֲחָתִי לְרַחֲשָׁא׃ וְהָאן דֵּיכֵי סִיבְרִי וּמְתִינָתִי מַן יְסַכִּינָהּ׃ טַנְדוּ לְבֵית קְבוּרְתָּא תַּחְתָּן אִין כַּחֲדָא עַל עֲפַר שְׁרָן׃

ויען · ואחיב

איה ג' ר"פ וסימ' ואיה אלהיך אשר עשית לך · ואיה נביאכם אשר נבאו לכם · ואיה איפו תקותי · אפו ד' כתיב כן בו"ו וסימ' נמסר בסרר וישב ובשמואל ב' סימ' ט' :

רשי

לשח' קראתי אבי אתה · להתלונן בו ימים רבים כאילו הוא אבי · איה מאחר שתקותי זאת היא : איפוא תקותי זאת למה כתסכת · ומי ישורנה להריגה עדיי : בדי שאול תרדנה · אותן איברים שסופן לידי שאול שתהא יחד על עפר נחת · מלונן · לשון ותנח עליהם הרוח : מענה

אבן עזרא

בדי שאול · כמו סעיפי שאול על דרך משל כאילו השאול עץ למטה כמו ותעש בדים והראוי להיות אל בדי שאול תרדנה הנבראות או ישוב תרדנה על בדי כי בדי השאול תפולנ' ותרדנ' וכאילו האדם על סעיפי השאול · נחת · יש אומרים ירד או נחת כמשמעו כי יחד יש לנו על עפר נחת : על

ויסטמני תכלית השנאה והגיעני להיות חרפת אדם ובזוי עם עד בגדי חרק עלי בשיניו לכעסו עלי וילטוש עיניו לי לעיין אותי כעין רעה · הרחיבו עלי פיה' אויבי בחרפותיהם אשר הם מחרפים אותי הכו לחיי יחד עלי יתקבצון כל שונאי והנ' אמר זה לפי מה שאחשוב כנגד רעיו שהיו מחרפין אותי · יסגיר אותי השם ית' ביד שקרן ועל ידי רשעים הטה אותי ממה שהייתי בו · שליו הייתי ויפרפרני השם ויכתתני אחז בערפי ויספרני ויקימני לו למטרה לירות בי חציו · יסובו עלי מורי החצים אשר לו יבקע כליותי ולא יחמול לשפוך לארץ מררתי והנה אמר זה כנגד המכות והמכאובות אשר חלו בו · יפרצני השם פרץ על פני פרץ ר"ל מכה אחר מכה ירוץ עלי כגבור להכות אותי בכח ובתוקף מכות רבות · על מה שהוגלד במכותי תפרתי שק שהוא בגד קשה והנה הוא מכאיב ומלער אותי מאד ועוללתי ראשי בעפר ואפר וכל זה מרוב היגון כי בסבת היגון יתגברו האכשים שק ויעלו עפר על ראשם · פני נמלאו חומר ולכלוך מרוב הבכי ובסבת הבכי חשכו ראותיי עד שעל עפעפי צלמות · כל הצרות האלו באוני על לא חמס בכפי וגם תפלתי היתה זכה שלא הייתי מתפלל שיבא רע לאויבי ולא הייתי נמנע מלהתפלל לשם ית' קודש בוא אלי הצרה הזאת וזה שאיוב כמו שזכרנו היה נבוך תחלה בזאת החקירה והיה רוצה לנאת ידי שתיהן ולזה היה מקריב קרבנות אל השם ית' לכפר בעד בניו · ארץ אל תכסי דמי והחמס הנעשה לי בסבת זה הסדור המסודר מהש"י או יהיה הרצון בזה אל תכסה החמס הנעשה לי אם אמת מה שאמרו רעי שתהיינה אלו הרעות מאת השם ית' על צד העונש ואל יהי מקום להסתר שם זעקתי על החמס הנעשה לי · גם עתה הנה בשמים עדי שהאמת אתי אם היה הש"י משגיח באלו הדברים הפרטיים כמו שאתם אומרים אתם רעי המליצים עמי אל אלוה תדמע עיני ואליו דברי לא עמכם שאם היו דברי עמכם הוא מבואר שלא תהיה טענה עליכם מה שאספר מהחמס הנעשה לי אם הענין כדבריכם לפי שכלכם תאמרו שאינכם מאמינים אותי במה שאני או שאין חמס בכפי · ואולם דברי עם הש"י שאם היה הענין כדבריכם רצוני שיהיה הש"י מבין את כל מעשה האדם היה הוא יודע האמת בזה ולזה תהיה מזה הצד טענה לשם ית' לבאר שאם היה משגיח באישי האדם בכמו האופן שאתם אומרים הוא עושה עמי עול והמס · מי יתן שיוכל האדם להתווכח עם השם כמו הויכוח שיהיה בין אדם לרעהו · כי מספר השנים הנשארים לי לחיות יהיו באים עתה ואמות או תהיה רוחי נשחתה ונכרתים ימי שלא אשלימם ויהיו עתה קברים לי · אם אין רעי המליצים לי הנסים מהתלות עמי ולזה אברח מלהתווכח עמהם ובמה שאומרים להמרותי ולהעציבני רואה עיניו ולנה שם ר"ל שאין הכעסים אשר הם מכעיסים אותי ומדברים כנגדי נעלמים ממני · אהה השם ית' שים לבך בי לשמוע דבר ולהשיב עליהם כי תשוקתי להתווכח עמך אם היה אפשר זה לדעתי שאתה לא תלך בהתווכחך עמי כי אם בדרך אמת לא בטענות כוזבות כמו שעושים אלו האנשי' ואם היה אפשר תן לי ערב שאוכל לבטוח בו שתשלים ההתווכחות עמי הנני משתוקק מאד מי אמלא שיתקע לידי לקיים שיהיה ההתווכחות ביני ובינך אם היה אפשר וכל זה אמר איוב להורות שהאמת אתו ולמאסו בטענות הפתותות שטוענים לו רעיו · הנה לבם צפנת משכל ואין בהם תבונה ולא דעת כי היה ראוי שלא יעלם מהם כי על דברים כמו אלו התחבולות והמרמו' לא תרומם · מי

אבן יחייא

מקום שקראתי לשחת אבי אתה · וקראתי אמי ואחותי לרמה : איה איפה תקותי אשר תאמרו אלי שאקוה בה' ומתי יבוא ישועתו · ואם יבוא מי ישורנה כי הוא נמנע שאחיה עוד להביט בה להיותי כמעט כמת וכמנע הרפוי ממני : בדי שאול וגומר לבדי וענפי השאול וקצותיה תרדנה זמותי ומחשבי לבבי · אם ובודאי ואימות כי שמה יעמדו על עפר בנחת והוא משל כי האדם יבוא אחרי המות מלחשוב מחשבות בטרדות העולם השפל הלז אשר דבו מספור : ויען

תורת חסד · יראת שדי

הכלל העולה מדברי איוב אלה שהוכיח לאליפז על מה שאמר לו תנחומי עמל כי לא די לו נערו רק שהזכיר לו ענין יסורי הצדיקים וכו' באופן כי דבר זה ככטול דמו ובכן לא ישאר בדבריו כי אם הדברים הראשונים שאמר לו בתחלה אם הוא ואם חבריו ומה תועל' בהשבות הדבר פעמי' והשיבו להם כדבר הראשון וכו' ולכן היה אומר להם כי אם הוא היה מנחם להם אם היו הם תחת נפשו באותה הצרה הנה לפתו' היה אומר להם את דבריו בחרוזים כדי שיהיו אז כהני' ממנו בענין היותו במעלה מכנן ומזמר אותם גם אם היה דבורו כפל ענין באופן כי מה שאמר לו ונכחר לשון ערומים הנה היה בוחר את לשונם כדי לדבר להם דבריו בחרוזים כאמור והם לא עשו כן עד שדבר זה הלאהו ומלדו נעשה בשרו קמטים קמטים ודבר זה נוסף לו על הצרות הראשונות עד שלכן היה אומר כי הלואי שיהיה האל ית' מלך רחמנותו הגדול מסגיר אותו אל עויל שימיתנו וכו' ולא שיהיה שרוי באותה הצרה על לא חמס עשה בכפיו כי לסבה זו היה נושא את כפיו בתחנתו בלי שום נושא כלל ולכן היתה תפלתו זכה וסגורה בפיו ולא כמו שאמר לו אליפז כי יאלף עונו לפיו לטעות בתפלתו וכו' ועל זה היה אומר כי אם שפך איוה דם עם כפיו הנה הארץ לא תכסה את הדם ההוא רק שתודיענה וכמו כן אל יהי מקום נסתר לכסות מה שצעקו אליו העניים ולא ענה להם בפותחו את כפיו אליהם כו' כי על כל זה האל ית' הוא היודע ועד ולדרב' הרבה דמעות בהתפללו על העניים ושכמו כן היה שלם.וטוב גם עם אל"ים וגם עם אנשים והיה בכל יום חושב שמא ימות למחר בראותו כי במספר הם שנות האדם והיה שב תמיד אליו ית' ועכ"ז היו כמעט אחריו נופלים מעליו והיו בקברים אחד הנה ואחד הנה ומה גם כי מעולם לא דבר עם התולים וכו' אשר על כן היה מתחנן לאל שישימנו ויערבנו עמו כי מי הוא אשר יוכל לתקע אפלו במקומו ובמעלתו בענין עבודת ה' והיה מן האנשים שיש להם חלק לע"ה מה שלא יהיה כן לבלתי עושי' טוב רק שתכהינה ותכלינה עיניהם מראותם אז טובתם של הצדיקים ושהנה הוא היה בתחלה מושל ושר ונספר על עמים רבים ואז ותכה מכעס עינו באופן שכמעט נדמה כבר זה לרשעים הנזכרי' וא"כ ישומו ויתמהו הישרים על זאת וכו' ושהיה האל ית' יכול לאחוז דרכו להטיב תמיד אל הצדיקים ובכן לא היה כמהא בעולם ענין צדיק ורע לו עד שכדי שלא ידברו על ה' תועה היה שאל ית' מכסהו לתועלת הרואים וכו' כי הנה יכולים היו כלם לשוב לפניו ית' בתשובה שלמה כאשר עשה גם הוא מחורשי לבבו בעצמו ולא מעצת האחרי' וגם זה יקיה להם עם מה שיהיו לילה ויום הוגים בתורתו ית' המלמדת לאדם דעת לפשפש במעשיו והיא תעלה להם במקום פרים וכבשים וכו' ועל הכל היה אומר כי הלואי שהיו מוליכי' אותו עם הבדי שאול והיה נקבר בארץ ולכל שיהיה אצלו איזה נחת רוח : ויען

הרמבן

ואז אקרא לשחת אבי ואכבדנו כבן יכבד אב · ואקרא לרמה אמי ואחותי לשכב בחיקה : כבן תשא אמו ואחותו · ואמר יגועי לשון רבים : כמו שפי' בפסוק קברים לי · כי איה איפה התקוה אשר אתם אומרים שאקוה ואוחיל עד עבור המוסר הזה · ותקותי שאמרתם מי יראנה · כולנו נמות ערש בוהה: בדי שאול תרדנה · אל בדי שאול תרדנה התקוה שלי : והתקוה שלכם · אם יחד על עפר ערד · כי כאשר נמות יאבדו התקווה כולן : בדי · כלשון והעש ב יס · ותשלח פארות עשה שאול כעץ עושה בדים למטה · ואמר אם כמשחק ואומר אם נמות תאבד תקותנו באמת ורוצה לומר כי אין הכלה לאבדן התקוה אחרי שהמות מעותד לו · זה הטוב מכל מה שפלפלפי בו והכנון עוד בעיני כי יאמר הבדים הנושאים את השאול הפולכה מכובד המשא · ואם רמז לכל הנבראים · ור"ל אם כל הנבראים מאז יחד על עפר נרד וכמות בבת אחת · על כן ימיתו לאחד אחר הנולד ראשון ימות ראשון אם לדיק · ואם רשע · ולמה תביאו ראיה מן הרשעים שמתים כי הכל ימותו זה אחר זה · והוא כמלעיג להם על טענתם · והמשיל כן בדי שאול מפני ארון המתים אשר לו בדים לשאת אותו בהם : ויען

ר' אברהם פריצול

לשחת קראתי אבי · וכבר הכינותי פעמי אל ההפסד באופן כי קראתי לשחת ולקבר אבי אתה · ואמי ואחותי אל הרמה מרוב לערי ומכאובי והרגישי באפיסת הכוחות בעת זקנתי · ואמר זה להיותו מאמין שכיון שהגיע למדרגה הזאת מן הכליון מאד · המערכת שלא ישוב אחור מצרתו · וזה הפך כונת ריעיו אשר ניחמוהו שיזכה לטובה אם ישמר אל אל : ואיה איפה תקותי · ואחרי שאבדתי כחותי ומזמותי ומורשי לבבי והגעתי עד שערי מות · איה איפה תקותי לזכות במה שנחמתם אותי בבשורת שקר · ותקותי לזכות לטובה אשר אמרתם מי ישורנה · ומי יראנה אם אמות עתה: בדי שאול תרדנה · על כן גברו צרותי כי עברו בדי שאול · שהוא תוך המנעות היבשה והארץ · ואם יחד יהיו על עפר מונחים לכובד משאם תוך בדי שאול תרדנה · ובדי כמו במקלוע ואמלע השאול · שהוא כמו בית הכלי : שירצה לומר בתוך השאול · או בדי הכזבים שנחמתם אותי בתוך שאול הקבר תרדנה אתי במותי · אם יחד יהיו כלם על עפר ינוחו אתי זאם יפסו ולא יקומו ולא יהיו ואתם תכזבו · ויהיה מלת בדי שבאה בסמיכות חסר הנסמך כאלו אמר בדי השקרים והנחמות שנחמתם אותי · לפי זה הפשט · מן בדיך מתים יחרישו ר"ל כזבים: והעקר מן המענה הזה לאיוב הוא זה · ראשונה מה שהוסיף איוב להוכיח אליפז וריעיו אשר גזרו כבר · כי כל מה שיבוא על אישי האנשים הכל הוא במשפט מאת האלהים · ושהצדיק באלהותו יוסיף אומץ באחרונה · ושהרשע כל ימיו הוא מתחולל וקול פחדים באזניו · השיבו איוב על זה בהפך · כי הרשע הגמור שליו ושקט על שמריו · באופן כי הישרים ישומו על זאת · והצדיק נשחת ונתעב ומעונה בצרות כמרצות יותר ממה שראוי לערכו · כאומרו על רוע מזלו · רוחי חבלה ימי נזעכו קברים לי וכו' · שנית מה שהוכיח לאליפז וריעיו על שכלותם בזאת הבחינה שהשם ישגיח בפרטים · ושהיו טוענים בטענות כוזבות ובדברי חלקלקות · באומרו כי לבם צפנת משכל · לחלק יגיד ריעים · ושהיו ראויים לפורענות כמרץ ליחס העול לשם יתברך בדברי חלקלקות · שלישית מה שהוכיח את אליפז עוד באשר חשד איוב שהיה מפר יראת השם ומונע המתפללים שלא לבטוח בהשם עוד · ואיוב השיבו בזה והורו הפך הדבר · כי גם שהכהו האלהים מכות טריות וכמרצות · מכל מקום לא סר מיראת השם ומהאמין בגמול הנפשיי וההשארות הנצחי · באומרו ויאחז צדיק דרכו וטהר ידים יוסיף אומץ · ר"ל כי גם שיגדל הצער והפורענות על הצדיק אשר לא כדת · מכל מקום יאחז צדיק דרכו לסבול צרותיו בעולם הזה ולהמתין ליום הבא לעולם הנפשות · ובזה הענין וטהר ידים יוסיף אומץ לנפשו ולהביא כוסף הקנינים האלו אשר הם מעותדים למקרים ולהמתין הטוב הנצחי הקיים · רביעית שהודיע איוב כוונתו שאינכו מצפה לשום טובה זמנית להיותו קרוב אל המות · באומרו איה איפה תקותי וכו' · וכל מה שנחמוהו ריעיו הבל המה מעשה תעתועים · ובדי שאול תרדנה · כמו שאמרנו : ויען

כמו קוצי · והנו"ן תמורת אות הכפל וכמוהו כי לא תמנו שהיא כמו לא תממו או היה שרשו קני על משקל דברי ויהיה קנץ וקצן בענין אחד ואיפשר כי שרש קץ קנץ והדגש אשר במלת ובא עד קיצו תמורת הנון · וי"מ עד אנה כמו אנה אלך מרוחק שהוא רמז אל מקום והוא מדבר כנגד איוב שהוא מאריך בדברים זמוזר אליהם פעם אחר פעם ואין תכלית לדבריו וזה הפי' רחוק · וי"מ עד אנה כמו עד אנה ינאלוני שהוא מתי ומדבר כנגד חבריו אומר להם עד מתי אתם שמים קץ ותכלית לדבריכם ותתנו ריוח לאיוב לענות לא' מכם ונראה לפרש בהפך כלו' עד מתי ירבו הדברים ויגדל הויכוח ומתי יהיה זה שתשימו קץ אל הדברים · ויהיה תשימון עתיד כפשוטו · ולפי' הראשון הוא ביגוני תבינו דברי איוב בלבבכם כדי שתוכלו להשיב לדבריו כהוגן ואחר שתבינו דבריו נוכל לדבר טענות האמתיות לסתור דבריו ובזה יהיה קץ אל הדברים : קנצי · כמו קנים והוא סמוך : מדוע

מ"ע כפורנו

לשחת קראתי אבי אתה שהשחת תהיה אצלי למנוחת שלום : ואיה איפה תקותי · שאמרתם כי הוא יכאיב ויחבש ואחריתך ישגא מאד הנה זה נמנע שיהיה בעולם הזה : ותקותי מי ישורנה · ואם תהיה תקות הטוב אחר המות מי יראנה באופן שיהיה למוסר ולמשל לחוטאים כאשר אמרתם · ואם תקות הטוב שאמרתם תהיה ביום המות או קרוב לו : בדי שאול תרדנה · הנה אני אומר שתרדנ' התקוה והמות לחלקי שאול : אם יחד על עפר נחת · אם ההצלחות הבאנה יחדיו בהיותי על עפר מות או קרוב לו :

בלדד ב

אוהב משפט

כמו אם זכרתיך על יצועי והדומים לו ופי' באמת אין לי תקוה לחיו' מחולי זה אבל אקוה שאול ביתי וי"מ אם אקוה מוכרח כלומר אם אקוה שיהיה לי בית מושב שאול הוא ביתי · וי"מ הוא קשור · יאמר אם אקוה שאול ביתי ואין לי תקוה אחרת ולשחת קראתי אבי אתה א"כ איה איפה תקותי שהבטחת' אותי ואחריתך ישגה מאד : בחשך הוא בטן הארץ : רפדתי · כמו שטחתי מלשון ירפד חרוץ · רפידתו זהב : יגועי הוא הקבר והזכירו לשון רבים כמו שאמר קברים לי :

לשחת לקבר אני מכבד כבן יכבד אב כדי שיקבלני מהרה · ולתולעת אני קורא אם ואחו' כדי שאשכב בחיק' · וא"כ איה איפה זאת התקוה :

ואיה ואחר שאני הולך למות היכן היא אותה טוב' שאת' מבטיחי' אותי שאקוה אליה כי לעולם לא תהיה ולא הבא ואפילו תבא מי יזכה לראותה כדברי בני אדם שאומרים ימות החולה הנמעד קודם שיבא הצרי מגלעד · או יאמר מי ישורנה שיראנה אולי כי איננה בעולם או מי מבני אחרי יראנה : ישורנה כמו אשורנו ולא קרוב : בדי עיין פרש"י ז"ל והחכם ר"א ז"ל

וי"מ בדי שאול כמו בשאול כמו בד' ריק שהוא' כמו בריק ודי הוא מלה נוספת · והבי"ת למקום · וי"מ בדי שאול ירכתי שאול · וי"מ הוא על המכות שהיו עליו יאמר כי לירכתי שאול ירדו שלא תוכל לסבול אותם הארץ אם ינוחו יחד על העפר ואינו נקשר יפה · ועיין הרמ"בן ז"ל וי"מ על דרך זה בדי שאול תרדנה מרב הכובד אם כל הנולדים מאז ועד עתה היינו נחים על הארץ ביחד כי לא תוכל לסבול אותנו על כן יש לנו למות כלנו ואין לנו להנצל מהמו' ואחר המות אין תקוה אם כן איה איפה תקותי שהבטחתם אותי בתנחומי' של הבלי · עד כאן: עד קנצי

ספורנו

בלדד ב תבינו מילי הרעות הקורית: ואחר נדבר · אם ראוי ליאם אותם למאדר ולהתרעם עליהם: נחשבנו כבהמ' באמרך כי לבם צפנת משכל: נטמינו · היינו כאטומי החושים בעיניכם · בעיניך ובעיני אליפז המסכים עמך בזה באמרו שלפעמים יקרה רע לצדיק ע"כ מוסר לו או לזולתו או להיות צדקו בלתי מספיק לרצו' לפני האל ית' לרב גדלו ואינו כן אבל אתה איוב: טורף נפשו באפו · באמרך ותבחר מחנק נפשי: הלמענך התעזב ארץ · האמנם אתה כ"כ צדיק בעיניך שתחשוב שיהיה ראוי שלמענך ישתנה הסדר הטבעי והרשות הנתונה לבחיר' האנושי' להצילך מעצת רשעים שהם כשדי' ושבא שגללו ממיקך: ויעתק צור ממקומו · בהפך הותות השמים המסודרים לכלל המציאות כענין אם [illegible]

רלבג

מי שהאליך אליך יגיל המחשבות העולות בלבו כדי שיגלה אותך שאינך עושה עול אבל תעניסהו על מה שיהתל בך כהתל באנוש עד שעיני בניו תכלינה · והליגני השם ית' להיות למשל ולשכינה תחת שהייתי קודם זה להם לאדון ולשר · עד שכהתה עיני מהכעם אשר הם מכעיסים אותי בלענם עלי ומחשבותי הם כלל ר"ל שלא אוכל להחזיק ולהתישב בהם מרוב דאגותי · ישומו ויתמהו ישרים על זאת הרעה הבאה על הצדיקים על לא חמס בכפיהם ונקי יתעורר על חנף ויתמה מדוע דרכו צלח' עם רוב עונותיו ופשעיו · ויאחז עם זה הצדיק דרכו הטובה ומי שהוא טהר ידים יוסיף אומץ ללכת בדרכי השם ית' ואף על פי שאין בזה גמול גופני אבל יעשו זה להושיע נפשם. כי זה כל פרי האדם וזו תשובה על מה שאמר אליפז הף אתה תפר יראה וזה שהרשעי' אינם יראים' השם ית' כלל והצדיקים לא יפרו יראת השם יתברך מפני זה אבל יאחזו דרכם כדי שתגיע להם הצלחת הנפש ויוסיפו אומץ בדרכם הטובה לבזותם הכלי זה העולם מפני רוע הסדור הנופל בקניניו ובהצלחותיו וישימו מפני זה כל כונתם בהצלחת [illegible]

איוב יח

א וַיַּעַן בִּלְדַּד הַשֻּׁחִי וַיֹּאמַר: ב עַד־אָנָה ׀ תְּשִׂימוּן קִנְצֵי לְמִלִּין תָּבִינוּ וְאַחַר נְדַבֵּר: ג מַדּוּעַ נֶחְשַׁבְנוּ כַבְּהֵמָה נִטְמִינוּ בְּעֵינֵיכֶם: ד טֹרֵף נַפְשׁוֹ בְּאַפּוֹ הֲלְמַעַנְךָ תֵּעָזַב אָרֶץ וְיֶעְתַּק־צוּר מִמְּקֹמוֹ: ה גַּם אוֹר רְשָׁעִים יִדְעָךְ וְלֹא־יִגַּהּ

תרגום

וְאָתִיב בִּלְדַּד דְּמִן שׁוּחַ וְאָמַר: עַד אֵימַת תְּשַׁווֹן הַרְפַּתְקֵי לְמִילַיָּא תִּתְבַּיְינוּן וּמִבָּתַר כֵּן נְמַלֵּיל: מָא דֵין אִתְחֲשִׁיבְנָא הֵיךְ בְּעִירָא טַמְעֲנָנָא בְּמֶחְמֵיכוֹן: דִּמְצַעַר נַפְשֵׁיהּ בְּרוּגְזֵיהּ אִיפְשַׁר דְּאַמְטוּלָךְ תִּשְׁתְּבִיק אַרְעָא וְטִינָרָא יִסְתַּלַּק מִן אַתְרֵיהּ: ת"א דְּטָרִיד נַפְשֵׁיהּ לְגַרְמֵיהּ אֶפְשַׁר דְּמִטּוּלְתָךְ תִּתְנְשֵׁי אַרְעָא מִן לְמִיתַב וְתַקִּיפָא יִסְתַּלִּיק מִן אַתְרֵיהּ: לְחוּד נְהוֹר רַשִּׁיעֵי יִטְפֵּי וְלָא יִנְהוֹר

ב ג' ל' · ג ג' כ' בנקעה · ד ד' · ה ל' · ה ה'

תשימון ג' וסימ' לא תשימון עליו נשך · אם שום תשמון פניכם · עד אנה תשימון קנצי למלין: נחשבנו ג' וסי' גמם' בסהר ויצא · טורף ד' וחס' וסימ' קשר נביאה בתוכה · אריה טרף ברי · פצו עלי פיהם · טרף נפשו באפו:

רש"י

מענה בלדד קנצי · סוף · תבינו · תשתוקו · להבין ולשמוע את אשר נדבר · נטמינו בעיניכם · נחשבנו בעיניכם טמומים · ואין יסוד בתיבה זו זולתי ט"מ' כמו טמונין פלישתאי · ויש מפרשים לשון טמינה · וטעות הוא בידם שא"כ נריכה התיבה שתי נונין אחד ביסוד וא' בשימוש של רבים: טורף נפשו · אחר על איוב לך אני אומר הטורף ומחבל נפשו באפו ובכעסו · הלמען לדקתך תעזב ארץ ממשפט מדתה · ויעתק צור היוצר מדגתו וממדתו: גם אני לפי צדקתך זאת תנהג לדורות · אור הרשעי' ידעך · יקפץ ממקומו: סביב

אבן עזרא

עד אנה תשימון קנצי למלין · הנו"ן נוסף והנכון שאין לו דומה ועניינו רוב: כי

[illegible]

אוהב משפט

[illegible]

תורת חסד · יראת שדי

[illegible]

אבן יחייא

[illegible]

ר"א אברהם פריצול

[illegible]

הרמב"ן

[illegible]

רשי

סביב · אשט"גלילא : יגרו · יהיו קלרים לעדי כחו · ותשליכהו מעליה עלתי · שיען אשר לא יתקיים : כי סופו אחר שולח ברשת · שלחו רגליו לצעוד על הרשת ולתפש · ועל שבכה יתהלך היא רשת · כל שבכה עשויה כמו רשת · והיא קיי"פא שבראשי הנשים : יאחזו בעקב פח · טמון בארץ · תחת רגליו · חבלו · חבל מלודתו אשר ילכד בה · ומלכודתו טמון עלי · נתיבו · כסא שטומכי' חבל מלכודת לעופות : בלהות

רלבג

יגרו · ענין גרות : לעדי אונו · פסיעות כחו : ותשליכהו · ותעזבהו : שבכה · רשת : למים · פריץ : חבלו · החבל שיקשור בו רגליו וילכד בו : ומלכודתו · הוא הפח שילכד בו : אונו · זרעו כטעם ראשית אונו : בדי עורו · ענפי עורו ובדיו : יאכל בדיו בכור מות · יאכל איבריו הגדול שבחליים הממיתים : ינתק

יִגַּהּ שְׁבִיב אִשּׁוֹ׃ אוֹר חָשַׁךְ בְּאָהֳלוֹ וְנֵרוֹ עָלָיו יִדְעָךְ׃ יֵצְרוּ צַעֲדֵי אוֹנוֹ וְתַשְׁלִיכֵהוּ עֲצָתוֹ׃ כִּי שֻׁלַּח בְּרֶשֶׁת בְּרַגְלָיו וְעַל שְׂבָכָה יִתְהַלָּךְ׃ יֹאחֵז בְּעָקֵב פָּח יַחֲזֵק עָלָיו צַמִּים׃ טָמוּן בָּאָרֶץ חַבְלוֹ וּמַלְכֻּדְתּוֹ עֲלֵי נָתִיב׃ סָבִיב בִּעֲתֻהוּ בַלָּהוֹת וֶהֱפִיצֻהוּ לְרַגְלָיו׃ יְהִי רָעֵב אֹנוֹ וְאֵיד נָכוֹן לְצַלְעוֹ׃ יֹאכַל בַּדֵּי עוֹרוֹ יֹאכַל בַּדָּיו בְּכוֹר מָוֶת׃ ינתק

נְהוֹר גִּיהַ נוּרֵיהּ׃ נְהוֹר חֲשַׁךְ בְּמַשְׁכְּנֵיהּ וּשְׁרָגֵיהּ אַמְטוּלְתֵיהּ יִטְפֵּי׃ יִתְעַיְּקָן פְּסִיעַת תּוּקְפֵיהּ וְתִתְלוֹקִינֵיהּ מַלְכְתֵיהּ׃ מְטוּל דְּאִשְׁתַּדַּר בִּמְצַדְתָּא בְּרִיגְלוֹי וְעִילוֹי סְרָגְתָא יִטַּיֵּיל׃ יֵאחוֹר בְּתִיקְלָא דְּפַחָא יִתְקוֹף עִלּוֹי נִיבְרַיָּא׃ טְמִיעַ בְּאַרְעָא אַשְׁלֵיהּ וְאוֹחַדְתֵּיהּ עִלּוֹי שְׁבִילָא׃ חֲזוֹר חֲזוֹר יְבַעֲתוּנֵיהּ אִתְרְגוּשִׁין וּמִתְבָּרִין לְרִיגְלוֹי׃ יְהֵי כָּפִין בִּיר בּוּכְרֵיהּ וּצְעָרָא מְכַוַּן לְאִנְתְּתֵיהּ׃ ת"א יְהֵי כָפִין בְּאַנִּינוּתֵיהּ וְצַעֲרָא מְזוּמַן לְסִטְרֵיהּ׃ יֵיכוּל בּוּצְנִין דְּחַפְיָין לְמַשְׁכֵיהּ יְגַמַּר בְּנוֹי מַלְאַךְ מוֹתָא׃ ת"א יֵכוּל בְּסַרְאתְּקוֹף מַשְׁכֵיהּ וּגְמַר בְּנוֹהִי שֵׁרוּי מוֹתָא׃ יתגזיר

מסרה

חשך ד' וסימ' וינהום עליו ביום ההוא · אור חשך באהלו · כוכבי השמים וכסיליהם · חשך משחור תארם : ברשת ב' וסימ' ברשת זו טמנו · כי שלח ברשת ברגליו : צמים ב' וסימ' ושאף צמים חילם · יחזק עליו צמים : סביב ג' ר"פ וסימ' בסוף יחזקאל : לרגליו ד' וסימ' נמסר בסדר שמות : עירו ג' מ"ל וסימ' היהפך כושי עורו · יאכל בדי עורו · התמלא בשבות עורו :

אבן עזרא

כי שולח ברשת ברגליו · פי' כי רגליו שולחו ברשת : שבכה · בלשון קדר כמו רשת והוא כענין מסובך : יאחז · הפח בעקבו תיחזקו עליו הצמאים והכהן כ"ע אמר הבתולות ואחרים אומרי' בלשון קדר אבנים הפך כי עם אבני השדה בריתך : יהי רעב אונו · כמו בן אוני והענין שישבע ממנו : לצלעו · כמו ולצלע המשכן : בדי עורו · סעיפי עורו על דרך משל : יאכל בדיו · הם בניו : בכור מות · חוזק או ראשית והענין שיבכר המות בבאו :

ותלעידהו

מ"ע ספורנו

אור חשך באהלו · בקום מערכ' מנגדת להצלחתו והוא אינו מרגיש בזה ואינו ממעט בעסקיו : נרו עליו ידעך · ובזה יאבד מה שקנ' בהצלחתו הקודמת :

יצרו צעדי אונו · ולפעמים יקרה שיהיו לפניו דרכים רעי' להשיג מבוקשו וכלם צרים ובלתי בטוחים : ותשליכהו עצתו · לבחור היותר רע מהם :

כי שולח ברשת ברגליו וזה כי לפעמים מזורה רשת לרגליו מאיז' שונאו והוא להמלט : על שבכה יתהלך · שהיא עשויה נקבים ובזה יאחז בעקב פח · בנקב של שבכה וזה : יחזק עליו צמים · ליסטים או תקיף ממנו : טמון בארץ חבלו ולפעמים יטמון חבלו ללכוד בה אחרי' ולגזול · וזה : סבב בעתוהו בלהות של שופטי ארץ

אבן יחייא

תורת חסד יראת שדי

אור חשך באהלו וגו' יר' האור בעצמו אשר יהיה מאיר בעולם יהיה מחשיך באהלו וזה בעצמו אומר ונרו עליו ידעך · או יר' לומר שיהיה הדבר אצלו כאשר כהיה למצריים במצרים כי לא ראו איש את אחיו וגו' ולכל בני ישראל היה אור במושבותם · יצרו צעדי אונו יר' ובהיותו הולך ברחבה ברוב כחו יצרו צעדיו ועצתו תהיה להפך מרצונו · כי שלח ברשת הוא מה שאמרז"ל רגלוהי דאיניש אינון ערבין ליה · והה"ר משה קמחי כתב יר' כי שלח ברשת הפרושה בעבור רגליו ע"כ : יאחז בעקב פח הוא כענין אומר עון עקבי יסובני שפירשתי במקומו ועל זה יחזק עליו הוא בעצמו את הצמים כלומר לא יעש' טוב כי אם לבני אדם שהיכם מבוגנים : טמון וגו' יר' טמון בארץ חבלו והוא איננו רואהו והוא בעצמו אומרו ומלכודתו עלי נתיב · סביב וגו' יר' סביב בעתוהו בלהות ורודף אין והפיצוהו אין בעצמו לרגליו כאילו לאשו הוא בין רגליו · והרד"ק כתב פי' יבעתוהו ויפזרוהו שירחיקוהו מן העולם בעבור רגליו שירוצו לרע · או יר' שבלהות יפוצו החבל לרגליו ע"כ · והה"ר משה קמחי כתב והפיצוהו פי' ישליכוהו הבלהות לרגליו פי' שיושפל לארץ ע"כ · יהי רעב אונו יר' לא

הרמ"בן

ר' אברהם פריצול

אוהב משפט

יִנָּתֵק מֵאָהֳלוֹ מִבְטַחוֹ וְתַצְעִדֵהוּ לְמֶלֶךְ בַּלָּהוֹת: טו תִּשְׁכּוֹן בְּאָהֳלוֹ מִבְּלִי־לוֹ יְזֹרֶה עַל־נָוֵהוּ גָפְרִית: מִתַּחַת שָׁרָשָׁיו יִבָשׁוּ וּמִמַּעַל יִמַּל קְצִירוֹ: זִכְרוֹ־אָבַד מִנִּי־אָרֶץ וְלֹא־שֵׁם לוֹ עַל־פְּנֵי־חוּץ: יֶהְדְּפֻהוּ מֵאוֹר אֶל־חֹשֶׁךְ וּמִתֵּבֵל יְנִדֻּהוּ: לֹא נִין לוֹ וְלֹא־נֶכֶד בְּעַמּוֹ וְאֵין שָׂרִיד בִּמְגוּרָיו: כ עַל־יוֹמוֹ נָשַׁמּוּ אַחֲרֹנִים וְקַדְמֹנִים אָחֲזוּ שָׂעַר: אַךְ־אֵלֶּה מִשְׁכְּנוֹת עַוָּל וְזֶה מְקוֹם לֹא־יָדַע אֵל:

ויען

יִתְגְּזַר מִמַּשְׁכְּנֵיהּ רוּחְצָנֵיהּ וְתוֹבְלִינֵיהּ לְמַלִּיךְ רְגוּשְׁתָּא: תִּשְׁרֵי אִינְתְּתֵיהּ בְּמַשְׁכְּנֵיהּ מִדְּלֵית לֵיהּ וִיבַדַּר עַל מְדוֹרֵיהּ גּוּפְרִיתָא: מֵאַרְעָא בְּנוֹי יִשְׁתֵּיצוֹן וּמִשְּׁמַיָּא יִתְגְּזַר אוֹבְדָנֵיהּ: ת"א מִלְּרַע שָׁרְשׁוֹהִי יִתְיַבְּשׁוּן דְּמִן לְעֵיל יִתְמוֹלֵל זָאזֵיהּ: דָּכְרָנֵיהּ הוֹבַד מִנֵּי אַרְעָא דְּיִשְׂרָאֵל וְלָא שְׁמָא לֵיהּ עַל אַנְפֵּי אַשְׁקָקֵי: יְהַדְּפוּנֵיהּ מִנְּהוֹרָא לַחֲשׁוֹכָא וּמִתֵּבֵל יְגַלּוֹנֵיהּ: לָא בִּיר לֵיהּ וְלָא בִּיר בְּרָא בְּעַמֵּיהּ וְלֵית מְשֵׁיזֵב בְּיִתּוּבֵיהּ: מְטוּל יוֹמֵיהּ אִיצְטְדִיאוּ בַּתְרָאֵי וְקַדְמוֹנָאֵי אַחֲדוּ עַלְעוֹלָא: וְיֵימְרוּן לְחוֹד אִילֵין מַשְׁרְיַת עַוְלָא וְדֵין אֲתַר דְּמָאן דְּלָא יְדַע אֱלָהָא:

ואתיב

(ג"י ל חס' · ג' מל' · ל וחס' · ל וכל תריסר דכו' במ"א זכרו תורת · ל וחס')

רש"י

בלהות · שדים · והפילוהו לרגליו · לפניהו · יחלטוהו על הארץ: אונו · בנו: בלעו אשתו: יאכל בדי עורו · ויאכל כל שאר בדיו בניו ובנותיו: בכור מות · שר המות · כמו אני בכור אתנהו: ינתק מאהלו · מחסהו · מבטחו · שהיה בטוחה בו · מבטח שלו שהיה בוטחת · והיא תצעידהו ותשלחהו לקבר · למלך השדים: תשכון · היא באהלו · אלמנה · מבלי לו · שהרי מת · וסוף יזורה על נוהו גפרית: יהדפוהו · מן השמים: נכד בן הבן: נשמו אחרוני · תמהו בשומעם איד אשר בא לו: שער · לא יתכן להיות מגזרת שער · שאין טעם שער בש"ין אלא בעי"ן · ואינו נהפך לקמץ באתנחתא וסוף פסוק · ל"ס: אלה משכנות עול · זה אחרית מענה

רלב"ג

ינתק · יסתלק: למלך בלהות · אל החזק והקשה שבבלהות: מבלי לו · מבלי שלא היה שלו אבל גזלו: ימל קצירו · יכרתו ענפיו · יכדוהו · יסליכוהו: נשמו · תמהו: שער · סערה: ביאור דברי המענה ענה בלדד ואמר עד אי זה מקום תאריכו דברים ותשימו קץ שם למילכם תבינו הותנו נזה שנאמר ואמר כדבר וכענה אחר שאין אנו יודעים דבר לפי דבריך: מדוע

אבן עזרא

ותצעידהו · עצתו ותקותו: למלך בלהות · לגדול שבבלהו': תשכן באהלו · חיה זרה: מבלי לו · מבלי שידור הוא שם: יזורה · יפורש וכן ואתכם אזרה בגוים: ינדוהו · ירחיקוהו כמו נדה: במגוריו · המקומו שהיה גר שם: נשמו אחרונים · רשעים כמוהו: וקדמונים · הם חבריו: וזה מקום לא ידע אל · עול ישרת עצמו ואחר עמו וכן הוא וזה מקום עול לא ידע אל: על

מ"ע ספורנו

ינתק מאהלו מבטחו · ולפעמים כאשר יחיאם מלגזול: ותצעידהו למלך בלהות ויראה שמלכודתו הנזכר תביאהו לידי מיתת ב"ד ובזה: תשכון רשתו · באהלו מבלי לו · מבלי אין לו דרך להסיב אפלו · ולפעמי': יזורה על נוהו גפרית · ילסיכוהו למלך באופן שיקח ממנו כל אשר לו גם מה שלא גזל באופן: כי מתחת שרשיו יבשו · שלא ירויח עוד וממעל ימל קצירו · מה שכבר הרויח וקנה: זכרו אבד מני ארץ · ולפעמים תבואהו מכה טקית להכרית בניו כמו כן ונאלהיו בענין רע: יהדפוהו מאוד הצלחתו אל חשך רעות רבות וצרות: ומתבל ינידוהו · בכל מגוריו: על יומו נשמו · שתהיינה מכותיו בלתי טבעיות: אך אלה · שאמרתי ראשונה: משכנו' עול יקרו לאיש עול: וזה שאמרתי עתה שהוא עונש בלתי טבעי מקום לא ידע אל · יקרה למי שלא ידע אל כלל: איוב

מסרה

ינתק נ' וסימ' נמסר בשפטים סימן י"ו: תשכון ג' מ"ל וסימ' בימים ההם תושע יהודה · לכן ישבו ציים את איים · תשכון באהלו מבלי לו יזורה על נוהו: זכרו ל' אבד מני ארץ וכל תריסר דכו' במ"א זכרו תורת משה עבדי: וקדמונים ל' אחזו שער:

אבן יחייא

ולא יהי' לו עוד מבטח על שום דבר כי ינתק מבטחו מאהלו אשר היה חזק וכעלי מבצר · ותצעידהו ויעבור באהלו וירחיב צעדיו מלך הארץ אשר יקח את כל אשר לו ויתן אליו בלהות ויסורין · ויען כי שכן באהלו מבלי לו כי בכה אותו מהגזל לכן יזורה על נוהו גפרית לשורפו ולהחריבו וילכו כל דבריו ועניניו לאבדון כאלו מתחת שרשיו יבשו וממעל ימל ויכרת קצירו: וזכרו יאבד מני ארץ במות שיבא לו · ולא יהיה אליו שם על פני חוץ מפני הכרת זרעו · כי יהדפוהו הצרות מאור העולם וחייו אל חשך והעדר המות ומתבל ינידוהו · בבלתי השאר אליו לא נין והוא הבנים זכרים · ולא נכד בעמו והוא הבני בנים זכרים · ואין שריד במגוריו והוא הבני בנות כי כלם בחטאו ימותו: מה על היום הקשה מהרשע הלז שהיה מאושר ואחר כך נהפך הכל עליו לרעה נשמו אחרונים · וכאלו הקדמונים שוכני עפר שמה בקברם אחזו שער וסערה אחות שם על ככה: אך ובודאי אלה הם הצרות ממשכנות העול החוטא במעשה ובלתי שב אל ה' וזה סוף המקום ממי שלא ידע אל · מה שסוף החטא השב אל ה' ובלתי נוכחים בהשגחתו לא יהיה רע אף כי יתיסר ביסורין טובים עוד בחיים חייתו:

ויען

תורת חסד · יראת שדי

זכרו אבד מני ארץ יר' גם מזמן רב כבר אבד זכרו מני ארץ כי הרשעים בחייהם קרויים מתים · ולא שם לו על פני חוץ כי שום אחד מקרוביו לא יקרא את שום אחד מבניו כשמו · על יומו וגו' ה"ר שמריה האיקרטי כתב ז"ל טעם על יומו יום פורענות כטעם או יומו יבא ע"כ · וקדמונים אחזו שער יר' לומר שערות בשרם כעשו חדודים חדודים עד שהיו אוחזים בידיהם כל שער ושער והיה זה להם מגד מה שהיו יראים שמא יבאו גם הם לאותה המדה · אך אלה משכנות עול יר' אך אלה הם משכנות עול ומקום לא ידע אל מה שאין כן לאיש כמוך התם וישר וירא אל"ים ומזה תראה כי לא החשיבך האל ית' לאדם אשר לא ידע אל כי אם לצדיק גמור ולכן רצה לנסות אותך כאשר ינסה הקונה את קנקניו הטובים לעיני הרואים ואין ספק כי אם לא היה מנסה אותך בזה היה מנסה אותנו או לזולתנו ולא היתה הארץ כעזבת מהשגחתו ית' ומתתו שכר לצדיקי' ופורענות לרשעים וא"כ למה אינך רוצה לשמוע את דברינו ולמה תבקש למות רק השלך על ה' יהבך והוא יכלכלך · ובאומ' וזה מקום וגו' כתב הרד"ק ויש אומ' וזה ענין שריפה כמו שמפרשים חקותם זה סיני ע"כד · והנה איכני כותב פה הכלל העולה מהמענה זה יען היותו קצר וכו':

ויען

אוהב משפט

זכרו יש בני אדם שאף על פי שמתו הם ובניהם אחריהם ישאר זכר' ושמם בעול' מפני טובו' שעשו · רבל הרשע יאבד זכרו ושמו כטעם ושם רשעים ירקב · חוץ · כמו חוצות לשון שווקים: יהדפהו יהדפוהו מן השמים או הבלהות שזכר מאור השמש אל חשך הצרות: יהדפוהו לשון דחיפה כמו ויגש גחזי להדפה או יהיה מאור אל חשך מן החיים אל הקבר שהוא חשך כמו בחשך רפדתי יצועי והוא כפול ומקופל: ינידוהו לשון ריחוק כמו מנדיכם ומזה נקראת נדה ומנודה בלשון חז"ל והוא על שם שאין יושבים תוך הרבע אמותיו ומהרחקי' ממנו: לא נין · הוא הבן: ונכד · הוא בן הבן כמו שתרגם אונק' ככדי בר ברי: שריד הוא הנשאר אחר האדם מזרע או זרע הזרע ורומז שלא ישאר לו ביום אף י"י שריד ופליט: במגוריו אשר גר שם: על על מפלתו ויומו אשר בא תמהו האחרוני' כשזכרו הצלחתו ושמעו מפלתו וגם הקדמונים שהיו בזמנו וראו טובתו ומפלתו יאחזו שער כטעם והשמותי עליך עמים רבי' ומלכיהם ישערו עליך שער וחרדו לרגעים איש לנפשו ביום מפלתך: נשמו תמהו כמו כאשר שממו עליך רבים: אחזו שער לשון סופה וסערה וכבר שיאמר ג"כ תאחזם סערה שלא שאין הלשון מקפיד בין שהסערה תאחז לאדם או הוא יאחז אותה כי מלאכו ונבהלו צירים וחבלים יאחזון ומלהכו הפך חבלים יאחזוך ועיין הרמ"בן וי"מ שער לשון שערות ראשי כלומר תסמר שערת ראשם ואינו נכון: אך לשון אך הוא מיעוט כלומר כי לא יקרה זה לצדיקים אלא למשכנות אנשי העול כי זה הוא אחריתם וזה הענין מהעונש ההוא מקום עול לא ידע אל · כלומר כהוג לבא עליו ושם הוא מקומו ועול שזכר משמש לשנים · או יהיה חסר פי"ן כלומר מקום של מי שלא ידע אל · ואם כן אתה שקרה הלך כמקרה הכסיל אתה רשע כמהו וכל מה שתחזק לומר כי האל הרשיע דינך ותבוא ראיה בזה מתוקף הייסורין הוא מוזק וראיה גדולה שאתה רשע ועול ולא יודע אל: עול שם התאר על משקל גנב סלה: עד אנה כמו מתי: תוגיון מענין תוגה ויגון ושרשו יגה והוא מבנין הפעיל: ותדכאונני: ה"לי"ף נחה והמלין אשר הם מדכאים אותו בהם הם שאומרים לו שייסוריו באו על רשעו שבזה הוא נשאר מדוכא ונשבר: זה י"מ עשר פעמים מספר מדוקדק לפי שיש עשר מענים עד כאן ואינו נכון שדברי איוב עצמו לא היו מכלימים אותו והנכון שלא כאמר בדקדוק אלא לשון רבוי הוא כלומר הרבה פעמים כמו ואפו עשר נשים לחמיכם והדומים לו: תהכרו אין לו רע במקרא והמפרשים ז"ל סמכוהו ללשון קדר שהוא לשון תמיהה בגערה ואפשר שהוא לעג מפני הקשרו עם שלא לי כמו לועג לי: ואף עיין פרש"י והר"מבן ז"ל גם זה אינו נכון והנכון כי הוא נקשר עם הפסוק שלפניו יאמר להם אתם אינכם מתביישים מלהלעיג ליפעם אחר פעם ולומר לי שאני שוגג אין זה דרך החכמים לשבר לב המתנחם בדברים קשים כי אם אין בפיכם דברים טובים דברי ניחומים למה תביישוני בדברים ואפילו יהיה כדבריכם שסגיתי מה מזיק לכם עוונותי ומה תועלת יש לכם בהלבין פני בזה הרבה פעמים כי בטעות עמי ילין ולא עמכם ואתם מה לכם עלי: אמנם · כמו אמת כלומר ודאי: אם י"מ תגדילו בפשותיכם כלומר התגאו עלי · וי"מ תגדילו לעכב' וי"מ תגדילו לצעירי ועינן הקשר הפסוק הוא שיאמר אם באמת ובודאי ואינו ספק לכם הגדילו טענתכם שאני רשע ותוכיחו עלי להכי' ראיה בזה: חרפתי ייסורי דעו כי אם כל זאת ההגדלה וההוכחה עלי כי אלוה עותני: דעו עותני עוות משפטי כמו לעוות אדם בריבו: ומצודו היא הרשת שלדין בו: הקיף · סיבב כמו כי הקיפו תרגום לסבוב לאקפה כלומר צוד לדבי ברשתו שהקיף עלי כדי שלא אברח ממנו בחמס ובעול כמו שיאמר אחר זה: הן בכל עת אני זועק ואומר חמס חמס ואיני נענה מאתו: אענה מבני' נפעל ובכל עת אני משוע שתבא לי תשועה מאתו ואין משפט כי הוא דן אותי בלא משפט: ארחי הכה אני בדרה אשר לא אוכל לקום ממנו כמי שאינו יכול לזוז ממקומו מפני אחת השתי סבות או שהוא תוך מקום מוקף מחיצו' וגדר סביב או שהוא במחשכים ולא יוכל לראות הכתיב אשר ילך בו: כבודי רמז אל הממון כמו את כל הכבוד הזה עטרת ראשי רמז אל הבנים כמו עטרת זקנים בני בנים וי"מ שהכל רמז אל המעלה והכבוד שהיה לו מבני אדם והולירמוז אל האבד פתקהו שהוא רשע שאין הפשטת הכבוד והסרת העטרה יותר מזה:

הרמב"ן

ינתק מאהלו מבטחו · שלא ישב באהלו לבטח: ותצעידהו · הבטחה אשר יבטח תוליכהו אל מלך הבלהות · גדול הבלהות · כענין בכור מות: תשכן באהלו מבלילו · יחסר כפש · כמו ותחם עליך · שהוא כמו ותחם כפשי עליך · והענין שיגזלו אהלו ותשכן כפשו שם ביד השודדי' שיתפשוהו · וכן נוכל לפרש: ותצעידהו אל מלך בלהות · כנוי לנפש · כי היא המוליכה את האדם · כך נראה בעיני · והתרגו' אמר בו תשרה אינתתיה במשכניה מדלית ליה · יאמר כי אחרי הולכו אל מלך בלהות תשכן השוכנת באהלו · ואינכה לו · כי תהיה לאיש אחר · וגם זה נכון · אבל רבינו שלמה ז"ל מפרש ינתק מאהלו מבטחו · יהיה נפרד מאשתו שהוא מובטח לה · ותוליכהו לקבר · ואז תשכן היא באהל שאינכו לו · אלמנה ונלמודה · ואיננו נכון: מתחת שרשיו ייבשו · רמז למיתתו: וממעל ימל קצירו · רמז לאבדן בניו · כי האדם שרש ובניו ענפים ופארות לו · ושרש כל עץ למטה וענפיו למעלה · על כן אמר מתחת וממעל · והתרגו' הפך זה · אמר מן ארעא ישתצון ומן שמיא איתגזר אובדניה: יהדפוהו מאור אל חשך · הבלהות הנזכרות: לא נין לו בעמו · ולא נכד ואין שריד לו בארץ מגוריו: על יומו נשמו אחרונים · אשר ישמעו רעתו אחריו: וקדמונים · הרואים אותה: אחזו שער · ורעדה · אחזו שאר כמו הפוך אחזם שער · ומשפט הלשון לאמר שניהם · חיל אחז יושבי פלשת · צירים וחבלים יאחזון · אולי זה לאמר שאין השער אוחז אותו · כי מה להם על השער רק הם אוחזי' את השער לתת את לבם שלא יבוא' ככה:

ויען

ר' אברהם פריצ"ל

ינתק מאהלו מבטחו · והבטחון מהצלחה אשר היה דבק באהלו מאז ינתק ממנו ויפסק ולא יהיה לו עוד · ומתגבורת הצרה היא תצעידהו ותוליכהו לגלות ולטלטול עד הגיעו למלך הבלהות · ר"ל לבהלה תקיפה קשה שבכולן · או כי מחמת הצרה תצעידהו ותוליכהו מחשבת לבבו להמלך ולהתיעץ מאליו · באופן שיגיע אל הבלהות והשממון · ויהיה למלך לפי הפירוש הזה שם מלשון עצה · מן כמלכתי · ומלשון רז"ל לך המלך בגבורה: תשכון באהלו מבלי לו · ותשכון הצרה והבהלה באהלו מבלי היות לו כל ושום דבר להחיות בו: יזורה על נוהו גפרית · ר"ל שאם נשאר דבר מה בבית יהיה כלה ונשרף · ויזורה על נוהו גפרית · או לשרוף ממש את ביתו בגפרית בלי הצלה: מתחת שרשיו ייבשו · ויהיה נכרת משרש וענף · באופן לא ישאר לו שם ושארית בארץ · ולא כמנהג האילן אשר מלמטה משרשיו יפרח · קצירו ענף שלו · מן תשלח קציריה עד ים: זכרו אבד מני ארץ · ובאבדון שרשיו וענפיו שהם בניו יתחייב שזכרו תאבד מאר לו מקום מכנו · ולא יהיה לו שם עוד על פני חוץ מחוץ למקומו · ר"ל לא בעירו ולא בשום מקום אחר: יהדפוהו מאור אל חשך · ובתגבורת הצרות עליו יהדפוהו ללכת בגולה מאור אל חשך ולא ימצא מנוח להחיות ולשבת · באופן כי מכל הישוב ינידוהו ללכת נע ונד מבלי מרגוע: לא נין לו ולא נכד · ואחר שזכר כליון גופו וממונו ובניו אמר שיכרת גם כן דור שלישי ורביעי אם יהיה לו · ר"ל נין ונכד · באופן כי לא ישאר לו שריד במגוריו ובמשכני מקומות מלאיו · ואיפשר כי נין ירצה לומר בני בנים והנכד יהיה רביעי · או נין יהיה הבן והנכד השלישי · כמו לי ולניני ולנכדי: מגוריו · מן מגורי אביו: על יומו נשמו אחרונים · וכל כך תגבר צרת הרשע שזכר כי על יומו אשר קרו לו המקרים ההם נשמו ונשתוממו האחרוני' אשר ישמעו שמעו · והקדמונים שהיו בזמן מפלתו וראו את מעשה ה' אשר פעל אחזו סערה ורעדה · כי במפלתן של רשעים יפחדו הרואים · שער · סערה ופחד · בחלוף שי"ן בסמ"ך: אך אלה משכנות · אך המקרים כאלה הם נופלים במשכנות איש העול והרשע במעשיות · וזהו המקום והשיעור הראוי שיגיע אלהאים אשר לא ידע אל בדעות הכוזבות ולכפור בהשגחה לגמרי · אבל לצדיקים אף אם יקרה להם מן הצרות לא יגיעו אל זה השיעור · וכיון שאתה איוב עודך חי עתה · הלא יש לך עוד חזון טוב למועד · אם תהוס דרכיך ותשאר אל אל כאמור:

והעקר מן המענה הזה לבלדד הוא זה בשלשה ראשים · א' שבלדד כעס וטען במענה הזה על הכלימה שהכלימם איוב לאמר · שהם מנחמי עמל ודבריהם דברי רוח · כמו שאמ' מנחמי עמל כלכם וגו' · ואמר אם' הקץ לדברי רוח · ובזה השיבו בלדד מדוע נחשבנו כבהמה ונטמינו' בעיניך · ב' שהוכיחו בדבר ההשגחה שאמר שהאל בלתי משגיח ואמר אליו שהוא חוטא וגרמא בפורענות אשר קרהו · ואם ראוי שבעבור מחשבתו של איוב יעזוב השם את הארץ כלה · ואם ראוי שיעתק צור העולמים ממקומו אשר הוא שבת הכל · ושלא ישגיח ממקומו · ולכן קראו צור שהוא החוזק האמתי המעמיד המציאות ומחייה את כלם · ג' מה שהוכיח עוד בלדד לאיוב ההפרש הנפלא שיש בין פורענות הרשע הגמור לפורענות הצדיקים כשהם בעלי חטאות מה · לפי שאיוב היה מאמין בהגעת הרעות לצדיק ולרשע במדרגה אחת · ועל צד המקרה והסתר העליון · באמרו תם ורשע הוא מכלה · ובלדד השיב להוכיחו במענה הזה ולהורות אליו עוד ההבדל הגדול שיש ברעות המגיעות לצדיקים בין ברעות ובכליון הגמור שיגיעו לרשעים עד כלה · ואחר שימצא זה ההבדל האמתי שהצדיק בתשובה ישאר חי ועשה פרי ושהרשע הגמור יכלה ואיננו וזכרו יאבד מני ארץ וממעל ימל קצירו · יתחייב שיהיה הדבר הזה בגזירת אלהית ובהשגחה פרטית ובהיות כי איוב היה חוטא בכפירת ההשגחה הזאת קראהו חוטא וראוי לפורענות · כי מי שלא ידע את השם בעקרי האמונה יקרא חוטא · ולזה הגיע הפורענות אליו ואתם בדבריו המענה הזה · ואמר וזה מקום לא ידע אל · כי מי שלא ידע אותו יפול ברשת הפורענות · ואין חטא כמעט גדול מזה:

ויען

[רלבג] תדוע נחשבנו כבהמה והיינו טמאים בעיניך ומרוחקים עד שמת אותנו פחותים כפחיתות הב"ח ואולם אמר זה לפי שכבר אמר איוב עליהם שזכרונם משלי אפר ושלא ימלא בהם חכם ושהשם ית' צפן לבם משכל · אתה האיש שמרוב כעסו טורף ומשחית נפשו האם בעבור העדות שאתה מעיד בענייניך נשפוט שהארץ נעזבת ויסור השם ית' מהמקום אשר עיניו ולבו שם ר"ל האם נשפוט שהארץ נעזבת מפני העדר הסדור הנופל בענייניך לפי דבריך שאין השם ית' משגיח באישי האדם אחר שאנחנו נמצא זה העניין ההולך בשאר האנשים על הסדר שזכרנו רוצה לומר שהצדיקים שיבואם רע הוא בעבור טוב אחר יותר טוב מהטוב הקודם או שהרע ההוא הוא טוב בעצמו ואם לא נשער ולזה לא תמצא שיבא לצדיק רע מכל' אותו אבל הרע שיבא לרשעים הוא מכלה אותם ואם אתה אומ' שאין העניין כן אין לנו להאמין אותך על זה אבל נאמין שכבר מר'ת בדרך שראוי לך זה העונש או שאין הרע הבא אליך ממית איתך ואם תחשוב בו זה · והאל בלדד בספור הרעות הנופלות לרשעים להאמת דעתו שזה על כד המשפט ואמר שלא די ברעו' הנופיות הבאות לרשעים אבל גם אורם ידעך ויחשך רוצ' לומר שאור מחשבתם ועצתם יחשך וילכו בחשך בכל הדברי' שיבחרו איתם · כ'דֵי כחו יהיו צרים עד שלא ימצא בעצמו יכולת ללכ' באשר ירצ' ועצתו תשליכהו ותעזבהו עד שלא תפול עצתו כי אם ביותר רע · כי שולח ברשת רגליו עד שלא יוכל ללכ' אנה ואנה ועל רשת יתהלך וילכד שם · הפח יאחזהו בעקבו עד שלא יוכל ללכת יחזק עליו איש תקיף ופריץ ויתקפהו ·

א וַיַּעַן אִיּוֹב וַיֹּאמַר׃ עַד־אָנָה תּוֹגְיוּן נַפְשִׁי וּתְדַכְּאוּנַנִי בְמִלִּים׃ זֶה עֶשֶׂר פְּעָמִים תַּכְלִימוּנִי לֹא־תֵבֹשׁוּ תַּהְכְּרוּ־לִי׃ וְאַף־אָמְנָם שָׁגִיתִי אִתִּי תָּלִין
ה מְשׁוּגָתִי׃ אִם־אָמְנָם עָלַי תַּגְדִּילוּ וְתוֹכִיחוּ עָלַי חֶרְפָּתִי׃ דְּעוּ־אֵפוֹ כִּי־אֱלוֹהַּ עִוְּתָנִי וּמְצוּדוֹ עָלַי הִקִּיף׃ הֵן אֶצְעַק חָמָס וְלֹא אֵעָנֶה אֲשַׁוַּע וְאֵין מִשְׁפָּט׃ אָרְחִי גָדַר וְלֹא אֶעֱבוֹר וְעַל נְתִיבוֹתַי חֹשֶׁךְ יָשִׂים׃ כְּבוֹדִי מֵעָלַי הִפְשִׁיט וַיָּסַר עֲטֶרֶת רֹאשִׁי׃ יתצני

ואתיב איוב ואמר׃ עד אימת תנקטון נפשי ותשפפונני במליא׃ דנן עסר זמנין תכסיפונני לא תבהתון תשתמודעון לי׃ וברם בקושטא שליתי גבי תתבית שלותי׃ אין בקושטא עלי תתרברבון ותכסנון עלי חיסודי׃ ידעו השתא ארום אלהא תקפני וסריגיה עלי אחזור׃ הא אקבל מן קדם חטוף ולא אתותב אצליולית דינא׃ אסרטי חטר ולא אעבר ועל שבילי חשוך ישוי׃ איקרי מעילוי אשלח ואעדי כלילי דרישי׃ יצדינני

ואף ט' ר"פ וסימ' ואף גם בהיותם · ואף כי תשלחנה לאנשי' · ואף כי היין בוגד · ואף אלהים עלה בהם · ואף אמנם שגיתי · ואף הסיתך מפני צר · ואף שמהתהם שאלנה · ואף מאני די בית אלה' · ואף מאני בית: גדר ג' וסימ' ארחי גדר ולא אעבור · גדר דרכי בגזית · גדר בעדי: אעבור ג' ומ"ל וסימ' נמסר בתלים סוף סימ' קמ"ב:

רש"י

תענה איוב תוגיון לשון תוגה: עשר פעמים · עשר פרשיות יש עד כאן: תהכרו לי · תנכרו לי: אתי תלין · אני הוא הלוק' מכות על משוגתי: ואף אמנם אתם נוספים עלי לגרותי ותוכיחו עלי חרפתי: מרהים ומוכיחים חרפתי על פני: אצעק על חמס ולא אענה: ויסע

אבן עזרא

עד אנה תוגיון · מן יגון: זה עשר פעמים · אמר הגאון רב סעדיה ז"ל בין בדברי איוב ותשובת חבריו הם עתה עשר פעמים · והנכון בעיני שהוא כמו ואפו עשר נשי' בעבור היות חשבון עשרה סך חשבון: עלי הגדילו · נפשותיכם: ומצודו · עניינו מצודתו: ויסע

מ"ע ספורנו

איוב ו עד אנה תוגיון נפשי להזכיר לי צער של אחרי': ותדכאונני במלים · שאמרתי וזה מקום לא ידע אל: תהכרו לי · תעבו שיחה לבי כורה רעה על דבריכם נגדי: ואף אמנם שגיתי · וגם שיהיה אמת שגגתי ועם זה · אתי תלין משוגתי · שלא עשיתי תשובה: אם אמנם עלי תגדילו · בעבור זה תגדילו עלי בקטגורין: ותוכיחו עלי חרפתי · שזה היה מכת ענשי ולא מלאתם כי יותר מזה: דעו אפוא כי אלק עותני · דעו א"כ שהאלוק אינו שמוסיף עונש על הראוי כנגד עשה לי עול: ומצודו עלי הקיף · מכל צד בבנים ובממון ובגוף: הן אצעק חמס · הנעק כלי המכה: אשוע · לאל הרע שהרבה להשחית: ארחי גדר · בכאבי הגוף שלא אשתדל למעט הרע: חשך ישים · שלא אצליח: כבודי מעלי הפשיט · מלבוש של כבוד בקרעי את מעילי כאבל: עטרת ראשי · כאמרו ויגז את ראשו שהיה שער הראש או קלתו לכבוד אבלם כאמרו גזי נזרך והשליכי: ויסע

[רלבג] טמון בארץ חבלו אשר ילכד בו ומלכודתו טמון עלי נתיב אשר ילך בו עד שלא יוכל לראותו ולהשמ' ממנו אבל ילך להלכד בו והוא לא ישער סביב מכל צדדיו בעתוהו בלהות חזקות והפיצוהו ממקומו לברוח אנה ואנה ברגליו ולא יהיה לו בהמה לרכוב עליה · יהיה רעב זרעו שלא יהיה לו דבר לתת להם לאכול ומכה נכונה לבוא לצלעו · יאכל זה הרע ענפי עורו ובדיו ר"ל שלא ישאר בחלקי עורו חלק שלם שלא יאכל איבריו הגדול שבחליים הממיתים · ינתק מאהלו מבטחו עד שלא יהיה בוטח בו ותצעידהו עצתו אל מקום אשר יהיה לו שם המוק שבבלהות · תשכון בהבלה באהלו מפני שלא היה שלו אבל בגזו בעושק וגזל ולזה יזורה על נוהו גפרית לשרפו ויחרב · מתחת שרשיו יבשו וממעל יכרת קצירו עד שיכרת לגמרי ולא ישאר לו שורש ולא ענף והרצון בו שכבר יכרת זרעו · זכרו אבד מני ארץ ולא שם לו על פני חוץ · יהדפוהו הצרות הבאות עליו מאור החיים אל החושך ומתבל יגידוהו וישליכוהו · לא ישאר לו נין ולא נכד יהיה שריד בביתו · על יום העול והרשע בבא עליו כל אלו הצרות יתמהו הבאים אחריו ותמהו הקודמים עד שאחזם שער בזה · הנה אלו משכנות האיש העול וזה מקום האיש אשר לא ידע והשכיל השם וזה דבר נמצא ונמשך בחוש לפי דעת בלדד ואולם הרעות הבאות לצדיקים אינם מזה המין כי אינם מכלות אותם לגמרי עד שלא ישאר לו זכר: והכלל העולה מהדברים הוא שבלדד משיב על מה שכבר · אמר אליו איוב שעונש הרשעי' והטובים הוא אחד בעינו והוא אמרו אחת הוא על כן אמרתי תם ורשע הוא מכלה שאין העניין כן אבל נמצא בחוש עונש הרשעים מתחלף מאד לעונש הטובים והפליג מפני זה בזכירת הרעות שימצאו מגיעות לרשעים ולפי שכמו אלו הרעות הנפלאות המצאנה מגיעות לפי מאמר בלדד לרשעים לבד הנה יראה שסבת הגעת' להם הוא רשעם ולזה לא יבטל מזה הצד מה שהביא בלדד להתיר הספק על מה שנראה אותו מרוע הסדור באלו העניינים ואמר שאע"פי שאיוב יטעון מצד מה שהגיע אליו שאין העניין כן שאין ראוי לבטל זאת הגזירה הנמצאת לפי דעתו נודקת בחוש מפני מה שיטען איוב מעצמו כי הנה אפשר שחטא איוב ואם לא עשה עול מפני שלא השתדל בשידע השם כפי היכול' כי זה גם כן חטא אצלו ולזה אמר וזה מקום לא ידע אל: ביאור מלות המענה ויען איוב ויאמר · תוגיון · מענין יגון: תהכרו לי · תלעיגו לי או יהיה מעניין עזות פנים: ומצודו · רשתו: כבודי · הוני: ויסע

אבן יחייא

ויען איוב ויאמר עד אנה ונומר עד אנה תתנו יגון הבזיון בנפשי · ותדכאו את גופי במילין שהם בודאי קול דברים בשמעים ותמונה איננם רואים: וזה עשר פעמים הוא מספר מורה על הריבוי לאמר מהאחדים שתכלימוני בדבריכם שחטאתי לה' ולכן נענשתי ולא תבושו מלהעיז פניכם כנגדי · ויהיה תהכרו לי מעניין הכרת פניהם ענתה בם שר"ל עזות פניהם וכן בערבי יקרא העזות הכרת · ואף אמנם אם שגיתי בדבריכם אתי תלין עונש משוגתי ומה לי ולכם שתכאיבוני בהוכיח הדבר הזה פעם אחר פעם · ואם אמנם עלי תגדילו לדבר פעם אחר פעם להוכיחני בחרפתי לאמר כי לעונש חטאתי נענשתי ולכן אשוב אל ה' ויעתר לי שכראה היות דבריכם אלה לטוב לי וכדי ליסרני ולהוכיחני כמצווה על העמית · דעו איפה כי לא יועיל מוסרכם אלי ובכל פעם אוסיף לדבר תועה · יען כי אשר אאמין הוא היותו ית' לעליוניו בלתי משגיח בתחתוני' שאם היה משגיח בהם היה מההכרח לומר כי אלוה עותני ומצודו ורשתו עלי הקיף בלי עון ואשם שקדם · והן אצעק חמס ולא אענה אשוע ואין משפט · וזה להיות כי אלה המבוכות יהיו הכרחיו' על האדם כפי גזרת המערכות מהככבים אשר יביאו לאנשים ותשועה אין בידם · כי יקרה אלי כאלו אורחי גדר ה' ולא אוכל לעבור לדרכי · וככה כל מחשבותי הטובות לא יצאו אל הפעל כאלו יש גדר המונעם מלבוא אל תכלית טוב וכאלו על נתיבותי חשך ישים ולא אוכל ללכת בהם · וכמעט שכבודי והיא הנפש מעלי הפשיט ונפרדה מן הגוף · ויסר עטרת ראשי והם בניו אשר מתו כי עטרת זקנים בני בנים: יתצני

תורת חסד יראת שדי

ויען איוב ויאמר עד אנה וגו' יר' הנה כמעט שמה שאמרתם בפעם הא' אמרתם אחר כך ולא די זה רק כי זה עשר פעמים תכלימוני וכו' · או יר' תכלימוני בענין העשר פעמי' שנתנס' בהם אברהם באומרכם אלי כי אפי' בנסיון א' אינני יכול לעמוד וכו' וכי הלא תבושו ממה שתלעיגו לי בעניין זה · או יר' לא תבושי במה שעולה במחשבתכם שתהכרו לי כלומ' שאתם עושים לי כדבריכם שאכיר ואדע את מגיאותי ושים גדולים כמוני יכולים לעמוד בנסיון כו' ואף אמנם אם הוא אמת כי שגיתי במה שאמרתי עד הנה לכם הנה אתי תלין משוגתי יותר ויותר אם אמנם עלי תגדילו עוד דבריכם ואם תוכיחו עוד חרפתי ומה שים לכם לדעת כעת ממני הוא כי אלוה עותני ומצודו עלי הקיף בעניין זה שאני צועק עליכם חמס על מה שחרפתוני ולא אענה על זה ממנו ית' ואשוע אליו ית' על זה ואין משפט וכו' וארחי גדר ולא אעבור שהייתי רוצה לעבור מאצליכם ואינני יכול ועל נתיבותי חשך ישים כדי שלא אדע ללכת בהם ובעניני זה כבודי מעלי הפשיט וכו' ויתצני וכו' ויחר עלי אפו וכו' ויחד יבאו גדודיו וכו' ואחי מעלי הרחיק כו' והכל הוא לי במה שאתם יודעי כעשתם זריס לי כדבריכם אלה · או יר' הנה אתם אומרי' כי אינני יכול לעמוד בנסיון א' ואברהם עמד כי' נסיונות ולזה אומר לכם כי הלא יש לכם להבינו בעין שבלכם כי מעולם לא עמד אברהם ביסורין כאלה כי הנה אני אצעק חמס על מה שלקחו הכשדים את נכסי ולא אענה ואברהם היה לו יכולת להציל ללוט ואת נכסיו ולהשיב לו כל מה שחמסו ממנו וארחי גדר ולא אעבור והוא עבר עד דן ורדף אחרי שובאי לוט בן אחיו וכו' ועל נתיבותי חשך ישים והוא ויחלק עליהם לילה כאילו היה בעת הצהרים ולי כבודי מעלי הפשיט ויסר עטרת ראשי ולאברהם יצא מלך סדום לקראתו וכו' ומלכי צדק מלך שלם וכו' · ולקח

הרמ"בן

ויען איוב · עד אנה תוגיון נפשי · במענה הזה לא יחדש איוב דבר · רק יפליג על מכאוביו והרעות הבאות עליו · ויאמר גם כן שהם חנם ובעוות משפט · ויתכוון בזה לסתור דברי האומר תחלה כי הוא מוסר · ולבכות ולקונן על נפשו · כי כן יעשו הכואבים · והפלגת אליו לראיה על דעתו בביטול השמירה כאשר פירשתי · ועוד יאמר לחביריו בסוף · כי יענשו עליו כשאינם בוכים עמו להקשה יומו · והיכם חרדי' עליו לרעותיו הגדולות ומכותיו המשונות: עד אנה תוגיון נפשי · מן יגון: זה עשר פעמים תכלימוני · הרבה פעמים · כי בעבור היות סוף חשבון עשרה כנהו הכתובים לדבר בהן · וכן יעשו בשבע · ואפו עשר נשים · כי שבע יפול צדיק וקם · ובשבעה דרכים ינוסו · וכמו שפי' ובשבע לא יגע בך רע · לא כדברי המונים שאומרים כי עתה נמנו בכאן עשרה פעמים מעני איוב וחביריו: לא תבשו תהכרו לי · כי תהיו כאילו אינכם מכירים אותי · מן ויתנכר אליהם · והותותם לא תנכרו · אף על פי שהם שני שרשים · ואף אמנם שגיתי · אם טעיתי אתי תלין טעותי · כי לא אחזור מדעתי בעבור דבריכ' · כי תשובותיכם הבל · לא כאשר חשבתי בתחלה שהייתם חכמים · ואמרתי הורוני ואני אחריש ומה שגיתי הבינו לי · ורבינו שלמה ז"ל פי' אם שגיתי וחטאתי אתי תלין משוגתי · ואיננו נכון · ואף אמנם עלי תגדילו · לשונכם · ותוכיחו עלי חרפתי · כי ברעה הבאה עלי תעשו אותה תוכחת וחרפה לאמר כי הרשעתי: דעו איפה · כי אלוה עות משפטי · לא פשעי ולא חטאתי · כי אני צועק חמס ולא אענה מאתו: ויחשבני

ר' אברהם פריצול

ויען איוב ויאמר · עד אנה תוגיון נפשי · השיב איוב לבלדד ואמר עד אנה תצערו ותתנו יגון לנפשי לשים אותה רשעה ותדכאוני במלים אצל הגוף ותכוני ותכתוני במלין ובתשובות של הבל · כי הם מלין לבד · וכמו המלה שאין לה טעם: תוגיון · מן יגון: ותדכאוני מן דכא ושפל רוח · ור"ל ותדכאו אותי · והיא מלה אחת מן הנון נוספת: זה עשר פעמים · הנה זה כמו עשר פעמים שהתוכחנו יחדו · ובכלם תכלימוני לרשע ולא תבושו ולא הכלמו כאשר תהכרו לי · רוצה לומר תלעיגו בי · שהם שתים רעות · ראשונה להרשיעני · שנית ללעוג בי ובצרתי: תהכרו · מלשון לעג נגזר מלשון ערבי: ואף אמנם שגיתי · ואף כי יהיה הדבר אמת ששגיתי ונטאתי הניחו לי · ואל תכלימוני ואל תלעיגו בי · ואתי תלין משוגתי בחיקי ולא ברבים: אם אמנם עלי תגדילו · ואם אמנם עלי תגדילו לחשוד אותי בעון גדול · וזה תוכיחו ותביאו ראיה בעבור היות עלי חרפתי מן הצרה והחלי הכבד הזה · דעו כי האל סדרו והביאני על המקרה הזה · או כי הוא עושה אתי עול כמו שאומ': דעו כא ריעי כי השם עותני שעוות את גופי והרס אותי · או שעושה עול אתי · אם מאתו הדבר · ומצודת רשתו הקיף ללכדני בה: עותני · השחיתני · או עוות עלי המשפט: הן אצעק חמס · ובאמת כי גם כי אצעק אל השם על החמס הזה ולא אהיה נענה בתשובה ממנו · כי לא ישיב אלי תשובה · ואשוע בקול רם ואין משפט: אענה · עתיד מן נפעל: ארחי גדר · ארחות עסקי והצלחתי אשר הייתי דורך עליהם גדר ה' לפניהם גדר · באופן לא אעבור עוד · ועל נתיבותי שהייתי חושב בלבבי להשיגם שם בהם חשך ואפלה: כבודי מעלי הפשיט · והכבוד והעושר אשר היה עלי כמו לבוש הפשיט אותו מעלי · אלהים: ויסר עטרת ראשי · היא המעלה והכבוד הכולל על בעלי העושר · שהכל מכבדים אותם לעושרם · או ויסר עטרת ראשי הם הבנים לדעת קצת · או ויסר עטרת ראשי · הסיר מעלי העטרה המיוחסת לבעלי הדעה והתבונה · ובפרט כשהם עשירים וחכמים: יתצני

רשי

ויסע · לשון עקירה : ויסולו לשון מסילה : אך זרו · לשון אכזר : לבני בטני · לאותן שגדלתי בביתי כאילו הם בני : עוילים מאסו בי · נבזה אני בעיני נערים · וכל שכן בעיני שרים : דבקה עצמי שאני כחוש מעובי בשרי · בעור שיני כל בשרו היה לקוי בשחין ובתולעים חוץ מחניכי שיניו :

רלב"ג

ויסע · מענין נסיעה : גדודיו · גדודי הצרות : ויסלו עלי דרכם · באורח הדרוכה והסלולה לרוב ההליכה בה : זרו ממני · היו כזרים : וחנותי לבני בטני · הרצון בזה עם היותי חונן אותם מאד בעבור בני בטני ר"ל כדי שאעמיד ממנה בנים או יהיה חנותי מקור כמו השכח חנות אל והרצון בזה שהיותי חונן אותה הוא בעבור שאעמיד ממנה בנים זר הוא לה ואינה מתרצת כלל לי ואיפשר שהיו לו עתה בנים כי לא ידענו הזמן אשר היה מעת אבדן בניו עד עת התוכחו עם רעיו ויהיה פירושו מה שאני חונן בני הוא זר להם : עוילים · אנשי עול וחמס : ואתמלטה בעור שיני · רוצה לומר שלא נשאר לו עור שלם כי אם הדבק לשרש שיניו :

י יִתְּצֵנִי סָבִיב וָאֵלַךְ וַיַּסַּע כָּעֵץ תִּקְוָתִי :
וַיַּחַר עָלַי אַפּוֹ וַיַּחְשְׁבֵנִי לוֹ כְצָרָיו :
יַחַד יָבֹאוּ גְדוּדָיו וַיָּסֹלּוּ עָלַי דַּרְכָּם
וַיַּחֲנוּ סָבִיב לְאָהֳלִי : אַחַי מֵעָלַי
הִרְחִיק וְיֹדְעַי אַךְ־זָרוּ מִמֶּנִּי : חָדְלוּ
קְרוֹבָי וּמְיֻדָּעַי שְׁכֵחוּנִי : טו גָּרֵי בֵיתִי
וְאַמְהֹתַי לְזָר תַּחְשְׁבֻנִי נָכְרִי הָיִיתִי
בְעֵינֵיהֶם : לְעַבְדִּי קָרָאתִי וְלֹא יַעֲנֶה
בְּמוֹ־פִי אֶתְחַנֶּן־לוֹ : רוּחִי זָרָה לְאִשְׁתִּי
וְחַנֹּתִי לִבְנֵי בִטְנִי : גַּם־עֲוִילִים
מָאֲסוּ בִי אָקוּמָה וַיְדַבְּרוּ־בִי :
תִּעֲבוּנִי כָּל־מְתֵי סוֹדִי וְזֶה־אָהַבְתִּי
נֶהְפְּכוּ־בִי : כ בְּעוֹרִי וּבִבְשָׂרִי דָּבְקָה
עַצְמִי וָאֶתְמַלְּטָה בְּעוֹר שִׁנָּי :

חנני

ג' מ' · ג' ג · ב'מתאותם · ל' מל' · ל' ג' וחד ל' זר"ל וחס' · ל' וחד זרה ומלע' · ג' · ב' · ג'

יְצַדְּיִנַנִי חֲזוֹר חֲזוֹר וְאֵיזִיל וְאַטֵּיל הֵיךְ
קָסָא סַבְרִי : וּתְקֵף עֲלַי רוּגְזֵיהּ
וְתַחְשְׁבִינַנִי לֵיהּ הֵיךְ מְעִיקוֹהִי :
כַּחֲדָא יֵיתוּן אוּכְלוּסוֹהִי וּכְבָשׁוּ עֲלַי
אָרְחָתְהוֹן וּשְׁרוֹן חֲזוֹר חֲזוֹר לְמַשְׁכְּנִי :
אַחַי מְעִילָוַי אַרְחִיק וְיוֹדְעַי אִתְעֲבִידוּ
חִילוֹנָאֵי מִנִּי : פְּסָקוּ קְרִיבַיי וּמְיַדְּעַי
אַנְשִׁיוּנִי : דַּיָּירֵי בֵיתִי וְלְחֵינָתַיי לְחִילוֹנַי
יַחְשְׁבוּנַנִי הֵיךְ בַּר עַמְמִין הֲוֵיתִי
בְּמֶחֱמֵיהוֹן : לְעַבְדִּי קָרֵיתִי וְלָא יָתִיב
בְּפוּמִי אֶבְעָא מִינֵיהּ : רוּחִי נוּכְרֵיתָא
לְאִנְתְּתִי וְאִתְחַנְנִית לְבַר מְעַיי : לְחוֹד
יַנְקַיָּא רַחֲקוּ מֵמְרֵי אָקוּם וּמְמַלְּלִין
מִנִּי : רַחֲקוּ יָתִי כָּל אֱנָשֵׁי רָזִי וְדֵין דִּי
רְחִימִית אִתְהֲפַךְ בִּי : בְּמַשְׁכִּי וּבִסְבְרִי
דָּבְקַת גַּרְמִי וְאִשְׁתַּחֲרִית בִּמְשַׁךְ כַּכַּאי :

חוסו

מסרה

ויסע ג' וסימ' בסדר בשלח : כעץ ג' וסימניך יבש היה כעץ · ויסע כעץ תקותי · ותשבר כעץ עולה זרו ב' וסימ' ויודעי אך זרו מני · לא זרו מתאותם : ולא יענה ה' וסימ' וזעקתם ביום ההוא · אז יזעקו אל יי' דמיכה · ישאהו על כתף · שם יזעקו ולא יענה לעבדי קראתי ולא יענה: אקימה ג' וסימ' נמסר בשמואל ב' סי' ג' :

אבן עזרא

ויסע כעץ כאשר יוסר ממקומו: ויסולו מן סלון ממאיר כמו הנני סך את דרכך בסירים מן כמשוכת חד וכן דרכי סורר מן סירים : עוילים · נערים או רשעים בעלי עול : וזה אהבתי זה שאהבתי כולם נהפכו בי : ואתמלטה בעור שני העניין לא נמלטתי אלא כמו שני בעור :

כמו

מ"ע ספורנו

ויסע כעץ תקותי · באולי הגוף הסיר תקותי מלהוליד ולקנות עוד ממון : ויחשבני לו כצריו בזה שלא הכה בהדרגה · אבל יחד יבואו גדודיו · כאמרו עוד זה מדבר וזה בא : אחי מעלי הרחיק על הפך ואח לצרה יולד : ויודעי אך זרו ממני · גם אם לא רחקו נהפכו לזרים ובלתי מכירים : נהפכו בי שלא כמנהג הטבעי : לבני בטני בני הבני' מאסו כי חשבו שהיה רשע וראוי לזה היסורין בעורי ובבשרי דבקה עצמי הנה העצם דבק גם לעור באיזה מקום: ואתמלטה · מהדבק : בעור שיני · לא דבק עור השפתים לשני' באופן שנשאר הדבור :

חנני

אוהב משפט

יתצני · י"מ אותו כמו תנור וכירים יותן שהוא הסרת הטבלה מעל התנור וכן היה אומר איוב לפי שה' כלה בשרו ועורו שעל עצמותיו וזה הפי' טעות כי נתיצת התנור היא העיקר' אבל בני קרקע לפי שהוא מחובר כדברי רז"ל וכמו ונתץ את הבית אבל הוא משל לאילן המחובר שנותצים סביב סביב העפר אשר הוא סביב שרשיו והוא"כ נופל וזה שאמר אחר זה ויסע כעץ תקותי כי אחר שהלך האילן ונותץ אין לו תקוה להחליף ויצמיח: ויסע מבנין הפעיל על קבוץ בפ"תח כמו ויסע משה את ישראל כלומר הסיע ממני תקותי כמו שאין תקוה לעץ הניתץ שיעשה פירו' וזה על דרך תוכחותיו בכל הענינים כי מה שבנעוריו שאחריתו ישגה מאד היה ענינת הבל כי אין לו תקוה בזה :

ויחר ויחר כשהוא בחו"רק היו"ד הוא מבנין קל והוא בודד ונח' כשהחרון הנ' בדין כמו ויחר אף יי' עם ועתה שהוא בפ"תח הי"ו הוא מבנין הפעיל והוא יוצא שהוא החרה אפו כלומ' כי מן הדין לא הי' עלי דין חרון אף אבל הו' חשבני כאחד מצריו והחרה אפו עלי שלא כדין וזה מתלונותיו שהו' מתרעם על הש"י שהוא מתנקם ממנו על קלת עבירו' שעשה בימי נעוריו בייסורין קשים כאדם המתנהג כן עם אחד מצריו וכבר הקדמנו זה הרבה פעמים :

יחד [illegible]

תורת חסד יראת שדי

ולקח האל ית' כהונתו של מלכי צדק ונתנה לו ולי יתצני סביב ואלך ויסע כעץ תקותי ולאברה' אמר הן לי לא נת זה זרע וכו והנה דבר ה' אליו לאמר וכו' ויוצא אותו החוצה וכו' ויאמר לו כה יהיה זרעך ולי ויחר עלי אפו ויחשבני לו כצריו ולאברהם ויחשבה לו צדקה ולי יחד יבאו גדודיו ויסולו עלי דרכם ויחנו סביב לאהלי ממש ולאברהם כאמר ידוע תדע כי גר יהיה זרעך וכו' ולא הוא ולי אחי מעלי הרחיק ויודעי אך זרו ממני ולאברהם כאמר ואתה תבא אל אבותיך בשלו' שקרבו שיה' ובשרו על תרח אביו שיתקרב אליו ולי חדלו קרובי וגו' ולאברהם כאמר ודור רביעי ישובו הנה ולי גרי ביתי ואמהותי לזר תחשבוני וכו' ולאברהם נתקרבה אחותו הגר וכו' ואני לעבדי קראתי ולא יענה וכו' ואברהם אמר לאליעזר עבדו וקיים את דבריו ולי רוחי זרה לאשתי מכל מכאובי וחנותי אותה כדי שאעמיד ממנה בנים ואיננה מתרצת לי ולאברה' אמרה לו שרה חמסי עליך אנכי נתתי שפחתי בחיקך וכו' כי היתה מתנחמת מזה והיתה רוצה להיותה היא הבעלת הסריון ההוא ממנו ולי גם עוילים והם הקטנים מאסו בי ולאברהם אמרו הגדולים נשיא אל"ים אתה בתוכנו ולי תעבוני כל מתי סודי ולאברהם היו מתקרבי' ענר אשכול וממרא ולי בעורי ובבשרי דבקה עצמי וכו' ובאברה' כאמר ואל הבקר רץ אברהם כאילו היה עדין בימי בחרותו דשן ורענן · ואם

וכחנאו : תיעבוני כל מתי סודי והם החכמים בעלי עצה שהייתי מגלה סודותי להם לבחור בהם הבחירה הנאותה : ואפילו זה שר"ל אלה הריעים אשר לפני אשר אהבתי נהפכו בי והיו לי לאויבים · וכל זה הוא יען כי כל אחי רש שנאוהו ומרוב חליי דבקה עצמי בעורי ובבשרי כי נפד עורי על עצמי יבש היה כעץ ואתמלטה בעור שיני · הוא לשון והמליט זכר ור"ל ואני אתמוטט בהתמוטטות שיני בעור כי כלם נופלים מפי ואיני יכול לאכול :

אבן יחייא

יתצני סביב כי הרס ברות שעלתו הבתים שלי והוצרכתי ללכת כגר בבתים אחרים · ויסע תקותי אשר היה לי במקנה בקר וצאן ועבודה רבה כעץ אשר יפול מפני יובשו מעצמו וככה הם מתו ונסעו שנשכנו · וחרה אפו בי ויחשבני לו כאחד מצריו · כי יחד יבואו גדודיו כשדים ושבא · ומצאו דרכם סלולה לבוא עלי · וכאלו הגיעו לחנות עד סביב לאהלי כי בראותם כי יד אלוה נגעה בי · חשבו אותי ככלי חרש בכל דבר כי אין עוזר לי · יען כי אחי מעלי הרחיק האלוה · ויודעי והם אחי האב ואחי האם אך זרו ממני ונהפכו לי כזרים · וקרובי והם בני אם ואחות חדלו מלהתקרב אלי · ומיודעי והם בני אחי האב ואם שכחוני · ואפילו אתם גרי ביתי המשרתים לי ואמהותי לזר תחשבוני · וליותר מזר של נכרי הבא מדרך רחוקה תחשבוני · כי שם זר יאמר על האיש אשר איננו קרוב אליו אבל הוא מעירו · ושם נכרי יאמר על אשר הוא זר גם אל העיר וארץ מולדתו · כי פעמים רבות קרה לי בחליי כי לעבדי קראתי ולא יענה להיותי חשוב בעיניו כמעשה ידי יוצר · מה שלכן הוצרכתי להתחנן לו במו פי שיעשה הדבר אשר אצטרך אליה: רוחי זרה לאשתי מה שהוא הפך הנהוג כי הנשים אוהבות את בעליהן עם מומם · ואם אצטרך מדבר מה חנני בטני והם בני בנותיו של איוב אצטרך לשאל מהם בתחינה ותחנונים · גם עוילים והם העוללים והנערים מאסו בי · ואפילו בפני כשאקום ידברו בי וילעיגו מה שלפנים ראוני נערים

חנוני

ר' אברהם פריצול

יתצני סביב ואלך · ונתץ ה' אותי והרס כל בנייני ביתי וכל עסקי אשר היו לי · באופן כי הוצרכתי ללכת מהם להרישתם : ויסע תקותי ממני · כעץ הנעקר והיבש שלא יצמח עוד : ויסע · עתיד מן הפעיל עם וי"ו ההפוך : ויחר עלי אפו · ואחר כל המכות הנפלאו' אשר קרו לי בביתי ובחומותי ובבני ביתי ובכל עשרי וקנייני קרה הפו בגופי ממש להכותי בחולאים מרים כאלה : ויחשבני לו כצריו · כאלו אהיה אחד מצריו ואויביו · להרבות ולהוסיף עלי מכות טריות יום יום : יחד יבואו גדודיו · ויחד עלי יבואו גדודי החולאים וחבורות השחין מונחים על גופי במספר רב · באופן יחנו עלי בגדודי חיל : ויסולו עלי דרכם · דרכו על גופי כלם כדורך בדרך במסילה · וכל כך הסרבים כי עוד מהם רואה אנכי אותם חונים סביב לאהלי להתחדש עלי בכל יום · כאלו הם מחוץ לאהלי ממתינים עת הכנסם בתוכו לגור עלי : אחי מעלי הרחיק · ואחי הקרובים הראויים לרחם · כי אח לצרה יולד · הרחיקם השם מעלי למאסם אותי · ויודעי המכירי' אותי שבו לזרים · כאלו לא ידעוני נזרו ונפרדו ממני : זרו מן ויזר על פני המים · או מן לזר נחשבו : חדלו קרובי · ועוד הפליג לדבר בצרתו · כי הקרובים אשר הם חייבים לבקר ולשלח מנות לחולי עמו · ואליו חדלו מלעשות שום דבר · לא לבקרו ולא לשלוח מנות · ומיודעי שכחוני ·

לגמרי : גרי ביתי ואמהותי · וגרי ביתי ושפחותי אשר בטבע ראוי שיכבדו את אדוניהם לזר תחשבוני · וכנכרי אשר מארץ רחוקה כן הייתי בעיניהם · ולפעמים ידבר לנוכח ושלא לנוכח : לעבדי קראתי ולא יענה · וגם לעבדי קראתיו בראשונה לדבר מן הדברים אשר אצטרך בחוליי ולא יענה · ואף כי אוסיף להתחנן אליו במו פי ולא יענני : רוחי זרה לאשתי · ואפילו לאשתי שוכבת חיקי רוחי זרה · ונורחת ממני בחשבה כי רוחי מעופש בחולאי הגוף · ואף כי אתחנן אליה לעזרני בעבור בני בטני אשר מתו · ואשר יצאו ממנה ואשר אהבתיה ולא תועיל · או וחנותי לבני בטני · רוצה לומר אתחנן אליה לאמר · כי עוד אולי תזון למועד להעמיד ממנה בנים יחיו כדי לעורר אותה לשרתני · ולא מועיל : גם עוילים מאסו בי · גם העוילים בעלי האון והחמס מאסו בי · ואף כי אקום מתאבי לעמוד לכבדם לא יועיל אלי דברי וידברו בי כאלות כמרלות · או יהיה עוילים בחורים ונערים · מן עול ימים וזקן · ור"ל שאף הנערים שהיו יראים ממנו בראשונה עתה יבאישוהו ויסקלוהו : תעבוני כל מתי סודי · והאנשים אשר כבר הייתי מתיעץ עמהם וממתיק סוד עתה תעבוני ומאסוני · ואשר אהבתי בלבבי נהפכו עלי לאויבים · ויחשדוני לרשע ויחרפוני : בעורי ובבשרי · בעורי ובבשרי שנכמר ונתדלדל לרזון דבקה עצמי עליו · ר"ל שהעצם הגיע עד אוני העור והבשר הלך לו : ואתמלטה בעור שני · ולא נמלט אתי עור שלם שלא נקבוהו העצמות רק עור אשר על סביבות שניי :

הרמ"בן

ויחשבני לו כצריו · יראה כאלו אני חשוב כאחד מצריו · כי אריע לו כאשר יריע האדם לאויבו : ויסולו עלי דרכם · כמו אלי · יאמר כי יבאו יחד גדודי חילו ויעשו מסלת דרכם אליו · ויחנו סביב לאהלו · כאשר יעשו עם המלחמה הבאים לצור על העיר · וכן החונים עליו מעט אשר אליו בלבדו · או יאמר כי יבאו גדודיו ויעשו דרך מסלה עליו לעשותו תחת כפות רגליהם ויחנו סביב לאהלו כדי שלא יוכל לברוח עד שובם לרמות אותו : ויסלו · לשון מסלה · וכן אמר התרגו' וכבשו עלי אורחיהון · והחכם ר' אב"ע פי' מלשון סלון ממאיר · ואין טעם לו : רוחי זרה לאשתי · מפני חליי כמאסתי לרוחי עד שנעשת רוחי זרה אפי' לאשתי · אם הייתי מתקרב אליה · ואני צריך להתחנן אפי' לבני · אם היו חיים · כי שם מוראי וכבודי מעל כל הבריות · ויתכן שאין לו בני בנים · והם פרי בטנו : עוילים · נערים כמו ישלחו כצאן עויליהם : וזה אהבתי נהפכו בי · יאמר תעבוני כל מתי סודי וזה שאהבתי עמהם וכולם נהפך לבם לשנוא אותי : בעורי ובבשרי דבקה עצמי · מרוב כחש · ונמלט עצמי מן המות בעור שני · כי אפי' שניו לא היו נכסו' רק יאכל מעט בעור אשר בשרשי השני' ויהיו העצמו' יבשות :

חנוני

חָנֻּנִי חָנֻּנִי אַתֶּם רֵעָי כִּי יַד־אֱלוֹהַ כ' ובפסו' חוסו עֲלַי חוסו עֲלַי אתון חַבְרַי אֲרוּם
נָגְעָה בִּי׃ לָמָּה תִּרְדְּפֻנִי כְּמוֹ־אֵל ל חס' מְחָתָא דַיְיָ קְרִיבַת בִּי׃ לְמָא תִרְדְּפוּנַנִי
וּמִבְּשָׂרִי לֹא תִשְׂבָּעוּ׃ מִי־יִתֵּן אֵפוֹ ד' כתי' כן דִּכְמַת אֱלָהָא וּמִבִּסְרִי לָא תִסְבְּעוּן׃
וְיִכָּתְבוּן מִלָּי מִי־יִתֵּן בַּסֵּפֶר וְיֻחָקוּ׃ נ' נ' מָאן יְהַב יְהֵי וְיִכָּתְבוּן מִלַּי מָאן יְהַב
בְּעֵט־בַּרְזֶל וְעֹפָרֶת לָעַד בַּצּוּר ד' חס' בליש' ג' בְּפִתְקָא וְיִתְרַשְׁמוּן׃ בְּקוּלְמוֹס
יֵחָצְבוּן׃ וַאֲנִי יָדַעְתִּי גֹּאֲלִי חָי וְאַחֲרוֹן ל' ומלעי' דְּפַרְזְלָא וְכַרְכְּמִישָׁא לְעָלְמָא בְּטִינָרָא
על יִתְפַּסְלָן׃ וַאֲנָא יְדַעִית דְּפָרִיקִי
קַיָּים וּמִן בָּתַר כְּדֵין פּוּרְקָנֵיהּ על

חנוני חנוני ב' ובפסוק ובפסיק וסימ' נמסר במסרא רבתא במערכת אות הבי"ת בס"ד : ועפרת ד' חסר בליש' וסימ' נמסר בסדר מטות וזכריה סימ' ה': בצור ג' וסימ' והכית בצור · בא בצור והטמן · לעד בצור יחצבון :

רשי

בעט ברזל יחצבון בצור ואח"כ מעבירין את העופרת עליהם לתת לאותיות מראה שחרורית להכירם וכן דרך חוקקי אבן ולא יתכן לפרש עט של עופרת שהרי רך הוא אצל האבן : ואני ידעתי כה גואלי חי · ואז זה חוזר למעלה : אתם תרדפוני : ואני ידעתי גואלי חי · ליפר' והוא יתקיים ויעמוד · יקום · אחרון על עפר · לאחר שיכלו כל שוכבי עפר הוא אחרון יעמוד · יקום יתקיים : ואחר

רלבג

יד אלוה · מכת השם : ויוחקו · ויוכתבו : יחצבון · יחקקו : נקפו · כמו נקבו או נקפו ישברו : שדון · שיש דין והוא שם בשקל בוז והרצון בזה בעבור מה שאתם יודעים לפי דבריכם שיש דין ומשפט על כל מעשה האדם גורו לכם מהכעים אותו בכמו אלו החרפות אשר אתם מחרפים אותי ויהיה תדעון הווה ואם הוא לשון עתיד וכמוהו ימצאהו רבים בלשונינו או יהיה לשון תואר בשקל שוב מלחמה ויהיה הרצון בזה בעבור מה שאתם יודעים לפי דבריכם שהאדם נידון על כל מעשיו אם טוב ואם רע ראוי לכם שתיראו מהכעים אותי בזה האופן כי הוא חטאת נפלא : ביאור דברי המענה ענה איוב ואמר עד אנה תוגיון לנפשי ותדכאו אותי במילכם אלא שאתם מבזים אותי בהם ואין בהם טענה צודק' לאמ' דעותיכ' אבל הם מלים לבדה · זה עשר פעמים דברנו אחד אל אחד ובכל מענה ששיבותם לי תכלימוני בדבריכם או אמר עשר על צד הרבוי כי לא דברו עמו כי אם חמשה פעמים ולא תבושו לומר לי כמו אלו הדברי' ותעיזו פניכם לי · ואף אמנם אם יהיה כדבריכם ששגיתי מה לכם עלי תהיה שלי משוגתי והניחו אותי · ואם אמנם עלי תגדילו משוה ותוכיחו עלי חרפתי בעבור מה שאתם רואים כי מהמכות והפגעי' להאמינכם כי הכל במשפט והביאו ראיה מזה שאני הייתי חוטא · דעו באמת כי השם עיותני והקיף עלי רשתו ללוכדני על לא חמס בכפי · הן אצעק חמס על נגעי וצרותי אשר באו בסבת מערכת הככבים בעת הלידה שלא כדין ואין עונה אותי אשוע ולא אמצא משפט · גדר השם המסדר זה הסדור ארחי עד שלא אוכל להשיג חפצי ועל הנתיבות שאני מכוין אליהם חשך ישים ולא אוכל ללכת שם · כבודי מעלי הוני מעלי הפסים כמו שהשיגני מאבדן קניני ויסר זרעי שהיה עטרת ראשי כמו שאמר עטרת זקנים בני בנים · הרם אותי סביב במכותיו שסלח לאבד קנייני ובני עד שאני נחשב כאילו הלכתי ויסע בזה הפועל כעץ תקותי ר"ל שאין לי תקוה כמו שאין תקוה לעץ כשנתלוהו סביב לעקרו משורש מן הארץ אשר היה מתשרש שם כי הוא אילו יוכח כן ימות בלא ספק וכן אני כשהוסרו ממני קנייני אשר היה בהם חיי רוחי הנני נחשב למת · ויחר עלי אפו להכותי אחר זה באלו המכות הנפלאות ויחשבני לו כאילו הייתי אחד מצריו לרדוף אותי בכל עת על לא חמס בכפי · יחד יבואו גדודי הצרות בי ויסולו עלי דרכם ר"ל שדרכם סלולה ודרוכ' לבוא אלי מרוב ההתמדה ויחנו אלו הגדודים סביב לאהלי · הנה מרוב הצרות אשר לי נהפכו עלי אחי ויודעי וקרובי ומיודעי לזרים עד שרחקו ממני ושכחוני כי במוט רגלי האנשי' ימלא הרבה שיעלימו עיניהם מהם אויביהם וקרוביהם וישכחו אותם · ולא זה לבד אלא האנשים הגרים בביתי והם אוכלי לחמי ושפחותי חשבו אותי לזר נכרי הייתי בעיניה' לעבדי קראתי ולא יענה ואף גם זאת שאתחנן לו בדברי למלאות שאלתי ולא אלווני כדרך שילוה האדם לעבדו הנה עם כל זה לא יענה · רוחי היא זרה לאשתי עם היותי חונן אותה מאד כדי שאעמיד ממנה בנים · גם האנשים הפחותים בעלי העול מאסו בי אקומה בפניהם ולא יבושו עם זה מלדבר בי חרפות ובזויים · כל אנשי סודי תעבוני ואלה העומדים עמי והם רעי אשר אהבתי · נהפכו לי לשונאים וחרפוני חרפות רבות · הנה לרוב כחושותי דבקה עצמי יחד בעורי ובבשרי כאילו אין בי בשר כלל ולא נשאר בי עור שלם שלא נקבוהו העצמות רק הדבק לשרש השניים שהוא דומה לעור · חנוני חנוני אתם רעי כי מכת השם נגעה בי בלא פשע · למה תרדפוני כמו אלה העוולים המחרפים אותי או ירצה אם השם רודף אותי בכמו אלו המכות למה תרדפוני כמוהו עד שלא תשבעו מבשרי לרוב שנאתכם אותי · מי יתן איפה ויכתבון מלי כדרך שיעמדו לנצח ואולם אמר זה לשערו שדבריו צודקים ואף על פי שרעיו היו מרחיקים אותם בטענותיה' הכוזבות ואין לאומר שיאמר שאני חטאתי בשלא השתדלתי לדעת השם כפי היכולת כמו שאמר בלדד על איוב באמרו וזה מקום לא ידע אל כי אני ידעתי כי מי שגואל נפשי ומגיע לה ההצלחה אשר הוא חי וקיים לנצח : וידעתי

אבן עזרא

כמו אל · הוא הקדש : לעד בצור יחצבון · היה מתאוה שיחצבו במקום שלא ימחו : ופתאויתי שאדע שגואלי שדבר בשבילי טוב הוא היום בחיים או יהיה אחרון שיולד : ואחר

אבן יחייא

חנוני חנוני אתם ריעי אשר לפני כי יד ומכת האלוה נגעה בי ולכן אתם חייבי' לחון אותי להיותכ' ריעי · ולהיותי צריך מכם : ולמה תעשו ההפך ותרדפוני כמו שרודפני האלוה מבלי פשעי וכשו לא תשבעו לראו' הרעה מבשרי כי עוד תכספו שיתוסף עלי הווה על הווה ולכן תכאיבוני בדבריכ' ותכלוני ובמקום נחמי תוסיפו תימה : מי יתן איפה ויכתבון מילי בכתב ידי אדם · ומי יתן שיוחקו בספר עם הדפוס באופן שנעשות ספרים הרבה בדפוס ישוטטו בכל פנות האדמה · ומי יתן שואת זה עוד בצור יחצבון בעט ברזל ועופרת למען יעמדו לעד ויראה מהאחרונים הבאים אחרינו החמס הגדול אשר נעשה אלי בהיותי תם וישר ונקי בלי חטא : כי אני ידעתי שיש לי גואל קרוב חי ואכם ועשיר וגבור · ועם כל זה להיות כי כל אחי רם שגאוהו אני האחרון במעלה מכל מה שקדמוני ממשפחתי על העפר יקום : ר"ל

תורת חסד יראת שדי

ואם כן איפה חנני חנני אתם רעי כי יד אלוה ומדת דינו נגעה בי בשביל הב' דברים שאמרתי עד עתה ואין כוכתו לכסותני וכו' ואם כן למה תרדפוני כמו שהאל ית' הוא רודפני וכו' ומי יתן איפה ויכתבון מלי אלה כו' או לעד בצור אשר אקבר בו יתגלון ויהיו נקראים לכל האנשים הרואים שם את קבורתי וידעון הצרות שעברו עלי: ואני ידעתי גואלי חי כתב הר"דק פי' הוא אחרון שיקום על שוכבי עפר להחיותם או לשופטם ע"כ : וכפי זה יר' ואני ידעתי כי גם אם כל העולם ימות הנה גואלי והוא האל ית' היכול לגאלני הוא חי לעד ולנצח והוא אחרון שיקום על שוכבי עפר באופן שהוא ית' היה קורא תמיד אותם הדברים אשר היו כתובים וחקוקים על קברי כו' והוא ענין הגוזמה מה כדי להגדיל ענין המלאת קינתו על עצמו · ואחרי

הרמ"בן

חנוני חנוני אתם רעי · אחרי שכל האחרים נהפכו בי חמלו עלי אתם שהייתם רעי בדעת ובסכמה · כי יד האלוה נגעה בי · ולמה תרדפוני אתם כמו האלוה וכולכם על לא חמס : ואני ידעתי גואלי חי · יאמר כי ירצה שיחמלו עליו חבריו ולא ירדפוהו וירצה שיכתבון מליו · אולי יחמלו עליו אחרים השומעים טענותיו · אע"פ שהוא יודע שלא יגאל בהלה · רק הגואל אשר יוכל לגאלו הוא חי מאז · וישאר אחרון לכל הנבראים · כי יתקיים לנצח · והוא האלהים ית' · והמפרשים אמרו כי יאמר ארצה שיכתבון מילי לפי שהגואל אותי מיד טענותיכם הוא חי עתה או יולד אחרי כן · כי אי איפשר שלא יהיה חכם מבין טענותי ודבריכם · ויהיה לי לעזר והראשון יותר נכון: ואחר

ר' אברהם פריצול

חנוני חנוני אתם ריעי · ואתם ריעי וחבירי יש לכם לחון אותי ולנחמני ולא להכאיבני ולהכעיסני אחר שיד השם נגעה בי : למה תרדפוני כמו אל · ולמה תרדפוני בדבריכם הרעים כמו אלה · ומבשרי המנוגעת לא תשבעו לראות תחלואיה · או יהיה למה תרדפוני כמו אל כמו שיעשה האל ית' · ויהיה אל זה שם לשם · או מלת כמו אל · כמו אלה · כמו והארכות האל : מי יתן איפו ויכתבון · מי יתן לי איפו שיכתבו מלי לזכרון באיזו מזכרת לעת מה · או מי יתן שיוחקו בספר להיות לכם עמים לעד · כיתר דברי הימים והזכרונות · כיראויים דברי האמתיים להיות נזכרים לנצח · ולא זכר · ונכתב לאות ליום הבא : בעט ברזל ועופרת · ושיהיו נכתבים דברי בעט ברזל ועופרת לקיים זכרונם לדור הבא · וגם שיהיו כתובים על אבן שיש · כמו המצבות החקוקות לנצח לזכרון לעתיד : ואני ידעתי גואלי · ולמען תדעו אתם ריעי שחשבתם אותי לחוטא דעו כא וראו מה שידעתי · כי גואלי חי וקיים וקדמון ונצחי · וקראו גואלי למה שהאמין אשר בידו היכולת לגאול אותו מלבד היותו הממציא הראשון לכל · וחי שהוא נותן החיים לכל בעל חי · וגם כן הוא האחרון אשר על שוכבי עפר יקום לתת הויה ומציאות לכל נמצא שימצא על עפר וסביבותיה · ויהיה פירו' גואלי חי בערך אל מציאות השם שהוא בלתי קדמון · ואחרון גם כן על כל שוכבי עפר שהוא בלתי בהארכה · באומרו אני ראשון ואני אחרון : ואחר

מ"ע ספורנו

חנוני העתירו בעדי : אתם רעי הדבקי' מאד · כי יד אלק נגעה בי · יד האלק הרע כי לא יעשה כאלה האל הטוב : למה תרדפוני · אתם בדבריכם : כמו אל · כמו האל הרע במעשיו : ומבשרי לא תשבעו · ולא יספיקו אצלכם אותם הרעות שאתם רואים בבשרי גם אם אולי הטאתי : מי יתן אפו ויכתבון מלי · שאמרתי : לעד בצור יחצבון · כי ידעתי כי יחצבון בצור למשמרת ולאות לכל משכיל : ואני ידעתי גואלי חי · וכמו כן יכהבון ויחצבו בצור דברי אלה שאומר כי אמנם ידעתי גואלי האל הטוב אשר ממנו תקות גאלה : חי · מצד עצמו לא מצד זולתו ובזה הוא יחיד בעולמו כי אין לשום נמצא שום מין חיים ולא מציאות כי אם מאתו : ואחרון · וידעתי ג"כ אותו הרע הבא אחריו : על עפר יקום · שאין לו ממשלה זולתי בעפר כנפסדים שהם על עפר : ואחר

אוהב משפט

גם י"מ עוילים כמו יסגירני אל אל עויל שהו' כמו כול ואינו נכון לפי הענין אבל הוא נערים כמו ישלח כצאן עויליהם ונקראו כן מפני שהם עוללים · יאמר כי אפילו הנערים ואין צריך לומר השרים מאסו בי ואם אעמוד לנהוג להם כבוד ידברו ברע כי כל דבור הקשור עם בי"ת הוא לשון הרע כמו ותדב' מרים ואהרן במשה · הנדברים בך · אלא אם כן הוא דבור כל נבואה כמו רוח יי' נוססה בו דבר בו · או דבור של זיווג כמו ביום שידובר בה אלא אם כן יפרש כמו נכבדות מדובר בך : תעבוני אוהבי אשר יחדיו נמתיק סוד עמהם והיו אנשי סודי תעבוני רחקוני : וזה אהבתי נהפכו בי · כלומר וזה אשר אהבתי וגם מתי סודי כלם נהפכו בי שנהפך לבם לשנוא אותי ולזה אמר זה אהבתי לשון יחיד : ונהפכו בי הוא שב אל כלם או יהיה וזה שב אל עם כלומר זה עם אשר אהבתי : בעורי מרב הרזון דבק העצם אל העור והבשר כטעם צפד עורם על עצמם : ואתמלטה בעור שיני · פירשוהו המפרשים ז"ל שהשחין אכל כל עורו ולא נשאר לו עור כי אם על השנים · וי"מ ומרוב כעסי אפוך בשרי ואתמלט העור בשיני כאשר אמר במקום אחר זה על מה אשא בשרי בשיני : ועיין הרמ"בן ז"ל : חנני אחר שאוהבי וקרובי שנאוני וגברו עלי אלו המכות רחמו עלי : יד אלוה · מכה כמו הנה יד יי' הויה · ואיפשר שיאמר ואני צועק תמיד מרוב הצער חנני וגומר : למה הגאון רבינו סעדיה ז"ל פי' אל לשון חול כלומר אלה ושב אל האוהבים והקרובים שזכר או אל המכות · והחכם אב"ע ז"ל פירש לשון קדש וכן הרמ"בן וא"כ אסור למוחקו יאמר למה תרדפוני בדבריכם כמו שרדפני האלוה בייסוריו לא די במה שעשה הוא ולא אתם שבעים ממה שאתם רואים בבשרי · או יאמר באמת אלו אכלתם מבשרי לא תשבעו ממני · עד כאן : מי יתן · הלואי כמו מי יתן והיה לבבכם כלומר הלואי שיכתבון מלי בדיו או יוחקו בספר בעט ברזל והוא נקשר אחריו · חקיקה לשון חפירה כמו פתוחי חותם או יהיה ויוחקו כמו ויכתבון כמו שנקרא הסופר מחוקק · וכמו החוקקים חקקי און שכתוב אחריו ומכתבי עמל כתבו · ויוחקו הקו"ף רפה להקל : בעט דרך הכותבי' על האבנים שחוקקים בעט צורת הכתיבה ואחר כך מתיכים בו העופרת והכתיבה היא נראית באר היטב וקיימת לעולם : יחצבון · כמו יוחקו כמו כי חצבת לך פה קבר וכתוב שם חוקקי בסלע משכן לו · ואיוב היה מתאוה שיעמדו דבריו ימים רבים לחשבו שהם אמת כי הטוען שקר אינו רוצה שיכתבו דבריו כי יודע הוא שיתברר שקרו : ואני יאמר אני רוצה שיכתבון מלי כי אף על פי שאתם מרשיעים ידעת כי יש חי בעולם חכם שיבין דברי ויגאלני מחסד שאתם חושדים אותי ואם איננו היום חי בעולם יולד לאחר זמן ויעמוד על עפר את האחרונים מי שיבין דברי יותר מכם או תהיה הכתיבה אל המאוחרות והגאולה גם כן תהיה מהם והאחרונים יקנאו ויקשה להם' עוד יש לפרש אני מבקש מכם שלא תרדפוני ואני מבקש ומתאוה שיכתבון מלי ואע"פ שידעתי שלא תגאלוני אתם מצרותי ולא יגאלני כי אם הגואל החי לעולם ושהוא עומד האחרון על עפר כטעם אני ראשון ואני אחרון · עד כאן : ואחר יאמר ומבשרי לא תשבעו · ועוד יש מכות אחרות שאינכם רואים שאתם רואים שהעור נפסד מפני השחין · אבל אחר עורי יש מכות אחרות שאפילו העצם נשבר ואומר להם אחר עורי שברו מכות זאת העצם אשר אני מראה לכם או זאת החתיכה של בשר כי היה אוחז בידו החתיכה ואומר להם זאת החתיכה שברו מכות · וי"מ ואחר שברו עורי תשאר זאת המגלה כתובה לדור האחרון : נקפו · לשון שבור כמו ונקף סבכי היער בניקף זית · ופרשו נקף והוא מבנין פעל הדגוש : ומבשרי שהוא באלו המכות אני רואה האל ומעשה תקפו וגבורתו : אשר ועוד יש במכותי ענין לא ידעם זר אלא אני לבדי רואה ומרגיש מה שיש בפנימי הגוף כטעם לב יודע מרת נפשו · והוא דרך משל לתוקף החולי בפנימי גופו לא שכלו הכליות ממש ודרך מליצה היא כלו עם כליות כמו גם אדמן תדומי והדומים לו במליצת הנבואות · ורז"ל פירשוהו כפשוטו כי איוב נשפכו כליותיו אולי הוציאם בגללי לאתו ורהב אותם ומזה חזה כי יד אלוה נגעה בו כי מעשה נסים בו שלא יחיה האדם אחרי כליות ולקותם · וי"מ אני אחזה לרעות דיני שאני יודע צדקתי ומרב דאגתי על זה כלו כליותי בחקי : כי

על־עָפָר יָקוּם: וְאַחַר עוֹרִי נִקְּפוּ־
ג' ד' זֹאת וּמִבְּשָׂרִי אֶחֱזֶה אֱלוֹהַּ: אֲשֶׁר אֲנִי
ד' אֶחֱזֶה־לִּי וְעֵינַי רָאוּ וְלֹא־זָר כָּלוּ
ג' חס' בליש ד' חס' ב' כִלְיֹתַי בְּחֵקִי: כִּי תֹאמְרוּ מַה־נִּרְדָּף־
לוֹ וְשֹׁרֶשׁ דָּבָר נִמְצָא־בִי: גּוּרוּ לָכֶם ׀
י' מל' מִפְּנֵי־חֶרֶב כִּי־חֵמָה עֲוֺנוֹת חָרֶב
שדון ק' לְמַעַן תֵּדְעוּן שַׁדִּין:

ויען

עַל עַפְרָא יְקוּם: וּמִן בָּתַר דְּאִתְפַּח מַשְׁכִּי תְּהֵי דָא וּמִבִּסְרִי אֶחֱמֵי תוּב אֱלָהָא: דִּי אֲנָא אֶחֱמֵי לִי וְעַיְינַי חַמּוּן וְלָא חִילוֹנִי יְשַׁלְּמוּ כָּלְיָתַי בְּעוּבִּי: אֲרוּם תֵּימְרוּן כְּדֵין נִרְדַּף לֵיהּ וְעִקַּר מִלְּתָא אִשְׁתַּכַּחַת בֵּיהּ: דְּחוּלוּ לְכוֹן מִן קֳדָם חַרְבָּא אֲרוּם בִּרְגִיז אֱלָהָא עַל סוּרְחָנוּתָא מְגָרֵי קְטוֹלִין דְּחַרְבָּא מִן בְּגַלַל דְּתִנְדְּעוּן דְּדַיָּין קְשׁוֹט הוּא מָרֵי דִינָא:

ואתיב

אחזה ד' וסימ' אני בצדק אחזה פניך · בלעדי אחזה אתה הורני · ואחר עורי נקפו זאת · אשר אני אחזה לי · וא' ואחזה אנכי אשית לבי: תדעון ד' וסימ' למען תדעון אשר יפלה יי' · בזאת תדעון כי יי' שלחני לעשות · גורו לכם מפני חרב · ויאמר יהושע בזאת תדעון:

רש"י

ואחר עורי נקפו זאת · והם אינם נואכים לב לגואלי אלא אחר מכת עורי נקפו וכגפו ונקרו · הקניטה והרדיפה הזאת שאמרתי שהוא לי כנוקף · ומוסך בעורי כמו ונקף סבכי היער · ומבשרי אני רואה משפטים · אלוה לשון משפט ויסורים · כי תאמרו מה נרדף לו · כמו כי תאמר בלבבך שהוא משמש לשון דילמא · כלומר ושתהיו נותנים לבבכם להמול ולומר למה נרדפנו · ושרש דבר הנמצא בו מה הוא · לעולם נא תעלה בלבבכם הטיבה הזאת · שרש דבר על למה הוא עומד · כי חימה · שאתם מגדילים עון המביא לידי חרב · למען תדעו ותבינו סוד הפורענות הבא על הרשעים ויש אם למסורת · שדין כתיב כמו שיש דין בעולם כמו שקמתי דבורה כן ראיתי בתנחומא : מענה

אבן עזרא

ואחר עורי נקפו זאת · כמו ונקף סבכי היער ועניין זאת עצמי ועורי ובשרי : אחזה אלוה · הנגעים שיחדש עלי : כי תאמרו · היש בכם שיאמר מה נרדף לו : ושרש דבר · רע · יש לכם לגור מפני חרב : כי חמה · בעבור עוונות יבא חרב : למען תדעון · שדון · כמו דין שיש דין : לכן

רלב"ג

וידעתי האחרון אשר על עפר יקום והוא השם ית' ר"ל שהאחרון מהפועלים הכוכבים על הארץ הוא השם יתברך וקראו אחרון להיותו אחרון אצל חקירתינו כי אנחנו נתחיל מן המאוחר ונלך ממנו אל הקודם ואמנם הוא ראשון במציאות ואיפשר שיהיה אומרו ואחרון על עפר יקום מורה על הנצחות והקיום על דרך אמרו אני ראשון ואני אחרון והביאור הראשון נכון יותר מצד הענין ומצד הלשון · ועם כל זה רבו מכותי עד שאחר שנקפו עורי שברו את העצם · ומבשרי אראה יד השם יתברך ומכתו אשר ידלה בזה הנה כבר הפליגו מכותי עד שאחר שנקפו עורי שברו עצמי עם היותי רואה השם ומשיג אותו יותר מבשרי ואמר זה לפי שכבר היו מיחסים לו שחטא כשלא ידע השם ית' כמו שקדם במענה הקודם הנה מה שקדם מסיפור הדעות היה דבר נגלה · ואולם הרע המשיג אותי אשר אני אחזה לי לבד הוא שאני משער כי מרוב חליי כלו כליותי תוך גופי · הנה היה ראוי לכם שתאמרו למה נרדוף אותו והנה נמצא בו שרש דבר ר"ל שראוי לי להתרעם על מה שאני מתרעם ולשפוט מפני זה שאין השם ית' משגיח באישי האדם לדעתכם היותי צדיק וישר וראוי שיעשה בי מתה שירחה בו שרש בזאת החקירה · הנה בעבור מה שתדעו שיש דין ומשפט על כל מעשה האדם גורו לכם מהכעים אותי כמו אלו ההכעסות כדי שלא תפולו בחרב כי החמה אשר אתם מביאים לי בזה האופן היא עון גדול שענשו הנפילה בחרב להיותו מהקשים שבעונות : והכלל העולה מהדברים הוא שמה שאמר בלדד שאין ראוי שיסתרו הגזירה הכוללת אשר עמהם מפני מה שיטעון איוב מעצמו הנה יאמר איוב שהענין בהפך שהוא ראוי שיקחו ממנה שראו מגיע בו מהרעות שרש זה הדבר והתחלתו להתאמת אצלם שהוא צדיק וישר יותר מן ההתאמתות אשר להם באנשים אשר הגיעם רע שהביאו ראיה מהם ועוד שהגזירה הכוללת כשלא תהיה צודקת באיש אחד הנה היא כוזבת ומה שטען בלדד כי איוב אולי חטא בשלא ידע השם ית' כבר סתר איוב מאמרו ובאר שהוא ידע אותו כפי היכולת במאמר מורה באמת שהוא ידע אותו והוא אומרו בו שהוא אחרון על עפר יקום כי זה הוא האופן אשר יגיעו בו אל הידיעה בשם ית' ר"ל כשנחקור מסבות אלו הענינים המוחשים הפועלות אותם עד שנגלה אל הסבה האחרונה והנה גנה אותם איוב על שהם היו חושקים שמא נפלא בהכעיסם אותו בזה האופן עם הודאתם שיש על כל המעשה גמול ומשפט : ביאור

מ"ע ספורנו

ואחר עורי · ואחר שהוכה עורי על ידי האל הרע : נקפו זאת נקפו והכו נפשי זאת החיונית בחלמות וחזיונו' וזה עשה האל הטוב בהסתר פנים והאל הרע בעצם : ומבשרי ומתוך אין הרע שאני מרגיש בבשרי : אחזה אלוה · אני רואה שהיא פעולת האל הרע שלא תבא כזה' אלא מהאל הטוב אפילו על העונש : אשר אני אחזה לי · אין מרגיש בזה זולתי : כי תאמרו מה נרדף לו · ואתם כשאתם חושבים עלי טענות שקר וקנטורין לרדפני ולהוסיף צערי ומה נרדף בטענות שקר אותו · שרש דבר · דבר אמת עקרי שנמצא בו : גורו לכם מפני חרב · של אלוק הרע : כי חימה · למען תדעון שדון · כי למען תדעון אני אומר לכם שהחמה אשר לאל ית' על הדור שאינו עולה יפה והעונות שנכשלתי בם לשעבר וחרב האלוק [illegible] המרבה להשחית הם יהיו [illegible] השחיתוני: מופר ב

אוהב משפט

כי נראה לי פירושו כי תאמרו רודפי' אותו אם תאמרו עליו שהוא רשע והלא אמת הוא לפי מחשבת' ששרש דבר ששע נמצא בי אם ככה עלתה במחשבתכם יש לכם עלה גדול וגורו ממני ויש פירושים אחרי' וזהו היותר נכון בעיני: גורו לכם ופחדו שלא יבאו עליכם חרב כי זאת החמה שאתם מכעיסים אותי בדברים היא חמורה כעונות החרב וכשפיכות דמים ע"כ גורו לכם שלא תביאו עליכם חרב נוקמת שתדעון באמת שיש דין ומשפט ויש שופטים בארץ לענוש האלילים פני חביריהם למען תדעון שתדעו וכמו למען אשר יצוה כמו שיצוה וכמו למען יכוח שיכוח והיו' כאשר למען שבמקרא שהוא כתיבת טעם: שדון כמו אשר דין וגם"ן כשי"ן שאתה מדבר עמי שקמתי דבורה · בשגם הוא בשר כן נראה לי פי' זה הפסו' ויש פירושים אחרים : ואתה המעיין ראה איך איפשר לטעון על איוב שהוא היה מאמין שאין האל ית' משגיח בזה העולם וכל דבריו הם בהפך וכבר הקדמנו במקומות רבים מה היתה [illegible] והתרגום תרגם כך דחולו לכון מן קדם חרבא ארום ברגיז אלהא על סורחנותא מגרי קטולין דחרבא מן בגלל דתנדעון דדיין קשוט הוא מרי דינא יפרש כי חמת האל עונו' חרב היא ומה שפירשנו הוא נכון :

לכן כבר הקדמנו בפרקים כי נוסר אחר שהלא ענין ייסורי איוב בסוד אלהי כמ"ש ויגד לך תעלומות חכמה אין לו להשיב דבר אחר על כן התכלל בכאן ואמר כי לולי שהוא חושש לכבודו על שמעו מוסר כלימתו כשאמר איוב ולא אמצא בכם חכם על כן הוא משיב · ופי' הפסוק על זאת הכוונה הוא כן לכן שחרפת אותי היום שעיפי יבריחוני להשיב בשביל שיש בי הרגש וחושים במה שאני שומע מוסר כלימתי ועל כן רוח מבינתי יענני כלומר יכריחני לענות כי

תורת חסד · יראת שדי

ואחרי שבאתי למדרגה זו שנשארתי עם עורי לבד הנה נקפו יסודי את נפשי ומבשרי שהוא עלי כל כך מועט הכמות אחזה כי יד אלוה נגעה בי כאמור ואין עניני אלה מצד נסיון ח"ו כי אם כן היה לי לא היה האל ית' מביאני לבא למדרגה שפלה כזאת אשר אני אחזה לי כו' ולב יודע מרת נפשו ועיני ראו ולא זר כו' · או יר' ומבשרי בהיותו באופן זה אני רואה בעצמי שאני ראוי לראות אל ה' אלוה ית' כי הנה הוא ית' כתב בתורתו כי לא יראני האדם וחי מה שאין כן אני כי כמעט מתי מחולי זה : או יר' ויותר רע עלי המעשה הזה אשר אני לבדי אחזה לי מה שבא עלי ולא שיחזוהו ג"כ רעי ומיודעי ויבינו טעמו יותר ממה שהוא רע עלי ענין יסורי בעצמם ומה שנשארתי בעורי כו' וכלו כליותי בחיקי על אשר תתנו בלבבכם לאמר מה נרדף לו בדבריכם מאחר ששורש דבר ההאמנה בו ית' נמצא בי : הכלל העולה ממענה זה שאמר איוב לחברו שאין להכלימו על ענין מה שלא הגיע למעלתו של אברהם אבי' שעמד בי' נסיונות וכו' כי אילו היתה עוברת עליו א' מצרותיו אולי לא היה יכול לעמוד בהן וכי הנה א"א היו לו טובות רבות ובכולן לקה איוב וכו' אשר על כן היה אומר מי יתן שיכתבון מליו ויושמו בספר או יחצבו בצור אשר יקבר בו כדי שיקראום משם אם אנשי העולם ואם האל ית' אשר הוא ישאר בעולם אחרי שימותו כלם והוא העתיד להחזיר נשמות לפגרים מתים · ושלא די לו כל יסוריו במה שהוא כמעט מת וראוי לחזות בנועם ה' אשר הצדיקים רואים סמוך למיתתם וכו' אלא שהוא נורדף מחבריו במה שאומרים לו עם היותו מאמין בעיקרי הדת וכו' : ויען

אבן יחייא

ר"ל שהקימה היותר גדולה שיש לי היא העמידה בעפר ועם כל זה לא יבוא שום א' מגואלי לנחמני ולהקימני · ונקפו וסבבו זאת העדה מאחוזת מרעי אחר עורי ואחר בשרי · ס"ר ל שהמקום העור שהייתי מקוה מגואלי שכוני גם שכבוני עדת מריעי אלה לכלות עורי ובשרי באומרם שנענשתי על חטאתי ושלכן אשוב אל ה' ואחזה האלוה והוא ייטיב עמדי · מה ששקר בפיהם כי אני לא חטאתי ותמיד אחזה כאלו האלוה הוא לי ובפרט כי שויתי ה' לנגדי תמיד · ועם כל זה עיני ראו ולא זר היות כליותי חוץ מגופי וכאלו הם בחיקי מרוב הכאבים שתלו עלי · וכאשר תאמרו מה הסבה שאיוב הוא נרדף מהאלוה · ותגזרו אומר כי בודאי שרש דבר מפעל רע פורה ראש ולענה נמצא בי · הנה אתם המאמינים בהשגחה ראוי שתגורו ותיראו מפני חרב העונש המאוסד בכשרים כי עונש העונות מהמקיפים לזולתם בחימה מהחשד · הוא החרב כי ילקה בגופו לפי דעתכם למען יודע שיש דין ודיין משגיח ומעניש לנותן מום בקדשים ככה אשר תאשימוני באשר לא אשמתי ולא פעלתי און : ויען

ר' אברהם פריצול

ואחר עורי נקפו · ועם היותי מאמין באמונה אמתית ונאותה כזאת במציאות השם ויכולתו מכל מקום לא יועילנו כל כך גברו מכותי ונכייתי ונחליתי · אחר שהגיע אבדון העור והפסד כל הבשר: נקפו זאת · ר"ל שנשברו עצמותי ונכרתו בהגבורת חומר המוגלא · ואחר מלת זאת בערך הרגישו והביטו בחלקי עצמותי ויתר איבריו המדומים המגיעים אל האבדון · ושאמונתו הטובה לא הועילה לו כלום · וגם כי עם היותו עם בשרו תמיד היה רואה וחוזה במציאות האלוה ויכולתו ומתכודד בו בדעות האמתיות · אחר עורי · אחר רקבון עורי · נקפו זאת · נכרתו ונשברו אלו העצמות שהיה מגיע אליהם · מן ונקף סבכי היער : אשר אני אחזה · אשר אני לבדי אחזה לי שעור המכאובות המגיעות אלי שלא כדין מעשי ועיני בחינתי וידיעת זכרון מעשי שעשיתי · ולא זר ידע אותם · כי בודאי איננו ראוי למשפט רע כזה · מדוע כלו כליותי בחיקי בתוך גופי · כי היה מרגיש מה שהיה מגיע אליו מאבדון כלי הכוחות השכליות · והם הכליו' היועצו' ושלא היה ראוי לפורענות כזה אם השם ישגיח בפרטים : כי תאמרו מה נרדף · ובאמת היה מחוייב בחקכם שתאמרו על ה' יתב' אם הוא משגיח מדוע ה' נרדף לו לאיוב · ומה שורש דבר העון והחטא הנמצא בי שהתחייב לפורענות כזה · ויהיה נרדף בינוני כדמות האחר לה' ברדפו איוב : גורו לכם מפני חרב · בעבור היותכם מכריחים להרשיעני לשקר גורו ותיראו לכם מפני חרב שתבוא עליכם על עון כזב כזה · כי החמה והכעס אשר הכעסתם אותי הוא מכלל העונות שראוי להפרע מכם על ידי חרב : למען תדעון שדון · שיש דין והשכון גם כן עליכם · כי השם לא יקפח שכר ופורענות הראוי אליו באיזה אופן שיהיה : שדון · שיש דון · כמו דין · על משקל רום כוז · ושי"ן שדון כשי"ן שקמתי דבורה · ושי"ן בשגם הוא בשר · כמו בשר :

והעקר מן המענה הזה לאיוב · דאשונה שסתר דברי בלדד אשר הביע דרך כלל קודם זה שהרשעים הם נכרתים על כל פנים מצד הסדור האלהי · וזה דבר שאין בו ספק כלל · וזהו מה שאמר בלדד קודם למענה הזה אור רשעים ידעך וכו' · שביב בעתוהו בלהות · ויתר כל דברי המענה ההוא · אשר חייב מדבריו היות הפורענו' שהגיע לאיוב מצד רשעו על כל פנים · ואף כי יחשב איוב בעצמו שיהיה צדיק אין ראוי להאמין שלמענו ולמען מחשבתו תעזב הארץ ההנהגה האלהית בגמול ובעונש ויעתק צור ממקומו · ואיוב השיבו בזה תשובה גדולה · כי גם שיהיה הדבר אמת שיפול הפורענו' והשכר מצד ההשגחה הפרטית · הנה כאשר נראה צדיק כמוהו נשחת ונתעב בשפל הטמטנה בעול ובחמס · הנה יסתור להאמין ההשגחה הפרטית · כי כאשר לא יצדק בפרטים הנה הכלל של בלדד שקר · שנית מה שסתר איוב דברי בלדד להוכיחו על כל פנים היותו צדיק ומאמין במציאות ה' ובקדמותו ויכולתו ונצחותו בלי תכלית · באומרו ואני ידעתי גואלי חי והאחרון על עפר יקום · ומי שיהיו אלה לו כי האמונה הזאת לדעת את בוראו עם יחוד התקון המדות אין ראוי שיבואו אליו מן הרעות הנאמנות כאלה אשר קרו אליו · וזה אמרו אחר הפסוק שאמר ואני ידעתי גואלי חי וכו' · ואחר עורי נקפו זאת · ר"ל כי גם אמנם בהיותי מאמין ואמן רוח במציאות ה' ויכולתו ונצחותו מכל מקום שנקפו ונשחתו חלקי עורו ובשרו עד עצמותיו · שלישית מה שגזה איוב את ריעיו לקרוא אותם חוטאים · להיותם חושדים איש כמוהו הידוע לכל ומכעיסים אותו ושעתידים הם ליתן את הדין לפני השם · ושיראו ממשפט הנופל בהכעס · ואחרי היותם מאמינים בהשגחה פרטית אמר להם גורו לכם מפני חרב ה' וכו' : ויען

הרמ"בן

ואחר עורי נקפו זאת · יאמר כי תחת עורו אתכו הבשר · מן כנקף זית · ונקף סבכי היער · ונקפו המוקפים · והם מכאוביו · ובמלה זאת ירמוז אל העומדת תחת עורו אתיכה בשר · או עלם אשר יתפוש בידו ויראה להם · והענין לאמר אין לו גואל זולתי האלוה והוא לבדו היודע מכותי · כי אחרי עורי אשר אתם רואים בפחין רע נקפו מכאובי את הבשר ואת העלם ואין רואה מכם: ומבשרי אחזה אלוה · כי בראותי בשרי כלה ואני חי אדע כח האלוה על בריותיו · כי ישיב אנוש עד דכא : אשר אני אחזה לי · יחובר על מה שאמר כי אין יודע מהם ספק מכאובו · יאמר אשר אני לבדי אראה לעצמי : ועיני ראו · ולא זר · מכולכם : כי כלו כליותי בחיקי · מרוב כאב · ירמוז על תקף חליו · כי לא ידענו זר במחשבה · ודעת רבותינו ז"ל כי איוב נספכו כליותיו · אולי הוציאם בגללי כוחתו וראה אותם · ומזה יחזה כי יד אלוה הוא · כי מעשה נסים הוא שלא יחיה האדם בכלות כליותיו · והתרגו' אמר בו אחר עורי נקפו זאת ומן בתר דאתפח משכי תדירא · ומבשרי אחמה טוב אלהא · ירצה לפרש ואחר אשר בעורי נקפו המכאובים תהיה זאת הגאולה אם יגאלני צורי · כי כבר נקף עורי · ומבשרי אשר נשחת אחזה אלוה · כי יגאלני : כי תאמרו מה נרדף לו · היה לכם שתאמרו מה נרדוף אותו על חנם : ושרש דבר · ועיקר טענה ומבא בדברי': על כן גורו לכם מפני חרב · האלהים · כי החמה שאתם מרעיסים אותי עון גדול הוא להביא עליכם חרב נוקמת · למען תדעו שיש דין ומשפט להכרית כל חנף · והתרגו' אמר דחולו רגיז לכון מן קדם חרבא ארום כדי רגיז אלהא על סורחנותא מגרי דקטלין בחרבא מן בגלל דתדעון דדין קשוט הוא מרי דינא · יפרש כי חמת האל עונות חרב הוא : ויען

רש״י

מענה צופר שעיפי ישיבוני · מחשבותי ישיבוני מענה לפי · ובעבור שאני חש ושותק ושמתי בי שתיקותי ישיבוני שעיפי לענות אני שומע ממך ייסורי כלימתי שאתה מכלימני · ועל כן לדבר רוח יענני מבינתי להשיבך · חושי · שתיקותי כמו עת לחשות : הזאת · תימה · היודע אתה מידה המהלכת על פני כל הדורות מני עד: כי רננת רשעים · כל ימי היות' מקרוב באה ולא לאורך ימים עומדת · ושמחת חנף עדי רגע · מועט תכלה : שיאו גובהו · כגללו · גלל של ריעי : ולא ימצאוהו יודעיו: שזפתו ראתהו: הדלים ירצו בניו · על אנשי סדום נאמר מעכ'ו' שהיו גוזלים ה ואכוריים לעניים וידיו תשיבוהו חמס כפיו · אונו · כח אונסו : עלמותיו

ביאור מלות המענה

ויען צופר הנעמתי ויאמר · שעפי · מחשבותי : חושי · הרגישו : שיאו . רוממותו : כגללו · כצואתו : ויודד · מענין נדודים : שזפתו · ראתהו : תשורנו · תראינו : מקומו · עין אנשי מקומו שהיו רואים אותו תמיד : ירצו דלים · יעשו רצון דלים : אונו · גזלתו : עלמותיו

א וַיַּ֫עַן צוֹפַ֥ר הַֽנַּעֲמָתִ֗י וַיֹּאמַֽר׃ לָכֵ֣ן
שְׂ֭עִפַּי יְשִׁיב֑וּנִי וּ֝בַעֲב֗וּר ח֣וּשִׁי בִֽי׃ ל׳ ל׳ ב׳
מוּסַ֣ר כְּ֭לִמָּתִי אֶשְׁמָ֑ע וְ֝ר֗וּחַ מִבִּֽינָתִ֥י י״ב
יַעֲנֵֽנִי׃ הֲ֭זֹאת יָדַ֣עְתָּ מִנִּי־עַ֑ד מִנִּ֨י ה׳
ה שִׂ֖ים אָדָ֣ם עֲלֵי־אָֽרֶץ׃ כִּ֤י רִנְנַ֣ת רְ֭שָׁעִים ל׳
מִקָּר֑וֹב וְשִׂמְחַ֖ת חָנֵ֣ף עֲדֵי־רָֽגַע׃
אִם־יַעֲלֶ֣ה לַשָּׁמַ֣יִם שִׂיא֑וֹ וְ֝רֹאשׁ֗וֹ ד׳
לָעָ֥ב יַגִּֽיעַ׃ כְּֽ֭גֶלְלוֹ לָנֶ֣צַח יֹאבֵ֑ד רֹ֝אָ֗יו ל׳
יֹאמְר֥וּ אַיּֽוֹ׃ כַּחֲל֣וֹם יָ֭עוּף וְלֹ֣א ה׳ · ג׳
יִמְצָא֑וּהוּ וְ֝יֻדַּ֗ד כְּחֶזְי֥וֹן לָֽיְלָה׃ עַ֣יִן ו׳חס׳ בליש׳
שְׁ֭זָפַתּוּ וְלֹ֣א תוֹסִ֑יף וְלֹא־ע֝֗וֹד י״ג פסו׳ בסי׳ ולא ולא
י תְּשׁוּרֶ֥נּוּ מְקוֹמֽוֹ׃ בָּ֭נָיו יְרַצּ֣וּ דַלִּ֑ים
וְ֝יָדָ֗יו

וְאָתֵיב צוֹפַר דְּמִן נַעֲמָה וְאָמַר׃
מְטוּל דְּרַעְיוֹנַי מְתִיבַן לִי וּמְטוּל
דִּרְחִישְׁתִּי בִי׃ מַרְדוּתָא דְּכִיסוּפִי
אֶשְׁמַע וְהֵיךְ פַּרְחָא מִן בִּיוּנְתִּי
יְתִיבִינַנִי׃ הֲדָא יְדַעְתָּא מִן אַוּוּלָא מִן
עִידָן דְּאִשְׁתְּוֵי בַּר נַשׁ עֲלוֹי אַרְעָא׃
אֲרוּם בּוּעַת רַשִׁיעֵי שֵׁצִית כְּעֶגֶל
וְחֶדְוַת דִּילְטוּר עַד שַׁעְתָּא׃ אִין יִסַּק
לְצֵית שְׁמַיָּא זוֹקְפֵיהּ וְרֵישֵׁיהּ לַעֲנָנָא
יִמְטֵי׃ הֵיךְ רַעְיֵיהּ לְעָלְמֵיהּ יְהוּבַד
חֲמוֹיִי יֵימְרוּן הָאן הוּא׃ הֵיךְ חֶלְמָא
יְטוּס וְלָא יִשְׁכְּחוּנֵיהּ יִגְלֵי הֵיךְ חֶזְוָתָא
דְּלֵילְיָא׃ עֵינָא סְקַרְתֵּיהּ וְלָא הוֹסִיף
וְלָא תוּב תִּסְכִּינֵיהּ אַתְרֵיהּ׃ בְּנוֹי יְרַעֲוֹן מִסְכְּנִין וִידוֹי

מסרה

הזאת ה׳ וסימ׳ הזאת לכם עליזה׳ הזאת חשבת למשפט · הזאת ידעת מני עד · הזאת נעמי · הזאת העיר שיאמרו : וראשו ד׳ וסימ׳ נמסר בריש סדר ויצא : אין ה׳ בליש׳ וסי׳ בלישון ארמי בנתיהון המלכיא מתגלגלין ובהתין ומיתין וביאורם נמסר בסדר בראשית ואיוב סימ׳ י״ד :

אבן עזרא

לכן שעפי · חושי בי · מהירותי להשיבך כי מוסר כלמה שמעתי ממך ורוח תבונתי תענני: כגללו מן כאשר יבער הגלל עד תמו : ויודד · כמו ירוחק : שזפתו ראתהו כמו ששזפתני השמש : בניו ירצו דלים · הפירוש נכון שהוא מן רצון ובמה יתרצה כי בניו יצטרכו לרצות הדלים שגזל ועוד שיתכן שבימיו תשבנה ידיו הונו כמו הונו כמו מצאתי און לי והמון כמו המון : ועלמותיו

מ״ע ספורנו

צופר ב לכן שאין הדור עולה יפה כאשר אמרת שרוב אנשי הדור חוטאי׳ אל ה׳ חוטא : שעפי מחשבותי בעיון : ישיבוני ישיבו אותי לדבר נגד כל מאשים את האל ית׳ : ובעבור חושי בי וגם כן אדבר מה שנשיתי בחוש: מוסר כלמתי השמע · לף על פי שאשמע מוסר כלמתי מפי איוב באמרו כי לבם צפנת משכל וזולת זה : ורוח מבינתי יענני מ״מ רוח מבינתי יכריחני לענות ולהשיב בזה לך איוב המאשים את האל ית׳ : הזאת חשבת באמרם רעה מעשה האל ברע כנגד הצדיק חשבת שהיתה מני עד אחרי שחשבת שהאל הרע הוא גם כן קדמון כאמרו מני שים אדם עלי ארץ הנה זה איכו אמת כי קודם חטאו של אדם לא היה לו שום מזיק ושום רע ואם כן היה אז מציאות השוק הרע ותמשלהו בטלים : כי רננת רשעים כי מה שהרשעים על הצלחת הרשעים אין צורך להשיב בזה : מקרוב שהיא עדי רגע באופן שזמנה מעט מאד : אם יעלה לשמים שיאו כגללו לנצח יאבד · ולפעמי׳ היה הצלחתו גדולה זמן מה ותאבד לנצח ויהיה כמאס כגלל פתאום באופן שרואיו יאמרו איו: כחלום יעוף · כמו שקרה לדור המבול : ויודד כחזיון לילה ולקצת הרשעים יקרה שיאבד כבודם כחזיון לילה כמו שקרה למצרי׳ במכת בכורות · ולקצתם : עין שזפתו ולא תוסיף כמו שקרה לפרעה כשאמר לו משה לא אוסיף עוד ראות פניך · וכן למצרים כשנאמר עליהם לא תוסיפו לראותם עוד עד עול׳: בניו ירצו דלים באופן שבניהם יצטרכו לרצות דלת עם מצרים שאבדו גם הם במכות הארץ בקשי עורף המלך ועבדיו : וידיו

אבן יחייא

ויען צופר הנעמתי לכן שעיפי וגומר לכן לשון שבועה שעיפי ומחשבותי ישיבו עלי ויטענו בי מדוע מוסר כלימתי שר״ל מוסר בכלימה באמרו גורו לכם מפני חרב כאלו הוא וחביריו היו רשעים ומוסדי׳ על נקי אשמע ממך ולא אשיבך מילין לבעבור הראותך כי חושי בי ולא אבדתי ההרגש ולכן רוח מבינתי יעלה אליך בעדי · הנה איוב היה מתרעם מה׳ באומרו כי אלוה עותני וגומר הן אצעק חמס ולא אענה וגומר בהאמינו כי בהיותו לפי דעתו תם וישר היה זה חמס הנעשה אליו מאלהיו · וצופר ענה לו כי כל זה היה לו לעונש רשעתו באומרו הזאת ידעת שהיא גזרה מני עד · מן היום אשר שם ה׳ אדם עלי ארץ אשר גרשו מג״ע כי ה׳ מעניש את הרשעים · כי רננת רשעים על עשרם הוא קרוב אל האבדון · ושמחת חנף על הצלחתו שוא כמו רגע ולא יתמיד · ואף כי יעלה לשמים שיאו והנשאותו ורוממותו · וכאלו ראשו לעב יגיע מרוב גדולה והצלחה כאשר יאבדו כלי גללים כן לנצח יאבד ובפתע באופן כי רואיו יאמרו איו בהעדרו פתאום בהיותו לפניהם · ויהיה הצלחתו כחלום שיעוף ולא ימצאוהו כי החולם ישכחהו כשיודד ויתבועע נפשו כהתפעם רוחו בחזיון לילה · והעין שזפתו והביט בו לא יוסיף עוד להביטו ולא תשורנו ותראנו עוד בני מקומו · ובניו יהיו נשברים ורצוצים ולא גאים כאביהם וזה להיותם דלים · כי גמול מעשה ידיו תשבנה לאונו שהוא בנו בכורו כמו וראשית אונו · וכאשר הוא ענה בני איש ויעשם עניים אומללים ככה יהיה עני בכור בניו ואחיו · כי

פעם אחד או פעמים בענין השגחה מה לטובתו קודם שהיה כחנף ממנו הנה אחרי שיחניפנו לא תוסיף עוד להשגיחו וכו׳ ולא עוד תשורני מקומו של המחונף ההוא והכונה לומר כי לא יכיחנו לבא עוד לביתו ומאת ה׳ תהיה לו תמורת מעשהו זה כי בניו של החנף ירצו דלים והוא הדבר הנהוג אצל העניים כי אחד מהם שואל בעד חברו ואומר לכל דברים טובים עליו כדי שיהיה ברצון טוב לכל ויתנו לו ולעת ערב לוקח גם הוא חלקו ממה שנתקבץ היום ההוא וידיו של המחניף תשבנה אונו כי יצטרך לעמול בשתי ידיו כדי שתשבנה אונו והכונה לומר כי גם עם כל מה שיעמול בשתי ידיו לא יהיה מזונו כי אם בצער וכו׳ וזה יבא לו יען כי עצמותיו מלאו עלומיו ותעלומיו של הכתנף ההוא ולא היה אומר אותם לא לו ולא לזולתו כדי להחניפו וכו׳ ולסבה זו ג״כ תשכב נפשו של המחניף עם הכתנף ההוא בתוך העפר :

תורת חסד יראת שדי

ויען צופר הנעמתי ויאמר לכן וגומר יר׳ הנה בשביל הדבר שאמרת גורו לכם וכו׳ שעיפי ישיבוני להשיבך והכל הוא בעבור חושי ומהירותי בי כי בכל יום ויום אני חייב לאמר להשתלם בעצמי כי אינני יודע אם מחר אמות ולכן אני מתיירא תמיד מחרבו ית׳ ומדינו ולא די זה רק שמוסר כלימותי אשמע שאני מן השומעי׳ חרפתם ואיכם משיבים ורוח מבינתי יענני דברי׳ מה אשר בסבת העניה הזאת אינני משיב להם · ומה היא ענייתי הזאת ידעת מני עד וכו׳ וכמו שפירש הה״ר משה קמחי כי פירושו הוא באמת ואת היה לך לדעת שהוא נוהג העול׳ ע״כ ולסבה זאת רננת רשעי׳ מקרוב והרשעי׳ הללו הם המביישים פני חבריהם ברבי׳ כי אין להם חלק לע״הב · ושמחת חנף והוא העושה להפך מן הרשעים הללו שהוא אומ׳ לרשע צדיק אתה הנה לזה לא יומתן הדבר כלל רק חנף ומיד יקבוהו עמים וכו׳ ולא תהיה שמחתו כי אם עדי רגע שהוא כמימרים כי אם יעל׳ החנף לשמים שיאו של הרשע הנחנף וראשו לעב יגיע כגללו וצואתו של הנחנף לנצח יאבד והכונה כי הנחנף בעצמו ניכו לבין עצמו לא יחשיבנו רק כצואתו וכו׳ כי גם הוא יודע כי החנופ׳ ההיא לו היא על שקר וכונתו להטעותו כדי שיעשה לו איזה דבר טוב · ורואיו יאמרו איו כדין בצואתו של מי שתמול היה מחניפו כל כך ועתה הוא מחשיבו לגללו וכו׳ וכחלום יעוף המחניף מן המקום ההוא מאד בושתו כדי שלא יראוהו אנשים באותה המדרגה השפלה ולא ימצאוהו אם באולי ירצו לתת לו איזה דבר מה מבית המחניף ההוא ויודד כחזיון לילה כי בין לילה היה דבר החנופה ההיא ובין לילה אבד המחניף ההוא : עין וגומר יר׳ ועינו של המחונף ממנו ששזפתו וזה

הרמ״בן

ויען צופר הנעמתי · לכן שעיפי ישיבוני · לא ילמד האיש הזה עתה במענהו · רק להפליג ולדבר באבדן הרשעים · כי מאז ענו אותו · ואמר לו כל אחד ואחד במענהו · ולא יעשו דבר אחר רק לדבר באבוד הרשעים ובהכרת זרעם כאשר פירשתי : לכן שעיפי ישיבוני · שעפים המחשבות שהם ללב כענפים לאילן · מלשון בסעיפיה פוריה · וכן בשעפים מחזיונות לילה · הם ההרהורים והמחשבות : כענין רעיוני על משכבי סליקו · והרהורין על משכבך · אמר הנה מחשבותי ישיבוני · ובעבור החושים אשר בי והם ראות העין ושמיעת האזנים : חושי · כמו מי יאכל ומי יחוש חוץ ממני · והוא מלשון חושין בדברי רבותי׳ ז״ל · יאמר כי מחשבותיו ישיבוהו דבר שאין דברי איוב נכונים · ובעבור כי יראה לעיני׳ ונשמע מאז ידע כן : ומוסר שדי יענה · עוד ישמע ויענהו רוח מבינתו לענות את איוב : כי רננת רשעים מקרוב · ורבינו שלמה ז״ל פי׳ · הנה מחשבותי ישיבוני · ובעבור שאני חושש בעצמי שלא לענות אותך על כל פנים גם אשמע מוסר כלימתי שאתה מכלים אותנו · ואומר שלא תמלא בנו חכם · ועל כן יענני רוח מבינתי לענות אותך על כל פנים · גם נכון הוא · והמפרשים אמרו חושי בי · מהירות בי להשיבך · מן חושה לעזרתי · ותחש על מרמה רגלי : הזאת ידעתו מני עד · הידעת מעולם זאת שאמרת · כי באחד מן הדורות אשר מעולם יעות האל משפט להרע לצדיקים או להיטיב לרשעים · הלא כשתראה רננת רשעים מקרוב הוא · כי לא ארכו ימיה ולא ימשכו עוד · כי שמחתם עדי רגע תהיה: כגללו לנצח יאבד · כאשר יתגלגל ויסוב מעט יאבד לנצח · כאלו אמר שלא יוכל להתהפך מעט עד שיבאו עליו סבות אבדו לעד · והמפרשים הוציאוהו מן בגללי צואת האדם · כאשר יבער הגלל · וכן תרגמו יונתן היך רעייה לעלמא יהעדי: בניו ירצו דלים · מן רצון · ובמה יתרצה זה אל אדניו · יאמר כי בניו יצטרכו לרצות הדלים על גזלת אביהם · וגם הוא עצמו ידיו תשבנה להם ההון שגזל · מלשון מצאתי און לי · ר״ל כי תקפו וכחו יאבד · ויבריחוהו שופטי ארץ להשיב גזלותיו: עלמותיו

ר׳ אברהם פריצול

ויען ציפר הנעמתי ויאמר : לכן שעיפי ישיבוני · השיב צופר ואמר הנה אנכי לא אסמוך על מה שכבר אמרו אליך ריעי׳ לכן שעיפי ומחשבותי הם ישיבו בעדי אליך תשובה מספקת · וגם בעבור היות חושי בי אשר ראיתי שהדבר נגלה בחוש לזאת אשיב אליך : שעיפי · כמו שעיפי בסמ״ך מן הסעיפים · חושי · מן לשון הרגשה · יחוש ממני : מוסר כלימתי אשמע · ואם שמעתי ממך מוסר כלימתי שבזית אותי וקראת אותי חסר התבונה להיותי צעיר לימים · על כן רוח מבינתי יענני ואשיב אליך מענה לשון : הזאת ידעת מני עד · הלא זאת ההקדמה שאשיב אליך ידעת מני עד היותה צודקת · ומני שים השם ית׳ אדם עלי ארץ · והיא זאת : כי רננת רשעים · כי אתה ידעת רננת הרשעים והצלחתם מגעת להם בזמן קרוב · כי תהיה מבוהלת בראשונה להגיע אליהם במהרה · אולם שמחתם לא תאריך עדי רגע ואחר תאבד · כאמרו נחלה מבוהלת בראשונה ואחריתה לא תבורך : אם יעלה לשמים · ואם יעלה רוממות הרשע ושיאו וגבהו עד השמים וראשו לעב יגיע : שיאו · מלשון רוממות והתנשאות : כגללו לנצח יאבד · הנה הרשע יהיה כמו הגלל והצואה המתגלגלת הנפסדת כן יאבד לנצח · באופן כי רואיו יאמרו איו · והנה פנה לאבדון מציאותו והצלחתו : כגללו · לשון צואה · מן כאשר יבער הגלל : כחלום יעוף · והרשע הלז והצלחתו יהיה כמו החלום הנפסד אשר אין רושם נמצא ממנו : ויודד וינוע בכמו חזיון לילה : ויודד · מן נודד ללחם · עתיד מן הפעל · שרשו נדד · מחסרי הפא : עין שזפתו · ועיניה׳ מההשפעה העליונה שהיתה זורחת ושופעת עליו מן הטובה והצלחה עתה לא תוסיף להשפיע עליו רק תחסר ותגרע ממנו · או עיני האנשים אשר ראו את הרשע מתגבר לשעבר עתה לא יוסיפו לראותו · וגם לא תשורנו עוד מקומו · שלא יעמוד במצב ביתו ובמכונתו: שזפתו · מן ששזפתני · לשון הבטה וראייה · וכן תשורנו : בניו ירצו דלים · ובני הרשע לשפלותם יבקשו עתה לרצות הדלים ולהתחבר אתם · וידיו מן הרשע שהרבה לפשוע בגזל ובחמס בהיותו בתקפו עתה יהיו גרמא כי תשבנה אליו אונו וצרתו ושברון מכנו · או בני הרשע עתה יבקשו לרצות הדלים אשר גזלם אביהם · וידיו מהרשע ברדתו ממעלתו יצטרך להשיב הגזלות והעושק לעשוקים מאתו וממונו : עצמותיו

אוהב משפט

כי הוא מבנין הפעיל : שעפיהם המחשבו׳ שהם ללב כענפי׳ לאילן מלשון בסעיפיה פוריה וכמהו בשעיפים מחזיונות לילה שהם ההרהורי׳ והמחשבו׳ כענין רעיונך על משכבך סליקו והרהורין על משכבך ואמר לכן שאתה מחרף אותי מחשבות יכריחוני להשיב · וי״מ ישיבוני לאמו׳ שלא להשיב לולי מוסר כלימתי אשמע ואיננו נכון · ובעבור שיש בי חוש מרגיש וחושש לכבודי אני משיב והוא לשון חושין בדברי רז״ל׳

ויין פי׳ רש״י ז״ל ומה שפירשתי הוא נכון · וי״מ חושי בי מהירותי בי להשיבך מלשון חושה לעזרתי · וי״מ לשון שתיקה מלשון החשתי מטוב ואינו נכון : מוסר דבק עם הפסוק שלמעלה יאמר בעבור שאני מרגיש מוסר שהוא לי לכלימה שאני שומע ממך ישיבוני שעיפי וגם רוח אשר יבא בי מתבונתי יכריחני לענות כמו שפירשתי : הזאת י״מ שמלת הזאת רומזת אל טענת איוב שאומר שהאל יעות משפט כלומר האם שמעת זאת לעולם [illegible]

רלב"ג

עצמותיו מלאו עלומיו · ר"ל עצמותיו כמלאו מחטא נעוריו : חיל בלע · ההון אשר בלע ואכל : ראש פתנים · מענין ראש ולענה ופתנים הם נחשים יגע · שם והרצון שישיב יגיעו ולא יעלוס ולא ישמח . כי רצץ עזב דלים : כאשר רצץ הדלים עזב אותם ר"ל שלא עזב אותם עד אשר רצץ אותם : במחודו

ד' · ג וְיָדָיו תָּשֵׁבְנָה אוֹנוֹ: עַצְמוֹתָיו מָלְאוּ עֲלוּמָו וְעִמּוֹ עַל־עָפָר תִּשְׁכָּב: אִם־

ג' · ג תַּמְתִּיק בְּפִיו רָעָה יַכְחִידֶנָּה תַּחַת לְשׁוֹנוֹ: יַחְמֹל עָלֶיהָ וְלֹא יַעַזְבֶנָּה

וְיִמְנָעֶנָּה בְּתוֹךְ חִכּוֹ: לַחְמוֹ בְּמֵעָיו

ל נֶהְפָּךְ מְרוֹרַת פְּתָנִים בְּקִרְבּוֹ: חַיִל

ל ותס' בָּלַע וַיְקִאֶנּוּ מִבִּטְנוֹ יֹרִשֶׁנּוּ אֵל:

רֹאשׁ־פְּתָנִים יִינָק תַּהַרְגֵהוּ לְשׁוֹן

ה' · ב' רא"ו בן קדמח' אֶפְעֶה: אַל־יֵרֶא בִפְלַגּוֹת נַהֲרֵי נַחֲלֵי

ג' · ג דְּבַשׁ וְחֶמְאָה: מֵשִׁיב יָגָע וְלֹא יִבְלָע

ל · ל · ל כְּחֵיל תְּמוּרָתוֹ וְלֹא יַעֲלֹס: כִּי־רִצַּץ

עָזַב דַּלִּים בַּיִת גָּזַל וְלֹא יִבְנֵהוּ:

כי

וִידוֹי מִשַׁלְמַן תְּקוֹף צְעֵרֵיהּ: גַּרְמוֹי אִתְמְלִיאוּ חֵילֵיהּ וּבַהֲדֵיהּ עַל עַפְרָא תִשְׁכּוּב: אִין מִתְבַּסְמָא בְּפוּמֵיהּ בִּישְׁתָא יְכַדְבִינָהּ תְּחוֹת לִישָׁנֵיהּ: יְחוּס עֲלַהּ וְלָא יִשְׁבְּקִינָהּ וִיכַסִּינָהּ בְּמִצַּע מוֹרִיגֵיהּ: מֵיכְלֵיהּ בִּמְעוֹי אִתְהַפִּיךְ אַרִיסָא דְחוּרְמָנַיָא בְּגַוֵּיהּ: נִכְסִין דִּסְלְעִים יִפַלְטִינֵיהּ מִכְּרֵיסֵיהּ יְתָרְכִינֵיהּ אֱלָהָא: רֵישֵׁי חוּרְמָנַיָא יֵינָק תִּקְטְלִינֵיהּ לִשַׁן חִוְיָא: לָא יִזְכֵּי לְמֶחֱמֵי בְּטַיְיפֵי נַהֲרָוָות נַחֲלַיָא דְמִן דוּבְשָׁא וְלִיוָאֵי: מְתִיב לֵיאוּת חוּרְנָא וְלָא יִגְמִיר כִּדְעָתְרֵיהּ מִתְיְהִיב שְׁלָחוּפֵיהּ וְלָא יְדוּץ: אֲרוּם רַעֲעָא עַסְקָא דְמִסְכֵּנִין בֵּיתָא אֲנַס וְלָא בְנָאיָתֵיהּ:

ארום

רש"י

עצמותיו מלאו · כח עלומיו ועמו על עפר ישכב אותו כח עלומיו : נערותו · ועמו ישכב · כי ימות פתאום עם כחו : אם תמתיק כך ווסתו של רשע אם תמתיק בפיו רעה ואינו רואה לה עתה שעה שתחול יכחידנה תחת לשונו · עד בא עתה שתכלית: לחמו במעיו · כיום אידו נהפך למרורות פתנים : חיל · ממון : אפעה · נחש שרף: פלגות נהרי נחלי · גן עדן שמתוקין כדבש וחמאה : משיב · הגזל שגזל בחיל תמורתו כאשר תהיה תמורתו לחיל · נכסים גדולים או יבואהו חסרון · ולא יעלוס בו · וכן יעלוז וכן יעלוץ שלשתן מתחלפות : כי רצץ עזב דלים · לאחר שרצץ עזב הדלים טו ונטרד מן העולם והנ"ך לו · והם חוזרים ובוזים ממנו גולים · כי רינן כשרינן כמו כי יהיה להם דבר בא אלי כשיהיה להם : כי

אבן עזרא

עצמותיו מלאו · חטאת עלומיו: יכחידנה · שיעשה דבריו בסתר : ראש פתנים יינק הפך נהרי נחלי דבש וחמאה ושניהם על דרך משל כענין שרש פורה ראש ולענה ובסוף משיב כל מה שיגע בו בחיל תמורתו שבא לו הדבר הפוך : עזב דלים : במותו בחמודו

מ"ע ספורנו

וידיו תשבנה אונו והגזל שגזלו שהוא שכר עבודת שטים רצוא השיבו בידיהם כשהשאילו כלי כסף וכלי זהב ושמלות : עצמותיו מלאו עלומיו · ולקללת רשעי' יקרא שעצמותיו מלאו הלא' עלומיו כמו שקר' לבלעם שהיה בן ל"ג שנה במותו כמו שהזכירו רז"ל הקללה בזמן ששכר אותו סיחון לקלל את מואב ולשכתן עצת הזמה לבלק ועמו על עפר תשכב · והתה הקללה תמות כמו שלא ישאר ממנה דבר לבניו אחריו : אם תמתיק בפיו רעה ואף על פי שקללת השכר תמתיק בפירעת הקללה שהי' חפץ לקלל את ישראל יכחידנה תחת לשונו הנה הוצרך להכחיד ולהכרית' תחת לשונו ולבלתי הוציאה בפיו במצות הא' ית' שאמר לו לא תאור את העם : יחמול עליה ולא יעזבנה · וגם כי לא עזב להוציא לפועל את הקללה הנזכר כפי' האפשר לו וערך מזבחות וילך כפי · הנה הא' ית' ימנענה בתוך חכו והפך את הקללה לברכה ואחרי כן : לחמו במעיו נהפך שהקיא כל מה שקבל מבלק כשמלאוהו ישראל במדין וכן: נהפך מרורו' פתנים בקרבו מה שקבל פסיחו בקללו את מואב כי אמנם אז כשבא ביד ישראל חיל בלע ויקיאנו יקיא אותו חיל ועושר שבלע : מבטנו יורישנו אל לעמו והוא : ראש פתנים יינק תהרגהו לשון אפעה מצות פנחס שהיה שם לראש : אל יראה בפלגות : ועם זה לא יזכה לחיי עולם שנשר בטרד כמו שספרו ז"ל : משיב יגע ולא יבלע ולקללת רשעים יקרא כמו שקרא לסיחון שישיב יקיא מה שיגע ולא בלע ולא נהנה ממנו וכן מה שייגע בחיל תמורתו להניח לבניו אחריו : ולא יעלוס וגם זרעו לא ישמח בו כי במלחמה מת הוא ובניו כי רצץ עזב דלים והסבה שאבד סיחון בענין רע היא כי אמנם רצץ וגזל את דלת העם ועם זה עזב אותם ביד כל גוזל ובכן : בית גזל מן הדלי' ולא יבנהו כי לא ידע שלו בבטנו כי היה טרוד כל ימיו במלחמות וגם : בחמודו

מסרה

וידיו ד' וסי' וידיו לא שטף במים וידיו תבצענה וידיו תשבנה אונו ימחץ וידיו תרפינה : ויכחדנה ל' אם תמתיק בפיו רעה · וימנענה ל' בתוך חכו · ואינון מן מלין דמשמשין נה בסוף תיבותא וסימ' נמסר במסרא רבתא במערכת אות הנ"ון בס"ד : ירא ה' ד מנהון אל ירא בפלגות :

מלעיל וסימ' ירא יי' עליכם וישפט · ועתה ירא פרעה · ירא אלהי אבותינו ויוכח · ובמותו אמר ירא יי' :

תורת חסד · יראת שדי

וזה יובן עם מה שאמרו' שטמי' ארץ כשיופיע זה לזה האם אתה תכנס בקברי שאתה אומר לי שאהיה טוב כו' ונ"א כי לדבר זה הוא אמת אבל הגוף שזה נכנס בקבר זה וזה בקבר זה אך הנפשות תהיינה שתיהן יחד כדי לדון את שתיהן כאחת מאחר שעונם שוה כאחת :

אם תמתיק וגו' יר' אם נפשו תמתיק בפיו הרעה שהיה עושה הרשע ההוא ויכחידנה תחת לשונו כאילו יחמול עליה ולא יעזבנה וימנעה בתוך חכו הנה בשביל זה לחמו במעיו נהפך למרורת פתנים בקרבו כאמור וחיל בלע ויקיאנו ומבטנו שנהנה מן הרשע ההוא יורישנו אל במדת האכזריות רעות רבות וגדולות כי דאמי רשעים אמורי' ומורת מה שעשה להמתיק בפיו רעה וכו' ראש פתנים יינק ותהרגהו לשון אפעה ואל ירא בפלגות נהרי נחלי דבש וחמאה שהם דברים מתוקי' כי לא די לו שלא ישימם בתוך פיו רק אפי' בראייה לא יראם ויהיה א"כ משיב מה שיגע באופן הרע ההוא אשר לא כלה ולא יבלענו אך יקיאנו כאמור' וכחיל תמורת הוא כל זה ולא יעלוס כלל ממאומות שום דבר טוב : **כי** רצץ וגו' כתב הר"דק ז"ל פי' כ"כ יקרה לו בעבור שסבר הדלים וא"כ עזבם · או יר' כי שבר מי שעוזב דלים שלא עשק והוא שלוחו או בניו שמולת להם עמהם לעושקם · או פי' רצץ אנשים ועזבם דלים ע"כד · וכפי כונתו בביאור המענה יר' כי רצץ הרשע ועזב דלים וכו' והיה ראוי להוכיחו וכו' ולא שיעשה להפך שיאמר לו צדיק אתה וכו': או יר' לומר כי מאחר שהיה מחניף אל הרשע ההוא אשר רצץ ועזב דלים וכו' ולא היה מוכיחו על פניו רק שהיה מחניפו וכו' הרי הדבר הרע ההוא שעשה הרשע ההוא נחשב וככתב עליו כאלו הוא בעצמו העושהו · או יר' כי רצץ עזב דלים מהשלמות שהיה לו להוכיחם ולא להחניפם ולכן יהיה לו זה כי בית אשר גזל לא יבנהו כלומר לא יתהנה מהרשע הנזכ' כדי לבנות ביתו · כי

אבן יחייא

כי בהכיתו פי שכים משלו לבכו בכורו מלא עצמותו מהון ועושר עלומיו הנסתרים אתו אשר גנב וגזל · ועמו על עפר תשכב הגזלה אשר גזל כי כאשר נכרת הוא מעמיו · ככה יכרת העושר ה זה מבניו : וכאשר היתה מתוקה בפיו הרעה ותחת לשונו יכחידנה כי היה בעל לשון הרע והיה מכחיד ומותך הדברים הרעים ההם וממתיקם לשומעם והיה מראה לשומעים כי כוונתו בדבריו ההם הוא לטובה לחמלו על בעל הרעה ההיא פן יחול בו ולכן אינו רוצה לעזוב לעשותה אבל יראה להם מצד אחר כאלו הוא מתאר כמעט מלאומרה פן יתשיבוהו לחוט ולכן ימנענה בתוך חיכו וכל אלה הם הוראות שעושים החכמים בעלי לשון הרע לכן לחמו במעיו נהפך והפרש והיציאה שהיתה יוצא בדרכה הטבעי אלמטה יצא בפיו לעונש אשר מרה לדבר בפיו ובשפתיו רעה ויהיה מבריח ומעופש וכוזב כאלו מרורת פתנים בקרבו כי חיל גדול מאכסים גלע והשחית בלשונו הרע ולכן יקיאנו לגואתו ולא ילך בדרכו הטבעי · כי בדרך השגחיי מבטנו יורים האל יציאתו כדי שילא מפיו מה שיאמר לו הפרש ההוא בפיו כאלו היה יונק ראש ולענה מפתני' ותהרוג לזה הבעל לשון הרע הלשון אפע' שהיה לו והוא הלשון מהכתם הקדמוני שהיה בו נושך לאנשים והורגם : ואל ירא עוד בתענוגי העולם בפלגות שהם הנחלות משדה וכרם הפלגות ונחלקות זאת מזאת · ואל ירא בנהרי החמאה מרוב בקר וצאן ונחלי הדבש מהדבורים והפירות הממותקות · משיב יגע כי ישיב לאשר השחית ובלע בלשונו יגיעו והוכו כי יאכל גם הוא כל אשר לו וירשוהו הם ולא יבלע עוד וישחית לזולתו כי לא יוכל עוד לדבר תועה לרוב כאביו וחוליו · ולא יעלוז וישמח בחיל והון אשר ירויח תמורת מה שכתן ונפסד מאשר לו · וכל זה יהיה לו יען כי רצץ ושבר הדלים ועזב אותם למקרה ופגם · וגזל ביתם אשר לא בנאו : ויען

ר' אברהם פריצול

עצמותיו מלאו עלומיו · כי הרשע הלז עד עתה עצמותיו ואיבריו נתמלאו מתאוות גזל ועשק כל ימי עלומיו · ועתה עמו והתו תלין משוגתו וחטאתו · ועל עפר תשכב בחטאתיו · או ועצמותיו מלשון חוזק · הגישו עצימותיכם · וירצה לומר עצמותיו וכח תוקף חמסו ועושקו בימי הצלחתו מלאו עלומיו ימי עלומיו · אבל עתה עמו על עפר תשכב · אם תמתיק בפיו · והרשע הלז בזמן הצלחתו ומזימות מחשבותיו היה ממתיק בפיו עשיית הרעה · ויכחידנה ויסתיקנה תחת לשונו · ויאלם לבלתי ידבר בה · כי היה ירא להוציאה מפיו פן ילמדו אחרים לעשותה כמוהו : יחמול עליה ולא יעזבנה · ולהיות הרשע תמיד רגיל ברשע ובגזל עתה עם היותו נתון אל הפורענות · מכל מקום יחמול על דרכי הרעה אשר היה רגיל להצליח בה ולא יעזבנה לגלותה לאחרים רק יחזיקנה למשמרת אצלו למען לא יתן תועלת לאנשים אחרים לעשותה כמוהו · וימנענה ויסתירנה בשתיקה בתוך חכו : לחמו במעיו נהפך · והנה הרשע לגמול מעשיו הרעי' עוד יכהו האלהי' בכחות הנפש החיוני' בכח הזן והמחזיק והמעכל · עד כי הלחם אשר הוא יאכל יהפוך למזון רע בתוך מעיו · ויגיעהו לרוע מזג ולמרה שחורה שורפת · כמו מרורת פתני' שיהי' בקרבו לחממו בקדחת חדה הורביעית : חיל בלע ויקיאנו · והחיל והממון אשר אסף הרשע בגזל ובחמס יקיאנו עתה בצירותיו · וגם החלק מהמזון הטוב אשר הכניס בבטנו בזמן הצלחתו אשר בו עשה פימה עלי כסל והכל ושבע ודשן · עתה יורישנו האל להיות לרזין : יורישנו · מן יורש הצלצל : ראש פתנים יינק · ובמקום מזונותיו הטובים מקדם עתה יינק ויאכל לחמו שיהיה לו כמו ראש פתנים למרירות נפשו : והתרגהו לשון אפעה · והוא האחרים הזורקי' אפעה בהוצאת לשונו : אל ירא בפלגות · ולא יזכה עוד הרשע הלז להתענג בפלגי נהרי נחלי דבש וחמאה במאכליו המעוכבי' · ויהיה בפלגות לשון פלגי מים לפי זה הפירוש · או בפלגוה לשון רבוי והפלגה הדבר : נהרי נחלי · סמוך על סמוך · כמו מספר מפקד : משיב יגע · ובעבור הגזלות אשר גזל הרשע הלז ימיבהו האל והדין להשיב לאחרים גם את יגיע כפיו ולא יבלענו · וזה כממונו ובחילו ממש · תמורת מה שעשה · ר"ל כי במחשבותיו לבלוע ממון אחרי' עתה תמורתו יתן מחילו לאחרים ולא יעלוס · ר"ל שלא יאכלנו · מלשון רז"ל · או ולא יעלוס כמו ולא יעלוז בו"ין · ר"ל שלא ישמח לאכול מיגיעו וחילו : יגיע · כמו יגיע כפיך · והוא שם דבר : כי רצץ עזב דלים · וגם עוד בעבור שהרשע הלז רצץ והשחית האביונים עד כלה ועזב אותם והניחם עד היותם דלים שהיכנו ויכול לגזול מהם עוד · וגם מה שגזל בית מחבירו או שבנו להתגורר בו לא יזכה לבנותו ולהשלים תקונו : כי

הרמ"בן

עצמותיו מלאו עלומיו · עצמותיו מלאים נעורים : ועמו על עפר תשכב · יחסר מלת נפש · יאמר כי עצמותיו בנעוריהם ישכבו על העפר · ועמו רמז לגוף כולו על העפר תשכב נפשו : אם תמתיק בפיו רעה · שאז כאשר יהיה בכחו יכחידנה עתה תחת לשונו · וירא לנפשו מספר אותה · כי יקחו ממנו נקמה והוא יחמול על הרעה ולא יעזבנה · רק יכחידנה תחת לשונו וימנענה מאחרים בתוך חכו : ראש פתנים · החלב אשר ינק ונגמל ממנו יהפך לו לראש פתנים : וללשון אפעה · אשר תהרגהו · והוא רמז לעשר ולנכסים אשר קנה בימי הנעורים : אל ירא בפלגות · כי ברבות הטובות בעולם כפלגי מים · ובהיותה כנחלי דבש ונחלי חמאה לא יראה אותה ולא יאכל ממנה · ויש מפרש הגזלה אשר היתה מתוקה בפיו לא היתה נחלי דבש רק ראש פתנים · והיכנו נכון : משיב יגיע ולא יבלע · ישיב יגיע אחרים להם ולא יאכל ממנו · כי אם שם ממנו בתוך פיו לא יבלענו · בחיל תמורתו · הגיע אליו ולא יעלם בו · ירצה לומר כי יגיע אחרים אשר גזל ישיב דמיו · והוא לא כאשר ימיר בהמה או כסף בכסף ולא ישמח בו · ויותר נכון לי שיאמר לנגזלים · וישלם להם מה שנגע בו עתה בשוביו ולא יאכל ולא יהנה ממנו כאשר נותן ממון תמורתו · והוא מה שקנה בימי השלוה שאמר לו עתה בלער שלא יעלוז בו · והמשל כי משכיהם לא ישמח : כי רצץ עזב · הדלים ועזבם רצוצים ונדכאים · ובית אשר גזל מהם לא יבנהו · כי בחצי ימיו יעזבנו : כי

אוהב משפט

בניו הפי' הנכון כי ירצו הוא מענין רצון מבנין פעל הדגוש יאמר כי בניו יצטרכו לרצות הדלים על גזילות אביה' וגם הוא עצמו ידיו השבנה להם ההון והוא מלשון מלאתי אולי שהוא כמו הון ומלאכו המון והמון או יהיה בלא חלוף אותיות ונקרא ההון און לפי שהוא כחו של אדם כמו שנקרא חיל כמו עשה לי את החיל הזה והענין לומר כי שופטי ארץ יבריחוהו להשיב גזילתו וי"מ גזילתו אונו שעשה בהון [illegible] או מחשבות אונך : עצמותיו פרש"י כי עצמותיו מלאו כח עלומו ונערותו ועמו תשכב גבורתו סימו' שהאוס בנערותו ועם כחו · והרמ"בן ז"ל פי' לפי דרך זו כי עם הגוף תשכב הנפש לעפר [illegible] וי"מ עלומיו שטאת נעוריו יאמר כי הוא מלא עונות מנעוריו ועד עתה ולא ישוב מהם ועמו על עפר תשכב חטאתו כטעם ותהי עונות על עצמות' או ירמוז אל גזילותם שמוהו ימות ממונו ולא יצליח ויתכן כי חפש הכתוב עצמותיו לומר כי חבריו גדולים מגזילותיו והכל הולך אל העפר כדרש רז"ל בפסוק וזריתי פרש על פניכם : עלומיו לשון נערים ממש כמו כי בשת עלומיך או חטאת נעורים כמו עלומינו למאור פניך : אם חם תערב בפיו הרעה וירצה לעשותם לא יגלה הדבר אבל יכחידנה תחת לשונו לעשותה בסתר וזהו נכון בעיני · ימתיק הוא בודד והוא על דרך השאלה : יחמול כאשר יחמול איש על בנו העובד אותו כן יחמול על הרעה שלא תאבד בלבד שלא הלך לפועל על כן ימנענה בתוך חכו שלא יכירו בה וישמרו עצמם ממנה : לחמו י"מ נהפך שילא לדרך קיא הפך המנהג הטבעי והנכון שהוא נקשר עם מרורת פתני' בקרבו ולפי שדמה רעותיו לדבר מתיק בתוך הפה המשל ואמר שכשיהיה בתוך מעיו יתהפך לארס מר כלענ' כדרך אוכלי הסמי' הממיתי' כדי שירגישוהו מתוק לפי שהמאכיל [illegible] ותו מערב בו דברים מתוקים כדי שלא ירגיש האוכל בו וישליכנו מפיו וכשהוא במעיו נהפך מזונו למרורת הפתנים שהוא ארס ממית : פתנים הם ממיני זוחלי עפר כמו שרף וכיוצא בו : לחמו מזונו כמו עבד להם רב : חיל ידוע כי אוכלי הסמים הממית שיבא להם התעוררות קיא ומקיאים מזונם ולזה המשיל המשל בזה כי רעת הרשעים היא מתוקה בפיהם ולבסוף תהיה מרה באחרונה ויקיאו אשר היה בבטנם וזה רמז אל השבת הגזילות בכח הדיינין בטעם ערב לאיש לחם שקר ואחר ימלא פיהו חצץ : ח"ל לשון ממון כמו וישראל עושה חיל : יורישנו כמו ישליכנו והוא כפל לשון : ראש ארס הפתנים הוא בראשם והוא יינק אותו כיונק שדי אמו וארס האפעה שהוא מין נחש ממית הוא בלשונו ותעקצהו לשונו והרגהו בארס אשר בה משל שהוא חושב להם [illegible] הון והוא עושר שמור אליו לרעתו וענין המשל כי בעודו יונק ראש הפתן תהרגהו לשונו כי שפתן והאפעה אחד וכן זה גזילתו היא סבת אבדן מה שהוא שלו · וי"מ ראש פתנים עשב שאוכלי' הפתנים ויש בו ארס לפי שהאוכל ממנו הנחש וכמהו שרש פורה ראש ולענה והדומים לו : אל מחשבת הרשע בגזילותיו הוא כדי שירבה תענוגים ולא ישיג זה לעולם כי לא יראה רבוי טובה כשתבא טובה בעולם לא יראנה דוגמת הנך רואה בעיניך ומשם לא תאכל ולפי שדמה רעתו ליניקת ראש פתנים כזה שהוא יונק דבר מועט וממיתו דמה רבוי הטובה בעול' לנהרי נחלי דבש וחמאה ולפי שאוכלי הסמים הממיתים יצמאו למים יאמר שזה יצמא ולא ימצא מי שירוה צמאו כי לא יראה בפלגות : פלגות מלשון פלגי מים נהרי נחלי דבש וחמאה אינו סמוך כדברי המדקדקים אבל הוא מקרא מסורס · נהרי דבש נחלי חמאה : משיב יגע הוא שם דבר כמו יגיע לפי שהוא כלי קמוץ על משקל בשר דבר והפי' הנכון בזה הפסוק מה שפי' בו הרמ"בן ז"ל ולא יעלוס וישמח כלומר כי לא ישמח באו' משניהם חיל ממון : יעלוס ישמח · ויעלוז ויעלוס ויעלוץ הכל אחד : כי ולמה כל זה לפי שרצץ בני אדם בעסק אשר עסקם כמו אך עשוק ורצוץ עד אשר עזבם דלי' ועניי' וי"מ דלים עומד במקום שנים רצץ דלים ועזב דלים כלומר עוזבם מלעזור אותם והראשון יותר נכון · ועל כן בית גזל ולא יבנהו כי בחצי ימיו יעזבנו וי"מ עזב שם לא פעל מלשון מעזיבה בדברי רז"ל כלומר רצץ מעזיבת הדלים והקרתם : כי עיין פי' רש"י ז"ל וי"מ כי לא יהיה בטענו שלו והם בנין כמו ותנותי לבני בעני כי כלם יהיו נגועי' ובחמודו ממונו לא ימלט שום דבר כלומר כי בניו וממונו הכל יאבד :

אין

רש"י

כי לא ידע את בטנו מעולם שליו · בטנו אומר לו תמיד גזול והבא למלאכי · ועל כן בחמודו · בכסף יופי חמדתו · לא ימלט כי יבא סופת והולך ודומה לו ותמס כעס חמודו : אין שריד לאוכלו · לא שייר ממאכלו לחלק לעניים · על כן לא יחיל טובו · לא יצליח כמו יחילו דרכיו · ובאנשי סדום מדבר שהיה עיניהם צרה באורחים · כי כן העיד יחזקאל על סדום גאון שבעת לחם וגומר : וידי עני ואביון לא החזיקו · ורבותינו פירשו אין שריד לאכלו · לא השרה תלמידי חכמי' על שולחנו · כמו ובשרידים אשר יי' קורא : במלאות ספקו · בהתמלאות תאות לבו דיי אז יצר לו · תבוא עליו צרה ספקו לשון דיי' כדמתרגמינן כספיקו גמליא · ומלא להם הספקין כל יד עמל תבואנו · תחזק עליו ותבוא יד עניים : יהי למלא בטניו · ישלח בם חרון אפו · שליחות חרון אפו יהי למלא בטנו · ואין זה לשון קללה · אלא לשון נבואה ועתיד : וימטר עלימו הקב"ה · בלחומו בזעף מלחמתו פחים אש וגפרי' כעניין שנאמר ויי' המטיר על סדום וגומר : תחלפהו · חיצים שתזרוק הקשת יחלפו את גופו לעבור מעבר אל עבר · ל"א כמו תחלפהו קשת נחושת : שלף השולף עליו את הנשק · ויצא הנשק מגוה מתוך תערה · וברק · פלנדורש · כמו ולמען היות לה ברק פורבי"ר · ממרורתו של נשק יהלוך · ומשם יהיו אמים ופחד על הרשע · לצפוניו לכורך מלפוכי גנזים הצפונים לו · אש של גיהנם ירע שריד באהלו · כל הפרשה כולה באנשי סדום · ירע שריד באהלו · אפילו לוט הנמלט מהם באת רעה לאהלו · זו אשתו שהיתה נציב מלח · כן מצאתי במדרש רבי תנחומא :

איוב כ

כ כִּ֤י ׀ לֹא־יָדַ֣ע שָׁלֵ֣ו בְּבִטְנ֑וֹ בַּ֝חֲמוּד֗וֹ לֹ֣א יְמַלֵּֽט׃ אֵין־שָׂרִ֥יד לְאָכְל֑וֹ עַל־כֵּ֝֗ן לֹא־יָחִ֥יל טוּבֽוֹ׃ בִּמְלֹ֣אות שִׂ֭פְקוֹ יֵ֣צֶר ל֑וֹ כָּל־יַ֖ד עָמֵ֣ל תְּבֹאֶֽנּוּ׃ יְהִ֤י ׀ לְמַלֵּ֬א בִטְנ֗וֹ יְֽשַׁלַּח־בּ֭וֹ חֲר֣וֹן אַפּ֑וֹ וְיַמְטֵ֥ר עָ֝לֵ֗ימוֹ בִּלְחוּמֽוֹ׃ יִ֭בְרַח מִנֵּ֣שֶׁק בַּרְזֶ֑ל
כה תַּ֝חְלְפֵ֗הוּ קֶ֣שֶׁת נְחוּשָֽׁה׃ שָׁלַ֗ף וַיֵּצֵ֥א מִגֵּ֑וָה וּ֝בָרָ֗ק מִֽמְּרֹרָת֥וֹ יַהֲלֹ֑ךְ עָלָ֣יו אֵמִֽים׃ כָּל־חֹ֭שֶׁךְ טָמ֣וּן לִצְפּוּנָ֑יו תְּ֝אָכְלֵ֗הוּ אֵ֥שׁ לֹא־נֻפָּ֑ח יֵ֖רַע שָׂרִ֣יד בְּאָהֳלֽוֹ׃

יגלו

(מסורה בצד הפסוקים: ב' · ג' ל' ומל' · ג' חד חס' · י"ב ל' · ל' ג' · ל' · ג' ל' · ל' ל' ומלעי')

תרגום

אֲרוּם לָא יִדַע דִּיהֵי שָׁלֵיו בִּכְרֵיסֵיהּ בְּגוּשְׁמֵיהּ לָא יִשְׁתְּזֵיב: לֵית מְשֵׁיזֵיב לְמֵיכְלֵיהּ מְטוּל הֵיכְנָא לָא יוֹרִיךְ טוּבֵיהּ: תִּתְמְלֵי סַאתֵיהּ יִתְפְּרַע מִינֵיהּ כָּל אִידָא דְלָעֵי תֵּיתְנֵיהּ: יְהֵי לְמִימְלֵי כְּרֵיסֵיהּ יְגָרֵי בֵיהּ תְּקוֹף רוּגְזֵיהּ וְיָחִית עֲלוֹי מִיטְרִין בְּשַׁלְדֵיהּ: יְעִירוֹק מִן זַיְינֵי פַרְזְלָא תְּשַׁלְחֲפִינֵיהּ קַשְׁתָּא דְּכַרְכּוּמָא: שְׁלַף וּנְפַק מִתִּיקֵהּ וּבַרְקָה מִמְּרִירְתָא יְהַלוֹךְ עֲלוֹי דְּחִילַיָּא: כָּל חֲשׁוֹכָא טְמִיעַ לְטַשְׁיוּתֵיהּ תְּגַמְרִינֵיהּ נוּר דְּגֵיהִנָּם דְּלָא נְפִיחַ יִשְׁרֵי מְשֵׁיזֵיב בְּמַשְׁכְּנֵיהּ:

יפרסמון

מסורה

ימלט ח' וסימ' בעמוס סיף סימ' ב': טובו ג' וסימ' אחר ישובו בני ישראל · מה טבו ומה יפיו · אין שריד לאכלו : נשק ג' קמצין בליש' וסימ' והמה מביאים איש מנחתו דמלכים · וחברו דד"ה : יברח מנשק ברזל : וברק ג' וסימ' וברק רדף אחרי הרכב · ותשר דבירה וברק · וברק ממררתו יהליך : ירע ל' ומלעיל שריד באהלו ·

רלבג

בחמודו לא ימלט · בחמודו ועשרו לא ימלט דבר שהכל יאבד : יחיל · יצליח : במלאת ספקו · בהיות לו די : יצר לו · מענין צרות ודוחק : עמל · אוהר והרפין בו איש עמל ואון : בלחומו · בבשרו : מנשק ברזל : כלי זין של ברזל : תחלפהו · תכריתהו או ירצה בזה תעבור בו ויהיה שב אל החץ אשר יורו מזאת הקשת החזקה : מגוה · מהתיק אשר לה או ירצה בזה מגיף הרשע : וברק · הוא להט החרב : ממרורתו · היא המרה אשר בה משכן השומה : לצפוניו · בעבור החטאים אשר צפן : ירע · ישבר :

מתקוממה

אבן עזרא

בחמודו שחמד והתאוה הוא לא השאיר כלום : יחיל יקוה : במלאת ספקו · כאשר יגיע לכל מה שיספיק לו אז יצר לו ויד העמלים תבואנו כענין בפרוח רשעים ויש אומרים בהגיע יום מפלתם וכמוהו תחת רשעים ספק' כמו ויספק את כפיו הכה : בלחומו · בבשרו ויתכן היות בלחומו כמשמעו כמו יהי למלא בטנו : תחליפהו · כמו כליל יחלוף ויש אומרים כמו וחלפה רקתו : שלף · ישליף החץ מהאשפה ויצא מתוכה וכמו ברק תאכלהו אש לא נפח · כדי שיעוכה ולא יגל

ירון כן יבואו אימים עליו פתע פתאום : תלך נפשו במהרה :

מתקוממה

מ"ע כפורנו

... יגלו

אבן יחייא

ויען כי לא ידע בבטן שכלו איש שלו כי לכל' כתן רובן ע"כ לא ימלט בחמודו ובעשרו ביום רעה ואדרבה יהיה לו עושר שמור לבעליו לרעתו ולא ישאר שריד מכל אשר לו כדי שיאכל ממנו ולא יחיל ויצליח טובו · ויען כי במלאת ספקו שהיה לו די סיפוקו ובמילוי שהיה עשיר גדול היה מיצר לו כשתבואהו יד עמל ויגיע מעניות ודלות לשאול ממנו צדק' כדי להחיות את נפשו לכן יהי מילוי גדול בבטנו חליאות רעות אשר יחליאוהו כי ישלח בו ה' חרון אפו · וימטר עלימו על הליאות ההם ליאות אחרות רעות בלחומו ומאכלו אשר יאכל · כי הכל יהפך לליאות רעות כדי להכאיבו ביסורין רעים · וכל הלילה לא ינום ולא ישן כי יהפך מצד אל צד · ומצד אחד יראה לו כאלו יקנוב בשרו נשק ברזל · ויברח ממנו אל הצד האחד ויראה לו כאלו תחלפהו ויעברהו חץ הקשה מקשת ואם ישב על מטתו יראה לו כאלו איש א' שלף חרבו עליו והכהו והוציאה מגופו וגיוו · ואם יקום ויעמוד בעמידה יראה לו כאלו ברק ולהט החרב יצא מהמררות שלו ואם יהלוך כדי להשקיט באוניו יבואו עליו אימים כי יפחד מהכל וכל הרעות האלה הם בע"הז · ואמנם בע"ה במקום אשר מה רב טובך אשר צפנת ליריאיך הנה כל חשך בגהינ' אשר הוא טמון בעומקו יהיה מאכל ים הצפונים לו שם ותאכלהו האש מגיהנם אשר לא נופח ע"י אדם · ובניו אשר יהיו שריד באהלו ירע ה' להם לעון אביהם המרגת : ויהיה

תורת חסד　יראת שדי

כי לא ידע לרשע היותו שלו בבטנו ובלי פחד ויראה משום עון אשר חטא במה שאכל ושם בבטנו ואדרבה ידע שהכל היה לו בגזל וחמס ועכ"ז התניף לו וכו' ולסבה זו בחמודו והוא תאותו שעליה עשה מה שעשה לא ימלט נפשו מכי שחת : אין שריד וגו' רז"ל אמרו א"ר אלעזר כל מי שאינו מהנה ת"ח מנכסיו אינו רואה סימן ברכה לעולם שנא' אין שריד לאכלו ואין שריד אלא ת"ח שנא' ובשרידים אשר ה' קורא ע"כ : או יר' והנה הרשע המחניף איננו עושה כאברהם אשר אחר היותו אוכל עם המסובין היה לו או דבר טוב כאמר שמח והיא מה שהיה מפיב לב ראשי עם הארץ תחת כנפי השכינה והרשע הלזה עשה בחנופתו להפך מכל וכל וכו' ועל כן לא יחיל טובו רק אדרבה במלאת ספקו יצר לו כלומר וכדי למלאת ספוקו יצר לו ויצרת הדבה עם היות כי כל יד עמל תבואנו כלומ' בכל איזה מציאות מין עמל שיהיה ישים בו ידיו ועכ"ז לא יוכל למלאת ספקו · ורז"ל אמרו אין הקב"ה נפרע מן האדם עד שתתמלא סאתו שנ' במלאת ספקו יצר לו : יהי למלא בטנו וגו' יר' והלואי שיהי למלא בטנו כי אל אנשי ביתו לא יתן דבר וכראותו אותו באופן הרע ההוא ישלח בו בעצמו חרון אפו וימטר עלימו ר"ל לבני ביתו מהחרון ההוא במקום לחומו והוא המזון שהיה מביא' להם או מה שהוא מוטל עליו לפרנסם · או יר' באומרו בלחומו כלומר בבשרו ור"ל במה שהוא דומה אל הבשר כנוף האדם אשר הוא מהאברים המקבלי' תמיד וכמו כן הוא נצרך לבקש מאחרים כדי לפרנס לאנשי ביתו כי כל מה שיעמול בשתי ידיו ומבשרך לא תתעלם וכו' ימטר על בני ביתו כדי שיסתפקו וכו' · או יר' והלואי שיוכל להמטיר עלימו בענין מסה קמתי ז"ל כתב יהי למלא בטנו הטעם כאשר יהי למלא בטנו שיהיה שבע בטובה ישלח בו השם מה שאמרה תורה הבשר עודנו בין שניהם ואף ה' עלה בהם : יברח וגו' יר' ואם יברח מנשק ברזל הוא ברח מלהוכית אל הרשע שמא יהי' עמו בכעס ולא יאכילנו מלחמו וכו' ותמורת מה שבשבילו ברח ממנו עליו אמים תמורת מה שהיה ירא מן הרשע ההוא וכמס שהוא היה מצפין לו הרעית שהיה נעשה הנה כי כופח כדי שלא ישמע קול הברת הכלי שמנפחים בו וזה יהיה לו תמורת מה שלא רצה שישמע בעולם ענין שיהיה שריד באהלו ירע ויסבר לסבת החסך הנזכר אשר יהיה בתוך ביתו או מחמת היה הרעה אשר תבא אוכלתו שנאמר כל חשך צפון לצפוניו תאכלהו אש לא נופח ירע שריד באהלו ואין שריד אלא ת"ח שנאמר אשר ה' קורא ע"כ : או

ר' אברהם פריצול

כי לא ידע עליו · ועוד שהרשע הלז לרוב תאותיו למלאת ספקו מעולם לא ידע שליו בבטנו · ולא היה שמח בחלקו להתאוות תאות עוד · לכן בחמודו אשר חמד וגזל והשיג לא ימלט ולא יושיענו · כי לעמת שבא כן ילך · אין שריד לאכלו · והנה הרשע הלז תמורת מה שעשק ורצץ את האביונים ועזב אותם דלים ומרודים בחוסר כל · עתה לא יהיה לו שריד לאכלו ולהחיות בו · ועל כן לא יחיל ולא ירבה טובו ותמונו עוד : לא יחיל טובו · מלשון חיל כיינוב · ר"ל שלא ירבה ולא ישפיע טובו עוד : במלאת ספקו יצר · והרשע הלז ירד כל כך מנכסיו באופן שלא יהיה לו מה יאכל · כי בעת מלאת ספקו וצרכו הצריך לקיום גופו יצר לו ויצטער שאיננו מוצא מזון להחיות בו · וכל מלאכת יד איש עמל ומתעסק להחיות במלאכתו תבואנו במחשבתו לבקש בעשיית מלאכה להיות יגע בה תחת היותו שאנן ושקט : ספקו · כמו ספקו בסמ"ך · ורוצה לומר די ספקו וצרכו · יד עמל · מן להלמות עמלים : יהי למלא בטנו · ומה שיהיה אצלו כשיעמול למלאת בטנו כי ירעב ישלח בו ה' חרון אפו לאבד ולהשחית ההכת מזונו במזג חרון אף ה' וימטר עליו חלאים רעים בבשרו : בלחומו · כמו בבשרו · או בלחומו · באכלו מלחמו · מן אל תלחם את לחם רע עין · או בלחומו מלשון מלחמה · מן אז לחם שערים · וירצה לומר וימטר עליו ה' בהלחמו אתו : יברח מנשק ברזל · ועתה הרשע הלז יפחד תמיד מהמקרים עד שאם יברח פעם אחת מנשק כלי זין של ברזל שלא יכוהו במקום אחר תחלפהו ויחלוף בקרבו חצי קשה נחושה הקשים ביותר · נשק לשון כלי זין · בית הנשק אוצר כלי המלחמה · תחלפהו · תעבור אותו · מן וחלפה רקתו : שלף ויצא מגוה · והנה שלף איש חרב עליו להכותו ויצא מגויהו וברק החנית גם כן עבר ויצא ממררותו מן המרה שלו · ועליו יהלכו אימות מות בסבת הפצעים המסוככים · מגוה · מן הגוף · מן בלתי את גויתנו · ברק · ברק החנית · ממרורתו היא המרה : כל חשך והסתירם בעשותו אותם בסתר · ותאכלהו אש אשר לא נפח על ידי אדם במפוח כי אם אלהי' מן השמים · מלשון כהר מפוח : ירע · מלשון תרועם בשבט ברזל · לשון שברון : יגלו

הרמ"בן

כי לא ידע שלו בבטנו · יחזור על הפסוק הראשון משיב יגע · ויאמר כי הוא ישיב הגזלות ולא יעלס בקניינו · כי ימות בחצי ימיו ולא ידע בבניו היוצאים מבטנו איש שקט ושלו · הבנים יקראו יוצאי בטן · כמו לפני בטני · וכן כי אם אשר יצא ממעיך מחלציך יצאו וכלם כנוים ; בחמודו לא ימלט · כאשר תמיד לא ימלט איש · כענין לא יוליד · כמו והמליטה זכר · והמפרשי' אמרו כי לא ידע שלו בבטנו שאין בבטנו השקט · וממה שחמד והתאוה לא ימלט כלום : אין שריד לאכלו · לעושר שלו לכחול אותו ממנו · על כן לא יקוה אל הטוב אשר לו ולא יעלס בו : במלאות ספקו יצר לו · כאשר תתמלא תאותו והגיע לכל מה שיספיק לו אז תבא עליו צרה : וכל יד עמל תבאנו · להשיב להם ממונם · וכאשר תגיע ידו למלאת בטנו מטעמים כאשר אהב : ישלח בו חרון אפו · האלהים הוא השולח · כי עמו ידברו בספר על כן אין צורך להזכירו · או יאמר אל האל הנזכר למעלה בפסוק תבטנו יורישנו אל וימטר האל עליהם חרון אפו בבשרו ובגופו · כמו ולחומם כגללים · והנכון כי בלחומו במאכלו : יברח מנשק ברזל · כי יחשוב להמלט ממנו · ותחלפהו קשת נחושה · כלו' תעבור החץ בגופו מעבר אל עבר · כענין כאשר ינוס מן הפח ונפל אל הפחת : שלף · החץ · ויצא מגוה · היא האשפה אשר החצים בתוכה ושלף ברק החרב אשר בו מרורת פתנים ויהלך בחץ ובברק החרב על הרשע : אימים · הם אנשי החיל אשר יפגעו בו · ויקראו אימים · כי יפול אימתם עליו · יהלוך אימים · כמו ויבא אליו אנשים · ורבים כן : כל חשך טמון לרשע · במקומות צפונים שלא ידעם ולא ישתמר מהם : תאכלהו אש לא נפח · הוא האש שלא תכבה · והנשאר באהלו תהיה לרעה : יגלו

טמון · כל חשך ועברה ואפלה וזעם וצרה טמון לצפוני הרשע בעבור חטאתיו אשר הצפינם והסתירם ... וזה האש ירע וירועע וישבר כל שריד באהלו · וכל מה שישאר אתו : נפח · מלשון כ...

ולחומם כגללי' ואמר לשון רבים עלימו על כל הרשעי' ולשון יחיד בטנו ובו ובלחומו על כל אחד מהם וי"מ בלחומו לשון מלחמה · וי"מ מאכלו והראשון יותר נכון : יברח · וזה משל אל החרון שישלח בו האל יתברך · וי"מ נפשו ואין צורך : נשק · לשון כלי זין : תחלפהו · י"מ לשון כריתה מן מחלפות שהם סכינים וחלפה רקתו וי"מ הוא יברח מהנשק ותבא חלף הנשק קשת נחושה והנכון שהוא מן חלף הלך לו יאמר כי הוא ירצה להמלט מהחרון גבורה וידמה לאיש הבורח מנשק ברזל ויפגעהו מה שהוא חזק מהברזל והוא הנחושה שקורין אנ"ד כי החץ יהיה יותר קל ממנו וישיגהו עד שיעבור מגוהו מעבר אל עבר : שלף · שלף הוא בודד והוא שב אל החץ ואם לא נזכר אבל הוא בכח קשת נחושה שזכר : גוה · כמו תוך מהתרגום וממיק הה"א רומז אל האשפה יאמר כי החץ הוא שלוף ויוצא מתוך האשפה · וברק החרב אשר בו מרורת פתנים כמכתב למפוח החצים והחרבות בסם המות שלף ויצא מגוה : יהלוך עליו · אחר מיתות בכח החץ והברק כל אחד מהאימים והם אנשי החיל שאימתם נפלה עליו ובא יפיד עם רבים כדרך ויבא אליו אנשים ולקיים ככפיר יבעת : שלף · כמו והרבו שלופה בידו כלומר שנתרוקנה.

אוהב משפט

אין לא יהיה שריד לעשרו להוריש לבניו כי הכל יאבד בחייו על כן לא יחיל ויקוה היורש טובו וי"מ כי החיל אשר בלע לא ירע שלו בבטנו רק יקיאנו עד שאין שריד לאכלו בתוך מעיו ויש פירושים ומדרשות והראשון יותר נכון : במלאת ספקו לשון ספוק בלשון רז"ל שבוא כמו דיו כלו' כשיהיה במלואו וברכה עד בלי די אז יצר לו כי תבא מפלתו מהר · על דרך ויציאו כל פועלי און להשמדם עדי עד : או יהיה כטעם כהתימך שודד תושב כנלותך לבגוד יבגדו בך : כל ידי עמל כלומר לסטים עוש' עמל ואון : תבואנו כמו תבא עליו כמו ויבאוכו מסדיך יי' : יהי ואם שמא יגיע ממונו שיפליטנו האלהים בעמלו ויהיה למלא בטנו לאכול לשבעה ישלח בו האל חרון אפו : כטעם הבשר עודנו בין שניהם ואף יי' חרה בעם וימטר האל חרון אפו על הרשעים בבשר כל אחד מהם המשל הוא האל ית' ואם לא נז' כי ידוע הוא כי מן השמים ידברו עמו בכל זה הספר ויסוד אל מבטנו יורישנו אל : בלחומו · בשרו כמו

... יגלו

רלב"ג

מתקוממה לו · שונאה אותו : יגל · יגלה ממקומו ויגול : נגרות כמו הנהדות הנגרות : ונחלת אמרו מאל · רוצה לומר שזה לו לנחלה בעבור מה שאמר מאל והטיהו דברים כנגדו : ביאור דברי המענה ענה צופר הנעמתי ואמר באמת מחשבותי יכריחוני להשיב על דבריך בעבור הרגישי כי מוסר כלימתי שמעתי ממך במה שקדם מדבריך ורוח מבינתי יביאני לענות לך · הזאת ידעת שכבר נמשך בזה המנהג מעת היות העולם ומעת שנברא האדם והוא כי רננת הרשעים וטובם והצלחתם הוא מזמן קרוב ר"ל שלא יתמיד להם ושמחת החנף לא תקום כי אם על רגע כלומר זמן מועט והנה אמר זה לתשובה למה שטען על דברי איוב באומרו ישליו אהלים לשודדים · אם יעלה לשמי רוממותו וראשו לעב יגיע ר"ל שיהיה בעליונות ההצלח' הנה הוא יאבד ויפסד במהירות כהפסד גללתו בקלות ובמהירו' עד שרואיו יאמרו איו כי יאבד לנצחו · כמו החלום וחזיון הלילה שלא יזכור אותם האדם כאשר הקיץ ויאבד זכרו במהירו' כן יעופף זה הרשע וילך לאבדון מהר · העין שראתה אותו לא תוסיף לראותה ולא עוד יראנו עין אנשי מקומו להיות כלה ואבד · ישוב גמולו על בניו ויעשו רצון הדלים לרוב שפלות' תחת אשר עשקם אביהם או ידי העושק בעצמו תשבנ' הגזל אשר גזל · לפי שעצמותיו כמלאו מחטא נעוריו ועמו על עפר תשכב חטאתו ולא ישוב אל השם · או הרצון בזה לפי שהוא מלא עצמותיו מהדברים העלומים והמכוסים אשר גנב וגזל ר"ל שעשה עושר ולא במשפט ועמו על עפר תשכב הגזלה ההיא ולא ישיבה · ולפי שכאשר המתיקה בפיו הרעה אשר חשב לעשותה וערבה לו יכחיד אותה ויסתירנה תחת לשונו ר"ל שלא יגלה אותה עד עשותה המזימתה כאילו הוא חומל עליה מרוב אהבתו אותה ולזה לא יעזבנה וימנענה בתוך חכו · הנה ישיב לו הש"י על כל זה גמול מדה כנגד מדה · וזה שלחמו נהפך במעיו ללכת הפך המנהג ר"ל שישוב לצאת דרך הפה בקיא · הנה לחמו יהיה כמרורת פתנים בקרבו כל החיל אשר בלע יקיאנו ומבטנו יורישנו אל הפך מה שהיה עושה שהיה מעכב לעצמו ההון אשר גזל ולא היה רוצה להניח ממנו דבר ותחת אהבתו הרעה עד שיסתירנה תחת לשונו יתן לו השם רעה שתעמוד עמו ותכלהו והיא שהוא יינק ראש פתנים ותהרגהו לשון אפעה בארסו · ולא יראה בשפע הדברים הערבים כמו הדבש והחמאה אבל יבאו בקרבו תמיד הדברים הרעים תחת אהבתו הרעה · הנה הוא ישיב יגיעו ויניחהו לאחרים ולא יהנה ממנו ויהיה יגיעו שישוב כשיעור החיל אשר גזל והוא תמורתו ולא ישמח בזה החיל גם כן כי לא נשאר לו ולא נהנה ממנו · או יהיה פירושו כמו שישוב החיל תמורת מה שגזל ולא ישמח בגזלה ההיא האחר אשר ישיב אותה כן ישיב גם כן יגיעו ויניחהו לאחרי' עד כאן מחשבותי ישיבוני ובעבור שהרגשתי בעצמי ולא אסמוך בזה על עדות הקודמין לבד הנה אע"פ שחרפת והכלמת אותי בדברים הנה רוח מבינתי יענני ויסבב שאשוב על דבריך הנה באמת זאת ההקדמה נמצאת צודקת תמיד מני עד עתה מעת היות אדם עלי ארץ והיא כי הצלחת הרשעים ושמחתם לא תתקיים כי אם זמן מועט ולזה אין ראוי בכמו זה שיקרא טוב כי תכליתו לרוע אם יעלה רוממותו לשמים הנה הוא יאבד הכל נלחי בקלות כמו שתאבד הגואה · הנה כמו החלום שלא ישאר ממנו זכר ולא רושם בכח הזוכר לפי שאיה הרשמים אינם נרשמים שם באופן הרושם הדברים המושגים בחוש כן לא ישאר ממנו זכר כלל העין שראתהו לא תוסיף לראותו ולא יראוהו עוד אנשי מקומו בעבור מה שגזל לדלים האומללי' בסבת תקפו וחוזקו הנה ישיב הש"י גמולו שיחלשו בניו ויוכרחו לרצות דלים אשר תקפם אביהם או ידיו בעצמה תשבנה גזילתו כי ישיבהו הש"י באופן מהספלות והחולשה שיוכרח לעשות זה תחת מה שאבריו מלאו חטא נעוריו ועמו על עפר ישכב החטא ההוא כי לא יכנע לבם מפני הזקנה והישישות אבל יהיה יצרו לרע תמיד ולא יעזוב דרכיו הרעים ותחת מה שהיה מדרכו לקבץ אליו הרעות והפחתיות עד שכאשר תהיה הרעה מתוקה בפיו הנה לא ירצה לספר אותם לאנשים אבל יכחידנה תחת לשונו ויחמול עליו ולא יעזבנה וימנענה בתוך חכו לירחתו פן ילמדו האנשי' זה וירדו לאומנתו או יתחכמו להשמר שלא יזיקם אילו הרעות והחמסים הנה ישיב הש"י גמולו והיא שהוא יסבב במה שהיה בקרבו לשמור מליחות והוא המזון שישוב דבר רע ומשחית עד שיהיה בקרבו מרורת פתנים וזה מהפלגת המשל כאילו הוא היה חפץ שיהיו עמו תמיד הדברים הרעים והש"י יעשה לו זה כאילו הוא נמשך בזה לרצונו והנה ההון שבלע והכל יקיאנו ויסיבנו לבעליו ולא ישאר עמו אבל יהיה מהונו מה שהוא בתכלית מהמהירות והרוע וזה שהוא ייכק ראש פתנים ותהרגהו לשון הפעה בארס אשר שם ולא יראה בשפע המזונות הטובים והערבים כמו דבש וחמאה והנה יקרה לו זה מרוב הרע שישיב גם יגיעו ויניחהו לאחרים ולא יהנה ממנו וזה גמולו בעבור שהיה מעכב לעצמו העושק והגזל ולא היה רוצה להניח ממנו דבר מפני שרצץ הדלים ועזבם ר"ל שלא עזבם עד אשר רצץ אותם וגזל מהם בית אשר לא בנהו הנה גמולו שלא ידע אבד שלו בקרבו אך יהיו הם כלם נגועים ורצוצים כמו שרצץ הדלים ולא ימלט בחמודו ועשרו דבר שלא יאבד תחת אשר גזל בית אשר לא עמל בו יאבד ממנו מה שעמל בו · בעבור שלא היה משאיר דבר מאשר בידו לאכלו אבל היה בוטח שיגזול ויחמוס די ספקו הנה יהיה גמולו שלא יצלח טובו עד שיצטרך לקחת מזולתו מה שיאכל או ימות ברעב · ולזאת הסבה הנה ברבות טובתו שלא יחסר לו דבר אז יהיה צר לו ויהיה עני לפי שכל יד איש עמל ואון תבואנו לעושקו ואם היה שיהיה עושרו לתלא בטנו רוצה לומר שישליטהו השם לאכול ממנו הנה ישלח בו השם חרון אפו ויוריד עליו בשטף חרון אפו בבשרו · מרעה אל רעה יצא כאשר יברח מנשק ברזל תחליפהו קשת חזקה שהיא הנחשת כי הוא יראה בכח חזק ולזה יתכן שהחץ ינקוב אותו ויעברהו · שלף החץ היורה ויצא מגוף זה הרשע ר"ל שיעבור גופו והבריק בלהטו וממרורתו יצא והוא המקום היותר מסוכן ואי איפשר למוכה בו שיחיה ובכלל הנה כל אחד מהאמים יהלך עליו ואיפשר שנאמר והוא יותר נכון שהרצון בזה שלרוב היות זה הרשע נכון לרע הנה אכף שישלוף האדם חרבו ויצא מתיקו ויברק להט החרב ההוא הנה יהלוך על הרשע אימים ממרורתו שתכרת בזה החרב וירצה בזה שתכף שיראה החרב יפלו עליו אימות מות · כל חשך וכל רע טמון לו בעבור לפוניו ר"ל החטאים אשר לפן והעלים תאכלהו אש אשר לא נופח במפוח ר"ל האש הנופלת מן השמים וישבר מי שהוא שריד לאהלו עד שלא יהיה לביתו שריד · השמים יגלו עונו כי כלחמו מן השמים עמו ויגלה בזה לכל כי הוא היה רשע והארץ כאילו היא שונאה אותו לרוב המקרים הרעים אשר יגיעו לו ממנה · יגלה יבול ביתו ממקומו ביום אף השם ר"ל שיעשקוהו האנשים ממנו ויסירוהו בחוזק ובמהירות כמו הנהרות הנגרו'אשר ילכו בחוזק ובמהירות הנה זה הוא חלק אדם רשע מאלהים ונחלת מי שאמר מאל דבר שלא כהוגן והולם אמר זה כנגד איוב שהיה מטיח דברים לפי מחשבתו כנגד השם ית' והנה באו לאיוב כמו אלו הרעות שזכרה בסוף דבריו ר"ל שמן השמים כלחמו עמו והארץ מתקוממה לו כמו שזכר בראש זה הספר רצוני שקלת הרעות באו לו על יד המלחמה והוא מה שלקחו היל שבא והכשדים וקלתם היו מן השמים והוא מה שהגיע לו מן הרע בסיבת האש והרוח :

והכלל

יִגַלּוּ שָׁמַיִם עֲוֺנוֹ וְאֶרֶץ מִתְקוֹמָמָה לוֹ׃ יִגֶל יְבוּל בֵּיתוֹ נִגָּרוֹת בְּיוֹם אַפּוֹ׃ זֶה׀ חֵלֶק־אָדָם רָשָׁע מֵאֱלֹהִים וְנַחֲלַת אִמְרוֹ מֵאֵל׃	יְפַרְסְמוּן אַנְגְלֵי מְרוֹמָא סוּרְחָנֵיהּ וְדַיָּירֵי אַרְעָא יְקוּמוּן לְמִבְאָשָׁא לֵיהּ׃ יְטַלְטֵל עִיבוּר בֵּיתֵיהּ מְשַׁחְיֵיהּ וְחַמְרֵיהּ מִזְדַּלְפֵן בְּיוֹמָא דְרוּגְזֵיהּ׃ דֵּין חוּלַק בַּר נָשׁ רַשִׁיעָא מִן קֳדָם יְיָ וְאַחְסָנַת מֵימְרֵיהּ מִן קֳדָם אֱלָהָא׃
ויען	ואתיב

ל ומל׳ · ל וחד ויגל · אזנח

מתקוממה ל' ומ"ל יגלו שמים עונו · אמרו ל' והוא חד מן א"ב משמש או בסוף תיבותא וסי' נמסר במס' רבתא במערכת אות הוי"ו בס"ד :

רש"י

מתקוממה · לשון הורב הוקם כנגדו : יגל · לשון גלות · נגרות יהיו אוצרותיו נתונות למשיסה ולבז כמו המים המוגרים ארצה · אמרו מאל · האמור עליו מלפני המקום · אמרו לשון זכר · מגזר' אמרי האזינ' · אמרתו לשון נקב' מגזרת אמרות טהורות :

מענה

אבן עזרא

יגל · יגלה ממקומו : יבול ביתו · כנהרות נגרות ויתכן שיחסר עם ביתו או יבול אנשי ביתו ויאמרו בני אדם זה חלק אדם רשע :

שמעו

מ"ע ספורנו

יגלו שמי' עונו כאמרו עד מתי לעדה הרעה הזאת : וארץ מתקוממה לו כאמרו ימותו מוציאי דבת הארץ במגפה : יגל יבול ביתו נכסי ביתם יגלו לבית אפוטרופסים שיפרנסו: בניה' נגרות וכן יגלו המזונות הנגרות מן השמים שהם עמר לגלגלות בעד בניה' גלה לבי' פרנסיה' כאמרו איש לאש' באהלו אקחו : וזה חלק : ומזה המין היא ההצלחה אשר אמרת שתהיה לרשעים בעולם הזה : ונחלת אמרו מאל · לחיי עולם כמו שקרה למרגלים באמרם כי חזק הוא ממנו שלא יזכו לחיי העולם הבא :

איוב

אוהב משפט

שנתרוקנה מכדנה והרגום אריק חרבי אשליף חרבי : כל נקרא ממון הרשע אסך ע"ש שופו כי בהבל בא ובחשך ילך · ואמר כי כל ממון הטמו' לו תאכל אותו האש שלמעלה שלא נופח בידי אדם כמו כי אש יצאה מחשבון שהוא כנוי למלחמה כי תבא האלה ואלין בביתו וכלתו ואת עציו ואת אבניו · והשריד באהלו תבא לו רעה · או הוא מלשון שברון : תאכלהו מבנין פעל מרובע : אש · לשון זכר ונקבה וכדרש דרשו על סדום והשריד הוא לוט ואהלו זו אשתו : יגלו לפי שהוא עושה במחשך מעשיו וגוזל ואומר לא גולתי יביאו מן השמים עליו שודדי' מן הארץ המתקוממת עליו ויגלו גזלותיו הנמצאות בביתו כמ"ש ירע שריד באהלו או יהיה כטעם והיו שמיך אשר על ראשך נחש' הארץ אשר תחתיך ברזל · והתרגום פי' יפרסמון אנגלי מרומא סורחניה ודירי ארעא יקומון למבאשא ליה כוע' לפי' הראשון אנגלי מלאכים כמו בלשון לעז: יגל יגלה בגלות יבול ביתו ותבואתו כי אויבי' יקחוהו ויביאוהו להרכס אוצרותיו או אבני ביתו כמו והגרתי לגיא אבני' תהיינה נגרות כמים הנגרות במורד ביום שיב' אפו וחמתו והתרגו' אמר יטלטל עבור ביתיה משחיה וחמריה מזדלפן ביום רגזיה : זה הנכון בפי' ונחלת אמרו מאל לומר שזהו ענשו מאהל ית' על שאמר דברים שלא כהוגן עליו :

שמעו

תורת חסד   יראת שדי

או יר' לומר כי כל מה שיהיה לו יוכרח להוציאו לחוץ כמו שהיה עושה בעל הבית המכוגע ובכן ירע ויסבר שמה בחוץ כל מה שהיה שריד באהלו ויגלו שמים עונו תמורת מה שלא היה רוצה לגלות עון הרשע השוא והארץ מתקוממה לו תמורת מה שלא רצה להתקומם על הרשע ההוא כראותו שהוא עושה מעשיו הרעים ויגל יבול ביתו כנגד השמים וכו' והרלב"ג כתב ז"ל יגל יגלה ממקומו יבול ביתו וכו' כנהרות נגרות ויתכן שיחסר עם ביתו או יבול אנשי ביתו ויאמרו בני אדם זה חלק אדם רשע מאל ע"כ : ויר' זה חלק האדם הרשע כענין מה שנוגע בינו לבין האל ית' ונחלת אמרו מאל כלומר מה שנגזר עליו האל ית' : או יר' ונחלת אמרו כלומ' נחלת מה שראוי לו בשביל מאמרו שעכב והוא ענין התוכחת ובשביל אמרו שאמ' לרשע צדיק אתה וכו' והחניפהו וכו' או יר' זה חלק אדם רשע כלומ' מי שהוא נחלקו של האדם רשע והוא המחניף אותו כנזכר · ונחלת אמרו מאל והוא מלשון וה' האמירך היום וכו' : וה"ר שמריה האיקרטי כתב ו"או אמרו כנוי לרשע ופירושו נחלה הנאמר' בשבילו · או יהיה פירוש אמרו ענפי מגזרת אמיר ע"כ : ובכן אמר ואם כן הוא הענין שכל אלה הרעות יבאו על ראש המחניף והבלתי אומר לרשע מומו אם כן איככה יאשרנו ויחשוב בלבו שאנחנו רוצים להחניפו אלא שבודאי אנחנו אומרים לו האמת כי מצד חשיבותו רצה האל ית' להביאו בנסיון וזהו בכלל המענה הלזה :

ויען

אבן יחייא

והיה כאלו השמים יגלו עונו הכמוס מצד העונש הגדול אשר יחול עליו מן השמים אשר עם הארץ יהיו מתקוממים לו ושונאים אותו ועושים רעה אליו ואם ישאר זרע מה ממנו יהיו עניים כי יהיה כאלו יגלה היבול והצמח וכל טוב מביתו · כאלו יהיו נגרות כשטף מים רבים ביום אפו · זהו חלק האדם רשע שנותן לו האלהים בע"הז לעונש חטאו · וזהו נחלתו שנותן עליו בע"ה לעונש אמרו מאל ודברו תועה כנגדו :

ויען

ר' אברהם פריצול

יגלו שמים עונו · ובהגיע לרשע הפורענות האלה העליונים מאש ורוח הנה השמים אמם יגלו להמונים עון הרשע הלז · וחטאתיו הנסתרים מהעם · כי יאמר שלקה בחטאו · וכן ברבות עליו מקרים זרים מן הארץ ממלחמה ושבי ידיכו ויאמרו כאלו מתקוממה לו הארץ להכותו : יגל יבול ביתו · ויגל יבול ביתו שיגלה מביתו על יד שובים ובוזזים ויהיה כמים הנגרים אשר לא יאספו כן יקרה לכל אשר לו · וזה ביום אף ה' עליו · יגל לשון גלות · מן ויגל את השארית · נגרות מן כמים הנגרים : זה חלק אדם · והמקרים כאלה הם חלק לאדם רשע מאלהים ומהשגחתו · וגם זרות כאלה הוא נחלת מאמרו ודבורו של אל על החוטאים · ואמרו בחירק סם דבר לפי זה הפי' · או גם זאת נחלת האיש החוטא בשם הנכבד כאשר יאמר מאל ית' דברי סרה · ויהיה אמרו בחירק כמו אמרו בקמץ חטף לפי הפירוש השני או זה חלק אדם מאל אדם רשע במעשיו ונחלת אמרו במחשבות ודבור סרה או אמרו מלשון התרוממות שחושב להתרומם על ה' בדעותיו :

הרמ"בן

יגלו שמים עונו · להעיד עליו אש וגפרית והארץ תשנא אותו להוציא אליו קמוש וחוח · כענין והיו שמיך אשר על ראשך נחשת והארץ אשר תחתיך ברזל או כאשר אמר התרגום יפרסמון אנגלי מרומא סורחניה ודיירי ארעא יקומון לאבאשא ליה : יגל יבול ביתו · מהרס בנות שלימה כמים הנגרים במורד אשר לא יאספו ביום תבא אליו האף והחרון והתרגום אמר יטלטל עיבור ביתיה משחיה וחמריה מזדלפן ביום רוגזיה ועכייכו יגלה תבואות ביתו ושמנו ושקוייו יגלו ביום אפו : ונחלת אמרו מאל · נחלת מה שאמרו עליו בני אדם שתבא לו מאת האלהים והנכון נחלת מה שאמור בו ונגזר עליו מאת האל :

ויען

ועקר

המענה הזה לצופר היא כמעט סובב לקוטב חבריו · ויפרד לשני דרושים ראשונה מה שהפליג בפורענות הרשע : כמו שהפליג בלדד למעלה · מה שיקרוהו מן המקרים והצרות הנאמנות לו ולבניו אחריו כאמרו שגם בני הרשע ירדו פלאים ויצטרכו לבריות כאמרו בניו ירצו דלים הפך מה שאמר איוב במענה הקודם בהצלחת הרשעים וקיומם שאמר ישליו אהלים לשודדים ובטוחות למרגיזי אל שנית שהראה צופר את איוב בזה שהמקרים מהאש מן השמים הנופל על בתי האנשים והשבי והמלקוח כאשר יוקח מהם היה לרוב רשעתם מצד ההשגחה הפרטית וזה אמרו תאכלהו אש לא נפח וכו' ומ"ש יגלו שמים עונו שאלו הגזרות שיפלו מן השמים לא יפלו אלא על הראוי · ואחר אמר יגל יבול ביתו ללכת בשבי כל אלה הם חלק אדם רשע מאלהים ולא מצד המערכת וזאת נחלת אויבי ה' האומרים סרה נגד ה' כי כל אלה קרו לאיוב בכל חטאתיו :

ויען

א וַיַּעַן אִיּוֹב וַיֹּאמַר׃ שִׁמְעוּ שָׁמוֹעַ מִלָּתִי וּתְהִי־זֹאת תַּנְחוּמֹתֵיכֶם׃ שָׂאוּנִי וְאָנֹכִי אֲדַבֵּר וְאַחַר דַּבְּרִי תַלְעִיג׃ הֶאָנֹכִי לְאָדָם שִׂיחִי וְאִם־
ה מַדּוּעַ לֹא־תִקְצַר רוּחִי׃ פְּנוּ־אֵלַי וְהָשַׁמּוּ וְשִׂימוּ יָד עַל־פֶּה׃ וְאִם־זָכַרְתִּי וְנִבְהָלְתִּי וְאָחַז בְּשָׂרִי פַּלָּצוּת׃ מַדּוּעַ רְשָׁעִים יִחְיוּ עָתְקוּ גַּם־גָּבְרוּ חָיִל׃ זַרְעָם נָכוֹן לִפְנֵיהֶם עִמָּם וְצֶאֱצָאֵיהֶם לְעֵינֵיהֶם׃ בָּתֵּיהֶם שָׁלוֹם מִפָּחַד וְלֹא שֵׁבֶט אֱלוֹהַּ עֲלֵיהֶם׃
י שׁוֹרוֹ עִבַּר וְלֹא יַגְעִל תְּפַלֵּט פָּרָתוֹ וְלֹא תְשַׁכֵּל׃ יְשַׁלְּחוּ כַצֹּאן עֲוִילֵיהֶם וְיַלְדֵיהֶם יְרַקֵּדוּן׃ יִשְׂאוּ כְּתֹף וְכִנּוֹר וְיִשְׂמְחוּ

וְאָתִיב אִיּוֹב וְאָמַר׃ שְׁמָעוּ וְקַבִּילוּ מִילְתִי וּתְהֵי דָא תַּנְחֻמַתְכוֹן׃ סְבוֹלוּ יָתִי וַאֲנָא אֲמַלֵּיל וּמִן בָּתַר דְּמַלֵּילִית תִּדְחָךְ׃ אֵיפְשַׁר דַּאֲנָא לְבַר נַשׁ מִילְתִי וְאִין מְדֵין לָא תִתְיְיעַק רוּחִי׃ אִתְפְּנוּ לְוָתִי וְשַׁתּוּקוּ וְשַׁוּוֹן אִידָא עַל פּוּמָא׃ וְאִין דְּכָרִית וְאִתְבְּהֵלִית וְאָחַד בִּסְרִי רְתִיתָא׃ מְדֵין רַשִׁיעַיָּא יֵיחוּן אַתְקִיפוּ לְחוֹד קְנוֹ נִכְסִין׃ בְּנֵיהוֹן מְכַוְּנִין קֳדָמֵיהוֹן עִמְּהוֹן וּבְנֵי בְנֵיהוֹן לְמֵיחֲמֵיהוֹן׃ בָּתֵּיהוֹן שְׁלִים דְּלֵית דְּחוּלָא וְלֵית מְחַת אֱלָהָא עִלָּוֵיהוֹן׃ תּוֹרֵיהּ מַבְטִין וְלָא יַפְקֵט תְּשֵׁיזֵיב תּוֹרְתֵיהּ וְלָא תִתְכַּל׃ יְשַׁדְּרוּן הֵיךְ עָנָא טַלְיֵיהוֹן וְרוֹבֵיהוֹן יְטַפְּזוּן׃ יִטְלוּן בְּתוּפִּין וְכִנּוֹרִין וְיַחְדוֹן

רש״י

תענה איוב ותהי זאת תנחומותיכם · את אשר תחרישו ותשמעו אלי זאת תהי לי תנחום מאתכם : שאוני סבלוני : האנכי לאדם שיחי · למה תעמדו על צעקתי וכי אני לאדם כמוכי משיח שישמע קולי · ואם מדוע לא תקצור רוחי לצעוק מרה לי : פנו אלי לשמוע · והשמו התמהו לדברי · ושימו יד על פה · שלא תדעו להשיב : אם זכרתי · דבר שאני רואה לומר מדוע רשעים יחיו · ונבהלתי · שאני רואה רשעי דור המבול : עתקו גם גברו חיל : שלום · מפחד שלא היו מזיקין שלטן בהן : שורו עבר · את הנקבה · ולא יגעיל · לא יורה בה זרע פסולת שיהא חוזר ונפלט מגופה בלא הריון · כל לשון הגעלה פלטה היא · וכן בלשון משנה · מגעילן ברותחין · וכן כי שם נגעל מגן גבורים · פלט משיחתו והיה כאילו לא נמשח בשמן שהיו רגילין למשוח מגיני עור כדי שיהא חלק ומחליק את הרומח והחצי המכה בו · והוא כמו שרים משחו מגן : תפלט פרתו · בעתה את וולדה · ולא תשכל · בלא עת : ישלחו כצאן עויליה׳ וגו׳ · בעת לידתו היה הולך ומרקד מיד ואם פוגע במזיק נלחם בו והייתה אומרת לו אמו הבא לי מספרי׳ ואחתוך טרך · בהנלת ברחשית · לך והדליק לי את הנר · ברחשית רבה : ישאו · היו נושאין קול בשיר׳ בתוף וכינור · עוגב

רלב״ג

והכלל העולה מהדברים · הוא כי לופר על מה שסתר בו איוב דבריו בעבור ההצלחה הנמצאת לרשעי׳ והיותם נקיים עם זה מפחד והוא אומרו ישליו אוהלים לשודדים יסיב שהוא לא ירחיק שלא תמצא זאת ההצלחה זמן מועט לרשעים אבל אחריתה לרע ואם לא יהיה זה הרע בימיו כבר יהיה בימי בניו והוא אמרו בניו ירצו דלים ולזה ראוי שלא יקרא זה הצלחה אחר שאחריתה לרע ובזה חשב בלבד להמלט ממה שנראה אותו מההצלחה לרשעים והוסיף לאמת דבריו שהכל במשפט מפני שמה שנראה אותו מהרעו׳ לרשעים הוא מדה כנגד מדה והוסיף גם כן עתה לאמ׳ שאיוב היה חוטא מפני שהיה אומר דברים לאל שלא כהוגן : ביאור מלות המענה ויען איוב ויאמר · מלתי · מאמרי : שאוני · סבלוני ר״ל סבלו דברי : והשמו · והתמהו : עתקו · הזקינו מענין עתיק יומין : ולא יגעיל · ולא יוליא הזרע חוץ לרחם : תפלט פרתו · תלד לזמן ראוי והוא מענין ותסג ולא תפליט : עויליהם · מענין עול ימים ר״ל בניהם הקטנים : ישאו בתוף וכינור · ישאו רנה כאילו היה לפניה׳ תוף וכנור מרוב השמח׳:
וברגע

ותהי י״ד וסימ׳ נמסר בשמואל א׳ סימן י״ח : דברי ג׳ וסימ׳ עורי עורי דברי שיר · כי מדי דברי בו זכור אזכרנו · ואחר דברי תלעג · וא׳ בדברי עמך · וא׳ובדברי אותך : פלצות ד׳ וסימ׳ תעה לבבי פלצות בעתתני · וכסתה אתכם פלצות · יראה ורעד יבא בי · ואם זכרתי ונבהלתי : יחיו ז׳ וסי׳ ויאמרו אליהם הנשיאים יחיו · מתים בל יחיו · יחיו מתיך נבלתי · הלעולם יחיו · יי׳ עליהם יחיו · מדוע רשעים יחיו · ומשפטים אשר לא יחיו : תשכל ג׳ וסימ׳ מחוץ תשכל חרב · ולא תשכל לכם הגפן · תפלט פרתו ולא תשכל :

אבן עזרא

שמעו שמוע · שאוני · מעט : פלצות · כמו ועמודיה יתפלצון : עתקו · כמו שמנו עבו כמו ילא עתק מפיכם הון עתק : עבר · לשון הריון : יגעיל · מלשון רבותינו ז״ל מגעילן ברותחין והענין שיקפא זרע הקרי : עויליה׳ · מן עול ימים : ישאו · קול בתוף וכנור :
וברגע

מ״ע ספורנו

איוב ז שמעו שמוע מלתי היטב אל תשיבו דבר בטרם תשמעו : שאוני שאגמור דברי ואחר דברי תלעיג אם תמצא טענה מספקת : האנכי לאד׳ שיחי ההמנ׳ שיחי וכעסי הוא על הקורות בבחירת האדם המרבה להרע בבחירתו לעצמו או לזולתו ואם: מדוע לא תקצר רוחי ואם אין זה אמת רבליהיה על הקורות שלא כיון בלתי מיוחסות לבחירת האדם אמרו אתם מדוע לא תקצר רוחי לפיכך : פנו אלי והשמו המהו גם אתם : ושימו יד על פה כי אין בזה שום תשובה מספקת : ואם זכרתי ונבהלתי ואני בזכרי הנני נבהל על זה : מדוע רשעים יחיו · כי כבר היתה לרשעים הצלחה מתמדת אשר לא תיוחס למערכת ולא לבחירת האדם אבל לפעולת האל ית׳ בלבד כמו שהיתה לדורות קודם המבול : עתקו גם גברו חיל שזכו לימים ארוכים וגברו חיל בבני׳ וממון גם לעת זקנתם באופן כי : זרעם נכון לפניהם · מוכן להיות חי ובריא זמן רב : אתם בעוד האבות בחיי׳ שורו עבר · וכן הצליחו במקנה ובממון : יבלו

אבן יחייא

ויען איוב ויאמר שמעו שמוע ונומר אנא שמעו שמוע פעם אחר פעם מלתי ואמר או׳ בצרתי זאת ואל תשיבו אלי דבר · ואחשוב זה לתנחום גדול מכם יען כי תשובתכם אלי על דברי היו לי למכאוב ולא לנחמה · ואתני כי שאוני ותסבלוני במה שאדבר אף כי דברי יהיו כבדים עליכם והפכיים לאשר תאמינו מה שלכן כל א׳ מכם תלעיג לשוכו ממני · כי צרתי גדולה ומדוע לא תקצר רוחי בהיות כי לא לאדם שיחי ותלונתי רק עם האלוה אשר מי יאמר לו מה תעשה · ולכן היה ראוי שהייתם מרחמים עלי ותפנו אלי והשמו ותתמהו ותשימו יד על פה מרוב התימה על התמס הגדול הנעשה אלי מאלוה שירשיעני על לא חמס בכפי · ואין תרופה למכתי להיותו אדיר בחדירים · ואם זכרתי הצלחת הרשעי׳ נבהלתי כי כפשי נבהלה מאד עד · ובשרי אחז פלצות : כי מהרוע הסדור הלז מרשע וטוב לו · ומדוע רשעים יחיו ימים רבים על הארץ ועתקו לשון גדולה כמו הון עתק כי הימים ההם יחיות בגדולה ולא בבזיון גם גברו בחיל וכח כי לא יהיו חלושים וחולניים רק חזקים ובריאים באופן שיזכו בשלימות באושר החיי · וזרעם יהיה נכון ומתוקן ויפה תמיד לפניהם ועמם במדרגת שלמות והם הבנים והבנות וצאצאיהם לעיניהם תמיד שהם הבני בנים כי ברוב עשרם יוכלו לפרנסם עמם תמיד ולא ישלחום מעל פניהם להרויח די מחייתם באופן שיזכו באושר הבני׳ · ובתיהם תמיד בשלום ולא יפחד אויב ומוכא אשר יזיקהו · וגם אין להם פחד משבט ומכת האלוה שיחול עליהם · ואם שורו יעבר לפרה לא יגעיל הפרה ואח״כ הזרע רק תכף תתעבר :

תורת חסד יראת שדי

ויען איוב ויאמר שמעו וגו׳ יר׳ שמעו שמוע מלתי עם היותה מלה לבד בלי טעם וגם כי כבר שמעתם אותה פעמי׳ רבות שמעו אותה גם עתה ותהי זאת תנחומותיכם כלומ׳ התנחומין שאתם תנחמוני עיתם כי הרבה יתנחם האדם כאשר ידבר מכאוביו על אזן שומעת ואם כן איפה שאוני ואנכי אדבר כלומר סבלוני גם כי אנכי אדבר דברי בקושי ולא באמירה ובתחנון ובלשון רכה ואחר דברי תלעיג אתה לופר הנעמתי ולבד שתשמע בעת ההיא כל אשר אדבר והנה אם תלעיג עלי זה יהיה האנכי לאדם שיחי כלומר האם ראוי להתשיב את שיחי כאילו היא שיח אדם מה שראוי להתשיבה כדי להלעיג עליה · או יר׳ האם ראוי לתפוש אותי בשיחי ובדברי כאשר יתפשו לשאר האנשים כי הנה הוא אמת כי אין אדם נתפש על לערו : או יר׳ האם אני משיח דברי עם אדם כמוך שאתה אדם בין האנשים ראוי הוא לך שתשא ותסבול אותי עד שאשלים את דברי ואח׳ כן תלעיג עליהן כל מה שתרלה להלעיג · או יר׳ האנכי משיח שיחי כדי להתחשב אדם בין האנשים כי אם להפך מזה והוא לומר כי מדוע לא תקלר רוחי ומתי וכו׳ ולסבה זו פנו אלי וראו לורת פני איך נשתנתה והשמו ושימו יד על פה : ואם זכרתי וגו׳ יר׳ ודברי הם גם כן על מה שאם זכרתי ענין טוביותי ונבהלתי על היותן רבות בכמות ובאיכות ועתה בעת אחז בשרי פלצות מרוב רוע חוליי וא״כ אין ראוי להאשימני אם אדברה לכם בקושי וכו׳ : וכפי כונתי בביאור ספר זה יר׳ ואם זכרתי ונבהלתי ואחז בשרי פלצות באומרי מדוע רשעים יחיו וכו׳ אחרי שאני מאמין אמונת אומן כי כל טוביותיהם של הרשעים הם לרע׳ להם וברגע שאול יחתו וכו׳ באופן כי כל מה שאתה לופר אמרת אלי מענין מה שיבאו על הרשעים לרוב רבות ורעות גם אני מאמין כזה ואני רואה כי הרשעים יחיו חיים ראויים להקרא בשם חיים וכל זמן שמזקינים אומץ וגבורה יתוסף בהם וזרעם נכון לפניהם עמם וצאצאיהם של בניהם לעיניהם כאילו הם ת״ח שיהיו שלשתם רואים זה את זה שאז טוב תור׳ לא תפסק מהם · ובתיהם שלום מפחד שלא יפולו גם כי הם בנויים בלא לדק וכו׳ וזה להם גם כי אין דנכה של תורה כשמעת בבתיהם בלילה וכו׳ והוא ענין אמיתי כי כל בית שאין דנכה של תורה כשמעת בלילה עתיד להחרב ובתיהם של אלו שלו מפחד זה ולא שבט אלוה עליהם והוא ענין המכות כמו שכתב הה״ר דוד קמחי ז״ל : שורו עבר וגו׳ תפלט פרתו ולא תשכל זהו כאומר לא תהיה משכלה ועקר׳ בארצך וגו׳ : ישלחו כצאן עויליהם יר׳ כי גם כשהם קטנים הם שולחים אותם מפה ומפה כדי להסתחר ויהיו מתעשרים עמהם כאשר תעשנה הצאן שהן מעשרות את בעליהן · וילדיהן ירקדון מרוב שמחת עושרם · והה״ר שמריא האיקרטי כתב וילדיהן ירקדון רלה לומר כי הם כמו הצאן ההולכים מיד על רגליהם בעוד שיולדו והוא אומרו וילדיהן ירקדון ע״כ · ישאו בתוף וכנור יר׳ ישאו עולמם ביותר שאת כאילו הם בתוף וכנור וכאילו ישמחו לקול עוגב באופן כי יבלו בטוב ימיהם וכרגע שאול יחתו יר׳ בין אם יחיו ימים רבים על הדרך האמור והוא כי זרעם נכון לפניהם עמם ובין אם ברגע שאול יחתו כלומר שלא יאריכו ימים הנה אותם המעט ימים יבלו אותם בטוב · אך

הרמ״בן

ויען איוב שמעו שמוע מלתי המענה הזה יפליג בו איוב לדבר על הרשעים כי יש מהם שטוב להם בעולם הזה בעשר ונכסים וכבוד ובנים ושלוה וילעג על חביריו במה שאמרו לו שזרעם נכרת אחריהם יכוין בזה להסתיר דבריהם בראייות מוכרחות כבר דבר עם שלשתן בטענ׳ לדקת נפשו ולא הודו כמו שכתבתי תחלה כי רעת הלדיקים איננה קושיא מתפרסמת שכל אוכל יאמרו לוחטאת ומרדה גם בראותם רשע וטוב לו יאמרו כי יאבד הוא וזרעו אחריו יכרת לדור או לדורות כאשר בא בדבריהם במענה : כי תמול אנחנו ולא נדע וגו׳ · הענין עתה כאשר הלאו את איוב בנסתרות להרשיעו ולהכרית זרע הרשע לארך ימים יענה אות׳ ויאמר הנה בעיני ראיתי רשעים מצליחים ובצאליהם ובתיהם בחייהם בשלום וכי תאמרו שיכרת זרעם אחרי מאות השנים מה יזיק להם ומה לער יהיה להם בכך והנה על כרחכם המשפט מעוקל ועל כן אין להאמין לדבריכם שיכרת זרע הרשעים בחטאתם וגם בראותם לדיק אובד כמוכיחים אל תרשיעוני כי המשפט לא לאלהים כי אם למקרים : שמעו שמוע מלתי · אמר שישמעו אותו ויחשוב להם זה כאלו נחמוהו : שאוני ואנכי אדבר · שאו משא דברי אף על פי שהוא כבד עליכם : ואחר דברי תלעיג · לנופר יאמר כן : האנכי לאדם שיחי · שיאמר איכי יכול לנקום נקמתי מן האב בזמן תקפו אקח אותה מבנו ומזרעו כאשר אוכל : ואם מדוע לא תקלר רוחי · בהיותי נספה על לא משפט : פנו אלי · פנו לדברי ותמהו כי אנכי בעלמי בזכרי הענין אהיה נבהל ומשתומם : מדוע רשעים יחיו : ישאו בתוף וכנור · ישאו קול כמו תוף והתרגום אמר יטלון בתופין וכנורין והתוף לאמר כי ישאו כל כלי הנבלים והזמיר כמו תוף וכנור ודומיהם : וברגע שאול יחתו · בעת המיתה ישבח כלו׳ ימותו בשעה הראויה למיתה ויחתו בלי מכאוב וחולי ארוך והמפרשים הוציאו ברגע מן וזאת המרגועה ובנוים ההם לא תנוח ולא יהיה מרגוע ר״ל ובנחת אל שאול יחתו שתאוס בלא שיונח במכאוב על משכבו וזעל התרגום תרגם את שתיהן וכמרגועתא לבי קבורתא כתתין תרג׳ אחר ובשעה לבי קבורתא נחתין תרג׳ יחתו לשון ירידה ונחת והנה הרשעי׳ האלה שטוב להם בחייהם ובמותם הם המורדים הכופרים בעיקר שאמרו לאל סור ממנו וגו׳ · שלא תועיל עבודת האלהים והיו סבורים כי שלותם ברשותם ולינו כן כי טובם וכבודם ביד האלהים ולא בידם ועלתם זאת כלו׳ מחשבתם הרעה רחוקה היא ממני כי איכני מודה בה אף על פי שאני קורא תגר על המדה או רחקה ממני בהיותי בשלותי כי הייתי מודה בטובי האלהים ויש

ר׳ אברהם פריצול

ויען איוב ויאמ׳ שמעו שמוע השיב איוב לנופר בפני ריעיו ובקש מהם ויאמר שמעו שמוע מלתי בעלם ובהתבוננות באמרו שמעו שמוע כפול : ותהי זאת התנחומותיכם · אשר תנחמוני לשתוק ולהתבונן בדברי אלה : שאוני ואנכי · שאוני ותסבלו לשתוק עד כי אדבר דברי ואחר שאשלים לדבר תלעיג אלי אם תרלה אתה לופר להלעיג׳ אשר אליך השובתי זאת : שאוני · מלשון ולא נשא אותם הארץ וענינו לסבול : דברי · מקור מן הדגוש : האנכי לאדם · התחשוב לופר כי מה שאדבר ואשיב בויכות הלז שאטעון עם אדם לבד אל תחשוב את זאת כי עם האלהים אשים דברתי ועוד בראותי לרותי ומכותי הכפלאות מדוע לא תקלר רוחי בהם להיות מת אחרי שלא אוכל לסבלן : פנו אלי · פנו נא אלי והתבוננו בדרכי ובמעשי הקודמים ובפורענות שהגיע אלי ידעת כי תשתוממו ותתבהלו ושימו יד על פה לשתוק ולידום כי לא תדעו השיב אלי אמרים נכוחים : והשמו · מן השתומם כשעה אחת ישומו ישרי׳ : ואם זכרתי · וכאשר אזכור מעשי וטוב מלבי ורובי לרותי שלא כדין נבהלתי בכפשי מראות : ואחז בשרי פלצות · ופללות היא רעדה והם כמו וכאשר כמו ואם יהיה היובל : מדוע רשעים · וגם נבהלתי ונשתוממתי מדוע רשעים יחיו בחיים ארוכים ובריאים : עתקו · נתחזקו גם גברו לעשות חיל ותאון עתקו לשון חוזק או עתקו לשון זקנה מלשון עתקה בכל לוררי עתיק יומין : זרעם נכון · ועם הצלחת הרשעים הלזו ובאורך ימים הנה יזכו לראות זרעם נכון ונאות לפניהם וסרים למשמעת אביהם וגם יזכו לראות לאלאיהם לעיניהם שהם בני בנים מקובלים יחדו בשלו׳ ובמישור : בתיהם שלום · ובתי הרשעים נכנים בשלום מבלי פחד יטרידם ולא יחול עליהם שבט אלוה לא חולי ולא מכה כי בעמל אנוש איכמו : שורו עבר · וכאשר שורו עבר לתת ההריון באופן כי לא יגעיל ולא יוליא הזרע החולה לבטלה וגם פרתו ההרה תפלט בזמנה העגל ולא תשכל להמית פרי בטנה · יגעיל להוליא הזרע החולה ותפלט הוא כמו והמליטה מלשון ולא תפליט : ישלחו כצאן · ואחר לידת הפרות עויליהם הם העגלים ישלחו אותם החולה קלי התנועה כילדי הצאן המרקדים ומכרכרים עויליהם הם הבנים הקטנים כנזר מן עול ימים וזקן : ישאו בתוף · ועל לד המשל מרוב הצלחת הרשע וברכת עסקיו ומקנהו ובריאות בהמותיו אמר שעולי בהמותיו יבעטו וירקדו כאלו לפניהם תוף וכנור ועוגב ויהיה ישאו בתוף וכנור לשון הרמת קול כמו שאו זמרה ותנו תוף ועל דרך ההרים והגבעות יפלחו לפניכם רנה : יבלו

אוהב משפט

שמעו · במענה הזה תפס איוב כנגד חביריו דרך אחרת . כי ראה כי לדקת נפשו לא הועילה לו כנגד טענותיהם כי לא האמינוהו בזה על כן הסתכל לסתור ראיותיה׳ על שהיו מביאים שהוא רשע מהכרת הרשעים ואבדנם שכיון שהוא קרה לו כמקריהם הנה גם הוא כמוהם על כן בטל טענה זו בהכחישה כי אין אמת סיכרתו הרשעים אבל הם מצליחי׳ ואם כן בטלה ראייתם שהביאו ממנה שהוא רשע וזהו ענין זה המענ׳ ותהי זאת השמיע׳ שתשמעו ממני תנחומותיכם כלומר אחשוב אותה כאלו דברתם על לבי דברים טובים דברי ניחומי׳ כי אחר שדבריכם אינם לי לנחמה כ״ה לכם שמעו דברי ובזה אתנחם : שאוני אף על פי שדברי כבדים עליכם שאו משא זה עליכם : שאוני כנגד חביריו : תלעיג כנגד לופר כלו׳ תלעיג עלי אם תרלה או אם יש בדברי כדי ללעוג עליהם האנכי יש פירושים רבים בזה והנראה לי שהוא מהגלגל על היות דבריו בכעס עם חביריו והוא אמר האם דברי ושיחי הם לאדם שאטעון אליו מה שאינו יודע הוא וכופ׳ בו כי אם היה כן לא הייתי כועס כי שמא לא ידע אבל אני מה שאני טוען בלדקתי לא לאדם אני טוען הוא כי יבא להסדני במה שלא ידע כמו שאתם עושים אבל שיחי אינו אלא עם השם ית׳ כי אני להתוכח עמו כאשר ידעתי כי הוא יודע לדקתי ואם כן מדוע לא תקלר רוחי ולעטר על תשובתכם אלי להרשיע אותי יבא הוא ויענני

רשי

עוגב · איכו אלא לשון שחוק על פס העגבי' · השבי' ימנס בלע"ז · כ"ס : וברגע שאול יחתו · כשמגיע יום מותו היה מת לפי שעה בנחת
ובתרגום נחיתו : מה נועיל · מה הנאה יש לנו · כי נפגע בו · אין אנו צריכין לו אפי' לטיפת גשמי' כי אד יעלה מן הארץ : הן לא בידם
טובם בידם · ועצת רשעים רחקה ממני · איוב היה משבח בעצמו שראה אותם ולא נמנה עמהם : כמה נר רשעים ידעך · למעלה הוא חוזר
מאריך זמן וה' · וחוזר ומקללם נר רשעים ידעך וגומר · חבלים · גורל הראוי להם : אלוה יצפון · לבניו אונו · בתמי"ה · וכי מדה היא

וְיִשְׂמְחוּ לְקוֹל עוּגָב׃ יְבַלּוּ בַטּוֹב יְמֵיהֶם וּבְרֶגַע שְׁאוֹל יֵחָתּוּ׃ וַיֹּאמְרוּ לָאֵל סוּר מִמֶּנּוּ וְדַעַת דְּרָכֶיךָ לֹא חָפָצְנוּ׃ מַה־שַּׁדַּי כִּי־נַעַבְדֶנּוּ וּמַה־ טו
נּוֹעִיל כִּי נִפְגַּע־בּוֹ׃ הֵן לֹא בְיָדָם טוּבָם עֲצַת רְשָׁעִים רָחֲקָה מֶנִּי׃ כַּמָּה ׀ נֵר־רְשָׁעִים יִדְעָךְ וְיָבֹא עָלֵימוֹ אֵידָם חֲבָלִים יְחַלֵּק בְּאַפּוֹ׃ יִהְיוּ כְּתֶבֶן לִפְנֵי־רוּחַ וּכְמֹץ גְּנָבַתּוּ סוּפָה׃ אֱלוֹהַּ יִצְפֹּן־לְבָנָיו אוֹנוֹ יְשַׁלֵּם אֵלָיו וְיֵדָע׃ יִרְאוּ עֵינָו כִּידוֹ וּמֵחֲמַת שַׁדַּי כ
יִשְׁתֶּה׃ כִּי מַה־חֶפְצוֹ בְּבֵיתוֹ אַחֲרָיו וּמִסְפַּר

וְיֶחֱדוּן לְקַל אַבּוּבָא׃ יִגְמְרוּן בְּטָבָא יוֹמֵיהוֹן וּבְמַרְגוֹעָא לְבֵי קְבוּרְתָּא נַחֲתִין׃ וְאָמְרוּ לֶאֱלָהָא זוּר מִינָנָא וּלְמֶחְכַּם אוֹרְחָתָךְ לָא צָבֵינָא׃ מָה שַׁדַּי אֲרוּם נִפְלְחִינֵיהּ וּמָה צְרוֹךְ אִית בֵּיהּ אֲרוּם נְצַלֵּי בְּמֵימְרֵיהּ׃ הָא לָא יִשְׁתַּתַּר בִּידֵיהוֹן טוּבֵיהוֹן מִלְכַּת רַשִׁיעֵי רַחֲקַת מִנִּי׃ כַּמָּה שְׁרָגָא דְרַשִׁיעֵי יִטְפֵי וְיֵיתֵי עֲלֵיהוֹן תַּבְרֵיהוֹן עַדְבִין יַפְלִיג בְּרוּגְזֵיהּ׃ יְהוֹן הֵיךְ תִּיבְנָא קֳדָם זַעֲפָא וּכְמוֹזָא דִיטַלְטְלִינֵיהּ עַלְעוֹלָא׃ אֱלָהָא יִטְשֵׁי לִבְנוֹי צַעֲרֵיהּ יִפְרַע לְוָתֵיהּ וְיִדַּע׃ יֶחֱמוֹן עֵינוֹי תַּבִירֵיהּ וּמִן רוּגְזֵיהּ דְשַׁדַּי יִשְׁתֵּי׃ אֲרוּם מָה רְעוּתֵיהּ בְּבֵיתֵיהּ בַּתְרוֹי וּמִנְיַן

ל' יבלו ק' · י"א · ל' יחד עוכס כחדק כחולס · ב' ליספרים · ג' רפין עיכיו ל' ק' · י' דסמיך לח"ע

בטוב ט' דנשי' וסי' הנה ארצי לפניך · עמך ישב בקרבך · כי בטרם ידע · חמאה ודבש יאכל · הנגי פקד על שמעיה · יבלו בטוב ימיהם · וחברו אם ישמעו ויעבדו יבלו · והסידך ישמחו · המשביע בטוב : ויבא י"א רפי' בקרי' וסימ' ויבא בקרבנו ויושיענו · ויבא סגנים כמו חמר · ויבא שודד אל כל עיר · ויבא כגשם לנו · פתחו שערים ויבא גוי צדיק · שאו שערים ראשיכם · וחברו · ויבא עלימו אידם · ויבא מלך הצפון · ועמד מנצר שרשיה ב' בפסוק : מה חפצו חד מן ז' מה קמצי' דסמי' לח"ע וסי' הכר מה לך עמדי וקח לך · ומה חטאתי כי דלקת אחרי · כי מה עבדך הכלב · ואמרת' על מה על כי העיר · ומה השחן אנחנא · ויאמר לה מה עבדת · כי מה חפצו בביתו :

רלבג

וברגע שאול יחתו · ובזמן קצר מאד ימותו וזה כלו מרוב ההצלחה שלא יגיעם צער גדול בבא עליהם המות : נפגע בו · נתפלל אליו : ידעך · יכבה ויחשך : חבלים · ליריס ומכאובות : אונו · גזלתו : כידו · אידו : ומחמת שדי ישתה ר"ל משפט חמתו או יהיה חמת כאד ויהיה הרצון בזה ישת' מחמ' השם ית' וירעל ר"ל שישתה כוס התרעלה : אכלו

אבן עזרא

וברגע · בלא ענויים : כי נפגע בו · כמו ואל תפגע בי לשון בקשה : הן לא בידם טובם רק מהאקים ניתן להם וגם על פי שעצתם ודבריה' רחקו ממני · חבלי אף יחלק להם הפך חבלי' נפלו לי בנעימי' ויש אומרים מן חבלי יולדה והראשון נכון : אונו · רשעו כמו מחשבות און כמו פוקד עון אבות : וידע · כמו וידע האלהים : יראו עיניו · כל אחד ואחד מבניו : כידו · כמו אידו מן הענין ואין לו חבר : כי מה חפצו · מה יועיל לו כל מה שהשאיר אחריו : אכלו

אבל הוא ישפט דינים רמים בגבהו ובגודלו · ואינו חש לדקדק · זה הרשע · ימות בעצם תומו · במראה שלימות לא חסר · כמו שאנן · הראשון :

מ"ע ספורנו

יבלו בטוב ימיהם · ומתו בשלוה : ויאמרו לאל סור ממנו · והם בחייהם אמרו לאל ית' סור ממנו ולא נתפלל אליך : ודעת דרכיך לא חפצנו · שלא נלך בהם : הן לא בידם טובם · והנה טובם והצלחתם לא היתה בידם כי לא תתן הארץ פריה ולא המקנה בזולת גזרת האל ית' : ועצת רשעי' ים חשבו אז שאין שום סבה נכבדת יותר מהשמים וצבאם ושהם סבה ראשונה פועלת בבחירתם ואלו הם היו עובדים ומתפללי': רחקה מני שכבר בא מופת על סותרה : כמה נר רשעים ידעך והף על פי שהאריך הים על קצהם הנה זה כמו רגע ולא אלו גם ידים : חבלים יחלק באפו וגם לא היה זה לכל המין האנושי אבל לקצתו בלב': יהיו כתבן לפני רוח וגם שאסרי כקהיו כלם במבול כתבן לפני רוח ואבדו כלם : אלוה יצפון לבניו אונו הנה לא קרה זה לדורות שמתו קודם לכן אבל קרה לבנים בלבד וזה מן הפלא שהיה ראוי שישלם אליו וידע : בהופן שיראו עיניו כידו · אבדן הבנים והממון : הלהל

אוהב משפט

ויענני ואתם מה לכם לענות אותי על כן הייתי מתנחם מאד בשתיקתכ' פנו והשמו לבן תמיהה ונהג על מי ששומע

תורת חסד

אך כפי כונתי בביאור המענה תהיה גזרת ...

יראת שדי

אבן יחייא

ר' אברהם פריצול

הרמב"ן

רשי

עטיניו מלאו חלב · לשון משכה הוא · עוטנו בבית הבד · לוברים הזתים יחד ושומן מתעגל ומתאסף לתוכו כדי שיהא מוכן כשעוצרו בבית הבד · ואותו כלי שנוברין אותו כדי להיאסף שומנו לתוכו נקרא מעטן · אף כאן חלבו ולחלוחו ושומנו נקרא עטינים · וזה ימות בנפש מרה · הרמים והקדושים אליו יפרע מיד מהם : יחד על עפר ישכבו · ולאחר מותן אין ניכר לבריות מי הרע מי הטוב כי כזה כן זה יחד על עפר ישכבו : הן ידעתי מחשבותיכם והמזימות אשר עלי תחמוסו · תריעו לחשוב חמס · כי בשביל הרעה אשר באתני אתם אומרי׳ ראו איה ביתו של כה זה שהיה נדיב · והיה אהל ומשכנות שאר רשעים · כלומר כמוהו כמו הם · ברשעו אבל ביתו : הלא שאלתם וכו׳ · כל זה אתם מושלים עלי משלות ואותות׳ אשר הודיעו אתכם לא תנכרום משום על לב · כמו ויתנכר אליהם : כי

איוב כא

וּמִסְפַּר חֳדָשָׁיו חֻצָּצוּ׃ הַלְאֵל יְלַמֶּד־דָּעַת וְהוּא רָמִים יִשְׁפּוֹט׃ זֶה יָמוּת בְּעֶצֶם תֻּמּוֹ כֻּלּוֹ שַׁלְאֲנַן וְשָׁלֵיו׃ עֲטִינָיו מָלְאוּ חָלָב וּמֹחַ עַצְמוֹתָיו יְשֻׁקֶּה׃ וְזֶה יָמוּת בְּנֶפֶשׁ מָרָה וְלֹא־אָכַל בַּטּוֹבָה׃ יַחַד עַל־עָפָר יִשְׁכָּבוּ וְרִמָּה תְּכַסֶּה עֲלֵיהֶם׃ הֵן יָדַעְתִּי מַחְשְׁבוֹתֵיכֶם וּמְזִמּוֹת עָלַי תַּחְמֹסוּ׃ כִּי תֹאמְרוּ אַיֵּה בֵית־נָדִיב וְאַיֵּה אֹהֶל מִשְׁכְּנוֹת רְשָׁעִים׃ הֲלֹא שְׁאֶלְתֶּם עוֹבְרֵי דָרֶךְ וְאֹתֹתָם לֹא תְנַכֵּרוּ׃ כי

ומְנַיַּין יַרְחוֹי אִתְפְּלִיגוּ׃ הַאִיפְשַׁר דִילֶאֱלָהָא יָלִיף מַנְדְּעָא וְהוּא שְׁמֵי מְרוֹמָא דָאִין׃ דֵין יְמוּת בִּתְקוֹף שְׁלִימוּתֵיהּ כּוּלֵיהּ שַׁדִּיךְ וְשָׁלֵיו׃ בִּיזוֹי אִתְמַלִיאוּ חֲלָבָא וּמוֹקְרָא דְגַרְמוֹי פַּטִּים׃ וְדֵין יְמוּת בְּנַפְשָׁא מְרִירָא וְלָא אֲכַל בְּטַבְתָא׃ כַּחֲדָא עַל עַפְרָא שָׁכְבִין וְרִיחֲשָׁא תַּחְפֵּי עֲלֵיהוֹן׃ הָא גְלִין קֳדָמַי מַחְשְׁבָתְכוֹן וְחִמְיוֹנִין דַעֲלַי תַּחְשְׁלוּן׃ אֲרוּם תֵּימְרוּן הָאן בֵּית אַרְכוֹנָא וְהָאן פַּרְסָא דְמַשְׁכְּנֵי דְרַשִׁיעַיָּא׃ הֲלָא שַׁיֵּילְתּוּן עָדֵי אוֹרְחָא וְסִמְנֵיהוֹן לָא תִשְׁתְּמוֹדְעוּן׃ ארום

רלבג

חצצו · נחתכו · ונגבלו ויהיה חצץ וחלה שני שרשים בענין אחד : בעצם תומו · בתוקף שלמותו : עטיניו · הם השדים : ומוח עצמותיו ישוקה · רוצה לומר שכל אחד מעצמיו מלא מוח מרוב השומן והדשנות : תחמסו · תענין חמס : יחפך

אבן עזרא

חצצו · כמו לא יחצו ימיהם : הלאל ילמד דעת · כאילו לא ידע המקום מה יעשה : שלאנן · הלא״ד נוסף : עטיניו · בלשון ישמעאל המקו׳ שיברכו עליו הגמלי׳ על המים : ישוקה · כאילו ישוקה תמיד ממשק׳ על כן לא ייבש : תחמסו · מן חמס : בית נדיב · בעל ממון והיכנו לדיק : תנכרו · כמו תכירו : ליום

מסרה

וזה כ״ג ר״פ וסימ׳ נמסר ביחזקאל סימ׳ מ״ז : ישכבו ג׳ קמצי׳ וסי׳ בסדר וירא : שאלתם ב׳ וסי׳ ועתה הנה המלך אשר בחרת׳ ·

הלא שאלתם עברי דרך · וחד ושאלתם לו : ואתתם ל׳ והוא חד מן מלין דמשמשין תם בסוף תיבות׳ וסימ׳ נמס׳ במסר׳ רבת׳ במערכת אות הת״יו בס״ד :

מ״ע ספורנו

הלאל האמנם יאות לאל : ילמד דעת שהוא מלמד דעת לכל זולתו : והוא רמים ישפוט השופט כל הרמים וכל הגבוהי׳ שיעשה משפט כזה שלא ישבלהו שום בעל שכל : זה ימות בעצ׳ תומו · הנה הדורות שקדמו למבול שהתה לו בענרה מתובעכם המס בשלוה : וזה הדור שנולד מעט קודם המבול ימות בנפש מרה · ואע״פ כן : יחד על עפר ישכבו בלי שום הבדל בזה : הן ידעתי מחשבותיכם · שתשיבו ענה שקר : כי תאמרו איה בית נדיב · מי יודע אם הדורות הראשונים היו כל כך רשעים כמו בני המבול ואם היה ביניהם איזה נדיב זוכה בצד מה : הלא שאלתם עוברי דרך · הנה הכותבים דברי הימים בדורות ההם אשר קצת ספריהם אצלנו כהבו הנהגת הדורות אצל עוברי דרך אז : ואותות׳ לא תנכרו · והנה אותות דרכיהם · לא יהיו בלתי נכרי׳ ונודעים אצלכם בזה ובשאר הנהגותיהם : כי

אבן יחייא

האל ונומר בעבור האל ראוי שנאמר כי הוא ילמד דעת את בני האדם וישניא נהם זה בודאי שכלום גדול יען כי הוא רמים ישפוט שהוא עולם המלאכים ועולם הגלגלים הנצחיים כמוהו ובלתי משתנים · ולא עולם ההויה וההפסד וההשתנות · ולכן הרע והטוב הבא על האנשים הוא מפני המערכת וסוף כלם אל העפר · כי זה הרשע אשר ימות בעצם תומו ושלמות האומרים כי כלו שלאנן ושלו ועטיניו שר״ל שדיו מלאו חלב מרוב השומן · ומוח העצמות שלו ישוק׳ · כי יהיה בעצם כ״כ שמן מעצמו ומלא מוח כי יראה כאלו השקוהו משומן וחלב · וזה הצדיק אשר ימות בנפש מרה ולא אכל בטובה · יחד על עפר ישכבו ובמקום היותר פחות שהוא מקום הולד הרמה אשר תכסה עליהם · הן כבר ידעתי מחשבותיכם במרמה ומזימותיכם בשכ׳ אשר אתם בודאי חשבוני לבעל חמס ותגזרו אומר כי לכן נענשתי בחיי · ואתכם לא יצדקו מחשבותיכם שאם היה כן כדבריכם היה צריך שלכל חוטא יקרה ככה · ואנכי הרואה כי הוא ההפך · כי כאשר תאמרו איה בית הנדיב ואיה אהל משכנות הרשעים כי הרשעים האלו להיותם עשירים ביתם פתוח לרוחה לאוהביהם הדומים להן ולכן יקרא ביתם בית נדיב · אשר היו הבתים ההם מלאים כל טוב בעיר משכנות גם סבוה צרות רבות ורעות מדבר וחרב ומלחמה ורעב ותשאלו לעוברי דרך עליהם : ומה

תורת חסד · יראת שדי

הלאל וגו׳ כתב הר״דק ויש אומ׳ הלאל כמו ה״א וכו׳ ע״כד · וע״ד פילוסופיי׳ הלשה הדברי׳ שאמר הרשע סור ממנו ילמד את לבו לדעת בענין עלתו הנזכרת והוא ית׳ רמים ישפוט כאמור כי יביא עליו כל מה שנאמר · זה ימות וגו׳ יר׳ ומצד מה שרמים ישפוט לכן לפעמים יעשה גם את זאת כי זה ימות בעצם תומו להיותו מתהלך בתומו צדיק ולכן כלו שלאנן ושלו כי בחייו לא ראה רעה ועטיניו מלאו חלב ומוח עצמותיו ישוקה כלו׳ לא יכהה עינו ולא ינוס ליחה ואם יש לו איזה עון אשר חטא יביא האל ית׳ הרעה בימי בנו וכמו שנאמר לחזקיה ולישעיהו ע״ה · וזה ימות בנפש מרה וכו׳ והכל הוא שמור לו לעתיד לבא ושני האנשים האלה יחד על עפר ישכבו ורמה תכסה עליהם ולא ישיך בהם כלל כי אין רמה שולטת בצדיקים וכו׳ באופן כי הוא ית׳ רמים במעלה ישפוט ואם היו הרשעים הנזכרים חפלים לעשות טוב הנה אז טוב רב היה להם גם אם היה להם ענין מי שימות בעצם תומו או ענין מי שימות בנפש מרה ולא אכל בטובה הלפוכה לו לעתיד לבא ולא שיהיה להם מה שיהיה מן הרע בעולם הזה ויתמו ויכלתו מן העולם הבא · והיותר נראה לי בזה הוא שכיון למה שאמר רז״ל צדיק ימות בעצם תומו צדיק גמור וצדיק ימות בנפש מרה צדיק שאינו גמור רשע ימות בעצם תומו רשע שאינו גמור ורשע ימות בנפש מרה רשע שהוא גמור ע״כ וכפי דבריהם אלה רצה ג״כ לומר להם כי ידע כל ענייני הרשעים באיזה אופן הם אצלו ית׳ ושאם הם מאמינים בני מאמינים הנה גם הוא מאמין בזה כמוהם ורצה בזה לומר לצופר כי מה הוא ענין אומרו אליו כי רננת רשעים מקרוב וכו׳ כאילו הוא לא ידע בכל אלה ולזה אמר בדרך כלל לשלשתם הן ידעתי מחשבותיכם שאינכי יודע כל אלה הענינים ומזמות עלי תחמוסו כזה שתאמרו איה הוא בית נדיב לפניו ית׳ ואיה אהל משכנות רשעים כמו שאמרת אלי אתה צופר בית גזל ולא יבנהו וכו׳ ירע שריד באהלו וכו׳ כאילו אינכי יודע את כל הענינים הללו · הלא שאלתם יר׳ הלא שאלתם עוברי דרך ממה שהייתי מלמד להם או כאשר דלתי לאורח אפתח והיו אוכלים בתוך ביתי ואחרי האכילה הייתי מלמד להם דרכי השא״ים ואותותם של העוברי דרך ההם לא תנכרו שאמורכם שהיו בני אדם שאינם מהוגנים ושהזמינם אלי האל ית׳ מצד איזה חטא שהיה בו וכו׳ כי הלא ידעתם אותם כי טובים היו וכו׳ · או יר׳ לומר כי בתחלה היו רשעים ובאו לביתי כדי שאחזירם בתשובה שלמה ואכניסם תחת כנפיו ית׳ · כי

הרמ״בן

הלאל ילמד דעת יתמה האיש כמוכי ילמד דעת לאל השופט כל הארץ הרמים והגדולים לא יעשה משפט אבל מכל מקום אין הנראה בעולם דין אמת כי זה ימות בעצם תמו לדיק או רשע וזה ימות בנפש מרה גם כן כטוב כחוטא ויחד שניהם שוים לכסותם רמה ומדוע יריע האלהים לטובים וייטיב לרשעים ואפי׳ ישלם להם בעולם הנשמות טוב מכל מקום הרעות הבאות עליהם בזה עוות הדין הוא ויתכן עוד שאפרש האם ילמד אדם דעת לאל הלא הוא הדעתן השלם והוא רמים ישפוט כשירצה כי הוא היכול והתקיף והנה איננו חסר לו דעת ולא יכולת והנה כשאנו רואים שופט חכם ובעל יכולת עושה משפט מעוקל כזה וזה ימות בנפש מרה וזה בעצם תומו על כל פנים שמפני שלא ישגיח בדין הוא וזאת כוונתו ולא יאמר אותה בפי׳ רק יביא עליהם ראיותיו לעולם והמפרשי׳ אמרו הלאל ילמד דעת היש בכם שילמד לי דעת על האל איך יעשה כן שזה ימות בעצם תומו וזה ימות בנפש מרה הלאל הלמד כלמד אמרי לי אחי הוא ואמר פרעה לבני ישראל והדומים להם והתרגו׳ אמר האפשר דלאלהא יליף מנדעא כמו שפי׳ והוא הנכון : עטיניו מלאו חלב אמר בוהתרגום תדוי כי השדים ידמו לשרקת הנקרא מעטן וכן בלשון רבותי׳ ז״ל מעטן של זתים : ומוח עצמותיו · רמז כי הגוף כלו מושקה מן המוח שהוא הרבה בעצמותיו או יאמר כן ומוח עצמותיו ישוקה מן החלב הנזכר : הן ידעתי מחשבותיכם · אמר אני רואה כי אין משפט כי ידעתי שאתם חושבים עלי רעה ומזמות חמס בהיותי מלומד בייסורין : כי תאמרו איה בית נדיב · איה בית איוב הנדיב הזה : ואיה אהל משכנות הרשעים · הכל הלכו אל מקום אחד כי כולם אבדו ברשעם : הלא שאלתם עוברי דרך · עלי בעבור היותכם מארץ מרחק ואותותם · אשר אמרו לכם על נדיבותי וצדקי לא תכירו אותם עתה : כי

ר׳ אברהם פריצול

הלאל ילמד והיות הדבר כן האם ראוי שנאמר שהאדם ילמד לאלוה דעת להנהיג העולם השפל באופן שייטב בעיני בחינתנו וכבר ראינו בודאי שהוא ית׳ רמים ושוכני מרום שהם המלאכים ישפוט אותם לסדרם בסידור הנהגת העולם בשלם שבפנים ועם כל שלמותו וחכמתו הנה ראינו עוות הסדר וטעות ושקר לפי דבריך צופר שהכחת שהרע על כל פנים יגיע לרעים וזה מה שנראה בלתי שומר הסדר והיושר כי לפעמים הלדיקים או הרשעים יהיו חלוקי הגמול ונדונים מבלי לדק כמו שאומר תכף זה ימות או רמים ישפוט שישפוט בעלי גאוה ורוממות : זה ימות · וזהו עוות הסדר כי לפעמים אחד מן הלדיקים או אחד מן הרשעים או זה שיהיה זה ימות בעולם והגבורת תומו ושלמות הצלחתו וכלי יהיה שלאנן ושקט על שמריו לא ישמע קול נוגש כל ימיו : שלאנן · כמו שאנן : עטיניו מלאו · ועטיניו השדים מן האים הזה אם שיהיה לדיק או רשע היו מלאים חלב ושומן ועלמותיו מלאים מוח ולחות טוב וירלה לומר כל אחד מעצמותיו ישוקה ממוח ולחות ושומן ועטיניו הם השדים לפי מקומו ישוקה עתיד מן פועל ור״ל עצמותיו יהיו מלאים משקה מוח ושומן : וזה ימות · ובהפך הסדר הנזכר נראה פעמים רבות באופן אחד לצדיק או לרשע אי זה שיהיה מהם כי זה האחד ימות בנפש מרה בצרות מכאיבות הנפש וגם לא אכל בטובה כל ימיו מרוב עוניו ומרודו : יחד על · והמדריגות מהאנשים האלה חלוקי הגמול תכלי׳ כל אחד מהם שעל עפר ישכבו ורמה יכסה עליהם שזו רעה חולה כצדיק כרשע להגיע אל המות במדרגה אחד ויקרו מזה שני מיני עוות הסדר נגד מה שאמרו ריעיו האחד שימצא צדיק אחד ימות בעצם תומו וצדיק אחר ימות בנפש מרה או בהפך זה רשע אחד שימו׳ בעצם תומו והצלחתו · ורשע אחר ימות בעוני ובנפש מרה והשני שיהיה תכלית כל אחד מהכתות הנזכרים להגיע אל המות בשוה ויהיה תכלית כל דברי איוב בזה להורות חסרון ועוות הסדר למאמין בהשגחה הפרטי׳ להיותה בלתי שומרת הסדר והיושר לפי בחינתי וכבר ידעת הפרס ז״ל לדיק ימות בעצם תומו צדיק גמור וצדיק ימות בנפש מרה צדיק שאינו גמור רשע ימות בעצם תומו רשע שאינו גמור ורשע ימות בנפש מרה רשע שהוא גמור : הן ידעתי · הנה ידעתי בודאי מחשבותיכם לפי מה שהראה מחשבותיכם והמזימות אשר עלי תחמוסו ר״ל המזימות והדעות שאתם גוזלים ממני שאינכם מניחים תשובות רק מה שתראוהו מורה על דעתכם מכליון הרשעים לבד אבל מה שיהיה להועלת תשובותי מכליון הצדיק הגזלוהו ממני ולא תדברו בו דבר מזה וזה שריעי איוב לא היו מביאים בתשובותיהם כל חלקי הסותר כראוי לעשות כמו שעשה איוב ובפרט במענה הזה וידוע הוא בענייני הויכוחים מי שלא יביא כל חלקי הסותר הוא נמנע שיתברר בו האמת ולזה אמר איוב בזה ומזימות הראויות להביא עלי תחמוסו ותגזלו אותם לבלתי הביאם אמנם אנכי אגלה אותם מה שלקחתם להשיב נגדי מועיל לדעתכם וגם עוד כי אודיע ואגלה מה שאתם חומסים וגוזלים שלא עשיתם החקירה כוללת בכל חלק הסותר ולזאת ידעתי מחשבותיכם מה שאתם מניחים נגדי ונגד הכהתי ומה שאתם תימסים ממני : כי תאמרו · והראוי בבחינה הזאת שתאמרו ותחקרו על הדבר ביושר בכל חלקי הסותר וזה שתאמרו גם כן איה בית נדיב וצדיק כדיבות מדוע נשחת מעשהו וגם כן שתאמרו איה אהל משכנות רשעים אשר היה לשמה כרגע ולא להביא ראיה מכליון הרשע לבד וכל זה עשיתם להודיע כי נענשתי בעד חטאתי : הלא שאלתם · וגם אמנם ראיה אחרת חזקה תוכלו לדעת ולשאול אותה מעוברי דרך חוקרי הענייגים ויודעי בינה על המקרים ואותותם וראיותם אשר יגידו לא תנכרו ולא תוכלו להכחישם נגד כוונתכם : תנכרו · מלשון נכרי ר״ל להתנכר בה ולהכחישה · והיא זאת : כי

אוהב משפט

אחד ונקראת כן הלידה לפי שהעובר נשמט מהרחם : וכל לשון הצלה השמטה מאחוז הוא : תשכל · ענין מיתת הבני׳ כמו כאש׳ שכולתי שכלתי : ישלחו אינם צריכים שמירה משרב ושמש כמנהג הקטנים אבל הם כקטני הצאן שבעת לידתם השולכי׳ ומוקרים מיד וזה משל · ור״זל פירשוהו כפשטו על דור המבול ואמרו שהיו מתעברות ויולדות ליום אחד נאמר כאן זרעם נכון ונאמר להלן והיה נכון לבקר : עויליהם כמו ילדיהם מלשון עויל ימים וזקן · וכמהו גם עוילים מאסו בי : ישאו פרש״י ז״ל וכן הראב״ע ז״ל פירשהו חסר כמו ישאו קול בתוף וכנור כלומ׳ בתוף וכנור ישאו קולם · והתרגום אמר יטלון בתופין ובכנורי׳ ר״ל כי הם נושאי׳ כל כלי הנבלים ומה הם כמו תוף וכנור ודומיהם : יבלו ואין אני רואה בהם כדבריכם שאמרתם שסוף שלותם צרה ומצוקה · אבל משלימי׳ ומבלים ימיהם בשלוה ובשעה קלה ירדו אל הקבר בלא חלאים רעים ונאמנים : יחתו · כמו ירדו שרשו נחת וכמהו מי יחת עלינו והו׳ מבנין פעל קל ודגש הת״יו לתפארת · או יאמר בעת השאול בשע׳ הראוי׳ למות ישברו ויהיה לרגע סמוך ויחתו לשון חתת ודגש הת״יו לחסרון הכפל כמו לא ירהו ולא יחתו והוא מבנין נפעל וי״מ וברגע לשון מנוחה ומרגוע מן וזאת המרגעת כלומר כי בנחת ושלום אל שאול ירדו ופתאום בלא שיוכאו במכאוב על משכבם ובעל התרגום תרגמו גם כן בשני פנים אלו ובמרגועא לבי קבורתא נחתין ולשון אחר ובשעה לבי קבורתא נחתין : יבלו · קרי בכ״ף וכתוב בבי״ת ובמענה ויוסף אליהוא יכלו קרי בב״ית וכתוב בכ״ף · ובפסוק יבלו בחירי במסרה לית כוותיה בקריאה כלומר כי יש בכתוב כוותיה אבל לא בקריאה והוא זה שהוא כתוב בב״ית וקרי בכ״ף : ויאמרו שמא תאמרו אולי יש בידם מעשים טובים אשר בזכות׳ תבא להם זאת השליה אינו כן אבל אמרו לאל סור ממנו ואחר שכפרו באל לא נשאר להם כשרון מעשה : מה עד כאן הגיעה כפירתם שאמרו זה : נועיל · לשון הנאה : כי נפגע בו לשון תפלה כמו אל תפגעי בי שהוא לשון בקשה : הן זהו כמאמר האומר רחמנא ליצלן מהאי דעתא כי בודאי טובם והצלחתם אינה בידם כי אם ביד האל ית׳ · ועצת רשעים ידעתם הרעה שאמרו מה נועיל כי נפגע בו : רחקה מני כי לעול׳ לא האמנתי זה כי איוב לא סלק השגחתו האל ית׳ מאישי מין האדם כמו שקדמנו בפרקים ובמקומות רבים · וי״מ הן לא בזכותם ומעשה ידם טובם והצלחתם כי רשעי׳ גמורים הם ואני עם היותי צדיק יותר מהם רחקה ממני עצתם כי איני מתיאש בייסורין והם בהצלחתם מהרחקים ממני · ויש פירושים אחרים ואינם נופלים על הלשון · המחשבה קרויה עצה שאדם מתיעץ בלבו איך תהיה אמונתו בזה : כמה עיין רש״י ז״ל ירחוק הוא זה הפי׳ ורבינו סעדיה ז״ל פי׳ שהוא מאמר הרשעי׳ שהם אומרים כמה נר רשעים ידעך כלומר לא יהיה זה לעולם · וי״מ חסר כמה ימים לכי מלפה נר רשעים ידעך או הוא כמו עד כמה ועיין הרמ״בן ז״ל ונכון הוא בהקשר הכתובי׳ : ידעך · יכבה ויפסק : חבלים · לשון חלקים כמו חבלי מנשה עשרה חבלים נפלו לי בנעימים · וי״מ מן חבלי יולדה והראשון יותר נכון : יהיו נמשך למעלה : גנבתו סופה שלרוב קלותה ולחוזק הסופה תקחנו במהרה כגנבה מבעל הגורן שלא יוכל ליזהר ממנה : סופה היא הרוח החזקה והוא כפל לשון : אלוה יצפון כנגד המצירים שאומרים שאם הרשע יראה בטובה הנה השם יתברך ישלם לבניו רעת אביהם כי למה יעשה זה הק״בה ולא

כִּ֤י לְי֣וֹם אֵ֭יד יֵחָ֣שֶׂךְ רָ֑ע לְי֥וֹם עֲ֝בָר֗וֹת יוּבָֽלוּ׃ מִֽי־יַגִּ֣יד עַל־פָּנָ֣יו דַּרְכּ֑וֹ וְהֽוּא־עָ֝שָׂ֗ה מִ֣י יְשַׁלֶּם־לֽוֹ׃ וְ֭הוּא לִקְבָר֣וֹת יוּבָ֑ל וְעַל־גָּדִ֥ישׁ יִשְׁקֽוֹד׃ מָֽתְקוּ־ל֡וֹ רִגְבֵ֬י נָ֗חַל וְ֭אַחֲרָיו כָּל־אָדָ֣ם יִמְשׁ֑וֹךְ וּ֝לְפָנָ֗יו אֵ֣ין מִסְפָּֽר׃ וְ֭אֵיךְ תְּנַחֲמ֣וּנִי הָ֑בֶל וּ֝תְשׁוּבֹתֵיכֶ֗ם נִשְׁאַר־מָֽעַל׃

ויען

אֲרוּם לְיוֹם תְּבָרָא יִתְמְנַע בִּישׁ לְיוֹם רְגִיזָתָא יִתְעַלוּן׃ מָן יְחַוֵּי קֳדָמוֹי אוֹרְחֵיהּ וְהוּא עֲבַד מָן יְשַׁלֵּם לֵיהּ׃ וְהוּא לִקְבוּרָן יִתְעַל וְעַל גְּדִישִׁין נְעִיר׃ בְּסִימָן לֵיהּ גַּרְגִּשְׁתָּא דְנַחֲלָא וּבַתְרוֹי כָּל בַּר נַשׁ יְנַגּוֹד וְקֳדָמוֹי לֵית מִנְיָין׃ וְהֵיךְ תְּנַחֲמוּנַנִי לְמָא וְתִיוּבְתֵיכוֹן אִישְׁתְּתַר בְּהוֹן שְׁקָר׃

ואתיב

אין מספר כל קרי' אין מספר במ"ד ואין מספר וסימ' בריש יואל ותלים סימן ק"ה׃

רש"י

כי אמרו לפם אשר ליום איד יחשך רע · הרשע מוכע ונחשך מרעה ושמור ליום הקבוע לאידו · כמו אשר חשכתי לעת צר · הנכנעתים וחשכהים להודיעם עד יום קרב ומלחמה : מי יגיד על פניו דרכו · מי הוא המלך הגדול אשר יגיד על פניו דרכו · ולא יראו ממנו כמה הוא פשבב · זה הקב"ה שעשה · ומי ישלם לו · וגמול רשעו מי ישלם לו : והוא לקברו' יובל · סופו יובל לקבר · ועל גדיש ישקוט · כשהוא בקבר בשדות אצל הגדישים : רגבי בלש"טש בלע · לפניו אין מספר לנמשכים לאוהו דרך · כל הנה מזימות תחמסו עלי : ואיך תנחמוני הבל · מאחר שתשובותיכ' נשאר מעל · נשכחו ואבדו מכם תשובות החכמה והויכוח ולא נשארו בידכם אלא תשובת מעל · שם דבר הוא · לכך ננקד כולו קמץ · וטעמו מלעיל · כ"ם : תענה

רלב"ג

יחשך רע · ימנע האיש הרע שלא יגיע אליו האיד : עברות · מענין עברה : ועל גדיש ישקוד · ר"ל שהוא יהיה שוקד לעמוד על הקבר ונקרא הקבר גדיש להתקבץ עליו עפר ואבנים ויגבה על הארץ כצורת גדיש ואיפשר שיהיה גדיש כמשמעה וירצה בזה שהוא יעמוד בחוץ בקבר אשר אצל הגדיש שהוא בשדה : רגבי נחל · בקעי המישור אשר הוא קבור שם : ותשובותיכם נשאר מעל · רוצה לומר תשובותיכם נשארו כוזבות ובטלות : ביאור דברי המענה ענה איוב ואמר לרעיו שמעו שמוע מלתי והחרישו ותהי זאת תנחומותיכם שתנחמוני בה ר"ל אם תחרישו על דברי כי יותר טובה לי היא שתיקתכם מתשובתכם אחר שאתם מכעיסים אותי בה כעס נפלא · סבלו דברי ואנכי אדבר ואחר דברי מה שתשקום בו המיית לבבי תלעיג על דברי אם תרצ' · והנה אמר זה כנגד צופר האם שיחי לאדם שאוכל להשיבו מרצונו בהשתדלותי ומדוע לא תקצר רוחי אח' שדברי עם השם ית' אשר לא אוכל להשיב אפו ממני · אתם רעי הביטו אלי והתמהו ושימו יד על פה מרוב התימה והוא שיהיה איש תם וישר כמוני מוכה בכמו אלו המכות הנפלאות על לא פשע ולא חטא' אם באתי לזכור רוע הסדור הנופל באלו הענינים באישי האדם הנה נבהלתי ואחז בשרי פלצות ובעתה · איך אפשר שיהיה לרשעים מה שנמצא להם מטוב ההצלחה מדוע רשעים יחיו ויזקינו גם גברו בעושר ובכח : ויהיה זרעם נכון עמם לפניהם ר"ל שישבו בשלום בהסכמה אתם והוא לפניהם ונאצאיהם הם לעיניהם עד שישמחו בהם תמיד · בתיהם ישלם שלא יגיע בהם פחד ואין מכת השם עליהם כלל ר"ל שלא יגיעם שום רע · שורו עבר פרתו ולא יגעיל ויוציא הזרע לחוץ פרתו תלד לזמן ראוי ולא תשכל אך יחיה העגל וזה משל על רבוי הצלחתם בקניניהם בכל עניניהם · ישלחו בניהם הקטנים וילכו כצאן שילכו תכף וילדיהן ירקדון מרוב השמחה · ישאו רנה מרוב שמחתם כאילו לפניהם תוף וכנור וישמחו כאילו היה לפניהם קול עוגב · יבלו בטוב ימיהם ר"ל שלא יראו רע כל ימיהם ויבא להם המות ברגע זולת צער וזה כלו מטוב ההצלחה · ואם תאמר מי הין אלו המצליחים בזה האופן תדע באמת כי הם היו הרעים שבאנשים עד שאמרו לאל סורו ממנו ודעת דרכיך לא חפצנו ולזה הלכו תמיד בדרכי הרשע · ובזו השם ית' ואמרו מה שדי כי נעבדנו ומה נועיל כי נתפלל אליו ונבקש ממנו צרכינו · הנה באמת עם כל זה לא אשבח הרשעים אבל רחוקה ממני עצתם ואע"פ שנמצאו מצליחים זה האופן מההצלחה וזה כי זאת ההצלחה איננה דביקה להם כמו הענין בהצלחת הנפש אבל היא חוץ מהם ולזה אמר שטובם אינו בידם ולזה לא ירד אחריהם כבודם במותם · כמה מהזמן ימצא שידעך נר הרשעים ויבא עליהם אידם ויחלק להם השם חבלים ומכאובות באפו ובקצפו עליהם · ויהיו כתבן לפני רוח וכמוץ גנבתו סופה להדחות מרעה אל רעה כמו שאתם מספרים מעניני הרשעים הלא זה ימצא מעט וזה שהגדתי מטוב הצלחת הרשעים ימצא הרבה ולזה יהיה החוש חולק על הרוב עם מאמריכם · ואין לך התנצלות במה שאמרת שאם לא יבא העונש לרשע יבא לבניו ויצפון להם השם חטא בזילתו וזה שכבר היה ראוי שישלם העונש אליו בעצמו · וידע כי תחת מרותו בשם השיגהו זה העונש יראו עיני החוטא אידו ורעתו וישתה מחנת השם וירגל כי אי זה עונש יהיה לו לרשע במה שיגיע לבניו אחרי מותו · והנה

מ"ע ספורנו

כי ליום איד יחשך רע · כי אז בזמן שהיה קורה איזה איד ומכת מדינה כמו בצורת או זול' זה היה ביניהם איזה עשיר או גדול שהיה יכול לעזור לכללות ולעשות איזה תקון והוא ברשעו היה חושך עצמו מזה ואין מכלים : וכן : ליום עברות יובלו · ביום שהיה קודר עברת דבר או חרב וזולת זה על קצת ההמון לא היה שם איש עומד בפרץ אף על פי שהיה לאל ידו : מי יגיד על פניו דרכו מי הוא שהוכיח על פניו רוע דרכו בזה · אי ישלם לו · להענים אותו על זה כי לא היה ביניהם שום ב"ד מוכן לעשו' שום תקון : והוא לקברו' יובל בשלום לא במבול ולא במיתה משונה · ועל גדי' ישקוד · וישקוד ויתמיד בדרכיו אלה עד שיזקין יותר מהגדיש הנקבר בעתו אחר שנתבשל ויבש הרבה באופן שמתקו לו רגבי נחל : מתקו לו מתוקות עפר רגבי הקבר לאיזהו אז שבע ימים ואחריו כל אדם ימשוך ולא היה לו המות צער או עונש כי אחכם ימשוך אחריו כל אדם ואיך תנחמוני הבל שהבל לא יחזיק ביד מרעי' ותשובותיכם בטענות שקר' נשאר מעל שהם מרעי' לא ציב לכבוד האל ואיניכ' מסיבים אלא לכבודכם ובכן הן מעל בקדש : אליפז

אבן עזרא

ליום איד · ליום חשך וקרוב ממנו ואיד יעלה מן הארץ כעניין יום ענן וערפל : מי יגיד על פניו דרכו · חוזר למקום והענין מי הגיד לו דרכו להיות כן והוא יעשה מה שירצה ואין מי ישלם לו וי"א שהוא דבק והעניין על מחשבת הרשע שיעשה מה שירצה ואין מי ישלם לו : ועל גדיש ישקוד · אמר רב האיי ז"ל שהיא הקובה שעל הקבר כמנהג ארץ ישמעאל והקרוב שהוא עפר והדומה לו ואין לו חבר : רגבי נחל · כלשון ישמעאל מקום חפירות הנחל והוא קרוב בעבור ורגבים ידובקו : ואחריו כל אדם ימשוך · שימותו אחריו ואין מספר למתים שלפניו · ותשובותיכם · כן ענינו נשאר מעל בתשובותיכם מן ומעלה מעל : הלא

תורת חסד · יראת שדי

כי · ליום איד וגו' יר' ואותותם לא תנכרו כי הלא ידעתם כי ליום איד והוא ביום המשפט אשר אז יבא האיד על הרשעים יחשך האדם הרע והוא היום אשר בעברות יובלו וכו' ואז יתראה מי יגיד על פניו דרכיו כי הכל כתוב בפניו של האדם וגם ידעתם כי אם הוא עשה איזה דבר טוב מי ישלם לו שהוא האל ית' ויר' ואם הוא רשע לקברות יובל ועל גדיש ישקוד וכתב הה"ר שמריה האקרטי ז"ל כי הקבר הבולט למעלה נקרא כן בעבור שיותה נבורה כי השאה ג"כ אם היא מלא' וכבורה תקרא גדושה ע"כ · או יר' ומי שלקברות רבות יובל כאוכי היום שכמעט נופלים כל אברי מעלי אחד לאחד באופן כי קברים רבים לי ומי שעל גדיש ישקוד כלומר שהיה רוצה להיות כבר מושם בקבר יען כי מתקו לו רגבי נחל מאד רוב מכאוביו בעולם הזה וכאילו הוא אז רוצה למשוך כל אדם אחריו מאד מה שמתקו לו הרגבי נחל ההם ולפניו אין מספר ממשפטי ה' ואיך תנחמוני הבל כלומר דבר שהוא כבר נודע אלי והוא ענין אבדן הרשעים והחנפים וכו' וידעתי גם אני בעצמי שאינני מהכת האומרים לאל סור ממנו ודעת דרכיך לא חפצת ולא מכת הצדיקים הגמורים שימותו בעצם תומם כל א' מהם שלאנן ושלו כי הנה כבר אתם רואים כל מכאובי וגם אינני מהכת השניה של הצדיקים שימותו בנפש מרה ולא אכלו בטובה כי הלא כבר אכלתי בטובה רבה וגם אינני מכת הרשעים הבלתי גמורים שהרי אינני שלאנן ושלו וגם אינני מהכת הרשעים הגמורים כי כבר אכלתי בטובה · ותשובותיכם נשאר מעל וכמו שאמרתי אליכם כי מנחמי עמל כלכם שאתם מנחמי באמורכם שכדי שיתנחמו עמי הצדיקים השרויים בצרה כחלאתי ונדכאתי עד מאד וה' נשה אותי וכו' · הכלל העולה ממענה זה שהיה אומר להם כי גם הוא ידע כל מה שהאל ית' עתיד לעשות אל הרשעים גם כי לפנים הם מוצלחים הרבה מאד כי ברגע שאול יחתו ואם הוא כן לא נשאר תשובותיהם כי אם ענין המעל הנראה לפנים שהוא לו שיהיה מכוסה כדי שיתנחמו עמו המנוחי נפש וכו' כי הנה גם כי ידע בעצמו שאיננו מכת הצדיקים גמורי' אשר כל א' מהם שלאנן ושלו ולא מהבלתי גמורי' שלא אכלו בטובה ולא מהרשעים גמורי' שכלם שלאנן ושלו ולא מהרשעים הבלתי גמורי' שלא אכלו בטובה וכו' : ויען

אבן יחייא

ומה שישיבו אתכם דבר העוברי דרך ההם מהאותות שקרו לרשעים ההם לא תנכרו ולא תכחשו אלהיות כן להיותם אנשים חכמים ונאמנים · ואשר יאמרו הוא כי ליום איד וביום שהלכו שבי לפני צר כל אנשי העיר ההיא · יחשך ונמנע האיש הרשע ההוא מכל רע · כי לא לקחו מכל אשר לו מחוט ועד שרוך נעל כי האל הציל · ואפילו ביום שכל מיני עברה וצרה היו מובילים על בני העיר הוא נמלט מכלם · באופן שהרשע ההוא לא יהיה לו מעולם צרה על פניו ובחייו שיגיד אליו היות דרכו בלתי ישרה ושלכן ישוב אחור ממנה · והוא עשה הפעל רע מי ישלם לו כי מעולם לא קרה לו היזק ורעדה ממנו · ואחרי עבור השנים הקצובים לו יובל בכבוד לקברות · ואצל הגדיש מהשדות שם יהיה שוקד מקומו · ומתקו לו רגבי נחל היינו החתיכות מעפר תיחוח שאצלו · ואחרי מותו כל החיי' אשר היה בארץ כצדיק כרשע כלם ימשוך ולא יבצל שום אחד מהם מהמיתה ואשר מתו לפניו אין מספר ואיך תנחמוני בדברי הבל ותשובותיכם אלי לאשר טענתי לנחומכם נשאר מעל ודבר כזב אין בו ממש : ויען

אוהב משפט

שלא ישלם אליו כי שידע רשעו כי אין נקמה אל הרשע אם יש רעה אל בניו וכבר כתבתי קשר הפסוקים : אונו תלשון בן אוני וכן תרגמו המהרג' לעדיה : וי"ש וידע מן וידוע בכם אנשי סוכות וידוע אולי לשון שבירה והכאה ושיעור הפסוק אלוה אשר יצפון לבניו אונו הראוי לו ישלם אליו וידע : יראו והיה מן הראוי שיראו עיניו כידו : כידו · אין לו רע במקרא והוא כמו אידו אופילו וכן אמר התרגום תבריה : חמת שדי · כמו אשר חמתם שותה רוחי כנוי אל הארס והוא משל אל העונש הראוי לבא עליו : כי מה יחוש לביתו אח' מיתתו כי הוא לא ידאג לצער הבנים כטעם טוב דבר יי' וגו' כי יהיה שלום ואמת בימי : ומספ' חדשיו · כבר נחלקו קוד' הצער ולא יראנו בחייו או יאמר אף על פי שחדשיו נחלקו והנה ימיו זמת בחלים אין לו צער מזה אחרי אשר כל ימי חיותו עמד בשלוה חצצו נחלקו ויהיה חצץ וחצה בענין אחד וי"ל חצצו ענין קבוצין בלשון רז"ל כלומר חייו כבר הם קצובים לו ויאכלו בטובה ומה יחוש למה שיהיה אחריו : הלא לפי שרוצה איוב להתרים כנגד מדתו של הקב"ה אם הדבר אמ' כדברי חביריו

הרמב"ן

כי ליום איד יחשך רע יאמר כי הרשע נשמר ונעזב ליום איד העתיד לבא וליום עברות שיובלו בניו : ומי יגיד על פניו · בחייו דרכו הרעה והוא שעשה הרעות ויוכל מי ישלם לו כי יהיה בבא הרעה על ביתו כבר הובל לקברות ועל העפר הנקבץ על קברו כעין גדיש ישקוד תמיד עוד כל ימי הארץ ולא ישוב אל בניו או אל ביתו כי מתוקים לו רגבי נחל אשר נקבר שם וידע כי בניו ימשכם אחריו ויבאו לו ואבותיו אשר לפניו עמו הם שם : ואיך תנחמוני הבל · לאמר כי אם לא חטאתי לא יריע לי האלהים ומוסר הוא או על קצת חטאי' שלא ידעתי ועוד ייטיב לי כאשר אמרו אם אתה הכינות לבך והיה ראשיתך מצער ודומיהם כי כל אלה כאמות לו : ותשובותיכם נשאר מעל · בנפש הפושע והתרגום אמר ותיובתכון אישתאר בהון שיקרא : ויען

ר' אברהם פריצול

כי ליום וזאת ראיה אחרת חזקה יגידוה עוברי דרך שהי' אמתית אלי ממה שאמרתי ישליו אהלי' לשודדים כי כאשר יקרה יום איד ושברון במקום מן המקומות אשר ילקו בו רבים הנה יחשך האיש הרע והרשע שימנע מהגיע אליו הפורענות : ליום אשר עברות יובלו · ר"ל ליום אשר מקרה הזמן יעברו ויובלו להלקות האנשים בעולם ואלה הרשעים יהיו נמלטים מהם ובזאת הראיה לא דברו דבר ריעי איוב : עברות · מלשון ויעבור והכ' איננו או עברות מלשון עבירות לדעת רלב"ג או עברות מלשון עברה וזעם וצרה : מי יגיד · ועתה שנכלל הרשע מן האיד הנזכר מי הוא שיעיז את מלאו להגיד לרשע דרכו אחר שנכלל מן הפחד כאשרו בעמל אנוש איננו וכו' · ולכן ענקתמו גאוה והנה בודאי כבר עשה העול והחמס כל ימיו ומי ישלם לו כפעלו אחרי שנכלל בזמן בואת הפורענות : והוא לקברות · והרשע הלז אחרי כן יזכה להיות נקבר בקבר : ועל גדיש ישקוד · שיעמוד בקבר בשקידה לנצח ולא ירגיזם אם ילקו בניו אחריו אחר שהוא לא לקה גדיש שם לקבר אשר שם כל חלקי בשר המת כגדיש לרמה לכלותו ולאכלו שם בקברו' : מתקו לו · ואחר שמת הרשע ונקבר מתקו לו רגבי הנחל לעמוד שם בקבר והם הבקעות שנבקעו במישור הנחל אשר הוא קבור בתוכם כי בעשיית הקבר ובהשפלת הפסד הגוף הכלה מאכילת התולעים תבקענו שניבות הקבר למטה והוא שמח על דרך משל להיות שם בקבר בהיות כי אחריו כל אדם ימשוך כי סוף כל אדם למות כמוהו וגם שישמח דרך משל בהגיעו בקבר למה שימלא שכבר מתו לפניו עד אין מספר ובזה האופן הרשע מת בלא פורענות ושמח במיתתו : רגבי נחל · בקעי המישור : ואיך תנחמוני והם כן הוא שהרשע מת בלא צער איך תנחמוני הבל לאמר במה שיגיע פורענות לבניו ולא ירגיש בהם אביהם הרשע ולא ידעם : ותשובותיכם נשאר מעל · ושקר וכזב ליחס לה' העול אם אמת הוא שישגיח בפרטים שלא יתן פורענות לרשעים ממה שחטאו וילקו בניהם אחריהם אשר לא חטאו :

ועקר

המענה הזה על מה שטען איוב נגד צופר ישוב על ג' ענינים ראשונה הוכיחו על עוות הסדר שיש לדיק ורשע שימותו בשלום ובמישור ויש לדיק ורשע שמתים בחוסר כל ובכל אחד מאלו יש עוות הסדר אם ה' ישגיח שאין ראוי שיהיו שניהם שוים וכל זה נגד כוונת צופר וריעיו : שנית שהוכיחו על עוות אחר ממה שנראה בודאי רשעים גמורים נצולים מהפורענות כל ימי חייהם וימותו ולא יראו רע · ואפשר שבניהם אשר יקומו אחריהם ילקו בעון אביהם אשר גם זה הוא חסרון לחוש להשקיט חוטאים בחייהם ולהכאיב בניהם שלא חטאו והוא מבואר כי איש בחטאו יומת והנפש החוטאת היא תמות פליטית מה שימשך מכל אלה כי בפורענות איוב אשר לא הרשיע בימיו לפי דברי הפסוק וה' ית' יסתור דברי חבריו שהפורענות מאת ה' איננו נופל אלא על הרשעי' ובכל הדברים האלה נסתרו דעות ריעי איוב ועתה ישיב אליפז על זאת : ויען

הדבר אמ' כדברי חביריו שנקמת הרשע תחול בבניו ואם הבנים אינם רשעים יתנכלו ויאמר כי אי אפשר לבן אדם לגזור עליו שכלות כזה ואינו אומר כן אלא כמתמיה על מדתו זאת אם הדבר אמת כדבריהם של חביריו ואמר האם איפשר לבן אדם ללמד לאל דעת לומר לו לא בדעת עשית כך · והלא הוא שופט הרמים ומי שכחו גדול יותר מהרמים ושופט אותם בדעתו היאך איפשר ללמדו דעת והתרגום אמר האיפשר דלאלהא יוליף מנדעה · וי"מ ישפוט ייסר בייסורין כמו ושפטים עשו בה : זה · זאת היא תלונה על הכתתכם שהשם יגמול לבני הרשע עון אבותיו והרשע ימות בתוקף שלמותו בלא חולשה וחסרון בהשקט ובשלוה : עצם · תוקף : תמו · שלמותו : שלאנן · כמו שאנן כלומר שוקט ובוטח : עטיניו · עטיניו · הוא מלשון רז"ל מעטן בלשון רז"ל מקום שנתקבץ שם השמן בבית הבד וכן נקרא בלשון ערבי כלי שחולבין והוא רמז אל השדים · וכן תרגמו המתרגם כלומר שהוא ימות בשלמותו לא כהתה עינו ולא נס לחה : ישוקה · הוא מבנין שלא נזכר שם פועלו מהכבד · וי"מ שהוא שב אל הרשע כלומר ישוקה הרשע הזה מוח עצמותיו כלומר כל גופו הוא מושקה מהמוח שהוא בעצמותיו או הוא שב אל המוח כי המוח ישוקה מהחלב הנזכר או יהיה ישוקה מענין משקה בני ישראל שתרגמו מפטימא דישראל כלומר שמוח עצמותיו הוא מפוטם ושמן ואינו כשאר מוחות הזקנים והכחושים שהם יבשים : וזה ימות בנפש מרה בעון אבותיו ולא אכל טובה מימיו : בטובה להבי"ת נוספת כמו לכו לחמו בלחמי : יחד הרשע ובנו גם שניהם לא ימלטו מהמיתה והאוכל בטובה ואשר לא אכל

רש"י

מענה אליפז יסכן גבר · הלמודך ולהנאת יולר יועיל גבר ויהנה כאשר ילמד דעת על בבריות וחכמה: יסכן הראשון לשון הנייה כמו ותהי לו סוכנת · והשני לשון למוד · כמו ההסכן הסכנתי · וגם הראשון יתכן לסיות כפתר לשון לימוד · הלטובת היולר ולצורכו ילמד גבר · כאשר ילמד השכל: החפץ לשדי · כמו כי מה חפלו בביתו אחריו · ההנאה וחשש לו · אם הלדיק מעסיך בהתווכח לפניו · טיבה עמך להתווכח בדבריך · ואם בלע · ממון לו · אם תתם דרכיך: המיראתך יוכיחך או אם מירא' שיראה מפניך יבא ויתווכח עמך: הלא

כב

א וַיַּעַן אֱלִיפַז הַתֵּימָנִי וַיֹּאמַר: [ל חס']
ב הַלְאֵל יִסְכָּן־גָּבֶר כִּי־יִסְכֹּן עָלֵימוֹ מַשְׂכִּיל:
ג הַחֵפֶץ לְשַׁדַּי כִּי תִצְדָּק וְאִם־בֶּצַע כִּי־תַתֵּם דְּרָכֶיךָ: [ג' · א' וג' ל]
ד הֲמִיִּרְאָתְךָ יֹכִיחֶךָ יָבוֹא עִמְּךָ בַּמִּשְׁפָּט: [ל · ל' ד'מ"ל בסיפ']
ה הלא

וְאָתֵיב אֱלִיפָז דְּמִן תֵּימָן וְאָמַר: [ל חס']
אֶפְשַׁר דְּלֶאֱלָהָא יְאַלִּיף גְּבַר וְכַד יַלִּיף אֶפְשַׁר דַּעֲלֵיהוֹן מַשְׁגַּח:
הַעִסְקָא אִית לְשַׁדַּי אֲרוּם תִּזְכֵּי וְאִין מָמוֹן אֲרוּם תַּשְׁלִים אוֹרְחָתָךְ:
הַמִּדַּחֵל מִנָּךְ יְכַסִּינָךְ יֵיתֵי עִימָךְ בְּדִינָא: הלא

אבן עזרא

הלאל יסכן גבר · יועיל כמו הוכח בדבר לא יסכון ויש אומרי' ישען ועניינו הישען האדם במעשיו על המקום או ישען אדם משכיל על המקו' ועל הנבר רק כפי מעשיו והקרוב שהוא כמו יוכיח וקרוב ממנו הסכן נא עמו ושלם והעני' הלאל יוכיח גבר או יוכיח בין שניהם משכיל: החפץ ג' וסי' החפץ ליי' בעולות · לשדי כי נצדק · אל תתמה על החפץ · יבוא ד' מ"ל בסיפ' וסי' ולא תירא משור כי יבוא · כילא לפניו חנף יבוא · המיראתך יוכיחך · בכפל רסנו מי יבוא: וזרועות

רלב"ג

והנה מספר חדשיו אשר היה לו לחיות הוגבלו וכלו ובהם לבד יגיע לו הלער וההכא' אמנם אחר המות לא ירגיש בעניני' המלערים והמהני' · הלאל ילמד האדם דעת להסתכל בהם איך ראוי שתהיה הנהגת השם ית' בזה העולם השפל עד שיהיה הכל בלדק ובמשפט ואיך איפשר זה ר"ל שילמד האדם לאל דעת והנה הוא בחכמתו ישפוט הנמלאים העליונים כי הו המלאכים והגרמי' השמימיים ויהיגם בזאת ההנהגה הנפלאה אשר לא יושג אופן החכמה בה ראה מה הגיעך תהטעו בחפסך בדרכיו בזה האופן עד שאמרת שההללחה אשר תכליתה לרע היא רע הנה יתחייב מזה שלא יעשה השם רק רע ללדיקים ולרשעים · וזה שאמר ימות בעצם שלמותו והיה שלאנן ושלו כל ימיו עד ששדיו מלא חלב מרוב השומן וכל אחד מעלמיו ישוקה במוח ר"ל שהוא מלא מוח· וזה אשר ימות בנפש מרה ולא אכל בטובה כלל הנה תכליתם יחד אל תות ורמה תכסה עליהם ולפי שהמות שהיא תכליתם הוא רע הנה יקרה מזה שיהיה כל מה שקרה להם בחייהם רע היו אלו האנשים לדיקים או רשעים הנה בהרחיקך העול מהשם תיחסהו לו וזה בתכלית הביטול והגנות · הנה ידעתי מתשובותיכ' והמזימות הרעות אשר אתם חומסים בעבורי ובודאים מלבבכם ר"ל שאתם תשתדלו לחשוב במחשבות חמס לטעון עלי ולעשוק האמת ממני או יהי' הרלון באומרו ומזימות עלי תחמוסו שאתם בהיותכם חוקרים בזה הדרוש אשר אנחנו מתוכחים בו לא הקמו כל המחשבות המקבילות אשר תפולנה בזה הדרוש אבל החמסו ותגזלו קלתם בעבורי ולא חפנו אל המחשבה אשר תפול לאמת דעתי ואמנם אמר זה לפי שמדרך החוקר בדברי חקירה שלימה שיקח כל חלקי הסותר אשר תפול עליהם המחשבה ואחר יברור הלודק מהבלתי לודק ואם לא לקחם כלם לא תשלם לו החקירה ולזה אמר איוב שרעיו היו לוקחים המחשבות החולקות עליו והיו חומסים המחשבות המסכימות לדעתו והנה זה הפירוש הוא יותר נכון לפי מה שאחשוב והנה זכר בכאן המחשבה אשר לקוחה לאמת דעתם וזכר אחר זה המחשבה אשר חמסו ואמר הנה ידעתי המחשבה אשר בניהם דעתכם בה במה שאמרתם שהרשע איננו נמלט מהפחד · כי תאמרו איה בית נדיב ואיה אהל משכנות רשעים רולה לומר שהנדיב להעדר ממנו הפחד לא ישתדל בבנייניים החזקים אבל יספיק לו האהל להיות לו למחסה ולמסתור מזרם וממטר ואולם הרשעים ילטרכו הבניינים החזקים מרוב הפחד והנה הפחד הוא עונש הרשעים כמו שקדם מדבריכם אלא שכבר בארתי לכם מהמוש שאין זה לודק והנה חמסתם מחשבה אחרת לודקת היא הורסת לדעתכם והיא מה שאמרתי שכבר ישליו אהלים לשודדים · ועוד הלא שאלתם כל עוברי דרך שיודעים קורות הזמן והאותות והרשעים שיגידו מזה לפי המוחש ולא תכחישו · וזה שהם יספרו כי כבר יקרה פעמים רבות של יום איד ר"ל שביום בא איד בעיר או במדינה יחשך האיד הרע משיגיע אין האיד ויגלל מרוב הללחתו מבין שאר האנשי' ובעת שיובלו העברות בארץ אשר הוא בה יחשך מהם ויגלל וזה ממה שיוסיף לו בטחון ויסיר ממנו הפחד · ואחר שהרע לא יגיע אליו בימיו מי יגיד על פניו של אותו רשע דרכו להוכיחו ולומר שעל זה בא אליו זה העונש והוא שעשה הרע מי ישלם לו כמעשהו אחר מותו האם מחוק השופט הישר שיביא העונש על חטאת האב לבניו אשר לא עשו זה החטא כמו שאמרת · והוא לקברות יובל אחרי מותו ועל הקבר ישקוד תמיד עד הספדו · הנה ערבו ומתקו לו בקעי המישור אשר הוא קבור בהם ר"ל שלא ירגיש בשום רע אחרי מותו ואחריו ימשיך המות כל אדם כי הוא סופם ולפניו משך אנשים אין מספר ובהיו' העני' כן הנה ימלא זה הרשע נקי מכל העונש או אם תקרא המות עונש הנה אין נקי הלדיק מזה העונש וכבר התבאר שאין ראוי שיקרה עונש לו מה שיקרה לבניו אחריו כי לא יגיע לו מזה לער וזה דבר כבר התבאר בספר המדות רלוני שאין ראוי שיקרה בלתי מגליח מי שיבואו הרעות לאוהביו וקרוביו אחריו · ואיך תנחמוני הבל במה שאמרתם שאם אשמר אל אל ואשוב אליו ישורו מעלי המכו' האלה והנה כל תשובותיכם נשארו כוזבות ובטלות: והכלל העולה · מהדברים הוא שמה שאמר לופר שאין ראוי שיבטלו הגזירה הכוללת שהמאמתה מן החוש להם מפני מה שקרה לאיוב הוא בטל שכבר הבי' איוב ראיה מהחוש מזולתו סותרת דבריה' והיא רוב ההללחה הנמלאת להרבה מהרשעי' עד שלא יראו ברע בחייהם ולא יפחדו פחד אבל כבר יגללו מהרבה מהרעות הנופלות לאנשים אשר הם אללם וביאר שזה נמלא ממה שהיו הם מעידים מרעות הרשעים כי מה שהיו מעידי' מזה איננו נמלא רק על המעט ובאר שמה שהיה טוען לופר בזה שהשם ית' אם לא יענש הרשעים בעלמם כבר יגיעם העונש אחר מות' והוא שכבר יענשו בניה' ולזה ראוי שלא תקרא כמו זה הללחה אחר שתכליתה לרע הוא בתכלית לפי שמזה הלד יתחייב שלא יגיע לאחד מהאנשים רק רע אחר שתכלית כולם הוא אל המות ותכלית כל הקניינים אל ההפסד ויהיה א"כ הש"י עושה עול אחר שיענוש כל האנשים הלדיקים ורשעים עם שהו' מבואר בנפשו שאין עונש לרשע במה שיגיע לבניו אחריו כי הוא לא ירגיש בזה ויהיה עול גם כן בחק השם ית' שיענוש הבנים על עון אבותיהם ואבותיהם נקיים ואולם מה שנא' בתורה פוקד עון אבות על בני' הוא באופן אחר אין הנה מקו' הביאור בו:

ביאור מלות המענה ויען אליפז התימני ויאמר · יסכון · יועיל: בלע · תועלת: תתם · מענין תם וישר: תחבול

מ"ע ספורנו

אליפז ג הלאל יסכון גבר · הנה אמרת שמעלנו בקדם בתשובותינו המכוונות לכבודו במקו' כבוד האל יתברך האמנ' יועיל האדם לאל בתשובותיו בויכוחי' כי יסכון עלימו משכיל · בשביל שהמשכיל מועיל בהם לעצמו ולחבריו: החפץ לאל כי תלדק · בעיון כי תתם דרכיך במעשיות: המיראתך יוכיחך · וכן טעית באמרך שתפלת להווכח עם האל ית' כי למה יעשה כל זה שירלה להתוכח עמך על מעשיו כי המכם הויכוח כזה ראוי למי שירלה להלדיק דינו מירא' איזה מהמי' או שופט וזה לא יקרה לש"י ית' עמך: הלא

אוהב משפט

אבל ממנה כלם תאבל רמה בשרם ואחר המית' אין תקוה ואם כן איך תלמדו מכאן זכות לאל ית' על יסורי שהם ברשעתי כי אני רואה רשעים גמורים לא ראו רע לעול · ומה שטענהם שהבא רעה על בניהם זהו יותר עול כמו שזכרתי: הן יאמר להם למה אני משתדל להביא ראיות משלו' הרשעים לא שאני מתרע' על מדת רשע וטוב לו כי אני מאמין בהשגחה ולא הוקשה לי בה שאר ענייני יסורי שהשם יתברך הוכיחני בהם בלא עון אבל אני משתדל לסתור טענתכם כי אתם מתאמצים להביא ראיות כי השם ית' מריע על הרשעי' כדי שתוכלו לומ' שאני רשע כמוהם לפי שמקרי כמקריה' וזה אני מכיר מתוך דבריכם על כן בטלתי ראיהכם זאת בשלו' הרשעי' המפורסמ' וזאת היא כוונתי בזה הדרוש כי ידעתי מחשבותיכם שחשבתם שאני רשע מפני טענות כאלה שאין בהם ממש: תחמוסו מחשבות עלי כלו' תחשבו חמס ושוד עלי דבר שאינו: כי וזה אשר תחמוסו עלי כי תאמרו בלבבכם איה בית איוב הנדיב והיכן לדקותיו ותהיה התשוב' ואיה אהל משכנות רשעים: לאמת כי אחר שאבד ממונו כמוהם רשע כמוה' והלך ביתו במקו' שהלך אהלם הלא אתם שכייהם בלר ומרחק כשאת' עוברי דרך על נדיבותי וביתי הפתוח לרוחה וקבלתם דבריהם כאלו ראיתם אותם לפי שנתנו לכם בזה אותות ואמתלאות אי איפשר להכחישם ולנכר אותה: תנכרו · כמו ויתנכר אליהם הפך הכרה והרי הוא כאלו אמר והוהם תכירו כלומר ידעתם שהדבר אמת כשאלתם אליכם יודעי המאיתם באותות וסמנים והכרתם אותם סימנים: כי יאמרו שאיכם עוברי דרך דעו כי זה הנדיב אשר אבד עשרו היתה סבתו גודל רשעו · והללחתו היתה לשעה עד שבא יומו · כי הרים הרע הוא כאחד ונעלר מללה עליו

אבן יחייא

ויען אליפז התימני הלאל יסכן גבר ונומר האם הנבר הלדיק ועושה טוב יסכן ויועיל לאל במעשיו הטובים · כאשר יסכון ויועיל עלימו על האנשים האיש משכיל ולדיק אשר בעלתו ינהם למען כאמר כי כאשר האנשים המשיגים התועלת מהמשכיל ההוא תכף יכבדוהו ויאשרוהו ויועילוהו ככה האל ית' מחויב שיועיל לנבר לדיק הלז ויגילהו מכל רע · האם דבר חפץ ישיג האל כאשר תלדק במעשיך · ואם בלע ותועלת יגיע אליו כאשר תתם דרכיך במחשבה אינו כן כי מה תועלת יוכל להגיע אל השלם בב"ת · מהחסר ונפסד בעל תכלית' ואמנם לאהבת ה' ולרחמו על מעשה ידיו יכוה על עשית הטוב כדי שיזכה הנפש ההיא אל הטוב ולהרחיקו מן הרע פן הנפש החוטאת תמות · וכאשר הלדיק התחיל לחטוא יענישהו תכף על חטאו בעולם הזה ויקחהו אליו לטוב לו לזכות לנלח בחיים הנלחיים בטרם יחטא ואשם · ולכן יראה בעיני הרואים היות תמם כריתת ימי הלדיק הלז' והעונש אשר הגיע על גופו וממונו בעולם הזה וזה לסכלותם כי לא ידעו ולא יבינו דרכי ה' הישרים · וכן המיראתו אותך פן תויקהו במעשיך הרעים יוכיחך ויבוא עמך במשפט: כי

תורת חסד יראת שדי

ויען אליפז התימני ויאמר הלאל יסכן גבר הר"דק ז"ל כתב פי' בעבור אלה הדברים יועיל גבר כמוכה וכי יועיל בעבורם משכיל ויסכן כמו יועיל או מן ההסכן הסכנתי ופי' אם לשם ית' ידגיל אדם להתוכח עמו ולומר לו שלא דן דין אמת וכי ידגיל על אלה הדברים שאמרת שום אדם משכיל גם לזה הפי' נוכל לומר הלאל כמו הלאלה · או יר' הלאל ילמד גבר והוא מלשון ההסכן הסכנתי שתרגומו הוא המילף אליפכ' ע"כד: ואני אומר כי לפי שאיוב אמר לבלדד הלאל ילמד דעת לכן אמר לו ג"כ הלאל יסכן גבר ור"ל הלאלה הדברים ילמוד גבר מה שילמוד בעולמו כי יסכן עלימו משכיל שכמותך לשמוע אותם ממנו שחשבת כי עיקר כונתנו הוא ללמדך הענין הלזה ולא יותר כי הנה אין כונתנו בזה כי אם על העיקר שרשי כונתך וכמו שיאמר · החפץ לשדי כי תלדק יר' החפץ לשדי כי תלדק ולא תהיה מהכת האומרת לאל סור ממנו ודעת דרכיך לא חפלנו כאמור על שלכן אתה אומר שאינך מהכת ההוא · ואם בלע כי תתם דרכיך על זה אמרת זה ימות בעלם תומו וכו' וזה ימות בנפש מרה וכיונת בזה אל הלדיקים גמורים ואל הבלתי גמורים ואל הרשעים הגמורים ואל הבלתי גמורים שמיראתך שלא תהיה מהרשעים הגמורים יוכיחך ויבא עמך במשפט כדי שתחזו' בתשובה לפניו ית' הלא רעתך רבה לך לבדך כי תחבול וכו' ואליו ית' מה תעשה לו בזה וכו' · או יר' באומרו המיראתך יוכיחך וגו' לומר האם בשביל מה שהיית ירא וכו' יוכיחך על שיבא עמך במשפט כאילו חטאת חטאים רבים וכו' מה שאין כן האמת כי לא נמלאו בך לא זה ולא אותו וכו' כי האם באולי רעתך רבה וכו' על אשר תחבול וכו' ולא מים וכו' זה שקר וכו' וכפי פירושי זה יהיה אומרו הלא בלשון תמיהה וכו': והה"ר דוד קמחי ז"ל כתב ומה בלע כי תתם דרכיך יר' ואם יועיל לך כי תאמר שדרכיך תמימות: המיראתך וכו' פי' בעבור יראתך שהיית ירא אל"ים יוכיחך ויבלא לך יסורין אלו הלא רעתך רבה פי' שעשית ואין קץ וסוף לעונותיך ע"כד: כי

הרמ"בן

ויען אליפז התימני הלאל יסכן גבר האיש הזה גדול החברים בחכמה כי הכתוב יקדימהו להם וכן דרך המקרא בכל מקום להקדים הגדול במעלה ועוד שהגיע למעלת הנבואה בסוף ובכה הוא המאשים את איוב בתחלה כי נרמז לו מדבריו סברת העדר ההשגחה והוא המחזיר לו הענין במענה הזה בפי' · והקרוב אל הדעת כי איוב לא יאמין בהעדר המשפט בעולם הנשמות כי אם היה כן היה מבעט יותר והוא אמר הן יקטלני לו איחל כאשר פירשתי ולא תראה ממנו שינקם אלא מוכיח ועליו קורא תגר ולא יתרלה לאמר שישלם שם השכר בעולם הנשמות כי למה ירים האל לעושי רלונו בזה כלל ולמה ייטיב למכעיסיו וראיה עוד לזה שאמר בסוף דבריו כהתם תוכחותיו ויאמר לאדם הן יראת ה' היא חכמה וסור מרע בינה אמר כי האל מבריאת העולם לוה לירוא ממנו ולסור מרע והיא לאדם כל חכמתו ובינתו יורה עתה בידיעת הפרט גם בהשגחה גם בגמול כי לא יהיה לאדם חכמה ובינה ביראת ה' ובסור מרע אם לא יהיה בהם השגחה גם גמול לו עונש אבל יהיו מעשיהם תהו והבל וכל זה יורה כי עיקר תלונתו בעולם הגופות כי גוף האדם אללו כגוף הבהמה נולד בממשלת הכוכבים והמזלות וימשלו בו המקרים רק הנפש מן האלהים אשר נתנה והנה אליפז יחדש במענה הזה עתה לאמר לו כי אין החפץ לאל שיעשה האדם הטוב והישר בעיני אלהים ואדם ולסור מרע רק בעבור טובת הנבראים וזאת לו לראיה כי האל חפץ בלדיק בריותיו ויחמול על מעשה ידיו והוא מלוה ומשגיח עליהם ואם כן דעת איוב באה אליו על כל פנים או על פעולות רעות מאד שיעשה כאשר יפרש לו או על מחשבת כפירה שהיתה בו ולא רלה עתה בנסיון ובמוסר אשר ראה תחלה להרחיק איוב הדעת ההיא ואמר בסוף שיהיה מה שיהיה אם ישוב בן איוב ישוב האל להטיב אחריתו מראשיתו וזה ענין המענה כאשר יבאו הפסוקים: הלאל יסכן גבר · האם לאל יוכל להועיל בכל אשר יאמר או יעשה כי יועיל על דבריך אדם משכיל לחלוק עליהם לטובת הבורא ית' ר"ל כי אחרי שאין האדם יכול לעשות לאל תועלת אף כי מגרעת בחכמתו או בשכלו הם לא יחלוקו על דברי איוב להועיל לאל או להחניף לו רק יעשו כן ברלותם באמת: יסכן · מענין תועלת כמו יכל דרכי הסכנת וכן הוכח בדבר לא יסכן כאשר יכפול ומלים לא יועיל בם: עלימו · רמז על הטענת אשר ביניהם כלו' על דברינו הנזכרות והמפרשים אמרו הלא יועיל גבר כי יועיל על המעשים לאל אדם משכיל הלא ברוב שכלו ומעשיו הטובים לא יוכל להועיל רק לעלמו והתרגום אמר האפשר דלאלהא יאליף גבר גם וכד יליף האפשר דעליהון משגח · יאמר

ר' אברהם פריצול

ויען אליפז התימני ויאמר: הלאל יסכן · השיב אליפז לאיוב ואמר התחשוב שהאדם יועיל לה' להדריך מעלתו אל היושר ולהנהיג המליאות כי יקום עליו איש משכיל לסכון לו ולהועיל אליו ליעלו בהדרכת היושר כמו שיועיל האיש המשכיל אל הזולת להיישיר פעולותיו אל היושר לדעתו ורלה בזה להוכיח את איוב בטענה שטען בשלות הרשעים וביסורי הלדיקים שאין ראוי לאדם לתת עצה אל האלהים ליסר הרשע תכף עשותו הרע ולהטיב ללדיק תמיד אחרי היותו מתנהג בדרך טובה כי כל מעשה האלהים בא על לד היושר להאריך לרשע בהללחתו למען ישוב וליסר הלדיק אחר חטאו אם יחטא פן יתמיד ברשע יסכן גבר עניינו יועיל כמו שבארנו ועלימו כמו עליו: החפץ לשדי התחשוב איוב שיהיה החפץ לשדי כאשר תלדק במחשבותיך שיגיע אליו תועלת בטובת הדעות והמעשים אשר תעשה והתחשוב ואם בלע וממון יגיע למעלתו כאשר תתם דרכיך להנהיג מלותיך במעשיו' בתמימות וביושר ולומר שתכף עשותך הטוב שהשם מחוייב מלד היושר לתת גמול תכף ללדיקים בעשותם הלדק: תתם · ענין תמימות והוא עתיד מהפעיל: המיראתך · וכן התחשוב שה' ית' מיראתו אותך שתכף בעשותך הרע והחטא יוכיחך לאמר אל תוסף פן תזיק אליו ברשעך ושיבא במשפט עמך למנוע אותך וליסרך למען לא תוסיף פשע ובשני הפסוקים האלה כיתרו הספקות באורך הללחת הרשע להאריך לו למען ישוב וביסורי הלדיקים למען לא יתמידו לחטוא ובפסוק השלישי יתיר הספק במכות איוב מדוע באו אליו אם הוא תם וישר וזה אמרו אליו שהיה חוטא גמור: הלא

רלב״ג

תחבול · תקח משכון : וזרועות יתומים ידוכא · כל אחד מזרועות היתומים · ראש ככבים · העליון שבגלגלים שימצאו בו ככבים והוא גלגל המזלות או יקרא ראש כוכבים המקום שיהיו בו הככבים הנכוכים תמיד בתנועתם. האמצעית כי המקום ההוא הוא בתכלית הרוממות וגובה כמו שביארנו בספר מלחמות יי׳ והנה גובה המקום הזה יעמידנו על אמתת מרחק הככבים מן הארץ בתכלי׳ מה שאפשר מקוטן השיעור כמו שבארנו שם : קמטו

רש״י

הלא יודע הוא כי רעתך רבה : ואיש זרוע לו הארץ · בתמיה וכי אמונת שהיתה גדול תירש את הארץ · כלום הוא ראוי להתקיים · ישב בה יאריך בה כמו ותשבו בקדש : או חשך לא תראה · כלומר לא תתן עיניך ובטחונך בכך לאמר : הלא אלוה גובה שמים · ולא ישפיל לראות · וראה ראש כוכבים כי רמו · כמו וראה עניי׳ שבסוף מענה החמישי · כלומר ובוחן אתה עין בראש כוכבים כי רמו ובשביל כך אמר מה ידע יי׳ במעשה החשך הבעד ערפל ישפוט · הכנגד החשך הזה יראה וישפוט הנה עבים סתר לפניו ולא יוכל לראות וחוג שמים יתהלך ולא ידע את אשר בארץ : סוג

מ״ע ספורנו

הלא רעתך רבה · וכן באמרך שאתה צדיק איך יעלה זה בדעתך הלא חטאת בדברים רבים אף על פי שלא גנבת ולא גזלת : כי תחבול אחיך חנם כשהיה איזה אדם חייב לך והגיע הזמן לא היית ממתין יותר והיית ממשכנו אף על פי שהיית יודע שיפרע בלא זה אם תרחיב לו איזה זמן יותר ובגדי ערומים כשהיית יודע שלא היה לאל ידו לפרוע היית נפרע מן גלימא דעל כתפיה בלי חמלה : לא מים עיף השקה לפעמים כשהיית יכול לגמול חסד לעשיר כמו שיקרה בהיות העשי׳ חוץ מביתו וצריך למים ואתה כמכינת מגמילות חסדים כזה : ומרעב תמנע לחם בהפקעת שערים בהביאך יוקר בתבואות : ואיש זרוע לו הארץ ונשוא פנים וגם בהיותך איש זרוע ונשוא פנים : אלמנות שלחת ריקם וזרועות יתומים ידוכא · כשבאו אליך לעזרם · על כן סביבותיך פחים · של כשדים ושבא שגללו ממונך · פחד פתאום של אש אלקים וגו׳ חשך לא תראה · עצה להמלט · וכן שפעת מי׳ תכסך : הלא שקים גובה הלא ידעת שיש אלוק עלם כגדל מבי״ע ומנהיג גובה שמים · וראה ראש ככבים כי רמו · ובכל זאת שתדע שכח האל ית׳ מספיק לכל אלה : אמר׳ מה ידע אל והגבלת את השגחתו והשבת שלא תעבור אל התחתונים · האמנם יעלה על דעתך מה שאמרו מתי און בדור המבול וכת הגבא שאמרו שאין לבקש מנהיג יותר נכבד מן השמים וצבאם ובזה הם קמטו ולא עת · נכרתו קודם זמנם נהר יוצק יסודם · ובכן היה יסודם כמו נהר המתהוה מיציקת גשמים שהוא יבש כמו רגע וכן הם אבדו כמים אוקינוס כמו שהזכירו חז״ל : ההומרים

מסרה

ערומים ב׳ דגשי׳ וב׳ רפין וסימ׳ ערטלאין דגשין חכימין רפין וביאורם נמסר בסיפרא ריש סימ׳ ט״ו : עיף ועיף ח׳ וסימ׳ נמסר בתהלות סימ׳ ס״ג · ונשוא ד׳ ג׳ מ״ל וסימ׳ ונעמן שר צבא מלך ארם היה איש גדול · שר חמשים ונשוא פנים · זקן ונשוא פנים · ונשוא פנים ישב בה · וא׳ נשוא עון · נעמן חסר : גובה ג׳ וסימ׳ הלא לאלוה גבה : וראיתי לבית גבה · ולפני כשלון גבה : ולא יראהו׳ וסימ׳ ולא יראה כך ערות דבר · ולא יראה כי יבא חום ולא יראה כי יבא טוב · ואל שמעיה הנלחמי׳ · מי גבר יחיה ולא יראה מות · עבים סתר לו :

ה הֲלֹא רָעָתְךָ רַבָּה וְאֵין קֵץ לַעֲוֺנֹתֶיךָ׃ כִּי־תַחְבֹּל אַחֶיךָ חִנָּם וּבִגְדֵי עֲרוּמִּים תַּפְשִׁיט׃ לֹא־מַיִם עָיֵף תַּשְׁקֶה וּמֵרָעֵב תִּמְנַע־לָחֶם׃ וְאִישׁ זְרוֹעַ לוֹ הָאָרֶץ וּנְשׂוּא פָנִים יֵשֶׁב בָּהּ׃ אַלְמָנוֹת שִׁלַּחְתָּ רֵיקָם וּזְרֹעוֹת יְתֹמִים יְדֻכָּא׃ עַל־כֵּן סְבִיבוֹתֶיךָ פַחִים וִיבַהֶלְךָ פַּחַד פִּתְאֹם׃ אוֹ־חֹשֶׁךְ לֹא־תִרְאֶה וְשִׁפְעַת־מַיִם תְּכַסֶּךָּ׃ הֲלֹא־אֱלוֹהַּ גֹּבַהּ שָׁמָיִם וּרְאֵה רֹאשׁ כּוֹכָבִים כִּי־רָמּוּ׃ וְאָמַרְתָּ מַה־יָּדַע אֵל הַבְעַד עֲרָפֶל יִשְׁפּוֹט׃

עבים

הֲלָא עַל בִּישָׁתָךְ דְּסַגִּיעַ וְלֵית סוֹף לְעַוְיָתָךְ׃ אֲרוּם תְּמַשְׁכְּנִין אֲחוּךְ מַגָּן וּלְבוּשִׁין דְּעַרְטִילָאִין תַּשְׁלַח׃ לָא מַיָּא לְמִשַּׁלְהֵי תַשְׁקֵי וּמִן כַּפִּין תִּמְנַע לַחְמָא׃ וּגְבַר נִצְחָן לֵיהּ אַרְעָא וּסְבִיר אַפִּין יָתִיב בַּהּ׃ אַרְמְלָתָא שַׁדַּרְתָּא סְרִיקוּתָא וְאֶדְרַעַת יָתוֹמֵי תְּשַׁפַּף׃ מְטוּל הֵיכְנָא חֲזָרְנוּתָךְ פּוּחִין וִיבַהֲלִינָךְ דְּחוּלָא בִּתְכֵיף׃ אוֹ בַּחֲשׁוֹכָא תִּשְׁרֵי לָא תֶחֱמֵי וְסוֹגְעַת מַיָּא תַּחֲפִינָךְ׃ הֲלָא אֱלָהָא בְּגוֹבְהֵי שְׁמַיָּא וַחֲמֵי רֵישׁ כּוֹכְבַיָּא אֲרוּם זְקוּפוּ׃ וְתֵימַר מַה יָּדַע אֱלָהָא הַאֶפְשַׁר דִּלְהָאֵל אַמְטְתָא יְדִין׃

ענגיא

אבן עזרא

וזרועות יתומים ידוכא · כל אחד מהזרועות : או חשך לא תראה · חשבת שאתה בחשך לא תראה : ושפעת מים · פי׳ שפעת רוב וכמוהו שפע׳ גמלים כן חשבת : הבעד ערפל · מסתר ערפל : וחוג

תורת חסד · יראת שדי

כי תחבול וגו׳ כתב הרב ר׳ מנחם המאירי ז״ל אם כסף תלוה בלא משכון ואחר תבא אל ביתו לעבוט עבוטו הלא חנם חבלת אותו כי לא על מנת כן לוה ממך ע״כד : וכפי פירושו זה אולי יר׳ באומרו חנם לומר אחר שכבר ידעת בו שאין לו במה לפרוע לך הנה א״כ על חנם אתה חובל עביטו מאחר שלבסוף אתה עתיד להחזירו לו וכו׳ וכן על זה הדרך יפורש אומרו ובגדי ערומים תפשיט : או יר׳ כי תחבול אחיך חנם לפי שאינם מהאנשים שנצרכים לשתלוה להם ובמעשך זה בגדי ערומים הנצרכים תפשיט כי אותם המעות היית נותן להם אילו לא נתתם להאנשים הבלתי נצרכים וכו׳ : או יר׳ הנה לאחיך והם אנשי אומתך תחבול בחנם בלי נשך ותרבית וכיונה ענין ההלואה בענין ההתחלה לפי שהרבה מהאנשים לא ילוו מעותיהם כי אם על המשכון וכו׳ ורצה א״כ לומר כי לאשר איננו מאומתו הי׳ מפשיט את בגדיו יען כי היה לוקח ממנו נשך ותרבית והוא ע״ד אומ׳ לנכרי תשיך ולאחיך לא תשיך כי מי שהוא שלם וטוב יראה בעיניו כי אפי׳ שהתורה התירה לו דבר זה עם כל זה הוא יזהר מלהשכות מזה וכמו שאמר ד״עה כספו לא נתן בנשך וגו׳ וכמו שביארתיו במקומו שיר׳ לומר כי אפי׳ לנכרי לא נתן כספו בנשך וכו׳ לא מים עיף תשקה יר׳ והאם לפעמים נתת איזו צדקה לעני ונתתה לו באופן דאזיל מוניה סומקא ואתי חיורא באופן כי מה שהשקיתה לו לא היה מים כי אם דמיו בעצמו וענין זה היה בסבה כי מרעב תמנע לחם כי בראות הרעב ההוא שהשקית אל האדם האחר דמי בושתו תמורת מים על כן יבדל ממך ולא ישאל ממך שתתן לו פכת בר וכו׳ ועניינים אלה הם דברים מה שאין האדם משגיח בהם וברוב הפעמים יחטא בהם וכו׳ · ואיש זרוע לו הארץ כלומר מי שזרועו פשוטה לתת לכל לו הארץ כלומר ירבו ימיו על הארץ וכאומרו שלח לחמך על פני המים כי ברוב הימים תמצאנו שיר׳ לומר ברוב הימים אשר יתוספו לך בשביל זה תמצא ענין זה ונשוא פנים והוא העכותן בעת נתינת הצדקה ישב בה מה שאין כן העניו למעיז פניו כנגד מי שיקבל ממנו איזו צדקה באופן כי לומר כי העניין הרע הזה בא עליך בשביל ענין זה אי אפשר כי אדרב׳ היית ותרן ועכו בענין נתינ׳ הצדק׳ :
אלמנות שלחת ריקם וגו׳ יר׳ וכן האם את האלמנות שהיו באות לביתך לשאול עלבונ׳ מאת בעלי ריבן שלחת ריקם · כי זה גם כן שקר כי גם כי היית מבטיחן לראות את ריבן הנה גם כן היית נותן להן איזה דבר כדי שתתפרנסנה עמו ביני ביני קודם שיוצא לאור משפטן שמא בין הכי ובין הכי ימותו בניהן ברעב וזרועותיהם ידוכא עם זה שלא יהיו יכולים להושיט ידיהם אל הקלחת אשר שם המאכל כי הנה אם כן עשית על כן סביבותיך פחים ויבהלך פחד פתאים תמורת מה שהיה לאלו שהיה בא עליהם פחד הרעב וכו׳ : או יר׳ על כן סביבותיך פחים וכנגד אתה מושם בתוך מציאות ענין הפחד ועכ״ז ויבהלך פחד פתאום כאשר יהיה הענין אבל אלה כי עם היות שכבר הם מלומדי׳ לשאול די מחסורם מאת זולתם עם כל זה יבא עליהם לפעמים פחד המות אם מצד מה דאז״ל מהם בוזקא ואתי חיורא ואם מפני שבראותם שהיית אתה סבת הלבנת פני עני אחד יהיו גם הם מתביישי׳ ממך וכו׳ ובכן ישארו הם מתים ברעב · או חשך לא תראה יר׳ או האם ענין זה בא עליך יען כי בראותך שהעולם מלא חשך מרוב העונות לא תראה ותפניח כדי להחזירם למוטב ולשב׳ זו שפעת מי הצרות תכסך והוא ע״ד או׳ אזי עבר על נפשנו המים וגו׳ או יר׳ ותמורת מה שלא מים עיף תשקה יהיה זה לך כי שפעת מים תכסך בפתע פתאום · והר״דק כתב ואיש זרוע לו הארץ פירוש ואיש זרוע למשכנם חנם כמוך לו הארץ שאח״כ נוקם ממנו והזרועות שפשט היתומים בין הדלתות שיפרשו להם הלחם ידוכא כי יסגרו הדלתות לפניו על כן סביבותיך פחים פי׳ כמו פחים ורומז על חום החולי · או חשך לא תראה יר׳ לא תראה חשך להסתר שם כי הכל גלוי לפניו כענין שאמר דוד גם חשך לא יחשיך ממך · או פי׳ כי דרך העולם שיחשך קודם בוא הגשם שהם הצרות שיבוא פתאום ע״כד · והה״ר שמריא האיקרטי כתב ישב בה לשון שררה וקצינות ויובן ממנו שהיה יושב וכלם עומדים ע״כד : הלא אלוה יר׳ הלא אלוה מושל בגובה שמים וראה הראש על הככבים גם כי רמו הככבים והוא אברהם שאמר לו האל ית׳ וספור הככבים אם תוכל לספור אותם ויאמר לו כה יהיה זרעך ובשבילו כשתכה המזל כו׳ ועכ״ז כסה אותו וכמו כן כסה אותך וכו׳ ואמרת מה ידע אל וכו׳ יר׳ וכשתראה ענין זה אז תאמר בפיך מה שידע אל מעניני העולם הזה ותדע

אבן יחייא

כי מה תפעל לאל לעה במעשה ידיך והוא מרומים ישכון ואתה על רגבי גחל בשפל התחתונה · ומה שהאל יאריך ימים לרשעים הוא למען ישובו אליו כי לא יחפוץ במות הרשע כי אם בשובו מדרכיו וחיה · ולכן הצדיקים על הרוב יוכאבו בע״הז כדי למרק חטא מה קדם כי אין צדיק בארץ אשר יעשה טוב לנחרי ולא יחטא כדבר מה : וכדי שלא ישוב לעשות רע יכרתו ימיו · והרשע כדי שישוב בתשובה יאריך ה׳ ימיו · ואם לא ירצה לשוב יצליח כל ימי חלדו בע״הז בשכר טוב מה אשר פעל ועשה · ואח״כ כדור אחר מהע״ה ימחה שמו · והצלחות הע״הז הנפסד לא יקראו הצלחות ולכן הצדיקים בורחים מליהנות גם · כי העולם הזה בערך הבא הוא כפרוזדור לטרקלין התקן עצמך בפרוזדור כדי ליכנס בטרקלין ובערב שבת לשבת כי מי שטרח בערב שבת יאכל בשבת · וזאת היא סבת צדיק ורע לו ורשע וטוב לו כי האדם יראה לעינים ולמגול׳ מהדברי׳ וה׳ יראה ללבב ולנסתר מהם · ולכן אף כי בנגלה טוב הרשע הוא טוב הנה בנסתר הוא רע באחריתו · וכן בצדיק רעתו היא לטוב לו · ואתה אשר נענשת במכאובות שוכות הוא לטוב לך למרק עונותיו בעולם הזה · ואם המכאובות רבו כמו רבו הוא סימן ואות כי רעתך רבה באמת ואין קץ לעונותיך במעשה כי צדיק וישר הוא יתברך וימדוד מדה כנגד מדה ולא יפעל בנעם · ואולי כי היו בך העונות הנמצאים על הרוב בעשירים · כי תחבול אחיך חנם כי להיותך גדול על האנשים היית משים עליהם מסים ומנדה בלו והלך · ואשר לא יהיה להם דמים לפרוע המס היית בחנם לוקח משכונות מביתם · ואם לא היה להם לתת שום משכון היית מפשיט אותם מבגדם אשר על בשרם באופן שהיו נשארים ערומים · ולא היית משקה מים לעיף · והיית מונע הלחם מהרעב : כי זה דרך האיש שיש לו זרוע גדול וכח כי רוצה לקחת לו כל הארץ ושהכל יהיה שלו וכלם עבדים אליו · ואותו שהוא נשוא פנים מהעם רוצה לשבת בה כמלך בגדוד · והאלמנות אשר כחם אלום לקחת את כל אשר להן ושלחתם ריקם · וזרועות היתומים כאשר היו צועקים חמס על הנעשה לאמותם ידוכא יהיה כאלו במקלות והכאות · ועל כן לסבת החטאים האלה כל אחד מהם סביבותיך פחים ויבהלך פחד פתאום בעולם הזה · או כי בעולם הבא תעמוד בחשך ולא תראה אור באור החיים · ושפעת מי הצרות תכסך · הלא אף כי אלוה בגובה השמים והראיה כי ראה שהוא ראש הכוכבים אשר רמו ואם הוא ראשם ומנהיגם מהראוי שיעמוד בגובה שמים · עם כל זה הוא משגיח בתחתונים ואתה חטאת באשר תאמר מה ידע אל בעולם השפל להשגיח בו לטובה · הבעד ערפל ישפוט ויעשה רעה עם הרשעים : כי

ד׳ אברהם פריצול

בלא רעתך ועל היותך מתרעם בצרותיך כי תחשוב בלבך היותך איש תם וישר ומאמין כאשר זכרת דע כא איוב כי רעתך רבה במחשבה הזאת ובכפירה הזאת ואין קץ לעונותיך בדרושים אחרי׳ אשר פעלת ועשית ואיכך משים אותם על לב כגון אלו : כי תחבול · כי ידעתי בעסקיך ובקיום קניניך תקח משכון מאחיך חנם אשר שהיה נוגש בעלי חובותיו ואולי כבר פרעו החוב ולזה אמר חנם ובגדי האנשים הערומים עתה הלך במלבך מבלי לבוש תפשיט אותם ואתה היית יכול לעשות עמם חסד באופן אחר תחבול לקיחת משכון מן לא יחבול ריחים ורכב : לא מים וגם לא נתת מים לשתות לאיש העיף ויגע כראוי לעשות לו אם כתייגע לפניך במלאכה מה ומהאיש הרעב שידעת רעבונו תמנע עצמך לבלתי תת לו לחם ואפשר שהיה מלמלם בצדקותיו ואיש זרוע · המכס האיש הגדול העשיר ובעל זרוע אשר לו הארץ למשול בה וגם האיש שהוא נשוא פנים ישב בה בתוך ביתך וכהלה האנשי׳ בעלי מעלה והתוקף אותם היית מכבד ולא אלמנות ויתומים : אלמנות שלחת · אבל האלמנות שלחת אותם ריקם לבלתי חמול עליהם ולבלתי העבק להם מאומה וגם זרוע חוזק ממון היתומים וחיליהם הנחת להם שעזבת אותם להיות מדוכאים מיד עושקים ולא השגחת עליהם להצילם ויורה זה המאמר שהיה איוב גביר ויכול ודיין העיר כמו שיתבאר : על כן · ועל כן סביבותיך פחים ומוקשים מכל הצרות האלה ועל כך יבהלך הפחד פתאום מהמקרים האלה אשר בפתע פתאום באו עליך בעד עונות האלה אשר עשית : או חשך · או חשך אפלת המכות הממעטות הראות באו עליך בגופך באופן שלא תראה ושפעת ורבוי מי המהומות והמבוכות תכסך בעד עונותיך ושפעת לש׳ ורבוי מן ושפע ימים יינקו והוא כנוי ל׳רוב הצרות כמים כבירים שוטפים או חשך לא תראה ר״ל או שיגיע אליך חשך לא ראית אותו עד הגעתו שהחשיך לבך ועיניך : הלא אלוה · וכי תאמר בלבבך שאין האל משגיח הלא האלוה יתב׳ ידוע ומפורסם מציאותו בגבהי שמים שרוכב עליהם ומניעם או כי הוא יתב׳ גובה השמים ממש אשר משם ירידת השפעת רצונו בשפלים על ידי המלאכים העליונים מנהיגי המציאות התחתון ברצונו הקדום ולכן ראה כוכבים הכוכבים כי רמו מעל יתר הכוכבים שהוא הגלגל השמיני אשר בו הכוכבים אשר מהשפעתם יגיע הרצון האלהי בשפלים : ואמרת מה ולכן ידעתי דעתך הכוזב בדבר הזה כי עם היותך מאמין מציאות השם ויכולתו אתה אומר מה ידע אל היושב שחקים למעלתו ורומו מעניני האמין האנושי הפחות והכבוד והם בעד ערפל אשר הוא אמר המסך המבדיל בינינו ובין מעלהו ישפוט בו והשכ וידע אותו :

הרמ״בן

יאמר האם לאל ילמד האדם דעת וכי ילמד ישגיח האל על דבריו וישכיל אותם ממנו כלל כי אתה באת ללמד לאלהים דין ומשפט גזר : הסכן · מן ההסכן הסכנתי שהוא ענין למוד והרגל וכל דרכי הסכנת למדת והרגלת אותי עליהם : החפץ לשדי כי תצדק יגזור כי אין בהעשות הטוב לאלהים טובה או העה בהעשות הרעות רק ירצה בטוב וביושר לטובת העושים אותם וכן יאמרו עוד אם חטאת מה תפעל בו ורבו פשעיך מה תעשה לו : המיראתך יוכיחך · כאשר יוכיח וייסר אותך בייסורין הללו ויביאך במשפט הזה מיראתך יעשה כן פן תהיה פורק עול ותריע אליו אין זה רק בעבור כי רעתך שהיית עושה לבני האדם היתה רבה ולא היה קץ לעונותיך : כי היית חובל לאחיך חנם · ובגדי ערומים אשר לא יספיקו בגדיהם להם תפשיט ערומים חסרי הבגדים כאשר דרשו רבותי׳ ז״ל בפסוקים כאשר הלך עבדיי ישעיהו ערום ויחף אלבש שולל וערום הוא חסר הבגדים כי אין דרך האבלים ללכת ערומים רק חסרי הבגדים כאיש שולל ורבים כי יקראם ערומים על שם סופם כי תפשיט הבגדים השארת אותם ערומים : ואיש זרוע לו הארץ׳ וכי בעבור היותך בעל זרוע תהיה הארץ שלך ובעבור היותך נשוא פנים תשב בה לבדך : אלמנות שלחת ריקם · מבתיהם אשר גזלת וזרועות אשר יחזיקו בפנות הבית שלא יצאו משם שברת אותן והוצאת מהם : על כן סביבותיך פחים · לא על חנם : ויבהלך פחד פתאום · כי תראה שנינך פתאום דבר שתפחד ממנו או שמא לא תפחד ולא תראה כלל חשך וענן עד שיגברו המים ויאסוף ותגוע בהם אתה וכל אשר לך והענין הזה לאמר כי עשה עונות שראוי להיות נבהל פתאום ונלכד בפח ובמוקש או נטרד ואובד בלי שיתבונן מקרהו כלל ועל כן לא יתמה מאשר באו עליו מן המקרי׳ והמפרשים אמרו או היית חושב שאתה בחשך ולא תראה ושפעת מים כסתה אותך ואין לזה הפי׳ טעם או ריח : הלא אלוה גובה שמים · חסר בי״ת משרת והענין כאשר אמר לו הלא רעתך רבה חזר ואמר לו הלא אלוה וגו׳ לומר לא מיראתך יוכיחך רק מרעה רבה שעשית או מכפירה גדולה שחשבת כי אמרת שהאל שוכן מרום הכוכבים גבוהים וראשם שהם בגלגל העליון רם מאד כל שכן עליון העליוני׳ הרם והנשא מהם ולכן לא ידע בשפלים ולא ישגיח בהם המלפניס לערפל אשר שם סביב כסאו ישפוט בהם :

עבים

או

רש"י

חוג · עוגל · מחוגת שמים כמו ובמחוגה יתארהו · קומפ"ש : הארח עולם · הדרך הראשונים אשר אחזו תשמור · שמרת בלבבך לזכור מה נהייתה בהם : קומטו ולא עת · נגזרו בלא עתם · ונהר של מבול או גפרית ואש של סדום הולך ביסודם : אם לא נכחד קימנו · התשמור וראית אם לא נכחד יקומם · קימנו כמו קימתו של אותו הדור כמו בית אל ימצאנו ושם ידבר עמנו כמו עמו · ויתרם נאותם · אכלה אש כרותחין שהיו נידונו · רבי תנחומא דרש שהיו בעלי קומה · ולא מתו בתהומו' ובאו עליהם רותחין מלמעלה · וזהו יתרם · קומה יתירה שלה' : הסכן · כ"ש · הסכן למוד להיות עמו שלם ותהיה שלם ולא תחסר בהם · בדברי' האלה · תבואתך טובה · תבואך טוב : ושית על עפר בצר · על אשר תשיב אליו תשית על הארץ חוסן ומבצרים ובצור נחלים · כסלעים גבוהי' שבנחלים עמוקים · והיה לך אוסף נבירת אופיר : היא

רלבג

קמטו · נכרתו מן העולם · ונהר יוצק יסודם ר"ל ביסודם ובמעמדם עד שטבעו תוך נהר רב והוא מי המבול : אם לא נכחד קימנו · באמת כאשר מת האיש אשר הקימנו והעמידנו והוא נח אכלה שארית בעלי הדעת ההיא והיא אנשי סדום. הסכן הרגל כמו ההסכן הסכנתי : ושלם · ותעמוד בשלום : תבנה

עָבִים סֵתֶר־לוֹ וְלֹא יִרְאֶה וְחוּג
טו שָׁמַיִם יִתְהַלָּךְ׃ הַאֹרַח עוֹלָם
תִּשְׁמֹר אֲשֶׁר דָּרְכוּ מְתֵי־אָוֶן׃
אֲשֶׁר־קֻמְּטוּ וְלֹא־עֵת נָהָר יוּצַק (חצי הספר)
יְסוֹדָם׃ הָאֹמְרִים לָאֵל סוּר מִמֶּנּוּ
וּמַה־יִּפְעַל שַׁדַּי לָמוֹ׃ וְהוּא מִלֵּא
בָתֵּיהֶם טוֹב וַעֲצַת רְשָׁעִים רָחֲקָה מֶנִּי׃
יִרְאוּ צַדִּיקִים וְיִשְׂמָחוּ וְנָקִי יִלְעַג־
כ לָמוֹ׃ אִם־לֹא נִכְחַד קִימָנוּ וְיִתְרָם
אָכְלָה אֵשׁ׃ הַסְכֶּן־נָא עִמּוֹ וּשְׁלָם
בָּהֶם תְּבוֹאַתְךָ טוֹבָה׃ קַח־נָא מִפִּיו
תּוֹרָה וְשִׂים אֲמָרָיו בִּלְבָבֶךָ׃
אם

עֲנָנַיָּא טְמִיר לֵיהּ וְלָא יֶחֱמֵי וּתְקִיף
רוּמָא דִשְׁמַיָּא מְטַיֵּיל׃ הַאוֹרְחָא דַהֲוָה
מִן עַלְמָא תִּנְטוֹר דִּי טַיִּילוּ אֱנָשֵׁי
שִׁיקְרָא׃ דְּאִתְבַּטִּילוּ מִן אַרְעָא בְּלָא
עִידָּנֵיהוֹן בְּאַרְעִית אַנְהָרָא אַתִּיךְ
גּוּפֵיהוֹן׃ וְדָרָא דְטוֹבְעָנָא דְאָמְרִין
לֶאֱלָהָא זוּר מִינָנָא וּמַה יַעְבִיד שַׁדַּי
לְהוֹן׃ וְהוּא מְלֵי בָּתֵּיהוֹן טוּבָא
וּמִלְכַּתְהוֹן דְּרַשִּׁיעֵי רַחֲקַת מִינִי׃
יֶחֱמוּן בְּנוֹי דְנֹחַ צַדִּיקָא וְיֶחְדוּן וְנֹחַ
זַכָּאָה יִדְחַךְ לְהוֹן׃ אִין לָא אִתְמְנִיעוּ
מִלְמֵיקוּם וּמוֹתַרְהוֹן גַּמְרַת אֶשָּׁתָא׃
אֲלִיף כְּדוֹן עִמֵּיהּ וְתִשְׁתְּלִים בְּהוֹן
עֲלַלְתָּךְ טוּבָא׃ גְּמַר כְּדוֹן מִפּוּמֵיהּ אוֹרָיְתָא וְשַׁוִּי מֵימְרוֹי בְּלִבְּבָךְ׃ אין

מסרה

תשמור ד' מ"ל בלישנא וסי' גמסר בשמות ב' סימ' י"א : יוצק ב' וסי' והכהן הגדול · נהר יוצק יסודם : לאל י"א וסימ' נמסר בתהלים סימ' נ"ז : ונקי ג' וסימ' ונקי וצדיק אל תהרוג · ונקי ילעג למו · ונקי על חנף יתעורר : קח י"ב ר"פ וסימ' נמסר בספר במדבר סיני ובירמיה סימ' מ"ג ; ושים ט' וסימ' נמסר בסוף סדר בשלח :

אבן עזרא

וחוג שמים · על חוג השמים יתהלך ולא ידע מה יעשה למט' בארץ : הארח עולם תשמור · אורח העולם הם האומרים כן היה העולם ואיננו חדש : קומטו · נכרתו בלא עתם : נהר יוצק יסודם · הם אנשי דור המבול שסבב הארץ שהו' יסוד בני אדם כמו נהר שיוצק : יראו צדיקים · על נח ועל בניו : אם לא נכחד קימנו · רובי המפרשים אמרו שהוא קימנו בקמץ קטן שהו' גרי תחת המ"ם והנכון שהוא חסר דגש והוא קיימנו וכמוהו ודיגום אם לא נכחד הנקי הנזכ' למעלה הוא קיימנו בעולם והענין כי אנחנו עדים שלא מת הנקי : ויתרם אכלה אש · אנשי סדום : הסכן · הרגל או התוכח : ושלם · תהיה בשלום : בהם · תהיה בין טובים או בין רעים תבוא לך טובה : בצר

מ"ע ספורנו

האומרים לאל סור ממנו אמרו לאל סור ממנו ולא נתפלל אליך · ומה יפעל שדי למו שאין אנו צריכי' ממנו : והוא מלא בתיהם טוב כי לא יהיו מיני התבואות וב"ח והמקנה נמלאים בהשתדלו' האדם זולת גזרתו ועל רשעי' שאמרו שהכל מן הגרמי' השמימיי' ורצונם לדרך פנו לעברם רחקה ממני שכבר בא אינו מופת על סותרה ולכן כאשר אבדו במבול : יראו צדיקים נח ובניו שהיו צדיקי' בדינם וכמלטו ראו בפורענות' · וישמחו ונקי ילעג למו · נקי לבב ילעג על דעותם הנפסדות שבאו מופתים על סותרם · ויהיה שמח בדעתם : אם לא נכחד קימנו · לולי שבאותו הפורענו' נכחד ונפסד קיומנו ומחיתנו שנפסד אז מזג היסודות כאמרו והנני משחיתם את הארץ וקרה אז קלקול בפירות הארץ ובבעלי חיים הנזונים מהם · ויתרם אכלה אש והנכשי' שנשארו מהם אכלה אות' אש העפים · לכן אתה הסכן נא עמו ושלם הועיל אתה לעצמך עם האל ית' שהועיל לך בתתו לך הכנ' להשלמו' השכלי · ושלם · והשלם את נפשך השכלית בעיון ושלם גם כן במעשיות ובכן בהם תבואתך טובה בלמחים ובב"ח לף על פי שכבר התקלקלו : קח נא מפיו תורה בעיוניות בלבבך · להתבונן בהם : אם

אוהב משפט

איוב וכל אלו הפסוק ס כלם הם נמשכים : מי כל זה הוא מדברי עוברי דרך שגזורי' על הנדיב הזה שהו' רשע שאומרי' מי יגיד על פני השם דרכו לומר לו שנא כדין עשית והוא עשה נקמה זו בנדיב : מי ישלם לומר לא עשית יפה ולכי אשלם מה שהפסדת לזה בלא ספק אין יכולת ביד בני אדם לעשות זה על כן יש לנו לגזור שהיא רשע ובדין חלו עליו אלו הפגעי' : והוא כל זה מדברי עוברי דרך שיאמרו כי זה הנדיב כב' הגיע מעניינו שהוא קרוב למיתה וימו' ולא ישוב עוד לביתו כי יובילוהו לבית הקברות ויקברוהו בקבר מיוחד לו שם ושם יעמוד לעולם וישקוד תמיד על קברו וי"מ גדיש גודש העפר שהוא על הקבר · וי"מ הקיבה שנהגו לעשות בארץ ישראל על הקברים וי"מ בין גדיש התבואות בשדות יעמד תמיד · ונרא' לפרש גדיש העצמו' שישארו אחר שיתעכל הבשר ולפי שידמו מיתת האדם לקצירת התבואה כמו כעלות גדיש בעתו ידמו העצמות אל הגדיש מתקו · כמסך האל ועל גדיש ישקוד ודרך לעג הוא זה שמלעיג עליהם שחושבים המיתה

תורת חסד יראת שדי

ותדע ג"כ האם בעד ערפל ישפוט לכל אנשי העול' אם לאו כי אין ספק שתדע שישפוט וכמו שספט תמיד משפטי אברהם עם פרעה ועם אבימלך ועם המלכים וכו' וכמו כן תראה האם עבים סתר לו ולא יראה או אם יראה וכו' באופן כי האל ית' ידע את כל מצפוני לבבך וידע אותך היותך תם וישר וכו' ועל כן כמה אותך כאמור · הארח עולם תשמור וגו' יר' וגם לומר כי יסוריך אלה באו עליך אכל מה שעל עצת רשעים הופעת ותשמור ארחות אנשי העולם אשר דרכו מתי און וכו' גם אשר לא היית כמוהם וכו' הנה גם זה איננו כך וכו' : אשר קמטו וגו' יר' אשר אלה השומרים ארחות המתי און הנזכרים · הענין הוא להם כאילו כבר קמטו ולא עת וכנהר יוצק יסודם והם האומרי' לאל סור ממנו באמרם כי מה יפעל שדי למו אחרי שהם לא פעלו עולה בידיהם רק שעמדו בדרך חטאים וכו' ומה גם כי הוא ית' מלא מעיקר' בתיהם טוב ולמה יתנחם מענין היותו מתנהג עמהם במדה טובה זאת וכל א' מהם אומר כי עצת רשעים רחקה ממנו כלומר שגם שהוא שומר ארחותם ומביט בהם איננו פועל האון וכו' ואם כן מדוע יפעל שדי למו מן הרוע כלל : יראו וגו' יר' והצדיקים יראו ענין מחשבתם זאת וישמחו כי ידעו מה שעתיד לבא עליהם ונקי ילעג למו לסבה זו בעצמה · אם לא נכחד קימנו יר' וא"כ איפה הוא אמת כי לא נכחד קימנו אנחנו האנשי מעשה הטוב גם כי אנחנו סובלים כעת יסורין מה ואם הוא אמת כי יתרם של אלו אכלה אש וכו' הסכן נא עמו ית' ושלם גם אם באו עליך יסוריך אלה יען כי בהם תבואתך טובה ועל כן קח נא מפיו תורה על כל הטובה שהוא עתיד להביא עליך כאילו כבר הביאה ושים אמריו בלבבך כלומר ושים בלבבך האמריך אשר אתה עתיד לומר אליו על כל הטובות שיביא עליך אכל מה שעמדת בנסיון · כי

ר' אברהם פריצול

אז הבעד ערפל כמו העבי' והעננ' המבדילי' בינינו עד השמי' ישפוט ה' וידע אותנו כאמרו אחר זה : עבים סתר ואיך יוכל מעל'רום השם להשגיח באפלה השפלי' הלזו והלא העבי' סתר לו ממנו כמו חשך מבדיל ולא יראה אותנו : וחוג שמים יתהלך · אבל רמכם השפעתו והשגחתו הוא רק למעלה בשמים אשר שם מעלתו נכרת לגודל השכלים ההמה הנאצלים ממנו שם יתהלך ושם יודע ביותר מאשר נאמר שהשגחתו נכבת למטה והם כי הכל נתהוה למטה בסיבתו מכל מקום חוג שמים יתהלך ושם יסובב רצון השם ומניע הגלגל וחוג שמים הוא קו השמים בעגולם קונפא"סו בלע"ז : הארח עולם · ועתה השיב אליפז כנגד טענת איוב להורות באמות ההשגחה ועל גמול ועונש בראויים ואמר לו הארח עולם תשמור ר"ל האם שמרת בלבבך וידעת אורחות עולם הקדומים איך נדונו לשעבד אנשים אשר דרכו לעשות און וחמס או איך נדונו אנשי און וחמס מדור המבול אשר היו בימים קדמוניות לפי רוב המפרשים : אשר קומטו · כי כבר ידעת פורענו' הרשעים אשר קומטו ונכרתו ומתו רבים קודם עתה ועל ידי נהר מתגבורת הפורענות היה יסודם ר"ל שיסוד הרשעים ועצמם יוצק בנהרה ונוקה על ידי נהר של עונש כי הפורענות נקרא נהר ומים כבירים או נאמר שנהר חזק ממימי המבול היה תכליה יסוד הדור ההוא ועצמם שנאבדו כלם : קומטו · ענין כריתה : נהר יוצק · עתיד מן הפעל ר"ל יוצק מלשון צוקה וצרה או מלשון אוזק לפירוש השני יסודם מחשבתם ועצתם : האומרים לאל · והאנשים החוטאים ההמה בנפשותם כענינו שהיו אומרים לאל סור ממנו ר"ל שהשם יתב' סר ממנו למעלתו ובלתי משגיח בנו לשפלותינו ומה יפעל שדי למו שאיננו פועל בפרטות באישי המין רק על פי סדור הגרמים השמימיים כמשך הכל ולא ממנו ית' ולכן איש הישר בעיניו יעשה כאנשי דור המבול ותחת הארץ ערוה וע"ז ולעשות שכל הקניינים יהיו בשוה כטעם מעשה הבהמות שהכל הפקר ושוה לפניהם :

אבן יחייא

כי הנה כאלו העבים יסתרו לו העולם הזה ולא יראהו כי להיותו עב כעב הענן ואמרי' והוא ית' זך ונבר ונקי שהם ב' הפכים אשר לא יכונו הוא כמעט כמנע שישגיח בעולם · אבל יתהלך השגחתו בשמים שהם חוג הארץ · האתה איוב רוצה לשמור הדרך מבני העולם הקודמים אשר דרכו בדרך ההוא מתי און והם דור הפלגה אשר היו חושבים לעלות בשמים בהיות כי אין יודע ואין רואה · אשר נכרתו ונפלגו אלה מאלה בלא עת ובטרם השלימם לעשות המגדל · וכאשר קומי הנהר יוצקו ויעברו אל הים הגדול ככה יסודם מחומר ולבנים אשר הכינו לבנות המגדל הלך לאבדון · וזה היה לעונש אומרם לאל סור השגחתך ממנו ומה יפעל שדי למו לאנשים מטוב בהיותו בלתי משגיח בהם : והוא ית' מלא בתיהם מכל טוב · מה שעצת הרשעים מדור הפלגה רחוקה ממני ומדעתי ואולי יודע מה היתה כונתם ולכן נחלקו ונפוצו וראו צדיקים שהם שם ועבר וישמחו · ונקי שהוא אברהם הקורא בשם ה' ילעג למו : ואף כי לא נכחה אז מי שהקי' הדעת הרע הזה הנה יתרם והשארים מבעלי זה הדעת והם אנשי סדום ועמורה אכלה אש · ולכן אתה הרואה כי הדעת הלז הוא פסול והפכי לאמת : הסכן נא ותרגיל להיות באהבת האלוה ושלם עמו ללכת בדרכיו · ותראה כי בהם תבואתך טובה · וקח נא התורה שנתן מפיו לתורה לך ושים אמריו בלבבך אשר אמר קץ כל בשר בא לפני כי מלאה הארץ חמס ונומר והנני משחיתם ונומר שנראה היות רע בעיניו לגזול לזולתו ואשר יאהב ה' הוא כי מה דעלך סני לחבר' לא תעביד :
ואם

הרמ"בן

עבים סתר לו ולא יראה ויביט בשפלים רק השמים אשר יתארם במחוגה בהם יתהלך ויחפש לקיים אותם לעד ולהעמיד מיני השפלים אשר הם נתלים בהם : יתהלך · כמו התהלכנו בארץ ומהתהלך בה שהכונה בהם לחקירה וחפוש כאשר פירשו בתחלת הספר : הארח עולם תשמור · והנהגת הגלגל תשמו' והלפה לאמר כי מפי עליון לא תצא הרעות והטוב להגביה ולהשפיל להיטיב או להרע אשר מתי און דרכו זה בלבם ויתכן שיתפרש כפשוטו התשמור בלבך ותאמין בארח הזה אשר כבר לימים ראשונים ואשר היו מן העולם דרכו אותה מתי און והם נכרתו מפני הכפירה הזאת בלא עתם : ונהר יוצק יסודם · משל על מהירות ההכרתה או יזכור אנשי דור המבול וכן בתרגו' האומרים לאל סור ממנו עניכו שהוא סר מהם ולא יפעל בהם כלום : והוא מלא בתיהם טוב · יאמר אליפז שהאל הוא הנותן להם הטוב כי עצתם והכפירה הזאת אשר בלבם היא רחוקה ממני : יראו צדיקים וישמחו · יקשר עם הפסוק הבא אחריו יראו הצדיקים אם לא נכחד קימנו אנחנו המאמינים ויתר שאת ויתר עז אשר היתה לכופרים הנזכרים אכלה אש פתאום ועל כן ישמחו ויגילו בזה כי תהיה להם אחרית ותקוה : הסכן נא עמו ושלם הועיל לעצמך עם האל הנזכר ותעשה עמו שלום כי בדברים האלה תבואך טובה ובלעדיו לא תוכל להועיל לנפשך ר"ל שירחיק האמונה הרעה הנזכרת מלבו ויאמין באלהים ויהיה עמו תמיד והתרגו' אמר אליף כען עמיה והשלים שילמוד וירגיל נפשו להיות עמו תמיד ויהיה בשלום כי בהם תבואתך טובה כי יעביר רעתך : קח נא מפיו תורה · כי הוא הגוזר לעשות הישר והטוב לא לחבל אחים והפשיט בגדי ערומים ויתר הרעות הנזכרות : ושים אמריו בלבבך · להרחיק הכפירה הנזכרת :
אם

והוא מלא · ואני יודע בודאי כי הוא ית' הוא אשר מלא בתיהם טוב ועצת רשעים כאלה ומחשבתם הכוזבת רחקה ממני · אבל אהה לפי הנראה מדבריך הכה עליך כעצת הרשעים האלה בנפשותם ואם לקית בפורענות אל תתמה על החפץ כי חייב אתה : יראו צדיקים · והנה באבדון הרשעים הצדיקים הכשרים והנמלטים יראו וישמחו ונקי ילעג למו על הרשעים למעשיהם ולדעותם הכוזבות או ירמוז לנח הצדיק ובניו וביתו שראו אבדן הרשעים במבול ושמחו בהנצלתם שה' הצילם ולעגו על עונות הדור הנאבד : אם לא · ואם לא נכחד עבר מבנין נפעל או במקום עתיד וירצה לומר אם לא נכחד לכפור במי שקיימנו שהוא השם ית' ולנגוד בו ובהשגחתו שראינו וידענו כליון רשעים רבים והוא ית' קיימנו והחייכו מהם כאשר לא נכחד בו ית' שקיימנו והחיינו כי היה חייב שנדון כי אתו ההשגחה האמתית לפי שראינו שהיא פי' לפרוע עוד כי גם יתרם מן הרשעים שנרשעו ושנשארו מן הפורענות הראשון מן הנהר הנזכר לעיל אכלה אותם האש האלה אשר הביא ה' בהם ונתפרע מהם בשני מיני יסודות שהם מים ואש שעל ידיהם נפרע ה' בעולם התחתון או יהיה הרצון בזה לדעת רבים אם לא נכחד ונאבד נח הצדיק אשר הקימנו שיצאנו ממנו הנה אחריו היו יתרם מהרשעים שהיו חוטאים עוד בדעות הזרות ובמעשים ההמה מאנשי סדום ועמורה ואכלה אותם אש מן השמים ואלה הם ראיות מופתיות אליך איוב שהשם משגיח בפרטים אחרי ראותך מיני הפורעניות האלה אשר קרו לרשעים לכן אל תתמה אם לקית גם אתה כי בדין הוא קימנו השם ית' אשר קיימנו והחינו לפירוש הראשון או קיימנו נח הצדיק שהקימנו שממנו יצאנו לפי הפירוש השני : הסכן נא · לכן איוב ראוי לך שתרגיל נא עצמך עמו יתברך ללכת בדרכיו ותשלים עמו לעשות שלום בדעותיך הכוזבות ולהאמין בדעות היקרות ובהשגחה כי כאשר תעשה זה יהיה שלום בינך ובינו בדיעות הטובות ובהרגל המעשים הטובים : תבואתך טובה · ר"ל תבא אליך טובה הסכן תרגיל כמו הסכן הסכנתי · קח נא · קח נא מפיו תורה במעשיות והנהגה נאותה לשמור ולעשות הטוב והישר : ושים אמרו בלבבך בדעות הישרות או שרמז בזה לשמור תורת ה' מאז שנתנה בימים ההם ואמריו ודעותיו הכתובים בספר התורה כי היא חיינו : אם

עונש אל הרשע ויאמר כי העוברים יאמרו זה האיש ימות ויעמוד בקברו לעולם לפי שמתקו לו ועדבו לו הצרורות והרגבים אשר בנחל ולא ירצה להפרד מהם · ואחריו כל אדם ימשוך פימוהו כלם כמו שמת הוא ולפניו מתו רבים אין מספר ויזכיר זה איוב פלעיב על חבריו כי הכל שוין במיתה כצדיק כרשע ועד כאן השלים איוב דבריו במה שאמר ומזמות עלי יחמוסו והביא הענין דרך משל שהם דברי עוברי דרך ריעיו כן נראה לי פי' או הפסוקים וזאת כיא פי' רש"י ז"ל ויהיה נאות אל כוונתנו ויש פירושים אחרים שאינם נכונים : ואיך תנחמוני הבל · חסד השם והראוי תנחומי הבל : ותשובותיכם נשאר מעל · תרגומו המתרגם ותיובהכון אשתאר בהון שקרי · כלומר ותשובותיכם נשאר מעל יאמר כי מה שאומר לו כי האל ית' לא יריע לטובים אלא ענש על מרים ואם ישובו מדרכיהם הרעי' ישוב אף יי' מעליהם הם תנחומי הבל כי הוא צדיק גמור וחלו עליו פגעים רבי' ולזה לא יקוה טובה וגם תשובותיהם שמוכיחים מרעת הרשעים שהוא רשע כמוהם נשאר בהם מעל ושקר כי אין תשובות אמתיות כמו שהוכיח בזה המענה מטובות הרשעים : הלאל יסכון · מענין תועלת כמו הוכח בדבר לא יסכון כאשר יכפול

אִם־תָּשׁוּב עַד־שַׁדַּי תִּבָּנֶה תַּרְחִיק כה
עַוְלָה מֵאָהֳלֶךָ: וְשִׁית־עַל־עָפָר בָּצֶר
וּבְצוּר נְחָלִים אוֹפִיר:
וְהָיָה שַׁדַּי בְּצָרֶיךָ וְכֶסֶף תּוֹעָפוֹת לָךְ:
כִּי־אָז עַל־שַׁדַּי תִּתְעַנָּג וְתִשָּׂא אֶל־
אֱלוֹהַּ פָּנֶיךָ: תַּעְתִּיר אֵלָיו וְיִשְׁמָעֶךָּ
וּנְדָרֶיךָ תְשַׁלֵּם: וְתִגְזַר־אֹמֶר
וְיָקָם לָךְ וְעַל־דְּרָכֶיךָ נָגַהּ אוֹר:
כִּי־הִשְׁפִּילוּ וַתֹּאמֶר גֵּוָה וְשַׁח עֵינַיִם
יוֹשִׁעַ: יְמַלֵּט אִי־נָקִי וְנִמְלַט
בְּבֹר כַּפֶּיךָ:

ויען

אִין תְּתוּב עַד שַׁדַּי תִּתְבְּנֵי תַּרְחִיק
עוֹלְתָא מִמַּשְׁכְּנָךְ: וְשַׁוֵּי עַל עַפְרָא
כְּרַךְ תַּקִּיף וְהֵיךְ טִינְרָא דְנַחֲלַיָא
דְאוֹפִיר: וִיהֵי שַׁדַּי כְּרַךְ תּוּקְפָּךְ וּמִן
כְּסַף תְּקוֹף רוּמָא דִילָךְ: אֲרוּם הֵידֵין
עַל שַׁדַּי תִּתְפַּרְנַק וְתִזְקוֹף קֳדָם
אֱלָהָא אַפָּךְ: תְּצַלֵּי קֳדָמוֹי וִיקַבֵּיל
מִינָךְ וְנִדְרָךְ תְּשַׁלֵּם: וְתִגְזַר מֵימְרָא
וִיקוּם לָךְ וְעַל אוֹרְחָתָךְ יַזְהַר נְהוֹרָא:
אֲרוּם דְּרָא דְאַמְאִיךְ יִתְעֲבַר גֵּיוָותָן
וְיַשְׁוֵוח בְּסוּרְחָנָא תִּפְרוֹק: יְשֵׁיזֵיב גְּבַר
דְּלֵית לֵיהּ זַכָּאי בִּזְכוּוָתָךְ וְאִשְׁתֵּיזֵיב
בְּבְרֵירוּת יְדָךְ:

ואתיב

עד שדי חד מן י״ו יחידאין עד דסמיך למלה אח׳ וסימ׳ נמסר במסרא רבתא בערך עד: על שדי ג׳ זוגין על דסמיך לשי״ן וסימ׳ על שערי ויעמד השערים · על שערי שחורעים לפני טובים · על שער ויבן עזיהו מגדלים · על שער צוארך כמגדל השן · על שדי כי אז על שדי תתענג · על שדי אם על שדי תתענג: ימלט ח׳ וסימ׳ ואבד מנוס מקל וחזק · ודבתריה ותפש הקשת לא יעמוד ב׳ בו · מי גבר יחיה · כי לא ידע שלו · ימלט אי נקי · אין אדם שליט ברוח · שקר הסוס לתשועה:

רלב״ג

תבנה · ר״ל תשוב להבנות אחר ההרסך באלו הפגעים הרעים אשר קרו בך או יהיה תבנה מגזרת בנים ר״ל שיהיו לך בנים ומזה הענין גם כן ואבנה גם אנכי ממנה: בצר · זהב: ובצור נחלים אופיר · ר״ל שבהולאות הצור נחלים בשפע וברבוי כן ישפיע השם ית׳ לך זהב אופיר: והיה שדי בצריך · הרצון שיהיה רב זהבך על דרך כקול שדי שמורה על החוזק ועל ההפלגה: תועפות · לשון חוזק כדרך תועפות ראם לו או יהיה מענין הכפל כדמתרגמינן וכפלת ותעוף: ונדריך תשלם · ר״ל שלא יבצר ממך דבר מהדברים אשר תשתדל בעשייתו: ותאמר גוה · ר״ל שתעמוד בגובה ותוקף ולא יגעך רע: ושח עינים · שפל עינים. ימלט אי נקי · הנקי ימלט בזכותו אי גדול: ביאור דברי המענה ענה אליפז התימני ואמר האם האל׳ מועיל לשם יתברך כאשר יועיל על עצמו המשכיל המיישי׳ דרכיו אשר יעניש השם ית׳ הרשע תכף עשותו רשע מצד הרע שיעש׳ לשם ית׳ ויגמול טוב לצדיק תכף עשותו טוב מצד התועל׳ שהגיע לשם יתברך הנה אין הענין כן כי מה שיעשה השם ית׳ מזה אינו כי אם על צד החסד והחנינה להטיב אל האנשי׳ וליסרם עד שיגיעו אל הגלחת הנפש אשר בעבורה נבראו לא לכירך עצמו ולזה יקרה שיאריך לרשע זמן ארוך לבלתי קבלו הפעולות ברע אשר יעשהו וכדי שיתן הרשע אל לבו לעזוב דרכו בזה הזמן הארוך וישוב אל השם ולא יאריך לצדיק כדי שלא יחזק בדרך הרע אשר החל להתנהג בו ולזה איפלא אם תמל׳ ההצלחה לרשע זמן ארוך והיא הטענה אשר חשבת לסתור בה דברינו: החפץ

רש״י

היא סגולת מלכים שהיו מסגלים ואוצרות זהב הבא מאופיר: והיה שדי בצריך · אם שדי זה קדש תמהתי על פתרונו · ששמעו קללה שימנה על אויביו · כמו ואת הייתי בעופריי · ועל ידי צורך כדוכנו מן המקראות חסרים · כמו והיה אסין מבצריך · כמו ושית על עפר בצר כלומר הון עתק תהא כבצר · ולפי הענין כן פתרונו שהרי סופו מוכיחו · וכסף תועפת לך לשון חוסן · כמו ותועפות ראם לו: ותשא אל אלוה פניך · לא תבא להרים פניך אלא לשאול צרכיך הימנו · ונדריך תשלם מובטח אתה שידנו קרבנות תשלומי נדריך: ויקם לך · כמו ויקום לך: כי השפילו ותאמר גוה · אם רואך שפל · תאמר בהבטחה להגביהו ויגבה · ושח עינים בצרה הבאה בעונו יושיע אלוה בידיך ובתפלתך. ימלט אי נקי · אין נקי כמו אי כבוד אין כבוד · וכן וגרוזנים אי שכר · אין נאה להם שכירות שלשתן חיברם מנחם במחלוקת אחת · ואע״פ שכן שתי תיבות מפרשין כן · ונמלט אותו אי נקי בבור כפיך · וכן שמעתי: לשון אחר שמעתי שהיו אומרים מפי רבי יעקב · שהוא לשון האדם השרוי בצער והנקה והי׳ וק׳ יתיר׳ כתיב׳ כמו היושבי בשמי׳ אבל לא שמעתי מפי הרב:

מענה

מ״ע ספורנו

אם תשוב עד שדי אם תהיה כוונת התשובה לעשות רצונו · תבנה ותתקן ענייניך מיד ועם זה תרחיק עולה מאהליך · שלא יוכלו לך בני עולה: ושית על עפר בצר והת׳ שית הזהב עלי עפר כמו דבר בלתי נחשב אצלך: אופיר׳ זהב אופיר · והיה שדי בצריך וכסף תועפו׳ לך הוא יהיה לך אוצר זהב וכסף של חוזק כענין הון עשיר קרי׳ עזו: כי אז על שדי התענג בהשלימך נפשך השכלית · ותשא אל אלוה פניך בתפלה: תעתיר אליו וישמעך · שתקובל תפלתך · ונדריך תשלם שיהיה לאל ידיך: ועל דרכיך נגה אור · אור שכלי יגה ויאיר בדרכי עיונך כי השפילו · וכאשר יקרה שתרהה שאחרים זולתך השפילו בוונתם של האחריות ותאמר גוה ושח עינים יושיע · ואתה תתפלל בעדם ותאמר יהי רצון שהאל ית׳ יושיע צוה שהוא הגוף ויזכר כי בשר המה ויושיע כמו כן שח עינים שמביט לאחריות בלבד בבלי דעת כי אמנם · ימלט אי נקי הנה מדרכי טובו של הא־ל ית׳ ברוב חסדיו בזה שיספיק נקי אחד למלט את כל הדור כאמרו אם יש עושה משפט ומבקש אמונה ואסלח לה ונמלט כאשר תאמר בתפלה בתפלתך ימלט גוה ושח עינים · בבור כפך · בה תידיך אמונ׳ להתפלל: איוב

אוהב משפט

יכפול ומלים לא יועיל גם יאמר האם לאל יוכל אדם להועיל בכל מה שיאמר או שיעשה כי יועיל על דבריך של אדם משכיל ותכם כלומר כי אמר שאין לאל תועלת מבני אדם אם כן מה שאנחנו טוענים נגדך אין כוונתינו להחכ ק ש״ו אחר שאין לו תועלת מדברינו אבל אנחנו עושים כן להיותינו רוצים באמת וחפצים בו: עלימו שב אל הדברים או אל הטענות וי״ת הא־ל יועיל שום דבר כי יועיל על מעשיו הטובים שיעשה אדם משפל הלא ברב שכלו וברב מעשיו לא יועיל לאל כי אם לעצמו · והתרגום אמר האיפשר דלאלהא ייליף ברכם וכד ייליף איפשר דעליהון מסגת · יאמר האם לאל ילמד האדם דעת וכי ילמד ישגיח אל על דבריו וישכיל אותם ממנו כלל כי אתה בא לנמד לאלהי׳ דין ומשפט והו כמו הלאל ילמד דעת: יסכון · לשון למוד כמו ההסכן הסכנתי משכיל · לשון השגחה מלשון הסתכלות בדברי רז״ל וכן הכה טובת שכל וטובת מרחה והסתכלות וכבוד זה הכה ובכר הוכר תיו · בפרקי׳ הקודמי׳ ויש פירושים אחרי׳ ואינם נופלים יפה על הלשון:

החפץ יוכח לאיוב על אמרו ריבה פעמים כי השם יתברך עוות משפט ואמר לו הלא יפסר כמו שהוא שבדיק בריותיו בהרבה להם

אבן עזרא

בצר · כמו כסף: ובצור נחלים · זהב אופיר: והיה שדי · יהיה תקיף כמו כקול שדי: בצריך · כספך: וכסף תועפות לך · הענין כפול על המנהג ותועפות אומץ ותוקף כמו ותועפות הרים לו כתעפות ראם לו ויש אומרים והיה שדי בצריך כמ שמעו כמו עמו אנכי בצרה והראשון יותר נכון להדביקו בסוף הפסוק: כי השפילו · כי הנה אתה תורה כאשר שפלו הרשעים תאמר אתה גוה כמו גאה והעניים כי הגאוה השפילה אותם כעניים לפני שבר גאון: ושח עינים יושיע · המקום: גם ימלט אי נקי · יש אומרים שהוא חסר שי״ן ועניינו איש נקי וזה רחוק לכן פירושו שהמקום יושיע שח עינים שהוא אדם אחד גם ימלט אי נקי כמו יושב האי הזה והפך ארץ כי תחטא לי: ונמלט בבור כפך · ונמלט תהיה בבור כפך:

גם

תורת חסד · יראת שדי

כי אם תשוב עד שדי תבנה במה שנהרסת ותרחיק עולה מאהליך כלומ׳ ועוד לא יעשו לך שום עולה כו׳ ושית וגו׳ כי טובה רבה תחול עליך וכספים רבים יהיו לך וכו׳ ובכן והיה שדי בצריך וכו׳ כי אז על שדי תתענג וכו׳ ותעתיר אל אלוה וירצך וכו׳ ותגזור אומר ויקם לך להנאתך ולטובתך ועל דרכיך נגה אור כלומר תצליח את דרכיך עד כי השפילו ותאמר גוה והוא הענין שכתב הה״ר דוד קמחי ז״ל ויש אומרים שיר׳ לומר כי מי שהשפילו מלמעלה הוא יכול להגביהו ואם יהיה שח עינים ושפל ה׳ יושיעהו ע״כ · וימלט אי נקי ונמלט בבור כפיך כו׳ ועוד כתב הר״דק כי השפילו ותאמר גיה ויש אומ׳ כי פי׳ הוא כי מי שה׳ השפילו הא־ל ית׳ יכול להגביהו ע״כ · הכלל העולה ממענה זה שהיה אומר אליפז לאיוב כי אם יצדק איוב מה יתן לו ואם ירבו פשעיו מה יעשה לו ושאלים כמוהו לא ייסר האל ית׳ מצד יראתו ממנו שלא יהיה מהרשעים הגמורים וכו׳ מאחר שכל יודעיו יודעים בו כי אין לו שום עון וכו׳ ושהיה משתדל תמיד להסיר מאנשי העולם חשך העבירות וכו׳ כמה שהיה מיסר אותם וכו׳ אלא ודאי שכל יסוריו היו מצד נסיון כמו שנסה לאברהם אבינו וכו׳ וכשם שעזרו לא״א כן יעזור אליו וכו׳ ואחרי שהוא אמת כי לא נכחד קימנו ויתרם של הרשעים אכלה אש א״כ יסכן איוב עמו ית׳ וישלם וביסוריו יבאו עליו הטובות ויתן עליהן תודה אליו ית׳ ממה שידע כאמנה שהוא ית׳ יחזירנו לאיתנו הראשון אם בבנים ואם בנכסים רבים ויעתר אל אלוה וישמעהו וכו׳ ויגזור אומר ויתקיים לו וכו׳ ;

ויען

אבן יחייא

ואם תשוב עד שדי · תבנה במקום היותך נהרס ואם תרחיק עולה מאהליך תשית ותשים הבצר והזהב בביתך כעפר ותשים בביתך האופיר בצור מהנחלים שהוא מקום מחצב הזהב · והיה האל שדי עוזר אליך להשפיל צריך · ויהיה הוא הכסף מהחוזק לך לצאת במלחמות כי על הרוב המלך אשר לו כסף לרוב הוא יצלח במלחמה יען כי בו יקבץ כל אנשי חיל ויוכל לתת שוחד לשרי המלך אויבו להטותו לאשר ירצה ויחפוץ כי אז תתענג על שדי לעבוד עבודתו הנקיה ותשא פניך אל האלוה בכל צרותיך ותעתיר ותתפלל לפניו וישמעך ויצילך מאויבך ונדריך אשר נדרת בעת הצרה תשלם ותהיה לך מושגת ממנו ית׳ כי ירצה כשו תגזור אומר ויקם כל כך ה׳ וכשו על כל דרכיך נגה והאיר אור ההצלחה וכאשר ישפילו האנשים תאמר היות הסבה מזה משא הגאוה מה שאתה שח עינים אשר לא תחטא בזה החטא יושיע ה׳ מהצרה והשפלות וזולת כי יושיעהו ה׳ לשח עינים עוד לזכותו שהוא נקי ימלט ה׳ אי החוטאת כאשר עשה בזכות אברהם שמלט צוער ונמלט בעבור בור כפיך ונקיותם כל הנקרא בשמך:

ויען

ר׳ אברהם פריצול

אם תשוב ואם תשוב בדיעות בתשובה שלימה עד שדי היכול לעשו׳ כל ולהאמין בהשגחתו תבנה ותכינן ביתך עוד כי הוא שדי ויכול או תבנ׳ תוליד בנים מן ואבנה גם אנכי וגם כן צריך שתרחיק עולה מאהליך שלא תעשה המעשים הראשונים באסיפת הקנינים אשר לא עשית רצון השם בהם בצדקות ובגמילות חסדים כראוי: ושית · ואם ככה תעשה לשוב אל שדי תדע לך שירבה ממונך באופן שיגדל כל כך עד שתשית על הארץ בצר ר״ל חוזק רוב האסיפת קניינך או בצר שם הזהב כי לרבוי השפע ממנו יונח ותשית אותו על עפר וכמו הצור ואבני הנחלי׳ אשר אין קץ למספרם כן ירבה לך אופיר זהב אופיר בצר חוזק רבוי האסיפת הקניינים או בצר שם לזהב ממש: והיה שדי · והיה שדי היכול לעזור אותך בצריך בקורות אותך מן הצרות או מן הצרים הקמים עליך להצילך מהם וכסף תועפות בחוזק וברבוי יהיה לך או והיה שדי בצריך ירצה לומר והיה זהבך רב ותקיף ובצריך שם לזהב כמו שאמר על עפר בצר ושדי שם להגדלת הדבר כמו שלהבת יה הררי אל ויהיה עקר הפסוק לפי זה בפירוש תגבורת הזהב והכסף: תועפות · לשון חוזק מן כתועפות ראם לו: כי אז · בעשותך את אלה על שדי תתענג שהוא שדי ויכול להשפיעך ברוב טובות שיגיעוך ממנו ותשא אל אלוה פניך שיקבל אותך כאשר תשא והגביה פניך אליו להאמין בו ובהשגחתו ולהתפלל אליו ולהתקרב בו: תעתיר אליו · וכאשר תתפלל אליו לעת הצורך ישמע אותך ואתה תשלם אליו נדריך אשר תדור והוא תחטא כמאמרו אשר תדור שלם: ותגזור אמר · וכאשר תחפוץ דבר כאשר תגזור ותרצה כן יקים לך ה׳ כאשר תדבק בו ועל יתר דרכיך ומעשיך יאיר האור האלהי הפך מה שאמר הרחי גדר ולא אעבור: ועל נתיבותי חשך ישים · נגה אור האיר אור לשון עבר: כי השפילו · וכי תראה שה׳ השפיל הרשעים בעבור חטאתם אתה תאמר גוה ר״ל שתתגבר ותתעלה ותגלל מהפורענות: ושח עינים ר״ל והאיש שמשפיל עיניו ולבו לפני ה׳

הרמ״בן

אם תשוב עד שדי תבנה אם תשוב מן הרעות שעשית או מן הכפירה שחשבת תבנה תרחיק עולה במעשה כמו לא תעשו עול במדה במשקל ובמשורה מכף מעול וחומץ ויש בדבור ובמחשבה הלא הדברו עולה יחפשו עולות וקרב איש ולב עמוק על כן אמר שירחיק שתי הרעות והם רעת המעשי׳ הנזכרים ודעת הכפירה הנזכרת: ושית על עפר בצר · על עפר הארץ מבצר ומגדל עוז לא תצטרך לשים בסלע קניך ובצור הנעלה שהוא גבוה תשית לך זהב אופיר: והיה שדי · האל באויביך להשמיד ולהיות ידו בהם עד כלותו אותם ויש מפרשי׳ והיה האל בצרה שלך כמו עמו אנכי בצרה: וכסף תועפות לך הרים יהיה לך כי יגדל עשרך וכבודך ויהיה כשגב משוכליך כאלו היו בגבהי ההרים הרמים מן תועפות הרים והתרגום אמר בצריך כמו בצר והיה שדי בצריך כרך תוקפך: ונדריך תשלם · כי יבא אשר תדור עליו כי הנודרים יאמרו אם יהיה אלהים עמדי ושמרני וידאני בגבאי אהיה לו או אתן זבח ונכסי׳ והנה יבא לך ותצטרך לשל׳ הנדר הנידר עליו: כי השפילו · הרשעים ונפלו לעיניך ותאמר גוה תגזר ותאמר כי גאוה השפילה אותם כי שח עינים יושיע האל וכאשר ימלט האל האי אשר בתוך הים ולא יכסנו במים גליו בהיותו נקי תאמר לו נמלט אתה בבור כפך: אי נקי · ירצה לומר יושבי האי שהוא נקי כמו וכל הארץ באלו מגרימה ארץ כי תחטא לי ורבים כן והתרגום אמר ארום דרא דאיתמריד במימרך יתעביד גייתן ותשוח בעיני בריתא תפרוק אמר כאשר השפילו האנשים עצמם אתה האל תאמר שיהיה להם גאון וגבה והשח לעינים תושיענו ישיזיב גבר דליתוהי זכאי בזכותך ותשתיזבו בבריתית ידך עשה אי כמו אין ואיננו נכון והולי רצה לפרש כי ימלט האי כלו ויהיה נקי ונמלט בבור ידי איוב ובזכותו כי ישוב לאלהים בכל לבו:

ויען

יתחייב שיושיעהו ויגביהו אותו ויראים אותו מתפלותו: גוה לשון רוממות והגבהה: ושח · מגושם רום האנשים ושח איש לשון השפלה: ימלט אי · ודע לך כי בטבע חסד האל האיש הנקי אם הוא נקי באמת ימלט אחת מן האיים הגדולים בעד לדקתו וגם אתה אילו היית לדיק כאשר אמרת וכאשר התשוב דע בודאי כי כבר היית או כי תהיה כמלט בבור כפיך אם תתום דרכיך ומעשיך להבא והיה נמלט וכיון שלקית ראוי לחשוב כי רשע אתה לפני ה׳: ימלט אי נקי · והנקי ימלט אי אחת מן האיים ונמלט עבר מנפעל כיון שהלמד פתוחה עם וי״ו ההפוך ואילו היה קמץ הלמד היה בינוני כדמות אתר מבנין נפעל:

עקר

המענה הזה לאליפז נחלקהו לארבעה דרושים ראשונה שאליפז השיב לאיוב במענה הזה שאין לתמוה על אורך שלות הרשעים בהיות כי רעתם לא יזיקו אליו ית׳ חלילה רק אפשר שלפעמים ה׳ יאריך להם לראות אם ישובו ולא יתחייב ולא יצטרך לגזור גזרה שב׳ יצים להם כפעלם תכף אחרי שחטאו ופשעו אינו מזיק להא׳ ית׳ וזה אמרו המיראתך יוכיחך יבא במשפט עמך וגם ים ה׳ ית׳ יעניש הצדיקים לפעמים מה בעד חטאתם אין לתמוה מדוע יעשה ה׳ עמהם רעה והם צדיקים לפניו וזה בהיות כי עשיית הצדיקים הצדק אינו מועיל כלום לה׳ כי אם להם לצדיקים לבד וזה אמרו החפץ לשדי כי תצדק ואם בצע כי תתם דרכיך רק מה שיעזר אותם ה׳ יתברך הוא למען ירבו לעשות טוב שכית מה שהודיע אליפז במענה הזה מעונות איוב והתלהיו

החפץ לש"י כי תלדק להועיל לו ואם יגיע לו תועלת כי תתם דרכיך עד שיגמול טוב ללדיקים תכף עשותה הלדק והיושר כדי שיועילוהו · המיראתו ממך שתזיקהו בעשותך הרעות יוכיחך ויבא עמך במשפט הנה אין הענין כן אבל מה שיעשהו הש"י הוא להועיל לבני האדם ובהיות הענין כן הנה יאריך הש"י לרשע להועיל לו ואם לא ישוב תוך הזמן אשר יאריכהו יגיעהו העונש הראוי ובזה נתרו כל הספיקות שהיית מספק בהם על דברינו זולת מה שטענת שאתה תם וישר ובאו עליך אלו הרעות הרבות ולא במשפט · ולזה אשיבך כי באמת אין דבריך לודקים וזה כי אני אורך כי באמת רעתך אשר הביא השם עליך היא רבה כמו שאתה אומר אבל אין עול כי אין קץ לעונותיך על שרעתך היא כשיעור עונותיך או תהיה הכונה ברעתך ובעונותיך אחת בעינה · אתה היית לוקח משכון מאחיך חנם ובגדי האנשים מחוסרי בגדים תפשיט להיות לך למשכון עד שיוכרחו ללכת ערומים וימותו בקרה וזה עון פלילי · האיש העיף והלמא לא תשקוהו אפילו מים להשיב רוחו אליו ומהאיש הרעב תמנע לחמך עד שימותו בלמא וברעב · ואולם אתה היית מכבד האנשים התקיפים והאדונים אשר הם נשואי פנים להאכילם ולהשקותם כאילו היו אדונים בביתך · ואולם החלושים כמו אלמנות ויתומים לא השגחת בהם לתת להם דבר ולא להצילם מעושקיהם ואלו העונות הם מזיקים לאין קץ · על כן סביבותיך פחים מכל לדדיך ללכדך ויבהלך פחד הלרה הזאת פתאום · או יבהלך חשך המכאובים עד שלא תוכל לראות ושפעת מי הלרות הרבות תכסך ע"כ לא תתרעם אם יגיעך כמו אלה הלרות הרבות כי עונותיך אשר זכרתי שלא היית נמלט מהם הטו אלה · באמת הש"י בגובה שמים כי שם נראי' פעולתו יותר למעלת הנמלאים אשר שם ורא' העליון שבגלגלים שבו כוכבים כי הם רמים מאד · ואולם אמר זה כי מלד הסתרתם קלתם קלת ידענו העליון מהם ומלד חליף הכמות בתנועותיהם ידענו כמה יתחייב שיהיה מרחק זה הגרם השמימיי אשר הוא ראשון לכל הגלגלי' אשר בהם כוכבים לכל הפחות וכשהקפנו בזה מזה הלד מלאנו גובה אלו הכוכבים עלום מאד או ירלה בראש כוכבי' גובה גלגל תנועת הארך בכוכבי המבוכה אשר אלו ימלא תמיד הכוכב מפני תנועת האורך תמיד כי רמו מאד אלו הגבוהים כמו שביארנו בחמישי מספר מלחמות יי' · התחשוב כי בעבור זה המרחק העלום אשר בינינו ובין השמים אשר שם כבוד הש"י יעלים ממנו מה שיעשה בכאן ואמרת מה ידע אל מתעשה האדם הבעד ערפל שיבדיל בינו וביניהם יוכל לשפוט אותם ולראות מעשיהם · הלא העבים מבדילים בינינו ובינו לא ירלה מעשינו אבל יתהלך בחוג השמים ושם תהיה השגחתו ולמה תאמר כמו אלו הדברי' האם דרך אנשי העולם תשמור שדרכו בו אנשי העולם בימי המבול וקראו אורח עולם לפי שטעו אז כל אנשי העולם בזה זולת נח וביתו אשר נגל בלדקתו · אשר נכרתו בטרם יומם והיה ביסודם נהר יולק עד שטבעו כולם · הלא הם חטאו בזה החטא בעינו שהם היו אומרים לאל שהוא סר מהם ובלתי משגיח בהם ושלא יפעל להם הש"י דבר והוא מלא בתיהם טוב והלליחם הללחה רבה ועם כל זה לא הודו לו על הטוב אשר השפיע להם הנה עלת אלו הרשעים ודרכם אשר דרכו בה היא רחוק' מאד ממני או יהיה אומרו עלת רשעי' רחקה מני שב אל מה שאמר איוב עלת רשעים רחקה מני והרלון בו איך תאמר שעלת רשעים רחקה ממך ואתה בוחר דרך אלו הרשעים ועלתם שהיו חושבים שהש"י עוזב את הארץ · הנה כשראו הלדיקים ענשם כן שמחו והם נח ובניו כי על כן לא סרו אלו האנשים מאחרי השם ונקי ילעג להם והוא נח · הנה באמת כאשר נכחד האיש אשר הקימנו והוא נח תכף אכלה אש שארי' האנשים אשר היו על זה הדעת והם אנשי סדום ועמורה וזה כאלו ממה שיתאמ' ממנו שאלו הרעות היו על לד העונש שאם היו מלד המערכת איך קרה שיהיה יחד ברבוי כמו זה הרבוי ושיהיו כולם רשעים והיך קרה שינלל נח ובניו והוא לבדו היה לדיק ביניהם · ובהיות הענין כן הנה איעלך שתרגיל עלמך על הש"י ר"ל שתלך בדרכיו ואז יהיה לך שלום הלא אם תלך בדרכיו תבואתך טובה · קח נא מפיו הנימוס הראוי שיתנהג בו האדם ההולך בדרכי השם ושים אמרי השם בלבבך ויהיו עיניך ולבך ללכת בהם כל הימים · אם תשוב עד שדי תבנה אחר שנתלך השם והרס אותך בשאו הלרות אשר הביא עליך תרחיק עולה מאהליך אם לך דבר מאחר שלא כדין · וירבה השם עושרך בעבור זה עד שתשית על עפר זהב מרוב העושר וכהולאת הלור נחלי' בחיל ורבוי כן ישפיע לך השם זהב אופיר · והיה זהבך רב וכבד וכסף יהיה לך כפול על מה שהיה לך מקדם : הנה אם היית מתנהג בזה המנהג היית מתענג על הש"י בסבת דבקותך בו וכאשר תשא אל אלוה פניך ותעתיר אליו ישמיעך בכל מה שתשאל ממנו ותשלם נדריך ר"ל שלא יבלר ממך דבר מהדברים אשר תשתדל בהם · וזה ג"כ אמרו ותגזור אומר ויקים לך השם ועל דרכיך נגה אור הפך מה שהיה איוב מתרעם ממנו באומרו ארחי גדר ולא אעבור ועל נתיבותי חשך ישים · אם היית נוהג כן תמלא שכאשר השפילו שאר האנשים ובאו בשפלות הלרות תאמר גוה ר"ל שתתעלה מהם ותתנלל וזה כי השם יושיע מי שהוא שח עינים כמוך · הנה יגיע מההללחה לך עד שתמלט בבור כפיך אי גדול הראוי לבוא עונש גדול עליו וזה כי האיש הנקי ימלט בזכותו אי גדול : · והכלל העולה מהדברים הוא שמה שהיה איוב טוען ממה שירא' לרשעים מהללחה זמן ארוך איננו מחוייב שלא יהיה הכל מוגבל ומסודר מהש"י וזה שאמנם היה מחוייב שיענש הרשע תכף עשותו הרשע אילו היה מגיע בזה היזק אל הש"י כדי שיליל עלמו מן ההיזק אבל למה שהוא מבואר שלא יגיע היזק כלל אל הש"י ברשע שיעשה הרשע הוא מבואר שמה שיעשה הש"י מזה ר"ל לשפוט האדם על מעשיו איננו רק להועיל לבני האדם ובהיות הענין כן לא ימנע שלא תתמיד הללחת הרשע זמן ארוך לפי שהש"י כבר האריך לו עונשו כדי שישוב אליו תוך הזמן ההוא ויעזוב דרכו הרע' ואולם שלא יגיע נזק לש"י ברשע שיעשהו הרשע הוא דבר ביארו אליפז מהפך זאת הגזירה ואם הוא מבואר בעלמו והוא שאם לא יגיע תועלת לש"י בלדק הלדיק הנה לא יגיע לו נזק ברשע הרשע לפי שהתועלת והנזק הם שני הפכים ונושאם אחד ואולם הוא מבואר שלא יגיע תועלת לש"י בלדק הלדיק הנה א"כ הוא מבואר שלא יגיע לו ית' היזק ברשע הרשע והנה ביאר זה אליפז על זה האופן לפי שהיה מבואר אללו שלא יגיע תועלת לש"י בלדק הלדיק לפי שהוא מועיל לעלמו לבד ואולם ברשע הרשע היה אפשר לספק שיזיק באופן מה לש"י לפי שהוא מפסיד ומשחית פעולות השם במה שהוא מזיק לשאר האנשים והפועל יצטער כשישחיתו פעולותיו לפי מה שיחשב ואפשר שנאמר שאליפז לא ביאר המשפט האחד מאלו השנים אבל הניח כל אחד מהם על שהוא מבואר בעלמו ואולם מה שהיה טוען איוב ממה שבאו עליו מהמכות והנגעים להפליא בלא פשע הנה אליפז ישיב על זה שכבר חטא איוב חטאים כפלאים ואם לא הרגיש בזה מהם שכבר היה לוקח למשכון בגד האנשים חסירי הבגדים ונשארו ערומים והיו מתים בקרה ולא היה נותן לעני הלמא מים לשתות ולרעב לחם לאכול והיו מתים ברעב ובלמא ואולם העשירים והתקיפים היה מכבד אותם ומאכילם ומשקם וזה היה בתכלית הגנות וזה שאם לא היה נותן דבר מחונו לאיש מהאנשים היה לו התנללות מה על מה שלא היה מטיב לעניים והוא כי אהבתו ממונו היתה הסבה המונעת לא שנאתו העניים והלדקה ואולם כשהיה מפזר ונותן לעשירים ובלתי נותן דבר לעניים היא מבואר כי משנאתו העניים והלדקה היה נמנע מזה · ומהם שלא היה חונן אלמנות במה שהיו מבקשו' ממנו להלילן מיד עושקיה' והיה מכה היתומים ביד עושקיהם ולא היה עוזר אותם · ומהם שכבר חטא במה שהיה אומר שהשם עזב את הארץ והוא עון פלילי כי בכמו זה הענין חטאו אנשי דור המבול ואנשי סדום ועמורה ועל זה הגיעם מהעונש מה שכבר הגיע · והביא ראיה אליפז על שהשם פוקד האדם על מעשיו ממה שקרה לאנשי דור המבול שלא ניצל מהם כי אם נח וביתו כי הוא לבדו היה לדיק בדור ההוא ומה שקרה לאנשי סדום ועמורה שאם היה הענין לפי המערכת היה בתכלית הזרות שיקרה במקרה בזה הרבוי הנפלא הרשע לרוע המערכת ולזה נתן עלה אליפז לאיוב שישוב אל השם יתברך וייטיבהו השם יתברך הטבה נפלאה לא ישערה :

אוהב משפט

להם תורה ומלות במה שאין לו הנאה מזה כי אם להם שיעוות אותם בריבם עמו וכבר הקדמתי זה בפרקי': החפץ כמו הנאה וכמהו כי מה חפצו בביתו אחריו : בלע · הנאת ממון כמו מה בלע כי נהרוג את אחינו שהר' אנק' מה ממון כהנבי לנה : תתם · מבנין הפעיל שרשו תמם והוא מענין תם וישר כמו תמים תתה בדרכך : המיראתך כמו שבלדקתך לא תועיל לו כן ברשעתך אינך מזיק לו ולכן איננו מיסר אותך מפני יראתו ממך שלא תפרוק עולו מעל צוארך כמו שעושה מלך בשר ודם לבריותיו ואם כן תוכחות אלו אינם אלא מפני עלם חטאיך המרובים כמו שיפרש אחר זה : יוכיחך · כמו אשרי הגבר יוכיחנו אלוה לשון ייסורין ויש פירושים אחרי' וזהו נכון : הלא בתחלת דברי למדתי עליך זכות ואמרתי לך שייסוריך הם על קלת עבירות קלות דרך מוסר של אהבה ואתה לא רלית בטענתי זאת ואמר' כי ייסוריך הם קשים שאי אפשר שיהיו ייסורין של אהבה ואני מודה לדבריך בזה עתה על כן אני גוזר כי כמו שענשך מרובה עד אין קץ כן היו רעותיך ועונותיך רבות עד אין קץ ואם לקית הרבה רשעת הרבה :
כי אלו הם רעותיך מהם שאתה רע לבריות שהיית חובל וממשכן אחיך חנם בלא משפט כי התנענו עענות תביעות של שקר ובאלמותיך היית ממשכנו · או ירלה לומר חנם במעט שנה עם היות מלות האל לא תבא אל ביתו לעבוט עבוטו : ובגדי ערומים תפשיט · בגזילה או במשכון והוא כפל דבר ומלות האל היא לא תשכב בעבוטו ואף על פי שאיוב לא היה מאנשי התורה תפסו אליפז בהם מפני היותם מלות שכליות : ערומים ע"ש סופס כמו וטחני קמח כי לא ערומים היו בעת הפשטם שאם כן מאי זה מלבוש הפשיטם · וי"מ ערומי' לובשים קרעי' ובן תר' המתר' ערום ויחף פחח ויחף ופוחח בלשון רז"ל הוא הלובש קרעי' : לא תפסו על ההכוריות כי גם היא עבירה מושכלת וחסדו בלא היה משקה לעיף אפילו מים ולא היה פורס לרעב לחמו ואיפשר שלא תפסו על הלדקה אלא שהיה עושק שכר שכיר עד שהיה מת בלמא וברעב ושכרו תחת ידו : ואיש וכי מפני שהיית איש זרוע תהיה לך הארץ לבדך ומפני שהיית נשוא פנים תתקיים בה לבדך וימותו האחרים בעירום ובלמא ובחוסר כל · וי"מ וא"ת ואלו היה כדבריך שאני רשע מפני מה זכיתי אל כל הכבוד הזה · לפי שהיית איש זרוע והיית גוזל את הרבי' היתה לך הארץ · ולפי שהיית נשוא פנים ומכובד מפני עשרך ישבת בה ונתקיימת בה · וי"מ לא מים עיף תשקה אבל התקיפים והאלמים היית נותן להם הארץ ומכבד אותם אבל האלמנות שלחת ריקם : אלמנות האלמנות שלחת ריקם מבתיהם אשר גזלת וזרועות בניה' היתומים אשר יחזיקו בפנות הבית שלא יבאו משם שברת' והולאתם משם בע"כ : או יאמר כי שלחת האלמנות ריקם כשבאו לשאול ממך כלום והיית מדכא תחת רגלך זרועות היתומי' בריבם עמך : ידוכא · שב אל הזרוע כי מלאנוהו לשון זכר · בפסוק וזרועים ממנו יעמדו ואף על פי שהם לשון רבים בא עליו לשון יחיד על דרך בנות לעדה כלומר כל אחד מהזרועים ידוכא כי אתה המדכא אותו וכל אלו הדברים הם חשדים על איוב הפך מה שהעיד בו הכתוב איש תם וישר ירא אלהים וסר מרע : על על היות רעתך רבה פי' השם ית' שסביבותיך פחים ללכדך בהם מכל סביבותיך שלא תנצל מהם כי באו עליך כמה ייסורין מסביב כשדים ושבא ואש אלהים ורוח גדולה ושחין רע : ויבהלך פחד פתאום · מאלו הפחים אשר סביבותיך ולא על חנם היה כל זה : או זהו נקשר עם הפסוק שלמעלה ממנו יאמר הנה יבהלך פחד פתאום או תבא לך הלרה בפתע כמו שלא ראה חשך העבים וכסתהו פתאום שפעת מים והענין כי באה אליך הלרה הזאת בלי דאגה ממנה על רוב העונות : ויש פירושים אחרים שאינם עולים יפה :
הלא מכאן ואילך יתפוש אותו כי הוא רע לשמים בדעות של כפירה בסלוק ההשגחה וכמ"ש הלא רעתך רבה ואין קץ לעונותיך יחזור ויאמר הלא אלוה גובה שמים כלומר לא מיראתך יוכיחך בלא עון והלא יש בך כפירה כי אמרת אלוה הוא בגובה שמים ואשר בי"ת המשרת · וראה ראש כוכבים כי רמו והוא יותר מהם ואם כן איך ישגיח בזה העולם זאת היתה באמת דעתך · וכבר פירשתי שכל אלה חשדות חלילה לאיוב מהם אבל אליפז מחפלו להרשיעו במעשה ובאמונות העלילו בדברים לא היו בו · וכבר התנלל איוב מכל זה במענהו האחרון כמו שנפרש שם וזה הפי' יותר נכון משאר הפירושים : ואמרת ועל אשר הוא בגובה שמים אמרת מה ידע אל באלו השפלי' עזב יי' את הארץ האם מן הערפל אשר סביביו ישפוט : כמו הבעד · הבפני' לשון מבעד ללמתך : עבים עבים סתר לו ולא יראה לראות בזה העולם השפל ובעגולת שמים המקפת שם יתהלך ולא ישגיח על השפלים : חוג · כמו בחוג ונקראת העגולה המקפת חוג לפי שמאירים אותה במחוגה הנקראת קונפא"ס · או יאמר חוג שמים יתהלך לפניו כמסך מבדיל :
הארח ה"א ההורת לתימה ונפתחה מפני הא"לף · יאמר הייטב הדבר הזה אשר אתה עושה לשמור אותו אורח אשר מעולם אשר דרכו בהותו אורח מתי און שהאמינו בסילוק ההשגחה ואתה תופש היום דרכם · וי"מ הוא על דור המבול : אשר אשר הגיע מעונש אותם מתי און בכרתו ולא היה עתם שימותו ונהר הולק ביסודם עד שנתגלה וכפל בכיינם אשר היו עליו : יולק · כמו הולק והוא עתיד במקום עבר · ויסוד' אשר בית המשרת והנהר משל לתוקף הלרות · או יהיה רמז אל המבול וכן דעת התרגום · ועיין רא"בע ז"ל : קומטו לשון כרית' ובלשון רז"ל שנים קמוטין · נקעם ראשו · והוא הפוך כמו כבש וכשב : האומרים ואותם מתי און היו אומרים לאל שיסור מהם כלומר אתה מוסר ממנו ואין לך השגחה בנו · וגם היו אומרים מהו פועל שדי למו והלא אין השגחתו בשפלים : יפעל · לשון בינוני : והוא יתפרש הפסוק כפסוק הן לא בידם טובם וגו' שבא אחר ויאמרו לאל סור ממנו ודעת דרכך לא חפלנו כמו שבא זה אחר שאומרים לאל סור ממנו כלומ' אחר שהם מסלקים ההשגחה רחמנא ליללן מהאי דעתא כי אני מאמין כי האל מלא בתיהם טוב ודעתם הרעה הזאת ועלתם בסילוק ההשגחה רחקה מני ואתה איוב תפשת דרכם : עלת רשעים · כמו מחשבת הרשעים כמו שפירשתי למעלה ותפש אליפז זה הלשון כמו שאמרו איוב כרומז אליו כי שקר דבר בזה ממני רחקה ולא ממך :
יראו אם עיין הר"מבן ז"ל ויש פירושים אחרים וזהו היותר נכון : הסכן הרגיל עלמך עמו ללכת בדרכיו ואז תהיה בשלום ובדברים אלה תבא לך טובה : הסכן · כמו ההסכן הסכנתי לשון הרגל : ושלם · לווי במקום עתיד כמו ומות בהר כלומר תשלם · וי"ל לווי כלומר השלם עמו ולא תריבהו · בהם כלומר בהרגל ובהשלמה תבואתך טובה ויש פירושים אחרים וזהו הנכון : קח נא מפיו כל מה שיורך כלומר התעסק במלות שכליות שתרחם על העניים ולא תגזלם כמו שעשית בשלותך ושים בלבבך אמונות ישרות והרחק עלמך ממחשבת הכפירה מסלוק ההשגחה כמו שעשית בשלותך ואולם פירשנו זה הענין כן לפי שאיוב לא היה מאנשי התורה כקבלת רז"ל · אם דע כי השם ית' הוא מקבל בעלי תשובה ואף על פי שאני גוזר שאתה רשע גמור במעשה ובמחשבה אינך באפס תקוה אבל יש תוחלת בענייניך בתשובה שאם תשוב התשובה גמורה תהיה נבנה אחר היותך הרוס ונתוץ · או יהיה תבנה מענין בנים כמו ואבנה גם אנכי ממנה · ובמה תהיה התשובה בשתרחיק עולה מאהליך והעול היא במעשה בגזלות ולכאות כמו לא תעשו עול במשפט במדה במשקל ובמשורה והיא במחשבה ובדבור כמו הגאל תדברו עולה · והרחקתם היא שתשיב הגזילות ותשוב מאמונת הכפירה אשר האמנת בשלותך · וכבר פירשתי בפסוק אם און בידך הרחיקהו איך היה איפשר לאיוב להשיב הגזילות והוא עני · ואיפשר שיאמר אם תשוב עד שדי תבנה בנין עדי עד בעושר ובנכסים וכבוד ואז תרחיק עולה מאהלך שתשיב הגזילות · והראשון יותר נכון : ושית יגדל ערכך עד שתשים על העפר זהב וירבה לך כמו סלעי הנחלים הזהב תבא מאופיר · בלר · לשון זהב · וי"מ מבלר כלומר לא תלטרך לשים בסלע קנך רק על עפר · וי"מ ובלור נחלים כמו שמהלור נחלים יפשוטו כן ירבה זהב אופיר אצלך · או יאמר הזהב יהיה נחשב בלבבך כעפר ואופיר כלור נחלים : ושית כלומר השית בלבך : על עפר · כמו עם עפר וכמהו ויבאו האנשים על הנשים : והיה

רלב"ג

ביאור מלות המענה ויען איוב ויאמר · מרי שיחי · הרצון בו שהמריתי והפלגתי בכעסי להתרעם על שברי תרעומת רב : ידי · מכתי : תוכחת : ישים בי · הרצון בזה ישים בי כח : נכח עמו · מתווכח עמו : והפלטה · עלמי וכשרי או נפשי : קדם · מזרח : ואחור · מערב · שמאל · צפון : ולא אחז · ולא אראה : יעטוף · יכסה ויעלים · ימין · דרום : באשורו · פסיעתו : ולא אט · ולא אטה : ולא

רשי

מענה איוב גם היום : אחר כל התנחומין הללו · מרי שיחי במקומו עומד · כי אין תנחום בדבריכם · ידי כבדה מכת נגעי תקיפה יותר מאנחתי שאיני קובל וצועק לפי מכתי : ואמצאהו לשופטי · תכונתו · מכון כסאו ומשפט הוכחת דברים · לא ישים בי אך · לא ישים בי אך הריב של תוכחת פשעי ולא תשומת עלילות · שם במקום ריבינו · ישר · כושר תעלות יהי נוכח ונגלה ונראה עמו לפניו · נוכח מוכח · ושם הפלטה לנצח כי לא ימצא בי עון : הן קדם · למעלה הוא חוזר למי יתן ידעתי וגומר · קדם מזרח · שנאמר קדמה מזרח · אחור מערב · הואיל והמזרח קדמת עולם כמלא המערב אחוריו של עולם · שמאל · צפון : בעשותו · כשבראו לא עשה מקום כסאו שם שהראנו שם · אחז · תרגום של אראה · והדע שהטעם תחת האלף · ואם לא אחיזה הוא היה טעמו מלרע תחת החי"ת : יעטוף ימין כיסה פני הדרום בפניו למען לא אראהו : כי ידע דרך אשר עמדי אהו · לפיכך אינו בא לריב עמדי · בחנני אשר כזהב אצא · אם יריב עמדי : באשורו · במעגלו כמו אם תטה אשורי · כוון אשורי ולא אט · איני רגיל לנטות מחקי

מקרא ותרגום

א וַיַּעַן אִיּוֹב וַיֹּאמַר: גַּם־הַיּוֹם מְרִי שִׂחִי יָדִי כָּבְדָה עַל־אַנְחָתִי: מִי־יִתֵּן יָדַעְתִּי וְאֶמְצָאֵהוּ אָבוֹא עַד־תְּכוּנָתוֹ: אֶעֶרְכָה לְפָנָיו מִשְׁפָּט וּפִי
ה אֲמַלֵּא תוֹכָחוֹת: אֵדְעָה מִלִּים יַעֲנֵנִי וְאָבִינָה מַה־יֹּאמַר לִי: הַבְּרָב־כֹּחַ יָרִיב עִמָּדִי לֹא אַךְ־הוּא יָשִׂם בִּי: שָׁם יָשָׁר נוֹכָח עִמּוֹ וַאֲפַלְּטָה לָנֶצַח מִשֹּׁפְטִי: הֵן קֶדֶם אֶהֱלֹךְ וְאֵינֶנּוּ וְאָחוֹר וְלֹא־אָבִין לוֹ: שְׂמֹאול בַּעֲשֹׂתוֹ וְלֹא־
י אָחַז יַעְטֹף יָמִין וְלֹא אֶרְאֶה: כִּי־יָדַע דֶּרֶךְ עִמָּדִי בְּחָנַנִי כַּזָּהָב אֵצֵא: בַּאֲשֻׁרוֹ אָחֲזָה רַגְלִי דַּרְכּוֹ שָׁמַרְתִּי וְלֹא־אָט: מִצְוַת

וְאָתֵיב אִיּוֹב וְאָמַר: לְחוֹד יוֹמָנָא מְרִיר מֵימְרִי מָחָתִי תַּקִּיפַת עַל תּוּנַחְתִי: מַן יִגְזוֹר אִנְדַּע וְאַשְׁכְּחִינֵיהּ אֵיתֵי עַד מְדוֹר בֵּית מוּקְדְּשֵׁיהּ: אֲסַדַּר קֳדָמוֹי דִּין וּפוּמִי אֲמַלֵּי מַכְסַנְיוּתָא: אִנְדַּע מִלַּיָּא דִּיתִיבִנַּנִי וְאֶתְבַּיַּין מָה יֵימַר לִי: הַבְסוּגְעֵי חֵילָא יִנְצֵי עִמִּי לָא בְּרַם הוּא יְשַׁוֵּי תִּגְרָא בִּי: תַּמָּן תְּרִיצָא וְתַקִּין עִמִּי וְאִשְׁתֵּיזֵיב לְעָלְמָא מִדְּרָאִינִי: הָא לְמַדִּינְחָא אֶהֱלוֹךְ וְלֵיתוֹי וּלְמַעַרְבָא וְלָא אִתְבַּיַּין לֵיהּ: בְּצִיפּוּנָא בְּמַעְבְּדֵיהּ וְלָא אַחֲדֵי כַּד מְכַבִּין דָּרוֹמָא וְלָא אַסְכֵּי: אֲרוּם גְּלֵי קֳדָמוֹי אוֹרְחָא דְעִמִּי בְּחַן יָתִי הֵיךְ דַּהֲבָא אַפִּיק: בְּאַסְתְּוָרֵיהּ אַחֲדַת רַגְלִי אוֹרְחָתֵיהּ נַטְרִית וְלָא צְלָאִית: פִּקּוּדְנָא

אמלא נ' וסימ' לא תהיה משכלה · ארערכה לפניו משפט · להנחיל אוהבי יש · וא' ואמלא אתו רוח : נוכח ל' מלרע שם ישר והוא חד מן שיטה דכל חד וחד ל' דבות' מלרע וסי' נמסר במסרא רבתא במערכ' אות השי"ן כס"ד : אחז ג' חד מלעיל וסימ' חיל אחז ישבי · והנה אחז בקרנות המזבח · שמאל בעשתו ולא אחז בתרא מלעיל וכל שום גבר קמץ ומלרע : כזהב ג' דגשי' וסימ' וישב מצרף ומטהר · בחנני כזהב אצא · וכלי נחשת מצהב :

אבן עזרא

גם היום מרי שיחי · מורה הוא שיחי מכל השיחות כעניין עני ישראל מורה מאד ועניכו משוב' : ידי · מכתי כמו ידי לילה נגרה ולא תפוג' והעניין שמכתי יותר כבדה מאנחתי : ואמצאהו · על המקום : עד תכונתו · על תכונת מקומו : לא אך הוא ישים בי · עמו וישימו וישכילו אין משים בי אלא הוא : שם · ירצה ישר נוכח : ואפלטה · נפשי לנצח ולא הייתי מתפחד לכן לא אוכל למצוא אותו : הן קדם אהלך · מזרח : ואחור · מערב והוא ברא פאת שמאל ולא אכל לחזותו שם · והוא יעטוף ימין · ולא אראנו ולמה הייתי מפלט נפשי משופטי ממנו שהוא שופטי : כי ידע דרך עמדי · הדרך שהי' עמדי ולא הטה ימין ושמאל : מצות

מ"ע ספורנו

איוב א גם היום · שאמרת השיראתך יוכיחך ושלא יאות לאל ית' להתוכח עמי · מרי שיחי · לא יחדל שיחי המר והוא כי ידי כבדה על אנחתי · שהמכה כבדה מאד יותר על מה שתורה אנחתי ובכן אני אומר · מי יתן ידעתי ואמצאהו · מי יתן שאזכה לנבואה ואמצאהו לדבר עמו · אבא עד תכונתו · באופן שאשיג תכונת דרכיו כי אז : אערכה לפניו משפט לצדק דיני ופי אמלא תוכחות · נגד האל הרע : אדעה מלים יענני · ואתבונן גם כי אמנם הברב כח יריב עמדי לא · אין ספק שלא יריב ב"ב כח : אך הוא ישים בי · אכן הוא ישים בי כח להתוכח כמו שקרה לדניאל כ"אמרו ובדברו עמי התחזקתי : שם ישר נוכח עמו · ובזה יהיה כל ישר לב יכול להתוכח עמו · ואפלטה לנצח משופטי · מיד האל הרע : הן קדם אהלך ואיננו ואינו רחוק שהשיג זה כי אמנם שכינה בכל מקום באופן מה כמו שהתבאר מדרכי טובו בכל לב אף על פי שלא אראנו בשום מקום שאינו במקום זולת מקום : כי ידע דרך עמדי · ובהיות כי ידע שהרי דרכי בחנני ראה יושר לבי ובכן כזהב אצא · צדיק ונקי בדין : באשורו אחזה רגלי · ועל מה שאמר' בחטאתי במה שלא הטיתי כלפי חסד עם האחים שהיו חייבים לי וזולתם · איני ראוי לשום ענש בשביל זה כי באשורו אחז' רגלי כדרך אשר צוה בתורת בני נח כפי שורת הדין דרכו שמרתי · בגלוי עריו' ולא אט · בשפיכות דמים : מצות

תורת חסד · יראת שדי

ויען איוב ויאמר גם היום וגו' ירצה גם היום שאמרת אלי כל אלה הדברים יש אתי מרי שיחי כלו' לא הוסר ממחשבתי כי כל מה שבא עלי הי' בעבור מה שדברתי ואמרתי אולי חטאו בני וברכו אל' יס בלבבם אם מאז הדבור בעצמו כאמור ואם לפי שאני הייתי המעל' העולות ולא היו בני עומדים עליהן וכו' באופן כי כנלה על אנחתי היותי נגרה זאת ממה שגרמתיה אני לעצמי בידי וכו' · או יר' ג"כ לפי כונה זו כלומר והיות ההקרבה עם ידי ולא עם ידיהם הוא מה שכבדה על אנחתי · או יר' הנה האנחה שוברת חצי גופו של אדם ומכתי זאת כבדה על אנחתי יען כי שברה כל גופי · מי יתן ידעתי ואמצאהו יר' מי יתן ולא הייתי מתבטל מלימוד התורה עם יסודי אלה ובכן אמצאהו כי הנה התורה כולה שמותיו של הקב"ה ובהיותי יודע התורה היה העניין אצלי כאילו כבר מצאתיו כביכול ובכן אבא עד תכונתו ואערכה לפניו משפט כאשר יכשל למי שהוא נורבא מרבנן שהגיע להוראה ופי אמלא' תוכחות להוכיח לבלתי עושי' כרצונו וכו' ולא היו יכולים לומר לי טול קורה מבין עיניך אחרי ראותי אותו לומד בתורה בהיות' יודעים כי תלמיד חכם שעבר עבירה ביום אין להרהר אחריו בלילה ואדעה מלים יענני כמו שהיה אומ' מר"עה מה יצוה ה' וכו' ואבינה מה יאמר לי והוא העניין ההוא אל הנביאים שלא יאמר אליהם העלין בבירור והם מעצמם מבינים כונת המראה ההיא כו' · או יר' אדעה מלים יענני הבעל הדין ואבינה מה יאמר לי אם במרמה דבר אם לאו · הברב כח וגו' יר' הבלב כאי על התורה יריב עמדי בודאי אינו כן כי אדרבה הוא ישים בי כפי ובלשוני מה שאורה ומה שאדין כי אל"יה ישפוט וכו' ואפלטה לנצח את עצמי משופטי כאמור אליו כי יפה דנתי יפה חייבתי יפה וכיותי יען כי כפי מה שגזרה עלי התורה עשיתי והאל ית' היה העומד אתי בהיותי דן את הדין ההוא וכאומ' אל"יס נצב בעדת אל כו' מה שאין כן עתה כי הן קדם אהלך ואיננו כלו' אני בעת רוצה לדעת מה יש במזרח העולם ואיננו הוא ית' מלמד לי דבר זה וכמו כן אני הולך לדעת בעניין המערב ולא אבין לו ית' במה שעשה שם וכן שמאל העולם בעשותו אותו באופן ההוא שהו' חרב כו' ולא אחז יעטוף מאמרי עניין דרומו של עולם ולא אראה בעון שכלי מה שיש בו · כי ידע דרך עמדי יר' כי הנה הוא ית' ידע כי אני שמתי הדרך הטובה לפניו ובכן היה מן הראוי שיראני בישעו וזה יובן עם מה שאמר ד"עה וגם דרך אראנו בישע אל"יס · ובחנני כבר וידע כי כזהב אצא עם עניין למודתי בתורה באשורו אחזה רגלי הוא הדבר שאמר ד"עה חשבתי דרכי ואשיבה רגלי אל עדותיך · ואו' דרכו שמרתי ולא אט הוא הדבר שאמרתי אני במה שאמר ג"כ ד"עה למה אירא בימי רע עון עקבי יסובני תראנו בספר תהלות ה' ורצה א"כ לומר כי עניין הראיה למה שאמ' הוא כי באשורו אחזה רגלו ודרכו ית' שמר ולא נטה ממנו : מצות

אבן יחייא

ויען איוב ויאמר גם היום מרי וגומר יען כי אליפז האשים לאיוב כאשר היה מתרעם מהאל ית' במקום הכנעו אליו לכן אמר איוב גם היום ששיחי ותלונתי היא גדולה על מרי ומרירות נפשי אני אמצא כי ידי ונגעי כבדה והיא יותר גדולה מאנחתי ותרעומתי בהפך מה שאתה אומר אליפז · ומי יתן שידעתי מקום האלוה ואמצאהו ואבוא עד תכונתו ומכון לשבתו ואערכ' לפניו בטענות חזקות ואמיתיות משפטי ופי אמלא תוכחות וויכוחים ישרים ואדע' או שולין יענני ואבינה המהות מאשר יאמר לי ולא כמוכם אשר לא אבין דברי כוזביכ' ומהותם להיות דברים לא אמון בם ומה שעתה ברוב כח יריב עמדי בשפטיו הרעי' לא אך הוא ישים בי עוד האף והחימ' ולא ירים עוד יען כי שם במקומו אז אני הישר נוכח עמו אוכח עמו ובהראות צדקתי אפלט לנצח משופטי כי לא ישפטני עוד בשפטיו הרעים כבראשונ' אבל מה אעשה כי לא אדע מקומו ית' איה שהן קדם לצד מזרח אהלך ואיננו ואחור לצד מערב ולא אבין המקום שלו · וכן אלך לשמאל הצד הצפוני אשר שם רוב עשייתו ופעולותיו מישוב העולם · ולא אחוה ואראה אותו : ולצד הימין מהדרום אשר הוא כעדר הבריאה יהיה כאלו יעטוף אותו ויכסה ולא אראם · ואם היה הוא ית' משגיח בתחתונים כדבריך אליפז היה הדרך הטוב שעמדי ואם היה בוחן אותי כזהב מצות

ר' אברהם פריצול

ויען איוב ויאמר : גם היום · השיב ליוב ואמר בודאי גם היום נוסף עלי מרירות שיחי וכעסי במה שעלי להתרעם על מכאובי יען ידי ומכתי כבדה מאד יותר מאנחתי ורצה בזה להורות שיש עליו להתרעם יותר ממה שעשה עד היום לפי שמכותיו כבדות ביותר ממה שיאנח עליהם : מרי שיחי · מרירות כעסי ידי כבדה מכתי כבדה מלשון כבדה יד ה' : מי יתן · מי יתן והייתי יודע את ה' ומקומו באופן שאמצאהו כי באמת אבוא עד תכונתו והייתי עורך טענותי אתו לדעת תכונתו ומדוע הכלני והממני עד כלה תכונתו סדור מעשהו והופן רצון הנהגתו המציאות ודרך משפטו עלי : אערכה לפניו · והם הייתי יכול למצוא מעלתו הייתי עורך לפניו משפט מעשי ודעותי ועל מה הכני במכות האלה ופי אמלא תוכחותי וראיות וטענות חזקות נגד תפארתו והשגחתו אם היא משגיח : אדעה מלים · ואז אדע תשובות הדברים שיענה אלי ואתבונן בהתבוננות טוב מה שיאמר לי והרצון בזה בשני דרושים האחד אדעה מלין שיענני אם אנכי רשע וחוטא והשני אבינה מה יאמר לי בחקירת עניין ההשגחה איך היא : הברוב כח · וכי אם רצוני לה' שיריב עמדי ברוב כחו וביד חזקה בתחלואים ובמכות כאלה אשר הגיעוני הנה בודאי לא רצוני : אך הוא בעצמו וברחמיו ישים בי הכח לעמוד ולהתקיים למען אוכל לדעת משפטי ודיני · כי זה משפט כל דיין חשוב לשמוע טענת הטוען ולחזקו שיערוך טענותיו : שם ישר · ושם לפני תפארתו האיש הישר יהיה נוכח ומתוכח עמו ומעריך טענותיו אם יגיעהו דבר שלא כדין ואם הייתי זוכה לזה גם אני להיות מתוכח עמו ידעתי כי הייתי נפלט וניצול משופטי בהיותו שומע טענותי הייתי נמלט מתוכחותיו : נוכח · טעמו למטה בכף ועניינו מלשון ויכוח מגזרת כל ונוכחת והפלטה והייתי נמלט : הן קדם · האמנם ראיתי כי נכזבה תוחלתי למצוא את ה' כי הן קדם במזרח אלך ואבקשנו והנה איננו להעלם מעלתו ממנו וגם כי אלך אחור לצד המערב לא אבין מקומו אין קדם מזרח אחור מערב : שמאל בעשותו · וכי אפנה על שמאל בצפונו של עולם אשר שם עשותו הבל ומלואה בתיקון הישוב ולא אחז ר"ל ולא אחזה מעלתו וגם אם אסור ימין בדרומו של עולם לא אראה מה שאחפוץ ממנו כי למרחק המקום ההוא ה' ית' יעטוף ויתכסה מידיעתנו שמה ביותר מאד שיתראה מפעולותיו בישוב להיות כי בדרומו של עול' הוא בלתי מיושב בסבת החום ושם מולא הים הגדול המקיף ולא אוכל להקריב למה שיכסיף לבבי לדבר אתו : אחז · ענינו לשון ראיה וחזיון ובתשלומו אחזה : יעטוף לשון כיסוי ועיטוף הדבר : כי ידע · ואם ידע ה' דרך מעשי אשר עמדי ובחנני לדעת מחשבות לבי בדעות היקרות אשר אתי הנה בודאי כזהב צרוף מן הסיגים היוצא מן הכ ר כן אצא נקי לפניו וכן אהיה לפני בחינתו ולא ידעתי מדוע נענשתי במכות כאלה · ואמת כן הוא כי באשורו וברגלו אחזה רגלי ודרכיו שמרתי ולא נטיתי מהם וירצה בזה באשורו אחזה רגלי במעשים ודרכו שמרתי במחשבות הנכונות : אט · הטה מגזר' הקלות :

הרמב"ן

ויען איוב · גם היום מרי שיחי גם במענה הזה לא יחדש דברים אחרים כי כעס על שאלוהו ברע לבריות ורע לשמים ולא יענה להם רק ירצה להתוכח עם האל ית' על צדקתו ויסרו ועל מטאת הרשעים והם שתי קושיות אשר בלבו : גם היום · שדברתם הרבה אין לי ניחום בדבריכם ושיחי עמכם במרירות · וידי כבדה מעשות דבר על אנחתי אשר היא גדולה יאמר כי שיחו במרירות ומעשיו בכבדות לא יוכל לשאת ידו אף כי עצמו והמפרשים אמרו כי ידי מכתי והעניין שמכתו יותר כבדה וגדולה מאנחתי כי לא יתאנח לפי גדל מכאובו וכן דעת התרגום אמר לחוד יומא מריר מימרי מחתי תקפת על תונחתי : מי יתן ידעתי ואמצאהו · לאלוה אשר הזכיר אליפז כי השא אל אלוה פני : אבא עד תכונתו · במקום אשר יכין כסאו לשפוט את כל הגוים ושם אערכה לפניו משפטי : ופי אמלא הוכחות · על רשע וטוב לו וצדיק ורע לו : אדעה מלים יענני הוא בעצמו : ואבינה · מה יאמר לי כי לא ידעתי ולא אבין מה תענו ומה תאמרו אתם כי אין בפיכם נכונה האם מאשר כחו גדול תכחי : יריב עמדי · להראות גבורתו לא יעשה ככה : אך הוא ישים בי · שם מקום המשפט לפניו אדם ישר שהיה נוכח עמו כדי שלא אירא ממנו ואז אפלט נפשי לעד משופטי כי הישר יזכני באמת בשומעו תוכחתי : ישים בי · כעניין ישים עלי : בי · כאומר ישים במעשי שופט לשפוט ביושר או לדרך הלשון ככה כמו הבהמה אשר אין רוכב בה כאשר יתן מום באדם כן ינתן בו על דעת רבותי' ז"ל כן הלשון בשפט וכן בשופט וכן בפלילים וכתן על פיהם ובדברי חכמים ז"ל ומשלם בב"ד יוצאה בדיינים והחכם רבי אב"ע פירש לא אך הוא ישים כמו וישימו וישכילו כלו' אין מי שיבין וישים לבו כי הרשעתי אך הוא לבדו והכוון שנאמר לא יעשה כן לריב עמדי בכחו הגדול אך הוא ישים בי לבו אם חטאתי לו כי שם במקום המשפט אהיה ישר ושם יהיה מפעלי נוכח ונגלה עמו ואפלטה נפשי לנצח מיד שופטי : הן קדם ההלך ואיננו · לראש התלונה יחזור מי יתן ידעתי ואמצאהו כי אני בולך קדם ואיננו שם : ואחור ולא אבין לו · שהוא שם כי נשגב ממקום · והוא ברא פאת לפון ולא אחזנו שם והוא יעטוף ויכסה הדרום על תהו ולא אראנו שם : כי ידע דרך עמדי · על כן אני רוצה להתוכח עמו כי הוא היודע ועד דרכי ומעשי ואם בחנני כזהב אצא טהור כי בדרכו אחזה רגלי ללכת בה : מצות

אוהב משפט

יהיה עיין רש"י ז"ל אבל רבינו סעדיה ז"ל פי' קדש ופי' בצריך לשון מבצר והוא כמו יי' סלעי ומצודתי וכן מצאתי בואלה שמות רבה והר"אבע ז"ל פי' אותו כמו כקול שדי כלומר יהיה חזק זה בך : בצרך · לשון זהב כמו ושית על עפר בצר והוא לשון יחיד לפי שאין בו יו"ד והרי"ם בסג"ול נגפני האת"נח וכסף תועפות לך הוא כפל לשון כי תועפות לשון תוקף כמו תועפות ראם לו ואיספר שהוא מתרגו' וכפלת ותעוף שהדבר הכפול הוא חזוק או הוא נגזר מעופפות שהעופפו' מורה על התוקף · וי"מ והיה האל בצרך שהם האויבים להשמידם ולהכריתם או יהיה עמך בצרתך וכן פירשוהו רז"ל והתרגים תרגם ויהיה סדי כרך תקפך : כי כי אז בשובך תתענג עליו כבן המתענג על אביו בגעגועין ופניך אשר כפלו השאם הלו ולא תבוש ממנו כעניין הלא אם תטיב שאת יאמר אמרו ולמה נפלו פניך : תעתיר תהיה דבק שמו בזה האופן יקבל תפלתך ולא תהיה מסרב ונדריך אשר תדור בעת תפלתך כמנהג המתפללים שאומרים אם יהיה אלהים עמדי ושמרני וראתני בשובאי אתן זבחים ונסכים תשלם אותן נדרים כי ישלה רצונך ותצטרך לשלם כדריך כזעם אשר כדרתי אשלמה ישועתה ליי' וידבק עם זה ותגזור אומר שנדרת עליו ויקם לך ותצטרך לשלם כדריך · וי"מ אותו על רוב העושר והראשון יותר נכון : ותגזור · תגיע באופן מההבלה' בכל מה שיקללו עליך לא תחלל אתם כאלו אתה גזור והדבר יתקיים מאליו : ותגזור · הוי"ן בפת"ח ויקם · הוא מפעל קל וזהו בודד שהאומר יקום כלומר יתקיים ובשהלך לא יב' לעדיך כי בכל דרכיך נגה אור עליהם כלומר

רשי

מחוקי לפנתי אמרי פיך · יותר מחוקי מזונותי הייתי זריז לצפון אמרי פיו · כמו לחם חקי מזונותי · והוא לפי שהוא יחיד בעולם · וידע דעתן ומחשבתן של בריו' ומה יש להם לדבר לפניו · לפיכך תשובות מוכנות לפניו : ומי ישיבנו · לפיכך נפשו אותה ויעש : כי ישלים חוקי · ידעתי כי לא ישיב ידי עד אשר ישלים חוק גזירותיו פורענות אשר גזר עלי · כי כהנה רבות עשה על כן שאינו גומל לאדם כפי דרכיו מפניו אבהל · וכשאתבונן בדרכיו אפחד ממנו : כי לא נצמתי מפני חשך · בזאת אני נגהל · כי לא נצמתי לחלוטים ולמיתות קבר מפני החשך הזה הבא עלי · וכי לא כיסה מפני את האופל הזה עד מותי · ומפני כסה אופל · על כי לא שברא הפסוק חוזר · מדוע משדי לא נצפנו עיתים · קבלה הוא זו · למה לא נצפנו עתי ימי האדם מן הקב״ה שלא ידע יום מות האדם · שמא לא ימהר פורענו' ויקדמנו יום מות ויודעיו לא חזו · מיום האדם · כמו חדש ימים · ומתרגמי' עידן בעידן :

ומדוע

רלבג

ולא אמיש · ולא אסור תמנה : והנה מצות שפתיו דבק עם ולא אטו והרצון ולא אטה מצות שפתיו ולא אמיש או יהיה ולא אם דבק עם דרכו שמרתי ועם מצו' שפתיו יהיה דבק ולא אמיש ויהיה וי״ו ולא אמיש נוספת כמו וי״ו ואיה וענה : באחד · בענין אחד : ונפשו אותה · ורצונו נכספ' : חקי · המצטרך אלי כי המצטרך לאדם יקרא חק כאמרו הטריפני לחם חקי : נצמתי · נכרתי : מפני חשך · קודם בא חשך המקרים הרעים : ומפני כסה אופל · והיה תכסה ומעלי' מפני אופל הצרות האלו ר״ל שלא הייתי רואה אותם :

יחבלו

מִצְוַ֣ת שְׂ֭פָתָיו וְלֹ֣א אָמִ֑ישׁ מֵ֝חֻקִּ֗י צָפַ֥נְתִּי אִמְרֵי־פִֽיו׃ וְה֣וּא בְ֭אֶחָד וּמִ֣י יְשִׁיבֶ֑נּוּ וְנַפְשׁ֖וֹ אִוְּתָ֣ה וַיָּֽעַשׂ׃ כִּ֭י

טו יַשְׁלִ֣ים חֻקִּ֑י וְכָהֵ֖נָּה רַבּ֣וֹת עִמּֽוֹ׃ עַל־כֵּ֭ן מִפָּנָ֣יו אֶבָּהֵ֑ל אֶ֝תְבּוֹנֵ֗ן וְאֶפְחַ֥ד מִמֶּֽנּוּ׃ וְאֵ֭ל הֵרַ֣ךְ לִבִּ֑י וְשַׁ֝דַּ֗י הִבְהִילָֽנִי׃ כִּֽי־לֹ֣א נִ֭צְמַתִּי מִפְּנֵי־חֹ֑שֶׁךְ וּ֝מִפָּנַ֗י כִּסָּה־אֹֽפֶל׃

מדוע

פוּקְדָנָא דְסִפְוָתוֹי וְלָא אַעְדֵי מִגְּזֵירְתִי אַטְמַרִית מֵימְרֵי פוּמוֹי׃ וְאִין הוּא יְחִידָאי וּמַן יְתִיבִינֵיהּ וְנַפְשֵׁיהּ רְגַגַת וַעֲבַדַת׃ אֲרוּם יַשְׁלִים הֵיךְ בְּקַדְמֵיתָא גְּזֵירְתִי וְדִכְמַתְהוֹן סַגִּיעִין עִמֵּיהּ׃ מְטוּל דְהֵיכְנָא מִן קֳדָמוֹי אִתְבְּהֵיל אִתְבַּיַּין וְאֶרְחַל מִינֵּיהּ׃ וֶאֱלָהָא אַרְכִּיךְ לִבְבִי וְשַׁדַּי בַּהֲלָנִי׃ אֲרוּם לָא אִתְגַּבְּרִית מִן קֳדָם חֲשׁוֹךְ וּמִן קֳדָמַי טַמַּר קִבְלָא׃

מדין

ונפשו ח' וסי' ונפשו קשור' בנפשו · ונפשו מאכל תאוה · ונפשו אות' ויעש · ונפשו משאול תציל · ונפשו לא חיה · ונפשו עליו תאבל · ונפשו לא תשבע מן · ונפשו שוקק'. : ומפני ב' וסימ' ומפני כסה אפל · ומפני לא חשבו רוק :

ויגות כאשר היה בחשך קודם ביאה לאור העולם : מדוע

אבן עזרא

מצות שפתיו · עשיתי ולא הניח והיה הקו לצפון אמרי פיו והענין שהיו צפונים בלבי ולא יזוזו משם : והוא באחד יש אומ' שהב״ת נוסף והאמת שהיכנו נוסף ולא אוכל לפרש כי יש בו סוד גדול : כי ישלים חוקי · ימלא החוק שגזר עלי : כי לא נצמתי · היה מתאוה שיכרת

מ״ע ספורנו

מצות שפתיו באסורי מאכל שהם דם וחבר מן החי · ולא אמיש אותם המצו' מחקי · מלחם חקי · לפנתי אמרי פיו · בלבי שלא שכחתי : והוא באחד · והנה פיו שציוה את אלה הוא לעולם על ענין אחד · ומי ישיבנו · לבלת מצות הצרות · ונפשו אותה ויעש · הנה כבר נעשה כל מה שהתאוה ורצה בלי שום תוספת על הצריך ולא חסרון ממנו : כי ישלים חקי · עשה כל הצריך לשלמותי · וכהנה רבות עמו וכן עשה בדברים רבים אשר לשלמותם היכם סובלים הוספה וגרעון ולכן היה להוסיף על דבריו : על כן מפניו אבהל · בהתבונני אל כמג'נכבד כזה שהיה פועל בחירי להכלית על אופן כפלא כזה · אתבונן ובהתבונני אפחד ממנו · וזה כי לא נצמתי מפני חשך · כי חשך הצרות לא הפחיהני כ״כ מלהתבונן גם מפני לא כסה אופל של העדר השלמות באופן שיעלם ממני : מדוע

אבן יחייא

מזהב הבר וזך אלא ובהפך מה שאמרת כי חטאתי חטא · משפט מות כי ברגלי אחזו באשורו ודרכו ומהו רחום אף אני הייתי רחום וכן בשאר המדות והדרך הזה שמרתי לא אטה ממנו ימין ושמאל אפילו כמלא נימא ולא אמיש ממצות שפתיו ויותר מהחק שלי והוא הדתות והנימוסים והסייגים אשר סדרו חכמי הדור צפנתי ושמלתי כאמרי פיו · ויען כי אז הייתי מאמין כי הוא אחדי באחדות האלהיי ויכול ושליט ומי ישיבנו מלעשות כרצונו כי תכף שנפשו אותה דבר מה ויעש אותה כי בציורו ית' הדברים יעשו ויבאו אל המציאות ויען כי הייתי אז מאמין כי הוא היה משלים החק עלי ומספיקו בכל יום · וכהנה רבות גדולות ונפלאות עמו מהשגחתו על הנבראים · על כן מפניו אבהל שהיא יראת הפחד פן יעגישני ויענני · ואתבונן בגדולתו ומעלתו ואפחד ממנו שהיא יראת המעלה : ועם כל היותי תם וישר וירא אלהים · אל הרך לבי במקום שאילותו ותוקפו היה ראוי שיחזקני ויסיר ממני המורך לב · ושדי הבהילני במכות ותחלואים שונים ומדוע לא מתי ונכרתי קודם חול עלי חשך הצרות · באופן כי במות היה מכסה אופל התחלואים מפני :

מדוע

תורת הסד · יראת שדי

מצות · שפתיו ולא אמיש יר' ע״ד מש אחז״ל לא עם הארץ חסיד וזה שאין כן ללומד תמיד בתור' כי יזהר במצות ה' הרבה מאד · מחקי · צפנתי יר' ומענין היותי בעל רמ״ח אברים ושס״ה גידים צפנתי אמרי פיו שהם רמ״ח מצות עשה ושס״ה מצות לא תעשה · או יר' לומר כי ענין מצות לא תעשה אשר האדם יעשה אותם מעצמו כרציחה וגניבה ודומיהן הנה הוא לא היה עושה אותן כי אם מצד היותן מצות ספתי ית' וזהו הענין אחז״ל אל יאמר אדם אי אפשי בבשר חזיר וכו' אלא אפשי ואפשי והתורה גזרה עלי כו' וענין המצות עשה שהאדם מתקן במה שהוא אדם שומר אותם כענין כבוד אב ואם ודומה לזה הנה הוא לא היה עושה אותן כי אם להיותן אמרי פיו ית' : והוא באחד וגו' יר' וגם אני מאמין בענין אחדותו ית' ויכלתו וזה אני יודע ממה שישלים חוקי וכהנה רבות עמו שהוא משלים חוקי העושי רצוני כי הוא ית' נותן להם די מחסורם על כן מפניו אבהל אתבונן ואפחד ממנו ואל הרך לבי במה שנתן לי יסורין שיש בהן בטול תורה ושדי הבהילני כי לא נצמתי מפני חשך כלומר כי להיותי כן לא נצמתי כשהייתי רואה חשך האנשים החטאים כאשר נצמתו בתחלה ועתה כעת להיותי בלתי לומד בתור' מפני כסה אופל · מדוע · משדי לא נצפנו עתים יר' עתים לקבוע בהם את התורה ויודעיו והם התלמידי חכמים

במוני לא חזו ימיו של הקב״ה כדי ללמד בהם דעת את העם רק שאפי' הימים הם להם חשובים כלילות כאשר הוא הענין כעת אצלי · או יר' באומר לא נצפנו עתים על הדרך בעצמו שכתבתי בפסוק בידך עתותי וכו' תלאנו במקומו · או על הדרך בעצמו שכתבתי בפסוק למה ה' תעמוד ברחוק וכו' · או יר' מדוע משדי לא נצפנו עתים כדי להגות בתורה ואז הייתי מביט בחשך האנשים החטאי' ובאפלות' ויודעיו לא חזו ימיו לענין זה בעצמו : ועתה מזכיר והולך ענין החשך והאופל הנזכר והוא אומר גבולות ישיגו עדר גזלו וירעו ור״ל כי העדר כלו כמו שהוא גזלוהו כו' : ואולי יר' באומר מי יתן וגו' לומר מי יתן ידעתי ואמצאהו למי שקבלתיו חכם כמו שאמרת אלי אלא עד תכונתו של מי שתפשתי את בגדיו ולפני מי שהכלמתיו ונתתי לי דם לשתות תמור' מים והוא הטיף הנזכר שלא מים השקתיו אערכה משפט כלומר אומר אליו שהוא בעצמו יעריך עלי המשפט אשר אדין בו ויתבקש בו ממני · ופי אמלא תוכחות תמורת מה שאני ממלאו מבר ולחם ומזון וזה יהיה לי תמורת מה שמרעב מנעתי לחם אדעה מלים יענני האפטרופסי' אשר היה זרועם של יתומים ואבינה מה יאמר לי היתום הכ״ל ובענין האחר אשר אמרתי כי איש זרוע לו הארץ וכיוצא בזה על עצמי שהיה לי זרוע רמה וכח ואל הנה אם חטאתי בזה כלו בענין היותי בעל כח וכו' הנה יריב בי מי שהרימותי זרועי עליו ולא אך הוא לבדו ישים בי ויאמר בפיו מה שאפרע לו אלא שישים בי כל ישר שיהיה ואהיה נוכח עמו ואפלטה לנצח משופטי יר' אפלטה לנצח ישראל והוא האל ית' תהיותו הוא שופטי כי אני בעצמי אהיה השופט לעצמי וכמו שאמרתי אערכה לפניו משפט כי אני בעצמי אומ' המשפט עלי וזהו על דרך מה שאחז״ל ועל כרחך אתה עתיד ליתן דין וחשבון וכמו שביארוהו המפרשים ז״ל · או יר' לומר שהעלוב ממנו הוא ישפטנו וכו' ופי' זה באו לנצח כתבו ה״ר משה קמחי ז״ל · והר״דק ז״ל כתב הברב כח וכו' ויש או אפי' יוכיח כנגדו בכל כחי לא אחוש אם מכתו לא ישים בי ומלת אך לשון מכה כמו וישאר אך נח · ואפלטה לנצח משופטי יר' ואביל עצמי לבנות טענותי בדין יותר משופט אותי ומלת לנצח מן למנצ' ע״כ ·
הן קדם אהלוך ואיננו יר' ואיננו הדיים אשר קבלתיו אשר מפסטתיו ואל גד שמאל בעשותו כל מעשיו הרעים אשר משם תפתח הרעה אל כל יושבי הארץ וכו' אהלוך בו ג״כ ולא אראה אל מי שעשיתי לו הרעה אשר רמזת אלי באומרך לא מים עיף תשקה ומי שיעטוף כפשו ברעב כמו שאמרת ומרעב תמנע לחם חפשתיו בצד ימין ולא אראה מי הוא · כי מי שידע הדרך אשר היא עמדי והוא הבוחן לבות וכליות בחנני כבר ותמיד אני כזהב אצא ואיכני עושה כדבריך אלה שאמרת אלי : והה״ר · שמריה האיקרטי כתב תומר מלת קדם הוא פאת הפרים אשר שם כח הדמיונות וההרגשות הפנימיות ר״ל חמש חושים · והאור הוא מקום המשמרת במות כי מקדם ידמה ובגבוה ישפט ובאחריתו ישמר ויזכר והנה ידמה ויקלוט מפאת פניו את הדבר בטוב ומחשך וידקנו אל מקום האמצעי ושם ידוקדק ויזוקק ויצויר באחרית המוח וכו' ומלת אהלוך פה היא מהלך המחשבה כמו לא לבי הלך וכו' ומלת שמאל במסכת אל אהלוך ויהיה פי' שמאל צד שמאל ממש כי כל טפשות וסכלו' ומחשך האמת מן הצד ההוא כמאמר החכם ולב כסיל לשמאלו ויהיה פי' בטפוקו בתחוכו וכו' ומלת ולא אחז חזיון סכלי ובסקל ותחז כליון עיניכו · והנה אמר כי הצד השמאלי יעטם ויעוד הצד הימני אשר האור פרוש עליו ככתוב לב חכם לימינו ע״כ ·

והנה

הרמ״בן

מצות שפתיו שמרתי : ולא אמיש · מהם יותר שלהם חוקי הצריך לי תמיד לפנתי בלבי אמרי פיו ושמרתי אותם לעשותם כל היום והוא יחיד בעולמו ומי ישיבנו דבר שלא יעשה כרצונו וכל אשר אותה נפשו יעשה מיד כי אין מי שיעכב על ידו וכן אמר התרגום והוא יחידי ומי יתיביניה ונפשי' רגגת ועבדת : והוא באחד · כענין ה' בם סיני בקדש ירמזו שאין עולמו מקומו וזהו פשוטו רק בפנימיות המלה הזאת נרמז כי איוב חכם מקובל יודע סוד האלהות והייחוד ית' : כי ישלים חקי · קשור עם הפסוקים הנזכרים באשורו אחזה רגלי מצות שפתיו ולא אמיש כל זה אעשה בעבור החסד והטוב אשר גמלני מנעורי כי יעשה משלם חקי ויספיק כל צרכי : וכהנה רבות עמו · טובות וגדולות שגמלני ביצירתי ושמירת נפשי כאשר ביאר בפסוק הלא כחלב תקפיאני וכגבנה תתיכני וגמר הענין : על כן מפניו אבהל · כאשר יזיק לי ואתבונן בטובו הגדול ואפחד ממנו פן יהיה כי עון שהעניש עליו והתרגום אמר ארום כדבקדמיתא גזרתי ודכמההון סגיאין עמיה יפרש כן כי נפשו אותה ויעש כי כרצונו וימלא החק שגזר עלי להיותי כדון תמיד בייסורין וכהנה רבות עמו לעשות לאחרי' כרצונו : ואל הרך לבי · והבהילני כי לא הכרית אותי טרם בא החשך הזה אשר אני בתוכו והיה מכסה מפני אופל גדול אשר נפל עלי ביום כלדך למה יתן לעמל אור :

מדוע

ר' אברהם פריצול

מצות שפתיו יוכן ממצו' שפתיו אשר צוה וסדר בדת הטבעית במשפט קיום המין האנושי זה עם זה לא אמיש ולא אסור מעולם : מחקי לפנתי אמרי פיו · ר״ל כי גם ממה שאכסוף אפילו בחקי בדברים שאצטרך בו לאכול ולשתות דרך ההסתפקות וההכרחי להחיות בהם לאכול את חקי אפילו באלה לפנתי אמרי פיו וזכרתי מה שראוי למעט הכחות החמריות ומנעתי עצמי מהם כדי שלא ליהנות כל כך בעניני העולם והגוף : מחקי · מאכל חקי או הצריך לחוק ערכי : והוא באחד · וידעתי כי הוא ה' ית' באחד ובענין אחד ידוע מציאותו וסדור רצונו כי מה שסדר הוא בדור האחד כלתי מסודר מאהו למעלה : ומי ישיבנו · מי הוא שישיב רצונו אחר במה שתקן ורצתה חכמתו ונפשו אותה לעשות מה שעשה ויעש אותו מבלי מונע לגודל תקפו ורוממות חכמתו : ישיבנו · ישיב אחור מה שתקן בסדור אחר : ונפשו · ורצונו כמו אם יש את נפשכם כי הרצון הוא הנפש : כי ישלים · כי הוא יתעלה הוא אשר השלים חקי בסדר מציאותי ותיקון איברי או כי הוא ישלים חקי במה שסדר ברצונו הקדוש להגיע לחקי ולצרכי וכהנה דברים רבים ונפלאות רבות עמו שמפליא לעשות עם יתר הנמצאי' הנאצלים ממני בסדור רצונו הקדוש : על כן · על כן לגודל יכולתו בטבעיות שסדר מפניו אבהל וכי אתבונן בנפלאותיו שיתקדשו ורוממות חכמת אפחד ממנו ורצ' בזה איוב לבאר כי יראהו את ה' הוא על צד הראוי והאיוב לירא את ה' הנכבד לרוממו' יכולתו וחכמתו ולא היה ירא ה' מצד חטאתיו בחשבו בודאי שלא חטא : ואל הרך · ועם היותי הבהילני ביתר המכות אשר קרו לי ולביתי והרך לשון חלשה ורכוה מן האיש הרך בך פעל עבר מן הפעיל : לא נכרתי ולא המיתני ה' בעה בואם כי אלו נצמתי ונכרתי והייתי מת הנה מפני כסה ה' אופל הצרות הלאו הלז ולם הייתי מת מפני כסה האופל ההוא נצמתי נכרתי :

מדוע

יפלטה נפשי לנצח משופטי או יאמר עם אהיה נכח עמו משפט ישר שלא אטעון רק האמת ובזה אפלט עצמי מהשופט והדין אותי הכו המשפטים · וזה הנכון בזה ויש פירושים אחרים : הן יתן ידעתי ואמצאהו יאמר כי לא יוכל למצוא אותו בארבע רוחות העולם : קדם · מזרח לפי שמשם היא זריחת השמש נקרא קדם ושכנגדו נקרא אחור והוא המערב : שמאל שמאל הוא הצפון כי שהם פני העולם לפי ששם התחלת הזריחה יהיה שמאלו לצד צפון ושכנגדו נקרא ימין והוא הדרום ואמר לשון עשייה בצפון לפי ששם הוא היישוב והוא החלק העשוי בייסובו בכדור הארץ : יעטוף · לשון כי הוא מכוסה במימי אוקינוס אחז לשון ראייה והראוי בתשלומו אחזה ולכן בוא מלעיל ואלו היה לשון אחיזה והא״לף שרש היה מלרע : כי י״מ שהוא חוזר למ״ש מי יתן ידעתי ואמצאהו כלו על כן אני רוצה שיודע דרכי ומעשי ואם בחנני כזהב אצא טהור · ורש״י ז״ל פי' שהוא שב אל הקרוב שאמר הן קדם אהלך ועומר כלומר לפי שידע שהדרך אשר עמדי ומעשי הם טובים ובחנני ויצאתי נקי כזהב מפני

אוהב משפט

כלומר בכל מעשיך כמי שהולך באור שאינו נכשל : כי כאשר הספילו מן השמים לבני אדם תאמר והגזר עליך' כי מפני אותם ורשעתם הושפלו כי האל ית' שח עינים יושיע : ימלט וכאמ' ימלט האל האי אשר בתוך הים ולא יכסנו בשאון גליו תאמר לו נקי ההר ואתה נמלט בבור כפיך · או כשימלט אי נקי תרמ' אתה נמלט בבור כפיך ותאמר שבפסוק הראשון הוא כמשך בזה הפסוק : אי · כמו יושב האי זה מלשון איי הים · וי״מ איש והוא חסר שי״ן והראשון יות' נכון ואיפשר לפרש ימלט הש״י בזוכהך אי נקי ויהיה נמלט בבור כפיך : ונמלט · כפעל עבר והו״או הוסכו לעתיד כי מלאכוהו בפת״ח אלו היה בינוני היה קמ״ץ ויש פירושים אחרים ומדרשו' וזהו היותר נכון בפסוקי' אלה : גם עיין פרש״י ז״ל ויש פי' אחרים וזהו היותר נכון וכ״ש אחר שמלאכוהו בתרגום וכבר פירשנוהו על צד אחר בפרקים וגם הוא הנכון : מי הלואי הייתי יודע אי זה מקום האלוה שהזכרת אתה אליכז באמרך ותשא אל אלוה פניך והייתי מוצא אותו במקומו ואבא עד תכונתו מקום כסאו אשר הוא מכון לשבתו ונקרא מקו' הכסא ותכונתו לפי שהוא נכון לישב שם כמו שנא' מכון לשבתך : אערכה וכשאעמוד לפניו אסדר טענותי לפניו כי הוא היודע צדקתי אבל עמכם לא יועילו טענותי כי כלומר אי אפשר שיטעון בפיכם נכונה : הברב האם כי הישר יזכני באמת בשמעו הגדול אך הוא בכבודו ישים בי זה על זה הפסוק אמר הברוב כח היה ישר והיה נכח מפעלי עמו יחזור לראש התלונה שאמר מי הצפון כי מי שפניו אל המזרח · לשון כסוי ועטיפה כי הדרום כן אני רוצה להתוכח עמו כי הוא מפני זה הוא בורח מלהוכח

עמי

מ"ע ספורנו

מדוע משדי לא נצפנו עתים · הדברי' הזמניים · וידעיו לא חזו ימיו · אף על פי שהמעיינים ומתבוננים אליו לא חזו בו זמן ובכן בהסכימו שאינו נופל תחת הזמן וזה כי ידעתי שהסבה בזה היא שאין ידיעתו בנמצאים באה לו מצד הנמצאים אבל מצד עצמו שאין לשום נמצא שום מציאות זולתי ממציאותו: גבולות ישיגו · לכן אני נבהל איך זה הנמצא שהוא כ"כ שלם יכול להתקומם ישבול קלקול הרשעים הקורה במציאו' ובסדר המסודר מאתו על השלם שבפנים כי הם משיגי' גבול עדר גזלו וירעו · בפרהסיא : הן פראים במדבר · והנה האל ית' בסדר המציאות הזמין בזה שמאות המזיקות הטורפו' שוכנות במדברות שלא יבאו בישוב להזיק ובמדבר הכין מזונותם להם ולבניה' והרשעי' המזיקי' בלתי שום יראת ה' : בלילו יקצורו · אפילו הבליל שהוא מאכל בהמ' וקצירו כאלו היו הם הבעלים בשדי יתומים והאלמנות וכרם רשע ילקשו · אבל מפני מורא בשר ודם לא יגזלו ככרם רשע אבל יניחוהו להיות מאוחר ובכן יבצרוהו בעליו אחר תכלית הבשול ובזה נודע שמחשיבים יותר מורא בשר ודם מיראה האל ית' : ערום ילינו בלי לבוש · ולא התקיפים בלבד יעשו זה אבל גם רבה דלת העם גם גברו קנת' על קנת': יגזלו

אוהב משפט

עמי והוא היותר נאות לפי כוונתינו כי איוב היה טוען שהש"י ידע מעשיו וייסרהו שלא כדין: דרך עמדיי כלומ' הדרך שהיתה עמי לילך בה לא הייתי נוטה ימין ושמאל מהדרך הישרה : בחנני כזהב אצא · הוא חסר כלומר אצא טהור או אינו חסר יאמר בחנני בזהב הנה' וידוע שהזהב הוא נקי בלא סיגים · ורצה לומר כי כבר בחנו השם ית' במחשבתו ומצאו נקי בלי שום עון ולכאבו תחת רגליו דרך איבה בלא משפט :

באשורו ומהו הדרך אשר ביה עמדי שהיתה אוחז' רגלי ללכת בדרכו ובנתיב מצותיו השכליות כמו שיפרש איוב עוד במענה שאחר זה ולא הייתי מטה דרכי מדרכו אבל שמרתי אותו ללכת בו : באשורו · כמו מעגלו וכמהו כונן אשורי · הם תטה אשורי : אט · פירשו נטה והא"לף למדבר בעדו על משקל ורך ורך והוא מבנין הפעיל והוא יוצא אל הדרך כלומר לא הייתי מטה הדרך והוא עתיד במקום הווה :

מצות י"ת חסר כמו מצות שפתיו שמרתי ואין צורך אבל הוא נקשר למעלה דרכו שמרתי ולא אמיש מצות שפתיו ולא המיש אותם ..

רלב"ג

יחבלו · יקחו למשכון : מחבאו · ר"ל שנטו מהדרך להחבא מפני הרשעים פן יעשקום : הן פראים במדבר · הנה אלו הרשעים הם כמו פראים במדבר שהם חיות רעות ויעמדו שם לטרף כן אלו הרשעים מבקשים תמיד לטרוף האנשים ערבה לו לחם לנערים · ר"ל מהמדבר יוציא הרשע לו לחם ולנעריו מן העושק אשר יעשוק האנשים הבאים שם : בלילו · תבואתו : ילקשו · יאחרו : בקרה

אבן עזרא

מדוע משדי · רובי המפרשים יפרשו שדי במקום הזה שודד וכן פירושו למה לא נצפנו עתים משדי: ויודעיו · לא ירא והימי' והענין אילו נצפנו עתים משדי לא הייתי מתרע' עליו כי יודעיו לא ידעו מה יהי' אלא היה שידע העתים שיעשו בהם הרשעים הרשע למה יחרים : גבולות ישיגו · כמו לא תסיג גבול רעך: יחד חבאו · מפניהם : והם כמו פראים במדבר · מן הערבה יבקש לחם לנעריו לא מן הישוב: בלילו · שאיננו לו : ילקשו · עניינו יכרתו הלקש כמו מסעף פור' יכרית הסעיף : ערום ילינו · פועל יוצא יפשטו הערום עד שילין בלי לבוש ; מזרם

א מַדּוּעַ מִשַּׁדַּי לֹא־נִצְפְּנוּ עִתִּים וידעו לֹא־חָזוּ יָמָיו׃ גְּבֻלוֹת יַשִּׂיגוּ עֵדֶר גָּזְלוּ וַיִּרְעוּ׃ חֲמוֹר יְתוֹמִים יִנְהָגוּ יַחְבְּלוּ שׁוֹר אַלְמָנָה׃ יַטּוּ אֶבְיֹנִים מִדָּרֶךְ יַחַד חֻבְּאוּ עֲנִוֵּי־אָרֶץ׃ ה הֵן פְּרָאִים בַּמִּדְבָּר יָצְאוּ בְּפָעֳלָם מְשַׁחֲרֵי לַטָּרֶף עֲרָבָה לוֹ לֶחֶם לַנְּעָרִים׃ בַּשָּׂדֶה בְּלִילוֹ יקצירו וְכֶרֶם רָשָׁע יְלַקֵּשׁוּ׃ עָרוֹם יָלִינוּ מִבְּלִי לְבוּשׁ וְאֵין

(ויד' כ' ויודעיו ק' · ס' ג' חס' · ל' עניי ק' · ל' יקצירו ק')

מַדֵּין מִשַּׁדַּי לָא אִתְטְשִׁיוּ עִדָּנַיָּא וּדְחַכִּימִין יָתֵיהּ לָא חֲמַיִן יוֹמוֹי׃ דָּרָא דְטוּבְעָנָא דִתְחוּמַיָּא יְשַׁנּוּן עֶדְרָא אַנְסוּן וְרָעוּן׃ חֲמָרָא דְיַתְמֵי יְדַבְּרוּן יְמַשְׁכְּנוּן תּוֹר אַרְמַלְתָּא׃ יִצְלוֹן חֲשִׁיכֵי מִן אוֹרְחָא כַּחֲדָא אִטְּמָרוּ מִסְכְּנֵי אַרְעָא׃ הֵיךְ דֵּין כִּמְרוֹדַיָּא בְמַדְבְּרָא נָפְקוּ לְעוֹבְדֵיהוֹן בִּישַׁיָּא מְקַדְּמִין לְבִזְּזָא כְּמַטְרָא אַנִּיס לֵיהּ מְזוֹנָא לְטַלְיֵיהּ׃ בְּחַקְלָא מִדְּלָא דִּלְהוֹן חַצְדִּין וְכַרְמָא דְרַשִּׁיעֵי יְכַסְחוּן׃ עַרְטִילָאֵי יְבִיתוּן דְּלֵית כְּסוּתָא ודלית

גבולות ב' כתי' כן וסי' ואסיר גבולות עמים · גבולות ישיגו · ועי"ן בתל"ים סי"מן ע"ד: אביונים ג' חס' בליש' וסי' כי יעשה יי' דין עני משפט אבינים · יטו אבינים מדרך · ומתנות לאביונים : בפעלם ל' הן פראים במדבר והוא חד מן מלין יחידאין דמשמשין לם בסוף תיבות וסי' גמס' במסר' רבת' במערב' אות הלמ"ד בס"ד :

רש"י

ומדוע יודעיו ואוהביו של הקב"ה אינן יכולין לראות סוף דרכיו ומדותיו · ימיו · זו היא דרך שנהג בימיו · כמו לא יחרף לבבי מימיו · ומה הן מדות האומות : גבולות ישיגו · אותן שדרכן להשיג גבולות שהן קוצין שדות כנגד שדות אחרים ובליל' הם מרבי' גבוליה' שהיו עושים גדריהן בלילה · בתוך תחום שביניה' וזהו משיג' למתרגמי' מסגה · שהיו מסכים הגבול · ועדר גזלו וירעו עדרים גזלו וירעו לעצמן: חמור יתומי' ינהגו · ועושין כל רעו' האמורו' בענין · סוף דבר ואלוה לא ישים תפלה · להודיעם עונם ולהמצאם גמולם : יחד חובאו עניי ארץ · מפני שיראים מהם · ואומר הן הפראי' שהן לימודי' מדבר לארוב את העוברים · יצאו בפעלם · יצאו למלאכתן · ומה היא הפעולה · משחרי לטרף · מבקשים לטרוף · ערבה לו לחם לנערים · למשרתיו ונעריו של רשע הערבה והמדבר הווה לו לחם לפרנס · שמשם הוא חוטף ואוכל וגוזל מה שהם הולכים · לנערים הם ההולכים אתו לגזול · כמו רק אשר אכלו הנערי' בשדה של אחרים : בלילו · יבולו · יקצרו לגזול · וכרם רשע ילקשו · וכרמי' של אחרים · הרשעים האלו נוטלים פרייס · ילקשו אספריי"מנט · נוטלים לקש שלהם · לקש לשון צמח פרי כמו בתחילת עלות הלקש · כימות תירגם יונתן · וכן יסד רבי אלעזר · לקש מארבה : ערום ילינו · הם מליניס את העניים · מבלי לבוש · שנטלו כסוין : מזרם

אבן יחייא

מדוע משדי ונומר ר"ל מדוע לא יהיה כאשר אאמין אנכי שמשדי נצפנו עתים והדברים הזמני' · והיודעים אותו ית' והמכירים דבר מה בו לא חזו וראו היו לו ימים וזמן כי הוא ית' איננו תחת הזמן ואינו יודעו ומכירו ומבינו ומשגיח בו ובכל הדברים הנופלים תחת הזמן · ולכן בני האדם הרשעים משיגים גבול · ויגזלו עדר אחד מבהמות יחד וירעוהו בפרהסיא לבלתי יראם מאלהים ואנשים : וחמור היתומים אלופי הכח יכהגו · ויחבלו שור אלמנה · ויען כי ישו האביונים מהדרך כדי לגזול עניותם ולבותם ויהרגום לבלתי יודע הדבר ויחבא לכן יחד חובאו עניי ארץ מפניהם · הן כמו הפראים והחיות רעות שבמדבר יצאו בפעלם לטרוף טרף ככה הרשעים האלה הם משחרים לטרף בפרשת דרכים · כי ערב הוא לו ללסטים הלז הלחם אשר יגזול לתת לנעריו · וכאומרו שלמה ערב לאיש לחם שקר : וכל אחד מהם בשדה שאינו שלו יקצורו · והכרם מהרשע אהוביהם ילקשו ויאחרו מלקחת דבר ממנו בעוד ימצאו לגזול במקום אחר : ואותם הרשעים אשר כל א' מהם היו לנים בלילה ערום מבלי לבוש הלילה במטותיהם לרוב עניותם · ובשקיים הסתיו לא היה להם כסות יום להתכסות בו מפני הקור : מזרם

תורת חסד יראת שדי

והוא נכון לפי ביאורי הנה כי ר"ל שעיין הרבה בעיונו ולא מצא אחת מכל אלה שאמר לו אליפז וכו' ובאשורו ית' אחזה רגלי ולא ללכת אל בית אחי לתבול עבוטם · ודרכו ית' שמרתי שעשה לאל' ולא אטו כתכות עור וילבישם וגם אני מעולם לא הפשטתי בגדי ערומי' רק אדרבה הייתי מלבישם ולא אט בהיותי משקה לעיף לא מים וכו' · או יר' ולא אט מצות שפתיו ית' שכתב בתורה נתון תתן לו שיר' לומר כי לפעמים מהיה הנתינה ע"י שליח כדי שלא יתביים המקבל הצדקה וכו' · או יהיה אומר מצות שפתיו מושב לאומר ולא אמיש והוא מובן בעצמו גם כפי ענין זה ספי' מחקי והוא לחם חוקי לפכתי בעד הפכי להיותם אמרי פיו שמצוה על האדם לשיר פאה במאכליו כדי לתתו לעניים באופן כי מרעב לא מנעתי לחם ופי' זה באו' מחקי כתבו הה"ר משה קמחי ז"ל מחקי כמו הטריפני לחם חוקי כי המאכל לאדם חק עולם ולא יעבדנהו ע"כד והוא ית' באחד ומי ישיבנו כי היכולת הוא בידו לבד ולא לשום אחר כי זרועם להם היא כאין וא"כ למה אמרת ואיש זרוע לו הארץ : והר"דק כתב והוא ית' בענין אחד כלומר שרצה להכאיבני ומי ישיבנו להסיר כפו מעלי ונפשו אותה בזה ועושה · ויש אומ' והוא יגזור באדם אחד גזרותיו ומי ישיבנו לבטלם ר"ל מי יכריחנו לבטלם או מי יוכל עליו לומר לא תעשה כן ע"כד · כי ישלים חוקי פי' ה"ר משה קמחי אחר שאין לי עון להתפש ידעתי כי בידו להשלים חוקי ולהטיב לי זמני הערב אשר הורגלתי בו וכהנה רבות עמו כלומר כפלאות כאלה רבילות עמו · מדוע משדי לא נצפנו עתים חסר מלת אשר אחרי מלת שדי פי' מדוע משדי אשר לא נצפנו עתים ממנו כי הכל גלוי לפניו ואפי' יודעיו ומכיריו לא חזו ימיו לפי שהיא קיים לעד מדוע יניח רשעי ארץ לעשות את כל הרעות האלה הכתובים אחד זה ועכ"ז דרכה ללחם · ואולת אוו מגזרת מחנו אפלם ועצמו גבול אפלם ע"כד · חמור יתומים ינהגו יר' לומר כי בראותם כי אין ליתומים מי שינהג את חמורם באים אלה ואומרי' להם כי הם ינהגו את חמוריהם כדי שלא יאבדו וכוונתם היא להכניסם לעצמם ויחבלו שור אלמנה בעד טוב בעלה עם היות אמת כי מן הדין הם לא היו יוצאים מזוכותיה · ואולי רצה לומר כי הם עוברים על לא תחרוש בשור ובחמור יחדו כי הנה הם ינהגו חמורם של יתומים ויחבלו שור האלמנה כדי להיותם נכונים לעבודת אדמתו באופן כי שתים רעות אלה הם עושים בבת אחת · או יר' באו' גבולות ישיגו עדר גזלו וירעו לומר כי עם היות אמת כי משה היה רועה את עדרו אחר המדבר כדי שלא להכות מן הגזל הנה אלה גבולות אשר גבלו ראשונים ישיגו אם בדין ואם שלא בדין ועדר גזלו וירעו וכו' · או יר' לומר כי כל העדר בעצמו בא להם בגזל והם רועים אותם בתוך אותם הגבולות אשר ישיגו לעצמם אם בגזל ואם בחמס ואם במה שיהיה באופן כי אפי' מקום הרעייה הוא להם בגזל · ישו אביונים מדרך יר' לומר כי גם שהם אביונים ואין להם מה שיגזלו מהם עכ"ז הם מטים אותם מן הדרך כדי לשלול מהם אותו הדבר המעט שיש להם ולסבה זו יחד חובאו עניי ארץ כדי שלא יטו אותם מן הדרך כדי לגזול את מזונם המעט ההוא שיש להם וזה הם עושים להם יען כי הן פראים במדבר אשר יצאו בפעלם משחרי לטרף וכדי שהעניים הללו יהיו מסורים בידיהם הם מטים אותם מן הדרך וכפי זה הדרך יבא יותר על נכון מה שביאר הר"לבג במה שאמר אחר זה ערבה לו לחם לנערים וז"ל ר"ל מהמדבר יוציא הרשע לו לחם ולנעריו מן העושק אשר יעשוק האנשים הבאים שם ע"כד · או יר' ישו אביונים מדרך ויאמרו להם שלא ילכו בדרך ההיא אשר אין שם חרים וקציר ואין להם ממה לקחת לקט שכחה ופאה ויחד חובאו עניי ארץ בראותם את עצמם הולכים בדרך אשר לא עבר בה איש וביני וביני יעבור זמן הקצירה וישארו בלי דבר וכו' כי הן פראים במדבר אלה העניים יצאו אל המדבר בפעלם זה והוא להיותם משחרי לטרף כלומר להביא טרף ומזון לפיהם ואז בלכתם דרך המדבר ההוא הלואי שיהיה אחד מהם מוצא לחם לנערים כי אז יערב לו וכו' ובשדה בלילו לקוצר יקצורו ואחרי שאין לו לקוצר בעצמו מכל שכן שלא יהיה לעניים תועלת והוא ע"ד מה שכתב החסיד זקני ע"ה במה שאמר הכתוב אל תבטחו בנדיבים בבן אדם שאין לו תשועה שיר' לומר שאין לו לעצמו תשועה ומכ"ש לזולתו ועוד זאת להם כי אפי' הקוצר ההוא איש רשע באופן שאפי' אם היה מן האפשר לתת להם איזה דבר הנה הוא לא יתן להם מצד רשעותו וכו' וז"א וכרם רשע ילקשו : ערום ילינו וגו' רז"ל אמרו כיון שהיו רואים בני אדם שהיו עושים בהם כך היו מהלכים ערומים כדי שלא יפשיטו בגדיהם ע"כ · או יר' ואלה המטים אודותם של העניים הנה במעשיהם אלה ערום ילינו במדבר מבלי לבוש שאין להם לבוש בקרה המצויה שם במדבר · ומזרם

ר' אברהם פריצול

מדוע משדי · ומדוע משדי לא נצפנו עתים להאמין הדבר הזה ממנו שאין ידיעתו נופלת בזמן ויודעיו ר"ל והיודעים מהשם ית' מקירה מה בידיעתו לא חזו לו ימיו ליחסו עם הזמן בשום צד ומדוע לא יצדק דעתי עליו שלא ישגיח וגם יפעל בזמן כי בהאמין בה' שישגיח ושיפעל בזמן יתחייב אלו מן החסרון ביותר ר"ל איך יתכן שישגיח וידע גודל רשעת הרשעים בעברות נמרצות כאלה בהריסת הישוב ולא יפרע אותם כפעלם וזהו : גבולות ישיגו · ואם השם ישגיח בפרטים ובזמן כפי דבריכם איך יתכן דרך ה' שידע עונות כאלה ברשעים וה' יניח להם לעשות חפצם כי הגבולו' כחלי האחוזות שביניהם בין איש לאיש ישיגו התרנית להרחיב אחוזתם ועדר הצאן כלם יגזלו לגמרי וירעו אותם בגזל שדה הנגזל להיות להם ימיה הוא שיאמין שהשם ישגיח באלה הרעות הנמרצות ויניח לרשעים להצליח ולהאריך בהם : חמור יתומים · ועוד יוסיפו סרה כי חמור היתומים אשר בו יחיו ינהגו אותו ויקחוהו ויחבלו ויקחו למשכון שור האלמנה אשר בעבודתו יתן טרף לאלמנה ותהיה זאת נכבה למות ברעב ולהגיעה בחוסר כל נגד המשפט כמאמ' התור' לא תחבול ריחים ורכב כי נפש הוא חובל : יטו אביונים · והאביונים מפחד הרשעים שלא יראו אותם בדרכים יטו מן הדרך פן ינקשו בם ויחד חובאו עניי הארץ למען לא יתראו לפני הרשעים כי יהרגו ללכת חוצה לבקש מחייתם : הן פראים · והרשעים האלה הן המה כמו חיות פראים במדבר יוצאי' בפעלם ובמנהג מעשיהם ומשכימים בשחר בבקר לטרף טרף והערבה והמדבר לרשע הזה הוא המקום אשר משם יחפור אוכל לו ולנערים בני ביתו : פראים · מן פרא אדם : משחרי · לשון שחר ובקר : ערבה מדבר וערבה : בשדה בלילו · ובשדה אלי זה איש שיהיה יקצרו הרשעים בלילו ותבואתו ומאי זה שדה שיהיה רק אמנם כרם רשע ילקשו רוצה לומר שבכרם מהרשע האחר יאחרו אותו ויניחוהו לבלתי קחת ממנו מאומה להיותו רשע כמוהם כי הזאב לא יאכל מבשר זאב אחר : בלילו · לשון בליל חמיץ ופנייתו תבואה אי זו שתהיה ילקשו יאחרו אותו ויניחוהו מן מלקוש ותרגום ובהעטיף הצאן ובהלקשו' : ערום ילינו · ועוד כי הרשעי' הלזו יגזלו העניים וילינו אותם בלילה בביתם מבלי לבוש ואין להם כסות בזמן הקור בקרה בקור ובקרירות ויהיה מלת וילינו עתיד מן הפעיל יוצא לאחרים : מזרם

הרמ"בן

מדוע משדי לא נצפנו עתים · יאמר מדוע נחשוב כי משדי לא נצפנו עתים ונעלמו: והנה יודעיו שהם הנביאים או החכמים יודעי שמו לא ראו בלבם ימיו · כלומר הימים אשר בהם יעשה עם ברואיהם תשבו שיגמול אותם בהם טובה והנה בעתה או ימשוך למעלה ומדוע לא נחשב כי יודעיו גם הם לא ראו ימיו הנפוכים ממנו והענין לאמר איך נחשוב כי מן האל אינם נעלמים עתים וקלת הימי' כי נראה שלא יעשה בהם משפט ברשעים כאלו לא ידע מעשיהם ובקלת הזמני' יהיה על הצדיקים קצף כאלו לא ישמע לצעקתם ואחר כן יפרש כי הרשעים ישיגו גבולות וגזלו עדר וירעו אותו לעיני הכל כי לא יפחדו והנה יעשו חמס בפרהסיא והאל לא ישים בהם תפלה ולא יעשה בהם משפט והחכם רא"בע פי' למה לא נכפנו עתים משדי אלו נכפנו ממנו לא הייתי מתרעם עליו כי יודעיו לא ידעו מה יהיה אבל הוא שידע הימים שיעשו בהם הרשעים רשע למה יחרים וגם הוא נכון : וחבלו שור אלמנה · יקחו אותו ממנה כאלו היה להם חוב אצלה כענין כי תחבל אחיך חנם: הן פראים במדבר · יחסר כ"ף הדמיון כמו תפוחי זהב במשכיו' כסף דבר דבור על אופניו ובזה הספר ועיר פרא אדם יולד : יאמר כי הרשעים כמו פראי' במדבר · וכמו משחרי' לטרף בבקר לפעולתם שהיא לטרוף טרף ויצאו אל הערבה והיא לו לחם לנערים ההולכים עמו כי שם יטרוף ויאכיל את נעריו וכן אמר התרגו' כמרודיא במדברא הכדין נפקו בעובדיהון בישיא מקדמין לביזתא במטרא לית מיטרא לטליה: בשדה בלילו · בשדה שאיננו שלו יקצורו כרצונם כי יגזלו השדה מבעליו : וכרם רשע · כרם בעל זרוע ישמרו אותו לנפשם וילקטו ממנו לקש אחרי הבציר ואמר התרגו' בחקלא דלא דילהון חצדין וכרמא דרשיעי יכסחון פתר ילקשו כענין מסעף פארה לאמר שיכרתו הענף אשר בו יהי' הלקש לזמור הכרם שפליג בעבוד הכרם ובמעלתו כי הוא עושה לקש ובעליו הרשעים האלה יזמרו אותו לעבדה ולשמרה : ערום ילינו · פועל יוצא כי יפשיטו העני עד שילינו אותו ערום מבלי שום לבוש כי חסר הבגדים יקרא ערום כאשר פירשתי · על כן הוצרך לפרש מבלי לבוש : מזרם

מחקי ומנהגי היה לצפון אמרי פיו בלבבי כדי שאהיה זהיר בעשייתם כן פי' הרא"בע ז"ל ורש"י ז"ל פי' מחקי יותר מחקי כלומר יותר מחקי פרנסתי הייתי צופן אמרי פיו הטריפני לחם חקי : והוא אפשר כלומר להתוכח עמו אבל הוא יחיד בעולמו ומי יוכל להשיב אליו על מעשיו שהם שלא כדין שמדרך המתוכחים הוא שיהיו שניהם שוים ובודאי אפשר כי אין כמוהו על כן כל מה שאותה נפשו לעשות ביכן כדין הן שלא בדין · באחד וכן אמר התרגום ... הפילוסופים

מ"ע כפורנו

מזרם · היורד מן ההרים · ירטבו · ויתלחלחו אותן הערומים · לפי שמבלי אין מחסה · כיסוי להחסות בו · חבקו צור · נחבאים בנקיקי הסלעים · וגם שם זרם יורד ומקלח עליהם ורוטבת · רטוב תרגום של לח · וכל מי שאינו מגוגב קרוי לח · מויישטא: יתום · יניקת היתום · מקום מוצא מאכלו ומזונותיו · כמו ושוד מלכים תינקי · יחבלו · לשון אם חבול תחבול · וכמו חבול לא חבל: הלכו · הם הלכוהו בלי לבוש · ורעבים נשאו עומר · ומרעבים נטלו העומרים של לקט · ועוד יפתר · ורעבים · אותם שהיו נושאים עומר לפי שאילו גוזלים אותם מהם · והיו נשארים רעבים: בין שורותם יצהירו · ויעשו שמן בעלי זיתים · ויקבים דרכו בעלי כרמים · ויצמאו לאחר זמן · לפי שאילו הרשעי' גוזלים מהם: בין שורותם · כמדומה לי שעושין הזתים שורות שורות בבית הבד והיצהר זה ביניהם: מעיר מתים ינאקו · מתים וטובים של עיר ינאקו מחמת אותן האונסין: לא ישים תפלה להפקיד עליהם · ולי[ק]ח נקמה: המה הרשעים האלה · הם דור המבול · שמרדו באור · בשביל המטר שהיה עולה מן הארץ ולא היו צריכי' לגשם: לאור

בקרה · בבא הקור: מזרם הרים ירטבו · מהמים הנשפכים מההרי' יתלחלחו העניים אשר הפשיטום אלו הרשעים כי הם יעמדו מפני זה אצל ההרי' להיות להם למחסה: ומבלי מחסה חבקו צור · מפני שאין להם מחסה חבקו הצורי' להיות להם למגן: יגזלו משוד יתום · מרוב השוד אשר יעשו יגזלו היתום ולא ירחמו עליו: ועל עני יחבולו · ר"ל מה שעל עני והוא לבושו אשר יתכסה בה יקחו למשכון: ערום הלכו מבלי לבוש · הם סבבו שילכו העניי' ערומים מבלי לבוש: ורעבים נשאו עומר · ושילכו רעבים האנשים אשר נשאו עומר רצוני שלא יניחום לאכול ממנו: בין שורותם יצהירו · ר"ל האנשים העושים השמן בין שורות בית הבד ואשר דרכו ביקבי' לעשות היין יצמאו ולא יניחום הרשעים לשתות מהשמן והיין אבל יגזלו אותם מהם: מעיר מתים ינאקו · מן העיר יצעקו האנשי' מפני החמס הנעשה להם: חללים · הרוגים: תשוע · תצעק: תפלה · דבר בלא טע': במורדי אור · שהיו מורדים בשם יתברך שהוא אור העולם ואפשר שיהיה הרצון הזה אור היום והוא יותר נכון לפי מה שיספר מענייניה: לאור

וְאֵין כְּסוּת בַּקָּרָה׃ מִזֶּרֶם הָרִים יִרְטָבוּ — וּדְלֵית לְהוֹן חוּפָאָה בְּקוֹרָא׃
וּמִבְּלִי מַחְסֶה חִבְּקוּ־צוּר׃ יִגְזְלוּ מִשֹּׁד — מִקִּילוּחַיָּא דְטוּרַיָּא מִטַּמְטְשִׁין וּמִדְּלֵית
יָתוֹם וְעַל־עָנִי יַחְבֹּלוּ׃ עָרוֹם הִלְּכוּ — מַשְׁרוֹי גַּפְּפוּ טִינָרָא׃ יֶאֱנְסוּן מִבִּיזַּת
בְּלִי לְבוּשׁ וּרְעֵבִים נָשְׂאוּ עֹמֶר׃ — יִיתַם וְעַל עַנְיָיא מְמַשְׁכְּנִין׃ עַרְטִילָאֵי
בֵּין־שׁוּרֹתָם יַצְהִירוּ יְקָבִים דָּרְכוּ — אוֹלִיכוּ מִדְּלֵית כְּסוּ וּבְכַפִּינִין נְטַלוּ
וַיִּצְמָאוּ׃ מֵעִיר מְתִים יִנְאָקוּ וְנֶפֶשׁ־ — מְנְהוֹן עוּמְרָא׃ בֵּינֵי אוּשְׁוָתְהוֹן
חֲלָלִים תְּשַׁוֵּעַ וֶאֱלוֹהַּ לֹא־יָשִׂים — יַעַצְרוּן מְשַׁח מַעֲצַרְתָּא עָצְרוּ וּמָרֵיהוֹן
תִּפְלָה׃ הֵמָּה הָיוּ בְּמֹרְדֵי־אוֹר לֹא־ — אַצְהִיו׃ מִקַּרְתָּא בְּנֵי נְשָׁא נָהֲקִין
הִכִּירוּ דְרָכָיו וְלֹא יָשְׁבוּ בִּנְתִיבֹתָיו׃ — וְנַפְשַׁת קְטוּלִין בְּחַרְבָּא תַּצְלֵי וֶאֱלָהָא
לאור — לָא יְשַׁוֵּי חוֹבָא׃ הִינוּן הֲווֹן בְּמָרוֹדִין
בְּאוֹרַיְיתָא לָא אִשְׁתְּמוֹדָעוּ אוֹרְחָתֵיהּ וְלָא אִתְיַיתְּבוּ בִּשְׁבִילוֹי׃ — לאורתא

חבקו ב' וסי' מבלי מחסה חבקו צור · אשפתו': הלכו ב' דגשי' וסי' ערום הלכו מבלי לבוש · שועלים הלכו בו: שורותם ל' בין שורותם יצהירו יקבים והוא חד מן מלין דמשמשי' תם בסוף תיבות' וסי' נמסר במסר' רבתא במערכ' אות התי"ו בס"ד: המה י"ט וסימ' נמסר בספר תהלות סימן מ"ח:

מ"ע כפורנו

יגזלו משוד יתום · מבעלי את אמו מלהניקו: ועל עני יחבולו · החבולות לגזול באופן כי הנגזלים ערום הלכו בלי לבוש ורעבים נשאו עומר · ולא בלבד יגזלו מה שימצאו ביד הנגזלים אבל יגזלו גם שכר טרחם ומזונותם באופן שישאו עמרים של תבואה לרשעים · עם זה יהיו רעבים וכן כשיעשו מלאכה: בין שורותם · שורות זיתי הרשעים וגם יצהירו · יעשו היצהר · יקבים דרכו ויצמאו · וכן כשידרכו ביקבים נשארו צמאים שלא נתנו להם מהיקבים לשתות: מעיר מתים ינאקו מפני עוות הדין בגוף ובממון · ואלוה לא ישים תפלה · לא ישים חסרון בכח הרשעי' למנוע שלא יזיקו כל כך כמו שמנע הזק חיות הבר: המה היו במורדי אור לא הכירו דרכיו · והנה רלה הרשעים פחותים מחיות הבר שה' מורדי אור עול' שהוא האל ית' ולא הכירו דרכיו שהוא פועל רצוני ולא ישבו בנתיבותיו · להתבונן שהוא גומל ועונש: לאור

אבן עזרא

מזרם הרים · על הערומי' ידבר שיחבקו הצור בשביל שאין להם מחסה וירטבו מהזרם היורד מן ההרים: ורעבים · ומרעבים נשאו עמר: יצהירו · יעשו היצהר והוא שמן זית שיאהר כצהרים בעבור הנר: ויצמאו · אחרים והם בעליהם: מעיר מתים · הם בני אדם יצעקו מעיר: ואלוה לא ישים תפלה · לא יעשה זה חנם ושוא תפלה כמו תפל: במורדי אור · השם שהוא אור המאורות: לאור

אבן יחייא

מזרם המטר מההרים ירטבו בקיץ כשילכו שמה כדי להרוית לו אחת' · ובסתיו חבקו צור מבלי מחסה כי ישבו במערות אל השמים כדי לזרוע ולנטוע ולעבוד את האדמה · עתה הם עשירים מלאים כל טוב מהשוד שיגזלו היתום · ויחבלו העני באופן שהעני יעשו שילך ערום מבלי לבוש בביתו שהפשיטוהו מעליו לקחת אותו למשכון: והיתום אשר נשא העומר משדהו יעשו שירעב בגזלם אותו ממנו ולא ישאר לו עוד מה יאכל: ואותם שבין שורות בית הבד יצהירו ויעשו השמן והיצהר · ואותם שיקבים דרכו יצמאו מצמא גדולה מחסרון שמנם ויינם אשר גזלו כלו מהם באופן שמהעיר האנשים ינאקו על החמס הלז · ומתוך כפם חללים אשר הרגו תשוע · והאלוה לא ישים תפלה והסרון ברשעים האלה · מה שהיה ראוי שאם האמת הוא היותו משגיח באנשים שיבלעם חיים הארץ · ולא היה ראוי להאריך להם למען ישובו בתשובה שהוא דבר ספק · מה שהוא כודאי הורגם לאנשים וגזלם את כל אשר להם: והמה הרשעים האלה היו במורדי אור כי לא יהנו ממנו ולא הכירו דרכיו וביום יטמנו במחילות העפר ולא ישבו בנתיבות אשר משם יאיר ולאור הלבנה יקום הרוצח לקטל עני ואביון שימצאהו חוץ לעיר הולך לדרכו: וכאשר

תורת חסד · יראת שדי

ומזרם הרים ירטבו ולא מתאוית שום מאכל הנכנס בתוך פיהם ומבלי מחסה להסתר שם מן הקור חבקו צור ויתקררו יותר ויותר: והר"דק ז"ל כתב ויש אומ' כי הרשעים ירטבו מזרם הרי' שנחבאים שם עד שיוצאים לגזול ועומדים שם בלי מחסה ע"כ: יגזלו משד יתום יר' ואם באולי ימצא שום אדם שיחזור אל היתום מה ששדד ממנו הנה אלה הרשעים יגזלו אותו ממנו עם היותם יודעים כי מי שעשה תשובה על ענין הגניבה והגזלה והחמס נתנו להם ועכ"ז הם חוטאים כדבר ההוא בעצמו · ועל עני יחבולו יר' על מה שהם עתידי' לקחת מן העני העובר דרך שם יחבולו את כליה' באומרם כלא לדרך ונקח מה שעל העני הלזה ונמכור אותו ונפרע מה שלויתו על כלימו וכו' והוא ע"ד כל מה שביארתי בספר תהלות ה' במ"ש ד"עה ועל לבוש יפילו גורל:

ערום הלכו וגו' יר' הנה במעשיהם אלה שלא הניחום לאסוף בקיץ לקט שכחה ופיאה הלכו אל הערום מבלי לבוש כי אם היה אוסף איזה דבר מן השדה היה מוכר קצת ממנו והיה קונה איזה מלבוש וכו' ורעבים נשאו עומר כד' שיתהנו מן הלקייה לבד ובשום אופן לא היו נותנים להם ממנו שום דבר ובכן היו מתים מן הרעב יותר מהרה: בין שורותם יצהירו כתב הה"ר שמריא האיקרטי ז"ל וטעם יצהירו מטעם יצהר או מטעם צהרים ורצה בזה ביד רמה ולא בהנהגה ע"כ · והר"דק כתב תרגום תומה שורא יצהירו פי' יעשו יצהר הוא השמן מכהנס היה לעשות תירושם ויצהרם בעיר בתוך החומה ועם כל זה הם צמאים מהכל מהיין והשמן ומתוך זה נואקי' נואקים וכו' כי שוללים להם הכל ולא יוכלו להציל מהם אפי' בתוך העיר ע"כ · וכאומרו ואלוה לא ישים תפלה כתב הרל"בג ז"ל פיר' דבר בלא טעם · וכפי כונתי בביאור המענה יר' הנה כל זה הוא ענין המשך אשר כסה ממנו כלומר שאיני יכול להוכיחם על דברי' אלה יען היותי כעת בלתי לומד בתורה אשר הלומד בה יש לו זרוע רמה · וכה ואל ליסר ולהוכיח לכל ובאומר לאיזה מהם טול קיסם מבין שניך לא יאמרו לו טול קורה מבין עיניך יען כי ידעו כאמכה כי התורה שהוא למד בה שלמדתו לשוב בתשובה על מה שחטא תכף ומיד וכו' ומה היה גודל חטאתי עד כי באתי למדה זו שבאו עלי יסורין שיש בהם בטול תורה אחרי שהאלוה לא ישים דבר בלא טעם והיה האל ית' יכול ליסרני או לנסות אותי בענין יסורין של באופן שיהיו עתים מה לפנאי' כדי שאקבע בהם עתים לתורה וכו': המה היו וגו' יר' וכל זה אני אומר יען כי המה הרשעים הנזכרים היו במורדי אור שהם מורדים באור אשר יאיר להם המוכיח עם תוכחותיו שאם יאמר לאיזה מהם טול קיסם מבין שניך יאמר לו תכף ומיד טול קורה מבין עיניך כאמור ולסבה זו לא הכירו דרכיו ית' ולא ישבו בנתיבותיו ולאור יקום רוצח ולא יבוש משום אדם ויקטול עני ואביון שאין לו מה שיקח ממנו · ובכונה לו במעשה זה לומר כלום אני מכוין או אלא להכעים ליוצרי ובלילה יהי כגנב וכונתו היא לנאוף וכו':

הרמ"בן

מזרם הרים ירטבו · הערומים ובעבור שאין להם מחסה אחר יחבקו הצורים להיות להם מחסה מזרם וממטר: יגזלו משוד יתום · פרשוהו מלשון ושוד מלכים תינקי יאמר כי יגזלו יתום משדי אמו שלא יינקם אותם והתרגו' אמר יאנסון מביזת יתים עשה אותו משוך ושבר כי היתום אשר ישאר לו מעט משוד אביו יגזלו אותו ממנו: ורעבים נשאו עמר · קשור עם יגזלו הנזכר יאמר ורעבים נושאי עמר אחר אשר נתן להם לצדקה יגזלו אותם או יהיה פירושו ורעבים הלכו אשר נשאו עומר מן הקציר כי גזלו העומר מידם והלכו להם רעבים: בין שורותם · של הרעבים הנזכרים היצהר מן האשכל שיגזלו מהם והם דרכו יקבים הרעבים ויצמאו כי יקחו התירוש מהם ויתכן לפרש ורעבים אשר נשאו עומר בין השורות שלהם יצהירו את העומר שגזלו מהם ויהיה עומר מן זיתים יקבים דרכו השודדים ויצמאו הרעבים והנה רעבים וצמאים: מעיר מתים ינאקו · מן העיר יאנקו אנשיה נאקות חלל מרוב החמס ונפשם תשוע כאלו הם חללים או נפש חללי' אשר הרגו בדרך תשוע הנרצח בחרב בצאת נפשו ינאק וישוע: אלוה לא ישים תפלה · והאלהים לא ישים ברשעים תפלה שיהיו מעשיהם שוא ותפל רק הם מזקים וקיימים ועל אשר אני דואה כן האל הרך לבי והבהלני וכן דעת התרגו' אמר מקרתא בני איניש נהקין ונפשת קטולין בחרבא תצלי האיפשר דלאלהא לא ישוי חובא פתר אותו בתימה רק אני קשרתיו בראש הענין והוא הנכון: המה היו במורדי אור · הרשעים הנזכרים הם היו בעדת המורדים באורה כלומר שהינם חפצים שיעלה השחר ויהיה אור לבקר: ובגוהו לא הכירו דרכיו · ולא ישבו בנתיבותיו רק יכנסו ביערים ובמקומות הסתר והחשך: לאור

ר' אברהם פריצול

מזרם הרים · ומזרם מים היורד מן ההרים ירטבו ויתקררו העניים המתחבאים שם ומבלי היות להם מחסה להתכסות ולהגין עליהם חבקו צור להסתתר שם בנקרת הצורים והמערות: מזרם · מרבוי מים: ירטבו · לשון לחות ולחלוח מן רטוב הוא לפני שמש: יגזלו משוד · והרשעים יגזלו משוד ממון היתומים ועל עני יעריםו לחבול ולקחת לבושם למשכון ולהניחם ערומים וקרא שוד על שם העתיד שהם שודדים אותו מהם: ערום הלכו · והעניים הלוו הנגזלים ילכו ערומים מבלי לבוש והרעבים עתה כבר לשעבר נשאו עומר תבואה בביתם שהיה להם במה יחיו ונגזלה ונלקחה מהם ונשארו רעבים: בין שורותם · ובאמצעות השורות מעלי בית הבד אשר לאנשים מוציאי השמן יצהירו ויעשו היצהר ויוציאו השמן שלהם ליהנו' ממנו וגם כן יקבים דרכו להוציא יינם לשתות מפירות אדמתם של אחרים ואחרי זאת הרשעים גוזלים ונשארו צמאים ומבלי שמן: שורותם · הם שורות העצי' ובית הבד להוציא השמן ויצהירו הוא פועל מן יצהר וירצה לומר להוציא היצהר או יצהירו כמו יזהירו כזוהר הרקיע לשון אורה: מעיר מתים · ומן העיר האנשים הללו הנגזלים ינאקו ויזעקו אל ה' ונפש קול החללים ודמי ההרוגים צועקים מן האדמה ואיך יתכן לומר כי האלוה היכול לא ישים תפלה ולא יגיע ממנו דבר בלי טעם נגד רצון הרשעים כי אם הוא משגיח בפרטי האדם איך יניח ה' ויתעלם לבלתי עשות משפט ברשעים עושי עבירות כמרצות כאלה כי כל שומעיו תצילנה אזניו ואין ההצלות לה' לומר שיצריך לרשעים למען ישובו והם ירבו בעשיית הרעות ובהריסת הישוב ובמלקות הטובים ועניים יתומים ואלמנות אשר אין תשובה על זה ולפי הנראה היה גם כן מזה טענה גדולה נגד כונת איוב שאם זאת המניכה מהעולם והחמס תהיה מצד סדור הכוכבים יהיה הסרון באופן אחר נגד ה' אשר סדר הסדור העליון מקום ואיוב היה מאמין בה' כי סדר הכל והניח הכל אחר כך אל ההנהגה העליונ' והמערכת המחייבת בשפלים ויהיה גם זה לאות והסרון לאשר סדר סדור מעוות כזה: מתים ינאקו · אנשים יזעקו לה': תפלה · דבר בלי הגון ובלי טעם: המה היו · והרשעים הללו המה היו מורדי אור היום ושונאים אותו להיותם כוספים וממתינים הלילה והחשך כדי לעשות רע כאמרו עין נואף שמרה נשף: ולא הכירו דרכי ה' במחשבותם ולא ישבו בנתיבותיו של הקב"ה לעשות טוב · או יהיה מורדי אור מורדים בה' ובתורתו הטבעית שהיא אור לעולם להאיר לאנשי השכל: לאור

אוהב משפט

הפילוסופים יש בו סוד כי אין אחדותו כספר אחדו' הנמצאים כי הוא ואחדותו הם דבר אחד · וכן רמז החכם ר"א ז"ל ויש בו ענין נסת' למקבלי האמת ולא זכינו בו יו"מ אותה מן והתאוית' לשון גבול ואין נכון בעבו' כי מצינו בכל אות נפסך ובעבור התרגום שתרגם רגגת כמו לא תתאוה לא תירוג: כי עיין פי' הרמ"בן ז"ל וכן לפי' הרל"בג זלה"ה והתרגום פי' כי נפשו אותה ויעש בי כרצונו וימל' החק אשר גזר עלי להיותי נדון תמיד ביסורים: וכהנה רבות עמו · לעשות לאחרים כרצונו וכן פירשוהו הראשונים ז"ל: על על כן שאינו גומל לאדם כפי דרכיו מפניו אבהל ובשאתבונן בדרכיו אפחד ממנו · וי"מ אותו על ענין מעלי' האל ורוממותו לפי הפי' שפי' הרמ"בן בפסוק כי ישלים חקי והראשון יותר נכון והוא הנאו' לכונתינו בדעת איוב:

ואל כיירובי המפרשי' ז"ל פירשו אלו הפסוקים כן הנה האל ית' שם מורך בלבבי אחר שהייתי אמיץ בגבורים: ושדי הבהילני ולמה הבהילני על אשר לא נכרתי מפני זה החושך והייסורין הבאים עלי כלומר קודם בואם ועל אשר לא כסה זה האופל מפני · ויהיה כי לא הנזכר בראש הפסוק משמש לשנים כלומר וגם כי לא מפני כסה אופל · או יתפרש בלא חסרון כלו' והיה מכסה אופל גדול אשר כפל עלי ביום צוואת ההכרתה · ובא על דרך למה יתן לעמל אור · והכוונה כי הוא חפץ לא היותו על היותו עם אלו המכאובים יו"מ ואל הרך לבי ושדי הבהילני כי לולא שיד יי' היתה בי לא נצמתי מפני חשך כי לא היה כח ביד החשך להצמיתני שלא אשיב על דבריו כרצוני ולא היה מכסה אותו מפני אופל שלא הראנו אבל המורך וההבהלה שעשה לי גרם לי שאיני יכול להתוכח עמו: נצמתי · לשון כריתה מענין לצמיתות: מדוע רבים מפרשים בזה הפסוק והיותר נכון שבהם מה שפי' הרא"בע ז"ל וכן פי' הרמ"בן וזהו שבא אח"כ גבולות ישיגו: וחזו ימיו · כמו ראו ימיו וי"מ כי הוא מגזרת העי"ן ושרשו חזז על משקל כי שמו אותי ופירושו לשון גבול מן מחוז חפצם כלומר כי ימיו אין להם גבול וסוף כי הוא ראשון והוא אחרון וכיון שאין להם גבול והוא יודע מה שיעשו הרשעים לעתיד למה יחדים שיכיחם לרצונם: גבולות הפליג ברעת הרשעים וטוב הצלחתם לסתור דעת אליפז שמביא מרעת הרשעי' שאיוב הוא רשע כמותם והנה רשעתם של רשעים היא מפורסמת שאי אפשר ללמד זכות עליהם שאמר שמא הם צדיקים כי הם משיגים גבולות שביניהם למען הרחיב את גבולם · והוא מענין לא תסיג גבול רעך שהוא מחזירו לאחור וגודר גדר שדהו בפנים מגבולו לתוך שדה חבירו · וזהו שתרגם אנק' לא תשני: ועדר אחרים גזלו וירעו · אותם לעצמם ולא ימהרו לשחטו כי אין יראת אנשים עליהם: חמור הם גוזלים אלו החלושים וחמור היתומים הם ינהגו ולוקחים להיות שלהם · ושור אלמנה יקחו אותו ממנה כאלו היה להם חוב אצלה כענין כי תחבול אחיך חנם: יטו כל אלו הרעות הם נמשכות אל מה שאמר בסוף ואלוה לא ישים תפלה כי הוא נקשר עם מדוע משדי לא נצפנו עתים כמו שפירשתי: יטו · הוא מבנין הפעיל והוא יוצא לשנים כמו להטותה הדרך כי מפני שהם גוזלי' עוברי דרכים האביונים שאין להם כח להמלט נוטים מן הדרך · ועניי ארץ כלם יחדיו מתחבאי' מכחדם: הן הנה אלה רשעים הם כפראים למודי מדבר כי שם משכנותם וכמו אותם בני אדם שהם יוצאים בפעלם בבקר השכם כן הם משחרים לטרוף טרף ומארץ ערבה ושוחה משם יש לו לחם לנעריו כלומר אין לו אירכו' להוציא ממנה

רלב״ג

לאור יקום רוצח · בעבור האור יקום הרוצח בבקר השכם קודם הגיע אור היו׳ להרוג העניי׳ והאביוני׳ : כגנב · הכ״ף נוספת וכמוהו והוא כאיש אמת : שמרה נשף · המתינה הערב : תשורני · תראני : חתר · מענין מחתרת : יומם חתמו למו · אשר חתמו להם ביום : כי יכיר בלהות צלמות · בבא העת אשר יכיר איש את רעהו והוא כשיאור היום הוא להם כמו בלהות צלמות : קל הוא על פני מים · קל הוא לברוח בבא הבקר על פני המי׳ ושם יתחבא כדי שלא ימצא : יגזלו מימי שלג · ר״ל שהם ישחיתו אותם בקלות עד שיראה כאלו גזלום : שאול

לְאוֹר ׀ יָקוּם רוֹצֵחַ יִקְטָל־עָנִי וְאֶבְיוֹן וּבַלַּיְלָה יְהִי כַגַּנָּב׃
טו וְעֵין נֹאֵף ׀ שָׁמְרָה נֶשֶׁף לֵאמֹר לֹא־תְשׁוּרֵנִי עָיִן וְסֵתֶר פָּנִים יָשִׂים׃
חָתַר בַּחֹשֶׁךְ בָּתִּים יוֹמָם חִתְּמוּ־לָמוֹ לֹא־יָדְעוּ אוֹר׃
כִּי יַחְדָּו ׀ בֹּקֶר לָמוֹ צַלְמָוֶת כִּי־יַכִּיר בַּלְהוֹת צַלְמָוֶת׃
קַל־הוּא ׀ עַל־פְּנֵי־מַיִם תְּקֻלַּל חֶלְקָתָם בָּאָרֶץ לֹא־יִפְנֶה דֶּרֶךְ כְּרָמִים׃
צִיָּה גַם־חֹם יִגְזְלוּ מֵימֵי־שֶׁלֶג

לְאוּרְתָא יְקוּם קְטוֹלָא יִקְטוֹל עַנְיָא וְחַשּׁוֹכָא וּבְלֵילְיָא יְהֵיךְ גַּנָּבָא׃ וְעַיְנָא דְגַיּוֹפָא נְטָרַת נֶשֶׁף לֵילְיָא לְמֵימַר לָא תִסְכִּינַנִי עַיְנָא וְטַמּוּר אַפַּיָּא יְשַׁוֵּי כְּלַפֵּי לְעֵיל׃ הָאִיךְ בַּחֲשׁוֹכָא בָּתַיָּא בִּימָמָא מִתְחַתְּמִין לְהוֹן בִּגְנָזַיָּא לָא יָדְעוּ נְהוֹרָא׃ אֲרוּם כַּחֲדָא צַפְרָא דָמֵי לְהוֹן הֵיךְ טוּלָא דְמוֹתָא אֲרוּם אִשְׁתְּמוֹדַע פּוּרְעָנוּתָא טוּלָא דְמוֹתָא׃ קַלִּיל הוּא לְמִשַּׁט עַל אַפֵּי מַיָּא תְּהֵי לֵיט אוֹרְחָא שְׁעִיעֵיתְהוֹן בְּאַרְעָא לָא יִסְכֵּי שְׁבִיל כַּרְמַיָּא׃ צַחְיָא וּלְחוֹד חוּמְתָא אַנְסִין מֵימֵי תַלְגָא

לאור ז׳ קמצי׳ וסימ׳ נמסר בסדר בראשית ובסוף מיכה : ועין ט׳ וסימ׳ וזנוח ועין גנים תפוח · והנבשון ועיר המלח ועין גדי · ועין גנים והנבשון וקדש ואדרעי · ועין חדה · וקדש ואדרעי ועין חצור · ועין ימינו כהה · ועין נואף שמרה נשף · ועין אלהיהם הות על שבי יהודיא · ה׳ קדמאי שום קרתא : על פני מים ה׳ וסימ׳ ופרשי מכמרת על פני מים · השלח בים צירים ובכלי גמא · נדמה שמרון מלכה כקצף על פני מים · קל הוא על פני מים · חק חג על פני מים :

אבן עזרא

לאור יקום רוצח · בדרכים ויש אומרי׳ שהוא כמו חצך ואמרו כי כמהו ולילה אור בעדני ואיננו כי אם אור ממש : ובלילה יהי כגנב · יורה עליו · ודמה הגנב לנואף שיעשה דבריו ועבירותיו בסתר כאילו ישי׳ סתר בפניס שלא יראו כאלו יחתמו היום שלא יראו בו · ומה שכרם שהמקום ישיב להם הבקר כצלמו׳ כי יכיר עליהם בלהות וישים אות׳ כדבר שהוא צף על פני מים כאשר ינוד הקנ׳ · תקולל חלקתם ולא יפנה אחד מהם דרך כרמים ויאכלו מהעולם הם וחלקת׳ וכרמיהם כמימי השלג שיגזלו אותם ציה גם חום ולא יראה השלג שהיה בעולם כן ירדו אל שאול והם חוטאים : ישכחהו

רש״י

לאור יקום · אם היו עומדים ביום הרי הם עוברים דרכי׳ · ובלילה יהיה כגנב לחתור בתים · והנואף שבהם היה שומר וממתין עד נשף לאמר · וגו׳ · ובסתר ישים פניו לעבור עבירה · שעל כל אלה היו חשודין דור המבול על הגזל · ותמלא הארץ חמס · ועל העריות שנ׳ כי השחית כל בשר : יומם חתמו למו · הואם שהיו חלשים בהם מעשות ליסטי׳ היו סותרי׳ בבתי׳ בלילה וביום היו מסוגרי׳ בבתיהם · לא ידעו אור לא היו מכירין את האור · ולא הוא עת מהלכם · כי יהא להם הבקר צלמות · שביום היו נסגרים ובלילה היו הולכים למשמרותם ולא היו יראים מן המזיקי׳ כלל · כי יכיר בלהות צלמות · מכיר היה כל אחד שלו המבהילים ולא היה ירא מהם · ורבותי׳ פירשו יומם יחתמו למו ביום היו עושין סימנים היכן תרפו של בית והיכן גנזיו של עשיר שהיו מפקידין אפרסמון אצל בעלי בתים עשירי׳ ויודעי׳ הם שיניחנו בבית גנזיו ובלילה מריחים והולכי׳ שם וחותרי׳ שם : קל הוא על פני מים · כשהיו הצדיקי׳ נח ומתושלח מוכיחים אות׳ ואומרי׳ להם שעתיד המבול לבא עליהם היו אומרים קלים אנו לשוט על המים ויש לנו גומא ודברים קלים לעשות מהם אניות ולשוט · תקולל חלקתם בארץ · לא יפנה דרך כרמים · היו מקללי׳ את חלקם בארץ לאמר לא יפנו דרך הטוב בדרכי הצדיקים הרמים ושוכנים ברומו של עולם · כרמים הם צדיקי׳ ופרנסי הדור · כמו ונתתי לה את כרמיה משם ותירג׳ יונתן ית פרנסהא · היו מקללים את חלקם בארץ · מתקלקלת היתה חלקת׳ שהיו משחיתי׳ זרעם לבטלה · כמו כי השחית כל בשר · תקולל לשון קלקול · לשון אחר תקולל חלקתם · הדורות שאחריה׳ מקללים בהם מי שפרע מדור המבול · כ״ש · ל״א תקולל חלקתם · לא יפנה דרך כרמים · לא היו מקבלי׳ תוכחה מן הטובים : ציה גם חום יגזלו · מפני רעתם גרמו להם שנה אחת להשתנות עולם משפט סדריו זרע וקציר וקור וחום וקיץ וחורף : תימני

מ״ע ספורנו

לאור יקום רוצח יקטל · וכן לא יתקוממו האל על קצת רשעי אשר לא בלבד יזיקו בממון אבל גם בגוף ובעריו׳ ועם זה הם בלתי מחשיבים יראת האל ונשמרים ממורא ב״ו · כי אמנם לאור יקום רוצח יקטל עני ואביון · ביום שיגזול עני ואביון יהרגהו פן יגלה הדבר למלך או לשופטים · ובלילה · שלא יירא מזה יהי כגנב · ולא יהרגהו · וכמו כן עין נואף שמרה נשף לאמר לא תשורני עין · ולפעמי׳ סתר פנים ישים · בחשבו שלא יראוהו אחרים כמו שהוא אינו רואה אותם · ולפעמים יחתר בחשך בתים יומם חתמו למו · מציינים ומשימים סימן ביום על הבתים אשר שם אשה יפה ובלילה עושים מחתרת בהותו הבית שנהגו בו הסימן ונרשם להכנס שם · לא ידעו אור כי יחדיו בקר למו צלמות · וכל פסקיהם בלילה כי הבקר הצלם כו׳ צלמו׳ ומסוכן להם שיגלה רשעם : כי יכיר בלהות צלמות קל הוא על פני מים · וכאשר יכיר הכנת עונש השופטים איזה מאלה הרשעי׳ תפול עליו מורא ב״ו ויברח בספינו׳ קלות · תקלל חלקתם בארץ · אף על פי שהשופטים יקחו את ממונו לא יחוש לזה · לא יפנה דרך כרמים · שנמצאים שם בני אדם וירא פן יגלו לשופטים וירדפוהו : ציה גם חום יגזלו מימי שלג · וכבר קרה לקצת רשעים שיוצאם והוא גזלו מהם מימי שלג הנוזלים מן ההרים אל הנהרות כמו שקרה למצרי׳ בימי יוסף שלא עלה נילוס כדרכו והיה רעב של כליה וזה קרה להם כי אמנם שאול חטאו · כאמרו כמעשה ארץ מצרים אשר ישבתם לא תעשו : ישכחהו

תורת חסד · יראת שדי

או יר׳ ובלילה יהי כגנב ולא גנב ממש והוא לומר לכל כי לא עשה הפועל הרע ההוא בלילה לפי שלא רצה לגזול אותו בפומבי כי אם לגנוב אותו בצנעה וכו׳ רק שכוונתו היא תמיד לקחתו בפומבי כגזלן ולא כגנב ממש והוא אומר כגנב ולא אמר יהי גנב והנה דרכיו אלה הם שלא כדרך העולם כי הנה הענין כואף שמרה נשף לאמ׳ לא תשורני עין וכו׳ וסתר פנים ישים מי שחתר בחשך בתים כדי שגם או לא יראוהו ואלה הרשעי׳ יומם חתמו למו האוצרות אשר הם מלאים כל טוב ולא ידעו אם יש אור בעולם ובעלי האוצרות ההם יראו מה שהם חותמי אוצרותיהם גם כאילו היו שלהם והענין הלזה הוא להם יען כי יחדו ענין הבקר הוא להם כצלמות וכאילו אין אדם רואה אותם והענין הזה בעצמו הוא אומר כי יכיר בלהות צלמות וכמו שביאר הרלב״ג וז״ל יר׳ בבא העת אשר יכיר איש את רעהו והוא כשיאור היום הוא להם כמו בלהות צלמות ע״כ : קל הוא וגו׳ כתב הה״ר שמריה האיקרטי יר׳ לא יפנה בדרכו ושבעו לפנות אל המקומות השפלים כרמי׳ ויהיה כף כרמים כף הדמיון ע״כ · ציה גם חום וגו׳ יר׳ יהי רצון מלפניו ית׳ שיהיה להם ציה גם חום ויגזלו מימי שלג כדי להתקרר וכו׳ וזה יהיה להם תמורת מה שנתחממו להרשיע במעשיהם הנז׳ וישכחהו רחם והיא אמו או אשתו מתקו רמה עוד לא יזכר ותשבר כעץ עולה מאיש כזה או

אבן יחייא

וכאשר יחשך הלילה יהי כגנב וילך לאט אל הבתים לגנוב במחתרת את אשר ימצא ידו · והוא כואף אשה וחסר לב ולכן עינו שמרה ומקוה הליל׳ לאמר לא תשורני ויביטני עין בלכתו אל האש׳ וישים סתר על פני האנשים חשך הלילה שלא יכירו בו · והנואף הזה חתר ועשה מחתרת כדי ליכנס בו ללכת אל הנשים בבתים שיומם חתמו ועשו האותות בהם כדי שיכירום אח״כ בחשך הליל׳ כי גם הם לא ידעו אור · כי ביום ישבו ובלילה ילכו אוהב למלאכתם הרעה מדאי אל דמי ומאשה אל אשה : כי יחדיו הגנב והנואף אור הבקר הוא להם כצלמות · וכאשר יכיר איש את רעהו יהיה להם בלהות צלמות כי יפחדו ויברחו להם · וקל הוא על פני מים כי זולת מה שינהגו ביבשה עוד יגזלו יורדי הים · באניות קלות המרוצה וכאשר יעלו מאניותיהם לא יפנו דרך כרמים ולא יעלו במקומות הנושבים לפחדם מהאנשים · אבל יעלו במדברות ויהיה האלק שלהם מהארץ המדבר המקולל ובלתי מיושב מקום שיש בו ציה גם חום · ואם ירצו לשתות צריך שיגזלו בים מימי שלג מהאניות האחרות : ואלה הרשעים חטאו כאשר הורגים האנשים ומשימים אותם בשאול באופן שההורג ההוא אשר לא ישוב עוד לביתו ישכחהו רחם אמו אשר ילדתו כי אחרי אשר בכתה אותו בכי גדול מה לה ליהרג עליו כי מה יועיל לו ויתמתיק אליו בקברו הרמה · ולא יזכר במקומו כי נשבר כעץ העולה מהרשע הלז להיות הדבר כאשר ולא נודע מזה דבר : ואם הרשע יקח אשה יהיה לתכלית יופי כי ירעה עקרה אשר לא תלד ליופיה : ואלמנה

אוהב משפט

ממנה פרנסת ביתו כי אם הארץ ערבה לפי שאם הוא גוזל הבריות ובגזלותיו נותן לחם לנעריו : פראים · חסר כ״ף הדמיון וכמהו ועיר פרא אדם יולד וכן והוא יהיה פרא אדם · וכן יצאו בפעלם חסר מלת כמו כלומ׳ כמו אשר יצאו בפעלם כן הם משחרים לטרף · והתרגום אמר הא כמרודיא במדברא הא כדין נפקין בעובדהון בשיא מקדמין לבזתא במיסר׳ ליה מיכל׳ לטליי׳ ערבה · הוא המקו׳ שאינו מיושב : בשדה בלילו שתי מלות כלומר בשדה שאינה שלו יקצורו כי הם גוזלים השדות וקוצרים אותם : וכרשע בעל זרוע

הרמב״ן

לאור יקום רוצח יאמר כי בבא האור לא יוכל לעשות כרצונו בממון בני אדם רק יצטרך לגזול ולרצוח את הנגזלים כי ימנעו מהם הגזלה : ובלילה יהי כגנב ויעשה כרצונו וילליה ולא יהיה צריך לרצוח ולהלחם עם אדם על כן היו במורדי אור ושוכחים אותו ויש מפרשים במורדי אור שהם מורדים באור העולם הוא האל ית׳ וית׳ כענין וישבע בחי העולם לא יכירו דרכי השם ונתיבותיו רק מתקלפים ופונים למעלה בבא האור עליהם : כי חרה להם ועוד כי ענין מרד כפון להתפרש כן : ועין נואף · שממתנה נשף ועוד קשה להם האור כי בנשף בערב יום יתאפו בשיאור להם : וסתר פנים ישים · כמו ובסתר פנים ישים שישים הנואף פניו בלילה במקום הסתר שלא יראהו ולא יהיה נכר שם : חתר בחשך בתים עשה בתים בתחלות הארץ תחת העפר להסתר שם בחשך ולא יעשה פתח ניכר ונראה רק במחתרת יכנס להם בלילה והיום חתמו הבתים בעדם ויסגרו המחתרת שלא יראה שיהיה שם בית והנם אינם יודעים אור כי שם יהיו נחבאים כל היום : כי יחדיו בקר למו צלמות כי לאלה הרשעים יחד כולם הבקר להם כמו צלמות כי יכיר איש את חברו בלהות צלמות הוא להם ולמו כמשך כי יכיר בלהות צלמות למו והתרגו׳ אמר ארום כחדא צפרא דמי להון היך טולא דמותא ארום אישתמודע פורענותא דטולא דמותא וגו׳ ונראה שהוא מפרש כי הבקר להם כמו צלמות כי יכיר אחד מהם בלהות צלמות שיבאו לו כיום כי יתפשוהו בני אדם : קל הוא על פני מים כל אחד מאלו הרשעים הוא כדבר הקל השט על פני המים שלא יושב : וחלקתם תקלל בארץ · שלא יעבדו חלקתם ולא יפנו אל דרך כרמיהם ללכת שם לעבדם ולשמרם רק כל רצונם והפצם מגזל ועשק ורצוח וניאוף : ציה גם חם · יאמר כי כאיה וחום גדול הבאים על השלג והוא כמים ושטף מימיו נגזל ונכרת כהרף עין כן יתתו כרגע וילכו חטאים לשאול וכן אמר התרגו׳ היך צחותא וחומא דאנסין מימי תלגא וליתיהון היכדין לשאול השהפיו פחד חטאו שכוי כי נשתניה צורות׳ בדרדתם שאולה וענין כל חטא הוא שבוי הדבר הנכון לעשותו מלשון אל השער ולא יחטיא : ישכחהו

ר׳ אברהם פריציל

לאור יקום · ובאור היום יקום הרוצה ללכת בפרשת דרכים להרוג עני ואביון אם ימצאהו משפים למלאכתו ובלילה יעמוד בעיר מסתתר לגנוב כגנב באשר ימצא : ועין נואף · וגם עין נואף שמרה הלילה וממתין עד החשך באמרו לא תשורני עין ולא תראני אף ישי׳ פניו בסתר מעוטף ראשו בבגדיו : שמרה נשף לשון המתנה · כמו ואביו שמר תשורני תראני : חתר בחשך · והרשע הגנב הלז חתר ועשה נקב בלילה בקירות הבתים אשר ביום חתמו למו ר״ל אשר עשה להם ביום סימן וחותם להכירם בחשך כדי ליכנס בם ולגנוב את אשר ימצא : לא ידעו האור · ר״ל כי בהתעסקם בגנבה בחשך הלילה אינם חפצי׳ לדעת אור היום ולראותו כי האור והיום מזיק למלאכת הגנבים · כמו שאמ׳ אחר זה ואחר מן במחתרת ימצא הגנב : כי יחדו · כי יחדו לכל הגנבים בקר להם כמו צלמות פן יקרה להם מקרה להכיר איש את רעהו כי אז יהיה להם בהלות וצלמות ויפסדו וינוסו למען לא ימצאו : בלהות · כמו בהלות לשון רעד ופחד מן השרשים המהופכים : קל הוא · ובהגיע היום ינוסו כל אחד מן הגנבים קלים ברגליהם על פני מים לעבור בזו דרך את המים ואחר כך תקולל חלקתם בארץ ר״ל שידרכו ויבריחו ויפחתו דרך חלקת ארץ מקוללת ומדבר לא עבר בה איש ורגל בהמה ולא יעברו בלכתם דרך כרמי׳ פן ימצאו איש : ציה גם חום · וכמו שארץ ציה וצמאון וחום השמש הן המה הגוזלים ובולעים ושואפים במהרה ובקלות כמרץ מימי השלג הנתכים והכף יחרבו ויבשו כן יעשה השאול לבלות ולכלות ולהמית בלי בער אלו האנשי׳ אשר חטאו בנפשותם ויהיה הרצון בזה שיגיע בשאול במהרה האיש החוטא והרשע וימות בקלה כמו שהחום והיובש יגזול ויעביר מימי השלג הנתכים והנגרים : ציה ארץ ציה או זמן היובש יגזלו וישאפו מימי השלג או כמו בבליה והחום יגזלו ויבלעו מימי שלג כן היה ראוי שהשאול יבלע במהרה ובקלות הרשעים אשר חטאו · ודומה כמעט לפירוש ראשון : ישכחהו

[illegible]

רש"י

מימי שלג · כמו ומימי שלג גם אות' גזלו מן העולם · לפי ששאול חטאו · יש תיבות חסירות וי"ו · כמו ואני ככבש אלוף · והוא נפתר ככבש ואלוף · עוד הרב' במחברת מנחם בן סרוק : ישכחהו רחם אמו · דרש ר' תנחום שהיו דור המבול כוטלים את בניהם וכותני' תחתיהם לסתו' ארובות התהום · ואפי' אמו לא היתה מרחמת עליו : מתקו רמה · למות ולאכול רמה בשרם · עוד לא יזכר · בשנה אחת נעקרו · ועל ארבה שניתן להם מתחילה היה איוב קובל שהרבה מתו ולא ראו בפורענות זו : רועה עקרה לא תלד · כך היה מנהגם נושא שתי נשים אחת לתשמיש ואחת לבני' · זו שעומדת לתשמיש משקה כוס עיקרין כדי שלא תלד עולמית ומאכילה תפנוקי' ומרחיצה ומקשטה כדי שתהא נאה וזו העומדת לבני' מלבישה בגדי אלמנות ומרעיבה · וזהו שאומר העקרה שלא תלד היה רועה ומטיב · ואת האלמנה העומדת לבנים לא ייטיב : ומשך · הקב"ה אותן אבירים בכחו לפורענות ולמחייה מתוך ארבה שהאריך להם · יקום יום אחד ולא יאמין בחיין · כמו בחיים · ביום הזה נבקעו כל וגו' : יתן לו לבטח · עד יום אידם ונשענו : רמו · מעט נסתלקו מן העולם כמעט רגע : והומכו · נדכאו ונתמסכנו · בכל יקלפון · כשאר כל הקפצים וכמלים בעת קציר ובציר ומסיק שנקפצי' יחד כן תמו כרגע : ואם לא איפא כאשר אמרתי יבא אחד מכם ויכזבני · וישים לאל מלתי · שאני מהרהר אחריו לדעת מדותיו שמאריך אף לרשעים · ואת אוהביו כמוני הוא מייסר ואינו ממתין · כמו שקבל למעלה · כי לא נצמתי מפני חשך · ואילו שגבולו' ישיגו וכל אלה עשו לא הוכו ביסורין : מענה

איוב כד

כ שֶׁלֶג שְׁאוֹל חָטָאוּ׃ יִשְׁכָּחֵהוּ רֶחֶם ׀ מְתָקוֹ רִמָּה עוֹד לֹא־יִזָּכֵר וַתִּשָּׁבֵר כָּעֵץ עַוְלָה׃ רֹעֶה עֲקָרָה לֹא תֵלֵד וְאַלְמָנָה לֹא יְיֵטִיב׃ וּמָשַׁךְ אַבִּירִים בְּכֹחוֹ יָקוּם וְלֹא־יַאֲמִין בַּחַיִּין׃ יִתֶּן־לוֹ לָבֶטַח וְיִשָּׁעֵן וְעֵינֵיהוּ עַל־דַּרְכֵיהֶם׃ רוֹמּוּ מְּעַט ׀ וְאֵינֶנּוּ וְהֻמְּכוּ כַּכֹּל יִקָּפְצוּן

כה וּכְרֹאשׁ שִׁבֹּלֶת יִמָּלוּ׃ וְאִם־לֹא אֵפוֹ מִי יַכְזִבֵנִי וְיָשֵׂם לְאַל מִלָּתִי׃

ויען

תרגום

תַּלְגָא וְלֵיתֵיהוֹן הֵיכְדֵין לִשְׁיוֹל אִתְנַשִּׁיאוּ שְׁיוֹל אִתְחַיָּבוּ׃ ת"א הֵיךְ צָחוּתָא וְחוּמָא דְאַנְסִין מֵימֵי תַלְגָא וְלֵיתֵיהוֹן הַכְדֵין לִשְׁיוֹל אִתְנַשִּׁיאוּ שְׁיוֹל אִתְחַיָּבוּ׃ אַכְזָרָאִין דְנַשִּׁיאוּ לְרַחֲמָא מִסְכֵּינִין אִתְבַּסִּימוּ לְרַחֲשָׁא תוּב לָא יִדְכַּר וְתִתְבַּר הֵיךְ קֵיסָא עֵילִיתָא׃ ת"א מְטוּל דְבַטִּילוּ אַפְרָשׁוּתָא דְמַעֲשַׂר דְאִתְפַּקָּדוּ בְּעִידָן חוּמָא דְקַיְטָא אִתְמְנָעוּ מִנְהוֹן מֵימֵי מִטְרָא וְתַלְגָא לְבֵית קְבוּרְתָּא אִתְחַיָּבוּ׃ דְּמַרְעֵ עֲקָרָא דְלָא תְלִיד וְאַרְמַלְתָּא לָא יוֹטִיב׃ וְיִנְגִיד גִּיבָּרַיָּא בְּחֵילֵיהּ יְקוּם נְחַת וְלָא יְהֵימִין בְּחַיֵּי׃ יְהִיב לֵיהּ תֵּיבוּתָא לִרְחִיץ וְיִסְתְּמַךְ וְעֵינוֹי עַל אוֹרְחֵיהוֹן׃ אוֹרִיכוּ כִּזְעֵיר פּוֹן וְלֵיתוֹי רִישְׁעָא וְאִיתְמַכְנִיאוּ בִּזְמַן דִּיסוֹפוֹן יִתְקַטְעוּן וּכְרֵישׁ שִׁיבּוּלָא יִתְקַטְפוּן׃ וְאִין לָא קְשׁוֹט דִּיכֵי הָן הוּא מָאן דִּיכְדְּבִינַנִי וִישַׁוֵי כִּדְלָא הֲוַת עִיקַּר מִילְתִי׃ ואתיב

מסורה

כעץ ג' וסימ' יבש היה כעץ · ויסע כעץ תקותי · ותשבר כעץ עולה : בחיין ומשך אבירים הוא חד מן א"ב נ"ון ארוכה בסוף תיבות' וסימ' נמסר במס' רבת' במערכת אות הנ"ון בס"ד : ואם לא ב' בספר' וסימ' ואם לא איפוא מי יכזיבני · ואם לא ישמעו בשלח יעברו :

רלבג

שאול חטאו · וכן ישחית שאול בקלות האנשים אשר חטאו : רחם · אוהב תרגום אהב מרחם : מתקו רמה · רמה תאכלהו וימתק לה : רועה עקרה · משבר עקרה : יקום ולא יאמין בחיין · יקום כל אחד מהאבירים ולא יאמין בחיין ליראתו מהרשע : רומו מעט · פועל עבר ועניינו כשסרו אלו האנשי' והרחיקו מעט לא ימלא אז הרשע בעיר אבל יהיה עיניהו על דרכיה' להרגם : והומכו · פועל עובר מבנין הופעל והשרש נמך ויהיה נמך ותכך שני שרשים בענין אחד והוא מענין וימוכו בעונ' : ככל יקלפון · ככל אחד מהאנשים אשר לא כרתו ברית עמהם יקלפו הרשעים פיהם שלא יצעקו ויהרגו אותם : ימלו · יכרתו : לאל · להבל ולדבר שאינו : ביאור דברי המענה ענה איוב ואמר גם היום שהמריתי והפלגתי בכעסי להתרעם תרעומת רב כבדה מכתי יותר מאנחתי ולזה אל תאשימני אם הגדלתי והוספתי להתרעם על מכאובי · מי

אבן עזרא

ישכחהו רחם · אמו ותמתק לו רמה יותר : רועה עקרה · מן תרועם בעבור שהיה רוע' עקרה לא תלד · וזכר העקרה בעבור שאין לה בנים שיעזרו אותה והאלמנה שאין לה בעל : ועוד שמשך אבירים בעלי כח בכחו והוא שידע כאשר יקום ממטתו שיתכן שימות : יתן לו לבטח · נתן לו המקום מה שרצה וישען כי יוכל להנקם ממנו ועיניהו על דרכיה' : רומו מעט · אמר אם התרוממו מעט כלם יאבדו : והמכו מן וימכו בעונם : ככל · ככול : לאל · ללא : המשל

מ"ע ספורנו

ישכחהו רחם · והנה הדור שהיה אז ברחם גם שמעו זה מהבותם שכח בלזה : ימתקו רמה וכמו כן שכח שיוסף שכבר מת והיה רמה אז המתיק כבר הפורענות · עוד לא יזכר · להטיב לביתו אחריו כאמרו אשר לא ידע את יוסף · ותשבר כעץ עולה · והנה המלך אשר עשה העול לבית יוסף ואחיו כשבר ומה אחרי כן כעץ שהשאיר ענפיו ופריו : רועה עקרה לא תלד · והוא הענף שהם תהיו למלך הוס"ף ברשע וקם למטה רשע להיו' משבר העץ בעבור' פרך מגזרת ידעוך קדקד באופן שהנשואה היתה עקרה לא תלד שלא ישליכו הבן ליאור · והאלמנה · והאומה ישראלית כלה שהיתה כאלמנה מבקשת לשוב אל אביה בנעוריה באמרם נלכה נזבחה לאלקינו : לא ייטיב · לא אבה להטיב לה בזה שיניח' ללכת לזבות לפניו : ומשך · לרצונו · אבירים · פריו ועבדיו · בכחו · בכח מלכותו · יקום · וקם נגד הא' ית' ולא יאמין בחייו · ולא היה לו שום דרך שיחשוב למלט בו את חייו וחיי עבדיו כמו שאמר לו הא' ית' כי עתה שלחתי את ידי ואך אותך ואת עמך בדבר : יתן לו לבטח וישען · והנה האל ית' נתן לו חוזק לב שיעשה זה לבטח וישען על גבורתו · ועיניהו על דרכיהם · וזה עם' להתעלל בם על רוע דרכיהם : רומו מעט · והכ' הורמו מעט מהשע' באמרם ה' הצדיק ואיננו ואותו המעט על' תכף בתהו · והמכו · ונתדלדלו בהשאילם לישר' כלי כסף וזהב ושמלות · ככל יקפצון · ובזה נעשו קופצים יד ובלתי סובלים חסרון אותו הממון מהם בכל כמו שהוא המנהג בכל בני אדם ובשביל הממון רדפו את ישראל ושמו את עצמם בסכנה להכנס בים : ואם לא איפה · ואם לא היתה זאת מפעול' הרע שקלקל את שכלם ובבחירת' להכנס שם להמית' מי יכזיבני · מי יתן בזה סבה אחרת כי הא' לא יקלקל הבחירה לאדם כדי להמיתו על זה · כי המנם זה היה עול בקו : בלדד

אוהב משפט

מזהאנך דום : תפלה · הוא דבר שאין בו קימה כמו והנס טעים מותו תפל או דבר שאין בו טעם כמו היכל הפל מבלי מלח כלומ' דבריהם מתקיימים כמו הדברים שיש להם טעם · והתרגו' אמר מקרתא בני אנשא נהקים ונפשת קטולין חרבא תגלה ואלהא לא ישוי חובא · פירשו לשון תמיהה והנכון שהוא נקשר בראש הענין · וכן פירשוהו הראשונים ז"ל : המה י"מ שאוהרשעי' הם היו מורדים באור העולם זהו הקב"ה ולא הכירו דרכי מצות ולא ישבו בנתיב אזהרותיו · וי"מ בהם ...

אבן יחייא

ואלמנה אשר היו לה בנים לא ייטיב ולא תהיה טובה בעיניו כדי להוליד בנים אחרי אשר הנסיון הוכיח היותה יולדת וזה יען כי כל דרכיו הם לשם הנאת הגוף ולא לשם שמים : ואף כי הוא איננו מבקש להוליד בנים המזל יעזרהו כי בכחו ימשוך ויוליד בנים אבירים · אשר בזקנותו יקום ויבטח וישען עם היות השגחתו ועיניהו על דרכיה' באופן שיקום ויהיה לו תקומה ושארית ברכה מבני' אבירי' בארץ עם היותו בלתי מאמין בחיי' הנצחיי' · וכאשר בניה' יתרוממו מעט כל א' מהרשעי' האלה ימותו אחרי השאיל' ברכה בארץ · וזהו אומרו ואיננו ותהיה מיתתם קלה ובלי עונש וצער כי כאשר יתלו את חליים אשר ימותו בהם והומכו כי ישובו דלי בשר מלשון כי ימוך אחיך כדרך כל העולם או יהיה החולי קצר ולא ארוך וכאלו יקפצון וידלגו החולי ויתקצר · ואז ימותו מיתה טובה כי ימלו ויכרתו כראש השבולת היבשה הקלת ההשבר באופן שהרשע כל ימיו פעל רעה ובסופו יניח נרכה בארץ מבנים אבירים · וחוליו מהמות יהיה קצר ומיתתו תהיה קלה · עם כל בלתי האמנתו בחיים הנצחיים ובהשגחת האלוה · מה שהדבר הלז הוא דבר אמיתי ומוחש ואם איננו כן מי הוא זה אשר יכזיבני וישם לאל מילתי כי ישימה שוללית ולא חיובית בהראותו היות ההפך מאשר אמרתי : ויען

תורת חסד יראת שדי

או יר' עולה מאיש רועה עקרה שלא תלד כדי שתהיה תמיד יפה וכו' כמו שפי' המפ' ז"ל · או יר' ישכחהו רחם תמורת מה שהוא רועה עקרה שלא תלד וכו' ותשבר כעץ עולתו כלו' שלא יהיה לו יכולת אפי' לעשות מעשיו הרעי' תמורת מה שלא נתאמץ להטיב לאלמנה וכו' · או יר' יהיה רועה עקרה לא תלד ולא יהיו לו בנים תמורת מה שהנהיג לעצמו חמור היתומי' · ואלמנה לא ייטיב כלומר אם יהיה במשפחתו שום אלמנה לא יוכל להטיב לה תמורת מה שקבל שור אלמנה · והה"ר שמריה האיקריטי כתב הנה ישלים איוב בהפלאה הזאת ויאמר הרשע הגמור אשר הוא רועה עצמו מעקרות ואלמנות ומשך עמו גוזלי' וחומסים כמוהו ולרוב הכרתו את רשעו יקום בבקר ולא יאמין הוא עצמו שיעריב בחיים כי הוא ירא תמיד מן הנקמם ממכו וכו' ואומר לא תלד יר' לומר שהעקר הוא ממכה ואומר ומשך אבירים בכחו יר' ומושך גוזלים ותומסי' כמוהו והוא אומר בכחו ע"כ · וכפי פירוש זה יבא על נכון אומר אחר זה יתן לו וכו' ויר' לומר כי בראותו כי האל ית' יתן לו מטובותיו לבטח ישען בזה ולכן לא די לו מה שהוא עושה מן הפעל הרע אלא שעיניו הוא על דרכיהם של האבירי' הנזכר שמשך בכחו וכו' ואולי אומר ומשך אבירים בכחו ר"ל שהוא היה סבה שהרשיעו רבים ממה שלמדו ממעשיו : ואולי לזה בעצמו קראם אבירי' לומר שהיו מתחלה אבירים עם מעשיהם הטובי' והרשע הלזה משכם בכחו לעשות גם הם כמעשיו

הרעים ולא יאמין בחיין האמתיים וכו' : **רומו** מעט ואיננו יר' ואיננו יודע כי אם רומו מעט האבירים הללו הכה או תכף איננו כי הם בעצמם יבקשו דמו והומכו אלו עם אלו כי בפרוח רשעי' כמו עשב ויציצו כל פועלי און והכל הוא להשמדם וכו' · או יר' ואיננו במציאות האיש שעיניו על דרכיהם כי ימות בפתע ובכן יומכו האבירי' הנזכר ויקפצון משם בראותם כי מת גבורם ויכוסו ובראש שבולת ימלו מה שאין כן העניין אצל האנשים הטובים כאשר ימות אדונם כי ילכו מיד אצל אדון אחר אך האבירים הללו להיותם אבירי' בכחו להרשיע מי יקח אותם אצלו ובכן כראש שבול' ימלו כאמו' : והרד"ק כתב ויש אומרים בכל ענין מאומה כמו ואין לפתחך כל בבית ע"כ : **ואם** לא איפו ובזמר יר' ואם לא איפו תרעומתי על ענין בטול תורתי מי יכזיבני שיאמר לי שדברתי שקר וישם אצל ולהבל מלתי זאת או יר' מי יכזיבני לדבר זה של הבטול תורה וישם לאל מלתי והיא מה שאמרתי אולי חטאו בני וכו' אשר מלך זה גם היום מרי שיחי וכו' : הכלל העולה ממענה זה שהיה אומר איוב כי גם היום עם כל מה שאמרו לו חבריו אין מי שיוציאני מסברתי זאת שמרירותו בא לו מצד שיחו ומידו היתה לו מכתו ועל הכל הוא מיצר על מה שהיו יסוריו יסורין שהיה בהן בטול תורה אשר אם היה תמיד עוסק בתורה היה יכול לשפוט המשפטים בלי שום מורא ופחד מצד מה שבקרב אלי"ם ישפוט וכו' והיה קרוב לנבואה וכו' והיה כמעט יכול לדעת ענין ד' קצוות העולם ומה שברא האל ית' נד צפון. ועדין הוא חרב וכו' מאחר שכבר ידעו האל ית' שכבר שם דרך וכו' והוא ראוי לשיראנו בישע אלי"ם · ובאשורו ית' אחזה רגלו וכו' ועושה מצותיו ית' בשביל מה שהם מצותיו ית' ע"ד שאז"ל אל יאמר אדם אי אפשי בבשר חזיר כו' והיה יודע ענין מה שרמ"ח אבריו ושס"ה גידיו הם כתרי"ג מצות וכו' והיה מאמין באחדותו ית' ויכולתו והשגחתו בנבראים וכו' והיה יכול להוכיח את הרבים העושים שלא כרצונו ית' בהיותו לומד עתים מה בתורה שאז לא יאמרו לו טול קורה מבין עיניך כשהיה אומר לאיז' מהם טול קיסם מבין שניך וכו' והוא כענין או"ל אם ראית ת"ח שעבר עבירה וכו' אל תהרהר וכו' מה שאין כן בהיותו בלתי לומד בתורה תמיד והוא לפי כי המה הרשעים שבדורו היו במורדי אור התוכחת וכו' ובכן לא הכירו דרכיו ית' והם עושים מעשיהם במחבי לשכעים אשר מלך זה הוא מן הראוי שתקולל חלקתם בארץ וכו' ושיגזלו מימי שלג כדי להתקרר בהם וכו' ושים כחם הרחם וכו' אם לרשעים ההם ואם למחזיק בידיהם אשר משכם בכחו ולא האמין בחיים האמתיים אחר שהוא רואה שהוא יקום בבקר ממה שהאל ית' חוזר ונותן לו את נפשו וכו' באופן כי על הכל היתה תרעומתו על ענין בטול תורתו ועל מרי שיחו שאמר אולי חטאו בני וכו' : ויען

הרמ"בן

ישכחהו רחם · יאמר כי אחרי מותו תשכחהו אשתו והוא מתוק לרמה ותאכל בשרו ושארו ונשבר כעץ בעבור שאין לו זרע כי האשה אשר רועה לו היא עקרה שלא תלד וכאלמנה בלא בעל שלא ייטיב ממנה להיות לו בן או בת והנכון בעיני כי יאמר שהוא נשבר כעץ בעבור שהיה רועה עקרה כי שלא תלד והאלמנה שתבוש ותפיל כי לא היה חפץ שיהיה לו זרע כאשר איננו חפץ בחלקת שדה או כרם : ומשך אבירים בכחו · והוא היה מושך בכחו אפי' האבירים אשר להם זרוע עם גבורה ויקום הרשע על כל אחד מן האבירים ולא יאמין כי יהרגמו או יגזול אותו ויתכן לומר יקום הרשע בבקר ולא יאמין בחיין כי הוא כלחם עם העם ואביריהם כאשר אמר בו לאור יקום רוצח והנה הוא מסתכן תמיד כענין הנה אנכי הולך למות והראשון נכון : יתן לו לבטח וישען · הרשע עליו כי בו ילכד ברשת אדם רק יכליא מרמה בידו ויבטח בהצלחתו כל ימי חייו ועיני האל על דרכיהם כי רואה דרכם הרעה ואינו מושיע הנגזלים מידו רק איננו עושה בהם משפט וזה השלמת תלונתו כאשר השלים למעל' ואלוה לא ישים תפלה כמו שפירשתי רומו מעט ואיננו התרוממו מעט ואיננו גל אחד מהם ימות : והמכו · מן וימכו בעונם יאמר כי יתרוממו ויגבהו וכמעט איננם רק יהיו נשפלים ונמוכים לארץ וכל בני אדם יקפצון וידלגו ממקומם כלומר יכרתו ככל הנכרתים או יהיה ככל יקפצון כולם כאשר הם יקפצון : וכראש שבלת ימלו · ואין להם שרש וענף והנה איוב לא יפליג בהבדן אלה הרשעים רק כונתו לאמר כי יש רשעים איננם חפצים בבנים ובבנות ולא בנחלת שדה וכרם רק חפצם רציחה ונאוף וגנוב והם עושים כן כל ימי חייהם ומתי' כשאר בני האדם ואם הם נכרתים מה יזיק להם זה כי חפצם ורצונם הוא וכל זה לסבור דברי חבריו אשר יאמרו כי הרשעים ישאו עונותם על פניהם וזרעם אחריהם והוא השיב להם בתחלה כי מה חפצו בביתו אחריו ועכשיו ישיב להם כי חפצם שיאותו בלא בנים והם מתאוים תאותם בעולם הזה ועל כן השלים ואם לא איפה מי יכזיבני שלא יהיה כן תמיד בעולם וישם לאל מלתי : ויען

ר' אברהם פריצול

ישכחהו רחם · ואחר מות הרשע בקלות כמרץ ישכחהו רחם ר"ל אוהב וריע וימתק לו הרמה דרך משל שמת בלי כחש בשר ולא יזכר עוד שמו : ותשבר כעץ עולה לפי שמת בנקלה ובבלי חולי מכאיב במהרה כמו שישבר העץ כן נשבר איש עושה עולה וגם זה הוא כנגד הדין שימות רשע בלא צער כאמרו אין חרצובות למותם רחם אוהב וריע כתרגומו אחזת מרעהו שיעת מרחמוהי ומן ארחמך ה' לדקי או ישכחהו רחם שהיה מן הראוי והיושר שהרשעים ימותו במהרה וישכחהו רחם ואוהב וימתק בשר' לרמה באופן שלא יזכרו ותשבר זרועם והעולה שהם עושים כמו שישבר כעץ : רועה עקרה · ועוד זכר מרוע מעשי הרשע ואכזריות לבבו להורות על רוע הסדור אם השם ישגיח ואמר כי בחיי הרשע היה רועה ומשבר ומכאיב אפילו האשה העקרה אשר לא תלד להכאיבה ולצער אותה ביותר וגם לאלמנה הבוכה ומצטערת לא ייטיב לה : רועה עקרה · לשון שברון מן תרועם בשבט ברזל : ומשך אבירים · ובהיות הרשע חי לגודל חזקו ותקפו היה מושך אנשים אבירים וחזקים בכחו כגדול והיה הורגם או גוזל אותם : יקום · וכאשר היה קם הרשע הנזכר על אחד מן האנשים לא היה מאמין העני בחייו להכלל ממנו לגודל כחו : בחיין · כמו בחיים כמו תכין תנים : ימים ימין : אחרים אחרין : יתן לו · והרשע הלז בחייו היה נותן לו ידו וכורת ברית עם רבים מהאנשים ומבטיחם שלא יזיק להם וישען העני בהבטחה זו או שהעני יתן לו לרשע מעניותו כדי שיעמוד לבטח שלא יזיק לו הרשע ועם כל זה עיניו מן הרשע על כל דרכיהם מהאנשים שהבטיח כבר ויערים עליהם להרגם או לגזול אותם ויפר בריתו שהבטיחם : רומו מעט · מהאנשים המובטחי' מן הרשע כאשר רומו וסרו מעט מעיני הרשע באופן כי איננו לפניהם כשיחשבו להיות נצולים והנה הומכו ונמוכו ונמעכו ונכרתו בכל מקום שמצאם הרשע וקפץ וסגר פיהם להרגם תכף פן יצעקו בקולם וכראש שבולת כן פרח ראשם וימלו רומו עניינו פרו לשון עבר והמכו מן ימך המקרה יקפצון סגר פיהם ימלו נכרתו : ואם לא איפו : ואם לא אמת הדבר הזה אשר דברתי מן הרשע ומרוב רשעו ושהשם מאריך לו שלא כראוי איפוא הוא האיש אשר יכזיבני מזה

וישם לאל מלתי · ר"ל שישים מלתי ודבורי להיות לאל וללא דבר · כי מלת אל בפת"ח כמו לא :

עקר המענה הזה ישיב על שני דרשים : הרמבן

מ"ע ספורנו

בלדד ג המשל ופחד עמו הנה עם האדם יש המשל שהוא מושל כיצרו ויכול לכופו למאו' ברע ולבחור בטוב כאמרו ואתה תמשל בו · ועם זה יש עמו פחד הענש ומורא האל שראוי שיעכבוהו מחטוא כאמרו ואם לא תיטיב לפתח חטאת רובץ · ולכן אין לו התנצלות בהסתת שום אלוה רע בסורו מהנהגת אלהים אלהים שנתן בו כי הנה האל ית' עושה שלום במרומיו · שאין בהם הפכיות שיוכל לסבב שום הפסד: ועל

אוהב משפט

היו מורדים באור היום באלו הם מואסים אותו לפי שכל מעשיהם הם בחשך כמו שיפרש בפסוקים האחרים · ולא הכירו דרכיו כי בסגורים' אותו כשורה: ולא ישבו בנתיבותיו רק יכנסו ביערים ובמקומו' הסתר והחשך ובי"ת במורדי כבי"ת זאת היית בעוברי והוא לשון מרד וי"מ אותו מענין במורד בית חורון כלומר בעת רידת היום ועריבה היו': לאור י"מ אותו כמו אור לארבעה עשר בדברי רז"ל ואינו נכון · אבל יאמר כי כשיאור היום קודם שתזרח השמש ובאותה שעה שמשכימים לצאת למלאכתם אז הוא הורג עני ואביון כי אין מ"ל לפי שעדין רוב בני אדם הם על מטתם ולפי שהעני הוא עומד על ממונו ולא יניחנו לגזול ממנו הוא הורג אותו ונוטל ממונו אבל בלילה הוא כגנב לגזול ממון בני אדם ועשה כרצונו והצליח ואינו צריך לרצוח כי הכל הם ישנים · וי"מ כ"ף כגנב נוספת ככ"ף כאיש אמת ואין צורך: ועין ומפני ענין אחר הוא קשה להם אור היו' כי ביום לא יוכלו נאף רעיהם כי אם בנשף בערב יום · ובמדר' הוא דורש זה על דור המבול שגם הם היו חשודי' על העריו': שמרה בשף · המתינה הלילה כמו ואביו שמר את הדבר: תשורני · כמו תראני מענין אשורנו ולא קרוב: וסתר פנים ישים · שאף בלילה משים על פניו סתר כדי שלא יכירהו · וי"מ אותו חסר בי"ת כמו ובסתר פנים ישים הנואף בלילה פניו במקום הסתר שלא יהיה נכר שם · וי"מ כי החשך והנשף ישים סתר פנים לבני אדם ואינם מכירים איש את רעהו על כן שמרה בנשף עין נואף והראשון יות' נכון · ודעת הר"אבע ז"ל כי הכל הוא בענין הגזילה אלא שקראהו נואף לפי שהוא קם בלילה כמהו: חתר י"מ חתר בחשך בתים שהוא הולך בחשך לחתור בתים ולגנוב משם ואותם בתי' ביומם חתמו למו מקומם כדי שבלילה יהיה נכון אליה' לבא לאותו מקום · וכן דרשו רז"ל שאמרו שהיו מפקידין אפר סמוך לבעלי בתי' והוא נותנו בבית גנזיו והם מריחין אפרסמון ותרין שם : לא

רלב"ג

מי יתן ידעתי איפה השם ית' ואמצאהו ואבא על תכונתו · שאם היה אפשר זה הייתי עורך לפניו משפט והייתי מתווכח עמו בטענות חזקות ואז אדעה מה שיענני ואבינה מה יאמר לי ואדע האמת מזאת החקירה כי באמת לא יבא עמי בכמו אלו הכוזבים אשר אתם באים על שאתה התעללת כי שכבר חטאתי באלו החטאים אשר זכרת אשר אני נקי מהם לפי האמ' האם נאות לשם ית' שיריב עמי ויתקפני ברוב כחו הנה אין זה ראוי אך הוא ישים כי כח לעמוד לפניו ולהתווכח הנה בזה הצד היה הישר מתווכח עמו אם יגיעהו דבר ולא במשפט והייתי נכול לנצח משופטי כי השם ית' כשישמע כי הדין עמי היה משיב אפו ממני אבל מה אעשה שאני לא אוכל למצוא השם יתברך בשום צד אלך במזרח לבקשו והיננו ואלך במערב ולא אמצאהו גם כן אלך בצפון אשר שם עושה מעשיו הנפלאים אשר בארץ לפי ששם הישוב ועם כל זה לא אוכל לראותו שם שנשא דרום ממני כי אין שם יישוב והמים מקיפים בו ולא אוכל לראותו שם · הנה אם ידע השם הדרך אשר דרכתי בה ובחנני הייתי יוצא נקי בלי סיג כזהב לפי שבאשורו אחזה רגלי שמרתי דרכי ולא הטה ממנה ר"ל הנימוס האנושי אשר יתנהג בו כל שלם · ממצות שפתיו לא סרתי ושמרתי אמרי פיו יותר ממה שאני שומר ההנהגה אשר היא חקי לשמור חיי כמו המאכל והמשתה ההכרחי ומה שדומה להם כי ההכרחי לאדם בחייו יקרא חק כמו שזכרנו · והוא כאשר היה בענין אחד ומי ישיבנו ממנו והנה לא ישתנה רצונו ואין שם יותר חזק ממנו יכריחהו על זה אבל הוא שליט במה שירצהו עד שכל מה שאותה רצונו עשה · הנה הגיע מרוב יכלתו וחכמתו שהשלים חקי בבריאתו ר"ל שהגיע בי כל האיברים והכלים אשר יצטרכו למציאותי וכמו אלו הנפלאות תמצאנה רבות עמו בשאר בריאותיו על כן מפניו אבהל לעולם ויגלה ומציאותו אתבונן בנפלאותיו ואירא ממנו · וזה אמר איוב להשיב על הליפז במה שייחס לו מהרעת אשר היה לאנשי דור המבול ולאנשי סדום כי חלילה לו מהרשע אבל היה ירא מהשם ית' מגד התבוננותו במעשיו הנפלאים · והאל הרך לבי בתחלואיו אשר חלה בי ואירא תמיד מהיום הבא שלא אכאב בו באב הגוף · ושדי הבהילני מפני שלא נכמתי קודם בא חשך הצרות והיה מכסה ממני אופל המכאובים מה שאני לא אירא מהמות כאשר הוא סוף כל האדם אבל פחדתי אל אלו המכאובים אשר לא אוכל לסבול אותם · ואחר זה החל איוב לסתור דעת אליפז מן ההקש ואמר מדוע לא יהיו נעלמים משדי העניינים הזמניים ויודעיו לא חזו לו ימים ר"ל שלא ראהו לו יחס אל הזמן ונגזר הוא מבואר שהשם ית' בלתי יודע באלו העניני' הזמניים · ואחר כן החל איוב לסתור דעת אליפז מן החוש במה שנכלל השם ית' על ההצלחה הנמצאת לרשעים זמן ארוך במה שאמר כי מפני שאין זה התיבחת מהשם ית' כי אם להועיל לאנשי הארץ הנה יתכן שיאריך עונש הרשע זמן ארוך · והחל איוב לסתור דבריו מהחוש ואמר שאלו הרשעים אשר ספר בהצלחתם היו משיגים גבול וגוזלי' העדר ורועים שם בקרקע הנגזל וזה חטא נפלא · והיו נוהגים חמור היתומי' ולוקחים למשכון שור אלמנה אשר בהם היו חורשים ומשיגים די טרפם עד שיהיו סבת מותם ברעב העניים יטו מדרכם לפחדם מהם שלא יהרגו' יחד חובאו מפניהם עניי ארץ · הנה אלו הרשעים הם כמו חיות רעות במדבר לטרוף כאשר יתאו הם יוצאי' למלאכתם לבקר לשחר לטרוף מן המדבר יוציא לחם כל אחד מאלו הרשעים לו ולנעריו כי יהרגו האנשי' העוברים שם ויקחו אשר להם · בהיותם בשדה בלילו וחבואתהו יקצרו ואם אינו שלהם ולא די שהם יניחו שדה הרשע ולא יגעו בו אבל גם כרמו שהוא מוכן בקלות לאכול ממנו יאחרו וילקטו מלקחת ממנו לפי שהם אוהבי' הרשע ולזה לא יגעו באשר לו אם לא כאשר לא ימצאו במקו' אחר · ערום ילינו בני אדם בלילה מבלי לבוש ר"ל שיגזלו מהם כסות לילה ולא יהיה להם כסות להתכסות בו בקור · והלו העשוקים ילכו להסתר מהרות בין סלעי ההרים וירטבו שם מזרם ההרי' והלחות הנמצא בהם · ומבלי מחסה חבקו צור להסתר שם מריב שודדות האנשי' יגזלו היתו' ויקחו למשכון הבגד אשר על העניים ובזה האופן יסבבו שילכו העניים מבלי לבוש לגזלם מהם כסות יום וסבבו שילכו רעבי' האנשי' אשר נשאו עומר כי יגזלו אותו מהם ולא יהיה להם לאכול · הנה האנשי' אשר באוצרות בית הבד יעשו שמנם ואשר יקבים דרכו לעשות יינם יצמאו כי אלו האנשי' יגזלו שמנם ויינם ולא יניחו' לשתות מהם · מן העיר יצעקו האנשי' על החמסי' אשר עשו להם ונפש ההרוגי' חוץ לעיר תצעק אל אל ואיך תאמר שהשם לא ישים בכל אלה הדברי' דבר בלתי טעם וזה שאמר שאלו הרשעי' ממיתים רבי' מן האנשי' בחרב ובעירום ובצמא ומכלי' אות' בכל עוז הנה היה ראוי בחק השם ית' אם היה פוקד האנשי' להועיל להם שלא יאריך לכמו אלו האנשי' הרשעי' כדי שיליל מידם חלו האנשי' אשר יהרגו אות' כי הרחמניות על אלו הרשעי' הוא אכזריות בחק הטובי' · הנה לא תוכל לנצל השם ית' על זה בשום פני' ולדעת איוב ג"כ יהיה זה חסרון בחק הש"י בסדרו זה הסדור אשר מצד הכוכבי' שימשך ממנו זה העול והחמס · הלא אלו האנשי' היו במורדי' אור ר"ל שימרדו באור היו' המשמח האנשי' והם ידאגו בבואו לא הכירו דרכיו ולא ישבו בנתיבותיו אבל התרחקו ממנו בכל עוז ועשו מעשיה' בלילה כדי שלא יראהו אותם האנשי' בעבור האור יקום הרוצח השכם קיד שיאור היום ויהרג עני ואביון אשר ימצאם בדרך יוצאי' במלאכתם ובעלם הלילה יהי גנב לגנוב מה שיוכל להסתרו אז מהאנשי' · ועין נואף המתינה בא הערב להמר הז לא תראני עין וישים לי חשך הלילה הסתר פני' · חתר האחד מהם בקירות הבתי' אשר יומם שמו חותם בהם כדי שיכירום בלילה ויגנבו הנמצא שם הנה כל אלו האנשים לא ידעו בטוב האור למאסם בו · כי יחדו יהיה להם הבקר כשיבא כמי צלמות וכאשר יבא אור הבקר אשר יוכל אז להכיר איש את רעהו ולראותו הוא להם כמו בלהות צלמות כי אז יבהלו וינוסו כדי שלא ימצאו · קל הוא לנוס בבא היום על פני המים כדי שלא ימצאו החלקה אשר הם הולכי' בה בארץ היא מקוללת מאד ר"ל שהם לא ילכו במקו' שיעבד בו ויזרע ולא יפנה אחד מהם דרך כרמי' כדי שלא ימצאום שם עובדי הכרמי' והשדות אבל ילכו במקומות החרבים להסתר מהאנשי' · הנה אלה האנשים עם ריב מריס לא יגיעם שום עונש בחייה' אבל ימותו בקלות כי כמו שהציה והחום יגזלו מימי השלגים ויפסידום בקלות בדרך שלא ישאר מהם רושם כן ישחית שאול בקלות אלו הנכנסים אשר חטאו · ישכחהו כל אחד מאוהביו ותמתקהו רמה כאילו היא דבר מתוק לה עוד ולא יזכר שמו וישבר בקלות כעץ איש העולה ובלא צער · ובזה הוא מבואר שלא יתכלכל השם במה שאמרו אליפז · הנה זה החיים הגיעהו מן האכזריות עד שהיה משבר העקרה אשר לא תלד עם היותה מרת נפש והיה משבר גם כן האלמנה אשר לא ייטיב הטיב לה עם מרירות נפשה לא היה חומל עליה · כמו היה רב עד שיהיה מושך התקיפי' בכחו ויהרגם יקו' כל אחד מהם ולא יאמין בחייו מיראתו ממנו והיה נותן לו מתנה לבטח והיה נשען שלא יזיקהו ועם כל זה לא היה נשמר הרשע מלהזיק להם אבל היה עיניהו על דרכיה' לרדוף אחריהם · או הרצון בזה שזה הרשע היה נותן לו ידו לבטח והיה כורת ברית עמו ועל זה היה נשען האחר שלא ירע לו ועם כל זה היה עיניהו על דרכיה' לרדוף אחריהם להזיק להם · התרחקו מעט אלו האנשי' והנה אין הרשע בעיר והומכו אלו האכזרי' אשר רדף אחריהם כשאר כל האנשי' אשר לא כרתו ברית עמו יקחס הרשע ויקפוץ פיהם כדי שלא יזעקו ויהרג' בקלות כראש שבולת שתכר' במהרה ועם כל אלו הרעות לא נראה שיגיע לו עונש בחייו ולא במותו כאשר זכר ולזה הוא מבואר שאין התנצלות לשם במה שאמרו אליפז שהוא יאריך לרשעי' · ואמר איוב אם תרצה לחלוק על זה מי היא אשר יכזיבני וישם מלתי לאל כי לא יוכל שום אדם לחלוק על דברי להיות החוש מעיד שהענין כדברי: והכלל העולה מהדברים הוא שאיוב ישיב לאליפז שמה שייחס לו מהעיוות הוא שקר וכזב כי כבר אחזה רגלו תמיד בדרכי השם ושאין התנצלות לשם במה שאמר אליפז כי מפני שאין השם מוכיח לרשעים כי אם להועיל לבני אדם יתכן שיעמידם בהצלחתם ויאריך להם העונש זמן ארוך · אולי ישובו וזה שאנחנו נראה מהרשעי' רבי ההצלחה שהם עושי' חמסים גדולי' גורמים להמית האנשי' בסבת העירום והרעב והצמא והם גם כן ממיתים האנשי' ונואפים וגונבי' בלילה מה שיוכלו ולא חשה עינם על האלמנות והעקרות הנרדפות מפחת' ושכבר יגיע מרוב רשעם ומרי' שיכרתו ברית עם אנשי' כדי שישענו ויבטחו בהם ואחר ימיתו' ולמה יאריך השם לכמו אלו הלא היה ראוי שיכלה אותם תכף כדי שלא ימיתו שאר האנשים הלא יותר טוב שימותו אלו כדי שינצלו האחרי' מידם · ועוד שאנחנו נראה בכמו אלו הרשעי' שלא יגיעם עונש כלל בחייה' ובמותם ימותו מיתה קלה בלא צער ואיה איפה העונש המגיע לאלו האנשי' על מריס הלא זה כלו ממה שיורה שאין האדם נפקד על מעשיו מאת השם : ביאור מלות המענה ויען בלדד השוחי ויאמר · המשל · מענין ממשלה ושולטנות : ופחד והיראה כמו ופחד יצחק:

המקרא

וַיַּעַן בִּלְדַּד הַשֻּׁחִי וַיֹּאמַר׃ א
הַמְשֵׁל וָפַחַד עִמּוֹ עֹשֶׂה שָׁלוֹם בִּמְרוֹמָיו׃ ב

תרגום

וְאָתֵיב בִּלְדַּד דְּמִן שׁוּחַ וַאֲמַר׃ שׁוּלְטָנָא וּדְחַלָא גַּבֵּיהּ עָבִיד שְׁלָם בִּשְׁמֵי מְרוֹמָא׃ ת"א מִיכָאֵל מִן יְמִינָא וְהוּא דְּאֶשָּׁא וְגַבְרִיאֵל מִסְּמָאלֵיהּ וְהוּא דְּמַיָּא וּבִרְיָתָא קַדִּישָׁתָא פַּתִּיכִין אֶשָּׁתָא וּמַיָּא וּבְשׁוּלְטָנוּתֵיהּ וּבְדַחַלְתֵּיהּ עָבִיד שְׁלָמָא בִּשְׁמֵי שְׁמַיָּא דִּילֵיהּ׃

ב' וחס' · ל' ב' ב' · היש · האית
ופחד ב' וסימ' תפל עליהם איתתה ופחד · המשל ופחד עמו עשה שלום במרומיו :

רשי

מענה בלדד המשל ופחד עמו · המשל ופחד עמו · המשל · זה מיכאל · ופחד · זה גבריאל · כלום אתה יכול להשיב את אחד מהם : עושה שלום במרומיו · כשהמזלות עולים כל אחד סבור אני עולה ראשון · לפי שאינו רואה מה שלפניו · לפיכך אינו מתקנא · כ"ש כלפי שאמר אערכה לפניו משפט · אמר לו לשון אחר עושה שלום במרומיו · אש ומים בלולין ואין האמ' מכבין את האש · כ"ש ·

אבן עזרא

המשל ופחד · הממשלה והפחד עמו וממנו עושה שלו' במרומיו שאין בהם מלחמה כי כולם טוב והרע הוה במט' לארץ ואלה הדברי' צריכין פי' : יתהיל

תו"ת חסר · יראת שדי

ויען בלדד השוחי ויאמר המשל ופחד עמו ונומר ה"ר דוד קמחי ז"ל כתב במרומיו תאר ור"ל בגדוליו ושפי' ועל מי לא יקום קללתו שם והוא מן אורו אורו ואם יצדק אנוש שלא ישיגהו המקרה ויש אומרים המשל ופחד רמז לשני המאורות שכתוב בהן ולמשול ביום ובלילה ועושה שלום בין המלאכים כמו שאמר ישעיה יפקוד ה' על צבא המרום במרום ע"כ · והה"ר משה קמחי ז"ל כתב פחד נקראת הממשלה בעבור כי הממשלה תפחיד והוא כפל עם המשל ועל זה הדרך נקרא השם ג"כ ופחד יצחק וטעמו מושל ומרוב גודל משלו ופחדו עושה שלום בחדוריו במערכות השמים שלא ישנו את תפקידם ואם הם זה כנגד זה וכו' עכ"ד · או יר' לומר היותו נותן ממשלה עם פיקיה בעל הממשלה ההיא עם פחד הוא עמו ית' והם העלולים ממנו ית' שהם עם ממשלה לפי שגם הם עלה לאלה שתחתיהם והם עם כל זה עם פחדו ית' והעלולים מעלולים ההם הם ג"כ על זה הדרך ובענין זה הוא ית' עושה שלום במרומיו כלו' כאשר יש אתם הממשלה הנזכרת כי שמם על האופן הלזה כדי שכל א' וא' מהם יפחד מאשר למעלה הימנו : או

אבן יחייא

ויען בלדד השוחי · המשל ופחד וגו' עמו ית' יש הממשלה והמעלה מה שלכן ראוי שיראוהו יראת המעלה · ועמו יש הפחד כי הוא בעל כח ומעניש האנשים העוברי' רצונו · מה שלכן ראוי שיראוהו יראת הפחד · והוא עושה שלום במרומיו מקום אשר אין יש מספר לגדודיו שם וכלם ששים ושמחי' לעשות רצון קוניה' ומתנועעי' תנועתם אשר צוה עליה למען יצא מהגה ההנהגה ישרה בעולם השפל : כי על מי מהנבראים לא יקום האור ית' · כי באור ברא הגלגלים והאור מתמידה כפי תכונת' ומזגם והככב' : ונהיות

ר' אברהם פריצול

הראשון שאיוב השיב לאליפז בהירא ברור' מה שאין להרבר עליו בשום צד גודל מדרגות הרשעי' בעברות כמרצות המצליחים הצלחה רבה וארוכה ולא יענשו לעולם אף כי יחיו בשלוה ובבריאות וימותו כמעט במיתת נשיקה: והם בחייהם יעשו עבירות בעושק ובגזל ושפיכת דם נקי ובגנבה ליתומים ואלמנות ויפרו ברית אחים · אשר הדין יחייב להכנסים כאלה שימותו וציעקרו מן הארץ למען לא יזיקו לאלה אשר אין להם מושיע · כי החיים לרשעים כאלה היא מיתה לצדיקים ולעניים והנה מר כי הרחמנות לרשעי' אכזריות לצדיקים אם כן יתחייב שהצלחת הרשעים כאלה והחיי' להם היה עול וחמס בערך הצריך לישוב הנפשים אם אמת הדבר שהשם ישגיח בפרטי' שני' מה שהגיע איוב לחזק דבריו שלא היה רשע נחוצה ראוי לפורענות כזה כמו שאמר כי ידע דרך עמדי בחנני כזהב אצא ואמר על היותו צדיק וישר באשורו אחזה רגלי וכו' ואמר עוד מצות שפתיו ולא אמיש מחקי לפנתי אמרי פיו וכל זה כנגד כוונת אליפז וריעיו שחשדוהו לרשע וחוטא וכבר הפליגו לדבר בויכוח הזה פעמים רבות רק מה שנוסף במענה הזה הוא הראיה בגודל הפלגת העבירות הנמרצות לרשעים אשר אין ראוי שיחיו בשום צד ושאין דין ודיין על מעשי הרשעים : ויען בלדד השוחי ויאמר המשל ופחד השיב בלדד ואמר לאיוב שאין ראוי בשום צד למלך יכול כמוה' ליפס אליו עול אמר הנה הממשלה והפחד עמו על כל הנבראים ובפרט על כל העליונים אשר במרומיו המסודרים להתנועע בסדור וביושר תנועותיה' המתמידות לצבא' פעולות ופקידות נפרדות והסכיו' ומכל מקו' הוא יתברך עושה שלום ביניה' במרומיו ושווי וסדור מתמיד שלא ישנו הסדר : המשל

הרמ"בן

ויען בלדד השוחי · המשל ופחד עמו · כאשר לא מצאו מענה לסתור דבריו שב בלדד להגיד ראיה ממעלת הבורא יתע' ומפחיתות האדם אמר כי הכל במשפט וצדק כי השופט צדיק והנשפט סכל מדעת הסוד ועל כן יצטער עליו איוב כי הוא סבור שהוא מקרה מפני הטעם הוא בעצמו כאשר כתבתי לך שלישים : המשל ופחד עמו · עם האל אשר יזכר בפסוק הבא אחריו כי יש ממשל לשפוט הבירי הנה והכל יש להם לפחד ממנו : עושה שלום במרומיו כי במרום אין דבר רק שלום וירצה לומר כי התמורות אשר למטה גורמות רעותיהם וגם מדופי המקבלים כי אין רע יורד מלמעלה : הים

רלבג

יקום · יעמוד: אורהו · אורו: יאהיל · יאיר : ביאור דברי המענה ענה בלדד השוחי ואמר השולטנות והיראה אשר עם השם עושה שלום במערכות השמים עד שהם כלם נשכמים להתנועע תמיד התנועות המוגבלות להם עד שישלם מכללותם פועל השם בזה העולם השפל ולא ישנו את תפקידם לירא׳תם ממנו ולחוזק ממשלתו עליהם והנה זה ממה שיורה על גודל השם וגבורתו היש מספר לגדודי השם וחייליו ועל מי מהכמלאכות לא יקום אורו וזהרו הנה הם כולם שופעים מאתו לא נפקד איש ׳ ואחר שהענין כן שהשם יתברך בזה האופן מן השלימות איך יתכן שיצדק האדם עם אל ויזכה הנה זה בלתי אפשר כי לשלמות השם יחשב למרי מה שאינו מרי לפי מחשבת האדם · הן הירח ימצא חסר אצל השם עד שלפעמים יסור אורו כאילו תאמר בעת הנגוד כאשר היה הירח בראש התלי או בזנבו ויעדר אז הפעל הנמשך מאתו מצד אורו וכוכבי׳ לא זכו בעיניו עד שפעמי׳ יסתרו קצת׳ בעמוד תחתיהם קצת ויעדרו אז פעולותיהם בזה העולם השפל · והם באלו עם שלמותם נמצא חסרון בחק השם ית׳ כל שכן שיהיה חסר האדם בחק השם אשר הוא רמה והולעה : והכלל העולה מהדברים הוא שאין ראוי שנחשוב שיעשה השם עם מה שיראה בו מהשלמות והגבורה דבר שלא כהוגן אלא שרוע הסדור הנופל בדעו׳ אשר תמצאנה לאישי האדם שיחשב בהם שהם לדיקים ויגיעו רעות אשר לא יתכן שיאמר בהם שהם בעבור טוב להיוחס מכלות ומביאות אל מות והוא מה שהיה מתרעם עליו איוב לפי דעת בלדד הוא מצד שהאד׳ לחסרונו לא ירגיש במה שיחטא שהוא מרי בחק השם מצד שלימותו כי האדם הוא חסר מאד בחק השם והוא מבואר שהוא בתכלית החולשה כי אין ראוי שיענש האדם על מרי לא ישוער בו לאדם במה שהוא אדם ולזה לא ענהו איוב על זה דבר אבל גינה דבריו · ואיפשר שנאמר שהרצון בכאן שאין ראוי שיוחס לשם עם שלמותו מה שהוא עול וחסרון בחק האדם אשר הוא בתכלית החסרון בחק השם יתברך ולזה ראוי שנשפוט שהשם בלתי עוזב לאישי האדם להיותם בעלי שכל ושופט אותם על כל מעשיהם ומה שנמצאו בלתי שומר הסידור הראוי בטובות אישי האדם ורעתם כייחסהו אל סכלותינו לבלתי שערינו במקרים ההם הרבה מה שנחשוב במקרים שיהיו רעים ויהיו לטוב כמו שאמר בלדד במה שקדם ולא הצטרך איוב להשיב על דבריו לפי שאין בהם מענה נוספת על מה שקדם לו מהדברים וכבר קדמה תשובת איוב על כל הטענות בהם : ביאור מלות המענה ויען איוב ויאמר : ותושיה · הקיום והסידור האלהי הנמצא בנמצאות : ונשמת מי יצאה ממך · ונפש מי יצאה ממך והרצון מה למדת בני האדם במאמריך כי מי שילמד חבירו דבר דומה כאלו עושה נפשו בלבד המגיע לנפש בלמוד ההוא כי הנפש תשלם ותעשה בלמוד המושכלות ותהיה הוא והמושכלות אשר תשיגם דבר אחד ולזה אמר ואת הנפש אשר עשו בחרן והם האנשים אשר משכום אברהם ושרה לעבודת השם ולהשגת האמת :

הרפאים

רשי

ומה ילדק · ילוד אשה · שאמרת בחנני כזהב אצא : ולא עלה עליו שחל · לא יאהיל · כמו ולא יהל אור · ואל״ף זו באה כמו ולאדיב את נפשך אל״ף יתירה׳ לשון אחר לא יאהיל לא יהיה לך צל · כשאינו מאיר אין לו צל · והראשון נראה · ושניהם שמעתי: מענה איוב ונשמת · מי יצאה ממך · מי שם בך הרוח הזה שאת מפיך מי לא ידע זאת :

הרפאים

אבן עזרא

יאהיל · יש אומרים כי הא״לף נוסף מן לא יהלו אורם : מה עזרת ללא כח · התעזור מי שאין לו כח : ונשמת מי · והענין ממי קבלת אלה הדברי׳ שדברת:

הרפאים

הֲיֵשׁ מִסְפָּר לִגְדוּדָיו וְעַל־מִי לֹא־יָקוּם אוֹרֵהוּ: וּמַה־יִּצְדַּק אֱנוֹשׁ עִם־אֵל וּמַה־יִּזְכֶּה יְלוּד
ה אִשָּׁה: הֵן עַד־יָרֵחַ וְלֹא יַאֲהִיל וְכוֹכָבִים לֹא־זַכּוּ בְעֵינָיו: אַף כִּי־אֱנוֹשׁ רִמָּה וּבֶן־אָדָם תּוֹלֵעָה:
א וַיַּעַן אִיּוֹב וַיֹּאמַר: מֶה־עָזַרְתָּ לְלֹא־כֹחַ הוֹשַׁעְתָּ זְרוֹעַ לֹא־עֹז: מַה־יָּעַצְתָּ לְלֹא חָכְמָה וְתוּשִׁיָּה לָרֹב הוֹדָעְתָּ: אֶת־מִי הִגַּדְתָּ מִלִּין וְנִשְׁמַת־מִי יָצְאָה מִמֶּךָּ:

הַאִית סְכוּם לְאוֹכְלוּסוֹי וְעַל מָן לָא יְקוּם נְהוֹרֵיהּ: וּמַה יִזְכֵּי בַּר נַשׁ עִם אֱלָהָא וּמַה יִזְכֵּי יְלִיד אִינְתְּתָא: הָא עַד דְּפַגְמָא סִיהֲרָא בִּסְטַר מַדִּינְחָא לָא יִנְהַר שִׁמְשָׁא וְכוֹכְבַיָּא לָא אִיתְבְּרִי קֳדָמוֹי: אַף כָּל דְּכֵן בַּר נַשׁ דִּבְחַיּוֹי רִיחֲשָׁא וּבַר נַשׁ דִּבְמוֹתוֹי מוֹרְנֵי: וַאֲתִיב אִיּוֹב וַאֲמַר: מַה סַיַּיעְתָּא מְדַלֵּית חֵילָא פְּרַקְתָּא בְּאֶדְרַע דְּלָא עֲשִׁין: מָה מַלֵּיכְתָּא מְדַלֵּית חוּכְמְתָא וּדְמִי לָךְ דְּחוּכְמְתָא לְסוּגְעָא אוֹרְעֲתָא: יַת מַן חַוֵּיתָא מִלַּיָא וְנִשְׁמְתָא דְּמָן נַפְקָא מִינָךְ:

הרפאים איפשר

ועל מי ד׳ וסימ׳ ועל מי נטשת מעט הצאן · ועל מי הרמות קול דמלכים · וחברו דישעיה · ועל מי לא יקום אורהו : וכוכבים ו׳ וסימ׳ נמסר ביואל סימ׳ ב׳ : ובן אדם ת׳ וסימ׳ נמסר בסדר בלק : ללא י״א וסי׳ השמחים ללא דבר · נדרשתי ללא שאלו נמצאתי ללא ב׳ בו · והיה כהן ללא אלהים דד״ה דאבים · ללא עמי עמי אתה · הקש״ה בניה ללא לה · מה עזרת ללא כח · מה יעצת ללא חכמה · וימים רבים לישראל ג׳ בפסוק בד״ה :

אבן יחייא

ונהיות הדבר כן שהוא ית׳ בתכלית השלימות · מה ילדק האינושי אשר אנושה מכתו להיות נפש׳ וחמרי עם האל ית׳ האיל ותקי׳ · ומה יזכה עמו אותו שהוא ילוד אשה כי זולת פחיתותו מצד עצמותו עוד נוסף עליו חסרון מצד מקורו שנולד מזרע ודם מעופש ברחם מעופש מאשה חסרה ונגורת לב · הן כמעט שהאל מצד רוממותו לא יאהיל ויאיר וישני׳ על הגלגלי׳ הגבוהי׳ עד גלגל ירח והככבי׳ התקועי׳ בהם לא זכו בעיניו לולי השגחתו בהם מצד אהבתו למעשה ידיו אף כי אך מערכו · ואף וכ״ש שלא יש מעלה והתרוממו׳ לאנוש שסופו לרמה ולבן אדם שסופו לתולעה ואלו אהבתו ית׳ אליו להיותו מעשה ידיו לא היה משגיח בו שום השגחה · והנה כי קרא פה האינושי בשמות המסרים והגרועים מאנוש ואדם להיותו מנוה אותו :

ויען איוב ויאמר מה עזרת וגומר מה עזרת בדבריך הקלרים האלה לי הנעדר הכח · ומה הושעת בהם לאשר לו זרוע חלוש ונעדר העוז כמוני · ומה עלה טובה נתת לנעדר החכמה ומה תושיה וידיעה בנמצאים הנבראים והמושגחים ממנו ית׳ לרוב הודעת כי הנני יודע בהם יותר ממך · את מי הגדת מילין ועניינים גדולים בבריאה · ונשמת מי מהנבראים יצאה ממך ומפיך אשר דברת בה ובמציאותה ובמהותה · כי אנכי הרואה שבדבריך הקלרים ההם לא עזרתני ולא נחמתני ולא יעצתני ולא הודעתני בנבראים חכמה ותושיה במציאותם ובמהותם ונשמתם : והנני

תורת חסד יראת שדי

או יר׳ ומזה ילמדו מרומיו כלומר כל מי שהוא מרום במעלה מה לתת כבוד למי שגדול ממנו כי הנה היש מספר לגדודיו והם אנשי המעל׳ אשר הם בעולמו ועל מי לא יקום אורהו כלומ׳ השגחתו ולכן האל ית׳ כותן בלבם שיפחד כל א׳ מהם מאשר למעלה ממנו ומה ילדק אנוש עם אל ומה יזכה ילוד אשה ועם זה ילדק אנוש עם אל וכו׳ כי מגבוה אל גבוה יבא לידע כי גבוה מעל גבוה שומר וגבוהים עליהם והוא האלו״ה ית׳ · או יר׳ באומרו ומה ילדק אנוש עם אל ע״ד מה שביאר מהר״ר טאיטצק ז״ל במה שאמר דע״ה הקיצותי ועודי עמך שר״ל ואם הקיצותי מתרדמת היג״הר ואזכה כמלאתי עמך כביכול למעלה ממדרגת המלאכים ולזה אמר כי למעלה דמה ילדק ויזכה אנוש עם האל ית׳ ומה יזכה הילוד אשה עם היותו ילוד אשה להיותו גדול מכלם אם יקיים דבריו ית׳ ומה גם אם עליו יקום אורהו ית׳ והוא אור התורה והוא כאומר ותורה אור : הן עד ירח וגומר יר׳ הן כל כך יזכה עד כי יש לו יכולת לעשות לירח שלא יאהיל ולככבים שלא יהיו זכים וכו׳ וכמו מעשה יהושע שאמר שמש בגבעון דום וירח בעמק אילון באופן שלא יחשך הלילה כדי שיאירו הירח והככבים · או יר׳ באומר הן עד ירח וגומר לומר הן זאת תהיה לו עד שלא די שיאמר שמש בגבעון דום אלא שיאמר ג״כ וירח בעמק אילון וכו׳ · אף כי אנוש רמה יר׳ וזה יהיה לו אע״פ שהוא רמה ותולעה א״כ לדקת במה שאמרת מי יתן ידעתי ואמלאהו וגם לפי הכונה הב׳ שביארתי במענה הקודם יבא על נכון מה שביארתי לך הנה במאמר זה · והכלל העולה מהמענה הוא ברור ולכן לא אשוב לבארו : ויען איוב ויאמר מה עזרת ללא כח וגו׳ יר׳ ראה דבריך שונים ונכוחים אך אמנה מה עזרתני אחרי שאין בי כח התורה ומה הושעת זרוע לא עז התורה שנקראת עז כי הלא ידעתי כי אמת אמרנו אני ואתה אך אמנה מאחר שאני כעת מתבטל מעסק התור׳ הנה במה עזרתני ומה יעצת למי שאין בו כעת החכמה שאמתית והיא חכמת התורה ותושיה והיא התורה לרוב הודעת כלומר הודעת עד היכן כחה מגעת ואת מי הגדת מלין אלא כי כבר ידעתים גם אני :

הרפאים

הרמ״בן

היש מספר לגדודיו׳ שהם רבים מאד מאין מספר ובכולם עושה שלום ועל מי מהם לא יקום אורהו כי כולם אין להם אור מעצמם כי אורם ממנו הוא : ומה ילדק אנוש עמו · כי הוא באמת לדיק תמים ויולד אשה רשע אשר דלא יזכה להיותו זך ובר לא במחשבה ולא במעשה: הן עד ירח ולא יאהיל · יאמר כי בכל גדודיו עד הירח מביט ולא יאהיל כי לפעמים יגזור על הירח ולא יהל אורו וכן הכוכבים אינם זכים בעיניו כשירלה כי יתבטל אורם כאשר לא ירלה שיקום עליהם אורהו: אף כי אנוש רמה ובן אדם תולעה · לבטלו ולשומו אפס ותהו אם ישית אליו לבו ויתכן לפרש הן עד ירח ולא יאהיל כי הירח וגלגל הכוכבים אע״פ שיקום עליהם אורו אינם מאירים וזכי׳ בעיניו לרדת ולהיות משכנו שם או שיודע סוד מפעלותיו כי הוא רם ונשא מהם מאד מרום וקדוש ישכון ואף כי אנוש רמה והולעה שיהיה קרוב לו לדעת מעשיו ולהיות כאמן ביתו כאשר פירשתי בפסוק הן בעבדיו לא יאמין : ויען איוב · מה עזרת ללא כח יאמר כי דבריו לא לעזור ולא להועיל לאיוב ולא לשאר בני אדם הבאים לחקור הענין הזה ואין להם כח לבא בסודו כי האומר כי משפט האדם מקרה הוא היה לו מרוב גדולה האל יאמר כן בעבור כי האדם פחות ואלו מהשית דליו לבו: את מי הגדת מלין · שלא ידעם הכל יודעים שהאלהים נשגב ונעלה מאין חקר לגדולתו ונשמת מי יצאה ממך · איזה מבני אדם שנשמתו ורוחו משתוממי׳ על הדבר הזה הנבוכה להם נשמת׳ והשיבות בדבריך כי הודעתם הדרך אשר ילכו בה ויאמינו וישכילו המשתומ׳ על דבר נהיתה עליו רוחו ונשמתו כענין ונשמה לא נשארה בי וכאשר יבשרהו אדם בשורה טובה אשר הותו כענין ותחי רוח יעקב להחיות רוח שפלים : הרפאים יחוללו · הבא לתימה והוא קשור עם ונשמת מי יצאה ממך : האם

ר׳ אברהם פריצול

המשל׳ שם דבר לשון ממשלה ופחד מן ופחד ילחק : היש מספר · היש מספר לגדודי ה׳ ולחיילותיו ולבאיו אשר בשמים מהכוכבים והמזלות אשר מספר ומפקדם כמבע ממנו ועל מי לא יקום אורהו ונוגה השם יתברך על כל הנבראים מעלה ומטה אשר על כלם הור ה׳ מאיר עליהם להמציאם ולקיימם כרלונו כי באורו הם קיימים : ומה ילדק אנוש · ואם כן הוא מרום כחו וגודל פעולותיו איך ילדק אנוש ואם גדול יהיה להיות לדיק נגד גזרת ה׳ ודינו אשר יגזור בשפלים ומה יזכה מה׳ ילוד אשה הפחות ונבזה והווה ונפסד להטיח דברים נגד גזירת השם : הן עד ירח · הן אפילו עד הירח שהיא הכוכב האחרון מן המעלה אל המטה לא יאהיל ולא יגיה אורו תמיד כי נפעמים יקרה לה מקרה הלקות אליה בעת הנגוד שמרכז הארץ מבדיל ותמעיט מאורה וגם כן יתר הכוכבים לא זכו בעיניה׳ כי ילקו גם הם מן הלקות כאשר הכוכבים שבגלגלים התחתוני׳ יעמדו למטה מנגד להגין על העליונים והז לא יאירו ולא ישפיעו ואת אלה רלה ה׳ להורות לנו כי כל הנבראים חסרים במליאותם ערכו ית׳ שהוא הבורא והמשפיע אשר לא ישתנה והנבראים ישתנו ויתנועעו ויחסרו : יאהיל לשו׳ן אורה · מן ישים תהלה : אף כי · ואם הנבראים העליונים הבלתי נפסדים הם חסרים וילקו כל שכן האנוש שתכליתו לרמה ובן אדם תולעה וכן אתה איוב מהם איך תלעק על ה׳ ודינו לחשוב להיות לדיק ממנו וכבר אמרו זה אליו פעמים :

והעקר מן המענה הזה לפי המובן יסוב הדבר על שני דרושים · כבר נזכרו עניינם במה שקדם מדברי התשובות הראשונות אשר השיבו לאיוב הראשונה כי לגודל מעלת השם ית׳ ורוממות פעולותיו ושלמו׳ מעשיו אין ראוי בשום לד שייוחס אליו עול וחמס כי בראותינו שלמו׳ הנבראי׳ שאלה העליוני׳ והתחתונים הנאללים ממנו ראוי ומחוייב להאמין שכל מה שימשך מן הסדור על כל הנבראים הוא על לד היושר והיותר טוב שיוכל להיות רק כי לחסרונינו ולמעוט השגתינו בבחינת הדברים לדעת מהו טוב ומהו רע ומהו הלדיק ומהו הרשע ובעבור זה נסכל בדבר הנמשך ממנו ית׳ ונייחסהו ללאות וחסרון אליו חלילה שנית מה שהוא מפורסם לכל ונגלה ממיעוט וקוטן מדרגת האדם וקליר דעתו וחסרונו ומדרגתו אם מברואי מעלה שהם השכלים הנפרדים והגלגלים והכוכבים אשר גם הם בעלי שכל ונפש יתרה ממנו ומכל מקום הם חסרים ממנו ית׳ כל שכן אנחנו אנוש רמה ובן אדם תולעה ועל כן אינני ראוי שנדין ע״ל וחמס לה׳ בסדר ההנהגה וההשגחה לחסרון דעתינו ולגודל מעלתו וכבר בא בכמו זה במענה יתר הריעי׳ אשר בא זכרם למעלה : ויען איוב ויאמר · מה עזרת ענה איוב לבלדד ואמר מה עזרת ומה חשבת לעזור בדבריך לקיים אמתות השגחת ה׳ בפרטים והיא עזרה ללא כח שאין בדבריך כח לעזור ולקיים אמתותה והשבת עוד לה׳ שיש בזרוע דבריך ואין עוז בהם להושיע לאולשתם : מה יעלת · ומה היא העלה אשר יעלת להתחכם באמתות ההשגחה הפרטית והיא עלה ללא חכמה שאין בה חכמה כלל ועוד מה היא התושיה ותורת הסדור האלהי בשפלים אשר לרוב הודעת אותה לפי מחשבתך : תושיה · סדור ותורה וכימוס וכבר פירשתיהו : את מי הגדת מלין · עם מי חשבת להגיד מלות הכמתך ללמד אחרים דעת ואני יודע מהחקירה הזאת יותר ממך : ונשמת מי יצאה ממך · ר״ל אי זו נשמה ורוח דברים יצאה ממך ברוח נשמת חכמתך המשכלת שיועילו להיות טובים או ירצה ליאמר אי זו היא הנשמה העבורה · מליש אשר חדשת לזהה ללמדה בדעותיך מי היא והנה ה׳ היא ׳ממך שהיית נסבה שתהיה בשמה כי הנשמה נקנית בדיעות הטובות כאמרו ואת הנפש אשר עשו בחרן :

הרפאים

מ״ע ספורנו

ועל מי לא יקום אורהו · ועם כל זה מי מהם הוא שלא יקו׳ אור עלם נבדל עליו אשר זולתו לא יפעל פועלו והוא המניע את התנועה ביומית : הן עד ירח · כי הנה פועלו הוא עד הירח הקרובה לארץ · ולא יאהיל · לא היה מאיר גם שיקבל אור מהשמש וכן הככבים הקיימים אשר בתכלית הגובה בגבה השמים · לא זכו בעיניו · לעשות פעולתם בלתי תנועת אורו בעלם הנבדל · אף כי אנוש רמה · כ״ש שראוי זה להנוש שהוא עלם נכסד שלא יעשה שום פעל נאות בבורו מהנהגת העלם השכלי שהוא נבדל נאחי שהוא ללם אלהים שנתן בו וכאשר יסור מהנהגתו הוא ראוי לעונש רב בלי ספק: איוב ט מה עזרת כח · כשאמרת שיש להדם ממשלה על יצרו מה עזרת להאיר ספק מי שהוא׳ כח בחירתו והוכר׳ בלי ספק להכנס בים כי אם היה בבחירתו לא היה נכנס שם : הושעת זרוע לא עז · ואיך הושעת והיית מלין בשביל כבוד האל ית׳ הסובל קלקול עולמו על ידי רשעים ולא יתקומם כנגדם זרוע האל בעז מלכותו : מה יעלת ללא חכמה · שאין אדם עובר עבירה אא״כ נכנס בו רוח שטות כמו שאמרו רז״ל ואז לא תפיה כלל מהנהגת העלם השכלי : ותושיה לרוב הודע׳ · באופן שהתבונן בה יבטל את יצ״הר כאמרס ז״ל אם פגע בך מנוול זה משכהו לבית המדרש : את מי הגדת מלין · באמרך שלא היה שום פעולה משום נמצא בלתי הנהגת שכל נבדל הנה הגדת זה למי שהוא זקן וחכם ממך · ונשמת מי יצאה ממך · בקבלת מי תודיע דבר חדש אצלי · הנה הרפאים · דברים מתים שאין בהם אפילו חיי הצומח בשלמות · יחוללו מתחת מים ושכניהם · שהם הדגים השוכנים במים · כי אמנם בקרקע הים אשר אין שם השתדלות אנושי יהיו הצמוגים אשר מזגם הוא אמלעי בין הדומם והב״ח וזה בכח טבעי פועל לתכלית בהנהגת איזה עלם שכלי בלי ספק אשר ערום שאון נגדו · שהוא פועל בקרקע הים · ואין כסות · אף על פי שהוא מכוסה במים ושוכניה׳ : כוטה

אוהב משפט

לא ידעו אור · כלומר שאינם שפלים בו והם במורדיו · וי״מ כי הוא חותר במקום החשך בתים להסגר ולהתחתם שם ביום ולא ידעו אור כי הם כחבאים כל היום : חתמו למו · כמו ובעד ככבים יחתום : חתר · לשון חפירה כמו אם במחתרת: כי י״מ אותו לשון קללה ואינו נכון וי״מ כי יחדיו לו המורדי׳ באור כשהוא זורח הבקר הוא להם צלמות כי אינם שפלים בו · וכי יכיר איש את רעהו כשיעלה השחר הוא להם בלהות צלמות · וי״מ אותו כי כבשם נסגרים

ה הָרְפָאִים יְחוֹלָלוּ מִתַּחַת מַיִם וְשֹׁכְנֵיהֶם׃ ו עָרוֹם שְׁאוֹל נֶגְדּוֹ וְאֵין כְּסוּת לָאֲבַדּוֹן׃ ז נֹטֶה צָפוֹן עַל־תֹּהוּ תֹּלֶה אֶרֶץ עַל־בְּלִימָה׃ ח צֹרֵר־מַיִם בְּעָבָיו וְלֹא־נִבְקַע עָנָן תַּחְתָּם׃ ט מְאַחֵז פְּנֵי־כִסֵּה פַּרְשֵׁז עָלָיו עֲנָנוֹ׃ י חֹק־חָג עַל־פְּנֵי־מָיִם עַד־תַּכְלִית אוֹר עִם־חֹשֶׁךְ׃

(ל' בטוח על תוהו · ג' כתיב ה' · ה' ה')

תרגום: אִיפְשַׁר דְגַבְרַיָא דְמִתְמַזְמְזִין יִתְבַּרְיָין וְאִינוּן מִלְרַע לְמַיָא וּמַשִׁירְיָתְהוֹן׃ עַרְטִילָא מְפַרְסַם שְׁיוֹל לְקוּבְלֵיהּ וְלֵית חוּפָאָה לְבֵית אַבְדָנָא׃ דְמָתַח צִיפוּנָא עַל לְמָא זְקִיף אַרְעָא עֲלוֹי מַיָא מְדַלְיָת מִידַעַם דִסְמִיךְ לָהּ׃ דְצָרִיר מֵי מִטְרָא בַּעֲנָנוֹי וְלָא אִתְבְּזַע עֲנָנָא תְחוֹתוֹי׃ מְאַחַד בְּמֵיטְתָא דְמִן כּוּרְסֵיהּ מִן בְּגַלַל דְלָא יְחַמוּנֵיהּ מַלְאֲכַיָא פְּרַס הֵיךְ פַּרְגוֹדָא עֲלוֹי עֲנָנָא יְקָרֵיהּ׃ גְזַר לְמִשְׁרֵי רְקִיעַ עַל אַנְפֵּי מַיָא עַד סוֹף נְהוֹרָא עִם חֲשׁוֹכָא׃

יחילו הרפאים והוא חד מן מלין דמשמשין לו בסוף תיבותא וכל חד וחד לית דכוותהון וסימ' נמסר במסרא רבתא במערכת אות הלמ"ד כס"ר : כסה ג' כתיב ה' וסימ' שש מעלות לכסה ב' בו · מאחז פני כסה תכלית ה' וסימ' נמסר בתלים סימ' ק"מ ובסיפרא סימ' י"א ;

רלב"ג

הרפאים · הם גרעיני הזרע וקרא' רפאים להיותם קודם הזריעה כמתים וימצא להם כח נפשי כשנזרעו וזה פלא גדול ואמר זה בלמתים אשר יצמחו בקרקע הים והנהרות כמו האלמוג והדומה לו מתה שילמח תחת המים וזה פלא שיגיע פועל השם באמצעות הגרמי' השמימיי' לכמו אלו המקומות ולא ימנעו' המים והארץ אשר עליהם משיגיע שם פועל הכוכבים או ירלה ברפאים הדומימיים והם המחצבי' כמו המתכו' ושאר הדברים ההוים בבטן הארץ מתחת המים ותחת שוכניה' מלד האידי' אשר ימציאו שם הכוכבי' כמו שהתבאר בטבעיות וקראם רפאים להיות כמתי' שאין בהם כח נפשי כלל והנה זה הביאור יותר נאות מלד הלשון כי לפי הביאור הראשון היה ראוי שיאמ' הרפאים יצמחו : יחוללו · יבראו : ושוכניהם · ומתחת שוכניהם : שאול · הוא המטה במוחלט והוא מרכז הארץ ואמר זה על לד ההפלגה ונוזמא רלוני שאפילו במקום ההוא יגיע פועל השם ית' כאילו היה ערום שלא יהיה למעלה ממנו גשם יכסהו וימנעהו מקבול פועל הגרמים השמימיי' וקרא המקום ההוא אבדון ג"כ להיותו יותר רחיק מקבול פועל הגרמים השמימיי' מכל מקומות הארץ ולזה היה נעדר השלמות יותר משאר חלקי הארץ כי המות והאבדון ייוחס לנעדר הצורה והשלימות : על בלימה · על מה שאין לו מציאות בעלמותו והוא מרכז הארץ כי עליו נתלית הארץ כמו שהתבאר בטבעיות : מאחז פני כסה · מאחז ומעבה האויר אשר על פני רקיע השמים אשר נקרא כסא כאמרו השמים כסאי : פרשז עליו עננו · ובזה האופן פרש עליו עננו ר"ל כי בהתעבות האויר ההוא יתחדש ממנו הענן כמו שהתבאר בספר האותות : חג · הגביל וייחסו למתוגה לפי שהמחוגה מגבלת תכליות השטח העגול המתחדש בסבתה : ירופפו

רשי

הרפאים · גיהנם המרפא את הבריות · יחוללו · שבעים חללים שלו · מתחת [illegible] ושכניהם בעמקי עמקי' : וגם הוא ערום נגדו · לדעת ולראות את כל מה שבתוכו · על בלימה · אין כלום ביסוד כי הם עומדים על חוזק זרועותיו של הקב"ה · פי' בלימה · מישור · כמו רסן ומתג עדיו לבלום · כך ראיתי : תחתם · תחת המים · ולא נבקע ענן מעולם שיפלו מימיו ביחד · מאחז במחיצות פני כסא הכבוד כלו' כגון ישת חשך סתרו · ופרשז על הכסא עננו · ודמות על ראשי החיה רקיע · חוג · כנע' קומ"פס · לשון ובמחוגה יתארהו סיבבם בחול · להיות לו חוק גבול עולם · לא יעבור הים אותו חוג · עד שיכלה אור וחשך ירופפו

אבן עזרא

הרפאים · אפילו הרפאים שהם מתים המקו' יחולל' מתחת הים ושוכני האדמ' והענין על גרגרי הזרע כי בשאול שהוא מקו' כמה יעשה חפצו · הוא שנטה לפון שהוא מקום ייסובו של עולם על תהו : תולה ארץ על בלימה · כי הארץ תלויה באמצע הגלגלי' : פני כסא · הוא השמי' כענין יי' בשמים הכין כסאו : פרשז · אין לו חבר וענייגו פרש והדומה לו : עד תכלית אור עם חשך · עד מקום שהוא תכלית האור שכל מה שיש למעלה הוא אור ולמטה בהפך ויש אומרים שענייגו עד שיכלה האור והחשך והראשון נכון בעיני ירופפו

מ"ע ספורנו

נוטה לפון על תוהו · וכן כשתמרת ועל מי לא יקום אורהו · שהאל יתברך מנהיג את הכל בתנועה היומית הנה בלעדי זאת התבאר' חכמת השגחתו יותר פרטית כי הוא המכ' נטה החלק הלפוני מהגלגל אשר בו רב ככבים על החלק מהארץ אשר בו רב החמר הראשון הנקרא תהו כי יש בו רב הישוב והב"ח המתהוים ממנו ולהנהגתו יאות ריבוי הככבים · וכן תולה ארץ על בלי מה שם הארץ עומדת על דבר שאינו ראוי שתעמוד עליו כפי טבעה והם המים כאמרו אשר במים מתחת לארץ וכאמרו רוקע הארץ על המים · וכבר התבאר זה באפירת הבארות והיות הנהרות שפלים מן הארץ במקום · ובלעדי זאת לרר מים בעביו · כשאמר יהי רקיע בתוך המי' וזה שעשה מהמים המלעים את הרקיע כאמרם ז"ל הגליד הטפה האמלעית · ולא שבקע ענן תחתם · ולא נבקע שום חלק מהם שירד ובזה הרקי' : מאחז פני כסה · שהם השמים העליונים הנקראים כסא כאמרו השמים כסאי · ובו יתמזג אור נכח השמים להיותו בזה נאות לשפלי' כאמרו ויתן אות' אלהי' ברקיע השמים להאיר על הארץ ולמשול · פרשז עליו עננו · ובשירלה להמטיר פורש את ענן כאידים העולים מן הארץ על פני רקיע השמים כדי שיקנו עובי מימיו וירדו במטר · ובלעדי זאת · חק חג · הגביל במחוגה · על תכלית אור עם חושך וזה מקוטב הלפוני עד הקוטב הדרומי שהוא החלק הנגלה מן הארץ · ותחת שני הקטבים נמל' תכלית אור עם חושך כי שם בהכרח ו' חדשים לילה שהשמ' בה' תחת האופק אבל לא יתרחק הרבה באופן שיש שם אז כאור בקר אצלנו : עמודי

תורת חסד · יראת שדי

הרפאים יחוללו ונזמר יר' לרמוז אל אנשי הענלם אשר בטבע הילירה היו ראויים להבראו' תחת המים ושוכניהם ובודאי שהיו מתים ובלתי יכולים להבראות על האופן אשר הם כעת אלא שעשה האל ית' ברחמיו ואמר יקוו המים מתחת השמים אל מקום אחד וכו' כדי לשמור טבע הב"ח וכו' והכל הוא בשביל שיהגו בתורה המקיימת כל העולמים · והשאול והוא הגיהנם הוא ערום נגדו של השם כי אילו היו כלם לדיקים היה הגיהנם ערום מכל וכל · ואין כסות לאבדון יר' והאבדון היה מבלי כסות והוא ענין השגחתו ית' כו אם היו כלם לדיקים וכו' · נטה לפון על תהו הוא מה שארז"ל שלד לפון ברא ולא גמרו לפי שאמר כל מי שאומר אני אלוה יבא ויגמור הפנה הזאת ושם הוא מדורן של מזיקין ורוחות ושדים ומשם יוצאים לעולם שנאמר מלפון תפתח הרעה וכו' וכפי מאמרם זה אולי יר' לומר שהוא ית' עושה שאופן הרעות של לפון תהיינה הולכות על תהו ולא על ארץ עבר בה איש וכו' ותולה ארץ על בלי מה שלא תהיה נהפכ' כמהפכת אלי"ם את סדום ואת עמורה והוא ית' לורר מים בעביו שלא יהיו נתכים על הארץ יען כי נשבע שלא להביא עוד מבול על הארץ : **מאחז** וגומר הוא הענין שארז"ל בפרק רבי עקיבא אריב"ל בשעלה משה למרום אמרו מלאכי השרת לפני הק"בה רבש"ע מה לילוד אשה בינינו וכו' עד אומרו א"ר תנחום מלמד שפירש שדי זיו שכינתו ועננו עליו באופן כי עם עננו ית' עשה ב' ענינים הא' שלא עזבו להבקע והב' שפירש זיו שכינתו ועננו על משה בשעה שהביא התורה וכו' אשר היא סבת קיומו של עולם וכו' : **חק** חג על פני מים הוא הענין שעשה האל ית' שיהיו מי הים במקומם עד תכלית מה שכיון בו האל ית' לעשות אז כאשר היה אור עם חשך כי למלריים היה הענן והחשך ולכל בני ישראל היה אור במושבותם · ועמודי

אבן יחייא

והנני מודיעך מפלאי הבריאה כי הרפאים והם הפנינים הלבנים הנקראים פירל"י הנבראי' בה [illegible] תיבה קטנה ככף איש הנקרא מאדריפי"רלה · אשר התיבה ההיא עם כל הגרעינים מפניניים הדבוקים בתוכה הוא בעל חיים · הם נולדים בעמקי ים הודו · והאנשים הולכים בתהים רבה לקחתם ומיבשים אותם בשמש וימותו ויפרדו הגרעינים ההם · מה שבאופן בריאתם ואופן לקיחתם · ואופן תיקונם יש מפלאי תמים דעים מה שילאה הלשון לספרו · וקראם רפאים להורות כי יש להם חיות מה במקום אשר יחוללו ויבראו מתחת המים ושוכניהם שהם הדגים כי הם נבראים במעמקי ים : והשיולי ואמר ראשון אשר יש לו ריח מה מתלאות הכח ולכן קראו שאול כי יהיה כאלו השאול מורתו · הוא ערום נגדו ית' כי אין לו לבוש המדם עד שנכשנתמת [illegible] ילבשהו בה · ואין כסות לאבדון והוא הדבר הנעדר לגמרי אשר אין לו שום מציאות בכח [illegible] באבדון להעדר הקודם להויה הנמצא בעדם בריאת העולם · ובשאול לאמר ראשון שלובש [illegible] ומפשיט צורה : והוא ית' נוטה הנברא מן העולם בלד לפון אשר שם הישוב על תהו כי שנונים ארבות למו יתנו יסודות גדולים מתחת לארץ בעומקה למען יעמוד ימים רבים הבנין · וה' [illegible] כחו הגדול ליסוד מעמיד העולם ומקיימו · וזולת כחו ית' אין לו יסוד אחר כי הוא תולה הארץ על בלי מה ואין שום יסוד תחתיה רק נקודת המרכז מהארץ : והוא ית' צורר המים הנלורי' מאידו הארץ כעבים שלו · ולא נבקע שום ענן מהם תחת בלתי רשותו יתברך כי מפתחות הגשמים הם בידו : והוא ית' מאחז יחד ומדבק פני השמים שהם כסא ה' וכאומרו השמים כסאי · והוא שאויר אשר תחת רקיע השמים · ומהאויר הנאחז הלז יולד הענן הנפרש עליו על כסא · ויש העננים שאלל השמי' ותחתיהם : וחק חג והגביל מלשון ומחוגה המגבלת העגולה · על פני מים שלא יעברו החק ההוא ויכסו על פני תבל · אשר תכליתו מתבל כנגד האור הוא תחתך · כי כאשר ההולך בעולם ימלא חשך ולא אור · או יבין כי שם סוף העולם כי במקום האפילות יש האור · ובמקום העדר יש האור : ולאשר

ר' אברהם פריצול

הרפאים יחוללו · הנה הכרתי מפעולות השם דברים נוראים באמצעות הגרמים יותר ממך כי ראיתי הרפאים והם הדברים שהם כמו מתים ואשר מציאותם נסתר וטמון בארץ יחוללו ויתהוו והם דברים נמצאים מתחת מים ושוכניהם בתבל אשר ימצאום החכמים ויהנו מהם כמו המחצבי' והמתכות ההווים בבטן הארץ כי עם היותם נסתרים ממבט הכוכבים הנה יעבור ויגיע שמה השפע השמימיי ויחולל אותם טבע ה' ויתהוו · ואף כי יהיו מתחת מים ושוכניהם · כמו עני האלמוגים הנולדים בקרקע הים ומציאות המרגליות הרפאים שם למחצבים והמתכות זהב וכסף והאלמוגים שהם כמו מתים כי רפאים נקראי' מתים כמו רפאים בל יקומו לפי מקומו יחוללו ויתהוו ויבראו מן יחולל אילות : ערום שאול · גם עמק השאול אשר הוא אמצעות המרכז נקרא ליכ"טרו בלעז הוא כאילו היותו ערום כנגד ה' כי גם שמה יעבור השפעתו וקיומו לקבל הרלון האלהי אשר סדר מקדם ואין כסות לאבדון ר"ל שאין כסות ולא שום דבר שיכסה : ויסתיר מלפני ה' והאבדון הוא כל דבר הנעל' ונאבד ונסתר מעינינו הנה רוח ה' יקיימהו וידע אותו שאול אמלעית המרכז מהארץ : לאבדון · הדבר הנאבד מעינינו איננו מכוסה מפני השם כי הכל גלוי בעיניו : נוטה לפון · הנה גם ידעתי עוד כי הוא יתברך אשר נטה היבשה והישוב שהוא בלפונו של עולם והוא בחלי מרכז הארץ הלפוני על דבר תוהו להיותו נשען על חלק מהלד ההוא מהיבשה שהיא נלבת באויר ובתוהו וזה כי הוא תלה הארץ על בלי מה ועל לא דבר כמבואר לחכמי הטבע שהארץ נלבת ועומדת במרכזה מבלי משען ומשענה ויתר היסודות יסובבוה : צורר מים בעביו · וגם הוא השם אשר הוא צורר ומעלה המים לדרעליית העבים ברוח להמטיר על פני ארץ ולא יפתח ולא יבקע הענן תחתם עד שיגיעו אל המקום הראוי שיוריד הגשם : מאחז פני כסה · ועוד השם הוא אשר בסבת סדורו תקן שהאויר יתפשט למעלה ויאחז פני כסא תחת השמים שהוא כסא ה' וכאשר יתעבה האויר בסבת הקור והרוחות אז כ' יתבר' פורש ונוטה הענן להיות מתפשט ונכר יודע כי מיני העננים יש מהם קיטורים ומימיים ואין כאן מקום הקלוקה הזאת : פרשז · לשון פרישה ונטייה הדבר והוא מן המרובעים : חק חג על פני מים וה' ית' שם חק וחג אותו במחוגה לבראות חלק הישוב אשר בלפונו של מרכז על פני המים באומרו ותראה היבשה וזה באופן ימשך הסדור בו להיות ליושבי תבל עד תכלית משך הגלגל היומי שהוא אור עם חשך תמיד בכל יום וזה הסדר הלפון אל הדרום עד ס"ו מעלות וכ"ה דקים ובאורך מזרח למערב כ' מעלות לפי דברי בטלמי"אל אולם היום הזה נתפרסם אצלנו רוחב ישוב גדול אחר בלד הדרומי להלאה ממשוה היום המזרח שנתיישב הרבה אשר גם להם אור עם חשך קיץ וחורף בזמן מתחלף וגם יש מקומות שאינם מיושבים אשר בחיוב סבוב השמש יש להם כל יום ויום מכ"ד שעות י"ב שעות מהם אור שעות מהם חשך וגם יש מקומות שיש שמה ששה חדשים אור גמור וששה חדשי' לילה וחשך וחוזר חלילה וכל זה מבואר לחכמי חכמת הקוסמוגר"פיאה והתכונה אולם הישוב הלפוני ליושב מסודר באופן שתכלית קיומם אור עם חשך בסדור חוזר חלילה תמיד לפי אופק האיקלים ומעלותיו וירידתו : חק חג · ענייגו לשון סדור וגבול מן מחוגה וחוג הארץ או אפשר לומר חק מים · בטעם שם חול גבול לים חוק עולם וכו' · וזה החק אשר חג יהיה כל ימי עולם עד תכלית אור עם חשך עד ימשך סדור העליון להיות לילה ויום · וחג פועל עבר · מן ובמחוגה יתארהו עמודי

הרמ"בן

הלא רפאים יחוללו · בדרכיך שהם מתחת המים ושוכני האדמה אין בחיים ולא במתים [illegible] שהועילו לו דרכיך כלל : ערום שאול נגדו · מפני שדבר ברשעים אשר בשאול האל הוא לספר בשבח האל מענין השאול · ואמר כי הוא ערום נגדו לדעת מה שבתוכו ולשפוט אותם שם כי אין חשך ואין צלמות בשאול ואין כסות באבדון להסתר ולהתכסות שם ממנו והחכסר' הנ"ע פירש הרפאים יחוללו אפי' ברפאים שהם מתים יחוללם האל מתחת מים ושוכני האדמה והמשל בגרגירי הזרע המתים תחת העפר והענין כי בשאול שהוא בית סתר יעשה חפלו והיננו נכון בטעם לך כי אין מדרך הספר הזה לקרא הרפאים בשם הזריעה : נוטה לפון · שהוא מקום הישוב על תוהו : ותולה הארץ על בלימה · כי היא תלויה באמלע הגלגלים לא הסמך על דבר וכן המים שהם נקיים ונגרים לרורים בעביו שאם לא ילרף בהם דבר בפלאות כחו אינם נבקעים ואין טפה יורדת מהם עד עת בא דברו וישלחם על פני חולות : מאחז פני כסה · השמים יקראו כסא לדרך השמים כסאי יאמר כי האל מקרה פני השמים כקירות לבית מלשון ויאחז את הבית ותקרות ועליית ביתה וכן לכסא מאחזים ויש מפרשים מאחז פני כסא כי פעמים שאוחז פני הרקיע מהמטיר על הארץ מטר ופעמי' פורש עליו ענן להוריד הגשם בעתו ודעת כלם כי אין פורש נוסף והתרגו' פירש כסה כמשמעו הוא כסא הכבוד אמר מאחד באמיטתא דמן כורסיה מן בגלל דלא יחמוניה מלאכיא פרס היך פרגודא עלוהי עננא יקרא דבר הכתו' בשבח המטר ובשבח ענני הכבוד ; חק חג על פני מים · יאמר כי שם חק גבול לים חק עולם ולא יעברנהו עד תכלית אור עם חשך כל ימי הארץ לעולם ; עמודי

אוהב משפט

כי יחדו בקר למו צלמות · נסגרים בבתי' ביום הוא להם הבקר צלמות כי לא ישבו כל היום אלא בחשך כי יכיר אותו כל אחד מהם כאלו הוא בלהות צלמות והתרגום אמר ארום כחדא צפרא דמי להון היך טולא דמותא ארו' אשתמודע פורענות' טולא דמותא · ונראה שהוא מפרש כי הבקר להם כמו צלמות כי יכיר כל אחד מהם בלהות צלמו' באו' עליו יתפשוהו בני אדם : קל וי"מ אותו לשון קללה ואינו נכון · ובמדרש דורשו על דור המבול · וי"מ שהרשע הוא רץ בקלות כשגופו כדבר שהוא על פני מים שהולך בתכלית הקלות : יתקולל חלקתם בארץ · שמתעסקים בגזליהם ואינם משתדלי' בנכסיהם לעובד' ולזורע' ולכן יקולל חלקת' בארץ : ולא יפנה דרך כרמיו · לחפרם ולזמרם ועלה כלו קמשונים וגדר אבניו נהרסה · וי"מ כי הוא קל לברוח ואינו בורח במקומות המיושבים שלא יתפשוהו בני אדם אשר שם אלא במקומות שאינם עבודים ולא נזרעים כאלו חלקתו היא מקוללת כי שם ביתו ולא יפנה לברוח דרך כרמים : כי כמו שהציה והחום הם גוזלים מימי שלג כי הוא נתך במהרה וכאלו נגזלו מימיו ממנו כן כרגע יתמו ימיו הלה הרשעים כטעם כי אין חרלובות למותם : שאול · הוא הקבר : חטאו · לשון יחטיא ולא יחטיא וזהו שתרגם היך בהותא ותומא דלכסין מימי תלגא וליהון היכדין לשיול אתנטיהו · וי"מ אותו בחסרון בי"ת המשרת בציה גם בחום וגם במימי שלג יגזלו ושאול חטאו כלומר [illegible] בתשובה לא יזכור התשובה הם מתים בלא נער · וזה אמר לסתור דעת חביריו כי הרשעים הגלחתם היא לרעתם · וכבר כתבתי מה היתה כוונת רעיו בזה ולמה היה מתכוין הוא בסתירת זה הדעת · והתרגו' לשון שני מענין אל הסערה ולא יחטיא וזהו שתרגם היך בהותא · גוזלים הבריות והם חוטאים חטאים גדולים על יום המות · או יאמר בארץ ציה וחום ומימי שלג יגזלו על דרך הפסוק הקודם : ישכחהו · וזה הרשע סופו למות כי הלדיק והרשע שוים במיתה והשכחהו אמו · ורקמה

עַמּוּדֵי שָׁמַיִם יְרוֹפָפוּ וְיִתְמְהוּ מִגַּעֲרָתוֹ׃ בְּכֹחוֹ רָגַע הַיָּם וּבִתְבוּנָתוֹ מָחַץ רָהַב׃ בְּרוּחוֹ שָׁמַיִם שִׁפְרָה חֹלְלָה יָדוֹ נָחָשׁ בָּרִחַ׃ הֶן־אֵלֶּה קְצוֹת דְּרָכָו וּמַה־שֵּׁמֶץ דָּבָר נִשְׁמַע־בּוֹ וְרַעַם גְּבוּרֹתָו מִי יִתְבּוֹנָן׃

ל' ויתמהו · ובתבונתו ק' · ב' בתרי ליש' האחת · דרכיו ק' · גבורותיו ק'

ויסף

עַמּוּדִין דִּשְׁמַיָּא מוֹדַעְזְעִין וְרַתְתִּין מִן מְזוֹפִיתֵיהּ׃ בְּחֵילֵיהּ גְּזַר יַמָּא וּבְסוּכְלְתָנֵיהּ מְחָא גִיבָּרַיָּא׃ בְּרוּחַ פּוּמֵיהּ אֲפֵי שְׁמַיָּא אִשְׁתַּבְהָרוּ בְּרַת יְדֵיהּ לִוְיָתָן דְּמַתִּיל לְחִיוְיָא טְרִיק׃ הָא אִלֵּין סַיְיפֵי אוֹרְחָתוֹי וּמַה דִּי אִתְמְצֵי מִן קְצָרַת מִלְּתֵיהּ נִשְׁמְעָנָא מִינֵיהּ וְרִיכְפַּת גְּבוּרְתֵהוֹי מַן יִתְבַּיַּין׃ ואוסיף

ויתמהו ל' רפי עמודי שמים ירופפו · וחד ויתמהו ואינון חד מן כ"ב זוגין נסבין וי"ו בסוף תיבות' חד מלרע וחד מלעיל וי' בריש תיבותא ונסבינן' בסוף תיבותא וסימ' נמסר במסרא רבתא במערכת אות הוי"ו ובס"ר : שמץ ב' סימ' ותקח אזני שמץ מנהו · הן אלה קצות דרכיו :

רשי

ירופפו כשברא הקב"ה היו רופפים ונער בהם ועומדו ביובש ובחוזק · ויתמהו · רגע הים · כמו עורי רגע · נקמט · קמטים קמטים תוהה ועולה במקום אחד : רגע הים · נעשו עד שנקוו למקום אחד המוכן להם · מחץ רהב · מצרים קרויין רהבים · ברוחו שמים שפרה · אהל · כמו ונטה את אהל שפרירו · חוללה ידו · את פרעה הנקרא נחש בריח · לשון חיל וצירה · וכן במקום אחר · הלא זאת היא המחצבת רהב מחוללת תנין · לשון אחר יסדה ידו את לויתן כמו גבעות חוללתי : קצות דרכיו · קלות ומועטות לפי שאר גדולות שבו · ומה שמץ נשמע בו · כמו לשמצה · לספר : ויוסף

אבן עזרא

ירופפו · כמו ירפו ויש אומרים יתנועעו ובלשון רבותינו ז"ל רפפות : רגע · ענינו בקע : שפרה · הה"א נוסף וענינו תקן מן שפר או מן שפרירו או הבי"ת במלת ברוחו נוסף ויחסר דגש מפ"א של שפרה : נחש בריח · התנין אשר בים ויש אומרי' כי הוא התלי ונקרא נחש בעבור שהוא כמו מעות ובריח שהוא מבריח מן הקצה אל הקצה : שמץ דבר · כמו לשמצה : תי

רלבג

ירופפו · יתנועעו ויזדעזעו : רגע · נח : מחץ רהב · הנה מה שיגבה מהים על הארץ ר"ל שסבב שלא יגבה הים על החלק הנגלה מהארץ : ברוחו שמים שפרה · ברצון השם היו השמים בזה האופן מהיופי והשלימות אשר הם בו : חוללה · בראה : נחש בריח · הוא לדמות הנחש הנראה סובב בגלגל המזלות והוא העגול החלבי : שמץ מנהו · מעט : ורעם גבורותיו · ורבוי גזרותיו : ביאור דברי המענה ענה איוב ואמר מה עזרת לדעתך בהשגחה לפי מחשבותיך באלו המאמרים אשר אמרת הנה אין להם כח לעזור לדעתך ולהתגלגל מהספקו' אשר ספקתי על דבריך ומה יועלת עם לבבך להשיב על הספקות אשר ספקתי לך מאין חכמ' ואיפו כימום השם בנפלאות וסדור' אשר הודעת לרוב ר"ל שמה שיגיד ממנו הוא מעט מזער את מי הגדת אלו הדברים ומה למדת אותנו בזה הלא אני יודע יותר ויותר תמימים פעולות השם וגבורותיו ונפלאותיו · הלא היאלבים יברא השם ית' מתחת המים ומתחת הדברים השוכנים בארץ וזה בתכלית הפלא ר"ל שיגיע שם בבטן הארץ בזה האופן מהעומק פעל הגרמים השמימיים השופע מהשם ית' · הנה המטה במוחלט והוא מרכז הארץ הוא לפני השם כאילו הוא ערום ואין לו כסות עם כסותו אותו הארץ עד שכבר יגיע פועל השם שם עם עומקו · הנה השם מטה הצפון אשר שם היישוב על תוהו כי הוא נשען על מרכז הארץ אשר איננו כי אם נקודה ותולה הארץ על בלימה ר"ל שהיא נשענת ונסמכת על הנקודה שהיא מרכזה לא בדבר חוץ ממנה כמו שהתבאר בטבעיות וזה בתכלית הפלא · הנה הוא צורר מים בעננו ולא נבקע ענן תחתם כאשר יוליכום הרוחות עד הגיעם אל המקום אשר ירד שם המטר · הנה השם ית' סבב שיאחז האויר אשר על פני השמים ויתעבה מגד הקרירות ואז פירש עליו עננו כי בזה האופן יהיו הויות הענן וספר זה לפי שנעלם מהמון האנשים · גזר חק על פני מים שלא יעבור גבולו בדרך שיראה זה החלק הנגלה מן הארץ בצד הצפוני תמיד ויתהוו בו אלו ההויות עד המקום שיכלה בו היות האור עם החשך בכל יום ר"ל שיהיה קצת כל יום מימי השנה אור וקצתו חשך וזה דבר ימשך עד מרחב ס"ו מעלו' וכ"ה דקים ועד שם נמשך הישוב לפי מה שספרו הקודמים ואולם שם יהיה יום אחד בשנה אין בו לילה ויום אחד כנגדו אין בו יום ומשם והלאה יתוסף זה השיעור מעט מעט עד שיגיע אל מה שתחת הקוטב הצפוני ויהיה שם ששה חדשים בשנה אין בהם לילה והם ימות החמה וששה חדשים בשנה אין בהם יום והם ימות הגשמים · עמודי שמים ירופפו ויזדעזעו והם חלקי הארץ אשר ירעשו מגערת השם בבא הרעש אשר סבתו הרוח ההוה תחת הארץ בסבת האיד העשני הנעצר שם וקראם עמודי שמים להיות השמים נסמך על הארץ כמו שהתבאר בספר השמע · בכח השם וגבורותיו נח הים ולא ירוץ על הארץ כדי שלא יטבעו ההויה שם ובתבונת השם הכה מה שיגבה מן הים על הארץ ויפסידהו · וזה כי להיות שאר המימות מתערבים במי הים והולכות בים היה ראוי שיגביהו מי הים על החלק הנראה מהארץ ויטבע אלא שהשם סבב בתבונתו שיכלה השמש ושאר הכוכבים בתוס' מימי הים בשיעור מה שיבא אליו מהנהרות עד שלא יתוסף בזה הים בכלל · ברצון השם ותבונתו היו השמים בזה האופן מן היופי והשלימות אשר הם בו בבריאתם עד שאי אפשר להיותם באופן אחר יותר שלם להגיע לזה המציאות השפל מה שיצטרך אליו הגעתו מהם · בראה ידו ויצרה העגול החלבי אשר בגלגל הכוכבים הקיימים אשר בו מן הפלא ובעלם מה שכבר התבאר בספר האותות והנה אנחנו אמרנו בכל זה קצת מאמר בחמשי מספר מלחמות יי' · הנה אלו הדברים אשר ספרתי הם קצת דרכי השם ומה מעט הדבר שנשמע בו בזה הספור · ואולם תוקף גבורותיו ונפלאותיו לא ימלא מי שיבין אותם : והכלל

מ"ע ספורנו

עמודי שמים ירופפו · ומפלאי מעשיו הוא' שעמודי שמי' שהם קטבי כל הגלגלים אשר החה היומי אשר משפטים שלא יתנועעו כלל כפי טבע תנועת הגלגל שלה' מכל מקום ירופפו ויתנועעו בכח התנועה היומית · ויתמהו מגערתו' במתנועעו נגד טבעם · ובנגעי זאת : בכחו רגע הים · בקע המים שהיו מכסים על הארץ והקוום לגלדים מקוטב לקוט' מחץ רהב · הכה גובה הים במלואו שלא ירד לכסות הארץ : ברוחו בלאויות זך ששם נגדו הרקיע · שמים שפרה · הרקיע הנקרא שמי' כעשה בהיר ובלתי מונע מתכו אור הש..ים העליונים ולכהם : חוללה ידו נחש בריח · התנינים הגדולים אשר בים אשר לא הספיק פעולת הטבע הכללי' למציאות כאמרו ויברא אלהים את התנינים הגדולים : הן אלה קצות דרכיו · אשר כלם לתכלית טוב ולהתקון · ומה שמץ דבר נמצא בו · איזה צד חסרון נמצא בכל אלה · הנה כלם בתכלי' שלמות אפשרי להם · ורעם גבורותיו מי יתבונן אמכם שיהיה הוא מרעים ומבלבל הבחירה האינושית כמו שקרה למצרים ולזולתם · מי יתבונן ויחשוב שיהיה זה מפעלתו · ולכן יתחייב שיהיה מפעולת האל הרע כמו שאמרתי בלי ספק : ויוסף

אבן יחייא

ואשר האל ירצה להראות כמו עמודי שמים והוא משל לארץ שתחת השמי' ירופפו וינועו ויזדעזעו ויתמהו מגערתו · והוא הרעש אשר יולד בארץ מעופי הרוח הנסגר תחתיה · ובכחו רגע הים והרעישו ויהמו גליו ובתבונתו יכה וימחוץ המלכים אשר להם הרהב והגאוה · וברוחו ורצונו שפרה ויפה השמים · וחוללה ובראה ידו החזקה נחש בריח והוא אור המזלות אשר באמצעותו יכלכל ארץ כי השגחת ה' עליה הוא כללית ולא פרטית כי לא ישגיח בפרטים המשתנים מיום ליום ומעת לעת · והן אלה אשר ספרתי מהמעשים הנוראים מהאלוה הן הקצוות והדברי' הקטנים מדרכיו ומהמעט קטן מהדברים שנמצא בו · כי רעם וחוזק גבורותיו מי מהאנשים אשר יתבונן בהם : ויוסף

תורת חסד ‏ ‏ ‏ ‏ ‏ יראת שדי

ועמודי שמים ירופפו וכו' והוא הענין שנעשה אז למשה שעמד לו השמש כמו שאחז"ל · ובכחו רגע הים אז בצאת ישראל ממצרים ובתבונתו מחץ רהב והם המצריים וברוחו שמים שפרה כי אם יהיה בריתי ית' בעולם יומם ולילה יהיו חקות שמים וארץ וחוללה ידו נחש בריח והוא רמז אל התלי שהוא מבריח מן הקצה אל הקצה כמו שפי' הראב"ע ז"ל · והה"ר שמריא האקרטי כתב וטעם שפרה טעם אהל וקובה כמו ונטה שפרירו עכ"ל · הן אלה קצות דרכיו ית' וכו' באופן כי גם אני ידעתי יותר ממך כי ידעתי כי גם אל מרע"ה נעשה ענין העמדת השמש והכל היה בזכות התורה שהביא וכו' וזהו עיקר כונת המענה הלזה לפי דעתי והוא נכון אל כל מה שביארתי עד הנה · והרד"ק ז"ל כתב מאחז פני כסא דרך העולם שהכסא מחזיק האדם והשם ית' מחזיק כסאו כי הוא סובל עולמו והוא כאומרו הנה מקום אתי ולא אמר הנני במקום פלו' · חק חג על פני מים שלא יהיה מבול לעולם ועד תכלית יהיה אור עם חשך כענין יום ולילה לא ישבותו · ונקרא מצרים רהב מפני גאות פרעה שאמר לא ידעתי את ה' וגם אמר לי יאורי וכו' : ויוסף

ר' אברהם פריצול

עמודי שמים · וכאלו הארץ וחלקיה יהיו עמודי שמים להיות השמים נסמכים ונדבקים על היסודות הארבעה אמר כי לפעמים מרצון האל בסדור התגלגל הגרמי' השמימיים הארץ הנקרא' עמודי שמים ירופפו ותתנועע בבוא הרעשים מן הרוח הנסגר ויתמהו עמודיה מגערת השם אשר סדר ככה : ירופפו · ענין תנועה ורפיון מלשון רז"ל רפפות : בכחו רגע · ובכחו הגדול יתב' ירגיע ויניח הים במרגועה ומנוחה באופן שלא יגבר בגליו וכן בתבונתו ובחכמה יתירה מחץ והכה רהב וחוזק הים אף בהיותו חזק ותקיף בתגבורת כל הנחלים ההולכים אל הים שלא יגבר ולא ישטוף את הארץ כי בתבונת השם אשר סדר ותקן ליבש ולמעט תגבורת המים הנגרים בו על ידי הכאת חום ניצוץ השמש עליו אשר ישאפהו ויעלה ממנו אידים גם להרוות את הארץ כי על פי הסדר הלז ימחץ תקפו ורהב הים : רגע · ענינו מנוחה ומרגועה מן רגעי ארץ : מחץ רהב · הכה חוזק המים ורהב מן ורהבם עמל ואון : ברוחו שמים · וברוח פי השם השמים מיופים ביופי עצום ובאופן היותר שלם שיוכל להיו' וכן ידו של הקב"ה חוללה נחש בריח מהתנין הגדול אשר בים נחש עקלתון או שידו ברא וסדר העגול הקטן אשר בגלגל הכוכבים הקיימים אשר הוא כנחש בריח והוא דבר נפלא מאד ליודעי בינה לעתים : שפרה · ענין יופי שפיר למחזי : הן אלה · ולכן אתם ריעי הן אלה קצות דרכיו הנראים וגם מעט מזער מהדברים אשר נשמע בו ואלי על לך בלמוד אולם רעם והוקף גבורתיו ויכולתו וכפלאותיו מי יוכל להתבונן אותם כי גדולים ועצומים הם : שמץ · ענינו מעט ממעט :

והעקר מהמענה הזה אין בו תוספת כלל · רק שירצה עוד איוב להודיע את ריעיו על היותו מאמין בסבה הראשונה סבת הכל ושהיה מכיר עוזו וגבורות מעשיו ולכן לא השיבו אליו דבר כי התשובה לזה היה מוסרות ספת מאשר השיבו אליו וכאשר ראה איוב שלא השיבו אליו דבר הוסיף לשאת משלו : ויוסף

הרמ"בן

עמודי שמים ירופפו · יהיו רפות מתנועעות מלשון חכמים ז"ל הלכות רופפות יאמר כי המים שהם מתנועעים בתולדותם לא יעברו החק שגזר האל עליהם ועמודי שמים שהם קיימים יתנועעו ויהיו כאדם התמה ואינו יודע אנה ילך כשיגער בהם והוא רומז לעת הרעש : בכחו רגע הים כמו רוגע הים ויהמו גליו והוא ענין בקיעה כלשון עורי רגע ויתאם יאמר כי הים לא יעבור חקו וכשירצה יבקענו וישימנו לחרבה : ובתבונתו מחץ רהב · הים הם הדגים אשר בתוכו הגדולים כדרך אתה פוררת בעזך ים שברת ראשי תנינים על המים : ברוחו שמים שפרה · ספר ותקן להעביר מעליהם הענן הנזכר ולהשקיט הים כי בהיות השמים זכים תשקוט הים ואז החולל ידו נחש בריח אשר בים והוא רמז לתנין הגדול שהוא כמו בריח בחוזק ובגודל : חוללה · כמורב מחולל כל ארפאים יחוללו ענין יצירה · וכן אמר התרגו' ברוח פומיה אפי שמיא אשתבהרו ברת ידיה לויתן דמתיל לחויא טריק ויתכן לפרש חוללה ידו ענין חיל ורעד וידו יורה כן כענין הלא את היא המחרבת ים מחוללת תנין ושבח האל בהשקיט השמים והחריב הים והכות כל אשר בתוכו והפכו אבל בבריתא דשמואל של סוד העיבור אמרו נחש בריח בעבור שהוא כמו מעות והוא מבריח מן הקצה אל הקצה : הן אלה קצות דרכיו · מעט מדרכי גדולתו וכחו ומהו שמץ הדבר הנשמע בו כי כל מה שנודע ונשמע ממנו הוא שמץ דבר כלומר מעט מזער כנגד הגדולה והגבורה והתפארת והנצח וההוד שמץ דבר כמו ותקח אזני שמץ מנהו ענינם קצת הדבר ומיעוטו ואולי לשמצה בקמיהם יאמר כי פרעה אהרן כשידברו בהם קמיהם אפי' מעט מן המעט הגדול שעשו או למעט כבודם ולאשר אשלתם בפני קמיהם רק ענין מיעוט ותסרון הוא והתרגו' אמר דאיתמצי פתר מלשון כי מיץ חלב והשין במקום אשר בשין שאתה מדבר עמי : ורעם גבורותיו · כענין רעם שירים ותרועה יאמר · שגבורותיו הנושאות קול לגדלם ולרוב גם מי יתבונן בכולם : ויוסף

אוהב משפט

רחם לפי ש·לא מרחמה · או יהיה רמז אל אשתו והוא הנכון כלומר תשכח עליו מעט אל סופה להתנה' עליו כשתשכחהו כמת מלא כי תדע באמת שלא כענם במיתה זו יותר משאר האנשים · וי"מ אותו אוהב מהתרגום ומלינו ארחמך שהוא לשון אהבה · או יכנה הקבר רחם שהוא בטן הארץ והוא מליצה לומר שישאר בבטנה ולא הלד אותו כאלו שכחה שהוא בבטנה וזהו שבא אחריו מתקו רמה והרמה האוכל בשרו כאלו הוא מתוק בריה · או יהיה מתוק אליו הרמה שלא יצטער כלל מאכילת הרמה את בשרו · או יאמר כי ישאר לעולם שם עם הרמה כאלו מתקו כטעם מתקו לו רגבי נחל · ולא יזכר עוד לא לטובה ולא לרע' כי לא נעשה בו ענין פורענות שיהיה נזכר לו כטעם והנחתם שמכם לבחירי · ותשבר כעץ עולה · כעץ הנשבר ואין לו נער מאותה שבירה כן היה נשברת העולה

שהיה עושה זה האיש במותו · וי"מ ותשבר כעץ עולה שלא יניח זרע כעץ יבש אשר אין אליפות לו כלומר אפילו בזרעו לא יגיע ענש בטענתכם לפי שאינו מניח זרע לפי שהוא עוסק בגזילות ואינו פנוי להקים זרע וגם הוא אינו חפץ בזרע כדי שלא יערידוהו מלגזול וזה שאמר אחר כך רועה עקרה לא תלד : רועה היה מתחבר עם העקרה בשביל שלא תלד ולא יהיו לו בנים כי אינו חפץ בהם כאשר אינו חפץ בחלקת שדה וכרם כמו שזכרתי וגם עם האלמנות היה מתחבר בדי שאם אחר תבוא ותפיל ולכן לא היה מטיב בתולדות · רועה לשון רעך ורע אביך כמו ורועה כסילים וכן פירשוהו ז"ל על דור המבול · או יהיה לשון רעיה והאב · וי"מ שהוא שב לרשעת הרשע שהיה משבר העקרות לפי שאין להם בנים לעזרם : רועה · לשון תרועם בשבט ברזל : ומשך אפילו האבירים אשר להם זרוע עם גבורה מושך אותם בכחו · ויקום הרשע עם כל אחד ואחד מהם ולא יאמין בחייו כי יהרגנו או יגזול אותו · או ירצה לומר יקים הרשע בבקר ולא יאמין בחייו כי הוא נלחם עם השם ואביריהם כאשר אמר לא יקום רוצח וכנה הוא משתכן תמיד כענין הנה אנכי הולך למות והראשון הוא יותר נכון אל הרב ה"ר משה ב"ר נחמן ושני הפירושים כתב הוא ז"ל : יתן · י"מ כי הרשע נותן אל כל אחד מהאבירים שזכר מתנה אז יתן לו לבטח וישען עליו ועיניו אל דרכיהם אח"כ לרודפם בזאתו דרך ובל המפרשים ז"ל פירשו כי השוח סוכר למעלה נותן לו כל זאת הטובה לבטח וישען הרשע כי לא יהיה כלכד ברשת האדם רק ישלים מרמה בידו ויבטח בהצלחתו כל ימי חייו · ועיני האל על דרכיהם כי הוא רואה דרכם הרעה ואינו מושיע כגזלים מידם גם אינו עושה בהם משפט וזה השלמת תלונתו כאשר השלים למעלה · והלוה לא ישים תפלה כמו שפירשתי : רומו · י"מ אותו דבק עם ומשך אבירים בכחו ואינו כקשר יפה · והנכון שהוא אומר כי הרשעים יתרוממו מעט ובאמת שיאבדו אבל אין מכאן ראיה שמיתתם היא בענשם כי זהו שוה בכל כי אם הומכו והושפלו הרי הם בכל בני אדם שהם נכרתים כמותם וכמו השבלת שבעתה יכרתוה כן הם נכרתים אלו הרשעים ומה ראיה בהכרתתם : רומו · פעל עבר על משקל שומו שמים ושרשו רמם : והומכו · שרשו מכך והיה ראוי להיות המם בפת"ח והכ"ף בדג"ש וגפל הדגש להקל וכמו ידמו כאבן · וי"א ששרשו כמך בלשון רז"ל כמיך והיינו נכון כי גם כמוך הוא מענין ימכו בעונם : ככל · כלו' במו הכל : יקפצון · ענין דלוג מענין מקפץ על הגבעות כלומר יכרתו במהרה : ימלו · שרשו מלל והוא ראוי להדגש והוא קל והוא מענין כריתה : ואם · עיין רש"י ז"ל והוא כאות אל כונתנו בדעת איוב כי הוא סותר דעת חביריו שמביאים ראיה מדעת הרשעים כי אין הדבר כדבריהם כי לא יראו רעה בימיהם ומה שיהיה אחריהם אינם דואגים כמו שאמר כי מה חפצו בביתו אחריו ובכאן הוסיף כי אפילו בבנים אינם חפצים זכיון שאין אל הרשעים רעה בחייהם אין ראיה מרעת איוב שיהיה רשע כמו הם במו שחשבו חבריו ואחוקו בראיה זו לקיים דעת זו וזה הוא כוונת המענה : המשל הסולטנות לשפוט אבירי לב והפחד היראה אשר לבני אדם לפחד ולירא הוא עם האל שיזכיר אחריו · והוא עשה שלום במרומיו שאין בשמים תהפוכות ולא רעות והרעות אשר למטה הם מסבות התמורה והכהפוך אשר בהם כאמרם ז"ל אין דבר רע וטמא יורד מלמעלה ויש בזה מדרשות : היש מספר לגדודיו כי הם רבים מאין מספר ובכלם עושה שלום ועל מי מהם לא יקום אורו כי כלם אין להם אור מעצמם כי אורם ממנו הוא · ויש כאן שאלה והלא עמדו חכמי האצטגנינות על מספר הככבים ויאמרו בריאות כי אינם יותר על האלף כי אם מעט ואם בן הרי הם תחת מספר ואיך אמר היש מספר לגדודיו ואיפשר שהם לא עמדו רק על מספר הככבים הנראין ויש ככבים שאינן נראין והן רבים לאין מספר אבל יש מ
נכהוב

רלב"ג

והכלל העולה מהדברים הוא מבואר ולא רצה איוב להשיב על דברי בלדד יותר מזה השיעור לפי מה שזכרנו במענה הקודם ובכלל אם היה משיב אותו עליהם לא יהיה כי אם כפל דברים לפי שכבר השיב על זאת הטענה במה שקד' וסתר אותה מהחוש: ביאור מלות המענה ויוסף איוב שאת משלו ויאמר · יחרף · יטה ומזה הענין שפחה נחרפת לאיש ר"ל שהיא נוטה מצד עבדות לצד חירות כמו שזכר הרב מורה צדק: יבצע · יגזול: ישל · יעמוד בשלוה: אורה · אלמוד: עריצים

רש"י

ויוסף עמדו ריעיו מענות כאשר הוכיחם אליהוא כי עמדו ולא ענו עוד: חי אל · שבועה היא · אמת הסיר את משפטי · ומכאן דרש רבי יהושע שמאהבה עבד איוב את המקום · אין אדם נודר בחיי המלך אלא אם כן אוהב את המלך: אם אצדיק אתכם · אם אומר שהוא עמכם לחייבני · לא אסיר תומתי · לא אודה לדבריכם לומר שאיני תם: בצדקתי החזקתי · לומר שאני צדיק: לא יחרף לבבי אותי מימי · מכל דרך ומדה שנהגתי בימיו · על כרחו יהי כרשע אויבי: כי מה תקות חנף · כי למה היה רשע וגזלן · מה סופו של רשע הגוזל ממון · כי ישל · כי ישליך המקום את נפשו מעליו · לשון של נעליך · ונשל הברזל: אם על שדי יתענג · כפל התמיה הוא · ככל התמיהות הכפולות שכן דרך הרהטוב בה"ה והשנייה במ"ס · כמו הירוצון בסלעים סוסים · אם יחרש בבקרים · הים בלשוני עולה · ואם חכי לא יבין הוות · אף כאן הצעקתו ישמע אל · אם על שדי יתענג שאי יכול הוא להתענג ולסמוך על ישועות הקב"ה · ולקרא אליו בעת צרתו · בתמיה: אורה אתכם · מן המדה שביד אל · ודרך אשר עם שדי לא אכחד · כמו כי ידע דרך עמדי: כולכם

א וַיֹּסֶף אִיּוֹב שְׂאֵת מְשָׁלוֹ
וַיֹּאמַר׃ חַי־אֵל הֵסִיר מִשְׁפָּטִי וְשַׁדַּי
הֵמַר נַפְשִׁי׃ כִּי־כָל־עוֹד נִשְׁמָתִי בִי
וְרוּחַ אֱלוֹהַּ בְּאַפִּי׃ אִם־תְּדַבֵּרְנָה
שְׂפָתַי עַוְלָה וּלְשׁוֹנִי אִם־יֶהְגֶּה רְמִיָּה׃
ה חָלִילָה לִּי אִם־אַצְדִּיק אֶתְכֶם עַד־
אֶגְוָע לֹא־אָסִיר תֻּמָּתִי מִמֶּנִּי׃
בְּצִדְקָתִי הֶחֱזַקְתִּי וְלֹא אַרְפֶּהָ לֹא־
יֶחֱרַף לְבָבִי מִיָּמָי׃ יְהִי כְרָשָׁע אֹיְבִי
וּמִתְקוֹמְמִי כְעַוָּל׃ כִּי מַה־תִּקְוַת
חָנֵף כִּי יִבְצָע כִּי יֵשֶׁל אֱלוֹהַּ נַפְשׁוֹ׃
הֲצַעֲקָתוֹ יִשְׁמַע ׀ אֵל כִּי־תָבוֹא עָלָיו
צָרָה׃ י אִם־עַל־שַׁדַּי יִתְעַנָּג יִקְרָא
אֱלוֹהַּ בְּכָל־עֵת׃ אוֹרֶה אֶתְכֶם בְּיַד־
אֵל אֲשֶׁר עִם־שַׁדַּי לֹא אֲכַחֵד׃
הן

ואוסיף איוב למיטל מתליה ואמר: קיים אלהא אעדי הילכת דיני ושדי אמרר נפשי: ארום פסק תוב נשמתי במימרי ורוחא דאלהא בנחירי: אין ממללן ספוותי שקרא ולישני אין מרנן ניכלא: חס ליאין אזכי יתכון עד דאתנגיד לא אעדי שלמותי מיני: בזכוותי תקיפית ולא אשבקינה לא יחסד לבבי מן יומי: יהי היך חייבא בעיל דבבי ודקאים עלי היך רשיעא: ארום מן סבר דילטור ארום יכנוש ממון דשקר ארום ינתר אלהא נפשיה: איפשר דקבילתיה יקביל אלהא ארום תיתי עלוי עקא: אין על שדי יתפרנק יהוי קרי אלהא בכל עידן: אליף יתכון בנבואת אלהא די עם שדי לא אכסי: הא

אבן עזרא

חי אל הסיר משפטי · נשבע חי אל שהסיר מן סורר או הסיר כמשמעו · כל הימים שאהיה אם תדברנה שפתי עולה: לא יחרף · לא יקטן לבי כאלו שיש לו חרפה: ישל · יש אומרים מן שלל והקרוב אלי שהוא מן של נעלך כי ישל הנפש מצל הגוף: שרידיו

מסרה

משפטי י"ו כלישניה וסימ' נמסר ביחזקאל סימ' ט"ל ובתלים סימ' י"ז: אם תדברנה חד מן י"ב פסוק רישי' ומצעותהון אם אם וסימ' נמסר בסדר משפטים ותלים סי' כ"ז ובסיפ' סי' ו': ולשוני ג' וסי' ולשוני מדבק מלקוחי · ולשוני תהגה צדקך · ולשוני לא יהגה רמיה · ואינון כין ד' זוגין ולש כרישי' מן ג' ג' וסי' ולשוני ג' דלעיל · ולשנינה ג' והיתה לשמה למשל · והכרתי את ישראל דמלכים · ונתשתים מעל אדמתי דד"ה: ולשוב ג' וסימ' נמסר ביהושע סימ' כ"ב ובירמיה סימן מ"ד: אורה ב' בתרי לישני וסים' צדה אירה · אורה אתכם ביד אל:

מ"ע ספורנו

ויוסף איוב · חי אל הסיר משפטי · אפר מלד מה שהוא אל ועם כל כב' הסיר משפטי מלפניו בבלתי מקשיב · ושדי המר נפשי · שלא התקומם בעדי לאכזריות האל הרע עם היותו שדי ויכול על זה: אם תדברנה שפתי עולה · שלא אתן תפלה לאלהים ולא אחניף כמוכם אבל חלילה לי אם אצדיק אתכם: שאמרתם שגם הרעות הקורות לי ולזולתי הן מפעולת האל הטוב: בצדקתי החזקתי · לומר שאין פעולת הרע ממנו · לא יחרף לבבי · ועם כל זה לא יקרה שהרע הקורה בנפסדים יטעה אותי טעות של חרפה לתת תפלה לאלוק הטוב כי אמנם הגמול והעונש בהם הוא דבר בלתי נחשב: כי מה תקות חנף · המכבד האל בפיו ובשפתיו ולבו רחו' ממנו · כי יבצע · שיקנה ממון בשכר זה · כי ישל אלוה נפשו · שבעולם הזה ישי' אותו שלוה: הצעקתו ישמע אל הם על שדי יתענג · הם בתפילתו יתענג על ה' כהלל באנוש באוזן כי יקרא אותו בכל עת · שאפילו בזמן שרוצה לחטוא יקרא לאל בפיו ובשפתיו ם עורהו לזה: אורה אתכם ביד אל · אמנם אני אורה אתכם מה שאוכל בעזרת האל וידו הטובה · אשר עם שדי לא אכחד · ולא אכחד אכם להגיד הספקו' הם' היותר מהם הוא עם שדי לבדו ואינו אצלי: הן

אוהב משפט

שכתב כי הכוכב הנראה אחד היא מקובץ מכוכבים רבים אבל לרב רחקו יראה כוכב אחד כי כן אנחנו רואים עופות מקובצים כשהם גבוהים הרבה נראין כאח': ומה ואחר שהוא בזה הרוממות והשלמות ומה יצדק אנוש עם אל שאמרת הערכה לפניו משפט: ומה יזכה ויטהר מי שנולד מדם הטומאה שאמרת בחנכי כזהב אלא כי אי איפשר לאדם האחר בזה החסרון שלא ימצא חטא בפני מי שהוא של' בכ' השלימו': הן י"מ עד ירח מסיר אור הירח מלשון תרגום של סר עד והנכון שהוא כפשטו יאמר כי ילוד אשה לא יזכה בעיניו כי אפילו הירח שאורו רב משאר הכוכבים לא יאהיל בעיניו כי אין אורו חשוב אצלו · וכוכבים אינ' זכים בעיניו ואיך יזכה ילוד אשה: יזכה וזכו ענינם אחד ואם אין שרשם אחד כי שרש יזכה זכה ושרש זכו זכך: יאהיל · לשון אורה כמו לא יאהילו אורם ואם הם שני שרשים · וא"ו ולא יאהיל כפ"א רפה בלשון ישמעאל אף · וכ"ש שלא יזכה בעיניו מי שהוא רמה ותולעה וא"כ איך תאמר' לשון לפניו להצדי' עצמך · ועין הר"מבן ז"ל מה מלת מה בכאן תור' על מיעו' כמו ונחנו מה · יאמר מה עזר עזרת למי שאין לו כח

אבן יחייא

ויוסף איוב שאת משלו וגומר בראות איוב שריעיו אתו לא ענו עוד הוסיף לשאת משל ואליב' על צרותיו · באומרו בלשון שבועה חי אל התקיף אשר לדעתכם הוא הסיר והגיע המשפט משפטיו הרעים עלי מלשון סורה שנה פה פלוני וחי שדי אשר המר נפשי הצומחת במקני אתו לא די מתשורה · כי כל עוד נשמתי בי והוא הרוח חיוני ורוח אלוה באפי והוא הנפש אם אחטא בדבור כאשר תדברנה שפתי עולה והוא ללמד לבני האדם לעשות עול · ולשוני אם יהגה רמיה ושאהיה א' בפה וא' בלב · רק כאשר הייתי תם וישר תמיד ככה אהיה · וחלילה לי אם אצדיק אתכם עד אגוע ואודה לדבריכם אשר תאמרו כי לחטאתי כענש זה כי לא אסיר תומתי ממני לומר כי רשעתי מה שהוא שקר ודבר כזב · ובצדקתי הקדומה אחזקי עם כל מכותי ולא ארפה עם כל תחלואי גופי · ושכלי ולבבי מימי לא קבל חרפה על עשיית חטא ועון: כי אני סונא הרשע והעול ומי יתן שאויבי יהיה נחשב כרשע ומתקוממי כעול ויהיה סופו כסופם · ואיך אחשוק א"כ אשר אכסוף שיהיה לאויבי לנקמה ממנו · כי מה תקות ותכלית החנף כאשר יבצע ויהיה בוצע בצע · כי כאשר ישל אלוה ויתוך נפשו מלשון כי ישל זיתך וזה בגזרת נכני השמים וכסילהם · הצעקתו ישמע אל כי תבוא עליו צרה ויאבד את כל אשר גזל · ואם יתענג על שדי בהדבקו עמו · או בקוראו אל אלוה בכל עת · אינינו כן כי לא ירא' ויסגיח האלוה בחנף הלא ולא במעשיו והכל כגזר מן השמים · ולכן מה הרויח באשר חטא לעבור הדת הטבעית האינושית מואהבת לריעך כמוך והנה השתדלותו היה להבל: אני רוצה לירות ולהשליך אתכם ביד אל · אשר כל אחד מכם תאמר עם היותי עם שדי לא אכחד ולא אהיה נכרת כי הוא יעזרני: והלא

תורת חסד יראת שדי

ויוסף איוב שאת משלו ויאמר חי אל הסיר משפטי יר' הסירותי מהיותי שופט כי מי שאינו עוסק בתורה לא נכון לו להיותו שופט וכו' ושדי המר נפשי בדבר זה שהוא דבר נוגע אל הנפש · כי כל עוד נשמתי בי אם תדברנה שפתי עולה אל הבעלי דינין ולשוני אם יהגה רמיה כדי שמתוכה ילמד איזה מהבעלי דינין איזו טענה מועילה לו וחלילה לי אם אצדיק אפילו אתכם שאתם חשובי' אלי כנפשי מצד האהבה הרבה אשר ביניכו ומכל שכן שלא אצדיק לזולתכם כי בשום צד ואופן לא אסיר תומתי ממני: או יר' תומתי אשר הוא הענין שהוא ממני כי על הכל יאמר טפה זו מה תהא עליה ואילו צדיק ורשע לא קאמר ובצדקתי החזקתי מקטנותי ולא ארפא גם עד זקנה ושיבה ולא יחרף ויתביים לבבי מימי כלומר במה שלא הוצאתים בעניין עשיית מצות ומ"ט וילדותי לא יביים לזקנותי וזקנותי לא יבייש לילדותי וכו' · והנה עד עתה אמר שאל האוהבים לא יחניף ועתה בפסוק יהי כרשע אויבי רצה לומ' כי גם אל שונאיו לא יחייב כי גם כי להיותם אויביו הם חשובי' לפניו לרשעים בעיניו ית' הנה עכ"ז לא יהיו בעיניו נחשבים לרשעים ממש עד כי לסבת רשעות' ירצו לקחת שלא כדין מעות מהבעל דין שכנגדם וכו' רק שאויבו יהיה בעיניו בעת בואו לפניו לדין כרשע ולא רשע ממש ומתקוממו כעול ולא עול ממש והוא הענין שארז"ל וכשיהיו בעלי הדין עומדים לפניך יהיו בעיניך כרשעים וכו' · כי מה וגו' יר' כי מה תקות חנף והוא הנושא פנים לאוהבו או המטה דינו של שונאו וכו' כי יבצע ויגזול מזה לתת לאוהבו כי ישל אלוה נפשו וכי טוב הוא כי ישל אלוה נפשו כמו שאמר הכתוב וקבע את קובעיהם נפש וכו' וכמו כן האם אפי' שמיעת צעקתו ישמע אל כי תבא עליו צרה ומכ"ש שלא ימלא רצונו יען היות אמת כי האיש שלקח הדיין ממנו מעותיו שלא כדין הנה הוא יצעק לפניו ית' שיריב עמו ממנו ולשב' זו תבא עליו הצרה ההיא ואם כן איך אפשר שאפילו בשמיעה מה ישמע אל במדת רחמנותו את צעקתו · או יר' כי ישל אלוה נפשו של הדיין הצעקתו של הבעל דין ישמע אל כאילו תבא עליו צרת הפרעון ההוא שלא כדין וכן האם על שדי יתענג בהיותו עושה מצות עונג השבת ע"ד או' והתענג על ה' ויתן לך משאלות לבך שרצה לומר שיתענג על ה' בהיצאת מעותיו לצורכי שבת וכדומה · וכן האם יקרא אל אלוה בכל עת שיצטרך לדעת סוד ועיקר הדין ההוא כאשר עושה הדיין הטוב: אורה אתכם וגו' כתב הנחמני ז"ל יר' אלמד אתכם לעבוד את האל ולאמר האמת אשר עם שדי לא אכחד רק אומר האמת וכן תעשו אתם אמרו האמת לעולם ולא תשאו פנים בתורה: וכפי כונתי בביאו' המענה הנה באומ' אורה אתכם ביד אל יר' וכשאני אדון את משפטכם אורה אתכם ביד אל שיתחב עליכם ויתן לכם כדי לפרוע מה שנתחייבתם בדין לפרוע לבעלי דיניכם ואשר הוא עם שדי כלומר ודיניו האמתיים ומשפטיו לא אכחד רק אומר האמת ויהיה מה שיהיה כי בשום אופן לא אדון דבר שלא כדין לא כדי להצדיק את אהובי ולא כדי להרשיע את אויבי והן אתם כלכם חזיתם דבר זה כי תמיד ולמה זה הבל תהבלו אם הייתי דן אתכם שאעזור לכם אין ספק שלא תהבלו רק שתהיו מאותם דזמרא מזמרי כד שקלי להו גלימא בדיכא כו' והנה ענין החונף הוא חלק אדם רשע עם אל ונחלת עריצי' אשר משדי כביכול יקחו מה שהם לוקחי' מאת חבריה' שלא כדין · או

ר' אברהם פריצול

ויוסף איוב שאת משלו ויאמר · חי אל ובהיות כי לא השיבו אליו דבר הוסיף עוד לשאת משל על צרותיו וקיום דעתו ואמר כי חי הוא האל וקיים לנצח ובתיקון הסדר אשר תקן הסיר משפטי להכות הגוף במכות כאלה ואינני ראוי להם ושדי היכול אשר תקן המערכת המר נפשי גם כן בהתבוננה בעול המגיע אלי: כי כל עוד נשמתי בי · מבואר ודבוק עם הפסוק הבא: אם תדברנה · כי כל הימים אשר אני חי לא אדבר עולה ולא אהגה רמיה להרצות בשקר ולהודות לכם ועל דבריכם שאני רשע וראוי לפורענות וזה אמרו: חלילה לי · וחלילה לי להצדיק מאמרכם לעולם עד יום מותי להודות לכם על רשעתי כי מעולם לא אסיר תומתי וזכותי ממני כי ידעתי מעשי ודעותי: בצדקתי החזקתי · כי בצדקתי החזקתי כל ימי ולא ארפה אותה ולא יחרף בחרפה לבבי מימי לחשוב מחשבת כגזל להיות חושד נפשי בעול או לא יחרף כמו לא יטה: יהי כרשע · והאל האמנו שאהיה מאוהבי הרשע והעול באמרי על הרשע המצליח כי הצלחתו מצד הגרמים השמימיים וכי השם עזב את הארץ לקוטן האדם בערך אל מדרגתו ית' ושיהיה טוב לרשע לשקוד ברשעו ובהצלחתו ושיהיה אוהב הרשע מזה הצד ושתכליתו יהיה טוב אל תמימו זה רק יהי רצון שיהיה כרשע הראוי לפורענות רב אויבי ושיהיה המחרף אותי ומתקוממי הקם עלי יהי כעול מעותד לצרות וראוי להיות נפרע כי כן אמונתי באמשי הרשע והעול להיות נדוני' ולוקים: כי מה · כי כבר ידעתי בחכמה גם אני מה שהוא ראוי על צד היושר להיות נכאב הרשע ברשעו וזה כי מה יהיה תקות החנף והרשע כי יבצע וכי יגזול ובוצע בצע וכי ישל אלוה נפשו שיניח לו להעמיד נפשו בשלום ובהשקט: בצע · גוזל ועושק מן בוצע בצע: ישל · מן ישליו אוהלים או ישל מן לא תשלה אותי: הצעקתו ישמע · התחשבו שאהיה מאמין שהשם יתב' ישמע צעקת הרשע כי תבא עליו צרה בודאי ידעתי בחכמה שאינכו מן הראוי שישמע השם צעקת החוטא והרשע המיחלל יען נתרחק מלפני ה' ולא הלך בדרכיו: אם על · כי אם הרשע הלז היה מתענג במעשיו ית' ומתענג על שדי להדבק בו לעשות היושר אז חשבתי כי אם יקרא אל ה' בכל עת ויענהו אבל הדבר הוא בהפך שבורח לדרכי ה' והיושר ואם יקרא אל ה' לא יענהו:

אורה אתכם · ואכני אוסיף עוד ואורה ואלמד אתכם מהנהגת הפרטים אם היא ביד השם או לא ומה שהוא עם שדי לא אכחד שלא ארצה גם כן להעלים ולהכחיש מה שהגא עם שדי כי באמת לדעתי הדבר תלוי במערכת וסדור הכוכבים כמו שאוכיח אתכם ואם אמרתי שהרשעים יצליחו ויאריכו וימותו בהצלחה גם כן האמנתי בהפך זה כי יהיו רשעים גם כן שיגעם הכליון כאשר ספרתם אליגם אתם והכל הוא מצד המערכת אם לרשע המצליח ואם לרשע הלוקה במכות כראוי ומפני זה יתחייב שלא אהיה אוהב הרשע והעול כי מעולם בלאתי אהבי האון ויהי כרשע אויבי: הן

הרמ"בן

ויוסף איוב שאת משלו · במענה הזה ישא משלים כמו לא תסולה בכתם אופיר ונוהגו בו לאמר שהוא צדיק והנה יש צדיק ורע לו וכל שכן רשע וטוב לו בי אין זה חמס גדול כראשון ואם נראה כי הרשעי' נכרתי' בעולם הזה זה הבל הוא והיכו עיקר מולא החכמה וסופה כי החכמה נעלמת מבני אדם ולא גלה להם האל ממנה אלא עיירתו מלפניו ויסורו מרע אך ענשם ושכרם ושלות הרשעים וייסוריהן של צדיקים לא נגלה לבני אדם כי אין איוב מולא ורואה בהם דין ומשפט ולא שומע מחביריו דבר חכמה על הענין: חי הסיר משפטי · ישבע חי האל שהסיר משפטי ועשה לי רע על לא חמס שהמר נפשי כי כל עוד שאני חי לא אדבר עולה ורמיה לרמות בני השומע נשבע שאיכו יודע לנפשו עון אשר חטא ולא עולה ורמיה יצדיק נפשו: חלילה לי · אם אצדיק אתכם לאמר שהאמת עמכם כי יהיה זה חנף ורשע ולהחניף לכם וזו להחניף לאל: לא אסיר תמתי ממני המרו המפרסים לא אודה לדבריכם לאמר שאינני תם רק החזקתי בצדקתי לומ' כי אני צדיק תמים ולא ארפ' דברי זה והנכון כי לא אסיר תמתי ממני לאמר מעולם לא הייתי רשע להחניף לכם עתה כי אלוה ישאל נפש כל חנף: לא יחרף לבבי · לא ישוב אחור לי מן הנעורים להיות פתי או רשע כי זקנתי בצדקי: יחרף · מן בימי חרפי והתרגו' אמר לא יחסר מלשון חרפה יאמר שלא יתן חרפה על נפשו לעולם לאמר שהיה רשע אחרי שהוא צדיק מעודו יהי כרשע אויבי איננו מקללו רק אומר כי אויבו המרשיע אותו יהיה על כל פנים כרשע מפני שהוא חנף ונושא פנים בתורה והאלהים יעניש החנף: כי מה תקות חנף · כי יבצע בענור כי הגוזל מן האדם צדקו כגוזל ממונו יאמר כי כרשע הוא אויבי ומה תקוהו כי בצע בצע ויגזול כי ישליך האל נפשו מעליו לשון של נעלך ונשל הברזל: אורה אתכם ביד אל · אלמד אתכם לעבוד את האל ולאמר האמת אשר עם שדי לא אכחד רק אומר האמת וכן תעשו אתם אמרו לעולם ולא תשאו פנים בתורה ורבינו שלמה ז"ל פי' אורה אתכם המדה שביד האל והדרך אשר עם שדי לא אכחד כמו כי ידע דרך עמדי: הן

בד"ך אלה ותה הוספת ורוב שאין לו עוז ועוזר כי התלוה במכונתו ישאל חלום פי דרכך לא לעזר ולא להועיל [illegible]

רש״י

עוללכם חזיתם · שלא חלק אדם רשע · ולמה זה הבל תהבלו · להיות רשעים ומניפי׳ : אם ירבו בניו למו חרב · ירבו כמות ביסורי תחלואי׳ עד כי ישמחו אלמנותיו במיתתן ולא תבכינה : בנה כעש · כתולע הבוכה חור שאינו מתקיים וכסוכה שעשה נוצר התאינה והכר׳ שאינה של קיימא : ע״א נוצר הכר׳ שאינו שמרה בכל עת · זו שמעתי : עשיר ישכב · ימות בעשרו ופעמי׳ שלא יאסף לקבורה : וישלך עליו · המשליך עליו רעה ולא יחמול · מידו · של רשע ומכחו וממקומו ברוח יברח · כן עלתו שהיה מסייעו בתחילה · יברח · מעזר ידו בשעת כשלונו כמו שעשה חרבונא להמן : ישפק עלימו כפימו · היודעי׳ לפנים ועתה רואים בשברו : כי

רלבג

עריצים · הם התקיפי׳ החומסי׳ שאר האנשים להשענם על תקפ׳ וגבורתם : שרידיו · הם בניו כי הם השרידי׳ הנשארים מן האדם : וכסף נקי יחלוק · האיש הנקי יחלוק כספו ויפזרהו תחת אשר קבץ אותו הרשע והרצון בזה כי הנקי ימשול על אשר לו : תשיגהו כמים בלהות · תשיגהו בלהה אחרי בלהה בלי הפסק כמו שיגרו המים בשטף בלי הפסק : קדי׳ · רוח קדים : וישערהו · מענין רוח סערה : מידו · ממכתו : עלימו כפימו · עליו כפיו : ומקים

הֵן־אַתֶּם כֻּלְּכֶם חֲזִיתֶם וְלָמָּה־זֶּה הֶבֶל
תֶּהְבָּלוּ: זֶה ׀ חֵלֶק־אָדָם רָשָׁע ׀ עִם־
אֵל וְנַחֲלַת עָרִיצִים מִשַּׁדַּי יִקָּחוּ:
אִם־יִרְבּוּ בָנָיו לְמוֹ־חָרֶב וְצֶאֱצָאָיו לֹא
טו יִשְׂבְּעוּ־לָחֶם: שְׂרִידָיו בַּמָּוֶת יִקָּבֵרוּ
וְאַלְמְנֹתָיו לֹא תִבְכֶּינָה: אִם־יִצְבֹּר
כֶּעָפָר כָּסֶף וְכַחֹמֶר יָכִין מַלְבּוּשׁ:
יָכִין וְצַדִּיק יִלְבָּשׁ וְכֶסֶף נָקִי יַחֲלֹק:
בָּנָה כָעָשׁ בֵּיתוֹ וּכְסֻכָּה עָשָׂה נֹצֵר:
עָשִׁיר יִשְׁכַּב וְלֹא יֵאָסֵף עֵינָיו פָּקַח
כ וְאֵינֶנּוּ: תַּשִּׂיגֵהוּ כַמַּיִם בַּלָּהוֹת לַיְלָה
גְּנָבַתּוּ סוּפָה: יִשָּׂאֵהוּ קָדִים וְיֵלַךְ
וִישָׂעֲרֵהוּ מִמְּקֹמוֹ: וְיַשְׁלֵךְ עָלָיו
וְלֹא יַחְמֹל מִיָּדוֹ בָּרוֹחַ יִבְרָח: יִשְׂפֹּק
עָלֵימוֹ כַפֵּימוֹ וְיִשְׁרֹק עָלָיו מִמְּקֹמוֹ:
כִּי

הָא אַתּוּן כּוּלְכוֹן חֲמִיתוּן וּלְמָא דֵּין
הֲבָלָא תֶּהְבְּלוּן: דֵּין חוּלַק בַּר נַשׁ
חַיָּבָא מִלְוַת אֱלָהָא וְעֲדַב תַּקִּיפִין
מִשַּׁדַּי יְקַבְּלוּן פּוּרְעֲנוּתְהוֹן: אִין
יִסְגְּעוּן בְּנוֹי מְטוּל דְּקַטְלִין בְּחַרְבָּא
וּבְנֵי בְנוֹי לָא יִסְבְּעוּן לַחְמָא: מְשֵׁיזְבוֹי
בְּמוֹתָא יְהוֹן קְבִירִין וְאַרְמְלָתוֹי לָא
תִבְכִּין: אִין יִכְנוֹשׁ הֵיךְ עַפְרָא סִימָא
וְהֵיךְ טִינָא יַתְכִּין לְבוּשָׁא: יַתְקֵין
וְצַדִּיקָא יְהֵי לָבִישׁ וְסִימָא זַכָּאָה יִפְלִיג:
בְּנָה הֵיךְ רִקְבּוּבִיתָא בֵּיתֵיהּ וְאֵיךְ
מְטַלַּלְתָּא דַּעֲבִיד נְמִיר פֵּירֵי: עֲתִיר
יִדְמוּךְ וְלָא יִתְכְּנֵישׁ עֵינוֹי פָּקַח וְלֵיתוֹי:
תַּדְבְּקִינֵיהּ הֵיךְ מַיָּא רְגוּשְׁתָּא לֵילְיָא
טַלְטְלִינֵיהּ זִיקָא: יִטְלִינֵיהּ רוּחַ
קִידוּמָא וְיֵזִל וִיעַלְעֲלִינֵיהּ מִן אַתְרֵיהּ:
וִיטְלוֹק עֲלוֹי וְלָא יְחוּס מִן יְדֵיהּ מֵיעָרַק יְעָרוֹק: יִשְׁקַף עִילָוֵיהוֹן יְדֵיהוֹן וִיכַרְבֵּק
עֲלוֹי מִן אַתְרֵיהּ: אָרוּם

אבן עזרא

שרידיו · הבנים הנשארים מהחרב : בנה כעש ביתו · שתעמד כעש מן עושה עש ושם נוצר על ביתו כמו חומ׳ שישמרנו בלילה : עשיר ישכב ולא יאסף אף על פי שלא ימות : כמים בפתע פתאו׳ כי כן דרך הנהרו׳ : קדים · רוח קדים : מידו ברוח יברח · הענין יברח הוכו מידו · ישפקו בני אדם עליו ועל ביתו כפימו : יזוקו

מסרה

ולמה זה ג׳ וסימ׳ ולמה זה לי בכורה · ולמה זה חרה לך על הדבר הזה · ולמה זה הבל תהבלו: יקחו י׳ בקריא וקמצי׳ וסימ׳ אשה זונה וחללה ב׳ כו · ובליעל כקוץ מונד · אהליהם וצאנם יקחו · ונחלת עריצים משדי יקחו · קשר נביאה בתוכה · והאלמנה אשר תהיה אלמנה מכהן יקחו · ומבניך אשר יצאו רמלכי׳ וחברו דישעי׳ בניך ובנותיך יקחו: כעש ג׳ וסימ׳ אנכי כעש לאפרים · ותמס כעש חמודו · בנה כעש ביתו: ואיננו י״ב וסימ׳ כי לקח אותו אלהים · ערות על יאור · שדד זרעו ואחיו ושכניו · יבקש את עון ישראל ואיננו · התבוננת על מקומו ואיננו כי רוח עברה בו · המחכים למות ואיננו · רמו מעט ואיננו · הן קדם אהלך ואיננו · עשיר ישכב ולא יאסף · התעיף עיניך בו ואיננו · ואיננו חסר לנפשו :

אבן יחייא

תורת חסד

יראת שדי

הרמב״ן

ר׳ אברהם פריצול

אוהב משפט

רלב״ג

ומקו׳ לזהב יזוקו · ויש מקום בארץ אשר יזוקו הזהב ויוציאוהו משם : ואבן יצוק נחושה · רוצה לומר שמהאבן יוציאו ויתיכו בעת מה נחושה והוא הברזל החזק אשר יקר״א בלע״ז או והיה אבן יצוק אבן חזק מבוזזת והיית נותך והאבן בו שמאבן חזק יוצק נחושה : פרץ נחל · בגלל : מעם גר · מהמקום שהיה גר בו האדם : דלו · גבהו וכמוהו דלו עיני למרום : עיט · עוף : שזפתו · ראתהו : איה · הוא מין אחד מהעוף : והדריכהו

איוב כח

א כִּי יֵשׁ לַכֶּסֶף מוֹצָא וּמָקוֹם לַזָּהָב יָזֹקּוּ׃ ב בַּרְזֶל מֵעָפָר יֻקָּח וְאֶבֶן יָצוּק נְחוּשָׁה׃ ג קֵץ שָׂם לַחֹשֶׁךְ וּלְכָל־תַּכְלִית הוּא חוֹקֵר אֶבֶן אֹפֶל וְצַלְמָוֶת׃ ד פָּרַץ נַחַל מֵעִם־גָּר הַנִּשְׁכָּחִים מִנִּי־רָגֶל דַּלּוּ מֵאֱנוֹשׁ נָעוּ׃ ה אֶרֶץ מִמֶּנָּה יֵצֵא־לָחֶם וְתַחְתֶּיהָ נֶהְפַּךְ כְּמוֹ־אֵשׁ׃ ו מְקוֹם־סַפִּיר אֲבָנֶיהָ וְעַפְרֹת זָהָב לוֹ׃ ז נָתִיב לֹא־יְדָעוֹ עַיִט וְלֹא שְׁזָפַתּוּ עֵין אַיָּה׃

תרגום

אֲחוּם אִית לְסִימָא מַבְּקָנָא וְאַתַר לְדַהֲבָא מְסַנְנִין׃ פַּרְזְלָא מֵעַפְרָא יִתְנְסִיב וְאַבְנָא יַתִּיךְ פַּרְבוֹנְיָיא׃ סוֹף שַׁוִּי לַחֲשׁוֹכָא וּלְכָל עוּפָא הוּא מְפַשְׁפֵּשׁ אַבְנִין מְפוּלָמִין דְּמִתַּמָּן נָפֵק חֲשׁוֹךְ וְטוּלֵי מוֹתָא׃ תְּקַף נַחֲלָא מִן אַתְרָא דִּי מִיזְדַּלַּח מַרְזְבַיָּיא דְּמִתְנַשְׁיָין מִן לְמֶעְבַּר רִיגְלָא אִזְדְּקָפוּ מִבְּנֵי נָשָׁא אִיטַלְטַלוּ׃ אַרְעָא דְּמִינַהּ נָפֵק מְזוֹנָא וּלְרַע מִינַהּ גֵּהִנָּם דְּצִינַּרְתַּ תַּלְגֵיהּ מִתְהַפִּיךְ דִּיכְמַת אֶשָּׁתָא׃ וְגִינְתָא דְעֵדֶן דִּי אֲתַר דְּשַׁבְזִיזָא אַבְנַיָּיהָא וְעַפְרוּתִין דְּדַהֲבָא לֵיהּ׃ אוֹרְחָא דְּלָא חַכְמֵיהּ עוּפַיָּא וְלָא סַקְרְתֵיהּ עֵין טוּפִיתָא׃ ת״א שְׁבִיל אִילָן חַיֵּי דְּלָא חַכְמֵיהּ סַמָּאֵל דְּפָרַח הֵיךְ עוּפָא וְלָא סַקְרְתֵיהּ עֵינָא דְחַוָּה׃

מסורה

ג׳ לגמ״ליס׳ · ג׳ · לוחה ולחכן · ה׳ ל מל׳ · כ׳ ימ״ג ד״ף · ל וחס׳ · כ׳ · כ׳

יקח ג׳ ב׳ קמץ וא׳ פתח וסי׳ יקח נא מעט מים ורחצו · גם שבי גבור יקח ומלקוח · ברזל מעפר יקח · אנ״ך · תכלית ה׳ וסי׳ נמסר בתלים סימן ק״מ וסיפר׳ סימ׳ י״א : דלו ב׳ א׳ מלרע וא׳ מלעיל וסימ׳ דלו מאנוש נעו · דלו עיני למרום · קדמא מלעיל : שזפתו ב׳ וסי׳ ולא שזפתו עין שזפתו ולא תוסיף :

רש״י

כי יש לכסף מוצא · גם זה טעם אחר לדברי הראשונ׳ שאמר בלדקתי החזקתי כי למה אהיה רשע · אם בשביל כסף וזהב · לכל יש מוצא וסוף · אבל החכמה מאין תבוא · זה סוף הפרשה היא יקרה מכל על כן כל ימיו כחתי לבי עליה ללמוד ומקום יש לזהב שמשם יזוקו ויתפו אותו · ואבן יצוק נחושה · מן הכר יצק ההו את הנחושה · הרי תחילה וסוף יש לכל דבר · שכל העול׳ יכלה וכל אשר בו : קץ שם · המקום מתי יהיה החשך · שבשמים כמלחו והארץ תבלה · וגב׳ תכלית דבר הוא חוקר לו : אבן אשר משם יבא לו חשך וצלמות · הבן מקו׳ מ׳ בא פורענות · לבן ה בקרת הבן במקום פורענות באדם הבוגף את רגליו בהבן שיש לו נער · כ״ש · קו חוק׳ ואבני בוהו · דמן טורא הבגוז׳ אבן וגו׳ : פרץ · על סדום ועמורה · כחלי אש וגפרית מעם גר · ממקום שהוא נובע ונוגר : הנשכחים מני רגל אילו אנשי סדום ששכחו קורת רגלי אורחים · מתהל׳ שהיו מסבבים האורח במטה ואם הי׳ ארוך יותר מקטעין רגלו · ואם היה קצר מאריכין אותו · כך מפורש בהגדה : דלו · ע׳ פרולת כחל זה ומתכוס כעו ארץ · אשר ממנה יצא לחם · נהפך מקומה כמו אש : מקום ספיר · היו אבניה : לא ידעו עיט · לא עפר עליהן חיל של ליסטין · לא שזפתו עין איה · לפי שהוא רואה יותר מאשר עופות ולכך קראת ראה שהוא עומדת בבבל ורואה נבילות בארץ ישראל · כך מפורש בהגדה · כלומר לא חפרוה מרגלים : לא

אבן עזרא

יזוקו · כמו יזקקו והעניין כי הכל תלוי במזל בני אדם גם המקומות : ומאבן יצוק נחוש׳ · והיה ראוי להיותו כחוש : אבן אפל · היא הארץ שהיא עיקר האופל גם היא עיקר קדרות הלבנה בשעה שתקדר בחצי החדש בהיותה עם ראש כתלי או הזנב · גם יפרוץ המקום נחל שהוא גר והעניין מוגר כתי׳ המוגרי׳ על שנשכח מרוב שדרכו בני אדם : דלו · כמו דלו וחרבו · מהנום שכיו שהם הולכי׳ ונעים : ותחתיה · ויש ארץ שתחתיה נהפך כמו אש כארץ גפרית והרי החם : ויש ארץ מקום ספיר אבניה · גם יש מקום לא נדע מה יש שם · גם לא ידעו עיטו הו׳ העוף :

מ״ע ספורנו

כי יש לכסף מוצא · ואין לתמו׳ על מיני ההשתנות שקורה במין האנוש׳ כי גם בזולתו יקרה כזה מגד חלוף המבעים השמימיים עד שיהיה במקו׳ זולת מקום מהגב ככבד מחברו וזה כי האל׳ ית׳ שם קץ לחשך נתן זמן לכל צורה מתהו׳ בחמ׳ר אשר אשר מצילותו הוא חשך ובחיות בלבד · ולכל תכלית · מכוון הוא חוקר · ומכוון׳ אבן אופל וצלמות חומר מוכן לאותה הצורה המכוונת עם צלמו׳ ודרך אל הפסד אותה הצורה : פרץ נחל מעם גר · וכן יקרה בזמנים ארוכים שכבר פרץ נחל מן המקום אשר גר שם זמן ארוך : הנשכחי׳ מני רגל דלו · מאנוש · באופן שאותם המים שהיו נשכחים או בלתי נודעים · נעו · אל מקום אחר ויפתחו שם מעינות ונהרות שלא היו שם מזמן רב : ארץ ממנ׳ יצא לחם · ולפעמים יקרה השתנות בגזרה אלקית באופן שתהיה איזו ארץ מוכנת למזונות המון האנשים · ותחתיה נהפך כמו אש · ובמקום זה נהפך לגפרית ומלח כמו שקרה לסדום כי אמנם היה מקום ספיר ועפרות זהב · ונהפך להיות נתיב לא ידעו עיט · כי אמנם בחלמים שלא ידו הפך · באמרו ויהפוך את הערי׳ האל · וכן יקרה השתנו׳ לטוב בגזרה אלקית כי כבר בגזרות יתירים בקע האל ית׳ לישראל במדבר · וכל יקר ראתה עינו · ואז ראתה עינו ובחרה כל יקר המון האנושי שהיא האומה ישראלית שהיא סגלה לו מכל העמים :

מבכי

אוהב משפט

וסוף הפסוק הוא כפל לשון בלי מה שתי מלות כלומר על לא דבר היא תלוי׳ הארץ כי היא באמצ׳ הגלגלים והאויר מקיף אותה מכל סביבותיה וכראה לי כי קרא נקודת מרכז הארץ בלימה לפי שאינה אלא נקודה אחת שאין לה שיעור · ואין לנקודה מציאות אלא בשכלו ועליו היא נתלית הארץ מעגלה המקיפ׳ עם נקודת המרכז · וכן מצאתי שפי׳ החכם ר׳ לוי ז״ל · ורז״ל עשו בלי מה מלה אחת ואמרו אין העולם מתקיים אלא על הבולם פיו בשעת מריבה שנאמר תולה ארץ על בלי מה והדרך דרש הוא : צוהר לאור מענין צרורי׳ כספיה׳

[illegible]

תורת חסד

כי יש לכסף מוצא כתב הר״ח משה קוחי׳ ז״ל [illegible]

יראת שדי

[illegible]

אבן יחייא

[illegible]

ר׳ אברהם פריצול

[illegible]

הרמב״ן

כי יש לכסף מוצא · [illegible]

לא עדה עליו · כלומר כמינן אשר עבר בין הבתרי' · ותשבעה שמות האריה הם · והקב"ה הוא עשה בחלמיש שלח ידו והפך שרשי ההרים מלמעלה למטה : ביאורות יאורים בקע · חוזר לתחילת ענינו שאמר כי לכל דבר יש מוצא · בצורות בקע למוצא היאורים · ובן כל יקר ראתה עינו · מהיכן יצא לבריות : מבכי נהרות חבש · בבריאת העולם · בכי · כמו בבכי ים · חבש · כמו ויחבש את חמורו · כ"ם : ותעלומה יוציא אור · אלון יש ברקיע ושמו תעלומה משם תולדות השמש לתקופתו · בפרקי ר' אליעזר · כלומר לכל דבר יש מוצא וסוף רק לחכמה לא מוצא לה אלא מפיו ולא סוף עולמית : והחכמ' תורה · ולא תמצא בארץ החיי' · בבני שמחיה אלא במי שממית עצמו עליה ביגיעה וברעבון : תהום אמר לא בי היא · אם טו הלכה ליורדי תהום העוסקי' במוצא מרגליות ובמוצא זהב וכסף · ממקו' תהומו' הארץ · יאמרו לך לא בי היא · איני בקי בהוראה · וים אמר · יורדי הים לסחורה · יאמרו לך לא עמדו חכמה · למה לפי שאינם יכולי' לקנות' כאשר פרקמטיא לתת מעושרם בדמיה · ובהגדה הוא אומר שבשעת מתן תורה בא השטן לפני הקב"ה ואמר לו היכן תורה · אצל בן עמרם · בא לו אצל משה אמר לו היכן תור' אצל ים בא לו אצל ים · אמר לא היכן תורה · לא בי היא לך אצל בן עמרם · בא לו אצל בן עמר' אמר לו היכן תורה · אצל תהום · בא לו אצל תהום · אמר ליה היכן תורה · אמר ליה אין עמדי · לך אצל בן עמרם בא לו אצל בן עמרם אמר ליה היכן תורה · אצל הקב"ה וזהו שאמר תהום לא בי היא וים אמר אין עמדי : לא יותן סגור · זהב סגור · זהו זהב טוב · שבשעת שנפתח כל חנויות של זהב נסגרות : לא תסולה · לא תשתכח · לשון סולו לרוכב בערבות · המשבחה לומר חשובה היא ככתם אופיר ובשוהם יקר לא שבח הוא לה · וכן המסולאי' בפז : ותמורתה

רלבג

הדריכוהו · דרכו בו : בני שחץ · בני גאוה ותוקף והם פריצי החיות : שחל · אריה : בחלמיש · בצור החזק : בצורות · בהרים : מבכי נהרות · מהזלת הנהרות והגרתם : חבש · עצר ופתש : סגור · זהב : תסולה · תערוך : בכתם אופיר · בזהב אופיר : רמות

ז לא־הִדְרִיכֻהוּ בְנֵי־שָׁחַץ לֹא־עָדָה עָלָיו שָׁחַל: ט בַּחַלָּמִישׁ שָׁלַח יָדוֹ הָפַךְ מִשֹּׁרֶשׁ הָרִים: י בַּצּוּרוֹת יְאֹרִים בִּקֵּעַ וְכָל־יְקָר רָאֲתָה עֵינוֹ: יא מִבְּכִי נְהָרוֹת חִבֵּשׁ וְתַעֲלֻמָהּ יֹצִא אוֹר: יב וְהַחָכְמָה מֵאַיִן תִּמָּצֵא וְאֵי זֶה מְקוֹם בִּינָה: יג לֹא־יָדַע אֱנוֹשׁ עֶרְכָּהּ וְלֹא תִמָּצֵא בְּאֶרֶץ הַחַיִּים: יד תְּהוֹם אָמַר לֹא בִי־הִיא וְיָם אָמַר אֵין עִמָּדִי: טו לֹא־יֻתַּן סְגוֹר תַּחְתֶּיהָ וְלֹא יִשָּׁקֵל כֶּסֶף מְחִירָהּ: טז לֹא־תְסֻלֶּה בְּכֶתֶם אוֹפִיר בְּשֹׁהַם יָקָר וְסַפִּיר:

לָא טַיְילוּ בָהּ בְּנֵי אַרְיָון לָא זְאַר עֲלוֹי לֵיתָא: תִּיא לָא הַלִּיכוּ בָהּ בְּנֵי דְּאָדָם וְלָא סָטָא עֲלוֹהִי חִוְיָא: בְּשָׁמִיר אוֹשִׁיט יְדֵיהּ הֲפַךְ מִן עִקְּרֵיהוֹן טוּרַיָּא: בְּטִינָרִין נַהֲרִין בְּזַע וְכָל אִיקְרָא חֲמַת עַיְינֵיהּ: מִן קַלִילֵי נַהֲרַיָּא זָרָז וּמֵחֲרַכָּא דְּתַעֲלוּמָא יַפִּיק נְהוֹרָא: וְחוּכְמְתָא מְאָן הָאֲתַר שְׁתַּכַּח וְהָאן דֵּין אֲתַר בִּיוּנְתָּא: לָא יְדַע בַּר נַשׁ עִילוּיָהּ וְלָא תִשְׁתְּכַח בְּאַרְעָא זִידוֹנָיָ דִּמְחַטְיָין בְּחַיֵּיהוֹן: תְּהוֹמָא אָמַר לָא גַבִּי הִיא וְיַמָּא אָמַר לֵית בַּהֲדִי: לָא יִתְיְהַב דְּהַב סְנִין חִילוּפְתָא וְלָא יִתְקַל סִימָא פִּירוּנָהּ: לָא תִשְׁתַּלְחַף בְּפִישְׁלוֹן דְּמִן אוֹפִיר בְּבִירוּלִין

בשהם

הדריכוהו ב' א' מ"ל וא' חס' וסימ' כתרו את בנימן הרדיפוהו מנוחה הדריכהו · לא הדרכוהו בני שחץ · בתרא מ"ל : בחלמיש ל' שלח ידו · וא' חלמיש ההפכי רצור ואינון חד מן ה' זוגין חד ח' וחד וח' בריש תיבות' וסימ' גמס' במסר' רבת' במערכת אות החי"ת כס"ד : עינו ט' וסימ' נמסר בסדר משפטים : ואי זה ד' דסמי' וסימ' ואי זה מקום מנוחתי · והחכמה מאין תמצא · והחכמה מאין תבא · מי הוא זה ואי זה הוא אשר מלאו דמגלה : בארץ החיים ג' וסימ' אמרתי לא אראה יה · אמרתי אתה מחסי · ולא תמצ' בארץ החיים : ויפ ג' קמצי' וסימ' קצוי ארץ וים רחוקים · וים אמר אין עמדי · ויש מים והר ההר דמיכה : יותן ז' וחס' וסימ' נמסר בסדר שמיני ופנחס :

אבן עזרא

לא עלה · עבר תרגו' אשר עמר בין הגזרים האלה וכמוהו תעדה בגד ביום קרה : בחלמיש שלח ידו · המקום ויהפוך ההרים משרשים · ויבקע יארים בצורי' ובחלמיש : ובל יקר · הם האבנים שיוציא מהצורים · והפך זה שייבש הנהרות · ופירוש מבכי מרון וכמוהו נבכי ים : חבש · יעצים כמו לא חובשו לא אהיה חובש · ותעלומה יוציא אור · מה שהיה בתעלומות הנהרות ירחו כאשר ייבשו המים ועניין אלה הדברי' שהמקום יעשה הכל' והפך הדבר יתן טוב לרשע גם ישלם לו רע אפילו מקומות הארץ משתנים ארץ תצמיח והארץ לא יעלה בה כל עשב · ולדעת עיקר אלה העניינים למה זה לא יוכל האד' לדעת תהום אמר אילו היה האדם יכול לרדת אל תהום לא ימצא זאת החכמה או למעמקי הים · תסולה · תערוך ומהו המסולאים בפז : בכתם אופיר הוא הזהב : זכוכית

מ"ע ספורנו

מבכי נהרות חבש : ובגלל אותה הסומה חבש ועצר בכי נזילת הנהרים ההולכים אל הים כשבקע אותו · ותעלומה יוציא אור שגל' שם קרקע הים המכוסה ואז בהפרח נראה אור אותם נזילות הנהרות שהית' אל החלק הנבקע :

אמר המחבר ספר איוב והחכמה איך ישפטו כל זה מאת האל ית' עם היותו נמצא מושפע בהחלט מכל הרכבה והתכלית המכוון בכל אלה מאין תמצא · בקבלת מי הושג · ואיזה מקום בינה · איזה דרך נמצא להשיג הכשנתבונן בה · הנה לא תמצא בארץ החיים גם שיתבונן האד' בגרמי' השמימיי' הבלתיי' · תהום אמר לא בי היא · וכן לא תושג בהתבונן ביסודות : מאין

אוהב משפט

עמודי שמים ירופפו כמו ירפו מלשון חכמים הלכה רופפת · או לשון תנועה מלשון חכמים רפרף בעינו · או הוא לשון סבירה כמו ועלהו להרופה · בתוך הריפות · וי"מ עמודי שמים הארץ לפי שהארץ היא מרכז הגלגלים והמקיף הוא על המרכז והוא רומז אל הרעש הנקרא זלזלה · וי"א האויר והוא רומז על הרעי' והפסוק הוא נקשר עם הפסוק הראשון · יאמר כי המים שהם מתנועעים בתולדתם לא יעברו החק שגזר האל עליה' ועמודי שמים שהם קיימים יתנועעו · ויהיו כאדם התמה מפני גערתו : מגערתו · הוא נמשך למעלה כלומר ירופפו מגערתו · ורז"ל דרשו אותו בעת הבריאה : בבהו רגע כמו רוגע

תורת חסד יראת שדי

או יר' לומר כי מטבע העולם הוא לצאת מן הארץ לחם וספיר וזהב וכו' וזה הרשע בחלמיש שלח ידו והפך משרש הרים לבד בשולחו את ידו אל החלמיש והכונה ג"כ בזה לומר כי הפך החנף הנז' דברי אל יש חיים לאשר הוא רוצה ולכן יהיה לו מה שיהיה עד כי יבא זמן כי כמעט בצורו יאורים בקע מרבוי הבר וכל יותר ראתה עינו יר' ועיני אשר ראתה באופן יקר ונאה גם הוא כמעט שיבקע מבכי נהרות אשר חבש והוא מלשון חבוש עליך כמו שפי' המפרשים וכן פירשו רז"ל אומר מבכי שהוא מלשון בכיה וכו' וכל כך גדלו הנהרות עד כי הדבר שהיה נעלם בנקיקי הסלעי' הוציאו לאור כנגד השמש עם רבוי דמעיו והו' דרך נוזמה על דמעותיו של החנף הנז' מצד רבוי צרותיו ומכאוביו : והחכמה מאין וגו' רז"ל אמרו א"ר יוחנן אין דברי תורה מתקיימי' אלא במי שמשים עצמו כאילו אינו שנא' והחכמה מאין תמצא · וזה הוא נכון למה שביארתי בכתובי' הקודמים והוא לומר כי טובה רבה תהיה לו למי שתהיה לו חכמה להחשיב את עצמו כאין בעיניו כמה ולא להיות חנף ומרע וכו' והוא בעצמו אומר לא ידע אנוש ערכה והוא מי שעתיד לפקדא בשם אנוש מצד מה שמכוסה מכתו והוא ג"כ אנוש ולא תמצא בארץ החיים כלומר במי שמיכנו ממית עצמו על דברי תורה : או יר' הנה אמרתי כי בצדקתי החזקתי ולא ארפה וכו' והייתי שופט תבל וכו' אך אמנם החכמה כדי לשפוט את עמו ישראל מאין תמצא אתי אחרי שביסורי אלה יש אתי נטולה וכו' ואיזה מקום בינה להבין לשפוט כו' כי לא ידע אנוש ממכאוביו כמוני ערכה לעת כזאת וגם לא תמצא כעת בארץ החיים והיא ארץ עוץ זאת אשר הייתי מלמדם עד עתה לתור' ולתעודה ועתה כעת אוכלי יכול ללמד להם דבר כלל : תהום אמר וגו' יר' ובהיות האנשים הולכים אחרי עיני הע"ה ולבקש הדברים הטובים אשר ימצאון בקרקעית הים או בהליכתם דרך אניה בלב ים וכו' לא תושג אמתת החכמה · וכן לא יותן סגור תחתיה כו' כלומר לא יותן תחתיה דבר שיהיה נסגר מן האדם המלמדו כי אדרבה כשהאחד ילמד לחברו פרק א' או הלכה אחת יהיה נשאר הדבר לשניהם כאחת והוא בעצמו אומר ולא ישקל כסף מחירה והוא הדבר בעצמו שדרשו רז"ל הפסוק כי לקח טוב נתתי לכם וכו' · או יר' ולא ישקל הכסף שהיה מחירה והוא הענין שהיה עושה זבולן שיסתכר עם כספו ועוזריה לשמעון אחיו וכו' ולא תסולה בכתם אופיר וכו' כי אם במחירה על הלשון וכאומר ותורת חסד על לשונה וכמו שביארתיו במקומו בספר לחוזי ה' : לא

אבן יחייא

לא הדריכוהו בני שחץ והם תקיפי ואמיצי לב מהחיות כנמר וזולתם לא רצו לדרוך בו · ולא עדה עבר עליו שחל כי בלשון תרגום העברה יאמר עדה · ולפעמים בחלמיש שלח הטבע ידו · ומכחו ויהפוך ההרים משרשם בסבת הרעש מהרוח הכנוס באבן · ולפעמים במקום שיש מנהרות והצנורי' יאורים בקעו באופן שכל יקר ראתה עינו מסדר והושב אצלם · כן מפחים שן ומרגלים ובכולדי' בתוכם כן מהאניות המוליכים ומוביאות סחורות · ולפעמים מבכי וזולת המים ממקום רחוק חבש וקשר נהרות גדולים · ויהיה עטנו מפלאת חנום עליך והארץ אשר שותה בה תעלומ' ומשך מפני העדר המים יוציא האור ממציאות הכוכבות אשר יועילו לצדיק ולרשע בשוה · והחכמה והוא לדעת סודות הבריאה וסבותיה בהשתלשלות עד הסבה הא' · ומאומרו ה' בחכמה יסד ארץ ושמא הוא הדבר בזמן מה אזולתו וכן שבת העדרו ובהיותו מכל הנזכר למעלה מאין תמצא בה החלמים והתחלה מה ואיזה מקום הבינה שהוא העולם האלהי מהמסובה ית' אשר ברא עולמו בחמישים שערי בינה · הנה מהחכמה לא ידע אנוש ערכה הדבר הנערך והחשוב ממנה והוא לדעת ההשתלשלות עד הסבה האשונה ית' ואמנם ידע ממנה דבר מה מדברי העולם השפל · ואמנם מהבינה והוא לדעת מדרג' בינתו ית' לא תמצא בארץ החיים שום דבר ממנה כי האלהי' וגלגלי' ומין האדם שהם כלם חיים לא ימצא בהם שמץ ידיעה ממנה · ותהום אמר לא בי היא ידיעתם מה שהם בהשתלשלות יורד האיכותי יוכל להשיגם וכן הים אמר אין עמדי ולא יותן סגור וזהב תחתי' ולא ישקל כסף במחירה ובזהב וכסף א"א להשיגם כאשר יושגו הדברים הזמניים · וזה

הרמב"ן

אבל יקר וכבוד הגנוז בעולם ראתה עינו · כי כל הכבוד שלו וכל הגדולות אליו : מבכי נהרות חבש · מבכי הנהרות חובש אותם שיעבורו אותם ויבשו וכל תעלומה הוא הוציא אותה לאור רק החכמה לא הודיע · מאין מוצאה ואי זה מקומה ולא ידע האנוש מקום מערכת משכנה או ערכה כמשמעו כי לא ישיגו אפי' להבין מעלתה : תהום אמר לא בי היא · יאמר כי אינה במצאת בכל הארץ לא במקום מוצא הכסף והזהב ושפירי' ולא מתחת לארץ כנחלים והמעינות גם לא בתהום

ר' אברהם פריצול

לא הדריכוהו · והמקום החשוב מקום הספיר שזכר יהרב בארבן ושממה רבה כל כך כי אפילו העופות המדבריות והחיות הטורפות והאריות לא יעברו שמה ולא ישכנו בה וזהו פשט הפסוק ממש : בני שחץ · חיות תקיפו' טורפות בחוזקה עדה עליו לשון הסרה כמו לא סר עליו מלשון מי פתי יסור הנה וירצה לומר כי לא בא עליו אפי' האריה לסבת גודל החרבן ותרגום יסור יעדי שחל שם לאריה : בחלמיש שלח · גם ידוע הוא כי בחלמים והאבן החזקה שלח בו השם ידו לעת

ותמורתה לא בכלי פז · זהב טהור · מאהיר כמרגלית : ראמות וגביש · שמות אבני טובי' שבים הם · ולא יזכר אצלה פטדת כוש · אבן טובה היא כמו הולם פטדה · כתם · היא קבולת עדיי לתכשיטי נשי' עדיים · וקראת הקבולה כתם בלשון עברי · ובלשון ערבי אלחלי · והוא נזם זהב וחלי כתם · וכן ותעד נזמה וחלייתה · ויש פותרים כתם כתר · ולא נכון · כי לא מצינו שעולה בלשון זה · כאשר מצינו בלשון כתר מכתיר כותרת : ומעוף השמים · מלאכים המעופפים : אבדון ומות אמרו · המאבדין וממיתין עצמו עליה אמרו באזנינו שמענו שמעה · שהוגע בה מתקיימת בו · וי"א כאשר באגדה אשר פירשתי למעלה · שבא שטן לפני המקו' אמר לו היכן תורה · אמר ליה וכו' · והיינו דכתיב אבדון ומו' אמרו באזנינו שמענו שמעה · כשנתנה לישראל · אבל אלהי' הבין דרכה והוא ידע את מקומה · שיודע הוא היכן שורה · וגם ישבחוהו ויאמרו לך כי אתה הבין דרכה · נסתכל בה וברא את העולם באותיותיה כסדרו · ומשקלן יצר כל הנוצרי' כאשר כתוב בס"ף ספר יצירה : כי הוא לקצות הארץ יביט בה · היאך יבנם ויבראם · ותחת כל השמי' צרכי ברייתן ראה בה · לעשות בה משקל לרוח בכל ארץ לפי כחה · וכן המי' לפי המדה לפי מה שהיתה הארץ צריכה להשקותה · יש ארץ גבוהה וצריכה הרבה גשמי' · ויש ארץ שאינה צריכה כל כך : חק · גזרה קצובה · לפי כל ארצות ומעיין ופלג להשקות כל ארץ וארץ · ובעשותו דרך לכל החזיזים שלא יבאו שני קולו' דרך נקב אחד · פן יחריב את העול' : קו

בְּבִירוּלִין יַקִּר וְשַׁבְזִיזָא: לָא יַעִילִינָהּ דַּהֲבָא אִיסְפַּקְלָרְיָא וּפִירוּגָהּ מָאנֵי אוּבְרִיזִין: ת"א לָא יִסְדְּרִינָהּ גְּבַר עַתִּיר בִּדְהַב וּזְכוּכִיתָא אִין לָא יְהֵב חִילוּפָהּ כְּמָאנֵי דִּדְהַבָא סְנִינָא: סַנְדַּלְכוּן וּבִירוּצִין לָא יִדְּכַר וְנִיגְרָא דְּחוּכְמְתָא מִן מַרְגְּלִין: ת"א לֵית אֶפְשַׁר דְּתִשְׁתַּכַּח בִּקְילוּתָא אֵילָהֵין בְּיוּקְרָא הֵיךְ דַּהֲבָא וּמָאן דְּלָא יַנְטְרוּנָהּ אָזְלָא וּמִתְבָּרָא הֵיךְ זְגוּגִיתָא וּפִירוּג אַגְרָהּ לְעָלְמָא דְּאָתֵי מָאנֵי פִיזוֹזְיָא: לָא יַעְלִינָהּ מַרְגְּלָא יַרְקָא דְּאָתֵי מִן כּוּשׁ בְּפִיטְלוֹן דְּכֵי לָא תִשְׁתַּלְחַף: וְחוּכְמְתָא מִן הָאן תֵּיתֵי

בְּשֹׁהַם יָקָר וְסַפִּיר: לֹא־יַעַרְכֶנָּה זָהָב וּזְכוֹכִית וּתְמוּרָתָהּ כְּלִי־פָז: רָאמוֹת וְגָבִישׁ לֹא יִזָּכֵר וּמֶשֶׁךְ חָכְמָה מִפְּנִינִים: לֹא־יַעַרְכֶנָּה פִּטְדַת־כּוּשׁ בְּכֶתֶם טָהוֹר לֹא תְסֻלֶּה:

כ וְהַחָכְמָה מֵאַיִן תָּבוֹא וְאֵי זֶה מְקוֹם
בִּינָה: וְנֶעֶלְמָה מֵעֵינֵי כָל־חָי וּמֵעוֹף הַשָּׁמַיִם נִסְתָּרָה: אֲבַדּוֹן וָמָוֶת אָמְרוּ בְּאָזְנֵינוּ שָׁמַעְנוּ שִׁמְעָהּ: אֱלֹהִים הֵבִין דַּרְכָּהּ וְהוּא יָדַע אֶת־מְקוֹמָהּ: כִּי־הוּא לִקְצוֹת־הָאָרֶץ יַבִּיט תַּחַת כָּל־הַשָּׁמַיִם יִרְאֶה:
כה לַעֲשׂוֹת לָרוּחַ
מִשְׁקָל וּמַיִם תִּכֵּן בְּמִדָּה: בַּעֲשֹׂתוֹ לְמָטָר

וְהָאן דֵּין אֲתַר בִּיוּנְתָּא: וְכַסְיָא מִמְּחֵמֵיהוֹן דְּכָל חַי וּמֵעוֹפָא דִּשְׁמַיָּא אִיטְמְרָא: בֵּי אֲבַדָּנָא וּמַלְאַךְ מוֹתָא אָמְרוּ בְּמִתְיְהָבָא לְיִשְׂרָאֵל בְּמִשְׁמְעָנָא שְׁמַעְנָא שְׁמוּעֲתָא: אֱלָהָא אִתְבַּיַּין אוֹרְחָהּ וְהוּא יְדַע יַת אַתְרָהּ: אֲרוּם הוּא לְסַיָּפֵי אַרְעָא יִסְתַּכֵּל תְּחוֹת כָּל שְׁמַיָּא יֶחֱמֵי: לְמֶעְבַּד לְרוּחָא מַתְקְלָא וּמַיָּא אַתְקֵן בִּמְשַׁחְתָּא: בְּמַעֲבְדֵיהּ לְמִטְרָא

רלבג

ראמו' וגביש הם מרגליו' יקרות: ומשך חכמ' מפניני' · ומשיכ' החכמ' וההשתדלות בהשגת' יותר נבחר מפניני' : פטדת כוש · היא פטדה הנמצא' בארץ כוש והי' אבן יקר' : בכתם טהור · בזהב צרוף ונקי : תסולה · תערוך : ודרך

אבן עזרא

זכוכית · היא אבן יקרה זכה או הדבר הידוע : ותמורתה · ולא תמורת' : בכתם טהור · בעבור שאמר טהור יורה שהוא זהב כי אילו היה אבן יקרה מה ענין טהור והנה הוא כמו זהב טהור : אבדון ומות · הם המתים הקדמונים אמרו לנו כי גם הם שמעו מאחרי' כי לא יוכל האדם לדעת אלה העניני' וכי אם הבורא לבדו ספרת הארבעה המוסדות והם הארץ השמים והרוח והמים והם נזכרי' בשני הפסוקים והוא יראה פלאים חדשי' בדברי המטר על כן אמר בעשותו למטר חק : לחזיז

מ"ע ספורנו

מאין תבא · אם כן מאין תבא לקנות במין האנושי עתה · ואיזה מקום בינה · איזהו הקנאת ממנו שיתבונן בזה · כי אמנם נעלמה מעיני כל חי ומעוף השמים שהם המלאכים והשרפים בעלי שש כנפים : אבדון ומות · אמנם חכמי הנפסדים אמרו באזנינו שמענו שמעה · שמענו בקבלה שהכל לתכלית מה · אמנ' אלהים הבין דרכה · הודיע הדרך להתבונן בה · והוא ידע את מקומה לאיזה קנין מהמין האנושי יאות ללמדה : כי הוא לקצות הארץ יביט · באומרו כי לי כל הארץ ואתם תהיו לי : לעשות לרוח משקל · באיסורי מאכלו' · כאמרו ולא תטמאו בהם · ונטמתם בם · ומים תכן במדה · באיסורי ביאה תקן טפת הזרע על דרך וממי יהוד' יצאו : בעשותו

אוהב משפט

לסתור דבריו כת"ס אליהוא עמדו ולא ענו עוד. התחיל ממשיל משלים במעלת החכמה באמרו לא תסולה בכת' אופיר וכוונת דבריו כי עם היותו סותר דבריהם בהפליגו בהצלחת הרשעי' והיה אפשר לחשדו מפני זה כי הוא אוהב דרכם בא לגלגל עצמו כי לא מפני זה הוא נוטה לדעותיהם כי גם הוא יודע כי יש מהם שטובת' היא לרעה אלא שהוא קור' תגר על מה שהירע לו בלא משפט ואלה הדבר בחכמה נעלמת וס"ף דבר יש לאדם ליראה מפני הכסית' מפני שכר העולם הבא ולזה חתם דבריו ביראת יי' וכבר הקדמתי זה בפרקים : חי אל · לשון שבוע' כמו חי ה' וחי נפשך והפסוק הוא נקשר עם הבא אחריו יאמר חי אל אשר הסיר משפטי ועשה לי רע על לא חמס וחי שדי אשר המר נפשי כי כל עוד נשמתי בי · וי"מ הסיר מלשון דרכי סורר כלומר עות משפטי ואין צורך כי המשפט דרך סתם הוא משפט צדק והסרה היא עול : חי אל · עומד במקום שנים כלומר וחי שדי ורז"ל אמרו איוב עובד מאהב' היה שאין נשבע בחיי המלך אלא אוהבו : כי חסר פי"ן ממלת נשמתי כלו' כל עוד אשר נשמתי בי וכל עוד משמש לשני' כלומר וכל עוד אשר רוח אלהים באפו · וגם זה הפסוק הוא נקשר עם הבא אחריו אם תדברנ' שפתי וגומר : אם הוכפל הענין במלו' שונות וטעם הענין כי הוא נשבע באל שדי כי כל ימי חייו לא ידבר עולה להצדיק נפשו

כלי וכלי י"ח בליש' וסימני' נמס' בסדר ויקהל : ראמות ג' מ"ל בא' וו' וסימניהון ראמות וגביש לא יזכר · ראמות לאויל חכמות · ויששכר וגד דר"ה · ועיי"ן במשלי גבי פסוק עינים רמות לשון שקר : מעיני ד' וסימ' ואם כל עדת ישראל ישגו · והיה אם מעיני העדה · ונעלם מעיני אישה · ונעלמה מע' ג' כל חי : הבין ג' וסימ' הפככם אם כחומר · והילדים האלה ארבעתם · אלהים הבין דרכה : לרוח ג' וסימ' והשלישית תזרה לרוח · לעשות לרוח משקל · ומה יתרון לו שיעמול לרוח :

תורת חסד יראת שדי

לא יערכנה וגו' רז"ל אמרו בחגיגה פ"ב שאל אחר את ר' מאיר לאחר שיצא לתרבות רעה מאי דכתיב לא יערכנה וגו' אמר לו אלו דברי תורה שקשים לקנותם כזהב וכלי פז ונוחין לאבדם ככלי זכוכית אמר לו המל"ה יש אפי' ככלי חרס · ואולי יר' נותר כי מי שיש לו זהב וזכוכי' לא ידע ערכו של ת"ח זה או ת"ח זה וכמו כן מי שיש לו כלי פז לא יעריך עד היכן הגיע כח תמורתה והוא הדבר בעצמו שדרז"ל בפסוק כי לקח טוב הנ"ל : או כיון בזה אל השכר שינתן בע"הב לעמלי תורה וכו' · וראמות וגביש לא יזכר אך זכר צדיק לברכה וז"א ומשך חכמה מפניני כלו' ומשך חכמה יהיה יזכר יותר שיזכרו הפנינים : או יר' ומי שמשך אבירי' בתורה בכח פניניו כאשר עשה זבולן עם יששכר ופי' לא יערכנו בעל הזהב וכו' · או יר' ומשך חכמה מפניני' והוא הדבר הנז' לא יערכנה פטדת כוש וכו' והחכמה הזאת מאין תבא לו לאדם כי עם היותו בלתי מתעסק בה תקרא על שמו של המחזיק ידי לומדיה וכו' ואיזה הוא מקום בינה כדי להבין דבר זה ולעשותו ונעלמה וכו' : אבדון ומות וכו' רצה באו' אבדן ומות למה שיקרה ברוב הפעמים כי נכסי האדם הם נאבדים ומקניהם הם מתים ובכן הם באים אחרי כן ואומרים באזננו שמענו שמעה אבל לא ראינוה והוא הדבר שאחז"ל בפסוק כי לקח טוב מענין החכם ההוא עם התגרים שהיו עמו שאמרו לו היכן היא פרקמטיאך והשיב להם שהיא גדולה משלהם וקרה להם כל מה שקרה וז"א אל"ים הבין דרכה והוא ידע את מקומה כי היא היתה נסתרת וכו' ושם בישיבה שהלך שמה החכם ההוא נודעה פרקמטיאתו וכו' כי הוא ית' לקצות הארץ יביט וכמו שקרה הדבר שם : או

אבן יחייא

וזה יען כי לא תערך ותסולה בכתם וזהב אופיר ובשוהם היקר וספיר כי היא יותר נערכת וחשובה מכל אלה · ולא יערכנה ג"כ הכלים היפים העשויים מזהב וזכוכית · או העשויים מפז לבדו לתתם תמורתה וראמות וגביש שהם אבנים טובות לא יזכר שום א' מהם בערכה' וכן משך החכמה והוא ידיעת המשכות מהשתלשלות הסבות הוא יקר מפנינים · ולא יערכנה פטדת כוש שהיא אבן יקרה מאד · ולא תסולה ותערך ותחשב בכתם טהור יען כי החכמה מאין תבוא וא"א לדעת סבת הסבות ית' אשר ממנו באים כל הנבראים · והאמנם יודע דבר מה מעניני השפלים והאמנם ידיעת איזה מקום בינה הנה כאשר אמרנו נעלמה לגמרי מעיני כל חי קטן כגדול ואפי' מהמלאכים המעופפים על השמים ומשגיחים גם נסתרה לגמרי · ; ואם שאפשר לאנושי להשיג ממנה אחרי הפרדו כמעט מן הגוף בהתבודדותו וכאלו אחזהו המות והאבדון מהחלקי' הגשמי' · הוא כאזנינו שמענו שמעה שהיא השגה קטנה כי אלהים הבין דרכה והוא ידע את מקומה ומדרגתה · מה שאלו האנושיים הוא נמנע לדעת בה שום דבר · כי זה ההפרש בין ידיעת הבור וידיעת החכם בו ית' כי החכם ידע השגה למה לא נדעהו ית' שאלו ידענוהו היינוהו וזולתו מהסכלים לא ידעו בו דבר · כי הוא ית' לקצות הארץ יביט והם הב' קטבים מהמרכז ומה שתחת כל השמים יראה ויבין סבת עשותו ליסוד הרוח והאויר משקל ויסוד המים תכן במדה · בעשותו למטר הכולל מאדי יסוד הארץ חק · ודרך לברק מיסוד האש הבא עם הקולות וכאומרו קולות וברקים : ואז

ר' אברהם פריצול

לא יערכנה · וכן החכמה האמתית לא יערכנה זהב וזכוכית היא האבן היקרה נקראת די"אמנטי אשר מראיתו לבן ואין תמורתה כלי זהב : ראמות וגביש · וכן ראמית וגביש שהם שמות אבנים טובות ויקרות מוצאם ברוס וגובי ההרים אשר במזרח לא יזכר לערכם לגודל החכמה הזאת כי משך החכמה למשוך אותה בחקירת שכלנו ולהתענג בה לאשר ישיג משך ממנה כפי המדרגה המשגת היא יותר יקרה מפנינים ומרגליות : ראמות · מגרוס וגביש מן גב : לא יערכנה · וכן לא יערכנה הפטדה הבאה מארץ כוש וכן הזהב טהור מזוקק מבסיגים לא תערך אליה טהור מזוקק תסולה לשון ערך והנה הזכיר איוב גודל מעלת החכמה שהיא למעלה מכל הקניינים והדברים היקרים להודיע מה שראוי להתעסק בהשגתה כי התענוג בה רב ונפלא וקיים יותר מהשגת הקניינים אשר השגתם מעותד' למקרה ושהנפש המשכלת למשכיל בה תתעדן במושכלו' יותר מן הקניינים לפי שהחכמה קניין לנפש והקנייני' מקרים לחמר : והחכמה מאין · והנה רצה איוב בחקירתו זאת לשאול ולדעת מאין תבא החכמה ובאי זו ההתלה והגעה יוכל האדם לבא עד תכליתה ואי זה מקום הבינה לדעת את ה' והדברים הנמשכים ממנו מכל נמצא ונמצא באי זה אופן המה נקשרים בשכל על דרך מה שאמרנו שהחכמה והבינה הוא להודיעני את דרכיך והראני נא את כבודך וזה נרמז במה שהזכיר שני פעמי' והחכמה מאין תמצא והחכמה מאין תבא והשיג שהדבר נמנע בחוק האדם המוגבל אשר החומר הוא המונע · [illegible] להיותה נעלמת מעיני כל חי : ונעלמה מעיני · והיא נעלמת מעיני כל חי וגם מעוף השמי' עם היותם מעופפי' למעלה שנסתרה מהם ואפשר שרמז בזה כי החכמה האלהית בשלמותה נעלמת מעיני כל חי בעל שכל תחתון וגם מעוף השמים שהם רמז למלאכי אלהים המעופפים שנסתרת גם הם לפי שהם [illegible] להגיע אל תכליתה: אבדון ומות · והאבדון והמות שהוא הנעדר המוחלט מהכחות החומריות אמרו שאחר הגיע האבדון הפסד החומר ואשר הנפש הזכה אמרו הכחות השכליות שמענו שמע החכמה בהדבקה בשכלים לפי שאז ירגיש בשיעור רב מה שלא היה יכול להשיג באיזה החומריי' על דרך אמרו והחקירה לדעת זאת עמל הוא בעיני עד אבואה אל מקדשי אל אבינה לאחריתם או שנאמר כי האבדון והמות הדבק עם כל הנמצאים ההווים והנפסדים לחסרון החומר וכן בעבור זה [illegible] והיא החכמ' האלהית הפועלה כל הנמצאים: אלהים הבין · והאלהים הוא לבדו [illegible] הבין דרכה בחכמה ובתבונה להמצאות הנמצאות כלנה במיניהם ובאישיהם והוא ידע את מקומה בכל מה שימשך באיכותם ובכמותם לנמצאים כלם: כי הוא · כי ה' הוא אשר לקצות הארץ יביט [illegible] ותחת כל השמים יראה לתת הסדור וההנהגה לנמצא כנמצא : לעשות לרוח · והוא השם יתברך אשר עשה לרוח משקל ושם הסדר והדבקות עם היסודות להמציא הנמצאים באופן התיחס אל ההרכבה יחד וזה אמרו ומים תכן במדה שלא תגרע ולא תוסיף גם שכל הנחלים הולכים אל הים מכל מקום לא יחרבו להציף ליסודי תבל כמו שפירשנו למעלה : בעשותו למטר · בעשותו למטר חק ומדה ומנהג להמטיר על ארץ להצמיח ולהשקות כל הנמצאות ודרך לרעמים וקולות שיקרו בהדבק העבים אל היסוד העליון והכל בתועלת תכלית תקון הנמצאות : אז

הרמב"ן

ומשך חכמה מפנינים · ר"ל שהחכמה שהיא נמשכת ועולה למעלה יותר מהפנינים ויש מפרש ומשך חכמה כי המושך אותה מן המקום הנסתר אשר היא שם משך דבר יקר יותר מפנינים והוא משל ויפה פירושו : והחכמה מאין תבא · יאמר כי מקום מוצאה נעלם וגם אין אדם יודע מאין תבא אם מצפון או מדרום אם מן השמים או מן הארץ כי היא נעלמת מעיני כל חי גם מן העופות המעופפים למרחוק ברקיע השמים : אבדון ומות אמרו · יאמר כי החיים אינם יודעים מקומה ולא ערכה וגם המתים אשר בשאול ובארץ צלמות שמעו כי היא נמצאת ומעלתה גדולה מאד בם · דה זולתי האלהים אם כן הכל מודים בה ובמעלתה והכל אינם משיגים אותה: כי הוא · כי האל יביט לקצות הארץ ולסוף השמים בבראו אותם ועשה לרוח משקל ולמים מדה ושם למטר חק להמטיר לפעמים ולעשות

בשקר כדי לנכות המתעצמים עמו וכל מה שאמר בצדקת נפשו הכל אמת : חלילה · חלילה לי להצדיק אתכם להודות לדבריכם שאני רשע ועד שאגוע לא אסיר תומתי ממני לומר שאינני תם · [illegible]

הדרך · ומנהג מוגבל ומסודר : לחזיז קולות · לברק אשר הוא סבה לקולות והרעמים או יהיה לחזיז קולות חסר וי"ו והרצון לחזיז וקולות : ויספרה · שמה בספר וכתב אותה ר"ל ששם אותה לחק ולנימוס . ביאור דברי המענה כאשר ראה איוב שאין אחד מרעיו עונה אליו דבר הוסיף לשאת משלו על ענייניו ואמר חי השם אשר הסיר משפטי בסדרו טובות האדם ורעתם בזה האופן אשר סדרם ר"ל מצד הגרמי' השמימיי' או אמר חי השם אשר הסיר משפטי אם הענין כדבריכם שיבאו מאתו הטובו' והרעות לבני האדם במשפט לפי מעשיהם וחי שדי אשר המר נפשי כי כל עוד בקיום חייתי לא תדברנה שפתי עול ומרמה להודות לדבריכם · חלילה לי אם אצדיק אתכם לומר שהאמת אתכ' במה שאת' אומרי' עלי שכבר הטאתי עד אמות לא אסיר תומתי ממני לומר שאני רשע ומוטא כמו שאתם אומרים עלי · בצדקתי החזקתי לומר שאני צדיק לא ארפא ולא יטה לבבי מימי מזה הרעת אשר אני בו ומה שאתם אומרים עלי שאני נספס לרשעים במה שאני אומר שהשם עוזב את הארץ כי לפי זה הרעה לא יועיל הצדק על הרשע וזה ממה שיורה שאני לא כשמרתי מלחטא חלילה לי מזה :

למטר חק ודרך לחזיז קולות : אז ראה ויספרה הכינה וגם חקרה : ויאמר לאדם הן יראת אדני היא חכמה וסור מרע בינה :

למטרא קיימא גזירתא ומהלך לחזיזי דרהטין בקלא : היכין חמייה ואשתעייה עם מלאכי שירותא אתקנה ולחור פשפשיה : ואמר לבר נש הא דחלתא דיי' היא חוכמתא ולמעדי מן בישתא היא ביונתא : ויסף ואוסיף

אז ראה חד מן ג' פסו' דכל מליהון מפקין ה' וסימ' מזוני דשבת בהכנה : וביאורם שארה כסותה ועינתה לא יגרע · חדשה ושבתה וכל מועדה · הכינה וגם חקרה :

רשי

אז ראה · ראה אותה · נסתכל בה ובעלתה ועשה הכל · ויספרה ספר אותיותיה כפולות ופשוטו' · ראשונה ואמצעית ואחרונות · היא אמת · חותמו של הקב"ה · וכן בספר סדרים · ברא כל דבר ודבר באותיות הללו · והכל מפורש בסוף ספר יצירה · הכינה · זימנה ליצירה : הן יראת יי' היא חכמה זו צריכ' לזו · ואין חכמה יפה בלא יראה :

מענה

יהיה כרשע אויבי ומתקוממי כעול ואפשר שהרצון גם כן במה שקדם לו מהדברים זאת הכוונה בעינה והיא כי הוא יאמר כי חי השם גם האמיני שהאדם אינו נענש לפי מעשיו לא אחטא בשפתי לומר דבר עול ורמיה חלילה אם אצדיק אתכ' באמרם גם עתה שהגיע לי מה שהגיע מהרעות ללא משפט כי אז יראה לכל שלדקתם במה שאמרתם עלי שאני רשע הנה עד יום מותי לא אסיר תומתי ממני ולדקתי ממנו ולא יטה לבבי מהדרך הטוב אשר החזקתי בו מימי · יהיה אויבי ומתקוממי כעול וכרשע ואולם אמר זה לשנאתו העול והרשע וזה כי למה ישובח מפני זה הדעת אשר אני בו העול והרשע מה תקות חנף כי יגזול ויעשה חמס ואם היה שינים השם יתברך בשלוה אותו ולא יעניםהו היכפה שבבא אליו צרות ילילהו השם ממנה בצעקו אליו כלא זה בלתי אפשר לפי זה הדעת ולא לפי דעתכם כי אינו מתענג על השם ודבק בו עד שיוכל להתפלל אל השם בכל עת שירצה ותשמע תפלתו כאמרו אז תתענג על יי' ויתן לך משאלות לבך ובהיות הענין כן ראו איך ראוי לבם לשפוט שאני משבח הרשע העול הלא הרשע והעול מוכן לפי דעתי לרעות כמו הצדיק ואין לו תכלית אחר זולת ההצלחה המדומה אשר הוא עתיד או מזומן שתאבד ממנו בבא יום אידו ולא יהיה לו אז המלט מזה בשום פנים ואולם הצדיק בבא יום אידו תאבד הצלחתו המדו' זה ותשאר הצלחתו האמתית והיא הצלחת הנפש · ואפשר שנאמר שהרצון באמרו אם על שדי יתענג וגו' הוא שהוא אומר האם יתענג זה הרשע על השם בשתדבק בו תמיד נפשו במה שישכיל ממנו ויקרא אל אלוה בכל עת להשכיל ולדעת אותו להיות עמו תמיד עד שיגיע לו ההצלח' הנפש הוא מבואר שזה בלתי אפשר כי לא תגיע הצלחת הנפש עם המדות הפחותות. כמו שהתפרסם ונתבאר במה שאין ספק בו · הנני מלמד אתכם מה שביד אל אשר עם שדי אוני מעלים מכם כי באמת עוזב איש האדם אל הסידור המוגבל מצד המערכת · הנה איך תאמינו מפני זה שאני משבח את הרשע והנה אתם כלכם חזיתם וספרתם שכבר הגיע לכם מהם' שזה חלק אדם רשע עם אל · ונחלת התקיפים הרשעים אשר יקחו משדי ר"ל שכבר יגעו להם רעות נפלאות כמו שספר אחר זה ואתם ידעת' שכל ראיותי על דעתי אני לוקח מהחוש · וכאשר היה זה בן שלפי המוחש יראה שכבר הגיעו מן הרעות הנפלאות לרשעים אבל שאני חלקתי עמכם במה שאמרת' שלא ימלט רשע שלא יקרה לו כך וטענתי שכבר יראה מהחוש שיגיע לקצת הרשעים הצלחה ולא יגיעם שום עונש עד יום מותם איך תאמינו שאני משבח הרשע ולמה זה הבל תהבלו לומ' שאני בוחר אורח הרשעים אשר היו בדור המבול ואנשי סדום ועמורה · הנה כמו שספרתם יקרה הרבה שאם ירבו בני הרשע יהיה תכליתם למות בחרב ולאלאיו לא ישבעו לחם והשרידים הנשארים ממנו והם בניו יקברו במותם שלא יעזבום עד שתלא נפשם לגמרי ולא תבכנה על מותו ויוות בניו לרשעתו אפילו אלמנותיו · אם יצבור כעפר כסף ויכין מלבוש ללבוש עד שימלא לו בשפע כמו החומר · הנה יכין הלבוש ואיש צדיק ילבשהו והכסף אשר קבץ יהיה לנקי ויחלקהו ויפזרהו כאשר ירצה · בנה ביתו כעש ר"ל שביתו יהרס בקלות כבית העש וכסוכה אשר עשה נוטר הכרמים שאין לה קיום · עשיר ימות ולא יאסף לקבורה אך יסחב סחוב והשלך כקבורת חמור כל כך ימות ויכלה במעט וזמן עד שבזמן אשר יוכל האדם לפקוח בו עיניו יהפך מיש לאין · תשיגהו כמים בלהות ר"ל שיבאו אליו בשטף ובמרוצה ובלילה הגנבהו סופה ירוח קדים ויגיעהו ממקומו לפחדו מהלרות הבאות עליו ולא יוכל להמתין עד אור הבקר אבל ינוס בלילה · ישלך עליו השם מכותיו ומכאוביו ולא יחמול ממכתו ברוח קדים יברח ויחשוב להמלט · יספוק על שבר כפיו כל איש וישרוק עליו ממקומו לרוב התימה על מה שיקרהו מהרע הנה זה הוא מה שספרתם שכבר ימלאו הרבה שיקרה לרשעים אלו הרעות ואני לא חלקתי עמכם בזה אבל באמרתי בחוש שזה לא ימלא בכל הרשעים אבל כבר ימלאו בהם מלליחים ולא ישיגם שום עונש ואמנם היתה הכלי הסב' ברע שיקר' לרשעים ולטובים כי לכל אלו העניינים הנמצאים בזה העולם השפל ימלא קץ וגביל וזה שכבר ימלא בקצת העתים במקום מה מהארץ שילא ממנו הכסף להתחדשו אז שם וכן ימלא בארץ מקום אשר יזוקו ממנו הזהב ויוליאוהו משם וכן ימלא במקום מה מהארץ שיוליאו ממנה הברזל להתחדשו שם אז ויליק האבן נחשת והוא הברזל החזק ר"ל לפי שכבר הוליאוהו משם בעת מה :

אבן עזרא

לחזיז · אומץ ותוקף הוא וכמהו יי' עושה חזיזים : אז ראה ויספרה אין ויספרה מן ויספר משה כי אם ממספר או מן וללמדה ספר והעניין היא כתובה אצלו וכמהו יספר שחקים בחכמה : לאורו

אבן יחייא

ואז כשברא יסוד האויר ראה הבינה · וכשברא יסוד המים אז ויספרה · וכשברא יסוד הארץ הכינה · וכשברא יסוד האש חקרה והנה הזכיר האש באחרונה לעילויו כי אחרון אחרון חביב · וכן להיותו כמעט נעלם מעיני האנשים · ואז אמר וסידר האלוה לאדם שיראת ה' היא החכמה וסור מרע היא הבינה כי אינו חייב מצד מה שהוא אדם לחפש דרך לדעת החכמה והבינה ההיא כי די לו בשיסור מרע וירא מאלוהי השמים על מנת שלא לקבל פרס ממנו לבלתי השגיחו בו כדי לחיות החיים האנושיים ולא החיים הבהמיים הדומים זה לזה בלי חכמה ותבונה ודתמכות : ויוסף

תורת חסד · יראת שדי

או יר' כי הוא יתברך יראה כי אם לא בריתו יומם ולילה חקות קלות הארץ ותחת השמים והשמים בעצמם לא שם ולא ישגיח לעשות לרוח משקל וכו' בעשותו למטר חק וכאומר ואד יעלה מן הארץ והשקה וכו' כי כל זה עשה או כשראה ויספרה וכו' ויאמר לאדם וכו' וכאומר כי לא המטיר ה' אל"ים על הארץ ואדם אין וכו' אך כאשר בא האדם שהיו עתידין מבני בניו לקבל התורה והוא יתברך כשתבל בתורה אז נוה על המטר והוא כאו' בראשית ברא אל"ים וכו' ורז"ל אמר רבי לא הגלה הב"ה את ישראל לבבל אלא מפני שאכלו תמרים ויעסקו בתורה ע"כ · ועוד הרבה דברים כנוגים על הענין התורה דרשו רז"ל בפסוקים האלה עיין בהם במקומם · ותכלית כונת מענה זה הוא לומר מעלת חכמת התורה אשר לא היה עוסק בה בשביל יסוריו ועל כן היה דואג הרבה אחר אם מפני שתלמידיו לא היו אז מלומדים ממנו ושומעים את חכמתו ואם לפי שלא היה יכול לשפוט את עמו ישראל כראוי וכאשר היה עושה תמיד וכל זה היה לו עם היות כי בלדקתו החזיק וכו' ולא היה נושא פנים אפי' לאוהביו כשלשת רעיו הנזכר ולא היה מחייב לשונאיו וכו' : ויוסף

הרמ"בן

ובעשות דרך לחזיז קולות · והם הברק והרעמים ואז בעשותו הכל ביצירת עולמו ראה החכמה שעליה יסד עולמו כדרך ה' בחכמה יסד ארץ כונן שמים בתבונה : ויאמר לאדם · הגיד לאדם שיראו מלפניו והיא כל חכמתם ויסורו מרע והיא בינתם כי זה כל האדם ובזה יושעו במופלא מהם אל ישאלו ובמכוסה מהם אל יחקרו ואין להם עסק בנסתרות השלים ענייניו כדרך שהשלים קהלת סוף דבר הכל נשמע את האלהים ירא ואת מלותיו שמור כי זה כל האדם וזה יורה על דעתו וסברתו כי הם עונים בידיעה ובהשגחה בנפש רק בעולם הזה יראה דברים שלא כדין ויטעה בהם או ישתפק ויתלונן עליהם כאשר פירש במענה הלאל יסכן גבר והנה זה פירוש בפסוקי' האלה כפי פשטם והוא כדרך הספר הזה בתוכחותיו רק בעלי הקבלה יפרשו ענין כי יש לכסף מולא כי ידבר במעשה מרכבה העליונה ואומרים כי ד' מתכות הנזכרות בפסוק ירמזו למולא יסודם שמכלל עשר ספירות ואמר שיש להם מולא וקץ שם לחשך הנזכר במעשה בראשית והוא חקר תכליה הכל עד בנין הכנסה מן האלהות ויקראו נתיבות החכמה כל · והזה העוסק בהם פימה להיות נכר משם והיו נשכחים מני רגל משל לרוב עמק הענין וארץ ממנה יצא לחם ירמוז לרצון שממנו מולא החיים ומדת הדין מקום ספיר אבניה כ"ב אותיות נתיב לא ידעו עיט ל"ב נתיבות שתחלתם מנתיב אחד לא נודע למלאכי השרת ולא הביט עין אי מראית באלמים שלחידו המשיל החכמה לחלמיש לור על הנתיבות שהיו סתומים בה והפך שרש הרים יגלה הנסתר מתחתם ויקרא יאורים ההויות הנכללות בשם מים במעשה בראשית ואחר שילאו הוי' ורים כל יקר הנביא במעשה בראשית ראתה עינו והיה העולם מים במים ונגנס אותם והבדיל בין מים למים במאמר יהי רקיע ותעלים ההכמה הוציא לאור ואמר כי החכמה מאי' היא מאין ולא ידע אנוש ערכה ולא תמצא בארץ המלאכים במקום שהם רוצים לדעת אותה תהום אמר דרך מליצה ואמר כי בינת החכמה אין עוד ונעלמה מן המלאכים רק בבינה רק האלהים על ידי התבוננות האציל ממנה ד' יסודות אשר יספר והם קלות הארץ ותחת השמים שסם האש והרוח והמים אז ראה במחשבה הקודמת והוציא ממנה ספר וספר וספור וחכמה ותבונה ודעת ויאמר לאדם הן יראת ה' היא חכמה שהיא מדת טובו של הקב"ה זהו דרכם בפסוקים הללו והדברים בעצמם ישתבחו ויתהללו אבל לא ידענו אם הענין פירוש זה סובל ואם קבלה היא נקבל : ויוסף

ר' אברהם פריצול

חזיז · הוא הברק שאחריו רעם וקול כברק בעננים : אז ראה · ואז מתחילת חדוש המליאות ראה ה' ורלה בסדור החכמה ויספרה להיות לחק מתמיד על כל מה שנמסך מרלונו הקדוש על כל נמלא נמלא והכינה בסדור מתמיד וגם חקרה בחקירת החכמה להיות לכל נמלא סדר מתמיד וטבע חכם : ויאמר לאדם ויאמר לאדם כי כן יראת השם להיות מהכונן בו ובמעלתו ומפחד ממנו · שיעור הי' את הראויה לו זאת היא החכמה שתגיע אליכו ממנו בעולם הזה וסור מרע לבלתי רדוף התאוות הגופניות בעבור מה שיתבונן האד' בעשותו הרע פן תאבד הנפש המשכלת מהשארו' הנלחי היא הבינה ומזה יתבאר דעת איוב בהשגחה והיותו בוחר הטוב ומואס העול והחמס והיותו מאמין בהשארו' הנפש כאשר פבאר בעקר זה :

והעקר מן המענה הזה לאיוב יסוב על ארבעה דרושים · ראשון שאיוב הוסיף לחזק כוונתו במניעת ההשגח' הפרטית באמרו אורה אתכם ביד אל ואשר עם שדי לא אכחד והביא ראיה במענה הזה על מה שנמצאו רשעים רבים שילקו ובמענה שקדם לזה הביא ראיה על רשעים גדולים ורבים שלא ילקו לעד רק יתחזקו ויצליחו תמיד וימותו בעשרם ובהיות הענין כן מחויב הוא שיהיה מצד המערכת והכוכבים כי אין טעם לדק ולא ראיה אמתית לדעת מדוע רשעים ילקו בפורענו' והאחרים אשר יהיו רשעים מהם בחטאות גדולות מפורסמות יצליחו וישקוטו ולזה אמר להם הן אתם כלכם חזיתם הדבר הזה ולמה זה הבל תהבלו בדברכם השפי שאיוב רלה להודיע את ריעיו שעם היותו רואה העוות הלז שכבר נמלא רשעים שיצליחו כל ימי חלדם שהוא היה שונא העול והחמס וחלילה לו מרשע ומעשות רע רק אמר יהי כרשע אויבי ומת' ומתקוממי כעול כי תקות חנף תאבד : שלישי' מה שהביא ראיות חזקות שכל הדברים האלה שהם על לד המקרי וההזדמן כפי טבע המקום והזמן והוא שהביא ראיה ואמר כי יש לכסף מולא ומקום לזהב יזוקו שזה אינכו בכל מקום רק על לד הטבע מהכוכבי' וכן אמר ברזל מעפר יוקח וכו' ואמר על הלוף ותמירת המקומות מן ההפך אל ההפך בקצת העתים והמקומות פרץ נחל מעם גר וכו' ואמר ארץ ממנה יצא לחם ותחתיה נהפך כמו אש ואמר מקום ספיר אבניה וכו' וההפך מזה אמר עליו נתיב לא ידעו עיט וכו' שכל אלה הם על לד הקרי והמערכת וכן יקרה לרשעים ולצדיקים שילקו או יצליחו הרביעי מה שהיה חושב ומאמין כי עם היות הדבר כן שההצלחו' תלויות במערכת אכל מקום עקר הכל הוא ההשתדלות בהשגת החכמה ועם היותה כמנעת מהשגתה בשלמות לפי השארות הנלחי שלא יגיעהו מקרה ולא ישלוט בו שנוי ויראת ה' וסור מרע היא ההתחלה לחכמה האמתית וסבת השארות : ויוסף

ספיר לנגד ביד האלהים מ"מ העקר ממנה הוא ביראת ה' וסור מרע לפי שמזה יגיע אל השארות ההשארות ; [? reading uncertain]

מ"ע ספורנו

בעשותו למטר חק · במתן תורה כאמרו אף שמים נטפו · לחזיז קולות · כאמרו וכל העם רואים את הקולות : אז ראה · בחר אותה בנפש הרוחני המתוקנת · ויספרה · וספר את הדמה הנזכרת והמכוון בה במעשה בראשית · הכינה · במעשיות · וגם חקרה · בלמדו מופתים שכליים מורים עליה : והן יראת ה' ידיעת גדלו אשר בה יהי' כורא אלל כל משכיל · היא חכמה · שבה נדע האפשר הנלנו במליאותו · וסור מרע · החמריות · בינה · בהתבונן שהמכוון הוא שידמה האדם ליוצרו כאמרו והתקדשתם כי קדוש אני : ויוסף

אוהב משפט

גזלן כטעם וקבע את קובעיהם נפש והוא פשט הכתוב באמת : הצעקתו וכו' טובה : הבאה עליו היא מכוונת מהשם ית' מפני כשרון מעשיו שיהי' בעוח שתתקיים וכיון שאין לו בטחון בקיומ' כשתבא עליו הצרה המכוונת מהש"י מפני רוע מעלליו היישמע שישמע לצעקתו והלא מרוחק הוא ממנו הבונ' נלי ב בזה מה שהקדמני בפרקי' שאיפשי שינכח אל הרשע הצלחה מפני ההשגחה הכוללת אשר אין לנו הלוכה עליה הכל בביאת הצרה עליו שלא כמנהגו של עולם ושלא תקובל לו צעקה הוא מופת על ההשגחה : אם כפל התימה הוא ככל התמיהות הכפולו' שכן דרך הראשונ' והשניה בהם כמו הירולון בסלע סוסים אם יחרוש בבקרים · היש בלשוני עולה אם חכי לא יבין הוות · אף כאן הצעקתו ישמע אל אם על שדי יתענג שמא יכול הוא להתענג ולסמוך על ישועת יי' ולקרא לו בעת צרתו בתמיהא · אויביה חסר פ"ן והיה ראוי שיקרא אלוה בכל עת כלומ' האם יוכל להתענג על יי' כבן המתענג על אביו שיקראנו בכל עת והוא יעננו : אורה הנני מלמד אתכ' לעבוד האל ולומר האמת : אשר עם שדי לא אכחד דבר רק אומר האמת וכן תעשו אתם אמרו האמת ולא תשאו פנים לעולם · עיין רש"י ז"ל · אורה לשון למוד וי"מ לשון ירה בים ואינו נכון · ובמסורה אורה תרין בתרין לישני לדה אורה · אורה אתכם · ותרגמו לשון השלכה · ואם כן אין זה לשון השלכה : הן עיין פי' רש"י ז"ל והרמ"בן ז"ל והנכון שיאמר להם הן אתם כלכם חזיתם שזה חלק אדם רשע כמו שיאריך ברעת הרשעים ואין בזה הדבר חכמה לספור בה טענותי כי גם לי לבב כמוכם לראות כל זה ולמה זה הבל תהבלו לחשוד אותי שאני כחוט' אחר שהענין מפורסם אלי שכל פרי דרכם הוא האבדון אין בכל זה חכמה כי אם הבל אבל החכמה בדרוש הזה היא נעלמת

לפי שהשם שם קץ להעדר ההויה אשר במקומות מהארץ וכאשר יבא קצם יעשו שם כמו אלו ההויות · ושם גם כן קץ לכל תכלית אשר הוא חוקר ומבקש במה שיורהו הבקר אפל וצלמות ר"ל החומר הראשון אשר עמו ההעדרים כולם והוא סוף כל הדברים ההווים או קרא אבן אופל וצלמות היסוד הארצי כי הוא בתכלית מההעדר ביחס אל שאר הכמצאות המוחשות בקצת העתים יפרוץ נחל ויגדל מאכל המקום שהיה האדם גר שם קודם זה להיותו יבשה לפי שליובש המקום ההוא קץ וגבול וימלא גם כן הפך זה והוא שהמים החזקים הנשכחים מני רגל וגבהו מאנוש עד אשר לא עבר אדם שם לרוב עמקם ינועו ויבלו וישוב יובש במקום ההוא אשר היה בו הנהר ההוא · כבר תמלא ארץ שתלא ממנה לחם להיותה טובה לזריעה ובבא קצה יהפך תחתי' כמו אש שייבשה וישרפה עד אשר לא יעבד בה ולא יזרע · כבר ימלא מקום אשר אבניו הם ספיר ובו ימלאו עפרות זהב ויבאו שם האנשים תמיד לקחת הספירים או הזהב ובבא קצו יהיה חרב עד שאפילו העופות והחיות לא יבאו שם · בבא קץ ההרים החזקים ישלח השם ידו ויהפכם משרש בסבת הרוח הנסגר בבטן הארץ · בצורים החזקים בקע יאורות בקצת העתים בבא קצם וקודם זה ראתה העין כל יקר אשר בהם להיות יבשה והפך זה כי בקצת העתים עצר השם הזלת הנהרות ומה שיהיה נעלם בקרקעם יוציא לאור ותראהו העין ובהיות הענין כן רצוני שיש קץ ותכלית לכל אלו הדברים החומריים הוא מבואר שאין ראוי שתקרא ההצלחה באלו הקניינים החומריים הצלחה לפי שכלם יאבדו בבא קצם ובזה הענין שוים הרשעים והצדיקים ואחר שלצדיקי' הצלחה אמתית והיא הצלחת הנפש מה שאינו לרשעים והם שוים בהצלחה האחרת לרשעים הוא מבואר שאין משפט הצדק על הרשע · והנה איוב התחיל לספר מעלת החכמה והבינה וקושי המצאה ושלא יגיעו בה כי אם בירא' השם וסור מרע ולזה הוא מבואר גם כן שכבר יגולה הרשע ויעזבה הצדק מזה הצד · והחל ואמר והחכמה מאין תמצא ואי זה מקום הבינה שיקח האדם אותה משם · הנה היא נעלמת מהאדם עד שלא ידע ערכה ולא תמצא בחלק מהארץ אשר שם החיים והוא החלק הנגלה מהארץ ולא בתהום · ולא בים אשר הוא מקיף בשאר חלקי הארץ · ואולם אמר זה שלא יחשוב חושב שיהיו במוחשות די בהקנאת החכמה כי כבר התבאר בספר הנפש שאין בהם די בקנין המושכלות ושהוא צריך שיהיה בכאן שכל פועל בזו אלו המושכלות ומקנה אותם לנו ועם זה כבר נתבאר בספר מ"י שאין כח בנו להשיג זה הנימוס והסדור אשר למנהגות כפי מה שהוא עליו והוא הענין אשר היה בו זה הנימוס והסדור אחד ושזאת המדרגה לא תמצא בשלמות כי אם לש"י לבדו ולזה לא ידע ערך החכמה בשלמו' כי אם הש"י · ואולם יתחלפו מדרגות האנשים בחכמה לפי התקרבם אל זה הנימוס במושכל אשר בנפש הש"י ורחקם ממנו · ואמר שלרוב מעלת החכמה לא יותן זהב תחתי' ולא ישקל כסף מחירה ולא תערך בזהב אופיר ולא בשוהם יקר וספיר לא ישוה להם זהב וזכוכית לגבה ולא תמירכה כלי פז ראמות וגביש אשר הם אבנים יקרים מאד לא יזכר אחד מהם לפני החכמה ומשיכת החכמה והשתדלות בקנינה יותר ערב ויותר יקר מפנינים · לא ישוה לחכמה הפטדה הנמצאת בכוש שהיא יקרה מאד בזהב טהור לא תערך · ואולם אמר זה להורות כי קנין החכמה יותר מכל הקניינים האחרים ולזה לא יעזוב המשכיל הדרישה בחכמה מפני ההשתדלות בקנין אלו ההצלחות המדומות והוא ג"כ יותר ערב לפי שאין יחס אל העריבות המגיע לנו בקניינים המדומים עם העריבות המגיע לנו בהשתדלותינו בחכמה · והחכמה מאין תבא ר"ל אי זה דבר יהיה התחל' והלעה אל הגעת החכמה לנו ואי זה מקום שהגיע לנו הבינה ממנו · והנה היא נעלמת מעיני כל חי ומעוף השמים נסתרה עם הגביהו לעוף ויתכן שיהיה מדויק · האבדון ומות אמרו באזנינו שמענו שמע החכמה ר"ל כי מצד ההעדר והמות הנמצא לאלו ההוים ובכלל מצד החסרון הנמצא בחומר הראשון אשר להם נשפוט שבכאן סבה היא שכל תקנה לו אלו הצורות · והאריך מפני זה אל המקירה בטבע המושכל אשר לנמצאת נמצא מאלו הנמצאים השפלים אשר הוא החכמ' ואז נדע כי הש"י הוא לבדו אשר הבין הידיעה בשלימות בזה הנימוס אשר לנמצאות כי הוא יעשה כל הנמצא ויביט לקצות הארץ לעשות שם מעשהו ותחת כל השמים יראה · לעשות לרוח משקל ומים תכן במדה ר"ל שהוא ישתדל שיהיה שווי בין היסודות שיהיה האויר והמים כשיעור הראוי וכן הענין בשאר היסודות כי זה השווי אמנם יהיה בהם מפני שני דברים מפני השווי אשר ביניהם בעלמה בכמות ובאיכות ומפני השווי אשר בסבות הפועלות אותם בשובם בסיבוב בזה ישמר השווי אשר בין היסודות והוא ענין בתכלית הפלא והחכמה · בעשותו למטר חק ונימוס עד שלא יהיה ביותר מהראוי כדי שלא יגבר היסוד המימי יותר מהראוי · ובעשותו דרך ומנהג לחזיזים ולרעמים עד שלא יגבר האש והרוח יותר מהראוי · הנה כיסדו העולם על התנהג והחק ראה החכמה וכתב אותה ר"ל ששם אותה לחק ולנימוס והכינ' וגם חקרה עד שסדר אותה באופן היותר שלם · ואמר לאדם הן יראת יי' היא דרך אל שיגיע החכמ' לו וסור מרע הוא הבנ' אל הגעת הבינ' לפי שאי אפשר שיגיע שלמות הנפש עם הטרדה בתאות הגופניות וזה מבואר בנפשו ולזה הוא מבואר שלא ישובח העול והרשע לפי דעת איוב כי הוא מונע הגעת הצלחת הנפש אשר היא ההצלח' האמתית : והכלל העולה מהדברים הוא שאיוב התנכל במה שאמרו לו שכבר יראה מדעתו בענין ההשגח' שהוא משבח הרשע ומתהלך בו אחר שאיננו מאמין שיגיע העונש לרשעים בסיבת רשעם וזהו מה שהגיע הרשעים הקודמים אל שיתנהגו בתכונת הרשע ר"ל האמינם שהש"י עזב את הארץ והוא שיאמר בתשוב' בזה שאליל' לו מרשע שיבחר מפני זה הדעת הרשע והעול וזה שהע"ס שמוד שכבר יקר' שתהי' לרשע הצלח' מה אין ראוי מפני זה שיחשק עניינו כי הוא מוכן למקרי הזמן אין לו המלט מהם בשום פנים כמו הענין בצדיק וזה שאיוב היה מאמין שהענין אחד בצדיק וברשע בטובות המדומות בשכבר ימלאו רשעים רבים יגיעו להם רעות נפלאות עד שמטבע אלו ההצלחות שיפסדו בסוף בהכרח להיותם חמריות ובהיות הענין כן ר"ל שהצדיקים והרשעים הם שוים בענין זאת ההצלח' המדומ' והית' לצדיקים הצלח' נצחית ערב' ויקר' מאד והיא החכמ' והבינ' אשר היא הצלחת הנפש אשר לא תגיע אלא בירא' השם ובהשמר מהרשע והעול הוא מבואר שיותר נבחר מאד לפי דעת איוב הצדק מהרשע : ביאור מלות המענה · ויוסף איוב שאת משלו ויאמר · בהלו נרו · כאשר היה מאיר נרו : חרפי · נערותי והוא מענין חורף כי אז יחל זמן הזרע' : בחמה

וַיֹּסֶף אִיּוֹב שְׂאֵת מְשָׁלוֹ וַיֹּאמַר: מִי־יִתְּנֵנִי כְיַרְחֵי־קֶדֶם כִּימֵי אֱלוֹהַּ יִשְׁמְרֵנִי: בְּהִלּוֹ נֵרוֹ עֲלֵי רֹאשִׁי לְאוֹרוֹ אֵלֶךְ חֹשֶׁךְ: כַּאֲשֶׁר הָיִיתִי בִּימֵי חָרְפִּי בְּסוֹד אֱלוֹהַּ עֲלֵי אָהֳלִי: בְּעוֹד שַׁדַּי עִמָּדִי סְבִיבוֹתַי נְעָרָי:

ברחץ

וְאוֹסִיף אִיּוֹב לְמִתַּל מַתְלֵיהּ וְאָמַר: מָן יְסַדְרִינָנִי הֵיךְ יַרְחִין דְּקַדְמַיִן יוֹמַיָּא דִי אֱלָהָא יְטַרִינָנִי: בְּאַנְהָרוּתֵיהּ שְׁרַגֵּיהּ עֲלֵי רֵישִׁי לִנְהוֹרֵיהּ אֵיזִיל חֲשׁוֹכָא: הֵיכְמָא דַהֲוֵיתִי בְּיוֹמֵי חֲרִיפוּתִי בִּזְמַן דְּרָז אֱלָהָא עֲלֵי מַשְׁכְּנִי: בְּעוֹד כְּדוֹן דַּהֲוָה מֵימַר שַׁדַּי בְּסַעֲדִי חֲזוֹר חֲזוֹר דִּילִי עוֹלֵימַיי: במשוג

כירחי קדם ל' מי יתנני כירחי קדם וכל קרי' חלוף כימי קדם והוא חד מן שיטה מן ל' דכל חד וחד לית דכו' חלוף וסימ' נמסר במסרא רבתא במערכת אות החי"ת בערך חלף כפ"ד :

רשי

מענה איוב מי יתנני כירחי קדם כימים קדמונים · שהייתי בגדולתי : בהלו נרו · כשהיה אור ושמחה · לאורו הייתי הולך בכל חשך וצרה שהיתה באה לעולם · לי היה אור : בימי חורפי · בימי קדמותי · לשון חרמי הוא · חרפי ואפלי נפסיר אלוה · עלי אהלי · כשהיו בשורי הדור באי' לאהלי להוסף בעפרי הקב"ה בחור ובגדר סייג לטעו : נערי · משרתי : הליכי

מ"ע ספורנו

ויוסף איוב יא · מי יתנני כירחי קדם · כי לא שניתי טעמי ולא הייתי נמנע ממעשי הטובים בשום מחשבה רעה עם האל ית' באופן שאם היה באלידי כמו שהיה אז הייתי עושה כל הפעולות הטובות שהייתי עושה אז · לאורו אלך חשך · גם כשהיה צער וחשך בעולם היה אור לי : בימי חרפי · בימי החרף שלי שהם ימי הבחרות קודם בוא ימי הזקנה שהם כמו הסתיו כאמרו ושבו העבים אחר הגשם : סביבותי נערי · שהייתי יכול להטיב לרבים על ידם : ברחון

אוהב משפט

נעלמת מכ' ולא זו הדרך אשר דרכתם בה להרשיעני כי הם הבל כי גם יודע אני כל זה ועל כן אין לחשוד אותי שאני רשע שהרי הדבר מפורסם שאין טובה לרשעי' מפני רוע מעלליהם רק מפני השגחה הכוללת : זה ועתה יפרש מהו חלק הרשע והעריצי' שיקחו מאל ומשדי עונש על מריים והוא מה שי' כו' הח"כ : אם למו חרב · כמו לחרב כמו שיהרגום בחרב ייול : ירכו בהו כידי עני שנא' ישבעו להם : שרידיו שריד · הוי הנשאר משרב כמו עם שרידי חרב · יהמר כי הנשארים מן החרב במאול יקברו ולאלמנותיו שה : נשי בניו לא תבכנה כי תשמחנה על שמתו על מעת' ונקברו לא היו כראשונים שנפלו בחרב והיו דומן על פני האדמ' : במות · במקום המות ויהו הקב' כמו שאנו קורין הקבר בית החיים · ונרא' לי שהוא כמו כה ישפדו ולא יקברו יחת' בניו ירכו למו חרב והשרידים אשר שרדו מהם לא ישבע לח' וימותו ברעב ומיתתם תהיה קבורת' כי לא יזכו לקבורה אחר המות ולא יספדו אותם אלמנותיהם כי די להם בצרתן מרעב אשר נשארו בו אחר מות בעליהם : אם ואם יאסוף כעפר כסף ויכין מכנוסי' רב"ם כמו החומ' שאינן נחשבים אלא כמו החומר לרבוים : יכין מה שהכין מהמלבו' ילבשנו הצדי' שאינו זרעו · והממון שלבר יבא ביד איש נקי ויחלוק אותו לבניו : בנה עש הוא שם התולעת ובכאן הוא תאר אל העכביש הרורג בבתים ואמר כי הרשע בונה ביתו בלא צדק והוא כבי' העש שאין לו קיום וכסוכה שעשה נוצר הכרמים שאינ' דירת קבע כן ביתו של רשע : עשיר עיין פי' רש"י ז"ל והחכ' רא"ב"ע ז"ל והרמ"בן ז"ל וי"ת עשיר ישכב ולא יאסף ההון ההוא ולא יעמוד רק בשיקו' יפקח עיניו ואיננו

אבן עזרא

לאורו אלך · בחשך : חרפי · גדולתי בלי דומה כי אם לפי הענין ויש אומרים שהוא מן בחרפם בפלשתים שערכו מלחמה ויש אומרים שהוא מן חורף ששם יחל הזרע · בחמה

תורת חסד ירא"ת שדי

ויוסף איוב וגו' מי יתנני וגומר רז"ל אמרו שהכוונה בזה על ימי הסריון · ועוד אמרו כי אז מלמדין אותו כל התורה כולה שנ' ויורני ויאמר לי יתמוך דברי לבך וכו' וזהו אומר בסוד אלוה עלי אהלי וכו' וכל זה הוא נכון למה שביארתי עד הנה שהיה איוב אומר כי הלואי היה עוסק בתורה וכו' ולסבה זו אמר במענה זה ענין הנזמה מה להורות על החשק הרב שהיה לו על למידת התורה והוא כי היה רוצה להיותו עומד בזמן ההוא אשר משביעים את האדם ואומרים לו יתמוך דברי לבך וז"א בהלו נרו עלי ראשי והיא נשמת האדם כי נר ה' נשמת אדם אופס כל חדרי בטן ר"ל שהנר הלזה חופש כל חדרי בטן באופן כי על נכון הוא אומר על זה לאורו אלך חשך ויר' לומר לאורו של אותו הנר והוא ענין הנשמה כאמור ולזה אמר כאשר הייתי בימי חורפי ור"ל כאשר הייתי בימי בחרותי שגם מאז הייתי טוב והיה אבי שולח אותי לבית הספר הלומדים בתורה וכו' וזהו ג"כ אומר סביבותי נערי ור"ל הייתי עומד בתוך נערים רבים :

אבן יחייא

ויוסף איוב שאת משלו מי יתנני כירחי קדם וגומר מי יתנני שהייתי עתה מצליח כירחי קדם וכימים אשר הייתי חושב שהאלוה היה שומרני מכל צרה ומכל · מולאים רעים · בהלו והאירו נרכו עלי ראשי והוא כמו להשגחתו ית' עליו · מה שלאורו הכו' ובעבורו אלך חשך והוא משל כי הייתי מצליח בכל דרכי ואפילו בדברים החשוכים ונעדרי הריוח מלד רוע הכמידה נהם' הייתי מצליח בהם ומרויח · ומי יתנני שהייתי עתה מצליח כאשר הייתי בימי חרפי הלשון נאמר לאיש בתחילת לקחי אשה · אשר בהתחברי עמה בתוך אהלי היו סוד לאלוה כאלו האלוה היה בסוד המעשה ההוא אתנו ונותן לנו הצלחה בפרי בטננו מבנים ובנות שלמים ובן רבים : וכאשר בעוד שדי עמדי והוא מה שאמרו רז"ל במש"ה סומך פתאים ה' פר"ל שהאל ית' שומר את הנערים ברחון

ר' אברהם פריצול

ויוסף איוב שאת משלו ויאמר · מי יתנני ועוד הוסיף איוב לשאת משלו במענה הזה להחזיק בכוונתו ולהתכלל שלא היה רשע ראוי לפורענות כאשר זהמר מי יתנני כירחי קדם בימים קדמוניות בימי היות האלוה על ידי המלאכים שומר אותי ומצליח את כל דרכי : בהלו כרווזה בזמן היות נר ה' מאיר עלי ראשי ולאורו אשר סדר הייתי הולך אפילו בדברים החשוכים ומאיר עלי בעסקי : בהלו · לשון אורה מן יהלו אורם ולדעתי הוא מקור מן בנין הפעיל : כאשר הייתי · וכאשר הייתי בימי נעורי בזמן היות סוד אלוה ותקון השגחת מערכתו אשר תקן עלי אהלי להצליח אותי בכל דרכי : חרפי · זמן הנעורים כאמרו חרפת נעורי כי בזמני הנעורים מתנהג האדם במעשים שהם חרפה לשכל או בימי חרפתי הנעורים שימי הנעורים כימי החורף לזרוע בערך אל ימי הקצירה : בעוד שדי · ובזמן שהיה שדי וטובו עמדי וסביבותי היו הנערי' סרים למשמעתי לשרתני בכבוד ובתפארת : ברחוץ

הרמ"בן

ויוסף איוב · מי יתנני כירחי קדם בהלו נרו עלי ראשי כי יאיר נתיבי ודרכי כולם כאלו נרו דלוק עלי ולאורו אלך במחשכי העולם בכל צרה וחשכה הבאה בארץ לי היה אורה ושמחה : בסוד אלוה עלי אהלי · כדרך סוד ה' ליראיו ובריתו להודיעם אמר כי היה סוד אלוה נודע באהלו וכאלו היה מתגבה בכל הבאות ויאמר הוא וכל אשר לו מן הקורות והצרות או יהיה סוד אלוה כמו למלאכי עליון ולבא השמים שיסכנו על אהלו לשמרו מכל רע כענין כי מלאכיו יצוה לך לשמרך בכל דרכיך והוא כלשון בסוד ישרים ועדה ועלסוד בחורים בסודם אל תבא נפשי כפול ובקהלם אל תחד כבודי כי בהוסדם יחד עלי יקרא סוד והתרגום אמ' בזמן דרז אלהא עילוי משככי כלשון הראשון : סביבותי נערי · רמז לבניו : בצאתי

תשיגהו בא תשיגהו עם בלהות על דרך בנות לעדה עלי שור כלומר כל האחד מהבלהו' תשיגהו אף על פי שיברח להנצל מענה תרדוף אחריו ותשיגהו כשטף מים הבא בפתע פתאום וסופה וסערה יקחוהו מהרה כמו אשר גנבתו סופה · כל דבר הנלקח בקלות יקרא גנבה כי כן מדרך הגנבים · ולפי שדרך הגנב בלילה אמר לילה גנבתו סופה וישוב אל מיתת הרשע או אל אבידת ממונו על דרך פ' עיניו פקח ואיננו :

ישאהו רוח קדים שהיא קשה שברוחות תשאהו עד שיאבד ותשערהו בסערת יי' ממקומו · ישאהו וישערהו שב אל הקדים שהוא לשון זכר או אל הרוח כי מלאכוהו לשון זכר רוח גדולה וחזק וזה משל להמירו אובד הממון או מיתתו : וישלך הנכון בזה הוא שהוא שב אל הקדים כי דרך הרוח להשליך אבנים וצרורות וישלך אל הרשע ולא יחמול עליו : מידו ברוח יברח · י"מ שהוא שב אל הממון שיברח מיד הרשע וי"מ שהרשע יברח מכחו של הרוח שיאבד מהרה · וי"מ ואם ישליך על ממונו נפשו ולא יחמול ליכנס בסכנות לא יועיל לו כלום כי מידו ברוח יברח : ישפוק אף על פי שהוא בש"ין הוא כמו ויספוק את כפיו הכתוב בסמך · ולעולם הוא לרעה גדולה הבא פתאום כמו ספקו עליך כפים · ואמר כי כל יודעיו לפניו יספוק ברעתו מפלתו עליו ועל ביתו כפים : וישרוק · הוא גם כן לרעה כמו שרקו ויניעו ראשם כמתנהג בני אדם המתמיהים מדבר רע שמורקים בשפתותיהם כמו כל עובר עליה ישום וישרוק · וכן זה הרשע ישרוק כל אדם ממקומו כששמע מפלתו · ומה שמזכיר פעם לשון רבים ופעם לשון יחיד דרך נבואות הוא שמדבר פעם עם הכלל ופעם עם כל אחד : כי י"מ כי הכונה לאיוב במאמר הזה עד סוף המענה הוא להשלים מה שאמר כי הוא מחזיק בצדקתו לפי שהכסף והזהב יש להם מוצא וסוף אבל החכמה מאין תמצא על כן נתן לב כל ימיו ללמוד אותה

רש״י

...גליכי רגלי · בחית׳ · כמו בחמאה · וצור יצוק עמדי · פלגי שמן · כלומר נחת רוח ופל תאות לב הנוחין כנחלי שמן · יצוק כמו וילקת: קרת תקר׳ גבוה׳ מוכנת לכסא לשבת לזקני העיר · וכאשר ברחוב הייתי מכין מושבי · היו נערים רואים אותי ונחבאים · וישישים עומדים בפני : שרים עצרו במילין · ומלפים שאפת אני תחל׳: כי אזן · אשר שמע׳ מילתי ותאשרני · ועין ראת׳ בכל מקום בגדלי וכושר מילתי : ברכת · אדם מת בעונו ובפרל · עלי תבא כי הייתי זן את בניו ואת אשתו · ורבותינו אמרו שהי׳ גוזל שדה יתומים ומשביח׳ ומחזיר׳ להם · ופשטי׳ דקרא אינו כרא׳ כך שאין קרוי אובד אלא דבר שהוא עלמו אובד · כמו ככלי אובד וכן תעיתי כשה אובד · כאן אובדות · ולב אלמנה ארנין שהי׳ מטיל שמו על אלמנות · לאמר קרובתי היא או אני אשיאנ׳ כדי שיקפצו עלי׳ תובעים : לדק לבשתי וילבשני רדפתי אחר הלדק והוא כמל׳ לי כמעיל וכניף שהם תכשיטין נאים כן היה משפטי נאה וטהו׳ : ואומר

רלב״ג

בחמ׳ · בחמא׳ · יצוק · יהיו נובעים ממנו: שער עלי קרת · בשער העיר על הקרי׳ ר״ל על העיר : קול נגידים נחבאו גם הנגידים שתקו לבשמם ממני : ועין ראת׳ ותעידני · העין אשר ראת׳ הית׳ מגדלת ומנשאת אותי ויהי׳ ותעידני מענין עד לאומים או יהי׳ פירוש שהעין אשר ראת׳ אותי העיד׳ על לדקתי ותם לבבי ארנין · אעמיד בשמחה וברנה׳: מתלעות · הם השינים אשר יטרפו בהם הבעלי חיים בעלי המתלעות והנה אמר זה דרך משל להורות כי הוא היה מכניע הרשע ומכריתו להשיב מה שהי׳ חומס : בקנירי

יא	ברחץ הליכי בחמה וצור יצוק עמדי
	פלגי־שמן : בצאתי שער עלי־קרת
	ברחוב אכין מושבי : ראוני נערים
	ונחבאו וישישים קמו עמדו : שרים
	עצרו במלים וכף ישימו לפיהם :
י	קול־נגידים נחבאו ולשונם לחכם
	דבקה : כי אזן שמעה ותאשרני ועין
	ראתה ותעידני : כי־אמלט עני משוע
	ויתום ולא־עזר לו : ברכת אובד
	עלי תבא ולב אלמנה ארנן : צדק
	לבשתי וילבשני כמעיל וצניף
	משפטי : עינים הייתי לעור ורגלים
טו	לפסח אני : אב אנכי לאביונים ורב
	לא־ידעתי אחקרהו : ואשברה
	מתלעות עול ומשניו אשליך טרף :
	ואמר

תרגום

במשזוג אסתורי בלוואי וטינר יזלף עמי טיפי משח : במפקי הרעא על קרתא בפתאה אתקין מותבי : חמון יתי עולמיא ואטמרו וקשישיא יקומון זקפו : נגידיא כנישו במיליא ואידא ישוון לפומהון : קל ארכונין איטמרו ולישנהון למוריגיהון אדבקת : ארום אודנא שמעא אמרת טבלי ועינא דחמת ואסהדת עלי : ארום אשיזיב עניא דבעי ויתמא ולא סעיד ליה : ברכתא דאובידא עלי תיתי ולבא דארמלתא אמלי תושבחתא : זכותא לבישית ואלבישנני היך מעילא ומצנפתא דיני : נהור עיינין הוית לסמייא וטייול לחגירא אנא : ת״א תייר הויתי למסכנא דדמי לסמיא וטייל לקצור ערסא דמתיל לחגרא אנא : אבא אנא לחשיביא ותיגרא דלא ידעית אפשפשיניה : ותברית ניבי מקלקל ומכבוי רמיתי עדאה : ואמרית

אבן עזרא

בחמ׳ · חסר אל״ף והוא בחמאה׳ כמו בית שן ובמקום אחר בית שאן וזה על דרך משל: עלי קרת שער הקרי׳ : כמעיל · שהוא על הבגדים נרא׳ לעין וכן הלניף כן היה משפטי : בקנירי

מ״ע ספורנו

ברחוץ הליכי בחמה · שהיו פירות ננסי רבים : ברחוב אכין מושבי · לעשות איזה תיקון : ראוני נערים · הרגילים להזי׳ · ונחבאו · פן אגער בם : קול נגידים · במועלותיהם · נחבאו׳ הוזכרו עלותיה׳ לפני · לחכם דבקה · שלא דברו אחר ששמעו דברי : כי אזן שמעה את דברי · ותאשרני · בהיות דברי אללם בתכלית היושר · ועין ראתה · הנמשך מדברי ותעידני לאיש ישר · וזה כי אמלט עני משוע · בדברי ובזה ברכת אובד עלי תבא · בהליכי הנלכאים : לדק לבשתי · שהייתי נכנס מעלמי ליושר העקוב · וילבשני · שהיו קוראים אותי לעשות כאלה · כמעיל ולניף משפטי · כי האנס משפטי היה לי כמעיל ולניף לפרסמני לאדם ישר ומורה לדק ובכן עינים הייתי לעור · להירות הראוי · ורגלים · עזר להשיג : ואשברה מתלעות עול · בדין : ואומר

מסרה

ברחוץ ל׳ הליכי ל׳ בחמ׳ ל׳ חסר וצ ר יצוק עמדי · בצאתי ל׳ מלעיל שער עלי קרת : ברחוב ד׳ וסימ׳ לא כי ברחוב נלין · רק ברחו׳ ל׳ תלן׳ ברחוב אכין מושבי בשלה ברחוב אמת : לפיהם ל׳ וחד לפיהן ואינון חד מן י״א זוגין מיחרין חד נסיב נו״ן וחד נסיב מ״ם בסיף תיבות וסי׳ נמסר בסוף סדר בהר סיני : דבקה ל׳ ולשונם לחכם דבקה והוא חד מן מלין דמשמשין קה בסוף תיבותא וסי׳ נמסר במסרא רבתא במערכ׳ אות הקו״ף בס״ד : ויתום ה׳ וסימ׳ נמסר בסד׳ משפטים : משפטי י״ו בלישנא וסימ׳ נמסר ביחזקאל סימ׳ ט״ל ובתלים סימ׳ י״ז : וריב ו׳ חסר בלישנא וסימ׳ נמסר בסדר משפטים ובא״ב רבתי אות ר׳ :

אוהב משפט

הותה כי היא הטובה הראוי שתקרא טובה לא זולתה · וי״מ שסב למה שאמ׳ למה זה הבל תהבלו כלומר לתת טעם לצדיק ורע לו רשע וטוב לו כי אלו הטובות והרעות אני רואה שים להם מולא והכל תלוי במזל אם כן אין ביכולת האדם לתת טעם בזה כי החכמ׳ הזא׳ מאין המלא נעלמת היא · והכוון שיאמר שיש לכל הדברים הטבעיים מולא ישיגוהו בני אדם הבל החקירה בדרוש זה הוא נעלם מהם והחכמ׳ מאין תמלא וגו׳ : מ׳לא · בות המהלב שמוליאים ממנו הכסף ובני אדם ידעוהו וכן נודע לבני אדם המקו׳ שיזוקו ממנו הזה׳: יזקו · פרשו זקק מן מזוקק שבעתים · וי״מ שהוא שב ל הממון הנזכ׳ שהבד מן הרשע כי אפי׳ הכסף וסאר המחלבים לא יתקיימו במולאם רק יקחוהו משם : ברזל יש עפר שמהיכין אותו ושב ברזל וכן [illegible]

תורת חסד יראת שדי

ברחוץ הליכי בחמאה זהו רמז אל מה שהשער הוא קרוב אל הזרע וכו׳ ואומר וצור יצוק עמדי פלגי שמן ר״ל כי האל ית׳ היה נותן לו מן המזון הרבה מאד עד שהיה בו די אם להוליד בגוף תמורת מה שנתך ואם לגדל וכו׳ ולפי דעתו כי זהו בעלאו אומר הליכי בחמאה ור״ל הזמן שהייתי בו הולך וגדל וכו׳ : והר״דק כתב ברחוץ הליכי בחמאה ר״ל שיפנו דרכיו מכל מכשול שלא תנוף רגלו בהם ולא יצרו צעדיו ע״כ : בצאתי שער וגו׳ כלומר כאשר הייתי הולך לקרוא בבית הספר ולא הייתי עושה רצון בוראי והייתי בדרכה כאומר ואתהלכה ברחבה כי פקודיך דרשתי וכאומ׳ רחבה מצותך מאד · ראוני נערי׳ ונחבאו יר׳ ראוני הנערים שהיו בחברתי בבית הספר ונחבאו כי היו בושים בראותם אותי היותי נכנס בלמוד התורה יותר מהם ונערים קמו עמדו כאומרם פי א״כ הייתי עושה תמיד הייתי עולה על כלם מגד ההכנה הטובה אשר היתה בי ושרים עצרו הישישים במלין באמור אליהם הראיתם בחור אחד כזה והם השרים כף ישימו לפיהם כאשר הייתי מדבר איזה דבר תורה והוא כאומר ואדברה בעדותיך נגד מלכים ולא אבוש וקול נגידים נחבאו והם לומדי התורה כמו שפי׳ המפ׳ בלא׳ שמעו כי נגידים אדבר ולשונם לחכם דבקה · והר״דק כתב ז״ל כי דרך העולם הוא כי האדם מתקרב אל הנגידים והשרים ומשרת אותם כדי שיהיו לו לעזרה בעת הצורך וכשיהיה לו שום טענה מתחנן לו שיעזרהו אפילו על העול והם קוראים לאדם שהוא בעל דינו של זה וצועקים עליו ומדברים אליו דברים קשים כדי להפחידם וכשהיה איוב מרגיש בהם היה הולך למקום המשפט כדי שילדק הלדיק בדינו ואותם השרים או הנגידים מיד שרואים את איוב היו מתפחדים בדבר וקולם לא ישמע כאלו [illegible]

אבן יחייא

וכאשר הייתי מצליח בעוד שדי היה עמדי והיה מספיק לי כל צרכי אוכל ואותו באופן שתמיד סביבותי היו נערי ומשרתי לשרת אותי ברחוץ שדי הליכי ודרכי בחמאה מרוב הבקר והצאן שהיו לי וכאלו היה עמדי צור החלמיש שהיה יוצק פלגי שמן מרוב הזיתים שהיו לי · בצאתי אל השער אשר הקריה וברחוב אכין מושבי לשפוט משפט צדק · והנה אחר המלך יקרא שער המלך כמו באחשורוש · ואז בכל הרחובות שהייתי עובר בהם ראוני נערים ונחבאו מפני יראת המעלה · וישישים קמו מפני ועמדו כן עד עברי כל הרחו׳ ההוא · והשרים שהיו מדברי׳ בשער בראות׳ אותי עצרו במילין וכף ידם ישימו לפיהם וקול הנגידים והם פחותי המעלה מהשרים נחבאו וכאלו לשונם לחכה דבקה · כן היו שותקים וכל זה מיראת׳ ממני יראת המעלה · כי הייתי תם וישר ונעלה בעיניהם · והאזן אשר שמעה את שמע הנהגתי ומעשי הטובים היה מאשרני כי העין אשר היה רואה אותם היה מעיד על טובם ויושרם מהמעשים ההם · כי הייתי ממלט העני שהיה משוע וצועק תמס על האומסים אותו · והייתי ממלט היתום העשוק אשר אין עוזר לו · מה שברכני העני האובד אשר הצלתי עלי תבוא כי הוא מברכני בקול רם ולב אלמנה אם היתום אשר הצלתי ארנין׳ כי לבשתי מדת הצדק כמעיל והוא לעזור לנעשק ולהצילו מרעתו והמדה הזאת כ״כ נתאחד׳ בי כי היה כאלו היא נלבשת ממני ג״כ באופן כי לא יהיה עוד כמקרה אל בי רק בעצם עלמי ממש ולבשתי מדת המשפט כלניף כי תמיד אנכי רודף הרשעים ואענה אותם בפרך · וכאלו הייתי עינים לעור ורגלים אני לפסח והוא משל שהיה עוזר לכל הצריך מעזר מה ואב אנכי לאביונים כי כאשר האב מספיק די מחסורם לבנים ככה אנכי הייתי מספיק די מחסורם לאביונים · וריב [illegible]

...הצדק ונהייתי תם וישר וירא אל״ים וסר מרע ואז עינים הייתי לעור וכו׳ כי הייתי ... לבשתי וגו׳ ע׳ד שדרז״ל במה שכת׳ ויהי דוד עושה משפט ולדקה וכו׳ שר״ל שאחרי שהיה דן את הדין ו... אמר פה איוב כי היה ממלט עני משוע שהיה חייב לפרוע וכן יתום וכו׳ שלא היה יכול לפרוע והיה עו... לפרוע לו היה עני וכו׳ היתה באה עליו וכמו כן לב האלמנה שהיו החייבים לה עניים וכו׳ היה מרנין ... שהיה עושה עמהם · ומצאתי כתוב בזה הכונה כי נעשה כ״כ קנין הלדק בו עד שהוא שב טפל אליו ... והטעימהו כי הוא ערב ונאה מאד וכן אמרו רז״ל במדרש תלים לא יגורך רע אין אתה גר אצל הרעה ... פי׳ שהיה מיעץ לכל אדם שאינו פקח מה יעשה בעניניו וכן נקרא פסח כמו עד מתי אתם פוסחים וכו׳ ... להם · וכפי מה שביארתי עד הנה יר׳ ובזה שהייתי עושה אב הייתי לאביונים · וריב לא ידעתי אחקרהו ... גזל הנאכל הוא קשה להשיב ·

את הדין והיה רואה לפעמים שמי שיצא חייב בדינו לא היה לו במה לפרוע לחברו היה הוא פורע בעדו ולכן ... והיה עושה לדקה עמהם והיה פורע בעדם וכמו כן ברכת מי שכמעט היה אובד זכותו מצד מה שהחייב היה מרנין כו׳ ולו״א כי כמעיל ולניף שהם שני דברים היה משפטו והדבר הא׳ היה המשפט והב׳ הלדקה שב טפל אליו כלבוש שהוא טפל אל לובשו וע״ד או״ל אל יאמר אדם הרחיקנו מן החטא אלא הרחק החטא ממנו ... אצל הרעה ולא הרעה גרה אצלך ע״כ · והה״ר דוד קמחי כתב דרך הרע ביותר שאיננו רועה עד שיאכל או ... פוסחים וכו׳ ע״כד · אב אנכי לאביונים יר׳ לומר כמו שהאב מביא טרף וזזן לבניו כן אני הייתי מביא ... ידעתי אחקרהו כדי להוציא את הדין לאמתו · ובכן ואשברה מתלעות עול ומשניו אשליך טרף עם היות כי ... ואומר

הרמ״בן

בצאתי שער · עלי מרומי קרת כי שם מושב השופטים והגדולים כדרך השערה אל הזקנים : ברחוב אכין · לי מושבי ענין גדולה כי יכינו לו כסא ברחוב העיר כאשר יעשו לשר העיר או לשופט כי שם ישב לשפוט את העם ורבינו שלמה ז״ל מפרש וכאשר ברחוב אכין מושבי יראוני נערי׳ ונחבאו ממני : ועין ראתה ותעידני · גם ותאשרני כי השומע יאשר אותו והרואה יעיד באשרו והנה כלם יאשרוהו בשמיעה או בראיה או יהיה פירוש ותעידני כמו שיאמרו אני ראיתי את איוב והכל יבאו אליו ויתפארו בראותם אותו : כי אמלט עני משוע יתכן שהיה שופט או גדול עלתו נשמעת במקומו : ולב אלמנה ארנין · בהיות הדין עמה : לדק לבשתי וילבשני · משפטי כמעיל ולניף אשר יכסו כל הגוף וגם הראש וילבשני שב אל הלדק שיאמר רדפתי לדק ונמלא לי כמעיל ולניף שהם בגדים נקיים ונאים כן היה משפטי טהור ונקי : אגוע

דבריהם לבלתי דבר לפני וגם כף ישימו לפיהם לסגור שלא ידברו או כף ישימו בפיהם לכבדני דרך ... נגידים · וכן קול נגידים נחבאו מהרים קולם : ולשונם דבק לחכם · להיות כאלמים לפני מפני מע...

ר׳ אברהם פריצול

ברחוץ הליכי · וכל כך היה לי עבודה רבה וצאן ובקר כי מרוב עשות חלב דרך משל היתה החמאה נגרת ארצה כי היה רוחץ וסך דרכי בחמאה ומן אבן הצור יצוק בביתי פלגי שמן על כל ההפלגה מרבוי הטובה כאמרו וטובל בשמן רגלו : ברחוץ הליכי באתה בעת היות דרכי רחוקים בחמאת הבקר יצוק ענין התכה : בצאתי שער · ובזמן הצלחתי בצאתי השער על הקריה והעיר והייתי נכב במקום הגדולים וברחוב העיר באמצע החשובים אכין מושבי לשבת בכבוד אתם : קרת · לשון עיר וקריה או עלי קרת על בניין עלים מקורות וקרשים כמשפט היושבים על המדרגות טרי״בונאלי בלעז ואולי כי היה שופט העיר כאמרו כמעיל ולניף משפטי ובשערים מקום המשפט הוא אל הדיינים : ראוני נערים · ומרוב מעלתי אז בימים ההם ראוני נערים עובר לפניה׳ ונחבאו כי היו מתביישים ממני אבל הישישים והחכמי׳ הם קמים ועומדים לכבדני : שרים עצרו · וכל כך גדלה מעלתי אז כי השרים ומנהיגי המדינות היו יראים ממני ועוצרים לכבדני דרך כבוד לשים יד על פה כמשפט בני מזרח שנושקים את ידם לתת כבוד לזולת וכן מנהגם : קול ... מפני מעלת כבודי : כי אזן וכל הכבודות הלאו אשר היו עושים לי היה מפני היותי ראוי לכל זה מצד מעשי ... ככה עדי ליושר מעשי : כי אמלט · והכבוד שהיו מכבדים אותי כל יושבי הארץ לרוב צדקותי וגמילות ...

רלב״ג

בקצירי בענפי: וקשתי· וכחי וגבורתי: תחליף· תתחדש: ויחלו· וימתינו ויקוו: וידמו· וישתקו: לא ישנו· לא ישתדלו לקחת ענה אחרת: תטוף מלתי· תזל אמרתי והטעם שישאלו קצתם קצת מה אמר איוב ויאמרו קצתם לקצת מאמרי: ופיהם פערו למלקוש· ופיהם פתחו לשאול עצתי כמו שיקוה האדם למלקוש ויבקשו: לא יפילון· לא יחסרו אור פני ר״ל שלא יקלו בי מפני שחקי אליהם ולא תסור יראתי מעל פניהם: כלח

רשי

ואומר עם קני אגוע· בשביל כושר מדתי הייתי אומר בלבי כשאמות יהיה קני וביתי כבון עמי· וכחול ארבה ימים ושמו חול· ולא נקנסה עליו מיתה שלא טעם מעץ הדעת· ולבסוף אלף שנה מתחדש וחוזר לנערותו: שרשי פתוח וגומר· כל זה הייתי אומר בלבי שלא יבוש שרשי ולא ימות קצירי כמו ועשה קציר· וכן יונקות ענפים רבים של אילן· ואמרתי שכבודי יתחדש עמדי תמיד· וקשתי ואיתני תחליף תמיד לטובה: לי שמעו ויחלו· השומעים דברי היו מיחלים שיתקיימו· והיו מתקיימים כי מסורת חכמה היו בידי: תטף מלתי· לשון נבואה· וכן לא תטיף על בית ישחק· כלומר כנבואה היו דברי: למלקוש לזמן ארוך היו מדברים· כי רוב שעותיהם בשתיקה שהיו תאיבים לשמוע דברי· לא יאמינו שאני משחק עמהם ומפני חשיבותי· ואור פני לא יפילון היו יראים להתקרב אלי ולהגיס לבם כי· אבחר דרכם כל דרכיה' ועצתם אני הייתי בוחר לבם שהיו שואלים לי איזה דרך נלך ומה נעשה· ואשב ראש· הם היו מסובים אני הייתי מסב בראש המסובים: גם

<table>
<tr>
<td>

וַאֲמָרִית עִם תּוֹקְפִּי בִּשְׂרַכְפֵּי אִיתְנְגִּיד וְהֵיךְ חָלָא אַסְגֵּי יוֹמַיָּא: עִיקָרִי פְתִיחַ לְמַבּוּעֵי מַיָּא וְטַלָּא אִיבִית בְּחִצְדִי: יְקָרִי חֲדַת גַּבִּי וְקַשְׁתִּי בִּידִי מִשְׁתַּלְחֲפָא: מִנִּי קַבִּילוּ וְאוֹרִיכוּ וְשַׁתִּיקוּ לְמַלְכוּתִי: בָּתַר פִּתְגָּמִילָא יְתַנּוּן וַעֲלֵיהוֹן תִּשְׁפַּר מִילָתִי: וְאוֹרִיכִין הֵיךְ מִטְרָא לְוָתִי וְהֵיךְ אֲרִיסַיָּא בְּפוּמְהוֹן פְּתָחוּ לְמַלְקוֹשָׁא: אֲגַחֵךְ אַמְטוּלְהוֹן וְלָא יְהֵמְנוּן וּקְלַסְהוֹר אַפּוֹי לָא אִסְתַּכְּלוּן: אֶבְחַר אוֹרְחֵהוֹן וְאָתֵיב בְּרֵישֵׁיהוֹן וְאַתְּ הֵיךְ חַתְנָא וְאַשְׁרֵי כְּמַלְכָּא בְּחֵילָא הֵיכְמָא דְאַבְלִין

</td>
<td>

ב׳ על ספת ים

וָאֹמַר עִם־קִנִּי אֶגְוָע וְכַחוֹל אַרְבֶּה יָמִים: שָׁרְשִׁי פָתוּחַ אֱלֵי־מָיִם וְטַל יָלִין בִּקְצִירִי: כְּבוֹדִי חָדָשׁ עִמָּדִי

ל׳ ול׳ ג׳ וְקַשְׁתִּי בְּיָדִי תַחֲלִיף: לִי־שָׁמְעוּ וְיִחֵלּוּ

ב׳ מלין וְיִדְּמוּ לְמוֹ עֲצָתִי: אַחֲרֵי דְבָרִי לֹא

ב׳ לקיים דבר יִשְׁנוּ וְעָלֵימוֹ תִּטֹּף מִלָּתִי: וְיִחֲלוּ

ג׳ כַמָּטָר לִי וּפִיהֶם פָּעֲרוּ לְמַלְקוֹשׁ: אֶשְׂחַק אֲלֵהֶם לֹא יַאֲמִינוּ וְאוֹר פָּנַי

ג׳ לֹא יַפִּילוּן: אֶבְחַר דַּרְכָּם וְאֵשֵׁב

ב׳ מל׳ ג׳ רֹאשׁ וְאֶשְׁכּוֹן כְּמֶלֶךְ בַּגְּדוּד כַּאֲשֶׁר

אבלים

</td>
</tr>
</table>

וכחול ב׳ בתרי ליישנא וסימ׳ על שפת הי׳· וכחול ארבה ימים: פתוח ד׳ וסימ׳ נמסר בסדר חקת התורה ותלים סימ׳ ח׳: וקשתי ל׳ כבודי חדש עמדי· וא׳ קשתי ואינון חד מן ד׳ זוגין חד ק׳ וחד וק׳ וסימ׳ קשתי ל׳ את קשתי נתתי בענן· וקשתי ל׳ וכבודי חדש עמדי· קלוי ל׳ ואם תקריב מנחת· וקלוי ל׳ ויאכלו מעבור הארץ· קטב ל׳ הנה חזק ואמיץ ליי׳· וקטב ל׳ מזי רעב ולחומי רשף· קובע ל׳ וילבש שאול את דוד וקובע ל׳ ובאו עליך הצן רכב וברזל קבל ל׳ ותבאנה נערות אסתר׳ וקבל ל׳ היהודים אשר החלו:

אבן עזרא

בקצירי· בסעיפי כמו תשלח קצירה עד ים· וקשתי בידי תחליף· י״א כי אחליפנו מיד אל יד ולא תסור ממני וי״א תחלוף כמו כל בני חלוף שהייתי מורה בה חצי ולא אחטיא ואחרי׳ אומרים כי חצי בידי הייתי מחליף הקשת ולא הצרכתי לאחר וי״א בידי תחליף לא תכרת בכח ידי: לא ישנו· מן פעם שנית: ועלימו תטיף תזל כטל: ויחלו· מן יחל ישראל: ואור פני לא יפילון· ידוע כי השחוק יסיר אור פני המושל ואני הייתי משחק ומרוב פחדם לא היו מאמינים כי אשחק ולא יפילו אור פני: אבחר דרכם· למעלה מדרכם כנגם· שינחם אבלי· ולמה ירחו לי עתה כא ידיהם והם אחרי כן: כלח

מ״ע ספורנו

ואומר עם קני אגוע· ובזה הייתי מלפ׳ להשיג חיי בני ומזוני כאמר צדק צדק תרדוף למען תחיה וירשת: וקשתי בידי תחליף לרדו׳ הרשעים: ופיהם פערו למלקוש· מלפים שאני אהיה אחרון לדבר ולהתו׳ הדבר על פי עצתי: אשחק אליהם· על דברי עצתם· ולא יאמינו שיוכלו להעמיד דבריה׳· ואור פני לא יפילון· לפי׳ שופי בעצתי: אבחר דרכם· עצתי תקום הכלם כאשר אבלים ינחם שיקוו להשיג חפצ׳ ולהמלט מצרת׳ בעצתי: גם

אוהב משפט

הרשע כן יש קן לחשך וכן הם ממשיכים כל אלו הדברים כי היום הם בענין אחד ולמחר ישתנו ענייניהם: פרץ לפעמי׳ יפרוץ הנחל וירבה ויגדל מעם המקו׳ שהוא מתכו והוא המקום שנובע ממנו הנחל ההוא עד שיהיו מקומות הנחל ההוא נשכחים מני רגל שלא תוכל לדרוך בנעלי׳ במקומות ההם רגל אדם ויגבהו מאנוש גלי הנחל ויתנענעו כגלי הים: דלו· לשון גובה כמו דלו עיני למרום· וי״מ לשון דללו וארבו כלו׳ שהנחלים שהיו נשכחים מני רגל לפעמים שידללו ויכושו ממקומם וישוב המקום ההוא יבשה כלומר כי הש״י הוא שליט בכל ופועל בכל העולם הזה דבר והפכו· וי״מ כי כמו שיש קן למה שזכר מהעושר והחשך כן יש לנחל שפרץ כי עוד יחרב ידל וינע: גר· מענין הגרה ושרשו נגר· כמו והיו רד מאד שפרשו ירד׳ וי״מ אותו לשון מי גר אתך כלומר שהמקום שהיה לרידת בני אדם ישוב נחל לפעמים· והמדרש דורשו על סדו׳ וחברותי׳ עם מה שאחריו ארץ יש ארץ שממנה יצא לחם ויש ארץ אשר תחתיה נהפך כמו אש כן פי׳ הרא״בע ז״ל: תחתיה· כמו תקומה מן שבו איש תחתיו· וי״מ שהארץ אשר היה יוצא ממנ׳ לחם נהפך מקומה כמו אש על דרך גפרית ומלח שריפה כל ארצה· וזהו לשונו הפ׳ כמו ויהפוך את הערים· ועיין הרמ״בן ז״ל: מקום ויש ארץ שמקום ספיר אבניה שילקטו הספיר כאבני׳ ויש מקום שעפרות זהב לו שיוציאו מעפר הזהב: נתיב ויש מקום שלא נדע מה יש שם שאפילו העיט לא ידע אותו נתיב כלומר כי יש לכל הדברים מוצא וחכמתם נעלמת ממנו· וי״מ אותו קשור למעלה כלומר כי המקום אשר היה בתכלית השבח מרוב הספיר והזהב לפעמים יהפך ענינו לשממון שאפילו איים וכנות יענה לא ישכנו בו: עיט· עוף כמו וירד העיט: איה· הוא עוף הרואה ביותר והוא הנקרא ראה ולמ״ד שיעמדת בארץ ישראל ורואה נבלה בבבל: לא· נקשר עם שלפניו ואותו הכתיב לא דרכו בו החיות ופריץ חיה לא עבר עליו· נקראו חיות והאריות הדורסות בני שחץ לפי שיש להם גאוה וגבורה על הבריות השפלות מהם· וכן פי׳ רז״ל בפ׳ חלק שחץ אריה וכן תרגמו הגאון ז״ל: עדה· כמו עבר תרגום אשר עבר בין הבתרים די עדה· וכמהו מעדה בגד ביום קרה: שלח· פירשתיו: בחלמיש· הש״י שולח ידו להוציא מים מחלמיש צור והופך ההרים משרשם כלומר ישם מדבר לאגם מים והרכסים לבקעה· וי״מ אותו נקשר למעלה כלומר כי האל ית׳ בכחו אשר הוא שליט בכל באותו כתיב לא ידעו עיט להיותו ארץ ציה ישלח ידו בחלמיש ויהפוך אותו למעיני מים· והכלל בכל זה הוא לומר כי יש לכל הדברים חכמה נעלמת מלבות בני אדם נודעת לאל ית׳· וי״מ כל זה הוא לומר כי יש לכל הדברים קץ וכיון שיש להם קץ ותכליה אין ראוי שתקרא שלות השקטי׳ שלוה כטעם למען ייטב לך בעולם שכלו טוב והארכת ימים בעולם שכלו ארוך וכל זולת זה איננה טובה כלל· וי״מ כל זה לחכמת האדם כי כתיב שלא ידעו עיט ידעהו הוא ורבו מלאבותיו לשלוח ידו בחלמיש וגמ׳ כענין הנלבב אל חכמת האדם אך ענין לדיק ורע לו היה חכמה נעלמת: בצורות· וכל זה מפעולת חכמתו שבצורות החזקים מבקע יאורים ונחלים ישטופו: וכל יקר· פיר׳ הרא״בע ז״ל שהם המים היוצאים מהצורי׳· ודעת כל המפרשים ז״ל שהוא כולל לכל יקר וכבוד הנהיה בעולם ובכל ראתה עינו ויתפרש על האל ית׳ או על האדם כפי הפירושים שהזכרנו: מבכי· וגם זה מפעולות האל ית׳ או האדם כפי מה שפירשתי כי הוא מחבש ועוצר הנהרות שלא יגרו מבכי לשון הגרה מן נבכי ים ונגזר מלשון בכיה כי הבכי הוא נגר מן העין והיא מלה מורכבת כמו בכי גלול· או יהיה סמוך וירצה לומר כי מהגרת הנהרות יעצור קצתם וייבשו והראשון יותר נכון: פי׳ הרא״בע ז״ל כי אחר יבושת הנהרות יתגלו הדברים הנעלמים בקרקעית הנהרות ויצאו לאור· וכל המפרשי׳ ז״ל פירשוהו לכלל העלומות כלומר כי סודות זה המציאות כלם יוציא האדם לאור או הש״י יוציאם לאור להודיעם לאדם אבל החכמה הזו מאין תמצא· ובפרקי רבי אליעזר פי׳ כי חלון יש בשמים ששמו תעלומה ומשם תולדות השמש בתקופתו· והעלומה בא במפיק להפרדה לא לכנוי כמו וגלה על ראשה בבכורה בטרם קיץ: והחכמה· יאמר כי כל מה שיש בזה המציאות אפשר לאדם להשיג בשלימות אבל החכמה הנעלמת בענין צדיק ורע לו אי איפשר לאדם להשיג מפתח בשלימות כי אין לאדם התחלה בזה הדרוש להמשיך

תורת חסד יראת שדי

ואומר עם קני זה אגוע וכחול ארבה ימים יען כי שרשי פתוח אלי מים וכו׳ והוא ע״ד אמרו שלא לאחוך וכו׳· וטל ילין בקצירי יר׳ וטל ברכה ילין בקצירי· ובב״ר אמרז״ל אמר יעקב על ידי שהייתי עוסק בתורה שנמשלה כמים זכיתי להתברך בטל שנא׳ ויתן לך הא׳ל יש מטל ע״כ· ובתנחומא אמרו שרשי פתוח אלי מים זה בית המקדש שהיו שעריו פתוחים לתורה שנא׳ וטל ילין בקצירי כטל חרמון שיורד על הררי ציון ע״כ· והוא נכון לעקר כונתי בביאור המענה· כבודי חדש יר׳ כבוד התורה כאומר כבוד חכמים ינחלו וקשתי בידי תחליף והוא ענין התפלה כאומרו אשר לקחתי מיד האמורי בחרבי ובקשתי· ואומרו בידי תחליף הוא מלשון יחליפו כח כמו שכתב הרמ״בן ז״ל: לי שמעו וגו׳ יר׳ לי שמעו ככר כלומר הבינו כונתי ועכ״ז היו מייחלים שאשלים דברי והוא ע״ד עוד הם מדברים ואני אשמע· ואומר וידמו למו עצתי אולי הוא כאילו אמר וידמו לכמו עצתי כלומר וגם אם היו שומעין איזו עצה שהיתה כעצתי היו שותקין ושומעין אותה כאילו היתה עצתי ממש וזהו להם מגדל רוב חבובם את עצתי· ואחרי דברי לא ישנו כאילו הייתי אני הרב שבהם ועלימו תטוף מלתי כלומר הייתי מדבר אליהם בנחת גדול כאשר יהיה הדבר במים היורדים טיפה טיפה· או ר״ל כי כשם שכאשר תטיף תמיד טיפת מים על אבן אחת תעשה בה רושם חזק כן היה הוא עושה להם שתמיד היו מוכיחם ובכן היו הם שבים לעבודת האל ית׳: והה״ר משה קמחי ז״ל כתב תטוף מלת כענין תזל כטל אמרתי ע״כ· ואומר ויחלו כמטר לי הוא ענין הפתיחה בתחלה שהיו לפעמים מבקשים שיהיה הוא המשים לפניהם הקדמת הענין בשפה ברורה: ופיהם פערו למלקוש והוא רמז אל המאירה המאחרת אשר הוא גמר והסכמת הענין· אשחק אליהם לא יאמינו יר׳ לא יאמינו שהייתי מתחיל לשחק עליהם ואור הדרת פני לא יפילון להשיב לי דבר אם אשחק מהם: אבחר וגו׳ פסוק זה יובן עם מה שביאר בעל ספר תולדות יצחק במ״ש והוא נער את בני בלהה וכו׳ כי ר״ל שעם הנערים היה נער ועם הגדולים היה גדול וז״א פה אבחר דרכם וגו׳ יר׳ אבחר דרכם אשר הם הולכים אם לטייל ואם לאשר יהיה ואשר ראש להם גם שם ולפעמים אשכון ביניהם כמלך בגדוד והוא כאו׳ מאמי תרו׳ כאילו היו אבלים וכו׳: והה״ר שמריה האקרטי כתב יר׳ ואשכון עליהם כמלך בגדוד כאשר בעמקים ינחם מן הבכין הדגום לולי החית שלא יקבל דגם ע״כ· ורז״ל אמרו אבחר דרכם וגו׳ שהיה מושיב דייכים לפני הייתי מוליאה והמעשה שהיה קשה לי הייתי שואלו ומבארו ואשכון כמלך בגדוד בשעה שהייתי מרשיע את הרשע הייתי יושב ואוכלוסין עומדין לפני ואם היה מבקש הרשע שלא לקיים את הדין אילקת הגדוד שעומדים לפני היה מתירא מהם ע״כ: גם

אבן יחייא

וזה בסוף ימים רבים כי כחול ארבה ימים והוא אומר חוי׳ והשבתי שבנכסי יפרו וירבו וכאלו הייתי אילן נוטה אשר שרשי פתוח אלי מים על מעינות ונהרות וטל משמים ילין בקצירי והם ענפי האילן באופן כי יגדל האילן מאד מרוב הלחות מלמעלה ומטה והוא האושר ממזוני: והשבתי כי יתחדש הכבוד עמדי· והגבורה כי יהיה כאלו קשתי בידי תחליף ותתחדש ותוסיף כח· ואכני הרואה כי לא די שלא נתוסף בי דבר בכל אלה לזכות הדברים הטובים אשר עשיתי· אבל אבדתי כל מה שהיה לי ברחשונה וזה יען כי בני חיי ומזוני לא בזכותא תליא מלתא אלא במזלא· לי שמעו וגו׳ ורעה עוד מזאת כי בתחלה הנגידים והשרים לי היו שומעים דברי ועושים והיו מיחלי׳ ומקוים דברי בטרם עשותם שום דבר מעיקר בהנהגת המלוכה· וידמו למו עצתי כי לא היו טוענים כנגדה· ואחרי דברי לא ישנו וישלשו לדבר עוד בדבר ההוא להיות דברי אצלם כדת פרס ומדי אשר אין להשיב· ודברי לא היו כבדים עליהם וקבלתם אותם היה מפני פחד ויראה· רק הם מתוקים וערבים אליהם מאד· ועלימו תטוף ותזל מלתי כטל ומטר הכאהבים מבני האדם· כי הם מיחלים ומקוים לדברי ולעצתי כמטר ופיהם פערו ופתחו למלקוש שהם האנשים המבקשי׳ משאלות המלקוש וככה יבקשו ממני דברי כ״כ הוא ערב אליהם· ואם הייתי שוחק עליהם ומלעיג עם כל כבודם ועשרם היו מראים כאלו לא היו מאמינים ומבינים שהייתי לועג עליהם ואור פני לא יפילון כי לא היו מפילים מהם אור פני יראתי להשתוות עמדי ולשחוק גם הם עמדי: וכאשר אלך עמהם בשוקים וברחובות אף כי הם הרבים אני אבחר דרכם והם ילכו אחרי בדרך ההוא: וכאשר אשב עמהם· יושיבוני בראש· וכאשר אעמוד בעמידה עמהם אשכון כמלך בגדוד שעומד באמצע וכלם יסבבוהו וכאשר אבלים ינחם שהוא מסובב מהשורות מבני האדם ובאמצע עומד ודורש בדברי ניחומים: ועתה

ר׳ אברהם פריצול

ואומר עם קני אגוע· ולרוב מעשי בדעותי הייתי חושב ואומר שאגוע ואמות עם קני וקני הוא מן קן לצפור ור״ל למות בקני בביתי עם בני אשר הגדלתי ורוממתי בתוך ביתי ועוד שארבה ימים כחולהים: שרשי פתוח· וגם הייתי חושב כי בעבור צדקותי שיהיה שרשי פתוח אלי מים להרוות אילני מזונותי שתרבה ההצלחה בביתי כאמרו והיה כעץ שתול על פלגי מים וכן על ילין בקצירי להרטיב ולהצמיח כל תבואותי בברכה רבה: כבודי חדש· וכן חשבתי כי הכבוד הנעשה לי שיתחדש עמדי ויגדל ערכו יום יום וכן קשתי וכחי אשר אתי תחליף ותשתנה להתחזק עוד ולהתחדש כנשר: לי שמעו· ובימי הצלחתי כשהייתי מדבר בפני הטובים היו שומעים את דברי: ויחלו· והיו ממתינים אותי לתשלום דברי קודם שידברו הם והיו שותקים לעצתי לשמוע אותה ולעשותה ויחלו ענין המתנה וידמו ענין שתיקה וידום אהרן: אחרי דברי· והשומעים מאז עצתי ודברי אחריה לא ישנו לספק בעצתי ולקחת עצה מאחרים רק עלימו על כל אחד ואחד מהם תטוף ותזל אמרתי שהיו מספרים זה לזה משלמות עצתי והספמה מחשבתי תטוף לשון דבור מן והיה מטיף וכמו לשון הזלה תזל כטל אמרתי שהוא לשון דבור כפת תעופנה: ויחלו כמטר· והיו מיחלים לי ולעצתי כמו שייחל האדם למטר להרווה השדות הנקרא יורה שבא במרחשון ופיהם פערו ופתחו לשאול דבר ממני כאשר ישאל האדם מטר המלקוש הבא בניסן אשר הוא סבה לבשול התבואות והפירו׳: ויחלו· לשון המתנה: פערו· פתחו: למלקוש· המטר שבא בניסן: אשחק אליהם· ואם לפעמים הייתי משחק אליהם בדברי התולים והם לא יאמינו שהתהלבם ואשחק עליהם למעלה כנוני ומדרגתי בשבם שאין ראוי לאיש כמוני להתל באחרים ועם כל זה רוח פני ומעלתי לא יפילו ארצה רק תמיד היו יראים ממני ומכבדים אותי: אבחר דרכם· וכשהייתי בוחר בדרכים להנהיג בדרכיהם ולהדריכם אל היושר הייתי יושב בראש לפניהם לפי שהיה שופט אותם ואשכון כמלך בגדוד באמצע ראשי חיילותיו וכל העם נכנים לפניו וכן הייתי יושב ומדבר ביניהם כאשר ינחם איש את האבלים והכל שותקים ודבריו נשמעים: ועתה

הרמ״בן

אגוע· סבור שאמות בביתי עם בני ובנותי אחר שארבה ימים כחול· בים כי שרשי היה פתוח אלי מים וטל ילין תמיד על קצירי ופארותי והיה כבודי מתחדש עמי בכל יום ואולי הכבוד רומז לנעורים והוא כדרך תתחדש כנשר נעוריכי: וקשתי בידי תחליף יאמר כי כאשר תהיה הקשת בידו תחליף ידו כח ועצמה מלשון וקוי ה׳ יחליפו כח: לי שמעו ויחלו· אשר שמעו לי ויחלו אלי וידמו לעצתי: ועלימו תטוף מלתי· מן ולא תטיף על בית ישחק אולי כולם מן נטפי מים אך שמים נטפו כדרך יערוף כמטר לקחי תזל כטל אמרתי: אשחק אליהם ולא יאמינו· מרוב מורא לא יאמינו כי להם אשחק: ואור פני לא יפילו· כאשר יפול אור פני המשחק בעיני רואיו ולא הבחר הדרך אשר ילכו בה ולא בם: כאשר אבלים ינחם· כי הנה ידבר והאבלים יעמדו ומפני ראש ניחריש כן היו מפני מוראי: ועתה

רש״י

גם כח ידיהם למה היה לי · באותן הימים · רשעים היו ולא תועלת בהם כי פורענות באה על ידם · ועלימו אבד כלח · זקנה : בחסר ובכפן · היו גלמוד ועורקים ציה · שמבריחין אותן ביומו מקרב בני אדם לילך בחשך · אמש שואה ומשואה · ברואינה בלע׳ · הקוטפים מלוח עלי שיח · בהיותם במדברות היו קוטפי׳ להם מלוחים על אילנות היערים ואוכלי׳ · מלוחים עשב הוא · ובלשון ארמי נקרא קק׳ולין · ובלשון משנה מלוחים מלוש בלע׳ · כאותה ששנינו העלו מלוחים על שלחנות של זהב · שיח · אילן · כמו אחד השיחים : מן גו · מן קרב עיר היו נגרשין · בערוץ נחלים · יש ארץ מליחה מתבקעת ששם היו שוכנים בחורי העפר · וחורי נקיקי הסלעים · כפי׳ · תרגום של סלעים : חרול יסופחו · חרול אורטי״אש בלע׳ · היו נאספי׳ · כמו ונספחו על בית יעקב : נכאו · נדמו מן הארץ שהייתי משפילים · לשון נכה רוח : כי

ר״לבג

כלח · זמן : בחסר ובכפן גלמוד · בסבת חסרונם והרעב אשר להם יהיו יחידי׳ בלי חברה : העורקים ציה אמש ומשוא׳ · הרודפי׳ ארץ ציה ובאים אליה ורודפים מקום החשך והוא שקראו אמש ורודפים המקומות השוממים ר״ל מקום המדבר והם שקראם שואה ומשואה : הקוטפי׳ מלוח עלי שיח · מרוב חסרונם הם כורתים עשב נקר׳ שמו מלוח על האילן לאכול העשב ההוא אף על פי שאין העשב ההוא נאות לאכילה : ושורש רתמים לחמם · הוא מזונם ולחמם להעדר המזון שם מה מהם והנה הרתמי׳ הוא עשב נקרא כך או יהיה לחמם מקור ותהיה הלמ״ד משמשת ויהיה ענינו לחמם עצמם כי יצטרך להם מה שיחממם בעבור עמד׳ במקומות הקרי׳ באין מחסה : מן גו יגורשו · מתוך העיר יגורשו : בערוץ נחלי׳ · הוא הנקיק שעושה הנחל סביבותיו : חורי עפר וכיפים · מחילות עפר ונקרות הסלעי׳ : בין שיחים ינהקו · בין האילנות יצעקו : תחת חרול יסופחו · תחת הקוצים יתנגעו ויתנגפו להכנס הקוצים בבשרם ויהיה יסופחו מענין ספחת או יהיה ביאור יסופח יתאספו ויתחברו מגזיר׳ ספחני נא : נכאו · הוא מענין נכה רוח ומבנין נפעל והרצון שהם שפלי׳ ונכנעי׳ יותר מהארץ : נגינתם

איוב ל

א וְעַתָּה׀ שָׂחֲקוּ עָלַי צְעִירִים מִמֶּנִּי לְיָמִים אֲשֶׁר־מָאַסְתִּי אֲבוֹתָם לָשִׁית עִם־כַּלְבֵי צֹאנִי׃ גַּם־כֹּחַ יְדֵיהֶם לָמָּה לִּי עָלֵימוֹ אָבַד כָּלַח׃ בְּחֶסֶר וּבְכָפָן גַּלְמוּד הַעֹרְקִים צִיָּה אֶמֶשׁ שׁוֹאָה וּמְשֹׁאָה׃ הַקֹּטְפִים מַלּוּחַ עֲלֵי־שִׂיחַ וְשֹׁרֶשׁ רְתָמִים לַחְמָם׃
ה מִן־גֵּו יְגֹרָשׁוּ יָרִיעוּ עָלֵימוֹ כַּגַּנָּב׃ בַּעֲרוּץ נְחָלִים לִשְׁכֹּן חֹרֵי עָפָר וְכֵפִים׃ בֵּין־שִׂיחִים יִנְהָקוּ תַּחַת חָרוּל יְסֻפָּחוּ׃ בְּנֵי־נָבָל גַּם־בְּנֵי בְלִי־שֵׁם נִכְּאוּ מִן־הָאָרֶץ׃

ועתה

תרגום

וכדון מְגַחֲכִין עֲלַי דַּרְדְּקִין מִינִי לְיוֹמִין דִּי רְחִיקִית אֲבָהָתְהוֹן לְשַׁוָּאָה עִם כַּלְבַיָּא נָטְרֵי עָאנִי׃ אוּף חֵיל יְדֵיהוֹן לְמָה לִי עִילָוֵיהוֹן הוֹבִיד כּוּךְ׃ ת״א לְחוּד חֵיל יְדֵיהוֹן לְמָה לִי לְקַבָּלוּתֵיהּ דַּאֲבֵלִין מְנַחֵם׃ שׁוּחֲדָא אִין אִתְגְּזַר לְהוֹן לְהוּבְדָא בְּכוּךְ קְבוּרְתָּא׃ בְּחוּסְרָנָא וּבְאוּלְצָנָא דְּלָא וְלַד הֲווֹן עָרְקִין רַשִּׁיעַיָּא בְּאַרְעָא צַחְיָא חֲשׁוֹכָא הֵיךְ רוּמְשָׁא אֲתַר שׁוּחָא וְרִגּוּשְׁתָּא׃ דְּתַלְשִׁין הוּבָאֵי חוּלַף עִסְבֵּי מֵיכְלָא וְעִיקְּרִין רְתִימִין מְזוֹנֵיהוֹן׃ ת״א דְּשַׁבְקִין פִּתְגָּמֵי אוֹרַיְתָא מִן לוּחַ לִבְּהוֹן מִטּוּל מִילֵּי דְעָלְמָא עִקָּרֵי רוּתְמַיָּא מִתּוֹקְדִין וּמִתְעַבְדִין גּוּמְרִין לִמְזוֹנֵיהוֹן׃ מִן שַׁלְהַיָּיא מִתְרַכְּבִין מְיַבְּבִין עֲלֵיהוֹן הֵיךְ גַּנָּבָא׃ בִּתְקוֹף פְּצִידֵי נַחֲלַיָּא לְמִשְׁרֵי בִּנְקִירַת אַדְעַפְרָא וְאַבְנַיָּא׃ בֵּינֵי אִילָנַיָּא נַהֲקִין תְּחוֹת הֵיגֵי מִתְחַבְּרִין׃ בְּנַיָּא דְנָבָל עִם בְּנֵי הֶדְיוֹטִין יִשְׁתַּתְּפוּן מִן אַרְעָא׃

וכדון

מסורה

גלמוד ג׳ וסימ׳ הלילה ההוא יהי גלמוד · בחסר ובכפן גלמוד · כי עדת חנף גלמוד : לחמם ו׳ וסימ׳ ככה יאכלו בני ישראל את לחמם · לחמם כדאגה יאכלו · אין נחלת לחמם · כי לחמם לנפשם · ושרש רתמים לחמם · ויכינו בקיץ לחמם : שיחים ל׳ בין שיחים ינהקו וחד השיחים ואינון חד מן ה׳ זוגין חד נסיב שו וחד השׁ ברישי׳ וסי׳ שטר ל׳ אשר אין לה קצין · השטר ל׳ ויהי לעזיהו דד״ה · שקד ל׳ ויהי דבר יי׳ אלי יונו׳ מקל שקד · השקד ל׳ גם מגבוה ייראו · שוקים ל׳ דליו שוקים מפסח · השוקים ל׳ יכבה יי׳ בשחין · שיחים ל׳ בין שיחים ינהקו · השיחים ל׳ ותשלך את הילד תחת · שאלתיהו ל׳ ותבא האשה · השאלתיהו ל׳ וגם אנכי רחנה :

אבן עזרא

כלח · ימי הזקנה והענין שהיו בתחלה בנער עד שכם לחם ולא יודע מתי יזקנו : בחסר ובכפן · תרגום רעב : גלמוד · מקום בלא יישוב : העורקים הנסים אל ציה תרגו׳ וינס וערק ובלילי׳ הם במקום שואה : הקוטפי׳ · מן וקטפת מלילות : מלוח · מן לחים : עלי שיח · אפי׳ עלי השיח שהוא האילן וכמוהו לשוח בשדה ללכת בין שיחי השדה : מן גו · תרגו׳ תוך וענינו מתוך בני אדם יגורשו בעבור חסרונם ויריעו בני אדם עלימו כמו לגנב : בערוץ · במקום שיפחד אדם לרדת אליו : שיחים · אילנים ינהקו · כמו הפראים : חרול · מן כמו פניו חרולים והוא מוח · יסופחו · מן ונספחו על בית יעקב יתקבצו ויאספו : נכאו · יותר נכאים ושפלים מן הארץ ממכשי הארץ כמו וכל הארץ באו מצרימה : כי

ס״ע ספורנו

גם כח ידיהם למה לי · גם שקנו היזה מאין בכח ידיהם ובעמלם למה לי להחשיבם יותר הנה עלימו אבד כלח · זמן הייהם אבד כי כלו אותו בדבר נפסד : בחסר וכפן גלמוד אמש · ואמש ומעט זמן קודם זה היו בחסר ובכפן · ועורקים ובורחים אל מקום ציה חוץ לישוב : יגורשו · מן הישוב : בערוץ נחלים · כאשר היו פורצים גדר אותם הנחלים שהיו שם משכנות׳ היו מגורשי׳ משם · לשכון חורי עפר וכפים : ינהקו · כקול חמור ופרא שהוא חמור הבר : בני נבל · והם כמו כנענים מבד אבותם :

ועתה

אוהב משפט

אבן יחייא

תורת חסד

יראת שדי

הרמבן

ר׳ אברהם פריצול

מ"ע ספורנו

ועתה נגינתם הייתי. מבזי' אותי בדבור ובמעשה: כי יתרי פתח' האל הרע התיר. מיתר קשתי שלא אוכל לרדוף הרשעים. ורסן מפני והרסן והמעצור שהיה להם מפני. שלחו מעליהם: על ימין פרחח. יקומו באופן שהנערים בלכתם בדרך מעיזים פניהם ללכת לימיני עד שרגלי שלחו מן המסלה. ויסולו עלי ארחות אידם. באופן שעשו עלי מסילות ארחות סכלותם ורשעם עד כי נתסו נתיבתי שלא אשיג המכוון כדרך שהייתי הולך: להותי יועילו. להוסיף על צערי. לא עוזר למו. בלתי תועלתם: כפרץ רחב יאתיו. לפעמים יתחברו רבים מהם למלאות כל הדרך להרוס דרכי: תחת שואה התגלגלו. ובאמצעו' המכה' כשלאה התגלגלו עלי בעלילות דברים עד כי ההפך עלי בלהות. רדיפת השופעים. תרדוף כרוח נדיבתי באופן שאותה שואה תרדוף ותבלבל נפשי השכלית. וכעב עברה ישועתי. והישועה והעז' שעשיתי כבר לרבי' עברה כעב ואין זכר לה אצל אותם שהושעתי ע"ד אשר לא ידע את יוסף באופן שאין איש מהם מליץ בעדי: ועתה עלי תשתפך נפשי. תתבלבל אפילו בהנהג' המדינו': יאחזוני ימי עוני. ובזה אני מוכן שיאבד ממני גם יתר פלטת ממיני ואהיה עני: לילה עצמי נקר. וזה כי אמנם האל הרע נקר עצמי בלילה באופן שאין לי מנוחה אפי' בלילה: ובכן

רלב"ג

נגינתם הייתי ללעג הייתי להם כמו אני מנגינתם. למלה. שלא ידברו כי אם בי: לא חשכו רוק. לא נמנעו לרוק כשראו אותי מרוב בזותם אותי: כי יתרי. מעניין מתריהם: פתח. התיר: ורסן מפני שלחו. רסן היראה אשר היה להם ממני קודם שקראוני אלה הצרות שלחו והסירו מפני: על ימין פרחח יקומו. על ימיני יקומו הילדים והנה נקראו הילדים כן להמלא הפרח בתחל' הווית הפרי וכזה אמרו חז"ל פרחי כהונ': שלחו. דחו. ויסלו. וידריכו: להותי יועילו. לשברי יעזורו: כפרץ רחב יאתיו. כפרץ רחב שיבאו בו המים בשטף יבאו עלי: נדיבתי. נפשי וכן ישועתי וקרא הנפש נדיבה כי יגיע מנדיבותה עד שתגיע חקו כל אחד מהאיברים וקראה גם כן ישועה לפי שהיא מושיע' הגוף ושומר אותו מדת ימיו כמו שהתבאר בטבעיות: תשתפך נפשי. ישתפכו חיי: נקר. נקב: ועורקי לא ישכבון. ועורקי הדופקים לא ינוחו ר"ל שלא השקוט תנועת' כלל עם הסיבה לחוזק המכאוב ורוב החו' הנכרי אשר בי: יתחפש

רש"י

כי יתרי פתח. יתר קשתי פתח. כלומר כחי התיש מי שבידו לעשות. ורסן מפני שלחו. רסני שהיו מרוסני' בו שלחוהו מפני כי אינם יראו' מעתה ממני: על ימיני עומדים פרחים קטני' כשאר הדיוטות. שאיני חשוב בעיניהם להכנע מפני. רגלי שלחו. אם המקום צר להם דוחפי' אותי הלאה. ויסולו עלי אורחות אידם. כל דרך נכלה שיש להם לעשו' עושי' מסילתן לפני ואצלי ולא יירא': נתסו. נתיבותיי הטובה ואין מוסיפין לה. נתסו: כמו נתצו וסמ"ך נתחלפת בצדי'. להותי יועילו. להקניטני מוסיפים כפרץ רחב' שבגדר שהכל באים ועוברים שם. כן יאתיו יחד עלי להכלימני. ותחת שואה התגלגלו. כלומר מתגלגלי' ובאים בסתר עד שמגיעין רגלי להקניטני כדי שלא אשגיח מהם: ההפך עלי. נהפך עלי בלהות שדים. תרדוף כרוח רעה את נדיבתי. רוח נדיבה שהי' שורה עלי מתחיל': ועתה אל הצרה הזאת תשתפך נפשי. כאדם שתשפע רוחו. כי יאחזוני וכופין אותי להשתפך נפשי. ימי עוני. שאני בהם: ניקר. כמו העיני האנשים ההם תנקר. פור"יר כל התולעים תנקין בשרי מעל עצמיי. ועורקי. גידי אין להם מנוחה. גיד בלשון ערבי עורק. כך פי' דונש. לשון אחר עורקי. רודפיי המבריחין אותי: יתחפש

איוב ל

<table>
<tr>
<td>

ועתה נגינתם הייתי ואהי להם למלה: תעבוני רחקו מני ומפני לא חשכו רק: כי יתרו פתח ויענני ורסן מפני שלחו: על ימין פרחח יקומו רגלי שלחו ויסלו עלי ארחות אידם: נתסו נתיבתי להותי יעילו לא עזר למו: כפרץ רחב יאתיו תחת שאה התגלגלו: ההפך עלי בלהות תרדף כרוח נדבתי וכעב עברה ישעתי: ועתה עלי תשתפך נפשי יאחזוני ימי עני: לילה עצמי נקר מעלי וערקי לא ישכבון: ברב

</td>
<td>

וכדון זמריהון הויתי והויתי להון לשותא: רחקונני רחקו מניומן קדמי לא מנעו רוקא: ארום שושלתי ונימי אטוני שרא וסגפיני וממא מן קדמי פטרו: על ימינא בחוצפא ביניהון קיימין ריגלי שדרו וכבשו עלי אסטרי תברהון: צדיאו שבילי לפורענותי מהניין לית דסעיד להון: כתקוף פלטיית גלליימא אתיין תחות רגושא מתגלגלין: אתהפיך עלי רגושתא תרדוף כזעפא רבנותי והיך עבא עברת פורקני: וכדון עלי מצטערא נפשי יחדונני יומי ענויתא: לליא גרמי מתפקפקין מיני ודמעסן יתי לא שכבין בסוגעי

</td>
</tr>
</table>

ל' יתרי כ' ק' — ליחד כרחה — להותי ק' — ד' — ב' — ט' — ל' ד' חס' — ל' ל' ב'

פרחח ל' על ימין וחד פרחה ואינון חד מן ט"ו זוגין חד ח' וחד ה' ולית להון זוגא וסי' נמס' במסר' רבתא במערכת אות הה"א בס"ר: כפרץ ד' וסי' פרץ יי' את איבי לפני דשמוא' וחברו דד"ה פרץ האלהי' את אויבי כפרץ נופל נבעה כפרץ רחב יאתיו: ישועתי ל' חס' וו' בליש' וסי' ויגבל צור ישועתו. ותהי התשעה ביום ההוא. מי יתן מציון ישועת ישראל. ולכה לישועתה לנו. אמר לנפשי ישעתך אני. וכעב עברה ישעתי:

אבן עזרא

כי יתרי פתח. הפך קשתי בידי: ורסן מפני שלחו. בתחל' היה רסן להם כמו לבהמו' מפני פחדי ועתה שלחו רסן מפני ויש אומרים כי השום הזקן יסירו הרסן ממנו ויעזבוהו וישחקו בני אדם והנערי' ממנו וכן ורסן מפני שלחו והוא רחוק: פרחח. קטנים כאשר הם פורחים: רגלי שלחו. והם נתנו מוקשים בדרך: ויסלו. מן סלון ממאיר: כפרץ רחב יאתיו. התלאות והם ארחות אידם והתגלגלו עלי במקום שואה והעניין שאין עוזר לי: ההפך עלי. יש אומרים כי בימים הקדמונים אם באו עלי בלהות תרדוף נדיבתי פי' מזלי ועניינו מזלי תרדפם כרוח הבלהות ותדחפם ותעבור ישועתי לבוא אלי כעב במהירות: ועתה השתפך נפשי. והקרוב אלי כי ההפך על כל בלהות וכל בלהה תרדף כרוח נדיבתי והיא נפשי כעניין ורוח נדיבה תסמכני וכעב שעברה כך עברה ישועתי ועתה על כן תשתפך עלי נפשי כי יאחזוני ימי עוני: לילה עצמי נקר. ישוב אל עוני: ועורקי. בלשון קדר גידי: ברב

תורת חסד יראת שדי

ועתה נגינתם הייתי וכו' ותעבוני וכו' כי יתרי פתח וכו'. או יר' כי יתרי פתח האל ית' והוא ענין התורה שהייתי אני לומד בה תמיד ורסן מפני שלחו יסורי ועל ימין פרחח יקומו וגו' וכתסו נתיבתי להותי יועילו ולא לתקן עונותי באופן כי לא עוזר למו ע"ד מה שהיסורין הם לעזור אל האדם מכל מה שיתמרק מעונותיו וחטאתיו וכו' וכפרץ רחב יאתיו ע"ד מה שפרשה קורא לגנב וכו' באופן כי ההפך עלי בלהות כלומר יסורין הפכיים זה לזה וכו' ולזה תרדוף כרוח נדיבתי והיא נפשי וכעב עברה ישועתי על ידי התרופות כי התרופות הללו הן הפכיות לתרופות הללו ועתה עם כל זה עלי תשתפך נפשי כאילו יאחזוני ימי עוני שאין לי מעות לקנות לי תרופות כדי להתרפא וכו'. או יר' באו' עלי תשתפך נפשי לומר שהוא עם כל זה יש לו מציאות מה בעולם וכו' והוא אומר עלי תשתפך נפשי כלומר והוא לבד לשתשתפך עלי נפשי וכו' והוא ע"ד אומר עלי לבי דוי. ולילה עצמי נקר מעלי מפני שבלילה שכחות הטבעיות הן פועלות ואין להם כמה לפעול פעולתן כי אין לחם ואין מים ואין ליחה בגופי ולזה הן פועלות בעצמותי ולזה מציאות עצמי נקר מעלי והלואי שהייתי שוכב וגם אם היה לי עם השכיבה והשינה הדבר הרע הלזה שעצמי נקר מעלי כאמור החרשתי אלא שעורקי כל ישכבון והכל הוא דרך גוזמא להגדיל הדבר והן הכמאות הפכיו' וכו' ואמר עורקי לפי שר"ל שלא נשארו בו כי אם עצמיו ועורקיו. כרב

אבן יחייא

ועתה הייתי נגינתם כמו אני מנגינתם הניגון והשחוק שלהם. ואהי להם למלה כי בכל דבור חבזיון יזכירו שמי. ותעבוני ורחקו מני ואיני יכול לקבל שירות ופעולה טובה מהם. ולא די שלא יפעלו טוב עמדי כי אדרבא יעשו עמי רעה על לא חמס בכפי כי מפני לא חשכו רוק. כי יתרי והיתר שאת ויתר עז שהיה לי פתח הזמן הרע הסוער ויענני בעינויים מתחלפים. ולכן האנשים אשר היה להם רסן יראת היועלה מפני שלחו הרסן ההוא והעזו פניהם כנגדי. ועל ימיני קמו הנערים הקטנים שהם כמו פרחי האילן. ורגלי שלחו כי דחו אותי באופן שמעדו קרסולי ונפלתי לארץ. ויעשו מסלה עלי ודרך לקבל אידם מיכותם ומכודתם. והם נותצים הנתיב שלי כי כאשר אסכים לעשות דבר מה יתצו מחשבתי. והם תמיד מועילים להותי כי יתנו עוז לשבות שברי והותי ולא ימצא עוזר לי למו ובעבורם בעד מה שעושים רעה עמדי. ויאתיו ויבואו אלי לשמוח ברעתי כאשר יראו שהפרץ וההיזק שלי הוא רחב וגדול. ויתגלגלו ויבואו גם כן אלי כבוא כשואה פחדי ואידי. וכאשר יתהפכו עלי הבלהות ושתרדוף הבלהות כרוח הרוח נדיבה שלי ונפשי. וכאשר ישועתי תעבור כעב יעופף על פני רקיע השמים פתאום ופתע. ומלבד זה עוד הוכאתי במכאובות סוכות כי בכל עתה ורגע מרגעי השעות אחשוב שתשתפך נפשי ואמות מרוב כאבי החולי. כי יאחזוני ימי עוני תמיד. והלילה שחולי מיבש גופי כי יהיה כאלו נקר ונקב העצמות שעלי ועורקי הדופקים לא ישכבון כי יהיו מהירים ותכופים לרוב החום נכרי המתלהב בכל הגוף: וברוב

הרמב"ן

ועתה נגינתם הייתי. כי ישמחו לו בעבור עשותו בהם משפט או הושע הכב' ונים מידם בעלתו: כי יתרי פתח. יאמר כי יתר קשתו אשר כונן אליו עליו פתח אותו האל ולא יורה בו חציו ענה אותו תמיד עד כי שלחו הרסן אשר שם על לחייהם והוא רואה ואין לאל ידו והתרגום אמר ארום שושלתי שרא. ואמר כי היתר אשר אסר בו את הרשעים פתח כל אחד מן הרשעים אסוריו מעל' ידיו ויענה בו את איוב כי הם יקשרוהו ויאסרוהו תחת אשר אסרם והוא הנכון: על ימין פרחח יקומון. אמרו המפרשים כי פרחח כפול התי"ת מן פרח מטה אהרן והוא כנוי לנער אשר יוצא עתה פרח וכן יקראו קטני העופות אפרוחים ובלשון רבותי' ז"ל פרחי כהונה ואומרים קטן פורח יאמר כי על ימיני יקומו כל אחד מן הנערים ורגליו אשר על במותימו ידרכו ישלחו מעליהם והם יפכו עליו ארחות איד ולער אשר יעשו לו: להותי יועילו כאילו יש להם תועלת בהותי ואינן צריכין לעוזר כי אין בידי להכלל מידם: כפרץ רחב יאתיו. יבאו עליו יחד ותחת שואה התגלגלו כולם לבוא עליו להכלימו: תרדוף כרוח נדיבתי. כל אחת מן הבלהות תרדוף נפשי או נדיבתו ממש כי נדיב עמים היה: ועתה עלי תשתפך נפשי. יאמר כי היתה לו ישועה בימים הקדמוני' להושע מן הרשעי' האלה או להושיע עניי ארץ ועתה תשתפך נפשו עליו כי אין לו ישועה ויאחזוהו ימי עני וכל הלילה עצמיו נקר כל אחד מהם מעליו: ועורקי לא ישכבון. פירשו בו גידי כי כן בלשון ישמע"ל וכן ברזל עשות התרגום ערקין דברזל כמו וגיד ברזל ערפך רק יש לפרש כפסוקו מן הערוקים ציה יאמר אני סובל ייסורין בלילה ורודפי הרשעים לא ישכבו על מטתם רק ילכו בלילה להתיצב עליו בבקר השכם והלשון הזה משמש לכל ממהר לברוח או לרדוף וכן ויברחו הם לסדהו הלוים והמשוררים: ברוב

ר' אברהם פריצול

ועתה נגינתם. ועתה אני מנגינתם לבזותי במעגם ואהי להם לדבור של בזיון שאיכן שוה כלום כמו מלה שאין לה טעם: תעבוני רחקו. ועתה תעבוני ומאסוני והרחקו ממני: ומפני. ר"ל בהיותם לפני לא חשכו ולא מנעו להתבזות ולרוק קיא פיהם בפני למואסם אותי: כי יתרי. וכל הבזיון והקלקלה אשר הגיעני מאלו האנשים הוא כי ה' פתח יתרי ומתרי כחות מעלתי וכבודי ר"ל שהם פתח ושבר חוזק מעלתי וקניני ויענני בענויים ובמדוה וחלי ועל כן רסן יראתם ורסן התרבות ודרך ארץ שהיו מכבדים אותי מאז עתה מפני שלחו כי הפחות במדרגה משועבד בטבע לכבד ולירא הגדול ממנו וזה המוסר הוא כמו רסן אליו וכן התירוהו ושברוהו ונקלותי בעיניהם יתרי' מתרי ככבוד שהיו מכבדים אותו: ויענני. מלשון עינוי וכן רסן כמו יתרי ובלעז פריכו שכובש אותו הסום בפיו להתנהג ולהעצר בו: על ימין פרחח. ועוד הכני רוחב על ימיני פרחח והם נערים שפרחו וצמחו ונולדו זה מעט לבזותם אותי ויקומו וידחפו וישלחו אותי ואת רגלי כמו כדחף וכדחה מהלכם וכל כך הם מתמידים לדחותי ולדחפני עד כי סללו עלי דרכי אידם כי בתמידות הכותם אותי במכאובות וגוכות אשר עברוני עשו עלי כמו דרך סלולה להרגל דחיפתם וזהו ויסולו עלי פרחח בחורים ונערים פרחו וכולדו ונמול בואם מן פרחי כהונה: רגלי שלחו. דחפו ויסולו. עניינו עשו מסילה עלי: אידם. שברונם: נתסו נתיבתי ובדברי בזיונם וחרפתם אותי להסו נתיבתי והרסו והרגל מעשי או שנלטערתי מדבריהם ונהלו נתיבתי ודרכי מחשבתי מגודל לערי בבזיונם ולהותי ולצרתי יועילו ויוסיפו להרבות לער על לרה: לא עוזר למו. לא יהיה ה' עוזר למו אז כי מאז מקדם במסרונם ופחיתותם לא היה עוזר להם שהיו נעזבים ונשכחים מן האנשי' ועתה העזו פנים עלי ומשברים והורסים מחשבותי: נתסו. נהלו: להותי לצרתי מן הוה על הוה: כפרץ רחב. ובאמת כי באו אלי האנשים האלה בבלי סדר לדבר לפני כמו שיבא פרץ רחב מים כבירים שוטפים להכחיב את נפשי יחת שואה ומשואה מהמרות אשר הגיעוני התגלגלו בדבריהם להתגולל עלי למסוד אותי לרשע ואולא ולבזותי כאשר עשו עד היום: כפרץ רחב. כפרץ מים רחבים: התגלגלו. מן להתגולל עלינו לשון גלגול ועלילות דברים: ההפך עלי. וכל זה קרה עלי יען כי נהפכו עלי בלהות ושממות שהבהילוני ואלו הבלהות תרדוף כל אחת ואחת מהם נדיבתי שהיא הנפש הנדיבה כמו שתרדוף הרוח לדחוף הקש וכעב העובר כן עברה נפש ישועתי שהייתי נושע בה ונדיבתי וישועתי הם שמות לנפש המשכלת אשר ממנה נמשכי' הנדיבות והישועה לגוף ולהלקיו לשמור אותי בהנהגה נאותה או נדיבתי וישועתי רוח נדיבתי וישועתי שהייתי בה נושע: ההפך. עבר מבנין הפעל שלא נזכר שם פעלו: ועתה עלי. ועתה לגודל לרותי אשר קרוני תשתפך עלי נפשי לחולשת כחותיה ולהבדון חלקי גופי אשר יחלישו אותה כי אחזוני ימי עני שירדתי מנכסי ונחליתי במכאובות: לילה עצמי. כל כך גדל חליי וכאבי עד כי בלילה נקר ונקב עצמי לחורין חורין מעלי כי אחר שנפסד בשרי ועורי הגיעו המכות אל כל העצמות ועורקי שהם הירידין בעלי התנועה ושבות הדפיקה לא ישכבון בלילה כמשפט הישנים שהדפק שלהם נח ונוסע בערך תנועת היום מפני שיחלש החום הטבעי בעת שישן האדם וינוח הדפק בהיותו ישן יותר מהיותו ער עורקי ורידי התנועה: ברב

אוהב משפט

לשבח הדבר הפחות בפני הנכבד ממנו ואמר לא יזכר לשון יחיד על דרך בנות צעדה כלומר כל אחד מהם ולא נודע אם ראמות הוא לשון רבים על משקל ראמות לאויל חכמות או הוא לשון יחי' על משקל גדול וקטן וכמו ראמות בגלעד: ומשך חכמה מפניני'. שם החכמה הוא נמשך ועולה למעלה יותר מהפניני': או ירצה כי המושך החכמה מן המקו' הנסתר משך דבר יקר מהפנינים והוא משל. והכונה לומר כי אין ערך לכל החכמות כי הם יותר משובחות מכל האבנים טובות ומרגליות. וכ"ש החכמ' הנעלמת בדרוש הזה שהוא יקר מאד ונמנע להשיגו ולקנותו בדמים יקרים: לא פטדה של כוש היא נודעת בחשיבות ומכאנים ראיה שהכתם הוא זהב ולא אבן טובה שהאבנים אין בהם תערוב' שיג שיתאר אותם בטהרה והוא כמו זהב טהור כלו' מזוקק: והחכמה עד כאן דבר בהעלם מקום מוצא החכמה והעדר ערכה ועכשיו מדבר בהעלם יודעי החכמ' שלא גו:ע מי הוא יודעה והעדר משיגיה שאין מי שיודע אותה שתבא לנו ידיעתה מהם: ונעלמה שאין חי מדבר בעולם שידענה ואף העופות שהם מעופפים ברקיע השמים לא ידעוה ורז"ל דרשו אותו על המלאכים: אבדון י"מ אותו רמז אל הנשמות. ועיין הרמ"בן ויש בזה דרך פילוסופים והיותר נכון פירוש הרמ"בן ז"ל. ורז"ל פירשוהו על גהינם ועל ענין מתן תורה ודרך דרש הוא: אלהים הש"י לבדו יודע סודה. ומבין הדרך המביא להשגתה ויודע מקום מוצאה: כי כי האל ית' יביט לסוף הארץ ותחת כל השמים יראה ואין כל דבר נעלם ממנו כי הוא ברא הכל בכחו ובחכמתו: לעשות בספר יצירה כתוב כי הש"י נסתכל בתורה וברא העולם. ועל דרך הפשט כי הש"י בחכמה הנעלמת אשר היא נודעת אליו הוא נותן ליסודות השיעור הראוי להם לפי צרך העולם וזכרם כלם באלו הפסוקי' הרוח והמים והאש כי תחת כל השמים הוא על יסוד האש והוא על דרך מי מדד בשעלו מים כי שם הם נזכרים היסודות הארבעה כמו שהם נזכרים כאן: בעשותו וכל זה מנפלאות הבורא ית' שהוא עושה למטר חק עולם ולא יעברנהו שלא יהא מבול ושירידתו בעתו בגשמי ברכה

רש"י

יתחפש לבושי · משתנה לבושי גלד אחר גלד · כשאדם פושט את בגדיו ולובש בגדים אחרים משונים מראשונים קורא אותם בגדי חופש · כמו התחפש ובא במלחמ' ומתורג' אישתני · כפי כתנתי יאזרני · שאוזר ומעניק צוארי · כן יאזרני אותו לבוש כל סביביו: הורני לחומר · הורני ולמדני השחין הזה לישב בחומר כמו שאמרנו למעלה והוא יושב בתוך האפר · הורני לחומר · פיר' השליכני לשון ירה בים · שמרדו בו בבניין המגד' שכתו' בו והחמר היה להם לחומר: ואתמשל · נדמיתי ובמדרש ר' תנחומא · א"ר ברכיה פרש את המקרא · אני כמשלתי לאברהם בצדקתי שקרא עצמו עפר ואפר · והוא דנני כרשעי דור הפלגה · שכתוב בה והחמר היה להם לחומר: עמדתי · נראות לשתוק ולהבין · כמו ונפתחו עמדו כל העם ולא ענו עוד · ותתבונן בי · מחשב עלי לשנות את נגעי: תשאני אל רוח · שדים · ותרכיבני תושיה · אלשו' ותשות כח היה ממוגגתני · ותמוגגני תושיה · לשון נקבה · ועל תושיה עומד · ואין תי"ו זו בח"ו של תשאני: כי ידעתי · כי יודע הייתי אשר למות תשיבני · מקום שהוא מועד לכל חי בקבר: אך לא בעי · ובהשחתה היה רגיל השופט לשלוח יד · כמו לעי השדה · אם בפידו · אם היה שולח פיד · שהוא שבר על בריותיו · להם שוע · היה משעשע תנחומין במקלת · וכן פירשו רבותי' אין הקב"ה מכה אומה ומשיבה לדו · אלא מביא פיד לזו ומשעשעה כחבירת' שלקת' בבר ומתנחמת בה · הביא פיד לאשור ושיעשע במצרים שנ' התיטבי מנוא אמון · הביא פיד למצרים ושעשע באשור הנה אשור בלבנון · ועוד יפתר · להם שוע · תפילה ותחינה מועלת בהם : אם

איוב ל

בְּרָב־כֹּחַ יִתְחַפֵּשׂ לְבוּשִׁי כְּפִי כֻתָּנְתִּי | בְּסוֹגְעֵי חֵילָא יִתְבְּלַשׁ לְבוּשִׁי אַגַב
יַאַזְרֵנִי: הֹרָנִי לַחֹמֶר וָאֶתְמַשֵּׁל | כְּתוּנֵי יַזְרְזִינַנִי: אַשְׁוַון יָתִי לְטִינָא
כ כֶּעָפָר וָאֵפֶר: אֲשַׁוַּע אֵלֶיךָ וְלֹא | וְאִתְמְתִיל כְּעַפְרָא וּקְטַם: ת"א
תַעֲנֵנִי עָמַדְתִּי וַתִּתְבֹּנֶן בִּי: תֵּהָפֵךְ | אַקְשׁוּיָתִי לְאָדָם דְּאִתְבְּרָא מִן טִינָא
לְאַכְזָר לִי בְּעֹצֶם יָדְךָ תִשְׂטְמֵנִי: | וְאַמְתִּיל לְאַבְרָהָם דְּאִידְמֵי לְעַפְרָא
תִּשָּׂאֵנִי אֶל־רוּחַ תַּרְכִּיבֵנִי וּתְמֹגְגֵנִי | וּקְטַם: אֲבָעֵי מִינָךְ וְלָא תְעַנְיִיתָנִי
תְּשֻׁוָּה: כִּי־יָדַעְתִּי מָוֶת תְּשִׁיבֵנִי | קָמִית וְתִתְבַּיַּין בְּמֵימְרִי: תִּתְהַפִּיךְ
וּבֵית מוֹעֵד לְכָל־חָי: אַךְ לֹא־בְעִי | לְאַכְזְרָאָה לִי בְּאַלִּימוּת אִידָךְ
יִשְׁלַח־יָד אִם־בְּפִידוֹ לָהֶן שׁוּעַ: | תִּתְזַמִּינַנִי: תִּטְלִינַנִי לְפוּחָא
אם | תַּרְכְּבִינַנִי וּתְמַסְיְנַנִי בְּתוּשִׁיָּתָא:
אֲרוּם גְּלֵי קֳדָמַי דִּלְמוֹתָא תְּתִיבִנַנִי וּבֵית קְבוּרְתָּא מְזוּמַּן לְכָל דְּחַיֵּי: לְחוֹד לָא
בְּרִיתְּחָא יְשַׁדַּר מַחְתֵּיהּ אִין בְּעִידַּן צַעֲרֵיהּ יְקַבֵּל צְלוֹתְהוֹן: ת"א בְּרַם לָא לְגַרְמֵיהּ
יִגְרַע מַחְתֵּיהּ אִין בַּחֲטָטֵי יְשַׁוֵּי לְהוֹן אִסְפַּלְעִיתָא: אין

לחומר ב' וסימ' והחמר היה להם לחמר · הורני לחמר ואתמשל : ותבנן ג' חס' בליש' וסימ' וקרמניות אל תתבננו · עמדתי ותתבנן בי · התבננת עד רחבי ארץ : ותמוגגני ג' חס' בליש' וסימ' והגבעות התמגגו · ברביבים תמגגנה צמחה תברך · ותמגגני תשיה : להן י"ד וסי' נמס' בסדר פנחס וביחזקאל סימ' כ"ג :

רלבג

יתחפש · ישתנה : כפי כתנתי יאזרני · כמו שיסוב פי הכתונת את הצואר כן יסובבני חליי : הורני לחומר · השליכני אל הטיט ואל העפר : עמדתי · שתקתי : ותתבונן בי · ולא תתבונן בי : בעוצם ידך תשטמני · בתוקף כחך תשנאני : ותמוגגני תושיה · אתה תמוג ותשיר ממני התושיה והכימוס אשר הייתי מתנהג בו: בית מועד לכל חי · הבית אשר הוא נועד לכל חי והוא הקבר : בעי · פרשו בעה ובא בשקל מרי ועניינו תפלה או תהיה הבי"ת משמשת ועניינו בשממון · בפידו · באידו · שוע · צעקה ותפלה או יהיה מענין נדיבות :
עגמה
והו' הקבר והעניין כי אין מי ישלח ידו לעזרו בקבר · ובשעת הפיד הוא השבר לא יועיל השוע לנפשות והוא הנדיבות והעניין הממון ובעל השוע יקרא שוע בחולם כמו לא נכר שוע :
לקשה

אבן עזרא

ברב כח · העוני והכאב : יתחפש לבושי · כלומר שלא אוכירנו בעבור שילר עלי : הורני לחומר · השליכני ונמשלתי לעפר ואפר : תשאני אל רוח · במחשבות כל הלילה תרכיב בנפשי דברים · והתושיה שהיא כעין החכמה תמוגגני כמו והגבעות תתמוגגנה · ופ"א אתה נשאתני ברוח והרכבתי ואדע באמת כי תמוגגני הפך תרכיבני: כי ידעתי מות תשיבני ובית מועד · בית מזומן : בעי · כמו מעי מפלה

מ"ע ספורנו

ובכן ברב כח · של אלוק הרע יתחפ' לבושי · בהתבוששת והחולים · כמו מלבוש של מתנכר אשר כפי כתנתי יאזרני · באופן צר וזה כי אל הרע · הורני לחומר · השליכני בחזק' בחמ' וטיט : אשוע אליך · האל הטוב למען תושיע : עמדתי · בתפלה : ותתבונן בי · אם ראוי שתקבל תפלתי · תהפך לאכזר לי · כמזכיר עון : תשאני אל רוחי תמסרני ביד האל הרע : תרכיבני · במהירות אל ההפסד : ותמוגגני תושיה · ועל זה החכמה והתושי' אשר בי תמוגגני ותבהלני : כי ידעתי מות תשיבני ובית מועד לכל הישאמו' ואתן דין וחשבון במקו' שיוע' כל חי לדין : אך לא בעי ישלח יד · אמנם ידעתי כי קו הדין ובית מועד לא ישלח יד אפילו באותם שהם בזה המליאות כמו עי וגל של הריסה רקים מכל טוב · אם בפידו להם · אם כשישלח להם יסורין · שוע · הנה מאתם שועת תפלה ותשובה והיות הדבר כן איך לא תקבל תפלתי : אם

אבן יחייא

ברוב כח החולי נשתנה והתחפש גופי ממראהו שהוא לבוש הנפש כי יאזרני ויהיה דבק החולי בגוף כאשר השפה מהכתנת שלי יאזרני · והורני ועשה מראיתי כמראה החמר כי חשך משחור תארי ואתמשל ואשתוה כעפר ואפר · כי נפל עורי על עצמי יבש היה כעץ · ועל כל הרעות האלה אשר מצאוני אשוע ואצעק אליך שתושיעני ולא תענני · ואם אעמוד מלצעוק לא די שלא תעורר מעלמך להושיעני רק יהיה כאלו תתבונן בי לצערני בכאבים שונים · ובמקום היותך רחום בטבעך תהפך לי לאכזר · ותמיד תשטמני בעוצם ידך ומכתך · באופן שברוב החולאים אשר נתת בי תשאני אל הרוח והוא המות אשר האדם כמשל אל הרוח · וכאשר בתושיה והחכמה אלך הרכבתני · ככה בה עתה תמוגגני · כי ידעתי בודאי שלא תשוב עוד את שבותי לאיות במעט העולם הזה רק תשיבני אל המות שהוא בית מועד לכל חי כי כל הילודים נועדים למות · וכאשר יהיה האדם קרוב אל המיתה ומוכן אל השלכת כבלתו בעי תפלה ותחת גל אבנים הנה ה' לא ישלח יד להושיעו אף כי החולה ההוא נשברו ופידו וחולייו יש לו ולהם כל החולים שוע ושועה וצעקה כי כלם כאחד צועקים לישועה : האם

תורת חסד · יראת שדי

ברב כח יתחפש לבושי יר' מה שמקודם ברוב כח יתחפש לבושי ובפי כתנתי יאזרני האל ית': והה"ר חסה קמחי כתב כפי כתנתי וגו' הטעם כאשר יסוב פי הכתונת את הצואר כן יאזרני ויסובבני חוליי ע"כ · הורני לחמר יר' ועתה הורני לחיור ולא להגות בדברים הנכספיים ע"י למוד בתורה ואתמשל כעפר ואפר שבהיותם שניהם כאחת לא יועילו לכל ואשוע אליך ולא תענני ואם עמדתי מהיות צועק אליך ותתבונן בי כדי שתהפך לאכזר לי ומקודם כשהייתי צועק אליך היית מקשיב לי גם אחרי שכבר נתת לו את שאלתי מאד הקשיבך את שועי והיותך מתאוה לתפלתי מה שאין כן עתה כי הכל הוא לרעתי שאשוע אליך ולא תענני וכו' יען כי בעוצם ידך תשטמני אם לא אשוע אליך וכו' וגם זה הוא דרך גוזמא וכו' ולזה בעצמו אמר תשאני וגו' ועל הכל ותמוגגני ענין התושיה והיא התורה שאיכני לומד כם כעת · והה"ר שמריה האקריטי כתב יר' ותמוגג ממני הישות ורלה בזה המליאות שלא אהיה כמלא ושרשו יש ע"כ :
כי ידעתי וגו' יר' כי ידעתי כי על מות שהוא הבית מועד לכל חי היית משיב לי אילו היית משיבני ולא על החיות אחרי שכמעט כבר מתי ועדין לא הגיע תשועה להחיות את המתי' ·
אך לא וגו' יר' ואילו לא היה בי בעי ותפלה ישלח ידו בי פעם אחרת וכמו שרמזתי באומרי עמדתי ותתבונן בי והכל הוא לי גם כי בפידו של אדם בעצמו להם לאנשים האחרים הוא שווע ומתפלל והוא מה שאז"ל שהצועק על חברו והוא צריך לאותו דבר הוא נענה תחלה וכו' ופירושי זה יצדק לפי מה שפי' המפ' כי בעי ר"ל תפלה ובפידו ר"ל באידו ולהן הוא כמו להם ושוע הוא מלשון שועה וכו': וכפי

הרמ"בן

ברב כח · העוני והמכאוב יתחפש לבושו ולא יכירנו כי יצר עליו בגדיו כאלו הם בגדי נכרי כבדי' עליו אשר לא נסה ללכת בהם : וכפי כתנתו · אשר היה ראוי ללבוש יאזרהו הכאב : הורני לחומר · מן אשר הורהו ויודע הורוני ואני אחרים יאמר כי הכאב עשה אותו כטיט חוצות וכל מי שיורה עליו וידמה אותו יאמר שהוא שוה לחמר וכמשל לעפר ואפר כמתים וכן אמר התרגום אקשו יתי לטינא ויש מפרשים שהוא לשון השלכה מן ירה בים : אשוע אליך ולא תענני אתה האלוה הנזכר בראש המענה · או ידבר עם האל מן הסתם כי זאת העונה בצרות עמדתי לפניך להתפלל ולקרוא בשמך כמו אם יעמד משה ושמואל לפני והנה תתבונן בי כל היום להביא עלי חלאים משונים : תהפך לאכזר לי · כי מדרך לרחם ולי תהיה לאכזר או תהפך ממדהך הרחמנה אשר רחמת עלי : תשאני אל רוח · ותרכיבני על כנפיה ללכת מהר לאבדון והחכם ר' אב"ע ז"ל פירש תשאני אל רוח נפש להיות כל הלילה במחשבי הבל ותרכיב על נפשי דברים והרהורין בלילה כדרך וחתתני בחלומות: ותמוגגני תושיה · יאמר כי תתמוגג ותאבד ממנו כל חכמה ודעת כי ידע שימות בסוף וישוב לבית מועד לכל חי והוא הקבר : תשיבני · כדרך כי עפר אתה ואל עפר תשוב : אך לא בעי ישלח יד והנכון מכל מה שאמרו בפסוק הזה כי יאמרו איוב שידע כי ישיבהו האל אל המות ואל בית מועד לכל החיים אך שם בעי הקבר לא ישלח האל יד לעזור לו ולהמיתו ואפי' אם בפידו אשר יבוא עליהם יצעקו וישועו אליו הנקברים כתלונה לא ישוב עוד לביתו ויהיה עי כמו לעי השדה וירושלים עיים תהיה : ושוע כמו ושוע אל ההר ענין שוע וצעקה · ולהן כמו להם ולכן הלהן תשברנה כדרך ולא יאמינו בחיין והדומין אליהם : אם

ר' אברהם פריצול

ברב כח · ברוב כח תגבורת הליחות במורסות בשרי כל כך הם עד שאצטרך להתחפש ולהשתנות תמיד בלבושי להסיר הבגדים המטונפים במכות מעת לעת וכל כך גבר המורסא והלאות עד כי יגבר ולא החולה וכפי כתנתי יאזר ללכלך אותה כלה ויתחפש עניינו שנוי בגדים כמו ויתחפש מלך ישראל : הורני לחמר ר"ל השליכני גודל החול להדמות לחומר ולהתקרב אל ההפסד עד כי נמשלתי להיות לעפר ואפר : הורני · לשון השלכה יורה בים ירוה יירה : אשוע אליך והנה ה' אלהי אשוע אליך מגודל צרתי שהרפאני להיותי בלתי ראוי לפורענו' כזה ולא תענני ואם עמדתי על עמדי בשתיקה ותתבונן בי להניחני בצרתי אשר הכני בה או עמדתי ותתבונן בי כמו עמדתי ושתקתי בצרתי ולא תתבונן בי כראוי לעשות לך ולא שזכר עומד במקום שנים כמו ובהתהלך תיסרני ואל בחמתך : תהפך לאכזר · ואיך אתה ה' אלהים תהפך לאכזר לי להכותי במכות אכזריות כאלה ובעוצם ידך ובחוזקת היד תשטמני במשטמה טמונה בהכותך אותי יום יום : תשאני אל רוח · ועוד תגביהני אל הרוח מהמקרים ותרכיבני עליו למען ידחני וירחקני מן המליאות ותמוגגני תושיה כי רוב הצרות הם סבה להיות נמס וכלה ונכסף מן התושיה והיופר והדת הנכונה שהייתי רגיל לעשות : ותמוגגני · ענינו לשון ההכה להיות נמס וכלה : תושיה · פירשנוה והוא כמו ותמוגגני מתושיה וחסר מ"ם השמוש או ותמוגגני תושיה תמוגגני תושית הש' ושדור רצונו שהוא תושיה מאתו ושדור ה' : כי ידעתי · כי ידעתי בודאי תשיבני אל המות בעד המכות הנוראות האלה להביאני אל הקבר אשר הוא בית מועד לכל חי המוכן לבית המועד ההוא : אך לא בעי · והנה האמנתי כי אדבר כי בהגיע אל האדם מקרי המכות והחלאים שהבעי והשאלה והתפלה לא ישלח יד בדבר הזה להגין עליו אם בפידו ובבא אידו לאדם שהוא יום המות ברגילים לתת שוע ושועה ותפלה לה' להנצל מן האיד ידעתי כאמכה כי לא יועילהו לפי שהגעת הצרות והמות לאדם המוגבל אליו מעת הלידה לא יועילהו השועה והתפלה : בעי · עניינו בעייה ושאלה ותפלה מן אם תבעיון בעיו בפידו באידו : שוע · שועה ותפלה : אם

אוהב משפט

ברכה יהיו כי איוזה ענין טבעי כמו שפי' בפרקים ועושה דרך לחזיז קולות · והם הברקים שבאים אחריהם רעמים שאם לא היו באים על זה הדרך שעשה להם היו מחריבין העולם כמדר' רבותינו : בעשותו · הוא משמש לשנים : חזיז · הוא הברק ונקרא כן לפי פיסיגנו חוס הראות ושרשו חזה על משקל הגיגי מן הגה שנכפלה עי' ן הפעל · ונקר' הברק חזיז קולו' לפי שהוא סבת הרעמי' כמו שזכרו חכמי הטבע : אז · אזבעת הבריאה ראה החכמה כטעם יי' בחכמה יסד ארץ : ויספרה · פי' במדר' לשון מספר שסיפ' אותיותי' פשוטות וכפולו' כמו שהוא מפורש בספר יצירה · והרא"בע ז"ל פי' לשון ספר כמו יספר שחקים בחכמה כלומר שעשה ממנה ספר והוא רמז אל התורה שהכל רמוז בה או הוא משל כאדם שחדש סבר' מעצמו וכתבה בספר או הוא רמז אל השמים והככבים והמזלות כי על ידיהם ישיג האד' סודו' המציאות כטעם השמים מספרים כבוד אל · הכינה וחקר אותה ובה ברא העולם : ויאמר ולפי שהחכמה והבינ' הם נעלמות ולא אפשר לאד' לבוא עד קצם כמו שהקדים חתם דבריו ואמר כי הש"י ציוה על האדם ליראה מלפניו ויסור מרע וזו היא חכמתו ובינתו במופלא ממנו אל ידרוש ולא הורשה להתבונן רק ביראת יי' כל היום כי זה כל האדם כמו שכתוב מה יי' אלהיך שואל מעמך כי אם ליראה וגו' וכמו שחתם קהלת ספרו' וזאת היא כוונת איוב כי היותו תם וישר ירא אלהים וסר מרע הוא מפני זה לא כמו שחשדו אליפז הלא יראתך כסלתך ואף על פי שהוא קורא תגר במשפט האלהים בעולם הזה לא נטה רגליו מיראת האל ית' כי הוא מורה בגמול עולם הנשמות כמו שהקדימנו בזה ויש בפסוקים אלה דרך אחרת לבעלי הקבלה: מי · נקרא החולם ירא מפני שהירא שבתו והוא רמז לימי שלותו שהם הימים שהיתה עליו השגחת הש"י לשמרו מהפגעים ורז"ל דקדקו מפני שאמר כירחי ולא אמר כימי שהם ימי העבור שאין מגיעים לשנה שלימה ודרך דרש הוא: ישמרני · חסר סי"ן והראוי שישמרני והוא עתיד במקום עבר כמנהג המליצות: בהלו · בעוד שהיה מאיר נרו עלי ראשי כאלו נר דולק עלי ולאותה אורה הייתי הולך במחשכי עולם כי בכל צרה וחשכה בהווה בעולם היתה לי אורה ושמחה: בהלו · לשון אורה מן הלל בן שחר: באשר · י"מ תרפי לשון גדולה ואין לו דומה · וי"מ לשון נערות והוא הנכון ומזה נחרפה לאיש כלומר נערה מיוחדת לשכיבה · והוא מלשון קין וחורף שהוא תחלת הזרע לצמוח · ורז"ל כשחמשו בו ואמרו חרפי ואפלי: בסוד אלוה עלי אהלי · סוד אלוה הוא חברת האלוה והם המלאכים כטעם כי מלאכיו יצוה לך · והוא מן בסוד אל תבא נפשי שהוא כפול פן ובקהלם אל תחד כבודי כי סוד וקהל אחים הם כמו בסוד ישרים ועדה · ועל סוד בחורים · ורש"י ז"ל פירש בני האדם הדורשים את יי' ועובדים אותו והתרגום אמר בזמן דרז אלהא עלי משכני כלומר כי האלוה היה מודיע סודו באהלי וכאלו הייתי מתנבא מה עתיד להיות מהפגעים והייתי נשמר מהם ומי יתנני המוזכר בפסוק ראשון הוא נמשך כאן: בעוד · בעוד שהיה שדי עמדי והיו סביבותי נערי הם הבנים שעדין לא מת אחד מהם או הוא רמז אל המשרתים · וי"מ בעוד שדי עמדי היו סביבותי נערי והראשון יותר נכון בעיני: ברחוץ הליכי במו רגלי: בחמה · כמו בחמאה וכמו בית שן בית שאן והוא דרך משל ע"ד וטובל בשמן רגלו כי בני אדם שכין רגליהם במעט שמן · ואני לרוב בקר ולאן שהיה לי הייתי רוחץ אותם בחמאה לתענוג: וצור · כלומר הסלע החזק הזה צריך פלגי שמן כדרך ושמן מחלמיש צור: יצוק · הוא מענין ויצקו על העולה ואם איננו משרשו כי הוא כפלם ישוב יקום שרשו צוק · וי"מ יצוק פעול על משקל עושר שמור והוא דרך הפלגה כאלו הסלע היה כחך ומוצק ונעשה שמן · ושיעור הפסוק וצור עמדי יצוק פלגי שמן · כלומר הצור שהיה עמי · או יאמר וצור יצוק אלי · וכל זה משל להפלגת העושר ועל זה התחיל ואמר ויוסף איוב שאת משלו: בצאתי · בשערי העיר היה מושב השופטים והגדולים כדרך השערה אל הזקנים · תרגום עיר קרתא: ברחוב אכין מושבי · כדבר גדולה כי יכינו לי כסא ברחוב העיר כאשר יעשו לשר העיר או לשופט כי שם ישב לשפוט את העם · ועיין רש"י ז"ל:

רש"י

אם לא בכיתי לקשה יום · יודע ומכיר אם לא הייתי רחמני ובוכה על עניי קשה יום : ועגמה נפשי לאביונים · כי על אלה באתני זאת : כי טוב קויתי וגו' · כלומר כי הגמול הזה ראוי לי : ולא דמו · אין יכולין לידום ולהחריש : בלא חמה · שזופתני השמש · והנני קודר : תנין ובנות יענה · שעסוקי' בבכי כל ימיהם : חרה · לשון דבר הנחרה ומתייבש מפני חום האש : כמו נחר מפוח ותוכו ניחר : ברית כרתי לעיני · שלא להסתכל באשת איש : ומה אתבונן על בתולה · מה לי להתבונן בה · כך היא חסידותי שלא לתת עין אפילו בפנויה שמא לאחר ימים תנשא ונמצאתי כרוך אחריה · כך מפורש באבות דר' נתן : ומה חלק וגו' שגמלני כך : הלא

רלב"ג

ענמה דאגה : רתחו · מענין רתיחה : ולא דמו · ולא נחו מהלתיתה : בלא חמה · בלא שמש והרצון שאני היותי קודר מפני ששזפתני השמש : לתני · שקולם קול כהי וכן קול בנות יענה : שחר · מענין שחרות : חרה · נתיבשה : ונחר

איוב לא

25 אִם־לֹא בָכִיתִי לִקְשֵׁה־י֑וֹם עָגְמָה נַפְשִׁי לָאֶבְיֽוֹן׃
26 כִּי ט֣וֹב קִ֭וִּיתִי וַיָּ֣בֹא רָ֑ע וַאֲיַחֲלָ֥ה לְ֝א֗וֹר וַיָּ֥בֹא אֹֽפֶל׃
27 מֵעַ֣י רֻתְּח֣וּ וְלֹא־דָ֑מּוּ קִדְּמֻ֥נִי יְמֵי־עֹֽנִי׃
28 קֹדֵ֣ר הִ֭לַּכְתִּי בְּלֹ֣א חַמָּ֑ה קַ֖מְתִּי בַקָּהָ֣ל אֲשַׁוֵּֽעַ׃
29 אָ֭ח הָיִ֣יתִי לְתַנִּ֑ים וְ֝רֵ֗עַ לִבְנ֥וֹת יַעֲנָֽה׃
30 עוֹרִ֣י שָׁחַ֣ר מֵעָלָ֑י וְ֝עַצְמִי־חָ֗רָה מִנִּי־חֹֽרֶב׃
31 וַיְהִ֣י לְ֭אֵבֶל כִּנֹּרִ֑י וְ֝עֻגָבִ֗י לְק֣וֹל בֹּכִֽים׃
א בְּרִ֣ית כָּ֭רַתִּי לְעֵינָ֑י וּמָ֥ה אֶ֝תְבּוֹנֵ֗ן עַל־בְּתוּלָֽה׃
2 וּמֶ֤ה ׀ חֵ֣לֶק אֱל֣וֹהַּ מִמָּ֑עַל וְנַחֲלַ֥ת שַׁ֝דַּ֗י מִמְּרֹמִֽים׃
הלא

תרגום

אִין לָא בְּכֵית לִקְשֵׁי יוֹמָא עָגְמַת נַפְשִׁי לְחַשִׁיכָא׃ אֲרוּם טַב סַבְרִית וְאָתָא בִּישׁ וְאוֹרִיכֵית לִנְהוֹרָא וְאָתָא קִבְלָא׃ מְעֵי חֲמַרוּ וְלֵית בְּהוֹן חִיזוּ דְמָא אַקְדִּימוּנִי יוֹמֵי עַנְיוּתָא׃ אוּכָם אֲזָלִית מְדַלֵּית שִׁמְשָׁא קָמִית בִּקְהָלָא אִיבְעֵי׃ אֲחָא הֲוֵיתִי לִירוֹדִין וְחַבְרָא לִבְרַת נַעֲמִיתָא׃ מַשְׁכִּי שְׁחַם מֵעִילָוַי וְגַרְמִי חֲרַךְ מִן נוּגְבָּא׃ וַהֲוָה לְאֶבְלָא כִּינָרִי וְאַבּוּבִי אַמְתִּיל לְקַל בַּכְיָין׃ קְיָים גְּזָרִית לְעַיְנַי וּמָה אֶסְתַּכַּל עַל בְּתוּלְתָּא׃ וּמָה חוּלָק טַב יְהִיב אֱלָהָא מִלְּעֵילָא וְאַחֲסָנַת שַׁדַּי מִשְּׁמֵי מְרוֹמָא׃ הלא

ל' יתיר · ל' ב' חס' · ג' ד' דגשי · ל' מלרע ל' מלעי' · ל' חס' ב' חס' כלים'

שופטים · הורב י"ו מלעיל וחס' וסימ' הייתי ביום אכלני חרב · על הגזה לבדה · אל הגזה לבדה · ויחי חרב אל הגזה לבדה · תהיה מושלכת לחרב · לחרב ולקללה תהיה בצירה · דירמיה · חרב אל מימיה ויבשו · ונתתי את ארץ מצרים · וסוכה תהיה לצל יומם מחסה מזרם · כחרב בציון ב' בו וחרשו ערי חרב · קול ישודד בחלון חרב בסף · ואקרא חרב על הארץ · ועצמי חרה מני חרב ·

אבן עזרא

לקשה יום · מי שהיה יומו קשה עליו : ענמה · דאגה כפי העניין ואין לו חבר : אח הייתי לתנים · כענין אעשה מספד כתנים והם חיות יש להם קול משומם : שחר · מן שחור : ברית כרתי · כאלו כרתי ברית עם עיני שלא יסתכלו מה שאין לי צורך ואחר שלא אביט מה אתבונן על בתולה והמסתכלים מה חלק יבא להם ממעל ונחלה שיתן להם שדי : הלא

מ"ע ספורנו

אם לא בכיתי לקשה יום · האמנם יקר' זה בענש מדה כנגד מדה שלא הצטערתי בצר' קשה יום ואביון : כי טוב קויתי · ולזה קרה לי שקויתי טוב מאורים ואוחילה לאור של הרוכב ומרפא והיה לי הפך מהם · כי אמנם מעי רותחו · ועבר העפוש אל האיברים הפנימיים באופן כי קדמוני ימי עוני · בהוצאות של רופאים ורפואות וזולתם : קמתי בקהל אשוע ואין מרחם עלי ובזה אח הייתי לתנין · קרה לי כמו שיקרה לתנין ובנות יענה בזולתם שהיא טבעית להם שאין שום מרחם עליהם בשביל זה : ברית כרתי לעיני · ואפי' חמדת נשים אבדה ממני כי אמנם ברית כרתי לעיני שלא להעריסם להבים בשום דבר וזה במיעוט בראות · ומה אתבונן על בתולה להביט בה אם הי' ישר' בעיני כמנהג האנש' בנשים : ומה · חלק אלוה ממעל · מה שבע לאל ית' בברת הצדיקים · ונחלת שדי ממרומים · מה נחלתו וחלקו מכל עמלו זולתי הצדיק כאמרו הן לה' אלהיך השמים ושמי השמי' הארץ וכל אשר בה רק באבותי' חשק ה' כי אמנ' הצדיק הוא התכלית המכוון מאת הא' ית' מכל עולמו : הלא

מסרה

א ואיחלה ל' כי טוב קויתי והוא חד מן מלין דמשמשין לה' בסוף תיבות' וסי' נמס' במסר' רבתא במערכת אות הלמ"ד כס"ד הלכתי ג' וסימ' קדר הלכתי בלא חמה · אם הלכתי עם שוא · ולא הלכתי בגדולות · בקהל ד' דגשי' וסימ' בלשון ארמי ניסוק נציל דסגין אתפקדית וביאורם בסוף

תורת חסד · יראת שדי

וכפי דרכי זה אולי יר' אך לא בעי ישלח יד גם אם בפידו כלומר בפיד שישלח הא-ל ית' לבעלי הפיד שוע כלו' אני משוע ומתפלל אליו ית' וכו' וז"א אם לא בכיתי לקשה יום וגו' אשר על כן טוב קויתי מצד מה שיעכה לי תפלה הא-ל ית' כו' ויבא רע והכל היה יען כי איחלה לאור התורה ויבא אפל אשר על כן מעי רתחו ולא דמו וכאילו קדמוני ימי עוני ואין לי מעות כדי לקנות לי תרופות וכו' ולכן קדר הלכתי לעצמי וכו' ועכ"ז קמתי בקהל אשוע בעדם וכו' ואח הייתי לתנים כדי להתאונן על צערם של רבים וע"כ עורי שחר וכו' ויהי לאבל כנורי וכו' והוא לצוגה של תורה · ומצאתי כתוב תשאני אל רוח תרכיבני יר' אני מכיר בשכלי כי אתה ה' תהפך לאכזר לי ובעוצם ידך תשטמני כי יש אכזר שהוא ... [illegible]

טובה עם שדי ממרומים בעולם הבא :

[illegible]

עלין הזווג כמו שאמרז"ל מגיכו זווגו של אדם אלא מהקב"ה וכו' ואומר ונחלת שדי ממרומים הוא מה שאי... הגונה וככר לפועלי און שיתנו לו אשה ככריה לו כמעשיה כי הנה בכל אלה הדברים הייתי משתעשע או... והכונה לומר שלא כהנה מראות הבתולה הנשאת לדבר אחר כי אם לשמח את הכלה והוא אומר אם ב... אדם רשאי להסתכל בה שמא ישא אותה או ישיאנה לבנו או לאחיו לא היה איוב מסתכל בה על אחת לומר ומה הוא ענין הנשמה אשר בי אשר היא חלק אלוה ממעל ונחלת ש...

אבן יחייא

האם מפני שלא בכיתי לקשה יום והיתה עגומה ודואגת נפשי לאביון מפני רחמי על צרתם קרה אלי כל הצרה הזאת כי טוב קויתי ויבוא רע ואיחלה לאור ויבוא אופל · ומעי רותחו מתים נכרים מהקדחת ולא דמו שלקחקר מרוב הרוח העב הנסגר בתוכם · וקדמוני ימי עוני כי תמיד העוני הבאה בכל יום תקדים לבוא שעה אחד מהיום הקודם לרוב הליחה המעופש' שבגופי שהיא חומר החולי : וקודר הלכתי כי חשך משחור תארי בלא חמה ששזפתני רק מפני חומה של החום נכרי שסרף לחות השרשי · ומרוב הכאב קמתי לשוע ולצעוק בתוך קהל ועדה ולא אבוש · וכאלו אח הייתי לתנים ורע לבנות יענה הצועקות בקול דומה לקול נהי ובכי תמרורים · כי עורי מעלי שהיה לפנים לבן ואדום עתה שחר ועצמי ועצמותי חרה ויבש מן החרב והיובש · וגם כנורי ועוגבי אשר לפנים הייתי שמח בניגונם לאבל וקול בוכים · באמת כי רחמתי על הקשה יום והאביון וגם בצרתם היתה לי צרה ומדוע מצאוני כל הקורות האלה · וגם לא היה ראוי שיחולו עלי הכאבים האלה מפני חטא הניאוף כי כרתי ברית לעיני שלא יביטו בשום אשת איש לחמוד אותה · ולא הייתי מתבונן הוא על בתולה כי הייתי לוקח בהיותה אשה בבתוליה מכל אשר בחרתי · וזה הייתי עושה בחשבי כי לפועל הטוב מה וכמה חלק טוב יש לו עם אלוה ממעל בעולם הזה · וכמה נחלה טובה עם שדי ממרומים בעולם הבא : הא

ר' אברהם פריצול

אם לא בכיתי · ולא ידעתי מדוע באו אלי צרות כאלה כי מעולם גמלתי חסדים רבים לכל מוצרך ומצטער וזה אם לא בכיתי להכנים מרודים שהיו קשי יום לרחם אותם ולסעדם וגם כן עגמה נפשי להביון להצטער בצרתם ולנחמם בכל כחי עגמה לשון יגון ועגמת נפש : כי טוב · ואנכי בהיותי גומל חסדים ועושה טוב היה ראוי שאקוה לטוב גם כן והנה בא הרע הגדול וכן ואיחל לאור להתיגב באור ההצלחות ויבא חשך : ואיחלה · לשון תוחלת ותקוה : מעי רתחו וכל כך גדול החולי והקדחת בסבת האש הנכרי שנתחדש מן המכות עד כי מעי ואיברי הפנימיים רותחו ונתחממו : ולא דמו · ולא שתקו ולא נחו להיות כל הגוף נגוע מכה אלהים וקדמוני ימי עוני באבדון כל קנייני שהיה לי : רותחו · מן רתיחת אש : ולא דמו · שתקו ונחו : קודר הלכתי · וקודר ושחור הלכתי כי שחר משחור תארי בסבת החלאים בלא חמה שלא השחירם השמש רק תגבורת החולי והצרות ועל כן קמתי לצעוק בתוך הקהל לקהלי לפני לראות צרתי : אח הייתי ובמקום היותי מאז אב להביון ואוכן אלמנה עתה באתי להיות אח ודומה לתנים מעונה וצועק בקול יללה רבה וכן להיות ריע לבנות יענה הצועקות בקולות מכאיבות במקום מאכם במדברות לרעבונם : עורי שחר · וגם עורי שחר מעלי בסבת הקדחת להיות שחור קודר ועצמותי נתיבשו ונחרבו בסבת החורב והיובש מגמאון החום הפנימי : שחר · פעל עבר מן שחרחורת : חרה · עניינו חמום ויובש : ויהי לאבל · ויהי לאבל כנורי ונהפך שמחת המנגנים בכנור בביתי להיות לאבל וכן עוגבי היה היום לקול בוכים : ברית כרתי · ואנכי לא ידעתי מדוע קרוני אלה התלה כי מלבד מה שהייתי מרבה להיטיב לקשי יום ולעניים וליתומים ולאלמנות ועושי טובה עם רבים הלא מנעתי עצמי וגופי ועיני לעשות שום חטא כי ברית כרתי לעיני לזרזם ולמנעם מראות ומהביט שם רע שבעולם וכן מה אתבונן על בתולה להיות כמנע גם מהביט אליה כי עיקה ולבא סרסורי דעברה נינהו ומעולם לא התאויתי בהם תאוה כי יראתי את ה' בנפשי לשמור דרכי ויושר וראוי : ומה חלק ואחרי עשותי כל הטובות והחסדים האלה הנזכרים כי עד עיני שמרתי אותם מהביט ברע מהו החלק שנתן לי אלוה ממעל לגמילות חסדי שעשיתי ומהו נחלת שדי אשר נתן לי ממרומים אם הוא משגיח בפרטי' כאשר אמרתם והנה השהית אותי עד כלה : הלא

הרמב"ן

אם לא בכיתי לקשה יום · כאומר יבאו עלי כל אלה אם לא בכיתי לקשה ועגמה נפשי לאביון שראיתי בהיותי בשלותי כי הייתי מלפה לטוב בעשותי טובות והנה רע : אח הייתי להנים לשלא קול כהם לספוד ולקונן : ורע לבנות יענה · לעשות אבל כמותן וכן ענין הכתוב בכל מקום אעשה מספד כתנים ואבל כבנות יענה כי התנים ישאו תמיד קול משומם כקול הנהי ובנות יענה לא ישאו קולם ולא יצעקו כלל אף כי יכו אותם לא יצוחו אין בכל העופות כמותם בשתיקה והוא ענין האבל לשתוק ולדומם כמו שאמרו ז"ל אגרא דבי טמיא שתיקותא : ויהי לאבל כנורי ישתוק ולא ישירו בו בעבור היות קולו כקול שיר וזמירות והעוגב אשר לו קולות משתנים ויוכלו לעשות בו קול מר יעשו בו קול בכי ויללה : ברית כרתי לעיני · ומה אתבונן שלא אסתכל בנשים ושלא אתור אחר עיני : ומה אתבונן על בתולה · לראות אם היא יפת תואר ידעתי כי היה זה תבונה כי אם כסילות ורשע : ומה חלק אלוה ממעל · הייתי אומר בלבי מה אתבונן על בתולה ואהיה נואף ורשע כי מה חלק אלוה ממעל לתת היד לעול ולתת שכר נכרי וזר לא עלה במחשבה לפועלי האון על כן אמנע מן העברות מפני יראתו כי אמרתי שהוא יראה דרכי ויספור צעדי אם הייתי הולך עם אנשי שוא ומרמה : ועתה

עוסקיהם לאולשתם ואני הייתי ממלט אותם · ויתכן שאיוב היה שופט או היה גדול ודבריו נשמעים : כי אמלט · משמש לשנים : ברכת נראה לי פירושו לפי שדרך מי שאבדה אבדה שהוא מברך כל מר שאותה ברכה היתה באה עליו שהיה משיב אבדה לבעליה והוא דרך כלל למי שאבדה ממנו השגת חפצו שהיה אובד שהיה משתדל עמו עד שישיגנה · והאלמנה היא עצובת רוח כי אין לה בעל ישמחנה ולכי

אוהב משפט

ראותי כשהיו הנערי' רואים אותו יושב ברחוב העיר היו מתחבאי' ולא היו עוברים דרך שם שהיו' מוראו' מוטל עליה' והזקנים לא היו מתחבאי' אלא שהיו עומדי' ממקומ' מפני ולא היה להם רשות לישב עד שהייתי אומר להם שבו וזהו קמו עמדו: שרים השרים שרגילי' לדבר בפני תחלה כשהיו בפני היו עוצרים מליהם עד שאדבר תחלה או שאתן להם רשות וסוף הפסו' כפל : קול נגידי' היו נחבאים ועל כן לא היה קולם נשמע כאלו לשונם לחכם דבקה ובא על דרך ודעת שפתי ברור מללו כי מללו שב אל שפתי אף על פי שנזכר עמו דעת גם כאן נחבאו שב אל נגידים אף על פי שנזכר עמו קול : כי ולמה היה לי כל זה הכבוד לפי שהייתי [illegible] בעל מדות ומעשים מפוארים כי אזן ששמעה מעשי הית' מאשרת אותי ועין הרואה אותי מעיד' עלי בכל מקו' כי השמיע' ההיא היא אמת · או יהיה ותעידני כי יתפאר ויאמר אני ראיתי איוב שהכל היו מתאוים לראו' אותו במעלה ובכבוד : כי ולמה היו מאשרים אותו על שהייתי הולך בדרכי היושר · כמו שהעיד עליו הא-ל ית' ואמר שהיה תם וישר · ומדרכי היושר הוא לעזור העשוקים וכ"ש כשהם אומללים ואין להם כח להנצל מעושקיהם · העני והיתום רבו עושקיהם מי שיעזרהו לו אמר שאותה

רש״י

הלא איד לעול. לו ראוי ולא לי: ונכר. דוגמת אל תרא ביום אחיך ביום נכרו: וכל צעדי יספור. ורואה אם הלכתי עם שוא: ותחש. ותמהר. כמו אחישנה. כי גרחיש: מאום. הוא מום דבר שמן. ואלף זו כתובה ולא קריא במסורת הגדולה. והיא מגזרת לא תאסיפון. אף זו עשיתי הייתי ראוי לבא עלי קללה זו: אזרעה ואחר יאכל. וצאצאי ישרשו: ויעקרו השרשין: ועל פתח ריעי ארבתי לאשתו: יושב לי גמולי: תטחן לאחר אשתי. רבותינו פירשוהו לשון תשמיש כמו ויהי טוחן בבית האסורים: כי היא זימה. וירא הייתי אם עשיתי שהוא עון פלילי. עון שמשפט יסורין ראויין לבא על ידו: וכל תבואתי תשרש. האש הזאת לכן נמנעתי מעשות. כשהוא מדבר בלשון עיקור אומ׳ תשרש ובלשון שורש אומר תשרש. וכן ישורשו לשון עיקור. ישרשו לשון שרש: ומה

אבן עזרא

הלא איד לעול ונכר. כמו ביום נכרו ועניינו מן נכר והוא רע שלא הורגלו בו: ותחש. מן חושה: מאום. כמו מאומה: ישורשו. יכורת שרשם כמו ושרשך: תטחן. דמה המשכב לשני טוחנות: כו״ן אחרין במקום מ״ם כמו לקץ הימין קח לך חטין: פלילים. כמו ונתן בפלילים שיוקח הדין ממנו: תשרש. כמו שורשו: ויכוננו

רלבג

ונכר. איד זר ונכרי: ותחש. ותמהר: מאוס. כמו מום בלא אל״ף או יהיה כמו מאומה והרצון בזה אם דבק בכפי דבר מגזל וחמס: וצאצאי ישורשו. והצאצאים אשר לי בקרקעות יעקרו משורש או ירצה בזה והבנים אשר אני עתיד להוליד ימותו ויעקרו מן העולם והביאור הראשון יותר נכון: תטחן לאחר אשתי. הוא מענין טחינה ברחים: זמה. דבר כיעור: פלילי. נשפט בעצמו לחוזק העון: תשרש. תעקר:

מקרא

ה
הֲלֹא־אֵיד לְעַוָּל וְנֶכֶר לְפֹעֲלֵי אָוֶן: הֲלֹא־הוּא יִרְאֶה דְרָכָי וְכָל־צְעָדַי יִסְפּוֹר: אִם־הָלַכְתִּי עִם־שָׁוְא וַתַּחַשׁ עַל־מִרְמָה רַגְלִי: יִשְׁקְלֵנִי בְמֹאזְנֵי־צֶדֶק וְיֵדַע אֱלוֹהַּ תֻּמָּתִי: אִם תִּטֶּה אַשֻּׁרִי מִנִּי הַדָּרֶךְ וְאַחַר עֵינַי הָלַךְ לִבִּי וּבְכַפַּי דָּבַק מְאוּם: אֶזְרְעָה וְאַחֵר יֹאכֵל וְצֶאֱצָאַי יְשֹׁרָשׁוּ: אִם־נִפְתָּה לִבִּי עַל־אִשָּׁה וְעַל־פֶּתַח רֵעִי אָרָבְתִּי: תִּטְחַן לְאַחֵר אִשְׁתִּי וְעָלֶיהָ יִכְרְעוּן אֲחֵרִין: כִּי־הוּא זִמָּה וְהִיא עָוֺן פְּלִילִים: כִּי אֵשׁ הִיא עַד־אֲבַדּוֹן תֹּאכֵל וּבְכָל־תְּבוּאָתִי תְשָׁרֵשׁ: אִם־אֶמְאַס מִשְׁפַּט עַבְדִּי וַאֲמָתִי בְּרִבָם עִמָּדִי: ומה

תרגום

הֲלָא צַעֲרָא לְזֵידוֹנָא וּתְבִרָא לְעָבְדֵי שְׁקָר: הֲלָא הוּא יְחֲמֵי אוֹרְחָתִי וְכָל פְּסִיעוֹתַי יִמְנֵה: אִין הַלִּיכִית עִם שִׁקְרָא וּזְרִיזַת עַל נְבִילוּת רִיגְלַיי: יִתְקְלִינַנִי בְּמַשְׁחַתָּא דְצִדְקָא וְיִדַּע אֱלָהָא שְׁלִימוּתִי: אִין תַּצְלֵי אִסְתְּווֹרִי מִן אוֹרְחָא וּבָתַר עֵינַיי הַלִּיךְ לִבִּי וּבִידַי אַדְבִּיק מִדַּעַם חִבּוּלָא: אִיזְרַע וְחוֹרַן יֵיכוּל וְלִיבְלִיבַיי נְצִיי יִתַּלְשׁוּן: אִין אִישְׁתַּרְגַּג לְבָבִי עַל אִיתַּת גְּבַר וְעַל תְּרַע חַבְרִי כְּמָנִית: תְּשַׁמֵּשׁ עִם חוֹרַן אִנְתְּתִי וַעֲלָהּ יְחַמְטוּן חוֹרָנִין: אֲרוּם הִיא זְנוּ וְהוּא סוּרְחַן פְּרִישׁ: אֲרוּם אִישָׁא הִיא עַד אֲבַדָּנָא תִּגְמִיר וּבְכָל אִינְבֵי תְּלָשָׁא: אִין רְחִיקִית דִּין עַבְדִּי וְאַמְהָתִי כַּד אִית לְהוֹן תִּגְרָא בַּהֲדִי: ומה

מסרה

רגלי ו׳ וסימ׳ כי אמרתי פן ישמחו לי. אם אמרתי מטה רגלי. רגלי עמדה במישור. כי דלצת נפשי ממות. באשורו אחזה רגלי. אם הלכתי עם שוא. וכו׳ לרגלי וסימ׳ ויברך יי׳ אותך לרגלי. נר לרגלי דבריך: יאכל י״ג וסימ׳ נמסר בסדר אמר: ועליה ג׳ וסי׳ ועליה למרום שובה ועליה כהנת הסים. ועליה יכרעון אחרין: הוא זמה והיא עון חד מן ג׳ דכתיב הוא וקרי׳ היא וחילופי׳ ה׳ כתיב היא וקרי׳ הוא וסימ׳ נמסר בתלים סי׳ ע״ג: בריבם ל׳ וחסר והוא חד מן ו׳ חסר בלישן ריב וסימ׳ נמסר בסדר משפטים ובתלים בא״ב רבתי אות ר׳:

מ״ע כפורנו

הלא איד לעול. הלא היה ראוי שיהיה האיד והיסורין לבני עולה בעיון. ונכר לפועלי און. והתנכרות מדת רחמים הנהפכת למדת הדין ראוי שיהיה לפועלי און במעשיו׳ שמאבדים את עולמו וטיב סדריו: הלא הוא יראה דרכי. בעיון. וכל צעדי יספו׳ במעש׳. ישקלני. וידע האלוק תומתי. וידע אם הטה אשורי מני הדרך. מדרך האמת בעיון. ואחר עיני הלך לבי. וידע ג״כ אם לבי הלך אחר עיני בהרהורי עברה ובכפי לא דבק מאום׳ וידע ג״כ אם בכפי לא דבק שום דבר של גזל באופן שהיה ראוי לזה. שאזרעה ואחר יאכל: אם נפתה לבי על אשה. בהרהורי עברה ועל פתח רעי. לזנות: עד שבשביל הרהורי עברה הטיב לאח׳ אשתי ובשביל הזמה עליה יכרעון אחרין. כי הי׳ זמה יהנה כשמרתי מזה כי היא זמה שנואה לפני האל ית׳. והיא עון פלילים. ראוי למיתת ב״ד כי אם היא עד אבדון תאכל. וכאשר ימלט המוטא מיד ב״ד. הזמה היא חטא אוכל עד אבדון הנפש בעולם הבא. ובכל תבואתי תשרש בעולם הזה: אם אמאס משפט עבדי ואמתי ומה אעשה כי יקום אל. באופן שלא אדע מה לעשות כי יקום אל לדין. וכי יפקוד. על מעשי. מה אשיבנו. כי אמנם אם הייתי עושה זה לא הייתי יודע מה להשיב: הלא

[illegible]

אוהב משפט

ואני הייתי מרכין לבה בדברי כחומים ובהוצאת דינה לאור. ורז״ל דרשו ברכת אובד עלי תבא שהיה גוזל שדי יתומים ומשביחה ומחזירה להם:

[illegible]

אבן יחייא

מה שיהיה ההפך לעול ופועלי און כי יהיה להם איד בעולם הזה ונכר והתנכרות בעולם הבא כי יתנכרו אתו להחיתו בנגעי גהינם. וא״כ הוא למה מגאוני הרעות האלה כי אם האמת הוא כדברי ריעי שמשגיח באישי האדם הלא הוא ית׳ יראה דרכי וכל צעדי יספור. אם הלכתי עם שוא והוא חטא בדבור לדבר כזב ודברי שוא ואם תחש ומהר רגלי על מרמה שהוא חטא במעשה ברמאת לזולתו. וישקלני במאזני צדק וידע אלוה תומתי כי לא חטאתי במחשבה. ואשא אל שמים ידי כי אם נטה אשורי והבטת עיני מן אשורכו ולא קרוב מן הדרך הישר כי העין שלי לא היה רואה ומנין רק בדברים המותרים. מה שלכן אחר עיני הלך לבי כי העין רואה והלב חומד וכשהעין רואה הדברים המותרים ולא זולתם הנה מההכרח הלב יחמוד המותרי׳ ולא זולתם. ואחר שהלב חומד כלי המעשה גומרי׳ וע״כ בכפי לא דבק מאומה מן האסר׳ ומן הגזל כי העין לא היה רוא׳ בהון זולתי אלי. והלב לא היה חומד וכלי המעשה לא היו לוקחי׳ אותו. אחלי אל אל שאם ככה עשיתי שאזרע׳ בשדותי ואחר יאכל וזולת אוכלו הזרע הנזר׳ ופירות האילן. עוד צאצאי ועפני האילנות ההם ישורשו ויעקרו באופן כי לא יתנו עוד מעולם פרי. ואם נפת׳ לבי על אשה בעולת בעל ועל פתח ריעי בעלה ארבתי כדי לבעול אותה אחלי כי תטחן לאיש אחר אשתי ועליה יכרעון אחרים. ונוה המשגל לטחינה יען כי כאשר הטחינה יעשה בפגישת השתי אבני בית הטחינה האחת על חברתה. ככה המשגל יעשה בפגישת האיש עם אשתו האחד על חבירו. כי לבעול אשת איש זמה והוא עון פלילי שראוי שישפט החוטא במשפטים ופלילים שוכים עליו לרוב גודל החטא: כי העונש מהחטא הלז הוא לישרף באש אשר תאכל לעד ולעולם באבדון והגהינם אחר המות. ובעולם הזה החטא ההוא היה משרש ועיקר כל תבואתי כי לא הייתי מצליח בכל דרכי לעונשו: ולא הייתי מואס משפט האנשים השפלים עבדי ואמתי לשפלותם כשהיו מביאי׳ ריבם לפני ועמדי ולא הייתי נושא פנים לגדול אשר היה מריב עמהם: וזה

תורת חסד יראת שדי

כי הלא איד לעול והוא המשאה שאין לך עול גדול מזה שלא ישיב את הפקדון שהפקד אתו אפי׳ כמו שנתנוה לו ויתנכר. האל ית׳ לפועלי און שכמעט יאמר עליהם שאינם חלק אלוה ממעל: והה״ר דוד קמחי ז״ל כתב ונכר כלו׳ רע שלא היה כמוהו כענין נכריה עבודתו ע״כ: והלא הוא ירא׳ יר׳ כי כל צעדי יספור אם הלכתי עם שוא כי אפי׳ ענין הליכתי היה לענין מועיל לנפשי. ואם תחש על מרמה רגלי והוא ית׳ ישקלני במאזני צדק כלומר ישים בכף האחת צדקת האיש הצדיק שימצא בעולם וישים בכף האחרת צדקתי ויהיו שתיהן שוות בכמות וידע האלוה ית׳ מציאו׳ איכות תומתי איך היא עודפת על של חברי וכו׳ אם תטה אשורי מני דרך החיים והוא דרכה של תורה ואחר עיני הלך לבי רק עיני הלך אחרי לבי ובכפי דבק מום ויר׳ לומר הדבר בעצמו שאמר הכתוב יד ליד לא ינקה רע שארז״ל שהוא המרלה מעות מידו לידו וכו׳. אזרעה וכו׳ ואם נפתה לבי על אשה וכו׳ תטחן וכו׳ כי היא זמה וכו׳ כי אש היא וכו׳ כאומר אם יהלך איש על הגחלים וכו׳ ובכל תבואתי תשרש אם אמאס משפט עבדי ואמתי לצאת לחפשי אחרי שש שנים וכו׳. ושפי עקר כוכתי בביאור המענה יר׳ לומר כי אפי׳ משפט עבדו שהיה כשוי עם אמתו לא היה מואס אז כאשר היו עמו בעת ההיא כשהיו מריבים זה עם זה רק שהיה משים שלו׳ ביניהם ולא שיתקוטטו ויגרשנה ויקחנה הוא וכו׳ כי מה אעשה כי יקים אל בדין וכי יפקיד בכל יום ע״ד או על כן אפקוד וכו׳ כי הלא בבטן עושני עשאו לרעי א״זה שיהי׳ ואפי׳ עבדי זה וכו׳. אם

הרמב״ן

ועתה. יתפלל שישקול אותו במאזני צדק וידע תומתו: אם תטה אשורי. יקלל עצמו אם נטתה אשורו מני הדרך הנזכר והוא התום: יזרע ואחר יאכל. זרעו לעולם והכוון שאיננה דרך קללה רק מחשבו יפרש שאם תטה אשורו מן הדרך ראוי הוא שיזרע ואחר יאכל וכן אם אמאס משפט עבדי ואמתי אמרתי בלבי ומה אעשה כי יקום אל: תטחן לאחר אשתו תעשה זמה בבית אחר לטחון לו כדרך בכור השפחה אשר אחר הרחים: ועליה יכרעון אחרין שינהגו בה עוד מנהג הפקר כאשר יעשו בשפחות והתרגו׳ אמר תשמש עם חורין הכתתי וכן ויהי טוחן בבית האסורי׳ אין טחינה לדעת רבותי׳ ז״ל אלא לשון עבירה ואיפשר כי מפני שבטחינה תרכב על הרחים התחתונה ויתנועע הרכב יתפוש לשון הקדש כנוי זה למשכב ומורגל הוא בלשונם ז״ל שופן וחיכו פולט: אם

ר׳ אברהם פריצ״ל

הלא איד הלא האיד והשברון שהגיע אלי מאבדון הקניינים היה ראוי לאיש העול והחומס ולא לאיש כמוני וגם כן שיגיע צער ונכר מחלהים נכרים כאלה כמו שהגיע אלי ראויים הם לפועלי און ולא לי כי לא נמצא עולתה בי: איד. לשון שבר: ונכר. ענינו שברון נכרי וצער הנכרי מן נכרי׳ עבודתו: הלא הוא. הלא הוא השם היכול לראות דרכי בכל מה שהלכתי וכל צעדי יספר וימנה אותם איך המה ומה שעשיתי שלא הייתי ראוי לפורענות כזה: אם הלכתי. אם הלכתי בדרכי השוא והשקר בדבור ואם חשתי ללכת במהרה ברגלי לעשות מרמה במעשיות: ותחש. ענין מהירות מהרה חושה: ישקלני במאזני ואם ישקלני ה׳ במאזני צדק בודאי ידע תומתי ותום לבבי ובור כפי: אם תטה. ואם ישקלני השם במאזני הבחינה ידע אם תטה אשורי ומבע לבבי בדעות הבלתי כאותות ואם אחר עיני בחמדה הלך לבי מעולם לחמוד ממון או נשים מן הזולת וגם כן אם בכפי דבק מאומ׳ או דבר שלא יהיה שלי והנה זכר בזה הפסוק מכל מה שהיה נשמר אם מהמחשבות הרעות ואם ממראית העין ואם מגזל הידי׳ או ובכפי דבק מאום רוצה

[illegible]

רש״י

ומה אעשה ונו׳ · זאת נתתי אל לבי · וכי יפקד את דרכי מה אשיבנו · ויכוננו ברחם · אני בבטן אמי והוא בבטן אמו · הכיננו יוצר אחד : אכלה · שלא מלאתי תאותה שהוא כליון עינים · המתאוה ואינו מגיע זהו כליון עינים : כי מנעורי גדלני · הכשרון הזה · כאב המגדלני והמלמדני כן למדני יושר לבי מנעוריו · ומבטן אמי אנחנה · למידה זו : שכמה הוא רחב הכתף · מקנה · הוא עצם העליון · העגול כקנה · ועל שהוא עגול כקנה קורא אותו כן : כי פחד אלי · פחד היה בעיני אידו שהוא מביא על הרשעים · לכן חדלתי מעשות : ומשאתו · ומכובדו : כסלי · כמו אשר יקוט כסלו · תקותי ומחשבתי · ועל שכליות על הכסלים הם · והכליות יועצות נקרא המחשבה כסל : ולכתם · קבוצת זהב וחוצרות : אמרתי מבטחי · להתחזק בהם על העניים : אם אשמח כי רב חילי · לא הייתי נוהג שמחה בפני העניים בעשרי שלא להקניטם : אם

ומה אעביד כד יקום אלהא ואמה אעשה כי־יקום אל וכי־
ארום יסער מה אתיבינה: הלא בכריסא יפקד מה אשיבנו: הלא־בבטן עשני טו
עבדני מן דעבדיה ואתקין יתנא עשהו ויכננו ברחם אחד: אם־אמנע
כמעיא חד: אין אתמנע מן שלמא מחפץ דלים ועיני אלמנה אכלה:
צבאות מסכינא ועיני ארמלתא ואכל פתי לבדי ולא־אכל יתום
אשיצי: ואכלית טולמי בלחודי ממנה: כי מנעורי גדלני כאב
ולא אכיל יתם מינה: מטול ומבטן אמי אנחנה: אם־אראה
דמטליותי אסגיעני היך כאבא אובד מבלי לבוש ואין כסות לאביון:
ומכריסא דאמי דברני בניחותא: אם־לא ברכוני חלצו ומגז כבשי כ
אין אחמי ערטילי מדלית כסותא יתחמם: אם־הניפותי על־יתום ידי
ולית חופאה לחשיכא: אין לא כי־אראה בשער עזרתי: כתפי
בריכו יתי חרצוי ומגיזתא דאימרי משכמה תפול ואזרעי מקנה תשבר:
ישתחן: אין ארימית על ייתם ידי כי פחד אלי איד אל ומשאתו לא
ארום אחמי בתרעא סיועי: כתפימן אוכל: אם־שמתי זהב כסלי ולכתם
שיכמה תפול ואדרעי מן קנת תתבר: אמרתי מבטחי: אם־אשמח כי־רב כה
ארום דחל לותי תבר אלהא ומן חילי וכי־כביר מצאה ידי:
מסייפיה לא אסובר: אין שויתי על אם
דהב סיכויי ולפיטלין אמרית רוחצני: אין אחדי ארום סגא עתרי וארום בסוגעא
אשכחית ידי: אין

רלבג

ויכוננו ברחם אחד · ר״ל שפועל אחד כונן אותנו ברחם אשר נולדנו בו : ועיני אלמנה אכלה · שאמנע ממנה משאלות לבה : גדלני · גדל עמי : ומשאתו · ומרוממותו : כסלי · מבטחי : ולכתם · ולזהב : אור

מסרה

עשהו ג׳ וסימ׳ ויטש אלוה עשהו וינבל · עשהו פסל ויסגר · הלא בבטן עשני עשהו: אכלה ג׳ וסי׳ אני טרם אכלה לדבר · חצי אכלה בם · ועיני אלמנה אכלה: אנחנה ל׳ כי מנעורי גדלני כאב · והוא חד מן מלין דמשמשין נה בסוף וסימ׳ נמסר במס׳ רבת׳ במערכת אות הנ״ן בס״ד : משכמה ל׳ מפיק ה״א שכמי משכמה תפל והוא חד מן י״ח מלין לא מפקין ה״א בסוף תיבותא ומטעין וסימ׳ נמסר במסרא רבתא במערכת אות הה״א בס״ד : ומשאתו ל׳ כי פחד אלי אד והוא חד מן מלין יחידאין דמשמשין ומ׳ ברייש׳ וסי׳ נמסר במסרה רבתא במערכ׳ אות המ״ם בס״ד :

אבן עזרא

ויכוננו ברחם · אל אחד : ועיני אלמנה אכלה · שגזלתיה ויכלו עיניה להוחו שגזלתי : מנעורי גדלני כאב · גדל היתום עמי · והנכנה שב אל האלמנה ויש אומרים כי מנעורי גדל עמי היתום ומבטן אמי אנחנה לדקתי והראשון יותר נכון בעבור שהוא דבק עם הפסוקי׳ למעלה ולמטה : כסלי · משעני כמו כי ה׳ יהיה בכסלך : אם

מ״ע ספורנו

הלא בבטן עשני עושהו · הלא ידעתי כי כלנו מעשי ידיו : אם אמנע מחפץ דלים · באופן שיפוב שום דבר נכל׳ עתי: ועיני אלמנה · אלמנה המבקשת עזר ממני אכלה בתוחל׳ ממושכה : ואוכל פתי לבדי · האמנם פניתי לעסקי בלבד · ולא אכל יתום ממנה · ולא השתדלתי בעסקי היתום: כי מנעורי גדלני כאב · אבל עשיתי הפך זה שהיתו׳ גדל עמי מנעורי כאלו הייתי אביו ומבטן אמי אנחנה · ומבטן אמי היה טבעי שאנחנה ואדריך את האלמנה המבקשת עזרתי : אם אראה אובד מבלי לבוש · האמנם ראיתי אובד מעוני מבלי לבוש כלל · ואין כסות לאביון · או שהי׳ לבוש שלא לפי כבודו כפי מה שאבד ממנו: אם לא ברכוני · האמנם לא עזרתים בממוני: כי אראה בשער עזרתי · גם שהייתי רואה עזרתי בשער השופטים שלא יענישוני · אם · מעולם · הניפותי על יתום ידי · יהי רצון שכתפי משכמה תפול · כי האמנם ידעתי שלא קרב לי זה מעולם : כי פחד אלי איד אל · כי לעולם היתה יראת ה׳ על פני · ומשאתו לא אוכל · ולא הייתי יכול לעשות כזאת מיראת רב גדלו אשר היתה תמיד לנגד עיני: אם אשמח כי רב חילי · באופן שאבטח בעשרי · וכי כביר מצאה ידי · שאשים את העושר להשתדלותי : אם

אוהב משפט

מאמינים מרוב אימתי אשר היתה בלבם ולא הייתי נופל מכבודי ואור פני בעיניהם מפני אותו שחוק כדרך השוחק עם חביריו שאין אימתו מוטלת עליה׳ אבל היתה יראתי על פניהם כאלו לא שחקתי עמה׳ · ויפילון לשון חסרון כמו לא נופל אנכי מכם · אור הפנים הוא הכבוד וההדור : אבחר י״מ אבחר דרכם שהייתי יושב במקו׳ המובחר והמעול׳ מדרכי׳ ומושבם וי״מ כל דרכיה׳ הייתי בוחר להם כי לא היו הולכים בשום מקום אלא בעצתי · ובדרך אשר בחרתי להם · ואשב ראש עליהם ואשכון ביניהם במעלה וכבוד כמו המלך בגדודו · הרואים אותו ומכבדים אותו והיו דוממים לד[illegible]

תורת חסד · יראת שדי

אם אמנע מחפץ דלים אגב גררא שרכב בענין הנז׳ אמר ג״כ ענינים אלו וכוונתו באומר אם אמנע מחפץ דלים לומר שאפי׳ סוס לרכוב עליו היה נותן וכו׳ · ואם עיני אלמנה אכלה ואוכל פתי לבדי ולא אבל בכה היתום ממנה אשר אין ספק שתכלינה עיניה אם יבכו זה הי׳ עומד כנגד וכו׳ כי מנעורי גדלני מי שגדלני כאילו היה אבי וכן אעשה גם אני ומבטן אמי אנחנה למדה זו וכן פי׳ המפ׳ ז״ל · ואולי כי לזה אמר למעלה איוב שמו והוא לומר כי יתום היה ולא נודע שם אביו וכו׳ : אם הניפותי וגו׳ יר׳ לומר כי כשהיה רואה בשער עזרתו אז היה נזהר הרבה מאד שלא להניף על יתום ידו שמא העומדים שם יחשבו שכוונתו היא להרים יד עליו להכותו ובכן יכוהו הם בידיהם כחושבם שהיו עושים בזה את רצוני וכו׳ כי אם כן הייתי עושה כתפי וכו׳ כי פחד אלי איד אל ומה גם כי משאתו ורוממותו לא אוכל להיותי בלתי עושה רצונו כי לדבר זה לבד הייתי עושה רצונו גם אילו לא הייתי מפחד ממנו וכו׳ וכמו שהיה א״א עובדו מאל רוממותו וכו׳ וכן אם שמתי זהב כסלי וכו׳ אם אשמח כי רב חילי מאד מה שכביר מצאה ידי לעשו׳ ברצוני שלא כרצונו ית׳ וכן אם אראה אור כי יהל ולא הייתי רואה ג״כ ביום רעה וכן אם פדבר שהיה נסתר מן העין היה מתפתה לבי מן היצ״הר ותשק ידי לפי כלומר שלא הכרזתי על אותה האבידה וכו׳ וכי גם הוא עון פלילי כי כחשתי לאל ממעל הרואה כל דבר · ופפי׳

אבן יחייא

[illegible]

ר׳ אברהם פריצול

ומה אעשה · שאם היה אמת שפעלתי און הלא פחדתי ממשפטו ודינו לעולם הבא כי מה אעשה בקום האל למשפט אהי על דעותי · וכי יפקוד מעשי מה אשיבנו ומה הייתי יכול להשיב אליו ואפשר שרמז בזה שני ענינים גדולים · א׳ אחד מהם בהברח אם הגמול והעונש לנפשו׳ אחר המות או שרמז ליום הדין : הלא בבטן אמי שעשאני הוא יתברך עשהו גם כן בבטן ההוא ואני בו · וכן הוא הדין לכל הנבראי׳ אשר כונן אותנו שלנו ברחם אחד ובאופן אחד הדרך היציר׳ וההויה ההשפעת מאתו ואיננו כופר בו ח״ו גם כי מן הראוי היה שאין לפתוכח אתו ובמה שימשך מהשפעתו ומ״מ אב דוק תמיד במעש׳ ואומר מה עשותי כי בלתי פללה : אם אמנע · האם מנעתי מעולם דלים מחפצם אשר בקשו ממני משאת מאומה וגם כן האם אכליתי ועשיתי עיני אלמנה לבלתי תת אליה בקשתה ממני ואם שזכר עומד במקום שנים ובמקום שלישי לפסוק [illegible] לפסוק הבא : ואוכל פתי · וכן אם מעולם אכלתי פתי לבד שלא לכל יתום ממנה : כי מנעורי · אבל מנעורי כהגבתי המנהג הזה עם היתום שזכר למעלה להיות גדל אתי כאלו הייתי לו לאב וכן ומבטן אמי הייתי רחמן להנחות האלמנה שזכר ולהדריכה אל הנאות לרחם עליה ולהצילה מכל מזיק: גדלני · היה גדל עמי או כי מנעורי גדלני כאב ר״ל פי׳ מנעורי גדלני הטבע וההנהגה שלי להיות כאב ליתומים : אם

הרמ״בן

אם אמנע מחפץ דלים · ואוכל פתי לבדי מה אעשה כי יקום אל : כי מנעורי · גדל עמי היתום : ומבטן אמי אנחנה לאלמנה הנזכרת והנה ביאור אל הטוב הנזכר יאמר כי מנעורי גדלני זה כאב ומבטן אמי אנחנה המדה המוכרת לרחם הערה והאמת והענוים והאביונים : אם אראה אובד מבלי לבוש · אם לא ברכוני חלציו גם כן יקשרו עם הפסוקים אשר למעלה : אם הניפותי על יתום ידי · יקשר עם הפסוק הבא אחריו שאם הנף על יתום ידו היה [illegible] שתפול שתפוש פחד מאיד האל שהוא גדול ולא יוכל שאתו : אם אשמח כי רב חילי · אם

[illegible]

רשי

אם אראה אור כי יהל · חמה בתקופת גבורתה וחילה · וירח יקר הולך · מגיה והולך · כמו אור יקרות · כיקר כרים : ויפת בסתר לבי · לשמש ולירח לאמר אלוהות הם · כשאר אומות הנדחים ועומדים לכל צבא השמים · ולא נתתי לחטוא חכי להקניט שונאי ולתובעו ממון שאין לי עליו כדי להשביעו ולשאול באלה נפשו של שונאי · לא נשבע מתוך שנאה שהיו שונאים אותי על שהייתי מטריחים בהכנסת אורחים · לאורח · לא היו דלתות ביתי פנימיים ותוקפין בית שער מבחוץ · או מסובין בקרני זוית להסבית את האורחים מלבוא · אלא פתוחים לאם דרך לבא כל הבא · בחובי · במחבואי : כי אערוץ · מתחילה הייתי מכניע המון רבה של רשעים · ועתה אף בין כשדים זה העם לא היה: יחיתני · מיראני : הן

אם־אֶרְאֶה אוֹר כִּי יָהֵל וְיָרֵחַ יָקָר הֹלֵךְ׃ ב׳בתרי ליש׳ וַיִּפְתְּ בַּסֵּתֶר לִבִּי וַתִּשַּׁק יָדִי לְפִי׃ גַּם־הוּא עָוֺן פְּלִילִי כִּי־כִחַשְׁתִּי לָאֵל מִמָּעַל׃ אִם־אֶשְׂמַח בְּפִיד מְשַׂנְאִי וְהִתְעֹרַרְתִּי כִּי־מְצָאוֹ רָע׃ וְלֹא־נָתַתִּי לַחֲטֹא חִכִּי לִשְׁאֹל בְּאָלָה נַפְשׁוֹ׃ אִם־לֹא אָמְרוּ מְתֵי אָהֳלִי מִי־יִתֵּן מִבְּשָׂרוֹ לֹא נִשְׂבָּע׃ בַּחוּץ לֹא־יָלִין גֵּר דְּלָתַי לָאֹרַח אֶפְתָּח׃ אִם־כִּסִּיתִי כְאָדָם פְּשָׁעָי לִטְמוֹן בְּחֻבִּי עֲוֺנִי׃ כִּי אֶעֱרוֹץ הָמוֹן רַבָּה וּבוּז־מִשְׁפָּחוֹת יְחִתֵּנִי וָאֶדֹּם לֹא־אֵצֵא פָתַח׃ מי

אִין אֶחְמֵי אִסְתַּהַר אֲרוּם יְנַהַר וְסִהֲרָא זִיוָתָן מְהַלֵּךְ׃ וְשַׁרְגַּג בְּטוֹמְרָא לִבִּי וּנְשָׁקַת יְדַי לְפוּמִי׃ לְחוֹד הוּא סוֹרְחָן פְּרִישׁ אֲרוּם כַּדִּיבִית אֱלָהָא מִלְּעֵילָא׃ אִין אַחֲדֵי בְּצַעֲרָא דְסַנְאַי וְיַבְּבִית אֲרוּם אַרְעֵיהּ בִּישׁ׃ וְלָא שַׁבְקִית לְמֵיחֲטֵי מוֹרִיגִי לְמִשְׁאַל בְּמוֹמָתָא נַפְשֵׁיהּ׃ אִין לָא אֲמָרוּ אֱנָשֵׁי מִשְׁכְּנִי מַן יְגוּזַר מִבִּסְרֵיהּ לָא נִסְבַּע׃ בְּשׁוּקָא לָא יְבִית גִּיוֹרָא דְשֵׁיי לְאַכְסַנְיָא פְּתַחִית׃ אִין חֲפֵית כְּאָדָם קַדְמוֹי מַרְדוֹי לְמִיטְמַע בְּעִטְפֵי כוּרְחָנִי׃ אֲרוּם אִתְגַּבַּר רִיכְפַּת גְּיוֹוְתַנְיָא וּבְסִיר גְּנִיסָתָא יִתְבְּרִינַנִי וְשִׁתְקִית לָא אֶפּוֹק מִעַלְנָא׃ מן

רלבג

אור כי יהל · שמש כי יאיר וכמוהו נר ואור חשך בעריפיה: ויפת · מענין פיתוי והסתה : כפיד · כאיד : והתעוררתי · ושמחתי והרצון האם נתעוררתי להתנועע תנועת הגיל והשמחה: באלה · בקללה : מתי אהלי · אנשי אהלי : לארח · לדרך כדי שאראה האורחים בבואם ואאספם הביתה : בחבי · בסתרי: אערוץ המון רבה · הייתי יכול לשמור המון רבה מהתגשי׳ : ובוז משפחות יחיתני · האיש הנבזה שבמשפחו׳ יכניעני ויבזני או ירצה בזה האיש שהוא מהמשפחות היותר נבזות : תוי

מסרה

יהל ב׳ בתרי ליש׳ א׳ פתח וא׳ קמץ וסימ׳ לא יהל שם ערבי · אם אראה אור כי יהל · בתרא קמץ: ולא ד׳ ר״פ בסיפ׳ וסימ׳ ולא נתתי לחטא חכי · ולא אמר איה אלוה עשי · ולא ערך אלי מלין : ולא נמצא נשים יפות : בחוץ ב׳ ר״פ וסימ׳ בחוץ תעמוד והאיש · בחוץ לא ילין גר : כאדם ג׳ וסי׳ נמסר כהושע סימ׳ ו׳ : אערוץ ג׳ מ״ל בליש׳ וסימ׳ בסיפ׳ סוף סי׳ י״נ :

מ״ע ספורנו

אם אראה אור · האמנ׳ פניתי אל האור והוא השמש · כי יהל · שהוא מאיר הירח ובזה ירח יקר הולך בכבוד אור השמש עליו : ויפת בסתר לבי · ובזה נפתה לבי להבוא׳ טיעם׳ זה השמ׳ בבחירתו׳ לא בגזרת האל ית׳ ותשק ידי לפי · ושמתי ידי על פה שלא לגלות בפי זה הדעת הנפסד : גם הוא עון פלילי · חלילה לי מכל זה כי ידעתי שהוא עון פלילי ראוי למיתת בית דין כי כחשתי לאל ממעל · אם הייתי חושב שיש היזק במלא ולא פועל בגלגיו׳ בבחירתו · אם אשמח · האמנם שמחתי באבדן שונאי · והתעוררתי להוסיף רע אע״פ שהיו שונאי חנם שלא הרעותי לו : ולא נתתי לחטוא חכי · אפי׳ לקללו : אם לא יאמרו מתי אהלי · אף על פי שבני אד׳ ביתי יושכלי׳ אותו ומסיתים אותי

אבן עזרא

אם אראה אור · הוא השמש : וירח יקר · במלוי החדש : ויפת בסתר · כמו פן יפתה לבבכם: ותשק ידי לפי · מין ממיני ע״א כי רובי הקדמונים טרם בא הנביאים היו עובדי׳ שני המאורות על כן אמר גם הוא עון פלילי כי כחשתי לאל ממעל והעניין שהוא למעלה מהמאורות : והתעוררתי · לשמוח : לשאול באלה נפשו · לקלל אותו: מי יתן מבשרו לא נשבע · בעבור שלא היה גר לן בחוץ כי אם באהלי : אם כסיתי כאדם פשעי · כדרך בני אדם לכסות פשעם מבני אדם : בחבי · כמו מבי כמעט רגע : כי אערוץ · אפחד : ובוז משפחות יחיתני · והנבזה במשפחות יחתני ויפחידני כי יחתני כמו חתת אלהים : הן

אבן יחייא

אם אראה בנקר אור כי יהל כשהירח היקר מהלילה הולך לו · ולבי וילדי הרע בסתר מפתה אותי בשתיו שלא אקום להתפלל אל אל מפני הקור · ובקיץ מפני קוצר הלילות שלא השלמתי שינתי כי עיקר התפלה היא בשחר באשמורת הבקר מה שלכן יהיה כאלו ידי נשק לפי ושתיה כי לא התפללתי כי זה גם הוא עון פלילי כי בזה כחשתי לאל ממעל במופי מלהתפלל לפניו ולהתחנן לו על גופי ובנפשי · אם אשמח כפיד ומכשול משנאי והתעוררתי משמחה וגיל כי מצאו רע · ולא נתתי ולא הניחתי מעולם חיכי לחטוא בשאול מה׳ שישלח אלה בנפש משנאי · כי עם כל השנאה אשר שנאני לא אקללהו עם היות שמתי ואנשי אהלי האוהבים לי היו אומרים מי יתן לנו לאכול מבשרו מהשונא של הגביר איוב כי לא נשבע מלאוכלה כל כך היא השנאה ששונאים אותו לרשעתו כי הוא שונא אלי על לא חמס בכפי כי דרכי היא לאהוב הבריות ולקרבן · ומעולם בחוץ לא ילין גר כי אני הייתי מאספו הביתה ודלתי היו פתוחים לאורח הגדול שבעיר מקום העברת החיצוני · אם כסיתי פשעי וטמנתי עוני בחובי וסתרי כאדם הראשון שרצה להסתיר עונו אבל הייתי מודה ועוזב · ואף כי היה לי כח לערוץ ולשבור המון רבה · בוז משפחות יחיתני בתוכחתו והייתי מקבל בסבר פנים יפות התוכחות מנוכו עם כל כחי וכזיזונו · ואדום והייתי שותק ולא אצא פתח מבושה כי הייתי בוש פנים ולא עז פנים : מי

תורת חסד

יראת שדי

הרמ״בן

ר׳ אברהם פריצול

אוהב משפט

מקראות

מִי יִתֶּן־לִי ׀ שֹׁמֵעַ לִי הֶן־תָּוִי שַׁדַּי יַעֲנֵנִי וְסֵפֶר כָּתַב אִישׁ רִיבִי׃ לה
אִם־לֹא עַל־שִׁכְמִי אֶשָּׂאֶנּוּ אֶעֶנְדֶנּוּ עֲטָרוֹת לִי׃
מִסְפַּר צְעָדַי אַגִּידֶנּוּ כְּמוֹ־נָגִיד אֲקָרְבֶנּוּ׃
אִם־עָלַי אַדְמָתִי תִזְעָק וְיַחַד תְּלָמֶיהָ יִבְכָּיוּן׃
אִם־כֹּחָהּ אָכַלְתִּי בְלִי־כָסֶף וְנֶפֶשׁ בְּעָלֶיהָ הִפָּחְתִּי׃
תַּחַת חִטָּה ׀ יֵצֵא חוֹחַ וְתַחַת־שְׂעֹרָה בָאְשָׁה תַּמּוּ דִּבְרֵי אִיּוֹב׃ מ

וַיִּשְׁבְּתוּ

תרגום

מַן יִגְזוֹר עֲלַי דִּיקַבֵּל מִינִי הָא רִיגוּגִי שַׁדַּי עֲנֵי יָתִי וּפִיקְטָא דִּכְתַב אֱנָשׁ תִּיגְרִי׃
אִין לָא עַל כַּתְפִּי אֱסוֹבְרִינֵיהּ אֲכַרְבְּנֵיהּ כְּלִילָן לִי׃
מִנְיַן פְּסִיעוֹתַי אֲחַוֵּינֵיהּ דִּיכְמַת אַרְכוֹנָא אֲקָרְבִינֵיהּ׃
אִין עֲלַי אַרְעִי תִּקְבוֹל וְכַחְדָא תְּלָמַיְיהָא בַּכְיָין׃
אִין חֵילָהָא גְּמִירִית בְּלָא כְסַף וְנַפְשׁ דְּמָרָהָא אַפָּחִית׃
חֲלַף חִנְטַיָּא יִפְקוּן סִילְוֵי וַחֲלַף סְעוֹרָתָא הַזְמֵי שְׁלִימוּ פִּתְגָּמֵי אִיּוֹב׃

וּפְסַקוּ

מסורה

הן ה׳ בסגול וסימ׳ הן עם לבדד ישכן · הן עם כלביא יקום וכארי · הן הוא משוש דרכו · הן זאת לא צדקת אענך · הן תוי שדי : אדמתי ג׳ וסימ׳ הלא זה דברי עד היותי על אדמתי · ונטשתי מעל אדמתי דד״ה · על אדמתי תזעק : תלמיה ב׳ וסימניך תלמיה רוה נחת גדודיה · תלמיה · יבכיון : יבכיון ב׳ וסי׳ מלאכי שלום מר · תלמיה יבכיון : כחה ב׳ וסימ׳ לא תוסף תת כחה · אם כחה אכלתי בלי כסף :

רש״י

הן תוי שדי יענני · ולואי שיעיד עלי המקום כדין עלי שכתב כיתם וישר ירא אלהים גם משה שכתב ספרו וספרי יעיד עלי · כן היה איוב אומר הנה לתאות הוא ואת כוסרי · שדי יענני לבקש זאת וספר כתב איש ריבי · יכתוב גם הוא להתווכח עמי השאנו · לכתוב את ספרי : אענדנו · אקשרנו לספר עטרות לי : מספר צעדי אגידנו · לאותו האיש : אם עלי אדמתי תזעק · על לקט שכחה ופאה ומעשרות שלא הולכתי מעשרות כראוי · ויחד תלמיה יבכיון שחרשתים בשור ובחמור יחדיו בלי כסף לשכור שכירים ולעשקם · ד״א זה מעשר שני דכתיב וצרת הכסף בידך ונפש בעלים אדם העובד בה באשה · כמו באושים יפה לזרעי שעורים · ומה טעם תחת חטה עד כאן הוא חוזר ומתנאה כמו כנואות ואת אומר תמו דברי איוב · אלא כך אומר איוב אם לא עשיתי כן יתמו דברי איוב ואל יהי פתחון פה לומר לפניך בערתי הקדש · כך ראיתי בפסיקתא בפרשת עשר תעשר מפורש כן מן הפסוקים הללו מענה

רלב״ג

תוי · סימני ואותי מגז׳ והתוית תיו : יענני · יעיד לי או יהיה הרצון בתוי תאותי ויהיה חסר אל״ף ויהיה ביאור יענני יענה אותי בהתווכחי עמו על טענותי כי כבר חשק איוב זה כמו שזכר במה שקדם : אענדנו · אקשרנו : הפחתי הדאגתי : באשה · הוא מין ממיני החוח מגז׳ ויעש באשים והרצון בזה שכאשר יזרע באר׳ לא תוציא צמח׳ אבל יצמחו בה קוצי׳ וחרולים : ביאור דברי המענה הוסיף איוב לשאת משלו מתנצל שלא חטא ומתרעם על רעיו המיחסי׳ לו עול ורשע ואמר מי יתן אותי והייתי על האופן שהייתי בימים הקודמים אשר היה השם שומ׳ אותי ר״ל שהייתי מצליח כאשר היה נרו מאיר על ראשי עד שלאורו הייתי הולך בחושך ואור לי · כאשר הייתי בנערותי בחברת השכלי אשר ר״ל שלטוב הצלחתי הייתי נעזר בכל מה שארצהו · בעו׳ שהי׳ השם עמי היו סביבותי נערי לשמש אותי · ברחוץ דרכי בחמאה מרוב ההצלחה הבאה אלי והוציא לי הש״י שמן מצור · הנה אז כאשר יצאתי בשעה על הקריה והכנתי מושבי ברחוב ראוני נערים ונחבאו לבשתם ממני וישישים קמו עמדו לכבדני · השרי׳ והנגידי׳ אשר היו מדברי׳ מנעו דבריהם בבואי מיראתם ממני וכל שכן שאר האנשי׳ לפי שהאוזן אשר שמעה פעולתי וצדקתי היתה מאשרת אותי והעין אשר ראתה מעידה על צדקתי ותם לבבי · וזה שכבר הייתי ממלט העני כשהיה משוע מהחמס הנעשה לו והיתום אשר לא היה עוזר לו · האיש האובד ממרירותו ועניו היתה ברכתו עלי רוצה לומר שהו׳ היה מברך אותי במה שהייתי חוננו והאלמנה התרת נפש הייתי מעמיד שמחה מרוב הטובתי לה׳ צדק לבשתי ומרוב שקדי בו וילבשני ר״ל שהוא בא אלי שאלבשהו וזה כי כשתתחזק זאת התכונה בלב האדם יבאו העניים והמרודים אליו ויהיה זה סבה אל שיחזיק יותר בזאת התכונה ובזה לבשתי משפט ויושר כמעיל וצניף שיסובבו האד׳ ויקיפו אותו · עיני׳ הייתי לעור ורגלי׳ לפסח רוצה לומר שהייתי עוזר אות׳ ומשלי׳ חסרונ׳ כפי היכולת : הגה

מ״ע ספורנו

מי יתן לי שומע לי שומע שיהיה בעדי שלא יעלי׳ עיניו מזכיותי : הן תוי שדי · ועם זה הא׳ ית׳ שהוא תיו וגבול תכלית כל מעשי הוא יענני · להצילני מחמסו של האל הרע · וספר כתב ספר זכרון לפניו על עונות וזכיות יהיה איש ריבי · אם אני חייב בו כי אמנם אותו ספר על שכמי אשאנו · לזכותי : מספר צעדי אגידנו · לאל ית׳ או לשומע : כמו נגיד · ועם זה אקרב הספר לזכותי · ומעתה אני אומר אם עלי אדמתי תזעק · כמנהג העשירי׳ שקונים קרקעות העניים ונותנים מקצת דמים בלבד אני מקבל עלי שתחת חטה יצא חוח · כי לא עשיתי כזאת מעול׳ : וישבתו

אבן עזרא

הן תוי · יש אומרים שהוא חסר אל״ף והענין כי אתאוה שיענני שדי והנכון שהוא כמו והתוית תיו והענין כל מה שרשמתי שדי הוא שיענני׳ איש ריבי · שיריב בשבילי׳ אענדנו · כמו ענדם ועניינו כמו אסים : מספר צעדי אגידנו · כל דרכי הייתי מגיד לו לפנים : ונפש בעליה הפחתי · כמו מפח נפש : באשה · מין ממיני הקוצים החוח כמו ויעש באושים :

אוהב משפט

כפי כתנתי · כמו כפי אחרה ויש לפרש שהוא מתרעם שבא לידי רזון עד שמקום האזור איננו היום שלא כהיקף פי הכת׳ כי פי כתנתו יאזור אותו : הורני השליכני לחמר חליי או האל ית׳ ונמשלתי כעפר ואפר · וי״מ הורני · לשון · למוד בדרך רחוקה ויש בזה מדרש רחוק :

אשוע ישוב אל אלוה הנז׳ ברא״ש המענ׳ או מן השתים הוא שב אל האל העונה בעת צרה · וי״מ עמדתי לשון תפלה כמו אם יעמד משה ושמואל לפני · וי״מ לשון שתיקה כמו עמדו ולא ענו עוד כלומר ווי אם אתפלל ווי אם אשתוק : ותתבונן בי · מחשב עלי להביא נגעים שונים · או יאמר הנה כשאשוע אליך לא תענני ולא מפני שאיכך שומ׳ תפלתי שהרי עמדתי בתפלה ואתה מתבונן בי שלא שנהפכת להכזר לי כמו שיזכור הא׳ זה׳ · והוא הנכון לפי כוונתינו בתלונת איוב כמו שהקדמנו בפרקים : תהפך מדתך לרחם ולי נהפכת לאכזר · או יאמ׳ נהפכת ממדתך הראשונה אשר רחמ׳ עלי ובתוקף מדתך שנאתני כי אלו המכות הם מכת אוי׳ מום׳ אכזרי : תשאני עיין הרא״בע ז״ל : וי״מ אתה האל תשאני להלוך אל ההבדון מהר על רוח ותרכיבני בו : ותמוגגני תושיה · י״מ תתמוגג ממני התושיה והחכמ׳ או יהיה חסר מ״ם כלומר ותמוגגני מתושיה · ורש״י ז״ל פי׳ תושיה מלשון רז״ל מהשת כמו · או יאמר מחשבתי תחרידני ומה הי׳ המחשב׳ כי ידעתי מות תשיבני : תושיה · מחשבה : התמוגגות ידוע שהוא לשון המס׳ והתכ׳ והפס׳ : כי חסר אל והוא כאלו אמר אל מות על דרך אל עפר תשוב : ובית מועד · מזומן והוא הקבר :

תורת חסד · יראת שדי

מי יתן לי שומע לי הן תוי וגו׳ כתב הר״לק הן תוי כדרש נוטריקון תם וישר ירא אל״ים והטע׳ מי יתן לי מקבל טענותי שידעתי שכתיבתו יעיד עלי כלומר המעשים הטובי׳ שעשיתי שהם כתובים עליהם יעידוני כמו שאמרז״ל הפנקס פתוחה והיד כותבת ואז יכתב ספר לאיש ריבי שלא יריבני ויש אומר יענני יזמין לי מן הכסף יענה את הכל ע״כ : או יר׳ מי יתן לי איזה תלמיד שיענני הן קוי שדי יענני כלומר על כל המקומות אשר התויתי בהם תו לרמוז על עומק הסגתם הנה אז היה עונה לי כהן האל ית׳ כי מגד פלפלי עמו והוציאי הדברים מן השפה ולחוץ הייתי מבין אותם וכמו כן היה עונה לי האל ית׳ על הספר שכתב איש ריבי להשיג לי על דברי הקודמי׳ כי על שכמי אשאנו לתלמיד זה אענדנו עטרות לי יען הייתי כמעט אם רבי ומתלמידי אחרי היותו סבת הבנתי בדברים האלה והוא ע״ד מה שאמרז״ל ומתלמידי יותר מכלם וכו׳ : אם עלי אדמתי [illegible]

אבן יחייא

מי יתן לי שאמצא שומע לי מבין ומכם ולא כריעי אשר דיחים אותי בדברי סב׳ · הן תוי הוא כמו תאותי ששדי יענני כאשר היו עושים ריעי ויראה הספר שכתב איש ריבי והם הדברים מריעי ואם אמצא איש חכם שישמעני אם לא על שכמי אשאנו כי אשפיל אותי לפניו בכריעה והשתחויה ואענדנו עטרות לי כאלו הוא מלכי ושרי · ואספר לעדי מכל אשר קרה לי עד היום הזה הייתי מגיד אליו · ואקרבנו אלי כמו נגיד · ואמרתי למילין אם על אדמתי תזעק להיותה ארץ שדה וכרם אשר גזלתי ואשר רצותי · ויחד תלמיה יבכיון להיותם גזולים אותי ורצונם לשוב לבעליהם · ואם כחה אכלתי בלי כסף שלא פרעתי בכסף עמל הפועלים · ונפש בעליה והוא אריסי אשר עבד באדמה לעובדה ולשומרה הפחתי והלאבתי בגזלי ממנו שכר טורחו · יהי רצון שבזרעי אותו תחת חטה יצא חוח ותחת שעורה יצא באשה שרוצה לומר עשבים כמאשים וכבאשים מה שעל כל [illegible]

[illegible]

הרמב״ן

[illegible]

ר׳ אברהם פריצול

[illegible]

והעקר

[illegible]

רלבג

הנה הייתי לאביונים כאב להושיע אותם מחומסיהם וכאשר לא ידעתי הריב אחקרהו לאמתו · וכאשר מצאתי האמת הייתי מכריח העול בחוזקת היד להשיב אל העשוק מה שהיה חומסו · ומפני היות מעשי בזה האופן מהיושר והצדק הייתי בוטח שאמו' עם היותי בקיני רוצה לומר שלא ימותו בני בחיי ולא יחרב ביתי והייתי בוטח שיארכו ימי עד שיהיה מספר ימי חיי כחול אשר על שפת הים לרוב · ואומר כי בזכותי זה יהיה שרשי פתוח אלי מים וטל ילין בקצירי רוצה לומר שלא יחסר לי ההון אשר הייתי ניזון ממנו ותבא לי הטובה מכל צדדי ואצמח תמיד ואגדל בקציני כצמוח האילן אשר יבא לו המזון מלמעלה ולמטה · והייתי בוטח שיהיה כבודי מתחדש עמי תמיד ר"ל שלא די שיתקיים בי כבודי אבל יתוסף תמיד לטוב פעולתי וכחי וגבורתי יתחזק תמיד · הנה הנגידים והשרים שמעו אלי כשהייתי מדבר לעשות כדברי והם היו מיחלים ומקוים לדברי קודם דברי ויחרישו עד שתבא עצתי ובבא עצתי לא ישנו לקחת עצה אחרת אבל יקבלוה ויקיימוה עליהם תטוף מלתי שיאמר אחד לאחר מה שאמרתי אני · והנה היו מיחלים לעצתי כמו שייחל האד' למטר ופיהם יפתחו לשאול עצתי כמו שישאלו האנשים המלקוש מאת השם יתברך · הנה כאשר אשחק ואלעג עליהם היו כאילו הם בלתי מאמינים שאני משחק ולא היו מפילים ומחסרים מפני ירא' אשר היתה על פניהם לשחוק עלי ולהתל בי · כאשר רציתי לבחור דרכ' וללכת עמהם הייתי יושב בראש והייתי שוכן ביניהם כמלך בגדוד שהוא נורא וכאיש המנח' אבלים שהם נותנים לב לשמוע דבריו להסיר מעציהם יגונם או יהיה ביאור אבחר דרכם אני הייתי בוחר להם הדרך אשר ילכו בה בדבר דבר ממה שיעשוהו כי הם יבקשו עצה ממני והיותי יושב בראש כאשר הייתי יושב ביניהם · ועתה התהפך הזמן עד שילעגו עלי צעירים ממני לימים אשר אבותם היו פחותים כל כך עד שהייתי מואס לשית אותם על כלבי צאני לשמור אותי כי היו פחותים בכל דבר גם בכח וגבורה לא היו שוים כלל עד שלפחיתותם אבד הזמן עליהם כי אין בהם תועלת כלל · כל כך הם פחותים עד שהיו גלמוד מאין חברה בסבת החסרון והכפן' אשר היה להם תמיד ולזה היו רודפים למקום ציה וחשך ואפלה להסתר שם לכסות קלונם · מרוב החסרון והרעב היו כורתים מלוח על האילן לאכלו ושרש רתמים היה לחמם ומזונם עם היות אלו הדברים בלתי נאותים להיות מזון לאדם · מתוך העיר יגורשו מרוב ביישם אותם יריעו עלימו בהכנסם שם כמו שיריעו על הגנב ולזה היו הולכים בנקיק הנחל להסתר שם מהרות ובחורי העפר ובחורי הסלעים · בין האילנות ינעקו מהרעב והעירום ותחת הקוצים והחרולים יתנגעו ויתנגפו להכנס בקלות הקוצים בבשרם להיותם ערומים · הנה אלו האנשים אשר שחקו עליהם בני אנשים נבלים ובני אנשים בלי שם רוצה לומר שלא נשאר להם שם לפחיתותם אשר נכנעו ושפלו יותר מן הארץ · והנה אמר זה לפי מה שאחשב כנגד צופר שהיה צעיר ממנו לימים וחרף אותו ובזהו מאד או אמר זה כנגד בלדד וצופר כמו שזכרנו במה שקדם · ועתה נגינתם הייתי ללעג ושחוק עלי כל היום ואהי להם למלה כי לא היו מדברים כי אם בבזיונותי עם היותם צעירים ממני לימים · והיותם בני פחותים זה האופן מן הפחיתות יתעבו אותי ורחקו ממני והקלו בי כל כך עד שהביטם בי היו רוקקים למאסם אותי · והסבה בזה כי השם ית' פתח היתר אשר היו נקשרים בו האנשים קודם זה ליראתם ממני ויענני מפני זה כל אחד מהם ורסן היראה אשר הית' להם שלחו והסירו מפני · על ימיני יקומו ילדים ודחו רגלי להפיל אותי וידריכו עלי אורחות אידם מרוב התמדתם להזיק לי · היתה הדרך ההיא אשר דרכו בה להזיקני סלולה ודרוכה כמו הדרך שידרכו בה רבים · כאשר רציתי להשתדל בדבר מה נתצו נתיבתי עד שיבצר ממני אשר יזמתי · הנה הם עוזרים לשברי רוצה לומר להוסיף שבר על שברי ואלו האנשים אשר היו בני נבל לא היה עוזר להם מקדם לפחיתותם · או יהיה ביאור אמרו להוותי יועילו כאילו הגיעם תועלת בשברי ולזה ירצו להזיקני · בפרץ רחב שיעברו בו המים בשטף וכמהירות כן יבאו אלי אלה הפחותי' להכאיבני תחת השואה הבאה עלי התגלגלו לבא אלי בכאב להוסיף מכאוב על מכאובי · נהפכו עלי בלהות תרדוף כל אחת מהם ברוח נפשי ותרדוף נפשי כמו העב שתעבור בקלות · ועתה הגיעני מחוזק המכאובות עד שכאילו נשפכו חיי אלי ונשלכו ויאחזו אותי ימי עוני הפך מה שהייתי חושב שיתמיד אותי השם בהצלחתי ויאריך ימי לטוב מעשי · לילה נקר החולי עצמי מעלי ועורקי לא תנוח תנועת' כלל עם השינה מחוזק המכאוב והחום הנכרי אשר בתוך גופי · ואמנם אמר זה לפי שדפק האיש הישן אינו דופק בחוזק כמו דפק האיש הניעור מפני הכנס החום הטבעי בעת השינה בפנימי הגוף כמו שהתבאר בטבעיות · ברוב כח החולי ישתנה לבושי מגד הליחה הסרוחה היוצאת מכל גופי ומטנפת תמיד בגדי כפי כתנתי שיסובב צוארי בן יאזרני חליי סביב גופי · השליכני החולי לחומר ונמשלתי כעפר ואפר כאילו אין בי חיים · ועל זה החמס הנעשה לי אצעק אליך ולא תענה אותי או אם עמדתי ושתקתי מלזעוק אליך לא תתבונן בי להשגיח עלי ולהציל אותי · תהפך לאכזר לי עד שתכני באלה המכות האכזריו' ותשנא אותי בתכלית השנאה להכות אותי בכחך מכת אויב תגביה אותי ותרכיבני על הרוח שיבלבלני ויניעני הנעות חזקות ותסור ממני התושיה אשר הייתי מתנהג בה מרוב הבלבול והערבוב אשר ערבב שכלי זה המכאוב · הנה ידעתי כי אל מות תשיבני ולבית אשר נועד לכל חי והוא הקבר ואף על פי שאלו האנשים מנחמים אותי תנחומי הבל · אך לא ישלח יד לעזור מהמות בבעי והדרישה אשר ידרוש האדם מהשם יתברך ואף על פי שבעת המות ימצא לאנשים צעקה אל השם עד שהוא כמו מפורסם לכלם שהצעקה אל השם תועיל הנה אין כח בזה המפורסם שיסתור דעתו אשר יחייבהו החוש וההקש כמו שקדם רצוני שאין התפלה מועילה בזה · ואפשר שנאמר שהרצון בזה כי אף על פי שאינו מיחס לשם יתברך בהשתלשלות הסבות שהוא יביאני אל מות הנה באמת הוא לא ישלח יד בעי ובשממון הבא לאלו הנמצאות השפלות ואף על פי שבפידו הבא עליהם ימצא

רמג

לנמצאות נדיבות רוצה לומר שבזה האופן יגיע נדיבות הפועל להוויות בזה העולם השפל כי ההוויה לא תהיה לדבר כי אם בהפסד לדבר הנה לא נשפוט מפני זה שההפסד מכוון לעצמו אבל הוא בלתי מכוון וההוויה מכוונת · וחיכוהו היה אפשר לצורות האלו שתעמודנה בחמריהם לנצח לא היה מנעם מזה השם ית' אבל ישים בהם כלים לשמור מציאותם כפי מה שאפשר · האם לא בכיתי לקשה יום ועגמה נפשי לאביון להיותי מיצר בצרתם כי יבא עלי העונש שבכל העניינים אשר קויתי שיבא טוב בא רע וכאשר הייתי מייחל לאור ויבא עלי אופל הצרות · מעי רותחו בחום השחין ולא דמו ולא נחו מהרתיחה וקדמוני ימי העוני · מרוב הצרות הלכתי קודר בלא חמה שנזפתני מרוב צרותי לא הבוש לזעוק בקהל · אח הייתי לתנין ורע לבנות יענה לקונן תמיד ולעורר נהי · עורי נשחר מעלי מעונש החום ועצמי נתייבשה מרוב היובש · ונהפך לאבל כנורי ועוגבי לקול בוכים הלא באמת אם לא הייתי מיצר בצרת הקשי יום והאביונים והייתי שמח לאידם היה ראוי שיבואו עלי אלו העונשים אכן הייתי מיצר מצרתם ולמה באוני הצרות האלו · הנה כרתי ברית לעיני שלא להסתכל על בתולה להשתדל לשכב עמה ליראתו מעונש השם כי מה חלק אלוה ממעל ונחלת שדי ממרומים למי שיעשה כמו זה הפועל · הלא לעול ראוי שימצא איד ואיד זר ונכרי לפועל און ולמה בא אלי זה האיד הנכרי · הלא השם יתברך יראה דרכי ויראה אם הלכתי בדרכי שקרות ואם מיהרה רגלי ללכת על דבר מרמה כאשר ישקלני השם במאזני צדק או ידע תומתי ולזה הוא מבואר שלא הייתי ראוי אל שיגיע השם אלי זה העונש · אם נטתה אשורי מני הדרך הישרה והלך לבי אחר עיני לחשוק ולחמוד מה שאינני לי ובכפי דבק דבר מגזל תבואני זאת הקללה ב"זה שאזרע בקרקעותי יאכל אחר והצמחים אשר לי בקרקעותי ישורשו ויעקרו · אם נפתה לבי על אשה בעולת בעל ועל פתח רעי ארבתי לבא אליה תבואני זאת הקללה והיא שתטחן לאחר אשתי וישכבו עמה אנשים אחרים והולם זכר הטחינה כי היא היתה אז מהעבודו' המיוחדות אשר תעבוד בהם האשה את בעלה והוא מבואר שלא יהיו מהאשה לזולת בעלה כמו אלו העבודות אם לא בסבת העוני המופלג או בסיבת הניאוף · והנה זה המנהג היה נמשך עד זמן רבותינו ז"ל ולזה זכרו הטחינה בעבודות שהאשה עושה לבעלה · ואפשר שתהיה זאת הקללה שימות ותהיה אשתו לאחר לאשה ולזה אמר שתעשה לאחר זאת העבודה שלא היתה בזמן ההוא כי אם מהאשה לבעלה ויהיה לה איש אחר זולתו וישגלנה ולזה אמר ועליה יכרעון אחרין · כי הוא זמה והוא עון פלילי אם הייתי משתדל לנאוף עם אשת רעי · כי אש היא עד אבדון תאכל ותכלה ותשרש ותעקר כל תבואתי אם הייתי חומד אשר לרעי והיה דבק בכפי דבר מחברי שלא כדין רוצה לומר שכבר היה נשמר מאלו הרעות ליראתו מהש"י מהעונש אשר היה חושב שיגיע למי שהיה עושה אותם · האם הייתי מואס משפט עבדי ואמתי בהתווכח' עמי מגד שפלותם ועולם ידי הלא באמת הייתי נשמר מזה ליראתי שיגיעני עונש מהשם כי מה אעשה כי יקום אל לשפוט אותי וכי יפקוד ויבדוק ענייני ויבחנם מה אשיבנו ואי זה התנצלות יהיה לי · הלא מי שעשני בבטן עשהו גם כן ופועל אחר בעינו והוא השם ית' כונן אותנו ברחם אמנו אחד ולזה אין ראוי שאתגאה עליו עד שאמאס משפטו בריבו עמי · האם הייתי מונע מחפץ דלים ועיני אלמנה אכלה שאמנע ממנה משאלות לבה · והייתי אוכל פתי לבדי מזולת שאאכיל ממנו ליתום · הנה אין הענין כן כי מנעורי הייתי בזאת התכונה שהיה גודל עמי היתום כאילו הייתי אב לו ומעת צאתי מבטן אמי הייתי מנחם האלמנה ומדריך אותה אל מה שיאות לפי כחי · וכאשר ראיתי מי שהוא אובד מחסרון הלבוש ואביון שאין לו לבוש אמת ברכוני חלציו כי כסיתיו מערומו ומגז כבשי היה מתחמם כי הייתי מלבים אותו · האם הייתי מניף על יתום ידי להכותו להשעני כי אראה בשער אנשים עוזרים לי ולזה לא אירא ממנו · הנה אם הייתי עושה כן תבואני זאת הקללה ר"ל שתפול כתפי משכמ' ואזרועי תשבר מקנה שלה · הנה מכל זה הייתי נשמר לפחדי שיגיעני השם אידו ותרוממותו לא אוכל להמלט ממנו · האם שמתי זהב תקותי ונתתי שמחה בלבי כי רב חילי וכי מצאה ידי הרבה מהעושר וההון עד שאשכח השם ית' מעושרי · אם הייתי רואה השמש כאשר יאיר והירח שהולך ממנו היקר והאור הבא לו מהשמש והיה נפתה לבי על זאת הפי' בסתר להאמין כי השמש הוא האלוה להאצילו על הירח זה האור ולהגלות פעולותיו בזה העולם השפל והיתה נושקת ידי לפי כדי שלא אוציא מפי מה שהרהרתי בלבי הלא באמת הייתי נשמר מזה רוצה לומר שלא להרהר בלבי בזה הדבר כלל לפי שהוא עון פלילי כי הייתי מכחש לאל ממעל אם עשיתי כן אין לאדם שיתיר לעצמו לספק בכמו זה הענין כי אולי לקוצר דעתו יעלם ממנו האמת ויבא להכחיש שיהיה האלוה נמצא · האם הייתי שמח באיד משנאי והתעוררתי לגיל ולשמוח כי מצאו רע · הנה לא נתתי לחטוא חכי לזכור אותו לרע ולקללו כל שכן שאהיה שמח לאידו או יהיה הרצון באמרו והתעוררתי כי מצאו רע שכבר השיגני הפעלות ונער כי מצאו רע להיותי מיצר בצרתו ואף על פי שהיה משנאי · באמת היו שואלים אותי אנשי אהלי עד שמרוב שנאם אותי אמרו מי יתן מבשרו לנו ונאכל לא נוכל להיות שבעים מרוב תשוקתינו לאכלו ולכלותו · וזאת השנאה היתה מגד הטרחתי אותם בעבודת האורחים כי בחוץ לא היה לן גר והייתי פותח דלתי על אם הדרך כדי שיכנסו העוברים והשבים בביתי · האם כסיתי כשאר האנשים פשעי טמון בהסתרתי עוני עד שלא יחשב לי עון במה שהיה לי עון הלא באמת לא עשיתי זה כי לא חטאתי כלל שאצטרך אל זה כלל · או יהיה פירושו שאם קרה שפשעתי כנגד אי זה שיהיה לא כסיתי פשעי להתנצל בדברי שקר אך הודיתי האמת כי הייתי באופן מהגבורה והכח עד שאוכל לערוץ המון רבה · הנה אז כשהיה מריב עמי איש שפל ונבזה מבוז המשפחות שתקתי ולא אענה לו דבר ולא אצא מפתח ביתי לריב עמו להתרחקי מן המחלוקת · מי יתן שומע לי על זה החמס הנעשה לי להגיע אלי אלו המכאובות שלא כדין · או יהיה פירוש כי אערוץ המון רבה וגו' ·

תחת

אוהב משפט

הפך החולי' שהם שקטי' בעת זריחת השמש · וזהו לשון קדמוני ימי עוני · ובזה אמר אח"כ קודר הלכתי : קודר אני מהלך קודר ולא שזפתני חמה כי רק מרב החלי חשך משחיר תארי : קמתי בקהל · לעת בקר השוע מהוקף החולי הכך שאר החולי' אשר ירפה אותם החולי בבקר : עורי מרב קדח השחין שחר העור : שחר · פעל עבר משחרות והוא בודד ועצמי נתיבש' מרב יובש הקדחת : חרה · לשון דבר הנחרה ונתייבש מפני החום כמו נחר מפוח מרש והוכו נחר לשון שריפה ושרשו חרר מן ושכן חררים במדבר וה"א לנקבה כי עצם בפסוק הזה לשון נקבה : חרב · הוא לשון יובש כמו אכלני חורב : ברית וכל זה הצער לא פשעתי ולא חטאתי כי לא הייתי מגלה עריו' שנזהרו בני נח עליהם שאפילו להסתכל בהן הייתי נזהר כאלו כרתי ברי' לעיני שלא יסתכלו בערוה · ואפילו על פנויה לא הייתי מתבונן · וכתוב באבו' דר' נתן שזו היא חסידותן של בני נח שלא לתת עין בפנויה שמא לאחר זמן תנשא ונמצא כרוך אחריה · ובגמרא עפרא בפומיה דאיוב שהרי אברהם ע"ה לא נסתכל אפילו באשתו דכתיב הנה נא ידעתי כי אשה יפת מראה את אבל מקודם לכן לא ידע ואיוב היה משבח עצמו מ"שת חבירו · והקשר הפסוקים על דרך הפשט יאמר כי לא היה מסתכל בנשים כי למה יתבונן על בתולה אם היא יפה והלא אין זה תבונה כי אם כסילות ומה חלק אלוה ממעל לעושה זאת הלא איד לעול כי הוא יראה דרכי זהו הנכון בזה : ומה קשר למעל' כמו שפירשתי וי"מ ומה כלומר וכ"ש אשת איש שהיא חלק אלוה ממעל לבעלה ונחלת שדי אליו אבל הייתי אומ' כשהייתי מהרהר בעבירה הלא איד לעול :

הלא הלא באמת ישלח איד לעול העוש' זאת וישלח שבר נכרי וזר לא עלה במחשבות לפועלי און על כן הייתי נמנע מהעבירות מפני יראה זו :

הלא והייתי ירא מזה לפי שהייתי מאמין כי השם ית' הוא משגיח ורואה דרכי · או הוא נקשר למטה כהסכמת המפרשים ז"ל · ועל כל פנים לא סלק איוב ההשגחה כמו שהקדמנו בפרקים :

אם עם שוא · כמו עם אנשי שוא וכמהו ואני תפלה כמו איש תפלה : ותחש · ותמהר ושרשו חוש על משקל וחסר לעיפה : ישקלני לשון בקשה הוא כלומר אני מבקש שישקלני במאזני צדק ואז ידע אלוה תומתי ואיפשר שהוא נקשר למעלה כלומר אם הלכתי עם שוא אם יבחון אותי וישקלני אז ידע האמת : אם י"מ · אותו דרך קללה שאם עשה כן יזרע ואחר יאכל והוא דרך הפשט בכל זה המענה · ועיין הר"מבן ז"ל אשורי פעמי כמו אשורינו עתה סבבונו ואחר עיני הלך לבי לחמוד מה שאינו שלי ובכפי דבק מאום · מהגזלות : מאום · כמו מאומה אף על פי שאין שו"א תחת המ"ם · ודבק מלעיל · והטעם במ"ם · או הוא כמו מום חסר אל"ף כלומר שום דופי וכן הילדים אשר אין בהם כל מאום בא"לף נחה : אזרעה ישרשו · יעקרו השרשים כמו ושרשך : וצאצאי · הם הצמחי' היוצאים מהקרקע ושרשו יצא · והצ"דין והאל"ף כפולים : אם נפתה לבי על אשה לזנות עם אשה בעולת בעל מפני יפיה : ועל פתח רעי ארבתי · להטעות את אשתו תבאני זאת : תטחן י"מ טחינה כפשטה כלומר תהיה שפחה לטחון בבית אחר כדרך בכור השפחה אשר אחר הרחים · או תכנס לאחר שימות הוא ותעשה לו מלאכה זו כדרך כל אשה שהיא חייבת לבעלה בזה כמו שזכרו רז"ל · והתרגום אמר תשמש עם אחורן אנתתי · וכן בדברי רז"ל ויהי טוחן בבית האסורים אין טחינה אלא עבירה שנא' תטחן לאחר אשתי וכנו החכמים לטחינה דרך נגיעות שהן שתי טוחנות רכב ושכב והרכב מתנועע ומורגל הוא בלשונם טוחן ואינו פולט : ועליה יכרעון אחרין · לבא עליה : אחרין · כמו אחרים על דרך חטין בחיין הימין מלכין ותבירים ותכיריהם שהנו"ן במקום מ"ם : כי ולמה הייתי נזהר מלהיות נפתה על אשה לפי שידעתי שהעבירה הזאת היא זמה כלומר חטא כעור והוא עון שראוי לבא לפני הדיינין שיקחו ממנו משפט על זה : עון · מיכרת וחסר עון אחר והראוי והוא עון פלילים : כי עיין רש"י ז"ל וי"מ זאת הזמה אם היא לשרוף העושה אותה עד שיאבד לגמרי ותבער בתבואתו עד שתאכל אותה ותשרש שרשיה : אם חסר הקללה או הדבר הראוי לבא עליו אם עשה כן והנה היה משתבח איוב שהיה נזהר מאונאת הלגשים אשר היתה ידו תקפה עליהם כי היה ירא אלהים וסר מרע · וי"מ אותו לשון תמיהה כלומר האם הייתי עושה כן ודאי לא או הוא דבק למטה אם עשיתי כן מה אעשה כי יקום אל · והוא נכון : ומה כדרך כי גואלם חזק כלומר אף על פי שידי תקפה עליה' הייתי ירא מיום הדין ומיום תוכחה מה טענה של זכות אשיב לאל הפוקדני על זה : הלא י"מ שהוא שב אל וכי יפקוד מה אשיבנו וי"מ שהוא שב אל אם אמאס משפט עבדי : ויכוננו ברחם אחד · אני ברחם אמי והוא ברחם אמו עשנו ויכוננו אל אחד · וכיון שיצרנו שוה למה התגאה עליו ומה התכללות יש לי מזה לפני האל · ואמרו בגמרת ארץ ישראל ר' יוחנן אכל קופד ויהיב לעבדיה וקרי עלוי · הלא בבטן עושני עשהו ופי' קופד בשר : אם קשור למעלה ומה אעשה כי יקום אל אם מנעתי הדלים מחפצם ואם כליתי עיני אלמנה שלא הייתי ממהר למלאת חפצה כי זה הוא כליון עינים : ואוכל ואיך הייתי מונע חפץ דלים אלו אכלתי פתי לבדי שלא אכל יתום ממנה :

כי

רלבג

תחת אשר היה לי מקדם כח לערוץ המון רבה הנה עתה נהפך עלי הזמן עד שמי שהוא מבוז המשפחות יחיתני ואמר זה כנגד רעיו שהיו מבזים אותו אשר סיפר עליהם שהם בני נבל גם בני בלי שם · והנה מרוב בזותם אותי שתקתי ולא אוכל לצאת פתח כדי שאמלט מבזיונותיהם · מי יתן לי שומע שישמע ויחקור אם הענין כמו שהם אומרים שאני תטאתי ועל רוב פשעי וחטאי באה אלי הרעה · הנה הסימן והאות אשר לי על צדקי הוא ששדי יהיה עדי שלא חטאתי אם היה משגיח בזה כמו שאמר הנה בשמים עדי והספר שכתב איש ריבי הטוען על דברי הוא ג"כ לי לעד מלך המום והטעות אשר בטענותיו · ולזה אאהב מאד אותו הספר עד שעל שכמי אשא אותו ואקשור אותו עטרות לי: הנה אם היה שומע לי אגיד לו מספר צעדי לא אעלי' כדי שיראה האמת וישפוט כפי מה שראוי ואקרבנו כמו שיקרב האדם האדון והנגיד לפי שהוא עדות על צדקתי ותוס לבני מלך הראות מומיו והגלות' ויש מי שפירש תוי מגזירת אות ויהיה חסר א'לף ואם היה כן יהי' הביאור הנה אותי שיעניני השם על ריבי עומו נגם אותי שיכתוב נספר איש ריבי כל טענותיו וטענותי כי כבר השחוקק איוב ואמ' מי יתן איפה ויכתבון מלי · אם לא על שכמי הייתי נושא זה הספר ואקשרנו לעטרות לי לאהבתי אותו · ואספר שכאמר שיהי' הרצון באמרו מספר צעדי רגידיי וגו' מספר צעדי אגיד לאיש ריבי כדי שיכתוב בספר ואקרבנו כאילו היה הדין לי ואף על פי שהוא איש ריבי · אם היתה ליעקב אלי אדמתי רוצה לומר להיותה נגזלת והייתי מפיח נפש בעליה ואם תלמיה עלי יבכיון לעשוק שכירות החירש אותה ולאכול כחה בלי כסף תבא עלי זאת הקללה והיא שילא תחת זרע הנזרע בה קוץ ודרדר: והכלל העולה מהדברים הוא שהוא אמר שלא חטא: כלל גם לא היה בוטח שיהיה האדם בלתי נפקד על מעשיו טרם הגיעו זה העונש אבל היה ירא מהשם שיפקדהו על מעשיו כמשפט כל מאמין בגמול ועונש ולזה לא יתכן שיאמרו שיהיה זה עונש בא אליו על החטא אשר לו בהאמינו שהשם עוזב אנשי הארץ ולא יבין אל כל מעשיהם ולזה התרעם על השם שהפך ומנע מתכלית הטוב אל תכלית הרע על לא חמס בכפיו: וישבתו שלשת האנשים האלה מענות את איוב כי הוא צדיק בעיניו: ביאור דברי זאת הפרשה ונימוח שלשת רעי איוב מענותו לפי שהוא היה צדיק בעיניו ולא מצאו לו שום טענה יוכלו בה לקיים שכבר הוכח במשפט · ויחר אף אליהוא בן ברכאל הבוזי שהיה מבני בוז בן אחי אברהם כאמרו הנה ילדה מלכה גם היא בנים לנחור אחיך את עוץ בכורו ואת בוז אחיו והיה ממשפחת איש אחד מזרע בוז שהיה שמו רם · באיוב וברעיו חרה אפו באיוב על אשר הצדיק עצמו יותר מהשם ית' ובשלשת רעיו חרה אפו על אשר לא מצאו מענה לענות לאיוב על טענותיו והיה זה סבה שהרשיעו את איוב להטיח דברים כנגד השם או יהיה ביאור אמרו וירשיעו את איוב כי הוא כעס עליהם על אשר הרשיעו את איוב ויחסו אליו חטאים רבים עם דעתם בו שהוא היה צדיק ויושר כי זאת הטענה היתה סיבה שלא מצאו מענה שטען איוב על עצמו שהוא היה צדיק · ואליהוא

מ"ע ספורנו

וישבתו כי הוא צדיק בעיניו כפי מה שאמר בזה המענ' כי לפי דבריו היה לעולם צדיק גמור ומוכן להיות כן לעתיד אם יהיה לאל ידו באופן שלפי זה לא היה ראוי ליסורין ולשום ענש · אמנם אליהוא חרה אפו על צדקו נפשו מאלהים · שאף על פי שלא היה יודע סבת ייסוריו לא היה לו ליחס עול לאל ית' אשר אין עולתה בו בלי ספק אבל היה ראוי להיות מסופק על הסבה ולחקרה כפי האפשר: לא

אוהב משפט

כי אבל אני לא עשיתי כן אבל מנעורי גדל עמי היתום כאב ומבטן אמי הייתי מנחה האלמנ' אל אשר תחפוץ ללכת · וי"מ הכתוב צדקתי שהייתי מתנהג בה והראשון יותר נכון: גדלני · כמו גדל עמי · [illegible]

א

וַיִּשְׁבְּת֞וּ שְׁלֹ֤שֶׁת הָאֲנָשִׁ֣ים הָ֭אֵלֶּה מֵעֲנ֣וֹת אֶת־אִיּ֑וֹב כִּ֤י ה֖וּא צַדִּ֣יק בְּעֵינָֽיו׃ [ב] וַיִּחַ֤ר אַ֨ף ׀ אֱלִיה֣וּא בֶן־בַּרַכְאֵ֬ל הַבּוּזִי֮ מִמִּשְׁפַּ֫חַ֥ת רָ֥ם בְּ֭אִיּוֹב חָרָ֣ה אַפּ֑וֹ עַֽל־צַדְּק֥וֹ נַ֝פְשׁ֗וֹ מֵאֱלֹהִֽים׃

ופסקו תלתא גבריא האילין מלאתבא ית איוב מטול דהוא זכי בעינוי: ותקיף רוגזא דאליהוא בר ברכאל בוזאה מן גניסת אברהם באיוב תקיף רוגזיה מטול זכאותיה נפשיה מן אלהא:

ג' הטעם ביוש הפשיטי · ל' וחד כאיוב

וכתלת ובשלשת

באיוב ל' ויחר אף אליהוא · וחד כאיוב ואינון מן א"ב מן חד חד חד בא וחד כא וסימ' גמס' במסרה רבתא במערכת אות הבי"ת בס"ד:

רש"י

מענה אליהוא ממשפחת רם אברה' שנ' האדם הגדול בענקי' זה אברהם · מאלהים · יותר מן המקום: וירשיעו

אבן עזרא

הבוזי · מבני נחור אחי אברהם ואת בוז אחיו ויתכן היותו בן ממשפחת רם כמו יאיר בן מנשה שהוא מבני יהודה כאשר מפורש בדברי הימים: ממשפחת רם · והקרוב שהוא אבי עמינדב והוא מבני ישראל: חרה אפו על איוב · על שצדק נפשו יותר מאלהים והרשיע המקום בדברו ברוב כעסו: ובשלשת

תורת חסד · יראת שדי

וישבתו וגו' וגו' וישבתו שלשת האנשים האלה מענות את איוב בענין מה שהוא צדיק בעיניו שעל זה עמדו ענו כמעמדם רבים לראות על מה הוכה במכאוב יסוריו באופן כי היו תמהים אליו שהיה צדיק אלא שהיו מבקשים עילה להמתקתו והיו אומרים שהדבר היה לתכלית נסיון כדי שתתבחנו עמו הצדיקים אשר הגיע אליהם כמעשה הרשעי' וכמו שאמרתי למעלה · ויחר אף אליהוא בן ברכאל הבוזי ממשפחת רם כי להיותו ממשפחת אברהם אבינו חזר בכבודו ורצה לומר שמעולם לא הגיע איוב למדרגתו ובאיוב חרה אפו על צדקו נפשו מאל"ים כלו' שהיה חושב שמכאוביו באו לו מצד מה שקנאה אפיו בענין המדת הדין והיה אומר כי בשום צד ואופן לא היה ראוי להלקות ממדת הדין ·

אבן יחייא

וישבתו שלשת האנשים האלה וגומר כי נתבטלו שלשת ריעי איוב מענות לו על אשר היה טוען היותו צדיק בעיניו וכי רעתו לא באה לו מאת ה' ובהשגחה מאתו רק מצד מערכת השמים · שאם היה הרע יורד מלמעלה היה עול בחקו יתברך להרשיע את הצדיק איוב על לא חמס בכפיו · מה שלכן חרה אף אליהו בן ברכאל הבוזי שהוא איש אחד נכבד מאד וממשפח' רמה ולכן היה יכול לדבר כרצונו · והנה חרה אפו באיוב על אשר היה רוצה להעמיד את עצמו צדיק יותר מהאלהים והיה מכחש השגחתו יתברך למען הצדיק את עצמו: ובג'

ובשלשת

ר' אברהם פריצול

וישבתו שלשת · וכאשר ראו שלשת רעי איוב רוב הספור אשר הפליג להודיע צדקתו וטוב מעשיו שבתורותו מהשיב אליו עוד להיותו צדיק בעיניו כי בחשבו להיות צדיק אין השובה לו על רוב מכאוביו: ויחר אף · הנה הנכבד הלז אליהוא בן ברכאל הבוזי ממשפחת רם אמרו המפרשים שהיה מבני בוז אחי אברהם אבינו באמרו ואת בוז אחיו והיה ממשפחת איש חשוב שמו רם וחרה אפו באיוב שהיה מצדיק מעשיו יותר מה' וממשפטיו: ובשלשת

הרמב"ן

וישבתו שלשת האנשים האלה מענות את איוב · יפרש הטעם כי הוא צדיק בעיניו ולא כן בעיניהם כי כן יאמרו שאין ייסוריו בלי עון: ויחר אף אליהוא בן ברכאל הבוזי ממשפחת רם כבר פירשתי למה ייחס הכתוב האיש הזה והזכיר המשפחה הזאת בעבור שהיה משפחת האיש היודע דרך אלהיו אשר היה פורש לתמונה והנה האיש הזה אליהוא חרה אפו על איוב והיה בעיניו תועה כמו שכתוב באיוב חרה אפו על צדקו נפשו מאלהים וכן אמר איוב לא בדעת ידבר ודבריו לא בהשכל ומי גבר כאיוב וארח לחברה עם פועלי און ונמ' הענין וכן חרה אפו על החברים כאשר ירשיעו אותו כמו שאמרו בשלשת רעיו חרה אפו על אשר לא מצאו מענה וירשיעו את איוב הנה זה ברור שהוא לא ירשיעו לאמר שהיה רשע וחוטא ויצדיק אותו אך לא יצדיקנו מאלהים לאמר כי האל יעוות משפט וכי לא אמר באיוב חרה אפו על צדקו נפשו בלבד רק על צדקו נפשו מאלהי' [illegible]

[illegible]

כי הוא נותן טעם למה היה נזהר מכל זה לפי שהיה מפחד שלא יבא אליו איד האל ועונשו: ומשאתו · הוא שם מלשון רוממות [illegible]

מספר

רש"י

וירשיעו את איוב · זה אחד מן המקראות שתקנו סופרים את לשון הכתוב · וירשיעו כלפי המקום בשתיקותם היה לו לכתוב · אלא שכינה הכתוב · וכן וימירו את כבודם בתבנית שור · כבודי היה לו לכתוב אלא שכינה הכתוב · וכן ואל אראה ברעתי · ברעתך היה לו לכתוב · אלא שכינה הכתוב · וכן הרבה מקומות בספרי ובמסורת הגדולה : חכה המתין : כי זקנים המה ממנו לימים · האחרים · לכן חדל לו עד ששתקו הם : מענה אליהוא זחלתי · יראתי : אכן רוח היא באנוש · החכמה · ולא ע"י ימים וזקנה אלא רוח המקום היא : ועדיכם אתבונן התבוננתי בכם · וראיתי כי אין מוכיח לאיוב · פן

רלב"ג

ואליהוא המתין את איוב בדברים ולא ענה תכף שמעו דבריו אבל המתין אם יענוהו חביריו וכראותו כי אין עונה אליו ויחר אפו : ביאור מלות המענה · ויען אליהו בן ברכאל הבוזי ויאמר : מחות דעי · מהגיד דעתי : הוחלתי · התמתנתי : אזין · כמו אאזין : העתיקו

ויּשְׁבְּתוּ שְׁלֹשֶׁת הָאֲנָשִׁים הָאֵלֶּה מֵעֲנוֹת אֶת־אִיּוֹב

וּבִשְׁלֹשֶׁת רֵעָיו חָרָה אַפּוֹ עַל אֲשֶׁר לֹא־מָצְאוּ מַעֲנֶה וַיַּרְשִׁיעוּ אֶת־אִיּוֹב׃ וֶאֱלִיהוּ חִכָּה אֶת־אִיּוֹב בִּדְבָרִים כִּי זְקֵנִים־הֵמָּה מִמֶּנּוּ לְיָמִים׃ ה וַיַּרְא אֱלִיהוּא כִּי אֵין מַעֲנֶה בְּפִי שְׁלֹשֶׁת הָאֲנָשִׁים וַיִּחַר אַפּוֹ׃ וַיַּעַן אֱלִיהוּא בֶן־בַּרַכְאֵל הַבּוּזִי וַיֹּאמַר צָעִיר אֲנִי לְיָמִים וְאַתֶּם יְשִׁישִׁים עַל־כֵּן זָחַלְתִּי וָאִירָא מֵחַוֺּת דֵּעִי אֶתְכֶם׃ אָמַרְתִּי יָמִים יְדַבֵּרוּ וְרֹב שָׁנִים יֹדִיעוּ חָכְמָה׃ אָכֵן רוּחַ־הִיא בֶאֱנוֹשׁ וְנִשְׁמַת שַׁדַּי תְּבִינֵם׃ לֹא־רַבִּים יֶחְכָּמוּ וּזְקֵנִים יָבִינוּ מִשְׁפָּט׃ לָכֵן אָמַרְתִּי שִׁמְעָה־לִּי אֲחַוֶּה דֵעִי אַף־אָנִי׃ הֵן הוֹחַלְתִּי לְדִבְרֵיכֶם אָזִין עַד־תְּבוּנֹתֵיכֶם עַד־תַּחְקְרוּן מִלִּין׃ וְעָדֵיכֶם אֶתְבּוֹנָן וְהִנֵּה אֵין לְאִיּוֹב מוֹכִיחַ עוֹנֶה אֲמָרָיו מִכֶּם׃ פֶּן

תרגום

ובתלת חברוי תקיף רוגזיה מטול דלא אשכחו תיובתא וחייבו ית איוב׃ ואליהו מתין ית איוב במיליא ארום סבין הינון מיניה ליומיא׃ וחמא אליהו ארום לית תיובתא בפום תלת גובריא ותקיף רוגזיה׃ ואתיב אליהוא בר ברכאל בוזאה ואמר זוטר אנא ליומיא ואתון קשישין כטול היכנא איכתפית ודחלית מלחואה מנדעא יתכון׃ אמרית יומיא ימללון וסגיעי שניא יודיעון חוכמתא׃ בקושטא רוח נבואתא היא בבר נש ומימר שדי תבינינון׃ לא רברבנא חכימין וסביא יבינון דינא׃ בגין כן אמרית קביל מיני אחוי מנדעי ברם אנא׃ הא אוריכית לפתגמיכון אצית עד ביונתכון עד דפשפשון מיליא׃ וגביכון אתביין והא לית לאיוב מכסן מתיב מימרוי מינכון׃ דילמא

אבן עז"א

ובשלשת רעיו חרה אפו · על שהרשיעו איוב וכן אמרו לו הלא רעתך רבה ירשיעך פיך ולא הכי הקורא עולם חשמור וכא"ב כי הוא מתקון סופרים והאומרים כן ידעו מה שנעלם ממני : חכה את איוב · כמו לכן חכו לי : זחלתי · פחדתי וממנו זוחלי עפר בעבור שיפחדו בני אדם מהם כענין האימים לפני ויש אומרים כי פי' זחלתי שבתי לאחור וכן בלשון קדר וזוחלי עפר נקראין כן בעבור הפוך הלוכם מבני אדם : לא רבים יחכמו · ישמע לו ולאחר וכן היא ולא זקנים יבינו : אזין · כמו האזין : ולא ערך אלי מלין · הע"פ שלא ערך אלי מלין · תמה איך אחז ולא ענו עוד על חברי איוב : העתיקו

מ"ע ספורנו

לא מצאו מענ' · מספי' להתיר ספקותיו וכדי להנצל דרך גנות הרשיעו את איוב · אף על פי שלא היה כן באמת אצלם :

אליהוא א זחלתי נכנעתי כהולך על גחון לכבד זקנה · ואירא מחות דעי · כי אולי ברב הנסיון והור' העיון תהיה אצלכם דעת יותר נכונה מאשר אצלי : ימים ידברו · בהורך הנסיון · יודיעו בהורך העיון : אכן רוח היא באנוש · ראיתי שהנסיון יקנהו האדם בשומו על לב לצייר ענין הפרטים ברוח הדמיוני לקנו' מה' נסיון ויובילהו אל השכל · ונשמת שדי · הכח השכלי תבינ' · בהשיעו הנסיון המוחש מן החמר וישיגהו על אופן כולל : לא רבים יחכמו · לא רבים ישימו לב בזה האופן לפרטים בילדותם · ובכן לא יבינו משפט בזקנתם לכן אמרתי אחוה דעי כי חשבתי שכן קרה לאלה הזקנים שלא שתו אל לבם לקנות הנסיונות ולהבין הכולל מהם לכן לא הבינו עתה · אמנם אני הוחלתי עד תחקרון מלין · עד שתחקרו ותראו אם תשובותכ' שאינן מספיקו' לטענות איוב · והטעם שהוחלתי להשיב אף ע"פ שראיתי שאין עונה אמריו מכם · בשום מענה מספיק וחפצתי שתחקרו הנכון : הוא

מסרה

לא מצאו ד' וסי' ואדירהם שלחו צעירהם · ובשלשת רעיו חרה אפו · ויצא מן בת ציון כל הדרה · טבעו בארץ שעריה : ואליהוא ד' חס' וסי' אחיו בני חיל אליהו וסמכיהו · ליהודה אליהו מאחי דוד · ואליהו חכה את איוב · הואת חשבת למשפט : דעי ד' וסי' אשא דעי למרחוק · על כן זחלתי ואירא · אחוה דעי אף אני · אענה אף אני חלקי : אכן י"ח וסי' נמסר במס' רבת' בערך אך בס"ד : דעי ד' וסי' אשא דעי למרחוק · על כן זחלתי ואירא · אחוה דעי אף אני · אענה אף אני חלקי : תחקרון ל' והוא חד מן מלין דמשמשין ת' ברישי ון' בסיפי' וסימ' תגרעון ל' ואבדתם את שמם · תלכון ל' לא תלכו ריקם : תעברון ל' את האלהים על ההר הזה : תרבון ל' ושמעת ישר' ושמרת לעשות · תענון ל' כל אלמנה ויתום · תפגעון ל' ויאמרו לו לאסרך ירדנו דשמשון · תחתון ל' הלוך ואמרת אל חנניה · תחשבון ל' מה תחשבון על יי' · תהיון ל' ואנשי קדש תהיון לי · תלחמון ל' כה אמר יי' לא תעלו · תנוסון ל' ותאמרו לא כי על סוס · תחקרון ל' אזין עד תבונותיכם · תושעון ל' בשובה ונחת :

אבן יחייא

ובג' ריעיו חרה אפו על אשר לא מצאו מענה כדי להרשיע את איוב מצד טענו' ברות וזכות שיוכיחו היותו הוא הרשע וה' הצדיק · והסבה שעד הנה לא דבר אליהוא הוא כי להיות שאיוב וריעיו היו זקנים ממנו לימים לכן חכה והמתין שידבר איוב וריעיו יענוהו · וכאשר ראה אליהו כי אין עוד מענה בפי שלשה האנשים מה שלכן חרה אפו · אז ענה אליהו ואמר כי לא עבר חק המוסר רק מפני ההכרת · להיותי צעיר אני לימים ואתם ישישים שהם הב' מרחקים ההפכיים מהזמן וקם ימי ההתחלה והנערות עם ימי הירידה והישישות · ע"כ זחלתי ויראתי יראת הפחד פן תכוני בנערותיכם ואירא יראת המעלה כי כרמעה אחור בפשי וכשוגו אחור כחותי בשער' מעלתכ' וחכמתכם מחוות דעי אתכם ואמרתי מפני יראת הפחד ימים ידברו · ומפני יראת המעלה רוב שנים יודיעו חכמה · אכן רואה אנכי כי החכמה איננה דבר טבעית בישישים · אבל הוא דבר השגחי כאשר רוח ה' רוח חכמה ובינה יכות באנוש · ונשמת שדי כי הנשימה וההשפעה ממנו ית' על האנשים תבינם ולא הרבים וגדולי המעלה מן רבי המלך יחכמו מפני גדולתם ולא זקני' יבינו משפט לשפוט משפט לדק בין איש לרעהו מפני זקנותם · ולכן אמרתי שמעה לי איוב אחוה דעי גם אני כאשר עשו האחרים · כי הן הוחלתי והמתנתי לדבריכם ריעיו שאתם תדברו בו ותשיבוהו אל הדרך נכון · ואאזין ואקשיב עד היכן מגיע תבונותיכם בחיקור מילין שתחקרו בויכוח עם איוב · ועדיכם אתבונן וראיתי כי אין מכם שיוכיח לאיוב בטענות צודקות · ושיענה אמריו אשר הם בעיניו צודקות : ואין

תורת חסד יראת שדי

ובשלשת רעיו חרה אפו על אשר לא מצאו עוד מענה והראיה לזה שאפי' צופר הנעמתי שהי' אחד מהם לא הוסיף לדבר דבר כאשר ענה בתחלה וכו' והנה בזה הרשיעו את איוב לפי שהוא היה עדין עומד בסברתו שלא באו לו צרותיו כי אם מאת מדת הדין ושהוא לא היה ראוי להם וכו' · ואליהוא חכה את איוב בדברים כתב הה"ר שמריה האיקרטי ז"ל וטעם את איוב כטעם את יעקב ורצה בזה המתין ואיחר עם איוב בדבריו ע"כ · וירא אליהוא כי אין מענה וגו' יר' כי בפעם הזאת השלישית אין מענה בפי שלשת האנשים האלה כי אם בפי השנים מהם ויחר אפו · והנה הזכיר הנה כי ד' פעמים חרה אפו של אליהוא והא' היא כוללת ואח"כ הזכיר שחרה אפו על ג' דברים האחד על איוב והב' על צופר הנעמתי שלא חזר להשיב כבתחלה והג' על רעי איוב כי לא מצאו מענה וירשיעו את איוב · ויכולני לומר כי כנגד ד' פעמים אלה שחרה אפו עשה ד' מעניות הכתובים ולזה בעצמו הזכירו בד' תארים אלה והם היות שמו אליהוא כי שם ה' בקרבו והיותו בן ברכאל כי שם ה' בקרב שם אביו והיותו ממקום מעולה והוא מבוז כי כשם שהיתה עירו של איוב נקראת עוץ על שם אומר את עוץ בכורו הנה כי כן יכולנו לומר כי על זה הדרך נכנתה אליו עיר תחלה ע"י בוז אחיו של עוץ וכו' והד' הוא היותו ממשפחת רם וכו' ונוכר ד' אלה הדברים היה לו עז ותעצומות לחרות אפו על ד' הישישים הנזכרים והתחיל ואמר צעיר אני לימים ואתם ישישים על כן זחלתי ואירא מחות דעי אתכם כלו' מחות אתכם מהו דעי בענין זה · אמרתי ימים ידברו יר' וזה לי יען כי אמר ימים ידברו לי מה אעשה וכפי מה שאראה בהמשך הזמן כן אעשה ורוב שנים שיהיו לי יודיעו חכמתי לרבים אכן רוח היא באנוש וירא אני שמא תגא רוחי ממני וכו' ונשמת שדי היא אשר תבינם אל האנשים ולא רבים מצד עצמם יחכמו וזקנים יבינו מצד עצמם המשפט כי השכל הוא גם שאת ה' מן השמים לכן אמרתי שמע לי אתה איוב אחוה דעי אף אני אחר שכבר דברו דברי הישישים ממני לימים ויככסו דברי באונך וחזר פניו אל ג' רעיו ואמר להם הן הוחלתי לדבריכם לראות אם יש בהן ממש בפעם הראשונה אזין עד תבונותיכם בפעם הב' עד תחקרון מלין כלו' אזין לראות מה הבינותם מאשר השיב איוב לכם עד תחקרון מלי איוב · ועדיכם בעצמכם אתבונן בפעם הג' והנה אין לאיוב מוכיח אחד מכם והוא צופר הנעמתי והוא בעצמו אומר עונה אמריו מכם ורצה גם כן לומר כי אפי' בענין הענייה לא השלימו חוקה להשיב אליו שלשתם כאשר בתחלה : או יר' עונה אמריו ממה שהבין מכם · פן

הרמ"בן

צעיר אני לימים · זחלתי ויראה שמתי עצמי זוחל ונגרר תחת כפות רגליכם מן זוחלי עפר וכל הדבר הנגרר בארץ יקרא זוחל וכן בלשון חכמים ז"ל המי' הנגרים נקראים כן שמא ירבו הנוטפין על הזוחלין אבן הזוחלת המושכות מים תחת מקורם ואחרים אמרו כי הוא ענין אימה ופחד ויפרשו זוחלי עפר בעבור שיירא וידחל אדם מהם כאשר יקראו אימים והוא הנכון אצלי במלת זחלתי כי הוא כמו דחלתי בארמית כי יתחלפו תמיד כאשר פירשתי בימי גזעכו אך זוחלי עפר יתכן כלשון הראשון שכתבתי : ועדיכם אתבונן · כמו האזינה עדי : פן תאמרו מצאנו חכמה · אמר כי אין מכם עונ' לאמריו כלל כי הוא יודע באמ' שהוא צדיק ואם כן למה יספה בלא משפט : ואם

ר' אברהם פריצול

ובשלשת רעיו · ועוד כעס אליהוא על שלשת רעיו על אשר לא מצאו מענה מספיק לקיים אמתת ההשגחה הפרטיי באופן אשר אמתי רק במה שהרשיעו את איוב לומר שהוא רשע וראוי לפורענות והדבר הוא בהפך כי איוב היה תם וישר : ואליהוא חכה · ואליהוא ששמע הויכוח המתין ושתק לדברי איוב בהיות כי יתר ריעיו המתווכחים היו זקנים ממנו לימים : חכה · מן והוכי לו ר"ל שהמתין לאיוב ולריעיו מה יענו לו : וירא אליהוא · וכאשר ראה כי אין מענה עוד בפי שלשת האנשים חרה אפו והשיב :

ויען אליהוא · צעיר אני ועתה התחיל אליהוא והשיב ואמר להיותי צעיר לימים ואתם ישישים וזקנים ממני על כן זחלתי ויראתי עד הנה להגיד דעתי אתכם בהרגישי כי דבריכם לא היו מספיקים לתשובות לדקותיו של איוב : זחלתי · יראתי : אמרתי ימים · והנני חשבתי כי הזקן בימים הוא ראוי שידבר ויתן תשובות מספיקות לטוענים וכן רוב השנים הם יודיעו חכמה בעבור משך הזמן שעבר עליהם בעסק העיון ובמופתים אבל אין הענין כן לודק בכל הזקנים : אכן רוח · אכן הענין הוא בהפך שהימים והישישות אינם סבת ההתחכמות כי אכן הרוח והחכמה היא באנוש חשוב ומזוקק ויודע שישפיע מחכמתו אל המתלמד וזה עם זה יתלמדו הנכסים בכל החכמות הטבעיות ותלמודיות והאלהיות רק שנשמת שדי וסדור השפעתו שמשפיע בשכל הנבראים מכח שכל הפועל הוא תבינם לתת בהם חכמה ודעת כאמרו יהב חכמתא לחכימין וכו' : לא רבים · וגם עוד כי לא רבים מהמשתדלים בעיון יחכמו וזקנים לא יבינו כלם משפט למי שאין הזקנה סבת החכמה האמתית רק ההשתדלות בעיון עם טוב ההבנה : לכן אמרתי · ולכן בהיות שאין החכמה תלויה בזקנה שמע אלי ואגיד דעתי גם אני : הן הוחלתי · ועד הן הוחלתי והמתנתי לדבריכם ולהאזין את תבונותיכם בתשובות מספיקות מועילות עד שתחקרו הדברים בתבונה בטרם שתוציאום מן הפה : ועדיכם אתבונן · ועדיכם ר"ל הנה אל תשובותיכם התבוננתי בדקות וארחה והנה אין לאיוב מי שיוכיח אותו וינצחהו ולא מי שיענה אליו מכם תשובה מספקת לאמרי פיו להיות כל תשובותיכם חלשות ורובם תלויות על שקר לומר שהוא רשע ואינו כן : פן

כסף ובלא מחיר · כל תוחלת מתוסכה קרויה מפח נפש והתרגום ודאבון נפש הוא מפח נפש וזהו ונפש בעליה הפחתי מקוה שאתן לו דמיה ונפחה נפשו בתקותו זאת : תחת · והוא לשון קללה אם עשה כן ... ממנע מזה לפי שהיה יודע שבך יהיה עכשו וכמו שפי' : חוח · מין ממיני הקולים · או הוא הנקרא זוגין מלשון רז"ל : באשה · מן כבאש כמו ויעש באושים · תני רבי אושעיה למדך תורה דרך ארץ ... יפה לזריעת חיטים באושים יפה לזריעת שעורים · ובמדרש תמו דברי איוב לשון קללה שיתמו דבריו ויאלם ולא יפתח פיו · והפשט שלמו דבריו כמו כלו תפלות דוד בן ישי : וישבתו · נתן טעם בשתיקה ... בעיניו ולא בעיניכם וא"כ מה יועילו טענותיה' שאין כי הם לא מצאו טעם לייסוריו אלא שהוא רשע גמור ראוי להם והוא מכחיש זה על כן שבתו מענות אותו : וישבתו · וינוחו · ומאכו לשון מניחה בשתיקה ... אם נגל בכל הדברים האלה בשם דוד ויבינו : ויחר · כבר פירשתי שאיוב לא לדקו נפשו אבל לדקו נפשו מאלהי' כי היה טוען כי עם היותו לפעמים מתלכלך בחטא בשוגג כי אין אדם לדיק בארץ אשר יעשה טוב ולא יחטא ... לא היה ראוי לאלו הייסורין עונש כזה כמו שהקדמנו ועל כן אמר שאליהו חרה אפו על שלדיק עצמו יותר מאלהים והרמ"בן ז"ל פי' שאמר מאלהים לפי שגם אליהו היה מלדיק את איוב לגמרי אבל לא יותר מאלהים באו שהפרש דעתו בפירוש הפסוקים : מאלהים · כמו לדקה ממני · כלומר יותר ממני · וכבר פירשתי ייחס אליהוא · ור"א ז"ל פי' ממשפחת רם בן עמינדב והנכון שהוא אברהם אבינו ע"ה כמו שפירשתי וכן הוא דעת רז"ל : ובשלשת · נתן טעם למה חרה אפו עליהם לפי שלא מצאו מענה וטענה מספקת לייסוריו רק בהרשעת איוב כמו שאמרו לו הלא רעתך רבה ואין קץ לעונותיך · ירשיעך פיך ולא אני · הקורא עולם השמור וגו' · ורז"ל אמרו שזה הוא תקון סופרים · והיה לו לומר את האלהים כי בשתיקתם זאת נראה הודאה לכפירת איוב המלדיק נפשו מאלהים · והזקיקם לומר כן לפי שלא היה ראוי לאליהוא שיחרה אפו עליהם רק בלדיקו משפט

אוהב משפט

שספר כל פסיעותי ומספרם אגיד לו כלומר ש' השופט השומע לי לא אכחד ממנו דבר כי ירעתי יזכני בדיני · וכמו כגיד הקרבנו להגיד לו תעלומות לבי כי הני לדיק בדרכי תמים במחשבותי · וי"מ מספ' לעדי בכל מקום שהלך אגיד שבחיו ואתפאר בו כמו נגיד :

אם המדרש פירשו לענין לקט שכחה ופאה ותלמיה יבכיון לענין חרישת בשור וחמו' ולשון יחד מסייע לזה ואין זה דרך הפש' אבל פירושו בלדו אם כחה אכלתי בלי כסף · וענין הלעקה משל כאלו הארץ לועקת חמס בעליה הראשונים : תלמי' הם בקעי החרים' וכן כמלא מלשון רז"ל למה נקרא שמו תלמי לפי שכשהי' הולך היתה הארץ נעשית תלמי' תלמי' · והפנימה קרויה תלם בלשונם · ואמרו רוח קדים חרישית בשעה שמנשבת עושה תלמים תלמים בים · ועוד יש ראיות אחרות מדבריהם ז"ל · אבל בעלי הפשט פי' הגבוה מהחרישה וטעות הוא בידם :

אם י"מ כחה של עובדי האדמה · והנכון שסוף הפסוק פי' תחלתו שגזלתיה והדאבתי נפש בעליה באכילת כחה בלא

פֶּן־תֹּאמְרוּ מָצָאנוּ חָכְמָה אֵל יִדְּפֶנּוּ לֹא־אִישׁ׃ וְלֹא־עָרַךְ אֵלַי מִלִּין וּבְאִמְרֵיכֶם לֹא אֲשִׁיבֶנּוּ׃ חַתּוּ לֹא־ טו
עָנוּ עוֹד הֶעְתִּיקוּ מֵהֶם מִלִּים׃
וְהוֹחַלְתִּי כִּי־לֹא יְדַבֵּרוּ כִּי עָמְדוּ לֹא־עָנוּ עוֹד׃ אַעֲנֶה אַף־אֲנִי חֶלְקִי אֲחַוֶּה דֵעִי אַף־אָנִי׃ כִּי מָלֵתִי מִלִּים הֱצִיקַתְנִי רוּחַ בִּטְנִי׃ הִנֵּה בִטְנִי כְּיַיִן לֹא־יִפָּתֵחַ כְּאֹבוֹת חֲדָשִׁים יִבָּקֵעַ׃
אֲדַבְּרָה וְיִרְוַח־לִי אֶפְתַּח שְׂפָתַי כ
וְאֶעֱנֶה׃ אַל־נָא אֶשָּׂא פְנֵי־אִישׁ וְאֶל־אָדָם לֹא אֲכַנֶּה׃ כִּי לֹא יָדַעְתִּי אֲכַנֶּה כִּמְעַט יִשָּׂאֵנִי עֹשֵׂנִי׃
א וְאוּלָם שְׁמַע־נָא אִיּוֹב מִלָּי וְכָל־דְּבָרַי הַאֲזִינָה׃
הנה
הא

דִילְמָא תֵימְרוּן אַשְׁכַּחְנָא חוּכְמְתָא אֱלָהָא יַשְׁקְפִינֵיהּ לָא גְבַר׃ וְלָא סְדַר לְוָתִי מִלִּין וּבְמֵימְרֵיכוֹן לָא אֲתִיבִינֵיהּ׃ אִתְבְּרוּ לָא אָתִיב תּוּב אַכְתַּלְקוּ מִנְהוֹן מִלַּיָּא׃ וְאוֹרִיכִית אֲרוּם לָא יְמַלְּלוּן שְׁתָקוּ וְלָא אָתִיבוּ תוּב׃ אָתִיב לְחוּד אֲנָא חוּלָקִי אַחֲוֵי מַנְדְּעִי אוּף אֲנָא׃ אֲרוּם מְלֵיתִי מִלַּיָּא עַקְתְנִי רוּחַ דִּכְרִיסִי׃ הָא כְרֵיסִי הֵיךְ חֲמַר חֲדַת דְּלָא יִתְפַּתַּח לְגִינִין חֲדַתִּין יִתְבְּזַע׃ אֲמַלֵּיל וְיִרְוַח לְגַרְמִי אֶפְתַּח סִפְוָתַי וְאָתִיב׃ לָא כְדוֹן אֶסַּב אַפֵּי גְבַר וּלְבַר נַשׁ לָא אֶשְׁתְּמוֹדַע׃ אֲרוּם לָא יָדַעִית לְאִשְׁתְּמוֹדָעָא כִּזְעֵיר פּוֹן יִסְבַּר לִי אַפִּין דַּעֲבַד יָתִי׃ וּבְרַם שְׁמַע כְּדוֹן אִיּוֹב מִילַי וְכָל פִּתְגָמֵי אֲצִית׃

שמעה יי' צדק האזינה אלהים תפלתי ואל תתעלם׃ שמעה תפלתי יי' ושועתי האזינה ואל דמעתי׃ אלהים שמעה תפלתי האזינה לאמרי פי׃ האזינה עמי תורתי׃ רעה ישראל האזינה׃ אלהים צבאות שמעה תפילתי׃ האזינה יי' תפילתי והקשיבה בקול׃ אמרתי ליי' אלי אתה׃ יי' קראתיך חושה לי׃ יי' שמע תפילתי האזינה אל תחנוני׃ ואולם שמע נא איוב׃ האזינה זאת איוב עמד׃ האזינה לקול מלי׃

רשי

פן יאמרו מצאנו חכמה בשתיקותינו · שלא להקניטו עוד · כי אל ידפנו ולא איש · לא היה לכם למעט כבוד המקום בכך : ולא ערך אלי מילים · קבלה היא · הוי שלא ערך אלי מילין · ובאמריכם לא אשיבנו · לא כאותן אמרים שהשיבותם לו הייתי משיבו : העתיקו · סרו מהן מילים : הנה בטני מלא רוח · דברים להשיב כנאוה · כיין לא יפתח · כיין חדש שאינו נפתח · והוא נופח או כאובות חדשים ומבקעם · אובות נודות · עשויין כקומת אדם גבוהים · לא אכנה לא אשנה דברי להחליפו לכבודו · כמו שאמרתי למעלה · וירשיעו את איוב · זהו כינוי · שמשנה את הדיבור בשביל כבוד · אף אני זאת לא אעשה · כי נפה ואת הוכיחנו : כמעט ישאני · יסקלני מן העולם · ויש פותרי' ישאני כמו ואשא את הארץ מפניו
הוא

רלב"ג

העתיקו מהם מילים · הסירו מהם הדבור ונשארו כמו אלמים : עמדו · שתקו : הציקתני · מגז' מציק ר"ל שהיה צר רוחי בקרבי לרוב תאותי להשיב על דבריו : כיין · כאוב יין : כאובות חדשים יבקע · ויבקע בקלות כמו הנודות החדשים שיבקעו בקלות כשישימו בהם היין : וירוח לי · כמו ורוח לשאול : לא אכנה · לא אעליס שמו לכנותו בכינוי אחר כדי שלא אומר בביאור דבר כנגדו אבל אקראהו בשמו ואומ' עליו בביאור מה שיתבאר לי מהמום בדעותיו ובדבריו : ישאני · ישרפני כמו וישאם דוד ואנשיו : ערכה

אבן עזרא

העתיקו · י"א ולא העתיקו מהם והענין שלא דברו עד שיעתיק אדם דבריה' או יהיה פי' העתיקו מן עתקו שהמלים עתקו מהם · הנה בטני · על דרך משל כענין בטנך אאכל ומעיך תמלא : כאובות חדשים · י"א שהוא כדברי רבותינו ז"ל לא יכנים אדם ראשו תחת אובו ורובי המפרשים אמרו שהם נאדו וזה נכון כי אל חפנו אל האובו' עיקר אמונתם כנאדות היא : כמעט ישאני · ישרפני כמו וישאם דוד והענין אם נשאתי פני איש המקום לא ישמרני : ברור

מ"ע ספורנו

הוא פן תאמרו מצאנו חכמה · מצאנו האמת אבל לא חפצנו להוסיף דברים אל ידענו לא איש · וזה כי עלתה על רוחו להתוכח עם האל ית' והוא יריב את ריבו וחשבנו שכאשר תחקרו ותבינו שאין תשובותיכם מספיקו' תמצאו תשובות אחרות : ולא ערך אלי מילין · ובלעדי אלה המתנתי כי לא היה הויכוח שלו עמי ובאמריכם לא אשיבנו · שאם היה הויכוח עמי לא הייתי משיב כאמריכם בקנטורין : חתו ולא ענו עוד · אבל עתה שהתיאשו מלהשיב וזה ידעתי כי עמדו ולא ענו עוד · ששהו זמן רב ולא השיבו דבר : אענה אף אני חלקי · כי בסוף הזקנים מהשיב מגיע חלקי להשיב : כי מלאתי מילין · וראוי גם כן שאשיב כי מלאתי חכמה סכים · הציקתני רוח בטני · לכבוד האל ית' : הנה בטני כיין לא יפתח · מוכרח מטבע האמת · כאובות חדשים יבקע · שיש קנקן חדש מלא ישן : אדברה וירוח לי · מעצור במילין : אל אשא פני איש · כאנשים שאמר אמרי הנ"ש יוכיחנו שוק להורות שמרוב חסידותו של איוב היה נענש בעון הדור : לא אכנה · כענין בלדד שאמר ורוח כביר אמרי פיך · ולא פירש מה הוא : שמע לי · כי אמנם פתחתי פי יושר לבי אמרי · מאחר שהתחלתי לדבר אדבר יושר לבי לא אמת בפה ואמת בלב : ברור

אוהב משפט

משפט השם ית' בהרשע' איוב כי גם הוא מרשיע את איוב כמו שפי' ואפרש עוד · ואף על פי שלא יכלו לעמוד בקושיות איוב לא היו ראויים לחרון אף מפני זה אבל הם גודלי כתו לכפרת איוב ועל זה חרה אפו עליהם' ודברי קצל'הם והמפרשי' פי' כפשטו כי אליהוא לא הרשיע איוב כלל · ואמנם מפני מה חלו עליו אלו היסורין עם היותו צדיק אפרש לפי דעתם בפי' הפסוקים כדברי אליהוא · וי"מ וירשיעו את איו' שגרמו לו שהרשי' והטיח דברים כנגד הש' אחיני נכון · ולפי כוונתינו ביסורי איוב שהיו כדין יאמר כי חרה אפו עליהם על שהרשיעוהו בזה האופן מההרשעה שיהיה ראוי לשו היסורין ביחולו עליו מפני עבירות שעש' שיוך לביאתם והכחישו המפורסם והמוחש שבזה לא וב עצמו וראויים הם לחרון אף באמת כי אין מדרך חכם שילמוד זכות ליוצר הכל ית' בדברי שקר כי יי' אלהים אמת ולא לפניו חנף יבא : ואליהוא חכה · המתין כמו לכן חכו לי נאם יי' : כי זקני' המה · שלשת הזקנים החברים

מסרה

ואל אדם ל' אל נא אשא פני איש וחד ועל אדם ואינון חד מן ט זוגין חד ואל וחד ועל וסימני נמסר במסר' רבת' במערכת אות העי"ן בערך על בסד"ר האזינה לשון יחיד וישא משלו ויאמר קום בלק ושמע האזינה עדי · אמרי האזינה יי' בינה הגיגי · תפלה לדוד

תורת חסד · יראת שדי

פן תאמרו מצאנו חכמה וכו' · מצאנו חכמה בענין השתיק' כי מלה בסלע משתוקא בתרין ולפנה זו לא רצה לומר הבעותי לפכות עוד · דעו לכם כי אל ידפנו לומר לבלתי היותו חוזר עוד לענות ולא בא הדבר מאתנו בלל מה שהוא איש מצא חכמה זו · **ולא** ערך אלי ונומר הנה עד עתה אמר הקדמה זה ועתה בא להקדים עוד הקדמה אחרת והוא אומר ולא ערך אלי ונומר ורצה לומר והוא שידפנו לא פר שלא יתאור להשיב הנה הוא יתברך לא ערך אלי מערכי לבי כדי שאמרי כן אבא לדבר דברי אם עתה ואם כמה שיהיה יען כי לאדם מלך עצמו הם המערכו לב ואח"כ יבא לו מאת ה' המענה לשון באופן כי באמור כם אשר אמרתם לא אשיבנו כלו איכני מוכרח להבין מדבריכם ענין מה כדי לבא להשיב לאיוב על דבריו עם היות אמת כי עד עתה הוחלתי לדבריכם אזין עד תבונותיכם ר"ל עד שתבינו זה מזה דבר מה כדי להשיב כי כל זה היה לי אצלכם יען ראותי אתכם כי כן היה מכבנכם ולזה הייתם נשענים אם אני מאת ה' איחל שיתן לי מענה לשון כדי להשיב לאיוב עם היות כי המערכי לב הם מאתי כאמור · חתו לא ענו עוד ונומר הנה פה רצה לומר להם שחתו לא ענו עוד ולא רצה לדבר דבריו אלה כמדבר לנכח רק כאילו מדבר לנסתר ולזה אמר חתו לא ענו עוד העתיקו מהם מלים כלו' המלים שהיו אצלם בעצמם כי כפי מה שהיו מבינים זה מזה היו מודים ומשיבים כאמור ולא היו מבקשים מאת ה' מן השמים שיורם מה שיאמרו יבינם מה שידברו : **והוחלתי** כי לא ידברו וגו' וגם ענין זה דברו כמדבר לנסתר ור"ל ואחרי שעמדו ולא ענו עוד הנה האל ית' יודע כי הוחלתי מאתו כי לא ידברו עוד כדי שאענה אף אני חלקי ואחוה דעי אף אני יען כי לא מליתי מלים וכו' והנה בטני וכו' ואדברה וירוח לי וכו' · וכפי מה שכתבתי בענין זה אולי יר' והוחלתי מאתו ית' שיתן בפי מענה לשון כדי להשיב לאיוב ודבר זה יהיה מובן לי גם כי לא ידברו הג' אנשים אלה שום דבר כי איכני צריך לדבריהם כדי להבין מתוכם מה שאדבר לענין התשובה הכו' : **ואומר** הנה בטני וגו' וכו' אין צריך לומר כי לבי פיך אלי מלין ואין צריך לומר מוחי וכבדי שהם המקומות אשר שם הרוחות והנפשיות והטבעיות אלא שגם בטני הוא מלא והוא כיין אשר לא יפתח שהוא עומד ברוחו ובטעמו ועתה כאובות חדשי' יבקע וכו' ואם אדברה וירוח לי האל יתברך את דברי כי מי שנא לשתי מסייעו' ליה באופן כי תכף שאפתח את שפתי אענה כי איני צריך רק על פתיחת השפתיים ותכף ומיד יתן ה' לי מענה לשון כאמור והוא בעצמו מה שכתבתי בספר למודי ה'. במה שאמר שלמה פיה פתחה בחכמה ותורת חסד על לשונה : אל נא אשא פני איש זו היא תפלה ותחנה מה שהתחכן לפני בוראו שיהי' רצון מלפניו שלא יכשל בלשונו על שיבא מתוך דבריו שיעשה משוא פנים לאיזה איש או שיכנה מה שאין כן לאיזה אדם שהוא במדרגה גרועה מהאיש וכיון באומר איש לאיוב ובאומר אדם לכל אחד מהג' רעיו : כי לא ידעתי אכנה וכו' כי לא ידעתי אכנה ואני ירא מזה שמא ישרפני עושי אם אעשה כן ואחטא לאל"ים · ואולם שמע נא איוב מלי וכו' ואולם בבקשה ממך שמע איוב מלי אלה ואחרי שתשמעם ותבינם עד היכן הגיע כוונתי בהם האזינה ג"כ כל דברי עד תומם : הנה

אבן יחייא

ואין לכם להתגאל באמור כי מצאנו חכמה ויש לנו בינה ואמנם לא נענה אליו עוד לרחמנו עליו כי די לו כאשר אל ידפנו · ואין צריך שהאנשים גם כן יהדפוהו · כי החכם צריך לנוח על האמת בסוקים וברחיבות כי אף שאהבת הריעים היא יקרה אבל השלמים אהבת האמת היא חביב ויקרה יותר ויותר · והנה איוב לא ערך אלי מילין רק ערכם כנגדכם מה שאכן איני חייב לענות לו ועם כל זה לא אשיבנו באמרכם הייתי לא אסתפק כאשר השיבותם אליו כי עוד מחדש אני רוצה להשיב אמרים לו · ובקוותי כי לדברי אלו ריעי איוב ישובו לענות לו עוד · חתו כי היה כאלו מחיתה אחזתם ולא ענו עוד · והעתיקו מהם המילין והדברים לגמרי · וכאשר הוחלתי והמתנתי זמן מה וראיתי כי לא ידברו וכי עמדו ולא ענו עוד · הסכמתי לענות אף אני חלקי ולחות דעי אף אני · וזה יען כי אני מלא מדברים ועצמות כדי לענות בהם לאיוב · וכאשר בטני בהתמלאות מרוחיות יתן לי מצוק וכאב בבטן עד צאתו משם · ככה הדברים האלה שמלאו בטן שבלי יתנו לי מצוק עד צאתם מפי · כי הנה בטני הוא עתה ככלי היין שהוא סגור לגמרי ולא יפתח אשר היין רותח בו ומתאמץ לצאת · וכאשר הכלי יהיה מהנאדות החדשים קלי הבקע יבקע בכל פנים מפני אבידות רתיחת היין · וכן נראה אלי עתה כאלו יבקע בטני כדי להדבר · ולכן הנה אני לדבר כדי להרויח לי ולהרחיב לבי אפתח שפתי ואענה · ובדברי אלה לא אשא ולא אעשה משוא פנים לשום איש · ואל אדם לא אכנה כי דרך המדברים תועבה לנכח לאדם מה רמוז אליו ידנו בלשון כסתר ובכינוי כדי שלא יתבזה האיש ההוא · כי איני יודע לדבר באופן ההוא בלשון נסתר וכינוי רק בלשון מפורש כפרש' האמת בפומבי יתבזה מי שיתבזה כדברי · וזאת המדה היא לי מן אז זמן מעט אחרי שעושני והוא אני אשר עשאני היה נושא אותי לבתי מדרשו ללמוד החכמ' כי מן אז הכרתי האמת הסכמתי לבלתי היות מחניף לזולתי עליה ולפרסמה בגלוי ובפרסום : ואולם שמע נא איוב מלי וכל דברי האזינה שהם הקדמות הדבור : הנה

ר' אברהם פריצול

פן תאמרו · ואולי פן תאמרו בלבבכם עתה מצאנו חכמה יתרה לבלתי השיב אליו עוד ואל ית' ידפנו וידחפנו ברוב עונותיו אשר עשה ויורה על גודל חטאיו ולא יצטרך לאיש שיכהו עוד בשבט פיו ושיתן אליו תשובה עוד וזאת התשובה איננה מספקת יען יש ראיות ברורות מוכיחות שהשם משגיח בפרטים והתם לא ידעתם להשיב ביושר : ידפנו · ידחפנו וירדפנו : ולא ערך · אולם מה ששתקתי עד הנה לבלתי השיב בעבור שאיוב לא ערך אלי מלין לכן לא השיבותי אליו דבר אבל דעו נא ורואו שאם אשיב אליו עתה באמריכ' לא אשיבנו ר"ל שלא יהיו תשובותי שובבו' על דרך הכזב והשקר כאמריכם אשר דברתם או באמריכם שאתם אומרים אליו איננו ראוי שתשיבנו בעת תשיבו אמריכם לכנס לתוך דברי חברו : חתו לא ענו עוד · ונראה אלי כי חתו ויראו ריעי איוב שלא ענו עוד אליו דבר וגם העתיקו וסרו מהם דברים כאלו הם אלמים שלא השיבוהו עוד חתו ענין יראה חתת : והעתיקו · מן ויעתק : והוחלתי · והנני על כל המוסר כוחלתי והמתנתי כאשר ראיתם כי לא ידברו וכי עמדו ושתקו ולא ענו עוד לכן לא רציתי למהר להשיב התשובותי עד הראה מסך זמן מה אם יוסיפו לדבר וכאשר ראיתי שלא חזרו להשיב אמרתי אענה אף אני חלקי וכו' כמו שאומר : אענה אף אני · וברואותי שאינם משיבים עוד אמרתי אשיב גם אני חלקי ואגיד דעתי גם אני : כי מלתי · והסבה שהסכמתי להשיב הוא בעבור כי מלאתי דברים ותשובות הגונות עד כי להיותם טמונים בלבבי ורגוני להגידם הציקתני רוח בטני להיותי בלתי ובלוקה עד אוציאם מבטני ואשיב אליו : הציקתני · לשון לוקה ומציק : כי מלתי · בחסרון אלף כמו מלאתי : הנה בטני · כי באמת הנה בטני מלא תשובות כסגרות כמו היין הטוב אשר לא יפתח בתחלה רק מוכן ומחוייב הוא בהגיע עתו להיות נפתח לעת דודים ישתוהו וכן תשובותי מוכנות להוציאם החולה כאובות חדשים מלאות יין שיבקעו ויפתחו לשתות מהם בבא עתם כי כן טעם המשכיל בעת השכילו כועס מוסכליו יתענג להשקות לאחרים מהם : אובות · בקבוקי יין : אדברה וירוח · ולכן אדברה וירוח לי שאיכני יכול לעצור עוד כל לבי תשובותי הישרות ואפתח שפתי ואענה במה שלא ידעתם לענות ולהשיב אנכי אשיבנו : אל נא · ולא אשא כבוד פני איש חשוב אי זה שיהיה וגם אל אדם מאיזו מדרגה שיהיה לא אענה שמו להחניפו או לירא ממנו שלא לומר דעתי לפניו ויהי מה : אכנה · לשון כנוי וחלוף קריאת שם הדבר אם בעילוי או בפחיתות ובשם ישראל יכנה בעלוי : כי לא ידעתי · כי לא הורגלתי בזה להחניף ולכנות שם אנשים כי יראתי את ה' כמעט ישרפני באש מי שעשאני לפי שכבר ראה מריעי איוב שחטאו בדבריהם במה שזכרו בכנוי העלאת איוב וכיון ולא רצו ליחסו בשמו רק בכנוי כאמרו אף אנה משכנות עול וזה מקום לא ידע אל : ישאני · לשון שריפה מן וישאם דוד ואנשיו ודומיהם : ואל לם שמע · ואולם שמע נא אתה איוב מאמרי וכל דברי האזינה בשכלך כי לך יאתה : הנה

הרמ"בן

ואם תאמרו מצאנו חכמה · והאמת כדבריכו שהוא רשע בעבור שההודף אותו הוא האלהים שלא ידפנו איש יעות משפט ואיכנו איש שיכזב ויהיו מעשיו שלא כהוגן אין זה חכמה ומענה לאמריו : ולא ערך אלי מלים כי אין בכל דבריו מערכת קושיא ומענה לנגדי כי אנכי אענכו שלא כדבריכם ותשלם קושיתו מעלי : העתיקו מהם מלים · הסירו מהם מלין ותשובות : ואל אדם לא אכנה · לא אקרא עוד לאיש לאמר לו פלו' החכם או הזקן עכה דעתך קודם שאדבר כי כבר נשאתי פניכם ולא הענו כהוגן : כי לא ידעתי אכנה · כי אחרי שאין בכם חכם לא ידעתי לקרוא לאיש בכנוי שאיננו ראוי לו : כמעט ישאני עושי · כמו ישאהו קדים וילך כמעט ישאני אלוהי אלבית מועדי אם אכנה עוד לאדם : ולכני

[illegible]

הַגִּידָה־נָּא פָּתַחְתִּי פִי דִּבְּרָה לְשׁוֹנִי
בְחִכִּי: יֹשֶׁר־לִבִּי אֲמָרָי וְדַעַת שְׂפָתַי
בָּרוּר מִלֵּלוּ: רוּחַ־אֵל עָשָׂתְנִי וְנִשְׁמַת
ה שַׁדַּי תְּחַיֵּנִי: אִם־תּוּכַל הֲשִׁיבֵנִי
עֶרְכָה לְפָנַי הִתְיַצָּבָה: הֵן־אֲנִי כְפִיךָ
לָאֵל מֵחֹמֶר קֹרַצְתִּי גַם־אָנִי: הִנֵּה
אֵימָתִי לֹא תְבַעֲתֶךָּ וְאַכְפִּי עָלֶיךָ לֹא־
יִכְבָּד: אַךְ אָמַרְתָּ בְאָזְנָי וְקוֹל מִלִּין
אֶשְׁמָע: זַךְ אֲנִי בְּלִי־פָשַׁע חַף אָנֹכִי
וְלֹא עָוֺן לִי: הֵן תְּנוּאוֹת עָלַי יִמְצָא
יַחְשְׁבֵנִי לְאוֹיֵב לוֹ: יָשֵׂם בַּסַּד רַגְלָי
יִשְׁמֹר כָּל־אָרְחֹתָי: הֶן־זֹאת לֹא־
צָדַקְתָּ אֶעֱנֶךָּ כִּי־יִרְבֶּה אֱלוֹהַ מֵאֱנוֹשׁ:

מדוע

הָא כְדוֹן פְּתָחִית פּוּמִי מַלֵּילַת לִישָּׁנִי
בְמוֹרִינָיי: תְּרִיצוּת לִבִּי מֵימְרִי
וּמַנְדַּעַת סִפְוָתִי בְּרִיר מַלִּילוּ: רוּחַ
דֶּאֱלָהָא עֲבַדַת יָתִי וּמֵימַר שַׁדַּי
תְּקַיְּימִינַנִי: אִין תּוּכַל תְּתִיבִינַנִי סַדַּר
קֳדָמַיי אִתְעַתַּד: הָא אֲנָא דִיכְוָתָךְ
לֶאֱלָהָא מִטִּינָא אִתְלַיַּישְׁרִית לְחוּד
אֲנָא: הָא אֵימְתִי לָא תְבַעֲתִינָךְ וְטוּנִי
עֲלָךְ לָא אֵיקַר: בְּרַם אֲמַרְתְּ בְּאוּדְנַיי
וְקַל מִילַיָּא אֶשְׁמַע: זַכַּאי אֲנָא מִדְּלֵית
מְרַד שְׁזִיג אֲנָא וְלָא סוּרְחָנָא לִי: הָא
תַּרְעוּמְתָּא עֲלַי יַשְׁכַּח יַחְשְׁבִינַנִי
לִבְעֵיל דְּבָבָא לֵיהּ: יְשַׁוֵּי בְּשֵׁיעַ רַגְלָי
יִנְטַר כָּל שְׁבִילָי: הָא דָא לָא זָכִיתָא
אֲתִיבִינָךְ אֲרוּם יִתְרַבְרֵב אֱלָהָא מִן בַּר נַשׁ: מא

(margin notes: ב׳ ג — ל׳ וחד עירכה בדגש ד׳ — י״ח — ל׳ ג — ל׳ ג מלרע בחתנח — ה׳ וכל א׳ זה כל דכו׳)

רש״י

רוח אל עשתני · ואיני חזק יותר ממך: הן אני כפיך לאל · כמו ששאל פיך להתווכח למי שלא יכעסך · הן אני במקומו של הקב״ה ובשבילו לדבר דבריו: ואכפי · כפייתי כמו אכף עליו פיהו · חף: טהור ומשופשף · כמו כזיר לא יחוף ראשו · וכמו בכל חפין את הכלים: תנואות · עלילות לשון תואנה לשוב מן המקום · כי ירבה אלוה מאנוש · אין המקום צריך כל כך לדקדק אחר האדם · כי הרבה יש לו להקב״ה צדקות יותר מאנוש: מז

רלבג

ערכה · ערוך דבריך: קורצתי · נבראתי ונוצרתי: ואכפי · כמו וכפי והרצון בו כמו ידי ומכתי והוא כנגד מה שאמר איוב כפך מעלי הרחק ואימתך אל תבעתני: זך · נקי וכן חף והוא מענין מה שאמרו חז״ל נזיר לא יחוף את ראשו: תנואות · עלילות והסרות ממכותיו ר״ל שלא יעליל אותי שסרתי ממכותיו או ירצה בזה שהוא ימצא בעבורי מה שיסיר אותי ממבוקשיו עד שלא אוכל לעשות אחד מהם: בסד · הוא מאסר יושמו בו רגלי הנאסר: ירבה אלוה מאנוש · מגזרת רבים ובכבדים והרצון שהשם ית׳ יותר נכבד מאד מהאדם:

ישורנה

אבן עזרא

ברור מללו · דבר ברור: הן אני כפיך · כדברך ומחשבותיך עם האל והענין כפי איש ואיש לפי מהללו כאילו אמר אני כמוך: קורצתי · נחתכתי מן קרץ מצפון: ואכפי · יש אומרים כי פירושו דבר קשה וכמהו כי אכף עליו פיהו ויש אומרי׳ שהם שתי מלות כמו אכזר ואלכסים: חף אנכי · יש אומרים שהוא כמו כסוי חטאה והוא קרוב ואחרים אומרים שהוא חפוף בצדק כענין צדק לבשתי וילבשני ורובי המפרשי׳ פרשוהו לפי הענין כמו זך: הן תנואות · כמו וידעתם את תנואתי: ימצא · המקום: בסד · כמו ושלת אותם בסיד: ירבה · יגדל והענין כי תאמר כי גדול האל מאנוש · וענינו בעבור שלא צדקת לא אענך ואראה לך גדולת המקום:

מסרה

הן ה׳ פתחין וסימ׳ נמסר בסיפרא סימ׳ח׳ וסימ׳ ל״א: ריבות ל׳ ומ״ל וכל ליש׳ מ״ל במ״ו חסרים וסי׳ נמסר בסדר משפטים ותלים בא״ב רבתי אות ר׳:

אבן יחייא

הנה לא פתחתי פי ותדבק לשוני בחיכי · מה שאמרי לא יהיו כזנים רק היושר והאמת אשר בלבי תקוע · ושפתי ימללו הדעת והחכמה בשפה ברורה · ולא השוא והבל בעמקי שפה כאשר תאמר שריעך דברו כן · והנני מאמר קורצתי גם אני ורוח אל עשתני באילותו וחזקתו · ובשמת שדי תחייני כי יעמידני בהשגחתו התמידיית כמוך · מה שלכן תוכל להשיבני מילין ולכן אם תוכל ותדע תשובה מה לדברתי השיבני · ערכה לפני טענותיך והתיצב לפני · הן לאל לשון שבועה אני ופי נשמיי כפיך כי מאמר קורצתי וכתנכתי גם אני: ואין לך ליראה ממני כאשר היית אומר ביותך ירא מלווכח עם אל מפני אימתו באומרך כפך מעלי הרחק ואימתך אל תבעתני · כי הנה אימתי לא תבעתך · וכפי וידי עליך לא יכבד · והתחיל אליהוא לספר דברי איוב כדי לסותרם באומרו אך אמרת באזני וקול מילין אשמע: זך אני במחשבתי בלי פשע · וחף אני מלשון חכמים ז״ל נזיר לא יחוף את ראשו ור״ל נקי מחטא כדבור כי הראש יטהר ויבקה מזוהמתה בחפיפה במסרק · ולא עון במעשה לי · והן הוא יתברך ימצא תנואות ר״ל תואנות ועלילות ויחשבני לאויב לו · וישם בסד רגלי והוא העץ שלוכדים בו הרגלים מהנאסר · וישמור כל ארחותי שלא אברח ממנו והוא משל כי יהיה כאלו שמני במאסר ושמה לכדני ברגלי ושמם בסד וזולת זה שם שומרים סביב המשמר לבל אברח ואכלל כל כך מכות ותחלואים שלא עלי · הן כזאת איוב לא צדקת לומר כי האל ישים עלילות על בני אדם ויפלא בהם שפטים על לא חמס בכפיהם · ואענך לזה כי הוא מהמפורסם היות רב וגדול האלוה מהאנוש ולכן לא יקנא בו ולא ישנאהו כדי להעליל עליו ואם יבואו יסורין עליו הם לטוב לו אם למרק חטא קדם ואם להרבות בטובתו · ואם כדי לנסותו: ואם

תורת חסד יראת שדי

הנה לא פתחתי פי וגו׳ יר׳ הנה לא פתחתי פי וכבר דבר מקודם לשוני ובחכי קוד׳ שתוציא את דבריה והוא ע״ד מה שאמרו ז״ל במ״ש או ראה ויספרה הכינה וגם חקרה שמזה למדו שצריך האדם שיאמר הדבר פעם ופעמים כיכו לבין עצמו ואח״כ יוציאנו לחוץ והנה ענין זה הוא ג״כ הקדמה אחרת · ישר לבי אמרי וגו׳ הנה גם זה הוא הקדמה אחרת ויר׳ הנה להיותי מהאנשים שאין ממנהגם להיות להם ענין אחד בפה ואחד בלב וכו׳ כן שפתי ברור מללו מה שהענין הוא להם להפך מזה כי ברוב הפעמי׳ לא תדברנה שפתותיהם מישרים ויתפשו בלשוב׳ ויכשלו במענם · רוח אל עשתני יר׳ וענין זה הוא לי יען הביטי בעצמי כי רוח אל עשתני ונשמת שדי תחייני ומזכו ית׳ אני רואה וכן אעשה כי לא איש אל ויכזב וגו׳ ואם תוכל להשיב לי על זה השיבני ערכה לפני התיצבה כי אין ספק כי הן אני כפיך לאל וכשם שנשמתך היא אצולה מתחת כסא כבודו ית׳ כמו כן היא נפשי ואחר קורצתי במאמרו ית׳ גם אני כמוך ואחרי היות כן האמת הנה אמתי לא תבעתך וכו׳ · וכעת אתחיל להכנס עמך בענין הויכוח כי הנה לא אתה אמרת לנ׳ רעיך זך אני בלי פשע כלו׳ זכות עשיתי ולא פשעים וחף אנכי בענין הפשעים ולא עון לי בהם והוא ע״ד מה שאמר הכתוב כי אדם אין צדיק בארץ אשר יעשה טוב ולא יחטא שיר׳ לומר ולא יחטא בענין הטוביות ההוא · או יר׳ וגם אם באולי יש לי איזה חטא אם בענין זה שאין אדם צדיק בארץ אשר יעשה טוב ולא יחטא בו בכל מה ואם בענין אחר הנה אין ספק שאין לי עון בשום אופן: הן תנואות וגו׳ יר׳ הן תנואות עלי ימצא והוא ענין מה שהוצאתי מפי מלין ואמרתי אולי חטאו בני וכו׳ והוא ית׳ החשיב לי עניני זה כאילו אני אויבו ולזה ישם בסד רגלי וכו׳ הן זאת לא צדקת וכו׳ · או יר׳ יחשבני לאויב לו במה שהביא עלי יסורין שיש בהן בטול תורה: ובאומר הן זאת לא צדקת אענך אולי יר׳ הן אענך בענין זה שלא צדקת מכל וכל רק שיש אתך איזה ענין החטא ויחשיבהו בערך גדול יותר ממה שהוא פועל האנוש ועל זה אומר לך כי מדוע אליו ריבות כי כל דבריו ית׳ לא יענה אל מאנוש ומכל שכן שלא יעשה מה שאמרת כי הנה באמת ידבר אל וכו׳ והוא הענין מה שכתב הר״דק ז״ל ויש לפרש באחת ידבר אל ר״ל בחטאת אחד שיחטא האדם מיסרו פעם אחת ובשתים לא ישורנה חסד אם ור״ל כי פעם אחת מביא עליו יסורים כדי שישוב ובב׳ פעמים מוסיף ליסרו אם לא יביט ויבין התוכחה שעשה לו האל ית׳ ע״כ · בחלום

הרמ״בן

ואכפי עליך לא יכבד · מן כי אכף עליו פיהו ושניהם מלשון זוקף כפיפיס ר״ל כפיפתי שאשא עצמי עליך ולא הכפף לפני ואולי דעת התרגו׳ כן שאמר ויגוני עליך לא יקר לשון משא כבד שיכוף נושאו ואחרים אמרו כי האלף נוסף והוא וכפי עליך לא יכבד ויענה זה לאיוב שאמר כפך מעלי הרחק: חף אנכי · כסוי מטאה וכן וראש לו חפוי: הן תנואות עלי ימצא מבקש לו עלילות כאשר יעשה אדם לאויביו ואמר תנואות עלי ממה שאמר איוב ותטפול על עוני: יחשבני לאויב לו ישם בסד רגלי · כבר אמר כן איוב בפירוש ותחשבני לאויב לך ותשם בסד רגלי והנה אליהוא יחרה לו זה יותר מכל מה שאמר איוב כי הטענה שהיה אומר בהכרת ההשגחה באישי השפלים במעלה וגדולה לבורא ית׳ כי מרוב מעלתו לא ישית אליו לבו כמו שאמר מה אנוש כי תגדלנו אבל מה שאמר בהוכחותיו שיחשבהו לאויב וישמור ארחותיו להעלילו זו כפירה גמורה וברכת אלהים ואולי יכוין איוב בהסרת הידיעה מן הפרטים לגמרי שאמר שהוא חושב אותו כאויב כלומר שאינו יודע בין בוגד לאוהב ובותן ראיה כי יעשה לו כאשר עושה האדם לאויבו או היא תלונה בלא טעם אחר מכל מקו׳ האומר ככה ברך אלהים יחלילה לרחמן מלא רחמי׳ שיתאם וישכח יגיע כפיו ויעשה לו רעה מדעתו ורצונו על לא חמס ובמעכה השני יתפוש עליו על ענין ההשגחה בפסוק כי אמר לא יסכן גבר ברצותו עם אלהים ובשלישי תפשו על מה שאמר איוב חטאתי מה אפעל לך נוצר האדם יאמר שאין החטא מזיק לבורא ית׳ ואין הזכות מועיל לו ולמה יעניסנו וכונת כל זה לספק השמירה מבני אדם שאין המעשה מזיק או מועיל על כן לא יענים ולא יגמול טוב ויניח הכל במקרה וזהו שאמר כי האמר מה יסכן לך ומה יועיל מחטאתי כאשר אפרש בע״ה: הן זאת לא צדקת אענך · כי אע״פ שלדקת מחבירך כי אולי לדיק גמור אתה לא לדקת באמרך [illegible]

ר׳ אברהם פריצול

הנה לא · כי הנה התחלתי לפתוח פי להשיב אליך: דברה לשוני בחכי · כי תנועת הלשון בין החיך בעת הדבור: ישר לבי · ומה שאשיב אליך ואגיד לך הוא יהיה יושר לבי ואמת בחיכתי כן יהיו אמרי וכן הדעת אשר שפתי ימללו ויגידו יהיה ברור ונקי מכל הטעאה לפי שלא אדבר בטענות כוזבות: ברור · מן בר לבב: רוח אל · ודע לך איוב כי אחרי אשר נכסוף נכספת מאד להתוכח עם ה׳ כאשר אמרת לפי שלא יסדיר טענותיו רק בתשובות אמתיות ואמרת שהיית ירא מה׳ מן אימתו אל יבעתך אבל דע לך כי איש אנכי ולא אל שתוכל להתוכח אתי כי אני אדם כמוך ורוח אל עשתני בכחות השכליות: ונשמת שדי תחייני · בכחות החיוניות ואין הראוי לאד׳ להעיז פניו לכסוף להתוכח עם ה׳ רק עם ילודים: אם תוכל · ואם תוכל להשיב לטענותו תתקן עלמך לערוך לפני תשובותיך והתיצב לפני לשמוע ולהשיב: הן אני · והנה אנכי אדם כפיך ובמוך להשיב אליך בעבור האל אשר הרשעת אותו ליחסו בלתי משגיח ואמרה כי הרעות אשר הגיעוך שאיכך ראוי להם עתה לא הצטרך לפחד ממני כי מחומר קורצתי ונבראתי גם אני קורצתי עניכו כמו נבראתי כי הבורא כלי דבר מחום׳ קורץ וקור׳ עסת החמר להמציא כלי למעשהו מן קורץ בעיניו: הנה אמתי · ולהיותי אדם כמוך הנה אימת דברי לא תבעתך: ואכפי · רוצה לומר וידי עליך בתשובותי לא יכבד כי לא הכה אותך בידים וזהו כאשר שאלת מאת ה׳ כפך מעלי הרחק וכו׳ ואכפי כמו וכפי לשון ידי בתוספת אלף כמו אזרוע מן זרוע או ואכפי מלשון כופין אותו רוצה לומר ומה שאכריח אותך לא כיע ברגליותי לא יכבד עליך להזיק לך: אך אמרת · אך אמנם אוכיחך במה שאמרת באזני: וקול מלין אשמע ממך · באמרך שאתה תם וישר בלתי ראוי לפורענות כמו שאמר: זך אני · וזה מה שאוכיחך עליו ששמעתי ממך שאמרת באהה [illegible]

מ״ע ספורנו

ברור מללו · לא לשון נשמע לשתי פנים · הנה רוח אל עשתני · בנפש חיונית · ונשמת בדי השכלית · תחייני · חיי׳ שכלי כאשר אני אדם וחיי׳ אני להשי׳ לכבודו: הן אני כפיך לאל · הנה גם שאתה משתדל להרחי׳ הטול מאת האל ית׳ ולזה אתה מייחס החמס לאיזה אלוק רע גם אני משתדל כמוך להצדיק דינו · ובהיות כי מחומר קורצתי גם בכי · נגזרתי מערימ׳ המויר כמוך: הנה אמתי לא תבעתך · הכך בטוח שאימתי לא תבעתך כמו שבקשת מאת האלוה למען תוכל להוכיח: אך אמרת באזני · לחבריך · וקול מלין אשמע · ויובן מתוך דבריו: זך אני בלי פשע · נקי מכל מרד · חף אנכי · מכוסה שלא חטאתי אפי׳ שוגג בפרהסיא ולא עון לי מזיד: הן תנואות עלי ימצא · מצא עלי שסרתי מן הדרך הראוי בשוגג ובזה חשבני לאויב לו · למסרני ביד האל הרע · ובזה שם בסד רגלי ושמר כל ארחותי · דקדק עלי כחוט השערה: הן זאת לא צדקת · להחליט המאמר בזה שהוא כמנע בלי ספק: כי ירבה אלוק · יגדל יושר ומשפט צדק: מאנוש · יותר מן האדם אשר אין לו בינה ובחירת יושר זולתו מאתו ית׳ · והנה גם האדם יואש כמו החמס שאמרתי: מדוע

אוהב משפט

הוא משמש לשנים ולא זקנים יבינו משפט: לכן ולפי שלא מצאתי בדברי הגדולים ממני מי שהשיג בהמת בדרוש הזה אני מוכרח להשיב לטענותיך איוב לא מפני התנשאות והתגדלו׳ כי כבר הנחתי מקום לזקני׳ וילו׳ נפלוא הפתח ולכן המרהי לך שתשמע לי ואגיד דעתי בדרוש זה כמוני כמוהם ואתה תבחר ותקרב האמת: הן יגם זה ההתנצלות לדברי איוב מפני שהיו זקני׳ ומתנצל אליהם כילא נכנס בזה הויכוח בדבריהם לכבודם עד ששתקו מעצמם ולא מצאו מענה · וכל זה דרך מוסר לאליהוא · וי״מ על דרך אחרת וזהו הנכון: האזין כמו האזין · והק״מן שב״הלף המורת הא׳ לפסיפית הסיה מהמכה׳ וכשהיה במבטא כמו לא יהל פס ערבי · וירב בנחל · [illegible]

[illegible]

רש"י

אז יגלה אזן אנשים · כמו שעשה לאבימלך בחלום הלילה : ובמו טרם יחתם · חותמן ומוסרן ביסורין על עונם · להסיר אדם בחליו · מעשה · שהיה בדעתו לעשות · וגוה מגבר יכסה · ביסורין למען הכניעו ולהשפילו לסוף כדי שיחשך נפשו ממיתה גמ"ר וחייתו מעבור בשלח · בשלחו וחרבו של מלאך המות כלו' לטובתך הביא עליך ייסורין :

גוה · כמו גאוה · שלא כלי זיין · וכן בעזרה ידו באחת מחזקת בשלח : והוכח · לשון תוכחת שיסוב מעונו · ורוב עצמותיו טו שהוא איתן מוכיחן במכאוב : וזהמתו חיתו לחם · ממאסתו נפשו וחיתו של חולה כל מאכל · ונפשו מזהמתו כל מאכל תאוה : יכל בשרו מראי · יחשך בשרו ממראה כמו בלו בדמעות עיני מבלות עיניים : ושפו עצמותיו · נתלה קין מתקומתו · ושפו · כמו דשף מלוכתיה : לא ראו · שאין להם מראה ותואר : אחד מני כ אלף · במגידי פשעו ובזה יתן יגפתו : ויחננו

רלבג

ישורנה · יראנה : ובמוסרם · במאסרם ויסוריהם : וגוה · וגוף או יראה בו וגאוה : ורוב עצמותיו איתן · וברוב עצמיו מכאוב איתן והרצון בו וברוב איבריו מכאוב חזק : וזהמתו · מענין מיאום והרצון שנפשו תביאהו לתאוס בלחם : מראי · ממראה : ושפו · וגבהו : ראו · נראו : פדעהו · מענין פדיון : רפפש

אבן עזרא

לא ישורנה · על הנפש ועניין ובמוסרם יחתום אמר שיסרם יחתום גזר דינם : וגוה · כמו ותאמר גוה והוא כמו גאה ויכסה הפך יראה כי עיקר הגאו' ראיית העין : וחיתו · הנפש החיה : בשלח · נשק כמו ואין משלחת במלחמה : ורוב עצמיו · במכאוב איתן כי הראשון ישים עצמו ואחר עמו והעניין כפול כמנהג : וזהמתו · כעניין יתעב ויבאש לו וכן הוא בלשון קדר ואין לו חבר במקרא : יכל · כמו יכלה : מראי · עד שלא יראה : ושפו · כמו והכות אותו טחון תרגום ושפית יתיה : לממיתים · למלאכים הממיתים · אם יש עליו מלאך : להגיד

תרגום

מא דין לותיה נציתא ארום כל פתגמוי לא יתיב: ארום בחדא שותא ימליל אלהא ובתנייתא לא אצטריך למסכיה: בחילמא מן חזונא דליליא כד נפלת שינתא עמיקתא על בני נשא כניומתא על בי מרמכא: הידין יגלי אורנא בני נשא ובמרדותהון יחתום: למעדי בר נש מרי עובדא בישא וגיוותנותא מגברא יכסי: ימנע נפשיה מן שוחתא וחיוי מקלמעבר בשילחא: ומתמכסן בכיבא על בי מרמכיהון וסוגעי איברוי תקיפין: ומהונבא דנקיט ליה מרחיקא נפשי מזונא ונפשיה מיכלא רגיגא: ישתיצי בשריה מן ריוו ושפיין גרמוי לא איתחמו: וקריבת לשוחתא נפשיה ונשמתיה למיתותא: אין אית עלוי מזדמן זכותא מלאכא חדא פרקליטא מן ביני אלף קטיגורייא לחואה לבני

איוב לג

יג מַדּוּעַ אֵלָיו רִיבוֹתָ כִּי כָל־דְּבָרָיו לֹא יַעֲנֶה: כִּי־בְאַחַת יְדַבֶּר־אֵל וּבִשְׁתַּיִם לֹא יְשׁוּרֶנָּה: טו בַּחֲלוֹם ׀ חֶזְיוֹן לַיְלָה בִּנְפֹל תַּרְדֵּמָה עַל־אֲנָשִׁים בִּתְנוּמוֹת עֲלֵי מִשְׁכָּב: אָז יִגְלֶה אֹזֶן אֲנָשִׁים וּבְמֹסָרָם יַחְתֹּם: לְהָסִיר אָדָם מַעֲשֶׂה וְגֵוָה מִגֶּבֶר יְכַסֶּה: יַחְשֹׂךְ נַפְשׁוֹ מִנִּי־שָׁחַת וְחַיָּתוֹ מֵעֲבֹר בַּשָּׁלַח: וְהוּכַח בְּמַכְאוֹב עַל־מִשְׁכָּבוֹ וְרִיב עֲצָמָיו אֵתָן: כ וְזִהֲמַתּוּ חַיָּתוֹ לָחֶם וְנַפְשׁוֹ מַאֲכַל תַּאֲוָה: יִכֶל בְּשָׂרוֹ מֵרֹאִי וְשֻׁפּוּ עַצְמוֹתָיו לֹא רֻאּוּ: וַתִּקְרַב לַשַּׁחַת נַפְשׁוֹ וְחַיָּתוֹ לַמְמִתִים: אִם־יֵשׁ עָלָיו מַלְאָךְ מֵלִיץ אֶחָד מִנִּי־אָלֶף לְהַגִּיד לְאָדָם

מ"ע ספורנו

מדוע אליו ריבות · וכמו כן במה שאמרת שאתה חפץ להתוכח עם האל יתברך לא צדקת כי כל דבריו לא יענה · לא ישיב כל הדברים שיוכל להשיב : כי באחת ידבר אל · כי אמנם איננו מדבר עם האדם זולתי מאחת משתים · ראשונה בחלום חזיון לילה · בחלום כענין אבימלך ולבן או בחזיון של נבואה לראויי' לזה או לאחרים על ידי הנביאים הכלליים או הפרטיים : ובשתים לא ישורנה · שנית למי שלא ירגיש בראשונה וזה כי בדרך הראשון שהוא בחלום וחזיון · יגלה אזן אנשים ובמוסרם יחתו' · ויאמר שהכלל העולה הוא : להסיר אדם מעשה אותו המעשה שנכשל בו כמו שאמר לאבימלך הנך מת על האשה אשר לקחת : וגוה מגבר יכסה · ושיכסה ויגביר השכל על הגוייה ונפש המתאוה באופן שלא תרבה פעלה' כאמר' ז"ל פגע בך מנוול זה משכהו לבית המדר' ובזה יחשוך עצמו מני שחת · לחיי עולם : וחיתו מעבור בשלח בעה"ז : והוכח במכאוב · ולמי שלא יתבונן אל הנאמר בדרך הראשון שהוא על ידי חלום וחזיון אליו או לנביאים שחברו וכתבו או ידבר אליו בדרך השנית והוא על ידי יסורין וזה בהדרגה שאם לא ירגיש בתחלת היסורין ולא יפכ' לפשפש במעשיו ולשוב ולהתפלל אז יהיה ברב עצמותיו איתן · חולי קש' : ושפו עצמותיו לא ראו · יגבהו אותם העצמות שלא היו נראים כי יכלה הבשר ועם כל זה אם יש עליו מליץ מלאך אחד מני אלף · איזה פה הר ומגיד על מה יורה אותו הכאב ומה סבתו שהוא אדם אחד מאלף שיעשה זה · להגיד לאדם ישרו של דבר ומשפטו : ויאמר

ובשתים ג' וסימ' בשתים יכסה פניו ובשתים יכסה רגליו ובשתים ב' ביתבי באחת ידבר אל ובשתים לא ישורנה : מעשה י' פתחין וסי' ויקח משה ואלעזר הכהן את הזהב והיה תחת בשם מק יהיה · ולא יהיה למצרים מעשה · הפככם אם כחמ' היוצ' ויקברהו בקברתיו

דאסא דד"ה · לדסיר אדם מעשה · את כל זה ראיתי ונתין · כל אשר תמצא ידך לעשות בכחך עשה · ובכל מעשה אשר החל · כי את כל מעשה אלהים יבא במשפט על כל נעלם : ראו ל' ושפו עצמותיו והוא חד מן ד' שפי"ן דגשין וסימ' ויביאו לו את המנח' דיוסף · תביאו להם תנופ' · ושפו עצמותיו לא ראו · ויביאו לבו כיר אלהינו הטוב' ר עזרא :

אבן יחייא

ואם כן מדוע אליו ריבות ואם סכלת סבת מכותיך אין להאשימו ית' מדוע לא פשה לך ולא הודיעך סבת מכותיך כי כל דבריו לא יענה לבני האדם ויגלה סודותם · כן אמת כי ינלה קצתם להם כי בדרך אחת ידבר אל עמהם · ובשתי דרכים לאשר לא ישורנה ויביטנה למען הראשונה כי קצר מדע שכלו להשתרע אל השגתה · הדרך האחד הוא בחלום כבואי מחזיון לילה בנפול תרדמה על אנשים · והב' היא בחלום צודק הבא בתנומות עלי משכב · אז יגלה אזן האנשים מהעתיד לבוא עליהם ויחתום מוסרם כי יודיעם איך חתם ה' לתת העונש הבא להם במוסר ותוכחת עונותיהם : וזה כדי שהאדם הבהמיי ונוטה אל תאותו יסיר מהמעשה הרע · והגאוה מהגבר תכוסה כי ישובו בתשובה · מה שבה יחשוך נפשו מני שחת והגיהנם בעולם הבא · וחיתו ונפשו החיונית מעבור בשלח וחרב הצרות בעולם הזה · כאשר קרה לנבוכדנאצר שראה בחלומו את הרעה העתידה עליו למוסר מחטא גאותו אשר בתם ובתו אל ה' כי לא מתכה זמן רב עד אשר שב לגאותו גאומרו הלא דא בבל רבתא אשר בניתיה ברוב כחי : ואם העון יהיה גדול עד מאד יתיסר בעולם הזה ביסורין טובים כדי שיגלגל מיסודי גופו הרעים והרדיים · והוכח במכאוב וחולי על משכבו · ורוב עצמיו יהיה להם חולי איתן וחזק · וזהמתו והעבתו חיתו ונפשו ללחם · ונפשו תתעב אפילו כל שאר מאכל תאוה כמנהג החולים מאד · באופן שבשרו השמנה אשר היתה נראית יכלה נמוס הנכרי מהחולי ועצמותיו אשר בתחלה לא ראו להיות טמונים בבשר עתה שופו ונבהו ונראו לעין · ואז כשיהיה קרוב אל המות אם יש עליו מלאך מליץ טוב בעדו אף שיהיה אחד מני אלף ממלאכי פדאהו מרדת שחת שלא ימות עדין כי מצאתי כופר מהתשובה שעשה : תכף

תורת חסד יראת שדי

בחלום וגו' יר' ועוד זאת עושה האל ית' עם האדם כי בחלום חזיון לילה וכו' אז יגלה אזן אנשים ובמוסרם יחתם ענין החלום הוא כדי שיבינו מאמרו שהאל יתברך רוצה לומר להם שיפשפשו במעשיהם והכל הוא להסיר אדם מעליו המעשה הרע שיעשה ועם עיניו זה גוה והוא ענין גאה וגאון מגבר זה שהתחיל להתגבר על יצרו יכסה האל יתברך ויתחייב כאילו לא היתה במציאות ובכן יחשוך נפשו מני שחת והוכח וגו' יר' ולפעמים יצטרך האל יתברך להוכיחו במכאוב מה בשוכבו על משכבו אחרי שלא שבין הענין מגד מה שנתגלה אליו בחלום וכו' עלי משכבו וכו' ועב"ז רוב עצמיו איתן וחזקים וכו' ולפעמים יצטרך הדבר עד כי זה מתו חיתו לחם ויתאוו מאכל של תאוה כלומר שיתאוה לאוכל ואפי' שיהיה רע לו ולפעמים יכל בשרו מרואי שלא ירצה להביט לשום דבר מגד מה שיקוץ בכל דבר מאכל כי מגד זה יכסה את עצמו כל כך עד כי שופו עצמותיו לא ראו כי הוא יכסה ר"ל עצמותיו כדי שלא יבא לראות בעיניו מה שאיכנו רוצ' וכו' ותקרב לשחת נפשו כלומר והוא או באופן שיתאוה למות וכו' או שימיתוהו וכו' : אם יש עליו מלאך מליץ וגו' יר' אך אם יש עליו מלאך אחד מליץ אחד מני אלף להגיד לאדם ישרו שלא כעס ביסורים ולא בעט הכה או ויחננו ויאמר פדעהו מרדת שחת מצאתי כופר וענין הכופר הוא מה שלא כעס ביסוריו ואז רוטפש וכו' · או

כל · ובאופן כי ותקרב לשחת ולקבר נפשו וחיתו בעבור הכאבים מחלי הממיתים אותו · ואז אלהים להגיד בעבור האדם הזה לפני אל יושרו ויחון אותו ויאמר פדאהו מרד

ר' אברהם פריצול

מדוע אליו · ומדוע אליו ריבות שרצית על כל פנים להתווכח אתו למען יודיע אותך על מה הכה אותך במכות כאלה אשר לפי דעתך איך ראוי אליהם ואתה ידעת כי השם יתברך לא יענה ולא יתן תשובה לאדם מאשר ימשך ממנו כי כל אשר יחפוץ אלהים יעשה : כי באחת · רק המגם מה שירצה השם לדבר לפעמים להודיע אל האדם יהיה אם באחת מהדרכים האלה לדבר אתו ממש בלילה על לד החלום להודיעו מעשהו כאשר עשה לאבימלך וללבן ועל ידי הנביאי' המוכיחים את העם : ובשתים לא ישורנה · או באופן שני גם כן יודיע השם רצונו אל האדם ליסרו ביסורין כדי למנעו מן הרע הגמור פן תאבד נפשו לנצח והדרך הזה השנית לא ישורנה ולא ירגיש בו האדם הכתב והמוכח רק הצדיק המתקרב אל השם והמקבל יסורין מאהבה בזה יזכה אל המדרגה הזאת ובשני אלה הדרכים השם מודיע אל האדם לשוב מהשגיאות אם דרך חלום ונבואה או על ידי היסורין שירגיש בחטאיו ונפשיים ר"ל באחת משתי' או ובשתים בדרך השני ממש שהם שתים : בחלום חזיון וזאת היא אחת מדרכי השם בהנהגתו להודיע את האדם להשיבו ולמנוע אותו מן החטא כאשר יהיה מוכן למדרגה הזאת לדבר אליו בחלום חזיון לילה דרך תרדמה כנדה או בתנומות כ"ס ולא כים כפי ההכנה אשר אתו יתבונן במה שיודיעהו ה' : אז יגלה · ואז בחלום חזיון לילה יגלה ה' לאזן אנשים חשובים להרחיקם מן העבירות ולברוח מן הפורענות המוכן לבא עליהם ואז בבחירתם הטובה לבחור בטוב ולמאוס ברע אז ה' במוסרם יחתום ר"ל ישגור ויעכב המוסר והדין הראוים לבא עליהם שלא יבואו עוד : להסיר אדם · ואת כל זה יעשה ה' יתב' לגלות בחלום את אזן אנשים להסיר מעשה אדם ר"ל להרחיקו מן החומריות והתאוות וכן להסירו ולהרחיקו מגיה וגאוה והוא אשר יכסה האדם וירחיקהו מן השלמות או מגיה להרחיקו מן הגנו וכחות הגוף : יחשוך נפשו · וזה האופן הראשון להודיע לאדם חטאו בנבואת חלום יחשוך השם יתב' את הנפש המשכלת מן הראוי להגלה מני שחת והאבדון וחייתו שהיא הנפש החיונית גם כן מעבור בשלח ובחרב להצילו מהפורענות : בשלח · בחרב מן בשלחו תריבנה : והוכח במכאוב · ואולם הדרך השני הוא כי לפעמים האדם אשר לא הגיע מדרגתו אל הנבואה וראוי לפורענות מה הנה השם יתברך יוכיחנו במכאוב על משכבו : ורוב עצמיו ר"ל לריב בעצמיו והוא מקור מן וימרדהו ויריבו או ורוב עצמיו תעפ"ו שרוב עצמותיו איתן ואיתן לשון חוזק וזהמתו חיתו · ויתעב ויאיכו שהיא הנפש החיונית תמאס הלחם בהיותה בתחלואים כאמרו כל אכל תתעב נפשם ונפשו גם כן תתעב כל מאכל תאוה ומעוגע הראוי לתתו לגוויי הבריות : וזהמתו עבייתו והמדם הוא לשון מיאוס והאמת וזהמתו עומד במקום שכים ושינער הפסוק כן הוא מיתו של נפש אל החולה אשר הוכח במכאוב בפסוק הקודם זהמתו ומאסתו הלחם וכל מאכל תאוה : יכל בשרו ומרוב החולי יכלה בשרו ויתמעט מן הראייה כי הרואה לא יראה בשר בגוף החולה מרוב הרזון : ושופו עצמותיו · רק יגבהו עצמותיו למעלה להוך להיות גבוהים עם העור שלא ראו בתחלה קודם החולי יכל יכלה וידל מרואי מהיות נראה או שהוא שם דבר מלעיל שם לראייה כמו אל רואי שהוא מלרע : ושפו · לשון גבהות כמו וגבהו : לא ראו · לא נראו והוא עבר מבנין פועל שלא נזכר שם פועלו גם ושפו עצמותיו לא ראו ר"ל רואה לומר גבהות עצמותיו שהיה הבשר גובר ונבוה עליו לא רואו ושפו וראו עבר מבנין פועל ע"מ פוקדו בשלמים : ותקרב לשחת · ואת אלה יעשה השם אל האדם להגיעו כמעט אל המות : וחייתו לממיתים · לחולאים הממיתים לדוות אם יסובו בלבבו כמו שאומר : וחיתו · נפשו החיונית : אם יש · רלה בזה הפסוק שאם יאמר יחפוץ בשוב האדם מרשעו וביעו אליו הרעות הקדומות לראות אם יש עליו בעבור מלאך מליץ ממשכבות השכליות אשר באדם שיעוררוהו לשוב אליו עלה להגיד לאדם יושרו אשר לבבו אחד מני אלף מן המחשבות השכליות אשר באדם שיעוררוהו שיבחר בו ושיעשהו ולהדריכו מאליו אל היושר למען לא תאבד נפשו : ויחננו

הרמב"ן

מדוע אליו ריבות · למה אתה מריב ומתקוטט עמו בעבור שלא יענה בכל דבריו שאומרים לו כי בדרך אחת ידבר האל ויודיע כל האמת : ובשתים לא ישורנה · לא יראה אותה כמו אשורנו ולא קרוב והוא בדרך לעות אדם בריבו ה' לא ראה ופירש הדרך הזאת אשר ידבר בה האל : בחלום חזיון לילה כלומר במראות הנבואה וכן אמר התרגו' ארום בחדא שותא ימלל אלה ובתנייתא לא יצטרך למסכייה : אז יגלה אזן אנשים · לא מצאו המפרשים טעמה חדשה שיהיו מיחסים לאליהוא רק זאת שאמר כי האל יגלה אזן האנשים בחלום שלא יעשו חטא כמו שעשה לאבימלך ואחשך גם אנכי אותך מחטוא לי : ובמוסרם יחתום · גזר דינם · כלומר פעמים יגלה אזנם ופעמים ייסרם במכאוב : להסיר אדם · ממעשה ת"ם מגבר נמשך לאחור כלומר להסיר אדם ממעשה כלומר ממעשה רע שלא יעשה אותו כי אע"פ שלא חטא אדם מזהיר אותו ומוכיחו בחלום או במכאוב שלא יחטא : וגוה מגבר יכסה · וימנע ראלי יגבה לבו עד להשחית ויעשה הרע בעיני השם והנכון בעיני כי זה כבר אמרו אליפז שהוא מוסר האל' להטיב לו ואיוב ישחיק זה כמו כי איחל ועוד כי איוב יטעון בצדיק ורע לו ויש שמגיע אליהם כמעשה הרשעים למות בנפש מרה ואין זה ליסרו שלא יחטא והיוב יצדיק נפשו להביא כפי כוונתו כמו שעבר לשעבר כי לא יחטא ולא ירשם ועוד אם יש עליו מלאך מליץ אחד מני אלף והלא לזה הצדיק המתיסר שלא יחטא אין מלמד עליו חובה ומלמדי זכותו רבותים אלפי שנאן ועוד מה יעשה בקושית רשע וטוב לו ומה יטעון עליה אליהוא והיה המתפרסמת עליהם ובה נפתר המחלוקת במענים האחרונים וכבר כתבתי שדברי אליהוא חכמה היתה מקובלת בידו מפי הנביאים הנבואה ולכן אמר כי באחת ידבר האל חזיון לילה בחלום אז גלה אזן אנשים ובמוסרם יחתום האל ידו כמו ויכתב בספר ואחתם ועתה אפרש והמשכילים יזהירו להסיר אדם מעשה סמוך כמו כל כלי מעשה וגויתו מן הגבר יכסנה : יחשוך נפשו מני שחת · כמו קרא בגרון אל תחשוך אם אדברה לא יחשך כאבי שאין ענינם שלא תהיה הקריאה ושלא תהיה הכאב מראשיתו · רק שיחשך וימנע מכאן והילך וחיתו יחשך מעבור בשלח שלא ישלח רוח'ביד פגע לעד ולא להעביר בשחת לעולם והוכח במכאוב על משכבו כייחשוך מני שחת יוכיחנו האל במכאובות וחליים ויזכור לו עונותיו עד כי יקרב למות ואם יש עליו מלאך מליץ שיגיד היושר שעשה כאשר שב בתשובה אז יפדה אותו מרדת שחת : רטפש

אוהב משפט

אענה אף אני חלקי' אין אשמה עלי אם אענה גם אני חלקי ואגיד מה שהשגתי בזה ודעתי בו גם אני : כי על כרחי אני צריך להשי' כי אני מלא מטענות ועצור במלין לא אוכל כי רוח בטני היא מציקה אותי עד שאוציא דברי ואדברה וירוח לי : הציקתני · לשון מצוק ומצור כאלו הרוח היא צרה בבטני לרוב מלי שבבטני ולא הנוח עד שתצא בדבור : הנה זהו דרך משל כענין בטנך תרכל ומעיך תמלא · ויאמר כי אני דומה ליין חדש שאם לא יפתחו החבית אשר הוא בו יבקע ויהיה לרב תקפו וכמו הנודות החדשים יבקע בטני שדרך הנודות החדשים להבקע כשהם מלאים הרבה : אובות · נאדות · ולז' בקראו אובו' וידעוני' כן לפי שדרך כשוף זה לעשותו בנאדות כעדות הר"א בע ז"ל · ודמה עצמו לנאדות לפי שהם כדמות

להם כדמות אדם כשהם זקופים כדברי רש"י ז"ל : ארברה · על כן אני מוכרח לדבר כדי שירוח לי כי זה הוא מטבע המושכלות שיודיע אותם משיג מלוקה גדולה עד שילמדם למי שנגלמו ממנו : והאבק · כמו ועניה והאמרת או הוא לשון עניה ממש לפי שכבר התחיל איוב בדבור על"ל : אל · לא אכבד פני אדם בויכוח להעלי' האמת מפני כבודו : ואל אדם · לא אכנה לו שם דרך כבוד ומעלה שאינם בו · עיין הרמ"בן

רשי

ויחננו · המקום : פדעהו · כמו פלאהו אל"ף מתחלפת בעי"ן · והעניין מוכיח · מצאתי כופר והוא פליון : רוטפש בשרו מנוער · רוטפש אסק"וסא בלע"ז · מנוער נתעורר בשרו מן הנוער שהוא מנוער ומנוסק מן ייסורי חליו · ואין לתיבה זו דמיון במקרא ולפי ענייננו הוצרכנו לפרשו כמשמע העניין והפותרו בלשון רפש · והאומר הטי"ת ניתוספה בו · כמו נצטדק טועה הוא מאד כי אין טי"ת מתנוספת בתיבה כי אם בלשון מתפעל או נתפעל ובתיבה שיסודה צד · ולא בשאר תיבות כמו צדק נצטדק ובמו ברוע נצטרע מיר נאמן · וילכו ויצטיידו · צידה הצטיידנו אותו · ישוב בטחו ברפואה לימי בחרותו : בתרועה · בתפילה : ישור על אנשים · יעשה שורות של אנשי' בעיגול חליו ויתודה ליוצרו · ולא שוה לי · לא נהיה לי שכר בדברי : פעמים

רלבג

רפטש · התלחלח יתרטב עלומיו נעוריו : בתרועה · בשמחה או בתפלה וצעקה : ישור · הוא מענין הבטה והשגחה ואחלפך :

מסרה

לאדם ולאדם י"ג וסימ' ולאדם אמר כי שמעת לקול · ולאדם לא מצא עזר · בהנת עיר וילבשם · האנכי לאדם שיחו · מגיד לאדם מה שיחו · להגיד לאדם ישרו · לאדם מערכי לב · להשיב לאדם בפעלו · כי לאדם שטוב לפניו · ולאדם שלא עמל בו · ולא דגרתי לאדם · כי לא לאדם הבירה · כי לא לאדם תשפטו : נפשי נפשו קרי · פדה נפשו מעבור בשחת והוא חד מן כ"ד מלין כתיב י' בסוף תיבותא קרי' ו' וסי' נמסר במסרא רבתא במערכת אות י"וד בס"ד :

לְאָדָם יָשְׁרוֹ׃ וַיְחֻנֶּנּוּ וַיֹּאמֶר פְּדָעֵהוּ
כה מֵרֶדֶת שַׁחַת מָצָאתִי כֹפֶר׃ רֻטֲפַשׁ
בְּשָׂרוֹ מִנֹּעַר יָשׁוּב לִימֵי עֲלוּמָיו׃
יֶעְתַּר אֶל־אֱלוֹהַּ וַיִּרְצֵהוּ וַיַּרְא פָּנָיו
בִּתְרוּעָה וַיָּשֶׁב לֶאֱנוֹשׁ צִדְקָתוֹ׃ יָשֹׁר
עַל־אֲנָשִׁים וַיֹּאמֶר חָטָאתִי וְיָשָׁר
הֶעֱוֵיתִי וְלֹא־שָׁוָה לִי׃ פָּדָה נַפְשִׁי
מֵעֲבֹר בַּשָּׁחַת וְחַיָּתִי בָּאוֹר תִּרְאֶה׃
הֶן

לִבְנֵי נָשׁ תְּרִיצוּתֵיהּ׃ וְחַס עֲלוֹי וְאָמַר
פְּרוֹק יָתֵיהּ מִלְמֵיחַת בְּשׁוּחְתָא
אַשְׁכְּחִית פּוּרְקָנָא׃ אִיתְהֲלִישׁ
בִּשְׂרֵיהּ יַתִּיר מִן רִיבוּתָא יְתוּב לְיוֹמֵי
טַלְיוּתֵיהּ׃ יְצַלֵּי קֳדָם אֱלָהָא וְרָעֵינֵיהּ
וְחַמָּא אַפּוֹי בִּרְעוּא וִיתִיב לֶאֱנָשׁ
כְּצִדְקְתֵיהּ׃ יִתְרִיץ לִבְנֵי נָשָׁא וְיֵימַר
חֲבֵית וּתְרִיץ קַלְקֵלִית וְלָא הֲוָא שָׁוֵי
לִי׃ פְּרוֹק נַפְשֵׁיהּ מִלְמֶעְבַּר
בְּשׁוּחְתָא וְנִשְׁמְתֵיהּ בִּנְהוֹרָא מַעַלְיָא תֶּחֱמֵי׃ הא

(margin notes: ל' וחד ; ויחננו ; ל' ; ג' ; ל' ; לית · ל' וחד ישר במסח ; נפשו ק' ; וחיתו ק')

אבן עזרא

להגיד לאדם · בעד אדם כמו אמרי לי אחי הוא מזה הפסוק תלמוד כי המלאכים הממיתים המבקשים נפש האדם רבים ומלאך אחד הוא פקיד עליו לשמרו והמבין סוד תערובות המלאכות יודה כן : ויחננו · המקום ויאמר אל המליץ פדעהו כמו פרעהו בעניין ואין לו חבר במקרא · וכן רטפש ועניינו רך : וירא פניו בתרוע' כמו בשמחה: ישור · ישוב כמו ישור כסף יקושים על כן נקראת החומה שור כמו בנות צעדה עלי שור בעבור שהם סובבות המדינה : ולא שוה לי · ולא עשיתי השוה והעניין שיתוד' נגד אנשים בפרהסיא : על

מ"ע ספורנו

ויאמר · המליץ לבורא : פדעהו מרדת שחת · פדה את הנפש השכלי והוא צלם אלקים הסר בך מרדת שחת לחיי עולם : כי אמנם מצאתי כופר · מצאתי שיש כופר וכפרה לכל עון בתשובה ליחיד ולרבי' כענין ישראל בדבר העגל ודוד בדבר בת שבע : רטפש בשרו מנער יהיה רטוב ויפוש בשרו יותר ממה שהיה בימי הנעורי' וירפא ועם זה יעתר אל אלוק וירצהו וירא פניו בתרועה · יקבלהו בשמחת תרועה שהתגבר וגלה הניכרו כי חפץ חסד הוא : וישב לאנוש צדקתו לצדקת התובתו שעונות נחשבים לו כזכיות : ישור על אנשים · ואם אחרי כן זה השב יתן עיניו על אנשי דורו הנכשלים בחטא : ויאמר חטאתי · ויאמר להם הנה קרה לי שחטאתי : וישר העותי · וסרתי מן הדר' הישר להמלט מן החולי שקרה לי שהוא התשובה ובקשתי להמלט בדרכים אחרים : ולא שוה לי · עד שחזרתי בתשובה ונרפאתי : פדה נפשו · הנה בזה פדה זה השב את החוטא : מעבור בשחת · כי ישיבהו בתשובה בדבריו אלה : וחיתו · של זה המלמד לשוב באור תראה לחיי עולם : הן

אבן יחייא

[illegible] יִשְׁמַע ה' לְקוֹלוֹ וִיתְמַלֵּא בְּשָׂרוֹ כְּבְשַׂר הַנַּעַר וְיָשׁוּב לִימֵי עֲלוּמָיו · וזה כי יען שיעתר והתפלל אל אלוה בעת חוליו לכן ירצהו ויראה פניו מהתפלה הזו בתרועה ושמחה · כי ה' ישיב לאנוש [illegible] יקרא בשם ה' וישור ויביט על האנשים לאמר להם אני כשכבר חטאתי [illegible] שוה לי כי לא היה לי תועלת כזה רק מכאובות שוכות ויסורין רבים · וכאשר והתפללתי לפניו פדה נפשי מעבור בשחת ובקבר · והרואה חייתי מכפשי באור החיים תראה : הן

תורת חסד · יראת שדי

או יר' מצאתי כופר והוא שיזות במקומו איש רשע וכו' · ומלבד כל זה יעתר אל אלוה וירצהו והוא דבר שני של טובות כי מלבד מה שנתכפר על עוניו וכל ממכאוביו יהיה עמו ברצון טוב כאדם את בנו ירצה וכו' · או יר' יעתר אל אלוה בעד הרשע שהוא והאל ית' ישמע תפלתו וירצה לאותו הרשע אם יחזור בתשובה : או יר' וירצהו למתפלל הלזה יען כי עתר והתפלל אל אלוה בעד חברו כי כל המתפלל בעד חברו והוא צריך לאותו דבר הוא נענה תחלה · ואומר וישב לאנוש צדקתו הוא הדבר שאז"ל שזדונותיו נעשו כזכיות למי ששב בתשובה כו' ואז ישור על אנשי' כלומר ומשם והלאה הוא יביט באנשים להחזירם למוטב והוא מה שדרשו הדרשני' במה שאמר [illegible] סמה כדי שיחזירוה בתשובה לפניו ית' · ויאמר חטאתי וישר העותי ולא שוה לי יר' ולא שוה לי כי אם [illegible] ונומר ור"ל ולא די שפדה נפשו מעבור בשחת לא שחיתו באור תראה והוא מה שאמר אני האור להאיר [illegible] לו התודה שכן דרך כל המומתין מתודין אדם יוצא לשוק יהא דומה כמי שנמסר לסרדיוט חם בראשו [illegible] לו פרקליטין גדולים נצול ואם לאו אינו נצול אלו הם פרקליטין גדולים של אדם תשובה ומעשים טובים [illegible]

[illegible]

[illegible] על וזה שלא נדקת וכמו שאמרתי לך הן זאת לא צדקת אענך וכו' ואם אין אתה שומע לי בעין שכל [illegible] על צדקו נפשו מש"ם ובשלשת רעיו חרה אפו על אשר לא מצאו מענה שמלד זה היה אשר שירש [illegible] צופר הנעמתי חרה אפו ושהמתין לדברי רעי איוב לפי שהיו ישישים ממנו לימי' ושאמר אז בטח [illegible] מתין עוד שמא ימות נכתים והרוח תשוב אל האלו"ם אשר נתנה ושלא רבים יחכמו מלד עצמם [illegible] בתרין וכו' כי אם להיות אמת שכן רבה האל ית' ושלהיות אמת כי לאדם הם מערכי לב לכן ערך [illegible] לשון ושאין צריך לומר שלבי ערך אליו אלא שאפילו בטנו הציקתהו והוא כיין לא יפתח וכו' [illegible] פני איש ולא יכנה לכן אדם מיראתו מה' שלא ישרפנו ושדבריו דברם לשוכו בחכו מקודם [illegible] ומאומר קורץ גם הוא ושהוא שמע באזניו מה שאמר איוב כי הוא זך בלי פשע ואף בלי עון [illegible]

ר' אברהם פריצול

זיחננו ויאמר · [illegible] מרדת [illegible] מהגעת [illegible] הדין ויש[illegible] תפגה [illegible] בפירענ[illegible] הבריאו[illegible] משהים [illegible] יעתר א[illegible]

[illegible]

הרמב"ן

[illegible] עַר · ישוב לפסוק העליון יחשוך נפשו מני שחת : רטפש · לשון לחיה שילמת [illegible] עלומותיו כאשר יעשה בבטן אמו מנער : יעתר אל אלוה וירצהו · אחרי שובו [illegible] כי נתכפרו לו עונות דהשוכים ולכן יקדמוהו רחמי האל וישב לאנוש הזה צדקתו [illegible] אנשים · יביט על האנשים אשר כגילו שאבדו ויאמר גם אני חטאתי וישר העותי [illegible] כי בולא נמלטתי אך צדקתי עמדה לי : פדה נפשו מעבור · אחרי אליו בשחת [illegible] מלך הרלה בבוא עתו כי שם תעמוד ולא תעבור בשחת ולכן נפתח בי"ת באור [illegible] ונשמתיה בנהורא מעליא תחמי : הן כל אלה יפעל אל פעמים שלש עם גבר [illegible] מדה וכן הזכירו חכמים במסכת יומא ועל ארבעה לא אשיבנו להשיב נפשו מני [illegible] אור החיים · אשר על פני האד' הוכן דעת התרגו' שאמר כאן בנהור חייא גם יתכן [illegible]

[illegible]

אוהב משפט

הרמ"בן ז"ל ואין בזה הפירוש טעם · אבל הוא כנגד איוב שלא יכנה אותו כצדיק גמור מפני כבודו · וכן כרש"י ז"ל אבל הרב ז"ל לא ירצה זה הפי' מפני שדעתו ה' שאליהוא לא הרשיע איו' כלל וכבר כתבנו דעתנו בזה : כי כי לא ידעתי להתנהג במדה זו מימי להחניף ולומ' לרשע צדיק אתה : כמעט ישאני עושני · כמו ישאהו קדים וילך כלומר הייתי ירא שאם הייתי מכנה לשום אדם שלא ישאני כמעט לבי' מועדי' אים עושני · או היא דרך קללה כאד' האומר אם עשיתי כך לא ישמרני השם כן פי' ר"א ז"ל · וי"מ ישאני ישרפני כמו וישאם דוד ואנשיו · ותשא הארץ מפניו : ואולם ואולם אף על פי שאינני מצדיק אותך כמו שצדקת נפשך שמע לדברי וקבלם והאזינה אותם כלומר [illegible]

[illegible]

מ״ע ספורנו

הן כל אלה יפעל אל · להוכיח האדם בחלום ובחזיון או ביסורין : פעמים שלש עם גבר · להשיב נפשו מני שחת · על דרך חטאים בעולם הזה : לאור באור החיים כדי שיזכה לאור חיי עולם כי חפץ חסד הוא : הקשב איוב · מה שהקדמתי לך : שמע לי · עתה שאומר ולא תכנס לתוך דברי : אם יש מלין אם יש לך לדבר נגד דברי : השיבני · אחר שתשמע · כי חפצתי צדקך · אם תשיב תשובה נאותה ולא אדמה אותך בקש : ואאלפך חכמה · חכמת השגחת האל ית׳ על כל יצוריו : ויען

רלב״ג

ואאלפך · ואלמדך : ביאור דברי המענה · ענה אליהוא בן ברכאל הבוזי על קצת דברים וזכר בזה המענה שאמרם איוב ואמר צעיר אני לימים ואתם ישישים על כן ירא[תי] מהגיד דעי לכם · כי אמרתי שאורך הימים יתן דעה לאנשים לענות הראוי בדברים ורוב שנים יודיעו חכמה · אכן לפי מה שאמלא מכם הוא מבואר שאין הענין אגד היש[ישות] אכן רוח והבנה היא באנוש עד שיחכם איש מאיש לזאת הסבה והשפע הבא לאנשים מהשם יתברך הבינם ושיחכמו לא אורך הימים והישישות · לא הנכבדים יחכמו [ולא] יבינו זקנים משפט ר״ל שאין סבת החכמה והבינה הישישות והכבוד · ובהיות הענין כן נשענתי להשיב על דבריך ואם אני צעיר לימים ואמרתי לך שמעה לי ואחוה דעי [גם] אני · הנה המתנתי לדבריכם אאזין ואשמע דבריכם מזולת שאענה עד שאשמע תבונותיכם ותחקרון מלים להשיב לאיוב · ועדיכם אתבונן לראו׳ אם תענו אותו והנה אין מכם שיענה על דברי איוב · אולי תתגללו ותאמרו מצאנו חכמה בשתיקתינו אל ידפנו לא איש ר״ל לא יצטרך לאדם שירדפנו ויהדפנו על חטאיו כי די במה שיהדפנו השם · הנה איוב לא ערך אלי מלים ובאמריכם במה שזכרתי והוא המרכס אל יהדפנו לא איש ראוי לי שאשתוק ולא אשיבנו ולי התגלגלות יותר מכם בשתקי כי לא ערך אלי מלים לדבר עמי והאפשר שיהיה הרצון באמרו ובאמריכם לא אשיבנו שאני אשיבנו במאמרים אינם כמאמריכם כי לא הבא ... בטענות כוזבות כמו ששמית והיה זה סיבה שלא מאהתם מענה · ירחו רעי איוב מהשיב לו העתיקו והסירו מהם מלים · והוחלתי זמן מה אולי ידברו גם לא ידברו ... ולא ענו מזמן ארוך התעוררתי לענות חלקי כי מלאתי מלים וטענות להשיב אל איוב לרוב תאותי להשיב לו כאילו אני במצוק ובצער עד שאשיב · הנה בטני כאוב יין ... לא נפתח עדיין שהוא מלא ובאובות חדשים שהם נבקעים בקלות כן יבקע נפשי בקלות להוציא הטענות והראיות אשר לבי מלא מהם ואחר זה הענין בבקיעה להרחום ...

הֶן־כָּל־אֵלֶּה יִפְעַל־אֵל פַּעֲמַיִם שָׁלֹשׁ עִם־גָּבֶר׃ לְהָשִׁיב נַפְשׁוֹ מִנִּי־שָׁחַת לֵאוֹר בְּאוֹר הַחַיִּים׃ הַקְשֵׁב אִיּוֹב שְׁמַע־לִי הַחֲרֵשׁ וְאָנֹכִי אֲדַבֵּר׃ אִם־יֵשׁ־מִלִּין הֲשִׁיבֵנִי דַּבֵּר כִּי־חָפַצְתִּי צַדְּקֶךָּ׃ אִם־אַיִן אַתָּה שְׁמַע־לִי הַחֲרֵשׁ וַאֲאַלֶּפְךָ חָכְמָה׃ ויען	הָא כָל אִילֵין יַעְבֵּיד אֱלָהָא תְּרֵי זִמְנִין וּתְלַת עִם בַּר נַשׁ׃ מְטוּל לַאֲתָבָא נַפְשֵׁיהּ מִן שׁוּחָא לְאַנְהָרָא בִּנְהוֹר חַיָּיא׃ אֲצֵית אִיּוֹב קַבֵּיל מִינִּי שְׁתִיק וַאֲנָא אֲמַלֵּיל׃ אִין אִית מִילִּין אֲתִיב יָתִי מַלֵּיל אֲרוּם צְבֵיתִי לְזַכְּאוּתָךְ׃ אִין לָא אַתְּ קַבֵּיל מִינִּי שְׁתוֹק וַאֲלִיפִנָּךְ חוּכְמְתָא׃ ואתיב

רש״י

פעמי׳ ושלש מייסרו על עונותיו בחליו שלא להשחיתו · והש[יב] יותר יכעס עליו ידאג מן ניהנ[ם] ומן המיתה · שנא׳ ועל חרבעה לא אשיבנו : מענה

מסרה

החרש ו׳ וסימ׳ נמסר בסיפ׳ סימ׳ י״ג : אם אין ד׳ וסימ׳ היש יי׳ בקרבנו אם אין · היש בה עץ אם אין · הנעשה דברו אם אין · אם אין אתה שמע לי :

אוהב משפט

כי כל דבריו עד עתה הם מענין נטילת רשות והקדמה · ואמר לו לרובי דבריו לא השיב אך במה ...

...

לב הנה כל דבריו שיודיע לאדם היושר כדי שיגלגל מהרע הנכון לבוא עליו מצד המערכת לא ידבר בהם אך תהיה בזאת ההודעה מדרגות כפי התחלפות כי כדרך אחת ידבר אל יהוא שתגיע ההודעה בחלום לאשר יגיע מדרגתם מהתאחדות בשכל הפועל אל שיוכל לקבל ההודעה בזה האופן ובדרך שנית ... דרך הראשונה מצד מיעוט התאחדותו בשכל הפועל והוא ביאר שני אלו הדרכים אחר זה · הנה בחלום ובחזיון לילה בנפול תרדמה על אנשים בעת ... תנוח הנפש המרגשת מפעולותיה ויהיה אפשר מפני זה באיש השלם להתבודד שכלו מבין שאר כחות הנפש ויתאחד בשכל הפועל · אז יגלה השם ית׳ ... וים ריקם אשר יתמו לפי המערכת לבא עליהם כדי שיגללו מהם בלקחם עצה עליו כי הבחירה האנושית מושלת בזה הסידור כמו שקדם ויהיה גם כן ... יותר וישובו אליו בכל עוז :

תורת חסד   יראת שדי

וישם בסד רגליו וכו׳ ושיבנו על מה שאין אדם צדיק בארץ אשר יעשה טוב ולא יחטא ושהאל ית׳ לא יענה כל דבריו אל החוטא כי באחת ידבר אל ובשתים לא ישורנה ושבחלום חזיון לילה וכו׳ אז יגלה אזן אנשים ובמוסרם יחתום להסיר אדם המעשה הרע שבידיו ושאם עם זה לא ישפשפו במעשיו יוכח במכאוב על משכבו וזהמתו חיתו לחם וכו׳ ויכל בשרו מראי וכו׳ ותקרב לשחת נפשו וחיתו לממתים ברצונו ית׳ כדי להכלל מיסורין ושיחנכו האל ית׳ אם יש עליו מלאך א׳ מליץ עליו אחד מני אלף והוא קבלת היסורין בסבר פנים יפות ושאם כן יעשה ישוב לימי עלומיו ויעתר אל אלוה וירצהו וכו׳ ושהאל ית׳ ישיב לאנוש צדקתו וישור על אנשים כדי להחזירם למוטב ושלא ישכח טובתו כשישוב בתשובה אלא שחיתו באור תראה כלומר שנפשו תראה במה שיבאו האנשי׳ החטאי׳ לראות באור נועם ה׳ ושהן כל אלה יפעל אל פעמים שלש עם גבר והכל הוא להשיב נפשו מני שחת וכו׳ :

אבן יחייא

הן כל אלה לייסר האנשים ואחרי שובם להשיבם על כנם יפעל אל פעמים כי על שלשה פשעים ישיב את שבותם בתשובתם אבל על ארבעה לא ישיבם בעשיית החטאים ונעשו כיתר להם ויהיה כמעט כמנע שיעשו תשובה ויזכו להשיב נפשם מני שחת והקבר ולאור באור החיים · הקשב איוב ושמע עדין כי עוד יש לדברים אתי לדבר · אשר אחרי דברי אותם אם יש מלין חפצתי צדקך אם יהיה הצדק אתך כי אין כונתי בויכוח הלז הניצוח רק לב... עמך טענות צודקות שמע לי ותחרש ואאלפך ואלמדך חכמה :

ר׳ אברהם פריצול

הן כל אלה · וה׳ כל אלה הדרכים ליסר האנשים החוטאים ולהודיע אליהם למען דרכיהם כל היוצר יפעל אותם האל יתברך פעמים ושלש עם גבר למען יתחזקו בעשיית ... חזק כי בהיותם מוכים פעמים רבות ירגישו פשעם וישובו ויהיו נשמרים מן החטא ולא ימותו כמו שאומר : להשיב נפשו · מבואר שהיסורין באו עליו להשיב נפשו מני שחת ...

...

ואמנם היה זה הגילוי בעת השינה להסיר אדם מעשה הנפש המרגש' או להסיר פועל החומר אשר מגבר' יכסה ויעלים שפע השכל הפועל ר"ל כי החומר לא יערבב השכל אז להיות הנפש בלתי טרודה בהשגות החושיות · ובזה האופן יחשוך ית' נפש הישר מן שחת ויחשוך נפשו מעבור בחרב ואולם הדרך השנית הוא שמי שלא הגיע מדרגתו אל שיקבל שפע השכל בשיודיעוהו הרע הנכון לבוא עליו הנה השכל להתאחדותו בו התאחדות מה יצילהו מזה הרע באופן אחר רחוק מזה · והוא שיוכיחוהו במכאובות לשמרו שלא ילך בדרך אשר היה נכון ללכת בה ולמות ועל זה הדרך אמר אודך יי' כי אנפת בי ישוב אפך ותנחמני וביארו ז"ל על דך המשל במי שרגונו ללכת במדבר או בים עם שיירה מה ונגף באבן רגלו ועודו בדרך ונשאר מההליכה שם וזאת השייר' טבע' בים או אבד' באופן אחר הנה הוא מבואר שזה הרע בא אליו לטוב לו והנה כמו שהטבע שם כחות טבעיות בקצת בעלי חיי' לשמרם ואם לא השיגו שהם נשמרים בזה כמו ששם כח בקצת בעלי חיים לברוח מהבעלי חיים המזיקי' אותם בראותם אותם והם לא קדם להם ההרגש בשהם מזיקי' הנה שם ריחם דרך משל מגונה אצלם שינוסו מפני זה ויגע להם התועלת המכוון אשר לא נסו בעבורו והיא השמיר' מהטרף כן האדם להיותו בתכלי' השלימות ביחס אל שאר הבעלי חיים כאשר היה לו התאחדו' מה בשכל הפועל מצד הטבע האישי יגביה בו ויסבב סיבות להצילו מרעתו ואם לא ירגיש ויסער שהם להצלתו והאפשר שיהיה ראש סיפורו הדרך השנית אמרו להסיר אדם מעשה ויהיה הביאור בעבור מה שיסיר האדם מעשה השכל הפועל להיותו טרוד בעניינים הגופיים ובהשגות שאר כחות הנפש כמו החוש והמחשבה והדמיון והחומר יכסה ויעלים ממנו זה האופן מן ההגד' למיעוט התאחדותו בשכל הפועל הנה יחשוך אותו מן הרע הנפלא הנכון לבא עליו כשיוכיחוהו במכאוב על משכבו על ערש דוי כמו שקדם או אפשר שיהיה פי' אמרו להסיר אדם מעשה כי זה ההודעה תהיה כדי שיסיר האדם המעשה הרע אשר היה מתנהג בו ויכסה ממנו גאותו ויסתירה ר"ל שיכנע לבבו בראותו הרע הנכון לבא עליו על שלא ישתבך האיש הישר במעשים המגונים אשר החל להתנהג בהם ויסיר ממנו שלימותו והביאורים הראשונים יותר נאותים ונכונים מצד העניין ואם זה נאות יותר לפי מה שיחשב מצד הלשון ויוכיחהו במכאוב על משכבו וברוב אבריו יהיה מכאוב חזק ותתעב נפשו הלחם בסבת החולי ונפשו התעב מאכל תאוה לבריאים · יכלה בשרו מראי ר"ל שלא יראה בו בשר מרוב הכחישות ויגבהו ויבלטו העצמו' אשר לא היו נראים קודם החולי · הנה זאת ההודעה בזה האופן תהיה לאדם אם יגיעהו התאחדות מה בשכל הפועל בדרך שיהיה עליו מגיד מליץ הקטנה שבהצלות להגיד לאד' מה שיתייסר בו וישמר מן הרע ובזה האופן יחון אותו ויאמר להציל אותו ולפדותו מרדת שחת מצאתי כפר והוא הסרת זה המכאוב · והנה בסוף העניין יבריא וישוב רענן ורטוב יותר ממה שהיה בעת הנוער וישוב בכחו ובבריאתו שהיה בימי נעוריו · וימשך לזה מן התועלת גם כן שבעת חליו יתן אל לבו להתפלל אל השם ית' וירצה אותו ויראה השם ית' פניו בזאת התפלה והצעקה מפני שהוא משתדל לדבק בשם ית' ולשוב אליו ובזה האופן ישיב השם יתברך לאדם צדקתו כי אף על פי שהרע נכון לבא לצדיק מצד המערכ' אשר אי אפש' מזולתו והשם ית' שם בו כלי אל שינצל מהרע ההוא וישיב לו צדקתו · ישגיח השם על האנשים ואשר יאמר חטאתי והעויתי הדרך הישר ולא שוה לי · וייסר דרכיו אל השם ית' פדה נפשו ממות ותראה נפשו באור החיים · הנה כל אלו ההודעו' יעשה השם ית' שתי פעמים או שלש עם גבר להשיב נפשו ממות כדי שיאור באור החיים ר"ל להוכיחו כאשר יתחיל לדרוך בדרכים בלתי נאותים כי השכל הפועל כמו שישגיח על המתאחד עמו להצילו מהרעות הנכונות לבא עליו מצד המערכת כן ישגיח בו להצילו מהדרכים אשר ימנעוהו מהגעה אל השלמות והם פעולות הרשע שכל מי שיחזיק בהם ירחיקוהו מהשם ית' לפי שהם גם כן מוגבלו' מצד המערכ' ולא ישגיח בו להביא עליו ייסורין לשמרו מפעולו' הרשע יותר מג' פעמים כי אחר כן שבה לו זאת התכונה קנין חזק ולא יוסר ממנה לעולם · הקשב איוב שמע לי החרש ואנכי אדבר אם יש לך מלין להשיב על דברי השיבני דבר כי אני חפץ שתצדק אם יהי' האמת אתך · ואם אין לך טענות להשיב על דברי שמע לי החרש ואני אאלפך החכמ' והידיע' האמיתי' בזה הדרוש : והכלל העולה מהדברים שאליהוא יראה שהטובות והרעות הם מוגבלות ומסודרות מצד המערכת ובזה יותר הספק בהצלחה הנמצאת לרשעים כי אין ראוי שנפלא אם יסבב הש"י מצד זה הטבע אשר שם בגרמים השמימיים שיגיעו טובות לאנשים היו רשעים או צדיקים כי אם היה אפשר שלא יגיע רע מהם לנמצאות השפלות לא היה מקצר הש"י מזה לפי שכוונתו הראשונה' במה שהמציא היא הגעת הטוב כמו שלא יפלא איש על מה שישגיח השם ית' בשמירת הבעלי חיים הפחותי' והמציא להם המזון והכלים אשר בו ישיגוהו עם היותם טורפים ומשחיתים זולתם והיותם בלתי ראויים להגיע טוב להם מפני צדקם לפי שהם בלתי מתוארים בצדק כן אין ראוי שיפלא אם יגיעו טובות מהשם ית' בזה האופן לאנשים היו צדיקים או רשעים כי אם יותר נכבדים משאר בעלי חיים אלא שהתיר זה הספק בזה האופן מדברי אליהוא הוא בלתי מבואר כלל מדבריו כאילו לא השתדל להתיר הספק בו לחשבו שהענין מבואר בתחל' העיון שלא תהיה מזה מצד טענה על השם ית' ולזה נשאר זה הספק לאיוב כמו שנבאר במה שאחר זה במה שדבר עם השם ית' והנה הרע לא יחוייב מפני זה שיבא לו לצדיקי' כי הש"י שם בהם כלי ישמרו בו מאלו הרעו' והוא השכל אם יתנהגו בו לפי הראוי בדרך שיתאחד אחדות מה בשכל הפועל בו כי כשהיה הבנין כן תגיע ההודעה לאדם בדרך שישמר מאלו הרעות בפנים שונים לפי מדרגתו בהתאחדות המדרגה היותר גבוהה היא שתגיע לו זאת ההודעה בחלום ובזה גם כן מדרגות רבות לא זכרם והמדרגה היותר שפלה היא שלא יהיה בכח זה האדם שיגיע לו ממנו שום הודעה לרוב הקשר שכלו בכחות החמריות ולא יגיע לו ההתבודדות מבין שאר חלקי הנפש הראוי למי שאפשר בו זאת הידיעה כמו שנזכר בספר החוש והמוחש אבל תהיה תכלית ההודעה לו שיסבב השכל הפועל אם לשמרו מרע מוחש מסודר ומוגבל מצד המערכת אם לשמרו מרע נפשו שיבואו עליו מכאובים וחליים ישמרו מהנפילה ברע ההוא אם יהי' מוחש או יכנע בהם לבבו אם היה נפשי ואמר שזה אשר יהיה לשמירה מרע נפשי לא יהיה מהשם ית' יותר משלשה פעמים והוא מבואר שכמו אלו האנשי' יחשבו צדיקים אחר שהם בתחלת הדריכה אל הרשע ולא יאחזו דרכו עדיין ויקרו להם מהרעות על צד התוכחת שלא יקרה לרשעים ולזה יפול ספק ומבוכה בהמצא כמו אלה הרעו' יותר לצדיקים ממה שתמצאנה לרשעים ובזה היתר אליהוא הספק במה שספק איוב מהצלחת הרשעים ומעונש הטובים המוגבל להם לפי המערכת כי אין זה עול בחק השם ית' אחר שהוא המציא להם כלי להנצל מזה הרע ואין ראוי ג"כ שימנע השם ית' מבריאת האדם בזה התואר אשר היא נפלאה בשמירתו מפני רע מה יקרה ממנה עם שהוא העריס להמציא בנו כלי נוכל להנצל בו מהרע מצורף לזה שאליהוא ירא' שבזה הרע גם כן תועלת מה והוא תוכחת הרשעים וכלותם כמו שיתבאר וזה ג"כ נמצא במאמר השם לאיוב ובמאמר שלמה עליו השלום אמר כל פעל יי' למענהו וגם רשע ליום רעה ואחשב שתהיה המדרגה האמצעית בין שתי אלה המדרגות שיקרה לאדם פחד על ענין מה היה ראוי לבא עליו רע מה ולא ישיג בו יותר מזה השיעור · ומפני זה השיעור מההודעה יהי' נשמר מעשות הדבר ההוא וינצל מהרע אשר היה נכון לבא עליו וכמו זאת ההודעה מפורסמת מאד מן החוש : ואמרו

אוהב משפט

בנפול תרדמה על האנשים · ואין אדם מטה ידו כי כלם ישנים כי תרדמת יי' נפלה עליהם : בתנומות עלי משכב · שבאותה שעה כחותיו הם פנויים מעסקי הגוף ויתבודדו מחשבותיו : אז יגלה י"מ ובמוסרם יחתום שאוסר אותם ומותמם ביסורין · וי"מ שהוא מגלה אוזן אנשי' במה שכתב וחתם במוסרים כדי להנצל ממנו · והרמ"בן ז"ל פי' אז יגלה אוזן אנשים דרך נבואה עקר הסוד בענין צדיק ורע לו רשע וטוב לו · והוא אותם הדברי' וסותמם כי סתומים וחתומים הם · והנכון לפי כוונתינו כי יאמר כי השם ית' הוא מגלה אוזן אנשים בחלום ומודיעם חטאם כפי' כאשר עשה לאבימלך כדכתי' ואחשך גם אנכי אותך מחטא לי או במשל והידה כאשר עשה לנבוכדנאצר בחלום האילן ואחר שהודיעם זה הוא חותם במוסרים ומעכבו פן יזכרו וישובו אל יי' או הוא חותם בספ' המוסר ההוא עד עת קץ שאם לא ישובו יגלגל עליהם חטאים וגם ישיני' · ולזה נתן עצה דניאל לנבוכדנאצר שיתחזק בצדקה להנצל מאותו עונש בדכתיב מלכי ישפר עלך וחטאך בצדקה פרוק ועויתך במיחן ענין הן תהוי ארכה לשלותך · וכן עשה לך כי בהיותך בשלותך היה מעורר אותך לשוב בתשובה ולתקן מעשיך והיה מראה לך העתיד לבא עליך ולא שמת לבך גם לזאת והיית קורא תגר ואומר כי פחד פחדתי ויאתייני · ובאמת אותו פחד השם ית' היה סבתו כדי שתשוב לפניו מאותן שגגות קלות שאי איפשר לאדם בלעדיהם כי אין אדם צדיק בארץ אשר יעשה טוב ולא יחטא ולא שבת עד שנאספו גדודים · וענין זה שאמר אליהוא כבר רמזוהו רז"ל ואמרו יפה תענית לחלום כאש לנעורת · וכן הפילוסופים זכרו כזה ואמרו כי לפעמים יתעורר האדם לצוות על נכסיו עם היותו בריא וחזק ויקרה שימות באותה שנה · אבל דברי אליהוא הם יותר נכונים בסבת זה מדבריהם כי אליהוא נותן סבת זה השגחת הא' יתברך ואולי בעשיית הטוב תתבטל הגזירה וצדקה תציל ממות ועל דעת רז"ל בתענית שהוא מכניע היצר ומעוררו לתשובה ולזה אמרו ג"כ חלמא בישא עציבותיה מסתייה כי העצבון הוא מחלקי התשובה וגם תשובה גמורה היא · והם נתנו סבת זה כי הנפש יודעת מטבע הוייתה העתידה לבא עליה אלא שעניני הגוף מטרידים אותה והוא על דרך ניבא ולא ידע מה ניבא :

להסיר עיין פי' החכם רבי לוי ב"ג וי"מ על דרך קבלה כי להיותו הנשמה העליונה מתלבשת בגוף המונע אותה להדבק באור העליון לפי' אחר הפ"ר מהגוף עד שתזדכך באש של גיהנם · על כן השם ית' מביא על הצדיק הגמור ייסורין בלא עון כדי שלא יעבור ברותה אש · וזהו להסיר אדם מעשה הגוף מהנשמה והגויה יכסה מהגבר כדי לחשוך נפשו מני שחת יוכיחנו במכאוב על משכבו : וגוה · כמו גו ואין הה"א לנקבה על דרך כרתו עצה שהוא כמו עץ · ואין זה הפי' עולה יפה שאם כן אליהוא היה מצדיק לאיוב יותר ממה שהיה הוא מצדיק עצמו · וגם תלונת רשע וטוב לו לא סרה אשר לפי דעת זה המפרש זה הספר משתדל להסירה · והרמ"בן ז"ל פי' זה בס' עמוק ונתפרסם לבני אדם כלם שדעתו ז"ל הוא מענין גלגול הנשמות · ובזה יתרץ תלונת רשע וטוב לו גם כן וכבר ידעת דעתינו בענין רשע וטוב לו ופירשנו שזה הספר אינו משתדל בתירוצה ופי' זה הפסוק הוא כי השם ית' הוא גולה אוזן אנשים בחלום כדי שיסיר אדם מעשהו הרע וכדי שיכסה הגאוה מהגבר : גוה · גאוה כמו ותאמר גוך וכשיבא הוא הפך הראיה כי ענין עיקר הגאוה הוא ראיית העין : יחשך וזאת ההודעה יחשוך נפשו בשובו מדרכיו מני שחת היותו כמו נפשו · שלא הוא מכלי הנשק כמו ובעד השלח · ואין משלחת במלחמה · והנה רמז אל המיתה בחרבו של שטן : יחשוך · עומד במקום שנים והחכם רבי לוי ז"ל פי' כי זאת ההודעה תהיה סבה שיחשיך נפשו ממה שסודר לו בסבת משפטי הככבים בבקשת התבולה לא נכלל מהם ואינו דעת הורכי כלל : והוכח וכאשר אין האד' מרגיש בהות' ההודעה ולא נתן אל לבו לא דעת ולא תבונה לתקן דרכיו כאם' קרה לך איוב אז יוכיחנו הש"י על משכבו · וזהו סבת אריכות האל ית' לאיש החוטא אשר היתה תלונתך עליה כי הוא מסבה לטובה : ורוב עצמיו איתן · חסר והראוי ורוב עצמיו במכאוב איתן · עיין רש"י ז"ל וכבר פירשנוהו בפרקים דקעל דרך אחרת · והפי' הא' יותר נכון · ורוב הוא כמו רבוי ואינו כמו ריב האמור בדברי רז"ל ואמר והוכח במכאוב כי זה המכאוב בא עליו להוכיחו על קצת עבירות שעשה :

וזה עתה יפליג אליהוא בתוקף החולי והיך היא עלייתו מדרגה אחר מדרגה כי בתחלה יקרה לו תיעוב המאכל כיהוא דבר קשה מאד · ואומרים בני האדם כל הרעות הם טובות עם ערבות האכילה : וזהמתו · ענין תיעוב ומיאוס מלשון רז"ל פסקה זוהמתן והוא מבנין הכבד והוא יוצא כלומר שנפשו התעיבה לו המזון ויהיה זוהמתו כמו וזהמה לו כדרך בשלם הבשר · ודגש התי"ו לא תבלע תי"ו הנקבה · או הכנוי שב אל הלחם כלומר נפשו זהמתו ומהו זה שזהמתו הוא הלחם על דרך ומתוכה כעין החשמל מתוך האש שב לבאר מתוכה שהוא מתוך האש וכן ותפתח ותראהו את הילד וכן זה וזהמתו ומהו זה שזהמתו לחם ויהיה כודד כלומר תעבה אותו : אותו · כמו נפשו ולחם כמו מאכל והפסוק הוא כפול : מאכל תאוה · הוא המאכל הטוב הנתאב לבריאים : יכל עוד יגיע מתוקף החולי ועלייתו שיכלה בשרו ויהיה בזה שתי סבות האחת הכאב המתיך · והשנית מיעוט קבלת המזון תמורת ההתכה : יכל · כמו יכלה על משקל יבן · יתן · יפן · ירב · והוא פעל קל : מרואי · ממראה כלומר שיכלה עד שלא יהיה נראה : ושפו · עיין פי' החכם רבי לוי ז"ל וכן פירש הרמ"בן ז"ל ונכון היא · ועיין רש"י ז"ל והחכם הראב"ע ז"ל פי' מענין כתיתה מתרגום ואכות אותו ושפית יתיה · והתרגום פי' מלשון נשפ' ותתחשכו ה"א ושפיין · ויהיה לא ראו לאלו הפירושים האחרים שאין נראים עתה · והפירוש הראשון יותר נכון והוא גם כן בתרגום : ושפו · שרשו שפה עבר מבנין פועל על משקל לא נכו · לא ראו · והם תכו לרגליך : ותקרב עוד יגיע מחוזק החולי ועלייתו שיבא לידי אפיס' הכחות עד שיהיה כפשע בינו ובין המות כי אחר כלות לחותו השרשי בסבת הכאב ומיעוט המזון יקרב למות כי הלחות השרשי הוא נושא רוח החיים והממיתים הן השטן ופגעיו כי הש"י הוא מוסר האדם החוטא בידו להכאיבו אך נפשו לא מסר בידו כי יקרב לשחת ולא ימות · ובזה תירץ אליהוא תכיפת המכאובות בלי מנוחה ביניהם כי יש בזה ג' סבות · האחת טבע החולי באו מדרגה אחר מדרגה וגם הנמסר ביד השטן חייב זה כי הרשות נתונה לו בזה · השנית חולי יהיה סבה להתעוררות בתשובה · השלישית כי אחר הבטחון מהמות טוב לו שיתייסר זמן קצר בייסורין קשים מזמן ארוך בימים רבים רפים : שחת · הוא הקבר : ותקרב · משמש לשנים כלומר וחייתו תקרב לממיתים : אם לא הצריך אליהוא לאיוב לשנות מעשיו כמו שהצריכו חביריו שאמרו אם חשוב עד שדי תבנה וכיוצא בזה כי דרכו היתה ישרה ולא היה רשע בעיניו כמו שהיה בעיני חביריו · אבל אמ' לו תשאת קצת חטאים ונתמרקו בייסורין אלו ואם תודה לשם על פשעיך ולא תחזיק בטענתיך לומר שבאו עליך בלא משפט ייסורי מכאוביך כי מעשיך הטובי' ימליצו עליך ותתחזק במעשיך הראשונים כי טובים הם וקצת שגגותיך כבר נתמרקו בייסורין אלו · וזהו שאמר שאם יש לאדם הככה"ב מלאך מגיד ישרו תספיק הצלת יוסרו לפדותו מהמיתה כי לדי' היה ולא נתחייב בייסורין לא נתחייב מיתה · והמליץ הם פעולות והטובות כמו שהשטן הם פעולותיו הרעות כמו שהקדמנו בפרקים וכן אמר התרגום אין אית עלוי זכותא מזדמן מלאכא פרקליטא חדא מן ביני אלף קטיגורא לחואה לברנש תריצותיה : לאדם · כמו בעבור אדם כלמ"ד אמרי לי אחי הוא · והודיע אליהוא כי מצוה אחת לפעמים שוקלת יותר משאר עבירות : עוד דקדקו רז"ל ממה שאמר אחד מני אלף ולא אמר אחד מאלף שאפילו אחד מאלף מאותו מלאך עצמו יכול לפדות נפשו ממות בהצלתו ור"א ז"ל כתב כי הממיתים הם רבים והמליץ הוא אחד כי בדעתי כי המליץ הוא השכל אשר בו ינצל האדם מפגעי משפטי הככבים ואין זה דעת ברמת · ולא מצא המורה ז"ל אדום טענה בדברי אליהוא רק הצלת המלאך ונראה מדעתו שהוא רואה כי קושיית צדיק ורע לו איננה קושיא כלל כי הרעות האלה איכן רעות כלל לפי שהרעיות גוייתותם מוכרחות מצד הכרח החומר שהוא שליט עליהן הוא השטן והאדם בשכלו אשר הוא המלאך המליץ לפעמים ינצל מהם דרך חכמה ולזה אמר שלא תהיה הצלה ועתרה דבקה לעולם כי אם פעמים שלש · וכבר פירשנו דעתינו בזה והאמת יראה לנו דרכו והוא דעת התרגום ג"כ כי יום שכתבתי : ויחננו ויחננו המקום ויאמר למלאך המליץ פדה אותו מרדת שחת שלא ימשלו ביה מזיקים : מצאתי כופר · דברי האל למליץ יאמר מצאתי לו זכות שהוא כפר בעד חטאתיו כי רבים מלמדי חובה האדם לא יעמדו במקום המליץ יושר אחד וכלשכן אם המליצים הם רבים : פדעהו · בעי"ן במקום רל"ף ואין לו חבר במקרא : רטפש · אין למלה הזאת דומה במקרא ופי' רש"י לפי מקומו לשון התעוררות ופי' מנוער מענין וינער יי' כלומר התעורר לצאת ממקומו ביעור החולי והיכו נכון · וי"מ אותו נתרכך ונתלחלח מענין רפש וטיט והטי"ת מלשון החכע •

רלבג

ואמרו רבותינו ז"ל בשבת אף על גב דאיהו לא חזי מזליה חזי ורמזו שהלא אתה המעיין שבכמו זה האופן יותר הספק הזה במה שזכרה תורה בהגעת הרעות לנו בשלא נלך בדרכי השם ובהגעת הטובות בשנלך בהם כמו שזכר בברכות וקללות וזה שכלל האומה יהיה מושגח בשילך בדרכי הש"י וכאשר יחל ללכת מהדרך הטוב אז יהיה נכון לבא עליו רע מצד המערכ' תגיע הודעה לכללה הוא באחד משני אלו הדרכים אשר זכר וזה שאם היה ביניהם נביא הנביא אליו ההודע' ושא יגיעה לכלל האומה ואם לא הנה יביא על הכלל ההוא יסורין מה ומכאובות אם להצילם מהרע הגופיי הנכון לבוא עליהם אם להצילם מן הפחיתות הנפשיי אשר החלו להסתבך בו ולזה ביארה התורה שכשיבאו על הכלל כמו אלו הרעות לא ייחסו' אל הקרי אבל יאמינו שהכל בא מהשם ית' להוכיחם ולהעתיק' מהרע אמר אם תלכו עמי קרי וגו' ובזה האופן התקיים בוא הטובות לנו כאשר נלך בדרכי השם ית' ונדבק בו על דרך ההשגחה לא מצד מערכת לכד ובוא הרעות לנו כאשר נסיר מהם וכבר ביארה התור' שבסוף הענין זה יהיה העונש בהסתר פנים ר"ל סור ההשגחה האלהית אבל לא יגיע אלינו רע אז אם לא הרע הנכון לבוא מצד המערכת אמר והסתרתי פני מהם וזה שהגעת הרעות על דרך ההשגחה להוכיח האנשים לא יהיה תמיד כמו שזכר שיהוא בזה המענ': ביאור מלות המענה ויען אליהוא ויאמר · אנוש אני · אנושה מכתי: יסכון · יועיל:

מי

ויען אליהוא ויאמר: שמעו חכמים א מלי וידעים האזינו לי: כי־אזן מלין תבחן וחך יטעם לאכל: משפט נבחרה־לנו נדעה בינינו מה־טוב: כי־אמר איוב צדקתי ואל הסיר ה משפטי: על־משפטי אכזב אנוש חצי בלי־פשע: מי־גבר כאיוב ישתה־לעג כמים: וארח לחברה עם־פעלי און וללכת עם־אנשי־רשע: כי־אמר לא יסכן־גבר ברצתו עם־אלהים: לכן אנשי לבב שמעו לי חללה לאל מרשע ושדי מעול: כי פעל אדם ישלם־לו וכארח איש ימצאנו: אף־אמנם אל לא־ירשיע ושדי	כ'אכל יטעם · ב'ן · י"ו · ל' וחד באיוב · ל' ל' · ד' י' י"ו · ל' · י"א · ל' ד'	ואהיב אליהוא ואמר: שמעו חכימיא מילי וידועייא אציתו למימרי: ארום אודנא מיליא בחנא ומוריגא טעמא למיכל: דינא דיתרעי לנא נידעבינא מה טב: ארום אמר איוב זכאית ואלהא אעדי דיני: על דיני אכדיב ברנש דשדי גירי מדלית סורחנא: מן גברא היך איוב דשתי דוחכא היך מיא: ואזל לאתחברא עם עבדי שקר ולהלכא עם אנשי רשיעא: ארום אמר לא יאלף גברא במיצביה עם אלהא: ת"א ארום אמר לא יסתכן בר נש במרהטיה עם אלהא: בגין כן אינשי חכימי קבילו מיני חס לאלהא מן רישעא ושדי מן שקרא: ארום עובדי בר נש ישלם ליה וכאורחא דגברא יערעיניה: ברם בקושטא אלהא לא יחייב ושדי

מאד דיהושע · וארח לחברה עם פעלי און: חלילה ג' חס' וסי' חללה לך מעשות כדבר הזה להמית צדיק ב' בו · חללה לאל מרשע: ירשיע ד' א' חס' וסי' ובכל אשר יפנה ירשיע · והוא ישקיט · אף אמנם אל לא ירשיע · ואיש מזימות ישקיט חס' ובק"צת ספ"רי מס"רה המו"נה ב' חס' והוא ישקיט חס"ר נמזמות חס"ר:

רש"י

מענה אליהוא הלא כי אזן מילים תבחן · כאשר החיך · יטעם האכל: משפט · הוכחת דברי': אכזב · שופטי שלא דבכי אמת: אנוש · חולה מכתי: חצי · נגעי כמו ויאכם: לא יסכן גבר · לא יהנה האדם אם תמים דרכיו:

מי

מסרה

האזינו ח' ומ"ל וסי' האזינו השמים ואדברה · שמעו מלכים האזינו רוזנים · האזינו תורת אלהינו עם עמורה · שמעו זאת כל העמים האזינו · הקשיבו אלי עמי · שמעו חכמים מלי · האזינו שמעו קולי · וכית המלך האזינו: כאיוב ל' מי גבר · וא' באיוב ואינון מן א"ב א' בא' וא' בא' וסי' נמסר במס' הבת' במערכת אות' הבי"ת בס"ד: וללכת ד' וסי' את כל המצוה אשר אנכי מצוה את יי' האמרת · רק שמרו

מ"ע ספורנו

ויען אליהוא בשמעו · חכמים · בתבונות ויודעים · בנסיון: כי אזן מלין תבחן כי כאשר תשמע האזן דברים נכוחים תקבלם ותוביל אותם אל הכח השכלי שיבחן האמ' מן השקר · וחיך יטעם לאכול · כי יחס השכל אל המושכלות כיחס החיך אל המוחשות בחוש הטעם: משפט ויכוח · נדעה בינינו מה טוב · ולא תצטרך להתוכח עם האל ית': ואל הסיר משפטי · מלפניו מרב גדלו: על משפטו אכזב · ואף על פי שאכזב בזה שאני צדיק גמור · אנוש חצי · מ"מ גדל הכאב יותר מן הראוי בלי פשע בהיות שלא הייתי מורד: מי גבר · נכבד: כאיוב · בפעולותיו: ישתה לעג · שילעג להראות בדבריו שזה הוא דעתו: וארח לחברה עם פועלי און עד שלפי דבריו הוא מסכים עם פועלי און במעשיו': ועם אנשי רשע בעיון · וזה כי אמר לא יסכון גבר ברצותו עם שקי' באומרו שאין תועלת לאדם בהשתדלו למצוא חן בעיני האל יתברך · וזה באמרו מה אפעל לך נוצר האד' ובאמרו העיני בשר לך כי תבקש לעוני: חלילה לאל מרשע · חלילה לו מזה שחשב איוב באמרו הן תנואות עלי ימצא: ושדי מעול · וחלילה לאל שדי מעול שאמר איוב ותחשבני לאויב לך: מי

אבן עזרא

על משפטי · בעבור שאבקש משפט יאמרו כי אכזב · אנוש חצי · פירוש מחצי כענין הנושה מכתך: בלי פשע · בלי עון או הוא חצי אע"פ שלא יפשע כענין אל השערה ולא יחטיא והוא דרך משל · מי גבר כאיוב · מי שהוא באיוב ראוי שישתה לעג כמים דרך משל בעבור שארח לחברה כאילו הוא עם חברת הרשעים בדברו לא יסכן גבר · לא יועיל במו הוכח בדבר לא יסכון: ברצותו · כאשר יעשה רצון אלהים:

מי

תורת הסדר · יראת שדי

ויען אליהוא ויאמר שמעו חכמים מלי וגו' הנה במענה זה כיון לדבר על מה שחרה אפו באיוב על צדקו נפשו מאלהים והתחיל ואמר שמעו חכמים מלי וגו' והוא לומר הנה להיות כי אתם חכמים והמלים שלכם צריכים תלמוד והבנה שמעו והבינו ג"כ את מלי כי גם הם צריכים תלמוד והבנה רבה · כי אזן וגו' ר"ל כי האזנה של החכמים מלין תבחן לקחת הדברים הטובים ולעזוב הבלתי טובים והנה מה שאמר הכתוב אזן שומעת תוכחת חיים בקרב חכמי' תלין [illegible]

אבן יחייא

ויען אליהוא ויאמר · שמעו חכמים מלי וידעים האזינו לי · ורוצה לומר חכמים בעיוני' ויודעים במעשי' · והיה מדבר כנגד שלשה ריעי איוב · והנכון לומר לכם שתשמעו מלי זען כי האזן תבחן המילין אם הם אמתיים או כוזבים כאשר החיך יבחן טעמי המאכלים מי הוא המר ומי המתוק · שלהיות כי ריעי איוב שתקו מלענות לו עוד חשב אליהוא כי הודו לדבריו כי שתיקה כה' מהמוכחים יורה על היותו מכוחת · ולכן בתחלת אפו חרה בתחלה על איוב על נדקו [illegible]

ר' אברהם פריצול

[illegible]

הרמב"ן

[illegible]

אוהב משפט

וכתב הרמב"ן ז"ל כי [illegible]

רש"י

מי פקד עליו ארצה · מי מושל בו לאמר למה כן עשית ולא צוויתיך כן · כי מי צוהו בממשלתו ולמה ימצא תנואות לבריותיו · איכו צריך להשיב דבר למשול בו לאמר בשבי' זאת הריעותי לו : ואם ישים לבו על אדם להשחיתו למה יבא בעלילה עליו · רוחו ונשמתו · רוחו ונשמה שלו שהיא נפוחה בו ואין מוחה בידו : ויגוע כל בשר יחד · ואם בינה · ואם אינה אתה הבין ושמעה זאת · בינה אינה שם דבר אלא לשון ציווי כמו בינה הגיגי · לפיכך שתים אלו טעמן למעלה בבי"ת · וכל שאר בינה טעמן למטה בנו"ן · האף שונ' משפטו של שופט צדק יחבוש המקו' · וא"ת איכו משפט כי לא כדין עשה אפשר זאת מי שהוא צדיק מאד תרשיע · כביר' לשון מאד : האמר למלך בליעל · וכי הגון וראוי לומר למלך בליעל · ולאמר רשע אל נדיבים · אשר לא נשא פני שרים · כלומר למלך עולם אשר אין משוא פנים לפניו : שוע · שרי כמו לא ניכר שוע לפני דל : רגע ימותו · כשירצה · וחצות לילה · כשעשה למצרים יגועשו עם שלום ברגע ויעבירו · ויסירו אביר כח שלהם · לא ביד · לא ישנו ביד אין להם כח :

איוב לד

וְשַׁדַּי לֹא־יְעַוֵּת מִשְׁפָּט׃ מִי־פָקַד עָלָיו אָרְצָה וּמִי־שָׂם תֵּבֵל כֻּלָּהּ׃ אִם־יָשִׂים אֵלָיו לִבּוֹ רוּחוֹ וְנִשְׁמָתוֹ אֵלָיו יֶאֱסֹף׃
טו יִגְוַע כָּל־בָּשָׂר יָחַד וְאָדָם עַל־עָפָר יָשׁוּב׃ וְאִם־בִּינָה שִׁמְעָה־זֹּאת הַאֲזִינָה לְקוֹל מִלָּי׃ הַאַף שׂוֹנֵא מִשְׁפָּט יַחֲבוֹשׁ וְאִם־צַדִּיק כַּבִּיר תַּרְשִׁיעַ׃ הַאֲמֹר לְמֶלֶךְ בְּלִיָּעַל רָשָׁע אֶל־נְדִיבִים׃ אֲשֶׁר לֹא־נָשָׂא פְּנֵי שָׂרִים וְלֹא נִכַּר־שׁוֹעַ לִפְנֵי־דָל כִּי־מַעֲשֵׂה
כ יָדָיו כֻּלָּם׃ רֶגַע יָמֻתוּ וַחֲצוֹת לָיְלָה יְגֹעֲשׁוּ עָם וְיַעֲבֹרוּ וְיָסִירוּ אַבִּיר לֹא בְיָד׃ כִּי־עֵינָיו עַל־דַּרְכֵי־אִישׁ וְכָל־צְעָדָיו יִרְאֶה׃ אֵין־חֹשֶׁךְ וְאֵין צַלְמָוֶת לְהִסָּתֶר שָׁם פֹּעֲלֵי אָוֶן׃ כִּי

(גליון: י"ר"ף בסי' ב בטע' הגיגי · ל יתיר האמור · ג' · ג' חס' · י"ו ר"ף אין ואין)

וְשַׁדַּי לָא יְקַלְקֵל דִּינָא׃ מָן פַּקִּיד עֲלוֹי לְמֶיעְבַּד אַרְעָא וּמָן שַׁוִּי תֵּבֵל כּוּלָּהּ׃ אִין יְשַׁוֵּי עֲלוֹי לִבֵּיהּ רוּחֵיהּ וְנִשְׁמְתֵיהּ לְגַבֵּיהּ יְכְנוֹשׁ׃ יִתְנְגִיד כָּל בִּסְרָא כַּחֲדָא וּבַר נַשׁ עַל עַפְרָא יְתוּב׃ וְאִין תִּתְבְּיֵין שְׁמַע דָּא אֲצִית לְקָל מִילַּי׃ הַבְרַם סָנֵי דִּינָא יִסְמְתַר וְאִין צַדִּיק זַכַּאי יְחַיֵּיב׃ הַכְשַׁר לְמֵימַר לְמַלְכָּא רַשִׁיעָא חַיָּיבָא לְאַרְכוֹנִין׃ דְּלָא נְסִיב אַפִּין לְרַבְרְבָנִין וְלָא אִשְׁתְּמוֹדַע שׁוּעָא קֳדָם מִסְכֵּינָא אֲרוּם עוֹבָדֵי אִידוֹי כּוּלְּהוֹן׃ בְּשַׁעְתָּא יְמוּתוּן סְדוֹמָאֵי וּפַלְגוּת לֵילְיָא מִתְרַגְּפִין מִצְרָאֵי וְיִעְבְּרוּן וְיִעֲדוּן דּוּרְבָנָא לָא בְּחֵיל יְדָא׃ מְטוּל דְּעֵינוֹי עַל אוֹרְחֵי בְּנֵי נְשָׁא וְכוּלְּהוֹן פְּסִיעָתוֹי יֶחֱמֵי׃ לֵית חֲשׁוֹךְ וְלֵית טוּלָא דְּמוֹתָא לְאִטְמְרָא תַּמָּן עָבְדֵי שְׁקַר׃ ארום

ואדם ט' וסי' ואדם אין לעבוד את האדמה אוקיר אנוש מפז · ואדם עלי' בראתי · ואדם ביקר בל ילין · ואדם על עפר ישוב · ואדם מה יבין דרכו · ואדם יפיק תבונה · ואדם לא זכר את האיש המסכן · ומצא חן ושכל טוב : נכר ב' א' מלעיל וסי' כי נכר אתו האלהים · ולא נכר שוע לפני דל : ימותו ג' חס' וסי' וא' ימתו הציגו · רגע ימתו וחצות לילה · כי החיים יודעים · וכל אורי' וירמי' דכו' חס' במ"א ויהיו כל האנשים :

רלב"ג

מי פקד עליו ארצה · מי שעליו גזר וסידר אלו הענייכים הנמצאים בארץ אשר ביצירתם מן השלמות והפלגת החכמה מה שלא ישוער : ומי שם תבל כולה · ומי סדר אלו הענייכים בכללם אשר בארץ · יחבוש · ימשול : שוע · נדיב ועשיר : יגועשו · יתנודדו ויתנועעו : ויעבורו · ויעדרו מן העולם : אביר · תקיף : ישים

אבן עזרא

מי הוא פקיד עליו בארץ · או מי ברא תבל כולה : אם ישים · המקום אל בני אדם לבו כענין וכי תשית אליו לבך מיד יאסוף רוחו אליו כענין והרוח תשוב : ויגוע הבשר שהוא הגוף הנראה אל עפר ישוב ויש אומרי' אם ישים האדם אל המקום לבו והוא רחוק : יחבוש · ימשול כדרך יעצור יורש עצר וכן לא אהיה חובש : האמור הדרך מוסר הוא לומר למלך בליעל ולומר רשע אל אחד הנדיבים · ואף כי אשר לא נשא פני שרים · לא נכר · כמו יכיר : רגע ימותו וחצות לילה · בעת הירכוחה : יגועשו · יזדעזעו כמו ויתגעשו כי חרה לו : ויעבורו · וימותו כענין אלף הלך לו כי הנולד בא והמת הולך ועובר : ויסירו וימיתו האביר : לא ביד · לא בכח ולא בחיל : כי עיניו · על כן אין לאיש לשום עוד על לבו ופי' עוד לעולם להליך אל אל במשפט : ידוע

מ"ע כפורנו

מי פקד עליו ארצה · כי על הפך זה יעיד מה שנמצא בארץ על האדם שתהיה מוכנה לצרכו ולא' נתנה לו : ומי שם תבל כולה · שגלה הרצון המי' שהיו מכסים אותה לצורך הישוב אשר עקרו המי' האמוני' : אם ישים אליו לבו · וגם אם היה רצה שידקדק באל כל חטאת האדם כחוק השפרה כדברי איוב · רוחו ונשמתו אליו יאסוף · יגוע כל בשר יחד · לא היה שום אדם נמלט מן המות והיה מחריב את עולמו כמו שעשה במבול : האף שונא משפט יחבוש · האמנם מי שיסנא את המשפט יעשה את קשר המצירות המקובר קצתו בקצתו באופן שהענייני' מכהיג את התחתון כמנו במעלה וזה לא יהיה זולתי במשפ' סדר כו' : ואם צדיק כביר תרשיע · ואמר שהתבאר שהוא צדי' כבור גדול בכלל המציאו' איך תחשבהו לרשע והחשוב שיעשה חמס בפרטים : האמור למלך · האמנם ראוי למי שהוא מלך באמת שכל עסקו הוא לתקון העיר : בליעל · חפץ בקלקול : ושיהיה רשע אל נדיבים · שיהיה נוהג ברשע בעניין הנדיבים שיתן עינו בממונם שאינו צריך לו כ"ש המלך הקד' : אשר העיד הנסיון : שלא נשא פני שרים · במצרי' : רגע ימותו וחצות לילה · ובזה התבאר שלא היה דבר טבעי אלא משפט אלקי יגעשו עם · באופן שהתגעשו ולקו גם העם שלא היו בכורות במשלחת מלאכי רעים · ויעבורו המשחיתים ולא בהו אל בתי ישראל לנגוף · ויסירו אביר · בכור פרעה · לא ביד · טבעיה וכל אלה לא עשה אלה במשפט : כי עיניו על דרכי איש שכל אחד מהם העיד כשעשה ארץ מצרים וזמה בזולת זה · וכל צעדיו יראה · במה שהרשיעו נגד ישראל : אין חשך ואין צלמות · כי האמנם אין להם התגלות שלחשך וחסרון ידיעה ולא גם כן צלמות של כובל הלב והזוקו להסתר שם פועלי און · להתגלל מהחמס שעשו לישראל : כי

אבן יחייא

ישן כי מי פקד הארץ עליו ואצלו שהיה בחברתו בעת הבריאה כדי לתת עזר לו בה · ואחרי הבראות התבל מי שם וסדר כלה בסדר הזה · הנה אין עוזר לו בבריאה. ובסדר מתמיד והוא לבדו בציורו יתברך ברא יש מאין ומתמידו בסדר הלז · ואם ישים אליו לבו שהאלוה היה מושך אליו ציור לבו בעולם המלאכים וציור רוחו בעולם הגלגלים וציור נשמתו בעולם השפל שהם שלשה מיני ציורים נבדלים זה מזה כפי מדרגת מעלתם · יגוע ויכלה כל בשר יחד והם עולם המלאכים והגלגלים · וקראם בשר בשם מושאל להיותם נבראים כמוהו · ואדם על עפר ישוב שהוא עולם השפל · ואמנם הוא יתברך מעמיד העולם ומקיימו כי רחמיו על כל מעשיו ואיכו שואה להרשיע האדם ולהכאיבו בלי חטא קדם · ואם תחפוץ להבין שמעה זאת אשר אדבר והאזינה לקול מלי הראוי להאמין כי ה' באפו יצדיק הרשע וירשיע הצדיק כי יען שכעס על הצדיק יעשה שיחבוש וימשול הרשע השונא משפט · והצדיק מאד תרשיע ותיסרהו ביסורין שונים · הראוי להאמין כי האל יהיה מעלה למלך הבליעל וענין האמור יהיה מעכין וה' האמירך להיותך לו לעם סגלה · וירשיע הנדיבים וישפילם · הנה אין זה אמת כי יען שמעשה ידיו כלם בשוה לא נשא פני שרים ולא ניכר השוע והעשיר לפני דל כשהם לפניו כי כלם אצלו שוים יחד ולמה ישפיל זה וירים זה בלי סבה וימעהו על ככה מחטא קדם אשר יענש בעבורו · או זכות קדם אשר יקבל שכרו בגבורו · וכשעם אחד בכללו ישידו האביר מהם באומרם לאל סור ממנו ודעת דרכיך לא חפצנו · הנה בחצות לילה יגועשו ויחרדו וברגע ימותו ויעבורו מן העולם הזה · ולא ביד אדם רק בידי שמים וכאשר קרה לפרעה באומרו לא ידעתי את ה' כי בחצות לילה נגעשו המצרים ותהי צעקה גדולה במצרים להיות כי עם הבכורות ברגע אחד מתו ועברו בידי שמים על ידי המשחית אשר בא אל בתיהם לנגוף ואין בית אשר אין שם מת · כי עיני ה' והשגחתו על דרכי איש וכל צעדיו יראה : ואין חשך ואין צלמות להסתר שמה הפועלי און לעשות הרע בסתר כי לפניו כחשיכה כאורה ומלוא כל הארץ כבודו · כי הנה האדם יש לו הבחירה במעשה ידיו ולפניו דרך החיים ודרך המות : ולא

על כל המלכים ואיך תוכל לדבר כנגדו שום דבר וכן האם יאמר רשע אל שום אחד מהנדיבים כלו' שהם גוכבים הטלה וממנו כותנים הזרוע והלחיים והקיבה אל הכהן ומה גם למלך מלכי המלכי' הקב"ה אשר לא נשא פני שרים ולא נכר שוע לפני דל כי מעשה ידיו כלם וברגע ימותו וכו' ויגועשו עם ויעבורו ויסירו אבירם מן העולם לא ביד כי אם ברוחו אמר ה' צבאות שהשפיל את שרו מלמעלה כי עיניו על דרכי איש וכל צעדיו יראה וכמו שאמר ד"ע למה אירא בימי רע עון עקבי יסובני ואין חשך וכו' : כי

תורת חסד · יראת שדי

מי פקד וגו' יר' מי הוא אשר פקד עליו ית' על דבר הנוגע לארץ ומי שם תבל כלה אם לא הוא ית' ולכן ישלם לאיש כפעלו וכו' : ואולי יר' לכן אנשי לבב שמעו לי חלילה לאל מרשע כלומר להרשיע לצדיק ולהחשיבו כרשע באופן כי על זאת לא נדקת אענך דבר זה וכמו כן חלילה לשדי מעול והוא לומר כי ירבה אלוה מאנוש ר"ל שיפרע ממנו כפי מה שהוא ית' המצוה לו ועבר על צווי רק כי ישלם לו על פעל הרע כפי מה שהוא אנוש ועל פעל הטובות כפי מעלתו ורוממותו ית וז"א כי פעל אדם ישלם לו וגו' ויר' כי פעל אדם במה שהוא אדם קורץ מאדמה ישלם לו אם עבר על צוויו וכאורח איש והוא מי שיקרא בשם איש להיות שלם ביראת ה' ימציאכו ויעזרכו עד היותו נקרא שלם איש אל"ים קדוש הוא ובהיותו נקרא בשם איש יוכל לעשות בעולם כאשר יוכל האיש לעשות בביתו כי הנה צדיק מושל יראת אל"ים וכו' באופן כי לדבר זה יתחשב כאחד מצבא המרום ואולי יותר וכו' ולא כפי מה שהוא אדם וכו' ואחרי היות כן האמת לענין האמור והוא כי ירבה אלוה מאנוש וכמו שהכרתי במענה הקודם אף אמנם יש לכם לדעת באמונה שלמה היא האל ית' לא ירשיע אל הצדיק מכל וכל אם כאולי עשה טוב וחטא בו וכו' ושדי לא יעות משפט אך ישלם לו גמול טוב על צדקתו ויפרע ממנו במשפט יסורין מה על ענין אותו החטא או אותו העון אשר חטא או הטוב בענין הטוב ההוא : ומי פקד עליו על האדם מה שפקד לארץ ומי שם התבל כלו בשבילו אם לא האל ית' ואם האיש או האדם הנז' ישים אליו ית' לבו ללכת בדרכיו הנה רוחו ונשמתו אליו ית' יאסוף אל המקום כי משם חוצבו נפשותיהם של צדיקי' ותהיינה גנוזות תחת כסא כבודו וכאשר יגוע כל בשר יחד שימותו כל יושבי חלד הנה אחרי כן אדם על עפר ישוב בזמן התחייה באופן כי כל אלה יעשה האל ית' עם האדם ואיך אפשר לומר שום דבר משתים אלה שאמרת אחרי ידיעתכו כל אשר יעשה האל ית' בעד האדם : **ואם** בינה וגו' עתה חזר פניו אל איוב ואמר לו ואם בינה שמעה זאת על הענין הא' האזינה לקול מלי על הענין הב' : האף שונא משפט הנה עם כל זה כבר ידעת כי שוא יחבוש וימשול בך וא"כ אין לך רשות לדבר דבר כנגדו ומה גם אם הוא צדיק ואיכו שונא משפט כמו שהוכחתי לך ועל הכל אחרי היותו צדיק כביר וכו' האמור למלך בליעל אין ספק כי במדעך מלך אל תקלל וכו' והנה הוא ית' יחבוש וימשול

ר' אברהם פריצול

לפי שהוא תקן המציאות וסדר אותו כמו שאומר אחרי זה : מי פקד · ומי הוא שפקד עליו וקדם ממנו במעלה וזמן לסדר הארץ בכללה עם כל הנבראים או מי הוא ששם תבל והישוב בתכלית התיקון והסדור כאשר הוא הלא הוא השם שסדרו ותקן אותו בכחו ובחכמתו תבל שב לישוב : אם ישים · ואם השם יתברך היה משים אליו לבו על איזה איש שיהיה לעשות אליו עול הלא רוחו ונשמתו אליו יאסוף להרגו או כל פרטי ופרטי שירצה או לאבד האדם כלם כמו שאומר אחר כך : יגוע כל · ואם היה רוצה לעשות עול גם כן הנה ביכלתו יגוע כל בשר יחד והאדם על עפר ישוב כי ממנו לוקח והיה מאבד המין האנושי לגמרי האמנם זה איננו בחקו כי הוא חפץ במלאכות ורחמיו עליהם ומקים את כלם ואמר ישמח ה' במעשיו : ואם בינה · ואם תרצה להתבונן בדבר חכמה ותבונה שמעה זאת והאזינה לקול מלי : האף שונא · הרים ראוי לחשוב שמי שיהיה שונא משפט והיושר יחבוש ויעצור וימשול בעולם אשר בו מן הסדור והיושר לאין שיעור בתכועת הגלגלים ובקיום השפלים ובהוייתם ואם ראוי שצדיק כביר וחזק כזה אתה תרשיע רוחו בצריך לייחס אליו העול והחמס : יחבוש · ימשול מן לא אהיה חובש והוא כמו מי יעצור בעמי כי העוצר בעמו ומולך עליו כאלו חובש אותו ואוסר אותו להיות משועבד : האמר למלך · האם ראוי לאמר למלך הממונה על הנהגה כזאת שיהיה בליעל ואם ראוי לומר רשע למי שהוא מנדיבי עמים וכודע גזעו וטוב מעשיו : האמר · מקור מן הקל עם ה"א התימה : אשר לא · ואיך ראוי לייחס עול למלך צדיק וישר כזה אשר הוא ה' אלהינו אשר לא נשא פני שרים בענין הדין לכבדם ולשאת את פניהם ולא נכר לפניו השוע והעשיר בהיותו טוען ובא עם העני לחוס על כבודו וזה בעבור כי מעשה ידיו כלם ואין הבדל ביניהם מצד יצירתם לפני השם : שוע · עניינו איש

הרמב"ן

מי פקד עליו ארצה · מי פקד על המשפט כל הארץ : ומי שם תבל כלה · עליו הלא ה' ואיך יעות משפט והתרגו' אמר מן פקיד עלוי למעבד ארעא ומן שוי תבל כלה הוא מפרש מי פקד על האל ולוה עליו לעשות הארץ ותבל הלא ברצונו עשאה ולא תהו ברא' להריע לבריותיו כי לא יתגולל אם מעשה ידיו ברצונו לעשות לו רע ולמצוא עליו תכואות כאשר אמרת רוחו אשר בו הוא חי ונשמתו המשפלת אליו יאסוף ויגועו הכל יחדיו וישובו לעפר ורבינו שלמה ז"ל מפרש מי פקד על האל בארץ שיהיה הוא אשר והאל פקידו ויאמר אליו מדוע ככה עשית להרע לאדם הזה כי לא צויתיך לעשות כן ועל כן ימצא תואות עליו לאמ' שעשה כדין הלא הוא האדון השופט אשר יעשה' כחפצו ומי יאמר לו מה תעשה ואם ישים אל האדם לב להשחיתו : רוחו ונשמתו אליו יאסוף כרצונו ולמה יבא בעלילה גם ככון הוא : האף שונא משפט יחבוש הגם שונא משפט הוא המושל אשר יחבוש בעם הלא אוהב משפט הוא החובש והשופט כל הארץ לא יעשה משפט ואם צדיק גמור שצדקו נראה ונגלה בכל תרשיע אתה שיעשה רשע לך לבדך : האמר למלך בליעל · קשור עם הבא אחריו הראוי לאמר בליעל למלך אשר לא נשא פני שרים ורשע אל מלך נדיבים אשר ימשל בכולם ולא נשא פני שרים ולא נכר לפניו שוע בהשפטו עם דל וכן יעשה האל : כי מעשה ידיו כולם ואוהב זה כזה רגע ימותו השוע והדל ברגע אחד ימותו כמות זה כן מות זה : וחצות לילה יגועשו העם ויצעקו ויעבורו ויעברו מביתם אל בית האביר ותקיף המושל עליהם ויש דו אותו ויליכוהו לקבר לא בחיל ולא בכח כי אם ברוח האל : יגועשו · מן ותכהרות יתגועשו מים · ויתגועשו ויתהוללו ענין תנוע' ולעקה כי עיני הא' על דרכי איש אם שוע ואם דל : כי

נדיב ועשיר מיוחס : רגע ימותו · וכאשר ירצה המלך המושל הלז להמית מן הנמצאים התחתונים בגזרותיו הסדורות מאתו ית' הנה יקרה שרגע ימותו מן האנשים כאשר יחפוץ וחצות לילה בעת החלק הלילה יגועשו וירעשו עם אחד מקובץ ויעבורו ויסירו ממקומם וילכו לארץ אחרת או ויעבורו ויסירו שימותו ויפטרו מזה המציאות וכל זה יעשה אותו מי שהוא אביר וחזק על הנמצאות ולא ביד רק ברצון וגזירה עליונה כמו שקרה למבול ולסדום ולבכורות מצרים ולחיל סנחריב : יגועשו · מן ותגעש ותרעש וחצות מקור : ויסירו כמו ויסורו : כי עיניו · כי עיני השם על דרכי אים לדעת אותם ואת תנועתם וכל צעדיו יראה לדעת מי הוא התועה ומי שילליך : אין חשך · ואין מקום חשך ולא מקום צלמות שיוכל להסתר שם פועלי און כי עיני ה' משוטטות בכל להשגיח לטובה על הראוי ולהסתיר השגחתו מפועלי און : כי

אוהב משפט

ויתפלל ויסורו מעליו יסוריו וכן עשה איוב ואמר בסוף דבריו על כן אמאס ונחמתי על עפר ואפר והוא שב וי"ה שבו' איוב על דרך ומודה ועוז' ירוחם : יעתר · לשון רבוי תפלה : וירצהו · קבלת ברצון תחת היות עליו קצף כי הרצון הפך החרון : וירא פניו · האדם סוכר יראה פני האל · וי"מ הפך ולא כוון · ועניין ראיית הפנים היא קבול התפלה ועליית הארוכה כי בחליו הוא כמו שהפך לו האל פניו ולא ירצהו : בתרוע' לשון שמח' כמו יתרועעו אף ישירו · לא ירוכן ולא ירועע · והיכו ולא מעניין הרמת קול כי דר' השמח' להרי' קול הפך המתאבלי' אשר מעפר תשח אמרת' ורש"י ז"ל פי' בתרועה בתפלה והראשון יותר נכון · וישב לאנוש זכ ח שביב

רש"י

כי לא על איש ישים עוד · כלומר אמרת לא אך ישים בי · רק חטאי לבדי · ואני משיבך לא ישים הקב"ה על בריותיו עלילות תוספת על פשעים · תוספות · להלוך אל אל במשפט · כשהוא בא על בריותיו להתווכח עמהם : ירוע · ירוצץ · כמו רוע התרועעה · ויעמוד אחרים במקומם · לכן יכיר מעבדיהם · לפי שהוא מכיר מעבדיהם הטוב והרע ואין צריך לו להתווכח · והפך לילה · עת חשך וצרה להם וידכאו : תחת רשעים · במקומם · ספקם · לאכסי סדום · במקום רואים · לעין כל · אשר על כן סרו מאחריו · כמו ע"כ ידעת חנותינו במדבר כמו מפני אשר סרו מאחריו והביאו לפניו ועליו צעקת דלים : והוא ישקיט · משקיט את הדלים · העושקים · מי ירשיע עוד · ובעוד שהסתיר פנים מי ישורנו · ועל גוי ועל אדם יחד · כיחיד כה כמרובים שוה לפניו להשקיט ולהסתיר פנים : וישקיט

מסרה

על איש ה' וסימ' ויען כל איש יהודה על · עד אנה תהותתו תהי ידך על איש · הן יהרס ולא יבנה : כי לא על איש ישים : ויעמד ד' וסימ' ויעמד אהם סביבות האהל · ויעמד את פניו רוח סערה · אחרים תחתם · וכו' דברי הימים דכו' במ"ז וסימ' שני לישראל · ויעמד לפני מזבח דשלמה · ודבתריה כי עשה שלמה כיור · ויצא הרות · ויעמד יהושפט בקהל · ורוח אלהים לבשה את · המלך על עמדו · והוא ל"ג ר"פ וסימ' נמסר במסר' רבת בערך הוא בס"ד :

[תרגום]

אֲרוּם לָא עַל גְּבַר יְשַׁוֵּי עוֹד לְמֵיזַל לְוַת אֱלָהָא בְּדִינָא: יִתְבַּר גַּלְלֵי יַמָּא דְּסַגִּיעִין כְּגוֹ מַיָּא וַאֲקִים חוּרָנִין בַּתְרֵיהוֹן: בְּגִין כֵּן הוֹדַע מַעְבָּדֵיהוֹן וְהָפַךְ לֵילְיָא וּמִדַּכְּכִין: חֲלַף רַשִׁיעֵי סְפִיקִינוּן בְּאַתַר דַּחֲמַיִן: ת"א בַּאֲתַר רַשִׁיעַיָּא פּוּרְעֲנוּתְהוֹן בָּתַר דְּיֶחֱמוּן צַדִּיקַיָּא וְיִזְכּוּן בְּדִינָא: דִּמְטוּל הֵיכְנָא זָרוּ מִבַּתְרוֹהִי וְכָל אוֹרְחָתֵיהּ לָא אִסְתַּכִּילוּ: לְאַיְתָאָה עֲלוֹי קְבִלְתָּא מִסְכֵּינָא וּצְעָקַתְהוֹן דַּעֲנַיֵּי יִשְׁמַע: וְהוּא יַשְׁדִּיךְ וּמַן יְחַיֵּיב וִיסַלֵּק שְׁכִינְתָּא וּמַן יִסְכְּיִנֵּיהּ וּמִסְעַר חוֹבָא

[מקרא]

כג כִּי לֹא עַל־אִישׁ יָשִׂים עוֹד לַהֲלֹךְ אֶל־אֵל בַּמִּשְׁפָּט: כד יָרֹעַ כַּבִּירִים לֹא־חֵקֶר וַיַּעֲמֵד אֲחֵרִים תַּחְתָּם: כה לָכֵן יַכִּיר מַעְבָּדֵיהֶם וְהָפַךְ לַיְלָה וְיִדַּכָּאוּ: כו תַּחַת־רְשָׁעִים סְפָקָם בִּמְקוֹם רֹאִים: כז אֲשֶׁר עַל־כֵּן סָרוּ מֵאַחֲרָיו וְכָל־דְּרָכָיו לֹא הִשְׂכִּילוּ: כח לְהָבִיא עָלָיו צַעֲקַת־דָּל וְצַעֲקַת עֲנִיִּים יִשְׁמָע: כט וְהוּא יַשְׁקִט ׀ וּמִי יַרְשִׁעַ וְיַסְתֵּר פָּנִים וּמִי יְשׁוּרֶנּוּ וְעַל

ה' ד"חס' · ל · ד' · ל · ל וכתי' כמ"ך · ל"ג ר"פ חס' · ד"ג חס' רפ ן

רלבג

ישים עוד · יסדר ויגזור מה שיעשה בעתיד : ירוע כבירי' · ישבור תקיפים : מעבדיהם · מעשיהם : ספקם · הכה אותם : כשאתי

אבן עזרא

ירוע · ישבר כמו תרועם בשבט ברזל : מעבדיהם · מעשיהם כמו ויעבדיהם ביד האלהים : והפך לילה · יהפוך אורם ללילה : תחת · במקום הרשעים הכה כמו ויספק את כפיו : במקום רואים · כדי שיתוסרו אחרים : להביא עליו צעקת דל · בגזלו אותם הרשעים . והוא ישקיט ומי ירשיע · יניע כענין כנוח וכמהו ובכל אשר יפנה ירשיע והענין הפך ישקיט כי בשעת הנוח יתכועעו בני אדם הלא תראה יאמר והרשעים כים נגרש כי השקט לא יוכל ויסתר פנים · הפך ישקיט אז יתעוררו כל המלחמות :

תורת חסד ירואת שדי

כי לא על איש יגו' כתב הה"ר שמריה האקרטי טעם כי אזהרה וכאומר כי לא תשתחוה לאל אחר וטעמו אל ישים איש לבו בשום עת להתוכח ולעמוד עם ה' במשפט וטעם עוד כטעם עוד כל ימי הארץ ובעוד הילד חי במתי ואבכה וטעם ישים השמת לב ורצון ע"כד · וכפי מה שביארתי בביאור כונת המערכה יר' כי לא על איש ישים עוד מחה שים לו להליך אל אל במשפט אשר לא יקיחו בו הרשעי' כאופן כי לא נכר שוע לפני דל רק לכל ינתן לו מן השכר או מן העונש ומה שיגיעשו עם ויעבירו וישירו אבירים לא ביד הנה זה הוא יען כי ירוע כבירים לא חקר ויעמד אחרים תחתם ואין מלכו נוגעת בחברתה אפי' כמלא נימא ולכן יכיר מעבדיהם והפך לילה ומשמחה לילה וידכאו וזה יעשה להם תחת רשעי ספקם במקום רואים כדי שיראו הכל הענין שנורא ה' הוא והכל היה על כן שסרו מאחריו וכל דרכיו לא השכילו : והה"ר שמריה האקרטי כתב טעם לכן שבטוב מכיר מעבדיה ולזה ירועם עכ"ר או ירלה וכן יכיר מעבדיה' של האחרי' הם שעמדו במקו' הראשונים והפך לילה כלו' והפך הזמן ללילה וידכאו תחת רשעים שהם דיים לדכאם וזה יהי' לעיני העמים כדי שידעו הכל משפטו ית' · או יר' תחת רשעים שבתחלתם שאתם עד שבאו אלה האחרוני' לדכאם ולהיותם חרבו ית' אשר על כן סרו מאחריו וכו' להביא עליו צעקת דל כלו' והם במעשיהם עשו להם מה שעשו מן הרעה יען אשר הבי' עליו כל אחם צעקת דל במה שהם סרו מאחריו וכל דרכיו לא השכילו והוא ית' ישמע צעקת הדלים ולכן ישירם מהיותם אדוני' עליהם : והוא ישקיט יר' והוא האיש הנזכר ישקיט המריבה אשר היתה לאלהיו עמו כמה שיטת לפניו בתשוב' על זה ואחרי שיעשה כן מי ירשיענו אך אם הוא יסתיר פנים ממנו ית' או יסתר פניו מיסורי הצדיקי' מי ישורנו להטיב לו וכו' או יר' והוא ישקיט המריבה אשר אל העניים והדלים הנזכר עמו ית' ועונה שלום עניים ונכנו ית' ומי ירשיע כי הצדקה מציל את האדם מצרות רבות ואם הוא מסתיר פנים מהם מי ישורנו כהיותו בא לאותה מדה כי גלגל הוא שחוזר בעולם ועל גוי ועל אדם יהיה כל זה ·

אבן יחייא

ולא האל ישים ויסדר מה שיהיה עוד בעתיד על איש מה ויוכרח האיש ההוא לעשות כן כאשר כנזר אבל הוא בבחירתו ולכן ילך אל אל במשפט ואם בחר בדרך החיים יתכום אליו · ואם בחר במות יתכיה אליו · ולכן ירוע ויסבר לאכפים אשר כעשו כבירים וחזקים לאין חקר וישעבדו לזולתם · ויעמד אחרים צדיקים מהם תחתם כי ירשו את כל אשר להם · וזה יען ולכן כי הכיר מעבדיהם ומעשיהם הרעים · והפך היום שלהם ללילה וידכאו · והכה האל ספקם והכה לאלו הרשעים ע"י רשעים כמותם אשר הם חרבו יתברך וכאומרו המשורר פלט נפשי מרשע חרבך שהוא חרבך · כאשר האל יסר את ישראל הרשעים בחרבן בית ראשון והשני ע"י כבוכדנאצר הרשע וטיטוס הרשע · ובמקום רואים בפומבי ובפרהסיא למען כל העם ישמעו ויראו ולא יזידון עוד · וזה יען ועל כן שסרו מאחרי ה' במעשיהם ודרכיו לא השכילו במחשבה : והיו סבה שהדל היה מביא עליו יתברך צעקתו והיה שומע צעקת העניים אשר אלו הרשעים היו עושקים אותם · כי האל יתברך יש לו יכולת החלטיי על שני ההפכים כרצונו ואם הוא ישקיט לאדם אחד לצדקתו מי הוא זה ואיזהו אשר ירשיעהו ויכאיבהו · ואם הוא יסתר פנים מאדם אחר לרשעתו והיה לבער · מי ישורנו ויביט וישגיח בו לטובה להצילו מרע זו : יקים

ר' אברהם פריצול

כי לא · כי השם ית' לא ישים על האיש להכריחו עוד ממה שיהיה בבחירתו לעשות להלוך אל אל במשפט ר"ל שהשם ית' לא יכריח את האדם ללכת בדרכי האל במשפט ובצדק כי יניחוהו השם לבחירת השכל לעשותו על דרך המרס ז"ל הכל בידי שמים חוץ מיראת שמים והתורה אמרה מה ה' אלהיך שואל מעמך: ירוע כבירים · [illegible]

הרמב"ן

כי לא על איש ישים עוד · יאמר כי האל יראה דרכי איש ויספור צעדיו כי לא ישים על האדם עון או פשע יותר מאשר חטא בו כשיבא להשפט לפניו רק כמעשה ידיו ישלם לו לא יטפול על עונו: עוד · [illegible]

אוהב משפט

סביב לו ויאמר בפניהם הטעתי · [illegible]

מ"ע ספורנו

כי לא על איש ישים עוד להלו' אל אל במשפט · וגם כי כובד הלב וחזוקו שהוסיף ושם עליהם לא שם ולא הוסיף להם יצר הרע לחטוא . אבל נתן אומץ לב לקבל היסורין ולא ייראו ושוב לא מנע אותם שלא ישובו מן החט' לבבם האל ית' באופן שבסבת זה יהיו עתידים להלוך אל אל במשפט ולתת את הדין אבל ענש אותם על מה שחטאו ברצונם בלבד · וכן עשה גם לישראל כי אמנם ירוע כבירים · באמת רבים מגדולי ישראל שלא נתנו לב לשוב בתשובה ולהתפלל · ויעמד אחרי' תחתם · שהיו בהוכם צדיקים ויזעקו ותעל שועתם אל האלהים · לכן יכיר מעבדיהם · לכן השגיח על מעבידיכם בחמר ובלבנים כאמרו וגם ראיתי את הלחץ וגו' · והפך לילה וידכאו · ולזה כדכאו כאשר נהפך הלילה לה היום וזה אחר חצות לילה · וכמו כן תחת רשעים ספקם · ונער פרעה וחילו תחת רשעי ישר' שעלו משם · במקום רואים · כאמרו וירא ישראל את מצרים מת על שפת הים · אשר על כן סרו מאחריו · וזה עשה כי אז רבים מישראל סרו בזה מאחרי האל ית' כאמרו וימרו על ים בים סוף · [illegible]

רש"י

ישקים ממלוך אדם חנף · ממוקשי עם · על דלים שמלך ממוקש עם עון · ולאלוה כזה לא היה לומר לך בליעל ורשע כי אל אל האמר · לאמר אליו נכון וראוי מאת כל סובלי ייסורים לאמר נשאתי ומקבל וסובל אני משפטיך ולא אקבול בעגמי · ועוד צריך הנידון לומר : בלעדי אחזה · לבד מה שאני יודע בראות ולהבין · בדבריך אתה הורני · ואם און פעלתי לא אוסיף : המעמך ישלמנה כי מאסת וגומר · כך אמר אליהוא לאיוב המעמך היה לו להקב"ה להימלך בפירעון תשלומין ממך · כי מאסת לאמר מאסתי לא לעולם אחיה · יתר ידו ויבלעיני · סבור אתה שיגבה ממך לפי דעתך ורצונך ואתה תבחר התשלומין ולא אני במקום הקב"ה דבר אליהוא · בתמי' הם : אנשי לבב יאמרו לי · כי איוב לא בדעת ידבר : אבי יבחן · אבי אתה הקב"ה אב לכל · הלואי יבחן איוב עד נצח · למען תהיה תשובה לאנשי און · ואף לבעט אדם דבר הכתוב כן · אבי דבר גדול וגומר : יספוק

ל וְעַל־גּוֹי וְעַל־אָדָם יָחַד׃ מִמְּלֹךְ אָדָם חָנֵף מִמֹּקְשֵׁי עָם׃ כִּי־אֶל־אֵל הֶאָמַר נָשָׂאתִי לֹא אֶחְבֹּל׃ בִּלְעֲדֵי אֶחֱזֶה אַתָּה הֹרֵנִי אִם־עָוֶל פָּעַלְתִּי לֹא אֹסִיף׃ הֲמֵעִמְּךָ יְשַׁלְּמֶנָּה כִּי־מָאַסְתָּ כִּי־אַתָּה תִבְחַר וְלֹא־אָנִי וּמַה־יָּדַעְתָּ דַבֵּר׃ אַנְשֵׁי לֵבָב יֹאמְרוּ לִי וְגֶבֶר חָכָם שֹׁמֵעַ לִי׃ אִיּוֹב לֹא־בְדַעַת יְדַבֵּר וּדְבָרָיו לֹא בְהַשְׂכֵּיל׃ אָבִי יִבָּחֵן אִיּוֹב עַד־נֶצַח עַל־תְּשֻׁבֹת בְּאַנְשֵׁי־אָוֶן׃ כי

ל' וחד וחד · אדם · ד' חס · ל' וחד האמר · י"ג · ל' ג' · ב' בסיפ' · ד' · ב' חל' ועה והשכיל · ל' ונחס'

עַל עַמָּא וְעַל בַּר נָשׁ כַּחֲדָא׃ מִמַּנֵּי מַלְכָּא בַּר נָשׁ דִּילְטוֹר מְטוּל תַּקְלַיָּא דִּי בְעַמָּא׃ אֲרוּם לֶאֱלָהָא אִיפְשַׁר דְּאִיתְמַר סוֹבְרִית לָא אֶחְבּוֹל׃ בַּר מִמָּה דְּאֶחְמֵי אַתְּ אַלִּיפִנַּנִי אִין שִׁקְרָא עֲבָדִית לָא אוֹסִיף׃ אֵיפְשַׁר דִּי מַעִימָּךְ יְשַׁלְמִינָהּ אֲרוּם רְחִיקְתָּא אֲרוּם אַנְתְּ תִּתְרְעֵי וְלָא אֲנָא וּמָה דִידַעְתָּא מַלֵּיל׃ אֲנָשֵׁי חַכִּימֵי לִבָּא יֵימְרוּן לִי וְגַבְרָא חַכִּימָא יְקַבֵּל מִינִי׃ אִיּוֹב לָא בְּמַנְדְּעָא יְמַלֵּיל וּפִתְגָּמוֹי לָא בְשִׂכְלָא׃ צְבִינָא דִּיְתְבְּחַר אִיּוֹב עַד עַלְמִין מְטוּל תְּיוּבְתָּא בְּאֶנָשֵׁי שִׁקְרָא׃ ארום

אבן עזרא

על גוי · על אומה גם על אדם לבדו · ולא ימליך אדם חנף אלא ממוקשי עם כדי להנקם מהם : כי אל אל · היוכל אדם לומר נשאתי אלו האלהים : לא אחבל · עוד לא אשחת כמו וחבל את מעשה ידיך והעניין היוכל אדם לומר די לי לא ארצ' יותר : בלעדי · אשר אחזה : אם און פעלתי · בדבורי : המעמך ישלמנה : רובי המפרשי' השתבשו בפסוק זה ויש אומרים המעמך ישלם חסרון דעתי כי מאסת דברי ויש אומרים המעמך היש כח עמך להשלים עמך הרעה לעשות שלום כי אתה תבחר דברי אם אמר אמת והנכון בעיני שהוא כן המעמך ישלם הרעה או הטובה : כי מאסת · והעניין יש אנשים שיאמרו לא הרצה לסבול הרעה בעבור טובה גדולה שיהיה שכרה כעניין לא הם ולא שכרם : כי אתה תבחר ולא אני · ולמה תבחר אתה שמא אני הרצה לסבול מעט רע בזמן קצון בעבור טוב רב בימים אין קץ להם : אבי · יש אומרים שהוא כמו אבה כמו נ נוני והקרוב אלי שיאמר אבי למקום ויחסר סימן הקריאה הם יבחן איוב לעולם באמת יבחן בעבור שתשובותיו באנשי און : כי

רלב"ג

נשאתי לא אחבול · סלחתי לא אשחית : ישלמנה · ישלימנה לעשות : אבי · מגז' אבה והרצון בו רצוני או יהיה קריאה אל השם על תשובות באנשי און · על שהוא משיב להם תשובות בעניין אנשי און : יספוק

מסרה

ממלוך ד' וחסר וסי' כילא אתך מאסו · ואני מאסתיו ממלך על ישראל · ממלך אדם חנף ממקשי עם · ויאסרהו פרעה נכה בתרא במלוך כתיב וקרי' ממלוך : ישלמנה ג' וסי' ומכה נפש בהמה ישלמנה · ומכה נפש בהמה · המעמך ישלמנה : כי אתה ב' בסיפ' וסימ' כי אתה עמל תשכח · המעמך ישלמנה כי מאסת : ודבריו ה' וסימ' מן השמים השמיעך · הראשונים דיאשיה · ויתר דברי אביה דד"ה · איוב לא בדעת ידבר :

אבן יחייא

שיהיה המושגח הלז אם גוי ואם אדם פרטי · וכאשר ימלוך על עם מה מלך חנף ומרע יהיה מוקש לעמו כי מאשרי העם יהיו מתעים אותו · וכאשר העם הזה ומלכם כראשם אל אל האמר יעלה אותו וישוב בתשובה מן את ה' האמרת היום · אז הוא ית' יקבל תפלתו ויאמר נשאתי ומחלתי פשעיך ולא אחבול ואויך עוד לכם מלשון מלאכי חבלה וזולתם · וכאשר עשה מלך נינוה ועמו אשר שב אל האלוה וירחמהו · ובתוך תפלתו יאמר המלך הלז אכא בלעדי אחזה שלא אראה במבוקך ועונשך וכאומרו המשורר יסרני ה' אך במשפט אל באפך פן תמעיטני אבל אתה הורני דרך זו אלך ואם עול פעלתי לא אוסיף כי אתחרט מאד על אשר פעלתי און · המעמך ישלמנה הם דברי אליהוא לאיוב המעך ומדעתך עדיין שתאמין שישלמנה הוא יתברך הרעה לאיש לפרי רוע מעלליו · האם חורת עדין בך ממאסך האלוה לאמר כי הדברים האלה יפלו בפי המערכת ולא בהשגחה · ראה מה יש לך להאמין אחרי דברי אלה כי אתה תבחר האמונה ולא אני ומה ידעת דבר נגדי בדרוש הלז · הנה בלדד וצופר ריעיך אלה אנשי לבב ושכל יאמרו לי · ואליפז אהובך גבר חכם שומע לי יהודו לדברי שלשתם ונזרו אומר כי איוב לא בדעת מעשי ידבר · ודבריו לא בהשכל עיוני · אבי יבחן היא תפלה לאל אנא אבי שבשמים תעשה שיבחן איוב לנצח במכאובים ובתחלואים האלה · למען ילמד ממנו התשובה לאנשי און המינים והאפיקורוסים שיזהרו שישובו ממחשבתם הרעה פן יקרה להם כאיוב המסיח דברים כלפי מעלה : כי

תורת חסד · יראת שדי

או ירצה ועל גוי ועל האדם המושל עליהם יהיה דבר זה יען כי ממלוך אדם חנף הוא ממוקשי עם באופן כי אם האדם הלזה המושל עליהם יוסכל ממנו יוסכל גם הגוי ההוא אשר הוא תחתיו : כי אל אל כתב הה"ר שמריה האקריטי ז"ל כי אל אל האומר מה שנשאתי על עצמי תמיד לא אדע להנהיג ולהדריך וטעם אחבל טעם ההנהגה כטעם רב החובל שהוא המנהיג והמדריך את הספינה ומזה כי בתחבולות תעשה לך מלחמה ר"ל בהנהגות ועצות וטעם הכתוב דרך הפלא' וע"ד משל כי גם מה שעלי איני מבחין ואיני יודע ע"כ · ודנה א"כ לומר לו עם דבריו אלה כי אילו לא חטא רק בדבר זה היה די לו לשיבאו יסוריו עליו וכו' · המעמך וגו' ירצה האם מה שנשאת היה הדבר מעמך ועתה מאסת אותה ידעתי נאמנה כי ישלמנה לך האל ית' להיות אמת כי הבחירה הוא בידך ואתה תבחר ולא אני ואמר שאתה מעצמך בחרת לשאת עליך רעת יסוריך אלה ושאלתם ממנו ית' הנה היה מן הראוי כי ישלמנה לך האל יתברך ולפחות שיבירכה מעליך והיית יכול לומר לא אסבול כלו' לא אדע עוד להנהיג ולהדריך יסורי אלה אך אמנה הרע' הזאת באה עליך מכמה טעמים אשר ידעם ה' ומה ידעת דבר בדבר זה שבא עליך כי הוא יתברך היודע טעמו של דבר · אנשי לבב וגו' ירצה אנשי לבב וגבר חכם איזה שיהיה השומע לי יאמרו לי כי איוב לא בדעת ידבר על הדבר הא' ודבריו לא בהשכל על הדבר הב' · אבי יבחן וגו' הרא"בע ז"ל כתב והקרוב אלי שיאמר אבי למקום · וכפי פי' זה ירצה יהי רצון מלפניך אבי שבשמים שכשם שנבחן עד עתה איוב עם יסורין אלה שיבחן עד נצח בענין אחר והוא על תשובות באנשי און כלומר כדבר מה שיש להשיב מענין טובותיהם של האנשי און כי הנה בזה יוסיף פשע על חטאתו שים לו כי אם יבחן כדבר מה שאמר בפיו בטובות הפועלי און אין ספק שיוסיף פשע כ"כ גדול עד כי בינינו יספוק כלומר ת"ו יהיה די בו לכלותינו מלד גודלו ואיכותו הרע וירב אמריו לאל כשם שהרבה אותם עד עתה · וכפי מה שביארתי למעלה במה שאמר ממשפחת רם שר"ל שלפי שהיה ממשפחת אברהם אבינו רצה להלין בעדו ולומר שאיוב לא הגיע למדת הנסיון כמוהו וכו' יצא על ככון אומר פה אבי וכו' והוא לומר כי כיון אל אבי משפחתו והוא אברהם אבינו ואמר לו אבי אברהם תן נא פני אל ויבחן איוב עד נצח וכו' ויראה אם יעמוד הוא בצדקו ואם לא יוסיף על חטאתו פשע וכו' וירב אמריו לאל וכו' : וכפי מה שאמר ר' יהושע בן קרחה שהיה בימי אחשורוש וכו' הנה אומר כי באומרו אשר לא נשא פני שרים וגו' רגע ימותו וגו' ר"ל אשר לא נשא פני שרים וכו' וכמו שעשה לנ"כ וכו' רגע ימותו וחצות לילה כמו שעשה לבלשאצר ויגועשו עם ויעבורו כמו שכתיב אז ויסירו מן השמים האביר לא ביד אחד מן העם כי אם בפסת יד די כתבא מנא מנא תקל ופרסין כי עיניו ית' על דרכי איש ונתן לו תגמולו בראשו כי לא על איש שר וגדול כמוהו ישים עוד ממשלה להלוך אל אל במשפט כלומר לדון את העם עמו יתברך כאשר הוא הדבר תמיד בשופטים שהאל ית' ישפוט ביניהם וכו' ועניין הירוע כבירים כשהוא להם לפי שלא חקרו בדעתם אם יש למעלה מהם עין רואה ואזן שומעת וכל מעשה בני אדם בספר נכתבי' ולשנה זו ירועם ויעמד אחרים תחתם וכמו שכתיב אז כי דריוש מדאה קבל מלכותא ולכן יכיר מעבדיהם וכמו שתרגם המתרגם בגין כן הודע מעבדיהון וכן עשה אז האל ית' שהודיע מעשיו לכל והפך הלילה ההוא וידכאו הכבירים הנזכר תחת אומם הרשעי' אשר ספקם מבר ולתם ומזון שהם בעלמם הרגוהו באותה הלילה במקום רואים שראו האות הגדול ההוא וזה בא להם לפי שסרו מאחריו בלשאצר וסיעתו וכל דרכיו לא השכילו כ"כ וסיעתו להביא עליו על כ"כ צעקת דל וצעקת עניי' ישמע ובעניין זה הוא ית' ישקיט הרעה מלחול עליו ומי ירשיע והוא מה שאמר לו דניאל חטאך בצדקה פרוק וכו' וכאשר שמע לעצתו הושקט' רעתו ולא באה עליו עד שאמר הלא דא היא בבל רבתא וכו' ואז הסתיר האל ית' פניו ממנו וחלה הגזרה עליו ועל הגוי כלו אשר היה תחתיו כי המליכו עליהם את אויל מרודך · ממלוך אדם חנף וגו' ירצה וכן על זה הדרך יסתר פנים האל ית' כאשר ימלוך אדם חנף ממוקשי עם כלומר שלא יאמר להם כי פועלי און וכו' · כי אל אל האמר נשאתי עתה חוזר למה שאמר בתחלה האמור למלך בליעל וגו' ויר' הנה למלך מלכי המלכים הקב"ה אשר לא נשא פנים וכו' כמו שאמרתי עד עתה והוא האל ית' ויתב' שמו מה שיאמר לו הוא נשאתי עלי אימך ויסוריך בסבר פנים יפות ולא אחבול כלומר לא אצטער ולא יהיה לה לא צירים ולא חבלים עם יסוריך אך אומר להם או באו אחי באו רעי וכו' ·

הרמב"ן

ממלוך אדם חנף · קשור למעלה אמר כי ירוע כבירים וידכא הרשעים שלא ימלוך אדם חנף וממוקשי העם שנוקשו ונלכדו עניניהם ביד הרשעים יעשה כן כי יחמול עליהם : כי אל אל האמר נשאתי · כי המלך החנף היכול לאמר לאל נשאתי את העם כאשר ישא האומן את היונק לא סבלתי אותם : לא אחבל · מן וחבל את מעשה ידיך הזמן לא יחבול ראשים : בלעדי אחזה אתה הורני · לא יוכל לאמר לאל רק שיודה על חטאיו הידועים ויתפלל על לא הודע אליו שיורהו האל ויִנקהו משגיאות גם מזדים יחשוך הוהו ולא יוסיף לעשותם : המעמך ישלמנה · כמו [illegible]

[illegible]

ר' אברהם פריצול

ממלוך אדם · הודיע בזה אליהוא שהפורענות המגיע לרבים מאת השם הוא מפני מלוך מלך אדם חנף ורשע על עם וקבון רב אשר גם הם ילכו אחרי העסק והחטאי' וירבו המוקשים בעירות עפ"דרך אמרו מושל מקשיב על דבר שקר כל משרתיו רשעים ויהיה פירוש הפסוק כן כי הסבה שהשם ית' לפעמים יסתיר פניו להגיע הפורענות על גוי ועל אדם יחד הוא בעבור מלוך מלך אדם חנף ורשע שהוא עושה משפט וגם בעבור מוקשי עם : כי אל · ושיעור הפורענות המגיע לחוטאים הוא מתואר ונתון ביד האל לבדו ואל אליהוא שראוי לומר נשאתי ומחלתי עון הפושעים בי ולא אחבול ולא אוסיף להכותם להיותו לבדו יודע עונש הראוי לבא עליה' ולא ביד בחינת האדם ולזה אמר כי אל אל האמר נשאתי אשר בידו לבד לאמר למחול : אחבול · מן החובל בחבירו או לא אחבול לא אקח עוד משכון מהם לענוש אותם יען היותו יודע מה שראוי להם : האמר · מקור מבנין נפעל : בלעדי אחזה · ובלעדי מה שאחזה ואחשוב בנפשי אם יש בי עון ופשע או לאחר' [illegible]

[illegible]

מ"ע ספורנו

ממלך אדם חנף · ובכן ענש את המל' שלא אמר יי' הצדיק כי אם בדרך חניפות כי לא מלבו : ממוקשי עם · וענש העם בחטאיהם · בגלוליהם כאמרו כי ארץ גלולים היא · ובזמהם כאמרו כמעשה ארץ מצרים אשר ישבתם בה לא תעשו · ואמר איוב שידע' כל זה וראית שהאל ית' חפץ בהכנעת ותפלת האד' למה שלהכנע לפניו להתודות ולהתפלל : כי אל אל האמר נשאתי · כי האמנם לאל ית' שאמר לקין שהיה רשע גמור נשאתי באומרו הלא אם תיטי' שאת : לא אחבול · מגזרת יחבל און : הלא הוכיח בפי והשר לפניו · בלעדי אחזה אתה הורני · כי אתחרט אני על מה שחטאתי בבלי דע' : אם עול פעלתי לא אוסיף · ואקבל אני עלי של' אחט' להבא : המעמ' ישלמנ' כי מאס' האמנ' מאסת לעשות זאת שהיית ירא שכאשר תודה את החוב יקם את נכסיך או קנסם להפרע הלא בדברים תרצהו באמרו קחו עמכם דברים ושובו אל ה' · כי אתה תבחר ולא אני · אתה תבחר והשפוט אם ראוי להודות החוב לבעל חוב כזה שמשתל' ומהפייס בדברי' : ומה ידעת דבר · ואת אמור מה שידעת נגד דברי אלה : אנשי לבב · חברי איוב הזקנים · וגבר חכם · איוב : לגבי אומר בפניכם לאל ית' : אבי · שבשמים : יבחן איוב עד נצח · אם היו דבריו עד גבול הנצוח : ועל התשובות באנשי און · ומה היה משיב אם היה מתוכח עם אנשי און הכופרים בהשגחת האל אם היו דבריו מסכימים לדעות הכופרים : כי

אוהב משפט

השם ית' בזה · והסכימו כל המפרשים ז"ל שלא חדם אליהוא עתה שייסוריו הם כדי להטיבו באחריתו אף על פי שהיה איפשר להמשיך באלו הפסוקים מאם יש עליו מלאך מליץ וגמ' העניין לפי שאין בזה חדו' טענה שכבר באה טענה זו בדברי בלדד אמ' כי עתה יעיר עליך ושלם נות צדקך · והיה ראשיתך מצער וגומ' · וכן בדברי צופר אם אתה הכינות לבך וגו' · כי אז תשא פניך ממום וגו' · וכן בדברי אליפז אם תשוב עד שדי תבנ' וגו' · ושית על עפר בצר וגו' · וגם הסכימו שאליהוא לא חדש בטענה זו בעצמה שהם טעו בה לפי שהזכירו הגמול והסוף שבעולם הזה יש לצדיקים שמגיע אליהם כמעשה הרשעים והולכים בלא חמדה יהיה להם לבדם הגמול בע"הב [illegible]

על · אבי · כי

יספוק · יספוק כפיו ויתרעם מהש"י : ביאור דברי התשובה השיב אליהו על קצת דברים זכר שאמרם איוב ואמר שמעו חכמים מילי ויודעים האזינו לי כי אזן מלים תבחן כמו החיך יטעם האוכל או רצה בזה שהו' יטעון על איוב מהדברים המוחשים לא שיסתיר המוחש כמו שהיו עושים ריעי איוב נבחרה לנו המשפט והאמת לא נבחר דעת אחד על אחד אם לא מצד העיון והמוש או מצד אחד מהם אבל גשהדל לדעת אי זה מהדעות הוא יותר טוב : כי אמר איוב צדקתי ואל הסיר משפטי על משפטי שיספטנו השם באלו המכאובות הנה אכזב באמרי שצדקתי הנה על דרך האמת אנושה מכתי מבלי פשע · מי גבר חכם ושלם כאיוב יאמר דברי לעג כאלו · והנה בזה המאמר כאלו הלך להתחבר עם פועלי האון ואנשי רשע כי יאמר שלא יועיל לאדם ברצותו הדרך שהוא עם אלהים והוא הדרך היושר ואולם אמ' זה כי מי שילך בדרך היושר יאמרו בו שהלך עם אלהים כאמרו את האלהים התהלך נח · לכן אנשי שכל שמעו לי חלילה לאל מעשות רשע ועול כי הוא ישלם לאדם פעלו ר"ל גמול פעלו על דרך וכשכיר יקוה פעלו וימציא לאדם כדרכיו ר"ל שיסבות בטובים ויסמר' והרשעים יהיו נעזבים למקרה הזמן הרעים הנכוכבים לבא עליהם מצד המערכת · אמנם שהשם יתברך לא יעשה רשע ולא יעות משפט הוא מבואר ממה שאומר · מי הוא עליו שנזר וסדר כל אלו הנמצאות הנפלאות אשר בארץ בזה הסידור הנפלא מהיושר והחכמה מה שלא יתכן לאדם שישיג ממנו כי אם מעט ומי שסדר זולתו זה העולם כלו הלא באמת הוא לבדו בראו ובכחו עומד ונשמר תמיד · ואם היה חפץ רשע להביא רע בזה העולם שלא כדין היה אפשר שיאסיף אליו מיו זה העולם יחד ויפסידהו ויגוע יחד כל חי והאדם על עפר ישוב ואולם זה אינו אבל נמצא השם ית' משגיח בו השגחה נפלאה להעמידו תמיד על מתכונתו ולזה יתחייב שלא ייוחס לשם ית' הרשע והעול ואם תרצה להבין שמע אמרי · הנה שונא משפט ימשול בזה העולם הנמצא בו המשפט והחסד בתכלית מה שאפשר בבריאת הנמצאות אשר בו ובפרט בנמצאות בעלי חיים ואין ראוי ליחס רשע אל מי שהוא חזק הצדק אשר סידר באנשי העולם מן היושר עד שלא ניכר בה שרים ולא ניכר בה בין נדיב ודל לפי שהם כולם מעשה ידיו ·

מ"ע ספורנו

כי יוסיף על חטאתו פשע · כי אמנם על חטאתו אשר עליו נענש הוא עת' מוסיף פשע ליחס עול לא' ית' : בינינו יספוק בינינו חביריו נותן ספק בהשגחת האל ית' : וירב אמריו לאל · להטיח דברים נגדו אולי אמר זה על צד הויכוח לא שתהיה דעתו כן : ויען

אוהב משפט

על כן הסכימו כלם כי ענין אחד זולת זה הוא מאמר אליהוא · ונבדלו אחר זה המפרשים ז"ל יש מהם מי שפי' דעת אליהוא על דרך פילוסופי · ויש מהם מי שפי' דרך נבואי מקובל · והאולכי' בדרך הפילוסופית יראה כי הרעות והטובות הבאים על בני האד' הם מוכרחו' מחוייבים אם מהכרח ההוייה וההפסד וטבע החומר · אם מצד חיוב מערכ' הככבים · ואולי הכל לדרך אחד רק על דרך סבה קרובה וסבה רחוקה · ואולם להצדיק הש"י בזה יראו קצתם כי אין זה עול בחק השם ית'

כִּ֤י יֹ֥סִיף עַל־חַטָּאתוֹ֮ פֶ֫שַׁע בֵּינֵ֥ינוּ יִסְפּ֑וֹק וְיֶ֖רֶב אֲמָרָ֣יו לָאֵֽל׃ וַיַּ֥עַן

אֲרוּם יוֹסֵיף עַל סוּרְחָנֵיהּ מְרַד בֵּינָנָא מִסְפַּק וּמַסְגֵּי מֵימְרוֹי קֳדָם אֱלָהָא׃ וְאָתֵיב׃

ג' ולית חל' ונסבי' ל

יספוק ד' כתיב שי"ן בליש' וחסרים וסימ' אם ישפק עפר · פן ישיתך בשפק · בינינו ישפק · ובילדי נכרי' ישפיקו · וי"ש חלוק בספ"רי המס"רא י"א כי בינינו יספ"יק הוא בסמ"ך דאמ"רי כ"ל ליש' כתיב שי"ן במ"ב כתיב סמ"ך תחת רשעי"ם ספ"קם · בינינו יספ"וק ואמרי שהוא מ"ל ואחרי"ם מוני"ם במק"ום ביני"נו ישפוק פן יסי"תך בס"פק ועיי"ן בסדר בלק לשו"ן זה המס"ורת המ"נגד :

רשי

יספוק · לשון רוב דבר' והרמ' קול : בינינו יספוק · הוא אומר מה לנו ולדבריו אף אמנם שגיתי אתי תלין · והיאך יודע שאנו נענשי' ומספיק לנו עונות על שאנו שומעים כך מפורש בויקרא רבא : מ"נה

אבן עזרא

כי · כל עת יוסיף על חטאתו פשע : בינינו יספוק · יותר מדאי כמו אם יספיק עפר שומרון והעניין מה שהוא די בינינו וכנגד המקום ירבה דברים : הואת

תורת חסד

יראת שדי

אבן יחייא

ר' אברהם פריצול

הרמב"ן

עקר

הנה כבר הכה אותם במדרגת אשר ראוי שיוכו בו הרשעים במקו' רואים שיראו הרע שמגיע לאלו הרעים ויראו כי הם בעצמם סבבו שיגיעו הרעות להם מפני סורם מאחרי השם ובלתי השכילם דרכיו עד שסרה השגחתו מהם · ובזה תועלת לטובים אשר היו עושקים אותם אלו הרעים והם הדלים והעניים אשר היו צועקי' לשם מפני היותם עשוקים ואפשר שנאמר כי אליהוא יראה כי בכאן ב' סיבות להגעת הרע לרשעים האחד מצד העדר ההשגחה האלהית מהם אשר סבתה סורם ממנו ובלתי השכילם דרכיו ויבאו מפני זה להם הרעות המוגבלות מצד המערכת להם · והשנית ההשגחה האלהית אשר על הטובים כי יתכן שישגיח השכל הפועל על האיש הטוב שיסיר ממנו כל דבר יזיקהו ויכלה ממנו מפני זה אלו הרשעים ויכוון אל ההטבה לטובים בעצמות וזהו דעת תורתינו בלא ספק ר"ל שהרעות יבואו לרשעים לאחת משתי אלו הסיבות ולזה באו הרעות על המצרים בעבור ישראל · וזולת זה מה שנזכר בתורה שינהג זה המנהג. ונזכר בתורה גם כן הצד השני מהבאת העונש על הרש' ר"ל סור ההשגחה האלהית ממנו והיותו משולח ונעזב לרעות הנכונות לבא עליו אמר והסתרתי פני מהם והיה לאכול ואמר לי נקם ושלם לעת תמוט רגלם והשם יתברך כאשר ישקיט האד' בשמרו אותו בהשגחתו עליו אמר מי הוא זה אשר ירשיעהו ויעניטהו הנה אין כח ברע המוגבל מצד המערכת שיזיק לאדם בהיות השגחת השם בו והיא תהיה בו בהתאחדותו בשכל הפועל כפי היכולת או אם יסתיר השם פניו ויהי' האדם משולח ונעזב למקרי' מי יראה אותו וישגיח בו להצילו מהר' הנכון לבא עליו וזה הרע יקרה מצד הסתר פנים עד שיחול יחד על גוי ועל אדם המולך עליהם וסבת זה מלוך אדם חנף על זה העם והיות העם הזה רבי המוקשים והפגעים כאילו אמר שהעם לא יענש בעבור חטא המלך אם הם בצד שתהיה השגח' השם יתברך בהם ולא המלך בעבור חטא העם אבל תהיה הסיבה ברע אשר יקרם חטא שניהם יחד והיפש' שנא' שיהיה הרצון באומרו ממלוך אדם חנף וגומר שכבר ישגיח מחוזק ההשגחה האלהית עד שלא ימלוך אדם חנף כי אם ממוקשי עם ולזה ישלח להם השם מנהיג שישחית' ואילו היו טובים לא היה בו כח להשחיתם לפי שהשם יתברך השומר אותם יהפוך לב המנהיג כאשר ירצו כאומרו פלגי מים לב מלך ביד יי' אל כל אשר יחפוץ יטנו . והנה הביאור הראשון יותר נכון מצד הענין ומצד הלשון כי לזה הביאור היה ראוי שיאמר מלוך אדם חנף ממוקשי עם. ובהיות הענין כמו שאמרתי ר"ל שהש"ית ישמור הדבקים בו מכל רע נכון לבא עליהם מצד המערכת ושהרע יבא לצדיקים על צד ההשגחה לשומרם מרע מה הנכון לבוא עליהם מצד המערכת ושהרע יבא לצדיקים על צד התוכחות כשיתחילו לדרוך אל הרשע · הנה אל אל אשר לו היכולת לומר מחלתי לא אשחית ר"ל שכחו להסיר הרע הנכון לבוא מצד המערכת היה ראוי שתשוב ותאמר בלעדי אחזה בעצמי רשע אתה הורני ואם עול פעלתי לא אוסיף אם לא היית מכיר בעצמך רשע. כמו שאתה אומר והשתדל להתקרב אליו בדרך שתהיה השגחתו בך ואז תנצל כי זה בהכרח לפי מה שאמרתי בא אליך אם מצד התוכחות לחטא מה התחלת בדריכתו אם מצד הסידור מהכוכבים להעדר ההשגחה ממך אם להשגחת השם ית' עליך להצילך מרע יותר חזק היה נכון לבוא עליך · וזה האופן השלישי אין ראוי לך להתרע' ממנו ואם היה שיהיה רע הבא עליך על זה האופן ואם היה על אחד מהאופנים הקודמים הנה התשובה לך לאל תועיל לך ותצילך משישלים אליך הרעה אשר התחיל להביאה אליך האם נכון שיצא ממך דבר יהיה סבה להשלים לבא הרעה אליך כי מאסת חייך ולא השתדלת להתקרב אל השם יתברך כדי שיסיר הרע ממך אבל בחרת שימיתך או יהיה הרצון באומרו כי מאסת מאסת לשוב אל השם ולהכנע לפניו הנה אתה תבחר זה הדרך ולא אני ומה תדע להשיב על דברי · אנשי לבב יאמרו לי ויאמר גבר חכם שומע לי כי איוב לא ידבר בדעת דבריו אלה ודבריו לא בהשכל רצוני יבחן איוב באלה המכאובים עד נצח כדי שיהיו ממנו תשובות באנשי און ר"ל להשיב להם. ראו מה קרה לאיוב על הטיח דברים כנגד השם יתברך או יהיה פירושו על תשובות באנשי און מפני שהיה משיב תשובות באנשי און ליחס מהם עול לשם יתברך והיא ההצלחה הנראית לרשעים לפי מה שזכר · כי יוסיף תמיד על חטאתו פשע בינינו יספוק כפיו ויתרעם על השם יתברך וירבה אמריו לאל כאילו היה אנוש בערכו : והכלל העולה מהדברים הוא כי על מה שהיה איוב טוען שכבר הגיעוהו רעות נפלאות על לא חמס בכפיו ושפט מפני זה שהאדם משולח ונעזב אל הסידור אשר מצד המערכת ולזה היה מתרע' על השם יתברך איך סידר העניין בזה האופן בהעדר הסדר והיושר ולמה ברא האנשים הקשי יום אשר שאין להם המלט מהרע ונבחר להם ההעדר מהמציאות והמות מהחיים הנה ישיב אליהו שדברי איוב בטלים מצדדים הצד האחד שהוא היה אומר שאין חמס בכפיו והוא מבואר שכבר חטא במה שאמר שלא יועיל לאדם בהתהלכו בדרכי השם וכאילו התחבר בזה הדעת עם אנשי רשע ופועלי און כי הם יעשו מה שיעשו מהרש' והחמס להשען שלא יגיעם נזק מהשם יתברך על זה ואף על פי שכבר התנצל איוב מזה הענין והשיב שהוא לא יטבא מפני זה הרשע והעול כמו שזכר במענה חי אל הסיר משפטי הנה אין לו התנצלות במה שנכנס מהמות בדעתו זאת מצד קיצורו מחקור בזאת החקירה כפי מה שראוי והוא מבואר שהחטא אשר יהיה בדעות הוא יותר עצום מהחט' אשר יהיה בפעולות המדותיו' כי כל מה שיהיה הפועל למרי והמתואר בו יותר נכבד יהיה החט' בו יותר חזק ולפי שהחט' אשר יהיה בדעות יהיה המתואר בו השכל והחטא אשר יהיה בפעולות המדותיות יהיה המתואר בו החומר והכחות הנפשיות החמריו' והנה השכל יותר נכבד מהחומר ומשאר כחות הנפש הוא מבואר שהחטא אשר יהיה בדעות הוא יותר עצום מהחט' אשר יהיה בפעולות המדותיות כאילו תאמר הגנבה והגזל ומה שידמה לזה וכל שכן כשנתלו בדעת ההוא אשר היה הטעות השלמיות האנושיו' בכלל' המדיני והמדעי כמו הענין בזה הדרוש אשר טעה בו איוב זה האופן מהטעות ואמנם שכבר נתלה בו השלמות המדיני הוא מבואר ממה שקדם וזה שהאנשים לא ימנעו מעשות הרשע והעול אלא ליראתם שיגיעם עונש על זה ואמנם יתבאר שכבר נתלהו בו השלימות המדעי משני צדדי' הצד האחד במקרה והוא כשידעו האנשי' שבה שלימם שכלם והוצאתם אותו מהכח אל הפועל ימלטו מאלו הרעות אשר מצד המערכת כמו שיתבאר מדברי אליהו ישתדלו להשלים שכלם והצד השני בעצם כי ההצלח' האנושית תהיה כשישכיל האדם השם יתברך. כפי מה שאיפשר וזאת הגזירה מוסכם עליה מהפילוסופים ובעלי התורה האלהית והיא כמו מבוארת בנפשה למי שהתפלסף וידע ענין השכל ומהו מה שישכיל ולפי שהשגת השם יתברך האפשרית לנו תגיע לנו בשנשיג מעשיו ואופן פעלו בהם ויותר מה שאיפשר שנשיג מהם הם אלו הדברים אשר בזה העולם השפל הנה כאשר נעלם ממנו הנהגתו אותם וטעינו בזאת ההנהגה זה האופן מהטעו' שטעה איוב תמנע ממנו ההשגה בשם יתברך האיפשרית לנו ובהיות הענין כן הוא מבואר שדברי איוב בלתי צודקים במה שהיה אומר שצדק ואל הסיר משפטי והצד השני הוא שאליהו יבאר שהשם לא ישתדל בעשיית הרש' והעול כלל אבל ירחיקהו בכל האופנים ולזה אין ראוי שנאמר שהו' סידר בטובות אישי האדם ורעתם סידור בלתי שומר צדק ויושר כמו שהיה אומר איוב אמנם שהשם יתברך איננו חפץ ברש' והעול זה יתבאר בחפוש וכליע לזה המופת הקדמה אחת מתוייב הודאת' והיא שכל הדברים הנמצאים פועל אותם השם יתברך ואחר שהוצעה זאת ההקדמה על שהיא אמתית בלא ספק ומחוייבת ההודאה בה לבעלי תורות האלהית ולבעלי העיון אמנם כי כשנחפש בכללות בסדור אשר סדר השם יתברך בזה המציאות נמצאהו בו מהצדק והיושר וההטבה והחנינ' מה שלא ישוער ר"ל כי לו' כשחקרנו בשלמות הנמצא ביצירת מין ומין מהנמצאות עד שלא היה אפשר המצא' באופן יותר שלם רוצה לומר שאי אפשר שיהיה להם מהשלמות בעצמם יותר ממה שנמצא להם ואי אפשר גם כן שישלימו קצתם קצת יותר מזה ממה שנמצא להם מהשלמתם קצתם קצת והעדרם קצתם בקצת ואל אלו שתי ההקדמות רמז אליהו באומרו מי פקד עליו ארצה ומי שם תבל כולה רצוני שהוא זכר שהש"ית הוא הפועל סידור העולם וטען עם זה בזה הפסוק שזה הסידור יורנו שאין הש"ית חפץ רשע והוא מה שהקדים ואמ' אף אמנם אל לא ירשיע ושדי לא יעות משפט וביאר זה מזה הסידור אשר סדרו הש"י בזה העולם ובהיות הענין כן הוא מבואר מצד אלו הפעולות אשר פועל אותם הש"י שאיננו חפץ בעשיית הרש' והעול אבל כל השתדלותו הוא לעשות הצדק והיושר בכל הדברים הנמצאים וזה שאם היה חפץ בעשיית הרש' והעול לא היו פעולותיו על צד האופן שהם בו מהצדק והיושר כי לא יבא ממי שהו' חפץ רשע ועול צדק ויושר כי אם מעט ובמקר' ואין לאומר שיאמר שהוא פועל המינים והם אשר נמצא בהם בבריאת' הצדק והיושר ואיננו פועל האישים לפי שהמינים אינם דבר יותר מהאישי' אבל הם האישי' בעצמם ואולם באישים דבר נוסף על הטבע המיניי והם המשיגים ההיולניי' אשר היו בהם פרטיי' כמו שהתבאר במה שאחר הטבע וכאשר התישב זה כולו הוא מבואר שאין השם יתברך חפץ רשע ועול ומה שנמצאהו בלתי שומר צדק ויושר בטובות אישי האדם ורעתם ראוי שנחקור איך איפשר זה מזולת שניחס לשם רשע ועול ואם לא נוכל להשיג זה ראוי שניחסהו אל קצורינו לא שנחליט המאמר מפני רוע הסידור הנמצא לפי מה שנחשוב בטובות אישי האדם ורעתם שהש"ית סידר זה הענין באופן חסר כמו שהיה אומר איוב ואם אמר אומר שאיוב לא ייחס זה הענין אשר היה מתרע' עליו לשם יתברך לרשע ועול אבל ייחסהו ללאות וקיצור וזה לא יבטל מזה הצד הנה אליהו בטל גם כן זה המאמר בכח טענתו זאת ואמר אמנם שהש"י לא ירשיע ולא יעות משפט מצד קצורו ולאותו מהמציא זה הסידור הנמצא בטובות אישי האדם ורעתם באופן יותר שלם זה מבואר לפי שהוא לבדו המציא זה המציאות בכללו וסידר אותו בזה הסידור הנפלא אשר הוא מורה על שתכלית העוצם והחכמה נמצא לפועלו ואם לא השיגהו קיצור ולאות מהמציא מה שהמציא מהדברים הנפלאים תכלית הפלא בנמצא כמצא כ"ש שלא ישיגהו ליאות וקיצור במה שהוא למטה מזה והוא הבאת הטוב לטובים והבאת הרע לרעים וכ"ש שלא ילאה למנע מברוא האנשים הקשי יום ולא יקצר מהשיג אם המות הוא נבחר מהחיים לכמו אלו האנשים אם לא והנה יבאר אליהו באופן שני שאין הש"י חפץ ברש' והעול והוא יגיע תחל' בכח דבריו כאילו הוא מבואר בנפשו שאין הבאת הטוב בלא משפט עול כאילו תאמר הבאת הטוב לרשעים המסודר להם מצד המערכת לפי שהוא ירא' שאין בזה עול כי זה הטוב יבא להם על צד ההשגחה הכוללת אשר השם יתברך משגיח באדם רצוני לומר מצד הסידור אשר מהגרמים השמימיים וזה יהיה להם מאשר האדם נולד בעת אשר היה בו מצד הכוכבים זה המצב לא מצד מה שהם אלו האנשים והוא מבואר שאין ראוי שימנ' השם מהשגיח במין האנושי זה האופן מן ההשגחה מפני הרשעי' אשר אפשר שיהיו בו ואולם היה עול ורשע אם היה מגיע להם טוב מצד מה שהם רשעים או מפני הטבע האישיי ואחר שהתישב זה הנה נבאר מדברי אליהוא שאין הש"י חפץ רשע וזה שאם היה חפץ רשע הנה יחוייב לפי דעת איוב שיהי' השתדלותו להביא רע בלא משפט לאלו הנמצאו' השפלים באמצעות המערכת וזה כי הבאת הטוב בלא משפט בזה האופן איננו רשע ועול כמו שקדם והנה אם היה חפץ בהבאת הרע היה מבטי' זה המציאו' השפל ברגע לפי מה שנמצא לש"י מעצם הכח והיכולת ועוד שעמידה זה הנמצא וקיומו הוא בשם ית' וכאשר לא ישגיח השם ית' בשמירתו יפסד תכף ואחר זה נשנה מקביל הנמשך ונאמר אבל זה המציאות השפל נפסד ונשחת יחד ויחוייב מזה מקביל הקודם והוא שאין השם ית' חפץ בהשחת' והרע' והיא מקביל הנמשך מההקש התנאי הקוד' ויחוייב ממנו מקביל הקודם והוא שאין השם ית' חפץ רשע וזה המופ' רמז אליו אליהו באומרו אם ישים אליו לבו רוחו ונשמתו אליו יאסוף לבאר מה שהקדים ואמר אף. אמנם אל לא ירשיע. ואמר ואדם על עפר ישוב שאם היה דעת איוב שזה העול איננו נמצא רק באדם ולא יחוייב שיהי' חפץ להביא רע בלא משפט כי אם לאדם הוא מבואר שאם היה חפץ השם ית' בהבאת הרע לאדם היה מפסיד המין האנושי ברגע ולפי שלא ביאר אליהוא בביאור שהבאת הטוב בלא משפט לרשעים מצד המערכת איננו עול ר"ל נשאר זה הספק לאיוב אחר דברי אליהוא :

השטן הוא סבת היסורין והאין כח עליו ויש מנהך מליץ מגיד לאדם בה הו ממות ויעלה תרופתו אחר שהתמרקו העונין · וזהו הנראה לנו בזה ויופוב הפסוקים הוא מעיד על אמיתת פי' זה ותקנו הרבה דברים לא צהו על נכון בדברי האחרונים ז"ל כמו שיתבאר למעיין ובספר הזה והאלהים יפה שגגותי ושגגת כל בית ישראל וידריכני וידריך כל בית ישראל בנתיב מלותיו אמן וכן יהי רצון אכ"ם : שמעו אליהו במענה הזה לא יחדש טענה בתלונת איוב כי כבר אמ' במענה הראשון מה שיבו תירו' לקושיותיו וכל דבריו בכאן הם תוכחות לאיוב איך טענת' בדעתו גומר ככה הקטנ פי שלא היה לו ידיעה בדברי' שגילה לו במענה הקודם לזה כי אף על פי שהיה צדיק בעיניו היה ראוי לו להתרחק מלגזור על הש"י עוות צדק והסרת משפ' לרוב הגלות שקרית זאת ההנחה כמו שיבאר בכאן · ולפי שדבריו הם בחכמה אמ' שישמעו החכמים מליו והפסוק הוא כפול כי השמיעה היא האזנה והחכמים הם היודעים : כי יאמר כי כמו שהחך יטעם לאכול אין בחינת המלין היא באזן ירצה בזה כי כל דבריהם בצדק אין בהם נפתל ועקש יבחנו זה החכמים היודעים לברור הצודק מבלתי צודק : משפט המשפט הצודק הראוי להאמין בדרוש הזה נבחן אותו כדי שנדע בינינו מה טוב להאמין בזה: נבחרה · כמו נבחנה וכן בחרתיך בכור עוני כמו בחנתיך · וי"מ נבחרה לשון בחירה ואכן · וכן אמר התרגום ניתרעי: משפט · הוא נאמר על הרבה פנים כמו שפירשתי ובכאן הוא נאמר על בירור הדברים המתאים והנכחם ויש מפרשים נערוך בינינו משפט ואין צורך : כי אמר הדרוש שרוצה לבאר אליהוא מהו הדעת הראוי שיאמין בו כי איוב יגזור שהוא צדיק בלתי ראוי לאלו היסורין אף על פי שהיה מחוייב לש"י בקצת שגגות : ואל הסיר משפטי · שייסרנו יותר מהשיעור שהמשפט לא היה גוזר כל כך ואל הסיר אותו · או ירצה לומר משפטי משפט צדק כי הסרת המשפט הוא העול כי גם המשפט דרך שהם יאמר על משפט הצדק כמו שפירשנו למעלה : על עיין פרש"י ז"ל ור"א ז"ל ואין בזה הפירוש טעם · וי"מ מתחשבו פעל משפטי

אנוש והלא אנוש אני וגו' והנכון פי' הרמב"ן ז"ל · ור"א פי' בלי פשע כמו אל השערה ולא יחטיא כלומר אני המכות באים עליו ולא יחטיאו · והנכון שהוא כמו אל בלי עון וזהו שאמר והרבה פצעי חנם כי היה טוען איוב שאלו המכות המשונות לא היה ראוי להם ואף על פי שהוא חוטא בקלות כמו שהקדמנו בפרקים : מי · מי בעולם גבר חכם וצדיק כאיוב שישתה כמים דברי' ראוי ללעוג עליהם והוא איננו מרגיש אבל בולע' כמים בקרבו · אולעג על דין האל שהוא מלעיג עליו והראשון יותר נכון : וארח ועתה בעת זקנתו הלך להתחבר בדברים אלו עם פועלי עון כי באמונתו זאת כאילו כמוהם כאלו הלך להתחבר עמהם : וארח · פעל עבר אן ארח כלומר הלך בארחותיהם : לחברה · שם או מקור · והפסוק הוא כפול : וארח · משמש לשני' וארח ללכת וגו' או יאמר כי מכאן ואילך ילך בעצת רשעים לעשות כמעשיהם אחר שאמר כי לא יסכן גבר וגו' ותהיה וי"ו וארח לפי זה הפי' הופכת לעתיד : כי כי אחר היות אנוש אליו בלי פשע יתחייב מדבריו כי לא יועיל האדם בעשותו רצון האל שהרי לפי הנחתו הוא עשה רצונו והרבה פצעיו חנם וזהו חברת פועלי און : לכן לכן אתם החכמים והיודעים השומעים לקול מלי אשר יש לכם לב לדעת שמעו לי כי משקל הדעת יתברר לכם זייף זאת האמונה · כי חס וחלילה ליחס אל האל רשע ועול כדברי איוב הטוען עליו הן תנואות עלי ימצא יחשבני לאויב לו כי זה יהיה עול ורשע לאל שיתנהג עם בריותיו בתנואות ועלילות · ושיעור הפסוק חלילה לאל מעשות רשע וחלילה לשדי מעשות עול והוא כפל לשון : כי מכאן יש ראיה שדעת אליהוא שאפילו רעת הרשעים היא מכוונת מהשם ית' לא על צד השלוח אל המקרים כדעת המתפלספי' · וגם מכאן יש ראיה כי אליהוא יגזור על יעודי איוב שבאו על עונות קדמו לו כמו שפי' במענה הקודם · יאמר חלילה לאל מרשע כי הוא מדרכו לשלם אדם במדה בשקל ובמסורה : פעל · כלומר שכר פעולתו וכמו ושכיר יקוה פעלו ופועלו לא יתן לו · והדברים הנראים שהם באים בקרי ובהזדמן אל האדם כארחו וכפעולתו ממציא אותם ומזמינם אליו · לשון המצאה הוא הזמנה כמו זאת העילה המציאו אליו לבחינה ותיכו לותיה : אף איפשר שהוא צדק למעלה יאמר כי חלילה לאל מרשע להכות לב צדיק על שקר בלא עון כי אנחנו רואים שהוא מטיב לבני אדם כפעלם וממציא להם טובה לא יכיונו אליהם ובאים אליהם כמו בהזדמן וכל שכן שלא ירשיע להסיר מהם טובותיהם דרך עול · ואיפשר שהוא צדק למטה יאמר דעו באמת כי מה שהקדמתי ואמרתי חלילה לאל מרשע הוא אמת ממה שאפרש אחר זה בראיות ברורות : מי כבר פי' בפרקים מה שאמר התרגום בזה והוא מאן פקיד עלוי למעבד ארעא ומאן שוי תבל כלה כלומר מי פקד על האל וצוה עליו לעשות הארץ הלא ברצונו עשאה ולא תהו בראה להרע לבריותיו כי לא ידי האדם מעשה ידיו ברצונו וכן פי' החכם רבי לוי ז"ל · ור"א ז"ל פי' מי הוא פקיד עליו בארץ · ועיין פרש"י ז"ל והרמב"ן ז"ל : אם ואם השם יתברך הוא מתנהג בשנאה עם האדם כמו שאמרת וכי תשיה אליו לבך שואה היתה כשירתו כמו שפי' שם למה היה בא אליו בתנואות ועלילות : רוחו הרוח החיה ונשמתו המשכלת היה אוסף אליו כי ממנו הוא ובידו היה להאספה אליו : יגוע ואם היה משים לבו להשחיתם כמו שטענת אם אסף נשמתם אליו יגועו שגופות וישובו אל העפר יחד ולמה יבא עליהם בעלילות : על · כמו אל · וי"מ אם ישים האדם אל האל לבו לעבדו בלבב שלם · רוחו ונשמתו אליו יאסוף בגן עדן בעת אשר יגוע · ואיננו נכון בפשט הפסוק

א וַיַּעַן אֱלִיהוּ וַיֹּאמַר: הֲזֹאת חָשַׁבְתָּ לְמִשְׁפָּט אָמַרְתָּ צִדְקִי מֵאֵל: כִּי־תֹאמַר מַה־יִּסְכָּן־לָךְ מָה־אֹעִיל מֵחַטָּאתִי: ל אֲנִי אֲשִׁיבְךָ מִלִּין וְאֶת־רֵעֶיךָ עִמָּךְ: הַבֵּט שָׁמַיִם וּרְאֵה וְשׁוּר ה שְׁחָקִים גָּבְהוּ מִמֶּךָּ: אִם־חָטָאתָ מַה־תִּפְעָל־בּוֹ וְרַבּוּ פְשָׁעֶיךָ מַה־תַּעֲשֶׂה־לּוֹ: אִם־צָדַקְתָּ מַה־תִּתֶּן־לוֹ אוֹ־מַה־מִיָּדְךָ יִקָּח: לְאִישׁ־כָּמוֹךָ רִשְׁעֶךָ וּלְבֶן־אָדָם צִדְקָתֶךָ:

מרוב

ואתיב אליהוא ואמר: הדא חשילתא לדינא מלילתא דכיירת מן אלהא: ארום תימר מה יהני לך (ל וחס' וי"ו) מה צרוך אית מן סורחני: אנא אתיבנך מליא וית חברייך עימך: אסתכל לשמיא וחמי ואסתכי שחקיא דאתגבהו מינך: אין חבתא (ל וכל חס"ף דכו') מה תעביד ביה וסגיעי מרודך מה תעביד ליה: אין זכיית מה תיהיב ליה או מה מן אידך יקביל: לגבר (ב' בתרי ליש' סנים מחלב') דרשיעא דיכמך חובך ולבר נש דכיא צדקתך:

מסוגעי

רש"י

מענה אליהוא הזאת חשבת למשפט · שהוא משפט הבריות כנגד יוצרם · אשר אמרת צדקי משל הבורא : כי תאמר מה יספק לך · דרכי יושר · ומה תועיל בצדקתי יותר מחטאתי · ואת ריעיך עמך · ששתקו על דבריך : הבט שמים · ואחרי שהוא גבוה ואתה נמוך ואין לו תועלת ברשעך ובצדקך למה תתפאר אליו בצדקך · לאיש אשר כמוך יוכל ויועיל רשעך וצדקת' · הלא רשעים רבים אשר מרוב עשקים שהם עושקי' יזעיקו את הבריות לפניו · וישועו העניי' מזרוע רבים העושקי' אות' : ולא

רלב"ג

ר"ל מדוע נמלאת ההצלחה לרשעים כמו שנבאר בביאורינו דעת איוב עם הש"י : והנה הרע אשר יגיע אל הנמלאות השפלים במקרה מהגרמים השמימיים כבר יאמר אליהוא שאין ראוי שיוחס לשם יתברך לרשע ועול לפי שבו תועלת לעכוס לרשעים על רשעם ויקבלו בזה תוכחת שאר האנשים וימלטו גם כן הטובים מיד הרעי' באבדם וזכר עם זה אליהוא שכבר יביא השם רע לרשעים לזאת הסבה לבד ואם לא היה מחוייב להם מצד המערכת להציל הצדיקים מידם וזה כולו צדק ויושר : ביאור מלות המענה צדקי מאל · שאני צדיק יותר מאל : יסכון · יועיל : ושור · וראה : מרוב

מסרה

ולבן ב' בתרי ליש' וסימ' ולבן שינים מחלב · ולבן אדם צדקתך :

מ"ע ספורנו

ויען אליהו ג' הזאת חשבת למשפט · האמנס חשבת היות זה נאות : אמרת צדקי מאל · צדקי רב מצדק האל : כי תאמר מה יסכון לך מה יועיל לאל ית' שיעשה צדק ומשפט : ומה אועיל מחטאתי ומה אועיל לו בצרותי יות' מחטאתי ולכן לא היה זה נמנע האלך שהאל ית' לא יעש' משפט כי אמרתי שאין זה חסרון בחוקו מאת' שאין זה מועיל ולא מזיק לו אבל ראוי שלא יפנה לתכלית שפל בלתי מגיע אליו : אני אשיבך מלין ואת רעיך עמך · שהם פילוסופי' האומ' המסכימ' עמך בזה : הבט שמים' וראה · והוא הרקיע שנעשה ביום שני הנקרא שמים · ושור שחקים · שהם השמים העליונים : גבהו ממך והנה שניה' גבהו ממך במקום : אם צדקת מה תפעל בו · והנה בכל אחד מהם יתאמת זה שצדקתך ורשעתך לא יועיל ולא יזיק לו אבל יהי' כל תועל' והיזק מה' : לאיש כמוך לבן אדם · ועם כל זה כשתביט והתבונן בהם תראה שכל פעולתם ותנועות' מסודרו' לצורך הנפסדים השפלים לא לזולתם כי לא יעשו השתנות בעצמם ולא בעליונים מהם · ולא יצוייר שיהיה הסדר זולתי מן האל ית' · ובכן עם רב גדלו יפנה אל השפלי' ונפסדי' : מרב

אבן עזרא

הזאת חשבת למשפט אמרת · יותר הוא צדקי מצדק אל : מה יסכון לך · כמו מה יועיל כמו הוכח בדבר לא יסכון : ושור · ראה כמו אשורנו . מרוב

אבן יחייא

ויען אליהוא ויאמר הזאת חשבת למשפט ודבר נכון אומרך שצדקת מהאל בהיותך צדיק תמים ונעכשת חכם · כי תאמר מה יסכון ויועיל לך עשיית הטוב · ותאמר מה אועיל בהפרשי מחטאתי · כי הנה אין רואה ואין יודע ואין משגיח וזהו אומרו איוב תם ורשע הוא מכלה · אני אשיבך מילין לזה ואת ריעיך עמך אשר שתקו וכמעט הודו לדבריך : הבט שמים ועולם הגלגלים וראה · ושור והבט בשחקים שהוא עולם המלאכים ויקרא לפעמים כן להיותו כל כך שחוק ודק גשמיותם אם יאמן המלא בהם גשמיות מה על שכמעט הוא כמנע ההכרה וההשערה · ולכן ייחס להם הגובה כאומרו גבהו ממך להיותה גבוהים על השמים והארץ · אם חטאת במעש' רע מה תפעל בו כהיותו גבוה מעל השחקים הגבוהים · ורבו פשעיך במחשבות כוונות ממינות מה תעשה לו מן ההיזק · אם צדקת במחשבות אמיתיות מה תתן לו מהמועיל או הערב · או מה מידך יקח בעשייתך הטוב והישר · לאיש כמוך כי הנה עשיית הרע או הטוב יתן הרע וההפך לפועל הפעולה היא כי הצדיק הנה שכרו אתו בעולם הזה ופעולתו לפניו בעולם הבא · והרשע ימות בכפש מרה ואשו לא תכבה : מרוב

תורת חסד | יראת שדי

ויען אליהוא ויאמר הזאת חשבת למשפט וכו' הנה המענה הלזה עקר הכונה בו להשיב דבר אל צופר הנעמתי וכמו שאמר' אפו עליו כאמור ולזה אמר אני אשיבך מלין ואת רעך עמך והפתיל.ואמר הזאת חשבת למשפט ויר' האם מה שאמרת אתה צופר הזאת ידעת מני עד וכו' חשבת היותו ענין למשפטו של איוב כי אמרת בסוף דבריך שצדקך הוא בעצמך והוא אומרך זה חלק אדם רשע מאל"ים ונחלת אמרו מאל ורמזת בדבריך אלה כי צדיק אתה ונחלת אמרתך לו ועשותך רצונו הוא מאל · או רצית לומר ונחלת היות האדם אומר דבר זה והיותו בלתי מחניף את הרשע הוא מאל שהוא יפרע לך על זה שכר גדול כברכת ה' ונראה מדבריך אלה שאתה אומר על עצמך שאתה צדיק כמה שכינו ית' לבינך · כי תאמר לו לאיוב מה יסכון לך כלו' מה אחד הוא הדבר הטוב שיסכון ויתכר לך האל ית' אחרי היותך צדיק וזה אועיל מחטאתי והנה כדי שלא לומר מה תועיל מחטאתך כינה הדבר אל עצמו ואמר מה אועיל מחטאתי והכינה לומר כי תאמר מהו ענין הדבר הגדול אשר יתכר אל הטובים וזהו המעט שיועיל לו האדם עם חטאתיו והוא אומרך זה חלק אדם רשע מאל"ים ומזה יודע שפכו : או יר' כי תאמר דבר זה או לא תאמר אותו מה יסכן ומה יועיל לך כי אם כונתך לומר שאתה צדיק מה יסכן לך אומרך אותו אחרי שהאל ית' יודע תעלומות לבבך וגם מה אועיל אני או כיוצא בי מחטאתי כמה שאשמע את דבריך שאמרת זה חלק אדם רשע מאל"ים כי מי שרוצה להוכיח את חברו שפתים ישק אם הוא משיב אמרים נכוחים ולא שתרשיע אתה תכף ומיד אם לי ואם לכיוצא בי וכיון בזה למה שכמעט הרשיע את איוב בדברים ההם ולא חזר עוד לענות כאלו הדברים ההם שאמר הם אמונת אומן ואין להשיב עליהן ועוד לו שלא גילה לו חטאתו וז"א מה אועיל מחטאתי כלומר ומה אועיל מחטאתי אחרי שאינכי יודע מהו · והר"דק ז"ל כתב כי תאמר וגו' ומה אועיל אני אליהו מחטאתי אם הייתי אומר ככה · או פי' כי תאמר מה יועילך והוא שתאמר במה יש לי תועלת וזכות יותר מחטאתי ומלת מה כמו מה רבו מעשיך ה' ע"כ : ובאומרו או מה מידך יקח אולי ירצה או מה יקח מידך אם תתן צדקה רבה לענייך כי מידו ית' באת לו וכמו שאמר ד"עה ומידך נתנו לך · אך לאיש כמוך רשעך אם לא תצדק ולבן אדם היא הצדקה אשר תתן לי מידך וגם אתה בן אדם כמוהו וגלגל הוא שחוזר בעולם והיום או למחר אולי אתה או בנך תבאו לידי מדה זו : מרוב

ר' אברהם פריצול

ויען אליהוא ויאמר · הזאת חשבת ועתה הוסיף עוד אליהוא להשיב על קצת מדברי איוב ואמ' איך תחשוב דבר כזה שיהיה למשפט וראוי להאמין בו כמה שאמרת שאתה צדיק יותר מהאל אם הוא הביא עליך המכות והנגעים כי בעול וחמס המה עליך : כי תאמר · כי תאמר בדבריך אשר דברת מה יסכון ומה יועיל לך להציל מהפורענות ואף כי תחוס דרכיך ומה תועיל להושיעך מהעונש ואף כי הרבה להיטיב אחר שאמרת שהשם ית' תם ורשע הוא מכלה כמו שאמר איוב למעלה בפרש' גם היום מרי שיחי : יסכון · יועיל וכבר פירשנו רבים : הכי אשיבך · ועתה הכי אשיבך מילין ותשובה מספקת וגם עם רעיך עמך אשר לא ידעו לתת מענה על זה יען כי אליפז כאשר השיב על זה לא הספיק בהתרת הספק במה שאמר שהעול מהרשע לא יזיק לשם יתבר' והצדק מהצדיק גם כן לא יועיל לה' ית' כי אחרי כן טען איוב עליו טענה גדולה · ויתר ריעיו לא נהגו מענה מספיק על כן אמר בזה שהוא להשיב מלין לו ולריעיו והרחיב בספור בזה הדרוש יותר מאליפז ואמר אחר זה המיכה מהבט שמים וראה אמר אם חטאת וכו' אם צדקת וכו' והכיח הרצון והכונה לאיש כמוך רשעך כמו שנבאר : הבט שמים · ועתה הבט נא איוב השמים וראה והתבונן לרוב המרחק והאיכות והמדרגה אשר בינך לבין ברואי מעלה ולגודל השם עושה אותם בתבונה : ושור · לשון הבטה : אם חטאת · כי אם חטאת בד עוהיך הכוונות מה תפעל בו ובעצמות שלמותו ואם רבו פשעיך במעשיות מה תעשה לו מה תזיק אליו : אם צדקת · ואם צדקת בדיעות היקרות מה תתן לו בדעת ההוא או מה מידך יקח אם במעשיות כאשר תעשם : לאיש כמוך · אבל אמנם לאיש כמוך בשר ודם יגיע הרשע להזיק לו לאדם אם בעולם הזה בהגעת הרעות אליו או בעולם הבא באבדון וכרת הנפש וכן לבן אדם כמוך תועיל הצדק בעולם הזה להציל לו מרעהו ובעולם הבא בהשארות הנפש בחיים הנצחיים : מרוב

הרמ"בן

ויען אליהוא · הזאת חשבת למשפט ענין המענה הזה כי אליהוא יחזור ויאשים אותו פעם אחרי פעם על אמרו שהוא צדיק מאלהים כי זה הדעת היה לאיוב גמר דעתו והסכמת שהוא צדיק והלאותיו על לא חמס רק פעם יאמר שהאל יזיק לו לדעת שאילו יחשבהו לאויב לו והפשו על זה במענה הראשון ופעם יאמ' כי אין השגחה להאל בא־ישי השפלים ותפשו על זה במענה השני כאשר פירשתי ועוד יאמר איוב דרך תלונה אם חטא האדם למה יתרצה לו האל ומה יוכל לעשות וכוונתו לאמר כי אין החטא מזיק לאל ולא הזכות מועיל לו והיכנו חפץ בתשובה שהרי איוב שוגג ומודה ועוזב וחפץ לירא את השם ולא שוה לו אם כן במה יתרצה לו ומה יוכל האל' להיטיב לאל ודעתו לאמר כי על כן לא יגמול טוב על הצדיק ולא רע על הרשע וגם בזה ירצה לבטל השמירה ועדין לא תירץ זה בביאור וזו שאמר לו אליהוא עתה כי תאמר מה יסכן לך מה הועיל מחטאתי ואמר לו עתה אני אשיבך מלין ואת רעיך כי גם הם אמרו ככה כאשר אמר אליפז הלאל יסכן גבר ואמר החפץ לשדי כי תצדק והם בלע כי תתם דרכיך על כן יאמר להם אליהוא הנה כולכם מודים שאין החטא מזיק לאל ולא הצדק או התשובה מן החטא מועילים לו והנה כולכם טעיתם פי אתה איוב יצא לך מזה בטול השמירה והצדק מהאל בעבור כי לא ידעת לך חטא ותבריך ישפטוך ברשע גמור מכזב בהצדיקך עצמך ועוד יגזרו עליך שאם היית בעל תשובה מחטאיך לא ירע לך כאשר אמר לו במענה אם תשוב עד שדי תבנה והנה הוא משיב לכולם עתה כי אמת הדבר שאין החטא מזיק או מועיל לאל אבל לטובת הנבראים לזה והזהיר אך יענים ולא יקבל תפלת הצועק אליו ההפך ליראה את השם מפני צעקת העשוקים אשר עשה להם ברעהו ואינו יודע בה ועל כן לא ישיב הוהה ולא יתבונן במשפטו ירצה לאמר כי איוב לא יבוש בצדקתו אכן ה' הצדיק וזהו ענין המענה למתבונן בו וזה פי' פרט הפסוקים : הזאת חשבת למשפט יאמר הזאת חשבת לגזר דין ודאיה שאתה צדיק מן האל · בעבור כי תאמר לו מה יסכן לך כלומר מה יהנה לך ומה הועיל שתעשה לפניך על חטאתי אשר חטאתי וכפלת לי מחטאתי שוה עם וכסלת לו על חטאתו וכן אמר התרגו' מה יהנה לך מה צריך אית מן סורחני וזה ממה שאמר איוב חטאתי מה אפעל לך נוצר האדם שביאורו מה אפעל ואעשה לך ותכפר לי על עוני ויתכן שיהיה פי' נוצר האדם כענין נוצר תאנה יאכל פריה ושומרי הגנות שיקראו נוצרים יאמר מה אפעל ואעשה לטובתך ותהיה נוצר האדם ושומרו : הבט שמים וראה · יאמר והאמת הוא כראה לעינים כי האל עליון נורא נשגב שוכן מרום ואין ביד האדם לעשות עמו דבר מועיל ולא חטא מזיק לו בעצמו ית' ואין יצטרך השלימין עליו ואם ילדיק אין ביד האדם דבר ראוי שיתן לאל ולא יקח הוא מידו כלום כענין הרעב לא אומר לך וגו' ולא יבחר בצדק וימאס בחטא רק לטובת האדם וכי הוא חומל על מעשה ידיו כמו שיבא בפסוק הבא אחרי כן והנה לטובתם יבחר וילוה ויזהיר ויענים עליו וכל שכן שלא יעת משפטו ולדעת ולא יסיר אותו מבלי השגחה ואלה טענות טובות אחרי ספירם לו כי משפט האל אמת ונכון והצדיק ורע לו דין ומשפט והרשע וטוב לו גם כן משפט וצדק וכן יודיע לו שאין צדקו ואתפנו בתשובה לעשות רצון האלהים מונעים ממנו ייסוריו בקו המשפט והאיוב הודע אליו זה אבל מתחלה גם איוב היה מודה שאין החטא והצדק מועיל או מזיק לאל וגם לא לאדם כפי תלונתו ומה יטעון עליו אליהוא : לאיש כמוך הוא רשעך ולבן אדם כמוך לצדקך יאמר שלא יקרא הרע רשע · רק בשביל איש כמוך · כי יזיק לו והצדקה תקרא טוב בעבור בן אדם שתועיל לו · כי לטובת הנבראים נצטוו להתנהג ביושר ובמשפט : מרוב

אוהב משפט

הפסוק ודרך דרש הוא : ואם ואם תרצה להבין שמעה זאת וגו' וכנג' איוב ידבר תוכח' · בינה · הוא מלעיל כמו בינה הגיגי ושניהם צווי · וכל בינה שבמקר' מלבד אלו הם מלרע לפי שהם שם דבר · וי"מ זה שם דבר ואינו נכון : האף הגם מי שהוא שונא משפ' יחבול בעם והלא כל מושל בעם אוהב משפ' הוא וכל שכן שאינו שונא משפט ואם כן הוא בחק בשר ודם שאי איפשר למושל בהם שיהיה כי אם אוהב משפ' איך תייחס לשופט כל הארץ שיהיה שונא משפט צדק · ואם צדיק גמור אשר צדקו נראה ונגלה בעולם תרשיענו אתה לבדך שתאמר שיעשה רשע לך לבדך · וי"מ האף שונא האמת הוא המשפ' יחבוש · והראשון יותר נכון : יחבוש · פי' ימשול כמו לא אהיה חובש ונקרא המושל חובש לפי שהוא אוסר בני אדם החתיו · ולכן נקר' עוצר זה יעצור בעמי · ירש עצר · כביר · גדול בלשון ערבי :

האמר · אשר ואיך איפשר לומר לשום מלך בעולם שיהיה בליעל וכל שכן למלכו של עולם וכן איך אפשר שיאמר אדם לנדיבי עם אשר ידם פתוחה לכל שהם אנשי רשע וכל אחד מהם רשע · וכל שכן לשם ית' שמשפיע טובה לבני אדם ברחמנות ובחמלה אשר לא נשא פני שרים וגו' · או יהיה למלך קשור עם נדיבים ועם אשר לא נשא פני שרים והראוי האמור למלך אשר לא נשא פני שרים בליעל ורשע למלך נדיבים · כי מי שלא נשא פני שרים לפי שהוא גדול על כל שר ולא יצטרך להחניף אליהם ולא נכר שוע בהשפטו לפניו לפני דל לפי שמעשה ידיו כלם והוהב זה כזה אין לייחס אליו עוות הדין חלילה : נכר · לשון נפעל עבר על משקל נגש יוסף : שוע · הוא הפך הדל והכילי · והנה אליהוא תמתמם בטענה זו אף על פי שאחר החבירים נשתמשו בה ולא הספיקה להם לתרץ תלונת איוב כמו שפי' בפרקים לפי שהוא לא נשתמש בה על הצד שנשתמשו בה הם שהם כיוו חושבים להסיר מבוכת איוב בזה והוא בהפך כי אין מוסיפים מבוכה על מבוכתו כי היה אומר להם איני יודע לצדקו ואם כן איה אלהי המשפט · אבל אליהוא נשתמש בה אחר שהסיר מבוכת איוב במענה הקודם בנתינה סבה לייסוריו · ואחר שהסיר המבוכה טען עליו טענה זו רק דרך תוכחת על הרחיבו פה והאריכו לשון כנגד מלכו של עולם מה שאין ראוי לעשות כן למלך בשר ודם והיה ראוי לו לקבל ייסוריו בשתיקה ולחשוד את עצמו ולא להטיח דברים: רגע. הסוע והדל יחד ברגע ימותו מות זה כן כמות זה · וי"מ רגע מלשון תרגיע כלומר בעת המנוחה וזהו שבא אחריו וחצות לילה · וי"מ כמו שהלילה הוא נחלק בנקודה אחת כי מה שיש בין חלי ראשון לחלי אחרון אין לו שיעור כן ימותו מיתה חטופה ואינו נכון · אבל יאמר כי בעת שהעולם כלו היה בהשקט ומניחה באותו רגע תבא עליהם חרדת אלהים ותמיהם פתאום · והמדרש דורשו על מכות בכורות : יגעשו · יודעישו העם מלשון ויתגעשו כי חרה לו : ויעבורו · מן העולם כי הנולד בא והמת הולך : ויסירו · מן השמים · או המתים שזכר במענהו הראשון אשר כבר הודעתיך מי הם האביר והתקיף · לא בחיל ולא בכח · ולא יצטרכו להכותו בידים כי אם ברוח האל ובשליחותו יסירוהו מן העולם : וי"מ יגועשו בצעקה ותנועה חזרה העם הנשארים אחר מיתת האיש השוע ההוא · ויעברו מביתם לבא אל ביתו ויסירו אותו אביר להוליכו לקבר : לא ביד · כלומר שמת לא ביד והראשון נראה יותר נכון : כי · עיניהם"י הם על כל דרכי איש כמו שהוא מוסכם בזויכה הזה מכלנו וכל פשיעות והוא סיפר לגמול ולענוש על כל אחת מהם כראוי : אין · וכן אי איפשר לאדם להסתיר בעשותו ההון כי הכל גלוי ולפניו לפניו כטעם אם יסתר איש במסתרים ואני לא אראנו · וי"מ לענין הבאת העונש כטעם אם יסתרו בקרקע הים הראשון נראה יותר נכון בהקשר הפסוקים : כי י"מ איתו כמו לא הוסיף עוד עבור לו והוא דבק עם רגע ימותו ולא יצטרך לשוב אליו עוד · ויש פרושים אחרים והנכון מה שפירש רש"י ז"ל הוא פי' נאות לכוונתינו בדעת איוב וכן פי' הרמ"בן ז"ל עוד זה לשון רבוי והוספ' כמו ויבך על צואריו עוד : ירוע · הנכון בזה שהוא נקשר למעלה עם אשר לא נשא פני שרים · יאמר כי הש"י הוא משבר ומרצץ רבים וכבכבדים אין חקר למספר' ויעמד אחרים התחתם כי דור הולך ודור בא : התחתם · כמו בתקומם : ירוע · כמו תרועם בשבט ברזל · רוע התרועעה ארץ : כבירים · כמו אבירים אדירים · והוא במשקלים : לכן · כי הוא מרוע הכבירים לפי שהוא הכיר מעשיהם הרעי' והפך ליל שמחתם

ונסף

מֵרוֹב עֲשׁוּקִים יַזְעִיקוּ יְשַׁוְּעוּ ל' ג'
י מִזְּרוֹעַ רַבִּים׃ וְלֹא־ ד' ר"ף
אָמַר אַיֵּה אֱלוֹהַּ עֹשָׂי נֹתֵן זְמִרוֹת ל' ד'
בַּלָּיְלָה׃ מַלְּפֵנוּ מִבַּהֲמוֹת אָרֶץ וּמֵעוֹף ל' ל
הַשָּׁמַיִם יְחַכְּמֵנוּ׃ שָׁם יִצְעֲקוּ וְלֹא ל' ג' ה'
יַעֲנֶה מִפְּנֵי גְּאוֹן רָעִים׃ אַךְ־שָׁוְא לֹא־
ישמע

מסוגעי טלומין מקבלין יבעון מתקוף אדרע דורבניא׃ ולא אמר האן אלהא דעבדני דמסדרין אנגלי מרומא קדמוי תושבחן בליליא׃ דמאלף יתנא מבעירי ארעא ומעופא דשמיא יתחכמיננא׃ תמן יקבלון ולא אעני מן קדם גיותנותא דבישיא׃ לחוד שקרא לא ישמע

זמירות ד' וסימ' זמירות צבי לצדיק· ונעים זמרות ישראל· נותן זמירות בלילה· זמירות היו לי חקך: יצעקו ג' וסימ' בישעיה סימן י"ט: ולא יענה ה' וסימ' בספרא סימן י"ט וישעיה סימן מ"ו ומיכה סימן ג' ובשמואל א' סוף סימן ח':

רשי

ולא אמר הרשע איה אלוה עושי ליראה מפניו· הנותן זמירות כמו כרמך לא תזמור שמכרית את הרשעים בלילה כגון אמרפל וחביריו· ומצרים· וסנחריב: המלפנו ומלמדינו חכמה יותר מבהמות כלומר חשבנו וגדלנו מבהמות ומעוף ורואה אשר שם נועקים העניים מפני גאון העושקים אותם והוא אינו עונה· כי שוא לא ישמע מיד· ולא ישורנו להנקם מיד אלא מאריך אפו: אף

רלבג

מרוב עשוקים יזעיקו· מה שטענת שימצאו רוב עשוקים יזעיקו אותם עושקיהם או יהיה מרוב ענין ריב והרצון בו ממה שיריבו בו העשוקים אשר יזעיקו אותם עושקיהם: ישועו מזרוע רבים· יזעקו מגבורת רבים ותוקפים אשר יעשקום: זמירות· דברי שבח: מלפינו· כמו מאלפינו והרצון בו מלמדנו: ותחולל לו מענין תוחלת: בפש· בריבוי: יפצה פיהו· יפתח פיהו: יכביר· ירבה: ביאור מלות המענה ענה אליהוא על קצת דברים זכר שאמרם איוב ואמר האם חשבת שיהיה מאמר נכון המרך שאתה יותר צדיק מהשם יתב' במה שהביא עליך מהמכות והנגעים כי הוא הביאם נגד על לא פשע כי תאמר מה יועיל לך כי תתם דרכיך ומה תועיל מעגשיך כי אמרת תם ורשע הוא מכלה והבאת ראיה מהחוש במה שימצא מהרשעי' שיצליחו זולת' ואין מוחה בידם וספרת בזה הסיפור הארוך אשר במענה גם היום מרי שיחי· אני אשיבו מלים על ז"את הטענה ואת רעיך עמך שלא מצאו מענה להתיר הספק הזה· והולם אמר זה לפי שאליפז החל להתיר הספק באמר שאין רשע הרשע מזיק לשם ית' ולא צדק הצדיק מועיל לו ולזה יתכן שיאריך לרשע כמו שקדם במענה הצאל' ישכן גבר וכאשר טען איוב על זאת ההנחה מה שטען במענה גם היום מרי שיחי לא מצא מענה אחד מהם על דבריו כי מה שהשיב בלדד לא יותר בו הספק כלל ולא השיב אחר זה אחד מרעיו על דבריו אלה· הבט שמים וראה איך גבה ממך במקום ובמדרגה אף כי השם יתברך רחוק מאד ממדרגתינו ובהיות הענין כן מה יזיקו לו חטאינו ופשעינו ומה יועיל לו צדקנו· הלא רשעינו וצדקתינו הוא לנו לבד ולנו התועלת והנזק בהם והנה תועלת הצדק הוא ההגעה אל השארות הנפש בעצמות והשמירה מהרעות הגופיות בסבית מצד ההשגחה האלהי' ועונש הרשע הוא בעצמו' אבדן הנפש וההמסר אל הרעות הגופיות במקרה מצד העדר ההשגחה האלהית: והולם מה שיחשב מרוע הסידור מפני המצא רוב עשוקים יזעיקו אותם עושקיהם וישועו העשוקים מכח העושקי' אשר הם רבים והוא מה שטענת במענה גם היום מרי שיחי על זה המאמר אשר זכרתי כאשר אמרו אליפז תדע באמת כי הסבה בזה העדר ההשגחה האלהית מהעשוקים לפי שלא השתדלו לדבקה בו· ולא אמר אחד מהם איה אלוה עושהו לחקור בו ולהשכיל ולדעת אותו אשר הוא נותן אלו השכחים הנפלאים בזה העולם השפל התחוך ר"ל שממציא בהם עניני' נפלאים יוכר וישובח בהם· והוא מלמדינו חכמה ובינה וזה הלימוד וההבנה הוא לנו יתרון על שאר בעלי חיים ולא נתנו אל לבם להגיע הבנתם זאת אל הפועל עד שישיגו השם יתברך כפי היכולת· הנה זה סבה שיזעקו העשוקים אל השם ית' מפני גאון הרעים העושקים אותם ולא יענה השם ית' לא שהשם ית' ישמע זה השוא והחמס ויראה אותו ויהיה מסודר ממנו כי איננו משגיח באלו הדברים הפרטיים מצד מה שהם פרטיים· והולם ידע אותם כלם אים לא נעדר באופן אחר כמו שביארנו בספר מלחמות יי' ובביאורינו לספר החוש והמוחש אבל אכתנו סבת זה החמס כשנסור מדרכי השם יתברך ולא נשתדל ללכת בדרכיו ולהשכיל אותו בדרך שתהיה ההשגחה האלהית בנו· אף

אבן עזרא

מרוב עשוקים· אמר אליהוא עשה מה שתרצה ולא יועיל ולא יזיק למקום רק המקום ישמע זעקת העשוקים מרוב כמו מגדולה או כמשמעו והראשון יותר נכון בעבור שיש אחריו ישועו מזרוע רבי': נותן זמירות בלילה· יש אומרים שעל המקו' ידבר כענין מוצאי בקר וערב תרנין וכענין כי אראה שמיך מעשה אצבעותיך ירח וכוכבים ורובי המפרשי' אמרו שתלת לא תשמש עצמה ואחרת עמה וכן הוא ולא אמר איה אלוה עושי ולא היה נותן זמירות בלילה: מלפנו· חסר א"לף והוא מן ואאלפך חכמה: שם יצעקו· ישוב על רבים העושקים גם הם יביא המקום עליהם צרות ויצעקו ולא יענה מפני גאון רעים אחרים: אך שוא· כי שוא לא ישמע אל כי צעקתם היא שוא כי המקום ישלם להם גמולם: ישורנה

אבן יחייא

מרוב עשוקים וגומר כאשר יקרה על הרוב שהרעים כאשר יזעיקו אל העשוקים מהם שלוקחים ממונם בחוזק' וישועו העשוקים מפני הזרוע מהרבים והרעים הגדולי המעלה אשר משתעבדי' בהם בחוזק· ולא אמר שום א' מאלה הרעים איה אלוה עושי המשגיח כי ויודע סתרי לבי בעולם הזה· הנותן זמירות ומכות ושיר של שמחה לאוהביו בלילה הוא היום החשוך מהמיתה כי גם משגיח בהם לטובה בעולם הבא· מלפנו וגומר אשר הוא יתברך למדנו דעת ותבונה יותר מהבהמות והחיות והעופות הגוזלים וטורפים אלה את אלה מה שעל כן היה לאוי דמה דעלך סני לחברך לא תעביד· שם יצעקו וגומר לכן בבוא כשואה פחדם מהרעים האלה ושם יצעקו אל ה' ולא יענה להם וזה מפני גאונם ורשעתם· אך שוא כי תפלת אנשי שוא לא ישמע אל החזק והאמיץ שדי להצילם מיד שוסם ושדי העשיר המספיק לכל די ומחסורו לא ישורנה לתפלה ההיא כדי להצילם מרעת עניותם: אף

תורת חסד · יראת שדי

מרוב עשוקים יז' לפעמים מרוב עשוקים יזעיקו במה שישועו מזרוע רבים שלא די שלא יתנו להם די מחסורם אלא שיעשקום וכו'· ולא אמר איה אלוה עושי שהוא חנון והוא רחום וכן אהיה גם אני באופן כי אולי יבאו גם הם לאותה מדה שלא יהיה די שלא יתנו להם די ספוקם אלא שיעשקום וכו' וישוע מזרוע רבים שעם היותם רבים וכבדים לא יפרנסום ולא אמר הלועק איה אלוה עושי כלומר ולא השליך יהבו על ה' שבראו ועשאו על מנת שיהיה נותן זמירות התורה בלילה וכן פי' הר"דק כי אם לא בריתי יומם ולילה חקות שמים וארץ לא שם ואין עקר לנכנה של ת רה אלא בלילה וכו': מלפנו מבהמות ארץ ובו' יר' ולא אמר איה אלוה עושי המלמדנו מבהמות ארץ לצעוק אליו ית' ומעוף השמי' יחכמנו והוא התרנגול שנותן זמירות בלילה וכמו שפי' המפרשים אשר על כן שאינם הוגים בתורה שם יצעקו ולא יענה מפני גאון רעים אשר אינם משפילים את עצמם לצעוק אל ה' שיענם בעת צרתם וכמו כן אך שוא והוא שיענם על שוא מבלתי היותם עוסקים בתורה בלילה וכו' לא ישמע אל ושדי לא ישורנה: אף

הרמ"בן

מרוב עשוקים יזעיקו· אותם העושים להם הרשע וישועו מזרוע גדולים המושלים בהם מזה יעשה האל משפט בהדם לא מפני שהזיק לו החטא ומקרא קצר הוא כי בענין המשפט ידברו ויהכן שהוא קשור עם פסוק אם חטאת מה תפעל בו ויאמר כי מרוב עשוקים יזעיקו יפעלו בו הרשעים ויהיה להם השחתה אשר ישועו לפניו מזרוע רבים יעשו לו פשע אם כן הכל לטובת הנבראים ולחמלת הבורא עליהם: ולא אמר איה אלוה עושי· יאמר כי המשפט יעשה ברשעים מפני זעקת העשוקים ויחמול האל עליהם וגם מפני שהרשעים לא נהגו בו כבוד ומורא ולא אמר אחד מהם איה האלוה העושה את שניכו כדרך הלא בבטן עושני עשהו על כן מלת עושי או שהוא לשון העושה אותי עשייה כדרך הוא עשך ויכוננך והמפרשי' יאמרו הוא לשון כבוד וכן ישמח ישראל בעשיו: נותן זמירות בלילה· שנתן לפניו בלילה זמירות לשבח ולהודות לו כענין הללוהו כל כוכבי אור או כענין כי אראה שמיך מעשה אצבעותיך וגו' והענין לאמר כי האל עשה שיתנו זמירות בלילה לפניו ולילה כיום יאיר כחשכה כאורה לא שיעשו הרשעים חמס בלילה רק שיודו ויאמר כי האל עושם ויודע מעשיה' והוא התקן לילה ויום ורואה כל הנעשה בהם: מלפנו מבהמו' ארץ· יאמר כי האל למד אותנו לדעת אותו ולהתחכם במעשיו יותר מן הבהמות ועל כן לא ירצה שנרע אחד את חבירו כאשר שם בטבע הבהמות לטרוף אחת את חברתה ובעוף השמים לדרוס ולגזול את מינם כי לא ידעו ולא יכירו בוראם ולכן לא יקפיד על מעבדיהם ומפני שהיה איוב אד' כדני' הים והבהמו' בהסרת ההשגחה אמ' זה המאמר לפרש טעם השמירה בפרטית מפני שהכתנו מכירים את בוראנו ומתחכמים במעשיו ונזהרי' בהזהרותיו: שם יצעקו ולא יענה· יאמר כי במקום אשר העשוקים יזעקו וישועו וישמע האלהים את נאקתם שם יזעקו עושקיהם ולא יענה אותם מפני גאון רעים שלא נתנו כבוד לבוראם לאמר איה אלוה עושי· כי האל ישמע שועת העשוקים ולא יאבה בצעקת העשוקים כי תבא עליהם צרה כי שוא לא ישמע אל ולא ישורנה· כי צעקתם שוא היא ועל מנת ישועו כי כדרכם יעשה להם וכמעשיהם יגמול אותם ויתכן על דרך האמת כי שם יזעקו במקום אשר יזעיקו כטעם שפירש להם ומפני גאון רעים שיתגאו במעשיה' הרעים והפושעי' העפ"י שלועק' ומתפללים לה' בצעקתם אינם נשמעים ואין עונה אליהם ה': אף

ר' אברהם פריצול

מרוב עשוקים· להאמנם במה שטענת איוב מן הרשעים עושי עולה ועל רוב העשוקי' אשר יזעיקו אותם עושקיהם ויהיו גרמת לצעוק אל השם ולא יענם וישועו ויקראו אנשים רבים מזרוע וחוזק הרשע הנגבר עליהם רבים או ישועו מזרוע רבים ר"ל ישועו העניים מזרוע כח רשעים רבי' הגוזלים אותם ואין ה' עונה אותם הנה תדע לך הסבה בזה שהוא בעבור שהסרחוקים מהשם וזה אמרו: ולא אמר· והסבה שרוב עשוקים לועקים מחזק מהם ואין להם מושיע הוא בעבור התרחק האדם מהשם להיותו בלתי חוקר ודורש בהשם שלא אמר איה אלוה עושי אשר המלאכי ועשאני ונותן זמירו' בלילה ר"ל אשר בידו כח להגיע ולתת זמירות לאדם החשוך בציאת המקרי' אשר הם כלילה שהוא סבה שיתנו תודה וקול זמרה לה' כי יושיע אותם מצרת חשכם ולהתרחקם מהשם יפלו ביד עוקים וחומסים: מלפנו מבהמות· והוא השם יתברך אשר למד אותנו חכמה ודעת בשכל אשר חננו יותר מבהמות ארץ ויותר מעוף השמים אשר הם קלי העופפות יחכמנו או שהשם יתברך רמז לנו חכמה ודעת ותרבות ומעשים טובים אף מבהמות הארץ ומעוף השמים על דרך אמרו לך אל נמלה עצל וכו' וכבר אמרו הפילוסופים מוסרים רבים בטבע בעלי חיים כגון הבריחה מהגזל והזריזות מהנמלה והצניעות מהגמלים והנקיות מהכלב והפתול והתאחדות שתי היונים יחדו והם דות מן החסידה וקבורת המתים מהלג הדולפ"ין וזולתם מאלו: שם יצעקו· ובהיות כי השם יתברך חננו בשכל יותר מבהמות הארץ ומעוף השמים והכתנו מחטים ומתעצלים בהשגת השלימות והיושר על כן יקרה המקרה מה שיקרה כי שם יצעקו עשוקים רבים לה' ולא יענה מפני גאון רעי' וחטאים שכתעצלו מהשגת השלימות ויקרה להם להיות כעזובים ממנו ומוכנ ס למקרה העושקים אותם: אך שוא· כי בודאי אך שוא כזה מהרים העושק את הזולת לא ישמענו האל לפי שעשיית השוא איננו נמשך מהשם יתברך ואיננו מאוה ולא מסדר העשק לעשוק האנשים הראויים לעונש רק הוא שהשם מסתיר פניו מהחוטאים ומניח אותם למקרים וכן ושדי לא תשורנה לסדר על החוטא שיהיה נגזל מגוזלו רק העשק והחמס המגיע אליו מבחירת הגוזל יפול עליו על צד המקרה כעבבים שיטרוף זאב וכחתול שיטרוף עכבר ומזה הצד השוא לא ישמענו השם לסדר אותו ולא ישורנו לעשות ככה רק יקרה אליו על הרחקו מאת השם ועזוב תורת אלהיו: אף

כי עיין פי' רש"י ז"ל ור"א ז"ל והרמ"בן ז"ל: וי"מ כי לאל אשר אמר נשאתי פשע ולא אחבל צריך שיאמר האדם בלעדי אחזה· וכן פי' רבי לוי ז"ל אלא שהפכו לפנים אחרים על פי דרכו ואין דרכו נכונה בזה והראשון יותר נכון: בלעדי ובלעדי אחזה במלותיך אתה הורני בהם ועברות שפעלתי לא אוסיף עוד· או יאמר מתודה לפניך על הנעלם ממני שתורני דרך תשובת' ואותו און באני יודע אני מתודה שלא אוסיף· ויתפרש לכם כל אחד מהפירושים הנזכרים: המעמך כמו הממך ומלינו עם במקום מן וכמו ותהי מסכרתך שלימה מעם יי': ישלמנה· לשון תשלומין כמו לי נקם ושלם יאמר האדם ממך ומעלתך ישלם האל לך רעה על עונך כי מאסת תייך ואמרת מאסתי לא לעולם אחיה· אין דרך הש"י כן כי יש בני אדם מואסים טובה גדולה מפני רעה שלא יוכלו לסבול ואתה כענין לא השם ולא שכרן· ואתה תבחר דרך זו ולא אני ולא שלר בני אדם· ומפני שבעלה דעתך אלל כל אדם לא ייסר אותך השם ית' כפי דעתיך כי הוא יודע שזהו היותר טוב מאשר תבחר· ומה שידעת להשיב על דברי דבר וזהו כמו שאמר לו במענה הראשון אם תוכל השיבני וגם פירוש' אחרים וזהו היותר נכון: אנשי כל מי שיש לו לב לדעת ואיזן לשמוע יאמרו לי אשר שמעו דברי כי זה הוא האמת הברור וכל דברי איוב הם דברי תהו כי לא בדעת ידבר: איוב יהו מאמר אנשי הלבב כי הכירו אחרי שמעם טענותי כי כל טענותיו היו בלא דעת ולא השכל ורז"ל במדרשות אמרו שזהו למוד זכות לאיוב על שהטיח דבריו כלפי מעלה שמתוך צערו לא בדעת ידבר: אבי י"מ אבי מגזר' אבה כלומר רצוני והנכון שהוא קריאה אל השם ית'· יאמר אבי שבשמים יהי רצונך שיבחן איוב בטענותיו אם הם אמת לא שיתגלה לעיני הכל כי הוא על תשובותיו בעדת אנשי און שהרה לחברה עמהם והכוונה שהתפלל אליהוא לשם ית' שיוכיח בין שניהם ויגלה פקרות תשובותיו· וי"מ כי אמר אבי כנגד אחד מהסבירים או כנגד אליפז הגדול· וי"מ יבחן איוב במכאוביו עד נצח שלא יסורו ממנו מפני שהשיב תשובות אנשי און והטיח דברים כלפי מעלה· והראשון יותר נכון לפי הוכחה· כי אין זה דרך המתנחמים: כי עיין פי' המכס ר"א ז"ל והרמ"בן ז"ל ורבי לוי ז"ל· והנה אמר יוסיף על חטאתו פשע כי אליהוא יראה כי עד עתה היה איוב שוגג ועל הסגנות בא ייסוריו והיום הוא פושע ומזיד על הטחת הדברים וכבר פירשתי זה בפרקים· ובמדרש פירשנו כי אמר אליהוא הנה איוב אומר לנו מה לכם ולדברי אף אמנם שגיתי אתי תלין משוגתי ואני כו יודע שאנו נענשים שאם יוסיף על חטאתו פשע בינינו יספק שהוא מספיק לנו עונות על אשר הוא מרבה לאל ואנו שותקי' בגידופו של מקום והוא מדרש הגון: הזאת בזה המענה הוסיף אליהוא להוכיח איוב על הכלינו' במרי

מ"ע ספורנו

מרב עשוקים יזעיקו· ועל מה שאמרת שרבים נועקים מפני בעלי זרוע והיכם טעם הטעם הוא כי לא אמר שום אחד מהם איה אלוק עושי הנותן זמירות בלילה· שעשה רוב כפפי' הנראים בלילה מורים גדלו וטובו באופן שראוי לזמר על זה לפניו: מלפנו מבהמות הרץ· ובלעדי זאת נתנבנו כמשכלי יותי ממה שנתן לכל שאר ב"ח: שם יצעקו ולא יענה מפני גאון רבי'· ולכן לא יענה מפני רעי' כי יצעקו שם לבני אדם השומעים ולא יכונו ולא יצעקו אליו כלל: אך שוא לא ישמע אל· וגם שלפעמים רבים אומרים דברי תפלה כמו מדברים עמו הנה היא תפלת שוא שלא ישמע אותה שהיא אלא מלות אנשי' מלומדה ושדי לא ישורנה ולפיכך גם שהוא יכול להושיע מזרוע רבים לא ישורנה ולא יפלה אליו: אף

אוהב משפט

ונספקסקם וידכא' ברגע: מעבדיהם· כמו מעשיה' מלשון תרג"ם וכמהו ועבדיהם ביד האלהים· והרמ"בן ז"ל פי' שהוא שב להזכיר חכמת הש"י· ואמר כי ישבר וירוצץ כבירים גדולים וטובים ויעמד אחרים במקומם כי יכיר מעבדיה' ויהפכם בלילה כאמר אתם: וידכאו· כמו השב אנוש עד דכא והמפ' ז"ל פירש והפך לילה הפך אורם ללילה: תחת עיין הרמ"בן ז"ל· וי"מ תחת בהיו רשעי' ספקם ויסית' למשל במקום רואים והמדרש דורשו על אנשי סדום: אשר אשר על כן כמו על אשר כמו כל כי על כן שבהורה וכי אשר אחרים הם כלומר הגיע להם זה העונש על אשר סרו מאחריו וגמר הענין: להביא נקפר למעלה לא השכילו דרכיו שאלו השכילו אותם לא היו גוזלים ועושקי' הדלים והעניים להביא לפני השם צעקתם: והוא והוא ישקיט הדלי' מיד הרשעים ומי ירשיע וירעש אות' ירשי' כמו ירעים· כמו והרשעי' כים נגרש כי השקט לא יוכל ובכל אש' יפנה ירשי' ויסתר פניו מן הכביר אשר הפך ומי ישורינו ויראה בצרתו להושיעו מיד האל· וכמו ישורינו שב אל צרת הרים ההוא אוע! עצת הרל ית': ועל גוי שלם ועם רב ועל אדם יחד יעשה כן בכלם יחד כי השגחתו היא בכרט בני האל' כמו בכלל המין: ממלך עיין פי' ר"א ז"ל ופרש"י ז"ל והרמ"בן ויש לרבי לוי בן גרסים בפסוקים של דרך נכריה ולא' מדרך הפשט

ישמע אלהא ושדי לא יסכינה: ברם ארום תימר לא יסכינה אידין קדמוי ותוריך ליה: וכדון ארום כאילו לא הוה אסער רוגזיה ולא ידע לאפושי לחדא: ואיוב למא פצי פומיה מדלית מנדעא מילייא יסגי: ואוסיף

ישמע אל ושדי לא ישורנה: אף כי־תאמר לא תשורנו דין לפניו ותחולל לו: ועתה כי־אין פקד אפו ולא־ידע בפש מאד: ואיוב הבל יפצה־פיהו בבלי־דעת מלין יכבר: ויסף

ולא ידע י״א וסימ׳ נמסר בסדר ויקרא: ואיוב ד׳ וסימ׳ שלשת האנשים האלה בתוכה· ונח דניאל ואיוב בתוכה· ואיוב הבל יפצה פיהו· ואיוב עבדי יתפלל עליכם:

רשי

אף כי תאמר בל סכן אתה שאין נעקתך באה כי אם על ידו· על חסר לא תשורנו להתווכח עמו· כלומר אות׳ הקובלים וצועקים לענות׳ ואתה תזעק שלא תשורנו· דין לפניו· דברך בכל מקום שהוא· וקוה לתנחומין: ועתה· דע לך כי אין היא פקדת עמו זאת עליך· לפי רוב עונותיך· בפש מאד· ברוב חטאיך הבודא כאילו לא ידעם· בפש לשון רוב כמו ופשתם· טו כי תפושו וגו׳· יכביר לשון אחד: ויוסף

רלבג

אף כי תאמר לא תוכל לראות את השם באמרך שאל בעשותו ולא אמז ונומר היסד מעשיך בדין לפניו ותקוה לו שייטיב אחריתך· ועתה הנה אין מה שפקד אפו ולא ידע איוב ברבוי הרע כי כבר אפשר שהיה רע יותר מהרע שהגיע לו לאין שיעור ולזה היה לו ליראה שיוסיף לו רע על רעתו· אבל איוב להבל יפתח פיו לדבר כנגד השם ובבלי דעת ידבר דברים כנגדו או יהיה הביאור באומרו ועתה כי אין פקד אפו· ועתה מה שתטעון מהחמסים הנראה לפי המותם שנעשי׳ תחת השמש הנה עם שאינם חמסים כמו שנזכר כי אנחנו שבחם הנה זה מעט מאד ולא ימלא מזה רבוי ולזה הוא מבואר שלא היה לך לשפוט מפני זה התכון שיגלה המעט ביחס אל הטוב הנמצא בזה העולם השפל שיהיה השם ית׳ עושה עול ושלא יועיל להדם מאלו הרעות כי יתום דרכיו אבל אתה תדבר מה שתדבר ותטעון כנגד השם בבלי דעת:· והכלל העולה מהדברים הוא שאליהוא ישיב על מה שהיה טוען איוב מההצלחה הנמצאת לרשעים זמן ארוך עם הפיכם שאר האנשים בכל מיני ההכאה וההיזק שהרשע לא יזיק לשם ית׳ בעשותו הרשע ובזה לא יתחייב שיעניש תכף מרותו וחס אמר אומר שהשם ית׳ לא ימנע מהעול בהאריכו לרשע עד בא העת אשר תמוט

מ״ע ספורנו

אף כי· תאמר· לא תשורנה· וגם שתאמר שגם אתה לא תשיג מהותו: ולכן לא תדע לכוין אליו תפלתך: דין לפניו: ראוי שתדין את עונותיך לצד תובה והתודה. עליהם לפניו יהיה אשר היה זה הנמלא המתפלל·. ותחולל לו· וקוה אליו כי חפץ חסד הוא: ועתה כי אין שלא עשיתי כן·· פקד אפו· על חטאתיך ולא ידע ולא השגיח בפש מאד· בכאב הגדל מאד: שבלי אין תשובה ובזה הלך וגדל: ואיוב הבל יפצה פיהו·· ולכן איוב הלועג פוצה פיהו בהבל· מלין יכביר מעיח דברי׳ כלפי מעלה· בבלי דעת מבלתי שידע על מה: אליהו

אבן עזרא

ישורנה· דברת השוה: תשורנו· הע״פ שאין לך יכולת לראות המקים: דין לפניו· ותחולל לו· כמו קוה ויש אומר שהוא מן חיל והענין שבול החיל בשבילו כענין דום ליי׳ והתחולל לו: ועתה כי אין· יש אומרים כי בפש לשון מנוחה והוא חסר כ״ון מן ויכפש והענין בשביל שאין לו דעת לאיוב פקד אפו ולא ידע כי מנוחת שכרו רבה ויש אומרי׳ בעבור שלא התחוללת לו פקד אפו עליך ולא ידע בפש פירשו בו שהוא מלשון פרה ורבה ופשו וסיגו וכמוהו ויאתם ופשתם והענין שאחרים ולא פקד אפו בדין וכאילו לא ידע בריבוי דבריך: כהד

אוהב משפט

במרי באמרו כי הו׳ ית׳ צדיק מקהל כי במענה הראשון תירץ קושיותיו ובמענה השני תפס אותו על אמרו כי האל הסיר משפטו· ובזה הג׳ הוסיף

אבן יחייא

אף כי תאמר אתה איוב לא תשורנו האלוה לאיכותו ולא ישגיח בו· הוא שקר ודבר כזב ולכן האמן כי הדין והמשפט שאל עליך הוא בהשגחה מלפניו ולכן התחולל לו ובטח עליו והאמן לישועתו: ועתה כי אין ונומר שאם לא תעשה כן דע שאתה בצרות האלה אשר לך בעולם הזה אין פקד אפו כך· כי לא ידע איוב עדין בפש מאד בריבוי הכמרץ מהצרות בעולם הבא· אשר צרות העולם הזה כאין נגדם· ואיוב ונומר ולכן ראוי שיאמין איוב שהבל יפצה פיהו ובבלי דעת מלין יכביר באומרו שאין עצה ואין תבונה לנגד ה׳ רק שהכל בא במקרה: ויוסף

תורת חסד　　יראת שדי

אף כי תאמר ונומר יר׳ ופיר זאת לך כי תאמר לא תשורנו עוד לאיוב להשיב לו עוד תשובה דע כי יש דין לפניו ית׳ וית׳ ש״ו ותחולל לו ופי׳ היא שבול החיל בשבילו כענין דום לה׳ והתחולל לו כמו שפירש הראב״ע והכונה לומר שעל כל פנים הוא מוכרח לחזור לו לאיוב תשובה כנוכה על דבריו ועתה כי אין והוא שלא חזרת להשיב לו עוד תשובה פעם שלישית כשם שענו לו חבריך הנה פקד אפו ית׳ ולא ידע אף כפש מאד באופן כי אתה מוכרח להשיב לו אמרי׳ נכוחים וכו׳ ולהיות אמת כי מדבריו אלה יובן אם כן כי על נכון היה צועק איוב על מה שלא היה יכול לתת זמירות התורה בלילה כמו שביארתי למעלה עד שעל כן אמר שהשיבו לאיוב וכו׳ לכן אתם מאזרו ואמר ואיוב הבל יפצה פיהו וכו: או יר׳ אמר על כן שם יצעקו ולא יענה מפני גאון רעים שהם והה״ר דוד קמחי כתב ויש אומרים נותן בעלי זמירות והם הכוכבים כאומרו ברן יחד כוכבי בקר ופירש באיזה אופן ככתו וזמירות ית׳ וכרמך לא תזמור: והה״ר שמריה האקריטי כתב וטעם תשורנו תלך וטעם פש לשון גודל ורבוי כמו כי תפושו כעגלה דשה ויאתם ופשתם ע״כ: או יר׳ אך שוא לא ישמע אל

הרמב״ן

אף כי תאמר לא תשורנו· כמו אף כי אמרת ...

ר׳ אברהם פריצול

אף כי· אף כי תאמר איוב שאתה לא תשורנו כי לא תוכל לדעת אותו ...

ועקר

רש"י

ויוסף אליהוא · ראיתי בכימוקי רבי משה הדרשן שלפיכך אמר ג' מעני' כנגד ג' ריעי איוב וזה רביעי · לפיכך נקרא תוספת : כתר לי זער ואחוך · כולו לשון ארמי הוא · הואל לי מעט · ואגידך · כתר · לשון הואל · כאשר תירגם יונתן ולתורתו איים יחלו · יכתרון · לאלוה · לבאים במקומו : תמים דיעות עמך · הנה התחיל עתה לדבר עמך אדם שדעתו שלימה : הן אל כביר בחכמה וברחמים · ולא ימאס עני · כביר כח לב · הוא להתנקם · לפיכך לא יחי' רשע :

לא

א וַיֹּסֶף אֱלִיהוּא וַיֹּאמַר: כַּתַּר־לִי זְעֵיר וַאֲחַוֶּךָּ כִּי־עוֹד לֶאֱלוֹהַּ מִלִּים: אֶשָּׂא דֵעִי לְמֵרָחוֹק וּלְפֹעֲלִי אֶתֵּן־צֶדֶק: כִּי־אָמְנָם לֹא־שֶׁקֶר מִלָּי תְּמִים דֵּעוֹת עִמָּךְ:
ה הֶן־אֵל כַּבִּיר וְלֹא יִמְאָס כַּבִּיר כֹּחַ לֵב: לֹא־יְחַיֶּה רָשָׁע וּמִשְׁפַּט עֲנִיִּים יִתֵּן:

לא

וְאוֹסִיף אֱלִיהוּא וְאָמַר: אַמְתִּין לִי צִיבְחַר וַאֲחַוִּינָךְ אֲרוּם תּוּב לֶאֱלָהָא מִילַיָא: אֶטּוֹל מַנְדַּעִי מִן רָחִיק וְלַעֲבִיד יָתִי אֶתֵּן צִדְקְתָא: אֲרוּם בְּקוּשְׁטָא לָא שִׁקְרָא מִלַּי שְׁלִים מַנְדַּעְתָּא עִימָךְ: הָא אֱלָהָא רַבָּא לָא יְרַחֵק צַדִּיקָא מְטוּל דְּהוּא חֵילָא וְחַכִּים לִבָּא: לָא יְיַחֵי חַיָּיבָא וְדִין עַנְיֵי יְהִיב:

לא

למרחוק ח' וסי' ותדבר גם אל בית עבדך דשמואל · וחברו דד"ה · והקול נשמע עד למרחוק · הלא שמעת עד למרחוק דספר' · וחברו דישעיה : ויצא שמו · אשא דעי למרחוק · משם חפר אוכל :

אבן עזרא

כתר לי · רובי המפרשים פירשו בו המתן לי מעט ואומרים כי נמוהו כתרו את בנימן ויתכן היות כתרו סבבו כי כתר ועטר' קרובים בענין כמו עוטרים את דוד וכן מכתיר את הצדיק וכן בי יכתירו צדיקי' ויהיה פי' כתר לי שים לי כבוד מעט : למרחוק · הוא המקום שהוא העיל' הרחוקה כי העילות הרחוקות רבות כענין האלהי מקרוב אני ולא אלהי מרחוק ויש אומרי' שהוא כמשמעו שישא דעי וישמע למרחוק : תמים דעות עמך · הוא המקום כענין מפלאו תמים דעים והענין הוא יעיד : ולא ימאס · חנם : לא יחיה רשע · כענין שנות רשעים תקצרנה :

לא

רלב"ג

תמוט רגליו לפי המערכת מפני שהוא מזיק לאנשים שבים תוך זה הזמן כמו שטען איוב הנה ישיב אליהוא כי אלו האנשי' לא יוזקו על יד הרשע אלא מפני שלא הסתלקו לדבקה בשם ית' כפי היכולת כמו שקדם ויביא להם על ידם את הרע המסודר להם מלד המערכת או הרע הבא להם על לד ההשגחה לא זולת זה וזאת היא הסבה שלא יבא לאנשים רע מהרשעים כי אם על המעט עם היות כוונתם להרע והם משתדלים בזה בכל אופני ההשתדלות ולזה היא מבואר שהם בעלמ' הם סבת הדעת הרע להם לא ההכרח' שיאריך הש"י לרשע ובזה הותר הספק בואת הטענה והנה מה שטען איוב על רעיו במה שהם אומרים שהשם יתברך פוקד הא"דם על מעשיו ויודע אותו וביאר שזה בלתי אפשר מלד החוש והעיון כמו שקדם הוא מבואר שכבר הותר הספק כמו שהניח אליהו בזה הדרוש וזה שהוא לא יניח שהשם ית' ידע אלה הדברים הפרטיים מלד מה שהם פרטיים ולזה אמר הך שוא לא ישמע אל ואמנם ידעם כלם מלד אחד כמו שביארנו באופן שלם בספר מלחמות יי' ובזאת הידיעה אשר לו בהם תגיע ממנו לנביאים באמלעות המרמה הידיעה באלו הענייני' ם הפרטיים ערם בואם והוסיף אליהוא להוכיח איוב מפני שהוא עשה גזירה כוללת שהשם יתברך עוזב איסי האדם ושוכחם מפני מה שנמלא מהרעות במין האיגשי אשר הוא מעט מאד ביחס אל הטובות הנמלאות בו ולזה אין ראוי שנחליט המאמר מפני הענין הנמלא באדם על המעט שהשם יתברך עוזב איסי האדם ושוכחם אבל ראוי שנחקור בזה הענין המעטי הנמלא לאי זה דבר נוכל ליחס אותו מזולת שנבטל מה שיראה מהשגחת השם הנפלאה באישי האדם מפני הטובות הנמלאות בהם על הרוב : ביאור מלות המענה . כתר לי זעיר · המתן לי מעט : ואחוך · ואגידך : כביר · רב ההשגחה : כביר כח לב · רב הכנת השכל להשיג המושכלות :
יגרע

מ"ע ספורנו

אליהו' ד כתר לי זעי' · היה עמי במעגל הויכוח : למרחוק · בנסיון קדמונים : כי אמנם לא שקר מלי · לא אדבר כנושא פנים לאל ית' : תמים דעות עמך · האמ' כי גם אלך הכל שהוא פועלי הבו הוא המ' דעו' כפי מה שהבקר מחכמ' מעשיו וסדרו במליאות : הן אל כביר · ומאחר שהוא כביר מכוין הסדור הכללי : לא ימאס כביר כח לב · לא ימאס מי שהוא חפץ בסדור הכללי כפי כח לבו : לא יחיה רשע המתקומם נגד סדרו ורצונו : ומשפט עניים יתן · די מחיתם · אף על פי שאינם ראוים לזה כדי לקיים את עולמו :
ולכן

אבן יחייא

ויוסף אליהוא ויאמר · כתר והמתן לי עוד מעט ואחוה לך עוד דברים אמיתיים · כי עוד יש מילים אללי לדבר בעד האלוה אשר כחשת בו · אשא דעי וגומר כי ראוי שאשא דעי ושכלי למרחוק כדי למצוא ראיות ומופתים חותכים של פועלי יש צדק בכל דרכיו ולא כדרכך שהתרעם הראות העול והחמס בהנהגת העולם · כי אמנם לא שקר מילי כאשר אומר שתמים דעים הוא עמך ועם זולתך ומשגיח בתחתונים בידיעה תמימה ושלימ' ולא כידיעת האנשי' החסר' : הן אל כביר · להיותו רם המעלה לא מפני זה ימאס השפלים וזה להיותם יגיע כפיו · ואדרבא מפני היותו כביר וחזק · והיות לו לב ושכל וחכמה החלטיית לא יחיה הרשע אבל יעניסהו על פשעו · ולעניים יתן משפטם ולחם חקם כי אף שמרום וקדוש ישכון הנה ישגיח על דכא ושפל רוח :

לא

הצדיק שלבו שלם עמו וכמו כן לא יחיה רשע ויתן לו כרשעתו ומשפט עניים יתן שיפרנסם בכבוד ולא יגרע מלדי' עיניו יר' עיניו של הצדיק והוא היותו רואה בעיניו ענין התודה אשר להיותו צדיק הוא צריך לזה כי לא עם הארץ חסיד ואז יקרא בשם מלך כי מאן מלכי רבנן ויושיבם לנלח ויגבהו לעילא אבל בברכתא כי אחרי שהם רוצים ליטהר מסייע להם וכו' · או יר' לומר מה שלא נהגה בעיניו ידבר עבירה כלל · ואם הם אסורים בבית הסוהר וילכדום בחבלי עוני והבעלי חובים מעיקים להם הנה בזה יגד להם פעלם ומעשיהם כי יתגברו כי תמורת עניכם זה יהיו או אסורים בזיקים בחבלי עוני ותמורת מכאובם ויגל אזנם למוסר ויאמר כי ישובון מאון ואם ישמעו ויעבודו לאל ית' יכלו ימיהם בטוב ויכופלו עונותיהם ושניהם בנעימים כלומר ויהיו בחיים נעימים כמי שהוא בעושר רב ויגלו מן העוני ואם לא ישמעו וכו' ויגועו בבלי דעת כי אין אדם חוטא אלא א"כ נכנס בו רוח שטות וכו' ועם השטות ההוא יגועו וימותו · או יר' כאו' הן אל כביר וגו' לומר הנה לסיותו כביכול כביר כח לב לא ימאס שום דבר כי מי שאינו כביר כח לב יוכל להיותו סובל לבלתי מאום בדברים אשר הם מלד עלמם מאוסים בעיני בני האדם והוא ע"ד או"ז כפס היפה תאכלנו וכו' ולא יחיה רשע אחרי היותו רשע גם אם הוא לחן בעיני כל רואיו שכל העולם מפלים לראותו כי האל ית' יקוץ בו מלד רשעותו ומשפט העניים המאוסים בעיני אנשי העולם אף כי מרעיהם רחקו מהם וכו' הנה הוא ית' יתן משפטם ויקרבם אליו וכביכול לא יגרע תמיד עינו מהצדיק אשר הוא בין העניים :
וגם

תורת חסד יראת שדי

ויוסף אליהוא ויאמר הנה במענה זו עשה עצמו כמדבר לאיוב ועיקר כונתו בו היתה ג"כ להורות לחבריו מה שהיה ראוי להם להשיב על יסורי איוב והתחיל ואמר כתר לי וגו' ויר' כי עוד יש לי לדבר אתך מלין לשם שמים ואשא דעי למרחוק והוא לתת צדק לפועלי ולומר כי צדיק הוא בכל דרכיו וכו' : כי אמנם וגו' יר' כי אמנם לא שקר מלי ותמי' דעות הוא המדבר עמך וכזה כיון על עצמו שהיה תמים דעות ויודע הכל וכו' : ובתנחומא פ' תזריע אז"ל אשא דעי למרחוק וגו' היה איוב רואה את בני אדם ואשה יולדת זכר והספיגה שטה בתוך הים אצבע על אצבע ותמה על הדברים האלו אמר אשא דעי למרחוק וגו' לפיכך כאמר אשה כי תזריע ע"כ · ואמרתי כי ר"ל אשא דעי לזמן אשר הייתי במעי אמי כאשר פעל אותי האל ית' ואתן לו צדק ואומר כי אילולי הוא ית' לא הייתי יכול להיותי במציאות וכו' : הן אל כביר וגו' יר' ועם היות אמת כי הוא ית' כביר עכ"ז לא ימאס אל אדם ילוד אשה אחרי שהוא כביר כח לב והוא

הרמ"בן

ויוסף אליהוא · כתר לי זער ואחוך במענה הזה לא יוסף אליהוא לתפוש על איוב דבר שכבר האשים אותו עד די בשלשת מעניו בכל אחד בדבר ידוע כמו שפירשתי רק עתה יוסיף אליהוא לבא בדרך החברים שיספר בשבח האל ובשמירתו לעולם ויאמר כי אחר שהוא שומר עולמו ומשגיח עליו תמיד על רוממותו ומעלתו ושהוא רם ונשא ית' אי איפשר להאמין בהסרת ההשגחה מן אישי השפלים מפני מעלתו ושפלות האדם כי התחתונים בעבור האדם נבראו כי אין בהם מכיר בוראו זולתו ואם כן כל השגחת האל ושמירתו למיני השפלים בעבור האדם הוא ואיך לא ישגיח עליו ויאמר אליהוא עוד כי מלבד הטעם שפי' אשר הוא מספיק לכל אדם מתרץ קושיותיו של איוב יש לנו לתת צדק ליוצר הכל בראותנו אותו מלך גדול שופט צדק ומשגיח ושומר הכל ב"ה : כתר לי זעיר ואחוך · התרגום אמתין לי ציבחר ואהויכך וכן דעת המפרש' וכמוהו כתרו את בנימין כי המתינו להם עד שילאו ורדפו אחריהם כמו שכתו' וכתקנוהו מן העיר ומלאו לו חברים כי יונתן בן עוזיאל תרגם ולתורתו איים ייחלון יכתרון וכן וזרועי ייחלון יכתרון וכן ר' אב"ע ז"ל פי' כתר לי שים כתר וכבוד מעט ושמע לי וכתרו לשון סביב כי כתר ועטרה קרובים בענין ומלאכו עוטרים את דוד וכן רשע מכתיר את הצדיק : אשא דעי למרחוק · יאמר כי מלבד הטעם המספיק שפירש ישא דעו לנעלם לדבר שהוא רחוק רחוק מי ידענו ועמוק מי ימלאנו ויתן בו צדק לפועלו ילמוד סתום מהמפורש ונעלם מן הידוע לחכמים בחכמתם : כי אמנם לא שקר מלי · רק דבר ברור ונכון מסוד היצירה פירשתי לך ומן הסוד הזה ידעת כי האל תמים דעים הוא עמך כלומר שהוא משגיח ויודע אותך ידיעה שלימה והרעות והטוב הבאות לך ממנו הם לדעת ולרצון בהשגחה שלימה ומשפט וצדק : הן אל כביר · יאמר הנה האל כדבריך גדול הוא בכל ענייני גדולה ורוממות לא ימאס יגיע כפיו רק ישגיח עליו יהוא כביר כח להנקם מן הגאים וכביר לב בחכמה ללכד החכמים על כן לא יחיה רשע עם גאותו וגאונו כי האל כביר כח ממנו : ומשפט עניים יתן · כי לא יבזה ענות עני כאשר אמר ולא ימאס :

לא

ר' אברהם פריצול

ויוסף אליהוא ויאמר · כתר לי ועתה הוסיף אליהוא המענה הזה יותר מכל מה שענו חביריו לאיוב כי המענה הזה הוא רביעי והוא נוסף מכל דברי חביריו שלא נתנו מענה מספיק ואמר לאיוב תמתין לי מעט מזער ואגיד לך דבר אמת ונכון כי עוד יש אתי בעבור האלוה דברים אמתיים להורות לך שהוא משגיח בפרטים הנדבקים אחרי השם : כתר לי · עניינו המתין לי והוא מן הזרים : אשא דעי · ואשא דעי ותבונתי למרחוק לעניינים רחוקים מידיעתך ולפועלי שהוא יתברך אשר עשאני אתן צדק ומשפט לבאר יכולתו והשגחתו : כי אמנם · כי בודאי מה שאעריך ואגיע לפניך בדבר ההשגחה לא יהיו דברי שקר מלי אהרי היותך מאמין בה' ית' שהוא תמים דעות והוא עמך בדעותיך שיודע סדר כל הנמצאות והוא סבת המצאם והאמונה הזאת היא עמך לפי דבריך הקדומים : הן אל · ואם כן הוא שהאל הוא תמים דעות סבת הנמצאות וממציא אותם ראוי הוא להאמין כי הן אל כביר וחזק הוא ולא ימאס האדם לגודלו שהוא היותר נכבד מכל ברואי מטה כי מטבע הפועל השלם לאהוב את פעולותיו ולדעת אותם ואתה אמרת מה אנוש כי תגדלנו ועוד שה' ית' הוא כביר וחזק בכח לב להשכיל ולדעת כל מה שנמשך ממנו ובפרט על האדם שהוא נאצל מנשמת רוח אפו ומתדמה אליו להשכיל באמרו ויפח באפיו נשמת חיים ואמר הן האדם היה כאחד ממנו אם כן הוא מחוייב שהשם ישגיח עליו וידע אותו ולא ימאסהו : לא יחיה · ובהיותו יודע ומשגיח דע לך בודאי כי השם לא יחיה רשע בגמור שלא יזכה לאור החיים הנצחיים וגם לפי ערך הטאו לא יחיה אותו לפי ו בחיי העולם הזה ומשפט העניים הצדיקים יתן כי במיתת הרשע באבדון כחו ומציאותו ינצלו העניים בסוף מהם ובזה האופן יתן ה' משפט העניים הנעלבים מן הרשעים כי בהעדר כחם ינצלו העניים :

לא

בפי' פסוק זה אמרו מלפני מבהמות ארץ זו פרדה שכורעת ומשתנת וגו' וזהו ילע שור קונהו וגמר הענין : שם ולא"ת הנה החוש סותר זה כי אנחנו רואים הרבה לועקים ואינם נענים ואם כן איה לדקה האל שאתה אלד ק אותו בדינו · דע כי הסבה בזה הוא כי בני אדם המועקים ואינם נענים אינו מפני סלוק ההשגחה ולא מפני התנהגו עמהם בשכלה אלא שהמרי הקדום להם בהזעיק העשוקים כמו שקדם הוא גורם להם הסתר פנים שלא תקובל להם תפלה בעת צרתם כי שם באותו מקום שהם מזעיקים העשוקים תבא להם צרה ויצעקו אל יי' בצר להם ולא יענה · ולמה יצעקו מפני גאון רעים אחרים שלא בהם הש"י להנקם מהם מפני מה שעשו אל העשוקים וכבר פירשנו בפרקים כי הש"י מלל מ דרך רשע כדי להנקם מרשע אחד ובא על דרך על דהטעפך אטפיך וסוף מטיפיך יטופון כמו שפירשתי שם · ואיפשר שהוא נקשר למעלה יאמר כי מרב עשוקים יזעיקו מי כבד העשוקים ויצעקו ולא יענה · ורש"י ז"ל פי' כי העשוקים לפעמים יצעקו ולא יענה מפני גאון העושקים לפי שהשם ית' מאריך אפיה וגבי' דיליה וזהו שאמר אחר זה אך שוא לא ישמע אל כלומר מיד אלא מאריך אפו ואינו נקשר יפה : אך ולעקתם שוא היא ועל חנם ישועו כי כדרכם יעשה להם · וכמעשיהם יגמול עליהם : ישורינה · שב אל הלעקה או דברת השוא : אף אף על פי שאמר שלא תשורינו אל שאין לך יכולת לראותו כי לא יראנו האדם וחי וזהו שאמרת שמאל בעשותו ולא אחז · השפט לפניו והסבול החיל בשבילו : דין · נוי : ותחולל · לשון חיל · או יהיה לשון תקוה ותוחלת · זה נראה יותר נכון מכל מה שפירשו בפסוק זה · וענין הקשר הפסוקים כי האל ית' אינו מסתיר פניו מלעקת הנועקים לא עינם על מרי הקדום ולפי שלעקתם היא שוא ותרמה אך המקוה אליו ומקבל ייסוריו באהבה השם שומע לעקתו אף על פי שאינו רואה אותו כי אין יכולת ביד האדם לראותו : ועתה י"מ ועתה דע כי אין ולפס הוא מה שפקד אפו האל עליך כאלו לא ידע האל ברבוי רשעך או יחזור ולא ידע אל איוב כי לא ידע רבוי עונותיו · וזהו פי' תמה כי כבר אמר זה באמרו ודע כי ישה לך אלוה מעונך ולא קבל ממנו איוב ואיך שתק לאליהוא · ואיפשר שיודה כן איוב לאליהוא לפי שלא אמר זה על דרך צופר כי צופר אמר כי תקף לייסוריו היה חוטא חטאים גדולים כי לא היה רואה צופר ממדרכי הש"י הוא להאריך אפו ואליהוא אמר כי גדולי העונות כשלכספו מעט מעט היו באופן מהרבוי שהיה ראוי לעונשם יותר מזה אחלו הייסורין וכבר תירץ לאיוב מה שהוקשה לו על אריכותו והמתנה כי אינה דרך שנהגה רק דרך ההבה כמו שהקדמתי ולזה קבל איוב זה מאליהוא ולא קבלהו מצופר · וי"מ כי אין · וכרגע יפקוד האל אפו על הרשע ולא ידע ברבוי בניו שלא יפרה ולא ירבה וי"מ ועתה כי אין דעת באיוב פקד אפו ובעט בייסורין ולא ידע ברבוי שברו על יסוריו אלו או במנוחה כשתבא אליו אחר זה · ויהיה בפש חסר נו"ן מן ויגפש ואינו נכון · אבל הוא לשון רבוי מן ויגלאתם ופשתם ותרגום פרה פוש · וי"מ אותו נקשר ועתה לפי שלא התחוללת לו פקד אפו עליך · והראשון יותר נכון · ויש דרך נכריה להחכם רבי לוי ב"ג ז"ל בכל זה ואינה הולכת בדרך הפשט ולא בדרך האמת : ואיוב ואיוב הבל יפלה פיהו באמרו כי האל ישועות משפט · ובבלי דעת ולא הבונה ירבה עוד תלונה ודברי דופי באמרו כי הוא לדיק יותר מהאל ית' כי על שתי תלונות אלו השם אותו אליהוא בשני מעניו אלו כמו שפירשתי : ויוסף י"מ שלפי שאיוב אמר שלשה מענים כאשר בשלשת מענים ראשונים של אליהוא ייענו לפי שהוסיף מענה אחר יותר על איוב כאמר בו ויוסף · ואלו היו מענים של אליהוא תשובה למענים של איוב על ראשון ראשון היא יפה אבל אינו כן : וי"מ שהשלשה מענים הם כנגד שלשה רעי איוב וזה הרביעי היא תוספת · והנכון כי עד עתה דבר אליהוא שלשת מענים שמחייבים אותם הראשון לתרץ קושיות איוב · והשני תוכחת מגולה בטענות חזקות על הרשיעו משפט האל · והג' בתוכחת על לדקו נפשו ממנו ואף על פי שכתב רים
הוליהוא

אוהב משפט

להמרפל וחביריו · וי"א לשון מזמור כמו מולאי בקר וערב תרנין ולמה בליל לפי שאז השירי' הככבים כמו שאמר כי אראה שמיך מעשה אצבעותיך ירח וככבים וגו' והוא כמו הללוהו כל ככבי אור · וי"מ הוהו חסר לא ושב אל ולא אמר איה אלוה עושי כלומר ולא נתן זמירה כרל בלילה שדרך בני אדם להודות לו באותה שעה · ואמר עושי לשון רבים כדרך ישמח ישראל בעושיו וי"מ אותו כנגד העושק והעשוק והוא טעות שאם כן היה לו לומר עושקו : מלפנו שב למעלה ולא אמר איה אלוה עושי המלמדנו מבהמות ארץ : מנפנו · חסר א"לף והראוי מאלפנו לשון למוד מהתרגום · וכתב הרמ"בן ז"ל כי האל מלמד אותנו לדעת אותו ולהתחכם במעשיו יותר מהבהמות והעופות על כן לא רצה שנרע איש את חבירו כאשר הם בטבע הבהמות והעופות לטרוף ולדרוס כל א' את חברה' לפי שאינם מכירים יוצרם ולכן לא יקפי' על מעשיה' ויהיה מבהמות ומעוף כמו יותר מבהמות ומעוף · ואיפשר שהוא כמו שאל בהמות ותורך ועוף השמים ויגד לך שמהם אנחנו לומדי' כמה חכמית בהשגחת האל ית' בשפלי' כמו שהקדמנו בפרקים · וגם למדנו כמה דברים בהנהגות זה העולם על דרך היושר על דרך המרס ז"ל שאלמלא לא נתנה תור' ללמדנו צניעו' מחתול וגזל מנמלה עריו' מיונה דרך ארץ מהרנגול שמפייס ואחר כך בועל · וזהו כוונת החכמים ז"ל

לא יגרע מצדיק עינו · עד אשר עם מלכים יושיבם : ואם תראה צדיקים שיהו אסורים בזיקים של ייסורין וחלאים · או ילכדו בחבלי עוני · בלשון גורל ומתירים נקרא חבלי · ובלשון לחנה נקרא חבלי יולדה · בחבלי עוני · קורד"ש בלע' : אינו אלא שחטאו לפניו ובא ליפרע מהם למובחם לנקותם ולהזהירם לשוב אליו : ויגד להם פעלם · בייסורין הללו מודיע שהטאו לפניו · וכל דברי אליהוא תנחומין שלימים היו ולא קנתורין · כלומר אל תדאג על ייסורין אם צדקת כי לטובה הן לך : ויאמר כי בייסורין ישובון מאון : אם ישמעו ויעבדוהו · וחנפי לב · שהם רשעים הם ישימו אף · בבא ייסורין עליהם מחרפי' ומגדפים · ולא ישוועו לפניו בתחינה כשהוא אוסרן בייסורין לפיכך לא ירפאם : תמות בנוער ובשיכוק שעליהם נפשם · ואת העני הפס עלמו רש בדבר תחנונים · יחלץ מגיהנ' בשביל עניו שהביא עליו ויגל בלחץ אזנם · בלחץ שהביא עליו מגלה את אזנו לאמר שוב אלי : ואף

לֹֽא־יִגְרַ֣ע מִצַּדִּ֣יק עֵינָ֑יו וְאֶת־מְ֝לָכִ֗ים לַכִּסֵּ֑א וַיֹּשִׁיבֵ֥ם לָ֝נֶ֗צַח וַיִּגְבָּֽהוּ׃ וְאִם־אֲסוּרִ֥ים בַּזִּקִּ֑ים יִ֝לָּכְד֗וּן בְּחַבְלֵי־עֹֽנִי׃ וַיַּגֵּ֣ד לָהֶ֣ם פָּעֳלָ֑ם וּ֝פִשְׁעֵיהֶ֗ם כִּ֣י יִתְגַּבָּֽרוּ׃ וַיִּ֣גֶל אָ֭זְנָם לַמּוּסָ֑ר וַ֝יֹּ֗אמֶר כִּֽי־יְשֻׁב֥וּן מֵאָֽוֶן׃ אִם־יִשְׁמְע֗וּ וְֽיַ֫עֲבֹ֥דוּ יְכַלּ֣וּ יְמֵיהֶ֣ם בַּטּ֑וֹב וּ֝שְׁנֵיהֶ֗ם בַּנְּעִימִֽים׃ וְאִם־לֹ֣א יִ֭שְׁמְעוּ בְּשֶׁ֣לַח יַעֲבֹ֑רוּ וְ֝יִגְוְע֗וּ כִּבְלִי־דָֽעַת׃ וְֽחַנְפֵי־לֵ֭ב יָשִׂ֣ימוּ אָ֑ף לֹ֥א יְ֝שַׁוְּע֗וּ כִּ֣י אֲסָרָֽם׃ תָּמֹ֣ת בַּנֹּ֣עַר נַפְשָׁ֑ם וְ֝חַיָּתָ֗ם בַּקְּדֵשִֽׁים׃ יְחַלֵּ֣ץ עָנִ֣י בְעָנְי֑וֹ וְיִ֖גֶל בַּלַּ֣חַץ אָזְנָֽם׃ ואף

לָא יִמְנַע מִצַּדִּיקַיָּא עַיְנֵיהוֹן וְעִם מַלְכַיָּא תַּקִּיפַיָּא לְמִתַּב עַל כּוּרְסֵי מַלְכוּתָא וְיוֹתִיבִינוּן לְעָלְמָא וּמִתְגַּבְהִין : וְאִין אֲסִירִין רַשִׁיעַיָּא בְּשׁוּשְׁלָוָן מִתְאַחֲדִין בְּאַשְׁלֵי סִיגוּפָא : וִיחַוֵּי לְהוֹן עוֹבָדֵיהוֹן וּמְרָדֵיהוֹן אֲרוּם אִתְגַּבָּרוּ : וְגַלֵּי מַשְׁמָעֵהוֹן לְמַרְדּוּתָא וַאֲמַר דִּיתוּבוּן מִן עוֹבָדֵיהוֹן בִּישַׁיָּא דְּדָמְיָן לְלָמָא : אִין יִשְׁמְעוּן וּפַלְחִין לֵיהּ יְשַׁלְמוּן יוֹמֵיהוֹן בְּטַב וּשְׁנֵיהוֹן בְּמַזְמוּטִין : וְאִין לָא שָׁמְעִין בְּזֵינֵי קַרְבָּא יְעִבְּרוּן וְיִתְנַגְּדוּן מִדְּלֵית מַנְדְּעָא : וְזָחוּחֵי לִבָּא יְשַׁוּוּן רוּגְזָא לָא יִבְעוּן רַחֲמֵיהּ אֲרוּם כַּפְתִינוּן : תְּמוּת בְּטַלְיוּת נַפְשְׁהוֹן וְחַיַּיתְהוֹן הֵיךְ מָרֵי זְנוּ : יְפַצֵּי עַנְיָא בְּסִיגוּפֵיהּ וּמְפַרְסֵם בְּרוּחְקָא מַשְׁמָעֵהוֹן :

בעניו · ויגל בלחץ אזנם : מקץ שבע שנים תשלחו : תמות ג' וחס' וסימ' תמת נפשי מות ישרים · תמת נפשי עם פלשתים · תמת בנער נפשם · וא' ותמת בצמא :

רלבג

יגרע · ימנע : ויעבדו ויעבדו השם ית' : בשלח יעבורו · בחרב יכרתו : לא ישועו · לא יתפללו : וחייתם בקדשים · ונפשם בהיותם נערים שאז ראויים להיותם קדשים מפני רתיחת הטבע אז : יחלץ · יציל : הסיתך

מסרה

ואם ו' ר"פ בסיפר' וסימ' ואם זרוע כאל לך · ואם זכרתי ונבהלתי · ואם אסירים בזיקים · ואם בינה שמעה : ואם לא איפה מי · ואם לא ישמעו בשלח יעברו : ויגל ד' וסי' נמסר בסוף מלאכי : אזנם ה' וסי' ויקרא את בני אהרן · הנה ערלה אזנם · ולא שמעו ולא הטו דבמועצות · חברו ולא שמעו דבשרירות · ולא שמעו דלשוב · ויגל אזנם למוסר · יחלץ עני בעניו

אבן עזרא

לא יגרע מצדיק · כענין הנה עין יי' אל יראיו : ואת מלכים לכסא · הוא יקים מלכים לכסא ואם יגבהו ישיבם : אם אסורים בזיקים · או : ישמעו ויעבדו · השם : בשלח יעבורו · בנשק המות ימותו כמו יגועשו עם ויעבורו : ישימו אף · כמו יוסיפו אף והוא מן ישים . בקדשים · מענין הכפל תתברר ואת המלה : ואף

מ"ע ספורנו

ולכן לא יגרע · מצדיק עיניו · לא יגרע עיניו מתי שהוא צדיק גמור להצילו מכל מזיק · ואת מלכים · לכסא · גם שיהיה ענינו עם מלכים לכסא כמו שקרה לאברה' עם ד' מלכי' שהיו מלכי' לכסא בלבד · לא בשום שלימות שכלי : יושיבם לנצח ויגבהו · אף על פי שכבר הושיבם במלכות שלא תפסוק · מבניהם כמו שאמרו רז"ל כשהק"בה פוסק גדולה לאדם לו ולבניו הוא פוסק : ואם אסורים בזיקים · ואם שיקרה לאותם מלכים ברב פשעיהם שיהיו אסורים בזיקים : ויגל אזנם למוסר · כאלו ביסורין : אם ישמעו · אם יספיקו היסורין להשיבם לעבודת האל יכלו ימיה' בטוב · כמו שקרה למנשה כאמרו ויעתר לו וישיבהו ירושלי' למלכותו : וחנפי לב · שהם מתפללים לאל ית' בדבריהם ולבם לא נכון עמו : ישימו אף · כי אמנם לא ישועו · אליו בענין ולא · אותי קראת יעקב ולכן יקרה להם : שתמות בנער נפשם · שימותו קודם זמנ' בעול' הזה : וחיתם · השכלי' : תמות בקדשי' · המזומני' לגהינם : יחלץ עני בעניו · וכמו שעשה למלכים במלכותם יעשה לעני בעניו שיחלצהו בו מן האבדון : ויגל בלחץ אזנם · שילחצם בהיות עוני . ובזה יגלה אזנם ויעורם לתשובה : ואף

אוהב משפט

הוכיחנהו גם כן על זה לא היתה דרכם נכונה שהם לא תירצו קושיות איוב ואיך יוכיחהו אבל אליהוא אחר שתירץ קושיותיו באו תוכחותיו על נכון : ובמענה זה הד'אין בו ענין מחודש אלא תוספת על מה שאמרו החברים שרוממות האל ואופני השגחתו ברחמים לא באיבה בזה העולם אבל היו דבריו שיותר שלם . שבפנים שאיפשר מה שלא השיגו החברים לדבר בזה באותו [illegible]

תורת חסד יראה שדי

ונם לא יגרע עיניו מאת הראויים להיות מלכים לכסא הידועה אשר הכין שלמה ויושיבם לנצח והוא המלכות ויהיו תמיד במעלה רמה ולא ירדו והוא כאומר והיית רק למעלה וגומר : והרד"ק כתב ואת מלכים וגומר פי' יעמידם להיות יועצים למלך ואח"כ יושיבם לכסא ויגבהו מגדול לגדול' כי בתחלה היו שלישים ואח"כ שניים ואח"כ יושבים בכסא המלוכה ע"כד' · ואם לפעמים יחטאו ויאשמו ויהיו אח"כ כמעט אסורים בזיקים בידי מדת הדין הנה נשא האל ית' ישעם שילכדון בחבלי עוני ובענין זה יתכללו ממדת הדין : והרד"ק כתב ומלת יתגברו רמז כי אם היו מאל' זכיות ונחלה עונית יהיה מטה כלפי חסד ע"כד' · או יר' יען כי יתגברו על הי"ג הר במה שיגד להם פעלם ופשעיהם והו' יען כי יגל אזנם למוסר ויאמר כי ישובון מאון ויפשפשו במעשיה' : אם ישמעו כלומר אם יבינו על מה ילכדון בחבלי עוני ויעבודו לאל ית' יכלו ימיהם כלו' גם אם נגזר עליהם שלא יאריכו ימים ויהיה להם שדבר כדבי בון וכו' הנה הימים ההם יכלו וישלימו אותם בטוב ואם נגזר עליהם שיחיו שנים רבות יכלו אותם בנעימים · והה"ר דוד קמחי ז"ל כתב פי' אם ישמעו לדברי המוכיח אם הוא אלה או שיקבלו היסורין מאהבה וישובו לאל ויעבדוהו יכלו ימיהם בטוב ושנותם בתוך נעימים החוזים בנועם ה' ואם לא ישמעו וגומר פי' יהרגו בחרב כשהולכים לבקש [illegible]

אבן יחיא

לא יגרע מצדיק עינו והשגחתו כאשר השגיח על דוד תמיד לצדקתו ובכל פרטיו היה מושגח [illegible]

[illegible]

הרמב"ן

[illegible]

ר' אברהם פריצול

[illegible]

רש"י

ואף · ואת עוד גדולה עשה לך בייסורין הללו · הסיתך והדיחך מגיהנם שפיה צר ותחתיה רחב · לא מוצק · כדי שיהא עשנה צבור לתוכה ולא עוד אלא שתזכה לעולם הבא ונחת שולחנך מלא דשן : ודין רשע מלאת · ואם נתמלאת יסורי הרשעים הדין והמשפט הם הייסורי' הם יתמכו לך לעתיד מגיהנם · ויש לך לקבלם מאהבה · כי חימה גדול' תהיה פן יסיתך יגרך דברים כספק זה אשר תספק ותרב אחריך לאל · ומאחר שמעלה החימה רב ממון אל יטך ממנה : היערוך שועך לא בצר וכן באתה לצרוך נעקה שלא תבואך שום צרה ושום מאמצי כח לאוכסך · אם כן כמה יגבה את חובו · אל תשאף הלילה · כלומר ואין לך לבחור בייסורין אחרים · אל תשאף ותתאוה הלילה · שבא לאמרפל למצרים ולסנחרב לסלק עמים מן העולם כשהם תחתם במקומם בשלוה · כי הם אבדי' בע"הז ובע"הב · לעלות

רלבג

הסיתך · הסירך ומזה הענין ויסיתם אלהים ממנו : מפי צר · מפי הצר והמצוק ר"ל שלא תהיה בפיו למאכל : מוצק · הוא מענין מצוק : ונחת שולחנך · ומה שיורד בשולחנך : מלאת · פעל יוצא אע"פ שהוא מבנין הקל וכמוהו ומלאו את המקום הזה דם נקיים : פן יסיתך בספק · פן יסירך מן העולם בספק ובהכאה : שועך · עושרך והוא מענין ולא ניכר שוע לפני דל : בצר · זהב מגזירת והיה שדי בצריך : תשאף · תביט ותשתדל : לעלות

ואף הסיתך מפי צר רחב לא מוצק תחתיה ונחת שלחנך מלא דשן: ודין רשע מלאת דין ומשפט יתמכו: כי חמה פן יסיתך בספק ורב כפר אל יטך: היערך שועך לא בצר וכל מאמצי כח: אל תשאף הלילה לעלות

ואף פצאינך מפום מעיקא אפתי דלא איתעק בתראה ובנייח פתורך מלא דיהנא: ודין דחייבא אשלימתא דין והלכתא סעדין: ארום ירגיז דילמא טעינך בטיסות מזלא וסגי פורקנא דעתרא לא יצלינך: האפשר דמתתדר בעותך וכל דמתאלמין משכחין חילא: ת"א האפשר דמסדר צלותך לא בעקתא וכל מה דמתקפין כחמרבקין חילא: לא תדחוק בליליא לאנגא עממיא באתריהון: ת"א לא תגיר אתת חברך בליליא לסלקא

ואף ט' ר"פ וסי' ואף גם זאת בהיותם · ואף כי תשלחנה לאנשים · ואף כי היין בוגד · ואף ט' ידים עלה כהם · ואף אמנם שגיתי · ואף הסיתך מפי צר · ואף שמהתהם שלנה · ואף מאני די בית אלהא · ואף מאני בית :

הכל: כי · יש לך שתפחד מחימה פן יסירך בהכות · והכופר אם היה רב אל יטך : היערך שועך · הוא ההון ובעל ההון קרא שוע כמו אם בפ ... שועך: לא בצר · והענין בצר לא יערך לך השוע ולא כל מאמצי כח · והלא תראה כי לא תשאף לילה והת"יו לשון נקבה כמו שמנהגו מקום ... שיוריד מאמצי כח ויעלה עמים תחתם :

אבן עזרא

ואף הסיתך · כמו הסירך כמו ויסיתם אלהים ממנו : צר · כמו צר ומצוק · רחב · אל רחב שאין מוצק תחתיו ...

אבן יחייא

תורת הסד יראת שדי

הרמבן

ר' אברהם פריצול

אוהב משפט

רלב״ג

לעלות · לכרות ומזה הענין כעלות גדיש בעתו : תחתם · במקומם : שורדו · הכיסו והשיגו : שגיא · שגיא כח או יהיה שגיא ונפלא במציאותו : יגרע · ימנע : נטפי מים · הגרת המים וזה בסבת היובש : יזוקו מטר לאידו · יזלו מהם לחיות הם בכח מטר ר״ל שיעשה מהם איד לא אשר הוא מוכן להיות ממנו מטר : מפרשי

תרגום

לסלקא עמיא חילופיהון : אסתמר לא תתפני לשקרא ארום על דא בחרתא מסיגופא : הא בלחודוי אלהא תקיף בחיליה מן דיכמיה מליף תריצותא : מן יסער עלוי אורחיה ומן יימר עבדתא עיליתא : אדכר ארום תפיש עובדיה די שבחו גוברין צדיקין : כל בני נשא חמון ביה אנש אסתכל מרחיק : הא אלהא סגיא ולא נדע סכום שנוי ולית סוף : ארום ימנע טיופי מיא יזלפון מטרא לעננה : דיזלחין שחקיא דאסי מטול צלותא דבר נש רב :

איוב לו

לעלות עמים תחתם : השמר אל־תפן אל־און כי על־זה בחרת מעני : הן־אל ישגיב בכחו מי כמהו מורה : מי־פקד עליו דרכו ומי־אמר פעלת עולה : זכר כי־תשגיא פעלו אשר שררו אנשים : כל־אדם חזו־בו אנוש יביט מרחוק : הן־אל שגיא ולא נדע מספר שניו ולא־חקר : כי יגרע נטפי־מים יזקו מטר לאדו : אשר־יזלו שחקים ירעפו עלי אדם רב : אף

לחוד

מסורה

י״ד · ל׳ וחד על און · ל׳ · ג׳ חס׳ · ג׳ · ג׳י ל׳ · כ׳ · ג׳

לעלות י״ד מ״ל וסימ׳ והמשאת החלה לעלות · ובחור אתו מכל שבטי ישרא׳ · ויוסיפו עוד פלשתים · ויעלו העיר חמה · ויהי כעבר הצהרים · וישלח המלך רחבעם · וחברו · אז יעלה חזאל · שמעתי ותרגז בטני · ויהי לקץ שנים ויסיתהו · אך הבל בני אדם כזב · אל תשאף הלילה ויקמו ראשי האבות ועלי הטה חסר · וכל אוריתא ויהושע דבו׳ במ״ג להעלות וסימ׳ ואתה תצוה את בני ישרא׳ · צו את בני ישרא׳ · לבנות לנו מזבח :

רש״י

לעלות · כמו בחצי ימי אל תעליני · בעלות גדיש בעתו : השמר אל תפן אל און · לדין ולומר היה לו לשופטני ביסורי עניות · כי על היסורין הללו יש לבחור יותר מעניות · אדם שנהגו בו כבוד ולמוד בעושר כל ימיו ויעמוד על המקח ואין לו דמי ובוש ושב לביתו בפחי נפש · וא״ת איוב עני היה עם היסורין · לא מצינו שאיבד אלא בהמותיו אבל לא כסף וזהב · ואפי׳ איבד בהמותיו עם כסף וזהב טוב לו להיות עני וחולה מהיות תמים והולך בשווקי׳ ואין בידו כלום · וכן מפורש במדרש ר׳ תנחומא מן המקרא הזה שי׳ נוחין היו ייסורי איוב מיסורי עניות · וכן בהגד׳ התלמוד : הן אל ישגיב בכחו מחוק שכחו גדול ואין להנצל מפניו · לפיכך אין כמוהו מורה · כשיורה לחוטא לשוב אליו מתרה קודם מכה · לפי שהוא יודע שאין יכול להשמר ממכתו כמו שהוא מתרה בפרע׳ על כל מכה ומכה הנני מביא מחר ערוב הנני מביא מחר ארבה וכן כולם ומלך בשר ודם כשרוצה להנקם מהוינו בא עליו פתאום שאם יתרה בו יחזור וינצל ממנו : מי פקד עליו דרכו · יצוה עליו מעולם הא הדרך הזה תלך · זכר דרכיו · ובהזכרה תשגיא מהלך שבח פועל מדותיו · אשר שררו אנשים · אשר ראו האנשים כמו אשורנו ולא קרוב : חזו בו · בפועלו : מרחוק · מיצירת עולם עד עכשיו : מספר שניו ולא יחקר · לפיכך צריך לחשוב להביט מרחוק ולשאול מה שאירע בראשונים וילמד מהם : כי יגרע · כי ירבה · כמו כי יגרע נטפי מים · ויש פותרים יגרעם מן השמים להורידם ארץ · ויזוקו הרקיעי׳ את המטר · לאידו · לעננו · או אם יבין אדם מה יש במפרשי עב · במאמר תשואות

אבן עזרא

השמר אל תפן אל און כי על זה · שתשמר יותר טוב לך שתבחר אותו בימי העוני · והמקום ישגיב אותך : מורה · כמו אשכילך ואורך ויש אומרים מי יוכל למרות כמהו ואיננו נכון בעיני : זכור · כל מה שתזכור ותחשוב בפעליו יותר תראה גדולתם · ופי׳ תשגיא מן שגיא : שורדו · ראו כמו אשורני : כל אדם · מי שיש בו דעת יחזה בפעליו : אנוש יביט מרחיק על דרך החכמה : ואין חקר לשניו · דברו הקדמונים על לשון בני אדם : כי יגרע · פעם יגרע נטפי מים : יזוקו מטר · כאילו יזקק המטר מן האיד העולה שהוא סבת המטר כמו ואיד יעלה מן הארץ · ופעם יבין מפרשי עב כאילו יש בינה למפרשי עב כמו הבן להלן את המראה ועניין מפרשי בעבור שהם נפרשים :

מ״ע ספורנו

השמר אל תפן אל און · של עוו׳ החומרי׳ שיש בשאול בית מכים · כי על זה בחרת מעוני · מעניות בחכמה ובמיעו׳ ידיעה שלא ידע׳ שיש שם עונש נצחי לחוטאים : הן אל ישגיב בכחו · כי אמנם האל משגיב ומנשא את המין האנושי בכח השכלי הבא אליו מאתו · ומי כמוהו מורה · ומי בכל הכחות הנפשיות שישפוט על הבלתי מוחש והם הכללי׳ והעתידות ובלתי לאות ויחזק בזה לעת זקנה וזה בהיותו נצחי נבדל כי הפך כל שה יקרה לשאר הכחות הגשמיות · ועם זה מורה דרך להשיג השלמות בהתאותו בטבעו לדעת חכמה אלהית ודע׳ קדושי׳ כי אמנם מי פקד עליו · מי הוא שפקד ומנה על זה הכח השכלי דרכי הדרך אשר בו ישיג הנצחיות בידיעת האלוק דרכיו אשר אין צורך בהם כלל בחיי העולם בזה : ומי אמר פעלת עולה · ומי מהמעיינים מצא בכל מעשיו חסרון או יתרון באופן שיוכל לומר לו בזה פעלת עולה · הנה מצאו כלם בתכלית שלמות בלתי שיוכלים תוספת וחסרון ומזה התבאר שבכחות אשר בשכל שהכוסי חכמה באלהיות והתאוה אשר בו אליהם לא היה זולתי לתכלית שיוליאם לפועל : זכור כי תשגיא פעלו · וכאשר תשגיא ותגדל בעיון זה הכח השכלי אשר הוא פעלו · זכור אשר שוררו אנשים · מה שראו והשיגו הקדמונים מן המעיינים : כל אדם חזו בו · כי אמנם כל אחד מהם ראה והשיג איזה דבר אלהי בזה הכח השכלי : אנוש יביט מרחוק · אמנם איזה יחיד יביט מרחוק בזה · הן אל שגיא ולא נדע · והשיג שהאל ית׳ גדול במציאות מכל זולתו באופן שלא נדע ולא נבין אותו המין מהמציאות · מספר שניו ולא חקר · והשיג גם כן שאין לחקור שום יחס בין זמן מציאותו לזמן מציאות זולתו כי אמנם הוא לבדו קדמון וכל זולתו מחודש : כי יגרע נטפי מים · ומה שכל אדם חזו בו הוא כי יגרע ויוציא מן הארץ נטפי מים · יזוקו מטר לאידו · אשר באמצעות האד האוידיי העולה יזקקו מי המטר : אשר יזלו שחקי׳ · ככנים מחקירים אשר לפעמים יזלו מעט · ירעפו · ולפעמי׳ ירעפו ברבוי וכל זה עלי אדם רב · אבל כל אדם מעיין הוא דבר רב וגדול כי אמנם האיד העולה הי׳ ראוי שיתרקק׳ ויקנה קלות בעלייתו והנ׳ יקרה לו הפך זה כי בסוף עלייתו מתעבה ונופל :

תורת חסד · יראת שדי

השמר אל תפן אל און וגו׳ וכו׳ כי על זה בחרת מעוני כלומר שאם בחרת אותם הרי הענין הוא לך כאילו אתה כבר בחרת בעוני הראוי לחול עליך מצד עון האון ההוא או מצד מה שהמבטל את התורה מעושר סופו לבטלה מעוני : הן אל ישגיב בכחו כלומר מאריך אפיה וגבי דיליה ומי כמוהו מורה חטאים בדרך התשובה · והה״ר משה קמחי כתב וכו׳ הן אל ישגיב בכחו וירומם הנשאר מן האון ומי כמוהו מורה והוא מגזרת הורני לאומר והוא הפך ישגיב בכחו כדרך משפיל אף מרומם ע״כ · מי פקד וגומר וכו׳ מי פקד עליו דרכו זה ומי אמר פעלת עולה עם יסורוך אלה שהבאת על אדם זה : זכור וגומר וכו׳ זכור אתה האדם כי תשגיא פעלו והוא מה שאמרו ז״ל שהצדיקים הם כביכול מוסיפים כח בגבורה של מעלה · וכל אדם הגדול במעלת השלמות חזו בו ית׳ הדבר הלזה · והאנוש והוא האדם יביט מרחוק : הן אל וגומר וכו׳ הן אל שגיא להטיב ולא נדע יען כי אין בעל הכם מכיר נסיו וזהו לאדם כל מספר טובותיו כי אין חקר לזה כלומר ואין האדם צריך לחקור בענין זה כי אמת ויציב ולא וכו׳ · ורז״ל אמרו ישגיב בכחו שהוא מעלם כחם של צדיקים כי הוא רצונו ע״כ : כי יגרע נטפי מים וכו׳ והראיה לזה שאמרתי כי הן אל שגיא להטיב ולא נדע הנה זה הוא כי יגרע נטפי מים כלומר כי לפעמים יגרע אפילו הנטפי מים שלא יהיו אפילו טפות מים ותכף יזוקו ויזלפו מטר רב והכל הוא לאדו כלו׳ בסבת הענן של האיים השלם כי כימעט האד ההוא שהביא המטר הוא אדו של הצדיק אשר הביאו האל ית׳ בשבילו והוא אומר אשר יזלו שחקים ירעפו עלי אדם רב כלו׳ בסבת אדם רב וגדול המעלה וכמו שפי׳ המפרשים :

אף

אבן יחייא

השמר ונומר והיה ראוי לך להשמר לבלתי תבט אל און רק אם הוא צריך להרחיקהו · כי על אשר בחרת ההנהגה הרעה הזאת לכן נענשת בעוני אשר לך · הן אל ונומר הנה האל הוא ישגיב על כל הנבראים בכחו הגדול · ומי כמוהו מורה הדעת והתבונה בחכמתו הנכ״ת · מי פקד עליו ויעץ אותו ונוהו שילך בדרך וההנהגה ההיא · ומי אמר אליו פעלת עולה בפעל הוא שעשה אין טוב הן רע כוד״י שאין זולתו שיעיז פניו לדבר כנגדו כי כלם לאפס ותהו נחשבו לו · זכור ונומר כי הפעולה היותר נשגבה שתוכל לזכור ממנו ית׳ · הוא מה שגדלו והפיל והשגו האנשים השלמים אים לשון חשיבות · ואשר השיגו וחזו בללות האנשים המצויים אשר שם אדם ירים עליהם · ואשר השיג מרחוק אחרי הנסיון ברוב הימים האנוש השם וישים אשר אישה מכת חולין מפני זקנתו · הן אל ונומר כי ההשגה היותר נשגבה שהשיגו בו הוא היותו שגיא בנ״ת ושהוא נמנע לדעת מספר שניו ואין חקירה נידיעה בזאת כי הוא ראשון והוא אחרון · כי יגרע ונומר אשר ביד האל מפתחות הגשמים ובכלכו יגרע נטפי מים כדי להפיל רעב על הארץ לענוש האנשים היושבים בה · ויזוקו ויביאו הזיקים והרעמים במקום המטר לאיד ושברון יושבי הארץ כי יהיו בשילים ורוח וזיקים וגשם אין · וכאשר ימשו תשובה יזלו השחקים וירעפו רעיפה רבה עלי אדם כדי להחיותו :

אף

ר׳ אברהם פריצול

לעלות לשון כריתה · מן כעלות גדיש בעתו השמר אל והשמר לך שלא הפנה במחשבתך אל און וחמס בחקירות הללו נגד השגחת ה׳ כי על זה בחרת · מעוני מפני עניות דעתך וחסרון ידיעתך ליחס אליו עול · כי יש ב׳ מיני עניות ודלות בממון ובבשר ובדעת או כי על זה בחרת המחשבה המזובות הזאת מעוני ומרוב המכאובו׳ אשר הגיעו עליך בהיותך חושב שאיך ראוי למכאובות הללו ולכן פנית ליחס האונ לש׳ ית׳ : הן אל · הנה האל יתברך יש לו כח וגבורה לסדר המערכת ולהשגיב ולחזק ולהציל האדם המדוכה בצרו׳ בכחו הגדול כאשר יהיה רחזי האדם להיות כגול ונשגב בהתקרבו לאלהים ומי כמוהו מורה שירה חטאים בדרך בהכות ה׳ הרשעים למען ישובו או מי כמוהו מורה לרוות העולם ולהשביע ברואיו בצריך להם או מי כמוהו מורה לדעת אופן הנהגת המציאות והצריך אליו : ישגיב · לשון חוזק והצלה : מי פקד · מי הוא שיהיה כמלאך ספקד וסדר על השם ללמד עליו דרך ההנהגה שיתנהג בה ומי הוא אשר אמר להשם יתברך בהנהגתו המציאות פעלת עולה כי לא שמרת הצדק בהנהגתם והפסוק הלז על דרך מי תכן את רוח השם וכו׳ וילמדהו דעת וכו׳ או מי הוא הטפש והרשע שירום דרכו ומלבו ליחס עול ואתה לה׳ וכו׳ : זכור כי · זכור תזכור איוב מה שאתה מחויב להשגיח ולרומם פעולותיו וכל הנמשך ממנו כי ישר ומסודר הוא אשר כבר מעולם סוררו והביטו וידעו אנשים חשובים בעין שכלם פליאות ה׳ בכל נמלאיו : תשגיא מן שגיא בת׳ · שוררו · הביטו וראו בשכלם : כל אדם · כל אדם טבעי חזו בו בה׳ ית׳ דברים נוראים בעול׳ השפל הזה כאשר נתבונן בתקון הנבראים התחתונים וטבע מציאותם וסדור חיבוריהם ותקונם וכן הגיס חשוב ומעולה בחכמות רמות יביט עוד מרחוק בברואי מעלה שהם רחוקים ממנו להשיג מה׳ ית׳ ענייניס יותר חשובים כאמרו כי אראה שמיך מעשה אצבעותיך : הן אל · ואם כן ראוי כי בפלאי׳ מעשיו הנה בודאי הוא אל שגיא חזק ונשגב במציאותו באופן כי לא נדעהו לדעת מהו ומספר שניו בקדימה ואיחור אין בו חקירה וידיעה כי היותו נצחי קדמון מבלי ראשית והאחרון מבלי שעור : כי יגרע · והלו הם מקצת מעשיו ונפלאותיו אם לפעמים על צד סדור הנרמים השמימיים יגרע ה׳ נטפי מים שלא ימטיר על הארץ תכף אחר מנוח השמים והיובש יזוקו וירדו טפי המטר לאידו ולעננו של הקב״ה כי האיד יעלה מן הארץ והשקה : יגרע · ימנע ויעצור : יזוקו ענין הזלה ונטיפה · לאידו עננו מן האד יעלה : אשר יזלו · וזהו מה שימשך מה׳ ית׳ ראחר החום והיובש כי האידוי יזלו מים ויטפו מים על אדם רב במקום הישוב שבו אדם רב כל הצריך לקיומם : ירעפו · לשון הזלה כמו יערפו על שהשרשים המתהפכים ירעפו נאות מדבר :

אף

הרמב״ן

השמר אל תפן אל און · שלא תפנה לדברי אנשי און המתולים בכל אלה הדברים במקרה כי עלות שאמרתי תבחר מעניך כי תאשר ענה אותך האל תבחר בדבריו ותדע והשכל כי האל ענה אותך וגלה אזנך למוסר ויאמר לך כי תשוב מאון : הן האל ישגיב · המשפטים בפתאומי כמוהו מורה חטאים בדרך : מי פקד עליו דרכו · יאמר מי יפקוד דרך האל להיות אם דרך טובה היא ומי אמר פעלת עולה ויתכן לפרש כן מי הפקיד על האל שיהיה הוא השליט והאל פקידו ויאמר לו פעלת עולה ולא נויתיך לעשות כן הלא הוא האדון השליט : זכור כי תשגיא פעלו · יאמר זכור פעל האל כי תשגיא ותגדל בלבך מכל אשר שוררו וישבחו האנשים כולם כי אפי׳ המשוררים בנוסח׳ ם משל ומפליגים במליצה לא יוכלו לספר כל תהלותיו ויש מפרשים שוררו מן אשורנו ולא קרוב והתרגום אמר אדכר ארום תפיש עובדיה די שבחו גוברין צדיקין יאמר כי תשגיא והגדל פעלו כי בכן ישבחו אותו החכמים ויאמרו כי פליאה דעת מהם נשגבה לא יוכלו לה : כל אדם חזו בו · כל אחד יחזה בפעליו היושר אשר אנו מגיד היום לים כפי דעתו וחכמתו אנוש יביט בו מרחוק ויראה בדרך החכמה שהיא רחוקה כי פעלו טוב וישר כורא ונשגב : הן אל שגיא ולא נדע · יאמר כי האל שגיא מאשר נוכל אנחנו לדעת ומספר השנים אשר עשה בהם הגדולות והנוראות אין להם חקר אצלנו כי מאז יגרע נטפי מים וימנעם מהמטיר כשירצה ופעמי׳ יביאו מים מזוקקי׳ לאיד אשר יצוה וימלאו העבים גשם ואחר כן יזלו השחקים וירעפו על ברכה בני אדם או ירעפו על אדם גשם רב :

אף

אוהב משפט

שאומרים שאיוב היה טוען שהשם יתברך בלתי משגיח באישי האדם למיאוסם ולשפלותם ולא היתה ראיות אליהוא שהוא אינו מואס מפני גדולתו ראיה נכונה כי מזה הצד היה מחייב איוב שאין ההשגחה הכל לאיש איוב מאמין בהשגחה וכופר בכרשעת דין האל ית׳ מפני המיאוס והשפלה הבא טענת אליהוא בזה על נכון כי הגדול לא ימאס הקטן שלם היה מואסו היה מעבירו מעל פניו אחר שיכולה בידו לעשות : לא מחייבת ב׳ דברים : האחת להמית הרשעים המחוייבים מיתה ולא יחיה אותם כי יש לו כח עליהם עם היותם תקיפים · והב׳ החמלה על העניים העשוקים כי גדולתו היה מחייבת אותנו להאמין כי הוא אינו מואס אותם הבל נותן משפטם מהרשעים העושקים אותם · או יהיה משפט כמו במספרם כמשפט · ועניים הפך רשע׳ כלומר צדיקים יאמר כי האל משגיח על הרשעים לרעה להמיתם ועל צדיקים לטובה לתת הראוי להם כדי להחיותם יש בהרבה מקומות מספר תלים לצדיקים נקראים עניים והוא כמו ענוים כי הוא מלשון לענות מפני · והעני והענו ככנעים הם והראשון יותר נכון לפי שהפסוק השני מדבר בעניין הצדיק : לא והתמיד היה השגחתו עם הצדיק להטיב לו כדרך הנה עין יי׳ אל יראיו · ועינו את מלכים להושיבם בכסא המלכות כי לא בחרבם ירשו ארץ וזרועם לא הושיעה למו · כי הוא מושיב אותם בכסאותם אם ישמרו בריתו לנצח כמו שהבטיח לדוד ויגבהו במלכותם מצד ההשגחה הזאת : ואם ואם תראה לפעמים המלכים הצדיקים ההם שיהיו אסורים בשלשלאות של ברזל וילכדון בחבלי עוני שפיר׳ ית׳ רשת והבלים לרגלם דע כי אין זה אלא לייסורין על עונם ויגד בזה התייסר הוא מגיד להם פעלם ולעונתם נתייסרו : ויגל האל יתברך הוא גולה אזנם לשמוע המוסר שילמו כי למוסר אסרם ויאמר כי בייסורין ישובון מאון : אם אם ישמעו לשוב מאונם ויעבדו האל יתבר׳ מה שנשאר מימיהם יכלו ימיהם בטוב : שניהם · כמו ימיהם : בנעימים · כמו בטוב כי הפסוק כפול : ואם ואם יקשו ערפם ויחזיקו באון ולא ישמעו לשוב ממנו בשלח המות בחרבו של שטן יעברו מזה העולם כמו יגועשו עם ויעבורו ויגועו בסבת בלי דעת שלא נתנו אל לבם לשוב מאון : וחנפי וחנפי לב הם הרשעים המראים עצמם לצדיקי׳ ואלו הבא עליהם צרה לא יתחדו בעצמם שהם רשעים והם בועטים בייסורין והם מוסיפים אף וישומו אותו עליהם ולא יצעקו בצר להם כאשר אסרם : תמות יאמר כי חנפי לב אשר לא ישועו תמות נפשם בנערות׳ כדרך ומקשה לבו יפול ברעה : בנוערי · כמו בקדשים כי באותו פרק הם מזכים הבא ריס ונפשם · כמו חייתם · וי״מ בנוער לשון שנוק ולער כמו ויגער יי׳ · או מנוערים מכל טוב · ובקדשים · בפומאתם כי הוא הפך קדושה כמו שיקרא קדש הפך הקדוש · והתרגום פי׳ בקדשים מפני שנהעסקו בזנות הי׳ תפונהך מריתה : יחלץ עד שהוא דבר על האסורים בזיקי׳ שהוא לטובתם שהוא לגלות אזנם למוסר · ועתה מדבר על הנלכדים בחבלי עוני שגם הוא לטובת הנלכדים כי העני כיכול מכמה צרות בסבת עניו במו

אַף אִם־יָבִין מִפְרְשֵׂי־עָב תְּשֻׁאוֹת סֻכָּתוֹ: הֵן־פָּרַשׂ עָלָיו אוֹרוֹ וְשָׁרְשֵׁי הַיָּם כִּסָּה: כִּי־בָם יָדִין עַמִּים יִתֶּן־אֹכֶל לְמַכְבִּיר: עַל־כַּפַּיִם כִּסָּה־אוֹר וַיְצַו עָלֶיהָ בְמַפְגִּיעַ: יַגִּיד עָלָיו רֵעוֹ מִקְנֶה אַף עַל־עוֹלֶה:

לחוד אין אתביין פרישתא דעיבא דיכפת ענניה טלליה: הא פרס עלוי מיטרא ועקרי ימא חפא: ארום בהון דאין עממיא יהב מיכלא לסוגעא: מטול חטוף ירע כנע מטרא ופקיד עלוי למיחת מטול מצלי: דיחוי לישן תליתאי בחבריה קנאתא

תשואות ד' וסימ' תשואות מלאה עיר הומיה · תשואות חן חן לה · מפרשי עב תשואות סכתו · תשואות נוגש לא ישמע:

רשי

תשואות · לשון ערפל סוכתו: הן פרש עליו אורו את העב · ושרשי הים כיסה · כי בם כעבים ידין עמים · ייסרם בעצירת גשמים ברעב · וכל מכה · מעלה דור המבול · וארובות השמים נפתחו · אנשי סדום · גפרית ומלח שרפה כל ארצה · סיסרא מן השמים נלחמו עם סיסרא · יתן אוכל למכביר · מפס באים מזוכות · הנני ממטיר לכם לחם מן השמי' · משל לנחתו' העומד לפני הכבשן נכנס סוכלו חתה גחלים וזורק בו · נכנס אוהבו מוציא פת חמה ונותן לו: למכביר · למי שמפליו מרובים וכבירים: למכביר מפלי' וצריך למזונות: על כפי' · על העננים · וכן נשא לבבינו אל כפים · על שם עב קטנה ככף איש · ורבותי' אמרו על עון כפים כסה אור · המטר נעצר · ויצו עליו · לבא ע"י מפגיע בתפילה: יגיד עליו ריעו · ידרוש להם לבדוק להם במעשיהם ולשוב אליו מקנה · וזהו קניין שנקנין בו הגשמים · אף

ובמטר: יתן אוכל למכביר · מן כביר שיתיקר או למכביר מן בכברה ורבי משה הכהן אמר כי זה הפסוק דבק עם על כפים וזה אינני נכון כלל כאשר הזכרתי בספר מאזני הלשון: על כפים כסה אור · הפך הן פרש עליו אורו כאילו בכפים כסה האור והכפים הם העננים כמו ושכותי כפי עליך: ויצו עליו · על השמש · במפגיע · הוא הגשם על העבים כאילו פגעו בשמש בעבור מרוצת העבים: יגיד · על הגשם: רעו · כמו תרועתו והוא הרעם כמו וישמע יהושע את קול העם ברעה · אפילו המקנה והעולה כמו עלות עלי ירגישו בעת שיקרב זמן ביאת המטר וסימנים רבים יש לבני אדם בבקר ובצאן משכינתם על כד ימין ובשאר החיות: פחת

רלבג

מפרשי עב · מיני הפרשיות אשר לעב והרצון בו כי כבר יתחדשו עבים מתחלפים זה מזה עד שמקצתם יהיה מטר ומקצתם יהיה רוח ומקצתם ענייני' אחרים כמו שזכר אחר זה · תשואות סוכתו · הרצון בסוכתו עננו והרצון בזה המיית עננו והוא הרעם: אורו · שמשו ומזה נר ואור: למכביר · לרוב: כפים · עננים · ומזה הענין ושכותי כפי: כסה אור · הוא האיד הקיטורי שהוא מתלהב בקלות ובמעט סבה: במפגיע · במשמש ופוגש: רעו · היא האיד האחר שהוא רעו וחבירו: מקנה

אבן עזרא

תשואות סוכתו · הענין כפול וענין סוכתו כמו ישת חשך סתרו סביבותיו סוכתו: הן פרש עליו אורו · על העב מטרו ויש אומרים כי נקרא המטר אור בעבור המאור הקטן כי בתנועותיו יהיה המטר בנוי הבורא והנכון בעיני כי הן פרש עליו אורו כי הוא כמשמעו כי יפרוש על העב האור: ושרשי הים כסה · כי בם ידין עמים באור

מ"ע ספורנו

אף אם יבין מפרשי עב תפואות סכתו · וגם שזה האדם יבין מה שהאל ית' פרש הרקיע בתוך המים ועשה פיה מסך עב מוכל עליו אחק אויר מימיו שקראוהו מי' העליונים כמו שאמרו רז"ל הגליד טפה האמצעית באופן שעשה סבה נפלא' על אני כדור הארץ המגולה וקרא הוא רקיע ושמים ובאמצעותו יתעבה האיד · העולה ו קנה כובד וירד במטר: הן פרש עליו אורו · מ"מ יתמה המעיין בזה כי בהכרח על זה הנעשה לרקיע ויכן מבדיל פר' האויר מימיו אשר בם יקנה מים יות וכבדות האיד העולה ובו ירד במטר ויתחייב בהכרח פריתו האויר המימי הנכ' יה למעלה מן האויר הקל אשר אצלנו · וכל זה כנגד הטבע בפעלת פועל רצוניי בהכרח · ושרשי הים כסה · וזה הרק ע

אבן יחייא

אף ונומר ואף שהאנושי השפל היה מבין מפרשי עב והוא יסוד האויר אשר שמה יתהוו העבים הלחים והקטוריים · והיה מבין התשואות והקולות מהרעמים וברקים ובלל ודעם המתהוו בגוכ' והגלגל מהיסוד ההוא: הנה בודאי לא ידע ולא יבין דבר במה שלמעלה ממנו כי פרס ה' על

תורת חסד · יראת שדי

אף אם יבין מפלשי וגו' יר' ולפעמים יבין הצדיק שהמטר הוא רב באופן שאז יהיה לו תשואות סוכתו שהוא עומד נה והנה תקף ומיד פרס האל ית' אורו עליו וקבל תפלתו ושרשי הים כסה עם אותו המטר ולא השליכו על הארץ כי אם על הימים וכו' והוא בעצמו הדבר

הרמב"ן

ר' אברהם פריציל

אוהב משפט

מ״ע ספורנו

אף לזאת על מה שאומר עתה יחרד לבי · לרב הפלא : ברגז קולו · ברגז האיד העולה הנהפך לרעם · והגה · בהגיגו תבער אש והוא הברק · מפיו של איד עולה והרע׳ יצא אל האויר · וזה מן הפלא כי אמנם · תחת כל השמים ישרהו · משרת ומטר של האיד העולה יהיה תחת כל השמים באותו המקום שיקרה זה ועם כל זה · ואורו ואור הברק והאש יהיה על כנפות הארץ הבית · אחריו ישאג קול · של רעם · ולא יעקבם המטר לא יכבה האש המלהיב הברק ולא יעקב ולא ימנע את הברק מהאיר : ירעם אל בקולו נפלאות · בירידת אבן עם אש ובו ועוזה לפעמים נפלאות · כאשר יעיד הנסיון · עושה גדולות ולא נדע · שנהם כי הם היו אלה בסבת התנועות השמימיות בלבד היה זה חוזר חלילה לפחית לקץ שנים על ענין אחד והיינו יודעים כל אלה קודם היותם בכח הנסיון ואינו כן : כי לשלג יאמר הוי ארץ · ולפעמים יצוה שיהיה שלג על הארץ אשר תועלתה רב לתבואות · וגשם מטר וכן יצוה לפעמים שיהיה גשם של מטר בנחת · ולפעמים גשם מטרות עזו כפי הצורך : ביד

רלבג

מקנה אף על עולה · קנין אף על האיד הקיטורי שמדרכו לעלות למעלה : ויתר : ויעתק : והגה · הוא שם מענין הגייה והרצון בו וקול והוא הרעם : ישרהו · כמו ישרו והטעם שהוא יתיישר לרדת תחת כל השמים עד שישמע שם בכל המקומות אשר הענן עליהם ואמנם אמר זה לפי שהקול הוא תנועה מגעת אל חוש השמע במניעות האויר המקבל צורת התנועה ההיא או יהיה הרצון בישרהו ישלחהו והטעם שהוא ישלח הענן וירד ממנו המטר ואורו על כנפות הארץ · והברק הוא ממנו ירד למטה על כנפות הארץ וזה פלא משני צדדים האחד שיצא אש מהמקום אשר היו שם המים והשני שירד למטה והנה טבעו שיעלה למעלה : ולא יעקבם · ולא יאחרם : מטרות עוזו · מטרות עוז ותהיה הו״ו נוספת : יחתום

1 מקנה אף על עולה: אף לזאת יחרד
לבי ויתר ממקומו: שמעו שמוע
ברגז קלו והגה מפיו יצא: תחת כל
השמים ישרהו ואורו על כנפות
הארץ: אחריו ישאג קול ירעם בקול
גאונו ולא יעקבם כי ישמע קולו:
5 ירעם אל בקולו נפלאות עשה גדלות
ולא נדע: כי לשלג יאמר הוא ארץ
וגשם מטר וגשם מטרות עזו:

ביד

קנאתא ורוגזא עלוי יסק: ת״א יתון באוריתא חד עם חבריה מטננין ברוגזא ומסלקין ליה לעילא : ת״א יחוי עלוהי זכותא חבריה קנאתא ורוגזא מעלוהי יסלק: ברם לדא יתווא לבי ויטפיז מן אתריה: ת״א על בנוי דאהרן אתנבי ואמר לחוד לחדא לבי תווה ושוור מן אתריה: שמעו משמע ברוגזא קליה והגא היך אשא מפומיה נפק: תחות כל שמיא תריצותיה ונהוריה יקום על סייפי ארעא: בתרוי מכלי קל אליותיה בקל גיותנותיה ולא יעכבינון ארום ישמע קליה: כד אכלי אלהא בקליה על פרישן דעתיד למעבד עבד רברבן ולא נדע: ארום לתלגא יימר הוי בארעא ומטרא בתר מטרא בקיטא למבשלא פירי ומטרא בתר מטרא למצמח עסבא כסתווא בעושניה: בידא

רשי

אף על עולה : אף למעלה למעלה עולה · על כך · כמו ישובו לא על · ורבותי׳ פירשוהו קניין אף וחימה על המגים דעתו · אבל הניקוד שנקוד ... שהוא אינו דבוק לאף שאילו היה דבוק היה נקוד קמץ · ולא היה בו פיסוק ... שהוא כטעם ברביע : ויתר · ויקפוץ · כמו לנתר בהם על הארץ · וזו היא ... תוהה : שמעו שמוע ברוגז קולו · הרעמי׳ שהוא רעים ברקיע כהגה היוצא מפיו : תחת כל השמים ישרהו · ... כמו אשורנו · והם אותן ... שהברקים מאירים : אחריו · של אותו אור · ישאג הרעם ומרעי׳ בקול גאונו · והם ברקים ורעמי׳ המביאים את המטר · ולא יעקבם · המקום · כי ישמעו לפניו קולו של מפגיע · יעקבם · יכריתם · ולשון אחר ... בשלשה מקומות הלכה עוקבת מקרא : כי לשלג · יאמר ע״י הקולות הללו · הוי ארץ · וגשם מטר וגשם מטרות עוזו · כלומר מהרבע רוחות יבא ·

ביד

אבן עזרא

תחת כל השמים ישרהו · ואורו הוא הברק ואמר הגאון רב סעדיה כי על המקום ידבר ואיננו נכון כי איננו דבק בפסוקים שלמעלה ומטה ומלת ישרהו כמו משרת ענבים וזה הלשון ידוע בדברי רבותינו ז״ל שורין ויש אומרים שהוא מן ישר והוא רחוק : ולא יעקבם · המ״ם סימן העבים והענין לא יאחר מן לעולם עקב : כי לשלג יאמר · להיות בארץ וכבר הזכרתי בספר מאזני הלשון כי כל דבר צריך לזמן ומקום על כן ימצאו פעמים בלשון הקדש בלא אות בי״ת כמו הנמצא בית יי׳ :

ביד

מסרה

עולה ה׳ מ״ל בלייש׳ וסימ׳ מן ההר החלק העולה שעירה · והנה איש הבינים עולה · והעולה מתיך הפחת יפול · ואל הכתף מחוצה · מקנה אף על עולה : ישמע י׳ וסימ׳ ובכל אשר אמרתי אליכם תשמרו · לא ישמע עוד חמס בארצך : וגלתי בירושלם וששתי · כהקיר בור מימיה כ״ב · כה אמר יי׳ עוד ישמע במקום · ויתנהו בסוגר בחחים · והשבתי המון שיריך · קול מלאכה · אחריו ישאג קול · וגם נביאים העמדת · וא׳ וישמע ויקמו הלוים :

תורת חסד · יראת שדי

אף לזאת וגו׳ ר״ל אף לזאת המעלה אשר אל האדם השלם יחרד לבי ויתר ממקומו להיותו עולה במעלה רמה כזאת אשר היא אל השלם כאמור וכאומ״ל קנאת סופרים תרבה חכמ׳ · שמעו שמוע וגו׳ ר״ל והנה אחרי דברי אלה שזכרתי מעניני ית׳ עם השלם וממה שראוי אל האדם להשתכם מהרה במעשיו הטובים. שמעו שמוע בענין שלכם מענין רוגז קולו ית׳ והגה אשר יצא מפיו או כאשר תחת כל השמים יעשה מישור וכמו שהיה הענין בימי המבול שהיה אורו ומטרו על כנפות הארץ ואחריו של המטר ישאג קול וירעם לאנשי העולם בקול גאונו ולא יעקבם כו יען כי ישמע קולו ית׳ והוא כענין אומר שובו בנים שובבים ארפא משובותיכ׳ אך כאשר ירעם הא׳ עושה גדולות וגם נדע הנה ירעם בקולו נפלאות : כי לשלג יאמר הוא ארץ וגו׳ וביד כל אדם יחתום ענין זה ואמר אל המטר ההוא שלא ירד גם אשר היה מן הראוי כמעט לבא ענין זה תחת כל השמים מצד רעות בני האדם וכו׳ עד שאם לא יבא המטר הסותף ההוא בכל העולם מצד שבועתו ית׳ שלפחות יבא במקום אחד וכו׳ ועם כל זה יעקבני מצד תפלת הצדיק המתפלל אליו ית׳ על הדבר ההוא כאמור והכל הוא לדעת כל אנשי מעשהו כלומר עושי מצותיו ית׳ · ורז״ל אמרו והוא מפיו יצא אין הגא אלא תורה וכן הוא אומר והגית בו יומם ולילה מלמד שהקב״ה מחדש בב״ד של מעלה הלכה בכל יום ואפי׳ אותה הלכה היה אברהם אבינו יודע ע״כ · וכפי זה הנה יר׳ ושמעו שמוע לענין למוד התורה וכו׳ : והרד״ק כתב תחת כל השמים ישרהו פי׳ תחת כל השמים עד שיראה יושרו של הב״ה ואורו נראה על קצות הארץ או ר״ל מטרו או מלת על כמו עד · ופי׳ חכם אחד יתירהו מן משרה קטרין והוא מהקל ופי׳ תחת כל השמים יתיר העב ויצא המטר ולדעתו שריתך לטוב מזה · ביד כל אדם יחתום פי׳ בידו או ביד שלוחו כל אדם יגזור ויחתום הקב״ה על בריותיו כדי שידעו כל אנשי העולם מעשה של הקב״ה שעושה גדולות ומפליא לעשות בגשם ומטר · או אנשי שם ך לעשהו ופי׳ כל אנשים שהם מעשה השם ידעו ויכירו פלאותיו · ופי׳ א״ר במקום שם בני אדם ישאלו ענין המטר · ורז״ל אמרו כי נידל אדם חוטא חותם הב״ה חטאיו כדי שיכיר כל אחד חטאתו ורוע מעשיו · ויש אומ׳ שידיהם מתבטלות מלזרוע מתקוף השלג והטעם שלא יוכלו לעבוד עבודתם מפני גודל הקור ותבא חיה במו ארבה ותבא חיה ונכרע מהחוטאים והיא הגזרה או מדת הדין ויתכן וביד כל אדם יחתום פי׳ במקומו שלא יצאו ביום שנגזר שהוא עת מטרות עזו גם החיה באה כמו ארב ושוכבת במעונתה שאינה יכולה לצאת מפני תוקף המטר ויש אומרי׳ כי באותו הזמן האדם הוא נסתר והחיות הולכות ובאות אל מקום מארבם ועוד עושה גדולות ומעונות החיות יקרא מארב ע״כד :

אבן יחייא

המקום אף הקנין והקנוץ אחרון ואף שעולה אל אל בשמים מפני רשעת בני האדם : והאלה עליו כמו אליו כי אותיות אהע״ח מתחלפות ורעיו יהיה מגורת בכת לריעי מרחוק : אף לזאת וגומר בא לדבר על ענין השגחת האל בתחתונים באומרו אף בעבור זאת יחרד לבי ושכלי וכאלו יתר ממקומו בראותו שה׳ עם כל גדולתו ישגיח בתחתונים והנביאים שמעו שמוע קול דברי׳ ותמיהה איכם רואים והנביאים הגדולים ההגה מפיו יצא שומעים ורואים כאשר קרה למשה אדוננו אשר פה אל פה דבר בו · תחת וגומר כי בכל אשר הוא תחת כל השמים והוא עולם השפל ישיר ויביט וישגיח הוא יתברך · וענינו לשון הבטה מגזרת ישור על אנשים · ואורו אור השמש עליו ישיטו על כנפות הארץ לאפוקי דעת המינים החושבים כי השמש הוא האלוה הגדול אשר אורו לא יוסיף עליו מזולתו · אחריו וגומר כי הנה השמש הוא מהנמנע שיהיה אלוה יען כי אחריו ולפניו ישאג קול גלגלי׳ שבתי צדק מאדים אשר למעלה ממנו · ואף כי השמש ירעם בקול גאונו והוא משפיע על גלגלי נגה כוכב לבנה אשר למטה ממנו הנה אין לו כח לעכבם מתנועתם הסיבובית כי ישמע קולו מכל אחד מהגלגלים השלשה ה״ם אשר תחת הנהגתו · וזה יען כי ה׳ ברהם ובידו לחנעם מהסיבוב אבל אין לשמש יכולת עליהם בזה ויהיה יעקבם כמו יעכבם כי אותיות גיכ״ק מתחלפות ירעם וגומר אבל כשירעם האל החזק והאמיץ בקולו יעשה נפלאות בשמים על ידי עבדיו כשמש בגבעון דום · והוא עושה גדולות ונסים בשמים · אף כי לא נדעהו ולא נדע אופן עשייתן הנסים ההם · כי לשלג וגומר ומגדולת ה׳ הוא היות בידו מפתחות המטר · ולפעמים יצוה שהמים יקפאו וירדו לארץ כשלג · ולפעמים יצוה שירדו המים במטר ע״כן טיפין · ולפעמים יצוה שירדו בשטיפה אשר יראו אז מטרות עוזו :

ביד

ר׳ אברהם פריצול

אף לזאת · ולפעולה הזאת הנשאה אשר למעלה בהתקבץ העבים יחדו ופגישתם קור בחום או חום בקור שיתהוו הקולות והלפידים והברד ואבני אלגביש יחרד לבבי עליו ויירא ויתר ויצא מקשר מקומו : שמעו שמוע · ואתם שמעו שמוע ברוגז קול ה׳ הזה והדבור והרצון אשר מפיו יצא כמה שסדר לעשות על פי האופן הזה והגה לשון דבור : תחת כל · והתלהבות האש והברק הזה תחת כל השמים יישר אותו האלהים להתפשט ולהיות נראה והקול נשמע ואורו מההתלהבו׳ הלז הולך על כנפות הארץ או תחת כל השמים מהמין האנושי כל אחד ואחד ישרהו ויודה לו ואור פעולותיו או אור שמשו על כנפות הארץ : אחריו ישאג · ואחר ההתלהבות מהברק ישאג ויהיה נשמע קול גדול ועצום והוא כי ירעם ה׳ הקולות ההמה בקול גאונו ורוממותו ולא יעקבם ולא יתאחרו ולא ימנעו הקולות מהיות נשמעי׳ תכף אחר הברקים ועם כי הכל יחד ברגע אחר הברק והכל בעת התקבץ ההתלהבות רק ירגיש חוש הראו׳ מהר מה שלא ירגיש חוש השמע בטרם הגיע הקולות לאזן כי כבר יראה דבר במהירות מה שלא ישמע הקול ולא יגיע כי אם בזמן ומשך אחר הפגישה : יעקבם · מלשון עקבה בכף בחילוף אותיות גכ״ק לשון איחור ומניעה : ירעם אל · והש׳ ית׳ הוא אשר ירעם האל בקולו לעשות הנפלאות ההלה ועושה גדולות אשר לא נדע איך הם נעשים : כי לשלג · ולפעמים יאמר ה׳ ית׳ שיהיה הדבר הנזל מהעבים שיהיה שלג על הארץ או לפעמים גשם מטר דקה טפין טפין ולפעמי׳ גשם שוטף ומטרות עוז והוזק וכל אלה מפליאי סבותיו וסדור רצונו :

ביד

הרמב״ן

אף לזאת יחרד לבי · על הפי׳ הראשון יספר כי יחרד לבבו בשמעו תשואות קול המון הרעם והגה מפי הרעם יצא : הגה · הוא הברק : תחת כל השמים ישרהו מלשון משרת ענבים כי כשממשיל כל העולם הוא משרה ואור הברק על כנפות הארץ ואחרי הברק ישאג קול הרעם זה דעת המפרשים ועל דעתי יאמ׳ גם לזאת יחרד אני חרד ויראה מלפני האל בראותי אותי דן עמים במגל מלבד יתר הדברים אשר אירלכו להם ושמעו אותם איוב וחבריו קול האל ברגז כי ירגיז הארץ וירעישנה ברעם כי הדבר מפיו יצא ותחת כל השמים תהיה משרה שלו תכף ומיד ומטרות על כנפות הארץ כפל הענין כמנהג הכתובי׳ : אחריו ישאג קול · אחרי דברו כפילא מכיו וגוזר על הגשם ישאג קול וירעם בקול גדול בגאון כחו ולא יאחרם לגשמים כי ישמע קולו והוא הרעם אף כי ירעם האל בקול נפלאות אשר לו כי הוא עושה גדולות לא ידענום כי הכף בא הרעם בלין עכוב יבא השלג או המטר ולא יתעכבו כלל והזכיר יעקבם לשון רבים למטר ולשלג והמהירות אשר יזכיר והלשון נגזר מן עקב רב וכן עקב בלשון בשמרם עקב תשמעון כלם לשון אחרית או כלשון חז״ל בחליף הוא הקו״ף לכ״ף כאשר יתחלף במלת כובע וקובע וזולתם : כי לשלג יאמר הוה · יאמר האל טרם היותו הוה לארץ ומיד ירד כמלך יצוה לעבדו ויעשה כרצונו : וגשם מטר וגשם מטרות עוזו · יהיו לארץ כדברו אולי גשם הוא היורד בנחת ומטר הוא הגשם הרב ועל כן יכפול המלות האלה והוא השוטף שאמר מטרות עזו כי בכח ירדו וכן ומטר גשם יתן להם המטר היורד בנחת · והתרגום אמ׳ ארום לתלגא יאמר הויא לארעא ומיטרא בתר מיטרא בקיטא למיבשלא פירי׳ ומיטרא למלקט עסבא בסיתוא בעושנא יאמר כי השלג ורב הגשמים בקיץ ובתקף הכל לזה ויהיה בעזו ויפה פירם :

ביד

אוהב משפט

השם ית׳ שהוא דין רשע ומשפט עול : כי עיין פי׳ רש״י ז״ל או יאמר אמ׳ הא׳ אוני הסיתך ותשליכך בספוק ורבוי שלא יועיל לך רבוי ממוכך · והתרגו׳ פי׳ כי אמת האל אולי הסיתך בספיק ממון כי כהן לך ממון רב בהצלחה גדולה להסיתך ולהדיחך ותהיה הצלחתך לרעתך · ולפי זה הפי׳ גם כן דבר אליהוא על ענין רשע וטוב לו בפרט שהוא לרעתו כמו שדבר על ענין צדיק ורע לו כמו שפירשנו למעל׳ : בספק · לשון רבוי וספוק מדברי רז״ל : כופר · ממון וי״ל כי אליהוא אמר לאיוב אל תתרעם בייסוריך כי זאת החמה היא לטובתך שלא יסיתך יצ׳ ברבוי טובתך ורבוי ממונך אל יטך מזכור בוראך : היערוך היועיל עושרך שלא תהיה בצרה שלא כל מאמצי כחך לא יועילו ולא יצילו כי על כל פנים יבא עליך רע הנגזר אם לא תשוב : היערוך · לשון כערכך הכהן : שועך · עשרך : והעשיר הנדיב נקרא שוע : בצר · הבי״ת לשמוש והיא שם דבר לא אחר כמו לר ומצוק · או יהיה שועך לשון צעקה כלומ׳ לא תועיל לך צעק׳ וי״מ בצר הבי״ת שרש לשון זהב תן ושית על עפר בצר כלומר לא שוע׳ ולא זהב ולא מאמצי כח לא יועילו ולא יצילו · והזכיר ג׳ דברים שבהקין יעקב עצמו אלו הם תפלה דורון ומלחמה כן פי׳ רבי יוסף קמחי בפי׳ התורה · ורז״ל דרשו מכאן שצריך להקדים תפלה לצרה : אל תשאף · תתאוה מן בעבד ישאף צל : לעלות עמים לשון כריתה כמו אל תעלני בחצי ימי · בעלות גדיש בעתו · יאמר לא יועיל מאמצי כח ביום חרון אף יי׳ ואל תתאוה לראות אותה הלילה שהש״י כורת העמים במקומם כי עת צרה היא כלו׳ השם ישמור אותך מאותה צרה : תחתם · כמו ושבנו תחתם · במקומם · ודמה זמן הצרה ללילה לפי שהוא יום חשך ואפלה ובא כדרך הוי המתאוים את יום יי׳ למה זה לכם יום יי׳ הוא חשך ולא אור ... [illegible]

רש"י

ביד כל אדם יחתום · כשאדם חוטא לפניו האדם עצמו חותם כתב ידו ביום מותו על עבירות שעבר הכתובות לפניו : לדעת כל אנשי מעשהו · להודיעו על מה הוא נידון : ותבא חיה במו ארב · כלומר ועוד שלוחים הרבה יש למקום ליפרע פורעניותיו · שילוח חיות רעות וסופה וקרה · ממזרים · אוצר יש ושמו מזרים : מנשמת · מרוחו · ורחב מים במוצק · ביניקה לפורענות : אף ברי · שם מלאך הממונה על העננים · והוא יפיץ ענן מטרו של המקום · ענן אורו · ענן מטרו : והוא

רלבג

יחתום · יסגור ויסתום עד שלא יוכל איש לצאת לחוץ מרוב המטר · מן החדר תבא סופה · מחדר הענן תבא הרוח וזה יהיה כאשר היה נעצר בו אד הפכי לו כי יקרה לזה האד המורכב שיהיה ממנו הרוח כאשר התבאר בספר האותות : וממזרים קרה · ר"ל שכבר יהיה קור חזק מן הרוחות המזרים ומפזרים האדים והם הרוחות הצפוניו' כמו שנזכר בספר האותות או יהיה ממזרים מענין זרם ויהיה מזרים כמו מזרם כמו הענין בתומיך גורלי שהוא כמו תומך או יהיה מורכב מפועל הדגוש והפעיל כי כבר ימצאו רבים מורכבים משני בניינים : מנשמת אל · מרצון אל : במוצק · מגזרת מצוק וזה יהיה כאשר יקפא הטל ויהיה ממנו הכפור : ברי · מענין בירור ושרשו ברה ובא במשקל מרי והרצון בזה כי גם הברור אשר יהיה לחלקי האיד עד שיתפזר ויותך קיד שיתהוה ממנו המטר : יטריח עב רצוני שכבר ימנה עב לפעמים לא יתהוה ממנו שום דבר אבל יתפזר ויותך ולזה אמר יטריח רצוני שמניחות כמו זה העב הוא טורח ועמל אחר שלא יגיע ממנו תועלת : בשום

בְּיַד־כָּל־אָדָם יַחְתּוֹם לָדַעַת כָּל־אַנְשֵׁי מַעֲשֵׂהוּ׃ וַתָּבוֹא חַיָּה בְמוֹ־אָרֶב וּבִמְעוֹנֹתֶיהָ תִשְׁכֹּן׃ מִן־הַחֶדֶר תָּבוֹא סוּפָה וּמִמְּזָרִים קָרָה׃ מִנִּשְׁמַת־אֵל יִתֶּן־קָרַח וְרֹחַב מַיִם בְּמוּצָק׃ אַף־בְּרִי יַטְרִיחַ עָב יָפִיץ עֲנַן אוֹרוֹ׃ והוא

בִּידָא דְכָל אֱנָשָׁא יְרַשּׁוֹם לְמִידַע כָּל בְּנֵי נָשָׁא עוֹבָדוֹי׃ וְתֵיתֵי חַיְתָא בִּכְמָנָא וּבִמְדוֹרָהָא תִּשְׁרֵי׃ מִן אִדְּרוֹן עִילָּא תֵּיתֵי זִיעָא וּמִכַּוֵּות מְזָרִים קוֹרָה׃ מִמֵּימַר אֱלָהָא יִתְיְהֵב קַרְחָא וּפְלַטְיוּרַת מַיָּא בְּאִתַּכּוּתָא׃ בְּרַם בְּבָרִירוּתָא מַטְרַח עֵיבָא מְבַדַּר עֲנַן מִטְרֵיהּ׃ והוא

במו ט' וסימ' כהדוש מתבן במו מדמנה · חציו שרפתי במו אש · חציו שרף במו אש · במו פי אתחנן לו כי תלך במו אש לא תכוה · לירות במו אפל · ואניעה עליכם במו ראשי · אאמיצכם במו פי · ותבוא חיה במו ארב · קדמא כתיב במי וקרי' במו :

מ"ע ספורנו

ביד כל אדם יחתום · ועם כל זה ישנים תכלי' המכוון לבניא התבואה ולהוסיף הורה בידי אדם · לדעת כל אנשי מעשיהו · כדי שידעו כל אנשי מעשיהו כל זה התכלית והם עובדי האדמה את גודל המשפיע את כל זה ועובו להבזה וליראה אותו : ותבא חיה במו ארב · ובלעדי זה היתה השגחת האל ית' על יציריו כי אמנם תבא החיה הטורפת במו ארב לטרוף בלילה : ובמעונותיה תשכון · ביו' כאמרו תזרח השמש יאספון ובזה יצא האדם לפעלו : מן החדר תבא סופה · ולפעמים מתוך חדר של ענני' כרפפים יחד · תבא סופה והם שנירוחות הפכים זה לזה וזה כשיהיו בין העננים מקומות פתוחים זה כנגד זה : וממזרים · ומן אידי' מפוזרים האיד שהם ברוחות · קרה · יתהוו קור לפעמים וזה כשיהיו צפוניים : ומנשמת אל וכאשר יהיה הרוח חזק כמזהררי אל ר"ל הרים חזקים : יתן קרח ורחב מים כשעירי' עלי דשא : במוצק · במרכז העולם שהיא הארץ ויקרא המרכז מוצק מפני שהוא נצב לעולם ובלתי מתנועע : אף ברי · מגזרת ברו לכם איש על משקל בלי · אמר שלפעמים יהיה האויר כנחר לאיזה מכוון : יטריח עב ויבלבלהו איזה איד עב ומימיי : יפיץ ענן אידו · והנה אחרי כן יקרה שאיזה ענן מוליד רוח ויפיץ את האויר המימיי : ולא נדע עוד מקומו אין : והוא

אבן עזרא

ביד כל אדם יחתום · יש אומרי' בעד כל אדם : יחתום · שהגש' ימנעם לצאת לדעת כל איש מעשה שלהו ואחרים אמרו כי המקום יחתום ביד כל אדם המעשי' שיעשו והזכי' זה הענין בפסוק הזה בעבו' המטר כעניין אם תשמעו ונתתי מטר ארצכ' והקרוב אלי כי על הזורע ידבר כי אחרי ירידת הגשם יזרעו בני אדם והמקום יחתום ביד כל אחד ואחד מה שיהיה מהזרע : ותבא חיה במו ארב · בעת המטר : מן החדר תבא סופה · יתכן שהוא כמו חדרי תימן מפאת דרום כאשר פירשתי : וממזרים · יש אומרים שהוא פאת לפון ויש אומרים ממזלות ויש אומרים שהוא מן מזורה הרשת על עניין רחוק והנכון בעיני שהם כוכבים וכמוהו התוציא מזרות בעתו : במוצק · הוא הארץ שהיא כנקודה באמצע הגלגלים : אף ברי · פירושו יש פעם על כן אמר אף כשיהיה האויר ברור והמקום יטריח עב : יפיץ · כמו יפוצו מעינותיך ופי' יפיץ ענן אורו שפעם ירד הגשם והשמש נראה ויש אומרים כי הבי"ת שבמלת ברי משרת ויפרש די מן רויה וזה רחוק : והוא

אבן יחייא

ביד ונומר שגדולתו פוסגית על האנשים ויענים את הרשעים ויטיב לטובים · ויחתום ביד כל אדם המעשים אשר עושה האדם ההוא אם מרע ואם מטוב למען דעת כל אחד מהאנשים מעשהו בהיותם לדין לפני פועל כל ולא יוכל להכחיש את חתימת ידו · ותבוא ונומר ולא כן המין הבהמי כי אין להם שכר ועונש על מעשיהם · וכל פעולתם הוא אם לארוב למצוא אוכל לנפשם ואם לנוח ולשכון במעונם · מן החדר ונומר ומגדולתו שמן חדרו מן השמים תבוא סופה לעולם · וממזרים והוא כח מכוכבים המולידים הקור תבוא קרה : מנשמת ונומר ואותו הקור הנמשך מהמזורי' אשר ממנו יתהוה הקרח לא יהיה סבתו הראשונה התחברות המזרים רק השפעת ונשימת אל עליהם · כי הם אין להם שום כח מעצמ' והוא ית' יתיך הקרח ויזלו מים ברוחב המוצק והוא האר' וכאומרו מוצקי ארץ · אף ברי ונומר וכשהזמן בר וזך ויפה בפתע האל יטריח העב ויתבלבל הזמן · והאור מה' השמש יפיץ הענן כנזכרו · כי הכל בידי שמים ופתאו' יביא העב והענן ופתאום יפיצהו : והוא

תורת חסד יראת שדי

וכפי מה שאמרו רז"ל במה שאמר הכתוב ואם לא ישמעו בשלח יעבורו זו חיה רעה שנאמר והשלחתי בכם את חית השדה וכו' הנה יכולני לומר כי באומרו ותבא חיה במו ארב וגו' יר' ביד כל אדם יחתום לדעת כל אדם מעשהו הרע שפעל ועשה אשר עליו בשלח יעבור ותבא חיה רעה במו ארב ובמעונותיה תשכון מה שאין כן הדבר למי שיפעל משפט ורב צדקה כי הנה אז בסבתו תשולא החיה הרעה ההיא עד שאפילו במעונותיה לא תשכון ומן החדר תבא לו סופה עם היות החדר ההוא סגור ומסוגר וגם אם יזדמנו מערכות השמים טובות רבות יהיה הוא קר מהן כלומר לא יתהנה מהן כלל ודבר זה יהיה לו בגזרה אלהית והוא אומרו מנשמת אל יתן קרח ורחב מים במוצק יר' והמקום אשר הוא עם רוחב מים לפעמים יהיה מוצק וצר בגזרה אלהית : וכפי מה שאמרתי מקודם בפסוק ביד כל אדם יחתום וכו' יר' וגם אם תבא חיה במו ארב כדי לאכול אנשים רבים הנה בסבת תפלת הצדיק תשכון החיה ההיא במעונותיה ולא תצא משם להזיק את הבריות וזה יהיה לה יען כי מן החדר תבא לה סופה וממזרים קרה מנשמת אל אשר יתן אז קרח ורב מים ובכן לא תוכל החיה לזוז ממקומה · אף ברי וגו' כתב הה"ר אברהם פאריצול ז"ל יר' אם בעבור הרי ר"ל לרוות הארץ יטריח השם ית' העב לעלות ולפעול פעולותיו למעלה וכו' ויהיה רי על משקל קיא מן רויה והבי"ת בי"ת השמוש · או יר' אף ברי לברר ולפזר בהורדת הגשם מהעננים יטריח ה' העב לבררו ולפזרו מקשרי חלקיו זה עם זה וכו' ויהיה ברי לפי זה הפירוש מלשון ברירה ופזור ע"כד : וכפי הפירוש שקדם לזה יר' ואף גם את זאת יעשה האדם בפעולותיו הרעים והוא כי גם אם האל ית' יר' לרוות את העולם בגשמי ברכה הנה זה האדם במעשיו הרעים יטריח העב ויפיץ ענן אורו ונשמו ויוליך אותו בימים וכו' : וכפי הפי' הראשוניל' לומר כי אף כאשר העב ההוא יבא לרוות העולם שהוא דבר הכרחי והצדיק הלזה יתפלל אליו ית' כי לאיזו מן הסבות לא ירדו שמה המים ההם הנה אז יטריח את העב ההוא ויוליך לה למקום אחר וזהו כמעט ע"ד אומר יהי נא חורב על הגזה לבדה וכו' : והוא

ר' אברהם פריצול

ביד כל · ובשיגברו המים רבים בגשם מטרות עוזו שזכר אז ביד כל אדם יחתום ר"ל ביד במו בעד כל אדם יחתום ויסגר להחבא בבתים מתגבורת המים באופן כי בהיות האדם נחתם בבית ונסגר בו אז יחשוב לדעת כל איש מעשהו אשר יעשה ומה שיצטרך וראוי אליו כי המים יעצרוהו או לדעת כל אנשי מעשהו כי בהיות האד' נסגר בבית ונחתם בו מתגבורת מטרות עוזו אז יפשפש במעשיו ויפחד פן ילקה בתגבורת המים ויהיה זה למען דעת האל כל איש מעשהו אשר עשה יחתום יסגור מן או החתים בפרו ובעלי החכמות ירמזו מזה הפסוק המהות מלאכת הכי"ר מהנכיאה כיא מלאכת ראיית פריטות והקמטים אשר בידי האנשים להכיר בהם הצלחת האדם או הסבה באורך הימי' ובבנים ובהצלחות ובבריאות או בהפך : ותבוא חיה · וכמו שיסגר האד' מתגבורת המים הנזכרים כן תבא החיה המדברי' במו ארב ובמקום הסתרה ובמעונותיה תשכון והסתר גם היא עד יעבור זעם המים : מן החדר · ולפעמים גם כן מן חדר הענן ומאמצעיתו תבא הרוח סופה החזק המתגלגל וסובב ולפעמי' וממזרים קרה ר"ל מהתפזרו' העננים והתפשט' לשון התפזרות והתפשטות ואפשר כי ממזרים שם לכוכבים מן מזרות בעתו : מנשמת אל · גם לפעמים ברצון האל וסדור רצונו יתן הקרח על הארץ בזמן שיקפיאו המי' או הטל ורסיסי לילה בעת רדתם להט להט ויתהוה להיות קרח ואחר כך ימשכו להיות מים נגרים ומוצקים ואכשר ורוחב מים במוצק ירמוז אל הים כי הוא מקבץ הכל באמרו כל הנחלים הולכים אל הים : מוצק · דבר חזק שמחזיק בכח ובחוזק במקום צר שהוא הים או במוצק לשון יציקת המים הנגרים : אף ברי · אף בעבור הרי ר"ל לרוות הארץ יטריח הש' ית' העב לעלות ולפעול פעולותיו למעלה ואחר כך יפיץ ענן אורו שהוא כמו נסגר בו ויתפזר וירדו המי' ויהיה רי על משקל קיא מן רויה והב"ית בי"ת השימוש כמו בעבור די יטריח ה' עב ואזרו אור ממש אן אורו הגשם שנקראת אור אורות בישעיה או פי' אחר אף ברי לברר ולפזר בהורדת הגשם מהעננים יטריח ה' העב לבררו ולפזרו מקשרי חלקיו זה עם זה ואחר כך מזה הענין יפיץ ענן אורו שהוא האיד הקטורי והרוחיי שהוא כמו אור ונקרא אור למעלה מזה ויהיה ברי לפי זה הפירוש מלשון ברירה ופזור : והוא

הרמ"בן

ביד כל אדם יחתום · שיהיה לו שטר כתוב וחתום : לדעת כל איש מעשהו · אשר בשדה מה יזרע ומה יעבוד את האדמה אשר בא עליה השלג או המטר או הגשם איש איש כפי עבודתו · מעשהו ענין עבודתו באדמה כמו ומעשהו בכרמל : אנשי · סמוך אל הארץ הנעבדת : ותבא חיה במו ארב · כי בירדת המטר יתחבאו החיות כאלו הן יושבות במארב או כי יקרא מעין החיות מארב כי בהם יושבות לארוב לטרוף טרף : מן החדר תבא סופה · מחדרי תימן תבא סופה וסערה בדברו כי הכל נקשר למעלה : וממזרים תבא קרה · כאשר יגזור כי מנשמת אל יתן קרח : מזרים · כמו התוציא מזרות בעתו : יתן קרח · יתן המזרי' קרח מנשמת האל לא בכח עצמו : ורחב מים במוצק · היוצק על הארץ מנשמת אל יכתן : אף ברי יטריח עב · יאמר כי גם בהיות האויר ברור יטריח האל העבים ויפיץ ענן הגשם אשר יצוה להמטי' : יפיץ · מלשון יפוצו מעינותיך הוצה : והוא

אוהב משפט

ברוממות האל ית' הכ' על דברי החבירים כלם יאמר זכור פעולת הש"י כי כל מה שתזכו' ותשגיח בהם תוסיף להגדיל פעלו אשר בני אדם ראו אותם ולא נעלמו מהם כי גלוין הם פעולותיו בתכלית הרוממו' לבני אדם כלם שוררי' מענין השורינו ולא קרוב · והרמ"בן ז"ל פי' לשון שיר והמר זכור פעל הא"ל כי תשגי' והגדיל יותר מכל אשר שוררו וישבחו האנשים כלם כי אפי' המשוררי' והמפליגי' במליצה לא יוכלו לספר כל מלאכותיו כמו ומרומם על כל ברכה ותהלה :

התרגום תרגם אדכר ארום תפיש עובדיה דינישבחו גוברין צדיקין יאמר כי תשגיא והגדיל פעלו כי כן ישבחו אותו החכמים ויאמרו כי הפליאה דעת מהם נשגבה לא יוכל לה : כל בני אדם כלם השיגו ברוממות ורצון אותה כי לא נעלמת היא אף על פי שידיעת מהותו נעלמת והאדם ישכיל בפעולותיו וישיגו רוממות מהדברים הרחוקים ממושכל ראשון לשני עד שיגיע לחכמות עמוקו' רחוקות · או יהיה מרחוק תמימים קדומים · או מהשמי' השמים בדרך השמים מספרים כבוד אל · או יאמר כי בני אדם ישיגו רוממותו כמי שרואה חבירו מרחוק רואה ואינו רואה כדרך מרחוק יי' נראה לי ואהבת עולם אהבתיך על כן משכתיך חסד : הן הנה הוא יותר גדול ממה שנדע כי אין גדולתו מודעת בכל הארץ · ומספר שנים שהוא עושה נפלאות אין להם חקר ותכלית · או הוא כמשמעו כדרך דברה תורה כלשון בני אדם לשכך את האוזן · יאמר כי נלאיתו תורה על רוממותו : כי יגרע · פרש"י ז"ל לשון רבוי ואינו זו מלשון גרעון כי הוא מגרע אותם ממקימם בהרבות' בארץ וכל עתה יתחיל לספר מנפלאות האל וספר בזה מענייני המטר כי הנה מהפלאים הנגלי' כמו שהקדמנו בפרקים : כי יגרע · פרש"י ז"ל לשון רבוי ואינו זו מלשון גרעון וי"מ בעת שיגרע נטפי מים מחמת היובש אז הוא מוריד הגשם כי אזהוא לורך הבריות : נטפי מים המפרשים ז"ל הסכימו שהוא כפשטו כלומר לפעמים ימנע המטר מן הארץ מרעת יושבי בה ולפעמים יורדים · וי"מ בעת שיגרע נטפי מים ונראה שאמר לשון זקוק בזה לפי שהקיטור הוא לפי עיפין אינם יורדים : יזק · להון מזוקק והרבוי שב אל הם זקים הנזכרים למטה כלומר השחקים הם מזקקים המטר ומוצקים אותו אל העב שלו ומהעב יורד לארץ · עולה מהארץ בסבת חום השמש המרתיח את הארץ כמו שהלש מרתיח הקדר' ומעלה ממנו אותו קיטור · ובשהוא מגיע הקיטור למקום התהוות המטר בחלק האמצעי מהאויר הנקרא שחקים במקום הזה דרך השאלה ואותו חלק מהאויר הוא לא הוא מתלהלה אותו קיטור ושב מים כאלו היו מים קפויים שזוקקים באש והיו נוזלים · ועל דעת האומרים בגמרא כי ממים העליונים העולם שוהה יבא כפשטו : לאידו · כמו לעננו מן ואיד יעלה מן הארץ : אשר ולאיזה תכלית הוא זה הזיקוק כדי שיזלו השחקים ויטפו מהם גשמים על בני אדם : ירעפו · לשון הזלה כמו הרעיפו שמים והוא הפך מן יערוף כמטר לקחי כי כן נאמר כלך יזלו כמו שנאמר שם הזל כטל ואיפשר שיש בין הזלה והרעפ' הבדל בין ריבוי ומיעוט והעד כמטר כטל כמו שנאמר שם ויהיה אם כן יותר כך שיהיה רב תוהר אל הגשמים : רב · תוהר על האדם או אל הגשמים : הן עיין פי' הא"ע ז"ל ולפי פרש"י בפסוק העליון יאמר כי גם אם יבין האדם מפרשי העב ידע באמת כי האל פרש על העב מטרו ושרשי הים כסה בו ויבא כי בם ידין עמים על העבים והרעמים שזכר · או הוא המטר וכן אור עננו כאוס לא עלי אור · וכן תרגמו המתרגם פרש עלוי מטריה · ובדברי רז"ל א"ר יוחנן כל אורה שנאמרה באליהוא בירידת גשמים הכתוב מדבר · וכתב הרמ"בן ז"ל שיתכן שנקרא הגשם אור בעבור כי בירידתו יאור היום ותסכת העבים תסיר והאפשר שהשמש סבת האידים המתהוה מהם המטר · ור' אברהם ז"ל אמר מפני שהירח הוא סבתו · וי"מ ופרשי הים כסה כי ברב המטר יעבור היום חקו ויתכסה שרשו אשר שם גבול לו : כי בעבים ובגשמים ידין עמים כי אם יחטאו לו יעצור אותם · ויתן אוכל אם לא יחטאו לו לשבעה למי שהוא מרבה לאכול · ויהיה למכביר בינוני מהפעל הכבד הנוסף · או יהיה שם כלומר לרוב · וכן אמר התרגום יהיב מיכלא לסיגעא והוא מענין מלין יכביר : על · עיין פי' החכם הרב אב"ע ז"ל והרמ"בן ז"ל · וי"מ על דרך זה ויצו עליו להמטיר על ידי מתפלל כי עם היות העבים מלאים גשם לא יריקו בארץ עד שיצוה אותם כמו ועל העבים אצוה וזה נכ' מפגיע ומתפלל ורבותינו ז"ל פי' על חנם כפים מונע המטר ויצו עליה בזכות המתפלל : כפים · עננים כמו ושכותי כפי · ונקראו כן לפי שהם ככפי' של ידי אדם שכשהם פרושות יקבלו ובהקבצם יספך אשר בתוכם או על שם עב קטנה ככף איש · וי"מ על כפי העולם יכסה המטר על ידי תפלה : יגיד · יגיד על הגשם הרעם שהוא בא לפניו : רעו · מלשון רעם מן את קול העם ברעה · מקנה אף על עולה · וגם מקנה הכ"ן והבקר יגיד על העב העולה מן הארץ קודם הראותו כי יש סימנים הרבה לבני אדם בירידת הגשמים מבקר ומלאן משכיבתם על לד הימין · וכן בספר החיות · וי"מ עולה מן הכאן יהבקר עלות עלי ולפי זה הפירוש לא תפול יפה על ואם סימן המקנה הוא אמת פירושו יפה הוא · וי"מ המקנה והצמח העולה הכל ישמחו בגשם כי יבא עליהם · ועיין הרמ"בן ז"ל · ורש"י ז"ל והחכם ר' לוי ז"ל ולפי הרלב"ג הוא יותר נכון : אף יספר כי יחריד לבו שמעו תשואות קול המון הרעם ואף על פי שהוא מעט מלער בערך לגבורת הש"י וכל שכן אלו היה שומע תרועת הגלגלים והרעשתם וזהו לשון אף ועיין הרמ"בן ז"ל · וי"מ אף לזאת שלא תרגה להכיר מנפלאותיו יחרד לבי לכן שמעו שמוע וגו' : שמעו לפי הפי' הראשון יאמר שמעו בני אדם ברוגז קול הרעם והנה היוצא מפי הרעם שהוא הברק שהרעם הוא סבת הברק ולפי הפי' השני יאמר שמעו ברוגז קול הש"י שהוא מרגיז הארץ ברעמו ויציר היוצא מפיו בהבאת המט' כי באמרו הם באים הגשמים והרעמים : תחת תחת כל השמים היה שירתו של גשם כי ברדתו ישוב כל העולם שרון · והוא מן מסרת ענכים וכדברי רז"ל אין שורין דיו : ואורו על כנפות הארץ

רלב"ג

בשום אלוה עליהם · בגזור אלוה עליהם שיהיה ענייניהם בזה האופן : והופיע · והאיר והוא מקור וזה יהיה כשיתלהב האיד הקיטורי : מפלשי עב · כמו מפרשי וכבר קדם ביאורו : כראי מוצק · כמראה הנחך והוא כמראה של זכוכית שהיא ספיריית והנה אמר על השחקים שהם חזקים ושהם גם כן ספיריים כראי מוצק : לא נערוך מפני חשך : לא

רשי

והוא · הממונה מסיבות מתהפך בתחבולותיו של מקום · לפעלם · של גשמים לפועל למוטל עליהם לעשות אם טוב ואם רע מתהפך במסיבות הרבה · כהוא ששנינו הרי שהיו ישראל צדיקים גמורים בראש השנה ופסקו להם גשמי' לסוף סרום לפחות מהם אי אפשר שכבר נגזרה גזירה אלא הקב"ה מורידה שלא בזמנם ועל ארץ שאינה צריכ' להם ועתים כו' · כיצד וכו' : לכל אשר יצוס · לאותן גשמים לעשות לארץ ד"א והו' מסיבו מתהפך בתחבולותיו כן נכתב וגומר · מקיף עננים ורוחות סביבות ההרים שיהו שותים מכל רוחותיהם · בגנזה והיה עקב : אם לשבט לפורענות טו בני אדם מורידם בהרי' ובגבעות שאין מקום זריעה · אם לארצו להורידם כאשר נגזר בתחילת דין · לא לשבט ולא לכניס מן הסורה · אלא בבינוני' הם כמסף שנעשו הדור עכשיו יותר צדיקי' משהיו בראש השנה · והואיל ג"מו' שנגזרו בבינוני' מהפך בתחבולו' מסיבותיהם לירד בחסד וכו' ועל הארץ הצריכה להם שיהו תוריד הטיפה מהם לתיבוד · ימצאהו למטר לאחת מן התחות הללו : בשום אלוה הק ענינם עליהם · היאך חלוים במאמר : מפלשי עב · גילוי עב · לשון מבוי מפולש כלומר לארכן אל רחבן של עבים · התדע עליהם מפלאות תמי' דעי' כמה בגדיך חמים בהשקיטו הארץ מרוח דרומית שאינה הורג' את העולם בקרה שרוח מזרחית מתממתה · שנאמר רוח קדים חרישית · שמשתק' כל הרוחות מפניה · חזקים · הרקיעים כראי מוצק · כראי שהגשי' רואות בו : הודיעני

תרגום

וְהוּא תוּקְפְתָא מְהַפֵּךְ בְּחָכְמְתֵיהּ לְאַצְלָחָא פַּלְחֵי בְּאַרְעָא בְּעוֹבָדֵיהוֹן וְנַחְתִּין בְּכָל אֲתַר דִּי פַּקֵּיד יַתְהוֹן עַל אַפֵּי אַרְעָא: ת"א וְהוּא בְּרַחֲמוֹהִי מַיָּא טְמִיעֲתָא מְהַפֵּךְ בְּאַפּוֹ תִּיקוֹהִי לְעוֹבָדֵיהוֹן דִּבְנֵי נָשָׁא מְגַלֵּי יָתְהָה וּמְשַׁדַּר יַתְהוֹן לְכָל דְּפַקְּדִינוּן עַל אַפֵּי תֵּבֵל אַרְעָא: אִין מִטְרָא דְּפוּרְעֲנוּתָא בְּיַמְמַיָּא וּבְמַדְבְּרַיָּא אִין מִטְרָא רְזַיָּא לְאִילָנֵי טוּרַיָּא וּגְלַמְתָּא אִין מִטְרָא נִיחָא דְחִסְדָּא לְחַקְלֵי דְפֵירֵי וְכַרְמֵי יְסַפְּקִתֵּיהּ: אַצִּית דָּא אִיּוֹב קוּם וְאִתְבַּיַּין פְּרִישׁוּתָא דֶאֱלָהָא: הֲיִדַעְתָּא כַּד יְשַׁוֵּי אֱלָהָא גְזֵירְתָא עִילָוֵיהוֹן וְאוֹפַע עֲנָנֵי מִטְרֵיהּ: הֲיִדַעְתָּא עַל מְבַשְׁקְרָנֵי עֲבָא פְּרִישׁוּתָא דִּשְׁלִים מַנְדְּעָא: דִּי לְבוּשַׁיִךְ מִשְׁתַּחֲנִין כַּד מְשַׁדִּיךְ אַרְעָא מִן דָּרוֹמָא: תַּרְקַע עִמֵּיהּ לִשְׁחָקַיָּא תַּקִּיפִין דְּחֶזְוַתְהוֹן בְּאַסְפַּקְלַרְיָא סְנִינָא:

מקרא

וְהוּא מְסִבּוֹת ׀ מִתְהַפֵּךְ בְּתַחְבּוּלֹתָו לְפָעֳלָם כֹּל אֲשֶׁר יְצַוֵּם ׀ עַל־פְּנֵי תֵבֵל אָֽרְצָה: אִם־לְשֵׁבֶט אִם־לְאַרְצוֹ אִם־לְחֶסֶד יַמְצִאֵֽהוּ: הַאֲזִינָה זֹּאת אִיּוֹב עֲמֹד וְהִתְבּוֹנֵן ׀ נִפְלְאוֹת אֵֽל:

טו הֲתֵדַע בְּשׂוּם־אֱלוֹהַּ עֲלֵיהֶם וְהוֹפִיעַ אוֹר עֲנָנֽוֹ: הֲתֵדַע עַל־מִפְלְשֵׂי־עָב מִפְלְאוֹת תְּמִים דֵּעִֽים: אֲשֶׁר־בְּגָדֶיךָ חַמִּים בְּהַשְׁקִט אֶרֶץ מִדָּרֽוֹם: תַּרְקִיעַ עִמּוֹ לִשְׁחָקִים חֲזָקִים כִּרְאִי מוּצָֽק:

הודיענו אודע

מסורה

ל"ג ר"פ ג' תיו · ק' · ג' ר"פ אם אם אם · ל' וחס' · ג' ל' וחד בכס · ג' ל' · ל' · ל' וחס' · ג' ל' וחד ברא'

מתהפך ב' וסי' במחנה מרין' והוא מסבות מתהפך בתחבולתיו' אם לשבט חד מן ג' ר"פ אם אם אם וסימ' אם לשבט אם לארצו · אם גנבים באו : והופיע ל' והוא חד מן ט' זוגין מן ג' ג' ברישי' קרמא ותניינא ה' ותליתא וה' וסימ' נמסר במסרה רבתא במערכת אות הה"א כס"ד : חזקים ג' וסימ' וילכו בני דן לדרכם · הנה נתתי את פניך · תרקיע עמו לשחקים :

אבן עזרא

והוא · המקום יסובב מסיבה והנכון בעיני שהוא על הגלגל שמתהפך בתחבולות המקום לפעלי בני אדם · אם לשבט · להשחית הזרע : אם לארצו · או לשבט כמו אבנים גדולות ושם בים והנה הזכיר ג' ענינים האחד לאוס והשני לארצו בעבו' צורך הארץ ושוכני' השלישי' כענין לפעלם והשלישי לחסדו והנה ישוב אם לשבט אם לארצו פי' לפעלם : התדע בשו' אלוה עליהם · כאשר שם המקו' הטבע' על בני אדם · והופיע · והראה האור בתוך העננים · או תדע מפלשי עב כמו פלס מעגל רגלך כאלו הם שקולים בפלס : אשר בגדיך חמים · הענין ימי הקיץ כי רובי הרוחו' הם שמתיים בעבור היות השמש בפאה שמאל' ורובי המפרשי' אמרו כי בהשקיט בהגיע שהוא הפך שקט ויאמרו כי כמהו הרץ ירחה ושקטה וזה רחוק להיות מלה אחת מתפרשת לפירוש והפכו ולא יהיה לה שינוי בבנין כמו שורש ושרש ויותר נכון היה שיאמרו התוכל להתחמם אם לא היתה רוח דרומית : תרקיע עמו · בחסרון ה"א התימה והשחקי' הם על העבי' ונקראו כן בעבור היותם אויר דק והוא מן ושחקת ממנה הדק וכן נקראו רק ורקיע והם תחת הגלגלים והענין האתה תעזור אותו להרקיע השחקים ולשום אותם חזקים ולהיותם כראי מוצק על כן יראה האור מהם : הודיענו

מ"ע ספורנו

והוא מסבו' מתהפך · אבל זה לא יהיה תמיד באופן אחר כמנהג הפעולו' הטבעיות ולא בחזרת חלילה כמנהג ההקפים השמימיים החוזרים חלילה לפחות לקץ שנים אבל מתהפך מכח סבות במציאות בתחבולותיו של האל ית' המסדר' לפעלם כל אשר יצוס על פני תבל ארצה · כדי שיפעלו מה שיצוה להם לעשות על פני תבל המיושב : אם לשבט · וזה לפעמי' יעש' לשבט ולפורענו' אם לארצו · ולפעמים להיטיב לארץ אשר בה צדיקי' ומתפללי' אליו : ואם לחסד ולאומו' מ"ה ולבהמות שלא ידעוהו יעשה לפעמי' ע"כ ההם': התדע בשו' א' עליהם והופיע אור עננו' · שם על כל זה אור עננו שהוא הרקיע השמימי אם הופיעו בהו' המאורו' כאמרו יהי מאורו' ברקיע השמים · וזה כי רצה שיתמזג אור המאורות וחומם באמצעות הרקיע השמימיי וכל זה לצורך השפלי' : התבין על מפלשי עב · התבין משכלי האיד הקטורי הקל והאיד המימיי העב מה שבתם שהם מפלאות תמים דעים · שהוא האל ית' באופן שיקרה : אשר בגדיך חמים · יותר מן הראוי לאותו הזמן : בהשקיט ארץ מדרום · בהיות הארץ שוקטת מכל רוח דרומי : תרקיע עמו · האמנם תתן מציאות בשכלך לרקיע שהוא גלגל יוצא מרכז שעם הא' ית' : לשחקים · בשביל גרם הככבים שהוא הנושא אותם : חזקים כראי · שהם חזקים יקשים ועם זה הם זכים ובהירים כמו המראה של נחשת או של זכוכית : מוצק · שכל אחד מהכוכבים מוצק וקבוע בגלגלו ומתנועע בתנועת הגלגל וכל זה נגד הטבע בכונת פועל מכוין בלי ספק · אם כן מה נאמ' לו' במה נלכד' : לא

תורת הכסף · יראת שדי

והוא ונו' יר' והוא מציאות הגלגל הנקרא בשם מסבות אלד סבובם מתהפך מרעה לטובה בתחבולותיו של האדם וז"א לפעלם ויר' לפעלם של אנשי העולם ככל אשר יצוס האדם השלם על פני תבל ארצה · אם לשבט אל הרשעים אשר הוא רוצה שיתיסרו אם לארצו של השלם ההוא שהוא כמעט ערב בעדם אם לאיזה חסד אשר ימציאהו או עם אותו הענין ויביאהו אל אנשי העולם · והה"ר משה קמחי ז"ל כתב כל אשר יצוס כנוי מ"ס יצוס שב אל מי המטר ע"כד : וכפי הפי' הב' יר' באומר מתהפך בתחבולותיו כלו' מתהפך מטובה לרעה כאשר יצוס האל ית' על פני תבל ארצה ר"ל אם שימטירו בזעף או שלא ימטירו כלל אם לשבט והוא רמז אל היסירין אם לארצו של העושה רע כדי שיזיקנו ולא לימים או למדברות או יר' אם לארצו ולא לשדהו ולכרמו וא"כ האזינה זאת איוב עמוד והתבונן כפלאות אל האם הוא אמת כי תדע בשום אלוה עליהם שינו לטובה והופיע אור ענכו לסבת זכיותיהם ואתה מאמין בזה וכן האם הוא אמת כי תדע על מפלשי עב כלו' על מפרשים עב ממפלאות תמים דעים והוא האל ית' · ורז"ל אמרו מפלאות תמים דעים א"ר יהודה בר סימן כל שהוא תמים אצל הקב"ה ע"כ · והוא כנון אל האמו' וכפי הפי' הב' יר' נשום אלוה עליהם שינו לרעה וכו' ויפרש עליהם העב כדי להשקיעם במים וכו' · אשר בגדיך חמים בהשקיט ארץ מדרום רז"ל אמרו בשעה שרוח דרומית מנשבת משתקת כל הרוחות מפניה ע"כ · וכפי כל האמור יר' לומר כי בהשקיט ארץ מדרום שלא יהיו אז הרוחות מאותו הצד כלל כי אם מפאת נפון הנה לפעמים יהיה אז הדבר תכף ומיד שיהיו בגדיך חמים מצד החמימות הגדול אשר יהיה פתע פתאום מרוב הרוחות אשר יהיו שמה מן הדרום והענין הוא כדי להמטיר על הארץ בסבת תפלת הצדיק וכמו כן תרקיע עמו לשחקים כלו' תמטיר המטר מן השחקים או באותו העת אשר הם חזקים כראי מוצק כלו' שלא היה אז עת מטר ועכ"ז יהיה כן בשביל הצדיק לטובתו ולפעמים בשביל הרשע לרעתו : הודיענו

אבן יחייא

והוא ונומר שהענין מתהפך בתנועה סבוביית כי בפתע יעתק ממקום למקום · וזה בתחבולות הבורא ית' כדי לתת השכר מהמטר לאנשי' לפעל' הטוב והעונש ממניעתו לעונש פעל' הרע כי הענני' יעשו כל אשר יצוס בורא' על פני הארץ מקור הכליה והפסד · אם לשבט וני' מר כיינו המטר או מניעתו אם לשבט ומשפחה מיוחדת · ואם לארץ ואקלי' אחד בכללו · ואם שימציאהו לחסד לאיש פרטי · האזינה ונומר האזין זאת איוב מהענין הגדול מורידת הגשמי' עמוד והתבונן שאר נפלאות אל ותדע מתוכם השגחת ה' בתחתונים · התדע ונומר האם תדע בשום אלוה השגחתו על האנשי' יושבי העול' השפל · ואם תדע כשיופיע וישפיע אורו והשגחתו על עננו שהוא עולם הגלגלי' · התדע ונומר ואם תדע כשישגיח על מפרשי עב והוא עולם המלאכי' אשר יש מסך מבדיל בינו לעב עולם הגלגלי' אשר בעול' המלאכי' ההוא יראה מפלאות תמים דעים כי הם פשוטי' ודומי' לפשיטות בורא' אבל אינו פשיטות מוחלט להיות' עלולי' ממנו ית' וכנוני' נאורו אור שכליי · אשר ונומר ואחד מן הדברי' אשר יראה לנו בלתי היות בפעולת השמש בתחתוני' פעולה עצמיית ודצוניית רק פעולה הכרחיית וכפי רצון קונו הוא התילדות הקיץ והחורף מפני הליכתו אל צפון וסיבובו אל דרום · כי הקיץ אשר אז הבגדים יתחממו יתילד בהשקיט ה' הארץ אשר היא נבדיית לדרום והוא הצד הצפוני המיושב אשר השקט ומנוחה יבוא לו בסיבות השמש עליו אשר יהיה שבה אל נאותה כל הנאתי' וטוב כל כבראי מטה · תרקיע ונומר ובעולם הגלגלי' אם יהיה כח לך להרקיע עמו השחקי' · ובעול' המלאכי' אם יהיה לך כח להשיג' מעלת' וכחם אשר הם כראי מוצק · וראי מוצק ר"ל כתרגומו דחזותהון באספקלריא סנינא : הודיענו

ר' אברהם פריצול

והוא מסבות · והוא הש' ית' מתהפך הגלגלים הסובבים בתחבולות קשוריהם יחד זה על זה להזיל פעלם על ברואי מטה להיות נדונים מהגראים השמימיים לפעולתם שיעשו וכל אשר יצוה ויסדר ה' להם לגלגלים והמסבות שזכר כן יעשו על פני תבל והיסוד ארצה ולא יחטא : מסיבות שם לגלגלי' הסובבי' או והוא מסבות מתהפך והוא המסיבות והמקומות שהאדם מיסב בו כאשר יחפוץ על יד הגלגלי' ותחבולותיהם : אם לשבט · ומה שיפול מפעולות הגרמי' השמימיי' ומגלגול הגלגלי' מאת ה' לפעמי' יהיה אם לשבט להכות הראויים בברד והבני אלגבים להרוס אותם או להמיתם ולפעמים אם לארצו של הקב"ה להרוות אותה בגשמים ולהצמיחה ולפעמים לפעול בהם פעולות על צד החסד להוסיף טובה על הברואים ואף שלא יהיו ראויים לרבוי הטובה שימשך ממנו הכל ימציאהו השם יתברך להגיעו על ידי האמצעיים העליונים גלגליו ומשרתיו עושי רצונו : לשבט · למכת שבט של הקדוש ברוך הוא : אם לארצו · דבר הצריך לארצו : אם לחסד · ולפעמים להרבות לעשות חסד יותר מן הראוי : האזינה זאת · האזינה הדבר הזה איוב באוזן שומעת תוכחות מוסר ועמוד על התבוננית לדעת נפלאות אל אשר סדר ועושה בנמצאות כלם : התדע בשום · התדע איוב הזמן והאופן כאשר ישים ה' עליהם על העבים לנוותם על מה שימשך מהם והיאך הופיע אור ענכו להפיץ הברקי' והקולות והברד ויתר הדברי' הנמשכים מהם הופיע מקיר מן הפעיל או עבר לדעת אחרים : התדע על · התדע סבות מפלשי עבים והבדל מראיהם ותבונותיהם בכמותם ואיכותם ואיך יתפעלו בפעולות הנבדלות אשר יתפעלו ויפעלו אשר כל אלה מפלאות האל שהוא תמים דעים שיודע סבות הנמצאות כלנה אשר הוא שבתם וממציאם בסדור רצונו הקדוש מפלשי · לשון הבדל והתחלפות או מפלשי · כמו מפרישי ברי"ש ויורצה לומר העבים שהם פרושים וסטוחים בהרכבה זה עם זה כמו שבארנו מן פורשי כנפים : אשר בגדיך · ואם ידעת הסבה מדוע בגדיך חמים בזמנים מה ידועים יותר מזמן אחר והוא בהשקיט ה' ארץ הדרום שיתרחק משם השמש לסבוב ולנטות אל הצד הצפוני המיושב אז יתחממו בגדים וישקוט הדרום מחום השמש הולך אל לצפון בימי הקיץ לכוונסבב אל דרום בימים שבחורף ליסובבנו זה : תרקיע עמו · התחשוב בחכמתך הרמה שתוכל ותדע להרקיע עמו לשחקים ולהמתיחם ולהמשיכם כאהל לשבת ולהיות שותף עמו בעשיית השמים אשר עשאם הוא חזקים ותקיפים שלא יפסדו והם זכיכיים וספיריים כראי מוצק כמראות הצובאות של מתכת מוצק ובתך או תרקיע עמו לשחקים האם תוכל איוב לעלות לרקיע לשבת שמה עמו ותתחבר שמה ועם היותם חזקים כראי מוצק וחזק : כראי מוצק · כמראה של מתכת חזק ומוצק מלשון התכה ומתכה מלשון חיזק : הודיעני

הרמ"בן

והוא הענין למסבות רבות מתהפך בתחבולות גדולות שיפעלו בני אדם ברדתו : כל אשר יצוס האל : על פני תבל · להורידם לארץ · כי במקום שיצים שסירדו לאותם פעולת אשר יגזור · אם לשבט ומשפחה אם לארץ אחת שיקפוץ בו · והיא תקרא ארצו : אם לחסד · שימציאנו לאיש אחד להמטיר על שדהו והתרגו' אמר לשבט אין מיטרא דפורענותא בזר אותו מן שבט מוסר · והנכון מה שפירשתי : האזינה זאת איוב · כי בזאת יודע האל ומשגיח על הפרטים: עמוד והתבונן · בנפלאות האל כי לא ידעתם וכן היה לך לחשוב בסוד ומשפט האדם כי לא הודענו : התדע בשום אלוה עליהם · התדע על מפלשי עב יאמר התדע בשום אלוה על העננים והופיע והראה הגשם אשר שם בהם כלומר התדע מה הסבה והיך יושם המטר עליהם ויופיע אותו מתחתם : התדע על מפלשי עב · פירש החכם ר' אב"ע ז"ל כי הוא מלשון פלס מעגל רגלך · יאמר כי מעשי העב כולם שקולים בפלס ומאזני משפט ולא תדע בהם מפלאות שלם הדעות היודע כללים ופרטי' ומחשבות והרהורין אשר בהן ידין עמים במשפט לדק : אשר בגדיך חמים · בהשקיט ותנוח הארץ מדרום ורוח לפון מנשבת והם ימי החרף ויותר נכון שידבר עתה על החום ואחר ידבר על הקרח בפסוקים של מעלה ויאמר מה הסבה אשר בגדיו חמים ואינו יכול ללבוש בגדים הרבה כשתהיה רוח דרום מנשבת והארץ שוקטת בוכי רוח לפונית גדולה וחזק ממנה ונראה כי בכולם לא יתמה על הסבה כי ידענה כל חכם בתבונה אולי ידענה איוב אבל יאמר אם ידעת שלימות דעותיו בגשמים ובקור ובחום שהם נפלאים ותמימים בפרט ובכלל והענין התדע בשום אלוה עליהם עם הפסוק הבא אחריו ענין אחד יאמר התדע בשום אלוה מטר על הענן והופיע אותו בפלס ומאזני העב ובנפלאות שלימות הדעות ויכפול התדע פעמים להזהיר ותמידות כענין נשאו נהרות ה' נשאו נהרות קולם : הרקיע עמו לשחקים · יחסר התמה וכמוהו תמסך לויתן בחכה או הוא כמו שהלה ללעג והענין לאמר האתה תעזר אותו בהרקיעו ופרשו השחקים לשום אותם חזקים ולהיותם כראי מוצק ועל כן ירחה האור מהם : הודיענו

אוהב משפט

הארץ · הוא כפל כי אורו לשון גשם כמו שפי' וי"מ ישרה ולשון השירנו והוא שב אל הברק · והחכם ר' לוי ז"ל פי' לשון דרך ישרה ושב אל הרעם שהוא מישר דרכו להשמיע בכל העולם ואורו שב אל הברק והראשונית נכון : אחריו לפי פי' האחד שהזכרתי בפסוק אף לזאת יחרד לבו ישאב כנוי אחריו אל הברק · יאמר כי אחר הברק מיד ישאג קול הרעם כי אין הבד' בלא רעם כי סבת' היא אחת אלא שלפי שהראו' הוא משיג למרחו' יותר מחוש השמע הוא נראה הברק קודם שמיע' הרעם · וזהו שאמר ולא יעקבם כי לא יתאחר הרעם אחר הברק אלא שהראו' ישיג קוד' השמע' ולפי פי' הרמ"בן ז"ל יאמ' כי אחרי דיבור הש"י והגה היוצא מפיו לגזור על הגשם שישאג וירעם בקול גדול : יעקבם · לשון איחור כ' עקב הוא לשון אחרית וסוף · או הוא מלשון רז"ל בחילוף קו"ף בכ"ף כמו קובע וכובע · וי"מ ולא יעקבם ולא יזיקם מן ויעקבני כלומר נזק הבא בערמה כי הרעם עם היותו גדול אינו מזיקם · ואינו נכון : וירעם · חרף שגזר על הגשמים יבאו הרעמים דרך פלא כי לא ישתנה הזמן בהדרגה מעט אחר מעט ואלו הגדולות לא נדע שבתם כי אינם על הדרך הטבעי · ובמדרש מפרשו על מתן תורה שהיה הקול חזק וכל א' שיבלות כפי כאורו דרך לרש הוא : כי · ואלו הם מגדלותיו כי תסף הרעם יבא הגשם ולא נדע לו סבה פועלת רק מאמרי הש"י כאלו מלוה חלק מהמים להקפיאם ולהיותם שלג ויאמר לו הוה בארץ : הוה ארץ · חסר בי"את הנמלה

איוב לז

רש"י הודיענו · מה נאמר לו להבה בריבנו עמו · לא נוכל לערוך אליו מפני חשך אשר סתרו וסביבותיו · היסופר לו כי אדבר וכי כמדת הבריות הוא שצריך שיספרו אליו דברים · אם אמר איש אומר מפיו כי יבולע ויגלה אליו מיד · כמו פן יבולע למלך יגלה · ורבותינו פירשו · היסופר כל שבחו לו · כי הדבר כי נדבר בו לספרם כולם · כי יבולע ממקומו ועתה לא ראו אור · לא ראו בסוף דבריו של אליהוא · חזר לקנתר אותן שלשת ריעי איוב על לא מצאו מענה אלה שהיה להם להשיבך כל דברים אילו שאמרתי לך · לא ראו אור · כטעו המה כנפלים אשר לא ראו חכמה · בהיר הוא בשחקים · דומה לבהירים ...

יט הוֹדִיעֵנוּ מַה־נֹּאמַר לוֹ לֹא־נַעֲרֹךְ מִפְּנֵי־חֹשֶׁךְ׃
כ הַיְסֻפַּר־לוֹ כִּי אֲדַבֵּר אִם־אָמַר אִישׁ כִּי יְבֻלָּע׃
כא וְעַתָּה׀ לֹא־רָאוּ אוֹר בָּהִיר הוּא בַּשְּׁחָקִים וְרוּחַ עָבְרָה וַתְּטַהֲרֵם׃
כב מִצָּפוֹן זָהָב יֶאֱתֶה עַל־אֱלוֹהַּ נוֹרָא הוֹד׃
שדי

תרגום אוֹדַע יָתָנָא מָה נֵימַר לֵיהּ לָא נְסַדֵּר לְמֶחֱמֵי קֳדָם חֲשׁוֹכָא׃ אֵיפְשַׁר דְּיִשְׁתְּעֵי לֵיהּ אֲרוּם אֲמַלֵּל אִין יְמַלֵּל בַּר נַשׁ אֲרוּם יִקְטְרֵג׃ וּכְדוּן לָא חֲמוֹן מִטְרָא בּוֹטֵט הוּא בִּשְׁחָקֵי וְרוּחָא עָבְרַת וְדַכְיַית יָתְהוֹן׃ ת"א וְהַשְׁתָּא לָא אִסְתַּכָּלוּ בְּאוֹרַיְיתָא אִתְעֲבִידוּ שְׁמַיָּא בְּהִירֵי מִן לַאֲחָתָא טַלָּא וּמִטְרָא וְרוּחַ עָבְרַת וְדַכְאִינוּן׃ מִצִּיפוּנָא דַּהֲבָא יֵיתֵי קֳדָם אֱלָהָא דְּחִיל שִׁבְהוֹרָא׃ ת"א מִן צִפּוּנָא אִסְתַּנְיָא יֵיתֵי וְיִנְהַר עָלְמָא קֳדָם אֱלָהָא דְּחִיל יוֹדוּן עֲלֵי עָלְמָא׃
שדי

רלב"ג

לא נוכל לסדר דברינו ולערוך אותם לפני השם ית' מפני החשך אשר אנחנו בו מפני הטבע החמרי וקילוריכו מהשיג פועל הש"י על השכיות : יבולע · יבלע ונפסד : בהיר : זך ומבהיק · שדי

מסרה

היסופר ב' וחסר וסימ' בקבר חסדך · היסופר לו כי אדבר : יבולע ב' א' פתח וא' קמץ וסימ' פן יבולע למלך ולכל העם : אם אמר איש כי יבולע : יאתה ב' וסי' ואידכם כסופה יאתה · מצפון זהב יאתה :

אבן עזרא

הודיענו מה נאמר לו · מה דעת יש לנו שנאמר לו למה כן וכן לא נוכל לערוך אליו מפני חשך כי אנחנו בחשך : היסופר לו · ענינו אין צריך שיספר לו אדם · אם אמר איש בלבו כי יספר ממנו לא יועילנו ורב האיי גאון ז"ל אמר כי יבולע על השמש : ועתה לא ראו אור · והטעם כי אין כח בידם אפילו לראות האור כשהעבים בשחקים ובהיר שב לשמש והוא מן בהרות עד שיבוא רוח ותסקר העבים : מצפון זהב יאתה · פי' זהב זוהר השמים הדומה לעין זהב כי מפאת צפון יוכל להתזכך · ויש אומרים שפירוש זהב הרוח שהיא זכה כזהב והראשון נכון : ועל אלוה נורא הוד · שירא הודו של מקום כאות השמש וישבחוהו בני אדם וישמחו : שדי

אבן יחייא

הודיענו ונגמר הודיענו מה נוכל לומר אליו בויכוחנו עמו והכיות שלא נערוך יחד ולא נערוך אליו מפני חשך ענן וערפל שמפסיק ביניכו לבינו · היסופר ונגמר ואם תאמר שדאוי לוכח עמו ע"ב ... אותו אשר ספיק לו זמנו ... שדי

תורת חסד · יראת שדי

הודיענו מה נאמר לו לעת רצונו להתפלל אליו על זה ולא שיהיה כי נערוך תפלותינו מפני חשך הכלו׳ שיחשיך ... ולפנה זו יהיה הדבר שאמרתי עד הנה כי המטר אשר ימטר האל ית' בארץ בפתע פתאום על ...

ר' אברהם פריצול

הודיענו מה · הודיענו נא איוב מה נאמר לו יחדו בחמתת הדרושים האלה אם היינו נכנים לפניו יחדו ואם נעלה אליו על שתקים כי בודאי לא נוכל לערוך לפניו דברים מפני סכך החשך ...

הרמב"ן

הודיענו מה נאמר לו · אם ידעת לעורר ולעצות כמוהו או לדעת למה היה כן בכל אלה ולא נוכל לערוך לפניו להמות לו · מפני חשך · כי אנחנו בחשך ויותר נכון לא נערוך לפניו דברים ...

אוהב משפט

בהכמלה בית יי' והלך מהמי' ...

לא נערוך · ומה שאין המתשבלים לבבין מה גדלו אופני פעולת האל בערך אל אופני פעולות הטבע ...

איוב לז

שַׁדַּי לֹא־מְצָאנֻהוּ שַׂגִּיא־כֹחַ וּמִשְׁפָּט וְרֹב־צְדָקָה לֹא יְעַנֶּה: לָכֵן יְרֵאוּהוּ אֲנָשִׁים לֹא־יִרְאֶה כָּל־חַכְמֵי־לֵב:

ת"א שַׁדַּי לָא אַשְׁכְּחוּנָךְ דְּאַנְתְּ מְדַבַּר עִם עוֹלְלֵי עָלְמָא בְּסוּגֵי חֵילָא וְדִינָא וְסוּגֵי צִדְקְתָא לָא יַסְגִּיף: ת"א שַׁדַּי לָא סַפִּיקְנָא לְמִשְׁתָּעֵי סוּגְעֵי חֵילָא וְדִינָא וְכוּ': בְּגִין כֵּן דְּחִילוּ מִינֵיהּ גּוּבְרַיָּא לָא יִדְחַל כָּל חַכִּימֵי לִבָּא: ת"א מְטוּל דִּדְחִילוּ מִינֵיהּ גּוּבְרַיָּא לָא יְחֲמֵי מִבְּנוֹהִי הֵיךְ כָּל חַכִּימֵי לִבָּא: ויען ואתיב

רלב"ג

שדי לא מצאנוהו וגומר׳ הרצון בו שדי אשר לא מצאנוהו ולא נוכל להשיג אותו הוא שגיא כח ושגיא משפט ושגיא לעשות רב צדקה ולא יעשה רע ויענה האנשים כאמרו כי לא ענה מלבו: יראהו׳ ישגיח או יהיה הרצון בו יכבד וישא פנים ויחניף: ביאור דברי המענה אחר אשר ענה אליהוא שלשה מענים במספר מה שהשיבו אליפז ובלדד וצופ׳ אל איוב או כמספר המענים שאמר איוב שלא עניהו חביריו על אחד מהם ורא׳ שאין איוב עונה אליו הוסיף אליהוא להשיב על דברי איוב וטענותיו ואמר המתן לי מעט ואגידך קאמת כי עוד לי דברי׳ וטענות בעבור הש"י לבאר שהוא משגיח באישי האדם הדבקים בו: אשא דעי מעניינים רחוקי׳ ואתן צדק לפועלי׳ ואמנם אמר זה כי ההקדמות אשר יבאר מהם זה הדרוש הם רחוקות כמו שיתבאר אמנם שדברי אינם כוזבים זה ממה שיתבאר ממה שאתה מודה בו וזה שאתה מוד׳ בשם שהוא שלם הדיעו׳ ר"ל שהוא יודע נימוס הנמצאות וסדורם בשלמות לפי שהוא פועל אותם ובהיו׳ העניין כן הנה יתבאר שאין הש"י מואס האד׳ עד שלא יהיה משגיח בו מצד היותו מואס אותו, כמו שאמרת מה אנוש כי תגדלנו וכי תשית אליו לבך וזה שהש"י הוא רב הדעות והאד׳ הוא רב כח השכל הדיעות כי הוא כחיי על השגת זה הנימוס אשר לנמצאות ולזה הוא מבואר מזה הכל שיש לו יחס מה אל הש"י מזה הצד ובפרט כאשר ישתמ׳ בכחו זה ויוציאהו לפועל ובהיות העניין כן אין ראוי שימאסהו הש"י ואולם היתה זאת ההקדמה רחוקה כי הידיע׳ תאמר בש"י ובנו בשיתוף השם ר"ל בקודם ובאיחור ולזה הוא מבואר שהש"י לא ישתדל להחיות הרשע לא החיים הנפשיים ולא החיים הגופיים אמנם שלא יחייהו הנפשיים הוא מבואר וזה שאי אפשר שתגיע הצלחת הנפש לרשעים ולא יחייהו ג"כ החיים הגופיים כי אין בו דבר יהיה ראוי בעבורו שתהיה בו ההשגחה האלהית ויתן משפט העניים העשוקים בזה האופן כי להיות הרשעים משולחים למקרים יתכן שיבא אידם וינצלו מהם׳ או יהיה הרצון בעניים לדיקים וענוים כי כמוהו ימצאו רבים בספר תלים וירצה בזה שהש"י יתן משפט הצדיקים הראוי להם בהשגיחו בהם בכל ענייניהם׳ לא יגרע הש"י מצדיק עינו אבל ישגיח בהם ויצילם מהרעות המכוונות לבוא עליהם ויושיבם עם המושלים העליונים לכסא הקיום והנצחיות ר"ל שיתן להם מקום בין המלאכי׳ ושם יתקיימו לנצח ותגבה מדרגתם מאד׳ ואם יקרה במוביש שיהיו אסורים בזיקים ובכבלי ברזל אז יהיו נלכדים בחבלי העוני והדלות הנה הוא מהש"י להגיד להם פעלם שאינו ישר ושכבר יתגברו פשעיהם אם יחזיקו בזה הפועל ויסתבכו בו׳ הנה בזה האופן גלה אזנם למוסר כי בזה יוסרו מדרכם הרעה אשר החלו לדרוך בו ואמ׳ הש"י כי מפני זה ישובון מאון׳ אם ישמעו אל מלות השם ויעבדו אותו יכלו ימיהם בטוב ושניהם בנעימים ר"ל שלא יגיעם שום רע כי להדבקם בש"י תהיה השגחתו בהם וישמרם מכל רע ואם לא ישמעו ויחזיקו בדרכם הרע אשר החלו לדרוך בו יגיעם מהרע שיעברו בחרב בבא יום אידם וימותו בלא דעת ולא יהיה להם השארות נפשיי וזה הוא העונש האמתי להם׳ והרשעים אשר לא די להם שלא ישמעו לסור מדרכם הרע אבל ישיתו אף לש"י ויאמרו כי באפו וכעסו הגיעם מה שהגיע להם לא מצד מעשיהם ולזה לא יזעקו ולא יתפללו אליו כי אסרם: הנה

רש"י

שדי לא מצאנוהו שגיא כח׳ לעורר משפטיו על הבריות בגודל כמו כי אם ברחמים׳ וכפרת הבריות שם בדבר מועט לפי היכולת׳ קומץ מנחה׳ מחלית השקל הורים ובני יונה׳ בקר וצאן׳ ולא טרח לבקש ראם ויחמור: משפט׳ ייסורין׳ לא יענה הבריות יותר מדאי׳ וכן לא ענש להצדיק יותר מדאי במה שאי אפשר׳ כי אם איש כמתנת ידו: לכן יראוהו אנשים׳ מלהתווכח אליו׳ כי לא ירא׳ כל חכמי לב המתחכמי׳ אליו׳ כי אין חכמתם בעיניו כלום׳ ורבותינו פירשוהו על איוב שאמר לו אליהוא לפי שהיתה מטיל אימה יתירה על דורך אנס לפיכך לא זכית להתקיים לך בנים חכמי לב: מענה

אבן עזרא

שדי לא מצאנוהו׳ נדע במעשיו שהוא שגיא כח ושגיא משפט: ורב צדקה לא יענה׳ מלבו כי אם מחסרון המקבל כאשר הזכרתי מעט בתחלת פי׳ קהלת: לכן יראוהו אנשים׳ והוא לא יראה אפילו חכמי לב כענין הן גוים כמר מדלי׳ ורובי המפרשים יפרשו יראה שישוב על כל חכמי לב והעניין יראוהו ואם לא יראוהו: ויען

מ"ע ספורנו

שדי לא מצאנוהו שלא נבין מין מציאותו׳ שגיא כח׳ ועם כל זה הוא שגיא וגדול במשפט ורב צדקה׳ מטה כלפי חסד׳ לא יענה׳ אין ספק כי לא ענה מלבו כי חפץ חסד הוא: לכן יראוהו אנשים׳ ומרוב חסדו על יצוריו שלא ענה מלבו קרה זה שיראוהו אנשים מעטים שהתבוננו אל רב גדלו׳ ועם זה לא יראה כל חכמי לב׳ לא יבאר האל כל חכמי לב כי גם שהתבוננו ברב גדלו והשיגם את כל אלה שאמרנו׳ קצתם לא השתדלו להדמות אליו במעשיות׳ ולכן לא יבחר בהם כי אמנם המכוון מאתו ית׳ הוא שידמה האדם ליוצרו לא בהשכיל בלבד אבל שידמה אליו גם במעשה כאמרו וללכת בדרכיו׳ ועניין לא יראה׳ לא יבחר כמו ה׳ לא ראה לא בחר וכן ה׳ יראה ה׳ יבחר: ויען

אוהב משפט

וזה פלא שבמעט זמן יתהפך הזמן מבהירות לענן גשמים: ברי׳ פרשו ברה על משקל מרי לשון ברור מללו: יפיץ׳ מלשון יפוצו מעינותיך חוצה לשון שלוח מים ברבוי׳ וי"מ ברי מלשון כוסי רויה והבי"ת לשמו׳ על משקל ונשאו אליך בניהם קינה פרשו כוה כן זה פרשו רוה׳ לכן זה פלא שיטרית העב ברויה׳ ואחר כך לא ימטיר אותו אבל יפיצנו לבוץ ותפזרו העבי׳ ויש פירושים אחרים בלתי נכונים׳ ובמדרש כי השר הממונה על העבים שמו ברי והוא המטריח והמפיץ׳ ולפי הפשט שב אל האל: והוא מסבית׳ שב אל הענן שהוא מתהפך למסיבו׳ רבו׳ בתחבולותיו כאלו הוא פעל בזה כאד׳ הקינ׳ תחבולו׳ והשתדלו׳ במרצות להשיג מבוקשו כן הענן הוא מתהפך לכמה צדדים שונים כדי שיפעלו בני אדם ברדתו כל אשר יצוס האל על פני תבל׳ זה הנראה לי נכון ויש פי׳ אחרים:

אם והתהפכות זה לפעמים יהיה לשבט מוסר כי לפעמים יורדי׳ גשמי׳ מפסידים הזרעים: אם לארצו׳ לפי הצורך להם שלא ייבשו הזרעי׳: אם לחסד׳ שאף על פי שהארץ היא שבע׳ מגשמי׳ ויצלה מהסכנה יורדים עוד גשמים דרך חסד להרבות פירו׳׳ ימציאהו׳ שב אל האל שהוא ממציא הענן׳ או הוא שב אל הענן הממציא הגשם׳ פי"מ לשבט או משפחה ויש להם הרבות רבות: אם לארצו׳ להרץ אחת הצריכה גשמים: אם לחסד׳ אפילו איש אחד שיש לו שדה אחת וצריכה גשמים כדרך ותטר גשם יתן לכם לאיש עשב בשד׳ וכן פי׳ רז"ל: האזינה איוב אהה האומר כי הש"י

תורת חסד יראת שדי

וכלל כונת אליהוא במענה זה היה לומר להם איך רצונו היה לדבר להם עוד דבר אחד לשם שמים בעניני יסורי איוב אחרי שהוא מוסכם לכל כי הוא ית׳ פועל הכל ושופט בצדק תבל ומשגיח בשפלים ומשכיל ומעניש ומכיר בעין החמלה על העניים ונותן לצדיק שכר מה שראה בעיניו בעניין הטוב׳ או מה שלא נהנה בעיניו מדבר רע כלל שעל כן ירוממהו במעלה רמה׳ וכן יעשה להויים לבא לידי מעלת המלכות שיושיבם בעולם על כסא דומה לכסאו של שלמה וכו׳ ושאם יבאו להם יסורין מה שנה זה יהיה כדי שיכופרו מחטאתיהם כו׳ ויגצלו מדינה של גהינם וידעו כי לזכות או לחובה הם מכריעים את הכף במעשיהם ויהיו יודעים כי אם ישמעו ויעבודו יבלו ימיהם הקצובים עליהם בטוב ושנותם בנעימים ואם לא ישמעו בשלח יעבורו וכו׳ ושהמחניפים את לבם הזונה ישימו להם אף ה׳ ולא יהיה להם כח או זמן אפי׳ לצעוק אל ה׳ שיענם רק שתכף ומיד יתכערו מן העולם ושדינם בגהינם יהיה מלא כלומר שירשו שמה אפי׳ מקומות הצדיקים וכו׳ ושבפי הכל היה דינם זה כנון להם ושהוא בעצמו יהיה הדיין לעצמו על מה שיפרעו ממנו ושיש לאדם ליזהר פן יתפתה מן היצ"הר ושלסבתו יבאו עליו יסורין רבים ושבהיות היסורין עליו הכה עם כל תפלותיו ועם כל צדקותיו וממונו לא יוכל להושע מכל וכל מענין מדת הדין אשר חלה עליו עד שלכן הוא מן הראוי לו שיקדים תפלה לצרה וכמו כן ישים לפניו ענין מעשה הרע והיותו שוכב כל הלילה מבלי איום לו רננה של תורה כי המבטל את התורה מעושר סופו לבטלה מעוני וכו׳ ושהאל יתנכך מאריך אפיה ונבי דיליה ומורה חטאים הם מוסיפין כח בגבורה של מעלה ושאין בעל הכם מכיר בכסיו ית׳ ושבסבת הצדיק יבאו הגשמים על אותו האופן שירצם הצדיק וכמו שכתוב בחוני המעגל עד כי אם ירבו המים ישליכם האל ית׳ אל הימים וכו׳ כדי שלא יהיה בהם נזק אל הצדיק וכמו כן יעשה ברשע׳ הרשע שישליכם אל המקומות אשר לא יועילו כלל ושביד כל אדם יחתום וכו׳ ושבמעונותיה תשכון החיה ולא תזיק לבריות בשביל זכות הצדיק והחפך יהיה בסבת הרשע ושאם יצטרך הצדיק לשלא יהיה מטר אז בעת שהעולם צריכים אליו ויעתר אז אל האלוה שלא יהיה מטר יתקיים דבריו אפילו בעת ההיא שירבה האל ית׳ לרוות את העולם בגשם מטרות עוזו ית׳ וכו׳ ושהגלגלים כלם יתנועעו תנועותיהם כפי מה שיהיו האנשים במעשיהם ככל אשר יצוס על פני תבל ארצה אם לשבט אם לארצו אם לחסד וכו׳ באופן כי יש לנו לדעת ולהאמין אמונה שלמה כי כל הדרכים הללו הם בו ית׳ בעניני האדם ולקבלם כן באמונה ובענין האמונה לבד ולא בדרך חקירה כלל כי מה שיש לנו להתבונן הנה זה איננו כי אם בענין בפלאותיו ית׳ לראות אם הן כפלאות כדי להודות אליו ית׳ עליהן או אם אינן כפלאות וכו׳ ולא לעשות כן בשאר העניינים שיעשה האל ית׳ כי מי הוא אשר ידע ידיעה אמתית במציאות מה שיעשה האל ית׳ בשום איזה דבר עליהם ר"ל על מין האדם ולראות באיזה אופן הוא מה שיופיע עליהם אור ענינו ולדעת ענין הפרטי׳ פרטיים שיש בעניינים הללו כי פעמים רבות לא יורה הזמן על מטר כלל ועם כל זה תכף ומיד ימטיר ה׳ אל"ים על הארץ בשביל הצדיק וכשם שאין לו לאדם לחקור בדברים אלו הכה כי כן אין לו לחקור במה שיבא על האדם מענין יסוריו יען כי הוא ית׳ לבדו ידע טעם כל הדברים ולא בן האדם ותכלית מה שנדעהו לאל ית׳ הוא שלא נדעהו וכו׳ כמו שכתב הרמ"בם ז"ל: ויען

אבן יחייא

שדי וגומר אותו הבורא יתברך אשר הוא שדי ומספיק לעולם די לא מצאנוהו והשגנוהו רק מצד פעולותיו שהוא עושה חסד בריבוי כחו׳ ועושה משפט ורוב צדקה בארץ׳ ולא יענה בני אדם אף כי יחטאו לו ובשובם אליו ישוב אליהם כי לא יחפוץ במות המת כי אם בשוב מרשעתו וחיה: לכן וגומר ולכן ראוי שיראו ממנו האנשים השלמים וישפילו את עצמם לפניו יען כי לפניו עם כל חכמתם הם חשובים כאין ולא יראה ויחשיב כל חכמי לב אף בהיותם ביחד: ויען

ר׳ אברהם פריצול

שדי לא׳ ושדי היכול אשר לא מצאנוהו שלא יכולנו למצוא אותו ולדעת אותו לקצור דעתנו בודאי הוא שגיא כח רב ויכול בכל ועושה כל ומשפט שמכלכל נבראיו במשפט ועוד ורוב צדקה שמרבה לעשות צדקה לנבראיו שלא יפרע מהם מכל מה שיתחייבו וזה אמרו לא יענה ר"ל לא יענה נבראיו בענויים ובפורענות הראוי להם או לא יענה על דרך לא ענה מלבו ומדעתו להכות האנשי׳ לענותם בענויי׳ אם לא יהיו חייבי׳ בפורענות: יענה׳ לשון ענוי ופורענות ושגיא לשון רבוי והגדלה: לכן יראוהו׳ לכן לגודל ה׳ ולרוממותו ייראו אותו האנשים התמימים על לבם לדעת את ה׳ שאם לא יעשון כן ליראה אותו הנה ה׳ לא ישא פני איש ולא יכבד ולא יראה כל חכמי לב אפילו שיהיו חכמים כי לחכם לא יועילהו חכמתו אם לא יירא את ה׳ או לכן לרוממותו ייראוהו אנשי׳ שחייבים בזה אע"פ שהוא לא יצטרך ולא יראה חכמי לב כי חכמתם לאין לפני ה׳ רק האדם חייב להיות ירא את ה׳ או פירוש אחר לכן לרוממות פעולותיו ייראו ממנו האנשים ההוגים המתבוננים בזה אע"פ שלא יראה אותו ולא ישיגהו שום נברא מכל חכמי לב כי לא ייראוהו האדם וחי ומ"מ הם יפחדו וייראו ממנו וזהו הנכון:

הרמ"בן

שדי לא מצאנוהו שגיא כח׳ פירשו המפרשים האל לא מצאנוהו כי לא יראה לעיני כל חיה שגיא כח ושגיא משפט: רב צדקה לא יענה׳ מלבו רק מפני ענש המשפט והנכון מה שאמרו רבותי׳ ז"ל שאינו בא בטרחות עם בריותיו יאמר כי האל לא מצאנו אותו אבל אנו האנשים שגיא כח כי לא יבא עמנו במשפט לעשו׳ בנו כפי כחו ומשפט ורב צדקה עמו לא יענה מלבו או המשפט ורבוי הצדקה לא יענה אותם שימנע מעשותם והוא כלשון או"ל ענוי הדין: לכן ייראוהו אנשי׳ על כל הגדולות והנוראות אשר ספרתי ייראוהו כל אחד לפי דעתו והוא לא יראה כל חכמי לב כי אינו רואה שהם חכמים רק כסילים ופתאים נחשבו לו:

עקר

המענה הזה יסוב על חמשה חלקים׳ החלק האחד שאליהוא הודיע לאיוב בזה המענה חיוב ההשגחה הפרטית וזה בהיות איוב מאמין בה׳ שהוא תמים דעים כמו שבא מבואר מדברי איוב במה שקדם שהש׳ ית׳ שהוא בורא השכלים כלם עליונים ותחתונים הנאצלים מהשכל הפועל מאת ה׳ אשר סדרו שהוא מחוייב מפני זה שידע אותם השכלים כאשר המה׳ ומה שימשך מפעולותיהם ולזה אמר אליהוא לאיוב בתחלת המענה הזה תמים דעות עמך ר"ל ה׳ שהוא שלם הדיעות והידיעות הוא עמך באמונתך כי כבר הודית בזה אבל כי בהיות השכל האנושי חלק נאצל מאת ה׳ להדמות אליו שהוא מחוייב כשידבק השכל האנושי עם ה׳ ית׳ לדעת אותו ולדבקה בו שרצוי שה׳ ישמרהו ויחייהו ושלא ימאס אותו כאשר יהיה הדבקות שיעשה האדם מספיק אליו להיות נשמר מהמקרים אבל כשלא יספיק ההשתדלות באדם יותן ויונח האדם למקרים למרק דעותיו הכוזבות ומעשיו הרעים ומזה הטעם יותר השפק בפורענות הצדיקים ויחוייב שה׳ יודע אותם ולא ימאסם כמו שאמר הן אל כביר ולא ימאס השליש׳ מה שביאר אליהוא לאיוב בזה המענה שיש על צד הקרי יקרה שהצדיק יהיה מעונה ביסורין מזה יהיה לסבו׳ מה שכבר בארנו עקרם לפרוע מחטאים ושיחפשו במעשיה׳ ואם ישובו תכף יהיו מושגחים בעולם הזה וכי מכל מקום לא תאבד נפשו בשום צד שהוא הגמול והשארות הנצחי המעולה שבכל וזה בארו אליהוא בפסוק לא יגרע מצדיק עיניו ואת מלכים לכסא ויושיבם לנצח ויגבהו אם בעולם הזה ואם בעולם הנשמות כמו שבארנו׳ הרביעי כי בהיות ה׳ יודע סדור הנבראים הגדולים העליונים בפעולותיהם ובחלוף תנועותיהם ובחלוף סבותם אל בלתי בעלי תכלית אחרי שברא כלם כי הכל מאתו כל נברא ונברא כן ראוי לה׳ שידע את האדם בודאי להיותו מבחר הנבראים ושידעהו בכל מה שימשך מפעולותיו ובזה הזכיר כל מה שיתחייב מתנועות הגלגלים להנהיג המציאות אם לשבט אם לארצו אם לחסד ימציאהו ומזה הטעם יותרו ספקות איוב כלם׳ החמישי בשלות הרשעים ביאר אליהוא התשובה המספקת כי ה׳ לא יחיה רשעים אם שיהיה בעולם הזה או בעולם הבא רק מה שיגיעהו מן הטובה בחיי זה אופן שיהיה אם על צד הקרי או על צד היותר טוב לאיזו טובה שיפעלו מ"מ הרשעים הראויים המות בנוער נפשם והרשעים שה׳ מאריך להם בשלותם הוא מפני גמול קצת טובה שעשו ואחר כאבדים לגמרי ויהיה די בזה להתרת הספקו׳ כלם אם שכבר כמעט בכמו זה כתו׳ למעלה פעמי׳ רבות רק התוספה אשר באלה הוא במה שהוכיח להיות ה׳ תמי׳ דעי׳ ומחוייב שידע וישגיח: ויען

מתנהג עמך באיבה האזינה זאת כי מזה יתברר לך כי האל ית׳ מתנהג ברחמים עם בריותיו ואפילו יחיד הצריך לרחמיו הוא מרחם עליו בדרכים נפלאים עמוד בדעתך ואל תהרוס אל יי׳ לשלא רסן לשונך לקנטר כנגדו׳ והתבונן נפלאות אל שהם כלם ברחמים גדולים׳ התדע׳ התדע מה הסבה ואיך יושם המטר על העננים והופיע אותו מתחתם׳ לשון הופעה הפשטה׳ ואור הוא הגשם כדעת רז"ל ויש פירושים אחרים וזהו הנכון: התדע י"מ מפלשי כמו מפרשי וכן התפלשי באפר הפסקי ור"א ז"ל פי׳ כי הוא מלשון פלס שקולים בפלס ומאזני משפט ולא תדע בהם מפלאות שלם הדעות: אשר למה בגדיך חמים בימי הקיץ שהארץ הדרום היא שקטה לפי שאין רוח לפניו מנשב באותו זמן ובשהרוח הצפוני היא מנשב הוא מנשב בחוזק׳ ובשאינו מנשב העולם הוא שקט׳ וי"מ התדע למה תצטרך להחרים בהשקוט הארץ מפאת דרום לפי שרוח הצפון מנשבת וזהו בימי החורף׳ וי"מ בהשקיט ארץ מדרום שהשמש הוא במזלות הדרומיי׳ בימי החורף׳ והראשון יותר נכון להרמ"בן זכרונו לברכה לפי שעד עתה דבר על החורף ועתה הוא מדבר מפלאו׳ הקיץ ונראה לו כי בכלם לא יתמה על הסבה כיודע בה כח כל חכם לב בתבונה אולי ידע איוב אבל יאמר אם ידעת בשלימות דעותיו בגשמים ובקור בחום שהם נפלאים ותמהים בכלל ובפרט והתכם רבי לוי ז"ל שירש שיש בסבת כל אחד מהם ענין נפלא לא יושג אלא בקושי גדול׳ ונראה שאין כוונה לאליהוא בעמות הפרקים הבאים על הסדור הטבעי כי ידענו שהם בכלל׳ אבל יאמר זה על השתנות הטבעים מהסדור

גה תמות בנוער נפשם וחייתם תמות בקדשים' נערים ואמנם אמר זה על דרך אמרו ומקשה לבו יפול ברעה כי מי שהוא בזאת התכונה מהקשאת לבו הוא מוכן לרעות ולמקרים יותר מהאנשים המפחדים וכאילו זאת התכונה תמהר קצו · הנה השם יתברך יציל העני מרעות רבות בעניו אשר הביא עליו ויגל אזן הלקוחים במה שיתגלם לשוב אל השם יתברך וירחמם · ואף היה מסיר אותך בזה הרע אשר הביא עליך מצור ומצוק אל רחב שאין שום צרות תחתיה והיה משים מה שינוח על שולחנך והיא המפה או הכלים מלאים דשן לרוב עשרך והצלחתך אם היית שב אל השם ועובד אותו בכל כחך אבל אתה מלאת דין רשע הדין והמשפט שיסמכו אישי האד' ויסעדום ר"ל הדין והמשפט שבא מהשם ית' לאישי האדם על האופן שקדם שבו קיום העולם אתה מלאת אותו דין רשע שיחסך לשם ית' עול באלו הדברים וזה בתכלית הגנות ר"ל שיהיה מגיע מסכלותך עד שתשים הדין והמשפט שיסמכו אנשי העולם ויקיימו דין רשע ועול והיית בזה במדרגת הרשעים שישימו אף ולא ישועו כי אסר' · כי חמת השם פן תסיתך ותכלך בהכאות נפלאות עד שלא יצילך מזה רב כופר ולא יהיה נערך עשרך ללוקחו כופר על המכה ההיא לא זהב ולא מאמצי כח שיש לך לא יצילך · אל תביט ותשתדל הלילה בהיות לבך פנוי על משכבך בענין הרעות הבאות לאישי האדם כמו כריתת עמים במקומם · השמר אל תפנה אל מה שיתייחס בו און לשם ית' כי על זה הדעת בחרת בסבת עניי דעתך וסכלותך ר"ל ששוטטת לבקש ראיות מהחוש על היות החמס נמצא ברעות אישי האדם וכאילו אמר אל תסתכל באלו העניינים שיביאוך לחשוב שהשם ית' עושה עול באלו הרעות הבאות לאישי האדם פן יסיתך ויכלך במחתו במכה אכזרית אשר לא יציל אותך ממכה לא הונך ולא גבורתך · איך תאמר כי באלו הרעות רוע סידור הנה השם יתברך ישגיב האדם בכחו להצילו מאלה הרעות הנכונות לבא עליו ומי כמוהו שיורה האדם הדרך הישרה אשר בה ינצל מאלו הרעות הנכונות לבא עליו כאשר היה האדם באופן שתוכל להגיע אליו זאת ההשגחה וכאשר לא היה זה כן הנה לא הגיע החסרון מצד השם יתברך אבל מצד המקבל מי הוא עליון עליו שיבחן דרכו ומנהגו בפעולותיו שיוכל לומר אליו בזה הענין פעלת עולה הלא הוא על הכל והכל ברואי' בכחו ולזה ראוי שנתרחק משנייחס אליו עול כי לא נוכל לבחון דרכו ולהשיג אותה עד שנוכל לשים עצמינו שופטים לשפוט שכבר פעל עולה בדבר מה כי נשגבה דעתו מאד וראוי שנייחס מה שידמה ממנו שכבר פעל עולה אל קצורינו וסכלותינו · זכור להשגיא פעל השם ית' ולרומם אותו מה שהשיגו האנשים מפליאות פעולותיו במלאכות הטבעיות מה שכל אדם חזו בו באלו המלאכות השפלות שנבא באמונת' בהקדמות מיוחסות ומיוחדות ומה שהביט האדם מרחוק בגרמים השמימיים שיבא בהם בהקדמות רחוקות כי באלה העניינים תושג מעיעור חכמת השם ויושרה מה שאין לו קץ · ואם פעלו הוא כך הנה הוא מבואר שהשם ית' שגיא ונפלא מאד במציאותו ולא נוכל לדעת שיעור מדריגתו והוא נכחי לא סר ואיך יתכן שיגנה האדם אשר תמול בואו השם ית' אשר לא סר ואיך יתכן לאדם שייחס גנות למצא אשר הוא בתכלית המעלה והכבוד עד אשר לא תושג מדריגתו · והנה החל אליהוא לספר מנפלאות השם ית' ואמר שכבר יגיע מחוזק השגחת השם ונפלאותיו עד שבעת היובש המופלג שיגרע השם וימנע השם נטפי מים אז יעלו אידים באלו המקומות היבשים שיזל מהם המטר ברבוי עד שירעפו עלי אדם רב וזה בתכלית הפלא · האם יבין האדם איך יהיו מפרשי העב המתחלפי' קצתם מקצת חילוף רב ואופן התהוותו והמון העננים וקולם עד שקצתם יהיה מהם מטר יורד בנחת ומקצתם מטר יורד בזעף ומקצתם קולות וברקים ומקצתם שלג ומקצתם קרח ומקצת' יהיה רוח ומקצתם לא יהיה דבר רק יתפזר ויסור · הנה השם יתבר' פירש בעבור העלאת האידים אורו וניצוצו וכסה אז האיד שרשי הים ולזה הוא נפלא כאשר היו האידי' מפועל אחד והוא הניצוץ אשר יהיה מהשמש דרך משל ומחומר אחד על הרוב והוא מי הים איך יקרה שיתחלפו האידים זה האופן מהחילוף · אמנם סידר השם זה בזה האופן כי בעננים ישפוט העמים פעם וייסרם ברעות אשר יבואו להם מגדם ופעם יתן אוכל לרוב במאמעוטם וספר תחלה האיד אשר יתהוו ממנו הקולות והברקים למה שיש מהפלא בענייני · ואמר על העננים כסה אור האיד הקיטורי אשר הוא אור בכח קרוב לפי שהוא מתלהב במעט מהסבה כמו שהתבאר בספר האותות והוא מפוזר ביניהם ויצו השם על האיד ההוא במה שיפגיע חלקיו קצתם לקצת וידבקהו והוא הקור אשר בענן אשר הוא עצור בתוכו כי החלקי' החמי' יברחו מהפכם ויתקבצו בעומק הענן כמו שהתבאר בספר האותות · כאשר הגיד עליו האיד הקר שהוא ריעו מה שהגיד ר"ל שעיבה פני הענן ועצר בתוכו האיד הקיטורי בדרך שלא יוכל לעלות ולצאת אז יהיה קנין אף וכעס על האיד העולה בהתקבץ חלקיו ויבקע הענן וכו' ויתלהב מדי צאתו מהענן וזהו הכעס על דרך משל · אף מזה המקרה יחרד לבי ויתר ממקומו · שמעו שמוע בחוזק קולו והדבור אשר יצא מפיו ר"ל הרעם שהוא נפלא וחזק עד שתחת כל השמים הוא מתיישר ללכת ולהשמע · ואורו הוא הברק יתנועע וירד על כנפות הארץ וזה גם כן פלא כי מדרך האש הוא שיתנועע למעלה · ואחרי הברק ישאג קול הרעם ירעם בקול גאונו ולא יאחרם ר"ל הקולות שלא ישמעו אחר הברקים בזמן מועט כאשר היה קולו בזה האופן שיהיה נשמע וזה כי הסבה ברעם והברק אחד כמו שנזכר בספר האותות אבל כי הרעם ישמע אחר הברק זמן מה לפי שהמוחש מגיע אל הראות בזולת זמן והקול מגיע אל חוש השמע בזמן לפי שהגעתו אליו יהיה בתנועה ממקום ההכאה אשר תחדש הקול עד חוש השמע והיא תהיה בזמן בהכרח והנה יקרה כשהיה מקום הברק והרעם סמוך לאופק שיראה הברק ולא ישמע הרעם לרחקו ממנו כי תכלה התנועה קודם הגעתה אל חושינו ולזה אמר שכאשר ישמע קול הרעם לא יהיה השמעו מאוחר מאד מהראות הברק · ירעם אל בקול זה הענין נפלאות עושה גדולות ונפלאות אשר לא נוכל להשיג · הנה פעם יוצא מהאיד שלג וירד השלג בארץ ופעם יהיה ממנו גשם מטר רצוני לומר שאינו יורד בתוקף גדול ופעם יהיה ממנו גשם מטרות עוזו ר"ל שיורד בתוקף גדול וכבר התבארו בספר האותו' סבות כל זה ואפשר שנאמר שהרצון באמרו וגשם מטר וגו' שפעם יצא ממנו גשם מטר ר"ל שלא יהי' המטר היורד מחלקי הענן מתחלף קצתו לקצתו ופעם יצא ממנו גשם מטרות עוזו ר"ל שיצאו ממנו מטרי' מתחלפים עד שיורד מקצת חלקי הענן מטר גס ומקצתו מטר דק כמו שיקרה הרבה פעמים בעננים אשר ירד מהם הברד · ויהיה הגשם בתוקף כל כך עד שיסגור בעד כל אדם עד שלא יוכל לצאת ולדעת בכל אנשי מעשהו ר"ל שיכירו מה הם עושי' ואיפה הם · וגם החיה תתבא מרוב הגשם ותשכון במעונותיה · ולפעמים תצא מחדר הענין הסופה ר"ל הרוח החזקה וזה בהיות האיד הקר מתדבק עם החם ויבקש זה לרדת וזה לעלות ויתהוה מזה הרוח כמו שנזכר בספר האותות והנה מקום אשר הוא מזרים ר"ל שהוא סיבת הזרם והשטף אשר יתחדש מהאיד והוא החלק היותר קר מהאויר כמו שהתבאר בספר האותות וכבר יהיה ממנו ההתקרר אשר יהיה בקצ' חלקי זה האיד העשני והאיד העשני וההתקרר ההיא הוא סבת הרוח כמו שהתבאר בספר האותות וזה פלא שתהיה הסבה אחת בעינה ופעם תסבב הלחות והשטף ופע' תסבב הוית הרוח אשר הוא מייבש · מרכון אל יתן מקצת האידים קרח ויתן רחב המים שנעשה מהם הקרח במקום מוצקו' והוא הקרח והכפור וקראו רחב מים לפי שהוא מתהווה מהטל והוא יורד ברוחב עד שאינו יורד טיפות אבל הוא כמו לחות שיתלחלח האויר · אף ברי יטריח עב לברירה ולפיזור ר"ל שלא יצא ממנו שום דבר רק יזהך ויתפזר ויפיץ ענן אורו ואולם אמר ענן אורו לפי שהיותר נכון שבעננ' שיקרה בהם זה הם העננים רבי האיד הקיטורי אשר הוא נקרא אור כמו שקדם כי ליובשו יקרה לו שיתפזר מניצוץ השמש קודם שיתהוה ממנו המטר · ובכלל זה הענן מתהפך מסבות בתחבולות השם הנפלאות עד שיהיו ממנו כל אלו הדברים המתחלפי' אשר זכרנו והסבה בזה כדי שיפעלו כל אשר יצוה השם ית' על פני תבל ארצה · פעם להזיק כמו הברקים שימיתו האנשים באש הנופל בהם או המטר כשיהיה מזיק ופעם להכרח ארצו להצמיח מוצא דשא ופעם ימציאהו לחסד ר"ל ליתרון הטוב ואם אינו צריך לצמחים · האזינה זאת איוב עמוד והתבונן נפלאות אל התדע הסבה איך גזר השם על העננים שיסודרו מהם אלה העניינים בזה האופן · הידעת מה הסבה אשר קבל בה האור וההתלהבות האיד הקיטורי הנעצר בעננו · האם תוכל לדעת על אופני מפלשי עב אשר יתחלפו לכמה גוונים נפלאות השם וחכמתו בהם · הידעת למה יהיו בגדיך חמי' באשר תשקוט הארץ מפאת דרום ר"ל כשלא יהיה השמש מתנועע בפאה הדרומי' ותהיה תנועתו במזלות הצפוניות כי אז יהיה החום בחלק המיושב והנה בידיעת סבת זה החום בקרבת השמש מהפיאה הצפוניות מהקושי מה שלא יעלם למי שעיין בטבעיות וכבר ביארנו זה בביאורינו לחכמה ההיא והשלמנו הסבה בזה בחמישי מספר מלחמות יי' · האם תרקיע עמו השמים שהם חזקים בתכלית החוזק עד שלא יתפרד דביקם בשום פנים והם ספירים כמו הראי הנתך ר"ל הזכוכית שיעבור האו' בו · אתה איוב שחושב להתוכח עם השם הודיענו מה נאמר לו כשנתווכח עמו בזה הענין הנה לא נוכל לערוך דברי' כנגדו מפני חשך והסכלות כמו שלא יוכל להתווכח מי שלא ידע דבר בחכמה אחת עם היודע בחכמה ההיא · איך נוכל לדבר עמו היסופר לו כי אדבר בדרך שיענני וישלם ההתווכחות ביני וביני ואם אמר איש דברי ריבות אל השם והתווכח עמו כאשר היה תבולע ונשחת במכות ומכאובים עד שאתה תחשוק להתווכח עמו והוא כאילו אמר הנשא איש מכאובות להתווכח עם השם ויענהו עד שאתה תכסיף לזה התווכחות · ושב עתה לבאר אופן אחר מענין האידים והוא שבקצת העתי' יהיה הענן חזק עד שלא יראה אשר הוא בהיר וזך בשחקים ר"ל שאין סיבת העדר האור שילקה הככב כי הוא בהיר בשחקים אבל רבוי העננ' יהיה סבה שלא יראה האור עם חזקו ועם כל זה לא יהיה מהם מטר אבל תעבור הרוח ותטהר העבים ותפזר' או תוליכם אל מקו' אחר ובזאת הסבה ישלם על הרוב ענין המטר ולזה זכרו לפי שבו מן הזרות אם נייחס זה הפועל אל הרוחות לבד כמו שזכרנו במענה השני מזה הספר · מצפון זהב יאתה ר"ל שיבואו ממנה רוחות תפזרות האידים ומטהרות האויר ומזככות אותו כזהב וזה כולו בעבור פועל השם יתברך אשר הוא נורא הוד ואפשר שנאמר שהרצון בזה כי מפאת צפון לפי שעם היישוב יבא דעת יקר ונכבד כזהב על השם יתב' שהוא נורא הוד כי שם הבעלי חיים והצמחי' אשר בבריאתם מהחכמה הנפלאה והעולם להמציא באחד אחד מהם כל מה שאפשר בו מהכלים אשר ישלם בהם מציאותם וישמר הזמן האפשרי בהם עד שנוכל להשיג מזה דבר יקר ונכבד מהשם יתברך · ובכלל הנה יראה ממה שברא אותו באלו הנבראים כי שדי אשר לא מצאנוהו ולא נוכל להשיג מדריגתו הוא שגיא כח לעשות משפט ושגיא כח לעשות רוב צדקה וחסד לפי שלא יקצר מהמציא באחד אחד מאלו הנבראים מה שיצטרך אליו במציאותו ולא יקצר גם כן מהמציא באחד אחד מהם מה שאפשר שימציא בהם על צד היותר טוב ולא יענה ר"ל שלא יעשה רע כי אנחנו נראה אותו משתדל בכל עוז באלו הנבראים להגיע הטוב אליהם והוא על דרך אמרו כי לא ענה מלבו · או יהיה אומרו לא יענה שמרוב כחו לא יאחר עשיית המשפט ורוב הצדקה אבל יעשהו תכף בהמצא המקבל בזולת איחור · לכן יראוהו ממנו האנשים כי לא יראה כל חכמי לב שלא ישגיח בכולם להציל' מהרע אבל כאשר ידבקו בו ובעת הדבקות · או יהיה פירוש אמרו לא יראה כל חכמי לב שלא ישא להם פני' ולא יכבדם להחניף אותם אך תכף שתמצא בהם הרעה ייסרם כדי שיעזבו הדרך ההיא כמו שקדם : והכלל העולה מהדברים הוא שאליהוא יבאר שלא ימנע מפני היות האדם פחות ונבזה ביחס אל השם יתברך היותו משגיח בו אבל הוא יבאר שהוא ראוי שישגיח בו ונכיח בביאור זה שתי הקדמות האחת עם היותה מבוארת בנפשה כבר הודה בה איוב והוא שהשם יתברך הוא תמים דעות רוצה לומר שהוא יודע כל המושכלות וזו ההקדמה הודה בה איוב באמרו עמו חכמה וגבורה וההקדמ' השנית מחוייבת למי שידע טבע שכל האדם שיודה בה והוא שהאדם כביר כח לב רוצה לומר שהוא רב ההכנה להשיג המושכלות עד שהוא כחיי על כולם באופן מה ובהיות הענין כן רצוני שהשם יתברך הוא רב המושכלות בפועל והאדם הוא רב המושכלות בכח והוא מבואר ממה שבפועל שהוא ישלים מה שבכח ויוציאהו אל הפועל כפי מה שאפשר והיתה היציאה אל הפועל במושכלות ימצא בה הפועל והמתפעל אחד באופן מה הוא מבואר שכבר יגיע להאד' בזה האופן התאחדו' מה ודבקו' בש"י ומה שזה דרכו הוא מבואר שאין ראוי שימאסהו הש"י אבל ראוי שתהיה ההשגחה נפלא' נמצא ההתאחדות והדבקות ולפי שזה ההתאחדות הוא מפני מה שהגיע לאדם מהמושכלות בפועל לא מצד הכח אשר הוא הטבעי המיניי הוא מבואר שראוי שתהיה ההשגחה האדם המשכיל מצד הטבע האישיי · ובכאן התבאר שאין השם ית' עוזב אישי האדם על צד המיאוס והפחיתות אבל ישגיח במשכילים ממנו ולפי שהרשע הוא ממה שימנע הגעת המושכלות כמו שזכר איוב במה שקדם הוא מבואר שההשגחה לא תהיה ברשעים אבל היו מטרה לחצי המקרים הרעים הנכונים לבא עליהם מצד המערכת ותעדר מהם הצלחת הנפש וזהו עונש המגיע להם על רשעם בעצמות ר"ל העדר מהם הצלחת הנפש ואולם העונש האחר והוא המסרם למקרים הרעים נכוני' לבא עליהם הוא במקרה ושנית :

כאילו

מהסדור הטבעי בפרט' לפי צורך העול אם לשב' דין הו לחסד ולרחמים כי ידיעת דבר זה נעלם מהחכמים והם מהפליאו' האלהיות המודיעו' לבני אדם יום' מדותיו ורחמיו : תרקיע ויהי היוב התוכם הב' בדינו אתה כמהו בהעבה רקיעים · וי"מ תרקיע החרקי' כמו המשוך לויתן בחכה הסר ה"א השאלה · או הוא נוי ללעג יאמר לו הרקיע עמו לשחקים אם תוכל · לבוי תר יש הוא התפשטות מלשון וירקעו את פחי · ולזה נקרא השמים רקיע : שחקים · הם שמים · ועם היותם חזקים הם ספיר ישבהור כ' הם מהות' כמו המראה המותכת מזוכית ר"ו מנחשת שגלון הראות עובר בה : ראי · לשון במראות הצובאות : מוצק · מותך לשון ויצקת לו · וי"מ מוצק חזק כמו והיית מוצק : הודיענו הכחנו לא נדע סבת כל אלו הדברי' שזכרתי לך ואם אתה ידעת הודיענו מה שהד' בזה כדי שאם ישאל אותנו השואל מה הסבה בכל זה נדע מה נשיב לו · או יאמר הודיענו מה נשיב על תוכחתינו כשנתוכח עמו על משפטיו אם הם ישרים אם לא : לא נערו' אליו להדמות לו מפני שהכחנו בחשך · או יאמר לא נוכל לערוך לפניו דברי תוכחו' לפי שדברינו חשך ולא אור : פי' בראשון לא נערוך · מלשון כערכך הכהן · ולפי' השני מלשון ערכה לפני · וי"מ מפני חשך וערפל שהוא שוכן שם ואינו נכון : היסופר יאמ' לא לערוך לפניו מליצי דברי חשך ואם אדבר אותם מי זה ערב אל לבו לספרם לפניו · ואם אמר איש בלבו לספר לפניו היוכל לספרם הלא יבולע וימות · ויש פי' אחרים וזהו הנכון לפי הקשר הפסוקים : ועתה יאמר איך יערכו משפט בני האד' היושבי' בחשך כנגד האל ית' וזיוו העליון שאפילו זה האור המוחש אינן יכולין לראות כשהו' בהיר בשחקי' וזה כשעבר' רוח לטה השחקי' מהעבי' וזהו הפי' הנכון לפי הקש' הפסוקי' : מצפון הנה מפאת צפון יבא זכוך גדול בשחקים שהרוח הצפוני מטהר השמים מהעבים ואז אי איפשר להסתכל באור השמש הבהיר ועל אלוה יש הוד נורא וזיו גדול כדר' ונהורא עמיה שריה · ואיך יוכל האדם להסתכל בו ולהתרים כנגדו : על · כמו לפני כמו וכל צבא השמים עומדים עליו · וי"פ אחרים שכל זה חוזר על הראשונו' לענין הגשמי' וזה יותר נכון לפי הקשר הפסוקי' והוא להר"מבן ז"ל : זהב · לשון זכוך כמו המריקים מעליהם הזהב · וי"מ רוח לא · והראשון הוא היות' נכון : שדי יאמר שדי אשר לא השגנוהו לפי שלא יראה בו האדם ואי הוא שגיא כח ושגיא משפט ורב צדקה ולכן אין לומר עליו שהוא מענה בריותיו כי לא ענה מלבו רק מפני ענש הכשפט ורז"ל פי' בואלה שמות רבה שאינו בא בטרחות עם בריותיו כי אנחנו האנשי' לא מצאנוהו שגיא כח כי לא יבא עמנו במשפט לעשות בנו כפי כחו · ומשפט ורב צדקה עמו ולא יענה יאותם שימנע מעשותם והוא מלשון חכמים עכוי הדין כלומר איחורו · או יהיה לא יענה כפרד כלומר לא יענה בני אדם כי לא ענה מלבו · ורז"ל פירשו בירוש' ומשפט ורוב צדקה לא יענה אין הב"ה משהה מתן שכרן של עושי מצות באומות · וכבר פי' מדה זו של הב"ה בפרקים הקדמים : לכן י"מ לכן מפני שהוא בזה האופן מהשלימות יראוהו אנשים · והוא לא יראה בחשיבות אפי' חכמי לב כי הם וחכמתם כאין נגדו ולא יראה אותם חכמים רק טפשים הם אצלו · וי"מ לא יחניף ולא ישא פנים לחכמי לב · וי"מ ולא יראה לש"י כל חכמי לב כלומר הם יראים ממי שאין יכולת לראותו · וראשון יותר נכון · ורז"ל דרשו כל פרנס המטיל אימה יתירה על הצבור אינו רואה בן חכם ואליהוא יאמר כי איוב הוא כן : ויען עיין הרמ"בן ז"ל · ויש פי' אחרים ומדרשות רבים בגמרא ובמדרשות בענין מן הסערה אבל זה הוא פשט הכתוב באמת : מי מי זה הוא דרך תמיהה כלומר מי הוא זה והי זה הוא אשר מלאו לבו לעשות כן · אוירצה לומר מי הוא שעשה מה שעשיה אהה : מחשיך עצה · י"מ שאומר עצות חשיכות ודברים שאין להם סתר · וי"מ שאומר על ענתי המאירה כאהרים שהיה חשך ולא אור · במלין בלי דעת · כלומר יעשה זה בדברים של דופי שאין להם דעת ולא תבונה · דבר הנעשה בהנהגה והכמה

וַיַּעַן־יְהוָה אֶת־אִיּוֹב מִנ הַסְּעָרָה וַיֹּאמַר׃ א
מִי זֶה מַחְשִׁיךְ עֵצָה בְמִלִּין בְּלִי־דָעַת׃ ב
אֱזָר־נָא כְגֶבֶר חֲלָצֶיךָ וְאֶשְׁאָלְךָ וְהוֹדִיעֵנִי׃ ג
אֵיפֹה הָיִיתָ בְּיָסְדִי־אָרֶץ הַגֵּד אִם־יָדַעְתָּ בִינָה׃ ד
מִי־שָׂם מְמַדֶּיהָ כִּי תֵדָע אוֹ מִי־נָטָה עָלֶיהָ קָּו׃ ה
עַל־מָה אֲדָנֶיהָ הָטְבָּעוּ אוֹ מִי־יָרָה אֶבֶן פִּנָּתָהּ׃ ו
בְּרָן־יַחַד כּוֹכְבֵי בֹקֶר וַיָּרִיעוּ כָּל־בְּנֵי אֱלֹהִים׃ ז
ויסך
ואגיף

ואתיב ייי ית איוב מן עלעולא דצערא ואמר׃ מן הוא דין כמחשיך מלכא במיליא מדלית מנדעא׃ זרז כדון היך גיברא חרציך ואבעינך ותהודעינני׃ האן הויתא במשתסי ארעא חוי אין ידעתא ביונתא׃ מן שוי משחתא ארום תנדע או מן מתח עלה מתקולתא׃ על מה סמכייהא טמיען או מן שרא אבן זויתה׃ בזמן דמשבחין כחדא כוכבי צפר ומיבבין כל כיתי מלאכיא׃

מנה סערה חד מ׳ ט״ו מלין דכתיב תיבא חדא וקרי׳ תרתין מלין וסי׳ נמס׳ במס׳ רבתא במערכת אות הכ״ף בס״ד בערך כתב׃ איפה י׳ כתיב כן וסימ׳ ויאמר לו המלך איפה הוא׃ איפה הם רעים׃ איפה שמואל ודוד׃ איפה לא שגלת׃ ואיפה ישרים נכחדו׃ איפה הייתי ביסדי ארץ׃ איפה לקטת היום ואנה עשית׃ איפה האנשים אשר הרגתם׃ ואיש אל ידע איפה הוא׃ ואלה איפה הם׃ ור׳ כתי׳ אפו וסי׳ ואיה אפו תקותי׃ דעו אפו כי אלוה׃ מי יתן אפו ויכתבון מלי ושארהון איפוא כתיב׃

רש״י

מענה אליהוא מן הסערה מנה סערו׳ שלך והשיבך דברים כנגדן׃ מן הסערה שהירפאתני׃ אשר בסערה ישופני׃ מתנה אשיב לך כאשר תשמע בסוף העניין מי פלג לשטף תעלה׃ גומות לכל שער׃ ד״א בסערה הכהו׃ בסערה רפאהו׃ במפר בשיפרי׃ מחשיך עצה׃ עצה חשובה וסכלה׃ ד״א מי זה מחשיך עצה בלי דעת׃ אמר הקב״ה מי זה מחשיך עצה מקלקל במילים וברוב דברים שלחבתי אי״ש הם ויפר בתחילת הספר כדי לחול שמו עליו׃ והוא בא והחשיך וקילקל מה שיעצתי ברוב דברי׳ והיוב ענהו מי זה מעלים עצה׃ אילו הייתי יודע עצתך לא הייתי מדבר בדברים׃ הקב״ה השיבו והלא חברה׳ לא היה יודע ועמד בעשר׃ כך מנחמי׳ אזור נא כגבר חלציך רמז לו ונתעורר מן חליו וייסרו׃ ממדיה׃ מדותיה׃ ירה אבן פינתה׃ בהתכע היום׃ ואשם נשחת כל העולם׃ איפה היית׃ ברן יחד׃ מתחילה כוכבי אור בדלתים

[illegible]

רלב״ג

כאילו כוון מהשם ית׳ כדי שיגיע בו רע מוחש לרשעים ונמסרו בהם אשר האנשים וימלטו מרעתם ואל שני מיני העונש אשר זכרנו רמז אליהו באמרו לא יחיה רשע ר״ל שלא ישתדל השם יתברך להחיותו החיים הגופיים. ולא יחייהו החיים הנפשיים ויורה על זה כי כבר זכר לצדיקים שני מיני הגבול המקבילים לאלו האחד הוא השגחתו בהם אשר ימלטו בה מהמקרים הרעים הנכונים לבא עליהם והוא אומרו לא יגרע מצדיק עיניו והשני הוא הצלחת הנפש והוא אמרו ואת המלכים לכסא ויושיבם לנצח ויגבהו וככה התבאר איוב מציאות היושר באלו הענינים אשר היה חושב איוב שימנה החמס וראוי שלא יעלם ממנו שזאת ההשגחה והשמירה תתחלף לפי התחלף הדבר אשר בעבורו היתה ההשגחה רצוני שכאשר ידבק ויתאחד יותר בש״י תהי׳ ההשגח׳ בו יותר וזה מבואר בנפשו לאתיין בדבריו אלה והנה יוכיח אליהוא איוב על אשר לא פשפש במעשיו

[illegible]

אבן עזרא

[illegible]

תורת חסד יראת שדי

[illegible]

אבן יחייא

[illegible]

ר׳ אברהם פריצול

[illegible]

הרמב״ן

[illegible]

מ״ע ספורנו

ויען ה׳ מי זה פי׳ הוא שיעשה [illegible]

אוהב משפט

[illegible]

בדלתים ים · אל גבול לו · בגיחו · בהמשכתו יוצא מן התהום · כמו גוחי מבטן מושכי: בשומי ענן סביבות ים אוקיינוס · שהוא היקף העולם · ועננים סובבים לו כלבוש · חתולתו · תכריכו · כמו התחל לא חתלת: ואשבור · עשיתי לו שברים סביב לעכבו בתוכם והם לו חוץ אשר לא יעברם · כמו ויר דפס לפני השער על השברי' והם תעלות סביב לעיר: המימיך · מיום שנולדת: לאחוז בכנפי הארץ · ועוד המימיך צוית לאחוז בכנפות הארץ · כאדם שאוחז בכנפות הטלית ומנערה · כן אני · עתיד לאחוז בכנפותי ולנער את הרשעים · וכן הוא אומ' וי' יטה את ידו וכשל עוזר · כאדם האוחז בידו דבר ומטה ידו והוא נופל: תתהפך

ויסך · סתם וסגר: בגיחו מרחם יצא · בצאתו מרחם ובהולדו: וערפל חתולתו · וענן לבושו והטעם כפול והוא מענין והחתל לא חתלת: ואשבור עליו חקי · ואגזור עליו גזרתי: ופה ישית בגאון גליך · ר"ל ואל זה השיעור מהגאון ישית גליך מי שהוא פועל אותם והוא הרוח כאילו אמר שלגובה הגלים שיעור יכלה אליו לפיכך לא יתוסף שיעורו ולזה לא יגבהו הגלים יותר בעת אחת מעת אחר לתוספת שיעור הים והם בעצמם גם כן מוגבלי' בשיעורם עד שלא יצאו מגבולם אשר הגביל השם ית' להם ובזה יהיה נשמר זה המציאות אשר בחלק הנגלה מהארץ שלא יבואו מי הים עליו ואיפשר שיהיה הרצון בזה ועד זה המקום ישית הרוח בגאון וגובה גליך ולא יעבור הגל אותו המקום אבל יפסד וישיב לקדמותו בהתנועעו אל שפת הים ובזה יהיה נשמר זה המציאות אשר בחלק הנגלה מהארץ ואפשר שיהיה בי"ת בגאון נוספת וירצה שהרוח ישית גאון הגלים בהגיעו אותם עד מקום מוגבל לא יעברו אותו כמו שקדם · ידעת השחר מקומו · הודעת מקומו של שחר והוא המקום שזורח ממנו השמש ואולם אמר זה לפי שהשמש לא יזרח תמיד ממקום אחד אבל יתחלף מקו' זריחתו דרך משל אל צד הדרומי ר"ל שיתקרב אליו תמיד מהתנועעו מראש סרטן עד ראש גדי ומראש גדי עד ראש סרטן הדב' הפיך ובזה האופן יתחדשו התקופות הארבעה ובהם תועלת להמציא לו הנמצאות השפלות לשמור מציאותם הזמן האפשרי כמו שיתבאר בטבעיות והנה זכר השמש מבין שאר הככבים להראות פעולתו יותר באלו הנמצאות אשר אמרנו: וינערו · ויסורו: ויברחו · להחבא: תתהפך

וַיָּסֶךְ בִּדְלָתַיִם יָם בְּגִיחוֹ מֵרֶחֶם יֵצֵא׃ בְּשׂוּמִי עָנָן לְבֻשׁוֹ וַעֲרָפֶל חֲתֻלָּתוֹ׃ וָאֶשְׁבֹּר עָלָיו חֻקִּי וָאָשִׂים בְּרִיחַ וּדְלָתָיִם׃ וָאֹמַר עַד־פֹּה תָבוֹא וְלֹא תֹסִיף וּפֹא־יָשִׁית בִּגְאוֹן גַּלֶּיךָ׃ הֲמִיָּמֶיךָ צִוִּיתָ בֹּקֶר יִדַּעְתָּה שַּׁחַר מְקֹמוֹ׃ לֶאֱחֹז בְּכַנְפוֹת הָאָרֶץ וְיִנָּעֲרוּ רְשָׁעִים מִמֶּנָּה׃ תתהפך

וְאַגֵּיף בְּדַשַּׁיָּא יַמָּא בְּמִגְחֵיהּ מִן תְּהוֹמָא דְּמִן רַחְמָא יִפּוֹק׃ כַּד שַׁוִּיתִי עֲנָנָא כְּסוּתֵיהּ וַאֲמִטְתָא לִיפּוּפֵיהּ׃ וּפְסָקִית עֲלוֹי גְּזֵרְתִּי וְשַׁוִּיתִי פְּרִירַיָּא הֵיךְ נַגְרִין וְדָשִׁין׃ וַאֲמָרִית עַד כָּא תֵּיתֵי וְלָא תוֹסִיף וְכָא תְשַׁוֵּי בְגֵיוְתָנוּת גַּלָּלַיִךְ׃ הֲמִן יוֹמָךְ פַּקֵּידְתָּא צַפְרָא יְדַעְתָּא לִקְרִיצְתָּא אַתְרֵיהּ׃ ת"א הֲבְיוֹמֵי בְּרֵאשִׁית הֲוֵיתָא וּפַקֵּדְתָּא לְמֶהֱוֵי צַפְרָא יְדַעְתָּ קְרִיצְתָּא הָן אַתְרֵיהּ׃ לְמֵיחַד בְּגַדְפֵי אַרְעָא וִיטַלְטְלִין חַיָּבַיָּא מִינָהּ׃ ת"א לְמֵיחַד בְּסִטְרָא אַרְעָא דְיִשְׂרָאֵל וְאִטַּלְטְלוּ דָרָא רַשִּׁיעַיָּא מִינָהּ׃ מתהפכא

ד' י' ל · ג' י' ג' חס' · ג' · ד' · ב' חד כתי' ה' וחד כתי' א' חסין גורל · ידעת השחר ק' ק' · ד' אותיות תלויות

ופא ב' חד כתי' א"לף וסי' ופה אשליך לכם גורל · ופא אשית בגאון גליך כתר' כתיב א': רשעים חד מן ד' מלין דאית בהון אות תלוי וסימ' נו"ן מנשה ויקימו להם בני דן את הפסל · עין מיער יכרסמנה חזיר מיער · רשעים לאחוז בכנפות הארץ וינערו · עין מרשעים וימנע מרשעים אורם:

אבן עזרא

ויסך · כמו הכני סך והענין סגר: בגיחו · בצאתו כמו גגיח ממקומו כאילו מרחם יצא: חתולתו · מלבוש וכמהו והחתל לא חתלת לא הושמת כרוכה: ואשבר · שברתי כמו בחקי: ופה ישית · עד פה ישית כחך: המימיך · המיום שנבראת אתה צוית להיות בקר והודעת השחר מקומו: ותוכל לאחוז בכנפות הארץ · והנכון כי על השחר ידבר שיאחז בכנפות הארץ וימותו בכל יום הרשעים ויאבדו כענין יתמו חטאים מן הארץ אף על פי שהצדיק ימות חסד יי' על יראיו וצדקתו לבני בנים: תתהפך

אבן יחייא

ויסך וגומר וכאלו ה' סך בדלתים הים שלא יצא ממקומו לשטוף הארץ כי כפי טבע יסוד המים ראוי שיכסה ארץ בגיחו ובצאתו מלח' הים יסוד המים הזדונים · אשר ענן הוא לבושו וערפל חתולתו וקשורו כי ים אוקינוס הוא מסובב תמיד מעננים ערפליים · ויהיה גיחו כמו מבטן אמי אתה גוחי · וחתולתו מן החתל לא חתלת · ואשבור וגומר ואז גזרתי עליו חק ומשפט שלא יצא ממקומו וכאלו שברתיו בדלתים ובריח · ואומר וגומר כאומרי וצוותי אליו עד פה תבוא ולא תוסיף ופה ישית הים בגאונו גליו ולא מהלאה מהמקום הזה · ויהיה ואשבור עליו חקי כתרגום ופסקית עלוי גזרתי · המימיך וגומר אם מימיך היה לך יכולת לצוות אל ככבי בקר שהוא עולם הגלגלים · ואם ידעת מקום העולם המלאכים כדי לצוותם שיאחזו בכנפות הארץ כדי לנער הרשעים ממנה כאשר עשה ה' בסדום ועמורה ועדת קורח והתנערות פרעה ומצרים בים: תתהפך

הרמ"בן

בארץ על דרך והארץ היתה תהו ובהו או כי ינסכו בתחתון תהלה ויעלה משם למים ולרוח ואחר כן למזלות ולשמים: ברן יחד כוכבי בקר יאמר מי ירה אבן פנתה כאשר ירננו וישבחו לו כוכבי בקר ויריעו לפניו כל בני אלהים כאשר יעשו למלך בונה היכל שירננו וישבחו לפניו ירמוז כי בהוסדו הארץ כבר נבראו לפניו להודות לו ולשבח מעשיו לא שיעזרו ויעשו דבר ביצירה והחכם ר' אב"ע ז"ל פי' כי כוכבי בקר הם שבעה המשרתים ויקראו כוכבי אור בעבור שיסובו סביב נקודת הארץ ויקראו מרננים ובני אלהים המערכות העליונות ותנועתם היא תרועתם כי באלה תעמד הארץ על יסודתה: ויסך בדלתים ים · כמו ויסך אלוה בעדו מן הכני סך יספר על המים כי סגר אותם בדלתות שלא יצאו כי הם סגורי' במסגר למטה בים: בגיחו מרחם יצא · ובצאתו מן התהו' שהוא בו כילד במעי אמו יסך לו בדלתים כאשר יעשה בהיותו בים יאמר כי הוא כלוא ולא יצא ולא יעבור גבולו וכן איננו עולה מן התהומות אף על פי שטבעו לעשות כן כי טבע המים להיות על הארץ ואינהים עושה כן עם כל גליו ומשבריו: בשומי ענן לבושו · התקפתי אותו ענן כלבוש וערפל תכסתיו מלשון והתחל לא חתלת כי ים אוקיאנוס מקיף הארץ וסופו לקצות השמים יגיע ועננים השמים יחבשו אותו ויאזרוהו: ואשבר עליו חקי · על משבריו וגליו רק התרגום אמר ופסקית עלוי גזירתי ואשבר מלשון פסק וגזר דין כי כולם ענין אחד הם: המימיך צוית בקר שיקום ויאיר והודעתו המקום אשר ממנו יתחיל כי כל הימים ממקום אחד יקומו ועל פיה' יחנו ועל פיה' יסעו: לאחוז בכנפות הארץ · וצויתה אותו מימיך לאחוז בכנפו' הארץ ולנער רשעים ממנה עם תקפם ואונם והנכון כי הפסוק הראשון יקשר עם השני יאמ' המימיך צוית בקר השחר שיתחדשו על הארץ לאחוז בכנפיה ולנער ממנה הרשעים בבוא יומם עת פקודתם בגזרת עליון: תתהפך

ר' אברהם פריצול

אשר פרתי וכן דעת רבים שהמלאכים והגלגלים מזמרים ומשבחים בקול רנה ותודה כמו שבאר הר"ם במורה בפירוש השמים מספרים כבוד אל: ברון יחד · מקור מלשון רנה ותודה: ויסך בדלתים · ומי כוא אשר סגר והגין במסך ובדלתים הים הגדול המקיף שלא יתמשך ויכסה הארץ והיבשה להיות המים רבים אלפי אלפי מכל היבשה וגבוהים ממנה ויעמוד הים במקומו מקובץ חוק נתן ולא יעבור ותראה היבשה ויהי כן מי הוא אשר עשה הדבר הזה לים: בגיחו מרחם יצא הים יוצא וכלב כאשר יצא מרחם הדבר ההוה במולדתו והוייתו כן יעשה הים לשמור הסדר הזה בגיחו לשון יציאה בצאתו מן אתה גוחי: בשומי ענן · בשומי ענן והידים על לבוש הים אשר בהכאת נגוה השמש עליו יתהוו האידים והעננים ויעלו ממנו מים להשקות היבשה למעט ממנו כמות המים מהנחלים ההולכים אל הים שלא יתגדל ולמען יעמוד בשויו וזהו ענן לבושו וערפל ואידים: חתולתו · ר"ל סבובו וקשורו והוא סבוב וקשר העננים שהם כערפל בעלותם מן הים כי הוא אשר עשה המעשים האלה בתקון הזה ואיפה היית בעשותי אותם: חתולתו · לשון קשירה וסבוב מן התחל לא התחלת לשון קשירה וחבישה: ואשבור עליו · ועל הים הזה שברתי וגזרתי עליו חקי וגזרתי ורצוני שיעמוד על עמדו ולא יעבור ואשים לו בריח ודלתים מגזרתי ורצוני כתון בו בתקון ובטבע שלא יעלה על היבשה: ואשבור · כמו ואגזור כי המשבר ושובר הדבר הוא גוזר הדבר ההוא על האופן הנגזר והנשבר: ואומר עד · ואומר אליו עד פה בקלה היבשה הזאת תבוא ולא תוסיף לעבור ופה ישית הים עלייהו בגאון וברבות הגלים · והפסוק ידבר לנוכח ושלא לנוכח כי כשמגיעים אל היבשה תכף חוזרים הגלים לאחוריהם ואינם פרים ועולים רק ויגרשו מימיו רפש וטיט: המימיך צוית · המימיך וכל ימי היותך במציאות האם צוית ונתת הסדר להיות בקר אור ואם ידעת מקום השחר והזריחה שהיא מתחלפת ממקום למקום והזכיר זה הענין מהתחלפות הזריחה יען כי בעבור הזריחה במקומות מתחלפי' התקיים הקיום מהנמצאי' כלם ויתחלפו הסבות והמזגים מהם באופן כי כאשר תתקרב הזריחה לצד הצפון במקו' היישוב יהיה סבת ההויה והגדול ובהתרחקו יתפעלו המתפעלי' ויושכו אל ההפסד אשר זה הענין מבואר בטבעיות ברמיה מופתית וחושיית לכן אתה איוב הודיעני אם מימיך נתת סדר במסך הקיום הלז: לאחוז בכנפות · והסדיר הלז אשר סדרתי מסדור הבקר וחלוף עליית השחר ומזריחת השמש לנטות אל הצפון' חדשים להאריך הימים או במיעוטם בשובו אל הדרום ו' חדשים אחרים כל אלה ידיעתה למען יהיה מאתי ביד' ההשפעה לאחוז בכנפות הארץ ובכל יושביה לכלכל אותם ולהנהיגם כי באמצעות סדורם והתחלפות מבטם יקרו מקרים במציאות להמית ולהחיות לרפאת ולהחליא להיטיב או להזיק באופן כי על ידם ינערו רשעים ממנה ויגיע להם מאתי הפורענות שראוי להם וכזה הפסוק עם הבאים אחריו כורה ה' לאיוב ההשגחה הפרטית מאתו ית' ע"י האמצעיים האלה וכדבר הזה מבואר בתורה ממה אחר המבול שרמז ה' הרצון הזה והאופן הזה הנמשך מאתו לפרוע מהרשעים הראויים לפורענות ואמר שלא יהיה עוד מים למבול לשחת הארץ רק יפרע מהם על ידי המקרים שיקרו בחלוף הזמנים כמו שאמר שם תכף אחר ולא יהיה עוד מים למבול אמר עוד כל ימי הארץ זרע וקציר וקור וחום וקיץ וחורף ויום ולילה לא ישבותו ר"ל שהזמנים האלה הם יהיו לעשות מה שימשך מרצונו בשפלים כמבואר פה מדברי הרמ"בן ז"ל בחדושי התורה במקומו: תתהפך

מ"ע ספורנו

ויסך בדלתים ים · ובזה המין מן הבינה בעצמו סכך וגדר הים שהוא מקוה המים שהיה מכסה הארץ גדר הנהו בשני דלתו' לגדרי' בגיחו מרחם יצא · כשהיה יוצא מן המקום אשר הוא שם עתה וזה הגדר היה להם: בשומי ענן לבושו · כי העלתי קצת המים בענן והאויר מימיי · וערפל חתולתו · ואחר כך הקשיתי השפה האמצעית שהוא הרקיע בקצה השפל של אותו הענן והאויר מימיי אשר עליו ובמקום אותו החלק מן המים הורדתי חלק האויר אשר עתה על פני הארץ: ואשבור עליו חקי · ובכן שברתי עליו החק אשר שמתי בטבע כי גזרתי בזה שיהיה האויר המימיי למעלה מן האויר הקל אשר על היבשה עתה · ואשים · לים במקומו · בריח ודלתים · כשאמרתי יקוו המים אל מקום אחד: ואומר עד פה תבא ולא תוסיף · שלא [illegible] גבוה [illegible] גליך עד [illegible] יעבר [illegible]: המימיך צוית בקר ידעת שחר מקומו · הרמב"ם: מימיך כי' אחר המבול היה מבוה לסהיה לא [illegible] שהיה זורחה ולשחר [illegible] כמו שעכו [illegible] קודם לכן שיהיה אחד מהם במקום אשר הוא עתה מוגבל להם מאתי אחר המבול: לאחוז בכנפי הארץ וזה עשיתי כדי לאחוז בכנפו' הארץ שהם זורחה והשקיעה שהיו קודם המבול במשוה היסוכיה לעולם עת הדביב · ולזתי שתהיה תנועת השמש מכאן ומכאן בגלגל נוטה כפי שבסבת זה יקרו קור וחום וקיץ וחורף ויום ולילה עם רב השתנות מקלקל האויר והיסודות ומזג הכלות והצמחי' ומזגי כל ב"ח · וינערו רשעים ממנה · ובזה ימותו הרשעים מהר: תתהפך

אוהב משפט

היא נוספת כמ"ש מבמר מרמס ודומיי' ושרבו מדר והוא שם על מסכל מאבי שלול והוא כמו מדוחיה והם הדוה הגבולים: [illegible] מי נטה עליו קו הסובב העגול ושמא אמר זה מפני שאמר הבונים התחלת בניינם הוא למוד הבנין עד היכן יהיה · ואחר כך נוטים עליו הקו' והחר כך עוסים היסודות על כן אמר אחר זה על מה אדניה וגו' והפ"י התחיל לאיוב מהתחתון ויעלה משם למים ולרוח ואח"כ למזלות ולשמים ולהוכיחו כי אחר הנעלם חכמתם ממנו חכמת הבורא ית' · או יאמר אחר שהשם יתברך ברא בחכמה נפלאה הנעלמת ממנו אינו כדאי להטיח דברים כנגדו: על אדניה · הם היסודות והוא משל על ההרים: ואבן פנתה · היא האבן הנותנין בקרן זוית שהוא משמשת לשתי רוחות וצריך שתהיה חזקה כמו שאמר אבן מאסו הבונים היתה לראש פינה והוא משל למרכז הארץ שעליו נסמכי' כל הגלגלין או הוא אמצע הארץ כדעת רז"ל שקראוה אבן שתייה שממנה הושתת העולם והארון הוא מונח עליה · ולשון ירה נופל על הדבר הנופל בכח עיין פי' החכם הרב אב"ע ז"ל והרמ"בן ז"ל ולפי פי' נראה לי שהוא כדרך והוציא את האבן הראשה כלומר כשיוציאו האבן הראשה יעבידו קול תשואות ויאמרו חן חן לה: ויסך · לשון סגירה וסתימה כמו ויסך אלוה בעדו · הכניסך את דרכך: בגיחו · לשון יציאה כמו מגיח ממקומו · יאמר התדע מי הוא זה אשר סך וסגר הים אשר בטבעו לכסות הארץ כי כן טבע המים לעלות על הארץ ואפילו בעת צאתו ממקומו הוא סגור בכלוא לא יצא כי עם כל גליו ומשבריו לא יעבור חוקו לכסות הארץ · וקרא המקום אשר הוא בו רחם לפי שמימי הים הם כלואים בתוכו כמו העובר ברחם אמו · וי"מ שהוא רמז למקור שנובעים ממנו שגם הרחם נקרא מקור מכון הוא · וי"מ שרמז זה לתחלת הבריאה שהיה כיציאת העובר מהרחם שאז נגזר על הים שיהיה סגור וסתום: בשומי · נקשר למעלה איפה היית בשומי לים חוקו וענן לבושו שהים הגדול ים אוקייאנוס הוא מקיף העולם והעננים הם מקיפים אותו כלבוש · וחתול ענן וערפל כפל דבר · וכן לבוש וחתול כי החתול היא חבישה מלשון והחתל לא חתלת · ועיין פי' ר' לוי ז"ל ונראה לי שלפי שדמהו לילד היוצא מהרחם דמו המשיל המשל בו בלבוש וחתול כדרך שעושים לנער הילוד: ואשבור · עיין פרש"י ז"ל · וי"מ שמתי חקי על משבריו וגליו · והתרגום אמר ופסקית עלוי גזרתי · ששמתי חול גבול לים · והוא מלשון פסק וגזר דין כי כלם ענין אחד הוא · ומה שחזר ואמר זה אחר ויסך בדלתים ים הוא שיוצא שהפסוק הראשון כאמר בתחלת בבריאה כפי הפירוש שכתבתי והוא לאמר מזמן הבריאה והלך: הבריח ודלתים הם חול ים כמ"ש אשר שמתי חול גבול לים: ואימר · ואומר לים עד פה תבא ולא תוסיף לעבור הגבול ופה בא"לף כמו בה"א ובזה הגבול ישית כחך גאון גליך · המשית הוא כח הים ובי"ת בגאון היא נוספת כבי"ת לחמו בלחמי · והענין יאמר כי אפילו יהמו גליך בגאונים עד פה יש לכחך רשות לשית ולא תוסיף לעבור יותר · זהו הנראה לי בדקדוק מלות זה הפסוק ופירושים · ויש פירושים אחרים: המימיך · האם מיום שנבראת צוית בקר שיקום ויאיר והודעת השחר המקום אשר ממנו יתחיל כי בכל יום הוא מתחלף מקום הזריחה נוטה פעם לצפון ופעם לדרום · והתחלפו' זה סבת התקופות הארבעה אשר הם סבת קיום העולם ועמידתו כי לולא התהפכות הזמנים מפרק לפרק לא היה מתקיים זה החלק המיושב לא בסבת הקור ולא בסבת החום כמו שידעו זה חכמי הטבע והרפואות וסבת התחלפות מקום הזריחה ואיך הוא סבת התקופות ידעוהו חכמי האיצטגנינות: ידעת · הוא פעל עבר מהבנין הדגוש והוא כמו הידעת שהוא מהבנין הנוסף: לאחוז · י"מ המימיך תוכל לאחוז בכנפות הארץ וגו' · וי"מ המימיך צוית השחר לאחוז · והנכון מה שפי' הרמ"בן ז"ל כי הפסוק הראשון יקשר עם השני · יאמר כי המימיך צוית בקר ושחר שיתחדשו על הארץ לאחוז בכנפיה ולנער ממנה הרשעים עם תקפם ואונם בבא יומם עת פקודתם בגזירת עליון:

תתהפך

ד' חותיו' תלויות · תִּתְהַפֵּךְ כְּחֹמֶר חוֹתָם וְיִתְיַצְּבוּ כְּמוֹ לְבוּשׁ: וְיִמָּנַע מֵרְשָׁעִים אוֹרָם וּזְרוֹעַ
ב' וגעגין רָמָה תִּשָּׁבֵר: הֲבָאתָ עַד־נִבְכֵי־ טו יָם וּבְחֵקֶר תְּהוֹם הִתְהַלָּכְתָּ:
ל הֲנִגְלוּ לְךָ שַׁעֲרֵי־מָוֶת וְשַׁעֲרֵי צַלְמָוֶת
ג'חס' בליש' תִּרְאֶה: הִתְבֹּנַנְתָּ עַד־רַחֲבֵי־אָרֶץ
ל"ו הַגֵּד אִם־יָדַעְתָּ כֻלָּהּ: אֵי־זֶה הַדֶּרֶךְ
ב' יִשְׁכָּן־אוֹר וְחֹשֶׁךְ אֵי־זֶה מְקֹמוֹ: כִּי
ל וחד על גבולו תִקָּחֶנּוּ אֶל־גְּבוּלוֹ וְכִי־תָבִין נְתִיבוֹת
ד' בֵּיתוֹ: יָדַעְתָּ כִּי־אָז תִּוָּלֵד וּמִסְפַּר כ
כ' ב'בליש' יָמֶיךָ רַבִּים: הֲבָאתָ אֶל־אֹצְרוֹת
י"א מל' שָׁלֶג וְאֹצְרוֹת בָּרָד תִּרְאֶה: אֲשֶׁר
ג וכל אס"ף דכו' חָשַׂכְתִּי לְעֶת־צָר לְיוֹם קְרָב וּמִלְחָמָה:
אי

מִתְהַפְּכָא הֵיךְ טִינָא חוֹתָמָא דִילְהוֹן וְאִתְעַתְּדוּן הֵיךְ כִּסוּ זְהִים: ת"א אִתְהַפְּכַת הֵיךְ טִינָא חוֹתְמָא דִלְהוֹן וְלָא אִתְבְּרִיאוּ כְּמוֹ גוּשְׁמֵיהוֹן כְּלָא נִשְׁמַתְהוֹן הֵיךְ כִּסוּ סְרִיק: וְאִתְכְּסֵי מִן רַשִׁיעַיָא נְהוֹרֵיהוֹן וְאִדְרַע מְרַמְמָא תִּתְבָר: אִיפְשַׁר דְּעַלְתָּא עַד מְעַרְבְלֵי כְּגוֹר יַמָּא וּפִישְׁפּוּשׁ תְּהוֹמָא הֲלִיכְתָּא: אֶפְשַׁר דְּאִתְגַּלְיָאוּ לָךְ מַעֲלְנֵי מוֹתָא וּמַעֲלָנֵי טוּלָא מוֹתָא דְגֵהִנָּם תֶּחֱמֵי: אִתְכַּנְיַית עַד פִּתְוֵי אַרְעָא דְגִינְתָּא דְעֵדֶן חֲוִי אִין יְדַעְתָּא כּוּלָהּ: אֵידֵין אוֹרְחָא יִשְׁרֵי נְהוֹרָא וַחֲשׁוֹכָא הֵידֵין אַתְרֵיהּ: אֲרוּם תְּדַבְּרִינֵיהּ לִתְחוּמֵיהּ וַאֲרוּם תִּתְבֵּין שְׁבִילֵי בַיְתֵיהּ: הֲיְדַעְתָּא אֲרוּם בְּכֵן אִתְיְלִיד וּמִנְיַין יוֹמַיךְ סַגִּיעִין: אִיפְשַׁר דְּעַלְתָּא לְקוֹרְטוּרֵי תַלְגָּא וְאַפּוּתִיקֵי בַּרְדָּא תֶּחֱמֵי: דִּי גְנָזִית תַּלְגָּא לְעִידָן עָקְתָא בְּגֵהִנָּם וּבַרְדָּא לְיוֹם קְרָבָא דְּפַרְעֹה וְאַנְחוּתָא דְּמִצְרָאֵי:
הידין

רש"י

תתהפך בציורין : כחומר חותם · מטבע צורת האדם במותו · ובלהיית' המתים יחיו ויעמדו בלבושיהם : וימנע אז מרשעים אורם · וכן היא אומר וזרוע רמה תשבר : נבכי ים · מסגרי ים · כמו נבוכים הם בארץ · שערי מות זה גיהנם : ידעת כל זאת · כי אז תולד · כשבראתים : אשר חשכתי · הכנעתי : לעת צר · לחמשת מלכים בגבעון · ליום קרב · ומלחמת גוג ומגוג : יחלק

רלב"ג

תתהפך כחומר חות' · ר"ל כמו החומר והטיט אשר יעשו בו החותם אשר ירצו שהוא מוכן בקלות לקבל החותם ההוא כן תתהפך פעולת השמש להמשך ממנו פעולות מתחלפות מצד חלוף מצבו : נבכי ים · מעמקי ים : רחבי ארץ · הנה רחב הארץ הוא מרחקה מהקו השוה והוא התקום אשר יהיו בו הלילה והיום שוים לעולם ולזה יהיו לארץ שני רחבי' האחד מהקו השוה עד תכלית הצפון והשני מהקו השוה עד תכלית הדרו' : חשכתי לעת צר · מנעתי אות' לי ואצרתי אותם להשתמש בהם בעת צר ר"ל להגיע הרע לראוי לו : איזה

מסרה

התבוננת ג' חס' בליש' וסי' נמסר בסיפ' סימ' ל' · אל גבולו ל' וחד על גבולו ואינון מן א"ב מן חד חד חד אל וחד על ול' דכו' וסי' נמסר כמסר' רבת' במערכת אות הא"לף בערך אל בס"ד · ומספר ד' וסי' בסדר כלך וירמיה סימן י"א : ואוצרות אוצרות י"א מ"ל וסים' עלה שישק מלך מצרי' דמלכים תנינא דפסו' · ויקח אסא את כל הכסף ב' בפסו' · ויוצא אסא את כל אוצרות כ' בפסוק ונתתי לך אוצרות חשך · את כל חסן העיר · והלוים אחיה בד"ה קרמ' דפסו' · ואוצרות ברד תראה · לא יועילו אוצרות רשע · ואת בני התערובות דד"ה :

מ"ע ספורנו

תתהפך כחומר חותם · וזה בהתהפך הארץ ממזגה הטוב בהשתנות תנוע' השמש עליה כמו שישתנה חומר חותם בהשתנו' החותם בו : ויתיצבו · הרשעים בה : כמו לבוש · המתהר לבלות : וימנע מרשעי' אורם · אור הכח המיוחד לאורך ימים כאשר היה קודם המבול אשר בו היו התקיפי' בוטחים ותמלא הארץ חמס · וזרוע רמה תשבר · עתה שלא יבטחו עוד בזה כלל ובזה לך מופת שאני יכול על הגרמי' הנצחיי' ומניעיה' שהיה יותר טבעי להם להתנועע על קטבי העולם בזה ומופת גם כן על השגחתו במין האנושי · ותבין שלא היתה הצלחת רשעי דור המבול בלתי טבעית כלל כאמור : חשבת והתרעמת : הבאת עד נבכי ים · אילנות בקרקע הים אשר שם הלמזגים אשר מזגם אמצעי בין הצומח והדומם : ובחקר תהום התהלכת · אשר שם מרגליות שמזגם אמצעי בין הדומם והב"ח וכל שזה בגזרה תאתי כנגד הטבע המסודר בזולתם מן הנמצאים הנפסדים : הנגלו לך שערי מות · האמנם הבנת מיני ההכנות המכוונו' במית' והפסד הנמצאים ההווים ונפסדים : ושערי צלמות תראה · הראית ההכנות של אופן הירידה והזקנה בהם שהיא הדרך אל ההפסד הבאת תכף אשר שלמו' הגדול בהם : התבוננת עד רחבי ארץ · האמנם התבוננת היות זה כולל בכל נמצא ברחבי ארץ בצמחים ובבעלי חיים : הגד אם ידעת כלה · אם ידעת כל זה וראית שאין האחד מהם תכלית כלומר שיהיה ראוי ליחסו לפועל נצחי חכם ולא שום תועלת לכללי' או לפרטיי' אם כן הגד איזה הדר' ישכון אור · של איזה שלימות נצחי שיהיה ראוי להיות תכלית מכוון בכל אלה ותמלא שאין שום תכלית נצח בשפלי' זולתי שלימות נצח שהיה אשר לך : וחשך איזה מקומו וכמו כן הגד איזה מקום חושך ההפסד והפסד ותמצא שהוא בחומר : כי תקחנו אל גבולו · באופן שהביאך זה הקף האור ותבדילהו מן החמריות כפי האפשר אל גבול פלסופותו המכוון להבין לב עלה' עם סחר העליו' הנבדלים : וכי תבין נתיבות ביתו · והם' תבין הדר' להביאו שם אל האלהים אשר נתנו : ידעת כי אז תולד · הלא ידעת כי כאשר תעם' אז תשלימהו בעיון ובמעשה' אז תולד

התקנה מציאות חדש והוא הכלי לחיי עולם · ומספ' ימיך · בעולם הזה : רבים · יהיו רבים : הבאת אל אוצרו' שלג · האמנם התבוננת ענין השלג המפסיד לפעמים בהיותו יותר מדאי או יארך זמנו על הארץ או שלא בזמנו · ואוצרות ברד תראה · וכמו כן האמנ' התבוננות בענין הברד המפסיד לעולם בתבואות ואין זה מפעלות הטבע שיעשה פועל מקלקל לעולם · אמנם · אלה חשכתי לעת צר · לצורר את הרשעים ולהעניש לזוב בתשובה ולהתפלל · ליום קרב ומלחמה · ולפעמים לפורענות על החוטאים הבלתי שבים :
אי

אבן עזרא

תתהפך · הארץ בצורות משונו' כחומר חות : ויתיצבו · בני אדם כמו לבוש עליה וכל יום תחליפם · וגם יי' ימנע מרשעי' אורם : נבכי · כמו גלי ים שירוצו וכמהו מבכי נהרו' חבש : עד רחבי ארץ · היא הארץ הגדולה המיושבת והנכון כי יאמר התדע כמה רחבי הארץ : כי תקחנו · להוליכו אל גבולו על האור ידבר · הידעת אם קודם שתולד כמה מספר ימי חייך : ליום קרב · כמו השליך אבנים גדולות וברד באש במצרי' והגאון רב סעדיה פירש אי זה הדרך ישכן אור על מקום שיש בארץ שהוא אור כלו חוץ מיום אח' והפך הדבר ומקום שיהיה שם האור חצי שנה אף על פי שדבריו נכונים אינם מענין הפסוקים וכן פי' אי זה הדרך יחלק אור י"א שזה האור הוא גשם : קדים

אבן יחייא

תתהפך ונאמר אשר ברצון ה' תתהפך הארץ כאשר יתהפך החמר כפי החותם אשר יחתים בו כי תכף יקבל צורה משונה החקוקה בחותם ויתיצבו חלקי העולם כמו הלבוש אשר יהפכוהו האדם מעלה למטה ופנים לאחור · וימנע ונאמר ובהפיכה הזאת ימנע מרשעים אור הצלחתם והזרוע רמה מהם תשבר · כי יש להם ג' הטבות אם העושר ואם הגבורה שהם מעלת הנפש המתנשאת ומעלת הכח הצומחת · הבאת ונאמר אם באת עד המקום הנבוך מהמים והתהלכת וחקרת התהום · ויהיה נבכי ים כמו מבכי נהרות חבש · הנגלו ונאמר הנגלו לך שערי מות והוא יום המיתה לאדם איך הוא ואנה ילך ואיך יעמוד · ואם ראית שערי צלמות מהגהינם · התבוננת ונאמר ואם מתוך ידיעת החכמה והפלוסופיא התבוננת עד מרחבי ארץ · הגד לי אם ידעת כלה איזה הדרך ללכת אל המקום אשר שמה ישכון האור מהמלאכים · והחשך מהשדים איזה מקומו : כי תקחנו ונאמר אשר בידעך הדרך ישכון אור תלך אל גבולו לקחת וליהנות ממנו · ותבין נתיבות ביתו מהשפיע כדי לבנות ממנו : ידעת ונאמר וכן השלך והודיעני אם ידעת כי הולדת מאז ומקדם ומספר ימיך רבים אשר הזמן ישפיק להוצאת האמת באמצעות הפסיקין · הבאת אל אוצרות שלג ואוצרות ברד תראה והוא מקום הולד באויר אמצעי · אשר ונאמר כי חשכתים ומנעתי' מרדת ארצה כדי שיהיו מוכני' לענוש בהם הרשעי' ליום קרב ומלחמה כאשר קרה לברד פרעה והשבעה עממי' :
איזה

ר' אברהם פריצול

תתהפך כחמר · כי המבטים האלה העליונים המביטים למטה בנבראים במקומות וזמנים מתחלפים יהיו גרמה בנמצאים התחתונים שיתהפכו מאיכותם כמו שיתהפך החומר והטיט לפי צורת החותם המכה עליו כן יתפעלו ויתהפכו הנבראים התחתוני' שהם כמו החמר בערך המביט עליו ויתיצבו המבטים כמו לבוש להלבים הנמצאים מה שימשך מהכאת מבטם לפי מקום מצבם וזמנם בפעולו' מתחלפות עליה' ומזה יתפעלו המתפעלים לקבל ההתפעלו' והשתנות ומן הסדר הזה המסודר מאתו ית' ליפרע ה' מן הרשעי' כמו שאומר וימנע מרשעי' אורם : וימנע מרשעים · ובזה האופן מחלוף המבטים מסובת הצלחת הרשעים ימנע מהם אורם שישתנה המזל צומח ועולה שלו למזל יורד ונסחת וזרוע רמה מעושי עולה תשבר והיו כלא היו : הבאת עד · הבאת עד נבכי ים לראות בעומקו ובגודלו הנפלא ואם בחקר התהום ומה שנולד וגדל בו התהלכת להמציא רוב מציאות הרמש אשר בו ועם היותם מכוסים ברבוי המים מ"מ שמה תשפיע ותגיע כח סבת ההויה אשר סדרתי : נבכי ים · מן נבוכים הם : הנגלו לך · הנגלו לך שערי מות לדעת זמן הגעת הפסד הגופות לכל נמצא כמצא ושערי צלמות מאבדון הנפשות תראה בדעתך מהו והחכם ר"לבג פירש הנגלו לך באי זה מקום בפרטות נקודת התהום ממרכז הארץ אשר שם החשך והצלמות ועם היותו נסתר מכל רואה וחשיך ורחוק מ"מ שמה תגיע מאתי השגחת קיום מציאות' וקרא המקום ההוא שערי מות וצלמות להסתר עומק מציאותו : התבוננת עד · האם התבוננת לדעת רוב הארץ עד כמה תמשך ואופן הדברים אשר בחלקיה הגד אם ידעת כלה ואפשר שרמז אל חלוף הזריחות ומשך הגדלת הימים וקצורם על אורך ורחב הז' אקלימים ואופקי הארץ באופן שימצא מקום בכדור הארץ שיש ו' חדשים יום · ומקום אחר מקביל אליו שהם ו' חדשי' לילה ובאופנים אחרים מתחלפים כמו שזכרנו למעלה : הגד אם ידעת כלה · בכל החקירות האלה : אי זה · ואם ידעת אי זה הדרך אשר ישכון בו האור הזורח בעת עלותו והחשך ממקום השקיעה אי זה מקומו : כי תקחנו · וזה שאם תדע דרך ישכון האור ההוא אז תוכל לקחת אותו ולהנהיגו בגבול מהלכו וכי תבין נתיבות ביתו לדעת תנועותיו ועליותיו וכטיותיו מה שימשך ממנו מפעולותיו : ידעת כי · שאם ידעת הענינים האלה על תכונתם וסדורם כי אז תולד בימים ההם הקדומים ומספר ימיך הם רבים כי הידיעה האמתית בדברים כמו אלו צריכים משך הימים הארוכים עד שישגם בברור האמתם : הבאת אל · הידיעת איוב אם באת אל אוצרות שלג לראות מקום מוצאו ואופן ההוותו וגם אם ראית אוצרות ברד להבין איך יתהוה הברד בקיץ ובזמן החום הגדול והוא יהיה קר יותר מן השלג והקרח בחורף : אשר חשכתי · אשר חשכתי ומנעתי השלג והברד שזכר מרד' תמיד והחזקתי בם אצל סדור רצוני להיות מוכני' לעת צר לתת צרות לרשעים ולפרוע מהם ליום קרב ומלחמה כאשר אחפוץ ללחום עמהם ולהשפילם גם על שטותם כי ברבות השלג והקרח והחורף לפעמים ישחיתו ויחרבו האילנות והכרמים גם כי יקררו הגופות ויפסדו ובאמצעו' הברד בקיץ יכה ה' התבואות והשדות בקמותיהם וגם האכסי' לפעמים ויפל הפירות וישקית העשבים קרב תרגום מלחמה : חשכתי · מן ולאסוף גם אכי אותך :
אי

הרמ"בן

תתהפך · הארץ כחומר חותם לנער הרשעים ולהעמיד אחרים תחתם כאשר יעשו בחומר החותם שישנו אותו תמיד : ויתיצבו · עליה : כמו לבוש כי תחליפם ויחלופו : וימנע מרשעים אורם · אור הבקר והשחר הנזכרים או האור שיהיה להם ועל דרך האמת יגיד כי בנוא עתם ינערו הרשעי' מן הארץ ותתהפך הארץ מהם כחומר החותם המשתנה לצורות שונות ויתיצבו כל אחד מהם כמו לבוש בדים והוא תוהו וימנע מן הרשעים אור פניהם : וזרוע רמה · אשר היתה להם נשברה עתה וזה ענין דבר אליהוא : הבאת עד נבכי ים · יחזור על היסודות לאמר אם לא היית ביסודי הים והארץ אמור אם הלכת בהם לארכם ולרחבם ובאת במעמקי הים מלפני מבכי נהרות וחקרת התהום כלו : הנגלו לך שערי מות · ושערי צלמות הם האפסות · כי הבא עד חקר התהום יגיע אל האפס או יאמר הנגלו לך שערי מות וראית המתים העומדים בעולמם אשר שכבו בשערי צלמות והוא משל לידיעת המתי' שכבר מתו ורבים אמרו כי שערי מות הם שערי גהינם ומדוריה : התבוננת עד רחבי ארץ · התבוננת כל מרחבי הארץ כי הלכת עד קצותיה : הגד אם ידעת כולה · או יחסר הא התמה כאשר פירשתי : אי זה הדרך ישכן אור · הגד אם ידעת באי זה הדרך ישכן על הארץ וחשך אי זה מקומו גם כן היא האפיסה כי בדעתנו כל דרכי האור וכמה ארכם וכמה רחבם ידע כי משם והלאה אין דבר או חשך והו יסוד האש בענין החשך הנזכר במעשה בראשית : כי תקחנו אל גבולו · על האור ידבר או כל אחד מהם או החשך הוא האש כאשר הזכרתי ובשם הגאון רב סעדיה ז"ל אי זה הדרך ישכן אור על מקום שהוא כולו אור חוץ מיום אחד והפך הדבר ומקום שישכון שם כל אחד מהם חצי שנה וכן יפרש אי זה הדרך יחלק אור : ידעת פי אז תולד · ביסודי הארץ ובבריאת הים : ומספר שניך רבים · מאז ועד עתה ותדע יצירתם וכל המתחדשים בהם ולי נראה בכאן ענין אחר כי הנשמות מאז נבראו כולם כמו שאמרו בבראשית רבה בנפשותיהן של צדיקים נמלך ובתלמוד ערבות שבו גנזי חיים וגנזי שלום ונשמות של צדיקים ורוחות ונשמות שעתידין להבראות ואמר רבי יהודה הלוי הקונשמות עם האור הראשון תחלת דבר ה' ולכן שאל האלהים לאיוב אם ידע אי זה הדרך ישכן האור ואם יבין הנתיבות שבא בהן ואם ידע כי אז עם האור נולד : ומספר ימיו רבים · יגיד לו כי איננו מבין נתיבות הויית האור שהוא יסוד ראשון ולא ידעת נפשו מתי היתה ועם מי נבראת ואף כי יבא את בית המלך להתלונן המשפט וזה ענין הגון בפסוק הזה ותועי רוח יחשבו כי הנשמות נבראות בכל יום היום בהוצרו ואין הדבר כן כי אל עתה היכנו עופה יש מאין כי העליונים אחר נבראו והשפלים בעלי ההויה והפסד נעשים דבר מדבר פושעים ולובשים צורה : הבאת אל אוצרות שלג וראית אוצרות ברד וידעת כי שמחים באוצר להיו' שמורים לי וחשובים אלי לעת צר ליום קרב ומלחמה ברצותי לציר צלי הארץ כי תחטא להשחית עליה ויבואו ליום אשר תהא לעשות קרב ולאחם בהם בברד ואבני אלגביש או ידמה על האבני' הגדולות אשר הוריד על חמשת מלכי כנען או יעשה כן להוריד ברד גדול משחית על עמים אחרים ומפרשים אמרו ליום קרב ומלחמה ירמוז על מלחמת גוג ואיוב לא יתנבא כן כי לא מבני ישראל הוא :
אי

אוהב משפט

תתהפך ובהנער הרשעים ממנה תתהפך הארץ כחומר החותם שיתהפך מצורה לצורה כן תתהפך הארץ בצורות מסוגו' שתנער הרשעים ותעמיד אחרים תחתם ויתיצבו עליה כמו לבוש תחליפם ויחלופו' וכתב החכם ר"א בן עזרא זכרונו לברכה אף על פי שהצדיק ימות חסד יי' על יראיו וצדקתו לבני בנים · ולמדרש רז"ל אין צורך שדרשו זה לתחיית המתים והיכו לרשעים כמו שאמר וימנע מרשעים אורם וגו' : וימנע ולבסוף זרע רשעים נכרת כי ימנע מהם אור הבקר והשחר הנזכרים או האור שהיה להם זה א רמז להצלחתם שתפסק שאין הצלחה קיימת לפי שהם רשעים · זהו לפי הפשט · ולפי הדרש הוא אור הנפש · וזרועם הרמה בסבת הצלחתם בהמנע אורם תשבר : הבאת עתה יחזור אל היסודות לאמר אם לא היית ביסודי ארץ והים אמור אם הלכת בהם לארכם ולרחבם ובאת במעמקי הים וחקרת התהום כלו : נבכי · פרשו בכה והנ"ון נוספת כנו"ן אם נשאת נשא לבו · והוא מלשון מבכי נהרות חבש ופירוש נבכי ים מעמקי ים וסוף הפסוק כפל לשון : הנגלו י"מ שערי מות גהינם ומדוריה · וי"מ שהוא האפיסה והבלעדר כי תבא עד חקר תהום יגיע אל האפס · וי"מ מרכז הארץ וקראם שערי מות לפי שהוא רחוק שתעשה שם הויה ועיין הרמ"בן ז"ל ולי נראה שהוא משל כלומר הידעת היכן הם שערי מות שתסגור אותם שלא ימות אדם ויכנס באותו שער : הבוננת חסר ה"א התימה כלומר האם התבוננת עד רחבי ארץ והלכת עד קצותה הגד אם ידעת כמה הוא רחבה : אי זה נקשר למעלה הגד אם ידעת אי זה הדרך ישכן אור על הארץ ובידיעת מקום האור עד היכן הוא תדע כי משם והלאה אין דבר והוא הנקרא חשך כלומר אפיסת האור והעדרו · והוצרכנו לפרש כן כי החשך הוא העדר ואין להעדר מקום אבל בידיעת מקום האור יודע כי עד שם מקום ההויה ולא יותר · וי"מ החשך האש היסודי ואינו נכון : כי האם ידעת אי זה הדרך ישכון אור שתקחנו אל גבולו כלומר שתנהיגהו ברצונך אל גבולו וכי תבין נתיבות ביתו ומהלכיו כדי שתקחנו להוליכו שם והענין בשלשת פסוקים האלה הוא נקשר כלומר הידעת רחבי ארץ ועד היכן הוא האור שתוכל להנהיגו כרצונך · והגאון רבי' סעדיה ז"ל פי' אי זה הדרך ישכון אור על מקום שיש בארץ שהוא כלו אור חוץ מיום אחד והפך הדבר ומקום שיהיה שם האור חציו שנה וכן פי' אי זה הדרך יחלק אור · וכתב הא"ע ז"ל אף על פי שדבריו נכונים אינם מענין הפסוקים · ופי' החכם ר' לוי לא נראה לי נכון : ידעת ג"כ חסר ה"א התימה כלומר הידעת קודם שתולד כי אז תולד וגו' כן פירשוהו הראשוני' ז"ל · וי"מ שהוא מתלוצץ עליו ואומר לו ידעת כל זה לפי שאז קודם שנבראו אלה הדברים נולדת ומספר ימיך רבים עד עתה ע"כ כל דבר לא נכחד ממך ובא על דרך כי תמול אנחנו ולא נדע כי צל ימינו
עלי

רש"י

יחלק אור · תימור של חמה · מפלש לכאן ולכאן כקרני איל · קדים שמש המזרח :
מי פלג לשטף תעלה · בערבית קורין לשערה שיטפה · כל שיער ושיער שבראש :
פילגתי לו תעלה · גומא לינק ממנה · שאילו ב' יונקות מגומא אחד מחשיכות מאור
עיניו של אדם · והם לא נתחלפו לי · ובין איוב לאויב נתחלפו לי · וזהו מן הסערה·
ד"א לשטף טיפת גשם שוטף
פילגתי לכל טיפה גומא בעבים
שאילו יורדות מגומא אחת
מטשטשות את הארץ ועשי טיט:
ודרך לחזיז קולות · מי פלג · כל
קול וקול יש לו שביל · ואם ב'
הולכים בשביל אחד אין הבריו'
סובלות את הקול : שואה · ארץ
שואה חשיכה ברעב · אגלי טל·
גלי טל · והאל"ף יתירה · כמו
ואחוותי באזניכם · אל"ף יתירה
בראש תיבה להיות שם דבר
אבחת חרב · כמו ניבות חרב
צעקת חרב· ד"א אגלי כמו אגני
טל · כמין אגנות פלגים שהטל
נתון בהם · למ"ד מתחלף בנ"ון
בספר עזרא · נשכה כמו לשכה:
כפור·גריש"א:כאבן מים יתחבאו·
ע"י הקרח שמגליד שיפה שעל
פניהם · ופני תהום יתלכדו בו
ויתאחזו כאחד : מעדנות

איוב לח

24 אֵי־זֶה הַדֶּרֶךְ יֵחָלֶק אוֹר יָפֵץ קָדִים עֲלֵי־אָרֶץ׃ 25 מִי־פִלַּג לַשֶּׁטֶף תְּעָלָה וְדֶרֶךְ לַחֲזִיז קֹלוֹת׃ 26 לְהַמְטִיר עַל־אֶרֶץ לֹא־אִישׁ מִדְבָּר לֹא־אָדָם בּוֹ׃ 27 לְהַשְׂבִּיעַ שֹׁאָה וּמְשֹׁאָה וּלְהַצְמִיחַ מֹצָא דֶשֶׁא׃ 28 הֲיֵשׁ־לַמָּטָר אָב אוֹ מִי־הוֹלִיד אֶגְלֵי־טָל׃ 29 מִבֶּטֶן מִי יָצָא הַקָּרַח וּכְפֹר שָׁמַיִם מִי יְלָדוֹ׃ 30 כָּאֶבֶן מַיִם יִתְחַבָּאוּ וּפְנֵי תְהוֹם יִתְלַכָּדוּ׃

התקשר

תרגום

הֵידֵין אוֹרְחָא יִתְפְּלֵיג נְהוֹרָא יְבַדֵּר רוּחַ קִדּוּמָא עַל אַרְעָא׃ מַן טַיֵּיף לְשִׁטְפָא קוּבְתָא וְאִסְרָטָא לַעֲנָנֵי קָלַיָּא׃ ת"א מַאן טָאֵיף לְשִׁטְפָא דִתְהוֹמָא חֲרִיצֵי מַיָּא וְקִצֵּיהוֹן דְּלָא לְעֵילָא וְאוֹרְחָא לַעֲנָנֵי דִמְחִתִּין מִתַּמָּן מַיָּא בְּקָלַיָּא׃ ת"א מַאן עֲבַד שְׁטְפָא לְמַרְזֵיבָא דְמַיָּא וּלְעֵילָא אָרְחָא דַעֲנָנָא דְמָחִית מִטְרָא בְּ לִין׃ לְאַחֲתָא מִטְרָא עַל אַרְעָא דְלֵית בָּהּ גְּבַר מַדְבְּרָא דְלָא בַר נַשׁ בֵּיהּ׃ לְמִסְבַּע רְגוּשָׁא וְאִתְרוּגְשְׁתָּא וּלְמַרְבָּיָא מַפְּקָנוּת דִּיתְאָה׃ הַאִית לְמִטְרָא אַבָּא אוֹ מַן אוֹלִיד רְסִיסֵי טַלָּא׃ מִכְּרֵיסָא מַן נְפִיק קַרְחָא וּגְלִידָא דִשְׁמַיָּא מַן יְלִידְיָהּ׃ הֵיךְ אַבְנָא מוֹי קְרִישַׁן וּמִטַּמְּרָן וְאַפֵּי תְהוֹמָא דְּמִן קוּרָא מִתְאַחֲדִין׃ התקטור

וכפר ב' חסר בליש' וסי' דק ככפר על הארץ · וכפר שמים מי ילדו: ופני י"ו מיחרין וס' גמס בתלים ס' פ"כ :

רלב"ג

איזה דרך · יחלק אור · הרצון בו אי זה דרך יחלק השמש עד שילך פעם בתנועתו היומית בדרך אחד וביום אחר בדרך אחר ויפזר מקום זריחתו עלי הארץ כמו שהתבא' למי שעיין מעט מחכמת התכונה ואיפשר שיהיה הרצון באור האיד הקיטורי אשר יתהוו ממנו הלהבות בקלות ויהיה קדים רוח קדים והוא יותר נכון כי לפי הביאור הראשון יהיה בכאן כפל דברים לפי שכבר זכר זה הענין בעניינו כמו שאמר המימיך צוית בקר וגומר : מי פלג לשטף תעלה וגומר · מי חלק לשטף המים מקום שיפול בו וקרא למקום ההוא תעלה והיא חפיר' והרצון מי סידר המטר בזה האופן שימטיר בזה המקום ולא במקו' אחר עד שישלימו בזה האופן הצמחים בהמטירו פעם במקום אחד ופעם במקו' אחר וזה שאם היה המטר כולו במקום אחד תמיד לא ישלם צמח לא במקום ההוא מצד רבוי הלחות ולא בזולתו מצד היובש וזה מבואר בנפשו ומי שם חק ומנהג לברק ולרעמים ויהיה אמרו לחזיז קולות כאלו אמר לחזיז וקולות או ירצה בזה מי שם דרך לחזיז אשר יתהוו ממנו הרעמים שירד למטה לארץ הפך תנועתו הטבעית : שואה ומשואה· מדבר ומקומות חריבים : אגלי טל · טיפי הטל : יתחבאו · ירצה שהם יקפאו ויסתר ענין המימיות אשר בהם ויהיו מים בכח לא בפועל : מעדנות

אבן עזרא

קדים· רוח קדים : לשטף תעלה · כאילו תעלה יש לשטף · ועניין פלג מן פלג אלהים מלא מים : לחזיז קולות· אומץ ומיזוק כמו יי' עושה חזיזים קולות תקיפים: אגלי טל· יש אומרים הוא המטר הדק בלא חבר ויתכן היות הא"לף כוסף : כאבן · יתחבאו המים עד שיתקשו כאבן והעניין שלא יראו שהם מים : ופני תהום יתלכדו · הענין כפול שאלה שהיו מימי תהום יתלכדו עד שיתקשרו ויש אומרים כי ענינו שיתלכדו על פני תהום והוא קרוב : התקשר

מע' ספורנו

אי זה הדרך יחלק אור · וכמו כן הגד אם ידעת והתבוננת לזה איזה הדרך יחלק הוא האיד המימיי · יפץ קדים עלי ארץ אשר יפיצהו רוח הקדי' ויעלהו בההו' ויאבד איך יעשה זה : מי פלג לשטף · להמטיר עלי ארץ לא איש מדבר לא אדם בו · הנה בישוב אשר הוא לא במעינו' ותהומות יעלה השמש משם אידים מימיים אשר מהם נתהוה המטר · אמנם במדבר שהוא מקו' חור' באופן שאין שם ישו' אפשרי למין האנושי · מי הוא שפלג שם העלה כמתחלאת משטף הגשמים · ודרך לחזיז קולות · ואופן שיהיה שם חזיז קולות שהוא הברק הבא עם רע' בהיו' קרקע המקום שם בלתי מוכן לזה : להשביע שואה · ויורה עליהם שאינם דברים מקריים אבל הם מפעלת פועל להכלית ויעיד עליו התכלית הבא מהם שהוא שילמחו שם צמחים למזון חיות המדבר : היש למטר אב · ואיך יהיה במקום ההוא שאינו מוכן להיות אידים עולים ממנו האמנם יש ברור הו ברקיע איזה אב מוליד שם המטר · מבטן מי יצא הקרח · והעד פיס שם מטר וטל כוא כי נמצא שם קרח וכפור : כאבן · מים יתחבאו · באופן שהמים שם לפעמים מכוסים בכפור · ופני תהום יתלכדו · ויתלכדו אחר כך פני תהום בקרח המקפיא אותם · וזה יקרה ברוב המים המכונסים מן הגשמים ולא במקוריים : התקשר

אבן יחייא

איזה וגומר וכן הודיעני איזה הדרך יחלק אור השמש אשר הוא יפץ רוח קדים על הארץ בבוראו כה: מי וגומר ומי הוא אשר פלג וחלק הים שנקרא תעלת מים מן היבשה כדי שירד בו שטף מים רבים ואיהו הדרך לדעת סבת הברק המראה מזוכות שוכות אשר אחריו יורגש הרעם וקולות · להמטיר וגומר אשר אחרי הברק והרעם יבוא המטר על ארץ לא איש מדבר לא אדם בו · להשביע וגומר כדי להשביע הארץ רעיבה ונמאה ולהצמיח שם מוצא דשא כדי שיחיו בם החיות : היש וגומר אם יש למטר אב ושבה מתמדת או מי הוליד אגלי טל וכתרגום רסיסי טלא : מבטן וגומר ומבטן מי יצא קרח וכפור שמים ומי היה סבתו המתחלת והמקלמת והמגעת : כאבן וגומר וכן הודיעני מי יגיע את המים שיתחבאו כים וירדו בו כאבן היורד אל המטה בהיות טבעו לעמוד על הארץ ואחרי ירידתם בים ישארו שם תמיד וכאלו יתלכדו מפני תהום : התקשר

הרמ"בן

אי זה הדרך יחלק אור · כבוא השלג והברד שיהיה אור במקום אחד וברק וחשך במקום אחר : ויפץ רוח קדים · על אפד מן הארצות : ומי פלג תעלה לשטף המטר · ופלג מן פלג אלהים מלא מים : ודרך עשה לברק · הרעם להמטיר על הארץ לא איש רק להחיות כל חיתו יער ועל מדבר לא אדם בו לדעת כחם טרף ועקרב : להשביע ארץ שואה · רעבה וצמאה ולהצמיח שם מוצא דשא לחית השדה ולעוף השמים : היש למטר אב · יאמר אם יש למטר ולטל ולקרח ולכפור אב או אם שיוליד כמותו בצלמו כל אחד למינו אין זה כי האלהים אומר ועושה בתולדת ומערכ' השמים והוא המשנה אותם כרצונו כי הוא המרקיע שחקים לבדו ויוסד ארץ מאתו כאשר פירש בתחלת הענין : אגלי טל · כמו גלי טל והא"לף נוסף כ"אלף ואחותי באזניכם והתרגום אמר רסיסי טלא בלא חבר והוא הנכון : כאבן מים יתחבאו · יאמר למה יתחבאו המים כאבן וירדו במעמקים במצולה כי טבעם לעלות וטבע הארץ לרדת למטה ועל פני תהום יעמדו כאלו הם גלגלים שם אחתה תעשה זה ואם תקשר מעדנות כימה והתרגום אמר כאבנא מוי קרישין ומטמרן ואפי תהומא מקורא מתאחדין יאמר כי מן הקרח יתקשרו המים ויתחבאו ולא יראו שהם מים : ופני תהום יתלכדו · מרוב הקרח ונכון הוא : התקשר

ר' אברהם פריצול

אי זה · ובאי זה הדרך יחלק אור השמש לסביב בסבובי' מתחלפים באופן כי לפעמים בסבתו יפץ רוח קדים להיות על הארץ או יחלק אור ר"ל האיד הקיטורי להיות פעם חם ופעם קר כמו שנרגיש בו כי לפעמים יהיה האויר בסבתו נוטה אל החום ופעמים בהפך ואחרי אמרו כי אי זה הדרך יחלק אור פרומז אל הגשם הנקראת אור במקומות רבים כי לפעמי' עמה יפץ קדים עלי ארץ: מי פלג · ומי הוא אשר פלג וחלק מקום בית קבול לשטף המים היורדים מפוזרים להרוות ולהשקות הארץ בשני פזורים ואחר כך ימשך השטף ההוא לרדת למקום תעלה ואתת מים באופן שאחרי הרוות המים את האדמה ימשכו המים בנהרות וילכו אל הים שהוא התעלה והפירה לזה וגם מי הוא אשר נתן דרך לחזיז הוא הרעם המשמיע קול או חזיז הברק וההתלהבות אשר ברקיע שאחריו הקולות לפי דעת קצה פלג חלק: תעלה · עניינו חפירה לקבול מים כמו ויעש העלה דאליהו חזיז הוא הרעם ויש אומרים שהוא הברק שעושה חזיונה ברקיע כמו שבארתי : להמטיר על · כי אחרי ההראות בלפידי' והקולות ימשך להמטיר מים גם על ארץ אשר אין בה איש להב קו ולהרטיב אפילו במדברות אשר לא אדם בו : להשביע שואה · וזה מירידת המים ימשך שני התועלת האלה להשביע מקום שואה ושממון אשר אין בו ישוב וצמיאה וגם להצמיח מוצא דשא באשר הוא שם שואה ומשואה לשון שממון וחרבן : היש למטר · גם הודיעני אם יש למטר אב תמיד בזמן קבוע בסבתו או מי הוא אשר הוא הוליד אגלי הטל בזמן מסודר קודם הסתר אשר תמיד לא יתעה על העשבים והעלים ויהיה אגלי כמו גלי בתוספת אלף כמו אזרוע מן זרוע ואגלי אין לו חבר יפרתהו : כאבן מים · ואיך ימשך שהמים יתחבאו ויסתרו מלאותם להיות נקפאים בקושי בזמן החורף ויתלכדו על פני תהום המים לקושי הקור והחורף : התקשר

אוהב משפט

עלי ארץ· עיין הרמ"בן ז"ל וכבר כתבתי מזה בפרקי': הבאת אוצרו' שלג וברד הם המקומות העליונים אשר באויר אשר הם מתהוים שם ונקראו אוצרות דרך משל כמו שנקראו אוצרו' מטר שנאמר יפתח יי' לך את אוצרו וגו' לפי שהם שמורים שם לעת הצורך אם לשבט אם לארצו כי בם ידין עמים · והשאלה בזה הוא אם ידע סבתם לפי שיש בידיעת' חכמ' · או תהיה השאלה בזה אם ידע עומק משפטי הש"י בזה והוא הנכון : אשר · אשר שמתים באוצר וחשכתי אליד עד אשר ארצה להורידם לעת צר שארצה לצור על ארץ כי תחטא לי להשחית עלה ויבולה וליום אשר ארצה לעשות קרב ולהלחם בהם בברד ואבני אלגביש · או ירמוז על האבנים הגדולות אשר הוריד על חמשת מלכי כנען אולי עשה כן להוריד ברד גדול משחית על עמים אחרים וי"מ זה על מלחמת גוג ומגוג · אבל הרמ"בן ז"ל לא ירצה בזה כי איוב לא יתכוין כי לא מבני ישראל הוא : אי זה · כבר כתבתי למעלה פי' הגאון רבינו סעדיה ז"ל ועל פי פי' פירוש החכם ר' לוי ז"ל יפיץ קדים עלי ארץ שמקום הזריחה הוא מפוזר במקומות רבים מבאופק שיש לבליום מקום זריחה ולות יום אחד · וי"מ אור זה לשון גשם · כלומר הידעת אי זה הדרך יחלק המטר אשר יפזרהו מזרחי כי לפעמים ימטר הרוח המזרחי ויש מקומות שלא יפול שם מטר לעולם · ויש מקומות שימטיר שם ברבוי ויש במיעוט · וחלוקת אלו המקומות יש בידיעתם חכמה נסתרת · ויש מפרשים אור כמשמעו כי ברדת השלג והברד נחלק הישוב יש מקום שיש בו אור ויש מקום שיש בו ברד וחשך ורוח הקדים יפיץ שם עלי א׳ ומהארלית · ועיין הר"י ז"ל והחכם ר' לוי ז"ל : מי · רז"ל דרשוהו כי לפי שאמר איוב אשר בשערה ישופני אמר שמא רוח סערה עברה לפניך ונתחלף לך איוב באויב · ובשערה השיבהו שכן בערבית קורין לשערה שטפה כלומר כל שער ושער שבראש פלגתי לו תעלה כלומר גומא ליניק ממנה שאלו שתי' יונקות מגומא אחת היו מכהיסות מאור עיניו של אדם בין גומא לא נתחלף לי בין איוב לאויב נתחלף כי וזהו ויען יי' את איוב מן הסערה· ד"א לשטף טפה של גשמים שיש לכל טפה גומא אחת בעבים שאלו שתים יוצאות מגומא אחת מטשטשות בארץ ונעשה טיט : ודרך לחזיז קולות · מי פלג דרך לכל קול וקול שכל קול יש לו שביל אם שנים מהלכין בשביל אחד אין הבריות סובלות הקול ופשט הכתוב מי פלג לשון פלג אלהים מלא מים · כלומר מי הוא שעשה לשטף המטר תעלה גדולה ומקום קבוץ מים עד שיהיו כפלג גדול עד שירדו ממנו מים לעולם · וזהו אבל לומר כי ירידת הגשמים הוא לא ברצון מהש"י כאשר הם אלו בתעלה גדולה יפתחה כרצונו ויסגור יסתור אותה כרצונו · וי"מ פלג לשון חלוקה כי המטר אינו יורד בכל מקומות הארץ של באותם מקומות שנגזר עליהם מהאל ית' · ומי שם דרך לברקים שיברקו פעם ופעם לא יברקו וכן הרעמים · ואמר לחזיז קולות כלומר ברק המתחדש מהרעמים כי הרעם והברק שבתם הוא אחת כמו שפיר' למעלה· חזיז פרשו חזה על משקל הגיגי מן הגה · ונקרא הברק חזיז מלשון ראיה לפי שהוא מאיר · והחכם הרב אב"ע ז"ל פי' לשון תוקף כלומר רעמים חזקים : להמטיר · קשור עם הפסוק שלמעלה יאמר הידעת מי פלג לשטף תעלה שעוש' לו העלה בשמים שיתקבצו שם מים רבים וכלם כדי להמטיר על העולם ואפילו במקום שאין שם בני אדם כדי להחיות חיתו יער ומדבר לא אדם בו אלא כחש שרף ועקרב לרוות למאוכם · וכבר כתבנו מזה בפרקים : להשביע · וממטיר שם להשביע ארץ שואה כלומר ציה ושממה שהיא רעבה וצמאה להצמיח שם מוצא דשא לחית השדה ולעוף השמים : היש · יאמר אם יש למטר ולטל ולקרח ולכפור שיזכיר אחר זה אב או אם שיוליד בדמותו בצלמו כל אחד למינו אין זה כי אם האלהים שאומ' ועושה ובגזר בהם כרצונו וכבר כתבתי מזה בפרקים : אגלי · י"מ האלף נוספת כא"לף ואחותי כלומר טיפי הטל שהם עגולים כגלגל והתרגום אמר רסיסי טלא ואין לו חבר והוא הנכון : מבטן · י"מ בידעת סבתם וכבר פירשתי כי השאלה בכל זה איננה על ידיעת הסבה בלבד רק על ידיעת המכוון מהם ברצון האל ית' אשר הכל נמשך אחר חכמתו הנעלמת מבני האדם : כאבן · המתרגם הרגם כן כאבנא מיא קרישין ומיטמרן ואפי תהומא מקורא מתאחדין · יאמר כי מן הקרח יקרשו המים ויתקשו באבן ויתחבאו ולא יראו שהם מים · ופני תהום ילכדו מרב הקרח כמו רגל בנהרות הנקרשים עד שהולכים עליהם בקרונות · ועיין הרמ"בן ז"ל והראשון יותר נכון · וכ"ש אמר שנמצא בתרגום וכן פירשוהו כל המפרשים ז"ל והוא נקשר עם הפסוק שלפניו : התקשר · עיין פי' הראב"ע ז"ל והרצון בזה לומר האם יפעלו מה שפעלו במלותיך : כימה הוא כפלת לפון והוא מזל מוליד קור · וכסיל הוא כפלת דרום הפך כימה · וי"מ על דרך זורק בהפך כלומר התוכל להפך פעולות אלו הכוכבים שתקשר מה שיפתחו או שתפתח מה שיקשרו · ורז"ל אמרו כימה יש בו צנה גדולה ומקטרא לפירות וכסיל יש בו חמה גדולה ומבכשת לפירות ולזה אמר או מושכות כסיל תפתח שהוא מפתח הפירות ומגדלם וכסיל מושך בין קשר לקשר · ואמרו שכסיל מפני נכתו של כימה כ"ש בפסוק עושה עש כסיל וכימה · ואמרו שכימה הוא זנב טלה · והתרגום אמר התקטור שירי כימתא או אשלי דנגדין כסילא תפרי · פי' מעדנות לשון קשרים והוא מלשון רז"ל שאמרו האחיר ראשי מדלין שלהם שהוא חסר עי"ן כמנהג בלשון ארמית רל"ב ע"ה ואיפשר שהוא מהופך מלשון ענדנו עטרות לי שהוא לשון קשירה כמו שפירשתי · וכימה הם הככבים רצים נקשרים· זה בזה וכן ארז"ל מאי כימה כמאה ככבי · וכסיל הם ככבים נפרדים זה מזה ונראה שלפי זה נקרא כסיל שהוא הולך מהלך הכסילים נפרדים זה מזה כלומר הבית אותם לככבי כימה שיתקשרו ולא יתפרדו · ויש לפתח שלשלאות כסיל המושכות אותו עד שנפרדו זה מזה · וזה הפי' נראה יותר נכון שהוא בענין התוליא מזרות בעתו שיספר ענין לאת המזלות לא שעיפם בארץ: התוציא · י"מ מזרות כמו מזלות ואינו נכון אבל הוא ככב קטן שמוכן בב"ר פירשו מזל שהוא ממהר הפירות פי' מבשל · וכתב המכסר' לוי ז"ל שהוא דרומי ובאקלים איוב לא היה נגלה כי אם מעט זמן ונסתר הרבה : ועיש · הוא ככב שמתקבלים אליו הרבה ככבים ונקראי' בנין וכבר פירשתי בפסוק עושה עש שהם שבעה ככבים לפוניים הנגלים לעולם באקלים זה : על · כמו עם וכמיהו ובאו הכסים על הנסים כלומר עם בניה תנחם ותוליד אותם להגיעם כרצונך · ויש בזה מדרש לרז"ל : הידעת · הידעת החוקים שחקקתי בשמים כמו שכתוב חק נתן ולא יעבור : אם תשים משטרו · של שמים או של כל אחד מהחוקים האלה בארץ להביא

מעדנות ׳ שם מיני תענוגים שימצאו בשבת כימה ר״ל בהתחלת השמש שם כי אז יותר חום הזמן האילנות ויתנו פרים והנה כימה היא כורה אחת במזל טלה; ומושכות כסיל ׳ מה שיעצרהו וימשכהו כסיל שהוא מהצורות הדרומיות ובהיות השמש במזל שהוא בו ימנעו האילנות מהתיגת כחם לרוב הקור : מזרות ׳ היא צורה אחת מהצורו׳ הדרומיות ואחשוב שלא היתה נראית בארץ אשר היה בה איוב כי אם זמן מועט : ועיש ׳ היא צורה מהצורות הצפוניות והיגה נסתרת כלל באקלי׳ אשר אנחנו בו : תנחם ׳ תנהגם : משטרו ׳ מענין שוטר ומושל והרצון אם תשים ממשלת השמים בארץ : בטוחות ׳ הוא מענין כי טח מראות עיניהם והרצון בלבבות הטוחות והסתומות : שכוי ׳ הוא שם מענין ההשגחה וההשקפה תרגו׳ וישקף ואסתכי והוא השכל ההיולאני :

מעדנות כימה קישור כימה ׳ שלא תגא כל קומתו ויחריב את העולם בצינה ׳ ... מושכת כסיל תפתח ׳ להוציא חמה להפיג צינתה של כימה : מזרות ׳ כל בואר מזלות ... פ״ש ׳ כוכב גדול שבכימה ׳ והרבה כוכבים קבועים בו ׳ וגוטלו ב׳ כוכבים ... לפתוח ארובות המבול ונקבכו במזל טלה ועתיד הק״בה להחזירם לה : תנח׳ משטרו סעירת המזלות המתוני׳ להביא על הארץ קור ושום קין וחורף ׳ התרים לעב קוליך ׳ כמו עליו להתקשר בחשכת מים להיות ׳ ספעת מים מתהפך ׳ והיא קדירת העבים ׳ כמו אור חשך חרפא ׳ או שפעת מים על פיך יכסך מן השמים שבשלחו כם הננו עשינו שליחותך שאין צריכין לחזר למקומן ולהשיב שלוחו שהשכינה בכל מקום בטוחות ׳ אילו הכליות ׳ לשכוי זה תרנגול לשון חכמים ׳ וי״א זה הלב ׳ שהוא שוכה ומחשב את הנולדות : יספר

הֲתְקַשֵּׁר מַעֲדַנּוֹת כִּימָה אוֹ־מֹשְׁכוֹת כְּסִיל תְּפַתֵּחַ: הֲתֹצִיא מַזָּרוֹת בְּעִתּוֹ וְעַיִשׁ עַל־בָּנֶיהָ תַנְחֵם: הֲיָדַעְתָּ חֻקּוֹת שָׁמָיִם אִם־תָּשִׂים מִשְׁטָרוֹ בָאָרֶץ: הֲתָרִים לָעָב קוֹלֶךָ וְשִׁפְעַת־מַיִם תְּכַסֶּךָּ: הַתְשַׁלַּח בְּרָקִים וְיֵלֵכוּ וְיֹאמְרוּ לְךָ הִנֵּנוּ: מִי־שָׁת בַּטֻּחוֹת חָכְמָה אוֹ מִי־נָתַן לַשֶּׂכְוִי בִינָה: מי

הֲתִקְטוֹר שִׁירֵי כִּמְתָא אוֹ אֲשְׁלֵי דְנַגְּדִין נִיפְלָא תִשְׁרֵי: הֲתַפִּיק שִׁטְרֵי מַזָּלַיָּא בְּזִמְנֵיהּ וְזִנְתָא עַל אַפְרַחָהָא תְדַבְּרִינוּן: הֲיָדַעְתָּא גְזֵירָתָא דִשְׁמַיָּא אִין תְּשַׁוֵּי שִׁטְרֵיהּ גַלְגַלֵיהּ בְּאַרְעָא: אֶפְשַׁר דְתָרִים לְעָבָא קָלָךְ וְרִיכְפַּת מַיָּא תַחְפִינָךְ: אֶפְשַׁר תְשַׁדַּר בַּרְקִין וְיֵהָכוּן וְיֵימְרוּן לָךְ הָא אֲנַן: מַן שַׁוִּי בְכָלְיָין חוּכְמְתָא אוֹ יְהַב לְלִיבָּא בִינְתָא: ת״א לְהַרְנְגוֹל בָּרָא בִּינְתָא לְמִקְלְסָא לְמָרֵיהּ: מן

ל׳ ב׳ כאורי לס׳ יוד חס׳ — ל׳ וכתיב כן ל׳ — ס׳ — ל׳ — ל׳ — ג׳ י׳ ג׳ — ד׳ י׳ כ׳ כן אמת

מסרה

התקשר ל׳ והוא חד מן מלין דמשמשין הת ברישי׳ וסימ׳ התמלך ל׳ כי אתה מתחרה בארז ׳ התקשר ל׳ מעדנות כימה ׳ התשלח ל׳ ברקים וילכו ׳ התאמין ל׳ בו כי ישוב זרעך ׳ התרעישנו ל׳ כארבה הוד נחרו ׳ התרים ל׳ לעב קולך ׳ התצוד ל׳ ללביא טרף ׳ התשחק ל׳ בו כצפור ׳ התצלח ל׳ עתה שתילה התצלח ׳ ואינון מן א״ב ה״א כרישי׳ וסימ׳ נמסר במסרא רבתא במערכת אות הה״א כס״ד :

אבן עזרא

התקשר מעדנות כימה כוכבים הם בפאת צפון וכסיל בפאת דרום וכימה תקשר הפירו׳ שהם המעדנות וכסיל הפך הדבר והעניין האחד לויתה לכוכבים האלה לקשר ולפתח והקדמונים אמרו כימה הם שבעה כוכבים קטנים והם בסוף מזל טלה והנראה׳ הם׳ והנכון בעיני שהוא אחד והוא כוכב גדול יקרא עין השור השמאלי וכסיל כוכב גדול הוא לב מזל עקרב כי בעלות אלה שניהם במזרח ירחו המעשים הגזכרי׳ וזה כנגד זה בני׳ ובמתנ׳ ובחלק : מזרות ׳ כוכבים הם ויש אומרי׳ כי הרי״ם תמורת למ״ד ויאמרו כי כמוהו וידע אלמנותיו והוא רחוק : ועיש ׳ כבר הזכרתיו : הידעת חקות שמים ׳ ששמתיו והוא שאמר המשורר חוק נתן ולא יעבור : משטרו ׳ שב אל השמים בעבור שיש להם ממשלה על הארץ מן שוטרים : ושפעת מים ׳ רבים מן שפעת גמלים : בטוחות ׳ רוב המפרשים אמרו שהם הכליות והנכון בעיני שהם הקרב כעניין הן אמת חפצת בטוחות ויורה עליו סוף הפסוק שאמר ובסתום חכמה תודיעני כי העניין כפול הוא כמנהג : לשכוי ׳ הוא הלב כמו עברו משכיות לבב והעניין צורות חקוקות כמו ואבן משכית והצורות הם המחשבות ומבילי סוד הרוח יודו כן : מי

אבן יחייא

התקשר ונו׳ אמר האתה יכול לקשור כימה עם שאר המזלות אשר יתילד מפני זה מעדן ותענוג הפירות והצמחים ׳ ואם אתה יכול לפתח המושכות והקשרים מכסיל שאחים הם ולא יתפרדו ׳ התוציא ונומר ואם תדע להוציא כל אחד מהמזלות בעתו כדי להיטיב לאשר תחפוץ ׳ ואם תדע להכחות עיש על בניה ׳ שהוא כוכב גדול הדבק תמיד עם כוכבים קטנים אשר הוא מנחם כאב השוכם לבניו ׳ הידעת ונומר ואם תדע חקות השמים אשר בכניסת המזל פלוני עם כוכב פלוני יוליד בעולם מקרה פלוני ׳ ואם אתה יכול לשים ולסדר אופן משטרו וממשלתו מהשמים בארץ ׳ התרים ונומר ואם אתה יכול להרים בקולך ולצוות לרוכב על עב קל שישפע המים העליוני׳ והאוד האלה תכסך ׳ התשלח ונומר התוכל לשלוח הברקים אל אל והם ילכו במצותך ויהיו מוכנים ושבים אל המשפך באמרם לך הננו ׳ מי שת ונומר מי שם החכמה בטוחות שהם המלאכים שהם מכוסים וטוחים מהאור האלהי אשר ישכון עליהם מן ומת את הבית ׳ ומי נתן לשכוי שהוא התרנגול בינה להכיר בין האור ובין החשך ׳ אשר המלאך והתרנגול הם הספים זה בתכלית הפשיטות וזה בתכלית הגשמיות : מי

ר׳ אברהם פריצול

התקשר מעדנות ׳ האם תוכל אתה איוב לקשור בידיך מה שיפתח מן המערכות והפירות והטובות כוכב כימה שהוא מכוכבי צפון או הם תפתח אתה מה שיאסף אליו כוכב כסיל הדרומיי לעצור הפירות ובלמתי׳ או אם תקשר אתה מה שיקשור כוכב כימה במעדנות או אם תפתח אתה מה שיפתחנו כוכב כסיל כימה כוכב צפוני סבת החום המתגיא המעדנות והפירות וכסיל כוכב דרומי הפכי לזה וירצה לומר אם ניתן אתה לכוכבים האלה לקשור או לפתוח הצמחים והפירות : התוציא מזרות ׳ התוציא אתה הכוכב הדרומי הנקרא מזרות לעשות פעולתו בעתו ואם עיש שהיא צורה אחת עליונית נכרת על סבוב הצפוני בחבור כוכבים דקים שהם כבנים לה תנחם ותנהגם אותם לסבוב על הרקיע במהלכם : מזרות ׳ כוכב אחד דרומי או מזרות כמו מזלות בחלוף רי״ש בלמ״ד כאשר נעשה מן לשכה נשכה ועיש שם לקיבוץ צורת כוכבים צפוניים : תנחם ׳ תנהגם מן לך נחה : הידעת חקות ׳ הידעת חקות שמים מחוק סדור תקון הגלגלים וכוכביהם ופעולתם ומה שימשך ממנעם על הארץ ואם תשים אתה ממשלתו ותגבורת כחם לפעול בארץ מה שיפעלו בכח גדול וביד חזקה מבלי מונע : משטרו ׳ ממשלתו לשון שוטר ושוטרים כי השמים והגלגלים והכוכבים הם שוטרים ומושלים בארץ ברצון בוראם אשר סדרם : התרים לעב ׳ היש בך כח להרים קולך ולצוות על העבים שישפיעו ויורידו מים רבים בגלופן שהמים יכסוך ותתחבא בביה : התרים ׳ לשון הרמת קול ושפעת לשון רבוי מן שפיע ימים יינקו : התשלח ברקים ׳ ועוד היש בך כח לסדר השמים ומבטיהם ולצוות עליהם באופן ישלחו ברקים וילכו ויתפזרו הנה והנה לעשות רצונך ויאמרו לך הננו לעשות חפצך בכל עת כאשר יעשה ה׳ ית׳ אשר סדר ותקן הנעתם והלובם והתפזרם הנה והנה : מי שת ׳ ומי הוא ששת בטוחות שהם הכליות החכמה להתחכם ולהתיעץ בידיעת הדברים אשר יחפוץ האדם לדעת או מי הוא אשר נתן לשכוי הוא לב האדם להיות כלי לבינה להתבונן במה שכבר נתחכם על דרך אמרם ז״ל לב מבין כליות יועצות וזכר את האברים האלו אשר באם תתיחס משכן החכמה והבינה כי האיברי׳ האנושיים הם כלים לכחות הנכש לאושים כמו שהתבאר בטבעיות : בטוחות ׳ הכליות שהם מכוסות וטוחות בחלב אשר עליהם מן וטח את הבית ומן אמת חפצת בטוחות : לשכוי ׳ הוא הלב אשר בו יסתכל האדם כאמרו עברו משכיות לבב ותרגם וישקף ואסתכי : מי

הרמ״בן

התקשר מעדנות כימה האתה תקשר מעדנות עידות מזל כימה ׳ כי רצונו לקשור הפירות שהם מעדנים או תפתח מוסרות מזל כסיל שהוא המושך והמפתח הגלכים זה דעת החכם ועל דעת רבים כי כימה וכסיל כוכבים נקשרים זה עם זה כי הם מזל אחד לא יתפרדו ופעדנות כלשון חז״ל ענין קשרים אמרו התיר ראשי מעדנים שלהם ויש מפרשים מן תענגנו עטרות לי ויאמרו כי ענידא ועדינה שניהם לשון קשירה הם : ומוסרות כסיל תפתח ׳ כי יתפרדו כוכבי מזל כימה כאלו כתפתחו אסוריו המושכים והקושרים אותם זה עם זה כן אמר התרגו׳ התקטור שירי כימתא או אשלי דנגדין ניפלא תשרי והוא הנכון כי הוא בענין התוציא מזרות בעתו שיספר לא המזלות לא מעשיהם בארץ ובבראשית רבה אמרו ר׳ חנינא בר פפא ור׳ סימון אמר כימה מעדנות את הפירות וכסיל מושך בין קשר לקשר מזרות ועיש שמות כוכבי מזלות על דעת ר׳ אברהם ז״ל והכוכב הגדול נקרא עיש מלשון עוש׳ ובאו כל הגוים והולכת עם שאר כוכביה לפו׳ לא תפרד מהם וזהו שאמר על בניה תנחם : הידעת חקות שמים ולבנים ׳ אם תשים לכל אחד מן החוקים משטר ׳ וממשלה על הארץ לשון שוטר ומושל שגזרת המזלות מתקיימת בארץ להביא קור וחם ובאילנות וצמח האדמה : התרים ליעב קולך ׳ ותצוה אותו ויורד מים כבירים בשפע מיד או תשלח ברקים וילכו על פיך ויעמדו לפניך עוד לאמר הננו ועשינו ככל אשר תצוה פעם אחר פעם תמיד לא ידעתי לפרש למה החזיר ענין העב והברק : מי שת בטוחות חכמה ׳ מי נתן בכליות חכמה כמו הן אמת חפצת בטוחות ונקראו טוחות על שהם טוחות מן החלב אשר עליהם מלשון וטח את הבית ועניין החכמה בכליות כמו אף לילות יסרוני כליותי : או מי נתן לשכוי בינה הוא הלב כי הוא המבין מלשון עברו משכיות לבב ונקרא שכוי כי הוא הצופה והמשקיף על הדברים והיודעם בתרגו׳ תשקיפה איסתכי ור׳ אברהם ז״ל אמר כי הוא מלשון במשכיות כסף ואבן משכית והעניין צורות חקוקות כי הלב הם המחשבות ויתכן כי במשכיות כסף ושכיות החמדה וכולם הם הצורות שאדם מביט ומסתכל בהם וכן אמר התרגו׳ מאן שוי בכוליין חכמתא או מאן יהיב ללבא בינתא ולשון חז״ל שאמרו ר׳ שמעון בן לקיש אמ׳ כשהלכתי לכרכי הים קורין לתרנגול שכוי של׳ מי נתן לשכוי בינה איכי יודע היאך יקשר בענין אולי יקראו התרנגול כן כי הוא משל לב כמו שאמרו עז בעופות תרנגול ועיקר הכתו׳ על הלב ידבר וראיתי בתרגו׳ הירושלמי תרגום אחר מאן שוי בכוליתא חכמתא או מאן יהיב לתרנגולתא ברא בינתא למקלסא למריה ׳ והנה הכתו׳ מ״חס חכמת הכליות להיותה בלילה לדעת את בוראו כדרך אף לילות יסרוני כליותי של כן חבר להם התרנגול המתבונן בשעת הלילה לקום לבוראו כדרך הללו את ה׳ מן הארץ רמש וצפור כנף או כסוד פרק שירה והוא ידוע והנה הכליות ייסרו את האדם לדעת בוראו בלילה והתרנגול ילמד דעת כי ממנו ילמוד האדם לקום חצות לילה להודות לו ית׳ : מי

מ״ע ס פורנו

התקשר מעדנו׳ כימה ׳ התצייר בשכלך איך יהיה עניין קשורי כימה שהוא קבוץ ככבים גדולים וקטנים יחדיו אף על פי שהם חלקי מקום אחד באותו הגלגל בעצמו ומה סבת זה ההבדל ביניהם ׳ או מושכות כסיל תפתח ׳ והיא צורת ככבים אשר בה יפרדו במקום ככבים קטנים מקטנים ׳ האתה תצייר איך יהיה זה עם היותם חלק של גלגל אחד בעצמו והיה א״כ משפטם להיות יחדיו כפי טבע אותו החלק מהגלגל ׳ וכל זה יורה שלא היה מציאות מכח טבע חלק הגלגל אבל מפעולות פועל רצוני מכוין לתכלית : מזרות ככבים נזורים ונפוגים אחור בכח גלגל הקפה נג׳ טבעו ׳ ועיש על בניה ׳ והוא ככב גדול קיים מן הככבים אשר הם מן הככוד הראשון הם שבי אשר סביביו ככבים רבים קטנים ואמר שאותו הגדול עם הקטנים לפעמים ׳ תנחם ׳ תנהל ותנהג אותם הככבים הנזורים להיטיב או להרע בהתחברו עמהם בעצם או במבט : הידעת חקות שמים ׳ האמנ׳ ידעת סב׳ הויות הככבים המקיימי׳ אשר עם היותם בגלגל אחד בעצמו וחלק ממנו קלח מהם מורה על טוב וקלתם על הפכו : אם תשים משטרו בארץ האמנם תצייר בשכלך איך יפעלו ׳ בשלים הנכסדרי׳ בהויות לתכלית המרחק וכמעט בלתי מתנועעים : התרים לעב קולך ושפעת מים תכסך ׳ הנה התבאר בנסיון שהמטר לא יבא בכל השנים על אופן אחד ולא יחזור תלילה לקץ שנים על אופן א׳ ׳ וזה יורה שלא יהיה המטר מכח הסמיימים בלבד החוזרת תלילה לשמות לקץ שני׳ מה ׳ ועם כל זה יהיה המטר ברב הספרים וברב חלקי הארץ על אופן מספיק לאמון הישובי׳ שם ולכן אמר ההרים לעב קולך כלומר הכה לא היה זה בהשתדלותך אבל בתמותי בהיותי טוב ומטיב ע״צ החסד : מי שת בטוחות חכמה ׳ בבעלי חיים הבלתי מדברי׳ אשר שת מהשכיל לבותם מי שת בהם איזו חכמה אשר בה יברחו הבאן וזולתם מן הזאב כאלו ידעו שהוא טורף אף על פי שלא ראו זה מעול׳ ויקרב אל הרגיל להביא המזונות או הרועה כאלו ידעו שהוא אוהב : או מי נתן לשכוי בינה ׳ שכוי מגזרת שכיות החמדה שעניינו מבטי החמדה אמר הכח השכלי אשר באד׳ המביט ומעיין ׳ מי נתן בו בינה שהם המושכלות הראשונות אשר באמצעות יתבונן וישיג כל שאר המושכלות הנקנות גם האלקיות עם היותו הלב להשיגם גם שאין לו ערך עם המדיניו׳ כלל וכל זה יורה שהתכלי׳ המכוון בזה הוא שיקנה זה הכח שלמות נצחי : מי

אוהב משפט

להביא קור וחום וקין וחורף ובאילנות וצמח האדמה כמו שאמרו אין לך עשב מלמטה שאין לו מזל מלמעלה מכה אותו ואומר לו גדל שנאמר הודעת חקו׳ שמים : משטרו ׳ ממשלתו מלשון שוטר ומושל וי״מ מכתבו כלומר גזירתו מלשון סוטר מדברי רו״ל : התרים ׳ התקרא לעב בקול רם ועליו תצוה להוריד מטר מים כבירים שוטפים לכסות אותך ברבויי : שפעת ׳ לשון רבוי כמו כי שפע ימים ספעת גמלי׳ ׳ ופרש״י ז״ל התקדרו׳ העבים שפעת מים ׳ או שפעת מים של פיך יכסך מן השמים ושפעת גמלים התקדרות העפר העולה מרבויים ׳ וכן שפעת יהוא ׳ שפעת הנירופף ׳ וי״מ תכסך כתשמעו ׳ והיא לורך : התשלח ׳ היש לך ממשלה על הברקים שתשלח אותם וילכו על פיך אל המקום אשר תשלחם ׳ ולאחר שיעשו שליחות שישובו לפניך ויאמרו לך הננו אתנו לך מזומנים לתמוותיך ׳ ורו״ל דקדקו מכאן שהשכינה היא בכל מקום שלא אמר וישובו ויאמרו לך שאין צריכין לשוב למקומן להשיב שליחותם ׳ וכתב הרמ״בן ז״ל לא ידעתי לפרש למה החזיר ענין העב והברק ׳ וי״מ כי בתחלה אמר לו מענין המטר שלא במסר לשליח כמו שכתוב היש למטר אב וכן אמר לו שאין לו בורא זולת השם ית׳ וזהו שאמר מי פלג לשטף תעלה ועכשיו אמר שאין המטר יורד אלא במצות הבורא ית׳ והנכון שבתחלה אמר לו שפעולות המטר והעב והברק שהם לקיום השפלים להצמיח מוצא דשא הם ברצון הבורא יתברך הנמשך אחר חכמתו הנעלמת מבני אדם ׳ וכאן הוא אומר שהאדם הוא חסר מאד ביחס אל השליחות של השם ית׳ עד שאלו הענינים ההוים בארצם במצותו ואין לאדם כח ויכולת עליהם כלל ׳ וכל אלו הדברים אמרם האל ית׳ להוכיחו אחר היותו חסר מאד ביחס אל שלמותו ית׳ ואיך התיר עצמו להטיח דברים כלפי מעלתו : מי ׳ נמשך למעלה הידעת מי שת או הוא דרך שאלה בכעס מי שת בטוחות חכמה לכי או אתה ׳ וכן אנו יכולים לפרש כל אלו השאלות : בטוחות ׳ פירשו המפרשים ז״ל כליות כמו הן אמת חפצת בטוחות ׳ ונקראים טוחות על שהן טוחות בחלב אשר עליהם כמו הבית אשר הוא הבית אשר מכסיף מלשון וטח את הבית ׳ והחכמה בכליות כי אף לילות יסרוני כליותי : ושכוי ׳ הוא הלב כי הוא המבין מלשון עברו משכיות לבב ׳ ולפי שהוא רואה ומשקיף כל הנולד נקרא כן ׳ תרגום השקיפה אסתכי ׳ וי״א כי הוא מלשון במשכיות כסף שהן צורות חקוקות ׳ והלב המחשבות הם חקוקות בו ׳ וכן פי׳ התרגום מאן שוי בכוליין חכמתא או מאן יהיב ללבא בינתא ׳ ורז״ל אמר ר׳ שמעון בן לקיש כשהלכתי לכרכי הים קורין לתרנגול שכוי שאמר או מי נתן לשכוי בינה ׳ וכן תקנו ברכה למי ששומע קול תרנגול ברוך שנתן לשכוי בינה ׳ והוא תימה איך יקשר בענין ובתרגום ירושלמי יש תרגום אחר מאן שוי למליתא חכמתא או מאן יהיב לתרנגולתא ברא בינתא למקלסיה למריה ׳ כתב הרמ״בן ז״ל כי הכתוב מיחס החכמה אל הכליות להיותם מחשבות בלילה לדעת את בוראן כדרך אף לילות יסרוני כליותי ׳ על כן חבר להם התרנגול המתבונן בשעות הלילה לקלס בוראו כדרך הללו את יי׳ מן הארץ תנינים רמש וצפור כנף ׳ זו בסוד פרק שירה ׳ והנה הכליות יסרו את האדם לדעת את בוראו בלילה והתרנגול ילמד דעת כי ממנו ילמד האדם לקום חצות לילה להודות לו ית׳ עכ״ד לפי׳ החכם ר׳ לוי ז״ל : מי

רש"י

יספר ידבר ויזהר תפקידם · ונבלי עשוין כנודות שהגשמים כנוסים בו שם · כמו כנבל יין : בצקת עפר · ביום שיצקת עפר למוצק · ליסוד עולם באמצעיתו · ורגבים ידבקו · סביבותיו לגרדין · עד כי נתמלא ארכו ורחבו · ישוחו · עומדים לפופים להרוג · כן דרך אורבים לשוח ולכוף עצמן כדי שלא יכירו בהם : יתעו לבלי אוכל · מאביה שונא והקב"ה מזמן להם יתושין הנבראים מגואתן ונכנסין לתוך פיהם : יעלי סלע · אכזרי' נבוק ושונאה את יולדה · ועולה לראש סלע גבוה כשכורע' לילד כדי שיפיל לארץ וימות והקב"ה מזמין לו נשר ומקבלו בכנפיו : וחולל אילות תשמור לשון חיל יולדה · האילה רחמה צר ואין הולד יכול לצאת ובשעת לידתה אני מזמין לה דרקון ומכישה ברחמה ונפתח · ואם מקדים ומאחר רגע מיד מתה · ובין אותם רגעי' איכי מחליף ובין איוב לאויב נתחלף לי : תפלחנה · מתבקע רחם שלהם ומוציא היולדות וחבלי לידה שלה · תשלחנה מעליה בלתת לרגע שאני מזמין להם : יחלמו · יחזקו · ולא שבו למו · משירבו קלא יגדלו בבר בורעי' ובדשאי' ואינם צריכין לגידול אביהם ואמם : חפשי · שאין אדם מגדל פרא ללומדו עבוד' בהמו' שאינו יכול · ערוד · חמור הבר : מי פתח · מוסרותיו שאין עליו עול אדם · יתור הרים מרעהו · הוא עצמו תר לו מקום מרעה :

ריס

מן יספר שחקים

מִי־יְסַפֵּר שְׁחָקִים בְּחָכְמָה וְנִבְלֵי שָׁמַיִם מִי יַשְׁכִּיב׃ בְּצֶקֶת עָפָר לַמּוּצָק וּרְגָבִים יְדֻבָּקוּ׃ הֲתָצוּד לְלָבִיא טָרֶף וְחַיַּת כְּפִירִים תְּמַלֵּא׃ כִּי־יָשֹׁחוּ בַמְּעוֹנוֹת יֵשְׁבוּ בַסֻּכָּה לְמוֹ־
מ אָרֶב׃ מִי יָכִין לָעֹרֵב צֵידוֹ כִּי־יְלָדָו אֶל־אֵל יְשַׁוֵּעוּ יִתְעוּ לִבְלִי־אֹכֶל׃
א הֲיָדַעְתָּ עֵת לֶדֶת יַעֲלֵי־סָלַע חֹלֵל אַיָּלוֹת תִּשְׁמֹר׃ תִּסְפֹּר יְרָחִים תְּמַלֶּאנָה וְיָדַעְתָּ עֵת לִדְתָּנָה׃ תִּכְרַעְנָה יַלְדֵיהֶן תְּפַלַּחְנָה חֶבְלֵיהֶם תְּשַׁלַּחְנָה׃ יַחְלְמוּ בְנֵיהֶם יִרְבּוּ בַבָּר
ה יָצְאוּ וְלֹא־שָׁבוּ לָמוֹ׃ מִי־שִׁלַּח פֶּרֶא חָפְשִׁי וּמֹסְרוֹת עָרוֹד מִי פִתֵּחַ׃ אֲשֶׁר־שַׂמְתִּי עֲרָבָה בֵיתוֹ וּמִשְׁכְּנוֹתָיו מְלֵחָה׃ יִשְׂחַק

מַן יִמְנֵי שִׁבְעָתֵי שְׁמַיָּא בְּחוּכְמְתָא וְכִילָווֹת שְׁמַיָּא מַן יְשַׁרֵי׃ ת"א מַאן יִמְנֵי כוֹכְבֵי שְׁמַיָּא בְּחוּכְמְתָא וַעֲנָנֵי דְמַתִּילִין לְזִקַיָּא דִשְׁמַיָּא מַאן אַשְׁכֵּיב׃ כַּד אִישְׁתָּאַם עַפְרָא לְשִׁתְאֲסָרָה וְגַרְגִישְׁתָּא אִידַבְּקוּ׃ הֲתָצוּד לְלֵיתָא מְזוֹנָא וּפַרְנָסוּתָא דְאַרְיָוָתָא תְּסַפֵּק׃ אֲרוּם שַׁחְיָין בִּמְדוֹרָתָא יָתְבוּן בִּמְטַלַּלְתָּא מְטוּל לִכְמָנָא׃ מַן יְתַקֵּן לְעוּרְבָא מְזוֹנֵיהּ אֲרוּם בְּנוֹי לֶאֱלָהָא יִבְעוּן תָּעַיִין מִדְּלֵית מֵיכְלָא׃ אִיפְשַׁר דִּידַעְתָּא עִידָּן מֵילְדֵיהוֹן דְיַעֲלֵי טִנָרָא כַּד מְצַטַּעֲרִין אַיַּלְתָּא תִּנְטוֹר׃ תִּמְנֵי יַרְחַיָּא דִשְׁלָמְוָת תְּנַדַּע עִידָּנֵי מֵילְדֵיהוֹן׃ חַמְטָן בְּנֵיהוֹן מִתְפַּלְחָן צַעֲרֵיהוֹן מְשַׁדְרִין׃ מִתְחַיְּלָן בְּנֵיהוֹן יִסְגּוֹן כְּעִיבּוּרָא יִפְּקוּן וְלָא תַיְיבִין לְהוֹן׃ מָן פְּטַר מְרוֹדָא בַּר חוֹרִי וְשׁוּשְׁלֵי עֲרוֹדָא מָן שְׁרֵי׃ דִּי שַׁוִּיתִי מֵישְׁרָא בֵּיתֵיהּ וּמַשְׁכְּנוֹי אַרְעָא צַדְיָא׃ יְגַחֵךְ

בצקת ל' למוצק ל' ורגבים ל' התצוד ל' ללביא ל' התצוד ללביא טרף : במעונות ב' מ"ל דמ"ל בליש' וסימ' ומי יבא במעונותינו · כי ישחו במעונות · וג' חסר בלישני' מענה אלהי קדם · כפיר קולו ממענתו · ומענתיו טרפה · וב' כתיב מעונתם חסר וי"ו בתרא וסימ' ואל מעונתם ישכבון · ואל מעינתם ירבצון · ושאר' מענות כתיב חסר ו' קדמא : ירחים ד' וסימ' ותצפנהו שלשה ירחים · וממגד גרש ירחים · במספר ירחים אל יבא · מספר ירחים תמלאנה : פרא ו' וסימ' נמסר בסדר לך לך ובסיפרא סימ' י"א : פתח ג' וסימ' מוסר מלכים · ומוסרות ערוד מי פתח · דלתות פניו מי פתח :

רלב"ג

מי יספר · מענין מנין ומספר כמו אספר כל עצמותי : ונבלי שמים · הם הגשמי' הארציי' הנופלי' מלמעלה למטה : בצקת עפר למוצק ונומר · בהתקשות העפר עד היותו חזק : ורגבי' · הם גושי העפר והרצון שחלקי הארץ ידובקו עד שלא ישאר פנוי ביניה' : וחית כפירי' תמלא · ונפש האריות תמלא להמציא להם טרף כי נפש ריקה בהעדר טרפם : ישוחו · ישפלו : ישועו · יצעקו : יעלי סלע · בוק שס"היין בלע"ז והיא עולה בראש הסלע בשע' שכורע' לילד והשם ית' מזמין לה נשר שמקבל אותם הולדות בכנפיו ומגיל אות' שלא יפולו כך אמרו רבותי' ז"ל ואם בענין אמת הנה פירוש הפסוק כן ואם לא הנה יהי' הרצון בזה לפי מה שאחשב שזה הב"ח אינו נולד כי אם בקושי גדול ולזה יהיה נולד בתכלית הסכנה לולי השגחת השם ית' להמציא הנולדי' באופן מהחוזק שלא ימותו בעת הליד' : חולל אילות · הוא מענין חיל וחבלי יולדה ואמרו רבותינו ז"ל כי האיל' רחמה צר ולא תלד אם לא הכישה נחש ברחמ' והשם ית' סבב שיב' אליה נחש בעת הליד' להכישה ברחמה ותלד ואם לא ימצא הענין כן יהיה הרצון בזה לפי מה שאחשוב שזה הב"ח אינו נולד כי אם בקושי גדול ולזה יהיה הענין בו כמו הענין ביעלי סלע ולזאת הסבה יהיה הולד בתכלית הסכנ' ועם כל זה ינצל להשגחת השם יתברך . בנמצאו' : תפלחנה · תשברנה ותכתתנה : חבליה' · ליריה' : יחלמו · מענין בריאות והוא מענין ותחלימני והחייני : בבר · בחוץ : פרא · ערוד · חמור הבר : ערבה · מדבר : מליחה · ארץ מליחה והיא מדבר גם כן : תשואות

מ"ע ספורני

מי יספר שחקים בחכמה · מי יספר מכין השחקי' הגלגלים והכוכבים בחכמתרב תנועותיהם : ונבלי שמים שהם הגלגלים הקפה בגרם הגלגל : ומי יסכיב · ומי הוא שיליך בשפלו באיזה אופן הם תקועים ומתנועעים בו · ובהיות כל אלה דברים בלתי טבעיים ועם כל זה הם מתמידים באופן שאין ליחסם למקרה · התבאר שהם מסודרי' מן בפעלת פועל רצוני · הכוון לא זולת זה · בצקת עפר למוצק · הנה טבע כלא' מחלקי הארץ הוא שירד למוצק שהוא המרכז הנכבד תמיד במקום א' בעצמו · ורגבי' ידבוקו · שלקי עפר ומזה היה מתחייב בהכרח שכל א' מהם ירד כפי האפשר לו כאשר לא ימנעהו מכירו מזה ובאופן זה לא היה שם הר ולא מערה כלל רק היו רגבי וחלקי הארץ מונחי' ומדובקים זה על זה על אופן כדוריי רחוק מן המקיף מכל צד בשוה ואם היה הדבר כן התצוד ללביא טרף · הנה לא היה לו ולשאר החיו' הטורפות מערה להחבא ולמצא טרפם · וכן לא היה מעון ליעלי סלע ולזולתם · אם כן היו המערות וההרים כנגד הטבע מסודרים לתכלית מכוון מפועל רצוני : מי יכין לעורב צידו · הנה לקצת בעלי חיים תכלי' השגחה אישית ופרטית כמו לעורב הקטן שהוא מתפרנס מיתושים והם מזומנים לו בעת שהוא צריך למזון · וכן ליעלי סלע · יצטרך שבעת שתצטרך המעוברת לילד יבא נחש ויכיש את רחמה כדי שיתרחב וזה בהיות הרחם צר מאד כמו שהזכירו רז"ל : תכרענה מרב צער מכני צ"ו הרחם · ובזה ילדהן תפלחנה · יוצאים הבני' כמו בוקעי' הרחם ובזה הם מעונים ונדכאי' מכל מקום יחלמו בניהם · ויהיו בריאים הכף והנה לכל אלה לא יספיק סדר כללי כי לא יקרא סדר הפרטים על אופן כולל לכלם ולא בזמן אחד אבל היה בהכרח ליזה השגח' פרטית במצות חסד רצוני פועל להכלי' : מי שלח פרא חפשי · הנה בקצת ב"ח המכונים לעבודת האד' כמו השור והחמור יאסר המיסב שהי' זה בהשתדלו' אנושי' והנה על הפך זה יעיד כי אתם נמצאו בין חיות הבר מיני בעלי חיים אשר לרחם וטבעם הוא כמו תמונת וטבע אותם המשרתי' לאד' ומכל מקום לא יוכל האדם בשום פנים להכניעם לעבודתו כמו ספרא שהוא חמור הבר והרים שהוא כתבנית שור ויכל עשב ולא יוכל האדם להרגילם לעבודתו בשום פנים · ומזה התבאר שאין הם ב"ח המשרתים לאדם מוכנים לזה במצות חסד' לתכלית מכוון מאתו : כנף

אבן עזרא

מי יספר · פירושו מספיר מי שם אותם כספיר כענין כראי מוצק ויש אומרים שהוא מן ספר ואחרי' אמרו מן מספר ואחרים אמרו מי יספר בחכמתו השחקים : ונבלי שמים · הם העבים בעבור שהם מלאים מים : ישכיב · כמו יוריד וכמוהו שכבת הטל : למוצק · היא הנקודה : ורגבים ידובקו · הם בקיעות הארץ מהחום והמטר · וחית כפירים תמלא · כי היא נפשו ריקה : ישוחו · מן ישח כי כן מנהג הכפיר וכמוהו ידכה ישוח : תכרענה · ותפלחנה ילדיהן כדי שלא יזוזו ממקומם : חבליהם תפלחנה · פי' תפלחנה חבלים ומכאובות על ילדיה ואחר כך יתרפאו : יחלמו בניהם · כענין ותחלימני : ירבו · יגדלו בברירות כמו ברור ויש אומרים שהוא תרגום חוץ : תשואות

אבן יחייא

מי יספר ונומר וכן מי יוכל לספר חכמת השחקים שהוא עולם הגלגלים · ונבלי שמים שהם העננים המלאים מים · ונבלי שמים מי ישכיבם ויתחיה [illegible] בצקת עפר למוצק ויסוד הארץ בבריאת העולם אשר [illegible]

הרמב"ן

מי יספר שחקים · מי שם אותם כספירים בחכמתו כדרך ה' בחכמה יסד ארץ כונן שמים בתבונה ונבלי שמים · הם העבים [illegible] מים כנבל ימלא יין : מי ישכיב · יורידם וישכיב אותם לארץ [illegible] למוצק · כאשר יוצק העפר ויותך למוצק המים אשר השכיב עליו ; [illegible] ורגבים מן החום ויש מפרשי' בצקת עפר למוצק ביום שיוצק [illegible] עולם ורגבים ידובקו והיתה הארץ והיינו בא בקצר ענין : התצוד [illegible] טרפו ומית כמו ועדת כפירים תאבר לטרוף כמו וחית פלשתים : [illegible] ירושו אם תצוד אתה להם טרפם ותמלא נפשם כי הרעב : מי יכין [illegible] עמה השחור [illegible] בעופות יכין האל לידו ולבן הזכיר זה העוף [illegible] סועתם לפני השמיטה ורבותי' ז"ל דרשו בו כי הוא מרחיק ילדיו [illegible] יעלי סלע ענין כל אלה להודיע את איוב כי הוא ית' יודע במיני' [illegible] עצמו בהן להוכיח מדעתו כפירת הסרת הידיעה וההשגחה כאשר [illegible] חיות הסלעים אין בהן חפץ לאדם כענין בעורב ורבותי' ז"ל דרשו [illegible] כטעמם בעורב והוא מוזכר בב בא בתרא ויחזור לגדול החיות כי [illegible] וכחם הגדול היתר על האדם : [illegible] : בבר · בחוץ מן חיות בר אינם צריכים לגדול אב ולשדי אם [illegible] : פרא חפשי · שאין אדם מושל בו ללמדו עבודה לעבוד בו [illegible] וכחמור וכן היא בה רם עונדך : אם

ר' אברהם פריצול

מי יספר · ומי הוא שיספר מספר השחקים לדעת מניינם ואיך [illegible] ממספרם ותנועותיהם ימשך קיום המציאות התחתון עמהם : [illegible] מלאי' מים כנבלי יין מי ישכיב אותם יחדו כסדור ההוא או כב[illegible] ניורד מן השמים נקראים נבלי לפי דעת קצת נבלי שמים הע[illegible] דעת קצת : בצקת עפר ואם ידעת איך יעשה ואיך יתהוה [illegible] למעלה באויר להתחזק ולהתקבץ יחד ולרדת למטה בחוזק אל [illegible] ורגבים ובקיעות החלקים מהעפר איך ידובקו יחד להוות את [illegible] בין הארץ להגיע אל תוך המרכז : בצקת · לשון חוזק או [illegible] המקובץ למעלה לרדת : למוצק · הוא אמצעות מרכז הארץ [illegible] הם חלקי העפר אשר באידים למעלה באויר לפי המקום הזה [illegible] ללביא · האם תלוד אתה איוב לתת ללביא שהוא זקן טרפו [illegible] חיות קטני הזמן המלא להם חסרונם ולהשלים מה [illegible] והכפירים ישוחו ויכרעו במעונותם ויסתרו להמתין טרף [illegible] יעבור לפניהם ביד האם ידעת לתת סדר הצריך להם כאשר [illegible] אשר סדרתי לקיום הנמצאים כלם לתת מזון לכל בשר ולכ[illegible] לעורב כ' דוב צריך אליו יען כי ילדיו הקטנים הנעזבים [illegible] הראשונה הלבנה הנלתי דומה אליהם אל אל ישועו ויזעקו [illegible] להם טבע מצוי להחיותם בפתיחת פיהם בעת שיזעקו [illegible]

אוהב משפט

מי יספר · לשון דבור כמו השמים מספרים כבוד אל כלומר מי ידבר [illegible] [illegible] שהשמים מודיעים כבוד אל כמו [illegible] כספיר וזה נראה יותר נכון : [illegible] זה על זה בחכמה כפלאה : [illegible] הרמב"ן : התצוד מעוה יתחיל

מ"ע ספורנו

כנף רננים נעלסה כי השה אלוה חכמה ולא חלק לה בבינה · הנה יש קצת מיני עופות אשר אין להם חלק באותה החכמה הטבעית שהיא להשמר מן המזיק ולא בבינה להשתדל לגדל הבנים ולפרנסם כמו שהוא בטבע שאר מיני ב"ח וזה כמו כנף רננים : כי תעזוב לארץ ביציה ותשכח כי רגל תזוריה · שהיא מנחת ביציה במקו' מגולה ולא תקפי' שיעברו העוברים וידרכו עליהם ויפסידום ובזה · כעת במרום תמריא תשחק לסוס ולרוכבו · ולא תקפיד שידרכו על ביציה באופן שהיו אובדים ויפס' המין לולי השגח' פרטית מסודרת מאת פועל רצוני לשמור ביצי כל פרטי מהם מן המזיקים :

התתן

רלבג

תשואות · שאון המיה: יתור · מן ויתורו את הארץ והוא שם בשקל יכול : רים · ראם : אבוסיך · הוא האבוס שאוכלת בו הבהמה · התקשר ריס בתלם עבותו · הרצון בו האם העבות תקשור ריס בתלם לחרו' בתלמי השד' כמו העניין בשור ובחמור וזולתם מבעלי חיים שיחרשו בהם : ישדד · מגזרת שדה והוא החרישה כמו יפתח וישדד אדמתו : כנף רננים · שם עוף או אפשר שיהיה שם העוף רננים וידבר מכנף העוף ההוא : נעלסה · שמחה ועלס : אברה · כנף שלה : חסידה · שם עוף : ונוצה · ר"ל נוצת העוף ההוא : תזוריה · תדרכה ותרמס והוא מגזרת ויזר את הגיזה · הקשיח בניה · הסיר מדמיונה כתיכת לבה לבניה ושכחה אותם :

השה

רשי

רים · כמו ראם · עבדך · לעבדך : בתלם עבותו · בעבות חבל · שקושרין לתלמי המחרישה · ישדד יתקן השדה : התבטח בו · להסיף תבואתך בשביל שכחו רב ויכול לסבול הרבה · ותעזוב אליו יגיעך · להסיף אל הבית : כנף רנני נעלס · כן שם עוף גדול רננים · ולשון משנה קרוי בר יוכני : אברה · כל עוף קרוי אבר' על שם שפורח כלומר או עוף ששמו חסידה ועוף ששמו נוצה ראה מה מנהגה : תעזוב לארץ ביציה · והולכת ומתחממת למרחוק על עפר תחמם : ותשכח כי רגל תזוריה · לביצת תבקענ' : הקשיח · הקשה בניה מלבה כאילו אינם שלה · לריק יגיעה ואינה יריאה שתאבדם :

כעת

יִשְׂחַק לַהֲמוֹן קִרְיָה תְּשֻׁאוֹת נוֹגֵשׂ לֹא יִשְׁמָע: יְתוּר הָרִים מִרְעֵהוּ וְאַחַר כָּל־יָרוֹק יִדְרוֹשׁ: הֲיֹאבֶה רֵּים עָבְדֶךָ אִם־יָלִין עַל־אֲבוּסֶךָ: הֲתִקְשָׁר־רֵים בְּתֶלֶם עֲבֹתוֹ אִם־יְשַׂדֵּד עֲמָקִים אַחֲרֶיךָ: הֲתִבְטַח־בּוֹ כִּי־רַב כֹּחוֹ וְתַעֲזֹב אֵלָיו יְגִיעֶךָ: הֲתַאֲמִין בּוֹ כִּי־יָשׁוּב (ישיב ק') זַרְעֶךָ וְגָרְנְךָ יֶאֱסֹף: כְּנַף־רְנָנִים נֶעֱלָסָה אִם־אֶבְרָה חֲסִידָה וְנֹצָה: כִּי־תַעֲזֹב לָאָרֶץ בֵּצֶיהָ וְעַל־עָפָר תְּחַמֵּם: וַתִּשְׁכַּח כִּי־רֶגֶל טו
תְּזוּרֶהָ וְחַיַּת הַשָּׂדֶה תְּדוּשֶׁהָ: הִקְשִׁיחַ בָּנֶיהָ לְּלֹא־לָהּ לְרִיק יְגִיעָהּ בְּלִי־פָחַד:

כי

יִגְחַךְ לִרְגוּשׁ קִרְיְתָא אִתְרְגוּשְׁתָּא דְרָדֵי לָא יִשְׁמַע: יְאַלֵּיל טוּרַיָּא מַרְעֵיהּ וּבָתַר כָּל יְרוֹקָא יִבְעֵי: אֶפְשַׁר דְּצָבֵי רֵימָנָא לְמִפְלְחָךְ אִין יְבִית עַל אוּרְוָתָךְ: אֶפְשַׁר דְּתִקְטוֹר רֵימָנָא בְּתַלְמָא רַאֲשְׁלֵיהּ אִין יְשַׁדֵּד גַּלְמָתָא בַּתְרָךְ: אֶפְשַׁר דְּתִתְרְחֵיץ בֵּיהּ אֲרוּם סַגִּי חֵילֵיהּ וְתִשְׁבּוֹק לְוָתֵיהּ לֵיעוּתָךְ: אֶפְשַׁר דְּתֵימִין בֵּיהּ אֲרוּם יְתוּב דַּרְעָךְ וְאִדְּרָךְ יִכְנוֹשׁ: גַּדְפָּא דְּתַרְנְגוֹל בְּרָא דְּמִשַׁבְּחָא וּמְקַלְּסָא אִין אֵיבְרָא דְּחַוְּרִיתָא וְנוֹצִיצִיתָא: אֲרוּם תִּשְׁבּוֹק לְאַרְעָא בֵּיעֲיָהָא וְעַל אַרְעָא תְּדַגֵּר: וְשַׁלְיָיא אֲרוּם רִגְלָא תְּבַדְּרִינָהּ וְחֵיוַת בָּרָא תְּדוּשְׁשִׁנָּהּ: שִׁיחֲנָא עַל בְּנָהָא דְּלָא דִּלָהּ לִסְרִיקוּתָא לֵיעוּתָהּ מִדְּלֵית דְּחוּלָא:

ארום

מסרה

ירוק ג' ב' חסר וסי' וכי ירק הוא בשהור · ואביה ירק ירק · ואחר כל ירוק ידרוש : ישדד ב' וסימ' אם ישדד עמקים אחריך · אפרים עגלה מלמדה · וא' יפתח וישדד אדמתו : ישיב חד מן ב' זוגין מן ג'ג' דכתיב ו' במצעות תיבותא וקרי' יו"ד וסי' ישיב הרע לשוררי · התאמין בו כי ישוב זרעך · וגמול ידי אדם ישוב לו : אשוב ג' כתיב ו' וקרי' י' וסי' יהודה כי הנה בימים ההמה ובעת ההיא אשר · אמאס גם זרע יעקב ודוד · עילם והיה באחרית הימים : ללא י"א וסימ' נמסר בספרא סימ' כ"ו :

אבן עזרא

תשואות · קולות מן שאון : ירוק · העניין אחד כל מקום ירוק · התקשר ריס בתלם כמו תלמיה רוה והעניין התקשר ריס בתלם בעבות : התבטח בו · כי רב חילך בעבור רוב כחו . ותעזוב אליו יגיעך · עניינו זרע השדה שבכחו יחרוש וישדד כמעשה השור ויש אומ' כי תעזוב תשים על גבו כעניין עזוב תעזוב עמו והוא רחוק מאד : התאמין בו כי ישיב זרעך · כי כאש' יחרוש וישדד ישיב לך הזרע · וגרנך יאסוף · בדים : כנף רננים · שם עוף אולי נקרא כן בעבור נועם קולו : נעלסה · כמו נפרשה וכן נתעלסה באהבים והטעם האתה נתת לרננים כנף · וכתה הברה היא הכנף וכן ישהו על אברתו · וגם רונה לחסידה והוא עוף יבא למועד ידוע כי כן כתוב בספר ישעיה : כי תעזוב לארץ בניה · וזאת הולדה : תחמם · בניה מגזירת חום : תזוריה · מגזרת ויזר : הקשיח בניה · והטעם תתאכזר על בניה כאילו לא היו שלה וכמהו תקשיח לבנו מיראתך ואין לחם עליהם במקרה : יגיעה בלי פחד · אין לה פחד על הבנים שיהיו בניה שתזורם רגל :

כי

אבן יחייא

כי ישחק להמון אנשי הקריה בבואם ללכדו · ותשואות נוגש משאר החיות לא ישמע כי בקלותו ירוץ מפניהם ולא ישיגוהו · יתור ונומר אשר הוא איננו טורף ומרעהו הוא כל עשב ירוק אשר ידרוש ויתור על הרי בתר · היאבה ונומר ראם היא החיה הגדולה אשר לא ישתעבד לאיכוסי · אם ילין על אבוסיך ויאכל ממזונותיך כאכילת שורך וחמורך · ואם תקשרהו בעבותות כדי לתקן תלמי שדך · ואם ישדד ויתקן השדות בחרישה בלכתו אחריך · תבטח בו כי רב כחו ותעזוב אליו יגיעך כאשר יעשה האדון עם עבדו אשר השליך עליו יהבו · ואם תאמין בו שישיב זרעך כזריעה אל העפר כשהיה ואחר כך בעת האסיף יאספהו בגורן · כנף ונומר וכן מי נרא הכנף מהרננים והוא העוף הנקרא פאוון אשר ישמח ובמלאכים יתקלס עם יופי כנפיו · ומי נרא האברה והכנף למיני העוף הנקראים חסידה ונוצה · כי תעזוב ונומר אשר מין הנוצה תעזוב לארץ ביציה ויתחממו בעפר · כי לא יתחממו בחום אמם כשאר ביצי העופות · שבאכזריותה יניחם למקרה ופגע ושכח כי בזולי רגל אדם תזורם ותפורם : או שחית השדה תדושם · הקשיח ונומר לשון הרחקה באכזריות כמו תקשיח לבנו מיראתך · כי ירחיק בניה ויניחם כאלו לא היו שלה ולריק יהיה יגיעה מהולדת הבנים ולא פחד אשר יש לה מרגלי האדם והחיות אשר יפורם וידושם כי על הרוב יהיה כן ולולי רחמי ה' על מינה היתה נעדרת לגמרי:

כי

הרמ"בן

אם ישדד עמקים · לחרוש אותם לעשותם שדה : ותעזוב אליו יגיעך · אשר יגעת בקציר בזרע: כנף רננים · לפור גדול להתעלם בו כי בעבור רבנתה כרחית שמחה ומתעלסת ; אם נתת אברה · ונוצה להסידה לעוף ולבוא במועדיה : הקשיח בניה · הקשיח לבה את בניה ועזב אותם לאחרים או לריק לא לה יהיו שמורים ויכפול לריק יגיעה בלא פחד שיהיה לה על האפרוחים או על הביצים ור' אברהם ז"ל פירש הקשיח לבה מבניה כאלו אינם שלה · ולא יכפול יפה :

כי

ר' אברהם פריצול

ישחק להמון · כי זה הערוד מרוב תקפו ישחק וילעג להמון קולות מקריה אחת גדולה אף כי יזעקו עליו כלם ותשואות והרמת קול נוגש להזיק אליו לא ישמע באזניו ולא יפחידהו שאינו חושש בו והפלא מתכונתך איך ישכון במדברות ובערבה ואיננו טורף טרף וכל המקומות ההנה מלאים פה לפה מחיות טורפות ומרוב תקפו לא יפחד משום דבר : ותשואות · הוא לשון הרמת קולות · מן שאון שהוא לשון הגבהה : יתור הרים · והנה הערוד הזה איננו טורף רק הוא מבקש ותר על ההרים הרמים למצוא מרעהו ואחר כל ירוק ידרוש ולא יחסר לו מחייתו וכל זה הוא מגודל השגחתי אשר בכל יתור שם דבר ע"מ יבול גבול מלשון תרתי ויתורו : היאבה רים · ועוד זכר הראם אשר מעשהו תקיף וחזק ואמר האם יאבה הראם להיות נכנע לעבוד עבודתך ואם ילין על אבוסיך [illegible] רהם : התקשר רים · התחשוב לקשור הראם הזה בעבותות ובחבלים שלו בעבור תקון התלמים אשר בשדו [illegible]

אוהב משפט

יתחיל ללמדו חכמות במזונות הבעל חי המורי' על ההשגחה בחכמה ובבינה הפך טענת איוב הטוען על האלית' שהוא מתנהג בשכחה ובאכזריות חמה והתחיל מהחיה שהיא מלך על החיות · ועיין פי' הרמ"בן ז"ל והוא הנכון · יאמר זה כי הארי' לא יאכל התבן כבקר ולא ירעה עשבי' ואם כן מי הוא זה שיוכל לכלכלם בשר לולא השגחת הש"י ורחמנותו : כי כי בעת רעבונ' יכנעו במעונות' וישבו בסוכה שעפו להם או בכל אילן לארוב שם עד שהשי"ת מכין להם את אכל' בע"ח וימצאו בהמה לטרוף אותה ויאכלוה ולא ימותו ברעב : מי לפי הפשט הזכיר זה המין לפי שהוא שחור ויותר נבזה משאר המינים והוא עוף טמא · והש"י ברחמיו משגיח ומרחם עליו · ורז"ל דרשו כי הוא מרחיק ילדיו מפני שהם לבנים בקטנות' והאל ברחמיו יתברך מוציא מצואתם יתושים ובריר היוצא מפיהם יבאו זבובי' וידבקו בו ויאכלו' והם מתפרנסי' מהם עד שיגדלו ויחזרו לשחרותם והעורב מכיר אות' ומפרנס אותם · ואמר כי ילדיו אל אל ישועו דרך משל כאדם התועה על פרכבתו מכאן ומכאן ועלתה שועתו אל האלהים שבשמים כן היא הזמנת טרף אלו הילדים לא שישועו ויתעו : הידעת יעלי סלע הו' איסטנבוק והיא חיה אין דרך בה לבני האדם והשם ית' משגיח אפי' עליהם כמו שפירשתי בעו[ר]

[illegible]

רש"י

כעת אשר במרום תמריא · כל לשון המראה כאדם שזונה לבו לצאת ממידתו ומגידולו ומאחרנו לשוטט לו בארצות ולכנסות לו מדות אחרות · וכן בן סורר ומורה · ובלשון תלמוד אימראי כלתיה דרב זביד · אימריא ונפקא · רעמה לשון רעם ובעתה · כמו רעמו פנים: כארבה · מדלג ומקפץ כארבה ומרעיש סביביו : נחרו · כשהו' מנפח מנחיריו בקול אימה הוא: יחפרו בעמק · כמו ויחפרו לנו בעמק את הארץ · שדרך הפרשים אורבים בעמקים ובנחלי': וישיש בכח · והסוס שמח ויוצא לקראת נשק · ולא ייחת · לא יירא : תרנה אשפה · מלאה חיצים ומקשקשות זו בזו ונשמע קולם · להב חנית כל ברזל קרוי להב · כמו ויבא גם הנצב אחר הלהב : יגמא ארץ · עושה גומו' ברגליו · ע"א יגמא · כמו הגמיאיני נא · ולא יאמין מרוב שמחה שהוא מתאוה למלחמה · כי קול שופר של מלחמה : בדי שופר · לשון די השיב לו · בהרבה שופר : יאמר האח · הוא לשון שאומרי' העברים כשהן שמחי' כמו שאמ' אהה מחמת נער : יאבר נץ · יגדל הנץ כנף ומלאך הוא דומה לדמות נץ ומעמיד קושי הרוח דרומית בפריסות כנפיו שלא תחריב את העולם: יעלעו · אינו אלא כפי מדת בלעי דם ומים כבולעו הרב' כאות 'פלעל · וכן בלשון חכמים בהשקא' סוטה מערערין אותה ומשקין אותה על כרחה · וכן גרי נעק' שבת יעורעורו לשון קריאת גרון · דומה להן · ולפי הדרך דבר הנביא · באשר חללים שם הוא לאכול · ורבותי' דימו כל ענין זה באהרן בפסיקתא דאחרי מות : אם

רלב"ג

השה · שכח אותה והעלים ממנה : תמריא · מענין הגבהה : רעמה · חוזק ועוז הקול וההגבהה והצהלה היוצאת ממנו : התרעישנו כארבה · התביא לו הרעש והנענוע אשר הוא רועש כארבה : הוד נחרו אימה · עוצם עיטושו היוצא מנחיריו הוא אימה לשומעיו : יחפרו בעמק · יחפרו רגליו בעמק כמנהג הסוסים : נשק · כלי מלחמה : תרנה · תזעק מגזרת ותעבור הרנה במחנה : אשפה · הוא כלי שישימו בו החצים : חנית וכידון · הם כלי זין : ברעש ורוגז יגמא ארץ · ברעש ותנועה חזקה ובחמה ירוץ עד שידמה כאילו הוא מגמא את הארץ ובולעה לחוזק המרוצ': האח · מענין שמחה : יאבר · יעוף ולפי שהעופפות הוא בכנף אמר יאבר : נץ · שם עוף ומצודה

כִּי־הִשָּׁהּ אֱלוֹהַּ חָכְמָה וְלֹא־חָלַק לָהּ בַּבִּינָה׃		אֲרוּם אַנְשְׁיַהּ אֱלָהָא חוּכְמְתָא וְלָא פְלֵיג לָהּ בְּבִיוּנְתָּא׃
כָּעֵת בַּמָּרוֹם תַּמְרִיא תִּשְׂחַק לַסּוּס וּלְרֹכְבוֹ׃		כְּעִידָן בִּמְרוֹמָא טַיְסָא מְגַחֲכָא לְסוּסָא וּלְרִיכְבֵיהּ׃
הֲתִתֵּן לַסּוּס גְּבוּרָה הֲתַלְבִּישׁ צַוָּארוֹ רַעְמָה׃		הַאִיפְשַׁר דְּתִתֵּין לְסוּסָא גְבוּרְתָא אִיפְשַׁר דְּתַלְבִּישׁ צַוְורֵיהּ תּוּקְפָא׃
כ הֲתַרְעִישֶׁנּוּ כָּאַרְבֶּה הוֹד נַחְרוֹ אֵימָה׃		הַתַרְגִישִׁינֵיהּ הֵיךְ גּוֹבַאי שִׁיבְהוֹר לִישְׁלוּשְׁתָא דְנַחִירֵיהּ אֵימְתָא׃
יַחְפְּרוּ בָעֵמֶק וְיָשִׂישׂ בְּכֹחַ יֵצֵא לִקְרַאת־נָשֶׁק׃		מְחַפְּשִׁין בְּגַלִּימָא וְיֶחְדֵי בְחֵילָא יִפּוֹק לְקַדְמוּת קְרָבָא׃
יִשְׂחַק לְפַחַד וְלֹא יֵחָת וְלֹא־יָשׁוּב מִפְּנֵי־חָרֶב׃		יֶחְדֵי לְדַחְלָא וְלָא יִתְבַּר וְלָא יְתוּב מִן קֳדָם סַיְפָא׃
עָלָיו תִּרְנֶה אַשְׁפָּה לַהַב חֲנִית וְכִידוֹן׃		עֲלוֹי תִּשְׁדֵּי זַיְינָא הַרְבָא שִׁנְנָא מוּרְנִיתָא וְרוּמְחָא׃
בְּרַעַשׁ וְרֹגֶז יְגַמֶּא־אָרֶץ וְלֹא־יַאֲמִין כִּי־קוֹל שׁוֹפָר׃		בִּרְגִיז וְרוּגְזָא יַעְבִּיד גּוּמָתָא בְּאַרְעָא וְלָא יְהֵימִין אֲרוּם קָל שׁוֹפָרָא׃
כה בְּדֵי שֹׁפָר יֹאמַר הֶאָח וּמֵרָחוֹק יָרִיחַ מִלְחָמָה רַעַם שָׂרִים וּתְרוּעָה׃		בְּמִיכַּת שׁוֹפָרָא יֵימַר חֶדְוָא וּמִן רָחִיק יָרִיחַ קְרָבָא אַכְלְיוּתָא דְרַבְרְבֵי וְיַבָּבָא׃
הֲמִבִּינָתְךָ יַאֲבֶר־נֵץ יִפְרֹשׂ כנפו (כְּנָפָיו ק') לְתֵימָן׃		אִיפְשַׁר מִבְּיוּנְתָּךְ יִתְאֲבַר בַּר נָצָא פְּרוּשׂ גַּדְפָא לְדָרוֹמָא׃

אם ... אין

השה ל' בבינה ל' כי השה אלוה חכמה · תמריא ל' תשחק לסוס : צוארו ה' וסימ' גמסר בסדר מקץ : נחרו ל' התרעישנו כארבה והוא חד מן א"ב מן א"א כתיב ו' בסוף תיבות 'בחברת או ול' זוגא וסימ' נמסר במס' רבתא במערכת אות הוי"ו בס"ד : אשפה ב' וסימ' ועילם נשא אשפה · עליו תרבה אשפה להב : שופר ב' חסר וסימ' אל חכך שפר · בדי שפר יאמר האח · וכל אורייתא דכו' חסר במ"ב מ"ל וסי' והעברת שופר תרועה ב' כו' · וכל נביאים וכתובים דכו' מ"ל במ"ב חסר וסימ' דלעיל ומן וישלח אבשלום עד סוף סיפרא דכו' : למרחוק ח' וסימ' נמסר לעיל בסיפרא סימ' ל"ו ובמלכים ב' סימ' י"ט :

אבן עזרא

כי השה · מטעם כי נשני אלהי': ולא · נתן לה חלק בבינה : תמריא · תגבה ואין לו חבר ויש אומרים כי סור ומריא כמהו וטעם מריא שמן מעולה מלשון רבנן : תשחק לסוס · אעבור רוב מרוצתו : רעמה · כטעם פוות מן רעמו פנים או מגזרת רעם : התרעישנו כארבה · שתשמיע לו רעש במרוצתו כאש' ישמע לארבה : הוד נחרו · כמו נחרת סוסיו קול צהלת הסוס : יחפרו · רגליו בעמק וישיש בכח · שיש בו : נשק · ידוע : ישחק · לדבר שיפחד אדם ממנו : ולא יחת · כמו אל תערוץ ואל תחת : ולא ישוב · אחור מפני חרב : תרנה · קול החצים היוצא מהאשפה כמו ותעבר הרנה : להב חנית וכידון · שהם מרוקים כאילו להב יצא מהם : יגמא ארץ · יפסע ארץ וקרוב אמנו מגמת פניהם והטעם נוכח פניהם · כל כך ישמע ללכת אל מקום המלחמה שלא יאמין כי קול השופר הוא אמת : בדי שופר · בשמעו השופר יאמר האח מרוב שמחתו כמו האח האח והיא מלה תאמר על השמחה בבוא לאדם חפצו בדי שופר כמו בדי ריק והוא קרוב מטעם אין די בער : ירית מלחמה · כשמעו כי כן הוא : רעם שרים · ישמיעם שרים ותרועה מרחוק : יאבר נץ · יעופף לתימן כי יבקש מקום חם : יגביה

מ"ע ספורנו

התתן לסוס גבורה · הנה הסוס המוכן לאדם ליום מלחמו בגבורתו והומן לבב האמנס יספיק השתדלות' לתת לו הגבורה והומן הלב הנמצא בו באופן שיאהב המלחמה ולא יירא את כלי זיין של מנגד · ובהיות שלא יספיק השתדלותך בזה הבאר שהיה טבעו מסודר באופן זה לעבודתך במלות מסדר רצוניי מכוין : המבינתך יאבר נץ · הנה הנץ בסוף ימי הקיץ בורח אל הרץ הדרום אשר שם חום כאלו ידע הקור העתיד ויברח ממנו וזה לא יעשה בהשתדלותך שתודיענו העתיד לבא אבל הוא בהשגחת וסדר מסדר רצוניי היודע זה נתן בו טבע לברוח ממנו שלא יזיקהו : הם

אוהב משפט

שיגעת בשדה שיביאנו אליך בבית · כן פירשו המפרשים ז"ל · ולי נראה כאדם האומר יש לי מי שהוא יגע בשבילי ואני אבטח בו שלא אצטר'ליג' ועוזבתי אליו יגיעי כי הוא יגע בשבילי : התאמין ענין זה כפסוק שנפנין כי אחר הדיש אדם משיב הזרע בבית ואוסף הגרנות · כנף רננים הוא עוף ששמו כן · ורז"ל פיר' שהוא בר יוכני שכשהוא מעופף הוא מכהה גלגל חמה · ובעלי הפשט פירשו ששמו כן מפני שהוא מרנן במיני רננים הרבה וי"מ שהוא טווס הנקר' פאוון בלע"ז שהוא מתעלס בכנפיו והראשון יותר נכון · ופי' הפסו' האתה נתת לרננים הנעלסה והשמחה כנף ונתת אברה והוא הכנף מן ישאהו על אברתו · ונוצה אל החסידה והוא עוף יבא למועד ידוע כמו שכתוב גם חסידה בשמים ידעה מועדיה כן פירשוהו · ולי נרא' שהענין הוא נמשך לסופו שמספר אכזריות העוף הזה על ביציו והפ"י משגיח ומרח' עליו על דרך הפסוקים הקודמים : כי י"מ שהוא חוזר אל החסידה כלו' הנה שמחת הרננים

אבן יחייא

... כעת ונוזמר וכאשר במרום תעוף ... ולא נתן לה חלק בבינה ...

... התתן ונוזמר ומי הוא אשר נתן הגבורה לסוס כי בעת המלחמה הוא עוזר לאדוניו בהתגברו כנגד אויבו ...

... לקראת נשק והכלי זיין ולא יברח מהם · כי ישחק לפחד ולא יחת ולא ישוב אחור מפני חרב · ועליו תרכן האשפה המלאה חצים ולהב החנית וכידון אשר ישים עליו אדוניו והוא אשל כי ישמח מאד ...

... בהרגישו היות הכלי זיין עליו · ברעש ורוגז מרוצתו ודריכת פרסותיו יהיה כאלו יעשה גומה וחריץ בארץ · ולא יאמין כי קול שופר הוא קול מפחיד ורואי לברוח ממנו · כי אדרבא בדי ודיבור קול השופר יאמר האח ושמחה · ומרחוק יריח המלחמה כשמעו רעם ותרועת שריה וישמח בה כיום מועד · המבינתך ונוזמר ואם אתה נותן הבינה לנץ להכיר באקלימים וללכת במקומות החמים בזמנם כאשר עשה הדרור אשר ילך בצפון ובדרום כהתקרב השמש אל פנתם אשר או יחממם והפכם יתקרר בהעדר האור השמשיי : אם

ר' אברהם פריצול

כי השה · והאכזריות הזה שתפעל הב"ח הנזכר הוא בסבה שהשם ית' סדר בה לשכח אותה מן החכמה הטבעית המסודרת ביתר הב"ח ולא חלק לה לתת אליה בינה להתבונן בשמירת בניה : השה · מן נשני אלהים לשון שכחה : כעת במרום · וזה כי העוף הזה בעת הרחקו מבניו יעוף ויגביה במרום והשחק לסוס ורוכבו אם יעברו דרך ביציו הנגבים הרגה שלא יחשבם לכלום ולא תתפעל מפחד בניו כשאר הב"ח המתפעלים מפחד בניהם : תמריא · לשון הגבהה ורוממו' · התתן לסוס · האם תתן לסוס הגבורה המיוחדת לו ואם תלביש צוארו להרעיש הרעש וקול גלתו אשר ירעש : רעמה · שם לרעש בתוספת ה"א : התרעישנו · האם תוכל לתת אליו כח הרעש הנמצא בו שירעש וישמיע קול כמו שיעשה הארבה קול גדול בכנפיהם ברבוי הגעתם ועופפם וגם הנה תמציא אליו מה שנמצא בו ובחלקי איבריו כי יופי והוד נחרו הפתוחות ממנו יצא קול האימ' בהתעטשו וישמיע קולו או פירוש אחר האם תוכל להרעישו ולהפחידו בקולך כאשר תרעיש ותפחיד הארבה לפזר' והנה קול נחרו והוד הגבל עטושו שילא מנחיריו אימה ופחד : יחפרו בעמק · הנה מכה גבורת הסוס בתנועותיו לחפור ולרקד ברגליו בעמק הארץ בכרכרו עליה יעשה הפירה בעמק וישיש בכח בתנועתו ויצא לקראת נשק המלחמה מבלי פחד כי לא יירא מכלי נשק וקרב : נשק · כלי מלחמה ושם המלחמה לפי מקומו ובית הנשק אוצר כלי מלחמה : ישחק לפחד ·

הרמב"ן

כי השה אלוה חכמה · זאת ולא תדע כי רגל תזורה : כעת במרום תמריא תגביה ואין לו דומה רק תמרורים שימי לך תמרורים ויתמרמר אליו כי לשון הגבהה הם ויש מפרשים כשהיא שבעה ומפוטמת מן הנבלות שאכלה תעלה למרום ותעוף : ותשחק לסוס ולרוכבו מרוב מרוצתה מהם ושהיא בשמים · והם על הארץ והוא מן מריאי בשן או מן והסיר את מראתו בנוצתה ובלשון חז"ל המראה : רעמה · כמו רעם שרים ותרועה : הוד נחרו · מן נחרת סוסיו והוא הקול היוצא מנחירי הסוס במרוצתו : יחפרו בעמק · כל אחד מהם או יחפר רגליו : תרנה אשפה · תשמיע קול כמו ותעבור הרנה : להב חנית · כמו ויבא גם הנצב אחר הלהב · כי בהיות החרב מלוטש יוצא ממנו להב כדרך למען היות לה ברק : יגמא ארץ · פירשוהו מן הגמיאני נא לשון משל כי מרוב מרוצתו כאלו ישתה הארץ ור' אברהם ז"ל יפסיע מן מגמת פניהם קדימה : ולא יאמין כי קול שופר · לא יאמין בשופר עד ראותו אזנו מרוב שמחת לבו שיאמ' האח כשיראנו : יאבר נץ · יחזור לעופו' הדורסי' הנלחמי' במיניהם בהשלימו ענין הסוס השמח במלחמת האדם וכאשר השלים האלהים המענה הזה ואיוב שתק אזר עוד ויצא מלפניו קול דממה דקה לא בסערה וסופה שלא יבהל איוב מתגרתו שאמ' ואימתך אל תבעתני ואמר לו : ויען

אִם־עַל־פִּיךָ יַגְבִּיהַּ נָשֶׁר וְכִי יָרִים קִנּוֹ׃ סֶלַע יִשְׁכֹּן וְיִתְלֹנָן עַל־שֶׁן־סֶלַע וּמְצוּדָה׃ מִשָּׁם חָפַר־אֹכֶל לְמֵרָחוֹק עֵינָיו יַבִּיטוּ׃ וְאֶפְרֹחָו יְעַלְעוּ־דָם וּבַאֲשֶׁר חֲלָלִים שָׁם הוּא׃

ויען

אִין עַל מֵימְרָךְ יִתְגְּבַהּ נִשְׁרָא וַאֲרוּם יָרוּם שַׁרְכַּפֵּיהּ׃ כֵּיפָא יִשְׁרֵי וִיבִית עַל כְּרַךְ טִינָר וּמְצַדְתָּא׃ מִתַּמָּן חָפִיר מֵיכְלָא לְמֵרָחִיק עֵינוֹי מִסְתַּכְלָן׃ וְאֶפְרוֹחוֹי גַּמְעָן אִידְמָא וּבַאֲתַר דְּתַמָּן קְטִילַיָּא תַמָּן הוּא׃

ואתיב

ל וחס' וחד מל' · ח' · חיי' ל' ד' ק'

ובאשר ד' וסי' נמסר בשופטים סימ' ה' ובישעיה סימ' ס"ו : הרוב ג' ב' חס' וא' מ"ל וסימ' נמסר בספרא ריש סימ' י"א :

רלב"ג

ומצוד · סלע חזק וגבוה : חפר אוכל · יבקש ויחפש האוכל שיהי' נזון ממנו מגזרת ויחפרו לנו את הארץ : יעלעו · יבלעו : חללים · הרוגים : ביאור דברי המענה ענה הש"י את איוב מן החשך והסערה ואמר ואולם ייוחס זה המראה אל הסערה לפי שהנביאים כשתבא להם הנבואה יהיה שם ביניהם מסך מבדיל מצד החומר מלקבל בשלימות השפע האלהי ולזה תמצ' שתיוחס הנבואה אל הערפל או אל החשך והסערה אשר הוא כאיד הרב החשך · מי זה אשר עצתו וטענותיו הם חשוכים ואפלים מבלי דעת אשר חשקת להתוכח עמי · ועתה אזור נא כגבר חלציך כאדם המתווכח אשאלך והודיעני שאלתי אחר שאתה שופט על מעשי ראה איך תוכל לשפוט את מעשי והיאך יודע אותם ומשיג' והוא מבואר שהשופט ראוי שתהיה אצלו ידיעת מה שהוא שופט איפה היית שתדע אופן החכמה ביסדי ארץ הגד אם ידעת בינה מי שם מדתה בזה השיעור כי תדע אופן החכמה בזה והטעם כי בהיות מדתה בזה השיעור מן החכמה עד שאם היתה יותר גדולה או יותר קטנה היה נפסד העולם כי העולם ישמר בשווי אשר ביסודות בכמות ובאיכות כמו שהתבאר בטבעיות · או מי נטה עליה קו כדרך הבונים כאשר יתחילו לבנות והרצון בזה מתי זה דבר היתה התחלת הוויתה ואמנם אמר זה להעלם הענין בסבת הווית הארץ לפי שהוא מיוחס אל ההעדר ר"ל אל העדר קבול המתפעל פועל הפועל ולזה היה מה שרחק מהגרמים השמימיים ארץ וזה פלא שישלים השם יתברך זה המציאות באלו השתי סבות והיא הסבה המיוחסת אל העדר בפנים מה כמו הארץ והסבה ההפכית לה אז זה העולם מתקיים במציאות ההפכים ובאילו התחבר בזה שאפילו מה שמיוחס אל ההכרח וההעדר ישתמש בו השם יתברך לתועלת כפי מה שאפשר עד שישלם בו זה המציאות השפל או יהיה פירושו או מי נטה עליה קו לקחת מדתה בהתהוותה כמו שיעשו הבונים ויהיה הענין כפול · על מה אדניה הוטבעו או מי ירה אבן פנתה אשר היא נסמכת עליו כי בזה מהחכמה מה שלא יעלם כי היא נסבבת על מרכזה שהיא נקודה לבד וזה לא היה לנקודה ההיא מצד מה שהיא נקודה כי הנקודות כולם מתדמות אבל היא הסבה בזה מה שהמלאתו מכוכבי אור אשר הם משבחי' ומרננים לפני תמיד רוצה לומר הגלגלים אשר בהם הכוכבים כי כאשר נמלאו אלו הכוכבים מרננים ומשבחים לפני עם כל המלאכים וזה היה בעת המלא הגרמים השמימיי' אז יהיה זה הטבע לזאת הנקודה להיותה אמצע · ומי הוא אשר יסך בדלתים ים בעת התאוותו עד שיהיה שם חלק נגלה בארץ להתהוות בו אלו הנבראות אשר בארץ ולא יעבור בו הים ויכסנו שזה היה כפלא מאד ומה שאי אפשר שתנתן בו סבה טבעית כמו שביארנו בספר מלחמות יי' · וגם אחרי כן שמרתי זה המציאות בשומי הענן והערפל מכסה הים תמיד רוצה לומר שאור השמש יעלה ממנו אידים תמיד יחסרוהו עד שלא יעבור גבולו בסיבת המים הבאים עליו מהנהרות כי הוא יחסר באלו האידים כשיעור מה שיתוסף בסבת הנהרות ובזה האופן גזרתי עליו חקי ואשים בריח ודלתים לפני הים שלא יעבור גבולו · ואומר עד פה תבא ולא תוסיף ובזה הגובה יגלה גאון גליך לפי שלא יתוסף גובה הים כלל בסבת מה שזכרנו · המימיך צוית בקר והודעת לשחר מקומו אשר ממנו יזרח ואולם אמר זה לפי שהשמש לא יזרח בכל יום ממקום אחד אבל יתחלף מקום זריחתו מצד תנועתו בגלגלו הנוטה הנשלמת בשנה ותתחדש בזה תקופות השנ' אשר להם רושם חזק במציאות אלו הדברי' ההוים הנפסדים ובשמירתם זמן מה כי בסיבו' אלו התקופו' יגבר אחד מההפכי' אשר עמידתנו בהם פעם והאחר פעם עד שישלי' בזה הסידור והיושר לאלו הנמצאות ויתחדשו בזאת הסבה מהפועל האחד פעולו' רבות מתחלפו' מצד התחלף יחסו אל הארץ אשר שם פעולותיו גם יתחדשו לזאת הסבה מהפועל האחד ההויה וההפסד כי קרבתו ממנו הוא סבה להוויה ומרחקו ממנו סבה להפסד וזה מקום פלא וחכמה נפלאה ולזה אמר שכבר יתחלפו מקומות הזריחה לשמש לאחוז בכנפות הארץ ר"ל שיהיה פעם בתכלית הנטי' לצפון והוא בהיותו בראש סרטן ופעם בתכלית הנטייה לדרום והוא בהיותו בראש דלי ואלו החילופים עם שיש להם מבוא גדול בהוויות ושמירת הנמצאות הנה יגיע מהם רע במקרה מצד התגבורת באלו העתים וכן גם כן עם שהוא מן ההכרח תועלת להנער הרשעים מן הארץ וזה שכבר יתחדשו מזאת הנטיה פעולות מתחלפות מהכוכבים כמו החומר שיקבל החותמות והצורות בתמורה פעם אחר פעם ויעמדו כמו לבוש שילבשהו האדם פעם ויפשטהו פעם ולא יעמוד עליו זמן ארוך ובזאת התמורה אשר לנמצאו' מצד חילוף מלאכי הכוכבים ממנו ומלוף מנכבי קלתם מקצת ימנע מרשעים אורם והצלחתם וזרוע רמה אשר לרשעים תשבר וזה כי אם היה נולד הרשע בעת שיהי' לפי המשפט ההוא מצליח הנה יותר ענינו תמיד ויהפך מענין לענין מצד התחלף הוראת הכוכבים ומשפטיהם בו עד שישבר זרועו וכאו עד שיכלה · הבאת עד נבכי ים ובחקר תהום התהלכת שתדע עמקם הנפלא ועם זה יגיעו שם פועל הגרמים השמימיים להוות הנמצאות בו · הנגלו לך שערי מות ושערי צלמות תראה ר"ל שתדע אי זה מקום מרכז הארץ אשר הוא מות וצלמות ושאול להיותו רחוק מהתהוות שם דבר עם שהארץ היא בתכלית מההעדר עד שאין בנמצאות המוחשות מה שהוא במדרגתה מהחסרון וההעדר ולזה הניחו בעלי התורות הארץ כאילו היא החומר הראשון כמו שזכר הפילוסוף בשני ממה שאחר הטבע ונאמר גם כן בתורה כי עפר אתה ואל עפר תשוב · האם התבוננת מנתיבות השמש שתדע מה שיקרה במקומות אשר רחבם גדול מהארץ מצד הגד אם ידעת כל הארץ אי זה מקום מהארץ ישכון האור שם זמן ארוך וחשך אי זה מקומו בעת היותו שם האור כי נתבאר בראיות ברורות כי מס"ו מעלות וכ"ה דקים רוחב עד צ' מעלות ימצאו מקומות יהיה בהם יום אין בו לילה גם חדש או חדשים עד שיכלה הענין בסוף אל מקום יהיה בו ששה חדשים יום וששה חדשים לילה · האם ידעת זה הענין מהשמש איך הוא כי תנהיגהו אל גבולו וכי תבין נתיבות ביתו עד שתדע מה שיתחייב מתנועותיו ממקום מקום מהארץ :

או

רש"י

אם על פיך יגביה נשר · השכינה · שכ' כנשר יעיר קנו · היה מסלק פמליא שלו · שלא יזוקו לאהרן בבואו אל הקודש ביום הכפורים · סלע ישכון ויתלונן בטוח היה אהרן במחתת הקטרת כשנתנה על אבן שתיה · משם חפר אכל · מתפלל על צרכי כל השנה · ואחר כל הכבוד הזה · ראה במיתת שני הפרוחין · נדב ואביהוא שמתו להתקדש שמי בהם שנפלה אימתי על השאר :

מענה

אבן עזרא

יגביה נשר · אין עוף שיגביה יותר ממנו : סלע ישכון · כן תולדתו : חפר אוכל · יבקש כמו לחפור את כל הארץ וקרוב מגזרת חופר גומץ והטע' שהוא במקום גבוה ויבקש מזונו כנע' כחופר מטמון : ואפרוחיו יעלעו דם : כמו ושתו ולעו והשם יבלעו דם איברי החללים שיביא ויהי העין הראשון כפול או יהי' מגזרת עלעה בלשון רבנן והטעם ישברו צלעות החלל להוציא דם והראשון נכון בדקדוק והאחרון ענינו שהוא מגזרת עלס וזה דבר ידוע כי הנשר יראה ממקום רחוק מאד מקום החללים : וירון שמה :

הרוב

מ"ע ספורנו

אם על פיך יגביה נשר · וכן הנשר הירא מן השורים בקשת או זולתו נושא בניו : על שן סלע ומצודה · שאין אדם נמצא שם : משם חפר אוכל ומשם יביט למרחוק לתור טרף למזונו · ואיזה דם לאפרוחיו שאינם יכולים לאכול הבשר · ומכל אלה התבאר שיש בשפלים השגחה פרטית גם בבעלי חיים בלתי מדברים בפרט כאשר תהיה ההשגחה באישיו הכרחיים לקיום מינו המכוון כ"ש שתהיה באישי האדם אשר בכל אחד מהם נמצא תכלית אישיי ככב' כפי בחירתו הפרטי' שראוי שתהיה השגחה פרטית באישיו :

האל

אוהב משפט

והוא דרך משל והזכיר הבוחר כי גאות הסוס נראית בבוחרו בהגבהתו והשפלתו וצורתו : התרעישנו האתה נותן לו כח להרעיש סביביו כמו הארבה אשר הוא מרעיש האויר בריבויו · או אתה עשית שיהי' הקול היוצא מנחיריו הפחיד ומאיים בני אד' : נחרו · מן נחרת סוסיו : הוד הוא לפי מקומו · או הוא כמשמעו כי הקול ההוא הוא הוד והדר לסוס כמו כסוס הודו במלחמ' · וי"מ הודו מוכרת כלומר נחרו הוא הוד והימ' והכל הוא ענין אחד : יחפרו יחפרו שב אל כלל הסוסים או אשר רגליו והוא הנכון · ובלשון ערבי נקראו רגלי הסוס הואפיר · יאמר כי הסו' לרוב מרוצתו יחפרו רגליו בעמק אשר סולח ברגליו יופים ויגילבנחו כי רב כמנהג הגבורים המתהללים בגבורותם · ויצא במרוצה ושמחה לקראת כלי המלחמה ולא ירך לבבו כלל : נשק · הוא כלי זיין מן ישק כל עמי : ישחק למה שאדם מפחד ממנו ישחק וילעג לאותו פחד · ולא יחת וישבר ויחלש לבו מקול המון המלחמה ולא ישוב אחור מפני כל חרב וחנית וכידון : עליו תרנה הוא לשון השמעת קול מן ותעבור הרנה כי רנן ורנה הם שני שרשים בענין א' כמו זכה וזכך : אשפה · הוא הכלי שמשימין בו החצים : להב · הוא הברזל שבחנית כמו ויבא גם הנצב אחר הלהב ונקרא כן לפי שכשהוא מלוטש יוצא ממנו להב כמו למען היה לה ברק מורטה · חנית וכידון הם מכלי הזיין · וענין הפסוק יאמר כי הוא שבת השמעת קול אלו הכלים לעשות פעולתם כי רוכבה מתגא' ומתגב' לסבת חזקו וגבורתו של סוס : עליו · כמו בעבורו · וי"מ תרנן והגיל האשפה · כי הקול המשמיעים אלו הכלים הוא אליו קול להלה ורנה כי לא יפחד מהם ואיפשר לפרש עליו תאנק האשפה ולהב חנית וכידון יבא עליו וסמוך לו ולא יפחד מהם כלל : ברעש י"מ יגמא ארץ לשון הגמיאיני מעט מים · כלומר לרוב קולות מרוצה דומה כאלו הוא בולע הארץ · ורש"י ז"ל פי' לשון גימוזה כלומר חופר בפסיעותיו · והחכם ר"א פי' לשון פסיעה מן מגמת פניהם קדימה והראשון יותר נכון · יאמר כי ברעש וכעס הוא יוצא למלחמה במהירות וקלות · וכל כך הוא שמח ללכת למקום המלחמה כי לא יאמין כי קול השופר שתוקעים במלחמה הוא אמת : בדי יאמר כי לא יאמין בקול השופר מרב שמחתו עד שיראנו ואז בדי שופר יאמר האח · ומלת האח תאמר על השמחה כמו האח ראיתי אור · ומלת בדי היא מיותרת כמו בדי ריק כלומר בשופר · או הוא כמשמעו כלומר ברבוי שופרות · והראשון נכון · ומרב שמחתו למלחמה הוא מריח ומריש אותה מרחוק ומריח רעם שרים שמריעים במלחמה ומריע תרועת מלחמה : המבינתך יש במקצת עופות ידיעה ללכת במקומות הנאותים להם לקיום מינם וזה מיתרון השגחת השם יתברך ורחמנותו עליהם והזכיר הנץ לפי שהוא עוף דורס שאפי' בדורסים המזיקים תראה בהם ההשגחה · וי"מ אותו איספרוויר · וי"מ פאלקון שקורין אותו בל"ז בלשון ישמעאל · והלשונות הם קרובים · וכן פירשו הרמב"ן ז"ל בחידושי חולין · יאבר כמו יעוף מגזירת באברתו יסך לך והוא כמו יפרוש כנפיו · והנה הדרום הוא חם בימי החורף זה המין הולך מהצפון אל הדרום כי לא יתקיים בצפון לרוב הקור · ויש מדרש שזהו מלאך דומה לנץ מעכב נשיבת הרוח דרומית בפריסת כנפיו שלא תחריב העולם : אם והזכיר הגבהת הנשר כי היא סבת הזמנת טרפו ומזונו כמו שיתבאר אחר זה לרב ההשגחה ואמלה שיש לאל על מינו · אין בכל העופות שיגביה עוף כנשר · ואמר השם יתברך לאיוב הכח היה זה על מאמרך שיגביה נשר ושירים קנו כדי שימצא טרפו וטרף בניו בסבת זה הגובה : סלע איננו מקנן בפתחים כשאר העופות אלא בשן סלע כלומר בגובה הסלע ובחודו · ושם הוא מלונו : מצודה · הוא הסלע הגבוה שהוא כמגדל כמו יי' סלעי ומצודתי ומפלטי לי : משם ובסבת גבהו הוא כי מהמקום הגבוה הוא רואה למרחוק ומשם הוא יתור אחר האוכל : חפר · כמו ויחפרו לנו את הארץ · ונקרא כן לפי שהוא כחופר מטמון :

אפרוחיו

אבן יחייא

אם על פיך ובמאמרך יגביה נשר לעוף עד השמים למעלה מכל העופות וזה בכחה וגבורתה · וכאשר ירים קינו ישכון בסלע ביום · ויתלונן בלילה בשן סלע ומצודה למען לא יוכלו בני האדם ושאר הב"ח להזיקו · משם ונומר ואף כי מתרחק מאד מן הישוב מהמקום ההוא חופר ומבקש ותר אוכל לו ולאפרוחיו וזה יען כי מרחוק עיניו יביטו ויש לו כח הראות חזק וכאשר יראה היות חללים שם ילך בזריזות ואפרוחיו יבלעו הדם מהחללים אשר יביא הנשר אשר הוא העידית מכל החי ומכל בשר · ויעלעו מלשון בליעה כמו ושתו ולעו · כל זה אמר ה' לאיוב להראות לו היות מהמחוייב שכל אלה הדברים נפלאו במקרה רק מרצון בורא יש מאין המסבב בפרטים התחתונים והוא עליון ית' סבה כל גודלו כפחו הגדול יספוק להשגיח כגוה יתברך ויתעלה למעלה מכל התושבחות :

ויען

ר' אברהם פריצול

אם על פיך · וכן אם על פיך סדרת לנשר לתת בו כח ומנהג בטבע להגביה לעוף על כל יתר העופות וכי ירים קנו במקומות גבוהים על הסלעים כמו שאומר : סלע ישכון · כי הנשר הזה נמצאת אלהי' שסדר בו על סלע ישכון ויתלונן לעשות קן לבניו ועל שן סלע ומצודה שן הוא חלק אחד מאבני הסלע בולט הנה והנה נקרא שקול"ו בלעז : מצודה · הוא שם מוחזק להר ולסלע אשר הוא מאבן חזקה : משם ספר · ומן המקום הגבוה ההוא יוכל הנשר לתור ולמצוא טרף לו ולבניו יען כי למרחוק עיניו יביטו ויוכל לעוף בקלותו ובמהירותו לטרוף אחר מן לחפור ויחפרו לנו את הארץ ועניינו לבקש ולתור : ואפרוחיו יעלעו · ומתוך כך ומשלמות גובה מקום מכנו וקנו בניו ואפרוחיו הקטנים יבלעו ויגמאו דם הטרף המובא אליהם וכאשר יקרה מקום חללים חיות ובהמות מומתים אלא שם הוא לקחת מהם וכל זה מחכמת אלהים אשר שם בטבע הנש' כי לא בעלי שכל המה להבין ולהשכיל בבחירה הלא זאת כל אלה ידי עשתה · אמר השם לבהות ולא אתה איוב אשר מכל אלה יובן כמה השגחתי בפרטים בשמירת הכחות האלה והטבעים האלו בכל מלאה ומלאה כמו שיתבאר : יעלעו · מן ושתו ולעו לשון בליעה מכפולי העין :

ויען המענה הזה אחר אשר השם אדון הכל יסוד על שלשה ענייני' ראשונה מה שהוכיח ה' את איוב כנגד דעותיו הכוזבות בצדיק ורע לו וביתר הספקות אשר נשתבש בו רצה השם יתב' לפרש אליו גודל תקון הנבראים הגדולים ושמירתם הסדר והרצון האלהי עם החכמה הנפלאה אשר בהם אם בגרמים השמימיים וסבובם ותנועתם וסיבתם סבה לנמצאים התחתונים · כי כאשר ירגיש האדם גודל חכמת הנמצאים ההנה ועולם התקון והסדור אשר בהם ומה שימשך מהם מפעולותיהם הנוראות כמו מקיום הארץ על בלימה ויסודות הסובבי' והגלגלי' גבוהים עליהם ופעולות השמש והכוכבים שהם סבת ההויה וההפסד יתחייב מזה שיובן הכרח ההשגחה הפרטית בשפלים כי מי שיש לו כח למצוא המציאו' בכללו ובפרטו וגם סדורו ובתיקונו עם הדברים הנוראים על פי האופן אשר בו שהוא מחוייב בהכרח שהוא ידע אותם ויסדרם וינהיגם וישגיח בפרטיהם : והסבה השני' מה שבאר השם יתבר' במענה הזה בביאור ההשגחה הפרטית וזה במה שסדר ותקן החכמה האלהית לפרוע מן הרשעים על ידי כח תנועת הגרמים השמימיים וסבוב השמש והתקרבו אל הישוב והתרחקו ממנו אשר בסבתו יאחוז ה' בכנפות הארץ לבניין אותה במקרים אשר יקרו עליה להעשיר או להעני להשקות או לצמא להבריא או להחליא באופן כי כאשר ירדו מן השמים המכות המטורדת בשפלים בברד ובחולים ואבני אלגביש וביתר המקרים הרעים וזה יהיה בחכמת אלהים על יד משרתיו עושי רצונו לפרוע מן הרשעים ולהשחיתם וזה אמרו לאחוז בכנפות הארץ וינערו רשעים ממנה אלא כי אחרי שהודיע הכתוב במענה הזה שעל ידי הרצון האלהי ותקון משרתיו העליונים יפרע השם מן הרשעים בהגיע עליהם הרעות הראויות להם מצד רשעתם להיות נכחדים מן הארץ כאמרו וינערו רשעים ממנה כן ראוי ומחוייב להתבונן ולהאמין שמה שיגיע לצדיקים ברעות שיגיעו אליהם שיהיה הכל בחכמת אלהים בצדק ובמשפט שאם נודה שישגיח ברשעים להפרע מהם כן מחוייב שנודה שה' ישגיח בצדיקים בכל מה שיגיע אליהם ומה שלא נוכל להתבונן בו לדעת ענייננו הוא לקוצר דעתנו מכל מקום כבר ידוע כי צדק ומשפט כל דרכיו · ובזה יותרו רוב ספקות איוב ודעותיו ובמענה הזה הבא יותרו הספקות האחרות הנופלות על טובות הרשעים ובזו יהיה נשלם רצון הויכוח ומשך הדברים על מתכונתם :

ויען

או ידעת זה אמר אורך ימיך שהתאמת לך זה מן החוש ואולם ספר זה עם ספורו שאר הדברים הנעלמים להיות זה נעלם לאיוב כי בנבואה יבואו כמו אלו העניינים לפי המקבל כאמרו באברהם וספור הככבים להיות זה דבר נעלם לאברהם ואם כבר ידעוהו הבאים אחריו עד שכבר מנו מספר כל הכוכבים הנראים וקראום בשמות · ויותר זר מזה שכבר יגיע לנביא דבר כוזב בעת הנבואה במה שאין לו מצד שהוא נביא מצד הדעות אשר לו בעניינים ההם כמו הענין ביחזקאל שהגיע לו בנבוא' כאילו הגלגלים מחדשים קולות נפלאים בתנועתם מפני שהיה מאמין שהגלגלים יחדשו קולות בתנועותיהם כמו שזכר הרב המורה · הבאת אל אוצרות שלג שתדע מאי זה מקום יצא השלג ואי זו סבה תהווהו · האם תרא' מה שיצא ממנו הברד אשר חשכתי אותו להמצא לעת שארצה לעשות רע לעולם ליום קרב ומלחמה · וספר אלו השנים להיות כל אחד מהם קפיאה למים · והאחד נמצא עם הקור והאחר עם החום ואמר שהברד כבר המציא אותו ואם איננו מכוון כי אם על הכוונ' השנית ומצד ההכרח שיקובל בו תועלת להמציא ההזקי' כדי שיזוקו בהם הרשעים · ספר נא אי זה הדרך יחלק האיד הקיטורי אשר יהיו ממנו הלהבות עד שפע' יהיה ממנו כוכב מדלג ופעם כוכב בעל זנב וזולת זה מהמינים אשר יתחדשו מהלהבות ההוות ממנו ופעם יהיה ממנו רוח ויפיץ קדים על הארץ · או יהיה הרצון בזה אי זה הדרך יחלק האיד הקיטורי האחד בעינו עד שימצא קצתו חם וקצתו קר בדרך שיתהווה ממנו רוח וזה כי בהוות הרוח ממנו יהיה בזה האופן כמו שהתבאר בספר האותות · מי חלק לשטף היורד מהגשמים מקום מוגבל יקבלהו ר"ל שירד במקום אחד ולא ירד במקום אחר לפי הגזור מאתו עד שישלימו בזה האופן הצמחים ומי שם מנהג וחק לברק ולרעמים עד שילך הענין בסידור ישר ר"ל שיגברו פעם האש והרוח ופעם יגברו הפכיהם · מי הוא אשר סידר שפעם ירד המטר על המדברות שלא יגיע ממנו תועלת לאנשים ופעם ירד למקומות הנעבדים והנזרעים להצמיח מוצא דשא כדי שישלם בזה הגעת הרע לרשעים · היש למטר אב הוליד אותו והמציאו עד שיהיה לו חק להמצא שנה בשנה בעת הסתו או מי הוליד טיפי הטל עד שיהי' לו חק להמצא יום ביום בעת סוף הליל' שהוא דומה בתקופות היום לעת הסתו בתקופות השנ' · ספר נא מה היא הסיבה המהווה אותם כי בזה מהעומק וספר גם כן מאי זה סבה נהיה הקרח וכפור השמים · לאי זו סיבה יתחבאו ויקפאוה מים כאבן עד שיגיע מחוזק ההקפא' שיקפאו פני תהום עם עמקם ספר נא מה הסיבה בזה · התוכל לענוד מה שתוציא כימה מהאילנות והפירות הצומחים כי בהיות השמש בכימה אשר היא במזל טלה אז יתנו האילנות והצמחי' כחם או אם תוכל להתיר ולפתח מה שיעצרהו וימשכהו כסיל שהוא מהצורו' הדרומיות וזה כי בהיות השמש במזל שהוא בו אז יהיה הקור ויעצרו האילנו' והצמחים וימנעו מנתינת כחם לרוב הקור · התוציא מזרות בעת נאתו והיא צורה הכוללת מהצורות הדרומיות ולא היתה נראית בארץ אשר היה בה איוב כי אם זמן מועט ואם תנח'עיש על בניה שהיא מהצורות הצפוניות · הידעת חקות שמים ר"ל מה שיתחייב מהכוכבים בהיותם במקום מקום מהגלגל וממבטם ודבוקם ושאר מה שידמה לזה · האם תסדר ממשלת השמים בארץ עד שישלם בהם זה המציאות השפל וישמרו סידור אלו העניינים אשר היה ראוי שיתייחסו אל הקרי לפי מה שיחשב כמו המטר והברקים ומה שינהג מנהגם · התרים לעב קולך וירד המטר הישמעו לך הברקים להשתלח כאשר תרצה עד שישלם מעניינים מה שיצטרך לנמצאות ואולם אמר זה כי השם יתברך שם בזה סידור והגבלה הולך בסיבוב ישר מצד תנועת הגרמים השמימיים וכוכביהם ומלכיהם ומבטיהם · מי שת בלבבות הסתומות חכמה או מי נתן לשכל האדם בינה להשכיל הדברים אשר בשמים ואמנם אמר זה כי האד' נברא משולל מכל חכמה ולזה הוא נפלא איך יתכן לו שילמד חכמה לפי שכל למיד' ולימוד יצטרך האדם בו לידיעה קודמת כמו שהתבאר בראשון מספר המופת ואחר שאין לו ידיעה קודמת הוא מן הפלא איך יתכן שיהיה לו ידיעה ואולם השם יתברך שם בו כלים להגיע אליו החכמה והחוש והדמיון והכח המחשב והזוכר כמו שהתבאר בספר הנפש והנה הענין בידיעה אשר תתחדש באמצעות אלו הכחות הוא נפלא מאד וכן הוא נפלא איך ישכיל האדם העניינים אשר אין לו מהחוש התחלה להכנס בהם כי אם הקדמות רחוקות כמו הענין במה שיחקור ממנו מענין הגלגלים וצורותיהם ר"ל השכלים הנפרדים ואפשר שיאמר אומר שהוא קרא חכמה ההקדמו' הראשונו' ובינה התולדות המתחייבו' מהם אלא שהביאור הראשון יותר נכון כי החכמ' מיוחס' אל מה שיתבאר לנו בהקדמו' עצמיות ומיוחסות והבינה מתיחסת אל מה שיתבאר לנו בהקדמות רחוקות וזהו אמרו יי' בחכמה יסד ארץ כונן שמים בתבונ' וזה שהארץ נמצא מה שבה בעבור עצמ' וימשך מהכחות אשר בה מה שימשך חיוב נגלה כאילו תאמר המשך מהמאוס החימוס והספוגיות וזולת זה מהאיכויות הנמשכות לאיכות איכות מהם ואולם השמים לא נמצא מה שבהם מציאות המרכז והכוכבים ושיעורי התנועות ושיעורי הנטייה וזולת זה ממה שינהג מנהגם בעבור עצמותם כמו שביארנו בספר מלחמות יי' ולא ימשך מהכחות אשר בהם מה שימשך חיוב נגלה כאילו תאמר המשך מהם החום והקור ושאר האיכויות כי אין בהם מה שיתיחס לאלו האיכויות כמו שהתבאר בטבעיות ולזה ייחס זה הסידור אשר בשמים כאילו העניינים אל התבונה כי התבונה היא הוצאת דבר מתוך דבר אחר זולתו וחכמה היא הוצאת דבר מהדבר ההוא בעצמו באופן מה וזה כי הידיעה המגעת מהמופת האמיתי היא מגעת מהדבר ההוא בעצמו כמו שהתבאר במלאכת ההגיון · מי יספר מספר השחקים בחכמה לשים מספרם בזה האופן אשר הוא בתכלית השלימות להשלים זה המציאות השפל עד שאם חסרה אחת מהתנועות הנמצאות לכוכב כוכב מהכוכבים היה בלתי אפשר שישלם זה המציאות השפל · ומי ישכיב ויניח באמצע העולם הגשמים הנופלים מן השמים רוצ' לומר החלקים הארציים עד שיתחלקו חלקי העפר בזה החוזק אשר הם בו לרוב הכבידות ובקשתם המרכז וחלקי הארץ ידובקו התדבקות חזק ואולם אמר זה לפי שלשחקים מרכזים מתחלפים כמו שביארנו במה שאין ספק בו בספר מלחמות יי' ולזה הוא נפלא למה ינוחו חלקי הארץ במרכז אחד מאלו הגלגלים יותר מהמרכזים האחרים · האם תצוד ללביא טרף ותמלא מזון הכפירים כי ישחו במעונותיהם וישבו בסוכה למו ארב לטרוף מה שיגיע להם · ספר נא איך ישלם להם מזונם בזה האופן אשר הוא מיוחס אל הקרי אם לא מטוב החכמה וההשגחה אשר סדרתי המציאות באופן שישלם להם מזונם · מי יכין לעורב צידו עד שישמר מינו ולא ימות ברעב וזה כי ילדי העורב יתעו להעדר מזונם ויצעקו אל השם דרך משל לתת להם אכלם כי אין להם זולתו שימציאהו להם

כי אין העורב מכין להם מזונם אבל הוא שונא אותם בהתהוותם אם מפני שטבעו זה הטבע ר"ל שאין לו זאת האהבה הדמיונות לבניו אם מפני היות נוצתם לבנה בתחלת הענין ויחשוב מפני זה שאינם בניו כמו שאמרו קצת הקודמי' ולזה הוא מבואר שהמצו' להם מזונם הוא מיתרון ההשגחה והחכמה · הידעת עת לדת יעלי סלע ותשמר עת בוא החיל והחבלים לאיילות ללדת והרצון בזה לפי מה שאחשוב שאלו לצער לידתן יהיה הוולד בתכלית הסכנה ועם כל זה הילדים ניצולים ליתרון השגחתי בנמצאות ויכולתי לעשות כל המצטרך · ולזה אמר התספור ירחים שתמלאנה הריונם בהם וידעת עת לדתנה כדי שתצילם אז · וזה שהם מרוב צער הלידה ועוצר רחמם תכרענה בבוא להם חבליהם רוצה לומר שלא יתחזקו לעשות עצמם כדי שילדו ובזה תפתחנה ותשברנה ילדיהן וזה כי הם משלחות חבליהם וציריהם ולא יעשו עצמ' בבוא' כדי שילדו כמנהג שאר הבעלי חיים · ועם זה ימצא מיתרון השגחתי בנמצאו' שיבריאו בניהם עד שלא יצטרכו לאמם ויגדלו בחוץ במה שימצאוהו מהמזון ולא יצטרכו שתזמינהו להם אמם אבל יצאו ולא שבו למו · מי שלח פרא חפשי שלא יהיה בית י' ויהיה תחת ממשלת האדם ומוסרות ערוד מי פתח והתיר שלא ימשול האדם בו · אשר שמתי משכנו במדבר וכארץ מליחה · הנה לחזקו ישחק וילעג להמון קריה ולא יירא מהם ולא ישמע תשואות נוגש ר"ל שאין מי שינגוש אותו וימשול בו לחוזקו והוא פלא איך שם משכנו במדבר לפי שאינו טורף אבל הוא אוכל עשב וצמח האדמה עד שיחפש הרים שירעה בהם במדבר ואחר כל עשב ידרוש ולזה הוא מבואר שכמו זה הבעל חיים לא ישלם לו מזונו כי אם לחוזק ההשגחתי לפי שהוא במקום לא יעבד בו ולא יזרע ואין האדם ממציא לו מזונו והנה ישלם לו בזה האופן מזונו עד שהוא בזאת המדרגה מהחוזק ולזאת הסיב' לפי מה שאחשב זכר חוזק הראם והיות משכנו במדבר לפי שאינו טורף אבל הוא אוכל עשב · ולזה אמר היאבה הראם לעבוד אותך וילין על אבוסיך כדי שתמציא לו מאכלו כמו הענין בבעלי חיים הביתיים · האם העבות אשר תשים על הראם תוכל לקשור אותו בתלם כדי שיחרוש וישדד האדמה · התבטח בו כי רב כחו ותעזוב אליו כל עבודת השדה ר"ל שתעשה בו כמעשה השור והחמור · התאמין בו כי ישיב זרעך וגרנך יאסוף אל ביתיך אם תעמוס התבואה עליו הנה עם אכלו עשב היה משכנו במדבר ושם אמציא לו מזונו בדרך שיהיה בזה החוזק אשר הוא בו · הנה כנף עוף אחד שמו רננים היא נעלסה ר"ל שליופיה תשים העוף ההוא עלז ושמח בהביטו בה ואחשב בזה העוף שהוא הנקרא פ"און בלע"ז שישמח ויתענג ביופי כנפיו ונוצתו · וגם אברה של חסידה ונוצתה אשר אינם יפות תשימה נעלסה ואמר זה בתמיה מה הסיבה אשר בעבורה רבה שמחת זה העוף ששמה חסידה עד שלא תתן אל לבה לשמור מה שתולידהו · כי תעזוב לארץ ביציה ועל עפר תחמ' אותם לבקעם ולא נתנה אל לבה לשים ביציה במקום נשמר ושכחה מרוב שמחתה כי רגל תזור ביצתה וחית השדה תדוש' · השכיח השם ית' אותה בניה להניחם במקו' שיפסדו ולא יהיו לה ותשים יגיעה לריק ולא תפחד ותתן אל לבה שביציה נכוני' להפסד בזה האופן כי השם ית' שכח אותה החכמה והתחבולה אשר בזה הענין לשאר הבעלי חיים ולא נתן לה חלק בבינה ההיא כעת במרו' תגביה לעוף תשחק לסוס ולרוכבו ר"ל שלא תירא משום דבר ועם כל זה ימצאו הביצים ההם משומרים עד שישמר בזה מציאות המין ההוא מחוזק השגחת הש"י באלו הדברים · התתן לסוס תכונת הגבורה התלביש צוארו הרעם והצהלה היוצאת ממנו האתה מסבב שירעש זה הרעש אשר הוא רועש כארבה ותשים עוצם עיטושו אימה לשומעיו · יחפרו רגליו בעמק מהכותו בהם בארץ כדרך הסוסים · ישיש בכח שיש לו ולא יירא מלצאת לקראת כלי המלחמה · ישחק וילעג לעניינים המפחידים במלחמה ולא יחת ולא ישוב מפני חרב · בעבורו תרנה האשפ' אשר שם החצים ולהב חנית וכידון כי הוא יהיה סבה שיעשו פעולותיה' לסבת העדר פחדו מן החרב · ברעש וברגז ירוץ בכח עד שהוא כאילו מגמא את הארץ ובולעה ולא יאמין כי קול שופר ר"ל שלא יירא מקול השופר אשר יריעו בו אנשי המלחמה · בדי שופר ישמח ומרחוק ירגיש מלחמה להתאוותו אותה ורעם השרים ותרועתם במלחמה ירגיש מרחוק וירוץ שם ואולם זכר ענין הסוס להתבאר שזאת התכונה שם השם ית' בו לעבודת האדם בענין המלחמה עד שהוא לא יתרחק מן החרב עם היות בטבע כל בעלי חיים להתרחק מן המזיק וזה כולו הוא מחוזק השגחת השם ית' בזה הנמצא · המבינתך יאבר נץ מהפאה הצפונית בימי הקור ויפרוש כנפיו לצד דרום מהרובע המיושב להתרחק מתגבורת הקור האם ידע זה העוף בהתחלפות האקלימים ושמה שיתקרב יותר אל תמוה היום הוא יותר חם עד שיעוף שם הלא זה כולו מיתרון השגחת השם ית' ששם בהם זאת התבונה כמו טבע להיות' נשמרים בה · האם על פיך יגביה הנשר לעוף על שאר העופות וירים קנו עד שעל שן סלע ומצודה ישכון ויתלונן ואמנם היה זה כן כי משם יוכל לראות מרחוק הטרף וימצא לו בזה האופן מזונו עד שאפרוחיו יעלעו דם הטרף אשר יבאו אליהם ובאשר ימצאו חללים שם הוא לקחת מגוף החללים לאכול האם זה הנשר בעל שכל עד שידע שכל מה שיגביה לעוף יוכל לראות יותר הדברים הרחוקים הלא השם יתברך מיתרון חכמתו והשגחתו שם טבעו באופן שיערב לו האויר ההוא הגבוה וימשך לו מזה התועלת : והכלל העולה מהדברים הוא שהשם ית' הוכיח איוב על מה שהיה שופט במעשיו שיש בהם חסרון וקיצור ר"ל במה שהיה מתרעם למה הניח השם ית' אישי האדם בזה הסידור אשר מהגרמים השמימיי' שימשך אליו מהעול מה שימשך עד שימצא רשע וטוב לו צדיק ורע לו ואם לא היה אפשר לש"י שיסדר זה באופן יותר שלם למה ברא האנשים הקשי יום כי המות יותר נבחר להם ואמר אליו השם ית' שאין ראוי לו לשפוט זה המשפט לפי שהוא בלתי משיג פעולות השם יתברך והשופט בדבר ראוי שתהי' אצלו ידיעה במה שהוא שופט עליו ועוד כי מה שספר השם ית' מפעולותיו אשר נעלמו לאיוב הוא ממה שיתבאר ממנו שעם השם ית' תכלית הגבורה והחכמה לעשות כל מה שאיפשר מן ההטבה לזה המציאות השפל ושהוא משגיח בו כפי מה שאפשר והנה זכר גם כן השם יתברך שמה שברא שימשך ממנו רע מה יש בו תועלת להגיע עונש לרשעים והוא אומרו וינערו רשעים ממנה והנה זה המאמר מורה כי הצדיקים לא יגיעום אלו הרעות ולזה אמר רשעים כי הרשעי' לבד הם הנזוקי' בם כמו שביאר אליהוא ובזה תועל' לשאר האנשי' שיקבלו מוסר ויראו מהש' יתברך ותגיע להם הצלחת הנפש והנה כמו ששם הטבע בצמחי' כח דוחה מה שהוא בלתי נאות לטבע' כדי שלא יוזקו בו כן שם השם יתברך באופן מה כחות דוחים הרעי' מכלל האד' כדי שלא יוזקו בהם האנשים וזה אמנ' היה ברע הנמשך במקרה מזה הסידור

הנמשך

אוהב משפט

אפרוחיו וסבת גובה הקן הוא כדי שאפרוחיו יבלעו דם כי משם יראו החללים ויעופו שם · או ירצה לומר שהאב מביא להם מה שרואה מרחוק : יעלעו · יבלעו · כמו ושתו ולעו · ויש לרז"ל מדרש מפסוק אם על פיך יגביה נשר עד סוף הענין דורשו על אהרן הכהן בעבודת יום הכפורים ואפרוחיו יעלעו דם זו מיתת נדב ואביהו אחר כל הכבוד הזה :

זיען

רלבג

הנמשך מהגרמי' השמימיים אשר הוא מכוון להזיק לרשעים כמו שקדם : **ויען** יי' את איוב ויאמר : וכראות השם יתברך שלא היה איוב עונה אותו דבר ואמר האם הוא לקיחת מוסר מהרע הבא לאדם שיריב הנוסר בו עם השם יתברך ואם ראוי במי שיתווכח עם השם יתברך שיענהו השם על התוכחת והטענה ההיא ועם כל זה כבר עשיתי לפנים משורת הדין להשיב על דבריך או ירצה בזה ואם מי שאלוה מוכיח אותו יענה על התוכחת ההיא ויטיח דברי' כנגד השם יתברך או ירצה שמי שיתווכח עם השם יתברך ראוי שיענ' על תוכחתו כשידבר עמו ולזה ראוי לך להשיב על דברי או להודות בהם : **ויען** איוב את יי' ויאמר · הן אני נקלה מאד ביחס אליך ומה אשיבך על דבריך אלה הנה שמתי ידי לפומי הנה פעם אחת דברתי עמך ואיני עונ' על דבריך ושנית אדבר והראה אם יש תשובה להשיב על דבריך ולא אוסיף ויהיה פירוש ושתי' ושנית וכמהו ושלש עשרה שנה מרדו שהרצון בו. לפי קצת המפרש' שכבר מרדו בשנה שהיתה אחר השתי' עשר' שנה שעבדו את כדרלעומ' או יהיה הרצון בזה והוא יותר נכון הנה אני הייתי טוען שהרשע והעול נמצא בטובות והרעות המגיעות לאנשים משני צדדים הצד האחד מפני הרע שימצא מגיע לצדיקים והצד השני מפני הטוב שימצא מגיע לרשעים עד שכבר יכללו מהרע בעת בואו לשכניהם כמו שזכר באומרו מדוע רשעים יחיו וגו' כי ליום איד יחשך רע וגומר והנה הצד האחד שדברתי והוא מה שטענתי מהרע שימצא כופל לצדיקים הנני מכיח ועוזב אותו. ולא אענה לך דבר עליו לפי שכבר התבאר לי היתר הספק בו ממה שזכר אליהוא בביאור רחב יזכרו השם יתברך בקיצור בזה המענה להיותו סומך על מה שכבר ביארו אליהוא לאיוב ואולם הטענה השנית לא הותר עדיין הספק בה בביאור לא בדברי אליהוא ולא בדברי השם ית' ואיני מוסיף לטעון לך דבר זולתי הטענה ההיא והיא ההצלחה הנמצאת לרשעים זמן ארוך אשר הוא עול אם היו הטובות והרעות מגיעות לאנשים מהשם ית' או ליאוש וקיצור אם היו נעזבים אל הסידור אשר מהגרמים השמימיים אשר סדרו בזה האופן ולא היה יכולת לסדרו באופן יותר מתוקן להגיע לאיש כמעשיו וכפרי מעלליו : ביאור מלות המענה **ויען** יי' את איוב מן הסערה ויאמר : תרעם · תעשה קול חזק ומרעים כמוהו :

עדה

רשי

מענה איוב הרוב עם שדי יסור · העם שדי אדם יתחרר · ומוכיח אלוה יעננה · הבא להתווכח יענה דבריו : מענה איוב אחת דברתי · כלומר מעט אמרתי לא אוסיף עוד · ויש פותרי' אחת דברתי תם ורשע הוא מכלה לא אענה עוד · ושתי' שאמרתי · אל תעש עמדי לא אוסיף : מענה מן סערה האף · הגם תפר משפטי תוכיח בדבריך להפר משפטי ולהראות שהוא מעוקל : שלא תודה האמת ותחשוב בלבך כי אתה חכם משלך והודיעני וזה ששתיקת התרלה להפר משפטי החכמה ששמתי בעולם תרשיעני למען תצדק : ואם זרוע כאל לך · כשם : ותרעם · בקול כאשר ירעם אל קול הרעם :

עדה

איוב מ

א וַיַּעַן יְהוָה אֶת־אִיּוֹב וַיֹּאמַר: הֲרֹב עִם־שַׁדַּי יִסּוֹר מוֹכִיחַ אֱלוֹהַּ יַעֲנֶנָּה: וַיַּעַן אִיּוֹב אֶת־יְהוָה וַיֹּאמַר: הֵן קַלֹּתִי מָה אֲשִׁיבֶךָּ יָדִי שַׂמְתִּי לְמוֹ־פִי: ה אַחַת דִּבַּרְתִּי וְלֹא אֶעֱנֶה וּשְׁתַּיִם וְלֹא אוֹסִיף: וַיַּעַן־יְהוָה אֶת־אִיּוֹב מִן סְעָרָה וַיֹּאמַר: אֱזָר־נָא כְגֶבֶר חֲלָצֶיךָ אֶשְׁאָלְךָ וְהוֹדִיעֵנִי: הַאַף תָּפֵר מִשְׁפָּטִי תַּרְשִׁיעֵנִי לְמַעַן תִּצְדָּק: וְאִם־זְרוֹעַ כָּאֵל לָךְ וּבְקוֹל כָּמֹהוּ תַרְעֵם:

תרגום

וְאָתִיב יְיָ יַת אִיּוֹב וְאָמַר: אֶפְשַׁר דִּנְצֵי עִם שַׁדַּי יִתְרְדֵי מַכְסָן אֱלָהָא יְתִיבִינֵיהּ: וְאָתִיב אִיּוֹב יַת יְיָ וְאָמַר: הָא אִיזְדַּלְזְלִית מַה אֲתִיבִינָךְ אִידִי שַׁוִּית לְפוּמִי: חֲדָא זִמְנָא מַלֵּלִית וְלָא אָתִיב וְתִנְיָנוּת וְלָא אוֹסִיף: וְאָתִיב יְיָ יַת אִיּוֹב מִן עַלְעוֹלִיתָא דְּצַעֲרָא וְאָמַר: זְרִיז כְּדוּן הֵיךְ גַּבְרָא חַרְצָךְ אֶשְׁאֲלִינָךְ וּתְהוֹדְעִינַנִי: הַכְּרַם תְּשַׁנֵּי דִּינִי תְּחַיְּבִינַנִי מִן בִּגְלַל דְּתִזְכֵּי: וְאִין אֶדְרַע הֵיךְ אֱלָהָא לָךְ וּבְקָל דִּיכְמָתֵיהּ תְּכַלֵּי:

אתקין · עדה

יעננה ב' וסימ' וכפים מעץ יעננה · מוכיח אלוה יעננה : קלתי ל' חסר הן קלתי מה אשיבך : ולא אוסיף ד' וסימ' ולא אוסיף עוד להכות את כל חי · ולא אוסיף עוד להגיד את רגל ישר' · ולא אוסיף עוד להסיר את רגל ישראל · אחת דברתי ולא אענ' ושתים : משפטי י"ו וסימ' נמסר ביחזקאל סימ' ט"ל ותלים סי' י"ז : תצדק ד' ג' קמץ וא' פתח וסימ' ספר אתה למען תצדק · החפץ לשדי כי תצדק · תרשיעני למען תצדק · למען תצדק בדבריך · בתרא פתח :

אבן עזרא

הרוב עם שדי יסור · כדרך מוסר הוא שיריב אדם עם שדי : מוכיח אלוה יעננה · חייב שיוכיח השם למה לא יענה על זאת : ויען איוב · הן קלותי · מגז' קל וקרוב מגזרת קלון והפך הדבר כבד מגזרת כבוד : למופי · המ"ם והוי"ו נוסף בתלת כמו : אחת דברתי דברה אחת דברתי וכן ועשיר יענה עזות : מן סערה · כחבריו והטע' כי השם ענה את איוב על דבריו להוכיח והודיעו כי איננו יודע דרכי השם שהם כלל אף כי הפרט וכאשר השלי' השם להוכיחו שתק איוב ענה השם ואמר לו למה לא תענה והנה השיב מלה שהיא הגונה ואמר לא אשיב אז אמר לו השם אחר

עדה

פי' ספורנו

האל ית' · הרוב עם שדי יסור האמנם ראוי למי שלא ידע פעולת האל ית' וידע שיוכל לעשות כל דבר אל נכון שיעיז פניו לריב עמו כמו שייסר את העושה שלא כשורה · ומוכיח אלוה · ומי שיעיז פניו לזה · יעננה · האמנם יוכל להשיב על אחת מאלה שאמרתי : איוב יב · הן קלותי · אף על פי שעדין לא התרת ספקותי בענין רשע וטוב לו כמו שקרה לדורות המבול · מודה אני שדברתי בקלות דעת כנגדך · שהיה לי להיות מסופק ולא להחלי' במאמר לדוני נגד המיצי' לכל : ובזאת לא אענה · ושתי' · ובשנית שהיתה אללי דעת שתי רשויו' · לא אוסיף · שהודעתני שכל המציאות מסודר לטוב אם כן לא · יקרה קלקול אלתי בבחירה האנושית : האל ית' · אזור · כא כגבר חלציך · כי אימתי לא תבעתך : האף תפר משפטי · האמנם אף על פי שתפר · משפטי בענין רשע וטוב לו : תרשיעני · ראוי שתרשיעני שאעשה לך עול : למען תצדק · באזני כל · שומע ולא תפשפש במעשיך : ואם זרוע כאל לך · והודיעני גם כן אם היה לך כח אלקי :

עדה

תורת חסד · יראת שדי

ויען ה' את איוב ויאמר הרב דברים וגו' יר' ואלבד מה שענה אליהוא כדי לאמץ מה שאמר במענה הקודם הנה עוד אמר לו. הרב עם שדי יסור מוכיח אלוה יעננה ור"ל האם מי שיבא בריב עם שדי בלו' שאו בבואו. לשאול ממנו ית' שיאמר די לצרותיו יאמר דבר זה כמי שמריב ולא כמתחנן וכו' ראוי הוא להתוסר בדרך מוסר לבד אלא שכמעט הוא מן הראוי להנקם ממנו ואם מי שהוא מוכיח לאלוה יעננה. האלוה ית' לאותה התוכחת והנה אתה איוב רבת עמדי וכמעט הוכחתני וכו' : **ויען** איוב את ה' ויאמר הן קלותי וגו' כלומר אחרי כי הקלותני והייתי שפל בעיניך איככה אשיבך ולכן ידי שמתי למו פי כדי שלא להשיבך כלל כי יראתי ממך ית' שמך · אחת דברתי והוא ענין הריב שאמרת אתה ה' ושתים והיא ענין התוכחת לא אוסיף : **ויען** ה' וגו' אזור נא וגו' האף תפר משפטי יר' גם אם תפר משפטי ותריב עמדי האם נ"כ תרשיעני למען תצדק בתמיה והוא ענין התוכחה הנז' ור"ל כי מאחר שאין ספק שלא ירשיענו לאל ית' הנה כי כן יתכנע ג"כ מלהוכיחו וכמו שאמר שלא יוסיף עוד לעשות כן : **ואם** זרוע וגו' יר' ואם הוא אמת שתצדק ר"ל שאתה צדיק יוצא א"כ כי יש לך זרוע כאל לעשות בעולם כרצונך כי צדיק מושל וכו' א"כ עדה ופסר נא ממך גאון וגובה כי על הכל ישליטנו האל"ים אל הצדיק אך לא שיהיה לו גאה וגאון רק שידע כי ה' לבדו מלך וגאות לבש וכו' ואם את הדבר הזה תעשה הוד והדר תלבש ומה לך א"כ ללבוש מלבוש של גאות כלל ולזה הפץ עברות אפך וראה וכו' כל גאה והשפילהו והדוך

אבן יחייא

ויען ה' את איוב וגומר האם הוא דבר נכון ויושר לעשות מריבה בין האדם עם שדי כאשר יסור אותו ביסורין · ואם ראוי לענות סרה כנגד האלוה המוכיח · כי בראות ה' ששתק איוב לדבריו גזר אומר ששבת שתיקתו היתה הודאתו אל אשר אמר ולכן הכ ע אותו שנית במענה הקצר הלז למען יגלה דעתו כדבר בביאור : **ויען** איוב את ה' וגומר וכן איוב גלהו באומרו הן אני רואה מאשר כפרת מגודל מעשיך שאנכי דל ונקלה ולכן מה אשיבך עוד רק אודה לדבריך ואפזוב מחשבתי הרעה הראשונה למען ארוחם ממך וידי אשים למו פי · ואשר דברתי בפעם האחת להתלונן על צדיק ורע לו לא אענה עוד · ואשר דברתי בפעם השנית להתלונן על רשע וטוב לו לא אוסיף לענות בו רק אודה כי צדיק וישר אתה ותדין עמך בצדק ועניך כמשפט ולא דרכיך דרכינו למען נוכל לדבר בם ולדין בם יען כי האדם יראה לעינים וה' יראה ללבב · והטוב אשר יחול או הפכו על האדם מי יודע אם רע הוא או הפכו וכן הנראה צדיק כנגלה מי יודע אם הוא רשע בנסתר : **ויען** ה' את איוב מההסערה מן הסערה היא מדרגה מנבואה יותר גדולה מהראשונה אשר זכה אליה לסבת היותו מודה וע"ז באומרו הן קלותי וגומר · אזור נא כגבר גבור חלציך כדי להתוכח עמי ואשאל ממך שאלות בנפלאות הבריאה להודיעך את גבורתי · והודיעני אתה את אשר ידעת בהם · האף וגומר אם מפני האף והחימה שיש לך על היסורין תפר משפטי ותאמר כי לית דין ולית דיין · וכשיאמרו אליך ריעיך הוא הצרות פליך לרשעתך בחרת להרשיעני ולומר שיש לי הרשע ועל חמס הוכחתיך וכל זה תאמר למען תצדק כי הסכמת לומר שאתה לא חטאת מעולם · ואם וגומר ואם בגאותך אשר הרשעת אלהיך תחשוב היות זרוע וכח האל לך ותרעם בקול גדול כמוהו :

עדה

הרמ"בן

ויען ה' את איוב ויאמר · הרוב עם שדי יסור הלריב עם שדי הוא מוסר : מוכיח אלוה · איוב שיוכיח האל יענה על זאת בך פי' ר' אב"ע ז"ל והנכון לי שיאמר האם המריב עם שדי ייסר אותו עתה על דבריו אליו ויוכל לאמר שאינם הגונים ואם המוכיח לאל יענה על זאת והענין כי איוב שהוא רב את יוצרו ומוכיח אותו למה לא ייסר אותו על דרכיו אלא כי עתה יתרם דרכיו וארחותיו וייסר אותם אם אינם ישרות ויוכיחנו על התשובה הזאת אז ענה איוב כי הוא קל ונכנע מהשיב על דבריו וישם ידו על פיו מענות אותו כי פעם אחת דבר ולא יענה עוד ושתים ולא יוסיף עליהם לעולם והענין לזמן תלונתו שלא יוסיף להתלונן בעת אהרת כי הבין שהאל יודע ומשגיח עושה חסד משפט וצדקה בארץ והנה ראינו כי הודה איוב בסוף כל דבריו ונתרצה לו ובאמת כי מן המענה הזה היתה הודאתו כי לא יוסיף לו במענה השני דבר בשאלת שלום הרשעים וייסורי הצדיקים גם לא יחדש ענין רק יאריך בדבר בהמות ולויתן והנה הענין המישב דעתו של איוב מן המענה הזה היה לו : **ויען** ה' את איוב מן סערה ויאמר · הע"פ שהודה איוב שלא יענה וידע כי השם צדיק ולא פירש תי בעבור שלא התודה על תלונתו ענהו השם עוד מן סערה לאמר שלא נקרא מן הסערה הראשונה הנקראת בה"א הידיעה לרב גדלה וחזקה רק בסערה נחה ממנה : אזור נא כגבר חלציך · עוד ותענני : האף תפר משפטי · הגם הפרת המשפט והיושר אשר אני מתנהג בו בעולמי והרשיעני במעשי למען תצדק בעיני חביריך שלא יאמרו אחר שהאל שופט צדק לא ירשיע על חנם כי כן עשה איוב אומר כי תמיד יהיו בעולם רשע וטוב לו צדיק ורע לו ולא על עצמו בלבד התלונן ועל דרך האמת מפני שהודיע אותו תתהפך כחומר חותם וימנע מרשעים אורם והענין ההוא אמר לו עתה הגם תפר משפטי בלבך לאמר כי אין מן המדה ההיא יש לצדיק ורע לו ורשע וטוב לו ותרשיעני במשפטים למען תצדק בכל זמן הגם זאת כאשר עשית עד היום טרם תיס הסוד הזה ענין הפירה הוא בטול דבר או עלה כענין אשה הפרם הפיר עצת גוים אולי הרבנן כל יצר מחשבות ידע כי איוב מהרהר בזה אמר שישים ידו לפיו ולא יענה כי באמת האל יודע הכל ואין להוכיח עוד רק לא התודה כי לא ידע אם יש דבר חוץ מן המדה ההיא ושמא תוכית בלבד הם אמר לו עתה הרצה שתאזור כגבר חלציך ואשאלך עוד אם תפר משפטי זה אשר הנגדתי ופה כי לא התודה עליה ויטפול עליו כדרך המתוכחים והוא הטוב והנכון : ואם זרוע כאל לך · יאמר האם לך בעבור גדל חפצך להצדיק עצמך כאשר עשית עד עתה ירצה להוכיחו על התלונה הראשונה כי לא ה... שחכמת יותר ממני להרשיע אותי אם יש לך גם כן כח ככחי וקול כמוני להרעים כאשר אני עושה בקול הרעם עדה הגאון והגבה בכחך זה שהאל לבש גאות ועוז וגאוה :

עדה

ר' אברהם פריצול

ויען ה' את איוב ויאמר · הרוב עם וכאשר ראה השם ית' שאיוב שתק הוסיף ה' ואמר לו במה שכבר רצה להתוכח עם ה' האם ראוי להיות רב ריב עם שדי היכול באשר יסיר את האדם ביסורים והם ראוי להיש אשר האלוה מוכיח אותו שיענה לאותה תוכחה ופורענו' ויחסוד וידבר סרה על השם המוכיח אותו : הרוב · מקור מענין ריב ותלונה : יסור · מן אשר ייסר : **ויען** איוב את ה' ויאמר · הן קלותי כאשר שמע איוב דברי ה' וגדולת מעשיו ותוכחתו עליו על מה שישם עול לב' בדבריו הקדומים השיב איוב ואמר לה' תשובה לכל ואמר הן הנני קלותי ונפלתי ביחס גדולתך הנפלאה ומה אשיבך עוד ולכן ידי שמתי למו פי ושהוא ממה שדברתי : אחת דברתי · ובמה שדברתי בטענותי על צרותי וטוב מעשי לא אענה עוד טענה על זה ושתים שהיא הטענה השנית על יתר רוע הסדור הנמצא בעולם חוץ ממני בצדיק ורע לו ורשע וטוב לו שאמרתי שאין בו השגחה לא אוסיף עוד דבר בו או אחת דברתי בצדיק ורע לו ולא אענה עוד ושתי' ברשע וטוב לו לא אוסיף לטעון עליו יען הודעתני גודל מעשיך וסדור הנמצאים אשר בראת בשמים ובארץ והכל בשלם שבפנים : **ויען** ה' את איוב מן הסערה ויאמר · אזור נא הוסיף ה' את איוב להשיב אליו במראה הנבואה מן הסערה ואמר לו להעמידו על אמתות השגחתו ויושר דרכי ה' בכל ואמר אזור נא כגבר אמוץ ונכון את חלציך לעורר הכליות היועצות לשמוע ולהבין ולהשיב אלי כאשר כבר שאלת ורגית ואשאלך שאלות והודיעני תשובתם אשר מתוכם יותרו ספקותיך : מן הסערה : פירשתיהו למעלה : האף תפר : האם תוסיף עוד קיים במחשבתך ובטענותיך להפר משפטי אשר עשיתי אתך ובנמצאים בעולם ותרשיעני ליחס עול וחמס ביתר הסדורים אשר סדרתי · למען תצדק אתה ותרצה לאמת שאתה צדיק האם לך לעשות אלה ולהרשיע את השם ולהצדיק עצמך : ואם זרוע · ואיך תוכל להעיז פניך כנגד ה' ופעולותיו האם יש לך זרוע וגבורה כאל להנהיג הנמצאות בסדר מציאותם ואם יש בך כח להרעים ברעם כמוהו כי אז בהיותך שוה אל מדרגתו היית יכול להתראות אתו ולהתוכח עמו :

מדה

אוהב משפט

ויען אחר שענה האל המענה הראשון מן הסערה ואיוב שתק חזר ודבר עמו ולא מן הסערה רק בקול דממה דקה כדי שלא יאמ' איוב כי הסער' בעתה אותו ולא יכול להשיב כמ"ש ואימתך לא תבעתני · ואמר לו הרב עם שדי יסור וגו' : הרוב · עיין פרש"י ז"ל והחכם ר"א ז"ל ונכון הוא · והרמ"בן ז"ל ויש פירושים אחרים בלתי נכונים בפסוק זה : **ויען** לפי שאמר לו השם שראוי לו להשי' ענה אותו · ונראה שהוא מדרך המוסר לעבד שלא לענו' על ריב המלך עד שיגע' בו ויאמר לו ענה בי וזהו התכללו' לעב' כי ישיב על תוכחתו לומר ברשות האדון : הן קלותי לשון קלון אף על פי שאינו משרשו כי שרש קלותי קלל · ושרש קלון קלה וכן זכה וזכך שני שרשים בענין אח' וב כלל כל לשון קלון הוא מענין קלות · כמו שכל לשון כבוד הוא מלשון כבדו' כי הנכבד כבד בתנועותיו לעשותם כראוי והפך נקלה שהו' נמהר במעשיו · ואמר איוב כי להיותו נקלה ביחס אל רוממות השם ית' אין לו פה להשיב : למופי · כמו לפי : והנה איוב קבל דברי השם ית' והודה כי לא יתנהג עמו כמי שעלה בדעתו כפירה זו : אחת בעלי הפשט פירשו דברה אחת דברתי או פעם אחת דברתי ואין לי פה להשיב לענות עוד : ושתים ולא אוסיף ע"כ והענין מעט דברתי ולא אוסיף עוד · כלומר כי אחר שהתלונן על השגחת' לא יוסיף עוד להתלונן כי קבל דבריו · ועל הצד של המדרש פירשו אחת דברתי באמרי אחת היא על כן אמרתי תם ורשע הוא מכלה · ושתים באמרי אך שתים אל תעש עמדי : ועל דרך זו י"ל זה כנגד שתי הטענות שהיה טוען איוב כנגד השם יתברך בייסוריו כמו שפירשנו במה שקדם בעזרת העוזר והגוזר יתברך ויתרומם : **ויען** איוב קבל דברי השם ית' אבל לא הודה על חטאיו בהתרישו נגדו ית' על כן ענה אותו מן הסערה כבראשונה אלא שהיה קשה כראשונה שלא לבעת אותו · ולזה נכתב כאן בלא ה"א הידיעה כי ה"א הידיעה בסערה מורה גודל כלומר הסערה הגדולה עד עם

וית

רשי

עדה · לשון עדי ותכשיט · והדוך · לשון דכו במלוכה · בהמות מוכן לעתיד : כחו במתניו · בילין מעובים ונסתרים ולא נתקו לגמרי · בשרירי · כמו שרך · יחפוץ · כמו יחפוז · מתקשה · וכן בלשון חכמים דחפיזא כי אופת' · קשה כטן · פחדיו ביציו : ישורגו · גדילים · כמו ישתרגו · או שריגי מיטה בלשון משנה · והוא לשון גדיל :

אפיקי

עֲדֵה נָא גָאוֹן וָגֹבַהּ וְהוֹד וְהָדָר תִּלְבָּשׁ: הָפֵץ עֶבְרוֹת אַפֶּךָ וּרְאֵה כָל־גֵּאֶה וְהַשְׁפִּילֵהוּ: רְאֵה כָל־גֵּאֶה הַכְנִיעֵהוּ וַהֲדֹךְ רְשָׁעִים תַּחְתָּם: טָמְנֵם בֶּעָפָר יָחַד פְּנֵיהֶם חֲבֹשׁ בַּטָּמוּן: וְגַם־אֲנִי אוֹדֶךָּ כִּי־

טו תוֹשִׁעַ לְךָ יְמִינֶךָ: הִנֵּה־נָא בְהֵמוֹת אֲשֶׁר־עָשִׂיתִי עִמָּךְ חָצִיר כַּבָּקָר יֹאכֵל: הִנֵּה־נָא כֹחוֹ בְמָתְנָיו וְאֹנוֹ בִּשְׁרִירֵי בִטְנוֹ: יַחְפֹּץ זְנָבוֹ כְמוֹ־אָרֶז גִּידֵי פַחֲדָו יְשֹׂרָגוּ:

עצמיו

ל וכל קרי' חפץ · ל · ל · ל · ג' חד אל' · לחס' י' · ג'דגשי' יי"ג · ל · ל · פחדיו · ל ק'

אַתְקֵין כְּדוֹן גֵּיוְותָנוּתָא וְגוֹבְהָא וְזִיוָא וְשִׁבְהוֹדָא תִּלְבַּשׁ: בַּדַּר רוּגְזָאתָא דִנְחִירָךְ וְיֶחֱמֵי כָּל גֵּיוְותָן וּמַכִּיכִינֵיהּ: חֲמֵי כָל גֵּיוְותָן וְתַבְרִינֵיהּ וְרַעֲדֵק חַיָּיבַיָּא בְאַתְרֵיהוֹן: טַמְעִינֵיהוֹן בְּעַפְרָא כַּחֲדָא אַפֵּיהוֹן כְּבוֹשׁ בְּטוּמְעָא: וּלְחוֹד אֲנָא אוֹדִינָךְ אֲרוּם תִּפְרוֹק לָךְ יְמִינָךְ: הָא כְדוֹן בְּעִירַיָּא דִי עֲבָדִית עִמָּךְ עִסְבָּא הֵיךְ תּוֹרֵי יֵיכוּל: הָא כְדוֹן לְוָיָתָן דְּחֵילֵיהּ בְּחַרְצוֹי וְתוּקְפֵּיהּ בִּפְרַת דִּכְרֵסֵיהּ: כָּפֵין דּוּנְבֵיהּ הֵיךְ כְּאַרְזָא וְיִתְנַיָּא דְפַחְדוֹי מְשַׁבְּשִׁין: איברוי

רלבג

עדה נא גאון וגובה · לבוש ואעדי נאוה וגובה כמו שאני עושה להיות הגבוה במוחלט : הפץ · פזר : והדוך רשעים תחתם · שבור וכתת הרשעים במקומם : חבוש בטמון · חבשם במאסר ובמחבא או ירצה שימיתם ויחבאם בעפר והוא מחבא הקבר : בהמות · הוא בעל חיים שמו כן : ואונו · וכחו : בשרירי · הוא הטבור : יחפוץ זנבו · יניע זנבו בהפזה ובמהירות והנה הג"די תמורת ז"ין כי הם ממוצא אחד : גידי פחדיו ישורגו · גידי ביציו ישתעפו וישתרגו : אפיקי

מסרה

הפץ ל' עדה נא גאון וגבה וכל קרי' חליף חפץ : ו כניעהו ל' ראה כל גאה והוא חד מן מלין דמשמשי' הו בסוף תיבותא וסי' נמסר במסר' רבת' במערכת א"ת הה"א בס"ד : חבוש ג' חד מ"ל וסימ' ביום חבש יי' את שבר עמו' פנירם חבש בטמון · פארך חבוש עליך · בתרא מ"ל : בבקר ג' דגשי' וסימ' ופרה ודוב תרעינה · זאב וטלה ירעו · חציר כבקר יאכל :

אבן עזרא

עדה נא · מגזרת הורד עדיך : עברות אפך · כי באף ירחה הכעס : והדוך · אין לו חבר כמו רמוס והטעם אם יש לך גבורה הדוך על גאה והזכיר מהנאי' שנים האחד בהמו' שהוא ביבשה והשני לויתן שהוא בים : חבוש · כמו ולא חובשו : בטמון · כמו בעפר והטעם כפול : אודך · כמו ומוד' ועוזב ירוחם : בהמות · שם בהמה גדולה אין בייטוב גדולה ממנה · וטעם עמך לפי שהיתה ביבשה כי באחרית יזכור הלויתן שהוא בים ויש אומרים כי טעם עמך שהבהמות נולדו ביום אחד עם אדם הראשון וזה דרך דרש : חציר כבקר יאכל · בעבור זה אמרו המפרשים שהוא הפיל ואיננה ראיה גמורה : חציר · עשב כמו מצמיח חציר : ואונו · כחו כמו כחי וראשית אוני : בשרירי בטנו · כמו לא כרת שרך : יחפוץ · יעמיד ואין לו ריע ועמית במקרא והמפרשים הוציאוהו מגזרת חפץ ואין לו בו חפץ : פחדיו · תרגום מרוח אשך פחדין והם הבצים : ישורגו · ישתרגו מגזרת שריגים ישתבכו : אפיקי

מ"ע ספורנו

עדה נא · בציור מחשבתך : גאון וגובה · ותלבש · הוד מלכו' · והדר · של מורא על זולתך : הפץ עברות אפך · שלא תפעל מתוך כעס וקצף : ראה כל גאה והכניעהו הדוך רשעי' · צ"ל במחשבתך שתשפיל כל גאה ותדכא את הרשעים תחתם · במקום שהתם : טמנם בעפר יחד · ר"ל תמשכנה מזה שתים רעות · ראשונה שתטמנם בעפר יחד והחריב העולם · שנית פניהם חבש בטמון · שתחבוש ותעצור מגמת פניהם ורצונם הבחירי בטמון שלא יעשו רצונם ובחירת' מחמת יראת' העונש ובהסירך את הבחירה הסיר את התכלי' המכוון מאתי והו'

אבן יחייא

תורת חסד

יראת שדי

הרמב"ן

ר' אברהם פריצול

אוהב משפט

עֲצָמָיו אֲפִיקֵי נְחוּשָׁה גְּרָמָיו כִּמְטִיל בַּרְזֶל: הוּא רֵאשִׁית דַּרְכֵי־אֵל הָעֹשׂוֹ יַגֵּשׁ חַרְבּוֹ: כִּי־בוּל הָרִים יִשְׂאוּ־לוֹ וְכָל־חַיַּת הַשָּׂדֶה יְשַׂחֲקוּ־שָׁם: תַּחַת־צֶאֱלִים יִשְׁכָּב בְּסֵתֶר קָנֶה וּבִצָּה: יְסֻכֻּהוּ צֶאֱלִים צִלְלוֹ יְסֻבּוּהוּ עַרְבֵי־נָחַל: הֵן יַעֲשֹׁק נָהָר לֹא יַחְפּוֹז יִבְטַח כִּי־יָגִיחַ יַרְדֵּן אֶל־פִּיהוּ: בְּעֵינָיו יִקָּחֶנּוּ בְּמוֹקְשִׁים יִנְקָב־אָף:

תמשך

אִיבָרוֹי תַּקִיפִין הֵיךְ פַּצִידֵי נְחָשָׁא גַּרְמוֹי הֵיךְ מַטְלָנָא דְפַרְזְלָא: הוּא שֵׁירוּיָא אוֹרְחָתֵיהּ דֶאֱלָהָא דְעַבְדֵיהּ יְקָרֵב סַיְיפֵיהּ: אֲרוּם עַל טוּרַיָּא יְסוֹבְרוּן לֵיהּ וְכָל חֵיוַות בָּרָא יְגַחֲכוּן תַּמָּן: תְּחוֹת טְלָלַיָּא יְגַנֵּי בְּטַמוֹר קַנְיָא וְעַרְקָא: יְטַלְלוּנֵיהּ טְלָלַיָּא גְנוּנֵיהּ יְחַזְרוּנֵיהּ עַרְבִין דְּנַחַל: הָא יִטְלוֹם נַהֲרָא וְלָא אִתְבְּהִיל יִתְרְחִיץ אֲרוּם נְגִיד יַרְדְּנָא לְפוּמֵיהּ: בְּעֵינוֹי יִסְכִינֵיהּ בְּתוּקְלַיָּא נְקִיב נְחִירֵיהּ:

תנגיד

עצמיו אפיקי חד מן ט' פסוק בקרי' אית בהון ב' מלין דפתרונהן חד וסימ' ואני זקנתי ושבתי · כי עשית משפטי ודיני · עדי וסהדי במרומים · מי שלח פרא חפשי ומוסרות ערוד · עד זקנה אני הוא ועד שיבה · עצמיו אפיקי נחושה גרמיו · גם שב גם ישיש בנו · דין ומשפט יתמכו · שמחה וששון ליהודים : פיהו כ"ב וסי' נמס' בריש שיר השירים בס"ר :

רש"י

אפיקי חוזק · גרמיו עצמיו · כמטיל · כמשאוי של ברזל : ראשית דרכי אל · מבראשית נברא ראש לבהמות · העושו · הקב"ה ישרטנו : כי בול הרים ישאו לו · ובספר תהלים כתוב בהמות בהררי אלף אלף הרים כשאו לו יבול · ובכל יום רועה את כולם · צאלים · כל אילנות · יסובוהו נצלים צללו · אותו צל של סתר קנה ובצה מסובך ומסובך באילנות : הן יעשק נהר ולא יחפז · פרק שמימיו פרים ורבים והוא נהר גדול עושקו וגוזל מן הבריות בשתותו · ולא יחפז · מהקשה על שתייתו כמו יחפז וגבו · יבטח כי יגיח ירדן · בטוח הוא למשוך כל הירדן לפיהו אילו יהי' שותה שם כמו גוחי מבטן · בעיניו יקחנו · המקום יקחנו בהביטו בו ונגדע מתימתו · מוקשים · כלי האומנות של ציידים שצולין בהם דגים : התמשך

אבן עזרא

אפיקי · חזקים כנחשת והגלים החזקים יקראו כן : כמטיל ברזל · אין לו חבר והמ"ם בו שורש ופירושו לפי מקומו נכון : תמשך

רלב"ג

אפיקי נחושה · הם חתיכות חזקות מנחשת והיא הברזל הקשה האצי"ר בלע"ז : גרמיו כמטיל ברזל · עצמיו כחתיכת ברזל והענין כפול במלות שונות : העושו · העושה אותו : בול · כמו יבול : ישחקו שם · ר"ל שלא ירחו ממנו לפי שאינו טורף : צאלים · אילנות ונקראו צאלים להיותם בעלי צל : ובצה · טיט ורקק : יסכהו צאלים צללו · יהיו לו האילנות לסוכה ויהיה לו צל : יסבוהו ערבי נחל · הקיפו אותו סביב ערבי נחל להיות לו לצל : יעשוק · יגזול לו מימיו : ולא יחפז · ולא יתמוטט הנהר בחפזון כמו שהי' עושה בראשונ' : יגיח ירדן אל פיהו · יוציא מי הירדן ויכניס אל פיהו והוא מגזר' בגיחו מרחם : בעיניו יקחנו במוקשים ינקב אף · ידמה בעיניו שיקח כל הנהר וישתה אותו עד שישפיל אפו בשתותו ויגיע לתחתית הנהר ויזק אפו במוקשים הנמצאים שם או ישוב על לויתן ואמר האם יראה בעיני האדם שיוכל לקחת אותו כמו שיקח שאר הדגים וינקוב אפו במוקשים ללכדו בחכה

מ"ע ספורנו

גרמיו · עצמות צלעותיו · כמטיל ברזל · כשבט ברזל באופן שלא יועיל נגדו שום כלי זין : העושו יגש חרבו · באופן שלא יוכל להמיתו זולתי האל העושה אותו : כי בול הרי' ישאו לו · ובהיו' אוכל חציר כבקר לא יצטר' לבא ביישוב כי אמנ' ההרים ישאו לו היבול והמזון הצריך לו · וכל חית השדה ישחקו שם · ואפי' במקומו אינו מזיק לשאר החיות : בסתר קנה ובצה · בהיותו צריך למים רבים לשתות שמתי מקומו במקום רב מים מכל מקום יסבוהו ערבי נחל · באופן שגם שיתאוה למי נהרות עד כי יבטח כי יגיח ירדן אל פיהו · שיוציא את מי הירדן מן הנהר ויכניס אל פיו הנה בעיניו יקחנו · לא יקחנו כי אם בעיניו שיראהו ולא יקרב אליו זה כי במוקשים ינקב אף · כי ובמקשי האילנות אשר סביבין ינקוב את חוטמו ויחדל לאכול : התמשוך

הוא ראשית דרכי אל · בבריאת החיות וכל הבהמות כי למעלה מכולם הוא : העושו · הטעם מי שעשהו יוכל להרגו : כי בול הרים · כמו יבולה והטעם שההרים ישאו לו יבול : ישחקו שם · עמו כי איננו דורס : צאלים · כמו צללים והא"לף תחת אות הכפל כמו אשר בזאו נהרים ארצו : בסתר קנה · גובה שיש על הנהרים : ובצה · כמו בצאותיו ובבאיו מקום הטיט · יסכוהו צאלים · להיות צללו : יעשוק נהר · כל כך הוא גדול כאשר ישתה מי הנהר יראה שחסרו המים על כן אמר מלת יעשוק : ולא יחפוז · לא ישתה בחפזון כי לא יפחד מחיה ואדם וכן יבטח : כי יגיח · כמו מגיח ממקומו והטעם קרוב מיציאה וכן אתה גוחי מבטן : בעיניו יקחנו · כאילו יקח הירדן בעיניו כי יחשוב שישתהו כולו וכאילו במוקשים ינקוב אפו שיפתח נחיריו לשאוף : תמשך

תורת חסד / יראת שדי

הוא ונו' העושו גו' כתב הר"דק שהוא מלשון עשו דדי בתוליהן ע"כ : וכפי פירושו רצה לומר כי הבהמות יהרוג למי שיקרב אליו וכו' · **הן** יעשוק וגו' כתב הר"דק פי' שעושק מי הנהר שלא יחפוז או יכוע הנהר או הוא לא יכוע מפני הנהר ויבטח בכחו כאשר יגיח מי הנהר אל פיהו ור"ל שלא יפחד ממרוצת המים · או פי' יבטח שיגיח הירדן על שפתו כלו שהוא מלא על כל גדותיו ועל כל זה יבטח בכחו שלא יפחד מהם ר"ל מרוב המים וממרוצתם ע"כ : **בעיניו** יקחנו וגו' יד' אל מי שידמה לו שיקחנו הנה כמוקשים ינקוב אפו וזהו ע"ד מה שביארתי למעלה באומר העושו יגש חרבו · והה"ר משה קמחי כתב פי' כשיביט עיניו ידמה לאדם שיוכל לקחתו ע"ד הגם לכבוש את המלכה · הגם אל מראיו יוטל · וכאשר ינקוב אפו בעבור מוקשים הוא לאדם ע"כ : תמשוך

אבן יחייא

עצמיו הרכים הם כאפיקי וכאלו מים אשר תחתיהם נחושה · כאשר עשו הרופאים לנחל תיבר אשר בקנקפאני"א רומאנה · שבנו כל תחתיתו נחשת מפני פחד דוד המלך שלא יבוא להלחם ברומה באניות · וגרמיו והם העצמות החזקים הם כמטיל ושם ברזל שהוא יותר קשה · הוא ראשית ועדית מכל הנבראי' אשר נבראו להראות דרכי אל בעולם התחתון והוא יחיד בעולמו כי לא קדמו אב ואם רק ה' עשאו ולא הוליד מעולם · ולכן אין מי שיוכל ללחום עמו מהנבראי' ולבד ה' העושו הוא היכול להגיש חרבו עליו · כי יבול ולמחיה כל ההרים ישאו ויולידו בעבורו כי יאכלנו כל כך שביום אחד ירעה הרים רבים · וכל חית השדה ישחקו שם בהרים ההם יען כי הם לא יפחדו ממנו והוא לא מהם : תחת ונגמר ואין לחשוב כי ישכב תחת צל האילנות הגדולות ושיעמוד בסתר הקנים הנולדים בבצה ובטיט · באופן כי יהיה שכך אלא הצללים ההם · ויסבוהו ערבי נחל : כי הן כשישתה בנהר אחד יעשוק כל מימיו וינמאס אף כי לא יחפוז וימהר אל השתיה מפני עצמו שלא יהיה לו צמא גדולה · שאם יקרה היות לו צמא וחשק אל השתיה בודאי הוא מובטח להגיע כל מימי הירדן אל פיהו אף שיהיה מלא על כל גדותיו · ויהיה יגיח כמו יניע כי אותיות אהע"ח מתחלפות ויהיה כאלו בראיית עיניו יקחנו כלו · וכאשר יפגום מוקשים מהר ובנגעה יתקדם באפו וחוטמו הקשה מאלמים לוד : תמשך

ר' אברהם פריצול

עצמיו אפיקי · וכן עצמיו הגדולים הם חזקים כמו חתיכות חזקות כנחשת וגרמיו שהם העצמות הקטנים הם כמטיל כמו מקל אחד מברזל כמטיל חלק אחד או התיכה אחת כדמות מקל · לא מצאתי לו דומה במקרא והאפיקי חתיכות בזה המקום : הן הוא · וזה הב"ח דע לך כי הוא אחד מראשית גודל הנבראים ודרכי אל אשר ברא בעולם התחתון : העושו · ומי שעשה אותו הוא יגש חרבו עליו להרגו ולא זולתו כי אין מי שיוכל להתקרב אליו רק כח ה' אשר עשאו : כי בול · כי יבול ההרים ומה שיוציאו וצמיחו ישאו לו ובעדו במקום מאכלו ועל חית השדה ישחקו שם ויתיחדו לפניו כי הוא בטבעו איננו טורף טרף למזונו ואיננו מפחד מהם וגם כל החיות שבעולם לא יזיקו לו ולא יוכלו לו : בול · כמו יבול כי היו"ד מהאמנתי כמו יו"ד יתור הרים : תחת צאלים · ותחת צללים ישכב בלי פחד בסתר קנה ובצה מקום לח וטיט כדי להרטיב חום טבעו הגדול : צאלים כמו צללים · והאלף בחילוף הכפל שרשו צלל ובצה מקום טיט ולחות מן בלא בצה : יסכהו צאלים · ויסכו אותו האילנות הגדולות להיות צל לו ויסובבוהו ערבי נחל : יסכוהו · מן סכך ויסבוהו מן סבב ויש מי שפירשו שני הפסוקים האלה בתמיהה ר"ל כי לפי גדלו לא ימצא לו אילן ולא צל שיוכל להגין עליו לסכוך אותו ופירשו התחשוב שתחת צאלים ישכב וכו' וכן ואם יסבוהו צאלים שהם האילנות להיות צל לו ואני אומר כי בגלילות מזרח ודרום יש שם אילנות גדולים ונפלאים עד לב השמים וכן קנים גדולים ועבים ואני ראיתי קנה אחד מארץ מזרח עביו כרוחב גב איש ושם יוכל בהמות להסתר : ותחת צאלים ישכב · כי כמו שימצאו בהמות גדולות וחיות כן יהיה במאמ' : הן יעשוק · והחיה הזאת לגודלה על צד המשל יעשוק וישתה מי הנהר כמעט כלו ויגזלהו באופן כי הנהר לא יחפוז ולא ימהר עוד לרוץ במהירות מרוצתו וכן בטבע הב"ח הזה יבטח מאליו דרך משל כי יגיח ויוציא מי הירדן בלם אל פיהו כל כך הוא גדול ונפלא שמימי הירדן לא יספיקו לו : יעשוק · עניינו יגזול ויקח וישתה : יחפוז · מן חפזון ומהירות על דרך שאמרנו : יחפוז זכנו · יגיח יוציא מן גוחי מבטן : בעיניו יקחנו · והנה הב"ח הזה לגדלו על דרך משל בעיניו ממש יקח נהר הירדן וישאפהו ואם יש שם מוקשים אשר יזיקו לרצונו ינקוב אותם בחרון אפו וישיבם וינקב מענין נקב וחור ומזאת החיה הנפלאה וגם מן הלויתן הבא אחר זה יוכל האדם לדעת גודל דרכי השם והשגחתו כי אחר שהש"י הוא הממציא הבעל חיים הנפלאים האלה ושכבר המציא להם ברכם ומזונם ותקונם והצריך להם בקיום מינם ועם היותם נפלאים וגדולים וארוכים כן ראוי שישגיח בכל וכבר בא בדברי המדברים בעניני התנינים הגדולים שיש להם מציאות נודע ארכם ושיעורם וקרוב לכמו חמש מאות פרסה ויותר בים המקיף כמו שהביא הר"מבן ז"ל בחידושיו על התורה בפרשת בראשית בפסוק ויברא אלהים את התנינים הגדולים כאשר כבר פירשתי וגם גודלם ורוממותם לא יחסר להם דבר ובכמו כן יתחייב להאמין שהשם ית' ישגיח בצדיקים וברשעים ובכל מה שימשך עליהם שהוא במשפט ובודאי רק לחסרון ידיעתנו לא נדע מה נדבר ועל זה נאמר למשה רבינו אדון הנביאים וחנותי את אשר אחון ורחמתי את אשר ארחם : תמשך

הרמב"ן

עצמיו אפיקי נחושה · חזקי נחושה מלשון ומזיח אפיקים אזור החזקים וכל לשון התאפקות ויתאפק ויתחזק יאמר כי עצמיו כנחשת בחוזק : וכמטיל ברזל · בעובי וכובד מטיל ברזל הוא הפטיש הגדול שהאדם נוטל על הסלע ויפוצץ אותו מלשון ויטילו את יונה כטל החול : הוא ראשית דרכי אל · הוא ראש לבהמות כל ימי עולם : העושו יגש חרבו · עליו כי אתה לא תוכל ולא כל נברא זולתי האלהים העושה · כי ההרים ישאו לו יבולה וירעה משם כי נרחב על כן הוא חוק וישחקו החיות לפניו ולא יירא ממנו כי איננו טורף עם חזקו כי בול הרים יאכל ולא מטרף כי כן שם האל בטבעו : הן יעשוק נהר · פירשו בו שימשוך הנהר כלו אל פיו כמו העושק והגוזל שמושך מחבירו מה שבידו ולא יעשה זה בחפזון שלא יירא מחיה או מאדם לכן מלת יבטח : בעיניו יקחנו · כאלו יקח הירדן בעיניו כי יביט בו יחשוב שישתה כלו וכאילו במוקשים ינקב אף ינקוב אפו שיפתח נחיריו לשאוף כך פירש החכם ר' אברהם ז"ל או כפרש שהירדן יקחנו בעיניו כי ישקע ראשו עד עיניו לתוך הנהר לשתותו כמנהג הבהמות הצמאות ולפי שאר יהיו מוקשים בקרקע הנהר יקוב אפו והוא מליצה לרוב השתיה שישתה מן הנהר כך נראה לי : תמשך

אוהב משפט

ראה · מפני שהבהמות אלישות במתניה' ובטיבוריות' מבכנפיה' אמר על הבריה הזאת שיש לה כח גדול אפילו במתנים ובטבור : חופו · כמו כח וראשית אוני : בשרירי · הוא הטבור מן לא כרת שרך : יחפוץ · י"מ יחפוץ בצד"י כמו יחפוז בזיי"ן כי הם מתחלפים בהרב' מלות יעלוז יעלוץ נעקה זעקה כלומר יניע בקלות ובחפזון זנבו שהוא גדול כמו ארז ולא תכבדי עליו תנועתו · וי"מ מלשון חפץ כלומר יעשה בו תנועות כחפצו או יאמר שאינו קובד אבל יחפוץ אותו אף על פי שהוא כמו ארז שיש בריות שיש לו באיבריהם כשהם גדולים יותר מדאי כמו האליה השמנה לכבש והגמל והשער לבעליהם אבל זה להיותו חזק לא יקוץ בו אבל יחפוץ אותו : פחדיו · הם האשכים מתרגם מרוח אשך מריץ פחדין · יאמר כי גידי האשכי' הם גסים ומרובי' משתרגי' זה מזה כשריגי האילנות · וזה מורה על הגבור' והתוקף · פ"א פחדיו פתוחה · ואיפשר לפרש פחדיו מענין פחד ונקראו הקרנים פחדים לפי שבהם הוא מפחי' בני אדם ולומ' כי הם מסורגי' בגדים וגידים בקרני הצבי · ויהיה לנו מזה ראיה כי הוא מהמינים הטהורים וכמו שהזכירו רבותי' בחקים ובמדרשות בראה כי הוא טהור כמו לויתן ואין לנו ראיה מהמקרא בו כמו בלויתן כמו שנזכר אחר זה בפסוקי לויתן · ואם זה הפי' אמת תהיה לנו ראיה בטהרתו ונכון הוא אצלי · וזכר זנבו וקרנו שהם שני קצותיו להורות על גודל שאר גופו · ואם זה הפירוש הוא אמת הנה הוא חיה לא בהמה כי הפעול הוא סימן לחיה ורק על פי שקראו בהמות חיה בכלל הבהמה היא : עצמיו · עצמיו הם חזקים כנחשת : אפיקי · כמו חזקי מלשון ויתאפק וכן ומזיח אפיקים רפה : גרמיו · כמו עצמיו מהתרגום : כמטיל · י"מ שבט מבלי חבר · והרד"ק ז"ל פירש שפירושו טול מן ויטילו את יונה והמ"ם נוספת כמ"ם מקום · מכון מרום · יאמר כי עצמיו כנחשת בחוזק וכפטיש החזק של ברזל שאדם מטילו על הסלע לפוצץ אותו כן הם בעובי וכובד : הוא · י"מ ראשית כמו ראשית דגנך כלומר שהוא נברא קודם לכל הבהמות · וי"מ שהוא כמו ראשית עמים כלומר שהוא המשובח שבבריות האל · והעושו אבל דרכי האל הם מורים תוקף וחוזק האל ית' וזה הוא היותר משובח שבכלם בהוראה זו · ואין מי שיוכל להרגו בחרב אלא העושה אותו שהוא יכול לגשת אותו להגיש בו חרבו להרגו אבל כל נברא זולת האל ית' לא יוכלו : כי · מלת בול כמו יבול ואיננו צריך להרים והומר כי ההרים ישאו לו יבולם וירעה משם כרצונו כי לא ימצא מי ימנענו כי הוא חזק מכל חיות השדה שבעולם אפילו מן הטורפים וזהו שאמר וכל חית השדה ישחקו לו כלומר שהחיות הדורסות ישחקו לפניו ולא יירא מהם · או יאמר ישחקו לפניו ולא ייראו ממנו כי איננו טורף עם חזקו כי בול הרים הוא אוכל ולא הטרף כי כן שם האל בטבעו : תחת צאלים · י"מ צמחים ואילנות וי"מ שהא"לף תמורת למ"ד והוא כמו צללים כי תתחלף אות הכפל בא"לף כמו אשר בזאו שהוא כמו בזזו : בצה · הוא הטיט שגדלים בו הקנים מן בצאתיו וגבאיו · ויש מפרשים הפסוק לשון תימה כלומר התחשוב שישכב תחת צאלים ויסתר בסתר הקנים הגדלים על הביצה והלא גופו גדול בתכלית הגודל · וכן הוא הפסוק הבא אחר זה לשון תימה · וי"מ אותו כפשוטו והוא מספר זה להגיד רוב גבורתו ובטחונו מיראת שום בריה כי הוא שוכב תחת צללי האילנו' ולא ירא מבריות אחרות : יסכהו · הצאלים שהוא שוכב תחתם הם נעשים לו כסוכה לצללו וערבי הנחל הם מקיפים אותו · והוא נקשר בפסוק העליון כמו שפירשתי · ויש מי שפי' שהוא מספר ענין זאת הבריה שהיא קטנת הגוף עד שבמקום קטן תשכב ועם כל זה יש לה תוקף כפלא ואכילתה ושתייתה מופלגים ואינו נכון אלא מפני שאמר יחפוץ זנבו כמו ארז גידי פחדיו ישורגו : הן · הנה הוא מושך הנהר כלו אל פיהו כמו העושק והגוזל שמושך מחבירו מה שבידו ולא יעשה זה בחפזון שלא יירא מחיה ולא מאדם אבל יבטח כאשר יגיח ירדן אל פיהו ולא יפחד כלל מרוב בטחונו בכחו : יגיח · כמו יוציא וכמהו מגיח ממקומו · בגיחו מרחם יצא · כלומר מוציא מהירדן ומכניס לתוך פיו : כי · כמו כאשר וכמהו וכי תקריב מנחה : בעיניו · עיין פי' הרלב"ג ז"ל והרמב"ן ז"ל · ויש מפרשים ומי הוא זה שבעיניו יקחנו כלומר שיראה בעיניו שיוכל לקחתו ובמוקשים ינקב אפו כשיקחנו אין בעולם מי שתתגבר עליו ותחסר ממלת בעיניו ה"א השאלה כמו שתחסר מהפסוק שיבא אחר זה כמו שנפרש : תמשוך · י"מ הכה רשת ואינו נכון אבל הוא כמו ונכתתי החיים בלהיך ולפי שבריבה בקרא חכה וה"א השאלה חסרה והראוי התמשוך לויתן בחכה כמו שתמשוך שאר הדגים · ובחבל שתשקיע בים תמשוך לשונו : תשקיע · מלשון השקע בבל ותחשוך משמש לשנים והזכיר החבל לפי שהחכה היא קשורה בחבל פי"מ ותחבל תשקיע בלשונו על דרך ותשים בפוך עיניה כהראוי ותשים בפוך בעיניה : התשים · אגמון · הוא גומא או גמי בלשון רז"ל ומנהג ציידי הדגים שמשימים גמי באפי לתלותי בו · וזהו שאמר רז"ל מהרווה של יניב : וחוח · ה"א קוץ כמו חוח עלה ביד שכור שכן דרך הציידי' לנקוב לחייו וקושרין אותו משם לתלותו : הירבה · היתחנן לפניך שתניחנו אחר שלקחתו כמנהג האסירים ואם ידבר אליך מלות רכות והלא מעול' לא כפל התחנה שיצטרך לזה : רכות · תואר למלות וכמה יענה עזות כלומר מלות עזות : היכרות · האם יצטרך לכרות ברית עמך מפחדו ממך או אם תקחנו לעבד עולם : התשחק · התוכל לשחק בו כאדם שמשחק בצפור שיטוף אותו לנערותיו כמנהג : ויכרו · אשר ה"א השאלה כמו תמשוך לויתן בחכה כלומר היכרו עליו חברים : יכרו · לשון סעודה מן ויכרה להם כרה גדולה ויאכלו וישתו · ומלת חברים כמו חברים בלא דג"ש : כנעניים לשון סוחרים

כה תמשך לויתן בחכה ובחבל תשקיע לשנו: התשים אגמן באפו ובחוח תקב לחיו: הירבה אליך תחנונים אם ידבר אליך רכות: היכרת ברית עמך תקחנו לעבד עולם: התשחק בו כצפור ותקשרנו לנערותיך:
ל יכרו עליו חברים יחצוהו בין כנענים: התמלא בשכות עורו ובצלצל דגים ראשו: שים עליו כפך זכר מלחמה
א אל תוסף: הן תחלתו נכזבה הגם
אל מראיו יטל: לא אכזר כי יעורנו
מי

תנגיד לויתן בחכתא ובאשלא תקדח לישניה: איפשר דתשוי אונקלא בנחיריה ובסילוא תנקוב ליסתיה: איפשר דיסגי לותך בעותין אין ימלל לותך רכיכן: איפשר דיגזור קים עמך תזבניניה לעבד פלח לעלם: איפשר דתתנחך ביה היך ציפרא ותקטורניה לטליתך: יעברון עלוי חכימיא שירותא יפלגוניה בין תגריא: איפשר דתתמלא במטללתא משכיה ובגנונא דנוניא רישיה: שוי עלוי אידך אידכר קרב לא תוסיף: הא אוריכותיה מכדבא הברם למחמי יטלוק: לא אכזראה ארום יעודיניה ומן

בחכה ב' וסי' כלה בחכה העלה · תמשך לויתן בחכה : אגמון ג' חס' בליש' וסי' הלכוף כאגמון ראשו · התשים אגמן באפו · כדוד נפוח ואגמן : לעבד עולם ג' בליש' וסימ' עבד עולם ואף לאמתך תעשה כן · והיה לי לעבד עולם דאכיש · היכרת ברית עמך תקחנו : כצפור ג' דגשי' וסי' במשלי ריש סימן כ"ו · כנענים ג' בליש' וסי' בס' עובדיה : עורו ג' מ"ל וסי' היהפך כושי עורו · יאכל בדי עורו · התמלא בשכות עורו · וכל עורות חס' דחס' כמ' א' וסי' ואת עורות האלים המאדמים : יוטל ג' ב' מ"ל וא' חס' וסי' כי יפל לא יוטל · בחיק יוטל את הגורל · הגם אל מראיו יוטל · בתרא חסר :

רש"י

התמשך לויתן וגו' · כאשר תמשכנו בחכה ותשים אגמון באפו · הידבר אליך תחנונים · כלומר לא תוכל אליו בכלי מצודה · תשקיע לשונו · להוציאו ממקומו : אגמון · הוא כפוף כמו כיפה ואגמון · ועשו של ברזל לצוד בו דגי' : התשים · אם תשים אגמון באפו להוציאו מן הים · ובחוח · כלי של ציידי דגים · תקוב · כמו תנקוב : הירבה לך תחנוני' · אם ירבה לך תחנונים ויבקש על נפשו שתניחנו אם ידבר כפל מלה · רכות · דברי' של תחנוני' · אם יכרת ברית לעבדך שתקחנו להיות לך עבד עולם : התשחק · אם תשחק ותטייל בו כאילו הוא צפור קטן · ואם תקשרנו לנוערי נעריך הקטנים שיטיילו בו כצפרים קטני' שנותנין לתינוקו' לטייל ולפייסו : יכרו עליו חברים · אם יכרו ויחכמו עליו חברים ומכשפים לצוד אותו להוציאו מן הים ע"י מכשפות שיחנוהו ויחלקוהו בין תגרי' כענין שעושי' ציידי הים שצדין דגים גדולי' בחכמת' ובאים התגרין וקוני' מהם · יכרו לשון כורה שוחה · חברים לשון וחובר חבר · כנעני' תגרי' : ובצלצל דגים ראשו · כפל לשון אם תעש' מראשו צלצל · סוכת דגי' לסוכה העשויה ממנו קורא אות צלצל דגים לפי שעשויה ממנו צלצל אומבר"ין בלע"ז לשון צל הוא והוא מתיבות כפולות כמו ירקרק אדמדם · פתלתל קעקע : שים עליו כפיך · התגבר לערוך לפניו שתשים עליו כפיך להכותו · וזכור מלחמה ואל תוסף · ואל תוסף זכור גבורתך להלחם בו במלחמה ואל תוסף שמ"ך נפתחת מפני סוף פסוק · כמו אל תותר · ואותר וכן הרבה כמוהו · אל תוסף מן יסף · כמו ולא יסף עוד לדעת' · ובלע"ז דקרייטר"ש : הן תוחלתו נכזבה · הן אם תוחלתו נכזבה · שלא יהא בו כח להלחם ולזוז ממקומו · הגם אל מראיו יוטל · אם גם אל מראית פניו יוטל ויושלך אדם לעמוד לפניו להסתכל בו מפני אימתו : לא אכזר כי יעורנו · אין אכזר גבור ועריץ אשר יעוררנו משנתו ויעוררנו ממקומו להקימו · מי הוא אשר יתיצב ויעמוד לפני אשר אני עושה את כל אלה :

רלב"ג

בחכה · היא הרשת שצדין בה הדייגים : ובחבל תשקיע לשונו · האם בחבל שתשקיע בים תוכל למשוך לויתן ולצוד אותו כשישתבך החוט אשר בראש החבל בלשונו : אגמון · הוא החוט החד שצדין בו הדגים : תקוב · תנקוב : יכרו · יסעדו מגזרת כרה גדולה : חברים · הם הסוחרים המתחברים ביחד : יחצוהו · ילקחוהו : כנענים · סוחרים : שתמלא · התכרות : בשכות · הוא החרב שצורתין בו עורות הדגי' הגדולים : ובצלצל · הוא החרב שצורתים בו ראשי הדגים הגדולים : אל מראיו יוטל · כשיראה האדם עינייני זה הדג יוטל ויושלך לרוב הפחד : לא אכזר כי יעורנו · לא ימצא אכזר וחזק שיוכל לעורר אותו ולהניעו ממקומו : והשלם

אבן עזרא

תמשך לויתן · חסר ה"א התימ' : בחכה · נרשת : תשקיע · קרוב מגזרת ותשקע האש : אגמון · ידוע כמו גומא כמנהג צדי הדגים : רכות · מלות רכות : יכרו · יכרו עליו חברי' מגזרת ויכרה להם כרה' סעודה והטעם נגבי' שהתחברו : כנעני' · סוחרים : בשכות · כמו לשכים בעיניכם והטעם התמלא עורו בשכים עד שתקחנו : ובצלצל דגים · אין לו חבר והטעם כדמות חוט בעצמות הדג בו יתפשו הדגים שיקוב בו הראש : שים עליו כפך · אם תוכל ואילו עשית זה לא תוסיף עוד להלחם בו כי לא תחיה והחושב שישים עליו כף הן תוחלתו נכזבה כי ממראיו לבדו יפול האדם : יוטל · מגזרת ויטילו את הכלים : לא אכזר · אין אכזר שיתעורר עמו : מי

מ"ע ספורנו

התמשוך לויתן בחכה · וכן הלויתן אשר הוא בתכלית החוזק מאתיו בים שלא יזוק היסוד כי המנס מרב הזקו אין דרך לכבשו בחכה וחבל וקוצי' ואגמון כשאר הדגים הנצודים : הירבה אליך התחנונים · גם אם היה בעל דברים לא היה מתחנן אליך כלל מיראתך : היכרות ברית · וכן לא תוכל לכרות ברית עמו שיעבדך כמו הסוס והפרד המסורתי' והוא דגם שהם חזקי' ממך לא תשיג זה ממנו : התשחק בו כצפור · לא תוכל ליהנות ממנו · אף לא לשחק בו : יכרו עליו חברים · יכרה מגזרת כורה ועם מעמיקי להסוב · ימר האמנם יעמו ולהסוב עליו חוברי חבר להם בכנפיהם כמו שעושים לנחשים ולשאר החיות באופן שבזה יכבשוהו · ובכן יחלקוהו בין כנעני' · הגרי' : התמלא בסוכה עורו · האמנם תוכל לשים מכסולות של סוכות וקולים ובצלצל דגים סביביו באופן שתכסילהו בהם ותנקוב בהם עורו ותפסוך ראשו כמו שתעשה בשאר הדגים : שים עליו כפיך · כמו וכף ישימו לפיהם · כלומר שים יד על פה וחשוב בזה · זכור מלחמה · לא וחשוב בענין המלחמה ותחבולותיה ותמלא שאין שום התבולה שתועיל נגדו · אל תוסף ולא הוסיף לעשות יותר מזה ולכנסת כי תיגע לריק : הן תוחלתו נכזבה · ועם זה שאין תוחלת ותקוה לכבשו הגם אל מראיו יוטל · האמנם יש דרך להסיעו ממקומו באופן שיקרב אל האנשים המראים אותו זה ולהכריחו לזה בהכרת מליקים ומלערים אותו : לא אכזר כי יעורנו · הנה אין שום אכזר שיוכל לעשות אכזריות נגדו שיספיק לעורר אותו לזוז ממקומו ומי הוא לפני יתיצב · ואמר שנמצא' במציאות הספל נמצאים רחוקים מן ההפסד כאלה אשר לא ייוחס מציאותם לאכזר אמר בהיותו מלדעלמו נעדר המציאות כפעל תגזור עליו שהוא כמו שאמרו קצת קדמונים ולזה היה מציאות הכחיי לאיזה אל רע קדמון שוכל את המציאות שאם היה זה אמת לא היו מתהוי' ממנו נמצאים רחוקים מן ההפסד כאלה אבל עקר המכוון בו' האמר הראשון ומציאותו הכחיי הוא הכנתו אל המציאות בפועל שהיא דבר טוב ולא החיים אל פעלת שום אל רע · אם

אבן יחייא

תמשוך ונומר וכן נסה כח לראות אם תוכל למשוך לויתן בחכה כאשר תעשה לשאר הדגים · ותוכל להשקיע אבל במים לקושרו בלשונו · ואם תוכל להשיב מן אגמי מים באפו או לקוב בחוח לחיו שהם מיני לצידת הדגים · ואם בלכדך אותו אם ירבה אליך תחנונים וידבר אליך רכות כמשפט האנשים השבויי אלב · היכרות ברית עמך להיות לך עבד עולם · התשחק בו כשחוק בצפור אשר יתפשהו האדם בביתו למען ישחקו בו נערותיו הקטנות · ואם לא ירצה להשתעבד לך בהיותו גלגל בין ידיך אם יעשו סעודה מבשרו החברים והם העשירים הטילי' אשר יתחברו תמיד למשת' בית איש יומו · או יחצוהו בין כנענים ותגרים אשר יקנוהו להוליכו אל ארץ אחרת למוכרו שם : התמלא ונומר האם ילכד במלאת עורו בשיכים וצניכים מהרמחים כי כאשר ילכדו הדגי' הגדולים ברשתות המצלים המוקות תכף בני אדם יכום בחרבות והרמחים להכותם ולהטרידם למען לא ישברו הרשתות בתקפם · ואחר אשר תלכדהו אם תשים ראשו בצלצל דגים והם הסלים אשר משימי' שם הדגים אחרי לכידתם למען ישמרו שם חיים במים ובלעז נאייבוני · וצלצל כמו סל של כי אותיות ז"שס ר"ץ מתחלפות · וכסה לא לשים עלת כפך · וזכור כי בודאי אל תוסף עוד לעשות מלחמה כי ימיתך בתנועה קלה שיעשה · כי התוחלת ללכדו היא תוחלת ממושכה מחלת לב להיות' כוזבת · כי בודאי גם לראות מראיו מלויתן אם היה איפשר לראותו יוטל ויושלך האדם כי יפול ארצה מת נרדם מפני יראה ופחד · ולא ימצא שום אכזר ותקיף מהנבראים שיוכל לעוררו לבדו ואם כן וכל שכן בריות המלאכים · מי הוא שיתיצב לפני בהיות שאין מי שיתיצב לפני אחד מבריותי השפלים : ואם כן הוא שבריה בעולם השפל שבראתי אני היא כל כך חזקה ותקיפה וכל שכן בריות הגלגלים מי

תורת חסד יראת שדי

התמשוך וגו' יר' התמשוך וכו' · יכרו וגו' כתב הר"דק חברים תאר יכרו חברים בצדי הבני"ת ובדפי ודרך הלסטים או הציידים כשרוצים ללכת ולקחת אוכלים על מה שמחשבותם לקחת פי' האם יאכלו עליו רעים וחברים יחלקוהו ויתנוהו הסוחרים שיקנוהו מידם · ויש אומר חברים מן חובר חבר · ויש אומר שנקראו כן כשרוצים לעשות לו חבורות :

התמלא בשכות וגו' רז"ל אמרו בזה מה הקב"ה עושה נוטל עורו של לויתן ועושה סוכה לצדיקים ויוקיסים בצלצלו וכו' : **שים** אליו כפך וגו' כתב הר"דק פי' ואפי' אם זכית להלחם עמו אל תוסף לזכור והוא אומר הן תוחלתי נכזבה הגם אל מראיו יוטל : או יר' הנם אל מראים אותו יושלך ליבשה כלומר אע"פ שידאוהו לציידים לא יוכלו להוציאו מן הים ואיך יוטל לויתן בארץ אל המראים אותו לקוציו כמו שעושים הדייגים ע"כ : **לא** אכזר וגו' יר' אין אכזר לעצמו שיעירנו כי יקרה אליו הדבר בעצמו שקרה למי שראה לצפור א' שהחיה את הצפור שהמית בעשב א' ולקחו והחיה בו לנבלת ארי א' שראה בדרך וקם הארי ואכלו · והר"דק כתב יר' ומי זה יעמוד לפני שיאמר אני אעוררכי · או פי' מי זה אשר יעמוד לפני אחרי שיש לי בריאה שלא יוכל אדם להלחם בה ע"כ : מי

ר' אברהם פריצול

תמשיך לויתן · ועתה התחיל לספר מגודל הלויתן להודיע עוד על מעשיהם ואמר ספרה נא לי איוב אם תוכל למשוך לויתן בחכה כאשר תעשה בשאר הדגים ואם בחבל תכלדהו ותשקיע לשונו להכנים בתוכו הברזל הכפוף ללכדו כמנהג הדייגים ואם תשקיע בים החבל ואז תלכוד לשונו · או תשקיע לשונו תשפיל ותקשור לשונו בחבל וחכה ידוע הוא לדייגים משליכי במים חכה : התשים אגמון · התשים אגמון מן אגמי מים באפו ללכדו ולהביאו אל ביתך ואם בחוח ובקוצי' תנקוב להיו' כמשפט שאר צודי הדגים שעושים ככה להביאם אל ביתם : הירבה אליך · כמו שיעשו שאר הבעלי חיים הגדולים עמך : היכרות ברית · היכרות ברית עמך שתבטח בו להתנהג עמו כמו שתעשה בסוס ובחמור וביותר הב"ח שהאדם משתמש בו : התשחק בו · התשחק בו כאשר ישחק האדם עם הצפור שנהגה בו ואם הקשרנו לנערותיך לשמחם שישחקו בו כמשפט הנערים המשתעשעים בצפרים או בחיות אחרות : יכרו עליו · האם יכרו עליו חברים וסוחרים המתחברים יחד לעשות סעודה וכרה אחת או אם יתנוהו ויחלקוהו בין כנענים וסוחרים לחלקו לחלקים כמנהג הקונים דגים לחלקים או אם יכרו ויחפרו עליו חברים מן וחובר חבר לעשות עליו בעבורו חפירה וכירה להוציאו ולהמשיכו מימים בלהם פיהם ללכדו ולהגיעו תחת ידם : יכרו · לשון סעודה מן ויעש להם כרה גדולה לפירוש הראשון או יכרו מן כי יכרה : חברים · סוחרים חברים זה לזה או חברים מן וחובר חבר : התמלא בשכות · האם תוכל למלאות השכות מעורו

הרמ"בן

תמשך לויתן בחכה · שאלה ללעג וכן יכרו עליו חברים כאשר יעשו בדגים האחרים : ובחבל תשקיע לשונו בחבל אשר תשקע בים תמשוך לשונו כי תמשוך לויתן במשך לפניו כמשפט תשקיע מן ככה תשקע בבל : התמלא בשכות עורו · ותוליכנו בידך או תשים ראשו בסל וה"ס נחלפת בצרי כמו במלת שחוק שיתחלפו שין בצדי וכן השין והסמך במלת סערה ושערה וזולתו וככפל וכן כנוער על סלסלות והתרגום אמר האיפשר דתמלא במטללתא במשכיה ובגנונא דנונא ראשיה פתר סוכות מן וסוכה תהיה לצל יומם וצלצל מלשון צל יאמר אם תמלא הסוכות אשר עושין הדייגים בשפת הנהרות מעורו : צלצל דגים · כפול ענין הצל שעושין לצוד הדגים על כן יקרא צלצל דגים או ישימו שם הדגים הנצודים שלא יראה עליהם השמש ויבאשו : שים עליו כפך · אם תוכל כי לא תוכל עוד להלחם כי לא תחיה אם תקרב אליו הן תוחלתו נכזבה תוחלת המשים עליו כפו נכזבה כי לא ינצל לעולם : הגם אל מראיו יוטל · ואמר הנה תוחלת הקרב אליו נכזבה ואיך יוטל לויתן לארץ אל המראים אותו לקוציו כאשר יעשו הדגים והחכם ר' אברהם ז"ל פי' כי ממראהו בלבד יפול האדם ויוטל לארץ ותמה הגם כאומר הגם אל מראיו יוטל הרואה ויפול לארץ ויגלל בשום עליו כפו : לא אכזר כי יעורנו · ואין אכזר שיעוררנו כי הוא אומר לכל הנבראים מי הוא לפני יתיצב להלחם בי : מי

ובצלצל דגים לשים בו כל ראשו והם כלים שמשימים בו הדגים המלוחים הנקראים שכות ובצלצלים הודיעני אם תוכל ללכדו ולהרגו ולמלאו בכלים האלה או פירוש האם תוכל למלאת עורו בשכים ובצנינים בסביבו כדי ללכוד אותו בעצים מסובבים וכן אם תוכל להכנים ראשו בצלצל דגים והוא אחד ממיני הרשתות מעצים דקים חורים חורים אשר הכנסתו צר ותחתיהן רחב בשכות מן לשכים בעיניכם : ובצלצל · מין ממיני הכלים מעץ דק כמו צלוחות הרוכה וגדולה שנכנסי' בו הדגים ואינם יכולים לשוב ולברוח נקרא כאשה בלעז ניסטוני : שים עליו · וראה נא אם תוכל לשים עליו כפיך ללכדו וזכור מלחמה שיקרה לך ממנו כי ימיתך בודאי בתנועה מה שיעשה ואל תוסף לזכור עוד מלחמה אחרת מאומה כי תמות מפחדו ומעשיו כמו שאומר אחר כך : הן תוחלתו · הן התוחלת מן האיש אשר ישתדל ללכוד אותו נכזבה כי לא ילודו לעולם כי הגם אל מראיו לראות אותו בכמוהו כלו יוטל ויפול ארצה האיש ההוא וימות תכף : יוטל · יפול וימות מן כי יפול לא יוטל : לא אכזר · והנה בודאי הגמור לא ימצא אכזר במציאות בכל הנבראים התחתונים שיוכל לעורר אותו ולהפחידו ואם כן הוא שבראתיהו בתוקף הגבורה הזאת מי הוא שיתיצב לפני ובהיות הענין כן שהמלאכי' בריאה כזאת שוקה במים ועם היות רמשי המים חלושים ממה שביבשה ולא יחסר להם דבר מקיום מציאותם אם כן הוא מחוייב שלא קרה ידי בהנהגת יתר הנבראים והמלאכים ביבשה שהם קטנים יותר ממנו : מי

אוהב משפט

סוחרים · כמו כנעניה כבדי ארץ · ואמר זה כי המנהג בדגי' הגדולי' שאין אחד יכול ללקחו לבדו לפי שאינו צריך כי אם לחלק אחד ממנו אבל מהחברים חברים ועושים עליו שעור מרעות ואם הוא עומד לסחורה כלם רוצים להשתתף בו והם מחלקי' אותו ביניהם למלחו ולמכרו · ואמר כי אי אפשר זה בלויתן לפי שאי איפשר לצודו כלל לרב גדלו : התמלא י"מ התמלא כמו התכרות · בשכות · כמו שכינין : ובצלצל · כלי שמותכין בו הדגים · וי"מ התמלא כפשוטו : בשכות · כמו בשכים מן לשכים בעיניכם · כלומר התוכל למלאת עורו שכים וקיצים עד שתקחנו ותסיר ראשו בצלצל כדרך ציידי הדגי' שעושים כלים נכנם בהם ראש הדג ואינו יכול ללכת · וצלצל אין לו חבר · וי"מ אותו כמו בסמ"ך מן כבוסר על סלסלות כלומר התוכל למלאת כלים וסלים מראשו ועורו · והתרגום פי' שכות לשון סכה · וצלצל לשון צל · יאמר אם תמלא בסכות האשר עושים הדייגים בשפה הנהר מעורו · וצלצל דגים היא כפול לשון והוא הצל שעושין לצוד הדגים לשים בו הדגים הנצודים שלא תזרח עליהם השמש ויבאשו ולפי זה נקרא צלצל דגים · ויהיה לפי זה התמלא בסכות עורו על דרך והפים בכוך עיניה כמו שזכרתי למעלה : שים · אמר זה כמתלוצץ שים עליו כפיך אם תוכל להתקרב אליו ואם עשית כן זכור אותה מלחמה כי לא תשכח לעולם מפני אחרת שתבא אחריה כי לא תוסיף להלחם עוד כי בודאי ימיתך ולא תחיה עוד · וי"מ זכור מקוד כלומר לא תוסיף עוד לזכור מלחמה : הן · עיין פי' הרא"בע ז"ל · ויהיה מראיו שם ובתיקון ס"ח התמיהה כלומר אם גם אל מראיו יוטל ויסתוב להגלל בשום כפו עליו : אל · כמו על : ועיין הרמ"בן ז"ל מראיו לפי' זה בצוע

ומן הוא קדמוי יתעתד: מן אקדימינני בעובדי בראשית ואשלם הלא כל תחותי שמיא דיליהוא: לא אשתוק כדבוביה ומימר גבורתא ובעותא דעילויה: מן גלי אפי לבושיה בכופלא דפרומביה מן ייעול: דשי אפוי מן שרי חזרנות כבוי אימתא: גיוותנות פצידיא מתריסין ליה אחיד בחותם ציר: חד עם חד מקרבין ניבוי ורוחא לא ייעול במצעהון: חד עם חברי מתארקין מתאחדין ולא מיתפרדין: זרירוי תנהר נהורא ועינוי כתמרי קריצתא: מפומיה בעוריא יהלכון גוצין דנור משתזבין: מאפותיה יפוק קיטרא היך דודא

ומי הוא לפני יתיצב: מי הקדימני ואשלם תחת כל־השמים לי־הוא: לא־אחריש בדיו ודבר־גבורות וחין ערכו: מי־גלה פני לבושו בכפל רסנו מי יבוא: דלתי פניו מי פתח סביבות שניו אימה: גאוה אפיקי מגנים סגור חותם צר: אחד באחד יגשו ורוח לא־יבוא ביניהם: איש־באחיהו ידבקו יתלכדו ולא יתפרדו: עטישתיו תהל אור ועיניו כעפעפי־שחר: מפיו לפידים יהלכו כידודי אש יתמלטו: מנחיריו יצא עשן כדוד

ואשלם ג׳ וסימ׳ בישעיה סוף סימ׳ נ״ז: ערכו ג׳ וסימ׳ איש כסף נפשות ערכו · וערכת את ערכו · ודבר גבורות וחין ערכו · סגור ה׳ וסימ׳ וישא אותי דרך השער · ודבתריה השער הזה סגור יהיה ב׳ בפסוק יהיה סגור ששת ימי המעשה · סגור חותם צר · וכל זהב סגור דכו׳: באחיהו ד׳ בליש׳ וסימ׳ נמסר בירמיה סימן ל״ד: ידובקו ב׳ וסימ׳ ואיש באחיהו ידבקו · ורגבים ידבקו: ועיניו י״א וסימ׳ ועינו החלו כהות כן כתיב · ועלי בן תשעים ושמונה שנה · וישם פיו על פיו ועיניו על עיניו · השמן לב העם הזה ישעה האדם על עשהו · ועיניו את עיניו תראינה · אל ההרים לא אכל · וחבריו על ההרים לא אכל · ועיניו תמקנה בחוריהן · ועיניו בעפעפי שחר · ועיניו כלפידי אש:

רש״י

מי הקדימני · ומי הוא אשר הקדי׳ פני בהקבלתו לעבדני ולשמור מצותי ואשלם לו שכרו · תחת כל השמים לי הוא · כל אשר בשמים לי הוא ובידי לפרוע לו שכרו ופעולתו ומעבדו: לא אחריש בדיו · לא אחריש על בניו של צדיק שהלך לפני בתום ולבניו ישתלמו שכר טוב אביהם וימצאו טובה בזכותו · ודבר גבורות וחין ערכו · ודבר גבורותיו אשר נתגבר לעשות הטוב והישר ותחינת סדורי של צדיק אשלם לו שכרו גם לבניו אחריו · בדיו ענפיו · והם בניו כמו ותעש בדים ותשלח פארות: מי גלה פני לבושו · חוזר על הראשונות לדבר על לויתן מי יוכל לגלות קשקשות שהן בכפל רסנו · בכפל שפתיו כשהן פתוחות מי הוא אשר יכנס שם · בכפל הן השפתי׳ שהן כפולות אחת למעל׳ ואחת למטה שאין בריה רשאה ליכנס שם ונפני אימתו: דלתי פניו · הן השפתים כשהוא סוגר פיו מי יוכל לפותחן · סביבות שיניו אימה · אשר מפני פחדו ואימתו אין בריה יכול׳ להתקרב לשיניו: גאוה אפיקי מגנים · גאוה גדולה יש לו בחוזק מגיניו הן קשקשים שעליו המגינין עליו כמגן · סגור הוא · חותם שריונו שהוא צר וסגור ועצור שכל קשקשת וקשקשת דבוקה בו ואדוקה לחברתה שאין בריה יכולה להכותו בין הדבקים וזהו שנאמר אחד באחד יגשו שכולן מוגשות ותכופות זו לזו · יתלכדו ולא יתפרדו · עדין כופל לשונו שנלכדות ונאחדות כל אחת ואחת בחברת׳ שלא תהיינה מתפרדות זו מזו: עטישותיו תהל אור · בכל עטישה ועטישה שהוא מתעטש תהל ותזרח אור: מפיו · מלהבה היוצאת ממנו · תהל · כמו בהילו נרו · ועיניו כעפעפי שחר · עיניו זורחות ומאירות כדמדומי חמה · כמו לעת בקר שהשמש מתאדמת · מפיו לפידים יהלוכו · לפידים יוצאות מפיו · כידודי אש · כמו לפידים · יתמלטו · כי פתרונו לפי ענינו שוי״נט הישקינו״ליד: מנחיריו יצא עשן כסיר נפוח על האש שמעלה עשן · ואגמון · פתרונו לפי ענינו לשון כלי נפשו

רלב״ג

ואשלם · ואשלים לעשות מה שנשאר שלא עשהו הקודם לי: בדיו · כחתיו וגבורותיו או יהיה הרצון בזה איבריו כי האיברים בבעלי חיים הם כמו הבדים באילן: וחין ערכו · כמו וחן ערכו והרצון בו ויופי סידורו אשר באיבריו ויצירתו: רסנו · הוא הרסן שמשימין בפי הבהמה להנהיג אותה באשר ירצו: גאוה אפיקי מגינים · המשיל הקשקשי׳ למגיני׳ לגדלם ואמר אפיקי להורות על חוזקם והרצון באפיקי חזקי׳ ואמר גאוה להורות על גבהם ועביים: סגור חותם צר · אמר שהקשקשים מלובקים וסגורי׳ וחותמי׳ בשר זה הדג חותם צר בדרך שלא יבא רוח ביניהם: עטישותיו · הוא מענין עטוש: בעפעפי שחר · הוא המקו׳ מהאופק שיזרח ממנו השמש שהוא מאיר טרם זרוח השמש כמו שעה ומחצה שעה: לפידי׳ · לפידי אש: כידודי אש · ניצוצי אש: יתמלטו · יצאו ויולדו ממנו מגזר׳ והמליט זכר: כדור

אבן עזרא

מי הקדימני ואשלם · הקדימני כטעם שנים מכחישי׳ זה את זה ותומרים אם תצלחני אתן לך כך וכך וכן הקדימני כי אני אשלם אם יצלחני כי כל שיש תחת השמים לי הוא: לא אחריש בדיו · לא אחריש לספר · בדיו שב אל המקדים כיוון בדך ואם יצלחני לא אחריש לספ׳ גבורתו: וחין ערכו · מגזרת מלא חן ויש אומרים בדיו שב אל לויתן מגזרת בתים לבדים והראשון קרוב אלי: מי גלה פני לבושו · שידע מקומו כי הים הוא מלבוש לו · מי יכפול רסנו להוציאו ממקומו כאשר עושים לבהמות: דלתי פניו · פיו: אפיקי · חוקים הם שניו כמגינים ויש אומרים על קשקשותיו: סגור חותם צר · סגורים כחותם צר שאין ריוח ביניהם: עטישותיו · ידוע מדברי רבותינו ז״ל: כידודי אש · אין ריע לו כמו זיקיק יתמלטו כה וכה: כדור חרש הוא כמו דוד נפוח כעניין שנאמר סיר נפוח אני רואה:

מ״ע ספורנו

אם כנמי הקדימני להציא האמר הראשון · ואשלם · ותחשוב שאני כתתי בו שלמות מציאות בפעל · תחת כל השמים · הנה התבאר שתחת כל השמי׳ אשר שם מציאות האמר הראשון · לי הוא · ואין שם אלרע ממציא הרצו׳ קדמון שהמציאהו באופן שיתיצב לפני להרע כנגד רצוני כאשר חשבת: לא אחריש בדיו · חלקיו · לא אחריש מלספר חלקי זה הנמצא ידבר גבורות כי אמנם הספור בהם מגיד גבורות הממציאו · וכנלא אחריש · אין ערכו איך אחד נעלה בער׳ על שאר בעלי הקשקשים · מי גלה פני לבושו והם הקשקשי׳ בכפל רסנו · והם קשקשי׳ נוספי׳ סביב צוארו · מי יבא מי הוא שיכנים ידו שם לפתוח פיו: דלתי פניו · שהם הלחי העליון והתחתון מי פתח · הנה סביבות שניו אימה · לכל מביטים בהם: גאוה אפיקי מגנים · ורסנו שהמראי אינו רסן של סעבי׳ כמו רסן הסים אבל רסן של גאו׳ עשוי מקשקשי׳ שהם כמו מגני׳ חזקים ונהם רסנו הנז׳ הוא סגיר חות׳ צר · באופן שאפי׳ רוח לא יבא ביניהם · יתלכדו באופן שלא יתפרדו: עטישותיו תהל אור · והותה באימה אשר סביבות שניו שהיא מרב התלהבו׳ תהל ותאיר אור עטישותיו שתלהיב את האור היוצא בהן · ועיניו כעפעפי שחר · שכן אור עיניו כמו אור עפעפי שחר: כדוד

תורת חסד יראת שדי

מי הקדימני ואשלם וגו׳ כבר כתבתי ענין כאלה במה שארז״ל בפסוק זה בספר סולת המנחה׳ או יר׳ לומר הנה למי שהקדימני במה ששמר מצותי חקותי ותורותי אשלם לו ג״כ במה שיאכל מבשרו של לויתן יען כי תחת כל השמים לי הוא. האדם השלם כי מעולם לא אחריש בדיו של האדם וכמו כן לא אחריש דבר גבורותיו וחין ערכו כי לרשע אני משלם לו תגמול רע ולצדיק תגמול טוב וכו׳: לבו

עושה הלבוש לאיכופי · ומי הוא אשר יהיה לו עזות לבוא לאחוז ברסנו הכפול והחזק · דלתי ונומר שהם סביב הפה · גאוה ונומר ויש ללויתן גאוה גדולה באפיקים וכאלו מים שסובבי׳ על מגיניו והם לעתיד לבוא: אחד ונומר אשר הקשקשים שלו והמגינים אחד באחד יגשו ורוח לא יבוא ביניהם באופן שלא יוכל להזיקו כל כלי זיין שבעולם ולא מים ושאר המעיקים · כי יגינו עליו המגינים ההם · אשר איש באחיהו ידובקו ויתלכדו יחד ולא יתפרדו מעולם · עטישותיו ונומר העיטים שלו תהל ותאיר באור בתוך הים · ועיניו יאירו כהאיר עפעפי שחר · מפיו וגו׳ וכן מפיו יהלוכו לפידי אש ויתמלטו כידודי וניצוצי אש: ומנחיריו יצא עשן כעשן היוצא מהדוד והקדירה הנופחת ברתיחתה · וכאגם מקנה וסוף הנשרף כדי לזרוע בו ולכנוע שמעלה עשן כל שהוא כי נפשו יסרף כלו: ונפשו

אבן יחייא

מי הקדימני ונומר ומי קדם במציאות ממני אשר עשה חסד עמדי אשר לתשלום חסדו עמי נראה העולם לו · כי הנה אני ראשון ואני אחרון ומבלעדי אין אלהים · ואשר תחת כל השמים לי הוא ואפילו מין האדם אשר נראה כאחד מעידין קדישין לדעת טוב ורע · ולכן לא אחריש בדיו וכוניו מהאדם ודבר גבורות שהוא אמר ואין ערכו שהאדם בגאותו מדבר גבורות לאמר שאין כמוהו כערך בשלימות בכל הנבראים · מי גלה ונומר אתה האדם המתגאה לאמר אני אמלוך מפני גבורתי על כל החיים אחור לא לי · מי גלה פני לבוש הלויתן האמור והוא הים המכסהו כאשר

ר׳ אברהם פריצול

מי הקדימני · ומי הוא אשר הקדימני להמציא הנמצאים באופן שתוכל לומר כי הדברים התקיפי׳ בכמו אלה נעשו על יד קודם ממני אבל אחר כך ואשלם אני לעשות המותר כי הדבר הזה נמנע המציאו כי אין קודם ופועל זולתי ותחת כל השמים לי הוא ופועל אחד להם ולא על יד שנים: לא אחריש · ובאמת כי לא אשתוק ולא אחריש להגיד בדיו וחלקי איבריו מהלויתן הזה ודבר גבורות וחין ערכו ממה שיש לו חן וערך ממה שלא ישוער ערכו: בדיו · איבריו שהם כמו בדים: מי גלה · ומי הוא אשר יוכל לפשוט ולגלות פני עור לבושו ומי הוא שיוכל לבא לפתוח פיו ולכפול בו הרסן כאשר יעשו אל הסוסים: דלתי פניו · ועוד ומי הוא אשר פתח דלתות פניו כי באמת בפתחו יבלע עיר אחת ויושביה יחד סביבות שניו אימה שהם גדולים כקורות וכארזים ויותר אלף פעמים למי שיראה אותם והגדתי בימי ראם דג אחד יבש פתוח פיו והוא מהקטנים הים הגדול שבודאי בהיותו חי היה בולע שני שוורים בבת אחת ושניו היו למאות ולאלפים חדים וגדולים בשורות שוות מעלה ומטה: גאוה אפיקי · גאוה גדולה ואפיקי חזקה המגינים שלו שהם הקשקשים שעליו גלים וגבוהים וחזקים עשויים כמגינים ולכן קרא אותם בשלשה שמות אלה גאוה אפיקי מגינים והנה הם סגור כל אחד ואחד מקשקשיו ומגיניו זה על זה כחותם צר וסגור עשו בכח ובחוזק כמרץ: אפיקי · לשון חוזק בזה המקום: אחד באחד · מבואר שהקשקשים החזקים שזכר אחד באחד יגשו וכו׳: איש באחיו · גם זה מבואר על שלמות קשקשיו ודבוקם וחוזקם: עטישותיו תהל · וכאשר יתעטש הלויתן הזה ויתנועע באף מנחיריו בתוך הים ידליק אש ואור נורא לרוח אפו ורוב חמימותו הגדול והנורא היוצא ממנו תוך המים המלוחים ועיניו לגודלם יאירו למרחוק כמו עפעפי שחר המאירים בקבלה המזרח לאור היום: מפיו לפידים · וכן מפיו לפידים יהלוכו וכן כידודי נצוצי אש גדולים יתמלטו מתוכו הנה והנה: כידודי · ניצוצות: מנחיריו יצא · וכן מנחיריו יצא עשן גדול מרוב חמימות גודל המאכל המתבשל במעיו ועושה כדור רותח על האש וכמו אגמון וקלחת ופרור גדולה:

הרמ״בן

מי הקדימני ואשלם · כדברי המנצחים שאומר מי שינצחני אתן לו כל מה שיגזור עלי ויש יכולת בידי לעשות ככה כי תחת כל השמים לי כי אין גבור כמוני אשר ימלט שלו מידי ולא אחריש מלספר בדיו וכזביו אם ינצחני ולא אחריש דבר גבורתו וחין ערך המלחמה אשר ערך עמי אם ינצחני זה כתב ר׳ אברהם ז״ל והמפרשים אמרו כי הם דברי האל שאין מתיצב לפניו ולא הקדימו אדם לעשות טובה ולא ישלם והענין כי לפני לויתן לא יוכל איש לערוך מלחמה אף שיתיצב לפני בוראו ותיכנו קשור יפה ואף כי בתוך ספור דבר לויתן יבא זה ועל דעתי כי הם לדברי האל כי רחוק הוא שידבר לויתן עתה בשני הפסוקים האלה בלבד אבל יאמר כי לא אכזר שיעוררנו לויתן מי הוא לפני יתיצב לאמר אלי אני אעורר אותו אם תתן לי כזה וכזה או מי הקדים לערוך עמי מלחמה טרם דברי זה כי גם כן אשלם לו שכרו והעשירנו עושר גדול כי תחת כל השמים לי הוא ובידי להעשיר ולתת מתת כאשר ארצה ואגיד תחת כל השמים ידו או גבורתו וחין ערך מלחמתו שנלחם את לויתן: מי גלה פני לבושו · ואגיד עליו והלבוש הוא הים המכסה עליו ומי יבא בכפל הרסן אשר ימשכו בו להוציאו ממקומו: דלתי פניו · הם לחייו מי פתח אותם כי סביב שניו יש אימה ופחד לכל רואה: גאוה אפיקי מגינים · כי יש לו גאות בחוזק מגיניו הם קשקשותיו שהם סגורים מדובקים זה בזה כחותם צר שאין ביניהם רוח: עטישותיו תהל אור · כי יתעטש יתפזרו המים או יוציא ראשו ויהל האור כי עיניו כעפעפי השחר גדולים ומאירים: נפשו

לא אם הם דברי לויתן יאמר אם יש שהקדימני להלחם בי ואנצחנו אם ינצחני לא אחריש מלספר בדיו וכזביו שיהיה מתפאר לנצחנו ולא אחריש מלספר דבר גבורותיו וכן ערך המלחמה שערך ... דרך בין ובן כיר וכר · ואם הם דברי האל יתפרש על דרך זה שמש: בדיו · כמו בדיך מתים יחרישו · לשון כזבים · והר״מבן פי׳ שאי אפשר שיהיו דברי לויתן שהרי הש״יהוא המדבר בכל המענה וגם ... גבורתה אל כמו שפירש הפי׳ האחר שהרי בגבורתו של לוייתן הוא מדבר · על כן הוא מפרש שהם דברי האל מספר גבורת לוייתן · יאמר כי אין אכזר שיערכו לויתן ומי הוא לפני יתיצב על זה לומר אני ... כזה וכזה או מי הקדים לערוך מלחמה עמו טרם דברי זה כי גם כן אשלם לו שכרו והעשירנו עושר גדול כי תחת כל השמים לי הוא ובידי להעשיר ולתת מתת כאשר ארצה ואספר בדיו ולא אחריש אם ... כלא וכן אם נלא מספר דבר גבורותיו וחין ערכו שנלחם את לויתן בערך מלחמתו וזהו יותר נכון · וראיתי בספרים המדוייקים לא כתוב בא״לף וקרי בוי״ו · ויהיה לפי זה אחריש יוצא כמו בדיך מתים

רש״י

נפשו גחלים תלהט · גחלים בוערות ולוהטות ולהבות דולקות יוצאת מפיו : בצוארו ילין עוז וגבורה · ולפניו תדוץ דאבה · שאין דאבון ועצבון לפניו שאינו מתירא משום בריה · תדוץ · לשון דיצה ושמחה : מפלי בשרו דבקו · כדבקות ותכופות זו בזו שהדגים הן כעשין חתיכות חתיכות בבשרו ומדובקות זו בזו · ובדג גדול כשהוא מבושל נראות חתיכות כשהן שוכבות זו על זו וזו אצל זו וכן הולך סדור המלה תחלה דבר בקשקשותיו של לויתן ואחרי כן במתיכ׳ בשרו וחוזק לבו · מפלי · לשון נפילות חתיכות ויש לומר כמו פלחי פלויי שבלשון תלמוד · לשון ביקוע ביקועי חתיכותיו · דבקו · בי״ת קמוצ׳ בקמץ קטן כמו ולשונם לחכם דבקה · וכן הרבה בהתכחתה וסוף פסוק : יצוק עליו · כל מפל ומפל יצוק זה על זה אשר לא ימוטו ולא יתפרד זה מעל

רלבג

כדוד נפוח · כסיר רותח : ואגמון · הוא דוד גדולה הבעיר ותלהיב מגזרת ולהט אותם : תדוץ · מענין שמחה : דאבה · מפלי בשרו · הם חלקי הבשר הנופלים ונפרדים קלתם מקלת בבשר הדגים ואמר עליהם שהם דבקים בו : יצוק · מגזר׳ והיית מוצק ועניינו חזק : כפלח תחתית · הוא האבן השפל משני אבני הריחיים או יהיה פלח התחתית החלק מהאבן שהיא הלב המרכז כי הוא ראוי שיהיה יותר חזק שבאבנים : משתו · מרוממותו ותקפו : יגורו · אלים · ירא חזקים : משברים יתחטאו · ממשברי לב שיטינוס בסבת הפחד יתקנו דרך נקביהם לעשות מהם ומימי רגליהם : משיגהו · המשיג אותו : בלי תקום · בלי תעמוד ותתקיים כי לחוזק העור החרב כשיחשבו להכות בו : חנית מסע ושריה · הם כלי זיין ואמר שאם יכוהו באלו זה שיהיה מהם לא יתקיים כחרב ולא יזיקהו : נחושה · הוא הברזל החזק אצ״ר בלע״ז : בן קשת · הוא החץ : קלע

כְּדוּד נָפוּחַ וְאַגְמֹן׃ נַפְשׁוֹ גֶּחָלִים תְּלַהֵט וְלַהַב מִפִּיו יֵצֵא׃ בְּצַוָּארוֹ יָלִין עֹז וּלְפָנָיו תָּדוּץ דְּאָבָה׃ מַפְּלֵי בְשָׂרוֹ דָבֵקוּ יָצוּק עָלָיו בַּל־יִמּוֹט׃ לִבּוֹ יָצוּק כְּמוֹ־אָבֶן וְיָצוּק כְּפֶלַח תַּחְתִּית׃ מִשֵּׂתוֹ יָגוּרוּ אֵלִים מִשְּׁבָרִים יִתְחַטָּאוּ׃ מַשִּׂיגֵהוּ חֶרֶב בְּלִי תָקוּם חֲנִית מַסָּע וְשִׁרְיָה׃ יַחְשֹׁב לְתֶבֶן בַּרְזֶל לְעֵץ רִקָּבוֹן נְחוּשָׁה׃ לֹא־יַבְרִיחֶנּוּ בֶן־קָשֶׁת לְקַשׁ נֶהְפְּכוּ־לוֹ אַבְנֵי

כְּדוּדָא נְפִיחַ דְּעָבִיד כֵּיפָא׃ נַפְשֵׁיהּ גּוּמְרִין תְּצַלְהֵב וְשַׁלְהוֹבִיתָא מִפּוּמֵיהּ נָפִיק׃ בְּצַוְורֵיהּ יְבִית עוּשְׁנָא וְלִקְדָמוֹי תָּרִיץ דַּאֲבוֹנָא׃ שִׁלְדֵי בִּסְרֵיהּ מִתְאַרְקִין יִתְיַיסַּר עֲלוֹי דְּלָא תְזוּעַ׃ לִבֵּיהּ מִתְיַיסַּד הֵיךְ אַבְנָא וְאַתִּיךְ הֵיךְ פִּלְחָא אַרְעִיתָא׃ מִמַּסְפָיֵיהּ יִדְחֲלוּן תַּקִּיפַיָּא מִן תַּבְרַיָּא יְרוּן עִילָוֵיהוֹן׃ יְדַבְּקִינֵיהּ תַּרְבָּא וְלָא תְקוּם מוּרְנִיתָא וְקַלְעָא דְּמַטְלָא אַבְנָא וְשִׁירְיָנָא׃ יַחְשִׁיב לְתִבְנָא פַּרְזְלָא לְקֵיסָא בּוּלְטִיתָא כַּרְכּוּמָא׃ לָא יַעְרְקִינֵיהּ גִּירְרָא קַשְׁתָּא לְגִילֵי אִתְחֲשִׁיבוּ לֵיהּ׃ אַבְנֵי

תדוץ ל׳ בצוארו ילין עז · וא׳ תרוץ ואינומן א״ב מן הד חד חד ד׳ וחד ר׳ וסימ׳ נמס׳ במסר׳ רבת׳ במערכ׳ אות הד״לת כס״ד : אלים ו׳ כתיב כן בנביאים וכתו׳ וסי׳ הנחמים באלים · הבו ליי׳ בני אלים · ידמה ליי׳ בבני אלים · משתו יגורו אלים · ועל אל אלים ידבר · ויזבחו ליי׳ זבחים דד״ה · וחד האלים ושחטו האלים ויזרקו הדם דד״ה : לקש ב׳ רפי׳ וסימ׳ ובית עשו לקש ודלקו · לא יבריחנו בן קשת :

אבן עזרא

כדוד · סיר וכן או בדוד : ואגמון · אגם המים כאשר יתחמם האויר : נפשו · הרוח היוצא מאפו : תדוץ · אין ריע לו והטעם אין דאבה לפניו רק עוז וגאוה : מפלי בשרו · מקומות השומן שהם תלוים על בשרו והוא קרוב מגזרת ומפל בר נשביר : לבו יצוק · כמו וילקח לו : כמו אבן · תקיף : כפלח תחתית · כפלח הריחיים התחתונה שהיא תקיפה : משתו · חסר א״לף כאשר יתנשא בים ויראה יפחדו ממנו הגבורים ומהשברים שיגיע בים יתחטאו המלחים : ואם אדם ישיגהו בחרב לא תקום עליו והטעם לא תעמוד : חנית מסע · שמנהג האדם להסיע חנית עמו כשאול : ושריה · מין ממיני הנשק ודעת רבים כמו שריון והוא רחוק בעיני והטעם כי שריון לא יעמוד ויקום עמו : רקבון · כמו רקב : בן קשת · הוא החץ : תותח

אבן יחייא

תורת חסד

יראת שדי

אוהב משפט

הרמ״בן

ר׳ אברהם פריצול

אַבְנֵי־קָֽלַע׃ כְּקַשׁ נֶחְשְׁבוּ תוֹתָח וְיִשְׂחַק לְרַעַשׁ כִּידוֹן׃ תַּחְתָּיו חַדּוּדֵי חָרֶשׂ יִרְפַּד חָרוּץ עֲלֵי־טִיט׃ יַרְתִּיחַ כַּסִּיר מְצוּלָה יָם יָשִׂים כַּמֶּרְקָחָה׃ אַחֲרָיו יָאִיר נָתִיב יַחְשֹׁב תְּהוֹם לְשֵׂיבָה׃ אֵין־עַל־עָפָר מָשְׁלוֹ הֶעָשׂוּ לִבְלִי־חָת׃

אַבְנֵי קִילְעָא׃ הֵיךְ גִּילֵי אִתְחַשִּׁיבוּ לֵיהּ נַרְגַּיָּא וְיִגְחַךְ לִרְגוּשׁ רוּמְחָא׃ תְּחוֹתוֹי פְּרִירִין דְּהַדְּרִין הֵיךְ חַסְפָּא יִמִּיךְ דַּהֲבָא סְנִינָא עִילָוֵי כַּסָּאן׃ מַרְתַּח הֵיךְ דּוּדָא מְצוּלְתָא יַמָּא יְשַׁוֵּי הֵיךְ מְתִיכְלָא׃ בַּתְרוֹי נְהַר שְׁבִילָא יַחְשׁוֹב תְּהוֹמָא לְשֵׂיבוּתָא׃ אֵין עַל עַפְרָא שׁוּלְטָנֵיהּ דַּעֲבָדֵיהּ

ירתיח ל׳ כסיר ל׳ במרקחת ל׳ ירתיח כסיר מצולה: העשו ל׳ והוא חד מן מלין מיחדין בלישן עשייה יסי׳ עשהו נבל תבל גם אתה · עשיהו ופניתי אני בכל מעשי · עשה ל׳ כה אמר יי׳ עשה מפיק · ועשה מפיק׳ כה אמר יי׳ בורא שמים · עשיתם · ל׳ וברחמיך הרבים לא עשיתם · ועשיתם ל׳ לפני פרעה ואני אחזק · עשתי ל׳ לא נכחד עצמי · העשי ל׳ הוא ראשית דרכי אל · העשו ל׳ אין על עפר משלו · עשי ל׳ ולא אמר איה אלוה עשי · עשיתה ל׳ מפיק וידעו כי ידך זאת · ועשותם ל׳ רשעים כי יהיו אפר פליג עליה:

רלב״ג

קלע · הוא כלי כמו מנורה שמשליכין בו אבנים פרוב׳ דא בלע״ז: תותח אמרו בו שהוא כלי בעל יתידות מחודדות שדלין בו הדגים ועל שהכלי אחד מצד אחד ורבים מצד אחר אמר נחשבו והנכון שתותח הוא הכלי הגדול שמשליכין בו האבני׳ הגדולות להפיל החומות והבנייניס החזקים ויהיה העניין בזה שכקש נחשבו לו אבני תותח: לרעש כידון · הוא קול תנועת הרומח כשמנענעין אותו להכות בו: חדודי חרש · סלעים חריפים דומים לחרשים חריפים ליבשם והנה ישכב עליהם ולא ירגיש בהם: ירפד · יציע וישכב עליו: חרוץ · הוא דבר חד כורת: מצולה · מן ירדו במצולות: כמרקחה · כסיר שיעשו בו המרקחת שהוא רותח: יחשוב תהום לשיבה · הנה הרואה יחשוב תהום לאיש שיבה מחוזק הלובן למיעוט המים הנשארים שם כי רבוי המי׳ ישימו אותם קודרים: משלו · מענין משל ודמיון או יהיה מענין ממשלה: העשו · אשר עשו: לבלי חת · לבלי חתת ומורא ר״ל שלא ירא משום דבר: שחץ · גאוה וזה זק: ביאור דברי המענה ענה השם את איוב בנבואה כאשר ראה שהוא מחזיק עדיין בדעתו ואמר אזור נא כגבר חלציך והתבונן להשיב על דברי שאלך הודיעני · האף תפר המשפט אשר סדרתי אותו בתכלית היושר והרשיעני ליחס לי ליאות או עול למען תצדק ותאמר שכבר נעכנסת על לא חמס בכפיך · האם כח כאל לך ובקול חזק כמוהו תוכל להרעים עד שתוכל להשיג ענין כחו ותאמר שיש לו ליאות וקכ״ר הלא הכח נאמר בשיתוף השם לבד כך ובשם ית׳ ולזה לא תוכל להשיג כח השם וגבורתו · הם לך כח דומה לכח השם ית׳ לבש נא גאון וגיבה כמו העניין בשם ית׳ שהוא הגבוה במוחלט לפי שאין גבוה כמוהו אבל כל שאר הנמצאות שפלות ממנו וכאשר נאצל מכחו ולזה לא יהיה יחס בין כח שאר הנמצאים וכח השם ית׳ לפי שכח השם יתברך הוא לו מעצמותו וכח שאר הנמצאים הוא להם מזולתם ולבש הוד והדר שיהיה בפעולותיך תכלית היופי וההדר כמו העניין בפעולות השם יתברך וזה כי ליתרון כחו לא קצר מהמציא כל נמצ׳ ביותר שלם שבפנים · הפץ עברות אפך ופזר אותם בדרך שתשפיל כל גאה כמו שאני עושה ואולם אמר זה כי לא יתכן בפועל השלם שיעשה רע ולולי זה הסידור אשר התחייב ממנו רע מה במקרה לא היה מגיע העונש לאנשי הגאוה והרשע בעניינים הגופיים אשר בו תועלת נפלא ליסר האנשים ולהציל מרעת הרשעים ר״ל שלא יזיקום וכבר יחס זה העונש לאנשי הרשע והגאוה לבד כי כבר התבאר במה שקדם שאין הצדיקים ניזוקים ברעות ההם כאשר ירדפו בצדק כפי הראוי · ראה כל גאה והכניע אותו כמו שאני עושה באמצעות זה הסידור ושבר ותחת הרשעים במקומם והמיתם יחד כמו שאני עושה בקצת העתים עד שתהפך עליהם הארץ ויטמנו יחד בעפר וזה אם מצד המערכה אם מצד ההשגחה להציל הצדיקים מידם · והנה אם תוכל לעשות כמו אלו המעשים גם אני אודה לך שתוכל לעשות להציל מכל רע האנשים יראי השם ולמנוע טוב מהרשעים ושמי שלא יסדר בזה האופן המציאות תוכל אז ליחס לו עול או ליאות וקיצור להיות מתבאר אצלך שהוא אפשרי מצד כחך זה אבל מה תדמה כחך לכחו שתוכל לשפוט אם היה אפשר שיהיה בכאן שלימות יותר במעשי · הנה יגיע מעולם כחי שכבר עשיתי חיה אחת שמה בהמות והיא בתכלית הכח והיא אוכלת עשב כבקר · וימצא לה כח גם במקומות אשר הם חלושים בשאר הבעלי חיים על שבמתניו ימצא לו כח וכח ימצא גם בטבור בטנו · יניע זנבה בחפזה והוא בתכלית הגובה והגודל כמו ארז · גידי ביציו ישורגו ויסתבכו מרב גדלם · עצמיו הם חזקים כמו חתיכות נחושה · הוא מבחר דרכי אל בבריאותיו אלה לחיזק ותוקף מי שעשהו לבד יוכל לנגחו לא זולתו מרוב כחו וגבורתו · הנה ההרים ילמיחו בעבורו יבול והוא נזון ממנו בזולת עבודה אנושית וכל חית השדה ישחקו שם ולא ייראו ממנו כי אינו טורף · התחשוב שיוכל לשכב תחת הצלאים ובסתר קנה ובביצה אשר הקנה גדל שם · האם יסכוהו הצללים להיות לו לצל האם יקיפוהו ערבי נחל עד שיהיה צלם מגן לו הנה זה בלתי אפשר · כי

רשי

...לרעש מהומת בעלי מלחמה כוטלי כידון הוא משחק ומטייל · ...במקום חניתו זהרורי שמש כי ... ומזריחות כשמש חדודי · כמו חרב חדה ... קורא לזהרורי חדודי · חרש · שמש · כמו האומר לחרס לא יזרח וגומר · בטרם תבא החרסה · ירפד חרוץ עלי טיט · מלה כפולה · ירפד חרוץ מוסב על חדודי חרש · עלי טיט · מוסב על תחתיו במקום שהוא שם על החול · זה טיט ריפודו מזריח כזהב · חרוץ כעניין שלרפידתו כה זהב · חרוץ מין זהב כעניין של׳ מחרוץ תבואתה · ט״ב פרייה מחרוץ ומפז · ירפד לשון מצע ומשכב כמו רפידתו זהב: ירתיח כסיר מצולה · כסיר קטן כפוח שמעלה מהרה רתיחות תכופות ורצופות כן הוא מרתיח את המצול׳ שהיא גדול׳ ועמוקה: ים ישים כמרקחה · כמרקחת ריקוחי בשמים שהיא מעורבת ומעורבבת כמו כן ישים ויערב את הים כשהוא זז ממקומו: אחריו יאיר נתיב · כשהוא פורח ושט בים אחריו מאיר נתיב התהום שלפי שעה שהוא פורח ואין שם מים מחמת מרוצת פריחתו · יחשב תהום לשיבה · תהום חשוב לפניו כחלשות ותשות · לשיבה · לחלשות של זקנה ושיבה: אין על עפר משלו מ״ס חטף קמץ ופתרונו ממשלתו שאין ברי׳ מושלת עליו והוא מין של דבר מושל ושלטון ועל כן מ״ס מנוקד׳ בחטף קמץ: העשו כמו העשוי ולא ידעתי לו ריע ופתרונו העשוי בלי פחד ומחית׳ שאינו מתירא מן הבריות כמו שנאמר בסוף ישחק לפחת ולא ייחת · את

אבן עזרא

תותח · אין ריע לו והטעם כמו כשק · לרעש כידון · כי מנהג האוחז אותו להרעישנו: חדודי חרש · הטעם תחתיו חרשי׳ חדים ולא ירגיש בהם: ירפד · יפרוש כמו רפידתו זהב והעניין יציע: חרוץ · דבר כרות כמו אם חרוצים ימיו והטעם כפול: עלי טיט · שים תחת התהום: ים ישים כמרקחה · שמרתיח בחזקה: אחריו יאיר נתיב · יעשה נתיב בים אחריו והוא מאיר והטעם שהוא נראה: יחשוב תהום לשיבה · כי השיער לבן והטעם כפול: אין על עפר משלו · והטעם כי הנה ים לו ממשלה בים ולא ביבשה: העשו · גבורי עולם כמהו כעולם שלא יחת ויש אומרים כי הוא חסר כי השם עשהו שלא יחת: את

ס״ע ספורנו

תותח · מזלג שינעצו הציירים בבשר הדגים: תחתיו חדודי חרש · ואותם חדודי׳ וסלעי׳ שיעלה הי׳ במקו׳ שיעמוד שם: ירפד חרוץ עלי טיט · הנה בקוצי סנפיריו שהם כמו חרוץ שהוא כלי לדוש ירפד וישטח אותם חדודי חרש על טיט הים: ירתיח כסיר מצולה · מי הים במקומו: ים ישים כמרקחה · ואת קרקע הים ישים כמו היורה אשר ירקחו בתוכה: אחריו יאיר נתיב · בעברו ממקו׳ למקום יצהיב את האויר בתנועתו · יחשוב תהו׳ לשיבה · יחשו׳ איזה תהו׳ להתנועע ש׳ ולסוף זמן רב כמו לקץ שבעי׳ שנה שכבר העלה הים במקומו פרטון לאורך הזמן: אין על עפר משלו · ואני אמנם הארכתי לספר פרטי זה הנמצא יותר מפרטי נמצא אחר כמו בהמות שהזכרתי או כי אמר׳ אין על עפ׳ משלו · אין ביבשה נמצא כמשל ודומה לו העשוי לבלי חת העשוי באופן שלא יירא מכל מזיק: את

אוהב משפט

האדם בקלע ועם חוקם הם ללויתן כמו הקש: כקש י״מ תותח שם כולל לכלי הנשק ע״כ אמר נחשבו בלשון רבים · וי״מ תותח הוא הבנין העושין להשליך אבני בלסטרא והרצון בו אבני תותח אבל התרגו׳ אמר נרגא והוא הבנין המעל׳ כלגזון רז״ל כאמרם צדא ביה נרגא · ונחשבו שהוא לשון רבים ישוב לכלל המותחים: כידון · הוא הרומח כמו נטה ידך בכידון ומרעישים אותו הגבירים כשהוא בידם או כשזורקי׳ אותו משמיע קול רעש ולויתן ישחק שיו ולא יחרד ממנו: התחתיו תחתיו יש חרשי׳ מחודדים והוא ירפד החרוץ והמחותך שבהם על הטיט · כלומר יציע מצעו ומשכבו עליה׳ כאשר ישכב אדם על רפידתו כי לחוזק רפידתו ועורו לא ירגיש לחדודים׳ ודקדק החכם רבי לוי ז״ל באמרו עלי טיט כי אם היה ע״ג קרקע לא היה פלא אם לא ירגי׳ בחדודי׳ ההם כי הדבר הקשה היה שומרו מזה אבל בהיותו על דבר רך הוא פלא: חרוץ · כמו למורג חרוץ כלומר כרות וחתוך וכבר אזכרתי מדרש רז״ל · ורש״י ז״ל פי׳ חדודי חרש זהרורי חמה וחרוץ מרגלי׳ ורחוק הוא: ירתיח מרוב הלהב והלפידים ההולכי׳ מפיו הוא מרתיח מצולות ים כמו הסיר וכן פי׳ רז״ל או יהיה זה לרב תנועתו בים ישבעו המים כאלו הסדותמים · ורש״י ז״ל פי׳ זה מפני הרעי היוצא ממנו ויהיה ים ישים כמרקח׳ לעניין הריח שהוא מריח כמרקחת או יתעב׳ כעוני המרקחת ולפי׳ הראשון יהיה כמרקחה שם היורה שעושין בה המרקחת שהוא מרתחת בשהיא על גבי האש: אחריו מפני גודל גופו הנה כשהוא שט בים מניח מקום פנוי וכתיב נראה כי חסיר חסכת מים משם יאיר אותו נתיב ורז״ל פי׳ בשעה שהוא עושה תלמים בים שנאמר אחריו יאיר נתיב · ואין תהום חוזר לאיתנו עד שבעים שנה שנאמר יחשוב תהום לשיבה: יחשוב תהום לשיבה · פי׳ החכם ר״א ז״ל שהוא כפול כלומר יחשוב הרואה התהום כאלו הוא שיבה מרב הלובן והוא כמו יאיר נתיב · ועיין הרמב״ן ז״ל · והפי׳ הראשון נראה יותר נכון אף על פי שמלת יחשוב מתישבת לזה הפי׳ יפה: אין עיין רש״י ז״ל · וי״מ משלו כמו ממשלתו וכן אמר התרגום שלטניה והנכון הוא הראשון כי מספר תקף לויתן לא חולשתו · העשו לבלי חת · י״מ אותו פעול כמו העשוי למלאכה כלומר זה העשוי בענין שלא יחת משום בריה אין לו דמיון ביבשה · וי״מ העשו פעל עבר והה״א מקום אשר כלומר אשר עשו אותו שלא יחת כלומר בענין זה היה בריאתו שלא יפחד משום דבר · או יאמר אחר עשו עליו מלחמות לא יחת מהם כי כלם הם אצלו כקש ותבן כמו שספר: חת · כמו חתת: אם

תורת חסד · יראת שדי

ים ישים כמרקחה והם החול והעפר והמים ודומה למרקחה שיש בה סמים ומשקה מעורבים · ויש או׳ כי מרקחה כמו קלחת והוא שם כלי דומה לקדרה מחום הלפידים והלהב שיצא בכח שיטו בים · ואחריו יאיר כתיב כי בתנועתו מערב הכל וכל שכן בלכתו וזהו חשך בהיות המים שכבר עכורים מאוד ואמר כי אחר שהלך יאיר אחריו נתיב שיזדככו המים והחול והעפר נשקעו ואז יביט הרואה הכל זך · ופ׳ א״ר כי לויתן חושב מי התהום העלומים לאין כזקן שאין לו כח והם קלים אליו לעבור בתוכן · ויש אומר כי בלכתו בים ישארו המים אחריו עמוקים בתוך והמים מכאן ומכאן ומעלין אבעבועות לבנות ואותו העומק הוא מאיר ונראה כנתיב בתוך המים · ויש או׳ מרוב אור שיוצא ממנו מאיר נתיב אחריו · ויש או׳ כי עורו לבן עד שמאיר נתיב וכי הקשקשים הם מאירים והרואה אותם בים יחשב התהום לאיש בעל שיבה בלבכיכותו כי איננו רואה את הדג אבל רואה לובן עורו בתוך המי׳ וחושב בלבו שהוא לובן התהום · אין על עפר משלו פירוש אין אדם על הארץ שימשול על לויתן וכל הכלים שעושים ללוכדו לא יחת מהם · ויש אומ׳ משלו עניין דמיון ופי׳ אין על עפר דומה לו בגבורה: אם

אבן יחייא

כקש וגו׳ וכקש נחשבו לו אבני תותח והוא הארטיל יריאה והחית במקום עין ור״ל תותח מן ותלך ותתע להיות כי הכוכבים׳ דרי מתעים את האדם ואף כי יהיה מזוין היטב ועל סוס קל ורחוק חיל מן הכלי ההוא הנה בתחתו ישליך עליו כדוריו ויהרגהו · וישחק לרעש כידון והוא הקול המיה הנשמע בהכות החרית והכידון איש את רעהו ברזל בברזל יחד · תחתיו וגומר ותחתיו מושבו יש אבני חרש חדודים כי יהיה רפידתו ומצעו ודבר חרוץ וחד העומד על הטיט · והוא משל כי שום דבר חד וקשה לא יזיקהו מלמעלה ולא ממטה וזה לקשיו וחוזקו ותוקפו · ירתיח וגומר וכתנועתו הקלה ירתיח המצולה כסיר אשר ירתיחהו האש וכן ישים כל הים רותח כמרקחה אשר על האש: אחריו וגומר וכשיתנועע בים אוקיינוס · הכתיב אשר ישאר אחריו יאיר מרוב הלובן והקצף אשר יעלה הים אשר יחשב אז הים כאיש שיבה אשר נתלבנו שערותיו · אין על עפר וגומר אין על הארץ מי שידמה ויהי׳ משל לו · כי הוא עשוי מעושהו וקונהו באופן שלא יחת ולא ירא מפני כל: ואת

ר׳ אברהם פריצול

כקש נחשבו · וכן כמו הקש נחשבו לו כלי התותח והוא כמו האיל המנגח או כמו הכלים אשר משכו יגלו החבכים להפיל החומות והבניינים הקראים בומבר״די בלעז וישחק לרעש כידון ורומח: תחתיו חדודי חרש · ותחת מקום מעמדו בים הוא נמצא על סלעי הים ותחתית חרס ואבנים חדים אשר בקרקע הים ולא יזיקוהו וירפד וישטח ויציע בכח גופו הדבר החרוץ והחד על הטיט כי הכל לפניו כאין שלא יזיקהו שום דבר חד וחריף וחרוץ: חדודי חרש · חלקי אבני חדים: ירפד · מן רפידתו ורפדתי לשון הצעה והשטחה: חרוץ · דבר חריף וחד וכורת: יכתית כסיר · ירתיח בתנועתו המצולה והמים ויעלה אבעבועות כמרכלות כרתיחת הסיר אשר על האש וישים הים בתנועתו ככלי המרקחה מעשה רוקח המתנועעת בתנועה רבה: ירתיח · מן מים רותחים: מרקחה · כלי בעלי המרקחו׳ שמנערים בה המרקחות: אחריו יאיר · ולפעמי׳ אחר אשר יעבור הלויתן בים הגדול המקיף יראה לרואי׳ אם ראו המקום ההוא כמו נתיב ומסילה רבה ויחשוב ההרגום בעברו כאלו ישאר בתחתיתו קרקע לבן כאיש שיבה וזה לגודל כמות תנועתו: אין על עפר · ואין בכל הנבראים התחתונים על העפר מי שידמה אליו כי המים הם על הארץ העשוי מאת השם לבלי חת ולבלתי יהיה לו יראה ורעד שלא יירא משום דבר: חת · מענין חתת שלים: משלו · לשון דמיון ויחסר יוד מן מלת העשו: והוא כמו העשוי: את

הרמב״ן

תותח · פחד אותו בתרגו׳ נרגיא והוא המעדר: לרעש כידון · לכידון העושה רעש בהיותו נזרק מיד אדם בעל כח: תחתיו · יש חרשים מחודדים והוא ירפד חרוץ והמחתך שנהם על הטיט וירפד יציעו ומשכבו עליהם כאשר ישכב אדם על רפידהו כי לחוזק בשרו ועורו לא ירגיש לחדודים: חרוץ · כמו למורג חרוץ חדש: ירתיח כסיר מצולה · מחום הלהב והלפידים אשר מפיו יצאו בכח שוטו בים: אחריו יאיר נתיב · הוא הנוהג בים כתיב נראה: יחשוב התהום לשיבה · יחשוב את התהום ויניח אותו בלבו לעת זקנה כי יאריך בו ימים רבים מצד בתקף עצמותיו וגופו הבריא והחזק ור׳ אברהם ז״ל פי׳ כי יחשוב התהום ויעשנו לבן כשער השיבה והטעם כפול ואיננו נכון: אין על עפר משלו · יאמר כי אין ביבשה נמשל לו בחוזק ובתוקף והוא העשוי לבלי חת מכל הנבראים ביבשה או בים הודיע את איוב כי הים שהוא מקום נכנסה והנבראים בו ראויים להיותם חלשים בבבראים מלחות המים ועומדם בהוכם ולא יהכלו דגנים חזקים ראויים לתת כח בתולדת יש בו יותר מכל הנבראים ביבשה עם עצמם וכחם וגבורתם · ואשר ספר על בהמות להודיעו כי האל עשה את הים ואת היבשה וכל אשר בם ובמקום החלש בריא החזק הגדול כי לא בטבע נבראו ונעשו והתרגו׳ אמר לית על ארעא שולטניה יאמר כי בים יש לו ממשלה לא ביבשה · וכן ר׳ אברהם ז״ל והנכון מה שפירשתי: את

בה המרקחה שהוא מרתחת כשהיא על גבי האש: אחריו מפני גודל גופו הנה כשהוא שט בים מניח מקום פנוי וכתיב נראה כי חסיר חסכת מים משם יאיר אותו נתיב ורז״ל פי׳ בשעה שהוא עושה תלמים בים שנאמר אחריו יאיר נתיב · ואין תהום חוזר לאיתנו עד שבעים שנה שנאמר יחשוב תהום לשיבה: יחשוב תהום לשיבה · פי׳ החכם ר״א ז״ל שהוא כפול כלומר יחשוב הרואה התהום כאלו הוא שיבה כמו יאיר נתיב · ועיין הרמב״ן ז״ל · והפי׳ הראשון נראה יותר נכון אף על פי שמלת יחשוב מתישבת לזה הפי׳ יפה: אין עיין רש״י ז״ל · וי״מ משלו כמו ממשלתו וכן אמר התרגום שלטניה כי מספר תקף לויתן לא חולשתו · העשו לבלי חת · י״מ אותו פעול כמו העשוי למלאכה כלומר זה העשוי בענין שלא יחת משום בריה אין לו דמיון ביבשה · וי״מ העשו פעל עבר והה״א מקום אשר כלומר אשר עשו אותו שלא יחת כלומר בענין זה היה בריאתו שלא יפחד משום דבר · או יאמר אחר עשו עליו מלחמות לא יחת מהם כי כלם הם אצלו כקש ותבן כמו שספר: חת · כמו חתת: אם

רשי

את כל גבוה יראה · כל הגבוהים שבעולם הוא רואה תחתיו · וכן הוא מנהג העולם אשר אותו העומד למעלה רואה את התחתון יותר ממה שרואה התחתון ואין לתחתון גבורה ונכחון כנגד העליון ולויתן זה רואה את כל הגבורים לומר שאין להם גבורה כנגדו: הוא מלך על כל בני שחץ · מלה כפולה · על כל גאוה יראה והוא מלך על כל בני שחץ בני גסות שבראתי בעולמי שאין להם כנגדי ממשלה ושררה: והיאך נסמך לכך לשאת ראש לפני להתוכח נגדי כי הנני עושה את כל הנפלאו' האלה: מענה

לִבְלִי־חָת: אֶת־כָּל־גָּבֹהַּ יִרְאֶה הוּא מֶלֶךְ עַל־כָּל־בְּנֵי־שָׁחַץ: ג' · ל · ב' לא הדריכוהו

ויען

דְּלָא יִתְבַּר: יַת כָּל גּוֹבְהָא יֶחְמֵי הוּא מְלִיךְ עַל כָּל בְּנֵי בְוּרֵי:

ואתיב

אבן עזרא

את כל גבוה יראה · מרוב ארכו כאשר יגביה ראשו על המים: בני שחץ · מלה מפורדת והפי' כל נולד במים: כי

רלבג

כי לגדלו בשתותו בנהר יעשקהו שלא ימהר לרוץ כמנהגשונה לרוב השרון ונימיו יבטח כי יבכים כל הירדן אל פיהו עם גודל הנהר ההוא ידמה בעיניו שיקח כל הנהר ההוא עד שישפיל אפו לתחתית הנהר בשתותו ויגע במוקשים אשר שם והנה אמר זה על צד הפלגה וגוזמא להורות על גדלו וספר זאת הבריאה הנפלאה להורות על שלא יקלר השם ית' מהגיע הטוב כפי מה שאיפשר בבריאה בריאה וזה כי גם באיברים האנושים בטבע הטוב מהבעלי חיים סדרתי כח וגבורה בבעלי חיים אשר אפשר בו זה וסדרתו לו מזונו ושמירתו מהאויר המקיף ואם לא ימצא לו מגן מהאילנות לפי שכבר שמתי בו כח חזק עד שלא יתפעל מהאויר המקיף ולזה הוא מבואר שלא תהיה עלי טענה משימצא שמההצלחה לרשעים עד שישמרו מהרע בעת בואו לאחרים כמו שטען איוב באמרו כי ליוב איד יחסך רע וזה כי עקר הכוונה האלהית היא להטיב לכל נמצא כפי מה שאפשר ואם היה אפשר לו שישמר האדם מכל רע לא היה מקצר מזה והנה הרשע כשישמר מהרע הוא מלך המערכ' לבד ואולם הצדיק ישמר בעצמות וזהו ההבדל בין שמירת הרשע מהרעו' ובין שמירת הצדיק מהם · התוכל למשוך לויתן ברשת כמו הענין באמר הדגים ואם בחבל אשר תשקיע בים לצוד תוכל למשוך אותו כשישתבך שחית שבראת החבל בלשונו · התוכל לשים אגמון באפו ללכדו ותנקוב לחייו בחוח בדרך שהקנו · הירבה אליך תחנונים להיותך מושל עליו ואם ידבר אליך רכות: היכרות ברית עמך ותקחנו לעבד עולם · התשחק בו כמו שישחק האדם עם הצפור ותקשרנו לנערותיך להשתעשע בו כמו שישתעשעו בקלת העופות · האם יעדו יחד בעבורו הסוחרים ויחלקוהו ביניהם · התכרות עורו בחרב שכורתים הדייגים עורות הדגים ואם תכרות ראשו בחרב שכורתים ראש שאר הדגים · הנה אם תרצה לשים עליו כפיך לכודו לא תוסיף לזכור מלחמה כי הוא בלי ספק ימיתך · הן תקותו נכזבה ממי שירצה לצייד אותו כי גם אל מראה זה הדג לגדלו תגיע אליו יראה וחרדה עד שיושלך ויוטל לארץ ולא תשאר בו נשמה מרוב החרדה · לא ימצא אכזר וחזק בעולם שיוכל לעורר אותו ולהלחם בו ואם הענין כן בזאת הבריאה אשר במים שהם הבעלי חיים היותר חסרים כמו שהתבאר בספר בעלי חיים · מי הוא שיתיצב לפני ויהיה לו כח ככחי הלא זה ממה שיורה שלא קצרתי מהמציא טוב כפי מה שאיפשר בנבראה נבראה · מי הוא שהקדימני לעשות קצת הנבראות ואשלים אני לבראות השאר עד שתוכל לומר שאף על פי שקצתם הם בחכלי' מהשלמות הנה בקצתם ימצא חסרון לפי שהם משני פועלים מתחלפים הנה באמת תם כולם מפועל אחד כי תחת כל השמים לי הוא ולזה יתחייב שיהיה השלמות נמשך בכל פעולותי כמו שהוא בחלו הנבראים אלא שאתה לא תשער · הנה לא אחרים תהזכיר אופן הפליאה באיברי זה הבעלי חיים וחלקיו ודבר גבורותיו ויופי הסדור אשר ביצירתו · מי גלה פני לבוש הדג להפשיט אותו ממנו מי יבוא בכפל רסנו לפתוח פיו · מי הוא אשר יפתח דלתי פניו הלא סביבות שיניו יטילו אימה נפלאה על האדם · הנה קשקשותיו הם בתכלית העובי והחוזק כמו המגינים יסגרו אחד באחד חותם צר עד שרוח לא יבא ביניהם להתדבקם אחד באחד · מעטישותיו תבער והדלק אם ליתרון חומו כאילו אש יצא מקרבו ועיניו הם מאירים כעפעפי שחר · מפיו יצאו לפידי אש ליתרון חומו ויתמלטו ממנו כידודי אש · הלא מנחיריו יצא עשן ליתרון הבישול הנעשה בפנימי גופו ככלי הבישול כמו שיצא עשן מדוד רותח ואגמון נשימתו תלהיב גחלים ותבעירם ויצא מפיו להב מחוזק החום · בצוארו אשר הוא חלוש בשאר הבעלי חיים לצורך הנעתם אותו שם ילין עוז וכח חזק לפניו תתהפך דהבה לשמחה כי אין דאבה לפניו ולא ימצא דבר שיכאיבהו ויצעירהו · חלקי בשרו הנפרדים קצת הפרד בשאר הדגי' הם מוקים ודבקים שבשרו הוא חזק עליו בדרך שלא ימוט ולא יומר מלב חלקי בשרו מקלת · לבו הוא חזק כמו אבן והוא חוק כמו האבן השפל משני אבני הריחים שהוא יותר חזק · מאימתו ורוממותו יראו חזקים ממשברי לב שיגיעום מיראתם ממנו יתנקו דרך נקביהם כמנהג המפוחדים פחד חזק כי הפחד מדרכו שיעשה זה לחולשת הכח המתחזק אז · מי שישיגהו חרב להכותו בו לא תקום כי הוא יותר חזק מהחרב ולזה לא יזיקוהו לא חנית ולא מסע ולא שריה או יהיה הרצון בזה שמי שישיגהו חרב להלחם בו לא תקום לו החרב להצילו ולא חנית ולא מסע ולא שריה · הנה הוא יחשוב לתבן ברזל ויחשוב נחושה לעץ רקבון מרוב תקפו וקושי הפעלותו מהחרב · לא יבריחנו חץ כי לא יוכל להזיק אותו ואבני קלע נחשבו לו כקש · אבני תותח נחשבו לו כקש וילעג לרעש הרומח כשמנענעין אותו להכותו · תחתיו סלעים חריפים וחותכים והוא ישכב עליהם עם גודלו ולא יזיקוהו לחוזק עורו יציע תחתיו דבר כורת חד אצל הטיט אשר הוא רך ועם כל זה לא יוזק בו ואולם אמר שהוא אצל טיט כי אילו היה אצל דבר קשה לא היה פלא אם לא יוזק בו כי הדבר ההוא הקשה ישמרהו · ירתיח כסיר מצולות הים וירתיח הים כרתוח הסיר המרקחה בהתנועעו בים ישאר מקום פנוי אחריו עד שיראה תחתית הים · הנה הרואה תהום אחר עבור לויתן בו יחשבוהו לאיש שיבה מרוב הלובן בסיבת מיעוט המים הנשארים שם · אין על עפר מי שידמה לו אשר עשו אותו בבריאתו באופן שלא יחת משום דבר יכאיבהו כמו הענין בלויתן · את

אבן יחייא

את כל וגומר וידאה כאלו הוא יראה וישגיח על כל גבוה שבי' · בהיותו מלך על כל בני שחץ והם התנינים הגדולים שבים · וכאומרם ז"ל אנשי ירושלם אנשי שחץ היו פר"ל גדולי המעלה : ויען

תורת חסד יראת שדי

את כל גבוה יראה וגו' פי' יבזה און אל תראוני · שחץ אנשי גאוה ע"כד : והה"ר משה קמחי ז"ל כתב העשו לבלי חת העשו כמו האלכוה אתו והטעם אשר עשו אליו בני אדם להמיתו היה שיו לבלי חת כדי שלא יחת · בני שחץ הם הדגים הגאים והחזקים והוא מלך עליהם וכן לא הדריכוהו בני שחץ הם ממיני החיות שיש להם גאות וחוזק כמו האריה ע"כד : והה"ר שמריה האקרטי ז"ל כתב העשו לבלי חת יר' אין על עפר דומה לי גם מן הנמצאים הנולדים אשר נעשו לבלי פחד ר"ל שלא יראו מנמצא אחר · את כל גבוה יראה הטעם עם כל גבוה ילחם · וטעם גבוה עם כל מאלה גבוה במעלתו וטעם יראה כטעם וימיתהו במגדו בראותו אותו הטעם בהלחמו עמו וכן לאמה תראו למה תלחמו ותתקוטטו : ויען איוב ויאמר ידעתי וגו' ומלת יבצר טעם מנבצר ר"ל לא יגבה ממך מזמה והנה הודה איוב פה ההשגחה והוא אומר ידעתי והטעם הכיתתי וידעתי עתה · לשמע אזן וגו' הטעם ידעתי את ה' בשכבר בערך ידיעתי אותו עתה בערך ידיע' הדבר בשמע לידיעתו אותו בראות ע"כד : או

הרמ"בן

את כל גבוה יראה · מרוב ארכו כשיגביה ראשו על המים : והוא מלך על כל בני שחץ הנולדים בים כך פי' החכם וכן אמר התרגו' על כל בני כוורי והנכון בעיני כי יאמר את כל גבוה בקומו יראנו ויבא יראה למטה ממנו כי הוא בעיניו מלך על כל גאוה וגסות הרוח וכן לא הדריכוהו בני שחץ בספר הזה בעלי הגאוה והגבורה בחיות והוא מלשון חז"ל אנשי שחץ היו והנה השלי' האלהים מענהו כאשר רצה להודיע את איוב מנפלאותיו בשפלים ואז ענה איוב : ויען

ר' אברהם פריצול

את כל גבוה · וזה הלויתן כל גבוה וחזק ותקיף יראה ויביט בזוי בעיניו כי מלת יראה במקו' בזה הוא מלשון ראיית בזיון כמו אל תראוני והוא מלך על כל בני שחץ רוצה לומר מכל הבריאות הגדולות והתקיפות והתניני' הגדולים אשר בים הוא מלך עליהם לתקפו ולגדלו : שחץ · לשון עזוז וגובה : ויעקר

המענה הזה יסוב על שני ענינים אשר בזה יותרו כל הספקות גם כן · ראשון שמי שכחו קצר ומדרגתו קצרה וידו פחותה ושפלה אין לו יחס כלל במי שכחו גדול ומדרגתו גדולה וידו משגת לעשות כל ויתחייב מזה שאין לאיוב כח ולא גבורה לדעת דרכי ה' ולא יחס להבין במעשיו ולא דין להתרעם במה שהוא חסר התבונה לדעת ולזה אמר לו האלהים במענה הזה אם תרצה להתרעם עלי ולהצדיק מעשיך ולבא עד הכלית תכונתי צריך שתאזור כגבר חלציך ואשאלך ותודיעני וזה אם זרוע כאל לך וכו' ואמר עדה נא גאון וגובה והוד והדר תלבש וכאשר תדמה לכחי ולידיעתי אז תוכל לערוך טענותיך אתי · שני כי אחרי הראות ה' את איוב מציאות הבריות הנוראות האלה בהמות ולויתן עם עולם הכח והיראה והגודל אשר להם ופעולותיהן וקיום מציאותם אשר ברא השם בשמים ובארץ אין ראוי שייחס אליו פועל בשום צד להכם פועל ומנהיג כזה כי מתוך הספור הזה נודע מה שסדר השם לצורך הבעלי חיים ובפרט באלה אשר אין תועלת לאדם בהם ומכל מקום המציא השם להם כל הצריך כן רצה הקב"ה להמציא מזון אוכלוס יתרה אפילו לרשעי עולם לסבה ידועה אצלו לא יובן עניינה לכל וכן להלקות לצדיקי' כאשר יתחייבו בחכמת אלהים ולא ימלט מזה שלפעמים גם כן נראה רשעים לוקים וצדיקים זוכים : ומתוך זה יותרו הספקות כלם אשר קרה בהם דעת ריעי איוב להגיד אליו : ויען

שמע שהיו הנביאים בעולם כאברהם יצחק ויעקב ויהיה פי' הפסוק לשמע אוזן דרך קבלה הייתי יודע אלהותך ועתה הגעתי לנבואה וידעתי אמיתת המציאות וכי אתה יודע ומשגיח ושופט צדק ורב חסד ואמת :

על עתה מתודה איוב ומתרעם על קטרוגו על מדת הדין ואמר על כן שידעתי מדותיך שהם ביושר ובמשפט אמאס בכל דברי ונחמתי ואיני כדאי לשוב בתשובה לפניך על שאני עפר ואפר · וזהו דרך הצדיקים כמ"ש אברהם אבינו ע"ה ואנכי עפר ואפר · וי"מ נחמתי על שישבתי בעפר ואפר והראשון יותר נכון :

ויהי עיין מה שכתב הרמ"בן ז"ל · והוא האמת בפשט הכתוב · ולרז"ל בדרך הפשט כי דבר איוב נכונה אפילו בעת קראו הגר כנגד דברי הבריו אף על פי שלא היה נכונה מצד עצמם ולזה אמר כי לא דברתם אלי נכונה כעבדי איוב כי דבר נכונה יותר מכם כי אתם דברתם דרך חנופה להצדיקני בטענות כוזבות אבל הוא טענותיו צודקו' היו ואף על פי שהיה מרשיעני אין אשמה עלי אחר שלא היה יודע מה שהודיעהו אליהוא · והוא על דרך מה שאחז"ל מתוך שיודעים בו שהוא אמתי לא החניפו לו · ויהיה פי' אלי בשבילי · כי לא דברו עמו כלל לא נכונה ולא זולתה · ובמלה אלי דקדקו במדרש כי דיבור בנכונה לאיוב לא היתה בהתוכחותו עם רעיו אלא בדברו עם השם בשאמר אחת דברתי ולא אענה אסבר פומיה קמי דייכא כפי' הרמ"בן ז"ל : ועתה היה החטא שגגה כי הם היו מתכוונים להצדיק הש"י על כן צריכין קרבן לכפר שגגת' כמו שיתכפרו השגגות שבתורה בקרבן : ולכו אל עבדי איוב · כי על ידו תקריבו העולה ויתפלל עליכם שתרצה אותה מידו כי ראיתי אותו ראוי להיות כהן לפני ולכבודו שהוא צדיק ראוי שתקריב העולה לרצו' על המזבח ואל יקשה עליך מאמר כי את פניו אשא עם מאמר אשר לא ישא פנים כי הוא אינו נושא פני החוטא כי שאת פני רשע לא טוב · אבל הוא נושא פני הצדיק המתפלל בעדו כי זה הוא מתנאי ההשגחה כמו שני' בזה הספר · וכפי מדרשי רז"ל יש לקיים שני המאמרים האלו כאן קודם גזר דין כאן לאחר גזר דין · לבלתי עשות עמכם נבלה · ירצה מפשט הכתוב כי לולי נשיאות פני איוב היה עושה עמהם נבלה והלילה שיעשה השם נבלה · ע"כ פירש החכם רבי אברהם ז"ל כי בעבור שהיו אלו האנשים מצדיקי השם אם השם יביא עליהם רע יאמרו תועי רוח הנה זאת נבלה ויהיה פי' · עוד יש לתקן בזה לפי דעתי כי הנבל' הוא מפני שהוא נבל כנבל הכרמלי שאמר עליו דוד אך לשקר שמרתי את כל אשר לזה · ונאמר עליו נבל שמו ונבלה עמו · וזהו הלוי' תגמלו זאת עם נבל · כלומר גמול רע אתם משיבים תחת מעשה הטוב ע"כ אלו נענשו כראית כפיית טובה לש"י כי הם גמלוהו טוב להצדיקו והוא העניש ו"א כי עונש הנבלה תקרא נבלה וכן עונש העון יקרא עון כמו ויגדל עון בת עמי · אם יקרך עון · גדול עוני מנשוא · כלומר לא אעשה עמכם עונש הנבל' לכבודו · כי הם עשו נבלה בהרשיעם הצדיק וראויים לעונש גדול לולא פני איוב · עוד יש לפרש נבלה לשון השפלה ובזיון מן אל תנבל כסא כבודך · וינבל צור ישועתו אם נבלת בהתנשא ודומיהם וכן פירשו במדרש והביאו לו דומה מן התרגום ואביה ירוק ירק בפניה מנבל נבל באפיה · והראשון נראה יותר נכון עם מה שתקנתיו בו וכן מצאתי להר"מבן ז"ל שכתב כן בפרשת האזינו : ויהוה שרש שבות הוא שבה על משקל לפדות מן פדה וי"ל הוא כמו שבו מן וישב ממנו שבי · ונאמר שב ולא השיב שכן בא בכל זאת הגזיר' ושב יי' אלהיך את שבותך · שובה יי' את שביתנו והוא יוצא כמו השיבה וכן זה כמו ויי' השיב את שבות איוב · והחכם ר' אברהם ז"ל פי' שאיוב היה נשבה ביד השטן והוציאו מרשותו · ועיין הרמ"בן ז"ל · ולפי דעתי כי שבות סדום כשבות שומרון רמז לישראל כי סדום מארץ ישראל היא ור"ל כי ישובו אליה ישראל וישבו בכל הארץ אשר נשבע לאבותם · ועל ד כי שיבת השבות היא לעם החוזר כאשר לא לשמלית ובא לו ריוח לעשות ממון ועל כן דעתי כי החזירו אנשי שבא הבקר והאתונות והכשדים החזירו את הגמלים והחזירו לו נערים שומרים אותם תחת אשר הרגום כי כן שם להם בעת התפללו על רעיו כי רחם האלהים עליהם ועליו וגם הוסיף למשנה על כל אשר לו הלאן אשר מתו ושאר כבוד ביתו אשר אבד ממנו · והנערי' והבנים אשר מתו ונתן לו עבדים ובנים ובנות אחרים כי הראשונים חייבים היו מעלמם וישלחם ביד פשעם :

בהתפללו

מ"ע ספורנו

את כל גבוה יראה · יבזה כמו אל תראוני שאני שחרחור' · הוא מלך על כל בני שחץ · כי האמנם הוא מלך על כל המתגאי' בתקפם וגבורתם כי הוא תקיף עהם מלך :

איוב

אוהב משפט

את עיין פרש"י ז"ל והר"אבע ז"ל והרמבן ז"ל · וכב' פרשתיו לא הדריכוהו בני שחץ שהוא אריה כדברי רז"ל · וי"מ יראה יבזה מלשון אל תראוני :

ויען עתה בא איוב להודות לש"י על חטאיו ובהתודותו בהרצה לו הש"י ועכוז: ולהמר: ידעתי י"מ כלי מקור כמו יכול תוכל וי"מ אותו כמו וכי יש לי כל כלומר כל דבר תוכל לעשות בכחך הגדול ובזרועך הנטויה: ולא יבצ' ממך מזמה · מחשבו' החכמה כי חכמתך אין לה סוף וכל שוכר הוא מסמס לפניך והראוי ולא יבצר ממך כל מזמה :

מי והאמר שהגבורה והחכמה היא שלך מי הוא זה שיוכל להסתיר עצתך בעולם ואם יחשוב לעשות זאת הריהוא בלי דעת כן פיר' החכם ר"א ב"ע ז"ל · ויהיה עצה כמו סוד · והר"מבן ז"ל פי' מי זה אשר יעלים ויסתיר חכמ' רבה הנעשי' בעצה ובהסכמה בעבור שלא ידענה ולפי שהי' ית' אמר לו מי זה מחשיך עצה במלים ההודה ואמ' שאיננו מחשיך אותה אבל היא מעלי' ומסתיר אותה בלי דעה : לכן · שלא היה בי דעת הגדתי להברי מה שהגדתי לקראת תגר על מדותיך ולא הייתי מבין בהם כלל והיית מדבר בדברים נפלאים ומכוסים ולא הייתי יודע אותם אוגם עתה אינני יודע אותם על כן שמע נא ואנכי אדבר : שמע אמר שהם נפלאים ממני ולא אדעם שמע נא ואנכי אדבר אשאלך והודיעני הנעלם ממני כי אינני יכול לדע' דבר בנפלאותי' רק מה שתודיעני אתה · ולפי שהאל ית' אמר לאיוב פעמים אשאלך והודיעני התודה איוב כי הי' הוא הצריך לשאול כי אין לו ידיעה בסודו' הש' ית' רק מה שיודיענו הש' ית' : לשמע כתב הרא"בע ז"ל כי מזה הפסוק נלמוד כי איוב לא התנבא קודם זה רק

א וַיַּעַן אִיּוֹב אֶת־יְהוָה וַיֹּאמַר׃ ידעתי כ' ק' ל"כ יָדַעְתָּ כִּי־כֹל תּוּכָל וְלֹא־יִבָּצֵר מִמְּךָ מְזִמָּה׃ מִי זֶה מַעְלִים עֵצָה בְּלִי דָעַת לָכֵן הִגַּדְתִּי וְלֹא אָבִין נִפְלָאוֹת מִמֶּנִּי וְלֹא אֵדָע׃ שְׁמַע־נָא וְאָנֹכִי אֲדַבֵּר אֶשְׁאָלְךָ וְהוֹדִיעֵנִי׃ ה לְשֵׁמַע־אֹזֶן שְׁמַעְתִּיךָ וְעַתָּה עֵינִי רָאָתְךְ׃ עַל־כֵּן אֶמְאַס וְנִחַמְתִּי עַל־עָפָר וָאֵפֶר׃ ויהי

וְאָתִיב אִיּוֹב יָת יְיָ וַאֲמַר׃ יְדַעִית אֲרוּם כּוֹלָא תְּסוֹבַר וְלָא יִתְמְנַע מִינָךְ מַחְשַׁבְתָּא׃ מַן דֵּין דִּמְכַסֵּי מַלְכְּתָא בְּלָא מַנְדְּעָא מְטוּל דְּהֵיכְנָא חַוִּיתִי וְלָא אִתְבַּיַּין פְּרִישָׁן מִינִי וְלָא אִנְדַּע׃ שְׁמַע כְּדוֹן וַאֲנָא אֲמַלֵּיל אֶשְׁאֲלִינָךְ וּתְהוֹדְעִינָנִי׃ לְמִשְׁמַע אוּדְנָא שְׁמַעִית יָתָךְ וּכְדוֹן עֵינַי חֲמִיתָךְ׃ מְטוּל דְּהֵיכְנָא מָאֲסִית עֻתְרִי וְאִתְנַחֲמִית מִבְּנַיָּא דְּהִינוּן עַפְרָא וְקִטְּמָא׃ והוה

רשי

מענה איוב ידעתי כי כל תוכל. כי הכל תוכל לעשות כאשר ישר בעיניך. ולא יבצר ממך מזימה. כופל מילתו שאין מזימה ומחשבה כבגרת ונבצר' ממך אשר כל מחשבותיך תוכל לגמור ולמלאות כי בידך כח וגבורה ובידך לעשו' כל הטוב בעיניך. ומקרא זה דוגמת ועתה לא יבצר מהם כל אשר יזמו לעשות: מי זה אשר העלים וכסה עלתי ונפלאותיו של הקב"ה בבלי דעת ידעתי כי הכל בידך לעשות וע"כ הגדתי קלת מגבורותיו כאשר היו עם לבבי כאשר ידעתי. ולא אבין. אבל לא הבנתי כל כך כאשר הודעתני כי כמה נפלאות ונסתרות ונעלמות ממני אשר אנכי יודע. ולשמוע אוזן שמעתיך. כמה וכמה פעמים שמעתי שמעך. ועתה עיני ראתה את שכינתך ע"ב אשר זכיתי לחזו' שכינתך. מואס אני בחייך והיה מתנחם הילו הייתי שוכן בקבר לשוב לעפר ואפר אשר לוקחתי משם: ובשני

רלבג

את כל גבוה ותקיף יראה יבזה והוא מושל על כל הבריות הגדולות אשר בים ואולם אמר זה להמצא שם בריאות נפלאות בגודל וחוזק ואיפשר שיהיה הרצון בזה ואיך תאמר שאין על עפר שולטנות השם ית' והשגחתו כי הוא עוזבם אל המערכת אבל הבריאות אשר עשו באופן שלא יחתו משום מקרה והם הגרמים השמימיים בהם ימשול וישגיחם וינהיגם ויראה כל גבוה מהנמצאות כמו עולם הגלגלים ועולם השכלים הנפרדים והוא מלך ומושל על כל בני הגיבה לא על אלו הנבראות השפלות הלא זה שספרתי מענין אלו הנבראות יורה על השלימו' באלו הפעולות ושהוא ראוי שלא ייוחס לפועלם ליאות וקיצור כמו שעשית אתה: והכלל העולה מהדברים הוא שהשם ית' יוכיח איוב על מה שהיה מיחס מהעול לשם ית' באלו הטובות המגיעו' לרשעים והיה אסיר המשפט והיושר ממה שיגיע מהשם ית' לאישי האדם מהטובות והרעות להצדיק עצמו מהרעות שהגיעוהו ר"ל שהוא היה אומר שהשם יתברך עזב אישי האד' אל הסידור אשר מהגרמים השמימיים ויגיעו אליהם מהם רעות או טובות לפי הורתתם בעת הלידה ולא יכלם מהרע עשיית הטוב והיושר ולא ימנע מהם הטוב עשותם הרשע והעול ואמר אליו איך תוכל לדעת שיעור כחי וגבורתי עד שתייחס לי ליאות וקיצור במה שהמצאתי אלו הענינים על מה שהם עליו האם כחך ככחי עד שתוכל לשפוט על כחי שיש בה ליאות וקיצור הלא הכח והגבורה נאמר באדם ובשם ית' בשתוף השם לבד כמו שהתבאר במה שקדם מדברינו בזה המענה והיו' הענין כן אי אפשר שתהיה ידיעה אליך גבירתי עד שתשפוט עליה שיש בה ליאות וקיצור הלא הגיע מגבורתי עד שעם היות כיוונתי תמיד עשיית הטוב הנה ימשך ממה שסדרתי מזה רע מה במקרה והוא כמו מכוון ממני להגיע העונש לרשעי' עד שימלא השלימות בפעולותי בכל הפנים שאיפשר וזה ממה שיורה על שאין בפעולותי ליאות וקיצור כמו שאתה אומר ועוד שבבר אגיע רע לרשעים בלתי מחוייב להם מגד המערכת להשגחתי בצדיקים כדי שלא יוזקו בהם על שבבר אמית יחד מספר רב מהרשעים כמו שספר אליהוא ואיך תוכל לצייר כחי וגבורתי והנה אמלא מהבעלי חיים אשר עשיתי מה שהם בתכלית הכח והשגחתי בהם להמציא להם מזונם ולהמציא להם דברים שומרים אותם כפי מה שאיפשר עד שקצתם לא יזיקם שום מזיק באופן מהאופנים כמו שיספר מלויתן וזה ממה שיורה על יתרון כחי וגבורתי ושלא אקצר מהמציא בשלמות כמצא מה שאיפשר בו מהטוב לפי הכנת החומר ולא היה אפשר באדם שימצאהו בו איברים שומרים אותו מכל נזק ומזיק כמו הענין בלויתן לא הייתי מקצר מזה אבל למה שהיה זה בלתי אפשר הוכנה לו שמירה מגד המערכת ולזה אם ישמר בעת מה הרשע מהרע הבא לזולתו לא תהיה מזה טענה עלי וזה שהם היה איפשר שישמרו ממנו כל האנשים לא הייתי מקצר בזה והנה שמתי כלי באנשי' אשר איכם נשמרים מזה הרע מגד המערכת להנצלם ממנו והוא השכל כי בו יהיו נשמרים אם ידבקו בשכל הפועל כפי מה שאיפשר: ויען איוב את יי' ויאמר. ענה איוב את השם ית' ואמר ידעתי עתה כי כל דבר תוכל לעשות ואין ראוי שייוחס אליך ליאות וקיצור ולא יבצר ממך שום מזמה וחכמה. על מה שאמרת מי זה מעלים עצה בלי דעת הנה אמת לכן הגדתי מה שהגדתי מגד שלא הייתי מבין במעשיך כי הם היו נפלאות ממני ולא אדע ענייכם על כן טעיתי במה שטעיתי מזה ועל מה שאמרת שמע נא ואנכי אדבר אשאלך והודיעני הנה מתחלה הייתי שומע ענין השגחתך בזה העולם לשמע אוזן מזולת ראיה אמתית ועתה עיני ראתך ונתאמת לי במה שאין ספק בו אופן הנהגתך זה העולם ואופני השגחתך בו לפי מה שאיפשר בשלמות נמצא על כן אמאס מה שהייתי בו מהדעת ונחמתי על מה שהשאבתני בו עד שישבתי בתוך עפר ואפר לצעקי פי בשלי הצער הזה עלי ובשאשתדל לדבקה בשם יתברך יסור ממני הרע הזה: ואמר

אבן עזרא

כי כל תוכל. כמו יכול תוכל וכן אם שוב תשבו בארץ הזאת והנכון כי כל דבר תוכל ולא יבצר ממך כל מזמה. כי כל הראשון מושך עצמו ואחר עמו. ואחר שהגבורה והחכמה שלך היא מי זה שיוכל להסתיר עצתך או יהיה בלי דעה והטעם כי בלי דעת הייתי שרציתי להסתיר עצתך בעולם: לכן הגדתי. ולא דבר מפי שלא כהוגן ונכנסתי בנפלאות ממני ולא ידעתי. והאמת שלא אוכל לדעת רק מה שתודיעני אתה וזה טעם אשאלך: ועתה עיני ראתך. מזה הפסוק נלמד כי איוב לא נתנבא קודם זה רק שמע שהיו נביאים בעולם כאברהם ויצחק ויעקב: על כן אמאס בכל דברי: ונחמתי על עפר ואפר. כי אנכי נבזה בטעם ואנכי עפר ואפר: ויהי

מ"ע ספורנו

איוב יג' ידעתי כי כל תוכל. עתה ידעתי שאוכל על הטוב ועל הרע ולא יבצר ממך מזימה. לא ימנע ממך דבר ממה שתחשוב לעשות בסבת שום אלק רע: מי זה מעלים עלה. אמנ' הסבה אשר העלימה את העלה שאמרת שאין ראוי לעכום את כל החוטאים על כל עון בעולם הזה כי מזה היה נמשך חרבן המציאות ומעתה הבחיר' היא. בלי דעת. שאני הייתי בזה בלתי יודע בפעל אבל כחי בלבד. לכן הגדתי. כמתרעם ענין רשע וטוב לו. ולא אבין ולא הייתי מבין סבתו. נפלאת ממני. וכן הגדתי ענין לדיק ורע לו כמתרעם שהי' נפלא ומכוסה ממני שיהיה זה אם לעונש חטאו ואם לעוררו שיפשפש במעשיו וישוב בתשובה: שמע נא ואנכי אדבר. שמע נא תפלתי בזה ואז אדבר לעתיד לפניך. אשאלך והודיעני. והדבור שיהיה שאשאל ומה שאני מתפלל הו' שתודיעני מה שאשאל ואסתפק בו: לשמע אזן שמעתיך. והסבה שאני מתעורר להתפלל על זה עתה היא כי אמנ' שמעתי בלבד כי יקבר אלהים את האדם בנבואה וחזון ועתה עיני ראתך עתה שראיתי זה בנסיון אני מבקש ממך זאת. על כן אמאס. חיי העולם הזה בערך אל הגלות השגת הנבואה והידיעה בנבואיים. ונחמתי על שאני כפי החלק החמרי. עפר. מוכן להיות עפר בכלות הלחות השרשי. ואפר. ומוכן להיות אפר בכח שרפה עפושית אתקרה באלה החיים אשר טובתם ורעתם דבר בלתי נחשב: ויהי

תורת חסד יראת שדי

או יר' ידעתי כי כל תוכל וכמו שאמרת אלי ואם זרוע כאל לך שהודעת בזה כי כך יכול זרועך ית' יכולה על הכל וכמו כן לא יבצר ממך מזמת הצדיק וכמו שאמרת באומרך כי תושיע לך ימינך וכו': מי זה וגו' כתב הר"דק ז"ל פי' זה חושב להסתיר עצה ולא ידעת ור"ל שהכל יודע. או פי' בלי דעת חושב זה. או מעלים כטעם מעמיק לכן הגדתי לך היום שלא הבינותי כאשר הצדקתי עצמי ועמך נפלאות ממני ולא הייתי יודע אותם ולא ידעתים. או פי' לא הייתי מבין הנפלאות ממני ולא ידעתים. או יר' ולא אדע להשיב לך על מה שאמרת לי. שמע נא אפשר שמספר איוב כי כמה פעמים אמר כנגד האל ית' שמע נא טענותי שאדבר ואשאלך למה העכשתני ועל איזה חטא ותודיעני זה היה אמת כי לשמע אזן שמעתיך ולא ידעתי יושרך וכו' כי הייתי מאמין לבד לדברי הנביאים ועתה עיני ראתך בדברך עמי וידעתי כי אתה מטיב ומשגיח על הנבראים בחסד ובצדקה על כן אמאס ונחמתי להצדיק עצמי או אמאס טענותי ושאלותי שהייתי מבקש ונתחרטתי על כל מה שאמרתי כי אני עתה על עפר ואפר ואיני חושש עוד על הבשר כי הכל לעולם שכולו ארוך ושם אמצא טוב: והה"ר משה קמחי כתב על כן שהכרתי מעלתך בבירור אמאס בחמתי על אשר דברתי כי אנכי נבזה כטעם ואנכי עפר ואפר ע"כ: ותכלית כוונת כל הספר הלזה הנה הוא להגיד לאדם כי אין לו לחקור בשכלו על מעשה ה' מצד היותו מעשה ה' כי נורא הוא כי אם בדבר מה שנוגע אל האדם בעצמו ר"ל שאם יבאו לו יסורין יפשפש במעשיו לראות מה היה עונו או חטאתו אשר לסבתו נתנו לו יסוריו ואם פשפש ולא מצא יתלה בבטול תורה כמו שאמר רז"ל כי אין להרהר אחר מדותיו ועלותיו ית' וית' כי הוא וידיעתו וחכמתו ועלתו הכל הוא אחד ומה זה אשר יוכל הלב לחשוב והלשון לדבר מענין מציאותו ית' כי אם מן המסובב אל הסבה. וה' ירחנו בכתיב אמותיו ויורנו לעסוק בתורתו להיותנו מכת יראי ה' מצד מעלתו ורוממותו ית' לאהבה אותו ללכת בכל דרכיו אכי"ר:

אבן יחייא

ויען איוב את ה'. ידעתי מתוך הויכוח הזה כי אתה יכול על עולם המלאכים ותוכל על עולם הגלגלים. ואפילו בעולם השפל לא יבצר ממך מזימה אף כי הוא רחוק מהשפל לדבר גדול כזה. ומי הוא זה ואיזהו אשר נעלם ממנו העצה הזאת והשגחת ה' בתחתונים. היא סבת הדבר להיותו חסרי דעת כמוני אשר הגדתי תיעה כנגדך להיות כי לא אבין גדולתך. ואפי' הנפלאות ממני ובבריאתי לא הייתי יודע. ובכן בהיותך משגיח בתחתונים כאשר אנכי הרואה במראה הנבואיית. אנא שמע נא כאשר אדבר ואתפלל אליך. וכשאשאלך דבר מה הודיעני לעבדיך. כי אשר לשמע אוזן שמעתי מגדולתך ולא הייתי מאמינו. עתה עיני ראתך במראה הנבואיי ושמח לבי ויגל כבודי ואמאס כל טוב העולם הזה ואתנחם מכל הצרות אשר סבבוני עד שאנעיר עפר ואפר עם שואת הדיבוק האלהי כי תבינין עלי עתה היסורין של אהבה בראותי מתן שכרן: ויהי

אוהב משפט

בהתפללו בעד רעהו. למדו מכאן רז"ל המבקש רחמים על חבירו והוא צריך לאותו דבר הוא נענה תחלה. וכן הביאו ראיה מן ויתפלל אברהם על אבימלך וגו' ואשתו וסמיך ליה ויי' פקד את שרה כבר קוד' וילדו אמת אבימלך ואמהותיו: רעהו. כמו רעיו אף על פי שנמצ' לשון יחיד רעהו בעדולמי כי שמוש הה"א מלאכהו בלשון רבים ומעלתהו פנות קדים כמו ומעלותיו וכן אחרים נלשון יחיד איש באחיהו וכן אחרים: ויבאו

ר' אברהם פריצול

ויען איוב את ה' ויאמר. ידעתי כי כל תוכל ועתה השיב איוב את השם ואמר לו עתה ידעתי כי כל תוכל ה' אלהים ואין ראוי בשום לד ליחס אליך עול וחמס ברחותי ובהרגישי כי לא יבצר ממך מזימה ומחשבה בכל נמלא ונמלא כאשר הודעתני מגודל בבעלי חיים האלה ותוקפם וגבורתם: מי זה ומי זה שמעלים עלת ה' לדבר בו סרה כמוני שהעלמתי עצתך כי לא השגתיה הוא בעבור קוצר הדעת ותגבורת החטא המתאוה לכן אני במה שהגדתי מן החסרון והלאות לך הוא בעבור כי לא אבין ונפלאות ממני אשר לא התבוננתי בגודל מעשיך הוא לקצירו ולחסרונכי כי לא אדע: שמע נא. ויען כי נגלית אלי שמע נא ה' ותאזין לקולי ואנכי אדבר עתה אחרי שזכיתי למדרגה הזאת הנבואיית אשר מעולם לא זכיתי לזאת ואשאלך במה שאני חסר בו והודיעני בדרך השגת רוחנית אחרי שזכיתי לה: לשמע אזן. והאמת כי לשמע האזן שמעתי שמעך בעניין השגחתך הנפלאה ואפשרות השגת רוח קדשך באישים התחתונים המוכנים אליו אבל עתה עיני ראתך בעין השכל והתבודדות הנבואיי: על כן. על כן בהרגישי חסרוני וגודל ערכך אמאס עניני העולם הזה ונחמתי בחטא דברי וטענותי אתך במה שטעיתי ודברתי שלא כראוי בהיותי בתוך העפר והאפר ועתה הודיתי כי אתה הצדיק ואני ומחשבותי הרשעים שלא השיגו האמת: וממה שבו מקום ספק מדוע נאמר בזה המענה שאיוב הודה עתה לדברי ה' ולהשגחתו ויכולתו אחר שהזכיר ה' כחו בשני הנבראים האלה בהמו' ולויתן שיוכר בהם היכולת והשגחה בפרטים וידיעתו באישים ומדוע לא הודה ביותר במה ששמע והבין כח ה' וגבורתו והשגחתו מהמלאכות השמים והכוכבים והגלגלים ושני המאורות הגדולים ופעולתם הנוראה שהודה כי מעשה ה' המה מנהיגי המציאות בכללו ובפרטו וידוע הוא כי גוף כל אחד מהם נורא מאד ופעולתם תקיפה וחזקה ביותר משני הבריות האלה מה שלא ישוער כמו שנזכרו מפי אליהו וגם מפי ה' במענה של הקודש לאזור כא כגבר חלציך מפעולות השמים והגלגלים והשמש התשובה לזה כי הגרמים השמימיים ופעולותיהם ומה שנמשך מהם היה חושב איוב היותם פועלים בטבע בחכמת אלהים אשר תקע בהם מקדם מפעליו אז לפעול מה שיפעלו אבל כאשר שמע בפרט ובברור מפי ה' מה שנמשך מאלהו מן הבריות הנוראות התחתונות האלה הצריכים להכנות רבות בכל עת לקיום מציאותם עם יתר הנבראים שהזכיר ה' במענה הקודש לזה שכלם צריכים להשגחה פרטית מסודרת על צד התקון מאתו ית' אז הודה איוב לה' בהשגחה הפרטית והרחיק העול מאת ה' ויחסו אליו לקצור דעתו של איוב: ויהי

הרמבן

ויען איוב ויאמר. ידעתי כי כל תוכל לעשות בכחך הגדול אשר אין לו קץ: ולא יבצר ממך. חכמה כי חכמתך אין לה סוף: ומי זה אשר יעלים ויסתיר חכמה רבה הנעשית בעלה בעבור שלא ידענה. אני הוא שהגדתי לחבירי דבר ולא אבין העלה ונפלאת ממני ולא אדע אותם גם עתה והנה האלהים קראו מחשיך אותה אבל היה מעלים ומסתיר אותה בבלי דעת: שמע נא ואנכי אדבר אשאלך והודיעני. כי איני יכול לדעת דבר בנפלאותיך רק מה שתודיעני אתה בחסדך: לשמע אזן שמעתיך. היתה לי קבלה באלהותיך ועתה הגעתי לנבואה וידעתי אמתת המציאות וכי אתה נמלא ויודע ומשגיח ושופט לדק רב חסד ואמת: על כן אמאס. מה שהייתי חפץ בו עד עתה והם חיי העולם הזה ושלותו אשר הייתי רוצה בהם ומתלונן על אותם: ונחמתי על עפר ואפר. הוא הגוף אשר הוא עפר ואפר כי כן יתודו הלדיקים עם בוראם בדרך ואנכי עפר ואפר יאמר כי יתנחם על גופו שהיה חפץ בו והיה רואה כי החיים חסד והמות לצדיק תמם ועתה אתנחם על חפצי בגוף וארצה לדבקה בך לאור באור פניך ולהיות נפשי צרורה עמך בצרור החיים: ויאמר

ויהי אחר דבר יהוה את־הדברים
ח האלה אל־איוב ויאמר יהוה אל־
אליפז התימני חרה אפי בך ובשני
רעיך כי לא דברתם אלי נכונה
כעבדי איוב: ועתה קחו־לכם
שבעה־פרים ושבעה אילים ולכו
אל־עבדי איוב והעליתם עולה
בעדכם ואיוב עבדי יתפלל עליכם
כי אם־פניו אשא לבלתי עשות
עמכם נבלה כי לא דברתם אלי
ט נכונה כעבדי איוב: וילכו אליפז
התימני ובלדד השוחי צפר הנעמתי
ויעשו כאשר דבר אליהם יהוה
י וישא יהוה את־פני איוב: ויהוה
שב את־שבית איוב בהתפללו בעד
רעהו ויסף יהוה את־כל־אשר
לאיוב למשנה:

ויבאו

והוה בתר דמליל יי ית פתגמיא
האילין עם איוב ואמר יי לאליפז דמן
תימן תקוף רוגזי בך ובתרין חבריך
ארום לא מלילתון לותי כונתא
כעבדי איוב: וכדון סיבו לכון
שבעא תורין ושבעא דיכרין ואזלו
לוות עבדי איוב ותסקון עלתא
אמטולכון ועבדי איוב יצלי עליכון
ארום אילהן אפוי אסיב מן בגלל
דלא למעבד עמכון קלנא ארום לא
מלילתון לותי כיוונא כעבדי איוב:
ואזלו אליפז דמן תימן ובלדד דמן
שוח צופר דמן נעמה ועבדו היך
דמליל להום מימרא דיי ונסיב
מימרא דיי ית אפי איוב: ומימרא
דיי אתיב ית גלוות איוב בצלאותיה
מטול דחברוי ואוסיף מימרא דיי ית
כל די לאיוב בכופלא: ואתו

ואיוב ד' וסימ' ונח דניאל ואיוב בתוכה · והיו שלשת האנשים · ואיוב הבל יפצה פיהו · ואיוב עבדי יתפלל עליכם: ויי' ז' בטעם ר"פ וסימ' ויי' המטיר על סדם ועל עמרה גפרית · נתן חכמה לשלמה כאשר · נתן קולו לפני חילו · הטיל רוח גדולה אל הים ויהי סער · שב את שבות איוב בהתפללו · ברך את אחרית איוב:

רשי

ותשני רעיך בלדד השוחי וצופר הנעמתי · כי לא דברתם · שהרי לא דברתם אלי טענה נכונה כעבדי איוב שהרי הוא לא פשע בי כי אם על אשר אמר תם ורשע הוא מכלה ועל ידי השטן המקטרג את העולם שנאמר אם שוט ימית פתאום וגומר · ואם הוסיף לדבר מפני קושי יסורין אשר כבדן וחזקו עליו דבר · אבל אתם פשעתם על אשר הרשעתם אותו לומר הלא יראתך כסלתך · והחזקת' אותו בחזקת רשע · ולבסוף הייתם משותקים ומכולמי' לפניו והיה לכם לנחמו כאשר עשה אליהוא ולא די לאיוב בצרתו ויסוריו כי גם הוספתם על חטאתכם פשע להקניטו · והעליתם עולה בעדכם למען תתרצו ותתפייסו לפניו ובלבד אשר עבדי איוב יתפלל עליכם אשר אסלח לחטאתיכ' ולפשעיכ' לא אזכר עוד · כי אם פניו · שהרי פניו אשא לקבל תפלתו הרי אם כמו אשר וכן עד אם כלו לשתות · אם כופר יושת עליו וכן הרבה · כי לא · שהרי לא · וישא ה' את פני איוב · וישא כמו נשאתי פניך גם לדבר הזה שקיבל תפלתו והסביר לו פנים : שב את שבות איוב בהתפללו · שב נופל לומר בענין זה והרי הוא כאלו כתב והשיב את שבות איוב · בהתפללו בעד רעהו · בזכות שהתפלל על כל ריע וריע שלו · למשנה · על אחד שני' ולא דקדק המקרא במלתו : לפנים

כנלה ודברי איוב וחברי איוב עוד אפרש ובמה טעו ואמר השם שילכו לאיוב בעבור שהרשיעוהו חנם והנה התבאר כי איוב צדיק גמור היה : נשבה ביד השטן הוציאו מרשותו :

רלבג

ואחר זה אמר השם ית' לאליפז שיחלה פני איוב שיתפלל לשם ית' עליו ועל רעיו כי לא דברו נכונה לשם ית' כמו שדבר איוב אחר ששב אל האמת והודה לדברי השם ית' וזה שבדבריהם נכנס מהמוס והטעות מה שכבר התבאר עד שכבר היו טוענין טענות היה ידוע אליהם שהם כוזבות כדי שיצדיקו השם יתברך ואולם איוב אם לא הגיעה בתחלה אל הדע' האמתי הנה לא היה טוען רק מה שהיה צודק לפי מחשבתו ולהתבאר לו שבכאן רוע הסידור באלו הטובות והרעות היה מכיח שהשם יתברך בלתי יודע אלו הדברים הפרטים כדי שיהיה לו התגלגלות מה וכבר ביאר מלך העיון היות בלתי יודע אותם ולזה היה מבואר שאף על פי שדעת איוב היה כוזב הנה הוא היה יותר קרוב אל הדע' האמתי מדעות אליפז ובלדד וצופר כי הוא היה בנוי על שרשים צודקים ומה שהניחו איוב הוא צודק לפי האמת בכל האנשים אשר לא תדבק בהם ההשגחה האלהית : והם

אבן עזרא

ויהי אחר · כי לא דברתם אלי נכונה · הטעם שהודה ואמר ונחמתי : כי אם פניו אשא · השם ישא פני הצדיקים בעולם הזה רק בעולם הבא איננו כן וחלילה שיעשה השם נבלה רק בעבור שהיו חברי איוב מצדיקי השם אם השם יביא עליהם רע יאמרו תועי רוח הנה זה דבר שהיה : שב את שבות איוב · וינודו

מ"ע ספורנו

ויאמר ה' אל אליפז חרה אפי בך כי לא דברתם אלי נכונה · לא דברתם בעדי דבר אמת להצדיקני אבל היו דבריכ' דברי התגלגלות כוזב גם לפי דבריכם ומזה יתחייב' שהייתם חושבים אל ה' הועה ומביאים את הנומעי' לידי כך · כעבדי איוב · שהי' מרחיק ממני העול כפי דעתו ומיחס ההוו אל האל הרע : ואיוב עבדי יתפלל עליכם כמוחל על עלבונו שדברתם עמו בקנטורין על דרך ויתפלל בעדך וחיה כאמרם ז"ל עבירו' שבין אדם לחבירו אין יום הכפורים מכפר עד שירצה את חבירו : וילכו מבואר הוא : ויוסף למשנה · בממון ובחיים אבל לא בבנים כי רבוי הממון לא היה הצלחת אמת זולתי כאשר ירבה בערך אל הבנים : ויתן

אוהב משפט

ויבאו נרא' לי שזה הוא מכלל שיבת השבות והוספת המשנה כי גם כבודו שב אליו הפך מה שהיה בעת רעתו שאמר תעבוני כל מתי סודי וגו' ובכו עמו וזהו וינודו לו ואחר כך נחמוהו הפך ממה שהיו עושי' חביריו שהיו מקניטין אותו וגם נתנו לו מתנות כרצו' לעבד לתת לאדוניו כדי שימצא חן בעיניו : קשיטה · היא כבשה קטנה כי תרגום קשיטה חורפן כתרגום כבשות צאן ודומה ללשון ערבי שקורין אל השה כר"וף והפ"א והכ"ף רבה מתחלפות ברבה בלשונם ודומות זו לזו ולא יבדיל' כי אם נקוד' אחת ובלשון רז"ל בכרכי הים קורין למעה קשיטה : ויי' ברך זה המספר הוא כפל ממה שהיה לו בתחלה · ובמדר' ויי' ברך את אחרית איוב בשביל ראשיתו כלומר בזכות שהיה איש תם וישר ירא אלהים וסר מרע בראשיתו מפני זה נתברך באחריתו : ויהי י"מ כי הנון של שבענה נוספת · וכבר כתבתי פי' הרב ז"ל וי"מ כי הנון תור' על כפל כלומר שתי שבעיות כי גם בבני' הוסיף לו למשנ' אבל הבנו' אין התוספות בהם דרכה על כן לא הוסיפן במספרן אבל הוסיף ביופיין כי זאת היא ברכה להן כי אין אשה אלא ליופי · וכן דעת רז"ל שהבנים כפלו במספר והבנות ביופי : ויקרא הזכיר שמותן לפי שקרא להן שם חדש כפי' הרב ז"ל · ולפי' האחרים ז"ל קרא שמותן על שם יופיין ואמרז"ל ימימה שדומה ליום · קציעה שריחה נודף כקציעה · קרן הפוך מן כי תקרעי בפוך עיניך · וי"מ כי היו עיניה יפות כאלו הם בפוך כי זה יופי גדול בנשי' וכן פי' החכם רהב"ע ז"ל קרן הפוך לשון זהר מן כי קרן עור פניו :

אבן יחייא

ויהי אחר וגומר כי לא דברתם נכונה והאמת בסבת היסורין מאלו שכתתי לעבדי לאיוב באומרכם כי היו לעונש שטאתיו ואשדת' כשרים שאחת דתו מהחושד בכשרים ללקות בגופו' כי היה לכם לומר היות הסבה כדי לנסותו ולהכפיל שכרו בראותכם כי היה נשבע שלא אשא מעולם · ועתה להיות כי כונתכם היה לשם שמים ולהרחיק העול ממני איני רוצה שתענשו וקחו ז' פרים וז' אלים כי ה' אוהב השביעיות · ולכו אל עבדי איוב לשאול מחילה ממנו והעליתם עולה את הפרים ואת האלים בעדכם ואיוב עבדי יתפלל בעדכם כי אם ובאמת פניו אשא ולא פניכם ואף כי תרבו תפלה איננו שומע להיות כי לא דברתם אלי וגומר והוא חטא גדול לחשוד בכשרים · והנה אמר פה ארבעה פעמים עבדי איוב לאפוקי אליפז ושני ריעיו ואליהו שארבעתם לא היו עבדי אל כחשדם הכשרים · וה' שב את שבות איוב שנרפא ושב לאיתנו הראשון בריא אולם וזה בשכר שהתפלל בעד ריעיו אשר היו חייבים ללקות בגופם כנגעי איוב · ויוסף ה' את כל אשר לו למשנה היינו כי החזיר כל אשר היה לו יען כי מכם לוקח מעמו · וכפל את כל אשר לו למשנה לשכר קבלו היסורין מאהבה ובאומרו ונחמתי על עפר ואפר : ויבואו

תורת חסד · יראת שדי

ויהי אחר וגו' לא דברתם אלי נכונה כעבדי איוב ענין דבריו אלה · שעליהם נשתבח איוב הנה זה היה ענין המענה האחרון שענה ואמר ידעתי כי כל תוכל וכו' וכמו שכתבתי ועוד אני אומר בזה כי גם כי היו צדיקים ואנשי מעשה טוב ודבורם בזה הספר היה כלו לשם שמי' הנה לא היה כ"כ נכונה כדברי איוב · אלא האחרונים כמו שאמרתי וז"א נכונה כעבדי איוב נכונים כדברי איוב לא היו אך אמנה עם כל זה היו נכונים וכו' · ועתה קחו לכם וכו' והעליתם עולה בעדכם יר' ואתם תהיו המעלים העולות או העומדים על העולות ואיוב יהיה המתפלל בעדכם ולא שיהיה הדבר לעת כזאת כאשר נהיה לבני איוב עמו שהם לא היו שמה בעת העולות וכו' וה' שב את שבות איוב בהתפללו בעד רעהו ידוע הוא מה שאמרו רז"ל בזה שכל המתפלל על חברו והוא צריך לאותו דבר הוא נענה תחלה ויכולני לומר כי דבר זה הוא מדוקדק במה שאמר בעד רעהו ולא אמר בעד רעיו אחר היות אמת כי על שלשתם התפלל אלא שכיון הכתוב פה להורות לנו שכל מי שמתפלל על חברו וכו' וז"א בהתפללו בעד רעהו והוא ענין נתינת טעם אל האמור עם היות שאנו יכולים לומר כי לכן אמר בעד רעהו ולא אמר רעיו יען כי אליפז היה העיקר בדבר זה כי אליו דבר ה' עליו והוא הדריכם לרעיו בסדר עבודת העולות הללו וכו' ואפשר

נ"ב לומר כי בא הכתוב לומר כי עזרו האל ית' במה שכששב את שבותו ר"ל כשנגזר מלפניו יתברך לשוב את שבותו היה או בעת ובעונה ההיא שהיה מתפלל בעד רעהו כי בעבור ענין זה הוסיף ה' את כל אשר לו למשנה יען כי כדי לשוב את שבותו בתחלה היה די מה שדבר נכונה אליו יתברך כאמור ובעד מה שנהיה לו דבר זה אז כשהיה מתפלל בעד רעהו נתוסף לו הדבר ההוא למשנה שאפי' להיות אמת כי כל מי שהו' מתפלל על חברו והוא צריך לאותו דבר הוא נענה תחלה ·

הרמב"ן

ויאמר ה' אל אליפז התימני · גם זה האיש הגיע למעלת נבואה למעלתו בחכמה כי הוא גדול החברים כאשר פירשתי או היה בחלום הלילה כענין באבימלך ולבן כי חפץ האלהים לכפר על שגגותם ולהודיעם כי שגו מאשר היו יראי אלהי' וסרי מרע ולמדו זכות על מעשיו כפי דעתם : כי לא דברתם אלי נכונה כי טעיתם ומפני כי בטענותיכם הייתי עושה חמס בעיני כל יודע צדקת נפשו : כעבדי איוב · יקראנו עבדו כי התודה אליו עתה והנה גם הם גם איוב טעו רק איוב דבר נכונה שהוא צדיק והאל מביא צרות לעושי רצונו רק לא היה יודע למה ואליהוא פי' לו הטעם והנה דבר איוב נכונה והתודה ונתכפר לו וקראו תגר בענין על כן קראו עבדי כאשר בראשונה אבל הם לא דברו נכונה בהרשיעם את איוב בהיותו נשפט ומצאו אותו צרות והיו סבורים שעשו טובה בהצדיקם מעשה האלהים ועל כן לא התודו והנם צריכים כפרה וכן הורה מלת אלי כי על אשר דבר עמו אמר שהוא נכונה לא על דברו הראשון עם חביריו : קחו לכם שבעה פרים · היה החטא שגגה ומתכפר בקרבן כאשר יתכפרו השגגות בתורה : ולכו אל עבדי איוב · והעליתם עולה בעדכם על יד איוב הוא יקריב העולה עליהם ויתפלל שירצה אותה מידו : כי אם פניו אשא · כי ראיתי אותו ראוי כהן לפני ושיהיה הקרבן מידו עולה לרצון על מזבחי : לבלתי עשות עמכם נבלה · רק בעבור שהיו חבירי איוב מצדיקים את משפטיו אם יביא עליהם רעה יראה כדבר שאינו כגון ויש אומרים כי ענש הנבלה תקרא נבלה וכן על דעתם יקרא עון וחטא אם יקרך עון בדבר הזה ענש וכן גדול עוני מנשוא ענשי ויגדל עון בת עמי מחטאת סדום ענינם ענשן והטעם כי הם עשו רשע ונבלה בהרשיעם את הצדיק והאל לא יעשה כנבלתם ואיננו נכון · מטעם כי לא דברתם אלי נכונה כעבדי איוב : שב את שבות איוב החזירו שבא ומפרשים אמרו כי הדבר המושב לאדם או למקום תחת האובד ממנו יקרא שבות כטעם ושבתי את שבותיהן את שבות סדום ובנותיה ולפי דעתי כי שבות סדום כשבות שומרון רמז לישראל כי סדום מארץ ישראל הוא ר"ל כי ישובו עליה : וישבו

ר' אברהם פריצול

ויהי אחר · הנה השם ית' כאשר שמע איוב שנתחרט ושב אליו בכל לבו קרא ה' אל אליפז התימני להיותו ראשון וזקן משלשת רעי איוב ואמר שחרה אפו בו ובשני ריעיו בעבור שלא דברו אליו ה' נכונה כעבדו כאיוב והרמז בזה שאליפז וריעיו חטאו בטענותיהם לפי שהשיבו תשובות חלשות שהיה בהם מן החסרון והחולשה ביחסם ה' ית' תחת הזמן והיות ידיעתו יתב' נמשכת אחר הבחירה האנושית לפי מה שירא' מדבריהם ואיוב עם היותו בלהימאמין בבירור בהשגחה פרטית לקוצר בחינתו ולגודל צרתו והיותו חושב עצמו צדיק מ"מ היתה כונתו זאת על צד היותר טוב ונאות לפי השכל שלא יתיחס ה' ית' עם הזמן ולא תפיל ידיעתו אחר הבחירה האנושית כאמרו העיני בשר לך וכראות אנוש תראה כאשר בארנו למעלה ועתה שהודה בהשגחה ושב אל ה' בכל לבו ותשובותיו היו יותר נכונות מאולהן על כן קראו ה' עבדי איוב ויתר ריעיו חטאים והבין שידיעת ה' והשגחתו איננה תחת הזמן ולא אחר הבחירה האנושית דק דבקה בעצמותו שהכל תלוי בו ונמשך ממנו ואין הבחירה היותה מחייבת ומחדשת דבר בו ית' · כי להיותו ה' יודע עצמו הנה הוא יודע הכל כי הכל ממנו ולא שוגג ומשנה כאשר אמרנו וכל הנמשך במצאות כלם כתובות וידועות אללו וזה דבר לא נשיגנו לקוצר ידיעתנו בו : ועתה קחו · יראה מזה הקב"ה חפץ בתשובת החוטאים ולכן צוה ה' שיקריבו מספר מיני הקרבנו' האלה ועל יד איוב שיתפלל בעדם ובצדקתו יחיו וכתן טעם שנית שאיוב צדק מכלם על שהיו דבריו מיוסדו' ביותר אחר השכל והאמת ולכבוד מעלתו ית' כמו שבארנו ומספר השבעה קרבנות ידוע שהוא מספר שלם ומנהגו בתורה : וילכו · הודיענו בזה כי ה' מחל להם בעבור איוב ושב עליהם ברחמים לפיכך אמר ה' ביו"ד ה"א פעמים גם שלש בפרש' הזאת שהיא במדת רחמים ואליהוא לא הוצרך לקרבנות כי דבריו היו שלמים נקיים אשר איוב לא השיב עליהם כלל : וה' שב · הביא הפסוק טעם מפורש להצלחת איוב זאת שהשם' השיב לא שבותו בעד צדקתו ואשר התפלל בעד השלשה אשר בזוהו וחרפוהו ולהודיע מעלת תועלת התפלה ועניין משנה ר"ל תוספת טובה זיהיה אמרו שב את שבות איוב שנתרפא גם כן בכלל טובותיו: ויבאו אליו · וכבר פירשתי: וינודו לו · ר"ל להגידו להעביר הצער וראינו בספור הזה שעברה שנה אחת תמימה לדעת רז"ל ויותר על איוב בצרותיו ובמרצות בטרם רמאוהו קרוביו והטעם כי המוכה ונגע מאת ה' באמת כי יודעיו מנגד נגעו יתרחקו וקרוביו מרחוק יעמודו וכן מנהג גם כיום הזה כאשר רחם ה' אותו לקבל קרבנותיו ותפלתו ושב ורפוי לו נתעוררו גם קרוביו בגזרת עירין קדישין לבא לסעוד אתו ולא הרחיקוהו כראשונה שהיו מתרחקים ממנו ועתה שנתרפא התחילו להעניקו ולהעשירו במתנותיהם וזאת היא הוראה וסדור מדיני טבעי מחוייב לבעלי הממון לעזור לקרובים היורדים מנכסיהם ולהעניקם ולהקימם בנקלה בטרם יפולו לגמרי מה שלא יעשוהו היום עשירי עולם כי רובם וכמעט כלם יעלימו עיניהם מראות קרוב ואח ועני שבורם והתורה אמרה וכי ימוך אחיך וכו' והחזקת בו וכי יפול לא יוטל וקרוביו יסמכו ידו : וה'

ולא גם זה מתוספת הברכה שהיו להן קופצין כי אם היו נשים כמותן ביופי לא היו עליהם כל כך קופצים · ונתינת הנחלה הוא מרוב העושר הפך הנבלים המוכרים בנותיה' ואוכלי' כספיה' · וגם מורה שלא היה בין האחים קנאה על זה ולא קפידה : ויחי עיין הרמ"בן ז"ל · ונראה מדברי רז"ל שהיה בן ע' שנה כשנתייסר והוסיף למשנה על שנותיו בראשונים שנותיו האחרונים והיו מספר שנותיו כלם מאתים וע' ... בתמרים

רלבג

והם הרבים ולזה לא חלק עמו אליהוא כי אם באנשים אשר תדבק בהם ההשגחה כמו שביארנו ולזה אמר השם ית' לאליפז שלא דברו אליו נכונה הוא ובלדד וצופר כאיוב או ירצה באמרו כי לא דברתם אלי נכונה שלא דברתם בעבורי להיות לי התנצלות מרוע הסידור הנמצא בטובות והרעות נכונה כאיוב כי הוא ואם לא היה משיג האמת בזה השלימות היה מנצל אותי מהעול בטענ' צודקת באופן מה ואולם אליפז ובלדד וצופר היו מנצלים השם יתברך מהעול בטענות כוזבות וזה מבואר במה שזכרנו מדבריהם וספר אחר זה שבב' התפלל איוב לשם ית' בעד ריעיו ואחר זה הטיב השם ית' אחרית איוב מראשיתו ואורך ימים נתן לו ובנים ובני בנים עד ארבעה דורו' הנה זה הוא מה שנראה לנו בביאור זה הספר וכבר נראה שלא חסר ממנו דבר מכוונתנו הכולל' ונחשוב שלא נפל מן החלקיות גם כן ואם היה הוא מעט ובלתי מבלבל הכוונה הכוללת:

וַיָּבֹאוּ אֵלָיו כָּל־אֶחָיו וְכָל־אַחְיֹתָיו וְכָל־יֹדְעָיו לְפָנִים וַיֹּאכְלוּ עִמּוֹ לֶחֶם בְּבֵיתוֹ וַיָּנֻדוּ לוֹ וַיְנַחֲמוּ אֹתוֹ עַל כָּל־הָרָעָה אֲשֶׁר־הֵבִיא יְהוָה עָלָיו וַיִּתְּנוּ־לוֹ אִישׁ קְשִׂיטָה אֶחָת וְאִישׁ נֶזֶם זָהָב אֶחָד׃ וַיהוָה בֵּרַךְ אֶת־אַחֲרִית אִיּוֹב מֵרֵאשִׁתוֹ וַיְהִי־לוֹ אַרְבָּעָה עָשָׂר אֶלֶף צֹאן וְשֵׁשֶׁת אֲלָפִים גְּמַלִּים וְאֶלֶף־צֶמֶד בָּקָר וְאֶלֶף אֲתוֹנוֹת׃ וַיְהִי־לוֹ שִׁבְעָנָה בָנִים וְשָׁלוֹשׁ בָּנוֹת׃ וַיִּקְרָא שֵׁם־הָאַחַת יְמִימָה וְשֵׁם הַשֵּׁנִית קְצִיעָה וְשֵׁם הַשְּׁלִישִׁית קֶרֶן הַפּוּךְ׃ וְלֹא נִמְצָא נָשִׁים יָפוֹת
טו כִּבְנוֹת אִיּוֹב בְּכָל־הָאָרֶץ וַיִּתֵּן לָהֶם אֲבִיהֶם נַחֲלָה בְּתוֹךְ אֲחֵיהֶם׃ וַיְחִי אִיּוֹב אַחֲרֵי־זֹאת מֵאָה וְאַרְבָּעִים שָׁנָה וַיַּרְא אֶת־בָּנָיו וְאֶת־בְּנֵי בָנָיו אַרְבָּעָה דֹּרוֹת׃ וַיָּמָת אִיּוֹב זָקֵן וּשְׂבַע יָמִים׃

חזק

וְאַתוּ לְוָתֵיהּ כָּל אֲחוֹי וְכָל אַחֲוָתֵיהּ וְכָל דְּחַכִּימוֹי מִן קֳדָמַת דְּנָא וַאֲכַלוּ עִמֵּיהּ לַחְמָא בְּבֵיתֵיהּ וַנְיִדוּ לֵיהּ וְנַחֲמוּיְתֵיהּ עַל כָּל בִּישְׁתָא דְאַיְתֵי יְיָ עֲלוֹי וִיהָבוּ לֵיהּ גְּבַר חוּרְפָא חֲדָא וֶאֱנַשׁ קְדָשָׁא דְּדַהֲבָא חָד׃ וּמֵימְרָא דַייְ בְּרִיךְ יַת סוֹפָא דְאִיּוֹב מִן קַדְמוּתֵיהּ וַהֲווֹ לֵיהּ אַרְבְּסַר אַלְפִין דְּעָאן וְשִׁית אַלְפִין דְּגַמְלִין וְאֶלֶף פַּדְנִין דְּתוֹרִין וְאֶלֶף אַתְנָן׃ וַהֲווֹ לֵיהּ אַרְבְּסַר בְּנִין וּתְלַת בְּנָן׃ וּקְרָא שְׁמָהּ דַּחֲדָא יְמִימָא וְשׁוּם תִּנְיֵיתָא קְצִיעָא וְשׁוּם תְּלִיתָתָא קֶרֶן הַפּוּךְ׃ יְמִימָא הֲוָה קְרֵי לָהּ דַּהֲוָה שׁוּפְרָתָא כִּימָמָא קְצִיעָא הֲוָה קְרֵי לָהּ דַּהֲוָה יַקִּירָא כְּעֵין קְצִיעֲתָא קֶרֶן הַפּוּךְ הֲוָה קְרֵי לָהּ דַּהֲוַרת סַגֵּי זִיו יְקַר אַפָּהָא הֵיךְ אִזְמַרְגְּדָא׃ וְלָא אִשְׁתְּכַח נְשַׁיָּא שַׁפִּירָתָא הֵיךְ בְּנָתָא דְאִיּוֹב בְּכָל אַרְעָא וִיהַב לְהוֹן אֲבוּהוֹן אַחֲסָנָא בְּמִצַּע אֲחוּהוֹן׃ וַחֲיָא אִיּוֹב בָּתַר דְּנָא מְאָה וְאַרְבְּעִין שְׁנִין וַחֲמָא יַת בְּנוֹי וְיַת בְּנֵי בְנוֹי אַרְבְּעָה דָּרִין׃ וּמִית אִיּוֹב סִיב וּסְבַע יוֹמַיָּא׃

סכום מספר פסוקים של איוב אלף ושבעים וסי' א"ע וחציו אשר קמטו בלא עת וסדריו שמנה:

רשי

לפנים · כל אשר היו אוהביו ומכיריו בטרם נגעו אליו היסורים · וינדו לו · לשון קונפלי"ינט"א: קשיטה · מעה: ואיש · וכל אחד ואחד: מראשיתו · יותר מראשית עושרו: שבענה · הם פעמים שבע · שתי שביעיות: כמו שבועים שהם שתי שבועות · ויקרא שם האחת ימימה · על שם יופיין נקראו שמותיהן · ימימה · נאה ומאורבנה כיום: קציעה · ריחה נודף כערב ומבושם כקציעה של בשם: קרן הפוך · על שם הקרן שנואנין בו כחול ובורית שנאמר ותקרעי בפוך עיניך: ולא נמצא נשים יפות כבנות איוב וגומר · ולא נמצא מעשה של נשים יפות כמעשה יופי של בנות איוב · ומקרא זה דוגמת · ויהי אנשים אשר היו טמאים וכן הרבה: ויתן להם אביהם נחלה בתוך אחיהם · מתוך חשיבתן ויופיין נתן להן נחלה עם האחים: ושבע ימים · מן שבע יאמר שבע בלביקות: נשלם

אבן עזרא

וינודו לו · כמו לנוד לו ולנחמו: קשיטה · כבשה קטנה: ויהי לו ארבעה עשר אלף · פירוש משנה ואין כאן הכפל לפי שאינן ברשותו · נ"ון שבענה כנ"ון בשנה אפרים יקח: ימימה · מגזרת ימים תהיה גאולתו: קציעה מגזרת מר ואהלות קציעות: קרן הפוך · מן ותשם בפוך: ארבעה דורות · בכאן טעה יצחק המהביל שאמר שכל דור חמש ושלשים שנה והנה מאדם ועד נח עשרה דורות ועוד הנה הימן בימי דוד ודוד הוא עשתי עשר ליעקב אבינו והימן כפלים הימנו: ושבע ימים · שהיו ימיו בכבוד ובשמחה: נשלמו פירושי מלות ספר איוב ועתה אפרש הטעמים

מסרה

אחיותיו ה' בליש' וסימ' נמסר בריש סיפרא וביחזקאל סימ' י"ו וביהושע סימ' ב': קשיטה ג' וסימ' ויקן את חלקת השדה · ואת עצמות יוסף · ויתנו לו איש קשיטה אחת · א"נך: ברך י"ב וסימ' ויי' ברך את אברהם בכל · ויי' ברך את אדני מאד ויגדל · וירא עשו כי ברך יצחק את יעקב · כל אלה שבטי ישראל שנים עשר · על כן ברך יי' את יום השבת דזכור · וזאת הברכה אשר ברך משה · ברך יי' את בית עובד אדום דשמואל · ברך נבות: כי הם זרע ברך יי' · מהחל התרומה רחזקיהו דד"ה · ברך בניך בקרבך את אחרית איב:

מ"ע ספורנו

ויתן להם אביהן נחלה · להתחתן במלכי ארץ: מאה וארבעים שנה · כפל בשנותיו בהם שבעים שנה על הרוב והימים הראשונים נפלו כי אדם כנסר נעוריו: שבע ימים · שכבר ראה מה שהיה אפן לראות:

תם ונשלם פי' כמה"רר עבדיה מספורנו ז"ל:

אוהב משפט

במצרים וגם הוא נכון · וגם הם אמרו כי עמד בייסוריו י"ב חדש ולא ראיתי מפורש אם עלתה שנה זו ממספר שנותיו אם לא · י"מ כי מספר הדור חמש ושלשי' שנה · והביאו ראיה מכאן כי מאה וארבעים שנה הם ארבעה דורות ואינו נכון שהרי יש עשרה דורות מאדם ועד נח · וי' דורות מנחועד אברהם · ואין השנים שוות בהם רק הוא כדברי הראב"ע ז"ל כי אב ובנו הם ב' דורות ופי' דור · מלשון דירה והיא דירת האדם בזה העולם · ויתכן כי הארבע' דורו' הם זולת איוב כי הכתוב אמר כי בניו ובני בניו היו ד' דורות אם כן עמו הם חמשה וגם בזה ראה · התוספות כי רוב בני אדם רואים בנים לבניהם שנאמר וראה בנים לבניך שלום על ישראל: ואמר אם תשקו' לי ולניני ולנכדי והוא ראה שבן בנו ראה בנים לבניו: וימת · עיין הר"מבן ז"ל · ושבע ימים · שמת בעושר וכבוד · וזרעו נכון לפניו כל אשר שאלו עיניו בחיין לא אצל מהם ולא היה מתאוה לחיות · יותר כדי שישיג מה שחסר ממנו מטובות העולם כי הכל השיג וראה בחייו והיתה נפשו שבעה: אמר רבי יוחנן כי הוה מסיים רבי מאיר ספרא דאיוב אמר הכי סוף אדם למות וסוף בהמה לשחיטה · והכל למיתה הן עומדין · אשרי מי שגדל בתורה ועמלו בתורה · עושה נחת רוח ליוצרו גדל · בשם טוב ונפטר · בשם · טוב מהעולם:

תם ונשלם תהלה לאל עולם:

תורת חסד יראת שדי

שאפי' אם מלך עצמו לא יהיה כדאי אל שיענוהו לו לעצמו · מלך עצמו עכ"ז יענוהו לפי שהתפלל על חברו והוא צריך לאותו דבר וכו' · וכאשר יהיה ג"כ או מן הדין שיענוהו מן השמים וירחמוהו אם מלך מעשיו הטובים או מלך הודאתו לאל ית' הנה אז יתוסף כל אשר לו למשנה מלך השני דברי' הנ"ל · ויבאו וגו' ויתנו לו וגו' כדי שיתברך על אותו הישיות שיהיה לו זה' ברך וכו' ויהי לו מלך מה שברכו האל ית' על מה שנתנו לו רעיו וכו' ארבעה עשר אלף צאן וכו' ואחרי כל זה ויהי לו שבענה בנים וכו' · ברוך ה' אשר הכינני בדרך אמת ועיקרי תורתנו הקדושה בביאור ספר זה בכל פרטי פרטיו הן בדברי איוב הן בדברי חבריו הן בדברי אליהוא אכי"ר:

אבן יחייא

ויבאו אליו כל אחיו וכל אחיותיו וכל יודעיו לפנים וגומר מה שבסיאתו ביסורין כלם נבאו ממנו וזה בהשגחת ה' לנסותו וזולת היות הדבר טבעי כי כל אחר רם שבאוהו · וה' ברך את אחרי אחרי מראשיתו כי שלא הברכה באותו המעט קט שנתנו לו אחיו · ויהי לו ארבעה עשר אלף צאן הכפל מאשר היה לו לפנים · ויהי לו שבענה בנים תוספת המין להראות כי היו לו ארבעה עשר בנים הכפל ממה שהיו לו קודם · אבל הבנות שאין הברכה מצוים כאלו יתן לחסרון לא נכפלו רק היו שלשה לבד ולכן הזכיר שמותן לומן לא יחשב בשום אופן כי נכפלו ככל השאר · ויקרא שם הראשונה ימימה לרמז על הזמן הראשון מאושרו בבנים ובבקר וצאן שהם טוב העולם הזה אשר הוא תחת הזמן המכונה ביום ולילה להיותו מספר התנועה בקודם ובמתאחר · וקרא השנית קציעה לרמז על זמן צרותיו אשר אבד כל הטוב הזמניי ההוא מגזרת ואת הבית יקציע · וקרא השלישית קרן הפוך · מן קרן עור פניו ואבכי פיך וקמה · ורוצה לומר הזוהר והאור ואבן הפוך התשובה והבהירה והוא רמז לסוף ימיו אשר זכה בהיות נפשו מעולפת באבן התמריות להזדכך ולהדבק בקונה בלא מלצות הכוונה · וכן נכפלו ימיו כי ימי שלותיכו שבעים שנה כפי שנא' והיו ימיו הכפל מאה וארבעים · ווכר שאר הפרטים לאמת מליאות איוב: תם ספר איוב התהלה למיוחד הרופא כל מכאוב:

ר' אברהם פריצול

וה' ברך · בהתחלת הברכה אשר העיר ה' את רוח קרוביו לרחם איוב כאמור עם משך הזמן מן ק"מ שנה שזכהו ה' להחיותו אחר מכותיו הקודמות הגליה ה' מעשיו ומעבדיו וכגיע למכסת הברכה הזאת העצומה כי ברכת ה' תעשיר אים: ויהי לו · ויקרא חווק והריכות ויתור מלת שבענה יורה מעלה מעולה בבנים האלה יותר מהבנים הראשונים אולם בהזכרת שמות שלשת הבנות האלה ויופים נוכל לתת בשם רמז במקרים הנופלים באישים תחת הזמן בהטאות המומר והבויה בדיעות המתאוות והמתאיות כי האשה והנשי' הם חומר והאיש הוא הצורה וקרא האחת ימימה להורות על מה שימשך מימים ימימה מהגרמים השמימיים מתחלף הסדר בקנייני יום יום והשנית קציעה להורות כי בהטאות החומר יקציע ויכרית ה' דרך המערכה גופי הרשעים והפושעים גם עם כל מעבדיהם ויקציעם והשלישית קרן הפוך רמז על התהפך הקרן וחוזק האדם בעינייניו למה שאפשר שיחלש ויתהפך ויתחזק אחר כן לקרן חזק הפיך מהחלשה אם יתהפך האדם ממעשיו ומדעותיו הכוזבות כאשר קרה לאיוב: ולא נמצא · וטעם הזכרת יופי הנשים האלה על צד הרמז ליופי מתיקות דעות החומר שהכל טועים אחריו: ויתן להם נחלה · רמז מה שראוי לתת חלק ונחלה אל צורך החומר הראוי אליו בזמנים ההכרחיים וזה רמזו בתוך אחיהם לשון זכר ר"ל להסכים אל החומר להשקיט הצורה שביה האח לחומר לפעמים מה להת לו חקו כאמרם ז"ל פניו לכם והליו לה': ויחי איוב וימת · זכר חייו ומיתתו לתוספת ראיה שאיוב היה ונברא וגם לחשל לזולתו היה והודיע חייו וזמנו ומיתתו במשפט הצדיקים אשר בכתבי הקדש להורות על פלאי ה' שה' יאריך ימי צדיקיו יותר מן הנהוג בזמנו ובדורו עד כי היה זקן ושבע ימים כמו שנאמר באבינו אברהם:

תם ונשלם פי' ספר איוב מר' אברהם פריצול: בנ"לך אמן

הרמבן

וישבו בכל הארץ הטובה אשר נשבע לאבותם · ועוד כי סיבת השבות הוא לעם החוזר כאחד לא למלכיה ובא לו רוח לעשות ממון ועל כן דעתי כי החזירו אנשי שבא הבקר והאתונות והכשדים החזירו את הגמלים והחזירו לו נערים שומרים אותם תחת אשר הרגום כי כן שם האלהים בלבם בעת התפללו על רעיו כי רחם האלהים עליהם ועליו וגם הוסיף למשנה על כל אשר לו והלאן אשר מתו ואשר אבד ממנו והנערים והבנים אשר מתו נתן לו עבדים ובנים ובנות אחרים כי הראשונים חייבים היו מעצמם וישלחם ביד פשעם ומפני אשר ראיתי בתחלת הספר כי אמר הכתוב בכל הקורות ומלאך בא אל איוב וגו' והיה ראוי שיספר המעשה תחלה ואחר כך הגדת המלאך ואמר ויהי היום ובניו ובנותיו אוכלים ושותים יין בבית אחיהם הבכור והבקר היו חורשות והאתונות ותפל שבא ותקחם ומלאך בא אל איוב ויספר לו לאמר הבקר היו חורשות וכן בכלם על כן אני חושב כי לא הירע להם כן רק השטן לקח כל אשר לאיוב והוליך אותם אל המדבר אל ארץ גזירה והראה למלאכים המגידים לו כאשר ספרו והשטן ידע כי רצון האל בנסיון לבד ולא רצה לשלוח בהם יד להמיתם ואולי בכך נצטוה כי אמר הנה כל אשר לו בידך לא אמר נעשה בהם כטוב בעיניך רק בידו יהיו להביאו במצרף הנסיון והנה אמר שם בתחלת הספר ומלאך בא אל איוב או אחד מן הנערים ולא אמר ואיש בא אל איוב ולא מלאכי מלך בכתוב אלא על שליח שלום מאת אדוננו לעשות דבר על כן נראה כי השטן שלחם ונטעו מאהו ללכת לאיוב ולספר לו כל מה שראו כפי דעתם ועתה השיב השם שבות בניו ובנותיו והנערים והאתונות והבקר והגמלים השיב לו והוסיף אליו אחרי כן בגמלים למשנה ובצאן יכן הלא שבי לעולם על נפש אדם לא על הצאן ובקר לבדו כי יקרא מלקוח והנה הכל נשבה ביד השטן והושב לו וממה על כן לא אמר הכתוב ויולדו לו שבעה בנים ושלש בנות כאשר אמר בתחלה ואולי הבנים הנוסף בתחלת שבעה הודה על הידיעה כי אולי כן משפט הלשון בידיעה כאשר יורו עליה הה"א ופתחות הלמד ועתה קרא שמות חדשים לבנותיו כי היו עתה יפות מראה ובריאות הולך מאשר בראשונה כי אז שבאן הכתוב · ולא נמצא נשי' יפות בבנות איוב · ולא אמר כן בתחלת הספר:

תם ונשלם פי' ספר איוב · ברוך נותן ליעף כח ולאין אונים עצמה ירבה אמן:

אמר איוב ואשר יגורתי יבא לי הנה חשב אליפז שלא יגור רק בעבור חטא שעשה והנה אומר כלל כאשר ראו חבירי. איוב מות כל בניו פתאום ורדת אש מן השמים וביזת אויביו ושחין גופו התברר אצלם כי כמכות האלה לא יעשה השם כי אם בחוטאים ובפושעים כאנשי דור המבול על כן אמר ונהר יוצק יסודם ואנשי סדום ויתר אכלה אש על כן אמרו לו זכר נא מי הוא נקי אבד כן ארחות כל שכחי אל ואמר צופר ועיני רשעים תכלינה ובעבור היות בניו במשתה תמיד וכיין ישתית הדעת על כן אמר אם בניך חטאו לו וישלחם ביד פשעם ואמרו שיעשה תשובה והשם ישלח לו ואיוב היה יודע בעצמו שהיה צדיק על כן אמר תם אני ולא אדע נפשי על לא חמס בכפי והיה צועק כי אלה המכות שהכני השם אינם על עקב עון רק חנם על כן אמר והרבה פצעי חנם ענו על זה חביריו כי השם צדיק הוא בכל דרכיו לא יעשה עולה ענה איוב ואמר הנה יש בעולם צדיקים ורשעים במכאובים תם ורשע הוא מכלה ויש רשעים בנעימים וזה טעם ישליו אהלים לשודדים ענו חביריו כי טובת הרשעים איננה עומדת אם יעלה לשמים שיאו כגללו לנצח יאבד והנה ענה איוב מדוע רשעים יחיו עתקו גם גברו חיל יבלו ימיהם בטוב וברגע שאול יחתו והנה הם בטובה עד יום מותם אז לא ידע בלדד מה ישיב והנה שב לשבח השם המשל ופחד עמו אז ענה איוב מה עזרת ללא כח גם הוא שבח השם והטעם הנה אין לך תשובה כי אם לשבח השם אני יודע לשבחנו יותר אז החריש צופר ושב איוב ויסף לדבר בעבור שלא ענהו אחד מחביריו וטעם ארץ ממנה יצא לחם ותחתיה נהפך כמו אש ואחר כן והחכמה מאין תמצא כי השם יעשה רצונו יענה רשע גם צדיק גם יש צדיקים גם רשעים שיתן להם כל טוב שיתאוו והנה יעשה כן בארץ ובכחלי' שאין דעת להם ולדעת זאת החכמה למה זה נגבהה מדעת האדם והנה הטעם כאשר לא ידעו בני אדם מחשבות השם וגזירותיו שהם עמוקות אולי אלה הגזירות שנגזר עלי הוא ידע למה גזרם ואינם בעבור שהטאתי לפניו ויוסף איוב שאת משלו השני יספר שם צדקותיו ומעשיו כי חביריו אמרו לו אלמנות שלחת ריקם וזה אות כי שופט היה על כן אמר אם אמנע מחפץ דלים ועיני אלמנה אכלה אם אכלי לאביוני' ולב אלמנה ארנין וישבתו חביריו מענותו כי הוא צדיק בעיניו כי לא היה כן בעיני חביריו רק הסכימה דעתם שהיה רשע על כן באו אליו הצרות הקשות פתאום ואליהוא חרה אפו על איוב שהאריך לשונו בקוצר רוחו ואמר כנגד השם דברים שלא כהוגן כמו ידעתי כי אכנך הודיעני על מה תריבני הטוב לך כי תעשוק התחשבני לאויב לך וזה טעם על צדקו נפשו מאלהי' ובשלשת ריעיו חרה אפו על אמרם שהשם צדיק רק איוב הוא רשע ויתכן שהיה צדיק ואין ספק שהשם צדיק וזה טעם וירשיעו את איוב והנה סוד דברי אליהוא שאמר לאיוב וחביריו כולכם תעיתם כי חשבתם שעמדתם בסוד השם והנה אמר לחבירי איוב כי השם ינסה ויענה על עקב עון או להסיר עון או לקבל שכר ואמר לאיוב שהיה מתרעם על השם בעבור שלא ישיבנו כי כל דבריו לא יענה ודבר מגילה הוא במעשה רק תפש איוב ואמר שהוא רשע בדבר פיו שהרחיב על השם וכן אמר האמור למלך בליעל והטעם הדרך מוסר הוא שיאמר העבד למלכו בליעל או רשע או מלך לנדיבים כי למלך ישרת עצמו ואחר עמו או טעמו אל אחד הנדיבים כמו בן אתונה והראשון נכון בעיני רק כי השם אשר לא נשא פני שרים על כן אמר אבי יבחן איוב עד נצח והרת לחברה עם פועלי און ובאחרונה ויוסף אליהוא והטעם חשוב כי הנה מפלאות השם לא ידע איך הם ולמה כן ומתי וכאשר נפלאו ממנו אלה הסודות כן נפלאו משפטי השם עם בני אדם כי הם עמוקות מאלה שהם בגופות נראות והטעם על איוב ידבר למה הרימות קול לאמר למה עניתני היה לך לפחול ולהחריש ולא תדבר גבוהה גבוהה וזה טעם ויען השם את איוב מן הסערה והענין אתה שתבקש למה זה הידעת אז תולד וידעת כמה תחיה וזה האור שאתה מתענג בו התדע מקומו או תדע למה תולדת העופות גם הבהמות כן וזה טעם התתן לסוס גבורה אז החריש איוב ענה השם שנית הרוב עם שדי יסור אז ענה איוב תשובה איננה נכונה כי לא הצדיק השם רק אמר הנה אחרים ולא אדבר עוד על כן ויען השם שנית מן הסערה והזכיר בהמות שהוא שם בהמה וגבורתו שהוא ביבשה גם הזכיר גבורת לויתן והטעם כאילו אמר לאיוב איך גבהת כנגדי על כן הזכיר אלה הגדולים והענין הנה בבריותי ולא בנכבדים העליוני' רק בחיות שהם בארץ ובמים מתחת לארץ שנים גבורים לא תוכל להם להשתעבד בהם ולא לכרות על לויתן לאכלו כי בן אדם לא יגבה לבו כנגד המלאכים ולא כנגד בני האלהי' כי הם נכבדים ממנו כפלי כפלים כאשר פירשתי בפסוק הנה אנכי שולח מלאך בראיות גמורות משקול הדעת ומדברי התולדת גם דברי הנביאי' פה אחד כך ואשר מלאכו כתוב בדברי קדמונינו ז"ל גם הוא אמת כי הם לא דברו רק על המלאכים הנבראים לעתם לכבוד הנביאים רק גובה לבו כנגד החיות והעופות והטעם מלפנו מבהמות ארץ והנה אמר השם כי הנה יש גופות בארץ עמך והם גבורים ממך לא תוכל להם ולמה גבה לבך על כן הודה איוב באחרונה ואמר על כן אמאס ונחמתי על עפר ואפר וזאת היא הנכונה שדבר איוב באחרונה :

הקדמות לשיר השירים

הקדמה לפירושי אבן עזרא

זה הספר נכבד וכולו מחמדים ואין בכל שירי שלמה המלך חמשה ואלף כמוהו על כן כתוב שיר השירים אשר לשלמה כי זה השיר מעולה מכל השירי' אשר לשלמה ובו סוד סתום וחתום כי החל מימי אברהם אבינו עד ימות המשיח וכן כתוב בשירת האזינו בהנחל עליון גוים החל מן דור הפלגה עד שוב ישראל מהגלו' אחר מלחמת גוג ומגוג ואל תתמה בעבור שהמשיל כנסת ישראל לכלה והמקום דודה כי כן דרך הנביאים ישעיה אמר שירת דודי לכרמו ועוד כמשוש חתן על כלה יחזקאל אמר שדים נכונו ושערך צמח ואת ערום ועריה ועוד ואכסה ערותך ואעדך עדי וכל הפרשה כולה הושע אמר וארשתיך לי לעולם לך אהב אשה ובספר תהלות משכיל שיר ידידות וכתוב בו שמעי בת וראי והטי אזנך וחלילה חלילה להיות שיר השירים בדברי חשק כי אם על דרך משל ולולי גודל מעלתו לא נכתב בסוד כתבי הקדש ואין עליו מחלוקת כי הוא מטמא את הידים ולהיותו בדרכיו תמים פירשתיו שלשה פעמים · בפעם ראשונה · אגלה כל מלה לפוכה · ובפעם השנית יהיה משפטו על דרך פשוטו · ובפעם השלישית יהיה מפורש · על נתיבות המדרש :

הפעם הראשונה נאם אברהם ב"ר מאיר הספרדי המחבר · אנשי המחקר הואילו לבאר זה הספר על סוד העולם ודרך התחברות הנשמה העליונה עם הגוף שהוא במדרגה התחתונ' : ואחרי' פירשוהו על המתכונות ואת כולם ישא רוח כי הבל המה ואין האמת כי אם מה שהעתיקו קדמונינו ז"ל שזה הספר על כנסת ישראל וכן אפרשנו בפעם השלישית ופירוש כל שלמה הוא שלמה המלך בעצמו חוץ מהאלף לך שלמה לכן אפרשנו בפעם השנית על דרך המשל שהוא בדברי חשק גם כל שלמה שיש בו הוא שלמה המלך בעצמו : ובעבור שיש בספר הזה מלות קשות הואלתי לבאר אותם בתחילה ואחר כן אבאר עניני המשל והנמשל בו :

הפעם השנית לא יתכנו דברי חשק במדינה לעיני כל הרואים על כן הוא המשל נערה אחת קטנה מאד שאין לה עדיין שדים היתה נוטרת כרם וראתה רועה עובר ונפל החשק בלב כל אחד מהם :

הפעם השלישית אין למעלה ממדרש שיר השירים שדרשו רבותינו ז"ל לכן כאשר ראיתי גדולים ועמודי עולם עשו גם הם דרש והוסיפו וגרעו גם אני יצאתי בעקבותיהם וכל שלמה הוא שלמה המלך חוץ מהאלף לך שלמה שהוא המשיח ונקרא שלמה בעבור שהוא בנו כאשר נקרא דוד ודוד עבדי נשיא להם וכן נקראו בני ישראל עבדי יעקב ויתכן היות כמוהו תפלה למשה איש האלהים על דרך רב סעדיה גאון ז"ל שאמר שהתפלה היא לדוד והיו מנגנים בה בני משה והנכון שהיא למשה · ודע כי בנות ירושלם הסתבכו בו אנשים רבים אחר שכנסת ישראל היא המדברת מה ענין בנות ירושלם יש אומרים כי שתים הנה אחת בשמים ואחרת בארץ תחתיה כנגדה ועניין בנות ירושלם המלאכים של מעלה ואחרים אמרו שהם אומות העולם כטעם ונתתי אותם לך לבנות והנכון בעיני שהמשל על אשה המדברת עם נפשה ותשיב אמריה לה וכאילו תאמר עם מחשבותיה והן בנות ירושלם ואחר שהעיד הפסוק שנראה המקום לשלמה פעמי' מה תמה יש בו שיתנבא על דבר עתיד כי ברוח הקדש דבר זה הספר וכן תמצא באסף המשורר והימן שחברו שירות ברוח הקדש שנקראו נביאים וחוזים וזאת היא הדרך הנכונה לא יוכל לכחש כי אם פתלתל ועקש : ועתה אחל לפרש על פי אשר תשיג ידי ואתחנן לאל בכל מאדי היודע סודי להחכים כבודי והוא יהיה עמדי :

הקדמה לפירוש רשי

אחת דבר אלהים שתים זו שמעתי מקרא אחד יוצא לכמה טעמים וסוף דבר אין לך מקרא יוצא מידי פשוטו ומשמעו ואף על פי שדברו הנביאים דבריהם בדוגמא צריך ליישב הדוגמא על אופניה ועל סדרה כמו שהמקראות סדורים זה אחר זה וראיתי לספר הזה כמה מדרשי אגדה יש סודרים כל הספר הזה במדרש אחד ויש מפוזרים בכמה מדרשי אגדה מקראות לבדם ואינם מתיישבים על לשון המקרא וסדר המקראות ואמרתי בלבי לתפוש משמע המקרא ליישב ביאורם על סדרם והמדרשות מרבותינו אקבעם מדרש ומדרש איש איש במקומו ואומר אני שראה שלמה ברוח הקדש שעתידין ישראל לגלות גולה אחר גולה חורבן אחר חורבן ולהתאונן בגלות זה על כבודם הראשון ולזכור חבה ראשונה אשר היו סגולה מכל העמים לאמר אלכה ואשובה אל אישי הראשון כי טוב לי אז מעתה ויזכרו את חסדיו ואת מעלם אשר מעלו ואת הטובות אשר אמר לתת להם באחרית הימים ויסד ספר הזה ברוח הקדש בלשון אשה צרורה אלמנות חיות שמתוקקת על בעלה מתרפקת על דודה מזכרת אהבת נעוריה אליו ומודה על פשעה אף דודה צר לו בצרתה ומזכיר חסדי נעוריה ונוי יופיה וכשרון פעליה אשר בהם נקשר עמה באהבה עזה להודיעה כי לא מלבו ענה ולא שילוחיה שילוחין כי עוד היא אשתו והוא אישה והוא עתיד לשוב אליה :

הקדמת הרלבג

אמר לוי בן גרשום ראינו לבאר המגלה הזאת והיא מגלת שיר השירים לפי מה שנראה לנו בה כי לא ראינו ביאור יתכן שיהיה ביאור דברי זאת המגלה אבל ראינו כל הביאורי' אשר ביארו בה הקודמים ממי שהגיע אלינו דבריהם הולכי' מהלך הדרשים ובכלל מהלך מה שיאמר בו בדברים חלוף מה שכוון בהם ואלו הדברים ואם הם טובי' בעצמם אין ראוי שיושמו באורים לדברי' אשר נאמרו עליהם על צד הדרש ולזה אין ראוי למי שירצה לבאר הענינים האלו ודומיהם שימשכו אל הדרשים אשר נאמרו עליהם אבל ישתדל לבד לבאר' כפי כוונת' ולא נכון לו ג"כ שיערב עם הבאורים דברי הדרשים ההם כי הם אם שיבלבל המעיין מהבין מה שכוון בדבריהם וכ"ש בכמו אלו העמוקות אם שיהיה סבה שיקוץ בדברי המחבר וזה לשתי סבות אם לאורך הדברים אם להתערב בהם הדברי' העצמיים במקריים כי זה כלו ממה שיביא לקוץ בדברי' ולזה שמנו כוונתינו לבאר מה שנראה לנו בזאת המגלה מזולת שנערב עם זה דברים אחרים יוצאים מהכוונה ולא השתדלנו בביאורינו זה לזכור בו מה שאמרו רז"ל בקצת דברי זה הספר וזה שמה שנאמר מהם על צד הדרש כבר התבאר שהו' בלתי ראוי שנזכרהו בזה הבאור ואם הם דברי' טובים בעצמם מאד ומה שנאמר מהם לפי כוונת המגלה הוא עמוק מאד יצטרך לבאור כמו מה שנאמר עליו ודי לנו משא בבאור דברי זה הספר עם עמקם בעצמם כל שכן כשנאמרו בכמו אלו החידות והמשלים העמוקים לא שנוסיף על משאינו משא מצורף על מה שימשך לזה מארך הדברי' וג"כ המאמרים ההם לא יועילו ביאורים אחר התבאר כוונת זה הספר והנה נפריד מאמר לבאור הדברים והמאמרי' אשר זכרום ז"ל בזאת המגלה וזולתה אם על צד הדרש אם על צד הבאור אם ירצה הא' עוזר בחיים ירצינו שזה יותר נאות עד שימצא ביאור המאמרי' ההם בכללי' במקומותיה' ומהנה נתחיל בהצעה אחת מקפת בכל מה שיכללהו זה הספ' והיא זאת : מבואר נגלה מכל התורה והנביאים ומצד העיון שההצלחה התכליתית לאדם היא בשישכיל וידע הש"י כפי מה שאפשר לו וזה אמנם ישלם לו בשיתבונן בענייני הנמצאו' וסדרם ויושרם ואופן חכמת ה' בשומו אותם על מה שהם עליו וזה שאלו המושכלות יישירוהו אל הידיעה בש"י באופן מה כי הפעולה מורה על הפועל ומורה מה רצוני שהפעולה השלמה אשר בתכלית תורה על פועל שלם בתכלית השלמו' מצד מה שהוא פוע' ומזה הצד לבד נשכיל ונדע הש"י רצוני מצד פעולותיו והם הדברים המאוחרי' ממנו כי אין לו סבות קודמות כלל אבל הוא' הסבה הראשונה לכל הנמצאות ולזה הוא מבואר שאין לו סבות קודמות יותר ידועות ממנו יובילו אותנו אל הידיעה בו וזה כי מה שאין לו סבות כלל כל שכן שאין לו סבות ידועות וכבר נתבאר זה יותר לפי מה שיתחייב הפלוסוף מהש"י שהוא נמוס הנמצאות וסדרם ויושרם וזה כי כבר יתחייב לפי זה הדעת במי שידע קצת נמוס הנמצאות שישיג עצמות הש"י באופן מה · ואולם האמ' בזה כבר בארנו בס' מלחמות הש"י והחקירה בו הוא ממה שאין אלהנו בדרכנו ואיך שיהיה הנה מציאו' השם ושלמותו מבואר נגלה הראות חזק ממה שיראה מחוזק החכמה במציאות כל הדברים הנמצאים על מה שהם עליו כי לא יתכן שנאמר באלו הדברי' עם היותם בתכלית השלמות האפשרי בהם והסדור המתמיד שיהיה מציאות במקר' בזולת סבה פועלת כמו שהי' רואה אפיקורוס וסיעתו וכב' ביאר זה הפלוסוף בספ' השמע : והנה נהבא' בס' הנפש שהשכל אשר בנו המתפעל הוא מסולל בתחלת הבריאה מהמושכלו' בכללם ולזה אפשר לו שישכילם כלם כמו שיקבל הספיר כל המראי' מפני הייתו מסולל כולם

הקדמת הרלבג

אולם ובהיות הענין כן הנה תהיינה כל המושכלות אשר נקנה ונשכילם נקנות והוא כמו שהתבאר בס' המופת שכל מושכל נקנה יצטרך האד' בו לידיעה קודמת ושהוא שני חלקים הם מושכלו' ראשונות אם מושכלות שניות והם הנקנות בהקש והמושכלות הראשונות והנה המושכלות הראשונו' נקנה אותם מהחוש עם ההשגות וזה אמנם יהי' בכח הזוכר והדמיון אשר בנו כי הדמיון יקנה לנו ענין המוחש עם הגלית החוש. ובכח הזוכר ישלם ההשגות אשר בו ישלם העשות הגזרה הכוללת ולזה יהיו אלו הכחו' סבה של קנותינו כל המושכלות באופן מה ובכאן פועל אחד יותר נכבד בקנותינו המושכלו' והוא השכל הפועל כמו שהתבאר בספר הנפש ואין די בקניין שום מושכל מזולתו כי בו נבחין ענין ההשגו' אשר יגיע מהחוש אם הוא עצמי לדברי' ההם ונשפוט משפט בלתי בעל הכלי' מפני זה הרבוי. המוגבל אשר השיגה השגה בו מהחוש רצוני שבשר נשפוט מפני זה המשך זה המשפע בכל איש מאישי המין ההוא ובכל זמן מהזמנים לאין תכלית וכב' התבאר בספר הנפש גם' החוש והמוחש כי לרשמים המגיעי' בנפש מהמוחשים אשר הם חוץ לנפש מדרגו' מהרוחנית:

ושהמדרגה הראשונה מהרוחנית היא הרושם המגיע מהחוש בחוש מהחושים המיוחדים :
והמדרגה השני' היא הרוש' המגיע מהאור אשר בחוש מהחושי' ממוחשיו של חוש המשותף :
והמדרגה השלישית היא הרושם המגיע מהרושם אשר בחוש המשותף אל הכח המדמה :
והמדרגה הרביעי' היא הרושם המגיע מהרושם אשר בדמיון אל הכח הבורר :
והמדרגה החמשית היא הרושם המגיע מהבורר של השומר והזוכר ולזה היו הרשמי' אשר בכח השומר והזוכר יותר רוחניים מכלם כי כבר הפשיטו הכחות האחרים הרבה מהמשיגים

ההיולאניים אשר לדבר המוחש אשר היה בהם פרטי ורמוז אליו ולזה היו הרשמים אשר בכח השומ' בכח הצורה המוחשת וכן הענין ברשמים אשר בדמיון רצוני כי הם בכח בצורה המוחשת לפי שאלו הרשמי' המגיעים באלו הכחות היו מהדברו' המוחשים הפשיטו מהם הרבה מהמשיגי' ההיולאניי' אשר בדבר המוחש חוץ לנפש וכן ראוי שיחשוב בכל כח נפשי מאלו עם הכח הנפשי שלפניו כאלו תאמר שהצורות הדמיוניו' הם בכח ברשמים אשר בחוש המשותף לא בפועל לפי שהם יות' פשוטות מהם ויותר רוחניות: וראוי שתדע שהצורה המושכלת היא בכח בצורות האלו אשר באלו הכחות גם כן ואם הוא כח יותר רחוק והמשל כי אחר שהפשיט השכל מהצורה הדמיונית המשיגי' ההיולאניים אשר היה בהם זה הדב' המושג פרטי ורמוז אליו שבה הצורה ההיא בעיניה כוללת ר"ל שהיא הטבע הכולל המשותף לאישי המין ההוא לאין תכלית ובזה האופן הותר הספק אשר הביאו הקודמי' של המאמר בצורות וספרים או אל המאמר בבטול הידיעה כמו שהתבאר במה שאחר הטבע: וראוי שלא יעלם ממנו שההגעת זאת ההצלחה העצומה אשר אנחנו מוכנים לה יש מהקושי העצום עד שהוא רחוק מאד הגעתה על תכליתה לאיש מהאנשים ואפילו חלק גדול ממנה לא יגיע כי אם לאנשי' מעטי המספר מאד וזה לשתי סבות לקושי השגת ענייני המציאו' על השלמות והשנית לרבוי המונעים אשר לנו מהשתדלות בהשגה הזאת כפי הראוי:

ואולם הראשון מאלו המונעים הוא רתיחת הטבע אם' לנו בתחלת הענין להמשך אל התאוות הגופניו' והשני הוא הטעא' הדמיון והמחשב' אשר יביאו אותנו לערב הדברי' המקריים בעצמיים ולחשוב במה שהוא כמלא שהוא אינו כמלא וההפך ואולם קושי הגעת ענייני המציאות על השלמות הוא לסבות רבות. האחד לקושי מציאות הדרך אשר תגיענו של השגת דרוש הדרוש ממה שנחקור בו כאלו תאמר שנעתק אליו מהעניינים העצמיים המיוחסים לאותו הדרוש והשנית להעלם ממנו בתחלת העיון הדרך אשר יובילנו אל השגת ענייני המציאות בשלמו' כי בזה סדור מוגבל בו הפסר זאת ההשגה לא בזולתו. כאלו תאמר שיוקדם בעיון מה שראוי להקדים ובזה מהקושי מה שלא יעלם כל שכן עם רוב החשק אשר לאנשים להשגת התכלית כי זה מה שיביאם להרוס ולהכנס ראשונה בעיון אשר הוא האחרון בסדר וזה הענין לא די שלא יקנה אותם שלמות אבל יוסיף על חסרונם חסרון והשלישית להעלם ממנו הרבה מהדברים אשר ראוי שנחקור בהם ולזה לא יתכן שנשתדל איך יגיע האמת בהם כי שלא ידע הדרוש אשר יחקר בו כל שכן שלא ידע הדרך אשר יובילהו אל הגעת האמת בו. והרביעי' לקושי קנותינו מהחוש מה שיצטרך בהשגת הרב' מהדברים הנמצאים. והחמשית לדקות העניינים בעצמם ועמקם. והששית לרוב הספקו' הנופלות בכל אחד מחלקי השם תך. והשביעית להתחלף המפורסם בזה הדרוש לעניין האמתי כי הרב' מה שנאמין מה שנהגנו לשמעו מקטנותינו. והשמיני' להתחלף דעות המעיינים בדרוש הבוא חלוף רב להביא כל אחד מהם טענות רבות לקיים אמרו ובכלל הנה בהגעת ההצלחה מהקושי העצום לסבו' אשר קדם זכרם ולזולתם ממה שידמה להם ולזה לא סרו הנביאי' והחכמים מהיישיר האנשי' אל הדרך שתגיע להם בו ההצלח' כפי היכול'. והנה היא' התורה בזאת היישר' בתכלית השלמות ליחידי' ולהמון ואלו רצינו לבאר זה מדברי תורה הלערכנו למאמר ארוך אבל נקצר ונעמוד מזה על מה שיש בו די לפי כוונתינו בזה המקום. ונאמר כי מפני שמה שראוי שנתיישר אליו תחלה הוא שלמות המדות היישירה התורה אותנו אל זה השלמות בביאור בהרבה מהמצות ואולם מה שבא לתקון הנפש הוא שם נעלם לרחקו מההמון ורוב מה שהיישירה התורה שאין בעיון הוא אם בשרשים העיוניים אשר בהגנה לאנשים מהקושי העצום ואם בשרשי' הגדולים אם' הטעות בהם מרחיק האדם מאד מהשלמות האנושי ולפי שכל פועל מכוון של תכלית מה הו' ראוי שיכוון תכליתו מראשיתו כדי שיתיישר הפועל כולו נכח התכלית והיה בלתי אפשר זה להמון במה שלוהה התורה משלמות המדות כי הם לא ידעו התכלית האנושי מה הוא הערימה התורה וקבלה בין שני הדברים וזה כי היא רמזה אל זה התכלית ולותה בו והו' הדבקות בש"י והעירה על הרב' מהדברים העיוניים הנפלאים בקצת הספורים והמצות ובתאר המשכן וכליו כאלו היישירה בזה היחידים אל ספאר המצות התוריות הם בעבור זה התכלית ואמרה בעבור ההמון מהרבה מהמצו' כי מי שיקיימם יתוסף לו אורך הימי' והרבה מההצלחות המדומות והפך כאשר לא יקיימם ואם אין המצות התוריות בעבור זה התכלי' וזה כי ההמון בעבור שלא יצוייר אצלם זה התכלית אשר המצות התוריות בעבורו והיה האדם בלתי משתוקק לעשות פועל אם לא יצייר בו תועלת מה היישירה התורה אותם אל שיעשו אלו המצות תחלה לזה התועלת ומתוך עשותם העבודה הזאת ראשונה שלא לשמה יתיישרו שיו אחר זה לעשותה לשמה. ולא השתדלה התורה ללמדנו העיוניי' בשלמות בדרכיהם לפי שאין זה לנביא במה שהו' נביא אבל אם היה הוא במה שהוא חכם :

וכן לא סרו הנביאים והמדברי' ברוח הקדש מהיישיר האנשים אל השלמות אם של השלמו' הראשון אם אל השלמות האחרון אם של שניה' יחד וזה יהיה כשיהי' מה שיובן להמון ממאמריה' מיישיר של שלמות המדות ומה שיובן ליחידים מיישיר אל שלמות המושכלות ומזה המין האחרון היה רוב ספר משלי: ואולם זה הספר והוא: **שיר השירים** מיישיר היחידים לבד של דרך הגעת ההצלחה ולזה לא הושם נגלהו מועיל להמון ובו העיר תחלה לפי מה שנר' לנו מדבריו על הסרת המונעים אשר הם מצד פחיתות המדות כי זה ממה שראוי שיקדם בסדר כפי מה שקדם. ואחר זה העיר על הסרת המונעי' אשר מצד העדר הבחינ' בין האמת והשקר. ואחר זה העיר על הדריכה בעיונים לפי הסדור הראוי והם כלם על שלשה מינים. כמו שזכר הפלוסוף במקומות רבים מין הוא בגשם ויופשט מהגשם במאמ' לא במציאות כמו הענין בדברים הלמודיים. ומין הוא בגשם ולא יופשט מהגשם במאמר כמו הענין בחכמ' הטבע כי העיון שם בצורה הוא מאשר היא שלימו' לחומר והעיון בחומר הו' מצד היותו נושא לזאת הצורה. ומין אין עמידתו בגשם לא במאמר ולא במציאו' כמו הענין בחכמת האלהות והנה חייב טבע העניינים בעצמם שיהיו מדרגו' העיון במציאו' בזה הסדור. וזה שמה שיחקרו בו החכמו' הלמודיית הוא לגשם במה שהו' גשם במוחלט לא במה שהוא גשם מה כאלו תאמר קל או כבד לא כבד ולא קל. ומה שתחקור בו חכמ' הטבע הוא לגשם במה שהוא זה הגשם כאלו תאמר גשם משתנה או כבד או קל או לא כבד ולא קל והנה החקירה במשיגי הגשם במוחלט קודמ' לחקר' במשיגי גשם מה לפי שהעניינים הכוללים ראוי שיהיה העיון בהם קודם של העיון בענייני' המיוחדי' עם מה שקרה גם כן בענייני' הכוללי' שיהיו יותר ידועי' אצלנו כמו שהתבאר בראשון מהשמע' ובכלל היה מה שישותפו בו דברי' רבים הוא יותר ידוע לנו ממה שיוחדו בו ולזה היה העיון בזאת החכמה קודם בסדר של העיון בחכמ' הטבע מצורף לזה מה שיכתנו בו מחוזק הידיעה בזאת החכמה לבלתי השתבכות' בחומ' ועוד שהיא תרגיל שכלינו ותוציאהו אל הפועל ותקנה לו טוב העיון ישמר בו מהטעאות בחכמו' האחרות. ועוד בחכמות הלמודיות היישרה מה אל חכמת הטבע וחכמת האלהיות כמו שנתבא' בראשון מספר האלמגסטי:

והנה חכמות הטבע היא בהכרח קודמת בסדר לחכמה מה שאחר הטבע לפי שחכמה מה שאח' הטבע הולכת ממנה מהלך השלמות והתכלית והיא גם כן תכית מציאות המניעים הנפרדים שאינ' גוף ולא כח בגוף מה שכב' התבא' בחכמה הטבעית והנה האמות המגיע בחכמה הטבעית היא למטה מהאמות המגיע בלמודיות להיו' רוב המופתים הנעשים בה מופתי ראיה ואין מדרך הסבות אשר נעמוד עליהם במופתי הראיה שיהנו המציאו' אם היה כעלם ולזה תצטרך זאת החכמה אל התישבות בדעות יותר מהחכמות הלמודיות. וזה כי מי שירצה להעמיק בזאת החכמה ולא יאמין בדבר אם שלא היה בלתי אפש' לחלוק עליו יפול ממנו הרבה מזאת המלאכה ואולם חכמת האלהות הנה עם מעלתה היה האמות המגיע לנו ביותר הלוס להיותו לקיח מהקדמו' מפורסמו' לקיחות רחוקות וביאור במה שנחקור בו מהדברים אשר אינם גשם ולא בגשם והוא פרי החכמה הכל' והתכלית והוא האמות המגיע בחכמה הטבעי' הנה רובו היא לקיח מהקדמות מיוחדות ומיוחסות והנה מדרך ההקדמות המפורסמות שיבא בהם הילדות ההפכים או השותרים ולזה נמנעה זאת החכמה למי שלא נתיישב ישוב חזק בדעות האמתיות מצד התורה ומצד העיון ולא שקטה רתיחת הטבעים בו פן יבריגו כספו להמשך אחר התאוות להמשיך דעותיו בזאת החכמה לפי מה שיחות לו כמו שהתפרסם בענין אלישע אחר בהכנסו לפרדס. מצורף אל שהטעות המעט אשר יקרה בזאת החכמה הוא רב מצד מעלת הנושא והיות המבוקש מזאת החכמה תכלית ההצלחה האנושית ולפי מה שהיה המבוק' בזה הספר הודעת הדרך אשר תגיע בו ההצלחות והיו בכאן ספקות עצומו' אם היא אפשרית שתגיע הוייב שיודיע האלה התר הספקות ההם. וזה היה ממנו לפי מה שנראה לנו מדבריו מראש הספר עד ראש הפרשה השלישית והוא אמרו לסוסתי וגו' וכלל עם זה בו שם הספר ושם המחבר ומדרגתו ודרך המאמר בו והנושא אשר בו יחקור ותכליתו. ומראש הפרשה השלישית עד ראש הפרש' החמשי' והוא אמרו קול דודי וגו'. רמז על ההשתדלות בהסרת המונעים אשר מצד פחיתות המדו'. ומראש הפרשה החמישית עד ראש הפרשה השמינית והיא אמרו על משכבי וגו' רמז על ההשתדלות בהסרת המונעים אשר מצד הדמיון והמחשבה עד שידע להמלט מן הטעיות ולהבחין בין האמת והשקר. ומראש הפרשה שמינית עד ראש הפרשה השלשה עשר והיא אמרו אתי מלבנון כלה וגו' רמז על הגעת החכמות הלמודיות. ומראש הפרש' שלש עשר עד אמרו מי זאת עולה מן המדבר מתרפקת על דודה וגו' רמז על הגעת החכמות הטבעיות לפי הסדור הראוי בה ומאמרו מי זאת עולה מן המדבר מתרפקת וגו' עד סוף הספר רמז הגעת חכמת האלהות וזהו מה שראינו להביא קודם ביאורנו זה הספ' והוא פתח גדול למה שנרצהו. וזה אמנם היה אצלי מפני שהקושי אשר בבאור דברי הספר הזה הוא משני צדדים מצד עומק העניינים בעצמם ומצד עומק המקויים אשר בהם בזה הספ' וכאשר היישרנו תחלה אל הבנת העניני' ההם לא נשא' לנו כי אם הבנת עומק המקויי' וזה ממה שלא יכבד עלינו ואם העמסנו עלינו יחד שני הדברי' יכבד עלינו מאד ולזה היה הפועל ממנו במדרגת מי שיכב' עליו לשאת המשא יחד וכאשר חלקו לשני חלקים יקל עליו לשאת את החלקי' ההם חלק אחר חלק ועוד כי בזה הצד יקל יותר למעיין בדברינו להבינם ולעמוד על אמתתם ולא יתבלבלו עליו מפני אורך הדברי' והתקבץ בהם הבנת שני העניינים יחד :

ומהנה נתחיל לבאר בכללות הרבה מהמקויי' ומהמשלים אשר באו בזה הספר כדי שלא נצטרך לבאר זה ביחוד בכל מקום ממקומו' אשר באו בהם אל המקוים בו ונהיה בזה נשמרים מן ההכפל עם שבזה האופן היישר' מה להבנת דברי זה הספר בקלות ולא' שהוא מן הנראה בעצמו כי זה החכ' המשיל בספרו זה האדם לירושלים מפני כי הוא לבדו מבין שאר המורכבים נבדל לעבודת השם כמו שנבדל לזה ירושלים מבין שאר העיירות והמקומות ועוד שבם ירושלים נגזר משלמות עד שכבר תקרא שלם כאמרו מלך שלם ויהי בשלם סוכו. ולפי שהאדם הוא השלם שבכל הנמצא' שבזה העולם השפל עד שהוא כמו עולם קטן המשילו לירושלים ולזה המשיל כחות הנפש לבנות ירושלי' והמשיל השכל לשלמה להיותו מלך בירושלים וכן השכל הוא מושל באדם עד ששם שלמה מור' על שלמות זה החלק להיותו נגזר משלמו'. ולפי שציון היה החלק היותר נכבד בירושלים כי היה שם בית המקדש ובית המלך המשיל הכחו' הנפשיות המתייחסות יותר אל פעולת השכל לבנות ציון וידוע כי יער הלבנון היה בו בית המקדש ולזה נקרא שם בית המקדש לבנון באמרו החפיר לבנון קמל ולזה תמצא שהוא בזה הספר ממשל נמשך לזה המשל מה שהתחלת הפועל בו הוא מהשכל אמר שהוא מעלי לבנון או מלבנון. אמר מעצי הלבנון ונוזלים מן לבנון. אתי מלבנון. וכפל המשל בזה להעיר המעיין בדבריו אל שיבין כוונתו בזה המשל הכפלה כפי היכולת וקבל עם זה ההעלם מההמון מצד המקויים והמשלים אשר דבר בהם. וכן כאמרו שהוא מבואר כי הוא ימשיל התחלת העת אשר יכשר בו לדרוך אל שלמות מה מהשלמיות העיוניות אל התחלת התהלמה ש פריים או אל התחלת סור צללי הלילה. ואופן המשל בזה מבואר כי אז יסיר חשך הסכלות ויאל אור החכמה להלמותו ואז תשתדל הנפש לתת פריה כשיגיע זה השלמות בשכבר נתיישרו אליו ההתחלות אשר מהם העמוד על ענייני החכמ' ההיא וכבר נכפלו המשלי' בזה האופן הרבה בזה הספר ולפי שהוא ימשיל השלמות בחכמה לפרי בכח לפרחים ולשושנים כי הפרחים והשושנים הם בכח הפרי או הזרע אשר הכוונה אליו תחלה והם גם כן מה שיוצי' תחלה הצמח בשישתדל לתת פריו או זרעו ולזה יאמר בשכל במה שיגיע שיו מהדמיון שהוא רועה בשושנים כי בצורות הדמיוני' הם בכח הצורה המושכלת בכח וכן יקרא הדמיון רועה בשושנים במה שיגיע אליו מהחוש לזאת הסבה בעינה. כמו שזכרנו במה שקדם ונמשך לזה המשל הדברים העיונים הטבעיים והאלהיים לבשמים ולשמנים הרוקחי' למעלתם ולהיותם מעירים האדם אל שיעמוד על אמתתם ממה שיריח מהם תחלה והם העניני' המאוחרים מהם להוראתם על שלמותם ועל שלמות פועלם הוראה נפלאה כמו שיתעורר האד' לעמוד על הבשם כאשר הגיע בטוב ריחו וזה כי הרגישו בטוב רוחו יעמידהו על המקום ששם כמאמ' הבשם ריחו לו השוקה אל שיבקשהו עד שיגיע אליו וזה גם כן נכפל הרבה בזה הספר. ולפי שהשלמות השכל יגיע מהשכל הפועל באמצעות מה שישפיע אליו המדמה מהצורות הדמיוניות וזה אמנם ישלם ר"ל המלוך המדמה לשכל מה שיצטרך אליו מהחוש בדרך דרוש בשיחשוק חשק נפלא להשמע לשכל ההיולאני עד שתחיינה פעולותיו כולם בעבודת השכל כפי היכולת המשיל זה החשק אשר בין הזכר והנקבה החושקים זה את זה להורות על הפלגת זה החשק והמשיל השכל לזכר להיותו במדרג' הצורה לכח המדמה וזה דבר נמשך בכלל זה הספר והמה השפעת המדמה לשכל ההיולאני להנקה משדים כי זה נאות מאד להיות משל אל ההשפעה אשר היא מנקבה וגם כן כי האלה הוא עלם ההמון בכח והוא במדרגת ההיולאני וכן הענין בצורות הדמיוניות עם הצורות המושכלו' וראוי שלא יעלם ממנו בהוראת אשר שבחו בהם זה את זה החשק את חשוקתו היו קצת לפי המשל ולפי הנמשל וקצתם לפי הנמשל לבד כאמרו שערך כעדר העזים כי לא יורה לפי המשל על יופי בשער מה שהיה ראוי אם היה לפי המשל וכן בטנך ערמת חטים. שררך אגן הסהר. אחות לנו קטנה וגו' ואמר אחר כך אם דלת היא וגו' אם חומה היא וגו' כי זה לא יורה לפי המשל כלל. והנה נמצא הרבה בזה הספר וזה היה ממנו להעיר על העניין הנסתר ושלא יטעה האדם שיחשוב המאמ' בזה הספר לפי הנגלה ובמעט מהמקומות היו התארי' ההם לפי מה שנרא' לנו לפי המשל לבד להשלמת המאמר ותיקונו כאלו היה זה לקבץ בין ההעלם והגלוי כי זה מה שיסיף העלם עד שישלם בהם מה שראוי בכמו אלו הדברים והו' העלמם ממי שאינו ראוי להם והגלותם לראוי להם וממה שראוי שלא יעלם ממנו הוא הקרא זה החשוק ראשונה שלמה ואחר נקרא המלך שלמה אמ' הנה מטתו שלשלמה אפריון עשה לו המלך שלמה. במלך שלמה כי זה מה שראוי להיותו לעניי' כל שכן בכמו זה המשל הנפלא בתקונו. וממה שראוי שנהעיר עליו הוא התחלפות השמות אשר נקראת בהם זאת החשוקה על מדרגותיהם וזה כי בראש נקראת רעיתי ואחר כן קראה רעיתי יפתי. ואחר כן קראה כלה ואחר כן קראה יופתי. ואחרי כן קראה רעיתי יפתי יונתי תמתי. ואחר כן קראה שולמית ובת נדיב כי זה גם כן ממה שראוי להיותו לעניני ומה שראוי שנתעורר עליו אמרו בהשבעתה בנות ירושלים בפעם הראשונה והשנית בצבאות או באילות השדה אם תעירו ובפעם השלישית לא אמרה בצבאות או באילות השדה לא אמר אם תעירו אבל אמרה מה תעירו. ומה שראוי שנתעורר עליו הסדור המתחלפים אשר באו בזה הספר באלו שכפי זאת החשוקה ויפיה וזה כי בפעם הראשונה התחיל לשבחה מראשה וירד בהם בהדרגה עד שדיה. ובפעם השנית התחיל לשבחה מראשה ולא עברה שבחה הראש רצוני שלא ירד מהם למטה מראשה ובפעם השלישית התחיל לשבחה מרגליה ולא סר לעלות מהם עד שהגיע לראשה וזה מה שזה הספר שלא יהי' לעניין בכמו זה המשל המתוקן בתכלית התקון. ומה שראוי שנתעורר עליו בה שהחכמה בהמשילו השלמות אשר ידרוך תחלה בהגעתו אל העליה אל הרי בתר עד שיפוח היום ונו' והמשילו השלמו' אשר ידרוך אח"כ בהגעתו אל העליה אל הר המור וגבעת הלבונה אמר עד שיפוח היום ונוסו' אלך לי אל הר המור ואל גבעת הלבונה והמשילו השלמות אשר ידרוך באחרונה אל העליה על הרי בשמים והעיון בכאן הוא בהתחלפות ענייני אלו ההרים ולמה היה הראשון והאחרון בלשון רבים ואל הרי בתר הרי בשמים והשני בלשון יחיד רצ' הר המור וגבעת הלבונה. ועוד למה לקח בשמים מיוחדים בהשנית והשלישית לקח בשמים על דרך הכללות כי זה גם כן ממה שראוי שיהיה לעניין. וממה שראוי שנתעורר עליו מה שמאל ביהיו מיים נפרשת אתי מלבנון בענייני גן זאת החשוקה ומה שלקט החשוק מגנו מתיבות עם המורה על הסדור והכללות שנכפל בה הרבה אמ' פרדס רמונים עם פרי מגדים כפרים עם נרדים עם כל עצי לבונ' עם כל ראשי בשמי' אריתי מורי עם בשמי. אכלתי יערי עם דבשי. יני עם חלבי. ראה איך נכפלה הויות עם בכאן ולא תמצא זה בזה הספר בזולת זאת הפרשה כשלא העיר הכרמי' בזה הכפל הנפלא בורגם במה שכוון בזה. וזה השלמותו ורצותו שיובנו דבריו כפי היכולת למי שראוי שיבינם עם העלמם מן ההמון כמו שהוא מחוייב. הנה זה הוא מה שראינו להקדימו מענייני המקויים והמשלים אשר בזה הספר על השלמות. ואחר שהשלם לנו זה נתחיל בבאור זאת המגלה כפי מה שיעדנו :

שיר

רלבג

שיר השירים אשר לשלמה וגו׳ · ידוע ששלמה ע״ה תיקן משלים הרבה ושירים רבים למצוא דברי חפץ כאומר וידבר שלשת אלפים משל ויהי שירו חמשה ואלף ולזה אמר בזה הפסוק לפי הנגלה בו שזה השיר הוא הנבחר שבשירים אשר תקנם שלמה ואין ספק שכלם היו מיישרים אל השלמות המכוון באדם אם אל השלמות הראשון אם אל השלמות האחרון אם אל שניהם יחד כי אין מחק הדברים ברוח הקדש לדבר בשירים אשר יתוקנו להמשיך האדם אל הפעולות המגונות או בשירי ההבלים והכזבים אשר לא ימשכו האדם אל הדברים שראוי שיאהבו או אל הרחקת הדברים אשר ראוי שירחקו ולזה אמרו רז״ל שכל השירים קדש ושיר השירים קדש קדשים · ירצו בזה שכל השירים אשר לשלמה קדש כי אמנם השירים דבר בזה הפסוק ולפי זאת הכוונה העיר לפי הרמז באמרו לשלמה על שם המחבר · ואולם לפי האמת אשר ינהג בו בזה הספר היה אמרו לשלמ׳ מעיר על השכל ההיולאני וכאלו יאמר שזה השיר הוא הנבחר שבשירים אשר ייסירו אל מה שיאות אל השכל והצלחתו ויהיה אמרו לשלמה מעיר על הנושא אשר יחקור בו בזה הספ׳ והוא השכל ההיולאני ויעיר על זה על ההצלח׳ אשר היא השלמו׳ האחרון לשכל ההיולאני כי השכל הנקנה יכונה ג״כ בזה המשל בשלמ׳ אבל הוא בזה השם יותר ראוי מצד שלמותו וזה כי שלמה יאמר על השכל ההיולאני מצד ההכנה אשר לו לקבל השלמות ויהיה מפני זה אמרו לשלמ׳ מעיר על נושא זה הספר ותועלתו כי הוא הלמ״ד כבר ישתמשו בה בלשוננו בשתי אלו הכוונות וזה מבואר בנפשו · ובהיות העניין כן הנה בזה הפסוק העיר זה החכם על שם זה הספר והיא שיר השירי׳ ועל מעלתו והוא אמרו שהוא היותר נכבד שבשירים אשר תכליתם ההישרה על השלמות ועל נושא זה הס׳ והוא השכל ההיולאני ותועלתו והיא הגעת ההצלחה אשר הוא השכל הנקנה הנאצל ועל אופן המאמר בו רצוני שהוא אמנם ידבר בו בדרך השיר לא דרך הגדה וספור כמלו׳ מבואר׳ ובמאמר מבואר והעירנו ג״כ לפי דרכו על שם המחבר ואלו העניינים אשר העיר עליהם בזה הפסוק הם העניני׳ שראוי לכל מחבר שיקדימם קוד׳ שידבר בענייני הספר · ואולם אמרו שזה השיר הוא הנבחר שבשירים אשר לשלמה הוא מבואר מאד וזה כי הנכבדים אשר הם בסוגי השיר הם שני מינים · המין האחד · השיר אשר יתן הציור בעניינים העמוקי׳ קשי הציור על צד החקוי וההמשל והמין השני השיר אשר יתיקן להמשיך האד׳ לאהוב מה שראוי ולהתרחק ממה שראוי והוא מבואר שכל אשר יתן השיר הציור בעניינים נכבדים יותר ויותר מועילים בהצלחה הוא יותר נכבד וכן העניין במין השני רצוני שכל אשר יתיקן השיר להמשיך האד׳ לאהוב דבר יותר נכבד ויותר מועיל בהצלחה הוא יותר נכבד והנה התקבצו בזה הספר שני אלו המינים מהשיר ביותר נכבד שבענייניהם כי הוא יתן הציור בענין ההצלחה התכליתית ימשיך האדם אל שיקריב אליה וישתדל בה בכל אופני ההשתדלות האפשרי: ישקני

רשי

שיר השירי׳ אשר לשלמה · שנו רבותי׳ כל שלמה האמורי׳ בשיר השירים קדש מלך שהשלום שלו שיר שהו׳ על כל השירים אשר נאמר להקב״ה מאת עדתו ועמו כנסת ישראל אמר רבי עקיבה לא היה העולם כדי כיום שניתן בו שיר השירי׳ לישראל שכל הכתובי׳ קדש ושיר השירי׳ קדש קדשי׳ אמר רבי אלעזר בן עזריה למה הדבר דומה למלך שנטל סאה חטים ונתנה לנחתום אמר לו הוצא לי כך וכך סולת כך וכך סובין כך וכך מורסי׳ ושלית לי מתוכה גלוסקיא אחת מנופה ומעולה כך כל הכתובי׳ קדש ושיר השירי׳ קדש קדשים שכולו יראת שמים וקבול עול מלכותו: ישקני

שיר

השירים אשר לשלמה: [ל׳ ומל׳]

שירין ותושבחן די אמר שלמה נביא מלכא דישראל ברוח נבואה קדם ריבון כל עלמא יי עסרתי שירתא אתאמרו בעלמא הדין שירא דין משבח מן כולהון שירתא קמיתא אדם בזמן דאשתביק ליה חובתיה ואתא יומא דשבתא ואגין עלוי פתח פומיה ואמר מזמור שיר ליומא דשבתא שירתא תינייתא אמר משה עם בנוי דישראל בזמן די בזע להון מרי עלמא ית ימא דסוף פתחו כולהון ואמרו כחדא שירתא דהכדין כתיב בכן שבח משה ובני ישראל שירתא תליתאה אמרו בנוי דישראל בזמן דאתיהיבת להון בארא דמיא דהכדין כתיב בכן שבח ישראל שירתא רביעאה אמר משה נביא כד אתא זמניה למפטר מן עלמא ואוכח בהון ית עמא בית ישראל דהכדין כתיב אציתו שמיא ואמלל שירתא חמישאה אמר יהושע בר נון כד אגח קרבא בגבעון וקמו ליה שמשא וסיהרא תלתין ושית שעין ופסקו מלמימר שירתא פתח פומיה איהו ואמר שירתא דהכדין כתיב בכן ישבח יהושע קדם יי שירתא שתיתאה אמרו ברק ודבורה ביומא דמסר יי ית סיסרא וית משירייתיה ביד בנוי דישראל דהכדין כתיב ושבחת דבורה וברק בר אבינועם שירתא שביעאה אמרה חנה בזמן דאתיהיבת לה בר מן קדם יי דהכדין כתיב וצליאת חנה בנבואה ואמרת שירתא תמיניתא אמר דוד מלכא דישראל על כל ניסיא דעבד ליה יי פתח פומיה ואמר שירתא דהכדין כתיב ושבח דוד בנבואה קדם יי שירתא תשיעאה אמר שלמה מלכא דישראל ברוח קודשא קדם רבון כל עלמא יי ושירתא עשיריתא עתידין למימר בני גלותא בעידן דיפקון מגלותא דהכדין כתיב ומפרש על ידוהי דישעיה נביא דהכדין כתיב שירא הדין יהא לכון לחדוה בליל אתקדשות חגא דפסחא וחדות לבא כעמא דאזלין לאתחזאה קדם יי תלת זמנין בשתא במיני זמר וקל טבלא למיעל לטורא דיי ולמפלח קדם יי תקיפי דישראל: ישקני

אבן עזרא

כל נשיקה שהיא בלא למ״ד היא בפה כמו וישקהו ועם הלמ״ד ביד או בכתף או בכלי על פי מנהג המדינו׳ כמו ושקה לי ויושק לו וכן וישק יעקב לרחל: דודיך

מסרה

ב׳ זוגין מיחדין חד ס׳ וחד שי״ן וסי׳ חסירים כי כקול חסידים השירים שיר השירים · בסירי׳ הגני שך את דרכך · בשירים מעדה בגד · בושי׳ והיו כגבורים · בושים שמה נסיכי צפון · בשום התדע בשום אלוה בשום והתנבי חגי · גרש ואם תקריב מנח׳ · גרש וממגד גרש · השביעני במרורים הרוני · השביעני אבי השביעני · וישכו ויזכר אלהים · ויסכוכי הכרובים פרשים · ויסירו רגע ימותו · וישירו בדרכי יי׳ כי יסור וכנניהו שר הלוים · ישור על אנשים ויאמר · לרוס ומנחה תעש׳ עליו · לראש ויעמד לראש רחבעם · שיאון מערועד אשר על שפת · ושיאון וחסרים ושיאון ואנחרת · ולשבי שבקו לעבודת בית · ולשבי ובא לציון גואל · יוסר ואת כל חלב · יושר ביום ההוא יושר · מסתולל עודך מסתולל · משתולל ותהי האמת נעדר׳ · שכין ושמת שכין · שכין ואלהא די שכין · סחי ומאוס תשימני בקרב · שתי ושמתיה ביד מניך · עשק ויריבו רעי גרר · עשק ובני עשק אחיו דד״ה · תסובב נקבה תסובב גבר · תשוכב אלהים זנחתנו · ונסב ונסע המדברה · נשב ויהי כאשר שמעו כל אויבינו · סחיש וזה לך האות דמלכים · שחים וזה לך האות דישעיה · פיהו כ״ג בלישנא וסי׳ ודברת אליו ושמת את הדברים · זכרו נפלאותיו אשר עשה · אלה פיהו מלא מרמות · ואיוב הבל יפצה פיהו · הן יעשוק נהר ולא יחפוז לב חכם ישכיל פיהו · ערב לאיש לחם שקר · ראמות לאויל חכמות · טמן עצל ידו בצלחת קרמ׳ · נפש עמל עמלה לו · תחלת דברי פיהו סכלו׳ ב׳ בו · צדיק הוא יי׳ כי פיהו מריתי · יתן בעפר פיהו אולי יש תקוה · ישקני מנשיקות פיהו כי טובים דודיך מיין · ופיהו מבית לכותרות · ואת׳ לא תמלט מידו כי תפש תתפש · תורת אמת היתה בפיהו · כי אין כפיהו נכונה קרבם הוות · מופתיו משפטי פיהו דתלים וחבירו דד״ה · כל עמל האדם לפיהו · כי שפתי כהן ישמרו דעת ותור׳ · יבקשו מפיהו · שיר שי״ן רבתי מאותיות גדולות וסימ׳ נמסר בריש סדר בראשית ובמסרה רבת׳ בריש המערכות · שיר חד מן ד׳ פסוק דבכל מליהון שי״ן וסימ׳ נמסר בפנחס:

מ״ע ספורנו

בנגר אמרו חכמים כל השירי׳ קדש ושיר השירי׳ קדש קדשי׳ · והכונה בזה שכל השירים שעשה שלמה המלך בהנ׳ עליו ויהי שירו חמשה והאלף כלם היו שירי קדש אשר בהם ישמח ישראל בעושיו וזה שיר השירים הוא קדש קדשים בזה שכל ענינו לכונן את לב ישראל בפרט המתהוככי׳ רע בשעבוד מלכיות לאהוב את האל ית׳ כאשר יהיה בהכרח אשר ידע האדם נכון דרכי טובו בלי ספק כאמרו שמע ישראל וכו׳ · ואהבת כו׳ · כי אמנם בידיעת כרשת גדלתו היות כמלא מן הנמצאות שהוא גדול במעלה ועם זה תהי׳ לנו ידיעת טובו אשר בו מיטיב לזולתו · יהיה אותו הנמצ׳ נאהב בהכרח גם ממי שלא ישפעו עליו חסדי אותו הנמצא וכאשר תהי׳ מעלה אותו הנמצא יותר גדולה ונדע שעם זה ישתדל להיטיב לזולת ולא שקץ ענות עני תהיה בהכרח האהבה יותר גדולה · וענין האהבה הוא שישמח האוהב על מעלת הנאהב ועל השיגו כל חפצו · ויותר מזה ראוי שיאהבוהו אותם הנמצאים אשר ישפעו עליה׳ חסדיו יותר מעל זולתו · ובכן הגיד המחבר חסדי האל ית׳ ורחמיו על כל מעשיו וכי מהם בחר לו זרע אוהביו ויודעי שמו ובכן גבר חסדו על עמו ועל חסידיו ובכן ראוי שיאהבוהו ובתהי׳ האהבת׳ יותר גדולה ועצמית ובכן היא כל זה הספר כמגיד דברי עדת ה׳ ית׳ אליו בפרט בהיותם בצרת שעבוד מלכיו׳ ותשובתו הרמתה אשר בה הודיע שבת מדת דינו עליהם יותר מעל זולתם וחסדיו עמהם ובפרט בשעבוד מלכיות והתחיל ואמר: שיר השירי׳ אשר לשלמ׳ · וזה שהע״פ שאמרי חכמי׳ ז״ל כל שלמה האמור בשיר השירי׳ קדש הוץ מהנה מטתו שלשלמ׳ הנה בפסוק הלז היית׳ הכונ׳ על השירי׳ שחב׳ שלמ׳ המלך על המלך הקדוש שהשלום שלו כמו שכתב הם ז״ל כי אמנם מצירות הנמצאות יהיה בשלום בלתי מנגד וההפסד יהיה בהתנגדות הפכו ומאתו הממציא כל נמצ׳ יהיה השלום וההפסד יהיה בהסתיר פניו ממנו כאמרו הסתיר פניך יבהלון כו׳ ובכן קצת הקדמוני׳ בהגיד התהלו׳ המיוחדו׳ אמרו שהם השלו׳ והריב ובכן התחיל המחב׳ כמגיד דברי עדת ה׳ ותפלתה לאל ית׳ באמרה: ישקני

ר״מ עראמה

שיר כל השירי׳ קדש ושיר השירי׳ קדש קדשים אם נרצה לאמר שירי תורת משה מזה המספר נפר׳ הנזר׳ הנראית כללית ונשיג ה חלקות ויראו תאמר כל שירי המלך שלמה קדש ושיר השירים קדש קדשי׳ ויתחייב הפירוש הזה מפירוש הכתוב ביר השירים אשר לשלמה עצמו כי פרושו בלי ספק בשד

תורת חסד קדש קדשים

שיר השירים אשר לשלמה · החכם החסיד כמ״הר יאודה ן׳ שושן ז״ל כתב שר״ל שיר המשובח שבכל שירי שלמה שנאמר עליו ויהי שירו חמשה ואלף ע״כד · ויהי כאשר עזרוני מן השמים לקרוא בספר אור החיים שחבר זקני החסיד ז״לשה המלמד לאדם דעת לדבקה בתורת ה׳ ובפירושיה אחר פירשו לנו רז״ל כאשר כתבתי בהקדמתי לספר תהלות ה׳ חפשתי וראיתי להם ז״ל שאמרו ברבה בפירוש פסוק זה שעד שלא עמד שלמה לא היה אדם יכול להבין דברי תורה וכיון שעמד שלמה התחילו הכל סוברין תורה · וכפי זה אומר אני בס״ד כי באומר שיר השירים אשר לשלמה ר״ל כי ספר זה הוא שיר א׳ יפה אף נעים שאמר כנסת ישראל על השירים אשר לשלמה והם תורה שבכתב ותורה שבעל פה כי ב׳ תורות הללו היו אצלו ידועות הרבה מאד ולכן אמרה כנסת ישראל יהי רצון מלפניו ית׳ שע״י שלם שכמותך ישקני האל ית׳ מנשיקות פיהו והם תורה שבכתב ותורה שבעל פה ועל זה הדרך אבאר בע״ה כל הספר הזה שהם דברי כנסת ישראל לשלמה המלך ע״ה בענין למידת התורה ותשובת שלמה אליה · או יר׳ באומר שיר השירים אשר לשלמה כלומר חבור שירי׳ א׳ שנעשה על השירים אשר לשלמה והם הדברים והשירים שאמר לו כנסת ישראל והדברים והשירים שהוא משיב לה אשר הם שני מיני ישרים והם השירים שלה והשירים שלו אשר לכלם היה שלמה הסבה מצד חכמתו הגדולה:

אבן יחייא

אמר העבד הקטן יוסף בן לאדוני הרב דון דוד ן׳ יחייא לאהוב כי המלך שלמה הפלא לדבר ולומר ענייני כל התכמות באופנים משונים מהדיבור פעם במשל ומליצה ופעם בדברי חכמים וחידותם · ופעם במליצת השיר אשר הוא אחד מחמשה אופני הדבור הגיוניי · כי יהיה אם מופתיי׳ ואם נצוחיי ואם הלציי ואם הטעאיי · ואם שיריי · לכן פירש היות הספר הזה נאמר בדבור שיריי · ולהיות כי בדבור מהאופן הלז הרבה לחבר ספרים אין קץ כאומרו ויהי שירו חמשה ואלף פירש כי השיר הזה הוא נעלה מכל שאר השירים ויוצא מפתח נדרם · להיותם משל לדברי חכמה השפעת באמצעות הנפש המשכלת · מה שהשיר הלז הוא משל ורמז לדברים אלהיים בדיבוק האלוה עם עמו בחירו וזולתם מהעניינים מהדיבוק חולף ועתיד · שהם כנואות השפעות באמצעות הנפש האלהית · ויחס הנשפע אל הנשפע כיחס האמצעי אל האמצעי · ואשכם גדולת הנפש אלהית על המשכלת הוא מהמפורסמי׳ אשר אין צריך להם ראיה · וזהו אומרו שיר השירים וכו׳ שר״ל זה השיר הוא המשובח והנעלה מכל השירים אשר לשלמה לסבה שאמרנו · וזהו אומרם ז״ל כל השירים קדש · ושיר השירים קדש קדשים · ולהיות עיקר הדרוש הנמשל ולא המשל לא אחוש לפרש ענייני החושק עם המשוק ודבריהם לבלתי אין האריכות ולראותי כי בקשת הבנת המשל ופירושו הוא איבוד זמן ושכלו׳ ממי

שיר השירים א

יִשָּׁקֵנִי מִנְּשִׁיקוֹת פִּיהוּ כִּי־טוֹבִים דֹּדֶיךָ מִיָּיִן׃

תרגום: ישקני אמר שלמה נביא בריך שמיה יי דיהב לן אוריתא על ידוהי דמשה ספרא רבא כתיבא על תרין לוחי אבניא ושיתא סידרי משנה ותלמודא בגירסא והוה מתמליל עימן אפין באפין כגבר דנשיק לחבריה מן סגיאות חיבתא דחביב לן יתיר משבעין עממיא :

רש"י

ישקני מנשיקות פיהו · זה השיר אומרת בפיה בגלות ובאלמנות' מי יתן וישקני המלך שלמה מנשיקות פיהו כמו מאז לפי שיש מקומות שנושקי' על גב היד ועל הכתף אך אני מתאוה ומשוקקת להיותו נוהג עמי כמנהג הראשון כחתן אל כלה פה אל פה : כי טובים · לי דודיך מכל משתה יין ומכל עונג ושמחה ולשו' עברי הוא להיות כל סעודת עונג ושמחה נקראת על שם היין כענין שנ' אל בית משתה היין לאסתר בשיר לא ישתו יין והיה כנור ונבל ותוף וחליל ויין משתיהם זהו ביאור משמעו · ונאמר דוגמ' שלו על שם שנתן להם תורתו ודבר עמהם פנים אל פנים ואותם דודים עודם ערבים עליהם מכל שעשוע ומובטחים מאתו להופיע עוד עליהם לבאר להם סוד טעמיה ומסתר לפוכותיה ומחלים פניו לקיים דברו וזהו ישקני מנשיקות פיהו :

רלב"ג

ישקני וגו' בעבור מה שבהגעת זה השלמות מהרוחק עד שכבר יחשוב לסבות רבות המנע הגעתו הקדיס זה החכם לבאר אפשרות הגעתו להיותו מה שבו הדריסה בזה הספר רצוני איך יתכן שיגיע זה השלמות ולא יתכן לחקור בדרך אשר יובילנו אליו אם לא ידענו תחלה שהוא אפשר שיגיע · ואולם הסבות אשר יביאו לחשוב המנע הגעת זה השלמות לנו הנה האחת מהם כי הוא כבר יחשב שלא יתכן שיעשה האדם שום פועל אלא אם כייר ענין הפעולה ההיא והשתוקק אליה והמשל שמי שלא צייר פועל הבנין לא ישתדל לבנות לו בית ולא ישתוקק אליה בשום פנים ואע"פ שיצייר ענין הבני' לא ישתדל לבנות לו בית אלא א"כ קדמה לו תשוקה על הבנין ובהיות הענין כן הוא מבואר לפי זאת ההנח' שלא יתכן שיוציא האדם ההכנה אשר בשכלו אל הפועל כי הוא מפני שאי אפשר לו שיצייר בתחלת הענין שלמותו האחרון הנה לא ישתוקק אליו ואם לא ישתוקק אליו הנה לא יתכן שישתדל בעשיית זה הפועל · והשנית כי לאדם בתחלת עניינ' תשוקה אל מה שימנע ממנו השלמות האחרון ר"ל שתשוקתו היא אל התאוות הגופיות וכל מה שיחזיק בהם ימשכוהו אליהם ותתוסף תשוקתו אליהם תמיד כאמ' הוי משכימי בבקר שכר ירדופו מאחרי בנשף יין ידליקם ירצה בזה שהם יבקשו בבקר היין וכאשר יחזיקו בפעולה ההיא יבקשו היין וירדוף אחריהם או יסבב היין שירדפוהו ויהיה אמר ידליק' יוצא לשלישי · וכדמיון זה אמרו ז"ל כך דרכו של יצר הרע היום אומר לאדם עשה כך ולמחר אומר לו עשה כך ולמחר אומר לו עבוד ע"ז ובהיות הענין כן הנה הוא רחוק שתהי' תשוק' האדם אל המכוון בו · והשלישית כי הוא ואם היה שנודה שהיה אפשר שתהי' מצוייר לאדם שלמותו האחרון מתחלת הענין הנה הוא רחוק שיגיע אליו וזה כי הדרך אשר תגיעהו אליו מוסכלת ממנו ובאמ' כי בה מההעלם החזק עד שאם היה אפשר שידע האדם מהות ההצלחה בתחלת הענין כאלו תאמ' ידיעת טוב הסדר והיושר אשר בנמצאות הנה יהיה הגעתו אל השלמות בקושי גדול להעלם ממנו בתחלת הענין הדרך אשר יובילהו אליו והוא שידרוך בחקירתו בידיעת ענייני הנמצאות הדרך הראוי וזה בשיקדים מה שראוי להקדים וידרוך גם כן בחקירתו בדבר דבר מהם בדרך המיוחדת באותה החקירה כאלו תאמר שיעתק אליה מהעניינים העצמיים המיוחסים לאותו הדרוש וישמר מהטעאת הדמיון והמחשבה ומלקיחת העניינים המקריים על שהם עצמיים וזולת זה ממה שראוי שיהיה נזהר בו בחקירתו בדבר דבר מענייני הנמצאות ובזה כלו מהקושי החזק · ועוד כי קנית ההתחלות בחקירה הם לקוחו' מהחוש בקושי גדול ואם לא יושג בחוש כל מה שראוי שיושג באות' החקירה נטעה ונחשוב במה שהוא מקרי שהוא עצמי כמו שיחשוב אושב שכל בעל חיים יש לו ראש מפני שכל בעל חיים אשר הרגיש בהם הם בעלי ראש · ועוד שקנית אלו ההתחלות הלקוחות מהחוש לא יתכן שיושגו בחוש כי אם בזמן ארוך יעבור החיים האנושיים הנה זה כלו היא ממה שיביא לחשוב שיהיה הגעת האדם אל שלמותו בגבול הנמנע ולזה הקדים החכם הזה וביאר שעור מה שהשיג' החכמה האלהי' בזה הענין והכלים אשר הוכנו לאדם להגיע אל שלמותו ומה שיוסדו בו אלו הסבות אשר יחשב בעבורם המנע הגעת ההצלחות לנו וזה אמנם היה ממנו מזה הפסוק עד אמרו לסוסתי ברכבי פרעה דמיתיך רעיתי · ובאר תחלה שהש"י שם בטבע בנו עדת האנשים תשוקה לדעת ענייני הנמצאות יותר חזקה מתשוקתינו אל ההנאות הגופיות וזאת ההקדמה אמתית אין ספק באמתתה כבר באר אותה הפלוסוף בראשון ממה שאחר הטבע מההעתקה החדש' והנה שלמה כתן בזה סבה חזקה והיא הראות חכמת הש"י וגדולתו בנבראו' לכל אדם בתחלת העניי' מצד השלמות הנמצא בבריאתם ומזה הצד יהיה חשק כל אדם כפלא לדעת טוב הסדור והיושר אשר בנמצאות אשר יורה הורא' נפלאה על שלמות הפועל כמו שקדם וזאת הסבה אשר נתן בכאן שלמה היא שלמה מאד וכמעט שהיא מהסבות הנותנות המציאות והם היותר שלמות · והנה הפלוסוף נתן הראיה בזה מפני שאנחנו חושקים אל מוחשי הראות והשמע ממוחשי הריח והטעם והמשוש עם היות אלו המוחשים יותר מיוחסים אל הנאת גופתינו וזה מבואר מענייניהם ולזה יראה שאמנם שם הטבע תשוקתינו אל מוחשי הראות והשמע יותר חזקה עם היות יחסם אל הנאותינו הגופיות יותר מעט להתיחסם יותר אל מה שנקנה בו הידיעה ולזה נזכרו שני אלו החושים בלבד בזה הספר באמרו הראיני את מראיך השמיעני את קולך וכבר כתנו קצת האחרונים בזה ראיה אחרת · ואמרו שכל דבר ראוי שיהיה חושק אל שלמותו ואולם ידיעת האמתות הוא שלמותנו ויולידו שאנחנו חושקים אל ידיעת האמתות והנה זאת הראיה חלושה אצלי וזה כי זה אמנם היה צודק אלו הודינו ששלימותינו הוא ידוע לנו מתחלת העניין כי אז היה אפשר שנא' שהוא מחוייב שתהיה תשוקתינו אליו אם היה שתהיה תשוקתינו תמיד אל הטוב אבל הוא נעלם ממנו בתחלת העניין אם לנו שלמות אחר זולתי אלו השלמיות הגופיים ואם היה שנודע שאנחנו נדע תכלית העניין שיש לנו שלמות אחר יותר טוב הנה לא ידענו בתחל' העניין מה הוא זה השלמות ותשוקתינו גם כן אינם תמיד אל הטוב · והנראה בעיני שזאת התשוקה אשר נראה אותה מתפשטת בטבע בכל אישי המין ר"ל שכל אחד מהם משתוקק בטבע אל שלמותו אלא שקנאם או רובם הוא קץ בהלאות ומפני זה יניח העניין וישאר עם התשוק' ההיא כאמ' תאוות עצל תמיתנו כי מאנו ידיו לעשות :

הנה הסבה בחיוב זאת התשוקה בנו היא שהטבע בעבור ששם בנו זאת ההכנה חוייב ששים בנו כלים ישלם להם נאת זאת ההכנה לפועל ואם לא תהיה ההכנה בנו לבטלה והנה הטבע לא יעשה דבר לבטלה ובהיות העניין כן והיה בלתי אפשר שנגיע אל השלמות אשר היתה הכנתינו אליו בזולת תשוקה הנה מן ההכרח היה שישים הטבע בנו זאת התשוקה · ואיך לא יהיה זה והנה תראה שהכח אשר בו יוליד החי שם בו הטבע תשוקה אל זה הפועל למען יגיע ממנו הפועל המכוון להעמיד מציאו המין וכן שם הטבע תשוקה אל המזון בכל בעל חיים בעת אשר יצטרך אליו כדי שיתנועע אל המזון וזה בשלחו הליחה השחורה אשר תדגדג בפי האצטומכא ובן הענין בהוצאת השמרים באמצעית המרה האדומה המביאה לזה תשוקה אל הבעל חיים בעת הצטרכו לנקביו כמו שנזכר בספר בעלי חיים ובמלאכת הרפואה ואם שם הטבע תשוק' בכמו אלו ההכנות הפחותות ביחס אל השכל האנושי כדי שיגיעו אל הפועל המכוון בהם עם הגלות פעולותיהם בתחלת העניין כל שכן שהיה ראוי שישים תשוקה בזאת ההכנה הנכבדת אשר בה האדם אדם עם העלם ממנו אופן פעולתה בתחלת העניין · ובכלל הנה זאת התשוקה היא אחד מהכלים אשר השאית בנו הש"י להגיענו אל שלמותנו האחרון

אבן עזרא

לודיך · אהבוך יותר ישמחו מהיין והגאון אמר כי הוא הדיר שהוא תחת הלשון והביא ראיה מפסוק לכה נרוה דודים עד הבקר :

הפעם השנית ישקני · דברי הנערה כאילו תדבר עם נפשה וכל תאותה שישק אותה פעמים רבות כי לא תשבע מאחת וכאילו הרגיש הרועים וחזרה מדברת לו : כי טובים דודיך · יותר מיין ירוו וישמחו אהבוך או על פירוש הגאון רבינו סעדיה :

הפעם השלישית ישקני האל מאברהם שהי' העיקר ונשיקות הפה הם התור' והמצות כאשר כתוב עקב אשר שמע אברהם בקולי וישמור משמרתי מצותי חקותי ותורותי ואל תתמה בעבור שאמר ישקני לדבר עברי כן דרך המקרא אז ישיר משה יעשו עגל בחורב והפך הדבר אלהי' באו גוים ורבים כמוהם : כי טובים דודיך מיין · אהבוך כמו שהעיד הכתוב על אהבתו זרע אברה' אוהבי כי הפרש יש בין אוהבי לאוהבי :

תורת חסד יראת שדי

ישקני וגומר כתב הרי"כש ע"ה פירשו דודיך על הרירין שתחת הלשון וכן נרוה דודים עד הבקר הכנס הלשון בתוך פי הנחשק ואמר שהם טובים משל מיני מאכל כי כל הסעוד' תקרא על שם היין כלשון אל משתה היין וכן בית היין · גם כללה כלשונה כי היין יש בו מועיל ומזיק וכאו"ל זכה נעשה ראש לא זכה נעשה רש אבל דודיו אין בם שום נזק : ויש לי לה ס"פ ולומר כי לפי שהשגת מציאותו ית' ע"י החכמה והמדע היא נודעת מצד פעולותיו ונסתרת מצד מהותו מפני כן דבר בדרך נסתר מצד ההתדבקות בידיעת מהות' ודבר בדרך נראה מצד פעולותיו והשפעותיו אשר מהם נשיג מציאותו ית' וזהו טעם ישקני עם דודיך והוא סוד נוסח כל הברכות בא"י אשר קדשנו ע"כ · או יר' שירו של שלמה על התורה וכמו שאמר היה שקול כנגד כל השירי' שהיו בישראל ולכן היו ישראל מבקשים ממנו שיאיר עיניהם בתורה וכמו שאבאר לפי דרכי בע"ה · או יר' שיר על פני השירים אשר לשלמה והם החכמה והמדע שנתנו לו מאתו ית' והוא אום ישקני מנשיקות פיהו וגומר : והר"י הכהן ז"ל כתב כי טובים דודיך מיין יר' באומר מיין כנגד יצחק שהיה חביב לו היין דכתיב ויבא לו יין · ועל פי דרכו זה יכולני לומר כי טובים דודיך אתה שלמה עמו ית' יותר ממה שהיו דודיו עם יצחק כשהובא לו היין ע"י מיכאל באותה הסעוד' שהכין לו יעקב כמו שאחז"ל וכמו שביארתי אני במקומו בספר סולת המנחה : וכפי דרכי בביאור הספר הזה שהם דברי כנסת ישראל אל שלמה בענין כקיאותו בחדרי התורה אבאר זה עם מה שאמרו רז"ל שם ברבה וז"ל רבי אלעזר אומר משל למלך שהיה לו מרתף של יין בא אחד אורח ראשון מזג לו את הכוס ונתן לו בא השני מזג לו את הכוס ונתן לו כיון שבא בנו של מלך נתן לו המרתף כולו כך אדם הראשון נצטוה על שבע מצות וכו' נח נתוסף לו אבר מן החי כו' אברהם נצטוה על המילה יצחק חנכה לשמונה ימים יעקב על גיד הנשה וכו' יהודה על היבמה וכו' ישראל אבל מצות עשה ולא תעשה וכו' ע"כ · וכפי זה יר' כי טובים דודיך עמו ית' יותר מכל מה שפעל ועשה האל ית' עם יינו והם מצותיו אשר נתנם לאט לאט ואח"כ נתן אבל לישראל כי הנה לא היתה התורה כלי אזנים ואתה תעשה לה אזנים ויתחילו הכל סוברין בה והוא במה שפתח ה' לך בה שערי אורה · וכפי מה שפירש המתרגם יכולני לומר ג"כ כי כיון אל הע' סנהדרין ור"ל כי דודית ית' אל שלמה היו יותר ממה שהיו דודיו אל הע' סנהדרין כי הוא היה יודע בטעמי התורה יותר מכולם וכולם היו צריכין אליו כדי שיסבירם להם :

אבן יחייא

אשר אין להם לב · ולכן כל מפני וכל חשקי יהיה ברמיזות הקדושות מהדרוש הזה · ובקונם קדום ינלה עיני ואביטה נוראות מתורתו · ישקני מנשיקות פיהו וגו' · להיות כי הדבקות האלהי אל על המין ישראלי בהדרגה ועל שלשה מדרגות כאשר אמרנו לעיל כי בראשונה כאשר ממצרים נדבק עמהם ונגלה אליהם באמצעות מלאך על דרך הכלי · כי הקב"ה היה מנהיגם ומשגיח בפרטיהם אבל ע"י מלאך · ואמנם המלאך לא היה עושה דבר בלתי אם צוה אלהותו על ככה · מה שאיננו כן באומות העולם אשר השלאכים אשר חלק ה' אותם לכל העמי' להיות להם לאלהים · הם הפועלים ומשגיחים בם השגחה פרטית · אבל בישראל המלאך המשגיח בהם הוא כגרזן ביד החוצב עצים כאומרו וה' הולך לפניהם יומם בעמוד ענן וכו' שהולך לומר מלאך ה' והראיה אחר כך ויסע מלאך האלהים ההולך לפני מחנה ישראל וגו' · ואמנם יחס בתחלה ההליכה אל ה' להעירנו פי אף שהמלאך היה הוא ההולך והנוסע הכל היה במצוה פרטי' על כל הליכה והליכה ונסיעה ונסיעה מאדון הכל המשגיח על ישראל · והוא היה ככלי ולא היה פועל דבר מרצונו · ואין להקשות מדרשות חז"ל ועברתי בארץ מצרים אני ולא מלאך והכתי כל בכור אני ולא שרף וכו' כי אולי הוא כדבדייהו"ן אפשר יהיה ענין היות גם זאת ע"י מלאך כפעולות האחרות · ולא יען המשחית לבוא אל בתיכם לנגוף יוכיח · ואף אם נודה להם שזאת כאחרות מקרה קרה להיותה מכה גדולת האיכות אבל כל הפעולות האחרות באו ע"י מלאך כדרך הכלי כאשר אמרנו · ואמנם המדרגה השנית היתה במתן תורה שנגלה עליהם בעצמו ובכבודו · וכן השמים השמיעם את קולו באופן כי כל העדה כלם קדושים · בשמעם מפיו הדברות נחקקו אותיות · מה שהיא יותר ומאד נעלה מהראשונה להיות הדבוק בבלתי אמצעי · ואמנם המדרגה השלישית היתה בעשותם המשכן אשר אז היה הדבוק על היותר שלם מהאופנים שאפשר שיהיה כי לא די שאלוה ית' היה נדבק בהם בבלתי אמצעי כי גם הביא דירתו העליונה מעולם האלהי והמלאכי והשמימי והשכין שכינתו בתוך עם טמא שפתים אשר מעפר יסודם כאומרו ועשו לי מקדש ושכנתי בתוכם · והיא המעלה מהדבוק אשר אין למעלה הימנה יתקנאו אשר הבדילנו מן העמים לשים קננו למעלה מכל נברא · לכן כשהמלך שלמה רצה לרמוז בשיר הקדוש הזה הדבוק אלהי עם עמו בחירו · התחיל מהמדרגה השנית מהדבוק והוא בעת מתן תורה · ומתוך שהאמונה להיותה המדרגה היותר קטנה שבכלן · ומעט ההבדל בין מדרגתה למדרגת דבוק של

מ"ע ספורנו

ישקני מנשיקו' פיהו · כלומר ישקני המלך שהשלום שלו מנשיקות פיהו כדרך הנושק את הנשוק בדבוק אהבה על דרך יאר ה' פניו אליך על הפך והסתרתי פני · ודבר על המלך בלשון נסת' כענין ירא פרעה ויפקד : כי טובים דודיך · פייך וראוי שתפנה מדת טובך לי יותר מלזולתי · כי טובים דודיך מיין כי אמנם דודיך שהם התור' והמצוה אשר כתבת להורות במדת טובך הם טובים ואהובים אצלי יותר מן היין שהוא ראש לתענוגות בני האד' מצד מה שהוא נאות בטעמו וריחו ומזונו ועם זה הוא פוגם בפשע ובהכיר דרכי טובך אלי תהיה אהבתי אותך בהכרת גדול מכל אהבת זולתי אליך ובזה אני ראויה לנשיקה הנז' יותר מכל זולתי :

ר"מ עראמה

בשיר הזה המיוחד במעלה מכל שירי שלמה · נאמר אם כן מעלת התור' ושיריה במקומן כי דברי תורה לחוד ודברי חכמה לחוד : עוד נראה לי בזה כי לא די שתכלל התורה מהכנים בכלל הגזרה הנזכרת כי גם שנאמר שגזרת שיר השירים קדש קדשי' רומזת אליה ומקלס אותה · וכונת המאמר שכל שירי הקבלה והחכמ' הם קדש ושיר השירי' למה שב עצמו אינו רק קלוס התורה וכמו שיתבאר הוא קדש קדשים כי אין ספק כי אין לנו דבר יות' קדוש מאותו אשר הוא סב' שלמותינו וקדושתינו אשר הוא התורה כי בקבלתה נאמר ואתם תהיו לי ממלכת כהנים וגוי קדו' וזה כי לא יושל' מיננו בזולת שלימות השכל ואותו השלימות לא יגיע רק בהשגת אמיתת הנמצ' השלם ודבקותו וזה אין לנו דרך אליה זולתי א' משני דרכים אם בדר' השגת האחורי' · הם המשתלשלי' כי בהשגת המונע האחד יושג מניעו יתב' על דרך ומעשה ידיו מגיד הרקיע וזהו הדרך אשר תפשו אבותינו הראשוני' השלמי' כמאמר מרגלי' טובה היתה תלויה וכולי ותלאה בגלגל חמה · או בדרך עליונה מזו והוא השגת פני על דר הנבוא' וזו השגה יותר שלימה ויותר אמיתית ובטוחה מן השגיאה אך ישיגוה ויגיעו אליה לבד מתי מספר כמספר הנביאים אשר מעולם ולכן כשרצה הקב"ה לזכות את ישראל למדנו תורה על זה הדרך השני היותר שלם ולא זו בלבד כי גם העלה את כלם יחד לזאת המדרגה עם היות הקושי אשר יעלו אליה השלמים לא מעט כמו שהעיד על ב' עלויי דרך הקבלה הלזו שאמרו פנים בפנים דבר ה' את כל קהלכם בהר הלא הראה איך קלם שני הדרכים הללו והבדילם ממזמור השמים מספרים תורת ה' תמימה ובמזמו' ה' אדונינו מה אדיר שמך מפי עוללי' ויונקי' למדו לקלם בכל יום הקלו' הזה עצמו ביוצר המאורות ואהבת

רש"י

לריח שמניך טובים · שם טוב נקרא על שם שמן טוב: לריח שמניך טובי' שהריחו בהם אפסי ארץ אשר שמעו שמעך הטוב בעשותך נוראו' במצרים: שמן תורק · נקרא שמך להיות כאמר עליך אתה שמן אשר תורק תמיד להיות ריח ערב שלך יוצא למרחוק שכן דרך שמן ערב בכל עת שהוא בצלוחית חתומה אין ריחו נודף פותחה ומריק שמנ' לכלי אחר ריחו נודף: על כן עלמות אהבוך · בא יתרו לקול השמועה ונתגייר אף רחב הזונה אמרה כי שמענו את אשר הוביש וגו' ועל ידי כן כי ה' אלהיכם הוא האלהים בשמים וגו': עלמות · בתולות לפי שהדבור דימהו לבחור שאהובתו מחבבתו ולפי הדוגמ' העלמו' הן האומו': משכני

ג לְרֵיחַ שְׁמָנֶיךָ טוֹבִים שֶׁמֶן תּוּרַק שְׁמֶךָ עַל־כֵּן עֲלָמוֹת אֲהֵבוּךָ׃ משכני

לריח לְקָל נִיסָךְ וּגְבוּרְתָךְ דַעֲבַדְתָּ לְעַמָּא בֵּית יִשְׂרָאֵל זָעוּ כָל עַמְמַיָּא דִי שְׁמָעוּ יָת שֵׁמַע גְבוּרְתָךְ וְאָתְוָתָךְ טָבָא וּשְׁמָךְ קַדִּישָׁא אִשְׁתְּמַע בְּכָל אַרְעָא דַהֲוָה בְחִיר מִמְּשַׁח רְבוּתָא דַהֲוָה מִתְרַבֵּי עַל רֵישֵׁי מַלְכִין וְכַהֲנִין וּבְגִין כֵּן רְחִימוּ צַדִּיקַיָּא לְמֵהַךְ בָּתַר אוֹרְחָא טוּבָךְ בְּדִיל דְיַחְסְנוּן עָלְמָא הָדֵין וְעָלְמָא דְאָתֵי׃ משכני

לריח י"ו וסי' נמסר בסדר ויקרא · אהבוך ג' וסי' בשמואל א' סימן י"ח :

אבן עזרא

לריח שמניך טובים · י"מ כי הוא הפך והקרוב אלי כי זה המפרש לא סך שמן מימיו וחשב שהוא שמן זית : תורק · יש אומרים כי הוא שם מקום והנכון שהוא שמן כשמן שיורק שריחו נודף ועודף ואל תתמה בעבור היות השם לשון נקבה כי כן תמצא כל שמאל ובית ומקום במקרא במקום אחד לשון זכר ובמקום אחר לשון נקבה : עלמות · הם נערות קטנות : נזכירה

רלבג

האחרון והנה זכר עוד שלמ' בכאן כלי אחר נתן לנו הש"י להישירנו אל הצלחתינו והם השלמים אשר ימצאו בכל דור ודור המיישרים זולתם אל השלמות אם מפיהם אם מפי כתבם בחשק הטבעי אשר להם בזה כאלו היה זה מן הטבע להדמות אל הש"י כפי היכולת אשר שפע ממנו זה המציאות השלם לא להגיע לו שום תועלת והנה בזה האופן תשלם הסבה בסור כל המונעים אשר נזכרו · אולם המונע הראשון והוא העלם ממנו מהות ההצלחה יסור בזה האופן אם לפי שאלו השלמים כבר יודיעוה לנו כפי היכול' אם מפני היישירם אותנו אליה וזה שעם היישירם אותנו אליה לא נמנע הגעת ההצלחה לנו מפני העלם ממנו ליורה כי מה שיעש' מעש' מה מעלמו יחוייב בו שיהי' ידוע התכלית מעת התחילו בפועל אם לא יגיע אליו כי אם במקרה ואולם מי שיישיר זולתו לעשות מעשה מה לא יחוייב בפועל שיצייר התכלית אשר בעבורו יעשה המעשה ההוא ואולם יחוייב זה במי שיישירהו לעשות זה המעש' וזה מבואר בנפשו ולזה תמצא בכל מלאכה מעשיית יהיה תחתיה מלאכות משרתות לה שאין אחת מהמלאכות המשרתות משיגו' בשלמות התכלית אשר בעבורו יהיה אלו המלאכות ואמנם תשיגהו בשלמות המלאכ' הראשיו' והיא אשר תיישיר המלאכות אשר תחתיה אל שיעשו מה שיעשו והמשל שמלאכת הנגרות המשרתת למלאכת הספינות הנה תיישיר למלאכת הספינות אל איכות מעשה מחוך הקורות אשר תעשה מהם הספינה ולא יחוייב במלאכת הנגרות ההיא שידע הסבה אשר בעבורה יחוייב שיותכו הקורות על זה האופן ואולם יחוייב זה במלאכה הראשיית המיישרת אותה אל זה המעש' · ואולם המונע השני והוא החשק אשר לנו בהאל' העניין להמשך אל התאוות הגופיות יסור גם כן בזה האופן לפי שאלו השלמים יקחו תחבולות ינהיגו בהם האנשים על שירחיקום מהמשך אל אלו התאוות כפי היכולת בדרך שישלם לאם ההשתדלות בהנהגה האנושית · ואולם המונע השלישי והוא העלם ממנו הדרך אשר תוליכנו אל שלמותינו יסור גם כן בזה האופן וזה שאם היה שאחד אחד מהמשתדלים בזאת ההשג מעצמם אם לא השיג בזה דבר מה שהשיג בזה דבר מועט הנה כשהתקבץ מה שהשיגוהו כולם התקבץ מזה שעור ראוי אם מעצמו אם מצד היותו מייסיר מה שיראה בדבריהם אל הגעת האמת בזה ולזה יעזר האדם תמיד בחקירותיו בדברי הקודמים כל שכן אחר הגלות האמת בהם לקודמים כמו שהיה העניין בעת זה החכם כי החכמות כבר היו אז באומתינו מאד ובהיות העניין כן הנה השלמים הקודמים ידריכנו אותנו בעיון בדרך אשר תגיענו אל ההצלח' אם מפיהם אם מפי כתבם בחשק הטבעי אשר להם על זאת ההשפעה ויודיעונו בדבר דבר דרך החקיר' בו ומה שנתבאר להם בו עם מה שנעזרו מזה בדברי הקודמים להם ומה שנצטרך השגה בחוש והיא לא תשלם כי אם בקושי ובזמן ארוך יעזור האמיתיים האנושיי' ישלם גם כן על זה האופן כי אלו השלמים יודיעו אותנו מה שהושג מזה בחוש להם ולקודמים להם בארך הזמנים עד שישלם לנו בזה הגד האמת בזה : **הנה** וזהו מה שהקדים זה החכם בזה הספר קודם שידבר באופן הגעת זה השלמות לנו להתיר הספקות אשר יחשב מהם המנע הגעת ההצלחה לנו וקודם שיזכור הספקות האלו הקדים לאמת מציאות התשוק' לנו לשלמותינו ואחר שהלענו זה נשוב לבאר מדברי החכם אמר להעיר על התשוקה אשר בתחלת העניין לשכל ההיולאני להדבק בש"י שהשכל ההיולאני והוא הנקרא שלמה בזה הספר כמו שקדם אמר על כד התשיק' מי יתן וישקני הש"י מנשיקות פיהו רוצה לומר שידבק בי כפי היכולת כי הנשיקה מורה על הדבקות וההתדבקות ולזה א' על משה ואהרן ומרים שהם מתו בנשיק' רצוני שהם בשעת מיתתם היו דבקים בש"י ואולם אמרו ישקני ולא אמר אשקהו כי הש"י הוא הפועל בזה על דרך האמ' וזה כי מה שנשכילהו הוא מפני שפע שופע אלינו מהש"י באמצעות השכל הפועל ואולם אמרו מנשיקות פיהו כי הנשיקה בפה מורה על דבקות יותר חזק כי הוא כמו דבקות רוחני רצוני שאשר ישקו זה את זה בפיהם מורה שהם כאלו נדבקו ברוחם אשר ישאפו זה מזה · ואולם אמרו כי טובים דודיך מיין ירצה בזה שהשכל בתחלת העניין מפעד שאהבת הש"י היא יותר חשוק' ויותר נכבדת מההנאות הגופיות כי היין לפי שהי' היותר מפורסמי' מכל ההנאו' הגופיות והערבה יותר אל המון העם והיא המביאה אל ההמשך אל שאר ההנאות כמו המסגל ובזוללת ולזה זכר היין לבד כמו שזכר ג"כ בספר קהלת היין המורה על ההנאות הגופיות כאמרו למשוך ביין את בשרי :

לריח שמניך ובומר· אמר נותן סבת זאת ההנאה בנו בטבע להשכיל ולדעת השם יתעלה כפי היכולת כי להשגה החלושה אשר לנו בתחלת העניין בסדר הנמצאות וישרם ואופן החכמה בהם נראה לנו הפלגת הש"י הראות חזק ולזה אהבוהו העלמות והם הנערות הקטנות אשר לא היו לאים ר"ל הנפשות המדברות טרם לאת הכנת' לפועל כי החשק הטבעי הוא לנכבד וכל שיהיה המשוק יותר נכבד יהיה החשק יותר חזק · ואולם אמרו לריח שמניך טובים הנה כבר ידעת אך המשילו החכמים והנביאים הידיעות במשקים כאמרו הוי כל צמא לכו למים · וזהו ביין מסכתי · ושמן על ראשך אל יחסר · וכבר נתנו רז"ל הסבה בזה החקוי והמשל ובכלל הנה בעבור שהושאלה האכילה והשתייה לענין הלמוד כמו שביאר הר"ם ז"ל ונתן הסבה בזה בספרו הנכבד מורה הנבוכים למה הושאלו המזונות והמשקים לענייני החכמות · והנה המשיל הנכבדה שבהשגות אל השמן להיותו נכבד שבמשקים והעול' על כלם וכבר ידעת שהנכבד שבמיני ההשגות הם המושכלו' והנה ליתרון חכמת הש"י הנראה בדברים הנמצאים בתחלת העניין למה שבה מטוב הסדר והיושר והשלמות האפשרי בהם ולהיותם מעירים האד' לעיין בהם עד שידע אופן החכמה במציאותם על מה שהם עליו קראם שמנים טובים ר"ל רוקחים כי השמן הרוקח יקרא שמן הטוב כאמרו כשמן הטוב שירד על הזקן זקן אהרן · והנה קראם שמנים טובים לשתי הסבות האלו רצוני מצד מעלתם בעצמם ומצד היותם מעירות האדם לעיין בהם עד שידעם בשלמות עד כמו שישתוקק האדם שישיג המורח כאשר הרגיש בטוב ריחו· ואמר כי למה שנריח תחלה מאלו המושכלות הנפלאות קודם שנשיגם ידענו כי שמך הנכבד הוא כמו השמן הטוב שיורק מכלי אל כלי שיורגש בריחו הרגש חזק כן שמך הנכבד נראה הראות חזק לריח אלו השמנים הטובים כי השלמות המתמיד הנמצא בהם הוא ממה שיורה הוראה חזקה על מציאותך ושלמותך כי אי אפשר היות מציאותם מעצמ' או במקרי עם היותם בזה השלמות אשר הם עליו וזה הסדור המתמיד· ונסבול שתהיה הכונה באמרו שמן תורק שמך מה שיורה על ההשפעה

אבן יחייא

אחר האומות עם האלוה יתברך אשר מכהיב אותם באמצעות שרי מעלה ע"ד הפועל · ולהיות כי בדבוק הלז ממתן תורה · יקבלו ישראל המצות שהם חלקי התורה על שלשה מדרגות · המדרגה הראשונה שהב' דברות ראשונות אנכי ולא יהיה לך מפי הגבורה שמעים בחיתוך אותיות ומשמעות העניין · והמדרגה השנית שהח' דברות אחרונות שמעו מפי הגבורה קול הברה אשר רבינו פרש להם משמעותם ועלמותם · והמדרגה השלישית שכל שאר התורה והמצות שמעום מפי משה רבינו הן בקול הן בעצמות ובמשמעות · לכן דמה אלו השלש מדרגות בהשגת תורת האל · לשלשה השגות אשר ישיג החושק מחשוקתו · הראשונה והיותר מעולה היא הנשיקה בפה בחוש המשוש אשר היא ההשגה היותר גדולה שיוכל להשיג האוהב אחרי המסגל להיותם דומה אליו בפגישת אבר בתוך אבר · והשנית היא הנקראת דודים למשש את כל כלי גופה ולעמוד כל הלילה עמה בספורי אהבה כאומרו לכה נרוה דודים עד הבקר וגו' אשר הוא ערבות גדול מכל ערבות חוש הטעם · אבל אינו השגה גדולה כראשונה לבלתי היות הדבוק בכל כך קירוב כאשר היא הנשיקה כאשר אמרנו · והשלישית היא השגת חוש הריח להיות אצלה אבל לא בדבקות וליהנות מריח שמניה הטובים · והמשיל כאלו כמלאת חשיקה מה אשר גורשה מתענוג דודה על אשר קרה אשר היה למסך מבדיל ביניהם · והוא מצטערת על ככה ומתרפקת על דודה ומזכרת אהבת נעוריה אליו ואיך הוא מתשוקקת לקבל נשיקות פיהו כבראשונה והיא ההשגה הגדולה · וגם מהדודים אשר היו אליה טובים וערבים מיין והוא כל אופן ממשתה ושמחה המכונים ביין אשר היא ההשגה השנית וגם מריח שמניו הטובים אשר לערבותם העלמו' אהבוהו והיא ההשגה השלישית · וכל זה משל ורמז לכנסת ישראל העומדת בגלותה במסך מבדיל בינה ובין אלהיה ואומרת בדמעות עיניה מי יתן שהאלוה יתברך ישקני עתה מנשיקות פיהו והם השתי דברות ראשונות אשר דבר פנים בפנים ושמעתי' מפיו בקול ובמשמעות · ולכן אמר מנשיקות כי מיעוט רבים שנים · וגם מי יתן שהייתי רוה מדודים והם הח' דברות אחרונות אשר קול ההברה שמעתי מפיך · ומשמעותם מפי משה עבדך כי אף שלא היה הערבו' כל כך גדולה כערבות הנשיקות · היו טובים וערבים אלי מיין כאשר אמרנו :

אמר ן' יחייא המשכיל יבין כי במשל הלז פעם ידבר עם האלוה בלשון נסתר כאומרו מנשיקות פיהו · ופעם לנכח כאומרו טובים דודיך · וכל זה להודיענו כי אף שבפינו כאמר שיות האלוה דבק עם המין ישראלי ונדמה הדבוק בנשיקה שהיא פנימה עלמיית מב' גשמיים אין להבינו ככה כי יתברך להיותו בלתי גשמי · ומלא כל הארץ כבודו ולכן יחולו עליו כל הלשונות מנסתר ונוכח ולא כזב · ולכן תיקנו חז"ל הברכות חציים לנכח וחציים לנסתר כאומרם ברוך אתה ה' אלהינו שהוא לנוכח · אשר קדשנו במצותיו וצונו שהוא לנסתר · ולמדוהו מנעי'

תורת חסד   יראת שדי

לריח שמניך וגומר הרי"בם ז"ל כתב פירוש עלמות בתולות קטנות מלשון עלם לזכר ע"כ · או יר' לריח שני השמנים אשר נמשחת בהם והם השמן אשר נמשח בו אביך כאומר מלא קרנך שמן ולך אשלחך אל ישי בית הלחמי והשמן אשר אתה נמשחת בו כאו' ויקח צדוק הכהן את קרן השמן מן האהל וימשח את שלמה וכו' אשר עם זה דמית ככה בכבוד אל אביך בכל עניניו והנה כי כן שמך הוא כשמן הטוב אשר הורק מכלי אל כלי ועל כן עלמות והם אהלה ואהליבה אהבוך שתפרש להם טעמי התורה · ובילקוט שמואל הובא להם ז"ל כי כשאמר שמואל אך נגד ה' משיחו נטל קרן השמן ובא לצוק על ראשו וברח השמן לאחריו וכשראה כך אמר לא בחר ה' בזה וכך היה השמן עושה לכולם כיון שבא דוד ראה השמן רץ מעצמו וניצק בראש דוד ולזה אמר קוד ותרם כראה קרני בלותי בשמן רענן וכ"כ למה שראה הקב"ה מעשיו של דוד שהיה ראוי להמשח למלכות שנאמר אהבת צדק ותשנא רשע על כן משחך אלהים אלהיך שמן ששון מחבריך ע"כ : הנה אפשר לומר כי אחרי שבכל דבריו הטובים כדמה שלמה לאביו כמו שאחז"ל הבה כי כן כדמה ובזה שהשמן רץ מעצמו וניצק בראשו וזה היה מצד מעשיו הטובים נקראים שמנים לפי שכמו שהשמן עולה תמיד למעלה כמו כן עולה האדם במעלה רמה מצד מעשיו הטובים והוא אומר פה לריח וגומר ור"ל כי לריח שמניו הטובים עם מעשיו הטובים הורק מעצמו וניצק בראשו השמן הטוב אשר משחוהו בו וכן פירשו המפרשים כי תורק הוא כמו הורק · או יר' לפי דרכי זה לריח שמניך הטובים והם השמן שנמשח בו אביך והשמן שנמשחת בו אתה נשאר לך קריאת שמך בשם שמן תורק ר"ל שמן הורק והוא לפי שהשמן מעצמו היה ניצק על ראשך וניצק על ראש אביך וכמו כן כהיה לאהרן הכהן והוא אומר כשמן הטוב על הראש יורד על הזקן ר"ל יורד וניצק מעצמו מצד חסידותו וז"ש שיורד על פי מדותיו שיר' מדותיו הטובות ולכן היה ניצק ויורד מעצמו : עוד הובא להם ז"ל שם תניא רבי יהודה אומר שמן המשחה שעשה משה במדבר כמה נסים נעשו בו מתחלתו ועד סופו לא היה אלא י"ב לוגין ראה כמה יורה בולעת וכמה עיקרין בולעין וכמה האור שורף ובו נמשח המשכן וכל כליו ואהרן ובניו כל שבעת ימי המלואים ובו נמשחו כהנים גדולים ואפי' כהן גדול בן כהן גדול טעון משיחה דכתיב והכהן המשיח תחתיו ואין מושחין אלא מלכית בית דוד דכתיב קום משחהו כי זה הוא זה טעון משיחה ואין אחר טעון משיח' ואין מושחין מלך בן מלך דכתיב ולמען יאריך ימים על ממלכתו הוא ובניו ירושה היא להם ואם תאמר מפני מה משחו את שלמה מפני מחלוקתה של אדוניה ואת יואש מפני עתליא ואת יהואחז מפני יהויקי' אחיו שהיה גדול ממנו ב' שנים ואותו שמן קיים לע"ל שנאמר שמן משחת קדש יהיה זה לי לדורותיכם זה בגימטריא י"ב לוגין ומכאן לדאי איכא מחלוקת בעיא משיחה אמר רב פפא אמר קרא בקרב ישראל בזמן שלום בישראל ע"כ :   ויבולני

מ"ע ספורנו

לריח שמניך טובים · כי אמנם גם שיהיה קצת מחסידי א"ה שיאהבוך הנה אהבתם היה לריח שמניך טובים השופעים לעולם כלו : שמן תורק שמך וזכרון שמך אצלם הוא בהיותו שמן תורק מריק עליהם שמנים ממוחיים שהם החיים והטוב בעולם הזה : על כן עלמות אהבוך · ולריח אותן הטובות הזמניות שה' הבירו היותן מאתך אהבוך חסידי א"ה · ובסור מהם אותן הטובו' תסור אהבתם התלויה בדבר כאמרם ז"ל חסיד אחד היה באומו' ואיוב שמו התחילו יסורין באי' עליו התחיל מחרף ומגדף וזה כי לא שמו לבם לדעת אותך זולתי לריח אותן הטובות הזמניות אבל לא טעמו וראו טובך כי לעולם חסדו וזה כי מצד טובך היה תכלית כל המכוון מאתך גם בטובות הזמניו' ובהפכם להיטיב לזולתך כי חפץ חסד אתה ובזה ראוי שתהיה נאהב מצד טובך לא בלבד מצד הטוב המושג מאתך לכן אני אומרת : משכני

ר"מ עראמה

ואהבת עולם אהבתם למדנו המבה היתרה הנודעת להם שנתן להם כלי חמדה כאמו' ולכן זה החוזה שיר השירים הזה לקלס השגת זאת התורה על כל שאר ההשגו' כאמ' כלם קדם זאת התורה המקובלת בזה בנרמז מהם בפי' ישקני מנשיקו' פיהו שיהיו למודי' תורה ואינם שכחים היא קדש קדשים והוא' שאם נתכוון במה שנאמר בשבחי זאת התורה נסבב כני הקלום השיר הזה אל ענין זולת זאת התורה אשר כאמר עדנה כי הם ז"ל אמרו שנבראת קודם בריאת העולם וכי היתה לפניו התק"עד דורו' קוד' נתינת' ובה נסתכל וברא העולם וכלם מקראי' וגם שנתקנאו מלכי השר' בגנז ומשלו למלך שיש לו בת יחידה ובקש שישאנה לו בית אלא ואין ספק שזא' התורה הכתובה לא נמצ' בה אותם סגולות אם לא נשכיל עוד למאמרם מעולטלים הם דברי תור' כעו מעגלותיה לא תדע ואמרו עוד כל התור' כלה שמותיו של הקדוש ברוך הוא ואם נתכוון בזה במעט עיון נבין ההתגשמו' לצורך השגתינו אותה נמאמר הנה דרכי בא אליך בעב הענן בעבו' ישמע העם כמו שקרה אל יסוד' הרא' הולרך להתגשם עוד לרדת ממקומו הגבוה הטבעי ולהראות באבנים ובגובה הסלעים כדי שנפרש בו כמאמר הלל כה דברי כאש נאם ה' כמבואר במקומו אללי וגם שהם זכרם לברכה אמרו במסכת סוכה בשם ריש לקיש תורה שנתן הקדוש ברוך הוא למשה נתנה לו באש לבנה על גבי אש שחורה היא הגונה מאש ונתיכה מאש כב' מימינו אש דת למו ואין לנו ספק שכיון בזה לפני התורות כלאש זו שחורה בערך לגמותה זו לבנה כי היא מפורסת הדלות לפשיטותה וכרי אם כן כתבו לנו הבדל השני תורות בם על האם כאמו' אך ביחסה אל המראה שיב ביאר עוד כי התחלת האם הגדולה ליודעי בינ' ולכן נערך מעלת התור' הזאת

מ"ע ספורנו

משכני אחריך · בדרכיך באמתך ולמדני כענין אחרי ה' אלהיכם תלכו : נרוצה · כי אתנס דרך מצותיך ארוץ בשמחי לעשות רצון לפניך · וזה כי כבר : הביאני המלך חדריו בספורי מעשה בראשית וזולתו עם מופתיו חושיים ושכליי' אשר בם הודיע התכלית המכוון ממנו : וכן נגילה ונשמחה בך · על היותך לנו לאלהים : נזכירה דודיך · נזכיר לפניך את דודיך ואהביך שהם האבות אשר הם : מיין משרים אהבוך · אהבו אותך אהבת יושר בלתי תלויה בדבר יותר ממה שיאהב את היין המתענג בו : שחורה אני ונאוה · הקדים המחבר דבור עדת ה' לאומות הנקראו' בנות ירושלם כאמרו ונתתי אתהן לך לבנות להודיע שלא יהיה להן פתחון פה במה שתבקש היא מאת ה' ית' השגחה פרטית עליה יות' מכל זולתה ותאמר כשים משוא פנים בדבר באמרה ראוי הוא שיחפוץ בי האל ית' יותר מכל שאר האומו' כי גם שאני שחורה במעשים כאותן מכל מקום הני נאוה בידיעת האל ית' ויראתו ואהבתו יותר מכל זולתי : כאהלי קדר · שהשחרות בהם הוא מקרי לא עצמי כי לא נעשו מבגד שחור אלא מבגד לבן שקרה לו השחרות הבל בעצם אני נאוה · כיריעות שלמה · שהן נאות מצד עצמן בדברי' אשר מהם נעשו מצד מלאכתן וסדרן : אל

רלב"ג

ההשפעה כאלו אמר שלריח שמניך טובים והוא מה שנריח בתחלת העניין מאלו הסדורים אשר בנמצאות ידענו ששמך הוא סדור ישפעו ממנו כל אלו הסדורים וזה שכבר יראה כאלו הנמצאות למה שבהם מטוב החכמה והסדור שמציאותם הוא נשפע ממך ולזה יעירנו ריח השמנים אל שכול' שככאן כמלא אחד ישפעו ממנו אלו הנמצאו' ושזה הנמצא הוא בתכלי' המעל' והשלמות להיות מה שישפע ממנו בזה האופן מהשלמות ולזה אהבוהו העלמו' והם הנערו' הקטנות אשר לא היו לאיש ר"ל שנפשות המדברות טרם נאת הכנתם לפועל יחשקו להשיג אותך ולהשיג מה שבמציאות אלו הנמצאים על מה שהם עליו מטוב הסדור והיושר וזה החשק הוא הסבה אל שנשתדל להגיע אל שלמותינו : משכני אחריך וגו' אמר אל הש"י מורה על חוזק החשק ורוב המונעי' שיישירהו אליו וימשכהו על שירוצו אחריו הוא ושאר הכחות הנפשיות וזה יהיה כשיכנעו שאר הכחות הנפשיות לעבודת השכל או ירצה בזה באמרו נרוצ' הוא והדומי' לו ר"ל שאר הבעלי שכל להיות זה החשק בכל שאר האנשי' בטבע והוא נרא' יותר · ואולם יחס הפועל בזה לש"י לפי שהאדם לא יוכל להגיע אל שלמותו אם לא במה שישפע עליו מהש"י · ועוד שלרבוי המונעים צריך עזר אלהי למשכו עליו · ואמר על כך התשוקה שאם נגיע אל זה התכלית ר"ל שיביאנו הש"י חדריו זה יהיה תכלית הגיל והשמחה ובאמת כי זה הגיל והשמח' מה שאין לשמחות הגופיות יחס אליו כי התענוג השלם והשמח' השלמ' הוא בשיושג הנכבד בהשג' שלמ' אמתית כמו שהתבאר במקומותיו · ולזה אמר דוד ע"ה שובע שמחות את פניך · ואמרו רז"ל שהשמח' במעוטו ירצו שתכלית השמח' היא במדרגת הש"י והנה רצה בזה שהתכלית המכוון בני הוא אשר נחשוק אליו ראשונה חשק נפלא וזה ממה שיישירנו אל שנגיע אל התכלית כמו שקדם · ואמר שכבר יראה היות חוזק הגיל והשמח' למי שיגיע אל זה התכלית וזה ממה שנריח בתחלת העניין מדודיך ר"ל מהדברים אשר יביאונו לחשוק בך הוא יותר נבחר אצלנו מיין רצוני מתאוות הגופיות ויהי' אמרו מישרים אהבוך שם תחת שם התאר כי כבר ימצאו מזה המין רבים בלשוננו · וירצה בזה שבעלי המישרים אשר אהבו הש"י ר"ל אשר התעוררו לראות יושר הנמצאו' ואופן החכמה בהם יבחרו מה שיריחו מדודיך יותר מיין והנה פירשנו נזכירה · נריח · על דרך אזכרתה · ועל דרך בכל מקום אשר תזכיר את שמי לפי הפירש הנכון : שחורה אני ונאוה אמר השכל ההיולאני לשאר כחות הנפש שהיא שחורה בתחלת העניין לפי שהיא משוללת מכל מושכל והיא עם זה נאה מצד ההכנה אשר לה לקבל כל מושכל כאשר יהיה לה מי שיעירה על זה ואמרה שעם השחרות אשר לה בעצמותה מצד הסכלות אשר יהיה לה בדברים הטבעיים הנה יש לה ידיעות יבדילוה מהביט אל מה שראוי שתביט אליו ותעיין בו · ואלו הידיעות הם המונעים אשר לה מצד החמר אשר יוסיפו על שחרותה · והשחרות אשר לה מצד החמר לאהלי קדר שהם חשוכים מאד מצד יתרון החום עם שם קדר מורה על השחרות ובאלו אמר כאהלי קדר שהם חשוכים מאד ויריעות שלמה

שיר השירים א

ד מָשְׁכֵנִי אַחֲרֶיךָ נָּרוּצָה הֱבִיאַנִי הַמֶּלֶךְ חֲדָרָיו נָגִילָה וְנִשְׂמְחָה בָּךְ נַזְכִּירָה דֹדֶיךָ מִיַּיִן מֵישָׁרִים אֲהֵבוּךָ:
ה שְׁחוֹרָה אֲנִי וְנָאוָה בְּנוֹת יְרוּשָׁלָם כְּאָהֳלֵי קֵדָר כִּירִיעוֹת שְׁלֹמֹה:

מָשְׁכֵנִי כַּד נְפַקוּ עַמָּא דְבֵית יִשְׂרָאֵל מִמִּצְרַיִם הֲוַת מַדְבְּרָא שְׁכִינַת מָרֵי עָלְמָא קֳדָמֵיהוֹן בְּעַמּוּדָא דַעֲנָנָא בִּימָמָא וּבְעַמּוּדָא דְאֶשָּׁתָא בְּלֵילְיָא אֲמָרוּ צַדִּיקֵי דָרָא הַהוּא רִיבּוֹן כָּל עָלְמָא נְגִידְנָא בַּתְרָךְ וּנְהֵי רַהֲטִין בָּתַר אוֹרַח טוּבָךְ וּקְרִיב יָתַן בְּשִׁיפוֹלָא דְטוּרָא דְסִינַי וְהַב לָן יַת אוֹרָיְתָךְ מִן בֵּית גִּינְזָךְ דִּרְקִיעָא וְנֶחְדֵּי וְנִבְדַּח בְּעֶסְרִין וְתַרְתֵּין אַתְוָן דְמִכְתְּבָא בְהוֹן וּנְהֵי דְכִירִין יָתְהוֹן וְנִרְחַם יַת אֱלָהוּתָךְ וּנְהֵי מִתְרַחֲקִין מִבָּתַר טָעֲוַת עַמְמַיָּא וְכָל צַדִּיקַיָּא דְעָבְדִין דְּתַקִּין קֳדָמָךְ יְהוֹן דַּחֲלִין מִינָּךְ וּרְחִימִין יַת פִּיקוּדָךְ: שְׁחוֹרָה כַּד עֲבָדוּ בֵית יִשְׂרָאֵל יַת עִיגְלָא אִתְקַדָּרוּ אַפֵּיהוֹן כִּבְנוֹי דְכוּשׁ דְשָׁרְיָן בְּמַשְׁכְּנֵי קֵדָר וְכַד תָּבוּ בְתִיוּבְתָּא וְאִשְׁתְּבַק לְהוֹן סְגָא זִיו יְקַר אַפֵּיהוֹן כְּמַלְאָכַיָּא עַל דַּעֲבָדוּ יְרִיעָתָא לְמַשְׁכְּנָא וּשְׁרַת בֵּינֵיהוֹן שְׁכִינְתָּא דַיְיָ וּמשֶׁה רַבְּהוֹן סְלִיק לִרְקִיעָא וִיהַב שְׁלָם בֵּינֵיהוֹן וּבֵין מַלְכֵּיהוֹן: אל

הביאני ד' וסי' בסד' עקב · כאהלי' ל' שחורה אני ונאוה והוא חד מן א"ב מן חד חד ב"א ברישי' וסי' נמס' במסרא רבתא במערכת אות הכ"ף בס"ד ·

רש"י

משכני אחריך נרוצה · אני שמעתי משלוחיך רמז שאמר' למשכני ואני אמרתי אחריך נרוצה להיות לך לעם' : הביאני המלך חדריו וגם היום הזה עודנה לי גילה ושמחה אשר נדבקתי בך : נזכיר דודיך · גם היום באלמנות חיות תמיד אזכיר דודיך הראשונים מכל משתה עונג ושמחה : מישרים אהבוך · אהבה עזה אהבת מישור בלי עקיבה ורמיה אשר אהבוך אני ואבותי באותן הימים זהו פשוטו לפי ענינו · ולפי דוגמתו הם מזכירים לפניו חסד נעורים אהבת כלולות לכתם אחריו במדבר ארץ ציה וצלמות וגם צדה לא עשו להם והאמינו בו ובשלוחו ולא אמרו היאך נצא למדבר לא מקום זרע ומזונות והלכו אחריו והוא הביאם לתוך חדרי היקף ענניו בזו עודם הין גלי' ושמחים בו אף לפי עוניים וצרתם ומשתעשעים בתורה ושם מזכירי' דודיו מיין ומישור אהבתם אותו : שחורה אני ונאוה וגו' · אתם רעיותי אל אקל בעיניכם אף אם תעזבני אישי מפני שחרות שבי כי שחור' אני על ידי שזיפת השמש ונאוה אני בתיקון איברי' נאים · אם אני שחור' כאהלי קדר המשחירי' מפני הגשמים שהם פרוסים תמיד במדברות קלה אני להתכבס להיות כיריעו' שלמה · דוגמא היא זו אומרת כנסת ישראל לאומות שחורה אני במעשי ונאה אני במעשה אבותי ואף במעשי יש מהם נאים אם יש בי עון העגל יש בי כנגדו זכות קבלת התור' וקורא לאומות בנות ירושלים על שם שהיא עתיד' ליעשות מטרפולין לכולן כמו שנא' ביחזקאל ונתתי אותם לך לבנות כמו עקרון ובנותיה : אל

אבן עזרא

נזכירה · יש אומרים שהוא מן אזכרתה וזכרו כיין לבנון : מישרים · אחר היין כמו יתהלך במישרים הולך לדודי למישרים · ומ"ם מיין ישרת עצמו ואחר עמו וכן ענייננו מישרים אהבוך העלמות הנזכרות וכמוהו וארא אל אברהם אל יצחק ואל יעקב באל שדי ושמי יי' ענייננו ובשמי יי' ורבים כמוהו · ואחרים אמרו כי המישרים אהבוך כמו ומגיד מישרים והראשון קרוב אלי : שחורה · יש מפרשים שהוא יפה כמו האשה הכושית כי מרוב יופיה תפחד האם שתשליט בה עין רעה על כן תקרא כושית ושחורה ואין לנו צורך בפירוש הזה באשה הכושית ולא במלת שחורה כי היא העידה בנפשה ואמרה אל תראוני שאני שחרחורת : ונאוה · כמו נחמדת מן נאוה למושב לו והנו"ן לבנין נפעל כמו וכל נעשה במרחשת אין אבן כרא' · שחרחורת

ר"מ עראמה

הזאת הפסוק' אשר כלה שמותיו של הקדוש ברוך הוא כאמר שנקרא קדש קדשי' ונוכל אם כן לומר כי קף כל השירים קדש עם שירי התורה שבכתב שמהם כמו שחשבונו ראשונה שיר השירים והוא קלוס התור' הפשוט' אלא היא תורה שבעל פה קדש קדשים למה שנמצא בו אצל קדושי עליונים כי כי לא נמסרו סודותיה רק לאצילי בני ישראל פה אל פה ובעבורה לקרא משה בכל ביתו נאמן הוא שנמסרה לו בפיקדון באמנות ומסרה ליהוש' ואליה נכסף והשתוקק דוד המלך עליו השלום בכלל תהילותיו גל עני ואביטה והם זכרם לברכ' אמרו ברומזם לזאת יפה שיחתן של עבדי בתי אבות מתורתן של בנים ואמרו פרק אין מעמידין כי טובים דודיך מיין כי אתא רב דימי אמר אמר' כנסת ישרא' לפני הק"בה רבש"ע ערבים עלי דברי דודים יותר מיינה של תורה הפירו' דברי סופרי' יותר מתור' שבכתב ואם כן בקשה הלז נכנס להבין קלוס השיר הזה כי הוא ודאי קלוס התורה שבעל פה וסודותיה הנמסרת באמנות לאצילי וזקני ישראל ועליה אמר שהיא קדש קדשי' ומקודש מזה הצד יותר מאשר בכתב יעיד עליו : משכני בפירו' בקש גלוי סתרי התורה המסורה מפיו אל פי

תורת חסד קדש קדשים

ויכולני לומר כי לאה שהשמן הזה היה מורק תמיד ועדין הוא קיים לכן נקרא שמן תורק להורות על רבוי הרקותיו ושלמה ע"ה נקרא בשם השמן ההוא ויכולני לומר עוד כי לכך לא נקרא שמן הורק כי אם שמן תורק למה שהוא עדין קיים ולעתיד לבא תורק השמן הזה על השרידים אשר ה' קורא ואמר כי עם היות כי בזמן דאיכא מחלוקת בעי משיחה כאשר היה כשנמשח שלמה לכן אמר כי מצד שמו הטוב לא נמשך המחלוקת ההוא רק תכף ומיד אהבוהו כל ישראל והן העלמות שהזכיר שהן אהלה ואהליבה כמו שאמרתי : ובתנחומא פרשת ויקהל אחז"ל ואמלא אותו רוח אלהי"ם בחכמה שכבר היתה בו חכמה ללמדך שאין הק"בה ממלא חכמה אלא למי שיש בו מטרונא שאלה וכו' עד אומרו המשל הזה אדם הולך ליקח ממנו יין או דבש או שמן או מוריים כשהחנוני פיקח מריח בכלי אם הוא של יין נותן לתוכו יין וכן כלי של שמן ושל דבש ושל מוריים והק"בה כתרועה באדם שיש בו רוח חכמה ממלאו הוי ואמלא אותו רוח שכבר היה בו ע"כ ועם זה יפורש אומר פה לריח שמניך טובים וכו' כי האל ית' שם שמו שמן תורק שהוא שמן יקר הערך כאומר לפי שהריח מקודם ריח שמניו הטובים שהיו בקנקניו וראה היותם משמן טוב כאשר הנז' על כן עלמות והן החכמה והמדע אהבוהו וכו' : משכני וגומר מלאתי כתוב יר' משכני אתה ה' ואחריך נרוצה האומר והנורה והוא שכבר הביאני המלך מלכו של עולם בחדריו קודם נאתי לאויר העולם ולזה נגילה ונשמחה אני ושכלי באחת ונגילה ונשמחה בך כשמחת הזוכר מה שכבר נשכח ממנו ע"כ : וכפי דרכי שם דברי כנסת ישראל ויר' משכני אתה שלמה ולמדני תורת ה' ונזה נרוצה אני ואתה והוא ע"ד ומתלמידי יותר מכלם וכמו שביארתי אני במה שדרשו רז"ל בפסוק כי לקח טוב נתתי לכם הלא הוא כתוב בספר סולת המנחה · ואומר הביאני המלך חדריו יר' הנה המלך מלכו של עולם הביאני כבר בחדריו והוא בהר סיני והן שמעתי תורה שבכתב ותור' שבע"פ ועכ"ז נגילה ונשמחה אני ואתה בך בתורתך במה שאתה בקי בחדרי פתריה ונזכירה אני ואתה דודיך עמו ית' מיין ויר' כאומר מיין העניין בעצמו שרצה באומר כי טובים דודיך מיין · או יר' הנה על ידי היות האדם הולך אחרי היין יתהלך למישרים ולא יכשל בדבר כלל להיות פי אין דבר בכיתו אך דודיך הם טובים מיין כי גם בהיות האדם הולך בביתו במישרים מבלי דבר יאהב ללמוד ממך ולראות מדודיך · או יר' באומר מישרים לרמוז על החכמה והמדע אשר הם מעצמם ניתנו לו כאומר החכמה והמדע נתון לך פיר' לומר כי כל א' מהם נתון לו מעצמו · ואולי באו' נגילה כיון אל הגיל' אשר היא בידיעת תורה שבכתב ובאומר ונשמחה כיון אל השמח' אשר היא בידיעת תורה שבע"פ : שחורה וגומר יר' הנה עד עתה שלא הייתי יודע פי' טעמי

אבן יחייא

מנעי' וזמירות כאומרו יודוך ה' כל מעשיך וחסידיך יברכוכה · כבוד מלכותך יאמרו וגבורתך ידברו · והוא שתאי הברכה יאמר לכבוד האדם גבורותיו וכבוד הדר מלכותו · והוא ששאל אני הברכה יאמר ועוד משתוקקת התשוקה ליהנות מריח שמני שאלוה יתברך והוא ש משה רבינו ז"ל · אשר לאיות כי ריח שמניך טובים במדרגה שמך היותך כגלוחית אשר תמיד תורק ממנו השמן הטוב ולכן הריח כי הריח הטוב יש לו מבוא גדול באהבה · ורמז אל האומות לועגים על המצות והמשפטים וכ"ש על החקים אשר טעמם נסתר ישראל בהם · אבל אחרי ראותם כי באמצעות המעשים ההם הם ונפלאות · לכן לריח הטובות הנמשכות מאותם השמנים והם המע האומות אהבוך · והיו תאבים לידבק גם הם בשכינה · וזהו אומ למדתי אתכם חקים ומשפטים וגו' ושמרתם ועשיתם אותם כי העמים אשר ישמעון את כל החקים האלה ויהיו זרים אלא אבל יאמרו רק עם חכם ונבון הגוי הגדול הזה והוא כי מי גוי גדול אשר אלהינו בכל קראינו אליו · משכני אחריך נרוצה וגו' · עוד ר ישראל לשלש מדרגות מהדבוק המוכרות וכנגד הראשונה אמרה מ עשית בהיותי במצרים אשר משכתני ע"י מלאך כאשר אמרנו וכנגד השנית אמרה ומי יתן שאחריך נרוצה אני ונערותי כאשר עשיתי אני והערב רב אשר עלה אתי בצאתי ממצרים אשר רצנו אחריך במדבר בארץ לא זרועה לקבל תורתך על הר סיני ולכן אמר נרוצה בלשון רבים לרמוז לרבים מעמי הארץ אשר התיהדו בעלותם ממצרים · וכנגד השלישית אמר ומי יתן שהביאני המלך חדריו ענד כיוקו' עתיד כמנהג הלשון הנבואיי כאשר עשיתי במדבר בצוותו אלי ועשו לי מקדש ושכנתי בתוכם והיה מביא גדולי ונביאי וכהני בחדריו במשכן ובאהל מועד ולכן אמר פה הביאני המלך חדריו בלשון יחיד לרמוז כי לא היה אל העניין האלהי כי אם על היחידים שבהם כאומרו ואל משה אמר עלה אל ה' · והזקנים למטה ממנו בנבואה · ואחריהם כל העם כי לא יכנס בחדרי המלך כי אם אחוזת מריעיו ושרי נבאותיו · עוד אמר נגילה ונשמחה בך לרמוז השלש מדרגו' מההשגה אשר בהם השיגו כל מצות ה' אלהיהם · וכנגד ההשגה הב' דברות אמר אם הייתי בחדריו כימי עולם וכשנים קדמוניות · אני ונערותי קהל הגרים הנקבצים אלי היה לנו גילה ושמחה בך רוצה לומר בעצמותך · והיא השגת הכ' דברות אשר השיגו בקול ובמשמעות הרמוזות לעיל בשם כפיקות · ולכן אמר בך לרמוז על דבוק עצמותו יתברך · וכינה אותו בשם גילה ושמחה ע"ד אומרם ז"ל שהשמחה במעוטו · ועל ידה היה אל דבוק הנבואה כמו באלישע ועתה קחו לי מנגן וגו' וכנגד ההשגה השנית אמר נזכירה דודיך מיין שרוצה לומר הא' דברות האחרונות הייתי מזכירם וכופא וכותן בהם אשר היה לי יותר תענוג מכל משתה יין ברמזו לעיל בטובים דודיך מיין וכנגד ההשגה השלישית אמר מישרים אהבוך שרוצה לומר וגם אם הייתי בחדריך כימי קדם הייתי מזכירים וכופאים וכותבים בתר"יג מצותיך אשר הם משלים ודברים אמיתיים כי מי גוי גדול אשר לו חקים ומשפטים צדיקים ככל התורה הזאת אשר למענם אהבוך כל האומו' כאומרו לעיל על כן עלמות אהבוך לראותם התכלית הנמשך מהחקים והמשפטים ההם להיותם גוי גדול אשר לו אלהים קרובים אליו בכל קראם להגין להם מכל צרה וצוקה ולהספיק להם די מחסורם בלי עמל וטורח · ולכן הם אוהבים ותאבים להיטפל בשכינה ולהיות עבדי אל : שחורה אני ונאוה וגומר דימה כי אמרי שבנבואה הנערה המושקת את כל הדברי' הנזכרי' להקל משליש כובד חליה מהאהבה נשאה עיניה וראתה כנערות אחרות אשר היו שומעות את קולה ולועגות עליה על היותה כמשכת אחר האהב' העגבניים בהיותה כעור' ושחורה : ולכן

אַל־תִּרְאוּנִי שֶׁאֲנִי שְׁחַרְחֹרֶת שֶׁשֱּׁזָפַתְנִי הַשָּׁמֶשׁ בְּנֵי אִמִּי נִחֲרוּ־בִי שָׂמֻנִי נֹטֵרָה אֶת־הַכְּרָמִים כַּרְמִי שֶׁלִּי לֹא נָטָרְתִּי׃ הַגִּידָה לִּי שֶׁאָהֲבָה נַפְשִׁי אֵיכָה תִרְעֶה אֵיכָה תַּרְבִּיץ בַּצָּהֳרָיִם שַׁלָּמָה אֶהְיֶה כְּעֹטְיָה עַל עֶדְרֵי חֲבֵרֶיךָ׃
אם

אל אֲמִירַת כְּנִשְׁתָּא דְיִשְׂרָאֵל כָּל קֳבֵל עַמְמַיָּא לָא תִבְזוֹן יָתִי עַל דִּי אֲנָא קַדְרִיתָא מִנְּכוֹן עַל דַּעֲבָדִית כְּעוֹבָדֵיכוֹן וּסְגִידִית לְשִׁמְשָׁא וְסִהֲרָא דִּנְבִיאֵי שִׁקְרָא אִינוּן גְּרָמוּ לְאִתְתַּקְּפָא תְּקוֹף רוּגְזָא דַּייָ עֲלַי וְאַלְפוּנִי לְמִפְלַח טַעֲוָתְכוֹן וּלְהַלָּכָא בְּנִימוֹסֵיכוֹן וּלְמָרֵי עָלְמָא דִּי הוּא אֱלָהָא לָא פְלָחִית וְלָא אֲזָלִית בְּנִימוֹסוֹהִי וְלָא נְטָרִית יַת פִּיקוּדוֹי וְיַת אוֹרַיְיתֵיהּ׃ הגידה כַּד מְטָא זִמְנֵיהּ משֶׁה נְבִיָּא לְמִפְטַר מִן עָלְמָא אֲמַר קֳדָם יְיָ גְּלֵי קֳדָמַי דְּעַמָּא הָדֵין עֲתִידִין לְמֵיתַב וּלְמַהֲלָכָא בְּגָלוּתָא כְּעַן חֲוִי קֳדָמַי אֵיכְדֵין יִתְפַּרְנְסוּן וְיִשְׁרוֹן בֵּינֵי עַמְמַיָּא דְּקַשְׁיָין גְּזֵירַתְהוֹן כְּחוֹמְתָא וּכְשָׁרְבֵי שִׁמְשָׁא דְטִיהֲרָא בִּתְקוּפַת תַּמּוּז וּלְמָה דֵין יְהוֹן מְטַלְטְלִין בֵּינֵי עֶדְרֵי בְּנוֹי דְעֵשָׂו וְיִשְׁמָעֵאל דִּי מְשַׁתְּפִין לָךְ טַעֲוָתְהוֹן לְחַבְרַיָּא׃
אם

איכה י"ז וס"י נמס' בריש מגילת איכה:

רשי

אל תראוני · אל תסתכלו בי לבזיון שאני שחרחורת לפי שאין שחרותי וכיעורי ממעי אמי אלא על ידי שזיפת השמש שאותו שחרות נוח להתלבן כשיעמוד בצל: בני אמי נחרו בי · הם בני מצרים שגדלתי בהם ועלו עמי בערב רב הם נחרו בי בהסת' ופתויים עד ששמוני נוטרה את הכרמים וגם שזפתני השמש והושחרתי כלומר נתנוני עובדת אלהים אחרים וכרמי שהיה שלי מאבותי לא נטרתי מלינו פרנסי' נקראים במקרא בלשון כרמים שנ' ונתתי לה את כרמיה משם ומתרגמינן ואמני לה ית פרנסהא וכן לא יפנה דרך כרמים: הגידה לי שאהב' נפשי · עכשיו רוח הקדש חוזר ומדמה אותה לצאן שחביב על הרועה אומרת כנסת ישראל לפניו כאשה לבעלה הגידה לי שאהבה נפשי איכה תרע' צאנך בין הזאבים הללו אשר הם בתוכ' ואיכ' תרבילם בצהרים בגלות הזה שהיא עת צרה להם כצהרים שהיא עת צרה לצאן: שלמה אהיה כעוטיה · ואם תאמר מה איכפ' לך אין זה כבודך שאהיה כאבילה עוטה על שפה בוכיה על צאני: על עדרי חביריך · אצל עדרי שאר הרועי' שהם רועים צאן כמותך כלומר בין גדודי האומו' הסמוכים על אלהים אחרי' ויש להם מלכים ושרים מנהיגים אותם: אס

רלבג

שלמה · כי לפעמים ידמו בלשון הקדש בשני כפי"ן כעמי כעמך כשפחה כגברתה והדומים להם:

אל תראוני ונומר אמרה לשאר כחות הנפש מבארת מה הם לו הידועות שזכר' בפסוק הקודם שלא יבוזו אותה מצד הכפל שחרות' לפי שהשחרות ההוא איננו לה מעצמ' אבל מחוץ כמו שחרות מי ששזפתהו השמש וזה לפי המשל והנ"ל לפי הנמשל ירצ' שהשחירו' הדברים הגופיים אשר הם תחת השמש והם הדברים ההוים הנפסדים אשר החשק להמשך אליהם מונע אותה מהשלמות ויחס אותם אל השמש להגלות פעולותיו בהם · וכמו זה אמר בספר קהלת שיעמול תחת השמש המהלכים תחת השמש וביארה מי הם אשר ימשיכו' לאלו הענינים הגופיים ואמר ששאר כחות הנפש יסבבו שלא הטו' כרמ' כשתעש' הפעולה המיוחס' אליה אשר בה תתן כרמה פריה ושמוה משתדלת בפעולות הגופיות המיוחסות אליהם · וקראה אלו הכחות המושכי' אות' אל התאו' הגופיות בני אמה לפי שהנפש מצד שהיא אחת היא אם לכל אלו הכחות אשר ישתעפו ממנ' וקרא' אות' בנים לפי שהם כחות פועלות והנ' הכחות המתפעלו' מהם ר"ל הנשמעים אליהם הם בנות ירושלים והנ' מבואר לפי שידע הנפש וכחותי' כי מהכחות הנפשיות ימצא מה שהוא במדרגת המניע והפועל ומהם מה שהוא במדרגת המתנועע והמתפעל והולם אמרנו שהרצון באמרו שחרחרת הכפל השחרו' היא מבואר וזה כי פעמים יהיה הכפל לחזוק כאמרו יפיפית מבני אדם:

הגידה לי ונומר · זה מאמר השכל ההיולאני אל השכל הפועל המשלים אותו והמוציא אל הפועל והוא על דרך המשל על דרך ויאמר ה' אל השטן והדומה לו · ואמר זה כמתרעם שעם המונעים אשר לו לפי מה שזכר בפסוקים הקודמים הנה בכאן ג"כ מונעים אחרים ימנעוהו מהשלמות והוא שהוא לא ידע מה היא ההצלחה ולא ידע ג"כ הדרך אשר בהגיע אל שלמותו והצלחתו ולזה אמר הגיד' לי מה הוא הדבר שאהב' נפשי רצוני וחשקי בו בטבע ר"ל ההצלח' כי זה בלתי ידוע לי בתחלת הענין גם הגיד' לי איכ' תרע' נפשי רצוני איכ' תקבל מזונ' והיא המושכלות והכוונ' בזה שיודיע הדרך אשר בה תגיע אל זה השלמות · איכ' תרבץ בצהרים ר"ל איכ' תנוח לגודל' שהוא תכלי' האור המיוחס לה כמו שבצהרי' יהי' אור השמש בגבורתו והכוונ' בזה שעם השגת' המושכלות והוא מה שיושכל מאלו הדברים תחל' הנה בכאן השג' היא הולכת מהלך השלמות מאלו המושכלות כאלו תאמר חכמת האלהות ובאופן ההשגח' בה מהספק ומהמבוכ' ולזה אמר' שיודיע' איך יהיה זה · או יהי' הרצון באמרו איכה

מ"ע ספורנו

אל תראוני שאני שחרחורת · אל תראו ראיי' מצד המעשי' שהם מקולקלי' לדון אותי לכף חובה על מחשבת הלב כי אמנם המעשי' נעשו לי הרגל במקרה: ששזפתני השמש · נקנו מצד ההרגל אצל האומות ורעי כותים שגדלתי בתוכם ובלעדי זאת: בני אמי נחרו בי · הכבידו עלי מסים והרנוניות כענין מצרים ויוהר מהמה: ובכן שמוני נוטר' את הכרמי' · להשתדל בצרכי חיי שעה · כרמי שלי · שהי' שלי בלבד ואין לזרי' אתי והוא העסק בתורה ובמצות: לא נטרתי · לא עסקתי בה מקוצר רוח ומעבודה קשה ובכן קלקלתי מעשי: הגידה לי · אחר שהגיד בטול טענת האומו' התחיל המחבר בדברי עדת ה' אליו והשובתו על דרך דברי אוהבת עזובה עם אהובה ואמר: הגידה לי שאהבה נפשי · אהה ה' אבינו שאהב' נפשי הע"פ שהמעשים מקולקלים הגד לי: איכה תרעה · את התלמידי' דעה והשכל: איכה תרביץ · את ההמון תחת חכמי הדור שיתנהג על פיהם: בצהרים · בזמן שיהיו שני בני יצהר חולקים בהלכה וכל אחד מהם מאיר דבריו בטעם הגון כמו שיקרה בצהרים שהאור מאיר במזרח ואליו במערב וזה קרה בסבת שכרמי שלי לא נטרתי ולא שמשו כל צרכם: שלמה אהיה כעוטיה על עדרי חבריך · על עדרי אותם החברים החולקים ותלמידיהם שהם שלך ואומרי' אלו ואלו שהם דברי אלהים חיים ובכן אהיה כעוטיה על שפה שלא אדע את מי אשאל ויודיעני דבר אל נכון: אס

אבן עזרא

שחרחורת · זה הכפל למעט וכן ירקרק או אדמדם: שזפתני · ראתני והביטה בי וגלתני וכמוהו ולא שזפתה עין איה: נחרו בי · נלחמו בי והנ"ון לבניין נפעל מן ויחר אפו: נוטרה · שם התואר ועניני שומרת: שאהבה נפשי · יחסר מקום הקריאה כמו אתה: איכה תרעה · הצאן: איכה תרביץ · אותם ויש אומרים שענייני שאלת המקום כמו איכה הם: שלמה · השי"ן מקום אשר: כעטיה · מתערבת והוא פועלת מן ויעט העם אל השלל · ויש אומרים מוטפת והוא רחוק · ויש אומרים נגרעת מן ויעט בהם:

הפעם השנית לריח שמניך · כי שמניך יש להם ריח טוב מרחוק והזוכר' שמך כאילו שמן מור יורק לפניה על כן עלמות אהבוך ואם כן שמניך מרחוק אף כי נשיקות פיך: משכני · וכל אחת מהעלמות מתאוה ואומרת משכני אחריך נרוצה: הביאני המלך חדריו · יותר נשמח בך ממה שיביאני המלך חדריו: שחורה · ובעבור שאלה העלמות היו אומרות משכני חזרה הנער' להן ואמרה אינני פחותה מכם אף על פי שיש בי שחרות מעט כאהלי קדר שהם מגולים לשמש תמיד יפה אני כיריעות שלמה · ואל תראוני פירושו אל תבזוני או אל תראוני בעין קלון וחסרון כי זה השחרות לא נולדתי בו רק הוא מקרה ויסור וסבת זה המקרה כי כעסו אחי עלי ושמוני נוטר' את הכרמי' ובתחיל' קודם זה אפילו כרמי שלי לא נטרת' ויוחזרה לרוע' ואמר' לו הגידה לי אי זה מקום תרעה ותרביץ כי אני רוצ' לשוב רוע' וארדוף אחריך:

הפעם השלישית לריח · היה מלמד מעשיו של המקום ומורה אנשי דורו ובכל הקום שהולך ויקרא שם אברם בשם יי' וזהו שמן תורק שמך: על כן עלמות אהבוך · על כן עלמות שאין להם בעל כך אנשים שלא היה להם אלוה הכניסם תחת הייחוד כענין ואת הנפש אשר עשו בחרן: משכני · שנמשך אחר המקו' ויצא מארץ מולדתו: הביאני המלך חדריו · שהביאו אל ארץ כנען ויתכן שהחכימו ועמד על סודות נפוכים · וענין נזכירה דודיך הוא בנין מזבח בכל מקום ונטיעת אשל: שחורה · הנה בשעבוד מצרים אף על פי שאני שחורה בקלת מעשים רעים נאוה אני בשמירת הברית וייחוד השם: אל תראוני · השמש ה' גלות מצרים ומי סבב לי שתכני השמש אנשים מבני אמי ששמוני נוטרה שאסור לתים נכרים ועזבתי שלי וכן תמצא בספר יחזקאל שהזהירם הנביא שישיבו כי היו מהם עובדים עבודת אליל ואומר לשפוך חמתי עליהם לכלות אפי בם בתוך ארץ מצרים: הגידה לי · שחזרו בתשובה ושאלו איך היו רועים האבות ונאחוז דרכם ולא נתערב עם אלהים אחרים שיאמר בעקבי הצאן וזה ענין על עדרי חביריך: שהם כמוך וזה ענין על עדרי חביריך:

אבן יחייא

ולכן אמרה להן שחורה אני ונאוה בנות ירושלם שרוצה לומר או בנות ירושלם אל תתמהו להיותי נבררת אחר האהבה בהיותי שחורה אשר לא נאוה לנעדר היופי תענוג כזה כי אף שאני שחורה · שהוא פגע נאחד ממיני האיכות שהוא המראה · אני נאוה בעצמותי ואברי פלמים הם אתי ועל מתכונתם · ואשא חן וחסד לפני כל רואי · ואין היופי מיוחס אל אשה יפה וסרת טעם כי אם אל אשר נאוו לחייה בתורים ונאוו עליה כל שאר אופני המלבושים · וטוב טעם ודעת חן וחסד ימצא בה · ואף כי מצד שחרותי אדמה לאהלי קדר והם אהלי הערביים העומדי' מגולים לחורב ביום ולקרח בלילה ולכן יהיו שחורים · מצד תוכן אברי ויושב גופי וחיכי אדמה ליריעו' שלמה · שהם יריעות מלך גדול ושלו ושקט על שמריו אשר כל כליו היו בתכלית היופי · ולכן בנות ירושלם אל תראוני שאני שחרחורת ונו' שר"ל אל תבזו אותי · כנגד מן המה יביטו יראו בי · ואמרה שחרחורת שהוא לשון הכפל השחרות כירקרק ואדמדם · שרוצה לומר אף כי אני שחורה הרבה חוץ מהראוי · להיות כי השחרות הלז איננו מטבעי כי אם מקרה קרה לי ששזפתני השמש · שהוא ענין הבטה כנגד מן ולא שזפתו עין איה · וזה כמשך להיות כי בני אמי נחרו בי ושפכו חרונם עלי ושמוני נוטרה את הכרמים כעדרי הסוכות והמלונות העושים כל להגין מהשמש ומקריו · ונרשוני אלנטור כרמי מקום אשר היו לי שם כל הכנותי · באופן שכרמי שלי לא נטרתי · ובשמירת כרמים כהפכתי שחורה ושתים רעות עשו עמי · והוא משל ללעג האומות על דברי כנסת ישראל · החושקת נשיקות ודודי דודה וריח שמניו כאשר אמרנו והם אומרים לה שעתה בגלות היא כוספת לאשר מרתה את פיו במדבר בהיותה בחיק דודה בעשיית העגל · ואחר כך בהיותה על שמריה בארץ הצבי והמקדש על מכונו שרדפה שנית העגלים והבעלים · וכנסת ישראל משיבה אמרים ללעגם באומר' או בנות ירושלם שהם האומות העולם · כי להיות ירושלם עיר הקדש וכנספת מכל העולם · ארץ מטרפולין תחשב לכל הארצות אף כי הייתי שחורה בעשיית העגל במדבר' תכף כמחל עוני והפכתי לנאוה · ואם היה שחרותי לסבת היותי כיושבי אהלי קדר העובדים לשמש בעבודת כל המקדיר ומשחיר לעובדיו · כי כוש ובנו נמרוד הם החלו לעבו' עבודת כל לשמש והם המה היושבים באהלי קדר · וכתרגום אתקדרו אפיהון כנכוי דכוש דשרין במשכני קדר · אח"כ תכף ומיד הייתי נאוה כיושבי יריעות שלמה · והם הכהני' והלויים העובדים עבודת היכל ה' במקדש אשר עשה שלמה והיה כפרתי · כאשר עשיתי המשכן ויריעותיו וכליו · והנה כי דמה עון העגל לעון עובדי השמש באומרו כאהלי קדר אבל לא אמר היות עונם עשיית העבודה ההיא כי לא לכך נתכוונו כי אם לשם שמים · וחטא שהגדילוהו עליהם לגדולתם והגדול מי שחטאיו ספורים · ועוד אמרה כנסת ישראל אל תראוני ואל תבזוני בהיות לי שחרות על שחרות והוא אמרה שאני שחרחורת · שאחרי בנין הבית וחוץ מן המדבר אשר היה מקום מוכן לעבודת עוזאל · גם שם עבדתי את העגלים וגם לבעל ולאשרה העשויה לשמש ולירח · אשר היה עון פלילי מעשיית העגל במדבר לשלשה סבות · להיותה בארץ נושבת עיר חומה מקום רחוק מעבודת השעירים שמקומם המדברות · וכן להיות בבית מקדש ושכינה המשפעת שובע שמחות על עם ישראל · וכן להיות הפעולה ע"ז שלימה לשמש בלי שיתוף האלוה יתברך כלל באומרו אם ה' הוא האלהים לכו אחריו ואם הבעל לכו אחריו · מה שלא היה כן עון העגל כאשר אמרנו · ולכן אף כי החטא הוא גדול מאד כי יען ששזפתני השמש שר"ל כי היה מביט בי ומשגי' לטובה ומשפיע עלי שופע טובות באמצעות עבודתי אליו כאומרו בירמיה ומן אז חדלנו לקטר למלאכת השמים שהוא השמש שהוא מלך עולם הגלגלים והסך לה נסכים חסרנו כל ובחרב וברעב תמנו · הייתי תמיד נגררת אחרי עבודתו הנכריה · אל תבזו אותי עם כל אלה אשר אמרנו · כי לא מלבי היתה זאת והוא אל לקרוא בשם הע"ז · אבל בני אמי · ור"ל בני כמו בוני כנגד מן אל תקרי בניך אלא בוניך · ור"ל אמי אומתי · ורמז לירבעם ורחבעם אשר היו מלכי ובני אומתי והיו להם לשיורני תמיד בדרך טובים · והם היה היו בעוכרי ואשרי העם מתעים ונחרו בי כי בסבתם אל חרון האלוה בי · כי שמוני נוטרה את הכרמים והם שני עגלי ירבעם · ובמות ומלכות רחבעם · ורעה על דעה שאם היו מעבידים ע"ז בשיתוף עבודת האלוה ית' החרשתי · אבל לא היו רוצים ככה כי כרמים שלי והוא בית המקדש לא נטרתי כי ירבעם מנעני כאומרו רב לכם מעלות ירושלם הנה אלהיך ישראל אשר העלוך מארץ מצרי' וכינה המקדש לכרם כאשר כינה ישעיה לכנסת ישראל ובית מקדשה לכרם באמרו אשר שר אשירה נא לידידי שירת דודי לכרמו ונו'

תורת חסד קדש קדשים

טעמי התורה הייתי שחורה ועתה אני נאוה עם מה שלמדני שלמה באופן שאני כאהלי קדר שהם כעורות מבחוץ ויפות מבפנים וכמו כן הייתי גם אני עד עתה שלא הייתי יודעת מה היה אתי עם התורה ועתה הייתי כיריעית שלמה שהן נאות מבחוץ ומבפנים א"כ

אל תראוני שאני שחרחורת בהיותי בלתי יודעת פירוש התורה ששזפתני השמש מבחוץ ובני אמי הדרים אתי בתוך אהלי נחרו בי ושמוני נוטרה את הכרמים שלא עד שלמדני זו כרמי שלי לא נטרתי כי עכשו נפתחו לי שערי אורה ע"י שלמה אי לזאת: הגידה לי אתה שלמ' מה שאהבה נפשי והוא ענין למידת התורה ומעשה המצות אשר הוא הייתי יודעת איכה תרע' את עצמך ואיכה תרבין את יצרך בצהרים אשר הוא תגבורת החום והוא רומז אל זמן הבחרות אשר בו מתגבר חום התאוות או אל זמן הצהרים ממש אשר לפעמים הוא זמן הקטב מרירי ח"ו ובענין המצות שהאדם עושה מוסרין לו מלאכים לשומרו כמו שארז"ל במקומות הרבה ומה גם במדרש תנחומא פרשת ויקהל עיין שם · ובזומר שלמה אהיה כעוטיה יר' כי למה אהיה אני כנסת ישראל כאבלה עוטיה על שפה בוכיה על לאי שאינן יודעות לרעות את עצמן כפי מה שהאל ית' רוצה מהן והם עדרי חבריך כי כל ישראל הם ערבים זה לזה ומה גם המלך הוא השר או הרב א"כ הודיעני נא את דרכי ה' ואת תורותיו: אס

ר"מ עראמה

פינו בלי אמצעי המכונה לזאת הסבה בנשיקות פה ולהורות על מעלת זה החלק התוריי על התור' שנכתב בפירושינו בשיר השירים קודש קדשים אמר כי טובים דודיך מיין כאומרים ערבים עלי דברי דודים מיינה של תור' ירצה טובי' עלי מה שנמצא רמוז אצל החכמים אשר הם דודיך ירצה הם הדברי' הנסתרי' שיך טובים הם מן התור' שנכתב המכונה בכמה מקומות ביין ומן הידוע שיש שני מינים מהיין מין חוזמענביו בתור' שנכת' ומין משומר בענביו פאם זכה נעשה ראש לא זכה נעשה רש והוא דמות שבעים פנים:

לריח שמניך טובים וכו' ירצה לפר' עוד דבריו והמשיל משל ואמר כשם שעקר שמן הרקח הוא הבושם הקנוי בו ויש נראה בו מקרי בערך השמן גופא הבושם ההוא כנועל היחס הזה אם תהיה התורה שנכתב דמות השמן יהיו סודות שמותיו יתברך הרמוזים בה דמיון רוח הבושם הנזכר אשר הוא העקר וזה אמרו לריח שמניך רוצה לומ' הכמצא בשמניך הטובי' אשר הוא דאיעק' אותו

אם לא תדעי לך היפה בנשים צאי־לך בעקבי הצאן ורעי את־גדיתיך על משכנות הרעים:

לססתי ברכבי פרעה דמיתיך רעיתי:

נאוו

אם אמר קודשא בריך הוא למשה נביא אבעיא להון למחי גלותא כנישתא דמתילא לריבא שפירתא ודנפשי רחים לה תתהא מהלכא באורחיהון דצדיקיא ותהא מסדרא צלותא על פום ברזילהא ומדברי דרהא ותהי מארפא לבנהא דמתילין לגדיי עיזין למהך לבית כנישתא ולבית מדרשא ובההוא זכותא יהוון מתפרנסין בגלותא עד זמן דאשלח מלכא משיחא ויהי מדבר יתהון בנייח על משכניהון הוא בית מקדשא דיבני להון דוד ושלמה רעיתי דישראל: לססתי כד נפקו ישראל ממצרים רדפו פרעה ומשירייתיה בתריהון ברתיכין ובפרשין והות אורח סגירא להון מארבע סטריהון מן ימינא ושמאלא הוו מדבריא דמליין חיוין קלן ומן בתריהון הוה פרעה רשיעא ומשירייתיה ומן קדמיהון הוה ימא דסוף מה עבד קודשא בריך הוא אתגלי בכח גבורתיה על ימא ונגב ית ימא וית טינא לא נגב אמרו רשיעיא וערבלאין ונוכראין די בביניהון ית מוי דימא יכיל לנגבא וית טינא לא יכיל לנגבא בי היא שעתא תקף רוגזה דיי עליהון ובעא לשנקותהון במוי דימא היכמה דאשתנקו פרעה וחיילותוהי ורתיכוהי ופרשוהי וסוסוותוי אלולי משה נביא דפרש ידוי בצלו קדם יי ואתיב רוגזא דיי מנהון ופתח איהו וצדיקי דרא ית פומהון ואמרו שירתא ועברו בגו ימא דסוף ביבשתא בגין זכותא דאברהם יצחק ויעקב רחימיא דיי: נאוו

אם לא ת' ר"פ וסי' אם לא ימצא הגנב · אם לא תשמור לעשות · אם לא את דמי נבית · אם לא תשמעו ואם לא השימו על לב דמלכי' · אם לא ישוב חרבו ילטוש · אם לא שויתי ודוממתי · אם לא תדעי לך היפה בנשים · וכל ר"פ דאיוב דכו' אם לא כמ"ב ואם לא וסימ' ואם לא איפה מי יכזיבני · ואם לא ישמעו בשלח:

רשי

אם לא תדעי לך · זו היא תשובת הרועה אם לא תדעי לך את היפה בנשים שמדלו לו הרוע' מלהנהיג אותם: לאי לך בעקבי הצאן · בפסיעת דרך שהלכו הצאן והעקבים ניכרים טראצי"ם בלע"ז וכן הרבה במקרא ועקבותיך לא נודעו כחמשו עקביך והוא יגוד עקב ישוב על עקביו ואותו הדרך לכי: ורעי את גדיותיך על משכנות הרועי' · בין משכנות שאר הרועים שאת אלים את הדוגמא אם לא תדעי לך כנסייתי ועדתי היפה בנשים בשאר אומות היכה תרעי ותנצלי מיד המציקים ליך לחיות ביניהם ולא יאבדו בניך התבונני בדרכי אבותיך הראשוני' שקבלו תורתי ושמרו משמרתי ומצותי ולכי בדרכיהם ואף בשכר זאת תרעי גדיותיך הכל שרי האומות וכן אמר ירמיה הציבי לך ציוני' שימי לבך למסילה וגו': לססתי ברכבי פרע' דמיתיך רעיתי · לא"ד זו כמו לא"ד לקול אתו המון מים וכמו לא"ד לריח שמניך לקבילת סוסים הרגה שאספתי מחנותי לבא לקראת ברכבי פרע' להוסיפך כמו שנ' דרכת בים סוסיך סוסים הרבה שם דמיתיך רעיתי מחקיך מלעקתך שנ' והם אחריהן זאת ראיתי בספרי הגדה דבר אחר דמיתיך רעיתי · שם דנחתיך רעיתי שם הראיתי לכל שרעיתי את · לסוסתי קבילת סוסי' ובלשון לעז קבליי"ש · דמיתיך אחרי"שמתי בלע"ז כמו אותי דימו להרוג כי שם קששתיך נקבוצים נאים · נאוו

רלבג

איכ' תרע' · איכ' תנהיג שאר כחות הנפש כי השכל הוא הרוע' שאר כחות הנפ' ומנהיגם או ירצ' לו נתנ' זאת הממשל' בשרש הבריא' והוא מבואר שזאת ההנהג' המחוקנת ר"ל הנהגת השכל שאר כחות הנפש לפי מה שראוי היא הגע' להגיע האדם אל שלמותו האחרון · ויהי' לפי זה הבאור הרצון באמרו איכ' תרבין בצהרים שיודיע' הדרך אשר בה תגיע אל ההצלח' כי זה כעל' בתחלת העניין כמו שקדם שלמ' אהי' כעוטיה ר"ל כגול' על דרך ועוטף עטה או כמתכס' על דרך ועל שפם יעט' כמי שיש לו בושת וכער שהוא מכס' פניו · ור"ל באמרו חביריך שאר הכחות הפועלים לא שהם שוים אליו לא שיתפס אל בנות ירושלים כיחס השכל הפועל אל השכל ההיולאני ונז' הלד קרא' חבירוי מצורף לזה שאי אפשר הגעת האדם אל שלמותו אם לא יהיו כל אלו הכחות חבירים לשכל ר"ל שיכוונו כלם הגעת השלמות ותהיינ' פעולותיה' במה שיישיר אל זה השלמות לבד · והכונ' בזה למה אהי' מנהגת עדרי חביריך רצוני למה אהיה מתעסקת בפעולות המיוחסות אל הכחות ההם אשר הם בלתי מיורשות לי וימנעו פעולותי המתיחסות לי אשר הם השלמות האמתי וזה שאם לא הדע התכלי' המכוון בי ולא הדרך אשר יובילני אליו לא יתכן שאשהדל בשלמותי ותהייה פעולותי כלם במנהג עדרי חביריך עם מה שהם מושכים אל פעולותיהם כאומר' שמוני נוטרה את הכרמים:

אם לא תדעי ונו' השיב לה השכל

כי כבר השגיח הטבע בהסרת אלו המונעי' בכללם אשר זכר' במה שהמציא מהשלמי' בכל דור ודור אשר יישירו זולתם אל ה...

מ"ע ספורנו

אם לא תדעי לך · הלכה פסוקה: היפה בנשים · שמדת חסד ופרישות: צאי לך בעקבי הצאן · בעין בהלכה רופפת בידך לכי אחר המנהג: ורעי את גדיותיך · העתידות להניק כמותך התלמידים העתידים להורות: על משכנו' הרועים · במדרשי חכמי הדור לדע' טעמים ויתבוננו איזה יכשר: אמנם התנגלו' אמרך שזופתני השמש הוא התגללות בלתי מספיק כי הנה: לסוסתי ברכבי פרעה דמיתיך רעיתי · כי כמו שקרה לך בהיותך סוסתי בין רכבי פרעה שנגליה שכיכהי עליך כאיש מלחמה ונלחמת את כלם כן דמיתיך בין האמות בהיותך רעיתי גוי אחד בארץ כמו שאני יחיד בעולמי וזה כי אמנם ישובו המה אליך ויודו את מעשיך ודעותיך ביסודות תורתי ומופתי ואתה לא תשוב אליהם ובהיותך על זה האופן גם כי א"ז: נאוו

ר"מ עראמה

אותו השמן כן הוא שמן תורק שמותיך שהם הנסתר הנזכר וידוע כי ...

אבן עזרא

בעקבי הצאן · כמו ועקבותיך לא נודעו האותות העוקב הדורך אחריו: גדיותיך · כל קטן יקרא גדי ומסמיכתו לגוים היא הראיה: לסוסתי · היו"ד נוסף כיו"ד אלמתי משפט אהבתי לדום: בתורים · צורות מצוירות כמו תורים: תרווים

תורת חסד · קדש קדשים

אבן יחייא

שחורה

רש"י

נאוו לחייך בתורים · שורות נזמי אזן ומלחת זהב : צוארך בחרוזים · ענקי זהב ומרגליות חרוזות בפתילי זהב של ביזת הים : תורי זהב נעשה לך · נמלכנו אני ובית דינו לפני בא פרעה שהשיאנו והחזק את לבו לרדוף אחריך עם כל שבח גנזי אוצרותיו כדי שנעשה לך תורי קישוטי הזהב : עם נקדות הכסף · שהיה בידך כבר שהוצאתם ממצרים שגדול' היתה ביזת הים וביזת מצרים · נקודו' כלי כסף מנוקדים ומצויירים בחברבורות וגוונים : עד שהמלך במסבו · משיבה כנסת ישראל ואומרת כל זה אמת טוב' גמלתני ואני גמלתיך רעה כי בעוד המלך על השלחן מסבת חופתו נרדי נתן ריחו חילוף להבאיש בעוד שהשכינה בסיני קלקלתי בעגל ולשון חבה כתב הכתוב נתן ריחו ולא כתב הבאיש או הסריח לפי שדבר הכתוב בלשון נקיה: צרור

10 נָאו֤וּ לְחָיַ֨יִךְ֙ בַּתֹּרִ֔ים צַוָּארֵ֖ךְ בַּחֲרוּזִֽים׃
11 תּוֹרֵ֤י זָהָב֙ נַעֲשֶׂה־לָּ֔ךְ עִ֖ם נְקֻדּ֥וֹת הַכָּֽסֶף׃
12 עַד־שֶׁהַמֶּ֙לֶךְ֙ בִּמְסִבּ֔וֹ נִרְדִּ֖י נָתַ֥ן רֵיחֽוֹ׃

צרור

תרגום

נאוו כד נפקו למדברא אמר יי למשה כמה יאי עמא הדין לאיתיהבא להון פתגמי אוריתא ויהון כזממין בליסתהון דלא יעדון מן אורחא טבא היכמה דלא עדי סוסיא דזממא בליסתיה וכמה יאי קדלהון לסוברא ניר פיקודייויהי עליהון כנירא על קדל תורא דהוא חריש בחקלא ומפרנס יתיה וית מריה: תורי בכן איתאמר למשה סק לרקיעא ואתן לך ית תרין לוחי אבנין חציבין מספיר כורסי יקרי בהיקן כדהב טב מסדרן בשיטין כתיבין כאצבעי גליף בהון עסרתי דבריא זקיקין יתיר מן כספא דמזוקק שבע זמנין שבעא דסכום עינינין דמתפרשין בהון ארבעין ותשעא אפין ואתנינון על ידך לעמא בית ישראל: עד ועוד דהוה משה רבהון ברקיעא לקבלא ית תרין לוחי אבניא ואורייתא ותפקידתא קמו רשיעי דרא ההוא ועבדו עגל דדהב ועירברובין די בניהון ואסריאו עובדיהון ונפק להון שום ביש בעלמא דמקדמת דנא הוה נפק ריחיהון נדיף בעלמא ובתר כן סריאו כנרדא ריחיה בישלחדא ונחתת מכתש סגירו על בסריהון: צרור

רלבג

נאוו לחייך וגומר · רוצה בזה שהיא נאות' לקבל הקשוט והעדי ומוכנת אליו תכלית ההכנ' ואמר לחייך וצוארך לפי שהם המקומות אשר מדרכם שישימו בהם אלו הקשוטים בארץ ההיא :

תורי זהב וגומר · אמר נעש' ולא אמר אעש' לפי שהוא יצטרך בזה הקשוט לעזר אחר זולת השכל הפועל' והוא העזר שיהי' לו מהרועים אשר קדם זכרם אשר ייִשירוהו אל זה הקשוט ועוד כי הוא יצטרך בזה שיעזרוהו שאר כחות הנפש ושלם ההסכמ' ביניהם לעזיב' התאוות הגופיות והתענוגים ההם · ואפשר שנאמר שהרצון בזה הקשוט השגת' המושכלות והשלמ' בהם ויהי' דמותו אוחז לסוסיה אלד המרוצ' למקו' החפץ בלי הפסק כמו שקדם ויאמר שהיא מוכנת לקבל זה השלמות והו' אשר דמהו לתורים ובחרוזים להיותם הולכים אהלך התקון והשלמות מהאברים אשר מדרכ' שיושמו בהם ואמרו נעש' לפי שאין הולאת זה הכח לפועל מיוחס אל השכל הפועל לבד אבל יצטרך אל עזר אחר כמו שקדם והם השלמים אשר ייִשירוהו אל זה השלמות ועוד כי אין דרך להגעת המושכלות הראשונות מהשכל הפועל בזולת החוש והדמיון והכח הזוכר כמו שקדם : עד שהמלך במסבו וגו' · בעבור שכבר קדם שזה השלמות יצטרך בהגעתו אל עזר אחר זולת השכל הפועל והוא החוש והדמיון והכח הזוכ' היות' הכונ' בזה הספר להעיר על דרך זה השלמות לנו ומה הדבר אשר יחייב הגעת תחל' וא"ך יגיע עד שיכל' הענין בסוף אל הגעת השלמות ...

מ"ע ספורנו

נאוו לחייך בתורים · בבזת מצרים : [illegible] בבזת הים · תורי זהב נעשה [illegible] עם השלומי כל · נקודות הכסף · והמעט שבללו [illegible] כאמרו [illegible] זהב : [illegible] במסבו · [illegible] בעמוד הם וענן ושאר נפלאותיו : נרדי נתן ריחו · היו מעשי כוהנים ריח טוב · והנה עתה : צרור

ר"מ עראמה

גן זה עדן תלמוד לומר ונהר יוצא מעדן להשקות את הגן גן לחוד ועדן לחוד פרק אין עומדין נראה [illegible]

אבן עזרא

חרוזים · הם הקשורי' מהאבנים היקרות ואין לו חבר ויש אומרים כי וחרוזים במרכולתך כמוהו ויתחלף הא"לף בחי"ת וזה איננו נכון כי לא יתחלפו בלשון הקדש חוץ מאותיות יהו"א לבדם : נקדו' הכסף שיהיו בצורו' התורי' נקדו' הכסף שהוא לבן : במסבו · כמו מקום העולה וכבבל כמו במסבי ירושלם והקרוב אלי שהוא המקום שיש בו מסבה לשתו' כמנהג שותי היין : נרדי · בושם כמין כרכום : צרור

[illegible]

אבן יחייא

[illegible]

תורת חסד · קדש קדשים

[illegible]

רש"י

צרור המור דודי לי · דודי נעשה לי כמי שיש לו צרור המור בחיקו ואמר לו הרי לך צרור זה שיתן ריח טוב מן הראשון שאבדת כך הקב"ה נתרצה לישראל על מעשה העגל ומצא להם כפרה על עונם ואמר התנדבו למשכן ויבא זהב המשכן ויכפר על זהב העגל: בין שדי ילין · אף לפי שמעלתי בו המר לשכון שם בין שדי בין שני בדי הארון: אשכול הכופר · יש בושם ששמו כופר כמו כפרי עם נרדים ועשוי כעין אשכלות. בכרמי עין גדי · שם מקו' ושם הוא מלוי וראיתי באגדה שאותן כרמים עושים פירות ארבעה או חמשה פעמים בשנה ודוגמא היא לכמה כפרות ומחילות שמחל להן הקב"ה על כמה נסיונות שנסיוהו במדבר: הנך

שיר השירים

צְרוֹר הַמֹּר ׀ דּוֹדִי לִי בֵּין שָׁדַי יָלִין׃ אֶשְׁכֹּל הַכֹּפֶר ׀ דּוֹדִי לִי בְּכַרְמֵי עֵין גֶּדִי׃

ז' חס' בליש · ה' חס'

תרגום

צרור · בְּהִיא זִמְנָא אֲמַר יְיָ לְמשֶׁה אֱזִיל חוּת אֲרוּם חַבִּילוּ עַמָּךְ פְּסַק מִינִי וְאִישְׁתֵּיצִינוּן בְּכֵן תַּב משֶׁה וּבְעָא רַחֲמִין מִן קֳדָם יְיָ וּדְכַר יְיָ לְהוֹן עֲקֵידַת יִצְחָק דְּכַפְתֵּיהּ אֲבוּי בְּטוּר מוֹרִיָּה עַל מַדְבְּחָא וְתָב יְיָ מִן רוּגְזֵיהּ וְאַשְׁרֵי שְׁכִינְתֵּיהּ בֵּינֵיהוֹן כְּמִלְּקַדְמִין: אשכול · הָא בְּכֵן נְחַת משֶׁה וּתְרֵין לוּחֵי אַבְנִין בִּידוֹי וּבְגִין חוֹבֵי יִשְׂרָאֵל אִתְיַקְרוּ יְדוֹי וּנְפַלוּ וְאִתְבָּרוּ בְּכֵן אֲזַל משֶׁה וְשַׁף יַת עִגְלָא וּבַדַּר יַת עַפְרֵיהּ לְנַחְלָא וְאַשְׁקֵי יַת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וּקְטִיל יַת כָּל מָן דְּאִתְחַיַּיב קְטוֹל וּסְלִיק זִמְנָא תִּנְיֵיתָא לִרְקִיעָא וְצַלִּי קֳדָם יְיָ וְכַפַּר עַל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל בְּכֵן אִתְפְּקִיד לְמֶעְבַּד מַשְׁכְּנָא וְאָרוֹנָא בְּהִיא זִמְנָא אוּחִי משֶׁה וַעֲבַד יַת מַשְׁכְּנָא וְיַת כָּל מָנוֹיְיָ וְיַת אֲרוֹנָא וְשַׁוִּי בְּאָרוֹנָא יַת תְּרֵין לוּחִין אוּחֲרָנִין וּמַנֵּי יַת בְּנוֹי דְּאַהֲרֹן כַּהֲנַיָּא לְמִקְרַב קוּרְבָּנָא עַל מַדְבְּחָא וּלְנַסְּכָא יַת חַמְרָא עַל קוּרְבָּנָא וּמְנַיִן הֲוָה לְהוֹן חַמְרָא לְנַסְּכָא הֲלָא אִינוּן בְּמַדְבְּרָא לָא אֲתַר כְּשַׁר לְבֵית זְרַע וְאַף לָא תֵינִין וְגוּפְנִין וְרִמּוֹנִין אֶלָּא הֲווֹ אָזְלִין לְכַרְמֵי עֵין גֶּדִי וְנַסְבִין מִתַּמָּן אַהַכְלִין דְּעִנְבִין וְעַצְרִין מִנְּהוֹן חַמְרָא וּמְנַסְּכִין יָתֵיהּ עַל מַדְבְּחָא רִבְעוּת הִינָא לְאִימְּרָא חַדָּא: הנך

מסורה

אשכול ה' וסימ' בלעדי אשר אכלו · ויבא הפליט ויגד לאברם · ויבאו עד נחל אשכל · ויפנו ויעלו ההרה · אשכל הכפר דודי לי:

רלב"ג

הוא מצד היותו מוכן לקבלם ואמר שהמונעים אשר לו יבדילוהו משלמותו והם בעצמם מונעים השכל משלמותו הם מביאים חשך כמו אהלי קדר ולזה קראם כיריעות שלמ' לפי שהם מסך מבדיל השכל אל שלמותו · ואמר שאחר כחות הנפש נחרו בו ושמוהו משתדל במה שיאות להם וזה הפעל והמיוחס לו אשר ילך ממנו מדרגת השלמות לא הניחוהו להשתדל בעשייתו · ואמר אל השכל ההיולאני הגיד' לי מהו הדבר שאשק' אליו נפשי כדי שיוכל להתייסר בהמצא' הצורות הדמיוניות המצטרכו' בהגעתו: ואיכ' תרע' נפשי ר"ל מהו הסדר אשר תלך בו בחקירתם בדבר דבר מן הדברי' הנמצאים · ואיכ' תנוח לגודל' ובכלל הנה יפורש הנמשך לפי האופן הקודם בבאור הקודם אין הבדל בזה אלא שהמדבר בכאן הוא זה הכח הנפשי · והמשיב לו הוא השכל ההיולאני ובבאור הקודם היה המדב' השכל ההיולאני והמשיב לו הוא השכל הפועל · וזה נאות מאד מצד הלשון ואולם הביאור הקודם נאות יותר מצד הענין: **צרור המור** אמר זה הכח הנפשי שהשכל ההיולאני אשר ילין בין שדיה ותניקהו ותזונהו עד שיתחיל לדרוך אל שלמותו הוא דומה לצרור המור וזה שהמור לא יתן ריחו כי אם כשיושם באש כמו שזכר הפילוסוף ולזה צריך לו עזר מחוץ אל נתינתו ריחו ואין לו נתינת הריח בפעל כי אם באש והנ' המור הצרור בצרור הוא יותר רחוק לנתינת ריחו מצד המונע אשר לו מחוץ · וכן השכל ההיולאני לו שלמות בתחלתו הענין בכח ויצטרך אל עזר מחוץ לצאת הכח ההוא אל הפועל ולו מונעים מחוץ יצטרך שיוסרו קודם שידרך אל שלמותו: **אשכל הכפר** אמר זה הכח הנפשי שהשכל ההיולאני דומ' אל אשכל הכפר שהוא הוייה בלתי שלמ' ר"ל שהוא התחלת עשות הפרי · והנה עין גדי היה בהרים לפי מה שירא' בספר יהושע ובמקומות אחרים זולתו והוא מבואר שאשכל הכפר תשלם הוייתו בזמן יותר ארוך הרבה מזמן השלמת הרב' מאחר הפירות והנה בהרים יצטרך בהשלמת הווייתו אל זמן יותר ארוך ממה שיצטרך אליו בעמק ובשרון · והנה בהרים יותר נבחר ויותר נעל' · ובזה יאמר שהשכל ההיולאני הוא שלמות בלתי גמור יקשה באתו לפועל אבל כשיבא לפועל הוא יותר נבחר ויותר נעל' מאחר הכחות בעלי השלמות: **הנך יפה** וגו' · אמר השכל ההיולאני ממשל על יופי הכנת זה הכח הנפשי והחשק הטבעי אשר ביניהם יחד אל ההשתדלו' בדריכ' אל השלמות שזאת החשוק' היא יפה מאד ושעיני' יונים ר"ל שעיני' יפים כעיני היונים כאמר עיניו כיונים על אפיקי מים והנה העינים היפים הם ממה שיביא יותר אל שיחי' חשק החושק אל חשוקתו וזה דבר מבואר בנפשו מענין החושקים והוא לפי המשל לבד: הנך

מ"ע ספורנו

צרור המור דודי לי · את אלי לראש לכל בשמים הנלו: בין שדי ילין · שתגל' שכינתך עלי כמאז וכשוב אליך כמאז אבל אין הענין כן כי: אשכול הכופר דודי לי בכרמי עין גדי · אשר שם אפרסמון כמו שספרו ז"ל כן אתה מראה מיעוט דרכי טובך בתוכנו בערך אל מה שאתה מראה בין האומות: הנך

ר"מ עראמה

לפני ופירש ואמר איכה תרעה או שקרא אל המשפיע נכסף מהנפש לרמוז לדברי הרב שצריך נפש מגיעה ושכל מאיר וגם כוסף וחשוקה על ידה יגיע הנפש אל בעל נפש להשיג מהחשוק הדבר המצוייר הנכסף והשיב: **אם** לא תדעי לך יור' בפירוש על שני ההתחלות אשר בפועל הנזכר האחד בנו והשני חוץ ממנו ולרמוז אל הא' קראה יפה בנשים עם היותה במדרגה השפה מקבלת אך יש לה יופי במה שיש זה הספרות והאחל' בהרבה מהידיעו' ולכן אמר אם לא הדרושי' אין כח ביופי בכל להשיג' [illegible] לתורה שבכתב: **לסוסתי** ברכבי פרע' אחר שהראה אל המעין אופן ההשגה עד הגיעו ללמוד האלהי על דרך שני המשפיעים הנזכרים הורה על הכנת המקבל והספרות קבלתו ואמר כי מדריגתו מדרג' הדבר המלוטש הספריי אשר אין לו מראה מיוחד מעצמו ומפני כן מקבל כל המראים וכשה. המשל הזה ואמ' כי דומה לסוסו של יוצר שנאמר בו כי תרכב על סוסיך והוא גלגל ערבות שהוא והם הוא חלק עליו מוגים כל צורות המזלות והכוכבים אשר אחתיו כאלו הם מפותחות בו לא זו בלבד כי גם שולט בהם ומניע את כל תנועותיו המהיר' וכן השכל הנזכר אף אם הוא מסולל יצוירו בו צורות כל נמצא וימצאו בו ויתענגו בם כדרך שימצאו המובלו' באוצרו הנזכר אחר שיפותחו בו והם חזות בשומר שלו ויהי' לכן כולל [illegible] ומושל על כלם וזה [illegible] עיבות הנבדלת מרכבי פרעה הבדל הגדול אל הנבדל והכולל אל החלקי אליו דמיתיך רעיתי כי יופי שכל ההיולאני כיופי הפיתוח והממלא המיוחסים לסוסה גם יכלכל הדמיון כי בשם שהוא יתבר' מגיע סוסתו כי הוא הרוכב בערבות כן הוא המשפיע על השכל כי לכן בערך זה קראה רעיתי כי משפיע ואוספת מצטרפים ויולד שבטוב הזריזות והחריצות יספיק לקבל זה השלמות כקבלת המראה המלוטשת או הזוכר והשומר האמורים וזה בזיקוק יותר מרוק אשר הם סור מרע ועשה טוב הנמשלים: **לחייך** הוא הרסן הנתון בלחי הסוס להטותו מדרך לא טוב לדרך הטוב והוא משל היופי בנזרים והפיתוח השלם כי גם שני אלה ישימו השרים בלחייו ובצוארי סוסיהם כמדרגה זיכוך מרוק שכל אדם כאמור אך ירצה כעשה לך תורה תועיל בפשטה יותר מהזהב גם בספורי והזהרותיה אך הרמזים הרמוזים בה הם עקריה וסודותיה האמורי' למעל' והם הדבר היותר נכסף מכל שלם כי לכן נקרא נקודות הכסף ובמקום אחר תפוחי זהב במשכיות כסף וחזר ופרש דבר דבור על שני אופניו [illegible] אך והוא כי לזה השלימו' הגדול התוריי הנזכר לא יספיקו להשגו שני המשפיעי' הנזכרי' בזולת התחלה יותר עליונה היא השכינה שעליה אמרו שכינה שרויה עמהם [illegible]

אבן עזרא

צרור המור · פירוש דבר צרור כמו וצרת הכסף בידך · יש אומרים אתיכה והוא רחק · ופי' מור יש אומרים כי מר דרור הוא המוס"ך וזה רחוק בעבור שאמר אריתי מורי והנה הוא בושם מיני הצמחים [illegible] ועוד וידי נטפו מור והנה הוא נוטף והמוס"ך איננו נוטף ויש אומ' כי מור יפרש לשני ענינ': **הפעם השנית** חשוב' אני לך בעקבי הצאן ורעי גדיות קטנות כמו שאת קטנה למעלה ממשכנות הרועים כי שם הוא מקומי: לססתי · נקבת הסוס. ברכבי · יש רכב עץ ורכב ברזל אמר לה דמיתיך רעיתי בין אותם הצלמות שההביני כמו הסוסיא בין הרכב ודימה הצעיף שיש על לחיה מצוייר כמו המתג המצוייר בדמות תורי' שהוא על לחיי הסוסיא ואלו הכתם הם הקשורים בדמות קשורים שישימו על צואר הסוסיא ולא היה ראוי לך שיהיו התורים שלך כי אם זהב עם נקודות הכסף · עתה שיא ואמרה אע"פ שריחי נודף ואפילו המלך כשהוא במסבו יתאוה להריח נרדי יותר טוב ריח נודף יש לדודי שהוא צרור המור והייתי מתאוה שילין בין שדי והייתי חושבת שאני מחבקת אשכול הכופר: **הפעם השלישית** אם לא תדעי · השיבה הנביאה שהתנבאה להם במצרים ויש אומרים שהיה אהרן וכן ענין שלח נא ביד תשלח שלח נא ביד אותו שתשלח אותו בכל עת: גדיותיך · הם קטני האמנה שאין להם דעת נכונה: לססתי · החל הנביאה ואמר לישר' מפי הגבורה לסוסתי ונאוו לחייך בתורי' והענין כי תצאי ממצרים בכלי כסף וזהב ושמלות ועתה כנסת ישראל עד שהמלך במסבו והענין כשיבואני אל הר האלהים אז יתן נרדי ריחו והוא ריח הקטור': בין שדי ילין · בין הכרובים או באמצע מחנה ישראל: אשכול הכופר · יש אומרים שהוא הכותבת והקרוב שהוא כמו בלשון ישמעאל וכן בלשון לעז כי הוא כמו אשכולות: עין גדי · מקום בארץ ישראל שימצא שם אשכל הכופר: עיניך

אבן יחייא

שמניך טובים וגו' לכן צרור המור דודי וגו' הוא משל לשכינה אשר יחול עליכו בבוא הגואל ויזמו באומרו בין שדי ילין לנביאי ישראל וגדולי העם המספיקים לעמם די צרכם כאשר יעשו השדים ליונקיהם ואומרה דודי לי הוא קריאה לשון חיבה · אשכול הכופר וגו' רוצ' לומר וכאשר לתגמול עשיית המצות בגלות יקובל אור השכינה בזמן הגאולה כן לעוכב המומרים והכופרים בה ובמשיחו בעת הגלות והם המכונים בשם גדיים באומרו לעיל ורעי את גדיותיך והם אשר לא חפצו לנטור כרמם והוא האלוה יתברך ונוטלים כרמי האומות ואלהיהם כאומרו שמוני נוטרה את הכרמים כרמי שלי לא נטרתי יושכלו ויאבדו מתא' שמי ה' אשר הוא הפך הדיבוק אלהי וזהו אומרו אשכול הכופר שרוצה לומר וגם אז יתראה השיכול והאיבוד מהכופר בכרמו ובאלוהו · ובניו ולמו להודות בכרמי עין גדי · רוצה לומר לעבוד זולתו מהאלוהות אשר עין הטועה המכונה בגדי תמיד מכוון אליהם: הנך

תולדות חסד · קודש קדשים

היצ"הר כאשר הוא ענין ידיעת התורה והיות האדם עוסק בה: ובמדרש רבה כתוב לאמר חזית איש מהיר במלאכתו זה דבי חנינא אמרו פעם אחת ראה אנשי עירו מעלים עולות ושלמים אמר כלם מעלים שלמים לירושלים ואני איני מעלה כלום מה אעשה מיד יצא למדברה של עירו בחירב' של עירו ומצא שם אבן אחת ויצא וסירק' ושפה וצבעה' אמר הרי עלי להעלות' לירושלם בקש לשכור לו פועלים אמר להם מעלים לי את האבן הזאת לירושלם אמרו לו תן לנו שכרנו מאה זהובים ואנו מעלים לך את אבנך לירושלם אמר להם ומי מכין לי מאה זהובים או חמשים לתת לכם ולא מצא לשעה מיד הלכו להם מיד זימן הקב"ה חמשה מלאכים בדמות בני אדם אמרו לו ר' תן לנו חמש סלעים ואנו מעלים לך אבנך לירושלם ובלבד שתתן ידך עמנו ונתן ידו עמהם ונמצאו עומדי' בירושלם בקש ליתן להם שכרם ולא מצאן בא המעש' ללשכת הגזית א"ל דומה רבינו שמלאכי השרת העלו לך את האבן לירושלם מיד נתן לחכמים אותו השכר שהסכים עם המלאכים ע"כ · והנה י"ל כי למה בתחלה אמר שראה בני עירו מעלים עולות ושלמים ואח"כ אמר שאמר כלם מעלים שלמים לירושלם והעולות לא הזכירם · ובכן אבא אל הביאור ואומר כי ראה בני עירו שהיו מהם בעלי תשובה והיו מעלים עולות ומהם היו תמיד בצדקתם והיו מעלים שלמים לבד ומרוב חסידותו לא רצה להיות מכת הבעלי תשובה כי אם מכת הצדיקים גמורים ולכן לא הזכיר כלל אל המעלים עולות כי אם אל המעלים שלמים והוא רמז אל המשתלמים במעלותיהם הטובות ורצה גם הוא לעשות ג"כ כמותם ומה עשה כדי להשתלם בנפשו יצא לעיין במדברה של עירו והוא רמז אל גופו הנקרא עיר קטנ' כמו שאמר הר"מ ז"ל ומצא שם אבן אחת והוא היצ"הר וכמו שביאר ג"כ הר"מ ז"ל ויצא וקשטו והשלימו וכו' וקבל עליו להעלותו למעלת השלמות ובקש לזה עוזרים ומלמדים ואמרו לו העוזרים והמלמדים אותו שזה יעשה בברכו מאה ברכות בכל יום לאל ית' שברא מאפס המוחלט ובהיותו זהיר וזריז בזה אז יכיר היות עליו עין רואה כו' וכל מעשיו בספר נכתבין וכמו שארז"ל ברבה פרשת קרח הוקם על כנגד ק' ברכות שבכל יום היו מתים מישראל ק' אנשים בא דוד ותקן להם ק' ברכות כיון שתקנם נתעצרה המגפה ע"כ · והוא השיב למלמדין כי באיזה אופן יוכל לעשות כן ומיד זמן לו הקב"ה ה' מלאכים בדמות בני אדם והם הה' חושים הידועים כמו שביאר ג"כ הר"מ ז"ל והנה בהשתלמו בהם ובברכו תמיד אל הש"י על כל מה שיקרה מן הע"הז יגיע אל כונת השלמות ולזה צריך שיתעזר האדם בעצמו והבא ליטהר מסייעין ליה וכו' והוא אומר ובלבד שתתן ידך עמנו וכן עשה ונשתלם והוא אומר ונמצאו עומדין בירושלם ובקש ליתן להם שכרם ולא מצאם בדמות בני אדם כי אם בדמות אלהיים ורוחניים וכו' בא המעשה ללשכת הגזית ששם היו עוסקים תמיד בתור' [illegible] וראו בצדקותו של רבי חנינא ועמדו לו דומה רבינו שמלאכי השרת העלו לך אבנך לירושלם ר"ל נראה ממעשיך שכבר הכנעת את היצ"הר מכל וכל · או נאמר שרמזו לו שכמסרו לו המלאכים לשומרו בשכר הכוונה הטובה שכיון בעשיית המצוה ההיא והיו לו לעזרי' וכמו שאמרו רז"ל שבשכר המצות שהאדם עושה מוסרין לו מלאכים לשומרו וכאומר כי מלאכיו יצוה לך לשמרך וכו' וכשראה שהחכמים אמרו לו כן מיד נתן את השכר לחכמי' ר"ל שהחזיק להם הטובה ההיא לומר שאילו לא היו הם ולימודם שאין היה לו ידיעה ויכולת להשפיל את היצ"הר: ובדבה פרשת נו אמז"ל מכין למי שהוא עושה תשובה שמעלין עליו כאילו עלה לירושלם ובנה את בית המקדש ובנה את המזבח ומקריב עליו כל הקרבנות שבתורה הדין קרייה זבחי אלהי"ם רוח נשברה ע"כ: ומאמר זה הוא נכון אל מה שביארתי · והרי"בש כתב בין שדי על שתי התורות כי חיים הם למוצאיהם כשדים לתינוק כי הם חייו ע"כד · ודרכו זה ימתק לחכי הרבה מאד כפי כונתי בביאור ספר הזה ויר' כפי זה באומ' דודי לי כי שלמה ע"ה הוא לו לכנסת ישראל כצרור המור ובין שני שדיה והן תורה שבכתב ותורה שבעל פה ילין כי הוא האמצעי הטוב בין התורה ובין כנסת ישראל והוא ילמד אליה פעמי התורה כמו שביארתי: אשכול הכופר הרי"ב ז"ל כתב כלומ' האשכולות שהן הצדיקי' הם כופר בעבורי בגלות והם כפרה על עונותי עכ"ד · וכפי דרכי בביאור זה הספר יר' לומ' כי שלמה דודה הוא לה אשכול אשר בו תלוי הכופר והוא הענין שאמז"ל במקומות רבים שלמידת התורה הוא כופר נפש האדם החוטא · ואמ' בכרמי עין גדי לרמוז לכרמי ארץ ישראל אשר אורים מאכים: או רמז אל הישיבות שהרבכים והוא כאו"ל נכנסו לכרם וכו': הנך

[illegible]

טו הִנָּךְ יָפָה רַעְיָתִי הִנָּךְ יָפָה עֵינַיִךְ יוֹנִים׃ הִנְּךָ יָפֶה דוֹדִי אַף נָעִים אַף־עַרְשֵׂנוּ רַעֲנָנָה׃ קֹרוֹת בָּתֵּינוּ אֲרָזִים רַחִיטֵנוּ בְּרוֹתִים׃

א אֲנִי חֲבַצֶּלֶת הַשָּׁרוֹן שׁוֹשַׁנַּת הָעֲמָקִים׃

הנך כַּד עֲבָדוּ בְנֵי יִשְׂרָאֵל רְעוּתָא דְמַלְכֵּיהוֹן הוּא בְּמֵימְרֵיהּ מְשַׁבַּח יַתְהוֹן בְּפַמַּלְיָא בְמַלְאֲכַיָּא קַדִּישַׁיָּא וְאָמַר כַּמָּה יָאֲוָון עוֹבָדָךְ בְּרַתִּי חֲבִיבְתִּי כְּנִישְׁתָּא דְיִשְׂרָאֵל בִּזְמַן דִּי אַנְתְּ עָבְדָא רְעוּתִי וְעַסִּיקָא בְּפִתְגָּמֵי אוֹרַיְתִי וּכְמָא תַקְנִין עוֹבָדַיִךְ וְעַיְינַיִךְ כְּגוֹזָלִין בְּנֵי יוֹנָתָא דְמִתְכַּשְּׁרִין לְאִתְקָרְבָא עַל מַדְבְּחָא׃ הנך אֲתִיבַת כְּנִישְׁתָּא דְיִשְׂרָאֵל קֳדָם רִיבוֹן עָלְמָא וְכֵן אֲמָרַת כַּמָּה יָאֵי שְׁכִינַת קוּדְשָׁךְ בְּעִידָן דִּי אַתְּ שָׁרֵי בֵּינָנָא וּמְקַבֵּל בְּרַעֲוָא צְלוֹתָנָא וּבְעִידָן דִּי אַתְּ מְשָׁרֵי בְּפוּרְיָינָא חִיבְּתָא וּבְנָנָא סַגְיָין עֲלוֹי אַרְעָא וַאֲנַחְנָא פַּיְישִׁין וְסַגְיָין כְּאִילָן דִּנְצִיב עַל עֵינָא דְמַיָּא דִּי עַפְיֵיהּ שַׁפִּיר וְאִנְבֵּיהּ סַגִּי׃ קרות אֲמַר שְׁלֹמֹה נְבִיָּא כַּמָּה יָאֵי בֵּית מוּקְדְּשָׁא דַיְיָ דְּאִתְבְּנֵי עַל יְדַי מִן קִיסֵי גוּלְמִישׁ אֲבָל יַתִּיר יְהֵי יָאֵי בֵּית מוּקְדְּשָׁא דַעֲתִיד לְאִתְבְּנָאָה בְּיוֹמֵי מַלְכָּא מְשִׁיחָא דְּכַשּׁוּרוֹהִי יְהַוְיָין מִן אַרְזִין דְּגִנְּתָא דְעֵדֶן וְשֵׁירוּתוֹהִי יְהַוְיָין מִן בְּרָאתֵי וְשָׁאגֵי וְשׁוּרְבָּנֵי׃ אני אֲמָרַת כְּנִישְׁתָּא דְיִשְׂרָאֵל בְּעִידָן מַשְׁרֵי מָרֵי עָלְמָא שְׁכִינְתֵּיהּ בֵּינָנָא אֲנָא מְתִילָא לְנַרְקִים רָטִיב מִגִּנְּתָא דְעֵדֶן וְעוֹבָדַיָּאין כְּוַרְדָּא דְּבְמִישׁוֹר גְּנוּנִיתָא דְעֵדֶן׃

כשושנה

רהיטנו רחיטנו כתיב וקרי' רהיטנו והוא חד מן ד' מלין כתי' ח' במצעות תיבות' וקרי' ה' וסימ' רחיטנו קורות בתינו · עמיחוד ואבשלום ברח · מבחלת נחלה מבחלת בראשונה · ולהתם שבעים שבעים נחתך על עמך :

רש"י

הנך יפה רעיתי · אני הייתי בושה בקלקולי והוא חזקני בדברי רצויים לומר סלחתי כדבריך והרי את יפה ויפה כי עיניך יונים כלומר כלה שעיניה כעורים כל גופה צריך בדיקה ושעיניה נאי' אין גופ' צריך בדיקה והדוגמ' זו היא מתלתי לך על עונך הרי את יפה בנעשה והנך יפה כנשמע יפה במעשה אבות יפה במעשיך · כי עיניך יונים לדיקים יש ביך שדבקו בי כיונה זו שמשמכרת את בן זוגה איכה מניחתו שיזדווג · לאחר כך ויאספו אליו כל בני לוי ולא טעו בעגל ועוד הנך יפה במלאכת המשכן שנ' והנה עשו אותה וגו' ויברך אות' משה הרי שקלסם על כך : הנך יפה דודי אף נעים · לא היופי שלי אלא שלך אתה הוא היפה : אף נעים · שעברת על פשעי והשרי' שכינת' בתוכי וזהו קילום של ירידת האש וירא כל העם וירונו · אף ערשנו רעננה · ע"י נעימותיך הנה רעננה ערשינו בבנינו ובבנותינו שהיו כולם נקבלים אליך פה שנ' ותקהל העדה וגו' המשכן קרוי מטה שנ' הנה מטתו שלשלמה וכן המקדש קרוי מטה שנ' ביואש בחד' המטות אשר בבית יי' על שהם פריין ורביין של יש' : קורות בתינו ארזים · שבח המשכן הוא זה : רהיטנו · לא ידעתי אם לשון קרשים או לשון בריחים אך ידעתי שאף בלשון משנה שנינו רהיטי ביתו של אדם הן מעידי' בו : חבצלת · היא שושנ' : שושנת העמקים · נאה משושנת ההרים לפי שמרטבת תמיד שאין כח החמה שולט שם : כשושנה

רלבג

הנך יפה רעיתי וגומר · הסיב' זאת שכמו שיחשוק השכל אותה ליפיה וטוב הכנת' להמציאהו מה שיביאהו אל השלמות כן תשתוקק אל השכל ותכסוף שתתחבר אליו ותשכילהו מה שידריך בו אל השלמות ואמר' שדוד' עם היותו יפה הנה הוא טוב ונעים והערש אשר יתחברו בו היא רעננ' ויגדל תענוג בה והעיר ג"כ באמרו רעננ' אל שהבורש עושה פרי כי הרעננו' והלחות הם סבת עשיית הפרי והיובש סבת הכליי וזה כולל הצמחי' ובעלי חיים ולזה יגדל חשק' אליו מצד יופיו ונעימותו והתכלי' הטוב המגיע בהתחברה אליו :

קורות בתינו וגו' · אמרה שהקורו' והרהיטי' אשר הכין להם הטבע לבנות להם הבית אשר יתחברו בו הם חזקים מאד ולזה יהיה הבית אשר יבנו מהם הצורות הדמיוני' והמושכלות והוא מבואר שאלו הסגו' כאשר יהיו לכלים אשר תהייה מיוחס' אליהם בזולת טעות וזה שהטעיות לא יבואו מהחושים אשר ההייל' מיוחסות אליהם השגתו · והמשל שהכהנו לא נטע' בחוש הראות כששפיט בו שזה הדבר שחור או לבן והמנס כבר נטעה כאשר נשפוט בו דרך משל בשחור שהוא מר מפני שהרגשנו בהלוא"י שהוא מר ושהו' שחור וזה שאינו מחוייב שכל שחור יהיה מר · ואפשר שנאמר שהרצון בזה הבניין אשר יבנו לשמרם מהמונעים אשר מחוץ ולהתחבר בו רחוי שיהיה חזק מאד ולזה אמר' שקורות הבניין הזה יהיו ארזים ורהיטיו ברותים בדרך שיהיה הבניין ההוא חזק מאד והוא להם למחס' ולמסתור מזרם וממטר ומהעניינים אשר מחוץ וזה דבר מחוייב הוא להם קודם שישלם החבור בעיניהם רלוני שיהיו נשמרים מהמונעים אשר להם מצד פחיתות המדות והטעויות הנופלו' מצד הדמיון והתערב הענינים המקריים בעניינים העצמיים :

אני חבצלת וגומר · דבר ידוע כי החבצלת והשושנ' יצטרכו אל לחות רב להזון ובשרון ובעמקים ירב' הלחות ולזה תפרח שם יותר השושנ' והחבצל' ויעמדו ברעננותם והנה תאמר זאת החושקת שכמו שחבצלת השרון ושושנת העמקי' הוכן להם מזונם בקלות כן מוכן אליה בקלות השלמ' באמר הכחות הנפשיות והגיע הצורות הדמיוניות בה ויחס השושנ' אל העמקים כי היה לפי מה שאחשוב אל הלחות יותר והעמק ימלא בו הלחות יותר ממה שימלא בשרון · וכבר התבאר מדברינו בפתיחת זה הספר אופן החכמה בהמשילו זה הכח לשושנ' והנה נרחיב המאמר בזה המקום · ונאמר שהוא מבואר כי השושנ' היא אחד מהפרחים ומהיותר נבחרים מהם בעצמותם והפרחים בכלל הוא מה שיצא ראשונ מן הצמח קודם שיצא הפרי או הזרע אשר הכונ' אליו תחלה וכן העניין בצורות הדמיוניות עם השכל וזה כי מה שישיג השכל הוא הפרי אשר הכונ' אליו תחלה והגעת הצורות הדמיוניות בנפש הוא השלמו' שיגיע קודם הגעת השכל ולזה המשיל זה העניין לשושנ' · וג"כ השושנ' הנה היא בכח הפרי או הזרע שיצא ממנה וכן הצורות הדמיוניות הם בכח המושכלות אשר ישיגם השכל אבל השכל יפשיט מהם המשיגים ההיולאניים אשר היו בהם פרטיות כמו שהתבאר בספר הנפש ובמה שאחר הטבע : כשושנה

אבן עזרא

עיניך יונים · כעיני יונים כי מנהג בני יונה שלא להתחבר אלא עם הזוג שלה : רעננה · דומה כעץ רענן : רהיטנו · מדברי רבותינו ז"ל : ברותי' · אין לו חבר ויש אומרים שהוא ברושי' ויש אומ' כי רהיטנו הוא כמו ברהטים בשקתות המים אם כי יהיו ברותים כמו אבני שיש : חבצלת · יש אומרים שהיא ורד ויש אומרים שהוא צמח אחד נכבד יש לו ריח טוב ועינו כעין שחרות : שושנת · יש אומרים שהוא צמח לבן ויש לו ריח טוב והוא חם מאד עד שריחו יכאיב הראש ויתכן להיותו כן ויהי' פירושו מן שש כי לעולם היא שש עליה לבנים גם בתוכו כדמות בד סעיפי' ארוכים גם הם שש ויהיה פירוש שפתותיו שושנים בריח לא בעין : כתפוח

אבן יחייא

הנך יפה רעיתי להיות וגו' שהוא התחיל לספר עניני הגאולה האחרונה באומרו לסוסתי ברכבי פרעה ועוד פירש השלימות שיכתן לה מבית המלך מהתורות וידיעת סודותיה ושול השכינה עליהם וכליון רשעיהם · לכן אמר הנך יפה רעיתי בהיות כי כל השלימיות אלו בך · והנך יפה עיניך יונים שרוצה לומר ועוד יופי על יופי יהיה לך בהיות בזמן הגאולה עיניך כיונים · כי כאשר היונה מטעה שמכרת בן זוגה איננה ממירה אותו באחר לעולם · כן בני ישראל לא ישובו עוד לחטוא בזמן הגאולה כי בלע המות לנצח וימחה יצר הרע מעל פני האדמה · ואז יהפוך לכל העמים שפה ברורה לקרוא כלם בשם ה' ולעובדו שכם אחד והוא ביצר טוב · ולא כאשר אנחנו עובדים אותו היום ביצר הטוב וביצר הרע וכשזה קם זה נופל · הנך יפה דודי וגומ' רוצה לומר וגם או כנסת ישראל תאמר לאלהיה הנך יפה דודי להיותך אל בין אומתך הקדושה ועם זו קנית אשר נכסוף נכספת אליה · ואף נעים להיות הדבוק הלז נצחיי כי לא ישובו עוד לחטוא בני ישראל לפ' אלהיהם ועבדוהו בכל לבבם עד עולם · ופי' היופי באומרו אף ערשנו רעננה שהוא רמז לבית קדש הקדשים מהמקדש העתיד אשר יהיה נצחיי ורענן תמיד ולא יחריבם ולא יהרס כב' מקדשות הקודמות · וכינה אותו בשם ערש יען כי בו יתדבק האלהי עם אלוהו כאשר יתדבק החושק עם חשוקתו במטה וערש רענן · קורות בתינו וגו' שלא יהיו מעלים אלופי' קלי ההפסד כי אם מארזי הלבנון חזקים כראוי מוצק ובלתי מקבלים ההפסד · ורמז לבית המקדש האחרון שיהיה נצחיי וקשה ההפסד להיותו נעשה בקורות וחיזוקים אשר יעמידוהו קיים לעולם מה שלא נמצא ככה בשאר המקדשות : רהיטנו ברותים · תרגום וירץ ורהט והם הבתים אשר הם קישורים וחיבורים מחדרי הבית אשר עליהם ילכו מחדר לחדר ומבית לבית הנקרא' בלעז לונאש וקורידוריש · ואמר כי אפילו רהיטנו אשר אינם כל כך חשובים כחדרים וכבתים יהיו מברושים יפים וחזקים בלתי מקבלים שינוי ותמורה בקלות והוא רמז לעזרות הבנת מקדש שיהיו קיימות ולא כראשונות : אני חבצלת השרון וגומר אחרי אשר פי' יופי דודה אשר אמר הנך יפה דודי וזה

[illegible]

תורת החסד קדש קדשים

הנך יפה רעיתי הנך יפה עיניך יונים הרי"כ כתב יר' את יפה ועיניך שהם החכמי' שבכל דור ודור אע"פ שהם מועטים הם יונים ר"ל דומים לבני יונה שבחרתי בהם עכ"ד : והרי"בש כתב עיניך יונים הם משה ואהרן ומרים הרואי' מראות ש"ס או ירצה עיניך והם שבט לוי שהם עיני העדה ומורי התורה היו כיונים הנדבקים בבן זוגם וכן שבט לוי לא טעו בעגל וקראם יונים כי כמו שבן יונה מכפר על הדל שאין ידו משגת כן משבט לוי יוצאה כפר' לישראל ולמוד שתורה במתנם עכ"ד · ודרכו זה הוא מכוון הרבה מאד לכותבי בביאור זה הספר ויהיה פסוק זה תשובת שלמה לכנסת ישראל ויר' הנך יפה ועיניך יונים ואיכך צריך לזולתך שילמד לך דבר ועם כל זה כבר אמרתי תורי זהב נעשה לך וכו' והיא משיבה : הנך יפה דודי בענין התורה שכתב אף נעים בתורה שבע"פ אף ערשנו שלי ושלך והוא רמז למה שאחר המות רעננה אחרי היותנו אדוקי' באהבת תורתו ועבודתו ית' כאמו' וכמו כן · קורות בתינו וגו' והוא מה שעתיד הק"בה לתת לכל צדיק וצדיק מדו' לפי כבודו · והרי"בש כתב אף ערשנו רעננה ירצה וגם בנינו ובנותינו דשנים ורעננים וכלם נקבצים בהפרדת שכינתך כו' ע"כד : אני חבצל' וגו' הרי"כ כתב יר' אני כמו החנק שבמעט עפר היא צומחת וגדלה ובמעט מים שמזלפין עליה וכן ישרא' במעט זכות ובמעט מצות תמידות שעושין שנראין קלות מתקיימין בגליות ועתידין ליגאל · שושנת העמקים יר' כמו ששושנת העמקי' משתמרת לחותה הרבה ואע"פ שיכנה השמש מתוך שהיא בעמק כן אנכי אע"פ שאני בגלות אני משמרת התורה ובאותו זכות נגאלת כיון שאני מובטחת ליגאל כענין מצרים שבשביל שתי מצות נגאלתי משם ע"כד : וכפי דרכי יר' אני שלמה מצד עצמי כחבצלת השרון ומצדכם אני שושנת העמקי' יען כי הנה אתם כשושנ' בין החוחי' וכו' והכונה לומ' כי אם יהיה לו איזה זכות בעד הדברים האמורי' הנה כמעט הכל הוא בסבתן של ישראל אשר הוא מולך עליהם : והר"יכ

[illegible]

מ"ע ספורנו

הנך יפה רעיתי · משיב האל ית' הנה עתה איכך צריכה לאותו אופן גלוי שכינה באותות ומופתים כמאז כי כבר עשיתים יפה בנתיבת התור' והמצו' אשר כתבתי להורת במופתים שלליים זה בהיותו רעיתי כנז' · עיניך · המורים מחכמי הדורות · יונים · כעיני יונים : ישבו' על מלא' · כן יביטו בפלאת התורה ומופתיה בשלמות : הנך יפה דודי · מכל מקום היית מועיל לנו בזה כי תרחיב לבנו כאשר ילך כנו' בקרבנו כמאז : אף נעים · וסלחת ונחלתנו כמאז · אף ערשנו · יסוד המטה : רעננה · אף על פי שסרו ינועי בקלקול מעשי כי הסתרת פניך וכל מקום יסוד המטה הוא ידוע' הש' ית' ונטית לבבנו אליו הוא חדש ורענן כמאז ומוכן לקבל המלע' בשוב ה' ציון כי לא שכחנו שם אלהינו : קורות בתינו · חכמי הדורות : ארזים · גבוהים בחכמה בתורה ומצות : רהיטינו · תלמידיהם : אני · האומה חבצלת השרון · נותנת ריח טוב בקיום קצת מצות : שושנת העמקים · הגדלה בין החוחי' כן אני דבקה בך אפילו בשעת גזרות האמות ולכל הלא ילך נא ה' בקרבנו · מפני האל יתעלה :

כשושנה

ר"מ עראמה

בזה השם אך עם כל זה עם הזיכוך והמירוק בהחלי' המעיקי' המבדילי' וביחו' אשר להוש המיפוש והת' יפותח פתוחי חותם של הק"בה הרמוזי' בגליו לחייך כאפר פרשנוש אז יוכל ויהיה ראוי שתשרה עליו גם שכינה וזהו : עד שהמלך בית שבהיו' המלך מלכו של עולם במסיב' וירצה בלי שישתנה כלל מכחו והשפעתו כתן נרדי ריחו לכן ביאר כי זה שאמר הוא במאמעות משפיע קרוב וכאשר אמרנו בשם הרב מגדר הגבולה בהוא שפע האל על ידי שכל הפועל ולרמוז על המשפיע הקרוב אמר צרור המור דודי לי אבל לא בין שדי רק במקום כבודו בכרמי עין גדי ואפשר שרמז בנרדי אל החלק הפעליי שהוא גם הוא פועל גם כשהמלך נבדל במסיבו ואמר צרור המור והשכול הכופר לפי שכיהם רומזי' אל השפע הלה המכונה פה אל המלך במסיבו אלא שביאר אופן השפיי כי הוא רחוק רחוק משמי השמים וקרוב משאריו וזהו בין שדי ילין בכרמי עין גדי ודרך אחד לכל : הנך יפה אחרי הודיע מהו הענין הנכסף אשר אליו פני קלום הספר הזה ואיך יש בידינו לפשרות השגתו ע"י דבקו' המשפי' הראשון ועל ידי ההכנה השכלית אשר במושפע קבע לה שם מורה על זה ואמר הנך יפה רעיתי יפה בערך אל יופי השלמות

[illegible]

כְּשׁוֹשַׁנָּה בֵּין הַחוֹחִים

ב כְּשׁוֹשַׁנָּה בֵּין הַחוֹחִים כֵּן רַעְיָתִי בֵּין הַבָּנוֹת: ג כְּתַפּוּחַ בַּעֲצֵי הַיַּעַר כֵּן דּוֹדִי בֵּין הַבָּנִים בְּצִלּוֹ חִמַּדְתִּי וְיָשַׁבְתִּי וּפִרְיוֹ מָתוֹק לְחִכִּי: ד הֱבִיאַנִי אֶל־בֵּית הַיָּיִן וְדִגְלוֹ עָלַי אַהֲבָה: ה סַמְּכוּנִי בָּאֲשִׁישׁוֹת רַפְּדוּנִי בַּתַּפּוּחִים כִּי־חוֹלַת אַהֲבָה אָנִי: ו שְׂמֹאלוֹ תַּחַת לְרֹאשִׁי וִימִינוֹ תְּחַבְּקֵנִי:

השבעתי

(ל' ינ"ס ג' · ד"ל זקף קמץ · ל' ל' ומל' · ל' וח' כתפחים · ל' ל')

תרגום

כשושנה וּבְעִידָן דִּי אֲנָא סָטְיָא מִן אוֹרְחָא דְתַקִּין קֳדָמוֹי וְאִיהוּא מְסַלֵּק שְׁכִינַת קוּדְשׁוֹי מִנִּי אֲנָא מְתִילָא לְוַרְדָּא דִמְלַבְלְבָא בֵּינֵי סִלְוַיָא דְנָעִיצַן עַפְיָהָא וּבְזִיעַן הֶכְדֵּין אֲנָא וַעֲצָא וּבְזִיעָא מִגְּזֵירָן בִּישִׁין בְּגָלוּתָא בֵּינֵי פַּלְכֵי עַמְמַיָּא: כתפוח הֵיכְמָא דְיָאֵי וּמְשַׁבַּח אֶתְרוּגָא בֵּינֵי אִילָנֵי סְרַק וְכוּלֵי עַלְמָא מוֹדְעִין יָתֵיהּ כֵּן רִיבּוֹן עַלְמָא יָאֵי מְשַׁבַּח בֵּינֵי מַלְאֲכַיָּא בְּעִידָן דְּאִתְגְּלֵי עַל טוּרָא דְסִינַי בִּזְמַן דִּי יְהַב אוֹרַיְתָא לְעַמֵּיהּ כְּהִיא שַׁעְתָּא בִּטְלַל שְׁכִינְתֵּיהּ רְגִיגִית לְמִתַּב וּפִתְגָּמֵי דְאוֹרַיְתֵיהּ בְּסִימַן עַל מוֹרִיגִי וּשְׂכַר פִּיקוּדוֹי נְטִרִין לִי לְעָלְמָא דְאָתֵי: הביאני אֲמָרַת כְּנִישְׁתָּא דְיִשְׂרָאֵל אָעִיל יָתִי יְיָ לְבֵית מְתִיבַת מִדְרְשָׁא דְיִשְׂרָאֵל דְּסִינַי לְמֵילַף אוֹרַיְתָא מִפּוּם מֹשֶׁה סַפְרָא רַבָּא וְטֵיקַס פִּיקוּדוֹי קַבֵּילִית עֲלַי בְּחִבַּתָא וַאֲמָרִית כָּל דִּי פַקִּיד יְיָ אַעְבֵּיד וְאֶשְׁמַע: סמכוני וּבְעִידָן דִּי שְׁמָעִית יָת קָלֵיהּ דִּי מִתְמַלֵּל מִגּוֹ שַׁלְהוֹבִית אֶשָּׁתָא זָעִית וְרִתְעִית בַּתְרָאֵי מִן רְתִיתָא בְּכֵן קְרֵיבִית לְוָת מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן וַאֲמָרִית לְהוֹן קַבִּילוּ אַתּוּן קָל פִּתְגָּמֵי דַיְיָ מִגּוֹ אֶשָּׁתָא וְאָעִילוּ לְבֵית מִדְרָשָׁא וְסַעִידוּ יָתִי בְּפִתְגָּמֵי אוֹרַיְתָא דִּי עִילָוֵיהוֹן אִתְבְּסַם עַלְמָא וְהָבוּ רְדִידִין עַל צַוְּארִי מְפַשַּׁר מִילַיָּא קַדִּישִׁין דִּמְתִיקָן עַל מוֹרִיגִי כְּתַפּוּחֵי גִינְתָא דְעֵדֶן וְאֵיהִי עֲסִיקָא בְּהוֹן מָאִים אִיתַּסָּה בְּהוֹן אֲרוּם מְרַעַת חִיבַּתָא אֲנָא: שמאלו כַּד הֲווֹ עַמָּא בֵּית יִשְׂרָאֵל אָזְלִין בְּמַדְבְּרָא הֲווֹ עֲנָנֵי יְקָרָא מְסַחֲרָן לְהוֹן אַרְבְּעָה מֵאַרְבַּע רוּחֵי עָלְמָא בְּגִין דְּלָא יִשְׁלוֹט בְּהוֹן עֵינָא בִּישָׁא וְחַד מִן עִילָוֵיהוֹן בְּגִין דְּלָא יִשְׁלוֹט בְּהוֹן שַׁרְבָא וְשִׁמְשָׁא וְאוּף לָא מִטְרָא וּבַרְדָא וְחַד מִלְּרַע לְהוֹן דִּי הֲוָה מְסוֹבַר יַתְהוֹן הֵיכְמָא דִּמְסוֹבַר תּוּרְבִּיָּינָא יַת יַנְקָא בְּעִטְפֵיהּ וְחַד הֲוָה רָהִיט קֳדָמֵיהוֹן מַהֲלַךְ תְּלָתָא יוֹמִין לְמַכְּכָא טוּרַיָּא וּלְמִדְלֵי מֵישְׁרַיָּא וְקָטִיל כָּל חִיוָן קַלָּן וְעַקְרַבִּין דִּי בְּמַדְבְּרָא וַהֲוָה מְאַלֵּיל לְהוֹן אֲתַר כָּשַׁר לְמִבַּת בְּגִין דַּהֲווֹ עֲסִיקִין בְּאוּלְפַן דְּאוֹרַיְתָא דְּאִתְיְהִיבַת לְהוֹן בְּיַד יְמִינָא דַיְיָ: השבעתי

רשי

כשושנה בין החוחים · שמנקבין אותה ותמיד היא עומדת בנויה ובאדמימות' כן רעיתי בין הבנות מפתו' אותם לרדוף אחריהם לזנות כמותם אחרי אלהים אחרים והיא עומדת באמונת': כתפוח · אילן של תפוחים כשהוא בין אילני סרק הוא חביב מן כולן שפריו טוב בטעם וריח: כן דודי בין הבנים · בין הבחורים והדוגמא כך הב"ה מכל האלהי' נבחר לפיכך בצלו חמדתי וישבתי ומ"א התפוח הזה הכל בורחים הימנו לפי שאין לו צל כך ברחו כל האומות מעל הב"ה במתן תורה אבל אני בצלו חמדתי וישבתי: אל בית היין · אהל מועד ששם ניתנו פרטיה וביאורי' של תורה: ודגלו עלי אהבה · וקבוצתי שדגלני אליו אהבה היא עלי עודני זוכרת אהבתו ודגלו אשר"יט בלעז: סמכוני · עתה כמדת החולי באשישי ענבים אף באשישות סלת נקיה: רפדוני · רפדו רפידתי סביבותי בתפוחי' לריח טוב כדרך החולי' כי חולה אני לאהבתו כי נמאתי לו פה בגלותי רפידת לשון מצע היא כמו ירפד חרוץ עלי טיט: שמאלו תחת לראשי · במדבר: וימינו תחבקני · דרך ג' ימים נוסע לתור להם מנוחה ובמקו' המנוחה מוריד להם מן ושלו כל זה אני זוכרת עתה בגלותי וחולה לאהבתו: השבעתי

אבן עזרא

כתפוח · כאילן התפוח: ודגלו · מן דגל מחנה יהודה: אשישות · כלי זכוכי' מלאות יין: רפדוני · בלשון ישמעאל כמו חזקוני ויש אומר שימו היליע תפוחים מן רפידתו זהב ירפד חרוץ עלי טיט שענינו ענין הלעה והוא רחיק בעיני:

הפעם השנית הנך אמר הוא הנך יפה אמר' היא הנך יפה דודי ויש לי במדיג' ערש רענג' ובית ככבד וזה ענין קירו' בתינו ארזים: אני · לכן אני עתה בחוץ כמו חבצלת השרון ואין מרית: כשושנה אמר הוא:

הפעם השלישית אשכול הכופר · משל על השכינה · ענתה שכינה אחר שכל זה חשבת יפה את ענת' כנסת ישראל עוד אעשה ערש זהוא הבית כשתכניסני לארץ ישראל · לכן אני עתה כמו חבצלת שהיא בשרון שהוא מקום מישור כל אדם ישיגנה וכשושנה בעמק רגל תרמסנה ואני מתפחדת · ואמרה שכינה אני אשמור אותך שלא יגע בך רע כשושנה בין החוחים ענתה כנסת ישראל אם תשמרני לעולם אשב בצלך · וענין פריו שאשמע כל מצותיך: בית היין · הוא בית יי' מקום נסוך היין וענין אשישות ותפוחים הם המעוררים שלא תראה ימשל דברי הנבואה ליין וחלב וכן חכמות נשים בנתה ביתה מסכה יינה ועוד תפוחי זהב: שמאלו תחת לראשי עולת הער' והבקר: לשון

רלבג

כשושנה בין החוחים וגומר · ראוי שתדע שהכחות הנפשיות כאשר היו נשמעים אל השכל הם כלם פונים אליו ומוכנים לשלמותו וכאשר אין כוונתם זאת הכוונה הם מרחקים השכל לשלמותו ונוטים אל התאוות הגשמיות כי יצר לב האדם רע מנעוריו ולזה כמו שאמרנו תחל' יצטרך למי שירצ' לדרוך אל השלמו' שיכניע כחותיו הנפשיות כלם לעבודת השכל וזה יהיה בשישליך תאותיו החמריות ויעזבם ולא יקח מהם כי אם הצריך לעבודת גופו ולפי שזהו העניין אשר צריך שישתדלו בו תחלה העיר אותה השכל על מציאות אלו המונעים וקראם חוחים וקוצים מכאיבים ישחיתו עצמם ורבתם ודמה חשוקת בין אלו הכחות החיוניות לשושנה והכ' כי זה המשל עוד מן החכמ' והוא כי החוחים ימנעו גדול השושנ' ליבשם הארץ ומנעם מזונ' וכן אלו הכחות הנפשיות כשיטו אל תאוות החומר ימנעו זאת החשקת מעשות פעילתה:

כתפוח בעצי היער וגו' הסיב' אל השכל כי הוא בין שאר הכחו' הנפשיות המנהיגות כמו התפוח שהוא עושה פרי ערב מאד במראהו וטעמו וריחו ומשושו בעצי היער שאינם עושה פרי · והאמת כי הפרי הוא מיוחס אל השכל לבדו מבין שאר כחות הנפשיות המנהיגות כי הוא לבדו ישוב נצחי בחיים וזה כל פרי אלו הנמצאות השפלות והשלמות האחרון אשר בחומר כחיי עליו ואולם שאר השלמיות אשר יקנם החמר הראשון קנתם באמצעות קצת הם בעבור זה השלמות והנה בזה המשל עוד מהחכמ' וזה כי התפוח כשיהיו בעצי היער ימנעו האלנות הם גדולו והוצא' פריו ולחזק החשק אמרה שהי' מתמדת מאד לשבת בצלו ושהיה לאכ' פריו אשר הו' מתוק אם הי' אפשר זה לשער' בערכו' שפירו' ההו' וזה כלו להורו' על חוזק החשק אשר לה להתחבר עמו ואפשר שנאמר שהרצון בזה שהיא בוחנ' בחכה שפריה ראוי שיהיה מתוק מאד וזה סבת חשקה בו ר"ל מפני שער' שלמותו הוא טוב מאד:

הביאני וגומר · אמרה מה שהבריחני השכל להניח תאותו ולהשתדל בעבודתו ויביאני אל בית היין אשר ישתה משם וכסו אשר ירים עלי להמשך אליו בכל עוז הוא אלי אהבה נפלאה לא דבר מוכרח שיקובל בצער ובכאב לב וזה כלו להעיר שהכנעה אל השכל הוא מאהב' ותכלית החשק להשגת השלמות · ואפשר שנאמר שהרצון בזה אם יביאני אל בית היין אשר ישתה משם והוא מה שמשפיע היא אליו הנה יהיה נסו אשר ירים עלי להמשך אליו אהבה נפלא' אלי ואולם יחסה זה הפועל לו כי הוא המכיע שא' כחות הנפש לדרוך אל זה השלמות ולעזור אליו בחזקת היד מצד החשק אשר לו בטבעו אל הגעת השלמות או נאמר שאמרה הביאני הוא חסר הפועל ואיכו שב אל חשיק' והנה יהיה הרצון בזה אע"פ שהביאני טבעי אשר נולדתי בו אל רצוני אל בית היין והם התאוות הגופניות הנה דגלו אשר ירים עלי השכל ההיולאני להמשך אחריו ולהניח תאוותי הוא אלי אהבה נפלאה: סמכוני וגומר: להורות על חוזק החשק אמרה שחלש לבה כמנהג החושקים לאמרה לשאר כחות הנפש שיתנו לה מסעדים מחזקים הלב כמו האשישות והתפוחים וזה כלו לפי המשל: שמאלו וגומר · זה הפסוק לפי המשל ולפי הנמשל ואולם הסכימו למשל כי זה הוא ממנהג החושקים המתחברים יחד ואולם הסכימו לנמשל כי שמאל השכל הם החוחים ועצי היער שקדם זכרם ולזה נקרא היצר הרע שמאל ושטן ואמנם היה זה כן לפי שהוא

מ"ע ספורנו

כשושנה בין החוחי' · שאינה גדלה אלא בתוכם: כן רעיתי בין הבנות · בין האומות המצרות לה כי אתן איזה ריוח וזה כי לא פנה לי באופן אחר כאמרו ה' בכ' פקדוך: כתפוח בעצי היער כן דודי בין הבנים · משיבה עדת ישראל ה' הנה ראוי לאוס לכבוד שמך כי אמנם כמו התפוח שהוא נכבד מכל עצי היער ואין שם מכי' מעלתו על השאר כן אין מן האמות מכיר מעלתך על בני האלהים שהם שרי האמות כאמרו וידברו על אלהי ירושלים כעל אלהי גויי הארץ ובכן אני לבדי: בצלו חמדתי וישבתי · במתן תורה כאמרו והם תוכו לרגליך: ופריו מתוק לחכי · כאמרו נעשה ונשמע ובכן: הביאני אל בית היין · אל ארץ ישראל שהיא מקום כל העינוג ומזון · שלא בצער כאמרו זבת חלב ודבש: ודגלו · להלחם: עלי אהבה · כלחם בעדנו באהבה כאמרו כי לא בחרבם יירשו ארץ וכו' כי ימינך וזרועך ואור פניך כי רציתם אתם בני האלהים שרי האמות: סמכוני · עזרוני: באשישות · בקיום המצו' שלא יבטלוני גזרו' האמו' מה שעשו בשלא תלמדו עליהם זכות: רפדוני · היו לי לקרקע קיים שלא יטלטלוני בגזרותם: בתפוחי' · בהיותי עוסק' בתורה וטעמה וריחה: שחולת אהבה אני · כי אמנם כל גזרותם נגדיה' בשביל אהבתי את האל ובכן תהיה: שמאלו תחת לראשי · שמאלו של דודי הנז' תהיה תחת לראשי להקימני משפלות גלותי: וימינו · ימין צדקו להושיע: תחבקני לתשוע' עולמים: ובכן

ר"מ עראמה

כשושנה הסכים לדעתה והוסיף משל ואמר כי כשהיא בגלות בין הבנות אז דומה לשושנה לאותה שנולדה בין הקוצים לא באותה שאין בטבעה לסמוך אל הקוצים כי אף שהיא מסובכה מהקוצי' ומינה ובה הם הקוצי' ועם כל זה ריחה נודף גם את בהיותך בין הבנו' וגם צרות ומניות נופכיות גם שם ריחה נודף וכאשר אמר החכם שהמאושר דומה לה יען כי יעשה מלאכתו יפה אף אם יורש בנושא מיוחדן וכשושנה ואם היא בין החוחים וגם אומר כי החוחים מטיבין לה ורואה גם הצרות סבת להגעת השלמות דיפה עניותא במגיעת הקוצי' לנגוע אל השושנה:

בתפוח בעצי היער · אמר הכי כמו שבשלמותה חלוש לאולשת הכנתה כנגז' גם השלמו' המגיע לה מן הפועל השלם גם הוא חלוש בהיותו יתברך בגלות בין הבנים כאומרו גלו לאדום שכינה עמהן ודוגמא לו כתפוח הנמצ' בין עצי היער כי אין פריו מתוק רק עפוש או חמוץ ובכלל לא ידמה לפרדס במי שאמרו רבותינו ז"ל בל הדר בחוצה לארץ דומ' במי שאין לו אלוה בדודי לי

תורת חסד קדש קדשים

והר"יב כתב כשושנה בין החוחים יר' שהיא נכרת כן ישראל הם נכרים על ידי ציצית ותפלין מילה שבת ועליה' נאמר כל רואיהם יכירום כי הם זרע ברך ה' עכ"ד: והרי"בם כתב כשושנה בין החוחים שמתפחדין מגעת בה פן יבאו הקוצים בכפם וינקבום עכ"ד · או יר' באומ' אני חבצלת השרון וכו' לומ' את שושנת העמקים דעי לך שאני כחבצלת השרון והכונה כדי להקטין את עצמו בערך כנסת ישראל כי כמו כן השושנה היא מריחה ריח טוב יותר ממה שמריח החבצלת · ורז"ל אמרו עשרה בני אדם נכנסים לבית הכנסת ואחד מהם יודע לפרוס על שמע דומה ביניהם כשושנה וכו' וכפי זה אוכל לומ' שכינה את עצמו בשם שושנה באומרו אני חבצלת השרון שושנת העמקים למה שהוא היה בא ומודיע להם טעמי התורה: כתפוח וגו' כנסת ישראל משיבה ואומרת כתפוח בעצי היער כן דודי שלמה בין הבני' והם אברהם יצחק ויעקב ובצל דודי זה חמדתי וישבתי ופריו מתוק לחכי כי הוא האיש אשר עשה אזנים לתורה ובזה הביאני אל בית היין יינה של תורה ומה שהוא מדגל דגלו עלי מה שהוא המלך המולך עלי איננו מצד המלכות כי אם מצד האהבה לבד שאהבתיו עד שאני אומרת סמכוני באשישות וגו' כי חולת אהב' אני · והרי"בם כתב ודגלו עלי אהבה ירצה והדגל אשר בו יחדנו היא אהבתו עכ"ד: ומז"ל אמ' באשישות בשתי אשות תורה שבכתב ותורה שבע"פ והוא נכון לכוונתי בביאור זה הספר · ומהר"יב כתב כי כפי זה שאמ' ז"ל בשתי אשות אפשר לומר בין האמות כלומר שיתנו ריוח בין הצרות ע"כד · ורז"ל אמ' ודגלו עלי אהבה אלו מ"ט פנים טהור מכין ודגלו ע"כ: שמאלו וגו' יר' אין צריך לומ' שאם לפעמים הוא דוחה אותי בשמאלו שימינו היא מקרבת אותי אלא פעם שמאלו היא תחת לראשי · ופירושי זה הוא כפי דעתם ז"ל בפסו' זה כאשר הובא שם בילקוט: השבעתי

אבן יחייא

כשושנה בין החוחים וגומר רמז כי השי"ת יקיים מאמרה אשר אמרה שתהיה כשושנת העמקים ומוסיף היות לה מעלה יתרה על אשר אמרה · והוא כי זולת שמעלתה נכרת להיותה בין החוחים אשר הם אויבי הטבע ושונאים אותו · והטוב לא יוכר כי אם בהפכו · שהוא רמז להיות רעיתי כנסת ישראל נכרת בטוב טעמה ובמעשיה המעולים בין הבנות והם אומות העולם · עוד יש לה מעלה אחר' כי לא תלמוד ממעשיהם ולא תתחבר בם חיבור כנשיי כאשר לא יאבד השושנה ריחה וטוב מראיתה אף כי תתילד ותשב ימים רבים כל ימי היותה בין החוחים:

כתפוח בעצי היער וגו' יען כי האלוה יתברך שבח המין ישראלי משאר האומות · כן המין הישראלי משבחו משאר האלוהות ושרי מעלה · והוא אומרה כאילן תפוח אשר יש לו הטעם והריח משובחים' · אשר עומד בין עצי היער הנעדרי' מכל טוב ונדוני' לשריפה · כן דודי והוא האלוה יתברך בין הבנים שהם שרי מעלה · ושאר האלוהות כי הכל המה מעשה תעתועים וידונו לשריפה כעצי יער · ואף כי צל התפוח בעת הערב הוא מעט · ולכן נורחים או הכל ממנו למיעוט צלו · והוא רמז לעשיית המצות לעבודת האל אשר יש בעשייתם מן הצער והטורח אשר למען זה אומות העולם ברחו מצל זה של הקב"ה ולא רצו לקבל התורה · אני לא כן עשיתי אלא אדרבא בצלו חמדתי וישבתי שר"ל ישבתי בחמדה כי חביבין עלי יסודי עשיית המצות ומורת התורה · וזה למה להיות כי פריו מתוק לחיכי · ר"ל כי תכלית עשיית המצות · והוא השכר מגן עדן ומתוק לחיכי · וכינה התכלית לפרי להיותו הוא תכלית נטיעת האילן: הביאני אל בית היין וגו' · וכאשר האלוה יתברך ראה את כוונתי הרצויה ושחמדתי לשבת בצלו · הביאני אל בית היין והוא כאשר משכני אל הר סיני מקו' אשר עליו נתן אלי ה"י דברות אשר כרמז עליה בטובים דודיך מיין · והוא רמז להשגת הדיבוק האלהי במדרגה השכית · ודגלו עלי אהבה · ר"ל עשה [illegible]

[illegible]

רש"י

השבעתי אתכם · אתם האומות בצבאות : או באילות : שתהיו הפקר ומאכל לצביים ואיילים : אם תעירו ואם תעוררו את האהבה · שביני לדודי לשנותה ולהחליפם ולבקש ממני להתפתות אחריכם : עד שתחפץ · בכל עוד שהיא תקועה בלבי והוא חפץ בי · עד שתחפץ כמו עד שהמלך במסיבו בעוד שהמלך במסיבו אם תעירו אם תסניאו כמו ויהי ערך ופשרה לערך · ואם תעוררו כמו העורר על השדה קלנ"ייר בלע"ז יש מדרשי אגדה רבים ואינם מתיישבי' על סדר הדברי' כי רואה אני שנתנבא שלמ' ודבר על יציאת מצרים ועל מתן תורה והמשכן וביאת הארץ ובית הבחירה וגלות בבל וביאת בית שני וחורבנו : קול דודי · חוזר המשורר על הראשונות כאדם שקצר דבריו וחוזר ואומר לא אמרתי לפניכם ראשית הדברי' הוא התחיל ואמר הביאני המלך חדריו ולא סיפר היאך פקדה במצרים בלשון חבה ועכשיו חוזר ואומר משיבה זו שאמרתי להם משכני דודי ורצתי אחריו כן היתה נואם הייתי אומר' לגאולה עד תם ארבע מאו' שנה שנאמרו בין הבתרים : וקול דודי הנה זה בא · לפני הקץ כמדלג על ההרים ומקפץ בגבעות : דומה דודי לצבי · בקלות מרוצתו שמיהר לבא כצבי וכעופר האיילים עופר איל בחור : הנה זה עומד וגו' · סבורה הייתי לישב עגונה עוד ימי' רבים והנה הוא הודיע שהיה עומד ומציץ מן חלונות השמים את העשוי לי שנ' ראה ראיתי את עני עמי וגו' : ענה

רלבג

שהוא מטה מנתיב השכל הישר' וימינו הוא היצר הטוב וזכרה שכבר נכנעו כל כחות הנפש לעבודת השכל ושהם תחת לראשה וימין השכל הוא דבק בה ולזה סרו כל המונעים אשר לשכל מצד אלו הכחות רצוני מצד נטותם אל התאוות הגשמיות וזהו מה שצריך שיהיה קודם בסדר למי שירצה לדרוך אל השלמות :

ג' השבעתי אתכם בנות ירושלם בצבאות או באילות השדה אם־תעירו ואם־תעוררו את־האהבה עד שתחפץ:

י"א נסע' ג' נסים' קול דודי הנה־זה בא מדלג על־ההרים מקפץ על־הגבעות: ל' ג' דומה דודי לצבי או לעפר האילים ו' מ"ל הנה־זה עומד אחר כתלנו משגיח מן־החלנות ל"ל · ג' חס' וי"ו קדמ' מציץ מן־החרכים: ל' ענה

השבעתי בתר כן איתאמר למשה בנבואה מן קדם יי למשלח אזגדין לאללא ית ארעא וכדו תבו מלאללא אפיקו שום ביש על ארעא דישראל ואיתעכבו ארבעין שנין במדברא פתח משה בפומיה וכן אמר אשבעית יתכון כנישתא דישראל ביי צבאות ובתקפי ארעא דישראל דלא תזידון למיסק לארעא דכנען עד דיהא רעוא מן קדם יי ויסופון כל דרא אינשי קרבא למית מגו משריתא היכמא דזדו אחוכון בני אפרים די נפקו תלתין שנין ממצרים עד לא מטא קיצא ונפלו ביד פלישתאי דיתבין בגת וקטלו יתהון אלהן אוריכו עד זמן ארבעין שנין ובתר כן יעלון בניכון ויחסנון יתה: קול אמר שלמה מלכא בעידן דהוו יתיבין עמא בית ישראל במצרים סליקת קבילתהון לשמי מרומא הא בכן אתגלי יקרא דיי למשה על טורא דחורב ושדר יתיה במצרים למפרקיתהון ולמיפק יתהון מגו דחוק מרות מצרים וטפו על קיצא בגין זכותא דאבהתהון דמתילין לטוריא ושוור על זמן שעבודא מאה ותשעין שנין על צדקתא דאמהתן דמתילין לגלמתא: דומה אמרת כנישתא דישראל בזמן דאתגלי יקרא דיי במצרים בליליא דפסחא וקטל כל בוכרא רכב על חזיזא קלילא ורהט כטביא וכאורזילא דאילא ואגין על בתיא די אנן תמן ואתעתד בתר אשוותנא ואשגח מן כוותא ואסתכל מן חרכיא וחזא דמא דניכסא דפסחא ודמא דגזרת מהולתא דחקיק על תרענא וחש מן שמי מרומא וחמא לעמיה דאכלין ית ניכסת חגא מטווי נורא על תמכה ועולשין ופטירין וחס עלן ולא יהב רשותא למלאך מחבל למחבלא בן: ענה

עומד ו' מ"ל וסימ' ויאמר אל תקרב הלם · עומד על שנים עשר בקר · וכל קהל ישראל עומד ודוסב המלך בתרא · ותרא והנה המלך עומד דיואש · תלתיהון דד"ה · הנה זה עומד אחר כתלינו · ויעש הבא אליו כרצונו :

מ"ע ספורנו

ובכן השבעתי אתכם בנות ירושלים · שהן האמות השבעתי בהודיעי שחולת אהבה אני : בצבאות או באילו' השדה · שתהיו כצבאות וכאילו' שאין להם כח להמלט מיד מתקוממ' זולתי בנוסם מפניו : אם תעירו · אותה בגזרותיכ' להפלג : ואם תעוררו את האהבה · של דודי לרחם מרוב גזרותיכם עלי : עד שתחפץ · בזכות הדור או לקץ הימין : קול דודי הנה זה בא · אומרת עדת ה' כמתאוננת על הגלות הנה קול דודי זה שלא השתנה בא בהיותי בשעבוד מצרים : מדלג על ההרים · בהראותו למשה רבינו על הר האלהי' : מקפץ · כאמרו וארד להצילו : ועתה בשעבוד מלכיות הנה · דומ' דודי לצבי · כממהר לעמוד מרחוק שלא אשב בצלו : הנה זה עומד אח' כתלנו · גם כי איננו רחוק באמת אבל קרוב לכל קוראיו ומסתת' שלא נרגיש בו עד שנתעורר לבקשו כאמרו ובקשתם משם את ה' אלהיך ומצאת : משגיח מן החלונות · שלא יכלונו העומדי' עלינו לכלותנו : מציץ מן החרכים · ועם זה ממכון שבתו משגיח כמו מארובות השמים לראות היש משכיל דורש אלהים ומכלנו אין איש ואין מפגיע מכפר עלינו עבטיט של גלות : ענה

רלבג

השבעתי וגומר · השבועה הזאת היא כי לחוזק החשק להגיע אל התכלית אולי יהרסו ולא ידרכו אל זה השלמות בדרך הראוי · ולזה היתה הצואה שלא יעירו ויעוררו האהבה עד שתחפץ ואולם זכר צבאות ואילות השדה להיותם קלי המרוץ כאלו יאמר שהם עם חשקם קלות המרוצ' אל התכלית ראוי שימנעו מזה אך ילכו בסדו' הראוי מדרג' אחר מדרג' עד שיגיע התכלית : קול וגומר · אחר שהגיע להם שלמות המדות במה שקדם רזה המשל החל הנה לדרוך בזכירת הגעת הידיעות בבחינת האמת והשקר עד שישמור מהטעאות אשר יהיו מצד הדמיון והמחשב' כי זה צריך שיהיה קודם בסדר לחקירה מענייני הנמצאות וזה היה ממנו עד על משכבי בלילו' לפי ביאור אחד מן הביאורים שנראה לנו בזה או עד מי זאת עולה מן המדבר לפי ביאור אחר והנה זכר בדריכתם אל אלו השלמיו' אשר אינם מכוונים לעצמם חשקם כאלו הוא מתחל' העניין אל השלמות התכליתי במה שזכר מדבריהם זה עם זה לא אל אלו השלמיות לבד אבל מה שיביאם להשתדל בהם היא ההגעה אל השלמות התכליתי אשר אליו היה החשק מתחלת העניין · והוא מבואר כי מי שלא ידע איך יבחן האמת מהשקר יקרה לו מהגמגום והמבוכ' שידלג ויקפץ מאחד מחלקי הסותר לאחר ולא תנוח דעתו באחד מהם לשערו בספקות קצת יקרו בתחלת המחשבה בכל אחד מהם והנה אין לו במה יבחן אי זה מאלו הספקות הם צודקות ואיזה מהם הם לקוחות כפי תחלת המחשבה או הדמיון עד שיבדיל מהם העניינים העצמיים מבלתי עצמיים והצודקים מבלתי צודקים ולזה אמר' שדוד' הוא מדלג על ההרים ומקפץ על הגבעות מצד המבוכה אשר תקר' לו בעניינים אשר יחקור בהם · ואפשר שנאמר שהרצון בזה שדוד' בא אליה בתכלית המרוצ' להעיר' אל שתשתדל כמה שיגיעהו אל השלמות ולזה היא מדלג ומקפץ לחוזק המרוצה : דומה וגומר · המשילתהו לצבי או לעופר האילים לקלות מרוצתו לחשקו להגיע אל התכלית ואמר' שהוא אחר הכותל להורות שאין החבור עדיין ביניהם בדרך שתשלם זאת ההשג' אבל ביניהם מחיצה ומסך ומפני שהמחיצ' ביניהם אמרה שהוא מציץ אליו ומשגיח מן הפתחים הקטנים אשר לא יתכן שתבא היא אליו דרך אלו הפתחים ולא שיבא הוא אליה עד שישלם החבור ביניהם : ענה

אבן עזרא

לשון זכרים צבי צבאי' וכצבאים על ההרים ולנקבות צבאות : מקפץ · תרגום לנתר בהן לקפצא בהון : עפר האילי' · הוא הקטן : כתלנו ידוע בלשון תרגום ואע מתשם בכתלייא וכן חרכי' תרגום בעד החלון מן חרכא וכן הסתיו כתרגום סתוא : וקיץ וחרף חלף

ר"מ עראמה

לי בין האומות ועם כל זה בכלו זה ואם שם הוא מצער המדתי וישבתי בגלותי והוא פרי עפוש או חמוץ היה מתוק לחכי וקרא פה צלו להכנהו בעד המעיקים ופריו השלמות המגיע ממנו כל זה הוא בזמן הגליות כי שלמותינו הוא טבעי וחלוש אך יש שמות נוסף ומשפיע יותר עליון והוא הנכסף ואשר דרשו פה במעלות התורה המכונ' ביין בתחלת השיר : הביאני אל בית היין וכו' לו אמר אל בית הספר אבל התכלית והכונה והעקר הוא דגלין והוא מה שנספר בפי סופרי' כושאי דגל כשיקו' פיהו כאומרו מפי סופרי' ולא מפי ספרים וזהו ודגלו עלי אהבה יותר אני אוהבת דגל המרהף מייג' וכמו שאמ' על כן עלמות אהבוך וכן שים במדר' רבי יהודה אומר הביאני אל בית היין למרחף גדול של יין זה סיני ולמדנו משם התורה שהיא נדרשת בע' פנים הלא הוא דכתיב ודגלו עלי אהב' וזה היא סכיר' : סמכוני אמ' שהמשיל התור' הכתובה אל היין וסודותיה אשר מפי יתברך אלינו אל התפוח הנז' למעלה לומר כי השאלה נכונה אל בעל שכל היא השני' אבל היא

אבן יחייא

השבעתי אתכם בנות ירושלם וגומר דימה כאלו בעוד היות האהוב' עילפוי' ומתאוננ' על העדר אהובתה חוכה ומספרת עם בנות עירה את אשר היתה לה אתו בימים אלפו למו · כאלו הן מנחמו' אותה לאמר כי כאשר תשוקה נפרד מאהבתה · היא גם היא נפרד מאהבתו ותבקש אהוב אחר תחתיו · והוא רמז לאומות העולם הדוחות כנסת ישרא' מעל ה' ומשיאו לאמר כי הונחה לזה ימים אלו מספור למקרה ופגע ולכן קוראי' אותה לדתם ולעבוד כבריה עבודתם · והיא כנסת ישראל משיבה אמרים אליהם לאמר השבעתי אתכם וגו' שר"ל או אומות העולם אני משביע אתכם בצבאות והוא עילם הגלגלים אשר בו צבא השמים או באילות השדה והוא עולם המלאכים כאמר בהם הבו לה' בני אלים הבו לה' כבוד ועוז להיותם חזקים · והוא שם נגזר מן כגבר אין איל שפירושו כח ואומרו השדה להיות האילות נעלות מן הצבאות ומשפיעות עליהם ומסדרות מערכותם והשביע אותם באלה להיותם אלוהיהם אשר חלק ה' להם · מה שחלק ה' עמו ויעקב חבל נחלתו · אם תעירו ואם תעוררו את האהבה אמר ב' הלשונות האלה להיות כי לעשיית כל דבר יצטרך שתי ענינים האחד שיהיה האיש ער ולא נרדם · והב' שוולת היותו ער שיתעורר לעשות הדבר ההוא ויתן כל כחותיו על הוצאתו אל הים · וזהו אומרה אני משבעת אתכם אומות העולם באלוהיכם אשר הם עולם הגלגלי' או עולם המלאכי' אם תוכלו מעולם להעיר ולעורר את האהבה שאהב אותם האלוהות · וזהו אומרו את האהבה עד שר"ל לעד ולעולם כמו לא יסור שבט מיהוד' ומחוקק מבין רגליו עד שר"ל לעד ולעולם ולכן עד הוא בטעם נח · שתחפץ ר"ל שתהיה אהבה בחפץ וברצון כל כחותי · לאפוקי בעת השמד ה' ושלו אם תמצא אהבת ישראל בהראו' לעבודת ככרים לא תהיה בחפץ · רק באונס · קול דודי הנה זה בא וגו' עוד היא משיבה לאומות האומרו' כי אין לה עוד תקומה · כי שקר הם דוברות כי הנה יום בא שבפתע פתאום יראו אותות משיחנו וישמע קול דודי הנה זה בא · מדלג על ההרים · הוא משל לעולם המלאכים ומקפץ על הגבעות והוא משל לעולם הגלגלים · כי האלהות אשר הייתם מפתות אותי לעבוד אותם הוא יתברך אז ישפילם ויכניעם וידלג ויקפץ עליהם כי אז כל הר וגבעה ישפלו והיה ה' למלך על כל הארץ וביום ההוא יהיה ה' אחד ושמו אחד · דומה דודי לצבי וכו' · הוא לשון תמיה וכי באולי דומה דודי והוא האלוה יתברך לצבי והוא הגלגל ומשרי השר מעולם הגלגלים · או לעופר האילים והוא מטטרון השר מעולם המלאכים · חלילה ואם יען כי פעולת אלה איננה ברצון ובבחירה החלטיי' שלהם שיעשו בכל עת כחפצם אבל פעולותיה' הם בהכרח וברצון קונם · מה שאינו כן בדודי · כי הנה זה דודי עומד אחר כתלינו · שר"ל אפי' כי ריחק ממני לרוב עונותי · וסיכה בענן וכותל בינו לביני אפי' הכי אחרי הכותל ההוא משגיח עלינו לטובה ולהעמידנו בין שבעים זאבים · מן חלונות השמים ומהחרכים :

תורת חסד · קדש קדשים

השבעתי אתכם וגו' מצאתי כתוב הכה להיות כי האדם אשר לבו חושק דבר מה חושב בה כאשר יחלום וידמה לו בחלומו כאילו היא בידו ואחר יקיץ משנתו ולא יראה דבר וריקה נפשו וחוזר לשנתו וחולם שנית כאילו שבה אליו וכו' עד שמצד זה יחשקה ויאהבה יותר ויותר לכן אמ' שלא יעירו את האהבה משנתו כדי שיבא לחפוץ ולאהוב כאשר אמרנו ע"כ · והרי"בם כתב אתכם כמו אתכן ומה שהשביע בצבאות או באילות כאילו מייחדת לעדים הבריות הנמצאות במקום מושבה כי רועה היא או מפני שדודה דומה לצבי לא יזוז מפיה איל וצבי · ואמרו גם כן שזו כשבועת האילה כי אני משביעכם באלו החיות שכמו שהן הפקר לכל אכפי הציד לשוחטן במדבר כן תהיו אתנה אם תעירו וכו' או יהיה אומ' באילות ע"ד מה שנא' בנשים אילת אהבי' · או השביעתן בצבאות של מעלה ובאילי הארץ כענין וישבע בחי העולם עכ"ד : וכפי דרכי בביאורי הם דברי שלמה שהשביע לישראל שלא יעוררו את האהבה אשר היא בינו לבינם בידיעת טעמי התורה עד שתחפץ מצד עצמה והוא מצד היותם כבר יודעים בטיב טעמי התורה מכל וכל : קול דודי וגו' הרי"בם כתב אפשר שיעור הכתו' הוא קול דודי זה הנה בא ע"כ · וכפי דרכי אלה הם דברי כנסת ישראל אל שלמה ע"ה כי הוא מדלג על ההרים ומקפץ על הגבעות ללמוד דעת את העם וכמו שהיה מסבב שמואל בית אל והגלגל וכו' · או יר' לומ' כי הוא היה עושה יותר בלמודו ממה שלמדונו האבו' והאמהות ויל' באו' בא כלו' בא ללמדנו ובזה דומה דודי לצבי או לעופר האילים במה שהוא עומד אחד כתלנו והיא כותל בית המדרש וכו' : ענה

עלמה צריכה סעד וסמך מהראשונה ואם כן צריך לשואל המכס שישאל ויאמר סמכוני באשישות ענבי' היא התור' הנמשל' ליין אך דרדסמך ומזכר' לבד כאמור למעלה רפדוני בתפוחים כי הוא העק' כי בערך זה ההרון נקראת חולת אהבה וכמו שאמר למעלה על כן עלמו' אהבוך וכאמ' הגיד' לי שאהבה נפשי איכה תרעה כמפורש למעלה : שמאלו אפשר קרא לשה התורו' הנז' האחד שמאל בערך אל השנית להורות על העקר גם אפשר שעל התפוח לבד אמר כי לו יתברך יש לו בערך שיכו שמאל וימין והם השכל והפרי הנזכרי' בו למעלה ואמר כי האחד טפל והשני עקר כי זה תחת לראשי וזה למעלה : השבעתי אחרי הודיענו דרכי זאת ההשגה והם המירוק והזיכוך עוב המלו' הרמוז באמו לחייך וגם העלייה בעיוניות על ידי השכל הפועל אשר בנו ואשר מחוץ וכסוף בדבקות התפוח הוא העלה הא' כנזכר השביע ש' השלמים בנות ירושלים אל יהרסו אל יי' לראות שלא יעלו לזאת המדרגה האחרונה העליונה עד עלות ש' השלמיו' בהדרג' והשביעם בשם הסבה הראשונה אשר התשילו מיד אחר זה בצבאות או באילות השדה כאומרו דומה דודי לצבי כו' ואמר אילות השדה וכי אחר שהשיל תעלי יתברך ברועה עדרו ירע' חייב על המשל הזה להמשיל לצבאותיו כצבאים ואילות וההשבעה אם תעירו ואם תעוררו שלא תרחיקוה ותשניאוה בעניינים מטרידים וגם שלא תקריבו והעוררו את הדבר הנ' הנכנר עד שתחפץ עד יקנה שכר המעלות אין הפקבכסילים ואם תשכיל תמצא כי כשם שהשביע לזה השלם התלמיד הא' מהות ההשגות הנזכרות למעלה ולכל שכמותו בזאת ההשבעה ככה השביע לתלמיד השני השגה בזו למה שהוא צריך אליה כאשר נבאר שם וגם אל התלמיד השלישי השביע השבעה במה תעירו ומה תעוררו כי לאות' צריך כמו שנבא' כי מה שהשבי' זה השלישי עוד אם תמצאו את דוד' מה תגידו לו איננה ממין זה כמו שהראה וכן תמצ' שאמר בתלמיד האחד הזה עד שיפוח היום וכו' על הרי בתר ובשני עד שיפוח שך לי אל הר המור ואל גבעת הלבונה ובשלישי אמר בסוף ברח דודי ודמה לך וכו' על הרי בשמים ושלשתם נבדלי' זה מזה בהבדל שלשתם כמו שנבאר בעזרת האל : קול הודיענו עקר זאת ההשבעה היא כי מדרך הדבר הנכבד הלזה מפי הגבורה להגי' אחר ידיעות הקרות והמשל כי מאמר בראשית ברא אלהים שהוא מאמרו יתברך נאמר למי שהשיג ראשונה

עָנָה דוֹדִי וְאָמַר לִי קוּמִי לָךְ רַעְיָתִי יָפָתִי וּלְכִי־לָךְ׃ כִּי־הִנֵּה הַסְּתָו עָבָר הַגֶּשֶׁם חָלַף הָלַךְ לוֹ׃ הַנִּצָּנִים נִרְאוּ בָאָרֶץ עֵת הַזָּמִיר הִגִּיעַ וְקוֹל הַתּוֹר נִשְׁמַע בְּאַרְצֵנוּ׃ הַתְּאֵנָה חָנְטָה פַגֶּיהָ וְהַגְּפָנִים סְמָדַר נָתְנוּ רֵיחַ קוּמִי לָכִי רַעְיָתִי יָפָתִי וּלְכִי־לָךְ׃

יונתי

ד' מה אדבר ג' | הסתיו ק' | ג' מל' | ל | לך ק'

עָנָה וּבְעִידָּן צַפְרָא אָתִיב רְחוּמִי וְאָמַר לִי קוּמִי לָךְ כְּנִשְׁתָּא דְיִשְׂרָאֵל רְחִימְתִי דִּי מִלְקַדְמִין וְשַׁפִּירַת עוֹבָדִין אִזִילִי נַפְּקִי מִן שִׁיעְבּוּד מִצְרָאֵי׃ כִּי אֲרוּם הָא זְמַן שִׁיעֲבּוּדָא דְּדָמֵי לְסִתְוָא פְּסַק וּשְׁנַיָּא דַאֲמֵירַת לְאַבְרָהָם בֵּינֵי פַלְגַיָּא אִתְקְטָעוּ מְרָוּות מִצְרָאֵי דְּמְתִיל לְמִטְרָא טְרִידָא חֲלַף וְאָזִיל וְלָא תוֹסְפוּן לְמֶיחֱזֵיהוֹן עוֹד עַד עַלְמָא׃ הנצנים וּמשֶׁה וְאַהֲרֹן דִּמְתִילוּ לְלוּלְבֵי דְתָמָר אִתַּחֲזוּ לְמֶעֱבַד נִסִּין בְּאַרְעָא דְמִצְרַיִם וְעִידָּן קְטוֹף בּוּכְרַיָּא מְטָא וְקָל רוּחָא דְקוּדְשָׁא דְפוּרְקָנָא דַאֲמֵירַת לַאֲבוּכוֹן כְּבָר שְׁמַעְתִּין מַה דַּאֲמֵירַת לֵיהּ וְאַף יַת עַמָּא דִי יִשְׁתַּעְבְּדוּן בְּהוֹן דָּאִין אֲנָא וּבָתַר כֵּן יִפְּקוּן בְּקִנְיָנָא סַגְיָא וּכְעַן צְבִיתִי לְמֶעְבַּד מַה דְקַיֵּימִית לֵיהּ בְּמֵימְרִי׃ התאנה כְּנִשְׁתָּא דְיִשְׂרָאֵל דִּמְתִילָא לְבִיכּוּרֵי תְאֵנִים פְּתַחַת פּוּמַהּ וַאֲמַרַת שִׁירָתָא עַל יַמָּא דְסוּף וְאַף עוּלֵימַיָּא וְיַנְקַיָּא שַׁבַּחוּ לְמָרֵי עַלְמָא בְּלִישַׁנְהוֹן מִן יַד אָמַר לְהוֹן מָרֵי עַלְמָא קוּמִי לָךְ כְּנִשְׁתָּא דְיִשְׂרָאֵל רְחִמְתִי וְשַׁפִּירְתִי אִזִילִי מִכָּא לְאַרְעָא דְקַיֵּימִית לַאֲבָהָתָךְ׃ יונתי

התור ג' מ"ל בליש' וסימ' וקול התור נשמע בארצנו · תורי זהב נעשה לך · וראיתגי בתור האדם המעלה בד"ה :

רשי

ענה · לשון ענייה ולשון לעקה קול רם וזה בניין אב לכלם ועמו הלוים : ואמר לי · על ידי משה : קומי לך · אעלה אתכם מעוני מצרים : הנה הסתיו עבר · אין עכשיו טורח בדרך שתיו חורף תרגום סיתוא : הנצנים נראו בארץ · קרבו ימי החמה שהאילנות מוציאין פרחי' והולכי דרכים מתענגים לראות : עת הזמיר הגיע · שהעופות נותנין זמר וקול ערב להולכי דרכי' : וקול התור · כמשמעו תורי ובני יונה דרך העופות להיות משוררים ומלפלפי' בימי ניסן : התאנה חנטה פגיה · כמשמעו : והגפני' סמדר · כשנופל הפרח והענבי' מובדלים זה מזה וכגרים כל ענבה לעצמה קרויה סמדר · כל הענין הזה לפי פשוטו לשון חבת פתוי שבחור מרצה את ארוסתו לילך אחריו כן עשה לי דודי : ענה דודי · על ידי משה ואמר לי · על ידי אהרן : קומי לך · זרזי עלמך וישתלו אים תחת רעהו : כי הנה הסתיו עבר · אלו ארבע מאות שנה דלגתי' למניתה ושגולד יצחק' הגשם שהוא טרחותו של סתיו חלף והלך לו כלומר שמני' ושש שנה של קושי השעבוד נגזרו עליכם והלכו להם משנולדה מרים הקשו המצריים שיעבוד על ישר' ולכך נקראת מרים על שמררוה : הנצני' נראו בארץ · הרי משה ואהרן מוכנים לנס לכל צרכיכם : עת הזמיר הגיע' שאתם עתידים לומר שירה על הים · וקול התור וקול התייר הגדול · דבר אחר קול התור קול שהגיע זמן יציאתכם ממצרים · התאנה חנטה פגיה · הגיע זמן של בכורים לקרב שתכנסו לארץ · והגפנים סמדר · קרב זמן נסכי היין : דבר אחר כשרים שבכם חנטו והנצו לפני מעשים טובים והריחו ריח טוב : קומי לכי · כתיב יו"ד יתירה קומי לך לקבל עשרת הדברות · דבר אחר התאנה חנטה פגיה אלו פושעי ישראל שכלו בשלשת ימי אפילה : והגפנים סמדר נתנו ריח · אלו הנשארים מהם עשו תשובה ונתקבלו כך נדרש בפסיקתא : יונתי

רלבג

ענה וגומר · אמרה כי דודה בשערו כי לא תשלם לו זאת ההשג' בזולת העזר הראוי לו ממנ' קרא אליה ואמר לה שתקום ותלך בדרך אשר ממנ' יאות לו להגיע אל זה השלמות הנכסף אליו ואולם קרא עתה רעיתי יפתי וכפרש' הקודמת קרא' רעיתי לבד מצד היופי והקשוט אשר קנת' בזה הזמן הקודם והוא שלמות המדות : כי וגומר · הרצון בזה שכבר עבר הזמן שלא יתכן עמו שלמות והוא הזמן אשר היו בו הכחות הנפשיות נוטים אל התאוות הגשמיות והמשיל אותו לסתו ולגשם מצד כי בעת ההוא ימנעו רוב הצמחים מנתינת פרים והנה הסתיו והגשם הם שמות נרדפים והיה זה כן לפי שהסתיו הוא עת הגשם בטבע כמו שהתבאר בספר האותות : הנצנים וגומר · אמר אליה שכבר בא העת אשר יתחיל הטבע להשתדל בעשיית הפירות וזה שהצמחים הנצו כן ובא העת אשר יצחו בו קלת העופות אשר הלכו בכל הדרום מפני תגבורת קור הסתיו והתאנ' החל' להשתדל בעשיית פירותיה רצוני שכבר חנט' פגיה והגפנים הם סמדר ונתנו ריחם וזה כולו לאמר שכב' בא העת אשר ראוי בו שיחלו להשתדל בעשיית פירותי' רצוני שכבר חנט' פגיה לדרוך אל השלמות המכוון ולזה העיר' שתקום ותלך בדרך אשר בה ישלם לה זה : יונתי

מ"ע ספורנו

ענה דודי · בהנה בשעבוד מצרים העיר רוחי ואמר לי קומי לך · ואומר להם אים שקוצי עיניו השליכו : כי הנה הסתו · גזרת פרע' על הילדים : הגשם חלף · שבטלה עבודה מאבותינו בר"ה קודם לגאלה : הנצנים · משה ואהרן שהיו מוכנים לעשו' פרי : נראו בארץ · לעזור ולהושיע · עת הזמיר' שיר' הים : וקול התור · שהוא כקול מתאונן : נשמע בארצנו · כי אמנם נמוגו כל יושבי כנען : התאנה חנטה · בארץ כנען באופן שתאכלו פריה מיד כי היתה הכונה שיכנסו לארץ תכף אחר מתן תור' לולי חטאו בעגל ובמרגלי' ועכשו בשעבוד מלכיו' אין נביא ומעורר ואין אתנו יודע עד מה : יונתי

ר"ם עראמה

ראשונה על ידי שני המשפיעים ראשונים ברוחיו יתברך מהו ראשית אם הנגלה בו התחל'ו עילה או ספרי' הו וגלתם וכקהבל בריא' ויצירה ועשיה ומהו הנרפ' בש"יס ועל הסגת אמית' אלהי הפשטים בא הדבר' האלהי ואמר השפ' השלם בזה המורכ' על דרך הכיו' והאמת אשר זכר החכם אם כן יפטרך להבינו שנשיג ו.פייר ראשונה פשוטו על ידי התחלות הראשונות וזהו קול דודי בא הך מדלג על הרים והגבעות הן השני התחל'ו ראשונו' הנזכרות : דומה אמר בזה עוד מושכל ביארו רב שכל השגה ולמוד וביחוד זה העיון האלהי לא יושג רק בהוללות פעם ירצה ופעם יעלם יתחייב זה מפני המב' שכלנו המשיג באמר הנעשה בכותל לפנינו והפרס המשיגים האיחורי' וזהו שאמ' שדומה ללבי להיותו מתרצה ונעלם למהירו' הגעתו וזהו הנה זה עומד אחר כתלנו ירצה אמרנו לכן משגיח ומציץ מחלוני וחרכי זה החמר וזה משל בארץ למה שאמ' החכם שהכל צריך מאד לשלמו' החושי' כי ברו' התחלותינו משתמש מהם עד שמי שנפסק ממנו חוש מהחושי' נפקד ממנו ידיעה מהידיעות ולפי שאלה החושים נפקדים בנקבים וחלל ם בנקבים וחורי העינים והאזן האף והפה שבהם נפקדו הארבעה חושים כנודע על כן אל צורך שלמות החושי' אמר משגיח מן החלונות מציץ מן החרכי' כי העיני' חלוני הגוף והשאר חרכיו : ענה כשם שהסרוי בגער ומוציאין אותו למקום ערב מרוים במה שממלו ובמה שאליו כשם שיצאו ממצרים אל ארץ טובה כן אמר בזה היוצא מההשגות האלה החושיות אל המושכל הנזכר נהנה במה שממנו ובמה שאליו ולכן אמר פה שני פעמים לך לך : כי הנה הסתו עבר ירצה הגיעה שעה לעלות אל הר השם מבלי הריסה אחר שעלו בידך ההשגו' החושיות בשלמות כי כבר עבר הסתו והגשם היא השגת חוש המישוש המכונה בגשם למה שהי' היותר גשמית וגם כי נושאה כל גשם הגוף וגם כי קור הסתו והגשמי' מהשגות המשוש וזה ודאי קודם בזמן אל השאר ולכן אמר בעדו הלך לו : הנצנים נראו בארץ היא חוש הראות וקול התור נשמע זהו חוש השמ' התאנ' חנטה פגיה : התאנה כי עליה נאמר כי טוב העץ למאכל והגפני' נתנו ריח הרי לך שלמו' הארבע' חושים והבאת השגתם ומעתה קומי לך אתה רעיתי יפתי בשני הואר' הנזכרים למעלה ולכי לך בהר ה' למה שלמעלה : יונתי בחגוי הסלע הורה שאחר שלמות החושים החצוניים הנז' יצטרך להעלותם אל החוש המשות' פנימה אשר הוא הזרם כי בהתאחד' בו יהיו לאחדים ביד השופט עליהם ויקח ראיה מהם וזהו הטעם שקראה עתה בשם יונה מפני שלמותו שזכר למעלה בעיניך יונים בחגוי הסלע יר' בחושים העליונים והוא במשותף בסתר המדרגה יר' המדרגה נסתרת מן בעין שהם ירחקו המראה והשמע יחד שהם עקר החושים חקוי יותר דק ונסתר וזו היא המראה והשמע הם הערבים ונאים אל השכל ותלקח מהם ראיה יותר מן הקלונים : אחרון

אבן עזרא

חלף · נכרת כמו והאלילים כליל יחלוף : הנצנים · כמו עלתה נצה והנו"ן השני נוסף : הזמיר · כמו וזמיר עריצי' יענה ועניינו זמירות העופות ויש אומ' כי הוא מן וכרמך לא תזמור ואיננו עתו : התור · כמשמעו מן התורים : חנטה · המתיקה וי"א כי עשתה כדמות אבק מן ויחנטו הרופאים : פגיה · הוא הפרי טרם שיתבשל וכן הוא בלשון ישמעאל · סמדר · כשיצא ציץ הגפן :

הפעם השנית אין את נמשלת לשושנת העמק שהיא קרובה לקחתה כי אם כשושנה בין החוחים · אמרה כתפוח אלו הפסוקים דבקים עם מלת אמדתי שהייתי חומלת שאשב בצלו ויביאני אל בית היין ויסים דגלו עלי והענין בפרהסיא וירא' אהבתו ויסים שמאלו תחת לראשי ואשביע בנות ירושלם שלא יעירוני עד שיגיע עת חפץ האהבה וזו השבועה בעבור שידמה חשוקתו לצביה וכן איילת אהבים ויעלת חן בעבור יפיים ונקיות' ושחרות עיניהם כאילו אומרת השבעתי אתכם בדומות לכם ביופי : כשלמה זאת הפרשה והיא הלכה אל ביתה כמו שאמרה לו שאמרה לו קורות בתינו והנה הוא בא אחריה בעת לאת בני אדם להתענג לחזן לראות הנצנים : קול דודי · אמרה כי דודה מרוב דלוגו ומרוצתו שמעה קול רגליו : דומה דודי לצבי · במהירות · ענה דודי · כל הפרשה :

הפעם השלישית השבעתי אתכם · זה שאמרו רז"ל כי בני אפרים יצאו ממצרים קודם שהגיע הקץ וזה ענין שתחפזו והרגו ועליהם כתוב ויתאבלו אפרים אביהם וענין בצבאות כמו שדמיהם מותרי' לשפוך כך יהיו דמיכם אם תתעוררו קודם הקץ : קול דודי · זהו שנראה המקום בסנה : מדלג על ההרים · על הר סיני : מן החלונות · כמו ממכון שבתו השגיח מחלוני הרקיע כמו ראה ראיתי את עני עמי : ענה דודי · שאמר לישראל ואומר אעלה אתכם : כי הנה הסתיו עבר · משל לגלות וענין הגשם כמו יום המעונן והיא הצרה שהיו בה והעיכוב כמו יום ענן וערפל : הנצני' · הם הצדיקים של ישראל : עת הזמיר · שתאמר שירה : קול התור · שהגיע תור ישראל : בארץ ישראל ועת להביא ממנה בכורים והגפנים ליין הנסכים או ידמה אותה לתאנה שחנטה פגיה ולגפן כשהיא סמדר כמו שכתוב כענבים במדבר מצאתי ישראל כבכורה בראשיתה : בחגוי

תורת חסד קדש קדשים

ענה דודי ואמ' לי קומי לך ללמוד בתורה מכאן והלאה ולכי לך לבתי כנסיות ולבתי מדרשי' ועסקי בה בחגוי הסלע ובסתר המדרגה : כי הנה הסתו וגו' הנצנים וכו' וקול התור וגו' כתב הרי"בש שהוא מלשון מורה דרך ע"כ : התאנה וגו' כוונת שלמה בדבריו אלה היא לומר כי גם שהא"ל ית' אמר עוד כל ימי הארץ זרע וגו' שיר' לומר כי בדברים כאלה יכקם מהם האל ית' אם יחטאו לפניו גם כי נשבע לבלתי הביא עוד מבול על הארץ הנה בשמירת התורה ובלמודה אשר הוא קיום העולם והיה הכל עומד על עומדו ושלורו ותקונו וכו' והוא מה שסמך ליה ואמר : אחוז

אבן יחייא

ענה דודי ואמר לי וגו' עוד משיבה אמרים לאומות האומרות שאחר זכרנו לאורך הגלות ואין יש עוד תקומה · באומר' כי מהעבר נוכל לדון על העתיד וכאשר הוא דבר אמת יציאת מצרים עם כובד הגלות ההוא והיותם תחת יד פרעה מלך מצרים מלך קשה ואומה קשה ככה לא יהיה מהנמנע שיגאלה יוצרם הגאולה האחרונה אשר היא ממתנ' · וזהו אומרה ענה דודי וגו' שר"ל שכאשר ביציאת מצרים ענה דודי ואמר לי ע"י משה נביאו · קומי לך רעיתי יפתי ולכי לך באמצעות המכת בכורות שנגרשו ממצרים · ובזכות דם פסח ודם מילה · אשר למעכם תיראה ביפתי · להיותה יפה בשתי המצות האם · כי הנה הסתיו עבר וגו' ר"ל כי הזמן המוגבל מהגלו' ההוא עבר · ודימה הגלות לסתיו להיותו דומה לנהיכם · הגשם חלף הלך לו והם צרות הגלות' כאשר הגשם מתקרי הסתיו כן הצרות ממקרי הגלות · ורמז באומרו חלף כי היה מההכרח להיות אז ישראל נגאלים להיות כי עבר הזמן המוגבל מגלותם ואף שכל הדור היה חייב היה מהכרח הגאולה והוא אומרו חלף שר"ל נכרת כמו והאלילים כליל יחלוף וכ"ש שהיה הדור זכאי והיתה כנסת ישראל מתבוססת בדם פסח ובדם הברית אשר בעד הזכות ההוא היו ראוים להגאל אף כי לא היה שלם הזמן מהגלות וזהו אומרו הלך לו הנצנים נראו בארץ וגו' ר"ל נעתיד כן יענה דודי ויאמר לי ע"י אליהו הנביא קומי לך רעיתי יפתי ולכי לך כי הנצני' נראו בארץ · והבן כי הוא מההכרח לפרש ככה להיו' כי בתחלת הדבור מתחיל בקומי לך רעיתי וגו' ובסופו מסיים גם כן בקומי לך וגו' כי הראשון חשב לרמוז גאולת מצרים · והאחרון לרמוז הגאולה העתידה · ויהיה משמע כאשר אמרנו · כי אשר ענה לנו בגאולת מצרים לתפילתנו ואמר קומי לך · הוא יענה אותנו בגלותנו זה ויאמר שנית קומי לך · ורמז באומרו הנצנים נראו בארץ · דמותו ימות המשיח לאביב שהוא הפך הסתיו שהיא זמן הגלות · להיות כי אז הוא זמן השמחה והאילנות מוציאים פרחיהם · ורוצה לומר נצנים אותות ביאת משיחנו שיראו בארץ · עת הזמיר הגיע לאומה ישראלי' אשר בכתה תמיד בגלותה על צרות בלבוליה וצרותיה · וקול התור נשמע בארצנו רמז לקולו של משיח הבא"זר עליו מה נאוו על ההרים רגלי מבשר · וקול אומר קרא דבר אלהינו יקום לעולם · התאנה חנטה פגיה וגומר רוצה לומר כי בהיות התאנים מוכנים לגמור בישולם כעשו כדחות אנך ונאכדו · כנזר מן ויחנטו הרופאים · והוא רמז לכליון חרוץ שיהיה אז לרשעי ישראל אשר יכלו בסוף לימות המשיח כאשר תמו כל הגוי מהרשעי' בגאולת מצרים בשלשת ימי האפילה · ודימה הרשעי' לתאנה להיות כי עליה כיסו את ערות אביהו הראשון ואשתו · ואולי כי גם פריו גלה ערותן · והגפנים סמדר וגומר רוצה לומר סמדר עת הכן אשכולות הענבים מהגפן שאז יתנו ריח טוב והוא רמז לצדיקי ישראל הנותרים שמעשיהם המשובחים יתנו ריח כאשר השתלנו פעמים לבות האמות לריחו' המשובחו' : יונתי

יוֹנָתִי בְּחַגְוֵי הַסֶּלַע בְּסֵתֶר הַמַּדְרֵגָה הַרְאִינִי אֶת־מַרְאַיִךְ הַשְׁמִיעִינִי אֶת־קוֹלֵךְ כִּי־קוֹלֵךְ עָרֵב וּמַרְאֵיךְ נָאוֶה׃ (ג' וכפי' · ל · יתיר יו"ד)

טו אֶחֱזוּ־לָנוּ שֻׁעָלִים שֻׁעָלִים קְטַנִּים מְחַבְּלִים כְּרָמִים וּכְרָמֵינוּ סְמָדַר׃ (כולהון חס' במ"כ וילך · שמשון שעל ס הלכו)

דּוֹדִי לִי וַאֲנִי לוֹ הָרֹעֶה בַּשּׁוֹשַׁנִּים׃

עד·

יונתי וְכַד רְדַף פַּרְעֹה רַשִׁיעָא בָּתַר עַמָּא דְּיִשְׂרָאֵל הֲוַת מְתִילָא כְּנִשְׁתָּא דְּיִשְׂרָאֵל לְיוֹנָתָא דִּסְגִירָא בְּחַגְוֵי טִנָּרָא וְחִוְיָא מָעִיק לָהּ מִגָּיו וְנִצָּא מָעִיק לָהּ מִבָּרָא הָכְדֵין הֲוַת כְּנִשְׁתָּא דְּיִשְׂרָאֵל סְגִירָא מֵאַרְבַּע סִטְרֵי דְּעָלְמָא דְּמִן קֳדָמֵיהוֹן יַמָּא וּמִן בַּתְרֵיהוֹן רָדִיף סַנְאָה וּמִן תְּרֵין סִטְרֵיהוֹן מַדְבְּרָן דְּמַלְיָין חִיוָן קָלָן דְּנָכְתִין וְקָטְלִין בְּאֵירִיסֵיהוֹן יַת בְּנֵי נְשָׁא וּמִן יַד פְּתַחַת פּוּמַהּ בִּצְלוֹ קֳדָם יְיָ וּנְפַקַת בְּרַת קָלָא מִן שְׁמֵי מְרוֹמָא וְכֵן אֲמַרַת אַנְתְּ כְּנִשְׁתָּא דְּיִשְׂרָאֵל דְּמְתִילָא לְיוֹנָתָא דַּכְיְתָא וּמְטַמְּרָא בִּסְגוֹר חַגְוֵי טִנָּרָא וּבְחֶבְיוֹנֵי דַּרְגֵּיתָא אַחֲזַיְנִי יַת חֶזְוַיִךְ וְיַת עוֹבָדַיִךְ דְּתַקְנָן אַשְׁמְעִינַנִי יַת קָלִיךְ אֲרוּם קָלִיךְ עָרִיב בִּצְלוֹתָא בְּבֵית מוּקְדָּשׁ זְעֵיר וְחֶזְוַיִךְ שַׁפִּיר בְּעוֹבָדִין טָבִין׃ אחזו בָּתַר דְּעָבְרוּ יַת יַמָּא אִתְרַעֲמוּ עַל מַיָּא וַאֲתָא עֲלֵיהוֹן עֲמָלֵק רַשִׁיעָא דִּי נְטַר לְהוֹן דְּבָבוּ עַל עֵיסַק בְּכֵרוּתָא וּבִרְכְתָא דִּי שְׁקָלוּ יַעֲקֹב אֲבוּנָא מִן עֵשָׂו וַאֲתָא לַאֲגָחָא קְרָבָא בְּיִשְׂרָאֵל עַל דְּבַטִּילוּ פִּתְגָּמֵי אוֹרַיְתָא וַהֲוָה עֲמָלֵק רַשִׁיעָא גָּנִיב מִתְּחוֹת גַּדְפֵי עֲנָנֵי יְקָרָא נַפְשָׁתָא מִשִּׁבְטוֹי דְּדָן וּמְקַטֵּל יָתְהוֹן עַל דַּהֲוָה בִּידֵיהוֹן פַּסְלֵיהּ דְּמִיכָה בְּהַהִיא שַׁעְתָּא אִתְחַיָּבוּ בֵּית יִשְׂרָאֵל דִּמְתִילִין לְכַרְמָא לְאִתְחַבָּלָא אִלּוּלֵי צַדִּיקֵי דָּרָא הַהוּא דִּמְתִילִין לְבוּסַם טָב׃ דודי בְּהַהִיא שַׁעְתָּא הַדָּרוּ בִתְיוּבְתָּא בְּכֵן אִתְעֲתַד משֶׁה נְבִיָּא וְצַלִּי קֳדָם יְיָ וִיהוֹשֻׁעַ מְשׁוּמְשָׁנֵיהּ אִיזְדָּרַז וּנְפַק מִתְּחוֹת גַּדְפֵי עֲנָנָא יְקָרָא דַּיְיָ וְעִמֵּיהּ גּוּבְרִין צַדִּיקַיָּא דְּדָמְיָן בְּעוֹבָדֵיהוֹן לְוַרְדָּא וְאַגִּיחוּ קְרָבָא בַּעֲמָלֵק וְתַבְּרוּ יַת עֲמָלֵק וְיַת עַמֵּיהּ בְּשַׁמְתָּא דַּיְיָ וְקַטְלָא וְתַבִּירָא בְּפִתְגַּם דְּחָרֶב׃

עד

יונתי ג' וכסיפרא וסימ' יונתי בחגוי הסלע · אחת היא יונתי · פתחי לי אחתי רעיתי : שועלים שועלים ב' ובפסוק אחזו לנו שועלים והוא חד מן א"ב מן ואינון בפסוק ומן א"ב תאומים וסימנ' נמסר במסר' רבתא בערך אות הבי"ת בס"ד :

רשי

יונתי בחגוי הסלע · זה נאמר על אותה שעה שרדף פרעה אחריהם והשיגם חונים על הים ואין מקום לנוס לפניהם מפני הים ולא להפנות מפני חיות רעות למה היו דומין באותה שעה ליונה שבורחת מפני הנץ ונכנסה לנקיקי הסלעים והיה הנחש נושף בה תכנס לפנים הרי הנחש תצא לחוץ הרי הנץ אמר לה הקדוש ברוך הוא הראיני את מראיך את כשרון פעלתך למי את פונה בעת צרה : השמיעני את קולך · ויצעקו בני ישראל אל יי' : בחגוי בנקיקי והוא לשון שבר ודומה לו יחוגו וינועו ותהיה אדמ' יהודה למצרי' לחגא וכשאן רבים קורא להן חגוי וכן קצה קצוי וכן ויכרו' את מדויהם : מדרגה · אישקלו"ייש בלע"ז כשעושין חריץ סביבות המגדלים ושופכי' העפר למעלה להגביה התל סביב עושין אותו מדרגות מדרגות זו למעלה מזו: בסתר המדרגה · פעמים שיש בהן חורים ונכנסים שם שרצים ועופות : אחזו לנו שועלים · שמע הקב"ה את קולם צוה את הים ושטפ' זהו אחזו לנו השועלי' הללו הקטנים עם הגדולי' שאף הקטנים היו מחבלי' את הכרמי' בעוד כרמינו סמדר שהענבים דקים כשהיתה בת ישראל יולד' זכר והיא טומנתו והיו המצרים נכנסים לבתיהם ומחפשין את הזכרים והתינוק טמון והוא בן שנה או בן שנתים והן מביאין תנוקו' מבית מצרי ותינוק מצרי מדבר ותינוק ישראל עונהו ממקום שטמון שם והיו תופסי' ומשליכין אותו ליאור ולמה קרא אותם שועלים מה השועל הזה מביט לפנות לאחוריו לברוח אף מצרים מביטים לאחוריה' שנאמר אנוסה מפני בני ישראל : שועלי' קטנים · כתיב חסר וי"ו על שם שהיה נפרע מהם במים שמדדו בספלו של מקום : דודי לי ואני לו · הוא כל צרכיו תבע ממני ולא צוה אלא לי עשו פסח קדשו בכורות עשו משכן הקריבו עולו' ולא תבע מאומה אחרת : ואני לו · כל צרכי תבעתי ממנו ולא מאלהים אחרים : הרועה · את צאנו בשושנים במרעה טוב ונוח ויפה :

עד

רלבג

יונתי וגומר · קרא' יונתי לפי שהיונ' יש לה סגול' משאר הבעל חיים שלא תזדוג כי אם אל הזכר אשר נולד עמה וכן זאת החשוק' להיות עתה כל השתדלות' לעבודתו לא חטא ממנו כלל ולהיות עתה ג"כ יותר מוכנת להזדווג עמו והנה זה הפסוק הוא נאות מאד לפי המשל ולפי הנמשל והולם האותותו לפי המשל הוא כי ממנהג החושקים הוא להתחבר יחד במקומות הנסתרים כמו חגוי סלע וסתר המדרג' ושם יחשוק לראות מראה ולשמוע קולה ואחר כן יתעורר להתחבר עמה ובזה יתמ' עתה מפני שלא נשלם ביניהם עדיין מה שישלם לו בו החבור שהוא יחשוק לראות מראיה ולשמוע קולה שם · ואולם ההאותו לפי הנמשל היא שהוא יאמר אליה שבמקומות הנעלמי' יצטרך שתראה אליו מה שהושג אליה באמצעות החושים עד שיעשה מזה גזרה כוללת עם ההשגות ווכר מזה המראים והקולות לבד לפי ששני אלו החושים הם מוכנים יותר אל העיון משאר החושי' וזה מעניינם מבואר ולזה מי שנפקד ממנו אחד מאלו החושים או שניהם הנה א מעט ההכנ' מאד ושאר החושים הם יותר מוכנים בהשתמש בצרכי הגוף :

אחזו וגומר · מפני שכאן מונעים אחרי ההשג' האמתית בדברים וזולת הנמשך אל ההכחות הגופיות והם ההטעאות אשר יקרו מצד המחשב' והדמיון עד שנחשוב במה שהוא מקרי שהיא עצמי ונחשוב במה שהוא נמצא שהוא בלתי נמצא או הפך הנה ראוי שיוסרו תחל' אלו המונעים וזה אמנם יהיה במלאכת ההגיון כי היא אמנם תיישיר השכל להשמר מאלו ההטעאות ולקח' הדרכים והסדרים אשר בהם יפול האמת בדבר דבר · ואמר השכל שראוי תחלה שאחזו להם אלו המונעים פן יסחיתו מה שישתדל בהשגתו וכבר יקל להם השחתתו מפני שהם עדיין בתחלת ההשג' · ואמר ממשל שיאחזו להם אלו השועלים אשר הם ואם הם קטנים הם מחבלים כרמים וישחיתום מעשות פרי כל שכן שצריך להם האחז אלו השועלים מפני שהכרם אשר להם הוא סמדר רצוני שכבר התחיל להוציא פריו הוצאה חלושה ולזה ישחת בפחותה שבסבות :

דודי וגומר · אמרה שהוסרו אלו המונעים ג"כ ולזה תהיה היא לדודה בלי מונע ודומה לו וקראה אותו רועה בשושנים לפי שאחר שהוסרו כל אלו המונעים הנה דרכו שיהיה נזון במה שהוא בכח הפרי והזרע אשר יכון אליו והם הצורות הדמיוניות כמו שקדם זה לא היה אפשר לו :

עד

עד

אבן עזרא

בחגוי הסלע · מן חוג הארץ שפירושו גלגל הסובב על הארץ והוא הפוך או הם שני שרשים והענין א' : המדרגה · כמו מעלות וכמוהו ונפלו המדרגות וכן תרגם אנקלוס לא תעלה במעלות לא תיסק בדרגין וכן בלשון ישמעאל : ערב · כמו וערבה ליי' שפירושו טוב ונחמד : נאוה · תאוה לעינים : אחזו · לשון צווי כמו אהבו את יי' שחדו בעדי : מחבלים · משחיתים כמו וחבל את מעשה ידיך :

אבן יחייא

יונתי בחגוי הסלע וגו' יען כי בטרם בוא הגואל יארע לישראל המכוכים ביונה אשר איננה ממירה בן זוגה לאחר כאשר אירע להם גאולה במצרים · אשר שבום גם שכנום צרות רבות ורעות וסוגרו לצרות התשועה מכל צד כפי הטבע · כי פרעה וחילו היו מצד אחד והים מצד אחר · לולי רחמי ה' ותשועתו אשר באה להם כהרף עין על השמיעם את קולם הקול קול יעקב כאמרו ויצעקו בני ישראל אל ה' · ועל בטחונם בקונם כאומרו התיצבו וראו את ישועת ה' · לכן המשורר דבר לכנסת ישראל בשם ה' שגם אז בגאולה השנית בעת צרת היונה ובהיותה מסתתרת מפני הצרות בחגוי הסלע ונקיקיו · ובסתר המדרגה כי להיות הסלעים גבוהים · במלאכה יעשו בני האדם סביבותיו חריצין וכמו מדרגות וסולמות זו למעלה מזאת כדי לעלות עליהן בנקל באופן כי מחוץ תשכל חרב העוף יעופף לדרוס היונה · ולברוח מן פחד הדורס תפול אל פתח חגוי הסלע · ולברוח מן הפחת אשר תרגיש היות שמה הנחש תפול אל פתח סתר המדרגה מקום נקל לידרס · ולא מצאה היונה מנוח לכף רגלה · ואין לאל ידיה להושע כי אין מושיע לה · לולי בתשועת ה' ואופן נסיו וזהו אומרו הראיני את מראיך והם המעשים הטובים עם הבטחון באלהים · אשר הפך להם הוא היותה שחורה ושחרחורת · והשמיעני את קולך והוא צעקת בני ישראל אל ה' אלהיהם · כי קולך ערב והן אל כביר לא ימאס · ותאב מאד לתפילתן של צדיקים ומראך נאוה שהם המעשי' הטובים כאשר אמרנו · והוא אומרה לעיל שחורה אני ונאוה · אחזו לנו שועלים וגו' ואם תראה בצרות ההם שרבי' מבני ישראל ימותו מי בחרב ומי ברעב ומי במות ומי במגפה · אל תתמה על חפץ האלוה יתברך בכך · כי הוא דבר השנאוי לבעל הקוצי' מן הכרם כאשר נעשה בגאולת מצרים בשלשת ימי אפילה · וזהו אומרו אחזו לנו שועלים ודימה הרשעי' לשועל להיותם דומים ברמאות · ואומרו שועלים קטנים · ר"ל כי ברמאותם יראו עצמם היותם שפלים וענוים וקטנים וטובים · וזה בפרהסיא · ובקרבם ישימו ארבם והם המדברים תועה נגד ה' ומשיחו · ומכיאים לב ישראל מעל ה' אלהיהם ולכן שעלים חסר ואו לרמוז כי הם חסרים ולא כפיהם לבם · ורוצה לומר קטאים גם כן קטני אמנה · ומחבלים כרמים והם ישראל כי כרם ה' עמו · וזה בעצתם הרעה ללכת לעבוד אלהי העמים המכוכי' גם כן בכרמי' כאומרה שמוני נוטרה את הכרמים וכאשר פירשנו · ורוצה לומר הם מחבלים ישראל המכוכים בכרמים · בעצתם הרעה ללכת לעבוד אלהים אחרים המכוכים גם כן בכרמים · וכרמינו סמדר רוצה לומר כי עתם עושה רושם גדול בהיות כי כרמינו הם סמדר והוא הזמן מתחילת הכן האשכולות · והוא רמז לגלות האיש ישראל בארמה אשר לכן במעט מהדברים ידחה מעל ה' אלהיו · דודי לי ואני לו וגומר רוצה לומר ובהיות כי דודי הוא לי וקורא אותי שאראהו את מראי ושאשמיעהו את קולי להיות ערב ונאוה אליו · ואני לו גם אני אבקשהו ואדרשהו תמיד ובפרט אחרי תום רשעי עמי ושאשאר רועה בשושנים והם הצדיקים אשר מעשיהם הטובים נותנים ריח ומראיהם נאוה כשושנים :

עד

תורת חסד · קדש קדשים

אחזו לנו שועלים והם המצריים כמו שאח"ז שאמרו המצריים נדוכם במים שכבר נשבע הק"בה שאינו מביא עוד מבול והנה אלה הרשעים לא הבינו פי' פסוק עוד כל ימי הארץ וכו' : דודי לי וגו' משיבה כנסת ישראל ואומרת בינה לבין עצמה הנה לפי האמת יותר ממה שהעגל רוצה לינק פרה רוצה להניק ויותר ממה שאני אומרת ללמוד תורה מפיו ופיוסכי וידריכני בדרך כנוחה הוא רוצה לעשות לי ולכן הוא נותן לי העצה הנזכר' קומי לך וכו' כדי שיתקיים העולם כלו על סדורו ובזה הוא באמת רועה את צאנו והם עם בני ישראל בשושנים ר"ל על מי מנוחות וכו' : והר"מא ז"ל ביאר שאו' הרועה בשושני' יר' בתורה שנכתב ותורה שבע"פ : והרי"בש כתב הרועה בשושני' הם הקדשים אשר בארץ המה או מלאכי מעלה עכ"ד :

עד

מ"ע ספורנו

יונתי בחגוי הסלע · משיב הא' ית' הנה בשעבוד מצרי' היו צדיקי הדור' מנגדי' דעת את העם ומתפללי' כאמרו ונצעק אל ה' וישלח מלאך אבל עתה בשעבוד מלכיות שאת בחגוי הסלע להמלט ולהסתר מגזירו' האמות : הראיני את מראיך · היה משכיל מראה ומורה דרך עץ החיים : השמיעני את קולך · היה מפגיע ומתפלל באמת על הגאולה : כי קולך ערב ומראך נאוה · כי אמנם אז בשעבוד מצרים היה קולך ערב באלי בתפלה ומראך המורה לצדקה היה נאה' והגוי הוא אהרן ומשה ודומיהם אבל עכשו · אחזו לנו שועלי' · מתיהרים בלבוש של ה"ח וכלרוח אין בקרבם : שועלים קטנים · שלא הגיעו להוראה : מחבלים כרמים · להורות שלא כהלכה : וכרמינו סמדר · שלא תמצא הלכ' ברורה ומשנה ברורה : דודי לי ואני לו · משיבה עדת ה' · אף על פי כן לא שכחנו שם אלהינו : הרועה בשושני' · הרועה בצדיקי הדורות שהם בין החוחים וצרות הגלות :

עד

ר"מ עראמה

אחזו הורה שאחר היותם החושים במשותף כי מטבעו להרכיב ההרכבות בהיו' אין למו מציאות חוץ לנפש ובאותו הכח ימצאו תחבולות וערמומיות ולכן קראם בשם המפורסם בבעל התחבולות והוא השועל ואמר כי אז אחזו לנו שועלים בצורות אשר במשותף לא השועלים המפורסמים רק אחרים קטנים מחבלים כרמים כי לא יפנו דרך כרמים אחר שלא יבא מהם מושכל שלם המכוכה ביין וכרמנו בעודו בהתחלתו סמדר כי אז אין לנו מאזנים לברר שקרותו אמנם אחר שהם אמרו הביאני אל בית היין רבי מאיר אומר השליט בו יצר הרע אמר לו ר' יהוד' דיידך מאיר אין דורשים שיר השירים לגנאי של ישראל אלא לשבחן של ישראל ולכן יותר נראה שאמר שבח אחד שנמצא בו בכח המשותף ומציירי שהוא הכח הדמיוני שכבר אמרנו שפעם היותו פעמי' רבו' מעיק אל השכל למה שפעלו הפך פעל השכל ובערך זה נקרא שועל קטן ובערך השכל שהוא גדול וזהו מחבל כרמי השכל כאמור ולכן אנו צריכים אליו בזאת ההשגה הנבואיית העליונה אשר עקר השיר בו מדבר שמדרכ' תושג ע"י מלאך ולכן אמר בלשון צווי אחזו לנו שעלים על דרך ראבו את ה' כי צריכים אנו לצורות הנמצאות במצייר אוצר המשותף הנזכר שועלים שמדרכם לחבל שאר הכרמים הם מושכלות השכל אבל בהם כרמנו סמדר כי על ידם נצלית ונחזה כני המלאך אמצעי הנבואה כדעת הרב וזהו שבחו כי באמצעותו יגיע הדבוק וזהו שסמך ואמר : דודי הוא המנהיג השכל הנמשל אל השושן כאמור למעלה כשושנה : עד אמר כי עקר זמן זה הדבוק הוא הלילה עד הנץ החמה שלא יפוח היום' ונסו הצללי' עד שם זמן גלוי שכינה על שכל בני אדם כי אז השתמשות המלאך הנז' וזמן שירותו וע"י ישוב אמציע השלם וידמה לצבי למהירות פעלו על הרי בתר כמו שפירש בסוף השיר ברח דודי או ירצה על השכל שנפרד או מעניני הגו' כי חלוקי' הם או ענייני השכל והגוף זה מזה כמו שיאמר להלן אכייסנה ולבי ער וכן יתחיל

עד שיפוח היום · מוסב למקרא שלמעלה הימנו דודי לי ואני לו עד זמן שגרם העון ושזפתני השמש כחום היום ונבר השרב : ונסו הצללים · חטאתו בעגל ... במרגלים · ונסו הצללים זכיות המגינות עלינו פרקתי עולו : סוב דמה לך דודי · גרמתי לו להסתלק מעלי על הרים המופלגים ממני : בתר · לשון חלוקה והפלגה : על משכבי בלילות · בצר לי שיפתי אפילה כל שלשי׳ ושמונה שנה שהיו ישראל כנזופי׳ : בקשתיו ולא מצאתיו · כי איננו בקרבכ׳ כי לא אעלה בקרבך : אקומה נא ואסובבה · ויחל משה אשר אל יי׳ : מצאוני השומרים · משה ואהרן : את שאהב׳ נפשי ראית׳ מה מצאתם בפיו : כמעט

עד ובזעירות יומיא עבדו בני ישראל ית עגלא דדהבא ואסתלקו ענני יקרא די מטללין עילויהון ואשתארו מפרסמן ואתרוקנו ית תיקון זייניהון דחקיק ביה שמא רבא מפרש בשבעין שמהן ובעא יי׳ להובדא יתהון מן עלמא אילולי דארכר קדמו קיים דקיים במימריה לאברהם ליצחק וליעקב דהוו קלילין כפולחניה כטביא וכאורזילא דאילא ותקרובתא די קריב אברהם ית יצחק בריה בטור מוריה ומן קדמת דנא קריב תמן ית קורבניה ופליג יתהון כשוה : על וכד חזו עמא בית ישראל דאסתלקו ענני יקרא מעילויהון וכלילא דקודשא דאתיהב להון בסיני אתנטלית מנהון ואשתארו חשיכין כליליא ובעו ית כלילא דקודשא דאסתלק מנהון ולא אשכחונהי : אקומה אמרין בני ישראל אילין לאילין נקום וניזיל ונסחר למשכן זמנא דפרסיה משה מברא למשריתא ונתבע אולפן מן קדם יי׳ ושכינת קודשא דאסתלק מיננא וחזרו בקרוין ובפלטיא ובפתוון ולא אשכחו : מצאוני אמרת כנשתא דישראל אשכחו יתי משה ואהרן וליואי נטרי מטרת מימרא דמשכן זמנא די מסחרן יתיה חזור חזור ושאלית להון על עיסק שכינת יקרא דיי׳ דאסתלקת מיני אתיב משה ספרא רבא דישראל וכן אמר אסק לשמי מרומא ואצלי קדם יי׳ מאים יכפר על חוביכון וישרי ית שכנתיה ביניכון כמלקדמין : כמעט

ג׳ עד שיפוח היום ונסו הצללים סב דמה לך דודי לצבי או לעפר האילים על הרי בתר :

א על משכבי בלילות בקשתי את שאהבה נפשי בקשתיו ולא מצאתיו : ב אקומה נא ואסובבה בעיר בשוקים וברחבות אבקשה את שאהבה נפשי בקשתיו ולא מצאתיו : ג מצאוני השמרים הסבבים בעיר את שאהבה נפשי ראיתם : כמעט

ד׳ו׳חס׳ ל׳ · ג׳ · ד׳ · כ׳את מזבחך לפיר השירי׳ · חני · ג׳וחס׳ ו׳ו׳ ונסים׳

ונסוד׳ וסימ׳ בישעיה סוף סימן ל״ה · סב ו׳ וחס׳ וסי׳ רב לכם סב · ויאמר המלך לדויג · סב התיצב כה דשמואל · וילך ריכב הסים לקראתו · וישלח רוכב סוס שני · סב דמה לך דודי · בלילות ד׳ וסי׳ להגיד בבקר חסדך ואמינתך · על משכבי בלילות בקשתי · העמדי׳ בבית יי׳ בלילות · איש חרבו על ירכו מפחד בלילות · אקומה ג׳ וסי׳ אקומה וידברו בי · אקומה ואלכה ואקבצה · אקומה נא ואסובבה בעיר · ואינון חד מן ה׳ זוגין מן ג׳ ג׳ חד א׳ וחד וא׳ וסי׳ אמלא ג׳ וסימני׳ נמסר בסדר משפטים ואיוב ריש סימן כ״ג ומשלי סי׳ ח׳ · אכלה ג׳ וסימ׳ באיוב סימן ל״א · אקומה ג׳ מלעיל · אכל ג׳ וסי׳ בהושע סי׳ י׳ · אמנה ג׳ וסי׳ במלכים ב׳ סימן ה׳ · ואסובבה ב׳ חד מ״ל וחד חסר וסימ׳ את מזבחך · אקומה נא ואסובבה בעיר · בתרא מ״ל :

עד וגומר׳ להעיר על חוזק השמעה אליו והיות תשוקתה להשלימו כפי מה שאלה ממנה להשלימו אמרה לו שבעוד שיפוח רוח היום ונסו הצללים אשר בלילה ישתדל בתכלית החריצות לעלות על הרי בתר כי כבר יסור חשך הסכלות ויתאחר החכמה להראות לפי שעמהם הכלים אשר בהם אפשר לה להשיג השלמות אחר שכבר הוסרו המונעי׳ ולזה צריך · להם שיתחילו בעיון בדברים הקודמים בסדר : והנה רמזה באמרו הרי בתר הרי החלוק׳ וההפשטה והם החכמות הלמודיות וזה כי בהם הפסם במאמר מה שאינו מופסט במציאות ואולם הוציא זה בלשון רבים להיות החכמות הלמודיות רבות · והנה הוציא החכמה הטבעית בלשון יחיד ואמר אלך לי אל הר המור ואל גבעת הלבונה להיות החכמה הטבעית אחת ואם היא בעלת חלקי׳ רבים ולהיות לה נושא מיוחד והוא הנמצא המשתנה יחס אותה לבשמים מיוחדי׳ ואולם התיחס׳ לבשמים הוא כי רוב מופתי׳ הם מופתי ראיה רלוני שהם לקוחים ממה שנראה בדברים הטבעיים מהענייניים המאוחרים וזה כי מהם נקח ראייה אל הדברים הקודמים · ואולם חכמת האלהו׳ הוציא אותה בלשון רבים ולא יחסה אל בשמים מיוחדים מפני רבוי הדרושים המתחלפי׳ אשר בחכמת האלהו׳ וזה כי לה ה גיון בראשיות המופת ובהתחלות המאמרות הנגדה ובהתחלות משיגיהם ובהתחלות העלם ובאהות נושאי החכמו׳ הפרטיו׳ ובכלל הנה דרושי זאת החכמה וחלקיה רבים וזה מבואר למי שעיין בזאת החכמ׳ ורא׳ הדרושי׳ אשר מנה ארסטו׳ בה ואין הענין בחלק זאת החכמ׳ כמו הענין בחלקי החכמה הטבעית וזה שחלקי החכמה הטבעית הם בכלל שקלת׳ מקיפין כאלו תאמר שהחלק הראשון הוא היותר כולל ויעתק בזאת האופן מהכולל אל היותר מיוחד ואין הענין כן בחכמת האלהות ולזה הית׳ חכמת האלהות רבות לרבוי דרושים והנה יחסה אות׳ לבשמים מיוחדים לפי שזאת המלאכ׳ תחקור בנמצא המוחלט לא בנמצא מיוחד זהו מה שנראה לנו בענייני אלו ההרים והוא נאות מאד לפי הלשון ולפי העניין והנה המשיל החכמות בכלל בהרים לפי שהם גבוהות מאד לא יתכן העלייה עליהם כי אם בקושי גדול :

על וגומר · הרצון בזה שעם היות׳ בחשך הסכלות בקש׳ לחקור בשלמות התכליתי שאהבה נפשה לחוזק תשוקתה בו ולא מצאה אותו לפי שהוא בלתי אפשר שיגיע התכלית אם לא בסדר הראוי : אקומה וגומר · הרצון בזה שבשום השתדלות לא תוכל שתמצא אותו עתה אבל ראוי שיהי׳ זה ממדרגת ובסדור הראוי : מצאוני וגומר · ראוי שתדע שהחושים הם השומרים כי הם הושמו בגוף הבעל חיים לשמיר׳ וזה מעניינם מבואר למעיין בזה הספר והנה אמרה מצאוני לפי שאין מדרך המדיג׳ לבקשם אבל הם יוליאוהו ויפגעוהו בו כאשר תגיעו רשמי המוחשים המוחשים בחוש המשותף עם מכוחת החושים כי אז יגיעו אלו הרשמים אשר בחוש המשותף לא אל הדמיון וזה הפועל לא יגיע אל הדמיון מה שהתמידו החושי׳ להיותם טרודים במוחשים ומפני זה ראוי שיאמר מצאוני ושאל אותם אם תראו את שאהבה נפשו לפי שכל מה שיגיע אל הדמיון הוא מגיע אליו מן החוש וזה כולו להורות על חוזק החשק בדרישת זה השלמות : כמעט

אבן עזרא

עד שיפוח · רוח היום : הרי בתר · הרי גדוד מן ויבתר אותם בתוך כלומר שיתפרד ממנו : בשוקים · תרגו׳ חוצות :

הפעם השנית

ועוד יוכחו בחגוי הסלע אמר לה את כסתרת בביתך ולא תוכל לראותך כמו יונה שהיא בחגוי הסלע : הראיני את מראיך · מאחד החרבים הן השמיעני את קולך ואמרי לי מה אעשה · ענתה היא ואמרה לנעריה אחזו לנו שועלי׳ והענין לכו שמרו את הכרם מן השועלי׳ כי אני רוצה ללון שם עם דודי שהוא הרועה בשושנים בעבור הריח הטוב שיש לשושני׳ · והזה דודי עד שיפוח רוח היו׳ ויגדלו הימים וזה ענין ונסו הצללים לך אל הרי בתר והענין כי לא אוכל עתה לצאת חוצה והנה הלך לדרכו כאשר דבר לה : נשלמה הפרשה :

הפעם השלישית

וקראת אותה יוכתי בעבור שיצאה ממצרים וענין בסתר המדרגה שיהו ישר׳ מסותרים בענגים : הראיני את מראיך · זה הוא ויאמינו ביי׳ : השמיעני את קולך · אז ישיר משה ובני ישראל או יהיה פירושו שאמרו נעשה ונשמע והוא יותר נכון : אחזו לנו שועלים · אם עובדי העגל שהשחיתו כרם יי׳ ששם ישראל ועוד הכרם היה סמדר : דודי לי ואני לו · שנהרגו עובדי העגל ומבקשים דברי השכינה : בשושנים · הם הצדיקים · וטעם עד שיפוח היום סב דמה לך על הרי בתר הוא שאמרה השכינה כי לא אעלה בקרבך ומשה יקח את האהל ונטה לו מחוץ למחנה · אמרה כנסת ישראל על משכבי בלילות : אז הליתי כאשה שוכבת והיא במחשך בלא נר וזה ענין בלילות ובקשתי השכינה שתלך בקרבי · וענין בשוקים וברחובות הוא שעשו שעברו ושבו משער לשער : כתמרות

מ"ע ספורנו

עד שיפוח היום · בסוס מכל לב לרב בילא האור המכ׳ בכל לב וזה יהיה בלהרי׳ שתהיה לאור עולם ושלמו ימי אבלנו : ונסו הצללים · מחשכי ארץ בעיון במעש׳ אשר בגלו׳ : סוב · סנה אינו : דמה לך דודי · לצבי · מהר יקדמונו רחמיך : על הרי בתר · עם היותך רחוק מישועתי : על משכבי בלילות · הלא בימים האסופים חטאתי וסלחת מיד אחרי שובי ועת׳ לא כן כי אמ׳ בלילות שהם משכבי ארבעים יום שהיו בכעס : בקשתי את שאהבה נפשי · בוידוי ובתפל׳ משה רבינו וצדיקי הדור · ולא מצאתיו · מפני האף והחמה : ואסובבה בעיר : בכל מחנה ישרא׳ בקשתיו היש מוצא חן ולא מצאתיו בכל המחנ׳ והיה כל מבקש ה׳ וכו׳ : מצאוני השומרים · משה ואהרן בכהניו ושאלתי האמנ׳ : את שאהב׳ נפשי ראיתם · ואין עונה : כמעט

ר"מ עראמה

ונתחיל ויאמר על משכבי בלילו׳ וכולי עד פה הגיע ספור הדרכים אשר יגיע בהם השכל השלם מהמשתדל אל השלם שלמותו האחרון עד הגיע לדבוק העליון : על התחיל בביאור ההשגה אחרת בקר׳ מזו תגיע ביד המעיין אשר יקבר בחריצות והשתדלות אשר סופר למעלה שהמעיין האחד אך אמר עם כל זה ישיג שלמות גדול כפי זריזותו על דרך יגעת ומצאת תאמין והיא ההשגה העיונית המקריית מבלי שיעלה לגדר הנבואות והדבקות הנגדל כאחד גאמר האמונה הדרכים המפורסמים אשר בם תשגם ההשגה וזכר ענין בתכו בפ׳ שני מספרו עם״ו תשובה לאכם אשר שאלו אמר שאין ראוי בחכמה אחר התעסקות בדברים הגשמים ואחר מלאת תאות הגוף רק לקבוע עתים מיוחדים הפך ואותי השלכת אחרי גויך וכן אמ׳ פה שהמעיין אשר נתרשל וטעם בשנתעסק ראשונ׳ בבקש׳ הנא׳ גופו וזהו על משכבי בלילות ירצה על אחר שנתעסקתי במשכב גופי המיוחד ללילות בקשתי אחר כך את שאהבה נפשי ירצה הדבר בכנכסף והנו׳ לנפ׳ הו שלא קיים בנפשו גל הארץ תישן וכמו שאמ׳ אחר כך דבאני ישנה והמ׳ כי על הדרך הזה אף על פי שיבקש לא ימצא : אקומה · יש מדרך מוטעה אשר והוא המרבה בתורה ואחר בשעות הפנאי בק׳ העיון עשה תורתו ערא׳ ומלאכתו קבע וזה לא יצלח כל ומושר תולדה אתהרוה בעיניה ... הזני דרכי׳ שהם משלים לכל צרכי ושמושי הבית ... הערב ...

תורת חסד   קדש קדשים

עד שיפוח וגו׳ יר׳ מי יביא לנו אים שלם בכל כמותך אי לזאת עשה זאת איפה עמכו היום ולמדנו טוב טעם ודעת בתורת ה׳ קודש שיפוח היום ונסו הצללים והם צללי הבית אשר אתה בונה וסוב בכל ערי יהודה וישראל ולמדם תורה כמו שהיה עושה שמואל הנביא ע״ה כאומ׳ וסבב בית אל והגלגל וזה יהיה על הרי בתר ר״ל על אותם ההרי׳ הטובים והם הרי ארץ ישראל שנקראו הרי בתר על שם שבזמן מהזמנים יסלק ה׳ בכל מה שביגתו מביניהם : על משכבי וגו׳ כנסת ישראל חוזרת ואומרת על משכבי בלילות והן הגליות בקשתי את שאהבה נפשי והוא שלמה שילמדני תורה ובקשתיו ולא מצאתיו : אקומה נא וגו׳ יר׳ כי קודם זמן הגליו׳ ואסובבה בעיר בשוקים וברחובות אבקשה את שאהבה נפשי ובקשתיו ולא מצאתיו ומצאוני השומרים הסובבים בעיר והם התלמידי׳ ההוגים בתורה ואמרתי להם את שאהבה נפשי ראיתם ר״ל עסקת׳ במה שהוא היה עוסק וכו׳ : כמעט

אבן יחייא

עד שיפוח היום וגו׳ אוזרת כנסת ישראל לדבר בעת גלותה ואומרת כי הוא בכל יום מקללם לאלוהיה שעד שיפוח היום · עד פה במקום טרם כי תרגו׳ וכל שיח השדה טרם יהיה בארץ וכל אילני חקלא עד לא הוו בארעא · ורוצה לומ׳ או דודי בטרם שיפוח היום והוא עת היות ישראל בשלוה בגלותם · ובטרם שינוסו הצללים והם הזכיו׳ המקלים מעליהם הגמר ומקום מהגלות · סוב דמה לך · כנגד מן כי ה׳ אלהיכו הדימכו וישקכו מי ראש רוצה לומר סוב ותשפיל לצבי והוא עולם הגלגלי׳ או לעופר האילים והוא עולם המלאכים כאשר אמרנו העומדי׳ על תלם ונעבדים מאומות העולם · ואתה הגבוה מעל גבוה תשפיל גאותם · ותשים נאונם על הרי בתר רוצה לומר החלוקה והפלגה כנגד מן והצפור לא בתר · שהם ועובדיהם יחולקו ויתפלגו ויהיו כדבר לא יועיל · על משכבי בלילות וגומר · רוצה לומ׳ על משכבי והוא ערש דוי בלילות שהם ימי הצרות המכונים בלילה בקשתי את שאהבה נפשי לא אבקש עזרה כי אם ממנו · ופעמים רבות בקשתיו בעשיית התשובה · ולא מצאתיו · ועם כל זה לא סרתי בטחוני ממנו ללכת לעבוד לדת המעיק אלי כדי להקל עול סובלו מעלי אבל קמתי ונתעוררתי לסבב בעיר בשוקים וברחובות והם הבתי כנסיות ובתי מדרשות ובקשתי שנית ושלישית את שאהבה נפשי והוא האלוה יתברך למען יושיעני ובקשתיו בכל לבי ובכל אופני התשובה ולא מצאתיו כי לא ענני · ועם כל זה לא שמעתי בקול הכונם לעבור על דתי וכל הלילה שרוצה לומר כל ימי הצרות סייתי סובב בעיר בתפילות ובתחנונים עד שמצאוני השומרים הסובבי׳ בעיר והם אומות העולם אשר הם השומרים וסובבים את העולם הזה להיותם אדונים ממכו · ודברו אתי תועה כמשפטם כדי להסיבני אל עמם ואל דתם · ואני אחור לא נסוגותי מלהשיב כנגד שאלתם · את שאהבה נפשי ראיתם · רוצה לומר כאשר אין פעולת שאהבה נפשי ראיתם בשאר הגליו׳ כן תראו גם כן בגאולה הזאת העתידה כי לא ירפני ואם יתמהמה אחכה לו : כמעט

מצאוני כי ידעת שבני שומרי׳ הם בעיר ואת׳ יתעסק בעיון בחפשו אמתותיו וזהו : ... אמר פה שיקום ממשכב הבית ויסוב בעיר קטנה שומר לורות המשותף ושומר המושכלות הראשונות ושכיהם צריך לחפש ומה שהם התחלה וסולם למה שלמעלה ממנו : במעט

כמעט וגומר · אמרה שלחוזק תשוקתה הנה שכמעט הסכימה שלא לעבור מהם עד שתשיג מבוקשה ואמר' שאם יקרה שתאחזהו ותמצאהו הנה לא תעזוב אותו עד שתביאהו אל בית אמה ואל חדר הורתה והוא הכח הזוכר כי הוא בית אוצר ענייני המוחשים ושם המדרגה האחרונה ממדרגות הנפש המרגשת אשר היא אמו והורתו :

השבעתי וגומר · בעבור רוב החשק לבקשת התכלית באה השבועה בכאן לקחת מיני העיון על סדרם פן יהרסו וימנע מהם התכלית ולזה חוייב שיתחילו העיון בחכמות הלמודיות עם היות החשק בטבעיות ובאלהיות יותר וזהו הפירוש הנאות בזאת הפרשה לפי מה שנראה לנו ואין המכוון ממנו זולת ההשבעה אשר היתה לשמור מההרים' ולזה הקדים לספר תשוקת' להרום ולכנס ראשונה בשלמות האחרון עד שספר לנו בזה בכל אופני ההשתדלות ולא השיג' דבר ואולם לפי הבאור השני אשר זכרנו הנה יתחיל מראש זאת הפרשה לספר חקירת' בחכמת הלמודיות ויהיה ביאור הפרש' לפי מה שאומר · אמרה בהיותי בחשך הלילה על משכבי והוא חשך הסכלות בקשתי מעצמי זולת העיר בחוצו' לבקש ההתחלות הצריכות אל השכל ממני באלו החכמות הלמודיות אשר ההשתדלות עתה בהם ולא מצאתי · ואמנם אמר זה לפי שרבים יחשבו שאלו ההתחלו' לא נצטרך אל החוש בעמיד' עליהם כאלו תאמר ההקדמ' האומרת שהדברים השוים לדבר אחד בעינו הם שוים ושהכל הוא יותר גדול מהחלק ושאר ההקדמות הדומות לאלו אשר נבנו עליהם הרב' מהדרושים הלמודיים אלא שזה הענין כשיעויין בו יראה שהוא בטל · וזה שאלו המושכלות הראשונות באלו שחכמות הלמודיות לא ימנע הענין בהם מאחד משני דברים · אם שיהיו עמנו מעת שנולדנו אם שנקנה אותם ואם היו עמנו מעת שנולדנו היה בלתי אפשר שנקנה מושכל אחר וזה כי השכל אשר בנו היה אפשר בו שיהיה מוכן להשיג המושכלות כלם מפני היותו משולל מכולם כמו שהתבאר בספר הנפש וזה דבר מבואר הבטול · ואם היה שנקנה אותם הנה אם שנקנה אותם מהחוש והדמיון או מהשכל לפי שכל למידה ולמוד יצטרך אל ידיעה קודמת כמו שהתבאר בספר המופת · ושקר שנקנה אותם מהשכל לבדו שאם היה הדבר כן היו נקנות בהיקש מהקדמות יותר ידועות מהם ויותר קודמות ותהיינה המושכלות הראשונות בלתי ראשונות וזה שקר וכזב · הנה אם כן לא אלא שיהיו נקנות מהחוש והדמיון כמו הענין בשאר המושכלות הראשונות אלא שלקלות הגעתם אלינו מהחוש להעדר אל הצורך בהם אל ההשתכלות לא נדע מתי הגיעו לנו מהחוש ונחשוב שתהיה הגעתם אל השכל בזולת חוש : **ואמרה** שהיא סבבה בעיר לבקש אם תמצא אלו ההתחלות מעצמה בזולת חוש וכאשר אמרה שלא מצאתה זאת מעצמה שאלה החושים כשמצאה אם השיגו דבר יעזור אותה למציאות אלו ההתחלות : **ואמרה** כי לקלות ההגעה מהחוש מה שיצטרך באלו ההקדמות לפי שלא יצטרך בו השנות כמעט שלא הסכימה לעבור מהם עד שמצאה בשלימות כל מה שיצטרך אל השכל באלו ההקדמות : **ואמרה** שמה שאחזה אותו מהם לא עזבה אותו כדי שלא תקרה בו השכחה עד שהביאה אותו אל כח הזוכר שהוא בית אמה וחדר הורתה · ואפשר ג"כ שאמרה אחזתיו ולא ארפנו לדוחק המלאה השכחה באלו המוחשים אשר ילקחו מהם ההקדמות הראשונות האלו והנה לא יהיה בזאת הפרשה לשכל קנין שום שלמות בעין אבל הכונע ההתחלות אשר יעשה מהם השכל ההקדמות הראשונות בחכמת הלמודיות ואולם אופן ההשבעה בכאן היא שעם חוזק החשק לבקשת התכלית השביעה בנות ירושלים שלא יהרסו להשתדל בו תחלה אבל יהיה הכנסם בחקירה מהמלאכות בסדור הראוי להשתדל בו ולזה חוייב שיתחילו הדרישה בחכמות הלמודיות : מי

ד כִּמְעַט שֶׁעָבַרְתִּי מֵהֶם עַד שֶׁמָּצָאתִי אֵת שֶׁאָהֲבָה נַפְשִׁי אֲחַזְתִּיו וְלֹא אַרְפֶּנּוּ עַד־שֶׁהֲבֵיאתִיו אֶל־בֵּית אִמִּי וְאֶל־חֶדֶר הוֹרָתִי:
ה הִשְׁבַּעְתִּי אֶתְכֶם בְּנוֹת יְרוּשָׁלִַם בִּצְבָאוֹת אוֹ בְּאַיְלוֹת הַשָּׂדֶה אִם־תָּעִירוּ ׀ וְאִם־תְּעוֹרְרוּ אֶת־הָאַהֲבָה עַד שֶׁתֶּחְפָּץ:
מי

כמעט כזעיר צבחר הוה ותב יי מתקוף רוגזיה ופקיד למשה נביא למעבד משכן זמנא וארונא ואשרי שכינתיה בגויה ועמא בית ישראל הוו מקרבין קורבניהון ועסקין בפתגמי אוריתא באדרון בית מדרשא דמשה רבהון ובקטונא דיהושע בר נון משומשניה : השבעתי כד שמעו שבעא אומיא דבני ישראל עתידין למיחסן ית ארעהון קמו כחדא וקציצו ית אילניא וסתימו ית מבועי מיא וצדיאו ית קירויהון וערקו אמר קודשא בריך הוא למשה נביא אנא קיימית לאבהתהון דאילין לאעלא ית בניהון לאחסנא ארעא עבדא חלב ודבש והכדין אנא מעיל ית בניהון לארעא צדיא וריקניא כען אנא מעכב יתהון ארבעין שנין במדברא ותהי אוריתי מתערבא בגופיהון ומבתר כן איגון עממין רשיען יבנון מה דאצדיאו בכן אמר משה לבני ישראל אשבעית לכון כנישתא דישראל בייצבאות ובתקיפי ארעא דישראל דלא תזידון למיסק לארעא כנענאי עד משלם ארבעין שנין ויהא רעוא מן קדם יי למימסר יתבי ארעא בידיכון ותעברון ית ירדנא ותהי ארעא כבישא קדמיכון : מי

רשי

כמעט שעברתי מהם · קרוב לפרישתם ממני לסוף ארבעים שנה : עד שמצאתי · שהיה עמי בימי יהושע לכבוש שלשים ואחד מלכים : אחזתיו ולא ארפנו · לא נתתי לו רפיון עד שהביאותיו אל משכן שילה בשביל כל זאת שעשה לי : השבעתי אתכם · האומות בהיותי גולה ביניכם : אם תעירו ואם תעוררו · אהבת דודי ממני על ידי פתוי והסתה לעוזבו לשוב מאחריו : עד שתחפץ · בעוד שאהבתו חפץ עלי : מי

מסרה

שהביאתיו ג' מ"ל בליש' וסי' לך הבא העיר · והבאתי אתם וידעו את הארץ עד שהבאתיו אל בית אמי · עד ועד י"א בטעם מאריך ס"פ וסי' ערבין עד שלחך · ורדפוך עד אבדך · עד רדת' · מכף רגלך עד קדקדך · אנכי אשב עד שובך · ואשמתינו גדלה עד לשמים · במחנה עד חיותם · מכף רגלו עד קדקדו דאיוב · עד שתחפץ ג' בסיפ' :

מ"ע ספורנו

כמעט · שעברתי מה' מאות' הלילות שהיו בכעס : עד שמצאתי כו' · בלוחו' שניות : אחזתיו · הכף בכדבת המשכן : ולא ארפנו · ולא שבתי לכסל' ולחטו' : עד שהביאותיו · להשרות שכינתו : אל בית אמי · אל מזבח השילה שבעזרת ישראל אשר שם ראשי העם שה' כמו אם בישראל וזה בירידת האש אחר קרבנותיכו : ואל חדר הורתי · אל בית קדש הקדשים אשר שם הורתי תורתה לוחו' לבדה המורה לצדקה וזה בהכנ' הנשיאים כאמרו ובבא משה אל אהל מועד לדבר אתו וישמע את הקול מדבר אליו ובכן השבעתי את האומה שלא ילהלכו בגזרותם למען יוכלו צדיקי הדורות להתעסק בתור' ותפלה ולהשיב עטרה ליושנה : מי

אבן יחייא

כמעט שעברתי מהם וגו' רוצה לומר וכמעט שעברתי מהם עד שמצאתי את שאהבה נפשי כי עלני והצילני מבור תהפוכות הצרות · וזאת יש לכם לדעת ולהיות כאמנה אליכם האומות כי אחזתי באמונת דודי ולא ארפנו כי לא אניח מעולם דתי עד שהביאותיו אל בית אמי עד שיבוא משיח צדקנו ויבנה בית המקדש · ואל חדר הורתי והוא בית קדש הקדשים ולכן אל תאבדו עוד זמנכם לדבר עמי שאניח דתי ואאהוב ללכת לאהוב אלהים אחרים אשר לא ידעתים · השבעתי אתכם בנות ירושלם · וגו' רוצה לומר כי השבעתי אתכם אומות העולם אם תעוררו את האהבה הזאת עם אלהי ככר הארץ עד שתחפץ כאשר פירשנו לעיל : מי

תורת חסד · קדש קדשים

כמעט שעברתי מהם והוא קרוב לימות המשיח שאז התורה היא משתכחת כמעט קט ותכף חוזרת לאיתנ' וכו' עד שמצאתי את שאהבה נפשי והוא המשיח הבא מזרע דוד ואז אחזתיו ולא ארפנו עד שהבאתיו אל בית אמי והוא בית ועד השכינ' ואומר ואל חדר הורתי הוא כפל ענין במלות שונות : והרי"בש כתב אקומה נא וכו' הנה אומ' אקומה נא ואסובבה הוא כלשון אז ישיר וכו' תהומו' יכסיומו תהרוס קמיך תשלח חרונך והפך מזה בשירה עצמה כי ידבר בלשון עבר מה שהוא עתיד לעשות כאילו כבר נעשה וזה מנהג הלשון הקדש והענין הוא דק ונכון כי כשירצה לדבר בענין שעבר והוא דבר שראוי לאדם לעשות כן ולהתעסק בו להבא יספר מה שעבר בלשון עתיד כמי שמחייב לבאים אחריו לעשות כן והוא להודות ולהלל בכל דור ודור ליתן נקמה בחומסים וברשעים והוא טעם תהרוס תשלח בלשון עתיד ואם הוא לשון עבר אלא ולאות הבטחות הש"י ידבר במה שיעשה הש"י כאילו כבר עשאו ויאמ' כאות כהלת שמעו עמים כבהלו וז"ש יאחזמו רעד בלשון עתיד תפול ידמו כאבן וכבר אפשר מאומ' תפול עליהם הוא דרך תחנה ובקשה ובכלל כי מפני שדעתה באות נפשה לבקשו ודעתה תמיד בו לכן אמרה אקומה ואסובבה ואבקשה בלשון עתיד ואלת נא כלשון אם נא אל נא שדבריהם הם בתחנון ובבקשה וכו' עד שהבאתיו אל בית אמי כן הוא דרך הנערות להזכיר אמותן בהיותן בחיים לא לאביהן וכו' ולא האמנתי בו עד שהכנסתיו אל החדר כי מאהבת אמי והודתי אותי הן הנה כשתתפו בשמירתן וכו' או יאמר שלא אמרה אבי והורי כי לצער האם הוא גדול באשר אחד מצער האב כאו' הרבה ארבה עצבונך וכו' ולהרגש יגיעת' בו משגחת יותר בו · ואני מוסיף ומחדש בענין זה כי אמר המדברת כי בקשה תכלית בריאת האדם באיזה דבר הוא אם הוא בחלק הערב במשכב הנשים בלילות ובכללו ערבות המאכל כי זכות יין ותירוש הם חבריו ואמרה על החלק הזה בקשתיו ולא מצאתיו שיהיה הוא מה שראוי לנפשי לאהוב · וזולתי עצמי מן הערב וזהו אומרה אקומה נא ואסובבה בעיר כלומ' בגוף וחלקיו וז"ש בשוקים וברחובות למען דעת באיזה מהם · אמצא התכלית ולא די שלא מצאתיו אלא שמצאוני השומרי' הסובבים בעיר וכל אחד מהם פונה לבצעו זה שואל הקנאה וזה שואל התאוה וזה שואל הכבוד והשתרר וזה שואל הממון איש לבצעו מקצהו והכרתי פחיתותם בראותי כי הם מפיקים עצמם מזון אל זן בלתי עומדים נכנים שעה קלה וז"ש כמעט שעברתי מהם כי מפני היותם כמעט היתה כסבה שעברתי מהם כלשון לב רשעים כמעט וכלל בשומרים הסובבים על רדיפת הכבוד והשררה עד שמצאתי את שאהבה נפשי הוא העיון התוריי והמעשה המדותיי אחזתיו ולא ארפנו עד שהבאתיו אל בית אמי כלשון ואל תטוש תורת אמך שהיא הכהנת המעשה הטוב ואל חדר הורתי הם חדרי ההוראה ולמוד המושכלות הנפשיות מכל מיני המוסר · עוד אני אומר כי אמר על משכבי בלילות על הביטול והשביתה כי לא תושג שלמות הנפש בשב ואל תעשה וקמתי ללכת בשוקים וברחובו' ברדיפת המספרים וגם שם לא יבוא לי ע"כ : ואומר אני כי כל זה הוא נכון לפי דרכי בביאור בזה הספר · אמר עוד או יאמר כי כנסת ישראל אמרה בהיותי בארת המרגלי' בקשתי מחילה מהש"י בעבור משכבי שהיא ארץ ישראל ובקשתיו כי כן אמרו הננו ועלינו אל המקום אשר אמר ה' ולא מצאתיו כי כן אמר אל תעלו כי אינני בקרבכם · אקומה נא כי התחנן משה אל ה' והשומרים הם משה ואהרן ששאלתים מה דבר ה' כמעט שעברתי מהם למעלה עד שמצאתי כו' שכבש שנתבקשו לסוף מ' שנה יהושע את הארץ ונלחם עם מלכי כנען עד שהבאתיו אל משכן שילה שהיה בית אבנים ואל בית עולמים חדר בחדר להתבא כי שם תכיון עוזו וקדושה בית אמי יען כי שם נקברה שרה אמנו ע"כ : **השבעתי** אתכם וגו' הם דברי שלמה ויר' השבעתי אתכם בנות ירושלם אשר הוא מקום השכינה בצבאות וכו' ר"ל שהיא כמשלת אל הצבי וכמו שאז"ל וכו' אם תעירו ואם תעוררו ממני את האהבה הזאת אשר היא לישראל עם למודת התורה עד שתחפץ האהבה מצד עצמה לשיותה גם עליכם והוא כי ביום ההוא יהיה ה' אחד ושמו אחד בפי כל העולם כלו : מי

ר"מ עראמה

כמעט · ירצה שעזב שני דרכי המוטעים האלה ותרש אמתחות השוכרים מיד מצא כי אחריהם וסמוך אליהם הוא השכל הוא בית אל כי שם נגלה אליו האלהים ושם יתברר האמ' מהספק ואינו חסר רק הפקד אותו באוצרו הטוב אמר אחזתיו ולא ארפנו עד שהבאתיו אל בי' אמי הוא השכל כי אם לבינה תקרא ואל חדר הורתי הוא השומר שלו כי ממנו תצא הוראה לעולם או ירמוז למה שכתבנו במה יפית ומה נעמת ירצה החזקתי במושכל כך שנכנס עמי אפילו בבית המרחץ כמו שמפורש שם : **השבעתי** · לפי שזה המעיין השני הנזכר התחיל בדרך לא טוב על משכבו ובשוקים וברחובות הזר להשביעו עתה השבועה דומה בלשון ראשון אך לא בענין כי זו מיוחדת לזה הנזכר השביע לבנות עירו זאת הנקרא' ירושלי' ולמ' שההעסקו' האנושי דומה בצבאות כי ספור מהצביה ואילת אהבים שרחמה צר ולפי רב תשוקת' וערובתם בזמני המשגל כן רב צערו בלידה שלא הלך עד שמכישה נחש כדברי ז"ל וזה משל כל הכחות הגשמיות הרודפות כי אף אם הנאותיהם ערבו' כהווה לצער גדול מאד לעתיד ועליו אמר והוי מחשב שכר עבירה כנגד הפסד' ולכן אמ' השבעתי אתכם הכחות הגשמיות הרודפות גם כן אחר השלמות במה שיקרה לאילות ושר בשדה בהנאותיה' הגדולות אשר יקרה לכם במותם ובכן אם תעירו ולא תעוררו את האהבה הגשמות שלב' עד שהטבע מעצמו תעורר כי אז איכו רק לחיית המזיק או קריבת המוכרח לא כמו הזקן הנואף אם הוא מג' השנוי כי הוא מעורר אהבה : **מי** זה החלק ביא' איך לרי"פינוג המעיין הזה כפי המדות הראויות לחוקרי החכמות ואיך יועיל העיון להיישיר בהן ואמ' מי זאת עול' במעלו' מן המדבר הוא הבא הדברי לבד וכאמרו' עשן מקטרת מור ירצ' כתימור וקטיר הכבשן שהוא רב כגודל קטורת ובושם המור והלבונה שלה והם ככוי אל המדות הראויות היפות כלם וכאשר אמר מכל אבקת רוכל רומז לאבקים שהי' מכריז ההוא רוכלא מאן בעי חיי וכו' ואם רמז בתמרות עשן לאמר הכסם שהמעלות יקנה המעולה כנגד העלב הפך ביום לומכם תמצאו חפץ גם זה טוב ופירש תקון המדות הלזה בברע פרטים ואמר :

הנה ירצה הנה לך זה לאות על השאר כי זאת היא היותר קשה להפרד ממנה להתקד להתנהג כא כפי השכל עם כל זה ישתמש בה שלמה בששים גבורי' סביב לה ירצה בזה הזמן של ששים שהם חיי שהם אדם סביב לה כלם ירצ' בדרך קרוב הוא כגבורים שבגבורי ישראל אשר הם לובשים את ירכם מאמר איזהו גבור הכובש את יצרו וכמו שפי' מיד :

מִי זֹאת עֹלָה מִן־הַמִּדְבָּר כְּתִימְרוֹת עָשָׁן מְקֻטֶּרֶת מוֹר וּלְבוֹנָה מִכֹּל אַבְקַת רוֹכֵל: הִנֵּה מִטָּתוֹ שֶׁלִּשְׁלֹמֹה שִׁשִּׁים גִּבֹּרִים סָבִיב לָהּ מִגִּבֹּרֵי יִשְׂרָאֵל: כֻּלָּם אֲחֻזֵי חֶרֶב מְלֻמְּדֵי מִלְחָמָה אִישׁ חַרְבּוֹ עַל־יְרֵכוֹ מִפַּחַד בַּלֵּילוֹת:

ל' ז' חס' בליש' / ל' / ל' ז' חס' / ה' סם' ל' וחס' / ג' / ד'

מי כד סליקו ישראל מן מדברא ועברו ית ירדנא עם יהושע בר נון אמרו עממי ארעא מה היא דא אומא בחירתא דסלקא מן מדברא ומתגמרא מן קטורת בוסמין וסעידא בזכותיה דאברהם די פלח וצלי קדם יי בטור מוריה ומתמרקא משח רבותא בצדקתיה דיצחק די איתעקד באתר בית מוקדשא דמיתקרי טור די לבונתא ומתעבדין להניסין בחסידותיה דיעקב דאישתדל עמיה עד מיסק קריצתא ואתגבר מיניה ואשתזיב הוא ותרי עסר שבטוי: הנה כד בנא שלמה מלכא דישראל ית בית מקדשא דיי בירושלם אמר יי במימריה כמה יאי בית מוקדשא הדין דאתבני לי על ידוי מלכא שלמה בר דוד וכמה יאין כהניא בעידן דפרסין ידיהון וקיימין על דוכניהון ומברכין לעמא בית ישראל בשתין אתין דמסרין למשה רבהון ובההיא ברכתא מסחרא להון כשור רם ותקיף ובה מתגברין ומצלחין כל גיברי ישראל: כלם וכהני וליואי וכל שבטיא דישראל כולהון אחידין בפתגמי אוריתא דמתילין לחרבא ושקלן וטארן בהון כגיברין מאולפי קרבא וכל חד וחד מנהון חתימת מילה על בסריהון היכמה איתחתימת בבסריה דאברהם ומתגברין בה כגבר דחרבא חגורא על ירכיה ובגין כן לא דחלין מן מזיקיא וטלני דאזלין בליליא: אפריון

כתימרות ג' מ"ל דמ"ל בליש' וסימ' כתימרות עשן מקטרת · ואיליו ואילמיו ותימוריו · דם ואש ותימרות עשן · גבורים ז' חס' וסי' וכל אנשיה גברים · קשת גברים חתים ונכשלים אזרו חיל · איך נפלו גברים ויאבדו כלי מלחמה · אתה ידעת את אביך · והיו כגברים בוסים · עיר גברים עלה חכם · ששים גברים סביב לה: בלילות ד' וסימ' להגיד בבקר חסדך · על משכבי בלילות · העמדים בבית יי' · מפחד בלילות:

רש"י

מי זאת עולה מן המדבר · כשהייתי מהלכת במדבר והיה עמוד האש והענן הולכי' לפני והורגים נחשים ועקרבים ושורפין הקוצים והברקנים לעשות הדרך מישור והיה הענן והעשן עולין ורואין אותן האומות ומתמיהות על גדולתי ואומרות מי זאת כלומר כמה גדולה היא זאת העולה מן המדבר וגו' כתמרות עשן גבוה וזקוף כתמר: מקטרת מור · על שם ענן הקטורת שהיה מתמר מעל מזבח הפנימי: רוכל · בשם המוכר כל מיני בשמים: אבקת · על שם שכותשין אותו ושוחקין הדק כאבק · הנה מטתו שלשלמה · אהל מועד והארון שהיו נושאין במדבר: ששים גבורים סביב לה · ששים רבוא סביב לה: מגבורי ישראל · מיוצאי הצבא לבד פחותים מבן עשרים והיתרים על בני ששים: מלמדי מלחמה · מלחמה של תורה וכן הכהנים הסובבים אותה החונים סביבות המשכן מלומדי סדר עבודת': איש חרבו · כלי זיינו הן מסורת וסימנים שמעמידים על ידם את הגירסא והמסר' שלא תשכח: מפחד בלילות · פן ישכחוה ויבואו עליה' צרות וכן הוא אומר נשקו בר פן יאנף ותאבדו דרך: אפריון

רלב"ג

מי · וגומר · אחר שהגיע להם שלמות המדות ושלמות הבחינה בין האמת והשקר החל לזכור בכאן השלם השכל בחכמות הלמודיות כי הם קודמות בסדר לשאר החכמות כמו שבארנו בפתיחתינו והיה זה ממנו עד אמרו עד שיפוח היום וגומר · וזה מסכים לכל אחד מהביאורים אשר בארנו בפרשה הקודמת · והתחיל ואמר להורות על שלמות ההשגה אשר תהיה בלמודיות מי זאת עולה מן המדבר והוא המקום אשר לא יעבד בו לפי שלא יצטרך השתדלות רב בהגעת אלו ההקדמות הראשונו' בהם ואמר שהוא עולה ביושר כתמרות עשן לפי שבזו החכמ' לבד ימצא ברוב' הסדר בעיונה הולך ביושר מהקוד' אל המאוחר ולזה ימצאו ברוב' המופתים הנחלטי' ואולם בזולת' מן החכמות לא ימצאו המופתי' המוחלטים כי אם מעט ואמר מקוטרת מור ולבונ' מכל אבקת רוכל לפי שבזאת החכמ' מה שיקרב מאד אל החכמה הטבעית והוא חכמת הכוכבים והיא ג"כ מיישרת לחכמת האלהו' היושר' כפלא' כבר התבאר זה בראשון מספר המגיסטי: הנה וגומר · אמר שהמט' אשר לשלמ' והיא אשר בה יתחבר עם חשוקתו לדרוך אל השלמות בזה העיון המבוקש הוכן לה מספר רב מהשומרים המדריכים אל היושר ושומרים מהטעות לבל יכשלו בדבר ולזה קראם גבורי ישראל ואולם אמר ששים על צד המשל מצד היותו מספר שלם · ולזה יעשוהו בקצת המקומות סוף החשבון אשר לעשרות ואולם אמר זה לפי שבכאן חלק מזאת החכמ' יצטרך אל השנית חזק מן המום והיא חכמת הכוכבי' אשר היא פרי החכמות הלמודיות ותכליתם · ועוד כי בלקיחת המבטים המדריכים אל הנכונ' בה מהקושי כבר נעלם זה מהרבה מהקודמים כמו שזכר בספר המגיסטי · ולזה הקדים ואמר שכבר הוכן סביב מטת שלמ' מהשומרים מה שכבר זכר אותו רצוני שכבר הכין לו הדרכים והסדרים אשר ייישירוהו אל הנכונה בזאת החכמה וישמרוהו מהטעות: כלם וגומר · ספר מענין אלו השומרים שהם מלומדי מלחמה לבטל הטעויות הנופלות בחקירה בזאת החכמה ואמר שהם הקדימו והכינו להם כלי המלחמ' אשר בהם יבטלו אלו הטעויות הנופלות בזאת החכמ' קודם נפלם וזה דבר ראוי כי אין דבר ראוי שיבקש האדם שני הדברים ר"ל בטול הטעא' והדרך בה יבוטל אבל יתחייב שיהיה ידוע תחל' בכללות הדרכים אשר יסולקו בהם ההטעאות בזאת המלאכ' ואחר ישתדל לבטלה כשתתחדש והנה כבר זכר הפלוסוף מה שכתו כח זה הענין בראשון ממה שאחר הטבע · ואולם אמרו מפחד בלילות להורות על שהסב' אשר בעבורה הוצרך להכין לו אלו השומרים היא יראתו מטעויו אשר סבת נפלם הוא החשך והסכלות אשר לנו העניינים ההם: אפריון

מ"ע ספורנו

מי זאת עולה מן המדבר כתמרות עשן · משיב האל ית' אמת הוא שאז סלחתי בתפלת משה בחירי שעמד בפרץ לפני אך לא לגמרי כי כאשר שנו כונתם בענין המרגלים פקדתי עליהם חטאת בעגל כי אמנם קודם ענין המרגלים היתה הכונה שיכנסו לארץ מיד בלתי מלחמה: כתמרות עשן מקטרת · כאמרו קומה ה' ויפוצו אויביך וינוסו אבל אחר ענין המרגלי' מי זאת עולה באופן זה הנה הוצרכו להלחם גם אחרי כן בארצם היו צריכי' לכלי זין באופן שאפי' בימי שלמה שנתתי שלום על ישראל היו צריכים לכלי זין: מפחד בלילות · מפני הפחד שקנו בלילות מ' יום שהיו בכעס ובליל ט' באב שנפקד אז עליה' גם חטאת העגל כאמרו תשאו את עונותיכם: אפריון

ר"י עראמה

כלם אחוזי חרב וכו' איש חרבו על ירכו שהוא מקום התאוה והיא מפחד בלילות אשר הוא זמן מיוחד לאותה מלאכ' ולפי שכבוש ונצחון זה נמשך למעיין בכח חכמתו קראם מלמדי מלחמה שיגיעת שניהם משכחת עון: אפריון

אבן עזרא

כתמרות · כמו עמודים כמו ותמרות כרובים ויש אומרים שהם דומות לאילן התמר: אבקת · מן אבק עפר רגליו: רוכל סוחר כמו אמה רוכליך: מלומדי · רגילים כמו כעגל לא למד: אפריון · אין לו דומה ופירושו לפי ענינו בניין נכבד:

הפעם השנית היתה רואה בחלום וזה ענין על משכבי בלילות שהיתה מבקשת דודה עד שמצאה אותו והביאתו אל בית אמה והיתה משבעת בנות ציון שלא יעירוה וכאשר היה בבקר רדפה הנערה אחר דודה וכאשר ראה אותה תמה אמר מי זאת עולה מן המדבר · וטעם הנה מטתו שלשלמה ששים גבורים כי הנה שלמה המלך הוצרך לגבורים רבים שישמרו מטתו: מפחד בלילות · שמא יתקפוה לסטים בעבור יפיה ואיך עלתה זאת מן המדבר לבדה ועוד שלשלמה המלך כאשר לקח את חשוקתו הוצרך לבנות אפריון והוא היה בתוך האפריון:

הפעם השלישית עד שמצאוני השומרים והם משה ואהרן · ומעט זמן היה שעברתי והתפרדתי מהם והענין שעלה משה והתפלל בעד ישראל: עד שהבאתיו · אל הארון: השבעתי אתכם · אף על פי שנכנסה השכינה עמכם לא תוכלו להכנס לארץ עד שיגיע הקץ והם אמרו הננו ועלינו וכתוב ויכום ויכתום: מי זאת עולה מן המדבר · כנסת ישראל שעלתה מן המדבר ושמע' הולכת בכל המדינות וזה ענין מקוטרת מור · וענין הנה מטתו שלשלמה היא ארץ ישראל שהיא היום מטתו של שלמה · וענין ששים גבורים ששים רבבות הם הבאים אל הארץ כאשר פקד אותם משה ואלעזר הכהן: מפחד בלילות שהיו מלמדי מלחמה והרגו כל נשמה כי הין מפחדים שיבואום לידי גלות: אפריון

תורת חסד · קדש קדשים

מי זאת עולה מן המדבר אחרי שראה שלמה את כל טוב שלמותה של כנסת ישראל ואת כל דברי' הטובים ואת חשקה הגדול לעסוק בתורה פתח ואמר מי זאת וכו' ואומרו כתמרות עשן וכו' יובן לפי דעתי עם מה שהובא במדרש שיר השירים רבה בפסוק וירא כי לא יכול לו וז"ל א"ר חנינא בר יצחק אמ' לו הקב"ה למלאך שרו של עשו מה את עומד הוא בא עליך וחמשה קמיעים בידו זכותו וזכות אביו וזכות אמו וזכות זקנו וזכות זקנתו מדוד עצמך עמו שאין אתה יכול לעמוד אפי' בזכותו מיד וירא כי לא יכול לו ע"כ ועתה אני אומר שאמר פה שלמה על כנסת ישראל כי ראה בה דברים טובים יתרים על שלמיותיה והם היותה כתמרות עשן והם זכותו של אברהם וזכות' של שרה שהן עולות למעלה ראש כתמרות עשן הקטורת והיא מקוטר' מר ולבונה והם זכותו של יצחק וזכותה של רבקה וכמו כן היא גם כן מקוטרת מכל אבקת רוכל ר"ל מכל זכיותיהם של נשי ובני יעקב ובני בניו עד שלמה שהרביצו את התורה בישראל הנקראים גם רוכלים וכמו שאחז"ל מעשה בההוא רוכלא וכו' ועל כן אמרה כנסת ישר' הנה מטתו שלשלמה וכו' ויר' הנה כפי מה שהוקדם משבחי אומתנו נמצא אם כן כי ישיבתו של שלמה ששים גבורים סביב לה והוא מה שהיישירו לנו הקודמים אליו עד שבא הוא ע"ה ועשה אזנים לתורה וכו' וכלם הם אחוזי חרב מלומדי מלחמה ר"ל שהאנשים המלומדי מלחמה הם היו החורגים החרב על הגבורים האלה הנז' ור"ל שהם למדו אותם איך יתגברו אותם החרב והכונה בזה שהם למדו להם למודי התור' ואיש חרבו על ירכו וכו' באופן כי האפריון שעשה לו המלך שלמה והוא הבית ועד ללמוד את התורה עשאו מעצי הלבנון והכונה על ישראל שכבר הם מסולים אל ארזי הלבנון וכו' עמודיו האפריון עשה כסף והוא זכותו של אברהם אבינו שהיה איש חסד ורפידתו זהב והוא זכותו של יצחק ועקדתו כאומרו ופחד יצחק וזהו רמוז של הזהב · ומרכב ארגמן והוא זכותו של יעקב ותוכו רצוף אהבה מבנות ירושלם והם המכינים הקודמים אליו וכו' אי לזאת צאנה וראנה בנות ציון במלך שלמה בעטרה וכו' והוא מה שייסדו ולמדו עד שזכה להיות לו האפריון האמן: ומה שאמר צאנה וראנה וכו' ידוע מה שאמר רז"ל כו · וי"ל דמה צורך בשאלה זו ומה היא הכונה באלו דוקא ובנקבות ולא בזכרים ועוד מה שיש לשואל לשאול [illegible]

אבן יחייא

מי זאת עולה וגו' והטעם כי אין רצוני להשמע אליכם · למען אזכה בבוא הגואל אל מקום העמים אשר משם אלכה אל בית אמי ואל חדר הורתי · שהכל יאמרו מי זאת עולה מן המדבר · עולה במעלה גדולה · ומעלתה היא מתמדת ושוה ואינה מפוצלת רק הוא כתמרות עשן והם עמודי העשן ההולכים ישרים ושוים עד לב השמים ודומים לעץ התמר השוה · והיא מקוטרת מר ולבונה מכל אבקת רוכל שהוא רמז למעשי' הטובי' והאמונות הנאמנו' המכונים בריחות הטובו' ורמז במר לשתי דברות ראשונו' ולבונה לח' דברות אחרונות · וכל אבקת רוכל לשאר תרי"ג מצות: הנה מטתו שלשלמה · ואל תחשוב שבית אמי שהוא בית המקדש שיבנה במהרה בימינו שיתדמה עם בית המקדש שעשה שלמה בן דוד: כי הנה מטתו שלשלמה בן דוד והוא בית המקדש שבנה המכונה במטה ובערש שהוא מקו' דבוק החושק עם חשוקתו לחולשתו היה מסובב מששים גבורים מגבורי ישראל הוא העם אשר בו כתר ה' וכלם אחוזי חרב ומלומדי מלחמ' והיו יושבים עם החרבות חוץ מתיקם ומוכנים על ירכם מפחד בלילות מהאויבים והם אומות העולם · ורמוז לעת המלחמה שהיה לישראל עם האומות לעונותיהם · והיו מצטרכים לשמירה ההיא להיות כי סר צלם מעליהם וה' לא היה אתם ולכן היו יראים · או ירמוז לדרכי שמלאכי ששים גבורים לעשרים וארבעה משמרות כהונה ועשרי' וארבעה משמרות לויה ושנים עשר מעלות מגבורי ישראל · או ירמוז לדרכי כיבי לששים אותיות שבברכת כהנים שהם מגברין את ישראל שאותן הברכות יברכך יאר ישא כלחמים בכל מיני פורעניות שבעולם ומוציאים הפחד מהלנים המכונות בלילות שאפילו אדם רואה בחלומו חרב מתחכת בירכו ילך לב"ה ויקרא קריית שמע ויתפלל וישמע ברכת כהנים בכונה ויענה אחריהם אמן ואין דבר רע מזיקו · אבל בית המקדש העתיד והוא אשר קרא אפריון רוצה לומר בנין נכבד מאד כנגד מן לשון גדולה ותפארת וכו' לא יהיה כן · וזהו אומרו: אפריון

אַפִּרְיוֹן עָשָׂה לוֹ הַמֶּלֶךְ שְׁלֹמֹה מֵעֲצֵי הַלְּבָנוֹן׃ עַמּוּדָיו עָשָׂה כֶסֶף רְפִידָתוֹ זָהָב מֶרְכָּבוֹ אַרְגָּמָן תּוֹכוֹ רָצוּף אַהֲבָה מִבְּנוֹת יְרוּשָׁלָםִ׃ צְאֶינָה וּרְאֶינָה בְּנוֹת צִיּוֹן בַּמֶּלֶךְ שְׁלֹמֹה בָּעֲטָרָה שֶׁעִטְּרָה־לּוֹ אִמּוֹ בְּיוֹם חֲתֻנָּתוֹ וּבְיוֹם שִׂמְחַת לִבּוֹ׃

א הִנָּךְ יָפָה רַעְיָתִי הִנָּךְ יָפָה עֵינַיִךְ יוֹנִים מִבַּעַד לְצַמָּתֵךְ שַׂעְרֵךְ כְּעֵדֶר הָעִזִּים שֶׁגָּלְשׁוּ מֵהַר גִּלְעָד׃

שניך

אפריון היכל קודשא בנא ליה שלמה מלכא מן אילני זנגבילא דאתי מן לבנון וחפא יתיה דהב דכי: עמודיו ובתר די שלים יתיה שוי בגויה ית ארונא דסהדותא דהוא עמודא דעלמא ובגויה תרין לוחי אבניא די אצנע תמן משה בחורב דיקירין מן כסף מזוקק ושפירין מן דהב טב ופריש וטליל מן עילויהון ית פרוכתא דתכלא וארגוונא וביני כרוביא די עילוי כפורתא הות שריא שכינתא דיי דשכין שמיה בירושלם מן כל כרכי ארעא דישראל: צאנה כד אתא שלמה מלכא למעבד ית חנוכת בית מוקדשא כרוזא נפק בחיל וכן אמר פוקו וחזו יתבי פילכיא ארעא דישראל ועמא דציון בתגא ובכלילא דכלילו עמא בית ישראל ית מלכא שלמה ביום חנוכת בית מוקדשא וחדי בחדוות חגא דמטללתא דעבד שלמה מלכא בעידנא ההיא ית חגא דמטללתא ארבעה עשר יומין: הנך ובההוא יומא קריב מלכא שלמה אלף עלוון על מדבחא ואתקבל ברעוא קורבניה קדם יי נפקת בת קלא מן שמיא וכן אמרת כמה יאה אנת כנישתא דישראל וכמה יאוון אינון רברבי כנישתא וחכימיא יתבי סנהדרין דאינון מנהרין לעלמא לעמא בית ישראל ודמיין לגוזלין בני יונתא ואפילו שאר בני כנשתך ועמא דארעא אינון צדיקין כבנוי דיעקב די לקטו אבנין ועבדו גלשושיתא בטורא דגלעד:

שניך

(ח"י: ל' מן ח"ב; ד' מלי' ל' דין; מלין דמפרשי'; תוי' ל'; ל' ל'; י"א; ב' ל' יחד מהר הגלעד)

אפריון ל' עשה המלך שלמה מעצי והוא חד מן א"ב מן חד חד א"א בריש תיבות וסי' נמסר במסר' רבתא במערכת אות האלף בס"ד · צאינה ל' והוא מן חד מן יציאות דכל חד וחד לית דכו' וסי' נמסר במסר' רבת' בערך יצא בס"ד · עיניך י"א וסימ' שאי סביב עיניך · ואת שדוד מה תעשי · שאי עיניך על שפיים · ותקשרים ככלה · ואף כי תשלחנה לאנשים · והשבתי זמתך · עיניך בשדה · הנך יפה רעיתי · יחברו דסבי עיניך · צוארך כמגדל השן :

רש"י

אפריון עשה לו · זה אהל מועד שנקבע במשכן שילה עשה לו אפריון מופת סתר לכבוד : רפידתו · משכבו ומשכנו על הכפרת שהוא זהב : מרכבו ארגמן · זה הפרכת שהיה תלוי ורוכב על כלונסות מעמוד לעמוד : תוכו רצוף · סדור ברצפת אהבה ארון וכפרת וכרובים ולוחות : מבנות ירושלם · אלו ישראל יראים ושלמים להקב"ה : בנות ציון · בנים שמצויינין לו במילה ובתפילין ובציצית : בעטרה שעטרה לו אמו · אהל מועד שהוא מעוטר בגוונין תכלת וארגמן ותולעת שני אמר רבי נחוניא שאל רבי שמעון בן יוחאי את ר' אלעזר ברבי יוסי אי אפשר ששמעת מאביך מהו שעטרה לו אמו אמר לו משל למלך שהיתה לו בת יחידה והיה אוהבה ביותר לא זז מחבבה עד שקראה בתי שנאמר שמעי בת וראי לא זז מחבבה עד שקראה אחותי שנאמר פתחי לי אחותי רעייתי לא זז מחבבה עד שקראה אמי שנאמר שמעו אלי עמי ולאומי אלי האזינו ולאמי כתיב עמד רבי שמעון בן יוחאי ונשקו על ראשו וכו : ביום חתונתו · יום מתן תורה שעטרוהו להם למלך וקבלו עולו : וביום שמחת לבו · זה שמיני למילואים שנתחנך בו המשכן במדבר : הנך יפה רעייתי · קילסן ורצן וערבו עליו קרבנותיהם : עד שיפוח היום · שחטאו לפני בימי חפני ופנחס : עיניך יונים · גווניך ומראיתך ודוגמתך כיונה הזאת הדבקה בבן זוגה וכששוחטין אותה אינה מפרכסת אלא פושטת צוארה כך את נתתה שכם לסבול עולי ומוראי · מבעד לצמתך שערך כעדר העזים · קילוס הזה דוגמת קילוס אשה המאהבה לחתן מבפני' לקישורייך שערך נאה ומבהיק כזוהר לבנונית כשער עזים לבנות יורדות מן ההרים ושערן מבהיק מרחוק והדוגמא שדימה כנסת ישראל לכך זו היא מבפנים למחניתיך ומשכונותיך אף הרקים שביך חביבין עלי כיעקב ובניו שגלשו לרדת מהר הגלעד כשרדפם לבן שם · דבר אחר כאותן שלבאו על מדין בעבר הירדן שהיא ארץ גלעד ולשון זה במדרש שיר השירים · מבעד הוא לשון מבפנים שרוב בעד שבמקרא דבר המסיך ומגין נגד דבר אחר כמו ובעד כוכבים יחתום הארץ בריחיה בעדי הבעד ערפל ומבעד הוא הדבר שהוא מבפנים לאותו בעד לכך הוא אומר מבעד · לצמתך לשון דבר המצמצם השיער שלא יפריח לצאת וזו היא השבכ' והקישורים ולא יתכן לפרש לצמתך לשון צומת שתהא הת"יו משורשת בתיבה שאם כן היה לה להיות דגושה כשהיא נסמכת לה"א לפעול בה פעולת נקבה או לוי"ו לפעול בו פעולת זכר כמו תי"ו של שבת כשהוא כינוי לנקבה היא מודגשת כמו חגה חדשה ושבת' וכן לזכר עולת שבת בשבתו ותי"ו של צמתך שהיא רפה על כרחינו באה במקו' ה"א ויתא שם הקיצור צמה וכשהוא סמוך לתתו לזכר או לנקבה תהפך הה"א לתי"ו כגון שפחה תהפך לומר שפחתו שפחתה וכן אמה אמתו אמתה ערוה ערותה וכן זה צמה צמתו צמתה צמתי צמתך : שגלשו · שנקרחו גבח מתורגם גלוש כשהבהמות יורדות מן ההר כמלא ההר נקרח ומורט מהם :

שניך

רלב"ג

אפריון וגומר · דבר ידוע כי אפריון הוא המקום המיוחד לחופה ובו יתחיל להזדווג החתן עם הכלה ואמר שהוא בנאו בבניין חזק ונאה וזהשהוא עשה זה הבניין מעצי הלבנון ועשה עמודיו כסף ורפידתו זהב ומרכבו ארגמן עד שיהיה בתכלית היופי ותוכו רצוף אהבה מבנות ירושלים והם כחות הנפש בכללם עד שכל' יכינו לעבוד' השכל · בזה הענין ויעשו זה מאהב' ומחשק נפלא ולזה קראו בכאן מלך · ואולם אמר בזה הבניין שהוא מעצי הלבנון להעיר על שסדור זה הבניין היה מסודר מהשכל כמו שבארנו בפתיחת זה הבאור וזה הבניין הוא לפי מה שאחשוב לקיחת הדרכים והסדרים אשר ראוי שיעויין בהם בזאת המלאכ' ואחר זה יבוקש בדרוש דרוש מה שיצטרך אל הגעת הידיעה בו לפי הדרכים והסדרים ההם ולהורות שזאת ההסכמ' יש בה חלקים רבים והמאוחר מהם יותר נכבד מהקודם להתקרבו יותר אל החכמה הטבעית וזכר תחלה כסף ואחר כן זהב ואחר כן ארגמן :

צאנה וגומר · כבר הקדמנו כי הוא ימשיל כחות הנפש בכללם לבנות ירושלים ולזאת הסבה ימשיל הכחות הנפשיו' אשר להם אל השכל יחס יותר חזק לבנות ציון לפי ששם בית המלך שלמ' ואולי המקום הוא היותר נבחר שבכל המקומות אשר בירושלים כי שם היה בית המקדש ואולם אמרו בעטרה שעטר' לו אמו רוצה בו הנפש בכלל' כי היא אם לכל אחד מכחותי' ורצ' בזה שהי' המליכתהו על שאר כחותי' · ואפשר שנאמ' שהוא קרא אמו תשוקתו מצד ינקו משדיה וזה כי הצורות הדמיוניות הם במדרגת הפועל להשגת השכל באופן מה כמו שקדם · והבאור הראשון נראה לנו יותר · ואולם אמרו ביום חתונתו הוא לפי שהוא תכלית התחברו עם תשוקתו · ואולם אמרו וביום שמחת לבו הוא לפי שמשמחת השכל ותענוגו הוא השלימו במושכלו':

הנך וגומר · התחיל לספר יפיה אשר יביאהו לחשוק בה · וספר עם זה העזר אשר נעזר בה בזאת ההשג' אשר קדם זכרה ר"ל בחכמות הלמודיות ולזה היו קצת הדברים אשר דבר מיפיה לפי המשל לבד וקצתם לפי הנמשל : והנה

אבן עזרא

אפריון · ואמר כן עשה שלמה המלך אפריון והוא בית יי' · רפידתו · היציע שלו : מרכבו · הוא המרכב המסתיר הקורות מבפנים כי כן דרך ארמוני המלכי' : רצוף · י"א מן רצפת בהט ושם שענייני עניין הלעת אבנים בקרקע וי"א שהוא כמו שרוף מן ובידו רצפה שפירושו גחלת והוא היישר בעיני כאשר אפרשנו במקומו : מבעד לצמתך · מבפנים כמו בעד החלון פי' שער הרב : שגלשו · שנשקפו ונראו או יתדלגו מן העין ויש אומרים שנקרחו תרגום קרח הוא גליש והוא רחוק בעניין :

כעדר

אבן יחייא

אפריון עשה לו המלך שלמה וגומר ואמר עשה לשון עבר במקום עתיד כמנהג הלשון כנודע · ורוצה לומר אותו אפריון שיעשה המלך שהשלום שלו והוא הקדוש ברוך הוא שכאשר הוא עושה שלום במרומיו ככה אז יעשה שלום בארץ כי יהפוך לעמים שפה ברור' לקרוא כלם בשם ה' ולא יהיה עוד פחד בלילו' וברה קבלת אפרי' וגר זאב עם כבש כי כלם כאחד יודו ויברכו לאל אחד יהיה מעצי הלבנון שהם עצים חזקים בלתי מקבלים השינוי והתמורה והוא רמז שלא יקבל ההפסד כאשר עשו המקדשות הקודמות · עמודיו עשה כסף וגו' סיפר יופי האפריון כי עמודיו היו מכסף · ורפידתו וכפיו מזהב · ומרכבו ארגמן והם היריעות הרוכבות ומכסות כל פני הקרשי' כי אשר יאפה זולתו יקרא רוכבו · ותוכו יהיה רצוף אהבה מבנות ירושלם והוא הבדל מיוחד מן המיוחד בין מקדש המלך שהשלו' שלו למקדש שלמה בן דוד כי מקדשו היה שנוי מן האומו' · והיה הפחד בלילות · ולכן היה שכרחיו השומרים עם הגבורים מה שלא יהיה כן במקדש העתיד כי תוכו יהיה רצוף אהבה מבנות ירושלם והם כל האומות וכל שרי מעלה ומטה והמזיקין · ולכן לא יצטרך לשמירה אז · צאנה וראינה בנות ציון וגו' הוא דברי כנסת ישר' לאומות העולם עד תלית השיר · או בנות ציון צאנה וראינה במלך שלמה והוא האל ית' בעטרה שעטרה לו אמו והוא הבית המקדש שיבנה לו וקרא כנסת יש' בשם אמו של הק"בה כשאלת ר' שמעון בן יוחאי את ר' אלעזר בר' יוסי שמעת מאביך מהו בעטרה שעטרה לו אמו אמר לו הן אמר לו משל למלך שהית' לו בת יחידה והיתה מחבב' יותר מדאי והיה קורא' בתי · ולא זז מחבבה עד שקראה אחותי ולא זז מחבבה עד שקראה אמי כך הק"בה קורא יש' בתי שנ' שמעי בת וראי · ולא זז מחבבן עד שקראן אחותי שנ' פתחי לי אחותי רעיתי · ולא זז מחבבן עד שקראן אמי שנא' הקשיבו אלי עמי ולאמי אלי האזינו ולאמי כתיב · והעטר' הוא האפריון שעש' לו ביום חתונתו והוא בעת בוא הגואל שאז יתחתן שנית עם כנסת ישראל וביום שמחת לבו שאז יתחתן גם כן עם שאר האומות שישבו תחת צלו · ויחס החתונה לכנסת יש' והשמחה לשאר האומות · להורות כי הם לא יהיו במדרגת האהבה עם האלוה יתברך כאשר תהיה כנסת ישראל כי היא תהיה העקר והשאר טפלים לה : הנך יפה רעיתי וגו' סיפר דברי האלוה יתברך אז בעת הגאולה לכנסת ישראל · הנך יפה רעיתי כי בהיותך רעיתי ובאמצעות האפריון אדמך כך · כמה מהיופי ימצא בך הנך יפה עיניך יונים · וסבת היופי והגאולה והדבקות הלא יהיה לך לסבת ולזכו' אשר היו עיניך כעיני היונים המביטים אל זוגתם :

ולא

תורת חסד · קדש קדשים

הנך יפה וגו' הרי"בש ז"ל כתב שהוא כנגד מקדש ראשון שכלם שלמים וכנגד מקדש שני כפל. ואמר הנך יפה עיניך יונים כי לא היו שם רק שלומי אמוני ישרא' כמו שהוא מפורש בספר עזרא ע"כ : וכפי דרכי כ"ל כי חזר שלמה לקלס לכנסת ישראל ואמ' לה הנך יפה רעיתי מצד עצמך והנך יפה מצד אבותיך הקדושים וכל מנהיגיך ומלמדיך להועיל בתורה ובלמודה וכנגד מאי דסליק מכיה אמ' עיניך יונים ר"ל עיניך והם סנהדריך ושוטריך הם יונים כי ביופיים הם מסיתים את הנפשו' והכונה בזה לומ' כי כביכול הם מפיתים להק"בה למלאת שאלתם או יר' לומ' שהם מסיתים את הנפשים ומקרבים אותם לקרבה אל ה' ולדבקה בו ובתורתו והוא אומ' הנך יפה ואמר שלמה כי אומר לה הנך יפה רעיתי הוא מבעד לצמתה : ורש"י ז"ל כתב שהוא מלשון ובעד ככנים והוא הדבר אשר מבפנים לאותו בעד וכו' ע"כ · וכפי זה אומר כי יכוין אל השכל הנקי וטהור אשר ימצא בכנסת ישראל ולכן אמ' לה הנך יפה רעיתי מבעד לצמתך כלומר מצד שכלך ההווה במוחך את מטוהרה ויפה וכו' ואמר לה עוד כי מצד היות המוח שלה זך וטהור ימשך עוד לה כי השער ההוה בראשה מאותר חדרי מוחה הוא כעדר העזים והכוונה לומר כי כמו שכ"י היא שלמה בכל כמו כן הם הנפשות אשר הם מכניסים תחת כנפי השכינה ואמר כי גם אלה יהיו במעלת הצדקות במעשיהם הטובים דומים כמעט אל העזים שגלשו מהר גלעד והם כבני דיעקב די לקטו אבנים ועבדו גל שושיתא בטורא דגלעד כמו שתרגם המתרגם ע"ה :

שניך

מ"ע ספורנו

אפריון עשה לו המלך שלמה · משכן עדת ה' הלא הוא חזרה עטר' ליושבה בבנין בית ראשון שהיה מכוסה בארזים אין אבן נראה עם רב כסף וזהב לכבוד : תוכו רצוף אהבה · שהיו שם נקירות כרובי' והתמונות המורות אהבת ה' את עמו : מבנות ירושלם · יותר מכל האומו' · צאנה וראינה בנות ציון · אתם לבאות ה' בנות ציון שחשבתם שחזרה עטרה ליושבה לא וראו ההבדל אשר בין המשכן שהיה קודם המרגלי' ובין מקדש ראשון שהיה אחר כך : בעטרה שעטרה לו אמו · עדת הנשיאי' שהיו אם בישראל קנויה לאל יתעלה : ביום חתונתו · בחנוכת המשכן : וביום שמחת לבו · ביום חנכת מקדש ראשון כי גם שירדה אש בחנכת המקדש מכל מקום גדולה מזו היית' במשכן שלא היה שם רב כסף וזהב וחנכתו קטנ' מאד בערך אל מקדש ראשון וזה כי ענן ה' על המשכן כו' ותבא לחנכתו בבא משה אל אהל מועד וישמע את הקול ובכן תבינו שאחר שנכשלו העון ולא היה שם השובה מגעת עד כסא הכבו' כמו שהיה לעתיד כאמרו ושבת עד ה' אלהיך אין שם אהילה גמורה משיבה עטרה ליושב' מכל מקום : הנך יפה רעיתי · בהיותך רעיתי יחידה בעולמה בין כל האמות : הנך יפה · מימי יהושע והזקנים אשר האריכו ימים אחריו : עיניך · שופט וכהן גדול מורה הדור : יונים · דבקים בבוראם כיונ' בבעל : מבעד לצמתך · שהיא תכשיט של שער נכרי : שערך · הטבעי והם מנהגי אבותם : כעדר העזים · כשער עדר העזים שמכניסי' גם לוהו למילה : שגלשו · שכל שערן הוא בירורי הראש והוא נאות ויקר :

שניך

ר"מ עראמה

אפריון ולפי שדבור שתמות איך מתנהג בגבורה ולא פיר' חזר ופירש ואמר שלא ישתמש להמשיך אחר התאוה ולהתנהג בהרק בזמן האפריון הוא זמן המצוה וכונתו בעצב אל הפריה מכוון אל המצוה ולכן קראו אפריון לשון פוריה כרבי יוסף בר חלפ' הכהן חמשה נטיעו' נטע ופירשו עוד באומר מעצי הלבנון כוון דלבנון אל הבנים ור"ל לבון טוהר המחשבה :

עמודיו פרשו בארבע' סביתיו שהם עמודיו בכלל אכן פירש ראשונה הפעלה וקראה המעמדת באמה וסימ' וביא זרע הזכר המעמיד הלבן ללובן הכסף ועליו אמר עמודיו עשה כסף ופירש הסבה החמרית והיא דם הנקבה הנקרא אש' הוא דומה לזהב וזהו רפידתו זהב ירצה כי בו יתפסט כח הכסף הנזכר ואחר פיר' הסבה הצוריית

ואחר מרכבו ארגמן אמר כי צורתו הוא ההרכבה דומה לארגב אדום' וזהו מרכבו ארגמן ירצה ההרכבה והרוב כמראה ארגמן והסבה התכליתי' היא התוריית והיא הנפש השכלית המגעת ולהורו' על שלמות הנפש המגיע בכלל זה אשר אלה סיבותיו אמר : צאנה על דרך הפש' יאמ' צאו וראו כמה כח שלמותו כי האם שנאמ' בה ובן כסיל תוגת אמו היא עשתה עטרה לזה השלם עטרה גדולה להורות על שמחתה בו וזהו ביום חתונתו וביום שירך אדם ללכת אחרי שרירות לב ולפי דרכנו ירצה צאו וראו בשלמות צורות הנפש השכלי הוא הנכשל בהנהגת החכמה בישראל וראיתם העטר' ויושר השכל שעטרה לו אמו ירצה התחלתו ביום תחנותו

שִׁנַּיִךְ כְּעֵדֶר הַקְּצוּבוֹת שֶׁעָלוּ מִן־הָרַחְצָה שֶׁכֻּלָּם מַתְאִימוֹת וְשַׁכֻּלָה אֵין בָּהֶם׃ כְּחוּט הַשָּׁנִי שִׂפְתֹתַיִךְ וּמִדְבָּרֵיךְ נָאוֶה כְּפֶלַח הָרִמּוֹן רַקָּתֵךְ מִבַּעַד לְצַמָּתֵךְ׃ כמגדל

שניך כַּמָּה יָאוּן כַּהֲנַיָּא וְלֵיוָאֵי דִּמְקָרְבִין יַת קוּרְבָּנָךְ וְאָכְלִין בְּסַר קוּדְשָׁא וּמַעַשְׂרָא וְאַפְרָשׁוּתָא וְדַכְיָין מִכָּל אוֹנְסָא וְגָזֵילָא הֵיכְמָה דַּהֲווֹ דַּכְיָין עֶדְרָא עָנָא דְּיַעֲקֹב בְּעִידָּן דַּהֲווֹ גְּזִיזִין וְסַלְקָן מִן נַחֲלָא דְּיוּבְקָא דְּלָא הֲוָת בְּהוֹן אֲנִיסוּתָא וּגְזֵילָא וְכוּלְהוֹן דַּמְיָין דָּא לְדָא וְיַלְדָן תְּיוֹמִין בְּכָל עִידָּן וְעַקְרָא וּמְתַכְּלָא לָא הֲוַת בְּהוֹן׃ כחוט וְשִׂפְוָתֵי דְּכַהֲנָא רַבָּא הֲווֹן בָּעְיָין צְלוֹתָא בְּיוֹמָא דְכִפּוּרֵי קֳדָם יְיָ וּמִלּוֹי הֲווֹ מְהַפְּכִין חוֹבֵיהוֹן דְּיִשְׂרָאֵל דְּדָמְיָן לְחוּט זְהוֹרִיתָא וּמְחַוְּרָן יַתְהוֹן כַּעֲמַר נְקִי וּמַלְכָּא דִּי הוּא רֵישֵׁיהוֹן מְלֵי פִּקּוּדַיָּא כְּרִימוֹנָא בַּר מִן אַמַּרְכְּלַיָּא וְאַרְכוֹנִין דְּאִינוּן קְרִיבִין לְמַלְכָּא דִּי אִינוּן צַדִּיקַיָּא וְלֵית בְּהוֹן מִדַּעַם בִּישׁ׃ כמגדל

רש"י

שיניך כעדר הקצובות וגו'. אף קילוס זה בלשון כויי אשה: שיניך. לקות ולבנות וסדורות על סדורן כצמר וסדר עדר הרחלים הברורות משאר הצאן בקצב ומניין כמסורות לרועה חכם והגון ליזהר בצמרו שעושין הותן לכלי מילת ומשמרין אותן מעת לידתן שלא יתלכלך הצמר ורוחצין אותם מיום אל יום. שכולם מתאימות לשון מתום אין מתום בבשרו כלומר תמימות אינטרי"ש בלע"ז: ושכולה. מום שכול ומום אין בהן ולאמר הדוגמא הזו על שם גבורי ישראל הבורחים וזוכלים האויבים בשיניהם שביבותם והרי הם מתרחקים מן הגזל של ישראל ומן העריות שלא יתלכלכו בעבירה ונאמר קילום זה על שפים יעשר אלף איש שבבאו על מדין בקבר ומכיין שלא נחשד אחד מהן על העריות שנאמר לא נפקד ממנו איש ואף על הרהור הלב הביאו כפרתן ואף על הגזל לא נחשדו שהעיד עליהם הכתוב ויקחו את כל השלל ויביאו אל משה ואל אלעזר וגו' ולא הבריח אחד מהן פרה אחת או חמור אחד: כחוט השני שפתותיך. נאות להבטיח ולשמור הבטחתם כמו שעשו המרגלים לרחב הזונה שאמרו לה את תקות חוט השני וגומר ושמרו הבטחתם: ומדברך. דיבורך וכרי הוא מגזר' המדברי' בך אצל הקירות או כדברו ירמי' יי' פלר"ין בלע"ז: רקתך. היא גובה הפני' שקורין פומי"לש בלע"ז אצל העיני' ובלשון תלמוד קורין אותו רוממי לאפי ודומין לפלא אכי רמון מבחוץ שהוא אדום וסגלגל הרי קילום בנוי אשה והדוגמא פירשו רבותינו ריקני' שביך מלאים מצו' כרמון: מבעד לצמתך. מצפנים לקישוריך: כמגדל

רלב"ג

והנה אמרו עיניך יונים הוא לפי המשל לבד להורות על יפיה ואמרו מבעד לצמתך הוא להורות על קשוט' וכיעות' כי הצמד הוא המסוה אשר שמה על פניה והיו נראים עיניה מתוך המסוה וכן אמר שרקת' היה נראה' כפלח הרמון מבעד לצמתה וזה כלו לפי המשל. ואולם מה שאמר בשער' הוא הגלוי לפי הנמשל וזה כי אין מחק השיעור היפה לאש' שיסוב' בזה האופן וכן הענין במה שזכר מפני': ואופן המשל בזה הוא ששער העזים שגלשו מהר הגלעד הם מזוגים ושוכבים בכללם זה על זה וכזה יאמר שבמקומות אשר יצטרך בהם ההשגות מן החוש באלו החכמת הלמודיות כמו הענין בחכמת הכוכבים כי היא תצטרך אל השגות חזק מן החוש הנה מה שהגיע לו מזה ההשגות הוא השגות מסכים ומזווג זה עם זה ונאות להגיע אל התכלית המכוון ואל זה גם כן כוון לפי מה שאחשוב במה שאמר אותה מעניין שניה כמו שנבאר אחר זה. והנה רמז בשער ובשנים מבין שאר חלקי' בזה ההשגות המסכים מפני כי אין בכאן בבעל חי' דבר מורגש בכמו זה הרבוי אשר לשערו ולשני' וזה מבואר בנפשו:

שניך וגו' הנה באמת שיבא זכר תמירת הקצובות הרחלים ולזה הוא מבואר שהוא ירצ' בכאן הרחלי' הקצובו' ר"ל אשר מדה אחת וקצב אחד לכולהכ' ואמר שעלו מן הרחצ' להורות על יפים ואמר שכלם מתאימות ירצה בו שהשגותם מסכים ואמרו ושכול' אין בהם ירצ' שאין בהן אחת שלא תעש' פרי ובזה יאמר הוא שאלו הכורו' הדמיוניות אשר הכינ' לו רעיתו הם כלם מתאימות ומסכימות ההשגו' ועושות פרי וזה כי אין כל השכית אשר יגיע מהחוש בנושא אשר תחקור בו החכמ' מקב' ידיעה עושה פרי בחכמ' ההיא וזה מבואר. והספר שנאמר שהרצון באמרו שכולם מתאימו' ושכול' אין בהם שכל אחד מאלו הכורות הדמיוניות לא לורה דמיונית אחרת. תזדווג עמה ואין בהם אחת שתהי' יחיד' ובלמוד. או יהיה בשכול' אשר רצוני שאין בהם אחת שתהי' חסרה מגיל' הכל הם מסכימות יחד והכל עולה לענין אחד איך שיפורש מאלו הפירושים:

כחוט וגומר. זה הפסוק כולו לפי מה שאחשוב להורות על יפייה המביא אותו לחשוק בה והוא לפי מה המשל לבד: כמגדל

מ"ע ספורנו

שניך. אנשי הכנסת: כעדר הקצובו'. שבגזיו שערן כן הם לא לקחו דבר מהשלל עד שחלקוהו ביניהם כלם כאמרו חלקנו של אויביך' עם אחיכם: שכלם מתאימות. כן היו אנשי הכנסת שלמים בתורה ומ"ע: ושכולה אין בהם. אין ביניהם מורד: כחוט השני שפתותיך. חכמי הדורות המורי' את החלק העיוני: ומדבריך. המורים את החלק המעשי: באופן. כפלח הרמון רקתך. הסמוכה לפה והם התלמידי' מלאו דעה את ה' כפלח הרמון היפ' במרא' וטוב בטעמו גם שהיו רמון שלם: מבעד לצמתך. שהית שער ככרי וזה כאשר לא התערבו בגוים: כמגדל

ר"מ עראמה

בצורה אל החומר והוא חלק אדם משל כמו שאמרו שלשה שותפים יש לו לאד' וביום שמחת לבו ירצה לאותו שהוא זמן השמחה והשגת התכלית על דרך טוב אחרי' דבר מראשיתו אך כיון עוד בזה לרמוז אל שלמות זאת הצורה כי אף אם בתחלתה היא כחנית אחר כך יפותחו בה כל הסתר על הדרך סיפותחו בבת העין ובמראה הזכוכי' עד שבה כללות כלם וזהו אמרו צאנה וראנה ירצה בסבת כל הדברים המאיירים יוכלו לראות צורתם בו כאשר הראו בעטרה יר' תראו בשכל שמוסבו מוסב העטרה אף ביום שהשל' יוצא מדעתו יתאו' דבר שלם כזה ובכן כל זה המדבר בשלמות מגלתו בפרישותו מהעבירה וטיב התכלית במעשה הזה היותר חמרי והיותר קשה להתנהג בו וסמך ליו הדרו' בספר המעלות ואת'.

הנך נר' ראה להודי' יופיה במעלות המיוחסות אל החושים ושלמות פעולותיהם הצריכים ולפי שכלי כל החושים צורת כלם ועזור' הוא בראש על כן התחיל בעיניהם אשר מהצורות [illegible]

אבן עזרא

כעדר הקצובות. יחסר מקום רחלים כמו ומאכלו בריאה שעניינה בריאה ועניין הקצובות שיש להן מדה אחת כאילו נחצבת כל אחת כמו חברתה וכמוהו וקצב אחד ומתכו ויקצ' עץ: מתאימות. כמו תואמות ויש אומרי' שיש לפני כל אחת תאומים: ומדברך. כמו דיבורך: כפלח הרמון. יש אומרים כחצי והקרוב שהוא כין הרמון האדום ויש מפרשים אותו מלשון פלח דבלה שהוא לשון ביקוע כן זה ביקוע הרמון: רקתך. בין האוזן והעין: למתך הוא השיעור הרב

הפעם השנית. רצוף אהבה כלומר שרוף אהבה על אחת מבנות ירושלם ושם עטרה בראשו וכל זה עשה שלמה המלך או ראה אותו: הנך. וכמוהו גלי צמתך: ואת יותר יפה מחשוקתו של שלמה ויכולתי לראותך בלי שתצטרך לעשות אפריון: שערך כעדר העזים. הענין כי מנהג העזים שיתלו בהרים הגבוהי' ועומדות ברגליה' לנקק עולים לכאן ולכאן כן דימה שער ראשה שזה על זה נופל: שניך. ועניין מן הרחצה הלובן: ושכלה. כמו נשברת:

הפעם השלישית. עמודיו רפידתו ענינו רוב הזהב והכסף וכתוב שליפהו בזהב ובכסף: מרכבו ארגמן כעין הארגמן או הרכיב מבחוץ. וטעם לאיה וראינה הוא ויקהלו אל המלך שלמה: הנך יפה רעיתי עיניך יונים. שהיו עובדי השם כאשר פירשתי בפעם הראשונה. ועניין עיניך נביאים כי כן יקראו רואים וחוזים. ועניין שערך הם הנזירים. שניך. הם הגבורים: ספתותיך. הם המשוררים: רקתך. הם הכהנים: לתלפיות

תורת חסד קד"ש קדשים

שניך כעדר הקצובות הרי"בם ז"ל כתב אלו הלכות פסוקות שמרחילין את ישראל מכל עונותיהם שכלם מתאימות כלם נתנו מרועה אחד ע"כד: ולפי דרכי בביאור זה הספר הכונה לומ' כי לא נטמאו נפת בג. אשר לא טהור וכו' רק בתקון מסדרי אזהרות התורה ע"ה וז"א כעדר הקצובות שכל דבריהם הם הלכה למשה מסיני וז"א שעלו מן הרחצה והוא הענין שנאמר במתן תורה וכבסו שמלותם וכו' והוא בעצמו או' שכלם מתאימו' ושכולה אין בהם ויר' לומ' כי מעולם לא בא אל פיהם בשר פיגול וכו': כחוט השני שפתותיך וגו' הוא בעצמו הענין שאמר רז"ל בפסוק דובב שפתי ישנים ששפתי השלם הן דובבות בקבר ואומר ומדברך נאוה הוא רמז אל דבור השלם בעודו שחיים אייתו. כפלח הרמון יר' לרמוז אל אסיפת אנשי ישראל לשמוע דברי המרבין תורה ברבים שהם מתאספים שם על האוף שהגרעיני' הם אסופים בכל אופן שלא שיהיה מהרמון: כמגדל

אבן יחייא

ולא אל אלהים אחרי'. מבעד לצמתך ר"ל בפנים לצמת' והוא ריבוי השערות המקושרות ומקולעו' הנקראים בלעז טרי"צאש. שערך הוא כשאר עדר העזים שגלשו מהר גלעד. ובתרגום גנה את גלום הוא. פר"ל כי להיות' בהר מקום יער עזים הם כמרפי' וכסרקי' בעלי' ההם כאופן כי באמצעו' החיכוך ההוא בעצים ההם והמדיעה ההיא מתיפים השערו' כאלו היו נסרקים במסרק. והוא רמז לרשעי ישראל כי יען שכינה הצדיקים שבכנסת ישר' לאומרו עיניך יונים. אמר עוד שאפי' הרקים שביך ימצא בהם טוב טעם ודעת ומעשים נאותים. אף כי הפשיה תהיה שלא לשמה. ולכן כינה אותם לשער שאילו אבר אדם אבל הוא מות' בו. באומרו שלא די שהשערו' הנראות הם מיופות ומיושבות וכסרקו' אבל כי אפי' השערות השמוני' מבעד ומבפני' לצמת וסוף הטריצ'. הם ג"כ מיופות ונלושות ומיושבות אבל היה זה במקר' ולא בעצם כאשר יתיפו ויתגלשו עדר העזים שגלשו מהר גלעד בין עצי היער. וכן עשיית הטובות מהריקי' ההם לא יהיה בכונת מכוין כי אם במקרה להיותם מורע יש' ורגילים במעשים ההם והרגל על כל דבר שלטון. כאשר

ימצאו בדבר' מעמיכו עשיית התורה לא לשמה רק לאהבת ההרגל המנהג. ולכן המשיל הריקים ההם בעזי' כאשר המשילם בגדיים באומרו ורעי את גדיותי' על משכנות הרועים וכאשר פירשנו. ואף כי עשיית המצות ההם יהיה שלא בכונה. הם תכריכין אצל האל כי מתוך שלא לשמה יבוא לשמה. ונקרא גל עד הר סיני. להיותו גל שעדות ליש' שמו בצאתו מארץ מצרים. ואומרו בהוציאך את העם ממצרים תעבדון את האלהים על ההר הזה. שניך כעד' הקצובות וגו' ר"ל עדר הרחלות הברורות זיפות ונבחרו' ליופי צמרן ולבנונן. ולכן מיוחדים לשמירתם ולגדלם רועה נאמן אחד ונקי במלאכ' להעמיד את צמרן תמי' ביופי ההוא ולרחוץ אותן מיום ליום. ויען כי הלובן הוא יופי בשנים אחר כי שני האהובה הם בלובן וביופי כעדר הרחלו' הקצובו' תחת יד רועה נאמן כשעולין ממקום רחיצתן שכלם מתאימות ר"ל ילדו' תאומי'. ושכולה אין בהם כי לטוב ההנהגה מהרועה לא תמצא רחל שכולה מתאומיה כי כלם יחיו. והוא רמז לגבורי ישראל הבוטחים על ה' ולא נחרב ובחכמת וכחם ... [illegible]

[illegible]

כמגדל ונומר · זה הפסוק הוא לפי הנמשל לבד · והרצון בו שמה שהמציאה אליו בזאת החכמ' הוא בתכלית החיזק כמגדל דוד שהוא בנוי לתלפיות בעבור החוזק והנה אלף המגן תלוי עליו כל שלטי הגבורי' ולזה לא יירא מפום מ לך ומטע' וזה דבר מבואר מענין החכמת הלמודיות רלוני' שלא תתכן בהם הטעה בשום פנים בהיות המגיע בהם במופתים הלמודיים :

כְּמִגְדַּל דָּוִיד צַוָּארֵךְ בָּנוּי לְתַלְפִּיּוֹת אֶלֶף הַמָּגֵן תָּלוּי עָלָיו כֹּל שִׁלְטֵי הַגִּבּוֹרִים: שְׁנֵי שָׁדַיִךְ כִּשְׁנֵי עֳפָרִים תְּאוֹמֵי צְבִיָּה הָרוֹעִים בַּשּׁוֹשַׁנִּים: עַד שֶׁיָּפוּחַ הַיּוֹם וְנָסוּ הַצְּלָלִים אֵלֶךְ לִי אֶל הַר הַמּוֹר וְאֶל גִּבְעַת הַלְּבוֹנָה: כֻּלָּךְ יָפָה רַעְיָתִי וּמוּם אֵין בָּךְ:

אתי

כמגדל וְרֵישׁ מְתִיבְתָּא דִּיהוּא רַב דִּילִיךְ חֲסִין בִּזְכוּתָא וְרַב בְּעוֹבְדִין טָבִין כְּדָוִד מַלְכָּא דְיִשְׂרָאֵל וְעַל מֵימַר פּוּמֵיהּ הֲוָה מִתְבְּנֵי עָלְמָא וּבְאוּלְפַן דְּאוֹרַיְתָא הֲוָה עָסִיק רְחִיצִין עַמָּא בֵּית יִשְׂרָאֵל וּמְנַצְּחִין בִּקְרָבָא כְּאִילוּ אֲחִידִין בִּידֵיהוֹן כָּל מִינֵי זַיְינִין דְּגִיבָּרִין: שני תְּרֵין פְּרִיקַיִךְ דַּעֲתִידִין לְמִיפְרְקִיךְ מְשִׁיחַ בַּר דָּוִד וּמְשִׁיחַ בַּר אֶפְרַיִם דָּמְיָן לְמֹשֶׁה וְאַהֲרֹן בְּנֵי יוֹכֶבֶד דְּאִמְתִּילוּ לִתְרֵין אוֹרְזִילִין תְּיוֹמֵי טַבְיָא וַהֲווֹן רָעַן לְעַמָּא בֵּית יִשְׂרָאֵל בִּזְכוּתֵיהוֹן אַרְבְּעִין שְׁנִין בְּמַדְבְּרָא בְּמַנָּא וּבְעוֹפִין פְּטִימִין וּמֵי בֵּירָא דְמִרְיָם: עד וְכָל זְמַן דַּהֲווֹ בֵּית יִשְׂרָאֵל אֲחִידִין בִּידֵיהוֹן אוּמָּנוּת אֲבָהָתְהוֹן צַדִּיקַיָּא הֲווֹ עָרְקִין מַזִּיקֵי וְטַלָּנֵי וְצַפְרִירֵי וְטִהֲרֵי מִבֵּינֵיהוֹן עַל דַּהֲוָה שְׁכִינַת יְקָרָא דַיְיָ שַׁרְיָא בְּבֵית מוּקְדְּשָׁא דַּהֲוָה מִתְבְּנֵי בְּטוּר מוֹרִיָּה וְכָל מַזִּיקַיָּא וּמְחַבְּלַיָּא הֲווֹ עָרְקִין מֵרֵיחַ קְטוֹרֶת בּוּסְמִין: כלך וּבִזְמַן דַּעֲמַךְ בֵּית יִשְׂרָאֵל עָבְדִין רְעוּתֵיהּ דְּמָרֵי עָלְמָא הוּא מְקַלֵּס יָתְהוֹן בִּשְׁמֵי מְרוֹמָא וְכֵן אָמַר כּוּלָּךְ שַׁפִּירְתָּא כְּנִישְׁתָּא דְיִשְׂרָאֵל וּמַחְתָּא לֵית בִּיךְ:

אתי

דויד ה' מ"ל וסימ' נמסר במלכים א' סימן י"א ויחזקאל סימן ל"ד · המור ד' מ"ל בליש' וסימן אלך לי אל הר המור · וידי נטפו ב' בו · ונוטפות מור עובר :

שני ונומר · מפני שהשדים הם להניק דמה מה שתשפיע בו אליו מה שתשפיע ...

היא מאוחרת מהפעול' ההיא והמשל שהמוג' העין היא התמוג' בעבור הראות וכאשר נאמר שהגרמים השמימיים ... פעולתם כמו שהתבאר לפי שייטיב העיון מזה הדרוש ... מאוחדו מהתנועו' אשר להן וכן מה שיעמוד מתוספת ... הכדורית הנה תוספת אורה וחסרונה קודם לכדר... התחר כדי שיתחלף המאור ממנה ויהיה זה סבה להסת... בזה העולם השפל בזה הצד ואולם מה שנעמוד מהת... התנועות בכללו' הוא כמו מה שנעמוד כשהשכל גדול מ... שהוא גדול מחלקו לפי שהוא מחויב שנקנה מהחושים ... ההקדמות אשר נקנה אותם :

עד ונומר · אחר שכבר ספר מה שהמציאה לו באלו ... החכמות אינם מכוונות לעצמם אבל בעבור ה... האלהות אמר השכל כי בעת שיהא למור חשך הליל... לחקור בחכמת הטבעית ובעבור שכבר יצטרך לו בכל ... התחיל השכל להעירה על זה ובקש ממנה העזר אשר ... ההבאר במה שקדם למה ייחס זאת החכמ' להר ...

כלך ונומר · אחר מתשבח אותה ממה שהמצי...

אבן עזרא

אבן יחייא

תורת חסד

קדש קדשים

מ"ע ספורנו

רי"מ ערמאה

רש"י

אתי מלבנון כלה · כשתגלו מלבנון זה אתי תגלו כי אני אגלה עמכם: אתי מלבנון תבואי · וכשתשובו מן הגולה אני אשוב עדכם ואף כל ימי הגולה בצרתך לי צר ועל כן כתב אתי מלבנון תבואי כשתגלו מלבנון זה אתי תבוא ולא כתב אתי ללבנון תבואי לומר משעה שיתחלם מכאן עד שעת ביאתכם כאן אני עמכ' בכל אשר הלכו ותבואו: תשורי מראש אמנה · בקבצי את גלותיך תסתכלי ותתבונני מה שכר פעולתך מראשית האמונה שהאמנת בי ללכת אחרי במדבר ומסעותיך וחניותיך על פי וביאתך לראש שניר וחרמון שהיו מעונות ארץ סיחון ועוג · דבר אחר מראש אמנה הר הוא בגבול צפונה של ארץ ישראל ושמו אמנה ובלשון משנה טורי אמנון והר ההר שנא' בו מן הים הגדול תתאו לכם הר ההר ובשהגליות נקבצו ומגיעות שם הם צופי' משם ורואין גבול ארץ ישראל ואוירה של ארץ ישראל ושמחי' ואומרים הודייה לכך נאמר תשורי מראש אמנה: לבבתיני · משכת את לבי אליך: באחת מעיניך · הרבה דוגמות טובות שביך לולא היתה בך אלא אחת מהן הייתי מחבבך ביותר וכל שכן בכולן וכן באחת ענק מצורניך באחת מרבידי ענקי קישוטיך הם תכשיטי מלוה שישראל מלויינין בהם · דבר אחר באחד ענק באחד מאבותיך הוא אחד היה מיוחד וזה אברה' הנקרא ענק האדם הגדול בענקים: מה יפו דודיך · כל מקום שהראיתי לי שם אהבה יפה הוא בעיני בגלגל שילה נוב וגבעון ובית עולמים הוא שיסד הכבלי מנוחה ושאר ויעודים מנוחה זו ירושלם ושאר ויעודים מקום שנתוועדה שם שכינה לישראל: וריח שמניך שם טוב:

נפת

רלב"ג

אתי וגו' · רמז בלבנון אל השכל כמו שביאר בפתיחת זה הבאור ורצה כי מהשכל יהיה התחלת זה החפוש אשר יהיה מן החוש בזאת המלאכה לקושי הדרך אשר בה יגיעו מהחוש מה שיצטרך אליו ממנה והנה קראה כלה לפי שזהו תחלת התחברו עמה חבור עושה פרי בעלמותו וזה כי החכמה הטבעית יהיה בה הצלחת הנפש בעלמותם ואין העניין בחכמות הלמודיו' כן וזה מבואר למי שיפליג החקירה בעניין השארות הנפש וכב' הרחבנו המאמר בזה בבאורינו לספר הנפש ובספר מלחמות ה' והנה אין הנה מקום זאת החקיר' ולפי שדרך החקירה בחכמה הזאת לעיין תחלה בעניינים כוללים לנמצאות המשתנות מצד מה שהם משתנות והם ההתחלות הרחוקות לעניינים הטבעים כאלו - תאמר המניע הרחוק והאחר הרחוק ומשיגיה' הכוללי' והם תקומות הסכנה בעניין המעיין בזאת החכמה לפי שהטעות המגיע בהתחלות הוא בכח סבות המוגעת בכל מה שאחר ההתחלות · זכר אלו ההתחלות תחלה ודמה אותם לכללות אל הרים גבוהי' ידועים כי ראש אמנה היה הר אשר יגר ממנו הנהר אשר נקרא אמנה ואפשר שההר ההוא לקר' כן גם כן אמנה וראש שניר וחרמון הוא הר אחד גם כן קצת האנשים יקראוהו שניר וקצתם יקראו חרמון כמו ש:זכר בתורה · וקרא אלו ההרים הררי נמרים למעונו' אריות למה שבהם הסכנה אם יקרה בהם הטעות כמו שביארנו והנה רמז בראש אמנה אל המניע הראשון אשר ישפיעו ממנו אל העניינים הטבעיי' כמו שישפעו מימי אמנה מראש אמנה ועוד כי אמנה מורה על האמת והוא מבואר שהמניע הראשון הוא סבת האמת בכל דבר זולתו כי הוא מציאת סבת הכל ומה שיש זולתו נמצא הוא סבת היותו אמת ואולם המניע הראשון אין לו סבה תשימהו נמצא ולזה היה אמת בעלמותו וזה כי מדרגת הדברים באמת היא כפי מדרגתם במציאו' כבר התבאר בראשון ממה שאחר הטבע ובראש שניר וחרמון רמז אל החמר הרחוק כי מאלו שתי ההתחלות לבד אפשר לחקור בחכמה הטבעית כמו שהתבאר בשני מהשמע ובשלישי ממה שאחר הטבע ולזה שב וקרא אותו חרמון להורות על ההעדר הדבק בו ולא קרא אותו ראש חרמון לבד כדי שלא נטעה ונחשוב ממשל שיהיה ההעדר הוא החמר הראשון כמו שחשבו קצת הקדמונים עד שהביאום זה לבטול ההויה והדברים המוחשים ואולם קראו ראש שניר להורות על שהוא דבר מה אלא שההעדר דבק בו וכבר הקדים לזכור תחלה המניע הרחוק ואם ידיעתו מגעת לנו באחרונה להיות הפועל קודם אל החומר:

לבבתני וגומר · אמר אליה שגדל חשקי בה באחד מעיניה אשר עיונה בו כאלו הדברים אשר המציאה לו בחכמות הלמודיות וכן העניין באמרו באחד ענק מצוארוניך כי הצואר הוא כפל והיה המנהג שם לשום ענק אחד בכל אחד מצדדיו ואמנם אמר זה כי לה שתי עינים העין האחד יהיה בו הקודם המגיע מהחוש קודם אל הטבע כמו העניין ברוב החכמות הלמודיות והשני הוא הפך זה ולזה יאמר שגדל חשקו בה במה שהמציאה לו בזה האופן רצוני שיהיה הקודם אל החוש הוא הקודם אל הטבע:

מה וגומר · אמר כשתפליג מעניגה שאין בהנאות הגופיות מה שיהיה ערב כמדרגת מה שתמציאהו אליו כי הוא ערב יותר מיין וריח מה שתמציאהו אליו במה שתעתק מהעניינים המאוחרים כמו שיעתק האדם והריח אל המורח הוא יותר ערב מכל בשמים:

נפת

תרגום

אתי אמר יי במימריה עמי תהי יתבא כנישתא דישראל דדמיא לנינפי דהיא צניעא ועמי תיעלון לבית מוקדשא ויהון מקרבין לך דורון ראשי עמא דיהבין על נהר דאמנה ודיירי דיהבין בריש טור תלגא ואומיא די בחרמון ויהון מסקין לך מיסין יתבי כרכין תקיפין די אינון גברין כאריון תקרובתא מן קריי טוריא דחסינין מן נמרין: לבבתני קביע על לוח לבי רחימתיך אחתי כנשתא דישראל דמתילא לנינפי די היא צניעא קביע על לוח לבי חיבת זוטר די בינך די הוא צדיקא כחד מן רבני סנהדרין וכחד מן מלכיא דבית יהודה דהוית יהיבא כלילא דמלכותא על צווריה: מה כמה שפירין עלי חיבתיך אחתי כנשתא דישראל דמתילא לנינפי דהיא צניעא כמה טבן עלי חיבתיך יתיר משבעין אומיא ושום טב דצדיקיך נריף מכל בוסמנין:

נפת

שיר השירים ד

אתי מלבנון כלה אתי מלבנון תבואי תשורי מראש אמנה מראש שניר וחרמון ממענות אריות מהררי נמרים: לבבתני אחתי כלה לבבתני באחד מעיניך באחד ענק מצורניך: מה יפו דדיך אחתי כלה מה טבו דדיך מיין וריח שמניך מכל בשמים:

נפת

אבן עזרא

תשורי · כמו אשורנו ולא עתה: לבבתני · לקחת לבי: ענק · מיני חלי קשורים על הצואר וכמוהו וענקים לגרגרותיך:

הפעם השנית כמגדל · דימה החרוזים שהם הקשורים שיש על צוארה כמו המגינים שהם תלויים על מגדל דוד: שני שדיך · חוזר למשל: כשני עפרים · שיש להם ריח טוב שהם רועים בשושני' אמר לה את אמרי' לי שאלך אל הרי בתר עד שיפוח היום ואני לא הלכתי כי אם אל הר המור: כולך יפה · הטעם כל מה שאמרת יפה הוא בעיני ומום אין בך לכן אתי מלבנון כל' בואי עמי תרדי מראש אמנ' הוא הר מקום האריות והנמרי' והענין ברחי מהמדבר ומאות' המקומות כי הם בסכנה ובואי עמי כי לא אוכל להפרד מעמך כי לבבתיני ולא נשאר לי לב:

הפעם השלישית צוארך המלך: אלף המגן · הם שריו: שני שדיך · הם שתי תורות תורה שבכתב ותורה שבעל פה כי השדים מוציאין את החלב כענין לכו שברו ואכולו · אמרה השכינה אני אלך לי אל הר המוריה שהוא בית יי' כי שם נבנה הבית וזה הענין מפורש בספר דברי הימי' ויבן שלמה את הבית בהר המוריה אשר נראה לדוד אביהו והענין אני אשב בהר המוריה עד שיפוח היום · עד שנשתלה הרוח והטעם כל זמן שישראל שומרים מצותי אשב בקרבם על כן אמר כולך יפה שהיו כל ישראל כולם בימי שלמה צדיקים: אתי מלבנון · שבאים לרגלים מכל מקום גם מעבר לירדן ששם שניר · ועוד מי שהיה בארץ ערלים המשלי' לאריות ולנמרי' היו הכל באי': לבבתיני · אחר שאמר כולך יפה אמר עתה לבבתיני באחת ענק מצורוניך זהו שבט יהודה שהלך אחרי השכינה כי רובי מלכי יהודה היו חסידים וענין באחת מעיניך הוא אליהו הנביא שהחזיר ישר' בתשובה ודבקו בשם וזה ענין מה יפו דודיך ושפתותיך תשלמי נדרים ונדבות ותלמותיך פתות:

גנן

מ"ע ספורנו

אתי מלבנון כלה · אף על פי שלא תשבי בביתי אלא כמו כלה חוץ לביתי או בין האמות פנו אלי ואל תשימי לב למקדש אם פינו אם כל גדלו בעלי הלבנון: אתי מלבנון תבאי · בכל המקום אשר אזכיר את שמי: תשורי · להעביר חטאים מן הארץ: מראש אמנה כו' · שהם גבולות הארץ: ממעונו' אריות · משם ולאוץ מעונות האמות שהן חיות רעות טורפות כי אמנם בימי דוד: לבבתיני באחת מעיניך · שהיה מלך לרצון אבל לא היתר כ"ג: באחד ענק · בבניהו שהיה על הכרתי והפלתי לא ביואב · כי אמנם בימי שלמה · מה יפו דודיך · שהיו כלם צדיקים המלך וצדוק כ"ג ובניהו בן יהוידע על הצבא: מה יפו דודיך · בעיון ובמעש': מה טובו דודיך · ללמד דעת את העם: וריח שמניך במדות לבן;

נפת

ר"מ עראמה

אתי בהפלים הדבור · משלמות הכנס הפלס במדותיו באפריון מעצי הלבנון אשר רמז בו [illegible]

תורת חסד קדש קדשים

ולפי דעתי יר' אתי תבואי יען כי אני רואה בך כי את דואה ומניט' מאברהם יצחק ויעקב וממעונות האריו' שהיו בתוכך ומהררי החסידים שהיו עזים כנמר לעשות רצון אביהם שבשמי': לבבתיני אחותי וגו' הרי"כ כתב באחד ענק מצוארוניך באחת משתי דבורים שאמרת בשעת מתן תורה והם נעשה ונשמע באחד מאלו הזכיות את ראויה ליגאל כל שכן כי את בכל יום עושה מעשי' טובים וזהו מה שאמר א"כ מה יפו דודיך כלו' מה יפו דודיך בשעת מתן תורה שהרבה מצות עשו ישראל באותה שעה מה טובו דודיך כנגד אהל מועד שעשו ישראל במדבר וכן מצינו מה טובו אהליך וכו' מיין בשביל נסכי היין וריח שמניך שמיעום רבים שנים שמן המאור ושמן המשחה מכל בשמים זה קטורת הסמים וזהו מה שאמר אח"כ דבש וחלב תחת לשונך נופת תטופנה רמז לתכלית התורה שנקראת נופת צופים בשביל מה זכית לכך דבש וחלב תחת לשונך והם ב' מינים כנגד נעשה ונשמע ע"כ: והרי"גם כתב לבבתיני הוא כלשון ושרטך ודמ:ו כלומר הסירות את לבבי באחד מעיניך ומה תעשי בשתיהן וכן באחד ענק מצוארוניך ומה תעשי בכל הענקים הנה שנתפתה ביופי עיניה ולא זה בלבד כי גם בתכשיטי צוארה עכ"ד: וכפי דרכי בביאורי בזה הספר יר' שיתבי לאדם בעל לבב ושכל טוב והאמת כן הוא שנמשך לי לב [illegible]

אבן יחייא

אתי מלבנון כלה וגו' [illegible]

[illegible]

נפת · מתוק: תטופנה שפתותיך · טעמי תורה: וריח שלמותיך · מלות הנוגו' הנוהגות בשלמותיך ציצית תכלת בגדי כהונה איסור שעטנז: גן נעול · על שם צניעות בנות ישראל שאין פורצות בעריות: גל נעול · יש לפרשו לשון מעיין כמו גולות עליות ויש לפרשו לשון שער והוא לשון ארמי בתלמוד טרוקי גלי: שלחיך · ארץ יבשה קרויה בית השלחין וצריך להשקותה תמיד ושדה בית הבעל יפה הימנה וכאן קילס יבש שלחיך הרי הן מלאין כל טוב כפרד' רמונים וזה על שם קטנים שבישראל מרטיבים מעשים טובים כפרדס רמונים: כפרי' עם נרדים · מיני בשמי' הם: מעין גנים · כל זה מוסב על שלחיך ומקלסן כמעין המשקה אותן והדוגמא על שם טבילות טוהר שבנות ישראל טובלות: ונוזלים מן הלבנון · ממקום נקיות באין עכירת טיט: עורי

נֹ֫פֶת תִּטֹּפְנָה
שִׂפְתוֹתַ֫יִךְ כַּלָּה דְּבַשׁ וְחָלָב תַּחַת
לְשׁוֹנֵךְ וְרֵיחַ שַׂלְמֹתַיִךְ כְּרֵיחַ לְבָנוֹן׃
גַּן ׀ נָעוּל אֲחֹתִי כַלָּה גַּל נָעוּל מַעְיָן
חָתוּם׃ שְׁלָחַיִךְ פַּרְדֵּס רִמּוֹנִים עִם
פְּרִי מְגָדִים כְּפָרִים עִם נְרָדִים׃ נֵרְדְּ
וְכַרְכֹּם קָנֶה וְקִנָּמוֹן עִם כָּל עֲצֵי
לְבוֹנָה מֹר וַאֲהָלוֹת עִם כָּל רָאשֵׁי
טו בְשָׂמִים׃ מַעְיַן גַּנִּים בְּאֵר מַיִם חַיִּים
וְנֹזְלִים מִן לְבָנוֹן׃
עורי

נפת וּבְעִידַן דְּמְצַלִּין כַּהֲנַיָּא בַּעֲזַרְתָּא דְקוּדְשָׁא זַלְחָן סִפְוָתְהוֹן יַעֲרַת דּוּבְשָׁא וְלִישָׁנַיִךְ נִינְפֵי צְנִיעָא בְּמַמְלוּתִיךְ שִׁירִין וְתוּשְׁבְּחַן מְתִיקִין כְּחָלָב וּדְבַשׁ וְרֵיחַ לְבוּשֵׁי כַהֲנַיָּא כְּרֵיחַ אוּלְבָנִין׃ גן וּנְשַׁיִךְ דְּמִתְנַסְּבָן לְגוּבְרִין צְנִיעָן כְּנִינְפֵי צְנִיעָא וּכְגִינְתָא דְעֵדֶן דְּלֵית רְשׁוּ לִגְבַר לְמֵיעַל לְגַוַּהּ אֱלָהֵן צַדִּיקַיָּא דְנַפְשְׁהוֹן מִשְׁתַּלְחִין לְגַוַּהּ עַל יַד מַלְאֲכַיָּא וּבְתוּלְתַיִיךְ טְמִירָן וּגְנִיזָן בְּאַנְפְּלִין וַחֲתִימָן כְּכֵן כְּמַבּוּעֵי דְמַיִין חַיִּין דְּנָפִיק מִתְּחוֹת אִילָנָא וּמִתְפָּרַשׁ לְאַרְבַּעַת רֵישֵׁי נַהֲרִין וְאִלְמָלֵי דִיהוּא חָתִים בִּשְׁמָא רַבָּא וְקַדִּישָׁא הֲוָה נָפִיק וּמַבַּע וְשׁוֹטֵף כָּל עָלְמָא׃ שלחיך וְעוּלֵמַיִךְ מַלְיָין פִּיקוּדַיָּא הַבְרִימוֹנִין וְרָחְמִין לִנְשֵׁיהוֹן וְיָלְדָן בְּנִין כִּן צַדִּיקִין כְּוָתְהוֹן וְרֵיחֵיהוֹן מְתוּל הָכִי כְּבוּסְמָנִין טָבִין דְּגִנְּתָא דְעֵדֶן כְּפוּרִין עִם רַשְׁקִין׃ נרד רְשַׁק וּמוֹרִיקָא וּקְנֵה בוּסְמָא וְקִנְמוֹן עִם כָּל קִיסֵי לְבוֹנְתָא מֵירָא דַכְיָא וְאַקְסִיל אַלְוָאוֹן עִם כָּל מִינֵי בוּסְמָנִין׃ מעין וּמַיָּא דְשִׁילוֹחַ מְדַבְּרִין בְּנִיחַ עִם מוֹתַר מַיִין דְנָגְדִין מִן לְבָנוֹן לְאַשְׁקָאָה יַת אַרְעָא דְיִשְׂרָאֵל בְּגִין דְּאִינוּן עַסִּיקִין בְּפִתְגָמֵי אוֹרַיְתָא דְמִתִילִין לְבֵירָא מַיִין חַיִּין וּבִזְכוּתָא דְנִיסוּךְ מַיָּא דְנַסְכִין עַל מַדְבְּחָא בְּבֵית מַקְדְּשָׁא דְמִתְבְּנֵי בִּירוּשְׁלֵם דְּמִתְקְרֵי לְבָנוֹן׃
עורי

נפת ונומר · המשיל מה שתשפיע לו לערבותו ולמתיקותו אל הנפת והדבש ואלב ואמר שריח שלמותיה הוא כריח לבנון להורות על שמה שתמציאה עליו מהענינים המאוחרים הוא בתכלית התקון והיופי כאלו היה זה הסדור מסודר מהשכל בעצמו והאמת כי השכל הוא המייפיר אותה לזה:

גן ונומר · אמר אליה שהגן אשר נתן לו לעבדו ולשמרו עד אשר יתן פירותיו הוא נעול רצוני שאין לו פתח יכנס ממנו בו להשתדל שיוציא פריו על המים והמעיין אשר ישקה את הגן הוא חתום עדיין והוא שפע השכל הפועל כאמרו ונהר יוצא מעדן להשקות את הגן וזהו אמרם ז"ל שלא שלטה בו עין מעולם להיות נקי מהחמר כמו שהתבאר בספר הנפש והוא מבואר שהשכל הפועל אי אפשר שישפיע לו בזה דבר אם לא קדמה ההשגה בו מן החוש האלהים אם לא יהיה בפליאה ועל המעט כמו הענין בנבואה והחלומות הצודקים והקסם ושם גם כן מקום עיון אם נצטרך לזה חוש באופן מה כמו שזכר הבן רשד בקצורו לספ' החוש והמוחש ואם אפשר זה המין מן ההשפע' בדברים העיוניים וכבר אמרנו בזה בבאורינו לקצור בן רשד והנה איך שיהיה הענין הנה הסדור הטבעי בזה והוא אשר יהיה על הרוב ואשר יהיה בבחירותינו הוא שילקח הענין מן החוש תחלה ועם ההסכות יעשה ממנו השכל גזרה כוללת ואולם האופן השני מההשפעה הנה היה שיהיה באלו הענינים העיוניים איננו מיוחס להשתדלותינו: שלחיך ונומר · להורות על הכללות אשר באלו העניינים אשר ישאל ממנה תחלה בא המאמר באלו שני הפסוקים במה שמורה על כללות וערוב ענין עם ענין ולזה אמר פרדס רמונים עם פרי מגדים כפרים עם נרדים עם כל עצי לבונה עם כל ראשי בשמים ואמר אליה שמה שאפשר לה שתבין לו באלו העניינים הכוללים הוא טוב מאד ועשה פרי וערב לשכל בערבות אלו העניינים שזכר לחוש: מעיין ונומר · אמר שמה שישפיעהו אליו הוא טוב מאד להשקות הגנים לתת פרים ושהבאר ההוא הוא באר מים חיים אשר לא יכזבו מימיו · ואולם אמרו ונוזלים מן לבנון ירצה בזה שזאת ההשפעה נכונ' מאד ומסודרת מהשכל · והעיר עוד בזה על ההתמדה והקיום וזה שהמים אשר מוצאם מן ההרים הם יותר מתמידים להתחבר שם סבות הויית המים כמו שנתבאר בספר האותות וכאלו אמר שהיא מוכנת להשפיע אליו מה שיצטרך לו בזאת החכמה בלי ספק עד שהגיע לו השלמות: עורי

אבן עזרא

גל נעול · נהר יוצא והוא קטן וכמוהו גלות עליות וגלות תחתיות: שלחיך · כמו שעיפיך קרוב מן תשלח קציריה עד ים וכן שלוחותיה נטשו: פרדס · בלשון ישמעאל כדמות גן יש בו מין אחד: כפרי' · לשון רבים מן אשכול הכופר: ואהלות · מין בושם וכמוהו כאהלי' נטע יי': אריתי

נופת חרמן י"א פסו' רישיהון נ"ון וסופי' נ"ון וסימ' נמסר בסדר תזריע ותלים סימן מ"ה: מעין ה' קמצין וסי' אך מעין ובור מקוה מים · אתה בקעת מעין ונחל · עברי בעמק הבכא · מעין נרפש ומקור משחת · גן נעול מעין חתום · וחד ומעיין מבית יי' יצא · וד' פתחין וסימ' אל מעין מי נפתוח · וחבירו · וכל מעין מים יסתמו · מעין גנים באר מים חיים ·

מ״ע ספורנו

נפת · השופכ' שפתותיך כלה · רהוי שתתעסקו גם בגלות בחור' ובמצות כי אמנ' דבש וחלב תחת לשונך · כי קרוב אליך הדבר מאד בפיך ותחת לשונך דבש וחלב העיון והמעשי' ללמוד וללמד: וריח שלמותיך במדות: כריח לבנון · רצוי בעיני אלהים ואדם: גן נעול אחותי כלה · הלא תראי כאין התשועה מן האויבים הגויה במקדש כי אמנם בימי דוד היה גן נעול לא נודע מקום המקדש: גל נעול · הר הבית: מעין חתום · מקום המזבח ומכל מקום היו בימיו: שלחיך · שהם קרקעות בלתי נאותות לפירות: פרדס רמוני' היו כפרדס רמונים כי אמנם צרות בצרת מלחמו' האמו' היו לו כל ימיו לעושר ולכבוד: עם פרי מגדי' · להבין ולהורות כאמרם ז"ל אלמלא דוד עסק בתורה לא עשה יואב מלחמה: כפרי' עם נרדים · במדות כאמרו לא ישב בקרב ביתי עושה רמיה כו': נרד וכרכום וכן היה בימי אסא שהשתדל ללמד דעת את העם כאמרו אם' לא ידרוש לאלהי ישראל יומת היו כמו כן שלחיו וצרו' מלחמות הכושים לעושר ולכבוד לו: מור ואהלות · וכן יהושפט שהשתדל בזה כאמרו וישיבם אל ה' אלהי אבותיהם היתה לו מלחמת עמון ומואב לעושר ולכבוד: מעין גנים באר מים חיים · וכן חזקיהו שהיה מעין משתדל ללמוד תורה לישראל עד שאמרו רבותי' ז"ל עליו שבדקו מדן ועד באר שבע ולא מצאו עם הארץ היו צרות מלחמת סנחרי' לעושר ולכבוד לו: ונוזלים מן לבנון · ומן לבנון ובית המקדש היו נוזלים הגדו' לתורה: עורי

אבן יחייא

נופת תטופנה שפתותיך ונומר ר"ל שפתותיך נובעות מתיקות כשתחשו' ותעיין בב' דברות הראשונות · וכאלו דבש וחלב תחת לשונך כל כך ערבות תקבל כשתשא ותתן בשמונה דברות האחרונות · ורמז בדבש בארבע דברות המיוחסות אל האלוה שלא ליסבע בשמו · ולכבד את יום השבת המורה על חדוש העולם · ולכבד את אביך ואת אמך אשר הם שותפי האלוה ביצירתך ואהם תקבל האמונה אמיתית לעובדו בלב לב · ושלא לרצוח דם נקי הנעשה בצלם ודמות האלוה יתברך · ורמז בחלב שהוא המזון הראשון לאיש בעולמו · והפך הדבש אשר הוא נאה לזקנים ומזון האחרון לו · לד' דברות האחרונים היותר גשמיים · והוא שלא ישכב את אשת רעהו כי זמה היא · ושלא לגנוב · ושלא לענות ברעהו עדות שקר ושלא לחמוד שום דבר מזולתו · הנכללים באהבת לריעך כמוך · וריח שלמותיך כריח לבנון רמז לפירוש המצות והטעמים אשר כוללם שיתא סדרי · גן נעול אחותי ונומר רמז לכנסת יש' שבתולותיה גדרות בעריות ונעולות כגן נטוע הנעול לבל יכנסו בו לקחת מפריו בטרם גמר בישולו · גל נעול ונומר גל הוא כמו מעיין כנזר מן גולות עליות · שר"ל ואף אחרי שינשאו לבעליהן אשר יכונו אז בשם מעיין להיותן בעולות ונובעות הם נעולות לזולתן מבעליהן · ולהיות כי שתי משכבות יש לאשה · כינה הערוה הטבעית למשכב בשם גל ואמר היותו נעול לזולתו מבעליהן · וכינה הערוה הבלתי כהוגה למשכב כי אם לפעמים ולתאבון מהמתפרצים · במעיין חתום · להיותו חתום לגמרי כי לא עבר אדם שם מעולם ואפילו בעלה · וכל זה להיותן נדורות בעריות ומסתפקות בהכרחי כדי להעמיד המין ולא למלאת מתאוה הבהמית · שלחיך פרדס רמונים ונו' ר"ל כי הבנים היוצאים מהצדיקים האלוה אשר שלימותם ספרנו כאשר אמר מה יפו דודיך ונופת תטופנה · ומכשותיהם הטהורות והישרות כאשר ספרנו אשר הבנים ההם מכונים בשם שלחיך · להיותם נבראים ונשלחים מגופם וכחם וראשית אונם · כאשר כן יכונו הפארות והסעיפים מהאילן להתפשטותם כאומרו ביסעיה שלוחותיה נטשו עברו ים · הם מלאים חכמה כרמון והוא אומרו פרדס רמונים · ואל תחשוב שיהיה בהם חכמה ולא יהיו יראי חטא ושומרי המצות אשר יכונו בשם הריח הטוב כי זולת היותם כפרדס רמונים · יהיו כפרדס רמונים עם פרי מגדים · והם הפירות היותר מעולות ומשובחות ובעלות הריח כי המשובח מכל דבר יקרא מגד ועל ריחם נברך נותן ריח טוב בפירות · והוא רמז לאשר יהיה להם המדרגה הראשונה מעשיית הטוב והוא להאמין בשתי דברות ראשונות שאפילו הריקים שבישראל מלאים בה · כפרים עם נרדים ונו' שרוצה לומר ועוד יהיה אותו הפרדס מרמונים מכפרים עם נרדים ואולי כי הם משקים ומכים טוב הריח המורכבים · ואומרו כפרים עם נרדי' יוכיח · אשר על ריחם נברך בורא מיני עשב · והוא רמז לאשר יהיה להם מהמדרגה השנית בעשיית הטוב בשמנה דברות אחרונות · נרד וכרכום ונו' וגם יהיה הפרדס ההוא מנרד וכרכום קנה וקנמון עם כל עצי לבונה אשר כלם עצים טוב הריח אשר נברך עליהם בורא עצי בשמים · וירמוז לשאר תרי"ג מצות · מור ואהלות ונומר ועוד יהיה הפרדס ההוא מור ואהלות עם כל ראשי בשמים · אשר עליהם נברך בורא מיני בשמים כמו המוסקי אשר ריחו טוב עד מאד ונודף למרחוק והוא רמז למדרג' הרביעית מעשיית המצות שהיא התקנות והסייגים והמנהגי' שתקנו והנהיגו דור דור ונביאיו דור דור וחכמיו ופרנסיו · וכל זה אשר אמר הוא לשבח הבנים הזכרים היוצאים מהם · מעין גנים ונומר עוד בא לשבח הבנות הנקבות היוצאות מהם · ואמר הנותן במעין גנים שרוצה לומר קבוץ גנים בן כלם באחת דומות לאמותם אשר יחשבום לגן נעול וכן כל אחת מהן היא גל נעול · וכלן בקיאות בתורה ובמצות אשר חיבות בהן ומלאות דעות ויראת ה' כבאר המלא מים חיים שנוזלים מן הלבנון כי להיותם חיים הם טובים · ולהיותם נוזלים ובאים במרוצה וממקום רחוק וגבוה יהיו יותר טובים · וכן הן מאד טובן בעצמן · ומאד אשר ילמדו מאמותן הקדושות המכונות בשם לבנון:
הן

תורת חסד קדש קדשים

כך תלמידי חכמים מגדלין את ישראל נופת תטופנה זו תורה שנא' ומתוקים מדבש ונופת צופים וכו' ר' אלעזר אומר זה הדבש של צופים יש דבש שהוא נקר' נופת צופים והוא מעולה מכל דבר שבעולם איתתי בשעה שאת עסוק בתורה דבש וחלב תחת לשונך בשעה שאמר כל אשר דבר ה' נעשה ונשמע שפתותיך כלה רב הונא אמר ריש לקי' מה הכלה הזאת מתקשטת בכ"ד תכשיטין כך תלמידי חכמים צריך להיות נקי בכ"ד ספרים וכן הוא אומר ויתן אל משה ככלותו וכו' ע"כ וכן על זה הדרך בעצמו דרכתי אני בביאורי לזה הספר: גן נעול ונו' הרי"כ ז"ל כתב גן נעול אחותי כלה כנגד אותן ג' ימים שאמר הכתוב אל תגשו אל אשה ואמר גן נעול על הנשים וז"ש אחותי כלה גל נעול כנגד האנשים שיצרם מבחוץ שגם הם לא שמשו ולא ראו קרי · מעין חתום שלא פלטו שכבת זרע הנשים ולא היה בהן דם הנדות הבא מן המקור ולא היו בהם זבים שכתוב בהם או החתים בשרו ולכן אמ' מעין כנגד מקור האשה חתום כנגד החתים בשרו ומעין כולל לשניהם וכן חתים ע"כ: וכפי דרכי בביאורי כיון בפסוק זה לומר שאיננו ירא שתגלה דבר מה מסודות התורה לבלתי ראויים לכך כי אם אל השלמים מאד והוא אומר שלחיך פרדס רמונים ונו' נרד וכרכום ונו' מעין גנים ונו': והר"יב ז"ל כתב שלחיך ונו' בא להזכיר הכה ג' דברים שבהם נכנסו ישרא' לברית והם מילה וטבילה והרצאת קרבן ורמז תחלה המילה שהיתה במצרים אמר שלחיך דבר המשולח והוא הערלות ואע"פ שרית הדם איני חביב לאדם אותו הדם היה חביב לפני הקב"ה: מעין גנים בזה הפסו' רמז לדבר הב' שהיא הטבילה והיא במעיין או במקוה ע"כ: עורי

ר״מ עראמה

נפת והוא הלמוד שמלמד' את זולת' אך דבש וחל' והם הדברי' שהן כבשונם של עולם כאומרם ז"ל הם תחת לשונך ואין לוריס אהך וקורא הדבר שדורשת לרבי' נופת אשר הם דבש מעורב עם הדונג כיכן הדרשה תדרש ברבים אף כי יהיה בה תערובת דברים הלציים והמשלים כאשר ימשך בהם תועלת במדות אל ההמון ולכן אין משגיחין על הדרש אכן לעצמו צרי' שיהיו הדברי' ממוחים דברים מזוקקים כדבש והחלב שהם מזוקקי' מחוורים וכמאמ' התלמי' השלם לרבו דחית אותו בקש לנו מה תשיב ועל שלימות המדות אמ' וריח שלמותיך כריח לבנון כאמור:

גן פירש הרבה והאל' שאמ' שצריך להסתיר' תחת לשונו ואמר שיש גן נעול בפני הבריות הוא המדרגה והמקום אשר גורש ממנו אדם הראשון ונעול לפניו השגתו אמר שצריך שישתדל הסלם הזה עד שיתגלה אליו סודו וזהו גן נעול ירצה גלה מה שהוא נעול והמעיין החתום אפשר יש רמז יפרד והיה לארבע ראשי' ואין ספק שרמז בזה לסודות האלהיות כולם: שלחיך אם התבונן במספר מיני הפירות והבשמים האלה עד מעיין גנים המנאם עשרה אשר שבהם כיון אל עשרה מאמרות שבו נברא העולם שעלה לפניו חכמתם אל עשרה מעלו' לעונות שכלם נמשלו לבשמי' ומאמר ז"ל כל דבור ודבור שיצא מפי הקדוש ברוך הוא נתמלא כל העולם כלו בשמים והיכן הלכו לגן עדן והם פירוש הדברים הנעולים הנזכרים למעלה המכוני' בגן ובפרדס פה אך נכון לומר שמדבר בחלק הזה מהמדרגה עמהם אותה אמר לוה שיהם שים הדלו בשלמות' שזכ' ע' שיהגלו אליהם הנעלמות ואמר כי יש בזמן ההוא שזכרנו שהם דור הגולה אשר היו בהם שלמים רבים וביחוד יש שלמי האומה הנז' בכתובים בדור ההוא אשר מהם שלשה נביאים שלוחים אל האומה חגי זכריה ומלאכי כי אליהם יקרא שלחיך וכאלו יאמר שלחיך פרדס רמונים כמו שכן פירשנוהו במדר' שלחיך פרדס רמונים עתיד הב"ה לעשותם כפרדס רמונים לעתיד ואיו'זכ' שיהו זכרו לברכה כיונו בו למה שנאמ' עליו הנה אנכי שולח וכולי שם פרי מגדים כפרים עם מגדים כי העד מתקן החקור הכפור: נרד ולכן כלוה עמו הרמן נרד וכרכום קנה וקנמון הם דניאל חנניה מישאל ועזריה עם כל עצי לבונה הוא זרובבל בן שלתיאל המנורה הטהורה שאר מרדכי ואהלו' הוא נחמיה עם כל עצי בשמים זה יהושע הכהן הגדול אשר עלה במעלה עד לו מהלכים בין העומדים: מעין זה עזר' הסופר תורת אלהינו אשר כיא מים חיים ונוזלים מן לבנון אליהם לוה למעלה גן נעול מעיין חתום במפורש וגם שיהם אמר למטה אכלו רעים ·
עורי

עוּרִי צָפוֹן וּבוֹאִי תֵימָן הָפִיחִי גַנִּי יִזְּלוּ בְשָׂמָיו יָבֹא דוֹדִי לְגַנּוֹ וְיֹאכַל פְּרִי מְגָדָיו: בָּאתִי לְגַנִּי אֲחֹתִי כַלָּה אָרִיתִי מוֹרִי עִם־בְּשָׂמִי אָכַלְתִּי יַעְרִי עִם־דִּבְשִׁי שָׁתִיתִי יֵינִי עִם־חֲלָבִי אִכְלוּ רֵעִים שְׁתוּ וְשִׁכְרוּ דּוֹדִים: אֲנִי

עוּרִי וְעַל סְטַר צִפּוּנָא הֲוָה פָּתוֹרָא וַעֲלוֹהִי תְּרֵי עֲסַר לַחְמִין דְּאַפִּין וְעַל סְטַר דָּרוֹמָא הֲוַת מְנָרְתָא כּוּצִינָא לְאַנְהָרָא וְעַל מַדְבְּחָא הֲווֹ מְקָרְבִין כָּהֲנַיָּא קוּרְבָּנָא וּמַסְקִין עֲלוֹי קְטוֹרֶת בּוּסְמִין כְּנִשְׁתָּא דְיִשְׂרָאֵל אֲמָרַת יֵעוֹל אֱלָהָא רְחִימִי לְבֵית מַקְדְּשָׁא וִיקַבֵּל בְּרַעֲוָא קוּרְבָּנֵיהוֹן דְּעַמֵּיהּ: בָּאתִי אֲמַר קוּדְשָׁא בְּרִיךְ הוּא לְעַמֵּיהּ בֵּית יִשְׂרָאֵל עָלִית לְבֵית מַקְדְּשִׁי דִּבְנֵית לִי אֲחָוָתִי כְּנִשְׁתָּא דְיִשְׂרָאֵל דְּמִתִילָא לְנִינְפֵי צְנִיעָא וְאַשְׁרֵיתִי שְׁכִינְתִי בֵּינַיִיךְ קַבֵּילִית יַת קְטוֹרֶת בּוּסְמַיִיךְ דַּעֲבַדְתְּ לִשְׁמִי שְׁלָחִית אֶשָּׁתָא מִן שְׁמַיָּא וְאָכַל יַת עֲלָוָן וְיַת נִיכְסַת קוּדְשַׁיָּא אִתְקַבַּל בְּרַעֲוָא קֳדָמַי נִיסוּךְ חֲמַר סוּמַק וַחֲמַר חִיוַר דְּנַסִּיכוּ כָּהֲנַיָּא עַל מַדְבְּחִי כְּעַן אִיתוֹ כָּהֲנַיָּא רַחֲמֵי פִּיקוּדַי אֱכָלוּ מַה דְּמִשְׁתְּאַר מִן קוּרְבָּנַיָּא וְאִתְפַּנְקוּ מִן טוּבָא דְּאִתְעֲתַד לְכוֹן: אֲנִי

ויאכל ה' וסי' בלשון ארמי קם עשבא דלחמא וכפר בגנתיה וביאור' בסר' תולדות · רעים ח' וסימ' בלשון ארמי שלח חולקא לגברא דאתא ואוסף · וביאורם באיוב סימן י"ז וירמיה ריש סימן ג ומשלי סוף סי' י"ח :

רלבג

עורי וגומר · זה הפסוק הוא לפי המשל ולפי הנמשל והולם היותו לפי המשל כי רוח צפונית מונעת בעצמות גדול הנמחים לקרירותה ויבשת ורוח הדרומי' עוזרה בעצמות האל גדול הנמחים לחומה ולחותה וכאלו אמר שתעוררי רוח צפונית ועורי ובואי רוח דרומית הפיחי לגני להזיל בשמיו · והולם התאותו לפי הנמשל הוא כי הצפון הוא שמאל והתימן הוא ימין ואמר להסיר מה שיטעה כאלו התחלו' שיסיר מה שיטה מנתיב האמת ויבא מה שידריך למנות האמת והוא הימין ולא אמר ככה בחכמת הלמודיות למיעוט המלא שם אלו הטעויות והיא הסיבה לו שכבר הכינה לו מה שאל ממנה ולזה אמרה יבא דודי לגנו כי כבר ימלא הפתח שהיה סגור פתוח בדרך שיוכל לאכול פרי מגדיו במה שישפיעהו אליו השכל הפועל : באתי וגומר · השיב אליה כי כבר עשה מה שכיון אליו והוא השגת אלו ההתחלות והמשיגים הכוללים אשר אפשר לו החקירה עליהם תחלה כאלו תאחר החומר הרחוק והמשיגים הכוללים אשר אפשר לו החקירה לנמצאות המשתנות במה שהם משתנות כי השגת אלו קודמות בהכרח לסדר להשגת המגיע הרחוק כמו שהתבאר למי שעיין בחכמה הטבעית · והנה הוציא ענין השגתו בענין מורה על ערוב וכללות מגד ענין הכללות אשר באלו ההשגות ולזה אמר מורי עם בשמי עם דבשי עם חלבי · ואמר להורות על ערבו' מה שכבר השיג אותו מזה הדרוש שיאכלו עמו הרעים והדודים אשר אפשר להם זה והם בעלי שכל ואמנם אמר זה להורות על התשוקה אשר בטבע למי שהשיג דבר מה להשפיע לזולתו וכאלו זה הוא אחד מהמיישרים אל הגעת זאת ההשגה עם מה שבה מהקושי עד שכבר טעו בה כל הקודמים מהפילוסופים אשר הגיעו דבריהם להרסטו' כמו שנזכר בראשון מהשמע ובשני ממה שאחר הטבע והפה הטעות אשר היה להם בזאת ההתחלה היה הסבה אל שטעו בכל מה שאחר ההתחלות : אני

רשי

עורי צפון ובואי תימן · אמר שערב עלי ריחך גנוי משכנותיך אני מלוה את הרוחות צפון ותימן להפיח בגנך לנאת ריחך הטוב למרחוק והדוגמא על שם שהגליות מתקבצות ומכל הגוים מביאים אותם מנחה לירושלם ובימי הבניין יהיו ישראל נקבצים שם למועדים ולרגלי' ויסר' משיבין יבא דודי לגנו אם אתה שם הכל שם :
באתי לגני · בימי חנוכ' הבית :
אריתי · לקטתי והוא לשון משנ' במלאת אורה וסלו ותף לשון מקר' וארוה כל עוברי דרך והאמר על שם הקטר' שהקטירו קטר' יחיד הנשיאים על מזבח החיצ' ונתקבלה והוא דבר שאינו נוהג לדורות ועל כן נאמר חבנקי יעדי עם דבשי יש דבש שגדל בקנים כענין שנא' ביערת הדבש ויערת היא לשון קנה בחו ונסם בסוף ושויתי ביער' ומוצצין הדבש ומשליכין הגן אני מרוב חבה אכלתי יערי עם דבשי אכלתי הקנה עם הדבש את שאינו ראוי עם הראוי קטר' נדבה ובן שעירי חטא' שהקריבו הנשיאים ואין חטאת קריבה נדבה ואני קבלתים בו ביום :
שתיתי ייני · הם הנסכים · עם חלבי · תמקו ונאו מחלב : אכלו רעים · באהל מועד אהרן ובניו ובית עולמים הכהנים כולם :
שתו ושכרו דודים · אלו ישראל אוכלי בשר זבח השלמים שהקריבו לחנוכת המזבח : אני

ספורנו

עורי צפון · כי הנה אמנם הרבה השתדלות לעורר את ישראל לתשובה כאמרו וילכו הרצים באגרות מיד המלך כו' לאמר בני ישראל שובו אל ה' אלהי אברהם יצחק וישראל :
באתי לגני · לעורר את השבים שי' ובכן : אריתי מורי · קבלתי ברצון חכמי הדור : עם בשמי · עם תלמידיה' : אכלתי יערי · קבלתי עמי הארץ : עם דבשי · עם בעלי מעש' :
שתיתי · כי עם חלבי · תלמידי תינוקות עם תינוקו' של בית רבן :
אכלו רעים · ובכן אמרתי אכלו רעים כאמרו כי אתה' ודבש יאכל כל הנותר בקרב הארץ :
אני

ר"מ עראמה

עורי צפון ובואי תימן · אחר שלא השלמי' אחר שיגיעו אל השלמות באמור הותרו להעיר ונוכ' יעירו ויעוררו החלק הימני השכלי והשמאלי המדימי שלהם הנו' למעל' כי אז יעלה במדרגה שיפוח הגן ויזלו בשמיו ירצה בשמי השכל אשר בתוך הגן הפועלות והמתפעלות אלה על אלה ואז יתדבק בהם גם כן הפועל השלם · מהוז יבא דודי לגנו ויאכל פרי מגדיו :
באתי · להיות עדפי הסעודה נכללים בשלשה דברים אכילה שתיה ומוגמר כדברי ז"ל לכן חלק סעוד' זו לשלשה אלה הלא שהקדים פה המאמר הגלב והוא המוגמר לכונ' וגם ראוי לתת לב שכלל המוגמר בשני דברים וכן האכילה וכן השתיה ועוד נראה כי כל אלו הזוגות אף כי כל אחד מהנפרדים שבהם טוב ומועיל בחבורם מזיקים כי יותר טוב הדבש לבד מחבורו עם יערי וכן היין מחבורו עם החלב ואפשר כי כן המור יותר טוב נפרד ממורכב גם צריך לעיין למה לא זכר המוגמר באכלו רעים על כן אומר שכיון בזה שאחר שימלא בדור הזה אנשים אשר אין בהם כל מום שראוי' שתשרה שכינה עליהם וכאם' האמ' יבא דודי לגנו כן עתה ראוי שתשרה שכינה עליהם וזהו באתי לגני וכולי אך ספר במה שיקרה בחבור ההוא רצון השכל השלם הנפרד אל שכל האדם ואמ' כי תמצ' השגה מעורבת ומורכבת לא שלמה כל כך בשלמו' השכל הנבדל ולא חסרה כל כך בשכל האדם לבדו על דרך ותחסרהו מעט מאלהים ולכן אמר שבזה

אבן עזרא

אריתי מורי · לקטתי וכמוהו וארוה כל עוברי דרך : יערי · מן יער' הדבש :
חלבי · יש אומרים שהוא הלובן העולה על היין ויפרש כמוהו ביין חלבון והיא רחוק כי חלבון הוא שם מקום ואיכנו תאר לבן חלבי הוא כמשמעו : דופק · מניק במו מתדפקים : תמתי · התמימה שלי : קווצותי · קצות השער והוא הפוך . רסיסי לילה · מגז' לרוס את הסלת :

הפעם השנית גן נעול · ואת דומה לגן נעול שיש לו ריח טוב מחוץ ולא יוכל אדם להכנס לשם : ואחר שדימה אות' למעין חתום אמר את כמו מעיין גני' שהם באר מים חיים · ענתה היא ואמרה עד שיתעורר רוח צפון ויבוא רוח תימן ויפיחו שניה' בגני ויזלו בשמיו ישיך דודי אל הגן שלו ואחר כן יבא · אמר באתי לגני ואריתי מורי והעני' שבע אני מכל טוב ולא יחסר לי כי אם דמותך ועוד אל תפחדי כי ריעי שהם הרועי' כאשר כתוב בתחלה על עדרי חבירך התכנתים והשכרתי' · אמר' אני ישנה אע"פ שאני ישנה לבי כמו ער וזאת אמרה פעם שנית רק בראשונה בקשה ממנו באלו' ועתה באה היא לגן שלה כאשר אמרה לו עורי צפון : קול דודי דופק · עתה היא פושטת וכל הפרשה כולה מבוארת :

הפעם השלישית גן נעול · בתולותיהם נכונות · ופרדס רימונים עם עלי בשמים הם שני' העשר בנגד השבטים וענין מעיין גנים על נשי הטבילה : עורי צפון ובואי תימן · באה רוח צפונית וזה עד שיפוח היום והפיחה בגן שהם ישראל והפילה בשמיו לארץ : ברח דודי אל גנו · השכינה שעלתה לשמים כענין הלכה ואשובה אל מקומי וענין ויאכל פרי מגדיו לא הקריב עולות עוד כענין אשר חלב זבחימו יאכלו · אמרה שכינה באתי לגני ואין לי צורך כענין כי לי כל חיתו יער ואילו הצרכתי יש לי הכל · יערי עם דבשי והייתי מתכיל לרעי שהם המלאכים והענין איך תאמרי ויאכל פרי מגדיו · אחר שעלתה שכינה גלו ישר' לבבל אמרה כנסת ישראל אני ישנה בגלות בבל כאדם שהוא במחשך · וענין ולבי ער שהייתי מתאוה לחזור עם השכינה כשהייתי :
קול

תורת חסד   קדש קדשים

עורי צפון יר' עורי וכו' יבא דודי שלמה לגנו והיא כנסת ישראל ויאכל פרי מגדיו והוא פרי התורה שהרבין בישראל והם הת"ח שילאו ממנו בשבת למידתו להם את טעמי התורה והוא משיב : באתי לגני וגו' כלומר שמצא בהם כי כל אחד מהם הוא נכון למה שקבל ממנו ונהנה אז מאותו דבר וכו' ולכן אמר להם אכלו רעים שתו ושכרו דודים כלומר מכאן והלאה מי שרוצה מכם אתם החכמים והנבונים להיות אתי ודעו בענין למוד התורה אל כנסת ישר' כאשר עשיתי אני הנה יש לו רשות לעשותו כי כבר השתלמתם כמוני ובכן כל ישראל ישתו וישכרו וישתו מיינה של תורה כראוי וכו' : אני

אבן יחייא

הן שלמות בתכלית האפשר עורי צפון וגומר הן דברי כנסת ישראל האומרת בגלותה עורי צפון רצה לומר רוח צפוני ובואי תימן והוא הרוח דרומי' ותפיח ברוחך לצפון שהוא קר גני והוא עצי הלבונה המבורך עליהם בורא עצי בשמים · ותפיח ברוחך דרום שהוא חם ויזלו בשמיו מנופרים עם נרדים המבורך עליהם בורא שמן ערב כי בחומו יותכו השמנים ההם · ויבוא דודי לגנו והוא הראשי בשמים המבורך עליהם בורא מיני בשמים · ויאכל פרי מגדיו · והוא פרי מגדי' אשר שם לעיל המבורך עליהם נותן ריח טוב בפירות · ולא די שיברך בריחם כי גם יהנה באכילתם והוא אומרו ויאכל פרי מגדיו · והוא משל לתפלת כנסת ישראל אל האלוה יתברך שירצה במעשים הטובים שיאותו בגלותם ולזכות ההוא כפוגות יהודה יקבץ מארבע כנפות הארץ כאשר הבטיח על ידי עבדיו הנביאים : באתי לגני אחותי וגומר הוא תשובת הקדוש ברוך הוא לכנסת ישראל ואמר עבר בלשון עתיד כמנהג הלשון כנודע · ורוצה לומר אבוא לגני אחותי כלה כאשר שאלת ממני יבוא דודי לגנו · אריתי מורי עם בשמי · ר"ל אתענג בגן ללקוט המור עם הבושם · והוא משל כי מאד מדגנו' הנזכרו' שיש בעשיית המצות הרביעית היא התשובה בעיני והיא הנעשה על ידי בני אדם מעבדי האל בתקנות וסייגים המשלות במר ואהלות עם כל ראשי בשמים · וזהו אומרו אריתי מורי עם בשמי והוא הראשון והאחרון מהכתוב בשיר השירים אשר האמצעיי' יוכללו בתוכם · אכלתי יערי עם דבשי רוצה לומר בשם יער הקנה שממנו יוצא הדבש · זוקאר כי תרגום ויטם בכוס וש"י ביערא · וכתיב קנה וסוף קמלו והוא רמז לד' דברות המיוחסות לאלוה כאשר אמרנו היותם לא תשא זכור את יום השבת · כבד את אביך · ולא תרצח שתיתי ייני עם חלבי · הוא כאלו יאמר שמחתי דברות המכוונות בשם יין · ישמח הד' דברות אהם המכוונות בשם חלב אשר הם לא תנאף לא תגנוב לא תענה לא תחמוד · והוא רמז שהאלוה יתברך יתענג מאד בשומרים התקנות והסייגים המכוונים בשם מור ובשמים ולא לחשיבות עצמותם כי אם להיותם משמרת למצותיו · ויתענג בשומרים הה' דברות המכוונות בכללותם בשם יין · אבל יותר יתענג בד' הראשונות בשם דבש · ואחר כך לנוטה מהן כתענוג הד' דברות האחרונות המכוונות בשם חלב · אכלו רעים רמז שיתענג גם כן אפילו בצדיקים מכל המצות אשר אין להם רק האמונה באלהי ולא יהיה לך שהם הב' דברות הראשונות ואפילו כי הם רקים קורא אותם רעים מפני אותו המעט זכות מהאמונה ההיא ואומר להם אכלו רעים כי מבטיחם שגם הם יאכלו מטוב ג"ע כי כל ישראל יש להם חלק לעולם הבא · שתו ושכרו דודים · רמז שיתענג בשומרים אלה המצות ויהיו דודים להיותם שלמים · ומבטיחם כי יזכו לטובה על טובה בגן עדן ובשובע שמחות את פני ה' והוא רומז בשתו ושכרו : אני

אחרים ולכן אמר שבזה הדבוק כמלה שאירע המו' שלו שהו' רא"ש כל הבשמי' כמאמר בכתוב ראש מור דרור והורמז לריח השפ' האלהי המחובר עם המושג מפאת השכל דרמזו פה כבשמים כי גשהוא בוש"ם [illegible]
ויתחברו והיו להמדים למה שהשכל והמשכיל יהיו אחדים וכבר יקרה מזה קלת חסרון אפי' בזה ההשגה השלית כמו שקרה ליחזקאל בנבואת השגת קולות [illegible]
רמז אריתי מורי עם בשמי יחד וגם לפיכך הקדים המוגמר פה כי בזאת הסעודה הוא העק' כי רומז אל דבוק השכל בשכל והוא היותר שלם בזאת ההשגה אבלתי יערי עם דבשי [illegible]
כי כבר אמר ראשונה בנפת תטופנה שאריך שידע השלם לזולתו בדברים המשלי' דומיים ומתפיים [illegible]
וב"ד הכבואים אדמ' וזהו אכלתי יערי עם דבשי שתיתי ייני עם חלבי הוא למדת התורה המבוארת למעלה ביין עם החלב והוא כנוי אל העוברי והתכס' [illegible]
מוכס לחולשתם וידענו אם כן למ' כזדווגו כל אחד משלשתן בזיווגו והם הוא מזיקו כי מספר מה שיקרה לכל שלם זולת מה שהרבינו עליו השלום ואמ' אכלו רעים ולא זכר להם המוגמר והשכל הש' במדרגת המעיין הראשון
הנזכר כי מדבר לשאר נעלמים אשר לא תמלא ביניהם ההשגה השלימה אשר תאר שביארנו רק שני ההשגות אם לפעלה בגומר ועל דרך [illegible] המיוחדות אל השכל האנושי :

אני אחר שלמדנו עד היכן מגיע שלמות כל א' מב' הענינים שקדם זכרם והבדל השגתם כפי הבדל מדרגותם והסתכלותם בא ללמד עתה על התלמי' השלישי יותר מהרגל ויותר מקלר תשוביהם והוא [illegible]
יבין ולא ישמ' לקול מורה ותהיה לכן השגתו מקובלת לבד ואין ספק בזאת ההשגה היא מיוחדת למו יושבי חשך [illegible]
מטבע שלמות החכמה [illegible]
על דרך שאמרנו למעלה על משכבי בלילות כנגד המתרשל הראשון היותר שלם [illegible]
נפשו כי גם על המשכב בקש ולא מלא על דרך נפשי איויתיך בלילה אקומה נא [illegible]
לי ירצה כי גדלה חולשת שכלו [illegible]
על לילה ומבקשת לפתוח [illegible]
קול דודי [illegible]
אחים [illegible]
והוא

רשי

אני ישנה · כשהייתי שלוה ושקטה בבית ראשון נואשתי מעבוד הקב"ה כישנה ונרדמת : ולבי ער · זה הקב"ה כך נדרש בפסיקתא : ולבי ער · הקב"ה שהוא צור לבבי וחלקי ער לשמרני ולהטיב לי : קול דודי דופק · משרה שכינתו על הנביאים ומזהיר על ידיהם השכם ושלוח : פתחי לי · אל תגרמי לי שאסתלק מעליך : שראשי נמלא טל · לשון אדם שבא בלילה דופק על פתח אהובתו אומר כן בשבי' אנחך באתי בלילה בעת הטל או הגש' והדוגמא שראשי נמלא טל שאני מלא רצון ונחת רוח אברה' אביך שערבו עלי מעשיו כטל והנני בא אליך טעון ברכות ושילום שכר מעשים טובים אם תשובי אלי : קווצותי רסיסי לילה · אף בידי הרבה קבילות מיני פורענו' ליפרע מעוזבי וממכאיסי : טל · הוא לשון נחת : רסיסי לילה · גשמי לילה שהן טורח ועייפות · רסיסי תרגום של רביבים וכרביבים עלי עשב וכרסיסי מלקושא · קווצות הן דבוקי שערות הראש המדובקים יחד שקורין פלוצי"לש ולפי שאחז המקרא בלשון טל ומטר אחז בלשון ראש וקווצות שדרך טל ומטר ליאחז בשער ובקווצות ויש לפרש טל ורסיסי לילה שניהם לטובה שכר מצות קלות הנחות ליעשות כטל ושכר מצו' חמורות הקשות כטורח רסיסי לילה ; פשטתי את כתנתי · כלומר כבר לימדתי לעצמי דרכים אחרי' לא אוכל לשוב אליך עוד כענין שנא' ומאז חדלנו לקטר למלכת השמים וגו' שהיו הדרכי' האלה ישרים בעיניה' · ולשון פשטתי את כתנתי רחצתי את רגלי לשון תשובת האשה המנאפת שאינה רוצה לפתוח לבעלה הדלת לפי שפתח הכתוב בלשון אני ישנה קול דודי דופק סיים בלשון תשובה הנופלת על לשון דופק על הדלת בעת משכב השינה בלילות · דודי שלח ידו מן החור · שאצל הדל' וראיתי ידו ונהפכו עלי המון מעי לשוב לאהבתו ולפתוח לו : קמתי

רלבג

אני וגומר · בעבור שהוא יחקור בהשגת המניע הראשון אשר בה מהקושי העצום מה שכבר התבאר והיו בזאת ההשגה ובמה שידמה לה מהחקירות העמוקות אשר בחכמה הטבעית מגעים רבים לדקות אלו ההשגות בעצמם ולקושי השגת מה שיצטרך להם מהחוש לרבוי הנצרכים אל החוש עד שנקח ממנו הקדמות מועילות לאותם החקירות בכל מה שיצטרך לבאר בהם ולזה יקרה במי שיחקור בכמו אלו החקירות שכאשר יהיה קרוב להשג הדרוש יבצר ממנו קצת מה שיצטרך אליו מהדרוש ויעל' ממנו הדרוש גם יקרה לו הלאות בהם לקושי הענינים ויוגן אליו האמת פעם ויעלם פעם ומפני זה הורכו חכמים רבים למי שעיין בחכמת הטבע כמו שאמרו ז"ל הנה זה החכם בזאת הפרשה להירות על אלו המונעים ועל ההשתדלות בהסרת' כפי היכול' וזה המנס יהיה כשיכנעו כחות הנפש אל השכל הכנע נפלא עד שלא תמנע פעולתו בסבת' וזה בתכלית הקושי וזכר תחלה אלו המונעים וביאר שהם מצד החושקת ומצד החושק · בה מצד דבקותו בחומר · ולזה אמרה זאת החשוקה אע"פ שרבוץ ולבה היה ער להפיק רצון דודה כפי היכולת הנה היא היתה ישנה מצד עמוק אלו הענינים ומה שיש מהקושי במה שהצטרך שתגיעהו אל השכל בזאת החכמה עד שקראה דודה והיא נתעצלה לקום ולפתוח לו והנה קראה אותה תמתי להיות ההכרח שתתחבר אליו תמיד עד שתכין לו מה שיצטרך אליו בדרוש דרוש ותהיה כל כוונה לעבדו והוא אמרו שראשי נמלא טל קווצותי רסיסי לילה הוא לפי המשל ולפי הנמשל · האמנם היותו לפי המשל הוא שהוא יאמר אליה שהוא כבר החל לקבל השפע מהשכל הפועל במה שיחקור בו ויצטרך אין עזר ממנ' להשלי' מה שיבאר לו בו מצד שלא הכין לו ממנה מה שיישירהו אליו :

פשטתי וגומר · זה הפסוק הוא לפי המשל ובא להעיר הפללה אשר לה בהכרח על עשיית מה שבקש ממנה דודה מצד קושי ההגעה במה שהצטרך אליו מהחוש על זה והיות הצורך בזה אל דודה רצוני שיישירה אל מה שהצטרך אליו ממנה ובאיזה אופן ישלם לה זה עד שתכין אליו מה שיצטרך לו ממנה בדרוש ההוא : דודי וגומר · אמרה שכאשר שלח ידו מן החור והוא הפתח הקטן אשר לו בזה המבוקש ועזר אותה והיישיר אותה אל הצד אשר בו ישלם לה הבנת מה שהיא צריך אליו מן החוש הנה היה לבה הומה עליה לחוזק חשקה למלאת תאוותו · והנה פירשנו מעי ולבי על דרך ותורתך בתוך מעי : קמתי

שיר השירים ה

אֲנִ֥י יְשֵׁנָ֖ה וְלִבִּ֣י עֵ֑ר
קֹ֣ול ׀ דֹּודִ֣י דֹופֵ֗ק פִּתְחִי־לִ֞י אֲחֹתִ֤י
רַעְיָתִי֙ יֹונָתִ֣י תַמָּתִ֔י שֶׁרֹּאשִׁי֙ נִמְלָא־
טָ֔ל קְוֻּצֹּותַ֖י רְסִ֥יסֵי לָֽיְלָה׃
פָּשַׁ֙טְתִּי֙ אֶת־כֻּתָּנְתִּ֔י אֵיכָ֖כָה אֶלְבָּשֶׁ֑נָּה
רָחַ֥צְתִּי אֶת־רַגְלַ֖י אֵיכָ֥כָה אֲטַנְּפֵֽם׃
דֹּודִ֗י שָׁלַ֤ח יָדֹו֙ מִן־הַחֹ֔ר וּמֵעַ֖י הָמ֥וּ
עָלָֽיו׃
קמתי

תרגום

אני בָּתַר כָּל פִּתְגָּמַיָּא הָאִלֵּין חָבוּ עַמָּא בֵּית יִשְׂרָאֵל וּמְסַר יָתְהוֹן בְּיַד נְבוּכַדְנֶצַּר מַלְכָּא דְבָבֶל וְאוֹבִיל יָתְהוֹן בְּגָלוּתָא וַהֲווֹ דָמְיָין בְּגָלוּתָא כִּגְבַר דְּמָכָא דְּלָא יָכִיל לְאִיתְּעָרָא מִשֵּׁינְתֵיהּ וְקָל רוּחָא דְקוּדְשָׁא מַזְהֲרָא לְהוֹן עַל יַד נְבִיאַיָּא וַהֲוָה עַיְּרָא יָתְהוֹן מִדְּמוּךְ לִבְּהוֹן עָנָה רִבּוֹן כָּל עָלְמָא וְכֵן אֲמַר הֲדָרִי בְּתִיוּבְתָּא פְּתַחִי פּוּמִיךְ וּבוּעִי וְשַׁבְּחִי לִי אֲחָתִי רְחִימְתִּי כְּנִישְׁתָּא דְיִשְׂרָאֵל דְּמְתִילָא לְיוֹנָתָן בִּשְׁלֵימוּת עוֹבָדַיִיךְ אֲרוּם שְׂעַר רֵישִׁי אִתְמְלֵי מִן דִּמְעָתַיִיךְ כִּגְבַר דִּסְעַר רֵישֵׁיהּ מִצְטְבַע מִטַּלָּא דִשְׁמַיָּא וְצִיצִירַת נְזִירַי אִתְמְלִי מִן טִיפֵּי עֵינַיִךְ כִּגְבַר דְּצִיצִירַת נִזְרוֹהִי מַלְיָין מִטִּפֵּי מִטְרָא דְּנָחֲתִין בְּלֵילְיָא : פשטתי עֲנַת כְּנִישְׁתָּא דְיִשְׂרָאֵל כָּל קֳבֵל נְבִיאַיָּא הָא כְּבַר אַעְדֵּיתִי מִינַּאי נִיר פִּיקוּדוֹי וּפְלַחִית לְטַעֲוַת עַמְמַיָּא וְהֵכְדֵין יְהוֹיָין לִי אַפִּין לְמֶיהְדַּר לְוָתֵיהּ אָתֵיב לְהוֹן מָרֵי עָלְמָא עַל יַד נְבִיאַיָּא וְאַף אֲנָא הָא כְּבַר סְלֵיקִית שְׁכִינְתִּי מִבֵּינִיךְ וְהֵכְדֵין אֲהַדוּר וְאַתְּ עֲבַדְתְּ עוֹבָדִין בִּישִׁין וַאֲנָא קַדִּישִׁית יַת רִיגְלַי מִסּוֹבְתָךְ וְהֵכְדֵין אֲטוֹפִינוּן בֵּינַיִךְ בְּעוֹבָדַיִיךְ בִּישַׁיָּא : דודי כַּד אִתְגְּלֵי מִן קֳדָם יְיָ דְּעַמָּא בֵּית יִשְׂרָאֵל לָא צָבַן לְמֶהְדַּר וּלְמֵיתַב לְוָתֵיהּ אוֹשִׁיט מְחַת גְּבוּרְתֵיהּ עַל שִׁבְטָא דִרְאוּבֵן וְגָד וּפַלְגוּת שִׁבְטָא דִמְנַשֶּׁה לְמֵעִיבְרָא לְיַרְדְּנָא וּמְסַר יָתְהוֹן בְּיַד סַנְחֵרִיב מַלְכָּא דְאָתוּר וְאַגְלֵייתְהוֹן בְּלַחְלַח וּבְחָבוֹר נַהֲרֵי גוֹזָן וְקִרְוֵי מָדַי וּדְבַר מִידְּהוֹן עִיגְלָא מַתְּכָא דְשַׁוֵּי יָרָבְעָם חַיָּבָא בְּלֶשֶׁם דָּן דְּמִתְקַרְיָא פָּמְיָאס בְּיוֹמֵי פֶּקַח בַּר רְמַלְיָהוּ וְכַד שְׁמַעַת אֲנָא רַחֲמֵי אִתְגּוֹלְגְּלוּ עֲלֵיהוֹן : קמתי

איככה ד' ב' מלעיל וב' מלרע וסי' פשטתי את כתנתי ב' בו ומלעיל כי איככה אוכל וראיתי ב' בו ומלרע :

רלבג

אני וגומר · ... (continued above)

אבן עזרא

קול דודי · זהו העיר ה' את רוח כורש מלך פרס : שראשי נמלא טל · דרך משל כענין כי לא ישבתי בבית העת אתם לכם לשבת בבתיכם ספונים או טל דמעות של ישראל שלו : אטנפם בלשון רבנן ז"ל לשון גיאול : מן החור · הנקב שיש בין שתי הדלתות : חמק

אבן יחייא

אני ישנה ולבי ער וגו' בא לתת סבת אורך הגלות הלז · ואמר כי הוא להיות כנסת ישראל ישנה מלהרבות במצות ומעשי' טובי' ותפילות לאלהיה שיסירה מהעבודה הקשה מהגלו' : עם היות הקדוש ברוך הוא אשר הוא לב המין ישראלי להיות דר בתוכה ומכלכלה כלב בין האברים · ער תמיד להטיבם ובמעט הכנה אשר היו נותנים לדבר היה מוציאם מאפילה לאור גדול · ולא די כי אני ישינה ואיני מתעוררת מעצמי לתת ההכנה הזאת לגאולה · כי אפילו שהש' מעורר אותי על ככה · אני עצלה בדבר · וזהו אומרה קול דודי דופק בדלתות חדרי והוא רמז לנסים נסתרי' הנעשים בגלות הלז לעורר על התשובה והתפלה לאל על הגאולה · והקול ההוא אומר וקורא פתחי לי אחותי רעיתי יונתי תמתי · ורמז באחותי עשיית התקנות והסייגים במאמים כל המצות אלהיות ומעמידים אותם · ורמז ברעיתי תרי"ג מצות אשר בעשייתם יעשו רעים כל קהל ישראל באמונות החגים והמועדים ושאר המצות · ורמז ביונתי הא' דברות האחרונות המעמידות לכנסת ישראל באהבת אלוהיה ושלא ימיר אותו באחר כיונה אשר לא תמיר מעולם בן זוגה · ורמזה בתמתי לב' דברות הראשונות אשר המאמינים וכופר בע"ז נקרא תמים כאומרו תמים תהיה עם ה' אלהיך כי הגוים האלה אשר אתה בא וגומר אל קוסמים ונומר ישמעו ואתה לא כן נתן לך ה' אלהיך · שראשי נמלא טל רמז כי אותו הטל שעתיד הקדוש ברוך הוא להחיות בו את המתים והם כנסת ישראל הנקראים מתים בגלותם · ולכן אבטיחך שאם תפתחי אלי בעשיית התשובה והמצות · שאחיה מתיך ונבלתם יקומו וכן דוד יבוא · אבל אם לא תפתחי ועודך במריך ועצלותך · אניחך בגרות הגלות והוא אומרו קווצותי רסיסי לילה · והוא המטר והרביבים כי תרגו' וכרביבים עלי עשב · בלילה · ורוצה לומר שיניחם למקרה ופגע הצרות בגלות אשר הם · ויאם הטל שהוא רמז לטובות לראש האלוה שהוא הכבד שבאברים · ויאם ה... המדובקות יחד שאינם חלק אבר מהראש אבל הוא מהמותר שבאדם להעירנו כי אין רע יורד מלמעלה · פשטתי את כתנתי וגומר · הוא תשובת כ... השוכבת על ערשה ערומה · ולרוב עצלותה משיבה אמרים לדודה הדופק כי אין רצונה לפתוח לו · להיות כי פשטה את כתנתה ואיככה ילבשנה · ... את רגליה ואיככה יטנפם בדרך המה שבין ערשה אל הדלת · והוא רמז לכנסת ישראל העומדת בגלותה ערומה ממצות רבות התלויות בארץ · ולמולדתה · ורחצתי את רגלי הוא רמז לעשירי ישראל העומדים על תלם בגלותם בבית מלא הון ועושר · ולא ידעו ולא יבינו כי המילוי ההוא · מוכ... בגלות משועבדים לעבדי עבדים ואפילו הכי אומרים לחצתי את רגלי ואני עומד מה בגלותי בטובה ונחת · איככה אטנפם כי לא נסיתי בארצות אחרות ולא אכספה · דודי שלח ידו מן החור וגומר סיפר כי דודי בראות את עזות מצחה כי לא די שהיא ישנה ועצלה בטבעה · בהיותו הוא ער כי העיר... אחריו במדבר כאשר עשתה בהיותה כחסד נעורים ובאהבת כלולותיה · גם הוא מדד לא מדה כנגד מדה ולא די שהניחה למקרה ופגע הגלות אשר ד... לא הוה על הווה והוא אומרו שלח ידו מן החור · ופשיט ידו כבור מן כי עתה שלחתי את ידי ואך אותך · ומן החור הוא רמז לעשירים הנזכרים אשר ... את החורים שרוצה לומר השרים הגדולים · באופן שמרוב הצרות אשר סנוני גם שכנוני מעי המו עלי :

תורת חסד · קדש קדשים

אני ישנה וגו' הכונה לומר כי אחרי שדבר אליה שלמה דודה והיא השיבה לו את תשובותיה הנכונו' ועמדה מוכנת ומזומנת לקבל ממנו אמרות ה' לתור' ולתעוד' אז נתרשלה כמעט קט בדבר ונתעצלה ואמרה כי עם היות שנתרשלה עם כל זה לבה היה ער לדבר והוא מוכן בעצמו עם מה שאמר"ז ל אם ראית ת"ח שעבר עבירה ביום אל תהרהר אחריו בלילה שמא עשה תשובה וכו' כי לבן של ישראל הוא מוכן תמיד ללמוד בתורה אלא שיצר הרע מטריד להם. והוא אומר אני ישנה ולבי ער · ואמרה כי קול דודן של ישראל והוא שלמה הוא דופק ואומר פתחי לי אחותי רעיתי יונתי תמתי וקבלי דברי שראשי נמלא טל החכמה אמת ה' צבאות כאומ' וגם נתתי לך לב חכם וכו' והטל ההוא הוא תמיד רסיסי לילה שאינו חסר וכו' ואני כנסת ישראל : פשטתי את כתנתי וגו' אלה הם דברי היצר הרע המפתה ואומ' פשטתי את כתנתי והסירותי את בגדי ומלבושי מעלי לנום ולישן הרב רב וא"כ איככה אשוב ואלבשם ואקום באשמורת הבקר כי ירא' אני מהכנת הבקר ורחצתי את רגלי בלכתי לשכב על מטתי איככה אטנפם בקומי ולכתי אל בתי מדרשות אך : דודי שלמה שלח ידו מן החור אשר הוא אצל מנעול הפתח וכו' והכונה לומר כי תכף בהיות היצר הרע מטריד אותה היה הוא מוכיר להם כדי שלא תתעצל בלמידת התורה ותכף ומיד בהיותו עושה לה כן מעיה המו עליו יען היות לבה ער תמיד ובמעט התעוררו קמה ועזבה ההתעללות למלאת רצון דודה ומורה : והוא

טיע ספורנו

אני ישנה ולבי ער · משיבה עדת ה' הנה צדקו דברי דודי כי המנס אני היית ישנה מעסוק בתור' ומצו' : ולבי · שהם הנביאים וחכמי הדורות התעוררו והעירוני לשוב אל דודי ואנכי מריתי : קול דודי דופק · על ידי נביאיו : פתחי לי · שערי צדק שאוכל להכנס כאמרו שובו אלי ואשובה אליכם : שראשי נמלא טל · קודם זריחת השמש של מלכות בית דוד וזה בימי עלי שהיו בניו ודומיהם בלתי הגונים · נמלא טל בלבד שלא היו ישראל כל כך פרוצים בע"ז וזולת' כמו עכשו המנס עתה : קווצותי · מלאו : רסיסי לילה · בהם קשים יותר מן הטל כאמרו כי מספר עריך היו אלהיך יהודה ולזה העיר הנביא באמרו כי לכו נא אל מקומי אש' בשילה וראו את אשר עשיתי לו מפני רעת עמי ואתם הרעותם ממכוחיכם ואנכי מריתי אמרתי : פשטתי את כתנתי · הנכבדת בתורה ובמעשי' טובי' להתענג בתענוגות זמניות : איככה אלבשנה · ללמוד וללמד כאמרם ז"ל שנה ופירש הנה מבלם : רחצתי · להתענג : איככה אטנפם · כאמרם ז"ל ועל הארץ תישן וחיי צער תחיה ובתורה אתה עמל : דודי שלח ידו מן החור · בימים הראשונים בימי החשמונאים על ידי שיסק להחזירם בתשו' כאמרו וידעו את עבודתי ואת עבודת מלכי הארצ' : ומעי המו עליו · אז נשבו בתשובה כאמרו ובהכנעם שב אף ה' ממנו : קמתי

ר"מ עראמה

והוא הלב כי אין המות רק כלי ישלים מעשה ולכן הוא מבקש ממנו ודופק אליו יונתי שבכח הנפשיי המתהלה במות כמוא על החיוני הבא אליו מהלב כאמור והרי הם אם כן כאים והשתו כיונים שיש להם גם כן כל אותן שלש' תארים שהם בני לם אח ותאומי רעים וגם אים והשתו וגם דיעי כיונים שהיב' מתחלפים זה לזה גם את תמתי שאין לך חלוף מעולם ואחר שהראה בררעה תארים הללו אמר פתחי לי שראשי נמלא טל כי עם היות כבר הכין החמה ראשי נמלא טל וקווצותי רסיסי לילה אשר הם שנה השניה הטבעית וכל זה משל קרוב למה שהכוסף הטבעו של השלמות יעור' אל העלל הזה אשר גדל' כל כך עללות ולעשיתו מהימים לילות וכאומרו מתאוה ואין כפשי עלל : פשטתי מה שהוא מדרך אוהבי החכמה ורודפיה לעזוב כל מיני הנאות ולהסתפ' בהכרח דאכלי קקולה והקקולה דמהא שכיבי ובזורו של רבי אלעאי ותולר יששכר מורה עליו לכוהטיב שהוא נוהג לשבת על מטת שן וליסן על ערש רחב ויפה עד שאין לו צורך אז ללבושו ואפילו אל כתנתו כי פושט אותו בשעת השינה [illegible] ועל הארץ ישן במלבושיו יבד זה איככה אלבשנה גם אני רגיל לרחוץ רגלי בעת השכיבה איך אוכל להכותו מפני העיון והכוני כי הוא נהוג ומורגל בהנאות העולם ואין בידו [illegible] המעיין שקדמו הנזכר למעלה כי מעצמו אמר הקומה לא ואם גם הוא היה מתחלה על המשכב ולא על הארץ כאשר יאות : דודי אמר כי אף כי כל זה כתלם מאד עם כל זה טבע שלימות הנפש לא יניחהו ולא יעזבנו כי לכסים כאלה מלאים ערעות בדברי החפש והרשעים כיס בגרם ומזת ארבע תשוקות יעיר למבין ולכן אמר שדודת שלח ידו מן החור ירגה מהחדר באמלצי פנמות כי שם בית אחותו לפותחה לעוררה ולהקיצה נמעיר הטבע הוא מסכים ודומה לו : קמתי

ה קָמְתִּי אֲנִי לִפְתֹּחַ לְדוֹדִי וְיָדַי נָטְפוּ־מוֹר וְאֶצְבְּעֹתַי מוֹר עֹבֵר עַל כַּפּוֹת הַמַּנְעוּל: פָּתַחְתִּי אֲנִי לְדוֹדִי וְדוֹדִי חָמַק עָבָר נַפְשִׁי יָצְאָה בְדַבְּרוֹ בִּקַּשְׁתִּיהוּ וְלֹא מְצָאתִיהוּ קְרָאתִיו וְלֹא עָנָנִי: מְצָאֻנִי הַשֹּׁמְרִים הַסֹּבְבִים בָּעִיר הִכּוּנִי פְצָעוּנִי נָשְׂאוּ אֶת־רְדִידִי מֵעָלַי שֹׁמְרֵי הַחֹמוֹת: הִשְׁבַּעְתִּי אֶתְכֶם בְּנוֹת יְרוּשָׁלָםִ אִם־תִּמְצְאוּ אֶת־דּוֹדִי מַה־תַּגִּידוּ לוֹ שֶׁחוֹלַת אַהֲבָה אָנִי: מַה־דּוֹדֵךְ מִדּוֹד הַיָּפָה בַּנָּשִׁים מַה־דּוֹדֵךְ מִדּוֹד שֶׁכָּכָה הִשְׁבַּעְתָּנוּ:

דודי

קמתי וכדו תקפת עלי מחת גבורתא דיי תהית על עובדי וכהניא קריבו קרבנא ואסיקו קטורת בוסמין ולא אתקבל ברעוא ארום מרי עלמא אחד דשי תיובתא באנפי: פתחתי אמרת כנישתא דישראל צבתי למתבע אולפן מן קדם יי ואיהו סליק שכינתיה מביני ונפשי תאיבה לקל מילוי תבעית שכינת יקריה ולא אשכחית צליתי קדמוהי ואיהו טליל שמיא בענני ולא קביל צלותי: מצאוני ארביקו לי כשדאי דנטרין אורחתא ומעיקין חזור חזור על קרתא דירושלם מיניה קטלו בחרבא ומיניה אובילו בשביתא נטלו תגא דמלכותא מעל צואריה דצדקיהו מלכא דיהודה ואובילותיה ברבלא וסייכו ית עינוהי עמא דבבל דמעיקין על קרתא ונטרין ית שוריא: השבעתי אמרת כנשתא דישראל אשבעית לכון נביאיא בגזירת מימרא דיי מאים אתגלי עליכון רחמתכון חויאו קדמוהי דמרעיתא מן חיבת רחמוהי אנא: מה ענו נביאיא ואמרו לבית ישראל אידין אלהא אנת בעיא למפלח כנשתא דישראל שפירתא מכל עממיא לאידין אנת צביא למרחל דהכדין קיימת עלנא:

דודי

מור ד׳ מ"ל בליש׳ וסימ׳ נמסר לעיל בסיפ׳ חמק ל׳ וא׳ המק ואינון תר מן ט"ו זוגין חד ת"ת וחד ה׳ וסימ׳ נמס׳ במסרה רבתא במערכת אית הה"א בס"ד · נשאו י׳ וסימ׳ נמסר בסדר מטות ובשמואל ב׳ סימן י"ח · שככה ב׳ וסימ׳ אשרי העם שככה לו · שככה השבעתנו · השבעתנו ג׳ וסימן נקיים אנחנו · מה דודך מדוד:

רלב"ג

קמתי וגומר · אמר שהיא קמה לפתוח לדוד׳ רצוני שכבר הכינה לו מה שיצטרך אליו בזאת המבוקש וזהו אמר׳ וידי נטפו מור ואצבעותי מור עובר:

פתחתי וגומר · אמרה אע"פ שכבר פתחה לו הנה דודה סבב ועבר והעלימו הטבעים ממנו מה שהיה מושג אליו קודם מזה המבוקש ולזה כי לעומק הענין ולקושי הכנע כחו׳ הנפש אל השכל ההכנע הראוי באלו ההשגות יקרה לו זה בהכרח · ואולם אמרה נפשי יצאה בדברו הרצונו בו לפי מה שאחשוב בעבור דברו אליה מה שדבר והוא קראו שתפתח לו גדל חשקה להפיק רצונו ולזה יצאה נפשה לשוטט ולבקש אנה ואנה אם תמצאהו:

מצאוני וגומר · כבר קדם מי הם אלו השומרי׳ ואמרה שהם הכוה פצעוה לפי שבהשתמש החושי׳ בפעולותיה׳ תמנע פעולתה כמו שהתבאר בספר הנפש ואלו הם המכות והפצעים רצוני מנעם אותה ממה שתכוין והם ג"כ המונעים אל השכל וזה כי מצד היות הנפש אחת לא תוכל להשתמש בשתי אלו הפעולות יחד וזהו אמרה נשאו רדידי מעלי וזה כי הרדיד והעדי אשר קשט׳ עצמה להתחבר עם דודה הוסר מנגד:

השבעתי וגומר · אמרה זה להעיר שהיא תשתדל בכל עוז שיכנעו כל כחות הנפש אל השכל ההכנע הראוי לפי מה שיחקיר בו עתה ואמרה להם שהיא חולת אהבה לחוזק החשק אשר לה להפיק רצון דודה:

מה וגומר · זהו כולו על צד המשל לספ׳ בשבחו וחוזק שלמותו עד שיכנעו כל כחות הנפש אליו מאהב׳ תכלי׳ ההכנע:

דודי

רש"י

קמתי אני לפתוח לדודי וידי נטפו מור · כלומר בלב שלם ונפש׳ אפילה כמקטרת בשמ׳ להתאהב על אישה בריח טוב: מור עובר · רוח עובר ומתפשט לכל צד ודודי חמק עבר · נסתר ונכסה ממני כמו חמוקי ירכיך סתרי ירכיך על שם שהירך בסתר וכן עד מתי תתחמקין הסתרי ותתכסי מאחת בושה שמעלת בי: נפשי יצאה בדברו · ואמר לא אבא אל ביתך כי מתחילה לא אבית לפתוח: בקשתיו וגו׳ מצאוני השומרים הסובבים בעיר · ותופסי׳ נגבי׳ המהלכים בלילות: הכוני פצעוני · חבלו בי חבורה כל פצע לשון מכה כלי זיין הוא כנבררו"ריא בלע"ז: רדידי · עדיי המרודד והמרוקע עלי וכנגל הענין לשון אשה נעורים המתאוכנת על בעל נעוריה ומבקשתו · וזו היא הדוגמא דודי שלח ידו מן החור כשאמרתי רחצתי את רגלי ולא אפתח לך ולא אשוב מן עבודה אלילים שבחרתי בה: שלח ידו · והראה נקמתו בימי אחז והביא עליו חיל מלך ארם ויכו בו וישבו ממנו שביה גדולה וגו׳ ויהרוג פקח בן רמליהו ביהודה מאה ועשרים אלף ביום אחד: מעי המו עלי · בא חזקיהו בנו ושב בכל לבבו לדרוש להקב"ה וכל דורו שלמים לא קם דור בישראל כיוצא בהם כמו שמפורש בחלק בדקו מדן ועד באר שבע ולא מצאו עם הארץ מגבת ועד אנטוכיא ולא מצאו איש ואשה שאין בקיאין בהלכות טומאה וטהרה וזהו וידי נטפו מור וגו׳ אף יאשיהו נאמר בו וכמוהו לא היה לפניו מלך כי ראה פורענות שבאה על מנשה ועל אמון לקיים שלח ידו מן החור ומעי המו: פתחתי לדודי ודודי חמק עבר · לא ביטל גזירתו שנאמר בחזקיהו הנה ימים באים ונשא כל אשר בביתך וגו׳ ומבניך אשר תוליד אלו דניאל חנניה מישאל ועזריה ואף ביאשיהו ע"י חולדה הנביאה הנני מביא רעה אל מקום הזה ואל יושבי וגו׳ ואומר וכמוהו לא היה לפניו מלך אך לא שב יי׳ מחרון אפו הגדול אשר חרה ביהודה על כל הכעסי׳ אשר הכעיסו מנשה ויאמר יי׳ גם את יהודה אסיר מעל פני כאשר הסירותי את ישראל ומאסתי את העיר הזאת: נפשי יצאה בדברו · יצאה ממני בדבר דבר זה: בקשתיו ולא מצאתיו · וא"ת והלא ירמיה עומד ומתנבא בימי יהויקים ולדקיהו שובו אלי ואשובה אליכם לא לבטל את הגזירה אלא להקל הפורענות ולהכין מלבותם בשובם מן הגולה לנוטעם מאין נתישה ולבנותם מאין הורס: מצאוני השומרים · נבוכד נצר וחילותיו: הסובבים בעיר · לנקום נקמתו של מקום: נשאו את רדידי · בית המקדש: שומרי החומות · אף מלכי השרת שהיו שומרים חומותיה כענין שנ׳ על חומותיך ירושלם וגו׳ הם הציתו בו את האור כענין שנא׳ ממרום שלח אש וגו׳: השבעתי אתכם · האומות אנשי נבוכד נצר שראיתם בחנניה מישאל ועזריה מוסרי׳ עצמם לכבשן האש ואת דניאל לגוב אריות על עסקי התפילה ואת דורו של מרדכי בימי המן: אם תמצאו את דודי · לעתיד לבא ליום הדין שיבוקש מכם להעיד עלי כענין שנ׳ יתנו עדיהן ויצדקו: מה תגידו לו · שתעידו עלי בשביל אהבתו חליתי בייסורים קשים ביניכם יבא נבוכד נצר ויעיד יבא אליפז וצופר וכל נביאי האומות ויעידו עלי שקיימתי את התורה: מה דודך מדוד · כך היו שואלין האומות את ישראל מה אלהיכם מכל האלהים שכך אתם נשרפים ונצלבים עליו: שככה השבעתנו · להעיד לו על אהבתך:

דודי

מ"ע ספורנו

קמתי אני לפתוח לדודי · לעורר את ישראל לתשובה בימי חזקיהו: וידי נטפו מר · בחגרו׳ המלך: ואצבעותי מר עובר · בחגרות שריו כאמרו וילכו הרצים בחגרות מיד המלך ושריו: פתחתי אני לדודי · בימי יאשיהו כאמרו ויעמוד המלך על עמדו ויכרות את הברית כו׳ כל ימיו לא סרו מאחרי ה׳ כו׳: ודודי חמק עבר · כאמרו אך לא שב ה׳ מחרון אפו הגדול כו׳ לכל הכעסים אשר הכעיסו מנשה: נפשי יצאה בדברו · על ידי חולדה הנביאה כאמרו ויתך חמתי במקום הזה ולא תכבה: בקשתיו · בימי יהויקים כאמרו קראו צום לפני ה׳ ויקרא ברוך בספר: קראתיו · על ידי ירמיהו כאמרו אם עונינו ענו בנו ה׳ עשה למען שמך כו׳: ולא ענני · כאמרו איננני שומע אל רנתם וכאמרו אם יעמוד משה ושמואל לפני אין נפשי אל העם הזה: השומרים הסובבים בעיר הכוני · כאמרו שריה בקרבה אריו׳ שואגי׳ כו׳ ובכן: נשאו את רדידי מעלי שומרי החומות · נכנסו הגוים שהיו שומרי החומ׳ מבחוץ לבלתי תת יוצא ובא כאמרו כשומרי הרי היו עליה מסביב ונשאו את רדידי מעלי כאמרו ויבאו ויאכלו ארץ ומלואה עיר ויושבי בה: אם תמצאו את דודי · בנפלאותיו אשר יעשה בקרבכ׳ כענין כבשן האש · מה תגידו לאמות · לו · בשבילו · כאמרו אתיה ותמהיה כו׳ ספר קדמוהי להחויה: שחולת אהבה אני · הגידו שחולת אהבה אני כאמרו ויסבו בשמהון דלא יפלחון לא יסגדון לכל אלק׳ אלהן להלהון כי בזה תמהו כל האמות ואמרו: מה דודך מדוד · מה ההבדל אשר בינו האלוה לזולתו מאלקי העמים שתמסרי עצמך לבלתי החליפו באחר: היפה בנשים · בהשכל וברחמים ופרישו׳ באופן שתהי׳ לרצון גם לפני כל אלוק זולתו: שככה השבעתנו · להגיד שמותך עמו עד מות:

דודי

אבן עזרא

חמק · כמו הלך מן חמוקי ירכיך ויש אומרים כמוהו עד מתי תתחמקין בענין ראוק:

רדידי · בלשון ישמעאל כמו לעיף · דגול מן דגל:

הפעם השנית ענין דגול מרבבה כמו הדגל הוא בין חביריו:

הפעם השלישית פשטתי · שנתעצלו ישראל לעלות ולבנות הבית: דודי שלח ידו מן החור · מחלון הרקיע וזהו לאחכבי חגי וזכרי׳ בר עדו: קמתי אני לפתוח לדודי · זהו בנין הבית וחשבו שהשכינה תדור עמהם וכן הבטיחום הנביאים ושכנתי בתוכך אילו היו על דרך ישרה והנה השכינה לא נכנסה עמהם וזהו ענין בקשתיהו ולא מצאתיהו · וטעם נפשי יצאה בדברו נפשי הלא כשאזכור דברו כשהיה מדבר עמי בימים הקדמונים: מצאוני השומרים · מלכי יון: הכוני פצעוני נשאו את רדידי · והענין עזבוני ערומה מהמצות ואני בין כך ובין כך דבקה בשם וחולת אהבה ולא עבדתי עבודת אלילים: דודי

תורת חסד קדש קדשים

והוא אומר קמתי אני לפתוח לדודי ר"ל תכף ראיתי לחזור ולאחוד בתורה בלב שלם ובנפש חפצה והנה אז קרה לה כי גם שחזר׳ לאחוד סיף סוף אבדה דבר רב בזמן ההתעצלו׳ המעט ההוא והוא כאומרם רז"ל אם יום תעזבני יומים אעזבך והוא אומר פתחתי אני לפתוח לדודי ודודי חמק עבר נפשי יצאה בדברו ר׳ כי אזכרה מה שהיה מדבר עמי מקדם ואז בקשתיהו ולא מצאתיהו · מצאוני השומרים ר׳ והנה אז מצאוני הנערים הקטנים ההוגים בתורה הכוני פצעוני שאומר להם מה שאני יודעת בענייני התורה ונשאו את רדידי מעלי ר"ל אותו הדבר הקטן שהיה לי בידיעת התור׳ למדתי אותי להם ורצו ממני יותר ויותר אין לזאת · השבעתי אתכם בנות ירושלם אם תמצאו את דודי מה תגידו לו שחולת אהבה אני כי גם כשנתעצלתי בתחלה: דודי שלח ידו מן החור ה׳ גם כתב דודי שהוא הק"בה שלח נביאיו הנקראים ידו כלשון וביד הנביאי׳ אדמה מן החור שקדם הבשורה לגאולה במצרים וכן לעתיד ביאת הגואל אליה לפני בא יום ה׳ · מצאוני השומרי׳ וגו׳ כי אדוני לאשה זונה מנאפת אשר מרוב חמימותה כתנור בוערה הולכת אחרי הזונים אתכם בפעם הראשונה כשאלה את שאהבה נפשי ראיתם לא הכוה אך על ההשכות [illegible]

[illegible]

אבן יחייא

וקמתי אני לפתוח לדודי תאמר והוא עשיית התשובה בזריזות · ולהשיב אחור ימינו מלפעול הפעולות המגונות · וידי נטפו מר והוא רמז לפעולת הפעולות הנאותות הנרמז עליהם בריחות הטובות · ואצבעותי מר עובר והוא רמז לפעולת הפעולות העוברות לנאותות בטוב והוא העשייה הטוב לפנים מהשורה · כי המין הראשון יוכלל בשם ועשית הטוב · והמין השני יוכלל בשם ועשית הישר · על כפות המנעול · רוצה לומר וכל זה פעלתי בכפות ידי לכפר עון כפית המנעול מהדלות הסגור אשר לא רציתי לפתוח לדודי · וכל זה הוא כנגד אשר אמרתי פשטתי את כתנתי וכו׳ · וכנגד אשר אמרתי רחצתי את רגלי וגומר סיפר פתחתי אני לדודי וגומר רוצה לומר הסכמתי בהסכמה שקיימה ללכת תמיד אחריו · ואם יבוא משיח צדקי להביא כל אשר לי מכון ותענוגות האדם ולא אחוש לטנף רגלי בדרך אשר יעכבה את כתי וכחבלי משיח · ודודי חמק עבר רוצה לומר סבב הרכך ועבר ולא רצה לבוא אלי · והוא רמז כשהשכינה מסתיר פניו מהמין ישראלי נפשי יצאה בדברו · כי שמעתי היותו מנזם ומדבר עלי קשות וכפשי יצאה בדברו כי הייתי רוצה שישמע דברי תחנוני ושימחול על עוני ויעבור על על חטאתי באופן כי רבתי אחריו ובקשתיהו ולא מצאתיהו וקראתיו ולא ענני · והוא רמז כי להיות שהתשובה הזאת איננה תשובה מעלייתא אשר [illegible]

[illegible]

ד"ם עראמה

קמתי אני לפתוח לדודי וכו׳ קר׳ [illegible]

[illegible]

רשי

דודי צח · לבן כמו צחו מחלב : ואדום · קילוס כוי בחור כשהוא לבן ופניו אדמוניו' : דגול מרבבה · נדגל בחיילות הרבה רבים חיילותיו רבבות הרבה קרויין רבבה שנ' רבבה כצמח השדה נתתיך : ראשו · מבהיק ככתם פז · כתם הוא לשון סגולת מלכים שאוצרין בבית גנזיהם וכן ישנה הכתם הטוב וכן ולכתם אמרתי מבטחי וכן וחלי כתם : קווצותיו תלתלי' · לשון תלויים פנדלו"יש בלעז : שחורות כעורב · כל אלה כוי לבחור : עיניו כיונים על אפיקי מים · עיניו על אפיקי מים נאות כעיני יונים אפיקי מים עריבים למרחץ והבחורים יוצאים שם לשוט וכן מקלס המשורר עיני דודי כשהוא מביט על אפיקי מים דומות לגוי עיני יונים : רוחצות · עיני דודי בחלב : יושבות על מלאת · כל זה לשון כוי לא בולטות יותר מדאי ולא שוקעות אלא יושבות על מלאת גומא שלהם הציין לפי הדוגמא והוא לשון כל דבר שעשוי למלאת גומא העשויה לו למושב כמו אבני מילואי' ומלאת בו מלואת אבן : לחיין

דּוֹדִי צַח וְאָדוֹם דָּגוּל מֵרְבָבָה׃ ל · ל · ל
רֹאשׁוֹ כֶּתֶם פָּז קְוֻצּוֹתָיו תַּלְתַּלִּים ל
שְׁחֹרוֹת כָּעוֹרֵב׃ עֵינָיו כְּיוֹנִים עַל־ ד' מל' כלים
אֲפִיקֵי מָיִם רֹחֲצוֹת בֶּחָלָב יֹשְׁבוֹת עַל־ ל · ל וא' / כחלב · ד'
מִלֵּאת׃ ל
לחיו

דודי בְּכֵן שְׁרִיאַת כְּנִשְׁתָּא דְיִשְׂרָאֵל לְמִשְׁתְּעֵי בְּשִׁבְחָא לְמָרֵי עָלְמָא וְכֵן אֲמָרַת לְהַהוּא אֱלָהָא רְעוּתִי לְמִפְלַח דְּעָטִיף בִּימָמָא בְּאִיצְטְלָא חִיוַר כְּתַלְגָּא וַעֲסִיק בְּעֶשְׂרִין וְאַרְבְּעָה סִפְרִין דְּאוֹרַיְיתָא וּפִתְגָּמֵי נְבוּאָה וּכְתִיבֵי וּבְלֵילְיָא הוּא עָסִיק בְּשִׁיתָּא סִדְרֵי מִשְׁנָה וְזִיו יְקָרָא דְּאַנְפּוֹהִי זָהֲרִין כְּנוּרָא מִסְגִּיאוּת חוּכְמְתָא וְסַבְרָא דְּהוּא מְחַדֵּת שְׁמוּעָיָן חַדְתִּין בְּכָל יוֹמָא וַעֲתִיד לְפַרְסוּמִינוּן לְעַמֵּיהּ בְּיוֹמָא רַבָּא וּמַקְסֵיהּ עַל רִיבּוֹא רִיבְוָון מַלְאָכִין דְּשַׁמְשִׁין קֳדָמוֹי׃ ראשו אוֹרַיְיתֵיהּ דִּי הִיא רְגִיגָה מִדְּהַב טַב וּפֵירוּשׁ מִלַּיָּא דִּבְהוֹן דְּגוֹרִין דְּגוֹרִין טַעֲמִין וּפִקּוּדִין לְמָן דְּנַטְרִין לְהוֹן חִיוָורִין כְּתַלְגָּא וּדְלָא נָטְרִין יָתְהוֹן אוּכְמִין כְּאַנְפֵּי עוֹרְבָא׃ עיניו עֵינוֹהִי מִסְתַּכְּלִין תְּדִירָא עַל יְרוּשְׁלֵם לְאוֹטָבָא לַהּ וּלְבָרָכָא לַהּ מֵרֵישָׁא דְּשַׁתָּא וְעַד סוֹפָא דְּשַׁתָּא כְּיוֹנִין דְּקַיְימִין וּמִסְתַּכְּלִין עַל מַפְּקָנוּת מַיָּא בְּגִין דִּזְכוּתָא יָתְבֵי סַנְהֶדְרִין דְּעַסְקִין בְּאוֹרַיְיתָא וּמְנַהֲרִין יַת דִּינָא לְמֶהֱוֵי שְׁעִיעַ כְּחָלָב וְיַתְבִין בְּבֵית מֶדְרְשָׁא וּמְתִינִין בְּדִינָא עַד דְּגַמְרִין לְזַכָּאָה וּלְחַיָּבָא׃ לחיו

יושבות ד' וסימן נמסר בשמואל א' סימן כ"ז ע"ש :

רלבג

דודי ונומר · אמרה שהוא צח ואדום על דרך משל להעיר על יופיו ואולם אמרה דגול מרבבה הוא לפי המשל ולפי הנמשל אולם היותו לפי המשל הוא להורו' על שהחיל אשר ימשול בו וינהיגהו הוא מספר רב וזה להורות על גדלו להיותו כמו המלך הגדול אשר יקבצו אליו אנשים רבים ואולם לפי הנמשל הנה הרצון בו שהקבוץ אשר יתקבץ אליו וישיגהו הוא רבוי נפלא יותר מרבבה וזה כי הרבוי הוא לבלתי תכלית : ראשו ונומר · זה הפסוק הוא להורות על יפיו ושלמותו והוא לפי המשל לבד : כיונים ונומר · זה הפסוק הוא לפי המשל ולפי הנמשל אולם לפי המשל הוא להורות על יפיים וזה כי עיני היונים אשר הם על אפיקי מים הם יפים לפי שהמים הם ממה שייפו כלי הראות והם נאותים לטבעו כי הראות יהיה בלחות מימיי והוא הלחות הכפורי ובשאר הלחו' אשר בעין וכן רחוץ בחלב הוא מייפה אותה ומטיב הראות · והיותם יושבות על מלאת ר"ל על שלמותם שלא תהיינה בולטות ולא שוקעו' יותר ממה שראוי הוא ממה שיהיה זה הדבר בו יותר יפה וזה אז יהיה יותר טוב כמו שהתבאר בספר ב"ח ואול' לפי הנמשל הוא מעיר על עיני השכל אשר בתכלית השלמות להשיג מה שיותם אליו השגתו וזה כי אלו העניינים כולם כמו שזכרנו הם עוזרים כולם על טוב הראות : לחיין

אבן עזרא

דודי צח · שמעשיו זכים וצחים לזכים · ואדום · למכעיסיו כעניין מדוע אדום ללבושיך ועניין דגול מרבבה אלף אלפין ישמשוניה : כתם · דבר ענול ממיני חלי : ופז אבני' יקרות : קווצותיו · קצות שערו : תלתלי' · מן תל כמו על הר גבוה ותלול : על מלאת · על מתכונת כמו ומלאת בו מלואת אבן :
ערוגת

אבן יחייא

דודי עת קץ · ורמז כרדידי הממון מישראל שבכל יום הולך וכלה · ועם כל הצרות שעושים אלי אינם יכולים להוציא מפי לחלל את בריתי ואפילו דיבור בעלמא · ואני אומר להם השבעתי אתכם בנות ירושלם וגומר שרוצה לומר אני משבעת אתכם אומות העולם שלעתיד לבוא ביום הדין כשתמצאו את דודי ותעמדו לפניו לדין ואם פה כנזר מן אומות העולם שרוצה לומר כשודאי תמצאו את דודי מה תגידו שחולת אהבה אני מה פה כמו מה רבו מעשיך ה' והטעם אני משבעת אתכ' שביום הדין שאז בודאי תמצאו לדודי · שתעידו לפניו ותגידו כמה מהחולאים והמכאובים שסבלתי מכל העולם בגלותי לאהבתו · כי בשכותי את טעמי בדיבור קל הייתי נעשה שוה ואהוב אל הכונם · ובחרתי ביסורין השם מלהפר את בריתי · מה דודך מדוד הם דברי אומות העולם לכנסת ישראל כשמוכיחים עמה להשיבם לדתם · ואומרים לה בחסדך שתודיענו מדוע איך אוהבת את אלהינו ודודנו · ואת סובלת כל כך מהצרות והענויים בעד דודך הקדום אשר שבאך · ומה הפרש יש בין דודך לדודנו זה · וזהו אומרם מה דודך מדוד את שתחזיקי עצמך היפה בנשים · והוא רמז לישראל אשר יתואר בבחירי אל · מה דודך מדוד שככה השבעתנו · ומה הפרש יש בין אלהיך לשאר האלוהות שתבחרי לאהבתו ביסורין והמיתות משונות וככה השבעתנו שביום הדין נעיד על רוב שבלך המון הצרות : דודי צח ואדום וגומר הוא תשובת כנסת ישראל להם · בשבחות שיהיה אשר למען זה היא סובלת כל כך מהגלות לעבודתו ויהי לה לנקל דודי צח ואדום וגומר והוא הלובן והאדמימות הנאה לבחורים ורמז בצח היות אב הרחמן לאוהביו ולקוראי שמו · ורמז באדום והוא מראה האכזריות וחרב נוקמת נקם ברית לעוברי בריתו ומחללי שמו · מה שאין לשאר האלוהות כי לא ייטיבו ולא ירעו · ואם יעשו דבר מה מהטוב או הפכו יהיה הנכרתי כפועל לפעור וזורק אבן למרקולים · דגול מרבבה כי יש לו תמיד בחברתו דגלים מרכבות עם הדרת מלך כאומרו אלף אלפין ישמשוניה וריבוא ריבוון קדמוהי יקומון · ראשו כתם פז וגומר · שבח את דודה היות ראשו והוא מבחר האיברים בכתם ופז והוא המבחר שבזהב והפנינים · וקווצותיו והם רבוי השערות היות תלתלים · רוצה לומר כמו תל והוא התאספות סופי הקצוות הנקרא בלעז רי"צו והם שחורות כעורב כי בבחור שחרות השער הוא יופי · עיניו כיונים על אפיקי מים וגומר רוצה לומר עיני החושק כשעומד על אפיקי מים לראות רגלי הנערות הרוחצות אשר אני אחת מהן · נראים בעיני או היותם יפים כיונים · רוחצות בחלב · רוצה לומר שהוא עומד לראות הרוחצות בידיהם ורגליהם הלבנים וברים מחלב · יושבות על מלאת · רוצה לומר ובמה יתדמו העינים ליונים · כי יושבות על מלואם ביופי ולא שוקעים ולא בולטים כאשר הם היונים שהם עופות יפים לא רזים ולא שמנים בעצמותם · ורמז באומרו ראשו כתם פז לעולם המלאכים הנקיים מכל סיג וחלאה מגשמות ולכן מדמה אותם לראש האלוה יתברך להתדמותם אליו בפשיטו' קווצותיו תלתלים רמז לעולם הגלגלי' ודמה אותם לשערות הראש אשר הוא דבר מדובק אל הראש ואינו מעצמותו להורות על גשמותם · וכי לגשמיותם הם דבר חוץ מעולם המלאכים · ולהיותם נשפעי' מהם דימה אותם בשער הראש המדובק בו אף שאינו מעצמותיו · ודימה אותם בקווצות תלתלים · להיותם עולם הגלגלים דומים להם להתאספותם וקבוצם אלה בתוך אלה · כאשר יתאספו ויתקבצו הגלגלים האחד בתוך חבירו כקליפות הבצלים · ואמר היותם שחורות כעורב · להיות השחרות כמלא בהם · ולא הזכות כמלאכי' · להיותם מעורבי' בגשמיו מה · כי אינם נפשטי' מחומר בהם · ואמר עיניו כיונים לרמוז לעולם השפל ולהיות כי עיקרו אל הקדוש ברוך הוא יפה נוף משוש כל הארץ הר ציון קרית מלך רב והשאר כקליפה · לכן אמר עיניו על אפיקי מים והוא הר ציון כי ממנו תצא תורה המכונה' דבריה כמים באומרו הוי כל צמא לכו למים · ותמיד עיני ה' אלהיך בה מראשית השנה ועד אחרית השנה · ואומרו כיונים לרמוז כי כאשר היונה לא תמיר בן זוגה לעולם · כן הקדוש ברוך הוא לא ימיר חלקו בעולם השפל בעד זולתו והוא עם ישראל בארץ ישראל · כי חלק ה' עמו יעקב חבל נחלתו · ובהנחל עליון גויים בהפרידו בני אדם הציב גבולות עמים למספר שבטי ישראל · ולא איש אל ויכזב ובן אדם ויתנחם · ובפרט כשהסנהדרין עומדים על מעמדם ומלבנים המשפטים היוצאים מאתם כחלב וזהו אומרו רוחצות בחלב · עוד אחר יושבות על מלאת · שרוצה לומר כשיושבים הסנהדרין על מלואה של ירושלים הנקראת מלאתי משפט : לחיין

תורת חסד   קדש קדשים

דודי צח ואדום ר"ל לבן ואדום ויר' רחמן לטובים ומלמד להם את דרכי התורה ואדום ר"ל כעסני אל הבלתי שלמים בה והוא דגול מרבבה והם הנערים הקטנים שמראים התורה עם דגליהם כרז"ל כי הנערים האלה מראים אותו לכל באצבעותיהם ובדגליהם ואומרים לכל זה הוא המלמדנו להועיל · ראשו כתם וגו' הכוונה בכל אלה לומ' שלמיותיו של שלמה שבשלם בכל אבריו עד שהיה גופו נכון הרבה מאד לקבלת טעמי התורה מאת ה' וללמדו אותם לכל עדת ישראל : ואפשר עוד לומ' כי באומרו מלאכי השומרים כיון אל המלאכי' השומרי' לאדם כאומר כי מלאכיו יצוה לך לשמרך וכו' והם נשאו את רדיד ישראל מעליהם כשלא עשו מה שאמרו לקיים דבר ה' וכמו שאמר"ז"ל שירדו ק"כ רבוא מלאכים ופרקום וכו' ובילקוט הובא מדבריהם ז"ל מלאכי השומרים אלו בני לוי כי שמרו אמרתך הסובבים בעיר עברו ושובו משער לשער הכוני פלטוני הרגו איש את אחיו נשאו את רדידי ויתנצלו בני ישראל את עדים מהר חורב תני ר' שמעון בן יוחאי זה הזיין שניתן לישראל בחורב ושם המפורש כתוב בו וכיון שחטאו ניטל מהם ר' איבו אומר מלאך ירד וקלפו רב אמר מאליו היה נקלף שומרי החומות שומרי חומותיה של תורה ע"כ וכל זה נכון לכונתי בביאורי בזה הספר · ואומר דודי צח ואדום פיר' לומ' לבן ואדום כאשר יפורש על דרך מה שנאמר בדוד אביו כי היה אדמוני עם יפה מראה ויר' לומר שהיה בו הלבנית מהלבנה והאדמימות מהאדומה והדם באופן שהיה שוה ונמוג כראוי ובכן יהיה פי' פסוק זה כפי מה שהקדמתי בתחלת הספר מדברי רז"ל שאמר שכל מה שנאמר בדוד נאמר גם כן בשלמה בנו · ואומ' דגול מרבבה יר' לומר כי כל רבבות ישראל כאחת קבלוהו עליהם למלך ולא כהיה בו כמו שהיה לדוד אביו כי לאט לאט מלך על הכל · או אומ' כי להיות שאחד מהיפויים הנאים למלך הוא היותו גבוה קומ' וכמו שנאמר בשאול משכמו ומעלה גבוה מכל העם לכן אמ' שהיה דגול מרבבה ר"ל כי היה עולה משכמו ומעלה על הרבבה כאשר יעלה הדגל על כל העם ולהיות ג"כ אמת כי העטרה ישימוה למלכים על הראש לכן אמר כי הראש בעצמה היתה הכתם פז מצד יופיה בכל דבריה · ואומ' עיניו כיונים הוא בעצמו מה שביארתי באומר דודי צח ואדום שהכוונה על הלבנה אשר מלדה תבא כרוב הפעמים התחלה והחניכה באנשים : ומצאתי כתוב לפי שהעינים יקבלו תענוג גדול בהביטם אל המים לפי שהם כיונים כלומ' לעולם תורה שמחה בהבטת פניו · רוחצות בחלב ר"ל לא כמו שאר העינים שיש להם עורקים מלאים דם אלא נקיים ולבנים וזהו שאמר רוחצות בחלב יושבות על מלאת רצה שאינם שקועים כמו עיני המוקדחים אלא אלו הם מלאים ושלמים על מתכונתם · ויהיה מלאת מלשון ומלאת בו כשראו כולן התושבחות הללו אמרו אנה הולך דודך וכו' ע"כ : ובאומ'

מ"ע ספורנו

דודי צח ואדום · הוא צח כלו בהיותו מטיב במדת רחמיו על כל מעשיו עם היותו אדום במד' הדין ולא זה מפיעל פום עלם שכלי כאשר הוא שכלי בלבד כי אמנם פעלתו נאמנת היא בחינת האמת מן השקר ולכך היותו צח ואדום כו' יורה על היות אלהותו מאירות רביעי ושכלי עלם משכיל בכל הם' ולולי כונל בהכרח סדרו ונלוותו בלבד ובכן הוא בהכרח : דגול · נודע לבעל דגל כלהון היכולת : מרבבה · מרבבו' קדש עושי רצוני: ראשו כתם פז · ומהותו' מדתרחמיו הוא כי ראש דברו בתורת קדשו הוא במעשה בראשית להגיד כח מעשיו לעמו במופתי' שכליים וחושיים למען ידעוהו ויזכו לחיי עולם · כי אמנם יאמר על הדבר שהוא שלו בהיות הדבר מסודר מאתו בלבד לא שיהיה חלק ממנו וחלק מגופו ח"ו וכן יקרא ברב מקומות בספרי הקדש כענין ברוך כבוד ה' ממקומו וזולתו ובזה יסורו ספקות ופקרי התועים: קווצותיו · יסודי תורתו שהם כמו השער בגוף שאינו חלק ממנו וכמו כן ספורי תורתו שאינם מן החלק העיוני גם לא מהמעשי : תלתלים · מספרי' ענייני חכמי הדורות שגבה לבם בדרכי ה' וצדיקים ילכו בם כמו ענייני האבות וזולתם שהיו לרצון : שחורות כעורב · וכמו כן מספרים ענייני רשעי ארץ שהיו כמו העורב שהו' טמא ויראהו מנגד להיר הלובן כענין דור המבול ודור הפלגה ובני סדום וזולתם [illegible] פיהו נגדם [illegible] נפשו ירחק מהם : עיניו · וכמו מספרים ענייני המורים לצדקה שהם כמו עינים לזולתם בענין האבות : כיונים על אפיקי מים · להשקות ממעיני תשועת עוזמי': רוחצות בחלב · את זולתם בחלב העשיהם שהם בכל עת לבנים ומאירי' להורו' לזולתם : יושבות על מלאת · שבכל תכלית מכוין בפעולתם היה להשלים עצמם וזולתם לרצון להם לפני ה' כאמרו התהלך לפני והיה תמים: לחייו

ר"ים עראמה

חולה באהבה יר' בלתי שלם באהבת שלמותו תועיל בו הכרת חוליו להרפא ממנו וזה דומה למאמר הראשון בתחלת רדיפת שלמותו בהיותו עדין גרוע שמכונ' וכולי להורות שעדיין היה' בריא' השכל שמכרת בחוליה

עד שיש לה כבוד בטרם יחסיך עין השכל ואמר : **מה** שאלה כדרך ששואלים לחילה לדעת אם הוא בדעתו ככה שאיה מה את מכרת בסגולת דודך והבדלו משאר דודים שמחמת אותה השגה השבעתנו ירצה השבעה כזאת כי חולת אהבה את לא כהשבעת האיש השלם הכתובה למעלה כי בתשובה נראה אם אמת הוא שאתה מכרת כחולי כאשר השבעת : **דודי** ירצה כבר אני מכרת ממנו על הלמיד' והלמוד משומרי החומו' הנזכרים שהוא במלא מחייב ונמנע השגתו מפני לדדים והם מציאותו ומהותו יורה על הנמנע לשון לא כי אינו גוון מוחש אל העין רק הוא ספריי בהיר כעין במים ובמראה לדעת החכם והדום הוא מראה אמצעי בין הלבן והשחור נוטה אל השחרות לדעת חז"ל ומזה הצד נראה על המושג ובאר כי מה שיושג מציאותו הוא מצד מציאות רבו משתלשליו כי כל עלול יש לו עילה וזהו דגול מרבבה הרצה בזה כי אפילו השכל ההשגה כזה אם ריבו בכל מכל וכל יבי' מציאו' בירא על ידי עלוליו כאמור וכן אמרו בחגיגה מאי צבאות שהוא אות בצבא שלו ואפשר שרצה עוד במלת מרבב' שהוא כמלא בעשריות רצוני שכל מספר עשרה ירמוז אליו כי העשירי קדש ליי' ולפי שאין אחדים כבדלי' זה מזה זולת כד' מדרגו' והם עשרה אחדים עשר עשרו' עשרה מאות עשר' אלפים שהם רבבה ואחר הרבבה אין עוד מספר שלא נזכר על כן הזכיר במציאו' בעשריות מספר הרבבה כי גם כן כמלאו במלאו' עשיריות הרבע' אם בשפלי' החומר הא' הארבעה יסודות דומם צמח חי מדבר והוא יתברך עילתם עשרה למעלה ט' גלגלים וגלגל השכל המתואר אלינו עשרה והנבדלים תשעה והעשירי קד' הרי ארבעה מדרגות עשיריות וזהו דגול מרבבה ואם נאמר כי צח ואדום ירמוז שהוא הדיין הוא הרחמן כמו בוידבר אלהים את משה ויאמר אליו אני ה' וכן וידבר אלהים את כל הדברים וכולי אנכי ה' אלהיך גם הוא טוב אלא שהדרוש הוא יותר קרוב להשיגו מי שמקב' בהשג' בזה אשר אני בו כמו שישיג העטלף מציאות השמש עם רוב חולשת חושו : **ראשו** אם את' הכה ופלוע איפשר שישיג המתעלל את כל זה כי בו רמז שהי' מכיר מהעילה הא' שראש המעלה העליונות היא הכתם המכונה כתם פז ובעירכי השא' ידומו אליו פה בקווצות תלתלים להיותם לדעתי נמשכות מהאחד כהמשך השער אל הראש ואמר תלתלים להיותם משולשלות שלש על שלש שחורות כעורב כשם שהעורב לידחו לבנה יאהר ישחר מעצמו כן גם כוכבילה הראשונה כלה לבנה וחברותיה יש בהם קצת דין מעורב כשחרות העורב והנ' זה יש מדעתו מהבטול כי המשיל האצילות בשע' עם הראש וכמה וכמה הבדלים בין זה ובין משל השלהבת עם הגחלה ואם לזה כיון קרה לו זה הבטול מפני התרשלותו בחכמה אכן ירצה שלא העמיק לדבר במופלא ממנו רק לדעתו לבאר בעלה האחת איך היא עלת דברים רבים הפכיים בעולם הפירוד עם היותה אחת ואמר כי כש' שמראש א' וממרא' הפוילאו שערות רבות ושחורות כעורב כן זה או שירצה ראשו השמים וכל צבאם שהם ראשית ממלאכתו וקווצותיו הארץ וכל אשר עליה וקרא קצות על דרך באים מארץ מרחק מקצה הארץ ועד קצה הארץ ואמר שהיא תלתלים כי יש בה מינים רבים והם שחורות כעורב ירצה אף אם הם נמשכי' מהתחלה זכה ולבנה וטהורה קרה להם השחורות מצד עצמ' כמו שיקרה לבני עורב אשר מילדותן לבנים כאמור וגם זה קרה לו דליו של מהשגה כי אין משלו דומה אל הנמשל כאשר עיניך רואות : **עיניו** אמר כי השיג כוכבי השמים וגםילהם כי הם כיונים על אפיקי מים ירצה כמו שעיני היונים נאים ויפי' ובייחוד בהיות על אפיק' מים כי המים מגלהים

העינים

לְחָיָו֙ כַּעֲרוּגַ֣ת הַבֹּ֔שֶׂם מִגְדְּל֖וֹת מֶרְקָחִ֑ים שִׂפְתוֹתָיו֙ שֽׁוֹשַׁנִּ֔ים נֹטְפ֖וֹת מ֥וֹר עֹבֵֽר׃ יָדָיו֙ גְּלִילֵ֣י זָהָ֔ב מְמֻלָּאִ֖ים בַּתַּרְשִׁ֑ישׁ מֵעָיו֙ עֶ֣שֶׁת שֵׁ֔ן מְעֻלֶּ֖פֶת סַפִּירִֽים׃ טו שׁוֹקָיו֙ עַמּ֣וּדֵי שֵׁ֔שׁ מְיֻסָּדִ֖ים עַל־אַדְנֵי־פָ֑ז מַרְאֵ֙הוּ֙ כַּלְּבָנ֔וֹן בָּח֖וּר כָּאֲרָזִֽים׃

חבו

לחיו תְּרֵין לוּחֵי אַבְנִין דִּיהַב לְעַמֵּיהּ כְּתִיבָן בְּעֶשֶׂר שִׁטִּין דַּמְיָין לְשִׁטֵּי גִּינַּת בּוּסְמָא מְרַבְיָין דִּקְדוּקִין וְטַעֲמִין הֵיכְמָה דְּגִנּוּנִיתָא מְרַבֵּי בוּסְמִין וְסִפְוָתֵיהּ חַכִּימוֹי דְּעָסְקִין בְּאוֹרַיְתָא זָלְחִין טַעֲמִין בְּכָל סְטַר וּמַאֲמַר פּוּמְהוֹן כְּמֵירָא בְחִירָא: ידיו תְּרֵי עֲסַר שִׁבְטִין דְּיַעֲקֹב עַבְדֵּיהּ גְּלִילָן עַל צִיץ כְּלִילָא דְּדַהֲבָא דְּקוּדְשָׁא גְּלִיפָן עַל תְּרֵי עֲסַר מַרְגָּלִיתָא עִם אֲבָהַת תְּלָתָא דְּעָלְמָא אַבְרָהָם יִצְחָק וְיַעֲקֹב רְאוּבֵן גְּלִיף עַל אַחְמַר שִׁמְעוֹן גְּלִיף עַל עֲקִיק לֵוִי גְּלִיף עַל בָּרְקָן וְעִפְרָן יְהוּדָה גְּלִיף עַל כַּחֲלֵי יִשָּׂשכָר גְּלִיף עַל אִזְמוֹרַד זְבוּלֻן גְּלִיף עַל גִּיהַר דָּן גְּלִיף עַל בִּירְלָא נַפְתָּלִי גְּלִיף עַל אֶסְפוּר גָּד גְּלִיף עַל טַבְאֲג אָשֵׁר גְּלִיף עַל פְּרוּזָג יוֹסֵף גְּלִיף עַל מְרִיבָג בִּנְיָמִן גְּלִיף עַל אַפַּנְטוֹר דַּמְיָין לִתְרֵי עֲסַר מַזָּלַיָּא נְהִירִין כְּעַשְׁשִׁית צְחִיחִין בְּעוֹבָדֵיהוֹן כְּשֵׁן דְּפִיל וּבְהִיקִין כְּשַׁבְזִיזִין: שוקיו וְצַדִּיקַיָּא אִינוּן עַמּוּדֵי עָלְמָא בְּסִיסָן עַל סַמְכִין דִּדְהַב טַב אִינוּן פִּתְגָּמַיָּא דְּאוֹרַיְתָא דְּעָסְקִין בְּהוֹן וּמוֹכְחִין עַמָּא בֵּית יִשְׂרָאֵל לְמֶעְבַּד רְעוּתֵיהּ וְאִיהוּ מִתְמְלֵי רַחֲמִין עִילָוֵיהוֹן כְּסָבָא וּמְחַוַּר חוֹבֵיהוֹן דְּבֵית יִשְׂרָאֵל כְּתַלְגָּא וּמִתְעַתֵּד לְמֶעְבַּד נִצְחָן קְרָבָא בְּעַמְמַיָּא דְּעָבְרִין עַל מֵימְרֵיהּ כְּעוּלֵּם גִּבָּר וְחָסִין כְּגַלְמֵשִׁין:

חבו

גליליב׳ וסימן על גלילי כסף · ידיו גלילי זהב · קדמא מלעיל · כלבנון ד׳ וסי׳ אהיה כטל לישראל יפרח כשושנה · וריח לו כלבנון · יהי פסת בר בארץ בראש הרים · מראהו כלבנון בח ר כארזים :

רלב״ג

לחיו וגומר׳ · בעבור כי הלחיים והשפתים ישתמשו בהם בעת לקיחת המזון להחזיק במזון זמן מה שיקבל בו השכל זה השפע אשר יקבל לערוגת הבוש׳ אשר בגן שיגדלו בו מיני הבושם אשר יעשו בהם המרקחי׳ ולשושנים אשר הם נוטפית מור עובר וזה להעיר על ההכנה אשר לו לקבל המושכלות והשפע שנאמר כי אמרו שפתותיו שושנים נוטפות מור עובר יהיה אשר בי״ת וירצ׳ בו שבשפתותיו ימצאו תמיד השושני׳ אשר בכח או המושכלות אשר יכוין אליהם ולזה יאמר נוטפות מור עובר׳ ואופן המשל בזה מבואר ממה שקדם בפת יח׳ זה הבאור :

ידיו וגומר׳ · בעבור שהשכל יחלק אל מעשי ועיוני כמו שהתבאר בספר הנפש באה לשכה׳ אותו בזה הפסוק בכל אחת מאלו הפעולות והנה היה הרמז בידיו אל השכל המעשי לפי שהידים הם היותר מיוחדי׳ שבכלים והיותר שלמים לעשות כל המלאכות המעשיות ואמרה על כל המשל שזה הכח הוא תמכו בתכלית היופי כיופי גלילי זהב הממולאים בתרשים והיה הרמז במעיו והוא לבו אל השכל העיוני ואמרה על כל המשל שזה החלק היה ממנו בתכלית היופי והנה המשילה אלו הכחות גם כן לדברים קשי ההפסד להעיר על נצחיות השכל :

שוקיו וגו׳ · בעבור שהשוקי׳ יהיו עליהם עמידת הבעל חיים כמו שיסמוך הבית על העמודים · אמרה להעיר על קיום אלו העמודים והיסודות אשר קיומו בהם וזאת השכל הפועל אשר בו ישוב נצחי שהם כעמודי השש מיוסדים על אדני פז שהם רבי הקיום ואמרה להורות על יופיו והמעלה אשר לו בנפש כי מראהו כלבנון והוא בית המקדש שהיה בתכלית היופי והיתה לו מעלה גדולה בנפש או היה הרמז בזה ליער הלבנון שהיו שם עצים יפים ונבחרים מאד · ואולם אמרה בחור כארזים הנה הרצון בו שכמו שהארזים היו נבחרים מבין שאר העצים ביופים וגדולים כן הוא נבחר מבין שאר כחות הנפש :

חכו

אבן עזרא

ערוגת · חתיכת מקום בגן : מגדלו׳ · יש אומרים מן גדול והנכון שהוא לשון רבי׳ ממגדל : גלילי · כמו גלגלי וכן על גלילי כסף : ממולאי׳ · כמו ומלאת בו : בתרשיש · אבן יקרה כמו תרשיש שהם וישפה ויש אומרים שהיא כעין השמי׳ : מעיו׳ בטנו : עשת · כלי עשוי משן הפיל שהוא לבן ונקרא עשת בעבור שהוא לח כמו שמנו עשתו : מעולפת · כמו ויתעלף : ספירים · אבן יקרה אדומה ויורה עליו אדמו עצם מפנינים ספיר גזרתם כי כבר משל הלובן כחלב ושלג וטעה המפרש כמעשה לבנת הספיר מן לבן כי אין פירושו אלא מן קח לך לבנה ויורה עליו כמעשה כי מה עניין כמעשה עם הלובן כי היה לו לומר כמראה לבנת : שש · אבני שיש ומשקלות עם ועים :

הפעם השנית לחיו · זקנו : מגדלות · הם כמו מגדלות סביבות לחיו : ממולאים בתרשיש · רמז לשער שעל ידיו : מעיו עשת שן · חגור מתניו אגל מעיו חגורים כי איננו ערום : אדני פז רגליו ואצבעותיו : מראהו כלבנון · שהוא נחמד למראה :

הפעם השלישית ראשו כתם פז · הוא כסא הכבוד : שחורות כעורב · כענין ישת חשך סתרו סביבותיו סכתו : עיניו · כענין בכל מקום עיני יי׳ · רוחצות בחלב · כענין טהור עיני׳ מראות ברע : לחיו · הם שרי הפנים : שפתותיו · הם המלאכים השלוחים לבני אדם כמו גבריאל : ידיו גלילי זהב · הם האופנים · וענין כתרשיש כענין מראה האופנים ומעשיהם כעין תרשיש : מעיו · היא האפודה האמצעית שיש בה תמונות מכוכבים נקבצים : שוקיו · הוא הגוף שממנו נברא העולם · וענין שש שיש לו שש קצוות : אדני פז · הם הארץ כענין על מה אדניה הטבעו : מראהו כלבנון · הענין שיש בלבנון עצי׳ אין מספר להם אבל בני אדם וכשיראה האחד מהם יחשוב שאין כמוהו · ולא ילך כי אם מעט בלבנון וימצא יותר מופלא ונכבד ממנו כן מעשה המקום : בחור כארזי׳ · שהוא עומד וכן מעשיו ולא יכלו כי אם חדשי׳ לבקרים רבה אמונתו :

כתרלה

רש״י

לחיו כערוגת הבשם · אשר שם באותם ערוגות גידולי מרקחי׳ : מגדלו׳ מרקחי׳ · מגדלות של מרקחים גידולי בשמים שמפטמים אותם מעשה רוקח : גלילי זהב · כאופני זהב : ממלואי׳ בתרשיש · כל לשון מושב אבן יקרה בזהב קרוי מלאת : עשת · לשון שמנו עשתו קבוץ עב קרוי עשת משפי״אה בלע״ז · שן מעצמות פיל : מעולפת ספירים · מקושטת ומתוקנת בספירי׳ לשון והתעלף דמתרגמינן ואיתקנת : שוקיו כעמודי שש המיוסדים על אדני פז · עמודי שש עמודי שיש וחבירו במגילת אסתר על גלילי כסף ועמודי שש ומראהו גבוה כארזי הלבנון: בחור כארו׳ · נבחר בין הבני׳ כארזי׳ בין שאר עצים: חכו ממתקים דבריו ערבים: זה דודי · זה דמות דודי וזה דמות ר׳ ריעי ועל כל אלה חליתי להבהכן והדוגמא כלפי הקב״ה כך היא דודי לח לבן להלבין עונותיו ולבן כשנראה בסיני נראה כזקן מורה הוראו׳ וכן כשבתו למשפט לבושיה כתלג חיור ושע׳ רישיה כעמ׳ נקי · ואדו׳ ליפרע משונאיו כעניין שנ׳ מדוע אדום ללבושך: דגול מרבבה · הרבה חיילות מקיפין אותו : ראשו כתם פז · תחילת דבריו הבהיקו כנכתם פז וכן הוא אומ׳ פתח דבריך יאיר פתח אנכי יי׳ אלהיך הראם תחלה שמשפט מלוכה יש לו עליהם ואחר כך גזר עליהם גזירותיו : קווצותיו תלתלים · על כל קוץ וקוץ תילי תילים של הלכות : שחורות כעורב · על שם שהיתה כתובה לפניו אש שחור׳ על גבי אש לבנה · דבר אחר קווצותיו תלתלים כשנראה על הים נראה כבחור נלחם בגבור׳ : עיניו כיונים על אפיקי מים · כיונים שעיניו צופות אל ארובותיהם כך עיניו על בתי כנסיות ובתי מדרשות ששם מוצאי התורה המשולים למים : רוחצות בחלב · כשהן צופות במשפט מבררות דין לאמתו להצדיק צדיק לתת לו כצדקתו ולהרשיע רשע לתת דרכו בראשו : יושבות על מלאת · על מלאת של עולם משוטטות בכל הארץ צופות טובים ורעים : תוספת · ד״א תלמידי חכמים שהקב״ה נותנם עינים להאיר לעולם כשם שהעינים מאירים לאדם כיונים הנודדים משובך לשובך לבקש אוכלם כך הם הולכים ממדרשו של פלו׳ חכם לבית המדרש של פלו׳ חכם לבקש טעמי תורה · על אפיקי מים · על בתי מדרשות שהם מולאי מים של תורה · רוחצות בחלב לפי שקראן עינים והעין לשון נקבה הוא רוחצות לשון נקבה הם מלבנין עלמן בחלב של תורה ומלבנים סתריה וסתומותיה · יושבות על מלאת מיישבים דברים על אופניהם ע״כ · דבר אחר עיניו ענייניו פרשיות של תורה והלכות ומשכיות ביונים שהם נאי׳ בהליכתן על אפיקי מים בבתי מדרשות רוחצות בחלב מלוחלחות בחלב כמו שפירשתי : לחיו׳ דברות הר סיני שהראה להם פנים מסבירות ושוחקות : שפתותיו שושנים · דבורי׳ שנדבר באהל מועד שהם לריצוי ולכפרה ולריח טוב תורת חטאת והאשם ומנחה ועולה ושלמים : ידיו · הלוחות שנתן מימינו ומעשה ידיו המה : גלילי זהב · אלו הדברות שבהן הנחמדים מזהב ומפז רב אמר רבי יהושע בן נחמיה מעשה נסים היו של סנפירינון היו והיו נגללין ד״א על שם שמגלגלות טובה לעולם : ממולאים בתרשיש · שכלל בעשרת הדברות שש מאות ושלש עשרה מצות · מעיו עשת שן זה תורת כהנים הניתן באמצע חמשה חומשים כמעיין הללו שהם נתונים באמצע הגוף : עשת שן מעולפת ספירי׳ · נראית חלקה כעשת שן והיא סדורה לקדוקים רבים גזירות שוות ובניין אב וקלים וחמורי׳ : מיוסדים על אדני פז · אמר ר׳ אלעזר הקפר העמוד הזה יש לו כותרת למעלן ובסים למטן אמר רבי שמואל בר גרא פרשיו׳ שבתורה יש להן כותרת למעלן ובסים למטן וסמוכות לפניהם ולאחריה׳ כגון פרשיו׳ של שביעי׳ ויובל וכי תמכרו ממכר להודיעך כמה קשה אבקה של שביעית כדאיתא במסכת ערכין וסוכה וכגון יפקד יי׳ איש על העדה לו את קרבני לחמי עד שאתה מפקדני על בני פקוד אותם עלי וכן כמה לכך נאמר שוקיו עמודי שש מיוסדים וגו׳ : מראהו כלבנון · המסתכל ומתבונן בדבריו מוצא בהם פרחים ולולבי׳ כיער זה שמלבלב כך דברי תורה ההוגה בהם תמיד מחדש בהם טעמים : בחור · נבחר כארזים הנבחרים לבנין ולחוזק ולגובה :

חבו

מ״ע ספורנו

לחיו וכמו כן מספרי׳ ענין לחיו המגיעים אל הדבור והם נביאיו : כערוגת הבושם מגדלות מרקחים · הנותן טעם וריח וגדול׳ למרקחו׳ וכמו כן היו הנביאי׳ לפני הנביאים כאמרו ואצלתי מן הרוח אשר עליך ושמת עליהם: שפתותיו׳ בדבור ראשון ובדבו׳ שני שהיו פנים בפנים היו : שושנים נוטפות מר עובר · שהעביר מהם מעל׳ לישראל והוא עדי׳ מהר חורב ובכן קרה למשה רבינו כי קרן עור פניו בדברו אתו וכן לשאול בהתנבאו כאמרו והתנבית עמם ונהפכת לאיש אחר : ידיו · מלות וקשרתם לאות על ידיך וגם הם כמו גלילי זהב שהם אצעדות הזרוע : ממלאים בתרשיש · בארבע פרשיות שבהם למען תהיה תורת ה׳ בפיכו : מעיו · המעים המתנוקים מאתו במצות אסורי מאכלות הם: עשת שן · מנוקים מכל טומא׳ ושקוץ כאמרו אל תטמאו ואל תשקצו : מעולפת ספירים · ובזה תהיינה תכונות הנפש החיונים והנפשים בהם מוכנות לצורת את העצם השכלי לקבל כל חכמה ודעת ומעשה לבנת הספיר : שוקיו · פעולות הרגלים בעליית רגלים ובהקהל הנה מלותיו אלה הן כמו עמודי שש מיוס׳ים על אדני פז·שבאדני׳ככבדי׳ מן השוקים כן המכוון מהם הוא למען נלמד ליראה ולאהבה כי מציון תצא תורה: מראהו · לראות את פני האדון ה׳: כלבנון · הוא נכבד מכל הראותנו לפניו גם בבתי כנסיות ובתי מדרשות כי שמה ישבו כסאות סנהדרי גדולה : בחור כארזים · וכמו כן הוא נבחר לתפלה מכל מקום זולתו כאמרו וזה שער השמים : חכו

ר״מ עראמה

העינים וכל שכן עיני היונים הגדלים בהם כנודע כן עיניו הנזכרים מלוחלחים כחלב ירלה כלבן יותר לבן ויותר מזהיר מהמים לרוב זהר׳ והשיג בהם עוד מושכל שהם קבועים בגלגלים וזהו יושבות על מלאת בזה דאמ׳ ומלאת בו מולא׳ האבן·לחיו כערוגו׳ הבושם מה שהשיג בעולם הנבדלים אשר קראם לחייו ושפתותיו המורים על הדבור שכלם מדברי׳ דבור שכלי וכן יש מהם התחלת השפע ועובר מהם דבורם לזולתם השלם כמותם ירצ׳ שהשכל׳ הקנוי להם מהם הוא בפועל תמידי רק לפעמי׳ עובר כמו השכל העשירי שמשפיע בשכל האדם אשר הוא בכח ולכן הוא עובר אל הא׳ רמז בלחיו שהם כלי הדבור המכונה בבושם בערוגתו ירצ׳ במקום מולדתו כי כן השכל הראשון התחלת תולדת השכל וגם אשר למטה מהם מגדלות מרקחים והשכל האחרון במשל לשפתות למה שהם ידברו למין האד׳ בשפתי׳ ואין השפע הזה האחרון שמור לעד לעול׳ במוספי׳ רק נוטפית מור עובר ונמשל המושכל של הבושם באומרם

תורת חסד | קדיש קדשים

ובאומ׳ לחיו כערוגת הבשם יר׳ כערוגות הבשם הטוב אשר הם מגדלות המרקחים ר״ל שהן עקרי המרקחים והמגדלים שלהם מצד חשיבותם וכמו כן הן לחייו והכוונה כי שם שנערוגות השדה אשר יש שם מיני הבשם יש שם מינים אחרים טובים בעיניים הנוורים וכולן שוין לטובה כן הוא הענין ג״כ בלחייו של שלמה דודה שהוא לבן ואדום וירקרק ותוש של חסד משוך עליו כאשר הוא דבר נכון וראוי להיות אל מי שיהיה מן האנשים בתכלית היפיפות · ואומר שפתותיו שושנים יר׳ שפתותיו הם כשושני׳ הנוטפות מר עובר ר״ל שתמיד הוא עובר ותמיד הן נוטפו׳ אותו גם כי הוא עובר וכיון בזה אל מה שהיה שלמה מלמד התורה אל הת״ח אשר עם היות שהם עוברים מן העה״ז עכ״ז ילכו מחיל אל חיל וחכמתם היא תמיד עליהם גם כי ילכו מן העה״ז וכמו כן אחז״ל בפסו׳ דובב שפתי ישנים ששפתותיהם דובבות בקבר · או ירצ׳ לומ׳ שמעולם לא חטא בשפתיו בדברו בלשון הרע או לשון הבאי או שנתגאל בדברי נבלות : ידיו גלילי וגו׳ הכוונה בזה להללו על מה שכתב ספרים הרבה גדולי האיכות והוא אומ׳ ממולאים בתרשים מעיו עשת שן יר׳ לומ׳ שמעולם לא הכניס בהן כי אם דבר טהור ומותר · שוקיו עמודי שש וגו׳ הוא מה שאמ׳ בספ׳ קהלת טוב ללכת וכו׳ והוא או׳ מיוסדים על אדני פז והוא כאו׳ חשבתי דרכי וכו׳ ועו״ה ביארתי אני פי׳ טוב בספר תהלות ה׳ באו׳ עון עקבי יסובני : מראהו כלבנון הוא בעצמו מ״ש שם בס׳ קהלת וראיתי וגו׳ והוא בחור כארזים כאו׳ צדיק כתמר יפרח וגו׳ באופן כי אנו ממתקים וכלו מחמדים והם פירושי התורה ומשליו ושיריו וכו׳ כדי שיכנסו דבריו באזני השומעים ואז אמרה לה לכנסת ישר׳ :

אזה

אבן יחייא

לחיו כערוגת הבושם וגומר אחרי אשר רמז דרך העברה עבדי דודה מעולם המלאכים ומעולם הגלגלים ומעולם השפל עוד חזר שנית לפרט הדמויה בכל אחד מהם · וזהו אומרו לחיו כערוגת הבושם וגומר שהוא רמז למלאכים אשר נבראו ביום שני משׁשת ימי המעשה והם נצחיים · ולכן דימה אותם לערוגה אחת אשר היא תל בארץ אשר יש לו ממשות והעמדה · ודימה אותם לבושם אשר ריחו גדול ועומד זמן מה והוא אומרו מגדלות מרקחים · כי הבושם מחורקחות מהבושם ההוא הוא דבר קיים ועומד כמגדל דוד · והנה כינה אותם לריח הטוב לפשיטותם · כאשר הריח הוא מוחש ויותר פשוט מהמוחשים והמטעם · והנה קראם לחייו שהוא שם נגזר מן כה לחי שהוא החיים השלם להדמותו למלאכים המכונים בשם חי כאומרו לא יראני האדם וחי · ואמר שפתותיו שושנים לרמוז למלאכים אשר בורא אותם הקדוש ברוך הוא בכל יום כדרשת חכמינו ז״ל בכל יום ויום בורא הקדוש ברוך הוא כת של מלאכים ואומרים שירה והולכים להם והם אותם שנבראו חמשה ביום חמישי · ודימה אותם לשפתים להיותם בלתי עצמותיים באים כ״כ כאשר הם הלחיים · וכן להיות כי תכליתם איננו רק לומר השירה אשר למעל׳ נבראו והאמירה תהיה בשפתים · ודימה אותם כשושנה שבין לילה היה ובין לילה יאבד · ואין לה זלת לריחה העמדה וקיום וזהו אומרו נוטפות מור עובר רמז לעברם אחרי עבדם העבודה אשר למענה נתהוו · ידיו גלילי זהב וגו׳ רמז לעולם הגלגלים וזהו אומרו גלילי שר״ל גלגלי זהב · ואמר זהב לרמוז כי גשמם זך ופשוט ולא כיסודות אשר תחת גלגל הירח · ואמר ממולאים בתרשיש לרמוז כי אין להם מראה · אבל הם בהירים כאומרו ומעשיהם כעין תרשיש · מעיו עשת שן · לרמוז לגלגל התשיעי

אשר

רשי

חכו ממתקים · דבריו ערבים וטרע לנפש לא תתנו בבערכם אני יי' הנאמן לשלם שכר יש חיך מתוק מזה אל תחבלו במעשיכם ותקבלו שכר ובסוף רשע מרשעו ועשה משפט וצדקה עליהם חיה יחיה עונות נחשבו לו לזכיות יש חיך מתוק מזה : אנה הלך דודך · מוני' ומקנטרי' האומות את ישראל אנה הלך דודך למה הניח אותך עזובה אלמנה : אנה פנה דודך · כשחזר והשרה רוחו על כורש ונתן רשות לבנות הבית והתחילו לבנות באו ואמרו להם אנה פנה דודך אם חוזר הוא אליך נבקשנו עמך כענין שנא' וישמעו צרי יהודה ובנימן כי בני הגולה בונים היכל וגו' ויגשו אל זרובבל וגו' נבנה עמכם כי ככם נדרוש לאלהיכם וגו' וכוונתם לרעה כדי להשביתכ' מן המלאכה והם משיבים דודי ירד לגנו צוה לנו לבנות היכלו · ויהיה שם עמנו : לערוגת הבשם · מקום מקטר הקטרת : לרעות בגנים · ועוד ירד לרעות צאנו בגנים אשר נפוצו שם אותם שלא עלו מן הגולה משרה שכינתו עליהם בבתי כנסיות ובבתי מדרשות · וללקוט שושנים שומע ומקשיב לדברי' בתורתו ללקוט זכיותיהן ולכתבם בספר זכרון לפניו כענין שנאמר אז נדברו יראי יי' וגו' ומה שאתם אומרי' לבקשו עמנו ולבנו' עמנו אני לדודי ולא אתם לו ולא תבנו עמנו כענין שנאמר לא לכם ולנו לבנו' בית אלהינו ואומר ולכם אין חלק וצדקה וזכרון בירושלם : הרועה בשושנים · הרועה את צאנו במרעה נוח וטוב : יפה את רעייתי כתרצה · והקב"ה מקלס' על זאת יפה את רעיתי כשאת רצויה לי כך הוא נדרש בסיפרי' נאוה את עתה כאשר בראשונה בירושלם : איומה כנדגלות · חיילי מלאכים אימתך אטיל עליהם שלא להלחם ולהשביתכם מן המלאכה כמו שנא' בעזר' :

חִכּוֹ מַמְתַקִּים וְכֻלּוֹ (ב' חסם קלבו)
מַחֲמַדִּים זֶה דוֹדִי וְזֶה רֵעִי בְּנוֹת
יְרוּשָׁלִָם׃
ו אָנָה הָלַךְ דּוֹדֵךְ הַיָּפָה בַּנָּשִׁים אָנָה
א פָּנָה דוֹדֵךְ וּנְבַקְשֶׁנּוּ עִמָּךְ׃ דּוֹדִי
יָרַד לְגַנּוֹ לַעֲרֻגוֹת הַבֹּשֶׂם לִרְעוֹת (ב' בתי' נן)
בַּגַּנִּים וְלִלְקֹט שׁוֹשַׁנִּים׃ אֲנִי לְדוֹדִי
וְדוֹדִי לִי הָרֹעֶה בַּשּׁוֹשַׁנִּים׃ (ג' מ"ל בלים)
יָפָה אַתְּ רַעְיָתִי כְּתִרְצָה
נָאוָה כִּירוּשָׁלִָם אֲיֻמָּה כַּנִּדְגָּלוֹת׃ (ד' ל' י' י')
הסבי

חכו מילי מוריגוי מתיקן כדובשא וכל פיקודוי רגינן על חכימוי מדהב וכספא דין הוא תושבחתיה דאלהא רחימי ודין הוא תקוף חוסניה דמרי חביבי נביאיא ומתנבאין בירושלם : אנה אתיבו נביאיא כד שמעו וכן אמרו תושבחתא דיי כפום כנישתא דישראל על אידין חובא אסתלק מבינך שכינתא דיי את דשפירא עובדך מכל אומיא ולאן אתר אתפני רחומך באסתלקותיה ממוקדשיך : אמרת כנישתא דישראל על חובי ומרודי ואשתדור די השתכחו כי אמרין נביאיא כען הדרי בתיובתא ונקום אנת ואנן ונצלי קדמוהי ונבעי רחמין עמך : דודי ומרי עלמא קביל צלותיהון ברעוא ונחת לבבל לסנהדרין דחכימיא ויהב רוחא לעמיה ואסיקינון מגלותהון על יד כורש ועזרא ונחמיה וזרובבל בר שאלתיאל וסבי יהודאי ובנו ית בית מוקדשא ומניאו כהניא על קורבניא וליואי על מטרת מימרא דקודשא ושלח אשתא מן שמיא וקביל ברעוא ית קורבנא וית קטורת בוסמין וכגבר דפרנס ית בריה רחימא בתפנוקין כן פנוקינון וכגבר דמגבב ורדין מן מישריא כן כנישינון מן בבל : אני ובההיא יומא אנא אפלחא למרי עלמא רחימי ורחימי אשרי שכינת קודשיא ביני וזן יתי בתפנוקין : יפה אמר יי במימריה כמה יאי את חביבתי בזמן דצבותיך למעבד רעותי שפיר בית מוקדשא דבנית לי כמקדש קדמאי די בנא לי שלמה מלכא בירושלם ואימתך על כל עממיא ביומא דהליכו ארבע טקסייך במדברא :
הסבי

וללקוט חד מן מלין נסבין ו"ל כריש תיבות' וסימ' נמסר במערכת אות הלמ"ד בס"ד · נאוה ד' וסי' נמסר בתלי' סימן קמ"ח ומשלי סימן י"ז :

רלבג

חכו וגומר · ראוי שתדע שהדרגה בספורה שבחי דודה מראשו וירדה בהדרגה להורות על שהשגתו היתה במה שהשיג דבר מהקודם אל המאוחר ולפי שבכאן לשכל אופן אחר מהשג' ר"ל שיעתק בה מהמאוחר אל הקודם כמו הענין ברוב החכמ' הטבעית אשר דרישתם עתה בהגעתה אמרה שמה שישיג השכל בזה האופן הוא בתכלית המתיקו' והערבו' והנה המשילה זאת ההשגה לחך לפי שבחך נעתק מהטע' אל ידיעת עלם המוטעם ואפשר שנאמר שהרצון באמרו חכו ממתקים שבחכו ימצאו המזונות המתוקי' מאד וזה כי הערבות אשר במושכלות הוא נפלא מאד והנה הביאור הראשון יותר נאות ואמרה כלו מחמדים הרצון בו שאין בו דבר שלא יהיה נחמד וחשוק מאד ולזה ראוי שיתאודוהו כל כחות הנפש וישתדלו בעבודתו :

אנא וגומר זה על צד התשל להורות שכל כחות הנפש כבר נכנעו לעבוד' השכל הכנע שלם ולזה חשקו כולם לבקשו :

דודי וגומר · אמרה שדודה ירד לעבוד' גנו להוציא הבושם אשר בו מכח אל הפיעל והם המושכלות ולזה ישתדל לרעות בגנים האחרים ללקוט שושנים מהם והוא מה שיקנה אותו מן המוחשים בזה הדרוש אשר ישתדל עתה בהשגתו ר"ל המניע הראשון באמצעות החוש והדמיון והכח הזוכ' ולזה יצטרך שיעזר על זה מכחות הנפש בכללם וישתדלו בכל עוז שלא ימנעהו מפעולתו :

אני וגומר · כבר קדם שקוד' זה היה לשכל מונע באלו ההשגות מפני שני דברי' האחד מפני קושי היות תשוקתו לו ר"ל קושי הכנתה לו מה שיצטרך אליו בהשגתו · והשני מפני קושי היותו לו אבל יעלימו הטבעי' הגופיים ממנו האמת אחר שהתחיל להשקיף בו להיות בהתבודדות אשר יצטרך אליו אל השכל באלו ההשגות מאשר כחות הנפש מהקושי העלום ומפני זה זכרה עתה שכבר הוסרו אלו המונעים אשר ימנעו היותה לו והיותו לה לפי שסבתה כמו שקדם בלתי הכנע כח' הנפש אל השכל בשלמות לפי מה שיצטרך בזאת ההשגה ואולם קראה אותו רועה בשושנים כי מלד רעותו בשושנים יצטרך אליה והנה אופן המשל בזה מבואר ממה שקדם :

יפה וגומר · אחר שהוסרו ממנו אלו המונעים והכינה לו תשוקתו מה שיצטרך אליו בדרוש אשר התקירה בו עתה החל לשבח אותה באלו הענייניים ואמר שהיא יפה מאד לפי שכבר התקשטו כחות הנפש בכללם קשוט שלם והמשיל' לתרצה שהיתה עיר יפה מאד עד שליפיה היתה עיר מלוכה כמו שנזכר במלכים וכן הענין בירושלים ואולם אמר איומה כנדגלות הוא להורות כי מה שתשיגהו ואם הוא פרטי הוא רוחני מאד כבר הופשט ממנו הרבה מהמשיגים ההיולאניים ובפרט במה שנקחהו מהכח הזוכר ולזה אמר שהיא נוראה כמו הכחות השכליות אשר ישיגו הרבוי והקבוץ הבלתי בעל תכלית לא שהיא נדגלת על זה האופן אבל לה מדרגה נפלא' מהרוחניות כמו שהתבאר בספר החוש והמוחש ואפשר שנאמר שהרצון באמרו איומה כנדגלות שהיא נוראה כמו החיילות הנדגלות ר"ל אשר להם נס ומנהיג כי הם יכונו כלם לכוונ' אחת בהסכמה ולזה יהיה זה החיל נורא וכן הענין בה עם שאר כחות הנפש כי שאר הכחות כבר התקשטו הקשוט הראוי ונכנעו אל עבוד' השכל ולזה הם כולם בהסכמה אחת בזה הפועל אשר תכוון אליו זאת החשוקה והנה זה הבאור האחרון נאות יותר מן הראשון לפי מה שאחשוב :
הסבי

מ"ע ספורנו

חכו ממתקים · כאמרו מה ה' אלהיך ש[ואל] מעמך כי אם ליראה כו' לטוב לך : וכלו מחמדי' · וכל המכוון הוא למען נשיג חיים נצחיי' הנחמדי' מכל זולתם : זה דודי · כאמרו כי מאהבת ה' אתכם : וזה רעי · לשכנו בתוכנו כאמרו כי לא יטוש ה' את עמו : אנה הלך דודך · אמרו א"ה מה היה לו שסלק שכינתו ממך : אנה פנה · בהסתירו פניו : ונבקשנו עמך · כאמרם עמכם כי כבר נדרוש לאלהיכם : דודי ירד לגנו · בקהל קדושי' אנשי כנסת הגדולה : לרעות בגנים · לשמות בבתי כנסיות ובתי מדרשות כענין ישמח ה' במעשיו : וללקוט שושני' · שרידי עמו מבין החוחי' : יפה את רעיתי · אמר הא-ל ית' עתה בבנין בית שני אל תוסיפי לסלק שכינתי מתוכך כי אמנם את עתה יפה בחכמת אנשי כנסת הגדולה : נאוה כירושלם הראשונה שהית' עיר הצדק כי שמה ישבו כסאות למשפט : איומה · כענין שמעון הצדיק שהשתחוה לפני אלכסנדרו' : כנדגלות · במערכו' ישראל בנצחונ' מכל מקום : הסבי

ר"מ עראמה

כאומרם ז"ל כל דבור ודבור שהיה יוצא מפי הקדוש ברוך הוא נתמלא כל העולם בשמים ועל העובר אמרו על ישקני וכולי מה משה עובר כך חורהי עובר :

ידיו דבר על הגרמי' שמימיים שעל ידם יפעל בגרמי' השפלי' כאמרו ומעשה ידיו מגי' הרקיע אמר כיהם גלילי זהב הם דומים לזהב לטוהר ועל גלגל הי"ב מזלות דבר אשר הם קבועים בו וזהו ממלאי' בתרשיש כמו שאמר בעיניו למעלה אשר הם השבעה כוכבים יושבות על מלאה ואמר כתרשיש שכן דרכי המזלות הרי שם כמו שפירש בזה יבא מדרי זכרו לברכה ששה משמותם לעולם ששה צפונים וששה דרומיים למעלה מהאופק וששה למטה על סדר המלאכים אשר בתוכו אמר מעיו עשת שן שהם בתוכו כמעים פוגשים זה את זה כאלו הם דבר אחד ובהם קבועים הכוכבים כאמו' וזהו מעולפ' ספירי' כמ"ש כמעשה לבנת הספיר :

שוקיו השוקים והם העול' השפל הם שש' לבד כמו שהשמי' הרי שם כאמור ורמז לעמודי שש אל יסודי העולם השפל שלהם ששה קצוות בסגולת כל גשם יסודי והם עמודיו ולפי שהם הלויים בזרועו כדבריהז"ל אמר מיוסדי' על אדני פז כי כן קראו למעלה ראשו כתם פז כי ודאי נושאים את הארץ וברא' שית יוכיח וכאומר שלא כמדת הב"ה מדת בשר ודם שהתחתונים נושאים את העליונים והוא לא כן ועל דרך ויפא יעקב רגליו מראהו כלבנון אמר כי כרם דודה

אבן עזרא

בתרצה · שם מדינה תמלאכה בדברי אחאב : איומה · שיש אימה ממנה לכל רואיה כמו איום ונורא : כנדגלות · כמחנות בעלות הדגלים : הרהיבוני

אבן יחייא

אשר הוא חלק כחתיכה ועשת שן הפיל אשר הוא לבן וחלק · ואמר מעולפת ספירים לרמוז לאשר חלקו חכמי המחקר הגלגל ההוא לי"ב מזלות לחשבם הלאו' בו התמונות ההם מקבוץ הכוכבים שהגלגל שמיני אשר תחתיו · שוקיו עמודי שש וגומר לרמוז להיולי אשר הוא מוכן לבריאת השש קצוות מעולם השפל · מיוסדי' על אדני פז · רמז כי העולם השפל לא נברא כי אם בעד דברי התורה הנחמדים מזהב ומפז אשר קדמה לעולם אלפים שנים כי ראשית המחשבה תכלית המעשה · והוא אומרו ה' בחכמה יסד ארץ · ואומרו אם לא בריתי יומם ולילה חוקות שמים וארץ לא שמתי · יוכיח · כי אין ברית אלא תורה שנאמר ה' אלהינו כרת עמנו ברית בחורב · והטעם חוקו' שמים וארץ לא שמתי ולא הייתי בורא אותם · אם לא היה בעבור מצות הגיית התורה יומם ולילה · באומרו והגית בו יומם ולילה · מראהו כלבנון אחרי רומזו לשלש עולמות הנבראים באה לרמוז לבוראם כאשר חלם יעקב בסולמו כי בתחלה רמז לעולם השפל באומרו מוצב ארצה · ואח"כ לעולם הגלגלים באומרו וראשו מגיע השמים · ואח"כ לעולם המלאכים והוא אומרו והנה מלאכי אלהים · ואח"כ רמז ליוצרם באומרו והנה ה' נצב עליו על הסולם' והנה יעקב לשלימותו חלם חלום כנואיו אבל השיג מן העלול לעלה להיותו אכושי : אבל פה אשר היא משגחת תשוקה התחילה השבח מן העלה לעלול ואחר כך משבחת דודה המשגיח על כלם · וספרה כי מראה דודה אם אפשר לדמותו כביכול הוא כלבנון שהוא בית המקדש אשר בו היה תל כבוד שכינתו באומרו ועשו לי מקדש ושכנתי בתוכם · ומה שאפשר שיושג ממראה האל הוא אותו האור השכניי · בחור כארזים · ר"ל מי שירצה לבחון קדושת מראהו · יבחן בתורת הצרעת אשר להיות כי האור האלהי היה חל על כל המין בכללו · ובתיהם ולבושיה' וגופם היו נגדלים במראה מנווי הארצות · לכן כשהיה החוטא בתחילת חטאו · לעוכשו היה נעדר מביתו האור האלהי וזאת היתה צרעת הבית · ואם שב בתשובה מוטב · ואם לאו היה נעדר האור האלהי מלבושיו וזאת היתה צרעת הבגד · אם שב בתשובה מוטב · ואם לאו היה נעדר האור האלהי מגופו והיה מצורע ומשולח מכל המחנות וטמא טמא יקרא · עד אשר ישוב אל ה' ולקח ביום טהרתו עץ ארז וגו' · ולכן היה הרופא מחולי הצרעת הכהן הגדול מאחיו הנכנס לפנים ולפני הנקי באור אלהי · וזהו אומרו בחור כארזים · חיכו ממתקים וגומר · רמז לעשרת דברות הערבות והמתוקי' אשר שמעום ישראל מפיו וחיכו · וכלו מחמדים רמז לשאר התורה הנאמר עליה הנחמדים מזהב ומפז · זה דודי וזה רעי בנות ירושלם המתואר בכל התארים אשר זכרתי הוא אותו אשר בשכבר היה רעי · ועתה הוא דודי כי אותו אהבתי ולא אהבתי ולא בזולתו · אנה הלך דודך ונומ' דברי בנות ירושלם שהם אומות העולם שאומרות לה אנה הלך זה שהוא דודך ותולת אהבתו את · ואנה פנה דודך · והנה לא הזכירו אותו בשם רעך · בהיות כי פנה פניו ממנה · ואיך יקרא רעה · כי שם רע יחול על שנים אשר ישתוה מחשבתם לאהבתם להיותו נגזר מן בנת לרעי מרחוק שרוצה לומר מחשבתי · ואם הוא שלם כאשר תארת אותו · נבקשנו עמך ולא נדחה אותך עוד להכיחו ללכת לעבוד אלהים אחרים · דודי ירד לגנו וגומר היא תשובת כנסת ישראל להם · דודי ירד לגנו ראוה שלאשאתיה עלה למרום · והנה אמר ירד ולא בשם עליה לרמוז כי בעליה ההיא כביכול ירידה היתה לו · להיות כי יהודה ירד עם אל הו · על דרך אומרו בכל צרתם לו צר · והנה כינה עולם המלאכים בגנו כאשר כינה אותו לעיל כערוגת הבושם אשר היא תל הגן · לרעות בגנים כי איכו חפץ להיות רועה ישראל ולכן הלך לרעות ולכלכל בגנים והם המלאכים העומדים ואשר הם קיימים בגן ה' · וללקוט שושנים · רוצה לומר ליהנות מאותו המעט קט מעבודה אשר יעבדוהו המלאכים ההווים ונפסדים אשר כינה אותם לעיל בשפתותיו שושנים · אני לדודי ודודי לי וגומר · אחרי אשר השיבה לשואלים אנה פנה דודך · עוד השיבה לאומרם ונבקשנו עמך · והוא אומרה מה לכם ולא לבקשו כי אין לו חלק ונחלה עמכם · כי אני לדודי ודודי לי · ואף שעתה בגלותי הניחני והלך לו לרעות בגנים וללקוט שושנים בעולם המלאכים עוד תשובו ותראו כי ישיב את שבותי · וזהו אומרה הרועה בשושנים : יפה את רעיתי וגומר הם דברי החושק לחשוקתו כנסת ישראל המרחם עליה בגלותה · ואומר אף כי יפה את רעיתי עתה בגלותך כתרצה והיא עיר המלוכה למלכי ישראל החוטאים בטרם נקנה שומרון מאת שמר אדוניו · וקרא אותה יפה על דרך שנית כהוד שרוצה לומר שחורה ושחרחורת · והתיחסותה ביופה לעיר החוטאים יוכיח · והנה לא קראה בשם שחרות כאשר עשה לעיל באומרה שחורה אני וכו' · תראוני שאני שחרחורת · לרוב אהבתו אותה שאינו רוצה להזכירה בשם דופי · ואפי' במקום ההכרחי שיפך להיות כי עתה [illegible] נאוה כירושלם אשר היא עיר ואם לשכון כבוד ה' · ומושב כסאות למשפט כסאות לבית דוד · איומה כנדגלות בגזר מן אימה · ורוצה לומר שכל האומות השולטות בך כעת · יפחדו ממך · כנדגלות · כאשר יפחדו ממחנה מלחמה המסודר בדגלים :
השני

תורת חסד · קדש קדשים

אנה הלך דודך היפה בנשי' אנה הלך דודך ונבקשנו עמך ר"ל אין אנחנו רוצות להפרד ממך גם בשעת הבקשה כי מי יוכל להפרד אפי' שעה א' מכנסיה טובה שכמותך שנדבק' כל כך אהבתך עם שלם כשלמה · דודך והיא משיבה : דודי ירד לגנו לערוגת הבשם לרעות בגנים והם ישראל ובהיותי מתחברת עמכן לא ילמד לי דבר א"כ אני לבדו לדודי ואני לבדי אבקשנו ושלמה דודה משיב לה : יפה את רעיתי כתרצה והכונה בכל הפסוקי' הנמשכים לומ' לה כי כל התארים שתארה לו הם נמצאים בה : והנה

רשי

הסיבי עיניך מנגדי · כבחור שארוסתו חביבה ועריב׳ עליו ועיניה נאו׳ והאומר לה הסיבי עיניך מנגדי כי ברואותי אותם לבי משתחן ומתגאה עלי ורוחי גסה בי ואיני יכול להתאפק: הרהיבוני · הגיסו לבי כמו ורהבם עמל ואון רהב הם שבת איסת״ייר בלע״ז והדוגמא כך הוא אמר הקב״ה במקדש זה אי אפשר להשיב לכם ארון וכפירת וכרובים שהם הרהיבוני בבית ראשון להראותיכם חבה יתירה עד שמעלת בי: שערך כעדר העזים · בקטני׳ ורכים ודקים שבכם יש שבח הרבה: שיניך · קציניס וגבורים שביך כולם לטובה · כעדר הרחלים הרחל הזאת כולה קדושה למרק לתכלת בשרה לקרבן קרניה לשופרות שוקיה לחלילין מעיה לכינורות עורה לתף יבלו הרשעים כמשלו לגלגלים שאין מהם לקדושה כלום: ששים המה מלכות · אברהם ויוצאי ירכו · בני קטורה שש עשרה · ישמעאל ובניו שלש עשרה · יצחק ובניו שלשה · בני יעקב שנים עשר · בני עשו שש עשרה בדברי הימים הרי ששים והם האמר לא מהם תמנע שהיא אשה אברהם מן המנין: ושמונים פלגשים · נח ובניו עד אברהם כל תולדות יוצאי התיבה שמוני׳ תמצאם וכשם שהמלכות שהם כפי המלך יתירו׳ בגדולה על הפילגשי׳ כך היו אברה׳ ויוצאי ירכו חשובים גדולי׳ ויתירים בחשיבות על הכל כאשר תראה הגר בת מלכי׳ היתה תמנע בת שלטוני׳ היתה ונעשית פלגש לעשו והומר אל עמק שוה וגו׳ הושוו כלם בעלה אחת והמליכו את אברהם עליהם: ועלמות אין מספר · למשפחות הרבה נחלקו כל אלה: אחת היא יונתי · ומכולם אחת היא הנבחרת לי ליונה תמה שהיא תמימ׳ לב עם בן זוגה: אחת היא לאמה · לכנסייתה הרבה מחלוקות בבתי מדרשות כלו׳ לכם להבין תורה על מכונה ועל אמתתה: ברה היא ליולדתה · יעקב ראה אותה מטה שלימה בלא פסול והודה וקילס למקום שנאמר וישתחו ישראל על ראש המטה: ראוה בנות את ישראל בגדולתה ויאשרוה ומה הוא קילוסן: מי

רלבג

הסבי וגו׳ · אמר זה להורות על חוזק חשקו בה כאלו יאמר שיופי עיניה ירהיבוהו ויוסיפו חשקו בה וספר בשבחיה במה שהכינתהו לו בזה הדרוש ובכלל במה שהכינתהו לו בהשגת האור הרחוק והמניע הראשון והמשיגים הכוללים לכתאית המשתכות במה שהם משתכות ולזה אמר שערך כעדר העזים שגלשו מן הגלעד שניך כעדר הרחלים וגומר רלוני שכבר הכינה לו באמצעות החוש באלו ההקדמות אשר יצטרך אליהם באלו החקירות השכות מסכי׳ ונאות וכבר התבאר אופן המשל בזה במה שקדם:

כפלח וגומר · זה הפסוק לפי המשל לבד להורות על יפייה וצניעותה והנה בסדור שבחיה נעתק בזה המקום מהקודם ולא עברו שבחיה למטה מראשה בהדרגה כמו שעשה בהשג׳ הקודמת לפי שזאת ההשג׳ נעתק בה מהקודם בלד מה ר״ל העיון בחכמה הטבעית וזה כי מה שהקדימו החקיר׳ עליו הם קודמות באופן מה לעניינים אשר תהי׳ החקיר׳ בהם אחר זה כי הדברי׳ הכוללי׳ אשר הקדימו החקירה עליהם קודמים לדברים המיוחדי׳ אם הקדימה ההיולאנית כמו הענין באמר הרחוק אם הקדימ׳ אשר על דרך הפיעל והצור׳ והתכלית כמו הענין במניע הרחוק לפי מה שהתבאר בספר שאחר הטבע ולא עברו שבחיה למטה מראשה שלא יהיה העתקם אל המאוחר רלוני במה שיחקור בדבר דבר מהדברים הטבעיי׳ המיוחדים אל השגתם מהחוש אל הדברים המאוחרים והם המקרים והמשיגים כמו שיבא התאמר בזה במה שאחר זה:

ששים וגומר · ראוי שתדע כי כחות הנפש הם בכללם על שלשה פנים · מין ראשיי · ומין מכין והוא ראשיות מה · ומין בלתי ראשיי ובלתי מכין והוא מבואר שמספר הכחו׳ הנפשיות אשר בבעל חיים הם רבות מאד עם שבכל אבר פעולה מיוחדת לו עם זה תנועות מה וכח זן ומגדל ומוסף ומחזיק ודוחה וזולת זה מהכחות אשר אי אפשר לאבר מהאברים שימנע מהם אם לא יהיה בסבת חולי או חסרון ביצירה וכאשר נתן לכל פעולה מהם ולכל כח מהכחות ולכל תמונה מהתמונות כח נפשי תסודר ממנו יהיו הכח הנפשיות רבים בלי ספק וזה מבואר למי שעיין בנאות עיון מעט וזה כי העגלים רבים ולכל אחד מהם תנועות רבות בליפים מתחלפים ובכלל הנה לכל דבר מאלו הדברים כלי מיוחד וכח נפשי מיוחד לפי שאין מלאך אחד עושה שתי שליחיות ראוי שלא יסודר מבלי אחד מלד מה שהוא אחד רק פעול׳ אחת שאם היה אפשר זה היה לאמר האחד יותר מבורא אחת וזה מבואר הבטול והנה דמיון המכין מאלו הכחות הם כמו הפה והאצטומכא׳ שיכינו אל הכבד המזון אשר אפשר לו שישנהו ויעיבהו דם · והכבד היא גם כן מכין באופן מה במה שישלחהו אל הלב מהדם להשלים הוייתו בלב ולהשתלת מהלב אל שאר האברים דרך הדופקי׳ והעלבי׳ והעגלי׳ אשר ישלם באמצעותם זה הפוע׳ לפה ולאצטומכא ולכבד הנה גם כן מכינים בלד מה כי הם דרך אל הובלת הרוח היסודי אל אלו האברים אשר יגיע אליהם ומשל הראשים באופן מה הלב והכבד במה שישלחהו מהדם אל האברים בזולת שתשל הוייתו בלב והמוח וחוט השדרה והעצב וזה שאע״פ שהראשי במוחלט הוא אחד לבד והוא הלב כמו שהתבאר בספר בעלי חיים הנה לאלו ולמה שידמה להם ראשיות מה וכן הכחות המשיגות הן אם ראשיות אם מכינות ובכלל הנה כל כח ישתלשל ממנו פועל לא״ב א׳ זולתי נושאו הוא אם ראשיי אם מכין והכחות האחרונות אשר באבר אבר אשר לא יסודר מהם פועל לזולתם אינם לא ראשיות ולא מכינו׳ והוא מבואר שהכחו׳ הראשיות רבות ויותר מהמ׳הכחות האחרונות והם אשר אינם לא ראשיות ולא מכינו׳ והנה המשיל הכחות הראשיות למלכות להיות להם ראשיות מה והם תחת ראש אחד והוא המלך והכחות המכינות לפילגשים לפי שהפלגש היא משרתת ולה ראשיות מה והכחות שאינם ראשיות ולא מכינות קרא עלמות כי אין לעלמות [...] מהאופנים והנה הוא יאמר שהכחות אשר הם מלכות הם מספר רב והכחות הפילגשי׳ הם מספר יותר רב והעלמו׳ הם רבוי מופלג עד שיאמר לקושי [...]

אחת וגומ׳ · אמר משבח תשוקתו שהיא אחת לבד אין לה רבוי וזה כי משאר הכחות ימלא מה שיש לו רבוי באופן מה כמו הזן שהוא באבר אבר מה שידמה לזה · והולם זה הכח הנפשי אשר ילך מהשכל במדרגת ההיולי הוא אחד אין רבוי בו והוא הולך מדרגת הלורה והשלמות משאר כחות [...] אמר שהיא ברה ליולדתה והיא הנפש ושאר הכחות הנפשיות והם העלמות והמלכות והפילגשים יהללוה ויאשרוה:

[שיר השירים ו, ה–ט]

הָסֵבִּי עֵינַיִךְ מִנֶּגְדִּי שֶׁהֵם הִרְהִיבֻנִי שַׂעְרֵךְ כְּעֵדֶר הָעִזִּים שֶׁגָּלְשׁוּ מִן־הַגִּלְעָד: שִׁנַּיִךְ כְּעֵדֶר הָרְחֵלִים שֶׁעָלוּ מִן־הָרַחְצָה שֶׁכֻּלָּם מַתְאִימוֹת וְשַׁכֻּלָה אֵין בָּהֶם: כְּפֶלַח הָרִמּוֹן רַקָּתֵךְ מִבַּעַד לְצַמָּתֵךְ: שִׁשִּׁים הֵמָּה מְלָכוֹת וּשְׁמֹנִים פִּילַגְשִׁים וַעֲלָמוֹת אֵין מִסְפָּר: אַחַת הִיא יוֹנָתִי תַמָּתִי אַחַת הִיא לְאִמָּהּ בָּרָה הִיא לְיוֹלַדְתָּהּ רָאוּהָ בָנוֹת וַיְאַשְּׁרוּהָ מְלָכוֹת וּפִילַגְשִׁים וַיְהַלְלוּהָ:	הסבי אַסְחֲרִי רַבָּנַיִךְ חַכִּימֵי כְּנִישְׁתָּא רַבְּתָא חֲזוֹר לְקִיבְלִידִי אִינוּן אַמְלְכוּנִי בְּגָלוּתָא וְקִבְעֵי מִדְרְשָׁא לְאוּלְפַן אוֹרַיְתִי וּשְׁאַר זְעֵטוּטַיִךְ וְעַמָּא דְאַרְעָא אַצְדִּיקוּ בְּמֵימַר פּוּמְהוֹן כִּבְנוֹי דְיַעֲקֹב דִּלְקָטוּ אַבְנַיָּא וְעָבְדוּ גְלִישׁוּשִׁיתָא בְּטוּרָא דְגִלְעָד: שניך וְכָהֲנַיָּא וְלֵיוָאֵי אָכְלֵי קוּרְבָּנַיִךְ וּמַעֲשַׂר קוּדְשָׁא וְאַפְרָשׁוּתָא דַכְיָין מִכָּל אֲנִיסוּת וּגְזֵילוּת דַּהֲווֹ הֵיכְמָה דַכְיָין עֶדְרָא דְעָנָא דְיַעֲקֹב בִּזְמַן דְּסַלְקָן מִן נַחַל יוּבְקָא דְלָא הֲוַת בְּהוֹן אֲנִיסָא וּגְזֵלָה וְכוּלְהוֹן דַּמְיָין דָּא לְדָא וְיָלְדָן תְּיוּמִין בְּכָל עִידָּן וּמְתַכְּלָא וְעַקְרָא לָא הֲוַת בְּהוֹן: כפלח וּמַלְכוּת בֵּית חַשְׁמוֹנַאי כּוּלְהוֹן מַלְיָין פִּיקוּדַיָּא כְּרִימוֹנָא בַּר מִן מַתִּתְיָה כַּהֲנָא רַבָּא וּבְנוֹהִי דְּאִינוּן צַדִּיקִין מִכּוּלְהוֹן וּמְקַיְּימִין פִּיקוּדַיָּא וּפִתְגָּמֵי אוֹרַיְתָא בִּצְהוֹתָא: ששים בְּאֵידַיִן קָמוּ יְוָנָאֵי וְכַנְשׁוּ שִׁתִּין מַלְכִין מִבְּנוֹי דְעֵשָׂו מְלוּבְּשֵׁי שִׁרְיוֹנִין רוֹכְבִין עַל סוּסָוָן וּפָרָשִׁין וּתְמָנַיָּין דוּכְסִין מִבְּנוֹי דְיִשְׁמָעֵאל רוֹכְבִין עַל פִּילַיָּא בַּר מִן שְׁאַר עַמְמַיָּא וְלִישָׁנַיָּא דְלֵית בְּהוֹן מִנְיָין וּמַנִּיאוּ אֲלַכְסַנְדְּרוֹס מַלְכָּא עֲלֵיהוֹן לְרֵישָׁא וְאָתוּ לְאַגָּחָא קְרָבָא לִירוּשְׁלֵם: אחת וּבְעִידָּנָא הַהִיא הֲוַת כְּנִשְׁתָּא דְיִשְׂרָאֵל דְּמִתִילָא לְיוֹנְתָא שְׁלֵמְתָא פָּלְחָא בְּלֵב חַד לְמָרַהּ וְאַחִידָא לְאוֹרַיְתָא וַעֲסִיקָא בְּפִתְגָּמֵי אוֹרַיְתָא בְּלֵב שְׁלִים וּבְרִירַן זְכוּתָהָא כְּיוֹמָא דִנְפַקַת מִמִּצְרַיִם הָא בְּכֵן נְפַקוּ בְּנֵי חַשְׁמוֹנַאי וּמַתִּתְיָהוּ וְכָל עַמָּא דְיִשְׂרָאֵל וַאֲגִיחוּ בְהוֹן קְרָבָא וּמְסַר יְיָ יַתְהוֹן בִּידֵיהוֹן וְכַד חֲזוֹ יָתְבֵי פִּילְכַיָּא אַשְׁרֵי יַתְהוֹן וּמַלְכְוָת אַרְעָא וְשִׁלְטוֹנַיָּא וְקַלְּסוּ לְהוֹן:

מי

[Masorah parva beside the verses:] ח׳ בטע׳ וכתיב כן · ג׳ · ג׳ · ב׳ · ג׳ · ב׳ וחס׳ וכסיפ׳ · ב׳ חס׳ בכתו׳ · ל׳ · ג׳ · ג׳ · ב׳ · ה׳ כתיב ה׳ · ל׳ · ל׳ וחד והלליה בספרים

שהם הרהיבוני חד מן ח׳ מלין כתרי טעמי פי׳ הטפחא לא ישרתנה מירכא בתיבת׳ כי אם בח׳ מקומות וסימ׳ בכל משבתיכם דוספרתם לכם דפרשת אמר · ההרתיה ואת כל ההרתיה בקע דמלכים · מבליגיתי עלי יגון · גלוליכם ומכל גלוליכם אטהר אתכם · מכל תועבותיכם · כי למבראשונה דד״ה · ונבזביתך לאהרן הב · שהם הרהיבוני · וסימ׳ מה״מג ת״לוש · ברה ח׳ כתיב ה׳ וסימ׳ עד בית ברה · יחבירו רבתריה דשפטים · מצות יי׳ ברה מאירת עינים · ברה כחמה איומה כנדגלות · ברה היא ליולדתה · וכל לשון אכילה דכות׳ כתיב ה׳ במ״א:

מ״ע ספורנו

הסבי עיניך · הנביאי׳ כאומרו ויעלם את עיניכ׳ את הנביאי׳: מנגדי שלא יפגעו עמל חזון גם שיהיו ראוי׳ לכך: שהם הרהיבוני · הם היו סבה שהתכעסתי להנקם מכם כאשר לא שמעת׳: שערך · כי אמ׳ מנהגי אבות הם נאותי׳ ויקרי׳ כמו שער של עדר העזים הם כן להיות בגד חשוב ובנתנהיגו מנהגי נכבדי׳ באמרם והעמדנו עלינו מלות כו׳ ואין לורך עוד בנביאים: שניך · הנלחמים כמו בני חשמונאי וזולתם: כעדר הרחלים · הם לדיקים ויקרים בעיני כעדר הרחלים שמכניסים אותו למלח: מתאימות · בעיון ובמעשה: ושכולה אין בהם · אין בהם מורד מקדים תבשילי: כפלח הרמון רקתך · התלמידי׳ שהגיעו להוראה הקרובי׳ לעיני הדור כמו הרקה לעינים הם כמו פלח הרמון שגם שאינו רמון שלם הוא נאות מטעמו ומראהו הנמלאו דעה את ה׳ בעיון ובמעשה: מבעד לצמתך · מהיותם בבדלים מדעות חכמי האמות שהם כמו הלמת שהיא תכסיה שער נכרי וזה כי אמנם: ששים המה מלכות · רבו דעות חכמי האמות החוקרים באלקיו׳: ושמני׳ פלגשי׳ ויותר מהמה החוקרים בטבעיות: ועלמות אין מספר: המורי׳ עניני העולם בהנהגת הבית והמדינה: אחת היא יונתי · האמה הדבקה כי כיונ׳ לבעלה: תמתי · השלימה מכל אמה זולת׳ בכל אלה: אחת היא לאמה · לשרה תחוללכם לא לאברהם שילא ממנו ישמעאל: ברה היא ליולדתה · לרבקה והוב׳ את יעקב לא את עשו בבכירה את דרכי שניה׳: ראוה בנו׳ ויאשרוה · כענין רחב הזונה באמרה כי ה׳ אלהיכם הוא אלהים בשמים ממעל ועל הארץ מתחת: מלכו׳ ופלגשי׳ · כענין מלכת שבא ששפחותיה באמרה אשרי אנשיך ואשרי עבדיך אלה כו׳: מי

ר״מ עראמה

דודה זה מפורסם כלבנון ונלחיות קיומו ובלתי השתנותו כארזים כי לעולם הוא בחור כארזי הלבנון אשר נטע:

חכו אמר כי סגולתו סגולת הטוב המוחלט שימלאו בו כל שאר התשוקות אשר במועיל והערב כמאמר הנחמדים מזהב ולכן אמ׳ כי זה אשר הו׳ הטו׳ הגמור אכו גם כן ממתקים הוא הערב וכלו מחמדים הוא המועי׳ דכתי׳ בו הנחמדי׳ מזהב באמור זה דודי וזה רעי הגיד בזה שכל זה הנמלא שביא׳ עד פה אחריו הכל קשור בסבה העליונה וכ׳ אלו הכל אחד עמו כנורה אל בעל לורה עד פה הגיד שלמות והשגת המשיג העגל הגלישי אבל על לד הקבלה ואחרי הכה ופולע והחרקתו מן הערב והמועיל אשר היה שקוע בהם כאשם הורה הכוני בגעוני ונראה לי כי זה העגל בהשגה אשר לא עלה

אבן עזרא

הרהיבוני · חזקו ממני או הסירו כחי ומתשלחי כמו המתלבת רהב ורהבם עמל ואון:

הפעם השנית דודי ירד לגנו · כאשר פירשתי שאמרה לו יבא דודי לגנו וכאשר הקילה רדפה אחריו וכאשר ראה אותם המר יפה את רעיתי ואמר שערך ושניך גם כפלח הרמון והטעם כי את היא תשוקתי שהקדמונית ואל תתערבי לי באמר׳ כי הנה שערך ושניך ורקתך לעד כי היא בלי באחרת כי אחת את היא בעולם ואין דומה לך גם הנה שלמה יש לו ששים מלכות ושמונים פלגשי׳ ועלמות אין מספר ואין כמותך כי אחת את לאמך:

הפעם השלישית דודי ירד לגנו · זה שעלה למרו׳ לרעות בגנ׳ וללקוט סוסני׳ שהוא דר עם המלאכים שהם לדיקים: אני לדודי אמרה כנסת ישראל אע״פ שירד דודי לגנו אני שלו והוא שלי עכשה בגולה יפה את · זה שחזרו בבית שני ופי׳ הסבי עיניך מנגדי שנפסקה הנבואה בבית שני בעבור שאין התנבאה דניאל ולאחו׳ חזון ונביא כאשר פירשתי בספר דניאל: שערך · שהוא נגעת שני נזירים: שניך · גבורים: רקתך · כהנים: ששים המה מלכות ששים ושמונים בני נח ובני אברהם עם בני עשו בן בנו: ועלמות אין מספר כי אין להם ייחום: אחת היא · כמו גוי אחד בארץ:

תורת חסד   קדש קדשים

והנה היא אמרה לו לא ואדום דגול מרבבה והוא אומ׳ לה יפה את רעיתי כתרצה נאוה כירושלם איומה כנדגלות והיא אמרה לו קווצותיו תלתלים והוא אומר לה שערך וכו׳ היא אמרה לו לחייו וכו׳ והוא אומר לה שניך כעדר וכו׳ היא אמרה לו חכו ממתקים וכלו מחמדים והוא אומר לה כפלח הרמון וכו׳ היא אמרה לו זה דודי וזה רעי לומ׳ שאין כמוהו בעולם והוא אומר לה ששים המה מלכות ועם כל זה אחת היא יונתי תמתי וכו׳ היא אמר׳ לו זה דודי וזה רעי בנות ירושלם והוא אומ׳ בעדה ראוה בנות ויאשרוה וכו׳ · ואפשר עוד לומ׳ שהכונה בזה על יעקב אע״ה שעם היות כי רבקה ילדה גם את עשו לא היית׳ אוהבת כי אם ליעקב: ותוד

אבן יחייא

הסבי עיניך ונומר הקדוש ברוך הוא קורא כנסת ישראל לאמר עיניך שה[ם] שהוסרו מנגד ללכת לעבוד אלהים אחרים ועיניך כנגדם תמיד · הסבי [...] כבראשונה ומנגד להם · שהם הרהיבוני · כנזל מן ירהבו הנער בזקן [...] אותם העינים להיות כי הם המליכוני בסיני כי בראותם אותי כניכול [...] ולכוהו זה מורה באלבע · ואמרו ה׳ ימלוך לעולם ועד · וכל אשר דב[...] שערך כעדר העזים · רולה לומר הוא מן הפלא איך טעית בהסיר עיניך [...] חכמה כרמון · ולכן ראה ועשה טוב בחכמתך והסבי עיניך מנגדי · [...] וגומ׳ שהוא רמז שאפילו הריקים שביך ימלא בהם טוב טעם ודעת וכמו ש[...]

וכן שניך כעדר הרחלים והם הגבורים שביך · וכפלח הרמון רקתך והם החכמי׳ והכל כאשר פירשנו דמיונותיו לעיל · ואם כן איך תטעי הדרך היסר והסיבות עיניך אחורנית [...] גבורים · ואפילו הריקים שביך מלאים מצליחות · ששים המה מלכות ונומר הם שבחות כנסת יש׳ ואת דודה באומרו כי למלך שהשלום שלו יש ששים נשים מלכות · והוא זרע[...] עקים וכינה אותה בשם מלכות להיותם מזרעו של שם הכהן הגדול ומבורך מפי נח · אביו ושמונים פילגשים · הם זרעו של יפת הנחלק לשמונים לאומים · וכינה אותם בשם [...]

מי זאת הנשקפה עלינו ממקו' הגבוה לכמוך קרויה השקפה כך בית המקדש גבוה מכל ארצות: כמו שחר · הולך ומאיר מעט מעט כך היו ישראל בבית שני בתחלה זרובבל פחת יהודה ולא מלך והיו משועבדי' לפרס וליון ואחר כך נצחום בית חשמונאי ונעשו מלכי': איומה כנדגלות · איומה בגבורי' כנדגלות של מלכי' כל

מִי־זֹאת הַנִּשְׁקָפָה כְּמוֹ־שָׁחַר יָפָה כַלְּבָנָה בָּרָה כַּחַמָּה אֲיֻמָּה כַּנִּדְגָּלוֹת׃ אֶל־גִּנַּת אֱגוֹז יָרַדְתִּי לִרְאוֹת בְּאִבֵּי הַנָּחַל לִרְאוֹת הֲפָרְחָה הַגֶּפֶן הֵנֵצוּ הָרִמֹּנִים׃ לֹא יָדַעְתִּי נַפְשִׁי שָׂמַתְנִי מַרְכְּבוֹת עַמִּי־נָדִיב׃

מי אמרו אומיא כמה זוותנין עובדי עמא הדא כקריצתא שפירין עולימהא כסיהרא ובריין זכותהא כשמשא ואימתהא על כל יתבי ארעא כזמן דהליכו ארבעת טיקסהא במדברא: אל אמר מרי עלמא לבית מקדש תניין דאתבני על ידוהי דכורש אשריתי שכינתי למיחמי עובדין טבין דעמי ולמיחמי אילולי פשן וסגן חכימיא דמתילין לגופנא ולבלביהון מליין עובדין טבין הכרימונין: לא וכדו אתגלי קדם ייי דאינון צדיקין ועסיקין באורייתא אמר יי במימריה לא אוסיף למכיכינון ואף לא אעביד עמהון גמירא אלהין אמליך בנפשי לאוטבותהון ולשואה יתהון גיותנין ברתיכי מלכין בגין זכוותא דצדיקי דרא דדמיין בעובדיהון לאברהם אבוהון:

מרכבות ד' חד חסר וסימ' מרכבת פרעה ואילו ידה בים · מרכבות השמש שרף · שמה מרכבות כבודך · מרכבות עמי נדיב קדמא חס':

זה הקב"ה מקלס את כנסת ישר' יפה את רעיתי כתרצה וכל הענין ע"כ: אל גנת אגוז ירדתי' עוד זה מדברי שכינ' הנה באתי אל מקדש שני זה אליך: לראות באבי הנחל · מה לחלוחית מעשי' טובים אראה בך: הפרחה הגפן · אם תפריחו לפני ת"ח וסופרים ושונים: הנצו הרמוני' · מקיימי מצות מליאי זכיות למה נמשלו ישר' לאגוז מה אגוז זה אתה רוא' אותו כולו עץ ואין נכר בתוכו פוצעו ומלאו מלא מגורו' מגורות של אוכלים כך ישראל צנועין וענוותנין מעשיה' ואין תלמידים שבהן נכרים ואין מתפארי' להכרת על שבחן בדקתו אתה מוצא אותו מלא חכמה ועוד כמה מדרשות לדבר מה אגוז זה נופל בטיט ואין מה שבתוכו נמאס אף ישראל גולין לבין האומות ולוקין מלקיות הרבה ואין מעשיה' נמאסין: לא ידעתי · כנסת ישר' מתאוננת לא ידעתי להזהר מן החטא שאעמוד בכבודי ובגדולתי ונכשלתי בשנאת חנם ומחלוקת שגבר במלכי בית חשמונאי הורקנס ואריסתובלוס עד שהיה מביא אחד מהם את מלכות רומי וקבל מידו המלוכה ונעשה לו עבד · ומאז נפשי שמתני להיות מרכבות להרכיב עלי נכיבות שאר אומות: עמי נדיב · כמו עם נדיב יו"ד יתירה כיו"ד של שכני סנה גנובתי יום רבתי עם: נפשי שמתני · אני בעצמי הכנסתי עלי כענין שנ' ואת למדת אותם עליך אלופי' לראש: שובי

אבן עזרא

אגוז · ידוע בדברי קדמונינו ז"ל: באבי · כמו בפרי הנחל כמו ואנביה שגיא וכן עודנו באבו לא יקטף ויש אומרים שהוא המבוכר ומן אביב ומן אב יוציאנו: עמי נדיב · שתי מלו' ויש אומרים כי יו"ד עמי נוסף כי"וד בני אתונו ויתכן שלא תהיה היו"ד במלת בני נוסף: השולמית

רלבג

מי ונומר · אחר שנשלמה לו ההשגה בדברים הכוללים לנמצאות המשתנות במה שהם משתנות החל לשבח תשוקתו במה שתכינהו אליו בחקירתו בדברים הטבעיים המיוחדים כי בו מהפלא והקושי העצום וזה שהדריכה במיד' עליה' תהיה מהדברים המאוחרים מהם והם המשיגים והמקרים משל זה במתדמה חלקים כי כבר נעמוד על מהותם וטבעם מטעמם ומראיה' והחם והקפא' מן החם ומן הקור והתוכם מהחום או מהקור וזולת זה

שובי וגומר · להיות חשוקתו עתה בתכלית השלמות האפשרו' לה קראה שולמית להיותו נגזר משלמות ואמר אליו שתשוב ותכין לו מה שיצטרך אליו באלו החקירות ואולם הוציאו בלשון רבים ואמר ונחזה בך כאלו אמר שיחזו בה הוא והשכל הפועל וזה כי מצד דבקותו בחומר לא יוכל להשפיע אליו השכל הפועל מה שישפיע כי אם באמצעותה והיא השיב' מה תחזו בשולמית והרצון בזה כי אי אפשר שתכין להם באלו החקירו' זולת העמיד' על המקרי' והמשיגים וכבר יחשב בתחלת העיון שאי אפשר שיעמדו בהם על מהות הדברים והוא השיב כי כבר יראו בה דבר דומה למחולת המחנים ר"ל הסבוב יהי' בשתי המחנות והם הגרמי' השמימיים והגרמים ההוים הנפסדים וזה כי הסבוב יקיה במצבי הגרמים השמימיים ממנו עד שפעם יקרבו אליו ופעם ירחקו ממנו וזה הסבוב הוא הסב' בסבוב אשר ימצא באלו הענינים ההוים הנפסדי' אשר הוא סבת תמידותם והמשל כי בהקרב השמש אל הפאה הצפוני' גברו בה האש והאויר ...

שובי שובי השולמית · אומרים אלי שובי שובי מאחרי המקו' באמונתך עמו שובי שובי אלינו ונחזה בך נכיב ממך מכל העם כך דרש רבי תנחומא · ד"א ונחזה בך ... והיא אומרה מה תחזו בשולמית מה גדולה אתם יכולי ...

א שׁ֤וּבִי שׁ֙וּבִי֙ הַשּׁ֣וּלַמִּ֔ית שׁ֥וּבִי שׁ֖וּבִי וְנֶחֱזֶה־בָּ֑ךְ מַֽה־תֶּחֱזוּ֙ בַּשּׁ֣וּלַמִּ֔ית כִּמְחֹלַ֖ת הַֽמַּחֲנָֽיִם׃
ב מַה־יָּפ֧וּ פְעָמַ֛יִךְ בַּנְּעָלִ֖ים בַּת־נָדִ֑יב חַמּוּקֵ֣י יְרֵכַ֔יִךְ כְּמ֣וֹ חֲלָאִ֔ים מַעֲשֵׂ֖ה יְדֵ֥י אָמָּֽן׃

שרגך

שובי תובי לותי כנישתא דישראל תובי לירושלם תובי לבית אולפן אוריתא תובי לקבלא נבואה מן נביאיא די מתנבאין בשום מימרא דיי ומה טיבכון נביאי שקרא למטעי עמא דירושלם בנבואתכון די אתון ממללין סטיא על מימרא דיי ולאחלא משרית ישראל ויהודה: מה אמר שלמה ברוח נבואה מן קדם יי כמה שפירן רגליהון דישראל כד סלקן לאתחזאה קדם יי תלת זמנין בשתא בסנדלין דססגונא ומקרבין ית נדריהון וית נדבתהון ובניהון נפקין ירכיהון יאון כיוחרין דקביען על כלילא דקודשא דעבד בצלאל אומנא לאהרן כהנא:

שרגך

בנעלים ב' וסימן והדריך בנעלים · מה יפו פעמיך בנעלים:

עמודו שם לפי שהן באין לרגלו להוריד שכינתו מן ה... קילוסה מלמטה למעלה מה יפו פעמיך הם הרגלי' ... ככרמל עד שהו בא למוספה אליו:

אבן עזרא

השולמית · שהיא מן שלם היא ירושלם ועניינו יראו שלם : כמחולת המחנים · מן תוף וחליל ומחול : חמוקי ירכיך · יש אומרים שהוא המקו' שיסוב הירך וכן יפרש תתחמקין גם חמק עבר : חלאים · לשון רבים מן וחלי כתם כמו נבאים שהוא לשון רבים מן נבי : אמן · חרש וזה הלשון ידוע : שררך · טבורך כמו רפאות תהי לשרך : אגן · כלי עגול וכן ויסם באגנות : הסהר · תרגום ירח וכן השהרונים כדמות ירח וכן יקראו בלשון ישמעאל : המזג · ידוע בלשון רבנן כמו מסכה יינה ויש אומרים שפירושו לפי עניינו וכן אפרשנו במקומו ואין לו דומה : סוגה · כמו בדברי חכמינו סייג :

הפעם השנית אמרה היא כל מי שהיה רואה אותי היה תמיה ואומר מי זאת הנשקפה כמו שחר והשיבותי להם אל גנת אגוז ירדתי ופעם לא ידעתי אמרה תמיהה אני שלא הרגשתי ולא ידעתי שהייתי הולכת במרוצה אליך כמו מרכבות עמי נדיב הגדול שיש בעמי והיה כל רואי צועק אחרי שובי שובי השולמית והייתי אומרת להם מה תחזו בשולמי' שיצאת' כולכם לראותה כאשר ...

ר"ם עראמה

תורת חסד קדש קדשים

אבן יחייא

ג · ג · ג שָׁרְרֵךְ אַגַּן הַסַּהַר אַל־יֶחְסַר הַמָּזֶג
בִּטְנֵךְ עֲרֵמַת חִטִּים סוּגָה בַּשּׁוֹשַׁנִּים׃
ל וחד תאומי מן זוגין שְׁנֵי שָׁדַיִךְ כִּשְׁנֵי עֳפָרִים תָּאֳמֵי צְבִיָּה׃
ה י"א ג' צַוָּארֵךְ כְּמִגְדַּל הַשֵּׁן עֵינַיִךְ בְּרֵכוֹת
ל' ת"ב מן כ"ב על בְּחֶשְׁבּוֹן עַל־שַׁעַר בַּת־רַבִּים אַפֵּךְ
ב' מל' כְּמִגְדַּל הַלְּבָנוֹן צוֹפֶה פְּנֵי דַמָּשֶׂק׃

ראשך

שררך וריש מתיבתך דבזכותיה מתפרנסין כל עלמא היכמה דעוברא מתפרנס מן פרתיה במעיינא דאימיה נהיר באוריתא כאוגנא דסיהרא כמיתיה לדכאה ולסאבא לזכאה ולחייבא ולא חסרין פתגמי אוריתא תדירא מפומיה היכמה דלא חסרין מוי דנהרא רבא דינפק מעדן ושבעין חכימין מסחרין יתיה כאידר סגלגל ואוצריהון מליין מן מעשר קודשא ונדרא ונדבתא דסייגו להון עזרא כהנא וזרובבל וישוע ונחמיה ומרדכי בלשן אנשי כנשתא רבתא דמתילין לחיטין בגין די יהי להון חילא למיעסק באוריתא יממא ולילייא: שני תרין פריקייך דעתידין למפרקייך משיח בר דוד ומשיח בר אפרים דמיין למשה ואהרן בני יוכבד דמתילן לתרין אורזילין תיומי טביא: צוארך ואב בית דינא דדאין דיניך חסין על עמא לכפתא יתהון ולמנגד מן דיתחייב בדינא לנגדא כשלמה מלכא דעבד מגדלא דשן דפיל וכבש ית עמא בית ישראל ואהדר יתהון למרי עלמא ספרייך מליין חוכמתא כפרקטינין דמיא וידעין למימני חושבני עיבורין ומעברין שנין וקבעין רישי ירחין ורישי שנין בתרע בית סנהדרין רבא ורב בית אבא לבית יהודה דמי לדוד מלכא דבנא מצדתא דציון דמתקרי מגדלא דלבנן דכל מן דיקום עלוהי יכיל למימני כל מגדלין די בדמשק:

ראשך

על שער ב' וסימ' צוארך כמגדל השן · ויבן עוזיהו מגדלים · ואיזון חד מן ב"ב מן כ"ב על וסימ' נמסר במס' רבת' במערכת אות העין בערך על בס"ד :

רשי

שררך אגן הסהר · טיבורך כאגן של מים צלולי' שרוחצין בהן והוא עשוי מאבני שיש וכלשון ערבי קרוי סהר על שם שהטיבו' כמו נקב עגול מושלו כאגן עגול והקילוס הזה אינו מענין נוי אשה כקילוס העליון לפי שהעליון דודה מקלסה וזה ריעותי' מקלסו' אותה על שם מעשיה לומר הנוכה את להתחבר עמנו והדוגמא על שם לשכת הגזית היושב' בטבור הארץ : אל יחסר המזג · לא יכלה משם המשקה ר"ל לא יפלא ולא יפסק משם שום דברי הוראה : בטנך ערימת חטים · שהכל צריכין לה : סוגה בשושני' · גדורה ומסויינת בגדר שושנים די לה בגדר קל ואין אחד מכם פורץ בו ליכנס הרי חתן נכנס לחופה לבו מגעגעת לחופה ולאכת חתוניו בא ליזקק לה אמרה לו טיפ' דם כחרדל ראיתי הרי הפך פניו לצד אחר ולא נשכו נחש ולא עקרב עוקצו הרי שהוא עובר בדרך ראה בכורו' בראשי התאני' פשט ידו ליטול אומרים לו של ערלה הם מיד הוא מושך ידו וגזל מהם הרי סוגה בשושנים : שני שדיך · שתי הלוחות · דבר אחר מלך וכהן גדול : צוארך · ההיכל והמזבח שהם זקופים וגבוהים ולשכת הגזית גם היא שם עשויים לחוזק ולמגן כמגדל השן : עיניך בריכות אשר בחשבון · המושכות מים כן עיניך על שער בת רבי' חכמייך כשהם יושבי' בשערי ירושלם העיר בת רב עם ועסוקים בחשבון תקופות ומזלות חכמת' ובינת' לעיני העמים מושכות בבריכות מים ועוד יש לפרש בריכות בחשבון כמו יונים ולשון משנה הוא הלוקח יוני שובך מפריח בריכה ראשונה קובי"רש בלע"ז : אפך כמגדל הלבנון · איני יכול לפרשו לשון חוטם לא לענין פשט ולא לענין דוגמא כי מה קילוס נוי יש בחוטם גדול וזקוף כמגדל ואומר אני אפך לשון פנים וזה שהוא אומר לשון יחיד ואינו אומר אפייך שעל המצח הוא מדבר שהוא עיקר הכרת פנים כענין שנאמר הכרת פניהם ענתה בם ותדע שהרי מקלסה והולך מלמטה למעלה עיניך בריכות בחשבון ואחריהם המצח וכן האומות מקלסות מצחך חוק לעומת מצח כל הבאי' להרעותך ולפתותך : כמגדל הלבנון הצופה פני דמשק · ראיתי במדרש זה בית יער הלבנון שעשה שלמה שהעומד עליו צופה ומונה כמה בתים יש בדמשק דבר אחר פניך צופות פני דמשק מצפות לבא שערי ירושלם עד דמשק שעתידה להרחיב עד דמשק : ראשך

רלבג

בבאורו מותר · והג' קרא' בכאן בת נדיב להורות על שענייני' עלול מהשכל אשר הוא הנדיב ומזה יתבאר שהוא אפשר בשכל הנקנ' שיהי' נצחי עם הפסד הנפש הדמיוני' וכבר באררנו במה שאין ספק בו בבאורנו לספר הנפש ובספר מלחמות ה' שהו' מחוייב שיהי' השכל הנקנ' נצחי והתרנו כל הספקות הנופלות בזה המאמר · ואמרו חמוקי ירכיך וגו' רמז אל הסבות המגיע מהשגת' המאוחר תחל' ואמ' שבסבובי ירכיה הם בתכלי' היופי והתקון עם מה שבהגעת זה הסבוב מהקושי העצום : שררך וגו' ידוע כי הטבור הוא אשר יקח ממנו מזונו הבעל חיים תחל' ר"ל בעת הוותו ולמה שזאת הלקיח' אשר תקח זאת התשוקה מאלו העניינים תחלה מהחסרון כמו שקדם דמה זאת הלקיחה ללקיחת בעלי חיים הבלתי שלם הדורך אל ההוייה מזונו וזה המשל נפלא מאד למה שאמרנו בו והוא דמה זאת הלקיחה אשר לה באלו המשיגים אל אגן הסהר אשר לא יחסר המזג והוא לפי מה שאחשוב המראה העגולה הסיקעת כמו הרגן אשר היא מלוטשת ולא יחסר המזג הראוי לה להרשם הצורות בה וזה כי זאת המראה יקרה אליה תראה בה הצורה הפוכה ובהתרחקם ממנו תראה בו הצורה ישרה וזה דבר מבואר מן החוש מאלו המראו' השורפות כי הם בזה התאר וזה משל נפלא למה שאמרנו בו כאלו יאמר שבתחלה יגיע ממנה העניין הפוך ואחר יתיישר מלורף אל מה שהעיר בהמשילו אותה לאגן הסהר אל העגול והסבוב ואולם היות הסהר מראה מבואר וזה כי כבר נקראו המראות סהרונים ואולם אמרו בטנך ערמת חטים הנה דמה מה שהכינה לו לערמת חטים וזה שאף ע"פ שהקש אשר בו איננו מכוון בעצמו ואינו החט' בכח הכל כמו שהיתה השושנ' הפרי בכח או הזרע הנה אמנם יקמו החטה אשר הוא המכוון · וכן העניין במה שהכינה לו מאלו המקרים והמשיגים וזה כי הם אע"פ שאין בהם עצם הדבר אשר יקרו לו הנה הם יד לקחת ממנו עצם הדבר כמו שקדם · ואולם אמרו סוגה בשושנים הוא להעיר על שאלו הקשים כבר נקשרו במה שידרוך אל הדרוש וזה להיותם עצמיים ומיוחדים אל הנושא אשר בו החקירה : שני וגומר · כבר קדם פירושו והנה לא זכר בכאן הרועים בשושנים לפי שאין מה שתשיג בהמלצות החושים מאלו הדברים דומה לשושנים כי אין העצם במקרים והמשיגי' בכח על כל מה שבשושנ' יהיה הפרי והזרע בכח כמו שקדם : צוארך וגו' אמר שצוארה הוא כמגדל השן שהוא חזק מאד להורות על שמה שתשפיע אליו חזק מאד הוא לפי החוזק האפשרי בכאן ולזה קצר בכאן ולא אמר בנוי לתלפיות וגו' כי זה אמנם היה אפשר בחכמות הלמודיות לא בחכמה הטבעית להיות מופתיה מופתי ראיה · ואולם אמרו עיניך ברכות בחשבון על שער בת רבי' הוא נפלא וזה כי חשבון ורבים היו עיירות והם עם זה מורים על ההשגות והרבוי ויאמר לפי המשל שמה שתשקיף אותו ותשיגהו הם כמו ברכות מים אשר בחשבון ועל שער בת רבים שהם מתמידות ההגדה זה אם יהיו בחשבון ועל שער בת רבים ברכות מים על זה התואר ואול' אם לא יהיו שם ברכות מים על זה התואר יהיה המאמר כולו לפי הנמשל והנה הכונה בו לפי הנמשל שעם החשבון המופלג והרבוי אשר יקובץ אליה בהמלצות הכח הזוכר יהיה מה שתשיגהו אותו והוא אשר המשיל אותו בעינים כמו ברכות המים להשקות מהם השכל · ואולם אמרו אפך כמגדל הלבנון ירצה בו שאופן השקפתה ועיונה הוא חזק יפייה ומכוון אל התכלית הטוב האפשרי כמגדל הלבנון והוא אמר צופה פני דמשק לפי שבדמשק ימצא מבחר הפירות ויאמר שהבטתה הוא נוכח המקום אשר יגיעו ממנו הפירות המכוונים כאלו יאמר שהיא מכוונת בכל עוז אל מה שיגיע אל התכלית המכוון באלו הדרושים אל השכל : ראשך

אבן עזרא

שררך · סנהדרי גדולה כחצי גורן עגולה : בטנך · סנהדרי קטנה : ככרמל

אבן יחייא

שררך אגן הסהר וגו' רוצה לומר טבורך והוא רמז לסנהדרין העומד' בלשכת הגזית וכינה אותם בשם טבור להיות כי הכל נזונים מהוראתם · כאשר יזון העובר בבטן אמו דרך הטבור · אגן הסהר אל יחסר המזג · אגן כגזר מן וישם באגנות · הסהר הוא הירח · ויען כי בהיותה במילואה כל מימות העולם יוסיפו באגמיהם והנהרות הנרמזים באגן · ואל יחסר נשום אגן מהם כקטון כגדול שלא ימלא בו תוספת מים · והוא הנרמז במזג · כגזר מן יין ממוזג והוא אותו אשר הוסיפו עליו תערובת המים ודמה הסנהדרין המכונים בשררך · לאגן המתמלא תמיד במילוי הסהר · ואינו חסר המזג מן המים להיות הסנהדרין תמיד מלאים מן התורה המכונת במים באומרו הוי כל צמא לכו למים · ותמיד אל יחסר להם המזג מהמימות ההם · בטנך ערמת חטים · הוא רמז לנביאים · ואמ' כי בטנך והם בני הנביאים הם המעמידי' אותך בהמלצות דברי הנבואה והגדת' העתידות כאשר קרה ליונה עם נינוה אשר קרא עליה בעוד מ' יום ונינוה נהפכת ושבו בתשובה ונתבטלה הגזרה · ואלו היתה נעדרת מהם הערת הנביא היו נאבדים מן העולם · וזהו אומרו כאשר ערמת החטים מעמידים את בני האדם כי הוא לחמו אשר לבבו יסעד כן הנביאים מעמידים את ישראל וזה בהיותם להם סוגה בשושנים · שר"ל סוגה סייג מהגזרות בהגדתם להם העתידות ודברי הנבואה המכונים בשם שושנים הנותנים ריח טוב והנה כינה הנביאים המעמידים את האומ' בבטן להיותו הוא המעמיד את העובר כל ימי היותו בעולם היצירה: שני שדיך וגו' רמז למשיח ואליהו כאשר פירשנו · צוארך כמגדל השן וגומר רמז למקדש שיבנה בזמן הגאולה · ויען כי כסא שלמה בן דוד הנעשה כמגדל גדול ומשן באומרו ויעש כסא שן גדול ויצפהו זהב · היה מהדברים הנוראים אשר נעשו בעולם השפל וכמוהו לא נהיה ביופי · ובהיו' נעשה בחכמה · באופן כי לא זכה מלך אחר לשבת עליו ולעשות כמוהו · לכן דימה בית המקדש העתיד אליו · עיניך ברכות בחשבון וגומר · רמז לחכמים והדרשנים שלך הם נובעים ומשפיעים חכמה ודעת התורה בדרשותיהם המכוני' במים · כאשר עושים הברכות בחשבון עיר סיחון הנובעות תמיד ריבוי מהמימות מאשר נחלי ארנון הסמוכים עליהם · והם דורשים אותם על שער בת רבים · רוצה לומר בישיבות ובמדרשות ובבתי כנסיות המליאות רוב עם והדור · ודימה אותם בעינים · כאומרו החכם עיניו בראשו · ואיזהו חכם הרואה את הנולד · אפך כמגדל הלבנון וגו' רמז לכהן הגדול מאחיו אשר ישים קטורת בלפני ולפנים נ"ה · שיהיה מכת החכמים והחסידים כאשר היו כהני הבית ראשון אשר בנה שלמה המכונ' במגדל הלבנון כאומרו ההר הטוב הזה והלבנון · ויהיה צופה פני דמשק · ר"ל כי הכהן הגדול היה מברך את ישראל ביום הכיפורים · ומתפלל עליהם שיהיה השנה גשומה · ושנת רצון ושנת אוגש · ויהיה צופה ברוח הקדש את העתיד להיות · וזהו אומרו ויהי' הכהן הלא לזכותו צופה תמיד פני דמשק כגזר מן בן משק ביתי רוצה לומר כי יראה תמיד היות ישראל נזונים בזול ולא ביוקר : ראשך

תורת חסד　　קדש קדשים

שררך הוא רמז אל הקטנים הבאים אל אויר העולם אשר עד או היו נזונים דרך טבורם ואמ' עליהם שהם אגן הסהר והוא לומ' שהאל ית' מטיב עם האומה הישראלית שבכל שנה ושנה נשותיהם יולדות באופן כי בכל בית ובית יש קטנים רבים ויאמ' עליהם מה שאומרים העולם על קטנים אשר כאלה שהם כ"כ קטנים אשר יוכלו לכסותם עם סבובו של העץ אשר הכפה נשענת עליו · ולהיות אמת כי ראוי לכל אדם שתהיה לו בת אחת בין הבנים לכן אמר אל יחסר המזג והן הבנות אשר הן מזונה אל הבנים ואומר בטנך ערימת חטים יר' יהי רצון שבטנך יהיה ערימ' חטים והם הבנים ולא ערימת שעורי' והן הבנות ושלא תהיה כי אם סוגה אחת בשושנים ר"ל בת אחת בתוך הבנים : או יר' לומ' שתכף שתהינה נשי ישראל יולדות תחוזרנה להתעבר מבנים הגונים וכשרי' ושני שדיך כשני עפרים תאמי צביה ר"ל מלאות חלב טוב כנהר בשופע ומהירות כמו שהעפרים הם קלים אל המרוץ : צוארך כמגדל השן יר' לומ' שכדי להניק אל הבנים ואל הבנות יהיה להן לנשי ישראל צואר עתק ושמן אשר זה יורה על בריאותן ובכן תוכלנה להרבות החלב הטוב ההוא בדדיהן · עיניך ברכות בחשבון יר' עיניך כבריכות אשר בחשבון שמשם יוצאי' מים רבים לכל וכמו כן הם עיני נשותיך מביטות להשפיע מברכת חלב דדיהן על שער בת רבים ר"ל על שער הבת והיא האשה הנקראת בשם בת רבים ר"ל אשה שיש לה רבים בנים ובנות כאשר היתה שרה אמנו נותנת מחלב דדיה לכל וכמו שאחז"ל · וקרא לאשה הזאת בשם בת ע"ד מ"ש בספר משלי רבות בנות וכו' או לפי שחיים באומ' סוגה בשושני' שרמז בזה אל הבת בין הבנים והרי הוא כאילו אמר על שער בעלת רבים בנים : ואולי באומ' סוגה בשושנים ר"ל הדבר הזה שאמר פה באומ' בת רבים ויר' סוגה שיהיו לה בנים רבים כאילו ילדה אותם ששה בכרס אחד כי על שם זה נקראת השושן שושן · ואולי רמז בזה אל מה שאחז"ל כי במצרים כולדו ששים ששים מכרס והם ו' עשרות : אפך כמגדל וגו' הכונה לומר הנה בכל אלה הדברי' שתעשי מהשפעת טוביותיך אל הזולת לא יהיה שום דבר ע"י שום כעס רק הכל נעשה בפנים יפות באופן שתמיד יאמר עליך שאפך היא שוה כמגדל הלבנון שאותו המגדל היה שוה ולא היה בו עוות וכן אמ' הרא"בע ז"ל : ראשך

מ"ע ספורנו

שררך סנהדרי גדולה היושבים על טבור הארץ בלשכ' הגזי': אגן הסהר · כחצי גורן עגולה וביד' להסיר כל מחלוקת : אל יחסר המזג · הכרעתם בין החולקי' אל נא יחסר ביניכם בני בבל כי אמנ' עתה בטנך · תופשי התורה שהם כמו בבטנך שממנו מזונות חיים לשאר הגוף הוא כמו : ערמת · שאינ סוגה בשושנים · שאין שם דבר מחזיק להיו' לאחרים אלא ערמות ערמות עד היות תורה כשתי תורו' : שני שדיך · נשיא ואב בית דין : כשני עפרים הנלחמים תמיד יוסי בן יועזר לסמוך ויוסי בן יוחנן שלא לסמוך וכו' במשנה הראשוני' נשיאי' והשניים להם אבות בית דין · וכל זה אפש' שתתקן אם תהיו כלכם בא"י הפרט בה שכינת האל יתעלה: צוארך · כהן גדול שהוא שני במעלה למלך כמו הצואר תחת הראש : כמגדל השן · שהוא חשוב למראה בלתי טעם וריח הנה הוא תפו' זהב וכסף וכל רוח אין בקרבו : עיניך · חכמי הדור : ברכות בחשבון על שער בת רבים · הולכים להשקות לצאן מרעיהם ותלמידיהם בחשבון שהיא בעבר הירדן סמוך לגבולות הגוים שיוכלו שם להמלט מהר' אל ארצות הגוים מגזרת ינאי המלך וחכמיו : אפך · ומנחת פני הנשארים בארץ היתה : כמגדל הלבנון · שהוא במבחר ובטבור ארץ ישר' המכס הוא : צופה פני דמשק שהיא חוצה לארץ כן הם בהיותם בארץ היה לבכם פונה לצאת חוצה לארץ מרעת יושבי בה : ראשך

ר"מ עראמה

לא ביישה ילדותינו את זקנותינו כי שניהם שוים לטובה : אחת יראה כל ימיה אחדים ותמימים כינס מפי עוללים ויונקי' וכל זמן שמזקינים חכמה מתוסף' בהם אחת היא לאמה וכמו שאמר מיד מי זאת הנשקפ' כמו שחר אמה ויולדתה לשני התחלותיה החמרית והשכלי' שיאחדו בהם והיו לאחדים בה כמו ששתיהם פונים של השלמו' כאשר קלם למעלה ועל דרך שפירשתי בפירוש אחשורוש ישנו עם אחד מפוזר ראוה בנות וכולי כזה פירש מה שנאמר שכל ימיה היו שוים לטוב' אמר כי רבות בנות והעלמו' בזמן אשר אמרנו שאינו ראוי אותו הזמן לבא במסגר ההללה ויאשרוה גם אז ובזמן המלכו' והפלגשים שהם הששים והשמונים כנזכר ויהללוה כי אין לה זמן בלתי מוללת עד שאמר עליה : מי כי אפילו בזמן השחר שלא יהיה לה הגללה כי יכרה לה בזמן השחר שימאירו אז פני המאורו' ברקיע והיא יפה כלבנה ברה כחמה ירא' ימלאה לה יופי הלבנה והוא יופי ההכנה יבית קבול שלם כמותה יאחר בזמן

רֹאשֵׁךְ עָלַיִךְ כַּכַּרְמֶל וְדַלַּת רֹאשֵׁךְ כָּאַרְגָּמָן מֶלֶךְ אָסוּר בָּרְהָטִים׃ מַה־יָּפִית וּמַה־נָּעַמְתְּ אַהֲבָה בַּתַּעֲנוּגִים׃ זֹאת קוֹמָתֵךְ דָּמְתָה לְתָמָר וְשָׁדַיִךְ לְאַשְׁכֹּלוֹת׃ אָמַרְתִּי אֶעֱלֶה בְתָמָר אֹחֲזָה בְּסַנְסִנָּיו וְיִהְיוּ־נָא שָׁדַיִךְ כְּאֶשְׁכְּלוֹת הַגֶּפֶן (וחד בתפוחי') וְרֵיחַ אַפֵּךְ כַּתַּפּוּחִים׃ וחכך

ראשך מלכא דאתמני עלך רישא צדיקא כאליהו נביא דקני קנאתא למרי שמיא וקטל ית נביאי שקרא בטורא דכרמל ואתיב ית עמא בית ישראל לדחלתא דיי אלהיא ודלת עמא די אזלין ברישא מכא על די אינון מסכינין עתידין למלבש ארגונא היכמה די לבש דניאל בקרתא דבבל ומרדכי בשושן בגין זכותא דאברהם דאמליך מן קדמת דנא למרי עלמא ובצדקתא דיצחק דכפתיה אבוהי למקרביה ובחסדותא דיעקב דקליף על חוטריא ברהטיא: מה אמר מלכא שלמה כמה יאה אנת כנישתא דישראל בזמן די תסבולי עליך ית ניר מלכותי בעידן די אנא מוכח יתיך ביסורין על חוביך ואנת מקבלא יתהון ברחים דיין כאנפיך כתפנוקין: זאת ובעידן די פרסין כהניך ידיהון בצלו ומברכין לאחיהון בית ישראל דדמיין ארבעת ידיהון מתפרשין כלולבי דתמר וקומתהון כדיקלא וקהליך קיימין אפין באפין כל קבל כהניא ואפיהון כבישן לארעא כאתכלא דעינבין: אמרתי אמר יי במימריה אסק ואנסיה לדניאל ואחזי אי בהיל למיקם בנסיונא חדא היכמה דקם אברהם דדמי ללולבא בעסרא נסין ובחין אף אנא לחנניה מישאל ועזריה איכחלין למיקם בנסיוניהון אפרוק בדיל זכותהון לעמא בית ישראל דמתילן לאתכלין דעינבין ושומהון דדניאל חנניה מישאל ועזריה אשתמעו בבל ארעא וריחיהון יהי נדיף כריחא דתפוחין דגינתא דעדן:

רשי ראשך עליך ככרמל · אלו תפילין שבראש שנאמר מכן וראו כל עמי הארץ כי שם ה' נקרא עליך ויראו ממך הרי הוא חוזק ומורא כסלע הרים וכרמל הוא ראש ההרים : ודלת ראשך · קליעת שערות נזיריך נאה כמלותה כקליעת ארגמן : דלת ראשך · על שם שהקליעה מודלת על גובה הראש · מלך אסור ברהטים · שמו של מקום קשור בתלתלי' שנאמר נזר אלהיו על ראשו : רהטים · קורי'ן בלע"ז כן קורין לתלתלי השזורו' שקושרין בהן התגורות · דבר אחר מלך אסור ברהטים הקב"ה נקשר באהבה במצות ובריצות שאתם רצים לפניו : מה יפית ומה נעמת · אחר שפרט קילוס כל אבר ואבר כלל כל דבר מה יפית כולך ומה נעמת ליידבק בך אהבה ההוגנת להתענג בה : זאת קומתך דמתה לתמר ראיתי נוי קומתך בימי נבוכד נצר שכל האומות היו כורעים ונופלים לפני הצלם ואתה עומד' בקומתך זקופה כתמר הזה : ושדיך לאשכולות · דניאל חנניה מישאל ועזריה שהיו לך כשדים ליונק מהם דמו לאשכולות שמשפיעים משקה כך הם השפיעו להניק וללמד את הכל שאין יראתכם כיראתכם · עד כאן קלסו האומות מכאן ואילך דברי שכינה לגלות ישראל שבין האומות : אמרתי אעלה בתמר · מתפאר אני בין העליונים של מעלה בכם שנתעלה ואתקדש על ידיכם בתחתונים שתקדשו את שמי בין האומות : אחזה בסנסניו · ואני אאחוז ואדבק בכם · סנסני' ענפי' : ויהיו נא שדיך · ועתה האמתי את דברי שלא תתפתי אחרי האומות ויהיו הטובים והחכמי' שביך עומדי' באמונתם להשיב דברי' למפתים אותך שילמדו מהם הקטנים שבך : וחכך

רלבג ראשך וגו' · אמר כי כמו שהכרמל הוא נאות אל גדול הצמחים והפירות ומוכן אליו בתכלית ההכנה כן היא מכינה מה שיאות תכלית ההאותו' אל הראש אשר תכוין אליו והוא עצם הדברים אשר החקירה בהם וזה לטוב הייסרתה אליו במה שתכין מהמשיגים והמקרים הנה כמו שהכרמל יהיה עליו הראש אשר יכוון ממנו בכח קרוב והם הפירו' כן הראש אשר יכוון מפעולתה הוא עליה בכח קרוב ואמרו ודלת ראשך כארגמן הוא לפי המשל ולפי הנמשל אמנם לפי המשל הוא להורות על יפיה · ולפי הנמשל יאמר שמשיגי הראש אשר הכינה אות' לו לקחת ראיה מהם על הראש הם בתכלית היופי והתקון · ואמרו מלך אסור ברהטי' שלפי אלו המשיגי' אשר הכינה כמעט שהמלך והוא השכל ההיולאני אסור ברהטי' לשתות מהם תמיד והמשיל זה לרהטים להיות אלו המשיגים אשר הכינה נמשלים במשלו זה לברכות מים · ואפשר שיהי' הרצון בזה השכל ההיולאני והוא אסור ברהטים לשתו' מהם תמיד בחקירותיו כי לא יוכל לעשות דבר מזולת מה שתכין אליו או יאמר על דרך משל שהשכל הפועל הוא במה שהוא משפיע לו לשכל ההיולאני אסור ברהטים ההם לא יוכל להשפיע לו דבר אם לא קדמה לה השכל ההיולאני בו השגה מהחוש ר"ל במה שישפיע אליו מהציורות הדמיוניות והנה קרא השכל הפועל מלך כיהוא מושל בו : מה וגו' · אמר שהיא יפה מאד ונעימ' וחשקה אליו והאהבה אותו הוא בתכלית השלמות להדריך אל השגת האמת כאלו התענוגים אשר בו מהתענוג הנפל' מה שכבר נודע ונתפרסם ליודעי האמת כי התענוג ההוא אין יחס להנאות הגשמיות אליו : זאת וגו' · אמר שהיא עולה מאד על השלמות ביושר כמו התמר שהוא גבוה מאד וישר ושדיה אשר השפיע לו בהם מה שתשפיע הם דומים לאשכלות לטוב התיישרה למה שידריך אל התכלית אשר הוא הפרי ואולם אמר זה כי באלו הענייניים המיוחדים אשר יחקור מהם סדור מוגבל והמאוחר יותר נכבד מהקודם כאלו תאמר שהוא יחקור תחלה מהמתכים ואחר מהצמחים ואחר מהבעלי חיים וזהו אופן עלותה ביושר : אמרתי וגו' · אמר השכל בראותי שלמותיך בהכין לו מה שיצטרך אליו אמרתי עם לבי שכבר אעלה בתמר עד שאגיע אל תכלית העליה וזה יהיה כשאאחוז בסעיפיו ואעלה בו סעיף אחר סעיף ושדיך אשר בהם תשפיע לי מה שתשפיעי אבטח לפי מה שאני רואה ממך שיהיו לך כאשכלות הגפן וריח אפך שתשקיפו בו באלו העניינים אשר תכיני לי יהיה כתפוחים כל זה להורו' על התיישר' בתכלית השלמות אל התכלית המכוון אשר הוא הפרי בזה המשל :

מ"ע ספורנו ראשך המלך הוא : עליך ככרמל · כמו ראש שבולת לחם המוכן למאכל בלתי רוב מלאכות כן הוא היה למאכל המכות הרשעה : דלת ראשך · נגיד מלכני והרשעה שהיא מתנשאת על המלך היה כארגמן המורה על מעלה לובשו כן הוא היה מורה על מעלת מלכות הרשעה על ישראל : מלך אסור ברהטים · כי אמנם המלך היה משועב' למנו' המלכות ביד הרגלים ובכן זאת קומתך · מעלתך דמת' לתמר · שהוא גבוה ופריו מוש' בשרת רב ועם זה פריו מעט המזון כעד' הריח ומזונו בלתי נאות כן ראשי עמך משתרר על הצבור עם היותם נותנין פרי בלתי רב התועלה : ושדיך המורי' בעם דומים לאשכלות של תמר שבהם תמרי' רבים ומעטי התועלת כוהם מלאו הכמות של מעט תועל' בענין שיחת דקלי' ומשלי כובסין וזולתם : ובכן אמרתי אעלה בתמ' אחזה בסנסיניו לתלום אותם ולהפשיטם : ויהיו נא שדיך כאשכלו' הגפן · שבהם מזון רב וטוב כן יהיו הם נותני' פרי נאות בעיוניות : וריח אפך · במעשיות : כתפוחים · בעל ריח עם איזה מזון : וחכך

ר"מ עראמה בזמן השפטים הוא זמן המלכות שאמר למעלה אז היה שלמה מעצמו כשלמו' החכמה ואחר בזמן הסמוכים לא לבד אין ימיה כפלגם כי גם אז תהיה היא היומה להרי' יורה גם שיהיה לה כח להשפיע לזולתה : אל עם היות שסבת המעיין כי עם התרשלותו הגיע להסבים בטבעיות כאמור עם כל זה נתן הבדל פה בינו ובין ב' חבריו המעיינים הראשוני' אשר הא' שבו התחיל הדבו' המשיל משל השגתו בשם היין כאומר כי טובים דודיך מיין וכל הכלו' אליו והשני המשילו לרמונים כמאמר שלחייך פרדם רמונים ואת זה בשם אגוז להיותו נודע שלא יתן פריו רק אחר התבוע הכה ופלוע כאשר אמר הכוני פצעוני ואמר שירד אל גנת אגוז יראה אל חברת זה המעיי' : לא שאם כמג'ביניהם ספרח הגפן הכנו הרמונים יראה אם תעלה במדרג' חבריה עם היות' מתרשלת והשי'לא ידעתי נפשי שמתני כאלו ישיב המתרשל ואמר שלא ידעתי ולא השגתי כי נפשי ותאותה שמתני מרכבו' עמי נדב יראה תחת השלמים שבעמי' והם רמז לשני ריעיו הנז' אך ראה המקלס להגיד מדרגת השגתו בראותו שמכיר בחסרונו ואמר : מה אחר שנתאוה להיות מרכבת בנדיבים קראה בת נדיב ואמר כי יפיה היא שעם היו לא הגיעה למדרג' היקרות הנכונה עד שהצטרך של בעלך רק הבחינות טבעיות ישובו דבריו להם הקדמות הטבעיות ובאומר ויהו את האלהים בשתחפו

אחזה ל' אמרתי אעלה בתמר וא' ואחזה כי המגיד לי ואינון חד מן כ"ג זוגין חד נסיב א' וחד וא' וסי' גמסר במסרה רבתא במערכת או' האלף בס"ד · וריח ה' וסימ' וריח לו כלבנון · שמלותיך כריח · אפך כתפוחים · וריח שמניך מכל בשמים · וריח נרד לא עדת בהון :

אבן עזרא

בכרמל · יש אומרים הר הכרמל ואיננו כי אם עין וכן בדברי הימים כתוב וכרמיל עם ארגמן : ברהטים · כמו ברהטים בשקתות המים והם מקומות עשוים להשקות שם המים : ודלת · בלשון ישמעאל קנה השיער : בסנסניו · אין לו חבר והוא למעלה משם הפרי : למישרי · תאר היין כמו יתהלך במישרים : דובב · כענין דבור ואולי כמוהו דבה : תשוקתו · כמו ואל אישך תשוקתך :

הפעם השנית אפך כמגדל הלבנון · אותו המגדל היה שוה לא היה בו עוות : ראשך עליך ככרמל · כעין כרמל וכארגמן בעין או באף · וטעם מלך אסור ברהטים כי דימה השיער שהוא יורד זה תחת זה כדמות המים נוהגים והמלך הוא הראש או יהיה פירושו כי המלך היה מתאוה להיות אסור וקשור בחבלי שערה וזה הענין הזכירוהו שרי קדר החושקים : מה יפית · אין בעולם תענוג לנפש ולא דבר יפה ונעי' כמו החשק : זאת קומתך דמתה לתמר · ואשכלות הם אשכלות הגפן שעלתה עם אילן התמר כל אחד היה מתאוה ואומר אעלה בתמר : אחזה בסנסניו · ויאחז בשדיה וריח אפה שהיא כתפוחים : וחכך · הוא הריר שתחת הלשון שהוא דומה ליין המתהלך במישרים וירחים הישן כל כך ישמח הנפש ויעיר הנג' · אמרתי להם הנערה אומרת אני לדודי לבדו לא לכם המתאוים : ועלי תשוקתו · לעשות חפצו :

הפעם השלישית שני שדיך · שני תורות : צוארך · המלך המשיח : עיניך · הם הנביאים שהיו בתחילה בחשבון עתה יהיו רבים כענין והיה אחרי כן אשפוך את רוחי על כל בשר ונבאו וגו' : אפך · היא כהן גדול כענין ישימו קטורה באפך : ראשך עליך ככרמל · זהו נחמיה בן חושיאל שהיה מבני יוסף : ודלת ראשך · זהו אליהו : מלך אסור ברהטים · הוא המשיח שהוא אסור כאשר העתיקו קדמונינו כי ביום שחרבה ירושלם נולד : מה יפית · שתחזור כנסת ישראל לגדולתה · ועניין זאת קומתך דמתה לתמר זהו שאמר ועמך כולם צדיקים וכתוב צדיק כתמר יפרח : וריח אפך · הוא הכהן הגדול המעלה העולות והמקטיר : וחכך

תורת חסד · קדש קדשים

ראשך עליך ככרמל רז"ל אמרו כאליהו שעלה לראש הכרמל וישם פניו בין ברכיו ועל זה הדרך אומ' אני כי הכונה היא לומר שישראל הם ענותנין ואינם מגביהין את ראשיהם למעלה בגאוה וגודל לבב רק עושים כמו שעשה אליהו בהר הכרמל ששם פניו בין ברכיו כו' וזה להם מצד ענותנותם הגדול · ודלת ראשך כארגמן שהוא גוון טוב וברוב הפעמי' מכסים אותו עם איזה דבר כדי שלא יוזק וכמו כן כנסת ישראל אינם הולכי' בגלוי ראש לפי שהם מכיטי' במלך האסור ברהטים והוא האל ית' שכבודו מלא הארץ · וזה למדתי ממ"ש רז"ל מלך אסור ברהטים זה מלך מ"הם הק"בה דכתי' ביה ה' מלך גאות לבש אסור ברהטי' שאסר עצמו בשבועה שהוא משרה שכינתו בתוך ישר' ברהטים של אבינו יעקב ע"כ : ואפשר עוד לומ' כי אומ' ראשך עליך ככרמל הכונה בו לרמוז לאברהם אבינו שהיה ראש אומתו ואומ' ודלת ראשך הכונה בו על יעקב אבינו שהיה הקטן שבג' האבות והוא אומ' מלך אסור ברהטים וכאמרו ברהטים בשקתות המים וכיון בזה לומר כי פדה ה' את אברהם בזכותו של יעקב וכרמז פה דבר זה באומ' ודלת ראשך כי השערות הן השומרות את הראש כו' והרי"בש כתב אמ' מלך על הראש שהוא אסור בשער בשער העשוי כגלי המים שברהטים והם השפלגים כי השער משתפל ויורד למטה כמו היאורים היוצאים מהפלגים · או יאמר כי לרוב יופי שערה כל מלך יתאוה להיות' אסור בקליעות שערה : והר"ר דוד בר יהודה ע"ה פי' המלך דודך אסור ושגור תוך יופת הערם הנז' למעלה שרהיטנו ברותים עכ"ד : מה יפית יר' מה יפית ומה נעמת אהבה בתענוגים והיא זאת קומתך שדמתה לתמר או יר' עם זאת קומתך וכו' או לזאת שקומתך דמתה לתמר על כן אמרתי אעלה בתמר אוחזה בסנסיניו והם התלמידי' ההוגים בתורה ויהיו נא ר"ל בעולם הזה שדיך כאשכלות הגפן המשמחים עם ייכם אלי"ם ואנשים וריח אפך כתפוחים המלבבים את הלב ומחזיקים אותו וכן יהיו בקרבך שלמים רבים המשמחים עם תורתם אלי"ם ואנשים וכמו כן אנשים צדיקים הסומכים ותומכים לבם של ישראל ומחזיקים אותו לעבודתו ית' : וחכך

אבן יחייא

ראשך עליך ככרמל ונומר · כרמל הוא גבע אדום יפה מאד · ואולי כי הוא הנקרא קרמוי' שיש והארגמן הוא הנקר' לאק"ה שהוא גבע אדום אשר איננו טוב ככרמל · ולכן בד"ה הקדים מהכל לארגמן בכבעים כאמרו וכרמיל עם ארגמן · ודימה ראשי ישראל והמיוחסים שבהם לראש ודימה דלת העם לשערות אשר אינם מעצמות הראש כי אם ממותריותו · וכ' הדלים נחשבים כאין וכמותר · כי עני חשוב כמת וקרא קליעת שערי הראש דלת ראשך להיותה מודלת על גובה הראש · כנגד מן דליו שוקים מפסח שרוצה לומר הרימו · ורמז כי האלוה יתברך מחשיב ראשי ישראל כאשר ישיבו האנשים מראה הכרמל והוא דבר יפה לעינים ויקר מאד ומחשיב דלת העם כארגמן אשר איננו חשוב כראש'ן · אבל עם כל זה מלך אסור ברהטים · רוצה לומ' ברהטים שקתות המים · וכינה השערות לרהטים להיותם נמשכים וילים ויוצאים זה אחר זה כי המים וירן ורהט כאשר יעשו מי הרהטים · ורמז כי יפה עפיופא לישראל והמלך ה' אסור באהבת שרהטים ודלת העם והאביונים · כי כה אמר ה' רם ונשא מרום וקדוש אשכון ואת דכא ושפל רוח להחיות רוח שפלים · ולב נדכאים · וזהו אומרו מה יפית ונומר שרוצה לומר כי האהבה הזאת המדיבוק אלהי עם עם עני ודל החוסים בו · כמה מהיופי יש בדיבוקו בעולם הזה כי שם היופי יובן כדברים הגשמיים מהעולם הזה · כאומרו עגלה יפפיה מצרי' וכמה מהנעימות יש בעולם הבא אשר שם הנעימות יחול בו כאומרו נעימות בימינך נצח · ואמר בתענוגים לאמר כי התענוג מהדבוק והאהבה הזאת יעבור לכל שאר התענוגים אפשרי ההשגה · זאת קומתך דמתה ונו' · בא לרמוז לאל ית' ושב לאשר אמ' מלך אסור ברהטים · ואומר זאת קומתך אשר זכרנו והוא האל ית' שהוא הקימ' שלך · וכינה אותו ככה ע"ד ואולך אתכ' קוממיות שדרשו חז"ל שתי קומו' · כי הנביאים מקומת המלאכי' והכניסם בקומת העולם האלהי · הרי כי קומתם הוא האוה ית' · אדמה לתמר והוא עץ גבוה וישר אשר הוא היופי בקומה להיות זקופה וגדולה ושדיך והם משה ואליהו אדמה לאשכלו' מהגפן שעולו' למעלה סביב התמר · אמרתי אעלה בתמ' ונו' דברי האוה בסכמתי

רש״י

וחכך יהיה כיין הטוב · הזהרו בתשובותיך שיהיו כיין הטוב: הולך לדודי למישרי׳ · זהירה אני להשי׳ לכם שאעמוד באמונתי שיהא חכי הולך לפני דודי לאהבת מישור שהוא מן הלב ולא ברמי׳ ועוקב׳: כיין הטוב · שהוא דובב שפתי ישנים אף אבותי בקבר ישמחו בו ויודו על חלק׳ דובב מרחיש פרו״מיר בלע״ז ויסודו לשון דיבור וכך היא התשובה אני לדודי וגם הוא משתוקק לי: לכה דודי נצא השדה · דרשו רבותי׳ בעירובין אמרה כנסת ישראל רבונו של עולם אל תדינני כיושבי כרכים שיש בהן גזל ועריות אלא כיושבי פרזו׳ שהם בעלי אומנו׳ ועוסקין בתורה מתוך הדחק: נלינה בכפרים · נלינה בכופרים בא והראך בני עשו שהשפעת להם טובה וכופרים בך: נשכימה לכרמים · אלו בתי כנסיו׳ ובתי מדרשות: נראה אם פרחה הגפן · אלו בעלי מקרא: פתח הסמדר · כשהפרח נופל והענבי׳ ניכרים הוא פתוח הסמדר ולהם דימה בעלי משנה שהם קרובים ליהנות מהם בהוראת התורה: הנצו הרמונים · כשהם גמורים והגן שסביבותיהם נופל הכנו נופל נגו ולהם דימה בעלי תלמוד שהן בחכמה גמור׳ וראויין להורות: שם אתן את דודי · שם אראך את כבודי וגודלי שבח בני ובנותי: הדודאים נתנו ריח · דודאי התאנים הטובות והרעות כענין שנ׳ הראני יי׳ והנה שני דודאי תאנים וגו׳ הדוד האחד טובות וגומר והדוד השני תאני׳ רעות מאד אשר לא תאכלנה אלו פושעי ישראל עכשיו שניה׳ נתנו ריח כולם מבקשים פניך: ועל פתחינו כל מגדים · יש בידינו שכר מצו׳ הרבה: חדשים גם ישנים · שחדשו סופרי׳ עם הישנים שכתבת עלי: צפנתי לך · לשמך ולעבודתך צפנתי בלבי ד״א צפנתי להראו׳ לך שקיימתי׳: מי

שיר השירים ז

י וְחִכֵּךְ כְּיֵין הַטּוֹב הוֹלֵךְ לְדוֹדִי לְמֵישָׁרִים דּוֹבֵב שִׂפְתֵי יְשֵׁנִים: אֲנִי לְדוֹדִי וְעָלַי תְּשׁוּקָתוֹ: לְכָה דוֹדִי נֵצֵא הַשָּׂדֶה נָלִינָה בַּכְּפָרִים: נַשְׁכִּימָה לַכְּרָמִים נִרְאֶה אִם־פָּרְחָה הַגֶּפֶן פִּתַּח הַסְּמָדַר הֵנֵצוּ הָרִמּוֹנִים שָׁם אֶתֵּן אֶת־דֹּדַי לָךְ: הַדּוּדָאִים נָתְנוּ־רֵיחַ וְעַל־פְּתָחֵינוּ כָּל־מְגָדִים חֲדָשִׁים גַּם־יְשָׁנִים דּוֹדִי צָפַנְתִּי לָךְ:

מי

ו׳ בליש׳ ל מל׳ · ל · ה׳ ד׳ וחליף תם קתו · ה׳ ד׳ כי יתרי ד׳ בליש׳ · ל

תרגום

וחכך אָמַר דָּנִיאֵל וְחַבְרוֹהִי קַבָּלָא נְקַבֵּל עֲלָנָא גְּזֵירַת מֵימְרָא דַּיְיָ הֵיכְמָה דִּי קִיבֵּל עֲלֵיהּ אַבְרָהָם אֲבוּנָן דִּמְתַל לַחֲמַר עַתִּיק וְנָהַג כְּאוֹרְחַן דְּתַקְנָן קֳדָמוֹהִי הֵיכְמָה דְּאָזְלוּ אֵלִיָּהוּ וֶאֱלִישַׁע נְבִיַּיָּא דִּי בִּזְכוּתְהוֹן קָמוּ מֵתַיָּא דְּדָמִין לִגְבַר דְּדָמִיךְ וִכְיְחֶזְקֵאל בַּר בּוּזִי כַּהֲנָא דִּמְנַבּוּאַת פּוּמֵיהּ אִתְּעָרוּ דְּמָכֵי מֵיתַיָּא דִּי בְּבִקְעַת דּוּרָא: אני אֲמַרַת יְרוּשְׁלֵם כָּל זְמַן דִּי אֲנָא מְהַלְּכָא בְּאוֹרְחָא דְּמָרֵי עָלְמָא מַשְׁרֵי שְׁכִינְתֵיהּ בֵּינִי וְעָלַי מִתְוְויָה וּבְעִדָּן דִּי אֲנָא סָטְיָא מִן אוֹרְחָתֵיהּ מְסַלִּיק שְׁכִינְתֵּיהּ מִבֵּינִי וּמְטַלְטֵל יָתִי בֵּינֵי עַמְמַיָּא וְאִנּוּן שַׁלְטִין בִּי כִּגְבַר דְּשַׁלִּיט בְּאִינְתְּתֵיהּ: לכה כַּד חָבוּ עַמָּא בֵּית יִשְׂרָאֵל אַגְלֵי יְיָ יָתְהוֹן בְּאַרְעָא דְּשֵׂעִיר חַקְלֵי אֱרוֹם אֲמַרַת כְּנִשְׁתָּא דְּיִשְׂרָאֵל בְּבָעוּ מִינָּךְ רִיבּוֹן כָּל עָלְמָא קַבֵּל צְלוֹתִי דִּי אֲנָא מְצַלְּיָא קֳדָמָךְ בְּקִרְוֵי גָלוּתָא וּבְפִילְכֵי עַמְמַיָּא: נשכימה אָמְרִין בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אִילֵין לְאִילֵין נַקְדִּים בְּצַפְרָא וְנֵהָךְ לְבֵית כְּנִישְׁתָּא וּלְבֵית מֶדְרְשָׁא וְנִבַּקַּר בְּסִפְרָא דְאוֹרָיְתָא וְנֶחֱמֵי אִי מְטָא זְמַן פּוּרְקָנָא דְּעַמָּא בֵּית יִשְׂרָאֵל דְּמַתִּילָן לְגוּפְנָא לְאִתְפָּרְקָא מִגָּלוּתְהוֹן וְנִשְׁאַל לַחֲכִימַיָּא אִתְגְּלֵי קֳדָם יְיָ זְכוּתָא צַדִּיקַיָּא דְּמַלְיָין פִּיקוֹדַיָּא כְּרוּמָנָא אִי מְטָא קִיצָא לְמִיסַּק לִירוּשְׁלֵם לְמִיתַּן תַּמָּן שְׁבַח לֶאֱלָהָא שְׁמַיָּא וּלְמִקְרַב עֲלָוָון וְנִכְסַת קוּדְשִׁין: הדודאים וְכַד יְהֵא רַעֲוָא מִן קֳדָם יְיָ לְמִפְרַק יַת עַמֵּיהּ מִן גָּלוּתָא יֵאָמַר לְמַלְכָּא מְשִׁיחָא כְּבַר שְׁלִים קֵץ גָּלוּתָא וּזְכוּוָתְהוֹן דְּצַדִּיקַיָּא אִתְבַּסַּם קֳדָמַי כְּרֵיחַ בַּלְסְמוֹן וְחַכִּימֵי דָרַיָּא קְבִיעָן עַל תַּרְעֵי מֶדְרְשָׁא עֲסִיקִין בְּפִתְגָמֵי סָפְרַיָּא וּפִתְגָמֵי אוֹרָיְתָא כְּעַן קוּם קַבֵּל מַלְכוּתָא דִּי גְּנִיזַת לָךְ:

מי

גראה ה׳ וסי׳ נמסר בישעיה סימן ה׳ וירמיה סי׳ מ״ב · שם אתן נתינה שם ז׳ בליש׳ וסי׳ ונתת את הכיור · ונתן יי׳ לך שם לב רגז וכליון · לתת שם את ארון · מקום אשר נתנו שם ריח · ויתנו שם כעם קרבנם · שם תתנו נחלתו · שם אתן את דודי לך:

רלבג

וחכך וגו׳ · אמר הנה חכך אשר תבחני בו אלו המשיגים אשר תכיני הוא כמו היין הטוב ההולך למישרים כי זהו מתארי היין הטוב כמו שזכר במשלי וזה כי מה שתפליג זה הוא יתיישר לדודי והוא השכל הפועל בתכלית מה שאפשר עד שישפיע אלי ממיניו מה שאחקור בו ואמרו דובב שפתי ישנים ירצה בזה כי כמו שהיין יביא לדבר שפתי הישנים וזה מבואר מענין היין כך חכך יביא לדבר אשר היו ישני׳ והוא השכל ההיולאני והשכל הפועל אמד מה שהו׳משפיע לשכל ההיולאני כי לא ישלם להם זה מזולתם: אני וגו׳ · אמרה כמו שתפקת כן אעשה הנני מוכנת להיות לדודי בחזקת היד ועלי לתלאות מה שישתוקק אלא עד שישל׳ לו מה שהשתדל לחקור בו: לכה וגו׳ · אמרה ממשלת שילאו השדה ויביטו הנמחי׳ אם החלו להשתדל לתת פרים והכוונה בזה שירצו אם נשלם לה מהחוש מה שילטרך אליו בזאת החקירה כי זה לריך אל החקירה ארוכה וקשה מאד הנעתה כמו שקדם ואם נשלם מהחוש מה שילטרך הנה אחר כן אתן את דודי לך ואשפיע לך מה שראוי כפי היכולת: הדודאים וגו׳ אמרה שאלו הנמחים נתנו ריחם ר״ל שכבר הוכן להם מהחוש מה שתלטרך עד שכבר הוכנו להם מהחושי׳ על פתחיה׳ כל המגדים אשר יצטרכו אליהם באלו החקירות ואולם אמרה חדשים דודי לפנתי לך הרלון בו שמה שהושג מחדש מאלו הדברים מהחוש עם מה שיושג מישן זה כמה הכל לפונה לו באמלעו׳ הכח הזוכר עד שישלם ההשגות הראוי בזה מן החוש וזה אם ממה שהושג אליה מהחוש אם ממה שהושג זולתה וזה אמנ׳ יקבץ אליה על לד הפרסום כי בכאן דברים רבים לא ישלם השגתם מהחוש לאיש אחר בשום פנים כמו הענין בבעלי חיים ומה שידמה להם לפי מה שזכר הפלוסוף במאמר האחד עשר מס׳ הבעלי חייב ולזה היה הדרך בו שיקובץ מה שיושג בזה מן החוש אל הראשונים ממי שראוי לסמוך על דבריו עד שיושלם בזה מה שילטרכו אליו מהחוש: מי

מ״ע ספורנו

וחכך · בעת הויכוח: יהיה כמו יין הטוב · כיין הגפן הטוב באופן שיהיה החיך: הולך לדודי למישרים · ממין למצוא חן בעיני דודי · בבקשת האמת לא לנצחן: דובב שפתי ישנים ויהיו דבריו בהזכי׳ דברי חכמת הקדמונים והוסיף עליהם כראוי לפל אחרון: אני לדודי · מסיבה עדת ה׳ אל לבה אמת הוא שנכשלתי בכל זה מכל מקו׳ רני לדודי ולא עזבתיו כאמרו הם שכחנו שם אלהינו כו׳ כי עליך הורגנו כל היום: ועלי תשוקתו · כאמרה יחכה ה׳ לחננכם כו׳ ובכן אני אומרת: לכה דודי · נצא מגלות שעבוד מלכיות: נצא השדה · לשית נפשה בקבוץ גליו׳: נלינה בכפרים · כאמרו יושבים באין חומה ובריח ודלתי׳ אין להם: נשכימה לכרמים · נתבונן בבתי כנסיות ובבתי מדרשו׳: נראה הפרחה הגפן כו׳ · אם יש יוצא למשנה ולתלמיד בעיון ובמעשה: שם · בצאתי משעבוד מלכיות: אתן את דודי לך · ארצך אהבתי את שם קדשך · כי אמנם הדודאים אפילו עמי הארץ נתנו ריח טוב במעשיות: על פתחינו · בתי מדרשו׳: כל מגדים · בעיון ובמעשה: חדשים · דברים שהבינו חכמי הדור מחדש: גם ישנים · שהורו הקדמונים: דודי צפנתי לך · בספריהם: מי

רי״ם עראמה

כשתמשו בהשגותיהם ובהקדמותיה׳ הטבעיות כמו שהשיג זה ואמר כי יופי דרכי עיונה בנעלים כלומר אף בעיון הטבעיי יפית ונעמת ונראה יופי השגת׳ בשפתה הפגותיה׳ היא בעצמה וכן אמר שהמשכיל והמושכל אחד התחיל מהיסודות ואמר כי השיגה מהם היותם עגולים ומלויירים זה על זה ונבראים מכל אלה לבד כל הברואים ואמר חמוקי ירכיך הם היסודו׳ שהם בעולם כערך הירך אל בעליו וקראם חמוקי להיותם עגולים סובבי׳ זה על זה כמו חלאים ואמר מעשה ידי אמן שהם מחודשים: שררך אמר כי טיבורה אשר לירכה הם דמות גלגל הירח המקיף על גבכינות היסוד הרביעי כנול׳ וזהו שררך אגן הסהר גם לא יחס׳ מהשגת׳ כי באמלעו׳ הסהר תתחדש ביסודות ההזמנה והליחות הלריך להמליא מצויה אשר בא׳מ׳ עליהם וממגד גרש ירחים גם כחה של לבנה נמזג בכח החמה והמזלו׳ עד שכחה הממו ג הלזה ימשך מה שאמר בטנך ערמת חטים כי ודאי אין הבטן דבר זולת הדבור כי המקום אחד לך אמר כי בכחה זה בטן הסהר ישפיע ערמות חטים אבל מעורבים בכח הגבדל המניע הגלגל אשר כרי׳ שמו למעלה בשם שושני׳ שנאמר שפתותיו שושנים וזהו סוגה בשושנים: שני פה רמז של חבור שני המאורות אשר נבראו כשני תאומ׳ כמה׳

אבן עזרא

וחכך · הם המשוררים: אני לדודי · כי חלק יי׳ עמו: את דודי · אוהבי או ריר הלשון: הדודאים · צמח כדמות צורת אדם · תי״ו תלמדני חוזר על האם: מתרפקת · מתחברת ואין לו דומה במקרא וכן עניכו בלשון ישמעאל: חבלתך · לשון הריון כמו הנה יחבל און ויתכן שהוא הלידה מענין חבלי יולדה: הפעם

תורת חסד קדש קדשים

וחכך הוא רמז אל הדרשה כרבים כדברים אשר יערבו לשומעיהם ותכף ומיד יכנסו בתוך קירות לבם של ישראל להיותם עובדים עבודתו ית׳ והוא אומרו הולך לדודי למישרי׳ עד שיהיה דובב שפתי ישני׳ שגם אחר המות יקומו בתחייה ויזכו לע״הב: והר״יבם כתב הולך לדודי למישרים אפשר לומ׳ כי הוא מוסב אל הש״י שקראו דודי כי ישמח הש״י בישרים ולדיקים ע״כד: אני לדודי כתב הרי״בם אני לדודי ועלי החיוב להשתוקק לו לרוב מעלתו יותר משהוא ישתוקק אלי ע״כד · וכשם מהר״יט ז״ל מצאתי כתוב אכתנו רואים כי החלקים הולכים אחר הכל כמו האבן אל המרכז והנחלים לים לכן אמרה אני לדודי ועם זה עלי תשוקתו כי היה ראוי שאני אחשוק אותו והוא לא אותי כי לא יחשוק הכל ללכת אחר החלקים וכ״ז עלי תשוקתו ע״כד: ויכולני לומ׳ שיר׳ הנה כבר אני לדודי ר״ל בתוך ידיו עד שמזה היה לו לאבד התשוקה שהיתה לו עלי וכ״ז עלי היא תשוקתו כאילו עדין לא הגעתי לידיו: לכה לדודי נצא השדה הוא ירושל׳ כמו שאר״זל וכמו שביארתי אני באומ׳ כריח שדה וכו׳ וכיון בזה שילאו מפלטרין שלו אל ירושלם ואל עיירותיה אשר אוירן מחכים: נשכימה לכרמים אלו ת״ח שמהם יצא יין התורה לראות אם פרחה הגפן וכו׳ והם כתות מיני הלומדים כמו שאר״זל כי במקומו׳ כאלה אוכל אני לתת את דודי לך ולהגיע שם רבבות חדושי התורה והו׳ע״ד מה שאמר רז״ל ומתלמידי יותר מכלם: הדודאים הם האנשים אשר יש להם הכנה אל הלמוד ועדין לא עסקו בו ובזה הם דומים אל הדודאים אשר הם כדמות צורת אדם והנה אלה האנשים נתנו ריח ועל פתחינו כל מגדים מחדושי התורה חדשים גם ישנים מהמלמדים שקדמוני · וכנסת ישראל מסיבה לו דודי צפנתי לך ושמרתי והמתנתי שתעשה לי אוכים בתורה כאמור: מי

אבן יחייא

שכמתי ואמרתי להעלות בגאולת ישׂ׳ ולהיות כתמר כאשר דמיתי אותי · ושהגאולה הזאת תהי׳ בנאמנות · וזהו אומרו אוחזה בסנסניו והם ענפי התמר ושם אעמוד כי לא אשוב להגלות עוד את עמי · ויהיו נא שדיך כאשכלות הגפן · ר״ל משיח ואליהו יהיו עתה בעת הגאולה כאשכלות הגפן הנותנו׳ פרי המשמח אלהים ואנשים · וככה יהיו הם משפיעים דעת ויראת ה׳ · וריח אפך ר״ל ריח קטרת הכהן גדול יהיה כריח התפוחים הנחמדי׳ בעיני האהובה כאומרה רפדוני בתפוחים לטוב טעמם וריחם: וחיכך כיין הטוב וגו׳ והוא חכמת התורה המדובר בה בחיך · תהיה כוללת ולא יחסר אפי׳ אחד מכל חלקיה · וכקטון כגדול ידעו כללותה ויהיו בקיאים בה · ולהיות כי חלקיה שלשה היינו השני דברות ראשונות הכרמוזות בשם מנשיקות פיהו · והח׳ דברות אחרות באומרו כי טובים דודיך מיין · ותרי״ג מצות כאומרו לריח שמניך טובים · ומשרים אהבוך כאשר פירשנו · לכן אומר כי חיכו כיין לבכון הולך לדודי · רוצה לומר אותו אשר הוא ישר וטוב לדודי · והוא עצמותו יתברך אשר עליו כרמז בזכירה דודיך מיין וזה להיותם עקרים גדולים במה שבין אדם למקום ולחבירו · עוד אמר למשרים · שר״ל היין שהולך אליו וישר בעיניו והוא רמז לשאר תרי״ג מצות הכרמז׳ עליהם בשם משרים אהבוך · עוד אמר דובב שפתי ישנים שר״ל היין שהולך לדודי והוא ישר בעיניו למאד מאד להיותו כל כך טוב שהוא מחיה המתי׳ · ועושה שיהיו מרקישים ודובבי׳ ומדברים · ורמז בדובב וגומר לב׳ דברות ראשונות אשר היו ישראל כישנים וכמתים בשמעם את הקול גדול וינועו ויעמדו מרחוק · ויאמר אל משה דבר אתה עמנו ונשמעה ואל ידבר עמנו אלהים פן נמות · ומלאכי צבאות היו מסייעים אותם להחזירם למקומ׳ כאומרו מלאכי צבאות ידודון ינוד׳ ולהיות כי הב׳ דברות הראשונות הם כדמות השרש באילן והח׳ דברות הם כדמות הענפים · ושאר תרי״ג מצות הם כדמות הפרי · ואף כי השרש מצד אחד הוא מצד מעלה להיותו היסוד והעיקר והאילן · ובהעדרו יעדר האילן ולא יהפך כי כבר יעדר האילן וישאר השרש מושרש · מצד אחר הפרי עם ענפיו להיותו תכלית האילן וראשית המחשבה תכלית המעשה ויש לו קדימה וזכיית במחשבה · יהיה יותר מעולה · ולכן הקדימו פה ברמיזותיו לרמוז מעלתו להיותו התכלית · מה שהקדים בתחילת הספר השרש לרמוז מעלתו להיותו השרש · והמשכיל יבין כי בהילולי האהובה העומדת על ערשה בשפל המדרגה · לאוהבה העומד ברומו של עולם · מתחלת מהראש כאומרה ראשו כתם פז והולכת ויורדת עד שוקיו · לעלות העליון אשר משפיע תמיד מלמעלה למטה · ובשבחי האהוב לאהובתו מתחיל מהרגלים כאומרו מה יפו פעמיך בנעלים והולך ועולה עד הראש כאומרו ראשך עליך ככרמל לרמוז על פחיתותה וכי אין לה העמדה וקיום בעולם ההוה וכפסד הלז כי אם כאשר דורשת לעלות על במותי עב והוא עולם הגלגלי׳ · ולהדמות לעליונין קדישין שרי מעלה באמצעות התורה והחכמה · אני לדודי וגו׳ היא תשובת כנסת יש׳ לדודה אשר קראה שובי שובי השולמית · ואומרת אני לדודי ואני רוצה להיות חלקך ונחלתך כאומרו כי חלק ה׳ עמו · ועלי תשוקתו · תמיד אשתוקק הדיבוק עמו כאשה אל בעלה המוטבעת בתשוקה הנגזרת עליה בגזרת ואל אישך תשוקתך: לכה דודי וגו׳ עוד מסיבה כנסת ישראל אל דודה אשר אמר כי ירד אל גנת אגוז · והוא לראות בישראל אם פרחה הגפן ואם יש בהם מעשים טובים אשר למענם מיד ינאלו · ואמר לא ידעתי כי לא ידע בהם זכות אשר למענו ינאלו אבל עם כל זה כפשי שמתני וחייבתני לגאלם ולשים מרכבותיו מהמין ישראלי מרכבות נדיב וכו׳ ולכן היא מסיבה אליו לכה דודי נצא השדה · וקרא שדה לעולם השפל כאומרו על שדה איש עצל עברתי · והטעם אין ראוי לדון כי אם אחרי שמעו ענות הבעלי דינין · ואתה אדוני ירדת אל גנת אגוז לבדך ונגזרת אומר לא ידעתי שרוצה לומ׳ כי לא מצאת בי תורה ומעשים טובי׳ · ולא כן יעשה · אבל נלכה נא יחד · ונלינה בכפרי׳ ונשכימה בכרמים · כינה אומות העולם בכפרים להיות העולם הזה הדומה לכפר עולם הכופרים ועולמם · וכינה כנסת ישראל בכרמים לפריו המשמח אלהים ואנשים · ויחס הלינה מהלילה לאומות להיותם מחלק גהינם הנקרא לילה · ויחס ההשכמה והאור לישראל להיות כי לכל ישראל יהיה אור הגנוז לצדיקים במושבותם · והטעם לכה דודי ונלכה יחד להבחין בפלות האומות עם רשע מתמיד והעדר עשיית הטוב לגמרי · ולהבחין בצרת ישראל ובגלותם · ונראה אם פרחה הגפן שעם כל צרותיהם תמיד ימצאו גם הבתי מדרשות בחכמת מעשה בראשית ומעשה מרכבה וב׳ דברות הראשונות אשר הם השרש לכל · פתח הסמדר והם הח׳ דברות שהם כדמות הענפים · הנצו הרמונים והם שאר תרי״ג מצות אשר מהם מלאים מצות כרמון · ואז אחרי פתבחין בעניני השני בעלי דינין שם אתן את דודי לך כי אקוה בה׳ שתצדיק את דיני באופן כי אתן את דודי לך · ואם היית אוהבני בשכבר תאהבני להבא יותר ויותר

רשי

מי יתנך כאח לי · שתבא לנחמני כדרך שעשה יוסף לאחיו שגמלוהו רעה ונאמר בו וינחם אותם : אמצאך בחוץ אשקך אמצא נביאיך מדברים בשמך ואחבקם ואנשקם גם ידעתי כי לא יבוזו לי כי כדי היא אהבתך שתהא אהובתך סובבת לחזור אחריך : אל בית אמי · בית המקדש : תלמדני · כאשר הורגלתה לעשות באהל מועד : אשקך מיין הרקח · נסכים · עסיס · יין מתוק : שמאלו תחת לראשי · השבעתי אתכם · עכשיו כנסת ישראל מסבבת דיבורה כלפי האומות אף על פי שאני קובלת ומתאוננת דודי מחזיק בידי והוא לי למשען בגלותי לפיכך השבעתי אתכם : מה תעירו ומה תעוררו · כי לא יועיל לכם :

רלבג

מי וגומר · אלו הפסוקים הם לפי המשל מבוארים במעט באור וזה שהיא אמרה להורו׳ על חוזק החשק אשר לה להתקרב אליו כפי מה שאפשר לה שהיא חושקת שיהי׳ כאח לה ויהי׳ יונק שדי אמה כדי שתוכל לנשקו במקום רואים בלא בשת וזה כי העלמ׳ לא תבוש לנשק אחיה היונק בפני כל אדם ולא יבוזוה האנשים על זה ואם היה הענין כן הייתי מנהגת ומביא׳ אותך אל בית אמי אשר תלמדני ותנהגני והייתי משק׳ אותך ממשת׳ הערבים ואולם לפי הנמשל יהיה הרצון בזה שהיא משגת בקושי מאמו׳ מה שילטרך להכין אל השכל באלו החקירות וזה לשתי סבות לקושי הענין בעצמו ולקוש׳ הנהיג׳ החושים לחפש במה שילטרך החפוש עליו מן החוש וכתירא׳ מפני זה פן יקר׳ טעות בהשגת׳ אמרה מי יתן והית כאח לי יונק שדי אמי עד שתנהיג כחות החוש אל מה שילטרך החקירה עליו כי בלי ספק לולי יתייסרו בזה מהשכר לא תשלם זאת ההשג׳ וזה מבואר בנפשו ואז כאשר אמצאך בחוש שתהיה טרוד בהשגתם וזה אתנם יהיה כשישלם מן החוש השגת מה שילטרך החפוש עלינו הנה אדבק עמך ואשקך וזה יהיה סבה לקלות השגתך המבוקש ועוד שהם יהיו יותר נכנעים אליך כאשר תהי׳ ההנהג׳ בהם מסודרת ממך ממה שהם נכנעים אלי וזה כי הם מבזים אותי ואותך לא יבוזו אך ימשיך להפיק רצונך ובזה אהי׳ מנהגת ומביא׳ אותך אל בית אמי אשר תלמדנו והיא הנפש המרגשת להשקות אותך מהמשקים אשר השגתי אותם מהחוש ומהכח הזוכר :

שמאלו וגומר · אמר׳ שכבר נשלם לה מה שחשק׳ אותו עד שמה שישה אותו מכתיב האמת באלו ההשגות עם קשיים הוא נכנע תחת לראשו אין פרץ ואין יוצאת ומה שיישיר אל הנכוצ׳ בהשגת מה שירצ׳ דולה השגתו ידבק בה ותחבק׳ וזה גם כן לפי הנמשל מורה על שכבר נשלם להם החבור בשלמות בזאת ההנהג׳ ושבו כמנהג החושקים בהתחברם :

השבעתי וגומר · אמרה כב׳ השבעתי אתכם בנות ירושלם שלא תהרסו לחוזק התשוק׳ לבקש התכלית לקחת ההשגות על זולת סדרם וזה שאם הייתם הורסים בזה ולא לוקח ההשתדלו׳ בהשג׳ על הסדר הראוי לא היה עולה בידינו דבר והיה השתדלותינו לבטל׳ וזהו אמר׳ מה תעירו ומה תעוררו את האהב׳ עד שתחפץ ר״ל שלא יועיל להם כלום ועתה כאשר לקחו ההשג׳ על הסדר כבר הגיעו מהשלמות אל זה השיעור אשר כבר קדם והנה מה שיחסר מהשגת השלמות העיוני על התכלית הוא חכמות האלהות והיא הית׳ החשוק׳ מתחלת הענין ואפשר שנאמר שזאת השבוע׳ הית׳ שלא יהרסו לחקור בחכמות האלהות קודם שישלמו להם החכמים אשר יצטרכו להם לחקור בזאת החכמ׳ כמו שנאמר אחר זה · ואולם לא אמר׳ בכאן׳ אובאילות השד׳ כי לרוחק אלו העניינים מהחוש מגדל המבוכ׳ איך יתחילו בזה ולזה לא ספר בזאת השבוע׳ מה שיעיר על המרוצ׳ ולא אמר׳ להם אם תעירו וגומר אבל אמר׳ מה תעירו להורות על שאם יתחילו בזה בזולת התנאים אשר יצטרכו לא יוכל על זה כלל :

המקרא

א מִי יִתֶּנְךָ כְּאָח לִי יוֹנֵק שְׁדֵי אִמִּי אֶמְצָאֲךָ בַחוּץ אֶשָּׁקְךָ גַּם לֹא־יָבֻזוּ לִי׃ ב אֶנְהָגֲךָ אֲבִיאֲךָ אֶל־בֵּית אִמִּי תְּלַמְּדֵנִי אַשְׁקְךָ מִיַּיִן הָרֶקַח מֵעֲסִיס רִמֹּנִי׃ ג שְׂמֹאלוֹ תַּחַת רֹאשִׁי וִימִינוֹ תְּחַבְּקֵנִי׃ ד הִשְׁבַּעְתִּי אֶתְכֶם בְּנוֹת יְרוּשָׁלָ͏ִם מַה־תָּעִירוּ וּמַה־תְּעֹרְרוּ אֶת־הָאַהֲבָה עַד שֶׁתֶּחְפָּץ׃

תרגום

מי וּבְהַהִיא זִמְנָא אִתְגְּלֵי מַלְכָּא מְשִׁיחָא לִכְנִישְׁתָּא דְיִשְׂרָאֵל וְיֵימְרוּן לֵיהּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אִיתָא תְּהֵא עִמָּנָא לְאָח וְנִיסַּק לִירוּשְׁלֵם וּנְהֵי יָנְקִין עִמָּךְ טַעֲמֵי אוֹרַיְתָא הֵיכְמָה דְיָינִיק יַנְקָא בְּחַדְיָא דְאִמֵּיהּ דְּכָל זְמַן דַּהֲוֵיתִי מְטַלְטְלָא לְבָרָא מִן אַרְעִי כַּד הֲוֵיתִי דְּכִירָא יַת שׁוּם אֱלָהָא רַבָּא וּמְסִירָא נַפְשִׁי עַל אֱלָהוּתֵיהּ אַף עַמֵּי אַרְעָא לָא הֲווֹ מְבַזִּין לִי׃ אנהגך אַדְבָּרִינָךְ מַלְכָּא מְשִׁיחָא וְאָעֵילִינָךְ לְבֵית מוֹקְדְּשִׁי וּתְאַלֵּף יָתִי לְמִדְחַל מִן קֳדָם יְיָ וּלְמֵהַךְ בְּאוֹרְחָתֵיהּ וְתַמָּן נִסְעוֹד סְעוּדְתָא דְלִוְיָתָן וְנִשְׁתֵּי חֲמַר עַתִּיק דְּאִצְטְנַע בְּעִנְבּוֹהִי מִן יוֹמָא דְאִתְבְּרֵי עָלְמָא וּמֵרִמּוֹנֵי פֵּירֵי דְאִתְעֲתָּדוּ לְצַדִּיקַיָּא בְּגִנְּתָא דְעֵדֶן׃ שמאלו אֲמָרַת כְּנִישְׁתָּא דְיִשְׂרָאֵל אֲנָא בְּחִירְתָּא מִכָּל עַמְמַיָּא דִּי אֲנָא קַטְרָא תְּפִילִין בְּיַד שְׂמָאלִי וּבְרֵישִׁי וְקָבִיעָא מְזוּזְתָא בִּסְטַר יְמִינָא דְּדָשִׁי תּוּלְתָּא לָקֳבֵיל תַּקִּי דְּלֵית רְשׁוּ לְמַזִּיקָא לְחַבָּלָא בִי׃ השבעתי יֵאמַר מַלְכָּא מְשִׁיחָא מַשְׁבִּיעָא אֲנָא עֲלֵיכוֹן עַמִּי בֵּית יִשְׂרָאֵל מָה דֵין אַתּוּן מִתְגָּרִין בְּעַמֵּי אַרְעָא לְמִיפַּק מִן גָּלוּתָא וּמָה דֵין אַתּוּן מָרְדִין בְּחֵילְוָתֵיהּ דְּגוֹג וּמָגוֹג אִתְעַכִּיבוּ פּוֹן זְעֵיר עַד דִּי שֵׁיצוֹן עַמְמַיָּא דִּי עָלוּ לְאַגָּחָא קְרָבָא לִירוּשְׁלֵם וּבָתַר כֵּן יִדְכַּר לְכוֹן מָרֵי עָלְמָא רַחֲמֵי צַדִּיקַיָּא וִיהֵא רַעֲוָא מִן קֳדָמוֹהִי לְמִפְרְקְכוֹן׃

רמנים ט׳ חס׳ בלישנא וסי׳ נמסר בסדר תצוה ע״ש · עד ועד י״א בטעם מאריך ס״פ וסי׳ ערבון עד שלחך · ורדפוך עד אבדך · עד רדתה · מכף רגלך ועד קדקדך · אנכי אשב עד שובך · ואשמתינו גדלה עד לשמים · במחנה עד חיותם · מכף רגלו עד קדקדו דאיוב · עד שתחפץ ג׳ בסיפרא :

מ״ע ספורנו

מי יתנך כאח לי · מי יתן והשיג דרכי עונך ואעבוד מאהבה כמו לאח לא מיראה בלב׳ כראוי לאב : אמצא׳ בחוץ אשקך · באופן שגם כשאהיה עוסק בחיי שעה חוץ לבתי מדרשות היה העסק מכוון לעבדך מאהבה : גם לא יבוזו לי · שלא יחשבו שיהיו מעשי ליראה · ובכן אנהגך אביאך אל בית אמי · אזכה להשרות שכינתך בבתי מדרשות כאמרו וברא ה׳ על מכון הר ציון ועל מקראיה ענן יומם ונוגה אש כו׳ : אשקך · ישמח ה׳ במעשיו : מיין הרקח · בחכמת לדיקי וחכמי הדור : מעסים רמוני · וכמו כן בפעלות ההמון במעשיות : השבעתי אתכם · שלא ימהר גוג ומגוג לבא ולבטל ובכן לא יכקר ממלתי : מי

ר״ם עראמה

כמא׳ ויברא אלהים את שני המאורות הגדולים ומקבלים דין מדינכי הם כזכר ונקבה כנודע ומשניהם יצא פרי ותולדו׳ הארץ כמו שנאמר וממגד תבואות שמש וממגד ג״ש ירחים :

צוארך על אלה הכוכבים הנ׳ גלגל שמיני אש׳ בו מגור׳ המזלו׳ אשר עליהם נתנה הממשלה בגבולי הארצו׳ וגם בכחם יפעלו השבעה ככבים ואמר רומז אל שנים עשר מזלות המשפיעים למטה לארץ עיניך בריכות גבותם מלאות עינים הן המה רבוי הכוכבים ואם כלם נכנסים בשנים עשר כנודע כמו שנכנסו כל זרע ישראל אם רבו במספר שנים עשר על זה תיהם אמר יצב גבולת עמים ועליו גם כן אמר ונדבר אליהם ארבה את [illegible]

אבן עזרא

הפעם השנית ועתה לכה דודי נצא השדה נלינה באחת הכפרים לא נלך אל המדינה ובעלות השחר נשכימה ובמקום הראוי שיש בו ריח טוב שם אתן את דודי כענין נתתי את ידידות נפשי ואם הוא הפך · וטעם הדודאים נתנו ריח ועל פתחינו כל מגדים התחבר׳ פה אל פה ואמרה כך הייתי מתאוה לנשק פיך בפרהסיא ובגלוי ולא אהיה לבוז בעיני בני אדם ועל זאת אמרת מי יתנך כאח לי הייתי נוהג אותך ומביא׳ אותך אל בית אמי לעיני הכל תלמדני והיא היתה מלמדת אותי איך אשקך מיין הרקח ועניינו דבר שירקח יותר מיין : רמוני · הוא הגריד שאחת הלשון [illegible] על כן אמרה שמאלו תחת לראשי : [illegible] או יהיה כמשמעו · והנה הדוד והנערה יחד על כן אמרה ש[illegible] [illegible] מי זאת עולה · אמר׳ לו והם שוכבים יחד בכרם ויקרא גן · הראית לעולם נערה שעלתה מן המדבר תבקש להתחבר עם דודה כאשר עשיתי · אני מרוב אהבתי כך ותדע למה עוררתיך בעבור להזכירך דבר · אילן התפוח כי כמדומה לי שלא הרתק[illegible] אמך ויחמה בך כי אם תחת התפוח על כן ריחך כתפוח בעצי היער כאשר אמרה לו בתחילה שהיתה מתאוה ומחמדת לשבת בצלו ולהיות שמאלו תחת ראשה :

הפעם השלישית · לכה דודי · אמרה כנסת ישראל הואיל והסתכל בכרמים שהם ישראל תראה אם פרחה הגפן כמו שהעתיקו חז״ל אם ישראל עושין תשובה נגאלין ואם לאו מעמידי׳ עליה׳ מלך שגזירותיו כגזירות המן ונגאלין והנה תראה שהדודאים נתנו ריח והתחברו חסידים אלה שהם חדשים עם חסידי אבות קדמונים וזה ענין חדשים גם ישנים : מי יתנך כאח לי · בעבור שיש בגלות עובדי השם ושומרי המצות בצניעות הם מתאוים לשמור ושתשוב השכינה כאשר היתה בתחילה : מיין הרקח הוא כיסוד היין [illegible] עולת הערב והבקר · אמר שלמה ברוח הקדש השבעתי א[illegible] עד שיגיע הקץ :

תורת חסד · קדש קדשים

מי יתנך כאח לי יר׳ מי יתן והיה זה לי מיום לאתי לאויר העולם כמנכל׳ אדם הראשון אשר או הייתי יונק שדי אמי והיא האדמה אשר נבראת ממנ׳ אדם הראשון ואז אמצאך בחוץ אשקך וכו׳ יר׳ כי אפי׳ שהית׳ יוצאת מגן עדן לאיזו מן הסבות עם כל זה היתה נושקת אותו בחוץ ר״ל הית׳ גדולה במעשיה ובעיוניה ואז אנהגך אביאך אל בית אמי והוא הגן עדן אשר היו שם אדם וחוה כתחל׳ כי שם הייתי או משתעשע עמך לטובתי ולהנאתי הרבה מאד ולמידתך אותי או שם בתוך הגן ההוא היתה מועילה לי מאד ואז הייתי אני משקה לך מיין הרקח ממעשי הטובים ומעסים רמוני והוא זכיותיהם של החכמים אשר היו נאספים לשמוע בקולי כגרעיני הרמון האספים בתוכו ולא הייתי עושה כאשר עשתה חוה לבעלה שהשקהו מה שהשקהו יין היה או מי רמונים היה והביאה מיתה לעולם וכו׳ וכפי זה הדרך ילדק הרבה מאד אומ׳ מיין הרקח מעסים רמוני כי כיון אל היין ההוא אם היה יין או של מי רמונים אם היו רמונים · וכפי מאמ״ל דו פרצופין נבראו אדם וחוה יכשל יותר ויותר אומרו כאח לי לפי שבגלל מה היו אדם וחוה אחים בבריאתם : שמאלו תחת ראשי עתה חוזרת פניה כנסת ישר׳ אל בנות ירושלם ואמרה להן כי כל מה שלמד לה שלמה דודה בעניני התורה הוא כערך היד השמאלית לעניני ההשגו׳ המושגות בעולם הזה והיא או׳ תחת ראשי ר״ל עתה כעת תחת ראשי כי העיקר הוא הע״ה והוא הנקר׳ בשם ימין שאז תחבקני · השבעתי אתכם וגו׳ יר׳ מה שתעירו ומה שתעוררו את האהבה איכנו כי אם עד שתחפץ כי אח׳ שתחפץ אין צריך התעוררו׳ כלל וכבר היא האהב׳ תפלה בדבר · או יר׳ הנה [illegible]

אבן יחייא

[illegible]

[illegible]

ה מִי זֹאת עֹלָה מִן־הַמִּדְבָּר מִתְרַפֶּקֶת עַל־דּוֹדָהּ תַּחַת הַתַּפּוּחַ עוֹרַרְתִּיךָ שָׁמָּה חִבְּלַתְךָ אִמֶּךָ שָׁמָּה חִבְּלָה יְלָדַתְךָ׃ שִׂימֵנִי כַחוֹתָם עַל־לִבֶּךָ כַּחוֹתָם עַל־זְרוֹעֶךָ כִּי־עַזָּה כַמָּוֶת אַהֲבָה קָשָׁה כִשְׁאוֹל קִנְאָה רְשָׁפֶיהָ רִשְׁפֵּי אֵשׁ שַׁלְהֶבֶתְיָה׃

מים

מי אָמַר שְׁלֹמֹה נְבִיָּא כַּד יְיחוּן מֵיתַיָּא עָתִיד לְאִתְבְּזָעָא טוּר מִשְׁחָא וְכָל מֵיתַיָּא דְיִשְׂרָאֵל עֲתִידִין לְמִפַּק מִתְּחוֹתוֹהִי וַאֲפִילוּ צַדִּיקַיָּא דְמִיתוּ בְּגָלוּתָא עֲתִידִין לְמֵיתֵי אוֹרַח כּוּכַיָּא מִלְרַע לְאַרְעָא וְנַפְקִין מִן תְּחוֹת טוּר מִשְׁחָא וְרַשִׁיעַיָּא דְמִיתוּ וְאִתְקַבְּרוּ בְּאַרְעָא דְיִשְׂרָאֵל עֲתִידִין לְמֶהֱוֵיהוֹן רַמְיָין הֵיכְמָה דְרָמֵי גְּבַר אַבְנָא בְּקַלְעָא בְּכֵן יֵימְרוּן כָּל דַּיָּירֵי אַרְעָא מָה הֲוָה זְכוּתָא דְעַמָּא הָדֵין דְסַלְּקָא מִן אַרְעָא רִבְבָן רִבְבָן כְּיוֹמָא דְסַלְּקַת מִן מַדְבְּרָא לְאַרְעָא דְיִשְׂרָאֵל וּמִתְפַּנְּקִין עַל רַחֲמֵי מָרְהָא כְּיוֹמָא דְאִתְחֲמַרַת תְּחוֹת טוּרָא דְסִינַי לְקַבֵּל יַת אוֹרַיְתָא וּבְהַהִיא שַׁעְתָּא עֲתִידָא צִיּוֹן דְהִיא אִימָּן דְיִשְׂרָאֵל לְמֵילַד יַת בְּנָהָא וִירוּשְׁלֵם לְקַבָּלָא יַת בְּנֵי גָלוּתָא׃ שימני אָמְרִין בְּנֵי יִשְׂרָאֵל בְּיוֹמָא הַהוּא לְרִבּוֹנֵיהוֹן בְּבָעוּ מִנָּךְ שַׁוֵּי יָתָן כִּגְלוּף דְּעִזְקָא עַל לִבָּךְ כִּגְלוּף דְּעִזְקָא עַל אֶדְרָעָךְ דְלָא נוֹסִיף עוֹד לְמֶהֱוֵי גָלְיָין אֲרוּם תַּקִּיפָא כְּמוֹתָא אַהֲבַת אֱלָהוּתָךְ וְחַסִּינָא כְּגֵיהִנָּם קִנְאָתָא דְעַמְמַיָּא מְקַנְאָן לָן וְדָבְבוּ דְנַטְרִין לָן דַּמְיָא לְגוּמְרִין דְּאֵישָׁא דְגֵיהִנָּם דִּבְרָא יָתֵיהּ יְיָ בְּיוֹמָא תִּנְיָינָא לִבְרִיַּית עָלְמָא לְאוֹקָדָא בֵיהּ פָּלְחֵי פוּלְחָנָא נוּכְרָאָה׃

מים

כשאול ג׳ ומ"ל וסי׳ הרחיב כשאול נפשו · נבלעם כשאול חיים · קשה כשאול קנאה · אחות ג׳ קמצים וסימ׳ ולאבשלום אחות יפה ושמה תמר · לא יספדו לו הוי אחי והוי אחות · אחות לנו קטנה׃

רשי

מי זאת · הקב"ה ובית דינו אומרים על כנסת ישראל מי זאת כמה היא חשובה זאת שנתעלתה מן המדבר בכל מתנות טובות שם נתעלתה במתן תורה ובדיבוק שכינ׳ ארחית חבתה לכל ועודנה בגלותה מתרפקת על דודה מתחברת על דודה מודה שהיא חברתו ודבוקה בו׃ רפק · בלשון ערבי רפקתא חבורה׃ תחת התפוח עוררתיך · כך היא אומרת בנקס׳ חיבת דודה תחת התפוח עוררתיך זכור כי בתחתית הר סיני העשוי על ראשי כמין תפוח שם עוררתיך והוא לשון חבת אשת נעורי׳ המעוררת את דודה בלילות בתנומות עלי משכב מחבקתו ומנשקתו׃ שמה חבלתך אמך · הרי אמרנו שהקב"ה קראה אמו שם נהיתה לך לאם · חבלתך · לשון חבלי יולדה חבלתך באו לך חבלים ממך כמו בני יצאוני יצאו ממני׃ שימני כחותם · בשביל אותה אהבה תחתמני על לבך שלא תשכחני ותראה׳ כי עזה כמות אהב׳ האהבה שאהבתיך עלי כנגד מיתתי שאני נהרגתי עליך קשה כשאול קנאה · והתגר שנתקנאו ושנתגרו בי האומות בשבילך · קנאה בכל מקום אינפר"מנט בלע"ז לשון אחיזת הלב לנקום נקם׃ אש שלהבת יה · רשפים של אש חזקה הבאה מכח שלהבת של גהינם טעם הזקף הגדול הנקוד על רשפי מלמדנו על תיבת אש שהיא דבוקה לשלהב׳ יה לומר אש של שלהבת יה׃

מים

רלבג

מי וגומר · אמר מתחיל לספר זאת ההשג׳ ר"ל חכמת האלהות ומה שפה מהקושי כהגעת׳ מי זאת עולה מן המדבר כנפלא על זאת ההשג׳ איך אפשר שתשלם ממקום חרב אשר לא יעבד בו ולא יזרע וזה כי בשאר החכמות היו הדברים אשר בהם החקיר׳ מושגים בחוש ומהם ישלם כל מה שישתדלו בהשגתו באלו הדברים מעט הדברים ההם · ואולם בכאן אין דרך בהשגתו כי אם בהקדמות רחוקות ולזה אמר שהי׳ מתרפקת על דודה רצוני שלבה הומה עליה בעבור דודה על אשר לא תוכל להפיק רצונו והנה אין חבר לזאת המל׳ רוצה לומר מתרפקת ונחשוב שיהיה ענייל׳ לפי מקומ׳ על בכל שבארתי · ואפשר שנאמר והוא יותר נכון כי מתרפקת הוא מעניין מרפק שהוא כזרוע כמו שביאר הר"ש בפירוש המשנ׳ אשר לו ואמר שם שהוא פכה בלשון ערבי ויר"ל בזה שמרוב האהב׳ והחשק תשים זרועותיה על דוד׳ וזה לפי המשל ואולם לפי הנמשל ירצ׳ באלו הזרועות שהיא תעזרהו בכל כחה להמציא אליו מה שאפשר אליה המלאתו להיו׳ לו מבוא להכנס בחקירות אשר ירצ׳ לחקור בהם והיא מתגלגלת ואומרת אליו כבר עוררתיך תחת התפוח ר"ל כבר עוררתיך בהשגת הדברים המוחשים והם העניינים הטבעיים לפי שאם כולדת וגדלת עמהם והם דברי׳ קרובים על עלמינו ומוחשים אלינו ואולם בזאת ההשג׳ אשר יחקור עתה לא תשער איך יתכן שיהי׳ לו ממנ׳ עזר ועם כל זה היא רבת החשק למלא׳ תשוקתו בכל אשר תוכל׃

שימני וגומר · אמרה אליו לחוזק האהבה ולגודל תשוקתו להפיק רצונו כפי היכולת שתשימהו כחותם על לבו ר"ל במה שיצטרך אליו ממנה בשכל העיוני וכן אמרה אליו שיעשה במה שיצטרך אליו ממנ׳ בשכל המעשי והי׳ אמרה כחותם על זרועך והרצון בזה כי כמו החותם שיחתום בו האדם כאשר ירצה כן תהיה אליו מוכנת תמיד במה שתוכל לחתום אליו מאלו הצורות הדמיוניות אשר יצטרכו אליו · ואמרה נותנת סבה בזה כי אהבתה אליו היא בתכלית החוזק לא יוכל איש על הסרת׳ בשום פנים כמו המות והשאול שהוא בתכלית החוזק ואופן החוזק בהם הוא שלא יוכל על הסרתם בשום פנים ושזאת האהבה בוערת בקרבה בערה חזקה לא יכבוה מים רבים ונהרות לא ישטפוה לא יסירוה ביתרון ההון כי היא תבזה כל דבר בערך אל אהבתו ולזה לא תשתדל כי אם במה שידרוך אל חפצו׃

מ"ע ספורנו

מי זאת עולה מן המדבר · יאמר האלהי׳ת׳ מה היה לה לזאת העולה משעבוד מלכיות בהרצות העמים שהיו כמו מדבר לא אדם בו אבל חיו׳ טורפות בלבד׃ מתרפקת · מכה את עצמה ומתאוננה׃ על דודה · על אהוב בית המקדש שהוא המזון אשר אחם מבקשים ומכלים כאמרה כלה׃ תחת התפוח · בהיותה בגולה מחלוקת בכל שדי כמו בגל תפוח בעצי היער׃ עוררתיך · השתדלתי בתפלותי להביאך׃ שמה חבלתך · כמוהרה תקריב ללדת׃ אמך · קהלת יעקב׃ ילדתך · עדת ה׳ של לדיקי הדורות שהיו בהפלותם שבה למליצותך ולהגלותך וזה כאמרו לא׳ ית׳ בהפלות׳׃ שימני כחותם על לבך · לזכרני בביאת משיחך׃ כחותם על זרועך · להשוף את זרוע קדשך לעיני כל הגוים׃ כי עזה כמות אהבה · כי עליך הורגנו כל היום על קדושת שמך הע"פ שאינמש״כו טובי׳ קשה כשאול קנאה · בלבנו המקנא על דבר כבוד שמך׃ רשפיה · בלבנו כאש בוערת עצור׳ בעצמותינו׃

מים

אבן עזרא

מי זאת עולה מן המדבר · וכן אמר שלמה כשהיו ישרא׳ במדבר וכנכסו לארץ אמר בתחלה השבעתי אתכ׳ ואחר כן מי זאת עולה וזה העניין כמו כימי לאתך מארץ מצרי׳ אראנו נפלאות כשיעלו ישראל ממדברות העמים יאמרו למשיח שהוא דודה דע כי תחת התפוח עוררתיך והעניין כי היית אסור ויסן ולא התרתיך כי אם בתפילתי בעניין תפוחי זהב במשכיות כסף דבר דבור על אופניו ודברי ותפילותי כאילו הם אליך׃ רשפיה · גחליה וכן ובני רשף יגביהו עוף׃ שלהבת יה · מחלוקת בין אנשי המסורת אם היא מלה אחת או שתים והקרוב שהיא שתים וסמיכת השם כמו כהררי אל ושי"ן שלהבת שורש וכמוהו להבת שלהבת והנה היא מלה מרובעת מארבע אותיות׃

אבן יחייא

מי זאת עולה וגומר ר"ל והסבה כי איני רוצה לשמוע דבריכם למען שבעת הגאולה העתיד׳ אשר היא ודאית אלי יאמרו הכל עלי מי זאת עולה מן המדב׳ והוא מדבר העמים ועולה מגלות׳ וממדבר הצרות לבוא אל בית אמה קונה מתרפקת על דודה רוצה לומר מתחברת ומתדבקת עם דודה · תחת התפוח עוררתיך דימה כי כשהאהובה אשר היתה נזופה מבעלה שבה אל ביתו כנעוריה · שמספרת לו את כל התלאה אשר קרה לה כל ימי היותה נפרדת ממנו · וזהו אומרה תחת התפוח וגו׳ · שר"ל כי מה שהיתה בימי הגלות מתעוררת אל אהבתו · ולא אל אהבת שאר האלוהות אשר היו מעוררות אותה עליהם בנות ירושלם · היתה הסבה תחת התפוח · היינו לבחרה בכל הנמשך מאילן התפוח רע יהיה או טוב · והרע המגיע ממנו הוא מיעוט הצל אשר בו להגין מהשמש · והוא כינוי לצער המגיע מעשיית המצות וכבישת היצר · והטוב המגיע ממנו הוא הריח והטעם הטוב אשר הם משל לחיי העולם הבא · ואמרה באמרי בך ובמצותיך המכונ׳ בשם תפוח ומתן שכרם · ולא חששתי לצרות הגלו׳ והיסורין והצער בעשייתן אשר דומה לצל התפוח · שמה חבלתך אמך בעת ההריון כאומרו הנה יחבל און והר׳ עמל · שמה חבלה ילדתך בעת הלידה מעניין חבלי יולדה · ורמז בשם אמו פה לכנסת ישראל כאשר פירשנו · והטעם שמה בגלות כנסת ישראל שהיא אמו מהק"בה שבלה עול הצרות בחבלי ההריון וחבלי הלידה · שימני כחותם וגו׳ דימה כי בהיות האהובה בחיק דודה ואחרי ספרה לו את כל הקורות אותה · שמחלה פניו שאל ירחיקה עוד מעליו כאשר עשה · והוא אומרה שימני כחותם וגו׳ שר"ל תחקק אהבתי כחותם על לבך · ויען כי הלב הוא מכוסה בבגדים ולא ירא[ה] חוצה · אמרה ושימני ג"כ כחותם על זרועך אשר כנגד הלב · והוא אשר אמר שמאלו תחת לראשי · כאשר אנו עושים לאהבת הק"בה החותם מהזרוע בתפילין של יד · כי עזה כמות אהבה · ר"ל ואתה מחוייב לחתום אהבתי בלבך כאשר אני עשיתי בימי גלותי · אשר היתה עזה אלי אהבתך כמות · כי האומות היו הורגות אותי בכל אופני מיתות משונות בעדך והכל סייתי סובלת לאהבתך · וכן נ"כ היתה קשה הקנאה והיא בקשת הנקמה מהאויב אלי וכשאול · שהיו בולעים אותנו כשאול חיים · ורשפיה מהקנאה היו כרשפי אש הבאים משלהבת יה שהיא אשה של גהינם וכינה הצרו׳ רעות ורבות ותכופות וארוכות לרשפי גהינם׃

מים

תורת חסד · קדש קדשים

כי הנה הוא מגד עצמו קורא אלי ומדלג ומקפץ למהר לבא וכו׳ ואמרה כי לכך השביען בצבאות או באילות השדה לפי שדומה דודה לצבי או לעופר האילות וחזרה ואמרה השבעתי אתכם כפעות אנשי ירושלם אשר אוירה מחכים בתורה ובמלנת בצבאו׳ או באילות השדה אם תעירו ואם תעוררו את האהבה בעוד שתחפץ היא מגד עצמ׳ והאהב׳ הזאת היא מוא׳ העולה מן המדבר והיא כנסת ישראל כי עתה כעת עם כל שלמיותיה עוד יש לה תוספת טוב והוא היות סביב לה מטתו שלשלמה אשר הם ששים גבורים מגבורי ישראל והם רבוי החכמי׳ אשר היו במדרשו של שלמה · וכפי זה יהיה הפסו׳ הראשון נאמ׳ על האהבה אשר הוא לשלמה עם כ"י והפסו׳ הלזה השני על האהבה אשר היא לכ"י עם שלמה כי עם היות אתה כל השלמיות הנז׳ שהיא עולה מן המדבר כתמרות עשן וכו׳ תפקה שתהיה סביב לה מטתו שלשלמה כאמור וחזרה ואמרה השבעתי אתכם בנות ירושלם אם תמצאו את דודי מה תגידו לו שחולת אהבה אני ר"ל אחרי היותי יודעת שהוא אוהב אלי ואני אוהבת אותו הנה מעתה אני חולת אהבה סתם שר"ל חולה על האהבה אשר לו אלי ועל האהבה אשר לי אליו והוא ע"ד מ"ש הכתוב ויוסף עוד יהונתן להשביע את דוד באהבתו אותו כי אהבת נפשו אהבו שר"ל שחזר להשביע את דוד אחר היות האמת כן שהוא יהונתן היה אוהב לדוד על כי דוד אהבת נפשו אהבו ליהונתן באופן שהיו ביניהם ב׳ אהבות ר"ל אהבת זה לזה ואהבת זה לזה ולכן חזר עוד להשביעו כו׳ וכמו כן עשתה כ"י ולזה אמרו לה בנות ירושלם מה דודך מדוד היפה בנשים ר"ל מה את יודעת שיש לו דודים עמך על שאת יפה בנשי׳ וכמו כן מה דודך מדוד מה יש ליך דודים עם הדוד הזה שככה השבעתנו ב׳ פעמים ונסבנון הלזה כי גלית לנו שהשבעתנו בתחלה על דודי ועמך ובשניה על דודיך עמו ובג׳ על שתיהן כאמ׳ ולכן לא אמרת לנו שחולת אהבתו אני כי אם שחולת אהבה אני שרומז אל שתיהן כאמור · ולזה התחילה ואומרה שלמיותיו שלכן היא תופסת אותו כמו שהוא תופס לה וכו׳׃ ואחרי כותבי את כל זה מצאתי כתוב בנבאות יאמר על כל ישראל כאומ׳ יצאו כל צבאות ה׳ וכמו שאמר"ז או באילות השד׳ הם הכנוחרים שבהם שהם החכמים והצדיקים וקראם אילות השדה כעניין שאמר"ז בויקרא רבה ריש פרש׳ כ"ב וז"ל מלך לשדה כעבד ומלך זה בעל תלמוד לשדה כעבד זה בעל משנה ע"כ׃ מי זאת עולה מן המדבר אחרי שראה שלמה את טוב יופי דבריה כאמו׳ חזר ואמ׳ מי זאת עולה מן המדבר שהיא כ"כ מתרפקת על דודה והיא משיבה לו תחת התפוח עוררתיך יר׳ תחת התפוח שהוא לביי עוררתיך · והנה סופר מהכם אחד שחבר ספר א׳ בהיותו מדיח ריח התפוח והנה הספר ההוא היתה ספר הנפש ויפה כיון בשומו לו בשם ספר הנפש וכו׳ ולכן אמרה פה כ"י לדודה שבמקום התפוח המחזיק את הלב עוררה אותו כדי שיחזיק לה את נפשה האלהי׳ כהגיד אליה סודות התורה ודקדוקיה ועוד אמרה לו כי אין ספק אלא ששם במקום ההוא תחת התפוח ילדתו אמו ולכן נמשך היותו גם הוא לביי עד מאד כאשר הוא העניין בתפוח והעניין הלזה היה המצאה מה להגוים עניין היות מרפא לנפש השכלית בלמדו לכ"י טעמי התורה ולזה השיבה ואמ׳ לו שימני כחותם על לבך ור"ל כשם שלבך הוא לב מרפא לך ולא־כריך כלם כמו כן שימני גם לי והעניין הוא כי מי שמטיב לזולתו הנה ההטבה ההיא היא חוזרת לבעלה והיא ע"ד מה שנאמר במ"שה שם האיש אשר עשיתי עמו וגו׳ ולהיות אתה כי זרוע שמאל הוא אצל הלב לכן אמ׳ כחותם על זרועך והוא כפל עניין במלו׳ שונות · כי עזה כמות אהבה יר׳ אהבה כזאת הנפלה מן הלב וקשה כשאול היא קנאת שופלים ורשפיה הן רשפי אש שלהבת יה והוא מה שנאמר בפסוק קול ה׳ חוצב להבות אש כאשר היה העניין במתן תורה׃

מים

ר"מ עראמה

שהכתנוהו ביוצר הכלנס כי ליופי המליצה כאמר שם שחורה׳ כעורב שמדב׳ בשער זכר ופה בלהיבות שהוא ככקבה ועל השכלי׳ הנפרדים הוא היושב על כסא רם ונשא ואליו רמז מלך אסור ברהטים כמא דלת אמר והיות רצוי׳ ושוב כמראה הבזק וכמה יופי המעייהז כי עם היותו דבק של התענוגים ובלתי נפר׳מהם ברהטון זכה להיות נמשל ודבק לכל נברא על הדרך שהמליגה אדם בו וזהו שקלם ואמר׃

מה אהבת המושכל בבלתי מקה תענוגי׳ כי מתנהגת היא בשכינ׳ במלוע מבלי הטרי׳ הפרד זה את זה בלימו׳ וכוהז"ל במדר׳ עורי לפון ובואי תימן אמר רב הונא בשם רבי יהושע בר בנימין בר לוי לפי שבעולם הזה כשרוח דרומית מנשבת אין רוח לפונית מנשבת אבל לעתיד לבא הקדוש ברוך הוא מביא רוח ארגתתי לעולם ומנהיג שני רוחות ושתיהם משמשו׳ הדא הוא דכתיב אומר לצפון תני ולתימן אל תכלאי לפון הוא הרוח הנכון לצדיקים וזה ינהיג בשלה מבלי שיכלי׳ הדרומי הגשמי׃

זאת להתיר בהלכת השואל איך הפ׳ במחרשל כזה יעלה זה השיעור וכן תפול הבלה בבעלי השוב׳ לזה המשיל משלו ואמ׳ לאיה שהמעיין היה דומה ואמר כי זאת הקומה אשר נרמז בה כל אשר בשם נמלא יקרה דומ׳ לתמר במה שמתחל׳ כתקשה להכנס במסורת המעייני׳ ואחר כך הספיק המוסר לקנות מהשלמות השיעור הנאמר כי כן התמר תחילתו איננו עוש׳ פרי ומה שימלא בפגישתו אימרק הקולים וברקוני׳ ועם כל זה באחריתו עושה פרי למעלה חשוב ומועיל מחשובי שאר האילנות כמוהו והיא זה׳ אשר בתחלתו נתקשה לרוע מזגו מזלו ואח׳ לדק בעיוני הטוב ובחירתו כי הבחיר׳ מנלחת המזל וכלדברי רבי יוחנן אין מזל לישראל וילדק המשל בו שנאמר לדיק כתמר יפרח וזהו שקומתו דמתה לתמ׳ בעוקלין אך בסופו שדיך כהשכלות הגפן ולכותפני כיסף ההשכלות ישבול צער מוקף האילן וזהו׃ אמרתי כי מבטן ומגוית ההרי׳ הזה יצא מתוק דומה למהיקות היותר טוב בשני המינים שקדמותו והם גפן היין והתפוחים אשר המ׳ למעלה שמכוני באשיש׳ רפדוני בתפוחי׳ וזה ויהיו נא שדיך כהשכלות אמר כי מושכלותיו אשר הם מזון הנפש המכונה אל השדים הם כהשכלות הגפן הנז׳ לעיל כי טובים דודיך מיין והמושכלות המכוני׳ בריח כמו שאמ׳ עליהם וריח אפך כתפוחים אשר בהם שם הטהיו׳ כאומרו כתפוח בעצי היער אמנם אמר ריח אפך כתפוחים לא מפני שיריח בה האף ואם כן האף מותר רק להודיע כי גם מה שילא מהעיון הזה המעיין המקבל כח ההורין גמשל לריח האף שליקותו בכאשת עם כל זה הוא כתפוחים׃ וחכך כיין הטוב ראוי להבין טעם היות שהכתוב השו׳ זה לקברו איננו כי בכף הדמיון השוה אותם כי אמר כהשכלות הגפן ולא אמר כיין הגפן

מַיִם רַבִּים לֹא יוּכְלוּ לְכַבּוֹת אֶת־הָאַהֲבָה וּנְהָרוֹת לֹא יִשְׁטְפוּהָ אִם־יִתֵּן אִישׁ אֶת־כָּל־הוֹן בֵּיתוֹ בָּאַהֲבָה בּוֹז יָבוּזוּ לוֹ׃
אָחוֹת לָנוּ קְטַנָּה וְשָׁדַיִם אֵין לָהּ מַה־נַּעֲשֶׂה לַאֲחוֹתֵנוּ בַּיּוֹם שֶׁיְּדֻבַּר־בָּהּ׃ אִם־חוֹמָה הִיא נִבְנֶה עָלֶיהָ טִירַת כָּסֶף וְאִם־דֶּלֶת הִיא נָצוּר עָלֶיהָ לוּחַ אָרֶז׃ אני

מים אֲמַר מָרֵי עָלְמָא לְעַמֵּיהּ בֵּית יִשְׂרָאֵל אִילוּלֵי מִתְכַּנְשִׁין כָּל עַמְמַיָּא דְּמַתִילָן לְמוֹי דְּיַמָּא דְּאִינוּן סַגִּיאִין לָא יָכְלִין לְמִטְפֵי יַת רַחֲמַיי מִינָךְ וְאִי מִתְכַּנְּפִין כָּל מַלְכֵי אַרְעָא דְּמַתִילָן לְמוֹי דְּנַהֲרָא דְּנָגְדָא בִּתְקוֹף לָא יָכְלִין לְמִמְחֵי יָתִיךְ מֵעָלְמָא וְאִלּוּלֵי יְהִיב גְּבַר כָּל מָמוֹן בֵּיתֵיהּ לְמִקְנֵי חוּכְמְתָא בְּגָלוּתָא אֲנָא מְהַדַּר לֵיהּ כְּפִיל לְעָלְמָא דְּאָתֵי וְכָל בִּיזָּתָא דִּי בָּזוֹן מִן מַשִּׁירְיָתֵיהּ דְּגוֹג יְהֵי דִּילֵיהּ׃ אחות בְּעִידָּנָא הַהִיא יֵימְרוּן מַלְאֲכֵי שְׁמַיָּא אִילֵין לְאִילֵין אוּמָּא חֲדָא אִית לָן בְּאַרְעָא וְקַלִּילָן זְכוּתְהָא וּמַלְכִין וְשִׁלְטוֹנִין לֵית לָהּ לְמִפַּק לַאֲגָחָא קְרָבָא עִם מַשִּׁירְיָתֵיהּ דְּגוֹג מַה נַּעֲבֵיד לַאֲחָתָנָא בְּיוֹמָא דְּמַלִּילוּ אוּמַיָּא לְמִיסַּק עֲלָהּ לִקְרָבָא׃ אם יֵימַר מִיכָאֵל רַבְּהוֹן דְּיִשְׂרָאֵל אִם הִיא מִתְעַתְּדָא כְּאוּשָׁא בֵּינֵי עַמְמַיָּא וִיהָבָא כַּסְפָּא לְמִקְנֵי יִחוּד שְׁמֵיהּ דְּמָרֵי עָלְמָא נְהֵי אֲנָא וְאַתּוּן עִם סַפְרֵיהוֹן סַחְרִין לָהּ כְּנִדְבְּכִין דִּכְסַף וְלֵית רְשׁוּ לְעַמְמַיָּא לְמִשְׁלַט בַּהּ הֵיכְמָה דְּלֵית רְשׁוּ לְזַחְלָא לְמִשְׁלַט בְּכַסְפָּא וַאֲפִילוּ אִי מִסְכֵּינָא הִיא מִן פִּקּוּדַיָּא נִבְעֵי רַחֲמִין עֲלָהּ קֳדָם יְיָ וְיִדְכַּר לַהּ זְכוּת אוֹרַיְתָא דְּעָסְקִין בַּהּ יַנְקַיָּא דִּכְתִיבָא עַל לוּחָא דְּלִבָּא וּמִתְעַתְּדָא לְקָבֵיל אוּמַיָּא כְּאַרְזָא׃ אנא

יביא ה׳ הס׳ וסי׳ שתי תורי׳ דנזיר · ותאות׳ יבא להם · יבא בפריו אלף כסף · כי את כל המעשה יבא במשפט · וגם מלכיהם עם נסיכיהם · וי׳ מ״ל וסי׳ נמסר בסוף סדר צו :

רש״י

מים רבים לא יוכלו לכבות את האהבה : על שכינס בלשון רשפים נופל עליה׳ לשון לא יכבו : מים רבים · האומות : ונהרות · שריה׳ ומלכיהם : לא ישטפוה ע״י חוזק ואימה ואף על ידי פתוי והסתה : אם יתן איש את כל הון ביתו · כדי להמיר אהבתך : בוז יבוזו לו · כל אלה הקב״ה ובית דינו מעידים שכך כנסת ישראל מתרפקת על דודה : אחות לנו · בתחתונים שהיא מתאחה ומתחברת ומתאוה להיות עמנו והיא קטנה ומקטנת את עצמה מכל האומות כענין שנאמר לא מרובכם וגומר שהם מקטינים עצמם : אחות · לשון איחוי אגוי קרעים שאין מתאחין : ושדים אין לה · כענין שנ׳ בגלות מצרים שדים נכונו בהגיע עת הגאולה אבל זו שדים אין לה עדיין לא הגיע עתה לעת דודים : מה נעשה לאחותינו ביום שידובר בה · כשהאומות מתלחשי׳ עליה להכחידה כענין שנ׳ לכו ונכחידם מגוי : אם חומה היא · אם תחזק באמונתה וביראתה להיות כנגד כחומת נחשת שלא יכנסו לתוכה ר״ל שלא תתחתן בהם והם לא יבואו בה ולא תתפתה להם : נבנה עליה טירת כסף · נהיה לה לעיר מבצר ולנוי ונבנה לה את עיר הקדש ובית הבחירה : ואם דלת היא · הסובבת על צירה וכשדופקים עליה היא נפתחת אף היא אם תפתח להם להיות הם באים בה והיא בהם : נצור עליה לוח ארז · נשים בדלתה נסרים של עץ הנרקבים והתולעת גוררת ואוכלתן · וכנסת ישרא׳ אומרת אני חומה חזקה באהבת דודי : ושדי

רלב״ג

אחות ונומר · אמר השכל הפועל והשכל הנקנ׳ ר״ל השכל ההיולאני תשלם באלו השלמות אשר קדם זכרם אחות לנו והיא זאת החשוקה אשר קדם זכרה וקראוה אחות להם מצד שלמות׳ עד שכבר נקראת שולמית במה שקדם ומצד היות׳ עוזרת להם בפעולתם ר״ל במה שיקבל השכל ההיולאני משפע השכל הפועל וקראו׳ קטנה מצד מיעוט חלקה בזאת ההשג׳ אשר יצטרכו אליה ואמרו שאין לה שדים תשפיע להם מה שיצטרכו אליו בזאת ההשג׳ והוא נאות לפי המשל כי הקטנה אין לה שדים נכונים לינק מהם ובהיות העניין כן מה נעשה לאחותינו ביום שידובר בה שתשפיע אלינו מה שיצטרך אלינו בזאת ההשגה ובזאת החכמה מאיזה צד ייסירה אל זאת ההשפעה כי היא לא תוכל על זה מעצמה אם לא נייסיד׳ אל זה· ואולם אמרו ביום שידובר בה הוא להעיר כי יצטרכו אל זה תנאים רבים מהם ההרגל במלאכת הגיון כמו שנזכר בראש ספר הגיון ומהם ישוב הדעת ושקיטת רתיחת הטבעי׳ ולזה לא התירוה אל עכמם החכמים הקודמים כי אם בעת הזקנה · וזה כי זאת המלאכה מצד שיסתמשו בה בהקדמות מפורסמו׳ והיה מדרך ההקדמות המפורסמות ברוב העניינים שילקח מהם ראיה על דבר והפכו ראוי שתהי׳ דעת החוקר בה מיושבת מאד עד שיקח מהם ההקדמות המפורסמו׳ ההקדמו׳ הצודקות לבד וראוי גם כן שלא יעמיק בה כהעמקתו בשאר החכמות אשר אפשר בהם ההעמקה וזה כי דרך החקירה בחכמה הכתה ראוי שיהיה לפי שעור ההקמתה המגעת בחכמה ההיא :

אם ונומר · אמרו אם היא גדורה בנדרים הראויים למי שיכנס לחקור בזאת החכמה נבנה עליה הבניין אשר הנחנו משתדלים בבנייתו בשלם שבפנים ואם דלת היא ר״ל אם היא פרוצה שאין לה חומה הנה נצור עליה לוח ארז ר״ל שנחזק אותה ונסגום פרצתם בלוח ארז : אני

מ״ע ספורנו

מים רבים · המים הזדוני׳ : לא יוכלו לכבות · בכל השתדלותם להדיחנו מעל ה׳ אלהינו : ונהרות · מלכי האמות : לא ישטפו׳ · ברב מתנות׳ וגזומיהם כענין נבוכד נצר עם חנניא מישאל ועזריה וזה כי אמנם אם יתן איש את כל הון ביתו כו׳ שאין דבר כערכה אצלנו · אחות לנו קטנה · משיב האל ית׳ הנה את מצטערת על אחור שריית שכינתי בתוכך וביאת משיחי הנה אפילו בקבוץ גליות תהי׳ עדות הצדיקי׳ מועטת : ושדים אין לה · והואם המעטים אינם מלמדים דעת את העם ובלתי מוכי׳ להשיב מעון בהיות ההמון אז כלו עוסק בחיי שעה בלבד כאמרו עושי מקל׳ וקנין : מה נעשה לאחותנו · אני ומשיחי כי גם המשיח הו׳ כמו אש מצרף כסף : אם חומה היא · הנה אם יהיה זכות׳ מספיק להגין על דורם : נבנה עליה טיר׳ כסף · נבנה בית המקדש של כסף שלא תשלוט בו האש ואם דלת היא · שלא יסגרו דלת בעדם ולא יחושו לתקון ההמון : נצור עליה לוח ארז · נעשה להם בית המדרש של עצארז כבתב ולא יבנ׳ בית המקדש בזמנם : אני

ר״מ עראמה

הגפן אבל אמר כי טעם החך שלה שהוא כלי הדבור הוא כיין הטו׳ המשומר האמור למעלה אבל לא עצמי רק דמיון אותו היין שאמר בתחלה עליו נזכירה דודיך מיין מישרים אהבוך וזהו כיין הטוב הולך לדודי למשרי׳ ולפי שרמזנו שם הסוית המסורות ביד המקבלים אמר דובב שפתי ישנים בקבר והכלל שאמר שגם זה יהולל שדומה לשלם בשלימותם אך אינו שוה רק דומה :

אני לפי שחכמי ישרא׳ אמרו ארבעה תשוקות הן ויחדו לכל דבר שילא ממקומו תשוק׳ טבעית לחזור אליו כמו שכן הוא עד האמת כי לבן א״ר שתשוקת הארץ אל המים שילאו ממקומן וכן ימר שתשוקת הקב״ה לישראל כי כן הנלם חלק אדם מאל שנאמר ויפח באפיו נשמת חיים אדלא אמר שתשוקת הקב״ה אל האדם רק של ישרא׳ שנראה שלא ישתוקק רק של הנלם כי זה לבדו חלקו על כן אמר על שלמות זה כי מאחר שהוא הולך נכח דודו בשלמותו באמת יאמר עליו כי הוא מן השמים שילאו ממנו עד שעליו תשוקתו וראוי לחזור אחר אבדתו וזהו סמיכות :

לכה פה ביאר שכ״י זה המעיין להכנע של הקדש הדת אחר שהוא מקבל ואמ׳ זה אשר הופי׳ להכנס בישיבת החכמה האלהית באמצעות ההקדמו׳ הטבעיו׳ מסורו׳ מהשכל העיוני אשר אחר שכבר הגיע אל ההסכמה הנזכרת והיא תשוקת הסכמת דרושו עם קבלה אשר היא למעלה מהשכל

אבן עזרא

נצור עליה · מן וצרת עליה : כמואאת · לשון נקבה על משקל מה היולא׳ הואת והמלה מן מצא ונעלם האלף כמנהגו : בעל המון · שם מקום שם כרמים רבים והעומד על זה החבור אולי יתמה למה אומר כאן בלשון ישמעאל בעבור קולר דעתינו כי לא נדע מלשון הקדש כי אם הכתוב במקר׳ שהולרכו הנביאים לדבר ומה שלא הולרכו לא נדע שמו ובעבור היות לשון ישמעאל קרוב אחד ללשון הקדש כי בניניו ואותיות יה״וא והמשרתים ונפעל והתפעל והסמיכות דרך אחת לשתיהן וכן בחשבון ויותר מחצי הלשון ימצא כמוהו בלשון הקדש על כן כל מלה שלא נמצא לה חבר במקרא ויש לה דומה בלשון ישמעאל נאמר אולי פירושה כן אע״פ שהדבר בספק :

נשלם פי׳ שיר השירים מהפעם הראשונה :

הפעם השנית ועתה דודי שימני כחותם על לבך הדביקני אל לבך כהדבק החות׳ באצבע כן הדביקני ואני על זרועך : וענין בוז יבוזו לו היו בני אדם מלעיגי׳ עליו : אחות לנו קטנה · אמרה הנערה אחד מבני אמי חשב אותי ואמר לאחיו אחות לנו שמנוה נוטרה את הכרמים והיא היתה באותו הזמן קטנה · מה נעשה לאחותינו ביום שידובר בה להנשא : אם חומה היא · אם שמרה את עלמ׳ והיא בתולה נבנה עליה טירת כסף והעניין כי נשים בנין חשוב על החומה מכסף כדי שיהיה לה כבוד על כל האומות וזה הטעם נקנה לה חלי כתם שהם הקשורים הראויים לכלה : ואם דלת היא · שכבר נפתחה נצור עליה והענין כביאכה במצור ונסגור עליה שלא תרלה הפך טירת כסף שכל הרואה על החומה טירת כסף יבא לראותה · אמר׳ הנערה אני חומה ושדי גדלו ונכונו והענין הע״פי ששדי נכונה בתולה אני · אז הייתי בעיני הרואה אותי כמוצאת שלום כי בתחילה נאחרו בי ועתה מצאתי שלום עמהם · ויש אנשים שיתמהו ויאמרו אם שדיה כמגדלות הנה הם גדולי׳ ואינו כן אלא מאחר שהיא דומה לחומה יהיו שדיה כמגדלות שהם על החומה הם הקטנים : כרם היה לשלמה · חזרה להלל נפשה ורוב אהבתה ואמר׳ כרם היה לשלמה והענין כי הכה שלמה המלך השכיר הנכרים שלו בעבור שיביאו לו בפריו הנוטרי׳ שסכרו אותו אלף כסף : **הפעם השלישית** שימני כחותם · אלו דברי כנסת ישראל לשכינה שהיתה דבוקה בך לעולם · וענין מים רבים הם האומות הנמשלות למים כענין ימשני ממים רבים וכן את מי הנהר הגדולים וכמוצם רבים : אם יתן איש · כמו המן הרשע ללטג יהיה שלא יוכל לשנות דת ישר׳ כי המקים הוא שומר תורתו כענין אתה יי׳ תשמרם שהוא חוזר על הפסוק הראשון שהוא אמרות יי׳ אמרות טהורות : אחות לנו קטנה · האמר כנסת ישר׳ אחר שתחחבר עוד נשאר׳ לנו אחות מעבר לנהר כוש או הם שבי המטו׳ ואלי המטה : ביום שידובר בה · ביום הנחמה כמו דברו על לב ירושלם : אם חומה היא · אם שמרה עלמה ולא ילאה מהדת נכין לה מקום וטירות מליאות כסף ונלך בשבילה : ואם דלת היא · שלא שמרה המלות ופתחה לכל נצור עליה ונמנענה שלא תבוא אלינו · ענתה היא ואמרה אני חומה שומרת דתי הייתי תורה שבכתב ושבעל פה · הלוא אז יהיו כל ישראל בשלום : כרם

תורת חסד · קדש קדשים

מים רבים יר׳ דברי תורה רבים לא יוכלו לכבות את האהבה הזאת כי כל עוד מה שהת״ח הוא לחד בתורה ישתוקק יותר לידע וז״א ונהרות לא ישטפוה יר׳ אפי׳ שיהיה הדבר בשופע גדול לא ישטפוה ואם יתן איש את כל הון ביתו באהבה זו בוז יבוזו לו כי אין לך דבר שעומד בפני לימוד התורה ואין לך עשיר כמי שהוא עשיר בתורה וכאו״זל דעה חסרת מה קנית דעה קנית מה חסרת : אחות לנו קטנה וגו׳ הנה בילקוט הובאו דברי רז״ל האומרים דברים נאים ככוני׳ לכונתי׳ בזה הספר · מה נעשה לאחותינו ביום שידובר בה יר׳ אפי׳ יראה שמא ידברו עליה וימסך לה איזה מין מהטעין והרע שישלוט בה וכו׳ כי אם היתה חומה היינו בונים עליה טירת כסף כדי להעלימה מן הטעף ואם היתה דלת היינו משימים עליה לוח ארז אך עתה מה נעשה לאחותנו וכו׳ : והיא

אבן יחייא

מים רבים וגו׳ ר״ל ואפי׳ הכי לא יכלו לי האומות לבטלני מאהבת קוני כי מים רבים לא יוכלו לכבות האהבה : ורמז במים רבים לבני אם אשר הם רבים כחול אשר על שפת הים · כענין ימשני ממים רבים · לא יוכלו לכבות את האהבה את אהבת הקב״ה כדרכ׳ זה כמאמר בימי אמרפל הוא נמרוד הרשע אשר אמ׳ פול לא״רהם באור כשדים להדיחו מעל ה׳ אלהיו ולכבות אהבתו · ואמר לא ונהרות לא ישטפוה · זה זרעו של יפת אשר לא היה כ״ב מרובה באכלוסין כזרע חם · ואמר לא ישטפוה · לרמוז כי זרעו של יפת אינו מבקש לכבות האהבה ולא לעוררה וזה לפתיותו · אבל הוא נפתה לאשר ישכון אהלו · וכיסוי ערות אביו יוכיח · ולכן התפלל עליו אביו שיתמיד השכינה עם שם למען ילמוד ממעשיו הטובים כאומרו וישכון באהלי שם · אם יתן איש את כל הון ביתו וגו׳ כינה זרעו של שם באיש להיותו מבחר האחים · והם שאר האומות אשר באו מחנו ולא מן ישראלי אשר גם היא כמסך ממנו · ובראשונה זרעו של שם לא רצו לקבל התורה · ואח״כ לא נתחרטו והיו רוצים לקבל ולהיות במדרגת ישראל לא עלה לידם · כי אם להיות כגרים משאר האומות אשר יתהדרו ויבואו תחת כל הק״בה · וזהו אומרו אם יתן איש והוא זרעו של שם את כל הון ביתו באהבה והוא הדיבוק הנבואיי אשר יש לאומת ישראלי עוד בחיים חייתם · בוז יבוזו לו · כי זה א״א בדרך טבע · כי הגרים לא יחול עליהם הרוח · רוח ה׳ בעודם חיים · להיות נפשותיהם נחצבות מעולם המלאכים ולא כאלה חלק יעקב אשר יש להם נפש אלהית והיא הנפש היתרה · הנחצבת מתחת כסא הכבוד הנאמר עליה ויפח באפיו נשמת חיים : אחות לנו קטנה הם דברי כנסת ישראל האומרת בינה לבינה שיש לה אחות והם עשרת השבטים · והיא בודאי קטנה וחסרה מהאמנות להיות מלכיה ושריה רשעים וחטאים בהיות׳ על אדמת הקדש · וכ״ש אחרי היותם בארצות הטמאה · ושדים אין לה · ר״ל בודאי משיח ואליהו המכונים בשדים לא יגאלוה בעת הגאולה · וזה לחטאתם ומה נעשה לאחותנו ביום שידובר בה והוא עת הנחמה כענין דברו על לב ירושלם · אם חומה היא וגו׳ היא הסכמת כנסת ישראל לעוזרה בכל פנים · וזהו אומרה אם חומה היא ועומדת באמונתה חזקה נגד הכופרים · כחומה המעמידה חוזק אויבי העיר וכופריה אף כי לא יהיו לה כ״כ זכיות אשר למענם תגאל · נעזרה בתפלתנו והוא אומרה נבנה עליה טירת כסף · וכינה התפלה בטירת כסף להתיחסו עם החומה הבנין מהטירה · ואמ׳ כסף להיות מורא לבן · לרמוז שבאמצעות התפלה לאל יפשוט בגדי נקם וישיר האדום מלבושו וילבש צדקה ורחמים · ולבושיה כתלג חיור ושער רשיה כעמר נקא · ואם דלת היא שלא עמדה באמונתה כחומה · אבל כדלת הסובבת על צירה · אשר בודאי אין לה שום זכות להגין עליה שתגאל · עכ״ז לא נתיאש ממנה · ונרצה להתפלל עליה לאלהינו שיושיעה ויגאלה · הן אמת כי אשר בהיותה כחומה היה די בתפלה קלה והיא טירת כסף עתה אנו צריכים לצור עליה · רוצה לומ׳ לעשו׳ עליה סנגרות ומלוה ארז הגדול והחזק שבעצים · ורמז התפלה הגדולה ובכל עוז · בערך לתפלה הקלה הנרמזת בבנין טירת כסף · כטיר מבצר ומלוה ארז אשר יעוד איש מלחמה · ואמר לוח ארז אשר הוא מעלים להתיחסו עם הדלת אשר על הרוב תעשה מעלים : אני

ולזה אמר׳ כנגד המשפיע העליון אשר הוא התחלת הדת לכ׳ דודי המשתוקק אליו נלא השדה נראה שקרא שדה החכמות האלוניות ורלה שילא דודו אשר הוא התחלת הדת העיוני׳ אם להפשר ובפלפ׳ היא מעל׳ העיון שקדמנו ולזה אמר כנגד המשפיע העליון ... אל החכמה ובי״אר התורה על החכמה בתורת חסד אל ולפי שזה החסד והחכמה צריך אליה להתרחק השינה והתנומה בדבר שנרמ׳ דרושים לכל חפציהם וכן אמר שלמה פיה פתחה בחכמה כי התורה פיה והתחלותיה נפתחים אל החכמה ... תנעם שימות מגע התנועות על כן אמר נלינה בכפרים באופן שנוכל להשכים לכרמים אשר בהם נרמזו המושכלו׳ וזהו נראה הפרחה הגפן הנגלו הרמוזים או שמא אלה הכרמים זה הם כרמי עין גדי ונרלה שבין בלילה בין ביום שלריך הארזות

אני חומה ושדי כמגדלות אז הייתי בעיניו כמוצאת שלום: כרם היה לשלמה בבעל המון נתן את הכרם לנטרים איש יבא בפריו אלף כסף: כרמי שלי לפני האלף לך שלמה ומאתים לנטרים את פריו: היושבת

אני מתיבא כנישתא דישראל ואמרת אנא תקיפא בפתגמי אוריתא כשורה ובנוי חסינין כמגדלא ובההיא זימנא תהי כנישתא דישראל משכחא רחמין בעיני מרהא ויהון שאלין בשלמא כל דיירי ארעא: כרם אומא חדא סלקת בעידויה דמרי עלמא דשלמא עימיה דהיא מתילא לכרמא אותיב יתה בירושלם ומסר יתה ביד מלכיא דבית דוד דידהון נטרין יתה היכמה דאריסא נטיר לכרמא בתר דמית שלמה מלכא דישראל אשתארת בידוי רחבעם בריה אתא ירבעם בר נבט ופליג עמיה מלכותא ודבר מן ידוי עשר שבטין על מימר פומיה דאחיה דמן שילה דיהוא גברא רבא: כרמי כד שמע שלמה מלכא דישראל נבואתיה דאחיה דמן שילה בעא למיקטליה וערק אחיה מן קדם שלמה ואזל למצרים ובההיא שעתא אתאמר בנבואה למלכא שלמה למהוי איהו שליט בעשר שבטין כל יומוהי ובתר מותיה יהי שליט בהון ירבעם בר נבט ותרין שבטין יהודה ובנימן יהי שליט בהון רחבעם בר שלמה:

ל דנפ׳ ה׳ חס׳ ג׳ — ג׳ — ל רפי׳ וחד דגש׳

יביא ה׳ חס׳ וס׳ שתי תורי׳ דנזיר · ותאות׳ יבא להם · יבא בפריו אלף כסף · כי את כל המעשה יבא במשפט · וגם מלכיהם עם נסיכיה׳ · וי׳ מ״ל וס׳ נמסר בסוף סדר צו :

ושדי כמגדלות · אלו בתי כנסיות ובתי מדרשות המניקים את ישראל בדברי תורה : אז באמרי זאת · הייתי כמוצאת שלום · כמוצאת שלום ככלה הנמצאת שלימה ומוצאת שלום בבית בעלה · כרם היה לשלמה · זו כנסת ישראל שנאמר כי כרם יי׳ צבאות בית ישראל : בבעל המון · בירושלם שהיא רבת עם והמון רב : בבעל · לשון מישור כמו מבעל גד בבקעת הלבנון : נתן את הכרם לנוטרים · מסרה ליד אדונים קשי׳ בבל מדי יון ואדום במדרש שיר השירים מצאתי מקב׳ סמך על נוטרים הללו שהם המלכיו׳ : איש יביא בפריו · כל מה שיוכלו לגבות מהן גולגליות וארנוניות ואנפרות הכל גבו מהם להביא לתוך ביתם : כרמי שלי לפני · לין׳ הדין יביאם הק״בה במשפט ויאמר כרמי אע״פ שמסרתיו בידכם שלי הוא ולפני בא כל מה שחטפתם לכם את פריו ולא נכחד ממני מה שגביתם מהם והם אומרים האלף לך שלמה אלף הכסף שגבינו מהם הכל נחזור לך : ומאתים לנוטרים את פריו · ועוד נוסיף הרבה משלנו ונתן להם לראשיהם וחכמיהם כענין שנאמר תחת הנחשת אביא זהב · ואותם תשלומים לתלמידי חכמים כמו שנאמר כי ליושבים לפני יי׳ יהי׳ סחרה ואתננה של צר ויש לפרש ומאתים לנוטרים את פריו כדין הנהנה מן ההקדש שמשלם קרן וחומש אף אנו כשלש על קדש ישראל ליי׳ ראשית תבואתו קרן וחומש חומשו של קרן ומאתי׳ הם חומשו של אלף : היושבת

אני וגומר · אמרה שהיא חומה ר״ל שהיא גדורה ואין פרץ ואין יוצאת ושדיה אשר תשפיע בהם מה שתשפיע הם כמגדלות החזקים אשר בעיר המוסיפים על שלימתה שמירה · והרצון בזה שלא תכין מאלו ההקדמות רק מה שידרוך אל הנכון בזאת החכמ׳ ואולם אמרה אז הייתי בעיניו כמוצאת שלום וזה שאם לא היה הענין על זה התואר היתה רבה המריבה והמחלוקת באלו ההקדמות ותטה המחשב׳ פעם אל החלק האחד מחלקי הסותר ופעם אל החלק השני :

כרם וגומר · אמר מספר איכות הגעת זאת ההשגה ועניינה כי לשלמ׳ והוא השכל היה כרם בבעל המון ר״ל בבעל חרבו והוא המציאות המוחש כי בו יהיה הרבוי ואולם המציאות המושכל אשר המציאו׳ המוחש עלול ממנו אין רבוי בו כלל ושזה הכרם נתן לנוטרים לשמור הפרי אשר יצא ממנו והוא הסדור המושכל אשר נמצא בו בכח להמציאו אל השכל ואלו הנוטרים הם הכחות המרגישות והכח המדמה והכח הזוכר כי הם ישמרו זה הפרי וישתדלו כשיהי׳ כל הפרי ההוא לשלמה וזה יהיה כשיעתק מהסדור הנמצ׳ בנמצא המוחש אל הסדור המושכל אשר הסדור אשר בנמצא המוחש הוא עלול ממנו · ואולם אמרו איש יביא בפריו אלף כסף הרצון בו כי מי שיחקור בנמצא המוחש בשלמות ישיג ממנו על האופן השלם זה הפרי אשר זכרנו והוציא זה בלשון מורה על אחדות במספר ועל רבוי יחד ר״ל אלף כי מי שיבונן בזה הרבוי אשר לצורות בזה הנמצא המוחש ישיג מהם הצורה האחת אשר הם עלולות ממנה והיא להם במדרגת הצורה והפועל והתכלית על שככר יעלה בזאת האופן הרבוי אל האחד וזה שהם קצתם במדרגת הצורה לקצת ולא יסורו מעלות בזה האופן עד שיכלה אל הצורה האחרונה :

כרמי וגומר · אמרה שזה הכרם הוא לפניה ושהיא תשתדל שיהיה האלף כסף לו והוא הפרי אשר נזכר במה שקדם ושהנוטרים ישתדלו להשיג העניינים האלקיים אשר תיוחס אליהם השגתו עד שיעתק השכל ממה שיקובץ מכל הנוטרים אל השגת זה האחד אשר קדם זכרו שהוא פרי השכל ותכליתו והוציא׳ זה בזה המספר ר״ל מאתים להורות על שכאשר התקבץ אליו מה שישיגוהו כל החושים אשר הם חמש׳ לבד כמו שהתבאר בספר הנפש התקבץ מזה מה שהוא כחוי על הפרי שהוא אלף כסף וזה כי חמשה פעמים מאתיים יהיה אלף : היושבת

אבן עזרא

כרם היה לשלמה · הם ישראל ששלמה היה מלך על כולם וזה הענין בבעל המון שכל ההמון היה שלו והוא סבב לתת הכרם לנוטרים והם מלכי ישראל · וענין אלף כסף עשרת השבטים שהיו לנוטרי׳ וכל שבט מאה כסף :

הפעם השנית ואני לא עשיתי כן אלא כרמי שלי לפני וחזרה מלעגת ואומרת קח אתה שלמה האלף ויריוחו הנוטרים השומרים מאתים · אני אינני רוצה ממון ולא קרן וריוח אלא להיות כרמי שלי לפני שאתחברתי בו עם דודי וזהו יותר תענוג לי מכל ממון · אמר דודה כשאת יושבת בגנים שים בתוך הכרם אל תרימי קולך כי חברים יש לי והם מקשיבים לקולך ועתה השמיעני ואמרי לי ברח דודי כאילו תחשבי שאני עמהם שלא יחשדוני שאני עמך בכאן כאשר אמרת לי בתחילה סב דמה לך דודי לצבי או לעופר האיילים :

נשלם פי׳ שיר השירים מהפעם השנית :

אבן יחייא

אני חומה ונומר זאת · היא התשובה מהאחות הקטנה אשר מעבר לנהרי כוש · לכנסת ישראל אחותה · אחותי תמתי נקי מן הספק אשר היית בו אם אני חומה או דלת ודעי כא כי אני חומה · ותמיד עמדתי חזקה באמונתי כחומה · ושדי כמגדלות · רוצה לומר כאשר המגדל הגדול פני הכל יראוהו תמיד ויביטו אליו · ככה פנינו תמיד אל משיח ואליהו המכונים בשדי · ועינינו מנפות אליהם וקוה קוינו לישועה · ואקוה בה׳ כי אז בעת הישועה והשלום הייתי בעיניו עבר במקום עתיד · שרוצה לומ׳ אהיה בעיני הבורא כמוצאת שלום כאשה המקוה השלום המעותד ע״י עבדיו הנביאים ומבקשת בפעולותיו הטובו׳ למהר את הקץ ולמצוא אותו והוא רמז כי זולת שבטחון אשר היה נוטעת כחומה · כמגאות את הפעולו׳ הנאותות : כרם היה לשלמה ונו׳ להיות דבר קשה הנבואה הזאת מדברי כנסת ישראל באומרה אחות לנו קטנה ונו׳ אשר ידאה מזה כי האומה הישראלי׳ הנאמ׳ עליה גוי אחד בארץ ועם לבדד ישכון · תתחלק ותהיה לשנים · נגד גרות הקדש איכה נפרדו איש מעל אחיו · וכי סופם להיות לאחדים כבראשונה · והו אומרו כרם · והוא ישראל כאומרו כי כרם ה׳ צבאות בית ישראל · היה לשלמה הוא המלך ה׳ צבאות שהשלום שלו · בבעל המון זה שלמה בן דוד אשר היה אדון ובעל מכל ההמון הרב ההוא · נתן את הכרם לנוטרים · זה רחבעם בן שלמה אשר לחטאתיו הוצרך לתת את הכרם ולא כלה לנוטרים והם מלכי ישראל · ומי היה הראשון מהנוטרים היה איש שלם ומאד נעלה והוא ירבעם אשר בו בחר ה׳ להמשילו על חלק מעמו · והם העשרת שבטי׳ · וזהו אומרו איש יביא בפריו · רוצה לומר זה האיש והוא ירבעם יביא בפריו להיות פריו ומשועבדיו · אלף כסף · והוא עשרה מאות · מאה לכל שבט מהי׳ שבטי׳ · ויוכללו בשם אלף להורות שכלם כאחד ובלב אחד יתאחדו להמליכו עליהם למלך · כרמי שלי וגו׳ אחרי שניבא · חילוק מלכות בית דוד · ניבא עוד איך עתיד הקדוש ברוך הוא להחזיר עטרה ליושנה ולהחזיר הממלכה הכללית לזרע דוד עבדו והוא אומרו שלמה כרמי שלי והוא כל ישראל אשר אבדתי ממנו האלף והם הי׳ שבטים המכונים בי׳ מאות כסף · עתה בזמן הגאולה יהיו כלם כאחד לפני · ומדבר עם בנו משיח צדקנו · באומרו לך שלמה · וקראו שלמה להיות כי ישים שלום בעולם ואומ׳ לך שלמה בני משיח צדקי · האלף והם הי׳ שבטים שהיו בשכבר לנוטרים והם מלכי ישראל · והמאתים אשר היו תמיד תחת ממשלתנו והם יהודה ובנימין · עתה בזמן הגאולה יהיו כלם תחת ממשלתך בשובה ונחת : היושבת

תורת חסד קדש קדשים

והיא משיבה אני חומה וכו׳ ויר׳ הנה אני תופשת דברי דודי אלה ובהן נעלמן אני מהללת אותי שאני חומה ושדי גם כי הן קטנות הן כמגדלות אל החומה אחרי היותי בעיניו של דודי כמוצאת שלום יר׳ אחרי היותי בעיניו כמוצאת התורה וטעמיה כי אין לך דבר בעולם שמשמר של האדם מכל דבר רע ומעין הרע כאשר הוא הלמידה בתורה והוא אומר אז הייתי בעיניו וכו׳ · או יר׳ אחרי היותי עם דודי שלמה בשלום · או יר׳ גם כי הייתי בעיניו כמוצאת שלום כלומ׳ גם אם לא הייתי מוצאת ממש רק כמוצאת וכו׳ : כרם היה לשלמה וגו׳ הנה אחרי שהשלים כל דברי הספר הלזה רוח ה׳ דבר בו ופתח ואמר כרם היה וכו׳ ויר׳ הנה אומת ישראל היתה לשלמה שנתרצתה ברצונה הגמור להיותה אומתו עם היות אמת שים לשלמה ולכנסת ישראל בעל המון והוא אני ה׳ בורא כל והאדון האמתי לכלם והבעל המון נתן ומסר מקודם את הכרם הנזכר לנוטרי׳ והם המכהינים אותה עד שבא שלמה וכל אחד מהם יביא בפריו אלף כסף ר״ל השנות רבות ומעולות ממה שהפרה והרבה והרבין תורה ביניהם אשר כל זה היתה נסבה שהית׳ הכרם הזאת לפני תמיד ולא מאסתים ולא געלתים וכו׳ כי בזכות התורה נתקיימו · ועתה כעת הזאת אני רואה כי האלף כסף הנזכרי׳ הם ראויים להקראות על שמך ומאתים לנוטרי׳ את פריו יען היות אמת כי עד שלא באת אתה לא היה אדם יכול להשכיל דברי תורה ועכשו שבאת עשית לה אזנים שכל אדם יכול לשמוע ולהשכיל וכו׳ והנה הכרם הזאת היא : היושבת

מ״ע כבורנו

אני חומה · משיבה עד׳ המוקרני הנהדלתי במעשי גם בגלות לעשות חומה לנגין מצרת האויבים : ושדי · חכמי המורי׳ : כמגדלות · כמגדל עוז להגין ולהיות בית מנוס מכל צרה בהפגתם : אז הייתי · וכבן הייתי אפילו בגלות כמוצא׳ שלום גם שהיתה עת צרה · לכי עתה בקבוץ גליוה ראוי שנזכה בזה לביא׳ משיחנו : כרם היה לשלמה · משיב המלך המשיח הנה כרם היה לשלמה המ׳ דהקדו׳ : בבעל המון · בירכות הגוים בגולה כי כרם ה׳ צבאות בית ישראל : נתן זה הכר׳ לנוטרי׳ · לחכמי הדור : איש יביא בפריו אלף כסף · כדי בכל אחד מהם יעמי׳ תלמידי׳ הרבה יגדיל תורה ויאדיר והנה כרמי שלי · אותם חכמי הדור שהם שליורותי כי הם בלבד לבנין [illegible] לעמוד בהרותי כי לא השתדלו להרבות תלמי׳ ובכן תלמידיהם מעטי׳ : האלף לך שלמה · משיבה עדת [illegible] [illegible] ברצונך כי [illegible] לבדך : [illegible] השתדלו [illegible] המעטי׳ כפי אשר השיג ידנו : היושבת

ר״מ עראמה

הזריזות לראות אם היין הנזכר למעלה האל המושכלות השלמות המקובלות אם ימצאו כמוהם בין הכמות המגוני׳ הללו וכן אם פתח הסמדר והיה ההשגה שזכ׳ למעלה במשיג האמ׳ הנגלו הרמוני׳ והוא המין השני ונודע כי זה רמז להשגות אלהיות וזה אל הטבעיות ובכן נדע הענין שאם נרא׳ שיסכימו יחד הנה מה טוב והנ לא שם אתן את דודי לך רוצה לומר שיכניע דעתו אל דעתו של דודה ויבטלנו מפני דעתו זה דעת כל שכל מאושר כי יודע כי ודאי קצור קצרה יד השכל בכל האלהיות כדבר הרב ודעת גדול הפילוסופי׳ :

הדודאים ידוע מאמר האומרי׳ כי הדודאים הם שרשים אשר להם כצורות אדם ולכן נראה שהביא רמזם פה להורות שעבר לפני דודה כל מין ממיני המושכלות אשר התחלת׳ שכל האדם וגם הם נתנו ריח והמ׳ על מה שהשיגה מדעתה עם מה שקדמוהו מסברות חכמים חדשים וגם קדמונים שכם המה היו במקום פתחים למה [illegible]

[illegible]

רלב״ג

היושבת וגומר · קראה יושבת בגנים להיותה יושבת בזה הנמצא המוחש אשר ממנו תכין להם מה שיצטרך אליהם בהשגתם ולפי שזה אמנם ישלם ממנה בהשגות המתחלפות אשר יגיעו לה מהמוחשים אמרו בגנים בלשון רבים וקראו עצמם חברים לה כי היא בחברתם באופן מה במה שתכין להם מאלו ההקדמות אשר נבנית עליהם זאת המלאכה ואמרו שהם מטים אזנם אל דבריה ולזה אלה פניה השכל הנקנה שתשמיע לו מה שיצטרך אליו ממנה בזאת החכמה כי בזולת זה לא יוכל השכל הפועל להשפיע לו השפע הצריך אליו ממנו בזאת החכמה כמו שקדם :

ברח וגומר · אמרה לו שכבר הכינה לו מה שיצטרך וישתדל במהירות ובתכלית המרוצה האפשרות לה לעלות על הרי בשמים והיא החכמה האלהית כמו שקד' ושלא יתרשל מזה · זהו מה שנראה לנו בזאת המגלה והיא נאות מאד מצד הלשון והענין ואנחנו חושבים שכבר עמדנו בלי ספק על הדרושים הכוללים אשר כוונו בזה הספר והנה לשון הספר וסדורו יעיר עליו לנו · ואולם מהדרושים החלקיים אפשר שנשמטו ממנו עד שיהיה מכוון ענין למה שאמרנו שהוא על כל המשל לבד אבל זה מעט לפי מה שאחשב :

ובכאן נשלם זה הבאור · והית' השלמתו בסוף תמוז שנת שמנים ושש לפרט האלף הששי והתהלה לאל לבד ואשר עזרנו ברחמיו וחסדיו · יהי שמו מבורך ומרומם על כל ברכה ותהלה אמן :

תרגום

היושבת אמר שלמה בסוף נבואתיה עתיד מרי עלמא למימר לכנישתא דישראל בסוף יומיא את כנישתא דישראל דמתילא לגינתא קלילא ביני אומיא ויתיבא בבית מדרשא עם חברי סנהדרין ושאר עמא דציתין לקל ריש מתיבתא ואלפין מן פומיה פתגמיה אשמיעני אורייתא קל מילייך בעידן דאת יתבא לזכאה ולחייבא ואהי מסכים לכל מה די את עבדת : ברח בההיא שעתא יימרון סבי כנישתא דישראל ערוק לך רחמי מרי עלמא מארעא הדא מסאבא ותישרי שכינתך בשמי מרומא ובעידן עקתין די אנחנא מצלין קדמך תהי דמי לטביא די בעידן דדמיך עינא חדא קמיץ ועינא חדא יהי פתיח או כאורזילא דאילא דבעידן דעריק מסתכל בתריה כן אנת תהא משגח בן ומסתכל בצערן ובסיגופן משמי מרומא עד זמן די תתרעי בן ותפרוק יתן ותעיל יתן על טורא דירושלם ותמן יסקון כהניא קדמך קטרת בוסמנין :

שיר השירים ח

הַיּוֹשֶׁבֶת בַּגַּנִּים חֲבֵרִים מַקְשִׁיבִים לְקוֹלֵךְ הַשְׁמִיעִנִי : בְּרַח דּוֹדִי וּדְמֵה־לְךָ לִצְבִי אוֹ לְעֹפֶר הָאַיָּלִים עַל הָרֵי בְשָׂמִים :

ב׳ כאים אחד · ב׳ ובסי · ל׳ ואחד דמה

סך פסוקי שיר השירים מאה ושבעה עשר וסימן קי״ז וחציו נרד וכרכם :

ודמה ל׳ ואחד דמה ואינון חד מן ג׳ זוגין מיחדין חד ד׳ וחד וד׳ וסי׳ דמה ל׳ עד שיפוח היום · ודמה ל׳ ברח דודי · דשן ל׳ ונתן מטר זרעך אשר תזרע · ודשן ל׳ כי אביאנו אל האדמה · דחופים ל׳ הרצים יצאו · ודחופים ל׳ הרצים דרכבי הרכש :

רשי

היושבת בגנים · הקב״ה אומר לכנסת ישראל את הנפוצה בגולה רועה בגנים של אחרים ויושבת בבתי כנסיות ובבתי מדרשות : חברים מקשיבים לקולך · מלאכי השרת חבריך בני אלהים דוגמתך מקשיבים ובאים לשמוע קולך בבתי כנסיות : השמיעני · ואחר כך יקדישו הם שנאמר ברן יחד כוכבי בקר אלו ישראל ואחר כך ויריעו כל בני אלהים : ברח דודי · מן הגולה הזאת ופדני מביניה׳ : ודמה לך לצבי · למהר הגאולה והשרה שכינתך על הרי בשמים הוא הר המוריה ובית המקדש שיבנה במהרה בימינו אמן :

אבן עזרא

הפעם השלישית כדמיון שלו · אמר שלמה ברוח הקדש זה הכרם כולו שהיה לי עוד יחזור לראשונה לפני : האלף לך שלמה · יאמר למשיח שהוא בנו יקרא שלמה האלף לך שלמה יחזרו שהיו לנוטרים את פריו גם המאתים שהם יהודה ובנימין · אמרה שכינה היושבת בגנים את כנס׳ ישראל כמה יתאוו המלאכים לשמוע את שירך · ענתה כנסת ישראל אם טוב בעיני דודי ברח מהמלאכים ורד אל הרי בשמים הם הררי ציון כי שם צוה יי׳ את הברכה חיים עד העולם :

מ״ע ספורנו

היושבת בגנים · מסיב הא׳ ית׳ אל קהלת יעקב ההמונית היושבת בגנים עוסקת מקנה וקנין בקבוץ גליו׳ : חכמים מקשיבים לקולך השמיעיני שומעי קול חברים בבתי מדרשו׳ המקשיבים לקולך כאשר תתני נגהם די מחסורם למען יחזקו ותזכי עמהם בתורת ה׳ : ברח דודי · משיבה קהלת יעקב כלה אתה דודי המשיח מאחר שרצון המלך הקדוש ב״ה להרבות ת״ח מהר אתה ביאתך אל הר ציון זה ותרע׳ אותנו דעה והשכל לרצון לפניו : על הרי בשמים · הר ציון שהוא בית מלכות לבית דוד והר הבית אשר שם סנהדרי גדולה :

ר״מ עראמה

דור דעה במקום האם לכל ישרא׳ וגם תחתיות׳ מדרג׳ חבלה ילדתך אשר היא רמז אל אבות הראשונים אשר הם התחלת התולדה : **שימני** ביאר בזה אפשרו׳ התאשרות באמור כי כן המשכיל דבק בשכל כשם שהחותם אחידתו בגופו׳ הכתבתם אך אמר כי המושפע מהשכל הנבדל אשר הוא מעולה מעלת האישים דבק בו ועולה למעלה עד היותו מושפע מהבור יתברך ידבק בו ואין הבדלים מעט ולזה הא׳ קרא כחותם על לבך המורה על עצמותו ולזה על זרועך כי מתחת זרועות ואין ספק שכל זאת המעל׳ השיגו בקבלם ממנו ית׳ שנאמר ואתם הדבקים בה׳ ואילו התאוה הנאמן באו׳ הודיעני נא וגם כנסת ישראל שאמרו בשם אלהינו נדגיל ולדעתי לזה כיונו רז״ל באומר ג׳ דברים שאלה שלא כהוגן כנסת ישרא׳ כי אם היתה נאה להם לומר חותם על לבך בדרך המשל הנזכר על זרועך לא היה נאה לאומה זאת כי גבהו מהמעלה הזאת כמודע כי זאת המעלה שלהם לעולם ורחיה הגוכה. לשלמות האומה שנאמר עליה חומותיך נגדי תמיד ואותה הזרוע פעמים איננה נראית הגוכה כמו בזמן הגלות׳ כי עזה כמות אהבה הורה אפשרות הכלאיות באמר כי כשם שהמות הכרחית לגוף מפני עוז החום הטבעי עזה כמוהו האהבה והדבוק השכלי להעמידו כשם שזה עז להפסידו כי בשוב העפר אל הארץ כמו שהיה אז גם כן ישוב הרוח אל האלהים כשהיה ולפי שההפסד יחייבהו הטבע במיתה הטבעית וגם יש בלתי טבעית תלוניית לכן אחר המיתה הטבעי׳ האמור׳ עזה כמות אהבה זכר הבלתי טבעית באמרו קשה כשאול קנאה ואמר כי כן גם כן יש שני סבות מעמידות האחד והיא שלמו׳ המגיע מצד האהבה בשלמות השני רעים הנזכרים והשנית יוצאת מהטבע והוא המניע מפלת הקנאה כי גם קנאת סופרים תרבה חכמה והאפשר שהאו׳ ידבק בלב וזה בזרוע הנזכר למעלה והוסיף ביאור ואמ׳ רשפי׳ רשפי אש להורות שהשכל והמפסיד הגשמי הוא האש ואתו׳ המתיך כנגדו ואמנם יש שלהבות שהים מעמיד ומקיים החום הטבעי יותר הוא חזק מהנכרי המפסיד בדברי הטבעי׳ ולא יפסד אם לא היה תלוי בגשם וקראה אש ושלהבת לרמוז לאמרם זכרם לברכה כשלהבת קשורה בגחלת הוא אש היסודיי המפס׳ ואמר מים רבים וגו׳ : **מים** כי זה האש המתלהבת היא ממין האש שאינו אוכל ואינו נאכל כגחל׳ והקיום והעמידה אפשר להיות יקים יהיה השכל הזה הוה כעמידת השמים הגויים שנא׳ כי כאשר השמים החדשים והארץ החדשה וכו׳ ולהורות על זה ההבדל האש המעמיד מהאש היסודי אמר אם יתן איש וכו׳ יורה שלא ערב בגשמיות על דרך אשת חיל וגו׳ ובזה יושג הכללו מהייסוריי כי זה מועיל מאד וזה מזיק : **אחות** אמר כי גם יש בבני אדם אנשים נבדלים מכל הראשונים אשר מעצמם לא יבינו כלל וכאילו בטל השכל העיוני מה׳ כי אחל מעלה כלותיהם מהשכיל לבות׳ האם לאנשי׳ באלה יש תקנה וזהו אחות לנו קטנה כי השדים והם הדדים במקום בינה אין לה ושאל מה נעשה לזאת ביום הגדול שנקרא אצל הרופאים החוקרים יום הרב והוא יום המות והתשוב׳ מפני דגים אם חומה היא ירצ׳ אף שלא תשכיל מעצמה אם יש בית קבול על זאת החומ׳ לשמור ולעשות מה שיצוה על דרך ותהי יראתם אותי מצות אנשי׳ מלומד׳ לא מושכלות כאשר הם היו׳ רוב העמים · נבנה עליה טירת כסף נחולה שכל הכוסף שיש לו ויש תקוה לדבר הנכסף ואם דלת היא שכשם שקשה לשמוע כך היא קשה בדלת הזה שהיותר טוב שאפש׳ להגיעו נצור עליה לוח ארז ר״ל סרות : אל ההפסד או שיאמר כי גם אם לא למד אם זכה ללמוד לאחרים בממונו והו אם חומה היא שהיא מחזיק להבין לאחרים ע״ד חומה היו לנו סביב כור עליה טיר החכמה הנכספת וגם שכוסף שבו כי על ידו התקיים והריהוא מאושר במה שיש לו בו הוא מלמד ואם דלת היא ירצה ואם הוא דל המעשים ואינו מחזיק ביד לומדיה נצור עליה לוח ארז ירצה קיומו יהיה כמין קיום הארז ולהשלי׳ השארו׳ המחזיק ביד החכמה חוזר ופירש ואמר אני חומה ירצה מי שהוא חומה אל התורה ומחזיק בידה ראוי שיקרא לומד וכאילו יש לו שדים במקום בינה זהו ושדי כמגדלו׳ הנזכרו׳ למעלה מגדלות מרקחים׳ לא הם ממש אבל דמיוני׳ אז הייתי בעיניו כמוצאת שלום ביד המחזיקי׳ כאומם השלמים סימלה השלמות בגבולים וכרוי בעץ חיים : **כרם** כלל בזה כל מיני המאושרי׳ והבלתם מהבלתי מאושרי׳ ואמר כי זה הכרם אשר לשלמה בעולם הזה והוא הנפש המשכלי׳ המאושרת מוליכ׳ כל זמנם להשלים נפש׳ ולגנוז גנזים למעלה מכוננים למעלת החכמ׳ בכל דבריהם לדעת ברא׳ ומעט מזער מוליכים בהנהגות וצרכי גופם והבלתי שלמים הפכם כי עושים עקר מהנאות העולם הזה ומאבדים עולם הבא וזהו שאמר שכרמו של שלמה אשר בבעל המון ירמוז אל השכל העיוני הנתון ביד השומרים ההמונים כל איש יביא בפריו בכליותו אלף כסף וזה כל פריו אבל אני המאושר הכרם שנתן לי לשמור האלף תשוקות של ההמונים הנז׳ אני מסבב אותם לשלמה כי כל מגמתי וכם אליו פי כמא׳ בכל דרכיך דעהו והמאתים שהם מאתים לנוטרים את פריו שהוא דבר הכרחי ע״ד יודע צדי׳ נפש בהמתו לדיק [illegible] זה והקרן קיימת לו לעולם הבא [illegible]

כי טוב : **היושבת** הפלים בעקר היושר וביארו ואמר כי הוא היושב בגן ובפרדס החכמה ולא די שהגיע אליה כי גם הוא לאל ידו להשפיע [illegible]

תורת חסד · קדש קדשים

היושבת בגני׳ אשר שם חברים מקשיבים לקולך ואומרים לך השמיעיני את דבריך טובים ונכוחים כי כבר פתחת את אזננו ואנחנו יכולים לשמוע את כל אשר תאמר אלינו מסודות ענייני התורה וטעמיה · ברח דודי הם דברי כנסת ישראל ויר׳ ברח מן העולם הזה ודמה לך לצבי והוא האל ית׳ כאומ׳ והלכת בדרכיו וכו׳ כי כן עשית גם אתה שכשם שהוא ית׳ נתן לנו את תורתו כמו כן למדתה לנו וכשם שאמרנו כל אשר דבר ה׳ נעשה ונשמע כמו כן אמרנו לך השמיעיני כי כבר עשית לנו אזנים לתורה ר״ל אזנים כדי לשמוע ולהבין את התורה · או לעופר האילים והוא משה רבן של נביאים אשר היה הסרסור בהבאת התורה על הרי בשמים והוא הר סיני · או יר׳ ודמה לך לצבי והוא משה או לעופר האילים והוא יהושע תלמידו וזה יהיה שם על הרי בשמי׳ והוא הגן עדן של מטה והגן עדן של מעלה כי כשם שהם משה ויהושע ע״ה האירו את עינינו ופתחו את אזננו כמו כן עשית לנו גם אתה שלמה דודנו רוענו ילכנו מלמדנו להועיל : תושל״בע

אבן יחייא

היושבת בגנים וגו׳ הוא סוף השיר מדברי האל ית׳ לכנסת ישראל היושבת בגני׳ והם החכמי׳ היושבים בגלותם בגני הבתי כניסיות ובתי מדרשות · וחברים מקשיבים לקולך והם המלאכי׳ לערבותו · השמיעני תמיד קולך זה כי הוא כאוה וערב גם אלי · ברח דודי וגו׳ תשובתה לדודה לאמר אם כן הוא דודי שקולי נאוה אלך ברח ולך לך נזריות · ודמה לך לצבי או לעופר האילים · ור״ל השפיל גאון האומות ושריהם מעולם המלאכים ומעולם הגלגלים וכאשר פירשנו · וגאול אותי מתחת ידם · ונעמדה יחד על הרי בשמים ההר חמד אלהים לשבתו זה סיני והר המור וגבעת הלבונה ושם אתן את דודי לך : תם פירוש שיר השירים · ההודאה והשבח לאפיל׳ ואדירים :

הנותן אשר על הלוחות חרות : ליוסף יוסיף דעת במגלת רות :
ואכמות ירון בתולדת המלך דוד : בפירושו הלז בנו יחייא כמו דוד :

נשלם פירוש שיר השירים תהלה ליוצר אורים

רות א

רשי

ויהי בימי שפוט השופטים · לפני מלוך שאול שהיו הדורות מתפרנסים על ידי שופטים וביומי אבצן היה שאמרו רבותינו אבצן זה בועז : וילך איש · עשיר גדול היה ופרנס הדור ויצא מארץ ישראל לחוצה לארץ מפני צרות העין שהיתה עינו צרה בעניים הבאים לדוחקן לכך נענש : אפרתים · חשובים וכן בן תוחו בן צוף אפרתי אבגינוס רואה חשיבותו שהרי השיא עגלון מלך מואב את בתו למחלון דאמר מר רות בתו של עגלון היתה · דבר אחר אפרתי' בית לחם קרויה אפרת : איש

רלבג

אמר שזה הספור היה בימי' שהיו השופטי' שופטי' בישראל והנה מפני הרעב שהיה בא"י הלך מבית לחם יהודה. לגור בשדי מואב · אפרתים מבית לחם יהודה הנה אפרת הוא בית לחם כאמרו בדרך אפרת היא בית לחם : ותשאר

מסרה

ויהי בימי ה' דסמי' וסי' ויהי בימי אמרפל · ויהי בימי אחז · ויהי בימי יהויקים דירמיה · ויהי בימי שפט השפטים · ויהי בימי אחשורוש · שפט ג' ב' חס' וא' מ"ל וסי' אם תבא עלינו רעב חרב שפוט · ויהי בימי שפט השפטים · פתח פיך שפט צדק · קדמ' מ"ל בתר' הפ"א נקוד בחטף קמץ :

אבן עזרא

בשם אל יחזק ידי · פירוש מגילת רות · וזכרי יעמיד הודי · לאברהם ספרדי :

נאום אברהם בעבור היות דוד שורש מלכות ישר' נכת' בספרי הקדש יחס דוד :

ויהי בימי שפוט השופטי' · יש אומרים כי השם שפט השופטים כי על ידם בא רעב בארץ ישראל · ויש מדקדק שאומר שאיננו שם הפיעל כי הם שם כמו חרב שפוט ויתכן היות כמשמעו כי כל פעל עבר או עתיד או פועל לעולם הם נגזרים משם הפועל כי הוא העיקר · מ"ש מבית לחם יהודה משמש עצמו ואחר עמו בעבור כי שם מקום לא יסמך : מחלון וכליון לא ידענו המקרים שהיו על שנקראו כן כמו ישסכר גם משה · ובדרש אומר שהם יואש ושרף בעבור שלקחו בנות מואב ושם כתוב אשר בעלו בנו' למואב והמואבי' מותרות לישראל כי הכתוב לא הסר כי אם עמוני ומואבי שלא יבואו בקהל שלא יקחו מבנות ישראל ובספר עזרא אבאר זה בטוב · וטעם מבית לחם פעם אחרת להודיע שהם אורחי' ועוד בעבור שאמר אפרתים וזאת המלה פעם היא ליחס המקום הנקרא אפרת ופעם אחרת ממשפחת אפרים ואפרת שם אשת כלב בן חצרון ונקרא המקו' על שמה כמו מצרים ולא יתכן שיקחו מחלון וכליון אלו הנשים עד שנתגיירו והעד אל עמה ואל אלהיה : ותשאר

תורת חסד צמח צדיק

ויהי בימי שפוט השופטים וגו' כתב החסיד זקני ז"ל כי היה די שיאמר ויהי בימי השופטים ועוד כי אין ראוי ליחס הרעב כי אם לאיש רשום כימי אברהם ועוד עדין לא ידענו בימי איזה שופט · והפי' בענו' שלא עשו פשרה כי אם יקוב הדין את ההר וכמו שאמרו חז"ל לא חרבה ירושלם אלא מפני שדנו בה דין תורה ואסיקנא שהעמידו דבריהם על דברי תורה ולא עשו לפנים מן השורה ולהיות אמת כי הפשרה היא שלום בעולם ובעבורו יש שבע בעול' וכאו' השם גבולך שלום חלב חטים ישביעך ואלה לא כן עשו לכן בא הרעב עליהם ולר"ז ל שהשופטים לשופטים · בארץ בכל הארץ אף בשדי מואב ולכך נענשו כי ברחו מן העניים וז"ש וילך איש ואח"כ פי' שמו כי אע"פ שהלך כבורח היה אדם גדול ורשום : ואפשר שראשונה הלך לראות ואח"כ הוליך אשתו ובניו דאם לא כן היה ראוי לומ' וילך איש מבית לחם יהוד' הוא ואשתו ושני בניו לגור בשדי מואב · ויתכן שנעמי לא היתה רוצה ללכת עד שהלך הוא לבדו ואח"כ הלכה באונס כי אין ראוי לעזוב את בעלה וילך הוא בהתחלה ומדת הדין פרסמו ושם האיש אלימלך בטעמים והיה די כשיאמר ושם בניו ואולי רמז שלא היו שומעין עצה זה מזה · אפרתים מיוחסים ויהיו שם לא אמ' וישבו שם כמו שאמ' להלן להגיד כי היה להם הויה שם ולא היו דואגים על יציאתם מארץ ישראל כיוצא בו והיה שם לפיכך מתו · איש נעמי כי היה חשוב בהצטרפו אליה וז"ש הזאת נעמי ולא נזכרה בשום מקום בשם אשת אלימלך ולחשיבותה כאילו לא מת כי נשארה היא בחשיבותה עכ"ד : וכמ"הר יוסף נאקון ע"ה כתב הנה יהיה אומרו שפוט השופטי' לומ' שהיו הם שופטים כפי הנראה להם לא כפי דיני התורה · או יאמר שהיה בזמן שהשופטים היו צריכי' לשפוט את העם כי כשהעם הולכי' בדרך ישרה אין צורך לשופטים כי אז בטל המשפט כי כל אחד עושה משפט בעצמו דלא איברו דייני אלא לרשיעי כמאמ' הכניא איכה היתה לזונה קריה נאמנה מלאתי משפט צדק ילין בה כו' אמ' כי אע"פ שהיתה מלאתי עם וברוב עם ימצאו אנשים רעים וחטאים יצטרכו להביאם אל השופטים אפי' הכי היה המשפט הצדק ישן בה שלא היה מי שיצטרך להביאו לשופט כי כל אחד היה שופט את עצמו · או יר' כי לפי שיש ב' מיני משפט או המשפט הצודק והוא על קו דיני התורה וזהו יקוב הדין את ההר ועליו אמר הכתוב ושפטו את העם משפט צדק כי אין רשות לדיין לדון באופן אחר אם לא אם הבעלי דינין ירצו בפשרה או משפט לפנים משורת הדין אמ' כי היה כל א' מתנהג לפני' משורת הדין עד שהמשפט צודק היה לן ולא היה משתמש וזהו ע"ד ההוא מעשה דהנהו שקולאי בחס' מציע' פ' האומנין שאמ' לו הדיין שיתן להם שכרם למען ילך בדרך טובי' ואמ' בכאן כי זה הענין היה בזמן שכללו' העם היו כל כך בתכלית הרוע עד כי השופטים היו צריכי' לשפוט את העם כי אין גם אחד

[illegible]

תרגום ומקרא

בִּימֵי֙ שְׁפֹ֣ט הַשֹּׁפְטִ֔ים וַיְהִ֥י רָעָ֖ב בָּאָ֑רֶץ וַיֵּ֨לֶךְ אִ֜ישׁ מִבֵּ֧ית לֶ֣חֶם יְהוּדָ֗ה לָגוּר֙ בִּשְׂדֵ֣י מוֹאָ֔ב ה֥וּא וְאִשְׁתּ֖וֹ וּשְׁנֵ֥י בָנָֽיו׃

וְשֵׁ֣ם הָאִ֣ישׁ אֱ֠לִימֶלֶךְ וְשֵׁם֩ אִשְׁתּ֨וֹ נָעֳמִ֜י וְשֵׁ֥ם שְׁנֵֽי־בָנָ֣יו ׀ מַחְל֤וֹן וְכִלְיוֹן֙ אֶפְרָתִ֔ים מִבֵּ֥ית לֶ֖חֶם יְהוּדָ֑ה וַיָּבֹ֥אוּ שְׂדֵי־מוֹאָ֖ב וַיִּהְיוּ־שָֽׁם׃

וימת

והוה ביומי נגיד נגידיא והוה כפן תקיף בארעא דישראל עשרתי כפנין תקיפין איתגזרו מן שמיא למהוי בעלמא מן יומא דאתברי עלמא עד דייתי מלכא משיחא לאוכחא בהון דיירי ארעא כפנא קדמאי ביומי אדם כפנא תנינא ביומי למך כפנא תליתאי ביומי אברהם כפנא רביעאי ביומי יצחק כפנא חמישאי ביומי יעקב כפנא שתיתאי ביומי בועז דמתקרי אבצן צדיקא דמן בית לחם יהודה כפנא שביעאי ביומי דוד מלכא דישראל כפנא תמינאי ביומי אליהו נביא כפנא תשיעאי ביומי אלישע בשומרון כפנא עשיראי עתיד למהוי לא כפנא למיכל לחמא ולא צחותא למשתי מיא אלהין למשמע פתגם נבואה מן קדם יי וכד הוה כפנא הדין תקיף בארעא דישראל נפק גברא רבא מן בית לחם יהודה ואזל לדור בחקלא דמואב הוא ואתתיה ותרין בנוהי: ושום גברא אלימלך ושום אתתיה נעמי ושום תרין בנוהי מחלון וכליון אפרתין רבנין מן בית לחם יהודה ואתו עד חקל מואב והוו תמן רופילין:

ומית

אבן יחייא

אמר העבד הקטן יוסף בן לאדוני הרב דון דוד ן' יחייא להיות כי כאשר הקדמנו תכלית מגלת רות הוא להעמידנו על הדרך הישרה שלא נטה ממנה ימין ושמאל פן יקרנו כאשר קרה לאלימלך אשר בחטאו מת ואבד עשרו בעבור רע · לכן התחיל הכותב המגלה בלשון ויהי המורה כהיה והי כויהי בימי אמרפל אשר אמר פול לאברהם באור כשדי' · וכן רבים בכתוב · להיותו ספור צרת אלימלך וכל ביתו והרעב כבד בארץ · בימי שפוט השופטי' ובטרם מלוך מלך בישראל שהיו מתפרנסים על ידי יחיד ושופט הדור · ובימי אבצן והוא בועז קרובו מאלימלך היה המאורע הלז ולא רצה הכתוב לגלותו פה אלא החטא והעונש ואלימלך קרובו · לכבודו · כי זכר צדיק לברכה ולא יזכרו הצדיקים רק במקום הישועה כאשר הזכירו אחר כך כאשר שבה נעמי אל אדמת הקדש · והנה לא כתב המאורע הלז על ידי שמואל הנביא בספר שופטי' להיות כי שמה לא כתב רק הדברים המתיחסים אל כל שופט ושופט · והמאורע הלז אף כי קרה בימי השופטים · לא היה ענין יתחייב לשופט פרטי · ואף כי בועז בסוף ימיו לקח רות לאשה מה לכו מענין אלימלך ומחלון וכליון · אבל בסוף ימי שמואל הכתוב ואחרי המליכו לדוד למלך וגראותו שלשלת גדולה מהמלך המשיח העתיד לצאת ממנו · בקש לדעת מולדתו ומחצבו מאב ואם · ולכן כתב המאורע הלז אשר ממנו נדע כפלאות תמים דעים · ואיך לכבוד אשר כבד את האלהים עגלון מלך מואב · כאשר באמור אליו אהוד אשר הרגו דבר אלהים לי אליך · תכף לכבוד האלהים יקם מעל הכסא זכתה בתו רות לידבק עם ה' ולהיות היוצא' מבין רגליה משיחו · רעב בארץ · להטאת ישראל ועל לכתם אחרי הבעלים כאשר ראינו כי בכל דור ודור מהשופטים כשהיו חוטאים ישראל היה מענישם האל או על ידי אויביהם או ברעב או בדבר · וילך איש · רוצה לומר שלם · על דרך כלם אנשים ראשי בני ישראל · מבית לחם יהודה ממקום בועז ומארץ הקדושה · וחטא כי הניח ארץ הקדושה ללכת אל ארץ מואב · וחטא כי להיותו מגדולי הדור היה לו להתפלל אל ה' על עמו שיפקדם לתת להם לחם · ולהוכיחם וליסרם על חטאם למען ישובו אל ה' בדבריו ויעתר להם · ועוד חטא כי עשיר גדול היה והזמן הרע היה מחייבו לבזבז ממונו בעניי עמו · ולא להתעלם מבשרו לאסוף הון רב · והוא אשר מגיד הכתוב באומרו לגור בשדי מואב כי סבת הליכתו שמה הוא ואשתו ושני בניו היה מפני זול השדו' ממואב ולכן לא אמר בארץ מואב ושם האיש אלימלך וגו' לא רצה לזכור שמם אבל חטאם לחשיבותם · וספרם אחר כך · אפרתים מבית לחם יהודה · הנראה לי כי בארץ ישראל היו מקומות הרבה נקראים בשם אחד כמנהג בכל העולם · וכן היו כמצאים מקומות משתנים הנקרא' בשם בית לחם · ולהיות בית לחם יהודה הנכבד מהם להיות כי יהודה גבר באחיו לכן [illegible]

מנחת ערב

ויהי בימי וגו' אז"ל כל מקום שנאמר ויהי הוא צרה והיה הוא שמחה כי הוראת שני אותיות ראשונות של ויהי הוא וי ושני אותיו' ראשונו' של והיה הוא וה והוא לשון שמחה כדאי' במדרש היכה על פסוק היו צריה לראש יוכה"ל והמלך דוד וה שמלך דוד שהוא לשון שמחה · וימליך אחאב וי שמלך אחאב · והצרה שהיתה פה אז"ל שהיו שופטים את שופטיהם וא"כ היה שתי צרות הא' שהיו שופטי' את שופטיה' והב' שהיה רעב בארץ וע"כ נאמר ויהי ב' פעמי' ויעל כל צרה וכאלו צרה ראשונה גורמת השניה והא במ"ל על פסוק צדק צדק תרדוף למען תחיה כדאיתא מינוי הדיינים הכשרים להחיו' את ישראל ולהושיבם על אדמתם ומאמר שמינוי הדיינים הכשרים גורם מחי' מכלל שאם יתהפך תמנע המחיה וזה יאמר ויהי בימי צרה שפוט את שופטיהם גרמה צרת ויהי רעב בארץ כאשר : והנה על הדבר הזה יוכל איש לדבר ולומר א"כ איפה למה לא גרמה ג"כ העדר עמדם על אדמת'כי הלא לא גורשו ממנה לז"א וילך איש וגו' לומר כי את חבתם בא"י ראה אלקים כי הלא עם כל צרתם ברעב והיה מקום לצאת מהארץ כד"א רעב בשער פזר רגליך עכ"ז דבקו בה ולא יצאו זולת איש א' ופרסמו הכתוב וזהו וילך איש אחד בלבד הלך ע"כ גשה' עשה עמהם הטיבה ה' יהיה לבלתי יתגרשו ברעב ויכלכלם באופן יוכלו לשבול והם יושבים על אדמתם ולא עוד שגם אלימלך לא ירד להשתקע אלא לגור שם · אך אחרי כן שבאו שדי מואב לשם השיאם לקנות שם הויה וקב' וזבו ויבאו שדי מואב ואז ויהיו שם ע"כ וימת אלימלך וגו' :

ובגלל הדב' הזה הפסי' שמתחילה שלא ירד כי אם לגור הסתירו הפסוק באומרו וילך איש סתם ובשני נאמר ויהיו שם קבע דירתו בם וע"כ פרסמו וז"ש ושם האי' וגו' ולמה לא פרסמו מפני שויהיו שם : ושמא תאמ' כיון שמן הדין היה מותר לצאת כמ"ש ז"ל בב"ב שאפילו הם מצאו סובין לא היו יוצאין ומפני מה נענשו שהיו לנקם רחמי' על דורם וכו' וה"כ לא יהיה בו משפט מות וכי התחה זאת שלא התפלל על דורו יומת האיש ההוי' לז"א של תמהה על החפץ כי הלא האדם גדול היה

[illegible]

מאביות ד' חס' ו' בליש' וסימ' והמאבים יקראו להם אמים · מאדם וממאב דשמואל · וישאו להם נשים מאביות · וגם את רות המאביה · וככלות אלה נגשו · כי פקד יי' ד' וסי' ויאמן העם וישמעו · כי פקד יי' את חנה · כי פקד יי' את עמו לתת להם · כי פקד יי' את עדרו :

וַיָּמָת אֱלִימֶלֶךְ אִישׁ נָעֳמִי וַתִּשָּׁאֵר הִיא וּשְׁנֵי בָנֶיהָ: וַיִּשְׂאוּ לָהֶם נָשִׁים מֹאֲבִיּוֹת שֵׁם הָאַחַת עָרְפָּה וְשֵׁם הַשֵּׁנִית רוּת וַיֵּשְׁבוּ שָׁם כְּעֶשֶׂר שָׁנִים: וַיָּמוּתוּ גַם שְׁנֵיהֶם מַחְלוֹן וְכִלְיוֹן וַתִּשָּׁאֵר הָאִשָּׁה מִשְּׁנֵי יְלָדֶיהָ וּמֵאִישָׁהּ: וַתָּקָם הִיא וְכַלֹּתֶיהָ וַתָּשָׁב מִשְּׂדֵי מוֹאָב כִּי שָׁמְעָה בִּשְׂדֵה מוֹאָב כִּי פָקַד יְהוָה אֶת עַמּוֹ לָתֵת לָהֶם לָחֶם: ותצא

ב' וכסיפ' · ד' חס' ו' קדמ' בלי' · ג' · ג' · ב' כתי' ה' בפי' · ד'

וּמִית אֱלִימֶלֶךְ בַּעֲלַהּ דְּנָעֳמִי וְאִשְׁתְּאָרַת הִיא אַרְמְלָא וְתַרְתֵּין בְּנַהָא יַתְמִין: וְעָבָרוּ עַל גְּזֵירַת מֵימְרָא דַיְיָ וּנְסִיבוּ לְהוֹן נְשִׁין נוּכְרָאִין מִן בְּנַת מוֹאָב שׁוּם חֲדָא עָרְפָּה וְשׁוּם תִּנְיֵיתָא רוּת בַּת עֶגְלוֹן מַלְכָּא דְמוֹאָב וִיתִיבוּ תַמָּן כִּזְמַן עֲשַׂר שְׁנִין: וְעַל דְּעָבָרוּ עַל גְּזֵירַת מֵימְרָא דַיְיָ וְאִתְחַתְּנוּ בְּעַמְמִין נוּכְרָאִין אִתְקַטְּעוּ יוֹמֵיהוֹן וּמִיתוּ אַף תַּרְוֵיהוֹן מַחְלוֹן וְכִלְיוֹן בְּאַרְעָא מְסָאֲבָתָא וְאִשְׁתְּאָרַת אִתְּתָא מִתְכַּלָּא מִתְּרֵין בְּנַהָא וְאַרְמְלָא מִבַּעֲלַהּ: וְקָמַת הִיא וְכַלָּתָהָא וְתָבַת מֵחֲקַל מוֹאָב אֲרוּם אִתְבַּשְּׂרַת בַּחֲקַל מוֹאָב עַל פּוּם מַלְאֲכָא אֲרוּם דְּכַר יְיָ יַת עַמֵּיהּ בֵּית יִשְׂרָאֵל לְמִיתַּן לְהוֹן לַחְמָא בְּגִין זְכוּתֵיהּ דְּאִבְצָן נְגִידָא וּבִצְלוֹתֵיהּ דְּצַלִּי קֳדָם יְיָ הוּא בוֹעַז חֲסִידָא: ונפקת

רש"י

איש נעמי · למה נאמר מכאן אמרו אין איש מת אלא לאשתו : גם שניהם · מהו גם בתחלה לקו בממונם ומתו גמליהם ומקניהם ואחר כך מתו גם הם : ותצא

אבן עזרא

ותשאר האשה לבדה משני ילדיה ומאישה והזכירם הכתוב כי כן משפט כאשר יזכיר שני דברים יאמר על האחרון או הזכירם בעבור רוב מכאוביה על בניה שהיו בחורים כי אישה זקן מת : ותשב משדה מואב · במחשבת כמו וילחם ישראל עם בלק : עם

רלב"ג

ותשאר האשה משני ילדיה ומאישה · ר"ל שלא נשאר מהם זולתה כי לא היו להם בנים : כי

מנחת ערב

דרך ארץ שלא זכרו אשר היטיב אברהם עם לוט אביהם וע"כ איפא כדי בזיון וקלף שעל חרפ' רעב ילכו למואב לשבוע לחם כי המואבים יקראו להם מזי רעב הצריכים את לחם כזביהם וזה רמז באומרו ויהי רעב וגו' וילך איש לגור בשדה מואב :

ודרך כלל ספור הכתו' ויהי בימי שפוט השופטים לומר בא וראה כמה החטא גורם שע"י שופטי' צריכים להשפט ולא היו דייני' הגונים' בא צרת רעב ושע"כ היו צריכין לפזר רגלם ואל תאמר שהיה רעב של מהומה שהרי וילך איש גדול וחשוב שאפילו אם

תורת חסד
צמח צדיק

כאחד מהאנשים הנשפטים מאת השופט וג"כ היה משפטו בדין גמול שאין בו פשרה כשם שהוא היה שוכט לנשפטי' לפניו בדין שאין בו פשרה ולכן באה עליו כל הרעה הכתובה בספר הזה

אבן יחייא

כאשר ראינו כי ישבו שם כעשר שנים וימת אלימלך איש נעמי ותשאר היא ושני בניה · ספר כי נתקיימו ...

רשי

ותצא מן המקום · למה נאמר הרי כבר נאמר ותשב משדה מואב ומהיכן תשוב אם לא תצא מן המקום שהיתה שם אלא מגיד שיציאת צדיק מן המקום ניכרת ועוש' רושם פנה זיוה פנה הדרה פנה שבחה של עיר וכן ויצא יעקב מבאר שבע: כי זקנתי מהיות לאיש · שאכנס לו ואוליד בנים ותנשאו להם שאיככם אסור להם נשום אשת אחיו שלא היה בעולמו שאינה זקוקה ליבם לפי שלא היו למחלון וכליון קדושין בהם שנכריו' היו ולא נתגיירו ועכשיו הן באות להתגייר כמו שנאמר כי אתך נשוב לעמך מעתה נהיה לעם אחד: כי אמרתי יש לי תקוה · כי אפילו אמר לי לבי יש לי תקוה לינשא עוד וללדת בנים: וגם הייתי הלילה לאיש · ויותר מכן אפי' הייתי הלילה זכרים וגם ילדתי בנים או אפילו כבר ילדתי בנים: הלהן

רלבג

כי אתך נשוב לעמך · ר"ל שלא יפרדו מעמה והוא ישראל ולזה ישובו אתה אע"פ שאין לה בנים והנה ידמה כי נתגיירו כשנשאו' מחלון וכליון ולזה לא מנאמו ברות שהצטרך להתגייר כשנשאה בועז · ולזאת הסבה גם כן היו שבות אתה ולזה אמרו כי אתך נשוב לעמך אך רצתה נעמי לבחון אם נתגיירו מאהבת ה' ית' או נתגיירו מצד אספקס בבניה · כי זקנתי מהיות לאיש · ר"ל ולזה אין ראוי לכם שתמתינו שיהיו לי בנים ותנשאו להם · כי אמרתי יש לי תקוה וגומר ר"ל שאע"פ שאומר שיש לי תקוה להיות לי בנים במעי ולא עוד אלא שיהיה לי יותר מזה והוא שהייתי הלילה לאיש' ונתעברתי ולא עוד אלא שיהיה לי יותר מזה והוא שילדתי בנים הלילה האם ראוי לכם שתמתינו עד אשר יגדלו התהין עגינות כל זה הזמן: ותשק

וַתֵּצֵא מִן־הַמָּקוֹם אֲשֶׁר הָיְתָה־שָׁמָּה וּשְׁתֵּי כַלֹּתֶיהָ עִמָּהּ וַתֵּלַכְנָה בַדֶּרֶךְ לָשׁוּב אֶל־אֶרֶץ יְהוּדָה׃ וַתֹּאמֶר נָעֳמִי לִשְׁתֵּי כַלֹּתֶיהָ לֵכְנָה שֹּׁבְנָה אִשָּׁה לְבֵית אִמָּהּ יַעַשׂ יְהוָה עִמָּכֶם חֶסֶד כַּאֲשֶׁר עֲשִׂיתֶם עִם־הַמֵּתִים וְעִמָּדִי׃ יִתֵּן יְהוָה לָכֶם וּמְצֶאןָ מְנוּחָה אִשָּׁה בֵּית אִישָׁהּ וַתִּשַּׁק לָהֶן וַתִּשֶּׂאנָה קוֹלָן וַתִּבְכֶּינָה׃ וַתֹּאמַרְנָה־לָּהּ כִּי־אִתָּךְ נָשׁוּב לְעַמֵּךְ׃ וַתֹּאמֶר נָעֳמִי שֹׁבְנָה בְנֹתַי לָמָּה תֵלַכְנָה עִמִּי הַעוֹד־לִי בָנִים בְּמֵעַי וְהָיוּ לָכֶם לַאֲנָשִׁים׃ שֹׁבְנָה בְנֹתַי לֵכְןָ כִּי זָקַנְתִּי מִהְיוֹת לְאִישׁ כִּי אָמַרְתִּי יֶשׁ־לִי תִקְוָה גַּם הָיִיתִי הַלַּיְלָה לְאִישׁ וְגַם יָלַדְתִּי בָנִים׃ הלהן

וּנְפַקַת מִן אַתְרָא דִי הֲוַת תַּמָּן וְתַרְתֵּין כַּלָּתָהָא עִמַּהּ׃ וַאֲמַרַת נָעֳמִי לְתַרְתֵּין כַּלָּתָהָא אֲזִילְנָא תִּיבְנָא אִתְּתָא לְבֵית אִמַּהּ יַעֲבִיד יְיָ עִמְּכוֹן טִיבוּ כְּמָא דִי עֲבִידְתּוּן עִם בַּעֲלֵיכוֹן שְׁכִיבַיָא דְסָרֵיבְתּוּן לְמִיסַב גּוּבְרַיָא בָּתַר מוֹתֵיהוֹן וְעִמִּי דְזַנְתּוּן וְסוֹבַרְתּוּן יָתִי׃ יְהַב יְיָ לְכוֹן אֲגַר שְׁלִים עַל טִיבוּתָא דִי עֲבַדְתּוּן לִי וּבְהַהוּא אֲגַר תִּשְׁכְּחוּן נְיָחָא כָּל חֲדָא וַחֲדָא לְבֵית בַּעֲלָהָא וּנְשִׁיקַת לְהוֹן וּנְטָלִין קָלֵיהוֹן וּבְכִיאָן׃ וַאֲמַרָא לַהּ לָא נְתוּב לְעַמָּנָא וְלִדְחַלְתָּנָא אֲרוּם אֶילָהֵין עִימֵּךְ נִיתוּב לְעַמֵּךְ לְאִתְגַּיָירָא׃ וַאֲמַרַת נָעֳמִי תִּבְנָא בְּרָתַי לְמָה תֵּיזְלִין עִמִּי הַעוֹד כְּעַן אִית לִי וַלְדָא בִּמְעַי וִיהוֹן לְכוֹן גּוּבְרִין׃ תּוּבְנָא בְּרָתַי מִבָּתְרַי אֲזִילְנָא לְעַמְּכוֹן אֲרֵי סָבִירַת מִלְּמֶהֱוֵי מִבַּעֲלָה לִגְבַר אֲרוּם אֲמָרִית אִילוּ אֲנָא רִיבָא אִית לִי סְבַר בְּרַם הֲוֵיתִי מִבַּעֲלָא בְּלֵילְיָא לִגְבַר וּבְרַם הֲוֵיתִי יְלָדָה בְּנִין׃ דילמא

מסרה

בית אשה ב' וסימ' ואם בית אישה נדרה · ומצאן מנוחה אשה בית אישה · להן י"ר וסימ' נמסר בסדר פנחס וביחזקאל סימן כ"ג · ותאמרנה לה י"א מלין בטעם פי' האתנחתא לא ישרתנה כי אם מונח במי"א מקומות שישרתנה מאיילה וסימ' נמסר בסדר פנחס · לאנשים ח' וסימני' רק לאנשים האל אל · ולקחתי את לחמי · התחזקו והיו לאנשים ב' כו · ויצקו לאנשים · קחו נשים והולידו · ואת כי תשלחנה · העוד לי בנים במעי:

אבן עזרא

עם המתים · הם בניה: יתן יי' לכם · בעל: העוד לי בני' · רבים מחברינו חשבו כי זאת התשובה על המכחישים ולא ידעו כי אבותינו העתיקו כי הייבום לאחים מן האב ולא מן האם רק אמרה להם אילו היו לי בנים במעי הייתי נותנת אותם לכם תחת המתים וזאת דרך חיבוב ולא על דרך ייבום: הלהן

מנחת ערב

טבעם שהוטב' בהם וע"כ זכה מחלון לכל הכבוד הזה שנתייבמה אשתו ע"י בועז להוליד ממנה מלכות בית דוד וכליון נשתקע ולא נזכר עוד ואשתו הוטמאה: וימתו גם שניהם וגו' כלו' גם הם באותו חטא מתו כיון שראו שאביהם נענש על אשר מאס בארץ יהודה ואע"פכ ישבו שם כעשר שנים ולכשר שרמז הכתו' במה שאמ' וישבו שם וגו' להורות שתוך הזמן הרב ההוא לא חקרו לידע אולי פקד ה' עמו לתת להם לחם ולחזור לארץ ישראל אלא וישבו שם שכיוונו להשתקע שם כיון שנשאו נשים שם ולא שמו עיניה' לשוב ולחקור על ישוב א"י ע"כ וימותו גם שניה' והופשט מעליהם ע"י חטאם פאר התיחס בהת' הארץ כאומרו מחלון וכליון אפרתי' מבית לחם יהודה אך בהעוותם

אבן יחייא

ושתי כלותיה עמה · ותלכנה בדרך הוא לשון שמחה כמו וילך איש מבית לוי ויקח את בת לוי לרמוז כי גם כלותיה היו הולכו' בשמחה · והסבה היתה לשוב אל ארץ יהודה מקום הקדוש · והסבה

תורת חסד

המקום והוא לבונה הנז': והחסיד זקני ע"ה כתב ותקם היא קווה היתה לה בשמעה כי פקד ה' את עמו וכו' וגם כלותיה נתעוררו ג"כ כן לסבתה ותשב משדי מואב וכו' ותצא וכו'

צמח צדיק

הֲלָהֵן ׀ תְּשַׂבֵּרְנָה עַד אֲשֶׁר יִגְדָּלוּ הֲלָהֵן תֵּעָגֵנָה לְבִלְתִּי הֱיוֹת לְאִישׁ אַל בְּנֹתַי כִּי־מַר־לִי מְאֹד מִכֶּם כִּי־יָצְאָה בִי יַד־יְהוָה׃ (ל כתי׳ כן למערבאי) וַתִּשֶּׂנָה קוֹלָן וַתִּבְכֶּינָה עוֹד וַתִּשַּׁק עָרְפָּה לַחֲמוֹתָהּ וְרוּת דָּבְקָה בָּהּ׃

טו וַתֹּאמֶר הִנֵּה שָׁבָה יְבִמְתֵּךְ אֶל־עַמָּהּ וְאֶל־אֱלֹהֶיהָ שׁוּבִי אַחֲרֵי יְבִמְתֵּךְ׃

דִילְמָא לְהוֹן אַתּוּן מְתִינַן עַד דִי יִרְבּוּן כְּאִתְּתָא דְנָטְרָא לְיַבָּם קְלִיל לְמִסְבָה לִגְבַר הַבְדִילְהוֹן אַתּוּן יָתְבָן עֲגִימָן בְּדִיל דְלָא לְמֶהֱוֵי מִתְנַסְבָן לִגְבַר בְּבָעוּ בְּרָתַי לָא תְמָרְרוּן נַפְשִׁי אֲרוּם מְרִיר לִי יַתִּיר מִנְכוֹן אֲרוּם נַפְקַת בִּי מַחָא מִן קֳדָם יְיָ׃ וּנְטַלָן קָלְהֵן וּבְכִיָאן עוֹד זִימְנָא אוֹחֲרָנָא וּנְשִׁיקַת עָרְפָּה לַחֲמוֹתַהּ וְרוּת אִתְדַבְקַת בַּהּ׃ וַאֲמַרַת הָא תָבַת יְבִמְתִּיךְ לְוַת עַמָּהּ וּלְוַת דַחַלְתָּהּ תּוּבִי בָתַר יְבִמְתִּיךְ לְעַמִּיךְ וּלְדַחַלְתִּיךְ׃

רשי

הלהן תשברנה · בתמיה שמא להן הצפנה עד אשר יגדלו לשון שברו על יי: תעגנה · לשון איסור כלא כמו עג עוגה ועמד בתוכה ויש פותרין לשון עיגון ולא יתכן שאם כן היה לו ליכקד הנ״ון דגש או לכתוב שני נוני״ן: הנה שבה יבמתך · זה טעמו למעלה תחת השי״ן לפי שהוא לשון עבר ובבקר היא שבה טעמו למטה בבי״ת לפי שהוא לשון הווה וכן כל כיוצא בהם: אל

אבן עזרא

הלהן תשברנה · הנ״ון תחת המ״ם והפך כי מר לי מאד מכם והמה באו בית לחם · מלת תשברנה דבקה עם אות למ״ד או עם מלת אל כמו עיני כל אליך ישברו: תעגנה · מבנין נפעל ואין לו חבר: לבלתי היות לאיש · היות כל אחת מהן לאיש כמו ויתלו שניהם על עץ: אל בנותי · כלומר אל תלכנה עמי: כי יצאה בי · גזירת השם שיצאה מלפניו או שהיתה נמסרת ויצאה בי על שנראתה: יד יי׳ · מכה כי ביד היא וכלשון בני אדם דיבר הכתוב: שבה יבמתך · מגזרת יבמה כבר פירשנוה בתורה: אל עמה ואל אלהיה · אל לעד שהתגיירו:

מסרה

ותשאנה ב׳ חד מ״ל וחד חסר וסי׳ ותשאנה קולן ותבכינה · ותשנה קולן ותבכינה עוד · בתרא חסר א׳ וא׳ ותשנה עלינו נהי חסר ·

רלבג

ותשק ערפה לחמותה ר״ל להפרד ממנה והראה בזה דעתה שלא נתגיירה כ״א מפני חשקה בבן נעמי אך רות דבקה בה עם כל זה כי בחרה בדת ישראל ולא רצתה להמיר דתה ולזה אמרה באשר תלכי אלך עמך עמי והלהיך אלהי · שבה יבמתך אל עמה ואל אלהיה זה לאות שכבר נתפרדה קודם זה מאלהיה כאשר

מנחת ערב

אוכליה ותירש וברחת שלא לפרנס עניי ישראל ועתה באת אלינו כאשר צר לך שנפרנסך ברעב וכדי בזיון וקצף ע״כ אמ׳ שלא הלכה עד ששמעה שנתן ה׳ להם לחם כי אז ממעשה ידיה תספיק להתפרנס או ממתנות עניים בעין יפה בלי חרפת רעב: ותצא מן המקום וגו׳ ירצה שלא היתה כוונתה לקבל שום תועלת מאנשי משפחת׳ וקרוביה בשעת דחקה שלא שעיקר כוונתה היה שרע בעיני׳ ארץ מואב וחביב עליה ארץ יהודה וע״כ הזכיר מקום יציאת׳ מאין באתה ולאן היא הולכת וע״כ לא הזכיר לשוב אל בית לחם אלא לשוב אל ארץ יהודה: אשה בית אמה ולא אמרה בית אביה בזה הורת כי הלכה בדרכי ה׳ אשר מהם בזכרי מואב ועמון כי מואבי ולא מואבית ע״כ גם היא מאסה בהם ולא אמרה רק בית אמה: או מטעם אחר הלא הוא כי אמרה הנה שתים הנה קורותיכם אשר צר לי פסידתכם מאתי א׳ כי הייתי להן כאם על בנות שנא׳ כי תהיו כשה נובלת עליה אשה בית אמה שכולה וגלמודה ועזובת רוח כי לפני לחם׳ אכלת׳ תבוא בעניה גולה וסור׳ נודד מקלה נודד ללחם איה כי גם שמלאם אביה תאכלו לחמם כלחם אוני׳ לכם תחת היותכם שרות ומשתררות גם תשתרר אשה בית אישה בהון ועושר בביתה ומה גם אם באוכלכם מלחם בית אביכן באורח צדקה אם יפטירו בשפה כאמור לכן הנה זאת לכן תחת שובכם ילדי אומתכן ובילדי עברים תספיקו והיו לכם להכנסים ומילדי העברים זאת לכם ע״כ על שתי אלה פיה פתחה בחכמה ותדבר על לבן באמור להן על הא׳ כי הייתי לכם לאם הלא עשר ידות יטיבו ולכן אמותיכן האמיתית ממני וז״א אשה בית אמה וע״כ לא אמרה בית אביה כי על ממלאה מקומה כיונה · ועל הב׳ כי תבושו לאכול בתורת צדקה על זה אל תיראו כי הלא אין הק״בה מקפח שכר שום בריה ומובטחני יעשה ה׳ עמכם חסד וייטב אתכם שלא תצטרכו להתפרנס מאמותיכם כאשר עשית׳ עם המתים ועמדי כמז״ל שנטפלו בתכריכיהם ושמחלו הכתובות לנעמי זהו מה שיעשה ה׳ מעצמו על השכר הראוי לכם ואיככם צריכות אל ברכתי בדבר הזה אך מה שלויתי את ברכתי ובקשתי ממנו ית׳ יתן לכם מתנה יתר על השכר הראוי לכם הוא ומצאן מנוחה אשה בית אישה כי אין אשה מוצאת קורת רוח אלא בהלוך כעור׳ רק כי שניים יהיו לכם: [illegible]

תורת חסד · צמח צדיק

הנה אם לעת כן היא לטוב להיות נשי אנשי שם טובכה וה׳ יעזור לכן על זה ומה שאתן אומרו׳ שבהיותכן שנות עמדי יהיה לכן בן איככי יכולה נהנין כי לזה תלכנה עמי ומה אני יכולה לעשו׳ לכן העוד לי בנים במעי והיו לכם לאנשים כדי שתלדקנה דבריכן שאמרתן שאתי תשובנה לקדמותכן להיותכן נשואות לבני עמי אנשי המעלה א״כ איפה שובנה בנותי יר׳ יהי רצון שתשובנ׳ לקדמותכן ולכנה כאשר לבבכן תפץ כי הדבה פתחי׳ למקום ואני איככי יכולה לעזור לכן בדבר זה כי זקנתי מהיות לאיש המעלה כדי שאמצא איזה איש מאנשי המעלה שיהיו לו בנים מאשה אחרת שכדי שארצ׳ להכנסא לו ישיא את בניו עמכן וא״כ במה אושיעכן על כוכתכם זאת · או יר׳ כי זקנתי בשבת מה שהייתי עד עתה לאיש רם ונשא כאלימלך והענין הוא כי אין לך דבר שיוקין יותר מהרה ממה שהוא עבודת המלכים והשרים · או יר׳ כבר עברו עשר שנים שלא הייתי לאיש ומה אני יכולה לעשות מעתה כי איככי ראויה להתעבר אחר שעברו י׳ שנים שלא הייתי לאיש ואם כן מי יקחני לו לאשה כדי שימשך הדבר שישיא את בניו עמכן כי מי האיש אשר יקח אשה בלתי ראויה להתעבר וגם אם הייתי הלילה לאיש שהוא עדין בתוך הי׳ שני׳ מות בעלי פי הנה ישכנו

אבן יחייא

הלאן תשברנה עד אשר יגדלו · הלהן תעגנה לבלתי היות לאיש עד או · אל בנותי איני יועלתכ׳ על ככה · ותשמעו לעצתי · אף כי איפי בשבלי · ואיכי ראויה לתת עצה לזולתי · להיות כי מר לי מאד מכם כי יצאה בי יד ה׳ · וכלה את כל אנשי · ותשאנה קולן ותבכינה שנית לרוב ותיקונה דבריה · ותשק ערפה לחמותה כי לקחה עצתה · להיות אהבתה עם חמותה ולא עם אלהי ישראל אבל רות האוהבת חמותה ואלוהיה דבקה בה דבקות על דבקות ותאמר הנה שבה יבימתך ונזמר להיות אלהי האמת בלתי חפץ בגרי אריות ובגרים המתגיירים לשבה זולתי׳ מאהבת האמת מן השקר · כתחייב׳ נעמי לפרש להן קלות וחמורות בטרם יכנסו תחת כנפי השכינה · ובראותה כי בוא אחריה׳ ערפה היה מפני אהבתה אותה ולא מפני דבקותה עם אלהיה כאשר הנסיון הוכיח · חששה פן יהיה כן מחשבת רות · ואשר לא הלכה עם יבימתה׳ להיות אהבתה עמה גדולה מאהבת ערפה · ולכן כדחה ערפה במעט מהדברי׳ מה שלא הניעו רות לחיעוסם ביחס אהבתה · ולכן רצתה לנסותה שנית ולהבחינה בדבריה: והיא

שם בשדה מואב כעשל שנים אחרי מות אישי ולא עשר שנים מתם ואולי לשנה זו היה ה׳ עוזר ותכף ומיד קוד׳ שיעבור הזמן הייתי מוצא איזה איש אבי בני המעלה שיקחני אחרי הייתי ראויה להתעבר הלהן תשברנה יר׳ הלכל אלה הדברי׳ הכוראים תשברנה שימצא איש שיקחני קודם שיעברו הי׳ שנים ושיהיו לו בנים ושיהיה האיש ובניו אנשי שם כי דברים נוראים הם אלה וכמעשהם נפלא מה מהכפלאו׳ שהאל ית׳ עושה בעולמו · הלהן תעגנה יר׳ בסבת אלה הדברים תעגנה לבלתי היות לאיש אל בנותי כי מר לי מאד מכם ר״ל מצערכם כי יצאה בי יד ה׳ ולא כשאר אתי בלתי אם גזותי וכשמתי ואכה ימצא איש שלם שיקחני אחרי כל אלה הדברים ושיהיו לו בנים וכו׳: ותשאנה קולן ותבכינה עוד אם על צערה במה שלא היתה עצתן מתקיימת ואם על צערה של נעמי בעלמה · ותשק ערפה לחמותה נשיקה של פרישות ובכן רות לבדה דבקה בה במה שנשאת א״כ לבעז קרובה של נעמי כאשר יזכיר בסוף הסיפור והוא אומרו דבקה בה באופן כי לפי שנמשך מפרישות ערפה דבקותה של רות עם נעמי והיותה קרובתה ממשפחתה לכן אמר ורות דבקה בה: ורז״ל אמרו אמר רב נחמן בר יצחק אבנן זה כנו וא״ר יצחק ק״כ משתאות עשה אבנן לבנויש... [illegible]

[illegible]

ותאמר רות על תפגעי בי ... זאת נודקת בי כ... [illegible]

רש"י

אל תפגעי בי · אל תפצרי בי: כי אל אשר תלכי אלך · מכאן אמרו רבותינו גר שבא להתגייר מודיעין לו מקצת עונשין שאם בא לחזור בו יחזור שמתוך דבריה של רות אתה למד מה אמרה לה נעמי אסור לנו לצאת חוץ לתחום בשבת אמרה לה באשר תלכי אלך אסור לנו להתייחד נקבה עם זכר שאינו אישה אמרה לה באשר תליני אלין עמך עמי מובדלי' משאר עמים בשש מאות ושלש עשרה מצות עמך עמי אסור לנו ע"א אלהיך אלהי ארבע מיתות נמסרו לבית דין באשר תמותי אמות שני קברים נמסרו לבית דין אחד לנסקלין ונשרפים ואח' לנהרגים ונחנקים אמרה לה ושם אקבר: כה יעשה לי אלהים · כאשר התחיל להרע שיצאה בי ידו להמית אישי ולירד מנכסי: וכה יוסיף · אם יפריד ביני וביניך כי אם המות: ותחדל לדבר אליה · מכאן אמרו אין מרבין עליו ואין מדקדקים עליו: תוספת · ותלכנה שתיהן · אמר רבי אבהו בוא וראה כמה חביבין הגרים לפני הקב"ה כיון שנתנה דעתה להתגייר השוה אותה הכתוב לנעמי: ותהם כל העיר · נעשית הומיה כל העיר כולם נתקבצו לקבור אשתו של בועז שמתה בו ביום · ע"כ: הזאת נעמי · ה"א נקודה חטף תמיהה הזאת נעמי שהיתה רגילה לצאת בגבים ובפרדים חזיתם מה עלתה לה על אשר יצאת' לחוצה לארץ: מלאה

רלבג

באשר תמותי אמות ושם אקבר ר"ל בא"י והיתה כוונתה בזה כי גם אחרי מות נעמי לא תשוב לעמה ולאלהי' · ותרא כי מתאמצ' היא ללכת אתה וגומר · למדנו מזה שאחר שנמסר לגר קלות וחמורות מהתורה ופס זה הוא רוג' בה הוא ראוי להמנע מלדבר אליו עוד · קראן לי מרה · הנה הנועם הוא הפך המרירות כמו שהמתיקות הפכו כי הנוע' יאמר על המתיקות אמר מים גנובים ימתקו ולחם סתרים ינעם : וה'

רות א

וַתֹּאמֶר רוּת אַל־
תִּפְגְּעִי־בִי לְעָזְבֵךְ לָשׁוּב מֵאַחֲרָיִךְ כִּי ל
אֶל־אֲשֶׁר תֵּלְכִי אֵלֵךְ וּבַאֲשֶׁר תָּלִינִי ה' · ד'
אָלִין עַמֵּךְ עַמִּי וֵאלֹהַיִךְ אֱלֹהָי׃ ה'
בַּאֲשֶׁר תָּמוּתִי אָמוּת וְשָׁם אֶקָּבֵר ס"ו כ'מלהון ר"ף
כֹּה יַעֲשֶׂה יְהוָה לִי וְכֹה יֹסִיף כִּי
הַמָּוֶת יַפְרִיד בֵּינִי וּבֵינֵךְ׃ וַתֵּרֶא ג'
כִּי־מִתְאַמֶּצֶת הִיא לָלֶכֶת אִתָּהּ ל
וַתֶּחְדַּל לְדַבֵּר אֵלֶיהָ׃ וַתֵּלַכְנָה
שְׁתֵּיהֶם עַד־בֹּאָנָה בֵּית לָחֶם וַיְהִי ב'לשון נקבה ובסיפ'
כְּבֹאָנָה בֵּית לֶחֶם וַתֵּהֹם כָּל־הָעִיר ג'ב' תל' וא' תס' ג'
עֲלֵיהֶן וַתֹּאמַרְנָה הֲזֹאת נָעֳמִי׃ ז' ה'רפין
כ וַתֹּאמֶר אֲלֵיהֶן אַל־תִּקְרֶאנָה לִי נָעֳמִי ה' תד חס'
קְרֶאןָ לִי מָרָא כִּי־הֵמַר שַׁדַּי לִי מְאֹד׃ ל חס' · ל כתי' א'
אני

וַאֲמַרַת רוּת לָא תַתְקְנִיטִי בִּי לְמִשְׁבְּקִיךְ
לְמִתּוּב מִן בַּתְרָיִךְ אֲרוּם תָּאִיבָא אֲנָא
לְאִתְגַּיָּרָא אֲמַרַת נָעֳמִי אִתְפַּקַדְנָא
לְמִטַּר שַׁבַּיָּא וְיוֹמֵי טָבָא בְּדִיל דְּלָא
לְהַלָּכָא בַּר מִתְּרֵין אַלְפִין אַמִּין אֲמַרַת
רוּת לְכָל מַן דִּי אַתְּ אָזְלָא אֵיזִיל
אֲמַרַת נָעֳמִי אִתְפַּקִּידְנָא דְּלָא לְמִבַּת
כַּחֲדָא עִם עַמְמַיָּא אֲמַרַת רוּת לְכָל
אֲתַר דִּי תְבִיתִי אְבִית אֲמַרַת נָעֳמִי
אִתְפַּקִּידְנָא לְמִנְטַר שִׁית מְאָה
וּתְלַת עֲסַר פִּיקּוּדַיָּא אֲמַרַת רוּת
מָה דְּנָטְרִין עַמִּיךְ אִיהָא נָטְרָא אֲנָא
כְּאִילּוּ הֲווֹ עַמִּי מִן קֳדָמַת דְּנָא אֲמַרַת
נָעֳמִי אִתְפַּקִּידְנָא דְּלָא לְמִפְלַח
פּוּלְחָנָא נוּכְרָאָה אֲמַרַת רוּת אֱלָהָךְ
הוּא אֱלָהִי׃ אֲמַרַת נָעֳמִי אִית לָנָא אַרְבַּע דִּינֵי מוֹתָא לְחַיָּבַיָּא רְגִימַת אַבְנָא וִיקִידַת
נוּרָא וּקְטִילַת סַיְפָא וּצְלִיבַת קֵיסָא אֲמַרַת רוּת לְכָל מַה דְּתְמוּתִי אָמוּת אֲמַרַת
נָעֳמִי אִית לָנָא בֵּית קְבוּרְתָּא אֲמַרַת רוּת וְתַמָּן אֱהֵא קְבִירָא וְלָא תוֹסִיפִי עוֹד
לְמַלָּלָא כְּדְנַן יַעֲבִיד יְיָ לִי וּכְדְנַן יוֹסִיף עֲלַי אֲרוּם מוֹתָא יְהֵא מַפְרִישׁ בֵּינִי וּבֵינָךְ׃
וַחֲזַת אֲרוּם מְאַלְּמָא הִיא לְמֵהַךְ עִמַּהּ וּפְסַקַת מִלְּמַלָּלָא לַהּ׃ וַאֲזָלָן תַּרְוֵיהֵין עַד
דְּעָלָן בֵּית לָחֶם וַהֲוָה כַּד עָלָן לְבֵית לֶחֶם וְאַרְגִּישׁוּ כָּל יָתְבֵי קַרְתָּא עִילָוֵיהוֹן וַאֲמַרָן
הֲדָא נָעֳמִי׃ וַאֲמַרַת לְהוֹן לָא תְהֶוְיָן קָרְיָן לִי נָעֳמִי קְרוֹ לִי מְרִירַת נַפְשָׁא אֲרוּם אַמְרִיר
שַׁדַּי לִי לַחֲדָא׃
אנא

אבן עזרא

אל תפגעי בי · הטעם פיוס ולעולם הוא דבוק עם אות ב"ת כמו ופגעו לי בעפרון ואין מלה זרה רק לא אפגע אדם ומקומו אפרשנו : עמך עמי לעולם לא אעזוב תורת ישראל וייחוד השם: מתאמצת · מבנין התפעל : ותהם · מבנין נפעל מפעלי הכפל : הזאת נעמי · כי אלימלך ואשתו היו מגדולי ישראל : אל תקראנה לי נעמי קראן לי מרא · אע"פ שהוא כתוב באל"ף בא כדרך בעלי הה"א הנעלם בסוף אל"ף מרא תחת ה"א וכמוהו כעגלה דשא על דעת רבי יהוד' ולפי דעתי הנועם דבר תענוג והמר הפך תענוג והטעם הוא המאכל הוא המתוק : מלאה

מסרה

אל אשר ה' וסימ' נמסר בכי תשא ומסעי וריש יחזקאל · עמך ה' וסי' והשביע הכהן את האשה בפרשת סוטה ירמוס את כל חוצותיך · הנה עמך נשים בקרבך · שמעי בת וראי והטי אזנך · וחד ועמך כלם צדיקים · שתיה' ב' לשון נקבה ובסיפ' וסי' ותלכנה שתיהם עד באנה בית לחם · אשר בנו שתיהם את בית ישראל · מרא ל' כתיב א' והוא חד מן מלין דכתי' א' בסוף תיבותא ולית דכו' וסימ' נמס' במס' רבת' במערכת אות האלף בס"ד :

מנחת ערב

ה' אפילו הייתי סבה מאחריך כי מה שהוא עתי' שאני מבקשת הוא באשר תלכי אלך ובאשר תליני אלין שהוא לעתיד אך מהאמונה והאלהות זה כבר עמך עמי ואלהיך אלהי ולא כאשר אלית הסיבה לשאי ועמי בסיבה אל ארצי ושמא תאמרי א"כ למה זה אפציר ללכת בארצך אם גם בארצי ג"כ יהיה לי יהדות לז"א באשר תמותי אמות כלומר אני חפצ' למות בא"י כמש"זל כי אינו דומה פולט הנפש בידי אמה לפולטה בידי זרה ושם בארץ אקבר וש"ת שאלך אל הארץ ולא על ידך כה יעשה וגו' כי המות יפריד המות לבד יהיה המפריד או ירצה כי המות יפריד לא יהיה רק ביני וביניך שהיא בין גופי לגופך שלא אקבר בקבר אחד אך בערך הנפש לא יהיה שום פירו' כי אם שאתדבק נפשי רוחא ברוחא מעתה וכ"ש אחר המות כי לא תהיה כרשע שרשעתו מפרדת בינו לצדיק שזה חי וזה חשוב כמת אדלא כן אנכי כי אם כי המות יפריד ולא העון :
ותרא וגו' לא אמר כי מתאמצה רק מתאמצת שהולכת ומתאמצת בכל פעם שידברו ש"ה הפך המנהג שהוא להרפות על יד הרבות טענות המנגדות סברא שהמזיק בה וע"כ בחרה ההמנע מלדבר ש"ה שמא תשתו' מעצמ' :
ותלכנה וגו' אפשר לשום לב אל שתי הה"ין יתירות באומרו עד בואנה ויהי כבואנה ולא אמר עד בואן ויהי כבואן ויתכן כי בראות את עצמן לבדך בדרך מקום מוכן לאנשי רשע ומה גם לרז"ל כי בתהום שבת בלבד ששבה ערפה העירה דשו בה כהריפות ומה גם עתה מהלך כמה ימים ע"כ אפשר לבשו לבושי אנשים וזהו אומרו שתיהם במ"ם ולא בנ"ון על לכתן כמראה גברים אך זה עשו עודן בדרך אך בבואן בית לחם אז שלא היה פחד העבירו לבושי הגברים באופן שכל רואיה' בעיר מושב יכירום כי נשים המה וזהו אומרו עד בואנה ויהי כבואנה בת ספת השתי הה"ין לרמוז כי בבואן בית לחם נעשתה המ"ם של שתיהן נ"ון כי שתי הה"ין שהן יו"ד נתוספו על המם שהוא ארבעים ונעשתה נ"ון של הוראת היותן נקבות וזהו אומרו ותהם כל העיר עליהן בנו"ן כו' ע"כ המה ראו שתי נשים יפפיות באות מרחק כן תמהו כמדובר :
ולנעמי

אבן יחייא

והיא השיבתה אל תפגעי בי וגומר כי המות יפריד ביני וביניך וגו' ובתרגום ואמרת רות לא תקניטי בי למשבקיך למתוב מן בתריך ארום תאיבא אנא לאתגיירא · אמרת נעמי אתפקידנא למיטר שביא ויומי טבא בדיל דלא להלכא בר מתרין אלפין אמין · אמרת רות לכל מאן די את אזלא איזיל · אמרת איתפקידנא דלא למבת כחדא עם עממיא אמרת רות לכל אתר די תביתי אבית · אמרת איתפקידנא למינטר שית מאה ותלת עשר פיקודייא · אמרת רות מה דנטרין עמיך איהא נטרא אנא כאלו הוו עמי מקדמ' דנא · אמרת נעמי איתפקידנא דלא למפלח פולחנא נוכראה אמרת רות אלהיך אלהי · אמרת נעמי אית לנא ארבע דיני מותא לחייביא · רגימת אבנא ויקידת נורא · וקטילת סייפא · וצליבת קיסא · אמרת רות לכל מה דתמותי אמות אמרת נעמי אית לנא בית קבורתא · אמרת רות ותמן אהא קבירא · ולא תוספי עוד למללא כדנן יעבד ה' לי וכדנן יוסיף עלי · ארום מותא יהא מפריש ביני ובינך · והנה המתרג' רצה לפרש ככה לראותו הריבוי בדברי רות ומעניינים שונים אשר יורה היותם תשובות לדברי חמותה המוכחת עמה · ותרא כי מתאמצת וגומר מכאן אמרו רבנן אין מרבים על הגר ואין מדקדקים עליו אחרי קבלו עול מלכות שמים · ותלכנה שתיהן עד בואנה בית לחם · השוון הכתוב בהליכתן בשמחה · לבוא אל מקום הקדושה להעיד על כונתה הרצויה להתגייר · ויהי כבואנה בית לחם וגומר כי להיות אלימלך משרי העיר וגדוליה · אשתו היתה נכרת אצלם · ולכן כל העם מקלה המכירים אותה כשכבר בת מלך פנימה · יושבת בירכתי מגדה בכבוד עם נערותיה ובצאתה חוצה רגילה לצאת בגבים ובפרדים ובעגלות ובעם כבד · ועתה נכנסה בפומבי בתוך העיר יחידה וגלמודה ועניה ומרודה · כמאמר איש אל אחיו · ונעשתה המיה גדולה ביניהם לאמר וכי אפשר שזאת היא נעמי הנגרת · והיא השיבתן אל תקראן לי נעמי וגו' קראן לי מרה כי המר שדי לי אל הלקח מאתי אישי · והמרירות היה מאד אל מות בניה · ורעה עוד אולת כי זולת המות שעלה בחלוני · יד ה' הויה במקני ובנכסי · ואם מלאה מכל טוב הלכתי ריקם שבתי אל מקומי וידעתי כי לא במקרה באו אלי כל אלה · רק מאת ה' היתה זאת כי רבו אשמותי · וזהו אומרה וריקם השיבני ה' · ואם כן למה תקראן לי נעמי · בהיות כי ה' ענה בי עיכוי כמרץ והוא מות אנשי :
ושדי

תורת חסד | צמח צדיק

וכפי מה שביארתי למעלה יר' באומר הנה שבה יבמתך אל עמה ואל אלהיה לומר הנה לא גלותי ליבמתך שלא הייתי יכולה להשיאה לאיש המעלה וכדי שלא לצאת מגדולתו שבה אל עמה שהיא בת בנו של עגלון מלך מואב ששם ישאוה לאחד משרי הארץ ולכן כדי להיות' נשואה לאחד מהשרים לא הרגישה אם בזה היא חוזרת אל אלהיה אלהי הנכר וזהו אלהי א"ז"ל אל עמה ואל אלהיה כיון ששבה אל עמה שבה אל אלהיה ע"כ ולזה אמרה לה שובי אחרי יבמתך גם את וקחי אחד מאנשי המעלה והכבוד כי איככה תוכל וראית ושמעת היותה נשואה לאחד מן הגדולים ואת לא כן וכו' : ותאמר רות וגו' יר' אל תפגעי בי בבחינת היותי הולכת אחריך שאין לך יכולת להשיאני לאיש המעלה כי אל אשר תלכי אלך ר"ל גם אם לא תנשאי לאיש כלל רק שתלכי את לבדך גם אני לא אנשא לאיש כלל : באשר תליני אלין כתב החסיד זקני ע"ה יר' לא אנקם לי בעל ואפי' אחר מיתה ארצה להקבר באשר תמותי כי מאי דאפשר לתקוני מתקנינן וכו' · או יר' באומר באשר תלכי אלך גם אם לא תלכי אל מקומך אלך אתך ורמזה בזה שלא תחשדנה שלשאול כתובתה היתה רוצה ללכת אתה ואפי' להנשא איננה רוצה אלא באשר תמותי אלמנה אמות ג"כ אני ואל תחשדני שאני רוצה להנשא במקום שמכירין מעלת בעלי ולפי שלא תאמרי שאני סומכת על יופיי ושאלא מרשותך כה יעשה וכו' ר"ל כה יעשה שהרג בעלי ועוד אוסיף אם אפרד ממך · ותרא כי מתאמצת וגו' הבחינה שנפתקה מטבעה אל טבע היהדות ע"כ ד · או יר' ובאשר תליני בזולת חברת שום איש אלין גם אני כי ידעתי כי איש א' מישראל איכו מתייחד אפי' עם אלף נשים וכשם שאת תשתמרי מזה אשתמר' גם אני · או יר' בהיותי נחברתך לא אתביישי מהיותי יחידה כי את זקנה ואני בחורה ואתכבדי עמך ואם אמרתי אלך שאשוב לעמך הנה כונתי היתה לומר שאני רוצה להיותי יושבת תחת כל עבודת אלהיך ולא שהיתה כונתי על נישואין כלל כאשר הנכת מדברי כי הנה באשר תמותי אמות ואינני רוצה למות בבית שום בעל כלל ושם במקום שיקברוך אקבר ולא במקום שיקבר איזה בעל שיקחני כאשר הוא המנהג שהאדם ואשתו הם נקברים במקום א' וכמו שהיה הענין באבות וכו' כה יעשה ה' לי וגו' שאהיה כאחת שפחתיך ויקרא האל ית' אלהי כמו שיקרא אלהיך וכה יוסיף האל ית' מעלתו בעיניו שיחול אלהותו עלי יותר ממה שיחול עליך כי המות לבד יפריד ביני וביניך אך לא הקבורה · ותרא כי מתאמצת וגו' יר' ראתה שהיתה מתאמצ' בעבודת ה' בלכתה אתה ותחדל לדבר אליה עוד : ותלכנה שתיהם בספר אחד קדום הכוכ' כתוב לאמר טעם אומרו שתיהם ולא שתיהן לפי שבדרך הלכו בצורת זכרים כדי שלא יתעללו בהן עוברי דרכים והוא טעם אומר עד בואנה בית לחם כי כיון שהגיעו שם לגבול ישראל מיד ויהי כבואנה לשון נקבה כי עוד לא היו יראות ולכן ותהום כל העיר עליהן איך היו באות ב' נשים לבדן בדרך מואבים ולא נתיראו על נפשן מלסטי' וכו' וגם אם מחוזק לבן לא נתיראו מזה מ"מ הזאת נעמי הצדקת כלומר הכזה יתכן לצדקת זו לבא לבדה בחברת מואביה אתה אין זה אלא שרוח שטות נכנס בה ולכן הוצרכה הצדקת להסיר הריון מעליה ואמרה דבריה דרך כלל ואח"כ פירש דבריה ואמרה אל תדינוני כפי מה שהייתי אז כי אם כפי מה שאני עתה כי אני מלאה הלכתי וכו' ושמא תאמרו כי המואבים הרעו לי דעו לכם כי ה' ענה בי ושדי הוא שהרע לי ולא המואבים כי הם לא לקחו את נכסי ולא הרגו את בעלי [illegible] ויגלה בי יד ה' דעו לכם כי ה' ענה בי ר"ל העיד בי על עונותי ופשעי כי [illegible]

[illegible]

אני

אֲנִי מְלֵאָה הָלַכְתִּי וְרֵיקָם הֱשִׁיבַנִי
יְהוָה לָמָּה תִקְרֶאנָה לִי נָעֳמִי וַיהוָה
ד עָנָה בִי וְשַׁדַּי הֵרַע לִי׃ וַתָּשָׁב נָעֳמִי
וְרוּת הַמּוֹאֲבִיָּה כַלָּתָהּ עִמָּהּ הַשָּׁבָה
מִשְּׂדֵי מוֹאָב וְהֵמָּה בָּאוּ בֵּית לֶחֶם
ו׳ מודע ק׳ בִּתְחִלַּת קְצִיר שְׂעֹרִים׃ וּלְנָעֳמִי מידע
לְאִישָׁהּ אִישׁ גִּבּוֹר חַיִל מִמִּשְׁפַּחַת
אֱלִימֶלֶךְ וּשְׁמוֹ בֹּעַז׃ א וַתֹּאמֶר רוּת
הַמּוֹאֲבִיָּה אֶל־נָעֳמִי אֵלְכָה־נָּא הַשָּׂדֶה
ל ואלקטה וַאֲלַקֳטָה בַשִּׁבֳּלִים אַחַר אֲשֶׁר אֶמְצָא־
חֵן בְּעֵינָיו וַתֹּאמֶר לָהּ לְכִי בִתִּי׃

אֲנָא מְלֵיאָה אֲזָלִית מִבַּעֲלִי וּמִבְּנַי
וְרֵיקַנְיָא אֲתֵבַנִי יְיָ מִנְהוֹן לְמָא דֵּין
אַתּוּן קָרַן לִי נָעֳמִי וּמִן קֳדָם יְיָ
אִסְתְּהִיד לִי חוֹבָתִי וְשַׁדַּי הַבְאֵישׁ לִי׃
וְתָבַת נָעֳמִי וְרוּת מוֹאֲבִיתָא כַּלָּתַהּ
עִמַּהּ דִּי תָבַת מֵחֲקַל מוֹאָב וְאִינוּן
אֲתוֹ בֵּית לֶחֶם בְּמֵעֲלֵי יוֹמָא דְפִסְחָא
וּבְהַהִיא יוֹמָא שְׁרִיאוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל
לְמֵיחְצַד יַת עוּמְרָא דַאֲרָמוּתָא דַהֲוָה
מִן שְׂעוֹרִין׃ וּלְנָעֳמִי אִשְׁתְּמוֹדַע
לְגַבְרָהּ גְּבַר גִּיבַּר תַּקִּיף בְּאוֹרַיְתָא מִן
יִחוּס אֱלִימֶלֶךְ וּשְׁמֵיהּ בֹּעַז׃ וַאֲמַרַת
רוּת מוֹאֲבִיתָא לְוַת נָעֳמִי אֵיזִיל כְּעַן לַחֲקְלָא וְאֶכְנוֹשׁ בְּשִׁבּוֹלִין בָּתַר דְּאַשְׁכַּח
רַחֲמִין בְּעֵינוֹי וַאֲמַרַת לַהּ אִיזִיל בְּרַתִּי׃ ואזלת

רש"י

מלאה הלכתי · בעושר ובנים : ענה בי · העיד עלי שהרשעתי לפניו : בתחלת
קציר שעורים · בקצירת העומר הכתוב מדבר : מודע · קרוב בן אחיו של אלימלך
היה אמרו רבותינו אלימלך ושלמון אבי בועז ופלוני אלמוני הגואל ואבי נעמי כולם
בני נחשון בן עמינדב היו ולא הועילו להם זכות אבותם כשיצאו מארץ לחוצה לארץ
הלכה נא השדה · לאחד משדות
אנשי העיר אחרי אחד מהם
אשר אמצא חן בעיניו שלא יגער
בי : ואלקטה בשבלים אחר
אשר אמצא חן בעיניו · אחר מי
אשר אמצא חן בעיניו
ותלך

אבן עזרא

מלאה · בנים וממון : ויי' ענה בי · יש אומרים מגזרת לענות מפני ולפי דעתי
שהוא מגזרת לא תענה ברעך כטעם תחדש עדיך נגדי : ושדי הרע לי · כמו נגע
וכמהו ובורא רע או הרע לי על מעלי או על דרך לשון בני אדם דבר הכתוב והוא
הנכון · ה"א השבה ה"א הדעת כמו הנמצא פה וטעם ותשב נעמי פעם אחרת
לדבק הזמן שבאו בתחלת קציר
שעורים בעבור לקוטי רות :
מודע · קרוב ידוע כמו ומודע
לבינה תקרא : לאישה · אחת
אישה והנה הלמ"ד כמו אמרי לי
אחי הוא : בועז · אמרו רבותי'
ז"ל שהוא אבצן שהיה שופט את
ישראל : · אחר אשר אמצא חן
בעיניו · יש אומרים כי הו"יו
שב אל בועז הנזכר והטעם אולי
יהיה ולפי דעתי שהו"יו שב אל
בעל השדה ואם לא נזכר בעבור
ויקר מקרה וטעמו כן הוקרה :

רלב"ג

וה' ענה בי · ר"ל העיד בי את
דברי חטאי בעבור העונש הנפלא
שהביא עלי · מודע לאישה ·
ר"ל מודע וקרוב · אחר אמצא
חן בעיניו ר"ל שאחר אמצא חן בעיני אדון השדה אתיר לעצמי ללקוט בשבולים אחרי הקוצרים והוא הלקט שהוא לעניים כמו שנזכר בתורה :

מנחת ערב

ולנעמי מודע וגו' סיפר הכתוב מאע"פ שהיה לה לנעמי ללכת מיד · בית · מודע שיפרנסה כי קרוב הוא לבעלה מ"מ לא רצתה להפרד מרות כלתה וע"כ נשארה יושבת בביתה אללה ובחר' לישב בחסרון לחם מגודל אהבתה לרו' על אשר · שבאתה לחסות תחת כנפי השכינה · וגם ה'היה · מחסיהם ויקר מקרה חלקת השדה לבועז כי מה' היתה זאת ולזה סמך אחריו והנה בעז בא וגו' ירלה שמה שאמר ויקר מקרה נדרש לאחריו ולאחרי אחריו שגם זה קרה מקרה שבעז בא מבית לחם גם רמז במה שאמ' והנה בעז בא שהוא לשון שמחה שאתי אותיו' ראשונו' של והנה הוא זה שהוא לשון שמחה כמ"ש בתחילת הספר כשו אומר זה שבא בועז : ויאמר לקוצרים וגו' אפשר הורה לנו ענין מעשה כאבא חלקי' שמלאוהו שהי' שכיר בשד' שאמרו לו חכמים שלו' ולא השיבם לפי שהי' שכיר יום ולא היה יכול להתבטל ממלאכתו ויתכן על פי הדברי' הם שאמר כי למה שהיה בעז שהוא בעל מלאכתם שאמ' להם ה' עמכם ע"כ ענו ואמרו לו יברכך ה' כי ידעו שלמה שהוא השואל בשלומם לא יקפיד בתשובתם אליו משא"כ לזולתו וז"א ויאמרו לו וגם כיונו לבלתי הוסיף על הדבר אשר דבר הוא שתי תיבו' בלבד כמוהו' ע"כ בראותו שהיו מקפידים לבלתי התבטל ע"כ עזב את הקוצרים ושאל לנערו הנצב עליהם כי בעל הוא להשיב על כל דבריו ואמר למי הנערה הזאת והגב הודיענו שלדקו דברי הקוצרים בדקדוק לשונם יותר מבועז כפי הדין שא"ז לא יאמר אדם לה' קרבן אלא קרבן לה' שלא יתחיל בתיבת ה' אולי ימות קודם שיגמר דבורו ונמלא שהוליא ש"ש לבטלה ע"כ כשאמ' בועז ה' עמכם לא אמרו ה' יברכך כמו שאמ' בועז אלא יברכך ה' : ויאמר

מסרה

הרע ד' וסימ' נמסר בסדר שמיני ומלכים ב' סימ' כ"א · בתחלת ו' וסי' והם הומתו בימי קציר תחלת כתיב · ויהי בתחלת שבתם שם בתחלת עלות הלקש · באו בית לחם בתחלת קציר שערים · בתחלת תחנו' יצא · ובמלכות אחשורוש בתחלת · ואלקטה ל' וחד אלקטה ואינון חד מן זוגין חד א' וחד וא' וסימני' במסרה רבתא במערכת אות הא"לף בס"ד :

תורת חסד · צמח צדיק

אני מלאה הלכתי שמח' וריקם השיבני ה' ואין ספק שנשתנה זיו צורתי וא"כ למה תקראנה לי נעמי כאמורכם הזאת נעמי פי לא כשיצאתי משם הייתי נעמי ולא עכשו וה' בעל הרחמים ענה בי ושדי האשדד המערכה הרע לי וחבר עמי את זאת כי היא היתה לי איזה דבר כנת רות : והרב החסיד זקני ע"ה כתב אני מלאה הלכתי וגו' ואז היה צודק כי זה השם אבל עתה וכו' והמרירות הזה ממי שכל הבא בידו ראוי לשפוט שיתמיד : למה תקראנה לי נעמי קראו הענין קודם הכון ע"כד : ותשב נעמי ורות המואביה כלתה עמה יר' לא שבה לדבר אחר רק להיותו עמה · והמה באו בית לחם ממש ולא כאשר אמ' למעלה ויהי כבואנה שכראה סמוך שם : ובספר א' הנזכ' כתו' ורות המואביה וכו' בא להגיד מעלת רות ודובקה באמונ'ה' כי עם היות שגרים הרבה נתגיירו בעולם עליכו לשבח לרות יותר מכולם יען כי היו שבות הרבה מוכעו' ביאתה הא' היותה רות בת עגלון המלך ועוזה הכל ב' היותה מואביה והם צוררים לישרא' בטבעם ג' היותה באה עם חמותה כי הן הנשים השואלות זו לזו והוא אומ' כלתה ד' והמה באו ר"ל שבאו בצורת אנשים כאמור ע"כד : והרב החסיד כתב ותשב נעמי כמה הוא מיותר אחר אומרו למעלה ותקם היא וכלותיה וגו' ותלכנה בדרך ויהי כבואנ' וגו' והנ"ל כי בא לרמוז מעלתן כמה כתאו לשבת בא"י כי באו בתחילת קציר שעורים ולא קציר חטים כי בחרו לשבת בא"י אף אם יאכלו פת שעורים ד"א ותשב נעמי וכו' בדרך שתיהן יחד ועתה נעמי העקר · השבה משדי מואב ולפיכך קראה מואביה לא שהיא מואביה מטבעה :

ולנעמי מודע לאישה כתב הר"יבש לא אמ' מודע לאביה עם היות שאמ"ז ל שאלימלך ושלמון אבי בעז ופלוני אלמוני ואבי נעמי הם בני נחשון וכו' מפני שאשה בת בעלה היא ולזה תלה הקורבה באישה ע"כד : ואני אומר לפי כונתי כי עתה בא לספר איך נתקיימו דבריה של רות שאמרה כי אתך נשוב למה שנגע אליה כי הנה לא נעמי היא היתה סבת היותה אשתו של גדול הדור וממשפחתה והוא אומ' ולנעמי מודע לאישה איש גבור חיל ממשפחת אלימלך ושמו בעז שמוסיף נ"כ על מעלתו וגדולתו שבו עז ותעצומות מלכות בית דוד וכמו שיספר :

ותאמר רות וכו' אלכה נא יר' כמ' לשון בקשה אלכה השדה ואלקטה בשבלים אחר אשר אמצא חן בעיניו והנה שנה מן הראוי שיאמר הכתו' בעיני מי אמצא חן · והרב החסיד זקני ע"ה כתב ותאמר רות המואביה אמ' כן כי היא השיבה את עצמה נכריה וכמ"ש ואנכי נכריה · לכי בתי לא מפני מיעוט ערכך אלא אני מסכימה אלא שהשעה צריכה לכך גם ראוי לאב להראות אהבה לבן התשוב כי זה ימנעהו מעשות כל רע ע"כד : ורש"י ז"ל אמ' אחר אשר אמצא חן בעיניו אחר מי אשר אמצא חן בעיניו ע"כ : ואפשר לומר כי רצה הכתוב באומר ולנעמי מודע לאישה לומר שעשה איזה דבר טוב עמהם כפי מה שהיה מודע לאישה של נעמי ומזה ראתה רות ללכת בשדה וז"א אחר אשר אמצא חן בעיניו ויר' אחר שאני רואה ממעשיו שאמצא חן בעיניו ואולי לזה אמרה מלת נא לומר עמה שאני רואה המעשה הטוב הלזה שעשה עמך אלכה נא השדה וכו' עוד אני רוצה לומר בזה כי באומרה השדה כיונה אל השדה אשר היה לאלימלך כי אין ספק שלא מכרו אותו ועל כן אמרה לחמותה שהיא היתה רוצה ללכת שמה לראות מציאות השדה באיזה אופן הוא ומה פירות עשה מיום עוזבם את הארץ ועד אז אך היא עשתה את עצמה כאשה הולכת ללקט בשבלים · או נאמר כי לכך אמרה אחר אשר אמצא חן בעיניו לפי שהיה השדה של אלימלך וכשאר בידו כמי שזוכה מן ההפקר ואולי הוא מעצמו יתן לה את אשר עשה השדה מיום עוזבם את הארץ כאמור ואז אמרה לה לכי בתי כי הדין עמך : והרי"בש כתב אחר אשר אמצא חן וכו' אחר האיש אשר אמצא חן בעיניו ע"כד : ובספר אחד קדום הנז' כתוב לאחר אחר אשר אמצא חן וכו' הנה אין הכונה בזה על לקט שכחה ופאה כי מה שליאות חן שייך בזה כי אם על מתנה בלא תרפה והענין הוא שהשי"ת זרק הדבר בפיה להיות אחרי כן כל מה שהיה · וטעם המואביה לומר כי מלד היותה מואביה ומטבען להיות יצאניות אמרה כן כי אין הישראלית יולאות כלל כמו שאמר הכתוב כל כבודה בת מלך פנימה ע"כד : ואני יראתי מוסיף בזה כוסף משלי שיר' כל הכבודה אשר היא בת מלך היא פנימה אך מי שאינכ' כבודה והיא הדומה לבנות מואב גם כי תהיה בת מלך לא מפני זה תהיה פנימה ומי היא כן הלא היא רות בת בנו של עגלון מלך מואב ע"כ : וכתב עוד או יר' אחר אשר אמצא חן בעיניו למה שהוא ממשפחתנו וכונתה היתה ללכת לשדה בעז ע"כד : ותלך ותבא ותלקט וגו' הרי"בש כתב ואומ' ויקר מקרה כפי דעתי זה ברכם של לדיקים כי הדברים הכראי' אצל בני אדם כמקריים מזדמני' להם בהשגחה פרטית וכמו שפירשתי בלשון הקרה נא לפני וכן כי הקרה ה' אלהיך וכו' לא שקרה כן במקרה אלא שהדברים הבאים בקרי והזדמן מזדמנים לחושבי האל ית' על לד ההזדמן השלם ההשגחיי והעד והנה בעז בא כי בואו שם ובואו לקראתה הכל מאתו ית' ע"כד : ומצאתי כתוב שמעתי מפי חכם אחד ששמו ה"ר יוסף חגיזה שכונת הכתוב להורות שעשתה דבר חכמה שלא רצתה ללקוט דרך הליכתה כדי להנצל מחשד מעליה שאם היא לוקטת בהליכתה היתה לה טורח לשאת הלקט עליה בהליכה ובחזרה ועל כן הלכה לה לסוף השדה ודרך בואה לקטה ועל כן אמר בעז לנערו למי הנער' הזאת לפי שראה דבר חכמה ע"כד : וכפי ביאורי יר' כי להיות שכונתה היתה לראות השדה המכר באיזה אופן היה ולא לבד ללקוט בעמרים הנה לזה טיילה בשדה ותלך ותבא ואחר כך לקטה בשדה והוא השדה היודע בימיהם שהיה לאלימלך וזכיו · ויקר מקרה באותו השדה בעלמו בחלקה אשר נפל לבועז כי הנה אלימלך ושלמון היו בתחלה בעלי השדה ההוא וכשמת שלמון נשארו אלימלך ובעז בשדה ההוא וכל אחד מהם היה מכיר בחלקו ולזה סיים הכתוב ואמר אשר ממשפחת אלימלך כי לפי שהיה בעז ממשפחת אלימלך לכן היה לו חלקה בשדה ההוא : והרב החסיד זקני ע"ה כתב ותלך ותבא מנתה הדרך פן תטעה בבואה וכן אמרו חז"ל ויקר מקרה עת ופגע ויקר מקרה עם היותר כדיב זאת ראויה כי מאת ה' בא הכל ובזכותה הוא וזהו מה שאמרה היא אחר אשר אמצא חן כי לא אקח משדה בר עין : והנה בעז בא וגו' ה' עמכם וגו' שישמרכם מן השטן ולא תטעו בה · הנגב על הקוצרים היה בער שיוכל לקבור עמהם וזה להם זריזות · ויען הנער אמר כי היה משגו ודעתו גם כן על הקוצרים : נערה הרבים הנער שאלה זאת כי הקוצרים יסתכלו בה וירפו ממלאכתן כי אולי יהיה סבה לחטוא בה · ושמא תלקט יותר מן הראוי ולזה השיב נערה ולא אשת איש וגם כן נערה מואביה והיא אסורה לבו ולא ירצה שום אדם להביטה כדי לנושאה ועל כן לא כתן אחד ממנו דבר והיא בעלת מדות ומה שקלר' זה השיעור הרב מרוב זריזותה והיא השבה עם נעמי ולמדה ממדותיה הטובות ע"כד : או יר' והנה בעז בא מבית לחם עירו מאכלו של אשתו כמו שאמר רז"ל ויאמר לקוצרי' ה' עמכם ורע לא יקרב באהליכם ויאמרו לו יברכך ה' ולא תוסיף לדאבה עוד או יר' יברכך ה' באשה טובה כראשונה שתוליד ממנה בנים שיחיו ויברכך ה' וישמור לך מה שיברכך · או יהיה זה על דרך מה שאמר יוצא אלוף אשתך כגפן פוריה בירכתי ביתך בניך כשתילי זיתים סביב לשלחנך הנה כי כן יבורך גבר ירא ה' באופן כי ברכה כזאת יבורך לגבר כבעז ולזה כיונו לעת כזאת במה שאמרו לו יברכך ה' ומאת ה' יצא הדבר הזה הנזרק בפיהם ולזה תכף ומיד אחר לקחו הנערה הזאת : ואולי נוכל לומר כי לכך אמרו לו יברכך ה' יען כי למדוהו ממה שאמר הכתוב ושמו את שמו על בני ישראל ואני אברכם באופן כי אחרי שהוא שם את שמו ית' עליהם באומר ה' עמכם הנה אין ספק כי יברכהו ה' · ואני שמעתי בזה כי לפי שהוא היה המברך להם בשמו ית' לכן למדו ממנו ועשו לו כמעשיו · עוד שמעתי כי לפי שאין בעלי אומנות רשאים להבטל ממלאכתם אפילו על ענין זה לכן אמר הכתוב ויאמרו לו באומרו ויאמרו לו והוא לומר הנה אותה המלאכה שהיו עושים היתה שלו והוא היה הסבה שענו לו וכו' : ויאמר

אבן יחייא

ושדי שנתן הלי מהעושר והכבוד לעושי רצונו הרע לי ניקח את כל אשר לי לתתו לאשר בעיניו ותשב נעמי ורות המואביה וגומר לא בא להודיענו כי שבה נעמי עם כלתה וגומר כי כבר סיפר הכתוב לאתן משדי מואב באומרו ותקם היא וכלותיה ותשב משדי מואב והוא ההתעוררות לשוב משדי מואב המכונה בותקם היא ותצא מן המקום וגו' והוא צאת מהמה שממנו ותלכנה בדרך וגו' והוא העברה כמה שבין וגו' וכן כבר סיפר הגיען מה שאליו והוא בית לחם · באומרו ותלכנה עד בואנה בית לחם וסיפר מה שאירע להן מהמיית בכי בית לחם ויוכחה עמהם אבל בא להעירנו כי אף שדרך כל העולם שהיוצא מביתו ריקם הוא מתבייש אם לא ישוב לביתו מלא הן במלחמה הן בפרקמטיא ובכל השאר מהאופנים · וק"ו ליוצא מלא · ולכן דרך שנפש היתה ראויה החרטה לנעמי ורות על צאתן משדי מואב מקום דירתן · אשר בו היתה נעמי כנכרת משדי מואב · וכלתה היתה בת מלכים · ובראותה הבדי בזיון וקלף אשר היתה בא בו · היה לה לרות לפתות להתחרט ולשוב אל ביתה ולכבודה הראשון כאשר עשתה יבימתה · הנה נעמי ורות שתיהן בכונה אחת רצויה אחרי בואנה לבית לחם · ואגרגישו הבזיון מההמיה היה ובמחשבתן הזכה ובעדדת השגול קיימו וקבלו היות שוכן לארץ הקדושה בעניות ודלות וקלון טוב מדירתן בארץ מואב בעושר וכבוד · וזהו אומרו ותשב נעמי ורות המואביה כל אחת מהן במחשבתה הסכימה שאלו היתה עודנה עומדת בארץ מואב היה יותר טוב לשוב ולעמוד שם · וזהו אומרו כלתה עמה במחשבתה · ואמר השבה משדי מואב כי גדול היה ראוי להיות נערם לצאתה מארץ מואב ארץ מולדתה ומקום מלכותה · והמה באו בית לחם וגומר ולנעמי מודע לאישה וגומר · רוצה לומר גם זולת סבת אהבתן אל האלוה יתברך אשר לכן הסכימו במחשבתן שיותה העצה אשר לקחו לשוב משדי מואב אל בית לחם · אף כי הכיחו בשדי מואב העושר מהזול' והכבוד מהיותם קרובי המלכות · גם נוסף עליה שתי סבות אחרות אשר גם למענם שמחו בתשובתן ברמתה אל בית לחם · והוא כי כנגד העושר מהזול שהניחו בשדי מואב מלאו כיוצא בו בבית לחם · כי המה באו שם בתחילת קציר שעורים וכנגד הכבוד מהקורבה המלכיית אשר הניחו שם · כיוצא בו מלאו בבית לחם · כי לנעמי מודע לאישה איש שלם גבור חיל ושר גדול ישראל ומשופטיו · ואל תחשוב כי הקורבה היתה רחוקה ומצד האם · כי היתה קרובה מצד האב כי היה ממשפחת אלימלך · ושמו מורה על מהותו בועז כי בו עוז ותושיה · ותאמר לו ת המואביה אל נעמי וגומר אין ראוי לחשוב אכזרי ולא ירחם הדור ההוא · ובפרט

רש"י

מלינו במדרש רות על לא הולת אתת שהוא אומר ... מסמכת הדרכים קודם שנכנסה לשדה והלכה ובאה ... ים וציונים שלא תטעה בשבילים ותדע לשוב : ויקר ... אשר לבועז : למי הנערה הזאת · וכי דרכו של בועז

[illegible]

אבן עזרא

יי' עמכם · לעזור אתכם בעבור שהם עמלים : יברכך יי' · שיתן ברכה בקציר : למי הנערה הזאת · חשב שהיא אשת איש אולי שאל את הנער' כי ראה לבושה כלבוש ארצה גם אגורות משתנות בעבור האויר ודרך הדרש ידוע : ותבא ותעמד · שתתעסק תמיד בארכה ולא בדבר אחר שלא ישתדלנה בעבור יפיה · זה שבתה הבית מעט · זמן מועט · ושבתה שישבה · וטעם בית כמו סוכה : לא תעבורי · בארק תחת אולם כמו ישפיטו הם והיא מלה זרה בעבירה וזה מלרע אולי היתה כן בעבור שהיגנו במקום מוכר' · וג"ן תדבקין כיכף : ולמית · בא בבעלי הה"א בסוף הגד

רות ב

ג וַתֵּלֶךְ וַתָּבוֹא וַתְּלַקֵּט בַּשָּׂדֶה אַחֲרֵי
הַקֹּצְרִים וַיִּקֶר מִקְרֶהָ חֶלְקַת הַשָּׂדֶה
לְבֹעַז אֲשֶׁר מִמִּשְׁפַּחַת אֱלִימֶלֶךְ׃
ד וְהִנֵּה־בֹעַז בָּא מִבֵּית לֶחֶם וַיֹּאמֶר
לַקּוֹצְרִים יְהוָה עִמָּכֶם וַיֹּאמְרוּ לוֹ
יְבָרֶכְךָ יְהוָה׃ ה וַיֹּאמֶר בֹּעַז לְנַעֲרוֹ
הַנִּצָּב עַל־הַקּוֹצְרִים לְמִי הַנַּעֲרָה
הַזֹּאת׃ ו וַיַּעַן הַנַּעַר הַנִּצָּב עַל־
הַקּוֹצְרִים וַיֹּאמַר נַעֲרָה מוֹאֲבִיָּה הִיא
הַשָּׁבָה עִם־נָעֳמִי מִשְּׂדֵה מוֹאָב׃
ז וַתֹּאמֶר אֲלַקֳטָה־נָּא וְאָסַפְתִּי בָעֳמָרִים
אַחֲרֵי הַקּוֹצְרִים וַתָּבוֹא וַתַּעֲמוֹד מֵאָז
הַבֹּקֶר וְעַד־עַתָּה זֶה שִׁבְתָּהּ הַבַּיִת
מְעָט׃ ח וַיֹּאמֶר בֹּעַז אֶל־רוּת הֲלוֹא
שָׁמַעַתְּ בִּתִּי אַל־תֵּלְכִי לִלְקֹט בְּשָׂדֶה
אַחֵר וְגַם לֹא תַעֲבוּרִי מִזֶּה וְכֹה
תִדְבָּקִין עִם־נַעֲרֹתָי׃ ט עֵינַיִךְ בַּשָּׂדֶה
אֲשֶׁר־יִקְצֹרוּן וְהָלַכְתְּ אַחֲרֵיהֶן הֲלוֹא
צִוִּיתִי אֶת־הַנְּעָרִים לְבִלְתִּי נָגְעֵךְ
וְצָמִת וְהָלַכְתְּ אֶל־הַכֵּלִים וְשָׁתִית
מֵאֲשֶׁר יִשְׁאֲבוּן הַנְּעָרִים׃ י וַתִּפֹּל
עַל־פָּנֶיהָ וַתִּשְׁתַּחוּ אָרְצָה וַתֹּאמֶר
אֵלָיו מַדּוּעַ מָצָאתִי חֵן בְּעֵינֶיךָ
לְהַכִּירֵנִי וְאָנֹכִי נָכְרִיָּה׃

ויען

תרגום

וַאֲזַלַת וַעֲלַת וְכַנְשַׁת בְּחַקְלָא בָּתַר
חֲצוֹדַיָּא וְאוֹרַע אִירְעָהָא אַחְסָנַת
חַקְלָא דִּי הֲוָה לְבוֹעַז דְּמִן יְחוּס
אֱלִימֶלֶךְ׃ וְהָא בוֹעַז אֲתָא מִבֵּית
לֶחֶם וַאֲמַר לַחֲצוֹדַיָּא יְהֵי מֵימְרָא דַייָ
בְּסַעְדְּכוֹן וַאֲמָרוּ לֵיהּ יְבָרְכִינָךְ יְיָ׃
וַאֲמַר בוֹעַז לְעוּלֵימֵיהּ דְּמַנֵּי רַב עַל
חֲצוֹדַיָּא לְאֵי דֵּין אוּמָּא רִיבָא הָדָא׃
וַאֲתִיב עוּלֵימָא דְּאִתְמַנָּא רַב עַל
חֲצוֹדַיָּא וַאֲמַר רִיבָא מִן עַמָּא דְמוֹאָב
הִיא דְּתָבַת וְאִתְגַּיְּרַת עִם נָעֳמִי
מֵחֲקַל דְּמוֹאָב׃
וַאֲמָרַת אֶצְבּוּר כְּעַן וְאֶכְנוֹשׁ שׁוּבְלִין
בְּאַלּוּמַיָּא מַה דְּמִשְׁתְּאַר בָּתַר
חֲצוֹדַיָּא וַאֲתַת וְקָמַת וְאִתְעַכְּבִית כְּעַן
מִקַּדַּם צַפְרָא וְעַד כְּעַן פּוּן זְעֵיר דֵּין
דְּיָתְבָא בְּבֵיתָא צִיבְחָר׃ וַאֲמַר בוֹעַז
לְוַת רוּת הֲלָא קַבֵּיל מִינִּי בְּרַתִּי לָא
תְהַכִין לְמִצְבַּר שׁוּבְלִין בַּחֲקַל אוֹחֲרָן
וְאַף לָא תִעְבְּרִי מִכָּא לְמֵיזַל לְאוּמָּה
אַחֲרִיתָא וְהָכָא תִתּוֹסְפוּן עִם
עוּלֵימוֹתָי׃ תְּהֵא מִסְתַּכְּלָא בְּחַקְלָא
דְּיִחְצְדוּן וְתַהֲכִין בַּתְרֵיהוֹן הֲלָא
פַּקֵּידִית יַת עוּלֵימַיָּא דְּלָא יִקְרְבוּן בִּיךְ
וּבְעִידָן דִּי אַתְּ צָחִית לְמוֹי אִיזִילִי
לְמָנַיָּא וְתִהֵי שָׁתְיָא מוֹי דִּי מַלְיָין עוּלֵימַיָּא׃ וּנְפָלַת עַל אַפָּהָא וּסְגִידַת
עַל אַרְעָא וַאֲמָרַת לֵיהּ מָא דֵין אַשְׁכָּחִית רַחֲמִין בְּעֵינָךְ לְאִשְׁתְּמוֹדְעוּתַנִי וַאֲנָא
מֵעַמָּא נוּכְרָאָה מִבְּנָתְהוֹן דְּמוֹאָב וּמֵעַמָּא דְּלָא אִידְכֵי לְמֵיעַל בִּכְנִישְׁתָּא דַייָ׃

ואתיב

[רש"י המשך, בשוליים]

ותלך ותבא ותלקט בשדה · ותבא ואחר ותלקט אלא שהיתה מסמנת ... מורה לעיר כדי לעשות סימנים וציונים ... מקרה · לבא בחלקת השדה אשר לבועז ... לשאול בנשים אלא דברי צניעות וחכמה ראה בה שתי שבלים לקטה שלשה אינה לוקטת והית' מלקטת עומדות מעומד ושוכבו' מיושב כדי שלא תשחה : השבה עם נעמי · הטעם למעלה תחת השי"ן לפי שהוא לשון עבר ואינה לשון פועלת : ותאמר · בלבה : אלקטה נא · לקט השבלים : ואספתי בעמרים · שכחה של עומרים : וצמית והלכת אל הכלים ואם הגמלי אל תכלמי מלכת ולשתו' מכלי המים אשר ישאבון הנערים : לא

מסרה

לקוצרים ד' מ"ל וסימ' ויאמר לקוצרים יי' עמכם · ודבתריה הנצב על הקוצרים למי הנערה · ודבתריה ויאמר נערה מואביה · ודבתריה ותאמר אלקטה נא ואספתי :
הלוא ט' מ"ל בכתוב' וסימ' הלוא משנאיך יי' אשנא · הלוא יתעו חרשי רע · הלוא שמעת בתי : הלוא צויתי את הנערים · הלוא הם כתובים דאסתר' הלוא ביראת אלהינו תלכו · הלוא כה עשו אבותיכם דבסוף עזרא · הלא על אלה חטאו שלמה · תאנף בנו עד כלה :

אבן יחייא

[illegible]

רלב"ג

ויאמר לקוצרים ה' עמכם ר"ל ה' יהיה עמכם לעזרכם וכזה הלשון ברך המלאך את גדעון באמרו ה' עמך גבור החיל : זה שבתה הב ת מעט זה הורה על זריזותה ועל חריצתה להגור מאכלה בעת אשר תמצא ידה · וכה תדבקין עם נערותי · להמלט מן חסד גלוי עריות כי רות דבקה עמהן ואמר לה שכמו שעשתה עד עתה לדבק עם נערותיו כן תעשה במה שאחר זה · להכירני ואנכי נכריה · ר"ל בעשות לי חסד ואנכי מעם נכרי ואף על פי שנתגיירה אשר

תורת חסד

צמח צדיק

ויאמר בעז לנערו למי הנערה הזאת יר' למי משתכת הנער' הזאת ולא עלה בדעתו שבאה לקצור בשדה וכו' ולא הכירה כי אולי לא ראתה בבית חמותה כאשר כתודע להן בעז כמו שאמרתי באמרו ולנעמי ...

[illegible]

מנחת ערב

ויאמר בעז לנערו וגו' הנה בעז היה גד לו מאד פן יחשדהו שומע שאל ישאל על הנערה בחמור בלבו אולי עיניו נתן בו ע"כ לא בא מהקוצרי' שכיריו ופועליו כי אם הנערו הרגיל אצלו ועוד שנית עשה לאמר אליו למי הנערה הזאת ולא המ'מי הנערה הזאת למען יבין הנער כי לא להשיאה בלבו כי אלא בלבו היה כי היא בעולת בעל ורשות האחרים עליה וז"א למי הנערה כלו' מי אדון לה אשת מי היא :
ויען הנער וגו' הנה נער בהבנתו את אדוניו בשמעו שאל ישאל למי הנערה הזאת והוא היה אלמון והיא פנויה יפה עד מאד אמר בלבו אין זה כי אם עיניו נתן בה וחשק בה לקחתה לו לאשה ולא טוב הדבר בעיניה נע' רק גם שנאמר שלא יבער ממנו הלכה עמוני ולא עמונית לא ישרה בעיניו לאיש כמוהו גדול בישראל וגדול הדור וגם שב גם ישיש בא בימים ואיך ישא נערה

[illegible]

רלב״ג

אשר באת לחסות תחת כנפיו · ר״ל בהתגיירה ובאת תחת כנפי השכינה ללכת בתורת הא־ל ית׳ ובמצותיו · ואנכי לא אהיה כאחת שפחותיך · ר״ל שאין אני במדרג׳ שאהיה ראויה להיות כאחת משפחותיך : וטבלת פתך בחומץ כי החומץ משקיט הצמא ומקרר ומחזיק האצטומכא וזה כנו צריך בעת החום המופלג כי אז תחלש האצטומכ׳ מגדל הצמ׳ : ויצבט לה קלי · ר״ל ויוסף לה קלי : ותאכל ותשבע ותותר · הנה נתן לה בענין יפה בדרך שהספיק לה לאכול כדי שבעה ונשאר לה ממנו · גם בין העמרים תלקט ולא תכלימוה · ר״ל אע״פ שתלקט השבלים הנופלות בין העמרים אשר אין לעני דין בהם לא תכלימוה : וגם

רש״י

לא אהיה כאחת שפחתך · איני חשובה כאחת מן השפחות שלך · וטבלת פתך בחומץ · מכאן שהחומץ יפה לשרב : ויצבט לה קלי · ויוסף לה ואין לו דמיון במקרא אלא בלשון משנה האחורים ותיך צבת הצביטה :

מקרא

ויען בעז ויאמר לה הגד הגד לי כל אשר עשית את חמותך אחרי מות אישך ותעזבי אביך ואמך וארץ מולדתך ותלכי אל עם אשר לא ידעת תמול שלשום: ישלם יהוה פעלך ותהי משכרתך שלמה מעם יהוה אלהי ישראל אשר באת לחסות תחת כנפיו: ותאמר אמצא חן בעיניך אדני כי נחמתני וכי דברת על לב שפחתך ואנכי לא אהיה כאחת שפחתך: ויאמר לה בעז לעת האכל גשי הלם ואכלת מן הלחם וטבלת פתך בחמץ ותשב מצד הקצרים ויצבט לה קלי ותאכל ותשבע ותתר: ותקם ללקט ויצו בעז את נעריו לאמר גם בין העמרים

תרגום

ואתיב בועז ואמר לה אתחואה אתחואה לי על מימר חכימיא דכד גזר יי לא גזר על נוקביא אלהין על גובריא ואתאמר עלי בנבואה דעתידין למיפק מניך מלכין ונביאין בגין טיבותא דעבדת עם חמותיך דפרנסת יתה בתר דמית בעליך ושבקת דחלתיך ועמיך אביך ואמיך וארעא דילדותיך ואזלת לאתגיירא ולמיתב בין עם דילא אישתמודע ליך מאיתמלי ומדקמוהי: ישלם יי ליך גמול טב בעלמא הדין על עובדך טב ויהי אגריך שלימא לעלמא דאתי מן קדם יי אלהא דישראל דאתת לאתגיירא ולאתחכאה תחות טלל שכינת יקריה ובההוא זכותא תשיזיבי מן דין גהינם למיהוי חולקך עם שרה ורבקה ורחל ולאה: ואמרת אשכח רחמין בעינך ריבוני ארום נחמתני לאכשרתני למדכי בקהלא דיי וארום מלילתא תנחומין על לב אמתך דאבטחתני למיחסן עלמא דאתי היך כצדקתא ואנא לית לי זכו למיהוי לי חולקי לעלמא דאתי אפילו עם חדא מן אמהתך: ואמר לה בועז לעידן סעודתא קריבי הלכא ותיכולי מן לחמא וטמישי סעדיך בתבשילא דאתבשל בחלא ויתיבת מסטר חצודיא ואושיט לה קמח קלי ואכלת ושבעת ואשתארת למצבר שובלין ופקיד בועז ית עולימוי למימר אף ביני אלומיא

מסרה

עשית ה׳ וסימניהון לאשה מה זאת עשית · ראי דרכך בגיא דעי · ויאמר לה הגד הגד לי כל אשר עשית · איפה לקטת היום ואנה עשית · אשר עשית את ונכלמת · ומן הודע את ירושלם עד ונחלת בך רכו׳ · לחסית ג׳ רפין ומ״ל וסימ׳ מבטח באדם · מבטוח בנדיבים · אשר באת לחסית תחת כנפיו · וכי דברת חד מ, כ״י יהידאין וסימ׳ נמסר במסר״ רבתא בערך כי כס״ד · לה ג׳ לא מפקין ה׳ וסימ׳ ו קרא לה נובח בשמו · לבנות לה בית בארץ שנער · לה בועז לעת האוכל גשי הלום :

מנחת ערב

וירא(ו)ני ע״כ טוב לי להרחק מופלגת מהם באופן כי אשר לוקטת כדין לא בצדקתה היא עושה כ״א לגנוב הדעת וגם אשר תתרחק מהקוצרים הוא לבל תרא׳ בעשות הרע וז״א והאמר אלקטה נא כלו׳ אלקטה לקט שהוא שבלים כעת ברחשונה כדי שאח״כ ואספתי בעמרים ועוד הוסיף לספר בגנותה באומרו ותבא ותעמוד מאז הבקר וגו׳ לומר כי אין לה דרך כל כבודה כי הלא עמדה בשדה מאז הבקר ועד עתה ולבלא יאמר בעז הלא בזה הכזב׳ עצמך ושמת דבריך כי אם אפלה ומדתה להסוף בעמרים בהחבא הלא בזמן מועט היתה יכולה לעשות ותלך לה אך מאשר עמדה מאז הבקר ועד עתה הלא יו״ר׳ כי על היות מדקדק׳ לבלתי קחת כ״א שבולת אחת או שתים הוצרכה להתעכב מאז ועד עתה ע״כ התחכם יותר ואמר זה שבתה הבית מעט לומר זה הדבר האחרון אשר אמרתי ותעמוד וגו׳ איננו ענין ללמד משם שאין מלאכתה להסוף עמרים באשר לא הלכה עד כה כי לא מפני כך שהתה כי אם זה מרוע מדתה שבבת׳ הבית הוא מעט ועל פי דרכו רמז עוד לומר כי הלא בשבת׳ עד הערב אולי בערב יו׳ בסובה העירה והיה לא נסתה בדרכים אלו אולי יתעללו בה ומהיות בלתי מוספת ירחה כי לא טובה היא ושלא יאמר אים אולי בלה ושבה העירה טרם תלקט להיות לה טביעות עין בדרך ע״כ להסתיר דבר אמר ותבא ותעמוד לומר מיד בבואה עמדה

אבן עזרא

הגד הוגד לי · פועל שלא נקרא שם פועלו : אשר לא ידעת לדור עמהם : משכרתך כמו מתכונת הלבנים והוא שם הבנין הכבד הנוסף ... המ״ס : ואנכי לא אהיה · ... ראויה להיות כאחת שפחותיך בחומץ · בעבור החום : ... בעבור סוף פסוק כמו ... מלחמה הל חוסף : ויצבט אין לו חבר ופירושו כמו נתינה של

אבן יחייא

ר״ל כי להיות בועז עשיר גדול ... שדות לאין מספר ... מחכה כי לא תלקט בשדה אחר ...

תורת חסד · צמח צדיק

או יר׳ עיניך בשדה ולא בנערים ואם תצמא והלכת אל הכלים ושתית מאשר ישאבון הנערים ולא תשתי עמהם כשהם שותים : ואולי לזה בעלתו כיון באומ׳ לה והלכת אחריהן וכו׳ וצמית וכו׳ ויר׳ כי אם או בהיות הבעלים אשר שם המים ושתית ולכן לא יהיו שם הנערים ... למה שהיא היתה הולכת אחריהם לא יראוה ... בלכתם שמה אחריה אל מקום הכלים אשר ישאבון מאשר ישאבון הנערים לא שיתנו ... וכו׳ יר׳ מצאתי חן בעיניך להכירני ... מבני מואב אשר לא קדמו אתכם וכו׳ ... הנה היה לך לדבר אליה דברים טובים ...

רשי

וגם של תשלו · שכח תשכחו עשו עצמיכם כאילו אתם שוכחים תרגום של שגגה שלותא וכן על השל · דבר אחר לשון כי ישל זיתך : צבתים · עמרים קטנים ויש דוגמתו בלשון משנה מנאן צבתים או כרוכות : יהי מכירך ברוך · בעל השדה שכנסה ונתן לך פנים ללקט בשדהו : הנה

רלבג

וגם שול תשולו לה מן הצבתים ר"ל התירו והפילו לה השבלים מאגודות השבלים אשר קשרתם ותעזבו לה השבלים ההם ולקטה אותם ולא תגערו בה · ותחבוט את אשר לקטה · החביטה היא ההכאה על השבלים להוציא מהם התבואה · ויהי כאיפה שעורים · הנה האיפה שלש סאין · יהי מכירך ברוך · ר"ל אשר עשה לך חסד : עם

אבן עזרא

של תשלו · מגזרת שלל ויש אומרים כמו שגגה מן על השל : ויהי כאיפה שעורים · פעם אחת שאלני אדם מה טעם כאיפה שעורים אמרתי לו אין טעם לשאלה הזאת כי הכתוב ספר מה היה אז נקלותי בעיניו ויאמר לי כי יש לו טעם ואני החרשתי ממנו ולא שאלתיו · והנה בא ביום אחד ואמר לי כי יש לו טעמים הרב' האחד שראתה רות בדרך נבואה כי עתיד היה אחד מבניה להעמיד עמוד על שם בעלה וטעם איפה נ"ו רמוזים שהיו על העמו' וזה בגימטריא ופירש שעורים כמו שיעורי' כמו שער בנפשו וטעם אחר ויהי שתי מלות ארמית ועברית והיא כאשר ראתה שיתלה אבשלום שהוא מבניה והנה כ"ף עם א"לף רמז לשנות אבשלו' במותו ואחר כך איפה שערים לשורכי' בעבור היותו כבד עליו וטעם אחר כי תחלת אות באיפה עם תחלת שעורי' הוא ישי שהוא צדיק גמור אז שמח וישב לבו בקרבו : ברוך יי' אשר לא עזב חסדו · לאות כי עשה חסד בתחלה עם אלימלך ועם בניו כי שופט היה : החיי' · נעמי ורות : מגואלינו הוא · אין הגאולה יבום רק הוא דרך אחרת : כי

טו הָעֳמָרִים תְּלַקֵּט וְלֹא תַכְלִימֽוּהָ׃ וְגַם שֹׁל־תָּשֹׁלּוּ לָהּ מִן־הַצְּבָתִים וַעֲזַבְתֶּם וְלִקְּטָה וְלֹא תִגְעֲרוּ־בָֽהּ׃ וַתְּלַקֵּט בַּשָּׂדֶה עַד־הָעָרֶב וַתַּחְבֹּט אֵת אֲשֶׁר־לִקֵּטָה וַיְהִי כְּאֵיפָה שְׂעֹרִֽים׃ וַתִּשָּׂא וַתָּבוֹא הָעִיר וַתֵּרֶא חֲמוֹתָהּ אֵת אֲשֶׁר־לִקֵּטָה וַתּוֹצֵא וַתִּתֶּן־לָהּ אֵת אֲשֶׁר־הוֹתִרָה מִשָּׂבְעָֽהּ׃ וַתֹּאמֶר לָהּ חֲמוֹתָהּ אֵיפֹה לִקַּטְתְּ הַיּוֹם וְאָנָה עָשִׂית יְהִי מַכִּירֵךְ בָּרוּךְ וַתַּגֵּד לַחֲמוֹתָהּ אֵת אֲשֶׁר־עָשְׂתָה עִמּוֹ וַתֹּאמֶר שֵׁם הָאִישׁ אֲשֶׁר עָשִׂיתִי עִמּוֹ הַיּוֹם בֹּֽעַז׃ וַתֹּאמֶר נָעֳמִי לְכַלָּתָהּ בָּרוּךְ הוּא לַיהוָה אֲשֶׁר לֹא־עָזַב חַסְדּוֹ אֶת־הַחַיִּים וְאֶת־הַמֵּתִים וַתֹּאמֶר לָהּ נָעֳמִי קָרוֹב לָנוּ הָאִישׁ מִגֹּאֲלֵנוּ הֽוּא׃ ותאמר

אֲלוּמַיָּא תְּהֵי צָבִירָא וְלָא תְכַסְפוּנַהּ׃ וְאַף מֵיתַר תַּתִּירוּן לָהּ מִן אֲסִירַיָּא וְתִשְׁבְּקוּן לְמֶהֱוֵי צָבִירָא וְלָא תִנְזְפוּן בַּהּ׃ וְצָבִירַת שׁוּבְלִין בְּחַקְלָא עַד רַמְשָׁא וְדָשַׁת יַת שׁוּבְלִין דִּצְבִירַת וַהֲוָה שִׁיעוּרֵיהוֹן כִּתְלַת סְאִין סְעוֹרִין׃ וּסוֹבְרַת וַעֲלַת לְקַרְתָּא וַחֲזַת חֲמוֹתַהּ יַת מָה דְּכַנְשַׁת וְאַפֵּקַת מִן תַּרְמִילָא וִיהַבַת לָהּ יַת מְזוֹנָא דְּאִשְׁתְּאַר לַהּ מִשִּׂבְעָהּ׃ וַאֲמַרַת לָהּ חֲמוֹתַהּ לְאָן צְבִירַת יוֹמָא דֵּין וּלְאָן אִשְׁתַּדַּלְתְּ לְמֶעְבַּד יְהֵא גַּבְרָא דְּאִשְׁתְּמוֹדַע לִיךְ מְבוֹרָךְ וְחַוִּיאַת לַחֲמוֹתַהּ יַת דְּאִשְׁתַּדְּלַת לְמֶעְבַּד עִמֵּיהּ וַאֲמַרַת שׁוּם גַּבְרָא דְּאִשְׁתַּדְּלַת עִמֵּיהּ יוֹמָא דֵּין מִתְקְרֵי בּוֹעַז׃ וַאֲמַרַת נָעֳמִי לְכַלָּתַהּ מְבוֹרָךְ הוּא מִפּוּם קוּדְשָׁא דַּיְיָ דְּלָא שְׁבַק טַבְוָתֵיהּ עִם חַיַּיָּא וְעִם מֵיתַיָּא וַאֲמַרַת לָהּ נָעֳמִי קָרִיב לָנָא גַּבְרָא מִפָּרְקָנָא הוּא׃ ואמרת

מסרה

וגם ד' ר"פ בכתובים וסימ' וגם אהלי מקנה היו · וגם במלך נבוכד נצר מרדו · וגם בירושלם העמיד · וגם אל הנכרי אשר היקריבים אליהם · וגם ללוים אין ל... · וגם מעכה אם אסא המלך · וגם גלה לרוב כחלבי השלמים · וגם עבדי חירום דד"ה · וגם עד זקנה ושיבה · וגם אני אודך כי תושיע לך ימינך דס"פ איוב · וגם אני אהי[ה] ... · וגם במלאכת החומה · וגם נביאים העמדת · וגם כל האדם שיאכל ושתה · וגם זה רעה חולה כל עומת שבא כן ילך · וגם בדרך כשהסכל הולך לבו חסר · וגם אלהיהם עם נסיכיהם ועם כלי · וגם של תשלו לה מן הצבתים · וגם את רות המואביה אשת מחלון · תצאי ג' וסי' נמסר במיכה ס"מן ד' :

מנחת ערב

לא מקום אלונם . גדולה על שלא מיחה ולא גער בנערו על דברו שרה כנגדה בהופשפתה ... התמר מדוע עשית שלא כהוגן ובן לא יעשה ואמר הדרב' קיא הככה השיטה ורמזה מה ערכני לי שהתמהה ואמר מדוע הוא על אם מצאתי חן בעיניך להכירני להראות אלא כך הכרה מה וזה הוא מן הפלא כי עשות ההקף כענין הנער הנצב היא הלוקח לדבר כי כל רואהו כי יתן עלי כדברי הנער הנצב כאשר הנכי נכריה ובכלה עליו ועליך לי תלונה כי הדרבה עליך אהמה והתפלא מה טעם להכרה זו וז"א מדוע בלומ' מה שהי' הדע' גוזר' לומר מדוע הנער דבר עלי כזבים וגם להם לא נערת בו הדרבה במקום המדוע הבוא אני מהפכ' והומרת מלוע מצאתי חן וכו' לומר כי אם ילדק לומר מדוע אינו על אשר לא מצאתי חן בעינם הנער כי אם על אשר מצאתי חן בעיניך כי הנער מצוא חן הוא עבעי ומצוא חן הוא פלאי אמר שאנכי נכריה :

ויען בעז שהרים קולו למען ישמעו העומדים שמשם בעונת' לומר הן אמת כדרך שהוא פלאי באשר את נכריה להכירך לך הכרתיך ממה שהוגד הגד לי והוא התכללות על הנער לומר לי הוגד ולא לו ומה שהכי מאמין מפי השמוע' הוא כי הגד והגד לי פעם אחר פעם קלא דלא פסיק וע"כ הוחזק בי ידיעת כפרותך ופיו פתה בחכמה להכזיב הדברי' הרעים שברמיזות הנער הנצב לבל יעלה על רוחו כי שם לבה לדב' רע מכל אשר דבר עליה אחת לאחת כל הדברים הנוגעים אל עצמותה והשמיט הנוגעים אל בועז מפני הכבוד כמו היותה נערה שאמר לו הנער שאינו פוגם בה כי אם שיש אם ישאנה באשר הוא זקן ואמר הלא נגד אומרו מואביה היא הלא הוגד לי אשר עשית את חמותך כי אדרבה משלך היית מבוזה את חמותך אשר בנוהג שבעולם אין כלה וחמותה אוהבת זו את זו כנודע אף גם לכמה דינים ממשפטי התורה ולא יעלה על רוחינו עשית כך למצוא חן בעיני בעלך כי הלא עשית אחרי מות איסך וגם לא הכף וסמוך למיתתו טרם שכוה את מלב כי הלא אחרי מות ...

[illegible]

אבן יחייא

[illegible] בפעם אחת · להיותה מסתפקת בהכרחי אכלה ממנו ותשבע [illegible] וזה שהותיר' היה מרוב הבושת · כי אין ראוי לאדם להתבייס [illegible] שבעה גם הותירה ממנו לחמותה · ותקם ללקט וגו' תכף אחרי [illegible] האכילה לרוב זריזותה וכדי שלא לבוא לידי מתנת בשר ודם · [illegible] נמה ולעת ויוסף מדותיה · דבקה אהבתו בנערה · וצוה את [illegible] ולא תכלימוה כאומרכם היות מושיטה ידה בגזל בהיותו יוצא [illegible] · הוא לשון שכחה כי תרגום שגגה שלותא · מן הצבתים · [illegible] אותה ולקטה · ולא תגערו בה לאמר שיוצא מגדר השכחה · [illegible] השכחה שאף כי ראתה היות בועז נדיב לב · והרגישה בדבריו [illegible] ללקוט בין העמרים · ולא מן הצבתים · רק לקטה בשדה [illegible] · ולכן הוצרכה לטרוח בלקיטה עד הערב · מה שלא היתה [illegible] מוכן · ותחבוט את אשר ליקטה · כי לא זזה משם עד אשר דשה [illegible] · ויהי כאפה שעורים שהוא שלש סאין · והוא שיעור גדול [illegible] ולדושו · ותשא ותבוא העיר ונומר הוא משבחיה היות' בעלת [illegible] העיר · ותרא חמותה את אשר ליקטה וגו' · ר"ל כי חמותה [illegible] היותה יחידה ובזמן קצר · תמה מאד · וכן תמה תמיה גדולה [illegible] לקטה · אחר לא חשש בשיעור הרב ההוא · ונוסף על זה כי [illegible] הותירה משבעה מהקלי אשר הושיט לה בועז · ולכן שאלה מחמת [illegible] ללקוט ככפשך שבעך · ואנה עשית · ר"ל עשית סעודתך · [illegible] לידבות האיש ההוא כותר בידך מן הקלי אחרי שבעך · יהי מכירך [illegible] להטיבך יהי ברוך מאת ה' מן השמים כי ישלח ה' את הברכה [illegible] עשתה עמו · השיבה על ראשון ראשון · לאשר אמרה איפה [illegible] לחמותה את אשר עשתה עמו וכתרגומו וחויאת לחמותה ית [illegible] אמרה חמותה אנה עשית יהי מכירך ברוך · שדלוכה היתה [illegible] · אומר הכתוב ותאמר שם האיש אשר עשיתי עמו היום בועז · [illegible] נימה שנתן לה · ולא ברכו בעבור האפה שעורים · להיות כי [illegible] ופיאה · ולא כלם היו קוראים העניים והאביונים הלוקטים [illegible] הרעי פין היו שוכחים אותם · מה שלא היה כן בבועז הצדיק [illegible] וגו' מכאן ראיה שהמתים יודעים · ונכרת החיים קרוביהם להם [illegible] ורות החיים לתת להם מחיה היה עוש' חסד עם אלימלך ובניו [illegible] נעמי להטיב את לבה באמור לה שאם היא בת מלך אינ' ובניה [illegible] והאיש הלזה בועז ראש שבטי ישראל היה קרוב להם ומגושה [illegible] הקרוב קרוב : ותאמר

תורת חסד · צמח צדיק

טובה וישבת המעניקו יפתח לבו לעשות עמו יותר ולזה אמ' מה שאמר ולוה מה שצוה · גושי הלום לפי שכרתעה לאחוריה כדי שלא יזמינכה כי אם מרצונו וזהו והנה שלשה אנשים וירא וירץ וכו' אחר שראו שראם · ואכלת מן הלחם מן הראוי שיאמר ואכלת מן הלחם בחומץ אבל הכונ' לחם כמו עבד לחם רב ואח"כ וטבלת לרפואה להשקיט הצמא ולחזק האצטומכ' · ותשב בצניעותה · ויצבט לה להגיעתה לא להסתכל בה ולזה לא נתן בידה רק שפך הרב' בענין יפה זה דקדקו ז"ל כי נתן לה בענין יפ' עד שהותירה וכבר ידעת מה שכתבתי בפי' ד' מדות בנותני צדקה וכו' · ותקם ללקט כי לא היתה מתעכבת לשבת שם · וגם שול תשולו תעשו עצמיכם שוכבים שוכחים וכל זה אחרי ראותו מכבג מאכלה · ותלקט בשדה ולא בעמרים · ותחבוט מפני העין · איפה לקטת אנה עשית כשראתה השיעור הרב שיעורה א' מג' דברים או שהביאו לקט שכחה ופאה הרבה או שסייעה היא או שנתנו לה מתנת חנם ואפשר כלם על כן ג' לשונות איפה לקטת ואנה עשית יהי מכירך ברוך · ותאמר שם וכו' ושמו יורה שעמו עז להתחזק באשדו ואולי כי רות לא הכירה שמו כי אולי נפקא לן מיניה ונעמי שאלה שם האיש זהו שאמ' ותאמר שם וכו' וכן ותאמר לה נעמי וכו' כי כאשר אמרה ואת המתים שאלה מה הוא לה ע"כ : והכ"ל ותקם ללקוט כאשר צוה עליה בעז ו כי בעז את נעריו לאמר ג"כ לזולתם גם בין העמרי' תלקט ולא שתהיה ממתנת ללקוט עד אחרי כלותם ללקוט ולא תכלימוה במה שאיננה ממתנת עד אחרי הקוצרים : וגם שול תשולו לה כבוכה מכוונת מן הצבתים כדי שתלקוט ועזבתם ולקטה אפי' מן הצבתים הגדולים אם תרצה היא לעשות כן ולא תגערו בה והיא לא עשתה כן רק ותלקט בשדה עד הערב לאט ותחבוט את אשר לקטה כדי שלא ירא' שהוא הרבה וגם כדי שלא לשים עליה משא כבד ויהי כאיפה מן השעורי' ואחר שחבטה אותן נשאם עליה ותבא העיר ותרא חמות' את אשר לקטה ולא אמרה רות לה דבר ותוציא ותתן לה בידה כדי לחבבה את אשר הותירה משבעה · ועם מה שאר"ז"ל שאמר להם כי היא בת מלכים יכולני לומ' כי הוא אומ' לאמר · או יר' גם בין העמרי' תלקט בעתיד ולא תכלימוה כי בת מלך היא ומי יאמר לה דבר ונבלה ולא ידע מה נבלה והוא שהכל יהיה שלה : ואולי אומ' בין העמרים יר' ע"ד אומר והנה אנחנו מאלמים וכו' והכו' פה לומר כי היא תכשא לאחד מגדולי ישראל ואז לא ינערו בה ולא ידברו אליה דבר כאשר היא עתה בבושת וכלימה מבלי דבר ועם פי' זה ידקדק אומרו אח"כ ותלקט בשד' כי הנה דברי בעז לא היו כי אם על הכונה שאמרתי ולא שכיון לומ' שיניחוה ללקוט בין העמרים ובין הצבתים : והרי"בס כתב ותלקט אפשר שלא שלחה ידה אלא בלקט ולא בשכחה כי ראתה כי השכחה היתה רבה כי חזקה שלוחי מצוה עשו שליחותם ע"כ : ותאמר לה חמותה איפה וכו' יר' איפה לקטת את השעורים הללו ואנה עשית את אשר הותיר משבעך : או יר' ואנה עשית את הקלי יהי מכירך מי שיהיה ברוך · ותגד לחמותה את אשר עשתה עמו ואחרי שהגיד לה את הכל אמר' כלאחר יד שם האיש אשר וכו' דבר זה עשתה בחכמה כאילו לא היתה יודעת היותו אלמון או כאילו לא ידעה היות' ממשפחתה כדי שלא תתביים נעמי על אשר ראה אותה לוקטת בשדה · ועם מה שאר"זל שאותו היום שבאה נעמי ורות מתה אשתו של בעז יכשר מה שאמרתי כי עשתה עצמה כאילו לא היתה יודעת דבר : ונספר אח' קדום כתוב איפה לקטת יר' שיעור איפה לקטת וזו היתה שאלתה כנגד מה [illegible] לה אמרה ואנה עשית כלומר אנה עשית מלאכה שיפרנסיך כדרך שמפרנסין את הפועלים והיא הגידה לו את כל העובד ואמרה שם האיש אשר עשיתי עמו וכו' [illegible] שהם הכילכי הוא בעז כי אילו היה אחר היה ממתין למלאכתי כדי שיפרנס אותי בשכרי אבל צדיק נדקוק אהב וז"ט ותאמר כאילו אמ' שזהו העקר והוא אומ' יהי [illegible] ותאמר נעמי לכלתה ברוך הוא לה' וכו' כתב הרב החסיד זקני ע"ה הנה תחלה ברכו בגופניות ועתה בנפשיות כיון שראתה שכיון לשם שמים כאומ' [illegible] אינו דבר חדש אליו שכן הוא דרכו וכו' ואחר שדברה בענין זה שהוא כנגד אומר' שם האיש וכו' כיוצא לאמת דבריה שגם הוא איננו מחזיק הדבר לעצמה כי אמרה [illegible] ותאמר פעם שנית וכיונה אל הגאולה כאשר אמרה אחר כך · אז ענתה רות ואמרה גם כי אמר אלי עם הנערים וכו' וזה מגיד חסידותם כי מוסל מקשיב על דבר אמת [illegible] איש צדיק תמים כך נעריו צדיקים ע"כ : והר"יב כתב את החיים ואת המתים יר' במה שעושה עמנו היום עושה גם כן עם המתים דבנערא דחיי ידעי ע"כ : ותאמר

[illegible]

רלב"ג

עם הנערים אשר לי תדבקין הנה קצר מה שאמר לה וכה תדבקין עם נערותי וכבר יתבאר מתה שאמרה לה נעמי טוב בתי כי תצאי עם נערותיו שכבר ספרה לה רות מה שאמר לה בועז וכה תדבקין עם נערותי · הנה הוא זורה את גורן השעורים הזריה היא להוציא המוץ והקש מהתבואה ונכתר בלע"ז: אל תודעי לאיש · ר"ל לא ידע איש בואך שם אבל תסתרי עד כלותו לאכול ולשתות · וגלית מרגלותיו · הוא החלק מהמטה אשר הוא לפאת הרגלים בקצה הערמה בקצה הכרי: כלט

אבן עזרא

כי חלאי ללקוט עם נערותיו · ולא עם נעריו או טעמו אחד מן הנערים שהוא נלכד על הקוצרים והקוצרות : ולא יפגעו בך · אנשי׳ וכמו׳ רבים : ותשב את חמותה · כמו עם חמותה : מנוח · כי אין לאשה מניחה עד שתנשא · ואלת מודעתנו זרה והת"ו נוסף : וסכת · סמן שיש לו ריח טוב כי כן מנהג גדולי ישרא׳ אנשי׳ ונשים · ושמת שמלותיך עליך · הטעם שלא היתה קולרת כבן · מרגלותיו · כמו רגליו וכן בדניאל על כן טעה המפרש כי הוא כסא יושם תחת הרגלים כמו טעם מראשותיו שיושם תחת הראש לוחה

רות ג

ב/2:21 כ וַתֹּ֖אמֶר ר֣וּת הַמּוֹאֲבִיָּ֑ה גַּ֣ם ׀ כִּֽי־אָמַ֣ר אֵלַ֗י עִם־הַנְּעָרִ֤ים אֲשֶׁר־לִי֙ תִּדְבָּקִ֔ין עַ֣ד אִם־כִּלּ֔וּ אֵ֥ת כָּל־הַקָּצִ֖יר אֲשֶׁר־לִֽי׃ וַתֹּ֥אמֶר נָעֳמִ֖י אֶל־ר֣וּת כַּלָּתָ֑הּ ט֣וֹב בִּתִּ֗י כִּ֤י תֵֽצְאִי֙ עִם־נַ֣עֲרוֹתָ֔יו וְלֹ֥א יִפְגְּעוּ־בָ֖ךְ בְּשָׂדֶ֥ה אַחֵֽר׃ וַתִּדְבַּ֞ק בְּנַעֲר֥וֹת בֹּ֙עַז֙ לְלַקֵּ֔ט עַד־כְּל֥וֹת קְצִֽיר־הַשְּׂעֹרִ֖ים וּקְצִ֣יר הַחִטִּ֑ים וַתֵּ֖שֶׁב אֶת־חֲמוֹתָֽהּ׃

א וַתֹּ֥אמֶר לָ֖הּ נָעֳמִ֣י חֲמוֹתָ֑הּ בִּתִּ֗י הֲלֹ֧א אֲבַקֶּשׁ־לָ֛ךְ מָנ֖וֹחַ אֲשֶׁ֥ר יִֽיטַב־לָֽךְ׃ וְעַתָּ֗ה הֲלֹ֥א בֹ֙עַז֙ מֹֽדַעְתָּ֔נוּ אֲשֶׁ֥ר הָיִ֖ית אֶת־נַעֲרוֹתָ֑יו הִנֵּה־ה֗וּא זֹרֶ֛ה אֶת־גֹּ֥רֶן הַשְּׂעֹרִ֖ים הַלָּֽיְלָה׃ וְרָחַ֣צְתְּ ׀ וָסַ֗כְתְּ וְשַׂ֧מְתְּ שִׂמְלֹתֵ֛ךְ עָלַ֖יִךְ וְיָרַדְתִּ֣י הַגֹּ֑רֶן אַל־תִּוָּדְעִ֣י לָאִ֔ישׁ עַ֥ד כַּלֹּת֖וֹ לֶאֱכֹ֥ל וְלִשְׁתּֽוֹת׃ וִיהִ֣י בְשָׁכְב֗וֹ וְיָדַ֙עַתְּ֙ אֶת־הַמָּקוֹם֙ אֲשֶׁ֣ר יִשְׁכַּב־שָׁ֔ם וּבָ֛את וְגִלִּ֥ית מַרְגְּלֹתָ֖יו וְשָׁכָ֑בְתִּי וְהוּא֙ יַגִּ֣יד לָ֔ךְ אֵ֖ת אֲשֶׁ֥ר תַּעֲשִֽׂין׃

(מסורה בגליון: חצי הספר בפסוקים · כ"י כ׳ לשתות · ג׳ · ב׳ מל׳ · ה׳ רפין · י"ג · ג׳ · כ׳ מל׳ · ג׳ · ל׳ · ושמת ק׳ · ל"ב · ג׳ דסמי׳ · ל"ב · ז׳ · ה׳ · ושכבת ק׳ · ג׳)

תרגום

וַאֲמַרַת רוּת מוֹאֲבִיְּתָא אַף אֲרוּם אֲמַר לִי עִם רַבְיָא דִּילִי תִּתּוֹסְפִין עַד זְמַן דִּיְשֵׁיצוּן יַת כָּל חֲצָדָא דִּילִי׃ וַאֲמַרַת נָעֳמִי לְוַת רוּת כַּלְּתַהּ שַׁפִּיר בְּרַתִּי אֲרוּם תִּיפּוּק עִם עוּלֵימוֹהִי וְלָא יַעַרְעוּן בִּיךְ בַּחֲקַל אוֹחֲרָן׃ וְאִדְבְּקַת בְּעוּלֵמְתּוֹי דְּבוֹעַז לִמְצְבַּר עַד דִּישֵׁיצֵי חֲצָד סְעוֹרִין וַחֲצַד חִטִּין וִיתִיבַת עִם חֲמוֹתַהּ׃ וַאֲמַרַת לַהּ נָעֳמִי חֲמוֹתַהּ בְּרַתִּי בִּשְׁבוּעָה לָא אֲנִיחַ עַד זְמַן דְּאִתְבַּע עֲלִיךְ נִיחָא כְּגִין דְּיֵיטַב לָךְ׃ וּכְעַן הֲלָא בוֹעַז דְּאִשְׁתְּמוֹדַע לָנָא דַּהֲוֵית בַּחֲקְלָא עִם עוּלֵמְתּוֹי הָא הוּא מְבַדְּרֵית אִידְּרָא סְעוֹרִין בְּרוּחָא דִּי בְּלֵילְיָא׃ וְתַחְלִילִי בְּמַיָּא וְתִסּוֹכִי בּוּסְמָנִין וּתְשַׁוְּאִי תַּכְשִׁיטִין עֲלַיִךְ וְתֵיחֲתִין לְאִדְּרָא לָא תִּתְפַּרְסְמִי לְגַבְרָא עַד שֵׁיצָיוּתֵיהּ לְמֵיכַל וּלְמִשְׁתֵּי׃ וִיהִי בְּעִידָן מִשְׁכְּבֵיהּ וְתִדְעִין יַת אַתְרָא דְּיִדְמוֹךְ תַּמָּן וְתֵיעוּלִי וּתְגַלְּאִי יַת רִיגְלוֹי וְתִדְמוֹכִי וּתְהֵא שָׁאֲלָא מִנֵּיהּ עֵיטָא וְהוּא יְחַוֵּי לָךְ בְּחָכְמְתֵיהּ יַת דִּי תַּעַבְדִין׃

מנחת ערב

גם היא : ותקם ללקט וגו׳ · הנה באומרו לאמר שהוא כי כוונתו היתה לומר שגם שול ישלו לה הלבתים ויניחום ללוקחה אך אם פן יחשד שמאהבתו אותה שעיניו נתן בה דיבר ע"כ התחיל בחלוקה קטנה מזו והיא גם בין העמרים תלקט שהוא שתלקט שבלים שבין העמרי׳ ולא יכלימוה לומר שתוהנה היא מבקש׳ למען עוד מעט תשלח את אמתה ותקח א׳ מן העמרים ואחר הומרו זה ויר׳ כי אינאים מהשומעי׳ חושש שמאשקתו בה דיבר אז ערב אל לבו להוסיף על זה ולומר וגם שול תשולו לה וגו׳ ולקטת הנבת ההוא ולא תגערו בה וז"א לאמר כי כדי לאמר אם"כ החלוקה [illegible]

מסרה

תצאי ג׳ וסימ׳ נמסר במיכה סימן ד׳ · בשדה ה׳ רפין וס מ׳ נעברה נא בארצך · אעברה בארצך · הוי מגיעי בית בבית · ותאמר נעמי אל רות · ויאמר בועז אל רות · זרה ב׳ וחס׳ וסימ׳ אשר זרה ברחת ובמזרה · הנה הוא זרה את גרן השערים · וידעת ז׳ וסי׳ נמסר ביחזקאל סימן כ"ב · ובאת ה׳ לנקבה וסימ׳ ולקחת בידך עשרה לחם ונקידים · ובאת אל המלך · ובאת וסגרת הדלת בעדך · ובאת עד בבל ושם תנצלי · ובאת וגלית מרגלותיו ושכבתי · וחד חסר וכת טיות:

תורת הסד צמח צדיק

ואפשר שיר׳ באומרו ברוך הוא לה׳ לומר כי תמיד היה שופט לישרא׳ וחסד גדול נהג עמהם תמיד בין עם החיים אשר הם חיים עדנה ובין עם המתים כי ימים רבים המה שהוא שופטן של ישראל ועל כן הוא ברוך לה׳ שברכו ונתן לו בחלקה אשר לו חלק רב מן השעורים מה שלא כהיה כן בשדה אחר · וכשם שנשתה לה רות שלא נלתה שם האיש תכף ומיד כדי שלא לביישה כמו כן עשתה נעמי שאחרי כל דבריה אמרה לה כלאמר יד קרוב לנו האיש מגואלנו הוא כלומר גם אם הוא אדם גדול אל תתביישי במה שהלכת ללקוט בשדהו כי קרוב לנו האיש ומגואלנו הוא ומזה שעשית אין לנו שום בושה כלל: ותאמר רות המואביה כראין דבריך אלו כי הוא אם על כבודנו כי הנה אמר אלי עם הנערים אשר לי תדבקין עד אם כלו את כל הקציר אשר לי ואין [illegible]

רש"י

הנה הוא זורה · ונטו"ר בלע"ז שזורה את המוץ : הלילה · שהיה הדור פרוץ בגנבה וגזל והיה ישן בגורנו לשמור גורנו : ושמת שמלותיך · בגדי׳ של שבת · וירדת הגרן · וירדתי כתיב זכותי תרד עמך : אל תודעי לאיש · לבועז : ותרד

אבן יחייא

ותאמר רות וגו׳ כי בראות שמחת חמותה על טוב לב בועז מודעתה עמה · הוסיפה לספר לה איך צוה אליה שבכל זמן הקציר תדבק עם נעריו ללקוט · ותאמר נעמי אל רות וגו׳ השיבה לאשר אמרה להדבק עם נעריו ללקוט · טוב בתי כי תצאי עם נערותיו [illegible]

[illegible]

רשי

ותרד הגורן ותעש · היא אמרה לה ורחצת וסכת ושמת שמלותיך עליך ואחר כך וירדת הגורן והיא לא עשתה כן אלא אמרה אם ארד כשאני מקושטת הפוגע בי והרואה אותי יאמר שאני זונה לפיכך ירדה בתחילת הגורן ואחר כך קשטה את עצמה כאשר צותה חמותה: וייטב לבו · עסק בתורה· ותבא בלט · בנחת: ויחרד האיש · כסבור שד הוא ובקש לצעוק והיא אוחזתו וליפפתו בזרועותיה: וילפת · ויאחז כמו וילפת שמשון: והנה אשה · נתן ידו על ראשה והכיר שהיא אשה: ופרשת כנפיך · כנף בגדיך לכסותי בטליתך והוא לשון נישואין: כי גואל אתה · לגאול נחלת אישי כמו שנאמר ובא גואלו הקרוב אליו וגאל ונומר וחמותי ואני צריכות למכור נחלתינו ועתה עליך לקנות קנה גם אותי עמה שיזכר שם המת על נחלתו כשתבא על השדה ואמרו זאת אשת מחלון: מן הראשון · אשר עשית עם חמותך: תוס׳פת: ועתה

רלבג

בלט · בסתר · ויחרד האיש וילפת · ר״ל כי כאשר הרגיש שיש במשכבו זולתו חרד ואז הטה מלבו ועות אותו להפך כל הרגלים לדעת מי הוא אשר ישכב עמו ואז ידע כי אשה שוכבת מרגלותיו והנה אמרו וילפת הוא מענין ילפתו ארחות דרכם·הטבת חסדך האחרון מן הראשון · ר״ל לגמול טוב לנפשה כי היא לא בחרה להדבק באחד בחשובים והפלאים ולזה הלכה אל בועז עם היותו זקן · והנה החסד הראשון לפי מה שאחשוב מה ששמעה לקול. בועז לבלתי לכת בשדה אחר או ירצה בחסד החסד שגמלה עם המתים והנה חסדה הראשון היה שלא רצתה להפרד מנעמי וחסד׳ השני היה שבחרה להתחבר בגואלי בעלה׳ וזה הוא הפירוש הנכון : והיה

ה וַתֹּאמֶר אֵלֶיהָ כֹּל אֲשֶׁר־תֹּאמְרִי אֵלַי אֶעֱשֶׂה׃ וַתֵּרֶד הַגֹּרֶן וַתַּעַשׂ כְּכֹל אֲשֶׁר־צִוַּתָּה חֲמוֹתָהּ׃
וַיֹּאכַל בֹּעַז וַיֵּשְׁתְּ וַיִּיטַב לִבּוֹ וַיָּבֹא לִשְׁכַּב בִּקְצֵה הָעֲרֵמָה וַתָּבֹא בַלָּט וַתְּגַל מַרְגְּלֹתָיו וַתִּשְׁכָּב׃ וַיְהִי
בַּחֲצִי הַלַּיְלָה וַיֶּחֱרַד הָאִישׁ וַיִּלָּפֵת וְהִנֵּה אִשָּׁה שֹׁכֶבֶת מַרְגְּלֹתָיו׃ וַיֹּאמֶר
מִי־אָתְּ וַתֹּאמֶר אָנֹכִי רוּת אֲמָתֶךָ וּפָרַשְׂתָּ כְנָפֶךָ עַל־אֲמָתְךָ כִּי גֹאֵל
י אָתָּה׃ וַיֹּאמֶר בְּרוּכָה אַתְּ לַיהוָה בִּתִּי הֵיטַבְתְּ חַסְדֵּךְ הָאַחֲרוֹן מִן־הָרִאשׁוֹן לְבִלְתִּי־לֶכֶת אַחֲרֵי הַבַּחוּרִים אִם־דַּל וְאִם־עָשִׁיר׃ וְעַתָּה בִּתִּי אַל־תִּירְאִי כֹּל אֲשֶׁר־תֹּאמְרִי אֶעֱשֶׂה־לָּךְ כִּי יוֹדֵעַ כָּל־שַׁעַר עַמִּי כִּי אֵשֶׁת חַיִל אָתְּ׃

אלי קרי ולא כתיב · ז׳ חס׳ בכתוב ד׳ · ג׳ · ג׳ · למערבאי חס׳ י׳ ל ונחד ונרובה · ג׳ · ג׳ · ס״ג · י״ב פתחין בנים׳ · י׳ מל׳

ועתה

וַאֲמַרַת לָהּ כָּל דִּי תֵימְרִין לִי אַעְבֵּיד׃ וּנְחָתַת לְאִידְרָא וַעֲבָדַת כְּכָל דִּי פַקְדָהּ חֲמוֹתָהּ׃ וַאֲכַל בּוֹעַז וּשְׁתָא וְאוֹטֵיב לִיבֵּיהּ וּבָרֵיךְ שְׁמָא דַיְיָ דְּקַבֵּיל צְלוֹתֵיהּ וְאַעְדִּי כַפְנָא מִן אַרְעָא דְיִשְׂרָאֵל וְאָתָא לְרַמְכָא בִּסְטַר עֲרֵימְתָא וַעֲלַת רוּת בְּרָז וּגְלִיאַת רִיגְלוֹי וּדְמָכַת׃ וַהֲוָה בְּפַלְגּוּת לֵילְיָא וּתְוָה גַבְרָא וּרְתַת וְאִתְרְכִיךְ כְּלִיפְתָּא בִּשְׂרֵיהּ מִן רְתִיתָא וַחֲזָא אִתְּתָא דִּשְׁכִיבָא כָּל קֳבֵל רִיגְלוֹי וּכְבַשׁ יִצְרֵיהּ וְלָא קְרֵיב לְוָתַהּ הֵיכְמָה דַּעֲבַד יוֹסֵף צַדִּיקָא דְּסָרֵיב לְמִקְרַב לְוַת מִצְרֵיתָא אִתַּת רִיבּוֹנֵיהּ הֵיכְמָא דַּעֲבַד פַּלְטִיאֵל בַּר לַיִשׁ חֲסִידָא דִּנְעַץ סַיְפָא בֵּין מֵימְרֵי וּבֵין מִיכַל בַּת שָׁאוּל אִתַּת דָּוִד דְּסָרֵיב לְמִקְרַב לְוָתַהּ׃ וַאֲמַר מַאן אַנְתְּ וַאֲמַרַת אֲנָא רוּת אַמְתָךְ וְיִתְקְרֵי שְׁמָךְ עַל אַמְתָךְ לְמִסְבִי לְאִינְתּוּ אֲרוּם פָּרִיק אַנְתְּ׃ וַאֲמַר בְּרִיכָה אַנְתְּ מִן קֳדָם יְיָ בְּרַתִּי אוֹטֵבְתְּ טֵיבוּתִיךְ בַּתְרָאֵי מִן קַדְמָאֵי דְּאִתְגַּיְּרַתְּ וּבַתְרָאֵי דַּעֲבַדְתְּ גַּרְמִיךְ כְּאִתְּתָא דְנַטְרָא יְבָם קַלִּיל עַד זְמַן דִּירְבֵי בְגִין דְּלָא לְמֵהַךְ בָּתַר רוֹבִין לְמֶעְבַּד זְנוּ עִמְּהוֹן אִם מִסְכֵּן וְאִם עַתִּיר׃ וּכְעַן בְּרַתִּי לָא תִדַּחֲלִין כָּל דִּי תֵימְרִי לִי אַעְבֵּיד לִיךְ אֲרוּם גְּלֵי קֳדָם כָּל יָתְבֵי תְרַע סַנְהֶדְרִין רַבָּא דְּעַמִּי אֲרוּם אִיתְּתָא צַדִּיקְתָּא אַנְתְּ וְאִית בִּיךְ חֵילָא לְסוֹבָרָא נִיר פִּיקוֹדַיָּא דַיְיָ׃

וכען

אבן עזרא

לותה · כמו וכעסתה צרתה : וילפת · מבנין נפעל כמו ילפתו ארחו׳ דרכם והטעם עוות וכן וילפת שמשון ותיכנו כמו משוש והעני׳ שנהפך מצד אל צד : והנה אשה · יתכן שא״רה לו לא תפחד וקול אשה לעולם מוכר או היה אור הלבנה רב וראה אותה שהיתה בלא זקן גם יוכל להכירה במלבושיה : ופרשת רמז לקחת לו לאשה : כי גואל אתה · כי כן משפט כל ישראל כי הגידה לה נעמי : חסדך האחרון מן הראשון · שהיא עשתה חסד עם בעלה כאשר אמרה נעמי כי רחוק הוא שוב אל תתגייר׳ : אם דל ואם עשיר׳ שהכל אוהבים אותך בעבור יופייך : אשת חיל · אפרשנו במשלי · מ״ם ואמנ׳ נוסף כמ״ם חנם : אם

מנחת ערב

והאמר לה נעמי וגו׳ הלא אבקש לך מנוח הנה שמעתי ע״פ הגלגה מא״ח ז״ל כלפי שא״ל בב״ב ששים בנים היו לבועז ועשה מאה ועשרים משתאות בחופתן ובכולם לא זימן מנוח המ׳כורניתא עקרה במאי פרע לי תנת וכולן מתו בחייו ופי׳ המפרשי׳ שע״י שלא בכבוד מנוח ובייסו ע״כ מתו בניו בחייו וע״כ כשאמרה רות להשיאה עצה ליטא לבועז הייתה מתירא שהאמר רות מה לי באיש שמתו לו בניו בחייו ופן גם לזרעה יקרנו אסון ע״כ אמרה לו הלא אבקש לך מנוח ירצה אבקש לך דבר אשר ייטיב לך והוא כרם׳ אבקש לך מנוח על סעודתך כי זה החט׳ביה גורם מיתת בני בעז ובזה ייטיב לבועז ולך שהיה לך זרע קיימא : ועתה הלא בועז וגו׳ הנה כיונה להסיר מורך מלבה מעשו׳ הדבר והוא כי הלא היתם יכולה להשיב אמריה לה מה המעשה הזה אשר תאמני הלבוזתני את מבקשה כי הלא יש ויש כמה דברים ומנעוני מכבוד ה׳ פן אהיה בעיני בועז כמתעתע והבאת עלי קללה כמאמרם ז״ל שהיה דוד משלם תודות לה׳ ששמר פי בועז מלקלל את רות שכית מפני הרואים כי הלא דרך הסדות להיות מקום מיסור וגם שהסוכבים שם בלילות ירחקו מטתם זה מזה לא יבצר מהיות א׳ תוך מלא עיני חברו וא״כ איפה בשכבה מרגלות בעז מי יודע אם עיני הנערים אשר סביבותי אשר היו עזר כנגדו לזרו השערים עיניהם בה בשכבה מרגלותיו ותהיה לבוז ולבושת וגם לחרפה שלישית כי ירחיק ממנה על הטבילה פן יחוש על אשר איננה טהורה ד׳כי גם שלא יהיה לא זה ולא זה הלא יאמר בעז בלבו מה לי לידבק בגיורת והלא טוב טוב הוא אקח בת ישראל מבת גוים גם כי כשרה ומוכנה תהיה · ה׳ פן בלכתה בדרך יתנו עיניהם בה עוברי דרך ויתעללו בה ע״כ להעלו׳ ארוכת חמשה שלא אמרה על האחד ועתה הלא בעז מדעתנו לומר הנה כאשר ראינו עתה נראה כי קורבה נפשית בלך מה יש לך עם בעז והוא בטוס לב אל אומרה מודעתנו בלשון רבים כי הלא מודע לה בלבד היה הדאמרה הנה מאשר ראיתי עתה ירצה כי מודע הוא גם לי גם לך והוא מאמרנו למעלה כי רות מחלון בקרבה להקים שם מחלון בישראל ע״ד ייבום שעל יד בעז והנה גם למחלון הוא מודע כי בעז ומחלון בני שני אחי׳ המה באופנים בהיות ר״ח מחלון בקרבה מודע [illegible]

אבן יחייא

ויהי בחצי הלילה ויחרד האיש וילפת וגו׳ · ר״ל כי כשנלפת ונפעות על מטתו בנטותו ימין ושמאל אנה ואנה כמשפט השוכבים חרד חרדה גדולה להכירו כי אשה שוכבת מרגלותיו· וזה לירא מן החטא · ובפרט או אשר הלך לישכב מתוך תפלה ודברי שמים · ואולי כי היה חושב בדברי ה׳ או היה חולם חלום כנואיו · והוא אשר קראו האיש ולא הזכירו בשמו בועז · להיותו או על השלימות אשר יורה עליו שם איש · ומה שהכירה בפתע היותה אשה יוכל להיות כי במקרה הכשיה משש ברגליו את כל כלי ביתה · ולכן כשמכיה הכירה היותה אשה לא איש · ואמר אליה בלשון נקבה מי את · ותאמר אנכי רות אמתך · ותכלית המעשה הוא אשר עשיתי הוא לשאול ממך שתפרוש כנפיך עלי לקחת אותך לאשה כי גואל אתה · וקרא הנישואין בלשון נקיה פריסת כנפים להיות האשה תחת צל בעלה כעוף יעופף השוכן תחת צל אולתו׳ כי גואל אתה · נראה כי היה המנהג בישראל כי כאשר מצות התורה ליבם · כן היו מהנים הקרובים לקחת נשות קרוביהם המתים להקי׳ זרעם · כי היה כגמילות חסד · ויאמר ברוכה את לה׳ וגו׳ ר״ל בודאי את מן המבורכות הבאות בשם ה׳ כי לא די שנתגיירת לשמו ולא לשם דבר אחר אשר הוא חסדך הראשון · כי היטבת חסדך האחרון ובעת נשואיך לא תבקשי ללכת אחרי הבחורים · או דל יהיה או עשיר · אבל בקשת הראוי לך כפי הדת כמוני אף כי אני זקן · ועתה בתי אל תיראי כי כל אשר אמרת אעשה · ואל תיראי שלא אוציא דברי לפעל · להיותך גיורת ונכריה · ולא כיה לשופט ישראל כי אם לקחת אשה מיוחסי עמו · כי אין יחס כיחס שלמו · כאשר את מיוחסת במעשיך ויודע כל שער עמי כי אשת חיל את · ולכן לא יקרני בוז אם אקחך · ועתה כי אמנם כי אם גואל אנכי וגו׳ ר״ל ואם אמרתי לעשות ככל אשר אמרתי אלי הוא כתנאי · וזה כי אף שאני מגואליך יש גואל קרוב ממני · ולכן אמר ליני הלילה והיה בבקר אם יגאלך טוב והוא הגואל הקרוב · יגאל בשם ה׳ ונקיתי מהחיוב הלז · ואם לא יחפוץ לגאלך וגאלתיך אנכי · ולמען לא תחשוב רות כי היתה דחיה שהיה נותן לה בדבריו שלה · לכן אמר חי ה׳ כי כל אשר אמרתי אליך אעשה בלי רמיה · ולכן שכבי עד הבקר בלי שום מחשבה · ותשכב מרגלותיו עד הבקר · העיד הכתוב כי הוא לא זז ממקומו · וגם היא ככה · ולא חטאו לא במחשבה ולא בדיבור ולא במעשה · ותקם בטרם יכיר איש את רעהו · נזדרז לקום ממטתו בטרם יורח השמש להתרחק מן החטא כמנהג הצדיקים ופן יודע כי באה האשה הגרן · ויאמר הבי המטפחת אשר עליך ונומר כתרגומו הבי סידרא דעליך ונומר וכל שית סאין דשעורין ושוי עלה ואיתיי׳ לה כח מן קדם ה׳ לסוברות הון · ומן יד אתאמר בנבואה דעתידין למיפק מינה שיתא צדיקי עלמא דכל חד וחד עתיד למיהוי מתברך בשית ברכן דוד חזקיהו ויאשיהו ודניאל וחבריו ומלכא משיחא · והשש ברכות הן רוח חכמה ובינה רוח עצה וגבורה רוח דעת ויראת ה׳· ויבוא העיר בועז כי נזדרז לדבר מצוה ובפרט כי נשבע לה׳ בשם ה׳ ואין להשי׳ · ותבוא אל חמותה ותאמר מי את בתי · שאלה מונה המהות מהכנון אשר עליו שלחה אל בועז בלילה ההוא והיא הגידה לה את כל אשר עשה לה האיש וגו׳ כתרגום וחויא׳ לה ית כל דיתן דעבד לה גברא על פום מימר מן קדם נבואה דאיתגליאת ליה עבד לה · והטעם חמותה שאלה ממנה מהות הגרון׳ והיא הגידה לה את כל הנמשך בו · ואת כל אשר עשה לה האיש אמרה גם כן לחמותה שהוא נתינת השש שעורים · ואשר אמר אליה שהיה רומז הסך משש ההוא · ולכן אלי קרי ולא כתיב לרמוז שיהיו השש צדיקים ההם עם השש ברכות ההן · יוצאים

תורת חסד · צמח צדיק

לזה כיונה נעמי במה שאמרה ברוך הוא לה׳ אשר לא עזב חסדו את החיים ואת המתים והיא עם הענין שעש׳ שהתפלל על צרת הרעב ונתקבלה תפלתו באורן כי נראין הן הדברים כי ברוך הוא לה׳ : והרב החסיד ע״ה כתב וייטב לבו בדברי תורה הטיח לבו במה שנקרא טוב · ויבא לא אמ׳ וישכב שטייל מעט בקצה הערמה לשומרה ע״כד : ותגל מרגלותיו וגו׳ עשתה כן לב׳ סבות הא להורו׳ לו שאיכנה כדאית לו לאמה לרחוץ רגליו ב׳ כדי שלא ירגיש בה שאילו גלתה מראשותיו היתה נוגעת בו והיה מרגיש והעיד הכתוב שלא הרגיש בה עד חצי הלילה שנתעכל המאכל והמשת׳ ויחרד האיש כסבור שד הוא ובא לצעוק ואחזתו ולפפתו בזרועותיה והוא לשון משום כמו וילפת שמשון · ויאמר מי את כשרה או נשואה ותאמר אנכי רות אמתך ואין חסר דבר כי אם שתפרוש כנפיך על אמתך כי כבר הכנתי את עצמי וטבלתי : ויהי בחצי כתב החסיד לאות כי מה׳ יצא הדבר כי היא עת לנסים ולהשגחה ויחרד האיש וגו׳ גבור כובש את יצרו ד״א כי בטבע הזכר להכיר נקבתו כסים ואחור שיריתו שתן נקבותיהן ויבהל ולזה אמ׳ שלהיותו איש הכיר שאשה וכו׳ · ברוכה את וגו׳ האריך כל זה לפי שהשואל דבר מחברו ולא נתן לו כשאר כמתביים וכ״ש זו שגלגלה עצמה זה השיעור הרב ואם היה אומ׳ יש לי גואל היתה חושבת שהיא דחייה לכן נחם אותה תחלה וברכה עם אזכרה לתאמין כאשת שמשון · הטבת חסדך ג׳ מדרגו׳ בגמילות חסדי׳ בממון בגוף בבטול דעת מפני רצון חברו ורצון הנשים בבחורים ודלים יותר מזקנים ועשירים וזה חסדך האחרון והראשון שמשת את המוחק בגופך · ואני חושב באמת כי אומרה לה ברוכה את לה׳ בתי הוא כנגד שאמרה ופרשת כנפיך על אמתך ואמר לה את בתי ולא אמה כי נוכתך לשם שמים ע״כד : והנ״ל כי הנה לכן אמ׳ ויהי בחצי הלילה יען כי בחצי הלילה מתחלת מדת רחמים וה׳ עזר לה ולא הרגיש בה עד אז ואז באו לו לבעז קצת מרחמיו ית׳ וגם הוא ריחם עליה ולא דבר עמה בקושי · ויחרד האיש וילפת אמר כי להסתכות הזמני׳ והיה הוא חושב היותו שמה יחידי לכן חרד ונתעלף והנה אשה שוכבת מרגלותיו ואז שקט מרוגזו ומאימתו ויאמר מי את ותאמ׳ אנכי רות וכו׳ ואתה אמרת אלי וכה תדבקין עם נערותי ואני הסיבותי לך ואנכי לא אהיה כאח׳ שפחותיך ושתקת ורמזתי לך הדבר ברמז כאדם האומר לחברו הבנתי כוכת דבריך אי לזאת ופרש׳ כנפיך על אמתך כי לא כל השפחו׳ שוות כי יש מהן שהן צריכו׳ ממך מאכל ומשתה ולומה לו ואני צריכה ממך שתפרוש כנפיך עלי כי גואל אתה ולמי אלך אם לא אליך : ויאמר ברוכה את לה׳ מימי׳ רבים והנה הטבת חסדך האחרון והוא שרצית להיות נחברתי על האופן הלזה מן הראשון והוא לבלתי לכת אחרי הבחורים אם דל ואם עשיר כי אם לשבת עם נעמי : ובספר א׳ קדוש הנז׳ כתוב הטבת חסדך וכו׳ הנה הראשון הוא שלא הלך בשדה אחר כי אם בשדהו והוא חסד דוחקיי כאומ׳ אשר עשיתי עמו וכו׳ והאחרון הוא שרצתה שיהיה הוא הזוכה לקיום המין ע״כד : והר״יג ז״ל כתב אם דל ואם עשיר יר׳ אם דל ואפי׳ הכי היה לך לאהוב אותו מצד הערב ואם עשיר מצד המועיל וכו׳ ע״כד :

ועתה בתי אל תיראי בספר א׳ קדוש כתוב יר׳ גם כן אתה לפי המראה לכאורה זר מעשיך אל תיראי כי יודע כל שער עמי כי אשת חיל את ולדיק שמעשה מעשה שרוב נדרי המעשה כושים לאחוגה הנה מוייב האדם לדונו לכף זכות אחרי שהוא לדיק מוחזק והפכו ברשע ומ״מ עתה איני יכול לקחתך בקדושי׳ כיאה כי יש גואל וכו׳ ומלת אם כתיב ולא קרי כי בספק היה אם הוא גואל ולא קרי כי כבא כי אותו אשר לא יחפוץ והנה הוא גואל בודאי וא״כ ליני הלילה כלא איש ובבקר או יגאלך אותו גואל קרוב שגם הוא טוב ולדיק או אגאל אנכי ע״כד : והנ״ל כי יר׳ ועתה לעת כזאת שאיכני רוצה לגעת ביך אל תיראי שאבייסך כי כל אשר תאמרי אעשה לך כי [illegible]

[illegible]

מסרה

בלט ד׳ וסימ׳ נמסר בשפטים סוף סימן ד׳ע״ש · בחצי הלילה ג׳ וסימ׳ ויי׳ הכה כל בכור · ויקם שמשון בחצי הלילה · ויחרד האיש וילפת · דל י״ב פתחין אליש׳ וסימ׳ נמסר בשפטים סימן ו׳ ותלים סימן קמ״ב :

רלב"ג

והיה בבוקר אם יגאלך טוב יגאל · אפשר ששם הגואל שהיה יותר קרוב לה הוא טוב או אפשר שהרצון בזה אם יגאלך טוב הדבר וגומר כי יספיק לה זה ואם לא יגאלך וגאלתיך אנכי ונשבע לה כדי שתאמין בו · ואמר לה שכבי עד הבקר · כי אולי מפני בשתה תסור משם בעוד לילה ויהיה לה לפחד מהנערים שלא יתעללו בה ולזה נוה אותה למטה למלט מזה שתשכב עד אור הבקר · ותקם בטרם יכיר איש את רעהו · ידמה שבועז העירה לקום אז וזה הוא ויאמר אל יודע כי באה האשה הגורן כי כדי שלא יעדו הקימ' מתשכבה בטר' אור היום שלא יוכל להכיר איש את רעהו : הבי המטפחת וגומר · ר"ל הכיני הצעיף אשר עליך ואחזי בקצותיו · והוא מדד שני מדות שעורים וישת עליה במטפחת ואחר זה בא בועז אל עיר בית לחם : ובועז

רות ג

ועתה כי אמנם כי אם גאל אנכי וגם יש גאל קרוב ממני: לִינִי הַלַּיְלָה וְהָיָה בַבֹּקֶר אִם־יִגְאָלֵךְ טוֹב יִגְאָל וְאִם־לֹא יַחְפֹּץ לְגָאֳלֵךְ וּגְאַלְתִּיךְ אָנֹכִי חַי־יְהוָה שִׁכְבִי עַד־הַבֹּקֶר: וַתִּשְׁכַּב מַרְגְּלוֹתָו עַד־הַבֹּקֶר וַתָּקָם בְּטֶרֶום יַכִּיר אִישׁ אֶת־רֵעֵהוּ וַיֹּאמֶר אַל־יִוָּדַע כִּי־בָאָה הָאִשָּׁה הַגֹּרֶן: וַיֹּאמֶר הָבִי הַמִּטְפַּחַת אֲשֶׁר־עָלַיִךְ וְאֶחֳזִי־בָהּ וַתֹּאחֶז בָּהּ וַיָּמָד שֵׁשׁ־שְׂעֹרִים וַיָּשֶׁת עָלֶיהָ וַיָּבֹא הָעִיר: וַתָּבוֹא אֶל־חֲמוֹתָהּ וַתֹּאמֶר מִי־אַתְּ בִּתִּי וַתַּגֶּד־לָהּ אֵת כָּל־אֲשֶׁר עָשָׂה־לָהּ הָאִישׁ: וַתֹּאמֶר שֵׁשׁ־הַשְּׂעֹרִים הָאֵלֶּה נָתַן לִי כִּי אָמַר אַל־תָּבוֹאִי רֵיקָם אֶל־חֲמוֹתֵךְ: וַתֹּאמֶר שְׁבִי בִתִּי עַד אֲשֶׁר תֵּדְעִין אֵיךְ יִפֹּל דָּבָר כִּי לֹא יִשְׁקֹט הָאִישׁ כִּי־אִם־כִּלָּה הַדָּבָר הַיּוֹם:

ובעז

(בשוליים: כתי' ולא קרי · למדנחאי · ל וכל סוס גבר דכו' · ח' מנעיל · תיו · יתיר ק' וי"ו · ס"חס' א' כלי' ביאם · ופלוגתא על דין · ב' · אלי קרי ולא כתיב · ג')

תרגום

וּכְעַן אֲרוּם בְּקוּשְׁטָא אֲרוּם פָּרִיק אֲנָא וְאַף אִית פָּרִיק אוֹחֲרָן דְּחָזֵי לֵיהּ לְמִפְרַק יָתֵיר מִנִּי: בִּיתִי בְּלֵילְיָא וִיהֵא בְצַפְרָא אִם יִפְרְקִיךְ גַּבְרָא דְּחָזֵי לֵיהּ לְמִפְרְקִיךְ מִן אוֹרַיְתָא הֲרֵי טַב וְיִפְרוֹק לְחַיֵּי וְאִם לָא צָבֵי לְמִפְרְקִיךְ וְאֶפְרוֹקִינִיךְ אֲנָא אֲמָרִית בִּשְׁבוּעָה קֳדָם יְיָ כְּמָא דְּמַלֵּילִית לִיךְ כְּדֵין אַעְכִּיר דְּמוּכִי עַד עִידָן צַפְרָא: וּדְמָכַת מִלְקָבֵיל רִיגְלוֹי עַד צַפְרָא וְקָמַת בְּקִרְיָצְתָא עַד לָא אִשְׁתְּמוֹדַע גְּבַר יַת חַבְרֵיהּ מִן קֳדָם חֲשׁוֹכָא וַאֲמַר לְעוּלֵמוֹי לָא אִשְׁתְּמוֹדַע לִגְבַר אֲרוּם אֲתַת אִתְּתָא לְאִדְּרָא: וְאָמַר הָבִי סוּדָרָא דִּי עֲלַיִךְ וְאַחִידִי בָהּ וַאֲחִידַת בָּהּ וְכַל שִׁית סְאִין דִּסְעוֹרִין וְשַׁוִּי עֲלָהָא וְאִיתֵי לָהּ כֹּחַ מִן קֳדָם יְיָ לְסוֹבָרוּתְהוֹן וּמִן יַד אִתְאֲמַר בִּנְבוּאָה דַּעֲתִידִין לְמִפַּק מִינָהּ שִׁיתָא צַדִּיקֵי עָלְמָא דְּכָל חַד וְחַד עָתִיד לְמֶהֱוֵי מִתְבָּרַךְ בְּשִׁית בִּרְכָן דָּוִד וְדָנִיאל וְחַבְרוֹהִי וּמַלְכָּא מְשִׁיחָא וְעַל בּוֹעַז לְקַרְתָּא: וְאָתַת לְוַת חֲמוֹתָהּ בְּקִרְיָצְתָא וַאֲמַרַת מָאן אַנְתְּ בְּרַתִּי וְחַוִּיאַת לַהּ יַת כָּל מַה דַּעֲבַד לָהּ גַּבְרָא עַל פּוּם מֵימַר מִן קֳדָם נְבוּאָה דְּאִתְגְּלִיאַת לֵיהּ עֲבַד לָהּ: וַאֲמָרַת שִׁית סְאִין דִּסְעוֹרִין הָאִלֵּין יְהַב לִי גַּבְרָא אֲרוּם אֲמַר לִי לָא תְהַכִין רֵיקַנְיָא לְוַת חֲמוֹתִיךְ: וַאֲמָרַת תִּבִי בְּרַתִּי עִמִּי בְּבֵיתָא עַד זְמַן דְּתִדְּעִין אֵיכְדֵין יִתְגְּזַר מִן שְׁמַיָּא וְאֵיכְדֵין יִתְפְּרֵישׁ פִּתְגָם אֲרוּם לָא יְנוּחַ גַּבְרָא אֲרוּם אֱלָהֵין יְשֵׁיצֵי לְטַב פִּתְגָמָא יוֹמָא דֵין:

ובועז

מסרה

וְעתה כי אמנם כי אם אם כתיב ולא קרי והוא חד מן ד' אם כתי' ולא קריין וסי' אם במקום ויעז אתי את המלך · אם אמנון ועתה אל ישם אדני המלך אל לבו · אם כאשר קחנו ועיניך שים עליו · אם גאל ועתה כי אמנם כי אם גאל אנכי · ואנין חד מן ח' מלין כתי' ולא קרי' וסימ' נא דיסלח לדבר הזה יסלח יי' · את הנפש וישבע המלך צדקיהו אל ירמיהו · ידרך הדרך אל ידרך הדרך קשתו · חמש דנגב ואלה מרותיה פאת · וד' אם דלעיל · אלי קרי ולא כתיב כי אמר אלי אל תבואי והוא חד מן י' מלין דקריין ולא כתיב וסי' כני ועתה תנו את האנשים תנינא דפסי' · פרת ייך דוד את הדרעזר דשמואל · איש ועצת אחיתפל אשר יעץ · בן ויאמר לו יואב לא איש · בניו ויהי הוא משתחוה דמלכים · צבאות כי מירושלם תצא דישעיה · באים הנה ימים באים נאם יי' ממגדל · לה השמיעו אל בבל רבים · אלי ותאמר אליה כל אשר תאמרי · אלי ותאמר שש השערים:

רלב"ג (המשך)

כמוהו מי שמך כי אין משפט מי שימלא על הענין כי אם עם בן אדם ולפי דעתי כי שמך הוא שם עלם ועל כן מי על הענין : עשה לה האיש · השבועה · איך יפול דבר עלה · בעבור שכל הגזירות באות מן השמי' על כן יפול והיגנו כן לא נפל דבר אחד מכל דברו :

רשי

ועתה כי אמנם אם כתיב ולא קרי · כלומר משמע ספק ודאי יש גואל קרוב ממני · אמר רבי יהושע בן לוי שלמון ואלימלך וטוב אחים היו ומהו אמר לאחינו לאלימלך · לעולם קורא אדם את דודו אחיו כעניין שנ' וישמע אברם כי נשבה אחיו והלא אברם דודו היה כך היה בועז לאלימלך בן אחיו קרובו של מחלון אבל טוב היה קרוב יותר ע"כ: קרוב ממני שהוא אח ואני בן אח: חי יי' · אמרה לו בדברים אתה מוציאני ...

מנחת ערב

אבן עזרא

תורת חסד | צמח צדיק | אבן יחייא

אבן עזרא

עלה השער · כן היה מנהג והתודה לעדה : פלוני אלמוני · יש אומרים שהוא מן מופלא ואלמוני מן אלם שאין לויסס ידוע אבל המדבר : חלקת השדה · יתכן שהיה השדה גדול וחלק ממנו היה לאלימלך : והם לא יגאל · אמר רבי יונה כי היה ראוי להיותו ואם לא תגאל וכן וכאשת נעוריך אל יבגוד וזה לא יתכן כי יבגוד שב אל מלת ברוחכם וכן פירושו ואם לא יגאל הגואל אותם ואני אדע כי אין גואל קרוב ממך : אשת המתקנית · הסע' מזאת המלה תקנה ופועל עבר תחת עתיד כי האשה יש לה כתוב' גם האם יורשת הנשאר ונכתב קניתי והטעם כן אקנה אני : פן

רשי

פלוני אלמוני · ולא כתב שמו לפי שלא אבה לגאול : פלוני אלמוני · מתורגם בנביאי כסי וטמיר · פלוני מכוסה ונעלם לשון כי יפלא היפלא מיי' דבר · אלמוני אלמון מבלי שם : ואדעה כי אין זולתך · קרוב לגאול : ומאת רות המואביה · אתה צריך לקנות והיא אינה מתרצה אלא אם כן תשאנה : פן

אבן יחייא

אינו רשאי וולתו להתקרב · ויאמר אנכי אגאל וגומר הודה לגאול : ויאמר בועז וגומר ר"ל כבר פירשתי אליך הדבר פלוני והנה הדבר שמוכי מעסק האלמנה אשר בעדו אמרתי אליך שתשב הוא כי ביום קניתך השדה מיד נעמי · או תכף ומיד מאת רות המואביה אשת המת קנית

א וּבֹ֨עַז עָלָ֣ה הַשַּׁעַר֮ וַיֵּ֣שֶׁב שָׁם֒ וְהִנֵּ֨ה
הַגֹּאֵ֤ל עֹבֵר֙ אֲשֶׁ֣ר דִּבֶּר־בֹּ֔עַז וַיֹּ֛אמֶר
סֽוּרָה שְׁבָה־פֹּ֖ה פְּלֹנִ֣י אַלְמֹנִ֑י וַיָּ֖סַר
וַיֵּשֵֽׁב׃ וַיִּקַּ֞ח עֲשָׂרָ֧ה אֲנָשִׁ֛ים
מִזִּקְנֵ֥י הָעִ֖יר וַיֹּ֣אמֶר שְׁבוּ־פֹ֑ה וַיֵּשֵֽׁבוּ׃
וַיֹּ֙אמֶר֙ לַגֹּאֵ֔ל חֶלְקַת֙ הַשָּׂדֶ֔ה אֲשֶׁ֥ר
לְאָחִ֖ינוּ לֶאֱלִימֶ֑לֶךְ מָֽכְרָ֣ה נָעֳמִ֔י
הַשָּׁ֖בָה מִשְּׂדֵ֥ה מוֹאָֽב׃ וַאֲנִ֨י
אָמַ֜רְתִּי אֶגְלֶ֧ה אָזְנְךָ֣ לֵאמֹ֗ר קְ֠נֵה נֶ֥גֶד
הַיֹּשְׁבִ֣ים וְנֶ֣גֶד זִקְנֵ֪י עַמִּי֒ אִם־תִּגְאַל֙
גְּאָ֔ל וְאִם־לֹ֨א יִגְאַ֜ל הַגִּ֣ידָה לִּ֗י וְאֵדְעָ
כִּ֣י אֵ֤ין זוּלָֽתְךָ֙ לִגְא֔וֹל וְאָנֹכִ֖י
אַחֲרֶ֑יךָ וַיֹּ֖אמֶר אָנֹכִ֥י אֶגְאָֽל׃
ה וַיֹּ֣אמֶר בֹּ֔עַז בְּיוֹם־קְנוֹתְךָ֥ הַשָּׂדֶ֖ה מִיַּ֣ד
נָעֳמִ֑י וּ֠מֵאֵת ר֨וּת הַמּוֹאֲבִיָּ֤ה אֵֽשֶׁת־
הַמֵּת֙ קָנִ֔יתָה לְהָקִ֥ים שֵׁם־הַמֵּ֖ת עַל־
נַחֲלָתֽוֹ׃

וַיֹּאמֶר

וּבוֹעַז סְלִיק לִתְרַע בֵּית דִּינָא דְּסַנְהֶדְרִין וִיתִיב תַּמָּן עִם סָבַיָּא וְהָא פָרִיקָא חֲלַף דְּמַלִּיל בּוֹעַז לְרוּת וַאֲמַר סְטִי תִּיב הָכָא גְּבַר דִּצְנִיעָן אוֹרְחָתֵיהּ וּסְטָא וִיתִיב׃ וּדְבַר עַשְׂרְתֵי גּוּבְרִין מִסָּבֵי קַרְתָּא וַאֲמַר תִּיבוּ הָכָא וִיתִיבוּ׃ וַאֲמַר לְפָרוֹקָא אַחְסָנַת חַקְלָא דִּי לְאָחוּנָא לֶאֱלִימֶלֶךְ זַבְנַת נָעֳמִי דִּי תָבַת מֵחֲקַל מוֹאָב׃ וַאֲנָא אֲמָרִית אַגְלֵי אוּדְנָךְ לְמֵימַר קְנֵה כָּל קֳבֵיל יָתְבֵי תַּרְעָא דְּבֵית דִּינָא דְּסַנְהֶדְרִין וְכָל קֳבֵיל סָבַיָּא דְּעַמִּי אִם אִית רְעוּתָךְ לְמִפְרוֹק פְּרוֹק וְאִם לָא אִית רְעוּתָךְ חַוִּי לִי וְאֶנְדַּע אֲרוּם לָא אִית בַּר מִנָּךְ הַהוּא רַשַּׁאי לְמִפְרוֹק קֳדָמָךְ וּדְהוּא קָרִיב לְמִיתַּב בָּתְרָךְ וַאֲנָא אֶדַּע מִנָּךְ וּפָרוֹקָא אֲהֵא בָּתְרָךְ וַאֲמַר אֲנָא אֶפְרוֹק׃ וַאֲמַר בּוֹעַז בְּיוֹם זְבִינְתָּךְ יַת חַקְלָא מִן יְדָא דְּנָעֳמִי וּמִן יְדָא דְּרוּת מוֹאֲבִיתָא אִיתַּת מִיתָא חַיָּיב אַתְּ לְמִפְרוֹק וּבָעֵי לְיַבָּמָא יָתַהּ לְמִסְּבָהּ לְאִנְתּוּ מִן בִּגְלַל לַאֲקָמָא שׁוּם מִיתָא עַל אַחְסַנְתֵּיהּ׃

ואמר

רלבג

ובועז עלה השער ויושב שם זה לאות כי בועז היה שופט כי השופטים הם יושבים בשער גם יורה על זה כי זקני העיר היו נכנעים למצותו · פלוני אלמוני · פלוני הוא מענין ההסתר כטעם והוא פלאי ר"ל כי לא פירש שמו וכן אלמוני גם כן הוא מענין העלם והרצון בזה שלא ידברו בשמו והנה היה שמו נעלם · אם תגאל גאל כבר זכרה התורה שכאשר ימכור איש מאחוזתו ובא גואלו הקרוב אליו וגאל את ממכר אחיו · לא אוכל לגאל לי פן אשחית את נחלתי ר"ל שאם אפרע כסף הקנין הנה האמת אשחית את נחלתי שלא יהיה לי ממה אשכיר עובדי אדמתי ואשאר שממה או אולי אצטרך למכור מנחלתי וכבר נתבאר בתורה שאין ראוי לגאל בשקיה הדבר בזה האופן : וזאת

מסרה

פלוני אלמוני ג' וסי' ואת הנערים יודעתי · ומ"ך ארם היה נלהם · סורה שבה פה · השדה כל סיפרא כתיב י"וד במ"ב כתיב ה' וסימ' כי שמעת בשדה מואב כי פקד · ויאמר לגאל חלקת השדה · וכל שאר קריא דכו' במ"ו כתיב י"וד בליש' וסימ' הרי בגלבוע אל טל· על שדי' כפרים · ולבני אהרן הכהן בשדי · הנה שמענוה באפרתה · אל תשג גבול עולם · ויפקדו ביום ההוא :

תורת חסד צמח צדיק

ובעז עלה השער הדר"ג כתב יש

מנחת ערב

בזה שעשי' הכרתי האמ' וזהו כי מלת אם כתיב ולא קרי לרמוז שעם היו' שלא יבאר מהיות ספק בדבר אם אגאל אנכי או טוב עכ"ז האם והספ' כעשה כאלו הוא פורח באויר. והאמנם והודאי כאשר במקומו כי גואל אנכי והוא כי בבואו טוב לגאול השדה יאמר לו ביום קנותך השדה מיד נעמי הוא להקים שם המת על נחלתו והוא ידע כי טוב לא ידע ערכה זיגעל בה כאשר עשה כי הוא אמר לו ביום קנותך וגו' להקים וגו' ובפתחון פה שלכשאי רות געל בה ובשדה ואמר לא אוכל לגאול לי פן אשחית את נחלתי באופן כי היותר ודאי הוא כי גואל אנכי ובלשון וגם הוא כי יש גואל קרוב ממני שקרוב לו: אי הוא כי גואל אנכי ויתכן ג"כ ובדרך הזה יהיה אומרו גואל אנכי פיעל ולא תואר:

ויאמר הגאל לא אוכל לגאול לי וגו'

הנה ידוע מה שאז"ל על המשנה שייבום קוד' לחליצה הבא שאול אומר אם כוונתו לשום ממון או לשום יופי חליצה קודמת כי אם אין כוונתו למצות יבום קרוב הולד להיות ממזר וע"כ כשהקדים בועז לדבר על עסקי שדה ואמר טוב אנכי אגאל וא"כ אמר לו ביו' קנותך השדה וגו' אז אמ' טוב לא אוכל לגאל לי שכיון שכבר הקדמת לי ענין השדה פן אשחית את נחלתי פיר"שי בנים כי קרוב להיות הולד ממזר כיון שנתתי עיני בממון גאל לך אתה שאתה עשיר מופלג וגדול הדור ולא יחשדך בכך ・ ולפי פיר"שי שאמר וטעה בעמוני ולא עמוני' אפשר לומ' שהייתה טעות טוב אע"פי שידע הדין טעה בדבר והיה סבור שהזכרי' שבאים מעמוני' או מואבית גשהם נקראי' עמוני ומואבי וז"ש וטעה בעמונית כו' כי אם לא ידע הדין כלל ה"לל ולא ידע אך מה שאמר וטעה הכוונה שידע הדין אלא שטעה בדבר וע"כ אמר פן אשחית את נחלתי לשון ספק פן יהיה לי בנים כפי"רשי אין נחלה אלא בנים וא"כ יהיו פסולים לבוא בקהל גאל לך אתה כיון לפי דעתך כל זרע עמונית כשרים לבוא בקהל כיון שאתה אומר לי לישא אותה ע"כ גאל לך אתה וגו':

וזאת לפנים בישראל הנה יש מחלוקות בין רב ולוי אי קונין בכליו של קונה או בכליו של מקנה וזה היה ג"כ בין סברת הגואל ובין בועז יהיה ענין הכתוב' וזאת לפנים בישראל קודם מעשה זה כי הגאולה ובו' לא היו מדקדקים ומחלקים בין כליו של קונה כי אם בכל גונא שלף איש נעלו ונתן לרעהו בין יהיה הקונה הנותן או המקנה והי' שהיו נוהגין בשניהם כי בשניהם בכליו של קונה הי' קונה מעיקרא דקני לרב וכ' יהיה בכליו של מקנה היה מטעמא דקני לל... אך

רלב"ג

וזאת לפנים בישראל וגומר ・ ר"ל זה היה הדין מימים קדומי' על דבר הקנין והחליפין לקיים כל דבר בדרך שלא יוכל לשוב אחר זה והוא שהיה שולף נעלו הקונ' ונותן אותה למקנה וכאלו יקנה המקנ' הנעל ובקנותו הנעל היה מקנה לקונ' הדבר ההוא מהקנין או מהחליפין וזה היה כמו עדות אל קיום הקנין או החליפין : ויאמר הגואל לבועז קנה לך זאת הגאולה וישלוף בועז נעלו ונתן אותו לפלוני אלמוני ומתוך הנעל הקנה לו זאת הגאולה וידמה שכבר השיב לו נעלו אחר זה כי לא יתכן שישאר שופט יחף ברגלו אחת ולזה היה זה הקנין לנעל עמה ולהקנות לו זולת זה ומזה המקו' למדנו כי אפילו קרקע נקנה בזה הקנין ר"ל בשליפת נעל ובתיבתו למקנה להקים שם המת על נחלתו רוצ' לומר שכבר יאמרו שאשת המת מחזקת בו ואם יהיה לה זרע יירש זאת הנחלה ・ כרחל וכלאה הקדימו רחל ללא' כי על רחל היה העקר בעבודת יעקב ללבן ・ ועשה חיל באפרתה וקרא שם בבית לחם ・ ברכוהו שיעשה חיל בה כמו שעש' כלב באפרת' שהולידה לו את חור שהיה בכור אפרתה והיה אבי בית לחם כמו שנזכר בספר דברי הימים והנה אמרו לו זה לפי שהיא בא מחצרון והיה יושב בבית לחם ולפי שאשת ה ה אפרתי מבית לחם יהודה כמו שנזכר בראש זאת המגלה ・ ויהי ביתך כבית פרץ ברכוהו בברכ' אביהם פרץ שבא מתמר לשבה מתדמה לזו ・ הנה זה הוא מה שראינו לבארו בזאת המגלה והולם התועלת המגיע מהנה הנה:

התועלת הראשון הוא להודי' שאין ראוי לאדם שיתבולל בעמים אבל יתרחק מזה לפי מה שתספר הלא תרא' מה שקרה לאלימלך בהטמעו בין הגוים כי זה היה סבה אל שנתחתנו בניו עם בנותיהם ומתו הוא והם בזמן קצר ולא נשאר מהם דבר וא"ע"פ [...] הספיק זה כי כבר גדלו בדיעות ההם ובמנהגים הפחותים והיו ג"כ פוקדות שם אלל בני עמם ולא היו קולטות לעזוב כל דעותיהן וכבר הירה [...] אמרה להן נעמי שתשובנה אשה לבית אמה ולא היתה יודעת שהם כישראליות לא היתה מחטיאה אותן והנה יורה שכבר נתגיירו מה שאמר נעמי [...] עמה ואל אלהיה: **התועלת** השני היא להודיע כי מי שבא לדבק תחת כנפי השכינ' ראוי שידקדקו עמו לעמוד על כוונתו אם הוא מהר[...] לקבלו ואם יתחזק ויתאמץ בדעתו זאת אין ראוי להוסיף עוד ולהרחיקו מזה לזה תמצא שכאשר ראתה נעמי בו כי מתאמצת היא ללכת אתה לא [...] כי אז הכירה כי מלב ומנפש נתגיירה ・ ומזה המקום יתבאר שהבא להתגייר ראוי שימסרו לו קלות וחמורות כי אז יתבארו לו מה שהוא מקבל [...] זה ראוי שירחיקוהו מזה קצת עד שיעמדו על דעתם ואחר כך כשיראו שהו' מתאמץ בדעתו זאת אין ראוי לדבר אתו עוד להרחיק ממנו רצונו: [...] להודיע שראוי לאדם שיהיה זריז להמציא לו הצורך אליו בעת שתמציא ידו ולא יתעצל בזה הלא תראה מה שקרה לרות מפני זריזותה [...] הכל חמותה בעת שתמצא עד שתכף שבאו קציר שעורים השת לה ללקוט בשבלים אחרי הקוצרים והיתה שוקדת על זה כמו שספר זה שבתה הבית [...] עד הערב: **התועלת** הרביעי הוא להודיע שהמתקרב אל ה' יתברך ילליאו ענייניו הלא תרא' איך סבב ה' יתברך לגבליאת רות עד שנב[...] להיות מזרעה המלכות על ישראל לנצח וזה שכבר יצא ממנה דוד אשר נתנה לו המלוכה ברית מלח: **התועלת** החמשי הוא להודיע [...] לקיחת מתנה ומתי שתרע עינו בו ואף על פי שאין לבעל המתנות זכות בה כמו הענין במתנות עניים כי התורה חייבה הבעלים לעזוב אותם [...] שלא ישיב העני מבוקשו כשידקדקו הבעלים לשמור בתכלית מה שאפשר שלא יפול לפועלים מהשבולים כדי שלא ימצא דבר או יהיה סבה [...] להחטיא הבעלי' להחזיק במתנה ההיא וימנע העני מלקיחתה עם שהוא מבואר שראוי להשמר מלעשו' כנגד רצון האנשים כשלא יבאו לזה הכרח ולזה תמצא שאמרה רות [...] ואלקטה בשבולים אחר אשר אמצא חן בעיניו: **התועלת** הששי הוא להודיע שראוי לאדם שיקדים שלום לכל אדם ואפי' הוא עבדו או שכירו הלא תראה כי בועז [...] הקדים שלום לקוצרי' אשר לו: התועלת

תרגום

ואמר פרוקא כי האי גוונא לית אנא יכיל למפרוקלי על דאית לי אתתא לית לי רשו למיסב אוחרניתא עלהא דילמא תהי למצו בביתי ואהא מחביל ית אחסנתי פרוק לך את ארום דלית לך אתתא ארום לית אנא יכיל למפרוק: וכהדא מנהגא בעידנא די מלקדמין מתנהגא בישראל בזמן דשקלן וטרן ופרקן ומחלפן חד מן חבריה ומקיימין כל מידעם נרתק יד ימיניה ואושיט ביה קניין לחבריה והכין נהגין למקני בית ישראל חד מן חבריה קדם סהדיא: ואמר פרוקא לבועז אושיט ידך לקנינא וקני לך ושלע בועזית נרתק יד ימיניה וקני ליה: ואמר בועז לסביא ולכל עמא הוו סהדין אתון עלי יומא דין ארום קניתי ית כל מה דהוה לאלימלך וית כל מה דהוה לכליון ומחלון מן ידא דנעמי: ואוף ית רות מואביתא איתת מחלון קניתי לי לאינתו בגין למיקם שום שכיבא על אחסנתיה ולא ישיצי שום שכיבא מלוות אחוהי וכתרע סנהדרין דבאתריה סהדין אתון עלי יומא דין: ואמרו

מקרא

וַיֹּאמֶר הַגֹּאֵל לֹא אוּכַל לִגְאוֹל־לִי פֶּן־אַשְׁחִית אֶת־נַחֲלָתִי גְּאַל־לְךָ אַתָּה אֶת־גְּאֻלָּתִי כִּי לֹא־אוּכַל לִגְאוֹל: וְזֹאת לְפָנִים בְּיִשְׂרָאֵל עַל־הַגְּאוּלָּה וְעַל־הַתְּמוּרָה לְקַיֵּם כָּל־דָּבָר שָׁלַף אִישׁ נַעֲלוֹ וְנָתַן לְרֵעֵהוּ וְזֹאת הַתְּעוּדָה בְּיִשְׂרָאֵל: וַיֹּאמֶר הַגֹּאֵל לְבֹעַז קְנֵה־לָךְ וַיִּשְׁלֹף נַעֲלוֹ: וַיֹּאמֶר בֹּעַז לַזְּקֵנִים וְכָל־הָעָם עֵדִים אַתֶּם הַיּוֹם כִּי קָנִיתִי אֶת־כָּל־אֲשֶׁר לֶאֱלִימֶלֶךְ וְאֵת כָּל־אֲשֶׁר לְכִלְיוֹן וּמַחְלוֹן מִיַּד נָעֳמִי: וְגַם אֶת־רוּת הַמֹּאֲבִיָּה אֵשֶׁת מַחְלוֹן קָנִיתִי לִי לְאִשָּׁה לְהָקִים שֵׁם־הַמֵּת עַל־נַחֲלָתוֹ וְלֹא־יִכָּרֵת שֵׁם־הַמֵּת מֵעִם אֶחָיו וּמִשַּׁעַר מְקוֹמוֹ עֵדִים אַתֶּם הַיּוֹם: ויאמרו

רשי

פן אשחית את נחלתי ・ זרעי כמו נחלת יי' בנים לתת פגם בזרעי שנאמר לא יבא עמוני ומואבי וטע' בעמוני ולא עמונית : על הגאולה ・ זו מכירה : תמורה זו חליפין : שלף איש נעלו ・ זהו קניין כמו שאנו קונין בסודר במקום נעל ורבותינו נחלקו בדבר מי נתן למי יש אומרי' קונין בכליו של קונה ובועז נתן לגואל ויש שאומרים קונין בכליו של מקנה וגואל נתן לבועז : וזאת התעודה בישראל ・ משפט העדות : להקים שם המת על נחלתו מתוך שאשתו יוצאה ובאה בנחלה ומכנסת ומוציאה ואומרים זאת היתה אשת מחלון שמו נזכר עליה כרחל

אבן עזרא

פן אשחית את נחלתי היתה [...] נחלה רבה ויש אומרים רמז [...] אשתו : גאל לך ・ הנה נתתי [...] רשות כי אני לא אוכל : לפנים בימים קדמונים שעברו [...] הפנים שהם הראשונים : [...] הגאולה ・ אם אדם יגאל [...] יחליף שדה בשדה : וזאת התעודה ・ מגזרת עדות על [...] היו מעידים ・ ויש מפרש במלת תעודה רגילות ומנהג והראשון הוא הנכון : וישלף נעלו ・ בועז שלף נעלו ונתן אותו לגואל והגה [...] זה כאשר אמרו חכמינו ז"ל חליפי' והטעם שקבלת זה הנעל ונתת תחתיו גאולתך ・ וטעם נעל בעבור שהו' נמצא תמיד ולא יתכן להסיר חלוקו או מכנסיו שלא ישאר ערום ・ ויש אומרים כי הגואל שלף נעלו ונתנו לבועז והטע' כאשר נתתי לך זה הנעל כן הגאולה ・ הקדי' ברחל בעבו' שהיתה אשת יעקב בתחלת מחשבתו : ועשה

וזאת י"ז ר"פ וסימ' וזאת התרומה אשר תקחו ・ וזאת תורת המנחה ・ וזאת תורת האשם ・ וזאת תורת זבח השלמים ・ וזאת תהיה טומאתו בזובו ・ וזאת עשו להם וחיו ・ וזאת משמרת משאם ・ וזאת תורת הנזיר ・ וזאת התורה החקים ・ וזאת התורה אשר שם ・ וזאת הברכה ・ וזאת ליהודה ויאמר ・ וזאת התרומה אשר תרימו ・ וזאת לכם האות רדמיה ・ וזאת שנית תעשו ・ וזאת תהיה המגפה ・ וזאת לפנים בישראל :

תורת חסד צמח צדיק

ויאמר הגואל לא אוכל וכו' יר' לגאול לי כאופן זה פן אשחית את נחלתי גאל לך אתה את גאולתי יר' יהיה הדבר בעיניך כאילו אין לי מצות לגאול אותה או כאילו אינני בעולם והוא אומ' גאל לך אתה את גאולתי : **וזאת** לפנים בישראל על הגאולה יר' כאשר היה איזה איש מישראל ראוי לגאל איזה דבר והיה מוכר ומחליף הכח ההוא לזולתו הנה או כדי לקיים כל דבר שלף איש נעלו ונתן לרעהו וממה שהיה נתחלף מכח נעשה אח"כ תעודה ותורה בישראל כי מנהגן של ישראל תורה היא וזאת התעודה בישראל : ובספר אחד קדום וזאת התעודה בישראל פי' על קנין חליפין זה היו מעידי' ישראלי' כשרים ע"כ : והרי"בם כתב שלף איש נעלו היותר נכון הוא שהוא נעל היד כלומ' בית יד וכן תרגם שתרגם ע"כ :

ויאמר הגואל לבועז קנה לך ר"ל קנה לך גאולתי וישלף נעלו בעד ・ ויאמר לזקני' וכל העם ר"ל וכל העם אשר היו שם ג"כ היו כנגד מה זקנים וטובים ואמר להם עדים אתם היום כי קניתי' את כל אשר לאלימלך ואת כל אשר לכליון ומחלון מיד נעמי בכתובתה כי רות ויתרה לה כתובתה והקדים פה לכליון קודם מחלון לומ' כי בלב שלם מכרה נעמי מה שמכרה ולא שעשתה כן לפי שרות היתה כלתה כי הנה לא היתה אשת כליון : וגם את רות המואביה יר' וגם כי נעמי ויתרה לה גם כן את כל אשר לה ותכלית כל זה תוכנו כיכנו כי אם כדי להקי' שם המת על נחלתו ולא יכרת שם המת מעם אחיו ומשער מקומו עדים אתם היום : והרי"בם כתב ומפני שהאריך להטעים דבריו הראשוני' אשר עליהם העיד עדיו חזר ואמ' עדים אתם היום ע"כ : והר"יב כתב ומה שאין לספק כי היו במעמד ההוא נעמי ורות למכור חלקת השד' כי לנעמי היה חלק בירושת אביה ולרות בכתובת' מצד עזבון בעלה בחלק השדה ולו אמ' בעז לכל העם והזקני' שיהיו עדים איך קנה כל אשר לאלימלך ובניו מיד נעמי כי לרות לא היה לה קנין בקרקע כי אם שעבוד ואיך קנה לאות וקדשה לאשה בתורת יבום להקים שם המת ואמ' ב' פעמים עדים אתם היום א' לקנין השדה והב' לקנין האשה ・ ובכל הספר הזה הקדים מחלון לכליון וכאן אמ' כל אשר לכליון ומחלון והוא להודיע שמת כליון קודם מחלון ונפלה הירושה לפני מחלון כשמת נשארה נחלתו משועבדת לכתובת רות אלבד שעבוד נעמי הקודם שאם לא כן כי אם שמת מחלון קודם כליון הנה ירש אותו כליון ובמותו יורשיו היו בעז וטוב ונעמי מצד אביה והיה ראוי שיתלקו חלק כליון ביניהם וחלק מחלון תגאל מן השעבוד ע"כד : ויאמרו

אבן יחייא

[...] מקום המת ・ ועובד בוראו תחתיו ויזכה על ידו בעולם הנשמות : ויאמרו כל העם וגו' רולה לומ' [...] אנו מקבלים העדות הזה עלינו להעידו תמיד ・ ואחר כך ברכוהו בראותם כי לוקחו האשה הזאת [...] היה לשם שמים ・ ולא לסבה אחרת זולת זאת כי אפילו הבן הנולד לא לו יהיה ・ כרחל וכלאה [...] אשר בנו וגו' רולה לומר יהי רצון שבזכות הזה יתן ה' האשה הבאה אל ביתך בנים כמות ולכות [...] כאשר נתן את רחל ולאה ・ אשר בנותם בנו שתיהן את בית יש' ・ ובאיכו' ועשה חיל באפרתה [...] וגו' ורמז באומרו ועשה חיל למעלת החכמה ・ כאומרו אנשי חיל יראי אלהים ・ והם אותם כאשר [...] יראת חטאו קדם לחכמתו ・ כי התחיל בתאר האחרון אשר הגיע לשלימים ההם ・ ולכן יתשו לשם [...] המיוחד מהמקום ההוא והוא אפרתה לשון גדולה ופריה ורביה ・ ורמז באומרו וקרא שם למעלת [...] המדות כאומרו קריאי מועד אנשי שם ・ ולכן יתשו לשם העצמיי מהמקום ההוא והוא בית לחם [...] לשון דבר נסמיי ・ ויהי ביתך כבית פרץ וגו' להיות כי בועז היה עתיד להוליד מן הנערה הזאת [...] ב' מיני בנים ・ הא' והוא הבן המיוחס לאביו הראשון המת אשר תמלא מקומו ・ והשני הב' [...] הבנים אשר ילדו אחריו אשר יתיחסו לאוליד המי והוא בועז ・ לכן הזקנים ברכו בועז בתפל' ככל [...] מה אופן הב' אשר הם עצמיים לבועז ・ ואחר כך ברכוהו בבן הבכור הנולד מבועז ומיוחס לבן [...] אשר כמע' לבועז לא היה לו חלק בו ・ והוא אומרה הזרע הזה המגולגל ממחלון אשר יתן ה' לך [...] מן הנערה הזאת ילליא כאשר עש' פרץ בן תמר המגולגל מער או אונן אחיו אשר מתנו ילאת [...] אבחנו בני בית לחם ・ אשר אנו ראשי ישראל ושופטיה' ・ ויקח בועז את רות וגו' ר"ל כי לקחה [...] ברצון טוב אף כי היתה אלמנה ・ ונערה מואביה ・ ושופט יש' ועשיר כמוהו לא היה נאה לקח [...] כי אם בתולה מעמיו לאשה ・ ותהי לו לאשה ・ ספ' כי גם היא היתה אשתו ברצון טוב אף כי [...] היה זקן ולא הלכ' אחרי הבחורים ・ ויבוא אליה וגו' הודיענו היות הריונ' מבועז הזקן השנחיי [...] כהריון שרה אמנו מאברהם הזקן ・ כי בועז זה אבצן מבית לחם שופט יש' בבחרותו לקח אשה [...] ויהי לו ל' בנים ・ ול' בנות וכלן השיאן ・ ועשה ס' סעודות ובכולן לא זימן מנוח מצרעה ・ כי [...] להיותו עקר לא אשבו בלבו ולסמך הנאוה ההיא אשר הראה ・ קרה לו כאשר קרה לבניו' עם תנה [...] ברת' ・ ומתו כלן בחייו ・ ויולד למנוח בן שופט יש' כי ראה ה' בעלבונו ואסף את חרפתו [...] ובזקנותו בועז עשה תשובה מהמחשבת פיגול ההיא וה' השיב שבותו ・ ותאמרנה הנשים וגו' ר"ל [...] כי הנשים האוהבות נעמי ברכו ה' יען לא השבי' לה גואל ואחרי היום ・ כי מי יחשוב שיולה על [...] רפא

התועלת השביעי הוא להודיע שהוא ראוי שידקדק האדם בשמירת נכסיו וקנייניו ואם ישכר פועלים שישב עמהם כדי שיעשו מלאכת' כראוי או יעמוד שם אדם במקומו להשגיח במלאכת הפועלים ולזרזם שיעשו מלאכתם כראוי ולזה תמצא שספר שהיה לבועז נער נצב על הקוצרי' ותמצא גם כן שבעת שזרע השעורי' שכב בועז בגורן לשמור הערמה שלא יגנבו ממנה כי כבר יוכן להם לגנוב ממנה ולא יוכר ולזאת הסבה גם כן זכר כי רות לקטה עד הערב ועם כל זה מהרה לחבוט אשר לקטה להביא אל העיר כדי שלא יגנוב לה מאשר לקטה: התועלת השמיני הוא להודיע שראוי לאשה בשתצטרך ללכת בין האנשי' שתהיי' עמה נשים באופן שלא תשינה חשק ערוה ולזה אמר בועז לרות וכה תדבקין עם נערותי וזאת ראיה שהיא דבקה תחלה עם נערותיו למלט נפשה מן החשד: התועלת התשיעי הוא להודיע כי כשירצה אדם רצון איש אחד להטיב לו מאד ולא ידע בזה סבה הנה ראוי שיודיע לו מי הוא כי אולי האחד טועה בו וחושב שהוא איש מה שהוא גמול חסדו ולקיחת הטוב בזה האופן הוא בלתי ראוי ולזה ספר שבכר שאלת רות הסבה ואמרה לו מדוע מצאתי חן בעיניך להכירני ואנכי נכריה לחשבה כי אולי חשב בועז שהיא אשה אחרת אשר הוא מחוייב להטיב לה עד שהשיב לה כי כבר ידע מי היא ושהוא מחוייב להטיב לה בעבור החסד שגמלה לנעמי: התועלת העשירי הוא להודיע שהוא ראוי לגמול חסד למי שיגמלהו לו או לקרוביו הלא תראה כי מפני החסד שעשת' רות לנעמי שהיתה אשת קרובו התעורר לעשות לרות זה החסד שנזכר בזאת המגלה עד שכבר הפליג בזה ורצה להטיב לה באופן שלא תרגיש בו כדי שלא תתבייש מזה והיא מה שצוה שישולו לה מן הצבתים וכבר עשה לה כל זה בעבור החסד שעשתה לנעמי

רשי

כרחל וכלאה · אע״פ שהיו משבט יהודה ומבני לאה מודים הם על רחל שהיתה עיקרה של בית והקדימו רחל ללאה : וקרא שם · כלומר יגדל שמך : כבית פרץ שיצאנו ממנו : ואלה

אבן עזרא

ועשה חיל · כמו עשה לי את החיל הזה כי אתה לא לקחתה בעבור ממון : אשר לא השבית לך גואל · הטעם בעבור שיוקם שם המת על נחלתו : ולכלכל · הטעם ויכלכל יוסף וי״א כמו ומי מכלכל את יום בואו : ילד

יא וַיֹּאמְרוּ כָּל־הָעָם אֲשֶׁר־בַּשַּׁעַר וְהַזְּקֵנִים עֵדִים יִתֵּן יְהוָה אֶת־הָאִשָּׁה הַבָּאָה אֶל־בֵּיתֶךָ כְּרָחֵל וּכְלֵאָה אֲשֶׁר בָּנוּ שְׁתֵּיהֶם אֶת־בֵּית יִשְׂרָאֵל וַעֲשֵׂה־חַיִל בְּאֶפְרָתָה וּקְרָא־שֵׁם בְּבֵית לָחֶם׃
יב וִיהִי בֵיתְךָ כְּבֵית פֶּרֶץ אֲשֶׁר־יָלְדָה תָמָר לִיהוּדָה מִן־הַזֶּרַע אֲשֶׁר יִתֵּן יְהוָה לְךָ מִן־הַנַּעֲרָה הַזֹּאת׃
יג וַיִּקַּח בֹּעַז אֶת־רוּת וַתְּהִי־לוֹ לְאִשָּׁה וַיָּבֹא אֵלֶיהָ וַיִּתֵּן יְהוָה לָהּ הֵרָיוֹן וַתֵּלֶד בֵּן׃
יד וַתֹּאמַרְנָה הַנָּשִׁים אֶל־נָעֳמִי בָּרוּךְ יְהוָה אֲשֶׁר לֹא הִשְׁבִּית לָךְ גֹּאֵל הַיּוֹם וְיִקָּרֵא שְׁמוֹ בְּיִשְׂרָאֵל׃
טו וְהָיָה לָךְ לְמֵשִׁיב נֶפֶשׁ וּלְכַלְכֵּל אֶת־שֵׂיבָתֵךְ כִּי כַלָּתֵךְ אֲשֶׁר־אֲהֵבַתֶךְ יְלָדַתּוּ אֲשֶׁר־הִיא טוֹבָה לָךְ מִשִּׁבְעָה בָּנִים׃
טז וַתִּקַּח נָעֳמִי אֶת־הַיֶּלֶד וַתְּשִׁתֵהוּ בְחֵיקָהּ וַתְּהִי־לוֹ לְאֹמֶנֶת׃
ותקראנה

ו׳ בטע׳ ד׳ · ג׳ מלרע׳ ג׳ · ב׳ בסיפ׳ · ד׳ · ג׳ · ל״ב · י׳ זקפין בכתובי׳ · וכתו׳ · ל׳ ומל׳ · ב׳ רפין · ב׳ י״ לאחר עולם · ל׳ · ל׳ · ל׳ · ל׳ חס׳ · ל׳ · וחס׳ ובסגול

וְאָמָרוּ כָּל עַמָּא דִי בִתְרַע כַּנְהֶדְרִין וְסָבַיָּא סַהֲדִין אֲנַחְנָא יִתֵּן יְיָ יַת אִתְּתָא הָדָא דְאַתְיָא לְבֵיתָךְ כְּרָחֵל וּכְלֵאָה דִי בְנוּ תַרְוֵיהוֹן יַת בֵּית יִשְׂרָאֵל אֲבוּנָן בִּתְרֵי עֲסַר שִׁבְטִין וְעִיבֵד חֵילָא בְּאֶפְרָת וּתְהֵי קְרֵי שְׁמָא בְּבֵית לָחֶם׃ וִיהִי מַצְלַח בֵּיתָךְ כְּבֵית פֶּרֶץ דִי יְלִידַת תָּמָר לִיהוּדָה מִן זַרְעָא דְיִתֵּן יְיָ לָךְ מִן רִיבָא הָדָא׃ וּנְסִיב בּוֹעַז יַת רוּת וַהֲוָת לֵיהּ לְאִנְתּוּ וְעַל לְוָתַהּ וִיהַב יְיָ לָהּ עִידּוּי וִילִידַת בָּר׃ וְאָמְרָן נְשַׁיָּא לְנָעֳמִי בְּרִיךְ שְׁמֵיהּ דַּיְיָ דְלָא פְסַק לִיךְ פָּרוֹקָא יוֹמָא דֵין וְיִתְקְרֵי שְׁמֵיהּ מִן צַדִּיקֵי יִשְׂרָאֵל׃ וִיהֵא לִיךְ לִמְקַיֵּים נַפְשׁ וּלְכַלְכָּלָא יַת סֵיבְתֵיךְ בְּתַפְנוּקִין אֲרוּם כַּלָּתֵיךְ דִּי רְחִימִית יָתֵיךְ יְלֵדְתֵּיהּ דְּהִיא הֲוָת טַבְתָּא לִיךְ בְּעִידָן אַרְמְלוּתִיךְ מִסַּגִּיאִין בְּנִין׃ וּנְסִיבַת נָעֳמִי יַת רַבְיָא וְשַׁוִּיאַתֵיהּ בְּעִיטְפַהּ וַהֲוָת לֵיהּ לְתוּרְבִּינְתָּא׃ וקראן

מסרה

הבאה ג׳ מלרע וסי׳ כל הנפש הבאה ליעקב · ובני ישראל למספרם · ויאמרו כל העם אשר בשער · וקרא ד׳ וסימ׳ קום לך אל נגוה׳ וחברו׳ · וקרא ואנכי אענה דאיוב · וקרא שם בבית לחם · לך חר מן י׳ זקפין בנביא׳ וכתובים וסימ׳ והיה ביום הניח יי׳ לך מעצבך · עשה לך מוסרות ומוטות · ויאמר ירמיהו אל צדקיהו כי אגיד לך · הכון והכן לך · שבא ודדן וסוחרי תרשיש · לכן לא יהיה לך משליך חבל · לו איש הולך רוח ושקר · ויאמר יי׳ אלי עוד קח לך · אבל אגיד לך את הרשם בכתב · ויהי ביתך כבית פרץ · וכל שמואל וכל נתינה דמלכים דכו׳ במ״ה וסי׳ ויאמר לה לקנה · ויאמר לו נשא כליו · וידבר יהונתן בדוד טוב · ואבי ראה גם ראה · וגם אשר לא שאלת נתתי:

כמו שספר · מצורף אל זה מה שהראתה מטוב לבבה עם ה׳ ית׳ בבואה לחסות תחת כנפיו ולזאת הסבה תמצא מפני החסד שעשתה רות לנעמי והיתה עושה לה תמיד התעוררה נעמי לבקש לה מנוח ייטב לה ונתנה לה עצה נתישרה בה להנשא לבועז : התועלת הי״א הוא להודיע כי האומן כאות בעתות החום כי בו מהתועלת כמו שזכרנו להשקיט הצמא ולחזק האצטומכא ולעמוד כנגד העפושים ולזה אמר לה וטבלת פתך בחומץ כמו שזכרנו : התועלת הי״ב הוא להודיע שהנותן מנה למי שיכוש לבקש לו ממנה יותר אם לא ספיק לו ראוי שיתנו לו כשעור שיוסיף על מה שיצטרך לו כדי שיתברר שכבר הספיק לו ולזה זכר שבועז הוסיף לרות מהקלי מזה שהספיק [illegible]

אבן יחייא

[illegible]

תורת חסד

[illegible]

צמח צדיק

[illegible]

מנחת ערב: לך לא נשאר הדין כך כי אם וזאת התעוד׳ בישראל ומה היא התעודה הזאת הלא הוא כי קנה ויאמר הגואל לבעז· קנה לך שנתן כלי לבעז ואמר לו קנה לך שהוא בכליו של מקנה ולא רצה בעז כ״א ישלוף הוא נעלו שהוא הקונה לקבוע הלכה בכליו של קונה וזהו פי׳ אומרו וזאת התעודה בישראל שהוא זאת סבור׳ בועז והוא מעין הזאת האמור למעלה וזאת לפנים שהוא זאת שעתי׳ לומר שלף איש נעמי : ויאמר בעז לזקני׳ וגו׳ רצה בעז להקן בדברים אלו מה שכתבנו למעלה שנה יאמרו שנתן עיניו בשדה או שנתן עיניו בנוי כי רות יפת תואר היתה כמש״ז ע״כ אמר שלבנו לא כן יחשוב אלא שקנה את כל אשר לאלימלך בכסף מלא כי רות מחלה לה הכתובה כמש״ז וגם את רות קניתי קנין בפני עצמו אינו תולה בקנין הנזכר לעיל הלא וגם את רות וגו׳ קניתי קנין שאינו תולה בזולת דבר כי אם להקי׳ שם המת על נחלתו וגו׳ באופן שלשם שמים כיון בכל נידי נדרים וע״כ ויאמרו כל העם עדים יתן ה׳ וגו׳ כי מן הזרע אשר יתן ה׳ לך מן הנערה הזאת יודע לכל כי לא לשום כוונה רעה חשבת כי אז כך יצא זרע רע כמו שאמרנו שקרוב הולד להיות ממזר ורוב ממזרים עזי פנים ורוע מעללים אך יהי ביתך כבית פרץ שגם שם היה מקום לערער ולומר שיהודה לא לש״ש כיון [illegible]

מנחת ערב

שהיא בחורה והאשה זקן ידרכו להזריע תחלה ולהוליד נקבה נתן ה' לה הריון תחלה להזריע קודם ועי"כ ותלד בן ולא בת :

ואלה תולדות פרץ וגו' הנה על כפל שאומר שתי פעמים שם כל אחד מעשרה דורות הנאמרים פה אז"ל שהוא שכל מי שהוכפל שמו ישנו בעולם הזה ובעולם הבא הנה כי כלם שוים לטובה :

תם

רלב"ג

התועלת הט"ו הוא להודיע שענין קיום המכר או החליפין ישלם כשיתן הקונה למקנה בפני עדים כדי שיקנהו ומדי קנותו הכלי יהיה מקנה לאחר הקניין ההוא או החליפין : התועלת הי"ו הוא להודיע שבדבר הנשואין ראוי שיהיה עשרה אנשים ולזה ספר שכבר לקח בועז י' אנשים וזה כי לא הוצרכו לו עשרה לדבר העדות כי התורה אמרה על פי שנים עדים יקום דבר אך הוצרכו שם להשלים הנשואים בפניהם להיות שם פרסום ובחר זקני' כדי שיתברך מברכתם כי לפי הנראה היה נהוג לברך את החתן בעת הסכמתו לישא אשה מה והוא מבואר שברכת הזקני' היא יותר נשמעת אל ה' ית' שנשמע תפלת' ונתברך בועז בברכת' כי ממנה יצא לו הזרע אשר יבנה את בית ישראל ויעמד' בשלם שבעניינים בעזרת ה' ית' כמו שיעדו הנביאי' מלב' מלך המשיח אשר יצא מדוד שיצא מרות ה' ברחמיו יביאנו ימהר יחישה למען כרמו ותקרב ותבואה עלתו להוציא ממסגר אסיר ומבית כלא יושבי חשך אמן :

רות ד

ד' וַתִּקְרֶאנָה לוֹ הַשְּׁכֵנוֹת שֵׁם לֵאמֹר יֻלַּד־בֵּן לְנָעֳמִי וַתִּקְרֶאנָה שְׁמוֹ עוֹבֵד הוּא אֲבִי־יִשַׁי אֲבִי דָוִד׃

וְאֵלֶּה תּוֹלְדוֹת פָּרֶץ פֶּרֶץ הוֹלִיד אֶת־חֶצְרוֹן׃ וְחֶצְרוֹן הוֹלִיד אֶת־רָם וְרָם הוֹלִיד אֶת־עַמִּינָדָב׃ וְעַמִּינָדָב הוֹלִיד אֶת־נַחְשׁוֹן וְנַחְשׁוֹן הוֹלִיד אֶת־שַׂלְמָה׃ וְשַׂלְמוֹן הוֹלִיד אֶת־בֹּעַז וּבֹעַז הוֹלִיד אֶת־עוֹבֵד׃ וְעֹבֵד הוֹלִיד אֶת־יִשָׁי וְיִשַׁי הוֹלִיד אֶת־דָּוִד׃

ד' ב' מל' כסיפ' · ט פסו' דמיין · ב' מל' ומל' ל' · ל' סוס אנש' ל' וחל' · ב' מל' כסיפ' · ל' וחד וחס' בנ"ה

סכו' הפסו' של ספר רות שמונים וחמשה וחציו ותאמר רות המואביה

תרגום

וּקְרָאן לֵיהּ שֵׁיבַבְתָּאן שׁוּם לְמֵימַר אִתְיְלִיד בַּר לְנָעֳמִי וַהֲווֹ קָרָאן שְׁמֵיהּ עוֹבֵד הוּא אֲבוּי דְּיִשַׁי אֲבוּי דְּדָוִד׃ וְאִילֵּין תּוּלְדַת פֶּרֶץ פֶּרֶץ אוֹלִיד יַת חֶצְרוֹן׃ וְחֶצְרוֹן אוֹלִיד יַת רָם וְרָם אוֹלִיד יַת עַמִּינָדָב׃ וְעַמִּינָדָב אוֹלִיד יַת נַחְשׁוֹן וְנַחְשׁוֹן רַב בֵּית אַבָּא לְבֵית יְהוּדָה׃ וְנַחְשׁוֹן אוֹלִיד יַת סַלְמָא צַדִּיקָא הוּא סַלְמָא מִן בֵּית לֶחֶם וּנְטוֹפָה דְּבַטִּילוּ בְּנוֹי פַּרְזְדָאוָן דְּאוֹתִיב יָרָבְעָם חַיָּבָא עַל אוֹרְחֵי וַהֲוָאן עוֹבְדֵי אָב וּבְנִין יָאַן כִּנְטוֹפָא׃ וְשַׂלְמוֹן אוֹלִיד יַת אִבְצָן נְגִידָא הוּא בּוֹעַז צַדִּיקָא דִּי עַל זְכוּתֵיהּ אִשְׁתֵּיזְבוּ עַמָּא בֵּית יִשְׂרָאֵל מִיַּד בַּעֲלֵי דְבָבֵיהוֹן וּבְגִין צְלוֹתֵיהּ עֲדַת כַּפְנָא מֵאַרְעָא דְיִשְׂרָאֵל וּבוֹעַז אוֹלִיד יַת עוֹבֵד דִּפְלַח לְמָרֵי עָלְמָא בְּלֵב שְׁלִים׃ וְעוֹבֵד אוֹלִיד יַת יִשַׁי דְּמִתְקְרֵי נָחָשׁ בְּגִין דְּלָא אִשְׁתְּכַחַת בֵּיהּ עִילָּא וּשְׁחִיתָא לְאִתְמַסְּרָא בִּידוֹי דְּמַלְאֲכָא דְמוֹתָא לְמִסַּב יַת נַפְשֵׁיהּ מִינֵּיהּ וַחֲיָה יוֹמִין סַגִּיאִין עַד דְּאִדְּכַר קֳדָם יְיָ עֵיטָא דִּיהַב חִוְיָא לְחַוָּה אִתַּת אָדָם לְמֵיכַל מִן אִילָנָא דְּאָכְלִין פֵּירוֹהִי חַכִּימִין לְמִידַע בֵּין טָב לְבִישׁ וְעַל הַהוּא עֵיטָא אִתְחַיְּבוּ מוֹתָא כָּל דַּיָּירֵי אַרְעָא וּבְהַהִיא עִילָּא שְׁכִיב יִשַׁי צַדִּיקָא הוּא יִשַׁי דְּאוֹלִיד יַת דָּוִד מַלְכָּא דְיִשְׂרָאֵל׃

תולדות ב' מ"ל רמ"ל וסימ' נמסר בסדר בראשית ע"ש ועיין במסרה רבת' בערך ל' · פרץ ל' זקף קמץ אלה תולדות פרץ והוא חד מן א"ב קמץ בזקפא וסימ' נמסר במסר' רבת' במערכת אות הק"וף בס"ד :

רש"י

ואלה תולדות פרץ · לפי שייחס את דוד על שמה של רות המואביה חזר ויחסו על שם יהודה :

סליק פירוש רות

אבן עזרא

ילד בן לנעמי · כמו ויהי לה לבן : אבי דוד · יתכן שישוב אל דוד גם אל עובד ... אלהי אבי אברהם ואלהי אבי יצחק · דרך סברא כי נחשון מת במדבר כי לא יתכן ... להיות נער והוא בעל דגל ונוסע בתחלה קודם ישראל ועוד שהיה הכתוב מוכיח ... שנכנס בארץ ולא יהיה נשיא השבט אחר והנה אין בין שנכנס לארץ עד שנולד ... רק שס"ו שנה כי הכתוב אמר ויהי בשמנים שנה וארבע ... שית השנה הרביעי' למלך שלמה ודוד חי שבעים שנה וארבעים שנה הלכו בני ישראל במדבר ... אמרנו שהיה שלמון כאשר נכנס לארץ בן שנה שנה הם ארבעה ... שלמון ובועז ועובד וישי הנה ... אחד הוליד והוא בן תשעים ואחת שנה ואם יקום מערער ויאמר כי נחשון היה כאשר יצא ממצרים פחות מעשרי' שנה ... נחשב שיהיה בן י"ח שנה ... כאשר שנות לכת ישראל במדבר והנה יהיו חמשה והנה יוליד כל אחד והוא בן שמנים וארבע ... נכון בעיני כי הנה בועז זקן היה וזה למדנו בעבור שאמרו ... לבלתי לכת אחרי הבחורי' גם ישי זקן היה כאשר הוליד את דוד כי הוא שמיני לבניו ויתכן שנקרא עובד שהולידו זקן ולא לקח האשה כי אם בעבור כבוד השם גם האם עזבה דתה וארץ מולדתה וחסתה בצל כנף השם על כן יהיה הבן עובד השם ... רובי הבנים דומים לאב ולאם כי הם השרשים :

נשלם פירוש מגלת רות

תורת חסד · צמח צדיק

ותקראנ' לו השכנות שם לאמר יולד בן לנעמי ומהו השם הזה שקראוהו עובד שר"ל אדם עובד תמיד וכיוצא בזה למה שיעבוד ויפרנס גם לנעמי כאשר יפרנס לרות אמו כי גם לנעמי נולד בן · וה' הסכים ג"כ בשם זה והוא כי הנה הוא אבי ישי אבי דוד וכשם שהם היו עבדי ה' כמו כן היה גם הוא וכמו שפי' המפרשי' אך לא פירשו הענין באופן זה שהש"י הסכי' בשם זה לכונה א וכו' · ואולי קראוהו בשם זה לומ' שיהיה עובד את ה' במקום אביו מחלון כי הנה הוא בא בעולם תמורתו ולצדקותו ויושרו ימחול על עון מחלון וכו' : ונספר אחד קדום כתוב וברוב חסידותו של בעז לא קרא לו שם אלא רצה שקרא לו שם נעמי שהיא היא שמצאה אבדתה והיא גם כן לא רצתה לקרוא השם וקראוהו השכנות ע"כד : והרב החסיד כתב ראוי לעיין למה רצה האל ית' שיצא הגואל מייבום פעמים וי"ל לפי שהגאולה תהיה בחסד פשוט מצד הקורבה אשר לש"י עם ישראל עם קרובו לא מצד הזכות על כן יצטרך שיהיה משורש ירמה אל זה והוא כי המייבם פונה אל הקורבה ורוצה להקים שם המת גם כי יודע כי לא לו יהיה הזרע וזהו וזוכר חסדי אבות ומביא גואל לבני בניהם למען שמו באהבה כי נקרא אלהי ישראל לבד כאומ' אלהי אבותיכם אלהי אברהם וכו' זה שמי לעלם וגו' כי שם ה' אלהי ישראל ולמען זה השם יעש' באהבה ע"ד מה שעשה האב בעבור בנו באהבה למעני למעני הוא שמי בהיות שמי אלהי ישראל והם בגלות ובעבור שמי המחולל בגוים הביטה וראה הענין הגדול הזה ושמח בו מאד :

ואלה תולדות פרץ וגו' הנה תולדות זה הוא מלא לרמוז אל השם שבורים שמלד בעז ונתן בידי רות והוא לרמוז אל הכוכב שכתבתי למעלה ולהיות כי למעלה אחר שאמרו לו ויהי ביתך כבית פרץ לכן סמך לזה ואמר ואלה תולדות פרץ המכר בברכת הנקבים וכו' : תם

אבן יחייא

ואלה תולדות פרץ וגו' אחרי אשר סיפר שמו ... עבד ה' ורגל רביעי שבמרכבה ונסים ומירות · בפרטות מצד העבודה הזאת הסבות הקרובות למציאות דוד אמנם המלך על ידו ספר בכלל ... הסבות הרחוקות והתחי' מהעולה הראשונה מן פרץ הצדיק המגולגל אל עלול עד דוד בחיר ה' ... וזהו אומרו ואלה תולדות פרץ · אשר נקרא כן לפי שאחיו זרח יצא ראשונה ולהיות כי לפרץ היה משפט המלוכה וממנו היה ראוי לצאת מלכי בית דוד ומשיח צדקנו · נתחזק על אחיו ויצא ראשונה הוא · והחזירו אחור עד צאתו · ולכן נקרא שמו פרץ כאומרו מה פרצת עליך פרץ וגו' · הוליד את חצרון אשר היה מצרי ואדם נכבד · והוליד את רם אשר ידו רמה בחכמה ומדות טובות מזוקקות בעושר · ושוליד את עמי נדב אשר היה מכדיבי עמו ושריו · והוליד את נחשון נשיא ליסודה אשר שמו נגזר מן תוללה ידו נחש בריח · כחש עקלתון והוא לויתן · להיות כחו גדול בכל דבר חכמה ודעת · והוליד את שלמה כתרגום ית שלמה צדיקא הוא שלמה מן בית לחם ונטופה דבטילו בנוי פרסדאון דאותיב ירבעם חייבא על אורחי והואן עובדי אב ובנין יאוון כנטופא והוא נגזר מן שלמה לך קנין תהיה לנו · והוליד את בועז אשר בו עוז ותעצומות · וכתרגו' ואוליד ית אבצן נגידה הוא בועז צדיקה די על זכותיה אישתזיבו עמה בית יש' מיד בעלי דבביהון ובגין צלותיה עדת כפנא מארעא דיש' · והוליד את עובד ה' וכתרגום ואוליד ית עובד דפלח למרי' דעלמא בלב שלים · ואוליד את ישי · נגזר מן ישות שר"ל מציאות · להיותו מצד חסידותו מחוייב המציאות הנצחי · לולי חטא אביו הראשון · והוליד את דוד · הוא דוד ואהוב לה' ...

תם מגלת רות · שבח למתואר באדירות

אתה רב הממלכה · אשר מי אל כמוכה : תאצל לי ברכה · בעירו' קרית אירה :

תם ונשלם ספר רות תהלה לצור מוציאנו מעבדות לחירות

רש״י

איכה ישבה בדד · ירמיה כתב ספר קינות היא המגילה אשר שרף יהויקים על האח אשר על האש והיו בו שלש אלף ביתו׳ איכה ישבה איכה יועם איכה יועב הוסיף עליו אני הגבר שהוא שלש אלף ביתות שנאמר ועוד נוסף עליהם דברים רבים כהמה שלש כנגד שלש : בדד · גלמוד מיושבי׳ : רבתי עם · יו״ד יתירה כמו ונת עם שהיה עמה רב יש מדרשי אגדה הרבה ואני באתי לפרש לשון המקרא כמשמעו : היתה כאלמנה · ולא אלמנה ממש אלא כאשה שהלך בעלה למדינת הים ודעתו לחזור אליה : בכה תבכה · שתי בכיו׳ על שתי חורבנין : בלילה · שהמקדש נשרף בלילה דאמ׳ מר לעת ערב הציתו בו את האור · דבר אחר בלילה לילה של בכיית מרגלים שבתשעה באב גרמה להם · דבר אחר בלילה שכל הבוכה בלילה השומע קולו בוכה עמו : ודמעתה על לחיה · מתו׳ שהיא בוכה תמיד : כל רעיה · אוהביה :
גלתה

אבן עזרא

אנשי אמת יבינו מדרשי קדמונינו הצדיקים · שהם נוסדי׳ על קשט׳ וביליקת מדע ינוקים · וכל דבריהם כזהב וככסף שבעתים מזוקקים · אכן מדרשיהם על דרכים רבים נחלקים · מהם חידות וסודות ומשלים גבוהים על שחקים · ומהם להרויח לבות נלאות בפרקים עמוקי׳ · ומהם לאמץ כשלים ולמלאת הריקי׳ · על כן ידמו לגופות טעמי הפסוקים · והמדרשים כמלבושים בגוף דבקים · מהם כמשי דקים ומהם עבים כשקי׳ · ודרך הפשט הוא הגוף בדברי׳ נבחרים ובחוקים : וכן אמרו שהמקרא כפשוטו והדברים עתיקים :

ואני אברהם בר מאי׳ מארץ מרחקים · הוצאתני מארץ ספרד חמת המציקי׳ · וספרי אלו בגלותי היו בידי מחזיקי׳ · ויורני לבאר ספרים בטעמי׳ מנופת מתוקי׳ · וכן אפרש זאת המגלה אחרי הדקדוקים · ואיננה המגלה הנשרפת על יד יהויקים כי לא נמצא שני דברי השם אשר הם בספר ירמיה חקוקי׳ וכן כתוב קח לך מגלת ספר וכתבת אליה את כל הדברים אשר דברתי אליך על ישראל ועל יהודה ועל כל הגוים ועוד כתוב מדוע כתבת עליה לאמר בא יבא מלך בבל והשחית את הארץ הזאת ואין במגלת ספר איכה זכר בבל ולא מלכה : בדד · שם נופל על זכר ועל נקבה עם למ״ד ובחסרונו וכן מלת בטח : רבתי · שרתי · מלעיל להבדיל בין הי״וד הנוסף ובין יוד״ין סימן המדבר כמו אוהבתי לדוש ועמדה מלת גנובתי יום מלרע בעבור השתנות הבי״ת : רבתי בגוים · איננה כראשונה רק בלשון גדול׳ כמו ורבי המלך על כל רב ביתו · ונפתחה למ״ד לאם להורות על ה״א הדעת הנעדר ולא נדגש המ״ם להקל על הלשון · וי״ו בכו תחת ה״א כי אותיות אה״וי מתחלפות כמו הסכלת עשו :
יהודה

איכה

איכה

אמר יִרְמְיָהוּ נְבִיָּא וְכַהֲנָא רַבָּא אֵיכְדֵין יִתְגְּזַר עַל יְרוּשְׁלֵם וְעַל עַמְּהָא לְאִתְדָּנָא בְּתִירוּכִין וּלְמִסְפַּד עֲלַוֵיהוֹן אֵיכָה הֵיכְמָה דְּאִתְדְּנוּ אָדָם וְחַוָּה דְּאִיתְרְכוּ מִגִּינְתָא דְעֵדֶן וְאַסְפִּיד מָרֵי עָלְמָא עֲלַוֵיהוֹן אֵיכָה עֲנַת מִדַּת דִּינָא וְכֵן אֲמַרַת עַל סְגִיאוּת חוֹבָאָה אִשְׁתְּדוּר דִּי בְגַוָּהּ וּבְגִין כֵּן תְּהֵי יָתְבָה בִּלְחוֹדָהָא כִּגְבַר דְּמַכְתַּשׁ סְגִירוּ עַל בִּסְרֵיהּ דִּי בִּלְחוֹדֵיהּ יָתִיב וְקַרְתָּא הֲוַת מַלְיָא אוֹכְלוֹסִין וְעַמְמִין סַגִּיאִין אִתְרוֹקִינַת מִנְּהוֹן וַהֲוַת דַּמְיָא לְאַרְמְלָא וְדִי מִתְרַבְרְבָא בְּעַמְמַיָּא וְשַׁלִּיטַיָּא בְּאַפְרִיכַיָּא וַהֲווֹ מַסְקִין לַהּ מַסִּין הֲדָרַת לְמֶהֱוֵי מַכִּיכָא וּלְמִתַּן כְּרַגָּא לְהוֹן בָּתַר דְּנָא: כַּד שְׁלַח משֶׁה נְבִיָּא אִזְגַּדִּין לְאַלָּלָא יַת אַרְעָא וְתָבוּ אִזְגַּדַּיָּא וְאַפִּיקוּ שׁוּם בִּישׁ עַל אַרְעָא דְיִשְׂרָאֵל וְהַהִיא לֵילְיָא תְּשַׁע יוֹמִין בְּאָב הֲוָה וְכַד שְׁמַעוּ עַמָּא בֵּית יִשְׂרָאֵל יַת בְּשׂוּרְתָא בִּישָׁא הָדָא דְּאִיתְבַּשָּׂרוּ עַל אַרְעָא דְיִשְׂרָאֵל נְטָלוּ עַמָּא יַת קָלֵיהוֹן וּבְכוֹ בְּלֵילְיָא הַהוּא מִנַּיִד תְּקִיף רוּגְזָא דַיְיָ בְּהוֹן וּגְזַר לְמֶהֱוֵי כְּכֵן בְּלֵילְיָא הָדָא לְדָרֵיהוֹן עַל חוּרְבַּן בֵּית מוּקְדְּשָׁא וּכְדוּ אִתְאֲמַר בִּנְבוּאָה לְיִרְמְיָהוּ כַּהֲנָא רַבָּא לְמֶהֱוֵי חָרִיבָא יְרוּשְׁלֵם עַל יְדוֹי דִּנְבוּכַדְנֶצַּר רַשִּׁיעָא אִין לָא תְּתִיבִין בִּתְיוּבְתָּא מִן יַד עָאל וְאוֹכַח יַת עַמָּא בֵּית יִשְׂרָאֵל וְסָרִיבוּ לְקַבָּלָא בְּמֵימְרֵיהּ בְּכֵן עָאל נְבוּכַדְנֶצַּר רַשִּׁיעָא וְצָדָא יַת יְרוּשְׁלֵם וּבֵית מַקְדְּשָׁא אוֹקִיד בְּנוּרָא בְּתִשְׁעָה יוֹמִין בְּיַרְחָא דְאָב וּבֵיהּ בִּכְיָהּ כְּנִשְׁתָּא דְיִשְׂרָאֵל בְּכוּתָא וְדִמְעָהָא זַלִּיג עַל לִיסְתָּהָא וְלֵית דִּי יְמַלֵּיל תַּנְחוּמִין עַל לִבָּהָא מִן כָּל טַעֲוָתָא דִּי רְחִמְתָּא לְמֵיזַל בָּתְרֵיהוֹן וּבְגִין כֵּן כָּל חַבְרָהָא אַרְשִׁיעוּ בָהּ אִתְהַפִּיכוּ לְמֶהֱוֵי לָהּ לְבַעֲלֵי דְבָבִין:
אזילו

אֵיכָה יָשְׁבָה בָדָד הָעִיר רַבָּתִי עָם הָיְתָה כְּאַלְמָנָה רַבָּתִי בַגּוֹיִם שָׂרָתִי בַּמְּדִינוֹת הָיְתָה לָמַס:
בָּכוֹ תִבְכֶּה בַּלַּיְלָה וְדִמְעָתָהּ עַל לֶחֱיָהּ אֵין־לָהּ מְנַחֵם מִכָּל־אֹהֲבֶיהָ כָּל־רֵעֶיהָ בָּגְדוּ בָהּ הָיוּ לָהּ לְאֹיְבִים:
גלתה

מסרה

איכה י״ז וסי׳ איכה אשא לבדי · איכה אוכל להוריש׳ · איכה יעבדו הגוים · איכה נדע את הדבר · איכה ירדוף אחד אלף · איכה היתה לזונה · איכה תאמרו חכמי׳ · איכה נהיתה הרעה הגדולה · אהה יי׳ אלהים איכה נעשה · איכה נשבר מטה עוז · איכה ידע אלו איכה תרעה ב׳ בו׳ איכה ישבה בדד · איכה יעיב באפו · איכה יועם זהב · איכה נחשבו לנבלי · וחד איכה הוא :

אבן יחייא

אמר העבד הקטן יוסף בן לאדוני הרב דון דוד ן׳יחייא י״צו · ראוי לדע׳ כי האנשים הטבע בחכמת בוראו לאלה מקום שמה יודמו ויושלכו מותרות הד׳ ליחות טבעיות · אשר בשלומם ישלוו אהלים לחיי הטבעיי׳ כי האזנים הם מקום משפך מותרות הליחה אדומה שנמרה והפה הוא משפך למותרות הליחה לבנה שנלגמוכא׳ · והחוטם הוא משפך לדם שבכל הגוף · והעינים הם משפך לליחה השחורה אשר בטחול · וכאשר יחולו על האיש הכאב כאבים טובים לא יוכל שאת · יתרבה השחורה עליו · ותלחה בדמעות עיניו · ולכן האבל או המר מרוב צרות אפפוהו · יבכה לארפו׳ מעליו חוליו · והנה הקינה בכלל תחלק לשני ההספד והוא הזכרת ימי הטובה והתענוג הנאבד · בימי הגרם בעוודת · והבכי והוא הזלת הדמעו׳ להקל מעליו כאביו · ולכן כאשר בא אבי אבות האומה הקדושה לקונן על שרה אשתו כאמר ויבוא אברהם לספוד לשרה ולבכותה · הן הנה שתי חלקי הקינה כאמור · וכן הנביא ירמיהו מקונן על צרת ישראל העתידה חילק קינתו הראשונה והיא איכה ישבה בדד לשנים · הייגו לבכי המתחיל מאיכה ישבה בדד · עד זכרה ירושלם וגו׳ ולהספד והוא מן שם עד סופה · ולהיות כי כל טוב יוכלל בשלש סוגים והם בני חיי ומזוני · ואלו הם השלש מתנות שנתן הקב״ה לאברה׳ לתגמול קורא׳ בשמו · הייגו מתנ׳ הזרע כאומרו והפרתי אותך במאד מאד · ומתנת האלהות והחיים הנצחיים בעולם הבא כאומרו והייתי לכם לאלהים ומתנת הארץ ומזונותיה כאמרו ונתתי לך ולזרעך אחריך את ארץ מגוריך · וכדברי שמעון בן יוחאי דאמר שלש מתנות נתן הקדוש ברוך הוא לישראל על ידי יסורין · ואלו הן תורה ארץ ישראל ועולם הבא · תורה שנאמר אשרי הגבר אשר תיסרנו יה ומתורתך תלמדנו והנה תור׳ הוא רמז לבני ולמתנת הזרע · להיותה התאר העצמיי לישראל כאלו היא סגולתו כנחוץ לאדם · כי אם אין תורה אין ישראל ואם אין ישראל אין תורה · ולהיות כי שלימות ישראל איננו להיותו ממין האדם כי בו ישתוה הכושי והכנעני · רק מפני תאר הנפש האלהי החל עליו בא מצות התורה · לכן האלהי רבי שמעון כינה פה שם ישראל בשם תורה · ארץ ישראל שנא׳ וידעת עם לבבך כי כאשר ייסר איש את בנו ה׳ אלהיך מיסרך · וכתיב בתריה כי ה׳ אלהיך מביאך אל ארץ טובה · עולם הבא והוא חיי ומתנת האלהות · שנאמר כי נר מצוה ותורה אור ודרך חיים תוכחות מוסר · כאשר ה׳ אלהים ביום אפו כלה חמתו באומה ישר׳ הסיר מעליהם עדי השלש מתנות הנז׳ · ולכן ירמיהו המקונן בבכיתו זה הליל שלשה יללות על העדר הג׳ מתנות · והנה היללה הראשונ׳ היתה על אבדת מתנ׳ הזרע באומרו איכה ישבה בדד העיר רבתי עם · שר״ל העיר המלא׳ והרב׳ עם איכה ישבה בדד להעדרם אשר למות למות ואשר לרעב לרעב והנשארי׳ נמקו בעונם והגלו בראש גולים · ובדד ענין המקר׳ כמו חכמ׳ והנה היללה השני׳ על העדר מתנת האלהו׳ · כאומרו היתה כאלמנה רבתי בגוים כי שם רבתי פה יובן על לשון גדולה ע״ד ורב יעבוד צעיר ור״ל איכה אותה כנס׳ יש׳ המעוטר׳ בשם גדולה כאומרו ומי גוי גדול אשר לו אלהים וגו׳ אשר השם ההוא כפל בגודלו להיותו עם אלהי יעקב המעוט׳ בגדול מכל אלהי׳ להיותו בורא המציאות ומעמידו ומפליא לעשו׳ · איכה היתה כאלמנה אשר המר ממות שבר מפלגת׳ ויסיר׳ מגביר׳ · והמשכיל יבין אומרו כאלמנה בכ״ף הדמיון ולא אלמנה ממש · כי הוא להודיענו כי לא כאבד׳ תקות יש׳ ואחרי נמכר גאולה תהי׳ לו · והנה היללה הג׳ על העדר מתנ׳ הארץ נכי היא לכל הארצו׳ באומרו איכה שרתי במדינות היתה למס והכן כי כאשר המין ישראלי אל עליו בתחלת מתנת הזרע בהיותם בארץ מצרים · כאומרו ובני יש׳ פרו וישרצו וגו׳ ואח״כ מתנת האלהות במדבר על הר סיני במתן תורה · ואח״כ מתנת הארץ בכניסת׳ אליה · ככה באובדן אותן שמרו הסדר הזה וכל עומת שבאו כן הלכו · ולכן הקדים ירמיה היללה ברבתי עם · ואח״כ היללה ברבתי בגוים · ואח״כ בשרתי במדינות כפי סדר אבדתן · ולהיות כי היללות הג׳ אשר אמרנו בעבור העדר הג׳ מתנות · ירבו האנחה והבכי בלב המקונן · לכן רמז לג׳ בכיות · שהוא בכי נפרד לכל יללה באומרו בכה תבכ׳ בלילה ודמעת׳ על לחיה · שר״ל בכה על העדר מתנ׳ הזרע · תבכ׳ על העדר מתנת האלהות · ודמעתה על לחיה · על העדר מתנת הארץ והכן כי בשתי בכיות הראשונו׳ הזכיר היותה בלילה · להיותה אם המחשבו׳ ונטבע׳ לגדל השחור׳ שהיא סבת הבכי · להעדר האור אשר הוא מטבע הנפש · אמנ׳ במתנת הג׳ מהעד׳ מתנת הארץ והעניו׳ והדלו׳ הנמשך להעדר ההוא אשר הוא תכלית כל הצרות כי כלם קלי׳ הסבל בהמצא בבית לחם ושמלה · מה שאין כן צרת המשככות אשר כל האחרות לאין יחשבו כנגד׳ · אמר דמעתה על לחיה · כי הדמעות הם כל כך מתמידות כי תמיד הדמעה היא על הלחי כי לא תפסק מעולם הבכי ואפי׳ ביום · ולכן הסיר הבכי הג׳ הזה מגדל הספי׳ אשר כללם באומרו בכה תבכה בלילה · לאפוקי הג׳ כי יהיה אף ביום · ולהיו׳ כי הכאב המלול והבוכה מרוב דאגתו על הרו׳ יתנחם בניחומי׳ ולתו מאוהביו וסיע׳ מריעהו שהם ב׳ מיני האוהבים · המין הא׳ האוהב האמיתי המכק׳ להדיח מעל אהובו הרע המעותד אם יוכל ולקרב אליו הטו׳ האמנם לא יגיע אל תכלית שישים כל מגמתו על ככה והוא הנקרא האוהב בהחלט · והמין הב׳ אותו אשר כל כוונתו וישעו וכל חפץ לא יהי׳ יומם ולילה כי אם לחשוב מחשבות לקרב לאהובו הטוב המשמח והו׳ הנקרא ריע · כנגד מן בנת לריעי מרחוק שרוצה לומר מחשבתי יען כי כל חושיו וכל מחשבתו יכיעם על ככה · וזהו כוונת ר׳ מאיר בפרק ו׳ אהבות באומרו כי אחד מהדברים אשר יזכה בהם העוסק בתורה לשמה · הוא להקרא ריע ואהוב · ופירש אחר כך אהוב אוהב את המקום · ואוהב את הבריות · והוא שאוהב את הגדול ממנו · ואת השוה אליו · אשר האהבה תפלא בב׳ המינים האלו · ובנגד לאהובו · והאדם אל חבירו · עוד פירש ריע · משמח את המקום ומשמח את הבריות והוא כי אהבתו כ״כ לאהוב כי לא די שינקם להדיחו מהנזק ולקרבו אל המועיל כי תמיד מחפש למצו׳

תורת חסד
צדקת תמים

איכה ישבה בדד וגו׳ יר׳ הנה בהיות עם בני ישראל עושין רצונו של מקום לא היו צריכים לשום לווי אנוכי כי גם בהיותם לבדד הם בבטחון גדול כאמור וישכון ישראל בטח בדד וכו׳ ואין ספק כי היותם לבדד בוא להם למעלה רמה וגדולה כשהם טובים וישרים עמו ית׳ כאומר הן עם לבדד ישכון אך כשאינם עושין רצונו של מקום יתהפך להם הדבר מההתבודדות מהיותו טוב מאד להיותו רע מאד וז״א פה איכה ישבה בדד העיר וכו׳ והישיבה הזאת לבדד לא היתה לטובתה כאשר היתה בתחלה רק שנמשך לה כעת מכל מהתבודדות שהיתה כאלמנה היושבת בביתה גלמודה וכו׳ ולזה
בכה תבכה וגו׳ : ואחר שכתבתי זה מצאתי ראיתי בילקוט סי׳ תת״רו וז״ל נחמו נחמו עמי ר׳ אומר אין דבר שירושלם מתרעמת לפני הקב״ה שאינה מתפייסת עליו איכה ישבה בדד אמר לה אני משרה אותה יחידה שנאמר וישכון ישראל בטח בדד עין יעקב ע״כ · וה׳ היודע ועד כי שמחתי שמחה גדולה בראותי דבריהם ז״ל אלה :
גלתה

דנך

גָּלְתָה יְהוּדָה מֵעֹנִי וּמֵרֹב עֲבֹדָה הִיא יָשְׁבָה בַגּוֹיִם לֹא מָצְאָה מָנוֹחַ כָּל־רֹדְפֶיהָ הִשִּׂיגוּהָ בֵּין הַמְּצָרִים׃ דַּרְכֵי צִיּוֹן אֲבֵלוֹת מִבְּלִי בָּאֵי מוֹעֵד כָּל־שְׁעָרֶיהָ שׁוֹמֵמִין כֹּהֲנֶיהָ נֶאֱנָחִים בְּתוּלֹתֶיהָ נּוּגוֹת וְהִיא מַר־לָהּ׃

ה הָיוּ צָרֶיהָ לְרֹאשׁ אֹיְבֶיהָ שָׁלוּ כִּי־יְהוָה הוֹגָהּ עַל־רֹב־פְּשָׁעֶיהָ עוֹלָלֶיהָ הָלְכוּ שְׁבִי לִפְנֵי־צָר׃ וַיֵּצֵא מִן־בַּת־צִיּוֹן כָּל־הֲדָרָהּ הָיוּ שָׂרֶיהָ כְּאַיָּלִים לֹא־מָצְאוּ מִרְעֶה וַיֵּלְכוּ בְלֹא־כֹחַ לִפְנֵי רוֹדֵף׃ זָכְרָה יְרוּשָׁלִַם יְמֵי עָנְיָהּ וּמְרוּדֶיהָ כֹּל מַחֲמֻדֶיהָ אֲשֶׁר הָיוּ מִימֵי קֶדֶם בִּנְפֹל עַמָּהּ בְּיַד־צָר וְאֵין עוֹזֵר לָהּ רָאוּהָ צָרִים שָׂחֲקוּ עַל־מִשְׁבַּתֶּהָ׃

חטא

אזילו בית יהודה בגלותא על דהוו מענין יתמין וארמלן ועל סגיאות פולחנא דהוו מפלחין באחוהון בני ישראל דאזדבנו להון לא קרו חירותא לעבדיהון ואמהתהון דהוו מזרעית ישראל ובגין כן אף אינון אתמסרו ביד עממיא וכנישתא דבית יהודה יתבא בגו עממיא ולא אשכחא ניחא מפולחנא קשיא דשעבידו יתה וכל דהוה רדיף יתה ארביקו יתה כד היא מתחבאה בין תחומיא ואעיקו לה: כל זמן דהוה ירושלם מתבניא סריבו ישראל למיסק לירושלם לאתחזאה קדם יי תלת זמנין בשתא ועל חוביהון דישראל איצדיאת ירושלם ואתעבידו שבילי ציון אבילין מדלית אעיל בה בזמן מועדיא כל תרעהא צדיין וכהנהא אניחן על די בטילו קורבניא בתולתהא ספדן על די פסקו למיפק בחמשא עשר יומין באב וביומא דכפוריא די הוא בעסרא יומין בתשרי לחינגא בחינוגין אף איהי מריר ליבא לחדא: הוו מעיקהא מתמנן עלהא לרישין ובעלי דבבהא הוו יתבין בשלוה ארום יי תבר יתה על סגיאת מרודהא רבייהא אזלו בשביתא קדם מעיקהא: ונפק מן כנישתא דציון כל זיוהא הוו רברבנהא מסתחרן על מיכלא היכמא דמסחרן איליא במדברא ולא אשכחו אתר כשר למרעהון ואזלו בחשות כוחא ולא הוה להון חילא למערוק לאשתזבא קדם רדיף: הות דכירא ירושלם יומין קדמאין די הות מרודא בכרכיא ובפציחין תקיפין ומרדה ושלטה בכל עלמא וכל ריגוגהא דהוו לה מן יומין קדמאין ועל חובא נפל עמה בידוי דנבוכדנצר רשיעא ואעיק להון ולית דסייע לה חווה מעיקיא דאזלא בשביתא חייכו על טובהא די פסק סבינהא:

חובא

גלתה יהודה · מארצם : מעוני · מחמת עוני : ומרוב עבודה · שהכבידו עליה כשדים : היא ישבה בגוים · ובמקום שגלתה וישבה שם לא מצאה מנוח : בין המצרים · שיש גובה מכאן ומכאן ואין מקום לנוס : מצרים · גבולים של שדה וכרם ומדרש אגדה בין שבעה עשר בתמוז לתשעה באב : באי מועד · עולי רגלים : נוגות · לשון יגון ואין שורש בתיבה אלא הגי"מל לבדה : שלו · יושבים בשלוה : הוגה · הדאיבה והוא לשון יגון . כאילים · לא מצאו מרעה · כאילים אשר לא מצאו מרעה שאין להם כח לברוח שהוחלש כחם ברעב : לפני רודף · כל רודף שבמקרא חסר וזה מלא שנרדפו רדיפה שלימה על כן יסד הפייט מלא רודפתי וחסר' שנת גאולי שנת גאלי בלא חסר כתיב : זכרה ירושלם · בגלותה : ימי עוניה · ימי חורבנ' שהביאה לידי עוני : ומרודיה · הוא לשון צער כמו וירדתי על ההרים אריד בשיחי ואהימה : כל מחמדיה · וזכרה כל טוב מחמדיה שמימי קדם : שחקו על משבתיה · שמחו על שביתת משושה חגה חדשה ושבתה ומדרש אגדה דורשו בלשון אחר שהיו שובתין בגולה בשבתות וימים טובים ושומטי' בשביעית והיו האומות משחקים עליהם ואומרים שוטים בארצכם לא שמטתם ועכשיו בגולה תשמטו בארצכם לא שמרתם ועכשיו בגולה תשמרון : לנדה

איכה · זכר ונקבה כישראל ומצרים ותחזק מצרים · ויש מפרשים המצרים מדברי מעתיקי הדת ז"ל דיצא דבר מצרה והיצר בעיני מן המצר ואם הוא משובה מעט והר"ים ראוי להדגש · כמנהג דרך זכר ונקבה כבית ומקום : באי מועד · שהיו באים במועדים והטוב בעיני שהוא המקדש ונקרא מועד בעבור היות כל ישראל נועדים שם וכן בקרב מועדיך שרפו כל מועדי יי' בארץ : שוממין · נ"ון תמורת מ"ם וכן קח לך חטין לקץ הימין כי הנ"ון והמ"ם משרתים בסוף המלה סימן רבי' ורבות : נוגות · מבנין נפעל וכן נוגי ממועד שהם מלשון תוגה ויגון והת"יו והנ"ון נוספי': היו לראש · כל אחד לראש וכן בנות צעדה עלי שור כל אחת מהן : שלו · מגזרת שלוה : הוגה · מן הבנין הכבד הנוסף מיגון וכן תוגיון נפשי : הלכו שבי · בחסרון בי"ת כמו הנמצא בית יי' · יחסר מקום אשר אחר כאילים וכן כמים לים מכסים : ימי עניה · כמו כי ששת ימים עשה יי' ומרודיה בגלות והמ"ם שרש : לנידה

מסרה

עוזר ה' מ"ל וסי' יתום אתה היית עוזר · וכשל עוזר ונפל עזור · אל תרחק ממני כי צרה קרובה · זכרה ירושלם ימי עניה ויטע אהלי אפדנו :

תורת חסד צדקת תמים

גלתה יהודה וגו' יר' הנה במצרים גלתה יהודה בראשונה וגלות זה היה להם מעוני ומרוב עבודת פרך וגם עתה היא אשר הורה ללכת בגלות בגוים ולא מצאה מנוח כאשר לא מצאה בהיותה עושה הלבנים וכו' · ורז"ל אמרו מעוני על שעשקו שכר שכיר שנאמר לא תעשוק שכר עני ואביון : ואפשר לומ' כי בוא אחריו אומ' ומרוב עבוד' · וכפי דרכם זה אולי יר' גלתה יהודה מעוני שהיה לה ומה היה לה העוני הלזה מרוב עבודה כי לא היתה רוצה להוסיף בערבי שבתות וימים טובים מחול על הקדש כדי להרויח הזמן ההוא וה' שלם לה מדה כנגד מדה שיהיה לה עוני כאילו מעולם לא עמלה ולא עשת' דבר יגיעה כלל וכמו כן לסבה זו היא ישבה בגוים לא מצאה מנוח בשביל מה שלא רצתה למצוא המנוח בזמן אשר היתה יכולה למוצאו והוא בהוסיף מחול על הקדש כאמור דרכי ציון אבלות וגו' הר"יב כתב יש מי שפי' נותנת אבלות למביט בהן · והנכון שקראו הדרכים אבלות כאשר אין עובר ושב בהן כי הם מי שתמיד מקונן על אבלותו עד שיוקבע להם שם שכן אבלות עכ"ד · והרי"בש כתב כשניה נאנחים יר' שהיו מצפין להתפרנס מעולי רגלי' בתולותיה נוגות שהיו מצפות ליום בא כל זכורך להראות את פני ה' ע"כ · ובספר אחד קדוש בתולותי' נוגות לפי שנאספו אותן והן יראות כי היום או למחר תראה ערותן בלא בתולים וכו' ע"כ · והרש"בי כתב מבלי באי מועד יר' מתעוררים שלא באו לג' רגלי' ע"כ: ואולי אומ' דרכי ציון יהיה כאילו אמר בדרכי ציון ויר' לומר כי בדרכי ציון היו הרבה נשים אבלות יען אשר בעליהן לא היו באים ליום הכסא · או יר' ליום אשר ייעדו לבא לבתיהם ולכן היו כל שעריה שוממין כי אין מי שיצטרך לעמוד בפתח העיר לקבל המכס מהבאים וכהניה נאנחים כי אין מביא להם דבר ובתולותיה נוגות שהיו ממתינות להנשא לעיני הזקנים אשר בשער ולהתברך מהם וציון בעצמה מר לה מסלוק השכינה מעליה : היו צריה לראש הרשב"י כתב הגוים חשבו שהיו כשאר אנשים גבורים ולהלחם עמהם עשו ראש ושגו בזה כי לא היה צריך כי ה' הוגה על רוב פשעיה שיהיה להם מורך שאפי' הקטנים שהם פחדנים הלכו לפניהם ע"כ : או יר' אויביה שלו ועמדו בשלוה עם צרים והוא דבר יוצא מן ההקש להיותם בשלו' אלו עם אלו כי הרשעים איכם עומדים בשלוה לעולם זה עם זה : והוא ע"ד אומ' כי קנאתי בהוללים שלום רשעים אראה וזה היה להם עם היות אמת שכונת כל א' מהם היא הפכית לכונת האחר כי האויב מטבעו הוא לחשוק לחלק שלל כאמור אמר אויב ארדוף אשיג אחלק שלל · וכונת הצר היא לעקור את הכל לבד כאמור איש צר ואויב המן הרע הזה כי הנה הזכירו בתחלה בשם צר ורבי' כתלה בתור' או נאמר כי היא הכותנת כי האחר שכונת האורר היא לעקור את הכל ולא יביט אל השלל לכן האויבים היו עם הצרים בשלוה כדי שהם יהיו העוקרים והאויבים יהיו המקבלים השלל · או יר' לומר כי מה שהיו צריה גם לבין עצמם לראשיה וקליני' ומה שאויביה שלו הנה זה היה לפי שידעו כי ה' הוגה על רוב פשעיה ועולליה הוגים בחור' המללת על הכל הלכו שבי לפני צר · ואולי באומר היו צריה לראש אויביה שלו יפורש הדבר בעצמו שפירשו לנו הראשונים באומ' והיתה מנוחתו כבוד : ויצא מן בת ציון וגו' וילכו בלא כח וגו' הר"י גאקון כתב יר' מבלי משים האויב כח וחוזק ה והולכים לפניו ולא היה להם לב ללכת אנה ואנה ע"ד אומר ונשלו איש באחיו כמפני חרב וכו' · וע"ד האמת בלא כח כי אין עמנו כח ה' כי תשש ובא ההוא יצאנו ממצרים כאמור בכח גדול וביד חזקה וכן בתעות ישראל אמר מר"עה ועתה יגדל נא כח ה' ובשם המיוחד במלואו השלשים כה אותיות כגון יו"ד ו"או דל"ת ה"א אלף ו"או אלף ו"או ה"א אלף וזאת היא כונת הקדיש שיש בו כ"ח אותיות באמן יהא שמיה רבה מברך לעלם לעלמי עלמיא מלבד מלת אמן כי אמן הוא עניית תפלת יתגדל ויתקדש וכ"ח תיבות בכל בקדיש והם אמן יהא שמיה רבה מברך לעלם לעלמי עלמיא יתברך וישתבח ויתפאר ויתרומם ויתנשא ויתהדר ויתעלה ויתהלל שמיה דקודשא בריך הוא לעילא מכל הברכות השירות התושבחות והנחמות האמורות בעולם הרי כ"ח וזה רמז ר' יוסי בן קסמא כשנכנס לחורבה וכו' ואמרו ז"ל כל העונה אמן יהא שמיה רבה בכל כחו והכח שאין עמנו הוא שמו הגדול ואשר מסתיר פנים פני מלך חיים ואין אלהים בביתו ודי למבין ע"כ · ואני חושב לומר כי הסדר הנזכר בפסוק בזה היה של המלאכים המושלים על כל הדברים ושבאו להעזר עמהם מצאו את עצמם כאילים לא מצאו מרעה ואז הלכו כל ישראל לפני רודף בשבת חסרון אותו הכח שהיה להם וכמו שאר"זל : זכרה ירושלם וגו' כל מחמדיה וגו' פסוק זה נאמר על מה שעבדו ישראל במצרים שהיו שם עניים ומרודים ואח"כ יצאו בנכסים רבים וזה היה בנפול עם בני ישראל ביד צר והוא פרעה הרשע והנה אז בהיותה שם ראוה צרים שחקו על משבתיה והוא מה שהיו אומרים להם נרפים אתם נרפים וכמו שביארו שם ר"זל כי ביום השבת היו רואים בכתביהם וכו' ולכן עתה בראות ירושלם את כל מרודיה היתה זוכרת את כל זה ואומרת הנה אז ה' נתן לי מחמדי' רבים בצאתי משם עם שהייתי בגל בך תוקף ברעה ביניהם ועתה אין לי כל בי הם היותו ברע' גדולה בערום ובחוסר כל :

אבן יחייא

דרך לשמחו · וכבר ידעתי כי השמחה היא בנפש · ויש לה מבוא בהשגה כבואיית · ובקשת הניגון אלישע יוכיח · וכן התיחם אל האלום כאומרנו שהשמחה במעונו · לכן ספר המקונן הווה על הווה כי נרמז כנסת ישר' הגיעה עד כה · לבלתי המצא לה מנחם ומשיב נפשה לא מאוהבי' המוחלטים · ולא מריעיה המיוחדים · ורעה עוד מזאת כי נוספו גם הם על שונאיה להעלותה · באופן כי הם שלש מתאופים ב' שוללים מ' נעדר כאמת האוהב ואמת הריע · ואחר חיובי · והוא להיותם שניהם לה לאויבים · וזהו אומרו אין לה מנחם מכל אוהביה כל ריעיה בגדו בה · ושם הבגידה לריע · להיותו היותר מחויב כפי טבעו לנחם והפלישתי היו לה לאויבים · גלתה יהודה מעוני וגומר להיות כי העונש האל על החוטא יהיה על שלש סוגים כפי החטא · כי העבד היקר והנכבד בעיני אדוניו וכל טובו בידו אשר יחטא ואשם אם החטא לא יהיה מהגדולים · עונשו על מריו · שיאבד רצון קונו · ולא יהיה עוד אצלו אליו וזקן ביתו ובן משקו · האמנם ישוב כאחד האדם · ואם יהיה גדול עונו מכשוא · לא די שיאבד רצון קונו · כי ישפוך עליו חרונו · ויקח את כל אשר לו · ויתוץ ביתו ויחרישהו מלא · ואם יוכל אדוניו לקנותו בממון רב להסיר מעליו ראשו או לתלותו לעיני השמש לקלון לו ולכל משפחתו היה לו למשיב נפש · ואם יהיה עונו כמכע הפליאה אליו לרוב גודלו לא די שיאבד הרצון ויחול עליו החרון · כי יתוסף עליו רעה על רעה כי אדוניו יקח את כל אשר לו ויפקיד על ביתו אויבו ושונאו מימי קדם כאשר עשה אחשורוש אשר הפקיד מרדכי על בית המן אחרי שופכו עליו חרונו · אשר היא צרה גדולה ובלתי אפשרית ההסתפקות מראות שמחת האויב על הנאה הנאה וכל שכן כששב הוא אדוניו ופטרונו · ולכן כשחטאו ישראל חטאה גדולה כעגל · בהיות האיש משה על ההר לקחת הלוחות · אמר לו יתברך שתי דבורים זה אחר זה בלי הפסק ושמיעת תשובת משה אליהם היינו וידבר ה' אל משה לך רד כי שחת עמך וגומר ר"ל כי בהיותך שמולך למעלתם · ועתה אבדו רצוני כי איכני אתם כתמול שלשם לאומרם לעגל אלה אלהיך ישראל · לכן רד מגדולתך · ושנית ויאמר ה' אל משה ראיתי את העם הזה והנה עם קשה עורף הוא ועתה הניח' לי ויחר אפי בהם ואכלם · ור"ל לי לא די להם לעונש חטאם אבדתם רצוני ושישובו להיות כשאר האומות · כי הם חייבים עוד החרון והכליון לרוב המרי · ואז איש האלהים בטרם רדתו מן ההר · לא שב תשובה לקונו על אבדת הרצון כי לא היה העת מוכן לכך · אכן בקש בתפלתו להסיר העונש האמר מהחרון מעל עמו · וכאומרו ויחל משה את פני ה' אלהיו וגו' · וינחם ה' כאומרו וינחם ה' על הרעה וגו' · ואחרי רדתו מן ההר ושברו הלוחות תחת ההר והשקותו את בני ישראל מטחינת העגל לבודקם כסוטה ותרות אפו באהרן אחיו על אשר לא מיחה בידם · ויקרבו אליו בני לוי לנקום נקמת העגל · בקש להתפלל אל ה' על רצונו האלהי הנעבד ולהשיב העטרה ליושנה · והוא אומרו ויהי ממחרת ויאמר משה אל העם אתם חטאתם חטאה גדולה · ועתה אעלה אל ה' אולי אכפרה בעד חטאתכם ושב אל ה' בתפלה ובוידוי על חטא עמו לאמר אנא חטא העם הזה חטאה גדולה · ואחר כך דבר אתו משפט כאומרו ועתה אם תשא חטאתם ואם אין מחני נא מספרך וגו' כבן בית האלהים ועבדו בחירו · ואחר כך הלך בדבריו ממדרגה אל מדרגה עד אשר אמר אליו אם אין פניך הולכים אל תעלנו מזה ובמה יודע איפה כי מצאתי חן בעיניך וגומר ונפלינו אני ועמך וגו' וגם לזה השיבו קונו כאומרו גם את הדבר הזה אשר דברת אעשה כי מצאת חן בעיני · ולא די מנע החרון מעל עמו כי החזיר אליהם רצון בוראם כבראשונה · לכן המקונן ירמיה ספר קול השלש עונשים האלו על כנסת ישראל

לנידה · לגולה לשון נע ונד איסמוב"כט בלע"ז: ערותה · קלונה: נאנחה · לשון פעלה שופפי"ריר בלע"ז שמעו כי נאנחה אני הוא שם דבר שיסופר"ירא: טומאתה בשוליה · לשון גנאי הוא דם נדותה ניכר בשולי בגדיה כלומר חטאותיה גלויין הרב' עשאתן בגלוי: לא זכרה אחריתה · כשהיו חוטאים לא נתנו לב מה תהיה אחרית' לסיכך ותרד פלאים ירידתה נפלא' פלאי' הרבה שהכל פליאי' שאירע לה מה שלא אירע לכל עיר: ידו פרש צר · עמון ומואב: על כל מחמדיה · ספרי תורות שנאמר בהם הנחמדים מזהב הכל נפנו לבוז כסף וזהב והם נפנים על ספרי תורות כדי לשורפם לפי שכתוב בהם לא יבא עמוני וגו': אשר צוית לא יבאו בקהל לך · אלו עמון ומואב: לוא אליכם לא תהא כצרה הזאת עוד לכל עוברי על דת אמרו חכמים מכאן לקובלנא מן התור' ראו מה עשה לי הביטו וראו וגו': אשר עולל · אשר נעשה לי: אשר הוגה יי' · אותי ביום חרון אפו גם זה לשון יגון: וירדנה

חֵ֤טְא חָֽטְאָה֙ יְר֣וּשָׁלַ֔͏ִם עַל־כֵּ֖ן לְנִידָ֣ה הָיָ֑תָה כָּֽל־מְכַבְּדֶ֤יהָ הִזִּיל֙וּהָ֙ כִּֽי־רָא֣וּ עֶרְוָתָ֔הּ גַּם־הִ֥יא נֶאֶנְחָ֖ה וַתָּ֥שָׁב אָחֽוֹר׃ טֻמְאָתָ֣הּ בְּשׁוּלֶ֗יהָ לֹ֤א זָֽכְרָה֙ אַחֲרִיתָ֔הּ וַתֵּ֣רֶד פְּלָאִ֔ים אֵ֥ין מְנַחֵ֖ם לָ֑הּ רְאֵ֤ה יְהוָה֙ אֶת־עָנְיִ֔י כִּ֥י הִגְדִּ֖יל אוֹיֵֽב׃ יָדוֹ֙ פָּ֣רַשׂ צָ֔ר עַ֖ל כָּֽל־מַחֲמַדֶּ֑יהָ כִּֽי־רָאֲתָ֤ה גוֹיִם֙ בָּ֣אוּ מִקְדָּשָׁ֔הּ אֲשֶׁ֣ר צִוִּ֔יתָה לֹא־יָבֹ֥אוּ בַקָּהָ֖ל לָֽךְ׃ כָּל־עַמָּ֤הּ נֶאֱנָחִים֙ מְבַקְּשִׁ֣ים לֶ֔חֶם נָתְנ֧וּ מַחֲמוּדֵיהֶ֛ם בְּאֹ֖כֶל לְהָשִׁ֣יב נָ֑פֶשׁ רְאֵ֤ה יְהוָה֙ וְֽהַבִּ֔יטָה כִּ֥י הָיִ֖יתִי זוֹלֵלָֽה׃ ל֣וֹא אֲלֵיכֶם֮ כָּל־עֹ֣בְרֵי דֶ֒רֶךְ֒ הַבִּ֣יטוּ וּרְא֔וּ אִם־יֵ֤שׁ מַכְאוֹב֙ כְּמַכְאֹבִ֔י אֲשֶׁ֥ר עוֹלַ֖ל לִ֑י אֲשֶׁר֙ הוֹגָ֣ה יְהוָ֔ה בְּי֖וֹם חֲר֥וֹן אַפּֽוֹ׃ ממרום

חוֹבָא רַבָּא חֲבַת יְרוּשְׁלֵם בְּגִין כֵּן בְּטִילְטוּל הֲוַת כָּל עַמְמַיָא דַהֲווֹ מְיַקְרִין לָהּ מִלְקַדְמִין נַהֲגוּ בָהּ זִילוּתָא אֲרוּם חֲזוֹ בִּידְקָהָא בְּרַם הִיא מִתְאַנְחָא וְרְתִיעַת לַאֲחוֹרָא: סוֹאֲבוּת דַּם רִיחוּקָהָא בְּשִׁיפוּלָהָא לָא אִדְכִּיאַת מִנָּהּ וְלָא תְהַת עַל חוֹבָהָא וְלָא דְכִירַת מַה דַעֲתִיד לְמֵיתֵי עֲלָהָא בְּסוֹף יוֹמַיָא וּנְחָתַת וּנְפָלַת וַהֲוָה פְרִישָׁן וְלֵית דִמַלִּיל תַּנְחוּמִין לָהּ חֲזֵי יְיָ וְתֶהֱוֵי מִסְתַּכֵּל אֲרוּם אִתְרַבְרַב עֲלַי בְּעֵיל דְבָבָא: יְדֵיהּ אוֹשִׁיט נְבוּכַדְנֶצַּר רָשִׁיעָא וּשְׁלַף סַיְפָא וּקְטַע כָּל רִיגוּגָהּ אַף כְּנִישְׁתָּא דְיִשְׂרָאֵל שְׁרִיאַת לְיַלְלָא אֲרוּם חֲזַת עַמְמִין נוּכְרָאִין עֲלוּ לְבֵית מוּקְדְשָׁהּ דִּי פַקֵּדַת עַל יְדוֹי דְמֹשֶׁה נְבִיאָה עַל עַמּוֹן וּמוֹאָב דְלָא יִרְכוּן לְמֵיעַל בִּקְהָלָא דִילָךְ: כָּל עַמָּהָא דִירוּשְׁלֵם אֲנִיחָן מִכַּפְנָא וְתַבְעִין לַחְמָא לְמֵיכַל יַהֲבוּ רִיגוּגֵיהוֹן בִּסְעִיד לַחְמָא לְקַיָּמָא נְפָשׁ חֲזֵי יְיָ וְתֶהֱוֵי מִסְתַּכֵּל אֲרוּם הֲוֵיתִי גַרְגְרָנִיתָא: אַשְׁבָּעִית לְכוֹן כָּל דְעָבְרִין בְּאוֹרְחָא זוּרוּ הָכָא אִסְתַּכָּלוּ וַחֲזוֹ אִין אִית כֵּיבָא כְּכֵיבִי דְאִסְתְּקִיף לִי דְּתַבַּר יְיָ יָתִי בְּיוֹם תְּקוֹף רוּגְזֵיהּ: מן

לנידה · ללעג כמו מנוד ראש וניד שפתי והוא מגזרת נע ונד: הזילוה · הפך הכבוד כמו להוציא יקר מזולל רק הוא משורש אחר או טעמה הורידוה או עשו שחזל דמעתה: פלאים · ירדה ירידה: כי ראתה גוים · על ירושלם שבה: זוללה · כמו זולל וסובא: לוא: יש אומרים מלשון אלה ולא מצאנוה בלא א"לף וטעמו לא יגיע אליכם מה שהגיע אלי: עולל · נעשה לי והוא מבנין הכבד שלא נקרא שם פועלו בעבור שאינו בקמץ קטן כמו' כונן אשורי: הוגה · כמו הרה: וירדנה

מסרה

את עניי ג' וסי' את עניי ואת יגיע כפי ראה יי' · את עניי כי הגדיל אויב · אשר ראית את עניי ידע בצרו' · צויתה ג' מ"ל וסי' נמסר בתלים סימן ק"כ ע"ש · בקהל ד' דגשי' וסי' בלשון ארמי נסוק נצלי דסגין את פקדית וביאור' מי אשר לא עלה בקהל · כי רבת בקהל אשר לא התקדשו · אשר צוית לא יבואו בקהל לך · קמתי בקהל אשוע · כמכאבי ג' חס' בליש' וסימ' רבים מכאבים לרשע · כמכאבי אשר עוללי · שמעו נא כל העמים וראו מכאבי בתולותי ·

אבן יחייא

ישראל · ואמר כל אחד מהם הגיד החטא אשר סבב העונש ההוא · והנה כנגד העונש הראשון והוא אבדת הרצון אמר גלתה יהודה · שרוצה לומר עם יהודה אשר היה מיושב על אדמת הקדש · גלה ממנה · והוא כעבד הדר בחצר אדוניו ואהוב וקרוב אליו · ולחטאו נגלה מחצר ההוא ולא יראו פניו עוד שמה · כי אבד רצון אדוניו · ואחר כן ספר סבת העונש הזה שהיה לשתי עונות · והוא אומרו מעוני ומרוב עבודה · ורוצה לומר מעוני כי ענה על רצון קונו האומר כל אלמנה ויתום לא תענון · ואפילו אלמנתו של מלך להיותם מדוכאי לב · כי אם ענה תענה אותו ושמעתי וגומר · והם רשעי ישראל היו מענים כלם · ולא שמו כבוד קונם נגד עיניהם ולכן אבדו רצונו · ורוצה לומר מרוב עבודה · יען כי בטלו מצות קונם שאומר כי לי בני ישראל עבדים · עבדי הם ולא עבדים לזולתי · ולכן צוה כי תקנה עבד עברי שש שנים יעבוד ובשביעי' יצא לחפשי חנם · כשכי שכר שכיר יהיה העבד עם אדוניו · כי אחיכם בני ישראל איש באחיו לא תרדו בו בפרך · מה שהוא ההפך בשאר האומות כי לעולם בהם תעבודו · והם רשעי ישראל היו משועבדים אחיהם לעיני השמש · ובפרך · והוא אומרו ומרוב עבודה עוד אמר היא ישבה בגוים לא מצאה מנוח · כי בא לפרש הגלו' שגלתה יהודה בעד הב' עונות מהעוני ומהרוב עבודה איך היה · ואמר כי כנגד מאן דסליק מיניה · והוא שעבדו אחיה' ברוב עבודה · גם היא ישבה בגוים בגלו' ועבדות · וכנגד העוני שיתום לא ישפוטו וריב אלמנה לא יבוא אליהם · אמר כי גם היא לא מצא' מנוח בין הגוים ההם לרוב העוני שענו אותה · עוד אמ' כל רודפיה השיגוה בין המצרים · ולא תחשוב כי היה יכול העב' הישראל' לנוס מפני אדוניו המעב' אותו אל מקום אשר יהיה שמה הרות ממלך או שר אחר לקבלו ולהקן' מעליו עולו · כי היה מהנמנע להיות כי קלו רודפיה מנשרי שמים · ואף כי הישראלי לקלות מרוצתו יגיע עד תחום ומצר אוהבו הרוצה להצילו ולהקל מעליו עולי רודפיו ישיגוהו שם וילכדוהו · וזה כהשגחה פרטית לרוב גודל חטאם · דרכי ציון אבלות וגו' ולהיות כי בטלו עליית הרגל בעבודת' הנכריה · אשר למען זה דרכי ציון השמחות תמיד לרוב עם הדרת מלך והעולי רגלי' בשמחה ובטוב לבב מרוב כל · עתה הם אבלות מבלי באי מועד · וכן שערי ציון הפתוחים תמיד לרוחה לקבלם בשמחה ובסבר פנים יפות · עתה הם שוממין · וכן כהניה המקבלי' קרבנותיה' ומקריבין אותם בשמח' ולוקחי' את חלקם מהשלמים · ועתה הוא בהפך כי הם נאנחי' · לכן בעונם זה בתולותי' נוגות והיא מר לה · ר"ל אל עליה חרון אף ה' אחרי אבדת רצונו · ואפי' הבתולו' אשר בטבע בלתי מקבלו' היגון משו' דבר · להיותן בטבען דורשות השמחות וגיל · היה כ"כ המהירות מהגלות כי אפי' המה היו נוגות · וכ"ש השאר היו צריה לראש וגו' ר"ל כי אל על כנסת יש' העונש השלישי והוא שמחת האויב · כי היו צריה לראש · ובמקום שהיו צריהם זה כמאז תחתם · היו עתה לקצין ולראש להם · ואויביה אלה שלו כי לא די להם אשר השיגו מהכבוד נגד יש' · כי גם הם שלוים ושקטים ממלחמות אחרות באופן כי שמחת' שלימה · והעונש הזה המר והנמהר אל עליהם · כי ה' הוגה על רוב פשעיה · ר"ל כי קונה הרדיפה ושמח את אויבה במפלת' והוסיף יגון על יגונה לעונש פשעי' אשר פשעה · ולכן אפי' עוללי' שהם הקטנים הלכו שבי לפני צר ויצא מן בת ציון כל הדרה · והם זקני העם ושוטריו הנאמר עליה' והדרת פני זקן · והיו שריה והם הרודים בעם והחזקים כאיי מולכן העושים נוראות בעת המלחמה כאילים שלא מצאו מרעה · שהולכים בלי כח לפני רודף ובזה נשלם החלק הראשון מן הקינ' שהוא הבכי והתחיל בחלק האחרון והוא ההספ' מזוכרו בימי הרע' הטובות היו לה מימי קדם · ויען כי ימי הרעה הם שלשה · כאשר אמרנו · והם זמן אבדת הרצון · וזמן חול החרון וזמן שמחת האויב · לכן זכר ההספד וזכירת הטובות קודמות בכל אחד מהזמנים הרעים הנזכרים · באומרו זכרה ירושלם וגו' · שרוצה לומר זכרה ירושלם כל מחמודיה אשר היו לה בימי קדם · והוא הזכרת כל הטובות · בימי עניה ומרודיה · והוא בזמן אבדת הרצון · וכן זכרה ירושלם הטובות הנז' · בנפול עמה ביד צר והוא בזמן חול עליה החרון אלהי · וכן זכרה אותו · בחול עליה הצרה השלישית משמחת האויב כשראוה צרים ושוחקים על משבתיה · שסבת משום גילה חגה חדשה ומועדה · חטא חטאה וגומר · תוך ההספד זכר המקונן כי הכירה כנסת ישראל כוא הצרות על רוב חטאתיה · ולא כבראשונה שהיתה אומרת מקרה בלתי טהור הוא ולית דין ולית דיין · וזהו אומרו גם זכרה ירושלם כי בעבור שחטא חטאה ע"כ בא אליה הצרה הראשונה אבדת הרצון מקונה · בגלות המר · והוא אומרו על כן לנידה היתה על דרך נע ונד תהיה בארץ · וכן בעבור ולעונש החטא ההוא בא אליה הצרה השנית משמחת האויב והוא אומרו כל מכבדיה הזילוה כי ראו ערותה · שרוצה לומר כי פעמים רבות יכובדו אנשים הנראים מחוץ בעלי מדות וטובי לב · ובקרבם ישימו ארבם · ואם יתגלה ערות לבם הרע · ומרמת פיהם יוזלזלו ממכבדיהם · כי בסור הסבה יסור המסובב וככה כנסת ישראל הנכבדת מזולתה מן העמים להקראה עם ה' · בראות האומות כי סבו מהר מן הדרך אשר צוה קונם · ובהגלות ערות עונם וחטאם הקשה הזילוה · וכן באה אליה הצרה השלישית והיא חול החרון האלהי כאומרו גם היא נאנחה · על דרך ויאנחו בני ישראל מן העבודה ויזעקו · והוא מרוב מרירות הגלות · והבן כי בסיפור הקודם הקדים אבדת הרצון לחול החרון · ואחריו קשה מאד שמחת האויב · והוא הסדר הנכון כפי זמן חול הצרות · ועתה שינה והקדים שמחת האויב לחול החרון · להיות כי יש אנשים שאוהבים הערב הנמשך מן הכבוד הנמשך מהנפש המרגשת · ולכן אינם מרגישים בקלון הנמשך להם משמחת אויביהם על צרתם · בהרגשם הצרה עצמה מאבדת מאונם והעדר הערב מהם בחול עליהם הכליה והחרון · והם רוב האנשים · ויש אנשים אחרים אשר יצטערו יותר על שמחת האויב לאהבתם הכבוד ולא ירגישו בצער ומות להמלט מהקלון ההוא על דרך שעשו שאול ובניו כי למען לא ישמחו הפלישתים הערלים בתפסם חיים קבלו עליהם בשמחה המק'

תורת חסד צדקת תמים

חטא חטאה ירושלם וגו' בפסוק זה כיון אל הב' חטאים שבעבורה נחרב' הבית ב' פעמים וזה נמשלה כנסת ישראל אל האשה הפרושה מעל בעלה בשביל נדותה כי גם אחרי שסמר' ימי נדותה היא חוזרת למנות שבע' נקיים וכמו כן קרה לכנסת ישראל שגם אחרי שסמר' והמתינה שבעים שנה בגלות בבל חזרה עוד להגלות בגלות הזה והוא רמז אל שמירת ימי הלבון שהאשה אז היא יותר מטוהרה בלד מה תמה שהיתה בימי נדותה והוא רמז למה שכן היה אז הענין לישראל כי בזמן חרבן הבית השני לא היו שמה כל כך אשמים וחטאים כאשר היו בחרבן הבית הראשון ולזה אמר כי כל מכבדיה הזילוה כי ראו ערותה היותה בלי דמים וכמו כן היו אז ישראל כ"כ בלי עונות והטאים וגם היא בראות את עצמה כי לא גדלו אז חטאתיה כ"כ ועכ"ז גלתה ולא די זה אלא שנתארך לה הגלות נאנחה ומלד האנחה השוברת חצי גופו של אדם שבה לאחור ר"ל מהיותה בימי ליבונה שבה להיות נדה מרוחקת מבעלה תכלית הרחוק · והענין הלזה הוא רמז למה שיש ביניהם שאומרים שעזב ה' את הארץ ח"ו וזה הוא חטא גדול בעיניו ית': טומאתה בשוליה וגו' יר' וכמשך לה מזה כי עם היות אמת שטומאת' לא היתה כי אם בשוליה וכמעט קט שהיתה מנערת את שוליה היתה הטומאה נופלת מעליה ע"כ לא זכרה אחרית' אשר היא יבוא לה גם אם יתארך הענין וכל זה בא לה בהיותה רואה את עצמה שהיא יורדת מדי יום ביום שלא בהדרגה והכתוב אומר ותרד מטה מטה והכונה היא לומר כי מהיותה יורדת מטה מטה השוב ותעלה ברום הגלגל אך כנסת ישראל היתה אז רואה את עצמה היותה בתכלית השפלו' מטה מטה ועכ"ז שאין למטה מזה היא חוזרת ויורדת ובלתי עולה ברום הגלגל באופן שהוא פלא גדול ולכן אין לה מנחם על שהוא רואה שחוזרת לאחור לזמן נדותה והיא אז חוטאת באמור אין ה' רואה אותנו ח"ו · או יר' ותרד פלאים ועכ"ז איך מנחם לא והוא ענין העלייה ברום הגלגל והומר ראה ה' את עניי כי הגדיל אויב הוא בעצמו מאמ' דע"ה באומרו עד אנה ירום אויבי עלי וכמו שביארתיו בספר תהלו'ה' והוא מובן בעצמו כפי מה שביארתי הנה ועוד ביארתי ענין יפה בזה שם והוא בנוי על דבריהם ז"ל הרהנו מסם · ומצאתי כתוב כי הגדיל אויב יר' כי הגדיל את האויב ע"כ: ידו פרש צר הרי"ג כתב יר' כשראו שבאו להיכל הניחו בתיהם כאשר המה להלחם על בית המקדש ויאמר הכתוב ידו פרש צר בלי שום מונע על כל מחמדיה לפי פראתה גוים באו למקדש אשר צוית לא יבאו בקהל לך והניחו הגלת בתיהם להציל בית המקדש ע"כד · או יר' לומר כי לכך הניחו' לקחת כל מחמדיהם והיא התור' לפי שלא היתה כונתה להכעים כאשר היתה כונת מלך ארם ולא היו רוצים לעשות ענין אחר כי אם להסיר משם מה שצוה ה' אשר לא יבאו בקהל: כל עמה נאנחים מצאתי כתוב תנאי הזולל שיהיה קטן פחות מבן י"ג ושלא יבקש לחם לבד רק בשר ויין ג"כ ושיהיה גנב ושיאכל טרעימ' בשר ושני לוגין יין לזה אמר כי בכאן כל עמה נאנחים גדולים וקטנים ולא היו מבקשים לחם בשר ויין רק מבקשים לחם ולא היה גנוב כי נתנו מחמדיהם באוכל ולא היו אוכלים שיעור רב רק להשיב נפש והע"פכ היו קוראים להם זוללים ז"ש ראה ה' והביטה כי הייתי זוללה · או יר' כל עמה היו נאנחים והיו בשברון מתנים כי האנחה היא עושה כן ובכן לא היו יכולים להלוך אנה ואנה ועכ"ז היו הולכים לבקש לחם וקודם בואם למדרגה זו והיא לבקש לחם לבד נתנו מחמדיהם באוכל לאכול עם הפת כדי להשיב נפש כי עם הלחם לבדו היתה נפשם קצת בו בתחלה אחרי כן באו למדרגה מן הרעבון שאפי' הלחם לבדו לא היו מוצאים וכו' א"כ ראה ה' בדרך כלל והביטה לי בדרך פרט כי הייתי זוללה בעיני רואי בראותם שכל העם שטו ללחם וכו': לא אליכם וגו' אשר הוגה ה' בכבודו ובעצמו ולא שיהיו הרשעים חרבו של הקב"ה אויר' ע"ד ויגנס ה' על הרעה אשר דבר וכו' כי במה שדבר התנחם · או יר' לומר להפך מזה כי מלד רחמנותו ית' הוגה ודבר לעשות הרעה כדי שבזה יסתלק חרון אפו מעליהם וע"כ לא שבו בתשובה ע"כ: ממרום

מתוק

אבן עזרא

וירדנ' שב אל האש כי ימצא לשון זכר כמו תאכלנו אש לא נופח וטעמו כמו לא ירדנו בפרך: ומלת נשקד אין לה אב ואם והטעם כמו נמסך כמו נמהר · והיה ישתרגו מבנין התפעל ממשפחת השריגים: הכשיל · שב אל עול פשעי ויחסר אשר אחר בידי גם אחר קום עמו אז מפניו: סלה · מגזרת מסלה וכן גת דרך יי' מגזרת דרך רק סלה שרש אחר היה: גת · יקב: בתולות · הסמוכה אל בת ובת יהודה כל השבט והבתולה ירושלם: בוכיה · כמו פוריה: עיני עיני יורדה מים · עין אנוש דומה לעין המים והעין יורד וכן יזלו מים ושניהם פעלים עומדים:
פרשה

רשי

וירדנה · וירד אותה וישבר אותה על ידי רידוי ויסירין לכך הנ"ון דגושה לפיתח בלשון יחידית כמו יעשנה יכרסמנה ירעננה שהעצם לשון נקבה כמו דאת חומר העצמות היבשות שיבר כל אחת ואחת דבר אחר וירדנה כמו וירדהו אל כפיו הרי את המוח גורר ורודה המוח מתוכו: נשקד עול פשעי בידו · אין לתיבה זו דמיון במקרא ובלשון ארמי של פסיקתא קורין לדרבן מסקרא מלמד הבקר ואומר אני נשקד פויינט"ריצט בלע"ז נקודים מנומרים ומסומנים היו פשעי בידו של הקב"ה לזכרון לא נשכח מכייכם ותשלומיהם: ישתרגו נעשו קליעות קליעות ועלו על צוארי לשון משנה אין מסרגין את המטות: סלה · רמס ורפס לשון סולו סולו המסילה: קרא עלי מועד · יעידות גייסות לבא עלי ורבותינו דרשו מה שדרשו תמוז דההיא שתא מלויא מלאה של שנה שנייה להאמש ממצרים לכך אירעה חורבן של מרגלים ליל תשעה באב שעליה הוקבעה בכייתן לדורות: גת דרך · לשון הריגה כמו פורה דרכתי לבדי כדורך ענבים להוציא יינם כך רמס הגוים להוציא דמם: עיני עיני · כמו תמיד עיני ירדה מים כפל הלשון תלמד שאין הפוגה לה

יג מִמָּרוֹם שָׁלַח־אֵשׁ בְּעַצְמֹתַי וַיִּרְדֶּנָּה פָּרַשׂ רֶשֶׁת לְרַגְלַי הֱשִׁיבַנִי אָחוֹר נְתָנַנִי שׁוֹמֵמָה כָּל־הַיּוֹם דָּוָה׃
יד נִשְׂקַד עַל פְּשָׁעַי בְּיָדוֹ יִשְׂתָּרְגוּ עָלוּ עַל־צַוָּארִי הִכְשִׁיל כֹּחִי נְתָנַנִי אֲדֹנָי בִּידֵי לֹא־אוּכַל קוּם׃
טו סִלָּה כָל־אַבִּירַי אֲדֹנָי בְּקִרְבִּי קָרָא עָלַי מוֹעֵד לִשְׁבֹּר בַּחוּרָי גַּת דָּרַךְ אֲדֹנָי לִבְתוּלַת בַּת־יְהוּדָה׃
טז עַל־אֵלֶּה אֲנִי בוֹכִיָּה עֵינִי עֵינִי יֹרְדָה מַּיִם כִּי־רָחַק מִמֶּנִּי מְנַחֵם מֵשִׁיב נַפְשִׁי הָיוּ בָנַי שׁוֹמֵמִים כִּי גָבַר אוֹיֵב׃
פרשה

מן שמיא שלח אשתא בכרכי תקיפין וכבש יתהון פרש מצדתא לרגלי ארתיעני קדל בעלי דבבי יהיבני למיהוי צדיא כל יומא מרחקא וחלישא: אתיקר ניר מרודי בידיה אתכבשו כשיבשין דגופנא סלקו על צוורי אתקל חילי מסר יי' יתי בידוי מן דלית יכיל אנא למיקם: כניש כל תקיפי יי' ביני ארע זמן עלי לתברא חיל עולימי ועלו עממיא על גזירת מימרא דיי' וסאיבו בתולתא דבית יהודה די הוה דמהון דבתולתהון מיתשר היך כחמר מן מעצרתא בעידן דגבר מבעיט ית עינבין חמר עינבוהי שריין: על טפליא דאתרטשו ועל נשיא מעדיאתא דאתבקעו כרסיהון אמרת כנישתא דישראל אנא בכיא ותרין עיני זלגין דמעהא היך מבועא דמיא ארום אתרחק מיני מנחם דמקים יתי וממליל תנחומין על נפשי הוו בנוי צדיין ארום אתגבר עליהון בעיל דבבא: פרשת

מסרה

בעצמתי ו' חס' בליש' וסי' נמסר בסיף סדר ויחי ע"ש · דוה ג' וסי' נמסר בישעיה סימן ל' ובקדשים · סלה ב' בתרי ליש' חד כתיב א' חד ר"פ וחד ס"פ וסי' היורד סלא · סלה כל אבירי קדמ' כתיב א' · שוממה ל' כתיב מ"ם בסוף וא' שוממין ואינון חד מן י"א זוגין מיחדין חד נסיב נ"ון וחד נסיב מ"ם וסימן נמסר בסוף סדר בהר סיני ·

תורת חסד | צדקת תמים

ממרום וגו' יר' הקדחת הנה היא באה אל הלב ומשם תתפשט אל כל הגוף ואחר הכל אל העצמות והיא הדקה ועתה מהסבות השמימיות שלח אש בעצמותי וירדנה משם אל שאר הגוף והוא הפך טבע המליאות ולמה עשה זה כן לפי שפרש רשת לרגלי הסמוכים אל הסוקים אשר בהם העצמות שכל הגוף נשען עליהם ולזה כיון להתחיל המכה בהם והשיבני אחור כי מהיותי חולה מבדקה נחלתי מקדחת העפוש ואח"כ מקדחת היומית ונתנני עם הקדחת העפושית שוממה וכל היום עם הקדחת היומית אני דוה וכו': נשקד עול וגו' הר"יג ז"ל כתב ישתרגו יר' נעשו כשריגי הגפן ועלו למעלה וכן העונו' עשו פרי למעלה והוא הפך מדת דינו ית' כי המצוה היא העושה פרי למעלה כמו שנאמר אמרו צדיק כי טוב כי פרי וכו' והעבירה אינה עושה פירות שנאמר אוי לרשע רע כי גמול ידיו וכו' · או יר' ישתרגו כי העונות בעצמם באו מאליהם עלי והוא ע"ד מש"ל בפסוק וביד כל אדם יחתום ובפסוק העז איש רשע בפניו שהעבירה נחתמת אם בידיו ואם בפניו וכמו כן נאמר ועז פניו ישונה וכו' ולכן אמר כי מתחלה נשקד עול הפשעי בידי וכשישתרגו ונתרבו עלו על צוארי ואז הכשיל כחו כי אין בו כח לשוב ולהתקבל כבראשונה והוא העגין כי אחר התמידו בעבירה ושלש עושין מחבלי השוא אשר משך בידו עבות העגלה ונותני' אותה על צוארו ואז הוא רחוק מאד מהש"י ותשובתו כבדה עד שיקבל ענשו וכמו שאמר חכמי האמת לפי שבפעמים הראשונים מכסים על חטאתיו וכששנה ושלש מכריזין עליו ונותנין אותו בידי המקטרגים הממונים לעשות דין ברשעים · או יאמר כי כשרבו העונות ימנע ממנו הבחירה לשוב כי הבחירה היא כח האדם והמעלה אשר לא על כל שאר הנבראים ואפשר שרמז באומר הכשיל למה שאמרנו ע"ד האמת באומר וילכו בלא כח וכו' ע"כ · או יר' הנה הוא ית' ידו היתה תמיד עלי לטובה ועתה נשקד עול פשעי בידו ולכן עתה כנעת ידו היתה עלי לרעה והשתרגו עלו על צוארי חורשים חרשו והכשיל כחי אשר היתה לי עמו ית' ונתנני בידי לא אוכל קום: סלה כל אבירי וגו' בספר אחד קדוש כתוב אבירים אלו הם הצדיקים המגינים על הדור שכן הוא דרכיית' לסלק החסידים בעון הדור למען לא יהיו להם למגן וז"א מנחם משיב נפשי כי החסיד הוא מנחם מצרות הגוף ומשיב נפש השכלית בתוכחותיו למקום אשר משם חוצבה · או יר' על כל אלה הרעות שקרה לי אינני בוכיה כי אם על אלה והוא כי רחק ממני מנחם משיב נפשי והוא האל ית' ולפי האמת גת דרך ה' לבתולת בת יהודה והענין הוא כי כשם שהדורך בגת משחית הענבים כדי להמתין את התכלית והוא העשות היין הטוב כמו כן תכלית כונתו ית' בהביאו יסורין עלי היתה לעשות שאשוב אליו ואדבק בעבודתו ע"כ · או יר' ולא נשאר א' מהם עם כחו וגבורתו ואח"כ קרא עלי מועד ר"ל אנשים מועדים לשבור בחורי עשיות אמת שכבר היו משוברים ולא היה צורך מקריאת המועד הלזה ועם מה שנשברו הבחורים גת דרך ה' לבתולת בת יהודה: והרשב"י כתב יר' בסבת המחלוקות ורצות כל איש להיות אביר ואדיר נהרגו כלם ע"כ · וכפי זה הפי' יר' הכתוב הבא אחריו לומר על אלה חלוקי הלבבות אני בוכיה יען כי היא היתה הסבה כי רחק ממני המשיח הנקרא מנחם כי שמו ג"כ הוא ה' שלום ובשהוא רואה המחלוקת מיד הוא מתרחק ובכן היו בני שוממים כשגבר האויב וגבר · וציון פירשה את עצמה בידיה ואין לה תנחומים על זה כי צוה ה' ליעקב סביביו צריו והיתה ירושלם יחידאה ונדה ביניהם שלא היו מוספים בעדה · או יר' כי רחק ממני מנחם בני המנחמני והפסוק בעצמו פרושו המפרש מי הוא המנחם בני וכו' ע"כ: על אלה אני בוכיה יר' על אלה הב' דברים והם מציאות רע שעשו לי אויבי ושונאי ועל היותו נעשה באופן זה שמקודם סלה כל אבירי ה' בקרבי וגו' וזה מלאו הערלים און להם ובכן על כל א' מאלה יורדים מים כל א' מעיני כי הם ב' עינים הבוכי' והיורדים מים כנגד ב' רעות אלה כי רחק ממני מנחם על הדבר הא' וכמו כן רחק ממני משיב נפשי על הדבר הב' הנוגע לנפש והוא הענין הלזה שסלה כל אבירי וכו' והנה לפי האמת אני הוא שהבנתי את כל אלה אך הבנים בני להיותם עדיקטנים לא היו שוממים כי אם על מה שגבר האויב ולא הגיעו לכלל ידיעת הדברים בפרטות כמו שהגעתי אני וידעתי כי יד ה' היתה זאת כאשר אמרתי עד הנה · והרי"ג ז"ל כתב עיני עיני יר' להורות העין בעצמו ע"כ:
פירשה

אבן יחייא

ממות · להרוג את עצמם בידיהם ובמיתה משונה · ובחרו במות הבחירויתן מלחיות בחיי השעבוד והקלון · ולפי שזכרה ירושלם בוא אליה הצרות האלה שלשתם לפי שחטא חטאה עשתה תשובה ושבה אחור ממעשיה הרעים · וזהו אומרו ותשב אחור · טומאתה בשוליה וגומ' רוצה לומר יען כי לפי אשר הקדמנו · הנכלב יקלו כאביו בניחומי אהוביו ופיעת מריעהו · וכנסת ישראל ירידתה והשפלתה הגיעה לבלתי המצא לה מנחם מכל אוהביה · סיפר כי זכרה ירושלם בו יען כי טומאתה בשוליה לא זכרה אחריתה · לכן ותרד פלאים · ורוצה לומר טומאתה בשוליה · כי יש שני מיני מכאפות · האחת החוטאות תמיד · ואמנם לא הסירה מעליה את מסוה הבושה הטבעיות · ובמסתרים תבעל מהכנקי אשר לכדתו ברשתה · האמנם בעד היות טומאת כדתה בשולי מלבושיה היא נזהרת · ויש מין שני והן הנקראות זונות מפורסמות בלתי בושות מאלהים ואנשים · אשר כל אחת מהן עושות מעשיהם בפרסום · ובהיות טומאתה בשוליה ובבלתי זכרה אחריתה כי מרה תהיה באחרונה · ועתה המקונן אומר כי זכרה ירושלם כי להיותה דומה בחטאתיה למפורסמות בלתי נזהרת מטומאת שוליה · לכן ותרד פלאים שרוצה לומר ירדה ירידה כפלאת מאד · אשר כל שומעיה תצלנה שתי אזניו · והיא לבלתי המצא לה מנחם פי שרתי במדינות וגברת ממלכות לבוא בשפל התחתונה עד הלום להעדר מנחם שינחמה · כאשר דבר נפלא ועונש השגחיי רחוק מן הטבע · ולכן אחרי הכירה חול עליה השלם צרות הנזכרות לעונש חטאתיה כזונה פותה אין לב · והעדר המנחם לה על צרותיה הנזכרות אשר אין אחריה צרה גדולה ממנה · לעונש עשות חטאתיה הנזכרות בפרסום וכמנאפת אשר בהיות טומאת כדתה בשוליה תבעלי ממנאפיה · הצדיקה עליה את הדין וצעקה אל קונה לאמר ראה ה' את עניי כי הגדיל אויב וידו פרש צר וגומר שר"ל ראה ה' את עוניי כי הגדיל אויב עלי את מכותיו עד כי כלאתי נשוא · ואם לא תראה בעוני אמתך לרוב חטאי · ראה כי הגדיל עלי אויב שהוא אויב זכר גם לך שהם עמון ומואב אשר מחית את שמם בספרך אשר כתבת לא יבוא עמוני ומואבי בקהל ה' · עתה נכרתי בראותם כי באו שאר הגוים בנאלתך טמאו את היכל קדשך ... פניהם לפרוש ידם בספר תורתך הנקר' מחמד עולם להיות דברו נחמדי' מזהב ומפז רב וכאומרו בן הדד לאחאב המלך כי אם כעת מחר אשלח את עבדי והיה כל מחמד עיניך ישימו בידם ולקחו · אשר הוא ספר התור' כי הכס' והזהב אשר שאל בתחלה נתונים ... בתשובת אחאב למלאכיו · וזהו כדי למחות מספרך הלאו ההוא אשר כנגד' · וטעם הפסוק כן ראה ה' כי ידו פרש הצר אשר ציויתה לא יבואו בקהל לך · על כל מחמודיה כדי למחות הלאו ההוא · וזה אחרי ראותו כי שאר גוים באו מקדשה · כל עמה נאנחי' וגו' · לפי שאמר ... כי לזכרם של עונש חטאה הלה עליה צרת החרון וכאומרו גם היא נאנחה · לפיכך ותשב אחור ממעשיה הרעים · עוד אמר דומה לזה ראה ה' והביטה היותי מכרת כי לפי ... והוא חטא משפט מות כמפורש מבן סורר ומורה · ע"כ באו אלי הצרה הזאת האחר ... החרון והאנחה האמור' בכ"כ מהגודל כי כל עמה נאנחים ומבקשים לחם · ואפי' העשירים שבהם נתנו מחמדיהם והם בניהם הנעימי' והנחמדי' נתנום באוכל הייכו כי הרגום ... להשים נפש' כאשר ספר יוסף ן' גוריון מהנבר' מרים משועי יהודה שבאת לירושלם בעושר גדול עם בן קטן נעים ונחמד ולכוב' הרע' שחט אותו לבכיה ואכלה בקרב ... להשם למחיה ... ריח הצלי אש ממרורי' · באו הפריצי' ואכלה עמה את הנותר מן הבשר ההוא · וכן ... דואג בן יוסף שהית' אמו מולדתו בטפחי' בכל יום לתת זהב לבד' המקדש לפי מה שהיה ... ולבסוף אכלו · וזהו אומרו כל עמה נאנחים עד כי הייתי זוללה · לא אליכם כל עוברי דרך וגו' · ידוע כי דרך העולם שמנחמי' הנכא' הם המדברים תמיד · וחוזרי' ומדברי' כדי ... את לבו ולנחמו · כי לנכאב אין פה ואין לשון · וכן מצינו ברעיי איוב כי הם המדברים ומעט מזער לא כביר היה דבורו או לבכות או לעבות פעם מה לניחומם · או לבכות ולהזכר על רוב צרותיו אבל כנסת יש' הנעדר' מנחם היתה צריכ' היא בעצמ' לקרוא למנחמי' ולעוברי דרך שישבו ... לשמוע את אנחת' ובכיתה על רוב צרותיה · ולכן סיפר כי היא קורא' לעוברי דרך · ולמען יבואו אלה מברכת' בקול גדול לאמר יהי רצון שלא יקרה אליכם כאשר קרה אלי · ... והביטו בעיניכ' וראו בעין שכליכ' אם יש מכאוב כמכאובי שהוא רמז אל מתכ' הארץ · אשר עולל לי · כנגד מן רע מעללים · והוא רמז למתכת הזרע · ולכן אמר לי · שר"ל בגופי למעט ... אשר למות · למות וגומר אשר הוגה ה' ביום חרון אפו · והוא רמז למתכ' האלהות כי יסף יגון על יגוני בהפריד מעלי שכינתו · ואבדת ג' המתכו' אלו היה ביום אחד והוא ביום חרון אפו אשר היה ... צרת חול החרון · אחרי אבד' הרצון · ממרום שלח אש וגו' בא לפר' לעוברי דרך הג' רמיזו' מאבדת הג' מתכות אשר רמז · וכנגד אומר' אם יש מכאוב כמכאובי ספר ממרום שלח אש בעצמותי וירדנה לשון רידוי ושביל · ר"ל מן שמים נלחמו עם עירי הבצורות בשמים · הדומות לעצמות הקשים אשר בגוף האדם · וכנשוש האויבי' · וכתרגום מן שמיא שלח אשתא בכרכי תקיפין וכבש יתהון · וכנגד השנית אשר אמר אשר עולל לי · ספר כי פרש רשת לרגלי וגו' שר"ל כי הנשארים מחרב האויב אשר היו יכולי' לברוח או מן המות או מן הגלות · היה כראה כאלו ממרום היתה בפרש' רשת לרגלי אשר היתה משיבני אחור · באופן כי הייתי כהדג' בחרב האויב והוא אומרו נתנני שוממה · כי הגוף בלתי הנפש הוא שומם · או כי הייתי בראש גולים ועומדת כל היום ... ובכאב' בעול גלותם · וכנגד השלישי' אשר אמר כי הוגה ה' ביום חרון אפו · ספר כי נשקד עול פשעי בידו וגו' והוא מגזרת וישקוד ה' על הרעה ויביאה עלינו כי צדיק ה' אלהינו ... שענינו ענין המהירות וההשתדלות וההתמדה על הדבר · ור"ל העול מהרעה הבאה על הפשעים נשקד בידו של הק"בה שמהר להכביד העול ההוא ותמידו · וזה לרוב הפשעים שהיו כ"כ ... ויעלו

רשי

צוה יי' ליעקב סביביו צריו · צוה על יעקב שיהיו צריו סביביו אף כשגלו לבבל ולאשור הגלה סנחריב את אויביהם עמון ומואב והושיבם אצליהם והם מקנתרין אותם כמו שאמרו במסכת קדושין הומניא איכא בבבל כולה דעמונאי : לנדה · לריחוק לבז : קראתי למאהבי · לאותם שמראים עצמם כאוהבים : המה רמוני · כגון בני ישמעאל שהיו יוצאים לקראת הגולים כשהיו השבאים מוליכין אותם דרך עליהם ומראים עצמה כאילו מרחמים עליהם והיו מוציאים להם מיני מלוחים וכודות נפוחי' כסבורים שהוא יין ואוכלים וצמאי' ורוצי' לשתות וכשמתיר הנוד בשיניו היתה הרוח נכנסת במעיו והוא מת והוא שאמר הכתוב ביער בערב תלינו וגומר לקראת צמא התיו מים יושבי ארץ תימ' בלחמו קדמו נודד : וישיבו את נפשם · כדי שישיבו את נפשם : חמרמרו כווצו ויש בלשון משנה נפלה לאור ונחמרו בני מעיה : בבית כמות · בתוך הבית היתה אימת שדי' ומזיקין ומלאכי מות ומחוץ חרב האויב משכלת : כי

אבן עזרא

פרשה · בית בידיה נוסף כמו ותשקמו בדמעות שליש · כל נא בלשון עתה וכן אוי נא לנו כי חטאנו גם אל נא רפא נא לה על כן השיב השם אלא תכלם שבעת ימים יומת נא דבר נא שמע נא ואם תוספת א"לף לשין בקשה ובלשון ישמעאל הפיך והוא כמו עתה : למאהבי · איננו כמו אוהבי וכן טעמו למבקשים שאוהב אותם : חמרמרו · כפול העי"ן והלמ"ד וטעמו כמו עכורים וכן פני חמרמרו והוא מגזרת חומר כי הבכי כמים וכן יין חמר : הבאת

מקרא

17 פֵּרְשָׂה צִיּוֹן בְּיָדֶיהָ אֵין מְנַחֵם לָהּ צִוָּה יְהוָה לְיַעֲקֹב סְבִיבָיו צָרָיו הָיְתָה יְרוּשָׁלִַם לְנִדָּה בֵּינֵיהֶם׃
18 צַדִּיק הוּא יְהוָה כִּי פִיהוּ מָרִיתִי שִׁמְעוּ־נָא כָל־עַמִּים וּרְאוּ מַכְאֹבִי בְּתוּלֹתַי וּבַחוּרַי הָלְכוּ בַשֶּׁבִי׃
19 קָרָאתִי לַמְאַהֲבַי הֵמָּה רִמּוּנִי כֹּהֲנַי וּזְקֵנַי בָּעִיר גָּוָעוּ כִּי־בִקְשׁוּ אֹכֶל לָמוֹ וְיָשִׁיבוּ אֶת־נַפְשָׁם׃
20 רְאֵה יְהוָה כִּי־צַר־לִי מֵעַי חֳמַרְמָרוּ נֶהְפַּךְ לִבִּי בְּקִרְבִּי כִּי מָרוֹ מָרִיתִי מִחוּץ שִׁכְּלָה־חֶרֶב בַּבַּיִת כַּמָּוֶת׃

(Marginal Masoretic notes beside the verses: ל' . ג' · כ"ב · ג' · העמים ק' · ג' חס' בליש' · ל' · ל' ומלי · ג' רפין · ל' · י"ח · ג' · ג')

תרגום

פְּרַסַת צִיּוֹן יְדָהָא מִן עַקְתָּא הֵיכְמָה דִּמְפַרְסָא אִתְּתָא עַל מַתְבְּרָא פְּגִינַת וְלֵית דִּמְמַלֵּיל תַּנְחוּמִין עַל לִבָּהּ פַּקִּיד יְיָ לְבֵית יַעֲקֹב פִּיקוּדַיָּא וְאוֹרַיְתָא לְמִנְטַר וְאִינוּן עֲבָרוּ עַל גְּזֵירַת מֵימְרֵיהּ בְּגִין כֵּן אִסְתַּחֲרוּ חֲזוֹר חֲזוֹר לְיַעֲקֹב מְעִיקוֹהִי הֲוַת יְרוּשְׁלֵם דַּמְיָא לְאִתְּתָא מְרַחֲקָא בֵּינֵיהוֹן׃ אֲמַר יְיָ בְּמֵימְרֵיהּ לְעַמָּא בֵּית יִשְׂרָאֵל דְּלָא יְעִיבַר קָטְלִין בְּחַרְבָּא בְּאַרְעֲהוֹן אֲזַל יֹאשִׁיָּהוּ מַלְכָּא שְׁלַף סַיְפָא עַל פַּרְעֹה חֲגִירָא בְּבִקְעַת מְגִדּוֹ מַה דְּלָא אִתְפְּקַד וְלָא תְבַע אוּלְפַן מִן קֳדָם יְיָ בְּגִין כֵּן רְגָמוּ רְגוֹמַיָּא גִּירִין לְמַלְכָּא יֹאשִׁיָּהוּ וּמִית תַּמָּן עַד דְּלָא נְפַקַת נִשְׁמְתֵיהּ הֲוָה רָחִישׁ בְּסִפְוָתֵיהּ וְכֵן אֲמַר זַכַּאי הוּא יְיָ אֲרוּם עַל מֵימְרֵיהּ עֲבָרִית שְׁמָעוּ כְעַן כָּל עַמַּיָּא הַסְפֵּידָא דְּאַסְפֵּיד יִרְמְיָהוּ עַל יֹאשִׁיָּהוּ וַחֲזוֹ כֵּיבִי דִּי עַרְעַנִי בָּתַר מוֹתֵיהּ בְּתוּלוֹתַי וְרַבַּי אֲזָלוּ בְּשִׁבְיָתָא׃ אֲמַרַת יְרוּשְׁלֵם כַּד אִתְמַסְרַת בִּידוֹי דִּנְבוּכַדְנֶצַּר קָרֵיתִי לְמְרַחֲמֵי בְּנֵי עַמְמַיָּא דְּקַיֵּימִית עִמְּהוֹן קְיָים דִּיְסַיְיעוּנִי וְאִינוּן חַכִּימוּ מִנִּי אִתְהַפְּכוּ לְחַבָּלָא יָתִי כַּהֲנַי וְסָבַי בְּגוֹ קַרְתָּא אִתְנְגִידוּ אֲרוּם תְּבָעוּ סְעִיד לַחְמָא לְהוֹן לְמֵיכַל וִיקַיְימוּן יָת נַפְשְׁהוֹן׃ חֲזֵי יְיָ אֲרוּם אָעִיקְלִי בְּגִין כֵּן מְעַי אִדַּגְּרוּ אִתְהַפִּיךְ לִבִּי בְּגַוַּי אֲרוּם מֶעֱבַר עֲבָרִית עַל גְּזֵירַת מֵימְרָא דַּייָ וּמִן בְּגְלַל הָכִי מִן בָּרָא תַּכְלִית חַרְבָּא וּמִלְגָיו חָרְגַת כַּפְנָא כְּמַלְאֲכָא חַבְּלָא דִּי מְמַנָּן עַל מוֹתָא׃

שמעו

מסרה

פיהו כ"ב וסימ' נמסר בריש שיר השירים : מריתי ג' וסימ' ואנכי לא מריתי · אחור לא נסוגתי · צדיק הוא יי' כי פיהו מריתי · כי מרו מריתי מחוץ שכלה חרב : וישיבו ג' רפי' חד חסר וכו' מ"ל וסימ' ותקרבון אלי כלכם · וארא ואין איש ושאלה ואין · כי בקשו אוכל למו · וסימ' בלשון ארמי גבריא שאילו למיכל :

תורת חסד צדקת תמים

פרשה ציון הרשב"י כתב יר' פירשה ידיה בתפלה אולי ימצא לה מנחם ע"כד · או יר' הנה ציון עם בידיה פתחה אויב ולכן למה שעשתה כן עם ידיה פירשה את עצמ' בידיה כי אינלה מנחם על זה · ואולי כיון אל אשר חטאה עם ידיה שלא כבשה את העמים אשר אמר ה' להם שע"י כן הניחם לנסות בם את ישראל וז"א צוה ה' ליעקב סביביו צריו · או יר' צוה ה' ליעקב שיהיו סביביו צריו והוא לא כן עשה לכן בהמשך הזמן היתה לנדה ביניה' והוא בעצמו הענין בסמך לזה ואמר צדיק הוא ה' כי פיהו מריתי והנחתים בארצי ובאתי ללמו'

אבן יחייא

ויעלו על צוארי · כנפן הפורחת ועולה כנה אשר טריניה עלו למעלה ראש · והוא אחד המתכ' אלהית · ולהיות כי נא כנסת ישראל הוא הדיבוק אלהי כאומרו בוחיה עקב השמר לך פן תשכח את ה' אלהיך וגו' פן תאכל ושבעת ובתי' תבנה וגו' · ורם לבבך ושכחת את ה' אלהיך וגו' · ואמרת כחי ועוצם ידי עשה לי את החיל הזה · וזכרת את ה' אלהיך כי הוא הנותן לך כח לעשות חיל ·

[illegible]

הבאת יום קראת · תחסר מלת לו טרם הבאת כאילו בוא מתאוה ויתכן להיות כמשמעו · ועולל עשה מגזרת עלילותיו והנכון שטעמו כמו סבה וכן ולו נ
עלילות : **פירוש הטעמים** א לא די שישבה בדד במות בניה אחר היותה רבת עם עד שהיא כאלמנה שאין לה בעל והיא בושת מהיות לה בנים כלל
ב כל אבל ישן בליל׳ והיא תמיד בוכיה ולא די שאין לה מנחם מכל ריעיה עד ששבו לאויבים לה · ג כאשר לא יכלה לסבול עני המלכות והעבודה הקשה אשר
בה גלתה מארצ׳ גם לא מצאה מנוח במקום שהלכה שם ובאה לשוב ורדפוה והשיגוה במקו׳ צר · ד שממו שערי׳ שם כאספו זקני ישראל הבאי׳ ויאנחו כהני׳ כי אין להם ב
ומעשר ודאגו הבתולות שהיה מנהגן לחול במחולות בכל חג :
ה אויביה הם בשלו׳ והיא לכל׳ כתוב׳ ועוללי׳ שאין להם עון נשבו ברוב פשעי׳ : ו הזכיר בפסוק של מעל׳ שאויבי׳ ראשים וכל הדר׳ יצא מציון היא המלכו׳ : ז אם באה לזכור בגלותה בנפול עמה ביד צר וכל חמודיה הקדמוני׳ שחקו צרים כי נשבת׳ ממעשי׳ אין לה מה שתעשה : ח כאש׳ ראו ערות׳ נאנח׳ והשיב׳ פניה לאחור מפני הכלימה : ט כשהיה בתחל׳ דם הנדות נרא׳ בשולי׳ לא פחד׳ לזכור שמא תרא׳ ערות׳ בסוף והיא מגולה ירדה למט׳ לא תרא׳ ראה יי׳ כי הגדיל אויב לעשות או לדבר · פירוש אחר ותרד פלאים כמו ותספוד מענין וירדתי על ההרים נהה על המון מצרים והורידוהו וכן אריד בשיחי וכלה׳ שני עיקרין ירד וריד : י כאשר ראת׳ כי באו מקדש׳ עמון ומואב

שְׁמְעוּ אוּמַיָּא אֲרוּם מִתְאַנְחָא אֲנָא וְלֵית דִּמְנַחֵם לִי כָּל בַּעֲלֵי דְבָבַי שְׁמָעוּ בִּישְׁתָא דִּי מְטַת עֲלַי בְּדָחוּ אֲרוּם אַתְּ הוּא יְיָ דַּעֲבַדְתְּ אַיְיתֵיתָא עֲלַי יוֹם פּוּרְעֲנוּתָא עַרְעֵיתָא עֲלֵי מְעָרַע לְצַדְיָאוּתִי כְּדֵין תְּעָרַע עֲלֵיוֵיהוֹן וִיהוֹן צַדְיָיא כְּוָותִי: תֵּיעוֹל לְיוֹם דִּינָא רַבָּא כָּל בִּישַׁתְהוֹן דִּי אַבְאִישׁוּ לִי קֳדָמָךְ וְהִסְתַּקֵּף לְהוֹן הֵיכְמָה דְּאִיסְתַּקְפְתָּא עֲלַי עַל כָּל סַגִּיאוּת מְרוֹדֵי אֲרוּם סַגִּיאוּ אַנְחָתִי וְלִבִּי חַלִּישׁ: אֵיכְדֵין יְקוּץ יְיָ בִּתְקוֹף רוּגְזֵיהּ כְּנִישְׁתָּא דְצִיּוֹן טְלַק מִשְּׁמַיָּא לְאַרְעָא תּוּשְׁבַּחְתָּא דְיִשְׂרָאֵל וְלָא דְכִיר בֵּית מוֹקְדָשָׁא דַּהֲוָת גְּלוּגְדְּקָא רִיגְלוֹהִי לָא חַס עֲלוֹהִי בְּיוֹם תְּקוֹף רוּגְזֵיהּ:	ג׳ ר״פ י״א רפי׳ ל׳ ג׳ י״ו ג׳	שִׁמְעוּ כִּי נֶאֱנָחָה אָנִי אֵין מְנַחֵם לִי כָּל־אֹיְבַי שָׁמְעוּ רָעָתִי שָׂשׂוּ כִּי אַתָּה עָשִׂיתָ הֵבֵאתָ יוֹם־קָרָאתָ וְיִהְיוּ כָמוֹנִי: תָּבֹא כָל־רָעָתָם לְפָנֶיךָ וְעוֹלֵל לָמוֹ כַּאֲשֶׁר עוֹלַלְתָּ לִי עַל כָּל־פְּשָׁעָי כִּי־רַבּוֹת אַנְחֹתַי וְלִבִּי דַוָּי: א אֵיכָה יָעִיב בְּאַפּוֹ אֲדֹנָי אֶת־בַּת־צִיּוֹן הִשְׁלִיךְ מִשָּׁמַיִם אֶרֶץ תִּפְאֶרֶת יִשְׂרָאֵל וְלֹא־זָכַר הֲדֹם־רַגְלָיו בְּיוֹם אַפּוֹ:

בלע   שיצי

ויהיו י״א רפין וסימ׳ נמסר בסדר תרומה : דוי״ג וסימ׳ כל ראש לחלי וכל לבב׳ מבליגתי עליגון׳ כי רבות אנחותי ולבי דוי :

רשי

כי אתה עשית · אתה גרמ[ת] שהם שונאים אותי שהבדל[תני] ממאכלם וממשתיהם ו[...] בם אם התחתנתי בהם מרחמים עלי ועל בני ב[...] הבאת יום קראת · [...] עליהם יום המועד [...] ויהיו כמוני ברע׳ : תבא כל [...] לפניך · יפקדו ויזכרו עו[...] לפניך : ועולל למו ופעול למו גם במעלליו יתנכר [...] מעלליו : איכה יעיב · [...] כמה דאת אמר והשמ[...] בעבים : משמים ארץ · [...] שהגביהם עד לשמים [...] לארץ בבת אחת ולא מעט [...] מאיגרא רמא לבירא עמיק[תא] הדום רגליו · שרפרף [...] וזה בית המקדש : [...]

שלא קדמו אותם בלחם ובמים בלאתם ממצרים מרוב אכזריות לבם הורכ׳ לתת להם כל מחמדי׳ : כ לא היו מעטים הרעבים רק כל עמה ואחר שנתנ׳ כל מחמד [...]
דמת׳ לזוללה שתתן כל מה שיבוקש ממנ׳ למלאות תאות׳ : ל מתפללת שלא יבא אליכם כמו שהביא אלי הגידו לי אם יש מכאוב כמכאובי ואתנחם : מ דמתה [...]
לאש ירדה מן השמים והגיע עד העצם ואין לה יכולת לברוח ממול האש כי רשת פרושה והיא משיב׳ לאחור והאש הבעיר׳ עד שישב׳ שוממה ויש דוה שתנוח לעתים [...]
וזאת כל היום דוה : נ דמת׳ העונות לשריגים של גפן שתולדתם לאחוז עם כל עץ גבוה ויגבהו ומלת נתנני כמו עזבני וכן על כן לא נתתיך והטעם ביד העונות [...]
ביד האויב בעבור הפשעים : ס סלה נתנה ביד צר כי אביריה אנשי המלחמה דרכם האל במסל׳ והם בקרב׳ וכאילו הקדים קרואים לבא לשבור הבחירים בכלי [...]
ונגרו דמיהם כדם ענב בגת : ע אמרה ירושלם שהיא בתולת בת יהודה על הרעות שהזכרתי אני בוכה ועת אחר עת תרדנה עיני למעות ואין לי מנחם ובני שגלו שוממ[ים]
כי גבר אויב הצר עליהם : פ גם פיון עיר המלוכה בקש׳ מנחם ואין כי השם גזר על יעקב וזה צריו מכל סביביו ויטמאו ירושלם ותהי כנדה : צ הצדיקה הדין והיא או[...]
שמעו נא כל העמים שראיתם בתולותי ובחורי בשבי כי בעוני נשבו : ק קראתי לנכרים שבכי אולי יתנו לי עצה והמה רמוני · כי כל יועצי מתו ברעב והכהנים המתפללים [...]
בעדי והזקנים אנשי עצתי רק כשארו מהבחורי׳ ומן הבתולות שיש להם כח לסבול וגם הם נשבו : ר והייתי צועקת לשם ומתוד׳ כאשר ראיתי חרב הצר משכלת בחוץ ובבית [...]
רעב כמות : ש שמעו אוהבי הנזכרי׳ למעל׳ ואין מנחם מהם והאויבים שמעו לצעקתי ושמחו כי אתה שמחת׳ וקרבת היום שקראת׳ ובאו במלותיך עד שהיו נמשלי׳ לי ויתכן [...]
להיות פירושו לעתיד לו תביא היום שקראת ביד הנביאים ויארע להם מה שאירע לי : ת עשה להם בעבור רעתם כאשר עשית לי בעבור פשעי כי לבי דוי עד שיהיו כמוני
כאשר פשעו גם הם כך : א **איכה** יעיב · י״א יעיב מעב כמו יחשיך והנכון יגביה עד עב · הדום דמות כסא קטן לרגלים :

ב אל״ף

תורת חסד   צדקת תמים

שמעו כי נאנחה וגו׳ הבאת יום קראת ויהיו כמוני ־ יר׳ הנה אתה ה׳ אוזר ומתחרט על הרעות שדברת לעשות ועכשיו הבאת יום קראתי יהי רצון שיהיו גם הם כמוני לדבר זה שתבא לפניך כל רעתם הקבוע לבא עליהם ואז עולל למו כאשר עוללת לי על כל פשעי ולא כאשר עוללת לי על כל עונותי וחטאתי כי אם על כל פשעי ומהו הענין שעוללת לי על כל פשעי כי רבות אנחותי ועם אנחה אחת משתבר חצי גופו של אדם ומכ״ש עם אנחו׳ רבות ואני חי עם כולן ומרגיש היות לבי דוי כי מבליגיתי עלי יגון לבי דוי וכמו כן עשה להם : והרי״ג כתב תבא כל רעתם לפניך אמר שלא יעניש על כל א׳ מן העבירות בעת עשייתן כי זהו המנהג כתב המרחמם כאומר ולך ה׳ חסד כי אתה תשלם לאיש כמעשהו ר״ל בשעה שעושה החטא כדי שלא יתרבה עליו המשא אבל יבאו כלם לפניך בבת אח׳ בשהו מלאה כדי שלא תהיה תקומה למפלתן ועשה להם כמו שעשית לי על כל פשעי כי המתנת עד שנתמלאה סאתי · או יהיה ועולל למו כמו וכרמך לא תעולל שמכרית מהם עולל ויונק ולא ישאר להם שרש וענף וכן מצאתי במדרש קטף עולליהן כמה דקטפת עוללותי כי לבי דוי ומתחרט על כל מה שחטאתי לפניך : ובמדרש ולבי דוי בדבר שלקו ישראל בו מתנחמין לקו בלב ומתנחמין בלב וכו׳ לקו בכפלים כו׳ אמר שלקו בלבבם ובמאודם ר״ל בעצמם ובממונם בעבור שחטאו בהם וכן ינחמם באותם הדברי׳ אע״פ שלקו בעונותם ויחשב להם כאילו אבדו עצמם ומאודם בעבודתו ית׳ והשכר יהיה כפול ומכופל ע״ד אומר וכוגשיך צדקה ע״כד · והרשב״י כתב ועולל למו בעלילה כאשר עוללתי לי כי רבות אנחותי ולבי דוי על שמחתם ע״כד :

איכה יעיב באפו וגו׳ מצאתי כתוב יעיב יגביה עד העבים ואחר כך השליך משמים ע״כ · או יר׳ ע״ד סכות בענן לך מעבור תפלה והשליך משמים ארץ תפארת ישראל והוא מש״ה הקול קול יעקב כי אין תפלה מועלת שאין בה מזרעו של יעקב ולא זכר בארץ המקום שהיה הדום רגליו ביום אפו והוא מ״ש ש״עה הכפות בם וכו׳ והתפללו אליך וגו׳ · או יר׳ לומר כי גם ביום אפו שכבר נחרב והשליך בו אפו וחמתו עדין הוא הדום רגליו והוא אומר והתפללו אליך דרך ארצם כי בזה לבד היה די · והרשב״י כתב איכה יעיב באפו ה׳ את בת ציון והביא עליהם את כל הרעות הללו לפי שהשליך לארץ התורה שהיא תפארת ישראל ולא זכר הגזים המקונן הענין ואמר שלא זכר שהארץ היא הדום רגליו ביום אפו שאם היה זוכר במקום יותר עמוק היה משליכה ואחר שהשליכה בלע וכו׳ עכ״ד · או יר׳ ולא זכר אל האבות שהיו משימים עצמם תחת רגליו של הקב״ה ומהבוססים להתפלל לפני שלא תבא הרעה הבאה :

בלע

אבן יחייא

וזהו אומרו הבאת יום קראת ויהיו כמוני · שר״ל מי יתן שהיית מביא היום אשר קראת בשפך להיותם כלאבים כמוני כאשר אמרנו · ותבוא כל רעתם לפניך ועולל למו כאשר עוללת לי על כל פשעי · כי לעונשם לרבות אנחותי · ובעד השלם לרות מאבדת הרצון · וחול אחרון · ושמח האויב ולבי דוי לתוספת צרה מהעדר המנחם המדבר על לב הנכאב :

איכה יעיב באפו ה׳ וגו׳ זאת היא הקינה השנית שכתב ירמיה על צרות ישראל ופירוש כלה · להיות כי כאשר אמרנו הצרות יהיו על שלשה פנים הא׳ אבידת הרצון והב׳ חול האחרון · והג׳ שמחת האויב · ולהיות כי בקינה הקודמת הלל שלשה יללות על אבדן ית׳ השלם מתכות · וכאשר פירשנו · עוד הוסיף שנית בקינה הזאת להלל השלש יללות ההן · שלש פעמים · הייתו פעם א׳ בכל א׳ מהצרות השלשה אשר זכרנו · וה[...] הילל הג׳ יללות הנו׳ בצרת אבדת הרצון והיא הקלה שבכלן באומרו איכה יעיב באפו ה׳ ו[...] שר״ל איכה החשיך ה׳ באפו את בת ציון המלאה לה זרע קדש · ויעיב נגזר מן שמים הקק[...] בעבים · והוא כנגד מתכת הזרע וכאומרו לעיל איכה ישבה בדד העיר רבתי עם · עוד [...] איכה השליך משמים ארץ תפארת ישראל ר״ל ארץ הצבי והתפארת לעם ישראל איכה השליכ[ה] מעל פניו ומתכון שבתו מן השמים · והוא כנגד מתכת הארץ · וכאומרו לעיל שרתי במדינו[ת] היתה למס · עוד אמר ולא זכר הדום רגליו ביום אפו · והוא בית המקדש ע״ד אומרו הש[...] כסאי והארץ הדום רגלי איזה בית תבנו לשמי איזה מקום מנוחתי : · והוא כנגד מתכת האלה[ות] וכאומרו לעיל היתה כאלמנה רבתי בגוים · ואחרי הזכירו הג׳ יללות בצרות אבדת הרצון עוד זכרם שנית בצרת חול האחרון והוא גדולה מהראשונה · וכנגד מתכת הזרע אשר אמ׳ בתחל[ה] כי החשיך ה׳ את בת ציון · עתה הוסיף צרה לאמר כי בלע ה׳ ולא חמל את כל נאות יעקב וזכר כי בלעם והשחיתם לזרע ישראל ובלי חמלה ולכלם וזהו אומרו את כל נאות יעקב׳ וכנג[ד] מתכת הארץ אשר אמר כי השליכה מעל פניו מן השמים · הוסיף צרה לאמר כי עתה נחרו[ת] [...] ובעברתו הרס מבצרי בת יהודה והגיעם לארץ · וכנגד מתכת האלהות · אשר אמר שנכח הדו[ם] רגליו ולא זכרו אפו עוד כימי קדם קדמתא · ספר עתה כי חלל ממלכה ושריה · שר״ל ממלכ[ת] האלוה מלמעלה על המין יש׳ · וממלכת מטטרון ושאר מלאכי מעלה סנינורי עם יש׳ · [...] האלוה ית׳ לבל יהיו עוד מכהינם ולא יקראו עוד על שמם · ואחרי הזכירו הג׳ יללות הנו׳ בצר[ת] חול האחרון עוד הזכירם שלישית בצרת שמחת האויב · וכנגד מתכת הארץ אמר גדע בחרי אף כל קרן יש׳ · ר״ל כי זולת מה שהאלוה ית׳ שפך בחרון אפו כל מלכות יש׳ במות וברעב ובמגפה

עוד המיתם בחרב אויבם · ואשר היה דרכו להושיע ימינו בפני האויב המכה את עמו כאומרו ויושע מלאך האלהים ההולך לפני מחנה יש׳ · וילך מאחריהם לקבל החצים והבליסטראות של המצריים עתה היה משיב אחור ימינו מפניהם · ומניחם לעשות כרצונם · באופן כי המות היה כבער ביעקב כשלהבת אש האוכלת סביב כי מחוץ תשכל חרב האויב ובחדרים אימת הרעב והמגפה · ולא [...] שהשי״ת השיב אחור ימינו ולא עוזם כבתחלה · כי אדרבא כוסף על שוכאיהם · והוא בעצמו דרך קשתו כנגדם כאויב · וכבר ימינו כצר · והרג כל מחמדי עין · ובאוהל בת ציון שפך חמתו אשר היה כאש · וכנגד מתכת הארץ ספר כי היה ה׳ כאויב לבלע את יש׳ · ולבלע כל ארמנותיה · ושיחת מבצריו באופן שבאבדת הארץ הרבה תאניה ואניה וגלות וטלטול · וכנגד מתכות האלוהות [...] ויחמוס כגן שכו וגו׳ · ר״ל בית המקדש הנקרא סכה כאומרו נודע ביהודה אלהים בים׳ גדול שמו ויהי בשלם סוכו ומעונתו בציון · שר״ל שם האלהים ונפלאותיו הנקראות גדולות להמשל׳ מהגדול על כל אלהים · מתי נודע ביהודה וביש׳ כשיתכה קיים בירושלם סוכו והוא בית המקדש · ומעונתו והוא בית קדשי הקדשים בציון · וזהו אומרו שהשי״ת כרת סוכו והוא בית מקדשו · כגנן אשר בחמתו כורת גנו · להיותו בלתי מוליד באחים טובי המאכל והריח וכן שחת מועדו והוא אהל מועד · ושכח ה׳ בציון מועד ושבת וינאץ בזעם אפו מלך וכהן · · וזנח ה׳ מזבחו · וניאר מקדשו שר״ל בשלו והסגיר ביד אויב חומות ארמנותיה · וקול נתנו בבית ה׳ כיום מועד בקול השמחה הרגילה להשמיע ביום מועד וביום שמחת בית השואבה · כן כשמע שם עתה משמחת האויב · וזה יען כי חשב ה׳ · ועלה במחשבתו להשחית חומת בת ציון לרוב פשעיה · ונטה קו תוהו להשחיתה כאשר ינטה כשרוצים ליסר בנין מה · ולא השיב ידו מבלע · ולא נתחרט · ולכן ויאבל חיל וחומה יחדיו אומללו · הן אמת כי שערי בית המקדש אשר שמעו לקול הקוראים אותם בשם ה׳ אל עולם וכאומרו נעים זמירות שאו שערים ראשיכם והנשאו פתחי עולם ויבוא מלך הכבוד · ונפתחו לכבוד קונם ומשיחם · לא נאבדו ביד אויב כי טבעו בארץ · מה שלא זכו לכך בריחיה המעמידים אותם הפעורים או סגורים · כי אדרבא אבד ושבר בריחיה כי נאבדו לכסן עוד בבית ה׳ · וגם שם בארץ גלותם לא זכו להיות עוד כלי רק כברזל הנשבר אשר בתבר תמבו צורת הכלי · ומלכה ושריה מציון הלכו בגלות בין הגוים · ובבלתי תורה כי נאבדה חכמת חכמיה · וגם נביאיה לא מצאו חזון מה׳ לפשע

בִּלַּע אֲדֹנָי לֹא
חָמַל אֵת כָּל־נְאוֹת יַעֲקֹב הָרַס
בְּעֶבְרָתוֹ מִבְצְרֵי בַת־יְהוּדָה הִגִּיעַ
לָאָרֶץ חִלֵּל מַמְלָכָה וְשָׂרֶיהָ׃ גָּדַע
בָּחֳרִי־אַף כֹּל קֶרֶן יִשְׂרָאֵל הֵשִׁיב
אָחוֹר יְמִינוֹ מִפְּנֵי אוֹיֵב וַיִּבְעַר בְּיַעֲקֹב
כְּאֵשׁ לֶהָבָה אָכְלָה סָבִיב׃ דָּרַךְ
קַשְׁתּוֹ כְּאוֹיֵב נִצָּב יְמִינוֹ כְּצָר וַיַּהֲרֹג
כֹּל מַחֲמַדֵּי־עָיִן בְּאֹהֶל בַּת־צִיּוֹן שָׁפַךְ
ה כָּאֵשׁ חֲמָתוֹ׃ הָיָה אֲדֹנָי כְּאוֹיֵב בִּלַּע
יִשְׂרָאֵל בִּלַּע כָּל־אַרְמְנוֹתֶיהָ שִׁחֵת
מִבְצָרָיו וַיֶּרֶב בְּבַת־יְהוּדָה תַּאֲנִיָּה
וַאֲנִיָּה׃ וַיַּחְמֹס כַּגַּן שֻׂכּוֹ שִׁחֵת מֹעֲדוֹ
שִׁכַּח יְהוָה בְּצִיּוֹן מוֹעֵד וְשַׁבָּת וַיִּנְאַץ
בְּזַעַם־אַפּוֹ מֶלֶךְ וְכֹהֵן׃ זָנַח אֲדֹנָי
מִזְבְּחוֹ נִאֵר מִקְדָּשׁוֹ הִסְגִּיר בְּיַד־אוֹיֵב
חוֹמֹת אַרְמְנוֹתֶיהָ קוֹל נָתְנוּ בְּבֵית־
יְהוָה כְּיוֹם מוֹעֵד׃ חָשַׁב יְהוָה
לְהַשְׁחִית חוֹמַת בַּת־צִיּוֹן נָטָה קָו לֹא־
הֵשִׁיב יָדוֹ מִבַּלֵּעַ וַיַּאֲבֶל־חֵל וְחוֹמָה
יַחְדָּו אֻמְלָלוּ׃ טָבְעוּ בָאָרֶץ שְׁעָרֶיהָ
אִבַּד וְשִׁבַּר בְּרִיחֶיהָ מַלְכָּהּ וְשָׂרֶיהָ
בַגּוֹיִם אֵין תּוֹרָה גַּם־נְבִיאֶיהָ לֹא־
מָצְאוּ חָזוֹן מֵיְהוָה׃
ישבו

שיצי יי לא חס ית כל עידית יעקב פגר ברוגזיה כרכי כנישתא דבית יהודה אמטי לארעא אפיס מלכותא ורברבנהא: קיצץ בתקוף רגז ית כל יקריה דישראל אתב לאחורא יד ימיניה ולא אסייע לעמיה מן קדם בעיל דבבא ואדליק בבית יעקב כאשתא דמשלהבא אכלת חזור חזור: מתח קשתיה ורגם עלנא גירין כבעיל דבבא אתעתד על יד ימיניה דנבוכדנצר וסייעיה כאילו הוה מעיק לעמיה ישראל וקטל כל עולים וכל דמרגגין לחזו עינא במשכן כנישתא דציון שדא כביעור אשא רוגזיה: הוה יי דמי כבעיל דבבא שיצי ישראל שיצי כל בירנייתא חביל כל קירוי פציחהא ואסגי בכנישתא דבית יהודה אבילותא ואנינותא: ושרש כגינתא בית מוקדשיה חבל אתר מזומן לכפרא על עמיה אנשי יי בציון חדות יומא טבא ושבתא ושנא בתקוף רוגזיה מלכא וכהנא רבא: אשלי יי מדבחיה בעט מקדשיה מסר ביה בעיל דבבא שורי בירנייתא קלא יהבו בבית מוקדשא דיי כקל עמא בית ישראל דמצליין בגויה ביומא דפסחא: חשב יי לחבלא שור כנישתא דציון מאט משקולתא ולא אתיב ידיה מלשיצאה ואביל מקפנא ושורא כחדא אתפגרו: טמעו בארעא תרעתא על די ניכסו חזירא ואובילו מן דמיה עילויהון הוביד ותבר מזוזתהא מלכהא ורברבנהא גלו ביני עממיא על דלא נטרו פתגמי אורייתא כאילו לא קבילו יתה בטורא דסיני אף נביאהא אתמנע מנהון רוח נבואת קודשא ולא אתאמר להון פתגם נבואתא מן קדם יי: יתבין

רשי

[נא]ות יעקב · בתי יעקב לשון נוה: הגיע לארץ · השפילם לארץ: חלל ממלכ' ושרי' · אלו ישראל שהיו קרויים ממלכת כהנים: ושריה · מדרש אגדה יש אלו שרים של מעל' שהחליפם הממונ' על האור מינה על המים והחליף כל הממונים לפי שהיו ברשעי ישראל בעלי שם המפורש ובוטחים הם שישביעו את שרי מעלה להצילם מאש והמים מחרב ועכשיו כשהיה משביע את שר האש בשמו והוא משיב אין ממשלה זו בידי וכן כולם: השיב אחור ימינו · השיב עצמו כמשיב אחור ימינו מלהלח' בעד בניו: דרך קשתו · לפי שכך דרך קשת שהם חזקי' לשום רגלו עליה' כשהוא כופפם לכך נכתב בלשון דריכה: שפך כאש חמתו · כך חיבור המלה שפך חמתו שהיא כאש כי לא מילת שפיכה של אש אלא אל חמה שפכתי שפוך חמתך על הגוים: וירב בבת יהודה · הרב' בכנסת יהודה: תאניה ואניה · נער ... ויירב נקוד יו"ד קמץ ... שהוא לשון הרב' את אחרים ... העם ויעצמו מאד נקוד ... שהוא לשון רבה הוא את עצמו וכן כל תיבה שפעל שלה ... כגון פנה זכה בכה כן ... לשמש כשהוא מחסר ממל ... כשהוא מדבר על עצמו נקוד חירק כגון ויפן פרעה כשהוא מדבר על אחרים נקוד פתח כגון ויפן זנב אל זנב ויגל יהודה מעל אדמתו ויגל מלך בבל את ישראל אשורה: ויחמוס · לשון כריתה וכן יחמוס כגפן בסרו נחמסו עקביך: כגן: כמו גנוזין ירקות הגנה: שוכו · סוכתו שכן כתיב שסיכך חמתו על בניו בחורבן ביתו כך נדרש במדרש קינות: שחת מועדו · בית קדשי הקדשים ששם היה נועד לבניו שנאמר ונועדתי לך שם: מלך וכהן · צדקיהו המלך ושריהו כהן גדול: ניאר ביטל וכן נארת ברית עבדך: כיום מועד · שהיו שמחים ומשוררים בתוכו בקול רם כן נתנו האויבי' בחורבנו קול שמחה: חשב יי' להשחית · זה ימים רבים שעלתה על דעתו כך שנאמר כי על אפי ועל חמתי היתה לי העיר הזאת להסירה מעל פני: נטה קו של משפט ליפרע על עונינו: מבלע · מהשחית: חיל וחומה · שורה ובר שורה חומה נמוכה כנגד חומה גבוהה: טבעו בארץ שעריה מדרש אגדה לפי שחלקו כבוד לארון שנאמר שאו שערים ראשיכם לפיכך לא שלטה בהם בריה וטבעו בארץ ורבותינו אמרו מעשה ידי דוד היו לפיכך לא שלטו בהם אויבים: אין תורה · אין בהם מורה הוראה:

אבן עזרא

ב אל"ף כאות במקום וי"ו כמו נות רועים וכן תתאו לכם: ג ויבער פועל עומד ויחסר אף והנכון שהוא שב אל בחרי אף: ד נצב ימינו בנין נפעל ויש ימין זכר כאדרי בכח: ה וירב בשלש נקודות תחת היו"ד מהבנין הכבד הנוסף תאניה התי"ו נוסף מגזרת ואנו ואבלו: ו ויחמס חמס נחמסו עקביך · שכו וסכתו כמו חקו וחקת · מועדו כמו באי מועד: ז נאר הגאון שרש נארת ברית עבדך כמו עזב או שנא: ח נטה קו תהו · חל כמו ותעמוד בחל והוא מקום סביב חומה: ט אבד ושב'שב אל השם הכתו' בפסוק ראשון: ראשון

מסרה

בחרי אף ה' וסימ' ויצא מעם פרעה בחרי אף · ויקם יהונתן מעם השלחן בחרי אף · בחרי אף רצין וארם ובן רמליהו · ובדילה אמציאו להגדוד · גדע בחרי אף כל קרן ישראל: כצר ל' וחד כצר ואינון חד מן זוגין מן חד חד נסבין כ"ף בריש תיבותא חד מלרע וחד מלעיל וסי' במס' רבתא במערכת אות הכ"ף בס"ד שכו ג' חד כתיב שי"ן וסימ' ויחמס כגן שכו · עזב ככפר סכו · ויהי בשלם סכו · קדמא כתיב שי"ן: זנח ג' וסי' בהושע סי' ח': מזבחו ג' וסימ' האתם תריבון לבעל · ירב בו הבעל כי נתץ · זנח יי' מזבחו: חל ה' חסר בלישן שור וסימ' וישפכו סוללה · וגם לאיזבל דבר יי' לאמר וגו' בחל יזרעאל · ישית חומות וחיל · וגלות החל הזה · ויאבל חל וחומה יחדו אומללו: לא מצאו ר' וסי' נמסר בירמיה ריש סימ' י"ד ובאיוב סימ' ל"ב:

ישבו

אבן יחייא

להיות באמצעותו חכמת התורה · וכל זה לרוב ארוכו וכעסו על האין בכללו · ישבו לארץ ידמו זקני וגו' אחרי השלימו כמה שקדם · החלק הא' מהקינה · עוד ספר החלק הב' והוא הספד ולהיות כי החיים הנבראים יהיו על שלשה פנים · או ארצי' לגמרי והם הבעלי חיים · ולכן החכימה הטבע בחכמת בוראה לבראות פניהם פונות למטה אל מקום מחצבה · או יהיו פשוטי' לגמרי מהגשמות · והם מלאכי מעלה · אשר יתיחם אליהם פנותם תמיד אל המעלה כאומרו הנביא ע"מ כדי לסכך האוזן פניהם וכנפיהם פרודות מלמעלה · או יהיה מורכבים משניהם והוא המין אנושי ולכן פניו פונים לא למעלה ולא למטה רק אל הנכחיות · ואם האדם יצא מטבעו הפונה להדמות כבהמות הארץ במאכל ומשתה ומשגל · יהיה כאלו פניו יהפכו למטה כבהמה אל מקום אשר בחר רוח לפנות · ואם יצא מטבעו האנושי אל היות מלאכיי וכזיר אלהים · כאלו פניו יהפכו למעלה · ולכן כשהאיש החוטא יגבה לבו עד להשחית וירצה להשתמש בלבוש קונו כאומרו ה' מלך גאות לבש · יגביה עצמו מעל הארץ ויטה גרונו כאלו רוצה לעלות למעלה ראש כחוקה כאומרו ישעיה יען גבהו בנות ציון ותלכנה נטויות גרון · מה שהירא העניו יברח מן המדה הזאת וישפיל את עצמו עד עפר · מה שעל כל הדברים האלה אמר המקונן בהספדו במקום ההגבהה צריך שישובו לארץ זקני בת ציון והם ראשי העם ושוטריו אשר לחשיבותם היה ראוי הדין להשתרר גם השתרר · ולפנות פניהם למעלה · וזה לאבלות על רוב הצרות · וזולת ישיבת' לארץ צריך עוד שידמו כגוי אשר אין להם פה לדבר כמצות האבל המחויב שתיקה להראות כי

תורת חסד | צדקת תמים

בלע ה' וגו' חלל הרי"ג כתב חלל ממלכה ושריה יר' עשאן חולין כי עתה לא יהיו מכבדין אותם כאשר יכבדו למלך או שר כי נשארו הדיוטות כשאר העם ע"כד · או יר' הנה כאשר היה האדם חוטא היה האל ית' מביא הנגע בתחלה בקירות הבית ואח"כ בבגדים ואח"כ בגוף האדם בעצמו וכשהיה מביא הנגע בקירות הבית לא היה מביא' תכף ומיד בכל הקירו' ועתה בלע ה' ולא חמל את כל נאות יעקב כלם ועוד זאת עשה כי לא הרסן רק שבלען שלא יועילו לכלום · או יר' בתחלה בלע ולא חמל את כל נאות יעקב והם ארצות ארץ ישראל ואח"כ הרס בעברתו מבצרי בת יהודה והיא ירושלם ואח"כ חלל בתי המלוכה והיה מן הראוי שישקוט רוגז לאט לאט ואדרבה הוא ית' היה מרבה אותו יותר ויותר · או יר' בלע ה' ולא חמל את כל נאות יעקב והם בתי כנסיו' והוא כאומר הקול קול יעקב וכמו שא"זל אין לך תפלה שמועלת שאין בה מזרעו של יעקב · הרס בעברתו מבצרי בת יהודה הם בתי מדרשות אשר הם מבצר משגב חומות ארמנות ירושלם והוא כאומר ללמד בני יהודה קשת הלא היא כתובה על ספר הישר כי עקר למידתם הקשת הוא למידתם ספר הישר והוא ספר התורה וכו' ובשני דברים אלו שעשה חלל ממלכה ושריה כי אחרי שאין בתי כנסיות ובתי מדרשות בעולם אין העולם מתקיים: גדע בחרי אף כל קרן ישראל השיב וגו' מצאתי כתוב השיב אחור ימינו יר' ימינו של ארץ ישראל השיב הש"י לאחור ע"כ · או יר' גדע בחרי אף כל קרן ישראל והם הגבורים שבהם ואח"כ כשבא להרע אל השאר השיב אחור ימינו כדי לתת מקום אל האויב שיעשה בהם כרצונו וכל זה עשה כדי שיראה בעיני הרואים שהאויב הוא אשר פעל ועשה הכל והוא ע"ד מה שעשה יואב ומה שאומר גם לכדתי וכו' ועתה אסוף וכו' פן אלכוד אני את העיר ונקרא שמי עליה ויבער הק"בה ביעקב כאש להבה שאכלה סביב ולא אכלה הכל והוא למין אל הכונה האמורה כדי לתת מקום אל האויב שיפעל ויעשה גם הוא בהם כרצונו · או יר' כאש להבה שאכלה סביב ולא כאש אשר היה בוער בו הסנה שהסנה לא היה אוכל:

דרך קשתו כאויב וגו' באהל בת ציון וגו' הרי"ג כתב באהל בת ציון שפך כאש חמתו יר' כלומר כי חוזק החמה שפך באהל ובעלים וצאבנים כר"ל · או יר' כי התחיל בביתו ואהל להיות שלא תהיה לו סבה להביא שאר הבתים כי דיו לעבד להיות כרבו · וע"ד האמת כלב ימינו כצר שנתיצבה במקומה ולא באה לעזרת ה' ע"כד · או יר' הנה ה' ית' שם בריתו בקשת לטובי לעולם כמ"ש וראיתיה לזכור ברית עולם ועתה דרך קשתו כאויב וכלב ימינו כצר אשר הוא יותר רע מהאויב ויהרוג כל מחמדי עין באהל בת ציון אחר כך שפך כאש חמתו על השאר: והרשב"י כתב ויהרוג כל מחמדי עין הם כושקי רומי קשת שהיו מביטים בעין א' כדי שלא יטעו בירות החצי ולזה היו נקראים מחמדי עין ע"כד: היה ה' כאויב וגו' יר' היה ה' כאויב ולזה בלע ישראל בתחלה ואח"כ בלע כל ארמנותיה והוא הפך ממה שהוא עושה בענין הצרעת כשיחטא האדם ולזה נתרבה בבת יהודה תאניה ואניה:

ויחמוס כגן שכו על יש־אל שחת מועדו הרומז על זה והוא חג הסוכות וכמו כן שכח ה' בציון מועד ושבת וינאץ בזעם אפו מלך וכהן יר' הנה בשלש רגלים היתה נראית מעלת מלכי בית דוד שהיה להם ישיבה בעזרה וכמו כן מעלת הכהנים המקריבים קרבנות מועדים והתודה זאת השלמים שהיו מקריבים הבאים בשערים ההם והאל ית' כ"ך את הכל:

זנח ה' מזבחו אשר היתה קודם בנין בית המקדש נאר מקדשו אשר היה אחרי כן הסגיר ביד אויב חומות ארמנותיה שנבנו אח"כ · קול נתנו יר' הארמנות עצמן נתנו קול בבית ה' כיום מועד שהיה נשמע שם קול ששון וקול שמחה והכונה להגוים הענין · ומצאתי כתוב שיר' כל זמן שקרבן התמיד היה קים בזכותו לא היו האויבים יכולים להכנס בבית ה' אבל אחר שזנח מזבחו ונאר מקדשו הסגיר ביד אויב וכו' וקול נתנו בבית ה' כיום מועד · והרי"ג כתב הסגיר ביד אויב יר' כי לא הוצרך לכשיל וכלפות להרוס כי בידו הרסה האויב ואף בידו אחת ע"כד: חשב ה' וגו' יחדו וגו' הרי"בש כתב נטה קו א' מחכמי פרובינצה כתב וכפשב בהשחתה נטה קו לצורך הבנין והענין נכון מאד ומסכים עם האמת ע"כד אמר יצחק המחבר ז"ל וזהו הענין שהבטיח בדבר לירמיה כשבא חנמאל וכו' · או יר' הנה בכל הדברים כלם לבד ברצותו בדבר יעשה הדבר ופה בתחלה חשב ואח"כ נטה קו: והרשב"י כתב הרוצה לחתוך עצים או דבר אחר יתארהו בשרד קודם ויעשה בו סימן וידע עד כמה יחתך והש"י כשרצה להשחית נטה קו ואח"כ לא השיב ידו מבלע ויחל וחומה יחדיו אומללו · או יר' לומר כי פעולות ה' אינם רק במחשבה וציור לבד ע"כד: טבעו בארץ שעריה הרי"ג כתב יר' בשעה שהוטבעו השערים מיד ראו שאין תקנה והלכו מלכה ושריה בגוים ומו' ולהיות כי המלך היה מוליך עמו את ספר משנה התורה לכן אמר כי עתה הלך בלא הורה:

או

ישבו לארץ וגו' ומר' · כמשמעו ומדרש אגדה נבוכד נצר הושיבם לארץ כשמרד בו צדקיהו ועבר על שבועתו בא וישב לו בדפנה של אנטוכי' ושלח בשביל סנהדרין לקראתו ורחא אותם אנשים של צורה והשיב אותם בקתדראות של זהב ואמר להם סדרו לי תורתכם פרשה ופרשה ותרגמוה לי כיון שהגיעו לפרשת נדרים אם הוא רוצה לחזור יכול הוא לחזור אמרו לו ילך אצל חכם ויתיר לו אמר להם אם כן אתם התרתם לצדקיהו את שבועתו נזה וסמטום והושיבם לארץ לאחם בזנבות הסוסים וגררום: חמרמרו · רגרזיל"ט בלע"ז דרך בני מעים כמשמליפי' אדם לאור הם כוולים ומתחמרמרים: בעטף · בהתעטף ·

י יֵשְׁבוּ לָאָרֶץ יִדְּמוּ זִקְנֵי בַת־צִיּוֹן הֶעֱלוּ עָפָר עַל־רֹאשָׁם חָגְרוּ שַׂקִּים הוֹרִידוּ לָאָרֶץ רֹאשָׁן בְּתוּלֹת יְרוּשָׁלָ͏ִם׃
יא כָּלוּ בַדְּמָעוֹת עֵינַי חֳמַרְמְרוּ מֵעַי נִשְׁפַּךְ לָאָרֶץ כְּבֵדִי עַל־שֶׁבֶר בַּת־עַמִּי בֵּעָטֵף עוֹלֵל וְיוֹנֵק בִּרְחֹבוֹת קִרְיָה׃
יב לְאִמֹּתָם יֹאמְרוּ אַיֵּה דָּגָן וָיָיִן בְּהִתְעַטְּפָם כֶּחָלָל בִּרְחֹבוֹת עִיר בְּהִשְׁתַּפֵּךְ נַפְשָׁם אֶל־חֵיק אִמֹּתָם׃
יג מָה־אֲעִידֵךְ מָה אֲדַמֶּה־לָּךְ הַבַּת יְרוּשָׁלַ͏ִם מָה אַשְׁוֶה־לָּךְ וַאֲנַחֲמֵךְ בְּתוּלַת בַּת־צִיּוֹן כִּי־גָדוֹל כַּיָּם שִׁבְרֵךְ מִי יִרְפָּא־לָךְ׃
יד נְבִיאַיִךְ חָזוּ לָךְ שָׁוְא וְתָפֵל וְלֹא־גִלּוּ עַל־עֲוֹנֵךְ לְהָשִׁיב שְׁבִיתֵךְ וַיֶּחֱזוּ לָךְ מַשְׂאוֹת שָׁוְא וּמַדּוּחִים׃

ספקו

יתבין על ארעא שתקין סבי כנישתא דציון אסיקו עפר מקלה על רישיהון קמארו סקין על בריהון אחיתו לעפרא דארעא רישיהון בתולתא דירושלם: ספקו כדמען עיני אידגארן מעי יתשד לארעא כבדי על תביר כנישתא דעמי כדו דצחו עולמיא וינקיא כפתאות קרתא: לאמהון אמרין רוביא דישראל אן עיבור וחמר כד הוו צחיין כקטל דחרבא מן צחותא בפתאוות קירייתא כד יתשד נפשהון מן כפנא לגו עטיף אמהון: מה אסהיד בך מה אהי מדמה לך כנישתא דירושלם מה אחביר לך אהי כנחם ליך בתולתא דכנישתא דציון ארום סגי תבריך כסניאות תביר גללי ימא רבא בעידן נחשוליה ומן הוא אסיא דיסי יתיך מן מרעיך: נביאי שקרא די בינך הינון אתנביאו ליך שקרא ולית משש לנבואתהון ולא פרסימו ית פורענותא דעתיד למיתי עליך בגלל חוביך לאהדרותך בתיובתא אלהן נבאו ליך נבואת מגן ומילי טעותא:

שפקו

אבן עזרא

י באשן שער ראשו כמשמעו:
יא חמרמרו כראשון · בעטף בחסרון ה"א מבנין נפעל כמו בהרג הרג: יב שי"ן בהשתפך קודם ת"ו התפעל כמו וישתמ':
יג אעידך מגזרת עדות:
יד ותפל כמו שוא וכן היאכל תפל שאין לו טעם מדרך ישרה וכן לא נתן תפל· משאו' כבואות וכן משא דמשק · ומדוחי' שהדיחו מדרך ישרה: כלילת

מסרה

בדמעות ל' כלו ברמעות עיני וא' בדמעית ואינון חד מן י"א זוגין חד מלרע וחד מלעיל ב' בריש תיבות וסימ' נמסר במסרא רבתא במערכת אות הבי"ת בס"ד: הבת ד' פתח וסימ' וכל הבת תחיון · עד מתי תתחמקין · זב עמקך הבת · מה אעידך ומה אדמה לך הבת ירושלם:

תורת חסד צדקת תמים

גם יר' לפי שלא שמרו מצות התורה ולכן גם נביאיה לא מצאו חזון מה' אם לפי שהיו עלבים ואין הנבואה שורה מתוך עצבות · ואם לפי שאין הנבואה שורה אלא בארץ וכן היתה התשובה לברוך בן נריה כשנתרעם על שהכין עצמו ולא הלה עליו הנבואה אמרתי אוי נא לי כי יסף ה' יגון על מכאובי ומנוחה לא מצאתי ע"כד · ובספר אחר קדוש מלכה ושריה בגוים אין תורה יר' גם כי תאמר שעסקתם בתורה תגין עליהם זע לך כי אין תורה ואם תאמר כי בזכותם תשרה הנבואה גם נביאיה לא מצאו חזון מה' · גם יר' טבעו בארץ שעריה וגם מלכה ושריה בגוים בהיותם אין תורה ואבד ושבר בריחיה והם נביאיה במה שלא מצאו חזון מה' כי הם היו השערים והבריחים והמעוזי קרתא ע"כד : גם יר' הנה השערים אלקו כבוד לדוד המלך בהכנסת ארון הקדש אל בית המקדש ולכן לפי שהאל ית' רצה שילכו מלכה ושריה בגוים אין תורה על כן טבעו בארץ שעריה כדי שלא יראו אותן כמו שכן מרומות ולא יזכר מה שעשו אן לכבוד התורה והנה היותן כטבעות בארץ הוא הפך ממה שהיו מקודם מרומות למעלה : ישבו לארץ יר' מאמר שהשערים שחלקו כבוד לתורה טבעו בארץ ראוי הוא מעתה אל הזקנים הלומדים בה ומלמדים אותה לזולתם שישבו בארץ כאבלים וידמו ולא ידברו

[illegible]

אבן יחייא

[illegible]

טו ספקו עליך כפים כל
עברי דרך שרקו ויניעו ראשם על בת
ירושלם הזאת העיר שיאמרו כלילת
יפי משוש לכל הארץ: פצו
עליך פיהם כל איביך שרקו ויחרקו
שן אמרו בלענו אך זה היום
שקוינהו מצאנו ראינו: עשה
יהוה אשר זמם בצע אמרתו אשר
צוה מימי קדם הרס ולא חמל
וישמח עליך אויב הרים קרן צריך:
צעק לבם אל אדני חומת בת ציון
הורידי כנחל דמעה יומם ולילה אל
תתני פוגת לך אל תדם בת עינך:
קומי רני בליל לראש אשמרות
שפכי כמים לבך נכח פני אדני שאי
אליו כפיך על נפש עולליך
העטופים ברעב בראש כל חוצות:
כ ראה יהוה והביטה למי עוללת כה
אם תאכלנה נשים פרים עללי
טפחים אם יהרג במקדש אדני כהן
ונביא: שכבו לארץ חוצות
נער וזקן בתולתי ובחורי נפלו בחרב
הרגת ביום אפך טבחת לא חמלת:
תקרא כיום מועד מגורי מסביב ולא
היה ביום אף יהוה פליט ושריד
אשר טפחתי ורביתי איבי כלם:
אני

שפכו עליך ידיהון כל עברי אורחא שריקו בספותהון וטלטילו ברישיהון על כנישתא דירושלם אמרו בפומהון הדא היא קרתא דהוו אמרין אבהתנא דמלקדמין דהיא גמירת נואי ושופרא חדוה לכל יתבי ארעא: פתחו עליך פומהון כל בעלי דבביך שרקו בספותהון ועסיאו בשיניהון ואמרו שיצנא ברם דין יומא דהוינא מתינן אשכחנא חזינא: עבד יי מה דחשיב גמר מימר פומיה די פקיד למשה נביא מן יומין קדמאין דאי לא נטרין בני ישראל ית פיקודיא דיי עתיד לאתפרע מנהון פגר ולא חס ואחדי עליך בעיל דבבא ארים יקר מעיקיך: צוח לבהון קדם יי ברחמים עליהון שורא יקרא דציון זלגי כנחלא דמעין ימם ולילא לא תתנין תנחומין לצעריך לפיגא צלותא די לך ולא תשתוק עינך מלמדמע: קומי כנישתא דישראל שריא בגלותא עסוקי במשנה בליליא ארום שכינתא דיי שריא לקבליך ובפתגמי אוריתא בשירוי שפרפרא שריאי היך מיא עקמומית ליביך והדרי בתיובתא וצליאי בבית כנשתא כלקבל אפי יי טולי לותיה בצלו ידיך על נפשת עולימיך דצחין בכפנא בריש כל מחוזין: חזי יי וחהי מתכל מן שמא למן אסתקיפתא כדנן אם חזיל בנתא דישראל למיכל פירי בטניהון עולימיא רגיגתא דהוו מלפפין בסדינין דמילתא ענת מדת דינא וכן אמרת אם חזי למקטל בבית מוקדשא דיי כהנא ונבייא כמה דקטלתון ית זכריה בר עדו כהנא רבא ונבייא מהימן בבית מוקדשא דיי ביומא דכפוריא על דאוכח יתכון דלא תעבדון דביש קדם יי: דמכו על ארעא דמחוזין עולימיא וסביא דהוו רגילין למשכוב על פרין דמילת ועל ערסין דשן דפיל בתולתי ורובי נפלו קטלין בחרבא קטלתא ביום רוגזך נכסתא ולא חסתא: תהי קרי חירותא לעמך בית ישראל על יד משיחא היכמה דעבדת על יד משה ואהרן ביומא דפסחא דאתכנשון עולימי חזור חזור מן כל אתר דאתבדרו תמן ביומא תקיף רוגזך יי ולא הוה בהון שיזבא ושארא דלפיפית בסדינין ורביתי בתפנוקי מלכין בעלי דבבי שיציאונון:
אנא

שרקו· נופח בפיו ש"בליר בלע"ז ודרך אדם לעשות כן הרואה דרך חשוב שחרב וכלה: כלילת יופי· כל היופי היה שלה: פצו עליך פיהם· מפני מה הקדים פ"ה לעין מפני שהיו אומרים בפיהם מה שלא ראו בעיניהם: בלע אמרתו· כלה גזרתו כמו יתר ילדו ויבלעני: אשר צוה מימי קדם· מה שכתוב בתורה ויספתי ליסרה אתכם שבע: פוגת· העברה טריש"אלמיכט כמו ויפג לבו: בת עיניך· שחור של עין שקורין פרוני"לא: אשמורות· שתי חלקי הלילה שהלילה נחלק לשלשה חלקים כמו שאמרו רבותינו במסכת ברכות: העטופי' אשפ"מין בלע"ז: עוללי טפוחים· ילדי' רכים שעודן גדלי' בטפוחי האומנות ורבותינו דרשוהו על דואג בן יוסף שהיתה אמו מודדתו בטפחים בכל יום לתת זהב לבית המקדש לפי מה שהי' גדל ולבסוף אכלתו: אם יהרג במקדש יי' כהן ונביא· רוח הקדש משיבתם וכי נאה לכם שהרגתם את זכריה בן יהוידע כמו שכתוב בדברי הימים שהוכיחם כשבאו להשתחוות ליואש ועשאוהו ע"א ורוח לבשה את זכריה בן יהוידע והיה כהן ונביא והרגוהו בעזרה: תקרא כיום מועד· כמו קראת ולשון הווה הוא: מגורי· שכני הרעי' להאסף עלי להשחית: אשר טפחתי ורביתי אויבי כלם· הילדים אשר טפחתי וגדלתי אותם בא האויב וכלה אותם:
אני

ס כלילת יופי מגזרת כל: פ פצו פתחו יפצה פיהו: ע בלעו כלה וכן וידיו תבלענה: צ פוגת דבק והטעם פוגת עין מגזרת ויפג לבו: ק רני הרמת קול בשיר או בבכי וכן ותעבר הרנה הכרוז: ר טפוחים מגזרת טפח כמנהג הנשים עם ילדיהם קטנים שישנו: ש שכבו מטעם ושכבתי עם אבותי: ת מגורי מגזר גורו לכם מפני חרב וי"א פסטעם אנשי מגורי:

פירוש הטעמים

א איכה יעיב לאהגבי' הפס את ציון רק באפו כדי להשליכה ממקום גבוה: ב והשפיל המבצרי' ואכל מלכת שהיו דריס במגדל וארמון: ג גדע כל קרן ישראל השתי ממלכות: ד לא די שלא נלחם עם הצר אלא שהשיב אחור ימינו כאילו אין כח לו עד ששב כאויב וטעם בהאל אש תפול האש בו הכל יאכל תיד: ה בלע ישראל על גלות שומרון והיה יהודה אחרי גלות השבטים בתאנה: ו ואחר כך גלה סכו בהוא מקום הדביר· וטעם כגן אשר נפלו עליו· וטעם מלך וכהן שהכהן מורה את המצות והמלך משמ' התור' בכחו ולפניו נתן תורה: חומת

מסרה

ויניעו ג' חסר בליש' וסימ' וינעם במדבר· והנעתי בכל הגוים את בית ישראל בעמים· שרקו ויניעו ראשם: עשה ב' ר"פ וסימ' עשה ירח למועדים· עשה יי' אשר זמם בצע אמרתו: בלילה בליל כתיב קומי רני בליל וקרי' בלילה והוא חד מן כ"ט מלין חסר ה' בסוף תיבות' וקרי' וסימ' נמסר במסורה רבת' במערכת אות הה"א בס"ר: עולל ו' חסר בליש וסימ' ויעללהו במסילות· מעלל ועד יונק משור ועד שה קדמ' דשמואל· אשרי שיאחז ונפץ את עלליך· כעללים לא ראו אור· עוללתי בעפר קרני· עללי טפוחים:

אבן יחייא

נאלהך ראה ה' והביטה למי עוללת כה· למי עשית כל הרעות האלה לכנסת ישראל האוכרת היות שבת ברוקיה כנגד עונותיה· ואכרת כי בגרה כנ' ממיתת העוללים להעדר המזון· עם הגרה ששנית היותר אולה להיות מזון אומם העוללים אשר כתגדלו בפירים וטיפוחים· כמשפט מיסבי היונקים לשורל עליהם ולחבשם ביד לאט לאט· והוא אומרו אם תאכלנה נשים פרים עוללי טפוחים· אני מכרת ומודה בואם על עונש ההרג במקדש ה' כהן ונביא שהוא זכריה בן יהוידע הכהן הנהרג בעזרה על הוכיחו על חטא העבודה זרה לישראל ומלכם יואש· ואחרי גם כן כי לעונש החטא הלז באו גם כן שאר מיני הצרות· והוא כי זולת צרת העוללים הנז' גם באו צרות לשאר אישי האומה כי שכבו לארץ חוצות נער וזקן וכתרגום עולימא וסביא דהוו רגילין למשכוב על כרין דמילת ועל ערסין דשן דפיל דמכו על ארעא· ובתולותי ובחורי· לעון הזמה שביניהם נפלו יחדיו בחרב כאשר קרה לזמרי עם כזבי בת צור בקנאת פנחס המקנא· והרגת ביום אפך· וקרא הרג כשלא יהיה מות כללי· וטביחה כשהיא כללית· ולכן נקרא מקום הריגת שבהמות בית המטבחים· והורגם טבח להיותו מורגל תמיד במלאכה ההיא· ולכן אמר הרגת ביום אפך· ולא די זה כי טבחת והוא הרג כללי ולא חמלת· וזרה על צרה כי ההריגה והגלות היה ע"י אויבי הקרובים אלי· והיודעים עסקי ומקומות ארצי· באופן כי לא יכולתי להמלט מידם· או ממות או מגלות כי ידעו מקום תחבולתי ושכבי וקומי· וזהו אומרו תקרא כיום מועד מגורי מסביב· ר"ל כאלו היית בפסחה עמהם וקראתם מועד· יום פלוני ופלוני· להמצא שם החיילות יחד לנלטני ככה קראת אתה ה' כל המתגוררים סביבי· באופן כי לא היה ביום אפך פליט ושריד: פליט מהמות ושריד מהגלות ואשר טפחתי וריביתי אויבי כלם:
אני

תורת חסד
צדקת תמים

ספקו וגו' יר' ספקו עליך כפים כל עוברי דרך ברואים מה שקרה לך ואמרו הזאת העיר שיאמרו כלילת יופי ועם היותה כלילת יופי היא משוש לכל הארץ ויש בה גנות ופרדסים הרבה ומה גם שלא יאמר אדם לחברו צר לי מקום שאלין בירושלם וכמו כן היו נעשים בה כל מיני פרקמטיאות שהיו בעולם באופן שהיה משוש לכל וכמעט שהוא דבר נמנע היות כל אלה בתכלית היופי וכניעות השלמות בארץ אחת כאשר היתה ירושלם:
פצו עליך פיהם יר' ומה היו אומרים בלענו וכו' כלומר לא טוב עשינו במה שעשינו אבל מה נעשה כי היינו מימים רבים מקוים ליום זה ולכן עשינו מה שעשינו ומי יתן ולא היה נעשה באופן כי אפילו שונאינו היו כמעט מתחרטים על עשייתם הרעה הזאת לישראל: עשה ה' וגו' יר' הכף שחשב הדבר עשאו ולא היה שום זמן בינתים וכו' הך טוב זה לבד עשה כי בלע לאמין אמרתו אשר צוה מימי קדם ולכן הרס ולא חמל אלא כל נאות יעקב שהשליך אפו בעלים ובאבנים וישמח עליך אויב יר' לומר שכמלאכת אתה במניאות כששמח האויב ממפלתך וז"א עליך· ואומר הרים קרן צריך יובן עם מה שביארתי בספר תהלות ה' בפסוק עד אנה ירום אויבי עלי: ומלאתי כתוב עשה ה' אשר זמם כל א' מהאויבים הכיכר וגברה קטילה קטיל ע"כ: צעק לבם וגו' אל תתני פוגת לך הרשב"י כתב אל תתני פוגת יר' אל תקבל מעט תנחומין של הכל עד שמזה תדום בת עינך והוא ע"ד ויפג לבו כי לא האמין להם ור"ל שקבל מעט הנחומין חלושין ולא שלמים בשביל שלא האמין להם ע"כד: או אולי יובן זה עם מש"ל שהקב"ה הוא לבם של ישראל ולכן אמר כי לב חומת בת ציון צעק אל ה' באמור אליו כל היום כי הוא ית' הלב האמתי שלהם: או יר' צעק לבם של צריך אל ה' ולא היו אומרים דבר כי אם חומת בת ציון חומת בת ציון כלומר ה' אלים הכה לנו· או יר' צעק לבם של צריך אל ה' שיכפר להם על מה שעשו לחומת בת ציון: או יר' הכה
אילולא הורידי כנחל דמעה וכו' כי שערי דמעה לא ננעלו ויגאו את לעקות לבן של לריך: מתחלה כשצעק לבם של ישראל אל ה' היה זה להם לחומה א"כ הורידי כנחל דמעה ואולי ירחם ה' וז"א קומי רוני בלילה לראש האשמורות ודבר זה יהיה בכונה גדולה עד שיהיה הדבר נכח פני ה' אשר הוא לבן של ישראל כאמור: או יר' נכח פני ה' שיברכם בברכת יאר ישא וז"א שאי אליו כפיך וכו': או יר' שאי אליו כפיך על נפש עולליך שיתן לך בכפיך מה להביא לעוללים מן בר ולחם וכו' וכמו שכן הוא מנהג העוללים התמיד להביא לידי אביהם אם מביאים מיני אכילה וכו'· והרי"ג כתב נכח פני ה' יר' שיכוין לשכינתו ית' שהיא בגלות עמנו ע"ד המחזיר שכינתו לציון כי בשלומה יהיה לנו שלום· או יר' כי היא הדבה אותנו כאומר אף אני אלך עמם בקרי והבן ע"כד: ראה ה' והביטה למי וגו' יר' די היה בשלא יביאו בידיהם לעולליהם דבר מאכל ובזה ימותו העוללים הסם ולא שג"כ תאכלנה נשים פרים והאל ית' משיב להם אם אם יהרג במקדש ה' כהן ונביא וכמו שא"ז"ל: שכבו לארץ וגו' יר' הם בעצמם בליל ט' באב היו נכנסים בתוך הקברים שהיו מתקנים להם והיו נשארים שם כל מי שהיה ה' חפץ להמיתו וכמו שא"ר"ז"ל וכעת בתולותי ובחורי נפלו בחרב באופן כי הרגת ביום אפך והוא ט' באב וטבחת ולא חמלת כעת אויבן בזה אל הב' מרבות שנגזרו ביום ההוא שהיה יום אף ה' וכו' וכנגד הא' אמר טבחת וכנגד הב' אמר ולא חמלת: או יר' הנה אז בליל ט' באב כשהיו במדבר היו נכנסים כלם אל קברותיהם ומהם היו מתים ומהם היו נשארים אך בחרבן הב' בתים טבחת ולא חמלת שישארו מהם חיים והוא אומר תקרא כיום מועד והוא אותו היום שנועד לרע כאמור ולא היה ביום רגע ה' [illegible]
אני

ע׳ חומת הרמונותיה שב אל המקדש וקול כתנו הצריך בבית יי׳ מרוב שמחתם כאשר היו ישראל עושים במועדם : ח כלכד הבית כי נפלה חומת העיר ונבקעה : ט כאשר טבעו שעריה הלך המלך בגולה וכאשר בלא מסכה תורה וגם הנביאים נפסקו כבואתם מהם בארץ ככריה : י על שנפלה גבהות ציון ישבו על עפר הזקני׳ בגולה והבתולות לא תשמחנ׳ בחופתן: כ וכל אחד מן הזקני׳ אומר כלו בדמעות עיני כאשר יזכור ימי הרעב בציון : ל האם היא המינקת על כן זכר האמות ולא זכר האבות : מ מי עדים שהיו להם כך ואם השב׳ גדול כים לא ימלא חובש חתול לו : נ כל זה בא עליך בעבו׳ נביאיך ולא נביאי השם : ס יש נאנחים עליך כאשר שממת ויש מניעים ראש ומלעיגים : פ הרחיבו פה כל האויבים : ע כי השם מלא את אשר דבר ביד עבדיו הנביאים הקדמונים : צ צועק לב צריך והטעם כי כתנו נעקו׳ כנגד השם והם אמרו לחומ׳ בת ציון שתבכה : ק ותתאונן על עולליה והמתים ברעב ותאמר כן : ר שהנשים אוכלות בניהן והנביאים והכהני׳ יהרגו במקדש והמפרש כי על זכריה ידבר דרך דרש ׳ ש מתו נערים וזקנים בתולות ובחורים ׳ ת כאילו קרא׳ כל הפחדי׳ שהיו לי וקבלת׳ סביבי ואשר טפחתי הם הקטני׳ ואשר רביתי הם הגדולים כמו ורבי המלך ׳ כלם אויב אחד יכול לכלותם :

אֲנָא גַבְרָא דַחֲזָא עַנְיֵי בְחוּטְרָא דְרָדֵי בְּרוּגְזֵיהּ: יָתִי דְבַר וְאוֹבִיל חֲשׁוֹכָא וְלָא לְאַנְהָרָא: בְּרַם בִּי יְתוּב יְגַלְגַל עֲלַי מַחֲתֵיהּ כָּל יוֹמָא: עַתִּיק בִּסְרִי מִמַּכְתָּשִׁין וּמַשְׁכִּי מִן מַחֲתָא תְּבַר גַּרְמָי: בְּנָה עֲלַי כַּרְכּוּמִין וְאַקִּף קַרְתָּא וַעֲקַר רֵישֵׁי עַמְמַיָּא וְשַׁלְהֵי אִינוּן: בְּבֵית יִיסוּרִין דַּחֲשׁוֹכָא אוֹתְבַנִי כְּמֵיתִין דְּאָזְלִין לְעַלְמָא אוֹחֲרָן: סָגַר בַּתְרַי בְּגִין דְּלָא אֶפּוֹק מִן מְרִיקָא יַקַּר עַל רִיגְלוֹי כְּבָלִין דִּנְחָשָׁא: אַף אֲרוּם אֱצוּחַ וַאֲצַלֵּי אַסְתְּתִים בֵּית צְלוֹתִי: סְגַר אוֹרְחָי בְּמַרְמֵירִין פְּסִילָן שְׁבִילַי סְרָאוּ:

א אֲנִי הַגֶּבֶר רָאָה
עֳנִי בְּשֵׁבֶט עֶבְרָתוֹ: אוֹתִי נָהַג וַיֹּלַךְ
חֹשֶׁךְ וְלֹא־אוֹר: אַךְ בִּי יָשֻׁב יַהֲפֹךְ
יָדוֹ כָּל־הַיּוֹם: בִּלָּה בְשָׂרִי וְעוֹרִי
שִׁבַּר עַצְמוֹתָי: בָּנָה עָלַי וַיַּקַּף רֹאשׁ ה
וּתְלָאָה: בְּמַחֲשַׁכִּים הוֹשִׁיבַנִי
כְּמֵתֵי עוֹלָם: גָּדַר בַּעֲדִי וְלֹא אֵצֵא
הִכְבִּיד נְחָשְׁתִּי: גַּם כִּי אֶזְעַק
וַאֲשַׁוֵּעַ שָׂתַם תְּפִלָּתִי: גָּדַר דְּרָכַי
בְּגָזִית נְתִיבֹתַי עִוָּה:

דב דובא

אני הגבר ראה עני : היה מתאונן ירמיה לומר אני הגבר ראה עני אשר ראה עני מכל הנביאים שנתנבאו על חורבן הבית שבימיה לא נחרב הבית כי אם בימיי : בשבט עברתו ׳ של רודה ומכה הוא הקב״ה : אך כי ישוב ׳ אני לבדי ליקה תמיד כי כל תשובות מכותיו עלי : ראש ותלאה כמו ראש ולענה ומדרש אגדה ראש זה נבוכד נצר לגלות יהויכין ותלאה נבוזר אדן שגמר המכה בימי צדקיהו והלאה : גדר בעדי ׳ עשה חומה לנגדי להיות כלוא ולא אצא ׳ הושיב סביבותי מחנות וגייסות של אורבים ׳ הכביד נחשתי ׳ עשה לרגלי נחושתים כבדים שלא אוכל לילך פיר״יש בלע״ז : שתם תפלתי ׳ סתם חלונות הרקיע בפניה ׳ נתיבותי עוה ׳ אם באתי ללכת איני יוצא בדרכים הסלולים בדרך ישרה מפני האויבים והנני דרך עקלתון : דוב

מסרה

בשבט ז׳ רפין בקריאה וסימ׳ ומזבולן משכים בשבט סופר והוכחתיו בשבט אנשים ׳ והכה ארץ בשבט פיו ׳ תרועם בשבט ברזל ׳ ופקדתי בשבט פשעם ׳ אני הגבר ראה עני בשבט עברתו ׳ במחשכים ג׳ וסימ׳ בתלים סימ׳ פ״ח : גדר ג׳ וסימ׳ ארחי גדר ולא אעבור גדר בעדי ולא אצא ׳ גדר דרכי בגזית :

אני הגבר אמרו קדמונינו ז״ל כי זאת המגלה ירמיה כתבה אם כן יהיה הוא האומר אני הגבר או יאמר כל אחד מישראל ׳ עני סמוך ויחסר מקום הסבות או הגלות וראה תחת ראיתי וכן וכאשר אני ׳ בעברתו שב אל אויבי כלם ויש אומרים שהוא שב אל אף השם ואיננו נכון בעיני וזה המקונן אמר כי הגבר היה מענה אותו בשבט עברתו : א ונהג אותי ממקומי במקום חשך : א המפרש וי״ו בעברתו על השם יפרש יהפך ידו מכתו כמו הנה יד יי׳ הויה במקנך והמכה בידי : ב הבשר והעור שירגישו בלו והעצמות שלא ירגישו נשברו : ב ויקף ראש בצרה ותלאות או יהיה כמו ועמי תלואים ויהיה הראש לשון נקבה והא״ת נעלם כה״א ושער לא הפך לבן : ב במחשכים מחשך בתוך מחשך : ג נחשתי כבלי : ג שתם בשי״ן כסמ״ך וכן השירו ולא ממני : ג הנתיבות הם ידועות יש אומרים כי מנהג הדוב להכרין על האריו והוא רחוק : יש

תורת חסד צדקת תמים

אני הגבר וגו׳ הנה ר״זל אמרו א״ר שמואל ד׳ הם חשובים כמתים סומא דכתיב במחשכים הושיבני כמתי עולם מצורע שנאמר אל נא תהי כמת ומי שאין לו בנים דכתיב בה ברחל הבה לי בנים ואם אין מתה אנכי ומי שיורד מנכסיו שנאמר כי מתו כל האנשים וכי מתים היו אלא שירדו מנכסיהם ע״כ ׳ ויכולני לומר כי כיון המקונן להגזים ולומר כי כולהו איתנהו ביה מלבד הצרעת שלא רצה להזכירה עליו בשום צד ואופן ואפילו למשל וכו׳ וכנגד העוני אמר אני הגבר ראה עני בשבט עברתו ויר׳ לומר שהיה העוני ההוא באופן היותר רע שהיה באפשרות וכנגד הב׳ אמר אותי נהג ויולך חשך וכו׳ ויר׳ הנה לפי האמת גם הסומא יהנה מהאור והוא כיברוב הפעמים ירגיש אימתי הוא יום ואימתי הוא לילה גם כי אין לו אור בעיניו מלד עצמו ולי נהג במקום חשך שלא היה נראה בו לא היום ולא הלילה עם היותי מקודם בלי אור עיני וכנגד הג׳ אמר אך בי ישב וכו׳ ור״ל כי בו בעצמו היה הש״י שולח יסוריו וחוזר ושולח יסוריו לפי שלא היו לו בנים ליסר אותו עמהם וכו׳ ולפי האמת כל מה שהיה המקונן אומר לא היה מדבר על עצמו כי אם על הרעות שעברו על ישראל והיה מגזים הענין כאילו היו להם או אלו הג׳ רעות : והרי״ג כתב יהפוך ידו וכו׳ יר׳ כשילאה ידו הופך אותה כלומר מחליף אותה מכה זמן מה בידו א׳ ואח״כ בידו הב׳ לסבול יגיעת ההכאה וזהו יהפוך ידו כדי להכות כל היום ע״כ ׳ או יר׳ יכני באחורי היד :

בלה בשרי וגו׳ כפי מה שביארתי אני באות הא״לף יר׳ לומר כי מה שנותן יסוריו אליו וחוזר ונותן הוא בזה האופן שבלה בשרו בתחלה ואח״כ בא אל עורו אשר הוא הקודם במציאות אל ראיית העין ואח״כ שבר עצמותיו : ואפשר שכיון אל רוע המזג רוע ההרכבה פרוק חבור וכנגד מה שאמר שעם אותו בחשך אמר כי מה שנתכסה ונהיה בחשך הנה הוא לפי שבנה עליו ויקף ראש ותלאה ובכן כמלא היותו מוסגר בתוכם ולזה מלא את עצמו במקום חשוך מאד וכנגד העוני אמר כי לא היה לו במה שישב ואפילו שפסל א׳ זולתי החשך כאומר וימש חשך ור״ל שהיה לו ממשות וז״א במחשכים הושיבני ואמר כמתי עולם הוא גזרה אל כל האמור ויר׳ ג׳ דברים אלה עשה לי באופן שנמשלתי אל מתי עולם והם הג׳ מהד׳ שנקראו מתים בחייהם כאמור וז״א מתי עולם שיר׳ לומר כאותם האנשים אשר בהיותם עדין בעולם הם מתים וכו׳ ולהיות ג״כ אמת כי מי שהוא בא׳ מג׳ אלה הנזכר יהיה חפץ יותר במות וביציאתו מן העולם ממה שיהיה חפץ להיות בהיותו באופן ההוא בע״הז לכן אמר כי גדר בעדו ואיננו יוצא מן הע״הז ולא די שגדר בעדו רק שהכביד נחשתו והכונה לרמוז לתוקף המציאות הרע ההוא אשר הוא בו ואמר כי כ״כ היה עב כסות הבנין התשוך ההוא אשר עליו עד כי גם כי יצעק וישוע שתם תפלתו והוא ע״ד אומר סכות בענן לך מעבור תפלה ׳ ואמר עוד כי גם שהיתה תפלתו בלתי גולה ומתקבלת לפניו ית׳ עם כל זה היה יכול להושע במה שהיה הולך לבתי כנסיות ויהיה עומד שם יחד עם המתפללים וה׳ יהיה לו בעזרו אך גדר דרכיו לבתי כנסיות בגזית ונתיבותיו לבתי מדרשות עוה : דוב

אבן יחייא

אני הגבר ראה עני וגומר זאת הקינה עשאה ירמיה על הצרות אשר סבבו מעמו ישראל על היותו מיסרם ומוכיחם וע״ אשר היה נגדיי לנביאים אשר חזו להם שוא ותפל ולא גלו על עונותיהם ׳ ולהיות כי בד׳ שמות יקרא האדם כפי עתותיו ׳ כי בעת הנערות יקרא אדם ׳ ובעת הבחרות יקרא גבר ובעת הזקנה יקרא איש ׳ ובעת השיבה יקרא אנוש כאשר ביארתי זה באור היטב בפירוש למגלת קהלת ׳ לכן המקונן ירמיה יליל עליו לאמר אני הגבר ראה עני ׳ שר״ל אל תחשוב כי שלותי בעת בחרותי ושקטתי בעת זקנותי ואם בא אלי רוגז היה בעת שיבתי שאז הוא הזמן המוכן לכך ולכן יקרא שמו אנוש כנגזר מן אנושה מכתו ׳ כי בעונותי ראיתי עוני ורוגז וצרות בשבט עברתו מהמין ישראלי אפי׳ בעת בחרותי והוא הזמן שיקרא שם האיש גבר להיותו או גביר במעשיו לתמימות הבחרות ׳ אותי נהג ונומר להיות כי הצרות יחולו על אחד מג׳ פנים או כי פעם ביובל ובמקרה יגיע לאיש המצליח צרה מה ׳ ולא יחוש אליה להיותו מהכרחי למולד לקבל הפסד מה בזמן מה ׳ או שמתמדת הצרה לבוא אבל פעם בשמיטה או בשנה ׳ ויהיה הנזק הנמשך יותר גדול מהראשון להיותו יוצא מכלל המקריי ונכנס בתמידיי ׳ או שתחול הצרה תמיד ובכל עת ובכל שעה ובכל רגע ׳ ולא יתנה השב רוחו לכחאב ויכנס בגדר האחודיי והיא צרה אשר אין עליה תוספת ׳ לכן רמז המקונן לשלשתן וכנגד הראשונה והיא הצרה המקריית אמר אני הגבר ראה עני בשבט עברתו ׳ שר״ל ראיתי בעלמא ׳ וכנגד הצרה תמידיית אמר אותי נהג ויולך חשך ולא אור ׳ שר״ל החשך והוא משל לצרה אותי נהג ורמז באומרו נהג כי יצא מכלל המקרה ׳ וביאת הצרה נהפך כמו מנהג אשר הוא שוה לדבר טבעי והלא אור ויולך אותי ׳ שר״ל הלא אור שהוא רמז לצרה יותר גדולה כי בליל חשוכה אפשר להנהיג אדם מה ׳ כי באור הכוכבים יוכלו בני אדם באופן מה ללכת ׳ אמנם בהעדר ההחלטיי מכל אור ואפילו מאותו המעט קט מהכוכבים ׳ והוא רומזו באומרו ולא אור אמ׳ להנהיגם בהליכתם ברגליהם ׳ אבל צריך להוליכם כאלו היו דומתנים לעדרי ההרגם והתנועה ׳ וזהו אומרו שתי חלקות ׳ אותי נהג ויולך חשך ולא אור שר״ל החשך נהג ׳ והלא אור הוליך ׳ וכנגד הצרה האחודיית אמר אך בי ישוב יהפוך ידו כל היום שר״ל ידו מישראל וצרתו ׳ והוא נגזר מן יד ה׳ הויה ׳ כי ובגופי ישוב כל היום ויהפוך כי לא תחשוב שירפה ממני אפילו רגע אחד ׳ בלה בשרי ונומר ביאר פעולת הצרות הנזכר׳ וכנגד הראשונה והיא המקריית אמר כי אפי׳ מהראשונה הטיל המקריית בעוני ההוא שאמר אני גבר ראה עני ׳ נמשך כי בלה בשרי ועורי נגזר מן בלוי סחבות ׳ כי אף שאני בחור כל רואי ידיכוני לאנוש ושב ׳ לרוב הפעולות שלקחתי מן הצרה ההיא ולא די כי בלה העור והבשר כי תמק עבר עד העצמות ושברם ׳ וכנגד הצרה התמידיית אמר בנה עלי ויקף ראש ותלאה ׳ כי להיותה תמידיית כראה כאלו נבנה עלי חומת ראש ולענה ובאלו הקיף עלי חומת תלאה כגזר מן כל התלאה אשר מצאתם ׳ וכנגד הצרה האחודיית אשר עליה אמר כי בי ישוב יהפוך ידו כל היום ׳ אמר במחשכים הושיבני כמתי עולם ׳ וזה היה כשהסריס השליכוהו אל הבור על הנבאו כיושב בעיר הזאת ימות בחרב ברעב ובדבר גדר בעדי ונומר ר״ל ולא די כי גדר בעדי ולא אצא ׳ שר״ל שמני בבית האסורים הנגדר בד׳ גדרים כי גם הכביד נחשתי כדרך אסירי המלך הנדונים למיתה אשר יכבדו עליהם נחושתים ובריח בבית תאסרם ׳ למען לא יוכלו לברוח בשום פנים אף כי במקרה יפתח המאסר ׳ גם כי אזעק וגו׳ ר״ל וגם כי אצעק ואשוע לאוסרים אותי לאמר למה תעשו כה לעבדכם ומה חרי האף הגדול הזה ׳ שתם תפלתי כי סותמים אזניהם מלשמוע דברי תחינותי ׳ גדר דרכי ונומר ר״ל ואף כי הוציאוני מן הבור ע״י עבד מלך הכושי לא יכולתי לצאת ולבוא אנה ואנה כחפצי ׳ כי גדר דרכי בגזית ׳ כי ידעתי מפניהם פן יהרגוני אל הכבאי אל הרות האלהי׳ לנקום נקמתו מהם ולכן לא כתרתי חוצה והיה נראה אלי כאלו גדר דרכי בגזית והיא אבן הקשה להשבר ׳ ונתיבותי עוה ׳ שאם הייתי יוצא לא היה דרכי בדרכים הסלולים ובדרך ישרה ׳ מפחדתי אליהם : כי אם בדרך עקלתון כאלו היה לי דוב אורב וכאלו היה ארי במסתרים אשר מיראתם לא אעבור במקום תחבותם ׳ דרכי סורר ונומר ר״ל וכשאצא חוצה לפחדתם אוכרח לצאת מהדרכים הסלולים ׳ ולעבור בדרכים הסוררים נגזר מן סירים שהם הקוצים ׳ כי להיותם דרכים בלתי נהוגים עלו כלם קמשונים ׳ עוד אמר ויפשחני ׳ שר״ל כי זולת היותם מלאים מסירים וקולים ׳ הצורדים את בשרי ׳ הם רכסים ע״ד והרכסי׳ לבקעה שהם מקומות גבוהים מעט ושפלים מעט ׳ שעברו בהם פסחני ר״ל פיסק הרגלים ׳ שהעובר על דרכים כאלה צריך להרחיב צעדיו ולבתר על הרכסים ההם ׳ ואם תאמר לא הלא היה לך עיקן ועדכין שיעבור זמם ׳ איכי יכול לשבת ביתה ׳ כי שמני שומם ׳ תרגום שוייני צדו ׳ ותרגום והארץ היתה תהו ובהו צדיא וריקניא ׳ שר״ל להיותי יושב יחידי ביתה ׳ ולא נשמע שם קול איש שמוני בתהו ובהו ׳ ולא אוכל לשבת לבדי ׳ כי הוא עלי טורח ומשא כמכנע הסבל ׳ דרך קשתו ונומר ׳ הוא רמז לאשר קרה לירמיה בהוכיחו לעדת בוגדים כאשר ראם מכאפים במשכב זכור גלא זו משם עד שהכריחוהו לעשות כמעשיהם ולהוציא זרעו לבטלה ׳ וברחתי אלהיו עליו בלכתו תכף לטבול מהטומאה ההיא ׳ כודמנה לו בתו אשר גם היא טבלה אחריו ונכנס ברחמה זרע אביו הנאבד והרתה וילדה את בן סירה שר״ל בן ירמיה כי סרה עולה במנין בירמיה ׳ ונקרא בן להיות כי בו סרה קנאת אפרים הבנים וזוכים ההם אשר לקנאתם הצריכוהו לעבור על דת סרה קנאתם כי לא זכו לבך והאלהים חשבה לטובה ויצא מהפעל ההוא בן איש צדיק ותמים אשר תכף בצאתו מרחם אמו הכיר את בוראו וימלא רוח חכמה ודעת ׳ כי מתחלה ליצא בעוי ומכשול בה במחשבה

דוב אורב הוא לי · הקב"ה נהפך לי לדוב אורב : דרכי סורר · לשון סירים קוצים סורר קוצין אותם מפזר קוצים בדרכי : ויפשחני · לשון פישוק הרגלים שהעובר על הדוכים שאין מופני' צריך להרחיש לצעדיו ויש דוגמא בלשון תלמוד האי מאן דפסח דיקלא : ויציבני כמטרא · העמידני לנגד חציו לירות בי כמטרה אשכי"לא בלע"ז : בני אשפתו · חצים שנותנין בתוך אשפה שקורין קוי"ברא : ויגרס · וישבר ולדוגמתו גרסה נפשי וכן גרש כרמל : בחצץ · אבנים דקי' שבתוך העפר שהיו לשון עיסתן הגולי' בתוך הגומו' שחופרין בקרקע והאבן נכנס לתוכה כשאמר הקב"ה ליחזקאל עשי לך כלי גולה לפתו' בו ללוש בתוכו חררה קטנה כדי שילמדו הם ויעשו כן כענין שנאמר והיה יחזקאל לכם למופת והם היו משחקים עליו ולא עשו כן סוף שנשתברו שיניהם : הכפישני · כפה אותי באפר ככלי הכפוי על פיו ארנבט"יר בלע"ז ויש דומה במשנה פישון הגמל במדה הכפושה מדד : ואומר אבד נצחי · אמרתי בלבי ברוב צרותי אבד עולמי ושברי : מרודי

דֹּב אֹרֵב הוּא לִי
אֲרִיה בְּמִסְתָּרִים׃ דְּרָכַי סוֹרֵר
וַיְפַשְּׁחֵנִי שָׂמַנִי שֹׁמֵם׃
דָּרַךְ קַשְׁתּוֹ וַיַּצִּיבֵנִי כַּמַּטָּרָא לַחֵץ׃
הֵבִיא בְּכִלְיוֹתָי בְּנֵי אַשְׁפָּתוֹ׃ הָיִיתִי
שְׂחֹק לְכָל־עַמִּי נְגִינָתָם כָּל־הַיּוֹם׃
טו הִשְׂבִּיעַנִי בַמְּרוֹרִים הִרְוַנִי לַעֲנָה׃
וַיַּגְרֵס בֶּחָצָץ שִׁנָּי הִכְפִּישַׁנִי בָּאֵפֶר׃
וַתִּזְנַח מִשָּׁלוֹם נַפְשִׁי נָשִׁיתִי טוֹבָה׃
וָאֹמַר אָבַד נִצְחִי וְתוֹחַלְתִּי מֵיְהוָה׃
זכר

דוּבָּא מִכְמַן הוּא לִי אַרְיָא דְּמִיטַּמַּר
בְּכְבִישָׁא׃ אוֹרְחִי סְרַב וְשַׁסְעַנִי שַׁוְיַנִי
צָדוּ׃ מָתַח קַשְׁתֵּיהּ וְעַתְּדַנִי הֵיךְ
פַּלְגֵּלִיסָא לְגִירָא׃ אָעִיל בְּכָלְיוֹתַי
גִירֵי תִּיקֵיהּ׃ הֲוֵיתִי חוֹכָא לְכָל
פְּרִיצֵי עַמִּי וּמְזַמְּרָן עֲלַי כָּל יוֹמָא׃
אַשְׂבְּעַנִי מְרִירַת חִיוָן אַרְוְנִי גִּידְרָא׃
וְרִיצַּץ בְּפִרְדַּן שִׁנַּי כְּנַעְיָתִי בְּקִיטְמָא׃
וְקָצַת מִלְּמִשְׁאַל שְׁלָם נַפְשִׁי אַנְשִׁיתִי
טִיבוּתָא׃ וַאֲמָרִית הוֹבַד תּוּקְפִּי
וְטוּבָא דַּהֲוֵיתִי אוֹרִיךְ מִן קֳדָם יְיָ׃
ואדכר

ד · יש אומרים סורר מגזרת סירי' וכן הנני שך את דרכך בסירי' והישר בעיני שהוא פיעל עבר מגזרת כפרה סוררה · ד כמטרא א"לף במקום ה"א הנקבה וה:א מגזרת נוטר · ה דימה האשפה לבטן ההרה · ה לכל עמי עד שהיו עמי שוחקים ממני או לכל העם שהיה תחת ידי כמו את עמלק ואת עמו או הי"וד נוסף ואין ותפלטני מריבי עמי כמו עמים כי על פאול רמז וכן אמר בראשית השירה ומכף שאול · ה בי"ת במרורים נוסף וכן בדמעות שליש : ו ויגרס כמו וישבר וכן גרסה נפשי · הכפישני אין לו אח והטעם גאלני · ו ותזנח כמו ותמהם : ו נצחי עמידתי בנצח שיש לי כמו ויז נצחם על בגדי וכל מלבושי אגאלתי על הדם שבו יעמד החי נצחו · ז זכור

מסרה

אשפתו ג' וסימ' בירמיה סימן ה' · שחוק ד' חס' וסימ' נמסר בירמיה סימ' ב' ע"ש ועיין במשלי סימן י"ד · עמי ג' סבירין עמים וסימ' בשמואל ב' סימן כ"ב :

אבן יחייא

במחשבה טובה ילא מעשה נאות · ופעולת תמר יוכיח ועל זה אמר בספרו מי יתנני במדבר מלון אורחים ואעזבה את עמי כי כלם מנאפים עצרת בוגדים ועל זה רמז פה בלשון נקיה באומרו דרך קשתו ויציבני כמטרה לחץ · ע"ד אומרם ז"ל האשה יורה כחץ · והביא בכליותי בני אשפתו · והם החצים ההם · והייתי שחוק לכל עמי נגינתם כל היום · כי בשוקים וברחובות היושבי קרנות היו לועגים עלי על ככה והיו שותקים בי · השביעני במרורים וגומר · ויגרס בחצץ שני · ר"ל שבר שני באבנים רמז אל ויקצפו השרים על ירמיה והכו אותו ונתנוהו בבית הסהר · פוד אמר הכפישני באפר · שר"ל כסה אותו באפר · והוא רמז אל ויקחו את ירמיה וישליכו אותו אל הבור ויטבע ירמיהו בטיט · באופן כי ותזנח משלום נפשי נשיתי טובה שר"ל נתרחקתי מהשלום ושכחתי הטובה · שהוא תכלית האושר כי שלום בלי טובה בלתי שלום · לא יקרא אושר · ואמרתי שאבד נצחי והוא כחי על דרך וגם נצח ישראל לא ישקר · וגם נאבד תוחלתי מה' · זכר עניי וגומר ר"ל אמרתי ושיערתי אבדת תוחלתי בזכרי עניי ומרודי והלענה והראש · אשר ספר לעיל השביעני במרורים הרוני לענה : זכור תזכור וגומר ירמיה בראותו כי מלך הצרות כעתה נפשו בכד מה אל המיכות ולקרוא תגר מדבר עם נפשו ומנחמה כאשר עשה איוב לאשתו · לאמר או נפשי אשר בזכרך ענייך ומרודך והלענה והראש התחלת לקרוא תגר ולאמר כי זנחת השלום ונשית הטוב · לא כן את עושה כי אף שוכור תזכור את כל הרעות האלה · תשוח עלי כנזר מן תשתוחחי נפשי · שהוא לשון שפלות והכנעה שר"ל תכנע לפני אלהיך · כי זאת אשיב אל לבי כי אחשוב הפך אשר אמרת אבד נצחי וגו' ועל כן אוחיל לה' · והוא כי חסדי ה' לא תמנו וגו' · כי אף שלא יעשה למעני למען רחמיו וחסדיו יעשה הטוב אלי · והראיה כי יש לנו להוחיל לו · כי לא תמנו לגווע ולא כלינו בעונינו והוא יתברך אשר החיינו וקיימנו עד כה לא לתהו כתכון וחדשים לבקרים · ר"ל החסדים מתחדשים בכל בקר ברצון הבורא · כי רבה אמונתו אשר הבטיח לעבדיו הבוטחים בו · שלא ימאסם ולא יגעלם לכלותם · ולכן נפשי תאמרי כי יען שחלקי הוא ה' ובו בטחתי על כן אוחיל לו · ואכנה אפנה רק אליו · כי טוב ה' לקויו ולנפש תדרשנו · ולכן אף אם יבואו צרות מה בעת מה · טוב ויחיל ודומם לתשועת ה' · ר"ל טוב להוחיל לישועתו · ולשתוק מקרוא' תגר על הצרה · וזה להיות כי רוב הנולדים לא יוכלו להנצל מצרות מה על עונות קדמו · כי אין צדיק בארץ אשר יעשה טוב ולא יחטא · ומי מריבה ועונשן מכותן התורה יוכיח ולכן אם הוא מהמחוייב העונש על החטא · טוב לגבר כי ישא עול בנעוריו · על דרך אומרו אני הגבר ראה עני · ושבנחרותו יענם · ובזקנתו ותכליתו יקרא אהוב וריע לקונו · וכן טוב לגבר שישב בדד וידום כמנהג האבלים · ויקבל יסוריו באהבה · וידום מלקרוא תגר עליהם · יען כי פרע חובו וכשל עליו · רוצה לומר לקח עליו חלקו מהצרות אשר לא יוכל לברוח להיותו משוכני בתי חומר · ויתן בעפר פיהו · כתרגום יתן בעפרא פומיה וישתטח קדם רבוניה מאים איתי סבר' ויתן למכהו לחי · שלא יברח מהמכהו בלחייו אבל יעמוד חזק לקבל מכתו כאלו יתנהו לפניו הלחי מרצונו · וישבע בחרפה · כי על הנעלבי' נאמר ואוהביו כצאת השמש בגבורתו · כי לא יזנח לעולם ה' · כי מלך היותו ה' בעל הרחמים לא ירחיק לעולם · כי אם הוגה ורחם כרוב חסדיו · ר"ל שאם ישלח שופט יגונות לאיש מה על חטאתיו אח"כ ברוב חסדיו ירחם עליו · וזה יען כי אין רע יורד מלמעלה · ולא ענה מלבו ויגה בני איש · ר"ל העיכוי והיגון הבא על האנשים · אינו מלב האל ורצונו · כי מן הטוב לא יצא כי אם טוב · ואין ערוד ממית כי אם חטא ממית לדכא תחת רגליו וגומר · ר"ל כי הסבה לצרות · היא רוב החטאים כי בעון דכאו החוטא תחת רגליו כל אסירי ארץ · והם האומללים אשר הם אסירי העולם ועבדיו · ואסורי' מהעבירות אמר ממות כי עני חשוב כמת · ולא די צרותיו הטבעיות ושפלותו · כי הוא מדכאו בכל עת ובכל יום · וכן להטות משפט גבר נגד פני עליון · כי לא די שהחוטא יעשה כן לאומללים הנזכר · כי אפי' למי שיהיה גבר וגבור לשאול את דינו הוא מטה משפטו נגד פני עליון · עוד אמר לעות אדם בריבו ה' לא ראה · ר"ל לגבורים היודעים דינם · ולומר ולפרוס דבריהם · אשר איננו יכול החוטא לעות משפטם · הוא מעוה את דינם · בשפתי חלקות ובהראותו להם על האסיר מותר והפך · אבל לסכלים מהאנשים המכונים בשם אדם לארציותם וגשמיותם · ואינם יודעים לסדר טענותיהם הוא מעות דינם לגמרי · וזה לאומרו ה' לא ראה ועזב ה' את הארץ · והוא מכחש השגחתו · מי זה אמר ותהי וגומר התחיל ליסר החוטא הזה המכחיש ההשגחה · לאמר מי זה אמר וגומר ר"ל אתה האומר ה' לא צוה · ושמפיו לא תצא הרעות והטוב רק הכל בא במקרה כי עזב ה' את הארץ תאמר אלי בחסדך מי זה אמר ותהי · הוא רמז לויאמר אלהים יהי אור ויהי אור · ר"ל מי הוא זה ואיזהו אשר אמר האמירה ההיא להאיר על הארץ · ותכף נעשה · אם ה' לא צוה בהכחשתך אותו ואת השגחתו · ראה הנה כי שקר בפיך · כי ה' הוא אשר צוה ואמר והיה העולם · כי לכל מתנועע יש מניע ולכל פעולה יש פועל וכמנע ההליכה אל בלתי תכלית כי הכל סב אל מניע ופועל ראשון שהוא ברוך האומר ועושה גוזר ומקיים ומפיו יצאו הרעות לחטאים בנפשותם והטוב לעובדי שמו · ולכן מה טוב ומה נעים ללבוש ממדת החרטה והאניכות החוטא על חטאתיו · וזהו אומרו מה יתאונן אדם חי · ומה פה יובן כה' אלהינו · מה אדיר שמך בכל הארץ שר"ל כמה · ולהיות כי לא יתמה האיש בסיבתו בהיותו בדור אנוש אשר אנושה מכתו וימיו מכאובים · ורוב חטאו יהיה בעת הנערות ובדור אדם · או בעת הזקנה בהיותו איש · או בעת הבחרות בהיותו גבר · לכן רמז לשלשתם · באומרו מה יתאונן אדם חי גבר · ואומרו חי פה · הוא במקום איש לשון חשיבות ע"ד אומרו ואמרתם כה לחי וגומר · להיותו או האיש בזמנו היותר שלם כי בן מ' לבינה · ולכן הקדימו הנה קדימ' מעלה לגבר · באומרו אדם חי גבר אף כי הוא מאוחר אליו בזמן · ולכן לא תמלא בהם ואו העטף אשר ידבקם לרומוז זמנים מתחלפים · ולהיות כי התשובה הנאותת צריך שתהיה במחשבה ודבור מעשה · והם החרטה ווידוי ועזיבת החטא במעשה הטוב · לכן אחרי אומרו כמה טוב ונעים האניכות שהוא החרטה שהוא התשובה במחשבה אמר מה טוב גם הוא עזיבת החטא ולחפש דרכינו הרעים ולחקרם כדי לעזבם ולשוב אל ה' וזהו אומרו נחפשה דרכינו וגומר ולהיות כי התשובה הזאת הבאה מצד הצרה איננה המשובחת לכן אמר עד ה' ע"ד אומרו רבן של נביאים גבר לך ומאליך וגומר ושבת עד ה' אלהיך וגומר עוד רמז לתשובה בדבור והוא הוידוי באומרו נשא לבבנו אל כפים וגומר נחנו פשענו וגומר · כי להיות שדרך המתפלל בכוונה לשאת את כפיו השמימה ולדבקה יחד ובהגבהה להראות הכנעה כאלו ידי המעשה הם אסורים ומבטלים אצלו · לעשות רצון קונו ולא ההפך · ובדברי' חעמי הארץ יוצא עפריאם ככה · להראות העמים היותם ישרים ולבם ישימו אורבם אחר נשא לבבנו אל כפים · שר"ל כשנשא כפינו השמימה כדרך המתפללים · נשא גם כן לבבנו לנכח הכפים למען תהיה המחשבה מהלב · עם המעשה מהנשיאות כפים · והדבור מהתפלה שהיא · ולא נהיה מכת עם הארץ הנזכר ואמר נחנו פשענו וגומר ר"ל תתודה לפני אלהיך על ב' עונות · הראשון על החטאים כי נחנו פשענו · והשני כי בגלות הצרות לעונש החטאים · לא הודת בואם לשבתם כי לא סלח אותם · אבל אדרב' היית חושב בואם בקרי ובהזדמן · וזהו אומרו ומרינו כי אתה לא סלחת · ר"ל כי מרי על חטא הוא · לבלתי הכיר כי יען שלא סלחת לעונותם מצאום כל הרעות האלה · והכן אומרו לא סלחת · לכפרם לגמרי ביאת היסורין מאתו יתברך על מריים · סכותה באף וגומר · ר"ל ועתה תודה לאל הבי"ת כי בעונם פשעיך במקום אשר אתה ה' מעון היית לנו עתה סכותה לעמך ישראל באף · ובמקום סוכתך אשר היתה מלכותך השלם · והשכינה באומרו נודע ביהודה אלהים בישראל גדול שמו · סכותה באיכות אף וחרון ולכן ותרדפנו והרגת ולא חמלת כדרך האף והחרון · באומרו יחר אפי בהם ואכלם · וכן תודה כי בעול' מרייך והוא כפרך ביאת היסורין על הפשעים ללכתך

תורת חסד צדקת תמים

דוב אורב וגו' יר' הנה עם היותי הוא ית' לדוב לי עם כל זה הוא ארי לבכות במסתרים והוא אומר ויקרא אריה וגו' ואומר במסתרים תבכה נפשי וגו' וכמו כן הנה הוא ית' סורר דרכי ויפשחני עם היותו בוכה על זה במסתרים ולכן שמני שומם ומתמיה על זה · והרשב"י כתב דרכי סורר יר' עשה המלאך לשיבא עלי הארי והדוב למה שירימוריה בספר וזה יהיה בשאסרית סרחון חזק כי מרחוק יריח ע"כ : דרך קשתו וגו' יר' ועוד זאת עשה לי כי דרך קשתו ויציבני כמטרה לחץ ולא מטרה ממש והלואי ואולי היא מטרה ממש וכמו כן הלואי ואולי שהיה ממית אותי בחציו אלא שהביא בכליותי היועצות בני אשפתו לחשוב מחשבות על כל אלה הדברים והמחשבות הללו היו לי אשפתו ממש ולא כבני אשפתו וז"א הביא ולא אמר השליך ולהיותו עומדת כן זמן רב לכן היה שחות לפריצי עמי להחל בי · ולהיותו שחוק לכלם למקטון ועד גדול ואני נגינתם כל היום מן הבקר עד הערב מה שלא היה לי כן אילו היה מוליאני תכף ומיד מן העה"ז ועוד זאת הוא עושה לי כי השביעני במרורים ולא כמו שאני עושה בלילי פסח שאני טועמת המרור להיותו זכר לגלות מצרים והוא ענין טעימה לבד כי עתה עיקר האכילה והרויה היא במרורים ולא דבר אחר וז"ה במרורים ולא אמר ממרורים והוא כאילו אמר במרורים הידועים הנאכלים בלילי פסח וכמו שא"ז"ל וכו' · ובספר א' קדוש הנ"ל הביא בכליותי הנה הוא מקים שיכאב הדבר הרבה ולא ימות תכף והיה רוצה שיבא בלבו וימות תכף ולא יצטער כ"כ : או יר' באומר בני אשפתו בני אדם שאוכלים הרבה ומוציאים אשפות וא"כ יהיה טעם בכליותי כטעם כליות חטה : הייתי שחוק לכל עמי יר' מקודם הייתי תכלית השמחה עד שהייתי משמח לכל עמי בדברי ובמעשי ועכשו השביעני במרורים · או יר' והוא השביעני שלא להפיל מכל דבריו ארצה והזקף השבועה היא הקללות שבפרשת אם בחוקותי והוא אומר במרורים ויען מרדתי והרוני לענה ע"כ : ויגרס בחצץ וגו' הכונה לומר שלא היה לו מה לאכול כי אם לחם כעשוי מתעה מלחה חצץ ולא די זה אלא שהכפישו באפר ההכור והוא מ"שה והשיבו לחמכם במשקל וכו' : ותזנח משלום וגו' הוא רמז אל הזמן שהנפש היא אז קרובה לצאת מן האדם · והאומר אז אבד נצחי מצד עצמי וע"כ הכי ממחכת להוחלתו ית' המהוה בהוית שברא אותי כי ידעתי שעל כל פנים לא יעזבני · או יר' ע"ד אומר ועתה מה קויתי ג' תוחלתי לך היא והוא ע"ד בכל צרתם לו צר וכו' · מלאתי כתיב זכור תזכור ותשוח עלי נפשי יר' כי מזכירת העוני והמרורים ולענה וראש ימשכו ב' תועלת הא' שהנפש תכנע בעבודת הבורא ולא תוסיף לחטוא הוא אומר זכור תזכור ותשוח עלי נפשי והב' כי מזה אנו בטוחים בגאולה העתיד לבא כמ"ש ר' עקיבא כיון שנתקיימו דברי אוריה יתקיימו דברי זכריה שאמר עוד ישבו זקנים ז"שה זאת אשיב אל לבי ר"ל אשיב זכרון הצרה ועל כן אוחיל לעבודתך ולישועתך כאמור ע"כ : זכור

ז זכור שם הפועל כמו בזכור בניהם או לשון בקשה לשם ׃ כאשר תזכיר נפשי זאת הרעה תשוח עלי ׃ ז זאת התוחלת ׃ ח תמנו כמשמעו או הנו״ן תחת חסרון הכפל ׃ ח חסדים הם החסדים ׃ לבקרים בכל יום כמו לבקרים אצמית ׃ רבה גדלה או כמשמעו ׃ ח אמרה לי ׃ ט תדרשנו באמת ׃ ט וי״ו ויחיל כמו פ״ה רפה בלשון ישמעאל ׃ ט עול מוסר ׃ י כי נטל עליו העול ׃ י ישתחוה לעושהו עד בא העפר בפיו ׃ י בי״ת בחרפ׳ כוסף כבי״ת השביעני במרורי׳ ׃ כ יזנח יאשם ׃ כ ורחם כמו ירחם וכן דרך הלשון והיה יי׳ לי לאלהים ׃ כ מלבו מרצונו ׃ ויגה א״לף תחת ה״א והוא מהבנין הכבד הנוסף כמו הילא אתך ׃ ל לדכא א״לף לדכא שרש ׃ ל מלת הטה עם משפט כמו עוות ׃ ל לא ראה בחכמה להיות כן ׃ מ יתאונן מגזרת און ׃ ג נחפשה

מרודי · קומפלוי״נט בלע״ז ׃ זכור תזכור · נפשי את עוניי ומרודי ותשוח עלי כך הוא פשוטו לפי ענין שיטת המקרא ומדרש אגדה זכור תזכור ידעתי שסופך לזכור את העשוי לי אבל תשוח עלי נפשי להמתין עד זמן הזכירה ומכאן ייסד הפייט בזאת ידעתי כי יש לך לזכור אבל תשוח עלי נפשי עד שתזכור ׃ זאת אשיב אל לבי · אחר שאמר לי לבי אגדה תוחלתי מיי׳ אשיב זאת אל לבי והוחיל עוד ומה היא זאת שאשיב אל לבי חסדי יי׳ כי לא תמנו וכל הענין עד מה יתאונן וגו׳ ׃ כי לא תמנו · כמו כי לא תמו ויש מפרשים כי לא תמנו כמו האם תמנו לגוע חסדי יי׳ הם אשר לא תמנו ולא כלינו בעונינו ׃ חדשים לבקרים · מהחדשים הם חסדיך מיום אל יום ׃ רבה אמונתך · גדולה היא הבטחתך ודבר גדול הוא להאמין בך שתקיים ותשמור מה שהבטחת לנו ׃ חלקי יי׳ אמרה נפשי · יי׳ מנת חלקי ודין הוא שאוחיל לו ׃ טוב ויחיל ודומם · וי״ו של ויחיל יתירה כמו וי״ו של ואיה וענה טוב שיחיל אדם וידום ויצפה לישועת יי׳ ׃ ישב בדד · ... שהירע לו אבל ומרה ישב גלמוד ... ויצפה לטובה ׃ וידום · לשון המתנה כמו אם כה יאמרו ... דומו דיהונתן ׃ כי נטל עליו · כי בעל הגזירות נשא עליו הגזירה זו ׃ כי לא יזנח לעולם יי׳ · לכך טוב לידום ׃ כי אם הוגה · אם האדם מביא עליו יגון בשביל עונו ואחר כך וריחם כרוב חסדיו · הוגה ויגה לשון תוגה הם ׃ כי לא ענה · ויגה בני איש מלבו ומרצונו כי העון גורם ׃ לדכא תחת רגליו · מוסב על כי לא ענה מלבו להיות מדכא תחת רגליו וגומר ולא להטות משפט גבר וגומר ולא לעוות אדם בריבו כל אלה יי׳ לא ראה לא נראה לו ולא עלתה לפניו במחשבתו לעשות כן לא ראה לא הוכשר בעיניו שיעוות בית דין של מעלה אדם בריבו כמו מה ראית כי עשית וגו׳ ׃ מי זה אמר ותהי וגו׳ מפי עליון וגו׳ · ואם באתי לומר לא מידו באו אלי הרעה הזאת מקרה היא ... גבר על חטאיו כל איש ואיש אל

אדכר עניי נפשי ומה דאמירו בי	כ זְכָר־עָנְיִי וּמְרוּדִי לַעֲנָה וָרֹאשׁ׃	ב׳ בחרי׳ לים׳ · ב׳
סנאי ואשקין יתי גידין וריש׳ חיון׃	זָכוֹר תִּזְכּוֹר וְתָשִׁיחַ עָלַי נַפְשִׁי׃	ותשוח ק׳
מידכר תדכר והצלי עלי נפשי על	זֹאת אָשִׁיב אֶל־לִבִּי עַל־כֵּן אוֹחִיל׃	ג׳ ומל׳
סיגופא׃ דא נחמתא אתיב על לבי	חַסְדֵי יְהוָה כִּי לֹא־תָמְנוּ כִּי לֹא־כָלוּ רַחֲמָיו׃	ל׳ זקף
בגין כן אוריך׃ טיבותא דיי׳ ארום	חֲדָשִׁים לַבְּקָרִים רַבָּה אֱמוּנָתֶךָ׃	ד׳
לא פסקו ארום לא אתמניעו	חֶלְקִי יְהוָה אָמְרָה נַפְשִׁי עַל־כֵּן אוֹחִיל לוֹ׃	ג׳
רחמוהי׃ ניסין חדתין מרחיש	כה טוֹב יְהוָה לְקוָֹו לְנֶפֶשׁ תִּדְרְשֶׁנּוּ׃	ל׳
בצפריא סגיאה היא הימנותך׃ חולקי	טוֹב וְיָחִיל וְדוּמָם לִתְשׁוּעַת יְהוָה׃	
יי׳ אמרית נפשי על כן אוריך ליה׃ טוב	טוֹב לַגֶּבֶר כִּי־יִשָּׂא עֹל בִּנְעוּרָיו׃	ל׳ ומל׳
יי׳ לכוברין לפורקניה לנפשא דתבע	יֵשֵׁב בָּדָד וְיִדֹּם כִּי נָטַל עָלָיו׃	ח׳ · ל׳ בלים׳
אולפניה׃ טב לאוריכא ולמשתיק	ל יִתֵּן בֶּעָפָר פִּיהוּ אוּלַי יֵשׁ תִּקְוָה׃	כ״ב
עד דמטי פורקנא דיי׳׃ טב הוא	יִתֵּן לְמַכֵּהוּ לֶחִי יִשְׂבַּע בְּחֶרְפָּה׃	מסעי׳ בי׳
לגברא ארום יאלף נפשיה לסוברא	כִּי לֹא יִזְנַח לְעוֹלָם אֲדֹנָי׃	י״ד בסי׳ ג׳
ניר פיקודיא בטליותיה׃ יתיב	כִּי אִם־הוֹגָה וְרִחַם כְּרֹב חֲסָדָיו׃	ז׳ · ל׳
בלחודוהי וישתוק ויסבול יסורין	כִּי לֹא עִנָּה מִלִּבּוֹ וַיַּגֶּה בְּנֵי־אִישׁ׃	
דאתין בגין יהודא דשמא דיי׳	לְדַכֵּא תַּחַת רַגְלָיו כֹּל אֲסִירֵי אָרֶץ׃	י״ח
דמשתלחין לאתפרע מיניה על	לה לְהַטּוֹת מִשְׁפַּט־גָּבֶר נֶגֶד פְּנֵי עֶלְיוֹן׃	ד׳
חובא קלילא דחב בעלמא הדין עד	לְעַוֵּת אָדָם בְּרִיבוֹ אֲדֹנָי לֹא רָאָה׃	י״ד בסי׳ · ל׳
כד יחוס עלוהי ויטלינון מיניה ויקבל	מִי זֶה אָמַר וַתֶּהִי אֲדֹנָי לֹא צִוָּה׃	
אפי שלים לעלמא דאתי׃ יתן בעפרא	מִפִּי עֶלְיוֹן לֹא תֵצֵא הָרָעוֹת וְהַטּוֹב׃	ד׳ · ל׳
פומיה וישתטח קדם ריבוניה מאים	מַה־יִּתְאוֹנֵן אָדָם חָי גֶּבֶר עַל־חֲטָאָו׃	חטאיו ק׳
אית סבר׃ יושיט למחי ליה ליסתא	נחפשה	

בגין דחלתא דיי׳ יסבע קלנא׃ ארום לא ישלי יי׳ לעובדוי לעלם למסרינון בידא דסנאיהון׃ ארום אלהן ברישא יתבר ובתר כן יתוב וירחים לצדיקיא כסגיאות טיבותיה׃ ארום מן בגלל דלא עני גבר ית נפשיה ואעדי זחוחה מליביה בגין כן לאסתקפא תבירא בבני אנשא׃ למככא לכבשא תחות לאכסא ריגלוי כל אסירי ארעא׃ ולמצלי דין דגבר מסכן כל קביל אפי עילאה׃ לסרבא אנש מסכן במצותיה איפשר דמן קדם יי׳ לא יתגלי׃ מן הוא אנש אמר והות בישתא מתעבדא בעלמא אלהן מן בגלל דעבדו מה דלא אתפקדו מן פומא דיי׳׃ מפי אלהא לא תפוק בישתא אלהן על ברת קלא רמיזא בגין חטופין דאיתמליאת ארעא ובעידן דבעי למיגזר טובא בעלמא מן פום קודשא נפקא׃ מה ממון ישכח אנש דייחוב על יומי חיוהי גברא רשיעא על חובוהי׃ נבלוש

שהיה לי אין זאת כי אם בין רעו׳ בין טובות מי זה אמר ותהי אם יי׳ לא צוה ומפיו לא תצא בן רעה בן טובה אבל מה יש להתאונן אדם מי יתאונן על חטאיו כי הם המביאים עליו הרעה ׃

מסרה

זכר ג׳ קמצי׳ וסי׳ כחסר׳ זכר לי אתה · זכר דבר לעבדך · זכר עניי ומרדי · וכל דסמיכי לאזן פי׳ זכר אני זכר זאת זכר נא דכותהון קמצין · אוחיל ג׳ וסימ׳ מה אוחיל ליי׳ עוד · זאת אשית אל לבי · חלקי יי׳ אמרה נפשי · פיהו כ״ב וסי׳ בריש שיר השירים · הוגה ג׳ ב׳ מ״ל וא׳ חס׳ וסי׳ באיש׳ הגה מן המסלה אשר הוגה יי׳ ביום חרון אפו · כי אם הוגה ורחם וא׳ כי יי׳ הוגה על ריב ל׳ מפיק ה״א קדמ׳ חס׳ · והטיב ד׳ ומ״ל וסי׳ ועשית הישר והטוב בעיני יי׳ · אנא יי׳ זכר נא את אש׳ התהלכתי דמלכים · וחברו דישעיה · מפי עליון לא תצא הרעות והטוב ·

תורת חסד צדקת תמים

זכור עניי וגו׳ אמר המקונן אל הלענה ואל הראש שיזכרו עניו ומרודו ר״ל מה שעשו לו וגם שזכור תזכור נפשי ותשוח ותשפיל ותתאונן עליו על כל אלה הרעות שעברו עליו · זאת אשיב אל לבי יר׳ הנה מתחלה לבי שלא אל כל אבריה התלהבות הקדחת וכעת אני חוזר ומשיבה פעם אחרת אל הלב כי אברי איכם יכולים לבכיה הללם באופן שעל כן אוחיל ביולדה אפעה וכו׳ · והרי״בש כתב זכור וגו׳ פירוש ידעתי כי זכור תזכור אבל תשוח עלי נפשי עד שתזכור וזאת הידיעה אשיב אל לבי על כן אוחיל ע״כ ׃ חסדי ה׳ כי לא תמנו בספר א׳ קדוש יר׳ כי לא תמנו אנחנו שנשאר איזה שארית שיהולו עלינו רחמיו ית׳ ולא כלה מכל וכל · חלקי ה׳ אמרה נפשי על כן אוחיל לו הענין הוא כי בראותי לנפשי שהיא אומרת בלב שלם ובקול רם חלקי ה׳ מזה אני רואה שיש לי איזה תקוה והוחלת כי גבורת הלב סימן לאמ׳ ונפשי ולבי כי בהיותנו בחיים הכל יושב כי לא כלו רחמיו וכו׳ יעזור וינחמנו מלך רחמיו אשר ... תוחלתי מענין הקבוץ גליות כביכול לך היא כי בכל צרתם של ישראל לך צר וכו׳ ׃ טוב בשביל נפש אחת מישראל שהיא עומדת ומתפללת אליו בעד צרתן של ישראל ה׳ הוא טוב ... ושותק והיכנו קורא תגר הם המזומנים לתשועת ה׳ ...

אל כפים · אל העננים אל שמים כמה דאת אמר והנה עב קטנה ככף איש עולה וכן על כפים כסה אור ומדרש רבותינו נשא לבבינו באמת להקב"ה כאדם הרוחץ בנקיון כפיו שמשליך מידיו כל טינוף כי תודה ועוזב ירוחם והמודה ואינו עוזב כטובל ושרץ בידו : נחנו פשענו ומרינו · זה דרכנו על ידי יצר הרע : אתה לא סלחת · ולך היתה נאה הסליחה כי כן דרכך: סכות באף · הכנת את האף להיות מחיצה בינך ובינינו ותרדפנו בו : סחי ומאוס · הוא גיע בלשון משנה כיחו וכיעו שכיסה מתוך הריאה ויוצא דרך הגרון : תשימנו · לשון הווה הוא : פחד ופחת כשנכנסו מפני הפחד נפלנו אל הפחת שותה : השאת · לשון שאייה כמו השאת : מאין הפוגות · מאין חליפין והעברה : עיני עוללה לנפשי מכל בנות עירי · ירמיה ממשפחת כהני' היה ואומר עיני בדמעה עוללה וכיוולה פני על נפשי מכל בנות עירי עולל' לשון נוול כמו ועוללתי בעפר קרני : מכל בנות עירי · משפחתי יש לה לבכות מכל משפחות העיר שהיתה נבחרת לקדושה ולעבוד' הקב"ה מכל ישראל : צמתו בבור חיי · בבית הכלא · צמתו אסרו כמו צומת הגידין : מבעד לצמתך · איסריי"טור : וידו אבן בי · על פי הבאר כך עשו לדניא' וירמיה ראה ברוח הקדש · צמתו בבור חיי ואף על פי שצמתו בבור חיי שאיני יכול לצאת מתוכו לא שתו לבם גם לזאת עד שידו אבן בי : צפו מים וגו' · שבזמן שבא אדם במי' עד מתניו עדיין יש תקוה אבל אם צפו המים על ראשו אז אומ' אבדה תקותי אבל אני איני עושה כן אלא קראתי וגו' · צפו מים אומות העולם :

קרבת

מ נַחְפְּשָׂה דְרָכֵינוּ
וְנַחְקֹרָה וְנָשׁוּבָה עַד־יְהוָה: נִשָּׂא
לְבָבֵנוּ אֶל־כַּפָּיִם אֶל־אֵל בַּשָּׁמָיִם:
נַחְנוּ פָשַׁעְנוּ וּמָרִינוּ אַתָּה לֹא סָלָחְתָּ:
סַכֹּתָה בָאַף וַתִּרְדְּפֵנוּ הָרַגְתָּ לֹא
חָמָלְתָּ: סַכֹּתָה בֶעָנָן לָךְ מֵעֲבוֹר תְּפִלָּה:
מה סְחִי וּמָאוֹס תְּשִׂימֵנוּ בְּקֶרֶב הָעַמִּים:
פָּצוּ עָלֵינוּ פִּיהֶם כָּל־אֹיְבֵינוּ: פַּחַד
וָפַחַת הָיָה לָנוּ הַשֵּׁאת וְהַשָּׁבֶר:
פַּלְגֵי־מַיִם תֵּרַד עֵינִי עַל־שֶׁבֶר בַּת־
עַמִּי: עֵינִי נִגְּרָה וְלֹא תִדְמֶה מֵאֵין
נ הֲפֻגוֹת: עַד־יַשְׁקִיף וְיֵרֶא יְהוָה
מִשָּׁמָיִם: עֵינִי עוֹלְלָה לְנַפְשִׁי מִכֹּל
בְּנוֹת עִירִי: צוֹד צָדוּנִי כַּצִּפּוֹר אֹיְבַי
חִנָּם: צָמְתוּ בַבּוֹר חַיָּי וַיַּדּוּ־אֶבֶן בִּי:
צָפוּ־מַיִם עַל־רֹאשִׁי אָמַרְתִּי נִגְזָרְתִּי:
קראתי

נִבְלוּשׁ אוֹרְחָתָנָא וְנִבְקַר וְנִתּוּב
בִּתְיוּבְתָּא קֳדָם יְיָ: נִטּוֹל לִבְּבָנָא בְּרִיר
וְנִרְמֵי חֲטוֹף וְגִזְלָן מִן יְדָנָא וְנִיתוּב
קֳדָם יְיָ אֱלָהָנָא שְׁכִינְתֵּיהּ בִּשְׁמֵי
מְרוֹמָא: נַחְנָא מְרַדְנָא סְרַבְנָא וּמִן
בְּגְלַל דְּלָא הֲדַרְנָא לְוָתָךְ אַנְתְּ לָא
שְׁבַקְתְּ: טַלַּלְתָּא עֲלָנָא בִּרְגַז
וּרְדַפְתָּנָא בְּגָלוּתָא קְטַלְתָּא וְלָא
חַסְתָּא: טַלַּלְתָּא שְׁמַיָּא בַּעֲנָנֵי יְקָרָא
דִילָךְ מִן בְּגְלַל דְּלָא תְּעִיבַר לְוָתָךְ
צְלוֹתָנָא: טַלְטוּלִין וּרְטוּשִׁין שַׁוִּיתָנָא
יָתָנָא בֵּינֵי עַמְמַיָּא: פְּתַחוּ עֲלָנָא
פּוּמְהוֹן כָּל בַּעֲלֵי דְבָבָנָא לְמִגְזַר עֲלָנָא
גְזֵירִין בִּישִׁין: וְאֵימְתָא וְזִיעָא הֲוָה
לָנָא מִנְּהוֹן רְתִיתָא וּתְבִירָא: הֵיךְ
יַבְלִין דְּמַיָּא זָלְגַת עֵינַי דִּמְעָן עַל
תְּבִירָא דִכְנִשְׁתָּא עַמִּי: עֵינַי זָלְגַת
דִּמְעִין וְלָא תִשְׁתּוֹק מִלְּמִבְכֵּי מִדְּלֵית פָּאִיג עָקְתִי וּמְמַלֵּל תַּנְחוּמִין לִי: עַד כְּדוּ
דִּיִסְתְּכֵי וְיֶחֱזֵי עוּלְבָּנִי יְיָ מִן שְׁמַיָּא: בְּכוּתָא דְעֵינַי אִסְתַּקְפַת לְמֵרַע נַפְשִׁי עַל חוּרְבַּן
פִּילְכֵי דְעַמִּי וְנִיווּל בְּנָתָא דִירוּשְׁלֵם קַרְתִּי: כְּמָנָא כְּמָנוּ לִי הֵיךְ כְּצִפְּרָא בַּעֲלֵי דְבָבַי
עַל מַגָּן: עֲבָרוּ בְּגוּבָּא חַיַּי וּרְגָמוּ אַבְנָא בִּי: שְׁטוֹ מַיָּא עַל רֵישִׁי אֲמָרִית בְּמֵימְרִי
אִתְגְּזָרִית מִן עָלְמָא:
צליתי

אבן עזרא

נ נחפשה מבנין הקל · נ נשא לבבנו כטעם וישא משאת · נ א"לף אנחנו נוסף · ס סכתה מפעלי הכפל : ס סחי מגז' וסחיתי עפרה כטעם טלטול · פ פצו פתחו · פ הפחת כמו השוחה יהיה הא"לף ראוי להראות · פ פלגים הם נהרים · ע תדמה כטעם לא תדמה לכל עינו והיא רחוק וה"א הפוגות כמו א"ין תרומות · ע ישקיף כאילו יש לשמי' חלון שיסקיף ממנו · ע י"א עיני עוללה האחרון ויפרשו עוללה כעוללות בציר והישר בעיני מגזרת ועולל למו · צ חנם שב אל אויבי · צ צפו כמו שתו מגזר' אשר הציף : תחתיות

מסרה

נחנו ג' וסי' כולנו בני איש אחד · נעבור חלוצי' · נחנו פשענו ומרינו: פלגי מים ג' ר"פ וסי' פלגי מים תרד עיני על שבר · פלגי מים ירדו עיני על לא שמרו · פלגי מים לב מלך ביד יי' · וירא ג' רפין וסי' וירא וירב את ריבי · עד ישקיף וירא יי' משמים · | כי מי עמד בסוד יי' :

אבן יחייא

שמחת האויב והוא פצו עלינו פיהם כל אויבנו · כמשפט השמחים על רעת זולתו · ופחד ופחת היה לנו השאת והשבר · על דרך אומרו הנביא הנס מן פחד יפול אל הפחת והנס מן הפחת יפול אל הפח · ושאת ושבר פה במקום הפח שמה כי הוא פח הצרות · פלגי מים תרד עיני וגומר בהיות הנביא ירמיה מקונן על צרותיו · ועל אשר הרדיפוהו מכותת רשעי עמו · ומדיבור אל דבור נמשך לדבר אליהם קשות ולהוכיחם ולהורם דרך התשובה על פשעם ועל מרדים בוידוי על הפשעים · ובהודעם בוא הצרות לעונשם · חזר לקונן על צרתם והתחיל לבכות ולהיליל עליהם כנראשונה לרחמיו עליהם · והיליל על אבדתם השלש מתכות · ועל הראשונה ממתכות הזרע אשר היליל באומרו איכה ישבה בדד · אמר פלגי מים תרד עיני על שבר בת עמי · ועל הב' והיא מתכת האלהות אשר אמר היתה כאלמנה רבתי בגוים · אמר פה עיני נגרה ולא תדמה מאין הפוגות · וכתרגומו עיני זלגת דמעין ולא תשתוק מלמבכי מדלית פאיג עקתי · וממליל תנחומין לי עד כדו דיסתכי ויחזי עולבני ה' מן שמיא · כי היא כאלמנה שאין לה בעלה שינחמה · ועל השלישית היא מתכת הארץ אשר אמר שרתי במדינות · אמר פה עיני עוללה לנפשי וגומר וכתרגום בכות דעיני אפתקפת למרע נפש על חורבן פילכי דעמי וניוול בנתא דירושלם קרתי צוד צדוני כצפור וגומר · הם דברי ירמיה שחוזר לדבר תועה כנגד פריצי עמו אשר לחטאתם אבדו השלש מתכות הנזכר · ואומר צוד צדוני : כי יש ב' מיני ציידים או אשר יצודו חיות היער ועופות גדולי כמות למחייתם וכורכם · או אשר יצודו כל צפור כל כנף לטייל ולא לתכלית אחר כי אינם צריכים לגוף הכבוד · ולכן אמר כי פריצי ישראל לא היו צדים אותו · מיראתם אליו · או להיותו

תורת חסד צדקת תמים

והר"יבש ז"ל כתב ה' לא ראה יר' ה' אינכו חפץ לעות אדם בריבו · מה יתאונן אדם חי יר' במה יש לו להתאונן על חטאיו כשהוא חי ולא בזקנותו כי אם כשהוא גבר כי אחרי מותו לא תועיל לו תוחלתו וגם בזקנותו מה לו לזקן שאינו כואף · או יר' על מה יתאונן אדם שהוא חי כי אם על חטאיו לא על מכאוביו שהם המסובבים כי אם על המסבבים וזהו אלי פי' נכון נקשר עם הכתובים ע"כ : נחפשה דרכינו וגו' הר"יג כתב ונשובה עד ה' יר' שלא יתמ' עליו מ"ש הכתוב כי אם עונותיכם היו מבדילים ביניכם לבין אלהיכם · והמאירי ז"ל פי' בהו"ל גדולה תשובה שמגעת עד כסא הכבוד גדולה היא התשובה כשנעשית באופן השלמות שהגיע עד כסא הכבוד · ואולי עוד בו להגדיל ענין החטא והתשובה כי היא יקר מאד וקשה ההשגה שתספיק לכפרה מכל וכל כי אם בשקידה רבה ועמל גדול כי לא יעלה על לב החוטא שבאומרו חטאתי ויסר העוני דיו רק שצריך לטרוח מאד יען כי האדם נפשו חולבה מתחת כסאו ית' ולכן הוא גדול ממלאכי השרת ואם טמא אותה צריך טורח רב לטהרה וכשיסגל האדם מעשים טובים ועשה צדק יעלה מיד למעלה דרך החבל הטוב לקח טוב אשר נתן לנו לאחוז בה לבלתי יפול הנופל בשוח' עמוקה וכשיחטא נפסק החבל ונכרת ונפל עד עמקי תהום בקרקע הים וזהו כרת הנאמר בתורה א"כ זמן רב יצטרך לעלות למקום אשר היה שם אהלה בתחלה לקשור הקשר האמיץ שהיה לו בתחלה ולכן אמר כי התשובה צריכה לטורח רב לפי שצריך שיגיע עד כסא הכבוד שאם לא תגיע לשם כל טרחו הוא לריק ולבטלה כי לכן נקרא' תשובה שצריך לשוב למקום שיצאו וזהו אומר פה ונשובה עד ה' וכשיהיו דבקים בו יהיו שולטים על המזלות ולא יהיה כח ביד המזל להרע או להטיב אבל יהיו המזלות משועבדות לצדיקים הדבקים בה' אשר כחם ככחם אלוה ממעל לגזור ולבטל וז"א כי אם עונותיכם היו מבדילים ביניכם לבין אלהיכם כי לולי זה כחם אלוה כחם · נחנו פשענו ומרינו יר' היה הפשע במרד לכן לא סלחת כי אם היה שגגה תכף היית סולח ע"כ : נשא לבבנו הרי"בש כתב יר' נשא לבבנו על כפנו בתפלותינו כי מה מועיל בפרש' כפינו אם הלב הוא מטונף ורחוק מהש"י ואחר טוהר הלב ונקיות כפים נאמר לפניו נחנו פשענו ומרינו כי כביכול שנהבענו בדין ונאמר נחנו מבירין בפשעינו ובמריינו ואתה לא סלחת הלא ימינך פשוטה לקבל שבים · וי"מ נשא מלשון הרוחה ומשאת נשים דורון תלבנו בכפינו ע"כ: ונספר א' קדוש הכ"ל נשא לבבנו יר' שנגלה כל לבבנו לפניו ית' כל מצפוני לבבנו עד שיהיה הלב זהיר ובהיר כאילו הוא בכפים ע"כ: וכפי מה שביארתי אני בפסוקים הקודמים יר' נחפשה דרכינו ונחקורה בזה שעשינו ובמה שעשה לנו ונשובה עד ה' ונאמר אליו נחנו פשענו ומרינו במה שאשמנו לך על מה שגאלתנו מן היסורין ואם א"ו אתה ה' לא סלחת סכות וכו' סחי וכו' תשימנו וכו' · ואפשר לומר בפי' הפסוק שאמר נשא לבבנו פיר' לזרז שמה שיהיה בלב יהיה תכף בכפים ר"ל תכף אל המחשבה יבא המעשה · או פיר' ע"ד לומר חכם לב יקח מצות שביאר בו מה"רר מרדכי מטאלון ז"לאה שהכוונה לומר שגם כי הלב הוא מטבעו לתת תמיד ולבלתי היותו מקבל לפעמים הוא מקבל והוא בענין המצות כאשר הוא חכם ע"כ : וז"א פה נשא לבבנו אל כפים כלומר נעשה מהלב כפים ונקבל עמו כאשר נקבל תמיד עם הכפים וזה יהיה לענין קבלת המצות וז"א אל אל בשמים · או יר' כי הסגולה שיש ללב לתת תמיד נתן אותה אל הכפים שיתנו תמיד כפי מה שהאל ית' רוצה מן האדם שיהן לצדקה ולג"ח : או יר' נשא לבבנו אל כפים אל העננים אשר הם מפסיקים בינינו לבין אלהינו והם למעלה מעלינו מה שמקודם היינו אנחנו על העננים ועכשו רבות עתים העננים מפסיקים והוא מאי דסמיך ליה סכות בענן לך וגו' ולזה ג"כ התפלל שלמה ואמר ויהיו דברי אלה אשר התחננתי לפני ה' קרובים אל ה' וגו' ויר' גם כי הלבבות היו יותר קרובים אל הבריאה יהיו דברי אלה קרובים אל ה' אלהינו וזה יהיה אפילו בלילה שהעננים מפסיקים מעבור תפלה והכל יהיה לעשות משפט עבדו ומשפט עמו ישראל וגו' כלומר לפעמים יהיה משפט עבדו ולפעמים יהיה משפט עמו כי שקול מנהיגן של ישראל על הטוב כישראל וכו' והכל הוא דבר יום ביומו כלומר יפתח בדורו כשמואל בדורו וכן היה אברהם בדורו יצחק בדורו יעקב בדורו וכו' והם אבותינו הקדושים וכאשר היה ה' עמהם והיה כל א' מהם שקול כדורם כמו כן יהיה בכל דור ודור דבר יום ביומו למען דעת כל עמי הארץ כי ה' השוכן בציון הוא האלהים ית' וית' שמו : סכות באף הר"יג ז"ל כתב יר' עשית סוכה מאף ושמתנו בתוכה ולא יכולנו לצאת וכמו כן עשית סוכה מעננים כדי שלא יעברו תפלותינו ע"כ : ונספר א' קדוש הכ"ל כתוב יר' היה די הסתרת פנים או רדיפה ועכשו הם פניהם כי סכות באף ותרדפנו סחי ומאוס וכו' יר' גם כי היינו לסחי ומאוס לכל העמים לא מפני זה עזבונו מצד המיאוס רק פצו עלינו פיהם וכו' סכות באף וכו' : פצו עלינו פיהם יר' כלם כאחת · או יר' גם כי אינם אלא אויבינו ולא צוררינו שמקודם לא היתה כ"כ מפורסמת אלינו שבאתם · ופחד ופחת היה לנו השאת והשבר ר"ל שלא היה בא הפחד בהתחלה מהשאת והשבר ואח"כ השאת והשבר רק תכף ומיד באו שניהם ועוד נוסף על זה כי עם הפחד בא הפחת או לזאת פלגי מים תרד עיני על שבר בת עמי: עיני נגרה וגו' בספר א' קדוש הכ"ל כתב יר' מאין הפוגות מהצרות כי צרה קוראה לחברתה ע"כ: עד ישקיף הרי"בש כתב יאמר לא ישקוט עד שהע"פ שישקיף לרעה יר'ה' משמים לטובה · עיני וגו' יר' עיני הנגרת מבלי הפסק עשתה רושם דרגה ויגון לנפשי יותר מכל בנות עירי המעוררות הבכי והיגון · או יר' הנה העין הוא סרסור החטא ולכן דמוע תדמע עיני שהוא היה העולל ופועל שבנות עירי והם כחות הגוף יחטאו ע"כ : או יר' עיני נגרה ולא תדמע ממה שבת עמי אינגה מפיגה הרע במעשיה הטובים עד שזה יהיה סבה שישקיף וירא ה' משמים ולא שיהיה הכל מצד חסדו לבד ולכן עיני עוללה לנפשי מאה שעושות לי בנות עירי שאינן שבות בתשובה · ואולי באומר עיני עוללה לנפשי וגו' יכולני לומר שיר' ע"ד משז"ל יפה תפלת החולה לעצמו יותר מכל וכו' והבינהו · או ע"ד או"ל שערי דמעה לא ננעלו וכמו ששמעתי מפי כמ"הר משה אלשיך ז"ל : צוד צדוני כצפור הר"יג כתב יר' כצפור הנלוד ברשת שאין בה דגן כמו כי שנס מזורה הרשת והרצון בו שלא נצטרכו להלחם מאד עליהם כי לא בידי מלחמה יקחו · או יאמר כי לא חשבו האויבים שאפשר לעשות כ"כ רעה בישראל כמו שעשו וקרה להם כאשר יקרה למי שיפרוש רשת שלא לכונה צידה וינוד צפור מאליו וכמו כן היה להם והכל היה לפי שנלחמו עמהם מן השמים · צמתו בבור חיי וידו אבן בי יר' לראות אם הייתי עם או אם ברחתי משם כי אינו זהר בשוהר לשיכנם האורה או יר' וידו אבן בי לראות אם הייתי חי או מת והנה צפו מים בבור על ראשי שלא היה הבור ריק רק מלא מים והיה עמוק מאד והכי משם קראתי שמך ה' מתחתית הבור ע"כ : ונספר א' קדוש הכ"ל אויבי חנם יר' שלא ואויבים כלל על זה שנעשו לי · צפו מים על ראשי במצרים כאומר כל הבן הילוד היאורה וכו' ואז קראתי שמך ה' מבור תחתיות הוא מצרים שהיה בית האסורים כר"ל ואז שמעת קולי שנאמר וישמע אלהים וכו' וקרבת ביום אקראך א"כ גם עתה אל תעלם אזנך והוליכני למרחב ע"כ · והרי"בש כתב קול שמעת פעמים רבות גם עתה אל תעלם אזנך לתת רוחה לשועתי :

קרבת

ק תחתיות מתחתיות התחתיות · ק לרוחתי שתעשה לי רוח' בעת צוקתי ושועתי · ק קרוב מלאתיך · ר מה שהייתי אני רב רבת אתה יי' · ר עותתי העוות שיעשו לי · ר נקמתם בפרהסיא · ש וחרפתם בגלוי · ש עלי לרעתי : ש מנגינתם כמו נגינתם והמ"ם נוסף · ת גמול בסמוך ובמוכרת שוה · ת מגנת יש אומרים שדגשות הנ"ון נוסף והוא מגזר' מגן כרי' על משקל אכיל' והנכון בעיני שהוא מן גנון והציל : ת תאלתך מגזרת אלה והת"ו נוסף כמו תאנת' מי ישיבנה · ת שמי יי' יהוא כמו שמך כמו ואל משה אמר עלה אל יי' :

צַלִּיתִי לִשְׁמָךְ יְיָ מִן גּוֹב אַרְעִיתָא׃
צְלוֹתִי קַבִּילְתָּא בְּזִמְנָא הַהִיא וּכְעַן
לָא תַטֵּי אוּדְנָךְ מִלְּקַבָּלָא צְלוֹתִי
לְאַרְוָחוּתְנִי בְּגִין בָּעוּתִי׃ קְרִיבְתָּא
מַלְאָכָא לְשֵׁיזָבוּתִי בְּיוֹם דְּצַלֵּיתִי לָךְ
אֲמַרְתָּ בְּמֵימְרָךְ לָא תִדְחַל׃ נְצֵיתָא
יְיָ לְעַבְדִין מַצּוּתָא לְנַפְשִׁי פְּרִיקְתָּא מִן
יְדֵיהוֹן חַיָּי׃ חֲזֵיתָא יְיָ סְרוּךְ דִּסְרִיכוּ
לִידוֹן דִּינִי׃ גְּלֵי קֳדָמָךְ כָּל נִקְמַתְהוֹן
כָּל מְזִימַתְהוֹן עֲלָי׃ שְׁמִיעַ קֳדָמָךְ
כְּסוּפֵיהוֹן יְיָ כָּל מְזִימַתְהוֹן עֲלָי׃ סִפְוָת
קָמִין עֲלַי וּלְהֶגְיוֹנְהוֹן עֲלַי כָּל יוֹמָא׃
מוֹתְבֵיהוֹן וּזְקִיפַתְהוֹן אִסְתַּכַּל אֲנָא
זְמָרֵיהוֹן׃ תְּתִיב לְהוֹן גְּמוּלָא בִּישָׁא
יְיָ כְּעוֹבָדֵי יְדֵיהוֹן׃ תִּתֵּן לְהוֹן תְּבִירוּת
לִבָּא וְשַׁלְהוֹבָךְ שַׁלְהֵי לְהוֹן׃ תְּדְלוֹקִינוּן בְּרוּגְזָא וּתְשֵׁיצֵינוּן מִתְּחוֹת שְׁמֵי
מְרוֹמָא דַיְיָ׃

קָרָאתִי שִׁמְךָ יְהוָה מִבּוֹר תַּחְתִּיּוֹת׃ נה
קוֹלִי שָׁמָעְתָּ אַל־תַּעְלֵם אָזְנְךָ לְרַוְחָתִי
לְשַׁוְעָתִי׃ קָרַבְתָּ בְּיוֹם אֶקְרָאֶךָּ
אָמַרְתָּ אַל־תִּירָא׃ רַבְתָּ אֲדֹנָי רִיבֵי
נַפְשִׁי גָּאַלְתָּ חַיָּי׃ רָאִיתָה יְהוָה
עַוָּתָתִי שָׁפְטָה מִשְׁפָּטִי׃ רָאִיתָה כָּל־
נִקְמָתָם כָּל־מַחְשְׁבֹתָם לִי׃ שָׁמַעְתָּ ס
חֶרְפָּתָם יְהוָה כָּל־מַחְשְׁבֹתָם עָלָי׃
שִׂפְתֵי קָמַי וְהֶגְיוֹנָם עָלַי כָּל־הַיּוֹם׃
שִׁבְתָּם וְקִימָתָם הַבִּיטָה אֲנִי מַנְגִּינָתָם׃
תָּשִׁיב לָהֶם גְּמוּל יְהוָה כְּמַעֲשֵׂה
יְדֵיהֶם׃ תִּתֵּן לָהֶם מְגִנַּת־לֵב תַּאֲלָתְךָ
לָהֶם׃ תִּרְדֹּף בְּאַף וְתַשְׁמִידֵם
מִתַּחַת שְׁמֵי יְהוָה׃

איכה

היכדין

קרבת ביום אקראך · כך הייתי רגיל בימים הראשונים לקרב אליו ביום קוראי · רבת יי' ריבי נפשי · בימים שעברו : ראית יי' עותתי · בגזרה הזאת שעיוהו · הויבי : שפטה משפטי · כאשר עשית כבר : מגינת לב · שבר לב כמה דהת · המנגך ישראל אשר מגן צריך כיביך ד"א מגנת לב אוטם הלב גרה והכחה אשר ה · כמגן כנגד לבם והמפרשו בלש · תוגה ויגון טועה שאין נו"ן נוס · בו שהנ"ון ביגון היא שורש אל · כגון נ"ון של המון מגזרת ה · גוים וכגון נ"ון של קלון מגזרת · נקלה וכנ"ון של ליון מגזרת ל · וכן נ"ון של שברון מגזרת שב · שממון שגעון : תאלתך לש · כוהלו שרי צוען : איכה

מסרה

תחתיות ז' וסי' ותאמר הנה ברכה כי ארץ הנגב נת · דיהושע · שתני בבור תחתיו · והורדת ך את יורדי בור רנו ש · ביעשה יי' · בן אדם נהה ע · המון מצרים · שם עילם · סה המונה · קראתי שמך יי' מבור · משפטי י"ז וסימ' נמסר בירמיה · סימן ט"ל ותלים סימן י"ז · תשיב י' וסימ' השמר לך פן תשיב את בני שמה · תשיב לו את העבוט · חכמות שרותיה תעננה · ואף תשיב את פני פחת אחד דמלכי · וחבירו דישעיה · אף תשיב צ · חרבו · למה תשיב ידך וימינך · כי תשיב אל אל רוחך · אם תשיב משבת רגליך : תשיב להם גמול

פירוש הטעמים

אני הגבר · יספר המקונן שהוא הגבר מכהו עברה · א והיה מוליכו בשבי בחשך ולא יקוה לאור · א ובכל שעה הופך ידו ומכהו · ב ומרוב המכות בלה בשרו ועורו ונשברו עצמותיו · ב ואחר כך בנה עליו בנין והקיף ראשו · ב והוא יושב בחשך · ג ושם גדר בעדו ורגלו בכבל · ג ואם יצעק אין צעקתו נשמע' · ג ושם גדר בעדו שיהיה נואש והנתיבות שהיה יודע עוה אות' · ד ועוד רעה אחרת שדוב יבא אליו ובא מדרך לא ידעו · ד ויפשחני תרגום ויספף שמואל ופסח · ושומם שכל רואהו ישו' וכן שקוץ משומם ובמקום אחר שומם : ד ומרחוק הגר יורה עליו חץ · ה ובאו החצים בכליותיו שה · כסתרים בחלב · ה ושב להיות שחוק · ה ותחת לחם ומים מרורים ולענה · ו ונשברו שניו באבני' ולא יוכל לאכול ומלא הגר פיו באפר או כטעם אפר כלהם · ו כא · לא ירגיש ונשא הטובה · ו ואין לו תוחלת שיראה עוד טובה · ז כי תמיד יזכור עניו שיענה אותו הגר הלענה והראש והם המרורים מקים לחם · ז יש אומרים כי זכור · תזכור · ז זאת הנחמה אשיב אל לבי כאשר תשוח נפשי · ח שאין קץ לחסדי השם · ח יתכן חדשים על רחמיו כי רבה אמונתך גדולה כמו על כל רב ביתו או לשון רבי · ח והוא היה חלקי מימי קדם מכל אלהים · ט ואדע כי טוב יעשה לקוויו · ט טוב שיסבול הדורש השם ויחיל וישב דומם לתשועת השם כטעם דום ליי' והתחולל לו כמו · דומו על הגיענו · ט בנעוריו אולי המקונן נער היה כאשר נשבה או יחזיק לב הנערים · י כי נטל שב אל עול האמור למעלה · י יכנע לעפר · י יתן ברצונו · כ יש אומרים יזכה כמו ישכח והוא הנכון והראיה ותזנח משלום נפשי · כ רק הוגה ורחם · כ מלבו לא עלה במחשבתו · ל דמה השם יושב שמים ובני אדם האסורים בארץ סגורים במסגר האופן · ל להטות הדין בעבור היותו עליון ויעם בדרי מטה רצונו · ל אלא הג' הפסוקים דבקים וטעם לא ראה כטעם לא היה כי כל יש השם רואהו · מ אם כן מי גזר הגזירה על בני אדם והנה השם לא צוה וטעמו לא גזר וכן כי הוא צוה ונבראו · מ השם לא יגזור רע או טוב מן המעשים רק הם ברשות האדם · מ אם כן למה יתאונן בדבור וכן כמתאוננים והעד וישמע יי' · נ רק יחפש אדם דרכיו · נ יתן לבו לדורון בכפיו או יהיה לבו נשוי בכפיו · נ יודה ישראל כי לא שבו אל השם על כן לא סלח · ס שמת סוכה אף עליכו ולא נראה אנה נברא ותרדפנו · ס דרך משל כאילו הענן יבדיל בין התפילה ובין השם · ס טלטול עם מיאוס · פ פצו פיהם מלעיגים · פ כאשר תפחד הנפש והפחת לפני הגוף מיד יפול והנה באה שואת הנפש ושבר הגוף בפחת · פ דברי המקונן · ע תמיד בוכה : ע כי שיראה השם פלגי מים שירדו

תורת חסד צדקת תמים

קרבת עמך אלי ביום שקראתיך וחזקתני ע"כד · או יר' קולי שמעת גם אם עדין לא הייתי אומר מליאות שאלתי וכו' וגם עתה אל תעלם אזנך להוליכני למרחב בשביל שועתי שאיני יכול לשוע כי קולה נחרתי לבד די לי ועוד היית עושה לי כי גם שכל היום הייתי קורא לך היית נקרב אלי ולא היית מואס דברי ואדרבה אמרת אלי תירא שאמאס תפלתך רק אדרבה דע לך שאני חפץ בתפלותיהם של ישראל וכו' :

רבת ה' ריבי נפשי הם ריבי היצה"ר עם היצ"הט וראית ה' עותתי ר"ל מה שהעותי ושפטה ג"כ משפטי זה שאני בו מן הרוע שראית כל נקמתם כל מחשבותם לי ויהיה זה תחת זה : ונספר א' קדוש ראית ה' עותתי שהעותי וכמו כן הסתכל במשפטי ודיני עם האומות כי ראית כל נקמתם כי גם שאתה שמתם לשלוחיך הם לא כיונו בי אם אל הנקמה והוא אומרו כל מחשבותם לי נאם כי להם היתה לדון אותי כמעשי היה להם להתאונן ולהצטער על עלבוני כמו שהיו הסנהדרין עושים שלא היו אוכלין ושותין ביום שיהרג אדם על פיהן אולם אלו בשבתם לדון אותי ובקימתם הדין שדנו אותי מה שדנו תמיד אני מנגינתם ואין להם שמחה גדולה מזו וי"מ שפתי קמי וגו' שאם יבאו להמשיל משל בענין ההגה כדי שיובן כונתם היטב ואמרו כן ד"מ פלו' גוי הרג לפלו' ישראל לתלות הקללה בשונאי ישראל וז"ש שפתי קמי והגיונם ומשלם עלי כל היום ע"כד : או יר' שמעת חרפתם ה' כל מחשבותם עלי לעשות לי רעה ואני תפלה לאל כל היום על שלותם עד כי יאמר ששפתותיהם הם עלי וכאילו שפתי הם שפתותיהם כי מה שהיה ראוי להם להתפלל על שלותם אני מתפלל עליהם והוא ע"ד מה שהיה אומר ד"עה כי עוד ותפלתי ברעותיהם ואני תפלה וע"כז אני מנגינתם א"כ תשיב להם גמול ה' כמעשה ידיהם ותתן להם מגנת לב ויר' תשיב להם גמול על המחשבות הנזכרות כאילו הוא כבר מעשה ידיהם וצרוף מחשבותיהם הנזכר למעשה והענין הוא לפי שכונתם היא נגד יחודך והוא אומר ה' כמעשה ידיהם וידענו כי מחשבה רעה בענין ע"ז הב"ה מצרפה למעשה ועכ"ז תתן להם מגנת לב כנגד מה שטלו במחשבותם וזו תהיה קללתך להם לענין המחשבה ולענין המעשה הנז' תרדוף באף ותשמידם מתחת שמי ה' : והרי"בם כתב תשב להם גמולם כפי מה מעשיהם וכנגד מחשבותם תתן להם מגינת לב יגון הלב או הוא מלשון מגן ולכנה שתתן להם חוזק הלב לסבול ענשם ולא ימותו מיד וכמו שאמר וחזקתי את לב פרעה :

תאלתך להם אפשר שהוא כמו תלאה כלשון כבש כשב ע"כד · והרש"בי כתב תתן להם מגנת לב יר' מצוקת הלב ומלד מצוקת הלב יבא כל הרעות והוא אומר תאלתך להם שודאי מזה בעצמו תמשך קללתך להם ע"כד · ור"זל אמר תאלתך להם תלי אותם ביסורי' והבא עליהם כל אות שבתורה כד"א ונתן ה' אלהיך את כל האלות האלה על אויביך וכו' :

איכה

אבן יחייא

להיותו אשוב בעיניהם · רק כילדים ההולכים לטייל ללכוד צפור מה · כן גם הם היו לדים אות במאמר ללעוג ולשחוק בי · והוא אומרו חנם · ולמתו בבור חיי ר"ל אסרו חיי בבור כשהשליכוני בתוכו כנזר מן צומת הגידין · וידו אבן בי כי כפו פי הבאר באבן גדולה באופן כי צפו מים על ראשי באומרו ויטבע ירמיהו בטיט · ואותם המים טיטיים צפו על ראשי · באופן כי בהמלאי ש מוטבע בטיט ובבאר ושוחה עמוקה כפוי הפה ומקום חשוך · אמרתי כי כדרך טבע נגזרתי אני כמנהג הבהלה · ועם כל זה בהיות בטחוני שליו עם ה' · קראתי שמך ה' מבור תחתיות ואתה קולי שמעת וכן אתה שבעתיד אל תעלם אזנך לשועתי · ולהרויח לי בעת צרתי · ו אומרו אל תעלם אזנך לרוחתי לשועתי · ולהיות כי הגביר שמציל העני מיד שוסהו · תקף ש קולו יעכהו בדבורו לאמר אל תירא כי הנני להושיעך · ואח"כ שנית יריב את ריב הנעשק עם עושקו · וישמע את התגללתו ואת כסוי פשעיו · ויגאלהו מידו · ואח"כ שלישית כראות ה הבל המה דברי התגללות העושק וכי כונתו היתה לרעה · ישפטהו כמשפט הראוי · ולעשות לו כאשר זמם · לכן רמז פה ירמיה לשלשת אלה הנזכר · כי ככה פעל ועשה עמו קורא הדורות מראש · וכנגד הראשונה אמר קרבת ביום אקראך אמרת אל תירא · וכנגד השנית אמר רב ה' ריבי נפשי גאלת חיי · וכנגד השלישית אמר ראית ה' עותתי שפטה משפטי · ולהיות כי צריך הדיין לתת לאיש כדרכיו ולאדוד לו מדה כנגד מדה · הוא מההכרח לדקדק כאשר כ ועשה זה העושק לחבירו הנעשק · הן במחשבה · הן בדבור הן במעשה · וכנגד המחשבה אמר ראית כל נקמתם כל מחשבותם לי · ולכן אמר לשון ראיה בעין השכל · וכנגד הדבור אמר שמעת חרפתם ה' כל מחשבותם עלי · ולכן אמר לשון שמיעה · ואמר שפתי קמי והגיונ עלי כל היום · והביטה שבתם וקימתם אני מנגינתם · וכנגד המעשה אמר תשיב להם גמ ה' כמעשה ידיהם · ולהיות כי מחוייב הדיין להעניש על שלשתם · כנגד עונש המעשה אמר תשיב להם גמול ה' וגו' · וכנגד המחשבה אמר תתן להם מגינת לב ר"ל תשים מגן במחשבת לבם הרעה עלי · שלא יוכל מחשבתם לצאת אל הפועל כי המגן יגינני · ותן להם השגעון ותמהון לבב והוא אומרו תאלתך להם · נגזר מכואלו שרי צוען · וכנגד הדבור אמר הרודפים אותי בכל יום ואני מנגינתם · תרדוף באף ותשמידם מתחת שמי ה' :

איכה

איכה יועם זהב · קינה זו נאמרה על יאשיהו כמו שנאמר בדברי הימים הלא היא כתובה על ספר הקינות ועמו חיבר בתוך הקינה את שאר בני ציון : יועם · יכהה כמו דאת מתרגם כהה עמיא : זהב · מראית פנים המלהיב כזהב : ישנא · ישתנה ממראיתו : הכתם · קבוצת כלי נוי הזהב שהם לעדי קרוי כתם : אבני קדש · פנים המאירים כאבנים טובות ומדרש אגדה כל רביעית דם שב' מיאשיהו בכל חן וחן שנעלו בו היה ירמיהו קוברת במקומה ועליה הוא קורא תשתפכנ' אבני קדש: המסולאים בפז · המהוללי' והנערכים כפז הרואה אותם אומר ראו תוארה של אלו כמראי' פז וכן לא תסולה בכתם אופיר בכתם טהור לא תסולה סולו לרוכב בערבו' לשון הילול וערך הן : כנבלי חרש · כדי חרס שנותנים בה יין כגון נבלי יין ונבליהם ינפצו : גם תנין · אף על פי שאכזרי הוא חלצו שד כשרואה את בנו בא מרחוק רעב חולץ שדיו מתוך נרתיקו שיש לו כיסוי על דדיו ומוציאו מתוכו כדי שלא יראהו בנו מכוסה ויחזור לאחוריו והיניקו גוריהן : בת עמי לאכזר · רואים את בניהם צועקים ללחם ואין פורש להם שחייהם קודמים להם לחיי בניהם מחמת הרעב :
האמונים

א אֵיכָה יוּעַם זָהָב יִשְׁנֶא הַכֶּתֶם הַטּוֹב תִּשְׁתַּפֵּכְנָה אַבְנֵי־קֹדֶשׁ בְּרֹאשׁ כָּל־חוּצוֹת׃ בְּנֵי צִיּוֹן הַיְקָרִים הַמְסֻלָּאִים בַּפָּז אֵיכָה נֶחְשְׁבוּ לְנִבְלֵי־חֶרֶשׂ מַעֲשֵׂה יְדֵי יוֹצֵר׃ גַּם־תַּנִּין חָלְצוּ שַׁד הֵינִיקוּ גּוּרֵיהֶן בַּת־עַמִּי לְאַכְזָר כַּי עֵנִים בַּמִּדְבָּר׃ דָּבַק לְשׁוֹן יוֹנֵק אֶל־חִכּוֹ בַּצָּמָא עוֹלָלִים שָׁאֲלוּ לֶחֶם פֹּרֵשׂ אֵין לָהֶם׃
האכלים

היכדין עמא דהב בירת מוקדשא אשתני זיו פלטין בהיר משתריין מרגלאון קדישין בריש כל מחוזין : בני ציון יקירין דמתילין איקוניהון לדהב טב היכדין הוו עממין מסאבין מחתין יתהון מלקביל ערסיהון ומסתכלין בהון בגין דילדון נשיהון בנין שפירין כשופריהון ואתחשבו ללגינין דחסף עובדי ידי פחרא : אף בנתא דישראל מפנקאתא לבני עממיא דדמין לחורמנא טלען תדיהן וריבי כנישתא דעמי מסירין לאכזראין ואמהון ספדן עליהון כנעמיא במדברא : אדביק לשן עולימא למוריגיה בצחותא טליא תבעו לחמא מושיט ליה להון :
דהוו

תנין תנים קרי חלצו שד והוא חד מן ז' כתוב נו"ן ולא קריין וסימ' נמסר בשמואל ב' סימ' כ"א :

שירדו מעיני : ע יותר עששה עיני בכי לנפשי מכל בנות עירי שמנהג הנשים לבכות : צ וכל זה הבכי בעבור שאני תפוש כצפור : צ והושמתי בבור ושמו אבן גדולה על פי הבור או היו משליכין אבן בי לדעת אם אני חי : צ ואין הבור ריק רק שוא מלא מים : ק ואם הבור היה קרוב הייתי מתנחם רק הוא בתחתית : ק ואדע כי אתה השם שמעת קולי ואם אני בתחתיות : ק ומקד' מצאתיך קרוב בעת שקראתיך : ר וכמה פעמים רבת בעדי : ר כאש' ראית אתה העוו' שיעשו ליקח משפטי : ר מה שיש בלב' גם תשמע דבריהם : ש בשבת' וקימתם תמיד ינגנו על אידי : ת כמעשיה' ששמוני בבור עשה להם : ת מגנת לב סתר בלב שלא יראו האלה שתביא להם : ת תרדפם באפך כי תשיגם ותשמידם :

איכה יועם יש אומרי' יועם כמו חשך תרגום והנה כהה הנגע עמיא מכתפא והישר בעיני כמו לא עממוהו ומשקלו לאם יודק · ישנא מגזרת שנים : ב אל"ף המסולאים תחת ה"א השרש כי הה"א הנעלם לא ימצא בתוך המלה : ג חלצו כמו וחללה כעלו : ד יש לשון זכר ונקבה פורש כמו פורש לרעב והוא פת לחם פתותה :
האוכלים

אבן יחייא

איכה יועם זהב וגומר זאת היא הקינה השלישית לירמיהו · והולכת כפי סדר האחרות הקודמות · וכמו שבקודמות היליל שלש יללות על אבדת השלש מתנות · כן חזר פה שלישית ליללם · וכנגד מתנת האלהות אשר היתה נראית במול שכינתו במקדש · אמר איכה יועם זהב · ר"ל יועם יכהה וכתרגום כהה עמיא · וקרא בית המקדש זהב · להיותו המוזהב המאד נעלה שבעולם השפל · וכתרגום היכדין עמא דהב בית מוקדשא · וכנגד מתנת הארץ אמר ישנא הכתם הטוב · שר"ל כתם קבוץ כלי נוי מזהב שהם לעדי וקרא לציון ישראל כתם כי כמו שקבוץ הכלים הנקראים כתם מוצרם יהיה מזהב · כן קבוץ המין הישראלי מתקיים בתורת ה' תמימה ובהשגחת בוראה עליה אשר שכינתו יכונה בשם זהב כאשר אמרנו · וכנגד מתנת הארץ אמר תשתפכנ' אבני קדש וגומר להיות כי האויב השחית חומת בת ציון ולא השיב ידו מבלע · וקראם אבני קדש להיותם אבנים מארץ הקדושה ושם התאר האל על בלנותיה יחיל על כל אחד מחלקיה · ואמר בראש חוצות · כי דרך העולם אם ימצאו חורבות מה' בעיירות מה · יהיו בחוצות אשר בקצוי העיר במקומות הרחוקים ממנו והכנוים · להיותם מקומות אשר לא יחושו בני האדם לבכות בו · אבל בראשי החוצות העומדות אצל רחוב העיר' הכל בנוי ומסוקים · והרחובות אשר שם הם מפונות מכל עפר ואבן · אבל עתה להיות בירושלם חריבה אפי' בראשי החוצות מלאות אבנים ושיד · בני ציון היקרים וגו' בא לפרש איך נאבדו הג' מתנות הנזכר ואף כי למעלה הקדים מתנת האלהות למתנת הזרע · כפי סדרם במעלה עתה הקדים מתנת הזרע למתנת האלהות · כפי סדרם במציאות כי בתחלה הרבה ה' זרע ישראל בארץ מצרים · ואח"כ נתן להם תורתו בהר סיני · ואח"כ הכניסם לארץ ישראל · והתחיל לפרש אבדת מתנת הזרע באומרו בני ציון היקרים ונומר וזה כי לבוש הנפש הוא הגוף · ולבוש הגוף הוא מלבושי צמר ופשתים · ומי שתהיה נפשו חשובה · יהיה גופו חשוב ויהיה יקר רוח איש תבונה ויקרא נכבד וממנו לא יצא כי אם טוב וכבוד לזולתו · ויהיו מלבושיו טהורים ונקיים · ויהיה מסולסל · ולכן אסרו חז"ל הזוהמא בבגדי הת"ח · וזהו אומרו איכה בני ציון היקרים בגופם · שהוא לבוש הנפש · ובבגדיהם אשר הוא לבוש גופם · מסולאים בפז · איכה נחשבו · בגופם לנבלי חרש הפחותים מהמאכלי' · ובלבושיהם איכה נחשבו למעשה ידי יוצר אשר א"א שיהיה בגדר היופי מהמאכלים הנבראים ע"י בוראם · גם תנין חלצו וגו' שד וגו' ר"ל ואיכה בת עמי לאכזר · ר"ל היא אשר היתה עם הרחמנות נהפכה לאכזר לבניהם הצועקים והבוכים מכובד הרעב כיענים במדבר · והתנין שהוא מזרע הנחש הקדמוני המקולל הוא יותר מרחם על גוריו · מאשר תרחם בת עמי כי גם תנין · ר"ל גם לרבות כל שאר הנבראים כי אפי' התנין האכזר המקולל · מיכו חלצו שד להניק גוריהן כי בראותו ילדיו באים מרחוק רעבים גם צמאים · חולץ שדיו מתוך נרתקו · כדי שלא יראום מכוסי' וירתעו אחור מלבוא להשקיט צמאם · וזולת היונקם הבא לעוללים לבוכם כיענים במדבר · עוד דבק לשון יונק אל חיכו בצמא · ועוללים שאלו לחם פורש אין להם · וזהו פי' לאשר אמר בני ציון היקרים · והמלאים ממדות טובות איכה נחשבו לנבלי חרש אין בהם ממש · ונגד עליהם הפחותה שבמדות והיא האכזריות · וכנגד אומרו המסולאים בפז כי מלבושיהם המסולסלים ומאכלם ומשתם יורה על שלימתם · ועתה נחשבו כמעשה ידי יוצר · פירש ואמר כי האוכלים למעדנים נשמו בחוצות · והאמונים עלי תולע חבקו אשפתות · והוא הפך מהסלסול שהיה להם · באופן כי בכל דבר היה נראה שגדל עון בת עמי מחטאת סדום · וזה כי נהפכה כמו רגע · ולא חלו בה ידים · כי האדון השופך חמתו על עבדו · מצוה שיהרג על יד אחד מאויבי החוטא למען ידאג משמחת האויב עליו · וכן מצוה שימות מיתה משונה · ושיעמידוהו במכאובות זמן מה בטרם ימות · וכן היתה צרת ירושלים גדולה וארוכה וע"י האויבים · באופן כי רבה צרתם מצרת סדום שנהפכה כמו רגע · וצרתם היתה קצרה · ושנית לא חלו בה ידי האויבים · כי ה' צוה להופכה כמו רגע ע"י מלאכיו · ומן העונש יזכר החטא · ויאם העונש אל הענוש · כיאם החטא אל החטא אשר הוא סבתו · זכו נזיריה משלג וגו' אחרי שפירש איך במקום שהיה להם היוקר רוח ותבונה במעשיהם · והסלסול והטהרה בלבושיהם · עתה נהפכו מצד הכרח הצרות לאכזרים לבניהם · ולטמאים מחבקי אשפתות · עוד אמר כי נזירי בת עמה שבתחלה זכו משלג · ר"ל כי היו באיכותם לבנים יותר משלג · ויהיו זכו כנזר מן זהב וזכוכית הנקרא כן לזכותו · והיו צחים מחלב כי להיותו כולו ימצא בו יותר מהבהירות מבשלג להתערבו בקפאונו בזולתו מהדברים אשר יטמאוהו · ואדמו עצם מפנינים ספיר גזרתם · ר"ל כי בעצמותם אדמו · ור"ל אדמו פעל נגזר מן שם אדם · ור"ל הם גדולי הכמות באורך ורוחב · ויש להם מן השלימות בבריאה במינם מן האדם · ממה שיש לפנינים והם האבנים היותר יקרות בערך אל זולתם · והם גבורים וחזקים כראוי מוצק כאלו ספיר גזרתם · והיא אבן היקרה הנקראת דיאמא"נטי · הקשה מכל אבן · ובמדרש מעשה באדם אחד שהלך למכור ספיר ברומי אמר לו הלוקח על מנת לבודקו אקחנו · נתנו על גבי הסדן · התחיל מכה עליו בקורנס הסדן ונתלק הפטיש · והספיר עומד במקומו וכו' עתה הבהירים ההם חשך משחור תארם וגו' ר"ל במקום שזכו בתחלה משלג · עתה חשך משחור שהוא הפחם · תארם · וכנגד אומרו צחו מחלב המתוק והמזוכך והבהיר · עתה לא נכרו בחוצות · וכנגד אדמו עצם מפנינים שהיו גדולי הכמות ושמנים ושלמים בעצמות מין האדם · עתה לרוב דלות בשרם וכחשם צפד עורם על עצמם · ר"ל על העצם ההוא נקמט ונתחבר העור · וכנגד אומרו ספיר גזרתם · שהיו גבורים כדיאמאנטי אשר לא ישבר ולא ירתע מפני כל · ועתה יבש היה כעץ · רוצה לומר העצם ההוא כתיבש כעץ · אשר בפגעו בו ישבר לכמה חלקים · וכל זה בא להם מצרת הרעב אשר אין דומה לה · כי טובים היו חללי חרב מחללי רעב ונומר שהם יזובו מדוקרים [illegible] ועתה לכו ונפלה אל מחנה אויבינו אם [illegible]

תורת חסד צדקת תמים

איכה יועם וג' הה"ר שולימאן ן' יעיש ע"ה כתב הנה שאל המקונן היאך נחרב בתי העשירים ואומר לפי שלא נהגו כבוד עם בני הצדיקים שנשפכנה אבני קדש בראש כל חוצות בני ציון וגו' ע"כ · והנ"ל כי ירמיה ע"ה בא לקונן על יאשיהו המלך ע"ה אשר היה שלם עד מאד ולכן דמהו אל הזהב והנה מת בהיותו עדין בבחרותו וז"א יועם והוא היה לעטרת צבי ולצפירת תפארה לכנס' ישראל והלך מן העה"ז אל העה"ב והוא אומר ישנה הכתם הטוב ויר' לומר כי אם הועם מי שהיה כתרן של ישראל לא היה זה רק בעה"ז אך לעה"ב הוא שמור בג"ע באופן כי הכל לא היה רק שנויו מהעה"ז אל העה"ב · או יר' ישנה הכתם הטוב כלומר שמת בחרב ולא מת על מטתו ומיתתו גרמה רעה גדולה לאומת ישראל שהלכו בגולה במותו והוא אומר תשתפכנה אבני קדש ואומר בראש כל חוצות כיון בו אל המקום אשר משם יפרד הדרך והיה לארבעה ראשים למזרח ולמערב לצפון ולדרום כי האבנים העומדות שם תתפרדנה ותלכנה לד' קצוות הארץ וכן היה לישראל שנתפזרו לד' רוחות העולם או כאשר נאסף אל עמיו יאשיהו המלך :

בני ציון יר' בני ציון היקרים המסולאים בפז והוא יאשיהו ע"ה שעמו היו עומדים במעלה גדולה ובכבוד עצום איכה נחשבו לנבלי חרש ומה גם אחרי היותם מעשה ידי יוצר והוא האל ית' המתפאר בהם וכאומר מעשה ידי להתפאר :

גם תנין חלצו שד יר' גם פרעה הנקרא התנין הגדול וכו' וסיעתו חלצו שד מפי הנערים הנולדים והיו משליכים אותם אל היאור ועכ"ז כאשר היו פוגשים אותם היו מניקים אותם וכמו שעשתה בת פרעה למרע"ה ועכשו בת עמי לאכזר כיענים במדבר והוא כ"כ כי בסבתו דבק לשון יונק אל חכו וכו' : ואולי באומר בת עמי לאכזר כיון למה שעשו לבם עם המאכלים המלוחים והנאדות הנפוחים · או יר' גם תנין והם נשי אויבי ישראל הניקו גוריהן בפני נערי בני ישראל כדי שישתוקקו כמו כן בני ישראל לינק ולא יהיה בדדי בנות ישראל חלב כדי להניקם : והרשב"י כתב גם תנין חלצו שד יר' מגודל הצמא למה שהיו ישראל במדברו' היו הולכים אל הנשים ושותים מחלביהם ע"כ · ובספר א' קדוש הנ"ל גם תנין חלצו שד הוא לשון זכר ויר' לומר כי התנין חולץ שד נקבתו כדי שבסיבה הגור לינק לא ימצא השד מכוסה ולכן התנין הוציא את השד מנרתק' ויש לו רחמנות זכ' עם היותו תכלית האכזריות ועם פי' זה ילדק אומר גוריהן שחוזר אל הנקבה המניקה · וישראל שהם מלאים רחמנות אין צריך לומר כי האבות לא רחמו על בניהם אבל אפילו הנקבות היו כזכר האכזר שהיו צועקים הבנים כיענים במדבר לשאול מזון · וי"מ גם תנין חלצו שדי נשי ישראל להניק גוריהן ויסבול עוד גם לתנין חלצו הנשים הישראלית דלן אשר היו בהן מניקין לגוריהן ובת עמי היתה כעת לאכזר לחלוץ דדי התנין כדרך היענים במדבר שדרכם לחטוף ולגזול אלו מאלו ועשו כן יען כי דבק לשון יונק אל חכו בצמא כי החלב לינק הוא במקום לחם ומים ולכן הוכרחו לקלקל השורה ולחלוץ דד התנין להשיב נפש לבניהם ועם פורש אין להם שאפילו פרוסת לחם אין נותנין ע"ש לחם שלם ע"כ : או יר' דבק לשון יונק אל חכו בצמא לפי שבת עמי והיא אמו של היונק לקחה האכזר והרגה או עשה ממנה מה שעשה והעוללים של בת עמי זאת שהם יותר גדולים מן היונק שאלו לחם ופורש אין להם כי אמם הלכו מאצלם ודיקא דקאמר יונק ועוללים כי כן הוא הענין ברוב הפעמים שאשה א' היא מינקת בן א' ויש לה עוד ב' או ג' בנים קטנים וכו' :
האוכלים

ה האוכלים שיתעדנו · תולע כתולעת שני · ו חלו מלשון חיל ואחרים אמרו כמו
על ראש רשעים יחול : ז משלג ומחלב כפול וכן ספיר כמו פנינים וכן טעמו מ"ס
מפנינים מוסף עצמו ואחר עמו כמ"ס מאל אביך כאילו נגזרו מספיר ולבנת כמו
לבנה והעד כמעשה ובמקום אחר אבן : ח משחור יותר מן השחרות והוא שם ·
צפד כמו דבק והוא שם לבדו :
ט שהם יזובו והם מדוקרים :
י לברות מגזרת להברות את
דוד והם שני בניינים : כ
למה האף לאש : ל תבל מקום
הישוב : מ דם צדיקים דם
כל צדיק וצדיק וכן בלב חכמים :
נ עורים כעורים וכן אש
אוכלת הוא · נגואלו מלה מורכב'
מבנין נפעל ובנין שלא נקרא
שם פועלו : סורו

האמונים עלי תולע · על בגדי צבעונין · האמונים לשון ויהי אומן את הדסה :
אשפתות · אשפות של זבל שוכבים על האשפות בחוץ : ויגדל עון וגומר · פורענותם
מוכיח עליהם שגדול עונש משל סדום : ההפוכה כמו רגע · שהרי סדום לא נמשכה
צרתה כרגע אחד נהפכה : ולא חלו בה ידים · ידי האויב כי על ידי המלאכים
נהפכה ויש מדרשי אגדה והיגון
מיושב על סדר המקראות
זכו נזיריה · שריה כמו נזר וכתר
ואני אומר נזיריה מגיש שהיו
מגודלי שער ונאים ביותר ומוסב
על בת עמי : אדמו עצם מפניני'
אותם שהיו מראיהם אדום
מפנינים וגזרת' כמו ספיר חשך
תארם מפחמים : משחור · הוא
פחם : עצם · לשון מראה כמו
וכעצם השמים · לטוהר קול"ר
בלע"ז : צפד · נקמט ונתחבר
ואין לו דמיון : שהם יזובו
מדוקרים וגומר · חללי הרעב
היו נפוחים מריח תנובת השדה
שהיו האויבים צולים בשר על
העשבים חוץ לחומ' והריח נכנס
לתוך נפוחי הרעב וכריסם נבקע
ופרסם זב והרי זו מיתה ניוול
יותר מהרוגי חרב : מדוקרים
מבוקעים בין נפיחת רעב בין
ביקוע חרב קרוי דקירה : נברו
למאכל כמו לא ברה אתם לחם
להברות את דוד : כלה יי' את
חמתו · אשר בערה בו כמה
שנים עתה כלה היתה נפרעת
מהם : מחטאת נביאיה · של
שקר היתה לה הרעה הזאת
נעו עורים בחוצות · כשהיו
העורים הולכים בשוק היו נגפים
ורגליהם נשמטים בדם ההרוגי'
שהיו הרשעים הורגים בתוכה
נגואלו · נתגלגלו בדם עד אשר
לא יוכלו הקרובים עליהם ליגע
בלבושיהם והיו קוראים אליהם
סורו מעלינו אתם הטמאים
המגולגלים בדם : כי

ה האכלים למעדנים נשמו בחוצות
האמנים עלי תולע חבקו אשפתות :
ו ויגדל עון בת עמי מחטאת סדם
ההפוכה כמו רגע ולא חלו בה ידים :
ז זכו נזיריה משלג צחו מחלב אדמו
עצם מפנינים ספיר גזרתם : ח חשך
משחור תארם לא נכרו בחוצות צפד
עורם על עצמם יבש היה כעץ :
ט טובים היו חללי חרב מחללי רעב
שהם יזבו מדקרים מתנובת שדי :
י ידי נשים רחמניות בשלו ילדיהן
היו לברות למו בשבר בת עמי :
כ כלה יהוה את חמתו שפך חרון אפו
ויצת אש בציון ותאכל יסדתיה : ל לא
האמינו מלכי ארץ וכל ישבי תבל
כי יבא צר ואויב בשערי ירושלם :
מ מחטאת נביאיה עונות כהניה
השפכים בקרבה דם צדיקים :
נ נעו עורים בחוצות נגאלו בדם בלא
יוכלו יגעו בלבשיהם :
סורו

דהוו אכלין תפנוקין אשתממו
במחוזין דאתרביאו על צבע זהרי
גפיפו קקלאתן : וסגי חובת כנישתא
דעמי מן חובת סדום דאתהפיכת
כשעתא ולא שריאו בה נביאיא
לאתנבאה לאהדרותה בתיובתא :
הוו בריין נזירהא יתיר מתלגא
שעעו יתיר מן חלבא סמיקו חיזו
יתיר מן יוהרין וכשבזיזא
פרצופיהון : חשך מן
אוכמתא דגלותא רויהון לא
אשתמודעו במחוזין אדק משכיהון
על גרמיהון פריך הוה כקיסא : מעלי
הוו קטילי סייפא יתיר מן קטילי כפן
דקטילי סייפא דייבין כד אינון מבזעין
בכריסיהון מן מה דאכלו מעלל
חקלא ונפיחי כפנא פריק כריסיהון
מן מיכלא : ידי נשייא דהויאן רחמין
על מסכנין בשילו עולימיהן הוו
למסעד להון ביום תבר די אתברת
כנישתא דעמי : ספק ייי ית חמתיה
שדא על ירושלם ית תקוף רוגזיה ואסיק באור אשתא בציון ואכלת אשוותהא :
לא הוו מהימנין מלכוות ארעא וכל דיירי תבל ארום יעול נבוכדנצר רשיעא
ונבוזראדן בעיל דבבא לנכסא עמא בית ישראל בתרעיא דירושלם : ענת מידת
הדין וכן אמרת לא הות כל דא אלהן מחובת נבואהא דמנבן לה נביאות שיקרא
ומעויית כהנהא דאסיקו קטורת בוסמין לטעוותא ואינון גרמו לאתשדא בגוה דם
זכאין : איתטלטלו עוירין במחוזין אטנפו בדם קטולין בחרבא ועל דלא הוו יכלין
למיחמי קריבו בלבושיהון :
זורו

מסרה

למעדנים ל' האכלים למעדנים
וא' מעדנים ויתן מעדני' לנפשיך ·
מועדה ל' והשבתי כל משושה
חגה · למעדה ל' ושמרת את
החקה הזאת : זכו ג' וסימ' באיוב
סימ' ט"ו : נזיריה ב' וסימ' ולא
תכצרו את נזיריה · זכו נזיריה
משלג : מחלב ג' וסימ' בישעיה
סימ' כ"ח : חשך ד' בלישן חושך
וסימ' באיוב סימ' פ"ח : שהם ב'
וסימ' הרהיבוני · יזובו מדוקרים :
ויזובו מים · פתח צור ויזובו מים ·
ויבקע צור ויזובו מים דישעיה ·
עכ"ל המס"רה · ובמס"רה
אחרי"תי נמס"ר יזובו ב' חסר
ואי"נו מבי"א כי א"ם די"ן שה"ם
יזובו מדוקר"ים ובתלי"ם סי"מ'
ע"ח מסרי"נן תמ"ן ע"ל פ"י
המ"סרא ויזוב"ו ב' מ"ל ומסרינן
הנ"הו דתה"לים דסי"מן ע"ח וד"סי'
ק"ה וכן הו"א נמ"סר בכ"ל
הספרי"ם נשא"ר חד ויזובו ההוא
דישעי"ה ויב"קע צו"ר א"כ ע"כ
אי"ת לן למימר דה"נך די"שעיה
והדי"ן דסיפ"רא חסר ובכ"ל
הספרים הדי"ן דסיפ"רא הו"א
חס"ר ומי"הו בה"ד סיפ"רא
אשכ"חנא ג' מ"ל ומיי"תי ההוא
דיישעי"ה והנהו דתלי"ם וא"כ
ליש"נא קמ"א דמ"סרא ד' מ"ל
בלישנא קש"ה טוב"א :

תורת חסד צדקת תמים

האוכלים למעדנים וגו' בספר אחד קדוש הנ"ל האמונים עלי תולע כשימצאו אשפה
להתחמם בה ישמחו הרבה מאד ויחבקו אותה כאדם השמח בדבר מה הרבה
מאד שיחבקהו מכשקבה וזו היא הלצה יפה וז"ש חבקו : או יר' האוכלים למעדנים ולא
לתכלית עבודת ה' מדה כנגד מדה נשמו בחוצות וכן האמונים לתכלית הוללות עלי תולע
וז"ש האמונים ולא אמר הלובשים לומר שאלו היו לובשים תולע בשבתות ובי"ט לעבודת ה' הכה
מה טוב וכו' ולזה חבקו אשפתות ע"כד : או יר' העוללים הקטנים היו אוכלים למעדנים
מאד קטנותם ועתה נשמו בחוצות והיו אמונים עלי תולע מאד קטנותם ועתה חבקו אשפתות
כאשר היו מחבקים אל חיק אמותם וכל זה היה לה לבת עמי לפי שגדל עונה מחטאת סדום
ההפוכה שיד עני ואביון לא החזיקו ומדה כנגד מדה שלם לה הש"י שלא חלו בה ידים אם לתת לה
מה לאכול ולשתות ואם לפרוש פת לחם לעולליה והוא תמורת מה שעשתה גם היא שיד עני
ואביון לא החזיקה · והרי"ג כתב ויגדל עון בת עמי מחטאת סדום וגו' ולא הרגישה ברעה
כ"כ ובבת עמי היה הדבר לאט לאט : או יאמר שלא חלו בסדום ידים כי מיד ה' לקחה
ובירושלם היתה נקמת ה' בהם על ידי אויביהם וזהו צער גדול שיפול האדם ביד אויבו כמו
שמצינו בשאול שבחר תחנק נפשו פן יתעללו בו אויביו וכן שמשון ע"כד : והרי"בם כתב אמר
בישראל עון ובסדום אמר חטאת יען כי כפי רוב מזהירים וכפי מעלתן של ישראל הנה הוא
להם לעון ומזיד מה שהוא חטאת ושוגג אל סדום והוא כלשון והגד לעמי פשעם ולבית יעקב
חטאתם על דעתי ואמר ההפוכה כמו רגע ע"י מלאכי מעלה ולא חלו ואחכו בה מחכות אנשים
ליסרם ביסורין קשים כי אלו נענשו ע"י הרומניים ואלו ע"י אדם וז"ש ידים ע"כד :
זכו נזיריה הם היונקים והעוללים הנזכר וקראם נזיריה לפי שנשים רבות מגדלות שערות
בניהם הקטנים ואחרי כן כן מגלחות אותם ושוקלות אותם בזהב ובכסף ופנינים
ומעלים אותו לירושלם וכן היה לה לבת עמי כי זכו נזיריה אלה משלג לפי שאחו ונתלבנו מחלב
הרבה שהיה לה להניקם ואדמו עצם יותר מהפנינים והדבר אשר בו היו מספרות שערות בניהם
אלה היתה ספיר וז"א ספיר גזרתם והכונה לומר שעם דבר יקר מאד היו שוקלות השערות
שמספרות מבניהם אלה וכו' ועתה חשך משחור תארם וכו' · ובספר אחד קדוש ספיר גזרהם
ר"ל שלא תאמר שהיו חלושים ולכן קרה להם מה שקרה כי היו חזקים כספיר וכמו שא"זל בענין
חוזק הספיר ע"כד : ידי נשים רחמניות וגו' יר' זאת הבת הנזכר המזיקה יד עני ואביון
ולכן קרה לה ג"כ הדברי' הנזכרים אך ידי הנשים הרחמניות שהיו מחזיקות יד עני ואביון לא
היה ראוי לבא עליהן רעה כלל ועכ"ז בשלו ילדיהן המותתים ברעב והיו לברות למו ר"ל אל
העוללים הנזכר כלומר אל שאר העוללים באופן שכלה ה' חמתו וכו' : לא האמינו וגו' יר'
לא האמינו כי יבא וכו' מחטאת וכו' כי אם מחטאת דלת העם וכו' : או יר' לא האמינו וגו'
כי יבא וגו' מחטאת וגו' אחרי היות ביניהם מלך שלם כיאשיהו וכו' שנהרג וכו' · או יר'
מחטאת נביאיה כמשך הדבר וכו' · ומצאתי כתוב ויאמר אפרים וגו' יר' הנה אם אני
עובד ע"ז אין להפלא כ"כ ממני יען כי השרש לא יכזב ואני בא מאסנת בת פוטיפרע כהן און ·
ואומרו עון אשר חטא מבן עם מ"ש מחטאת נביאיה עונות כהניה כי למה שהנביא מדרגתו
למעלה מהכהנים לכן מה שהוא חטא ושגגה יתחשב לו כעון אפר הוא אל הכהן וז"ש עון אשר
חטא כלומר למה שאני מלך וגדול הנה היה באפשרות שימצאו לי איזה עון אשר הוא לפי האמת
אינני כי אם חטא לבד ע"כ : נעו עורים וגו' הרי"בם כתב יש מי שפי' נעו עורים הם העם
הנבזה והפחות כי פחותי האומה שהם בתכלית הפחיתות כמו העורים שנעו בחוצות נגואלו
בדם עד שלא יוכלו זולתם לנגוע בלבושיהם קראו לישראל סורו טמא וזרעה כפולה כי יבזום עם ל
בהמטים רגליהם וכו' ע"כד · או יר' והנביאים הללו הנזכר כמשך להם כי נעו עורים בחוצות
עם מה אם בדם · או יר' לא היו הנביאים העורים האלה יכולים ללכת בחוצות והיו נוגעים להם בלבושיהם כדי שיוכלו ללכת :

אבן יחייא

הארץ להיותם מדוקרים מתנובות שדי · ר"ל מפני התבואות שדי שהיו מבקשים להחיות את
נפשם יותר מחללי הרעב שהיו אותם הילדים הנהרגים מידי אותם הרחמניות שהיו מבשלין
אותם והיו לברו' למו · ר"ל לאוכל · בשבר בת עמי · כי יותר כבוד הוא לאת להיותו נהרג
מזולתו · מהיותו נאכל · כלה ה' את חמתו וגו' הוא הקינה על הפסד מתנת האלהות · ורמז
באומרו כלה ה' את חמתו · באשר אבד זרע ישראל שהיא המתנה הראשונה כאשר ספר · ושפך
חרון אפו כאשר אבד ארץ ישראל אשר היא המתנה השלישית כאשר מסבב והולך באומרו ויצת
אש בציון ותאכל יסודותיה · עוד אמר לא האמינו מלכי ארץ וגו' · רמז לאשר נאמר בקינות
הקודמות כי הצרות יהיו על שלש אופנים · אבדת הרצון וחול החרון · ושמחת האויב · וכנגד
אבדת הרצון אמר כלה ה' את חמתו · וכנגד חול החרון אמר שפך חרון אפו · וכנגד שמחת
האויב אשר היא הצרה היותר גדולה · והוא להיותו שר וחשוב נמכר ביד העבד אויבו אמר לא
האמינו מלכי ארץ וגומר כי יבואו לישראל כל הצרות ואפילו האחרונה שהיא שמחת האויב
ובאומרו כי יבוא צר ואויב בשערי ירושלם ואם תאמר על מה עשה ה' ככה לעם הזה · נתן
הסבה באומרו מחטאת נביאיה עונו' כהניה וגומר כי לא די שפרילי העם היו פועלים המעשים
הרעים אבל אפילו מאשריו היו מתעים והם המה השופכים דם צדיק · ולא תחשוב כי היו
ברציחות ההם פעם בשנה ובתקרה · כי היה דבר תמידיי כי כל החוצות היו תמיד מלאים דם
הנהרגים עד שהעורים שהיו נעים בחוצות · נגואלו בדם ההוא · ר"ל היו מגולגלים בדם
ההוא · כי להעדר ראותם לא היו יכולים לשמור מלהטמא בו · והיה כל כך הגלגול ההוא בלא
יוכלו יגעו בלבושיהם · שר"ל עד שלא היו יכולים לנגעת בלבושיהם · ויהיה בי"ת בלא יוכלו
במקום עד · באופן כי שאר האנשים היו אומרים למו וקוראים לעורים ההם לאמר סורו סורו
טמא סורו סורו אל תגעו · מן אל תגע בי כי קדשתיך · והטעם כי כלו גם נעו · ר"ל מהתנועעם
בחוצות כאשר אמר נעו עורים · כנו והתגלגלו · וכלו כגזר מן תורתה בגזלה ונתנוה
באוכליה · אשר כשידעו הגוים סבת צרתם והוא גודל חטאם · גזרו אומר היות מכת הגוים
שיוסיפו לשוב עוד מהגלות לגור בארצותם ובמושבות' וזה יען כי פני ה' חלקם שר"ל תרוכו
וקצפו הוא אשר הגלם ממקומם · ויהיה כגזר פני ה' · מן ושמתי פני באיש ההוא · ולא יוסיף
עוד להביטם כי הסתיר פניו מהם · וזה מדה כנגד מדה · יען כי גם הם הסתירו פניהם
מלכבד גדוליהם · ופני הכהנים הצדיקים לא נשאו · ופני זקנים לא חננו · עודינה תכלינה
עינינו ובומר · ר"ל ועוד הוסיפו לחטוא כי לא היו רוצים להודות בוא הצרות על עונותיהם
ולעשות תשובה · אבל עודינו שר"ל עוד אכחנו היו עינינו כלות וממתינות אל עזרתנו הבל
והוא עזר אומת מצרים · אשר עליו אמר רבשקה משענת קנה הרצוץ הזה על מצרים אשר יסמך
איש עליו ובא בכפו ונקבה כן פרעה מלך מצרים לכל הבוטחים עליו · ובצפייתנו צפינו אל גוי
לא יושיע · כמו שנאמר בהם הנה חיל פרעה היוצא לכם לעזרה שב לארצו מצרימה כי היו באים
בלב שלם לעזור ישראל · ונתקרטו ושבו אחור לטעם הנאמר במדרש קינות · כי בבואם
בספינות

לא נלו׳ לשון סרחון ולכלוך כמו מוראתו בנולתה דמתרגמינן בחוכליה כך חברו מנחם: גם נעו׳ נשמטו בדם: פני יי׳ חלקם׳ פנים של זעם מאת הקדוש ברוך הוא חלקם והפרידם בגוים למען אשר פני הכהנים לא נשאו בהיותם בשלוותם: עודינה תכלינה עינינו אל עזרתינו הבל׳ כשבאה עלינו הרעה עדיין היו עינינו צופות אל חיל פרעה שנאמר בהם ומצרים הבל וריק יעזורו שהיו מבטיחין אותנו עזרה ולא באו כמו שנאמר בהם הנה חיל פרעה היוצא לכם לעזרה שב לארצו מצרימה מצינו במדרש קינות שהיו באים בספינות רמז הקדוש ברוך הוא לים והציף לפניהם נודות נפוחים כמין מפי אדם נכערים במים אמרו זה לזה הנודו׳ הללו הם אבותינו אנשי מצרים שטבעו בים מחמת היהודים הללו ואנחנו יולאים לעזרתם עמדו וחזרו לאחריהם: לפינו׳ חכינו: צדו צעדינו׳ אויבינו ארבו את צעדינו מלכת ברחובותינו כמו והשר לא צדה ואתה צודה את נפשי: משיח יי׳ הוא יאשיהו כמו שנאמר בד"ה ויקונן ירמיהו על יאשיהו: בשחיתותם בגומו׳ שחפרו: שישי ושמחי לפי שעה: בת אדום׳ כתנבא ירמיהו על חורבן בית שני: ותתערי

סורו טמא

טו קִרְאוּ לָמוֹ סוּרוּ טָמֵא סוּרוּ סוּרוּ אַל־תִּגָּעוּ כִּי
נָצוּ גַּם־נָעוּ אָמְרוּ בַּגּוֹיִם לֹא יוֹסִפוּ ני ד׳כתי׳כן
לָגוּר׃ פְּנֵי יְהוָה חִלְּקָם לֹא יוֹסִיף
לְהַבִּיטָם פְּנֵי כֹהֲנִים לֹא נָשָׂאוּ זְקֵנִים וזקנים ק׳
לֹא חָנָנוּ׃ עוֹדֵינָה תִּכְלֶינָה עֵינֵינוּ עודינו ק׳
אֶל־עֶזְרָתֵנוּ הָבֶל בְּצִפִּיָּתֵנוּ צִפִּינוּ אֶל־
גּוֹי לֹא יוֹשִׁעַ׃ צָדוּ צְעָדֵינוּ מִלֶּכֶת ב׳כתי׳כן
בִּרְחֹבֹתֵינוּ קָרַב קִצֵּנוּ מָלְאוּ יָמֵינוּ כִּי־ ב׳וכתיב כן ובספו׳
בָא קִצֵּנוּ׃ קַלִּים הָיוּ רֹדְפֵינוּ מִנִּשְׁרֵי
שָׁמָיִם עַל־הֶהָרִים דְּלָקֻנוּ בַּמִּדְבָּר
כ אָרְבוּ לָנוּ׃ רוּחַ אַפֵּינוּ מְשִׁיחַ יְהוָה ל מל׳ וכל שמואל דכו׳ בר"ה בלים׳ משיח בשמן
נִלְכַּד בִּשְׁחִיתוֹתָם אֲשֶׁר אָמַרְנוּ בְּצִלּוֹ
נִחְיֶה בַגּוֹיִם׃ שִׂישִׂי וְשִׂמְחִי בַּת־
אֱדוֹם יוֹשֶׁבֶת בְּאֶרֶץ עוּץ גַּם־עָלַיִךְ יושבתי ק׳ ג׳
תַּעֲבָר

זוּרוּ מִמְּסָאֲבָא קְרוֹ עַמְמַיָּא זוּרוּ זוּרוּ לָא תִקְרְבוּן בְּהוֹן אֲרוּם אִתְקוֹטָטוּ אַף אִתְטַלְטָלוּ אָמְרוּ בְּמֵיהֲוֵיהוֹן בִּשְׁלוּתְהוֹן דְּבֵינֵי עַמְמַיָּא לָא יוֹסִיפוּן לְמִידַר׃ מִן קֳדָם אַפֵּי יְיָ אִתְפְּלִיגוּ לָא יוֹסִיף לְאִסְתַּכָּלָא בְּהוֹן בְּגִין כֵּן אוּמַיָּא רַשִׁיעַיָּא אַפֵּי כַהֲנַיָּא לָא סַבְרוּ וַעֲלוֹי סָבַיָּא לָא חָסוּ׃ עוֹד סַפָּאן עֵינָנָא לְאִסְתַּכָּלָא לְסַיְיעָנָא דַּהֲוֵינָא מְתִינָן לְנוּכְרָאֵי וְאִתְהַפִּיךְ לָנָא לְהַבְלוּ בִּסְכוּתָנָא דְּאִסְתַּכֵּינָא לְנוּכְרָאֵי דְּאִינוּן עַמָּא דְּלָא יִפְרוּק׃ הִינוּן צָדִין שְׁבִילָנָא מִלְמֵיהַךְ לְרוּחֲצַן בְּפַלְטֵיתָנָא אֲמַרְנָא קְרַב סוֹפָנָא אִתְמַלְיָאוּ יוֹמָנָא אֲרוּם מְטָא סוֹפָנָא׃ קַלִּילִין הֲווֹ רָדְפָנָא יַתִּיר מִנִּשְׁרֵי שְׁמַיָּא עַל טוּרַיָּא אַדְלִיקוּ יָתָנָא בְּמַדְבְּרָא כְּמָנוּ לָנָא׃ מַלְכָּא יֹאשִׁיָּהוּ דַּהֲוָה חֲבִיב לָנָא כְּנִשְׁמַת רוּחַ חַיִּין דְּבְאַפָּנָא וַהֲוָה מִתְרַבֵּי בִּמְשַׁח רְבוּתָא דַּיְיָ אִתַּחַד בְּמֵיצַד חִיבּוּלֵיהוֹן דְּמִצְרָאֵי דַּהֲוֵינָא אָמְרִין עֲלוֹהִי בִּטְלַל זְכוּתֵיהּ נֵיחֵי בֵּינֵי עַמְמַיָּא׃ חֲדַאִי וּבְדִיחִי בְּרַתָּא דֶּאֱדוֹם דְּיָתְבָא בְּאַרְעָא דְעוּץ אַף עֲלַיִךְ עָתִיד

מסרה

עודינה עודינו קרי והוא חד מן י"ד מלין כתיב ה׳ בסוף תיבות׳ וקרי׳ ו׳ וסימ׳ יקרחה לא יקרחה קרחה בראשם׳ שפכה ידינו לא שפכה את הדם הזה׳ נשברה אניות בעציון גבר׳ עלה בעת ההיא עלה עבדי נבוכדנצר׳ נצתה עריו נצתה מבלי יושב׳ היה צאן אבדות היה עמי׳ נושבה כי כה אמר יי׳ על בית מלך יהודה גלעד׳ זנח ואמר לבלה נאופים׳ יהיה ועשיתי לגוי אחד׳ שממה וידעתי כי אני שמעתי׳ שפכה ואני כמעט נטיו רגלי׳ חמרמרה פני חמרמרה מני בכי׳ עודינה תכלינו עינינו אל׳ שלח ומני שים טעם די כל עם:

ם סורו גוי טמא׳ כאו יש להם נולה כטף וכן נלא תלא: פ פני יי׳ זעף כי בפנים יראה כמו ופניה לא היו לה עוד: ע בלפיתנו אין לו משקל: צ כאילו לדו לעדינו: ק וכן ויאמר דלקונו כמו כי דלקת אחרי: ר בשחיתותם כמו בשחתם נתפש: ש עוץ שנים הם והם ארמים: ת לא יוסיף שב אל עונך ועליו ושוב פקד או ישוב אל השם הנזכר ברוח אפינו:

פירוש הטעמים

איכה יועם׳ איכה ישנא הזהב וידמה לאחרים שהם שפה הכתם הטוב החלי העגול וזה משל לפסוק הבא אחריו: ב בפז אבן יקרה ויש אומרים כי הוא כסף וזהב מופז יכחישם: ג הזכרים יקחו שד הנקבות ויניקו גורי הנקבות ובת עמי לא עשתה כן ויש אומרים גם תנין חלצו שד נשי לאן ויניקו גוריהן: ד החלב ליונק מקום לחם ומים והעוללים גדולים מן היונקים כדמות עוללות הגפן: ה נשמו הם שממו בפרהסיא כל רואים ישוב: חבקו אשפתות כי הם מושלכים כדומן ואין קובר: ו יש חטאת ואשם בקרבן שטעמו עקב העון והחטאת והוא השכר הרע ויקרא מזל רע וכן כי לא שלם עון האמורי הם יקרך עון בדבר הזה גדול עוני מנשוא והפסוק הבא אחריו לעד והטעם כי הרעה הבאה על ישראל גדולה מרעת סדום שהיא נהפכת כמו רגע ולא היו הידים בכל עת בחיל בעבור שאין להם כח או טעמו שלא חלו בה ידים כטעם יחולו על ראש יואב: ז זכו נזיריה בימי השבע: ח חשך תאר׳ ברעב: ט המדוקרים שיזובו דם מתנובות שדי שהם שבעים טובים היו מחללי רעב: י הנשים הרחמניות נהפכו לאכזריות מרוב הרעב: כ והרעב בגוף ידמה לאש שהיא דולקת ונוגעת עד יסוד העלם: ל ובעבור הרעב בא צר בירושלם: מ מחטאת נביאי הבעל וכהני הבמות נהרגו החסידו׳ כדברי אסף: נ והחיים נעו כתולות כעורים והתגאלו בדמי החללים עד שלא יוכלו הנוגעים שיגעו במלבושיהם ובא פועל אחר פועל והטעם יוכלו שיגעו וכן כלעה נרדפה: ס היו קוראים על נפשם סורו כטמא והראשון נכון ויחסר מקום הקוראים ואמרו בגוים כי עוד לא יוסיפו לשוב אל ארצם לגור כאשר היו: פ כי אף השם חלקם בארצות ולא יוסיף להביט אליה׳ כמו וישעקוך על כן לא חששו לעשות נקמה בזקנים ובכהנים: ע ועוד נקוה שיבאו מצרים ואשור לעזרתינו: צ והם לא באו רק לצדינו שצדו אותנו ברחובותינו וקרב קצנו כי מלאו ימינו שבישועתנו ובא קץ גלותינו: ק ולא יכולנו לברוח: ר יש אומרים כי ירמיה על יאשיה יקונן ורואה לדבר והנה כתובים על הקינות וזה איננו נכון כי אחרי מות יאשיהו באו הצרות ופה אמר תם עונך והנכון בעיני כי על צדקיהו ידבר שהפקידו מלך בבל בירושל׳ והוא היה באחרית הגלות: ש שישי כטעם שמח בחור בילדותך כי בסוף תבא במשפט והטעם כי אדום היה תחת יהודה וביום מפלתם שמחו וכן זכור יי׳ לבני אדום את יום ירושלם שהיו אומרים לבבליים ערו ערו עד היסוד בה: ותתערי

אבן יחייא

סורו׳ ... בספינות בים לעזור ישראל׳ רמז הק"בה לים והציף לפניהם נודות נפוחים כמין מעי אדם ונערים במים׳ אמרו אלו לאלו הנודות הללו הם אבותינו אנשי מצרים שטבעו בים׳ בעבור היהודים הללו׳ ואנחנו הולכים לעזרת׳ עמדו וחזרו לאחוריהם׳ צדו צעדינו וגו׳ ר"ל בין כך ובין כך שהיינו ממתינים עזרת מצרים צדו צעדינו׳ ר"ל לא היינו יכולים ללכת בטח אפי׳ ברחובותינו׳ כי האויבים היו צדים צעדינו׳ כדי להורגנו והיו אורבים אותנו והוא כגזר מן ואתה צודה את נפשי לקחתה׳ שר"ל אתה אורב לי להורגני׳ עוד אמר קרב קצנו מלאו ימינו׳ רמז כי במלחמה יש שלשה עתות׳ הראשונה בהתקרב האויב אל העיר השכית כשמשימים המחנה על העיר ומכינים כלי הקרב ואיל הברזל׳ ושלישית עת המעשה כשעושים המלחמה החזקה בכל עוז׳ ואל זה רמז המשורר האלהי באומרו ה׳ אורי וישעי ממי אירא כי הוא הנותן לי כח ללחום לזולתי׳ ה׳ מעוז חיי ממי אפחד כי הוא סלעי ומצודתי לברוח שמה מן האויב ולהשמר ממנו׳ ולכן בקרוב עלי מרעים לאכול את בשרי והוא עת הראשון המלחמה אומר אז בבטחון הגדול שים לי בקוני כי צרי ואויבי לי המה כשלו ונפלו׳ ויכשלו בפחת אשר כרו ברגלי׳ אם תחנה עלי מחנה והוא העת השני לא ירא לבי אפי׳ כי אני רואה שהם מכינים ומתחילים ללחום׳ ואם תקום עלי מלחמה והוא העת השלישי בזאת אני בוטח יותר מבראשונות כי אפי׳ חרב מונחת על צוארו של אדם אל ימנע עצמו מן הבטחון׳ ולכן כנגד העת הראשון אמר קרב קצנו כאומרו המשורר בקרוב עלי מרעים׳ וכנגד השני אמר מלאו ימינו׳ וכנגד השלישי אמר כי בא קצנו שהוא יותר מגדר ההתקרבות׳ ובא בעצם ובמלחמתם זאת הם קלים מנשרי שמים׳ ואם אמור כאמר ההלה בעלה פן נספה׳ שם דלקונו׳ ואם נהפוך עורף לנוס המדברה שמה ארבו לנו׳ רוח אפינו משיח ה׳ וגומר׳ הוא לשון קריאה ור"ל אומללים וסכלים אנו עם ישראל מה היינו מצפים אל גוי לא יושיע אשר הם היו לנו לפוקה ולמכשול כי רוח אפינו משיח ה׳ והוא מלכנו יאשיהו הצדיק תמים אשר אמרנו בצלו ובצל זכיותיו נחי׳ בגוים ולא ינצלונו׳ רוחו ונשמתו נלכד בשחיתותם כי פרעה נכה מלך מצרים הרגו כאשר הלך מגמתו:

שישי ושמחי וגומר אחרי תום ירמיה לקונן על ישראל כרוח קדשו׳ כנא על טוב ה׳ את שבות עמו׳ ועל נקמת הגוים אשר הרבו עליו מהר וממן מצרות וגלויות׳ וזהו אומרו שישי ושמחי בת אדום וגומר ובתרגום חדיאי ובדיחי קוסטנטינה קרתא דאדום דשיעא דמתבניא בארעא דארמיניאה בסניאין אוכלוסין דמן עמא דאדום אף עליך עתיד למיתי פורענותא׳ וידיין יתיך פרכואי וגומר ראוי לדעת כי אדום זה אשר מזכיר המתרגם פה אינו עשו אח יעקב׳ אבל הוא נינו עמלק הרשע בן בנו אליפז ותמנע פילגשו׳ כי הם היושבים בארץ ארמיניאה כפי המקובל בפרסום׳ וכן קוראים אותם עוד היום היהודים הקורנמיים׳ ליושבי ארמיניאה עמלקים׳ עוד אמר תם עונך בת ציון וגומר ר"ל מתי יתום עון בת ציון ויגאלם׳ באופן כי לא ישובו עוד להגלותם׳ כשיפקוד ה׳ עון בת אדום ויגלה חטאתיו׳ וכתרגום ובתר כן ישלם עוכתיך כנישתא דציון׳ ויתפרקין על ידוי משיחא ואליהו

תורת חסד — צדקת תמים

סורו טמא וגו׳ בספר אחד קדוש הכ"ל כי נלו הוא מלשון מוראתו בנולתה שהוא לשון סרחון׳ או יהיה גם כן מלשון נולה כעוף יעופף להלוך ולגלות בד׳ כנפות הארץ וכן נהיה לישראל וכנו נעים ונדים מדחי אל דחי׳ או יר׳ ולשכיהם הנזכרים כאמת סורו טמא קראו למו תמורת מה שהכהנים היו אומרים אז טמא או טהור וכו׳ וכן היו אומרים להם סורו סורו אל תגעו כי נלו הכהנים גם נעו הנביאים והגוים האלה אמרו עליהם לא יוסיפו ישראל לגור אפילו כגרים כי פני ה׳ חלקם לא יוסיף להביטם כי הנה פני הכהנים האלה המגוללים בדם לא נשאו לטהרם מהדם ההוא וזקנים והם הנביאים שנעשו עורים לא הכנו להורות להם את הדרך ילכו בה׳ או יר׳ מקודם פני ה׳ היו מברכים אותם באומר יאר ה׳ פניו וכו׳ ישא ה׳ פניו ועכשו נהיה להפך כי חלקם׳ והר"יג כתב פני ה׳ חלקם אמר כי פנים של זעמו ית׳ חלקם לא פני הרחמים כי אותן הפנים נסתרו כאומר ואנכי הסתר אסתיר פני ובמקום אחר ונתתי את פני באיש ההוא א"כ שני פנים יש פני רחמים ופני זעם והם חלקו את ישראל וגרשום מעל אדמתם ע"כד: וכפי דרכו זה אולי יר׳ לומר חלקם ה׳ אל פניו כביכול כלומר הבדיל פני הרחמים מפני הזעם ועם פני הזעם עשה מה שעשה כי מקודם היתה מדת הדין משותפ׳ עם מדת הרחמים: עודינה תכלינה וגו׳ בספר א׳ קדוש כתוב יר׳ עכ"ז עדין אנו במרייננו ותכלינה עינינו לא לפני ה׳ שיחננו כי אם אל עזרתנו הבל ובמה שהיה לנו לצפות ולראות שהוא האל ית׳ צפינו אל גוי לא יושיע ולא נעצר לנו כח כאילו היינו כבר זקני׳ וז"א קרב קצנו וכו׳ כי הזקנה באה שלנו בלא זמנה ואנו לא באנו שיה ולאויבינו נהיה להפך כי קלים היו רודפינו וכו׳ או יר׳ הסכלנו זאת כאילו תכלינ׳ עיני שכלנו כי לא הבטנו אל עזרתנו האמתית להיות כולנו באהבה וחבה ע"כד׳ וכפי מה שביארתי אני בפסוקי׳ הקודמי׳ יר׳ באומר עודינה וכו׳ לומר והם הגוים האלה לא הביטו כי עודינה באופן ההוא גם אנחנו תכלינה עינינו ר"ל גם אנחנו עורים בנביאים ואפי׳ לחוה העין שלנו הכלה בראותנו כי עזרתנו אשר היינו יכולים לעשות להם היתה הבל וריק וכשם שהנביאים היו רוצים עזר מאתנו ועזרתנו להם היתה הבל וריק כמו כן קרה לנו עם האנשים אשר היינו מצפים להם שיושיעונו והם גוי לא יושיע וכמו כן הם הגוים הנזכר צדו צעדינו מללכת אפילו ברחובותינו ואיך נוכל לעזור לאלה האמללים׳ וקרב קצנו מצד עונותינו ומלאו ימינו ר"ל אין אנו אומרים מלאו שנותינו המורה על רבוי השנים אך אנחנו אומרים מלאו ימינו המורה על הקיצור הרב והנה הקיצור הלזה איננו לנו מצד מה שבבר נשתלמנו מכל וכל וכמו שהאל ית׳ עושה בשלמים שלוקח אותם לעצמו וכו׳ רק לפי שקרב קצנו ובשילנו ממצרים אמר האל ית׳ עלינו ואשא אתכם על כנפי נשרים ועתה קלים היו רודפינו מנשרי שמים ועל ההרים דלקונו ובמדבר ארבו לנו אשר על כן מלאו ימינו כי בא קצנו באופן כי שתים רעות היו לי א׳ שקרב קצנו קודם זמנו והב׳ שמלאו ימינו ולא שנותינו ועכ"ז קרב קצנו׳ והר"יבש כתב ואמר מלאו ימינו לא מפני שארכו לנו הימים עד הזקנה ושיבה רק מפני שקרב קצנו נמצא שהעון גרם מלוי ימינו לא לפי מלאת הימים ע"כד: רוח אפנו וכו׳ יר׳ ובמה קרב קצנו על הדרך האמור הנה הוא במה שמי שהיה רוח אפנו וחיותנו ונשמתנו ר"ל שהיה מחזיק חיותנו ובשבתו היינו עומדים בעולם נלכד בשחיתות׳ של רודפינו אשר אמרנו בצלו נחיה בגוים׳ או יר׳ קלים היו רודפינו מנשרי שמים והוא במה שעל ההרים שהם גבוהים דלקונו ובזה נדמו לנשרי שמים ההולכים תמיד למעלה ועוד היה לנו כי במדבר והוא המקום היותר ארבו לנו לקחת ממנו רוח אפנו משיח ה׳ והוא יאשיהו המלך או גדליה בן אחיקם וכו׳:

זכור

אבן עזרא

ותתערי כמעט ויוכר ויתגל: **זכור** הזכור בלב והמבט בעין והטע' כל הצרה שעברה עלינו קודם הגלות והחרפה שאנחנו בה: נחלתינו. שדות וכרמים מכורה לזרים שהם בארצנו: יתומים. ועוד עם הגרים עלובים כאילו יתומים היינו ואין אב ידוע שמנהג משפחת האב לעזור היתומים: מימינו. אפילו המים והעצים שאינם ברשות אדם נקנה אותם במחיר רב כי העיר יושבת במצור מן אויב: על. ואם אנחנו מביאים המים או העצים על צוארנו נרדפנו הצר רדפנו ויגענו חנם כי לא יניח לנו מה שהיינו מביאים: מצרים נתנו יד. דגשות הנו"ן במקום נתנו תחת נו"ן השרש כי זאת הנו"ן סימן המדברים ונתינת היד שבועה והנה נתן ידו והטעם כתקיעת כף כי נשבעו למצרים ואשור ואולי נשבע: אבותינו. זאת הרעה הבאה עלינו בעבור עונותינו שהתחברו עם עונות אבותינו והם נמלטו לא אנחנו בט' פוקד עון אבות על בנים:
עבדים

רש"י

ותתערי. תקיאי כמו ותער כדה: תם עונך בת ציון. לקיח על כל חטאתיך: לא יוסיף להגלותך: מגלות אדום ולהלן עוד: מימינו בכסף שתינו. שהיינו יראים לשאוב מים מן הנהר מפני האויבים והיינו קונים מהם בכסף: על צוארנו נרדפנו. בעול עבוד' קשה: יגענו. להסיף מזון ונכסים: ולא הונח לנו. יגיענו בידינו כי האויבי' גוזלים וחוטפי' הכל במסי' וגולגליות וארנוניו': מצרים נתנו יד. דרך אדם בנופל ורוצה לעמוד מושיט יד למי שאצלו לעזור לו ואף כאן למצרים הושטנו יד שיעזרונו ולאשור שישביעונו בלחם נתנו כמו נתננו דגשות הנ"ון משמשת במקום נו"ן שניה וכן כי ממך הכל ומידך נתנו לך וכן ונתנו את בנותינו לכם: בנפשנו

תַּעֲבָר־כּוֹס תִּשְׁכְּרִי וְתִתְעָרִי׃ תַּם־
עֲוֺנֵךְ בַּת־צִיּוֹן לֹא יוֹסִיף לְהַגְלוֹתֵךְ
פָּקַד עֲוֺנֵךְ בַּת־אֱדוֹם גִּלָּה עַל־
חַטֹּאתָיִךְ׃ זְכֹר יְהוָה מֶה־הָיָה לָנוּ א
הַבִּיטָ וּרְאֵה אֶת־חֶרְפָּתֵנוּ׃ נַחֲלָתֵנוּ
נֶהֶפְכָה לְזָרִים בָּתֵּינוּ לְנָכְרִים׃ יְתוֹמִים
הָיִינוּ אֵין אָב אִמֹּתֵינוּ כְּאַלְמָנוֹת׃
מֵימֵינוּ בְּכֶסֶף שָׁתִינוּ עֵצֵינוּ בִּמְחִיר
יָבֹאוּ׃ עַל־צַוָּארֵנוּ נִרְדָּפְנוּ יָגַעְנוּ ה
לֹא הוּנַח־לָנוּ׃ מִצְרַיִם נָתַנּוּ יָד
אַשּׁוּר לִשְׂבֹּעַ לָחֶם׃ אֲבֹתֵינוּ חָטְאוּ
אֵינָם אֲנַחְנוּ עֲוֺנֹתֵיהֶם סָבָלְנוּ׃
עבדים

ני' ל · ל · י' חס' · הביטה ק' · ואין ק' · ע"ו רפין · הוי ל זקף קמץ · ולא · ל · ד' ק' · ג' · ואינם · ואנחנו ק' ק'

עתיד למיתי פורענותא ויצדיין יתיך פרכואי ותעיבר עלייך כס דלווט תרוויי ותתרוקיני: ובתר כן ישלם עויתך כנישתא דציון ותתפרקין על ידוי משיחא ואליהו כהנא רבא ולא יוסיף יי תוב לאגלותך ובההיא זמנא אסער עויתיך ברתא דאדום וייהון פרסאי ויעיקון לך ויצדון יתך ארום אתפרסם קדם יי על חובותיך: הוי דכיר יי מה דאיתגזר למהוי לנא אסתכל מן שמיא וחזיית כסופנא: אחסנתנא אתהפכת לחלונאי ביתנא לעמין נוכראין: הוינא מתילין ליתמין דלית להון אבא אמהתנא כארמלן דאזלו גבריהון בקירויי ימא ומספקא להון אם אינון קיימין: מימנא בכספא שתינא קיסנא בדמין ייתון: על פירקת צוורנא אטעננא כד הוינא אזלין בשביתא חמא נבוכדנצר רשיעא סרכיא דבני ישראל דאזלין ריקנין פקיד לחייטא ספרי אוריתא ולמעבד מנהון גואלקאן ומליאו יתהון מן פרירא די על ספר פרת וטען יתהון על צווריהון בההיא זמנא לעינא לא הות ניחא לנא: מצרים יהבנא סטר לאתפרנסא תמן ולאתור למסבע לחמא: אבהתנא חבו וליתהון בעלמא ונחנא בתריהון עויתהון סוברנא:
בנוי

מסרה

הביט כן כתיב וקרי' הביטה וראה את חרפתינו והוא חד מן כ"ט מלין חסרי' ה' בסוף תיבות וקרי' וסימ' נמסר במסר' רבת' במערכת אות הה"א בס"ד: בכסף ט"ר רפין וסי' נמסר ביהושע סי' כ"ב: מצרים ג' ר"פ וסימ' מצרים שממה תהיה · מצרים כיאור יעלה · מצרי' נתנו יד · נתנו ד' דגשים וסימ' ביחזקאל סימ' כ"ז: לחמנו ד' וסימ' אך ביי' אל תמרדו · לחמנו חם הצטיידנו: לחמנו נאכל ושמלתנו נלבש · בנפשנו נביא לחמנו:

תורת חסד
צדקת תמים

זכור ה' מה היה לנו הרשב"י כתב יר' מעלה היתה לנו והביטה וראה את חרפתינו עתה והוא אומר נחלתנו נהפכה לזרים כי מי שאין לו מתחלה עושר וכבוד כמעט לא ירגיש ויחוש לקלונו ולא אמר נחלתינו כי אם נחלתנו לרמוז לירושלם עכ"ד. או יר' זכור אתה ה' המהוה כל ההויות מה היה לנו ממציאות ההויה כי בראתנו מהאפס המוחלט וממצרים גאלתנו מבלי היותנו ראויים לכך אי לזאת הביטה וראה את חרפתנו כי כמעט הדבר הלזה נוגע כביכול בכבודך כי היה מתגדל כבוד שמך על ידינו. והוא אלי כונת רז"ל במדרש רבה באומרם זכור את אשר עשה לך עמלק לי עשה ולך לא עשה לא החריב את מקדשך ע"כ: נחלתנו וגומר יר' לומר הנה עקר כל הטובות אשר גמלת לנו הכל היה לתת לנו ארץ ישראל לנחלה לעבוד בה עבודתך ועכשו היא מעצמה נהפכה לזרים והוא הענין שארז"ל בפסוק יודע כמביא למעלה בסבך עץ קרדומות וכו'. או אולי כפי זה הדרך יר' זכור ה' מה היה לנו מה שלא היה לשום בריה יכולת לנגוע בו ואפילו בכמה גרגא דפרזלא ועכשו הביטה וראה את חרפתנו כי בחד גרגא דמחייה בקופא איפתח וכו' ונחלתנו נהפכה וכו'. או יר' בתחלה היתה ארץ כנען וירשנוה אנחנו ועכשו הלואי היתה חוזרת לבעליה הראשונים כי באולי היום או למחר היינו יכולים לחזור לקחתה מהם כאשר לקחנוה בתחלה מה שאין כן עתה שהיא ביד זרים שמעולם לא משלו בה וכמו כן בתינו והם הב' בתי מקדשות וכאמר וגם אל הנכרי וכו' הנה עתה כעת נראה לפנים שנכנסו בעד הנכרים וכו': יתומים היינו וכו' כדי להגזים הענין אמר יתומים היינו ולא שיהיה היתומיות כאשר הוא לאשר הם יתומים במיתת אביהם כי היתומים אשר כאלה הם מתנחמים במה שיורשים מאביהם או לפחות במה שיאמר עליהם שהם בני פלוני האדם המעלה ובכן ייטיבו להם אבל אנחנו יתומים היינו כאילו מעולם לא היה לנו מציאות אב כלל וכמו כן אמותנו כאלמנו' הן ולא אלמנות ממש וכאילו מעולם לא היו להן בעלי'. או יר' באומר יתומים היינו ע"ד מ"ש דע"ה כאבל אם קודר וכו' כי גדול הכאב מאד אצל מי שאין לו אם יותר ויותר ממי שאין לו אב כנודע וכמו כן אין אב לנו באופן שאנחנו יתומים מאם ואב. או יר' ולהיות כן הדבר שאנחנו יתומים מאם ואב על כן אמותנו ר"ל הכנסיות שהן מגדלות אותנו במקום האם האמתית הן הנה כאלמנות מאבותינו במה שהן מגדלות אותנו ואינן אלמנות ממש כי מעולם לא היו נשי אבותינו. והרי"בש כתב יתומים היינו ואין אב יר' שאנו מסופקים אם מת אבינו ולזה נחלתנו ובתינו הם בידי זרים ונכרים שאין מורידין את הבנים לנכסי אביהם כשאביהם ספק חי ספק מת ומטעם זה מימינו שהיו שלנו ועצינו קנינו אותם בדמים אחר שנהפכה נחלתנו לזרים ע"כ: והרי"ג כתב ומימינו ועצינו הנמצא תמיד בחנם לקחנוהו בכסף מלא ע"כ: ובספר אחד קדום מימינו עצינו לפי שאם היינו מביאים אותם על צוארנו נרדפנו ולא הונח לנו והיו לוקחים אותם מעלינו לזה קנינו אותם בדמים יקרים ע"כ. והרשב"י כתב מימינו בכסף וכו' ועכ"ז היינו מביאים אותם על צוארנו והוא אומר יגענו לא הונח וכו' ויר' יגענו בהבאתם ולא הונח לנו אח"כ מן הכסף כלל ע"כ: או יר' הנה המטר הוא בשבילנו כאומר ונתתי גשמיכם בעתם וכו' ועל כן היה מן הראוי שיתנו לנו המים בחנם מיראתם שמא ח"ו תבא שנת בצורת ויעצרו לנו ולתפלותנו וכמו שקרה למפיבושת וכו' ועכ"ז מימינו בכסף שתינו. או יר' מתחלה היינו קוני' את המים בכסף מלא והיינו שותים וכמו כן עצינו במחיר יבאו ועכשו על צוארנו נרדפנו מהמושלים בנו שנביא להם על צוארנו מים ועצים וז' דברים הללו יגענו ולא הונח לנו מהם כלל כי אינם נותנים לנו כלל מהמים ההם שהבאנו להם ולא מהעצים ההם. או יר' אין צריך לומר שקיימנו מה שאמר הכתוב אוכל תשברו מאתם בכסף ואכלתם אלא שג"כ קיימנו אומר וגם מים תכרו מאתם בכסף ושתיתם וכמו כן עצינו היו נמכרים לנו במחיר והוא מה שהיה נותן שלמה הע"ה לחירם שנה בשנה עשרים אלף כר חטים מכלת לביתו ועשרים כר שמן כתית בעצי ארזים ובעצי ברושים ועוד היה אז מה שאמר הכתוב ויהי לשלמה שבעים אלף נושא סבל ושמונים אלף חוצב בהר ועכשו על צוארנו ממש נרדפנו להביא העצים ואז היו כעומדים על החוטבי עצים נוחים בבתיהם ב' חדשים וחדש יהיו בלבנון עם היות שלא היו יגעים ועכשו יגענו ולא הונח לנו אפי' מעט א'. או יר' על מה שהיו מביאים בצוארנו היותו שמן ונקה נרדפנו מהם ובשביל זה יגענו כדי שלא יאמרו לנו לב שמח ייטיב גהה ולא הונח לנו [illegible]. או יר' ברואותם את צוארנו מייגעים לנו כדי להכחישנו ולא היו מניחים אותנו במנוחה כלל. או יר' ולא הונח לנו במה שהיו מייגעים אותנו כי לא היו פורעים לנו דבר: או יר' הנה התורה צותה ביומו תתן שכרו כדי שיתפרנס העני היום דבר יום ביומו ואנחנו יגענו ולא הונח לנו כי השכר היה מתאחר לבא: או יר' ולא הונח לנו מהפרעון כי אם למושלים בנו שהיינו עבדים להם והם היו הלוקחים שכר עבודתנו ולא אנחנו ואולי כיון בדרוש הקדש על מה שאנו רואים בזמננו במקומות אלו שאין היהודי הנושא סבל יכול לשים על כתפיו המרדעת הידועה [illegible] הנה בנושאים המרדעת היה יש להם איזה נחת רוח בנשיאת המשא מה שאין כן בזולתה. ויבא מהרי ז"ל כתב יר' באומר על צוארנו ע"ד אומר ויבך על צואריו מרז"ל שהכונה בו על הב' מקדשות: מצרים נתנו יד יר' כתננו ופשטנו את ידנו שיתנו לנו לצדקה: עבדים משלו בנו יר' הנה אילו היו מושלים בנו אנשים חשובים פורק לא היה מידם המכס במשול איזה פחות שבעבדים פריקה מידו ועתה עבדים משלו וגו' ועכ"ז פורק אין מידם. או יר' פורק אין מידם עם היותם עבדים נצרכים למעות בעד פדיונם: בנפשנו וגו' או יר' ע"ד ואכלתם בשר בניכם וגו' ע"כ: מצרים נתנו יד יר' ומצרים ואשור כשבעו לתת לנו לחם לשבוע והנה לא עונותינו בלבד סבלנו אלא גם עונות אבותינו ולא ראינו לא מים ולא עצים ולא לחם ועבדים שהיו לנו עבדים משלו בנו ופורק אין מידם שאין לאל ידנו להנצל מידם ומה היה אם היו שרים וכו' בנפשנו נביא לחמנו לא ע"י שליח כימי קדם ועורנו כתנור נכמרו שהיינו הולכי' לבקש טרף ומזון ליום ולקרח בלילה והעבדים הנזכ' ענו את נשותינו באונס השרים נתלו ביד העבדים האלו ופני הזקנים שהפציר בנבוזרדן במאמר המלך שלהם לא היו עושים כי לא יראת המלך [illegible] מחלים פניהם על אודותם שלא יעשו הנבלה הזאת לא נהדרו פניהם להשלים רצונם ע"כ. או יר' אע"פ שהעבדים הם שמשלו בנו והעבדים מה להם לקחת עבדים כי אינם [illegible] ועכ"ז פורק ופודה אותנו אין מידם ולא רצו בפדיונכן: והרי"בש כתב אבותינו חטאו אין מידם [illegible] עבדים משלו בנו וגו' ולזה עבדים משלו בנו וגו' ולזה [illegible] היינו אנחנו בזמן החרבן אולי לא היה כחרב הבית ע"כ: מצרים נתנו יד יר' למצרים ולאשור נתננו מקום שישבעו מלחם במה שגלינו מארצנו כי תחלה היו תחת ידינו ואם היינו רוצים להרעיבם היה בא מידנו מה שאין כן עתה. או יר' למצרים נתננו מציאות היד בעצמה שתהיה עושה להם וכמו כן לאשור כדי שנשבע לחם. או יר' יד אחת נתננו למצרים ויד אחרת לאשור כדי לשבוע לחם. או יר' לאלה נתננו ידינו כדי לשבוע לחם וכן לא היה לנו במה להשתכר כדי לקנות מימינו אשר בכסף שתינו באופן שאנחנו מתים בצמא. או יר' למצרים נתננו היד אשר היתה לנו כל על יד ימינך ה' אשר היתה בנו כאומר' שם והיה ימינך וכו' וכאומר ומידך נתנו לך: אבתינו חטאו ואינם כעת האנשים החטאים שהיו מקודם כי לא שבו בתשובה ונעשו אחרים ואנחנו עונותיהם סבלנו עם היות אמת כי אפי' חטא לא נשאר להם ואין צריך לומר עון: או יר' ואינם עתה כעת אותם החטאים כי אין אנחנו אוחזים בידינו מעשה אבותינו ועם כל זה הש"י פקד עלינו עונות אבותינו: ומפי כמה"ר משה אלשייך ז"ל שמעתי שיר' הנה אין מיתה בלא חטא וכמליצו למדין מזה כי בשביל החטא המיתה באה ולזה אמר הנה הם אבותינו חטאו הנה על זה אינם שמתו בשביל חטאם וכפי מה שאין יסורין בלא עון הנה אנחנו עונותיהם סבלנו כלו' שבלנו יסורין בשביל עונותיהם ע"כ: ומפי הה"ר יצחק גבאי שמעתי ז"ל א"ר אמי אין מיתה בלא חטא וכו' הענין הוא כי יש בחינה גדולה למה שהאדם ימות מצד החטא והיא כי על העונות והפשעים האדם ירא מהעונשין ולכוונה שב בהן בתשובה מה שאין כן במיתה שאינו יודע מה עשה וגם אם ידעם אח"כ לא יתקיימנו לכלום ולא ישוב עליו בתשובה ובעונו חטא עליו המיתה ועל זה ארז"ל מאמר הקב"ה מאוה קלה לעיני ועבר עליה ולכן מתאוה שלא היה לו אולי לא היתה קלה ע"כ:
עבדים

אבן יחייא

ואליהו כהנא רבא ולא יוסיף ה' תוב להגלותיך ובההי' זמנא אסער עויתיך כומי דמתבניא באיטאליאה · ומליא אוכלוסין מבני אדום ויתון פרסאי ויעיקון לך וילדון יתך ארום אתפרסם קדם ה' חובותיך · וראוי לדעת כי יקרא עם רומי אדום על שם אפיפיור הראשון ושיעתו שהיו מבני אדום · ולכן חל השם ההוא על כל האומה הנכרית בכללה כי לפי האמת אומת אדום בכללותה שבו לדת ישראל בימי הורקנוס אשר הכריחם על ככה · והנה אפי' הנגרים מודים בחורבן רומי על ידי התוגר ולטוב להם באחריתו לפי דעתם · והמשכיל יבין כי תגי הגאולה באה · ולחריה האחרונה התחילו הכנותיה וה' יהפוך לכל העמים שפה ברורה לקרוא כלם בשם ה' ולעובדו שכם אחד:

זכור ה' מה היה לנו וגו' אחרי תום הנבואה הב' קינות על גלות ישראל והם איכה ישבה · ואיכה יעיב · ואיכה יועם · וקינת אני הגבר על צרתו וגלותו מעמו ישראל · כאשר באר בארבעתם גילה היות סבת כובד הצרות הנקרא אמת קרי מפני הולכם עם אלוהיהם בקרי לאמר עזב ה' את הארץ ולא מאתו באו כל אלה · רק מקרה הוא שקרה בלתי טהור · בא ללמוד דעת את עמו ישראל לקרוא אלוהיהם בקול גדול · ולומר בגלותנו אנחנו זכור ה' מה היה לנו · ומה פה במקום כמה ר"ל כמה צרות וגליות היה לנו בשכבר הימים אלפו למו · והביטה וראה את חרפתנו בהווה · וזה בכל השלש מתכות · כי במתכת הארץ נחלתנו נהפכה לזרים · ר"ל נהפכה נחלת זרים · במקום היותה נחלתנו ובתינו לזרים כלו יתומים היינו ואין אב ואמותנו כאלמנות אשר מדרך העולם כי לחולשתם יאכלו זרים חילם · באופן כי להיותנו בארצות אויבנו וחוץ מנחלתנו אפילו המים אשר הטבע המציאם בדמי והם בתכים חנם לרוב הכרחיות' בבריאה · אנחנו בכסף שתינו · ועצינו אשר גם הם ימצאו גוזל לרובם במציאות · במחיר יבואו אלינו · ויען כי העושר יהיה על שני פנים או הטבעיי והוא אשר ימצאו לו נחלות ובתים ומקנה בקר וצאן · או עושר טפליי · והוא ההון עתק והממון אשר בו יוכל בעלו להמציא לפניו כל אשר נמצא לעשיר העושר הטבעי הנזכר · לכן אמר אל תחשוב שאם אמרתי בלתי היותי עשיר על האופן הראשון · יען כי נכרים בא שעריו ונחתנו בארצותנו · שאהיה עשיר מהאופן השני וגם כסף גם זהב אתי · כי העבודה אותנו המעט קט מהכסף שבו אקנה המים · ומהמחיר אשר בו אקנה העצים · על צוארינו נרדפנו · רוצה לומר בעול

בנפשנו נביא לחמנו · בסכנת נפשנו היינו מסוכנים כשהיינו מביאי' מזונותינו מן השדה מפני חרב המדבר: נכמרו · נתחממו וכן כי נכמרו רחמיו ובלשון תלמוד יש הרבה על הכמר של ענבים מכמר בישרא: זלעפות רעב · כמו ורוח זלעפות לשון שריפה: טחון נשאו · כשהיו האויבים מוליכים אותם בקולרי' היו נותני' על כתפיהם ריחיים ומשאות כדי ליגעם · וכן בעץ כשלו כשל כחם ולשון כשלו נופל בתשוי' כח כמו שנאמר בעזרא ויאמר יהוד' כשל כח הסבל וכן הכסיל כתי: על זה היה דוה לבנו וגו' · על המפורש במקרא של אחריו על שהר ציון ששמם ושועלים הלכו בו: ואתה

עבדים · ועבדינו נותני מס לנו כאלו' משלו בנו · ופורק כמו מציל כמו ויפרקנו מצרינו ושניהם מגזרת מפרק הרים: בנפשנו · בתחילה היו עבדינו מביאי' לחמנו ועתה אנחנו בעצמנו והישר בעיני שטעמו כסכנת נפשנו וכן כי בנפשותם הביאו': עורנו ואם לא נשתכן להביא לחם נמות ברעב · ונכמרו כמו יבערו ויקדו ונכמרו כי נכמרו רחמיו: זלעפות · כמו ורוח זלעפות כטע' סערה: נשים · אחרי צרת הרעב עד שענו העבדים נשינו וכל שכיבה באונס והיא כדרכה תקרא ענוי: שרים · אין לנו שרי' שיושיעו נשינו כי אפילו הם נתלו בזרוע' ויש אומרים כי בידם של אלו העבדים הנזכרים למעלה · נשאו בחורי' לטחון ויהי טחו' שם הפועל כמו כלאיתי נשוא וכשל כח הנערים בהניע עץ הטחנה ויש אומרים שהוא כמשמעו והטעם כי כל מחנה צריכה לטחון ולעצי': זקנים · מנהגם היה לשבת בשערי ירושלם: שבת · על הקרבנות שנכרתו ומחולליהו המחוללי' והמשוררים: נפלה · בית המקדש מקום השכינה: על זה היה דוה לבנו · והעין חשכה מרוב הבכי: על

עֲבָדִים מָשְׁלוּ בָנוּ פֹּרֵק אֵין מִיָּדָם:
בְּנַפְשֵׁנוּ נָבִיא לַחְמֵנוּ מִפְּנֵי חֶרֶב
הַמִּדְבָּר: עוֹרֵנוּ כְּתַנּוּר נִכְמָרוּ מִפְּנֵי
זַלְעֲפוֹת רָעָב: נָשִׁים בְּצִיּוֹן עִנּוּ
בְּתֻלֹת בְּעָרֵי יְהוּדָה: שָׂרִים בְּיָדָם
נִתְלוּ פְּנֵי זְקֵנִים לֹא נֶהְדָּרוּ: בַּחוּרִים
טְחוֹן נָשָׂאוּ וּנְעָרִים בָּעֵץ כָּשָׁלוּ:
זְקֵנִים מִשַּׁעַר שָׁבָתוּ בַּחוּרִים
טו מִנְּגִינָתָם: שָׁבַת מְשׂוֹשׂ לִבֵּנוּ נֶהְפַּךְ
לְאֵבֶל מְחֹלֵנוּ: נָפְלָה עֲטֶרֶת רֹאשֵׁנוּ
אוֹי־נָא לָנוּ כִּי חָטָאנוּ: עַל־זֶה הָיָה
דָוֶה לִבֵּנוּ עַל־אֵלֶּה חָשְׁכוּ עֵינֵינוּ:
עַל

בְּנוֹי דְחָם דְאִתְיְהִיבוּ עַבְדִין לִבְנוֹי
דְּשֵׁם אִינוּן שַׁלִּיטוּ בָנָא פְּרִיק לֵית
מִידְהוֹן: בְּנַפְשָׁנָא נַיְתֵי לְחֵם
פַּרְנָסוּתָנָא מִן קֳדָם קְטוֹל דְּחַרְבָּא
דְאָתֵי מִן סְטַר מַדְבְּרָא: מַשְׁכָּנָא
הֵיךְ תַּנּוּרָא אִתְקַדְרוּ מִן קֳדָם מַפַּח
כַּפְנָא: נְשַׁיָּא דַהֲווֹ נְסִיבָן לִגְבַר בְּצִיּוֹן
אִתְעַנָּאוּ מִן נוּכְרָאֵי וּבְתוּלָתָא בְּקִירְוֵי
יְהוּדָה מִן כַּשְׂדָּאֵי: רַבְרְבָנִין בִּידֵיהוֹן
אִצְטְלִיבוּ אַפֵּי סָבַיָּא לָא סָבָרוּ: רוֹבִין
רֵיחְיָא נְטָלוּ וְטַלְיָא בִּצְלִיבַת קֵיסָא
תְּקָלוּ: סָבַיָּא מִתְּרַע סַנְהֶדְרִין
אִתְבַּטִּילוּ וְרוֹבִין מִן בֵּית זְמָרֵיהוֹן:

בְּטִיל חֶדְוַת לִבְּנָא אִתְהַפִּיךְ לְאֶבְלָא חִנּוּגָנָא: נְפַלַת כְּלִילָא דְרֵישָׁנָא וַוי לָנָא
אֲרוּם חַבְנָא: עַל דֵּין בֵּית מוּקְדְּשָׁא דְּאִתְצַדִּי הֲוָה חֲלִישׁ לִבְּנָא וְעַל אִלֵּין עַמָּא
בֵּית יִשְׂרָאֵל דַּאֲזָלוּ בְּגָלוּתָא מִתַּמָּן הֲווֹ חֲשִׁיכָן עֵינָנָא: על

מסרה

טחון ל' בחורים טחון נשאו והוא חד מן א"ב מן ג' ג' בתר לישן אנך וסי' נמסר במסרה רבתא במערכת אות האלף בס"ד:

אבן יחייא

בעול עבודה קשה יגענו לאסוף אותו המעט מהכסף והמחיר למחייתנו · ויגענו ולא הונח לנו · כי האויבים חוטפים הכל בגבייתם ומכי תמיד מכדם כלו והלך: ומצרים נתנו יד רוצה לומר נתננו כי הכון דנופה ואשור · לשבוע לחם · רוצה לומר כי דרך העולם שהנכנע יתראה שבע ושלו לפני אויביו למען לא יגיל ברעתו · אבל אנחנו לרוב צרותינו הוצרכנו לשאול העזר מהאויבים · כי למצרים שמשנו יד שיעזרונו · ולאשור שישביעונו בלחם · ואל תתמה כי באנו עד הלום לשאול לחם מאויבנו כי רעה עוד מזאת באה לנו · כי עבדים משלו בנו · ופורק אין מידם · והם בני חם הארורים · ובנפשנו נביא לחמנו רוצה לומר אותו המעט לחם שאשור נותן לנו להיותם קרובנו כי אשור היה אשור לארפכשד אבי אבות אברהם העברי · בני חם כוש ופוט וכנען אשר אביהם שעבדם לעבדים לזרעו של שם · היו גוזלים אותו ואין מציל מידם ובסכנ' נפשותנו נביא לחמנו מפני חרב המדבר כי היו עומדים בדרכים לשלול שלל ולבוז בז · כי הנם יושבי אהלים במדברות כמכתב הכושיי' השחורים אשר מורעם עוד היום · באופן כי עורנו כתנור נכמרו מפני זלעפות רעב · רוצה לומר כי בלחות מהמזון היורד על האדם יתלחלח הגוף ויתקרר · ובחסרונו יתחמם האדם מאום ככרי · וזהו אומרו כי העור שלנו ככמר ר"ל נתחמם כתנור אש מפני זלעפות רעב · כגזר מן ורוח זלעפות מכת כוסס שהוא לשון שריפה · נשים בציון ענו וגומר רוצה לומר ובמתכת הזרע · כי נשים בציון ענו בתולות בערי יהודה · וכתרגום נשיא דהוו נסיבן לגבר בציון אתעניאו מרומאי · ובתולתא בקרוי יהודה מן כשדאי · שרים בידם נתלו · כי בחרו במות האכזרי · מלחיות בקלון ובבוז · פני זקנים לא נהדרו · אף כי אפילו בין האומות הוא מן המוסכם להכיר פני זקן · בחורים טחון נשאו · ר"ל בשם טחון · הפול שהרחים דנוקים בו · שתולים אותו בצואר שבהמה הטוחנת בהליכתה סביב סביב תמיד · ובמקום הבהמה היו משימים בחורי יש' להוליך סביב סביב הטחון ההוא · באופן כי אותם הבחורים ונערים מרוב הטורח והעמל ההוא · לא היו יכולים לעמוד על רגלם · ובלכתם בדרך אפי' כי היו נשענים על משענת כמכתב הישישים היו נופלים ונכשלים וזהו אומרו כשלו · זקנים משער וגומר הזקנים והבחורים הנרמז פה עליהם הם יותר מעולים מהראשונים כי הזקנים פה כאמר על הסנהדרין · ובחורים על הלויים המשוררים · וכתרגום סבייא מתרע סנהדרין איתבטילו ורובין מן בית זמריהון · שבת משוש לבנו וגומר ר"ל · וכתב מתכת האלהות כי אהרן אחרון חביב שבת וכתבטל משוש לבנו · והוא בית המקדש יפה נוף משוש כל הארץ · ונהפך לאבל מחולנו · וכדברי המשורר על נהרות בבל שם ישבנו גם בכינו וגומר על ערבים בתוכה תלינו כנורותינו וגומר ונפלה עטרת ראשנו · והוא בית קדשי הקדשים · אוי נא לנו כי חטאנו · היא הודאת עם ישראל אל כל הצרות הנזכרות על העונות והחטאות · על זה היה דוה וגומר רוצה לומר אני מקונן אוי ואבוי ובהים והי · על אבדת השלש מתכות · אבל על אחד מהם היה דוה לבנו יותר ויותר וחשכו עינינו על הר ציון ששמם ושועלים הלכו בו · וכפי דעת המתרגם יורה כי ישוב לשלשתם · באומרו על דין בית מקדשא דאיתצדי הוה חליש לבבנא · והוא מתכת האלהות · ועל אילין עמא בית ישראל דאזלו בגלותא מתמן הוו חשיכן עיננא · והוא מתכת הזרע · על טורא דציון דהוא נדי תעלין הליכו ביה והוא מתכת הארץ: אתה

תורת חסד צדקת תמים

עבדים משלו בנו הרש"י כתב ולמה שהם עבדים ואינם מאנשי המעלה וכבוד לכן לא ימצא בהם שום חנינה או מדה שנושע מידם ע"כ: או יר' כשמשלו בנו כבר היינו עבדים וכו': בנפשנו נביא לחמנו וגו' הרש"י כתב יר' אנחנו הוכלים אותו קודם הביאו אל בתינו כי פחדנו וכו' ע"כ · והנ"ל כי בפסוק זה רמז המקונן מה שכתב בספרו ויבאו אנשים משכם וכו' ויצא ישמעאל בן נתניה לקראתם וכו' וישחטם וכו' ועשרה אנשים נמצאו בם ויאמרו אל ישמעאל אל תמיתנו כי יש לנו מטמונים בשדה חטים ושעורים ושמן ודבש ויחדל ולא המיתם בתוך אחיהם וז"א פה בנפשנו וגו' ויר' הנה כמו שאנחנו מביאים נפשנו בתוך גופנו ואנו שומרים אותה כמו כן אנחנו צריכים להביא שמה את לחמנו ואת חטנו ולשמור אותם מפני חרב המדבר והיא חרב ישמעאל בן נתניה שלוחו של בעלים מלך בני עמון ודומה לו כדי שלא ימיתנו וכו' וקראו חרב המדבר ע"ד אומר כי אפרית וגו' מדבר וגו' · או יר' אין צריך לומר שאנחנו משימים את הלחם אשר נמצא בתוך כספנו אלא שג"כ אנחנו משימים אותו תוך נפשנו והכונה לומר כי גם אחרי שבעתם ומלואכ כרסם מן הלחם שהיו מוציאים היו אוכלים אותו על השבע וממלאים כל המקום הפנוי שבתוך גופותיהם וכאילו הוא אפילו במקום הנפש וכו': או יר' לומר אין אנחנו נותנים מן הלחם אשר נמצא ואפילו לבנינו ולבנותינו כי אם לנפשנו לבד וכל זה מפני חרב המדבר ר"ל מפני הסכנה אשר הנו בה על מוצאנו אותו · או יר' כשאנו מוצאים אותו אנו אוכלים את כולו ואין אנו מניחים ממנו למחר כי אין אנו יודעים מה יהיה למחר אחרי היות חרב המדבר במציאות:

עורנו כתנור הנה המזון הוא משי' בנפש האוכלנו חום ולחות אשר בו יחיה ויגדל ובהסתלק המזון ישאר עור האדם כדמיון התנו' אשר הסירו ממנו האש שלא ישאר לו כי אם איזה חום והכף ומיד יתקרר וכן הוא הענין בעורנו שישאר בו איזה חום והכף יסתלק ממנו ואולי כיון לחולי הנקרא קדחת הלמוק: והרש"י כתב עורנו הם עורות האסטומכ' שהם ב' כמו שכתבו חכמי הטבע · ולע"ד הם במקום שמסובכים המעים ובית הכוסות שאמרז"ל במסכ' חולין שאם ניקב זה בלא זה כשר ואלו הב' עורות נתלה בו מפני הזלעפות הם הדפקות מהאסטומ' שנעשה בזמן היותה ריקנית מהמזון ואין לה שתעכל ע"כ: נשים בציון ענו הרי"בש כתב נשים בציון ענו בתולות בערי יהודה כי גם בכל הרעב הגדול ההוא לא נתפתו להם והשרים בידם נתלו בראותם כי פני זקנים לא נהדרו מהאויבים ע"כ: ובספר א' קדוש נשים בציון ענו וגו' ופני זקנים לא נהדרו · כלה לבעול אותן בפניהם · או יר' ופני זקנים השבאים לא נהדרו כי בודאי הזקנים לא היו משיאים להם עצה לעשות כן והם לא חששו לעצתם ע"כ: או יר' הנה הנשים היו באות להטהר בבית המקדש מטומאתן והם אז טמאו אותן בזרמתם וכמו כן טמאו בערי יהודה אל הבתולות אשר לא ידעו משכב זכר וכונו בזה למה שהנבעלת לכותי היא קשה להפרד ממנו וכו' · שרים בידם נתלו הרי"בש כתב יר' שהם בעצמם נתלו ע"כ · ואולי יר' שרים בידם נתלו כי הוצרכו לעמול בידם כדי להתפרנס וזאת היתה הסבה כי לא נהדרו פניהם גם שהיו פני זקנים והענין הוא ע"ד מה שביארתי בפסוק עבדים משלו בנו או ע"ד מה שאמרז"ל כיון שנתמנה אדם פרנס על הצבור לית ליה לעשות מלאכה בפני רוחין וכו' · או יר' לבן אמרים לאל ידי וכו' והק"בה אמר לו השמר לך וכו' ועכשו השרים המושלים בנו בידם וככחם נתלו ונשענו ואמרו יש לאל ידנו לעשות עמכם רע ופני זקנים לא נהדרו כאשר נהדרו בני יעקב במה שאמר האל ללבן השמר לך מדבר עם יעקב מטוב וכו' וכמו שהודה בדבר ואמר אלהי אביכם אמש אמר אלי וכו' · או יר' כשם שליעקב נאמר שהצלתו היתה בזכות זקניו כאומר ואלהי אביכ' למה לא נאמ' כן עכשו שנהי' אנחנו נצולים בזכות זקנינו:

בחורים טחון הרי"בש כתב בחורים כלי הטחנה נשאו על כתפיהם והם רחים של יד וגבורים כשל ותשש כחם בהבאת עצים מן היער כלשון כשל כח הסבל · או יאמר כי בהבאת הרחים של יד והוא העץ שמביאים אותו ביד תשש כחם ע"כ: ואולי כיון בפסוק זה לומר כי מקודם היה מה שקרה שמשון היה טוחן בבית האסורים אחרי שעשה נקמה גדולה בפלשתי' וכמו כן אמר אל הנער המחזיק בידו הניחו אותי והמישני את העמודים וכו' ומזה שעשה נמצא ג"כ טוב רב לבית ישראל ועכשו בחורים טחון נשאו ונערים בעץ הטחנה ההיא כשלו והכל לרעתם וכו': זקנים משער שבתו וגו' הרי"בש כתב הם הלוים המנגנים בשירים בבחורתם שקולם ערב ע"כ: או יר' הזקנים שבתו משבת אפילו בשערי בתיהם בזוכרם שנהרסו ונשתברו שערי ירושלם ופתחי בית המקדש באופן ששבת משוש לבנו לסבה זו · וכמו כן בחורים שבתו מנגינתם הנהוג להם כפי בחרותם באופן כי נהפך לאבל מחולנו · או יר' לפי שנהפך לאבל מחולנו · ומצאתי כתוב מכאן ראיה שמיתת החכם עושה רושם ויהיה פירוש הכתוב כן אם הזקנים והחכמים משער שבתו אין ספק כי גם הנערים ישבתו מנגינתם ע"כ: נפלה עטרת וגו' בספר אחד קדוש הנ"ל עטרת ראשנו הם הזקנים הנזכרים כי אין זקן אלא מי שקנה חכמה וכיון שהם מתו אין צדיק יעמוד עלינו בצרות שנכנס ולכן על זה דוה לבנו ועל אלה הצדיקים חשכו עינינו לסבה הנזכר · או יר' נפלה עטרת ראשנו והוא מה שהיו רואים כל עמי הארץ כי שם ה' נקרא עלינו ויראים ממנו מהשתא כן עתה כי חטאנו · או יר' הנה אילו הבית המקדש היה בעת קיים אין ספק כי עתה לא היה נחרב בשביל מעשינו הרעים כי אינם כי אם חטאים לבד ולא עונות ואין צריך לומר פשעים אך עתה שכבר נפלה עטרת ראשנו והוא שנהרס הבית המקדש אוי נא לנו כאשר נחטא גם אם לא יהיה כי אם חטא לבד כי דבר זה גם כי קטן הוא יעכב גאולתנו · ואומר על זה היה דוה לבנו יפרש ויבואר עם מה שיבואר הפסוק הקודם אליו או הבא אחריו · או יר' על זה אלי ואנכי שלא הייתי יכול לקיימו תמיד היה דוה לבנו ועל אלה מועדי ה' שלא יכולתי להדרם בכסות נקיה ובמלבוש נאה חשכו עינינו · או יר' אוי נא לנו כי חטאנו ואוי נא לנו על זה שהיה דוה לבנו עליו ועל אלה שחשכו עינינו עליו כו' כי עינא ולבא תרי סרסורי דעבירה אינון ועל כי לקינו בהם: ומצאתי כתוב נפלה וגו' יר' הנה כשהיה הבית המקדש קיים החטאים לא היו נחשבים לאין כי הקרבנות היו מרצים עליהם ולא היה נשאר כי אם העונות וכו' לך אחרי שנחרב אוי נא לנו כי אשר חטאנו גם אם לא יהיה עונות כי בחטאינו ובעונות אבותינו וגו' כי בזמננו זה חטאינו לבד יעשו רושם ובזמן אבותינו שהיה הבית המקדש קיים בימיהם לא היו עושים רושם כי אם העונות · ופי' זה הוא מהה"ר ישראל די קוריאל ז"ל · עוד מצאתי כתוב יר' כשאנו חוטאים אין אנחנו מרגישים הרע הגדול שאנחנו עושים ולימחר אנחנו מרגישים כשבא העונש שהוא מיתת הצדיק ונפילת העטרה ע"כ: השיבנו ה' אליך וגו' הרי"בש כתב יר' חדש ימינו לא כמי שחטא ושב אלא כימי קדם שלא חטאנו כי אם החמה הוא שאנו כאלם לפניך לא היית מאין עלינו מן חרבי הרחמים אבל היית קוצף עלינו עד מאד · ובספר אחד קדוש הנ"ל השיבנו ה' וגו' ולא תמתין שנעשה אנחנו הדבר כי הנה אין לנו מלא לעשות כן כי פרעתנו כי אם מאום מאסתנו לא לבד עשית זה רק שקצפת עלינו עד מאד וגו' אשר אתה הרבית כעסך כ"כ עמהם איך ישאו פנים אליך מאליהם אך צריך אתה ה' אליך וכו' ע"כ · ומצאתי כתוב כי אם מאום מאסתנו יר' יצאת מן השורה שכבר כתבת בתורה ואף גם זאת בהיותם בארץ אויביהם לא מאסתים ולא געלתים וגו' וכאומר אני קצפתי מעט וכו' וכן על זה הדרך ישראל אומרו אל תקצוף ה' עד מאד וגו' ואחר כך שמעתיו מפי כמה"ר משה אלשיך ז"ל: או יר' באומר השיבנו ה' וגו' הנה כשם שהיית מהיה אוהבי ומפליא לעשות עמנו בתחלה כמו כן חזור לעשות גם עתה וגם כן חדש ימינו כקדם שהיה האדם חי קרוב לאלף שנים · וזהו אומרו כמה שאמרו רז"ל כקדם כאדם הראשון כמה דאמר ויגרש את האדם מקדם וכו' וזהו הפי' יותעם הרבה מאד עם מה שתרגם המתרגם בפסוק איכה ישבה בדד וז"ל איכמה דאיתדנו אדם וחוה וכו' ועל כן פיים באומרו חדש ימינו כקדם וכמו שביארתיו נכון לדברי רז"ל · או יר' חדש ימינו כאילו באנו

עתה

אבן עזרא

על הר ציון ששמם · פועל עבר כמו כאשר אהב : הלכו בו · המהלכים כמו ויתכסו אותו ויהיה הלכו כמו גם הליכה מהבנין הכבד והוא פועל עומד ובעבור שמצאתי ערום הלכו הוצרכתי לדקדוק הראשון והשועלים מנהגם להיות בחרבות : אתה ה' · ידענו כי מלכותך לא תסור ולדור ודור אתה יושב על כסא המלוכה : למה · בעבור שאתה עומד לנצח למה תשכחני סלה : השיבני · לעיר תשכן שמך ונשוב לעבדך כימי קדם : כי · השיבנו מהרה אלא אם מאסתנו בעונינו כבר קצפת עלינו קצף גדול · והישר בעיני להיותו כי אם מאסתנו בעונינו כבר קצפת עלינו יותר מדאי והוא ברחמיו ירחם עלינו ועל האמללים · וינחם את האבלים · ויעמיד השר מיכאל · להליץ טוב על ישראל · ובא לציון גואל :

תרגום

עַל טוּרָא דְצִיּוֹן דְּהוּא צָדֵי תַּעֲלִין הַלִּיכוּ בֵיהּ : אַתְּ הוּא יְיָ לַעֲלַם בֵּית מוֹתְבָךְ בִּשְׁמֵי מְרוֹמָא כּוּרְסֵי יְקָרָךְ לְדָרֵי דָרַיָּא : לְמָה לְעָלְמִין תַּשְׁלֵינָנָא תִּשְׁבְּקִינָנָא לְאוֹרִיכוּת יוֹמִין : אָתִיב יְיָ יָתַנָא לְוָתָךְ וְנִיתוּב בִּתְיוּבְתָּא שְׁלֵימְתָּא תְּחַדֵּת יוֹמָנָא לְטָב כִּזְמַן יוֹמַיָּא טָבַיָּא דַהֲווֹ מִלְּקַדְמִין : אֲרוּם אֱלָהִין מִיקַץ תֵּיקוּץ בָּנָא רְגוֹזְתָּא עֲלָנָא עַד לַחֲדָא :

הכתוב

ל׳ ב׳ חל׳ עַל הַר־צִיּוֹן שֶׁשָּׁמֵם שׁוּעָלִים הִלְּכוּ־בוֹ : ג׳ ר״פ אַתָּה יְהוָה לְעוֹלָם תֵּשֵׁב כִּסְאֲךָ לְדוֹר וָדוֹר : ה׳ מל׳ לָמָּה לָנֶצַח תִּשְׁכָּחֵנוּ כ׳ ג׳ למדנחאי תַּעַזְבֵנוּ לְאֹרֶךְ יָמִים : הֲשִׁיבֵנוּ יְהוָה וכ״ונשובה ק׳ ג׳ אֵלֶיךָ וְנָשׁוּבָה חַדֵּשׁ יָמֵינוּ כְּקֶדֶם : ג׳ וחס׳ כִּי אִם־מָאֹס מְאַסְתָּנוּ קָצַפְתָּ עָלֵינוּ עַד־מְאֹד :

השיבנו יי׳ אליך ונשובה חדש ימינו כקדם :

רש"י

ואתה יי׳ · ידענו כי לעולם תשב ותוחיל וכן הוא למה לנצח תשכחנו הלא נשבעת לנו בך כשם שאתה קיים כך שבועתך קיימת : כי אם מאס מאסתנו בשביל שחטאנו לא היה לך להרבות קצף עד מאד כאשר קצפת : השיבנו יי׳ מפני שהסיים בדברי תוכחות הוצרך לכפול מקרא שלפניו פעם אחרת וכן ישעיה והרי עשר וקהלת :

נשלם ספר קינות

מסרה

אתה יי׳ ג׳ ר״פ וסי׳ בתלים ס״ח · לארך ימים ג׳ דסמי׳ וסי׳ גמם׳ בתלים סימן צ״ג · מאוס ג׳ וחס׳ וסי׳ חמאה ודבש יאכל · כי בטרם ידע הנער · כי אם מאס מאסתנו קצפת :

תורת חסד · צדקת תמים

עתה לעולם : ומצאתי כתוב השיבנו ה׳ אליך ונשובה · כלומר היה המתחיל אתה ה׳ ואע״פ שאין הדין כך הנה במצרים היו עדין בלתי ראוים ליגאל ועם כל זה הוצאתם משם בשביל מה שהיו עתידים לעובדך אחרי כן כאומר בהוציאך את העם ממצרים תעבדון וגו׳ וזהו אומר חדש ימינו כקדם ע״כ · ועוד כתב הרי״בש ז״ל ועתה אשמיעך זולתי בזאת האלפא ביתות שהן מיוסדות ונסדרות ובכיות על האלמנה ובת ואם ובנים והן ד׳ · האלפא ביתא הראשונה כאשה גדולה נכבדת ויקרה שכוללים ספוקיה ורוב אמריה קינה · ויללה על הפרדה מבעל נעוריה איכה ישבה בדד והאלה שודד · והאלפא ביתא הב׳ היא נגד הבת היחידה וחמודה אמריה ממררת על אב התעודה הוא זיוה והדרה והודה איכה יעיב באפו ה׳ את בת ציון להשאירה גולה וגלמודה והעמידה על גלדה עגייה ומרודה · האלפא ביתא הג׳ המשולשת גועשת ורועשת מפני אבי הבת ובעל אמה בעבור הרעימה לבת קמה כחמה כי נערו הללו אמון כמספד הדרדמון וזה שברו הני הגבר שעד עבדו · והאלפא ביתא הד׳ קינים והגה והי קינה היא ויקוננוה הילדים מזהב ומפז נחמדים משמיעים ברוב עם איכה יועם זהב · והדבור הה׳ והוא האחרון הסב ובתם ואם עם בנים כלם כאחד מקוננים וקורין בגרון ובקול יללה ורעדה ורתת וזיע עונים הגה והי וקינים סדר ם וסלוגים כלם יאמרו ויענו זכר ה׳ מה היה לנו ע״כד · ובשם מהר״י בירב ע״ה מצאתי כתוב מלאה דפורענותא הן יען כי אוי לו למי שחטא ושנה בו וחזר לעשותו פעם שלישית · ושבעה דנחמות להורות גבוהה הכביה ע״ה כי אור החמה יהיה שבעתים אמן כן יעשה האל ית׳ · וכ״יר :

תם

אבן יחייא

אתה ה׳ לעולם וגומר רוצה לומר בהיות כי אנו מכירים חטאתינו · ומודים ועוזבים אותו ואתה ה׳ לעולם תשב · ר״ל וכמו שאתה נצחי כן הבטחותיך שהבטחתנו ואף גם זאת בהיותם בארץ אויביהם לא מאסתי׳ ולא געלתי׳ לכלותם · הוא מההכרח שיהיו אמיתיו׳ ונצחיות · וכן כסאך לדור ודור אשר נשבעתי כי יד על כס יה מלחמה לה׳ עם עמלק מדור דור · ואם כן הוא למה לנצח תשכחנו תעזבנו לאורך ימים שר״ל למה לנצח תשכחנו בהיות כי הבטחת לא געלתי׳ לכלותם · ולמה תעזבנו לאורך ימים בהיות כי מלחמה להם בעמלק מדור דור · והנה עבדים לו וכאומרו לעיל סוסי׳ ושמחי בת אדום הכרחי עליו · ולכן השיבנו ה׳ אליך ונשובה בתשובה שלימה · וחדש ימינו כקדם בהיותנו על אדמתינו בדיבוק אלהי · כי אם מאוס מאסתנו לרוב פשענו · ככר נקמת נקמתך כי קצפת עלינו עד מאד ושפכת עלינו חרונך וקצפך · ולכן השיבנו ה׳ אליך ונשובה וחדש ימינו כקדם :

תם מגלת איכה שבח לאל המלוכה :

המתן המאור הגדול לממשלת :

הוא יקים סוכת דוד אבי הנופלת :

ולנמי יוסף יתן חכמה מכופלת :

אשר יוכל לפרש מגלת קהלת :

נשלם ספר איכה תהלה לאל המעלה לעמו ארוכת

הקדמת הרלב״ג

אמר לוי בן גרשם ראיתי לבאר דברי המגלה הזאת ועניניה לפי מה שהמבוכה והספק מה שלא יעלם עד שימצאו גם דברים סותרים קצתם קצת ודברים מושכים האדם לאהבת הבלתי ראוי וכבר שערו בזה רז״ל ולזה בקשו לגנוז אבל נמנעו מלגנוז לפי שראשו דברי תורה וסופו דברי תורה כמו שאמרו ז״ל וראוי שתדע שדברי זה השלם לא היו בזה האופן מהבלבול לפי מה שיחשב אלא מפני שכבר חיי׳ זה טבע הנושא אשר בו הדברים ונזכיר מקדימים בכאן הנעה אחת תבאר הסבה אשר בעבורה הוכרח זה השלם להיות דבריו בזה האופן · ונאמר כי בטוב החקירה בטוב והרע היא לפלוסופיא המדינית והיא חוקרת בכל מה בנמצא כמה שהוא נמצא וכבר אמר הפלוסופיא שזה הנושא לא יקבל ההאמתה השלמה אבל יתבאר בו בהקדמות מפורסמות ועניין ההקדמות האלו הוא שימצא מהם לדבר ולהפכו כמו שהתבאר בס׳ הנצוח ולזה אמר הפילוסוף במאמר כולל בשלישי ממה שאחר הטבע שראוי שיקדים תחלה כלל ההקדמות המפורסמות הנופלות בדרוש דרוש ואחר כך יזכיר הצודק מהם מהבלתי צודק כי בזה האופן יושגו בקלות ההקדמות אשר יביאו להשגת האמת בדרוש ההוא וכבר נתן הפלוסוף זאת העצה גם בדרושים החוצפיים ולזה תמצא בחכמה הטבעית שכבר הקדים הפלוסוף בדרוש דרוש ההקדמות המפורסמות הנופלות בה וכבר הארכנו בתועלת המגיע מזה הסדור בבאורינו לספר הנצוח ובבאורינו לספר מה שאחר הטבע ולזה ראיתי לבאר דברינו בזה המקום והוא מבואר כמו שזכר שם הפלוסוף כי המחשבה תקבץ אלו ההקדמות יחד ויקרה לה מפני זה הבחנום והמבוכה עד שלא תדע אנה תפול מאלו ההקדמות המקבילות ובזאת המבוכה תסיר כשיעיין בה בהקדמה הקדמה מהם ויזכר הצודק מהבלתי צודק והנה זאת המחשבה המקבלת יחד הסותרים קראה קהלת בזה הספר ולזה תמצא במקום מה בלשון נקבה אמר זה מצאתי אמרה קהלת אחת לאחת למצוא חשבון ולפי שהתחלת אלו ההקדמות הבלתי צודקות היא המחשבה המפסקת מהחקירה הראויה אמר המחבר ברבות ראשו ההקדמות שהם הבל ורעות רוח וגם אלה הם רעיון רוח ר״ל שהם מחשבה לבד ודבר שאין לו אמתות וקיום ולהיות אלו ההקדמות מתחלפות באמתותם אמר בקצתם דברתי אני עם לבי ובקצת׳ ראיתי אחר ידעתי וידמה שאשר אמר בהם ידעתי תהיינה הצודקות יותר והנה קראנו זה שחבר שם מתגלה זה בספר קהלת כי בזה האופן ידבר בזה הספר ולזה באו בו דברים סותרים וככל הסכימו הקודמים שהוא נקרא קהלת מפני שקבץ החכמה ולא השגיחו למה היה זה השם בלשון נקבה וכבר התבאר זה מדברינו ובזה הוסר הספק למה היו דברי זה השלם סותרים קצתם קצת והיו קצתם מביאים לבחור מה שראוי שירחק · ומהנה נתחיל בבאור זאת המגלה כפי הכנתנו :

ובציע תחלה הנעה אחת מקפת בחה שיכללהו זה הספר אבל העיון בטוב וברע · ונאמר כי מפני שהמחשבה תפול תחלה שהטוב הוא הערב ואליו תטה הבחירה בראשונה אם לא ימנע המוסר חקירת תחלה אם הטוב הוא הערב או המועיל באשר יתבאר לו שאין הטובה במסך של התענוגים · הגופיים והערבוניות אבל שהטוב הוא המועיל והיה הטוב הוא נחלק חלוקה ראשונה לשלשה חלקים האחד הוא ההשתדלות בהדבקות הקניינים והשני הוא ההשתדלות בכשרון המעשה באופן שיגיע המועיל במדות והשלישי הוא ההשתדלות בעיונית חקר תחלה זה החכם איזה מאלו הוא הטוב וביאר שכלם עוזרי׳ קצתם לקצת ושהנבחר מהם הוא ההשתדלות בחכמה ולפי שהתור׳ היא המיישרת מאד אל מה שראוי שיתנהג האדם בדרכי התורה וישמור מצותיה עם שבהם יושג הטוב שהוא המועיל בשלם שבפנים הנה יחשוב מזה שיהיה האדם מושגח מאת ה׳ יתבר׳ השגחה פרטית ויהיה נשמר מהרבה מהרעות הנכונות לבא עליו וזה הוא תכלית מה שהקיף עליו העיון בזה הספר והנה מנה זה המחבר בחקירותיו אלה ההקדמות המפורסמות הנופלו׳ בזה הצודקו׳ והבלתי צודקות כי בזה האופן תשלם זאת החקירה כמו שקדם · והנ׳ הקיף ספר משלי על העיון איך ראוי שיתנהג האד׳ בהשגת מיני הטוב הזה שהוא המועיל ובבחירה מהפכו בגד מיוחד בדבר דבר מהם ואולם בזה המקו׳ עיין בזה כולל ולזה יראה שספר קהלת חובר תחלה ואח׳ כך חובר ספר משלי כי זה הוא דרך העיון ר״ל שיעיין תחלה בכולל ואח׳ כך במיוחד ולפי שהתגבר בעיני העוב הזה הוא הגלות בעיון והוא כרים השלים אחר זה העיון בו כשיר השירים לפי מה שנתבאר :

הקדמת הגאון מ״ע ספורנו ז״ל

מאז הגיד לי אזן הנפלא כמה״ר חננאל ספורנו אחי יצ״ו לדרוש ולתור באור נכון בעניני ספר קהלת אשר בו לפי הנראה בתחלת העיון דברים סותרים זה את זה וקצתם כמו עלה נבערה כיעדה כאש רשעה להחזו בשבלים תמונות נני אדם [illegible] כשפר יסודם אשר לא בתורתנו עד שבקשו ראשי עם אנשי השם לגנזו להרי׳ מכשול מדרך עמנו [illegible]

אני עובדיה יצ״ו בכמה״ר יעקב ספורנו ז״לה נהגיתי אל כיוון ספר קהלת הנז׳ וסדרו · מצאתי ראוי היות ההקדמה בו עד אמרו אני קהלת הייתי מלך · ובה הודיע איך העירוהו לחבר זה הספר קצת פעולות במציאות מבהילות את תוצי רוחו אשר כהן יבין כל מתבונן מה יקר חסד אל כל היום להוציא יקר מזולל כי חפץ חסד הוא :

ואמר בכלל הקדמתו הנז׳ שבהיות שכל איזה הדברים אשר תחת השמש הם נפסדים הנה התכלית המכוון מהם מולד מה שהם נפסדים הוא תכלית גרוע בהכרח הנקרא אצל הכל וכבן ההשתדלות בקיום מיניהם וחזוק אישיהם חלילה הוא הכל בלי ספק · והיות שהמשתדלים בזה הם הנרמזים השמימיי׳ ומניעיהם והטבע ומנהיגיו אשר הם נכבדים מאד ונצחיים ולזה ראוי שתהיה כל פעולתם לתכלית נכבד · מאד הנה בהיותה לתכלית גרוע מאד ראוי שתקרת הבל הכנים באופן שאם היה זה התכלית האחרון היה ראוי ליחס להם או למסדר הכל [illegible] חטא בפלא אשר לא יקרה לפחות שבבעלי תומכות · והגיד זאת להבין ולהורות שהכל זה יספיק שיש בהכרח תכלית נכבד מאד מכוון ומושג באמצעות הנפסדים ובהכרח אין זה כי אם שלמות צלם אלהים הנקנה בעיון ובמעשה שהם תורה ומעשים טובים אשר בהם יראה האדם לנורא [illegible] כמו שבאר בספרו באמרו והתקדשתם והייתם קדושים כי קדוש אני :

ואחר ההקדמה הנז׳ ספר המחבר את רב השתדלותו להתבונן ולראות דעות חכמי דורו וחכמי הקדמונים עם דעות ההמון וטעותיהם והגיד שתירתם בחופשים שכליים והודיע מה היה לנו למודי ה׳ בתירתו ואיך סדרנו ותבי לתרפות לנו · והגיד על זה עלות קורות ומדריכות לסור ממוקשי מות ולאכול מן ושכל טוב בעיני אלהים ואדם · ובהיות דברי זה הספר וסדרו בלתי מובנים על נקלה באופן שלפעמים יובן מתכו הפך כונתו · בתחלת העיון עד שבקשו חכמי הדורות לגנזו · קמתי אני לפתוח פתח דברים יאיר לקצת מתבוננים בו למצוא דברי חפץ וכונת המחבר והקל מעליהם המה ישאו קולם וקנה · תבל מליהם לפקוח עיני עורים עירי [illegible] להביט נפלאות מתורתנו למען סור משאול מטה לאור באור החיים אולי יתעשת האלהים לקנות שכתו רצון לפלטת עם מרעיתו ובאו ידו ימלא כבודו את כל הארץ אמן ואמן :

נשלמה ההקדמה

דברי

דברי

קֹהֶלֶת בֶּן־דָּוִד מֶלֶךְ בִּירוּשָׁלָֽם׃ הֲבֵל הֲבָלִים אָמַר קֹהֶלֶת הֲבֵל הֲבָלִים הַכֹּל הָֽבֶל׃

פתגמי נבואה דאתנבא קהלת הוא שלמה בר דויד מלכא דהוה בירושלם: כד חזא שלמה מלכא דישראל ברוח נבואה ית מלכות רחבעם בריה דעתיד לאתפלגא עם ירבעם בר נבט וית ירושלם ובית מוקדשא דאינון עתידין למחרב וית עמא בני ישראל די אינון עתידין למגלי אמר במימריה הבל הבליא עלמא הדין הבל הבליא כל מה דטרחית אנא ודויד אבא כוליה הבלו:

הבל הבלים ג' דסמי' וסי' הבל הבלים אמר קהלת דריש סיפר' ב' בו · הבל הבלים אמר קהלת הבל הבלי' דסוף סיפר' · אלין מלין סופי תיבות מיחד: קמצין ויולד את פלג · לפני העדות למשמרת · כי הואיל הלך אחרי צו · ויהי לגפן אדרת:

רש"י

דברי קהלת · כל מקום שנ' דברי אינו אלא דברי תוכחות אלה הדברי' אשר דבר משה וישמן ישורון · דברי עמוס שמעו את הדבר הזה פרות הבשן · דברי ירמיהו שאלו נא וראו אם יולד זכר וגו' · אלה דברי דוד ובליעל כקוץ מונד כולהם · דברי קהלת וזרח השמש: כל הנחלים הולכים אל הים כינה את הרשעים בחמה ובלבנ' ויש שאין להם מתנת שכר כך שנוייה בסיפרי ולמדתי משם שהעניין מדבר ברשעי' והמשיל' לתגבורת החמה שסופ' שוקעת' תוספת ד"א כל הנחלים הולכים אל הים מה תלמוד לומ' בעובדי עבודת אלילים נאמר שוטים המשתחוים למים סבורים שיש בהם ממש לפי שרואין את הים הגדול שכל הנחלים הולכים בו והוא אינו מלא ואינן יודעין להבין כי אל המקום שהנחלים הולכים שם הם שבי' ללכת שמימי הנהרות ההולכי' לתוך הים הם המים עצמ' שהלכו כבר הם נובעות מתחת התהום והולכים למעלה מן הקרקע עד הים וחוזרים ונובעים לפיכך אין הנהרות פוסקים ואין הים מלא ולא מפני שיש בהן ממש: ע"כ · קהלת · על שם שקיהל חכמות הרבה וכן במקום אחר קורהו אגור בן יקא שאגר כל החכמה והקיאה ויש אומרים שהיה אומר כל דבריו בהקהל: מלך בירושלם · עיר החכמה: הבל הבלים אמר קהלת · קהלת קורא תגר ואומר על כל יצירת ז' ימי בראשית שהכל הבל של הבלים הוא · הבל נקוד חטף פתח לפי שהוא דבוק כלומר הבל שבהבלי' ז' הבלים כנגד מעשה שבעת ימי בראשית: מה

רלב"ג

דברי קהלת וגומר' **הבל הבלים** וגומר' **הנה** הודיענו זה תחלה מי היה מחבר זה הספר: **ואולם** התועלת המגיע מזה הוא כי זה ממה שיעמידנו על בוחן המחבר בדברים וזה כי כשיתבארו לנו דיעותיו ממקומות אחרים ויראה מדבריו מה שהיה מקביל באופן מה לדיעותיו הנה נפליג העיון בדבריו באופן שנעמוד על אמתת כונתו שהיא בלי ספק נאותית וללא התבאר לנו זה מהמחבר היינו עוזבים העיון בדבריו כשיראו לנו בלתי נאותים בתחלת המחשב' וימנע ממנו מפני זה התועלת המגיע מהדברים ההם וזה דיענו שנית איך היה אופן חבור זה הספר ר"ל שאלו הדברים היו ממה שיראה בתחלת המחשבה אשר היא קהלת ומקבלת הסותרים · והתועלת המגיע מזה הוא כשנדע אופן חיבור הדברים נעמוד על מה שבהם מהשלמות או הפכו · והמשל שאם נראה שלא השלים המחבר את דבריו באופן אשר ייעד ונשמטו מדבריו הקדמות היה ראוי שיזכרם לפי מה שייעד הנה אפשר לנו שנשלים החקירה באופן ההוא ונבאר ההקדמות הצודקות עד שישלם לנו האמת בדרוש ההוא לפי מה שאפשר בו שיקבל מן האמת וכאלו ישלים בכח המחבר בזה במה שקצר בעיון בדרוש ההיא ואם התבאר לנו שכבר השלים דבריו באופן ראוי לפי מה שייעד אז יתברר לנו שלמות דבריו ותהיה השגתינו מפני זה בדרושים ההם יותר שלמה וכבר יועילנו בזה תועלת שנית והוא כי כשיבאר המחבר אופן ההאמתה אשר יעשה בנושא אשר יחקור בו והוא מתבאר לנו שאין טבע זה הנושא שיקבל ההאמתה יותר שלמה הנה יתבאר לנו שא"א שתהיה בזה החקירה יותר שלמה ותכלה תשוקתינו בידיע' הדרושי' ההם אל מה שנעמוד עליו מדבריו ואם יתבאר לנו שכבר יקבל זה הנושא ההאמתה יותר שלמה כעיין בדרושים ההם מהלד ההוא ולא הספיק לנו החקירה שחקר עליהם המחבר ההוא והודיענו שלישית לרוב דבריו הם בלתי צודקים כדי שלא ילמוד מהם לבחור הבלתי ראוי ולזה אמר שמה שאמר קהלת הוא הבל וכזב אבל מדבריו נקבלו אלו ההקדמות התבאר הראוי מהבלתי ראוי: מה

מ"ע ספורנו

דברי קהלת נשא שפלות שהספה שיה כל החכמות כאומרו ויחכם מכל האדם · וידב' אל העצים וידבר על הבהמה ועל הרמש וגו': בן דוד · שהרב' להבין ולהשכיל בחכמה האלהית כאמרו מכל מלמדי השכלתי כו' מזקני אתבונן כו': מלך · והיה לאל ידו לקבץ אליו חכמי דורו ולרדת לסוף דעתם: בירושלם · ששם הי ונמצאים או רוב חכמי הדור כאמרו ולציון יאמר איש ואיש יולד בה: הבל הבלים · הנה כל מחודש בלתי מכוון אל תכלית כוונת למעלה הדוסויקר' הבל והדבר מהם אשר תכליתו יותר גרוע יקרא הבל הבלים כמו שיקרא היותר קדוש קדש קדשי': אמר קהלת · אמ' במלאת זה בהתבוננו שים דברי' במציאות אשר פעלהם בתכלית ההבל בהיות תכליתם יותר גרוע מכל הבלית דב' בלתי נחשב: הבל הבלים הכל הבל · ואמר שהוא הבל יותר משאר ההבלים אשר הפועל והפעלה והתכלית בהם הכל כי בהיו' הפועל והפעלה נכבדי' והתכלי' גרוע רא' שיקרא הבל הבלים בלי ספק: מה

אבן עזרא

שמע אמרי ספר · לאברהם סופר · כתבם על ספר · לרוח משכלת:
בן מאיר נקרא · מכונה בן עזרא · ומאורו עוזרה · כבודו סובלת:
להגיה חשכו · להלית דרכו · אשר נשאר עד כה · כאלה נובלת:
ומארצו נפרד · אשר היה בספרד · ואל רומי ירד · בנפש נבהלת:
ושם לבו כונן · לפרש ולשנן · ואל אל מתחנן · ולו התוחלת:
להרבות לו עצמה · והוא יתן חכמה · ויסלח כל אשמה · בפירוש קהלת:
בשם אשר לו הממשלת: אחל לפרש קהלת:

אורח חיים למעלה למשכי' למען סור משאול מטה כי כאשר יתאוה האורח שנשבה לשוב אל ארץ מולדתו להיות עם משפחתו כן תכסוף הרוח המשכלת להאחז במעלו' הגבוהות עד עלותה אל מערכות אלהים חיים שאיכמו שוכני בתי חומר כי הגויות נמשלות לבתים ובעפר יסודם וכענין די מדרהון עם בשרא לא איתוהי וזה יהיה אם תתלבן הרוח ותתקדש מטומאות תאות הגויות המגואלות המטנפות הקודש להתערב בשאול מטה ותשיב אל לבה לדעת יסודה ולראות סודה בעיני החכמה שלא תכהינה והרחוק כקרוב לפניה והלילה כיום אז תהי נתכנת לדעה קשט אמרי אמת ויהיו מחוקקין עליה שלא ימוי בהפרדה מעל גויתה כי החכתב מכתב אלהים הוא כי למען הראותה הובאה הנה על כן ככלאה במסגר עד עת קץ וכל זה להועיל ולהטיב לה ואם סבלה עמל שנים במספר כן תגוה ותשמח עולמי עדי עד בלי קץ כי כל מעשה יפרד והיה לארבעה ראשי' טוב כולו או טוב רובו ורע בקצהו או רע כולו או רע רובו וטוב בקצהו והחלק הראשון הוא מנת בני אלהים והחלק השני הם החיים אשר על פני האדמה והשנית הנשארים נעדרים לא יתכן המצאם כי לא יעשה יי' אלהים דבר כי אם טוב כי הכל לעולם הוא טוב וכן כתוב וירא אלהים את כל אשר עשה והנה טוב ואם היה שם רע היה בקצהו כי בעבור רע מעט אין בדרך החכמה העליונה למנוע טוב רב ושורש הרע מחסרון המקבל והנה אין לנו יכולת לדעת מעשה אלהים כי אם אל מעשיו בעבור היות הכל מעשיו הנה ראינו ילבינו הבגדים הסטוחים לשמש ויחשכו פני הכובס והלא הפועל אחד יוצא מפועל אחד לכן ישתנו הפעלי' בעבור השתנות תולד המקבלי' ומחשבות בני אדם משתנות כפי תולדת גוייה וגוייה והשתנות התולדות בעבור השתנות המערכות העליונות ומקום השמש והמקבל כחם והמדינות והדתים והמאכלים ומי יוכל לספר אותם וכל דרך איש זך בעיניו · ויער יי' אלהי ישראל את רוח שלמה ידידו לבאר דברי חפץ ולהורות הדרך הישרה כי כל מעשה שיעשה נוצר לא יעמד כי כל הנבראים יצאו לברא עצם שהוא שורש או להכחידו עד שיהיה נעדר רק כל מעשיהם דמות ותמונה ומקרה להפריד מחובר ולחבר נפרד ולהגיע נח ולהניח נע על כן מעשה בני אדם תהו וריק כי אם יראת יי' ולא יוכל איש להשיג אל מעלת יראתו עד עלותו בסולם החכמה ויבנה ויכון בתבונה:

דברי כתוב וידבר שלשת אלפי משל ויהי שירו וגו' והמשל הוא שנמשל בו דבר אחד כמו חוד חידה ומשל משל והוא הכשר הגדול והנמשל כבוכב נגר ודרך השיר להיות תהלה או דבר עתיד להיות ובעבור היות חפץ שלמה לחבר הדברים שיעלו על הלב החל במלת דברי ואיננו כן כל דברי כי הפסוק שים אחריו יורה עליו או הוא בעצמו גם כן יורה הפסוק השני בספר הזה על הראשון וקהלת הוא שלמה כי לא היה מבני דוד משיח יי' מלך רק הוא לבדו ונקרא כן על לשון החכמה שנקהלה בו ונזכר שם מקום ממלכתו בעבור תפארתו הלא תראה כי נקרא מלך ירושלם מלכי צדק כי הוא שלם ויורה עליו ויהי בשלם סוכו וכן אדני צדק בעבור היותו הדון מקום הצדק וכן על דברתי מלכי צדק הוא דוד המלך: הבל · אמר על דברי הבלי העולם וסמך הבל אל הבלים ואם לא ימצא מהשמו' שהם על משקל ארץ שישתנה חוץ מחדר משכבך ושגור דלחך משפח חותך גם אלה בפתח וזה בצרי וסמיכת היחיד לרבים בעניין אחד על שני דרכים לגדולה כמו מלך מלכים ולהפך כמו עבד עבדים והבל הבלים כמוהו כעניין אך הבל בני אדם כזב בני איש במאזנים לעלות המה מהבל יחד והמ"ם תחת יותר כמ"ם מכל שהיו לפני בירושלם · ומ"ם מכל מלמדי השכלתי והענין אם יעלו בני אדם במאזנים עם ההבל יהיו יותר קלים מהבל וכפל הבל הבלים להורות על כל זמן כעניין נשאו נהרות יי' נשאו נהרות קולם וכן שבוני גם שבבוני פעמים רבות ושלא יאמר אדם בלבו שיש בדברי העולם הבל ויש בו שורש עומד הנה חתם הכל הבל: מה

אבן יחייא

אמר העבד הקטן · יוסף בן לאדוני הרב דון דוד ן' יחייא ז"ל להיות כי העיד הכתוב היות שלמה בן דוד חכם מכל נברא כאומרו ויחכם מכל האדם · וכי השפעת חכמתו היתה על שלשת פנים היינו במשל ובשיר ובדיבור · במשל כאומרו וידבר שלשת אלפים משל · אשר מהם הוא ספר משלי · בשיר · כאומרו ויהי שירה חמשה ואלף · אשר מהם מגלת שיר השירים · בדיבור · כאומרו וידבר על העצים · כאמר כי מגלת קהלת כאמרה אמנו על הפן מהדיבור · וזהו אומרו דברי קהלת נגזר מוידבר על העצים · כאשר אמר בשיר השיר לשון תור מורי שירה · וכאשר אמר במשלי לשון נגזר משלשת אלפים משל · ואומרו עשיתי לי גנות ופרדסים · ונטעתי בהם עץ כל פרי ונומר עשיתי לי ברכות להשקות יער צומח עצים · רומז לאשר אמר וידבר על העצים מן הארז אשר בלבנון עד האזוב היוצא בקיר · ואומרו קניתי עבדים ושפחות · גם מקנה בקר וצאן הרבה · רומז לאומרו שם וידבר על הבהמה ועל העוף · ואומרו כנסתי לי גם כסף וזהב וסגולת מלכים וגומר אף חכמתי עמדה לי וגומר רומז · לאומרו שם ויבואו מכל העמים לשמוע את חכמת שלמה · והנה קרא ספרו זה קהלת מלשון הקהל · יען כי באופן השלישי הזה השפעת חכמתו בדבור על כל ענייני העולם השפל הנרמז כאומרו וידבר על העצים וגומר · אשר הוא האופן האחרון ואין בלתו אחריו הנאה היות נקהלים בו כל החכמות וכל אופני הוראתם · ולהיות שעשה הספר הלז בעת זקנותו וכאשר קבלו חז"ל · היה יכול לדבר בכללות בעניני העולם לרוב הנסיונות אשר עברו עליו באורך הזמן · וכל שכן להיותו בן דוד אשר היה השלם שבמלכים וחכם גדול · אשר ממנו קבל תורה וחכמה · וכ"ש להיותו מלך בירושלם העיר אשר בחר ה' רבתי עם ודע קדש ברוכי אל · ומקום מקדש מלך ושכינתו · אשר הוא מן המחויב שכל יושביה יהיו מלאים חכמה כרמון · וזהו אומרו בן דוד מלך בירושלם שרומז היות מופעת חכמתו מצד אביו ומצד עיר הקדש אשר היה מלך על עם העיר ההוא · והם השלם מתכונת שנתן הקדוש ברוך הוא לאברהם אבינו ששם עיר הקדש · והשם הקדוש · ובית המקדש · הבל הבלים אמר קהלת וגומר להיות כי דוד אביו אמר אדם להבל דמה ימיו כצל עובר · בא בנו לפרש דבריו · ואיך הוא דבר אמת כי הם כצל עובר להיותם הבל הבלים והכל הבל · והנה זכר שבעה הבלות כנגד שבעה אופנים מהימים והזמנים אשר יעברו על יושבי חלד · האחד והוא ימי היצירה · בהיותו חי במעי אמו בעולם השפל · אשר או נקרא עובר כנגד מן ימיו כצל עובר כי לא ישלים שנתו במקום ההוא · והב' והוא ימי היניקות · אחרי צאתו מבטן אמו ויונק שדיה · וזן מחלב הנולד מן הדם אשר היה מזונו בהיותו עובר · והשל' והוא ימי הקטנות · כאשר נמלתו אמו ומדריכו אל אכילת הדברים הרכים · ומתחיל ללכת על גחון · ולהיות נגרר אחריה · ולהיות כי ימי היצירה הם כמו הכנה לימי היניקות

רשי

מה יתרון · שכר ומותר: תחת השמש · תמורת התורה שהיא קרויה אור שנ' [...] ותורה אור כל עמל שהוא מתכיף בו תחת עסק התורה מה שכר בו: דור הולך ודור בא · כל מה שהרשע יגע ועמל לעשוק ולגזול הינו מכלה את מעשיו כי הדור הולך ודור אחר בא וגומל הכל מיד בניו כעניין שנאמר בניו ירצו דלים: והארץ לעולם עומדת · ומי הם המתקיימים הענוים הכנועים המגיעים עצמם עד לארץ כעניין שנאמר וענוים ירשו ארץ ומדרש תנחומא אומר כל צדיקי ישראל נקראו ארץ שנאמר ואתם תהיו לי ארץ חפץ: וזרח השמש וגו' · דור הולך ודור בא · כאשר השמש זורח שחרית ושוקע ערבית ותלך כל הלילה שואפת לשוב אל מקום אשר זרחה התמול בבקר שתזרח שם גם היום: הרוח · רוחו של שמש טלג"ט בלע"ז כמו אל אשר יהיה שם הרוח ללכת ועל סביבותיו שב · גם מהלך כל היקף וסובב שסבב התמול הוא מקיף וסובב היום: הולך אל דרום · לעולם ביום וסובב אל צפון לעולם בלילה: סובב סובב הולך · פני מזרח ומערב שפעמים מהלכתן ביו' ופעמים מסבבתן בלילה בתמוז מהלכתן ובטבת שסבבתן אף הרשעי כל מה שמשמן זורחת סופן לשקוע כל מה שהם הולכים ומתגנחי סופם לשוב אל מקום לתקום ממקום הטנופת באו ולמקום הטנופת ילכו וכן כל הנחלים הולכים אל הים ואיננו מלא לפי שאינן נשארים בתוכו כי ים אוקיינוס הוא גבוה מכל העולם כולו שנאמר הקורא למי הים וישפכם וגומר ומהיכן אדם שואף מלמעלה למטה והנחלי' הולכי' במחילות תחת ההרים מאוקיינוס וחוזרי' ונובעים וזהו אל מקום שהנחלים הולכים שבים שם אף הרשע כל טומאת שבא כן ילך:

כל

רלבג

מה יתרון וגומר · ביאור המלות: סוף מענין התחלה והתקיה כטעס כעבד ישאף כל סביבותיו · ר"ל סבובו לעולמים לזמנים וכמוהו ועבדו לעולם שהוא זמן היובל: ביאור דברי הפרשה אמר להודיע מה שיפול מהספק מצד המחשבה בענין התעסקות האדם בקניין השלמויות אשר העמל בהם הוא לבקש המועיל והם שלמות הקניין וכסרון המעשה והוא שלמות המדו' ושלמות המושכלות מהדבר שישאר לאחר שלא יפסד בכל עמלו שיעמול בזה המניהו' השפל אשר כל דברים הווים נפסדי' והולם אמר תחת השמש לפי שהמחשבה אשר חייבה שלא יהיה לאדם יתרון בזה לא חייב' אותו אלא בקניינים אשר באלו דברים ההווים הנפסדים כי המושכלות לכו הם עצמי הדברים אשר בכאן ומהיותיהם ולזה חשבו הקודמים שלא תהיה בכאן ידיעה כמו שזכר הפלסוף בשני ממה שאחר הטבע ולזאת הסבה אמר בכאן מצד זאת המחשבה שאין יתרון לאדם בכל עמלו שיעמול תחת השמש הכל אם היה לו עמלו למעלה מן השמש הנה לא יחוייב שלא יהיה לו יתרון · ואחר זה באר הסבה אשר יחשב בעבורה שאין יתרון בקניין אלו הדברים והוא שהם כלם הווים נפסדים עד שימצ' בהם תמיד דור הולך ודור בא והכ' לארץ עם פחיתות יתרון על אישי האד' ושאר המורכבים שהיא קיימת ונשאר או ירלה בזה שהארץ אשר היא לעולם עומדת יש בה דור הולך ודור בא כי היא הווה נפסד' בחלקי' וזה הבאור השני הוא יותר נאות אלינו ונאן אמר זה סבת ההויה וההפסד אשר לשו הנמצאים השפלים בתמידות ובסדור מדבריו בכח מחשבה שנית מקבלת למחשבה הראשונה והיא שבכאן טבעים קיימי' אפשר שתהיה בהם ידיעה נשארת וזה שההוויה וההפסד ייוחס אל התקופה ארבעה אשר לכוכב כוכב כי בהיו' נגוהו על הארץ יפעול בכאן באופן מה הפך מה שיפעלהו בהיות נגוהו תחת הארץ ואלו התקופו' הם הקופ' יומית ועוד יתן מכוכב כוכב תקופות ארבע' מצד המזלות אשר יהיה בהם כי הפועל אשר יסודרו ממנו בכאן בהיותו במזלות הצפוניים הוא מקביל לפועל אשר יסודר ממנו בהיותו במזלות הדרומיים וכוכב אשר יהיה בו זה העניין אשר זכרנו · יותר מפורסם הוא השמש כי הוא יעשה ביום האחד תקיפות ארבע' ימשך מאחת אחת מהם לתגבורת ליסוד אחד מהיסודות וזה יתבאר במלאכת הרפואה' ויחדש השמש בשנה האחת תקופות ארבעה מתחלפות הטבעים עד שתקופת ניסן תגביר היסוד האוירי ותקופת תמוז תגביר היסוד האשיי ותקופת תשרי תגביר היסוד הארצי ותקופ' טבת תגביר היסוד המימי וזה מפורסם מאד מענין השמש ולפי שאלו תקיפות ילכו בסבוב ימשך מזה שמירת הנמצאות אשר בכאן על ענין אחד עם היות אישיה' הווים נפסדי' ולזה אמר שכבר יזרח השמש וישקע ויעשה בזה תקופותיו היומית וזה הולך בסבוב עד שהוא מיחל בהיותו שוקע אל שישוב לזרוח מפאת מזרח והוא גם כן חולק במזלות הדרומיים ואח"כ סובב במזלות הצפוניים רלוני שסבוביו הדרומיים הם ששה חדשי' בפאת דרום וזה יהיה בהיותו במזלות הדרומיים וששה חדשים בפאת צפון וזה יהיה בהיותו במזלות הצפוניים והנה אלו הסבובים הם לולביים כמו שזכרו הראשונים לפי שאין השמש חוזר לזרוח ביום האחד מהנקודה בעצמה אשר זרח ביום הקודם אבל יזרח מהנקודה אחרת נוטה ממנה ולזה אמר שהשמש הולך וסובב הרוח האחר מאלו כאלו תאמר הדרום או הצפון ועל סבוביו שב הרוח והמשל שהוא ילך לפאת דרום שלשה חדשים ובשלשה חדשים אחרים יתקרב לאופן המישור בשובו אל הסבובים ההם בעצמם אשר הלך בהיותו מתרחק לפאת דרום · וכבר אפשר שיפורש הרוח מענין רצון והביאור הראשון הוא יותר נאות ולזאת הסבה אשר זכר ימצאו היסודות קיימים

מ"ע ספורנו

מה יתרון לאדם בכל עמלו שיעמול תחת השמש · ואמר זה על עמל האדם תחת השמש בענינים הנפסדי' כי מה התכלית בזה שיהיה ראוי שישתדל בו כ"כ ללא אלהים להשיגו: דור הולך ודור בא והארץ לעולם עומדת · וכמו כן אמר זה על חזרת חלילה הנמצאת בדורות הנפסדי' בפעל' הטבע או מנהיגו ההוה תמיד בחכמה נפלא' כי לא יושג בה שום תועלת לא לאישי המיני' ולא לכללות זה המציאות כי גם שישתנו הדורות הארץ לעולם עומדת על ענין אחד באיכות וכמות הנמצאים בה בלתי תוספת וגרעון: וזרח השמש ובא השמש · וזה בעצמו אמר על חזרת חלילה הנמצאת בהקיפי גלגל השמש ממזרח למערב: הולך אל דרום וסובב אל צפון · וזה אמר גם כן על חזרת חלילה הנמצאת בהקיפי השמש כגלגל הנטה · כי לא יתחדש מהם דבר לא בעצמם ולא במה שלמעלה מהם ואם כל הכונה בזה היא בשביל הנפשיים הנה תכליתה ברוע מאד בלתי נאות לפעלתם · מזולת מה שנראה שנטייתו בלתי מועלת לנפסדים · אבל מזקת מאד ברב ההשתנו' הנמשך ממנו :

כל

מַה־יִּתְר֖וֹן לָֽאָדָ֑ם בְּכָל־עֲמָל֔וֹ שֶׁיַּעֲמֹ֖ל תַּ֥חַת הַשָּֽׁמֶשׁ׃ ד' חס' בסי'

דּ֤וֹר הֹלֵךְ֙ וְד֣וֹר בָּ֔א וְהָאָ֖רֶץ לְעוֹלָ֥ם עֹמָֽדֶת׃ ל' רביעי

וְזָרַ֥ח הַשֶּׁ֖מֶשׁ וּבָ֣א הַשָּׁ֑מֶשׁ וְאֶ֨ל־מְקוֹמ֔וֹ שׁוֹאֵ֕ף זוֹרֵ֥חַ ה֖וּא שָֽׁם׃ ל' · ג' · ל' · ל' ומל'

הוֹלֵךְ֙ אֶל־דָּר֔וֹם וְסוֹבֵ֖ב אֶל־צָפ֑וֹן סוֹבֵ֤ב ׀ סֹבֵב֙ הוֹלֵ֣ךְ הָר֔וּחַ וְעַל־סְבִיבֹתָ֖יו שָׁ֥ב הָרֽוּחַ׃ ל' · ג'חס בליש'

כל

מָה מוֹתַר אִית לֶאֱנָשׁ בָּתַר דִּי מוֹית מִן כָּל טוּרְחֵיהּ דְּהוּא טָרַח תְּחוֹת שִׁמְשָׁא בְּעָלְמָא הָדֵין אֱלָהֵן לְמֶעֱסַק בְּאוֹרַיְתָא לְקַבָּלָא אַגִּיר שְׁלִים לְעָלְמָא דְאָתֵי קֳדָם מָרֵי עָלְמָא׃ אֲמַר שְׁלֹמֹה מַלְכָּא בְּרוּחַ נְבוּאָה דָּרָא טָבָא דְצַדִּיקָא דַּאֲזִיל מִן עָלְמָא בְּגִין חוֹבֵי דָּרָא בִּישָׁא דְּרַשִׁיעָא דַּעֲתִידִין לְמֵיתֵי בַּתְרֵיהוֹן וְאַרְעָא לְעָלְמֵי עָלְמִין קַיְּמָא לְסוֹבָרָא פּוּרְעֲנוּתָא דְּאָתֵי עַל עָלְמָא בְּגִין חוֹבֵיוֹן דִּבְנֵי אֱנָשָׁא׃ וְיִדְנַח שִׁמְשָׁא בִּימָמָא מִן סְטַר מַדִינְחָא וְעָיֵיל שִׁמְשָׁא לִסְטַר מַעַרְבָא בְּלֵילְיָא וּלְאַתְרֵיהּ שָׁחִיף וְאָזַל אוֹרַח תְּהוֹמָא וְדָנַח לִמְחַר מִן אֲתַר דְּהוּא נַח מִתַּמָּן מֵאִיתְמְלֵי׃ אָזִיל כָּל סְטַר דָּרוֹמָא בִּימָמָא וּמְחַזַּר לִסְטַר צִיפּוּנָא בְּלֵילְיָא אוֹרַח תְּהוֹמָא מְחַזַּר מְחַזַּר וְאָזִיל לְרוּחַ עִיבַּר דָּרוֹמָא בִּתְקוּפַת נִיסָן וְתַמּוּז וְעַל סַחֲרָנוֹהִי תַּיִיב לְרוּחַ עִיבַּר צִיפּוּנָא בִּתְקוּפַת תִּשְׁרִי וְטֵבֵת נָפִיק מֵחַרְכֵי מַדִינְחָא בְּצַפְרָא וְעָיֵיל לְחַרְכֵי מַעַרְבָא בְּרַמְשָׁא׃

כל

רם שבים ללכת והארץ לעולם עומדת · מלכים שי · שמח הרשע · סובב ט' חס' בליש' וסימ' הוא הסבב את כל ארץ כוש קדמא · ויך את אר ם הסבב אליו דד"ה · סובב סבב הולך הרוח תנינא דפסו' · ויכה את אדום הסבב אליו דמלכים · אקימה נא ואסבבה · ויבא את דמ ם העירה · יסבבנהו יבוננהו · תהום יסבבנו · ואסבבה את מזבחך · וכל סבבים חס' במ"א ודמות בקרים סובבים :

אבן עזרא

מה יתרון · על משקל זכרון והוא שם מהפעלים שהפ"ה שלהם אוגנו שלם ובניין הפעיל יורה עליו והעניין אחר שהכל הבל מה יועיל לאדם בכל עמלו · ועניין תחת השמש הוא הזמן המתהפך כי השמש לבדו יוליד הזמן כי היום תלוי בשמש מעת זרחו ועד באו והלילה הוא מעת בא השמש עד זרחו ירא הכוכבים הו הלבנה או לא יראו וכן זרע וקציר וקור וחום וקיץ וחורף על פי נטות השמש לפאת צפון או דרום הף על פי שיש לירח בנהרות ובלחמים הלחים ובצמח מעשי' נאים וכן מה לקצר וכסיל לפתח אין מעשה כולם כנגד מעשיו כי הם חלק מחלקי' רבים ואם השמש אחד ישתנו מעשיו כפי השתנות המאה ועשרים מחברות השבע' והשתנות המלוכות כולם עם נוע גבוה גלגל המוקף היוצא על כן לא תמלא מתבוכת מלאכת השמים נמשלת למתבונן אחרת רגע אחד ועל זה נזכר בספר יצירה שתי אבנים בונות שני עד השע הין הפה יכול לדבר ולא האזן יכול לשמוע והעמל לבקש חכמה עד שתחבר רוחו יש לו יתרון כי אין הרוח של אדם תחת השמש: דור · בעבור היות כ כמלא תחת השמש מורכב מארבעה מוסדים מהם יצאו ואליהם ישובו והם האש והרוח הנה שהוא האויר והמים והארץ זכר ארבעתם והחל בארץ שהיא כמו היולדת ואחר כן זכר השמש מקום האש בעבור רוב חומה והיא האש המולד' ואחר כן הרוח והמים ואמר על הארץ שכל הנולדים ממנה אליה ישובו כעניין כי עפר אתה ואל עפר תשוב והיא עומדת ודור בא ודור הולך ויתכן היות עניין דור כמו גרים וכמוהו מדור באהלי רשע: וזרח · כבר בארו חכמי המדות והחשבון שכל הנבראי' הנראים על עשרה חלקים והשמש גדול מכולם ואין אחד כמוהו והוא השרש במלאכת שמים כדמות הנקודה בחכמת המדות והאחד בחכמת החשבון והעניין · אע"פ שיש לו תנועה ויזרח ויבא ישוב אל מקומו כבראשונה ומקום זרחו היום קרוב ממקום זרחו מחר ובעבור התנועע לצפון ולדרום יזרח שני פעמים בשנה ממקום אחד וממקום סוף הדרום והצפון פעם אחת עד שלאת לו שנה תמימה וכן מקרה הלבנה והחמשה כוכבים גם כל צבא השמים יזרח ויבא לכן זכר הגדול בעניין ולשמש שם אהל בהם שלא הזכיר הכוכבים · ועניין שואף כמו באות נפשה שאפה רוח באילו הוא שואף הרוח מרוב תאוהו לשוב אל מקומו · הולך · יש אומרים כי גם הפסוק על השמש ידבר שפע' נוטה אל צפון ואל דרו' ויפרש הרוח פאה וזה איננו נכון ויורה עליו ועל סביבותיו שב הרוח וכל הפסוק הוא בעניין הרוח שפעם יתנועע האויר לפאת צפון ופעם לפאת דרום ויסוב מדרום לצפון על פאת מזרח ומצפון לדרום על פאת מערב על כן אמר סובב סובב הולך הרוח ובסוף ישוב על סביבותיו כשוב השמש כי היא סבת רוב תנועות הרוח ויורדי הים ידעו מהם שהם על דרך אחד ביום לשנה :

כל

אבן יחייא

הינקות ולימי הטפות אשר שניהם כמעט שוים · לכן כלל ימי הילדה במאמר אחד באומרו הבל · וכלל הב' אחרים במאמר אחד באומרו הבלים · שר"ל הבל של הבלים אמר קהלת · כי ימי הילדות מהבל המה · הם הכנה לימי הינקות והטפ' ת שגם המה הבל · ולכן הבל הוא סמוך והיותו נקוד חטף פתח יוכיח · והב' והוא ימי הנערות עד כ' שנה · והוא הזמן אשר בו המולד [...] חכמה מדינית ועיונית · והג' הוא ימי הבחרו' · והוא הזמן אשר בו יתעורר בחומו הטבעי לרשת משכנות לא לו · אם בחכמה אם בגבורה או במלחמה ידו · וכל אחד אל מקום אשר יהיה שמה רוחו ללכת · הוא זריז וקל לעשותו · ולא ירא מפני כל · והד' ימי הזקנה בהתקרר מעט מעט מחום המתלהב ההוא ויכוחו לבו ויבקש השלמיות · להכירו האמת מן השקר ברוב הנסיונות שעברו עליו ובמה שלמד בזמן החולף · ולהיות כי ימי הנערות הם כמו הכנה לימי הבחרות והזקנה · לכן רמז ימי הנערות והזקנה במאמר אחד באומרו הבל · וכלל ימי הבחרות והזקנה במאמר אחד באומרו הבלים · שר"ל ימי הנערות שהמה הבל · הם הכנה לימי הבחרות והזקנה אשר גם המה הבל · והז' הוא ימי השיבה ואחרית החלד · אשר כל הזמנים הקודמים הם כמו הכנה אליו · ובעדו אמר הכל · שר"ל הימים האחרונים עם הראשונים אשר זכרנו הכל הבל :

אמר ן' יחייא ראוי לדעת כי סובן בתי חומר יקרא אדם בעת היותו בימי הנערות ומימיו שהם ימי הינקות והטפות · עד עשרים שנה · ולכן היה מספר בני ישראל מבן עשרים שנה ומעלה להיותו יוצא מגדר הנערות · ויהיה זה שמו אז להיותו חומרי מאד וכוטה ליסוד האדמה · יותר מכל הזמנים האחרים אשר יחיה בהם · ואז דורש תמיד האוכל ומשתה וכבלי דעת וריק ממעלת החכמה והמדות · והנה יקרא גבר בעת היותו בימי הבחרות להיותו גבור בארץ · והון ועושר בביתו · וכל אשר ישאלוהו נפשו · רגלים הממהרות להוציאו אל הים · וזה להיות גובר עליו החום הטבעי · והוא אז כמה שנין מימיו ובעת העמידה · והוא מכ' שנה עד מ' שנה · ויקרא איש בעת היותו בימי הזקנה והוא בן ארבעים לבינה כי אז יתקרר החום הטבעי · אשר היה מניעו לפעמים לפעול דברים כגדיי השכל · וכן להכירו האמת מן השקר ברוב הזמן · אשר למד בו וברוב הנסיונות אשר נסה · והוא הזמן היותר נעלה מכל ימיו · כי הוא דורש אז אל השלמיות ואל המעשים טובים · ולכן שמו נגזר מן היסוד היותר נעלה והוא האש · ויקרא אנוש מס' שנה ומעלה עד אחרית חלדו אשר אז הוא בירידת ימיו · כי חומו הטבעי כהה ליובש לחותו השרשי ולכן התורה נותה לנו בלויים כי מנ' שנה ישוב מצבא העבודה ולא יעבוד עוד · והוא שב לימי עלומיו · ושוכח תלמודו מפני אונסו · וחשכו הרואות בארובות · ואימי יכול ללכת לעשות עסקיו מפני חולשתו · וימיו מכאובים לאלהים יסבבוהו ולכן שמו אנוש נגזר מן אנושה מכתו · מה יתרון לאדם וגומר ר"ל מה תועלת ויתרון יש לאדם · הנקרא כן להדמותו באדמותו ומתכנו · אשר כוטה [illegible]

סנע

רש"י

כל הדברים יגעים וגו'· לא תשבע עין לא תמלא אזן· מוסב על מה יתרון אם נחליף הוא עסק התורה לדבר בדברי' בטלים הרי הם יגעים ולא יוכל להשיג את כולם ואם במראית העין בא לעסוק עינו לא תשבע ואם בשמיעת האזן אזנו לא תמלא: מה שהיה הוא שיהיה וגו'· בכל מה שהוא למד בדבר שהוא חליפי השמש אין בו חידוש לא יראה אלא מה שהיה כבר שנבראו בששת ימי בראשית אבל ההוגה בתורה מוצא בה תמיד חדושי טעמי' כעניין של דדיה ירווך בכל עת מה הדד הזה כל זמן שהתינוק ממשמש בו מוצא בו טעם וכן שנינו במסכת חגיגה שאמר ר' אלעזר בן הורקנוס דברי' שלא שמעתן אזן במעשה מרכבה יש דבר בא לידך תחת השמש שיאמר לך האומר עליו ראה זה דבר חדש הוא ואינו חדש שכבר היה בעולמי' שעברו לפנינו אלא שאין זכרון לראשונים לכך דומה להיות חדש וגם לאחרוני' שיהיו לאחרינו לא יהיה להם זכרון בדורות שיהיו לאחרונה להם ומדרש אגד' דורשו כנגד אבוד זכר עמלק וסופו של זכר אדום למחות של' ולא יהיה שריד לבית עשו: אני

אבן עזרא

כל הנחלים· אף על פי שהנחלי' הולכי' אל הים לא יהיה מלא עד שיעבר החוק ויכס' הארץ בעבור שהמים שהלכו אליו הם ישובו ללכת על מקומ' פעמים אין קץ להם כי תמיד יעלה אי"ד מהים אל הרקיע והם רוב העננים והמים המתוקי' יעלו בעבור כלות' והאיד ישוב גשם כעניין הקורא למי הים וישפכ' ומימי המעייני' מהגשם וכל הנחלים יצאו מהמעיני' הלא תראה כי בשנת בצורת ייבשו רובי המעיני' וכתוב ויבש הנחל כי לא היה גשם בארץ וזה עניין אל מקום שהנחלים הולכי' ולא באר שלמה שבת שוב המים אל מקומם כאשר לא באר שבת שוב השמש מהמערב למזרח אם למעלה מהרקיע או על הגלדים או על דרך שהארץ עגולה והיא באמצע הגלגל העליון כי אלה הדברי' צריכי' ראיות ושורש ספור לדבר על כל דבר נראה לאין ולא יצטרך לראיות והענין בזכירת אלה ארבעתם שהם השמש שהיא מקום האש והרוח והמי' והארץ בעבור היות כל הנמצאים תחת השמש נולדים מהם הצמחים והחיות ובני אדם והעוף ודגי הים ואם הם שהם השרשי' מנהגם לשוב אל מקום כשהיו איך יעמדו הנולדי' מהם ואם היו בראשיתם הכל כן יהיו באחריתם ואם האדם הכל אף כי מעשהו שהוא כמו מקרה לו ואף כי מחשבותיו שהם כמקרה המקרה בעניין יי' יודע מחשבות אדם כי המה הבל: כל הדברי'· יש מפרשים יגעי' כמו מלאים וזה לא יתכן בעבור היות יגעים פועל עומד כמו האחד עיף ויגע ואילו היה כעניין פירושם היה מיגעי' מבניין פיעל הדגוש מן אל תיגע שמה· אכן ישוב יגעים על הדברי' בעצמם והחפץ שהם נלאים וחסרי' אין כח בהם על כן לא יוכל איש לדבר ואחר שהודיע הארבעה השרשי' שהם עומדי' על מתכונתם ואם תקרה להם תנועה בסוף ישובו כשהיו אמת ידענו הכלל והפרטי' הנולדים מהם לא יעמדו רגע אחה על מתכונת אחת על כן לא יוכל אדם לספור אות' והעין לא תשבע מראותם כי שבת ראות העין התמונות שהם מתדמות באויר הזך ולא יעמדו רגע אחת והאזן לא תמלא משמוע הפרטי' כי גם שבת השמיעה הכנס' האויר שיש בו תמונות הקולות גם הם לא יעמדו על כן לא תוכל העין לשלוט בפרטם ולא האזן למשוע מספרם כי אין קץ ומספר להם אלא בני אדם לכן היוצר לבדו ידע הכלל והפרט כי מעשה ידיו כלם: מה שהיה· אמר המשורר על הבריאות העליונות כי הוא צוה ונבראו ויעמידם לעד לעול' ועל הבריאות של מטה אמר כי נשגב שמו לבדו והעניין כי תהו המה כלם ועניין מה שהיה הוא על הגלגלי' וצבאותם כי הם כמו עגולות חוזרות חלילה וראשיתם כסופם וסופם כראשיתם· ומה שנעשה הוא שיעשה על הכללים שהם שמורי' כמין אדם ומין סוס ומין כל נמה ותולדת אלה מתנועות העליונים ואם העליוני' עומדים יעמדו הכללים שהם בתבנית מערכות הצבאות והענין אף על פי שלא איכל לספור הפרטי' כלליהם שמורי' וידועים וספורים ועל זה הדרך תראה עולם שלמעלה ועולם שלמטה עומד על דרך אחד ואין כל חדש: יש דבר· ימצא יש ברוב בלשון הקדש על הדבר הנמצא לפרקי' מעטים כמו ויש אשר יהיה הענן יש מפזר ונוסף ויש רשע מאריך כי ברוב שנות הפעים תקרבנה ואם יראה לאדם דבר חדש כבר היה לעולמים ופירוש עולמי' כמו זמני' וכן לור עולמים מלכותך מלכות כל עולמים תשועת עולמי' תשועת נצח וזמני' רבים: אין זכרון· אם תאמר אילו היה כמו זה הדבר החדש בימים הקדמוני' כאשר שמענו שמעו אין זכרון לראשונים גם כן יקרה להחרונים עם אחרוני אחרונים· עד הנה דברי שלמה על דרך כלל ועתה יחל לבאר כל הדברים שיעלו על לב: אני

קהלת א

ז כָּל־הַנְּחָלִים֙ הֹלְכִ֣ים אֶל־הַיָּ֔ם וְהַיָּ֖ם אֵינֶ֣נּוּ מָלֵ֑א אֶל־מְק֗וֹם שֶׁהַנְּחָלִים֙ הֹלְכִ֔ים שָׁ֛ם הֵ֥ם שָׁבִ֖ים לָלָֽכֶת׃ ח כָּל־הַדְּבָרִ֣ים יְגֵעִ֔ים לֹא־יוּכַ֥ל אִ֖ישׁ לְדַבֵּ֑ר לֹא־תִשְׂבַּ֥ע עַ֙יִן֙ לִרְא֔וֹת וְלֹא־תִמָּלֵ֥א אֹ֖זֶן מִשְּׁמֹֽעַ׃ ט מַה־שֶּֽׁהָיָה֙ ה֣וּא שֶׁיִּהְיֶ֔ה וּמַה־שֶּׁנַּעֲשָׂ֔ה ה֖וּא שֶׁיֵּעָשֶׂ֑ה וְאֵ֥ין כָּל־חָדָ֖שׁ תַּ֥חַת הַשָּֽׁמֶשׁ׃ י יֵ֥שׁ דָּבָ֛ר שֶׁיֹּאמַ֥ר רְאֵה־זֶ֖ה חָדָ֣שׁ ה֑וּא כְּבָר֙ הָיָ֣ה לְעֹֽלָמִ֔ים אֲשֶׁ֥ר הָיָ֖ה מִלְּפָנֵֽנוּ׃ יא אֵ֥ין זִכְר֖וֹן לָרִאשֹׁנִ֑ים וְגַ֨ם לָאַחֲרֹנִ֜ים שֶׁיִּהְי֗וּ לֹֽא־יִהְיֶ֤ה לָהֶם֙ זִכָּר֔וֹן עִ֥ם שֶׁיִּהְי֖וּ לָאַחֲרֹנָֽה׃ אני

ל בסי' · י' · ל' · ל' · ד' חס' · ב' וכס פ' · ב' · ג' חס' ב' לים · ל חס' · ג' · ל · ל בסי' · ג' · ב' יסעו

תרגום

כָּל נַחֲלַיָּא וּמַבּוּעֵי מַיָּא אָזְלִין וְנַגְדִּין לְמֵי אוֹקְיָנוֹס דְּמַסְחַר לְעַלְמָא כְּגוּשְׁפַּנְקָא וְאוֹקְיָנוֹס לֵיתוֹהִי מִתְמְלֵי וּלְאַתַר דְּנַחְלַיָּא אָזְלִין וְנַגְדִּין תַּמָּן אִינוּן תָּיְבִין לְמֵיזַל מִצִּנּוֹרֵי תְּהוֹמָא: כָּל פִּתְגָּמַיָּא דַּעֲתִידִין לְמֶהֱוֵי בְּעַלְמָא אִישְׁתַּלְהִיאוּ בְהוֹן נְבִיַּיָּא קַדְמָאִין וְלָא יְכִילוּ לְמַשְׁכַּח סוֹפֵיהוֹן בְּרַם הָכֵילִית לֵיהּ רְשׁוּ לִגְבַר לְמַלָּלָא בֵּיהּ דַּעֲתִיד לְמֵיתֵי בַּתְרוֹהִי וְלָא יְכִילָא עֵינָא לְמֶחֱזֵי כָּל מַה דַּעֲתִיד לְמֶהֱוֵי בְּעַלְמָא וְלָא יְכִילָא אוּדְנָא לְאִתְמְלָאָה מִלְּמִשְׁמַע כָּל פִּתְגָּמֵי כָּל דַּיָּירֵי אַרְעָא: מַה דַּהֲוַת מִן קַדְמַת דְּנָא הוּא עָתִיד לְמֶהֱוֵי בָּתַר כֵּן וּמַה דְּאִתְעֲבִיד מִן קֳדָמַת דְּנָא הוּא עָתִיד לְאִתְעוֹבָדָא עַד סוֹף כָּל דָּרַיָּא עַלְמָא וְלֵית כְּלוּם פִּתְגַם חֲדַת בְּעַלְמָא הָדֵין תְּחוֹת שִׁמְשָׁא: אִית פִּתְגַם דְּיֵימַר אֱנָשׁ חֲזִי דֵין פִּתְגַם חֲדַת הוּא הָא כְּבַר הֲוָה לְעַלְמִין בְּיוֹמֵי דָרַיָּא דִּי הֲווֹ לְקַדְמָנָא: לֵית דִּכְרָנָא לְדָרַיָּא קַדְמָאִין וְאַף לְבַתְרָאִין דַּעֲתִידִין לְמֶהֱוֵי לָא יְהֵי לְהוֹן דִּכְרָנָא עִם דָּרַיָּא דִּיהוֹן בְּיוֹמֵי מַלְכָּא מְשִׁיחָא: כד

משמע ד' חס' וסי' געויתי משמע · אוטם אזנו משמע דמי' · מסיר אזנו משמע תורה · ולא תמלא אזן · זכרון ל' בסיפר' לא יהיה להם זכרון עם שיהיו וכל שאר קריאה דכית' זכרון במ"א והוא חד מן שיטה חדא מן כ"א וכל חד וחד ל' דכו' בסיפ' וכל קריאה דכו' במ"א וסימ' נמסר במסר' רבת' במערכת אות השי"ן בערך שן בס"ד:

רלב"ג

קיימים והווים נפסדים בחלקיהם ולזה נמצא שכל הנחלים הולכים אל הים שהגא היסוד המים· והים איננו מלא ר"ל שאין נוסף שיעורו בזה לפי שכבר יפסד ממנו כשיעור זה שיבוא בו מחוץ כמו שהתבאר בספר האותות ואל מקום שהנחלים הולכים שם הם שבים ללכת ובזה האופן ישאר היסוד המימי על ענינו· כל הדברי' האישים ימצא בהם היגיע' עד שלא יוכל איש לדבר בהם לרבויים לא תשבע עין לראו' אותם כי רבו מאד ואמנם אמר זה לפי שלא תוכל העין להשיגה כולם לרבויים ולפי שבהם עוד חלופ' מצד טבעם האישיי עד שענין הדבר האישיי עתה הוא זולת ענייננו אחר זמן מועט ולזה לא תמלא האוזן משמוע מותסיה לרוב החלופים אשר בהם אלא שעם כל זה ימצאו בהם טבעים קיימים יתכן שנשאר בהם הידיעה וזה שמה שהיה הוא שיהיה ומה שיעשה הוא שיעשה ואין כל חדש באלו הענינים והשמירה אשר לטבעיהם מפאת הגרמים השמימיי' לפי מה שנתן להם ה' ית' מהכח ביום הברא'· אין דבר שיאמר האומר זה חדש הוא כמו העניין בחדושים הגדולים אשר לא יפלו כי אם בזמן ארוך הפסד ההרי' והפיכת הארץ ושוב היבשה ים והים יבשה והנה כבר היה זה לזמני' אשר היה האחד אחד מהם מלפנינו אבל הסבה שהביאה לחשוב בזה הענין שיהיה חדש היא שאין זכרון לראשונים שהיו במה שעבר מהזמן וגם לאחרוני' שנרא' אות' עתה לא יהיה להם זכרון עם שיהיו חדושם דבר חדש ואין הענין כן· ומזאת המחשבה השנית יתבאר בטול המחשבה הראשונה שהתחייב ממנה שלא יתרון בקניין החכמה ואמנם כשארה המחשבה הראשונה לודקו' בקניין העושר וכשרון המעש' כי אין בהם בעצמם דבר קיים נצחי· וזה הכלל העולה מהדברים בזאת הפרשה: אני

ב"ע ספורנו

כל הדברים יגיעים לא יוכל איש לדבר· ועם זה הנה כל הדברי' היגעי' מפני שבהם בעל הכלית על הפך הרמיס השמימיי' שהם בלתי נלאים הם רבים באופן שלא יוכל איש לספרם הם כן התמדתם הנצחית כמין אינה מצד טבעם הכלאה אבל מצד אי זה נצחי משגיח בזה שהוא בלתי כלאה: ולכן לא תשבע עין לראות· לא תשבע עין השגחתו ולא תלאה מראות והשגיח: ולא תמלא אזן משמוע· באופן שלא תחדל אזן הטבע משמוע את קולות העצם הנבדל המצוה עליו כי הטבע מצד עצמו פועל בלתי כונה: מה שהיה הוא שיהיה· ובזה ראוי לתמוה על זה הנבדל המכו' לטבע לחזור חלילה בלתי התחדש מזה דבר: יש דבר שיאמר ראה זה חדש הוא· ואמרתי שאין כל חדש כי גם שיקרה דבר בימינו שנחשוב שהו' חדש: כבר היה לעולמי'· לפי הנמצא בדברי הימים שלהם: אין זכרון לראשונים· והסבה שאותו הדבר הוא חדש בעינינו היא שאין זכרון לראשונים: אני

אבן יחייא

[illegible] הזמן ותמורו · כי הזמן איננו כי אם מספר התנועה מסיבובי השמש · ויקרא יום מעת זריחתו עד בואו ולילה מעת שקיעתו · עד זורחו · ויקרא שנה סיבובו בכל אזור המזלות · וחדש סיבובו באחד מהשנים עשר · ויובן מדבריו כי אין יתרון לאדם כאשר יעמול בדברים העומדים תחת הזמן · להיותם הווים ונפסדים · אבל אם יעמול בדברים אלהיים · אשר לא יכללם הזמן · יהיה לו [illegible] מעלה והתנשאות עם יתר עז להיותם נצחיים · דור הולך וגומר לפלו שתי הקדמות לאדם וגומר שאין יתרון כי כאשר גזר להיות הכרחי הפירוש והוא איך יהיה עמל האדם מאחר שהזמן בהתנועות השמש · לכן בא לפרסם · ועל ראשון פירש היות עמל האדם בעולמו הנחלק ליבשה ולמים · וכנגד היבשה אמר דור הולך ודור בא · שם דור נגזר מדור באהלי רשע לדמוז כי לא [illegible] האדם בעולם הזה · אבל ידור בתוכו כאורח נטה ללון · ולכן מעשיו וכל עמלו הבל המה מעשה תעתועים · ואם תאמר אף כי האדם יהיה נפסד · מעשיו ובניניו וכל פעלו לא יפסדו · [illegible] כי גם המה הבל ויפסדו · ומעשיו כנופו · ומה שיאמר כאלו מהעולם השפל כל ימי בנינותו אשר הוטבע בו כפי רצון הבורא · הוא עצמיות הארץ וזהו אומרו והארץ לעולם עומדת · [illegible] כל שאר הנבראים שבתוכה אף כי יהיו בכירים גדולים וחזקים כהרי חוצק אשר יעמדו ימים רבים על פני הארץ סופם ליפסד · וכנגד המים אמר כל הנחלים הולכים אל הים · שטעמו כי [illegible] דור הולך ודור בא מיושבי הים באניות עושי מלאכה במים רבים · שמלאכותיהם בים הגדול ורבי מעשיהם העשויים בחכמה ודעת ישארו נצחיים · כי איננו כן · להיות שלא ישאר [illegible] מה הים · רק עצמיותם וכוונתם בסיבוב מהכת ים ההולכים אל הים · והוא איננו מלא · שתכף ממקום אשר יחזרו למקומם · ותכף אחרי הגיעם למקומם · שבים ללכת אל מקום [illegible] מתמול שלשום · והוא לים אשר הזכיר · וזהו במחפץ האלוה ית' כי כן גזר חכמתו בסומו לים חוקו · למען לא יתרבו באופן שיכסו ארץ · והבן כי אף שפסוק כל הנחלים הולכי' וגומר [illegible] עם פסוק והארץ לעולם עומדת · הפסיק בזרח השמש וגומר להדמות אשר יש מסיבובי הנחלים עם סיבובי השמש · עוד בא לפרש ההקדמה שנית איך יתהוה הזמן אשר אמר כי [illegible] האדם שתחת הוא הבל · באומרו וזרח השמש וגומר וכאשר אמרנו · כי היום יתהוה בזריחת השמש · כאומרו וזרח השמש · והלילה תתהוה בשקיעתו באומרו ובא השמש · ואז בשקיעתו [illegible] ושואף לסבוב אל המקום אשר זורח הוא שם · כי להיות פניו מועדות אל הצגת עולם המלאכיי · בסבת החשק ההוא לא יעמוד מלסבוב סביב סביב ולילה ויום אשר יתהוו מסיבובו לא [illegible] הולך אל דרום וגומר עוד פירש התהוו' השנה מהליכתו אל דרום · וסביבתו אל צפון · וסובב סובב הולך הרוח · ר"ל גם מהליכת רוחו ורכובו וסביבתו אל פני מזרח ומערב ולכן אמר סובב [illegible] שתי פעמים · והוא רמז לסיבובו בי"ב חדשים כל אזור הי"ב מזלות · ועל סביבותיו שב הרוח ר"ל כי רוחו של שמש אחרי תום סיבובו בשנה השלימה הוא לשוב על הסיבוב' ההם · כאשר רוחו [illegible] יומיית ככה · כאשר אמר אל מקומו שואף זורח הוא שם · כל הדברים יגעים וגומר לפני שהתחיל לפרש אומרו תחת השמש · ואיך יתהוה הזמן · ומסיבובי השמש והנחלים · אשר הם [illegible] וצ"יכר' לראיות מפתכות · ופורש ספרו איננו לה ארוך בדברים כאלה · להיות דבורו עם החסרים מעמי ארץ והכסים והטף כדי להוכיחם ולהסיר מלבם מחשבת הדעות המשובשו' · לכן [illegible] אל תחשוב כי אמשוך דברי בעניינים אשר התחלתו לדבר · כי אין זאת כונתי להיות כל הדברים המכרים אשר התחלתי סיפורם · יגעים נעלמים וקשי ההבנה כי אם בראיו' רבות וחזקות אשר [illegible] בידיעת חכמות מפתכות · באופן כי לא יוכל איש לדבר · ר"ל איש אפילו השלם שבאנשי' · ולא תשבע עין לראות · ולא תמלא אזן משמוע · וזה להיות כי פרטי הנולדים בעולם ההויה [illegible] אשר יתהוו בעת אחת ולא יעמדו רגע אחד על תכונה אחת הם רבי המספר · באופן כי דיבור הפה וראות העין ושמע האוזן לא יבלבלם כי אין קץ ומספר לפרטיותם · ולכן לא [illegible] עמי וכעם לדבר בם · וכמאמר חז"ל אין דורשין במעשה בראשית בשני ובמעשה מרכבה אפי' ביחיד אלא אם כן היה חכם ומבין מדעתו · להיותם סוסי הפרדס פן יפגעו בו ויחם · ויהיה [illegible] כאשר קרה לרובם אשר נכנסו לפרדס אשר נפגעו בריאו ולא ביותר מהם איש כי אם ר' עקיבא שנכנס ויצא בשלום · מה שהיה הוא שיהיה וגומר הוא הודאת קדמות הבורא ית' ור"ל מה [illegible] המאות מאלוה אשר היה מאז ומני קדם · טרם התהוות הזמן הוא שיהיה · כי הוא ראשון והוא אחרון · ומה שנעשה הוא שיעשה · הוא הודאת חידוש העולם · ואיך סופו לכלות [illegible] שנית כאומרם ז"ל שית אלפי שנין הוי עלמא וחד חריב · וכן יעשה עד אלאת לו שבת היובל · והוא שבעה שבועות הנאמר על זה · כי שבע יפול צדיק וקם · כי אף שיפול מציאות העולם פעמים

אֲנִי קֹהֶלֶת הָיִיתִי מֶלֶךְ עַל־יִשְׂרָאֵל בִּירוּשָׁלָ͏ִם: וְנָתַתִּי אֶת־לִבִּי לִדְרוֹשׁ וְלָתוּר בַּחָכְמָה עַל כָּל־אֲשֶׁר נַעֲשָׂה תַּחַת הַשָּׁמָיִם הוּא ׀ עִנְיַן רָע נָתַן אֱלֹהִים לִבְנֵי הָאָדָם לַעֲנוֹת בּוֹ: רָאִיתִי אֶת־כָּל־הַמַּעֲשִׂים שֶׁנַּעֲשׂוּ תַּחַת הַשָּׁמֶשׁ וְהִנֵּה הַכֹּל הֶבֶל וּרְעוּת רוּחַ:

ג' כפי' בסיפ'

מְעֻוָּת

כַּד הֲוָה שְׁלֹמֹה מַלְכָּא יָתִיב עַל כּוּרְסֵי מַלְכוּתֵיהּ אִתְגְּבַהּ לִבֵּיהּ לַחֲדָא עַל עֻתְרֵיהּ וַעֲבַר עַל מֵימְרָא דַייָ וּכְנַשׁ סוּסְוָן וּרְתִיכִין וּפָרָשִׁין סַגִּיאִין וּצְבַר כַּסְפָּא וְדַהֲבָא לַחֲדָא וְאִתְחַתַּן בְּעַמְמִין נוּכְרָאִין מִן יַד תְּקִיף רוּגְזָא דַייָ עֲלוֹהִי וְשַׁדַּר לְוָתֵיהּ אַשְׁמְדַאי מַלְכָּא דְשֵׁידֵי וּטְרַד יָתֵיהּ מִן כּוּרְסֵי מַלְכוּתֵיהּ וּנְטַל גּוּשְׁפַּנְקֵיהּ מִן יְדֵיהּ בְּגִין דִּיהַךְ מְטַלְטֵל וְגָלֵי בְּעַלְמָא לְאוֹכָחוּתֵיהּ וַהֲוָה מְחַזַּר עַל כְּרַכֵּי פִּילְכֵי וְכַרְכֵּי אַרְעָא דְיִשְׂרָאֵל בָּכֵי וּפָגֵן וַאֲמַר אֲנָא קֹהֶלֶת דַּהֲוֵי שְׁמֵיהּ שְׁלֹמֹה מִתְקְרֵי מִן קֳדָמַת דְּנָא הֲוֵיתִי מַלְכָּא עַל יִשְׂרָאֵל בִּירוּשְׁלֵם: וּמְסָרִית יַת לִבִּי לְמִתְבַּע אוּלְפַן מִן קֳדָם יְיָ בְּזִמַּן דְּאִתְגְּלֵי לִי בְּגִבְעוֹן לְאַלָּלוּתִי וּלְמִשְׁאַל יָתִי מָה אֲנָא צָבֵי מִנֵּיהּ וַאֲנָא לָא תְבָעִית מִנֵּיהּ אֱלָהֵן חוּכְמְתָא לְמִידַע בֵּין טַב לְבִישׁ וְסוּכְלְתָנוּ עַל כָּל מַה דְּאִתְעֲבִיד תְּחוֹת שִׁמְשָׁא בְּעַלְמָא הָדֵין וַחֲזֵית כָּל עוֹבְדֵי בְנֵי אֱנָשָׁא חַיָּבַיָּא גְּוַן בִּישׁ דִּי יְהַב יְיָ לִבְנֵי אֱנָשָׁא לְאִסְתַּגָּפָא בֵיהּ: חֲזֵיתִי יַת כָּל עוֹבָדֵי בְּנֵי אֱנָשָׁא דִּי אִתְעֲבִידוּ תְּחוֹת שִׁמְשָׁא בְּעַלְמָא הָדֵין וְהָא כוּלָּא הֲבָלָא וּתְבִירוּת רוּחָא: גְּבַר

רשי

אני קהלת הייתי מלך על כל העולם ולבסוף על ישר' ולבסוף על ירושלם לבסוף ולבסוף על מקלו שהרי נאמר הייתי מלך בירושלם אבל עכשיו אינו מלך: ונתתי את לבי לדרוש. בתורה היא החכמה ולהתבונן בה כל המעשה הרע [illegible] למעלה הנעשה תחת השמש וכיונתי בה שהוא העניין הרע אשר נתן הב"ה לפני בני האדם את החיי' ואת המות את הטוב ואת הרע: ענין רע. מנהג רע להם: לענות בו. להתנהג בו. ענינים לפותרו לשון מעון ודירה ויש לפותרו לשון עיון ומחשבה וכן לענות בו. נתן אלהי'. הגיע לפניה': ורעות רוח. שבר רוח כמו רועו וחתו רוח [illegible] המעשה בא לידי [illegible]

מעוות

רלבג

אני קהלת וגומר. **ביאור המלות** לענות בו הוא מגזרת ענין. והרצון בו להתעסק בו. ורעות רוח. כמו רעיון רוח. להמנות שהחוסר אשר הוא סבת העוות והחסרון כמו שהתבאר בטבעיות הוא חסר עד שלא יושג בו המעיין באופן שיהיה אחד כי באחד ימנה כל נמנה. או יהיה הרצון בזה שלא יוכלו להמנות חסרונותיו כי עצמו מספר. הוללות וסכלות. הוא כמו סכלות בסמ"ך. הנסכה בשמחה. הנסכה הותך בשמחה. שדה ושדות הם כלי זמר ויהיה שדה כלי נעשה כדמות תיבה והאל כמו העוגב ומה שידמה לו מכלי הזמר. ושדות הוא כלי בו אהלים רבים כמו הכלי זמר שנקרא בלע"ז מי"ג קנאון שיש בו עליות תחתיים ושניים ושלישיים והיו אלו המינים מנגנים יחד והיה קול השדות דק וקול השד' עב כי בהסכמת מהערבות מה שלא יעלם: ומי יחוש. ר"ל ומי ירגיש: יבקש את נרדף. הנה מפני שפס הרדיפה מוכח בענין הבקשה כאמרו בקש שלום ורדפיהו. צדק צדק תרדוף הנה יקרא הדבר המבוקש נרדף והנה קרא בזה המקום המתחדש ממה שעתיד להיות נרדף כי הוא מבוקש אל הפועל הראשון ומכוון שיצא לפועל מצד הכחות ההתחלו' שסם בזה המציאה העלו למאתו וכבר זכרנו בספר מ"י איך ישתעפו אלו הפעולות הפרטיות מה' ית': או יהיה אמרו והאלהים יבקש את נרדף תמורת אמרו בפסוק הקודם והאלהים עשה שייראו מלפניו ויהיה הרצון בזה שכבר ישנא ה' ית' זה הסדור מצד בקשו מי שהוא נרדף ר"ל שיהיה נכון הרע לבא עליו וה' יתברך יגן עליו ויצילהו מצד התדבק השגחתו בו. לברם האלהים ר"ל לברר אותם ה' ית' רצוני שה' יתב' יבין אל כל מעשיהם ויברר הצדיקים מבין הרשעים וישפטם כלם ביושר וזה המשפט מיוחס לו ולזה אמר שהאלהים הוא המזומן לבררם והוא יראה מי שלא השתדל מהם בהצלחת הנפש עד שהם במדרגות הבהמות או יהיה הרצון בזה שהוא היה נבוך בענין בני האדם שהוא יראה בהם לך בו ברים בו האלהי' מהבהמו' בזה הכח השכלי וכן הענין בלמ"ד אשר במלה לראות והרצון על מה שיראה שהאנשי' הם במדרגת הבהמות ומיד עוסקיהם כא הוי"ו מושכת השלילה הקודמ' כאמרו ואין להם מנהם והרצון בו ולא מיד עוסקיהם כא: **ביאור** דברי הפרשה אמר מספ' המחשבות המקבילות אשר בענין החכמה אם היא מועילה לאדם אם לא: אני קהלת הייתי מלך על ישראל בירושלם. ונתתי את לבי לדרוש ולתור בחכמה על כל אשר נעשה תחת השמים לדעת סבותיו וכל משיגיו והיא החכמה הטבעית והנה מצאתי בזה מחשבה תביא לחשב שואת החשוקה אשר שם ה' ית' בנו לדעת אלו העניינים הטבעיים היא לנקמה ממנו ר"ל שההתעסקות בהשגת חכמות הנמצאות השפלות הוא ענין רע נתן אלהים לבני אדם להתעסק בו וזה יתבאר לפי מה שיראה בהתחלת המחשבה מצד הדברים הטבעיים בעצמם וזה שכל המעשים שנעשו תחת השמש הם דברים שלא יעמדו אפילו רגע אחד בענין אחד ולזה יחשב שכל אחד מהם הוא הבל ורעיון רוח שאין לו מציאות בעצמו הנה החומר השפל הוא מעוות עד שלא יוכל לתקון בשום פנים כי הנוהג אשר תשתדל בשמירת כמנה נמצא מאלו הנמצאים לא ישמע אליה החומר תמיד אבל יגברו הכחות המתפעלות על הפועלות ויקרא מזה ההפסד והוא גם כן בתכלית החסרון עד שלא יופל להמנות ולהיות האחד שלם וזה שכל מה שיקנה מהצורות קנאם בהתנועות קנאם יוסיף שלמות אלא שעם כל זה ימלא הענין בסוף מגיע אל כמנה שישיגהו. ההפסד והוא האדם: או ירצה בזה והחסרון שיש לחומר הראשון לא יוכל להמנות לרביו ר"ל שלא יושג מספר חסרונותיו או ירצה בזה שיש לו חסרון עד שלא יוכל להמנות שיהיה אחד מהנמצאות לפי החומר אין לו מציאות לבדו כמו שהתבאר בראשון מהשמע;

מ"ע ספורנו

אני קהלת הייתי מלך על ישראל בירושלם. והיה לאל ידי להקהיל חכמי הדור ולחקור דעות וחקרי לב אדם גם ישנים ונתתי אל לבי ועם זה שהיה לאל ידי הרביתי ההשתדלות הראוי להשיג את המכוון באמרם ז"ל יגעתי ולא מצאתי אל תאמן: בחכמה. עיוני' ומיקרי': על כל אשר נעשה תחת השמים. התחלתי חקירתי בנפסדים במשפט כל חוקר להתבונן מהם אל מה שלמעלה מהם: הוא ענין רע. ומצאתי שלבי ושכלי המתבונן הוא ענין רע וחסר שהו' כחיי בלבד לא שכל בפועל: לענות בו. להכנע לפניו בהכירו את חסרונו ולא יתגאה בחקירתו שיחשוב היותו כפועל דומה ליוצרו כמו שקרה למלך צור כאמרו אל אני מושב אלהים ישבתי אבל ישתדל להדמות אליו לרצון לפניו: ראיתי את כל המעשים אשר נעשו תחת השמש. שהם הנפסדים וראיתי שהם הבל שתכליתם מצד עצמם גרוע ודבר בלתי נחשב: ורעות רוח. באופן שכל מה שישמח האדם בהם הוא רעות רוח כי הוא בזה רועה וזוין בדות בלבד כענין אפרים רועה רוח:

מעות

אבן עזרא

אני קהלת. ענייני הספר יורו כי באחרית ימיו חיברו כאילו יאמר לדורות הבאי' כך וכך נסיתי בימי חיי ויכולתי לנסות כל דבר בעבור היותו מלך ועניין על ישראל בעבור שהיו בם לנוע' נביאים וחכמי לב כמו בני [illegible] ולא כבני קדר השכוני' באהלי' והעניין שהייתי מלך על עם חכם ונבון ואמר בירושל' בעבור היות מקומה נכון לקבל החכמה [illegible]

כי ידוע שהיישוב נחלק לשבעה חלקים ולא יתכן היות אם בשלשה חלקים האמצעיי' כי החלקים הראשו' החום או הקור להיות תולדת אדם ישרה וידוע כי רוחב והוא חצי היישוב כי לא יתכן יישוב כי אם אחר מעלות [illegible] ונתתי. יתכן היות ענין זה הפסוק לדק. עם הבא אחריו ענין לתור כמו מתור' הארץ לראות דברי חפץ ועיקרי המ[illegible] בעבור שיתעסק האד' בדבר שלא יועיל ופירוש לענות [illegible] מלשון ענוי ויאמר כי כמוהו אני עניתי מאד וענה גאון [illegible] מן לא תענה ברעך וגם ענית כמו ויען איוב ויורה ע[illegible] בחפזי וכן ישמע אל ויענם יענה בם או ישיב תשובה [illegible] שרשי המעשים מלת שהם הבל ורעות רוח ויהיה פירוש [illegible] ויתכן שרמז במלת תחת השמים כמו תחת השמש [illegible] השמים וחכמת סוד המזלות על שמופה והרבעי' כורות [illegible] החכמות לדעת עיקר כל המעשי' שהם כולדי' מכח השמי' בעבור קוצר דעת בני אדם לספור המולידים ואף כל שמים ולא יכלו הקדמונים להכיר כי הם אלף ושנים ועש[illegible] השמי' עם לכל זמן וכן השני שהוא בפסוק תרתי בלבי: כמו אפרי' רועה רוח ורודף קדים שלא יועיל ולא ישביע רובי תהלוכותיו שלא יוכל אדם לתפסו ביד כעניין כי רו[illegible] ויתכן היות ורעות כמו מחשבה ויורה עליו רעיון רוח [illegible] שהלמ"ד שלהם אינו שלם:

מעוות

אבן יחייא

פעמים הרבה. הצדיק והוא נצדק על עולם. יהיה קם תמיד. כי לא יתבטל ולא ישתנה בשינוייו. כי ה' לדבול יסף ויסב ה' אלף לעולם. ואין כל חדש תחת השמש ר"ל כי תחת הזמן אין דבר חדש. ואם יחשב שימצא. הוא מחשבה כוזבת כי יש דבר שיאמר האומר ראה זה חדש הוא. והיינו כן. שאף אם הוא חדש אצלנו. בערך המציאות אינכו חדש. כי כבר היה לעולמים אשר לפנינו אם יאמר האומר שאם החדש הלז. כבר היה בזמנים הקודמים. מן הראוי היה שיהיה לנו אמין מכחו ע"פ הקבלה. אע"פ הספרי' הכתבים בדור דור. לכן אמר שאין לחשוב כי מבל הדברים יש זכרון. כי אין זכרון לראשונים ר"ל לכלם. אף כי יהיה במקצתם. וכן ימשך בעקבותינו. פי' גם לאחרונים שיהיו. לא יהיה להם זכרון עם אותם שיהיו לאחרונה מהם:

אני קהלת הייתי מלך וגו' בא לבאר מדרך החקירה והנסיון איך כל עמל האדם תחת השמש הוא הבל. ולמען יאמינו דבריו ונסיונותיו אמר אני קהלת וגו' ר"ל ראוי שיאמינו דברי [illegible] באזני השומעים להיותי קהלת שנקהלו בי כל החכמות. ולהיותי מלך ומושל מקשיב דברי תבונה ודעת וכל אשר שאלתי כספי לדעת מהנסיונות כשיתי בחוקתי. כי אין כוח [illegible] כלום. ובפרט בהיותי מלך על ישראל עם חכם ונבון ובחירי אל. ובירושלם מקום הנבואה כנאמר עליו בית אלהים ושער השמים. ונתתי את לבי וגו' התחיל לדבר ולומר ונתתי את לבי [illegible] גם לי לבב כמוכם והוא השכל. לדרוש ולתור בחכמה. כמו מתור הארץ. כי שם לבו ומחשבותיו פולם על הדבר. כאשר עושים התרי' את הארץ אשר יחפשו מוצאיו ומובאיו. על כל אשר נעשה תחת השמים. כיונה עולם השפל תחת השמים להיותם הם סבת כל הנעשה בארץ בהשפעתם ובסיבובם ובמבטם. הוא ענין רע וגו' הוא תכלית מה שהשיג בעולם השפל ותחת השמים [illegible] והחקירה כתייר. כי הוא ענין רע. ענין נגזר ממעון. ויהיה כו"ן ענין נוספות כמ"ם מעון. ופרש שפיהם עון. וכאשר יחיהם לאנשים העמידה במעון כי שם ביתם ומהנם. ככה [illegible] אליהם העמידה במנהג רע אשר הוטבעו בו. נתן אלהים. ר"ל מונח מאתו לפניהם. כי אין רע יורד מלמעלה. לבני האד' ואולי כי היה לחטאת אביהם הראשון בפרי. לענות בו. נגזר [illegible] ענין רע והוא כמו להנהג ולדור בו. ראיתי את כל המעשים וגו' ר"ל סבת גזרתי כי כל אשר נעשה תחת השמים הוא ענין רע שר"ל אשר כי ההעדר רע והטוב בקיום הנמצא. להיות כי ראיתי את כל המעשים שנעשו תחת השמש. והוא הזמן. היות כלם הבל ורעות רוח. שר"ל דבר חסר ונעדר. כי רעות רוח נגזר מן אפרים רועה רוח. ויחס ההעדר לרוח להיותו דומה לו לרוב הכליותו [illegible] ולחסרון בית קבולו אשר לא יוכל איש לתופסו: מעות לא יוכל לתקון וגו' שב אל ענין רע ור"ל הענין רע הלז אין לו תרופה. להיותו דבר מעות אשר לא יוכל לקבל התיקון. ודבר בעל חסרון אשר לא יוכל להמנו' עם השלמי' כי א"א לקבל ההשפעה כי אם לפי ההכנה. ואם האדם נולד בתבל מקור הכליה וההפסד. הוא מהסכרח שיהיה הוא ותחבולותיו נפסדים. [illegible] מעשה תעתועי'. דברתי אני עם לבי וגומר. אחרי אשר פירש דרך כלל כי דרש בחכמה על כל הנעשה תחת השמים. וגזר היותו ענין רע. להיות הכל הבל ורעו' רוח. ודבר דומה להעדר [illegible] ושהוא ענין רע בלי תרופה כי מעות לא יוכל לתקון וגומר בא לפרש בפרטו'. איך חקר על כל דבר ודבר מהנעשה תחת השמים. וביאר החסרון שמצא בכל אחד מהם. וזה על דרך החקירה [illegible] אומרו דברתי אני עם לבי והוא השכל. כנגד מן גם לי לבב כמוכם כאשר פירשתי לעיל. לאמר בהיות כי אני הגדלתי והוספתי חכמה על כל אשר היה לפני בירושלם. ורמז בהגדלתי [illegible] הבאה לו לאדם בדרך טבע ומזכה המושכלות הראשונות. ורמז בהוספתי וגומר לחכמה. הבאה לו לאדם במלאכה. ומצד טורחו להבין דבר מתוך דבר. ורמז בלבי ראה הרבה חכמה ודעת [illegible] לדעות ונסיונות אשר שכלו ראה והשיג בדברים מחכמה והיא מעלת המושכלות. ובדברים מדעת והוא מעלת המדות נגזר מן עץ הדעת טוב ורע וזכה: גדול הון בטבע הון במלאכה [illegible] להשיג ענייני העולם וחכמותיו. לכן הוא ראוי שאתן כל כחותי וכל מגמתי לדעת חכמה ועיקריה. והוא רומז באומרו ואתנה לבי לדעת חכמה וכן הוא ראוי גם כן שיהיה מגמתי ותכלי לדעת [illegible] סובות המכוונות בדעת. וכן הוא ראוי גם כן שלא ידע ההפך מהחכמה והדעת. והוא ההוללות והסכלות. כי הוללות נגזר מן ויתהולל בידם. והוא עשיית המדות המגונות כמשוגע כי אין אדם [illegible]

רשי

מעוות · בחייו לא יוכל לתקון משמת מי שטרח בערב שבת יאכל בשבת ורבותי' דרשו על הבא על הערוה והוליד ממזר או על תלמיד חכם הפורש מן התורה שהיה בה מתחילתו ונתעוות : וחסרון לא יוכל להמנות · זה שחיסר עצמו ממניין הכשרים לא יוכל להמנות עמה' בקבול שכרם : דברתי אני עם לבי · עכשיו שגדלתי מגדולתי אני נותן לבי לומר מי יאמר עלי שאבוא לידי כך : אני הנה הגדלתי וגו' · ואתנה · עכשיו את לבי לדעת טוב החכמה מה סופה ואת סוף ההוללות והסכלו' והוללות שגעון וטירוף הדעת לשון ערבוב כמו מהול במים וסכלות שטות : ידעתי · עתה שגם החכמה יש בו שבר רוח כי ברוב החכמה אדם סומך על רוב חכמתו ואינו מתרחק מן האיסור ...רוב כעס להקב"ה אני אמרתי ארבה סוסי' ולא אשיב את העם מצרימה ובסוף השיבותי אני אמרתי ארבה נשים ולא יסורו לבי והרי נכתב עלי נשיו הטו את לבבו וכן הוא או' שעל רוב חכמתו הוא סמך ועשה כמה דברים שנ' נאם הגבר לאיתיאל איתיאל ואוכל: אמרתי אני בלבי· ...אל וכן הו' אחדל לי מן החכמ' ואעסוק במשתה תמיד : אנסכה · לשון מסך יין לשתות כמו מסכה יינה עירוב יין במים לתקנו או ערוב בשמים ביין קונדיטון : וראה בטוב · כמו וראית בטוב : והנה גם הוא הבל · שהרי ראיתי בנבואה שהרבה קלקולין באו' מתוך שחוק בלשצר ונות מתוך משתה אנשי דור המבול נשטפו מתוך רוב טובה שהשפעת להם : לשחוק אמרתי מהולל · מעורבת בבכי ואנחה : ולשמחה מה זו · טובה עושה הרי סופה תוגה : ...מרתי בלבי · חזרתי לתור בלבי להחזיק בכולן במשתה בחכמה ובסכלות ולמשוך ולעדן בתוספת היין את בשרי כל סעודת עונג ורוויה על שם היין : ולבי נוהג בחכמה · אף אם בשרי כמשך ביין לבי מתגלגל בחכמ' להחזיק בתורה : ולאחוז בסכלות · בדברים הדומים לי לסכלות שאמרתי עליהם איתיאל ואוכל ...וכל לדעת שעונש ולא הכר' ...

רלבג

דברתי אני עם לבי אני הנה הגדלתי והוספתי חכמה על כל אשר היה לפני בירושלם ולבי ראה הרב' חכמ' ודעת · ובהיות הענין כן כבר יבחן שאדע מדרגת החכמ' עם הסכלות כי לא יוכל לספוס היזה יותר טוב מסכיהם מקבילים מי שלא ישיגם ולזה נתתי לבי לדעת מדרגת החכמ' ומדרגת ההוללות והסכלות עד שאדע איזה טוב מהם ידעתי שגם זאת החקירה היא מחשב' שיש לנו בזה הענין והוא שאגחנו כמלא שרוב ההשתדלות בחכמ' מזיק עד שברוב החכמ' יהיה רוב כעס ויוסיף דעת יוסיף מכאוב ויתחייב מזאת המחשבה לפי מה שיחשו'לפיהמפירס' שההתעסקו' בחכמה הוא רע וזה מבואר לפי התקומות הלקוחים מהפחות והיתר וכבר נבא'זה בכאן וכאמר שאם היה ההתעסקות בחכמה טוב היה התום' בזה ההתעסקו' בטוב אבל הענין בזה בהפך לפי זאת המחשב'ויחשוב שיחוייב שיהיה ההתעסקות בחכמ' דבר רע ומזה יתבאר לפי זאת המחשבה שהסכלות הוא יותר נבחר מהחכמה : אמרתי אני בלבי לכה נא אנסכה אותך בשמח' וראות בטוב ולא אטריח אותך בקנין החכמה אשר היא מונעת האדם מהתענג בשמחו' הגופיו' והנה ראיתי שגם זה הוא הבל ודבר שאין בו תועלת עד שמי שידרך לשחוק שפטתי בו שהוא מהולל ואמרתי לשמחה שהיא ממה שלא ימצא בו תועלת · דברתי בלבי לאחוז בתענוגים הגופיים עם השתדלותי בחכמ' עד אשר אבחן איזה טוב לבני האדם אם ההתעסקות בחכמה או התנהג בסכלות · הגדלתי מעשי המרבים תענוגים בניתי לי בתים נטעתי לי כרמים עשיתי לי גנות ופרדסי' נטעתי בהם עץ כל פרי עשיתי לי בריכות מים להשקות מהם יער צומח עצים קניתי לי עבדים ושפחות ובני בית היה לי גם מקנה בקר וצאן היה לי מכל האנשים שהיו לפני בירושלם כנסתי לי גם כסף וזהב ומה שהוא מהקנייניס סגולות מלכי' והמדינות כדי שאתענג בכל הקנייניס האלו עשיתי לי שרים ושרו' להתענג משיריה' ועשיתי לי מכל הזמר הנבחרי' שהם להתענג בנגוניה'וגדלתי והוספתי בכל הקנייניס מכל איש שהיה לפני בירושלם ולא התרשלתי מפני זה מהשתדלות בחכמה אבל שקדתי בה עם השתדלותי לאסוף אלו הקנייניס · וכל אשר שאלו עיני מתמודות העולם לא מנעתי מהם לא מנעתי לבי מכל שמחה כי לבי היה שמח מכל עמלי והשמחה שהייתי שמח בכל עמלי היה לבד חלקי ויכל עמלי כי אין בו תועלת זולת זה וכאשר התבוננתי בכל הלו הקנייניס מצאתים כלם הבל ודבר שאין בו מציאות כלם לפי שאין יתרון תחת השמש ר"ל שאין באלו הקנייניס דבר שלא יפסד · והשתדלתי לראות מדרגת החכמה עם ההוללות והסכלו' לפי שכבר יחשב שאין ראוי לאדם להשתדל בחכמת הנמצאות כי השגת האדם אלום' מאד מהשיג מה שהיה מאופן החכמה בבריאת ה' יתברך דבר דבר מהדברים הנמצאים על האופן שהם עליו ובהיות הענין כן הנה יהיה השתדלות האדם בידיעת נימוס הנמצאות וסדרם ויושר' לבטלה לפי שאי אפשר לו שישיגהו בשלמות ואם לא ישיגהו בשלמות הנה יהיה מה שהשיגו זולת מה שחקר עליו וזה ממה שיביא לחשב שכבר יהיה לבטל' השתדלות האדם בקנין המושכלות : וראיתי

מ"ע ספורנו

מעוות לא יוכל לתקון · וזה כי לכל הנפסדים יקרה דרך ע לה תמיד בצמיח'עד תכלית הגדול והכף יתעות לאותו דרך וקו הצמיחה מעלייתו ויטה אל הירידה באופן שלא יוכל לתקון ולחזור אל קו עליית הצמיחה ולא אל התכלית הגדול : וחסרון לא יוכל להמנות · ועם זה מצאתי כמין האנושי שהוא הנכבד מכלם חסרון דברים ההכרחיים לקיומו כענין הפגת לחם ושמל' באופן שלא יוכל להמנות רבוי פרטיהם כאמרז"ל כמה טרחות טרח אדם הראשון עד שלא הכל פת · וכמו כן כמה טרחות טרח עד שלא לבש : הגדלתי והוספתי חכמה · בעיונית : ולבי ראה הרבה חכמה · חקירת קדמונים : ודעת · דעות נמשכות להקדמותיהם : ואתנה לבי לדעת חכמ' · האמת בעיון : ודעת הוללות · ולדעת כמו כן דעות של קדמונים המשובשות : וסכלות · ודעות של סכלו' מהסרון הקדמות : ידעתי שגם זה רעיון רוח · והכרתי בלי ספק שהם דבר בלתי נחשב : כי ברב חכמה · של אותם קדמונים : רב כעס · כי לפי דעתם אין שום משגיח ואין שום נפש אישית נצחית מגלגל הירח ולמטה באופן שהצדיק והרשע שוים אחר מות הגוף : ויוסיף דעת · ומי שיוסיף דעת ומכיר שיש מסדר מכוון לתכלית : יוסיף מכאוב · על רוע הסדר ההוא במציאות לפי דעתו : אנסכה בשמחה · אתנהג במלכותי ונסיכותי בשמחה תענוגים : וראה בטובה ולבזות את הטוב הרוחני והשגת הנצחיות כחושב אותה למנוע : והנה גם הוא הבל · גם ההתנהג בהענוגים שאמרתי הוא דבר בלתי נחשב : כי אמנם לשחוק אמרתי מהולל בלתי מכוון לתכלית נאות : ולשמחה · גם שיהיה בה איזה הרחבה לנפש החיונית : מה זאת עושה · הנה המופג ממנה דבר נפסד ובלתי נחשב : תרתי בלבי · בהיותו כ"כ להדוק בעיון ולהתמיד בו וחשבתי שלא יהיה לבבי פונה כלל אל המדיניו' זולתי בהשתדלו' רב תרתי : למשוך ביין את בשרי · למשוך בשרי באיזה הענוג באופן שיהיה לבי בקצת פינה גם אל המדיניות וצרכי חיי שעה · ולבי נוהג בחכמה וזה עשית בעוד שהיה לבי נוהג בחכמה ומתמיד בעיון מן ימלם ההכרחי לחיי שעה : ולאחוז בסכלות · וכמו כן הרתי בסכלות התענוגים ולכבוש את יצרי שלא יגדיל עלי עקב פן ירשנו בו : עד אשר אראה איזה טוב לבני האדם : וזאת ההנהגה למשוך בשרי ביין לא הסכמתי להתמיד אותה זולתי עד אשר אראה איזה חלק מחיי שעה ראוי שיבקשו בני אדם : מספר ימי חייהם · בימי חייהם שהם מעטים : הגדלתי מעשי · להשיג זאת הידיעה מן ההתבודדות

קהלת ב

טו מְעֻוָּת לֹא־יוּכַל לִתְקֹן וְחֶסְרוֹן לֹא־יוּכַל לְהִמָּנוֹת: דִּבַּרְתִּי אֲנִי עִם־לִבִּי לֵאמֹר אֲנִי הִנֵּה הִגְדַּלְתִּי וְהוֹסַפְתִּי חָכְמָה עַל כָּל־אֲשֶׁר־הָיָה לְפָנַי עַל־יְרוּשָׁלִָם וְלִבִּי רָאָה הַרְבֵּה חָכְמָה וָדָעַת: וָאֶתְּנָה לִבִּי לָדַעַת חָכְמָה וְדַעַת הֹלֵלוֹת וְשִׂכְלוּת יָדַעְתִּי שֶׁגַּם־זֶה הוּא רַעְיוֹן רוּחַ: כִּי בְּרֹב חָכְמָה רָב־כָּעַס וְיוֹסִיף דַּעַת יוֹסִיף מַכְאוֹב:

א אָמַרְתִּי אֲנִי בְּלִבִּי לְכָה־נָּא אֲנַסְּכָה בְשִׂמְחָה וּרְאֵה בְטוֹב וְהִנֵּה גַם־הוּא הָבֶל: לִשְׂחוֹק אָמַרְתִּי מְהוֹלָל וּלְשִׂמְחָה מַה־זֹּה עֹשָׂה: תַּרְתִּי בְלִבִּי לִמְשׁוֹךְ בַּיַּיִן אֶת־בְּשָׂרִי וְלִבִּי נֹהֵג בַּחָכְמָה וְלֶאֱחֹז בְּסִכְלוּת עַד אֲשֶׁר־אֶרְאֶה אֵי־זֶה טוֹב לִבְנֵי הָאָדָם אֲשֶׁר יַעֲשׂוּ תַּחַת הַשָּׁמַיִם מִסְפַּר יְמֵי חַיֵּיהֶם: הִגְדַּלְתִּי מַעֲשָׂי בָּנִיתִי לִי בָּתִּים נָטַעְתִּי לִי כְּרָמִים: עָשִׂיתִי

תרגום

גְּבַר דִּיסְרִיבָן אוֹרְחָתֵיהּ בְּעָלְמָא הָדֵין וּמִית בְּהוֹן וְלָא הֲדַר בִּתְיוּבְתָּא לֵית לֵיהּ רְשׁוּ לְאִתַּקְנָא בָּתַר מוֹתֵיהּ וּגְבַר חֲסַר מִן אוֹרָיְתָא וּפִקּוּדַיָּא בְּחַיּוֹהִי בָּתַר מוֹתֵיהּ לֵית לֵיהּ רְשׁוּ לְאִתְמְנָאָה עִם צַדִּיקַיָּא בְּגִנְּתָא דְעֵדֶן: מַלֵּילִית אֲנָא בְּהִרְהוּר לִבִּי לְמֵימַר אֲנָא הָא אַסְגֵּיתִי וְאוֹסֵפִית חוּכְמְתָא עַל כָּל חַכִּימַיָּא דִּי הֲווֹ קֳדָמַי בִּירוּשְׁלֵם וְלִבִּי חֲזָא סְגִיאוּת חוּכְמְתָא וּמַנְדְּעָא: וִיהָבִית לִבִּי לְמִדַּע חוּכְמְתָא וְחוּלְחַלְתָּא דְמַלְכוּתָא וּמַנְדְּעָא וְסוּכְלְתָנוּ בְּחַנִית לְמִדַּע דְּאַף דֵּין הוּא תְבִירוּת רוּחָא לִגְבַר דְּמִשְׁתַּדַּל לְמִשְׁכַּח יַתְהוֹן: אֲרוּם גְּבַר דְּמַסְגֵּי חָכְמְתָא כַּד יֵיחוֹב וְלָא יֵיתֵב בְּתְיוּבְתָּא מַסְגֵּי רְגִיז קֳדָם יְיָ וּדְמוֹסִיף מַנְדְּעָא וִימוּת בְּטַלְיוּתֵיהּ מוֹסִיף כְּאֵיב לִבָּא לְקִירְבוֹי: אֲמָרִית אֲנָא בְּלִבִּי אֵיזִיל כְּעַן הָכָא וְאַבְחִין בְּחֶדְוָוא וְאֶחֱזֵי בְּטוּב עָלְמָא הָדֵין וּכְדוּ מְטָא עָלַי צַעֲרָא וְסִיגוּפָא אֲמָרִית בְּמֵימְרֵיהּ הָא אַף דֵּין הוּא הֲבָלוּ: לְחוּכָא אֲמָרִית בְּעִידַּן צַעֲרָא לִיצָּנוּתָא הוּא וּלְחֶדְוָוא מַה הֲנָאָה אִית לִגְבַר דִּיעַבְדִינָהּ: אֲלֵלִית בְּלִבִּי לְנַגְדָּא בְּבֵית מִשְׁתְּיָא דְחַמְרָא יַת בִּסְרִי וְלִבִּי דְּבַר בְּחוּכְמְתָא וְלַאֲחָדָא בִּשְׁטוּת עוּלֵימַיָּא עַד דִּי בְחָנִית וַחֲזֵית אֵידֵין מִנְּהוֹן טַב לִבְנֵי אֲנָשָׁא דְּיַעַבְדוּן עַד דְּאִינּוּן קַיָּימִין בְּעָלְמָא הָדֵין תְּחוֹת שְׁמַיָּא מִנְיַין יוֹמֵי חַיֵּיהוֹן: אַסְגֵּיתִי עוֹבָדִין טָבִין דִּירוּשְׁלֵם בְּנֵיתִי לִי בָּתִּין בֵּית מוּקְדְּשָׁא לְכַפָּרָא עַל יִשְׂרָאֵל וּבֵית מֵיקֵרַת מַלְכָּא וְאִידְרוֹן וְאוּלָם וּבֵית דִּינָא אַבְנִין פְּסִילָן דְּתַמָּן יָתְבִין חַכִּימַיָּא וְדַיָּינִין יַת דִּינָא עֲבָדִית כּוּרְסַיָּא דְשֵׁן דְּפִילָא לְמוֹתַב מַלְכוּתָא אַנְצִיבִית לִי בְּיַבְנֵיהּ כָּל קֳבֵל כַּרְמִין דְּעִנְבָא לְמִשְׁתֵּי חַמְרָא אֲנָא וְרַבָּנֵי סַנְהֶדְרִין וְאַף לְנַסְּכָא חֲמַר חֲדַת וְעַתִּיק עַל מַדְבְּחָא: עבדית

מסורה

דברתי ב' ר"פ וסי' אליך בשלותיך ותאמרי לא · דברתי אני עם לבי לאמר אני הנה · ואינון חד מן י"ד פסו' מן ב' ר"פ לא נסבין ו' וסימ' נמסר כמסר' רבת' במערכת אות הוי"ו בס"ד : ודעת ד' ג' קמץ וא' פתח וסימ' והיה אמונת עתך חסן · טוב טעם ודעת · כתבתי לך שלישים · ולבי ראה הרבה חכמה · בטוב ד' רפין וסימ' נמס' בתלים סי' כ"ה ובסדר בחקתי · ולשמחה ג' וסי' וסרני פלשתים נאספו · יהיה לבית יהודה לששון ולשמחה · ולשמחה מה זה עשה · זה י"ח כתי' ה' וב' כתי' ו' וסימ' נמסר במלכים ב' סימן ו' :

...מת העולם מסיבין עליהם וכן הוא אומר טוב אשר תאחוז ...ה בעיניו סכלות להרוג מאיש ועד אשה מעולל ועד יונק ...ן אותה סכלות : הגדלתי מעשי · בימי גדולתי : עץ

אבן עזרא

...בר והם שני שרשי' והענין אחד שלם ושאיננו שלם · ומלת ...ין על דרך הפירוש הראשון על שני הפסוקים שהם לפני זה ...לא יוכל ההבל לשוב כמו עומד כי המעוות לא יוכל להיות ...ת ובעל החסרון אין בו יכולת להמנו' עם השלימי' וזה הפירו' ...יהיה שם התאר כמו ראשון ואחרון או ישוב על מעוו' ויהיה ...מעוות חסרון מחסרונו ועל הפירוש השני שנולד במערכת ...ם נפשו והנה כמלא המתעסק לחקור עיקר התולד' ממלאכת ...וזה נכון ברוב מבני אדם וברוב ממעשיהם : דברתי · ...הרוח והוא הנבראת בגוף בתחלה כי הוא דמות מלך והתוח ...חכמה ולשכל ולטעם ולמחשבות הבינה בעבור היותו המרכבת הראשונה לנשמה האדם העליונה וכן יכנו הדבורים בלשון שפה בעבור לא הדבורי' ...לב חכם ונבון קונה לב אהב נפשו · ועניין הגדלתי והוספתי חכמה שחיבר ולמד חכמת הקדמונים והוסיף עליה' · ולבי ראה הרבה חכמה שלא ...שם ימלא על יחיד ורבים כמו כי הרבה יהיו וכן מלא ריקם ושם הפועל קמוץ הרבה ארבה : ואתנה · אחר שלמדתי החכמות והוספתי נתתי לבי ...מו ויתהולל בידם ועיקר הסכלות שהוא הפך ההוללות אע"פ שזה רעיון הבל : כי · כאשר ביקש לדעת הסכלות ראה כי המשכיל המכיר דברי העולם ...ה לו כעס ומכאוב ולא ישמח בבנים בעבור דעתו שאחריהם למות בחייו או אחריו ולא בעושר כעוף יעופף וגם לא יועיל ויושיע ביום אחד ויום ... : אמרתי · ידבר עם נפשו בעיקר ההוללות לכה נא אנסכה בשמחה אם החכמה תוליד כעס תעזב ואשוב להתעסק בדברי שמחה ולנסך היין ... ואם הם שני שרשים והוא מהבניין הדגוש כמו אדברה וינסך כמו וידבר ויש אומרים כי הוא מן נסה והכ"ף לדמות הנוכח כענין אנסה הוחך כמו ...ידעתני : לשחוק · ואמרתי כי הנוטה לשחוק שהוא מהולל ואמרתי בעבור השמחה מה זו עושה מה מועיל ומה טוב תעשה והלמ"ד כמו למ"ד אמרו ...לבני ישראל : תרתי · כאשר ראיתי שהחכמה לבדה תוליד כאב והשחוק לבדו לא יועיל חפשתי דרך לחבר בין שניהם ומשכתי בשרי ביין כדי ... ולבי נוהג בחכמה לבי תמורת שכלי ונשמתי · ונוהג פועל יוצא והפעול חסר ועניינו ולבי נוהג דבריו בחכמה ויאחז מעט מהסכלות שהוא אחות זה ...כל זה עד שיורה אי זה דרך הטוב : הגדלתי · עשיתי מעשים גדולים או הגדלתי הוני כמו עשה את כל הכבוד הזה : עשיתי

אבן יחייא

· ושוב ההוללות מן הדיעת פן יהיה מכאובו נגדו תמיד · אמרתי אני בלבי ונזהר היא תלוקה אחרת ור"ל א"כ הוא שהחכמה היא רעיון רוח ומונעת כל שמחה ומוסיפה ...

ורְאיתי אני מחשבה שנית מקבלת לזאת המחשבה והיא שיש יתרון לחכמה מן הסכלות כיתרון האור מן החשך וזה הענין מינחם הסכלות אל החכמה מבואר · החכם יחיל עיניו בראשו בכל מה שישתדל בהגעתו ר״ל שבראש פעולתו יראה התכלית אשר ישתדל בהגעתו וידרך אליו בסבות הנאותות ולזה יתכן שיגיע אל התכלית אשר כוון אליו והאו׳ הכסיל ילך בחשך ולא ידרך אל מה שישתדל בהגעתו בסבות הנאותות ולזה ימנעו ממנו ר״ב הדברים אשר יכוין אליהם והנה ידעתי גם אני שבכאן מחשבה תביא לחשב שלא יהיה מעל׳ וחשיבות לחכמ׳ על הסכלות והוא שכבר ימצא שמקרה אחד יקרה את כלם ויזוקו יחד ברעות העולם ואמרתי אני בלבי אחר שהעניין כל שאין תחבולה לחכם להנצל מן רעות הזמן ויקרה לו מפני זה כמקרה הכסיל ולמ׳ חכמתי אני אז יותר ודברתי בלבי שגם זאת המחשבה להניח החכמ׳ וזה שמה שימלא שישוו בו החכם והכסיל הוא מעט וגם הזכרון שיהיה לאדם אחר המות לא ישוו בו החכם והכסיל זמן ארוך כי בימים הבאי׳ ישכחו אלו הדברי׳ החלפים וגם ישכח מות החכם עם הכסיל במקרה אחד ואפשר שאימר שהרצון בזה שהוא מרחיק שימותו החכם והכסיל במדרגה אחת כי החכם יותר נשמר מההפכים מצד חכמתו מהכסיל או נאמר שהרצון בזה שזכרון החכם יותר ארוך מזכרון הכסיל עד שלא יתכן שיפסק זכרונו יחד וכבר יראה מצד אחר שהחכמה יותר יקרה מהסכלות ואם יש בהשתדלותם העדר ההנאות הגופיות וזה שאלו ההנאות הם כלם הבל ודבר בטל עד שאלו החיים הגופיים ראוי שירוחקו מזה הצד כי ימצא בחיי׳ הגופיים מרוע הסדור והחסרון מה שלא יעלם עד שמה שידומה ימצא מהנה מכאוב וישחתו ג״כ אלו הקניינים הגופיי׳ ויסור התענוג המגיע מהם לסבות רבות אם מהמקרים הרעים הנופלים כמו המלחמה והאש הניטל ושטף מים והפיכת הארצות ושאר המקרים הנוהגים מנהגם אם מפני שכל הקניינים הגופיי׳ הם נפסדים בהכרח בבא עת הפסדם · ועוד שאע״פ שהיו אלו הקניינים בלתי נפסדים הנה ראוי שיסנאו וירותקו כי במות האדם יעבר ממנו התענוג

ה עָשִׂיתִי לִי גַּנּוֹת וּפַרְדֵּסִים וְנָטַעְתִּי בָהֶם עֵץ כָּל־פֶּרִי: עָשִׂיתִי לִי בְּרֵכוֹת מָיִם לְהַשְׁקוֹת מֵהֶם יַעַר צוֹמֵחַ עֵצִים: קָנִיתִי עֲבָדִים וּשְׁפָחוֹת וּבְנֵי־בַיִת הָיָה לִי גַּם מִקְנֶה בָקָר וָצֹאן הַרְבֵּה הָיָה לִי מִכֹּל שֶׁהָיוּ לְפָנַי בִּירוּשָׁלִָם: כָּנַסְתִּי לִי גַּם־כֶּסֶף וְזָהָב וּסְגֻלַּת מְלָכִים וְהַמְּדִינוֹת עָשִׂיתִי לִי שָׁרִים וְשָׁרוֹת וְתַעֲנוּגֹת בְּנֵי הָאָדָם שִׁדָּה וְשִׁדּוֹת: וְגָדַלְתִּי וְהוֹסַפְתִּי מִכֹּל שֶׁהָיָה לְפָנַי בִּירוּשָׁלִָם אַף חָכְמָתִי עָמְדָה לִּי:
י וְכֹל אֲשֶׁר שָׁאֲלוּ עֵינַי לֹא אָצַלְתִּי מֵהֶם לֹא־מָנַעְתִּי אֶת־לִבִּי מִכָּל־שִׂמְחָה כִּי־לִבִּי שָׂמֵחַ מִכָּל־עֲמָלִי וְזֶה־הָיָה חֶלְקִי מִכָּל־עֲמָלִי: וּפָנִיתִי אֲנִי בְּכָל־מַעֲשַׂי שֶׁעָשׂוּ יָדַי וּבֶעָמָל שֶׁעָמַלְתִּי לַעֲשׂוֹת וְהִנֵּה הַכֹּל הֶבֶל וּרְעוּת רוּחַ וְאֵין יִתְרוֹן תַּחַת הַשָּׁמֶשׁ:

ג׳ ר״פ · ג׳ ר״פ · ב׳ בחסרון לזהל׳ · ה׳ · ד׳ · ג׳ · ג׳ · ה׳ בליש׳ · ב׳ חס׳ בלי׳ ל · ד׳ ב׳ מלעיל · ד׳ · ל׳ וא׳ ולא מנעתי · ב׳ ובפסו׳ · ד׳ · ב׳ · י׳ דסמי׳

עֲבָדִית לִי גִּינַת שַׁקְיָן וּפַרְדֵּסִין וְדָרְעִית תַּמָּן כָּל מִינֵי עִסְבִּין מִנְּהוֹן לִצְרוֹךְ מֵיכְלָא וּמִנְּהוֹן לִצְרוֹךְ מִשְׁתְּיָא וּמִנְּהוֹן לִצְרוֹךְ אָסוּתָא כָּל מִינֵי עִסְבֵּי בוּסְמִין נְצִיבִית בְּהוֹן אִילָנֵי סְרַק וְכָל אִילָנֵי בוּסְמִין דְּאַיְתִיו לִי תִּטְלָנֵי וּמַזִּיקֵי מִן הִנְדְּקָא וְכָל אִילָן דַּעֲבִיד פֵּירִין וְתַחוּמֵיהּ מִן שׁוּר קַרְתָּא דִּבִירוּשְׁלֵם עַד כֵּיף מַיָּא דְשִׁילוֹחַ: בְּחַנִיתַבֵית מִשְׁתְּיָא דְּמַיָּא אֵידֵין חֲזֵי לְאַשְׁקָאָה אִילָנַיָּא עִסְבִּין וַעֲבָדִית לִי פְּרַקְטְנִין דְּמַיָּא מִנְּהוֹן אֲפִילוּ חוּרְשָׁא דִּי מְרַבֵּי קֵיסִין לְאַשְׁקָאָה: קְנֵיתִי עַבְדִּין וְאַמְהָן מִבְּנֵיהוֹן דְּחָם וּשְׁאַר עַמְמִין נוּכְרָאִין וְגַדְבָּרִין דִּי מְכַנַּן עַל מְזוֹנָא דְּבֵיתִי הֲווֹ לִי לִפְנַסְּיָתִי וְיַת אֱנָשָׁא בֵּיתִי תְּרֵי עֲסַר יַרְחֵי שַׁתָּא וְחַד לְפַרְנָסוּתִי בְּיַרְחָא דְּעִיבּוּרָא אַף קִנְיָין תּוֹרִין וְעָנִין הֲוָה לִי יַתִּיר מִכָּל דָּרַיָּא דִּי הֲווֹ קֳדָמַי בִּירוּשְׁלֵם: כְּנָשִׁית לִי אַף אוֹצְרִין כְּסַף וּדְהַב דַּאֲפִילוּ מַתְקְלִין וּמוֹאַזְנִין דְּקֻשׁוֹט עֲבָדִית מִן דְּהַב טַב וְטַסְבְּרֵי מַלְכִּין וּפִלְכִין אִתְיְהִיבוּ לִי לְכַרְגָּא עֲבָדִית בְּבֵית מוּקְדְּשָׁא זַיְנֵי זְמָרָא לְזַמְּרָא בְּהוֹן לֵיוָאֵי עַל קָרְבָּנַיָּא וְקַתְרוֹסִין וְאַבּוּבִין לְזַמָּרָא בְּהוֹן זַמָּרַיָּא וְזַמָּרְיָתָא בְּבֵית מִשְׁתְּיָא דְּחַמְרָא וְתַפְנוּקֵי בְּנֵי אֱנָשָׁא וְדִימְסַיָּיא וּבֵי בְנָאִין מַרְזְבִין דְּשַׁרְיָן מַיָּא פָּשׁוֹרֵי וּמַרְזְבִין דְּשַׁרְיָן מַיָּא חֲמִימֵי: וְאַסְגֵּיתִי טוּבָא וְאוֹסֵיפִית עוֹתְרָא מִן כָּל דָּרַיָּא דִּי הֲווֹ קֳדָמַי בִּירוּשְׁלֵם בְּרַם חָכְמְתִי קָמַת לִי וַהֲוָת סַיְּעָא יָתִי: וְכָל מַה דְּבָעוּ מִינִּי רַבָּנֵי סַנְהֶדְרִין לְדַכָּאָה וּלְסָאֳבָא לְזַכָּאָה וּלְחַיָּבָא לָא כְלֵיתִי מִנְּהוֹן פֵּשַׁר מִלַּיָּא וְלָא מְנָעִית יַת לִבִּי מִן כָּל חֶדְוַות אוֹרַיְתָא אֲרוּם הֲוָה לִי פְּנַאי דִּי לִבִּי בָּדַח בְּחָכְמְתָא דִּי אִתְיְהִיבַת לִי מִן קֳדָם יְיָ מִן כָּל אֱנָשָׁא וַחֲדִית בָּהּ יַתִּיר מִכָּל טַרְחוּתִי וְדֵין הֲוָה חוּלָקִי טַב דְּאִזְדַּמַּן לִי לְקַבָּלָא עֲלוֹהִי אֲגַר שְׁלִים לְעָלְמָא דְאָתֵי מִכָּל טַרְחוּתִי: וְאִסְתַּכָּלִית אֲנָא בְּכָל עוֹבָדֵי דִּי עֲבָדוּ יְדַי וּבְטוּרְחָתִי דִּי טַרְחֵית לְמֶעְבַּד וְהָא כּוֹלָא הֲבָלוּ וּתְבִירוּת רוּחָא וְלֵית מוֹתַר בְּהוֹן תְּחוֹת שִׁמְשָׁא בְּעָלְמָא הָדֵין אֱלָהֵן אִית לִי אֲגַר שְׁלִים עַל עוֹבָדֵי טָבָא לְעָלְמָא דְּאָתֵי:

עשיתי ג׳ ר״פ וסימ׳ בתלים בא״ב רבתי אות ע׳ · קניתי ה׳ וסימ׳ בסדר בראשית · וצאן ד׳ וסימ׳ בסוף סדר בחקתי: שרים ח בליש׳ וסי׳ נמסר בשמואל ב׳ סימן י״ט · עמדה ד׳ וסימ׳ ותרא לאה כי עמדה · וגם האשרה עמדה בשמרון · רגלי עמדה במישור · אף חכמתי עמדה לי · וא׳ ועמדה לפני המלך ·

רש״י

עץ כל פרי · שהיה שלמה חכם בחכמתו את גידי הארץ אי זה גיד הולך אל כוש ונוטע בו פלפלין איזה הולך לארץ חרובין ונוטע בו חרובין שכל גידי הארץ [...] מכלל יופי לכך נאמר עץ כל פרי [...] שמשם משתיתו של עולם שנאמר מציון תנחומא: בריכות מים · כמין ביברים של דגים שחופרין בקרקע: סגולת מלכים · גנזי מלכים זהב וכסף יקר שהמלכים מסגלים בגנזיהם והמדינות · סגולה [...] כרים וכרות · מיני כלי זמר [...] שידה ושידות · מרכבות [...] עגלות צב ובלשון התלמוד [...] שידה תיבה ומגדל · אף חכמתי גם חכמתי לא הנחתי [...] כל המעשים האלה ועמדה [...] ולא שכחתיה · ד״א עמדה [...] לעזרה מכל אלה: לא אצלתי לא ריקתי להבדיל מהם [...] ויאצל מן הרוח ויתן על הזקנים כמנורה שמדליקין ממנה נר [...] הרבה ואין אורה חסר כלום וזה היה חלקי · ואחרי עשות [...] הלא אין לי מכולם אלא זה [...] ושמואל חד אמר מקלו וחד אמר [...] קידומקידה של חרס ששותין בה ויש פותרין ממדרש אגדה [...] כל הענין בבתי מדרשות והתלמידים ובבתי כנסיות: [...] לומר עלים · עמי הארץ [...] שדות וכרמים: ופניתי · [...] בכל מעשי ורואה אני שאין יתרון בהם כי מכולם אני חסר

ופניתי

מ״ע ספורנו

אחר שהוסיף ה׳ בעיון אל ההשתדלות בצרכי חיי ש״ע הגדלתי את המעשי׳ הרחוים לכמו מלך והוספתי בהם יותר מן המורגל לשאר המלכים: ובכן בניתי נטעתי עשיתי קניתי כנסתי: עשיתי סגולת מלכים · אבני טובות ומרגליות: והמדינות · וכמו כן סגולת מדינות כמו עצי האלמוגים ומהם עשיתי לי שרים ושרות בכלי שיר של עצי אלמוגים: שדה · וכמו כן עשיתי מהם שדה לסגולת מלכים: ושדות · לזהב ולכסף: וגדלתי · בע כי הגוי׳: והוספתי · על המורגל כאמרו ויעש שלמה כסא שן לא נעשה כן לכל הממלכות: אף חכמתי עמדה לי · ועם כל אלה לא חדלתי מן העיון והתבוננות: וכל אשר שאלו עיני · שהתאוו עיני שכלי להשכיל גם שלא היה מחקר אלהי: לא אצלתי מהם · כאמרו וידבר אל העצים כו׳ · וידבר אל הבהמה כו׳ · ובכן לא מנעתי את לבי מכל שמחה · רוחניות המושגת כהשיג השכל איזה מושכל שיחפוץ בו: כי לבי שמח בכל עמלי · כי אמנם קרה לשכלי תוספת שמחה מופת על החוזק בעמל ההשתדלות להשכיל על נצחיות הנפש הפך מה שיקר׳ בעמל הכחו׳ החמריות השכלית · שהם ילאו ויצטערו בו: וזה הי׳ חלקי מכל עמלי · וזה בלבד שהשגתי מן המושכלות היה חלקי ואין לזרים אתי על הפך מה שעמלתי בנפסדות שהיה גם לאחרים: ופניתי אני בכל מעשי · וכאשר הבנתי זה פניתי אל כל מעשי בנפסדות ואל כל העמל שעמלתי · להשיג׳ לראו׳ מה התועלת המוש׳ לי מהם והנה הכל הבל ורעות רוח התכלית גרוע ובלתי נחשב: ואין יתרון תחת השמש · ושבכל מה שתחת השמש אין שום יתרון לנפש השכלית:

ופניתי

אבן עזרא

עשיתי · גן לשון זכר גן נעול [...] ולשון נקבה לעבדה ולשמרה [...]

עליו ותענוגות בני האדם ועוד שהזכיר דברי כל [...] וסגולה ושמוע שירי׳ ואין זכרון לנשים · ונחלקו המ[...] שהוא מן שדד הנשים השדודות הנלקחות בחזקה [...] ושתים והענין שלא תאמר אחת לבדה כי יש מי שתפס [...] יש אומרים אצלתי שהוא מן הכל והעניין לקחתי כך [...] ושמחתי בעמלי היתה שכר יגיעתי והיא לבדה היתה [...]

וענין שדה ושדות אחת ורבות כמו רחם רחמתים לראש גבר בעלת רחם אשה אחת הייתי גדול בכל דברי והוספתי גדולה בדברי העולם אף חכמתו עמדה לי: וכל · ויאצל מהכבין הכבד והיה ראוי להראות הא״לף כמו יתזק במעוזי שה״א מן החזיק בכל מעשי ראה לבי שהכל הבל:

אבן יחייא

מעלת עשה · ואנכי הרואה כי שמחת היין כל׳ עוכר · ואחרי עוכרה יבוא לשוחה שבור דאגת נפש · [...]
מולידה כאב · והשחוק לבדו לא יועיל וגם יכאיב · לכן תרתי בלבי רוצה לומר חשבתי מחשבות לקב[...]
ביין את בשרי · רוצה לומר ביין כל משתה של שוחה כאשר אמרנו · את בשרי הנפש הצומחת כאומרו [...]
ישכון לבטח והוא נפש הצומחת · ואף שאהיה מושך בשרי ביין ובשמחה ובתענוגים כל חדותי וכל ע[...]
והוא לרדוף מדות העלמים דבי התאוה בכבודות המדומות · המשכות מאהבת נפש המרגשת · [...]
האדם אשר יעשו תח ג השמים מספר ימי חייהם המעט ורעים · הגדלתי מעשי וגומר להיות כי אמ[...]
וחלק לנפש המרגשת באומרו בשכלות הכבודות המדומות · בא לפרסם באשר היטב והתחיל ממאן ד[...]
הנפש אשר מעשיו הם הגדולי הערך · ואחר כך פרט באומרו בניתי לי בתים וגומר ולהיות כי לורכי [...]
והשעורה אשר יצמחו בו · ופרדס והוא הגן הפרטי המתוקן בחשיבות וכוי ויופי להתענג בו · וברכ[...]
ולטייל עמהם · ובקר וצאן לגלות את ערות לצרן לכסות את ערותו · וגם לאכול את בשרן להחליף [...]
מלכים · והיות שר וקצין למדינות מתחלפות · ולהתענג בכל מיני שיר וזמרה · הן בקולות וזכרות [...]
להתענג תענוגות האדם במרחצאות ושדה והוא ההליכה לאט בעגלה · ולהתענג בשדות והוא תענ[...]
לצורך האדם · והמותריים כדי להתענג בהם · ובאופן היותר שלם שאפשר שיהיה וזהו אומרו ג[...]
שהוסיף בכל אלה מכל אשר היו לפניו · אשר גם להם היה לבב כמוהו · לכן השיב באומרו אף חכמת[...]
יהם השאלה לעין · להיותו הוא הרואה · והלב חומד והפה שואל · והוא הראשון בדרכנו · ולכן ת[...]

קהלת ב

ד ופניתי אני לראות חכמה
והוללות וסכלות כי מה האדם
שיבא אחרי המלך את אשר כבר
עשוהו: וראיתי אני שיש יתרון
לחכמה מן הסכלות כיתרון האור
מן החשך: החכם עיניו בראשו
והכסיל בחשך הולך וידעתי גם אני
שמקרה אחד יקרה את כלם:
טו ואמרתי אני בלבי כמקרה הכסיל
גם אני יקרני ולמה חכמתי אני אז
יתר ודברתי בלבי שגם זה הבל:
כי אין זכרון לחכם עם הכסיל
לעולם בשכבר הימים הבאים הכל
נשכח ואיך ימות החכם עם הכסיל:
ושנאתי את החיים כי רע עלי
המעשה שנעשה תחת השמש כי
הכל הבל ורעות רוח: ושנאתי אני
את כל עמלי שאני עמל תחת
השמש שאניחנו לאדם שיהיה
אחרי: ומי יודע החכם יהיה או סכל
וישלט בכל עמלי שעמלתי
ושחכמתי תחת השמש גם זה הבל:
כ וסבותי אני ליאש את לבי על כל
העמל שעמלתי תחת השמש:
כי

תרגום

ואסתכלית למיחזי חוכמתא וחלחולתא דמלכותא וסוכלתנו ארום מה הנאה אית לגבר לצלאה בתר גזירת מלכא ובתר פורענותא הא כבר אתגזרת עלוהי ואתעבידת ליה: וחזית אנא ברוח נבואה דאית מותר לחוכמתא מן שטותא יתיר כמותר נהור יומא מן חשוך ליליא: חכימא מסתכל ברישא מה דעתיד למהוי בסוף ומצלי ומבטל גזירתא בישתא מן עלמא ושטיא בחשוכא אזל וידעית אף אנא דאי לא מצלי חכימא ומבטל גזירתא בישתא מן עלמא כי ייתי פורענותא בעלמא אירעון חד יאורעא ית כולהון: ואמרת אנא בלבבי כארעון שאול בר קיש אנא מלכא דסט בסטותיה ולא נטר תפקירתא דאתפקד על עמלק ואתנטלת מיניה מלכותא אף אנא יערעינני ולמה דין חכימית אנא בכן יתיר מיניה ומלילית אנא בלבי דאף דין הבלו ולית אלהן גזירת מימרא דיי: ארום לית דכרנא לחכימיא עם שטיא לעלמא דאתי ובתר דמיתת גברא מה דהוה כבר ביומוהי כד ייתון יומיא דעתידין למהוי בתרוהי כולא אשתכח ואיכדין יימרון בני אינשא דהיא סופא דצדיקיא כסופא דחייבא: וסניתי אנא ית כל חיין בישין ארום ביש עלי עובדא בישא דיאתעביד על בני אינשא תחות שמשא בעלמא הדין ארום כולא הבלו ותבירות רוחא: וסניתי אנא ית כל טרחותי דיטרחית תחות שמשא בעלמא הדין בגין דאישבקיניה לרחבעם ברי דאתי בתרי וייתי ירבעם עבדיה ויסב מן ידוי עשרתי שבטיא ויחסין פלגות מלכותא: ומן ידע החכים יהא או טפש מלכא דעתיד למהוי בתרי וישלט בכל טרחותי דיטרחית דאתקינית בחוכמתי תחות שמשא בעלמא הדין ותהית ית דין הבלו: וחזרית אנא ליאשא ית לבי על כל טורחא דחכימית לתקנא תחות שמיא בעלמא הדין: ארום

רשי

ופניתי אני לראות חכמה · פונה אני מכל עסקי להתבונן בתורה והוללות וסכלות שונה עבירות: כי מה האדם שיבא אחרי המלך · להתחנן לו על גזירה שגזרו עליו וכבר עשאוהו למעשה הגזירה לגוזרה טוב לו להתבונן תחילה במעשיו ולא יצטרך לבקש: מן הסכלות · הוא הרשע: עיניו בראשו · בתחלת הדבר מסתכל מה יהא בסופה: וידעתי גם אני · גם אני ידעתי אשר משבח את החכם מן הכסיל יודע אני ששניהם ימותו: ואמרתי אני בלבי וגו' · כלומר לפי ששניהם מתים שמא אהרהר בלבי מעתה כמקרה הרשע גם אני יקרני ולמה אהיה צדיק אז יותר: ודברתי בלבי · שאם אהרהר כן הבל הוא כי אין זכרון החכם והכסיל שוין אחר מותן לא יזכרו שניהם יחד שזה זכרונו לטובה וזה זכרונו לרעה: בשכבר הימים הבאי' הכל נשכח בשביל אשר אני רואה את הרשעי' אשר היו כבר והצליחו מאד ובימים הבאים אחריהם נשכחה כל גבורתם והצלחתם: ואיך ימות החכם עם הכסיל · אני רואה הצדיקים מצליחים במיתתם ומועילים לבניהם כגון וזכרתי אני את בריתי יעקב וגו' · וזכרתי לך חסד נעוריך: ושנאתי את החיים · שהיה מתנבא על דורו של רחבעם שהיו רשעי': גם זה הבל · גם זה אחד מן ההבלי' שנבראו בעולם שהחכם יגע והכסיל יורשו: אמרתי ליאש · שלא ליגע ולעמול: כי

רלבג

התענוג שהיה לו בקנייניס כי לא במותו יקח הכל לא ירד אחריו קניינו ואם אמרנו שכבר יוריסם לבניו או לאוהביו וישמח ויתענג בזה הנה עם כל אלו לא תשלם לו שמחה בזאת הירושה כי מי יודע אם יורשיו יהיה חכם או סכל וישלוט בכל עמלו שעמל והשתדל בקניינו בחכמה ובתבונה והנה מזה הצד ידאג המוריש לא ידע איך יתנהג היורש בשמירת אלו הקניינים וגם זה ממה שיחוייב ממה שיהיה שלמות הקניין הבל ומפני זה סבבתי אני ליאש את לבי על כל העמל שעמלתי תחת השמש ואפילו בענייני החכמה כי כבר ימצא אדם שעמלו בקניין החכמה והדעת וכשרון המעשים רוצה לומר שהוא יחקור איך ראוי שיתנהג האדם במדותיו כדי שישל' בזה תקון הקבוץ המדיני ושלמות הנפש והספרים שיחבר בזה בעמל רב ויגיעה רבה והנה אם הראשון לא השלים החקיר' באופן שלם יעזור האחרון המלאכתו החכמ' ההי' או הנימוס המדיניי וזה גם כן ממה שיביא לחשב שראוי לאדם להרחיק היגיעה בקניין החכמה לפי שהוא אפשר שלא תשל'ם המלאכה ולא תשלם בזה נפשו גם לא ייוחס המלאכת החכמה ההיא אליו אבל ייוחס אל מי שישלמ' ובכלל זה העניין הוא הבל ורעה רבה חקרה בקניין החכמה ושלמות האדות:
כי

מסרה

ופניתי ד' וסי' אליכם והפרתי אתכם והרבתי · ופניתי אני בכל מעשי שיעשו ידי · ופניתי אני לראות חכמת והוללות · ופניתי אליכם ונעבדת'ונזרעת': בראשו י"ר וסי' נמס' בסוף ויקר' ויחזקאל סימ' י"ז · יותר כלהון חס' במ"ז מ"ל בליש' וסי' איש אל יותר ממני עד בקר · ואת היותר החרמני · ויותר ממנו מאה רכב דשמואל · וחבירו דד"ה · כי מה יותר לחכם עם הכסיל · ויש תתחכ' יותר למה · לעשות יקר יותר ממני · ומי יודע ג' וסימ' ומי יודע החכם יהיה או סכל · אשר דבר · אם לעת כזאת:

מ"ע ספורנו

ופניתי אני לראה'ו'חכמה · מאמתת נאיות הנפש: והוללות וסכלות · ולראו' גם כן רעות משובשות מכחישות זה את זה בטעות או מחסרון הקדמות נראות איזה יכפר: כי מה האדם שיבא אחרי המלך: את אשר כבר עשוהו · והיה הספק אצלי כזה כי מה שנחשוב ספק שתהיה החכמ' באפשרו' שלמות לשכלנו שלמות בבחיי נקנה הנפש · בהשתדלותנו הנה הוא נראה בלתי אפש' כי מה האדם שיבא להשלים מה שעשה המל' אשר תמים פעלו ומה שעשה במלאכות הגרמי' השמימיים ומניעיהם אשר כבר עשו את האדם במלות המלך: וראיתי אני שיש יתרון לחכמה המושגת בכח שכלי: מן הסכלות · המשיג את המוחש בלבד בלתי התבוננות: כיתרון האור מן החשך · שהוא העדר האור: וזה כי החכם עיניו בראשו · רואה את הנולד מיפת על העתיד בנאיי הנפש עד שלפעמים ימאס התענוג הוה לברוח מאיזה היזק עתיד מה יתחייב שיהיה זה השכל כח בלתי גשמי שופט על העתיד: והכסיל בחשך הולך · בלתי רואה את העתיד ובזה יוקש: וידעתי גם [illegible]

אבן עזרא

ופניתי הענין אני התעסקתי בחכמה ובהוללות שהוא היין בעבו' שהמשתכר ממנו יתהולל ויתענג וסכלו' הוא הבנין וקנות ההון: כי מה האדם · כענין יי' מה אדם ותדעהו וכן מה אנוש כי תזכרנו והענין כאשר ראיתי שמיך וירח וכוכבים שהעולם כמו תחת כוכב אחד עומד אמרתי מה אנוש כי תזכרנו ועשית לו גדול' ומעלה יתירה והענין כי מה יכול' תהיה באדם שיבוא אחרי המלך וכל מה שיעשה כבר עשוהו אחרים ויחסר מלת העושים כמו ויאמר ליוסף שלא זכר שם האומר וכן אשר ילדה אותה ללוי ורבים כמוהם · ויש אומרים כי המלך מן וימלך לבי עלי והענין כי מה הענין והתשובה שיבא אחרי העלה וירדוף אחרי כל אשר עשו הקדמונים ואתנו
נכון: וראיתי · כמו שיבדיל האור [illegible] רחוקים ויעמיד כל דבר על מתכונתו כן דרך החכמה : החכם · דמה החכם לפקח שיש לו עינים בראשו
שילך לכל מקום שירצה ויראה הדרך הי[illegible] ל בחשך ילך לא ידע במה יכשל וזה ידעתי וגם ידעתי שמקרה אחד יקרה את כלם : ואמרתי · זה המקרה
הוא שיקרה לכל באי העולם מטוב ומרע [illegible] מה שהתעסקתי בדברי העולם כמו שעמלתי ושחכמתי תחת השמש ודברתי בלבי שגם זו החכמה היא הבל :
כי בעבור שהכל ישכח גם ישכח והוא שאמר [illegible] שאין זכרון לחכם עם הכסיל ואם היה לו זכר ימים או שנים מעטים בימי' הבאים הכל נשכח והרעה הקשה
[illegible] ל המקרה רק בספר הזה ואמר אחד מן המפרשי' שהיא תורה על דבר עבר וכאשר עמד בפניו בשכבר הימים
[illegible] מים הבאים כמו בזמן שעבר ויותר נכון היות פירושו כמו הן : ושנאתי · יש חיים בלשון הקדש שם התואר
[illegible] מות וחיים ולא בא ממנו לשון יחיד כמו נעורים וזקונים ושלמים ומלואים ורבים כמוהם והחיים בפסוק הזה
[illegible] מעשה כמו אשר לא עמלו בו ויפרד ממנו מעט עמל ואון והביט אל עמל ורהבם עמל ואון ועניינו ימי שנותינו
[illegible] און והם ימי הנעורי' ואם יכרתו ויגוזו מהרה כאילו נעוף : ומי · לעולם ה"א התימה בשוא ופתח חוץ אם
[illegible] אחר ה"א הידיעה דגש ואם אחרי הה"א אחת מאותיות אחה"ע יפתח של ה"א התימה ופעמים בעין ה"א הידיע'
[illegible] ים אחריו שני קמצין ואין הפרש בין החכם עיניו בראשו ובין החכם יהיה ובלשון רבים יפתח של ה"א התימה
[illegible] רך אחרת והוא ליאש הפך הדרך הראשונה ומלת ליאש מן הבנין הכבד והיה ראוי להדגש לנוי היות הא'לף מן
הגרון וכמוהו וכואש ממני שאול :
כי

אבן יחייא

[illegible] ן דוד החכם מכל כברא · את אשר כבר עשוהו · רוצה לומר שיוכל לעשות את אשר כבר עשוהו המלך שלמה ומשרתיו ועושי [illegible]
[illegible] שים יתרון לחכמה והוא העיון במושכלות · מן הסכלו' והוא להתעמל בכבודות המדומות כיתרון האור מן החשך · וזה יען [illegible]
[illegible] ם · לדעת ולהכיר את בוראו · ואת משרתיו לעולם המלאכים · ועושי רצונו מעולם הגלגלים אשר כהורא עמם שריה · [illegible]

רלב"ג

כי מה הוה לאדם בכל עמלו שיעמול בקניין החכמה וביותר הקניינים וכמה שתשוטט מחשבתו לחקור בדבר דבר מהדברים הנזכרים כי כל ימיו יהיו מכאובים כרוב תשוקתו להגיע אל האמת בדרושים וימנעהו קושי נפלא בהגעתם ואולי לא יגיעו לו עם רוב העמל ולזה יכעס תמיד ולא ישכב לבו בלילה לרוב שוטט מחשבתו בדרוש אשר יחקור בו עד שימצא הדרך אשר יוליכהו אל הדרוש והנה תמצא רבים שהשתדלו לחקור בדרוש מה יחברו בו ולא הגיעו אליו ונשאר עמלם להבל ולבטל' והנה זאת המחשבה תביא לחשב שאין ראוי שימנע האד' משמוח בענייני העולם והנה תמצא גם כן בכאן מחשבה מקבלת לכמו זאת המחשבה והיא שאין טוב באדם שירבה להתענג במאכל ובמשתה ובשאר ההנאות כי זה ממה שיפסידהו ויפסיד קנייניו ועוד שהאדם לא ימצא שליט בזה ואף על פי שיש לו קניינים רבים אבל ימצא הרבה שיעשה האד' ולא תשליט נפשו להתענג בקנייניו ולזה מי שיעשר וישלוט בקנייניו להתענג בהם והנה השולטנות הזה הוא לו מיד האלהים לא מבחירתו לבדה שאם היה נשלם זה מצד הבחיר' היה כל אדם שליט בעמלו להתענג בו כאשר ירצה ואם היה כל אדם שליט בזה היה מתענג בקנייניו ולא ימנע נפשו טוב מהם כי מי יאכל ומי ירגיש בתענוג ההוא חוץ ממני עד שאמנע מהתענוג ההוא בעבור שיתענג בו האחר האם אאהב האחר יותר ממני זה בתכלית הבטול ולזה היה מבואר שתענג האדם בקנייניו הוא מיד האלהים והוא ימנע הדבר מבעלי הקניינים מהתענוג בקנייניהם והנה לאדם שטוב לפניו נתן חכמה ודעת ושמחה ר"ל שיעזור בחכמתו מקודמי' שעמלו בה ותגי' לו כלא יגיע' וכן העניין בקנייני' ולחוט' נתן עניין לעמל באסיפת הקניינים לתת למי שייטב לפני האלהים וגם זה הבל ומחשבה לבד ודבר שאין לו בעצמו מציאות ר"ל אסיפת הקנייני' מזולת שיאכל מהם כי האל' יאסוף ויכנוס לתכלית שימצאהו צרכיו במאכל ובמשתה ולבוש ודירה ושאר מה שיצטרך לו

רשי

כי יש אדם · כמשמעו כפשוטו ומדרש אגדה בתכונות מכנהו כלפי הקב"ה שנאמר בו ועל דמות הכסא דמות כמראה אדם : שעמלו בחכמה · שנאמר יי' בחכמה יסד ארץ בדעתו תהומות נבקעו ולבריות שלא עמלו בו נתן חלק בו · וגם זה הבל ורע' רבה ואם נעשו דור של הבל ורבה רעת האד' בארץ כדור המבול : כי מה הוה וגו' · כי מה מותר הוה לאדם בכל עמלו ושברון לבו בעמל ודאגה שהוא עמל ומניח לאחרי' עניני מנהגו גם זה אחד מן ההבלים הנוהגים בעולם : אין טוב באד' בתחלה שיאכל ושתה והראה את נפשו טוב כלומר יתן לבו לעשות משפט וצדקה עם המאכל והמשתה וכן נאמר ליהויקים אביך הלא אכל ושתה ועשה משפט וצדקה אז טוב לו : כי מי יאכל וגו' · למה לא אשמח בחלקי במאכל ומשתה מי ראוי לאכול את יגיעי ומי ימהר לבולעה מבלעדי : חוץ ממני · מבלעדי זו מדת הרשעים האוספים לצורך אחרי' : כי לאדם שטוב לפניו · לפני האלהי' הנזכר למעלה כי מיד האלהים הוא : נתן חכמה ודעת ושמחה · לב לעסוק בתורה ובמצו' ולשמוח בחלקו במאכל ובמשתה ובשמח נקיה : ולחוטא נתן עניין · מנהג דאגה לאסוף ולכנוס ולתת לטוב לפני האלהים כענין שנאמר ותשם אסתר את מרדכי על בית המן : גם זה · אחד מן ההבלים שנתנו לבריות שאלו עמלים והאחרים נוטלים · לכל

מ"ץ ספורנו

סבותי אני ליאש את לבי · ולא אקוה שבזכו' חכמתי אזכה נהנות קנייני לאדם אגם שישלים · נפשו בהמצעותם ואזכה עמו : כי יש אדם · שעמלו בחכמ' · כי הנסיון יעיד על הפך זה · כי אמנם יש חכם קונה נכסים בעמלו ולאדם שלא עמל בו יתננו חלקו · והנה חלקו ומזלו של מורים יתננו לאדם שלא עמל בו ולא השתדל כלל להשיג בירושה ולפעמים בזולת רצון המורים : גם זה הבל · תכלית גרוע בהלטער האד' על עולם שאינו שלו לגמרי : ורעה רבה · שיעשה זה לפעמי' המזל כנגד רצון המורים : כי כל ימיו מכאובים · ואמרתי שכל זה עם שהו' הבל הוא גם כן רעה רבה כי בהשתדלות הקנינים הנפסדים יקרה לאדם לא עמל בלבד אבל גם מכאובים וכער באופן שיטרידוהו מהתבונן ומהשתדל לקנות שלמות נצחי ובכן מצאתי כי אין טוב באדם שיאכל ושתה אין דרך טוב באדם בהנהגתו ממה שיאכל ושתה ההכרחי בלבד ולא יבקש מותרות : והראה את נפשו טוב בכל עמלו וישתדל בעמלו ובקניניו עם נפשו לראות טוב ואשיר נצחי : גם זו · זאת הבחירה : ראיתי אני כי מיד האלהים היא · שצוה לעשות כן כאמרו ולעבדו בכל לבבכם ואכלת ושבעת שהוא המספיק ההכרחי בלתי למנוס ולא כתב והורשת לזולתך : כי מי יאכל ומי יחוש חוץ ממני · כי בזה האופן לא יהיה עמלי לזולתי כלל : כי לאדם שטוב לפניו נתן חכמה ודעת · בעיון ובמעשה : ושמחה · בקנינים כמו שעש' לאברהם : ולחוט' · כמו לבן · נתן ענין לאסוף ולכנים לתת לטוב לפני האלהים · כאמרו ויצל אלהים את מקנה אביכן ויתן לי : גם זה הבל · ומזה התבאר שההשתדלות במותרות גם שיהיה בלתי רב עמל הוא הבל שתכליתו דבר בלתי נחשב : ורעות רוח · ולפעמים בלתי משיג שום תכלית :

לכל

כא כי־יש אדם שעמלו בחכמה ובדעת
ובכשרון ולאדם שלא עמל־בו
יתננו חלקו גם־זה הבל ורעה רבה:
כב כי מה־הוה לאדם בכל־עמלו
וברעיון לבו שהוא עמל תחת השמש:
כג כי כל־ימיו מכאבים וכעס ענינו
גם־בלילה לא־שכב לבו גם־זה
הבל הוא: כד אין־טוב באדם שיאכל
ושתה והראה את־נפשו טוב בעמלו
גם־זה ראיתי אני כי מיד האלהים
היא: כה כי מי יאכל ומי יחוש חוץ
ממני: כו כי לאדם שטוב לפניו נתן
חכמה ודעת ושמחה ולחוטא נתן
ענין לאסף ולכנוס לתת לטוב לפני
האלהים גם־זה הבל ורעות רוח:
לכל

תרגום

ארום אית גבר דיטורחיה
בחוכמתא ובסוכלתנו ובצדקו וימות
בלא וולד ולגבר דלא טרח בידה
יתנניה למהוי חולקיה אף דין הבלו
ובישתא רבתא: ארום מה הנאה
אית ליה לגבר טורחיה ובתבירות
לביה די הוא טרח תחות שמשא
בעלמא הדין: ארום כל יומוהי
כאיבן ותקיף רוגזיה נווניה אף
בליליא לא דמיך מן הרהורי לביה
אף דין הבלו הוא: לית דשפיר
באינשא אילהן די ייכול וישתי ויחזי
ית נפשיה טב קדם בני אנשא
למעבר ית פיקודיא למהך באורחן
דתקנן קדמוהי בגין דיוטיב ליה מן
טורחיה אף דין חזית אנא דגבר
מצלח בעלמא הדין מן ידא דיי הוא דאתגזר למהוי עלוהי: ארום מן הוא די
עסוק בפתגמי אוריתא ומן הוא גברא דאית ליה חששא מן יומא דינא רבא דעתיד
למיתי בר מיני: ארום לאנש דתקנן עובדוהי קדם יי יהב חוכמתא ומנדעא
בעלמא הדין וחדוא עם צדיקיא לעלמא דאתי ולגברא חייבא יהב גוון ביש
למיכנש ממון ולמצבר קניין סגי למהוי מתנסיב מיניה ולמהוי מתיהיב לגבר
דשפיר קדם יי אף דין הבלו הוא לחייבא ותבירות רוחא: לכל

בחכמה סימן כל סיפרא . בחכמה בפתח תחת . הבי"ת במ"א וסי' כי יש אדם שעמלו בחכמה וכל קרי' דכו' במ"א וסי' ועמך בכל מלאכה לכל נדיב בחכמה · והוא חד מן שיטה מן כ"א דכל חד וחד ל'. בספר כותיה וכל קרי' דכות' במ"א וסי' גמס' במסרה רבתא בערך חלף · אני ו' זקיפן קמצין בספרא וסי' ודעת גם אני שמקרה · הנה אשר ראיתי אני · כי גם יודע אני · ואמרתי אני טובה חכמה מגבורה · וראיתי אני שיש יתרון לחכמה · אין טוב באדם שיאכל ושתה ·

רלב"ג

לכל הדברים השפלים זמן מוגבל ימצאו בו וזמן אחר ימצאו בו הפכיהם וזה ממה שיתבאר שאין יתרון באלו הדברים השפלים היה שיהיו עצמים או פעולות בעצמים וזה שכבר יוגבל לחי עת יולד בו ואחר לידתו ידרך זמן מה אל הגדול ושלמות הבריאה והוגבל לו גם כן עת ימות בו וקודם הזמן ההוא ידרך זמן מה אל ההפסד והמות וכן הענין בעינו בצמחים רצוני שכבר ימצא להם עת מוגבל לנטיעתם ואחר העת ההוא ידרכו אל הגדול וההויה וימצא להם ג"כ עת מוגבל לעקירתם והוא כשהגיעו לגבול ההפסד אשר בתכלית ואלו העתים כלם מוגבלים מצד הטבע ומצד הכוכבי' השומרים החוש הטבעי למלאכת כמלאת הזמן האפשרי וכבר ימצא כמו זה ג"כ בעצמי' במה שיסודר מהמלאכה והבחירה וזה שכבר ימצא עת יוגבל מפאת הכוכבי' ישתדלו בו האנשים להרוג חיים מה או מדינה מה או אומה מה וימצ' עת מקביל לו ישתדלו בו האנשים לרפאת החיים המוכה או הנחבלים מהקבוץ ההוא והוא מבואר שההשתדלות ברפואה הוא מקביל להשתדלות בהריגה וזה ימצא גם כן בבניינים והוא שכבר יוגבל עת מצד הכוכבים ישתדלו האנשים לפרוץ בית מה או מדינה מה ויוגבל עת אחר מקביל לו ישובו האנשים להשתדל לבנות בית הנהרס או מדינה הנהרסת · וכבר ימצא זה גם כן במקרים וזה שכבר יוגבל עת לאדם מפאת העליונים לבכות ולספוד ממה שיקרה מהרע ויוגבל לו עת מקביל לו לשחוק ולרקוד בו מרוב שמחתו · ויוגבל עת להשליך אבנים אשר כנסו אותם בחומה לשמור העיר מהצרים עליה ועת מקביל לו יכנסו בו האבנים הם כדי שיהיו מוכנים להם בעת הצורך ויוגבל עת להתחבר האדם עם אשתו ועת מקביל לו להרחוק מזה התפור · ויוגבל עת לבקש הקניינים · האובדים

אבן עזרא

כי יש · שעמל בדברי העולם ברוב חכמתו והשיג אל תאותו [illegible]

[illegible]

אבן יחייא

[illegible]

א לכל זמן ועת לכל חפץ תחת השמים:
עת ללדת ועת למות
עת לטעת ועת לעקור נטוע:
עת להרוג ועת לרפוא
עת לפרוץ ועת לבנות:
עת לבכות ועת לשחוק
עת ספוד ועת רקוד:
ה עת להשליך אבנים ועת כנוס אבנים
עת לחבוק ועת לרחק מחבק:
עת לבקש ועת לאבד
עת לשמור ועת להשליך:
עת לקרוע ועת לתפור
עת לחשות ועת לדבר:
עת לאהב ועת לשנא
עת מלחמה ועת שלום:

מה

לכל גבר ייתי זימנא ועידנא לכל
עסקא תחות שמיא: עידן בחיר
למילד בנין ובנן ועידן בחיר לקטלא
בנין מסרבין ומרגזין לקטלותהון
באבנין על מימר דייניא עידן בחיר
למנצב אילן ועידן בחיר לשרשא
אילן נציב: עידן בחיר לקטלא
בקרבא ועידן בחיר לאסאה שכיב
מרע עידן בחיר לפרכא ביניינא
ועידן בחיר למיבני חורבנא: עידן
למיבכי על שכיבא ועידן בחיר
למיחדי בחוכא ועידן בחיר למספדא
על קטילא ועידן בחיר לטפזא
בהילולא: עידן בחיר לפקחא דגור
אבנין ועידן בחיר למצבר אבנין
לבנינא ועידן בחיר לגפפא איתתא
ועידן בחיר לרחקא מגפפא כשבעת
ימי אבלא: עידן בחיר לתבוע נכסיא ועידן בחיר למיבד נכסיא ועידן בחיר
למנטר עסקא ועידן בחיר למשדי עיסקא בימא בעידן נחשולא רבא: עידן בחיר
למבזע לבושא על שכיבא ועידן בחיר לאחאה בזיעא עידן בחיר למישתק
מלצלאה ועידן בחיר למללא פתגמי מצותא: עידן בחיר לרחמי חד לחבריה
ועידן בחיר למסני לגבר חייבא עידן בחיר לאגחא קרבא ועידן בחיר למעבד
שלמא: מה

ללדת ד' וסי' ותוסף ללדת את אחיו את הבל · וימלאו ימיה ללדת · כמו הרה תקריב ללדת · עת ללדת
ועת · ספוד ג' מ"ל בליש' וסי' כי צמתם וספוד בחמישי · ואל תלך לספוד · עת ספוד ועת רקוד · לשמור
ח' מ"ל וסי' נמסר בשמואל ב' סימן י"ו ומלכים א' סימן י"א :

רשי

לכל זמן · אל ישמח המוסף בהון מהבל כי אם עכשיו הוא בידיו עוד ירשוהו לדיקים אלא שעדיין לא הגיע הזמן כי לכל דבר יש זמן קבוע מתי יהיה: לכל חפץ · לכל דבר כל הדברים קרוים חפצי' בלשון משנה: עת ללדת · לתשעה חדשים: ועת למות · קצב שנות של כל דור ודור: עת לטעת · גוי וממלכה: ועת לעקור: יצא להעקר: עת להרוג · אומה שלימה בשמגיע יום פקודתה כמו שנאמר ושאריתך בחרב יהרג: ועת לרפא · שבהם כענין שנאמר במצרים ושבו עד יי' ונעתר להם ורפאם: עת לפרוץ · חומת העיר כשנגזר עליה שנאמר וחומות ירושלם מפורצות: ועת לבנות · שנא' ובניתיה כימי עולם: עת לבכו' · בתשעה באב: ועת לשחוק · לעתיד לבא שנ' אז ימלא שחוק פינו: עת ספוד · בימי אבל: ועת רקוד · בחתנים וכלות: עת להשליך אבנים · בחורי ישראל מושלכי' תשתפכנה אבני קדש: ועת כנוס · אותם מן הגולה והושיעם יי' אלהים ביום ההוא כצאן עמו כי אבני נזר מתנוססות על אדמתו: עת לחבוק · כי כאשר ידבק האזור וגו': ועת לרחוק מחבק · וריחק יי' את האדם: עת לבקש · בענין שנ' ואת האובדת אבקש לענין גלוי ישראל: ועת לאבד · ועת שאבדם בגולה שנ' ואבדתם בגוים: עת לשמור · יברכך יי' וישמרך כשאתם עושים רצונו: ועת להשליך · וישליכם אל ארץ אחרת: עת לקרוע · מלכות בית דוד ואקרע את הממלכה וגו': ועת לתפור והיו לאחדים בידך ולא יחצו עוד לשתי ממלכות: עת לחשות · פעמים שאדם שותק ומקבל שכר שנא' וידום אהרן וזכה שנתייחד הדבור עמו שנאמר וידבר יי' אל אהרן יין ושכר אל תשת: ועת לדבר · אז ישיר משה ותשר דבורה קמו עמכם דברים: עת לאהוב · ואהבך: ועת לשנא · שנ' כל רעתם בגלגל על כן שנאתים: מה

רלבג

האובדים ועת מקביל לו ויוגבל לאבדם ויוגבל עת לשמור הקניינים ועת להשליך אותם ולפזרם ויוגבל עת לקרוע הבגדים ועת מקביל לו יוגבל לו לדבר ולענו' ויוגבל איש לאהוב את רעהו ועת מקביל לו יוגבל לשנוא אותו ויוגבל עת ילחם בו האיש עם איש או קבוץ עם קבוץ ועת מקביל לו יוגבל להשלים · והולם העתים כולם הם מוגבלים מפאת העליוני' אע"פ שהבחיר' תמשל על זה המערכת כמו שבארנו בשני וברביעי מספר מ"י · ובהיות הענין כן מה יתרון העוש' באשר הוא עמל והנה סוף כל נמצא להפסד או להשתנות עניינו אל ההפך וזה ממה שיביא לחשב שיהי' כל עמל האדם להבל ולבטלה · ובכאן מחשבה אחרת מקבלת לזאת המחשבה והוא שאני רואה שכל מה שהגביל ה' ית' לבני האדם להתעסק בו הוא טוב ויפה בעת ההוא ולזה אין ראוי שימנע האד' מהתעסק בו מפני ההפסד שיקרה לו בסוף כי העמל ההוא הוא טוב אע"פ שאינו נצחי והולם מה שהגבילו ה' יתברך בזה האופן הוא טוב הוא מבואר כי בזאת ההגבלה ישמור מציאות הדברים אשר בכאן אע"פ שכבר יקרה מזה רע מעט כמו שבארנו ברביעי ממ"י · וגם סדר העול' אשר נתן בלב האנשים להתעסק בידיעתו הוא טוב ויפה ואע"פ שאי אפשר לאדם שישיג בשלמו' אופן חכמת ה' יתברך בבראו אלו העניינים עם מה שהם עליו מהמציאות כי בזה הגיע להצלח' הנפש האנושית ידעתי כי אין טוב באלו העניני' אשר הגבילו לאדם לעשות אותם כי אם לשמוח בם כשיגיע שישתדל האדם בכל כחו לעשות טוב בחייו כי בזה ידרך אל השלמות וישמר מהרבה מהרעות הנכונות לבא עליו · וגם כל האדם שישמח ויתענג בעמלו הוא מתת אלהים כי מאת האלהים נעזר להשליט נפשו לאכול ולשתות מקנייניו ולשמוח בהם ובהיות הענין כן הוא מבואר שאין ראוי לאדם לבחור זה הטוב שהוא הערב כי איננו שליט על השגתו ואף על פי שיהיו לו הקניינים שמהם יוכל להתענג בדברים הערבים · ידעתי שהידיעה היא קיימת ונצחית מבין שאר הדברים אשר בכאן לפי שבכאן טבעים כוללים ומשותפים הם נשארים וזה שכל אשר יעש' האלהים מאלו הדברים האישים אשר בכאן ימצא בו לד נשאר על סדר אחד במין עליו אין להוסיף וממנו אין לגרוע והולם ישנה ה' ית' בעת מה זה הסדור הטבע על דרך המופת כדי שייראו האנשים מלפניו וידעו כי הוא מושל בעליונים ובשפלים ומאתו הכל כי המופתים שיעשה ה' ית' עם נביאיו הם רובם לזה התכלית וזה מעניינם מבואר · מה שהיה מזה הסדור הטבעי כבר הוא מתמיד על זה האופן ומה שהוא עתיד להיות כבר היה במה שעבר והאלהים יבקש תמיד הנרדף והוא מה שעתיד להיות ויעמוד המציאו' בזה הגד על אופן אחד תמיד · ואפשר שירצה בזה שה' ית' יבקש הנרדף מצד מערכת הכוכבים כשהיה האדם ההוא ראוי שישגיח בו ה' יתברך ויסבב סבות להצילו מהרע הנכון לבוא עליו · ועוד ראיתי תחת השמש שהמקום האחד יוגבל עת שיעשה בו משפט ודין ואחר יוגבל לו עת מקביל לו יעשה בו העול במשפט אשר ישפטו הדיינים במקום ההוא וגם יוגבל עת במקום מה ימצאו אנשי המקום לדיקים לפי מה שסודר מהעליונים ועת אחר מקביל לו ימצאו אנשי העיר ההיא רשעים אם לא תמשול הבחירה על זה הסדור וזה ממה שיביא לחשב שיהיה הלדק והרשע מוגבל מפאת העליונים ולא יהיה בבחירת האדם לסור מהרע ולעשות הטוב

מ"ע ספורנו

לכל זמן · אמנם אין ראוי למאום לגמרי ההשתדלות להשיג היור שפה הבל ראוי שלא יהיה כל ההשתדלות תמיד בהם: כי אמנם לכל זמן · ועל זה יעיד הנסיון בטבעיות ובמלאכיות כמו שספר: עת ללדת ועת למות · כי אמנם אם לא היה המות לא תהיה ולא תתמיד הלידה וחזרת חלילה הבל יכלה החמ' וכן יקר' במלאכותיו שאם יתמיד לעולם אחד מההפכים לא יהי' לעולם הפכו אפילו בעת הראוי: מה

אבן עזרא

לכל זמן · אנשי שקול הדעת יפרשו אלה העתים שהם סמוכות לבן אדם כי חייב אדם לעשות כל דבר בעתו ותחלת העתים וסופם ישמיתו פירושם האחד עת ללדת ועת למות והאחרון את הכל עשה יפה בעתו · ויש אומרים כי אלה השמנה ועשרים עתים כנגד כ"ח מזרות גלגל המזלות שהלבנה נראית בהן בכל חדש גם זה הבל והנכון שיש לכל חפץ תחת השמים עת וזמן כי בהשחת המתכונת המולידה ימות הילוד ותתחדש מתכונת תעשירנו והפך העושר כי עתים קבועים הם ובבא העת יתנועע אדם לאשר הוא מוכן לו ותהיין תנועותיו כתנוע' הגלגל כענין אך בצלם יתהלך איש ואם כן אך הבל יהמיון ופירו' יקבצו ממון וכמהו מהמון רשעים רבי' וכן וגוי אוהב בהמון לא תבואה והראיה השלמת הפסוק יצבור ולא ידע מי אוספם: עת ללדת · הזכיר ראשית האדם וסופו גם אמר כי אין העתים קבועות על בן אדם לבדו כי הנה הנטיעים כן הם: עת להרוג · פירושו כמו למחוץ ולרפוא יורה עליו גם העתים הם קבועות על המקומות שאין בהם בתים כמו עת לפרוץ: עת לבכות · עם דאגה על שיבכה הדואג: ועת ספוד ועת רקוד עם אחרים: עת להשליך · אפילו שמקרה המקרה יש לו עת כמו עת להשליך אבנים שיליקו לו במגוריו ועת כנוס אותם המושלכים לדרכו: עת לחבוק אפילו התאוה הכטוע' ברוח בן אדם יש לה עת והוא לחבק השוכבת בחיק ולרחוק ממנה · לחבוק מהנכון הקל ומחטף מן הנכון הדגוש הכבד והענין אחד: עת לבקש ועת לאבד מבוקש ועת לשמור ועת להשליך השמור: עת לקרוע · לחשות מן החשו שהוא פועל עבר במשקל העלו מפר על ראשם ואילו היה לשון נווי לעתיד היה הה"א פתוח והענין כאשר אמר להם גם אני ידעתי החשו ממנו והנה הזכיר שלמה אפילו הדבור יש לו עת: עת לאהוב · גם האהבה גם השנאה תלויה בעת וזמן: מה

אבן יחייא

להשליך הכל ההוא · בימי רחבעם כאשר עלה שישק כי דלוקתו הכסף והזהב גם לקח המקנה בקר וצאן הכרתו בשם כל כאומרו שם ויקח את אוצרות בית המלך ואת הכל לקח · וכאשר הגיע העת לקרוע עלי לבושים מלבושים שונים מאמר הצאן ושער העזים · ומפשתים ומשי ובגדי זהב המעודות ושובי מראה אשר כל אשר שאלו עיני מלבושים ומלבעות יפות לא אצלתי מהם · כן יגיע העת שלוה העבות והדלות יתפרו המסרטוטים פעם ופעמים לבלתי היות ללובש בגדי מחלפות · וכאשר הגיע העת לחשות לבלתי דבר תועה נגד הזמן להיותי בתועלת הסברה העליונה וברום המעלה כן יגיע העת בימי רחבעם כאשר יאבד ממלכת העשרת שבטים · לדבר דברי קנטורין נגד הזמן הרע אשר הרע אתו · וכאשר הגיע העת לאהוב הזמן ולאריכות שימים · כן יגיע העת בימי מלאות והאהבה לשמוח אתו · ולהתכלל אתו לבחור ולקחת המות הבחירית · עת מלחמה וגו' כי אף שכל כללו יתהפך לאבל כבוא עת המלחמה וגלות ישראל בין העמים · והעדר מלכות בית דוד · בסוף הימים יבוא בבוא משיח צדקנו ויחזיר העטרה ליושנה · וימים שלום בעולם וגר זאב עם כבש כי ימלאו הכל דעה את ה' · מה יתרון העושה וגומר אם כן הוא שכל הדברים תלוים בעת וזמן · ושהוא מן ההכרח שאחרי הטוב יבוא הרע · וההפך · כי אי אפשר שהדברים יעמדו על אופן אחד זמן ועידן כי אף יקבלו השינוי והתמורה · מה יתרון יש לעושה איזה מעשה בכל עמלו אשר הוא עמל · בי כמעט שההשתדלות הוא לבטלה · דאיתי את הענין ונומר להיות כי המלך שלמה בספרו זה חוקר ודורש על העניינים המפורסמים בעולם והנגלים לעין · ספר עד כה דברי המדברים תועה בעניני העולם · אכת עמי הארץ אשר הם כעורים מחכמה שאמכם הם מדיניים ודע עליהם המעשה הנעשה תחת השמים כפי ראות עיניהם · ודימה כאלו הם יוכיחו עמו · והוא ישיב תשובה לשון לדבריהם שמקולקלים · האמנם הם דברי המדברים והן דבריו אליהם · יחשם אליו · כאלו הוא המדבר השאלה והתשובה · וזה היה הסבה מאשר חשב בתחלת הדעת כי דבריו על קהלת היו סותרים זה את זה · והבן כי בדברי המדברים · אומ' על הרוב · לשון ראיתי שהיא הראיה · מהעניינים הנגלים והנראים בתחלת המחשבה · אשר ימשך מהראיה ההיא ענין מחשבות ושמן מכהו · ובדבריו אליהם אומר לשון ידעתי · שהיא הראיה האמיתית והשכלית ולא חוטיית אשר יטעה פעמים הרבה · וזהו אומרו בתשובתו אליהם ראיתי את הענין והמכהג אשר נתן אלהים לבני האדם לענות ולהוב בו · שאת הכל עשה יפה בעתו · ולא כאשר דמית כי כל המעשים הם באים כפי הזמן · ושכל הכל ורעות רוח · כי אדרבה הן טוב והן רע הוא יפה בעתו · ושכל בא מאת האלהים השגבית מקדמי דאמים ועד בילי בירים · ואם תאמר ואם כן הוא מה הסבה מהמעשים הנזכרים הנראים רעים · ומהעתים אשר יעשו בו · ומהשתנותם והפכיותם ואהבה ושנאה · לכן אמר גם את העולם נתן בלבם · העלם הוא חסר · להיותו מגזר יון והעלם דבר · וזהו לומר כי האלוה יתברך נתן בלבם ובשכלם את העלם ידיעת

מַה־יִּתְרוֹן הָעוֹשֶׂה בַּאֲשֶׁר הוּא עָמֵל׃ רָאִיתִי אֶת־הָעִנְיָן אֲשֶׁר נָתַן אֱלֹהִים לִבְנֵי הָאָדָם לַעֲנוֹת בּוֹ׃ אֶת־הַכֹּל עָשָׂה יָפֶה בְעִתּוֹ גַּם אֶת־הָעֹלָם נָתַן בְּלִבָּם מִבְּלִי אֲשֶׁר לֹא־יִמְצָא הָאָדָם אֶת־הַמַּעֲשֶׂה אֲשֶׁר־עָשָׂה הָאֱלֹהִים מֵרֹאשׁ וְעַד־סוֹף׃ יָדַעְתִּי כִּי אֵין טוֹב בָּם כִּי אִם־לִשְׂמוֹחַ וְלַעֲשׂוֹת טוֹב בְּחַיָּיו׃ וְגַם כָּל־הָאָדָם שֶׁיֹּאכַל וְשָׁתָה וְרָאָה טוֹב בְּכָל־עֲמָלוֹ מַתַּת אֱלֹהִים הִיא׃
טו יָדַעְתִּי כִּי כָּל־אֲשֶׁר יַעֲשֶׂה הָאֱלֹהִים הוּא יִהְיֶה לְעוֹלָם עָלָיו אֵין לְהוֹסִיף וּמִמֶּנּוּ אֵין לִגְרֹעַ וְהָאֱלֹהִים עָשָׂה שֶׁיִּרְאוּ מִלְּפָנָיו׃

מַה מּוֹתַר אִית לִגְבַר פַּלְחָא דִי הוּא טָרַח לְמֶעְבַּד אוֹצְרִין וּלְמִכְנַשׁ מָמוֹן אִילוּלֵי מִסְתַּיַּע בְּמַזָּלָא דִלְעֵילָא׃ חֲזֵית יַת גַּוָן אִיסוּרִין וּפוּרְעֲנוּתָא דִי יְהַב יְיָ לִבְנֵי אֱנָשָׁא דִי אִנּוּן רַשִׁיעִין לְסַגָּפוּתְהוֹן בֵּיהּ׃ אֲמַר שְׁלֹמֹה מַלְכָּא בְּרוּחַ נְבוּאָה יַת כּוֹלָא עֲבַד יְיָ שַׁפִּיר בְּעִידָּנֵיהּ דַּחֲזֵי אֲרֵי הֲוָה מְצוּתָא דַהֲוַת בְּיוֹמֵי יָרָבְעָם בַּר נְבָט לְמֶהֱוֵי בְּיוֹמֵי שֶׁבַע בַּר בִּכְרִי וְאִתְעַכְּבַת וַהֲוָאת בְּיוֹמֵי יָרָבְעָם בַּר נְבָט דְּאִילוּ הֲוַת בְּיוֹמֵי שֶׁבַע בַּר בִּכְרִי לָא הֲוַת מִתְבְּנֵי בֵּית מוֹקְדְשָׁא עַל עֵיסַק עִיגְלִין דִּדְהַב דִי עֲבַד יָרָבְעָם חַיָּבָא וְשַׁוִּיאִינוּן חַד בְּבֵית אֵל וְחַד בְּדָן וּמִנִּי פַרְזְדָוַן עַל שְׁבִילָא וּפָסְקוּ עוֹלֵי רִיגְלָאִין וּבְגִין כֵּן אִתְעַכְּבַת עַד דִּי יִתְבְּנֵי בֵּית מוֹקְדְשָׁא בְּגִין דְּלָא יַעַכְּבוּן יִשְׂרָאֵל לְמִבְנְיֵיהּ אַף יַת שְׁמָא דַהֲוָה כְּתִיב וּמְפָרַשׁ עַל אֶבֶן שְׁתִיָּא כַּסֵּי מִנְּהוֹן דְּאִשְׁתְּמוֹדַע קֳדָמוֹהִי יִצְרָא בִישָׁא דִי בְלִבְּהוֹן דְּאִילוּ הֲוָה מְסִיר בְּיַד אֱנָשֵׁי הֲוָה מְשַׁמֵּשׁ בֵּיהּ וּמַשְׁכַּח בְּגַוֵּהּ מַה דַעֲתִיד לְמֶהֱוֵי בְּסוֹף יוֹמַיָּא עַד עָלְמֵי עָלְמַיָּא וְאוּף יוֹם מוֹתָא כַּסֵּי מִנְּהוֹן בְּדִיל דְּלָא יְהוֹדַע לִגְבַר מִן רֵישָׁא מַה דַעֲתִיד לְמֵיתֵי בְּסוֹפָא׃ אֲמַר שְׁלֹמֹה מַלְכָּא בְּרוּחַ נְבוּאָה יָדְעִית אֲרוּם לֵית טַב בְּהוֹן בִּבְנֵי אֱנָשָׁא אֲרוּם אֱלָהֵן לְמֶחְדֵּי בְּחֶדְוַת אוֹרַיְתָא וּלְמֶעְבַּד טַב בְּיוֹמֵי חַיּוֹהִי׃ וְאוּף כָּל אֱנָשׁ דְּיֵיכוּל וְיִשְׁתֵּי וְיֶחֱזֵי טַב בְּיוֹמוֹי וְיַחֲסִין לִבְנוֹי בְּעִידָּן מוֹתֵיהּ כָּל טַרְחוּתֵיהּ מַתַּן דְּאִתְיְהַבַת לֵיהּ מִן קֳדָם יְיָ הוּא׃ יָדְעִית בְּרוּחַ נְבוּאָה אֲרוּם כָּל דִּי יַעֲבִיד יְיָ בְּעָלְמָא בֵּין טַב לְבִישׁ מִדְּאִתְגְּזַר מִפּוּמֵיהּ הוּא יְהֵי לַעֲלָם עֲלוֹהִי לֵית רְשׁוּ לִגְבַר לְאוֹסָפָא וּמִינֵּיהּ לֵית רְשׁוּ לִגְבַר לְבַצָּרָא וּבְעִידָּן דִּי יֵיתֵי פוּרְעֲנוּתָא בְּעָלְמָא יְיָ הוּא דַעֲבַד בְּגִין דִּי יִדַּחֲלוּן בְּנֵי אֱנָשָׁא מִן קֳדָמוֹהִי׃

העושה ב' מ"ל בליש' וסימ' עשה בעברת · מה יתרון העשה באשר הוא עמל · יפה ה' וסימ' ביחזקאל ריש סימן ל"א · העולם ב' חס' וסי' גם את העלם · ברוך יי' אלהים אלהי ישראל דר"ה בתרא דפסוק בלבם ט' וסימ' נמסר ביחזקאל סימן י"ד · וגם ב' ר"פ בכתובי' וסימ' נמס' במגלת רות סימ' ב' · והאלהים ז' וסימ' והאלהים נסה את אברהם · ויהי קול השופר · ואשר לא צרה · והאלהים אמר לי לא תבנה · ויריעו איש יהודה · ידעתי כי כל אשר יעשה האלהים · מה שהיה כבר הוא :

רש"י

מה יתרון העושה · מה יתרון של עושה רע בכל שהוא עמל אבד : הענין · המנהג : לענות · להתנהג : יפה בעתו · לבא תשלום שכר מעשה הטוב ובעת הרעה ראויה היא · גם את העולם נתן בלבם וגו' · גם את חכמת העולם

רלב"ג

הטוב וזה ממה שיראה ממני שלא יהיה בכאן גמול ועונש אחר שהכל מסודר ומוגבל · ובכאן מחשבה אחרת תביא לחשב שה' ית' יגמול טוב לצדיק ויענש הרשע ואע"פ שכבר נראה בזה מרוע הסדור מה שלא יעלם והוא שהנחנו נמצא הרבה שיהי' צדיק ורע לו רשע וטוב לו הנה אפשר לנו להתיר זה הספק מצד מה שנמצא מההגבלה לכל מה שירצה ה' ית' לעשותו כי לא נאמר שה' ית' ימתין עונש הרשע אל היות' נאות כי כבר עשה ה' ית' כל הענינים בעתו היותר נאות כמו שקדם · אמרתי אני על ענין בני האדם שימצא בהם לצד ברדם ה' ית' והבדילם מבין שאר הבעלי חיים והוא השכל אשר נתן בהם מצד שני ישתתפו בו לבהמות כשהייתי חושב אם יש יתרון לאדם על הבהמ' מזה הצד · אמרתי אני כי כמקרה האדם והבהמה אחד כי כלם מורכבים מהלחות הארבע' והם מתדמים בהרבה ממקריהם כמו ההרגש והפיגה והיקיצה והאכילה והרעבון והחולי והבריאות והמות והחיים ודברי' ישתתפו בו וזה ממה שיביא לחשב שרוח אחד בעינו ימצא לאדם שלא יהיה מותר לאד' על הבהמ' ועוד כי כבר ימצאו חומר האדם וחומר הבהמה הולכים אל מקום אחד בעת הפסדם כי הם שבים אל היסודות אשר הורכבו מהם ואולם זכר העפר לפי שרוב בנינם הוא מן העפר כאמרו כי עפר אתה ואל עפר תשוב או דברו להיותו קרוב מדרג' החומר הראשון כי הולך במדרגת ההיולי לשאר היסודו' ולכל הדברים הנמצאים בזה העולם השפל וזה ממה שיביא לחשב שיהי' זה הענין בצורותיה' בו ר"ל שתהיינה צורותיהם

אבן עזרא

אבן יחייא

מַה־שֶּׁהָיָה כְּבָר הוּא וַאֲשֶׁר לִהְיוֹת כְּבָר הָיָה וְהָאֱלֹהִים יְבַקֵּשׁ אֶת־נִרְדָּף׃ וְעוֹד רָאִיתִי תַּחַת הַשָּׁמֶשׁ מְקוֹם הַמִּשְׁפָּט שָׁמָּה הָרֶשַׁע וּמְקוֹם הַצֶּדֶק שָׁמָּה הָרָשַׁע׃ אָמַרְתִּי אֲנִי בְּלִבִּי אֶת־הַצַּדִּיק וְאֶת־הָרָשָׁע יִשְׁפֹּט הָאֱלֹהִים כִּי־עֵת לְכָל־חֵפֶץ וְעַל כָּל־הַמַּעֲשֶׂה שָׁם׃ אָמַרְתִּי אֲנִי בְּלִבִּי עַל־דִּבְרַת בְּנֵי הָאָדָם לְבָרָם הָאֱלֹהִים וְלִרְאוֹת שְׁהֶם־בְּהֵמָה הֵמָּה לָהֶם׃ כִּי מִקְרֶה בְנֵי־הָאָדָם וּמִקְרֶה הַבְּהֵמָה וּמִקְרֶה אֶחָד לָהֶם כְּמוֹת זֶה כֵּן מוֹת זֶה וְרוּחַ אֶחָד לַכֹּל וּמוֹתַר הָאָדָם מִן־הַבְּהֵמָה אָיִן כִּי הַכֹּל הָבֶל׃ הַכֹּל הוֹלֵךְ אֶל־מָקוֹם אֶחָד הַכֹּל הָיָה מִן־הֶעָפָר וְהַכֹּל שָׁב אֶל־הֶעָפָר׃

מי

מַה דַּהֲוָת מִן קַדְמַת דְּנָא הָא כְּבַר הוּא דְּאִתְּמַה דַּעֲתִיד לְמֶהֱוֵי בְּסוֹף יוֹמַיָּא הָא כְּבַר הֲוָה וּלְיוֹם רַבָּא דַּעֲתִיד יְיָ לְמִתְבַּע חֲשׁוֹכָא וּמִסְכֵּינָא מִן יְדוֹהִי דְּרַשִׁיעָא דְּרָדִיף לֵיהּ׃ וְעוֹד חֲזֵית תְּחוֹת שִׁמְשָׁא בְּעָלְמָא הָדֵין אֲתַר בֵּית דִּינָא דְּדַיָּינֵי שִׁקְרָא תַּמָּן יְחוֹבוּן לְזַכָּאָה לְמִיפַּק חַיָּיבָא בְּדִינֵיהּ וַאֲתַר דְּמִשְׁתְּכַח תַּמָּן גְּבַר זַכַּאי תַּמָּן מִשְׁתְּכַח גַּבְרָא חַיָּיבָא לְמִשְׁלַט בֵּיהּ בְּגִין חוֹבֵי דָּרָא בִּישָׁא׃ אֲמָרִית אֲנָא בְּלִבִּי יָת זַכָּאָה וְיָת חַיָּיבָא יְדִין יְיָ בְּיוֹם דִּינָא רַבָּא אֲרוּם עִידָּן מִתְעֲבַד לְכָל עִסְקָא וְעַל כָּל עוֹבָדָא דַּעֲבָדוּ בְּעָלְמָא הָדֵין אִתְדָּנוּן תַּמָּן׃ אֲמָרִית אֲנָא בְּלִבִּי עַל עִיסַק בְּנֵי אֱנָשָׁא דְּיֵיתֵי עֲלֵיהוֹן מַכְתָּשִׁין וּמַרְעִין בִּישִׁין בְּגִין לְנַסּוֹאֵיהוֹן וּבְגִין לְמִבְחֲנֵיהוֹן עָבֵד יְיָ לְמֶחֱזֵי אִיתְחַיְּבִין בְּתִיוּבְתָּא יִשְׁתְּבִיק לְהוֹן וְיִתְּסוּן וְרַשִׁיעַיָּא דִּי אִינוּן כִּבְעִירָא לָא תַּיְיבִין בְּגִין כֵּן אִינוּן מִתְוַכְּחִין בְּהוֹן לְאַבְאָשָׁא לְהוֹן׃ אֲרוּם אַרְעוֹן אֱנָשָׁא חַיָּיבָא וְאַרְעוֹן בְּעִירָא מְסָאֲבָא אַרְעוֹן חַד לְכוּלְהוֹן וְהֵיכְמָה דִּתְמוּת בְּעִירָא מְסָאֲבָא כֵּן יְמוּת דֵּין דְּלָא תָּאִיב בְּתִיוּבְתָּא קֳדָם מוֹתֵיהּ וְנִשְׁמַת רוּחַ תַּרְוֵיהוֹן כַּחֲדָא אִתְדַּן לְכָל גַּוָּון וּשְׁאָרוֹת גַּבְרָא חַיָּיבָא מִן בְּעִירָא מְסָאֲבָא מִדַּעַם בֵּין תַּרְוֵיהוֹן אֱלָהֵן בֵּית קְבוּרְתָּא אֲרוּם כּוּלָּא הֲבָלוּ׃ כּוּלָּא אָזְלִין לַאֲתַר חַד כָּל דַּיָּירֵי אַרְעָא אִתְבְּרִיאוּ מִן עַפְרָא וְכַד יְמוּתוּן כּוּלְּהוֹן עֲתִידִין לְמֵיתוּב לְעַפְרָא׃

מן

ומקום ג' וסימ' ומקום רגלי אכבד · ומקום משכן כבודך · ומקום הצדק שמה הרשע · ולראות ג' וסימני' אמרתי אני בלבי על דברת · הנה אשר ראיתי אני · ונתתי את לבי לדרוש ולתור בחכמה · ואינין מן ג' ג' ול' ברישי' וסימ' נמסר במסרה רבתא במערכת אות הלמ"ד בס"ד :

רש"י

מה שהיה כבר הוא · מה שהיה מלפנינו כבר הוא עשוי וראינוהו או שמענוהו מאחרי שראוהו ויש לנו להעיד עליו שראינו שהקב"ה מבקש את הנרדפים יעקב נרדף עשו רודף והאהב את יעקב ואת עשו שנאתי מצרים רודפים את ישראל מצרים טבעו בים וישראל הלכו ביד רמה : ואשר עתיד להיות עוד באחרונה הוא דוגמת מה שכבר היה כאשר בראשונ' כן באחרונ' אין הקב"ה משנה מדותיו בעולם : והאלהים יבקש את נרדף · ליפרע מן הרודף לפיכך מה יתרונו של עושה הרע' באשר הוא עמל הרי סופו להפתלם: מקום המשפט וגומר · ראיתי ברוח הקדש מקום לשכת הגזית בירושלם שהיתה מלאתי משפט שמה ישפטו רשע כמו שנאמר ראשיה בשוחד ישפטו וראיתי פורענותם : מקום הצדק · שער התוך שהיה מקום חתוך הלכות שמה הרשע שם ישבו שר שכי' רב סרים נרגל שראצ'רב מג ונבוכדנצ' וחיילותיו ודנין את ישראל בייסורי' קשים ומשפטי מות : שמה הרשע · טעמו למעלה לומר שהוא שם דבר כמו הרשע אלא לפי שהוא סוף פסוק נהפך ליכקד קמץ גדול ואף על פי שבכל מקום לא מצינו לו עוד שמתהפך באתנחתא וסוף פסוק : אמרתי אני בלבי וגומר · לפיכך אני אומר את הכל שופט הקב"ה לאחר זמן ואף על פי שמתעכב הדבר סופו לבא אל שעתו כי שעה יש לכל חפץ אף לפורענות ולפקוד' הדין יש עת מתי יבא : ועל כל המעשה · שעשה האדם שם ישפטוהו בבא עת הפקודה' שם באותו העת ניתן זמן לכל המעשה להשפט עליו אבבא חוטרי מילי ואבי דרי חוסבנא : אמרתי אני בלבי · בראותי זאת על דברת בני האדם · שאחזו להם מדת גאות לנהוג שררה ורבנות בקטנים מהם : לברם · הקב"ה להודיעם שאין שררתם כלום ולהראותם שהם ואף השרים והמלכים : בהמה המה להם · כאשר בהמה וחיה המה לעצמם : כי מקרה בני האדם וגומר · הוא טעם הדבר אשר נתן הקב"ה מקרה ופגע לבני אדם ויש מקרה ופגע לבהמה ומקרה אחד לשניה' נתן כי שכשם שזה מת כך זה מת ומותר האדם מן הבהמה אין · ויתרונו והצלחתו של אדם יותר מן הבהמה איני רואה משמת כי הכל נהפך להיות הכל לשוב אל העפר : ומי

רלבג

ושבתי אני ואראה מרוע הסדור באלו הקניינים מה שיביא לחשב שאין ראוי לבחור אלו החיים הגופיים ולהתענג בהם אבל היה המות יותר נבחר ובהיות הענין כן הנה אין ראוי שימנע האדם מהכאיב עצמו בקניין החכמ' מפני אלו ההנאות הגופיות כי כלם הבל ודבר שראוי שירוחק וזה שאני ראיתי החמסים שנעשו תחת השמש והנה העשוקים בוכים מהעושק אשר עשקום עושקיהם ואין להם מנחם שיציל הגזול מיד עושקו ואין להם מיד עושקיהם כח להתגבר עליהם ואין להם מנח' שיחזק ידיה' בדרך שתושב להם הגזלה אשר נגזלו או ירצה בזה שהעשוקים בוכים מהחסרונים להם מפני העושק אשר עשקים עושקיהם ואין להם מי שייטיב להם ויחון אות' לתת להם מהונו די מחסורם ואין להם מיד עושקיהם כח להתגבר עליהם ואין להם שיבריח מנחםהעושקי' להשיב להם העושק והנה לרוע זה הסדור הנופל בזה הסדור הנופל באלו הקניינים הנני משבח המתים מן החיים וטוב משניהם אשר לא נהיה כלל ולא ראה רוע הסדור הנופל באלו הקניינים ובהיות הענין כן הוא מבואר שאין ראוי שימנע האדם מקניין החכמה מפני תענוג המגיע בהבלי זה העולם · וראיתי אני מחשבה אחרת תביא לחשב שאין ראוי להניח תענוגי העולם ואסיפת הקניינים מפני עמל החכמה וכשרון המעשים ואסיפת הקניינים וזה שכבר ראה שכל עמל האדם וכישרון מעשה לא ישתדל בו כי אם על צד הקנאה כדי שישובח יותר מרעיו והנה הקנאה היא מדה מגונה מאד ראוי שתרוחק והנה זה ממה שיביא לחשב שאין טוב באלו העניינים לפי שתחלתם מגונה והיא הקנאה ולזה יחשב שיהיו לו העניינים הבל ומחשבה לבד ובכאן מחשבה אחרת תביא לחשב שאין ראוי שימנע האדם מעמל קניין החכמה וכשרון המעשה ואסיפת הקניינים והוא שאנחנו נמצא שהכסיל חובק את ידיו כמנהג האנשים הבטלים ויקרה לו מפני זה מהחסרון שיאכל וישחית את בשרו לפי שאינו משתדל שיקנה מה שיספיק לו לעמידת גופו מפני זה ויהיה הרעב תמיד ובכאן מחשבה אחרת תביא לחשב שהעמל באיזה דבר שיהיה הוא בלתי ראוי והוא שאנחנו נמצא שיותר יערב מלא כף נחת עם המנוחה ממלא חפנים עם העמל וטרדת המחשבה · ושבתי אני ואראה בענין העמל הכל תחת השמש והוא שכבר ימצא אחד ואין שני עמו ר"ל שאין לו בן קם תחתיו אחריו או בן ואח אין לו ואין קץ לכל עמלו שיעמול באסיפת הקניינים גם עינו לא תשבע עושר אבל ימצא תמיד משתוקק להוסיף ולכנוס ולא תשלוט נפשו בקנייניו לשמוח ולהתענג בהם ולמי יהיה עמל ומחסר את נפשו מטובה אחר שאין לו פני שיירשנו גם זה הבל בעניין הקניינים וענין רע נתן ה' ית' בהם למי שיאספם :

טובים

אבן עזרא

מה שהיה · מעשה האלהים על דרך אמת · ומה שהיה כבר הוא · ענינו הן הוא ויש כמהו ואשר להיות כבר היה כמהו · ונרדף הוא העומד שכינה אותו במלת הוא והוא בין עבר ועתיד והענין שהאלהים בקש מן הזמן שיהיה נרדף ומן רודף אחר זמן ולא יפסק כי הזמן שעבר שב עומד ואשר להיות שב כמו עבר ושב הזמן אחד ואם יתחלק לזמן עתיד ועבר וזה ענין יתבאר בגלגל שכל חלק ממנו ירדוף אחר הנקודה האמצעית והיא המולק ונקראת מולק בעבור לוקי המקום והקו הראשון הוא הרחב וכן רחב לא מולק תחתית וישוב החלק שהיה במזרח במערב והפך ואין למקום תנועת הגלגל ראשית שיחל ממנו כי כל ראשית אחרית וכל אחרית ראשית והנרדף הוא המולק והנה בהר לנו כי כל מעשה האלהים על דרך אמת : ועוד · המקום שהיה ראוי להיות שם המשפט שמה הרשע וכפל הענין כמו אשורנו ולא קרוב קום בלק ושמע ורוב הנבואות כן : אמרתי · אחר שתמהתי איך יעשה שהוא מעשה האלהים ידעתי כי את הצדיק ואת הרשע ישפוט האלהים וענין שם רמז לעולם הבא כמו ומרוב אסיב שמה רמז למקו' הקבר ואם ישוב שמה אל האדמה אשר לוקח משם ישוב גם זה הענין אחר שימות : אמרתי אני · אמרתי בלבי בעבור בני האדם שבחרם האלהים מכל תולדות הארץ וראיתי שהם כמו בהמות הם לנפשם במחשבותם ומלת על דברת כמו בעבור כמו על דברתי מלכי צדק בעבור שאתה מלך צדק ולמ"ד לברם כמו אמרי לי אחי הוא וברם על משקל ראם והוא מן ברו לכם איש וי"א כי לברם שם הפועל ויהיה הרי"ש ראוי להדגש ועיקרו לבררם כמו לברר וללבן וזה רחיק כי בבנין פועל הדגוש לא ימצא העי"ן מבולע ואמר שהם בהמה וענינו כבהמה וכמהו ועיר פרא אדם יולד אם אוכלה הוא כי שמש ומגן ואם יאמר מדקדק איך נכנס הלמ"ד על פועל עבר ואין כמהו התשובה כי הבי"ת והלמ"ד אחי' וצירוף זה כצירוף זה ודרך אחד לכל ונמצא בהבנין לו דור וגם הוא לבדו : כי מקרה · זה הפסוק על מחשבות בני אדם שלא חכמו והשכילו כי בראותם שמקרה אחד לאדם ולבהמה בחיים ובמות חשבו כי רוח אחד לכל ואין לאדם מותר מן הבהמה ומותר שם על משקל מושב מן הבנין הכבד והנח הוא תמורת פ"א הפועל שהוא יו"ד ויתרון שם מן הבנין הקל והנו"ן נוסף : הכל · זה דבק עם הפסוק שלמעלה כי הכל הבל שמקומם אחד :

מי

מ"ע ספורנו

מה שהיה כבר הוא · הנה מה שהוא עתה הוא הדבר שהיה כבר מאז שהשתנה הטבע במלות בוראו : ואשר להיות · ומה שעתיד להיות בימי גאלת ישראל העתידה כאמרו השמים החדשים והארץ החדשה אשר אני עושה : כבר היה · קודם המבול : והאלהים יבקש את נרדף · וכאשר יעשה זה שכבר היה יבקש את עמו הנרדף מן האומות כאמרו ואתם תלוקטו · וכמו כן יבקש את הנפש השכלות אשר הפינה שלמות בעיון ובמעשה אשר הוא דבר נרדף מכל שאר הכחות האנושיות שהם אמריות כאמרם ז"ל הק"בה מניח ס"ת בזקיקו ואמר מי שעסק בזה יבא ויטול שכרו : ועוד ראיתי מלבד רדיפת האומות ורשעם : מקו' המשפט · של בעלי הדין הפלילי בישראל : שמה הרשע · בטענות שקר : ומקום הצדק · של פסקי דינין : שמה הרשע · של שופטים מצדיקי רשע עקב שוחד : אמרתי אני בלבי את הצדיק ואת הרשע ישפוט האלהים · ולכן אמרתי שהאל יתעלה ישפוט את ישראל ואת אומות העולם : כי עת לכל חפץ ועל כל המעשה שם · כי האמנם ישפוט אסכנו' הרעה כמו שישפוט את המעש' הרע ולכן גם שישפוט את הרודפים על המעשה הרע ישפוט הנרדפים על החפץ הרע שלא הוציאוהו לפעל מבלי דין לאל ידם : וכמו כן אמרתי אני בלבי על דברת בני האדם לברם האלהים · מן ההכרח הוא שישפוט גם את ישרא' כי אמנ' כאשר אמר נעשה אדם בצלמנו בדמותו והגיד בתורתו שברא' אותו בצלמו בדמותו הגיד כל זה כדי שיבוחו ויבחרו להם את החלק האלהי כאמרו אני אמרתי אלהים אתם : ולראות שהם בהמה המה להם · וכדי שיראו להם ומעצמם שהם מצד היות' בעלי חיים בלבד בזולת צלם אלהים השכלי בהמה המה · וזה כי מקרה בני האדם ומקרה הבהמה ומקרה אחד להם · כי האמנם יקרה להם מקרה המיוחד לבני האדם והוא צורך השגת לחם ושמלה · וכמו כן יקרה להם מקרה המיוחד לבהמה הקורה מצד היסודות שלא תשמ' הבהמה ממנו וכמו כן יקרה להם מקרה שהוא אח' ושוה באדם ובבהמה והוא מקר' המות ומכל זה מתחייב עול בחק המשפ' מופת על שהוסיף חיי כונ' שלמו' נער על היות' השכלי · נכבד אשר לא יתכן ומזה יתחייב שקרה זה להם בסורם מן החלק האלהי :

ומי

אבן יחייא

בעולם השמיימי הנה' גזרותיו על העולם השפל בסיבובו ובמבטיו · וכאשר אמר לעיל לכל זמן ועת לכל חפץ · ולכן הוא מהמוכרח לחול הרעה על הצדיק לא מפני רשעתו כי אם מפאת המערכה אשר ככה גזרה · אמרתי אני וגו' רוצה לומר אמרתי אני בלבי כי הגדול בני האדם · שהאל יתברך ברלם מכל החיים אשר על פני האדמה וכי הוא משגיח עליהם ורואה מעשיהם · שהם ומחשבתם · כמחשבת הבהמה · ודבריהם דברי הבל וריק · ויהיה על דברת כמו על דבור בני האדם שאומרים לברם האלהים כאשר אמרנו · ועוד אומרים לראות האלהים שרוצה לומר שמשגיח ורואה מעשיהם כאשר אמרנו · שהם בהמה המה להם שרוצה לומר כדעת בהמיי המה המחשבות ההם להם האומרים ככה · כי מקרה וגומר שהנסיון יוכיח שאם היו בני האדם מזדרדים ומושגחים מכל החי מכל הבשר · לא היו שוים במקריהם · ולכני הרואה לי מקרה בני האדם ומקרה הבהמה שוים · כי מקרה אחד להם · וזה בחיים חייהם בהיותם כלם נפש גיזון מרגיש · ובעת הפסדם כמות זה כן מות זה · ורוח אחד תיוני לכל · אשר בהעדרו ישאר כפגר מובס · ומותר האדם מן הבהמה אין · רוצה לומר אין דבר מיתרין באדם מן הבהמה לפי הנראה · כי הכל הבל בהיות כי אחרי מותם · כן ישרית גוף האנושי · כאשר ישרית הבהמי · וכן אני רואה שהכל הולך אל מקום אחד · והוא ההפרד אל הארבע יסודות וכל אחד הולך למקומו · ולהיות הנזכר בהם הוא האורליות יחס שובם אליו · באומרו הכל היה מן העפר והכל שב אל העפר · ואם תאמר יש יתרון גדול באדם מהבהמה · כי נפשו תהיה צרורה בצרור החיים · ויעלה מעלה מעלה · והרוח הבהמי יכלה בכלות הגוף וישוב אל יסוד האש או הרוח · לכן אמר מי יודע אם הוא אמת הנאמר שרוח בני אדם עולה היא למעלה ורוח הבהמה היורדת היא למטה לארץ · רוצה לומר אין עולם השפל כי לפי האמת הרוח תתיחס ליסודות הקלים · ולא לכבדים · ותפסד הרוח בהפסד גופו אשר שב אל עפרו · וראיתי כי אין טוב וגו' רוצה לומר לכן ראיתי כי אין טוב אשר ישמח האדם במעשיו כי הוא חלקו · רוצה לומר התכלית האחרון שיוכל להשיג הוא אותו המעט משמחה שישמח במעשיו בעולם הזה · כי מי יביאנו לראות ולעיין במה שיהיה אחריו אחר המות · אם יש דין וחשבון · או אם יפסד רוחו כרוח הבהמה · ושבתי אני וגומר חזר לדבר בענין ראשון אשר אמר ראותו מקום הצדק שמה הרשע · ולכן אמר לשון שבתי אני ואראה את כל העשוקים אשר כנגדם עשוקים מעושקיהם תחת השמש · והנה דמעת העשוקים ואין להם מנחם · רוצה לומר כי סבת דמעתם והוא דחיית הטבע השחורה בדמע ההוא הוא לבלתי היות להם מנחם · ואין להם כי תגבר עליהם האחורה ויכרתו אל הדמיה · ומיד עושקיהם כח ואין להם מנחם · רוצה לומר ועוד מזאת כי לא ירצו העושקים שירינו הדמעות ויודיעו הדבר לזולתם אשר ינחמום :

כן

רלב"ג

מובים השנים ממיני העמל הנזכרי' מן האחד נפרד והמשל כי עמל החכמ' לא יעמוד בזולת כשרון המעשה או בזולת שלמות הקניין ולא יעמוד שלמות הקניין בחוסן שלם בזולת החכמה או בזולת כשרון המעשה וזה מעניינם מבואר ולזה אמר אחר שהשנים כשימצאו יחד יש להם שכר בעמלם וביאר על כך המשל מעלת השנים על האחד וזה שאם יפלו השני' האחד יקים את חברו ואי לו לאחד שיפול כי לא ימצא שני להקימו גם אם לא יפולו אבל ישכבו יחד יחם לכל אחד מהם מפני חבירו ולאחד איך יחם ואם יקום עליהם א' להתגבר עליהם השנים יעמדו נגדו וכן נמצ' הענין בשוה במיני העמלה הנזכרי' כמו שקדם וזה מבואר מענייניהם במעט עיון עם מה שקד' מהדברי' והנה החוט המשולש לא במהרה ינתק וכן הענין בשלשת מיני העמל הנזכרי' כשימצאו יחד כאיש אחד שכל אחד יקיים חבירו ויעמידהו כפי מה שאפשר :

והכלל העולה מהדברים הוא שהוא יספר המחשבות הנופלות בראוי לאדם שלא ייגע נפשו בקניין שלמות המושכלות והם שבעה לפי מה שזכר :

האחת היא שזאת התשוקה אשר בנו להשיג חכמות המלאכות יראה שהיא לבטלה לפי שאין כאן ידיעה כי אלו הדברים אשר תהיה בהם לא יעמדו רגע אחד על ענין אחד אבל הם בשנוי תמיד וכול' נפסדים ומזה יראה שיתחייב שאין בכאן ידיעה והנה זאת המחשב' קיימו הרב' מהפלוסופי' ובזרו מפני זה ביטול הידיעה כמו שזכר הפלסוף במה שאחר הטבע וזאת המחשבה גם כן תבטל ההתעסקות בשלמות הקנין ובכשרון המעש' לפי שאין כאן יתרון באלו הדברים ר"ל שלא יגיע מהם שלמות לא יגיעהו הפסד : **והשנית** היא לקוחה מצד ההנאה והצער וזכר בזה בכא דבריו הקדמה היא כמו ידועה בנפשה לפי מה שיחשב והוא שהוא ראוי שיברח האד' מן הדברים המצערים ויתקרב לדברים המהנים ובהיות הענין כן והיה שיראה שרע ההשתדלות בבקשת החכמה הוא ענין מצער ומכאיב לקושי השגת הדברים אשר תהיה החקיר' בהם עד שימל' האד' בצער וכאב לב תמי' כאשר תשוטט מחשבתו להשיג הדברים ההם ולא ימצא הדרך אשר יובילהו להשגתם הנה יחשב שיחוייב מזה שתהי' החכמה דבר מצער ומכאיב לפי שהתוספת בה היא תוספה בצער וכאב עם שרבוי ההתעסקות החכמ' מונע האדם מהתענוג בתענוג הגופיים ולזה יחשב שיהי' הסכלו' יותר טוב מהחכמ' כי עמו יוכל האדם להמשך אל ההנאות ואל השמחות הגופיות :

המחשבת השלישית היא שאין ראוי שייגע האדם עצמו בקניין המושכלות ר"ל בהשגת נימוס הנמצאות וסדרם ויושרם לפי שזה הענין לא יתכן שישיגהו האדם בשלמות וכאשר לא ישיגהו הנה יהיה מה שהשיגו זולת מה שחקר עליו וזה ממה שיביא לחשוב שיהי' מה שנשיגהו מחכמות הנמצאות דבר בזוי ושקר וזאת היא בחיי נקלמ' עמוק מאד ומסופקת : **וראוי** שנשתדל בהערת לגודל מעלת זה הדרוש ונאמ' שמה שנשיגהו מזה הנימוס הוא מצד מה זולת המושכל ממנו אצל ה' ית' וזה מבואר למי שעיין בדברינו בראשון ממ"י ואי אפשר מזולת שנאמר בזה המקום מאמר מה ונאמר כי כבר התבאר שם שיש הבדל נפלא בין מי שישיג היולי בעצמו ובין מי שנשיגהו מצד מה שהוא לו לצור' אשר לו והמשל כי השגת צורות הכותל מצד מה שהוא חלק מהבית היא יותר נכבדת מהשגת צורת הכותל בעצמ' וכן השג' המזג מצד מה שהוא היולי לבעל נפש יותר נכבדת מהשגת המזג בעצמו ומזה האופן יהי' מה שנשיגהו מחכמת הנמצאות הוא בעינו המושכל ממנו אצל ה' ית' אלא שהוא מושכל אצל ה' ית' בצד היותר נכבד והוא מצד שיתאחד בו זה הנימוס בכללו והאחד' ישיגהו בצד היותר פחות ומזה הצד יפול הרבוי במושכלות האדם ואין הענין כן במושכלות ה' ית' : והרביעית

קהלת ד

כא מִי יוֹדֵעַ רוּחַ בְּנֵי הָאָדָם הָעֹלָה הִיא לְמָעְלָה וְרוּחַ הַבְּהֵמָה הַיֹּרֶדֶת הִיא לְמַטָּה לָאָרֶץ: כב וְרָאִיתִי כִּי אֵין טוֹב מֵאֲשֶׁר יִשְׂמַח הָאָדָם בְּמַעֲשָׂיו כִּי הוּא חֶלְקוֹ כִּי מִי יְבִיאֶנּוּ לִרְאוֹת בְּמֶה שֶׁיִּהְיֶה אַחֲרָיו:

א וְשַׁבְתִּי אֲנִי וָאֶרְאֶה אֶת כָּל הָעֲשֻׁקִים אֲשֶׁר נַעֲשִׂים תַּחַת הַשָּׁמֶשׁ וְהִנֵּה דִּמְעַת הָעֲשֻׁקִים וְאֵין לָהֶם מְנַחֵם וּמִיַּד עֹשְׁקֵיהֶם כֹּחַ וְאֵין לָהֶם מְנַחֵם: ב וְשַׁבֵּחַ אֲנִי אֶת הַמֵּתִים שֶׁכְּבָר מֵתוּ מִן הַחַיִּים אֲשֶׁר הֵמָּה חַיִּים עֲדֶנָה: ג וְטוֹב מִשְּׁנֵיהֶם אֵת אֲשֶׁר עֲדֶן לֹא הָיָה אֲשֶׁר לֹא רָאָה אֶת הַמַּעֲשֶׂה הָרָע אֲשֶׁר נַעֲשָׂה תַּחַת הַשָּׁמֶשׁ: ד וְרָאִיתִי

תרגום

מַן הוּא חַכִּימָא דִּידַע אִין רוּחַ נִשְׁמְתָא בְּנֵי אֱנָשָׁא הַסָּלְקָא הִיא לְעֵילָא לִרְקִיעָא וְרוּחַ נִשְׁמְתָא דִבְעִירָא הַנַּחְתָּא הִיא לְרַע לְאַרְעָא: וַחֲזֵית אֲרוּם לֵית טַב בְּעָלְמָא הָדֵין מִדְּיֶחְדֵי אֱנָשׁ בְּעוֹבְדוֹי טָבִין וְיֵיכוֹל וְיִשְׁתֵּי וְיוֹטִיב לְבֵיהּ אֲרוּם הוּא חוּלָקֵיהּ טַב בְּעָלְמָא הָדֵין לְמִקְנֵי בֵיהּ עָלְמָא דְאָתֵי דְּלָא יֵימַר אֱנָשׁ בְּלִבֵּיהּ לְמָה דֵין אֲנָא מְבַזְבֵּז מָמוֹנָא לְמֶעְבַּד צִדְקְתָא טַב לִי דְּאַשְׁבְּקִינֵיהּ לִבְרִי בַּתְרַי אוֹ אֶתֵּן מִינֵּיהּ בְּעִדָּן סֵיבְתִי אֲרוּם מַן הוּא דְיָעִילִינֵיהּ לְמֶחֱזֵי מַה דַּעֲתִיד לְמֶהֱוֵי בַּתְרוֹי: וְתָבִית אֲנָא וַחֲזֵית יַת כָּל אֲנִיסִין דְּאִתְעֲבִידוּ לְצַדִּיקַיָּא בְּעָלְמָא הָדֵין תְּחוֹת שְׁמַיָּא מִן יַד דּוֹחֲקֵיהוֹן וְלֵית דִּי מַלֵּיל לְהוֹן תַּנְחוּמִין וְלֵית לְכִפְּרָקְהוֹן מִן יַד דְּאוֹנְסֵיהוֹן בִּתְקוֹף יְדָא וּבְחֵילָא וְלֵית דִּי יְנַחֵים לְהוֹן: וְשַׁבָּחִית אֲנָא יַת שְׁכִיבַיָּא דְּהָא כְּבַר מִיתוּ וְלָא חֲזוֹ פּוּרְעֲנוּתָא דְאָתֵי בְּעָלְמָא בָּתַר מוֹתֵיהוֹן יַתִּיר מִן חַיַּיָּא דִּי אִינוּן קַיָּימִין בְּעָלְמָא הָדֵין בְּעָקְתָא עַד כְּעַן: וְשַׁפִּיר מִתַּרְוֵיהוֹן יַת דְּעַד כְּעַן לָא אִתְהֲוֵי וְלָא אִתְבְּרִי דִּי לָא חֲזָא יַת עוֹבָדָא בִּישָׁא דְאִתְעֲבַד בְּעָלְמָא הָדֵין תְּחוֹת שִׁמְשָׁא:

וראיתי י"ב בסימ' וראיתי את הדם ופסחתי עליכם · וראיתי מה והגדתי לך · וראית לבית נבה · וראיתי והנה עליהם גידים ובשר עלה · וראיתי אני ש"ש יתרון לחכמה מן הסכלות · וראיתי כי אין טוב מאשר ישמח האדם · וראיתי אני את כל עמל ואת כל כשרון · וראיתי אני את כל מעשה האלהים · כי איככה אוכל וראיתי ב' בפסוק · וראיתי אני דניאל לבדי את המראה · והנה שנים אחרים : הרע ב' קמץ דסמי' לעשיה וסימ' אשר חוטא עושה רע וטוב משגיהם אשר עדן לא היה ולא ראה מעשה הרע :

רש"י

ומי יודע · כמו מי יודע ישיב מי הוא אשר מבין ומוחן לב שרוח בני האדם היא העולה למעלה ועומדת בדין ורוח הבהמה היא היורדת למטה לארץ ואין לה ליתן דין וחשבון וצריך שלא להתנהג כבהמה שאינה מקפדת על מעשיה : והחיתי · [illegible] הלה : כי אין טוב · לאדם : מאשר ישמח במעשיו · ביגיע כפיו יש מ ויאכל ולא להרהיב כשאול נפשו לחמוד להתעשר להרבות נה לו : כי הוא חלקו · יגיע כפיו הוא החלק הניתן לו משמן ובו ישמח : כי מי יביאנו · להאות לאחר שמת במה שיהיה לבניו הם ילגיחו נכסים בעזבו שהכסף הוא והכין להם או לא יצליחו : ושבתי אני ואראה · ברוח הקדש : את כל העשוקים · הנעשי' עשוקי' בגיהנם במעשים אשר נעשים תחת השמש · תחת אליפיה של התורה : והנה דמעת העשוקי' בושים על נפשות' הנשיקות ביד מלאכי חבלה ואכזרים וכן הוא אומר עוברי בעמק הבכא מעיין ישיתוהו אלו יורדי גיהנם ואף מקרא זה כך נדרש בספרי : ומיד עושקיהם כח · עושקיהם מבריחים ותוקפים אותם בכח : שכבר מתו · עד שלא שלט בהם יצר הרע הזה לדמות מן הקודש ברוך הוא כגון אבות הראשונים שלא נענה משה הלא על ידיהם וכגון דוד אבי שלא נענתי אני בעשרים והרבע רננות שאמרתי זכרה לחסדי דוד עבדך : עדן · עדיין : אשר לא ראה את המעשה ראיתי במדרש קהלת אלו תשעה אחות ושבעים ואורבע' דורות שקומטו להבראות ולא נבראו : וראיתי

ס"ע ספורנו

ומי יודע · ועכ"ז מי הוא המשתדל לדעת ולהכיר רוח בני אדם · השכלית העולה היא למעלה · שהיא עולה למעלה במדרגת אשור נצחי וראוי להתנהג בה בעיון ובמעשה : ורוח הבהמה היורדת היא למטה לארץ' ולהכיר כמו כן את רוח הבהמה היורדת וראוי להרחיק תאות' : וראיתי · מכל אלה : כי אין טוב מאשר ישמח האדם במעשיו · שישתדל בעיון ובמעשים שישמח הוא בהם במה שידמה בהם לבוראו ויקנ' אשור נצחי : כי הוא חלקו · ואין לזרים אתו : כי מי · איזה טעם : יביאנו לראות לבזות כמו אל תראוני יביטו יראו בי : במה שיהיה אחריו · הגמול והעונש שיקרה אחר מות הגוף בהיותו דבר נצחי : ושבתי אני ואראה · ומלבד הסבות שאמרתי לענשם של ישראל שבתי וראיתי שנה אחרת : את דמעת העשוקי' בגלו' על ידי האמות כאמרו עשוקים בני יהודה ובני ישראל יחדו : ואין להם מנחם · לעורר אותם בזה שיש תקוה בתשובה להוציא מצרה נפשם : ומיד עושקיהם כח · וכמו כן אין בהם כח להמלט מיד עושקיהם בכל מיני השתדלותם : ואין להם מנחם · שיורם להתפלל בשם באופן שתהי' תפלתם מקובלת כאמרו ובקשתם משם את ה' אלהיך ומצאת כי תדרשנו בכל לבבך ובכל נפשך : ושבח אני את המתים שכב' מתו · בעת החרבן קודם הגלות : וטוב משניהם אשר עדין לא היה · עד ימי הגאלה העתידה : אשר לא ראה את מעשה הרע · הנעשה לאכלית רע בגלו' : אשר נעשה תחת השמש · בכל המכוון ממנו הוא תכלית נפסד :

וראיתי

אבן עזרא

מי יודע · ידוע כי ה"א הודיע' אם בא אחריו אחד מ"א הע"ר הוא קמוץ ברוב ופל התימ' לעולם בפתח וה"א העול' היא למעל' קיין גם יש דגוש ביו"ד שאחרי ה"א הידיע' כמו היושבת והולו הי' לתימת היה שוא ופתח תחת הה"א והיו"ד רפה והענין מי ומי שידע בבני האדם ההפרש שיש בין רוח האדם ורוח הבהמ' והענין כי לא ימצא אחד מני אלף ודעת הרוח עמוק. וצריכ' ראיות ולא יוכלו להבין אפילו קצתם כי אם המשכילים שהתברר' מחשבתם במאזני החכמה ובהרבע' יסודותיה שהשלשה הכם ספר וספר וספור ומורכב מן השנים ומתורת אלהיכו יוכל להבין כי הנה אמר במיני הצמחים תדשא הארץ והנה יש לארץ כח להדשיא בדבר אלהים ובעבור היות המדשיא גוף ממנו יצאו ואליו ישובו ולא יעמוד הכילד שהוליד' הארץ כי אם ימים קלובי' בעבור שיש קץ לגדולו ובעמדו ולא יגדל ישוב לאחור' וכן אמר ישרצו המים נפש והנה המים הולידו כפש כל ארץ ועוף ודג בדבר אלהים וכן אמר תוצא הארץ נפש חיה למינ' ולא אמר בתור' כפש אדם רק אמר נעשה אדם בצלמנו כדמותנו והזכיר שברא גופו מן האדמה ואמר בך ויפח באפיו נשמת חיים ורמז חיים בעבור שהיא עומדת ולא תאבד כנפש הבהמ' והפרש יש בין נשמה ונפש כי לא מצאנו בכל המקרא נשמה כי אם על בני אדם כענין נותן נשמה לעם עליה וכל אשר נשמת רוח חיים באפיו שב על האדם לבדו ואמר שלמה בסוף הספר שרוח בני האדם תשוב אל האלהים ולא אל העפר : ורא[י]תי · כי אלה החושבים שהם כמו הבהמות אין טוב להם מאשר ישמחו בחייהם כי אין להם חלק אחר ולמה יתעסקו בדברים יעזבום אחריהם : ושבתי · כאומר חזרתי כי ושבתי מזה הענין שחשבתי שהטוב לאדם שישמח בעבור שלא יוכל לשמוח בעבור שיש בעולם חמס ויוקח ממנו מתוכו בכח ויהיה עשוק שיעשקנו מלך או שופט ליקח שוחד או גנב ופירוש ומיד עושקיהם כח שיש כח ביד העושקים והעשוקים אין לאל ידם כי אם לבכות ואין להם מנחם כי דרך האבל הבוכ' על המת שיבאו לו מנחמים ויתנחם והזכיר ואין להם מנחם פעמים בעבור שלא יועילו בכיתו וצעקתו פעם אחר פעם : ושבח · ושבח שם התואר כמו ירא אני ונפתח החי"ת בעבור היותו מאותיות הגרון : עדנה · חבר ה"א והוא עד הנה וזה הענין שאמר שהמתי' יותר משובחים מן החיים הוא כנגד העשוקים שכל אדם יקבל כל מה שיבא עליו כי אם השמים ולא יוכל לסביל עושק שיעשה לו בן אדם שהוא כמוהו ויבחר מות מחיים : וטוב · מלת עדן מורכבת והיא חסרת ה"א לפני הנ"ון ואחריו כמו עדנה והענין שהמתים שמתו כבר מאלו מנוח ולא שמעו קול נוגש וטוב מן החיים והמתים אשר לא נבראו עד עתה בעבור היות העשוקי' בגופם כמו האסורים והשבויים או עשוקי ממון שהם מנפטרי' ואם הם חיים והמתים ואם שאיננו עתה כבר נעשקו גם הם ודבי' תמהו איך יאמר וטוב למי שלא נבראו וכן אמרו החכמים ז"ל אשרי מי שלא נברא והיכנו תימה בעבור קולו הלשון לדבר כי אם על דרך דמיונות כמו שאמרו חכמי שקול הדעת כי כל דבר הוא יש או אין ואם הוא דבר איך הוא אין : וראיתי

אבן יחייא

מן יודע הדבר לכבודם או ליראתם מן הדין או מקרובי העושקים · באופן כי מיד עושקיהם כח ואונם שלא יהיה להם מנחם · ויגיעו עד שערי המות מעשקת עושקיהם · ומשפט שסחורה אשר יחסר לחייתם בדמעה הכתובת בבת עין העשוקים · ומ שניקת החום שבעי קבוב הדאגה · ולכן שבח אני את המתים שכבר מתו · אשר לא יראו ברעה הזאת · מן החיים אשר המה חיים עדנה · ורואים את העושק וחיים חיי צער · נטוב משניהם את אשר עדן לא היה אשר לא ראה את המעשה הרע · כי אף המתים שכבר מתו · גם המה ראו ברעה בעוד בחיים חייתם אף כי לא היתה גדולה כרעה הזאת · וראיתי אני ונומר סיפר ראותו כי כל עמל שיעמול האדם מכריכים ומלבושים והכנות · וכל כשרון המעשה · כי אפילו המעשים הכאותים אשר יעשה אותם האדם לא יהיה הכל רק להתדמות לחבירו ולקנאת איש מרעהו · [illegible]

וראיתי אני את כל עמל · הן העבירות שהן עמל בעיני הקב"ה · ואת כל כשרון המעשה שאינו לשם שמים אלא לקנאת איש מרעהו ששניהם הבל : כי היא קנאת איש · אשר הוא קנאת איש מרעהו : הכסיל · הרשע חובק את ידיו ואינו יגע ואינו אוכל אלא מן הגזל : ואוכל את בשרו · ליום הדין שרואה לצדיקים בכבוד והוא כילון [...]נדרש בספרי : טוב מלא כף נחת · להיות קונה נכסי' מעט [...]יגיעו שיהא בהן נחת רוח [...]ולדו : ממלא חפנים · נכסים [ה]רבה בעבירה שהוא עמל [...]נבות רוח לפני המקום : תחת השמש · כמו תחת השמים : [יש] אחד ואין שני · יש לך אדם [...]עוסק דבריו ביחידי : גם בן [וא]ח אין לו · אם תלמיד חכם [...]הוא אינו קונה לו תלמיד שהוא [...]בן ולא חבר שהוא כאח ואם רוק[...] הוא אינו נושא אשה להיות לו [כ]אח לעזור ולהוליד בן ואם סוחר [הו]א אינו קונה לו שותפים ויצא [ב]דרך יחידי : ואין קץ לכל [ע]מלו · יגע בגירסא ואם סוחר [ו]עמל בפרקמטיא : גם עינו לא תשבע עושר · לא יהא שבע בטעמי תורה שהרב' תורה לומד אדם מתלמידיו ולעניין הממון רודף תמיד אחר הממון : ולמי אני עמל · מאחר שאיני מעמיד תלמידי' ואיני נושא אשה להוליד בנים : טובים השנים · לכל דבר מן האחד לפיכך יקנה לו אדם חבר וישא אשה אשר יש להם יותר ריוח בעמלם הרבה מלאכה נעשית בשנים שאין היחיד מתחיל בה לבדו : כי אם יפלו · כמשמעו ולעניין המשנה אם תקפה עליו משנה שלו חבירו מחזיר' לו או אם יכשל ולא דקדק את אשר שמע מפי רבו בא חבירו ומעמידו על האמת : ואי לו · ואוי לו : ואם [ישכבו שנים וחם] להם · כמשמעו ולעניין זכר ונקבה מתחממים זה מזה ומולידים : אם

א וְרָאִיתִי אֲנִי אֶת־כָּל־עָמָל וְאֵת כָּל־כִּשְׁרוֹן הַמַּעֲשֶׂה כִּי הִיא קִנְאַת־אִישׁ מֵרֵעֵהוּ גַּם־זֶה הֶבֶל וּרְעוּת רוּחַ׃
ה הַכְּסִיל חֹבֵק אֶת־יָדָיו וְאֹכֵל אֶת־בְּשָׂרוֹ׃ טוֹב מְלֹא כַף נָחַת מִמְּלֹא חָפְנַיִם עָמָל וּרְעוּת רוּחַ׃ וְשַׁבְתִּי אֲנִי וָאֶרְאֶה הֶבֶל תַּחַת הַשָּׁמֶשׁ׃ יֵשׁ אֶחָד וְאֵין שֵׁנִי גַּם בֵּן וָאָח אֵין־לוֹ וְאֵין קֵץ לְכָל־עֲמָלוֹ גַּם־עֵינָיו לֹא־תִשְׂבַּע עֹשֶׁר וּלְמִי אֲנִי עָמֵל וּמְחַסֵּר אֶת־נַפְשִׁי מִטּוֹבָה גַּם־זֶה הֶבֶל וְעִנְיַן רָע הוּא׃ טוֹבִים הַשְּׁנַיִם מִן־הָאֶחָד אֲשֶׁר יֵשׁ־לָהֶם שָׂכָר טוֹב בַּעֲמָלָם׃ כִּי אִם־יִפֹּלוּ הָאֶחָד יָקִים אֶת־חֲבֵרוֹ וְאִילוֹ הָאֶחָד שֶׁיִּפּוֹל וְאֵין שֵׁנִי לַהֲקִימוֹ׃ גַּם אִם־יִשְׁכְּבוּ שְׁנַיִם וְחַם לָהֶם וּלְאֶחָד אֵיךְ יֵחָם׃ ואם

(Marginal Masorah notes: י"ג · ו' דסמי' · ל' ומס' · ל' · ו' דסמי' · ג' ל' וא' וא' · עינו ק' · ג' · ל' · י"ג פסו' גם גם · כ' ובענין · ד' · ג' · ל' ואחד ולאחד)

וַחֲזֵית אֲנָא יַת כָּל טוֹרְחָא וְיַת כָּל אוֹטָבוּת עוֹבָדָא דִי עָבְדִין בְּנֵי אֱנָשָׁא אֲרוּם הִיא קִנְאָתָא דְקָנֵי גְבַר לְחַבְרֵיהּ לְמֶעְבַּד כְּוָתֵיהּ דְּמִקְנֵי לֵיהּ לְמֶעְבַּד טָבָא כְּוָתֵיהּ מֵימְרָא דִשְׁמַיָּא יוֹטִיב לֵיהּ וּדְמִקְנֵי לֵיהּ לְבִישׁ לְמֶעְבַּד כְּבִישְׁתֵיהּ מֵימְרָא דִשְׁמַיָּא יַבְאִישׁ לֵיהּ וְאַף דֵּין הֲבָלוּ לְחַיָּבָא וְתְבִירוּת רוּחָא׃ שַׁטְיָא אָזִיל וּמְגַפֵּף יַת יְדוֹי בְּקַיְטָא וְלָא צָבֵי לְמִטְרַח וּבְסִתְוָא יֵיכוּל יַת כָּל מַה דְּאִית לֵיהּ וַאֲפִילוּ כְּסוּ מֵעַל מְשַׁךְ בִּסְרֵיהּ׃ טַב לִגְבַר מְלֵי חָפְנֵי מֵיכְלָא בְּהַנָיַית נְפַשׁ וּבְלָא גְזֵילָא וַחֲטוּפִין מִן תְּרֵין חָפְנִין מַלְיָין מֵיכְלָא בִּגְזֵילָא וַחֲטוּפִין וַעֲתִיד לְשַׁלָּמָא בְּדִינָא בְּטוֹרְחָא וּבִתְבִירוּת רוּחָא׃ וְתָבִית אֲנָא וַחֲזֵית הֲבָלוּ דְּאִתְגְּזַר לְמֶהֱוֵי בְּעָלְמָא הָדֵין תְּחוֹת שִׁמְשָׁא׃ אִית גְּבַר יְחִידָא וְלֵית תִּנְיָין בַּר כִּינֵיהּ אַף בְּרָא וְאַף אַחָא לֵית לֵיהּ לְמֵירַת יַת נִכְסוֹי וְלֵית סוֹף לְכָל טוֹרְחֵיהּ וְאַף עַיְנֵיהּ לָא תִיכוּל לְמִסְבַּע עוּתְרֵיהּ וְלָא יֵימַר בְּלִבֵּיהּ לְמָא דְנַן אֲנָא טָרַח וּמְחַסַּר יַת נַפְשִׁי מִטֵּיבוּתָא אֲקוּם כְּעַן וְאַעְבִּיד מִנֵּיהּ צִדְקְתָא וְאֶחֱדֵי בְּעָלְמָא הָדֵין עִם בְּנֵי אֱנָשָׁא וּלְעָלְמָא דְאָתֵי עִם צַדִּיקַיָּא אַף דֵּין הֲבָלוּ וְגַוָּון בִּישׁ הוּא׃ טָבִין תְּרֵין צַדִּיקַיָּא בְּדָרָא יַתִּיר מִן חַד וְאִינוּן דִּי רַבְרְבִין בְּמַזָּלָא וּמִשְׁתַּמְעִין מִלֵּיהוֹן דִּי אִית לְהוֹן אֲגַר טַב לְעָלְמָא דְאָתֵי בְּטוֹרְחֲהוֹן דִּי טְרָחוּ לְסוֹבָרָא יַת דָּרֵיהוֹן׃ אֲרוּם אֱלָהֵן אִין יִפּוֹל חַד מִנְּהוֹן עַל עַרְסָא וְיִשְׁכּוּב מְרַע חַד יְקִים יַת חַבְרֵיהּ בִּצְלוֹתֵיהּ דְּאִילוּ חַד דְּהוּא זַכַּאי בִּלְחוֹדוֹהִי בְּדָרֵיהּ דְּיִפּוֹל עַל עַרְסֵיהּ וְיִשְׁכּוּב מְרַע לֵית לֵיהּ בְּדָרֵיהּ חֲבַר תִּנְיָין לְצַלָּאָה עֲלוֹהִי אֱלָהֵן בִּזְכוּתֵיהּ יְקוּם מִמַּרְעֵיהּ׃ אַף אִין דְּמָכְן תְּרֵין גְּבַר וְאִתְּתֵיהּ וְשַׁחַן לְהוֹן בְּסִתְוָא וּלְחַד אֵיכְדֵין יִשְׁחָן׃ ואין

ואח ל' מלעיל יש אחד ואין שני והוא חד מן ב' זוגין חד מלרע וחד מלעיל וסי' נמסר במס' רבת' במערכת או' הזי"ן בערך זו בס"ד : ואילו חד מן ה' מלין בתרי טעמי פי' דמשמש מונח לת' בתו וסי' ועתה אל תעצבו · אנה חטא העם הזה · ואסער' על כל הגוים · ואילו האחד שיפול · וישם לדניאל בלטשאצר :

אבן עזרא

[ו]ראיתי · רוב עמל האדם גם כשרון מעשיהם בעבור בני האדם שיקנאו זה בזה וירצה להתפאר על חברו ושלא יהיה הוא חסר ממנו בדירתו [ו]מלבושיו ובניו ומאכלו וחכמתו וטוב השם : הכסיל · גם יש באדם כסילים עצלים [א]ין להם קנאה ולא יתעסקו במלאכה שיחיו מנגנה רק חובקים את ידיהם ואוכלי' מה שיש להם וישארו בלא מחיה ואחר שהוא אוכל כל מה שיש לו ולא יעמול להוסיף כאילו אוכל את בשרו בעבור שימות ברעב : טוב · דברי הכסיל הוא האומר די לי [מ]לא כפי לאם בנחת מן מלא חפני' בעמל ורעות רוח שיחשוב אדם לדבר עתיד מה [י]אכל מחר והוא לא ידע מה ילד יום : ושבתי · שבתי מהסתכל בדברי זה הכסיל [ו]ראיתי כסיל אחר הפך הראשון : יש אחד · יתכן היות שני חבר או משרת או אשה [ש]היא עזר כנגדו והוא יותר בבן · ואין קץ לכל עמלו הענין שיש לו עושר אין קץ [ו]נפשו לא שבעה ולא שקטה מעמל ולמה לא יחשב בלבו למי אני עמל ולמה אחסר [א]ת נפשי מכל תענוג והנה אין מי יירשני שתשמח נפשי שאעזוב בני או אחי בטוב [ג]ם זה הבל הוסיף גם להורות כי הכסיל הראשון הבל הוא כמו האחרון ואם שניהם [כ]סילים החכם יהיה בענין רש ועושר אל תתן לי : טובים · ישוב על הכסיל שהוא [ל]בדו ויאמר הלא היה לו טוב להיות לו מי שיתחבר עמו ויעזור אותו או יהיה להם [ש]כר טוב בעמלם והוא המאכל והמשתה : כי אם · ואם יארע לו חולי או יפול זה [א]ו זה יעזרנו חברו ומלת אי כמו אוי ואין לה דומה כי אם בספר הזה אי לך ארץ : [ג]ם · בהתחבר הגויות יחמו כענין ושכבה בחיקך וחם לאדני המלך : ואם

רלבג

והרביעית היא שכבר מחשב' תביא לחשב שיהיה העוסק בחכמה בלתי מועיל יותר מהסכלות ושרש ההקדמ' הזאת הוא כי מה שהתפרסם לבעלי התורה שיגמל האדם על חכמתו בהשפיע לו ה' יתב' טובות הגופיו ויעלם הכסיל על סכלותו שיגיעו לו רעות גופיות ושיהיה זה יתרון החכמה על הסכלו' הנה יחשב היותו שקר וכזב כי כבר יראהו בחוש שמקרה החכם כמקרה הכסיל מהפגעים והרעו' ובהיות הענין כן הנה יחשב שלא יהיה בעסק החכמה תועלת :
החמישית היא שכבר יראה שיעמול האדם בחכמ' ובשלמות הקנין ובידיע' פלוסופית כשרון המעשה ויהיה עמלו לבטלה הבל יניחנו למי שיהיה אחריו שישלים החכמות האלו ויהיה נקרא על שמו ולא עמל בהם ויניח העושר ש' ספ וכנס בעמל רב ויגיעה רבה לפי שלא יגיל בו ויהיה השתדלותו בהשגת אלו השלמיות לנקמה ממנו כי לא ישאר לו מזה כי אם המכאיב והצער עם מה שיכאב לבו מפני שלא ידע אם מי שיניח לו עמלו באלו הדברים יהיה חכם הוסכל כי זה מה שידלג עליו המורים מאד וכל שכן בעמל החכמה :
והששית היא שכבר יראה שאם היה יתרון לחכמה על הסכלות יהי' היתרון ההוא כפשיי ר"ל שתתענג הנפש במושכל לה ותשאיר נצחי' ובכאן מבוכה חזקה בזה רס הוא אפשר שתשאר הנפש נצחית והכ' הספק יפול בזה מזה הצד · והוא שכבר יראה האדם באופן מה מתחלף מהבהמית והחלוף הזה הוא מה שברא ה' יתב' מה לתת לו זה הכח השכלי' אשר בו ישיג המושכלות וכב' יתבאר במע' עיון שכל הצורות אשר יחוברו אל הבהמות הם נפסדות לפי שה' כלם היולאני' שלא יעמדו בזולת נושאיה' הנה ידמ' שיהיה ענין כן בשכ' ההיולאני אשר הוא צורה לאדם כי הוא שלמו' לנפש המרגשת לזה יחוייב שתפסד בהפסדה ומזה יחשוב שיחוייב שיהיה השכל הנקנ' נפסד כי יחשוב היותו שלמות לשכל ההיולאני ומזה הצד הוא דבק לנפש שהיא נושאת זאת ההכנה כי ידמה שיהיה הנושא להכנה נושא למה שיוציא ממנה אל הפועל ואם אמרנו שזאת ההכנה תבא אל הפועל כשיתקבל המושכלו' קבול בלתי מעורב כמו שהוא האמת בעצמו לפי מה שבארנו בראשון ממ"י הנה עם שזה קשה ציורו כבר יפול ספק מה אם אפשר עם זה שישאר השכל הנקנה נצחי כי יחשוב שיחוייב היותו נפסד מפני היותו הווה ובכאן טעו הפלוסופים האחרונים וחייבו מזה שיהיה השכל הנקנה נפסד ובכלל הנה בציור עם זה השכל ההיולאני מן הקושי העצו' ולזה תפול מזה הצד המבוכה בזה הדרוש ולזה אמר זה החכם מי יודע רוח בני האד' שהיא עולה למעלה בהשגותיה העיונית ורוח הבהמה שהיא יורדת למטה לארץ כי כל השגותיה הם בדברים המוחשים עד שיוכל לשפוט שיהיה זה ההבדל ביניהם ר"ל שתהי' האחת נצחית והאחרת נפסדת וזה כי אע"פ שימצא הבדל ביניהם בהשגותיה' הנה לא יתחייב מזה שיובדלו גם מזו בזה הענין אבל אולי הם מסכימות בשהם יחד נפסדות וכב' בארנו אנחנו בראשון ממ"י שהשכל הנקנה נצחי במה שאין ספק בו והתרנו כל הספקות הנופלות בזה הדרוש : והשביעית היא כי אנחנו נראה על הרוב כי ההשתדלות בחכמה ובכשרון המעשה תהיה התחלתה הקנאה שהי' מדה מגונה ומה שהוא מתחדש מהתחלתה מגונה הוא ולזה יחשוב שיתחייב מזה שההשתדלו' בחכמה ובכשרון המעשה מגונה ואולם הטענות שיקים בהם שההשתדלות בעיון הוא טוב הם חמשה : האחת הוא שאנחנו נראה שיש יתרון רב לחכמה על הסכלות וזה שהחכם יכוין בפעולותיו מראשיתיהם התכלית המכוון בהם ויושרו פעולותיו בשלם שיפנים להשגת התכלית ההוא ויכונו מפני זה מחשבותיו אבל הכסיל בחשך ילך ולא יגיעו לו מבוקשיו כי אם במקרה כי לא ידע להשתדל במבוקשיו בדרכים הראוים ולזה יכשל : והשנית היא שאין ראוי להניח העסק בחכמה מפני מה שימשך ממנ' העדר ההנאה באלו החיים הגופיים וזה שאלו ההנאות הם כלם הבל ודבר בטל עד שאלו הגופיי' ראוי שירוחקו מזה הצד כמו שהתבאר במה שקדם לנו מהבאור באלו הדברי' : השלישית הוא להתחייב שההשתדלות בכל אחד ממיני העמל טוב בעתו ואף ע"פ שהוא נפסד בסוף וגם סדר העולם אשר נתן בלב האנשים הוא טוב מאד ואף ע"פ שאי אפשר שישיג האדם מכימות הנמצאות מה שהוא מושג ממנו אבל ה' ית' מראש ועד סוף כי בזה תתחדש ההצלחה הנפשית ואם היא במדרגה רחוקה מאד ממדרגת ה' ית' וכבר העידונו על זה במחשבת השלישית ממחשבות הקודמות : והרביעית

מ"ע כפורנו

וראיתי אני את כל עמל · ואת כל כשרון המעשה · הנעשה בגלות · כמו הצדקה ובתי כנסיות ובתי מדרשות וזולתם : כי היא קנאת איש מרעהו · קנאת האדם בחברו בקנותו שם טוב וכבוד בהמון בעשותו כאלה בעשרו : גם זה · ההשתדלות לקנות שם טוב וכבוד בהמון באופן זה הוא הבל · דבר שתכליתו בלתי נחשב : ורעית רוח · השמחה שישמח בהם הפועל : הכסיל חובק את ידיו · ולא בשביל זה הבל לכ ר מהשתדלות הקנין כי המנס הכסיל חבק את ידיו ונמנע מהשתדל להשיג ההכרחי : ואוכל את בשרו · מתוך צער הסכנות וחסרון ההכרחי לחיי שעה : אמנם טוב מלא כף נחת · מה שישיג בהשתדלות ממוצע משיג ההכרחי באופן שיהי' לו זה עת הכוש' לעיון ולמעש' : ממלא חפנים עמל · להשיג מותרות : ורעות רוח · בכשרון מעשה לקנאה : יש אחד ואין שני · ומכלל מעשה הרע שראיתי הוא כי יש מי שהוא אחד ואין לו שני הוכב וריע כי אין מקבל ממנו חסד שיחשב לו לצדקה : ג"כ ואח אין לו ואין קץ לכל עמלו · להשיג מותרות לאין תכלית : גם עינו לא תשבע עושר · לא ישמח בו : ולמי אני עמל · בהיות העמל יותר מן המספי' להכרחי : ומחסר את נפשי מטובה · שלא להשיג לי איזה שלמות נצחי · גם זה המושג כבר הוא הבל · בלתי תכלית נחשב : וענין רע הוא · בהיותו בעמל אשר אין קץ לו כנזכר : מחסר את נפשי מטובה כמו שאמרתי : טובים השנים מן האחד · ומן המעשה הרע שראיתי הוא הקיר' להוספי התור' בגלות להיותם מפוזרים שכל אחד במקומו ישב בדד ללמוד : והנה טובים השנים כי אם יפלו · באיזה טעות לא יקרה על הרוב טעות אחד לשניה' : ובזה האחד יקים את חבירו · מן הטעות שנכשל בו : וגם אם ישכבו שנים וחם להם · יכמו כן יקרה טוב בהתחברות השנים שימצאו האמת מתוך הויכוח ההוה ביניהם כמו שיקרה חום נוסף בין שנים שוכבים יחד : ואם

אבן יחייא

[...] ומותו · שלא יעמול האדם חוץ לביתו לאסוף המועיל והצריך · האשה ישמרהו · ויאכלו וישתו בטובה ונחת · ואשר יחסר זה ימלא זה · כי אם וגומר רוצה לומר גם אם יפולו ונפל [...] מהם למשכב ועל ערש דוי · האחד יקים את חבירו · כי ישרתהו בחוליו וירפאהו · ואוי ואוי ואבוי אל האחד היחידי שיפול · ואין שני להקימו · גם אם ישכבו שנים איש ואשתו וחם להם · ויתקפו [...] נערה ויהי לו סוכנת ותוכית ולאחד היחידי איך יחם · ואם יתקפו האחד מן העוסקים השנים איש ואשתו יעמדו כנגדו · וכל שכן איש יש לו בנים והוא החוט המשולש להיותו חלק אבר מאביו [...] והוא השלים היונק מבין שניהם · כי אז לא במהרה ינתק האיש הנזה כי בניו ידברו את אויבים בשער · טוב ילד מסכן וגו' אחרי אשר קהלת הרבה שנות לדבר ולומר דברי אשר אין להם לב [...] הדעת והתבונה המדברים על ה' תועה לאשרון ידיעתם · בא עתה לשבר מלתעותם · ולהזהירם על החכמה והעבודה אלהית · באומרו טוב ילד מסכן וחכם כי אף שהוא ילד והוא חסרון [...] כי במיעוט השנים לא עמד על הנסיונות ולא ידע הדברים על הויותם ומציאותם · ואף שיהיה מסכן שהוא סבת כל המחרוכות כי העניות והדלות לא הניחה מדה טובה לבעליהם · הנה להיותו [...] הוא יותר טוב מאותו שהוא מלך אשר הוא הפכי למסכן · והוא זקן אשר הוא הפך הילד · בשיהיה כסיל אשר לא ידע להזהר עוד · כי לא ימצא תרופה לסכלותו · בהיות כי לא ידע [...] כל ימי עולם להזהר מהעבירים הרעים · והפליג כי הוא טוב הילד המסכן עם חכמתו מהמלך זקן עם סכלות כי הילד מסכן וחכם מבית האסורים יצא למלוך כאשר קרה ליוסף הצדיק כי גם אשר היה

הרביעית היא לחייב שהידיעה היא נשמרת ולדבר בלתי נפסדת כי היא לדבר מתמיד לא יפסד ר"ל שהיא לטבעים המשותפים והם לא יפסדו כי מה שהיה כבר הוא ואשר להיות כבר היה ואולם הפרטיים והם הנפסדים לא תהיה בהם הידיעה מצד מה שהם פרטיים: **והחמישית** היא לחייב כי ה' ית' יגמול טוב לצדיקים ויענש הרשעים ולזה ראוי להתעסק בחכמה ובכשרון המעשה וזה כי אנחנו נראה על הרוב בא העונש לרשעים והצדיקים ועל מה שנראה שלא יגיע העונש לרשע לגו שנתיר הספק בזה כי עת לכל חפץ כמו שנתפרסם מן האמ' כי ה' ית' עשה כל הדברי' יפים בעתם וה' ית' יבחר העת היותר נאו' להגיע בו עונש הרשע וגמול הצדיק ומפני קיום אלו המחשבות השניות וחזקם ובטול המחשבות הקודמות ואולם אם החליט זה האמ' המאמ' שההתעסקו' בשלשה מיני העמל מקובלים מן האחד והמשל שהשלמות החכמה עם שלמות הקנין טוב משלמות החכמה לבדו כי בשלמות הקנין עזר להשגתו לא מעט וכן הענין בכשרון המעשה עם השגת החכמה ובכלל הנה האחד מאלו יקים את חברו וכן הענין בשלמו' הקנין עם כשרון המעשה וזה מענייניהם מבואר וקבץ שלשת מיני העמל הוא היותר טוב שאפשר כי כל אחד יעמיד חברו וישימהו באופן היותר שלם שאפשר:

אם יתקפו האחד · אם באו לסטים עליו לתקפו אם שנים הם יעמדו לנגדו וכל שכן אם ג': הם החוט המשולש לא במהרה ינתק: ד"א מי שהוא תלמיד חכם ובנו ובן בנו סוף אין תורה פוסקת מזרעו שנ' לא ימושו מפיך ומפי זרעך ומפי זרע זרעך · ד"א חוט המשולש במקרא ובמשנה ובדרך ארץ לא במהרה הוא נותק · בפנים אחרים נדרש במדרש יש אחד ואין שני לו אבל אין סדר כל המקראות הללו מתיישב עליה': טוב ילד מסכן וחכם · זה יצר טוב ולמה נקרא ילד שאינו בא באדם עד י"ג שנה: מסכן שאין האיברים שומעים לו כמו ליצר הרע חכם · שמשכיל את האדם לדרך טובה: ממלך זקן וכסיל · יצר הרע שהוא שליט על כל האיברים זקן שמשעה שנולד הוולד כי אתון בו שנא' לפתח חטאת רובץ וכסיל · שמתעהו בדרך רעה כך נדרש במדרש: אשר לא ידע להזהר עוד · שהרי הזקין ולא מקבל תוכחה: כי מבית הסורים יצא למלוך · ממקום הטנופת וסרחון כדמתרגמינן ויבאש וסרי: כי גם במלכותו מתמלא באדם נולד הרש המסכן הנ[...] ממנו ובא מתוך שהר' ולא מת[...] טנופי' הרחם כך דרשוהו במדרש ד"א כי טוב ילד מסכן ונו' כמשמעו · אשר לא ידע להזהיר עוד שכבר הזקין בר[...] וכסילותו · כי מבית הסורים יצא למלוך כי הילד המסכן ש[...] שיאמרו עליו שיצא למלוך מ[...] עוניו ומבית אסוריו שהרי ש[...] של הסורים נקוד רפי והרי [...] כמו האסורים שכן מצינו ביוסף שמלך מתוך יציאת בית האסורי' וכן דוד אני לקחתיך מן הנוה מאחר הצאן: כי גם במלכותו נולד רש · כי כשר והגון [...] שימליך כי גם במלכותו [...] נהפך ממנהג השררה ומק[...] עצמו אצל החכמי' כמדת הרש[...] וכן עיר פרא אדם יולד שיפ[...] וישתכח לו ממה שהיה כפ[...] פרא ויעשה אדם: נולד · נעשה ולשון הוה הוא: ראיתי את כל החיים וגו' · מלאתי במדרש הספר הזה זה דור המבול שנ[...] תחת אותו הדור שהם נח ובניו [...] מדי כמו שנ' זרעם נכון לפניה' [...] לכל אשר היה לפניהם · [...] גם האחרוני' · דור הפלג[...] סופו של הבל ורעיון רוח [...]

12 וְאִם־יִתְקְפוֹ הָאֶחָד הַשְּׁנַיִם יַעַמְדוּ נֶגְדּוֹ וְהַחוּט הַמְשֻׁלָּשׁ
לֹא בִמְהֵרָה יִנָּתֵק׃ 13 טוֹב יֶלֶד מִסְכֵּן
וְחָכָם מִמֶּלֶךְ זָקֵן וּכְסִיל אֲשֶׁר לֹא־יָדַע
לְהִזָּהֵר עוֹד׃ 14 כִּי־מִבֵּית הָסוּרִים יָצָא
לִמְלֹךְ כִּי גַּם בְּמַלְכוּתוֹ נוֹלַד רָשׁ׃
15 רָאִיתִי אֶת־כָּל־הַחַיִּים הַמְהַלְּכִים
תַּחַת הַשָּׁמֶשׁ עִם הַיֶּלֶד הַשֵּׁנִי אֲשֶׁר
יַעֲמֹד תַּחְתָּיו׃ 16 אֵין־קֵץ לְכָל־
הָעָם לְכֹל אֲשֶׁר־הָיָה לִפְנֵיהֶם גַּם
הָאַחֲרוֹנִים לֹא יִשְׂמְחוּ־בוֹ כִּי־גַם־זֶה
הֶבֶל וְרַעְיוֹן רוּחַ׃

וְאִין יְקוּם גַּבְרָא רַשִׁיעָא וְתַקִּיפָא בְּדָרָא וְעוֹבָדוֹהִי מְקַלְקְלִין וּמִתְתַּקְּפִין לְאַיְתָאָה פּוּרְעָנוּתָא בְּעָלְמָא קַיְימִין תְּרֵין צַדִּיקַיָּא לְקִבְלֵיהּ וּמְבַטְּלִין פּוּרְעָנוּתָא בִּזְכוּתְהוֹן וְכַמָּה יָאוּת תְּלָתָא צַדִּיקַיָּא דְּהִינוּן בְּדָרָא וּשְׁלָם בֵּינֵיהוֹן כְּתִיבָא דִּכְגַדְלָיָא תְּלַת תְּלַת נִימִין דְּלָא בִּבְהִילוּ אִיתְנְתַק׃ טָב הוּא אַבְרָהָם דִּי הוּא רַבְיָא מִסְכֵּין וַהֲוַת בֵּיהּ רוּחַ נְבוּאָה מִן קֳדָם יְיָ וְאִשְׁתְּמוֹדַע לֵיהּ מָרֵיהּ כְּמֶהֱוֵיהּ בַּר תְּלַת שְׁנִין וְלָא צָבֵי לְמִפְלַח לְטַעֲוָתָא יַתִּיר מִן נִמְרוֹד רַשִׁיעָא דַּהֲוָה מַלְכָּא סִיב טִפֵּשׁ וּמִן בְּגְלַל דְּלָא צָבֵי אַבְרָהָם לְמִפְלַח לְטַעֲוָתָא רְמָאהִי לְגוֹ אַתּוּן נוּרָא יְקִידְתָּא וְאִתְרְחִישׁ לֵיהּ נִיסָא מִן רִיבּוֹנֵי עָלְמָא וְשֵׁיזְבֵיהּ מִתַּמָּן וַאֲפִילוּ מִן בָּתַר הָכִי לָא הֲוַת מַנְדְּעָא בְּנִמְרוֹד לְאִזְדַּהֲרָא עוֹד בְּדִיל דְּלָא לְמִפְלַח לְטַעֲוָתָא דְּהוּא פָּלַח מִזְּלְקַדְמִין׃ אֲרוּם מִן גְּנִיסַת פָּלְחֵי טַעֲוָתָא נְפַק אַבְרָהָם וּמְלַךְ עַל אַרְעָא דִּכְנַעֲנָאֵי אֲרוּם אַף בְּיוֹמֵי מַלְכוּתֵיהּ דְּאַבְרָהָם אִתְעֲבִיד נִמְרוֹד מִסְכֵּינָא בְּעָלְמָא׃ אֲמַר שְׁלֹמֹה מַלְכָּא בְּרוּחַ נְבוּאָה מִן קֳדָם יְיָ חֲזֵית יַת כָּל חַיַּיָּא דַּאֲזָלִין בְּטִפְּשֵׁיהוֹן לְסָרְבָא עַל רְחַבְעָם בְּרִי תְּחוֹת שְׁמַיָּא וּמְפַלְּגִין לֵיהּ יַת מַלְכוּתָא לְאִתְיַהֲבָא לְיָרָבְעָם בַּר נְבָט בְּרַם שִׁבְטָא דְּבִנְיָמִן וִיהוּדָה הֲוָה לְבְהוֹן שְׁלִים עִם רַבְיָא הוּא רְחַבְעָם בְּרִי דַּהֲוָה תִּנְיָין לְמַלְכוּתִי דִּיקוּם וְיִמְלוֹךְ בְּאַתַר אַחְסַנְתֵּיהּ בִּירוּשְׁלֶם׃ לֵית סוֹף לְכָל עַמָּא בֵּית יִשְׂרָאֵל לְכָל צַדִּיקַיָּא דַּהֲוָה מִדְּבַר קֳדָמֵיהוֹן בְּרַם הִינוּן יַעֲטוּהִי בְּחוּכְמְתָא לְמֵיקַל נִירָא מֵעִילָוֵיהוֹן וּבְטִפְּשֵׁיהּ אֲזַל וְאִתְיַעַט עִם עוּלֵימַיָּא וְהִינוּן יַעֲטוּהִי בְּטִפְּשׁוּתָא לְיַקְּרָא נִיר מַלְכוּתָא עַל עַמָּא בֵּית יִשְׂרָאֵל וּשְׁבַק מִלְכַּת סָבַיָּא וַאֲזַל בְּמִלְכַּת בַּתְרָאֵי בְּרַם הִינוּן בַּתְרָאֵי תָּווּהוּ וּבָתַר כֵּן לָא חָדוּ בֵיהּ וְאִינוּן גָּרְמוּ עֲלוֹהִי לְאִסְתַּפְּקָא לְמֶהֱוֵי מִתְפַּלְגִין מִינֵיהּ עֲשַׂרְתֵּי שִׁבְטַיָּא וּמְלוֹךְ עִילָוֵיהוֹן יָרָבְעָם חַיָּבָא אֲמָרִית אַף דֵּין הֲבָלוּ לִרְחַבְעָם בְּרִי וּתְבִירוּת רוּחַ לְרִילֵיהּ׃ אנת

ינתק ג' וסימ' כאשר ינתק פתיל הנערת בהריחו אש · ינתק מאהלו מבטחו · והחוט המשלש לא במהרה ינתק · למליך ג' וחס' וסי' במלכים א' סימן כ' · אין קץ לכל · חד מן ו' פסו' אית בהון ב' לכל · וסימ' ויחלק לכל העם לכל המון ישראל · כל תפלה כל תחנה רמלכים · ויבן ויפרוץ מכל בניו · סומך יי' לכל הנופלים · קרוב יי' לכל קראיו · אין קץ לכל העם:

טוב ילד וגו' עד שמור רגלך

ביאור המלות נולד רש · היא מענין ילד יום שהרצון בו הדב' שיתחד' ויקרה ביום ההוא והנה הרצון בו כתחדש ויקרה לו שישוב רש אשר היה מלך · אשר יעמד תחתיו · ר"ל במקומו לרוב שלותו וקרא הילד הכסיל כי מה שאמר בתחלה מלך וזקן וכסיל הוא על ההפלגה ר"ל שאף ע"פ שיהיה מלך ויהיה עם זה זקן שהוא יותר מיושב הדעת ואמנם שהקש השלם בבמינת איזה יכשר הוא ראוי שיהיה בנושא אחד ולזה אמרו אשר כך בילד כאלו תאמר שרבי' בתרו שלמות הקנין בזולת החכמה יותר מקניין החכמה בזולת שלמות הקניין:

ביאור דברי הפרשה כאשר ביאר שטובים השנים ממיני העמל הנזכרים מן האחד ושהטוב מהכל הוא שיתקבצו יחד שלשתם באיש אחר שב לבאר איזה טוב ממיני העמל האלו ואמר שטובה החכמה בזולת עושר מעושר בזולת חכמה ואמר על צד ההפלגה שיותר טוב הוא ילד מסכן וחכם מהכסיל שהגלית במעלת העושר עד שהיה מלך והיה עם זה זקן שהוא יותר מיושב הדעת מהילד כי לסכלותו לא ידע להזהר עוד ולהשמר ממה שיזיקהו וזה כי הילד המסכן והחכם יתכן לו לחכמתו שיאסוף ויכנוס עושר עד שיצא למלוך מבית הסורים כמו הענין שקרה ביוסף ע"ה והמלך זקן וכסיל

בהם מכל החי: עם הילד השני · אשר יתקיים אין קץ לכל העם · פרים ורבים היו יותר מתעברת ויולדת לשלשה ימים ישלחו כצאן עויליה' קץ לכל טוב שהיה לפניהם והכל אבד וכרגע שאול ירדו לא ישמחו גם הם בטוב הכיאן בידם: גם כי זה · אדם מהלך אחרי ילדו:

אבן עזרא

ואם יתקפו · אם יתחזק עליו אדם אחד השנים יעמדו כנגדו מלת יתקפו מן הספר היונאים כמו תתקפהו לנצח ובא אשר כו"ן או ה"א כמו וזה שמו אשר יקראו אזמרי' כי וי"ו של יתקפו נוסף וזה רחוק לא ימצא וי"ו נוסף בסוף המלה כיאם בשמות לבל' כמו למעינו מים בנו בעור · והחוט המשולש אם ענין ואין שני הוא העזר יהיה המשולש שהבן כענין לא יבשו כי ידברו את אויבים בשער: טוב · כאשר השלים לבאר כי ענין הכסיל ואפילו שיש לו עושר רב הבל הוא הזכיר כי הטוב הוא החכם ואפילו יהיה עני כי מסכן כמו דל כמו אשר לא במסכנות וילד כנגד זקן ומסכן כנגד מלך וחכם כנגד כסיל וענין ילד שכל יום יוסיף חכמה והזקן לא ידע להזהר עוד בעבור שזקן בכסילות: כי · יתכן שיהיה הילד שהוא חכם מלך ואפילו שיהיה בבית הסורים והאל"ף חסרה אל"ף כמו מלפנו מבהמות ארץ שהוא מן ואחלף חכמה וזה הילד כמו יוסף שחכמתו שמתהו לאדון ואמר שלמה אל תתמה איך יצא החכם מדבר להפך כי גם הוא שהוא מלך נולד רש כענין ערום יצאתי מבטן אמי: רקותי

אבן יחייא

היה ילד מסכן · ולהיותו חכם כאומרו פרעה אליו אין חכם ונבון כמוך · מלט את נפשו מיד שאול בית האסורים ויצא יוסף על כל ארץ מצרים כמלך · מה שהמלך זקן וכסיל לא די שלא יוסיף עמוס מפניו · אבל גם במלכותו נולד רש · כי בסכלותו יאבד מלכותו כענין רע ויולד רש ואחריתו יהיה בבל כאשר קרה לנמרוד הגבור ציד לפני ה' · כי אף שראה את מעשה ה' כי נגאל בהצלת עבדו אברהם מידיו באור כשדים · בסכלותו ועבודת הצלמים אחז ולא כזכר מהם · ובמלכותו נולד ונתהוה רש · כי אברהם הוציאו ממלכותו · כי הוא אמרפל מלך שנער אשר נפל אליו באור כשדים · ובעזרת בוראו נצח אותו והמלכים אשר אתו בהצילו את לוט בן אחיו · ראיתי את כל החיים ונומר שיפר כי ראה · ענינם ואופנם · מהחיים המהלכים תחת השמש הילד המלך השני · אשר קם ועמד תחתיו מהמלך זקן וכסיל · ולפי האמת כל העם מקנה אוהבים אותו וסרים אל משמעתו · ואין קץ לכל האנשים אשר בכספה גם כלתה נפשם לחצרות בית הכה לכל אשר היה לפניהם · היא לא"ד בעבור · והוא במקום בעד · ורוצה לומר כי בפעם אחת יבואו כל כך מהעם לדורשו שהוא בשיעור בעד כל אשר היה בא מהעם ההוא בכל השנה לדרוש זקן וכסיל הקודם · ורוצה לומר לפניהם · קודם להם · גם האחרונים וגו' רוצה לומר ועם כל זה שלחכמתו כל העם מקנה יאהבוהו ויסורו למשמעתו · באחרונה גם האחרונים לא ישמחו בו ילד וחכם · כאשר עשו הראשונים במלך זקן וכסיל · רק לחסרונם ולהיותם הווים ונפסדים ומשתנים הם בטבעם אוהבים ההשתנות וזהו אומרו גם זה הבל ורעיון רוח · והנה כי כל זה אשר אמר הוא לשבח החכמה אף שתהיה עם שפלות והדלות · כי בה מלכים ימלוכו ישורו · וגם הסכלות יאבדו שמלכים מלכותם · ולכן אין לאדם להיות ובלתי שבע מהעושר ולחסור את נפשו מטובה · רק לדק לדק למידת החכמה עליו לרדוף למען אם מלך הוא במלכותו לא יתהוה רש ולא יעבדוהו · ואם מסכן הוא מבית הסורים יצא למלוך רגלך ונומר הזהיר המלך שליה ללכת בדרכי ה' · ולשמור האדם רגליו מלכת בדרך חטאים · אשר לחברתם יוכרח לחטוא · ולאת מזור למכתו יביא אל בית האלהים שתי תורים או שני בני יונה והעשיר בשיו · וזהו אומרו כאשר תלך אל בית האלהים · וקרוב לשמוע · כי אבל הכוונה הוא יותר חביב לשמוע בקולו · ולבלתי המר בו · מתת הכסילים זבח על חטאתיהם · והוא כאומרו הנביא הנה שמוע מזבח טוב · להקשיב מחלב אלים · כי איננו יודעים לעשות רע · רוצה לומר כי הכסילים יודעים היות מזור חטאם · היא שבת פושעם · כי יסמכו על קרבנותיהם אשר יחשבום היותם תרופת עונם · אבל השומעים בקולו' · אשר לא לומדו בתלופות ההם אינם יודעים לפשוע רע · כי פעמים רבות הבריא יאכל מן הכא בידו והטריח לחוכו יחוש אם יחלה בהיות אצלו רופא · אומן · אשר עליו יסמוך להשיבו לבריאותו · מה שלא יעשה מי אשר אצלו רופא כמוהו · אל תבהל ונו' מדבר על בני האדם הנבהלים על רוב העולם · ולפי שכלם לית דין ולית דיין · ואת הצדיק והרשע ישפוט אלהים בשוה · ומילין לגד עילאה יעות לאמר עזב ה' את הארץ ועל כן הזהירו קהלת על כל באומרו

ואם יתקפו האחד · ועם זה יקרה טוב אחד בהתחברות השנים שאם יקום חולק עליהם באיזו טענה משובשת: השנים יעמדו נגדו · להראות טעותו בטעם נכון שאלו בזכותם באופן שימשכו את החולק עליהם בדעת האמתי: והחוט המשול' · ואם יהיה הג' מתוכחים יחד למצוא אמתת איזה דרוש: לא במהרה ינתק · יקרה על המעט מחלוקה ביניהם כי בין דעות השכיות יצא השלישי מכריע: טוב ילד מסכן וחכם · והטעם שסבותי את הענין היה בחברת המעייני' הוא כי אמנם טוב ילד שאין בידו רב נסיון · מסכן · שלא הרבה לקבל מרבותיו לקוצר הזמן: וחכם · בעל סברה נכונה שקנה בויכוח עם חבריו ובזה נעשה כמעין המתגבר: ממלך · שיש בידו קבלו' קבלות של משנה ושל דעות חכמי הדור: זקן · שרבה מעשים רבים וכל לקנות בהם נסיון וכסיל בלתי בעל סברה נכונה: אשר לא ידע להזהר עוד · באופן שלא ידע להשיג יותר ממה שבידו וטעם סכלות זה הזקן הוא: כי מבית הסורים יצא למלוך · יצא להורות מבית מדרש אנשים סרי' מחברת המתוכחי' אחד: כי גם במלכותו נולד רש · והמרתי שהילד מסכן וחכם טוב מזה הזקן כי אמנם זה הזקן גם במלכותו ברבוי קבלות המשניות והדעות אשר בידו נולד רש שלא יבינם אל נכוניבלי שבים מבלי אין רגלו דרכי ויכוח להשמר מן הטעות בהם: ראיתי את כל החיים · וזה בעצמו יקרה בעסקי' הנפסדות אשר תחת השמש כי אמנם ראיתי את כל החיים המהלכים ומשתדלים במדיניות כמסכים אחר עצת ילד חכם בעל סברה נכונה: אשר יעמוד תחתיו · אם' הוא למטה במדרגה ממדרגת הילד החכם בעוון שהזכרנו למעלה: אין קץ לכל העם אשר היה לפניה' · וזה שראיתי בימי מהשתדלות כל החיים בעסקי חיי שעה ונמשכים אחר עצת ילד חכם בזה ומניחים הילד הראשון וחכמתו להשיג חיי עולם לא בימי בלבד קרה אבל קרה גם כן בדורות הראשונים שהיו לפני העם אשר בימי שהניחו רובם חיי עולם ועסקו בחיי שעה והנה היום אבד זכרם: וגם האחרונים לא ישמחו בו' · בהשתדלות הילד השני החכ' שכל חכמתו בעסקי חיי שעה · כי אמנם גם זה · המושג בעצת הילד השני החכם הוא הבל דבר בלתי נחשב ברמתו: ורעות רוח · כרדית שתנוח דעתם בקני' נים המדומים:

שמור

רשי שמור רגלך כאשר תלך אל בית האלהים · היאך תלך אם תביא תודה ונדבת שלמי' הוא הטוב : ושמור עצמך · שלא תצטרך לילך בהבאת חטאת ואשמות : וקרוב לשמוע דברי הקב"ה והוא טוב וקרוב להקב"ה מתת זבח הכסילים שיחטאו ויביאו קרבן : כי אינם יודעים לעשות רע · אין הכסיל מבין שהוא עושה רע לעצמו : להוציא דבר לפני האלהים · לדבר קשה כלפי מעלה : כי האלהים בשמים ואתה על הארץ · ואפילו אדם מלמעלה וגבור מלמטה אימת אדם על הגבור וכל שכן גבור למעלה ואדם למטה : כי

רלבג ראיתי את כל החיים שמהלכים תחת השמש עם הילד השני לילד המסכן וחכם שזכרנו והוא הילד העשיר וכסיל אשר יעמוד במקומו לרוב שלותו והיותו שאנן ושוקט על שמריו וכסיל יתכן לסכלותו שיולד במלכותו רש ר"ל שישוב כרש אחר שהיה מלך · רוצה לומר שכולם בוחרים העושר עם הסכלות יותר מהחכמה עם המסכנות אין קץ לכל העם אשר היה לפניה' אשר בחרו העושר על החכמה גם האחרונים הם לאין קץ אשר יבחרו זאת הבחירה ואין ראוי שישמח בו ר"ל בעושר כי גם זה הבל ורעיון רוח וזה מבואר מענין העושר כי הוא אינו כי אם שלמו' דמיוני כ"ש בשלא ישלוט האדם לאכול ממנו · והפסד שנאמר שהרצון בזה אין קץ לכל העם וגם האחרונים יהיו לאין קץ אשר לא ישמחו בעוש' ולא יתענגו בו והם עם זה בוחרים העושר על החכמ' וזה סכלות מהם ורוע הבחירה :

שְׁמֹר רַגְלְךָ כַּאֲשֶׁר תֵּלֵךְ אֶל־בֵּית הָאֱלֹהִים וְקָרוֹב לִשְׁמֹעַ מִתֵּת הַכְּסִילִים זָבַח כִּי־אֵינָם יוֹדְעִים לַעֲשׂוֹת רָע׃

א אַל־תְּבַהֵל עַל־פִּיךָ וְלִבְּךָ אַל־יְמַהֵר לְהוֹצִיא דָבָר לִפְנֵי הָאֱלֹהִים כִּי הָאֱלֹהִים בַּשָּׁמַיִם וְאַתָּה עַל־הָאָרֶץ עַל־כֵּן יִהְיוּ דְבָרֶיךָ מְעַטִּים׃ כִּי

אַנְתְּ בַּר נָשָׁא טַר רַגְלָךְ בְּעִידָן דְּתֵיזִיל לְבֵית מוּקְדְּשָׁא דַייָ לְצַלָּאָה דְּלָא תְהַךְ תַּמָּן מְלֵא חוֹבִין קֳדָם עַד לָא תְתוּב וּתְהֵי מַקְרִיב אוּרְנָךְ לְקַבָּלָא אוּלְפַן אוֹרַיְתָא מִן כַּהֲנַיָּא וְחַכִּימַיָּא וְלָא תְהֵא כְּטַפְשַׁיָּא דְּמַקְרְבִין קוּרְבָּנָא עַל חוֹבֵיהוֹן וְלָא תַיְבִין מִן עוֹבָדֵיהוֹן בִּישַׁיָּא דַאֲחִידִין בִּידֵיהוֹן וְלֵיתוֹהִי מְקַבֵּל בְּרַעֲוָא אֲרוּם לֵיתֵיהוֹן יָדְעִין לְמֶעְבַּד בְּהוֹן בֵּין טַב לְבִישׁ׃ לָא תִתְבַּהֵל עַל מֵימְרָךְ לְשַׁבָּשָׁא יַת מִילֵי פוּמָךְ וְלִבָּךְ לָא יוֹחֵי לְאַפָּקָא מְמַלַּל בְּעִידָן דְּאַתְּ מְצַלֵּי מִן קֳדָם יְיָ אֲרוּם יְיָ שַׁלִּיט עַל כָּל עָלְמָא וְיָתֵיב עַל כּוּרְסֵי יְקָרֵיהּ בִּשְׁמֵי מְרוֹמָא וְאַנְתְּ יָתֵיב עַל אַרְעָא בְּגִין כֵּן יְהוֹן מִלֵּי פוּמָךְ קַלִּילָן׃ ארום

יתיר יו"ד · ב' · ב' · ד' מל' · כ"ו ר"פ אל אל · ו' דסמי' · ב' יהיו יתיו

כי האלהים ו' דסמי' וסימ' ועתה לא שלחתם אתי הנה · והיה כי תבאנה האתות האלה · כי האלהים מענה בשמחת לבו · כי האלהים בשמים ואתה על הארץ · ויאמר נתן אל דוד דר"ה · ויזבחו ביום ההוא :

הכלל העולה מהדברי' הוא שסלמות החכמה הוא יותר ט"ב לאין שיעור משלמות הקנין ואע"פ שמחשבת האנשים ובחירתם היא בזה ההפך :

שמור רגלך וגו'

אבן עזרא

ראיתי · עם הילד השני · שהוא מלך תחת הזקן וקראו שני בעבור היותו ילד בא אחריו ועמד תחתיו : אין קץ · אף על פי שהוא חכם לא ישמחו בו כל החיים כי משפטי המלוכה קשים ותוספת גם טרם האחרונים להורות על אשר לפניהם · כי גם הם לא שמחו בזקן הכסיל ויש מפרש הילד השני הדור הבא אחריו והענין כי ראה החיים מהלכים תחת השמש והם עם יולדיהם שיעמדו תחתיהם כמו שהיו הם עם הראשוני' אשר היו לפניה' ואלה ואלה לא ישמחו בעולם : שמר · רובי המפרשים פירשו רגלך כמו לא עשה רגליו ודרך פשוטו הוא כאשר הזכיר המלך ושלא ישמחו בו הקרובי' אליו בעבור שיפחדו ממנו והבא אל ארמונו שמר במלבושיו ודברי פיו אמר יותר מזה יש עליך להשמר כאשר תלך אל בית האלהים וענין שמור רגלך כאדם שיאמר מקום פלוני מסוכן הוא ואם לא תדע להשמר שמר רגלך : וענין וקרוב לשמוע אע"פ שאמרתי לך שמור רגלך אין האלהים רחוק כמלך בשר ודם רק הוא יותר קרוב לקבל דבריך אם תקראנו באמת מזבח שיתנוהו הכסילים כי אינם יודעים רק לעשות רע כמו אין טוב באדם שיאכל ושתה והענין כי אין להם דעת נכונה לעשות טוב ויש אומרים כי הכסילים אפילו לעשות רע שהוא קרוב ליצר לב האדם אינם יודעים ואף כי הטוב ויש אומרים כי פירש רע כמו רצון : אל תבהל · אל יוציא פיך מלין לפניו בביתו בבהלה ולבך אל ימהר כי אם תבינהו כי הלב כמו אובד ותועה בעסקי העולם על כן אמר משיח יי' מלא עבדך את לבו ודע כי האלהי' נצב עליך ורואה אותך ושומע דבריך כי הוא בשמי' בגבהי מרום הגבוהים ואתה על הארץ ואין למטה ממך על כן יהיו דבריך מעטים שלא תסתכן כמו שהיה כהן גדול ביום הכפורים מתפלל תפלה קצרה ויוצא : **אמר** אברה' המחבר הנה נא הואלתי לדבר כי בעבור היות כבוד המקום מלא כל מקום ולא יוכל האד' להשמר בכל מקום הוכן לו מקום שיהיה לו קבוע לתפלתו והוא חייב לכבדו גם חייב הוא האדם להודות ולשבח לאלהיו בכל רגע כי חסדו עמו בכל חלקי הרגע שמחייהו ויתענג בהרגשות רק בעבור היות האדם מתעסק בעסקי העולם הושם לו זמן שיתפלל בו והם עתים ידועים ערב ובקר וצהרים כי כל מי שיש לו עינים ידע עת צאת השמש ועת נטותו ועת בואו על כן חייב אדם שיתפלל שישמור פתחי פיו ויחשוב בלבו שהוא עומד לפני מלך בידו להחיות ולהמית על כן אסור שיתפלל אדם ויכנים בתוך תפלתו פיוטין לא ידע עיקר פירושם ולא יסמוך על המחבר ברצונו הראשון כי אין אדם אשר לא יחטא או המעתיקי' חטאו וככלל אומר יש בפיוטי' ר' אלעזר הקליר מ"כ ארבעה דברים קשים · הדבר האחד כי רובי פיוטיו חידות ומשלים והזכיר מפיוטיו אחד והוא לירחי יקפיל וחדשים יכפיל ליום זה פור הפיל ומליון ימליך יש מפרשים כי לירחי הוא בי"וד וענינו הוא המשיח יקפיל הארץ לפניו וחדשים יכפיל שיכפיל חדשי השנים ויאמר ביאתו ויש אומרים כי הוא בלא י"וד וענינו יעביר כמלת ראי דרכך בגיא וחדשים יכפיל ישתיר והם העלבים החדשים מקרוב באו וחכמי הדור יפרשו לירחי יקפיל שיעביר אלה השמי' המשלים לראי מוצק וחדשים יכפיל הם השמים החדשים גם זה איננו נכון כי אין משמע לשונו כי אם יעביר ראי ויכפיל חדשים אולי עבותים הם ויכפילם כדי שתהי' המכה בהם קשה היתכן שיאמר אדם אין בכל החיים חכם כעיר ויאמר כי ענינו אדם שנאמר ועיר פרא אדם יולד או יאמר אשרי העם עובדי אש ומשתחוים לשמש ויאמר כי אש הוא השם הנכבד והנורא שנאמר כי יי' אלהיך אש אוכלה הוא אל קנא גם הוא שמש שנא' כי שמש ומגן יי' אף כי אלה בלי כ"ף דמות כראי חזקים ולא דמה הכתוב השחקי' לראי כי אם במוצק היתפלל אדם ברוך אתה אריה בעבור שנמצא על המקום כאריה ישאג הייטב בעיני יי' ולמה לא נלמד משלמה שלא היה חכם אחריו כמהו והנה תפלתו שהתפלל מודעת וכל יודע לשון הקדש יבין אותה ואיננה חידות ומשלים וכן תפלתו של דניאל שהיה משרא קטרין והנה אלה לא התפללו כי אם בדברים מבוארים שהיו חכמים אף כי המתפלל על אנשים רבים וכלם אינמו חכמים וכן כל תפלה לחול ולקדש שתקנו הראשונים אין בה חידות ומשלים ומה ענין יש שיכפיל השמים החדשים היהיו שנים ויכפילם ולאחר על המקום ליום זה פור הפיל איננו נכון כי המשליך גורל לא ידע מה יהיה והיה ראוי שיברח ממלת פור הפיל כי לא תמצא כי אם במקום הצורך ועוד אחר שיעביר אלה השמים והארץ איך ימלוך מליון והיא חלק מהארץ ענה אחד מחכמי הדור ואמר כי הרוז יקפיל הצריכו שיאמר פור הפיל השיבותיו כי לא מצאנו הנביאי' בכל תפלתם שיעסקו בחרוז ועוד כי היה לו לעשות על חרוז אחר ולמה רכב על פיל ואותו לארץ יפיל ואם ראה בחלום שיעשה חרוז על פיל והצריך בהקיץ לפתור חלומו יהיה אומר לוחץ יעפיל להתנשא יפיל ודמי לב ישפיל ומליון ימלוך · והדבר השני שפיוטו מעורבים בלשון תלמוד וידוע כי יש כמה לשונות בתלמוד ואינמו לשון הקדש וכן אמרו לשון מקרא לחוד ולשון תלמוד לחוד ומי הביאנו בצרה הזאת להתפלל בלשונות נכריות הלא נחמיה הוכיח המדברים לשון אשדודית ואף כי בעת התפלה ולמה לא נלמד מן התפל' הקבועה שהיא כלה דברי צחות בלשון הקדש ולמה נתפלל בלשון מדי ופרס ואדום וישמעאלי · והדבר השלישי אפילו המלות שהם בלשון הקדש יש בהם טעיות גדולות כמו אנסיך' מלכי לפניו והנמצא מזה הענין ואכי נסכתי מלכי והוא מן הבנין הקל על משקל נפלתי ונדרתי והעתיד אסוך או אנסיך כמו אפול ואדור ומן הבנין הכבד יאמר הפיל והעתיד אפיל וכן מן הסיך יאמר אסיך או אנסיך בהראות הנ"ון כמו ולנפול ירד והנה יהיה פירוש אנסיכה מלכי אעשה ממנו נסיך כמו בל אס"ך נסכיהם מדם ויש מפרשי' נסכתי מלכי כמו משחתי ואם היה הפירוש אמת תהיה טעות שנית ולמה לא אמר ארוממך מלכי או אשבח ואודה או אקדש רק בקש מלה להראות חכמתו לשומעים ואנחנו חייבים לדעת דקדוק הלשון היטב שלא נטעה כמו המברכים ברכת המזון שיאמרו זוכנו ולא ידעו כי זוכנו הוא מן זכה כמו עוככו מן ענה ולא יאמר מן זן כי אם זוננו כמו שובנו אלהי ישענו ופע' יאמר נו לשון עבר והוא לשון ליווי כאשר יאמרו רבים בתענית שחל עליו פניך וידוע שהשי"ן במקום אשר כמו מה שהיה הוא שיהיה וחל הוא לשון צווי לעתיד כמו חל נא את פני יי' והנכון לומר שחלה כמו ובהבכנו חלה את פני יי' ועוד כי לשון הקדש ביד ר' אלעזר נ"ע עיר פרוצה אין חומה שיעשה מן הזכרים נקבות והפך הדבר ואמר שושן עמק איומה וידוע כי ה"א שושנה לשון נקבה ויסוב הה"א תי"ו כשיהיה סמוך שושנת העמקים ובסור הה"א או הת"יו יהיה לשון זכר כמו לדקה ולדק ואיך יאמר על שושן איומה ולמה ברח מן הפסוק ולא אמר שושנת עמק איומה ועוד מה ענין לשושנה שיארכה באימה התפחד השושנה ואין תואר השושנה כי אם קטופה או רעננה או יבשה אמר אחד מחכמי הדור הוצרך לומר איומה בעבור שהיה חרוזו עשירה השיבותי אם זאת חרוזה עשירה הנה יש בפיוטיו חרוזים עניים ואביונים מחזרים על הפתחים שחיבר הר עם נבחר אם בעבור היות שניהם מאותיות הגרון אם כן יחבר עמם א"לף ועי"ן ועם הבי"ת והו"יו שהוא גם מחבר לוי עם נביא יחבר עמם מ"ם ופ"ה ויהיו כל החרוזים חמשה כמספר מוצאי האותיות ואם סבת חבור ה"א עם חי"ת בעבור היות למות' קרובות במכתב אם כן יחבר רי"ש עם ד"לת ואף כי מצאנו דעואל רעואל דורנים רודנים וכן יחבר משפטים עם פתים כי הם ממוצא אחד וכמצא הטי"ת תמורת תי"ו במלת נצטדק הצטיידנו ויצטירו וכן חבר יום עם פדיון ועליון גם זה איננו נכון אף על פי שנמצא מ"ם במקום נו"ן כמו חיין ומעין איך יחליף מ"ם יום שהוא שורש עם נ"ון עליון פדיון שהוא מן עלה ופדה והוא איננו שרש ועוד מה ענין החרוז רק שיהיה ערב לאוזן ותרגם כי סוף זה כסוף זה ואולי היתה לו הרגשה ששית שירגיש בה כי המ"ם כמו הנ"ון ואיננו ממוצא אחד ועוד חבר עושר עם עשר תעשר גם זה איננו נכון רק אם היה התפלל אפרתי · יש אומרים אין משיבין את הארי אחר מותו · התשובה רוח אל עשתנו כלנו וממומר קירלו הקדמוני' כמונו והוזן מלי' תבחן וכלנו נדע בי דניאל היה נביא ורב על כל חרטומי בבל וחכמיה והנה אמרו חכמים ז"ל טעה דניאל בחשבונו והחשבון הוא דבר קל ועוד כי ירמיה הנביא בזמן דניאל היה ואחר שהראו חכמינו הראיה על טעותו האומר יאמר להם אילו היה דניאל חי היה מפעה המטעי' אותו ואחרים אמרו רחמנא ליבא בעי אם כן למה נצטרך לדבר כי הוא יודע תעלומות לב והלא תקנו הקדמונים לאמר בלום כפור היה עם פיפיו' שלומי עמך בית ישראל ואל יכשלו בלשונם : והדבר

ביאור המלות וקרוב לשמוע הוא מקור לפי דעתינו והרצון בו אלכינו שראוי שיתקרב האדם לשמוע מצות ה' ית' ולא יחשוב שאין חטא אם יחטא כי יביא אחר זה קרבן על חטאו כי שמוע לדברי ה' ית' טוב מזבח ולזה אמר כי ההתקרב לשמוע יותר נבחר מנתינת הכסילים זבח כי אינם יודעים ר"ל שהם עושים זה לסכלותם ויחשבוהו עבודה לה' ית' ואין הענין כן כי לא ירצה ה' יתברך שיחטא האדם כדי שיביא לו זבח והנה הכסילי' יתנו הזבח לעשות רע ר"ל כדי שיעשו רע כאלו היה הזבח פותח להם הדרך לעשות רע כי חשבו שבו יתוקן מעוות' ועל זה הם סומכים בעשייתם הרע וכאלו היה נתינתם הזבח כדי שיעשו רע או יהיה פי' לעשות רע על עשיית הרע והביאור הראשון נראה לנו יותר · אולה הוא מענין ולא חלו בה ידים · שיעמול לרוח · ר"ל שיעמול לריק והבל ואליו הוי"ו נוספת כו"יו ומיתו ארץ · מענה בשמחת לבו · הוא מענין לענות בו והרצון בו שה' יתב' נותן לו עסק

מ"ע ספורנו שמור רגלך כאשר תלך אל בית האלהים וקרוב לשמוע · כאשר תלך אל בית אותו הנמצא הנכבד שהוא האלהים הגדול ועם זה הוא קרוב לשמוע תפלת כל פה שמור רגלך : מתת הכסילים זבח · השמר מהאופן מתן הכסילי' בהקריבם זבח : כי אינם יודעים · כי הם אינם יודעים שום טעם למה יעשו כן אבל מנהג אבותיהם בידיהם : לעשות רע · השמר מזה כי אמנם לא די שלא יהיה להכון כלל אבל יהיה רע בעיניו ויקציף כאמרו מי בקש זאת מידכם רמוס חצרי וכאמרו מי גם בכם ויסגור דלתים · וכאמרו נתנה עלי בקולה על כן שנאתיה : אל תבהל על פיך · להתפלל על הרגל לסוכך : ולבך אל ימהר להוציא דבר לפני האלהי' · קודם שתכוין אליו לבך כאמרם ז"ל חסידים הראשונים היו שוהין שעה אחת ומתפללים כדי שיכונו לבם : כי האלהים בשמים · שוכן בכלם על ענין אחד להיותו בלתי גשמי : ואתה על הארץ · במקום מיוחד בלתי מתפשט בכלה כראוי לגשמי באופן כי רב ההבדל בין מציאותך למציאותו ולא במהרה תוכל לכוין את דעתך אליו : על כן יהיו דבריך מעטים · לא תאריך דברים בתפלתך יותר מן הצורך פן תסיר בהן מן הכונה הראויה והבאת עליך אשם : כי

אבן יחייא

באומרו אל תבהל באופן מהבהלה מתגיא על פיך דברים כנגד האמת והקבלה אמיתית · ולבך והוא שלבך אל ימהר להוציא דבר ממוכות לפני האלהים · כי האלהים בשמים ומוכן שבתו ישגיח עליך אתה שהוא בארץ · ויפגיסך על הדיבור ועל המחשבה רעה · ולכן קח עצתי ויהיו דבריך במיכות מעטים · כי בא החלום וגומר רוצה לומר כי כאשר החלומות יבואו ברוב ענין · כי רוב עשיית הדברים ביום וה מחשבה בהם יביאו אל ה חלום בלילה · כן יולד מרוב הדברים מהמדבר קול כסיל · כי ברוב דברים לא יחדל פשע · ועושה זאת הפשע הוא כסיל · ויחסותא דבכל פגיעות · ולכן טוב הוא להיות דבריך מעטים · כאשר תדור וגומר בא להזהירכו כי אפילו בדברים האלהיים · הרוב דברים הם בלתי ישרים לפני האלוה יתברך · והוא אומרו כאשר תדור נדר לאלהים אל תאחר לשלמו · ולכן אל תדור כי אם נדר שתכף תוכל להוציאו אל הפעל · כי אין חפץ לאלוה בכסילים המודדים מוהר ומתן אף כי מטה ידם · ואינם יכולים לקיים מוצא שפתם · ולכן את

כי בא החלום ברוב עניין · כי דרך החלום לבא ברוב הרהורים שאדם מעיין ומהרהר ביום ודרך קול כסיל לבוא ברוב דברים כי בהרבותו דברי' מוציא קול של כסילות מפיו כי לא יחדל פשע לכך אני אומר יהיו דבריך מעטים: אין חפץ בכסילים · אין חפץ לפני הקב"ה ברשעים הנודרים ואין משלמים; אל תתן את פיך · בנדר: לחטיא את בשרך · שיפקוד העון על בניך: ואל תאמר לפני המלאך · שליח הבא לתובעך צדקה שפסקת ברבים: כי שגגה היא · בשגגה פסקתיה כסבור הייתי שהיא יכולת בידי ליתן: וחבל את מעשה ידיך · מלות שהיו בידיך שעשית כבר אבדת; כן נדרש במדר': על קולך בשביל קולך: כי ברוב חלומו' וגו' אשר כל מה שיאמרו לך חלומות ונביאי הבל ודברי' הרבה לפרוש מאחר המקום: כי את האלהים ירא · הרי כי משמש בלשון אלא אל תשמע אל החלומות אלא את האלהים ירא: אם

עסק ועניין במה שישמח לבו · כבר נקרא שמו ידוע הוא מוסר' על מה שיורה בו הנגדר עליו ולזה יתואר האדם שהוא קורא שם לנמצאים שצייר מהותם ועצמותם כמו שבארנו בספר בראשית והנה פרי השכל והשגתו הוא ממה שישיג ויצייר מהות' ועצמותם כמו שבארנו בראשון מת"י והתבאר עוד בספר הנפש ואולם ההשגה האמתית היא כמו משותפ' לחוש ולשכל כמו שהתבאר שם ולזה היה היותר מיוחד שבהשג' השכל ההיולני השגת ציור המלאכות שהוא קריאת שמות להם באופן שלם וזאת ההשגה כשהגיעה לאדם הוא שכל נקנה וכבר בארנו בספר מלחמות שהשכל הנקנה המגיע מהשגה השגה מאלו ההשגות כלחי:

ביאור דברי הפרשה בעבור שכבר הקדי' שהחכמ' היא יותר נבחרת מהעושר והיה שכבר יחשוב מפני זה שראוי שימהר האדם בנימוסי המלאכו' ושדרס ויפרס עד שישיג ה' ית' כפי מה שאפשר לו הזהיר זה החכם בכאן זאת האזהרה ואמר שמור רגלך כאשר תלך אל בית האלהים ר"ל שלא יהרוס ויקח ההשגות על זולת סדרם ויהיה קרוב לשמוע דברי ה' יתברך ומצותיו יותר מקרובת הכסילים לתת זבח על עשותם רע ויחשבו זה עבודה לה' ית' כי אינם יודעים ומשיגים פועל ה' ית' מעשה ידיו והוא מבואר כי

כִּי בָא הַחֲלוֹם בְּרֹב עִנְיָן וְקוֹל
כְּסִיל בְּרֹב דְּבָרִים׃
ד' כַּאֲשֶׁר תִּדֹּר נֶדֶר לֵאלֹהִים אַל־תְּאַחֵר
לְשַׁלְּמוֹ כִּי אֵין חֵפֶץ בַּכְּסִילִים אֵת
אֲשֶׁר־תִּדֹּר שַׁלֵּם׃ טוֹב אֲשֶׁר לֹא־
ה תִדֹּר מִשֶּׁתִּדּוֹר וְלֹא תְשַׁלֵּם׃ אַל־תִּתֵּן ל' ומל'
אֶת־פִּיךָ לַחֲטִיא אֶת־בְּשָׂרֶךָ וְאַל־ ל'
תֹּאמַר לִפְנֵי הַמַּלְאָךְ כִּי שְׁגָגָה הִיא
לָמָּה יִקְצֹף הָאֱלֹהִים עַל־קוֹלֶךָ וְחִבֵּל ג' ל' וח' ברא"ש חב'
אֶת־מַעֲשֵׂה יָדֶיךָ׃ כִּי בְרֹב חֲלֹמוֹת י"א מל'
וַהֲבָלִים וּדְבָרִים הַרְבֵּה כִּי אֶת־ ב' אחדים ז' בלי'
הָאֱלֹהִים יְרָא׃ ד'
אם

ארום היכמה דאתי חלמא על הרהורי
לבא וסגיאות קל שטיא בסגיאות
פתגמין בטילין: בעידן דתידר נדרא
קדם יי לא תעכב לשלמותיה ארום
בגין כן לית רעוא דיי בטפשיא מן
בגלל דמעכבין נדריהון ולא משלמין
ואנת ית די תנדר שלם: טב לך די
לא תינדר מן די תינדר ולא תשלם:
לא תנבל ית מימרא דפומך למיגרם
דין גהינם עלי בסרך וביום דינא
רבא לא תיכול למימר קדם מלאכא
אכזרא דרדי בך ארום שלותא היא
למה דין יתקף רוגזא דיי על קל
מימרך דאתאמר בגנותא ויחבל ית עובדי ידך: ארום בסגיאות חלמין דנביאי
שיקרא והבלין דבעלי חרשין ומילין סגיאין דרשיעיא לא תהימין ארום חכימיא
צדיקיא תהי משמש ומנהון תתבע אולפן ומן קדם יי תהי דחיל: אין

תאחר ד' וסימ' מלאכך ודמעך לא תאחר · כי תדר נדר ליי' אלהיך · קרבתי צדקתי לא תרחק ותשועתי לא תאחר · כאשר תדר נדר לאלהים אל תאחר לשלמו · ידיך י"א מ"ל וסימ' נמסר באיוב סוף מענה אמנם כי אתם עם:

מ"ע ספורנו

כי בא החלום ברב עניין וקול כסיל ברב דברים · כי כמו שיקרה החלום בדברים בטלים וזה ברב ענין הדמיוני בהקיץ כאמרם ז"ל הרהור כולי יומא ולאורתא חזא: כן יקר' בקול כסיל בתפלתו כשתהיה ברב דברים שיגבר עליו הדמיון ויסו' מן הכונה: כי תדור נדר לאהי' לא תאחר לשלמו · כמו שיקר' ברבוי הדברי' בתפלה שיחשוב המתפלל למצוא חן בהם ויקרה פהם הפך זה כן יקרה בדבר הנדרים שיחשוב הנודר למצוא חן בהם גם שיאחר לשלם עד אשר ירצה. מה יעשה אהי' לו והנה יקרה לו הפך זה: כי אין חפץ בכסילים החושבי' שיהיה הנדר לאל ית' כענין השוחד למלך ב"ו · כאשר יהיה על תנאי שיעשה המלך חפצו ובזה יגמול אותו בשוחד וזה שקר כי אמנם ענין הנדר לאל ית' הוא ע"ד הכנעה בלבד לא על צד גמול ולכן כשלא ישל' קודם שישיג חפצו יהיה כתואה על ההכנעה אם לא ישיג · לכן אתה את אשר תדור שלם · מהרה גם שאולי לא השיג חפצך לכן טוב שלא תדור · שלא תרגיל עצמך בנדרים: משתדור ולא תשלם · ממה שתרגיל עצמך בנדרים ויקרה לך שלא תשלם לפעמים והיה בך חטא · כמו שיקר' מרבוי הדברי' בתפלה שלפעמי' [illegible] ונשא עונו: אל תתן את פיך לחטוא את בשרך · גם שיהיה עם לבבך לשלם אל תתן את פיך לבטא בשפתים באופן שיקרה חטא אם אולי יקרה חסרון בתשלומין או יקרה חטא מעילה בהקדש אבל יהיה הפועל הטוב בנדב' בלבד כאמר' ז"ל על הלל שמעולם לא מעל בעולתו: ואל תאמר לפני המלאך · לפני החכ' שיבא להתיר הנדר: כי שגגה היא · שלא היו פיך ולבך שוים בשעת הנדר כמו שיקרה לפעמי' ברבוי הדברים · פן יקציף האלהים על קולך · אם [illegible] לנדור אליו בלתי כונה: כי ברב חלומות והבלים ודברים הרבה · והאמתי שתאמר ברבוי הדברים בתפלה ומן הנדרים פן [illegible] כי יקרה זה [illegible] ברב חלומות מבהילים עם בנים מרב' דמיונות כוזבות. ויחשוב האדם להמלט ברבוי הדברים בתפלה ובנדרי' וכמו כן יקרה זה מרב הבלים [illegible]

שמוע מזבח טוב כמו שאמר שמואל אל שאול · ובשתתבונן בה' יתברך להשכיל ולדעת אותו אל תבהל ותמהר על פיך ולבך אל ימהר להוציא דבר לפני האלהי' אם לא אחר העיון הרב והתבאר לך שמה שחייבת אותו היא מחוייבת לו בהכרח או מה שכללת ממנו הוא משולל ממנו בהכרח וזה כי האלהים בשמים ואתה על הארץ ורחוק' מאד מדרגתו ממדרגתך ולזה אין ראוי שתשלח לשונך ומחשבתך לחייב לו מה שתדמהו שלמו' בחקך כי גבהו שמים מארץ וכן גבהו דרכיו מדרכיך ומחשבותיו ממחשבותיך ולזאת הסבה ראוי גם כן שיהיו מעטים כי כל שתדבר בו אי אפשר שתדבר כי אם על צד ההשלה ולד משתוף השם כמו שהתבאר זה במקומותיו וכבר הרם בו המאמר בזה השלישי תמ"י הנה כמו שבא החלום והוא ע"פ שהוא צודק ברוב ענין לפי שכבר יורכבו עמו דברים בלתי צודקים מצד ההרכבות והפרדות אשר יעשה הדמיון בעת השינה כמו שהתבאר בטבעיות כן בא קול כסיל ברוב דברים כי אי אפשר ברבוי הדברים שלא תהיה בהם שגגה ולזאת הסבה היא מבואר גם כן שהו' ראוי שיהיו דברי האדם מעטים בדברי ה' ית' כי השגגה בדברים ההם היא חטא עצום · והנה לפי דעתי החל לספר זה החכם בענין כפרון המעשה אשר הוא הלעה ללכת אל בית האלהים ואמר מפני זה שישמור האדם את רגליו כשידרוך ללכת אל בית האלהים וישמע למצות ה' ית' אשר בהם ישלם כפרון המעשה והזהירו שלא ימהר להוציא דבר לפני האלהים קודם נקותו עצמו מגונות המדות המגונות והוסיף להזהירו גם כן שכאשר תגיע מדרגתו לגבול שיהות לו לדבר בו שיהיו דבריו מעטים כי זה ג"כ מכלל כפרון המעשה · והזהירו עוד בכפרון המעשה ממה שיביא למעוט ההאמנה בהש"י · וזה אמר כאשר תדור נדר לאלהים אל תאחר לשלמו כי האיחור מלשלם אותו יביא למיעוט יראת ה' ית' ולמיעוט ההאמנה בו כי אין חפץ לה' יתב' בכסילים אשר לא יזהרו במה שיאמרו ויבטחו אחרי כן אבל ראוי שתשלם אשר תדור או לא תדור כלל · לא תשלח לשונך לנדור נדר ואין רצונך לשלמו אשר הוא חטא ומרי לך ואל תאמר לפני המלאך השלוח מה' לענוש אותך על זה כי שגגה היא ולא היה רצונך ולכך לנדור זה הנדר היוצא מפיך למה יקציף האלהים על דבריך וישחית את מעשה ידיך כי ברוב חלומות ודברים הרבה יראה ה' לך שהוא כועס עליך כשיראה לך חלומות רעים ליסרך ומקרים רבים מכאובי' כי ראוי שיירא האדם מה' ואפשר שירצה בזה אל תדבר דברים בה' ית' להחטיא עצמך ואל תאמר לפני המלאך השלוח לך מאת ה' ית' לענוש אותך על זה כי שגגה היא למה יקצוף האלהים על דבריך שתהרוס לדבר בו משחית את מעשה ידיך כי ברוב חלומות ודברים הרבה יהיה הכזב בהכרח ולזה אין ראוי להרבות דברים בה' יתברך כי הוא ראוי שיירא האדם מה' יתברך ולפי שכבר היה מן המבוכה והרחקה מיראת ה' במה שירא' מרוע הסדור בזה המציאות השפל הסיר זה החכם באופן מה זאת המבוכה ואמר אם תראה במדינה שיעשקו הדלים ויגזלו אותם ותראה עם זה בה משפט וצדק אל תתמה על החפץ אשר הוא מקביל קנתו לקנתו כי לא כל הרעות שירצו לעשות הרעים נאותות בכחם שיעשו אותם כי הכוכבים אשר הם גבוה מעל גבוה וגבוהים אשר עליהם והם הכוכבים הקיימים ישמרו האנשים מהרבה מהרעות הנכונות

אבן עזרא

והדבר הרביעי שכל פיוטי מלכי' מדרשות והגדות [illegible] אמרו אין מקרא יוצא מידי פשוטו אם כן אין ראוי להתפלל אלא על דרך פשט ולא על דרך שיש לו סוד או הוא על דרך משל או הוא כענין שאין הלכה כמותו או שיתפרש לעניני' רבים הא[illegible] ידענו ממדרש שיר השירים שכל שלמה האמור שם הוא קדש ועניינו המלך שהשלום שלו הנכון שיאמר אד' בתפלתו הושיעני המלך שלמה והנה מלאנו במקרא האומרי' מה משא ה' וידוע כי יש משא כמו נבואה והמדברים לירמיה הנביא מה משא יי' לא ידע הנביא סודם שלא היו אומרים כי אם מענין איש איש על משאו ואמר היודע הנסתרות לנביא שיאמר להם כי המשא יהי' לאיש דברו והפכתם את דברי וגו' אבל תאמרו מה דבר יי' ומה ענה יי' שאין במלה ספק כענין וכן לא תקראי לי עוד בעלי והלא הוא בעל כעורי' כמו אישי לכן בעבור היות שם בעל ספק עם שם הבעל שהוא כלם אמר הנביא אפילו מלה שיש בה ספק כענין כלם לא תאמרי לי כי אם אישי · והגאון רב סעדיה נשמר מאלה הארבעה דברים בבקשותיו השתים שלא חבר מחבר כמו הם והם על לשון המקר' ודקדוק הלשון באין חידות ומשלי' ולא דרש ותכם היה בלרפת גם הוא חבר בקשה תחלתה אמרי האזינה יי' ויש בה דברים אינמו נכונים מהם שאמר תרחבת עילמות אין להם גבול ומה שאין לו גבול אינכו נברא ואמר כי שמך בך ובך שמך ואילו ידע מה פירוש שם לא היה זה הדבור עולה על לבו ועוד אחר שאמר כי שמך בך הלא הוא בעצמו ובך שמך כי מה הפרש בין שלום עליך או עליך שלום ראובן אתה או אתה ראובן תפסוס חיים או חיים תפסוס יברכך יי' וישמרך יי' ישמרך מכל רע ואין זה דרך תפלה אלא דרך שחוק וחכם אחד שחבר שתי מלות והיו לאחדים בפיו כמו אברמל פירוש אבאר מלה או אברר מלה והנה עשה הפך מה שאמר כי לא באר המלה ולא דבר ברור רק בלל בשפתו שפת הקדש ולא אוכל לבאר אחד מני אלף מטעות הפייטני' והטוב בעיני שלא יתפלל אדם בהם כי אם התפלה הקבועה ויהיו דבריכו מעט' ולא נענש בדין: כי בא החלום · כשיהיה החלום מעורב מעניינים רבים ידוע שהוא מתערובת המאכלים והתגבר אחת מן הארבעה שרשי' לא יהי' לו פתרון ולא יורה על טוב או רע כי הכל הוא כן ידמה הכסיל שירבה דברים וכל המרבה דברים בכל מקום מביא חטא אף כי במקום המוכן להזכיר שם הגבוה בו תמיד: כאשר נויתיך · שתשמור בבית האלהים בדבריך גם כן אתה חייב להשמר בכל מקום ובכל עת שתזכור השם או תדור נדר לו תשמור מוצא שפתיך ולא תהיה מן הכסילים כי אין חפץ בם: טוב · כענין וכי תחדל לנדור: אל תתן · למה יהיה פיך מוליך חטא ורע על בשרך שהוא גוף אם לא תשלם אשר דברת בפיך ודע כי נכח עיני יי' דרכי איש וכל צעדיו יספור ומלאך ממשרתיו ממונה לכתוב בספר כל הדבורים היוצאים מפי האדם ואל תאמר לפני המלאך כי שגגה היה הנדר שנדרת · וחבל את מעשה ידיך כמו והשחית וכמהו מחבלים כרמים ויש חבל מלשון לידה כמו יחבל און חבלתך אמך שמה חבלה ילדתך ויתכן היותו מן צירים · וחבלים בעבור חבלי יולדה וחבל שליפי וכשוכב בראש חבל והוא התורן אשר בספינה שכל החבלי' תלויים בו והוא שם התואר כמו איש הטר יד ימינו: כי ברב · כמו כי בא החלו' ברוב עניין רק את האלהים ירא בכל דבר או עניינו ראה אתה חלומות רבים ודבר הבלי' והרבה לדבר רק ירא האלהים והעניין שכל דבור מותר לך חוץ אם היה בו זכר לשם: גם

אבן יחייא

את אשר תדור · רוצה לומר מה שיש לך רשות לידור הוא מה שיכולתך לשלם והוא אומרו שלם · כי אם אין לאל ידך לשלמו טוב אשר לא תדור · משתדור ולא תשלם לחסרון יכלתך · ולכן אל תתן את פיך כנזיר מין ולא כתבו אלהים · ר"ל אל תניח לפיך לקחת המכשול לידור נדרים על נדרים · לחטיא את בשרך · כנזר מן השער ולא יחטיאו · את בשרך רמז כי בעון נדרים בנים מתים · ולכן אל תדור אשר יהיה סבת חסרון בניך אשר ימותו · ואל תאמר · ר"ל ולא ישוה לך לומר לפני המלאך המשחי' בניך · בעון נדריך כי שגגה היא · כי החוטא בסכלות · בסכלות ירד אבל שאולה · ולכן חסום פיך כי למה · יקציף האלהים על קולך קול נדרי ואסרי וחרמי · וחבל את מעשה ידיך והם בניך כאשר לא תקיים' · כי כאשר שמעשר הכנסותיו יתעשר ויושלח ברכה במעשה ידיו וכאומרו עשר תעשר וכאומרו כו' וגו' כן הנודר ואינו מקיים יחובל מעשה ידיו · כי ברוב וגו' ר"ל ואם תהיה בקי ברוב חלומו' הנודקות כבלעם ולכן · והבלים · ר"ל ואם תהיה בקי בחכמ' העבודות זרות אשר הבל המה · ודברי' הרבה ואם תהיה גם בקי בשאר הדברים מחכמו' הטלסמאות והאסטגנינות והגורלות · זכור ואל תשכח לירא את האלהים · והזהר כי החכמות ההם לא יניחוך מאהבתו ויראתו · כי הוא הנותן חיל וחכמתו היא האמיתית והנותנת החיים הנצחיים · אם עושק וגו' ר"ל אם תראה במדינה עושק הם · כי העשירים והגדולים בחזקת עושקים הדלים והרשים · ואין איש שם על לב להציל העני מיד עושקו · כי מקום המשפט יש גזל המשפט והצדק · כי גזול וגנוב הוא שם כי אין פועל אותו · ור"ל משפט להעניש העושק · וצדק להוציא מידו העושק אשר עשק · וכל זה להיות הדיינים נושאים פני הרשעים · אשר על זה אמ' לעיל כי עת לכל חפץ והכל מחוייב והיה כצדיק כרשע · אל תחשוב על ה' תועה ואל תתמה על החפץ והמעשה הרע הנעשה כי סוף פירעניותם לבוא · כי דע שלמעלה ממך עין רואה · ואוזן שומעת · וכל מעשיך בספר נכתבים · כי גבוה מעל גבוה שומר הוא לעולם המלאכים אשר הם משגיחים על מעשה האדם במאמר בוראם · וגבוהים עליהם רמז לאלוה ית' ואמר בלשון רבים לרמוז למציאותו ועצמותו אשר הם שנים בדיבור · ואחדו במציאות כי מציאותו ועצמותו הכל אחד · ויתרון ארץ וגו' יען כי לעיל גינה הכסיל שהוא העצל החובק את ידיו · וגם שם גינה אשר אין קץ לכל עמלו ואשר עיניו לא תשבע עושר · בא ליעץ אותו עתה שיאהב את המלאכה · ואמר כי יש יתרון בעבודת [illegible]

רש"י

אם עשק רש וגזל משפט וצדק וגומר · אם תראה במדינה שהם עושקים את הרשים וגוזלים את המשפט ואת הצדק : אל תתמה · על חפצו של מקום כשיביא עליהם רעה כי גבוה מעל גבוה שומר ורואה את מעשיהם וגבוהים עליהם העושים שליחותו של מקום וידם תקיפה ליפרע מהם : וגזל משפט · גזל של משפט לפי שהוא דבוק הוא נקוד גזל פתח קטן שאם לא היה דבוק היה נקוד גזל קמץ ענין אחר אם תראה שהם עושקי רשים וגוזלי משפט ורואה אתה צדק בא לעיר שהקב"ה משפיע להם טובה ואינו נפרע מהם אל תתמה על חפצו של מקום כי כן דרכו להאריך אפו: כי גבוה מעל גבוה שומר · ממתין עד שתתמלא סאתם : וגבוהים · יש לו עליהם ליפרע מהם בבא עת פקודתם כמו ולא תשמור על חטאתי שומר אמונים שמר את הדבר : ויתרון ארץ בכל היא · ויתר של יושבי הארץ שהם מתגאים ומכעיסים למקום : בכל היא · בכל דבר הוא עושה שליחותו ליפרע ואפי' על ידי יתושין כדרך שעשה לטיטוס : מלך לשדה נעבד · הקב"ה נעש' פועל לציון ליתבע עלבונה ממחריבה ולשלם שכר' לבוניה : אוהב כסף לא ישבע כסף · אוהב מצות לא ישבע מהם : ומי האוהב בהמון מצות רבות : לא תבואה · ואין באחת מהם מצוה מסויימ' וניכר' כגון בניין בית המקדש ובית הכנסת וספר תורה כאה גם זה הבל כך נדרשים שני מקראות הללו במדרש · ועוד פנים אחרים הגונים אך זה הקדמתי לפי שהוא מעניין וגבוהי' עליה' שסמכן הכתוב יחד · ד"א ויתרון ארץ בכל היא שכר עבוד' האדמ' חשוב הוא על הכל שאפילו הוא מלך צריך הוא להיות כעבד לשדה אם עשתה הארץ פירות יש לו מה יאכל ואם לאו מת ברעב : אוהב כסף לא ישבע כסף · לא יאכל כסף : ומי אוהב בהמון · בממון : לא תבואה · שאינו אוסף לו פירות גם זה הבל · ד"א ויתרון ארץ בכל היא שכרן של ישראל בכל דברי תורה הוא בין במקרא בין במשנה בין בתלמוד : מלך לשדה נעבד · מלך במקרא ובמשנה עודנו צריך להיות נעבד לבעל תלמוד שהוא מסדר לפניו הוראות איסור והיתר טומאה וטהר' ודינין : אוהב כסף · אוהב תורה אינו שבע בה : והאוהב בהמון · תורה : לא תבואה · שיש לו מקרא משנה ואין לו תלמוד מה הנאה יש לו כל אלו בויקרא רבה : ברבות הטוב' · בשישראל מטיבין מעשיהם : רבו אוכליה · מתן שכר המצות : ומה כשרון לבעליה · להקב"ה בכל הטבת מעשיהם : כי אם ראות עיניו · שרואה שהם כפופים לו ונחת רוח לפניו שאמר ונעשה רצונו וכן לעניין הקרבנות : ברבות הטובה רבו אוכליה · שמביאים נדבות הרבה רבו הכהנים אוכליה : ומה כשרון לבעליה · הקב"ה : כי אם ראות עיניו · שאמר ונעשה רצונו : מתוקה שנת העובד · עובד האדמ' ישן וערב' שנתו עליו בין שהוא אוכל מעט ובין שהוא אוכל הרב' כי כבר הורגל בכך : והשבע לעשיר איננו מניח לו לישון · ושובע נכסים של עשיר פרקמטייאות הרב' אינו מניח לו לישון כל הליל' מהרהר בהן · דבר אחר מתוק' שנת העובד את האלהים אם מעט ימי שניו · ואם הרב' ימי שניו יאכל שכרו המועט כמרוב' משה פירנס את ישראל ארבעים שנים ושמואל הנביא פרנסם עשר שני' ושקלו הכתוב זה כזה שנאמר משה ואהרן בכהניו ושמואל בקוראי שמו וגומר כך נדרש בתנחומא : והשבע לעשיר · בעל שמועות : איננו מניח לו לישון · בקבר שנאמר דובב שפתי ישנים כל תלמיד חכם שאומר דבר שמוע' מפיו שפתותיו דובבות בקבר :

קהלת ה

אם־עֹ֤שֶׁק רָשׁ֙ וְגֵ֣זֶל מִשְׁפָּ֤ט וָצֶ֙דֶק֙ תִּרְאֶ֣ה בַמְּדִינָ֔ה אַל־תִּתְמַ֖הּ עַל־הַחֵ֑פֶץ כִּ֣י גָבֹ֜הַּ מֵעַ֤ל גָּבֹ֙הַּ֙ שֹׁמֵ֔ר וּגְבֹהִ֖ים עֲלֵיהֶֽם׃ וְיִתְר֥וֹן אֶ֖רֶץ בַּכֹּ֣ל הִ֑יא מֶ֖לֶךְ לְשָׂדֶ֥ה נֶעֱבָֽד׃ אֹהֵ֥ב כֶּ֙סֶף֙ לֹא־יִשְׂבַּ֣ע כֶּ֔סֶף וּמִֽי־אֹהֵ֥ב בֶּהָמ֖וֹן לֹ֣א תְבוּאָ֑ה גַּם־זֶ֖ה הָֽבֶל׃ בִּרְבוֹת֙ הַטּוֹבָ֔ה רַבּ֖וּ אוֹכְלֶ֑יהָ וּמַה־כִּשְׁרוֹן֙ לִבְעָלֶ֔יהָ כִּ֖י אִם־רְאִ֥ית עֵינָֽיו׃ מְתוּקָה֙ שְׁנַ֣ת הָעֹבֵ֔ד אִם־מְעַ֥ט וְאִם־הַרְבֵּ֖ה יֹאכֵ֑ל וְהַשָּׂבָע֙ לֶֽעָשִׁ֔יר אֵינֶ֛נּוּ מַנִּ֥יחַֽ ל֖וֹ לִישֽׁוֹן׃ יש

תרגום: אין אניסות מסכנין גזלתא וצדקתא תחמי בקרתא לא תתמה בלבך למימר איכדין רעותא דיי על כל אילין ארום על שמי מרומא נטיר עובדי בני אנשא בין טב לבישתא ומן קדמוי משתלחין גוברין גוונין ותקיפין למרדי ברשיעיא ולמהויהון מתמנן רבנין עילוויהון: ומותר שבח פולחנות ארעא על כולא היא דבעידן דמרדין בני מלכותא ומלכא מתיהב בפצחהון מן קדמיהון אין לית ליה עיבור למיכל ההוא מלכא לגבר פלח בחקלא מיתעביד עבד משתעבד: גבר תגר די רחים למקני כסף ומרי פרגמטיא לא ישבע למצבור כסף ומן די רחים למכנוש ממון יתיר לית ליה שבח בעלמא דאתי אין לא יעבד מיניה צדקתא בדיל דלית ליה אגר על למיכל אף דין הבלו: בזמן דסגי טבותא בעלמא סגיאן אוף בני אנשא דייכלונה ומה הנאה אית למרהא דיצבירנה אין לא יעביד מינה טיבותא בגין די יחזי בעלמא דאתי יהבית אגרהא בעינוי: בסימת דמיכת גברא די פלח למרי עלמא בלב שלים ואית ליה ניחא על בית קבורתיה אין זעירות שנין ייחי אין סגיאות שנין בתר דפלח למרי עלמא בעלמא הדין לעלמא דאתי אגר עובדוי יחסין וחוכמת אוריתא דיי לגבר דעתיר בחוכמתא היכמה דמעסק בה בעלמא הדין ואשתדל באולפנא כדין תנוח עלוהי על בית קבורתיה ולא תשבקיניה בלחודוהי היכמה דלא שבקת איתתא לגוברה בלחודוהי לדמכא: אית

וצדק ד' וסימ' נמסר בסוף סדר כי תצא : ה' כתיב היא וקרי' הוא וחילופי' ג' כתיב הוא וקרי' היא בנביאי' וכתוב' וסימ' נמסר בתלים סימ' ע"ג : ברבות ג' ומ"ל וסימ' ברבות צדיקים ישמח העם · ברבות רשעים ירבה פשע · ברבות הטוב' רבו אוכליה : שנת ה' בשינה וסי' נמסר בירמיה סימ' נ"א ותלים סימ' קל"ג :

רלב"ג

הכוכבות לבא עליהם לפי מה שנתן להם ה' יתברך מהכח ביום הבראם ובזה האופן תמלא שירבו הרעים המבקשים לעשות רע וישתדלו בעשייתו בכל עוז ולא יגיע מהם כי אם רע מעטי מלד זאת ההשגחה המיניית אשר ישגיח ה' יתברך באדם בהתלעות הכוכבים וא"ת איך יתכן שיהיה פועל הנכבד בעבור השפל הנה תמלא יתרון לשפל בכל הדברים בזה האופן עד שהמלך עובד השדה ויסרתהו במלאכת החרישה והזריעה וישלם בזה פועל השפל' כי המלאכה היא משרתת לטבע והולם באחר זה מן המלאכה ולא מן הטבע לפי שהענין בזה במלאכ' יותר מבואר ובכלל הנה ימלא בכל הדברי' שהגבוה יפעל בשפל וישלימהו ובזה האופן יפעל ה' יתברך הנמצא' ויפעיל השכל הפועל אלו הדברים אשר בכאן ולפי שהשתדלות הרב להם ף ולכנוס מרחיק האדם משלמותו התחיל לגנות אהבת העושר ושבא כהסתפקות ואמר מי שהוא אוהב כסף לא ישבע כסף כי אין לזה השלמות תכלי' והמשל שמי שיכף קניין רב יחשוק שיהיה לו מהקנייני' יותר מזה וזה אל לא תכלית ולזה יסא' תמיד בחסרונו לפי דמיונו שיהיה אוהב בהמון הקניינים מזולת שיבא לו שום תענוג ותועלת מהקניין ההוא גם זה הקניין אשר בזה האופן הוא הבל לפי שאין בעליו שמח בחלקו כי שלמות הקניין וא"ע"פ שהוא מועיל באופן מה כמו שקדם הנה לא ימלא בו תועלת בזה האופן :

ברבות הטובה רבו האוכלי' אותה כי רבוי הטוב' יחייב שיהיו לאדם עבדי' ושפחו' ובני בית רבים ובהיות הענין כן מה תועלת ימלא בזאת הטובה הרב' לבעליה והנה הוא לא יאכל ממנה אלא חלק מועט הנה אין לו בו תועלת כי אם ראות עיניו בשירא' שזה עבדו וזה שורו דרך משל אבל ימלא בה תועלת יותר לעבדיו ממנו כי הם אוכלים ושותים מהטובה אשר לו ושנתם תערב להם יאכלו מעט או הרבה כי אין להם מחשבה בשמירת זה הקניין כמו שיש לבעל הטובה ואולם בעל הטובה ימנעהו עשרו מהשינה לרוב שוטט מחשבתו במה שילטרך להשגית בו בשמירת קנייניו : יש

אבן עזרא

אם עושק · שמא תחשוב כי אין שומר על דבריך בעבור שתראה חמס בפרהסיא ואין מושיע וזכר רש בעבור שחייב אדם לעזרו והנה הוא עשיק וגזל משפט סמוך כמו וגדר אבניו ובמוכרת כענין גדר מזה או בגזל וזכר במדינה לעיני הכל ולא במדבר אל תתמה על החפץ שתאמר מה חפץ יש למקום שלא יושיע דע כי יש שומר שרואה זה החמס ואיננו אחד רק הם רבים וכל אחד גבוה מעל גבוה ושומרים רבים לא ידע איש מספרם כי הם גבוהים על אלה שמעלתם איננה שוה ויודע סוד השם ידע כי גבוה מעל גבוה הם חמשים וחמשה ולא אוכל לפרש : ויתרון · כאשר השלים לצוות על יראת אלהים שב להודות לו בדברי העולם אין זו מלאכה טובה שיחיה ממנה ולא יהיה בה חטא ואמר כי יתרון עבודת הארץ בכל דבר הוא אפילו המלך שאין למעלה ממנו נעבד לשדה בעבור צרכו כי ממנו מחיתו : אוהב כסף · נפשו לא תשבע · ומי אוהב בהמון לא תבואה יש מי שאוהב לקבץ ממון בבגדים ומיני שמרות ולא יאהב תבואה גם זה הבל וגם ישוב על אוהב כסף והוא המקבץ כסף וזהב בלבד ויש אומרים מי שאוהב בהמון לא תבואה לו ויפרש המון קנות עבדים ושפחות ובתים רבים והענין שיאהב להיות המון לפניו : ברבות · רבו אוכליה · מפעלי הכפל והוא פעל עבר ויאמר מן הפעלים שהלמ"ד שלהם איננו שלם לשון נווי לרבים כמו רנה נבאך ואתה · כשרון כמו טוב וכשר הדבר אחר שהטוב' שלו יאכלוה רבים לפניו מה טוב לו בטובה רק מראה עיניו : מתוקה · ידוע כי העשיר יפחד ביום ובלילה על עשרו מן המלך וחומסים גנבים וענין שבע רוב ממון שיחשב בלילה מחשבות איך תשבע נפשו מעושר או יהיה שבע שב אל המאכל כענין פן תשבענו והקאתו ושנת העובד פקוח כדרך כל שמוך ואם אחן שנת לעיני קמוץ כי הלמ"ד הכרית הסמיכה ואמר רבי משה הכהן הספרדי נ"ע כי ענין שנת הקמוץ שנתי וכמהו אף נחלת שפרה עלי עזי וזמרת יה גם הם קמוצין : יש

אבן יחייא

והוא אומרו מלך לשדה נעבד · שרוצה לומר הוא לשדה נעשה כמו עבד · כי לא יועילו לו אוצרותיו ביום מלחמת הרעב כי תהיה בארץ · והמלאכה הזאת מלאכת הארץ הכבידה את מלך ראוי להעשות לתכלית לחיות החיים הסיפוקיים · ולהמצא לו די מחסורו · ולא לתכלית אסיפת הממון' · ולהרבות בכבודות המדומות מעבדים ושפחות ובני בית אוכלי לחמו ומימיו ויינו · וזהו אומרו מי שאוהב הכסף שהוא תכלית מלאכתו הוא כדי לקבץ הון עתק · מעיד אני עליו כי יהיה לו חולי מתמיד ומכפה רדופה · כי לא ישבע כסף וכשימות אני תאותו בידו · ולא ירד תכליתו · ומי שיהיה מהכת השנית שאוהב בהמון עם אשר יאכלו בביתו · לא יהיה לו תבואה · כי יחסר הלחם באוכליו אשר יתרבו · והכת הזאת השנית גם היא הבל כי גם הוא בחצי ימיו יעזבנו · בהיות כי יעני ועני חשוב כמת ואחריתו יהיה כבל · ולכן הטוב הוא לחיות החיים הסיפוקיים · ויגיע כפיו כי יאכל אשריו בעולם הזה · וטוב לו לעולם הבא · ברבות הטובה וגו' בא לפרש שלא כתות האנשי' אשר פיפר · וזה תחיל באוהב בהמון · אשר ברבות הטובה בביתו · ירבו אוכליה · להאכילם אותם · ומה כשרון ותועלת יש לבעליה מהטובה ההיא אשר יאכלו זרים חילו · כי אם ראות עיניו מהמיה ההיא והכבוד ההוא · כי יקרא שר וקצין עליהם בעוד יאכלו · ובסופו כאשר יעני כל אשר רם ישכחוהו · ולא תזכרנה הלאשוכות אשר עשה · מתוקה שנת וגו' ביאר כת אוהב המלאכה · אשר עליה אמר מלך לשדה נעבד · ואמר כי מתוקה שנת העובד אדמתו · כי ישבע לחם · אם מעט ואם הרבה יאכל · כי הוא מסתפק בהכרחי לו ולבניו · ואינו צריך לאסף לתת לאכול לזולתו · ולכן ימיו מתוקים · והשבע ונגמר עוד ביאר הכת השלישית והם הנבהלים להון אשר ימיהם מכאובים · ודרישתם השבע מהון עתק · אינו מניח להם לישון · [illegible]

מ"ע ספורנו

אם עושק רש וגזל משפט וצדק תראה במדינה · וכמו כן כאשר תראה חמס ושוד במדינה אל תתעה להרהר אחר מדות בוראך או להעלות על לבבך מחשבת הפושעים האומרים כל עושה רע טוב בעיני ה' ובהם בוא חפץ : אל תתמה על החפץ · אל תתמה על החפץ האל בקיום אותה מדינה ואיך לא יבריתה : כי גבוה מעל גבוה · כי המגם האל ית' שהוא גבוה הרבה על כל דבר שהוא יותר גבוה ויותר נחשב מ[illegible] כי הוא המדינה : שומר · ממתין כזה דבר יותר נכבד ויותר נחשב מאלו מהם : וגבוהים עליהם · ויש דברים רבים גבוהים על משפטי העושק והגזל הנז' ויותר נחשבים מאלו אשר לא היה משיג רוחם אם היה מעניש רוחה המדינה בעולם הזה · ומן הדברים הנחשבים האלה הם ית' כנז' הם לדיקי הדורות אשר הם דומים לבורא יותר מכל זולתם : ויתרון ארץ בכל היא · והנה זה היתרון המושג לאל ית' מן הארץ לא ישיג זולתי בקיום הכללות והמדיניות כי המגם לדיקי הדורות החשובים האלו בהיותם אדם הם מדיניי בטבע ולא ישיג שום שלמות בזולת המדיניות כי המגם תכלית המדיניות הוא שישיג האדם בו לחם ושמלה אשר הם הכרחיים גם ללדיקים לחיי שעה : כי אמנם מלך לשדה נעבד · המלך הוא נעבד מן ההמון בשבת השדה כי במלאכות המלך ישיג כל אחד את הראוי לו מן השדה לתת לו לחם ושמל' שאלמלא מוראו של מלך איש את רעהו חיים בלעו: אוהב כסף לא ישבע כסף · ואמרתי שהמלך נעבד בשביל השדה שאף על פי שמפני מוראו ישיג כל אחד גם שמירת כספו וזהבו וזולתם · הנה אין זה התכלית האחרון המבוקש אבל הוא שישיג בהם הבואת הבית ההכרחיות לחייו כי אמנם האוהב כסף לא יוכל לשבוע בכסף : ומי אוהב בהמון אל תבואה גם זה · ומי שהוא אוהב בין ההמון דבר שאינו תבואה כמו אבנים טובות ומרגלות והוהב גם זה שאמרנו שהוא פרי התבואה וזה להגדיל כבוד עשרו ובני ביתו : הבל · הוא אוהב בכל כזה כי אמנם ברבו' הטובה רבו אוכליה · ובכן הוא מרבה על עצמו מחשבו' לפרנס את כלם ואין לו תועלת בכל זה : כי אם ראות עיניו · שהוא שמח ברואהו רבו' מהללים פניו ונזונים ממומונו · והנה מתוקה שנת העובד · יום כתבה המהר בביתו מאם יוכל העשיר ליהנו' מהשינה וזה כי השבע העושר אשר לעשיר : איננו מניח לו לישן · מדרגתו פן יאבד הממון או יכלהו ומפני מחשבותיו לפרנס בני בית רבים · ובלעדי זאת : יש

איִת בִּישׁוּתָא מְרָעִיתָא חֲמִירַת בְּעָלְמָא הָדֵין תְּחוֹת שִׁמְשָׁא וְלֵית לֵיהּ אָסוּ גְּבַר דִּיכְנוֹשׁ עַתְרָתָא וְלָא עָבִיד מִינֵּיהּ טַב לְסוֹף יוֹמַיָּא הַהוּא עַתְרָא נְטִיר לֵיהּ לְאַבְאָשָׁא לֵיהּ לְעָלְמָא דְּאָתֵי׃ וְהַהוּא עַתְרָא דִּי יִשְׁבּוֹק לִבְרֵיהּ בָּתַר מוֹתֵיהּ יְהוֹבַד עַל דִּיקְנָא לֵיהּ בְּגַוָּון בִּישׁ וְלָא יִתְקַיַּים בְּיַד בְּרֵיהּ דְּיוֹלִיד וְלָא אִשְׁתְּאַר לֵיהּ בִּידוֹי מִדַּעַם׃ הֵיכְמָה דִּינְפַק מִמְּעֵי אִמֵּיהּ עַרְטִילַי בְּלָא כְסוּ וּבְלָא מִדַּעַם טַב כְּדֵין יְתוּב לְמֵיזַל לְבֵית קְבוּרְתֵּיהּ חֲסִיר מִן זְכוּתָא הֵיכְמָא דִּי אֲתָא בְּעָלְמָא הָדֵין וּמִדַּעַם אֲגַר טַב לָא יְקַבֵּיל בְּטוֹרְחֵיהּ לְסוֹבְרָא עִמֵּיהּ לְעָלְמָא דְּהוּא אָזִיל לְמֶהֱוֵי לִזְכוּ בִּידֵיהּ׃ וְאַף דָּא בִּישְׁתָא מְרָעִיתָא וְלֵית לְהָא אָסוּ דְּכָל קֳבֵיל אֲתָא לְעָלְמָא הָדֵין חֲסִיר מִן זְכוּתָא כְּדֵין יֵיזִיל לְעָלְמָא הַהוּא וּמַה מּוֹתַר הֲוָה לֵיהּ דִּי טָרַח לְקַבְלַת רוּחֵיהּ׃ אַף כָּל יוֹמוֹהִי בַּחֲשׁוֹכָא שָׁרֵא בְּדִיל דְּלַחְמוֹהִי בִּלְחוֹדוֹהִי טָעִים וּבְנִסִּים סַגִּי חַיֵּי וּבְמַרְעִין וּרְגִיזִין הֲווֹ חַיּוֹהִי׃ וְהָא דִּי חֲזִית אֲנָא טָבָא הוּא לִבְנֵי אֱנָשָׁא וּדְשַׁפִּיר לְהוֹן לְמֶעְבַּד בְּעָלְמָא הָדֵין דְּיֵיכְלוּן וְיִשְׁתּוּן מִן טוֹרְחוּתְהוֹן בְּדִיל דְּלָא לְאוֹשָׁטָא יְדָא בַּאֲנִיסָא וַחֲטוֹף וּלְמִיטַר פִּתְגָּמֵי אוֹרַיְתָא וּלְמִיחַן עֲנֵי נִכְסָא מִן בִּגְלַל דִּיֶחֱזוֹן טַבְתָּא בְּכָל טוֹרְחוּתְהוֹן דִּי טָרְחוּ בְּעָלְמָא הָדֵין תְּחוֹת שִׁמְשָׁא מִנְיַין יוֹמֵי חַיּוֹהִי דִּגְבַר דִּי יְהַב לֵיהּ יְיָ בְּמַזָּלֵיהּ אֲרוּם הוּא חוּלָקֵיהּ וְלֵית אָחוֹרָן בַּר מִינֵּיהּ׃ אוֹף כָּל אֱנַשׁ דִּיהַב לֵיהּ יְיָ עוֹתַר וְנִיכְסִין וְאַשְׁלְטֵיהּ יְיָ לְמֵיכַל מִינֵּיהּ בְּעָלְמָא הָדֵין וּלְמֶעְבַּד מִנֵּיהּ צִדְקְתָא וּלְקַבְּלָא אֲגַר שְׁלִים לְעָלְמָא דְּאָתֵי וּלְמִבְדַּח בְּטוֹרְחֵיהּ עִם צַדִּיקַיָּא הָא דָּא מַתְּנָא דְּאִתְיְהִיבָא לֵיהּ בְּמַזָּלֵיהּ מִן קֳדָם יְיָ הוּא׃ אֲרוּם לָא יוֹמִין סַגִּיאִין חַיֵּי אֱנַשׁ דִּי יִדְכַּר יַת יוֹמֵי חַיּוֹהִי כַּמָּה מִנְהוֹן עֲתִידִין לְמֶהֱוֵי טָבִין וְכַמָּה מִנְהוֹן עֲתִידִין לְמֶהֱוֵי בִּישִׁין מְטוּל דְּלָא אִתְמַסְרוּ לִבְנֵי אֱנָשָׁא אֲרוּם מִן קֳדָם יְיָ אִתְגְּזַר עֲלוֹהִי כַּמָּה יוֹמִין אִיסְתְּגִיף וְכַמָּה יוֹמִין יֶיחֱי בְּחֶדְוַת לִבֵּיהּ׃

יֵשׁ רָעָה חוֹלָה רָאִיתִי תַּחַת הַשָּׁמֶשׁ עֹשֶׁר שָׁמוּר לִבְעָלָיו לְרָעָתוֹ׃ וְאָבַד הָעֹשֶׁר הַהוּא בְּעִנְיַן רָע וְהוֹלִיד בֵּן וְאֵין בְּיָדוֹ מְאוּמָה׃ כַּאֲשֶׁר יָצָא מִבֶּטֶן אִמּוֹ עָרוֹם יָשׁוּב לָלֶכֶת כְּשֶׁבָּא וּמְאוּמָה לֹא־יִשָּׂא בַעֲמָלוֹ שֶׁיֹּלֵךְ בְּיָדוֹ׃
טו וְגַם־זֹה רָעָה חוֹלָה כָּל־עֻמַּת שֶׁבָּא כֵּן יֵלֵךְ וּמַה־יִּתְרוֹן לוֹ שֶׁיַּעֲמֹל לָרוּחַ׃ גַּם כָּל־יָמָיו בַּחֹשֶׁךְ יֹאכֵל וְכָעַס הַרְבֵּה וְחָלְיוֹ וָקָצֶף׃ הִנֵּה אֲשֶׁר־רָאִיתִי אָנִי טוֹב אֲשֶׁר־יָפֶה לֶאֱכוֹל־וְלִשְׁתּוֹת וְלִרְאוֹת טוֹבָה בְּכָל־עֲמָלוֹ שֶׁיַּעֲמֹל תַּחַת־הַשֶּׁמֶשׁ מִסְפַּר יְמֵי־חַיָּו אֲשֶׁר־נָתַן־לוֹ הָאֱלֹהִים כִּי־הוּא חֶלְקוֹ׃ גַּם כָּל־הָאָדָם אֲשֶׁר נָתַן־לוֹ הָאֱלֹהִים עֹשֶׁר וּנְכָסִים וְהִשְׁלִיטוֹ לֶאֱכֹל מִמֶּנּוּ וְלָשֵׂאת אֶת־חֶלְקוֹ וְלִשְׂמֹחַ בַּעֲמָלוֹ זֹה מַתַּת אֱלֹהִים הִיא׃ כִּי לֹא הַרְבֵּה יִזְכֹּר אֶת־יְמֵי חַיָּיו כִּי הָאֱלֹהִים מַעֲנֶה בְּשִׂמְחַת לִבּוֹ׃

יֵשׁ / אִית

רלב"ג

יש רעה חולה ראיתי תחת השמש בענין אהבת העושר ורוב ההשתדלות לאסוף ולכנוס וזה שכבר ימצא אדם שישמור עשרו ולא יאכל ממנו לרעתו ר"ל שעשרו יהיה סבה אל שיתחדש לו דבר רע יאבד בו העושר ההוא וזה דבר כבר ימצא הרבה כי העשיר יש לו מקנאים רבים מצד עשרו והנה האיש ההוא הוליד בן ואין בידו מאומ' שיורישנו כאשר יצא ערום מבטן אמו ישוב להיות ערום בחלדו וילך ממנו במותו כאשר בא ומאומ' לא ישא בעמלו אחר מותו שיולך בידו כי לא השתדל להשלים נפשו כי אם לאסוף ולכנוס לא ירדו במותו אחריו קנייניו · וגם זו רעה חולה בעניין אהבת העושר כל עומת שבא כן ילך מזולת שישאל לו ממנו רושם ותועלת בשלמות נפשו ומה יתרון לו שיעמול לרוח ולהבל ועוד שגם בהחזיקו בעוש' בחשך יאכל וכעס הרבה וחלי וקצף לרוב טרדתו באסיפת הקניינים ומנעו נפשו מלאכול ממנו ויגונו במה שיאבד מקנייניו או שלא יצליח כראוי · הנה אשר ראיתי אני טוב בענין העושר הוא שהוא יפה שלא ימנע האדם אהבת העושר משיאכל ממנו וישלים בו נפשו כי זה יהיה חלקו אשר אפשר שיגיע לו מקנייניו וכשתהיה לאד' העשיר זאת התכונה בענין העושר הוא חלק טוב מאד לו ומתת אלהים היא שהשליטו בקנייניו לאכול מהם ושיגיע לו מהם הפרי הראוי שיגיע לאדם משלמות הקניין ובזה תועלת ג"כ להסיר ממנו דאג' המות כי מפני שהוא שמח בחלקו לא יזכור הרבה שימי חייו מוגבלים וישיגהו המות כי האלהי' נתן לו עסק וענין במה שישמח לבו · או ירצה בזה שזאת התכונה היא מתת אלהים כי לא הרבה יזכור ענייני קנייניו ותשוטט מחשבתו בהם כימי חייו ולזה לא יהיה טרוד בענייניהם כי האלהים נתן לו ענין בשמחת לבו כי הוא שמח בחלקו ולא יבקש גדולות ויקח מקנייניו לנפשו הראוי :

ולהודיע

רש"י

עושר שמור לבעליו לרעתו · כעשרו של קרח ... בידו מאומה · אף זכות אבות : ומאומה לא ישא בעמלו ... שום זכות לדקה שעשה ממונו בחייו כל עומת שבא ... כמו ומולי והוי"ו יתירה כמו וי"ו של חייתו יער :

מ"ע ספורנו

יש רעה חולה · מגדרת על ראש רשעים יחול כל משקל טובה ואמר שזאת הרעה היא חלה פתאום על האדם : עושר שמור לבעליו לרעתו · שיעלילו התקיפים עליו עלילות כדי לגזול אותו הממון · ולפעמי' לצדק את עצמם יזיקוהו גם בגופו : ואבד העושר ההוא בענין רע · ולפעמים יאבד גם בזול' זה באיזו מקרה רע : והוליד מהן · בעשרו : ואין אחריו מאומה · להורישו כדי שיחיה בו · ובזה מצטערים על הבן : ובלעדי זאת כאשר יצא מבטן אמו · בלתי שום שלמות : ומאומה לא ישא · שלא יקנה בעשרו שום שלמות נצחי : יולך בידו · כאמרם ז"ל אשרי מי שבא לכאן ותלמודו בידו : גם זו רעה חולה כל עומת שבא כן ילך ומה יתרון לו שיעמול לרוח · ואמרתי שמן הרע הקורה לעשיר הוא שלא יקנה בו שום שלמות כי מאחר שהלכתו אל בית עולמו מאומה לא ישא שיועיל לו אז הנה רע לו שבחיית יעמול לחיי שעה בלבד ולא יקנה דבר שיועיל לו אחר המו' אשר יהיה לו אז חיים נצחיים או אבדון נצחי : כי כל ימיו בחשך יאכל · ואמרתי שהוא רעה חולה כי אמנ' זה העשיר הבלתי קונה שלמות בעשרו כל ימיו בחשך יאכל בלתי שידע איזה הדרך ישכן אור עולם : וכעס הרבה · על בלתי היותו משיג מזהרות ברצונו : וחליו · והחולי המורגל בעשירי' והוא הכליות כאמרם ז"ל עשירים מקמצים באיפן שיתיה בעניות כדי למו' עשיר : הנה אשר ראיתי אני · הכ' מכל זה ההבאי' שהאמת כן הוא כמו שאמרתי למעלה : אשר יפה לאכול ולשתות · ההכרחי בלבד בלתי השגת מותרות : ולראות טובה · שמות לחיי עולם : בכל עמלו שיעמול · גם שירבה לעמול בזה תהיה כונת כל העמל לזה התכלית : מספר ימי חייו · בימי חיו בעולם הזה שהם ימי מספר ומעטים והמלאכ' מרובה : וגם כל האדם אשר נתן לו האלהים עושר · וגם ראיתי שאם יזכה האדם להשיג עושר בהשתדלותו : והשליטו לאכול ממנו · וזכהו האלהים שיהנה ממנו הוא בעצמו : מתת אלהים היא · שזה יקרה על המעט שהקונה את העושר בהשתדלותו יזכה ליהנו' ממנו הוא בעצמו · כי לא הרבה · כי לא על הרוב יקרה זה : יזכור את ימי חייו · שעם מה שזכה להעשר יזכור ימים שהיה בהם בטובה הנקראים ימי חיים : כי האלהים מענה בשמחת לבו · כי על הרוב בעת שמחת לבו בהצלחתו להשיג העושר האלהי' מענה אותו בדאגת ההשתדלות בזה באופן שלא יהנה ממנו :

יש

אבן עזרא

יש רעה חולה · יתכן היות חולה מן נחל ... מן הפעלי' שהלמ"ד ... שלהם היכנו שלם והענין ... בחלי רע כענין וחלי רע הוא ... תהיה מלת חולה על משקל טוב ... מן הפעלי' שהעי"ן שלהם איננ ... שלם מן על ראש רשעים יחול ... עודנו בענין הראשון שצפונ ... האדמה טובה מכל ממון : ואבד העושר · בענין רע שהביא ע ... בעליו והענין אילו אבד לב ... ולא הוליד רע היה החלי רע ... כאשר · בי"ת בעמלו מקום מ"ם ... כמו והנותר בבשר ובלחם : וגם זו רעה חולה · היא לכל ...

פתח קטן לבך הכי מכרפו ... דבר כמו כי אין מענה ... שלשת האנשים : בשמחת לבו · שהיה שמח ברגל : ורבה ...

מסרה

לבעליו ג' וסימ' בעל הבור ישלם כסף ישיב · ואם גנב יגנב · עושר שמור לבעליו : זה י"ח כתיב ה' וב' כתיב ו' וסימ' נמסר במלכים ב' סימ' ו' : לרוח ג' קמץ וסימ' נמסר ביחזקאל ריש סי' ה' : יפה ה' בקריאה וסימ' וכאבשלום לא היה איש יפה בכל הארץ · יפה עשיתיו ברוב דליותיו · את הכל עשה יפה בעתו · טוב אשר יפה לאכול ולשתות · הנך יפה דודי אף נעים : ולשמוח ב' א' מ"ל וא' חסר וסימ' כי אם לאכול ולשתות ולשמוח · ולשאת את חלקו ולשמח בעמלו · קדמא מ"ל : כי האלהים ו' וסימ' לעיל בספר' ריש סימ' ד' :

רלב"ג

... עולם כי ערומים באו וערומים ילכו כלם ומה יתרון לו שעמל לרוח : גם · ביום שהוא אור לא יאכל כי אם בחשך והענין מרוב עסקיו ועמלו ... בלילה והוא מלא כעס וחלי הנפש שהוא הפחד : הנה · זה פסוק שלישי והענין בעבור שהאדם ילך עומת שבא כנגד שבא ראיתי אני שאין טוב ... רק שיאכל וישמח : גם כל · ולשאת את חלקו · זה החלק שישה עמו : כי לא · יש מפרש · אם לא יעמוד לו הטוב הרבה יזכור את ימי חייו שה ... שמחת לבב והנכון בעיני שהוא כן יזכור כי לא הרבה ימי חייו ואת נוסף כמו ובא הארי ואת הדוב · כי האלהים מענה ענינו תמצא כמו שענה ... ויש אומרים שהוא מלשון ענה ועניינו יענה השואל והמבקש כפי שאלתו וכן יענה את הכל ומענה מן הבנין הכבד הנוסף על משקל מעלה כשיאים ... בשמחתו כי הוא נתן לו והשליטו לאכול ממנו וענין ממנו שאין ראוי שיאכל ממנו יותר מדאי :

אבן יחייא

[illegible]

רשי

ורבה היא על האדם · בהרבה בני אדם היא נוהגת : עושר ונכסים · לפי פשוטו כמשמעו : ולא ישליטנו האלהים לאכול ממנו · שיהא שמח בחלקו למצוא קורת רוח בעשרו כי שואף לעסוק ולהרבות הון כענין שנאמר והוא ימות ולא ישבע וגם לא ישליטנו לעשות צדקה לאכול הימנה לעתיד ואיש נכרי יטול אותו ממון ויעש' בו צדקה ויהנה ממנו ומדרש אגדה בדברי תורה : עושר ונכסים וכבוד · מקרא משנה ואגדה : לא ישליטנו · שלא זכה לתלמוד ומתוך כך אין הנאה ממנו בשום דבר הוראה : כי איש נכרי יאכלנו · זה בעל התלמוד : אם יוליד איש מאה · בנים : ורב שיהיו ימי שניו · שלו ורב לשון די די לכל טובה : ונפשו לא תשבע · מאותה הטוב' שאינו שמח בחלקו להתקרר רוחו במה שבידו : וגם קבור' לא הית' לו · פעמים שנהרג וכלבים אוכלי' אותו וכל הדברי' האלו נמצאו באחאב שהוליד בנים הרבה וממונו הרבה והיה חומד של אחרי' ולא מצא קורת רוח בממונו וכלבים אכלוהו : טוב ממנו הנפל · של אשה כי הנפל בהבל בא והלך ולא ראה טובה ולא נתאוה לה ואין לו להצטער : ואילו חיה · ואם חיה אלפים שנה מה יתרון לו הואיל וטובה לא ראה הלא סופו לשוב אל העפר כשאר הבריים : כל עמל האדם · בשביל פיהו הוא שיהגה ויאכל בעולם הזה והבא וזה לא נהנה בחייו : וגם הנפש לא תמלא · בתמיה כלומר וזה אפילו תאותו לא מלאה בהנאה מועטת כמו תמלאמו נפשי לשון השגת תאוה ואחרי שכן הוא
מה

רלבג

ולהודיע עוד מום אהבת העושר הוסיף עוד ואמר יש רעה ראיתי תחת השמש ורבה היא על האדם איש אשר יתן לו האלהים עשר ונכסים וכבוד והיננו חסר מכל אשר יתאוה ולא ישליטנו האלהים לאכול ממנו כי איש נכרי יאכלנו הנה זה הבל בענין אהבת העושר וחלי רע הוא · הנה אם יוליד איש מאה בנים ויחיה שנים רבות ויהיו ימי שניו רבים ונפשו לא תשבע מן הטובה שאסף וכנס וגם קבורה לא היתה לו מרוב הדלו' והעוני אמרתי טוב ממנו הנפל כי זה אשר הוליד בנים רבים וחיה שנים רבו' ולא ראה בטובה במה שעמל בא בהבל ובחשך הלך ובחשך יכוסה שמו ר"ל כי גם בעת מיתתו אשר כוסה שמו לא היתה לו שום טיבה גם מי שלא ראה שמש ולא ידע אותו והוא הנפל נחת לו ממנו ואע"פ שיחיה אלף שנים וטובה לא ראה הלא הענין אחד בעצמו רצוני שזה לא ראה בטובה וילך בלא חמדה · כבר יחשוב שיהיה העושר במדרגת החכמ' או טוב ממנו וזה שכל עמל האדם לפיהו כמו שקדם כי זה הוא חלקו מכל עמלו וימלא תמיד חסר וצריך אל המזון וכן הנפש כשתחקור בחכמה לא תמלא לעולם שלמה אבל תהיה תמיד חסר וצריכה אל הלמידה והחקירה במושכלו' ומה יותר לחכם מן הכסיל והנה כל אחד מהם חסר ועוד שהחכמה היא מונעת האדם מהשתדל בשלמו' הקניין כשיהיה תמיד משתדל בה ומה תועלת לעני שאין לו לחם לאכול ובגד ללבוש כשיהיה יודע להלוך נגד החיים והנה אין לו כח לחקור במושכלות מגד עוניו והיותו חסר מן ההכרחי לעמידת גופו הנה טוב מה שיהיה האדם בו עצמו שהוא רואה אותו בעיניו והוא שלמות הקניין מהלך נפש נגד החיים בזולת קניין יקח ממנו מה שיצטרך לו לעמידת גופו גם זה הבל ומחשבה בענין החכמה בשישים האדם כל השתדלותו בה לבדה כי הראוי שישתדל בשלמות הקניין לפי ההכרחי לו עם חקרו
מה
בחכמה :

קהלת ו

א יֵ֣שׁ רָעָ֔ה אֲשֶׁ֥ר רָאִ֖יתִי תַּ֣חַת הַשָּׁ֑מֶשׁ וְרַבָּ֥ה הִ֖יא עַל־הָאָדָֽם׃ אִ֣ישׁ אֲשֶׁ֣ר יִתֶּן־ל֣וֹ הָאֱלֹהִ֡ים עֹשֶׁר֩ וּנְכָסִ֨ים וְכָב֜וֹד וְֽאֵינֶ֨נּוּ חָסֵ֥ר לְנַפְשׁ֣וֹ ׀ מִכֹּ֣ל אֲשֶׁר־יִתְאַוֶּ֗ה וְלֹֽא־יַשְׁלִיטֶ֤נּוּ הָֽאֱלֹהִים֙ לֶאֱכֹ֣ל מִמֶּ֔נּוּ כִּ֛י אִ֥ישׁ נָכְרִ֖י יֹאכְלֶ֑נּוּ זֶ֥ה הֶ֛בֶל וָחֳלִ֥י רָ֖ע הֽוּא׃ אִם־יוֹלִ֣יד אִ֣ישׁ מֵאָ֡ה וְשָׁנִים֩ רַבּ֨וֹת יִֽחְיֶ֜ה וְרַ֣ב ׀ שֶׁיִּהְי֣וּ יְמֵֽי־שָׁנָ֗יו וְנַפְשׁוֹ֙ לֹא־תִשְׂבַּ֣ע מִן־הַטּוֹבָ֔ה וְגַם־קְבוּרָ֖ה לֹא־הָ֣יְתָה לּ֑וֹ אָמַ֕רְתִּי ט֥וֹב מִמֶּ֖נּוּ הַנָּֽפֶל׃ כִּֽי־בַהֶ֥בֶל בָּ֖א וּבַחֹ֣שֶׁךְ
ה יֵלֵ֑ךְ וּבַחֹ֖שֶׁךְ שְׁמ֥וֹ יְכֻסֶּֽה׃ גַּם־שֶׁ֥מֶשׁ לֹא־רָאָ֖ה וְלֹ֣א יָדָ֑ע נַ֥חַת לָזֶ֖ה מִזֶּֽה׃ וְאִלּ֣וּ חָיָ֗ה אֶ֤לֶף שָׁנִים֙ פַּעֲמַ֔יִם וְטוֹבָ֖ה לֹ֣א רָאָ֑ה הֲלֹ֛א אֶל־מָק֥וֹם אֶחָ֖ד הַכֹּ֥ל הוֹלֵֽךְ׃ כָּל־עֲמַ֥ל הָאָדָ֖ם לְפִ֑יהוּ וְגַם־הַנֶּ֖פֶשׁ לֹ֥א תִמָּלֵֽא׃
כי

תרגום

אִית בִּישְׁתָא דַחֲזֵית בְּעָלְמָא הָדֵין תְּחוֹת שִׁמְשָׁא וְרַבְּתָא הִיא עַל בְּנֵי אֱנָשָׁא׃ גְּבַר דִּי יְהַב לֵיהּ יְיָ בְּמַזָּלֵיהּ עוֹתֵר וִיקָר וְנִכְסִין וְלֵיתוֹהִי מַחְסַר לְנַפְשֵׁיהּ מִכָּל דְּיִתְרְעֵי וְלָא אַשְׁלְטֵיהּ יְיָ עַל חוֹבְתֵיהּ לְמִטְעַם מִנֵּיהּ אֱלָהֵין יְמוּת כְּלָא וְלַד וְלָא חַס קְרִיבֵיהּ לְאַחְסָנוּתֵיהּ לֵיהּ אֲרוּם אִנְתְּתֵיהּ תְּהֵא מִתְנַסְּבָא לִגְבַר חִילוֹנָאי וְיַחְסְנִינֵיהּ וְיֵיכְלִינֵיהּ כָּל דֵּין גְּרַמוּלֵיהּ חוֹבוֹהִי דְּלָא עֲבַד מִנֵּיהּ מִידַּעַם טַב וְאִתְהַפִּיךְ עֻתְרֵיהּ לְמֶהֱוֵי לֵיהּ לַהֲבָלוּ וּלְמַרְעָא בִישָׁא׃ אִין יוֹלִיד גְּבַר מְאַת בְּנִין וּשְׁנִין סַגִּיאִין יֵחֵי וּבְשַׁלְמָנוּתָא וְרַבְנוּתָא הוּא דִּי יְהוֹן יוֹמֵי שְׁנוֹהִי וְנַפְשֵׁיהּ לָא שָׂבְעַת מִן טַבְתָא דַּהֲוַת לֵיהּ עַל דִּי רְחִים עַל עֻתְרֵיהּ וְלָא קְנָה מִנֵּיהּ שְׁמָא טָבָא אַף בֵּית קְבוּרְתָּא לָא הֲוַת מְזַמְּנָא לֵיהּ אֲמָרִית אֲנָא בְּמֵימְרִי דְּטַב מִנֵּיהּ שִׁלְיָא דְּלָא חֲזָא עָלְמָא הָדֵין׃ אֲרוּם בַּהֲבָלוּ אֲתָא בְּעָלְמָא הָדֵין וּבַחֲשׁוֹכָא שְׁמֵיהּ מִתְחַפֵּי מִן בְּגַלַל דְּלֵית לֵיהּ זְכוּתָא וְשׁוּם טַב לָא קְנָא לְמֶהֱוֵי מִדְּכַר׃ וְאַף נְהוֹר אוֹרַיְתָא לָא חֲמָת וְלָא יְדַע בֵּין טַב לְבִישׁ לְמִבְחַן בֵּין עָלְמָא הָדֵין לְעָלְמָא דְּאָתֵי׃ וְאִלּוּלֵי הֲווֹ יוֹמֵי חַיּוֹהִי דְּגַבְרָא תְּרֵין אַלְפִין שְׁנִין וּבְאוֹרַיְתָא לָא עָסִיק וְדִינָא וּצְדַקְתָּא לָא עֲבַד בִּשְׁבוּעַת מֵימְרָא דַּיְיָ דְּבְיוֹם מוֹתֵיהּ נַחֲתָא נַפְשֵׁיהּ לְגֵהִינָּם לַאֲתַר חַד דְּכָל חַיָּבָא אָזְלִין תַּמָּן׃ כָּל טוֹרַח דְּגַבְרָא בְּדִיל מְזוֹן פּוּמֵיהּ הוּא טָרַח וְעַל מֵימַר פּוּמָא דַּיְיָ מַיְיתִין וְאַף נַפְשָׁא דֶּאֱנָשׁ לָא תִשְׂבַּע מִכְלָא וּמִשְׁתְּיָא׃
ארום

ורבה ד' וסימ' בסדר משפטים וישעיה סימ' ו' : חסר ד' וסימ' כי מה אתה חסר עמי דירבעם · כד הקמח לא כלתה · וגם בדרך כשהסכל · ואיננו חסר לנפשו : שניו ג' וסימ' כפי שניו ישיב את גאלתו · ומספר שניו ולא חקר · ורב שיהיו ימי שניו : לזה ג' וסימ' הלא לזה יענו במחולות לאמר · אך לשקר שמרתי את אשר לזה · ולא ידע נחת לזה מזה :

מ"ע ספורנו

יש רעה ראיתי תחת השמש ואמרתי זה כו אמנם ראיתי זאת הרע' ורבה היא על האדם · והיא קורה על הרוב במין האנושי : איש אשר יתן לו האלהים עושר ונכסים וכבוד איננו חסר לנפשו מכל אשר יתאוה · ולא ישליטו האלהים לאכול ממנו · בחייו · כי איש נכרי יאכלנו · אחרי מותו ולא יזכה הבילו להורים לקרוביו : גם זה הבל · שימצא שיגיע הרבה להשיג תכלית גרוע : וחלי רע הוא · שלפעמים יקרה זה בשנאתו את קרוביו וזה חולי מגונה והוא כמו כן רע שיחטא בזה ונמצאת שאבדת זמנו ועמלו להשיג העושר לאשמה בו : אם יוליד איש מאה · ואמרתי שהשכלי' המושג בזה העוש' אשר לא יזכה זה העשיר ליהנות בו לא לחיי עולם ולא לחיי שע' הוא תכלית גרוע מאד · כי אמנם אם יוליד איש מאה · ובכן יזכה לבני' : ושנים רבות יחיה · ועם זה יזכה לאורך ימים : ורב שיהיו ימי שניו · גם שיספיק זה בעיניו וישמח בו באופן שארך ימיו עם הבנים יהיו אלו ובעיניו ימי שני חיים אף על פי שיהיו חיי צער : ונפשו לא תשבע מן הטוב' שלא תשיג בה נפשו שום תקנ' אשור נצחי שתשמח בה : וגם קבורה לא היתה לו · שלא מת עדיין ובאופן זה איננו לא מן המתים ולא מן החיים אבל מאחרי' ימי צער שאינם ימי חיי' : אמרתי טוב ממנו הנפל · שלא תצטער כלל : כי בהבל בא · כי אמנם הנפל בא בהבל שאין בבאו ובלידתו השגת שו' תכלית נאות : ובחשך ילך · בלתי השתדלות להשיג דבר ובכן אינו מאבד כלום : ובחשך שמו יכוסה · שלא בא לכלל מציאות ראוי לשם : גם שמש לא ראה ולא ידע · ובכלא יוכל להצטער על אבדת שום תכלית מכוון : נחת לזה מזה · לכן נחת לנפל שלא טרח ולא ידע אחת מכל אלה יותר ממה שיש לזה המאריך ימי צער בלתי שישיג בהם שום תכלית נחשב : ואלו חיה אלף שנים פעמים וטובה לא ראה · וגם שלא יהיו חיי צער מה התועל' באורך החיים כי גם שיחיה כפלי כפלי' ובהם לא ראה ולא השיג תקות נצחיות : הלא אל מקום אחד הכל הולך · הלא אל מקום אחד במדרגת אבדון ילך הכל הנפש השכלות עם החיונית וכחותיה ובכן לא יושג התכלית המכוון בחיים הזמניים שהוא שיקנה האדם בהם לה הנצחיות והשרו : כל עמל האדם לפיהו וגם הנפש לא תמלא · ויקרה לזה כמו שיקרה למי שיעמול כל ימיו לפיהו וגם מה שהיה מכוון להיטיב בו לזולתו גם נפשו המתאוה לא תמלא ולא תשבע מן המושג אלו וכן יקרה לזה אשר המכוון בחייו מאת האלקית' הוא שיקנה בהם שלמות נצחי לעצמו ויורה זה גם לאחרי' והנה לא יושג בהם דבר מזה לא לעצמו ולא לאחרי' :
כי

אבן עזרא

יש רעה · רב בלשון הקדש על ארבעה ענינים האחד רב שהוא הפך מעט לרב תרבו את נחלתו והשני רב את יוגרו מלשון ריב והשלישי רב מלשון רבה קשת אך הוא מפעלי הכפל כמו השמיעו על בבל רבים והבא אחריו יורה עליו והוא על משקל דלים רבים ופעל עבר מן רכים יען רך לבבך וכן וברקים רב ויהומם ויורה עליו תחלת הפסוק וישלח חציו ויפיצם והרביעי גדול כמו מושיע ורב והצילם. על כל רב ביתו קרית מלך רב והוא דוד כענין קרית חנה דוד ויש מפרשים שהוא המקום ואיננו נכון בעבור שלא הודיע המלות ותהייכה למלך הרב ולשון רבי המלך ולשון [illegible] נקבה רבה ורבה היא על האדם : איש · יש מפרשים נכסים כמו רכוש ומלת חסר ומלת מלא על דרך אחת והם שתיהם מן הפעלים העומדים אף על [illegible] והענין כשיאמר האומר חסר הוא פלוני צריך שיוסיף לבאר חסרונו אם מחכמה אם מהון אם מגדולה הלא תראה חסר תשוגעים אני והוא סמוך ועניינו [illegible] וכן מלא ימים וכן ואיננו חסר מכל תאות נפשו והוא בבניינים הכבדים פועל יוצא כמו ותחסרהו מעט מאלהים שמתו אחר מעט מאלהים וטעם האומר [illegible] פעולים ונמלא מן הכבד הנוסף והממעיט לא החסיר עניינו לא הוליד חסרון והנה הוא כמו פועל יוצא כמו העדיף : אם יוליד · אם יוליד בנים רבים ו[illegible] עשרה ומאה ואלף בעבור היותם כלל חשבון הלא תראה כי בהשלמת העשרה תחל באחד גם יזכרו שבעה ובמקומו אפרשנו : ושנים רבות יחיה · עד [illegible] שיהיו ימי שניו · ממנהג העולם : וגם קבורה · התכריכין שיקבר בהם המת והנפל הוא נפל אשת : כי בהבל · וצריך שיתעלם שמו ולא יזכור : [illegible] ואמר הנה הנפל שלא ראה אור העולם ולא ידע מאומה נחת היה לו כי לא עמל בדברי העולם וזה בעל העושר שראה אור העולם וידע כי לא היתה לו [illegible] בלא שכר ולא תענוג בשתי העולמות : ואלו חיה · זאת המלה כמו ואילו לעבדים ולשפחות ויש מפרש שאמר שהיא מורכבת מן אם ומן לו · ואלף פעמים [illegible] עשרים פעמים הם ארבע מאות : אל מקום אחד · הוא הקבר : כל עמל · תמה על הכסיל שלא ראה טובה והלא עיקר כל עמל כדי שיאכל אדם ו[illegible] הנפש לא תמלא שלא תשבע ואילו היה לה כל הון שבעולם וכל חטה וענין גם ישוב על הפה שלא ימלא כי מיד ירד המאכל ממנו :

אבן יחייא

[illegible]

כי מה יותר לחכם מן הכסיל מה לעני יודע להלך נגד החיים: טוב מראה עינים מהלך נפש גם זה הבל ורעות רוח: מה שהיה כבר נקרא שמו ונודע אשר הוא אדם ולא יוכל לדין עם שהתקיף ממנו: כי יש דברים הרבה מרבים הבל מה יותר לאדם: כי מי יודע מה טוב לאדם בחיים מספר ימי חיי הבלו ויעשם כצל אשר מי יגיד לאדם מה יהיה אחריו תחת השמש: א טוב שם משמן טוב ויום המות מיום הולדו:

ארום מה מותרא אית לחכימא בעלמא הדין יתיר מן שטיא בגין דרא בישא דלא מתקבל עלוידהון ומה אית ליה ההוא גברא עניא למעבד אלהן למיעסק באוריתא דיי בגין דינדע היכדין למהך עתיד למהך לכל קביל צדיקיא בגינתא דעדן: טב לגברא למחדי על עלמא דאתי ליה ולמעבד צדקתא ולמחמי אגר טב על עובדוי ליום דינא רבא מן דייזיל לעלמא ההוא בסיגוף נפש ברם דין לגברא חייבא הבלו ותבירות רוחא: מה דהוה בעלמא הא כבר אתקרי שמיה ואשתמודע לבני אנשא מן יומא דהוה אדם קדמאה וכולא גזירת מימרא דיי היא ולית רשו לגברא למיקם בדינא עם מרי עלמא דתקיף מיניה: ארום אין פתגמין סגיאין דמסגין הבלו בעלמא מה מותר אית לגבר דמתעסק בהון: ארום מן הוא די ינדע מה יוטיב לאינשא בעלמא הדין אלהן למעסק באוריתא די אינון חיי עלמא וכל מניין יומי חיי הבלו דייחי בעידן סותיה אינון חשיבין בעינוי כטללא דמן הוא די חוי לאנשא מה דעתיד למיהוי באפוהי בעלמא הדין תחות שמשא: טב שמא טבא דיקנון צדיקיא בעלמא הדין יתיר ממשחא רבותא דהורה מתרבי על ריש מלכיא וכהניא ויומא דישכוב גבר ומפטר לבית קבורתא בשום טב ובזכותא מן יומא די איתיליד רשיעא בעלמא:

יותר ז' מ"ל בליש' וסימ' נמסר לעיל בסיפרא סימ' ב': להלוך ד' חסר וסי' ואני ידעתי כי לא יתן אתכם מלך מצרים · כי מאן יי' לתתי להלך עמכם · מה לעני יודע להלך נגד החיים · להלך אל אל במשפט: לד"ן ג' וסימנים בתלים סי' ג': ב' מלין כתיב ה' במצעות תיבותא ולא קריין וסי' בהחפזם וילכו אחריהם עד הירדן · בהשדה ויקם המלך לילה · וחד פלינא עליה · שהתקיף מה שהיה כבר נקרא שמו ונודע: בצלה' רגשי' וסימ' נמסר באיוב סוף סימ' י"ג:

רלב"ג

מה שהיה מושג לאדם מן החכמה אע"פ שלא תמלא נפשו ממנו כבר נקרא שמו כי הוא שכבר נקנה ר"ל מה שהשיג מהות הדברים ונודע אשר הוא אדם במה שהשיג אותו ובו ישיג ההצלחה האנושית לפי מה שהשיג אותו ואם היה שלא תמלא הנפש הוא כי אלו המושכלות רבו מאד והדריכה אל השגתם כלם קשה ולא יוכל לדון עם שתקיף ממנו על שתשלם לו ידיעת כל הדברים אשר לאדם על ידיעת' כל שכן שאי אפשר לו שישכיל נימוס הנמצאות וסדרם ויושרם בשלמות מצד הכמות והאיכות כי זה לא יושג כי אם לה' יתברך כמו שבארנו בראשון ממ"י · ואולם בענין שלמות הקנין אין השארות לאדם כי אף על פי שיהיה לאדם דברים הרב' מאלו הקניינים מרבים הבל מה ישאר לאדם מזה כי מי יודע מה טוב ימצא לאדם בחיים מספר ימי חיי הבלו והנה הוא יעשה ימיו ככל אשר אין לו מציאו' ולזה אין טוב לו בשמחת קניינו כי הוא אינו יודע מה יאכל מהם כי אולי המות יפריד וגם אחריו לא ידע מה יהיה עד שיתכן שתשיגהו שמחה במה שיורים מזה ליורשיו:

והכלל העולה מהדברים הוא כי השגת החכמ' ואם היא טובה יצטרכו לה הכאין האחד שיבאו בה במדרג' ובסדר ראוי בזולת הריסה כי המהירות והבהלה בה ירחיק האדם מהשלמות והשנית שלא יהיה המתעסק בה רק מהשג' ההכרחי לו בשלמות הקניין כי מה שיחשב בעבורו היות ההתעסקות בחכמ' בלתי מועיל הוא כשיהיה חסר לחם לאכול ובגד ללבוש וזה הוא מצד שלא חובר אליו מהשלמות הקניין ההכרחי לו ולזה היא מבואר שקניין החכמה יעזור בשלמות הקניין המכוין באורו בזה המקו' והנה התיר עם זה הספק אזק יקרה בענין החכמה והוא שכבר יחשוב חושב שיהיה רדיפת החכמה דבר בלתי מושג כי כל מה שהשיג האדם ממנה ימצא נכסף ללמד יותר ולזה יהיה האדם תמיד חסר השלמות ויחשוב מפני זה שיהיה האדם שהוא דורש החכמה בלתי משיג תכליתה ותהיה א"כ יגיעתו לריק ולבטלה כמו שאמרנו רואים בכל העניינים שהם לפני התכלית שאם לא הגיע התכלית היו כלם לריק ולבטלה · ויאמר שלמה בהתר זה הספק שאין הענין בזה כמו הענין בשאר הדברים אשר הם כולם בעבור תכלית אחד בזה כי בזאת ההשגה ימצא תכלי' מיוחד בכל חלק מחלקיה והוא שכל נקנה נצחי ואם יהיה שימנע השגת התכלית שיגיע בידיעת כל המושכלות אשר הוא ממה שלא יושג כי אם לה' ית' לבדו כמו שבארנו בספר מ"י · אין ראוי שיקלר האדם מפני זה מהגעת השלמות האפשרי לו · והנה התבאר עם זה בזאת הפרשה שאין בשלמות הקניין לבדו שום תועלת והשארות אבל אולי הוא לרע לקונה אותו כמו שזכר בארוכה עם מה שבארנו אנחנו בו:

טוב שמן וגו'

ביאור המלות טוב שם הנה השם יגיע לאדם בכשרון המעשה כשיתנהג עם האנשים בדרכים המשובחים כי בזה ישבחוהו האנשים ויהיה לו שם טוב מהם · הסירים ר"ל הקוצים הסיר היא קדרה כטע' בשבתינו על סיר הבשר כי

רש"י

מה יותר לו בחכמתו משאם היה כסיל · ומה לעני חסרון מן העשיר שאין לו קולת רוח גם הוא יודע להלוך בארץ אצל החיים ד"א וגם הנפש לא תמלא לעולם הבא שהרי לא עשה מעשים טובים בחייו: טוב מראה עינים מהלך נפש טוב היה והוכשר לזה לראות עושרו למראה עיניו ממאכל ומשתה ההולך בנפש · דבר אחר טוב מראה עינים מהלך נפש טוב היה לו והוכשר ללכת אחר עיניו לגזול ולעשוק מהולך נפשו שלא נתן לב היכן נפשו הלך כשימות: גם זה הכל הוא הכיתן לרשעי: מה שהיה כבר נקרא שמו · חשיבות וגדולה שהיתה לו בחייו · כבר נקרא שמו כלומר כבר היה ועבר כבר יצא לו שם בשררה ועתה חלף ונודע שהוא אדם ולא אל וסופו שמת ולא יוכל לדין עם מלאך המות שהוא תקיף ממנו: כי יש דברים הרבה שנתעסק כהן בחייו כשחוק המלכים קופים ופילים והריות הכל הרבו לו ומה יותר לו משמ' א כי מי יודע · כי מי אשר יודע מעשים טובים ומה לאד' לעשו' בחייו שיהיו טובים לו לעולם הארוך: מספר ימי חיי הבלו שהם מעט מספר: ויעשם · לאותם מעשים בשעה מועטת שהוא חי שהוא זמן קצר ככל עוף העובר ואף על פי שאמר שלמה בכל סתם ולא פירש אם כל דקל אם כל כותל שהם קבועים כבר פירשו דוד אביו ימיו ככל עובר זהו צלו של עוף הפורח כך נדרש במדרש: כי מי יגיד לאדם · במה יתקיים הון שקבץ מעוסק לבניו אחריו תחת השמ': טוב שם משמן טוב · יפה לאדם שם טוב משמן טוב · וביום המות טוב השם מיום הולדו לכך הוקש שם טוב לשמן יותר משאר משקין שהשמן אתה נותן לתוכו מים והוא צף ועולה וניכר אבל שאר משקים אתה נותן לתוכן מים והם בולעים · טוב שם משמן טוב שמן טוב יורד למטה שנ' כשמן הטוב היורד על הזקן שם טוב עולה למעלה שנאמר והגדלה סמך שמן טוב לשעה ושם טוב לעולם שנאמר יהי שמו לעולם שמן טוב הולך מקיתון לטרקלין ולא יותר שם טוב לסוף העולם אמר רבי יהודה ברבי סימון מליטו בעלי שמן טוב נכנסו למקום החיים ויצאו שרופים והם נדב ואביהוא שנמשחו משמן המשחה ומצינו בעלי שם טוב שנכנסו למקום המיתה ויצאו חיים חנניה מישאל ועזריה שיצאו מכבשן האש: ויום המות מיום הולדו · כשנולד מרי אין הכל יודעים מה היא מתה כספינה שבאה ובן האדם בעמוד ענן וכן משה כמו:

טוב

אבן עזרא

כי מה יותר לחכם · אם יבקש החכם ממון אין קץ ונפשו לא תמלא כנפש הכסיל מה יתרון יש לו · וענין מה לעני יודע העני שהוא יודע ומבין מה לו להלוך בדרך הכסילים כנגד החיים חיים במקום הזה שם התואר כמו חיים כלכם: טוב · אמר מה לחכם שהלוך נפשו בדרך הכסילים שנפשם לא תמלא די לו והנמלא הגרא לעין אף על פי שהנראה ואשר יעלה במחשבת הנפש הבל · פירוש אחר שיהיה טוב מראה עינים דברי החיים כעניין ומה כשרון לבעליה כי אם ראות עיניו: מה שהיה כבר נקרא שמו ונודע · שהוא אדם כך וכך ולמה יבקש הליכת הנפש עד שיהיה כפלוני ויתכן שלא ישיגנו ואין ראוי לאיש שכל שידין עם שתקיף ממנו על כן אין ראוי לו לבקש מה שהחיי' מבקשים ויעשה זאת כנגדם שיהיה כמו הם: כי יש דברי' הרבה חוץ מהליכת הנפש מתאות העולם לקבץ הון כמו לבקש שררה ודברי חשק וכלם והדומה להם מרבים הבל יוסיפו על הבלו של אד' ודי לו שהוא הבל גם זה הפסוק ישוב על העני היודע שראוי לו להשמר מכל הבל כי מה יותר יש לו: כי מי · גם זה ישוב לענין העני היודע כי לא ידע האדם מה טוב לו בחיים אם העושר ואם העני וימי חיי הבל הם במספר ראוי שיעשה אותם ככל עובר ולא יבקש הליכת הנפש עד שיעזוב הממון כי לא יועיל כל מה שיעזוב אפילו לא ידע מה יעשה אחריו בממונו וענין יעשה כצל שיחשוב במחשבתו כמו שהצל איננו עומד רגע אחד כן ימיו ילכו ויעברו שהם העיקר אף כי כל מה שיקרה להם מטוב ועד רע ועושר ועוני ופי' אחר בפסוק והסבל ירצה דברי': טוב שם · גם זה הפסוק טוב שם דבק בראשונים כי העני היוד' שמעשיו טובים יותר כבוד לו הוא השם משמן הטוב ויותר תענוג ויום המות הוא טוב לאשר יש לו שם טוב מיום הולדו כי ביום הולדו לא ידע איש מה יהיה אם טוב ואם רע ובמותו נקרא שמו ונודע שהוא אדם טוב ויתכן היות ויום המות טוב לבעל השם הטוב בעבור שימצא מנוחה ושכר טוב ולא ידאג עמל ואין כן ביום הולדו כי אדם לעמל יולד ויש מפרשי' ויום המות טוב אדם שיעלה על לבו יום המות מיום הולדו והענין בעצמו טוב לכן תיגנו מענין הפסוק:

טוב

אבן יחייא

הם לטובה · ויתנעו ביאת צרות אחרות יותר גדולות · כאשר יראה פעמים רבות במציאות והוא אומרו כי מי יודע מה טוב לאדם בחיים מספר ימי חיי הבלו · אשר הוא חייב לעשותם ככל ר"ל לדמות עשיית ימיו היותם ככל עובר · וזהו אומרו ויעשם ככל · ואולי הטוב אשר היה כוסף · היה מוליד הרעה כעושר שמור לבעליו לרעתו · והרעה אשר בא אליו יוליד הטוב או ימנע ממנו רע יותר גדול · אשר מי יגיד לאדם מה יהיה אחריו תחת השמש · ר"ל מה שיהיה אחרי הנעשה מהזמן המכונה תחת השמש ולכן אם הזמן הקר' לפניך מקרה רע · אין מי יגיד אליך מה יהיה אחריו · ואולי כי יהיה לטובתך ולהקל מעליך מצרה קרובה ואין עוזר אשר היתה יותר גדולה:

טוב שם משמן טוב וגו' אחרי שהשלים קהלת לדברי המדברים · בא לסתור דבריהם · בדברי מוסר השכל לדק ומשפט ומשרים · והוא אומרו טוב שם היות האדם תם וישר וירא אלהים משמן טוב והוא תענוגות בני האדם המושחים בשמן ערב על מאכלם ומשתיהם לשמחת נפשם · ויום המות וגו' השוה השם טוב ליום המות · להיות כי אז יודע באיש הזה ממעשיו אשר עשה ותוכרנה הראשונו' אם לטובה אם לרעה · להיותו בריאה אשר עבר עליו הרבה מהזמן אשר עשה בו מעשים רבים · אבל ביום הולדו אשר הוא נכרי בעולם השפל לא יודע בו לא מטוב ולא מרע · וכן הוא המתענג בתענוגי העולם לא יודע בו לטובה · וימחה זכרו מספר החיים · מה שיהיה ההפך ויפקד שמו תמיד בין המדברים אשר כנה לשבח עירין וקדישי עליון · ולכן ראוי הוא לעשו' המעשים הכרלים אל הבורא אשר הם מעמידים עושיהם · ולא לרדוף אחרי ההבל ויהבלו · טוב ללכת וגו' בא לחזק דבריו לאמר כי טוב הוא ללכת אל בית אבל על יום המות לקרוביו מללכת אל בית משתה מקום תגיעת השמן הטוב אשר יעשה יום הולדת בן אהובו · כאשר הוא המות סוף כל האדם · והחי ההולך אל בית האבל יתן אל לבו היותו מעותד ומוכן אל מקרה המות וישיב אתור ימינו ולפעול רק הפעולות הכאותות · מה שלא ילך לשמחה הנולד ילדם לבו כי יקחהו יין נסכו כי זנות יין ותירוש יקח לב · טוב כעס · לפון כעס ישמע פה בדבר הסכיי לשמחה

וסוף

ספורנו

כי מה יתרון לחכם מן הכסיל · והטעם שהאדם ההמוני גם שיצריך ימי' לא יתעור' בהם להשתדל בעיון לקנות איזה אשר בלתי הוא כאמרו שאין יתרון לחכם יותר מן הכסיל: מה לעני יודע · וגם שהחכם יתבונן בנמצאים ובעצמים הנבדלים אשר הם חיים לעולם מה אופן ודרך יש לזה העני היודע כלשה שיוכל להלוך נגד אותם החיים בדרך ישר מגיע אליהם להשיג אותו הנצחיות כמו ויעל העם העירה איש נגדו באופן שיתן לו מהלכים בין העומדים האלה ולכן אומר זה ההמוני הנז': טוב מראה עינים · טוב הקנין המושג בחוש: מהלך נפש · יותר מהלוך הנפש השכלית ההולכת להשיג אותו הנצחיות שלא ישיגהו לעולם ולכן הוא משתדל להשיג הקניינים המוחשי' בלבד: גם זה הבל · שתכליתו גרוע: ורעות רוח · שלא ישיג ברב השתדלותו במוחשו' שום טובה יותר ממה שנגזר עליו בעת הלידה: כבר נקרא שמו · עוני או עושר או זולת זה ונודע אשר הוא אד' · עפר מן האדמה: ולא יוכל לדין עם שתקיף ממנו · ולא יוכל לסתור את הדבר הנגזר עליו ממי שהוא תקיף ממנו: כי יש דברי' הרבה מרבי' הבל · וזה יעשה הגיזר לא בהסיר טבע האפשר ולא בהסיר הבחיר' · אבל יהיה זה כי אמנם יש דברים הרבה מרבי' הבל במרב ם על האדם עמל בלתי תכלית נחשב שיכלה בהם לפעמים אמנו וקנינו כמו הבניני' והמלכות וספרי ד"ה הנעשים לזכרון אחר המות או לפרסם שם כבודו בחייו: ומה יותר לאדם · והנה אין לו מהם תועלת נחשב בחייו גם לפעמים לא ישיג המכוון אחר המות: כי מי יודע מה טוב לאדם בחיים מספר ימי הבלו · כי גם שיהנה בהם בכל מה בקצת ימיו מי יודע שיטב לו בכל מספר ימי הבלו כי לפעמים יקרה שבקנאם יביא עליו בסכת אלה הבניינים קנאה ושנאה עם נזק: ויעשם ככל · והנה האדם כשנגזר עליו שיעני יעש' אלה המרבי' הבל למען יאבד זמנו וקנינו ועם זה יעשם ככל לזמן מועט: כי מי יגיד לאדם · מה יהיה אחריו תחת השמש · כי לפעמי' יהיו כל מעשיו בטלים תכף אחר מותו · ובכן לא ישיג את המכוון אלו מהם: טוב שם · הנקנה בע וקומעשה: משמן טוב · שבו מושחי' מלכים וכהנים גדולים: ויום המות מיום הולדו · ואותו שם טוב הוא יותר טוב ביום המות שכבר נשלם בעל השם ולא יקר' לו קלקול מיום הולד' אותו השם טוב שלא נשלם עדיין ולפעמים יתקלקל כאמרם ז"ל אל תאמין בעצמך עד יום מותך ולכן טוב ללכת אל בית אבל · ששם יסופר כוף שם המת לטוב או לרע:

והאחר

טוֹב לָלֶכֶת אֶל־בֵּית־אֵבֶל מִלֶּכֶת אֶל־בֵּית מִשְׁתֶּה בַּאֲשֶׁר הוּא סוֹף כָּל־הָאָדָם וְהַחַי יִתֵּן אֶל־לִבּוֹ׃ טוֹב כַּעַס מִשְּׂחֹק כִּי־בְרֹעַ פָּנִים יִיטַב לֵב׃
לב

טַב לְמֵיזַל לְגַבֵּר אֲבֵילָא לְנַחֲמוּתֵיהּ מִלְמֵיזַל לְבֵית מִשְׁתְּיָא דְחַמְרָא דְּמִתְלַעֲבִין דִּי בְּבֵית אֲבֵילָא תַּמָּן הוּא סוֹף כָּל אֱנָשָׁא לְמֵיזַל דִּי עַל כּוּלְּהוֹן אִתְגְּזֵרַת גְּזֵרַת מוֹתָנָא וּמַן בְּגַלַל דִּיהַךְ לְבֵית אֲבֵילָא גַּבְרָא צַדִּיקָא יָתִיב וְיִתֵּן לְלִיבֵּיהּ מִילֵּי דְמוֹתָנָא וְאִין אִית בִּידֵיהּ מִדַּעַם בִּישׁ יְשַׁבְקִינֵּיהּ וִיתִיב בִּתְיוּבְתָּא קֳדָם מָרֵי עַלְמָא׃ טַב רְגִיז דְּרָגַז מָרֵי עַלְמָא עַל צַדִּיקַיָּא בְּעַלְמָא הָדֵין מִן חוּכָא דִּי הוּא מְחַיֵּךְ עִם רַשִׁיעַיָּא אֲרוּם בְּאַבְאָשׁוּת אַפֵּי שְׁכִינְתָּא אָתֵי בְּצוּרְתָּא וּפוּרְעֲנוּתָא בְּעַלְמָא בְּגִין לְאוֹטָבָא לֵב צַדִּיקַיָּא וִיצַלּוֹן קֳדָם מָרֵי עַלְמָא דְּהוּא מְרַחֵים עֲלֵיהוֹן׃
לבהון

כל לשון אבל על במ"ה אל ופי' כי ארד אל בני אבל שאלה · כי התאבל שמואל אל שאול · עד מתי אתה מתאבל אל שאול · וקראו אבר אל אבל · ללכת אל בית אבל ·

רש"י

טוב ללכת אל בית אבל · מדה הנוהגת בחיים ובמתים : מלכת אל בית משתה · שהיא מדה שאינה נוהגת אלא בחיים : באשר הוא סוף כל האדם · בשביל שהאבל הוא כל האדם סופו של כל אדם לבא לידי כך לפיכך החי יתן אל לבו כל מה שאגמול חסד עם המת אצטרך אני שיגמלו לי במותי דילל ידלוניה דיטען יטעוניה דיספד יספדוניה דילוה ילוונה · דבר אחר באשר הוא סוף כל האדם שהמיתה היא סוף כל ימי האדם ואם לא עכשיו גומל לו חסד לא יגמול לו עוד אבל בית המשתה זימנו ולא הלך יכול לומ' לו סופך שיולד לך בן ושם אהיה עמך תבא לך שמחת חתונת בנך ושם אלך : והחי יתן אל לבו · הדבר הזה שאם לא עכשיו יגמול לו חסד לא יגמול לו עוד : טוב כעס משחוק · מי שרודפת מדת הדין אחריו אל יצטער טוב היה להם לדור המבול אם הראם הקב"ה פני' זעומות על עבירות שבידם משחוק ששחק עמהם שאילו הראה להם קימעא רוע פנים היו חוזרים למוטב טוב היה לאחזיה אם עכבו אביו על כל יתרה שהיה עושה משחוק שהראה לו ובסוף נהרג עליו : ייטב לב · יהפוך לב האדם להטיב דרכיו :

רלבג

כי העושק · הנה העושק לב מתנה הוא השכל הנתון בשפע השכל הפועל והוא אשר יקראוהו השכל · או יהיה הרצון בו רצון מתנה כי לב יאמר בענין הרצון :

ביאור דברי הפרשה אמר להודיע מעלת כשרון המעשה טוב לאדם שם טוב מבני אדם מהתענוג אשר ישיגהו בשמן הרוקח ויום המות יותר טוב מיום הלידה כי הוא סוף ותכלי' לנפש האנושית ובהיות הענין כן אין ראוי שימנע האדם מהשלמות הנפש או בכשרון המעשה מפני אהבת התענוגים ולזאת הסבה בעינה טוב ללכת אל בית אבל מלכת אל בית משתה מפני שהמות הוא סוף כל האדם ובהליכה אל בית האבל תועלת שיתן האדם אל לבו ענין המות ולא תמנעהו אהבת תענוגי עול' מהשלים עצמו בכשרון המעשה ובשלמות המושכלית · ואמר עוד כי אע"פ שהכעס מדה מגונה הנה הוא טוב מהשחוק כי השחוק מושך האדם תמיד אל התענוגי' ואין הענין בכעס ולזה ייטב לב האדם בהפך מה ברוע פנים · ולזאת הסבה בעינה ימצא לב החכמים בבית אבל ולב כסילים בבית משתה · ואמר עוד לבזות תענוגי העולם שטוב הוא לשמוע גערת חכם כי בזה תועלת לקיחת המוסר מאיש שומע שיר כסילים שאין בו תועלת רק התענוג לבד וזה כי כקול הקוצי' תחת הסיר כאשר ישרפו וישחיתו העצים אשר אצלם וידליקום כן שחוק הכסיל כי הוא ישחית הכסיל וזולתו מאשר סביבו וילהיב להבת התאוות ובזה יתבאר שהכעס טוב והשחוק רעה וגם זה הבל הנה העושק יכעוס עליו החכם ויהולל אותו לרוב כעסו אותו ויאבד לב מתנה והוא השכל הנקנה שנתנו לו מושכליו באמצעות החושים והשכל הפועל וזה כי רוב הכעס יהיה סבה מצד טרדתו בו שלא יוכל להשתדל בהשגת הדברי' העיוניים או ירצה בזה שהעושק יאבד מהחכם לרוב כעסו עליו הרצון אשר לשכל הפועל לתת לו המושכלות והודעת העתידות להשגחה עליו וזה מבואר בנפשו כי הכעס ימנע מהאדם קבול שפע השכל הפועל · או ירצה בזה והוא הנכון שהחכם אם יאהב העושק והחמס הנה זה יסיר ממנו חכמתו וישימהו הולל כי הטרדות במחשבות המגונו' ההם תמנע ממנו בקשת החכמה ויאבד ממנו הרצון אשר לשכל הפועל לתת לו המושכלו' · טוב אחרית דבר מראשיתו כי התכלית הוא היותר נכבד שבסבות ובזה טוב להאריך רוחו ולעיין במתון מה שראוי לעשות בדבר דבר ממי שיהיה גבה רוח ויעשה מה שיעשה

מ"ע ספורנו

והחי יתן אל לבו · להשתדל שיהיה שם שלו טוב כסופו : טוב כעס משחוק · וגם שזה לא יושג זולתי בהיות האדם כועס על הנפש המתאוה וגוער בה בתאותו הכעס הוא טוב מן השחוק אשר ישחק במעשיה וישמח בהם : כי ברוע פנים · מתנגדים לנפש המתאוה ייטב לב · ייטב הכח השכלי בעיון ובמעשה :
לב

אבן עזרא

טוב ללכת · בעבור ראותו מה הוא סוף כל האדם שהוא המות ובעודנו חי יתן אל לבו : טוב כעס · כבר בארו חכמי הראיות שיש באדם שלש נפשות האחת הנפש הצומחת והענין כי כמו שיש במיני הצמחי' והדשאים וכל עץ כח קרא שמו נפש או מה שתרצה שיגדל גשם הצמח ויגביהנו וירחיבנו כן יש באדם וזאת הנפש מתגברת עד זמן קצוב וזאת הנפש היא המתאוה והצריכה לאכול והנפש השנית נפש הבהמה והיא בעלת ההרגשות חמשה ובעלת התנודה ההולכת ממקום למקום וזאת הנפש גם היא באדם' ולאדם לבדו נפש שלישית היא הנקראת נשמה היא המדברת המכרת בין אמת ושקר בעלת החכמה והנפש השנית היא אמצעית בין שתי הנפשות והאלהים נטע שכל באדם' הוא הנקרא לב למלאות חפץ כל נפש בעתו וגם עוזרה במלו' תעמודנה כל דבר על מתכונתו ואין זה הספר מוכן לדבר על סוד הנפש כי עמוק הוא ולא יוכל מבין לעמוד על האמת כי אם אחר קריאת ספרים רבים ולולא שהוצרכתי להזכיר חלקי הנפשות בעבור פירושי הפסוקים לא רמזתי לכלל אף כי לפרט ועיקר הצורך הוא שירצו בדברי שלמה בספר הזה דברי' קשים מהם שיאמר במקומות רבים דבר ויאמר הפך הדבר ובעבור זה אמרו חכמי ישראל ז"ל בקשו חכמי' לגנוז ספר קהלת מפני שדבריו סותרין זה את זה אמר טוב כעס משחוק והפך זה כי כעס בחיק כסילי' ינוח וכן כי ברוב חכמה רוב כעס והפך זה והסר כעס מלבך וכן טוב אשר יפה לאכול ולשתות והפך זה טוב ללכת אל בית אבל וכן ושבחתי אני את השמחה והפך זה ולשמחה מה זו עושה וכן כי מה יותר לחכם מן הכסיל והפך שיש יתרון לחכמה וכן ושבח אני את המתים והפך זה כי לכלב חי הוא טוב וכן כי אין מעשה וחשבון ודעת וחכמה בשאול והפך כי עת לכל חפץ וכן וטוב לא יהיה לרשע ולא יאריך ימים והפך יש רשע מאריך ברעתו וכן אשר יהיה טוב ליראי האלהי' והפך יש רשעים שמגיע אליהם כמעשה הצדיקים והמחפש היטב ימצא עוד כאלה בספר הזה וידוע כי הקהל שבחכמי' לא יחבר ספר ויסתיר דבריו בספרו והצורך אחד מן המפרשי' לפרש מלת קהלת כמו קהלת יעקב ואחר כי תלמידיו חברו הספר וכל אחד אמר כפי מחשבתו וזה איננו נכון כלל בעבור ויותר שהיה קהלת חכם והנה הוא אדם אחד ועוד בקש קהלת למצא דברי חפץ והראיה הגמור' אני קהלת הייתי מלך ואחר שהעיד הכתוב על שלמה שאחריו לא יקום חכם כמוהו ידענו שאין בדבריו הפך רק הם כלם נכוחי' למבין וישרים למוצאי דעת ועתה אפרש אות' בדרך קצרה אף על פי שהשלש נפשות נקראת בשם אחד בעבור התאחדם כי הנשמה תקרא רוח ונפש לכן אשים שמות להם למען לא אאריך בתואר כל אחת ויהי' שם הנפש המתאוה לאכול ולשמוח וחשק המשגל נפש ויהי שם נפש בעלת ההרגשה המבקשת שררה וגדולת רוח ויהי שם נפש בעלת החכמה נשמה גם כן חלקם רבינו סעדיה גאון ז"ל וידוע כי בהתגבר הנפש תחלש הנשמה ואין לה כח לעמוד לפניה בעבור היותה גוף וכל יצריו עוזרים אותה על כן המתעסק באכילה ושתיה לא יחכם לעולם ובהתחבר הנשמה עם הרוח תנצחנ' הנפש אז תפקחנה מעט עיני הנשמה להבין חכמות הגויות לכן לא תוכל לדעת החכמות העליונות בעבור כח הרוח המבקשת שררה והיא המוליד' הכעס והנה זה פירוש טוב כעס משחוק וענין כי ברוע פנים ייטב לב היא הדאגה כמו מדוע פניכם רעים וענין לב הוא השכל ואחר שתתגבר הנשמה על הנפש בעזרת הרוח צריכה הנשמה להתעסק בחכמה שתעזור אותם עד שתכלא הרוח והיה אחת ידו' וזה פירוש אל תבהל ברוחך לכעוס וענין כי כעס בחיק כסילים ינוח שהוא עמהם לעול' ולא יזוז מהם ועם החכם לא ימצא כי אם בעתו לצורך וענין כי ברוב חכמה רב כעס כענין אל תתחכם יותר כי רוב החכמה ירבה כעסו על הבלי העולם ועל בני העולם ויצא מן היישוב כענין למה תשומם וימות בלא עתו על כן הטוב לאד' שישקול כל דבריו ועניניו במאזני צדק ויתן חלק לכל נפש בעתו וענין והסר כעס מלבך הוא שלא תמשול הרוח עליך וכן והעבר רעה מבשרך הוא התאוה כי אם הכל בל מאכל שית או' יביא רעה על בשרו וכן אם הוסיף על המשגל יביא רעה חולה על בשרו וענין בשרו הוא גופו והנה הזכיר בפסוק הזה שיחלים אד' בכל יכלתו הרוח בעלת הכעס והנפש בעלת התאוה וענין טוב אשר יפה לאכול ולשתו' כנגד הכסיל העמל לקבץ ממון ולא יתענג ממנו טוב ללכת אל בית אבל הוא האמת וענין כי מה יותר לחכם שאם יעשה החכ' כמעשה הכסיל שלא תשבע נפשו מה יתרון יש לו ושים יתרון לחכמה הוא האמת וכן ושבחתי אני את השמחה כי היגעים בעולם ואינם מבקשים תבמה השמחים הם יותר משובחים מהדואגים לאכל ולשמחה מה זו עושה הוא האמת ופי' ושבח אני את המתים כנגד העשוקים וענין כי לכלב חי הוא טוב דברי בני האדם וגם כתוב למעלה וגם לב בני האדם מלא רע והוללות בלבבם וכן כי אין מעשה וחשבון לדבריהם וענין כי עת לכל חפץ הוא האמת וענין וטוב לא יהיה לרשע ולא יאריך ימים כלל על הרוב ידבר וענין יש רשע הוא הנמצא לפרקים מעטים וכבר הזכרתי בתחלת הספר כי בעבור רע מעט אין בחכמה העליונה למנוע טוב רב וכמו זה בספר משלי שיאמר וקובץ על יד ירבה והוא האמת ויש מפזר ונוסף עוד הוא המעט וכן יש רשעים שמגיע אליהם כמעשה הצדיקים אשר תמצא בספר הזה דבר ופעם שנית יראה שיאמר הפך הדבר גם כי תמצא בספר משלי כמו אל תען כסיל ענה כסיל גם כן בדברי הנביאים ובתורת אלהינו שהוא העיקר כמו אפס כי לא יהיה בך אביון כי לא יחדל אביון וכלם אמת :
לב

אבן יחייא

והוא הדאגה · והראיה אומרו כי ברוע פנים כנ' מן מדוע פניך רעים · ייטב לב · הוא השכל וכאשר אמרנו לעיל · כי להיות שהכאת נפש הצומחת הוא בשחוק · הכאת הנפש המשכלת בהנדיית לא תהיה בהפכו והוא הדאגה · כי כשזה קם זה נופל · ושני ההפכים בנושא אחד בזמן אחד לא יכונו · ולכן לב חכמים · ר"ל מחשבתם תמיד פונה ללכת אל בית אבל · להיות הגובר עליהם הנפש המשכלת · ולב כסילים תמיד פונה לבית משתה מקום שמחה · לתגבורת הנפש הצומחת בהם · טוב לשמוע וגו' ר"ל כי טוב הוא ויותר תועלת יגיע לאדם בשמוע גערת חכם · והוא להיות מוכיח מימינו · ולשמעו לילה ויום אף כי יהיה איש זר ובעל זדון כשמאי · להיות כי גדולה שימושה · יותר מלימודה · מהיות איש ושלם · שיאבד זמנו בהבלי העולם לשמוע שיר כסילים המשוררי' שירי העוגבים לעורר האהבה · והמדברים דברי ושירי מהוללות וכסילות ממש · והם בני האדם הדוברים סכלות ולהיות אשר כל שומעיהם יצחקו עד בוש מההכאה ההיא · כי כקול הסירים · והם הקוצים תחת סיר הבשר הנשרפים תחתיה ומשמיעי' קול אחר קול · כן קול שחוק הכסיל וגם זה הבל · כאשר אש הקוצים הוא כלא עובר · ורמז כי קולות הכסיל יהיו כקוצים לנשר שותפם · כי הם סבה לביטול התלמוד תורה · הכותבת חיים חן וחסד ללומדיה · כי העושק וגו' · בא לספר כנגד בשבח שמוע גערת החכם · באומרו כי העושק יהולל חכם · ידוע הוא היו' הכעס מדה מגונה מאד ומיוחסת אל הכסילים · וכאומרו כי כעס בחיק כסילים ינוח · וגערת החכם נמשכת מכעסו · ולכן אומר כי אין לחשוב תועה בגערת חכם להיותה נמשכת ממדה מגונה להיות כי העושק והחמס וריב בעיר אשר יראה החכם יהולל אותו ומכניסו בגדר הכסילים לאחוז במדתם מדת הכעס על העושק אשר יראה · ולכן ינעור ויקלל ויאבד את לב העושק · מה שהגערה הזאת הוא מתנה טובה ותשובה לעושק אשר תחזירנו לטובה ועושה תשובה יבקש למכתו מזורה · טוב אחרית וגומר ידוע כי פעולת האדם תעשה בבחירה · ופעולת הבהמה תעשה ברצון · והבהמה אין רצון לבחירה · כי רצון הוא עשיית מה שיותם היותו מועיל או ערב כפי העת ההיא מבלי בחינה מאשר ימשך בעתיד מהנה מרע או מטוב · ובחיר' הוא ראות את הנולד החכם שעיניו בראשו · ומראשית הדבר באות טוב אחריתו · כי החולה יבחר לאכול בגנובי האלו"ה אף כי הרצון ירחיקם למרירותם · וזה לראותו טוב אחריתם כי באמצעותם יזדכו הליחות המסבבות את חוליו · וטוב פריה אולם · וככה היא פעולת החכם הנוער בזולתו ומעכבו · כי אף שבראשית הם דברי קנטורין המעכבים את לב שומעם · באחריתם יהיה טוב לנאמ' להם · להיותם סבת הרחקתו מהדרך הרע הפך אחזיה בן חנית אשר לא עכבו אביו מימיו וקרה לו מה שקרה · טוב ארך וגו' · הוא כמאמר החכם איזהו גבור הכובש את יצרו ופירש הגבור פה בשם גבה רוח להיותם כי גבורתו יתילד שגבה גבהות רוחו הכועס · והוא אומרו טוב ארך אפים מגבור · אל תבהל וגו' חיזק דבריו לאמר שטוב הוא לכבוש את היצר הכועס באומרו אל תבהל גזר מן ויבהילו את המן לשון מהירות · ברוחך לכעוס

רלב"ג

שיעשה בזולת עלה וישוב אבל יזהר לעשות העולה על רוחו · אל תמהר לכעוס על הדברים אם לא אחר ישוב והחקירה עם זה דבר ראוי לכעוס עליו כי הכעס היא תכונה דבקה לכסילים כי הם לחסרון דעתם יכעסו לקטנה שבסבות ויהיה גם כן הכעס דבק להם להמנע התכלית מהם מכל אשר יחשבו לעשותו מפני שלא ידרכו בהגעתו בסבות הנאותות · אל תדאג ותאמ' שענין זמנך ודורך רע כאשר יוקש אל הדורות הראשונים כי לא מחכמה אמרת זה כי הזמן מתדמה לחלקים וגדר האדם ועניניו אחדים האלהים אם לא ממה שישתנו ענייני האד' בדור האח' מענייניו

רש"י

לב חכמים בבית אבל מחשבתם על יום המיתה: ולב כסילים בבית שמחה · אין חרדים מיום המיתה ולבם בריא כחולם: כי כקול הסירים · עצי קוצים אספינ"ש בלע"ז: תחת הסיר · תחת סיר נחשת הכפוי על תבערת קוצים והם מקשקשים לתוכה אמר רבי יהושע בן לוי כל קיסיא כד איגון דלקין לית קלהון אזיל ברם הלין סירייתא קלהון אזיל למימר הף אנן מן קיסי' מודיעים אף אנו מן העצים ויש לורך כנו ר' הכסילים מרבים דברים לומר גם אנו מן החשובים: גם זה הבל ועמל · הוא שמסר הקב"ה לבריות להיות ינעים ומקנתרי' בהם: כי העושק יהולל חכם

קהלת ז

לב חֲכָמִים֙ בְּבֵ֣ית אֵ֔בֶל וְלֵ֥ב כְּסִילִ֖ים
ד׳ בְּבֵ֥ית שִׂמְחָֽה׃ ט֕וֹב לִשְׁמֹ֖עַ גַּעֲרַ֣ת
ה׳ חָכָ֑ם מֵאִ֕ישׁ שֹׁמֵ֖עַ שִׁ֥יר כְּסִילִֽים׃
ו׳ כִּ֣י כְק֤וֹל הַסִּירִים֙ תַּ֣חַת הַסִּ֔יר כֵּ֖ן שְׂחֹ֣ק
הַכְּסִ֑יל וְגַם־זֶ֖ה הָֽבֶל׃ כִּ֥י הָעֹ֖שֶׁק
ז׳ יְהוֹלֵ֣ל חָכָ֑ם וִֽיאַבֵּ֥ד אֶת־לֵ֖ב מַתָּנָֽה׃
ח׳ ט֛וֹב אַחֲרִ֥ית דָּבָ֖ר מֵרֵאשִׁית֑וֹ ט֥וֹב
אֶֽרֶךְ־ר֖וּחַ מִגְּבַהּ־רֽוּחַ׃ אַל־תְּבַהֵ֤ל
ט׳ בְּרֽוּחֲךָ֙ לִכְע֔וֹס כִּ֣י כַ֔עַס בְּחֵ֥יק כְּסִילִ֖ים
יָנֽוּחַ׃ אַל־תֹּאמַר֙ מֶ֣ה הָיָ֔ה
י׳ שֶׁהַיָּמִים֙ הָרִ֣אשֹׁנִ֔ים הָי֥וּ טוֹבִ֖ים
מֵאֵ֑לֶּה כִּ֛י לֹ֥א מֵחָכְמָ֖ה שָׁאַ֥לְתָּ עַל־
יא זֶֽה׃ טוֹבָ֥ה חׇכְמָ֖ה עִֽם־
נַחֲלָ֑ה וְיֹתֵ֖ר לְרֹאֵ֥י הַשָּֽׁמֶשׁ׃
יב כִּ֛י בְּצֵ֥ל הַֽחׇכְמָ֖ה בְּצֵ֣ל הַכָּ֑סֶף וְיִתְר֣וֹן
דַּ֔עַת הַֽחׇכְמָ֖ה תְּחַיֶּ֥ה בְעָלֶֽיהָ׃

ראה

תרגום

לִבְּהוֹן דְּחַכִּימַיָּא אָנִין עַל חוּרְבַּן בֵּית מוּקְדְּשָׁא וְעָצִיב עַל גָּלוּת בֵּית יִשְׂרָאֵל וְלֵב שַׁטְיָא בְּחֶדְוַת בֵּית לֵיצָנוּתְהוֹן אָכְלִין וְשָׁתָן וּמִתְפַּנְּקִין וְלָא יָהֲבוּן עַל לִבְּהוֹן סִיגוּף אֲחֵיהוֹן: טַב לְמִתַּב בְּמִדְרַשׁ בֵּית אוּלְפָנָא לְמִשְׁמַע נְזוּף גְּבַר חַכִּימָא בְּאוֹרַיְתָא מִגְּבַר דְּאָזֵיל לְמִשְׁמַע קָל טַבְלָא דְּשַׁטְיָין: אֲרוּם כְּקָל קִיבְלַת כּוּבִין דְּמִתּוֹקְדִין תְּחוֹת דּוּדָא כְּדֵין קָל חוּכָא דְּשַׁטְיָא אוּף דֵּין הֲבָלוּ: אֲרוּם אֲנִיסָא יְהַהֵל בְּחַכִּימָא בְּגִין דְּלָא אָזִיל בְּאוֹרְחָתֵיהּ וּמְהוֹבַד בְּמִילוּי בִּישַׁיָּא יַת חוּכְמַת לֵב חַכִּימַת דְּאִתְיְהִיבַת לֵיהּ בְּמַתְּנָא מִן שְׁמַיָּא: טַב סוֹף עִסְקָא מִן שֵׁירוּיֵהּ דִּבְשֵׁירוּיֵהּ לָא אִשְׁתְּמוֹדַע לִגְבַר מַה דְּעָתִיד לְמֶהֱוֵי בְּסוֹפֵיהּ אֱלָהֵן סוֹף מִילְּתָא טַב אִשְׁתְּמוֹדַע לִגְבַר דְּטַב הוּא וְטַב מִן קֳדָם יְיָ גְּבַר דִּי שַׁלִּיט בְּרוּחֵיהּ וּמְכַבֵּשׁ יִצְרֵיהּ מִגְּבַר דְּאָזֵיל בְּגַסּוּת רוּחֵיהּ: וּבְעִידָּן דְּהֵיתֵי עֲלָךְ אוֹכַחְתָּא מִן שְׁמַיָּא לָא תִּבְהֵל בְּנַפְשָׁךְ לְמִרְתַּח וּלְמֵימַר פִּתְגָּמֵי סַרְבָנוּתָא כְּלַפֵּי שְׁמַיָּא אֲרוּם אִין אַנְתְּ סָבִיל יִשְׁתְּבֵיק לָךְ וְאִין אַתְּ מְסָרֵיב וּמִרְתַּח דַּע אֲרוּם רִתְחָא בְּעֶטֶף שַׁטְיָין יְנוּחַ עַד כְּרוֹן דִּי הוֹבֵד יַתְהוֹן: וּבְעִידָּן עַקְתָּךְ לָא תֵימַר מַה דַּהֲוַת קַדְמַת דְּנָא טַב בְּעָלְמָא דְּיוֹמִין קַדְמָאִין הֲווֹ טַבְיָין וְאֱנָשֵׁי דָּרָא הַהוּא הֲווֹ שַׁפִּירֵי עוֹבָדָא יַתִּיר מִן אִילֵּין בְּגִין כֵּן טָבָא הֲוָה מָטֵי לְהוֹן וְאַנְתְּ לָא עַל חוּכְמְתָא שְׁאֵילְתָּא עַל דְּנָא: טַבְתָּא חוּכְמְתָא דְּאוֹרַיְתָא עִם אַחְסָנַת מָמוֹנָא וְיַתִּיר לִגְבַר לְמֶהֱוֵי מְדַבַּר בְּעִנְוְתָנוּתָא עִם גּוּבְרִין דְּיָיְרֵי אַרְעָא דְּחָזַן טַב וּבִישׁ תְּחוֹת שִׁמְשָׁא בְּעָלְמָא הָדֵין: אֲרוּם הֵיכְמָה דְּמִסְתַּתַּר גַּבְרָא בְּטַלַּל חוּכְמְתָא הֵיכְדֵין מִסְתַּתַּר בְּטַלַּל כַּסְפָּא בְּעִידָּן דִּי עָבֵיד מִינֵּיהּ צְדַקְתָּא וּמוֹתַר מַנְדְּעָא חוּכְמְתָא דְּאוֹרַיְתָא תְּחַיֵּית מָרְהָא מִבֵּית קְבוּרְתָא לְעָלְמָא דְּאָתֵי:

הוי

שחוק הכסיל ד' בליש' שחוק חסרי' בכתובים וסימ' גמסר בירמיה סימ' כ' ועיין במשלי סימ' י"ד: בחיק כלהון מ"ל בליש' במ"ד חסר וסימ' כליותי בחקי · ותחבק חק נכריה · שחד מחק, רשע יקח · ושחד בחק חמה עזה: בצל י"ב רפ"ין וסימ' על כן באו בצל קורתי · בחרב בציון שאון זרים תכניע · כי בצל החכמה בצל הכסף ב' בפסוק · בצל חשבון עמדו · בצל ידו החביאני · ולהחסות בצל מצרים · ודבתריה והחסות בצל מצרים · בצל דליותיו תשכבה · בצל כנפיך תסתירני · בצל כנפיך יחסיון · בצל שדי יתלונן:

תחיה בעלי' חיים נצחיי' ותחייהו עם זה החיים הגופיים כי בה יעזור בכשרון המעשה ובהשגת שלמות הקניין לפי מה שיצטרך לו ממנו לעמידת גופו: ראה

רואי השמש הן כל הבריות כדתנן הנודר מרואי החמה אסור אף בסומין לא נתכוין זה אלא במי שהחמה רואה אותו: כי בצל החכמה בצל הכסף: כל מי שישנו בצל החכמה ישנו בצל הכסף שהחכמה גורמת לעושר שיבא: ויתרון דעת החכמה תחיה בעליה · ועוד החכמה יתירה על הכסף שהחכמה תחיה בעליה · ראה

אבן עזרא

לב חכמים · אחר שהזכיר טוב ללכת אל בית אבל אמר כי חכמי לב אפילו כשלא ילכו אל בית האבל בית האבל תמיד בלבם: טוב · יותר טוב יהיה למי שאינו חכם לשמוע גערת חכם בו ויותר תועילנו ואם הגערה תועיל אף כי דברי חכמתו והענין שאפילו גערת חכם שכעס יותר תועיל ותתענג הנשמה בה משמוע שיר כסילים: כי כקול · סירים כמו קוצים מלשון הנגי סך את דרכך בסירים והענין שישים על דרכם סירים וקוצים ותחת הסיר כמו בשבחנו על סיר הבשר ובא סיר עם סירים ביחד והיכמו מענין אחד והוא לשון לחות כמו רוכבי' על שלשים עירים ושלשים עיירים להם ואמר גם זה הבל וישוב על שיר כסילים ועל השחוק והשמחה שלהם אין טעם לה וענין כי אם קול וצעקה כקול הסירים: כי העושק · הזכיר כי הטוב לחכם שלא יתעסק בדברי השחוק והזכיר שיש דבר שישיבנו מהולל והוא העושק ויאבד לשון זכר כעניין וסוכא מתכות יחיה וכמהו עד נמלא עולתה בך: טוב אחרית דבר מראשיתו · אמר כי החכם ראוי שלא יאהב מתכות וכל דבר שיעשה יביט מה אחריתו כי הוא העיקר הלא תראה כי החפש יאכל רפואה היא מרה בראשונ' בעבור שתועיל באחרונה וימנע עצמו מלאכול מתוק שהוא טוב בראשיתו ורע באחריתו ושיהיה ארך רוח וארך הוא שם התואר על משקל ילד ויבא הלך יתר שאת: אל תבהל · ענין תבהל כמו אל תמהר וכן ויבהילו להביא את המן וכבר פירשתי הפסוק הזה בפסוק טוב כעס: אל תאמר · עודנו מלוה ומזהיר לחכם שישמח בחלקו ואם היה עני כמו שכתוב למעלה מה לעני יודע ויאמר שלא יתעסק בדברי קנות ממון כי אם מה שיספיקנו ולא יכעס בעבור שיש לכסיל ממון רב ממנו ויהיה ארך רוח ולא יאמר מה היה כמו שיאמרו הכסילים אם ירדו מגדולתם שנהפך העולם כי המבין ידע כי הימים שוים והמערכות העליונות הם הם רק המקבלים ישתנו איש איש כפי חלקו: טובה חכמה · ואם יתכן שתהיה לחכם נחלה טוב הוא לו ויותר טוב לרואי השמש כי יכבדו אותו בעבור עשרו: כי בצל · אז יהיה החכם חוסה בצל החכמה ובצל הכסף אכן יש הפרש בין צל חכמה וצל הכסף שהחכמה תחיה בעליה כי החכמה היא צורת הנשמה העליונה שאינה מתה במות הגוף:

רוא

אבן יחייא

רשי

ראה את מעשה האלהים · היאך הוא מתוקן הכל לפי הפעולה של אדם גן עדן לצדיקים וגיהנם לרשעים ראה לך באיזה תדבק: כי מי יוכל לתקן · לאחר מיתה את הדבר אשר עוותו בחייו: ביום טובה היה בטוב · ביום שיש בידך לעשות טובה היה בעושי הטובה: וביום רעה ראה · כשתבא הרעה על הרשעים אתה תהיה מן הרואים שנאמר ויצאו וראו בפגרי האנשים וגומר ולא תהיה מן הנראים. והיו דראון לכל בשר: גם את זה לעמת זה · הטובה ושכר פעולתה לעומת הרעה ושכר פעולתה: אשר לא ימצא האדם אחריו מאומה · להרהר אחריו של הקב"ה: יש צדיק אובד בצדקו · אע"פ שהוא אובד עודנו עומד בצדקו מעשה ביוסף בן פינחס הכהן שנפלה כימי ברגלו קרא לרופא לחתוך רגלו אמר לו כשאת' מגיע לחוט השער' הודיעני וכן עשה קרא לחוכיא בנו אמר לו בני עד כאן היית חייב ליטפל בי שאין כאן מטמא לאבר מן החי מאביו: אל תהי צדיק הרבה · כשאול שדימ' להיות צדיק וריחם על הרשעים: ואל תתחכם יותר · לדון קל וחומר של שטות ומה על נפש אחת אמרה תורה הבא עגלה ערופה וכו': ואל תרשע הרבה · אפילו רשעת מעט אל תוסיף להרשיע: למה תמות בלא עתך · כשאול שנא' וימת שאול במעלו אשר מעל בנוב עיר הכהנים ובעמלק: טוב אשר תאחוז בזה וגומר · אחוז בצדק וברשע אם אמר לך הנביא הצדיק דבר שהוא דומה לך לרשע כגון שאמר שמואל לשאול אל יקל בעיניך לפקפק בו:

יצא

רלבג

ראה את מעשה האלהים והתבונן בו רוצה לומר במה שפעל באלו הדברים השפלים אשר יתחדש בהם רע כי מי יוכל לתקן את אשר עותו ה' יתברך בזאת הבריאה השפלה מצד שלא יכול המקבל לקבל מהטוב שיעור יותר גדול או ירצה בזה ראה את מעשה האלהים והיך השתדל ה' ית' להשלים החומר השפל ועם כל זה לא נמלט זה החומר מהחסרון כי מי יוכל לתקן עותו ענין החומר ומי שידאג על אלו הרעות ידאג על מה שאי אפשר שלא יהיה וזה ממה שאין ראוי שידאג איש עליו ובהיות הענין כן שכבר יתחדשו בכאן טובות ורעות בהכרח ראוי שתשמח בטוב בהגעתו ותראה אז יום הרעה אשר הוא עתיד להתחדש על זה הטוב ובזה תמלט מהדאג' והמשל שמי שמצא אלף אלפי דנרי זהב ראוי שישמח בהם ויראה בשמחתו בהם אף על פי שהם עתידים שיאבדו ממנו לא יתעצב מפני זה כל ימי החזיקו בהם ולא תהי' לו דאג' כשיאבדו ממנו גם הפכי' עשה ה' יתברך אשר הם סבת ההפסד באופן מה וזה סבת שלא ימצא האדם אחריו מאומה כי כל מה שאפשר שילא לפועל לא יקצר ה' יתברך בהמצאתו או ירצה בזה שביום הרעה ראוי שיראה האדם שגם את זה לעומת זה עשה האלהי' ר"ל שהוא עושה פעם הדבר ופעם הפכו כדי שלא ימצא האדם אחר בא הרע שום יגון כימי שידאג על הפקד ממונו דבר ראוי שידאג על מציאותו ואם זה בלתי ראוי לידאג עליו הנה אין ראוי לדאג על הפקדו אבל ראוי לתת תודה על מה שהלווהו ה' בו טוב · את הכל ראיתי בימי הבלי יש צדיק אובד בעת היותו צדיק ואולם זה יהיה בסבת סור ההשגחה האלהית כמו שבארנו בד' ממ"י ויש רשע שהוא מאריך בעשיית רעתו מזולת שיראה לו עונש וכבר התבארה סבת זה ברביעי ממ"י: אל תהי צדיק הרבה ר"ל שראוי שיקח האדם הדרך הממוצעת במדותיו והמשל שמי שיראה שאין ראוי שיזיק בשום צד לאדם וימנע מפני זה מחזיק לאדם הקם עליו להרגו הנה אין זה צדק במידות אבל הוא רשע באופן מה כי ראוי שישתדל האדם להמלט נפשו מהקם עליו גם בנפש הקם עליו או באחד מאבריו · ואל תתחכ' יותר מהראוי וזה כי בכאן דברים אי אפשר להשיגם ואין ראוי לו לחקור בהם כמי שיחקור מה למעלה מה למטה מה לפנים ומה לאחור ומה שידמה לזה מהחקירות אשר אין לאדם כח על השגתם: אל תרשע הרבה ר"ל שלא תטה אל הקצה שהוא הרשע יותר מן הראוי כאלו תאמר שלא תזיק לזולתך רק במקום הראוי ואל תהי סכל כי זה יהיה סבה אל שתמות בלא עתך לחסרון דעתך ומיעוט השמרך מהדברים הראויי' להשמר מהם כי האדם לסכלותו יוכל לסבב מיתתו קודם בא עתו כמו שיוכל החכם להוסיף על ימיו להדבק בהשגחת ה' יתברך בו · טוב אשר תאחוז בזה וגם מזה אל תנח ידיך ר"ל שתאחז בצדק במקום הראוי וברשע במקום הראוי וטוב להתחכם ולחקור במקו' הראוי ולהמנע מהחקירה במקום הבלתי ראוי כי מי שהוא ירא ה' יקח הממוצע ויצא בפעולותיו עם כל הקצוות רצוני שפעם יטה אל האחד ופעם יטה אל האחר וזה הוא הממוצע על דרך האמת · ולפי שכבר באר שטובה חכמה עם נחלה ושהחכמה היא סבה לעושר עד שגבר באר שטובה חכמה עם כשרון המעשה ושהחכמה היא סבה להיות כשרון

ראה אֶת־מַעֲשֵׂה הָאֱלֹהִים כִּי מִי יוּכַל לְתַקֵּן אֵת אֲשֶׁר עִוְּתוֹ׃ ל׳ ל׳ ד׳רפין בְּיוֹם טוֹבָה הֱיֵה בְטוֹב וּבְיוֹם רָעָה רְאֵה גַּם אֶת־זֶה לְעֻמַּת־זֶה עָשָׂה הָאֱלֹהִים עַל־דִּבְרַת שֶׁלֹּא יִמְצָא הָאָדָם אַחֲרָיו מְאוּמָה׃

טו אֶת־הַכֹּל רָאִיתִי בִּימֵי הֶבְלִי יֵשׁ צַדִּיק אֹבֵד בְּצִדְקוֹ וְיֵשׁ רָשָׁע מַאֲרִיךְ בְּרָעָתוֹ׃ ל׳ וחד בצדקו אַל־תְּהִי צַדִּיק הַרְבֵּה וְאַל־תִּתְחַכַּם יוֹתֵר לָמָּה תִּשּׁוֹמֵם׃ ז׳מל׳ בליש׳ אַל־תִּרְשַׁע הַרְבֵּה וְאַל־תְּהִי סָכָל לָמָּה תָמוּת בְּלֹא עִתֶּךָ׃ ל׳ ל׳ טוֹב אֲשֶׁר תֶּאֱחֹז בָּזֶה ב׳ חד מל׳ וחד חס׳

וגם

הוי מסתכל ית עובדא דיי וגבורתיה דיעבד ית סמיא ית גבינא וחגירא למהוי הון פרישן בעלמא ארום מן הוא דייכיל לתקנא ית חד מנהון אלהין מרי עלמא די עוותיה: ביום דיוטיב לך תהי אף אנת בטיבותא ותיטב לכל עלמא בגין דלא ייתי עלך יומא בישא חזי ואסתכל ואף ית דין כלקביל דין עבד יי בגין לאוכחא אינשי עלמא מן בגלל דלא ישכח אינש בתרוהי מדעם ביש לעלמא ההוא: ית כולא חזית ביומי הבלותי דמן קדם יי מתגזרין טב וביש למהוי בעלמא על עיסק מזליא דאתבריאו בהון בני אנשא דאית גבר זכאי אבד בצדקותיה בעלמא הדין וזכותיה מנטרא ליה לעלמא דאתי ואית גבר חייב דמאריך יומין בחובוהי וחושבן עובדוהי בישיא נטרין ליה לעלמא דאתי לאתפרע מיניה ביום דינא רבא: לא תהי זכאי יתיר בעידן דאתחייב חייבא קטול בבית דינך בדיל דחייסא עלוהי דלא למקטליה ולא תתחכם בכן יתיר הוכמת רשיעא דקיימין בדרך ולא תאלף אורחתהון למה דין תצדיית אורחתך: לא תהך בתר הירהור לבך לאתחייבא סגי ולא תרחק אורחך מן אולפן אוריתא דיי למהוי שטיא למה אנת גרים מותא לנפשך ויתקצרון שני חייך למימת עד דלא מטא זמנך למימת: טב דתאחיד בעיסקי עלמא הדין לגמול טובא לנפשך באורח תגריא

ואף

שלא ד' וסימ' שלא מלא כפו קוצר וחצנו מעמר · ברוך יי' שלא נתננו טרף לשיניהם · שלא עמל בו יתננו חלקו · שלא ימצא האדם אחריו מאומה : בצדקו ל' כתיב ב' יש צדיק אבד בצדקו · וחד כצדקו בכ"ף אודה יי' כצדקו ואינון מן א"ב מן חד חד חד בי"ת וחד כ"ף בריש תיבות' וכל חד וחד ל' רכו' וסימ' נמסר במסרא רבתא במערכת אות הבי"ת בס"ר : יותר ז' מ"ל בליש' וסימ' איש אל יותר ממנו דמן · ויותר ממנו מאה רכב דשמואל · וחברו דד"ה · ואת היותר החרמנו · כי מה יותר לחכם עם הכסיל · ואל תתחכם יותר למה · לעשות יקר יותר ממני · ובמ"סרא אחרי"תי מסור במק"ום ואל תתחכ"ם יו"תר ויו"תר לרא"י השמ"ש : ואל תהי סכל חד מן כ"ו יתידאין ואל סמיכין למלה אחרא וכל חד לית רכו' וסימ' נמסר במסרה רבתא בערך אל בס"ר :

מ״ע ספירנו

בעליה' בכל הכחם ההומנות המקובלת כשתכליה הו בכל הכסף שה"ה נהלת הדוה בי"כל האדם פירותי' הנביתרגן דעת בהותב חכמת ההומגות כשידע האדם בה יותר מרבים מבני דורו וזה יקרה גם בימינו להים אשר אלה לו: ראה את מעש' האל"י' נברה אה האדם בצלמו והבט אל כונת גודל תכליתו: כי מי יוכל להקנות אשר עותו' כי אין דרך שיתקן האדם את פועל המטה המעות את כונת הש"ק המכוונת במעשהו הנו' כנו' המעוה קיים שלא נמחק בתכוב' ממנו שאין מלוה מכנה עברה: ולכן ביום טובה היה בטוב · בעת שישפיע הא' ית' לך טובה היה בטוב השתדל לקנות בה שלמות נצחי שהוא הטוב המוחלט: וביום רעה · כשיסורין באים עליך: ראה · מה סבתם בביותך משפש במעשיך ותסיר את החטא שהוא סבת היסורין וזה כתיב' ממנו: גם את זה לעמת זה עשה האלהים · כי האמנם עם מה שהאל ית' לא יוסיף פורענות על הראוי עשה גם כן שיהיה הפורענות ממין החטא · מדה כנגד מדה: על דברת · על אופן הנהגה · שלא ימצא האדם אחריו מאומה · שלא ימצא האדם מקום להתרעם על היסורין באמרו שלא ידע סבתם: את הכל ראיתי · שהוא מדה כנגד מדה לטוב ולרע ובזה: יש צדיק אובד בצדקו · על איזו עברה שלא שב ממנה ולא יכלו צדקותיו וזכיותיו להצילו מן העונש שאין מצוה מכבה עברה: ויש רשע מאריך ברעתו · וזה כשיפלם לו האל ית' גמול על איזה פועל טוב שעש' ולא יוכל רשעו למחות אותו הזכות · ולכן ראוי לשמור המצו' האלהיות בלי הוספ' וגרעון שסיבה' חטא ולא יציל מפורענות' עם מעשה טוב: ולכן אל תהי צדיק הרבה · כענין שאול שרחם על הרשעים נגד מצות האל ית': ואל תתחכם יותר · כמו לנדר נדרים למצוה מן וזה כשאינך צריך לכך להכניע יצרך: אל תרשע הרבה · להתאכזר אפילו על הרשעים יותר מן הראוי כאמרו ארבעים יכנו לא יוסיף · ואל תהי סכל · לסור לגמרי מעסקי חיי שעה אפילו לעסוק בתורה ובמצות: למה תמות בלא עתך · שלא יעלה בידך לא זה ולא זה · האמנם טוב אשר תאחז בזה · שתעשה עקר בהשתדלותך לקנות שלמות נצחי:

וגם

אבן עזרא

ראה · והחכם שאין לו נחלה וכסף ישמח בחכמתו ולא יכעס בעבור עניו כי כבר נגזר עליו מה שנגזר מששת ימי בראשית ומביני מלאכת השמים יבינו והוא פירוש אשר ברא אלהים לעשות כי האלהים שם בכל מלאכתו כח על הדמות הראשונה ומי שהיתה מערכתו מעוותת בדבר ממון או דבר אחר אין לו תקנה: ביום · והחכם שהוא בעל נחלה וכסף למה ישמח בדבר שלא יעמוד כאילו אומרים לו כשתהיה ביום טוב היה בטוב ושמח לכן יש עליך להסתכל כי יום רעה יבא כענין שמח בחור שיאמר לו שמח והלך בדרך תאות לבך ועיניך ודע כי על כל אלה והנה הענין אל תשמח · גם את זה לעומת זה כענין שנאמר בספר יצירה שבע כפולות בג"ד כפר"ת ועל דברת כמו בעבור והוא כמו על דבר אשר לא קדמו אתכם וכמהו על דברתי מלכי צדק על דבר אמת וענוה צדק ויהיה היו"ד נוסף כיו"ד מלאתי משפט רבתי בגוים שרתי במדינות ואחריו ישוב אל האלהים והענין שעשה זה לעומת זה ולא יוכל אדם לטעון בעבור שהחסרון בא מן המקבל כמו שפירשתי בתחלת הספר: את הכל · יש הוא הנמצא לפרקים מעט' וענין אבד בצדקו שצדקו יאבידנו כמו המתענה תמיד ומאריך עניינו מאריך ימים ברשעתו שיאכל וישתה וישמח ויעשה תענוגים לגוף: אל תהי · אם התפללת מן הבקר ועד הערב ותתענה והדומה להם תשומם והענין תסור מדרך הישוב כמו שיעשו הפרושים בארצות העמים וכן אם בקשת להתחכ' יותר מדאי ומלת תשומם מבנין נפעל ויש אומרים כי דגשות השי"ן אינה לחסרון נו"ן נפעל רק לחסרון תי"ו התפעל והיה ראוי שיהיה תשתומ' כי לא ימצא מבנין נפעל בפעלי הכפל שימצאו שניהם רק ימצא בבנין התפעל בפעלים שהעי"ן שלהם אינו שלם כמו תבנה והכונן: אל תרשע · בעבור שרוב הרשע יביא האדם לידי סכנה אמר למה תמות בלא עתך ודע כי הרשעות הוא להתעסק בדברי העולם אמר שתתעסק במה שיספיק לך ואל תהי סכל כלל כי הסכלות ממית בלא עת: טוב · כבר פירשתי בפסוק טוב כעס משחוק מעט מחלקי הנפש והיש השכל יתן לכל נפש חלק בעתו ואיננו צריך לחפש מה יעשה רק ילך אחר תורת אלהינו ולא יסור ממנה ימין ושמאל וישמור המצות אשר יעשה אותם האדם וחי בהם בשני העולמות ובענין הזה חתם ספרו כי ירא אלהים יצא את כלם לאמת :

החכמה

אבן יחייא

[...] ונתמיהא · גם את זה וגו' איתן מאמרו באומרו כי הוא מעשה האלהים לעשות זה לעומת זה · ר"ל להעני העשיר · ולהעשיר העני · על דברת · להיותו כה מוכרת מבני אדם · ענינו [...] על דבר אמת וענוה צדק · ור"ל למען שלא יוכל האל' למצוא באל יתברך מאומה מן העול והחמס · ואם יעני העשיר וצדיק · היה לטובתו להתם פשע ולכלו' חטאת מה אשר עשה כי אין צדיק בארץ אשר יעשה טוב ולא יחטא · ואם יעשיר העני ורע · יהיה לרעתו · לגמול לו חסד על טוב מה אשר פעל לתת לו אחרית רעה ויהיה כמוץ אשר תדפנו רוח · והוא אומרו כי ראה הכל בנסיון [...] הבלו כי יש צדיק אובד בעולם הזה בצרות רבות יסבבוהו בעד צדקו · ויהיה בי"ת בצדקו במקום בעבור · כי הצרות הם כדי לזכנו ולמרקו שיזכה לעולם שכלו ארוך · ויש רשע שמאריך ברעתו [...] וסבת הארכה היא אם כדי לשלם לו שכרו מפעולותיו הטובות וכאשר אמרנו · או למען ישוב אל ה' · כי כל האומר הקב"ה ותרן יותרון מיעוהי אלא מאריך אפיה וגביה [...] אל תהי צדיק וגו' ר"ל אל תהי צדיק הרבה בהשתנו' לילה ויום · ולשנות החיים אשר הבורא מזכיר טובו בהם כאומרו למען ייטב לך והארכת ימים · ואל תצדק בצדקת גויי הארץ המענים

רלבג

כשרון המעשה באופן שלם ואמר כי החכמה נותנת כח לחכם הראוי בכשרון המעשה לפי העת ולפי המקום ולפי הענין ולפי המקבל ולפי הפועל יותר מהכח שיש לשליטי' ברוחם רבים והם אשר הם שלמים המדות כי אם יתקבצו יחד עשרה מהם דרך משל לא יבחרו הראוי בכשרון המעשים כמו שיבחר אותו החכם וזה שלא ימצא בעל שלמו' המדו' בארץ שלא יחטא בכשרון המעשה לפי שלא ידע בשלמות לבחור הראוי מהבלתי ראוי ואול' החכם יבחר תמיד לפי הראוי ולזה הוא מבואר שהחכמה טובה עם שלמות המדו' ושהיא משלמ' אותו · גם לכל הדברים אשר ידברו האנשי' עליך אל תתן את לבך לחקור בהם ולהסתכל לשמוע הדברים ההם להתרעם עליהם על מה שדברו כנגדך וזה יהיה סבה שלא תשמע קללת עבדיך כשיקללך ולא ישיגך כעס על זה כי כעס האדון כשיקללהו עבדו הוא נפלא מאד והנה ראוי שתותר בזה ולא תפקיד כי גם פעמים ידע לבך אשר גם אתה קללת את האחרים ולזה ראוי שתהיה מיקל ומוותר בזה : והכלל העולה מהדברים הוא שבשלמות כשרון המעשה היא מועיל מאד וטוב ובאר עם זה שההמשך לחכמים עם הלע'טוב מההמשך לכסילי' עם ההנאה וזכר בזה קצת מוסרים כוללים בענין כשרון המעשה יהיה סבה להסיר מהחכם חכמתו כמו שאמר כי העושק יהולל לב החכם וביאר זה שהחכמה צריכה להשלמת כשרון המעשה והו אמרו החכמ' תעוז לחכם מעשרה שליט' אשר היו בעיר והם המושלים ברוחם כי החכמ' תשים כשרון המעש' בכל היותר שלם ובזה התבאר שכל אחד מאלו השלמיו' יעזור בחבירו · ודבר עם זה שטובה חכמה עם שלמות הקניין הוא עוזר להשיגה והוא אמרו טובה חכמה עם נחלה ואחר באר שהחכמ' תעזור להשיג שלמו' הקניין והיא אמרו בצל החכמ' בצל הכסף ובזה התבאר שאלו השלמויות גם כן הם נעזרים קצתם בקצת והזהיר עם זה מנטות בכשרון המעש' אף החסידות והקנת במקום הבלתי ראוי שלא יהיה צדיק הרב' אבל ראוי שיטה אל האמצעי במדו' לפי מה שיעור בדבר דבר ובזה הזהיר זאת האזהרה בענין החכמה כי אין ראוי שיחקור במה שאין לו פתח יכנס ממנו בהשגתו ולא ימנע מהחקירה בדברים אשר אפשר לו השגתם ולזה אמר אל תתחכ' ואל תהי סכל ואולם בשלמות הקנין לא הוצרך בכמו זאת האזהרה לפי שכבר נתבאר מעניינו שאין טוב בו בעצמו כי אם להיות לעזור לשאר השלמויות וזה הפך המכוון ממנו · וכבר העיד גם כן במה שקדם שאין ראוי שישתדל יותר מן הראוי בשלמות הקניין והוא אמרו אוהב כסף לא ישבע כסף ובאר שאין תועלת בשלמות הקניין מצד עצמו :

כל זה נסיתי וגו'

ביאור המלות חכמה וחשבון · חכמה היא ידיעת הנמצא במה שהוא נמצא והיא הפלוסופיא הראשונה כי היא הראויה יותר שתקרא חכמה כמו שהתבאר בספר מה שאחר הטבע ואפשר שכלל עמה חכמת הטבע שנושאה הוא הנמצא המתנועע מצד מה שהוא מתנועע כי זאת החכמה קרובה מאד לפלוסופיא הראשונה והנה הרבה מהקודמים לא שמו בכאן חכמה יותר כוללת מחכמת הטבע כמו שזכר הפלסוף · וחשבון הם חכמת הלמודית אשר יעיינו במספרים והשעורים שכל אחד מהם ישיגהו החשבון : רשע

ספורנו

גם מזה · מההשתדלו' בחיי שעה : אל תנח ידך · מכל וכל · כי ירא אלהים · השומר כוונתו · יצא את כלם · יכנס בשלום ויצא בשלום משני מיני ההשתדלות וישיג את המכוון : החכמה תעוז לחכם · להגביר השכל על התאוה : מעשרה שליטים אשר היו בעיר יותר מכל החושים הפנימיי' והחיצוניים שהם בין כלם עשרה : כי אדם אין צדיק בארץ אשר יעשה טוב ולא יחטא · ואמרתי שהחכמה תעוז יותר מן החושים כי אמנם גם בחכם יגברו לפעמים החושי' ויחטא בהם בפרט בתוספת וגרעון בהסתת החושים המתעים : גם לכל הדברים אשר ידברו אל תתן לבך ומאחר שגם הצדיק נכשל לפעמים בהסתת החושים ראוי שלא תקצוף על כל דבר פשע שידברו אחרים עליך אשר בזה : לא תשמע · לא תטה אזן לשמוע : את עבדך מקללך · שהוא מקלל מתוך עניו ושעבודו לא תצטרך לקצוף על אלה הנעשים בהסתת החושי' אבל הזכור : כי גם פעמים רבות ידע לבך אשר ... קלל' אחרי' ... לעבד בשעבודו והכיר שאין ראוי לקצוף ... כל זה ... נסיתי בחכמה · להתבונן ולצייר ענינו : אמרתי אחכמה · בהיותי מפעלות ... : והיא רחוק' ממני · בהיו' מדרגת השכל ... שהוא בחי' בלבד רחוק ממדרגת העולם ... בפועל שהוא עם זה סכל בודא · ולכן רחוק מהשגתי :

רשי

יצא את כולם · ידי שניהם יקיים הצדק והרשע כהלכתן : החכמה תעוז לחכם · לפי שאמר אל תרשע הרבה אם רשעת מעט אל תוסף עליו אלא פשפש במעשיך ותהא תוהא על החטא אמר החכמה תעוז לחכם שהיא יועצתו לשוב בתשובה מעשרה שליטים · מצינו ביאשיהו שהעיד עליו הכתוב וכמוהו לא היה לפניו מלך וגו' ואומר הרי עמדה לו חכמתו ספשפש במעשיו וטוב לו מעשרה מלכי' שהרשיעו ולא שבו ... אשר היו בעיר · בירושלים ... אביה אחזיה יואש ... יהוידע אמציה אחז מנשה ... יהויקים צדקיהו : כי אדם אין צדיק בארץ · לפיכך צריך לפשפש במעשיו : גם לכל הדברים וגומר · לפי ... בשאול שקבל לשון הרע על נוב עיר הכהנים ועליו נאמר אל תרשע הרבה אמר גם לכל הדברי' וגומר אשר ידברון ... הולכי רכיל אל תתן לבך ... אשר לא תשמ' את עבדך מקללך ... אין טוב אשר תטה אזנך לשמוע את עבדך מקללך · דבר אחר מעשרה שליטי' אלו עשר דברים המחייבים את האדם שתי עיניו מראין אותו לדבר עבירה שתי אזניו משמיעים אותו דברים בטלים שתי ידיו שגוזל וחומס בהן שתי רגליו שמוליכין אותו לדבר עבירה ופיו ולבו · דבר אחר החכמה תעוז לחכם זה נח מעשרה שליטים מעשרה דורות שלפניו · ד"א לחכם זה אברה' מעשרה שליטים מעשרה דורות שלפניו · ד"א לחכם זה יוסף מעשרה שליטים אלו אחיו · ד"א לחכם זה ... עשרה שליטים עשרה דברים המפתשין את הגוף על ידי מאכל מן פומא לוושט ומן וושט לכרסא וכו' כדאיתא במדרש קהלת וחכמתו עמדה לו לאשה שלא נצטרך במאכל הרבעים יום וארבעים לילה כל הפנים הללו במדרש ואיני יכול ליישב עליהן מקרא של אחריו כי אדם אין צדיק בארץ כל זה נסיתי בחכמה על מקראות של מטן ושל מעלן : נסיתי בחכמה · בתורה : אמרתי אחכמה · לדעת את החכמה : והיא רחוקה ממני ומה היא זו · רחוק מה שהיה את הדברים הרחוקים שהיו ביצירת בראשית ועמוק

קהלת ז

ג׳ וְגַם־מִזֶּה אַל־תַּנַּח אֶת־יָדֶךָ כִּֽי־יְרֵא אֱלֹהִים יֵצֵא אֶת־כֻּלָּם: ל׳ נסי׳ הַחָכְמָה תָּעֹז לֶחָכָם מֵעֲשָׂרָה שַׁלִּיטִים אֲשֶׁר הָיוּ בָּעִיר: כִּי אָדָם אֵין צַדִּיק בָּאָרֶץ אֲשֶׁר יַעֲשֶׂה־טּוֹב וְלֹא יֶחֱטָא: כ גַּם לְכָל־הַדְּבָרִים אֲשֶׁר יְדַבֵּרוּ אַל־תִּתֵּן לִבֶּךָ אֲשֶׁר לֹא־תִשְׁמַע אֶת־עַבְדְּךָ מְקַלְלֶךָ: כִּי גַם־פְּעָמִים רַבּוֹת יָדַע לִבֶּךָ אֲשֶׁר גַּם־אַתָּה קִלַּלְתָּ אֲחֵרִים: כָּל־זֹה נִסִּיתִי בַחָכְמָה אָמַרְתִּי אֶחְכָּמָה וְהִיא רְחוֹקָה מִמֶּנִּי: רחוק

ל׳ ורפי׳ וסי׳ · אתה ק׳ · ח׳ כתוב ה׳ ב׳ כי לא · ג׳ נסיפ׳

תרגום: וְאַף מִדִּין סְפַר אוֹרַיְתָא לָא תִשְׁבּוֹק חֵילָךְ אֲרוּם גְּבַר דְּחִיל מִן קֳדָם יְיָ נָפֵיק יָת דֵּי חוֹבַת כּוּלְהוֹן: וְחוּכְמַת יוֹסֵף בַּר יַעֲקֹב אִיסְתִּיעַת לֵיהּ עֲלוֹהִי לְחַכִּימוּתֵיהּ כָּל קֳבֵיל עֲשַׂרְתֵּי אֲחוֹהִי צַדִּיקַיָּא דְּשַׁלְּטִין בְּדַחַלְתָּא דַיְיָ וְלָא שְׁלַט בְּהוֹן יִצְרָא בִּישָׁא בְּעִידָן דַּהֲווֹ יָהֲבִין בְּקִרְתָּא דְּמִצְרַיִם וְלָא קְטָלוּ יָת יוֹסֵף אֲחוּהוֹן דַּהֲוָה מְצַעַר לְהוֹן בְּזִימְנָא הַהוּא בְּכָל מִילּוֹי: אֲרוּם לֵית גְּבַר זַכַּאי בְּאַרְעָא דִּי יַעְבֵּיד טַב כָּל יוֹמוֹהִי וְלָא יֵחוֹב קֳדָם יְיָ אֲבַל גַּבְרָא דִּי יֵחוֹב קֳדָם יְיָ חָמֵי לֵיהּ לִמְהֲדַר בִּתְיוּבְתָּא עַד דְּלָא יְמוּת: אוּף כָּל מִילַּיָּא דִּימַלְּלוּן לָךְ רַשִׁיעַיָּא לָא תִמְסוֹר לִבָּךְ לְקַבָּלוּתְהוֹן דְּלָא יֵיתוּן יוֹמִין דְּתִשְׁמַע יָת עַבְדָּךְ דִּילוּטְלָךְ וְלֵית לָךְ חֵילָא לְאִשְׁתֵּיזָבָא מִן יְדוֹי: אֲרוּם חָזֵי לָךְ לְמִיצְדַּק יַת דִּינָא בִּזְמַן דִּילוּטְלָךְ גְּבַר דְּלֵית דִּכְוָתָךְ דְּאַף זִימְנִין סַגִּיאִין יְדַע לִבָּךְ דְּאוּף אַנְתְּ הֲוֵיתָא לָטֵי גּוּבְרִין אוֹחֲרָנִין: כָּל דִּי אֲמָרִית בְּחָנִית בְּחוּכְמְתָא אֲמָרִית בְּמֵימְרִי אֶחְכּוֹם אַף כָּל חוּכְמַת אוֹרַיְתָא וְהִיא רְחִיקַת מִינִּי: הא

מסורה: תנח ג׳ רגשי׳ וסימ׳ אם רוח המשל תעלה עליך · טוב אשר תאחוז בזה · בבקר זרע זרעך · וא׳ ותנח בגדו אצלה עד בוא · ואינון חד מן ג׳ זוגין מן ג׳ג׳ת׳ ברישי׳ וא׳ ות׳ וס מ׳ תמת סימ׳ נמסר כסדר בלק ואיוב סימ ל"ו · ותורותיו ג׳ וסימ׳ נמסר בסדר וישמע יתרו · תנח ג׳ וסימ׳ דלעיל : אתה ואתה ה׳ כתיב את וקרי׳ אתה וס מ׳ ואת הגדת היום את אשר עשית · את הלא את שכת בעדו · את כי גם פעמים רבות ידע לבך · את אתה הוא יי׳ לברך את עשית את השמים · ואת ונפשי נבהלה מאד · ואינון מן כ"ט מלין חסרי׳ ה׳ בסוף תיבותא וקרי׳ וסימ׳ נמסר במסרה רבתא במערכת אות הה"א בס"ד :

אבן עזרא

החכמה · בעבור שאמר אל תתחכם יותר חזר לבאר שאין מעלה גדולה כחכמה רק הזהיר שלא יתעסק בה תמיד רק יתן חלק לב ... יש לחכמה מעוז שליטים רבים ומכין עשרה בעבור היותו סוף חשבון והוא ראש הכלל כי כל מה שיש למעלה ממנו הם אחדים ובעבור היות עיקר כל דבר הראש והאמצעית וסופו היה הא"לף בלשון הקדש בתחלה והיו"ד בסוף והנה היו הה"א והוי"ו אמצעיים ואלה הארבעה אותיו' הם למשך ולא יתכן שימלא אות או תנועה רק שיהיה אחד מהם נמשך עמו והא"לף והיו"ד בחשבון שומרי עצמם כמו גד"ר והה"א והוי"ו חשבון עגול וסוד גדול יש בכלם בשם הנכבד והנורא שאינו שם מדה והוא מן האותיות הנזכרים וענין אשר היו בעיר הראות עוזם בהתחברה כלם במקום אחד בהסכמה אחת ויש מפרש כי זה רמז לגלגלים והוסיף אחד ואיננו נכון : כי אדם · חזר לבאר ענין אל תהי צדיק הרב' וענינו דע כי לא תוכל שלא תחטא כי אין אדם אשר לא יחטא בפועל או בדבור או במחשבה ככתוב בספר משלי בשבע התועבות לב חורש מחשבות און וענין אשר יעשה טוב תמיד ולא יחטא לעולם : גם לכל · יאמר לחכם הם תרצה למצוא מנוחה אל תתן לבך לכל דברי בני אדם ואילו היה מקללך ואפילו עבדך כי אם תתן לבך לדבריהם תכעס ויחשך אור חכמת הנשמה : כי גם · כל פעם בלשון הקדש חובר על לשון זכרים ולעולם הוא לשון נקבה חוץ מן לך הפעם הזה של שמשון והענין אל תחוש לדברי המבזים והמקללים כי כבר תדע שגם אתה קללת אחרים או הם בפיך או במחשבותיך : כל זה · כל מה שאמרתי לך הכל נסיתי בחכמה ובקשתי שאתחכם יותר ומצאתי שהוא דבר רחוק וזה מענין ואל תתחכם יותר כי עיקר מה שהיה הוא רחוק מאד שישיגנו האדם והוא עמוק מאד · פירוש אחר בקשתי החכמה ומצאתיה רחוקה אע"פכ השגתיה וחכמתי : ועניין

אבן יחיא

ורמז לי' מדרגות מהמלאכים אשר בסולם מוצב ארצה אשר מלאכי אלהים עולים ויורדים בו להשגיח על הארץ והעיר ההיא · כי פעמים הרבה איש מסכן וחכם ימלט בחכמתו את העיר מכח נורא כוכבי השמים וכסיליהם · ולכן ראוי לאהוב אותה · כי אדם וגו׳ ויען כי אמר לעיל אל תהי צדיק הרבה · בא להזהיר כי אין ראוי בעבור זה לרדוף התאוות · ושלא לפשפש במעשיו · כי אדם אין צדיק בארץ אשר יעשה טוב ולא יחטא · ולכן ראוי לו להזהר במעשיו כי כולי האי ועדין אולי · גם לכל הדברים וגו׳ ובהיו׳ כי לעיל הרשה להיות רשע מעט באומרו אל תרשע הרבה · ומכלל השלילה יובן החיוב כי ראוי לשמור הלשון הרע להשמר ממנו פן יקרה כאשר קרה לגדליה כאשר אמרנו · הזהיר עתה כי אין ראוי להרחיב האזן לשמוע בקול כל המדברים תועה · ולכל הדברים אשר ידברו אל תתן לבך · אשר לא תשמע את עבדך מקללך · ר"ל וראוי לך שתראה את עצמך שלא תשמע את המקלל · ואפי׳ שיביה עבדך · כאשר עשה דוד מלך ישראל עם שמעי בן גרא · כי גם פעמי׳ רבות וגו׳ ר"ל כי ידע לבך שגם אתה פעמים רבות קללת אחרים · ולכן גם אתה לא תחוש לכל הדברי׳ הנאמרי׳ אם תרצה לנוח ימי חייך מחימה וקצף · ויען כי אמר לעיל ואל תהי סכל · אשר מהשלילה מהסכלות יולד חיוב בקשת החכמה שהיא הפך הסכלות וזה בתכלית האפשר · לכן בא לפרש כי הוא מהנמנע בקשת החכמה העליונה · כי אשר יתול עליו שם חכם בשם וגדר · הוא האלוה יתברך · ואם יאמר באדם הוא בשיתוף השם · ויובן שם חכם עליו כאשר אמר התנא איזהו חכם הלמד מכל אדם · כי אף אם אלף שנים יחיה תמיד יהיה למד · כי לא יוכל להגיע על תכליתה · וזהו אומרו כל זה נסיתי בחכמה · שר"ל כל אופני ההשתדלו׳ נסיתי בחכמה להשיגה · ואמרתי אחכמה והיא רחוקה ממני · שאם אבקש לדעת ענין חכמת מעשה בראשית רחוק הוא לדעת מה שהיה · ואם אבקש מנוחה בידיעת חכמת מעשה מרכבה · והוא ידיעת ענייני האלוה ית׳ · הוא עמוק עמוק ומי ימצאנו · ורמז בעמוק הראשון היות דבר נמנע ידיעת האלוה ית׳ בעולם השפל · ורמז בעמוק השני · היותו ככה גם בעולם הגלגלים ורמז באומרו ומי ימצאנו · כי גם המלאכי׳ הקרובים אליו לא ידעוהו והם שואלי׳ זה לזה איה מקום כבודו להעריצו · וכאומרו כי לא יראני האדם וחי · סבותי אני וגו׳ סיפר כי אחרי פסותו להשכים במעשה בראשית ובמעשה מרכבה ולהם היותם דברים עמוקים ונמנעי ההשגה לקושי המשיג ולעומק המושג · סבותי אני ולבי · רוצה לומר בגופי הנרמז באני · ובנפשי הנרמז בלבי סבותי אנה ואנה לדעת ולתור ולבקש חכמה וחשבון · ור"ל לדעת הידיעה הכללית בדברים · ולתור כגזר מן ולתור להם מנוחה · והיא ידיעה יותר פרטית מהראשונה · ולבקש כגזר מן יבקשנה ככסף · והיא הידיעה האחרונה הנכספת מהדברים · חכמה וחשבון · ר"ל בחכמה חכמת התורה ושאר החכמות אפשרי ההשגה וגם בחשבון אם יתכן חשבון לפני אל ושכר טוב על הפעולות הנמשכות מהחכמה הנז׳ · ולדעת רשע כסל · ר"ל וגם סבותי אני ולבי לדעת רשע כסל · והנה לא אמר ברשע כי נקשו לדעת ולתור ולבקש · כאשר עשה בחכמה אשר הזכיר שלשתם · ליתר שאת אשר בה ולכן הספיק באומרו פה ולדעת רשע וגו׳ שהיה הידיעה הכללית · ורצה ברשע כסל · הידיעה מהשכליות · והם החטאים כי אין אדם עובר עבירה אלא אם כן נכנס רוח שטות בו · והרשע הוא חסר מתקבצי׳ · וכאומרו אשרי האיש אשר לא הלך בעצת רשעים · והיא פעולת כפם המשכלת כשתתגבר והסכלות הוא פעולת

ועמוק עמוק · הוא מי ימצאנו שאין לי רשות להרהר בהן מה למעלה ומה למטה מה לפנים ומה לאחור · ועוד סבותי לדעת ולתור ולבקש חכמת פרשת פרה אדומ' וחשבון קץ הגאולה : ולדעת רשע כסל · לעמוד על סוף דעתה של מינות וסכלות הוללות מעורבב ומשועמם שבה : ומוצא אני מר ממות · שהיא קשה מעשרה דברי' הקשי' שנבראו בעולם כדאיתא בבבא בתרא בהשותפין ומוצא אני מר וקשה ממנה את האשה זו ע"א : וחרמים לבה · לשון מכמורת כמו יגורהו בחרמו יאספהו במכמרתו : אסורים ידיה · ומשהחזיקה באדם הרי הוא כנקשר בקשורי עבותות · אסורים שם דבר של קשורי' כמו ויחפו אסורין קשורין כן פירשו מנחם : ראה זה מצאתי אמרה קהלת אחת לאחת למצא חשבון · כל המצות שהצדיקים עושים והעבירות שהרשעים עוברים נמני' לפני הקב"ה אחת על אחת עד שמצטרפות לחשבון גדול כך פירשו רבותינו במס' סוטה : אמרה קהלת · אמרה קבולת החכמה ואמרה נפשו המשכלת המקבלת החכמה · קהלת לשון נקבה הוא וכשהוא אמרו בלשון זכר מוסב על הקולבת והוא שלמה ובמדרש מצינו אמר רבי ירמיה בן אלעזר רוח הקדש פעמי' מסיבה בלשון זכר ופעמי' בלשון נקבה כתוב אחד אומר עזרי ומפלטי לי וכתוב אחד אומ' כי אתה עזרתי וכתוב אחד אומ' קול מבשר וכתוב אחד אומר מבשרת ציון : אשר עוד בקשה נפשי · לבד אלה האמורים למעלה שבקשתים ולא מצאתי' בקשה עוד נפשי כשרה בנשים ולא מצאתי כי כולן דעתן קלה עליהן : אדם

רָחוֹק מַה־שֶּׁהָיָה וְעָמֹק ׀ עָמֹק מִי
כה יִמְצָאֶנּוּ׃ סַבּוֹתִי אֲנִי וְלִבִּי לָדַעַת ב' חד חס'
וְלָתוּר וּבַקֵּשׁ חָכְמָה וְחֶשְׁבּוֹן וְלָדַעַת
רֶשַׁע כֶּסֶל וְהַסִּכְלוּת הוֹלֵלוֹת׃ ר"ו · ל
וּמוֹצֶא אֲנִי מַר מִמָּוֶת אֶת־הָאִשָּׁה ל
אֲשֶׁר־הִיא מְצוֹדִים וַחֲרָמִים לִבָּהּ ב' מל' וח' בליש'
אֲסוּרִים יָדֶיהָ טוֹב לִפְנֵי הָאֱלֹהִים
יִמָּלֵט מִמֶּנָּה וְחוֹטֵא יִלָּכֶד בָּהּ׃ י"ג ל כסיפ' וכל קרי' רכו'
רְאֵה זֶה מָצָאתִי אָמְרָה קֹהֶלֶת אַחַת במ"א כגול ונח:פת
לְאַחַת לִמְצֹא חֶשְׁבּוֹן׃ אֲשֶׁר
עוֹד־בִּקְשָׁה נַפְשִׁי וְלֹא מָצָאתִי ה'
אדם

הָא כְבַר אִתְרַחַק מִבְּנֵי נָשָׁא לְמִידַע כָּל מַה דַּהֲוָה מִן יוֹמֵי עָלְמָא וְרָזִיּוֹם מוֹתָא וְרָזִיּוֹם דְּיֵיתֵי מַלְכָּא מְשִׁיחָא מָן הוּא דְיִשְׁכְּחִנֵּיהּ בְּחוּכְמְתָא׃ חֲזָרִית אֲנָא לְחֻשְׁבָּא בְּלִבִּי וּלְמִידַע וְלָאַלָּלָא וּלְמִתְבַּע חוּכְמְתָא וְחוּשְׁבַּן אֲגַר עוֹבָדוֹי צַדִּיקַיָּא וּלְמִידַע פּוּרְעֲנוּתָא [illegible] דְמַלְכוּתָא׃ וְאַשְׁכָּחִית אֲנָא פִּתְגָם דְּמָרִיר עַל אֱנָשׁ יַתִּיר מִן מְרִיר יוֹם מוֹתָא יַת אִתְּתָא דְהִיא עֲבָדַת עָקִין סַגִּיאִין לְבַעְלָהּ וּמְצַיְּדָא [illegible] כַּפְתָן יְדָהָא בְּדִיל דְּלָא לְמִפְלַח בְּהוֹן תַּקִּין קֳדָם יְיָ גְּבַר דִּי יִפְטִיר יָתָהּ בְּגֵט פִּטּוּרִין וּמִשְׁתֵּיזַב מִינַהּ וְחַיָּבָא קֳדָם יְיָ גְּבַר דְּיִסְבִינָהּ וְאִתְלְכַד בִּזְנוּתָהָא׃ חֲזֵי דֵין עוֹבָדָא דְאַשְׁכָּחִית אָמְרָה קֹהֶלֶת דְּמִתְקְרֵי שְׁלֹמֹה מַלְכָּא דְיִשְׂרָאֵל כַּוָּנִית מַזְּלַיָּא חֲדָא אֲחַד עִם חֲבֶרְתָּא לְמִשְׁכַּח חֶשְׁבּוֹן בְּנֵי אֱנָשָׁא מַה יְהֵא בְּסוֹפֵיהוֹן׃ אִית פִּתְגָם אוֹחֲרָן דְּעוֹד תָּבְעַת נַפְשִׁי וְלָא אַשְׁכָּחִית גבר

ימלט י"ג וסימ' נמסר במלכים א' סוף סימן י"ח וירמיה סימ' מ"ו · ולא מצאתי ה' דסמי' וסימ' ולא מצאתי להבתולים · ויאמרו שרי פלשתים · ואבקש מהם איש · חרפה שברה לבי ואנושה · אשר עוד בקשה נפשי קדמא דפסו' :

רלבג

רשע כסל · הוא הרשע שסבתו הכסילות והוא ההמשך אל האשה וזה שהוא עון פלילי הנה אין בו שום תועלת אבל יש בו השחתה לעצמו מצד הפועל בעצמו ומצד הרע שאפשר שיקרה לו מזה כמו שבאר בספר משלי במקומות רבים · פי מלך שמור הוא מקור והרצון בו אני אשתדל לשמור דבר המלך ולואתו והוא ה' יתברך שישמור מצות התורה · משלחת כמו שלח והו' החרב אשר יכו בה במלחמ' · ולא ימלט רשע את בעליו · הרצון ברשע עושר והוא כמו הפוך וכן תולדות רשע · אשר כן עשו · ר"ל אשר טוב עשו וכמוהו לא כן אנחנו עושים הצדיקים והחכמים · הרצון בו הצדיקים החכמים ר"ל שהם חכמי' ותהיה הו"ו כפ"ה רפה כלשון ישמעאל ועבדיהם ר"ל ומעשיהם :

ביאור דברי הפרשה · אמר כל זה נסיתי בענין החכמה הנה כשחשבתי שכבר השגתי דרוש מה מצאתיו רחוק ממנו ולקושי השגת האמת בהרבה מהדרושי' וזה לסבות רבות אם מפני קושי ההגעה מהחוש מה שיצטרך אליו בהאמתת הדרוש ההוא אם מפני החומר יטעה ויביא לחשוב בענין המקרי שהוא עצמי או ירצה בזה אמרתי אחכמה והיא רחוקה ממני הנה עם כל זה היה לי כוסף להשתדל בחכמ' וזה הכוסף הטבעי הוא הסב' אל שישיג האדם מה שישיג באופן מה כמו שבארנו ברא"ש באורינו לדברי שיר השירים · רחוק רחוק מה שהי' מענין הנמצאו' כשנעלה אותם אל התחלותיהם הראשונות ויסודותיהם והוא עמוק מאד להשיגו · סבותי עצמי ולבי לחקור בענין הנמצאות ולבקש חכמת הטבע וידיעת הנמצאות במה שהוא נמצא והחכמות הלמודיות ולחקור מה הוא הרשע היותר מגונה והוא המיוחס אל הסכלות והסכלות שהוא ההוללות ומצאתי היותר מגונה שבמיני הרשע ההמשך אל האשה כי עיניה מרמות לבה הוא מצודים וחרמים ללכוד רבים וידיה הם בית האסורים מי שהוא טוב לפני האלהים ימלט ממנה והחוטא ילכד בה :

ראה זה מצאתי אמרה המחשב' קהלת המקבלת כל הדברים כשחקרתי באחת אחת מהמחשבות המקובלות למצא חשבון המחשבו' ההם ולחקור איזה מהם צודקת · ומה שבקשה עוד נפשי מענין ידיעת חכמה ודעת וחשבון אשר הם כל החכמות הנה מצאתי שכבר ישיג זה אדם אח' מאלף מאלו החוקרים בזה והאשה לא מצאתי שתגיע להשגת כל אלו הידיעות לחסרון דעתה ובריאתה וזה ממה שיוסיף ההרחקה בענין האשה · לא תתן לבך להרבה מהמחשבות המקבילות הנופלו' בענין ההבה

אבן עזרא

ועניין רחוק מה שהיה כי מה שהיה הוא רחוק לבדו ודבר שלא עבר והיה יכול אדם לחפש עד שימצאנו וזה ענין עמוק עמוק מי ימצאנו כענין מים עמוקים עצה בלב איש ואיש תבונות ידלנה : סבותי · הסבותי פני ומחשבותי בלבי לדעת אם תתחבר החכמה והחשבון שהוא פירו' מחשבת הדעת עם הרשע והסכלו' וההוללות : ומוצא מלא החסר יעור עיני חכמים ויסלף מחשבותם ותתבלע חכמתם ומלת מוצא פועל על משקל קורא ומוצא רוח מאוצרותיו מהבנין הכבד גם הוא פועל וראוי להיות מוציא ובא מלעיל בעבור היות הטעם באות הראשון במלה שאחריו ומצודים הוא מן ציד ומשקלו מרומים והוא מן הפעלים שהעי"ן שלהם איננו שלם וחרמי' כענין רשת מצודת חרמי' כמוהו והענין שאין לב האשה ומחשבותיה בכל רגע כי אם לשטות חרמים לצודד נפשות וידיה כמו בית האסורים וענין לכד בה ברשתה ואמר כי המות היה טוב לחכם מהחשק : ראה · עודנו מדבר בדברי האשה ומלת אמרה קהלת על לשון החכמה ופירוש חשבון מחשבת והענין שלא יוכל האדם למצוא מחשבת שהוא החפץ עד שיסמוך אחת לאחת · שידוע שהמחברת האחת נושא ונשוא וכן המחברת השנית רק תהיינה בהסמכ' הנשוא בראשונה נושא באחרונה או שני הנושאים או שני הנשואים בשוה אז תוליד בין שתי המחברות דעת שלישית והנה כן בדברי הנפש אף כי בגויו' והענין כי אין ראוי לחכם להתחבר עם אשה כלל לולי שלא יתכן להשאיר דמותו תחתיו שהוא שלישי כי אם בהתחבר האב והאם ופירוש אחר שיהיה זה הפסוק דבק עם הבא אחריו ויהיה פירוש מלת חשבון מחשבת או מנין והענין כשתחשוב בכל דבר שתמצאנו איננו לבדו עד שיסמך לאחר כמו גדול וקטן כי לא יקרא גדול כי אם כנגד קטן ממנו והקטן בהפך וכן חכם וכסיל וכן צדיק ורשע ג"כ בחשבון כי בהתחבר אחת לאחת יקום ראש המנין ואם תחבר אחת לראש ישוב כמו סוף ובהתחבר אחת לסוף ישוב נגדר ובהתחבר אחת לנגדר ישוב עגול והעגול מיופר והמיושר שלם והשלם גוף והענין אפילו שלא ימצא איש שכל וחכמה ויראה והוא האדם הישר רק ימצא כנגד בני האדם האחרים וכזכרים לבדם ימצא אחד מני אלף ומלת אחת לשון נקבה · ודע כי האותיות מתחלקים לשני חלקים אלים משרתים פעמים ופעמים הם עיקרי' והמשרתים כשתי"ל א"ב המ"ון והאחר עיקרי' תמיד ולא ימצאו נוספים כי אם בכפל כמו שחרחורת וכן לא יגרעו חוץ מפעלי הכפל כהגרע ד"לת שדד מן שוד וכן בהתחבר תי"ו הפרש עם תי"ו הנכח יחסר הפרש כמו אותו תשית וכרת וכן בהתחבר נ"ון הפרש עם נ"ון נקבות רבות יחסר נ"ון הפרש כמו בכל דליותיו תשכונה והוא מבולע וכן מלת משרת את המלך בעבור התחברות תי"ו הפרש עם תי"ו הנקבה חסרו תי"ו הפרש ופתחו הר"יש להורות על לשון נקבה להפריש בינו ובין משרת משה שהוא לשון זכר וכן בהתחבר ד"לת אחד והוא רפה [illegible] לבד

מ"ע ספורנו

מה שהיה · לצייר אופן מה שהיה במעשה בראשית : ועמוק עמוק · ענין הבריאה שהיא כעלת פועל בלתי נופל: סבותי פניתי אני ולבי · אני מן החמריות ולבי כמו לב פנה מכל ענין אחר : לדעת · במופת : ולתור · במחקר עיוני : ולבקש · בספרי הקדמונים : חכמה · כונת האל במציאות : וחשבון · סבת המספר הקצו' בגיני הנמצאים הנפסדים שהם באופן שהם ירבו האדם לאוסף עליהם איזה מין קדם בהרכבה לא יתמיד אותו המין המחודש שלא יוליד בדומ' כמו שהתבאר בנשון ממיני הפרדות והלאחים המורכבים מב' מינין : ולדעת רשע כסל · של נחש איך בהיותו ערום לא ירא מהעונש : והסכלו' · של חוה שהתפתתה לאכול המאכל ולא יראה מהעונ' שהזכירה היא בעצמה : והוללות · של האדם שנפתה לדברי הנחש ונהפך למינות ונפתה ג"כ לאכול מפרי העץ לבקש אשתו עם סכנת עונש המות : ומוצא אני מר ממות · לגרוש ולשבר אבדון נצחי : את האשה אשר היא מצודים וחרמי' לבה אסורים ידיה · את האשה שתהיה על זה האופן שיהיה לבה מצודי' וחרמים למשוך האדם בתחבולות של פתוי מדרכי חיים אל הפכם כאמרם ז"ל כל המרבה שיחה עם האשה גורם רעה לעצמו ובוטל מדברי תורה וסופו יורש גהנם וכמו כן אסורים ידיה שאחר שהתחיל האדם להתפתות יהיה כמו אסור ומוכרח לעשות רצונה כמו שקרה בענין פעור : טוב לפני האלהים ימלט ממנה · שלא יתחיל להתפתות כלל פן יקשה : וחוטא · המתחיל להתפתות : ילכד בה · לירש גהנם במועצותיה : ראה זה מצאתי · שעברה גוררת עברה : אחת לאח' וזה מצאתי שיקרה בכל אחד מהעברות : למצוא חשבון · כשבקשתי למצו' מספר נחשב מלאכים בימיני שלא יקרה להם זה : אשר עוד בקשה נפשי · בספורי הקדמוני' למצוא מספר מלאכים שלא קרה להם זה : ולא מצאתי מספר נחשב · ממנים אדם אחד מאלף מצאתי · שבא בתשובה מן העברה הראשונה ובכן לא נכשל בשניה : ואשה

אבן יחייא

[illegible]

קהלת ח

רלב"ג

אהבת החכמה אבל ראה זה לבד שמצאתיו והנה ה' יתברך עשה את האדם ישר והכין לו כלים רבים להשיג חכמות הנמצאות ולדעת שהכל משתעף מה' יתברך ובני האדם בקשו מספרים רבים מההתחלות ולא השיגו שהכל נעלה אל התחלה אחת · מי בכל אלו הנמצאות השפלות כמו האיש החכם ומי יודע מושכלי אלו הדברים · הנה חכמת האדם תאיר פניו להשיג האמת בזה ועוד פני חומרו אשר הוא מסך מבדיל בינו ובין המושכלות ישתנה וישוב נאות אל השכל ונכנע · אני אשתדל לשמור מצות המלך והיא התורה כי היא מישרת בענין החכמה הישרה נפלאה ובשבת שבועת האלהים שהשביע ישראל לקיים התורה אל תמהר ללכת מפניו כשתתעם במצותיו שלא יראו המצות עליך למשא כי זה יהיה סבה שתעמוד על כוונת התורה ותשיג מפני זה התכלית המכוון במצותיה שהוא שלמות הנפש כמו שהתבאר במאמרינו לדברי התורה וכאשר יהיה עם לבך דבר רע אל תתעכב בו לחקור אם הוא ראוי לעשותו אם לא להפליג בזה החקירה כי אין זה מן הראוי פן תפותה לעשות הרע ההוא לרב התמדת מחשבתך בו כי יצר לב האדם רע מנעוריו אבל מהר להוציא מחשבתך מההשתדלות בענין הרע ההוא שהזהיר' אותך התורה מעשותו כי כל אשר יחפץ ה' יעשה והוא יענשך אם תסור ממצותיו ויגמלך טוב אם תשמע אליו כי דבר ה' הוא מושל בזה העולם ומי יאמר לו מה תעשה · הנה

רש"י

אדם אחד מאלף מצאתי · כנוהג שבעולם אלף נכנסי' למקרא אין יוצאים מהם להגלית שראויים למשנה אלא מאה ויוצאים מאה שנכנסו למשנה אין יוצאין מהם לתלמוד אלא עשרה ויוצאין עשרה שנכנסי' לתלמוד אין מגלים מהם אלא אחד להוראה הרי אחד מאלף : ואשה בכל אלה · אפי' באלף לכך אתה צריך להזהר בה : לבד ראה זה מצאתי · שבאה לעולם תקלה על ידה : אשר עשה · הב"ה את האדם הראשון ישר : והמה · משנזדווגה לו חוה אשתו ונעשו שני' ונקראו המה : בקשו חשבונות רבים · מזימות ומחשבות של חטא כך נדרש במדרש : מי כהחכם יודע · מי בעולם חשוב כאדם חכם : ומי יודע פשר דבר · פתרון של דבר כמו שמצינו בדניאל מתוך חכמתו שהיה חכם בירחת שנים נתגלו לו רזי פשרים מי כמשה עושה פשרה בין ישראל לאביהם שבשמים : ועוז פניו ישנא · משאר הבריות עד כי יראו מגשת אליו כי קרן עור פניו : אני פי מלך שמור · לפיכך אני צריך ונכון לשמור כי מלכו של עולם שהיא הטובה שבכלן : ועל דברת שבועת אלהים · שנשבענו לו בחורב לשמור מצותיו · ד"א אני נכון לשמור כי מלכי האומות המגלים בנו בגולגליות וארנוניות : ועל דברת שבועת אלהים · ובלבד שלא יעבירונו את השבועה שנשבענו למקום · ועל דברת ואל דברת שבועת אלהי אשמור פי המלכים וכן מצינו בחנניה מישאל ועזריה שאמרו לנבוכד נצר לך אמרין מלכא נבוכד נצר לא חשחין אנחנא על הדא פתגם להתבותך אם מלכא למה נבוכד נצר ואם נבוכד נצר למה מלכא אלא כך אמרו לו לך אומרים דאת מלכא לנו לעבודה ולמסי' וגולגליות אך על דנא שאת אומר עלנא לעבוד ע"א נבוכד נצר את ולא מלך ואת וכלבא שוין : אל תבהל מפניו תלך · אל תהי נבהל לומר שאלך ואברח מפניו למקום שאינו שליט שם שבכל מקום הוא שליט · ואל תעמוד בדבר רע · אל תעמיד עצמך עוסק בדברים רעים כי כל אשר יחפוץ להפרע ממך רשות ויכולת בידו לעשות : באשר דבר מלך שלטון · בשביל אשר דבר הקב"ה מושלת היא ומי יאמר לו מה תעשה : ואם

אָדָם אֶחָד מֵאֶלֶף מָצָאתִי וְאִשָּׁה בְכָל־אֵלֶּה לֹא מָצָאתִי׃ לְבַד רְאֵה־זֶה מָצָאתִי אֲשֶׁר עָשָׂה הָאֱלֹהִים אֶת־הָאָדָם יָשָׁר וְהֵמָּה בִקְשׁוּ חִשְּׁבֹנוֹת רַבִּים׃

א מִי כְּהֶחָכָם וּמִי יוֹדֵעַ פֵּשֶׁר דָּבָר חָכְמַת אָדָם תָּאִיר פָּנָיו וְעֹז פָּנָיו יְשֻׁנֶּא׃ אֲנִי פִּי־מֶלֶךְ שְׁמֹר וְעַל דִּבְרַת שְׁבוּעַת אֱלֹהִים׃ אַל־תִּבָּהֵל מִפָּנָיו תֵּלֵךְ אַל־תַּעֲמֹד בְּדָבָר רָע כִּי כָּל־אֲשֶׁר יַחְפֹּץ יַעֲשֶׂה׃ בַּאֲשֶׁר דְּבַר־מֶלֶךְ שִׁלְטוֹן וּמִי יֹאמַר־לוֹ מַה־תַּעֲשֶׂה׃ שומר

תרגום

גְּבַר שְׁלִים וְזַכַּאי בְּלָא חִבּוּלָא מִן יוֹמֵי אָדָם עַד דִּי אִתְיְלִיד אַבְרָהָם צַדִּיקָא דִּי אִשְׁתְּכַח מְהֵימַן וְזַכַּאי בֵּין אֲלַף מַלְכִין דְּאִתְכַּנַּשׁוּ לְמֶעְבַּד מִגְדְּלָא בְּבָבֶל וְאִתְּתָא דִּבְכָל אִלֵּין נְשֵׁיהוֹן דְּמַלְכַיָּא כְּשָׂרָה לָא אַשְׁכָּחִית׃ לְחוֹד חֲזֵי דֵּין אַשְׁכָּחִית דִּי עֲבַד יְיָ אָדָם קַדְמָאָה תַּקִּיף קֳדָמוֹי זַכַּאי וְחִוְיָא וְחַוָּה אִינְהוּ אַטְעִיוּ לְמֵיכַל מִן פֵּירַיָּא אִילָנָא דְּאָכְלִין פֵּירוֹי חַכְמִין לְמִידַע בֵּין טַב לְבִישׁ וּגְרָמוּ לְאִסְתַּקָּפָא עֲלוֹהִי יוֹם מוֹתָא וּלְכָל דַּיָּירֵי אַרְעָא וְאִינוּן תְּבָעוּ לְמִשְׁכַּח חֻשְׁבּוֹנִין סַגִּיאִין בְּגִין לְאַיְתָאָה מוֹתָא עַל דַּיָּירֵי אַרְעָא׃ מַן הוּא חַכִּימָא דְּיָכִיל לְמִיקַם קֳבֵיל חוּכְמְתָא דַּיְיָ וּלְמִדַּע פְּשַׁר מִלַּיָּא כִּנְבִיַּיָּא חוּכְמְתָא דִּגְבַר חַכִּים תַּנְהוֹר זִיו אַפּוֹהִי בֵּינֵי צַדִּיקַיָּא וְחָצִיף אַפִּין מִתְחַלְּפָן כָּל אוֹרְחָתֵיהּ מִטַּב לְבִישׁ׃ הֲוֵי זְהִיר יַת פּוּמָךְ עַל גְּזֵירַת מַלְכָּא לְמִיטַּר מַה דִּיפַקְדִינָךְ וְעַל עֵיסַק מוֹמָתָא דַּיְיָ אִזְדְּהַר וְלָא תֵּימֵי בְּשׁוּם מֵימְרֵיהּ עַל מַגָּן׃ וּבְעִידָן רוּגְזָא דַּיְיָ לָא תְנוּחַ לְצַלָּאָה קֳדָמוֹהִי אִתְבְּהִיל קֳדָמוֹהִי אֵזִיל וְצַלֵּי וְתִבְעֵי רַחֲמִין מִינֵּיהּ בְּגִין דְּלָא תְקוּם בְּפִתְגָּם בִּישׁ אֲרוּם רִיבּוֹן כָּל עַלְמַיָּא דַּיְיָ כָּל דְּיִצְבֵּי יַעְבֵיד׃ בְּאַתְרָא אִית גְּזֵירַת מַלְכָּא מֵימְרָא דְּמַלְכָּא דְּשַׁלִּיט עַל כָּל עַלְמָא מִתְעַבְרָא בְּבְהִלוּ וּמַן הוּא גַּבְרָא דִּמְחֵי בִּידֵיהּ וְיֵימַר לֵיהּ מֶה עֲבַדְתָּא׃ גבר

ישנא ל' וכתיב א' חכמת אדם תאיר פניו והוא חד מן מלין דמשמשין א' בסוף תיבות' ולית להון זוגא וסי' נמסר במסר' רבת' במערכת אות האלף בס"ד :

אבן עזרא

לבד · חובר חשבון על לשון נקבות והוא לשון זכר כמו עונות והענין שעשה האלהי' את האדם להיות ישר הולך בדרך ישרה והמה בקשו ארחות עקלקלות וגם זה הענין סמוך בפסוק שלמעלה שאשה אחת די לאיש : מי כהחכם · יש מלה מושכת עצמה ואחרת עמה כמלת אל בקנאפך תוכיחני יחי ראובן ואל ימות מתן בסתר יכפה אף וכן ימצא אות מוסף אחר כמו מאל אביך ויעזרך ואת שדי הוא ומאת שדי והוא דבק עם הפסוק שלמעלה מידי אביר יעקב כל זה בא לך מאל אביך והוא יעזרך לעולם ואמר הגאון רב סעדיה ז"ל שענינו אשאל מאל אביך ויעזרך ועל שני הפירושין צריכה תוספת מ"ם על את וכן מישרים אהביך ומישרים הוא תואר היין וכמהו יתהלך במישרים וכן כיין הטוב הולך לדודי למישרים וישוב אהבוך על העלמות הנזכרות בפסוק הראשון וכן מי כהחכם ומי היודע פשר דבר ויתכן היות פירוש מי כהחכם מי שהוא יודע פשר דבר ומלת פשר ממשפחת ארמית והענין למה יתעסקו בני אדם לחשוב חשבונות רבים שלא יועילו אין מי שהוא על דרך ישרה כמו החכם כי המבקש חכמה וידרוש לדעת פשר כל דבר מה חפץ יש בו ולמה כן ויתכן היות פשר הפוך סופו בתוכו מן כי לא פורש ועניין חכמת אדם תאיר פניו והענין תשים אור בפניו והענין תסיר כעס כענין באור פני מלך חיים וענין ועז פניו ישונא סור עזות פנים ממנו כי החכמה תוליד הענוה כי בהתגבר הנשמה על הרוח יסור הכעס ועזות המלא : אני · כאשר השלי' להוכיח החכם שישמר מפח החטא שב להזהירו שלא ישען על חכמתו ויבזה מצות מלך מקומו בעבור היותו כסיל כנגדו וענין אני אני אנוך או אזהירך על שני דברים שלא תמרה אותם האחד מה שיצא מפי המלך והשני מה שיצא מפיך גם אתה כנגד השם הנכבד והנורא כי המלך לא ינקה כל אשר ימרה את פיו ומלך האמת לא ינקה את אשר ישא את שמו לשוא : אל תבהל · תלך · מצאנו בלשון הזאת ונדעה נרדפה אל תרבו תדברו ועיקרם ונדעה לרדוף אל תרבו לדבר ויותר נכון הוא שיחסר שי"ן שהוא במקו' אשר ויהיה כן ונדעה שנרדפה אל תרבו שתדברו וכן זאת מלת תלך אל תבהל מפניו ללכת או אל תבהל מפניו שתלך אל ימהר לבך שתחשוב שתוכל ללכת : מפניו · פני המלך פן תעמוד על דבר שהוא רע בעיניו כי כרצונו יוכל לעשות לך : באשר בכל מקום שדבר המלך שם שלטון הוא עליך ואין מי יוכיחנו להגליך מידו כי הכל יפחדו ממנו אם כן לבשר ודם אף כי למלך האמת שמלא כבודו מעלה ומטה : שומ'

מ"ע ספורנו

ואשה בכל אלה לא מצאתי · ובכל אלה שמצאתי אחד מאלף לא מצאתי שום אשה : לבד ראה זה מצאתי · שלא קרה זה למין האנושי קודם חטאו של אדם הראשון : אשר עשה האלהים את האדם ישר · קודם יצירת חוה שהיה האדם יחיד היה ישר מוכן אל ההתבודדות בשכלי בלתי ידיעת טוב ורע שהוא הערב והבלתי ערב שהם המסיתים לטעות : והמה · ואחר יצירת חוה שהיו שני' : בקשו בידיעי' הערב והפכו : חשבונות רבים · להביא מחשבו' ותחבולות רבות הקורות בבקשת להם ושמלה בפרט להשי' מהם היותר ערב כאמרם ז"ל כמה טרחות טרח אדם הראשון עד שלא אכל פת : ולכן עתה מי כהחכם · מי הוא שיהיה כאותו החכם שמצאתי היותו אחד מאלף · ומי יודע פשר דבר · לפתור ענין כפתו' הכתם הקדמוני שהזכרתי : חכמת אדם תאיר פניו · באופן שחכמת זה החכם הפותר תאיר פניו לסור ממוקשי הכתם : ועוז פניו ישונא · ישתנה משאר בני אדם להגבי' השכל על התאוה : אני פי מלך שמור · אני אהיה כהחכם שאמרתי בלי ספק בשמו' פי המלך הקדוש ומצותו בעיון באמרו והיו הדברים האלה אשר אנכי מצוך היום על לבבך : ועל דברת שבועת אלהים · בשמור גם כן דברת שבועת אלהים שקבלנו עלינו בשבועת האלה : אל תבהל · ברבוי המצו : מפניו תלך · וכמו כן אל מפניו תלך בלתי התבונן בטעמי מצותיו באופן שתפנה לקיימם בלבד בלתי ידיעת טעמ' מאחר שכבר קבלנו בשבועה : ואל תעמוד בדבר רע כי כל אשר יחפוץ יעשה · אל תעמוד בזאת המחשבה הרעה שהאל ית' יעשה בלי שום טעם ושום תכלית טוב את כל אשר יחפוץ · כאש' דבר מלך שלטון · וזה יעשה מפני שכל דברו הוא דבר מלך שלטון על כל זולתו ומפני זה אין לבקש טעם למצותיו אבל תתלה הכף זה : כי

אבן יחייא

עלו לנסך אלף והטו את לבבו בלשטן · ויכלדוהו בחרחן ויסריחוהו · כי בשבתך אבד מלכות עשרת השבטים · לבד זה וגו' הוא פירוש אשר מלא בסכלות אשר הוא בקשת הכבודות · כי כדי להשיגם יחשוב האיש מחשבות און כל היום · לאסוף הון כדי לעשות היוהרות ולקנאת איש מרעהו אשר יבנה בית ויטע כרם · ויבוא גם הוא אחריו לעשו' כמעשהו ויבי הכל מעשיהם כי יבוא כפורו רעתם · ובסבל באו ובהכל שמו יכוסה · והוא אומרו לבד · נגזר מן כל פתות משלשה כלבוד דמי · וז"ל ומחובר עם הדברים הנ' אשר מצאתי · ראה מצאתי זה גם כן · והוא אשר עשה האלהים את האדם ישר · והוא שיהיה תם וישר · ובלתי חריף להמציא רשע כסל · שאם האדם היה מסתפק בהכרחי · מעט דבר היה די לו · להאכילו ולהשקותו ולהלבישו · אבל להיותו בלתי מסתפק בהכרחי ובל היום שתאוה תאוה · כי אחרי היות לו לבוש הבדים · יחפוץ שיהיה המלאה האדום ללבושו · ואחרי השיגו · יתאוה השמול' בגדים · וכלים מכלים שונים בארגה ובעלמות ובאיכות ובכמות · וכן באכילה · וכן בשתיה · וכן בכסים · ובבית ובשדה ומטלטלי אגב קרקעי · באופן כי יצטרך כדי להשיג הדברים האלה · להיות עמל ויגע ולא ירא אלהים ויאבד כאחד גופו ונפשו · ויצא שכלו מההכא' שהיא בהפסדו מהגיע' ועמל וכעס אשר יביע כדי להשיגם · וזהו אומרו והמה בקשו חשבונות רבים · ר"ל מחשבות און · מי כהחכם וגו' אחרי אשר פירש מה שמלא בחכם ורשע וכסיל ומהולל · בא לשבח החכם באומרו מי כהחכם בשלימות · ומי יודע פשר דבר כמוהו · והוא לדעת לפשר בין פעולת השלם כנפשות · ולתת לנפש המשכלת חוקה · כי תתחכם יותר מדאי למה תשומם · ולנפש המרגשת די סיפוקה · ושלא לעשות היוהרות יותר מהדאוי לפי ממונו · ואל תהי סכל למה תמות בלא עתך בעמל ויגיעת המכסי' לנמסך אחרי הכנעות ההם ולנפש הנצמחת די מאסורה אשר יאסר לה מאכל ומשתה לקיים בחים · ולהפרידו מהמאכלות אסורות · ומהמסגל לקיים במין · ולהפרישו מהכבשים האסורות · ואל תהי צדיק הרבה לעמות בפסך כי אין חפץ אל האלוה יתברך באלה · כי אלה זה נוס יבחר בו פתח תרבובות רשע וכל מוטה לבתך · חכמת אדם תאיר פניו · כאומרו באור פני מלך חיים · ויאר ה' פניו אליך ויחנך והחניכה יאמר על החכמה כאומרו אתה חונן לאדם דעת וקירון עור פני משה מאור אלהים יוכיח · ועוז פניו ישונא · כי העזות פנים המוריד לבאר שחת · כי עז פנים לגהינם ישונא וילך לו באמנות החכאם · ונשובה ובחם מהעצבים יושע · והאיש משה עניו מאד יוכיח · אני פי מלך וגו' להיות כי המלות אלהיות הם על שלשה פנים כפי כתיבתם וכאשר אמרנו היינו המלות שמעוס מפי הגבורה בעצם ובקול · והם אנכי ולא יהיה לך · והמלות אשר שמעים מפי הגבורה בקול דברים · אבל עצמותם לא שמעוהו · והודך משה אדוננו לאומרם פנים כדי לפרשם להם · והם הח' דברות האחרות · ושאר המלות אשר שמעום בקול · ועצמות מפי משה עבד ה' ושלוחו עליהם · הזהיר פה קהלת לאיש ישראלי על שמירת שלשתן · והוא אומרו אני ר"ל אני אזהירך שפי מלך מלכו של עולם · והם הב' דברות · דאשונות שכביכול מפיו שמעום ישראל · שמור ועושה משמרת למשמרתם · להיותם תל ועיקר שהכל תלוי בו · וכן אזהירך שתשמור על דברת שבועת האלהים שהוא דבור לא תשא שהוא הראשון והעיקריי מאת' דברות · ואם תעשה כן אני מבטיחך כי אל תבהל בבאר שחת מקום המהומה והבהלה · ואל מפניו תלך · והוא שאל תסתתר מפני האלוה יתברך כמשפט הרשעי' של גהינם · כי ארדבא תבנע שעובש שמחו' את פניו ונעימות בימינו סלה · ואפי' בעולם הזה אל תעמוד בדבר רע · ואף כי נגזרה עליך משפח המערכת כי כל אשר יחפוץ האלוה יעשה ויפתח ויסדר אדמת כוכבי השמים ומערכותם · וזה בעבור ובאשר דבר מלך מלכו של עולם · הוא דבר שלטון · כי הוא שולט על כללות המערכה מגלגל ומטה וכלם מעשה ידיו ולכן מי יאמר לו מה תעשה · שומר מצוה וגו' עוד הזהיר שראוי לשמור שאר תרי"ג מלות שנשמעו בקול ועלמות מהכיר באמן · והוא אומרו שומר מצוה לא ידע דבר רע בעולם הזה · כאשר אמר לעיל אל תעמוד בדבר רע · ובעולם הבא גם כן לא יאונה לו כל און · יען כי העת · שהוא יום הדין · והמשפט והוא אופני העונש בגהינם · ידע לב חכם בהיותו רואה את המלך ואשר יאמר ולפעול רע לכוסו מן פחד פח הפחת · כי לכל וגו' ר"ל כי ידע החכם כי לכל חפץ · יש עת ומשפט · ולכל פעולה ופעולה המפלה אל האדם ובכספת ממנו · יש עת לבא דין עליה ויש משפט והוא העונש לעוניתו עליה · וזה יהיה כי רעת ר"ל כאשר רעת האדם יהיה רבה עליו ויהיה רשע גמור · אז יענש על כל פעולה ופעולה אשר פעל · אבל אם יהיה מהבינוניים · המלך יושב על כסא רחמים מוחל העונות ומעביר ראשון ראשון · ולא כרעתם להם ינמול ועונשם בגהינם י"ב חדש · והכל לפי רוב ומיעוט החטאים · והתשובה אשר עשו עליהם · כי איננו וגו' ר"ל כי האדם הבסיל אשר לעתו יהיה לבא הוא הפך החכם שרואה את המולד · כי הוא בסכלותו ובעורון עיניו איננו יודע מה שיהיה מעת ודין המזומן לבל · וגם איננו יודע מהמשפט הרשעים בגהינם · כי

שׁוֹמֵ֣ר מִצְוָ֔ה לֹ֥א יֵדַ֖ע דָּבָ֣ר רָ֑ע וְעֵ֣ת וּמִשְׁפָּ֔ט יֵדַ֖ע לֵ֥ב חָכָֽם׃ כִּ֣י לְכָל־חֵ֔פֶץ יֵ֖שׁ עֵ֣ת וּמִשְׁפָּ֑ט כִּֽי־רָעַ֥ת הָאָדָ֖ם רַבָּ֥ה עָלָֽיו׃ כִּֽי־אֵינֶ֥נּוּ יֹדֵ֖עַ מַה־שֶּׁיִּֽהְיֶ֑ה כִּ֚י כַּאֲשֶׁ֣ר יִֽהְיֶ֔ה מִ֖י יַגִּ֥יד לֽוֹ׃ אֵ֣ין אָדָ֞ם שַׁלִּ֤יט בָּר֙וּחַ֙ לִכְל֣וֹא אֶת־הָר֔וּחַ וְאֵ֤ין שִׁלְטוֹן֙ בְּי֣וֹם הַמָּ֔וֶת וְאֵ֥ין מִשְׁלַ֖חַת בַּמִּלְחָמָ֑ה וְלֹֽא־יְמַלֵּ֥ט רֶ֖שַׁע אֶת־בְּעָלָֽיו׃ אֶת־כָּל־זֶ֣ה רָאִ֔יתִי וְנָת֣וֹן אֶת־לִבִּ֔י לְכָֽל־מַעֲשֶׂ֔ה אֲשֶׁ֥ר נַעֲשָׂ֖ה תַּ֣חַת הַשָּׁ֑מֶשׁ עֵ֗ת אֲשֶׁ֨ר שָׁלַ֧ט הָאָדָ֛ם בְּאָדָ֖ם לְרַ֥ע לֽוֹ׃ וּבְכֵ֡ן רָאִיתִי֩ רְשָׁעִ֨ים קְבֻרִ֜ים וָבָ֗אוּ וּמִמְּק֤וֹם קָדוֹשׁ֙ יְהַלֵּ֔כוּ וְיִֽשְׁתַּכְּח֥וּ בָעִ֖יר אֲשֶׁ֣ר כֵּן־עָשׂ֑וּ גַּם־זֶ֖ה הָֽבֶל׃

אשר

גבר די נטיר פיקודיא דיי לא ינדע מידעם ביש לעלמא דאתי ועידן צלותא ודין וקשוט אשתמודע בלב חכימיא: ארום לכל עסקא אית עידן טב וביש ועל דין קשוט אתדן כל עלמא וכד אתגזר מן קדם יי למהוי פורענותא בעלמא על חובת אנשין עבדי בישא דסגיאן עליהון: ארום ליתוי חכים מה דעתיד למהוי בסופיה עלוהי ארום בעידן דיהי רעוא מן קדם יי לאבאשא ליה מן הוא דיחוי ליה: לית אנש דישלוט ברוח נשמתא לממנע ית נשמתא דחיי בגיזרלא יפסוק מגופא דאנשא ולית שלטונא ביום מותא לשיזבא גבר לחבריה ולית מני זיינא מסייען בקרבא ולא ישזיב חובית מרוהי ביום דינא רבא: ית כל דין חזית די הוה בעלמא הדין ויהבית ית לבבי למידע ית כל עובדא דאתעביד בעלמא הדין תחות שמשא בעידן די שלוט אנש באנש לאבאשא ליה: ובקושטא חזית חייביא דאיתקברו ואישתציאו מעלמא מאתר קדיש דצדיקיא שרין תמן דאזלו לאיתוקדא בגהנם ואתנשין מבין יתבי קרתא והי כמה דעבדו אתעביד להון אף דין הבלו: ומן

שומר י' זמ"ל וסימ' נמסר בשמואל א' סימ' י"ז ומשלי סימ' י' ע"ש · ברותג' קמצין וסימ' מפרק הרים · אין אדם שליט ברוח לכלוא · תבנית כל אשר היה ברוח בד"ה: ימלט ח' וסימ' נמסר בעמוס סוף סי' ב' ואיוב סוף סי' כ"ב: ונתון ז' וסימ' נמסר בסדר מקץ וירמיה סוף סימ' ל"ז: באדם ד' וסימ' נמסר בסדר תזריע ומשלי סימ' כ"ג:

רש"י

(אם) שומר מצוה אתה לא תדע דבר רע ולא תבולך : ועת ומשפט ידע לב חכם · החכם יודע שיש עת קבוע לפקודת רשעים ומשפט יש לפני הקב"ה שסופו להפרע מהם משפט יוסטי"לא בלע"ז והיא הפורענות : כי לכל חפץ · שהאדם עושה חפצו ועובר על דת יש עת להפרע ומשפט ופורענות מוכנת : כי רעת האדם רבה עליו · כאשר רבת רעת האדם וסאתו גדוש' אז באה פקודתו כי משמש בלשון כאשר כמו כי יהיה להם דבר בא אלי : כי איננו יודע מה שיהיה · כשהרשע עובר עבירה איננו נותן לבו למה שעתיד הקב"ה להביאו במשפט והוי לו בכך : כי כאשר יהיה · הפורענות מי יגיד לו להמלך בו וליטול בו עצה וליטול רשות פתע פתאום יבואנו : אין אדם שליט ברוח · ברוחו ויגרו של שלוחו של מקום לכלוא ולמנוע ממנו את הרוח שבגופו שלא יטלנו מלאך המות : ואין שלטון · של שום מלך ניכר ביום מותו בכל מקום אתה מוצא והמלך דוד וביום מותו ויקרבו ימי דוד למות לא הוזכר מלכות כאן : ואין משלחת במלחמה · זו לאמר אשלח בני או עבדי במקומו : את כל זה ראיתי · האמור למעלה : ונתון את לבי לכל המעשה · וגם לכל מעשה בני אדם נתתי את לבי וראיתי עת אשר שלט אדם בחבירו וגבר עליו וסופו נהפך לרעתו עמלק נתגבר על יש' וסופו ואחריתו עדי אובד כן פרעה וכן נבוכ' נצר וכן סנחרי' : ובכן · ואז : ראיתי רשעים קבורים · בנבואה זו ראיתי רשעים קבורים שהיו ראויים להטמן בעפר שהיו נבזים בין שאר אומות שנאמר עליהם זה העם לא היה ושלטו בביתו של הקב"ה שהוא מקום קדוש ובלכתם משם אל ארצם היו משתבחי' בעירם אשר כך וכך עשו בביתו של מקו' אל תקרי וישתכחו אלא וישתבחו כך דרשוהו רז"ל ולענין השכחה נדרש באגדה וסופן שישתכח שמם וזכרם בתוך העיר עצמה אשר כן עשו בה שנאמר וקבצתי את כל הגוים אל עמק יהושפט במקום שניאצו לפניו יפרע מהם וכן הוא אומר יי' בעיר צלמם תבזה : גם זה · אחד מן ההבלים שנמסרו לעולם לייגע את הבריות שאין הקב"ה ממהר להפרע בעושה הרעה והבריו' סבורי' אין דין ואין דיין :

אשר

רלב"ג

הנה מי שהוא שומר מצות ה' לא ידע דבר רע ר"ל שלא תשוטט מחשבתו בדבר רע כי הוא מתאוה תמיד מצות ה' ית' או ירצה בזה שה' יצילהו מהמקרים הרעים הנכונים לבא עליו ולב החכם ידע עת ומשפט ר"ל שהוא ידע מתי יתכן שיקרהו רע מגד משפטי העליונים כי כבר יודיעהו זה ה' ית' בלד מלדדי ההודעה כמו שבארנו ברביעי ממ"ו ובבאורינו לספר איוב · ובזה ישמר החכם מהרבה מהרעות הנכונות לבא עליו וזה כי לכל חפץ ישועת ראוי ומשפט מוגבל וכבר יגיע הרע להדם משני צדדים כאשר לא ידע זה טרם בא הענין רצוני אם שהוא ישתדל להגיע לקנין דבר מה ולא יוכל עליו לפי שלא ידע העת הראוי לזה אם שכבר יפקד ממנו מה שקנהו מצד הסדור המסודר מהגלגלים בשלא ידע זה קודם ולא יקח עצה על ההצלה והנה כאשר יהיה הענין הרע מה יועיל להדם דעתו במקרה ההוא המגיע מצד מה שירא' מזה והוא לא יוכל לשנותו בשום פנים הנה אין אדם שליט המחשבת למנוע נשימה ולא יוכל להרחיק המות כשהתחיל לדרוך אליו וגברו הכחות המתפעלות על הפעלות ולא יועיל החרב במלחמה כשיהיה שם האדם והיה משפטו שימות אבל יתכן הצלתו אם ידע זה קודם שימנע או מההליכה במלחמה והעושר לא ימלט בעליו · והנה זה הוא התועלת המגיע משמירת התורה ומההשתדלות בחכמה · כל זה ראיתי ונתתי בלבי מענין המעש' אשר נעשה תחת השמש והוא שכבר יתכן שיחשוב האד' הרבה פעמים שיגיעהו טוב במה שיגיעהו רע והוא שכבר ימצא שישלוט האדם באדם ויקוה מפני זה שינצחהו בקלות וזה יהיה סבה שינוצח כי לא יתחכם אל שינצחהו בדרכים הראויים לרוב היותו בז לדבר ולזה יחבל לו ובזה האופן מרוע בסדור המגיע מפני העלם מהאדם מה שיתכן שיקרה לו ראיתי רשעים אשר כמעט אבד זכרם ונשכח והם באין בזה המציאות ויפרו וירבו ויצליחו ואשר הם ממקום קדוש והם הטובים ראיתי שהם הולכים מזה המציאות וקרוב להשכח זכרם וזה יקרה לה' בעת רעה כאשר לא היו דבקים בה' ית' באופן שיהיו מושגחי' וישתכחו בעיר בעצמם אשר עשו בה הפעולות הם בות והנה זאת המחשבה היא הבל רצוני שאין ראוי שיושבת מפני זה הרשע ויגונה הצדיק וזה שאין נעשה מהרה הגעת העונש

על

מ"ע ספורנו

כי אמנם שומר מצוה לא ידע דבר רע · שומר ומתבונן במצוה לא ימצא בה רע שהוא חסרון ותכלי' נאות אשר הוא ה' טוב בכל פועל : ועת ומשפט ידע לב חכם · ידע ויבין העת שנהגו בו התכלית והמשפט והטעם למה נתנו : כי לכל חפץ · לכל מצוה שחפץ הא' ית' לצוות יש עת ראוי וצריך לאותה המצוה : ומשפט · טעם נכון : כי רעת האדם רבה עליו · בהשחת יצר הרע המחטיא והצורך לתקן זה במצות להצילו מרעתו : כי איננו יודע מה שיהיה · כי לפעמים יעשה האדם איזה פועל מסבב עבירה עכ"פ והוא לא יכיר זה ובזה מצות הא' הקודמת לשומרו ממנה כענין לא תתחתן בם לא ירבה לו נשים וזולתם כי כאשר יהיה כי בעת שיהיה הקלקול מי יגיד לו · הנמשל לזה באופן שישמר ממנו לעתיד : הנה אין אדם שליט ברוח לכלוא את הרוח · אחר שהתחיל הקלקול בהיות יצרו תקפו לא יוכל להזהר : ואין שלטון ביום המות : לא יוכ' הכח הבלי [illegible] ולכלא את המתאוה ביום קלקול העבירה וההפסד בה : ולא ימלט רשע את בעליו · הנה החרדה אל הממון [illegible] רשע · אחר שאפי' הכליו' והקמציות לא ימלט את הכילי מהתגברו' המתאו' באשר התחיל להכנס [illegible] על פי שיגיעהו מזה רב הפסד ממון : את כל זה ראיתי · בנסיון : ונתון אל לבי את כל אשר נעש' תחת השמש · מן המין הנז' וראיתי שלפעמים יהיה איזה פועל נראה טוב או בלתי רע ועם זה יהיה סבת קלקול רב : עת אשר שלט האדם באדם לרע לו : כי אמנם השלטנות נרא' דבר [illegible] בלי ספק · אבל מקום יהיה לפעמים סבה לרע לזה השליט להביא עליו קטלה גדולה כמו [illegible] למלכים בהמשלתם על ישראל : ובכן ראיתי רשעים קברים · [illegible] ראיתי רשעים שהם מתים בחייהם : ובאו [illegible] מן המלחמה אל עירם : וממקום קדוש יהלכו · כענין סנחרוב וטיטוס : וישתכחו בעיר אשר כן עשו · כמו שעשה סנחרי' באמרו הנה אתה שמעת את אשר עשו מלכי אשור לכל הארצות להחרימ' וכן טיטוס שאמרו [illegible] רז"ל : גם זה הבל שהשתבחו בו : הכל הוא דבר בלתי מכלית נחשב ונגרם להם הפסד בעולם הזה ובע"ה על אשר לא נעשה פתגם עונש :

על

אבן עזרא

שומר · לא ידע דבר רע · כי לא יבא לו ברוב : ועת ומשפט ידע לב חכם יש מפרשים עת במקום הזה כמו חכמה ויאמרו כי כמהו לעות את יעף דבר ביד איש עתי יודעי העתים יודעי בינה לעתים וזה איננו נכון כי פירוש לעות את יעף לשום לו עת והוא יעיר בבקר בבקר ואיש עתי שיהיה מזומן ללכת לאותו העת ולא יתעכב או יהי פירושו שמנהגו ללכת בכל עת בשנה למדבר הנזכר וענינו כמו רגיל ויודעי בינה לעתים כבר פירשו רז"ל שהיו מחשבי עבורי השנים ויודעי העתים הם אנשי המזלו' ופי' אחר שומר מצוה לא ירצה לדעת דבר רע וענין עת ומשפט דבק עם הפסוק של אחריו: כי לכל ידע החכם כי לכל חפץ יש עת ולא יכנס להלחם עם איש שהשעה משחקת לו וענין כי רעת האדם אע"פ שידע כי עת לכל חפץ ולא ידע מתי תגיע העת וזו רעה רבה : כי איננו · לא ידע מה יהיה והם ידע דברים על דרך כלל או בנסיונות שנסה מי יגיד לו בפרט כאשר יהיו הדברים : אין אדם · ואילו היה יודע מתי ימות מה יועילנו כי אין אדם שיש לו יכולת לכלוא את הרוח וזה הפסוק יורה שהרוח דומה לאסור בבית כלא כאשר החלתו בתחלת דברי : ואין שלטון לא תועיל המלכות למלך ולא הנשק · מוכן למלחמ' ומשלחת כמו נשק וכמוהו ואיתו מעבור בשלח וענינו משלחת המלחמה ויש מפרשים במלחמה מלחמת המתכונת השומרה הגוף עד עת קץ עם החלי הנכנס בגוף ואם תמלט המתכונ' ימות בן אדם ופירוש רשע רוב התנועה והצלות כענין והוא ישקיט ומי ירשיע ובכל אשר יפנה ירשיע ויש מפרשים שהוא ממון שרובו הוא מקובץ מרשע : את כל זה · עודנו בענין להזהיר החכם שלא ימרה פי המלך והוא שאני ראיתי אחר שנתתי לבי עת ששלט האדם באדם כמהו לרע לו וזה הענין דבק עם כי לכל חפץ יש עת ומשפט : ובכן · המפרשים השתבשו בפסוק הזה יש מפרשי' קבורים שמורים בארמונם ויפרשו ובאו ויהלכו שיעשו רצונם ויפרשו וישתכחו מתרגום וימצאו ואחרים אמרו כי ובאו כעלמו כמו ובא השמש גם זה איננו נכון כי לא ימצא זה הענין כי אם בשמש בעבור היותו הפך יצא וכן הוא אומר השמש יצא על הארץ ומפרשים אמרו בא בשכרו שהוא כמוהו ואיננו כן רק בא לו זה הדבר שלא ישולם לו בעבור שכרו וכן טעו פייטני' רבים שיאמרו מאורה וישלימו קומי אורי כי בא אורך ודבריהם סותרין זה את זה אם לא ישלימו הפסוק וזה פירושו קומי אורי כי נעלם אורך הקדמון וזרח עליך כבוד יי' וכן יפרש לא יהיה לך עוד השמש לאור ימים וזה פירוש הפסוק : ובכן · כמו תרגום אז והענין כשנתתי את לבי אז ראיתי רשעים ששלטו באדם והרעו להם מתו בלא ייסורין · קבורים בקברם כענין כי אין חרצובות למותם · ובאו לעולם שנית והענין שיבאו בניהם ויעמדו במקומ' ויעמוד זכרם ואשר ממקום קדוש יהלכו והענין כי הקדושים שימותו בלא בן וישתכחו בעיר שהיו שמה והם אשר עשו כן האמת כמו כן בנות צלפחד דוברות · תמה איך נכרת זכר הצדיק ונשכח כל טוב שעשה והרשע מת בשלום והניח בנים במקומו גם זה הבל :

אשר

אבן יחייא

כי הדבר כאשר יהיה בהויתו · מי יגיד לו · כי אין לו חכמה וסכלתנו אשר באמצעותו ידע את אשר יהיה · וידע כי אין אדם שליט ברוח · והוא הנפש לכלוא אותו לעולם בגופו · ואפילו שיהיה מלך גדול וילך מים עד ים ועד אפסי ארץ · כי אין שלטון ביום המות · ומלכותו לאין ואפס יחשב · וכמוהו כעניים ומרודים כי כלם מעפר באו ואליו ישובו · ואין משלחת · כנגד מן ואיתו מעבור בשלח · ר"ל לא יועילו אל המלך הכלי זיין והחרבות והרמחים במלחמה מעת פטירתו אשר יעשה לכלוא את רוחו · ואל תחשוב כי התחבולות אשר הם המועילות במלחמה וכאומרו כי בתחבולות תעשה לך מלחמה · כי המה יועילוך גם במלחמה הזאת · כי איננו כן ולא ימלט רשע כסל את בעליו וכאשר פירשנו כי הרשע הוא בתחבולות המחשבה · וכאומרו איוב ועל עצת רשעים הופעת כי רשע הרשע הוא בעצות מתחבולות ומרמות · את כל זה ראיתי וגו' דברי קהלת לספר רביעית בשמו דברי עמי הארץ הסכלי' אשר אין להם לב · והוא אומרו את כל זה ראיתי · ר"ל כל הדברים ממוסר הסכל אשר ספר עד כה ראיתי רובם וכלם · ונתון אל לבי כנגד מן ולא נתנו אלהים להרע · וכתרגו' ולא שבקיה · ור"ל ויהיה סבת הניח את לבי לחשוב טובה · ושימצא שבית לכל מעשה הנעשה תחת השמש · כשהיה' עת אשר שלט האדם הרשע באח' אחר לרע לו · כמו להרע לו · שאם היה בעולם דין ודיין · היתה נשמעת דמעת העשוקים אשר אין להם מנחם · ובכן ראיתי וגו' ר"ל ואז אחרי ראותי כי הרשע יכתיר את הצדיק · וישלוט האדם באדם להרע לו ורצחו נפש · ראיתי אחרי ראותי רעה חולה כי הרשעים הרוצחי' ההם אשר הלכו להם ונסתרו מעט קט בעוד היות גופי הנרצחים על הארץ · כי תכף אחרי היותם קבורים הגופים ההם · יבואו אל העיר ממיעוט יראתם מהמשפט ודין · ובעזות פניהם אף כי הם טמאים לנפש וידיהם דמים מלאו הולכים לבית המקדש ולמקומות הקדושי' וכאשר היו עושים שרי הפריצים בבית שני והוא אומרו וממקום קדוש יהלכו · ואל תחשוב כי הם ללעג וקלס לכל רואיהם היודעים הרעה אשר עשו · ולכן אף כי ברוב זדונם ויכלת' לא יגורשו מהלוכם על עונם · לא ימלטו מהבושת והחרפה רצופה אשר הוא עונש מה כי הבזיון דבק בנפש · כי אפי' אותו המעט קט מעונש הבושה לא יבואם · כי ישתבחו מעשיהם הרעים · ואם לא ישתבחו ישתכחו מהשמועים · ואפי' בעיר אשר כן עשו · וזה להיותם כלם עצרת בוגדים · ועל כן אומר גם זה הבל · ואין מגנית לית דין ולית דיין ולית עלם אחרן · וימשך מזה כי לבלתי העשות פתגם הנקמה מהרה ומעשה הרעה · ומהרה ותכף אחרי העשותו · ע"כ מלא לב בני האדם בהם לעשות רע · כי איש הרע עשה עונו יעשה · ואין פחד אלהים לנגד עיניהם בראותם היות הרוחה למכעיסים וגם ימלא לבם להרע · בראות' כי חוטא עושה רע מאת ר"ל מאה פעמים · ולאו דוקא מאה נקט אבל הוא לשון רבוי ומאריך לו האלהים ואיננו עונשו · כי יודע אני ונומר להיות כי עם הארץ הנדבר בשמו שב במקצת ממחשבתו הרעה · כרוב דברי מוסר השכל צדק ומשפט ומשרים אשר עד כה דברי קהלת · ולכן להאמין בהשגחת הא-ל אף כי יקצר בעיני' הכנלים אשר יראה החמס בהם · לכן בפעם הרביעית הזאת מדיבורו תוך דבריו יורה ההשגחה במקצת · והוא אומרו כי גם יודע אני אשר יהיה טוב ליראי אלהים באחרית · ולהיות כי יראת אלהים תסוב על שני פנים · יראת הפחד מפני העונש המעותד לבוא לבוזה דבריו · ויראת המעלה והוא ליראה מפניו מפני גבהו ורוממותו :

יראת

רש"י

אשר אין נעשה פתגם · משפט מעשה הרעה מהרה שאין הקב"ה ממהר להפרע מעושי הרעה ועל כן הם סבורים אין דין ומלא לבם בקרבם לעשות רע : אשר חוטא [illegible] רע מאת חלפים וריבואות ומאריך לו הקב"ה וגומר · לפי פרושים שהחוטא עושה רע מאת חלפים וריבואות ומאריך לו הקב"ה וחינו נפרע ממנו · מאת מקרא קצר ודבוק לכנוי לומר מאת ימים מאת שנים מאת [illegible] וכן ומכודת מקרא קצר ומס' שכור' כעס ולא מיין כשאר שכרו' : כי גם יודע אני · כי [illegible] בכל זאת שאינו ממהר להפרע מן הרשעים ולהיות הפרש בין לדיקים לרשעים יודע אני שסוף כל אחד וא' ליטול שכרו ולירא' יהיה טוב וטוב לא יהיה לרשע לפי אשר איננו ירא לפני האלהים יש הבל · דבר המהביל את הבריות · אשר יש לדיקי' שמגיע אליהם רעה כמעשה הרשעים ויש רשעים שמגיע אליהם טובה כמעשה הלדיקים . אמרתי שגם זה אחד מן ההבלים הנוהגים בעולם ורבותי' דרשו לגד אחר במסכת הוריות ואינו מיושב לי על שיטת דבר שסיים הכתוב לומר שגם זה הבל : את השמח' שיהא שמח בחלקו ועוס' בפקודי' ישרים משמחי לב ולא יתא [illegible] אחר הרבית הון בכסף ומרבית וגזל כל מי שאינו שמח בחלקו וסוף אחר הממון בא לידי עבירות גזל ואונאה ורבית ושאינו שמח בחלקו לענין אהבת אשתו סוף אחרי הכשי' להרהר אחרי אשת איש : לאכול ולשתות ממה שנתן לו הקב"ה ולשמוח [illegible] [illegible]

[illegible] אף זה כן כשהייתי נותן לבי לדעת ולתור וגו' אז וראיתי כל מעשה האלהים : שנה בעיניו איננו רואה · הרשע השט אחר הממון והעריות : וראיתי

קהלת ח

אשר אין נעשה פתגם מעשה הרעה מהרה על כן מלא לב בני האדם בהם לעשות רע: אשר חטא עשה רע מאת ומאריך לו כי גם יודע אני אשר יהיה טוב ליראי האלהים אשר ייראו מלפניו: וטוב לא יהיה לרשע ולא יאריך ימים כצל אשר איננו ירא מלפני אלהים: יש הבל אשר נעשה על הארץ אשר יש צדיקים אשר מגיע אלהם כמעשה הרשעים ויש רשעים שמגיע אלהם כמעשה הצדיקים אמרתי שגם זה הבל: ושבחתי אני את השמחה אשר אין טוב לאדם תחת השמש כי אם לאכול ולשתות ולשמוח והוא ילונו בעמלו ימי חייו אשר נתן לו האלהים תחת השמש: כאשר נתתי את לבי לדעת חכמה ולראות את הענין אשר נעשה על הארץ כי גם ביום ובלילה שנה בעיניו איננו ראה: וראיתי

תרגום

ומן בגלל דלית מיתעביד פתגם ביש פורענות רשיעא בפריע על עובדיהון בישיא בגין כן אתמליא לבא דבני אנשא בהון למעבד ביש בעלמא הדין: ובזמן דחייבא יעביד ביש מאה שנין ומן קדם יי' אתיהיבת ליה ארכא בגין דיתוב ארום אתגלי ליה ברוח קודשא וידעית אנא דיהי טב לעלמא דאתי לדחליא דיי' דדחלין מן קדמוהי ועבדין רעותיה: וטב לא יהי לרשיעא ולא יהי ליה ארכא לעלמא דאתי ובעלמא הדין אתקטעין יומי חיוהי יערקון ויחלפון כטלל בגין דליתוהי דחיל מן קדם יי': אית הבלו דאתגזר למהוי מתעביד על אפי ארעא דאית צדיקיא דמטי להון ביש כאילו אינון עבדין כעובדי חייביא ואית חייבין דמטי להון כאילו אינון עבדין כעובדי צדיקיא וחזית ברוח קודשא דבישא דמטי לצדיקיא בעלמא הדין לא על חוביהון אלהין למגבי מנהון חובא קלילא למהוי אגרהון שלים לעלמא דאתי וטב דמלי לחייביא בעלמא הדין לא על זכותיהון אלא למיפרע להון אגרא על זכותיה קלילא דעבדו למהויהון אכלין אגרא בעלמא הדין ולהובדיהון חולקהון לעלמא דאתי אמרית במימרי דאף דין הבלו: ושבחית אנא ית חדות אוריתא ארום לית טב לאנש בעלמא הדין תחות שמשא ארום אלהן למיכל ולמישתי ולמחדי בטורחיה ובחולקיה דאתיהיב ליה מן שמיא ולא יושיט ידיה בחטופין ואניסא והוא ילויניה לשלם לעלמא ההוא ויקביל אגר שלים על טורחיה די טרח בשלמותא כל יומי חיוהי די הב ליה יי' בעלמא הדין תחות שמשא: כמא די יהבית ית לבבי למנדע חוכמת אוריתא ולמחזי ית נוון דאתעביד על ארעא ארום אף חכימא דיצבי למעסק באוריתא ולאשכחא חוכמתא טורחא הוה ליה ארום אף בימטא לא ינוח ובליליא שינתא בעינוהי לא חזי: וחזית

מסורה

על כן ט' בטעם פזר וסימ' על כן לא יאכלו בני ישראל · על כן קראו למקום ההוא מחנה דן · כי על כן הוא מרפא את ידי דירמיה · על כן חרה אף יי' בעמו · על כן לא ידרכו כהני דגון · על כן אבכה בבכי יעזר · על כן מלא לב בני האדם · קראו את שם המקום ההוא עמק ברכה דד"ה · לימים האלה פורים : אלהים ב' חסר בסיפרא וסימ' אשר יש צדיקים אשר מגיע אלהם כמעשה הרשעים ב' בפסוק : השמחה ג' וסימ' הרבית הגוי לא הגדלת השמחה · קול תרועת השמחה דעזרא · ושבחתי אני השמחה אשר אין טוב : ולראות ג' וסימ' לעיל בסיפרא סימ' ג' : ובלילה ה' וסימ' ולמשל ביום ובלילה · מדי עברו יקח אתכם ובלילה שירה עמי · ובלילה יהי כגנב · ובלילה שנה בעיניו איננו ראה :

רלב"ג

על המעשה הרע וזה סבה שמלא לב בני האדם בהם לעשות רע כי הם אלו ירחו שיגיע העונש על הרשע תכף עשותו היו נשמרים יותר מעשיית הרע הבל ה' יתברך מאריך לחוטא מאד עד שהוא יעשה דרך משל מאה רעות קודם שיגיהו עונש מותם כמו שהתבאר בספר איוב · והנה יודע אני שטוב יהיה לירא האלהים שיירא מלפניו כי הם יהיו נשמרים מהרבה מהרעו' הנכונו' לבא עליהם והם גם כן יגיעהו אל הטוב האנושי והוא הצלחת הנפש ואולם הרשע לא יהיה לו טוב אנושי ויהיה משולח למקרי המערכת ולזה יתכן שלא יאריך ימים אבל יהיה כצל שאין לו מניחות מי שאיננו ירא מלפני אלהים · יש הבל אשר נעש' על הארץ שיבלבל זאת המחשב' האמתית שהגענו אליה והוא שיש לדיקים שמגיע אליהם כמעשה הרשעי' מהשלוח למקרי הזמן מפני ססור השגחת ה' יתברך אז מפני תוכחתו ויסרו אותם על לד ההשגח' ויש רשעים שתדבק בהם ההשגחה הכוללת אשר מלד סדור המערכת בדרך שידמה להשגחה הראוי' ללדיקי' אמרתי שגם זה הבל ורוע סדור באלו הנמלאות השפלות ומפני זה כאשר ראיתי רוע הסדור הזה שבחתי את השמחה שאין טוב לאדם תחת השמש להכאיב נפשו בהשתדלו' דרישת החכמה וכשרון המעש' אבל שיאכל וישת' וזה הוא מי שילונו ה' יתברך בעמלו ימי חייו אשר נתן לו האלהים תחת השמש · והנה כאש' נתתי את לבי לדעת חכמה ולראות נימוס הנמלאות וסדרם ויסרם הנה מי שישתדל בזה ימלא בכאב לב ובלער תמיד עד שאיננו רואה שינה בעיניו וראיתי את כל מעשה האלהים שלא יוכל האדם להשיגו ואע"פ שבבר יעמל בו הרבה · הנה כאשר נתתי אלו התחשבות המקבילות אל לבו לברר הבודק מהבלתי גוד' מלאתי שהלדיקים שומרי התורה והם החכמי' יודעי' נימוס הנמלאות וסדרם ויסרם ופעולותיה כי התורה הייטירם אל זה כי כלם ביד האלהים רלוני שהו' משגיח בהם ומשתדל שתהיינה פעולותיהם ביותר טוב שבאופנים לשמרם מכל רע גם האהבה והשנאה אשר לאדם מזולתו שאין יודע האדם ויקרה לו מפני זה רעות רבות הכל הוא לפניהם ידוע ומושג כי ה' יתברך יודיע שזה מלד השגחתו בהם ובאופן אחר ימלא בהם כל מה שישיגם מאלו המקרים כמו שימלא לשאר בני האדם ר"ל שבבר ימלא מקרה אחד ללדיק ולרשע ולטוב ולטהור ולמי שהוא הפכם והוא הטמא ולמי שיקרב קרבנות לה' יתברך ולמי שימנע מזה הטוב ההוא כחוטא והנשבע לשוא ולשקר כמי ששבועה ירא · ואפשר שיהיה הרלון בזה גם זה ימלא מקביל לזה כמוש והוא שאהבה והשנאה יודע האדם ויכשל מפני זה בדברים רבים הכל הוא לפניהם למכשול כמו הענין בשאר האנשים · הכל ימלא בהם כאשר ימלא לשאר האנשים עד שבבר יקרה מקרה אחד לרעים והטובים וימשך פירש זה הפסוק כמו שקדם אלא שאין זה במי שהם טובי' במוחלט אבל ימלא זה במי שיקנה מהשלמו' מעט כמו מי שהוא זובח לשם ועושה דבריו בטהרה וירא מהשבע לשוא ולשקר · וזהו התועלת המגיע ממה שביאר בזה הפסוק · זה רע בכל אשר נעשה תחת השמש עם שהוא מביא גם כן מבוכה בלב בני האדם ומרחיק אותם מהשלמות וזה כי מקרה אחד לכל וזה דבר רע מאד וגם ימשך מזה שיהיה לב בני האדם מלא רע והוללות בלבבם בחייהם ואחרי האדם ילך הלב אל המתים בלא שלמות אנושי אשר הוא הרע שבכל מיני הרעות ר"ל המות והפסד וזה שמי שיחובר אל איזה שיהיה ממיני החיים יש בטחון כי עדיין אפשר לו לקנות שלמות והחיים אשר הוא בהם הם גם כן טובים בעלמותם עד שהעבד החי הוא טוב מהמלך המת והמשיל זה הענין בכלב והאריה וזה שהחיים משיגים · שבבר ימותו ולכן ישתדלו מפני זה בקנין השלמות והמתים אינם יודעים ר"ל שאין להם השגה חדשה בדבר ואין עוד להם שכר זולת מה שיגיעו אליו בחייהם מהשלמות כי נשכח זכרם אשר היה כלי להגעת המושכלות ר"ל הכח הזוכר וזה כי החוש והדמיון והכח הזוכר הם כלים להגיע האדם אל מושכליו גם אהבתם ושנאתם וקנאתם אשר מפניהם ישתדלו בהעמדת הדרוש מה ובטול הפכו כבר אבדה וחלק אין להם עוד לעולם בכל אשר נעשה תחת השמש זולת מה שהגיעו אליו בחייהם · הכלל העולה מהדברים הוא שענין בקשת החכמה הוא חשוק מאד ואע"פ שהוא רחוק להשיגו אין ראוי שימנע האדם מפני זה מחקור בה וזה יתכן שישלים לו בשני דברים האחד שיתרחק מדבר אחד פחות יכסף אותו הסבל והיא האשה אשר היא מלודים וחרמים ללכוד לב האדם באופן שתמנע אותו מכל שלמות נפשי : והשני

מ"ע ספורנו

על מעשה הרע מהרה · והטעם שהרשעים העיזו פניהם לעשות הרע נלהשהכח בו הוא על שלא בא עונש העבירה תכף : על כן מלא לב בני האדם בהם לעשות רע : בחשב' שלא יקר' להם שום עונש וזה בראותם אשר חוטא עושה רע מאת ומאריך לו · בלי שום עונש וחושבים שאחר המות אין עונש כלל : כי גם יודע אני אשר יהיה טוב ליראי האלהים ואמרתי שמאריך לו אבל לא ינקה כי אמנם ידעתי שליראי האלהים יהיה טוב מוחלט לחיי עולם : וטוב לא יהיה לרשע : ושל רשע לא יהיה שום טוב נחשב אבל יהיה לו גמול גרוע : ולא יאריך ימים כלל · ועם זה יהיה לו הגמול הגרוע זמן מועט כזמן הצל : אשר איננו ירא מפני האלהים · והטעם שהגמול שיהיה לו יהיה דבר גרוע ובזמן מועט אע"פ שיבואו בשביל איזה פועל טוב שעשה הוא כי אמנ' אותו הפועל הטוב הוא כמו כן דבר גרוע מאשר שאינו ירא אלהים ויהיה הפעל ההו' שלא לשמו : יש הבל אשר נעשה על הארץ אשר צדיקים אשר מגיע אליהם כמעשה הרשעי' · לקנות שם רע בהמון כמו שיקר' לחסיד שוטה : ויש רשעי' שמגיע אליהם כמעשה הצדיקים לקנות שם טוב בהמון כמו שיקרה לרשע ערום עושה להתיהר ולמנות פרושי' : אמרתי שגם זה · השם טוב הנקנה בין ההמון הפתאי': הבל הוא דב' בלתי נחשב' · ושבחתי אני את השמח' · שישמח האדם בחלקו · כאשר ישיג מן הדברים הזמניים את ההכרחי המספיק לו · והוא ילונו כי בו ישיג את השלמות המכוון בעיון ובמעשה ולא יאבד זמנו להשיג מותרות : כאשר נתתי את לבי לדעת חכמה · וזה שבחתי כאשר פניתי אל העיון וראיתי שיצטרך בו השתדלות עם זמן רב : לראות את הענין אשר נעשה תחת השמש · וגם כן פניתי לראות את רב ההשתדלות והזמן הצריכים בהשגת מותרו' בעסקי חיי שעה : כי גם ביום ובלילה שינה בעיניו · כי המרבה בהשתדלות בעסקי חיי שעה בשר תמיד מהתבונן אל שום שלמות נלחי בהיות השגת המותרות דבר בלתי מוגבל · איננו רואה באופן שאינו רואה שנה הוא הענין המוחל' כלל : וראיתי

אבן עזרא

אשר · בעבור שלא נעשה דבר נקמה ותשלו' ותגמול על מעשה הרעה מהרה על כן מלא לב בני האדם אפילו בנפשם לעשות רע כי סר הפחד מהם : אשר חטא כי ירחו חוטא אחד יעשה רע מאת פעמי' והאריך לו האלהי' אע"פ שידעו המבינים בבני אדם וגם יודע אני אשר יהיה טוב ליראי האלהים ואם לא היה מהרה : וטוב לא יהיה לרשע · באחריתו ויש מהם שלא יאריך ימי' כלל ובעבו' היות רשע לעיני רבים פירש שזה הרשע הוא אשר איננו ירא מלפני האלהי' · יש הבל · מתחלת הפסוק עד פסוק גם זו ראיתי חכמה הם ששה עשר · פסוקים בענין אחד ונקים גם זה הפסוק הוא מן הענין של מעלה יש לדיקים שמגיע אליהם מה שהיה ראוי להגיע לרשעים על מעשיה' והפך הדבר וכאשר ראיתי זה אמרתי הכל הבל בין לדיק ורשע כענין ואני כמעט נטיו רגלי כי קנאתי בהוללים : ושבחתי · אז שבחתי את השמחה כי אין טוב לאדם רק האכילה והשתיה ופירוש ילונו בעמלו ילוה עמו וזה הדבר שישמח ויתענג : כאשר · כמעט ושבחתי את השמחה כאשר נתתי את לבי לדעת זה הענין ולמה יגיע ללדי' כמעשה הרשע עד כדה שנתי מעיני ביום ובלילה ברוב המחשבות : וי"ו עיניו שב אל לבי : ורקיתי

אבן יחייא

יראת האלהים היותר נעלה · לכן פירש כי הטוב העתיד ליראי אלהים · הוא לאשר יראו מלפניו · ר"ל מפני כבוד פניו ומעלתו שהיא היראה אלהית המעולה והשלימה · ולא מפני יראת העונש [illegible] אשר היא הנגרעת · וטוב לא יהיה לרשע [illegible] כי כאשר פשע לרשע בקרב · כי באים פשע לרשע בקרב [illegible] לא יאריך ימים רק [illegible] אבל ירא יראת השפל [illegible] לא יראת [illegible] יראת הפחד [illegible] ירא מלפני האלהים · יש הבל ובגוף הוא המשכות דברי קהלת [illegible] כי לא יתכן לו הכרות אשר לפחדם ירא את ה' [illegible] וזהו אותו ולא יאריך ימים ככל אשר איננו ירא מלפני אלהים · יש הבל ובגוף הוא [illegible]

רשי

וראיתי את כל מעשה האלהים · שתמר לבריו' : כי לא יוכל האדם למצוא וגו' · אין הבריות יכולות לעמוד על סוף דרכו של הב"ה מה סכר כל המעשה שנעשה תחת השמש שרואי' רשעים מצליחים וצדיקים יורדים : בשל אשר יעמול האדם לבקש · בשביל אשר ראיתי הרבה עמלים לבקש ולמצו' את סוף המדה ואינן יכולין : וגם אם יאמר החכם · שהוא יודע לא יוכל שהרי משה רבינו לא עמד על הדבר באומרו הודיעני נא את דרכיך : ולבור · ולברר את כל זה · ביררתי והבחנתי : אשר הצדיקים והחכמי' ועבדיה' ביד האלהים · הוא עוזרים והוא שופטם כדי להטיבם באחריתם : ועבדיהם · הם תלמידיהם משמשיה' הולכי אורחותם : גם אהבה גם שנאה · אין יודעין שאר הבריות ואין מבינין לתת לב במה יאהבו למקום ובמה הם שנואי' : הכל לפניהם · לפני הצדיקים והחכמי' : הכל כאשר לכל · הכל נותני' ללבם כאשר מגיע לכל אדם שסוף דבר לתת לכל איש כדרכיו: מקרה אחד ויודעי' שסוף הכל אשר צדיק ואשר רשע למות ומקרה אחד יש בעולם הזה לכולם כל זה הם יודעים ואע"פכ בוחרים להם דרך הטוב לפי שיודעי' שיש הפרש ביניהם לעולם הבא : לצדיק · כגון נח · לרשע פרעה גבה זה נצלע וזה נצלע . לטוב זה משה · לטהור זה אהרן · ולטמא אלו מרגלים אלו אמרו שבחה של ארץ ישראל ואלו אמרו גנותה אלו לא נכנסו לארץ ואלו לא נכנסו לאר' הרי מקרה אחד להם · ולזובח זה יאשיהו שנאמר ויזבח יאשיהו · ולאשר איננו זובח זה אחאב שביטל את ישראל מעלות לרגל זה מת בחצי' וזה מת בחצים · כטוב זה דוד כחוטא זה נבוכד נצר זה בנה ב"ה וזה החריבו זה מלך ארבעי' שנה וזה מלך ארבעים שנה · כנשבע זה צדקיהו שנשבע לשקר שנאמר גם במלך נבוכד נצר מרד אשר השביעו וגו' · כאשר שבוע' ירא זה שמשון שנ' ויאמר אליהם שמשון השבעו לי פן תפגעון בי אתם לאדנו שהיתה שבועה חמורה לו זה מת בניקור עינים וזה מת בניקור עינים : על כן לב בני האדם מלא רע · שאומרים אין דין פורענות לרשעים אין הכל אלא לפי המקרה פעמי' לצדיק ופעמים לרשע : ואחריו אל המתים : וסופן יורדים לגיהנם : כי מי אשר יבחר אל כל החיי' יש בטחון · כי בעודו בחיים אפילו הוא רשע ונתחבר לרשעים כמו שנ' אל כל החיים אפילו לרשעים יש בטחון שמא ישוב לפני מותו :

רלבג

והשני הוא שידרוך בדרכי התורה כי היא מיישרת בתכלית להשיג האמתות והע"פ שהאנשים יתחלפו דעותיהם בהתחלות אשר הטעות בהם מרחיק האדם מהשלמות הנפשיי מאד הנה מפני זה אין ראוי להניח ולעזוב החכמה כי תי יהיה באלו הנמצאות השפלות שישוה לחכם כיודע פשר הדברים וסודם ועם כל זה הנה התורה תיישרהו אל השגת האמת בכמו אלו העמוקי' כמו שהתבאר בדברינו בפרושינו לדברי התורה והנה באר בזה המקו' שהחכמה נבחר' מאד וכה תועלת ג"כ בענין הטיבית הגופיות ובשמירה מרעותיהם מצד דבקות ההשגחה האלהית לחכם והודעתו אותו הרעות והטובות טרם היותם כשהיה מוכן לקבל זה השפע יאח' זה ספר קלת מחשבו' יבואו לחטו' שאן תועלת בהשיג הקניינים ולא בשמירת התורה בכשרון המעשה וזה כי העושר אם' יחשוב שבו תועלת בעניני' הגופיים והיא התועלת המיוחד בו הנה לא יהיה הענין בו כן כי אנחנו נראה שהעושר בעינו יהי' סבה פעמים רבות להגעת הרע וזה שבבר יקרה שישלט האדם באדם לרע לו אלא שזה יהיה מעטי' ואין ראוי מפני זה להחרש' מלאסוף ולכנוס מהקניינים המצטרך גופו ובכמו זה הענין יראו רשעי' מצליחים מאד והנשי' לדיקי' קשי יום מאד על שיפסדו וישכח זכרם בעיר בעצמה אשר עשו הפועל והטובות ומפני זאת המחשבה נטו הרבה מהאנשים אל הרשע נחשבם שאין שם גמול ועונש

וראיתי את כל מעשה האלהים

וְרָאִ֙יתִי֮ אֶת־כָּל־מַעֲשֵׂ֣ה הָאֱלֹהִים֒ כִּי֩ לֹ֨א יוּכַ֜ל הָאָדָ֗ם לִמְצוֹא֙ אֶת־הַֽמַּעֲשֶׂה֙ אֲשֶׁ֣ר נַעֲשָׂ֣ה תַֽחַת־הַשֶּׁ֔מֶשׁ בְּשֶׁ֨ל אֲשֶׁ֧ר יַעֲמֹ֛ל הָאָדָ֥ם לְבַקֵּ֖שׁ וְלֹ֣א יִמְצָ֑א וְגַ֨ם אִם־יֹאמַ֤ר הֶֽחָכָם֙ לָדַ֔עַת
א לֹ֥א יוּכַ֖ל לִמְצֹֽא׃ כִּ֣י אֶת־כָּל־זֶ֞ה נָתַ֤תִּי
אֶל־לִבִּי֙ וְלָב֣וּר אֶת־כָּל־זֶ֔ה אֲשֶׁ֧ר הַצַּדִּיקִ֛ים וְהַחֲכָמִ֥ים וַעֲבָדֵיהֶ֖ם בְּיַ֣ד הָאֱלֹהִ֑ים גַּם־אַהֲבָ֣ה גַם־שִׂנְאָ֗ה אֵ֚ין יוֹדֵ֣עַ הָֽאָדָ֔ם הַכֹּ֖ל לִפְנֵיהֶֽם׃ הַכֹּ֞ל כַּאֲשֶׁ֣ר לַכֹּ֗ל מִקְרֶ֨ה אֶחָ֜ד לַצַּדִּ֣יק וְלָרָשָׁע֮ לַטּ֣וֹב וְלַטָּה֣וֹר וְלַטָּמֵא֒ וְלַזֹּבֵ֔חַ וְלַאֲשֶׁ֖ר אֵינֶ֣נּוּ זֹבֵ֑חַ כַּטּוֹב֙ כַּֽחֹטֶ֔א הַנִּשְׁבָּ֕ע כַּאֲשֶׁ֖ר שְׁבוּעָ֥ה יָרֵֽא׃ זֶ֣ה ׀ רָ֗ע בְּכֹ֤ל אֲשֶׁר־נַעֲשָׂה֙ תַּ֣חַת הַשֶּׁ֔מֶשׁ כִּי־מִקְרֶ֥ה אֶחָ֖ד לַכֹּ֑ל וְגַ֣ם לֵ֣ב בְּנֵי־הָאָדָ֣ם מָלֵא־רָ֗ע וְהוֹלֵל֤וֹת בִּלְבָבָם֙ בְּחַיֵּיהֶ֔ם וְאַחֲרָ֖יו אֶל־הַמֵּתִֽים׃ כִּי־מִי֙ אֲשֶׁ֣ר יְבֻחַ֔ר אֶ֥ל כָּל־הַחַיִּ֖ים יֵ֣שׁ בִּטָּח֑וֹן כִּי

וַחֲזִית אֲנָא יַת כָּל עוֹבַד גְּבוּרְתָּא דַיְיָ אֲרוּם דְּחִילָא הוּא וְלֵית לֵיהּ רְשׁוּ לֶאֱנָשׁ לְאַשְׁכְּחָא יַת עוֹבַד גְּבוּרְתָּא דַיְיָ דְּאִתְעֲבִיד בְּעַלְמָא הָדֵין תְּחוֹת שִׁמְשָׁא כַּד יִטְרַח אֱנָשׁ לְמִתְבַּע מַה דַּעֲתִיד לְמֶהֱוֵי וְלָא יַשְׁכַּח וְאַף אִם יֵימַר גְּבַר חַכִּים בְּמֵימְרֵיהּ לְמִנְדַּע מַה דַּעֲתִיד לְמֶהֱוֵי בְּסוֹף יוֹמַיָּא וְלֵית לֵיהּ רְשׁוּ לְמִשְׁכַּח: אֲרוּם יַת כָּל דֵּין יְהָבִית עַל לִבִּי וּלְמִבְלוֹשׁ יַת כָּל דֵּין דִּי צַדִּיקַיָּא וְחַכִּימַיָּא וְתַלְמִידֵיהוֹן דְּמִשְׁתַּעְבְּדִין לְהוֹן עַל עֵיסַק אוּלְפַן אוֹרַיְתָא מְסִירָן בִּידָא דַיְיָ וּמִינֵיהּ אִתְגְּזַר עַל כָּל עַלְמָא כָּל מַה דִּיהֵי בְּיוֹמֵיהוֹן אַף רְחִמְתָּא דִּי רַחֲמִינוּן אַף סְנִיאָתָא דְּסָנֵינוּן גְּבַר לֵית נְבִיָּא בְּעַלְמָא דְּיִנְדַּע מַה דִּיהֵי בֶּאֱנָשָׁא כּוּלָּא בְּמַזָּלָא אִתְגְּזַר לְמֶהֱוֵי קֳדָמֵיהוֹן: כּוּלָּא בְּמַזָּלַיָּא תַּלְיָא מִן שְׁמַיָּא אִתְגְּזַר מַה דַּעֲתִיד לְמֶהֱוֵי לְכוּלָּא אִירְעוּן חַד לְזַכָּאָה וּלְחַיָּיבָא לְדִתְקָן אוֹרְחָתֵיהּ וּלְמַדְכֵּי נַפְשֵׁיהּ וְלִמְסָאֵיב נַפְשֵׁיהּ וּלְמִקְרַב נִכְסַת קוּדְשַׁיָּא וּלְדִלֵיתוֹהִי מַקְרִיב נִכְסַת קוּדְשִׁין כְּחַיָּיבָא כִּגְבַר דְּיוֹמֵי לְשִׁקְרָא כִּגְבַר דְּמוֹמָתָא דָּחִיל: דֵּין מַזַּל בִּישׁ בְּכָל עַלְמָא דִּי יִתְעֲבִיד תְּחוֹת שִׁמְשָׁא אֲרוּם אִרְעוּן חַד לְכוּלָּא לְכָל דַּיָּירֵי אַרְעָא וְאַף לִבָּא דִּבְנֵי אֱנָשָׁא אִתְמְלֵי בִּישׁ עַל דָּא וְחוּלְחוּלְתָּא בְּלִבְּהוֹן כָּל יוֹמֵי חַיֵּיהוֹן וּבָתַר סוֹפוֹהִי דֶּאֱנָשָׁא נְטִיר לֵיהּ לְאִתְּוַכְּחָא עִם מֵיתַיָּא בְּדִין חַיָּיבַיָּא: אֲרוּם מַן גַּבְרָא דִּי אִתְחַבַּר לְכָל פִּתְגָּמֵי אוֹרַיְתָא וּלְמִקְנֵי חַיֵּי עַלְמָא דְּאָתֵי אִית לֵיהּ סְבַר אֲרוּם

נתתי אל לבי ד' בלישן נתינה אל לב ופי' והחי יתן אל לבו · כי את כל זה נתתי · ולא הגדתי לאדם · ויתן אלהי אל לבי : חוטא כחוטא ג' חס' וסימ' הוי גוי חטא עם כבד עון · אשר חטא עשה רע · כטוב כחטא הנשבע כאשר שבועה ירא : יבחר יחבר קרי כי מי אשר יבחר אל כל החיים והוא חד מן מ"ב מלין דכתי' מוקדם מאוחר וסימ' נמסר במסרה רבתא במערכת אות הו"ו בס"ד :

אבן עזרא

וראיתי · קלות מעשה האלהים והבינותי עיקרם לכן זה המעש' הרע שנעשה תחת השמש לא אוכל להבינו בעבור שהוגיעו נפשם ועמלו חכמי האדם למצוא הענין ולמה זה ולא מצאו ופירוש בשל כמו בעבור וכן כי בשלי הסער הגדול ועל זה הענין לעק איוב הצדיק : כי את כל זה · לבור · היה ראוי להיות בחולם וכן ידון ושמח בעבור היות שניהם מפעלי הכפל והוא כמו לברור מן ספתי ברור מללו כי ראיתי הצדיקים והחכמים ומעשיהם כמו לכן יכיר מעבדיהם אינם ברשותם רק ביד האלהים גם כל מה שהם אוהבים או שונאים אינם יודעים מתי יבואם הכל לפניהם ולא ירגישו או כי' לפניהם קודם שיהיו כבר נגזר עליהם מה שנגזר : הכל · הכל יבא להם כמו שיבא לכל מקרה אחד לצדיק ולרשע אין הפרש ביניהם לטוב ולטהור הנה טמא במקום הזה הפך הטוב והטהור כמו שיש פקח בפסוק מי שם פה לאדם הפך העור והשומע כמו לפקוח עינים עורות פקוח אזנים ודקדוק כטו' כחוטא כי הכפי"ן בלשון הקדש כמו כעבד כאדניו כי ישוב העבד כאדון והאדון כעבד אין הפרש ביניהם וכן כמוני כמוך כעמי כעמך כחשכה כאורה והמפרש כימים אשר ישבתם הימים אין טעם וריח לפירוש הזה כי מר ענין ישבתם בקדש ימים רבים כימים אשר ישבתם והנכון כי מקדש הלכו המרגלים ובשנת הארבעים באו לקדש עיר מואב והנה כל השנים היו במדבר קדש וזה פירושו ותשבו בקדש ימים רבים כמים אשר ישבתם עד שוב התרים כענין כמספר הימים אשר תרתם את הארץ כי בבוא המרגלים אמרו הננו ועלינו אל המקום יתכן היות צדיק ורשע במעשיו טמא וטהו' בגופו וזובח בממונו וטוב וחוטא בלבו ונשבע בדבורו : זה רע · אין בכל מה שנעשה תחת השמש דבר יותר קשה מזה על כן מלא לב בני האדם רע והוללות בלבבם בחייהם בעודם בחיים ועוד יאמרו על המתים וישוב אחריו ללב בני האדם ואמר בענין הזה בני האדם כי על הקטנים יותר קשה בעבור קוצר דעתם : כי מי · זו במחשבת בני האדם שיאמרו כי כל מי שהוא מחובר אל החיים יש לו בטחון : ופירוש אחר כי מי אשר יחובר מן המתים והענין שלא יתחבר עם כל המתפרדים ממנו אל כל החיי' יש בטחו' בלבד ולא למתי' וכתוב יבחר וענינו כי המת לא יוכל לבחור : כי

מ"ע ספורנו

וראיתי את כל מעשה האלהים · התבוננתי על כל המעשה המכוון מאתו שהוא העיון והמעשה שהמלאכה מרובה · בשל אשר יעמול האדם לבקש היזה דרוש עיוני : ולא ימצא · ופעמים שלא ימצאהו לעומק המושג וזה יורה שלהם ב המושכלות בעיון לצרך זמן רב · והשתדלות נמרץ ולכן לא ישיגהו הטרוד בהשגת מותרות : וגם הם יאמר החכם לדעת · ועם זה יש איזה דרוש שגם אם יאמר החכם להשיגו באמצעות דרושי' רבים זולתו שכבר השיג כאמרם ז"ל אם שמע בישן השמע בחדש : לא יוכל מצוא · כמו שיקרה בענין הבריאה וזולתה כאמרם ז"ל להגיד כח מעשה בראשית לאדם אי אפשר כי את כל זה נתתי · זל לבי גזרתי הות' שהדבר כן הוא כי אמנם נתתי אל לבי' לראות בכל זה את הנסיון ברבי' אשר הרשעים והצדיקים ועבדיהם · פעולות השתדלות' בעיון ובמעש' ביד האלהים · כאמרו ונשמת שדי תבינם' שיעזר לאדם בהם סיוע לבלבי להוציאם לפועל : גם אהבה גם שנאה אין יוד' האדם · ובזה לא יכיר האדם שום אהבה ושנאה מאת האל ית' גם שיעזור לאיזה אדם יותר ממה שיעזור לחברו כאלה : כי אמנם הכל לפניהם · בבחירתם וזה כי לפי טוב התכלית המכוון מאת המשתדלים כאלה יהיה בהם הבדל הסיוע האלהי כאמרם ז"ל הלמד ע"מ ללמד מספיקי' בידו ללמו' וללמד והלמד ע"מ לעשו' מספיקים בידו ללמוד וללמד לשמור ולעשות : הכל כאשר לכל · כל מדרגות הסיוע האלהי כאלה שיקרה בהם הבדל במשתדלים מתחלפים הם כפי מדרגות התכלי' המכוון מכל אחד מהם : מקרה אחד לצדיק ולרש' · באופן שיהיה הסיוע האלהי כשה לרשע ולטמא ולחוטא בפעלהם כמו שהיה לצדיק בפעלת הפכם וזה כפי התכלית המכוון מכל אחד מהם כאמרם ז"ל גדולה עביר' לשמה ממצוה שלא לשמ' : זה רע בכל אשר נעשה תחת השמש כי מקרה א' לכל · שהמשתדל להשיג חיי עולם בעיון ובמעשה יצטרך גם הוא להשתדל להשיג חיי שעה כמו שיצטרך להשתדל בזה האדם בהמוני המשתדל להשיג חיי שעה בלבד כאמרם ז"ל רבים עשו כרבי שמעון בן יוחאי ולא עלתה בידם לא זה ולא זה · וגם לב בני האדם מלא רע בלבבם בחייהם · ועם מה שיקרה רע מזה שהמשתדל בתור' ובמעשים טובים יצטרך ליבטל מהם להשיג ההכרחי לחיי שעה ימשך גם כן לזה קלקול אחר שלב בני האדם מלא רע בענין לבבם ושכלם בחייהם שחושבי' שהתכלי' המכוון במציאות השכל האנושי הוא שישתדל בחיי שעה בלבד : ואחריו · ואחר זה הדמיון הרע : אל המתים : חושבים רע כמו כן על המתים

אבן יחייא

אשר נעשה על הארץ שבראה מאם מפורסם · והוא אשר יש צדיקים אשר מגיע אליהם כמעשה הרשעים והוא הצרות והיסורין · ויש רשעים שמגיע אליהם כמעשה הצדיקים · ועושר וכבוד אתם כון עתק ומנוחה ושמחה · ולכן אמרתי שגם זה הוא מהדברים שמבהילים ומבלים את הבריות לראות אתם כזה צדיק ורע לו · רשע וטוב לו · ולכן שבחתי אני את השמחה · להיות שמח ועונג תמיד בעולמו · ולבלתי קחת רוגז וכעס על הנראה יום יום מתהפוכות הזמן ומהלומותיו · אשר אין טוב לאדם תחת השמש כי אם לאכול ולשתות ולשמוח בשמחת גן הכסים · ושלשה אלה בני נח הנולדים מהנפש הנומית · והוא ילוכו רולה לומר הקבוץ מהשלשה הנז' הנכללים בשם שמחה · ילונו ויתחבר עמו תמיד · ואפילו בעת אשר יהיה עמל יעמוד בשמחה וכן כל ימי חייו אשר נתן לו האלהים תחת השמש · כאשר נתתי ונומר כנזר מן ולא נתנו אלהים · ור"ל כאשר הכנתיו לדעת חכמה · ולראות באמצעותה שבת הענין אשר נעשה על הארץ מצדיק ורע לו · רשע וטוב לו · כי גם ביום ונומר ר"ל לבי בכוספו לדעת זאת גם ביום ובלילה שינה בעיניו והם עיני השכל איננו רואה · ואחרי טורחי לראות ולעיין בכל מעשה האלהים גזרתי אומר כי לא יוכל האדם למצוא את שבת המעשה שנעשה תחת השמש מהמבוקש הנז' מהצדיק והרשע שיחד ישפטו אלהים · ואין לחשוב שאם טרחתי ולא מצאתי כי הוא לקוצר השגתי בלבד ולא לעומק המושג · כי איננו ככה וזהו אומרו בשל רוצה לומר בעבור אשר אם יעמול האדם יהיה מי שיהיה · ומהמדרגה היותר גדולה שיוכל להיות · לבקש שבת המבוקש הלז בודאי לא ימצאהו · ואפילו שיהיה היותר חכם שבעולם · ויתהלל לדעת המבוקש הלז · אף שיטרח לבקשו לא יוכל למצוא אותו לעומק המושג · כי את כל זה ונומר ר"ל עשיתי כל מיני ההשתדלות לבור את כל זה הייתי לעשות הבריאה מהמבוקש הלז · אשר הצדיקים ונומר ר"ל מהאמת הכללה אשר הצדיקים והחכמים ועבדיהם והם כל הכת הנמשכים אחריהם במעשיהם הם ביד האלהים · ויש נגזר מן הנה יד ה' הויה במקנך · כי כצדיק כרשע ישפוט אלהים · ובהיות כי הצדיקים אינם מצליחים · ודרך רשעים צלחה · במה יודע איפה אשר יאהב ה' · או אשר ישנא · והוא אומרו גם אהבה גם שנאה אין יודע האדם ·

[illegible]

ועונש וכל שכן שיהיה מקום לזאת המחשבה מצד מה שנראה מההשגחה הדומה להשגחה פרטית שתדבק לפעמים לרשעים ונראה מהרע אשר ידמה שבא על צד העונש שיגיע לצדיקים וזה יביא לחשוב שאין ראוי לאדם לעמול לו בקניין העושר ולא בכשרון המעשה ולא בשמירות התורה אבל שיאכל וישתה וישמח כל ימי חייו אשר הונבל לו וגם בחכמה ידמה גם כן שאין ראוי להתעמל כי עניינ' הוא חסוק למשתדל בה כ״כ עד שלא יתנשינ לעיניו מרוב העומק והמבוכות הנופלות בה עם שלא יוכל האדם להשיג באופן שלם חכמות הנמצאות כמו שזכרנו במה שקדם והנה אחר המאמר בזה הספק שאחר החקיר' השלמ' ימצא ענין הצדיקים והחכמים הוא הנבחר מאד כי ענייניהם הוא בשלמות ביד ה' יתברך והוא המשגיח בהם וגם מה שאין יודע האד' כמו הענין באהבה והשנא' אשר אפשר היותו כלי בהגעת הרעות הנה הכל הוא לפניהם כי ה' יתברך יודיעם זה על צד ההשגחה כדי שישתדלו בהגעת הטוב הנכון לבא עליהם בשלש שבפנים וישמרו מהרע שלא יבא וזה אמנם יהיה בצדיקים שהם עם זה חכמים ואמנם הצדיקים מצד כשרונם לבד יתכן בהם מפני העדר ההשגחה הפרטית מהם בקצת העתים שיגיע להם רע מה כמו הענין ברשעים וזה הוא צדיק שאינו גמור כמו שאמרו רז״ל להתיר זה הספק :

כִּי־לְכֶ֤לֶב חַי֙ ה֣וּא ט֔וֹב מִן־הָאַרְיֵ֖ה הַמֵּֽת׃ כִּ֧י הַחַיִּ֛ים יוֹדְעִ֖ים שֶׁיָּמֻ֑תוּ וְהַמֵּתִ֞ים אֵינָ֧ם יוֹדְעִ֣ים מְא֗וּמָה וְאֵֽין־ע֤וֹד לָהֶם֙ שָׂכָ֔ר כִּ֥י נִשְׁכַּ֖ח זִכְרָֽם׃ גַּ֣ם אַהֲבָתָ֧ם גַּם־שִׂנְאָתָ֛ם גַּם־קִנְאָתָ֖ם כְּבָ֣ר אָבָ֑דָה וְחֵ֨לֶק אֵין־לָהֶ֥ם עוֹד֙ לְעוֹלָ֔ם בְּכֹ֥ל אֲשֶׁר־נַעֲשָׂ֖ה תַּ֥חַת הַשָּֽׁמֶשׁ׃ לֵ֣ךְ אֱכֹ֤ל בְּשִׂמְחָה֙ לַחְמֶ֔ךָ וּֽשֲׁתֵ֥ה בְלֶב־ט֖וֹב יֵינֶ֑ךָ כִּ֣י כְבָ֔ר רָצָ֥ה הָאֱלֹהִ֖ים אֶֽת־מַעֲשֶֽׂיךָ׃ בְּכָל־עֵ֕ת יִהְי֥וּ בְגָדֶ֖יךָ לְבָנִ֑ים וְשֶׁ֖מֶן עַל־רֹאשְׁךָ֥ אַל־יֶחְסָֽר׃

ראה

אֲרוּם כַּלְבָּא חַיָּיא הוּא טַב מִן אַרְיָא דִּי הוּא מִית: אֲרוּם צַדִּיקַיָּא יָדְעִין דְּאִין יְחוּבוּן עֲתִידִין לְמֶהֱוֵיהוֹן חַשִׁיבִין כְּמֵיתַיָּא לְעָלְמָא דְּאָתֵי בְּגִין כֵּן נָטְרִין אוֹרְחֵיהוֹן וְלָא חַיָּבִין וְאִין יְחוּבוּן תַּיְבִין בְּתִיוּבְתָּא וְחַיָּבַיָּא לֵיתֵיהוֹן יָדְעִין מִידַּעַם טַב עַל דְּלָא אוֹטִיבוּ עוֹבָדֵיהוֹן בְּחַיֵּיהוֹן וְלֵיתֵיהוֹן יָדְעִין מִדַּעַם טַב לְעָלְמָא דְּאָתֵי וְלֵית לְהוֹן אֲגַר טַב בָּתַר מוֹתֵיהוֹן אֲרוּם אִתְנְשֵׁי דָּכְרָנֵיהוֹן מִבֵּינֵי צַדִּיקַיָּא: בָּתַר מוֹתֵיהוֹן דְּרַשִׁיעַיָּא לֵית בְּהוֹן צְרוֹךְ אַף רְחֵימַתְהוֹן אַף שִׂנְאַתְהוֹן אַף קִנְאַתְהוֹן הָא כְּבַר הוֹבְדוּן מִן עָלְמָא וְחוּלַק טַב לֵית לְהוֹן עוֹד עִם צַדִּיקַיָּא לְעָלְמָא דְּאָתֵי וְלֵית לְהוֹן הֲנָיָיה מִן כָּל מַה דְּאִתְעֲבִיד בְּעָלְמָא הָדֵין תְּחוֹת שִׁמְשָׁא: אֲמַר שְׁלֹמֹה בְּרוּחַ נְבוּאָה מִן קֳדָם יְיָ עֲתִיד מָרֵי עָלְמָא לְמֵימַר לְכָל צַדִּיקַיָּא בְּאַנְפֵּי נַפְשֵׁיהּ אֵיזִיל טְעוֹם בְּחֶדְוָא לַחְמָךְ דְּאִיתוֹתַב לָךְ עַל לַחְמָךְ דִּי יְהַבְתָּא לַעֲנִיָּא וְלַחֲשׁוֹכָא דַּהֲווֹ כָּפִין וְשְׁתֵי בְּלֵב טַב חַמְרָא דְּאִצְטְנַע לָךְ בְּגַן עֵדֶן חֲלַף חַמְרָךְ דִּמְזַגְתָּא לַעֲנִיָּא וַחֲשׁוֹכָא דַּהֲווֹ צְחֵי אֲרוּם הָא כְּבַר אִתְרְעִית קֳדָם יְיָ עוֹבָדָךְ טָבָא: בְּכָל עִידַּן יְהֶוְיָין כְּסוּתָךְ חִיוָּרִין מִן כָּל סוֹאֲבוּת חוֹבְתָא וּשְׁמָא טָבָא דְּמָתִיל לִמְשַׁח רְבוּתָא קְנֵי בְּגִין דְּיִמְטוֹן בִּרְכָן עַל רֵישָׁךְ וְטִיבוּתָךְ אַל יֶחְסַר:

חזי

ל׳ וחד לכלב · ד׳ מל׳ ל׳ וחס׳ · ד׳ מל׳ · י״ב פסו׳ גם גם גם · ב׳ ותוחלת ד׳ חונים · ל׳ ל׳ ב׳ · ה׳ ב׳ המוג

אבדה ב׳ קמץ וסי׳ ותוחלת חוני׳ אבדה · גם קנאת׳ כבר אבדה : י״ב פסו׳ אית בהון ג׳ פעמי׳ גם וסי׳ גם תבן גם מספוא רב עמנו גם מקום · ויצו גם את השני גם את השלישי גם : ויאמר יהודה אל ישראל אביו שלחה הנער · לא איש דברים אנכי · גם צאנכם גם בקרכם קחו · משול בנו גם אתה · וישאל שאול ביי׳ · כי גם אחיך ובית אביך · כי גם נביא גם כהן · גם תמול גם שלשום · גם לא שמעת גם לא ידעת · גם אהבתם גם שנאתם : אל יחסר ב׳ וסימ׳ שררך אגן הסהר · ושמן על ראשך :

רשי

כי לכלב חי הוא טוב מן האריה המת · ושניהם רשעים טוב היה לו לנבוזר אד[ן] שהיה עבד רשע ונתגייר שלא הקדימתו מיתה מנבוכד נצר רבו שנקראת אריה ש[נאמר] עלה אריה מסובכו ומת ברשעו בגיהנם ועבדו בגן עדן ורבותינו דרשו ל[…] מחתכין את הנבלה לפני הכלבים בשבת ומת המוטל בחמה אסור לטלטלו אלא א[ם] כן הניחו עליו תינוק או ככר · כי החיים יודעי׳ שימותו · ו[…] ישיבו אל לבם יום המיתה וישו[בו] מדרכם אבל משמתו אינ׳ יודעי׳ מאומ׳ ואין עוד להם שכר פעו[לה] שיעשו מן המיתה והילך אלא מי שטרח בערב שבת יאכל בשבת · גם אהבתם · שאהבו פתי ולצון גם שנאת׳ ששנאו דעת : גם קנאת׳ שהקניאו להקב״ה במעש[י] ידיהם : וחלק אין להם […] אשר נעשה וגו׳ · לא היועיל […] זכות בן ובת להוציא רשעי[ם] שעבדו ע״א ואין להם […] לאחר מיתה : לך אכול בשמח[ה] אכל אתה הצדיק שכבר ו[…] הקב״ה מעשיך הטובים ותזכ[ה] לעולם הבא לך אכול בשמח׳ · בכ[ל] עת יהיו בגדיך לבנים · התק[ן] עצמך בכל שעה במעשה טו[ב] שאם תמות היום תכנס בשלו[ם] ומשל שלמה החכם את הדבר הזה לאדם שהזמינו המלך לסעוד׳ ולא קבע לו זמן אם חכם הוא או פקח מיד מכבס כסותו ורוחץ וסך וכן עת מחר […] יקרא אל הסעודה יהיו כל ש[…] בגדיו לבנים והוא רחוץ וסך […] דרשוהו רבותינו במסכת שבת […]

ראה

אבן עזרא

כי החיים · והחיים אפילו הם כסילים יודעים שימותו והמתי׳ אפילו הם חכמים אינם יודעים מאומה ולא יש להם מה יקוו כי נשכח שמם וזכרם : גם אהבתם · כשהיו בחיים ושנאתם וקנאתם אין להם חלק בכל העולם לעולם : לך אכול · זה דבור לב בני האדם והוא הוללות והענין אחר שאין למת חלק בעולם · כשאתם בחיים לך אכול בשמחה לחמך ושתה בלב טוב יינך כי אלה המעשים רצה האלהים שתעשה : בכל עת · המפרשים הקדמונים פירשו על ענין אחד והוא אם ידעת שרצה האלהים את מעשיך לך אכול בשמחה לחמך וצריך אתה שיהיו בגדיך לבני׳ והענין שלא יהיו בגדיך מגואלים ועניין ושמן על ראשך אל יחסר שיהיה לו שם טוב · ולזה שיקח אשה ולא ישגה בזרה : וכל אשר תמצא ידך לעשות ט״ב בעולם הזה עשה כי העולם הבא אינכו עולם מעשה כי אם עולם הגמול והפירוש הנכון שהפסוקי׳ שיש למעלה ולמטה הם דבקים והוא דבור לב בני האדם כאילו מדבר עם נפשו ולבו והוא כנוי בעד נפשו והוא אכול ושתה ולבוש בגדים נקיים ותסוך תמיד שמן ושמח עם אשה שתשקת בה וכל אלה הם תענוגי הגוף לבדו :

כל

לך אכול בשמחה וגו׳

ביאור המלות כי אין מעש׳ וחשבון הוי״ו היא ללא ענין כטעם וי״ו ורכב וסוס שהרצון בו רכב וסוס · והרצון בזה כי אח׳ המות אין לך שום מעשה בקניית מושכלות לא בחשבון שהם חכמות הלמודיות ולא בדעת שהיא חכמת הטבע ולא בחכמה שהיא חכמת האלהות כי היודע בה נקרא חכם כמו שזכר הפלסוף במה שאחר הטבע או ירצה בזה ותהיה וי״ו מלת וחשבון לענין כי אחר המות אין שם כשרון המעשה ולא השגת אחת מאלו החכמות השלשה שזכרנו שהם חשבון ודעת וחכמה לא לחכמים לחם ר״ל היודעים להשתדל באסיפה די מחסורם בחכמה ולא לנבונים עושר ר״ל המשכילים בתבונה תחבולו׳ רבות לאסיפת הקניינים ולא ליודעים חן רוצה לומר היודעים בחכמות המדיניות המיישרת האדם אל המדות החשובות · אם רוח המושל · אם רצון המושל · כי מרפא זה הדבר הוא לך מרפא והוא יניח חטאים גדולים רוצה לומר שישמרך מכמה חטאים גדולים · נתן הסכל הוא חסד הנושא והרצון נתן איש הסכל והוא הסכלות ועשירים הם עשירים החכמה כי הוא מקביל לסכלות : גומץ · חפירה : יעלב בהם · ר״ל יוכה בהם מענין ומחבש לעצבותם · יסכנבם · ר״ל יכנסו בהם כמו קולים בידיו כבקעו העצים ויהיה יסכן מענין שכיסו ויהיה סכך ושכן שני שרשים בענין ותהיה הס״מך תמורת שי״ן : כי בזה ימלאו רבים : קלקל · לטש · אי לך · אוי לך · בשתי הוא מן שתי ועניינו שתיה כמו שיעשה מפרה פרי ותמרה מרי ומדלה דלי · ולזה אמרו רז״ל בגבורה של תורה ולא בשתייה של יין · בעצלתים ימך המקרה · מי שיכנה התקרה לבנות הבית יתמסכן ויהיה עני בשינהג בבניינו בעצלת כי מצד העצלה יפסד ויכלה הבניין אשר ישתדל לקרות אותו קודם שישלם לו פועל הקרוי ולא יועילו לו מעשיו אבל יפסיד מה שיוציא בזה הבניין ויהיה עמלו לריק ולבטלה · ובשפלות ידים ר״ל כשישפיל בניינו ולא יבננו בחוזק ובזריזות ידליף הגשם ויטפטף ויפסיד הבנין ·

ביאור דברי הפרש לך אכול בשמחה לחמך ההכרחי לך לעמידת גופך ושתה בלב טוב יינך כי כבר רצה ה׳ מעשיך כשיהיו בזה האופן רצוני שתהיה שמח בחלקך · בכל עת יהיו בגדיך לבנים · ר״ל שתהיה מדוקדק וטוב שבעניינים כי המדות המגונות יוקרו לבגדים צואים והמדות היפות לבגדים לבנים · אל יחסר שמן על ראשך · ר״ל השמן הרוקח כי הוא היה מיוחד לשמן המשחה ויר[צה] בזה שלא יתעלל מהשגות המושכלות והנה המשיל המושכלות לשמן רוקח לסבה אשר זכרנו בבאורינו לשיר השירים :

ראה

מ״ע ספורנו

המתים שחושבים שנם זה הכח השכלי האישיי באישי האדם הוא דבר נפסד · כאמרם · כי מי אשר יחובר אל כל החיי׳ · שהדברים המחוברים מכל מיני החיים שהם מרגיש והמתנועע הזן והמגדל · יש בטחון · גם בהפסד קצת שיתקיי׳ החיות בהם זמן מה בהשתדלות טבעי או נפשי מגיע המזון אל הנזון ויעיד על זה : כי לכלב גם שהוא נמצא פחות : חי הוא · בעוד חי במיני החיים המתניי׳ והמרגישים טוב · יש לו טוב בטחון לאיזה קיום בכח טבעי והערה טבעי׳ או נפשית וישתדל לזה באיזה אופן ובזה יהיה לו יותר טוב :

מן הארי : יותר ממה שיהיה לארי גם שהיה בחייו נכבד הרבה מן הכלב : המת · וזה בהפסד ממנו מיני החיי׳ הטבעיים והנפשיים :

כי החיי׳ יודעים · בהכר׳ נפשית או טבעית : שימותו : ומשתדלים בהמצעו׳ הכח הזן להמלט מזה זמן מה : והמתים · שאין להם כח טבעי ולא נפשי : אינם יודעים מאומה : אינם יודעים שום דרך להשתדל בהשג׳ החיים : ואין להם עוד שכר : וגם אם היה אפש׳ להם איזה דרך להשיג החיונית בלתי הכחות הטבעיות והנפשיות אין בזה להם שום שכר ותועלת · כי נשכח זכרם גם אהבתם גם שנאתם גם קנאתם כבר אבדה · אבד זכרם ממה שעבד בחייהם מבלי אין כח נפשיי זוכר אותם ובזה אבדה אהבתם ושנאתם וקנאתם שלא יוכלו להתענג ולא להצטער בהם : וחלק אין להם עוד לעולם בכל אשר נעשה תחת השמש · מבלי אין להם אז חיים טבעיים ולא נפשיים שיצטערו או יתענגו בהם ואין לורך שישתדלו להשי׳ או לברוח דבר מהם :

לך אכול בשמחה לחמך · אמנם אתה העוסק בתורה האל ית׳ אל תדאג על יום המות כי לא תפסי׳ כמות הגוף אבל תשיג מעלה ואשור : כי כבר רצה אלהים את מעשיך · בהשתדלו׳ השגת העיוני׳ והמעשי אשר בם תשיג בלקינת ואשור כאמרו והתקדשתם והייתם קדושים כי קדוש אני · לכן אתה בכל עת : יהיו בגדיך לבנים : על הפך לבוש בגדים צואים וזה שלא יהיו מלוכלכי׳ בחטא וזה תעשה בכל עת כאמרם ז״ל שוב יום אחד לפני מיתתך ; ושמן רוקח · על דרך שמן תורק שמך ; על ראשך אל יחסר : שיהיה מפורסם בעיון ובמעשה למען יתן ריח לכל הקרב׳ אליך בהיפירך את זולתך ע״ד ורבים השיב מעון וע״ד ותורה יבקשו מפיהו :

ראה

אבן יחייא

[…] הכשבע וגו׳ אחרי ספרו כל אופני פעולת המעשה · סיפר פעולת הדיבור והוא אומרו הנשבע שעובר על דיבור לא תשא אשר שבועתו כי לא ינקהו ה׳ · כאשר שבוע׳ ירא לעוזו מהר · זה רע וגו׳ רוצה לומר וזהו הדבור היותר רע שהכל הנעשה תחת השמש היות מקרה אחד לכל והיה כצדיק כרשע · וגם לב בני האדם מלא רע · ר״ל דעות משובשות ולהכחיש ההשגחה ואשר יגזרו בלבבם הוא היות היותר טוב · פעולת ההוללות והוא לאכול ולשתות ולשמות במעגל אשר הם תולדו׳ כפס הנמנתת · בחייהם בעוד שיהיו בעולם הזה בכל · ואחריו אל המתים : כ״ל יאמינו בשכל ועונש באחרונה אבל יאמרו כי אחריו מסתיים · ואחריתו יהיה המות · ויככם בכת המתים אשר לא יראו ולא ישמעו · ובתשובה יתהלכו : כי מי אשר יבחר וגומר חיזק אמרו באומרו כי מי אשר יבחר או יחובר · קרי וכתיב · ושניהם יכונו כונה אחת · ורוצה לומר כי הבוחר או המתחבר אל החיים יש בטחון : כי הם ישמחו בו והוא ישמח בהם · מה שהבחירה והחיבור אל המתים הוא בהפך · כי לכלב חי הוא טוב מן האריה המת · היא משל כי יותר בטחון יש באיש עני ודל ועם הארץ הנחשב ככלב · כשהוא חי מאשר יוכל לבטוח במלך חכם ועשיר אחרי מותו · והסיבה היא כי החיים יש להם ידיעה בכלל · ואפי׳ הכסילים מהם ידעו ידיעה מה והוא כי סופם למות אף כי הוא וודאי שאין בו ספק · ודומה לספק שאין בו ודאי · אבל המתים אינם יודעים מאומה · ואפילו אותם שבחיים היו חכמים גדולים : ואין עוד להם שכר ודבר שיקווהו וידעוהו כי נשכח זכרם כאלו לא נבראו · גם אהבתם גם שנאתם גם קנאתם בהיותם בחיים אבדה · וחלק אין להם עוד לעולם ועד בכל אשר נעשה תחת השמש בעולם האבדון הלז · לך אכול וגומר רוצה לומר ולכן בהיו׳ כי לית דין ולית דיין ולית עלם אחרן · לך אכול בשמח׳ לחמך ושתה בלב טוב יינך כי כבר רצה אלהים את מעשיך · רוצה לומר כי זהו הכרצה אל האלוה יתברך שתאכל ותשתה בשמחה : ובכל עת יהיו בגדיך לבנים · שהוא התענוג הגופיי מלבישת המלבושים הנקיים · וכלים מכלים שונים כאופנם ובמראיהם · ושמן על ראשך אל יחסר · והוא השמן ערב ושמן המשחה אשר כמשחים בו לתענוג אחר המאכל · וראה חיים תענוגיים עם אשה אשר אהבת ולא אמ׳ האשה רק אשה סתם לרמוז כי ירצה חיים ויקח תענוג עם איזה שתהיה אסורה או מותרת אם אהבה · כל ימי חיי הבלך אשר נתן לך תחת השמש · ר״ל אשר נתן לך החיים ההם הזמן המכונה בחסם השמש · ואמר כל ימי חיי הבלך שכית לרמוז שאין להאמין כי יש חיים שכיים הם בעולם הבא וכפי הקבלה · אבל שני מיני החיים הם בעולם הזה והם חיי הבל · כי הוא וגו׳ ר״ל התענוג הלזו הוא חלקך בחיים · והוא חלקך בעמלך אשר אתה עמל תחת השמש · כל אשר וגו׳ ר״ל ולכן כל אשר תמצא ידך וכל אשר תוכל לעשות בתענוגים הנאמרי׳ · בכחך עשה · ותתחזק לעשותם כי הוא תכליתך · ואין לך תכלית אחר באחריתך כי אין מעש׳ חדש · לחשבון · ר״ל כתיבת חשבון על המעשה קדם · ודעת והוא מעלת המדות · וחכמה והוא מעלת החכמה · בשאול שאתה הולך שמה · שבתי וראה וגו׳ בא לחזק עצמו מאשר אמ׳ כל אשר בכחך עשה וגו׳ וזה · יען כי שבתי לראות ולעיין עוד בדבר הלז · וראיתי כי דבר ריק הוא ההשתדלות : כי לא לקלים יועיל המרוץ קל שלהם ולא לגבורים יועיל ידיעתם סידור המלחמה ואופני עשייתה · וגם לא לחכמים אשר אחר לעיל עליהם כי הילד מסכן וחכם מהם ולא מבית הסורי׳ למלוך · לחם כי אנכי הרואה רובם חסרי לחם שהוא מהדברים ההכרחיים למחיה · וכל שכן כי אין להם תענוגו׳ בני האדם מהמותרות · ולא לנבונים · והם המבינים דבר מתוך דבר · ומת ך תבונתם יהיו חרוצים להעשיר · עושר · כי רובם עניי׳ ומרודי׳ ואבד מהם העושר כי לא ישיגוהו מעולם · וגם לא ליודעים · והם אשר להם מעלת המדות וכפי הדין היה להיות כאהבים מכל זולתם · בהיותם מדיריים בטבע ורוח הנדיבות · חן · כי אינם כאהבים מהזולת ואינם מוצלחים חן בעיניים על הרוב · והסבה מכל אלה · כי לא יחול המעשה כפי ההכנה · ואף כי התכם בחכמתו · הוא מוכן למצוא בנקלה לחמו

רשי

ראה חיים עם אשה אשר אהבת · ראה והבן ללמוד אומנות להתפרנס ממנו עם ת"ת אשר בידך : כי היא חלקך בחיי' · אם עשית כן יהיה חלקך זה חיים בעולם הזה להתפרנ' מן האומנו' ובעולם הבא שיגיעת שניהם משכחת עון : כל אשר תמצ' ידך לעשו' · רצון קונך כיצוד שאתה בכחך עשה : כי אין מעשה בשאול · לזכותך מסתמות ואם עשית כן אין לך שום חשבון בשאול שתדאג ממנו וכן המקר' מסורס כי אין מעשה ודעת וחכמה בשאול לרשעי ולא חשבון לצדיקים כשיתנו החוטאי' דין וחשבון וכך נדרש במדרש והבא לפותרו בלא סירוס כמשמעו פותר חשבו' לשון מחשבה מה יוכל עוד לעשות להפטר מן הדין : שבתי וראה · כמו זכור ווידו"נט בלע"ז : לא לקלים המרוץ · לא עמדה לעשהאל קלותו משהגיעה פקודתו : ולא לגבורים המלחמה · לא עמדה לאבנר גבורתו משהגיע יומו : וגם לא לחכמים לחם · כגון אני שהיה לחמי ליום אחד כור סולת וגו' ועכשיו זה חלקי מכל עמלי מקל ומקידה : וגם לא לנבונים עושר · כגון איוב בתחלה ויהי מקנהו וגו' כשבאה שעתו אמר חנוני אתם ריעי : ולא ליודעים חן · הרי משה אין יודע ונבון ממנו בישראל ולא מצא חן בתפילתו שיכנס לארץ : כי עת ופגע · כמשמעו · ד"א כי עת יקרה אותם והפגיע' והתחינה יהיו רגילין בהם שלא יבואו לדברים הללו : כדגים שנאחזים במצודה · כדגים גדולי' שנאחזים במצודה גרועה וחלושה ופירשו רבותי' הוא חכה שאינה אלא כמין מחט ודג גדול נלכד בה : כהם יוקשים בני האדם · במכשול קטן וחלש כמו המצוד' הרעה והפח נכשלים בני אדם בעת פקודת רעתם כשבא עתם ליפול הרעה עליה' פתאו' במצודה רעה מלוו"יסא בלע"ז · בהם · כמותם :

וגם

רלבג

ראה חיים נצחיים ודרך להם עם אשה אשר אהבת כל ימי חיי הבלך והוא הנפש הדמיונית אשר תשלים השכל כשתאות לו כמו שבארנו בבאורינו לשיר השירים כי זה חלקך בחיים ובעמלך אשר אתה עמל תחת השמש וזה מבואר · שהוא יביאהו אל השגת השלימות באופן שישתדל לעשות בכל כוחו מה שתמצא ידיו והם לו כלי ההצלחה שיצטרך לו להשיג השלימו' כי לו הכלים אשר בהם יבוא לזה כי האדם יהיה קל ולא ישלם לבם וירוץ בעת הצורך ויכשל מפני זה כפי מה שיגזור מערכת הכוכבים ולא תהיה ההצלחה במלחמה למי שידע דרכי הגבורה ובאיזה מקום ראוי שיתגבר ובאיזה אופן ובאיזה עת אבל יכשל לפעמים בזה לסבה הקודמת וכן מי שהוא רב התחבולה למצוא דרכים ירויח בהם מזונו לא ימצא לפעמים לחם חקו ומי שהוא נכון בהמצא' תחבולו רבות יחכן בהם לאסוף ולכנים נכסים רבים לפעמים לא ימצא לו עושר ומי שהוא יודע לרצות בני האד' לפעמי' לא ימצ' לו חן מהם כי עת ופגע יקרה את כלם מצד מערכת הכוכבים אותו לפעמים יבלבל תחבולתם וחכמתם ואין להם תחבולה להשמר מזה כי לא ידע האדם את עתו כי כמו הדגים הנאחזים במצודה רעה שלא יוכלו להמלט ממנה וכצפורי' האחוזות בפח כהם יוקשים בני האדם לעת רעה כשתפול עליהם פתאום ובהיות הענין כן הוא מבואר שראוי שלא יחשוק האד' להשתדל בטוב החיים האלו אבל יקח מהם הצריך וישלים נפשו כפי מה שאפשר :

גם

ראה חיים עם אשה אשר אהבת כל ימי חיי הבלך אשר נתן לך תחת השמש כל ימי הבלך כי הוא חלקך בחיים ובעמלך אשר אתה עמל תחת השמש : כל אשר תמצא ידך לעשות בכחך עשה כי אין מעשה וחשבון ודעת וחכמה בשאול אשר אתה הלך שמה : שבתי וראה תחת השמש כי לא לקלים המרוץ ולא לגבורים המלחמה וגם לא לחכמים לחם וגם לא לנבנים עשר וגם לא לידעים חן כי עת ופגע יקרה את כלם : כי גם לא ידע האדם את עתו כדגים שנאחזים במצודה רעה וכצפרים האחזות בפח כהם יוקשים בני האדם לעת רעה כשתפול עליהם פתאם :

גם

חזי חיין טבין עם אתא דרחימתא כל יומי חיי הבלותך דיהבי יי לך במזלא בעלמא הדין תחות שמשא ארום היא חולקך בחיין ובטורחותך די אנת טרחתא בעלמא הדין תחות שמשא : כל די מספקא ידך למעבד טיבו וצדקתא עם מסכינא בכל חילך עביד ארום בתר מותא לית לגבר עובדא וחושבנא ומנדעא וחוכמתא בבית קבורתא דאת אזיל תמן ולא יסייעון לך אלהן עובדין טבין וצדקתא בלחודיהון : אמר שלמה מלכא כד הויתי יתיב על כורסי מלכותי אסתכלית וחזית בעלמא הדין תחות שמשא ארום לא גוברין דאינון קלילין כנשרין מסתייען למרהט לאשתיזבא מן מותא בקרבא ולא גיבריא מסתייעין באגחותהון קרבא בגבורתהון ואף לא חכימיא מסתייעין בחוכמתהון למסבע לחמא בעידן כפנא ואף לא סוכלתנין מסתייעין בסוכלתנותהון למכנוש עותרא ואף לא ידעי בינה מסתייעין במנדעותהון למשכח רחמין בעיני מלכא ארום עידן וערעיתא במזליהון יערע ית כולהון : ארום אף לא אשתמודע לגברית זמניה בין טב לביש מן מה דעתיד למהוי בעלמא ולמיתי עלוי כנוני ימא דמתאחדין בחכה וכצפרי שמיא דמתאחדין בתקולא כוותהון מיתקלין בני אנשא לזמן בישתא דאתעתדת למהוי נפלא עליהון ריגעא חרא משמיא :

אף

הבלך ב' ובפסוק ואינון מן א"ב מן ב"ב ובפסוק וסי' במסרה רבתא במערכ' אות הבי"ת ותמצא ידך ג' וסימ' תנה נא את אשר תמצא ידך · כל אשר תמצא ידך לעשות בכחך עשה · תמצא ידך לכל איביך : הולך ז' חס' בכתו' וסימ' דור הולך ודור בא · בשאול אשר אתה הלך שמה · כשהסכל הלך · כי הלך האדם אל בית · הלך לדודי למישרי' · כי גדול מרדכי ב' בו · כ"ו מל' בתהלי' וה' הולך ולא ישוב הולך תמי' ופועל צדק · איש · שומר מצוה לא ידע דבר רע ב' בו' · כי גם לא ידע האדם את עתו כדגים · והסכל ירבה דברים :

מ״ע ספורנו

ראה חיים · בחר לך החיים המתקיימים שהם חיי עולם כאמרו ובחרת בחיים : עם אשה · עם ההענוג הזמני : הס' אהבת ימי חיי הבלך אשר אהבת בימי בחורותי' שהם ימי חיים על הפך ימי הזקנה שנקראו ימי הרעה וזה ע"ד וזכור את בוראך בימי בחרותיך : אשר נתן לך האלהים תחת השמש כל ימי הבלך · ואמר כי שתראה ותבחר את החיים בימי הבלך כי אמנם זאת הראיה ובחירה אשר יש לאל ידיך לבחור בה נתן לך האלהים כל ימי חייך לא אחר המות ובכלה הם ימי הבלך שהם קלרים והמולהב' מרובה והשכלי' המושג הוא רב המעלה כאמרו כי טוב יום בחצריך מאלף · וכאמרם ז"ל יפה שעה אחת של תורה ומעשים טובים בעה"ב מכל חיי העה"ז : כי הוא חלקך · וזה בלבד הוא חלקך כי כל זולת זה הוא גם נזרים אחך : ולכן כל אשר תמצא ידך לעשות בכחך · באלו החיים : עשה · השתדל להשיג הכלליות והאפור הכלחי בעוד שהרשות נתונה אין אונס כאמרם ז"ל עשה בעוד שאתה מוצא ומצוי לך ואתה בידך : כי אין מעשה · טוב או רע : ודעת · להשיג בהתבונכות עיוני : וחכמה · מקובלת : וחשבון · מחשבה לאיזו פעלה טובה אורעה · שתצטרך למעשה · בשאול · כאמרם ז"ל כיון שמת אדם נעשה חפשי מן המצוה : שבתי וראיה תחת השמש · אף על פי שאמרתי שהרשות נתונה לבחירה האנושית שבתי וראה שלא יתאמת זה זולתי בדברים שהם בני גמול ועונש אשר על אלה לא תוכל המערכת כלל · אמנם בדברים הזמניים שהם תחת השמ' שתכליתם נפסד לא תמיד תשיג הבחירה את התכלית המכוון אצלה : כי עת · מצד הלוף זמני המערכת · ופגע · מצד המקרה : יקרה את כלם · נגד המכוון מאתם : כי גם לא ידע האדם את עתו · ועם זה שבתי וראיתי שיקרה זה גם בשלא ידע האדם את עתו של מקרה שיוכל להשמר ממנו כמו שאולי היה נשמר אם היה יודע הדבר קודם לכן :

גם

אבן עזרא

כל אשר · כל מה שתמצא לעשות מדברי תענוג עשה כי אין מעשה ולא חשבון על מעשה או מחשב' ודעת וחכמה בשאול שהוא הקבר כי ימצא שאול לצדיקים כמו כי ארד אל בני אבל שאולה : שבתי · אמר שלמה שבתי וחזרתי כי ששבחתי השמחה וכי הטוב שיבקש האדם התענוג בעבו' שלא יוכל אדם לשמוח בעולם הזה ולא יתענג בו כי ראיתי קלים יכשלו ושאין להם כח לרוץ יברחו וימלטו · ולא לגבורים המלחמה כענין וגבור לא ינצל ברוב כח · וגם לא לחכמים לחם שהיה ראוי להיותם מושלים בכסילי' ויהיו רשים והדבר הפיך ברוב · וגם לא ליודעים חן שענין הממשלה שיאהבו אותו ויסורו אל משמעתו : כי עת ופגע יקרה את כלם · ענין כלם החכמים והכסילים והגבורים והאלשים והנבון בעיני כי כלם ישוב · על אלה הנזכרי' לבדם והענין כי אין יכולת ביד בן אדם לעשות זה והראיה כי החכמים בעלי הדעות אבות המלאכות אין להם לחם · והאומרים כל אשר תמצא ידך לעשות בכחך עשה הוללות ודבר לא יקום ופירוש עת מה שיש במתכונת המערכת העליונה הראשונה ופירוש פגע פגיעת אחד מן המערכת באחד מהשבעה שהוא החצי וחציו לפניו ואחריו ושלישיתו וחציו לפניו ואחריו ודע כי מלת עת חסרת נ"ון ועתה אבאר דע שאין בלשון הקד' אות מתהפך ומתחלף ומבולע ונוסף ונעדר כי אם אותיות אה"וי כאשר פירש רבי יהודה ברבי דוד בעל הדקדוק ז"ל ואות הנ"ון ימצא בראש מבולע וחסר וכן באמצע ובסוף כמו נסע שבולע הנ"ון בדגש ויסע וכן וישא ויתן וידר ויפול ויגיף יבול עלהו ובפועל יראו הנונ"ין כלם נוסע נושא נותן נוטע נדר נופל נוגף נובל ובלווי יחסרו הנונ"ין כמו קומו סעו שאו את ראש תנו יד ליי' ופעמים ישארו הנונין על מתכונתם כמו נפלו עלינו ובאמצע ימצא מבולע בנ"ון שני במלת שתי כי הוא מן ולא אשנה לו וכן בא חסרת נ"ון בן וכן עת הוא ענת וכמהו בדברי קדמונינו ז"ל עונה וכן בלשון ארמית וכעת וכענת ודגשות תיו עתו להבלע הנ"ון כדגשות תי"ו בתו וכ"ן אני במלת אתה וכן חטים ושניהם נראים בארמית ותי"ו אמתו כי שרשו מן אמונה והתי"ו לשון נקבה ויורה עליו ותהי האמת נעדרת וכן תי"ו עת לשון נקבה ויורה עליו · ועל זה הדקדוק ישאר לעות את יעיף לבדו ולא יהיה לו חבר במקר' : כי גם · אמר כי העת והפגע ימנעכו שיעשה מה שיחפוץ ועוד דבר אח' שיתכן שיגיע אליו המות פתאום והוא לא ידע ודמה בני אדם לדגים ולצפרים שלא ידעו עד שנפלו ולא יוכלו להנצל ומלת יוקשים שם התואר אמר רבי יהודה בעל הדקדוק ארבעה מלות במקרא ואין להם חמישית שהם על משקל פועלים והם פעולים ואלה הם והשנה איננו אוכל אם תראה אותי לוקח מאתך ורגל מועדת כהם יוקשים בני האדם והוסיף רבי יונה נ"ע מלה אחרת חמישית והיא לנער היולד ואמר רב שמואל הנגיד כי ה"א היולד במקום אשר כה"א ההוללה ובא פועל עבר במקום עתיד אמר רבי משה הכהן נ"ע כי ארבעה הם בלבד לכן תוסר מלת מועדת מן החשבון ותהיה תמתיה מלת היולד בעבור היות בחשבונם יוקשי' ואוכל ולוקח ויולד מהפעלי' היוצאים ומועדת מהפעלי' העומדים ואמר כי השורק במקום חולם והיה ראוי להיות על משקל ובחומה היא יושבת ומ"ם פתאום נוסף וממנו פתאים וכן שלשום ויותר נכון היות המ"ם סימן היום ותמול :

גם

אבן יחייא

לאחוו' וכן הנבון בתבונתו · למצוא עושרו · וכן כלם · הנה לא ימצאום · ולא יצא הפעל כפי ההכנה · להיות כי הכל בא בגזרה · והחריצות הוא שקר · ויקרה את כלם מה שיגזור עתם מהפגעים · ומה שיגזור המערכת שלהם בעת צאתם לאויר העולם · ואף שיהיה חכם ונבון גבור ואיש מלחמה · אם מזלו גרם צריך שיהיה שכמו לסבול המקרה ופגע ההוא · כל ימי היותו על האדמה · ולא יעזרהו ההשתדלות כי בני חיי ומזוני במזלא תליא מילתא · כי גם וגו' ר"ל ואפילו שהיה מועיל ההשתדלות והגבורה לגבור והחכמה לחכם למען לא יאבד את אשר לו ויהיה נודד ללחם איה · היה צריך להיו' נביא או חולם חלום לודק לדעת ולהבין הרע הנגזר עליו מפאת המערכת כדי להשמר ממנו בכל אופני ההשתדליות · ואיננו ככה כי גם לא ידע האדם את עתו · ואת הנגזר עליו ממנו וכדגים שנאחזים במצודה רעה · ר"ל אסרה וחלושה שהיא החכה שהוא כמין מחט אשר יאחזו בו דג גדול · וכצפורים האחוזות בפח התלום · וספר מכלי הצידה היותר גרועים לרמוז כי בן האדם יאחז וילכד בצרה קטנה · אשר תהיה סבת אבדתו · לבלתי היות לו הקדמת הידיעה על ככה להשמר ממנה · ובהם הם יוקשים בני האדם · יוקשים הוא שם התאר מיוקש · לעת רעה כשתפול עליה' פתאום · באופן כי אז החריצות וההשתדלות יהיה לבטלה לבואה פתאום · גם זו ראיתי וגו' הם דברי קהלת המשיב דברי חכמה ודעת למדברים על ה' תועה · ודוברים עתק על רוע ההנהגה לפי חוסר דעתם בעניני העולם הנגלים · וזהו אומרו זולת הדברים השלמים וכן רבים מהמוסרים אשר כבר למדתי אתכם · עוד אספרה וירוח לי גם זו אשר ראיתי כי החכמה שתחת השמש היא גדולת הערך אלי ולפי כוונתי · הפך אשר אמרתם כי לא לחכמים לחם · וזה כי ראיתי בימי חורפי · עיר קטנה ואנשים בה מעט · אשר מכל צד היא נוחה ליכנס מכל מעיין ואפילו החלש שבחלושים · ובא אליה מלך גדול מעלה · וכבוש עמו סבב אותה כלה מכל צד · ובנה עליה מצודים גדולים ובניינים גבוהים כדי לזרוק בתוכה סוללות ואבני מלחמה · באופן כי הוא מהנמנע שימלט מידו אפי' הפרעוש קטן מהעיר ההיא · ומצא בה איש מסכן וחכם ומלט הוא את העיר בחכמתו · והאשה החכמה עם יואב בן צרויה יוכיח · ובסבבר אדם לא זכר את האיש המסכן ההוא · כי לגדיעותו לא היה נחשב לכלום · ולא היה נזכר שמו ביניהם · ואמרתי אני וגו' ר"ל ולכן גזרתי אומר כי טובה חכמה מגבורה · ואף כי היא בזויה להיות נושאת מסכן ודבריו אינם נשמעים · והנה נראה בעיר הזאת היותם טובה מגבורה · כי דברי חכמים בנחת נשמעים · והם טובים מזעקת מושל בכסילי' אשר הוא כסיל כמוהם · ולכן לא יהיו דבריו נשמעים בנחת כי אם בצעקה והרבה בדברי הבל · טובה חכמה וגו' חיזק דבריו באומרו כי טובה חכמת המסכן הנז' · מהכלי קרב מהמלך הנז' · וכאשר החכם ההוא עשה טובה הרבה בהצלתו העיר · כמה תועלת איתו · יאבד טובה הרבה · כי לא די שלא יוליד הטוב · אבל יאבד אפילו אותו שהכינו לו אבותיו · זבובי מות וגו' וכאשר הזבובי מות · והם היתושין הפורחים מהבל היין אשר

בין

רלבג

גם זה ראיתי חכמה תחת השמש וגדולה היא אלי והיא תביא לו להאמין שהוא ראוי שיניח האדם תענוגי זה העולם בעבור שלמות הנפש והוא שכבר ימצא בתחלה הענין קבוץ שכל האדם עם עוזריו עיר קטנה כי מה שנכנה בה הוא מעט ולו מן העוזרים מעט בתחלת הקניין כי האדם בתחלה ענייננו ימצא נמשך לרדיפת התאוה : ואמרתי אני טובה חכמה מגבור' כי החכמה מושלת על זה המלך הגדול עם רב כחו וגבורתו עם כל זה תמצא אבל רוב האנשים חכמת המסכן בזויה ודבריו בלתי נשמעים וג"כ הנה דברי חכמים יותר נשמעים בנחת למי שלא ימשל עליו יותר מהשמע זעקת המושל בכסילים לכסילים אם' ימשל בהם כי הם לא ישמעו לו מצד הדבר בעצמו אבל מצד משלו עליהם ודברי חכמים יהיו נשמעים לאנשים מצד הדברים ההם · ויתבאר מזה גם כן שטובה חכמה מכלי המלחמה וחוטא אחד שימצא בכחות הגוף יותר טובה הרבה מהאדם ולזה ראוי לאדם שיכניע כחותיו להשמע אל השכל הנה כמו שזבוב מות יבאיש השמן הרוקח ויביע אותו כן יבאיש סכלות מעט באיש אשר הוא יקר מחכמה ומכבוד שנמצא בו :

ועוד

רשי

והאדם לא זכר · לא היה חושבו לכלום : ואמרתי אני · בראותי כן טובה חכמה מגבורה והרי חכמתו של זה בזויה לכולם ועכשיו כולם נמלטו על ידו : ומ"א עיר קטנה · זה הגוף : ואנשים בה מעט · אלו איבריו של אדם · מלך גדול · זה יצר הרע שכל איברי מרגישי' בו : איש מסכן · יצר טוב : בנחת נשמעים · מקובלים הם לבריו' : מזעקת מושל בכסילים · מלכי האומות ע"א · משה נפטר זה כמה שני' ועדיין גזירותיו מקובלים על ישראל וכמה מלכי האומות גוזרים גזירו' על ישראל ואין דבריהם מתקיימין : טובה חכמה מכלי קרב · חכמתה של סרח בנח' ותבא האשה אל העם בחכמתה עמדה להם יותר מכלי קרב שהיה בידם להלחם עם יואב : וחוטא אחד יאבד טובה הרבה · אילולי שהרגה לשבע בן בכרי היו כולם אבודים על ידו ד"א וחוטא אחד יאבד טובה הרבה · הרי שהיו ישראל מחצה כד קיס ומחצה רשעים ובא אחד וחטא ועשאן מרובים כתולא שהכריע את כולם לחובה : זבובי מות יבאיש יביע וגו' · כגון בימי החורף באין כזבובין כח והם קרובים למות גם אם בא לתוך שמן רוקח ומתערב בבשמים היא מבאישו והוא מעלה קצף שקורין אשקו"מא בלעז ונראה בו כמין אבעבועות וזהו משמעו של יביע הרי דבר קל שהפסיד דבר חשוב כך יקר מחכמה ומכבוד הסכלות מעט שהרי הכריע את כולם הרי שהיה אדם זה שקול במחצה עבירות ומחצ' זכיו' ובא ועבר עבירה אחת והכריעתו לכף חובה במלאת סכלות זה שהוא דבר מועט יקר ושוקל וכבד יות' מכל החכמה והכבוד שהיה בו שהרי הכריע את כולם · יקר לשון כובד הוא כבד ושקול יותר מן החכמה וכבוד שבו · ומדרש אגדה מושלי' יצר הרע לזבובי מות · יבאיש יביע שם טוב שהוא ערב משמן רוקח :

לב

קהלת ט

גַּם־זֹה רָאִיתִי חָכְמָה תַּחַת הַשָּׁמֶשׁ וּגְדוֹלָה הִיא אֵלָי: עִיר קְטַנָּה וַאֲנָשִׁים בָּהּ מְעָט וּבָא־אֵלֶיהָ מֶלֶךְ גָּדוֹל וְסָבַב אֹתָהּ וּבָנָה עָלֶיהָ מְצוֹדִים גְּדֹלִים: וּמָצָא בָהּ אִישׁ מִסְכֵּן חָכָם וּמִלַּט־ הוּא אֶת־הָעִיר בְּחָכְמָתוֹ וְאָדָם לֹא זָכַר אֶת־הָאִישׁ הַמִּסְכֵּן הַהוּא: וְאָמַרְתִּי אָנִי טוֹבָה חָכְמָה מִגְּבוּרָה וְחָכְמַת הַמִּסְכֵּן בְּזוּיָה וּדְבָרָיו אֵינָם נִשְׁמָעִים: דִּבְרֵי חֲכָמִים בְּנַחַת נִשְׁמָעִים מִזַּעֲקַת מוֹשֵׁל בַּכְּסִילִים: טוֹבָה חָכְמָה מִכְּלֵי קְרָב וְחוֹטֶא אֶחָד יְאַבֵּד טוֹבָה הַרְבֵּה: זְבוּבֵי מָוֶת יַבְאִישׁ יַבִּיעַ שֶׁמֶן רוֹקֵחַ יָקָר מֵחָכְמָה מִכָּבוֹד סִכְלוּת מְעָט:

תרגום

אַף דֵּין חֲזֵיתִי דְּהִיא חוּכְמְתָא בְּעַלְמָא הָדֵין תְּחוֹת שִׁמְשָׁא וְרַבְּתָא הִיא לְוָתִי: גּוּף בַּר נָשָׁא דְּמַתִּיל לְקַרְתָּא זְעֵירְתָּא וְגֻבְרִין גַּבְּרֵי חֵילָא זְעֵיר בְּגַוָּהּ הֵיכְמָה דְּקַלִּילָן זְכוּתֵיהּ בְּגוֹ לִבָּא דְּאֱנָשָׁא וִיעוּל לְוַת גּוּפָא יִצְרָא בִּישָׁא דְּמַתִּיל לְמֶלֶךְ רַב תַּקִּיף לְאִתְכַּנְעָא וְאַסְחַר יַת לִבָּא לְמַטְעֵי יָתֵיהּ וּבְנָא עֲלוֹהִי אֲתַר לְמִיתַב עַל דִּי יִצְבֵי לְאַסְטָיוּתֵיהּ מִן אוֹרְחָן דְּתַקְנָן קֳדָם יְיָ לְאַחֲדָא יָתֵיהּ בִּמְצוֹדִין רַבְרְבִין דְּגֵיהִנָּם לְאַדְלָקוּתֵיהּ שְׁבַע זִמְנִין עַל חוֹבוֹהִי: וְהִשְׁתְּכַח בְּגוֹ גּוּף יִצְרָא טָבָא מִסְכֵּן וְחַכִּים וְאִתְגַּבַּר עֲלוֹהִי וּכְבָשׁ יָתֵיהּ בְּחוּכְמְתֵיהּ וְשֵׁיזֵיב יַת גּוּפָא מִן דִּינָא דְּגֵיהִנָּם בְּתוּקְפֵיהּ וּבְחוּכְמְתֵיהּ הֵיכְמָא דְּגַבְרָא עֲבִיד לְקַרְבָא מְשֵׁיזֵיב יַת יָתְבֵי קַרְתָּא בְּחוּכְמַת לִבֵּיהּ וֶאֱנָשׁ לָא דְּכַר בָּתַר כֵּן לְיִצְרָא טָבָא דְּשֵׁיזְבֵיהּ אֱלָהֵן יֵימַר בְּלִבְּבֵיהּ זַכָּאָה אֲנָא הֵיכְמָה דְּיָתְבֵי קַרְתָּא הַהִיא לָא דְּכִירוּ יַת עַנְיָא הַהוּא דְּשֵׁיזֵיב יַתְהוֹן: וַאֲמָרֵת אֲנָא בְּמֵימְרִי טָבָא חָכְמַת צַדִּיקַיָּא מִכֹּחַ גְּבוּרַת רַשִׁיעַיָּא דְּחוּכְמַת צַדִּיקַיָּא וּזְכוּתֵיהּ מְשֵׁיזְבָא לֵיהּ וּלְאֱנָשֵׁי דָּרֵיהּ וּתְקוֹף רַשִׁיעָא דְּקָאִים בְּתוּקְפֵיהּ דְּלִבֵּיהּ בְּדִיל דְּלָא לְמֶהְדַּר בְּתְיוּבְתָּא מְחַבְּלָא לֵיהּ בְּלְחוֹדוֹהִי וְחוּכְמַת צַדִּיקָא וְעַנְיָא מְזַלְזְלָא בְּעֵינֵי רַשִׁיעֵי דָּרֵיהּ וּבְעִידַּן דְּיוֹכַח יַתְהוֹן עַל עוֹבָדֵיהוֹן בִּישַׁיָּא וּפִתְגָּמֵי אוֹכָחוּתֵיהּ לֵיתֵינוּן מְקַבְּלִין: מִלֵּי דִּצְלוֹתָא דְּחַכִּימַיָּא כַּחֲשֵׁי מִתְקַבְּלִין קֳדָם מָרֵי עָלְמָא יַתִּיר מִקְּבָלַת רַשִׁיעָא דְּהוּא שַׁלִּיט עַל שַׁטְיָין דְּפַגְּנִין וְלֵית מְקַבֵּל: טָבָא חוּכְמַת חַכִּימָא בְּעִידַּן עָקְתָא יַתִּיר מִן מָנֵי קְרָבָא בְּעִידַּן אַגִּיחוּת קְרָבָא וְגַבְרָא חַיָּיבָא חַד דְּאִיתֵיהּ בְּדָרָא גָּרִים לְהוּבְדָא טָבְתָא רַבְּתָא מִן עָלְמָא: וְיִצְרָא בִּישָׁא דִּשְׁכִין עַל תַּרְעֵי לִבָּא הֵי כִדְיָבָבָא וְגָרִים מוֹתָא בְּעָלְמָא עַל דְּמַסְרֵי חַכִּימַיָּא בְּעִידָּן דְּחָטֵי וּמְחַבֵּל שְׁמָא טָבָא דַּהֲוָה דָּמֵי מִן קַדְמַת דְּנָא לִמְשַׁח רְבוּתָא דִּמְבַסַּם בְּבוּסְמָנִין וְכַמָּה יָאֵי וְיַקִּיר יַתִּיר מִן חוּכְמְתָא חַכִּימִין וְעוֹתַר עֲתִירִין גְּבַר דְּטִפְשׁוּתֵיהּ זְעֵיר וְקַלִּיל:

לבא

אבן עזרא

גם זו · בעבו' שאת' וגם לא לחכמים לחם אמ' הפך הדבר להלל החכם : עיר קטנ' · המפרש' הקדמונים אמרו כי זה על דרך משל ועיר קטנה גופו של אדם והאנשים בה מעט בעלי כח התולדת משרתי הנפש ומלך גדול הוא יצר הרע והאיש המסכן הו' השכל והנכון שאינו מדבר על דרך משל כי אם כמשמעו וענינו על החכם שאין לו לחם והוא בעצמו מה לעני יודע אע"פ שלא תועילנו חכמתו בעולם הזה על דרך הרוב גם יש פעמים שתועיל חכמתו יותר מהמלכות אמר עיר קטנה כנגד וסבב אותה מלך גדול בעם רב כנגד ואנשים בה מעט והיא במקום כמוך שיכול לבנו' עליה מצודי' וגבוהי' ממנה והנה אין ספק שתלכד ואין מציל ומלת מצודי' כמו למצד דוד מצודת ציון והמ"ם שרש : ומלא · מסכן · הוא שם התואר ומסכנות הוא השם וה"מם נוסף וזו הלשון ידועה בארמית וענין אדם לא זכר שלא היה לאותו החכם המסכן זכר בפי אנשי העיר לפנים קודם שימלט אותם יש מדקדקים אומרו כי הזכר אינו בפה והענין כי כל זכר ויזכור הוא זכירת הלב ומלת אזכירה שהוא מן הבנין הכבד הנוסף הוא בפה והוצרכו לפרש כן ולא זכר שר המשקים שלא עלה על לבו ומלת וישכחהו ענין כפול ויותר נכון הוא בעיני להיות מלת זכירה פעם בלב ופעם בפה ויורה עליו והשא יי' לא תזכרו עוד שעניני לא תזכרו עוד לי בפה משא יי' כי מה ענין לא יעלה על לבבכם זכר משא : ואמרתי · טובה חכמה מגבורה · אף על פי שהחכמת המסכן בזויה ודבריו אינם נשמעים לכן בשנת הצורך תעשה החכמה מה שלא יוכלו לעשות הגבורים ותהיה מלת וחכמת תסרת אם כאילו א"ר ואם חכמת המסכן בזויה כמו וגמית והלכת אל הכלים והם למית ורבים כמו הם : דברי · יש מפרש הפסוק הראשון כן טובה חכמה מגבורה ואילו היתה חכמת המסכן בזויה אף כי יותר נשמעים דבריו שהוא מדבר בשפלות קול ונחת מדברי מושל בכסילים בצעקה כי דברי החכם כמסמרות נטועים בנפש ויש אומרים דברי חכם אחד אינם נשמעים עד שיתחברו ויש אומרים כי אלה החכמים הם עשירים והנכון בעיני שאינו מדבר על עת אחת כמו שפירשתי ואם חכמת המסכן בזויה יש עת שישמעו לדבריו יותר מדברי המלך : טובה החכמה אינה צריכה לכלי קרב וכבר אמר טובה חכמה מגבורה מגבורת הלב ויותר תציל ותגן מכלי קרב לגבור והנה כמלאת החכמה תציל בעליה ואחרים עמו כמו אנשי עיר קטנה והפך זה וחוטא אחד יאבד טובה הרבה וישוב על מושל בכסילים : זבובי מות · נמצא בכל המקרא לשון יחיד במקום רבים במקומות רבים והנכון בעיני שדרכם דרך קצרה וזבובי מות יבאיש ענינו כל זבוב יבאיש במקומו כמו בנות צעדה עלי שור כל בת צעדה כל אחת ואחת במקומה ותקח האשה את שני האנשים ותצפנו כפכה כל אחד ואחד במקומו ויקח חזקיהו את הספרים ויקראהו קרא כל א' וא' לבדו ופירש הספר שהיו בו הדברים הכתובים במקרא · ומלת יביע קשה במקום הזה יש מפרשים בה מן אבעבועות ולא אבה דקדוק הלשון כי שרש אבעבועות באה מהפעלים שהלמ"ד שלהם איננו שלם וכמהו מים תבעה אם נבעה בחומה נשגבה והקרוב אלי היותו ממבוע כי דגשות הבי"ת להתבלע הנו"ן שהוא פ"א הפעל ויורה עליו נחל נובע והענין כי הזבובים המתים יבאישו שמן רוקח שאין למעלה מריחו הטוב ולא יפסק הביאוש כי הזבובים יביעוהו ויוסי' פועל יוצא · ודע כי יקר הקמוץ הוא תואר השם ומלת יקר בשו"א תחת הי"וד הוא שם כמו כבוד ולעולם הוא קמוץ והוא שוה במקום המוכרת והסמוך כמו בגדי השרד וכל יקר ראת' עינו ואת יקר תפארת גדולתו ונקמץ הסמוך להפרי' בינו ובין תואר השם הסמוך יקר רוח איש תבונה על כן יטעה האומר בתפלת ר"ה ולכבוד שמך יקר יתנו בקמלת היו"ד והאמת שהוא בשוא כמו וכל הנשים יתנו יקר לבעליהן וענין יקר בפסוק הזה הוא האדם והענין כמו הזבובי' המתים יבאישו מהן השמן הרוקח כן יש לאדם שהוא יקר מחכמה ומכבוד שים בו סכלות מעט כי סכלות מעט לחכם ישחית זכרו ויבאישנו וזה הסכלו' הוא חטא וזה הפסוק דבק בפסוק שלמעלה וחוטא אחד יאבד טובה הרב' גם חטא אחד לחכם הוא דבר קשה הלא תראה שלמה המלך נראה אליו המקום פעמים ובנה מקום לכבוד השם ולסבה ורחבה חכמתו למעלה מקדמונים והאחרונים ולא נמצא עולה בו ובעבור חטא אחד שלא חפש על נשיו מה היו עושות והן בנו בית לאלהיהן נכתב עליו כל מה שכתב במקרא בדברי אחיה ובמחיה וכל תחתה כי כל חטא הוא קטן וגדול לפי מעלת העושה ומה ככבוד דרך קדמונינו ז"ל במלת ... ולכן נכתבו מלות קשות על גדולי משפחה המלך על דבר קל ולא נעשה בזדון רק אחרים סבבו הדבר :

מ"ע ספורנו

גם זו ראיתי חכמה · אף על פי שאמרתי שבדברי' הזמניים לפעמים לא תועיל החכמה להשיג המבוקש כשיתנגדו לזה המערכת או המקרה ראיתי גם זה שלפעמים החכמ' תנצח את המערכ' ואת המקר' בפרט כשלא יהיה פתאום : עיר קטנה ומצא בה איש מסכן וחכ' ומלט הוא את העיר בחכמתו · ובכן תנצח חכמת המסכן את מערכ' המלך הנלחם עליה וכל מעשה תקפו הבא עליה במקרה : וחכמת המסכן בזויה · ואע"פ שאפשר שתגבר בחכמה על המקרה ועל המזל הנה יקרה שתמנע החכמה לעשות זה הטוב מפני היותה באדם מסכן אשר היא בזויה בו מפני המסכנות : ודבריו אינם נשמעים · ובזה לא יושג אותו הטוב שאפשר שיוש' בחכמתו : דברי חכמים בנחת נשמעים · וכן יקרה שיהיה שר הצבא מסדר שניכיו בחכמתו בנחת וזה קודם שיכנס למלחמ' כי אז יהיו דבריו נשמעים וישמרו אנשי הצבא את סדרו ויועיל : מזעקת מושל · יותר ממה שתועיל זעקת המל' בעצמו אם יזעק בכסילי' על אנשי הצבא הנלחמי' בסכלות ובלתי סדר נאו' ולכן אני אומר טובה חכמה מכלי קרב · טובה שכמה בתחבולות וסדר המלחמה יותר מכלי קרב וזה כשיהיו בלתי חכמת הסדר והתחבולה : וחוט' אחד יאבד הרבה : ולפעמים יקרה שיהיה שר הצבא חכם ומסדר המלחמה היטב ואחד מן הנלחמים שיחטא מסדרי יאבד הנצחון אשר ממנו תמשך טובה הרבה כמו שיקרה בעניין עכן וזולתו : זבובי מות יבאיש יביע שמן רוקח · וכמו שיקרה במלחמה שחטא מועט יאבד טובה שהיתה מסבבת לנצחון כן יקרה בזולת זה כי לשמן הרוקח אשר הוא דבר חשוב מאד יקרה הפסד רב בזבובי מות שהם דב' בלתי נחשב כלל · יקר מחכמה ומכבוד סכלות מעט · וכמו כן יקרה שסכלות מעט שיעשה האדם יבאישהו לפעמים בעיני ההמון ויפילהו מכבודו וחשיבותו גם שהיה קודם לכן יקר מחכמ' ומכבוד :

לג

מושל י"ד מל' וסי' מושל באדם כ' כו' · ושלמה היה מושל · ואתה בית לחם אפרתה · והעושר והכבוד מלפניך · והקימותי את כסא מלכותי דד"ה : ויהי מושל בכל המלכים דד"ה · את' מושל בגאות · כי תשב ללחום · ארי נוהם ודוב שוקק · רבים מבקשי' פני מושל · מזעקת מושל בכסילים · אם רוח המושל תעלה · וב"כל ספ"רי שהי"ו לפנ"י לא אשכח"נא כי א"ם י"ג וב"כלהו כתו"ב מוש"ל י"ד מל' ונתקש"ינ' טוב"א ע"ד דאתבר"יר לן ב"סד דהו"א ואת"ה מוש"ל ב"כל ממ"לכו' הגוים דג"בי תפ"לת יהושפ"ט בד"ה וכ"והו"א מ"לא בכ"ל הספר"ים חסרו"י קים ונמ"סר עלי"ו י"ד מלא"ים :

אבן יחייא

פין לילה הם ובין לילה יאבדו · ולכן יחסם למות באומרו זבובי מות · כל אחד מהם יבאיש יין הרקח אשר בחבית · פי יכנסו בתוכה לקטנותם וימותו שמה ויבאישו היין · ועוד רעה יעשו · כי זולת מה שיבאישוהו יביעוהו כנגד מן כתל כובע · כאשר כלאה פעמים רבות · תבית גדולה ומפוחה מ כל צד שהיתומין הסובבים אותה יעשו ויכבד דק בה אשר משם נובע כל היין ויצא חוצה ויאבד באופן כי מבית ומחוץ יפעלו הרע עם פל קטנותם · ככה לאיש היקר וככבד מפני החכמה והכבוד שים בו · יבאיש ריח שמו הטוב · ויביע ויוציאהו לאבדון · סכלות מעט שיחטא ואשם · ואפילו שיהיה החטא מעשי האיכות · וזה כי להיותו שלם וחכם · השין הקטן יחשב לו לאשמה כי הגדול מי שתעיו פעורים · ותעא העגל שהגדילוהו על ישראל לגדולתם · וכן מי מריבה לרועה נאמן · כי בקרוביו יקדש אל

לב חכם לימינו וְלֵב כְּסִיל לִשְׂמֹאלוֹ: וְגַם־בַּדֶּרֶךְ כְּשֶׁהַסָּכָל הֹלֵךְ לִבּוֹ חָסֵר וְאָמַר לַכֹּל סָכָל הוּא: אִם־רוּחַ הַמּוֹשֵׁל תַּעֲלֶה עָלֶיךָ מְקוֹמְךָ אַל־תַּנַּח כִּי
ה מַרְפֵּא יַנִּיחַ חֲטָאִים גְּדוֹלִים: יֵשׁ רָעָה רָאִיתִי תַּחַת הַשָּׁמֶשׁ כִּשְׁגָגָה שֶׁיֹּצָא מִלִּפְנֵי הַשַּׁלִּיט: נִתַּן הַסֶּכֶל בַּמְּרוֹמִים רַבִּים וַעֲשִׁירִים בַּשֵּׁפֶל יֵשֵׁבוּ: רָאִיתִי עֲבָדִים עַל־סוּסִים וְשָׂרִים הֹלְכִים כַּעֲבָדִים עַל־הָאָרֶץ:

יתיר א' · ג"ר ק' נכסי' · ד' חסי' · ו"א דגשי' · מל' · ג' · ו' מל' · ל' · ל' וחס' י"א · ו"ז ה' סגול · ול' כתי' כמ"ן · ג'

חפר

לִבָּא דְחַכִּימָא לְמִקְנֵי אוֹרָיְתָא דְּאִתְיְהִיבַת בְּיַד יַמִּינָא דַייָ וְלִבָּא דְשַׁטְיָא לְמִקְנֵי נִכְסִין כְּסַף וּדְהַב: וְאַף בְּאוֹרְחָא סְרִיכָא בְּעִידָּן דְּשַׁטְיָא אָזִיל לִבֵּיהּ חָסִיר מִן חוּכְמְתָא וַעֲבַד מִילִּין דְּלָא תַקְנִין לְאִתְעוֹבָדָא וְכוֹלָא אָמְרִין דְּשַׁטְיָא הוּא: אִין רוּחַ דְּיִצְרָא בִישָׁא מְתַל בָּךְ וּמִתְגַּבַּר לְמִיסַק עֲלָךְ אַתְרָךְ טַב דִּי הֲוֵיתָא נָהִיג לְמִיקַם בֵּיהּ לָא תִשְׁבַּק אֲרוּם פִּתְגָּמֵי אוֹרָיְתָא אִתְבְּרִיאוּ אָסוּ בְּעָלְמָא לְמִשְׁבַּק וּלְמִנְשֵׁי מִן קֳדָם יְיָ חוֹבִין רַבְרְבִין: אִית בִּישְׁתָא דְחָזְיָא בְּעָלְמָא הָדֵין תְּחוֹת שִׁמְשָׁא וּמַה נִּיזְקָא בְּעָלְמָא בְּפִתְגָּמָא דְשָׁלוּתָא דְנַפְקָא מֵהַתְצָפָא עַל גַּבְרָא וּמִן קֳדָם שׁוּלְטָן: יְהַב יְיָ יַת מַלְכָּא רַשִׁיעָא וְשַׁטְיָא לְמֶהֱוֵי בָרְיָא בְּמַזָּלֵיהּ וּמְשַׁמֵּשׁ בְּאַצְלָחוּתָא מִן שְׁמֵי מְרוֹמָא וְחֵילָוָתוֹהִי גֵּיוָותָנִין וְסַגִּיאִין וְעַמָּךְ בֵּית יִשְׂרָאֵל מִשְׁתַּעְבְּדִין תְּחוֹתוֹהִי בְּגָלוּתָא וּמִן סְגִיאוּת חוֹבֵיהוֹן עַתִּירֵי נִכְסִין מִתְמַסְכְּנִין וּבְמַכִּיכוּתָא יָתְבִין בֵּינֵי עַמְמַיָּא: אָמַר שְׁלֹמֹה מַלְכָּא בְּרוּחַ נְבוּאָה חֲזֵית עַמְמַיָּא דַּהֲווֹ מִשְׁתַּעְבְּדִין מִן קַדְמַת דְּנָא לְעַמָּא בֵּית יִשְׂרָאֵל מִתְגַּבְּרִין וְרוֹכְבִין עַל סוּסָוָן כְּאַרְכוֹנִין וְעַמָּא בֵּית יִשְׂרָאֵל וְרַבְרְבָנֵיהוֹן אָזְלִין הֵי כְעַבְדִּין עַל אַרְעָא:

ענת

הסכל ח' בסגול וסימ' אתתא יעצת ואיתיהיבת לגברא ספרא וביאורם בשמואל א' סימן כ"ח:

רשי

לב חכם לימינו · חכמתו מזומנת להסותו אל דרך המיומנת לטובתו: ולב כסיל לשמאלו · לעסקו מן הדרך המיומנת שהיא תפארת וכוחה לו: ואמר לכל סכל הוא · בהליכתו ובדבורו הכל מכירין שהוא שוטה: אם רוח המושל · מושל העולם תעלה עליך לדקדק אחריך במדת הדין: מקומך אל תנח · מדחך הטובה אל תנח לומר לו מה יועיל צדקתי לי: כי מרפא · דקדוקי הדינקייסורין הבאין עליך מרפא הוא לעונותיך ויניח לך חטאים הגדולים: כשגגה שיצא מלפני השליט · דומה הוא לשליט שהוציא דבר שגגה מפיו שוגג ואי אפשר לחזור כך אמר הקדו' ברוך הוא ואין להשיב: נתן הסכל במרומים רבי' · זו היא הרעה שהיא כשגג' שיוצא מלפני השליט שניתן השטות והרשע במרומי גובה שהגביהם הק"בה את הכסילים ואת הרשעים שאני רואה ברוח הקדש שהם עתידים לפשוט יד בהיכלו ולשו' אותותם אותות: ועשירים בשפל ישבו · ישרא' שכל הגדול' והכבוד שיש להם עכשיו בימי עתידים לישב בשפל שנאמר ישבו לארץ ידמו: ראיתי עבדי' על סוסים · כשדים הם שנאמ' בהן זה העם לא היה יתעלו להיות על סוסים מוליכים את שבויי ישראל אסורים בקולרין: הולכים כעבדים על הארץ לפני קרונין של כשדים:

חופר

רלבג

ועוד סבה אחרת תחייב להמשיך אל החכמה והיא שבלב החכם בכל מה שיכוון אליו היא לימינו כי הוא דורך אל הדברים שיכון אליהם בסבותיהם ולזה יתיישר תמיד שכא התכלית אשר יכוין אליו · ואולם לב הכסיל הוא לשמאלו כי הוא כשיכוון לדבר יקרה לו לסכלותו שידרוך בו לפי מחשבתו ימצא לב הכסיל חסר וע"כ לא יבא לתכלית המכוון: אם ישיך הנחש האדם המלחש מפני שלא לחש לחשו מה יתרון לאדם המלחש בזה הלחש אשר הוא יודע ולא נעזר בו בעת הצורך וכן הענין באלו הרעות וזה שהם יבאו אלו הרעות לאדם החכם בעת התירו הקשר בינו ובין ה' יתברך מה יתרון לו בחכמתו והוא לא נעזר בה בעת הצורך הנה לזאת הסבה יקרה לחכם שיגיעהו במקרה הסכיל והנה כאשר השלים להתיר זה הספק בזה האופן הנפלא שב לשבח החכמה ולגנות הסכלות ואמר שבדברי פי החכם ימצא חן בעיני האנשים כי דבריו יהיו מעטים ונאותים לשומעיהם וינצל מפני זה מהרבה מהרעות ושפתות הכסיל לא די שלא יצילוהו ממקומות הסכנה אבל במקומות אשר הוא בוטח בהם ישחיתוהו ראשית דברי פיהו סכלות כי לא ידע להזה' מלדבר במה שיקשה לשומעו דבריו ואחרית פיהו לא יהיה להתנצל על שגגתו במה שדב' אבל יוסיף על סכלותו סכלות הנה הסכל ידבר דברים הרבה בזולת סדור לא ידע אדם מה שיהיה בפי הסכל

מ"ע ספורנו

לב חכם לימינו · המכסם יתן השכל בימינו והת"י' בשמאלו באופן שיגבר השכל על התאוה · וכגן כאשר יעשה החכם הפך זה שהוא ממעשה הכסיל שיחשבהו אותו הסכלות בעיני ההמוניי' להרפו' לו: וגם בדרך כשהסכל הולך · להשיג איזה דבר בלתי נאות להשיגו: ואמר לכל סכל הוא · ובזה יתקיממו עליו רבים להפר מחשבתו כענין החסורים: אם רוח המושל תעלה עליך מקומך אל תנח · ולפעמים הצורך לגלם את סכלות המושל בהכמהך כי מרפא ינית חטאים גדולים כי אמנ' לשון חכמים מרפא · יעשה שהמושל הסכל יניח מעשות חטאים גדולים כאמרו יש בוטה כמדקרות חרב ולשון חכמים מרפא: יש רעה תחת השמש כשגגה היוצ' מלפני השליט · והטעם שיקרה זה שרוח המושל תעלה עליך בלתי טעם נאות הוא שלפעמים יקר' כאלו המערכת השגה בזה: נתן הסכל במרומי' רבים · נתן המלכות ביד איזה סכל מקלקל המדינות ובזה: עשירים בשפל ישבו · שירדו מנכסיהם בסכלות המל' הסכל: ראיתי עבדים רוכבים על סוסים ושרי' הולכים כעבדי' על הארץ · וכמו כן יקרה קלקול בהנהגת המלך הסכל שירומם עם נבל ועבדים וישפיל את השרים ונדיבי העם:

חופר

אבן עזרא

לב חכם · לא יאמר על גוף הלב כי באמצע הוא לכל לחכ' ולכסיל רק על פי שראשו כטוי לצד שמאל ועניינו שסכל החכם עמו ובשעת הצורך ימצאהו מיד בכל ענינו במהרה והפך זה הכסיל כאילו לב חכם לימינו כי לימין יותר כח מן השמאל ויותר מהירות בעבור היות מבוע הדם שהוא הכבד לפאת ימין ואין איש אטר יד ימינו טענה כי המשל הוא על דרך הנמצא ברוב בבני אדם: וגם בדרך והסכל בכל עסקיו ודבריו וראה תוסר שכלו ודעתו ואפילו כשהוא הולך בדרך וכאילו הוא קורא על נפשו ומראה קלונו ומודיע חסרונו לכל וזה ענין ואמר לכל סכל הוא כאילו בפיו יאמר לכל שהוא סכל: אם רוח · בעבור שהזכיר למעלה כי דברי החכם נשמעים יותר מדברי המושל בכסילים שב להזהיר החכם אם עלית בחכמתך עד מעלת הממשלה כענין כי מבית הסורים יצא למלוך מקומך אל תנח והענין שפלות רוח או ענינו שיתעסק גם בחכמה תמיד כמו שהיה בתחלה כאילו לא זז ממקומו ולא עלה למדרגה עליונה כנגד האדם ודע שאם התרפית יניקך הרפוי עם חטאים גדולים ויותר נכון היות מרפא פועל מהבנין הכבד שמתנו הרפה לה והא"לף במקום ה"א כא"לף על כן הוא מרפא שהוא מהבנין הכבד והענין כי העוזב הממשלה יעזוב חטאים גדולים ויש אומרים כי איש מרפא יעזוב חטאים גדולים כמו בעל הרפואה לא יאכל דבר שיזיקנו היזק רב רק ישמר ויפרש זה המפרש אם רוח המושל תעלה אם תעלה עליך חמת המושל לא תסור מדרום החכמה והחכם לא יכעים המושל והענין כי החכם יעזוב כל דבר שיביאנו לידי חטא שבעבורו יכעס המושל כמו הרופא שישמר בתחלה מן המאכלים הקשים: יש רעה · באה מלת יוצא שהלמ"ד שלה א"לף כמו הפעלים בעלי הה"א כמו ואת מאמר מרדכי אסתר עושה והיא לשון נקבה כי הזכר יוצא וכמהו כעגלה דשא ואם היא בא"לף באה על מנהג בעלי הה"א כמו רוה למען ספות הרוה אע"פ שאמר בעל הדקדוק שא"לף של דשא תמורת ה"א וענין זה הפסוק דבק בשל מעלה כי המושל תאריכנו ממשלתו שיעשה דברים הפך האמת ויראה כאילו הם שגגה ולא ידע: נתן הסכל · מפרשים אמרו שהיה ראוי להיות בש"ין והענין שבעלי הסכל ראויים לשבת במרומים רבים והעשירים בהפך והענין בעצמו נכון לכן אוכנו מענין הפסוק שהוא לפניו ואחריו וכן פירושו נתן איש הסכל שהוא הכסיל להיות במרומים ויתכן היות סכל שם התאר כמו ילך והלך ופירוש רבים כמו גדולים ועשירים שיש להם מעלה בעולם כמו שאמר בספר משלי עשיר ברשי' ימשל יושבים בשפל: ראיתי · זה הפסוק מענין הפסוק הראשון ועל כלם אמר בתחלה יש כמו שפרשתי שהוא הנמצא לפרקים מעטים:

חופר

אבן יחייא

אל' · וכאשר בעיר אחד מלאה שלמים · חוטא אחד יאבד טובה הרבה · ככה באדם אחד מלא שלמיות · סכלות מעט יאבד טובה הרבה · לב חכם וגו' ר"ל כי שכל החכם הוא נשמע מאנשיו · כמושל אלוהיו · וכאשר נשמע האיש אל ויד ימינו להעזר בו ביום כפלו · ולב כסיל לשמאלו כי הוא ההפך · ולקחת דבר ולהחזירו · ושכלו הוא עבד לחושיו · וגם בדרך וגו' כי לא די שהסכל בסכלותו יתעה ואשם · אשר היה לו לכסות את חרפת עונו כי אשרי כסוי חטאה כי הוא מתענג בגלות עונו · כי גם בדרך · כשהסכל הולך לעשות מה שיועלו לבו חסר · אומר לכל סכל הוא ומגלה לכל המעשה הרע אשר עשה · או אשר ירצה לעשות ויתהלל בו · אם רוח המושל וגו' אחרי שכחו החכם בכל מיני השבח · ואמר כי דבריו אשר בנחת נשמעים הם טובי' מזעקת מושל בכסילים · בא ליעצו שאם ראה הכת המתעורר אשר הוא מושל באדם · והוא כח הפעליות יעלה עליך · והוא בעת הכעס מרתיחת הדם ועלותו למעלה עם כל רוחות הגוף · מקומך אל תנח · ר"ל אל תניחהו לעלו' למעלה אבל תשפילהו · ואל תנח מקומך ומדרגתך מהכחת · כי מרפא שאם תקח עלתי כאשר אמרתי יהיה מרפא · ותרופה אשר בה יוכחו מלעשות חטאים גדולים · כי הכעס הוא סבה גדולה לכל החטאים · ואם לא תשפיל ילכך בעת כעסו · ישפילך לפניו תמיד לעשות כמעשהו ולאבד את · עולמך · יש רעה וגומר בא לשבח עוד החכמה באומרו יש רעה · שרוצה לומר לפעמים ולא על הרוב ראיתי רעה שהיא כראית בתחילת הדעת היות כשגגה היוצאת מלפני השליט אלוה יתברך · ואיננו כן כאשר יתבאר · כי אל אלהי' ה' יודע ובוחן לבות בני אדם · ומשלם לאיש כמעשהו · נתן הסכל במרומים ונומר שם הסכלות יאמר על עפיכים רבים בשיתוף השם · ואחד מהם הוא על האנשים קטני הערך ומשפחות בזויות · והוא אומרו נתן הסכל · והוא שם הסכלות על משפל הפכו שהוא השכל · כאשר פעמים הרבה ראה ראינו כי בוז משפחות יעלה מעלה ויהיה לראש ויפתח הנלעדי יוכיח · ואותם שהם רבים נגזל מן רבתי בגוים · שהם גדולי המעלה ומשפחת רם ועשירים בשפל ישבו · וכן ראיתי עבדי' על סוסים · וההפך שהשרים הולכים כעבדי' על הארץ ההולכים רגלי לפני אדוניהם · חופר גומץ ונומר הוא ענין אחר הנראה גם הוא היותו בשגגה · כי אדם אחד יעמול לילה ויום כדי לבקש מחיתו · והמעשה אשר יעשה הוא יהיה סבת אבדתו · כי לפעמי' יחפור גומץ והם החפירו' הנעשות סביב השדות כדי לבקוץ המים מות · ובו יפול וימות · ולפעמי' יפרוץ גדר הדחויה למען לא יפול ויזיק לעוברים · וישכנו נחש הטמון בנקעיו · ולפעמים יסיע האבנים ממקום למקום · לצורכו להם או למקומם · ויעצב בהם לנוכים · וכי הבאתם אלא ואלה יכאיבוהו · וגם לפעמים יבקע העצים או לבנין או לשרוף · ויסכן בם לשון סכנה · כי יקרה שאם קהה הברזל מהגרזן שבוקע בו העצים · ואין לו הכלי לחדדו ולקלקל פני הברזל · ועם הגרזן הקהה כאשר הוא יבקע העצים · ויגבר חיילים · רוצה לומר יגבר כל כחותיו לבקוע בו לרוב צורכו · ויסתכן מאד כי יכשל הברזל ויהרגהו או יתיש כחו · ויתרון הכשר חכמה · רוצה לומר היתר שאת מהמעלה הזאת לדעת ולתת סבה להכשיר לשליט על הדברים האמורים הנראים כשגגה שיוצאת מלפניו · הוא לחכמה כי באמצעותה יודע כי אין רע יורד מלמעלה · והסכל מבוז משפחות אשר עלה מעלה מעלה · היה לגבורתו וטוב מעשיו כאשר קרה ליפתח לגבורתו · והשר והעשיר אשר ירד על איזה עון אשר נמצא בו · כאשר אבד שלמה עטרת השבטים בחטאת כשיו · ושאול למאסו את דבר ה' כמאס ממלך · והחופר גומץ · ופירץ גדר בחטאו מת · וימיתו כפרתו · ואשר הסיע אבנים מזלו גרם להיות לו המלאכה הכבדה ההיא · ולא פעל כ"כ מהצדק לכשיבטל מערכתו ויסודד · וא"א להיות כל בני האדם מלכים · כי כל המלאכות הכרחיות לצורך מין האנושי · ואשרי מי שלא נפל בגורל והיות בורסקי מלאכה כמבזה והסיע האבנים מלאכה מטרחת בעליה · והבוקע עצים אם בסכלותו בחר לבקוע עצים בברזל קהה מה לו על ה' · ועליו נאמ' אולת אדם תסלף דרכו ועל ה' יזעף לבו · באופן כי אין שגגה יוצאת מלפני השליט · כי רם ה' ושפל יראה · וצדיק וישר הוא · אם ישך וגומר בא לשבח עוד החכם באומרו כי כאשר יבוא רע מהכשכת הנחש בפיו לאיש כאשר לא ישמע לחש שיאכלהו מלעשו' ככה כן יבוא רע ואין יתרון לבעל הלשון הרע · ורמז כי הלשון הרע לא די שהורג האומ' עליו והמקבלו · כי הורג גם כן האומרו · וזהו אומרו אין יתרון לבעל הלשון · דברי פי וגו' אבל דברי פי החכם איננו ככה · כי איננו מזיק לזולת · אבל דבריו ישימו שלום וחן בעולם · והוא ההפך אשר אמר לעיל ולא ליודעים חן · מה שספתות הכסיל הבעל לשון הרע · לא די שלא ישים שלום וחן בעיני העם · כי אדרבא תבלענו לחן ההוא · ונגזר מן בלא המות · תחלת דברי ונומ' להיות כי פעולות האדם שלשה כאשר אמרנו · אשר ימשכו מהשלשה נפשות אשר יובחנו בו · והם הכבודות החדוות ואסיפת ההון הנמשך מהנפש המרגשת · אשר יכונה בסכלות כאשר אמרנו · והמאכל והמשתה והמשגל הנמשך מהנפש הצומחת המכונה בשם הוללות · והחכמה אחרון אחרון חביב והוא הנמשך מהנפש המשכלת · אשר שלשה הפעולות הם הכרחיות ומועילות באישי בהיותם על שיווים כי אין להחכים יותר מדאי · ואין להיות צדיק יותר מדאי ולענות אדם נפשו מאכילה ושתיה ואליה עם אשת חיקו ביום שהרתה · ואין להיות כסיל חובק את ידיו · ופועה אותם בגלתה · וגם לא להיות רע עין אשר לא ישים קץ לכל עמלו ועיניו לא תשבענה עושר: ופעולת החכם בכלם לשים

שלום

חֹפֵר גּוּמָּץ בּוֹ יִפּוֹל וּפֹרֵץ גָּדֵר יִשְּׁכֶנּוּ נָחָשׁ: מַסִּיעַ אֲבָנִים יֵעָצֵב בָּהֶם בּוֹקֵעַ עֵצִים יִסָּכֶן בָּם: אִם־קֵהָה הַבַּרְזֶל וְהוּא לֹא־פָנִים קִלְקַל וַחֲיָלִים יְגַבֵּר וְיִתְרוֹן הַכְשֵׁיר חָכְמָה: אִם־יִשֹּׁךְ הַנָּחָשׁ בְּלוֹא־לָחַשׁ וְאֵין יִתְרוֹן לְבַעַל הַלָּשׁוֹן: דִּבְרֵי פִי־חָכָם חֵן וְשִׂפְתוֹת כְּסִיל תְּבַלְּעֶנּוּ: תְּחִלַּת דִּבְרֵי־פִיהוּ סִכְלוּת וְאַחֲרִית פִּיהוּ הוֹלֵלוּת רָעָה:

והסכל

עֲנַת מִדַּת דִּינָא וְכֵן אֲמָרַת אִינוּן גָּרְמוּ לְהוֹן כָּל דָּא הֵיכְמָא דִגְבַר דְּכָרֵי שׁוּחָא בְּפָרָשַׁת אוֹרְחָא בֵּיהּ אִתְחַיַּיב לְמִיפַּל וְאוּמָּא דִי עָבְרַת עַל גְּזֵירַת מֵימְרָא דַיְיָ וְתָקִיפוּ גוּדָא דְעַלְמָא נָפְלוּ בְּיַד מַלְכָּא רָשִׁיעָא דְנָכִית לְהוֹן כְּחִיוְיָא: אֲמַר שְׁלֹמֹה מַלְכָּא נְבִיָּא גְּלֵי קֳדָמַי דִּמְנַשֶּׁה בַּר יְחִזְקִיָּהוּ עָתִיד לְמֵיהַךְ וּלְמִכְגַּד לְצִילְמָא דְאַבְנִין בְּגִין כֵּן אִתְמְסַר בְּיַד מַלְכָּא דְאַתּוּר וְיִכַתְפָנֵיהּ בְּזִמְמִין עַל דְּאַבְטֵיל פִּתְגָּמֵי אוֹרַיְתָא דִּכְתִיבִין בְּלוּחֵי אַבְנִין מִן עִקָּרֵיהוֹן בְּגִין כֵּן יִצְטַעַר בְּהוֹן וְרַבְשָׁקֵיהּ אֲחוּהִי עָתִיד לְמִסְגַּד לְצַלְמַיָּא דְקֵיסִין וּלְמִשְׁבַּק פִּתְגָּמֵי אוֹרַיְתָא דְאִתְיְהִיבָן בַּאֲרוֹנָא קֵיסֵי שִׁיטֵי בְּגִין כֵּן עָתִיד לְאִתּוֹקְדָא בְּנוּרָא עַל יַד מַלְאָכָא דַיְיָ: וְכַד יְחוֹבוּן עַמָּא בֵּית יִשְׂרָאֵל וְיִתְעַכְּרוּן שְׁמַיָּא תַּקִּיפִין כְּבַרְזְלָא מִלְּאַחָתָא מִטְרָא וְהַהוּא דָרָא לָא צַלִּיו קֳדָם יְיָ בְּגִין כֵּן אִתְקַלְקַל כָּל עַלְמָא בְּכַפְנָא וְכַד יְתוּבוּן תָּיְיבִין וּמִתְכַּנְשִׁין אוֹכְלוֹסִין וּמִתְגַּבְּרִין עַל יִצְרֵיהוֹן וּמְמַנַּן בְּרַזִילֵיהוֹן לְמִבְעֵי רַחֲמִין קֳדָם אֱלָהֵי שְׁמַיָּא אִית בְּהוֹן רַעֲוָא עַל מוֹתַר אַכְשָׁרוּת חוּכְמַתְהוֹן: כַּד מִתְגָּרַן חִיוָן קָלָן לְטַרְאָקָה וּלְנַזָּקָא בְּעַלְמָא עַל חוֹבֵיהוֹן דְּבֵית יִשְׂרָאֵל דְּלָא עָסִיקוּ בְּפִתְגָּמֵי אוֹרַיְתָא בַּחֲשַׁאי וְאַף לֵית מוֹתַר לִגְבַר אָכִיל קוּרְצִין דְּמִשְׁתָּעֵי לִישָּׁן תְּלִיתָאֵי אֲרוּם בְּאֶשָּׁתָא דְגֵיהִנָּם עָתִיד לְאִתּוֹקְדָא: מִילֵי פוּם גְּבַר חַכִּים דְּאִשְׁתְּכַח בְּדָרָא כַּד אָתֵי פּוּרְעָנוּתָא בְּעַלְמָא מְצַלֵּי וּמַעְדֵּי יַת פּוּרְעָנוּתָא וּמְשַׁבַּח רַחֲמִין קֳדָם יְיָ וְסִפְוָתֵיהּ דְּגַבְרָא שַׁטְיָא מִילִין דִּנְזִיפוּתָא וּבְגִין כֵּן כּוּלֵּי עַלְמָא מִתְגַּמְּרִין: שֵׁירוּי מִילֵּי פוּמֵיהּ שְׁטוּתָא וְסוֹף מֵימַר פּוּמֵיהּ חוּלְחָלְתָא בִּישָׁא:

ושטיא

בלוא ו' מ"ל וסימ' הויכל צמא לכו למים כ' בו · למה תשקלו כסף בלוא לחם ב' בו · ועמי המיר כבודו בלוא יועיל · אם ישך הנחש בלוא לחש ;

רלבג

הסכל ואשר יהיה מאחריו מי יגיד לו והנה הכסיל עלמו אינו יודע בראשית דבריו מה יהיו דבריו ואין סדור להם ולא הגבלה ולזה ימלא בהם מהחסרון הרבה בהכרח · עמל הכסילים תיגע האדם החושב להבין דבריה' כי הכסיל לא ידע ללכת אל עיר ר"ל שאין בדבריו התיישרות לשום תכלית כי לא ידע להתיישר בדבריו אל התכלית אשר יכוין אליו או ירלה בזה עמל הכסיל תיגע אותו כשירלה לדעת החכמה כי לא ידע לדרוך בזה הדרך הראוי ולזה ישאר עם תאוותו תמיד · אוי לו לאדם שהשכל ההיולני שראוי שיהיה מלכו הוא משרת ועובד היצר הרע ושהכחו' אשר ראוי שיעבדו השכל כמו החוש והדמיון והכח הזוכר יהיו רודפים אל התאוות אשרי אדם שהשכל בו בן חורין ועוזריו הם בלתי רודפים אל התאוות · אבל יקחו הצריך לבד מעניני זה העולם בגבורה על הכח המתעורר ולא ברדיפת התאוה אשר שתיית היין היא עניינה · בעצלות האדם ימך הכונה בניינו והוא השכל לא יוכל להשלים בניינו ולקרות אותו ובשפלות ידי האדם מהתעסק בדברים הגבוהים והם מושכלים הנמצאות האלו ישאר בבית בלתי מכוס' כראוי ולא יהיה לו למחסה ולמסתור מזרם הרעות וממטר פתי הזמן הנה הכסילים הרודפים התאוו' עושי' המזון לשמח ולשחוק לא להעמיד גופם והיין לשמח חייה' והנה הכסף יענה את הכל בסוף הענין כי הם יאבדו קנייניהם בזאת ההנהגה או ירלה בזה שהכסף יתן ענין לכל הסכלים כרדוף אחר התאוות ולזה אין ראוי שימשך האדם לשלמות הקניין ולפי שכבר אמר דברי פי חכם השלים לבאר מה שראוי שישמור

מ"ע ספורנו

חופר גומץ בו יפול · ויקרה על הרוב שאל ההמון המסכים להמליך את הסכל יקר' קלקל ע"י אותו המלך והנהגתו כמו שיקרה לחופר גומץ ונזור בר"ה הממציא תקלה שיפול בו הוא בעלמו · ופורץ גדר ישכנו נחש · וכמו כן יקרה לפורץ גדר שישכנו נחש שהיה נסתר בו: מסיע אבנים · וכמו כן יקרה למסיע אבנים אל מקום בלתי הגון שיעצב ויכשל בהם הוא בעלמו: ובוקע עצי' יסכן בם · וכן יקרה לבוקע עצי' כדי שיתחמ' בהם אע"פי שעושה זה לתכלית טוב יקרה לו בהם לפעמים איזה רע: וזה אם קהה הברזל והוא לא פנים קלקל וחילים יגבר · וזה יקרה לו כשיבקע העלים בגרזן בלתי הגון שכבר קהה הברזל של גרזן ועם זה שאין הברזל מוכן חיילים יגבר ויתאמץ לבקע בו ולשון קלקל הוא מלשון נחשת קלל · ויתרון הכשר חכמה: אם ישוך הנחש בלא לחש · ויתרון ומעלת תקון החכמה בכמו אלה הוא שלא יקרה שישוך הנחש הסבות הפורץ גדר שיהיה התקון בלתי שילחוש וידבר באזני הפורץ הסכל להזהירו שלא יוסיף לחטוא: ואין יתרון לבעל הלשון · כי גם שידבר בעל הלשון באזני הסכל בלשון נקיה לא יועיל כלל: כי אמנם דברי פי חכם חן · ומכל מקום שפתות כסיל תבלענו · תבלע רוחו החן בשפתות הכסיל שישיב כאשר תדבר באזניו: תחלת דברי פיהו סכלות: היא תשחית אותו החן: וכן אחרית פיהו · שהיא הוללות רעה · ועם זה הסכל ירבה דברים ויהיה תחלת דברי פיהו · לא ידע האדם מה שיהיה כאש' יגער בו החכם על הקלקול שגרם בסכלותו ויזהירהו שלא יוסיף לקלקל ישיב ויאמר הנה לא ידע האדם מה שיהיה עתה סבת זה הקלקול ואומר שלא היה הקלקול בסכלותו:

ואשר

רשי

חופר גומץ · שוחה: בו יפול · פעמים שהוא נופל בו כלומר יש ... וסיפו לשוב עליו כם ף שכלה זרעו של נבוכד כלר ע"י ... מרי שמיא התרוממת: ופורץ גדר · סייג של חכמים ... נחש · מיתה בידי שמים ולפי שדבר בלשון פריצת גדר הזכיר בחשלומין לשון נשיכת נחש שהיא דר בחורי נקבי כתלי בתים פריצי': מסיע אבנים יעצב בהם · מסיע אבנים ממחנבתם בהרי' מקימי בהם יעלב לשון יגיעה כמו בעלבים האכלנה כלומר כל אדם לפי מלאכתו עלבונו אף עיפה ... לפי זריעתו יקליר: יסכן בם יתחמם בם כמו ותהי לו סוכנת אף העוסק בתורה ובמלו' ... ליהנות מהם: אם קהה הברזל מרבו' לוריס שקיהו פיהם ומדו' ... והוא לא פנים קלקל · ... לטוש' ומרוטי' למען היות לה ברק אף על פי כן וחיילים יגבר מגביר הוא במלחמה את גבור' החיילים לנלח: ויתרון בכשר חכמה · ומעלת כשרון יש עוד לחכמה יותר מן הברזל אם ... חכם משחירין פניו ברעב והר... רואהו אם כן בין העבירים ... חיילים מתגברים על ידו ... אחמה על וי"ו וחיילי' כי ... וי"ו נופלים כן בלשון עברי' כמו אם ראית גנב ותירץ עמ' עזי וזמרת יה ויהי לי לישוע' והרבה מפורשים כזה: אם ישך הנחש · את היס: בלא לחש · מאמת שלא לחשו החבר שלא ישוך: ואין יתרון · לחבר ... שהיה רגיל ללחשו בלא לחש ... אם בני עירך נכשלים באסורי' מאמת שאין חכם דורש להם ומלמדם את חוקי התורה אין יתרון בשתיקותו ולא ישתבר דברי פי חכם חן · על שומעיהם ונשמעי' לו וטוב לו שכיפל גדולה עליהם: ושפתות כסיל תבלענו · זה המסית את חבירו מדרך טובה כגון בלעם ספרץ גדרו של אותות שגדרו עלמן מן העריות מדור המבול והלך והוא יעץ להם להיות מפקירין בנותיהם לזנות: תחלת דברי פיהו סכלות · כשאמר לו הקב"ה מי האנשים האלה עמך היה לו להשיב יי' אתה יודע והוא אמר בלק בן צפור מלך מואב שלח אלי כלומר אם בעיניך אני בזה חשוב אני בעיני מלכי הארץ: ואחרית פיהו הוללות · פיעמים וערבוב לבה איעצך ומת אלת ; והסכל

אבן עזרא

חופר · דע כי גומץ אחד ואין שני גם בן ואם אין לו במקרא וחופר יורה על ענינו שהוא כמו בור כרה ויחפרהו ויתכן שזה הענין ישוב על השליט שיעשה הפך האמת ופרץ גדר בנוהו חכמים קדמוני' או יהי ענינו על הכסיל והענין אע"פ שימלאו דברי' בעולם הפך האמת הוא במעט אך ברוב חופר גומץ בו יפול והחכם הרואה את הנולד לא יפול: מסיע · רובי המפרשים פירשו יסכן בם יתחמם בם ואמרו כי כמוהו ותהי למלך סוכנת וזה הענין בלשון ערב לא ימלא מהבנין הקל כי אם פועל עומד והנכון כי סוכנת בעלת אוצרות המלך כמו ערי מסכנות ומאוסי אל הסוכן הזה וזה הפירוש בלא ראיה ורגל כי מה ענין אם קהה הברזל והקרוב אלי שמלת יסכן גם מלשון סכנה והיא ידוע בדברי הראשונים ושני הפסוקים דבקים ועודנו בכלל החכמה והוא גם דבק בפסוק של מעלה שהכסיל בסכלותו יפרוץ גדר והחכם ישמר מזה והענין שאין דבר בעולם שיוכל אדם להשיגו בלא עלבון ועמל וסכנה אפי' האבנים שהם ברשות האדם ומי שירלה יקח אותם יעלב בהסיעם אל המקום שירלה וכן עלי היער ייגע בבקוע' ופעם יסתכן: אם קהה · אף כי קהה הברזל ולא קלקל פניו והענין שלא יהיה ממורט וקלקל הוא מפעלי הכפל והוא כפול והוא מענין נחשת קלל או יתים כח הבוקע ומלת יגבר כמו ינלח כמו וגברתי את בית יהודה וחיילים יגבר כמו כח כענין אלהים ה' חילי אנשי חיל · ויתרון הכשר חכמה והענין שיש לחכמה יתרון על כל עלב כי תכשיר האדם ותייסרנו בלא עלבון והתשת כח וכשר הדבר פועל עומד מן הבנין הקל והכשר פועל יולא מן הבנין הכבד הנוסף: אם ישך · חוזר לענין שלמעלה והוא ופורץ גדר ישכנו נחש ויתכן שזה הגדר השליט ודמ' המלשין לנחש והענין אין יתרון לבעל הלשון מן הנחש הנפעוני שלא ישנוע לחש שיזיק ולא יהנה: דברי פי · חלילה להיות החכם בעל לשון רק כל הדברים שיולאים מפיו הם חן והכסיל ישחית על נפשו בדבורו ואמר תבלענו לשון יחיד כענין זבובי מות שמש ירח עמד זבולה: תחלת · אין טעם לדבריו תחלה וסוף: והסכל

אבן יחייא

שלום ושיווי ביניהם · מה שלא תהיה ככה פעולת הרשע כי תחילת דברי פיהו סכלות לאסוף הון · ולילה ויום לא ישקוט מלחשוב מחשבות · ועשתונות משתנו' יעברו עליו להוליא מחשבתו אל הפועל וזהו אומרו תחלת דברי פיהו סכלות · ואחרית פיהו הוא הוללות · רוצה לומר למשוך ביין את בשרו · ובתענוגות בני האדם שדה ושדות נשים ופילגשים · ואומרו רעה · שב אל הסכלות ואל ההוללות · כי הסכלות וההוללות הסוה הוא דבר טוב ומפעולת חכם · אבל המותר שהוא הרע הוא מיוחס אל הכסיל · והסכל ירבה וגומר פירש כי בפעולה השלישית הנמשכת מהגעם המסכלת והוא בקשת התכמה · הסכל לא יאכל דבריו · ויהיו דבריו עם המעשה מהסכלות וההוללות כי גם ישים מבטחו · לחושבו כי הטוב הגופני הוא חלקו ותכליתו · וכי לא ישאיר אחריו ברכה בעולם שכלו אריך · ולכן אומר אכל ושתה כי מחר נמות לחושבו כי לא ידע האדם מה שיהיה ואפילו בעולם שהוא בו · וכל שכן שאשר יהיה מאחריו אחרי מותו שלא ידעהו · כי מי יגיד לו · עמל הכסילים וגומר להיות כי ימלא כח מהחוטאים שנמנעים ממנו דרכי התשובה · ביאר היות מכתם הכסיל הזה הבוטח על חילו · ותכלית פעולתו ישים בסכלות והוללות · כי העמל ברב והכעס ההוא אשר יגיעו בפתי הפעולות הנז' ייגעהו · באופן שאף אם ירלה לעשות תשובה · ולשוב אל עיר ה' ואל היכל קדשו · לא ידע ללכת אל עיר · אי לך וגומר רוצה לומר אוי לך ארץ וממלכה · שמלכך נער מתכוה ומשועבד לכסילות והוללות · ולכן שריך בבקר יאכלו · כי מושל מקשיב לשבי הפעולות הנז' · כל משרתיו רשעים ועושים כמעשיו · והפך אשריך ארץ שמלכך בן חורים משעבוד הסכלו' וההוללות הנז' · ושריך בעת הקמוב והראוי לאכול יאכלו · כי לא יחיו לאכול · אבל יאכלו לחיות · אחרי דנם בבקר דין אמת בגבורת החכמה · ובגבורת השפלת ילרם כי איזה גבור הכובש את ילרו · כי איום דנים בשתיית היין הלוקח לבו של אדם כאשר ידינו השרים שבבקר יאכלו · בעללתים ימך וגו' להיות כי בינה הסכלות וההוללות · ושבת החכמה בא לשים גדר לכל אחד מעלמותם כי אין ראוי לקרבם לגמרי · ולא להרחיקם לגמרי · וזהו אומרו אף כי אמרתי אשריך ארץ שמלכך בן חורין מהסכלות · איני רוצה בעבור זה שתהיה כהכסיל בנך את ידיו · שאם תהיה ככה יקרך כאשר יקרה למקרה ביתו אשר ימך ויעשה עני · ולכן לעבירותו יקראהו בעללות ובשפלות ידים שרוצה לומר במחשבות ועכיוש · אשר ימשך מזה היות פעולתו לבטלה · כי ידלוף הבית דלף טורד ותמידיי · וסופה ליפול מהרה ויהי הבל מעשהו · מה שהיה בהפך אם כראשונה היה מקרים אותם היטב ולא במחשבות · וחדש חכם יבקש לו · וכן אם אמרתי גם כן היות האושר בהיות מלכך בן חורין מההוללות · אל תחשוב היותו טוב שתהיה לדיק הרבה כי למה תשומם · אבל לשחוק לסעודה של שמחת תורה ושמחת מילה · עושים לחם וסעודה · כי הוא מותר ומלוה וחובה · ושותים היין אשר ישמח חיים · כי יין ישמח לבב אנוש · ואולי כי ידמוז למנהגנו להשיב למברך על היין ברשות שאומר סברי מרנן · לחיי והוא כזיקת הרשות אליו עם תפלה שתהיה השתיה ההיא לו לחיים · ולא למות · כאשר היתה שתיית היין מנהבני בית דין כדי לערבבם · והכסף יענה וימליא הכל בעת הצורך · הן לבנין הבית · הן למשתה ושמחה של מלוה · ולכן אם כאשר כסף וזהב לא ירבה לו · הרדיפה אחרי הוא הכאשר · אבל הסכרתי הוא מלוה לבקשו ולשמרו · לפעול בו הדברים ההכרחיים · ולעשות לדקה ומשפט · גם במדעך וגומר אחרי שומי אין ליס הסכלות וההוללות · בא לתת גדר גם כן לחכמה · והוא אומרו גם במדעך · להיות כי פעמים רבות האד' בחכמתו · חילין לנד עילאה יתלל · או יחשוב מחשבות און ממינות כאשר קרה לארבעים אשר נכנסו בפרדס · לכן אמר שתשי' גדר במדעך שלא תאבד מעולם הקיום והמכוחה בקללך מלך מלכו של עולם במחשבתך · בחשבך על מציאותו ושהותו ממשנת כינול · ובחדרי משכבך אל תקלל עשיר · כי מהמחשבה הרעה תבוא אל הדיבור רע בסתר לאמר הן אל לא ישגיח ולא יהיה עשיר ושדי · המספיק לכל העולם די סיפוקו · כי הבט בשמים וראה היות עליך שני עלמות תלאים ממעדכת · ועוף השמים והם עולם הגלגלים יוליך את הקול מדבריך הרעים לפני מלכו של עולם · ובעל הכנפים והם המלאכי' אשר שש כנפים לאחד יגיד דבר · ר"ל כי

רשי

והסכל ירבה דברי׳ · שהיה מתפאר בעצמו שהיה יודע דעת עליון : כי לא ידע האדם מה שיהיה לו לאחר זמן שהרי הלך ליטול שכרו במדין ולא ידע שיפול בחרב ולפי פשוטו הסכל ירבה דברים גוזר ואומר מחר אעשה כן לפלוני ואינו יודע מה יהיה מחר: ואשר יהיה מאחריו מי יגיד לו · כלומר לא סוף דבר שאינו יודע מה יהיה לאחר זמן אלא אף ההווה עכשיו מאחריו שלא כנגד עיניו אלא מאחורי ערפו מרחוק צריך הוא שיהא מי יגיד לו: עמל הכסילים תיגענו · כסילותם גורם להם עמל המיגען אשר לא למדו דרכי מבואות העיר ומתיגע ליכנס דרך פתחים ובצעי המים ויגע בטביעו׳ רגליו בבוץ כלומר עצלות של עוזבי התורה גורם להם יגיעת עמל בגהינם: אשר לא ידע ללכת אל נתיב אמת לפרוש מן העבירה לפי שלא למד תורה שנאמר נר לרגלי דבריך : אי לך ארץ שמלכך · בזמן שמלכך ודייניך מתנהגים בנערות : בגבורה ולא בשתי · שעוסקין בגבורת החכמה והבינ׳ ולא בשתיית יין : בעצלתים ימך המקרה · כשאדם מתעצל ואינו מתקן פרצה קטנה שבתקרת הבית · ימך המקרה ישפל הבניין המקרה את הבית והמסכך עליו : ידלף · יטפטף דלף גשמים כלומר כשישראל מתעצלים בתורה הם נמקים ובית גאון עווס חרב ומך : לשחוק · עושים לחם · לחדוו׳ מזומני׳ חתנים ומלכים עושים סעודה ושתם סעודה גדולה קרוייה לח׳ כמו דאת אמר בלשצר מלכא עבד לחם רב : ויין · משקים בסעודה אשר ישמח החיים : והכסף יענה את הכל · אם אין כסף אין סעוד׳ לפיכך לא יתעצל אדם מן המלאכה כדי שיהא לו מה להוציא : גם במדעך מלך · אפילו במחשבותיך בלא דבור · גם אפילו מלך ש׳ תקלל ש׳ תרגו׳ למלכו של עולם · ד״א כמשמעו מלך בשר ודם : עוף השמים · נשמה הנתונה בך שסופה לעוף על השמים : ובעל הכנפים · מלאך המלווה אותך כענין שנאמר כי מלאכיו יצוה לך ולפי משמעו העוברי׳ והשבי׳ יש לך לדאג מכל ברי׳ שמא יש שומעין ויגידו לאחרי׳ ; שלח

רלבג

שישמור בו האדם בדבורו ואמר גם במדעך מלך אל תקלל ובחדר משכבך אל תקלל עשיר ולא תטען שלא ישמעו דבריך כי הרבה ימצא מי שישמע דבריך ויגיד להם עם שבזה המאמר גם כן כוונה להישיר האדם שישמע אל השכל שהוא מלכו כמו שקדם ולא יקל בו גם בהתעסקו בצרכי הגוף אבל יהיה תכלי׳ כוונתו בכל דבריו לעבודתו · שלח לחמך ר״ל מזון שלך והוא המושכלות על פני המים והיא מרוצת זה הנמצא הטבעי וקח התחלת דרושך ממני כי ברוב הימים תמצאנו בזה האופן ובזולת זה לא תגיע אליו כי לא יתכן לקנות שום מושכל מזולת לקיחת ההתחלות מן החוש ואמר תן חלק בזריעתך לחדש השביעי והוא תשרי וגם לשמיני שהוא מרחשון כי באלו החדשים תהיה הרבה מהזרעי׳ אשר יהיה מזון האדם בהם כי לא תדע איזה יצליח יותר כי לא תדע מה יהיה רעה על הארץ ואולי ילקה הקוד׳ וישאר המתאחר או ההפך והנה אמר זה שראוי לאדם שישתדל בכל זמנו לקנין השלמות ולא יתרשל מזה · אם ימלאו גשם על הארץ יריקו וישחיתו שטף המים קצת הזרעי׳ והם אשר נקצרו בעת ההיא או ישחית ברד ירד מהעבי׳ הזרעים אשר קניה׳ קשים וישאר השאר ואם יפול עץ בצפון

קהלת י

וְהַסָּכָל יַרְבֶּה דְבָרִים
לֹא־יֵדַע הָאָדָם מַה־שֶּׁיִּהְיֶה וַאֲשֶׁר
טו יִהְיֶה מֵאַחֲרָיו מִי יַגִּיד לוֹ׃ עֲמַל
הַכְּסִילִים תְּיַגְּעֶנּוּ אֲשֶׁר לֹא־יָדַע לָלֶכֶת
אֶל־עִיר׃ אִי־לָךְ אֶרֶץ שֶׁמַּלְכֵּךְ נָעַר
וְשָׂרַיִךְ בַּבֹּקֶר יֹאכֵלוּ׃ אַשְׁרֵיךְ אֶרֶץ
שֶׁמַּלְכֵּךְ בֶּן־חוֹרִים וְשָׂרַיִךְ בָּעֵת יֹאכֵלוּ
בִּגְבוּרָה וְלֹא בַשְּׁתִי׃ בַּעֲצַלְתַּיִם יִמַּךְ
הַמְּקָרֶה וּבְשִׁפְלוּת יָדַיִם יִדְלֹף הַבָּיִת׃
לִשְׂחוֹק עֹשִׂים לֶחֶם וְיַיִן יְשַׂמַּח
כ חַיִּים וְהַכֶּסֶף יַעֲנֶה אֶת־הַכֹּל׃ גַּם
בְּמַדָּעֲךָ מֶלֶךְ אַל־תְּקַלֵּל וּבְחַדְרֵי
מִשְׁכָּבְךָ אַל־תְּקַלֵּל עָשִׁיר כִּי עוֹף
הַשָּׁמַיִם יוֹלִיךְ אֶת־הַקּוֹל וּבַעַל
הַכְּנָפַיִם יַגִּיד דָּבָר׃
שלח

י״ס · ל · ב׳ ובענין · ל ומל׳ · ב׳ · ל · ב׳ וכל ספר׳ דכו׳ · ל · ל · ל · ל · ז׳ · ל · ב׳ חד מל׳ וחד חס׳ · כנפים יגד ק׳ ק׳

תרגום

ושטיא מסגי פתגמין סריקין דלית בהון צרוך עד דלא ינדע אנש מה דעתיד למהוי ביומוהי ומה דעתיד למהוי ביומוהי ומה דעתיד למהוי מן סייפיה מן יחוי ליה: טרחות שטיא דטרח בשטותא איהו משלהי ליה על דלא אליף למיזל לקרתא דחכימיא שרי בנוה למתבע מיניה אולפנא: ווי לך ארעא דישראל בזמן די ימלוך עלך ירבעם חייבא ויבטיל מינך תיקרובתא דצפרא ורברבניך עד דלא יקרבון תמידא דצפרא ייכלון לחמא: טב ליך ארעא דישראל בעידן די ימלוך עלך חזקיהו בר אחז די הוא מן יחוס בית דוד מלכא דישראל די הוא גיבר תקיף באורייתא ונפיק ידי חובת פיקודיא ורברבניך בתר דמקרבין תמידא אכלין לחמא בזמן ארבע שעין מן עמל ידיהון בגבורת אורייתא ולא בחלשות ובסמיות עינא: בחלשות עיסק אורייתא ופיקודיא מתמסכן גבר מבנין ובמכיכות תפקידתא דאתפקדת אתתא למנטר מן ריחוק סואבות דמא ולא נטרא מתעברא דוותא בגו ביתה: לחוכא עבדין צדיקיא לחים לפרנסא עניין כפינין וחמרא דמזגין לרצחיין יהא להון לחדווא לעלמא דאתי וכסף פורקניהון יסהיד עליהון זכותא לעלמא ההוא דאתי באנפי כולא: אף במנדעך בחביוני לבך מלכא לא תלוט ובאידרון בית משכבך לא תלוט חכימא ארום רזיאל מלאכא מכריז בכל יומא מן שמיא על טורא דחורב ומהלך קליה בכל עלמא ואליהו כהנא רבא אזיל ופרח באויר שמיא כנשרא מריגפין ומחוי מילין דמתעברין בטמורתא לכל דיירי ארעא: אושיט

מסורה

שמלכך ב׳ ובענין וסימ׳ אי לך ארץ שמלכך נער ודבתריה · אשריך ארץ שמלכך בן חורים · בשתי ל׳ בלישן שתייה בגבורה ולא בשתי · ישמח ז׳ וסי׳ ויין ישמח לבב אנוש · בן חכם ישמח אב ובן כסיל וחבירו בן חכם ישמח אב וכסיל אדם · ויין ישמח חיים והכסף יענה את הכל · מאור עיני׳ ישמח לב שמן וקטרת ישמח לב · איש אהב חכמה ישמח :

אבן עזרא

והסכל · יאמר אוכל ואשתה כי לא אדע מה שיהיה בחיי ובמותו ויתכן היות כמהו כי מי יודע מה טוב לאדם בעבור היות למעלה כי יש דברים הרבה מרבי׳ הבל : עמל · דמה הכסיל שיעמול לבקש גבוהות ונפלאות ממנו והוא לא ידע הנראות הידועות כאדם רוצה ללכת אל עיר ולא ידע הדרך וייגע ולא יראה שפלו וכל עמל במקרא הוא לשון זכר וזה לבדו לשון נקבה כמו כל כבו׳ במקרא לשון זכר חוץ מאחד אל תחד כבודי : אי · כאשר הזכי׳ דבר הכסיל שהוא הבל אמר אם היה זה הכסיל מלך יהיה דבר קשה אף כי אם היה גם נער ומלת אי כמו אוי כמו ואי לו האחד שיפול ואין להם שלישי בעניינם · וצריך בבקר יאכלו בעבור שלא יתעסקו כי אם באכילה הפך דינו לבקר משפט : אשריך · זאת המלה באה בלא סמיכת דבור בלשון רבים כמו אשרי האיש ובסמיכה פעם בלשון רבים כמו ובוטח ביי׳ אשריו ובמקום אחר בלשון יחיד ושומר תורה אשרהו אמר רבי משה הכהן נ״ע כי אשרהו לשון רבים וכן עיניהו ידיהו גבורהו בהתפללו בעד רעהו וראיותיו כי נכח עיני יי׳ דרכי איש ושכח הנה עין יי׳ אל יראיו גם כן יראהו לשון יחיד וגבורהו כן מגן כל גבור שיש בו ובעבור מלת בהתפללו בעד רעהו כהפך העולם ואם כן כיד רעהו העצלמי שנים היו ומה הפרש בין רעו ורעהו שיו שיהו גם בפעלי׳ ירדפו ירדפהו אולי התפלל איוב בעד כל אחד ואחד מריעיו תפלה בעצמה ולקח כל אחד מהם שבעה פרים ושבעה אילים ויורה על מלת אשרהו שהוא לשון יחיד אשרך ארץ וענין בן חורין שיעשה מעשה הגדולים והפך בן בליעל · אמר אחד מהמפרשים ידוע שאין בעיני׳ כדמות הלובן שהוא דומה לאור ואין לתכה מן השחור והכתוב ידמה הגדולים ללובן והקטנים שאין להם מעלה וגדולה לחשך ויפרש חורים לבנים כמו חור כרפס ותכלת גם כן יפרש והורגים חורי שלי חורי ולבן בלשון ארמית חיור והפך החורים חשוכים בל יתיצב לפני חשוכים · יש מפרש ולא בשתי כמו בשתיה וי״א כי בשתי בענין דלות כמו ונשתו מים לשוגם בלמא נשתה והענין כי כל מעשיהם בגבורה וענין סמיכת גבורה לאכילה עד שיתאוו ויתאכל המאכל הראשון והענין שאינם אוכלים כי אם לצורך ולא בשביל תענוג : בעצלתים · ידוע כי כל מלה היא על שנים היא שנים כמו עינים רגלים ידים שוקים שינים בעבור היותם שתי מערכות רחיים וכן שמים ומבין סוד הגלגלים יודה כן וכן פעמים גם מים ויש לו סוד סתום וחתום ואת כל לוחותים שיש ספינות כשתי לוחות ומעקש דרכים כן ויורה עליו סוף הפסוק יפול באחת וכן פירש רבי משה הכהן נ״ע להרים אם כן תהיה מלת עצלתים חוזרת לידים כאילו אמר בידים עצלות והוא לשון קלרה והמקרה במקום הזה שם ויש אומרים שהוא פועל כמו המקרה במים עליותיו המה קרוהו וכלם מן הבנין הכבד הדגוש ויהיה הר״ים ראוי להדגים ויאמר כי המקרה בעצלות ידיו עשה מעשה רך וזה רחוק בעבור היות ימך מבנין נפעל כמו ידל כבוד יעקב והוא מפעלי הכפל · ובשפלות ידים ענינו עניות ומסכנות וידלוף מלשון דלף טורד וענינו הטפות היורדות וזה הפסוק דבק בפסוק שלמעלה כאילו יאמר על אותו המלך והשרים המתעסקי׳ באכילה ויעצלו להביט בדברי המלוכה והנה יתחדשו עליהם בעבור עצלותם שני דברי׳ האחד שתפחת מלכותם כמו הבית שיהרס מעט מעט וימך המקרה · והדבר השני שלא ישתכלו כדי להוסיף ממון ולאסור אותו בשעת הצורך וזה ענין ובשפלות ידים: לשחוק · והלא יראהו כי כל שמחה שבעולם ושחוק עיקרם בלחם שעושים העושים ויין המשמח חיי אדם השם כי היין ישמח החיי׳ שעל פני האדמה והכסף יענה את הכל וענין יענה ימציא ויתכן שהוא מן עת כמו שפירשתי והענין שימציאנו בעת שירצה הרוצה : גם במדעך · אע״פ שהמלך נער אשר לך שלא תקללנו אפילו במדעך וענינו בלבך ובמחשבותיך שאתה יודע אותם לבדך ובמקום הסתר אל תקלל עשיר כי אם ישמע המלך יזיקך בכחו והעשיר בעשרו · כי עוף השמים דרך משל כמו כי הוא שמע את כל ובעל כנפים הוא עוף השמים והענין כפול : שלח

אבן יחייא

כי הם לפשיטותם · ידעו מדלי לבך ויגידו את הדבר בליעל אשר תשבת בלבך · והוא כאומרם ז״ל הבט כי למעלה ממך עין רואה · והוא עולם המלאכים הרואים בעין שכלם מחשבות אדם ותחבולותיו · ואזן שומעת והם הגלגלים כאשר פירשנו · ועל פי הספרים עדותם כל מעשיך בספר נכתבין לתת העונש והשכר מדה כנגד מדה · שלח לחמך וגומר בא לפרש עוד איך יתנהג האדם בשכלות והוא העושר וההון ואמר כי ראוי להיות נדיב · ולהספיק מזון מעושרו לכל ואפי׳ מאותם אשר לא יקוה מהם תגמול · והוא אומרו בדרך משל שלא לחמך על פני המי׳ · וזה יען כי גנוס מעל גבוה שומר ומשלם לאיש כמעשהו · והוא ינמלך חסד על המעשה הטוב · וזהו אומרו כי ברוב הימים תמצאנו · ואל תחשוב כי חובת הגמילות חסד הוא אחת בשנה · ואח״כ יחרים יתאפק ויעמוד הכותן מלתת · כי אינו כן אבל ראוי לתת חלק מהצדק׳ בכל שבעת ימי השבוע · וגם לשמונה כי אחרי עבור שבעת ימי השבוע יתחיל מחדש לתת בתחילת השבוע הבא שהוא יום השמיני לראשונים · ולא ימנע לתת כל ימי חייו כי מנו׳ ה׳ לעבדו היא נתון תתן ואל ירע לבבך בתתך ובגלל הדבר הזה יברכך ה׳ אלהיך · ויפרש מה שתתן לך ולבניך אחריך · וזהו אומרו כי לא תדע מה יהיה רעה על הארץ · ר״ל כמה זמן ינזר העניות והרעה עליך או על בניך כי גלגל הוא שחוזר בעולם · ואם תתן בעת טובך משלך · או בעת רעתם אזמן ואמציא אשר יתן להם · ולכן תן בעד אל משלך כי את זה ושלך שלו · אם ימלאו העבים וגו׳ בא לתת ראיה לאשר אמ׳ כי הוא מהכאות שתשלח לחמך על פני המים ושיהיה נדיב · להיותו מהמחויב · כאשר הוא מן המחויב שהענני׳ המלאי׳ גשם · יריקו על כי המלא תשיעי · וכן העשיר והמלא מכל טוב הוא מהמחויב שיריק ויפיע מעושרו לתת לצריכים אליו · ולאשר אמר כי ברוב הימים תמצאנו · וכי לזכות הלז יברכך ה׳ אלהיך · אמ׳ כי הוא מהמחויב · כאשר הוא מן המחויב כי הזורק עץ לצד צפון או לצד דרום מקום שיפול העץ שם יהוא · להיותה תנועה הכרחית הזריקה מן המרכז אל המקיף · ולכן תכף ישוב העץ מן המקיף אל המרכז אשר הוא מקומו הטבעי וארץ מולדתו · ושם יעמוד ולא יתנועע עוד · וכן הוא מהמחויב שהפועל נדיבות יקבל תגמול מאלוהו על ככה כי אל אמונה הוא ואין עול

מ״ע ספורנו

ואשר יהיה מאחריו מי יגיד לו · וכאשר יעירהו הכסיל ויאמ׳ לו שלא יוסיף לפרוץ גדר פן ישכנו נחש כוזב ישיב באחרית פיהו הוללות רעה באמרו אשר יהיה מאחריו אחר זה המקרה מי יגיד לו כלו׳ שאין דרך לאדם לשפוט בעתידות וזה בחשבו שתהיה הנפש השכלית כמו הנפש הבהמית שלא תרגיש זולתי המוחש ההוה : עמל הכסילים תיגענו · לכן הוא אל תחוש לגעור בו ולעורר אותו על העתיד כי בהיותך [illegible] תיגענו בעמל הכסילים [illegible] ליזה הזק קורה מבלי אין אצלם ידיעת כבמו : אשר לא ידע ללכת אל עיר · וזה יקרה לו מחסרון ידיעתו גם במדינות באופן שלא היה בעיר מעולם ולא ידע ללכת שם להיות עם בני העיר : אי לך ארץ שמלכך נער · וכמו שיקרה הקלקול בפרטים בסבת הנהגת הפרטים כן יקרה בכללות המדינה קלקול בסבת שכל המלך והשרים כשהם נערים ואוכלים בבקר כמנהג הילדים באופן שאין בהם שלמות חכמה ולא נסיון וצריכים לעצת אחרים ועם זה פונים להנאותם והוותם ובכן לא יפנו לשמור המדינה מן הקלקול מסבותיו : אשריך ארץ שמלכך בן חורין · משעבוד התאוו׳ והתגברות׳ · ובזה יהיה בעל עצה מעצמו ויפנה לתקן ענייני המדינה · בגבורה בזריזות וחריצו׳ לתקן המדינה : ולא בשתי · על הפך גבורי׳ לשתות יין כמנהג רב הסרים : בעצלתים ימך המקר׳ · ואמרתי שלתקון המדינה יצטרך גבורת זריזות · כי אמנם יקרה בזה כמו שיקרה למקרה את הבית שימך ויפול מחוזק׳ [illegible] בעצלתים בשני מיני עצלות שהם עצלות [illegible] המתעצל [illegible] המקרה [illegible] גם את הקרוי : ובשפלות ידים · ובשפלות וחסרון ידי כל אחד משניהם שאינם עושים מלאכתם בשלמות : ידלוף הבית · יקרה שידלוף בית ויפלו בתוכו מי גשמים מבלי אין בקרוי שלמות כראוי וכן יקרה במדינ׳ מחסרון זריזות המלך והשרים : לשחוק עושים לחם ויין ישמח חיים · וזה בהיות המלך והשרים פונים אל המשתאות : והכסף יענ׳ את הכל · והכסף של שוחד וחמדת הממון ישפיל את הכל את המדינה ואת מנהיגיה בסור מהם צדקה ומשפ׳ : גם במדעך מלך אל תקלל · וגם שתדע שהמלך והשרים יגרמו קלקול למדינה ברוע הנהגתם · אל תקלל את המלך פן יקרך נזק בזה : כי עוף השמים · בתנוע׳ האויר יגיע את קולך לאזני איזה שומע בזה בלתי נודע אליך : ובעל כנפי׳ · איזה מהיר להגיד בתקות שכר · יגיד דבר ובכן כל דבר לא יכחד מן המלך ויגיעך נזק כאשר ידע שקללת אותו : שלח

שלח לחמך על פני המים · עשה טובה וחסד לאדם שיאמר לך כבר עליו אל תראה עוד כאדם שמשליך מזונותיו על פני המים : כי ברוב הימים תמצאנו · באים והקבל תשלומיך ראה מה נאמר ביתרו קראן לו ויאכל לחם ובסוף מגרי ולא ירחנו עוד מה היה סופו נעשה חותנו ומלך על ישראל

א שְׁלַח לַחְמְךָ עַל־פְּנֵי הַמָּיִם כִּי־בְרֹב הַיָּמִים תִּמְצָאֶנּוּ׃
ג' מל' וכל ד"ה דכו' תֶּן־חֵלֶק לְשִׁבְעָה וְגַם לִשְׁמוֹנָה כִּי לֹא תֵדַע מַה־יִּהְיֶה רָעָה עַל־הָאָרֶץ׃
ג' אִם־יִמָּלְאוּ הֶעָבִים גֶּשֶׁם עַל־הָאָרֶץ
ב' בתרי לי' יָרִיקוּ וְאִם־יִפּוֹל עֵץ בַּדָּרוֹם וְאִם
ד' ל בַּצָּפוֹן מְקוֹם שֶׁיִּפּוֹל הָעֵץ שָׁם יְהוּא׃
שֹׁמֵר רוּחַ לֹא יִזְרָע וְרֹאֶה בֶעָבִים לֹא
ג' מל' ה יִקְצוֹר׃ כַּאֲשֶׁר אֵינְךָ יוֹדֵעַ מַה־דֶּרֶךְ
ל' כ' הָרוּחַ כַּעֲצָמִים בְּבֶטֶן הַמְּלֵאָה כָּכָה לֹא תֵדַע אֶת־מַעֲשֵׂה הָאֱלֹהִים אֲשֶׁר יַעֲשֶׂה אֶת־הַכֹּל׃

בבקר

אוֹשֵׁיט לְחֵם פַּרְנָסוּתָךְ לַעֲנִיֵּי דְּאָזְלִין בִּסְפִינָן עַל אַפֵּי מַיָּא אֲרוּם בָּתַר עִדָּן יוֹמִין סַגִּיאִין תַּמָּן תִּשְׁכַּח אַגְרֵיהּ לְעַלְמָא דְּאָתֵי׃ הַב חוּלַק טַב מִן זַרְעָא לְחַקְלָךְ בְּתִשְׁרֵי וְלָא תִתְמְנַע מִלְּמִזְרַע אַף בְּכִסְלֵיו אֲרוּם לָא תִנְדַּע מַה יְהֵי בִּישָׁא עִילָוֵי אַרְעָא אִי חַרְפֵי נִצְחַן אִי אַפִּילֵי׃ אִין מִתְמַלְיָן עֲנָנַיָּא מִטְרָא עִילָוֵי אַרְעָא מְעָרְן יַת מֵיהוֹן בְּגִין זְכוּתָא דְּצַדִּיקַיָּא וְאִין לֵית זְכוּ בְּדָרָא הַהוּא בְּיַמָּא וּבְמַדְבְּרָא נַחֲתִין דְּלָא יִתְהַנּוּן מִנְּהוֹן בְּנֵי אֱנָשָׁא וְאִי אִתְגְּזַר מִן שְׁמַיָּא לְמִנְפַּל מַלְכָּא וְיָעֲטוֹהִי מִן סַרְרוּתְהוֹן מִן קֳדָם מֵימְרָא דִּשְׁמַיָּא הֱוֵי סוּבְעָא וְכַפְנָא בְּדָרוֹמָא אוֹ בְּצִיפּוּנָא אֲתַר דְּאִתְגְּזַר לְמִתְקַיְּמָא הַהִיא עִיטָא מִשְׁתַּלְחָא לְמֶהֱוֵי׃ גְּבַר דְּנָטִיר חַרְשִׁין וְקוֹסְמִין לָא יַעֲבִיד טַב לְעָלַם וּדְמִסְתַּכֵּל בְּמַזָּלַיָּא לָא מַגְבֵּי אַגְרָא אֲרוּם חַרְשִׁין מְתִילָן לְרוּחָא דְּלָא מִתְּפַס בִּידוֹי דְּבַר נַשׁ וּמַזָּלַיָּא מְתִילָן לַעֲנָנֵי שְׁמַיָּא דְּאָזְלוּ וְלָא תַּיְבִין׃ הֵיכְמָה דְּלֵיתָךְ יָדַע אֵכְדֵין יְהַלֵּיךְ רוּחַ נִשְׁמְתָא דְּחַיֵּי בְּגוּף עוּלֵימָא שְׁלִילָא דְּשָׁרֵי בְּמַעְיָנָא דְּאִמֵּיהּ מְעַבְּרָא וְהֵיכְמָה דְּלָא תִינְדַּע אוֹ דְּכַר אוֹ נוּקְבָא עַד זְמַן דְּאִתְיְלִיד הַכְדֵין לֵיתָךְ יָדַעַת עוֹבָדָא דַּייָ דְּעָבֵד בְּחוּכְמְתָא יַת כּוּלָּא׃

בזמי

לשמונ' ג' מ"ל וסימנ' ויעש דוד שם בשבו מהכותו · שמונה שלהבות : תן חלק לשבעה וגם · וכל ד"ה דכו' מ"ל וכל שמונת ושמונה חס' במ"א שמונת טפים ככרים : יקצור ג' ומ"ל וסימ' וזרועו שבלים יקצור · זורע עולה יקצור און · וראה בעבים לא יקצור :

רלב"ג

בצפון או בדרום מחוזק הרוח הדרומית או הצפונית מקום שיפול העץ שם יהיו קצת הזורעים ההם מספדו ולזה ראוי שיזרע הקודם והמתאחר כי הקודם לא ישחיתנו הרוח והמאוחר לא ישחיתנו המים והברד · מי שירא שהרוח ייבש זרעיו לא יזרע ומי שיראה בעבים ויפחד שיבא ויפסיד קצירו לא יקצור כי יתכן שיבא המטר במקו' ההוא או במקום אחר קרוב לו ויפסיד קצירו כאשר אינך יודע מה דרך הרוח אשר תעבור כי אין הרוח מוחש וכמו העצמים בבטן המלאה שומן שאינם נכרי' כאיש ההוא כן לא תדע את מעש' האלהים אשר יעשה ולזה אין ראוי שתמנע מלזרוע אבל ראוי שתזרע בבקר ולא תנח ידך מלזרוע בערב כי אינך יודע איזה מהם יכשר יותר או יהיו שניהם כאחד טובים ולזה אמר על צד המשל כי אין ראוי שיתרפ' האדם מקנין המושכלות לא בעת שחרותו ולא בעת זקנותו והנה ערב אור החכמה וטוב לעינים כי בו ישיגו מי שהוא התחלת זה האור והוא ה' יתברך כמו שישיגו השמש באמצעות אורות · הנה אם שנים הרבה יחיה האדם בכלם ישמח אם ידרוך להשיג המושכלות כי אי אפשר לו שיגיע אל גבול לא יוכל עוד להוסיף על חכמתו ואף ע"פ שיש להשגו' האנושיות קץ וגבול וזה מבואר למי שעיין בדברינו בראשון ממ"י ולזה ראוי שישתדל בקנין השלמות שמושכלות תמי' כפי מה שאפשר ובכלם יזכור את ימי החשך כי הרבה יהיו וכל מה שבא אחר מותו לו מהשלמות הוא הבל ולזה צרי' שיזדרז לקנו' מהשלמות כפי מה שאפשר לו בעת שיוכל על זה כי אחר המות אין מעשה וחשבון ודעת וחכמה כמו שקדם : והכלל

יסכון כמו על פני כל אחיו נפל : עץ · תלמיד חכם הארץ : שומר רוח · ממתין ומצפ' עד בא הרו' : לא בא : ורואה בעבים · נותן עיניו בעבים וכשרואה אותם הגשמים ולעולם לא יקצור לפי שירא תמיד : כאשר אינך המלאה · דברים הנסתרים והנעלמים בבטן שהוא כאשר אינך יודע הרי זה מקרא מסורס נדרש מסיפו הרוח כלו' ידיעות שתי אלו שוות לא זו גלויה לך ולא זו להכיר בעבים שיבא הרוח ואינו בא כאן כי עובר והולך זה כמו כנן יי' כארץ מצרים כספחה כגבירתה כקונה מוקד' למאוחר ופעמים שהוא משוה מאוחר למוקדם הבטן כלומר אין לך לשמור את הרוח לראות בעבי' : כעצמי' · כמו עולם עיניו : ככה לא תדע וגו' · אף גזירותיו של מקום לענין עניו' ועשירות כך עלומות הם · עמך ולא תמנע מן החסד · לדאג שמא אחסר מנכסי ואעני לא תעסוק בתורה ואתבטל ממלאכתי ואעני לא השא חשה ויהיו לי בני' והצריך להוציא עליהם : בבקר

אבן עזרא

שלח · יזהיר מי שיש לו שיהיה נדיב ותהיינה ידיו פתוחות למי שיכיר ולמי שאינו מכיר ויש אומרים כי אלו המים הם מימי בריכה ויש שם דגים ואין לנו צורך לפירוש הזה : תן חלק · עיקר שבעה במקרא מה שאמר בעל ספר יצירה והיכל הקדש מכוון באמצע ואמר לשמנה כנגד ימי השבוע כי היום השמיני הוא כמו היום שהחל בו והענין תמיד בלי הפסק וענין מה יהיה רעה שיבא לידי עוני ואמר יהיה עם רעה כמו כי יהיה נערה בתולה : אם ימלאו · דרך משל לעושר שלא נתן לעשיר כי אם לעשות טוב לכל הצריך אליו ומלת יהוא לשון רבים והא"לף נוסף כא"לף ההלכוא אתו ולא אבו' שמוע כי בתחלה הוא יהי · בלשון יחיד ואין לו דומה במשקלו במקרא והענין אל המקום שיפול פרי העץ בצפון או בדרום שם יהיו האוספים והענין על העשיר ויש אומרים כי על העץ בעצמו יאמר וחצי הפסוק הזה הוא כנגד חצי הפסוק הראשון וחציו האחרון כנגד חציו האחרון ואמר זה המפר' כי יו"ד יהוא לעתיד ממלת הוא והוא לשון יחיד והענין כי העץ בעבור שיתן פרי ישקוהו ויעבדוהו ובשעה שיפול ידעו שלא יתן פרי לעולם יעזבוהו במקום שנפל ואמר מפרש א' כי זה העץ הזה מן עלה והאומר כזה לא אכל מעץ הדעת : שומר · גם זה משל על הכליל כי הזורע העצל הכילי יאמר זה הרוח יורה שלא ירד גשם בימים הבאים ולמה אקח מה שיש לי והוא הזרע ואטמנהו בארץ ויש אומרים שהוא מלוה כמשמעה לזורע שכבר זכר שלמה שאין במלאכות כמו עבוד' האדמה לכן אל ישען על דעתו ועל כל מה שנסה כי העתים משתנות : כאשר · מפרשים אמרו כי כעצמים הוא כעלים וזה הבל וענינו גוף הילוד טרם יולד וקראו עצמים כי הם מוסדי הגוף כי הבשר והעור כמו מלבוש והמלאה היא ההרה ויתכן שיהיה המלאה תואר להאשה ותהיה מלת בטן סמוכה וגם יתכן להיות שתהיה תואר לבטן כי לעולם היא בלשון נקבה בלשון הקדש והיה ראוי להיות הבי"ת הראשון פתוח והשני דגוש וכמהו לאיש העשי' : בבקר

אבן יחייא

טול כו' · והוא מודד מדה כנגד מדה ...

בַּבֹּקֶר זְרַע אֶת־זַרְעֶךָ וְלָעֶרֶב אַל־תַּנַּח יָדֶךָ כִּי אֵינְךָ יוֹדֵעַ אֵי זֶה יִכְשַׁר הֲזֶה אוֹ־זֶה וְאִם־שְׁנֵיהֶם כְּאֶחָד טוֹבִים׃ וּמָתוֹק הָאוֹר וְטוֹב לַעֵינַיִם לִרְאוֹת אֶת־הַשָּׁמֶשׁ׃ כִּי אִם־שָׁנִים הַרְבֵּה יִחְיֶה הָאָדָם בְּכֻלָּם יִשְׂמָח וְיִזְכֹּר אֶת־יְמֵי הַחֹשֶׁךְ כִּי־הַרְבֵּה יִהְיוּ כָּל־שֶׁבָּא הָבֶל׃ שְׂמַח בָּחוּר בְּיַלְדוּתֶךָ וִיטִיבְךָ לִבְּךָ בִּימֵי בְחוּרוֹתֶךָ וְהַלֵּךְ בְּדַרְכֵי לִבְּךָ וּבְמַרְאֵי עֵינֶיךָ וְדָע כִּי עַל־כָּל־אֵלֶּה
י יְבִיאֲךָ הָאֱלֹהִים בַּמִּשְׁפָּט׃ וְהָסֵר כַּעַס מִלִּבֶּךָ וְהַעֲבֵר רָעָה מִבְּשָׂרֶךָ כִּי־
א הַיַּלְדוּת וְהַשַּׁחֲרוּת הָבֶל׃ וּזְכֹר אֶת־בּוֹרְאֶיךָ בִּימֵי בְּחוּרֹתֶיךָ עַד אֲשֶׁר לֹא־יָבֹאוּ יְמֵי הָרָעָה וְהִגִּיעוּ שָׁנִים אֲשֶׁר תֹּאמַר אֵין־לִי בָהֶם חֵפֶץ׃
עד

בְּיוֹמֵי עוּלֵימְתָךְ תִּיסַב אִתְּתָא וְתוֹלִיד בְּנִין וּלְעִידַן סִיבוּתָךְ לָא תִשְׁבּוֹק אִתַּת חוּלָקָךְ מִלְּמֵילַד בְּנִין אֲרוּם לָא אִשְׁתְּמוֹדַע לָךְ אֵידִין מִנְּהוֹן אִתְבְּחַר לְמֶהֱוֵי טַב הָדֵין אוֹ דֵין אִי תַּרְוֵיהוֹן כַּחֲדָא טָבִין׃ וּבְסִים נְהוֹרָא אוֹרַיְתָא וְטַב לְאַנְהָרָא עַיְינִין חֲשִׁיכִין לְמֶחֱזֵי יְקַר אַפֵּי שְׁכִינְתָא דַּעֲתִיד לְאַנְהָרָא עַיְינִין חֲשִׁיכִין לְמֶחֱזֵי יְקַר אַפֵּי שְׁכִינְתָא דַּעֲתִיד לְאַנְהָרָא אַפֵּי צַדִּיקַיָּא מִן זִיו שְׁכִינְתָא וּלְמֶהֱוֵי שׁוּפְרֵיהוֹן כְּשִׁמְשָׁא׃ אֲרוּם אִם יוֹמִין סַגִּיאִין חַיֵּי אֱנָשָׁא בְּכוּלְּהוֹן חֲזֵי לֵיהּ לְמֶחֱדֵי וּלְמִיעֲסַק בְּאוֹרַיְתָא דַּיְיָ יְהֵא דְּכִיר יַת יוֹמֵי חֲשׁוֹכָא דְמוֹתָא וְלָא יְיחוֹב אֲרוּם סַגִּיאִין אִינוּן יוֹמַיָּא דְּיִשְׁכּוֹב שְׁכִיבָא בְּבֵית קְבוּרְתָּא לְקַבָּלָא דִּינָא מִן שְׁמַיָּא בְּחַיּוּהִי בִּרְחִים כָּל זְמַן דְּיֵיתֵי עֲלוֹהִי פּוּרְעֲנוּתָא עַל הֲבָלוּתָא דִּי עֲבַד׃ חֲדֵי עוּלֵימָא בְּיוֹמֵי עוּלֵימוּתָךְ וִיהֵי לִבָּךְ טַב עֲלָךְ בְּיוֹמֵי רַבְיוּתָךְ וְאֵזִיל בְּעִנְוְתָנוּתָא עִם אוֹרְחֵי לִבָּךְ וּתְהֵי זָהִיר בְּחֶזְוֹנֵי עֵינָךְ וְלָא תִסְתַּכַּל בְּבִישׁ וְאִישְׁתְּמוֹדַע לָךְ אֲרוּם עַל כָּל אִלֵּין עֲתִיד יְיָ לְאַעֲלוּתָךְ בְּדִינָא׃ וְתַעְדִּי רְגִיז מִלִּבָּךְ וְלָא תִגְרוֹם בִּישׁ עַל בִּסְרָךְ אֲרוּם עוּלֵימוּת וְיוֹמֵי אוּכָּמוּת שַׂעַר הֲבָלוּ׃ וּתְהֵי דְּכִיר יַת בָּרְיָךְ לְיַקְרוּתֵיהּ בְּיוֹמֵי רַבְיוּתָךְ עַד דְּלָא יֵיתוֹן לְוָתָךְ יוֹמֵי בִישׁוּת וְיִמְטוֹן עֲלָךְ שְׁנִין דְּתֵימַר לֵית לִי בְּהוֹן רַעֲוָא׃
עד

הזה ד׳ רפין וסימן בלשון ארמי אחוכון גברא ייתי בצפר׳ וביאורם הזה אחיכם הקטן אשר אמרת׳ · הזה האיש מרגיז הארץ · להשתגע עלי הזה יבא אל ביתי · בבקר זרע זרעך : שמח ב׳ וסי׳ שמח זבולון בצאתך· שמח בחור בילדותיך · וא׳ ושמח יהי מקורך ברוך · ואינון מן ד׳ זוגין מן ב׳ שי״ן דמשמש סמ״ך ואינון מן א״ב מן כ״ב תרין א׳ וחד וא׳ וסי׳ נמס׳ במס׳ רבת׳ במערכת אות הסמ״ך בס״ד :

רש״י

בבקר זרע את זרעך וגומר׳ אם למדת תורה בילדותיך למוד תורה בזקנותיך אם היו לך תלמידים בילדותיך יהיו לך תלמידי׳ בזקנותיך נשא׳ אשה בת בנים בילדותיך שא אשה בת בנים בזקנותיך עשית צדקה בילדותיך עשה צדקה בזקנותיך : כי אינך יודע איזה יכשר׳ אם תלמידים ובנים שבילדותך יתקיימו לך או׳ שמא לא יתקיימו אלא שבזקנותך מצינו בר׳ עקיבא שהיו לו עשרים וארבע אלף תלמידים מגבת ועד אנטיפורת וכולן מתו מפסח ועד עצרת ובא אל רבותינו שבדרום ושנא׳ להם ולענין הבנים מצינו באבצן שלשים בנות שלח חוצה ושלשים בנות הביא לבניו וכולם מתו בחייו ובזקנותו הוליד את עובד ונתקיים לו : ומתוק האור׳ מתוק הוא אורה של תורה : וטוב לעינים לראות את השמש׳ ואשריהם תלמידים שעיניהם רואים הלכה מלובנת ומאורות על בורי׳ כך נדרש באגד׳ תילי׳ · בכולם ישמח׳ יהי שמח בחלקו ובלבד שיזכור ימי החשך וייטיב מעשיו שינצל מהם והם ימי מיתת עולם הם ימי הרשעים : כי הרבה יהיו׳ באותו הימים יותר מימי החיים : כל שבא׳ עליו יהיה הבל וחושך יש הבל שהוא לשון פורענות וגרות כמו כי בהבל בא ובחושך ילך : שמח בחור בילדותך׳ כאדם שאומר לעבדו ולבנו חטא חטא כי פעם אחת תלקה על הכל אף כאן החכם אמר שמח בחור בילדותך והלך בדרכי לבך ובטוח תהיה כי על כל אלה יביאך השופט במשפטו : והסר כעס׳ דברים המכעיסים את המקום : והעבר רעה׳ יצר הרע : מבשרך שיהיה לך לב בשר : והשחרות׳ נערות שראש אדם שחור בימי עלומיו : וזכור את בוראך׳ תמן תנינן עקביא בן מהללאל אומר הסתכל בג׳ דברים וכו׳ וממקרא זה דרש וזכור את בוראך שתתן דין וחשבון לפניו׳ וזכור את בורך מקום עפר רמה ותולעה וזכור בארך באר שנבעת ממקורה היא טפה סרוחה של זרע ושל לובן : ימי הרעה׳ ימי הזקנה והחלשות :
עד

רלב״ג

והכלל התועלה מהדברי׳ מבואר עם מה שהיישרנו אליו בבאור דברי זאת הפרשה ואין צורך בהאריכות עוד :

שמח בחור בילדותיך וגו׳

ביאור המלות בחורותיך כמו ילדותיך השחרות הוא הפך השיבה כי השער השחור אז לבן׳ השמש והאור׳ ר״ל האור אשר יאיר לך הנר והאבוקה וזה יהיה בעת השיבה כי אז מפני חולשת הראו׳ בשפל קול הטחנה׳ הוא הקול הנמוך ש תחדש מתנועת הרחיים׳ ותפר האביונה ותתבטל התאו׳ · ירתק׳ ישבר ויחתך חבל הכסף משל לעורקים הבלתי דופקים אשר בהם ישולח הדם מהכבד אל האברי׳ ותרוץ וישבר ויפסק׳ גולת זהב הוא מענין גלות מים והם הברכות המשולחו׳ לאברים מהלב שבהם דם ורוח והם העורקים הדופקים ויותר ר״ל ונשאר כמוהו ואת היות׳ המרמנו ולהג הוא שם מן הגה כמו קו מן קוה וכו מן לוה ועניינו להיגה וכן הבינוהו רז״ל אמרו להגיון כאמו ולא ליגיעה :

ביאור דברי הפרשה

שמח בחור בילדותיך כי כו ימלא פמך שלם לשלמת טבעך׳ ויטיבך לבך בימי בחרותיך לחקור בענייניס העיוני׳ והלך בדרכי לבך ובמראה׳ עיניך ר״ל שתמשך אחר העיון והחוש לא שתבלבל החוש מפני העיון כמו שעשו קצ׳ הקודמים ודע כי על כל אלה יביאך ה׳ במשפט אם לא תעשה בהם הראוי והסר כעס מלבך והעבר רעה מבשרך ולא תמשך אחר התאוות הגופיות אשר הנה מפירות השגחת ה׳ יתברך ממך וזה סבה שיביאוך הרעות כי הילדות והשחרות היא הבל ולזה אין ראוי שתמשך להנאות העול׳ כי לא הרבה התענוגי׳ ולזה ראוי שתזכור את בוראך בימי בחורותי׳ שיהיה לך פנאי בזה ותמצא מוכן להשתדל במושכלו׳ לחוזק כליך הגופיים העוזרים לשכלך בזה העת עד אשר לא יבאו ימי הרע׳ והם ימי השיבה והישישות ויגיעו שנים אשר תאמר אין לי חפץ בהם עד אשר לא תחלש ראותך וידמה לך שתחשך השמש והאור והירח והכוכבים וידמה לך שישובו העבי׳ אחר הגש׳ לחולש׳ ראותך ביו׳ שיזועו שומרי הבי׳ והם הידי׳ שבכבר יקר׳ להם תנוע׳ ורעש

אבן עזרא

בבקר׳ ענינו תמיד על שני הפירושים ות״יו תנח לשון נקבה בעבור היד והענין אל תניח ידך מן הזרע כי מלאכו מלת הנית יוצאת לשני פעלים : ומתוק׳ זה הפסוק דבק עם הבא אחריו ואמ׳ על האור מתוק ואינו דבר שיאכל ועיקר זה בעבור התחברות ההרגשות במקום שעל המלח והוא מקום יאמרו מלה שהוא ידועה לגזרת ההרגשה להרגשה אחרת וכמהו ראה ריח בני וכל העם רואים את הקולות וענ׳ הדבק זה הפסוק בראשון שיתעסק תמיד לעשות טוב ולא יתעסק בשמח׳ אחרת : כי אם׳ אילו ידע האדם שיחיה שנים רבות וישמח בכלם כשי׳ זכור ימי החשך שהם ימי הקבר כי הרבה יהיו ימר לו האור הנזכר וכל שבא הבל ענינו יבין כי כל שבא לעולם כמו דור הולך ודור בא הוא הבל : שמח׳ אחר שהכל הבל שמח עתה בחור בילדותיך וענינו כמו אומר עשה רע ותראה מה יבא עליך כמו עלי פלשת התרועעי שהוא במקום אחר עלי פלשת אתרועע והענין על אדום השלכתי נעלי שהוא תקיף וחזק התרועעי עלי פלשת עתה ותראי מה אעשה לך וכן שישי ושמחי בת אדום יושבת בארץ עוץ וכן מתם הפסוק ודע כי על כל אלה ויסוב אלה על השמחה והטבת הלב והליך בדרך לב ומראה עין וענין טוב הלב כלשונו על שלשה פנים האחד שייטב מעצמו כמו וייטב לבו והשני שהלב ייטיב לבעל הלב כמו וייטיבך לבך והשלישי שהאדם ייטיב לבו כמו המה מטיבים את לבם וענין זה הפסוק כמו ולא תתורו אחרי לבבכם ואחרי עיניכם : והסר׳ פרשתיו למעלה ומלת שחרות מן כי עלה השחר כי דמה ימי השחרות לשחר כשיבקע כענין אז יבקע כשחר אורך או יהיה השחרות רמז לשער השחור מענין שחורה אני ונאוה : וזכור׳ מלאכו בעורים עלומים זקונים כלם לשון זכרים רק בחורותיך יצא מן הדרך ויש אומרים שהם שתי לשונות ויפרש מערת משה מבחוריו כמו מבחורותיו כי כל בחורים אם יסמכו לא ישתנו׳ ימי הרעה הם ימי הזקנה לזקן וימי החולי לכל הוא החולי שימות בו :
עד

אבן יחייא

המכונות בשם רעה׳ והוא אומרו כי הילדות והשחרות הבל וכי פה הוא במקום אשר׳ וטעמו הסר הכעס שהוא הקלה האחד וגם הסר רעה מבשרך אשר הוא הבל הילדות והשחרות ואז יהיו מעשיך טובים ויבואו על נכון׳ ושחרות נגזר מן אז יבקע כשחר אורך׳ והוא רמז לבחרות אשר שוא קודם הזקנה כאש׳ תקדם השח׳ לערב וזכור את בוראך וגו׳ אחרי פירשו איך יתנהג בשכלו׳ והוללות בא לפרש איך יתנהג בחכמה והוא אומרו וזכור את בוראך בימי בחרותיך׳ ר״ל שתתיך חכמתך תזכור תמיד מעלתו ורוממותו ותבוא אל מדרגת יראת המעלה׳ ואהבת הטוב במה שהוא טוב שם היראה והאהבת השלימות׳ עד אשר וגו׳ הזהירו שיתחיל לזוכרו בימי בחרותו׳ להיות כי החכמה רחבה מני ארץ מדה וימי האדם כציץ פורח וכצל עובר׳ ולכן צריך להשכים מי שירצה בעולמו להשיג דבר מה ממנה׳ כי אם יתמהמה עד עת זקנתו לא יוכל לבוא אל סוף מדרגה טובה׳ להיות כי כל כחותיו יורדים ממדרגתם׳ ואף כי השכל אינו נופל לא יתראה כחו כי אם באמצעות שכלים הגופניים׳ ובהחלשם גם הוא יחלש מה שמהפך ימשך הפכו׳ וזהו אומרו עד אשר לא יבואו׳ שטעמו בטרם יבואו ימי הרעה׳ פר״ל ימי החסרון והירידה׳ כי כאשר הבריאה תקרא טוב כאומרו וירא אלהים את כל אשר עשה והנה טוב׳ ככה ההעדר וההכנה אליו בימי הזקנה יקרא רע להיותו הפכו׳ והגיעו שנים אשר תאמר אין לי חפץ בהם׳ להיותם ימים אשר לא יתעתם בכחותיו בהם לא בשכלות ולא בהוללות ולא בחכמה שלפה המה בכי כח׳ אבל ישכב על ערש בשעול כוחר׳ ונקור מתמיד׳ וימיו מכלובים ולבושה מכתו׳ עד אשר וגו׳ להיות כי האישי ישראלי יובתנו בו ארבעה נפשות או כחות׳ הראשונה הנפש האלהית הנחצבת מכסא כבודו כאמר עליה ויפח באפיו וגו׳ מה שאין כן לשאר האומות כי נעדרי מהם הנפש הזאת ולכן המתגיירים מהם לא יכבאו׳ כי אין להם במה יתקשרו עם האלוה ית׳ שהיא הנפש הנ׳ וזהו יהיה להם הנפש הב׳ והיא המשכלת הנחצבת מעולם המלאכים׳ אשר חלק ה׳ אותם לאלהים לכל עמי הארץ׳ והשלישית היא הנפש המרגשת המיוחסת לעולם הגלגלים׳ והרביעית היא הצומחת המיוחסת לעולם השפל׳ ולכן מעשה הנפש ההיא הווה ונפסד כנכד מעשה עולם השפל בעולמו׳ לכן בא להזהיר כי צריך האדם לזכור את בוראו בטרם תחשך השמש והוא כינוי לנפש המשכלת אשר מזהירה באור החכמה כאשר יזהיר השמש באורו׳ וכן בטרם תחשך האור׳ ר״ל האור הנברא הנאמר עליו וירא אלהים את האור כי טוב׳ והוא כנוי לנפש האלהית׳ והקדים השמש לאור׳ להיות כי החשיכה לאורה המיוחס פה׳ הוא על אופן מושאל לאיזה תלויה בחומר׳ ולא בעבור שיהיה ככה כי לא יגיעה מקרה החשך ולא מקרה אחר׳ מה שנפש המשכלת תהיה יותר דבקה בחומריות מאשר תהיה האלהית׳ ולכן לא רצה לדבק שם החשך עם האור שהוא הנפש אלהית ודבקו עם השמש שהוא משל לנפש המשכלת אף כי יוכן דיבוקו בשניהם אבל בשיתוף השם׳ והירח׳ היא כינוי לנפש המרגשת׳ והכוכבים׳ הוא כינוי לנפש הצומחת׳ ולמען לא יחשב כי האיש הצדיק בעת מותו׳ יחשכו כוכבי נשפו׳ באופן שהנפש תתפעל הפעלות גדול מחשכת מות הגוף׳ לכן פירש כי החשך ההוא יהיה בערך הנפש׳ כחשך הנולד כשישובו העבים אחר הגשם׳ אשר יש זירו האור׳ וכמו שהחשך הבא מההסתר ההוא יהיה מקביי וקטן׳ אבל יתפעלו בני האדם ממנו לבואו פתע פתאום אחרי שהתבדר הזמן וחשבו כי כן יעמוד׳ ככה מחשך המיתה׳ לא תתפעל הנפש׳ רק מפני אהבת הרגל והמכבג אשר לומדה לנהוג הגוף ההוא אשר כפרדה ממנו׳ אשר הכוסף והחשק ההוא יאבד בשנים עשר חדש׳ וזהו אומרם משפט הרשעים בגהינם שנים עשר חדש׳ כי בזמן ההוא יאבד בהדרגה הכוסף והחשק ההוא׳ אשר הוא לה כמשפט ועונש כמרץ ואחר כך תכוח׳ וזהו הנרמז בהיותה נפש אדוני צרורה בצרור החיים׳ כי לפעמים מהתאוה עוד בחיים חייתה׳ תכף אחרי הפרדה מגופה תשוב אל אלוהיה ושמה תעמוד׳ מה שנפש האויב הרשע היא קלועה בכף הקלע׳ כי לטבעה
מלה

מ״ע ספורנו

בבקר זרע זרעך׳ השתדל להוליד בעת הבחרות : ולערב בעת הזקנה : אל תנח ידך׳ הע״פ שהולדת בעת הבחורות : כי לא תדע איזה יכשר׳ ובשביל אחד מהבנים שיכשר ראוי להשתדל בבחרות ובזקנה להשיגו : ומתוק האור׳ וזה כי המושג לך במציאות בנים הגונים׳ הוא דבר נחשב כי אמנם האור הנצחי המושג בבני׳ אלהים אשר בהם הוא דבר מתוק ומעונג : וטוב לעינים לראות את השמש׳ ולעיני זה הנפש שהוא בחיי עוה״ז לראות את השמש ולחיות חיי שעה כי בם יקנה בפעל שלמות נצחי כאמרם ז״ל יפה שעה אחת של תורה ושל מעשי׳ טובים בעולם הזה מכל חיי העה״ב : כי אם שנים רבות יחיה האדם בכלם ישמח׳ והמרתי בחיי בע״ה טובים תמיד לשכלנו בכחיים להשלימו כי גם שיהיו חיי׳ ארוכים הרבה בכלם ישמח שיוסיף חיי׳ שלמות שישמח בו שמחה של תורה כאמרם ז״ל לא עליך המלאכ׳ לגמור ואין אתה בן חורין ליבטל ממנה : ויזכור את ימי החשך כי הרבה יהיו׳ וראוי שיזדרז להשיג מה שיוכל מהשלמות בעודו באלה החיים אשר זה תכליתם ויזכור את הימי׳ שיבאו אחר המות שהם חשך מהשגת זה האור הרוחני ולא יבטל מלהשתדל להשיגו באלו החיים׳ כי אמנם ימי החשך אחר המות לאשר בשיבטל מהשגת זה האו׳ הרבה יהיו כאמרם ז״ל כמה נגוס בהנך שני דאריכי וקטיני : כל שבא הבל׳ כי אמנם התכלית המושג במעשים הנעשי׳ בשם האדם אחר מותו כמו ההקדשות וזולתם׳ אף על פי שיהיו טובי׳ בלא מה הם מעטי התכלית בכרט בערך אל מה שנעשה מהם בחייו : שמח בחור בילדותך׳ שמח במה שהשגת מן השלמות בילדותך שאין בו טרדות ורעיונים מבהילי׳ ובזה הוא לזכרון תמיד כאמרם ז״ל למאי נפקא מינה לגרסא דינקותא : וייטיבך לבך בימי בחרותי׳ ומה שהשג׳ אז יעזרך להשיג ולהוכיח שלמות בימי בחוריתיך כאמרם ז״ל אם שמע בישן תשמע בחדש : והלך בדרכי לבך׳ בדרכי השכל שהשגת כבר שהם תמיד להכלית טוב : ובמראה עיניך׳ ובמה שהראה מחדש בעיני שכלך שתכליתו טוב : ודע כי על כל אלה יביאך האלהים במשפט׳ ובשעת העיון והמעשה דע לפני מי אתה עמל ושלפניו אתה עתיד ליתן דין וחשבון : והסר כעס מלבך׳ אל הכעוס על שלות הרשעים בעולם הזה : והעבר רעה מבשרך׳ יצר הרע המסי׳ בעת הילדות והבחרות : כי הילדות והשחרות התכלי׳ המושג בהשחת׳ הוא התענוג בחיי שעה : הבל׳ הוא דבר בלתי נחשב : וזכור את בוראך׳ להתחיל בעיון ובמעשה לכבודו : בימי בחירותיך׳
בזמן

ורעש מרוב החולשה וכן זה יקרה לשאר האברים והתעותו אנשי החיל כאלו תאמר הכח המושך והדוחה והמחזיק והמעכל שלרוב היסיסות וחולשת הכח תתבטל פעולת' ובטלו השניים הטוחנות כי מעטו ונפלו וחשכו העינים אשר היו בימי הנערות רואו' בארובות ובמעט אורה ויקרה לו מחולשת חוש השמע שידמה לו שיסוגרו לו דלתים בשוק לקול הנמוך אשר תחדשהו הטחנה וזה יהיה מחולשת חוש השמע ומתנועת האויר אשר באמצעותו יקבל חוש השמע מחוצו כמו שהתבאר בספר החוש והמוחש ומרוב היסיסות והחולשה יקום בבקר השכם לקול הצפור כי לחולשת פעולותיו הטבעיות תהיה שנתו קצרה וישחו כל בנות השיר כי לא ישיג בהם ערבות או ירצה בזה כי הזקן לחולשת הכח הפועל בו בנעימות הקוליות ורבוי החומר המתפעל יתחייב שיהיה קולו עב וכמוך בשיריו וכבר התבאר זה בספר ב"ח · גם מגבוה יראו וכאלו הם הבורחים מהגבוה וילכו מפני זה כפופים ויתחדש להם חתת ופלצות בדרכם מצד חולשת' וכאלו ירצה בזה שמגבוה יראו והוא המות כי בו כמלאת התכלה

ב עד אשר לא תחשך השמש והאור והירח והכוכבים ושבו העבים אחר הגשם: בַּיּוֹם שיזעו שמרי הבית והתעותו אנשי החיל ובטלו הטחנות כי מעטו וחשכו הראות בארבות: וסגרו דלתים בשוק בשפל קול הטחנה ויקום לקול הצפור וישחו כל בנות השיר:
ה גם מגבה יראו וחתחתים בדרך וינאץ השקד ויסתבל החגב ותפר האביונה כי הלך האדם אל בית עלמו וסבבו בשוק הספדים:

עד דלא ישתני זיו יקרא דאפך דמתיל לשמשא ונהורא דעינך עד דלא יתקדרון ובני עינך דמתילן לכוכביא עד דלא יתעמטון ריסי עינך יהון זלגין דמעות כעננין בתר מטרא: ביומא דיזועון ארכובתך ויתנקשון אדרעך ויתבטלון ככי פומך עד לא יכלין למלעס מיכלא ויתעממון עינך דמסתכלין כחרכי רישך: ויהון ריגלך כבילן מלמיפק בשוקא ויעדי מינך רעות מיכלא ותהי מתער משינתך על עיסק על עופא כאילו על גנביא דאזלין בליליא ויתרפסון ספוותך מלמימר שירתא: אף מן עובדין דהוו מן קדמת דנא תהי דחיל למדכר יתהון וגבשישותא קלילא מתילא באנפי נפשך לטור רם בעידן מהלך באורחא והפיקריש שזרתך מן כחישותא כשיגרא ויתנפחון אסתוורי ריגלך ותתמנע מן משכבא ארום אתפני אנשא למהך לבית קבורתיה ויסחרון מלאכא תבעי דינך כסופריא דמסחרין בשוקא למכתב דין חושבנך:

רשי

עד אשר לא תחשך השמש · אמרו רבותינו זו פדחת שהיא מאירה ומלבבת לאדם בחור וכשמזקנת היא מעלת קמטין ואין מלהבת : והא"ר זה החוטם שהוא תורה קלסתר פנים : והירח · זו נשמה שמאירה לאדם שביון שניטלה הימנו אין לו מלחר העינים : והכוכבים · אלו הלסתות רופני דהפי שקורין פומי"לש של לחיים שמלהיבים : ושבו העבים אחר הגשם · תבא כהייה המאור אחר דמעת הבכי מכמה צרות שעברו עליו : שיזועו · ירתיתו שומרי הבית · אלו הצלעות והכסלים המגינים על כנפי הגוף : והתעוותו · יתעקמו שקורין קראנפ"ף והעיוות אנקרופירונט בלע"ז : אנשי החיל · אלו השוקים שנשען כל הגוף עליהם : ובטלו הטוחנות אלו השינים : כי מעטו · לעת זקנה רוב שיניו נושרות: הרואות בארובות · אלו העינים : וסגרו דלתים · אלו נקביו : בשפל קול הטחנה · קול רחים הפנימיים מאכל שבמעיו והוא הקורקבן והמסס : ויקום לקול הצפור שאפי' קול צפור מנערתו משנתו משהזקין : וישחו כל בנות השיר כל קולות של כלי השיר דומים עליו כשיחה ולפי פשוטו משמעו ישחו כמו ישפלו כל שרים ושרות יהיו שפלים בעיניו וכן ברזלי הגלעדי אמר לדוד האם אשמע עוד בקול שרים ושרות : גם מגבוה יראו · מגבושיו ותלוליו שברחובות הוא דואג לבא לשם פן יכשל בהם : וחתחתי' בדרך אימות וחתות הרבה בדרכי יש לו · חתחתים לשון כפול הוא ... וינאץ השקד · לשון הנגלו הרמונים שהר... הא"לף לא נקראת בה אמרו רבותינו זו קליבוסת הנק"ה בלע"ז שגלש הירך תקופ... בה ובזקנותו בשרו כחוש והעצם בולט כמו כן האילן שהוא בולט : השקד אינן של... שקדים כלומר שתקפון הזקנה עליו כשקד זה הממהר להנץ לפני כל האילנות ויסתבל החגב · אלו העגבות שהיו עגבותיו דומות עליו כסובל משא כבד ויסתבל איסדייר"ש סורפ"יסין בלע"ז : ותפר האביונה · חמדת תאות נשים שאינו נזקק לנשים לתשמיש · אביונה תאוה כמו ולא אביהם תאבתי לישועתך · עד אשר לא ירתק חבל הכסף · זה חוט השדרה שהוא לבן ככסף ובמוחו חסר ומתרוקן וייבש ומתעקם בתוך החליות ונעשת כשלשלת · ירתק לשון רתוק' כסף ותרוץ גולת הזהב · זו האמה שהיתה מקלחת מים ונובעת כמעיין כמו גולות עליות ותרוץ לשון רצוצה : ותשבר כד על המבוע · זה הכרס שהיה עבה ונבקעת במותו ונרוץ הגלגל אל הבור · יתרוצץ גלגל העין בתוך גומא ולפי פשוטו גלגל הדולה בו מים מן הבור כך נדרש כל הענין במס' שבת · ומדרש קינות פותרו כנגד כל ישראל וזכור את בוראך בימי בחורותיך בעוד שהבחורות שבכם קיימת בעוד שהכהונה קיימת שנ' בה ובחר אותו מכל שבטי ישראל לי לכהן בעוד שהלויה קיימת שנאמ' כי בו בחר יי' אלהיך מכל שבטיך בעוד שמלכות בית דוד קיימת שנאמר ויבחר בדוד עבדו בעוד שירושלם קיימת שנאמר בה העיר אשר בחרתי בה בעוד שבית הבחירה קיימת שנאמר בה עתה בחרתי והקדשתי הבית הזה בעוד שאתם קיימים שנאמר וכך בחר יי' : עד אשר לא יבואו ימי הרעה אלו ימי הגולה · עד שלא תחשך השמש והאור זו מלכות בית דוד שנאמר וכסאו כשמש נגדי :

ביום ג' דגשי' דטעמין בהון וסימ' ביום שיזועו שמרי הבית · אויל ביום יודע כעסו · אחות לנו קטנה · ויקום ל' מלרע לקול הצפור וא' מלעיל ותגזר אמר ויקם לך · ואינון מן א"ב מן כ"ב חד מלרע וחד מלעיל וסימ' נמסר במסרה רבתא במערכת אות הא"לף בס"ד :

אבן עזרא

עד' פירוש והאור הוא אור השחר שיעלה טרם זרוח השמש ויעמוד אחר בואו שעה ושליש שעה מהשעו' השוו' והאחר שהזכיר השמש מה צורך היה לו להזכיר האור והירח והכוכבים בעבור שימלאו נבראי' כמו עופות שלא יוכלו לעוף ביום מפני להט אור השמש והקרוב כי זה דרך המקרא להקדים או לאחר כמו הנה לא ינום ולא יישן והתנומה יותר קלה מן השינה יש מפרשים ושבו העבים על הבכי והאחרים אמרו על הליחה המתגברת עליו והנכון בעיני שהוא כמשמעו כי החולה בעת מותו יחשך לו העולם ויתראה לו כאילו העבים הסתירו האור וכן הוא ושבו העבים להגשים אחר הגשם : ביום · מלת יזועו כמו ולא קם ולא זע ממנו ומעטו פועל יוצא והענין מעטו הטחינה · יש אומרים כי שומרי הבית הם הכסלים והצלעות ויש אומרים שהם הארבעה הממונים בכל אבר ואבר לשמרו והם המושך והמעכב והמעכל והמטהר גם יפרש אנשי החיל הזן והמוליד והמצייר והקרוב אלי ששומרי הבית הם הידים עם הזרועות שהם שומרי הגוף שלא יגע בו רע ואנשי החיל הם השוקים ויורה עליו והתעותו כי אין להם כח לעמוד וענין חיל כח בעבור היות כל הגוף עליהם והטוחנות הם השנים והרואות העינים : וסגרו דלתים · הם השפתים וכמהו דלתי פניו מי פתח · בשפל קול הטחנה הוא הקרב העליון והוא המסס שהוא טוחן המאכל ומלת בשפל שם ואיננו תואר וכמהו טוב שפל רוח ועניננו שפלות וענין בשוק על דרך משל כשישפל קול הטחנה אין קמח כמלא ויהיו חנויות שוק האופים סגורים וכמלא דלתי ודלתות כמו שפתי ושפתות : ויקום לקול הצפור · ידוע כי המאכל יוליד השינה וכהסגר הפה כפרת המאכל וייקץ לדבר קל : וישחו כל בנות השיר · הוא הגרון שהיה לפנים בו משורר ישח קולו עד שלא ישמע ובאה מלת ישחו שהיא לשון זכרים עם בנות שהן נקבות כמו וכל הנשים יתנו יקר לבעליהן ויתכן ששתיהם שבות למלת כל : גם מגבוה · יש אומרים כי על הזקנים ידבר שאין להם כח לעלות אל המקום הגבוה ויאמרו כי וי"ו יראו נוסף ויש אומרים יראו סוקיו : וחתחתי · כפול הפ"ה והלמ"ד כי העי"ן מבולע והוא מן תראוס חתת כמו פחד : וינאץ השקד · אמרו שהוא מן עלתה נצה והענין השיבה : ויסתבל החגב · הקרסול ויש אומרים השקד הוא האבר שינתגו אחר הראש והזקן ויסתבל החגב המבוסים שימשכו למטה והאחרים אמרו כי האי"ת במקום עי"ן גם זה הבל כי לא יתחלף אות באות חוץ מאותיות יה"וא בעבור שהם נראים פעמי' ונעלמי' ותפר האביונ' אמרי שהו' מן ולא אבה ועניננו תאות המשגל ואמר ר' אדוני' בן תמי' המזרחי כ"ע כי אביונ' כנוי לרוח בני האדם וכן דקדוקו אביון חוזר השם לגבר

מ"ע ספורנו

בזמן שתוכל למאוס ברע ולבחור בטוב ולעשות כמו כן הפך זה כאמרם ז"ל עשה בעוד שאתה מוצא ומצוי לך ועודה בידיך : עד בעוד : אשר לא יבאו ימי הרעה · אסיפת הכחות בזקנה : והגיעו שני' אשר תאמר אין לי בהם חפץ · אין לי בהם תאות שום תענוג בעניני העולם הזה כי אז לא תחשב לך לצדקה כ"כ אם תחדל בהם מתאות כאמר' ז"ל חסריה לגנבא כפשיה בשלמנא נקט : עד בעוד · אשר לא תחשך השמש · הלב בתגבורת הליחה השחורה בו : והאור · הרוח החיוני אשר בו : והירח · המוח המקבל האור החיוני מן הלב והכוכבים · החושים החצונים והפנימים : ושבו העבים · האדים החוזרים תלילה : אחר הגשם · אחר ירידת הנוזלים : ביום שיזועו שומרי הבית · העצבים אשר סביב לעצמות : והתעותו אנשי החיל · העצמות ילפתו · ארחות דרכם מפני חולשת העצבי' : ובטלו הטוחנו' · השנים : כי מעטו · ואין הנשארים עוזרים זה לזה לטחון וחשכו הרואות · הלחות אשר בעין אשר בהן יראה · הרוחות והם הזגוכיית · והכרדיית והחלבוניית : בארובות · בנקבים העצביים · וסגרו דלתים · השפתי' בעת הלעיסה : בשוק ולעין כל · בשפל קול הטחנה · במעוט פעלת השנים : ויקום לקול הצפור · יעיר משנתו על נקלה מבלי אין עכול מזונותיו מסבב שינת קבע : וישחו כל בנות השיר · יותם כל תנועו' השיר לחלשת כח החזון הנהגה בשיר : גם מגבו' · מעלות אל המקומות הגבוהים : יראו · שומרי הבית ואנשי החיל הנ"ל : וחתחתים בדרך · ובזה הדרך שהיא הירידה הדורכת אל ההפסד יקרו אימות מות ופחדי' כמו כי כאבים וחלאים : וינאץ השקד · יראו ראשי העצמות בחסרון הבשר אשר עליהם : ויסתבל החגב · ובשר העגבות הנז' יהיה למשא מחסרון הכח : ותפר האביונה · והדרך הנז' הדורך אל ההפסד תפר את תאות המאכל והמשגל וזולתו : כי הולך האדם אל בית עולמו · ואמרתי זכור את בוראך עד אשר לא יבאו כל אלה · כי אמנם בזמן שיבאו הולך האדם אל בית מועד לכל חי שיהיה שם לעולם כפי מדרגתו והראוי לו : וסבבו בשוק הסופדים · המספרים מעשיו כאמר' ז"ל עשה דברים שלפני מטתך :

אבן יחייא

עולה היא למעלה · ולכנספה תרד מטה מטה · עד עבור עליה השנים עשר · ביום שיזועו וגו' רוצה לומר בטרם תחשך השמש והאור ובומר ביום המיתה שהוא היום שיזועו שומרי הבית · והם החמש חושים פנימיים המלכדי' אל השכל · וכח השומר וזוכר אותם אשר הם מכלכלים הגוף המכונה בבית · ורעדה יאחזם בזמן הקרוב למיתה ולא ידעו ולא יבינו בחשיכה יתהלכו ולא תוכרנה הראשונות עוד בכח הזוכר והשום' כי כחלום ויהי לאבן · והתעותו אנשי החיל והם החושים החיצוניים והנה קראם אנשי החיל · להיותם סבת שלימות החושי' פנימיים · כי לולי מה שיקבלו שמוחשיהם בחוש המשותף · לא היה להם ממשות · ואמר והתעותו · כי בעת ההיא וכימים ההם לא יבחין הזקן בין מתוק למר ואינו שומע בקול שרים ושרו' · ובטלו הטוחנות וגומר באלו פירש הה' חושים חיצוניים אשר כינה אותם בשם אנשי חיל · וכנגד חוש הטעם המעמיד האדם בחיים אמר ובטלו הטוחנות · והם השנים הטוחני' את המאכל · כי מעטו · רוצה לומר בעת השמש יתבטלו לגמרי · כי מעת הזקנה התחילו להתמעט במלם · וחשכו הרואות בארובות · הוא חוש הראות · וקרא העינים ארובות להיותם כאיש · כחלונות בבית · וסוגרו דלתים בשוק · הוא חוש השמע מהמשגל אשר היא מעמיד המין · וזהו אומרו הדלתים מאברי חוש המשגל אשר היו מולידים רוב עם הדרת מלך בשוקים וברחובות יסגרו · ולמען לא יחשב כי שם דלתים יובן על חוש הטעם המעמיד באיש · לכן פירש כי הדלתים האלו · הם שעומדים בשפל קול הטחנה · והוא אבר הערוה העומד תחת הכבד אשר הוא כלי הטחנה לטחון מזון הגוף · ואומרו קול הטחנה · לרמוז כי כאשר בית הרחיים יטחון בגריר חטה אחד לחלקים רבים · וזה בקול גדול המתחדש מסיבובו · ופגישת האבנים · ככה הכבד יטחון המאכל לחלקים רבים · כי מסקלפי יוחס ויתש ממנו יולד האדום · והכלאי מבושל כל צורכו יולד הלבנה · ומהמבושל ועוד ממנו יולד הדם · ומשמריו והקר ויבש ממנו יולד השחורה · ויחודשו קולות באיברי האדם בפירוק חיבור הלו וכל שכן כאשר ישולחו איש איש למקומו האדומה למררה · והשחורה לטחול · והלבנה לאצטומכא · והדם בכל האברים · ויקום לקול הצפור · הוא חוש השמע שכנגע ואפילו צפור שישמיע קול כמוך ישרידהו וגם בלילה לא שכב לבו כי לא ישקוט האיש · וישחו כל בנות השיר רמז לחוש הריח כי העלמות המשוררות שיר של אהבה לאהובים · יהיה בריח שמנם הטובים שמן תורק · והנה יחשב כאלו ישחו וישפלו הריחות הטובים · מבנות השיר כי לא יגיע לחוש הריח מהזקן שום הנאה מהם · וזה לביטולו · גם מגבוה וגומר רוצה לומר כי הזקנים הקרובים ליום אידם יבוא להם או יראת שמים וירלת הגבוה מעל גבוה שומר · אשר היראה היא איננה המעולה · אשר היא מהיראה הפחותה שהנקראת יראת הפחד · כי ירלו ממנו · לפחדם מחתת הדלך אשר ילכו בו אל המות · וזהו אומרו גם מגבוה יראו · ותחתחתי' בדרך · כנגד מן ויהי חתת אלהים · והוא מן הכפולים · וינאץ השקד · כנגד מן וינאץ בזעם אפו · וטעמו כי יואס אשר שקד בעולמו לראות טוב במאכל ובמשגל ובמשגל · ואבד ימיו בהבל · ולא למד חכמה ודעת · ויסתבל החגב רוצה לומר שלא ירצה לסבול עוד לרדוף הסבלות ואסיפת הממונות · ולהיות כחגב אשר הולך ומעופף ומכתר על הארץ · אשר ככה בבחרותו היה טורח כל אופני הטרחו' · ועתה יכביד עליו עול סובלו ולא יבחר עוד בו · ותפר האביונ' · וכאשר יבטל ממנו נקשת הסבלות שהוא פעולת הנפש המרגשת · ככה יבטל ויפר התאוה למאכל ומשגל הנמשך מכפש הצומחת · וזה להיות כי למה שהוא אדם נגזר מן אדמה הולך ושב אליה · וזהו אומרו אל בית עולמו כי שם ביתו בשוחה עיוקה באדמה אשר ממנה לוקח ותכף אחרי מותו לבית קברו יסבבו ויספדו עליו הוי אחי והוי הודו · וסיפור שבחיו · עד אשר וגו' ר"ל כי ההפסד ההוא נמשך ועומד עד אשר לא ירחק או ירתק ויהיה · כנגד מן רתוקות כסף · ורוצה לומר עד אשר ישתלשל החבל אשר בו מורידים את ארון המת לאט לקברו · וכינה אותו חבל כשלשלת כסף · לרמוז כי אפרי הוא סיבה ליקבר בכבוד ופנבה ובחת · ולא כמות בכל ימות ויזרקוהו ויקלעוהו בכף הקלע · ותרוץ גולת הזהב כנגד מן גולות עליות והוא הארון המת וכינה אותו כזהב · לרמוז

רשי

והאור זו תורה שנ' כי נר מצוה ותורה אור · והירח זו סנהדרין שהיתה כחצי גורן עגולה · והכוכבים אלו הרבנים שנ' מצדיקי הרבים ככוכבי' · ושבו העבי' אחר הגשם צרה אחר צרה קשה אתה מוצא בכל הנבואות הקשות שנתנבא עליה' ירמיה לא באו עליהם אלא לאחר חורבן הבית · ביום שיזועו שומרי הבית אלו משמרות כהונה ולויה · והתעוותו אנשי החיל אלו הכהנים שהם גבורים בכח אמר רבי אבא בר כהנא עשרים ושנים אלף לויים הניף אהרן ביום אח' אמר רבי חנינא המורא' הזה דבר קל הוא והכהן זורקה יותר משלשי' אמה · ובטלו הטוחנות אלו המשניות הגדולו' משנת רבי עקיבה ומשנת רבי חייא ומשנת בר קפרא · וחשכו הרואות שישתכח התלמוד מן הלב · וסוגרו דלתים בשוק כגון דלתי נחושתא בן אלנתן שהיו פתוחין לרווחה · בשפל קול הטחנה על ידי שלא נתעסקו בתורה אמר רבי שמואל נמשלו ישראל לטחינת הריחי' מה ריחים אינן בטילות לא ביו' ולא בלילה אף כאן והגית בו יומם ולילה · ויקו' לקול הצפור זה נבוכד נצר הרשע אמר רבי לוי שמנה עשרה שנה היתה בת קול יוצאה ומפוצצ' בפלטין נבוכד נצר עבדא בישא זיל אחריב ביתיה דמרך דבני מרך לא שמעין ליה · וישחו כל בנות השיר בשיר לא ישתו יין · גם מגבוה יראו מגבוה שלעולם יתירא וידאג לבו פן יעשה בו כאשר עשה בראשוני' · וחתחתי' בדרך מתוך כך יבקש לו אותות ורמזים אם יצליח בדרך שילך כענין שנא' כי עמד מלך בבל על אם הדרך לקסם קסם קלקל בחצי' שאל בתרפים : וינאץ השקד · תצמח נבואת ירמיה שאמר מקל שקד אני רואה א"ר אלעזר השקד הזה משעה שהוא מציץ עד גמר פירותיו כ"א יום כך מי"ז בתמוז עד ט' באב כ"א יום · ויסתבל החגב · זה צלמו של נבוכד נצר רומיה אמין שתין פותייה אמין שית ואם אין עוביו שש אינו יכול לעמוד ואת אמרת אוקמיה בבקעת דורא אמר רב ביבי מעמידין אותו ונופל מעמידין אותו ונופל עד שהביאו כל זהב שבירושלם ושפכו דימוס על רגליו לקיים מה שנא' וזהבם לנדה יהיה ולמס יהיה · ותפר האביונה · זו זכות אבות הופר משענת אבות שלכם ויהיה אביונה מלשון אב · כי הולך האדם · ישראל שנקראו כאן אדם אתם אל בית עולמו מבבל באו לבבל חזרו תרח אבי אברהם מעבר הנהר היה · וסבבו בשוק הסופרים גלות יכניה קדמה לגלות צדקיה אחת עשרה שנה כשהגלה נבוכד נצר את גלות צדקיהו בקולרין היו יוצאין גלות יכניה לקראת נבוכד נצר על כרחן עם שאר בני העיר לקלסו שהוא גבור ומצליח והיו רואין את השבויים ושואלין אותם איש על קרובו מה נעשה בו והיו משיבין אותן אשר למות ואשר לשבי ואשר לחרב לחרב והיו מקלסים בידם אחת ובידם אחרת מספקין ומטפחין הספד על אחיהם ועל בניהם : עד אשר לא ירתק חבל הכסף זו שלשלת יוחסין · ותרוץ גולת הזהב אלו דברי תורה שנ' הנחמדים מזהב · ותשבר כד על המבוע כדו של ברוך בן נריה על מבועו של ירמיה שנביהם גלו לבבל ופסקו תלמודם בעוני הדרך תחילה גלו למצרים שהגלם יוחנן בן קרח וכשהחריב נבוכד נצר את מצרים הגלם לבבל · ונרוץ הגלגל אל הבו' זו בבל שהיא זוטו של עולם · וישוב העפר וגו' מבבל באו לבבל חזרו · והרוח תשוב זו רוח הקדש שכיון שנסתלק' רוח הקדש גלו : הבל הבלים · אני רואה בעולם : אמר הקהלת · מי שבו קבוצת החכמה : הבל הבלים כל מה שנברא בששת ימי בראשית : ויותר שהיה קהלת חכם · ויותר ממה שנכתב בספר זה היה קהלת חכם : ואזן · עשה אזנים לתורה כקופה או שאין לה אזנים לאחוז בה ובא ועשה לה אזנים שתיקן עירובין לסייג שמירת שבת ותיקן נטילת ידים סייג לטהרה וגזר על השניות סייג לעריות : ביקש

ספורנו

ההתכה רבה בהם ויתחדשו להם נוזלים רבים יחדשו להם תחת ברדתם מן המות וינאץ השקד רוצה לומר שתבא השיבה ויהיה מעטם כבד ומשאל חגב והוא הדפק ולזה תהיה תנועתו מתוכית ותבטל התאוה למזון ותפול כי הולך האד' אל בית עולמו רוצה לומר שהוא דבוק אל המות וסבבו בשוק הסופדי' עד אשר לא ירתק חבל הכסף והם העורקי' הבלתי דופקים אשר ידלו האברים באמצעותם מהכבד והלב והדם ועמו מעט מהרוח החיוני ותשב' הגולה אשר באמצעותה ידלו האברים הדם והרוח והם העורקים הדופקים ותשבר הכד אשר ידלו למלא על המבוע אשר ימלאהו ממנו וירוץ הגלגל אל הבור והוא הדפק התנועה אשר תצטרך לאדם ממנו כי האברים לא די שלא ידלו ממנו אבל יותך מהם וישוב העפר על הארץ כשהיה וכן הענין בשאר היסודות והרוח תשוב אל האלהים אשר נתנה ולזה ראוי שתשתדל בהשלמה בעת שתוכל · כי אחר המות לא תוסיף שלמות זולת מה שהגיעה אליו בעת החיים בדבקותה לחומר · ובכאן נשלם מה שנוה עליו זה החכם ובעבור שלא ידמה האדם שתהיה סתירה בדבריו ושלא ילמד ממנו לעשות הבלתי ראוי שב לזכור שכבר אמר המחבר בזה הספר דברים רבים שהם הבל ואין הרצון שתהיה כל מה שאמר הבל אבל ירצה בזה שכבר ימצאו בדבריו דברים רבים שהם הבל כי כבר תבא מלת כל בלשוניכו בכמו זה האופן הרבה וזה תכלית מה שתגיע אליו עיוננו בזה הספר באופן כולל · ושאר מה שהיה קהלת חכם באלו העניינים רוצה

עַד אֲשֶׁר לֹא־יֵרָחֵק חֶבֶל הַכֶּסֶף וְתָרֻץ
גֻּלַּת הַזָּהָב וְתִשָּׁבֶר כַּד עַל־הַמַּבּוּעַ
וְנָרֹץ הַגַּלְגַּל אֶל־הַבּוֹר׃ וְיָשֹׁב
הֶעָפָר עַל־הָאָרֶץ כְּשֶׁהָיָה וְהָרוּחַ
תָּשׁוּב אֶל־הָאֱלֹהִים אֲשֶׁר נְתָנָהּ׃
הֲבֵל הֲבָלִים אָמַר הַקּוֹהֶלֶת הַכֹּל
הָבֶל׃ וְיֹתֵר שֶׁהָיָה קֹהֶלֶת חָכָם
עוֹד לִמַּד־דַּעַת אֶת־הָעָם וְאִזֵּן וְחִקֵּר
תִּקֵּן מְשָׁלִים הַרְבֵּה׃
בקש

ירחק ק' ירתק · ג' ל' · ג' ל' · ט"ו רפין ב' ר"פ ל' · ג' ל' ומל' · ג' ל' ג'

עד די לא יתאלם לישנך מלממללא ותהי רעיעא מוקרא דרישך ותתבר מרירתך על כבדך וירהט גופך בגו קברך: ויתוב בסרך דאיתברי מן עפרא עילוי ארעא היכמה דהוה מלקדמין ורוח נשמתך תתוב למיקם בדינא קדם יי דיהבה לך: כד אסתכל שלמה מלכא דישראל בהבלו דעלמא הדין ובהבלין דעבדין בני אינשא אמר קהלת במימריה כולא הבלו: ויותר מן כל בני אנשא הוה שלמה די מתקרי קהלת חכים ותוב הוה מאליף מנדעא ית עמא בית ישראל ואצירת לקל חכימיא ובלש בספרי חוכמתא וברוח נבואה מן קדם יי תקין ספרי חוכמתא ומתלין דסוכלתנו סגיאין לחדא:
בעא

ירחק, ירתק כתי' חבל הכסף והוא חד מן י"א מלין דקריין ת' ולא כתי' וסי' ויקר' וינחם דוד את בת שבע ותקרא ק' הכרי ויואב אל כל הצבא הכרתי ק' · אחד אלה שמות הגבורים דשמואל אחת ק' · עשרה והגלה את כל ירושלם עשרת ק' · אמה שמנה עשרה אמה קומת העמוד אמות ק' · אחד המתקדשים והמטהרים אל הגנות אחת ק' · תהלה איך לא עזבה עיר תהלה תהלה ק' · קומה והעמודים שמנה עשרה דירמיה קומת ק' · באחד לבבתיני אחתי כלה קדמא דפסו' באחת ק' · בן ויקח לו רחבעם אשת את מחלת בת ק' · ירחק עד אשר לא ירחק חבל הכסף ירתק ק' ·

אבן עזרא

לזכר ואביונה לשון נקבה ואם תלעירנה תהיה אביונה וכן מלת אמינון וגשמו אומר וזהו דקדוק עניות כי אין בלשון הקדש מלה שהקטינו כלל ואילו היה זה ביסוד הלשון להקטין יהיו כמלאים במקרא למאות ולאלפים ואולם אמנון ואמינון שני שמות לאיש אח' כמו שלמה ושלמון אבשי אבישי אבנר אבינר ותוספת וי"ו גשמו כמו יתר ויתרו ועתה אפרש הפסוק אחר שאמר וחשכו הרואות בארובות ולא יאכל ולא ישמע קולו איך יחזור לאחור לאמר גם מגבוה יראו ודבר השיבה אכן הוא בענין אחר וכן הוא גם מגבוה יראו מתחבותיו שהרוח חושבת שהיא נוסעת והולכת אל מקו' גבוה ותפחד מן הדרך וסוף הפסוק יורה עליו כי הולך האד' ומלת ינאץ היא בא"לף והיא כמו וינאץ בזעם אפו שהוא כמו וימאס אף על פי ששניהם משני בניינים והשקד הוא תואר השם במשקל והיה דשן ושמן ועניינו שומר מתכונת הגוף כענין שקדו שמרו שוא. שקד שומר וכן נמר שוקד על עריהם ועניינו מואס לשקוד · ויסתבל החגב שהוא קל קל וחומר הגוף ות"ו ויסתבל מבנין התפעל והתאחר כמנהג כל סמ"ך וש"ין כמו משתולל משתולל · ותפר האביונה ידוע כי מלת הפיר לעולם היא יוצאת והעני' תפר היועצת מועצותיה והיא הרוח וזה דקדוק הלשון כבר באר ר' יהודה בר דוד נ"ע בעל הדקדוק כי מלת קם ושב ואביריהם שרשם משלשה אותיות והאמצעי וי"ו ויורה עליו קים דברי הפורים ומלת בינה כמו שבתם וקימתם והבין כמו הקים ובנת לרעי כמו קמת ותואר השם קם כמו הגבי שב שבות והשלם קים ועל משקל גנב ולנקבה קיימת ובה"א קימה מלרע · אשוב לענין אביונה ואומר כי הא"לף כיסף כא"לף אקדח באזרועך והאזניחו ותהיה זאת המלה תואר מבינה והוא כנוי לרוח בעלת הבינה · אל בית עולמו הוא הקבר והוא הבית שידור שם לעולם ויש עולם קצון כמו וישב שם עד עול' ועבדו לעולם · וסבבו בשוק · כשיוליכו אותו ישאוהו על כתף יסבלוהו : עד · זה משל נכבד והגולה היא בראש הגלגל המתגלגל בחבל וראש החבל קשור בגולה · וירתק מן עשה הרתוק כשיתקשר החבל כאלו ישתלשל לא ישיג אל המבוע גם כן ענין מלת ירחק שהוא כתוב ומלת ונרוץ מן ותרץ את גלגלתו מעכין וירוצצו כאשר תשבר הגולה · וירוץ הגלגל אל הבור ישבר הכד ואין מים עולים ומלת ונרוץ בנין נפעל כמו נכון פועל עבר יחיד מן כנוכו ללכים שפטים · וחבל הכסף הוא חוט השדרה וקראו כסף בעבור היות לבן · וגולת הזהב הוא המוח ודמהו לזהב בעבור הקרו' שהוא אדום אשר הוא עליו והכד היא המרה ונקרא כד בעבור ששם תתחבר המרה האדומה והמבוע הוא הכבד ונרוץ הגלגל גלגולת הראש שהיתה למעלה לעולם ירדה אל הבור מתחת לארץ : וישוב · לא ישאר בגוף כי אם העצמות גם הם ישובו עפר · והרוח תשוב זה הפסוק יכחיש האומרים. שהרוח היא מקרה כי המקרה לא ישוב : הבל · יתכן היות מלת הבל שתי לשונות האחד כמשקל זהב והשני הידוע על משקל ארץ כמו ויעל עשנו כעשן הכבשן ויסמך בכרי כמו חלב עזים וי"א כי הבל לשון כווי והעניין כמו עזוב ובא ה"א הידיעה על קהלת בעבור היותו תואר השם כי לא יבא על שם העצם וכאשר זכר מות האדם אמר נתברר לך מה שאמרתי לך בתחלה הבל הבלים : ויותר · עוד תמיד כמו עוד טומאתו בו · ואזן שירים או חבור מאזני החכמה או הוא מן אזנים כענין השמיע · וחקר והורה דרכים לעם לחקור בהם החכמה ויהיה פועל יוצא לשנים פעולים · תקן משלים הרבה וידבר שלשת אלפים משל : בקש

מ״ע ספורנו

עד · בעוד : אשר לא ירתק חבל הכסף · גם בעת זקנה השתדל להשי' שלמות נלחי כפי מה שתוכל קודם שיתפרק השדרה אשר · בה קוש השדרה הלבן ככסף : ותרוץ גולת הזהב · הכבוד שהוא מעין הדם : ותשבר כד · המרה על המבוע · הכבד שהוא רבוע כל הליחות : ונרוץ הגלגל · הכרס : אל הבור · המעי' התחתוני' : וישוב העפר · החלק הארצי : והרוח תשוב · לתת דין וחשבון : הבל הבלים · ואמנם זה התבאר מעוט חשיבות התכלית בנפסדים וזה כי מי ינ׳ד מה שהתכלית בהם מלד עצמ׳ שהוא דבר בכ׳י נחשב הוא עם זה הבל הבלים התכלית מכלם אינו המכוון האמתי בלי ספק : ויותר שהיה קהלת חכם · ועם מה שהיה קהלת יותר חכם ויודע מאחר חכמי דורו : עוד למד דעת את העם · עוד השתדל יותר מהם ללמוד את העם דעת : ולזה אזן וחקר · הורה אותם דרכים להאזין ולחקור דברי הקדמוני' · ולזה תקן משלים הרבה · לשבר את האזן כאמרו וידבר שלשת אלפים משל : דברי

אבן יחייא

לרמוז כי אשרי מי שיזכה להטמן בארונו · ולא יאכלוהו הכלבים · ואמר לשון ותרוץ · להיות כי כשמורידין את הארון לקברו בחבלים · לכובדו ירוץ ללכת אל עומק הקבר והוא מקומו ותשבר כד על המבוע · הוא רמז לכרס המת אשר יבקע וישבר על מבועו · והיא הארץ אשר נבעה והולידה אותו · ונרוץ הגלגל אל הבור · רוצה לומר הגולגולת והמות אשר יתרוצץ בבור והוא קברו · אשר הם מהראשוני' ליכבד ואחר כך ישוב השאר מגוף האדם שהכוכה בעפר אל הארץ כשהיה · ואז הרוח והנפש אשר כל שנים עשר חדש תמיד הולכת ושבה אל קברה בעוד שחומר גופה קיים ונכר · אחרי כאות כי תם ונפלם ואיננו עוד במציאות חומרה ההבהב ממנה · יפסל כוספה לדברים הגשמיים · ותשוב אל האלהים אשר נתנה · ומובדלת לגמרי מהגשמות כאשר נתנה : הבל
הבלים וגומר אחרי שסיים דבריו במקרה המות אשר הרחיב הסיפור בו · להיותו סוף כל האדם · אמר הלא הוא הדבר אשר דברתי אליך בתחילת דברי פי כי הכל הבל · ולכן זכר הקהלת בעת הידיעה לרמוז להבלים אשר קדם לכל דבריו · והנה שם זכר ז' הבלים לרמוז לשבעת מיני ימי האדם · מה שפה לא זכר כי אם תמש · כי השמיט זכירת דמיות ימי הלידה וימי היניקות · למיעוט מעלתם ולדמותם בעצמותם להבל · מה שהבל לא יכחשוהו וזהו אומרו הבל הבלים אמר הקהלת הכל הבל · ויותר שהיה וגומר · להיות כי יש שתי מיני חכמים · אם היודעים חכמה המספקת לעצמם · אבל לא ידעו ולא יכינו להשפיע לזולתם · ואם החכמים מחוכמים בעצמם ומשפיעים חכמה לזולתם · וחכמות הם בחוץ תרונה לקרוא לעוברי דרך לאמר לכו לחמו בלחמי ושתו ביין מסכתי · וזהו אומרו כי יותר שהיה קהלת חכם · שרוצה לומר כי להיותו מן הכת שהוא יותר מחכם המספיק בעצמו · לכן למד דעת את העם והוא מעלת המדות וספרי הרפואות · ואזן והוא מלאכת ההגיון המלמד לאדם דעת לדבר הדיבור המסודר והמאוזן במאזני צדק · והטוב באזני שומעיו · וחקר והוא החכמה הטבעית אשר תודע אלד המחקר · אשר כל העניינים המכוסים תקנם במשלים הרבה כי אין דורשין במעשה בראשית כי אם במשלים שסוד ה' ליראיו · בקש קהלת וגו' ר"ל וזולת זה עוד בקש למצוא ולהשיג דברי חפץ · והם העניינים האלהיים · אשר תצן האדם להשיגם כאומרו מבחר האלהים אם מצאתי חן בעיניך הראני כאלאת כבודך · וכתוב יושר היא חכמת הקבלה אשר בני הנביאים היו לומדים אותה בהרים ובמדברות · דברי אמת הם תורה שבכתב · דברי חכמים כדרבונות וכמסמרות נטועים · הם תורה שבעל פה · ולהיות כי בתלמוד יעסקו החכמים בידיעת המצות אלהיות אשר עליהם אין להוסיף ואין לגרוע · והם המכונים כמסמרות נטועים אשר לא יתנועעו · לא בתוספת ולא בגרעון · וכן יתעסקו בו בגדרים וסייגים שעשו למצות ההם · ובמנהגים אשר הנהיגו לחזק אמונת ישראל כחנוכה ופורים ודומיהם המכונים בשם הדרבונות המכנים את השור בחרישתו · לכן פירש כי שלמה בבקשו דברי החכמים ז"ל בתלמוד את הכל בקש · והוא אומרו דברי חכמים כדרבונות וגו' והחקים בגדרים לאכות לא לתשובותם כי אם לקודמתם אליהם כקדימת הגדר לכרמו · אשר בטרם יכנס האדם לכרם יעבור על גדרו וסייגו · ואמר בעלי אסופות להודיעכו כי לא נתן לנו לדברי

י בִּקֵּשׁ קֹהֶלֶת לִמְצֹא דִּבְרֵי־חֵפֶץ וְכָתוּב יֹשֶׁר דִּבְרֵי אֱמֶת׃
יא דִּבְרֵי חֲכָמִים כַּדָּרְבֹנוֹת וּכְמַשְׂמְרוֹת נְטוּעִים בַּעֲלֵי אֲסֻפּוֹת נִתְּנוּ מֵרֹעֶה אֶחָד׃
יב וְיֹתֵר מֵהֵמָּה בְּנִי הִזָּהֵר עֲשׂוֹת סְפָרִים הַרְבֵּה אֵין קֵץ וְלַהַג הַרְבֵּה יְגִעַת בָּשָׂר׃
יג סוֹף דָּבָר הַכֹּל נִשְׁמָע אֶת־הָאֱלֹהִים יְרָא וְאֶת־מִצְוֺתָיו שְׁמוֹר כִּי־זֶה כָּל־הָאָדָם׃
יד כִּי אֶת־כָּל־מַעֲשֶׂה הָאֱלֹהִים יָבִא בְמִשְׁפָּט עַל כָּל־נֶעְלָם אִם־טוֹב וְאִם־רָע׃

סוף דבר הכל נשמע את האלהי' ירא ואת מצותיו שמור כי זה כל האדם : סימן יתק"ק

כ' ר"פ · ל' · ל' ומל' · ו' · כ' · ל' · ל' · ל' וחס' · ל' ס רבתי · ו' גלוי ד' · ל' מל' · י' סגול · ה' חס' · כ' · כ' א' ר"ף · ד' בקול ה' אלהינו

תרגום

בָּעָא שְׁלֹמֹה מַלְכָּא דְּמִתְקְרֵי קֹהֶלֶת בְּחוּכְמְתֵיהּ לְמִידַן דִּינִין עַל הִרְהוּרֵי לִיבָּא דְּאֶנָשָׁא וּבְלָא סָהֲדִין כְּבָן אִיתְאֲמַר לֵיהּ בְּרוּחַ נְבוּאָה מִן קֳדָם יְיָ הָא כְּבַר אִכְתִּיב בְּסֵפֶר אוֹרַיְתָא עַל יְדוֹהִי דְּמֹשֶׁה רַבְּהוֹן דְּיִשְׂרָאֵל תִּקְנִין פִּתְגָּמִין וּמְהֵימְנִין עַל מֵימַר סַהֲדַיָּא יְקוּם פִּתְגָם: פִּתְגָּמִין דְּחַכִּימִין מְתִילִין לְזִקְתִּין וּלְקִלְשְׁנִין דְּאַצִּיתִין דְּאַנְצִין לְאַלְפָא חוּכְמְתָא לְסָרִיקֵי מַנְדְּעָא הֵיכְמָה דְּמַאלֵף זִיקְרַת לְתוֹרְתָא וְרַבָּנֵי סַנְהֶדְרִין מָרֵי הִילְכְתִין וּמִדְרְשִׁין דְּאִיתְיְהִבוּ עַל יְדוֹי דְּמֹשֶׁה נְבִיָּא דְּרָעָא בִּלְחוֹדוֹי יַת עַמָּא בֵּית יִשְׂרָאֵל בְּמַדְבְּרָא בְּמַנָּא וּבְרִיגוּגִין: וְיַתִּיר מִנְּהוֹן בְּנִי הִזְּהַר לְמֶעְבַּד סִפְרֵי חוּכְמְתָא סַגִּי עַד לֵית סוֹף וּלְמֶעְסַק בְּפִתְגָּמֵי אוֹרַיְתָא וּלְאִסְתַּכָּלָא בְּלֵיאוּת בִּשְׂרָא: סוֹף פִּתְגָם דְּאִתְעֲבַד בְּעָלְמָא בְּצִינְעָא כּוּלָּא עָתִיד לְאִתְפַּרְסְמָא וּלְאִשְׁתְּמָעָא לְכָל בְּנֵי אֱנָשָׁא בְּגִין כֵּן יַת מֵימְרָא דַּייָ הֱוֵי דָּחִיל וְיַת פִּיקוּדוֹי הֱוֵי נְטִיר דְּלָא לְמִיחַב בְּסִתְרָא וְאִין תֶּחוֹב הֱוֵי זָהִיר לְמִתַּב אֲרוּם כְּדֵין חֲזֵי לְמֶהֱוֵי אוֹרַח כָּל אֱנַשׁ: אֲרוּם יַת כָּל עוֹבָדָא יְיָ יָעִיל לְיוֹם דִּינָא רַבָּא וַעֲתִיד לְפַרְסָמָא עַל פִּתְגָם דְּאִתְכַּסֵּי מִן בְּנֵי אֱנָשָׁא אִין טַב וְאִין בִּישׁ: סוֹף דָּבָר

סך פסוקי דקהלת מאתים ועשרים ושנים וסימניך רכ"ב וחציו מה שהיה כבר נקרא :

וא"כי המא"ספ קש"יא לי טו"בא ע"ל בע"ל המסו"רת למ"ה ערב ומס"ר אות"ם שכתוב"ים ה' וק"רי' ח' ע"ם צו האחר"ים וערב"ם י"חד שאי"ן זה דרכ"ו שה"יה לו לומ"ר ג' כת"יב ה' וק"רי' ת' וכן חד כתיב ח' וקרי' ת' וכן כו"לם כמו שמנ"הגו · וז"ל ח"ד מן ד' דכ"תיב ב' וקרי' מ' וכ"ן חד מן ד' דכ"תי' ר' וקרי' ד' וכ"ן אחר"ים ומלש"נו דמס"ר חד מן י"א מלין דקרי' ת' ולא כתי' גו"כל לכ"תוב ע"ד של"א ירחק במק"ום ירחק מי יא"מר שה"וא כת"וב ירחק וכ"ן האחר"ים וקש"ה לי טוב"א ול"א ירע"נא מ"ה לתרוצ"י :

רש"י

ביקש קהלת · נתן לבו ומזג על הדבר ומלאן : לדברי חפץ הלכה למשה מסיני : וכתוב יושר · זו תורה שבכתב והנביאים : דברי חכמים · שעשו סייג לתורה בגזירו' להרחיק את האדם מן העבירה כגון אכילת קדשים עד השחר והם אחרו עד חצות וקרית שמע דערבית כמו כן · כדרבונות · מה דרבן זה מכוון את הפרה בתלמיה כך דבריהם מכוונים את האדם לדרכי חיים : וכמסמרות נטועים · מה מסמר זה קבוע אף דבריהם קבועי' ומה נטיעה פרה ורבה אף דבריהם פרים ורבים למצוא בהם טעם : בעלי אסופות · מסמרים שיש להם גולגולת אסופה וגסה גרונ"ש בלע"ז כן פירשו דונש בן לברט : נתנו מרועה אחד · כל דבריה' דברי אלהים חיים הוא אמרן ורועה אחד נתנן משה מפי הגבורה · וכמסמרות כתיב בשי"ן שהתורה בעשרי' וארבעה ספרים ובמנין משמרות כהונה ולויה : ויותר מהמה בני הזהר · ויותר מיושר דברי אמת דברים הכתובים בספרים הנזכרים למעלה בני הזהר לשמור דברי חכמים ואם תאמר אם יש בהם צורך למה לא נכתבו · עשות ספרים הרבה אין קץ · אם באנו לכתוב לא הספקנו : ולהג הרבה יגיעת בשר · ואם לאת נבי לגירסא חבילות יותר ממה שאין הלב משיג יגיעה היא לבריות שאין להשיג ואל יאמר הואיל ולא אוכל לגמור המלאכה למה אתחיל · אך סוף דבר הכל נשמע את האלהי' ירא מה שתוכל עשה ולכך נשמים : ואת מצותיו שמור כי זה כל האדם · כי לדבר הזה נברא כל האדם : כי את כל מעשה · אשר אדם עושה יביא האלהי' במשפט ולכך נקוד מעשה פתח והטעם למעלה כפי שאינו דבוק לשם : על כל נעלם · אפי' על השוגג : אם טוב ואם רע · אפי' כנשל במצות כגון נותן צדקה לעני בפרהסיא · סוף דבר הכל נשמע את האלהים וגומר ;

נשלם ספר קהלת

רלב"ג

רוצה לומר בכשרון המעשה ובענין החכמה למד בו עוד לעת את העם שכל במאזני שכלו איך ראוי שיהיה מנהג האדם באלו הדברים וחקר בהם ותקן משלים הרבה יביאו האדם לאהב הנאהב ולהרחיק מה שראוי שירוחק וזה היה ממנו בספר משלי והנה זה הוא מה שיתבאר שספר ממנו שספר קהלת הוא נעשה קודם מן משלי ואולם חקר בזה הספ' בזה האופן וקבץ בו דברים סותרים לפי שהוא בקש למצו' דברי חפץ וכתו' יושר דברי אמת וזה לא ישלם באלו הענינים כי אם בזה האופן מהחקירה כמו שבארנו בפתיחת זה הספר :

דברי חכמים הם כדרבנות שמכוונים אל היושר בחריפה כן דברי החכמים הם הולכים כלם נכח הדרוש אשר יחקרו עליו והם נטועים במסמרים רוצה לומר שהם קיימי' במקום אחד כי הם יעיינו בעלם הדברים ובמשיגיהם אשר הם תמיד באופן אחד לא במקריה' אשר להם במה שהם פרטיים והם בעלי אסופו' רוצה לומר כי אלו הדברים אשר יחקרו בהם הם טבעיים משותפי' לכל אנשי המין ההוא או הסוג ההוא והספר והוא החקירה בעניינים האישיים במה שהם אישיים הזהר בני מהם כי לא תשל' בזה ידיע' ולא תגיע בזה הצלחה לנפש כי זה יביא לעשות ספרים הרבה אין קץ ולדבר הרב' ויגיע עצמו במה שאין בו תועלת להיות האישים הווים ונפסדים ועוד כי גם בהיותם קיימים ישתנו אלו המקרים בהם עד שלובן ראובן עתה הוא זולת לבנו אמש כמו שהתבאר בספר השמע · ובכאן טעו הקדמים והסכו מפני זה שלא תהיה בכאן ידיעה ולבאר הצודק מדבריו מהבלתי צודק חתם זה הספר במה שכבר התבאר מדבריו הסותרי' ואמר סוף דבר כל אלו הדברי' הסותרי' נשמעו והעולה מזה אחר בירורת הצודק מהם מהבלתי צודק הוא שראוי שתירא ה' ית' ותשמור מצותיו כי זה הוא מה שכוון מכל האד' והו' תכלית כי בזה יגיע האד' להצלחתו הנפשות כמו שבארנו בבאורינו לדברי התורה ועוד כי בזה ג"כ תועלת בזה העולם וזה כי ה' ית' יביא במשפט כל מעשה שיעשהו האדם אפילו בסתר אם טוב ואם רע ויענשהו על הרע ויגמלהו טוב על הטוב: **ובכאן** נשלם באור קהלת לפי מה שגזר' לנו עתה ית' ויתעלה האל אשר עזרנו ברחמיו וברוב חסדיו על כל ברכה ותהלה :

ספורנו

דברי חכמים כדרבנות · מיסרים את האדם אל האמור הנכחי וכבן התכלית בהכנתם דבר בחשב מאד : וכמסמרות נטועים · אמנם קשה להבינם כמו שיש טורח רב להוציא מסמר נטוע ממקומו ולכן הרבה להורות דרכים להבינם : בעלי אסופות · כי אף על פי שהם כמסמרות נטועים הם כמו הבעלי אסופות מה שיש בראש אסיפת ברזל אשר בו יוכל החפץ בם להוציאם לאור בנקל או בזולתה : נתנו מרועה אחד · מרועה ישראל בתורתו שבכלל דבריו דבריהם : ויותר מהמה · יותר מאותם החכמים שאמרתי : בני הזהר · להבין ולהורות : עשות ספרים הרבה אין קץ · והטעם שלא פירש הרועה את דבריו הוא כי היו צריכים לזה ספרים אין קץ ולהג הרבה · הנה להבנת בהם הרבה : יגיעת בשר · היו הכחות החמריות כלות ולא יספיק זמן חיי האדם לעשו' כל זה : סוף דבר · סוף ותכלית כל האמור למעלה הוא הכל נשמע · שהכל כבר נשמע במתן תורה · ולכן אתה את האלהים ירא · בהבנת גדלו בעיון אמתי בתורתו ואת מצותיו שמור · במעשה ממון לשמור מצותיו לכבודו : כי זה · שתמלא ותבין בתורת קדשו : כל האדם · הוא המכוון במציאות כל כחות האדם לא בהם' היות בעל חי בלבד · הבל כאמור הוא עם זה משכיל ובעל בחירה : כי את כל מעשה האלהים כל מעשה רצוני שנעשה עם ידיעת · והכרת השכלי שהוא שלהים יעלם רוחני : יביא במשפט · אותו בלבד יביא במשפט לא מעשה החיוני' והטבעי' : על כל נעלם : על כל גמול ועונש כלומר אשר נעלם ממנו מהיותם : אם טוב ואם רע · הן שיהיה אותו המעשה טוב ראוי לגמול והן שיהיה רע וראוי לעונש להגיד לאדם ישרו וחסדיו כי חפץ חסד הוא אמן :

תם

אבן עזרא

בקש · דברי חפץ · היא החכמה העליונה עד שמלא והענין · מה חפץ יש בזה שנבראת כך ולמה כך · וכתוב יושר הוא פי' · וכתבו על ספר הישר ואינבו אנגלנו : דברי · יש בלדברי הקדמונים דברים שהם כדרבונות לבהמה שמיסרים ומפקחי' הנפש · ויש כמסמרות נטועים הגדולים · שנאספו הדלתות שלא יתפרדו וזאת תורת האדם ויש אומרים וכמסמרות נטועים דברי בעלי אסופות הם הלוקטים מספרים רבים ויחברו מחברות אף על פי שיחלקו · כלם לימדם בורא אחד ומלא רועה בעבור שדימה האדם לבהמה הצריכה לדרבונות : ויותר · הזהר מעשות ספרים כמו השמרו לכם עלות בהר וענין עשות קנות או כתיבה כי אין קץ להם ולמ"ד להג שרש כלמ"ד למד דעת במשקל להגו החרב ואין לה דומה ובלשון ישמעאל הוא כמו קריאה : סוף דבר · כבר השמעתיך הכל או שמעת כל מחלוקת החכמים זה עשה את האלהים ירא : כי זה כל האדם · ישוב לענין שעבר שהוא האדם בחייו ובמותו הבל ועניכו כי זה מקרה כל האדם או כי זה עיקר כל האדם וישוב לירא השם הנכבד והנורא : כי את · סוד שלא זכר נפש בראשית על ויכלו לפי שם כי אם האלהים הוא סוד ספר קהלת וענין על כל נעלם כל מעשה נראה את עשה יובא במשפט כפי הנעלם והענין כפי בונת הלב אם טוב ואם רע ויש אומרים ואפילו כל דבר שנעלם ממך והראשון יותר נכון בעיני וברוך היודע האמת ומחסדיו אשאל לכפר שגיאותי ויעיר כבודי עד יודיעני ארח חיים :

והספר נשלם · בפירוש כל נעלם · בעזרת אל עולם · מלמד כל דעה : ורוב הודות לשמו · וכל חסד עמו ·
יגוה אל עמו · גאולה וישועה · לחשבון היודעים · תעודת שבעועים · תשע מאות יג עם · אלפים ארבעה ;

אבן יחייא

היאיר בסברה אחר בלין אחד · רק לדברי הרבים ולדברי הרב בעל האסופות · שר"ל אדון כל התלמודים שנאספים בבית המדרש · כי שם בעל יובן בשם אדון · ולכן האים יקרא בעל אשתו · ועובדיו היו אומרים הבעל עגלו · נתנו מרועה אחד · כי לא תחשוב בהיות שהחכמות רבו אלקיהן שחס ושלום יתרבו האלוהות כי אינו ככה · אבל כלם נתנו מרועה אחד · והוא האל החנן אשר יאמר עליו הנה הוא בהאלע ונשם ונגדל · ויותר מהמה וגומר שם לחכמים · והזהיר כי מפי סופרים תקנה חכמה ולא מפי ספרים כי הרבה פעמים יטעה האדם בלומדו יחידי · והוא אומרו ויותר · שרוצה לומר הרבה מהמה מהחכמים האו' · בני הזהר ללמוד כי החכמה האמיתי' היא הנקנית מפי הסופרים · אשר יקנו לזולתם המקובלות המאומתות אצלם · שאם תרצה לקנות החכמה מהספרים · ולעיין מעצמך ספרים הרבה אין קץ · רוצה לומר כי הוא דבר קשה מאד · להיות כי מה שהחכם והסופר יאמר אליך וירמוז בשתי דבורים ובלשון קצר · לא יספיק אליך כדי ללומדו מעצמך · העיון בספרים הרבה · ואפילו שהיו לך כל הספרים שבעולם תוכל לטעות בעיונך · ותהיה ללעג וקלס הרבה בין החכמים · ורוצה לומר להג · כמו לעג · כי אותיות אה"עח מתחלפות · ואף שלא תטעה ותשיג האמת מעצמך מרוב שיונך בלימוד מהספרים הנמצאים אצלך · יהיה יגיעת בשר בלתי אפשרית הסבל · ולא תוכל שאת משא כבדה כזאת · ולכן בני שמע בקולי איעצך ויהי אלהים עמך · ללמוד מפי סופרים ויכלת עמוד עד אמתת הדרושים · וגם כל עם כוחות גופך יבואו וישבו על מקומם בשלום · סוף דבר וגומר רוצה לומר סוף דבר אבל הנשמע בספרי עד כה · הוא כי חייב אדם לירא מפני ה' אלהים האל הנכבד והנורא יראת המעלה · ומתפני יראתו בלתי יחטא ואשם אבל ישמור את מצותיו · כי זה כל האדם ותכליתו · ולכך נוצר לעבוד את בוראו ולהשתלם · כי את כל וגומר הוא רמז להשגחה אלהית · כי את כל אופן ממעשה אשר יעשה האדם · האלהים יביא במשפט אותו · וגם יביאהו במשפט אפילו על המחשבה הרעה · וזהו אומרו על כל נעלם אם טוב אם רע · שרוצה לומר גם יביא במשפט את האדם · על כל תעלומות לבו הטובים והרעים · שידוע כי המחשבה טובה להיותו רב חסד ונוטה כלפי חסד · יצרפה למעשה · ויגמלהו טוב עליה · מה שהמחשבה רעה לא יצרפה למעשה רע · אלא אם כן יהיה חוטא בנכבד ונהיה מחשבה רעה מחיבות ולהסיר לבו מעל ה' אלהיו · נודע השגחה האמיתי' אשר בחר בנו מכל העמים · ומשוב תורתו הנחילנו · והוא ישגיח על עבדו לטובה ויכפר עונותי · תם ונשלם מגלת קהלת · השבח והתהלה לאל התוחלת :

קורא הדורות מראש · מתן דגן ותירוש · יחכים יוסף לדרוש · בסגולת אחשורוש

רש"י

ויהי בימי אחשורוש · מלך פרס היה שמלך תחת כורש לסוף שבעים שנה של גלות בבל : הוא אחשורוש · הוא ברשעו מתחילתו עד סופו : המולך · שמלך מעצמו ולא היה מזרע המלוכה : מהדו ועד כוש וגומר · המולך על מאה ועשרים ושבע מדינות כמו שמולך מהודו ועד כוש שעומדין זה אצל זה וכן כיהוא רודה בכל עבר הנהר מתפסח ועד עזה שהיה רודה בכל עבר הנהר כמו שהוא רודה מתפסח עד עזה : כשבת המלך אחשורוש וגומר · כשנתקיים המלכות בידו ורבותינו פירשוהו בעניין אחר במסכת מגילה :

הפרתמים

אבן עזרא

לשם אל יאתה כל הגדולה · אחד הוא נעלה על כל תהלה : לאברהם בנו מאיר יהו עוז · אשר הואיל לפרש המגילה :

נאם אברהם הספרדי הנקרא בן עזרא אין עזרה כי אם מהשם החוקק חוקת עולם על לב המשכיל בהקילו גם בחלו' ידבר בו ובו יתמוך בהתחילו לעשות כל מעש' גם יזכרנו תמיד טרם מוצאי פיו והנה אין במגילה הזאת זכר השם והוא מספרי הקדש ורבים השיבו כי הוא ממקום אחר וזה איננו נכון כי לא נקרא השם מקום בכל ספרי הקדש רק נקרא מעון שהוא לעולם גבוה וקדמונינו ז"ל קראוהו מקו' בעבור שכל מקום מלא כבודו ועוד מה טעם למלת אחר והנכון בעיני שזאת המגי' חברה מרדכי וזה טעם וישלח ספרים וכולם משנה ספר אחד שהוא המגילה כטעם פתשגן והעתיקוה הפרסיים ונכתבה בדברי הימים של מלכיהם והם היו עובדי ע"א והיו כותבין תחת השם הנכבד והנורא שם תועבתם כאשר עשו הכותים שכתבו תחת בראשי' ברא אלהים ברא אשימ' והנ' כבוד השם שלא יזכרנו מרדכי במגילה :

ויהי בימי · זה אחשורוש היה אחרי כורש וזרובבל עם הגולה בבית שני רק לא נבנה הבית ולפי דעתי שהוא ארתחשסתא הוא סירוס ובמלכות אחשורוש בתחלת מלכותו כאשר אפרש בספר עזרא · וטעם ויהי בימי על כל הדברים תחלה שספר במגלה הזאת וטעם הוא אחשורוש איננו כמו אברם הוא אברהם ויתכן שיהיה במלכי פרס הקדמונים מלך שמו אחשורוש ושניהם היו מלכי' על פרס ומדי רק זה אחשורוש השני מלך על מדינות אחרו' שהן בין הודו ובין כוש כי ארץ מדי ופרס לפונית לארץ ישראל והודו רק כוש דרומית · וטעם בימים ההם אחר שאמר בימי אחשורוש תחלת הדברים כי הראשון כלל · וטעם כשבת המלך אחשורוש שנקם ממלחמות הודו וכוש כי גבור היה וככה כתוב במגלה על כן בשנ' שלש למלכו: שושן הבירה שם ארמון כמו כי לא לאדם הביר' וזה הארמון היה בתוך עילם המדינ' כתוב בספר דניאל וכאשר תמצא במגלה הזאת שושן או העיר שושן הוא שם מדינה קרובה אל עילם ורוב המדינה ישראל כאשר אפרש :

רבים

מקרא ותרגום

ויהי

א **וַיְהִי** בִּימֵי אֲחַשְׁוֵרוֹשׁ הוּא אֲחַשְׁוֵרוֹשׁ הַמֹּלֵךְ מֵהֹדּוּ וְעַד־כּוּשׁ שֶׁבַע וְעֶשְׂרִים וּמֵאָה מְדִינָה:
ב בַּיָּמִים הָהֵם כְּשֶׁבֶת הַמֶּלֶךְ אֲחַשְׁוֵרוֹשׁ עַל כִּסֵּא מַלְכוּתוֹ אֲשֶׁר בְּשׁוּשַׁן הַבִּירָה:

בשנת

והוה בְּיוֹמֵי אֲחַשְׁוֵרוֹשׁ הוּא אֲחַשְׁוֵרוֹשׁ דִּבְיוֹמוֹהִי בְּטִילַת עֲבִידַת בֵּית אֱלָהָנָא רַבָּא וַהֲוַת בְּטִילָא עַד שְׁנַת תַּרְתֵּין לְדָרְיָוֶשׁ בְּגִין עֵיטְתָא דְּוַשְׁתִּי חַיַּבְתָּא בְּרַתֵּיה דְּאֱוִיל מְרוֹדַךְ בַּר נְבוּכַדְנֶצַּר וְעַל דְּלָא שְׁבַקַת לְמִבְנֵי יַת בֵּית מוּקְדְּשָׁא אִתְגְּזַר עֲלַהּ לְאִתְקְטָלָא עַרְטִילָתָא וְאוּף אִיהוּא עַל דְּצַיִּית לְעֵיטָא אִתְקַצְּרוּ יוֹמוֹהִי וְאִתְפְּלִיג מַלְכוּתֵיהּ דְּמִן קַדְמַת דְּנָא הֲווֹן כָּל עַמְמַיָּא אוּמַיָּא וְלִישָּׁנַיָּא וְאִיפַּרְכַיָּא כְּבִישָׁן תְּחוֹת יְדוֹי וּכְעַן לָא אִשְׁתַּעְבָּדוּ לֵיהּ מִן בִּגְלַל הָכִי וּבָתַר כְּדוּ אִתְגְּלֵי קֳדָם יְיָ דַּעֲתִידָא וַשְׁתִּי לְאִתְקַטְלָא וַעֲתִיד הוּא לְמִיסַּב יַת אֶסְתֵּר דְּהִיא מִבְּנַת שָׂרָה דַּחֲיַת מְאָה וְעֶשְׂרִין וּשְׁבַע שְׁנִין אִתְיְהֲבַת לֵיהּ אַרְכָא וּמְלַךְ מִן הִינְדְּיָא רַבָּא וְעַד כּוּשׁ דְּמִן מַדִינְחָא דְּהִינְדְּיָא רַבָּא וְעַד מַעַרְבָא דְּכוּשׁ מְאָה וְעֶשְׂרִין וּשְׁבַע פִּילְכִין: תוספתא חַמְשָׁא כְּתִיב בְּהוֹן וַיְהִי לִישָּׁנָא דְּוַוי וְאִילוּ אִינוּן וַיְהִי בִּימֵי אַמְרָפֶל דְּאִתְכַּנְּשׁוּ מַלְכִין וְלָא הֲוָה רִיבָא וְחַרְבָּא בְּעָלְמָא עַד דְּאָתָא אַמְרָפֶל וַיְהִי בִּימֵי שְׁפוֹט הַשּׁוֹפְטִים וְכָל וַיי הֲוַת בְּיוֹמֵיהוֹן וּמָאן וַיי הֲוָה מְטוּל דַּהֲוָה כַּפְנָא בְּאַרְעָא דִּכְתִיב וַיְהִי רָעָב בָּאָרֶץ וַיְהִי בִּימֵי אָחָז וַיי הֲוָה בְּיוֹמוֹי וּמָאן וַיי הֲוָה דִּכְתִיב עָלָה רְצִין מֶלֶךְ אֲרָם וּמַה כְּתִיב בַּתְרֵיהּ נַעֲלֶה בִיהוּדָה וּנְקִיצֶנָּה מִכָּאן אַתָּה לָמֵד כּוּלְּהוֹן דִּכְתִיב וַיְהִי בִּימֵי לִישָּׁנָא דְּוַיי וַהֲוָה מִן יוֹמֵי עָלְמָא מִן שְׁנִין קַדְמֵיתָא כַּד הֲווֹ עָקָן אַתְיָין עַל בֵּית יִשְׂרָאֵל הֲווֹן מְצַלָּן קֳדָם אֲבוּהוֹן דְּבִשְׁמַיָּא וְעָנֵי יַתְהוֹן דִּכְתִיב וַיְהִי עַד לָא יִקְרוֹן אֲנָא עָנֵי עַד לָא יְמַלְּלוּן אֲנָא אֶשְׁמַע: בְּיוֹמַיָּא הָאִינוּן כַּד בְּעָא מַלְכָּא אֲחַשְׁוֵרוֹשׁ לְמִיתַּב עַל כּוּרְסֵיהּ מַלְכוּתָא דִּשְׁלֹמֹה דְּאִשְׁתְּבָא מִן יְרוּשְׁלֵם עַל יְדוֹהִי דְּשִׁישַׁק מַלְכָּא דְּמִצְרַיִם וּמִמִּצְרַיִם אִשְׁתְּבָא עַל יְדוֹי דְּסַנְחֵרִיב וּמִן יְדוֹי דְּסַנְחֵרִיב אִשְׁתְּבָא עַל יְדוֹי דְּחִזְקִיָּה וְתָב לִירוּשְׁלֵם וְתוּב מִן יְרוּשְׁלֵם אִשְׁתְּבָא עַל יְדוֹי דְּפַרְעֹה חֲגִירָא מַלְכָּא דְּמִצְרַיִם וּמִמִּצְרַיִם אִשְׁתְּבָא עַל יְדוֹי דִּנְבוּכַדְנֶצַּר וְנַחְתֵּיהּ לְבָבֶל וְכַד צָדָא כּוֹרֶשׁ יַת מָדָהָא דְּבָבֶל אַחֲתֵיהּ לְעֵילָם וּבָתַר כֵּן מְלַךְ אֲחַשְׁוֵרוֹשׁ וּבְעָא לְמִיתַּב עֲלוֹהִי וְלָא הֲוָה יָכִיל וְשַׁדַּר וְאַיְיתֵי אַרְדִּיכְלִין מִן אֲלַכְסַנְדְּרִיָּא לְמֶעְבַּד כְּוָותֵיהּ וְלָא יְכִילוּ וַעֲבָדוּ אוֹחֲרָן אַרַע מִינֵּיהּ וְאִתְעַסְקוּ בֵיהּ תַּרְתֵּין שְׁנִין וּבְשַׁתָּא תְּלִיתָאָה לְמַלְכוּתֵיהּ יְתִיב עִילָוֵי הַהוּא כּוּרְסֵיהּ מַלְכוּתֵיהּ דַּעֲבָדוּ לֵיהּ אַרְדִּיכְלִין בְּשׁוּשַׁן בִּירַנְתָּא:

בשתא

ויהי בימי ה' דסמי' וסימ' ויהי בימי אמרפל · ויהי בימי אחשורוש · ויהי בימי אחז · ויהי בימי שפט השפטים : ויהי בימי יהויקים דירמיה :

רלב"ג

אמר לוי בן גרשם ראוי שתדע שכבר אמר ירמיה כי בעת מלאת לבבל שבעי' שנה יפקוד ה' ית' וכבר נשלמו כמות בלשאצר בן בנו של נבוכד נצר כמו שאמר מנא מנא מלכותך והשלמה כי שבעים שנה היה קץ מלכות בבל כמו שנזכר בספר ירמיה · והנה אחר מות בלשאצר באה המלוכ' לדריוש המדי בן אחשורוש ולכורש מלך פרס חתנו אחריו ומפני זה אמר דניאל כי בשנה אחת לדריוש בן אחשורוש מזרע מדי הבין בספרים אשר היה דבר ה' אל ירמיה הנביא למלאת לחרבות ירושלים שבעים שנה וזהו דריוש המדי אשר נאמר עליו דקביל מלכותא כבר שנין שתין ותרתין והנה הרצון באמרו למלאות לחרבות לירושלים שבעים שנה ממלכות בבל כי אז יפקוד ה' את עמו ולזה מנה דניאל את לבו להתפלל אז לפני ה' כי ראה כי הגיע הקץ ולא פקד ה' את עמו וחשב כי אולי גרם החטא ודמה שלא נשלמו עדיין שבעים שנה לבבל כי בשנת השבעים מת בלשאצר ומלך דריוש השני והיא ואחר באה המלוכה לכורש מלך פרס ובתחלת מלכותו פקד ה' ית' עמו להשיבם לארצם כמו שנזכר בראש עזרא והנה נתבאר דכיון במלך דריוש המדי כי עוד יעמדו שלשה מלכים לפרס והרביעי יעשיר עושר גדול · והרצון בזה כי מלכות מדי ופרס שהיא מלכות שנייה מהארבעה מלכיות הנזכרות בראש ספר דניאל יהיו בה עוד אחר דריוש המדי שלשה מלכים עומדים לפרס והנה השלישי מהם הוא הרביעי למלכות דריוש המדי ולפי הנראה הנה היה הראשון מהשלשה כורש מלך פרס ואחריו ה"ה אחשורוש הוא ארתחשסתא ואחריו היה דריוש הפרסי ובימיו נשלם בניין הבית כמו שנתבאר בנבואת חגי וזכריה והנה לכל הפחות מלך כורש ג' שני' כי כבר אמר דניאל בשנת שלש לכורש מלך פרס וארתחשסתא מלך לכל הפחות לב' שנים כי כתוב בספר עזרא בשנת שלשי' ושתים לארתחשסתא מלך בבל ולא נשלם בניין הבית עד מלכות דריוש עד ארבע שנים למלכות דריוש הפרסי אך התחלת הבניין היתה בתחלת מלכות כורש הפרסי :

ויהי בימי אחשורוש וגו' עד סוף הספר : **ידענו** שזאת המגלה נכתב' בין הכתובי' ברוח הקודש ולזה נכתבה בין הכתובים ברוח הקודש והנה נכתבה לפרסם דבר הנס הנפלא אשר בעבורו קבלו עליהם ישראל לקים את ימי הפורים ועם זה השלימו הספור לבאר איך סבב זה מסבב הסבות להשגחה על ישראל : **ביאור** מה שנצריך לפרש בזאת המגילה שבע ועשרים ומאה מדינה · הנה הרצון במדינה מחוז בו עיירות רבות כי ידענו מדבר המלכים האלו והם מלכי פרס שכבר היו מלכים בכל הממלכות וזה כי כבר נראה מדברי דניאל שממלכו' נבוכד נצר שהיה לבלשצר בן בנו נתן למלכי מדי ופרס ולזה תמצא שאמר כורש כל ממלכות הארץ נתן לי אלהים : הפרתמים

אבן יחייא

אמר העבד הקטן יוסף בן לאדוני הרב דון דוד ן' יחייא להיות כי כאשר הקדמנו בכל סיפור מנהיה והיו · מקדים אליו ויהי כויהי בימי שפוט שופטים וזולתם · לכן התחילה המגלה הוא' כויהי להיותה סיפור צרת ישראל ואיך באו מים עד נפש לרוב עונותיהם כי נתערבו בגוים ונשאו נשים נכריות · ואף כי לתוכחת עזרא וסיעתו שבו מקצתם · רובם לא שבו וכוסף עון על עונם כי אכלו מיהם במשתה אחשורוש הרשע · ויהי בימי אחשורוש וגו' בא לפרש השלש תיבות הנז' מויהי בימי אחשורוש · והתחיל ממאן דסליק מיניה · והוא [illegible]

[illegible]

פרס

מנחת ערב

ויהי בימי אחשורוש וגו' ה"ג ויהי צרה והיה הוא שמחה ופי' מ"ה"דם הלוי ז"ל טעמו [illegible]

[illegible]

הפרתמים · שלטונים בלשון פרס : ימים רבים · עשה להם משתה : זרעוני ירקות : ביתן · נטוע באילנות · חור כרפס ותכלת · פירס להם למצעות : אחוז בחבלי בוץ וארגמן · מרוקמים פרס להם על גלילי כסף ועל עמודי שש : מטות זהב וכסף

הפרתמים הם שרים גדולים היו תחתיהם מלימות רבות · בחצר גינת ביתן המלך · בחצר שהיה אצל גנת ארמון המלך והיה מקום רחב להכיל בו כל העם הזה · חור כרפס ותכלת אחוז בחבלי בוץ וארגמן על גלילי כסף ועמודי שש · חור הוא בגד לבן · כרפס הוא בגד ירוק כצבע שנקרא שמו כרפס · ותכלת הוא בגד צבוע בתכלת ואלו הבגדים היו אחוזים באויר בחבלי פשתן להיות לאהל ולמחסה ולמכסה וארגמן הוא בגד צבוע בצבע אדום והיה נתלה כדמות פרכת על גלילי כסף ועמודי שש והנה גלילי כסף הם עגולים כדמו עמודים ואחשוב שהם היו נשענים על העמודים של שיש והיו עליהם כדמות כלים בין עמוד לעמוד ובגלילים היו נתלים בגדי הארגמן והיו נאחזים בהם בגדי האהל שהיו מצבעים מתחלפים · והנה אות בי"ת במלת אשר בחצר גינת ביתן המלך בחור כרפס ותכלת אחוז בחבלי בוץ ובארגמן על גלילי כסף ועמודי שש מטות זהב וכסף והנה האהל מלמעלה ושיים במה שהוא למטה ולזה זכר תחלה האהל ואחריו היריעות התלויות מלמעלה למטה למחיצות ואחריהם המטות ואחריה' קרקע החצר אשר עליו היו המטות והנה היו המטות מבגדי זהב וכסף והיה בקרקע החצר כלו רצפת אבנים טובות היו ממולאות ומסודרות שם והנה בהט היא אבן דומה לשיש ודר וסחרת הם אבנים יקרות והרצפה היתה כלה מאבני' האלו בסדור מוגבל רוצ' לומר שהיתה שם אבן של בהט ואחריה של שיש ואחריה של דר ואחרי' של סוחר' וזה ממה שיורה על רוב עושרו וכבר התפרס' זה גם כן מפני שהראה' עושר כבוד מלכותו ויקר תפארת גדולתו לא נשלם כי אם בימים רבים אחד ר"ל שמונים ומאה יום והשקית בכלי זהב וגו' אמר שהוא היה משקה כל האנשים בכלי זהב והיו שונים קצתם מקצת מפני אבניהם והמרגליות הקבועות בהן וזה היה כולו להפלגת עושרו ונתן לכולם מיין המלכות והוא היין שהיה שותה ממנו המלך והיתה שם ממנו לרוב · והשתיה לאיש ואיש היתה לפי רצונו ומנהגו לא היה שם דבר יאנום אותו ויעכבהו מלשתות בעת רצותו לשתות כי תמיד היה מוכן היין לפני כל איש ואיש · והנה אמר זה כי בסעודות הגדולות יקרה לפעמים שיחסר לקצת אנשי הסעודה קצת מה שצריך להם ומבשתם לשאול יאנסו אל שלא יהיה להם רצונ' מהסעודה על כל רב ביתו על כל גדול ומנהיג שבביתו והם הממונים על דברי הסעודה כי לכולם צוה שמה שיהיה תחת מנויו מהסעוד' יהיה מוכן תמיד לכל בני הסעודה

בשתא דתלת למלכותיה דאחשורוש עבד משקיא ומטול מה עבד משקיא אירת דאמרין דמרדין עלוהי איפרכיא ואזל וכבשינן ובתר דאכבשינן אתא ועבר משקיא ואית דאמר יומא דאידרא הוה ליה ושדר איגרתא לכולהון מדינתא למיתי למיעבד קדמוי חדותא שלח וזמן כל רברבני מדינתא דייתון ויחדון עימיה ואייתין קדמוי מאה ועשרין ושבע מלכין מן מאה ועשרין ושבע מדינן וכולהון קטרי תגי ברישיהון והוו סמיכין ליה על גנזי מילתא ואכלין וחדיין קדם מלכא והוויאן פרתונאי ורברבני מדינתא קדמוי ומן רברבני ישראל הוו תמן מטול דחזן תמן מאני בית מקדשא הוון בכיין ומספדן תמן : ובתר דאכלו ושתו ואיתפנקו אחזי להון ית עתריה די ישתאר בידיה מן כורש מדאה ואוף כורש אשכח ההוא עתרא בצדאותיה דבבל חפר בספר פרת ואשכח תמן שית מאה ותמנן אחמתין דנחשא מליין דהב טב יוהרין ובורלין וסנדלכין ובההוא עתרא תקף יקריה יומין סגיאין ומשתיא לרברבנוי מאה ותמנן יומין : ובאשלמות יומי משתיא האילין עבד מלכא לכל עמא בית ישראל דאישתכחו חייביא בשושן בירנתא דאיתמניאו עם ערלאין דיירי ארעא למן רבא ועד זעירא משתיא שבעא יומין בדרת גינתא גוואה דמלכא דהוה נציבא אילנין עבדין פירין ובוסמנין כבישן עד פלגותהון דהב טב ושלימו באשלמות אבן טבא ומטללין עילויהון ברם מרדכי צדיקא וסיעתיה לא הוו תמן : ומן אילנא לאילנא הוו פריסן יריען דבוץ גון חיור בספירין וכרתנין ותכלא אחידן באשלי מטכסין צביען בארגונא דליין עלוי אונקלוון דכסף ודשרין סנלגלין דכסף כפיסן עלוי עמודי מרמירין סמקין ירקין וברקין ומרוקין וחיורין אותיב יתהון עלוי ערסן דמילתין דמחתן על דרגישין דנקלטיהון דדהב טב וכרעיהון דכסף שרין על סטיו כביש קרוסטלינין ומרמרין ודורא דכרכי ימא רבא ואיטונין מצויירין מקפין להון חזור חזור : ופקיד לאשקא יתהון במני דהבא דבית מקדשא דאייתי נבוכדנצר רשיעא מן ירושלם ומנייא אוחרנייתא דהוו ליה למלכא אחשורוש תמן הוו מחלפין דמותהון הי כאבר ומן קדם מני בית מקדשא אשתנאו והוו שתן חמר עסיס דייאי למשתי מלכא דסגי ריחיה ובסים טעמיה ולא בחיסרנא אילהין כמיסת ידא דמלכא : ושקותא כהלכתא מנהג גופא ולית דאנים ארום כן שם טעם מלכא על כל דאתמנא אפיטרופוס על ביתיה למעבד כרעות גברא בר ישראל וכרעות גבר מן כל אומא ולישן :

א בשנת שלוש למלכו עשה משתה לכל־שריו ועבדיו חיל ׀ פרס ומדי הפרתמים ושרי המדינות לפניו : ד בהראתו את־עשר כבוד מלכותו ואת־יקר תפארת גדולתו ימים רבים שמונים ומאת יום : ה ובמלואת ׀ הימים האלה עשה המלך לכל־העם הנמצאים בשושן הבירה למגדול ועד־קטן משתה שבעת ימים בחצר גנת ביתן המלך : ו חור ׀ כרפס ותכלת אחוז בחבלי־בוץ וארגמן על־גלילי כסף ועמודי שש מטות ׀ זהב וכסף על רצפת בהט־ושש ודר וסחרת : ז והשקות בכלי זהב וכלים מכלים שונים ויין מלכות רב כיד המלך : ח והשתיה כדת אין אנס כי־כן ׀ יסד המלך על כל־רב ביתו לעשות כרצון איש־ואיש :

גם

איף

הפרתמים ג' וסימ' בשנת שלש למלכו עשה משתה · ונתן הלבוש · לאשפנז רב סריסיו : הימים האלה ו' בליש' וסימ' תחזקנה ידיכם השמעים · כן שכתי זממתי · ובמלאת הימים האלה · על כן קראו לימים האלה · קימו וקבל היהודים · והימים האלה נזכרים ונעשים : אחוז ואחוז ה' וסימ' נמסר בסדר מטית : מטות ב' ופימ' השכבים על מטות שן ופרוחים : חור כרפס ותכלת · ויין' בליש' וסימ' ישתו יין נסיכם · כיין חלבון וצמר צחר · ויין עשושים ישתו · ויין חמסים ישתו · זכרו כיין לבנון · וחכך כיין הטוב · וכיין משתיו · ויין משתיהם · ויין מלכות רב כיד המלך :

והוא שם התואר כדמות פעול וכן ועם שוגים : כיד המלך · עשתה · והשתיה · על משקל בכה האכילה כי דגשות היו"ד בעבור היו"ד

ה"א השורש : כלא יכחוק והיא לשון נקבה והוכר על הזכרים כמו נשים ופילגשים : אונס מכריח וקרוב מטעם וכל רז לא אנס לך : רב ביתו גדול כמו

אבן עזרא

אבן יחייא

פרס ומדי קרא גדולי כל עיר ועיר עם שריהם · שרוצה לומר ושרי המדינות לפניו · וזהו אומרו מחלילות פרס ומדי אשר היו לפניו ואלו יציבו תמיד עליהם

רש"י

ביום השביעי · רבותינו אמרו שבת היה : ותמאן המלכה ושתי · רבותינו אמרו לפי שפרחה בה צרעת כדי שתמאן ותהרג לפי שהיתה מפשטת בנות ישראל ערומי' ועושה בהם מלאכה בשבת נגזר עליה שתפשט ערומה בשבת : ויקצוף · ששלחה לו דברי גנאי · כי כן דבר המלך כי כן מנהג המלך בכל משפט לשום את הדבר לפני כל יודעי דת ודין : והקרוב אליו · לפרוך דבריו לפניהם אלו הם כרשנא שתר וגומר : כדת מה לעשות · מוסב על ויאמר המלך לחכמים : סופה

אבן עזרא

בית המלכות · חסר בי"ת כמו הנמצא בית יי': כטוב לב המלך · פועל עבר יחיד מגזרת מה טובו אהליך : חרבונא · רבי' פי' שהיה חרבו של המן במהרה כי לא כמו עתה גם יש במדרש שהיה אליהו והטעם שדבר טוב ועשה כמעשה אליהו והאמת כי אלה השמות הנזכרים במגל' הם פרסיי' כן ממוכן והסתר מתורג' הדסה ואילו היו השמות עבריש לא נוכל לדעת טעמם כי אין השמות נמצאים על מתכונת אחת כי הנה ברעה שהבי"ת איננו שורש אמרו בריעה וכן מן ינחמנו ושמואל מגזרת שאול : כאשר אפרש במקומו והמלך צוה להראות יופי המלכה גם כן מנהג ארץ אדום ויתכן היות ושתי ממלכות שמנהג הנשים להסתתר או חשבה שהוא שכור : לבוא בדבר המלך · בעבור כי ויקצף המלך מאד וחמתו בערה בו הטעם שהוסיפה כאש: יודעי העתים · חכמי המזלות או העתי' שעברו על המלכים הקדמונים: רואי פני המלך · יש מקומות שלא יראה המלך לכל אנשיו ובספר מלכי פרס כתוב כי ארבע מעלות הם השרי' המערכ' הראשונה יושבת בתחלה לפני המלך וזה הטעם היושבים ראשונה במלכו' במערכ' המלכו': עותה

ט גַּם וַשְׁתִּי הַמַּלְכָּה עָשְׂתָה מִשְׁתֵּה
נָשִׁים בֵּית הַמַּלְכוּת אֲשֶׁר לַמֶּלֶךְ
י אֲחַשְׁוֵרוֹשׁ׃ בַּיּוֹם הַשְּׁבִיעִי כְּטוֹב
לֵב־הַמֶּלֶךְ בַּיָּיִן אָמַר לִמְהוּמָן בִּזְּתָא
חַרְבוֹנָא בִּגְתָא וַאֲבַגְתָא זֵתַר
וְכַרְכַּס שִׁבְעַת הַסָּרִיסִים הַמְשָׁרְתִים
אֶת־פְּנֵי הַמֶּלֶךְ אֲחַשְׁוֵרוֹשׁ׃
לְהָבִיא אֶת־וַשְׁתִּי הַמַּלְכָּה לִפְנֵי
הַמֶּלֶךְ בְּכֶתֶר מַלְכוּת לְהַרְאוֹת
הָעַמִּים וְהַשָּׂרִים אֶת־יָפְיָהּ כִּי־טוֹבַת
מַרְאֶה הִיא׃ וַתְּמָאֵן הַמַּלְכָּה וַשְׁתִּי
לָבוֹא בִּדְבַר הַמֶּלֶךְ אֲשֶׁר בְּיַד
הַסָּרִיסִים וַיִּקְצֹף הַמֶּלֶךְ מְאֹד וַחֲמָתוֹ
בָּעֲרָה בוֹ׃ וַיֹּאמֶר
הַמֶּלֶךְ לַחֲכָמִים יֹדְעֵי הָעִתִּים כִּי־כֵן
דְּבַר הַמֶּלֶךְ לִפְנֵי כָּל־יֹדְעֵי דָּת וָדִין׃
וְהַקָּרֹב אֵלָיו כַּרְשְׁנָא שֵׁתָר אַדְמָתָא
תַרְשִׁישׁ מֶרֶס מַרְסְנָא מְמוּכָן שִׁבְעַת
שָׂרֵי ׀ פָּרַס וּמָדַי רֹאֵי פְּנֵי הַמֶּלֶךְ
טו הַיֹּשְׁבִים רִאשֹׁנָה בַּמַּלְכוּת׃ כְּדָת
מַה־לַּעֲשׂוֹת בַּמַּלְכָּה וַשְׁתִּי עַל ׀ אֲשֶׁר
לֹא־עָשְׂתָה אֶת־מַאֲמַר הַמֶּלֶךְ
אֲחַשְׁוֵרוֹשׁ בְּיַד הַסָּרִיסִים׃
ויאמר

תרגום

אוּף וַשְׁתִּי מַלְכְּתָא רַשִׁיעֲתָא עָבְדַת מִשְׁתְּיָא נְשַׁיָּיא בְּבֵית מַלְכוּתָא אֲתַר קִיטוֹן בֵּית דְּמוּךְ דִּי לְמַלְכָּא אֲחַשְׁוֵרוֹשׁ׃ וּמָרְדְּכַי צַדִּיקָא צַלִּי קֳדָם יְיָ מִן יוֹמָא קַדְמָאָה דְּמִשְׁתְּיָא עַד יוֹמָא שְׁבִיעָאָה דִּי הוּא שַׁבַּתָּא לַחְמָא לָא אֲכַל וּמוֹי לָא שְׁתָה וּבְיוֹמָא שְׁבִיעָאָה דְּחַוָּה שַׁבַּתָּא עָלַת קְבַלְתֵּיהּ וְקַבִּילַת סַנְהֶדְרִין קֳדָם יְיָ וְכַד שְׁפַר לִבָּא דְּמַלְכָּא בְּחַמְרָא גְּרֵי בֵּיהּ יְיָ מַלְאֲכָא דְּשִׁגְשׁוּתָא לְעַרְבְּלָא מִשְׁתֵּיהוֹן כְּכֵן אֲמַר לִמְהוּמַן בִּזְּתָא חַרְבוֹנָא בִּגְתָא וַאֲבַגְתָּא זֵתַר וְכַרְכַּס מְהוּמַן דְּמִתְכְּנֵי עַל מְהוּמָתָא בִּזְּתָא בּוֹז בֵּיתָא חַרְבוֹנָא אַחַר בֵּיהּ בִּגְתָא וַאֲבַגְתָא עָתִיד מָרֵי עָלְמָא לְעַצָּרָא יַתְהוֹן כְּגוּבַר דְּעָצַר עִנְבוֹי בְּעַצַּרְתָּא תְּרֵין זִמְנִין וְעָתִיד לְצַדָּאוּתְהוֹן וּלְשַׁפָּאוּתְהוֹן לְהָנֵי שִׁבְעָא רַבְרְבַיָּא דִּמְשַׁמְּשִׁין בְּאִלֵּין שִׁבְעָא יוֹמִין קֳדָם אַפֵּי מַלְכָּא אֲחַשְׁוֵרוֹשׁ׃ וּגְזַר מַלְכָּא עַל אִלֵּין שִׁבְעָא רַבְרְבַיָּא לְאַיְתָאָה יַת וַשְׁתִּי מַלְכְּתָא עַרְטוּלְתָא עַל עֵיסַק דַּהֲוַת מַפְלְחָה יַת בְּנָתָא דְּיִשְׂרָאֵל עַרְטוּלָאן וּמְנַפְּצָן עֲמַר וְכִיתַּן בְּיוֹמָא דְּשַׁבְּתָא וּבְגִין כֵּן אִתְגְּזַר עֲלַהָא לְמֵיתֵי עַרְטֻלְתָּא בְּרַם כְּלִילָא דְּמַלְכוּתָא עַל רֵישָׁהָא בְּגִין זְכוּתָא דְּאַלְבִּישׁ נְבוּכַדְנֶצַּר אֲבוּי דְּאָבוּהָא יַת דָּנִיאֵל אַרְגְּוָונָא וּבְגִין כֵּן גְּזַר לְמֶהֱוֵי אַתְיָא קֳדָמוֹי בִּכְלִילָא דְּמַלְכוּתָא לְאַחֲזָאָה לְעַמְמַיָּא וְרַבְרְבַנַיָּא אֲרוּם שַׁפִּירַת חֵיזוּ הִיא׃ וְסָרִיבַת מַלְכְּתָא וַשְׁתִּי לְמֵיעַל בִּגְזֵירַת מֵימַר מַלְכָּא דְּאִתְפַּקְדַת בְּיַד רַבְרְבַנַיָּא וּרְגִיז מַלְכָּא לַחֲדָא וְחַמְתֵיהּ רַתְחַת בֵּיהּ׃ וַאֲמַר מַלְכָּא לְחַכִּימַיָּא בְּנוֹי דְּיִשָּׂשכָר דְּחַכִּימִין בְּמַנְדְּעָא בְּעִידָּנַיָּא וְזִמְנַיָּא בְּסֵפֶר אוֹרָיְתָא וְחוּשְׁבַּן עָלְמָא אֲרוּם הֵיכְדֵין יָאֵה לְמֶהֱוֵי מִתְמַלַּל פִּתְגַם מַלְכָּא קֳדָם כָּל חַכִּים וְיָדְעֵי אוֹרָיְתָא וְדִינָא׃ וְסָרִיבוּ בְנוֹי דְּיִשָּׂשכָר לְמֵידַן יַת דִּינָא הַהוּא בְּרַם צַלּוֹ קֳדָם יְיָ וְכֵן אֲמָרוּ רִבּוֹן דְּעָלְמָא עַרְבֵּל יַת מִשְׁתֵּיהוֹן וַהֲוֵי דְּכִיר יַת צַדִּיקַיָּא דְּקָרִיבוּ קֳדָמָךְ בְּבֵית מַקְדְּשָׁךְ אִימְּרִין בְּנֵי שְׁנָא וְתָרִין בְּנֵי יוֹנָה שַׁפְנִינִין עַל מַדְבְּחָא אַדְמְתָא עַל יְדָא דְּכַהֲנָא רַבָּא דַּהֲוָה לָבִישׁ חוּשְׁנָא דִּי בֵּיהּ כְּרוּם יַמָּא וְרוּבֵי כַּהֲנָא הֲווֹ מַרְסַן וּבַחֲשַׁן יַת דְּמָא וּמְסַדְּרִין קֳדָמָךְ לְחֵם אַפַּיָּא בְּכֵן אִסְתְּחַר מַלְכָּא וְתַב וְשָׁאַל עֵיטִיתָא לְרַבְרְבָנוֹי דְּקָרִיבִין לְוָתֵיהּ וְאִלֵּין שְׁמָהַתְהוֹן כַּרְשְׁנָא שֵׁתָר אַדְמָתָא תַּרְשִׁישׁ מֶרֶס מַרְכְּנָא מְמוּכָן שִׁבְעָא רַבְרְבָנֵי פָּרְסָאֵי וּמָדָאֵי חָזֵי אַפֵּי מַלְכָּא דְּיָתְבִין בְּדַרְגָּא קַדְמָאָה דִּבְכוּרְסֵיהּ מַלְכוּתָא׃ כְּאוֹרָיְתָא מַה לְאִתְעֲבָדָא בְּמַלְכְּתָא וַשְׁתִּי בְּגִין דִּי לָא עָבְדַת יַת מֵימַר מַלְכָּא אֲחַשְׁוֵרוֹשׁ דִּגְזַר עֲלַהָא בְּיַד רַבְרְבַנַיָּא׃ ואמר

רלב"ג

עשתה משתה נשים בית המלכות רוצה לומר בבית המלכות ואז גם ושתי המלכה להורות כי את המלך נהיה זה כדי שלא יבואו הנשים מלאכול מלפני האנשים ולזה סדר שיהיו האנשים לבד והנשים לבד · שבעת הסריסים המשרתים את פני המלך אחשורוש · ידמה שהם היו מסורסים ולזה שלח המלך לקרא ושתי על ידם כי אינם ראויים לסגל · ואפשר שיהיה הרצון סריס כטעם אמרו בדבר המלך אשר ביד הסריסים · ותמאן המלכה לבא בדבר המלך אשר ביד הסריסים אמר כי אף על פי שאמרו לה זה בשם המלך אלו הסריסי' שהיו ראוי שתאמין בדבריהם כי הם מהמלך הנה עם כל זה מאנה לבא למלאות מלות המלך · ואפשר שיהיה הרצון בזה כי היה לא רצת' לבא בדבר המלך מפני היותו ביד הסריסים כי לגאותה היתה רוצה שישלח לה אחשורוש סרים רבים נכבדים מאלה · לחכמים יודעי העתים הנה חכמים האלו היו חכמים בדינין ובפלוסופים המדינים ולזה יוכלו לשפוט בדברים כפי הראוי ועם זה היו יודעי העתים רוצה לומר שהיו בקיאים בחכמו' המזלות כי בזה יתיישרו לשפוט בדברים לפי מה שיאות מהמסודר מהגרמים השמימיים ולזה אמר לפני כל יודעי דת ודין · והקרוב אליו כרשנא וגומר אמר שהקרוב אליו מאלו החכמים אשר בזה התאר שיוכל להגיד להם זה הענין כדי שישפטו בו לפי הראוי היו אלו שזכר כי הם היו רואי פני המלך תמיד והם היו הקודמים להיות יושבים במלכות כי מפני רוב חכמתם היו אצל המלך נקרובים.

מסרה

ביום השביעי ב' ר"פ וסימ' נשיא לבני אפרים · כטוב לב המלך ביין: להראות ג' ומ"ל וסי' אתה החלות' להראות העמים והשרים· להראות את אסתר · כדבר המלך ג' וסימ' ותמאן המלכה ושתי · הרצים יצאו דחופים · הרצים רכבי הרכש: ראשנה י' וסימ' וישם את השפחות · ויהי בלדתה ויתן יד: והקריב את אשר לחטאת· כל הפקודים למחנה יהודה · ויהי לבני אהרן · בחרו לכם הפר האחד · ושלמתי ראשנה משנה' ומדתי פעלתם · במעל הזה ראשנה · והקרוב אליו כרשנא : במעל · ומלק · ושלמתי · ראשינה כתיב בוי"ו וא"לף ויהי לבני אהרן ראישנה כתיב ביו"ד בתר א"לף ושארא ראשנה כתיב חסר וי"ו :

מנחת ערב

בימים ההם זה הוא לה מן המקומות שהיו מלרכ הסרת מדדין פתקין לפני הק"בה שהיו אומרים לפניו רב"שע בה"מ חרב ורשע זה יושב ועושה מרזחין א"ל תנו ימים כנגד ימים הה"ד בימים ההם ראיתי ביהודה דורכים גתות בשבת והכוונה כמו שאמר המדרש שם לה"ע אין להם ישיבה אתיבון והכתיב בשבת המלך ה"ל בשבה אין כתיב כאן לא בשבת ישיבה שאינה ישיבה וכו' ע"ש ולפי דרכנו יאמר בע"י חטא ישראל יש ישיבה לא"ה ז"ש בימים ההם שהיו בית ישראל דורכין גתות בשבת גרמו כשבת המל' שהיו לו ישיבה מה אע"פ שאין ישיבה לאה"ע שא שכא"הט' גרם להושיבו: ובמלאת הימי' הא' וגו' כלל באומרו כל העם עם בני ישראל שהלכו גם הם לאכול ולשתות עמו משתה בגו ויין משתהו וע"כ יסד המלך אין אונס כדי שלא יהיו ישרא' כאנוסים [illegible]

אבן יחייא

השתיה היו מוזהב : וכלים מכלים שונים ר"ל אף כי האומר היה אחד היו שונים ומתחלפים בצורות משפטו יופות זאת מזאת · ויין מלכות רב · ר"ל היין פה כל מיני אכילה · וכ"ל כי הסעודה וכל מיני המאכלים היו רבים כיד המלך הידוע אשר אמרתי כי הראה את עושר כבוד מלכותו ואת יקר תפארת גדולתו והנה קרא שם הסעודה פת יין כאשר פעמים רבות תקרא לחם וכאומרו שימו לחם · כי הסעודה הכעטית לסעד החיים ולהכלתה תקרא על שם לחם כאומרו ולחם לבב אנוש יסעד · והסעודה המותריית ובמשתה השמחה תקרא על שם יין כמו [illegible] והשתיה כדת וגו' ר"ל בעניני האכילה כפי אמרתי אליך כי בכמותם ואיכותם יחסתים ליד המלך · ועניני השתיה אודיעך כי היתה כדת · ר"ל כי היו כותבים לכל [illegible] וכמנהגו · כי יש מי שרגיל לשתות קודם הסעודה במנהגו רע · ומי שרגיל לשתות אחריה · או באמצעותה · ומי שרגיל לשתות היין חי · או מזוג · או [illegible] וכמנהגו ודתו היו כותבים אותו אליו · אין אונס וגומר לא היה אונס לא באכילה ולא בשתיה ולא בהסבה · ולא בסוס דבר אחר כי כן יסד המלך על כל רב ביתו [illegible] כרצון איש ואיש בכל דבר · ושלא יכלם איש [illegible] כי תכלית המלך היה לקחת לב עבדיו ושיאהבוהו [illegible]

[illegible]

וַיֹּאמֶר מוּמְכָן לִפְנֵי הַמֶּלֶךְ וְהַשָּׂרִים לֹא עַל־הַמֶּלֶךְ לְבַדּוֹ עָוְתָה וַשְׁתִּי הַמַּלְכָּה כִּי עַל־כָּל־הַשָּׂרִים וְעַל־כָּל־הָעַמִּים אֲשֶׁר בְּכָל־מְדִינוֹת הַמֶּלֶךְ אֲחַשְׁוֵרוֹשׁ׃ כִּי־יֵצֵא דְבַר־הַמַּלְכָּה עַל־כָּל־הַנָּשִׁים לְהַבְזוֹת בַּעְלֵיהֶן בְּעֵינֵיהֶן בְּאָמְרָם הַמֶּלֶךְ אֲחַשְׁוֵרוֹשׁ אָמַר לְהָבִיא אֶת־וַשְׁתִּי הַמַּלְכָּה לְפָנָיו וְלֹא־בָאָה׃ וְהַיּוֹם הַזֶּה תֹּאמַרְנָה שָׂרוֹת פָּרַס־וּמָדַי אֲשֶׁר שָׁמְעוּ אֶת־דְּבַר הַמַּלְכָּה לְכֹל שָׂרֵי הַמֶּלֶךְ וּכְדַי בִּזָּיוֹן וָקָצֶף׃ אִם־עַל־הַמֶּלֶךְ טוֹב יֵצֵא דְבַר־מַלְכוּת מִלְּפָנָיו וְיִכָּתֵב בְּדָתֵי פָרַס־וּמָדַי וְלֹא יַעֲבוֹר אֲשֶׁר לֹא־תָבוֹא וַשְׁתִּי לִפְנֵי הַמֶּלֶךְ אֲחַשְׁוֵרוֹשׁ וּמַלְכוּתָהּ יִתֵּן הַמֶּלֶךְ לִרְעוּתָהּ הַטּוֹבָה מִמֶּנָּה׃ וְנִשְׁמַע פִּתְגָם הַמֶּלֶךְ אֲשֶׁר־יַעֲשֶׂה בְּכָל־מַלְכוּתוֹ כִּי רַבָּה הִיא וְכָל־הַנָּשִׁים יִתְּנוּ יְקָר לְבַעְלֵיהֶן לְמִגָּדוֹל וְעַד־קָטָן׃ וַיִּיטַב הַדָּבָר בְּעֵינֵי הַמֶּלֶךְ וְהַשָּׂרִים וַיַּעַשׂ הַמֶּלֶךְ כִּדְבַר מְמוּכָן׃ וַיִּשְׁלַח סְפָרִים אֶל־כָּל־מְדִינוֹת הַמֶּלֶךְ אֶל־מְדִינָה וּמְדִינָה כִּכְתָבָהּ וְאֶל־עַם וָעָם כִּלְשׁוֹנוֹ לִהְיוֹת כָּל־אִישׁ שֹׂרֵר בְּבֵיתוֹ וּמְדַבֵּר כִּלְשׁוֹן עַמּוֹ׃

א אַחַר הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה כְּשֹׁךְ חֲמַת הַמֶּלֶךְ אֲחַשְׁוֵרוֹשׁ זָכַר אֶת־וַשְׁתִּי וְאֵת אֲשֶׁר־עָשָׂתָה וְאֵת אֲשֶׁר־נִגְזַר עָלֶיהָ׃ וַיֹּאמְרוּ נַעֲרֵי־הַמֶּלֶךְ מְשָׁרְתָיו יְבַקְשׁוּ לַמֶּלֶךְ נְעָרוֹת בְּתוּלוֹת טוֹבוֹת מַרְאֶה׃

ויפקד

וַאֲמַר מְמוּכָן הוּא הָמָן בַּר בְּרֵיהּ דַּאֲגַג רַשִּׁיעָא קֳדָם מַלְכָּא וְרַבְרְבָנַיָּא לָא עַל עֲלָוֵי דְּמַלְכָּא בִּלְחוֹדוֹי סָרְחַת וַשְׁתִּי מַלְכְּתָא אֲרוּם עֲלוֹי כָּל רַבְרְבָנַיָּא וְעִלּוֹי כָּל עַמְמַיָּא דִּי בְּכָל פִּילְכַיָּא דִּי שַׁלִּיט בְּהוֹן מַלְכָּא אֲחַשְׁוֵרוֹשׁ׃ אֲרוּם יִפּוֹק פִּתְגָם גְּזֵירַת מַלְכְּתָא עַל כָּל נְשַׁיָּא לְאִתְלַגְלָגָא מָרֵיהוֹן קֳדָמֵיהוֹן בְּמַלְּלוּתְהוֹן חֲדָא עִם חַבְרְתָא כְּרַם בְּקוּשְׁטָא מַלְכָּא אֲחַשְׁוֵרוֹשׁ אֲמַר לְאַיְתָאָה יָת וַשְׁתִּי מַלְכְּתָא קֳדָמוֹי וְלָא עָלַת׃ וְיוֹמָא הָדֵין תְּהֶוְיָין אָמְרָן רַבָּנָתָא דְּפָרְסָאֵי וּמָדָאֵי לְמֶעְבַּד לְגוּבְרֵיהוֹן הֵיכְמָא דִּי קַבִּילוּ יָת פִּתְגָם דַּעֲבַדַת וַשְׁתִּי מַלְכְּתָא וּמִתְמַלְּכִין לְמֶעְבַּד כְּדֵין לְכָל רַבְרְבָנֵי מַלְכָּא וּמָן יָכוֹל לְסוֹבָרָא כְּמִיסַת חוּךְ דִּין וּרְגִיז׃ אִין קֳדָם מַלְכָּא שַׁפִּיר יִפּוֹק פִּתְגָם גְּזֵירַת מַלְכוּתָא מִן קֳדָמוֹי וְיִתְכְּתֵיב בִּגְזֵירִין פָּרְסָאֵי וּמָדָאֵי וְלָא יִתְבַּטֵּיל הָדָא גְּזֵירְתָא דִּי לָא תֵיעוֹל וַשְׁתִּי קֳדָם מַלְכָּא וּמִן בָּתַר דְּתֵיתֵי קֳדָם מַלְכָּא יִגְזוֹר מַלְכָּא וְיַעְדֵּי יָת רֵישָׁהּ וּמַלְכוּתָא יִתֵּן מַלְכָּא לְחַבְרְתָהּ דְּשַׁפִּירָא מִינָּהּ׃ וְיִשְׁתְּמַע פִּתְגָם גְּזֵירַת מַלְכָּא דִּי יַעֲבֵיד בְּכָל מַלְכוּתֵיהּ אֲרוּם גְּזֵירְתֵיהּ רַבָּא הִיא וּמִן בָּתַר כֵּן כָּל נְשַׁיָּא יִתְּנוּן רְבוּ וִיקָר לְמָרֵיהוֹן לְמִן רַבָּא וְעַד זְעֵירָא׃ וּשְׁפַר פִּתְגָם קֳדָם מַלְכָּא וְרַבְרְבָנַיָּא וַעֲבַד מַלְכָּא כְּפִתְגָם מְמוּכָן׃ וּשְׁלַח פִּיטְקִין כְּתִיבָן וַחֲתִימָן בְּעִזְקְתֵיהּ לְכָל פִּילְכֵי מַלְכָּא לְפֶלֶךְ וּפֶלֶךְ כְּמִכְתַּב רוּשְׁמֵיהּ וּלְוָת עַמָּא וְעַמָּא כְּמַמְלַל לִישָׁנֵיהּ קָרְיָין וְכֵן אֲמַר אַתּוּן עַמַּיָּא אוּמַיָּא וְלִישָׁנַיָּא דְּדַיְירִין בְּכָל מַמְשַׁלְתִּי אִזְדַּהֲרוּ לְמֶהֱוֵי כָּל גְּבַר מְסָרְבַן עַל אִיתְּתֵיהּ וְכַפֵּילָהּ׃ בָּתַר פִּתְגָמַיָּא הָאִלֵּין כַּד פַּח וְאִישְׁתְּדַךְ מֵרְוָיַית חַמְרֵיהּ וְכַד נָח תְּקוֹף רוּגְזֵיהּ דְּמַלְכָּא אֲחַשְׁוֵרוֹשׁ שָׁרֵי לְמִדְכַּר יָת וַשְׁתִּי מְתִיבִין רַבְרְבָנוֹי וְכֵן אָמְרִין הֲלָא אַתְּ הוּא דְּחַיֶּיבְתְּ עֲלָהּ דִּין דִּקְטוֹל עַל מַה דַּעֲבַדַת אֲמַר לְהוֹן מַלְכָּא אֲנָא לָא גְזָרִית לְמִיקְטְלָהּ אֱלָהֵן דְּתֵיעוֹל קֳדָמַי וְלָא עָלַת וּפַקֵּידִית לְמַעְדֵּי מִינָּהּ מַלְכוּתָא אָמְרוּ לֵיהּ לָא הָכִי אֱלָהֵן דִּין דִּקְטוֹל גְּזַרְתְּ עֲלָהּ בְּעֵיטַת שִׁבְעָה רַבְרְבָנַיָּא מִן יַד תְּקוֹף רוּגְזֵיהּ וּגְזַר לְמֶהֱוֵי צְלִיבָן שִׁבְעָא רַבְרְבָנַיָּא עַל צְלִיבָא׃ וַאֲמָרוּ עוּלֵימֵי דְּמַלְכָּא מְשׁוּמְשָׁנוֹי יִבְעוֹן לִצְרוֹךְ מַלְכָּא עוּלֵימָן בְּתוּלָתָן שַׁפִּירָן דְּחֵיזוּ׃

ויפקד

רש״י

עותה · לשון עון: כי יצא דבר המלכה על כל הנשים · זה שביזתה את המלך ... כל הנשים להבזות אף הן את בעליהן: תאמרנה שרות פרס ומדי · לכל שרי המלך ... את הדבר הזה והרי זה מקרא קצר: וכדי בזיון · ויש בדבר הזה הרבה בזיון וקצף: דבר מלכות · גזירת מלכות של נקמה שלוה להורגה: ויכתב בדתי פרס ומדי · בספרי חוק ומנהג המלכות ולא יעבור · חוק זה מבינינו שיהא זה חוק ודת לכל הבוזה את בעלה: אשר לא תבא ושתי · ולכך נהרגה: ומדבר כלשון עמו · כופה את אשתו ללמד את לשונו אם היא בת לשון אחר:

ויפקד

רלב״ג

וקרובים אליו בישיבתם ואולם האחרים בישיבתו שם היו רחוקים מישיבת המלך · והנה ידמה שהיתה הסכמתם כי כשתשאל עצה מהם יתחיל הקטן מהם לדבר תחלה כדי שתשמע עצת כל אחד מהם כי אם ידבר הגדול תחלה הנה הנשארים ייראו מלחלוק עמו ולא תהיה שם עצה זולתי מאחד מהם ולזה דבר תחלה ממוכן שהיה הקטן מאלו החכמים ולפי שישר עצתו בעיני המלך והשרים נעשתה עצתו · ולא יעבור רוצה לומר שיתקיים תמיד זה הנמוס לא יסור · אשר לא תבא ושתי לפני המלך ומלכותה יתן המלך לרעותה הטובה ממנה הנה לא קראה מלכה בזה המקום כי היה רצונו לעסוק ממנה המלכות ואמר כי על מה שמנע' מלבא לפני המלך תסיר ממנ' המלוכה כי לא היתה לה אם לא מפני המלך ולפי שאי' נשמע' לו אין ראוי שתשאל לה אך יתנה המלך לרעותה הטובה ממנה וזה יהיה כשימית אותה ויקח אשה אחרת כי בזולת זה לא יתכן זה הענין כי כל נשי המלך הם מלכות ואפשר שהיה מנהגם שלא לקח כי אם אשה אחת להיות כל איש שורר בביתו וידבר כלשון עמו · רוצה לומר שכל איש יהיה מושל בביתו להכריח אשתו למה שירצה ויוכל לנהוג כמנהג עמו אף על פי שאינו מנהג עם אשתו לעשות ככה והנה אמר זה כי ידמה שושתי אמר' שאין זה נהוג באר' ובעמה לבא המלכ' לפני האנשי' שהם עבדיה להראות את יפיה · זכר את ושתי ואת אשר עשתה ואת אשר נגזר עליה · יתבאר מהגמשך מזה שהו' זכר את ושתי ויפיה והיה דואג על שנהרגה כי אשר עשת' לא היה באופן שיהיה ראוי לגזור עליה מה שנגזר כי עשתה זה לצניעות ולפי שנערי המלך משרתיו הרגישו שהמלך היה דואג עליה ליפיה נתנו לו עצה לקבל כל נערה בתול' טובת מראה אל שושן הבירה אל בית הנשים ויבחר מהן אחת שיטב בעיניו ושהיא תמלוך תחת ושתי:

ונתן

אבן עזרא

עותה · ישרת עצמו ואחר עמו וכן הוא כי על כל השרים עותה ומה הוא הענין שילא ושתי זה הדבר: והיום הזה · יש׳ה אמור והוא פעול: וכדי בזיון · ודי זה הבזיון והקצף שיהיה בין איש לאשתו: ולא יעבר · שלא יסור זה החוק: לרעותה · הוי״ו תחת יו״ד רעיתי שהוא תחת ה״א השורש: פתגם · כמו דבר וכן בקבלת ובארמית: כי רבה · אע״פ שהיא רבה כמו כי עם קשה עורף הוא: יתנו יקר · שב אל מלת כל איש: שורר בביתו · מושל באשתו · ולא ישנה ממנהג הגוי לשונו אפילו לדבר בלשון אחרת · ויש אומרים כי ערב דבר אחר עם זה המעשה שלא יהיה קלון למלך: כשוך · שם הפועל מפעלי הכפל: זכר את ושתי · בפה ויתכן שזכר את יופיה על קוי״ו ואת אשר עשת׳: נגזר · מגזרת בין הגזרים: יבקשו · בנוח הע״ין וראוי להדגש ורבים כמוהו ותחסר מלת מבקשים כמו אשר ילדה אותה לנוי: תמרוקיהן

מנחת ערב

פיה תעשה משתה בית הנשים ולא בית המלכות שלו והמלך עשה משתה בחצר כאשר הקשו רז״ל בית הנשים מבעי ליה וגו׳ · אך התרגום אומר׳ כי מלכה בת מלכים היא והוא אוריירי׳ דחבוה ולא הכירה כי אינה רק ושתי שמה לבדה והמלכו׳ בא אליה אח״כ מלדו כי הוא המלך וממנו בא לה המלכות כי אין המלכות בא אל הנקבה אלא אביה רק מצד בעלה ומה גם שכשנהרג בלשאצר אביה ונאבד מלכות כשדים נשארה יתומה עניה סוערה כי נחרב בית אביה ולא באה מלכותה אליה רק מצד בעלה ולא היה לה להתגאות עליו לעשות משתה בבית המיוחד למלכות רק בית הנשים כי הלא היא ושתי המלכה שהמלכות בא אליה אמר שמה עם היות שהוא אשר למלך אחשורו׳ שמלכותו אליו בעצם ולא נגרר אמר זולתו כי אם מלכותו קודם לשמו וזהו אשר למלך אחשורוש ומה גם כי טרם יקרא אחשורוש היה לו מלכות כי הוא יורש עצר מלך אביו כיכן דריוש הוא כמש״ז״ל וירמוז הגם להורות שהיה דומה אל משתה המלך באיכות ובכמות שגם הוא היה ז׳ ימים שזימנה גם היא לגרות כי אשר קרא הוא לכל העמים כמש״ז״ל אם יגרדו בו השרים יהיו נשיהם ממושככות אתה בבית ואפשר ג״כ ידמה אל משתה המלך במה שגם היא קראה לנשי בני עמו להקטילם כמוהו: ביום השביעי וגו׳ אורה טפנות המלך הלא כי לא קלקל ע״י שמרות רקכי טוב לבו בלבד אמר להביא וגו׳ בכיא הולת גדולה להיות כפתה מיל׳ אחר היין מבלי הרכיר במית ן אם טוב ולס רע כדבר ולא יגלות ליועצין הם יעשה ולשיחלל: להביא את ושתי המלכה כלומר שאין המלכות עלמיה ליה רק שמה לבד ככל נשי העולם וע״כ הקדים שמה למלכות · והיא הבינה

[illegible]

מסרה

כ״ב ר״פ מן ב״ב נסבין ו׳ ברישי׳ וסימ׳ נמסר במסר׳ רבת׳ במערכת אות הוי״ו וכס״ד · מלפניו ח׳ וסימ׳ וצרעת נעמן תדבק׳ · ואלישע ישב בביתו · חילו מלפניו כל הארץ דד״ה · והאלהי׳ עש׳ שיראו׳ אשר יראו מלפניו · אם על המלך טוב יצא · ואת פתשגן כתב הדת · וזרעות השטף ישטפו לפניו וישברו: ונשמע ג׳ חד קמץ וב׳ פתחין וסימ׳ כל אשר דבר יי׳ נעשה · ונשמע קולו בבאו אל הקדש · ונשמע פתגם המלך · קדמא קמץ: אל כל ואל כל י״ג בכתוב יתריסר וסימ׳ אמור אל כל עם הארץ · הן ישא איש בשר קדש · אמר אל רחבעם בן שלמה · ולא שמענו אל עבדיך · ממכון שבתו השגיח · היוצר יחד לבם המבין · אזלא אבוש בהביטי · אבן חנן השחר בעיני בעליו · כימי אשר יבחר · וישלח ספרים אל כל מדינות · ונשלוח ספרים ביד הרצים · ויכתב מרדכי את הדברי׳ · וישלח ספרים אל כל היהודים אל שבע:

אבן יחייא

והקרובים אליו · ורצה להעירנו כי משבעת שרי פרס ומדי אשר שמה הם הנכרי׳ אשר היו רואי׳ פני המלך לכל בקשתם · ויושבים ראשונה במלכות · כי כהיות כל השרים לפני המלך הם הקודמים בסדר לזולתם · להקדימם בשלו׳ · היותר קרוב אליו היה ממוכן · והראיה כי הוא אשר התחיל להטיב למלך על הדבר והתקרית׳ עצתו בין המלך והשרים · וקורבתו אליו היה לרוב חכמתו באיצטגנינות כי היה יודע עמלק הרשע האיצטגנין הגדול אשר נמר להלחם בישראל בצאתם ממצרים כל האנשים עמו · אשר היו מגורים לחיר׳ בשבה שהיה באופן כי יהוש׳ לא היה לו יכולת להורגם והנם

[illegible]

רשי

ויפקד המלך פקידים · לפי שכל פקיד ופקיד ידועות לו נשים היפות שבמדינתו : זכר את ושתי · את יפיה ונענש : תמרוקיהן הן דברים המגלחין כמו ומורק ושוטף שמן ערב ומיני סמנים ובשמים המטהרין ומעדנין את הבשר : איש יהודי · על שגלה עם גלות יהודה כל אותן שגלו עם מלכי יהודה היו קרויים יהודים בין הגוים ואפי' משבט אחר הם : איש ימיני · מבנימין היה כך פשוטו ורבותינו דרשו מה שדרשו : לו לבת · רבותי' פירשו לבת לאשה : ויבהל את תמרוקיה · זריז ומתהר בשלה משל כולן : הראויות לתת לה · לשרתה וכן עושין לכולן ורבותינו דרשו מה שדרשו : וישנה · שינה אותה : אסר

רלבג

ונתן תמרוקיהן כדי לייפותן ולעדן הבשר ולפי שנבחרו מאלו אסתר למלוך תחת ושתי בא לזכור יחסה ודבר מרדכי בן דוד' ונתבאר מזה כי השחתת עמלק נשלמה על איש מבנימין כי מבנימין היה שאול אשר השחית את עמלק והנשאר מהם בימי אסתר נכרתו ונשחתו על יד מרדכי ואסתר כמו שיבואר בדברי זאת המגילה · ויהי אומן את הדסה היא אסתר בת דודו · רצה לומר שכבר היה מגדל אותה כאלו היתה בתו והנה קרא' הדסה לשלמותה כי כמו שההדס יתן ריחו הטוב ויועיל בזה מי שמגלו כן היא נותנת ריחה בטוב מדותי' ויושר דרכיה להועיל ולהטיב למי שמגלה · והנה כי כמו שהמשיל הצדיקים להדסים כאמ' בין ההדסי' אשר במצולה כן המשיל היא להדסה · ואפשר עוד שהיו לה שתי שמות רוצה לומר שהיתה נקראת הדס' והיתה נקראת גם כן אסתר והנה במות אביה ואמה לקחה לו לבת לגדלה כאלו היתה בתו · ותיטב הנערה בעיניו וגו' · הנה

אסתר ב

ג וַיַּפְקֵד הַמֶּלֶךְ פְּקִידִים בְּכָל־מְדִינוֹת מַלְכוּתוֹ וְיִקְבְּצוּ אֶת־כָּל־נַעֲרָה־בְתוּלָה טוֹבַת מַרְאֶה אֶל־שׁוּשַׁן הַבִּירָה אֶל־בֵּית הַנָּשִׁים אֶל־יַד הֵגֶא סְרִיס הַמֶּלֶךְ שֹׁמֵר הַנָּשִׁים וְנָתוֹן תַּמְרוּקֵיהֶן׃

ד וְהַנַּעֲרָה אֲשֶׁר תִּיטַב בְּעֵינֵי הַמֶּלֶךְ תִּמְלֹךְ תַּחַת וַשְׁתִּי וַיִּיטַב הַדָּבָר בְּעֵינֵי הַמֶּלֶךְ וַיַּעַשׂ כֵּן׃

ה אִישׁ יְהוּדִי הָיָה בְּשׁוּשַׁן הַבִּירָה וּשְׁמוֹ מָרְדֳּכַי בֶּן־יָאִיר בֶּן־שִׁמְעִי בֶּן־קִישׁ אִישׁ יְמִינִי׃

ו אֲשֶׁר הָגְלָה מִירוּשָׁלַיִם עִם־הַגֹּלָה אֲשֶׁר הָגְלְתָה עִם יְכָנְיָה מֶלֶךְ־יְהוּדָה אֲשֶׁר הֶגְלָה נְבוּכַדְנֶצַּר מֶלֶךְ בָּבֶל׃

ז וַיְהִי אֹמֵן אֶת־הֲדַסָּה הִיא אֶסְתֵּר בַּת־דֹּדוֹ כִּי אֵין לָהּ אָב וָאֵם וְהַנַּעֲרָה יְפַת־תֹּאַר וְטוֹבַת מַרְאֶה וּבְמוֹת אָבִיהָ וְאִמָּהּ לְקָחָהּ מָרְדֳּכַי לוֹ לְבַת׃

ח וַיְהִי בְּהִשָּׁמַע דְּבַר־הַמֶּלֶךְ וְדָתוֹ וּבְהִקָּבֵץ נְעָרוֹת רַבּוֹת אֶל־שׁוּשַׁן הַבִּירָה אֶל־יַד הֵגָי וַתִּלָּקַח אֶסְתֵּר אֶל־בֵּית הַמֶּלֶךְ אֶל־יַד הֵגַי שֹׁמֵר הַנָּשִׁים׃

ט וַתִּיטַב הַנַּעֲרָה בְעֵינָיו וַתִּשָּׂא חֶסֶד לְפָנָיו וַיְבַהֵל אֶת־תַּמְרוּקֶיהָ וְאֶת־מָנוֹתֶהָ לָתֵת לָהּ וְאֵת שֶׁבַע הַנְּעָרוֹת הָרְאֻיוֹת לָתֶת־לָהּ מִבֵּית הַמֶּלֶךְ וַיְשַׁנֶּהָ וְאֶת־נַעֲרוֹתֶיהָ לְטוֹב בֵּית הַנָּשִׁים׃

תרגום

וימני מלכא אפיטרופין בכל פילכי מלכותיה ויכנשון ית כל עולימתא בתולתא שפירת חיזו לשושן בירנתא לבית נשיא די תמן דימוסן ובנאון די תמן מתמני הגא רב סריס דמלכא נטיר נשיא ויתגזר למהוי יהיב סמתר משחהון׃ ועולימתא די תשפיר קדם מלכא תיעול למחסן מלכותא חלף ושתי ושפר פתגמא קדם מלכא ועבד הכי׃ גבר חסידא ומודה ומצלי קדם אלהא על עמיה הוה בשושן בירנתא ושמיה מרדכי אתקרי על דהוה מתיל למירא דכיא בר יאיד בר שמעי בר גרא בר קיש גברא דמן שבטא בנימן הוא שמעי דאקיל ית דוד ובעא יואב למקטליה ולא שבקיה על דאסתכל ביה ברוח נבואה וחמא דאיטמוסי מרדכי ואסתר למיפק מיניה וכדו פסק שמעי מילמילד פקד דוד לשלמה בריה למקטליה׃ די אזל בגלותא מן ירושלם עם גלותא די אגליאת עם יכניה מלכא דיהודה די אגלי נבוכדנצר מלכא דבבל וכד צדא כורש ודריוש ית בבל נפק מרדכי מן בבל עם דניאל וכל כנישתא דישראל די הוו תמן בבבל נפקו מן תמן ועלו עם כורש מלכא למידר בשושן בירנתא׃ והוה מרביית הדסה היא אסתר ברת אחבוי ואמאי הוו קרין לה הדסה על די הוות צדיקתא וצדיקיא דמתילו לאסא אסתר הוו קרין לה על די הוות צניעא בביתא דמרדכי שבעין וחמש שנין ולא חזת אפי גבר אלהן אפי מרדכי דאית עבידא לה לתורבינא ארום לית לה אבא ואמא עולימתא שפירת ריוויו ושפירת חיזו ובעידן דמית אבוהא אישתארת במעין דאימה וכד ילידת יתה אימה מיתא אמה ונסבה מרדכי ליה בביתיה והוה קרי לה ברת׃ והוה כד אישתמע פתגם כרוז מלכא וגזירתיה ובאתכנשות עולימתן סגיאין לשושן בירנתא ליד הגי ואידברת אסתר באונסא ואיתעלת לבית מלכא לידא דהגי נטיר נשיא׃ ושפירת עולימתא בעינוי ואיטענת חסדא קדמוי ופקיד לאיתבהלא ית סמתר רבותהא וית מתנתהא המניכין ולבושי מלכותא למהוי יהיבין להוית שבע עולימתן לשמשותא שבע יומי דשבתא חולתא הות משמשא קדמהא בחד בשבתא רוקעיתא בתרין בשבתא גנוניתא בתלת בשבתא נהוריתא בארבע בשבתא רוחשיתא בחמש בשבתא חורפיתא בשיתא בשבתא רגועיתא ביומא דשבתא כולהון צדקתן וחזיין למיתן לה מיכלא ומשתיא על ידיהון מן ביתא דמלכותא ושני יתה וית עולימתהא לאוטבא להון ולפנקותהון בבית נשיא׃ לא

ותשא את קולה ותבך · ותשא רבקה את · ותשא כל העדה ויתנו · ותשא אשת אדניו · ותשא את בנה ותצא · ותשא ... תבנית יד · ותשא אתי רוח · הרים רעשו ממנו · ותשא בריתי עלי פיך · ותשא ותבא העיר · ותשא חסד לפניו ויבהל · ותשא חן וחסד לפניו מכל הבתולות :

אבן עזרא

ה תמרוקיהן · כמו תמרוק ברע : איש יהודי · בעבור היותו ממלכות יהודה נקרא כן : בשושן הבירה · כי בשער המלך היה קול' דבר אסתר על כן הוא דר בארמון : בן קיש · היה גדול כאבותיו ואילו היה אבי שאול הי' מזכיר שאול כי הוא מלך ולא אביו על כן לא נודע אם מרדכי היה מבני שאול אם לא : ימיני · חסר בן דרך קצרה : יפת תואר · תואר כל אבר ומראה הכל טוב או על העין · ודרש ירקרקות מטע' הדסה : לבת · לולי שהיתה בתולה לא היה מרדכי מסכן בה כי לא יסמך על מעש' נס · אולי דרש לבת שהיה במחשבתו בעבור יופיה לקחתה לאשה : ותשא חסד · החסד השא עמה לא יסור ממנה : ויבהל · כטעם מהירות : מנותיה · חלקים כמו מנה אחת בדברי האכילה להיותה שמינה : ושבע הנערות · משרתו' אותה : הראויות · הלשון הזה ידוע בדברי רז"ל : וישנה · שינה המנות לעשות לה טובה · וטעם בית הנשים דבק עם וישנה כי שינה מנותיה ונערותיה והיא בבית הנשים עם חברותיה : יט

אבן יחייא

ויתנו יקר לבעליה' למגדול ועד קטן · וייטב הדבר בעיני המלך וכן בעיני השרים · ותכף עשה המלך כדבר ממוכן · והנה במעט לא זכר השרי' כי אם המלך לבדו · כי אף שמתקו ולא דברו תועה על ככה וייטב בעיניהם · לגם היה דוה על מות מלכתם הטבעית · וישלח ספרי' וגו' להיות כי נעלת ממוכן לאמר ונשמע פתגם המלך וגו' וכל הנשים יתנו יקר וגו' אשר היתה כוונת העצה כי מהמעט' הכולל הזה ימשך כי כל הנשי' יתנו יקר וגו' אמנם ... חשב כי בתוך העצ' היה לשלוח פתג' וכרוז בכל מדינות מלכותו שהנשים ...

מסרה

פקידים ד' כ' מ"ל וב' חס' י"ד קדמאה וסימ' יעשה פרעה ויפקד · י' נתנך כהן תחת יהוידע פקידי' ביד בנגהו ויפקד המלך פקידים ב' בתראי מ"ל דמ"ל · בעיני ק"לט וסי' נמסר במסרה רבתא בערך עי"ן בס"ד · בן ז' בטעם פתחין וסי' נמסר בסדר' ויצא ע"ש · מירושלם ה' מ"ל וסי' נמס' בירמי' סימ' כ"ו · הגולה ד' חס' בליש' ...

הנה מפני שחשב הגי כי היא תהיה מלכה להיותה יותר יפה בעיניו מכולן הנה מפני זה מהר לתת לה תמרוקיה והמתנות הראויות לתת לה ושנה מקומה ומקום נערותי' ממקום שאר הבתולות עד שבחר לה המקום היותר טוב שבבית הנשים · כי מרדכי צוה עליה אשר לא תגיד ידמה כי מרדכי ראה שהיא תהיה מלכה תחת ושתי לפי שעל ידה יתכן שיגיע טוב לישרא' צוה עלי' שלא תגיד מאיזה עם היא כדי שלא יעזבוה המלך בעבור ראותו שהיא מעם שפל שהוא גולה בין האומות · בערב היא באה ובבקר היא שבה אל בית הנשים שני · הנה היה שם בית הנשים שני יבואו בו הפלגשים ולזה כשכבר הבתולה בערב עם המלך תשוב בבקר אל בית הנשי' שני שיבאו שם הפלגשים ויאהב המלך את אסתר מכל הנשים

אסר לא תגידי כדי שיאמרו שהיא ממשפחה בזויה וישלחוה שאם ידעו שהיא ממשפחת שאול המלך היו מחזיקים בה : ומה יעשה בה · זה אחד משני צדיקים שניתן להם רמז ישועה דוד ומרדכי דוד שנאמר גם את הארי גם את הדוב הכה עבדך אמר לא בא לידי דבר זה אלא לסמוך עליו להלחם עם זה וכן מרדכי אמר לא אירע לצדקת זו שתלקח למשכב ערל אלא שעתידה לקום להושיע לישראל לפיכך היה מחזר לדעת מה יהא בסופה : תר · זמן : כלה... תאמר · כל שחוק ומיני זמר...

לא חויתא אסתר ית עמה ותילדותה מטול דמרדכי פקדה דלא תחוי ומטול מה פקדה דלא תחוי מטול דחשיב בליביה מרדכי ושתי דעבדת יקרא לנפשה ולא צביית דייתי למיחמי שופרה למלכא ולשליטיא דין יתהדינין בישן וקטל יתה ולמרת לא חויארת אסתר עמה ותלדותה דילמא רגיז עלה מלכא וקטיל לה ומשיצי עמא דיהיא מיניה לכן פקד יתה דלא תחוי עמה ותלדותה: ובכל יומא ויומא מרדכי הוה מצלי ואזל קדם דרתא די בבית נשיא למידע ית שלמא דאסתר ומה אתעביד בה: וכד מטא סידור עולימתא ועולימתא למיעל קדם מלכא אחשורוש מסוף דיהוי לה כהילכת נשיא דמתינן בתפנוקיהון תרי עשר ירחי שתא ארום כדין שלמין יומי סמתוריהון שיתא ירחין בטכסת ואנפקינון דמנתרית סערא ומפנק ית ביסרא ושיתא ירחין בבוסמיא ובסמתורי נשיא: ובהדין זמן בתר דשלמין תרי עסר ירחין שתא עולימתא עיילא לות מלכא ית כל רבו וסרכן די צביא למימר מן יד יתיהבלה למיעל עמה מבית נשיא עד בית מלכא: בעידן רמשא הות עילא לשמושיה ית מלכא ובעידן צפרא הות תייבא לבית נשיא תניין לידא דשעשגז רבא דמלכא נטיר מטרוניתא ומכן ואילך לא תיעול תוב לוות מלכא ארום אילהין ההיא דאתרעי בה מלכא וקרילה בשמא מפרש וכתיב: וכד מטא סידור אסתר ברת אביחיל אחבוי דמרדכי די נסבה ליה לברת למיעל לות מלכא לא תבעית צרוך לכל מידעם ארום אילהין ית מן דיימר הגי רבא די למלכא נטור נשיא והוות אסתר טעינת טיכו ומשכחא רחמין בעיני כל חזהא: ואדברת אסתר לות מלכא אחשורוש לאיתא ואעיל יתה לבית אדרון בית מלכותיה בירחא עשיראה הוא ירחא דטבת בשתא שביעתא למלכותיה:

י לא־הגידה אסתר את־עמה ואת־מולדתה כי מרדכי צוה עליה אשר לא־תגיד: ובכל־יום ויום מרדכי מתהלך לפני חצר בית־הנשים לדעת את־שלום אסתר ומה־יעשה בה: ובהגיע תר נערה ונערה לבוא׀ אל־המלך אחשורוש מקץ היות לה כדת הנשים שנים עשר חדש כי כן ימלאו ימי מרוקיהן ששה חדשים בשמן המר וששה חדשים בבשמים ובתמרוקי הנשים: ובזה הנערה באה אל־המלך את כל־אשר תאמר ינתן לה לבוא עמה מבית הנשים עד־בית המלך: בערב היא באה ובבקר היא שבה אל־בית הנשים שני אל־יד שעשגז סריס המלך שמר הפילגשים לא־תבוא עוד אל־המלך כי אם־חפץ בה המלך ונקראה בשם:
טו ובהגיע תר־אסתר בת־אביחיל דד מרדכי אשר לקח־לו לבת לבוא אל־המלך לא בקשה דבר כי אם את־אשר יאמר הגי סריס־המלך שמר הנשים ותהי אסתר נשאת חן בעיני כל־ראיה: ותלקח אסתר אל־המלך אחשורוש אל־בית מלכותו בחדש העשירי הוא־חדש טבת בשנת־שבע למלכותו: ויאהב

אבן עזרא

יש אומרים כי מרדכי לא עשה נכונה שצוה על אסתר שלא תגיד עמה כי פחד שלא יקחנה המלך לאשה אם ידע שהיא מהגולה ואחרי' אמרו כי בדרך נבואה או בחלום ידע שתבא תשועה על ידה לישר' והנכון בעיני כי עשה זה מרדכי בעבור שתשמור תור' השם בסתר שלא תאכל נבילות ותשמור השבתות ולא ירגישו המשרתים כי אם יודע הדבר שמא המלך יכריחנ' או יהרגנה כי בעל כרחה נתפש' וידענו כי מרדכי היה מגדולי ישראל כי הנה הוא שלישי לשרי' העולים עם זרובבל וכאשר ראה כי לא נבנה הבית בא אל עילם והיה בשער המלך בארמון והיא מעלה גדול' והנה דניאל הפקיד חביריו על מלכות בבל והוא בשער המלך ולולי שהיה מרדכי קודם מעשה אסתר ממשרתי המלך לא עזבוהו המשרתים להתהלך לפני חצר בית הנשים: את שלום אסתר · אם היא צריכה לרופאים: תור נערה · כמו עת ויש אומרים מגזרת תור כי הוא יבא לעת מזומנת כטעם וקול התור: מקץ היות לה · סוף מקץ שבע שנים אחלה : שמן המור · בושם נחמד ועליו יש מחלוקת: ובזה · בדבר זה כי יש לה רשות לבקש מה שתרצ' וזה בעבור שלא תבא לידי מחשבת ותהיה כאושה: אל בית הנשים שני · הטעם פעם שניה ובא הטעם לשון זכר כמו אך בפעם הזה · וטעם שומר הפילגשים כי אחר ששכב המלך עמה לא ישכב עמה אדם אחר כי חרפה היא למלך רק תהיה מהפילגשים רק אם לא מצא המלך טובה ממנה אז ימליכנה · לא בקשה דבר · גם זה לאות על שכלה : הוא חדש טבת · כן יקרא בלשון כשדים ונקראו החדשים בלשון הקדש על המספר בעבור האביב והגנה

...לברכה אל תקרי לבת אלא לבית ... סרוכה לומר כי להיותה יתומה ... מאב ואם ולא היה מי שישגיח ... ויחס עליה · היה מסבים מרדכי ללקחה לו לאשה · כי לו משפט הגאולה ואין זולתו לגאול בפרט בהיותה עלומה ויפה ויהי בהשמע ונומר נראה כי מרדכי העמיקה איתה עד כי בהשמע דבר המלך ודתו פעמים קולו מספור על כבה · והקנן נערות...

רבות אל שושן הבירה ואפילו השרים וגדולי הארץ לא היו יכולים לעכבן · ולא יכו: עוד מרדכי להצפינה · ותלקח אסתר כלקחה כנגד רצונו ורצונה · ומאת ה' היתה זאת כי אף ותיטב הנערה בעיניו · ומיד בראותה אותה כנכנס בלבו אהבתה · ובטרם שנתנו לה הסמכים לזכך ולהרק ... בשרה · ישרה בעיניו ונגד אומר היותה היפה שבנשים · וזולת יופיה גם נשאה חסד לפניו להיותה חנכית · ולכן ויבהל את תמרוקיה שוגג לעבדיו שיתנו לה את תמרוקי הנשים כדי ליפות את עצמה יופי על יופי · ושיתנו לה מנות מלבושי מלכות תחת שמרעטיה · ואת שבע הנערות הראויות לתת לה ונוחד ויען כי נתלהב מאהבתה והיה חפץ להיות עמה אז · לולי מפני כבודו כי לא...

רשי

והמלה למליות עשה · לכמלה הניח להם מן המס שעליהם : ויתן משאת · שלח דורונות להם והכל כדי לפתותה אולי תגיד מולדתה ואעפ״כ לא : אין אסתר מגדת מולדתה לפי שמרדכי יושב בשער המלך המוזמה והמרמזה על כך : לשלוח יד · ויודע הדבר למרדכי · שהיו מספרים דבריה׳ לפניו בלשון טורסי ואין יודעים שהיה מרדכי מכיר בשבעים לשונות שהיה מיושבי לשכת הגזית : ויכתב בספר דברי הימים · הטובה שעשה מרדכי למלך : אחר

רלבג

הנשים ותשא חן וחסד לפניו מכל הבתולות · ידמה כי לא בעל המלך כל הבתולות אך הנבחרות מהם כי כבר אמר שומר הנשים תמרוקי אסתר ונערותי׳ ולזה לא יתכן שתהיה היא האחרונה ולזה אמר פי כאשר באה אסתר אליו אהבה מכל הנשי׳ הפלגשי׳ שבא עליהן ונשאה חן וחסד לפניו מכל הבתולות הנשארות אז שם כתר מלכות בראש׳ ונתבאר שהיא נושאה חן בעיניו יותר מכולן כי אז צוה המלך לקבצן לפניו לראות אם תהיה יותר נשואת חן בעיניו מאסתר באמ׳ ובהקבץ בתולות שני׳ וידמה שלרוב נושאת חן בעיניו לא בעל אותה המלך כי אם אחר ששם כתר מלכו׳ בראש׳ כי לא היה זה ראוי בחק המלכו׳ ואולם האחרו׳ בעל ונשארו פלגשים לו ולזה קבץ אז המלך כל הבתולות הנשארות לברר איזה מהן תישר יותר בעיניו · והנחה למדינות עשה · רוצה לומר שעזב למדינות שיכות ממלאכה ביום שנשא אסתר לאשה והנה היתה ההנח׳ גם כן מה ששלח לעזרא ונתן לו את כל בקשתו כמו שכתוב בספר עזרא ואז עלו רבים מבני ישראל אל ירושלים כמו שנזכר שם ואז גם כן פסק המסים אשר היו על עבדי בית ה׳ כמו שנזכר והנה קודם זה כתבו שטנה על ירושלי׳ ועל יושבי יהודא כמו שנזכר שם וגם אחר זה לפי הנר׳ מדברי נחמיה בן חכליה · ויתן משאת כיד המלך · רוצה לומר שנתן מנות יפות במשתה ההוא כהשג׳ יד המלך אשר התבאר היותה בתכלית הרבוי · ובהקבץ בתולו׳ שני׳ ומרדכי יושב בשער המלך · רוצה לומר כי בהקבץ הבתולות שנקראו לפני המלך לאחר שבא אסתר אליו לעיין אם יש יותר יפה ממנה בבתולו׳ ויותר נושאו׳ חן בעיני המלך ובזה עמד המלך על היותה נושא׳ חן וחסד לפניו מכל הבתולות הנה אז : ומרדכי יושב בשער המלך וזה כי מפני חכמתו היו שואלי׳ עצתו במשפט ולזה היה אחד מיושבי שער המשפט אשר בבית המלך ואמ׳ כי אסתר שמרה מצות מרדכי לבלתי הגיד עמה ומולדתה והיתה עושה מאמר מרדכי כאשר היתה בהיות׳ גדלה עמו · בימים ההם ומרדכי יושב בשער המלך וגומר ידמה

וַיֶּאֱהַב הַמֶּלֶךְ אֶת־אֶסְתֵּר מִכָּל־הַנָּשִׁים וַתִּשָּׂא־חֵן וָחֶסֶד לְפָנָיו מִכָּל־הַבְּתוּלוֹת וַיָּשֶׂם כֶּתֶר־מַלְכוּת בְּרֹאשָׁהּ וַיַּמְלִיכֶהָ תַּחַת וַשְׁתִּי׃ וַיַּעַשׂ הַמֶּלֶךְ מִשְׁתֶּה גָדוֹל לְכָל־שָׂרָיו וַעֲבָדָיו אֵת מִשְׁתֵּה אֶסְתֵּר וַהֲנָחָה לַמְּדִינוֹת עָשָׂה וַיִּתֵּן מַשְׂאֵת כְּיַד הַמֶּלֶךְ׃ וּבְהִקָּבֵץ בְּתוּלוֹת שֵׁנִית וּמָרְדֳּכַי יֹשֵׁב בְּשַׁעַר־הַמֶּלֶךְ׃ אֵין אֶסְתֵּר מַגֶּדֶת מוֹלַדְתָּהּ וְאֶת־עַמָּהּ כַּאֲשֶׁר צִוָּה עָלֶיהָ מָרְדֳּכָי וְאֶת־מַאֲמַר מָרְדֳּכַי אֶסְתֵּר עֹשָׂה כַּאֲשֶׁר הָיְתָה בְאָמְנָה אִתּוֹ׃ בַּיָּמִים הָהֵם וּמָרְדֳּכַי יֹשֵׁב בְּשַׁעַר־הַמֶּלֶךְ קָצַף בִּגְתָן וָתֶרֶשׁ שְׁנֵי־סָרִיסֵי הַמֶּלֶךְ מִשֹּׁמְרֵי הַסַּף וַיְבַקְשׁוּ לִשְׁלֹחַ יָד בַּמֶּלֶךְ אֲחַשְׁוֵרֹשׁ׃ וַיִּוָּדַע הַדָּבָר לְמָרְדֳּכַי וַיַּגֵּד לְאֶסְתֵּר הַמַּלְכָּה וַתֹּאמֶר אֶסְתֵּר לַמֶּלֶךְ בְּשֵׁם מָרְדֳּכָי׃ וַיְבֻקַּשׁ הַדָּבָר וַיִּמָּצֵא וַיִּתָּלוּ שְׁנֵיהֶם עַל־עֵץ וַיִּכָּתֵב בְּסֵפֶר דִּבְרֵי הַיָּמִים לִפְנֵי הַמֶּלֶךְ׃

וּרְחִים מַלְכָּא יַת אֶסְתֵּר מִכָּל נְשַׁיָּא דַּהֲווֹ מִתְנַסְּבָן וְאִיטְעֲנַת רַחֲמִין וְטֵיבוּ קֳדָמוֹי מִכָּל בְּתוּלָתַן וְשַׁוִּי מָנִיכָא דְּדַהֲבָא עַל רֵישָׁהּ וּטְרַד מִן קֵיסוֹן בֵּית דְּמַכְיֵהּ יַת אִיקוֹנִין דְּוַשְׁתִּי וְאוֹקִים תַּמָּן יַת אִיקוֹנִין דְּאֶסְתֵּר וְאוֹתִיב יָתָהּ עַל כּוּרְסֵי תִּנְיָן וְאַמְלֵיךְ יָתָהּ חֲלַף וַשְׁתִּי׃ וַעֲבַד מַלְכָּא מִשְׁתְּיָא רַבָּא לְכָל רַבְרְבָנוֹי וְעַבְדּוֹי וַהֲוָה קָרֵי לֵיהּ מִשְׁתְּיָא דְּאֶסְתֵּר וַהֲנָיַת שְׁבוֹקְכַרְגָּא לְפִילְכַיָּא עֲבַד וִיהַב לֵיהּ מַתְּנָן וְחוּלַק כְּמִיסַת יְדָא דְּמַלְכָּא׃ וּבְאִתְכַּנְּשׁוּת בְּתוּלָתַן זִימְנָא תִּנְיָנָא וּמָרְדְּכַי מְצַלֵּי וְאָזִיל וִיתוּב בִּתְרַע מַלְכָּא׃ וּמִיסַת וְיוֹמָא זִימְנָא חֲדָא הֲוָה שָׁאִיל לָהּ מַלְכָּא מֵאֵידִין אוּמָּא אַתְּ וְלָא הֲוַת אֶסְתֵּר מְחַוְיָא יַלְדוּתָהּ וְיַת עַמָּהּ כְּמָא דְּפַקִּיד עֲלַהָא מָרְדְּכַי וְיַת מַאֲמַר מָרְדְּכַי הֲוַת אֶסְתֵּר עָבְדַת שַׁבַּיָּא וּמוֹעֲדַיָּא הֲוַת נָטְרַת בְּיוֹמֵי רִיחוּקָא הֲוַת מִיזְדַּהֲרָא תַּבְשִׁילִין וְחַמְרָא דְּעַמְמִין נוּכְרָאִין לָא הֲוַת טַעֲמָא וְכָל פִּיקוּדַיָּא דְּאִתְחַיְּבִין בְּהוֹן נְשַׁיָּא דְּבֵית יִשְׂרָאֵל הֲוַת נַטְרָא עַל פּוּם מָרְדְּכַי הֵיכְמָה דַּהֲוַת נָטְרַת כַּד הֲוַת מִתְרַבְּיָא עִמֵּיהּ׃ בְּיוֹמַיָּא הָאִינוּן וּמָרְדְּכַי יָתִיב בְּסַנְהֶדְרִין דְּתַקִּינַת לֵיהּ אֶסְתֵּר בִּתְרַע מַלְכָּא וְכַד חֲזוֹ תְּרֵין רַבְרְבָנַיָּא כְּדֵין כְּנַסוּ וְקַצְפוּ וַאֲמַרוּ דֵּין לְדֵין הֲלָא מַלְכְּתָא כְּפִתְגַם מַלְכָּא בָּעְיָא לְסַלְקָא יָתַן וּלְאוֹקָמָא יַת מָרְדְּכַי לִירַת דְּבוּתָא לְסַלְקָא תְּרֵין קְלוּסַנְתְּרִין וּלְאוֹקָמָא חַד בְּכֵן אִיתְיְיעָטוּ בְּלִישַׁנְהוֹן בִּגְתָן וְתֶרֶשׁ טִירְסָאֵי תְּרֵין רַבְרְבָנֵי מַלְכָּא מְנַטְּרֵי פַּלְטֵירָא וַאֲמַרוּ לְאַשְׁקָאָה סַמָּא דְּמוֹתָא דִּמְטוּל לְאֶסְתֵּר מַלְכְּתָא וּלְאוֹשָׁטָא יְדָא בְּמַלְכָּא אֲחַשְׁוֵרוֹשׁ לְמִקְטְלֵיהּ בְּסַיְיפָא בְּבֵית דְּמוֹכֵיהּ׃ וְאִשְׁתְּמוֹדַע פִּתְגָמָא לְמָרְדְּכַי עַל דַּהֲוָה חַכִּים לְמַלָּלָא בְּשַׁבְעִין לִישָׁנִין וְחַוִּי לְאֶסְתֵּר מַלְכְּתָא וַאֲמַרַת אֶסְתֵּר לְמַלְכָּא וְאִתְכְּתִיב עַל שׁוּם מָרְדְּכָי׃ וְאִתְבַּע פִּתְגָמָא וְאִשְׁתְּכַח קְשׁוֹט וְאִצְטְלִיבוּ תַּרְוֵיהוֹן עַל קֵיסָא וְאִתְכְּתִיב בְּסִיפְרָא דְּדָכְרָנַיָּא דְּמִתְקְרֵי תְּדִירָא קֳדָם מַלְכָּא׃ בתר

אבן עזרא

והנחה · שם כמו מנוחה בעבור שמחתו באסתר : משאת · מנחה כמו משאת בנימן : ובהקבץ בתולות שנית · הטעם היה זאת הפעם השנית כבר היה יושב מרדכי בשער המלך כי זה בשנת שבע למלכותו והמשתה על דבר ושתי בשנת שלש ואמרו חכמים כי נתחייבו ישראל מית׳ בעבור שאכלו בשלחן המלך ושתו מיין משתיו : אין אסתר מגדת מולדתה · למלך ולא לשריסים שהעמיד לפניה : באמנה · מגזרת כאשר ישא האומן והוא שם כמו חכמ׳ עצמה׳ : משומרי הסף · בחצר הפנימית והכתוב לא הזכיר למה קצפו ואיך ידע הדבר מרדכי ויש אומרים כי הוא היה מסנהדרין והיה יודע בשבעי׳ לשון וזה טעם מרדכי בלשון ואין טעם בלשון כי אם אדם אחד : ויתלו · כל אחד משניהם כמו ויקבר בערי גלעד : אחר

מסרה

וחסר ה׳ ופי׳ בלשון ארמי טבא דרף חייא ופטר אסתר · וביאור נמסר בתלי׳ סימן כ״ג ומשלי סי׳ כ״א · משאת ג׳ וסי׳ ועל בית הכרם שאו משאת · נוגי ממועד אספתי · ויתן משאת כיד המלך · וא׳ ומשאת ויתן לו רב טבחים · עושה ו׳ וסי׳ רק עץ אשר תדע · אש וברד שלג וקיטר · ולשמחה מה זה עשה · ומאמר מרדכי אסתר עשה · קול רנה וישועה · ימין יי׳ רוממה ימין · אחשורוש ד׳ חס׳ ו׳ בתרא וסימ׳ ויבקשו לשלוח יד במלך אחשורוש · ויקראו ספרי המלך בחדש הראשון · ויאמר המלך אחשורוש לאסתר המלכה ולמרדכי היהודי · ויכתוב בשם המלך אחשורוש · ואחר חס׳ רחס׳ ופימ׳ וישם המלך אחשורוש מס על הארץ ·

שכבר נודע זה הסוד למרדכי אם מצד שהם מדברים זה אל זה בלשונם והיו חושבין שאין שם מי שיבין דבריה׳ והנה היה מרדכי מכי׳ לשונם כי הוא היה מסנהדרין כמו שאמרו ז״ל והם היו מבינים כל הלשונות · או נודע לו זה ברוח הקדש או מצד רמיזותיהם ולזה ספר שכבר כעס כל אחד מאלו שני הסריסים שהיו משרי המשקים והגיע מכעסם שבקשו לשלוח יד במלך אחשורוש להמיתו בסם המות שישימו ביין · והנה ידמה כי מפני ידיעת מרדכי בעסם על המלך והרגים בבקשתם זה הסם הממית שפט אגף שלוחת הסבה השתדלו בהגעת זה הסם להם ולולי זה לא היה צריך לומר קצף בגתנא ותרש תשומרי הסף אבל יספיק שיאמרו שהם בקשו לשלוח יד במלך אחשורוש : אחר

מנחת ערב

כל הנשים שבכל מדינות מלכותך לבזות וגו׳ וגם בשת טענות אשר סידרה הכני מבטלם כי אשר אמרה שהיה מלכה ושתי כי הקדים מלכותה לשמה לומר שמהיליה היא מלכה בת מלכים נהפוך הוא כי חיבה כ״א ושתי המלכה כי המלכות שלך היה ולא הי׳ האשית׳ רק ושתי משוגלת מלכות בכל בני שולם ועל ידך נתוסף לה היות מלכה הך היה דהפיתה מלער · ועל הב׳ שלא הטלה רק בשב וי״ל תיבשה כי האמי׳ אשר לא עשתה לא יחשב לה כ״א בקום עשה זאת עותה ושתי כי עיות החשב ולא העדר עשות טוב כי ממנה ימשך כזו׳ בעליהן בפועל · ושל הג׳ שהיה מהמר המלך בלי מיהון אמר כי יצא דבר המלכה וגו׳ לומר כי בלאת והתפשט הדבר לא יצא שהיה מאמ׳ המלך מסולל מחשבה רק דבר המלכ׳ לומר המ׳ך וגו׳ · ועל הד׳ אמר באמרם המלך אחשורוש אמר להביא את ושתי המלכה שמה קודם למלכותה להורות כי היא עפיה אין ממנה בא לה המלכות וא״כ איך ישערו היותו אהורייריה לאבוה וגם הה׳ שהוא היות על ידי סריסים אמר הנה לא יאמרו המלך אמ׳ שיביאני׳ סריסיו רק אמר להביא שתם ועל הו׳ אמר ולא באה לומר לא יאמרו שלא כרצינה יבילוה כי אם ולא באה שהוא אפי׳ דר׳ במירה הנהה לנפו׳ הכלו כמבלמה בבכרו ו׳ לא בהק וע״פ דרכו פיון בל יאמר לו לא יבזו אם בעליהן כי דבר המלכה היה להביאה לפני כל הסרים והעמים מפא״כ בין אים לאפתו לז״א הכתו׳ כי יצא דבר המלכה לא יצא לומר המלך אמר להביא את ושתי לפניו ולפני הסרים והעם רק לפניו ולא באה : והיום הזה וגו׳ ירמר אין בזיון הנמשך לפרי׳ דומה לבזיון הנמ׳ך להמוקעס כי נשי ההמון למה שהם נקלות לא ייבשו כי ידברו את בעליהן בזיונם בגלוי כי יענו ויאמרו המלך אחשורוש אמר להביא את ושתי ולא באה ואיך אחשיבך אבי הטוב כזה אתה מהמלך אחשורוש לדהשרות לא יקילו ראשן כ״כ כנגד השרים לפרוש להם בזיונם לאתם בשפה ברורה כי אם יעמינו ברמז לו וכיד היום ההוא של משתה המלך והוא יבין להפירו ממולה דבר את אשר לא עשתה ושתי מאמר המלך ולכן גם הוא יטה סכמו לסבול באומר כי כניהו כברעה זונו וכיום הזה תאמרנה פרות וגו׳ כי השרות מה שיאמרו הוא זכרון היום הזה בלבד אך כל הנשים יאמרו המלך אחשורוש אמר וגו׳ כמו שנ׳ב׳ רמר׳ המלך אחשורו׳ אמר וגו׳ · עוד יתכן ע״פ לשון הכתוב הפך הדרך אשר הזכרנו שקלון נשי ההמון גדול ונגלו מקלון נשית השרי׳ וכרות שירמוז רמז לדך דרבה בא ממוכן להתגבר על קלון הנמשך לשרים אשר הוא גדול ונכפול מאשר לנשי ההמון והוא

אבן יחייא

[illegible]

וזוא כאשר כתבו רז"ל על גם ושתי המלכה עשתה משתה נשים בית המלכות שזימנה את כל שרות פרס ומדי וכל השרות כי אמרה אם יאמרו השרים תהייה נשיהם ממוסכנות אתה בבית אך לא זימנה לנשי ההמון בית המלכות נמ"ז כי השרים היו בשושן עם המלך במשתה ונשיהם בית המלכות עם ושתי ונביא אל הענין אמר ממוכן הנה בשתים רעות תעדיף קלון השרים על קלון העמים א' בזמן שנית באיכות הבזיון והוא כי נשי כל העמים אשר בכל מדינות המלך לא ידעו מעשה שהיה כ"א בהמשך הימים ישמע הדבר וכל איש אשר ישמע יספר בביתו ויאמר לאשתו הלא שמעת כי המלך אחשורוש אמר להביא וגו' ולא באה ואז בשמוע אשתו תבזוהו בעיניה וזה כי יצא דבר המלכה וגו' כלומר מה שימשך להבזות בעליהן הוא באמרם בעליהן להם המלך אחשורוש אמר וגו' וזה לא יהיה היום רק יצא בהמשך זמן דבר המלכה וגו' אשר בכל מדינות אך השרות היום הזה תאמרנה וגו' כי כולם פה והשרות בשושן הבירה וביום תמשך להם הבזות בעליהן בעיניהם שנית בעולה על זאת ורעה רבה היא כי אינו דומה הראייה לשמיעה והוא כי נשי המון העמים אשר בכל מדינות המלך לא שמעו באזניהם את המלכה אומרת שלא תחשוב את המלך לבוא במאמרו כי אם לשמע האזן באמרם בעליהן להם כי המלך אחשורוש אמר להביא וגו' יבזום בעיניהם אך לא שמעו את המלכה אומרת הדברים בפיה כי לו שמעו היו מתפקרות אז יותר כי הראיה עושה רושם יותר מהשמיעה אך השרים תהיו להפך ולא יוכלו על אמור להם השרים בעליהן המלך אחשורוש אמר להביא וגו' אך הן יאמרו להן מה לכם תספרו אשר העיזה פניה המלכה מלכה בדבר המלך הלא אתם לא ידעתם העותה ומיאונה רק מפי הסריסים אך אנחנו באזנינו שמענו מפיה הדברים אשר דברה וזהו והיום הזה תאמרנה שרות פרס ומדי ולא אחר זמן כיתר ההמון ומה תאמרנה אשר הן שמעו את דבר המלכה ממש שחירפה וגידפה אותו ואין ספק כי השלוחין יקצרו במאמרי גדופותיה בהשיבם דבר אל המלך וגם כי עיני אנשי השומעים יעלה על רוחם שמא השלוחין הוסיפו סרה על מאמרה אך לו שמעו ממנה ודאי היו מתפעלים יותר · והמר וכדי בזיון וקצף כי ראה ובכה יוכל המלך להשיב לו האם בזיון שיבזו הנשים את בעליהן אף ה' זאת תמות ושתי מלכה גדולה כוזת בת מלכים גדולים ע"כ וכדי הוא הצטרפות בזיון הנשים את בעליהן וקצף אשר קצף המלך באומר ויקצוף המלך מאוד ויגיעתם ב' אלה להגיעה עד שערי מות :

אם על המלך טוב וגו' י"מ יצא דבר מלכות שאתה קורא אותה מלכה זה הדיבור של מלכה יצא מלפניו שלא תזכר עוד בשם מלכה רק ויכתב אשר לא תבא ושתי בלבד · ולא יעבור אשר לא תבא וגו' ירצה שלא יעבור בפשפושה אשר החזיקה לבלתי בא אל המלך כי אם שתבא לפני המלך ואח"כ תהרג וזה ולא יעבור אשר לא תבוא רק שתבוא לפניו · אך פשוטו של מקרא יתכן כי נתירא ממוכן בדבר משפט על המלכה פן ישיבנה המלך לאיתנה והשב ישיבו לו את גמולו על היותו יועץ בליעל להרוג אותה ע"כ עשה בערמה בג' דברים א' שלא גזר הוא רק אמר למלך שהוא יגזור וזהו אם המלך טוב יצא דבר מלכות וגזרתו לפניו שיהיה הוא הגוזר · ב' שיהיה באופן שלא ישוב המלך להצלים עמה ויהיה ממוכן כאשם לפניהם וישטמוהו יחד שניהם וזהו שלא ישמר הדבר ע"פרק שיכתב בדתי פרס ומדי כי דת למדי ופרס כי אשר נכתב בשם המלך אין להשיב עוד וזהו ויכתב וגו' ולא יעבור · ג' שאשר יכתב לא יהיה שתמות ועשה כן פן תשכח בו המלכה מאת המלך רק לדברים שיובן הדבר בלבד והוא שיכתוב אשר לא תבא ושתי עוד לפני המלך כלו' שלא תחיה והוא מועט מגילה שלא יהיה לה מה שיש לאשר קצף עליו המלך ויראה פניו כי באור פני מלך חיים · ומלכותה יתן המלך לרעותה הטובה ממנה ירצה למי שאין יחוסה וטובתה מאבותי' רק שבשרותה תגד עצמה וזהו הטובה ממנה כי היותה טובה היא ממנה מפאת עצמה ולא מפאת אבותיהם כושתי כי ע"כ לא באה אל מאמר המלך · או יאמר אל תצטער לומר אולי אשר תמלך תחתיה ג"כ לא תביא גם היא טובה כי גם שתהיה רעותה לא יבצר מהיות טובה וזה יהיה לה ממנה אחרי יודע את אשר נגזר על זאת כי ממנה תראה ותקנה חכמה תקנה בינה :

ויטב הדבר בעיני המלך והשרים מפני כבודם שלא החשיבם לבוא לפניהם אך לפני החכמים אשר על המשפט לא טוב הדבר לשפוט אותה משפט מות עב"ז לא אם המלך אליהם מפני כבוד השרים ויעש כדבר ממוכן עם היותו יחידי וקטן שבז' חביריו כי מה' היתה שימה כדי שתענש מדה במדה ותבוא אסתר ותמלוך תחת ושתי ;

וישלח ספרים אל מדינה ומדינה ככתבה וגומר · כי אמר אין כתיבת מה שנגזר על ושתי מספיק לשכל הנשים יתנו יקר לבעליהן פן יאמרו הרואין את כתבו אין הנדון דומה כי אולי אינו מן הדין שכל הנשים יתנו יקר לבעליהן גם בהיותן היא מיוחסת ממנו כ"א שהמלך אדו תקפה להרוג את עוברי רצוני הו על דבר מלכות מש"הכ לשאר הנשים ע"כ נתחכם להורות כי לא כן הנה כ"א כמלך וכעם שוים בזה והוא באשר שלא אל מדינה ומדינה ככתבה ולא ככתב מדינת המלך להורות כי גם שהוא מלך המולך על כל מדינה ומדינה מכתיב לכל מדינה ככתבה למה שהם במקומם שורים ושבוים ומזה יהיה ללמד להיות כל איש שורר בביתו וקו"ו הדברים מה אם המלך משפיל עצמו לכבד כל בני מדינה ברשותם כ"ש האשה הבאה אל בית האיש אפי' תהיה גדולה בת מלכים תשתעבד לאיש בביתה וזהו להיות כל איש מרבה אפי' קטן מערבה כי מי גדול מהמלך וחולק כבוד לבני המדינה בביתם ורשותם מאשר כתב לכל עם ועם כלשונו וזולת הכתיבה שיהא ככתבו ללמדו שיהיה כל איש בביתו מדבר כלשון עמו :

אחר הדברים האלה וגומר אמר זכר את ושתי שהיתה יפה עד מאוד שלא היה כמותה בכל מלכותה ואיבדה והיה אומר בלבו הן לו עשתה דבר מגונה שתתחייב מיתה הרפיתי אך זכר את ושתי ואת אשר עשתה שהדרבה ראוי להחזיק לה טובה שהחזיקה במדת צניעות להיות כבודה בת מלך פנימה וראה את אשר נגזר עליה למות ולכן כעסו יסתר מעיניו על האבידה אשר אבד ועל לא חמס בכפה · ועל זה ענו נערי המלך אליו הנה יש תקנה כי כאשר אבדם מה שהיית מתפאר שאין כמוה בכל המדינות כיתה בלי ראית כל הנשים זולתה ואולי אם היית רואה כל האשר ישרו בעיניך ממנה בלופן היתה ספק וזו תהיה ודאי כי הבחור היפה שבכולם ולבל תאמ' בראותך יתר הנשי' כי עדין אין כושתי ראה נא כי הלא ושתי לא היתה נראי' לפניך כ"א מקושט' בתמרוקי נשים לכן עשה כן גם לאלו ואז תבחין ותראה אם תיטב בעיניך וזהו ונתון תמרוקיהן ואז והנערה אשר תיטב וגו' · ורמז עוד כי הנה אפשר להיות עלה זו כי לא טובה היא כי מי מחשובי המדינות תהיה לו בת יפת תואר טובת מראה יעמדנה ויביאנה לידי נסיון אם יחפוץ בה המלך יקחנה ואם אין תשוב בית אביה עלובה ועזובת רוח כי גילו בה ומה גם אם ממדינות המלך רחוקים תהיה כי הלא תכלם היא ואביה כי תשוב למרחקי' בבושת פנים ע"כ אמר והנערה אשר תיטב וגומר תמלוך לא אמר תקחנה המלך רק המלוך תחת ושתי כלו' כי את כל הנבחרות יקח ויהיו ביד הגי שומר הנשים של מלך כי למלך יהיו לנשים אך היתרון אשר היא לנערה אשר תיטב וכו' הוא כי היא לבדה תמלוך תחת ושתי אך האחרות יהיו לו לנשים ולא יעדרו דבר אך המלוכה :

איש יהודי וגומר · הנה ידוע סיבה ראשונה שנולד המן הוא היה שאול בחיר ה' כי לולא הוא הותיר את אגג מלך עמלק חי לילה אחד כמעט כסדום היינו להאביד שריד אך בלילה ההוא כאשר שכב שם נזדמנה לו שפחה ויבא אליה ותהר לו והולד את אבי אבות המזרע ההוא כמאמרם המפסלה הזאת תחת יד שאול ע"כ היתה עצתו ית' לומר הנה מב' גופי עבירות שביד בני הנה עון הסעודה אין כמרדכי לתקנו כי הלא הוא היה מכריז ואומר שלא ילכו אל המשתה כי רע עליו המעשה ע"כ מי כמוהו מכפר בעד העון שהוא וגם ע"ד הצלם כוה היה בזמנו והוא גם גלות נ"כ והיה טהור אך הנה יותם כחו ליפה ב' עונות על שכמו להגין על ישראל אמר כי קולי הכליה על בית אביו הוא שאול שעל ידו בא המן לעולם ע"כ צריך גואל אחר יהיה בעזרו כי טובים השנים כי היכי דלמטייה לכל א' שיבא מכשורא וכל חד יגין על אחד ותהיה עצת קדוש ישראל היא הגואל השני אשר לתקן אשמות שאול הגורם למען יהיה מדה כנגד מדה כי הוא היסב תוזקק לאגג אשה יעשה זוהמא להוציא ממנה תלאת טומאה ובה ע"כ אם מזרעו תוזקק אשה לערל ויצליח בה זוהמא וכאשר נסתכנו ישראל על ידי מה שגלגל להביא את המן כן הסתכן היא והערה למות נפשה להצילם וז"א איש יהודי כלו' איש צריך היה בהקרא יהודי שהוא בגלות יהודה ע"י נ"כ שלא חטא בצלמו · וגם היה איש בשושן הבירה איש רשום וצדיק שלא חטא בסעודה שהוא עון שושן באופן שהוא היה הראוי לגאול את ישראל מ"י · זכותו על ב' עבירות אלו אך לעומת זה ס"פ ויחוסו הוא בן קיש אבי שאול וע"כ קילר עון כל רעת המן תלוי על בית אביו ועליו לתקנו ובכן איך זכות מרדכי יגן על הכל ויש לו חלק מלך בית אביו והוא כחבוש בלד מה ואיך יתיר גם את זולתו וזה אומרו בן קיש וכ"ש כאמר נכבקש זולתו אין כמוהו כי זה מוסיף על ביותו נקי מב' עבירות אלו הוא איש ימיני נכון להפיל את עמלק בידו כי אין עמלק נופל כ"א ביד בני בניה של רחל וזהו איש ימיני ע"כ ראה הוא ית' ותיקן הכל במה ויהי אומן את הדסה שהיא תעזרנו כי תשא עון הכלים כי שיבב הוא ית' שתלקח אסתר אל המלך ותמלוך עם שהטמינה עצמה מעון שאול במולכו ושבלה עון בית אביה ותכפר עליו · באופן שלא שיבב גרמת הנזק מלהגן זכות שניהם · ואמר

ויהי אומן את הדסה להורות כי צדקת גמורה היא אם מצד האומן שהוא מרדכי ואם מצד היא שנקראת הדסה ע"ש חסידותה כי הצדיקים נקראים הדסים כמ"דא והוא עומד בין ההדסים כי הנה כשהצדיק מגדל ומיישר את מי שאינו צדיק מצד עצמו יועיל לו לעשותו צדיק כ"ש כשמגדל ומיישר את מי שהוא צדיק מצד עצמו שעל ידי תרבותו יכפל חסידות המגדל עמו ולזה כיוונו רז"ל בנועם מליצ"ם באומרם למה מלכה אסתר על קכ"ז מדינות אלא תבא אסתר בת בתה של שרה שהיתה קכ"ז שנה ותמלוך על קכ"ז מדינות · הלא יקשה האם לא היתה לשרה בת זולת אסתר תהי לה כן הלא כל בנות ישראל בנותיה הן וגם מה ענין מלכות אצל השנים אך הוא כי הוקשה להם היך אשר עשה נסים לשרה בל תטיל בה זוהמא מלך ערל לא עשה כן לאסת' כי ע"כ ישבשו? משפט נשים בלתי כשרות שיעשה לה נס ע"כ אמרו ראו נא כי בת שרה תהיהם כי צדקת היתי והרא' כי לא לחנם השליטה ה' על קכ"ז מדינות כמנין שנות שרה אם לא לדמותה אליה דנא עביד הקב"ה ניסא לשקרי להמליכה שלא בטבע בהיות רמז ממשלתה כמספר שנות שרה אם לא לרמוז כי זאת אל שרה תדמה כי כך היתה זאת בהזדקק לערל כשרה שלא נטמאה כי כאשר מה שלא פלטו בשרה היה לישועת ישראל כמש"ז שבזכות שרה שגדרה עצמה מן הערוה זכו כל הנשים במצרים לגדור עצמן שהוא אחד מהדברים שנגאלו עליהם ישראל כמש"ז שזהו גן נעול וגומר כן מה שנלקחה אסתר היה לישועת ישראל והוא מן הטעם שכתבנו על דבר שאול וזהו בת שרה כלומר לבת שרה תתייחס עם היות בה הפך ענייניה כי זה לעומת זה שוה לטובה :

לא הגידה הנה ציוה עליה מרדכי אשר לא הגיד את עמה ישראל ואת מולדתה הוא שבט בנימן כי אמר בלבו אם איזה גזירה תהיה על שונאי ישראל טוב הוא בל ידעו כי יהודית ומבנימן היא פן בעת הגזירה יוציאוה מן הכלל ואת מולדתה באופן לא תהיה לה פתחון פה לומר למלך יושיע לה ואת עמה כי אינו כבוד המלך ובזה לגבה יפללו ישראל כאשר היה כי אמרה כי נמכרנו אני ועמי כי ע"כ חרד לבו ויאמר מקימו כאומרו מי הוא זה אשר מלאו לבו לעשות כן וכך אם היתה מגדת עמה ומולדתה היו שוללים אותה מרשת זו טמנו לישראל ולא יהיה לה פתחון פה להשיב מחשבת עושי הרעה ומה גם אם יכתב ויחתם בטבעת המלך כי אין להשיב כי יאמר לה המלך רב ליך כי הינך בכלל אסירי המלך ולא תהיה פליטה ח"ו וזה מאמר הכתוב אין אסתר מגדת את עמה וגומר · כי מרדכי צוה וגומר והטעם הוא כי הלא בכל יום ויום מרדכי מתהלך וגו' · כי היו עיניו פקוחות לדעת את שלום אסתר אם מתרגש דבר שתסכן על אשמת בית אביה או לראות מה הוא אשר יעשה בה לישראל כי לא על חנם היה ענינם וע"כ לא רצה שתגיד למען תוכל להרפא להם ולא יהיה הדלת נעול לפניה אם תודיע עמה ומולדתה כי אז הוא מן הכלל ולא מולדתה לסתום פיה מלהלין בעדם :

ובהגיע תר נערה ונערה וגו' בפתח דברי הכתוב הורה לנו מה בין ישראל לגוים כי הגוים מ"ה בגיותם אין להם חיים מש"אכ בישראל כי בנערה ונערה אין להם רק היות כל אחד נערה עם שרובן אביהם קיימים אבל אסתר אף שאין לה אב ואם רק שנמסרה לגוי יחוסה קיים וז"א ובהגיע תור אסתר בת אביחיל וגו' ואמר כי זולת היות לכן כדת הנשים י"ב חדש בשמן המר ובבשמים ובתמרוקי הנשים עוד היתה כל נערה מחזרת אחר עידונים וכבוד לבוא עמה מבית הנשים עד בית המלך להתנאות לפני המלך כ"א תשאל לבוא עמה נערות רבות וכבוד גדול להורות חשיבות וגדולה עד בית המלך ועד בכלל שידע עליה בעין חשיבות אולי ימליכה תחת ושתי והיה ניתן לה וזהו את כל אשר תאמר ינתן לה לבא עמה וגו' : והר"ר יצחק הכהן ז"ל כתב כבר היה נוהג ודת מקודם לנשים הראויות למלך שמפקידות אותן ביד שרים שומר י"ב חדש וזה לנסות ולראות אם תעמודנה בבריאותן בכל תקופת השנה כי יש שטבען מהולת בריאין להוליך עליהן איזה חולי באחד מהתקופות וכמו שראוי · שיבחרו למלך אשה יפה ושלמה בבריאה כן ראוי שידעו שהיא בריאה ואי אפשר לדעת זה · בבירור עד שינסו אותה איך תתנהג בד' תקופות השנה וימי אותה השנה קורין אותם ימי מרוקיהן ולשון מירוק יתקרב לענין הוכחה וכדי לראות הטובה הזאת לשמירת בריאותן שבששה חדשים שהם ימי הקור היו סכות גופותיהן בשמן המור כי הסגולת המור לחמם האברים האיכונים הנפגעים בזותה העת מן הקור וגו' שנולה לחזק ולחמם האברים הראשיים וכלי ההולדה וששה חדשים שהם ימי החום מרגילות בבשמים הרותחי' המנגדים לעפושים המתהלים בזותו העת ומנלחות עוד בהרו בתמרוקי הנשים :

בימים ההם בא הכתוב להורות את בני ישראל גודל השגחתו ית' להטיב אלינו שלא בהכנה אשר הכין המן שיהנו ישראל מסעודת אחשורוש ונתחייבו שונאיהם של ישראל כליה היה מעותד להכר לישראל כאשר עשה אח"כ ולהיות לאל ידו לעשות כי צריך יגדל אותו ע"כ הקדים עבדים אל אדוניהם כדי שיגדל המן עי"כ כאשר יבא ביאורו :

אחר הדברים האלה וכו' הנה בראות המלך כי ע"י שהגידה אסתר הדבר ניצל ממות אמר בלבו איזה מעלה יתירה אעלה את אסתר כי אין למעלה מהיותה מלכה אך אעלה במעלות את אשר סביב מלכותה שגרם שעל ידה תחי נפשי ויאמר בלבו הנה המן הוא קטן משבעת שרי פרס ומדי היושבים ראשונה במלכות והנה עצת הגדולים ממנו לא היתה להמית את ושתי כ"א עצת ממוכן לבדו ואחרי ראותו כי עצתו עשתה פירות ואיתה נפשו בגלגולים ימי שמלכה בעצתו תחת ושתי ע"כ טוב הדבר אשים כסאו על כלם ויהיה גדול על שבעתם וזה אחר הדברים האלה שביקש הדבר וימצא ויגדל המלך ע"י אסתר גדל המלך את המן על כל השרים אשר אתו הם שבעה רואי פני המלך וז"א אשר אתו ולא אמר על כל שרי המלך כי כל עצמו היתה טובה מעצתם ולהיות אשר לא כתורת דתי המלכות להרים איש מעל שרים רבים אשר היו כלם למעלה הימנו פעם א' בלי הדרגה ומה גם כי יתחמץ לבב כל השרים על המלך ע"כ הגדילו לו בשלש הדרגות ראשונה גדל המלך אחשורוש את המן שגדלו על אשר היה בתחלה ואח"כ הדרגה שנית וינשאהו על גדולתו אשר הגדילו ובפעם הג' וישם את כסאו מעל כל השרים אשר אתו ודקדק באומר וישם את כסאו מעל כל השרים ולא אמר מעל כל כסאות השרי' יאמר כי הנה דרך המלך לסדר כסאות לשרים הגדול שבכולם בראש וכסא הב' לאשה הימנה וכן הג' וכן כל על דרך הזה אך כלם כסדר א' זה בצד זה ואין המעלה ניכרת רק בהיות זה ראשון וזה ב' אך בהמן אמר כי לא היתה מעלתו שהיה כסאו בראש הסדר בצד כסא השני לו במעלה והיה גם הוא בשבתו על כסאו בצד רעהו פ"א שהכסא אשר ישב בה הכסא בעצמו לא לבד היה למעלה מכסא השני לו כ"א גם למעלה מהשרים עצמם שהעמיד כסאו במקום גבוה שהכסא עצמו היה מעל כל השרים עצמם בשבתם על כסאיהם :

וכל עבדי המלך וגו' · הנה אומר כי כן צוה לו המלך הוא על ומשתחוים להמן דסליק מיניה כי כריעה בעלמא גם מתחילה היו עושים והנה ארז"ל שהניח ע"ז בבגדו שע"כ מרדכי שם נפשו מנגד לבלתי כרוע לפניו ובזה יתכן אומרו מה לו ולא אמר להם והוא כי הוא הקשה לשים ע"ז להכשיל כי המלך לא צוה שיכרעו כ"א לו וז"ש כי כן צוה לו המלך ולא לע"ז שעמו · ומרדכי לא יכרע וגו' ולא אמר איננו כורע ומשתחוה להמן כי לא להיות מרדכי שר ובעל מעלה שהיה לו ישיבה בשער המלך היה מתנהג לבלתי השתחוה כ"א אפי' לא היה כ"א מרדכי לא היה לו חוזר מעלה כ"א שמו לבדו אעפ"כ לא יכרע ולא ישתחוה אפי' יסיר ע"ז מאקו ומה גם עהם דתרוייהו איתנהו :

ויהי באמרם וגו' ויגידו להמן וגו' כי אמרו אם יאמרו למלך שעבר מצותו אולי ימניעהו בהורידו מגדולתו שהוא יושב בשער המלך אך לא יאמינוהו ע"כ ויגידו להמן שלא ימיש מלהמיתו או יורידו או ע"י המלך והטעם הוא לראות היעמדו לו להציל הדברים שאמר בפם אשר הוא יהודי אם יעמוד לו הזכות ההוא או יאמר כי הגיד וגו' כי אמרו אם נגיד למלך לא יהרגנו רק על שעבר מצות וגולה על כבוד המן ע"כ ויגידו להמן כדי שתעלה חמתו באפו והוא ימיתנו על דבר כבוד שמו :

וירא המן וגו' הורה כי יותר יתפעל האדם ע"י ראות עיניו מעל פי מגידי אמת כי הלא על כל אשר ספרו לו לא כעס עד ראה בעיניו ואז וימלא המן חמה :

בחדש הראשון וגו' · אמר ראה נא טפשות המן הרע הזה באיזה חלם זדון לבו הפילו להיות דורש רעה על עם ה' בחדש הראשון ולא ידע כי הוא חדש נסן כלומר הוא בהיותו מוכן ליעשות בו נסים פסחו ולהכנס בו מהקמים על ישראל ופסח ז"ל מאן דאית ליה תיגרא בהדי גוי נלא ולכן הוא הגורל ולא לפני יצרה לפיסו'ו בו כ"א לפני המן · או יאמר הוא הגורל לפני המן אך לא לפניו ית' כי לא היה מס' כל משפטו כי לא עזב ולא יעזוב :

ויאמר המן למלך וגו' הנה היה אפשר ימאן המלך לשמוע בקולו לסבות א' על דבר כי אולי זולת העם אשר יבקש לאבד יהיו בעזרו יתר עמים אשר התחתנו בהם או קרובים אליהם · ב' פן העם ההוא בעצמו יתקוממו לעמוד על נפשם ויפילו חללים רבים מעם מדינות המלך וגם שינצחו בסוף למלך אין שוה בנזק המלך שיפלו מעמו פגרים מתים רבים טרם יאבדום · ג' פן תעשה קרחת במלכותו דאין יאשם המלך בעיני כל העמים באבדו עם אחד על לא חמס בכפיה' וכל עם יחרד פן יקרה לו כאלה ה' על דבר אבדן המם שמסיר המלך · ע"ב הקדים ואמר ישנו

אחר הדברים האלה גדל המלך אחשורוש את המן בן המדתא האגגי וגו' דמה שלגודל מעלתו אלל המלך לוה לכל השרים שישתחוו לו ויעשו אלוה כמו שמלאנו בנבוכדנלר כי כששמע דבר דניאל בהודעתו לו חלומו ופתרונו אמר לעשות מתנו אלוה ולזה קראו בלטשאלר כשם אלהים ולדניאל סגיד ומנחה ונחוחין אמר לנסכא ליה ולזאת הסבה ברח מרדכי מלכרוע ולהשתחות להמן כי לולי זה לא היה ראוי לו שיעבור את מלות המלך בעבור מניעת כבוד שר אחד מן השרים וזה מבואר מהמה כורעים ומשתחוים להמן כי כן לוה לו המלך רולה לומר כי כן לוה המלך בעלמו היעמדו דברי מרדכי כי הגיד להם אשר הוא יהודי רולה לומר כי מרדכי הגיד להם כי מפני דתו הוא נמנע מלהשתחוות להמן כי הוא יהודי ולא יכול לעשות אלוה זולת הש"י גם זה עדות כי מפני זה נמנע מרדכי מלהשתחוות לו כי כבר הגיד להם אשר הוא יהודי להכלל על מה שהוא עוב' מלות המלך בזה הענין : כי הגידו לו את עם מרדכי · רולה לומר כי עבדי המלך הודיעו לו כי מפני היות יהודי הוא נמנע מלהשתחוות לו · הפיל פור הוא הגורל לפני המן מיום ליום מחדש לחדש שני' עשר הוא חדש אדר · הנה זה המפיל הגורל יתכן שבקש לו המן באיז' עת יתכן לו יותר להשמיד ולכלות זאת האומה ועל כן הגורל בחר החדש והיו' מהחדשי' ויתכן שזה הגורל היו מפילי' על כך הקרי כמו מה שהתפרסם מהזויות הגורל אשר יקראוס חכמת העפר · וידמה שהיה זה הגורל מכך משפטי הככבים והוא לקוח מהמחברת המושל בעם ומהמזל הנומח ומשאר העניינים הכמסכי'לזה מהגורלו לפי מה שכתבו בעלי משפטי הככבים בספריה' והנה השתדל המן בהפלת זה הגורל תחלה קודם שישאל מהמלך לכלות זה העם כי אם לא ימלא לפי הגורל אפשר כלותו אותם לא ישתדל לבק' זה מהמלך כי מה שתכליתו בלתי אפשר אין ראוי להשתדל בהגעתו : ויאמר

רשי

אחר הדברים האלה · שנבראת רפוא'ו להיות להשועה לישרא': גדל המלך את המן · שהקב"ה בורא רפואה למכתו של ישראל קודם שיביא המכה עליהם : כורעי' ומשתחוים · שעשה עלמו אלוה לפיכך ומרדכי לא יכרע ולא ישתחוה : היעמדו דברי מרדכי · האומר שלא ישתחוה עולמית כי הוא יהודי והוזהר על ע"א : ואת דתי המלך · לתת מס לעבודת המלך : אין שוה · אין חשש כלומר אין בלע : הפיל פור · הפיל מי שהפיל ולא פירש מי ומקרא קלר הוא : הוא הגורל · הכתוב מפרש ומהו הפור הוא גורל הפיל הגורל באיזה חדש יצליח : מיום ליום · באיזה יום בחדש שיצליח : יכתב

א אחרי הדברים האלה גדל המלך אחשורוש את־המן בן־המדתא האגגי וינשאהו וישם את־כסאו מעל כל־השרים אשר אתו: וכל־עבדי המלך אשר־בשער המלך כרעים ומשתחוים להמן כי־כן צוה־לו המלך ומרדכי לא יכרע ולא ישתחוה: ויאמרו עבדי המלך אשר־בשער המלך למרדכי מדוע אתה עובר את מצות המלך: ויהי באמרם אליו יום ויום ולא שמע אליהם ויגידו להמן לראות היעמדו דברי מרדכי כי־הגיד להם אשר־הוא יהודי:
ה ויראה המן כי־אין מרדכי כרע ומשתחוה לו וימלא המן חמה: ויבז בעיניו לשלח יד במרדכי לבדו כי־הגידו לו את־עם מרדכי ויבקש המן להשמיד את־כל־היהודים אשר בכל־מלכות אחשורוש עם מרדכי: בחדש הראשון הוא־חדש ניסן בשנת שתים עשרה למלך אחשורוש הפיל פור הוא הגורל לפני המן מיום ליום ומחדש לחדש שנים־עשר הוא־חדש אדר: ויאמר

בתר פתגמיא האילין עלת מידת דינא קדם ריבון כל עלמא וכן אמרת הלא המן רשיעא נחת מן שושן לירושלם לבטלא בניין בית מוקדשך והא כען רבי מלכא אחשורוש ית המן בר המדתא די מזרעית אגג בר עמלק רשיעא ומנייה רב על כולא ותקין ית כורסיה מעילוי כל רברבניא די עמיה עני מרי עלמא עד כדו לא אישתמודע בעלמא פסיקו מיני עד די יתרברב וישתמודע לכל עממיא ומן בתר כן איתפרע מיניה על כל עקתין די יעביד איהו ואבהתוי לעמא בית ישראל: וכל עברי מלכא די בתרע בית מלכא גחנין לאנדרטא די הקים בהדיה וסגידין ליה להמן ארום כן פקיד עלוהי מלכא ומרדכי לא הוה גחין לאנדרטא ולא הוה סגיד להמן על די הוה ליה עבד פלחו ואיזדבן ליה בטולמא דלחם: ואמרו עבדי מלכא די בתרע פלטירין דמלכא למרדכי מה דין את עביר ית תפקידתא דמלכא: והוה במללותהון לותיה יומא ויומא ולא קביל מנהון וחויאו להמן למחזי היתקיימון פתגמי מרדכי כל קביל פתגמי דהמן ארום חוי להון די להמן לא הוה סגיד על דהוה עבדיה דאיזדבן ליה בטולמא לחם ולאנדרטא די הקים בחדייה לא הוה גחין על דהוה יהודי ויהודאי לא פלחין ולא גחינין ליה: וחזא המן ארום לית מרדכי גחין לאנדרטיא ולא הוה סגיד ליה ואיתמלי המן עלוי דמרדכי ריתחא: והוה חוך קדמוי לאושטא ידוי למקטול ית מרדכי בלחודוהי ארום חויאו ליה דמרדכי אתי מן יעקב דשקל מן עשו אבא דאבוי דהמן ית בכורתא וית בירכתא ויהודאי אינון דעמא מרדכי ובעא המן לשיצאה ית כל יהודאה די בכל מלכות אחשורוש עמא דמרדכי: בירחא קדמאה דהוא ירח ניסן בשתא תרתא עשרי למלכא אחשורוש אפיל מילתא הוא עדבא קדם המן מן יומא ליומא ומן ירחא לירחא תרי עסר דהוא ירח אדר; ואמר

אבן עזרא

אחר · אחר חמש שנים יש אומרי' כי זה המן הוא ממוכן : מעל כל השרי' · הטעם מעל כל כסאות השרים כי לכל שר יש לו כסא בבית המלכות : יכרע וישתחוה ידועי' ונכון מה שדרשו רז"ל כי צורת פסל וע"א היו בבגדיו או על מלפנתו : כי הגיד להם אשר הוא יהודי כי הוא אסור לו והנה יש לשאול למה הכנים מרדכי עלמו בסכנה גם הכנים כל ישראל היה ראוי שידבר לאסתר ותיסרנו משער המלך ולא יכעים את המן אחר שראה שהשעה משחקת לו והתשובה כי לא יוכל לסור משער המלך כי אם יסור בלא מלות המלך דמו בראשו: הפיל פול · זאת המלה פרסית ופירושה גורל והנה זה הפך הוא חדש ניסן ויש אומרים כי בחר להשמיד את ישרא' בחדש אדר כי בו נאסף אל עמיו משה אדוננו ולא ידע כי בו נולד ואחרים אמרו בעבור חבור העליונים במזל גדי שהוא שנים עשר למזל דלי שהוא מזל ישראל והנכון שכן יצא בגורלו כי מהשם משפטו והשם האריך הזמן עד שיעשו ישראל תשובה וימלטו · כ"ן ישנו מפוזר נוסף ויש אומרים גם הו"ו :

מסרה

ישתחוה ג' וסימ' ויהי דוד בא עד הראש · ויהי אחרי בא אמציהו · וכל עבדי המלך אשר בשער המלך · וחד וישתחויה ויעבד את הבעל וישתחוה · ואינון חד מן ו' זוגין מן ג' ג' י"וד ברישיה' וחד וי"ו וסימני' נמסר במסר' רבתא במערכת אות הי"וד בס"ד · וימלא ו' וסימ' אחרי הכות יי' את היאר · וימלא את החכמה · וימלא בית הבעל · וימלא הבית את הענן · וימלא המן חמה · וימלא המן על מרדכי חמה · בחרש ז' ר"פ וסי' נמסר בסדר וישמע יתרו ·

מנחת ערב

עם אחד וגו' לומר על הסבה הרהד אין פחד סאר עמים הקרובים שיהיה פתחתהנו בהם יתקוממו בשבילם כי עם אחד הוא כלומר בלתי מעורב עם עמים זולתו וז"א ישנו כלומר גם כי ע' אומות שהיו בעולם כלם נתערבו באופן שלא נותרו נקראים בשם האומות בפרדיסרק מעט מזער ונתערבו בהם האחרים ונתבטלו בתוכן ואין אומה ולשון שיוכל לומר זו בלתי מעורבת עם אחרת העם הזה לא כן הוא כי גם שבאומתן אין עם יקרא ה' בלתי מעורב עם זולתם ישנו עם א' יוצא מכללם שיוכל ליקרא אחד שאין עם זולתו מעורב בו וז"א ישנו לומר לא יעלה על רוחך כי אין עם יקרא אחד בלתי מעורב כי ישנו במציאות באופן שמורא לא יעלה כל רחפנו מיהר עם שהתחתנו בם וגם על הסבה הב' כל ירגונו לעמוד על נפשם ויפלו בנופלים רבים מעמי המלך גם כי העצה הכוונה אין פחד כי הלא הוא מפוזר בכל המדינו' ועיר עם זעיר שם ואין באחד המדינות רבים [illegible]

אבן יחייא

אחר הדברים האלה ונומר סיפר כי אחר היותו המלך כעוס מגד ממוכן הוא המן על עלתו בהריגת ושתי · אשר למען זה היה המן מוף ובלתי נכנס בשער המלך ואחר העשו' עלת נערי המלך מקבילת נערות יפות והטובה בעיניו להמליכה תחת ושתי · אשר קרה מזה לקיחת אסתר והמליכה תחתיה [illegible] קנאתם למיתת ושתי נבידתם · באופן שראה המלך היות העלה מהמן כאותה ביעלו אותו לבער ושתי החוטאת ממלכותו [illegible] כל [illegible] יש יומר באופן כי הביא רלונו אל היש וכסא המלך נשאר נקי · ואותו המעט קט מיגון אשר נמשך אליו ממיתת [illegible] ושיה הגדול שבמלכותו להמל' היות עלתו נכונה · ובפרט בהיותו נכון וחכם קוסם קסמים ומכשף וחובר חבר ושואל [illegible] השרים · ונשאהו בשומו כסאו של המן אשר היה מהשרים אשר אתו הרואה פני המלך ממעל לכל שאר הכסאות · וכ[illegible] היושבים בשער המלך היו כורעים ומשתחוי' להמן · שהם ב' מיני ההכנעות היותר מורות על גדולת אשר ההכנע אל[illegible] [illegible]

רלב״ג

ויאמר המן למלך אחשורוש ישנו עם אחד מפוזר ומפורד בין העמים וגו׳ הוא הודיע לו שהוא עם אחד כי מפני זה היה לו לירוא יותר מהם כי הם כלם תמיד בהסכמה אחת והודיע לו גם כן שהוא מפוזר ומפורד בין העמים כי מפני זה יתכן להם יותר לחדש רעה על המלך כי אפשר להם להניא לב האנשים אשר הם ביניהם מהמלכות ואף שדתיהם שונות מכל עם להעיר שאין להם הנהגו׳ ונמוסי׳ דומות להנהגת אחד מן שאר העמים ונמוסיהם וזה כלו ממה שיסבב שיקל להם לעשות כנגד המלכות דברים מגונים כי אין להם דת תמנעם מזה אין אכלם מגונה מה שהוא מגונה לאחד משאר העמים וזה כלו ממה שיקל עליהם לעשות כנגד המלכות וכנגד העמים אשר הם ביניהם · והודיע לו גם כן שהם אינם עושים את דתי המלך רוצ׳ לומר שאינם מקיימים גזירותיו ולזה הם כמו מורדי׳ בו והודיע לו ג״כ כי אין למלך שוה להניח׳ רוצה לומר שאין למלך תועלת מהם אשר בעבורו יוכיח להניחם על ענייניהם כי אין בהם שום תועל׳ אל המלכו׳ · ובהיות

רשי

יכתב לאבדם · יכתב ספרים לשלוח לשרי המדינות לאבדם : ויסר המלך את טבעתו · הוא מתן כל דבר גדול שיאשר המלך להיות מי שהטבעת בידו שליט בכל דבר המלך : ונשלוח ספרים · ויהיו נשלחים ספרים איפטר״א טר״מיש בלע״ז והוא מגזרת את נלאוס פלאש נגלה נגליתי כדמה נדמתי : בשלשה עשר לחדש שנים עשר · ביום י״ג לאותו חדש שהוא י״ב לחדשי השנה :

פתשגן

אבן עזרא

מפוזר ומפורד בין העמי׳ שיפרד איש מעל אחיו כל כך הוא גיע כולו ולא די שדתיהם שונות אלא שלא ישמרו הדתים שיגזור המלך והנה כל עם ועם ישמרו מוך יתהן: אין שוה · איננו דבר נכון או איננו תועלת : ועשרת אלפים ככר כסף · הוא חכר וכן הוא ועשרת אלפים הגפי ככר כסף כמו׳ והגבוה עירך הגביה : גנזי המלך · האוצרות וכמוהו אח׳ גזי המלך והגזין מובלע וכן ובגנזי ברומים הכסף נתון לך · והע׳ לעשות בו כטוב והנה הספרים נכתבו בי״ג לניסן והנה המן היה בניסן וחכמינו אמרו שהתענו מרדכי בימי הפסח ויתכן שלא נשמע הדבר ביום שנכתבו הספרים בו : אחשדרפנים · מלה פרסית מתשע אותיות ואין שם תואר במספרו במקרא ולא

מנחת ערב

תשא״ב ישראל כי ע״כ הם שנואי העמים · ועל הג׳ אמר אל תשית לבך על דבר העם הזה יחסר למלך בהבודם כי הלא למלך אין שוה להניחם כי אינלו תועלת בהשאר׳ כי לעומת המס יש הפס׳ מהם דרכם למרוד ולהזי׳ מלכים כאשר כתבו אל אחשורוש עלמו מה״י לשיבטל עבודת בה״מ והיה ע״י המן כמש״זל והמתרגם ז״ל :

אם על המלך טוב יכתב לאבדם וגו׳

אף כי להשמיד בלבבו לא הוציא מפיו כ״א לאבדם כי חש פן ימאן המלך ע״כ בחר לשון ערומים לדבר לשון היולי יכתב לאבדם שאפשר להתפרש לשולל

אסתר ג

ח וַיֹּאמֶר הָמָן לַמֶּלֶךְ אֲחַשְׁוֵרוֹשׁ יֶשְׁנוֹ עַם־אֶחָד מְפֻזָּר וּמְפֹרָד בֵּין הָעַמִּים בְּכֹל מְדִינוֹת מַלְכוּתֶךָ וְדָתֵיהֶם שֹׁנוֹת מִכָּל־עָם וְאֶת־דָּתֵי הַמֶּלֶךְ אֵינָם עֹשִׂים וְלַמֶּלֶךְ אֵין־שֹׁוֶה לְהַנִּיחָם:
ט אִם־עַל־הַמֶּלֶךְ טוֹב יִכָּתֵב לְאַבְּדָם וַעֲשֶׂרֶת אֲלָפִים כִּכַּר־כֶּסֶף אֶשְׁקוֹל עַל־יְדֵי עֹשֵׂי הַמְּלָאכָה לְהָבִיא אֶל־גִּנְזֵי הַמֶּלֶךְ:
י וַיָּסַר הַמֶּלֶךְ אֶת־טַבַּעְתּוֹ מֵעַל יָדוֹ וַיִּתְּנָהּ לְהָמָן בֶּן־הַמְּדָתָא הָאֲגָגִי צֹרֵר הַיְּהוּדִים:
יא וַיֹּאמֶר הַמֶּלֶךְ לְהָמָן הַכֶּסֶף נָתוּן לָךְ וְהָעָם לַעֲשׂוֹת בּוֹ כַּטּוֹב בְּעֵינֶיךָ:
יב וַיִּקָּרְאוּ סֹפְרֵי הַמֶּלֶךְ בַּחֹדֶשׁ הָרִאשׁוֹן בִּשְׁלוֹשָׁה עָשָׂר יוֹם בּוֹ וַיִּכָּתֵב כְּכָל־אֲשֶׁר־צִוָּה הָמָן אֶל אֲחַשְׁדַּרְפְּנֵי־הַמֶּלֶךְ וְאֶל־הַפַּחוֹת אֲשֶׁר ׀ עַל־מְדִינָה וּמְדִינָה וְאֶל־שָׂרֵי עַם וָעָם מְדִינָה וּמְדִינָה כִּכְתָבָהּ וְעַם וָעָם כִּלְשׁוֹנוֹ בְּשֵׁם הַמֶּלֶךְ אֲחַשְׁוֵרֹשׁ נִכְתָּב וְנֶחְתָּם בְּטַבַּעַת הַמֶּלֶךְ:
יג וְנִשְׁלוֹחַ סְפָרִים בְּיַד הָרָצִים אֶל־כָּל־מְדִינוֹת הַמֶּלֶךְ לְהַשְׁמִיד לַהֲרֹג וּלְאַבֵּד אֶת־כָּל־הַיְּהוּדִים מִנַּעַר וְעַד־זָקֵן טַף וְנָשִׁים בְּיוֹם אֶחָד בִּשְׁלוֹשָׁה עָשָׂר לְחֹדֶשׁ שְׁנֵים־עָשָׂר הוּא־חֹדֶשׁ אֲדָר וּשְׁלָלָם לָבוֹז:

פַּתְשֶׁגֶן

תרגום

וַאֲמַר הָמָן לְמַלְכָּא אֲחַשְׁוֵרוֹשׁ אִיתֵי עַמָּא חֲדָא מְבַדַּר וּמִתְפָּרַשׁ בֵּינֵי עַמְמַיָּא וְאוּמַיָּא וְלִישָּׁנַיָּא וּמִקְצָת מִנְּהוֹן דַּיְרִין בְּכָל פִּילְכֵי מַלְכוּתָא וּגְזֵירַת אוֹרַיְתְהוֹן שַׁנְיָין מִכָּל עַמָּא לַחֲמָנָא וְתַבְשִׁילָנָא לֵיהוֹן טַעֲמִין חֲמַרְנָא לֵיתְהוֹן שָׁתַן יוֹמֵי גִינוּסְיָא דִּילָנָא לֵיתֵיהוֹן נָטְרִין וְנִימוּסָנָא לָא מְקַיְּמִין וְיַת גְּזֵירַת דִּינֵי מַלְכָּא לֵיתֵיהוֹן עָבְדִין וּלְמַלְכָּא לֵית לֵיהּ טִימֵי כִּנְהוֹן וּמָה הֲנָאָה אִית לֵיהּ בְּהוֹן אִין יִשְׁבְּקִינוּן עַל אַפֵּי אַרְעָא: אִין עַל מַלְכָּא שַׁפִּיר יִכְּתַב כְּתָבָא לְאוֹבָדָא יָתְהוֹן וַעֲשָׂרָה אַלְפִין כִּכְּרִין דִּכְסַף אֶתְקוֹל עַל יְדוֹי עַבְדֵי עֲבִידְתָּא לְמֵיתֵי לְבֵית גִּנְזֵי דְמַלְכָּא וּמַן יָכִיל מָנֵי שִׁתִּין רִבְּבָן דִּסְלִקוּ אֲבָהָתְהוֹן מִן שִׁעְבּוּדְהוֹן דְּמִצְרָאֵי: וְאַעְדִּי מַלְכָּא יַת גּוּשְׁפַּנְקֵיהּ מֵעִילוֹי יְדֵיהּ וִיהָבָהּ לְהָמָן בַּר הַמְּדָתָא דִּמְזַרְעִית אֲגַג מְעִיקָא דִיהוּדָאֵי: וַאֲמַר מַלְכָּא לְהָמָן כַּסְפָּא יְהֵא מִתְיְהַב לָךְ וְעַמָּא יְהֶוְיָין מְסִירִין בִּידָךְ לְמֶעְבַּד מַה דְּיוֹטִיב קֳדָמָךְ: וְאִתְקְרִיאוּ לַבְלָרִין דְּמַלְכָּא בְּיַרְחָא קַדְמָאָה בִּתְלַת עֲסַר יוֹמִין בֵּיהּ וְאִתְכְּתִיב כְּכָל דִּי פַקִּיד הָמָן לְוַת אִסְטְרַטִּילוֹסֵי מַלְכָּא וּלְוַת הִיפַּרְכִין דְּמִתְמַנַּן אַרְכּוֹנִין עַל כָּל פִּילְכַיָּא וּפִילְכַיָּא וּלְוַת רַבְרְבָנֵי עַמָּא וְעַמָּא פִּילְכַיָּא וּפִילְכַיָּא כְּרוֹשֶׁם כְּתָבָהָא וְעַמָּא וְעַמָּא כְּמַלַּל לִישָּׁנֵיהּ בְּשׁוּם מַלְכָּא אֲחַשְׁוֵרוֹשׁ כְּתִיב וּמְפָרַשׁ וּמִתְחַתַּם בְּגוּשְׁפַּנְקָא דְמַלְכָּא: וּלְשַׁדְּרָא פִּטְקִין בְּיַרָא דְרִיהֲטוּנִין לְכָל פִּילְכֵי מַלְכָּא לְשֵׁיצָאָה וּלְקַטָּלָא וּלְהוֹבָדָא יַת כָּל יְהוּדָאֵי מִן עוּלֵימָא וְעַד סָבָא טַפְלַיָּא וּנְשַׁיָּא בְּיוֹמָא חֲדָא בִּתְלַת עֲסַר יוֹמִין לְיֶרַח תְּרֵי עֲסַר הוּא יַרְחָא דַאֲדָר וּשְׁלָלֵיהוֹן לַעֲדָאָה: דיטגמת

ההיות הענין כן שאין בהנחתם תועלת ובו אפסרות הגעת נזקים רבים למלכות והם כמו מורדים במלכות · והנה השתדל המן עם זה להכדם עם המלך והבטיחו להגיע אל גנזי המלך תועלת רב מאד ויסו' בזה היזק מהמלך וידמו שהודיעהו המן כי מפני היות דתיהם שונות מכל עם לוו בדתם להרוג אחר העמים אשר לא יכבשו למצות דתם וכבר נודע לו זה מתה שהשתדלו ישראל לכלות עמלק על יד שאול וזולתו ומפני זה גם כן השתדל המן לכלות ישראל בכללם ולזה גם כן נתרצה אחשורוש והסכים להשמיד העם בזולת תועלת אחד שיגיע לו מזה ולזה נתן את טבעתו להמן אשר בה חותם המלך כדי שיוכל לחתום כטוב בעיניו וידמה שאחר זה השאירו בידו לחתום על ידו בשם המלך כל הנחתם ולזה אמר אחר זה כי אחשורוש נתן למרדכי את טבעתו אשר העבי' מהמן : ועשרת אלפים ככר כסף אשקול על ידי עושי המלאכה · ידמה שהמן השב כי מגלגם יפרע זה הכסף למלך ולזה רצה לחתום בשם המלך שיהיה פלל' לבוז לעושי המלאכ' והם ישיאהו לו וממנו יפרע זה הכסף · והאפשר שהמן רצה להת מביתו למלך זה הכסף כי עשיר גדול היה כמו שנזכר אחר זה בחדש הראשון בשלשה עשר בו הוא חדש ניסן האחשדרפני המלך הם שרים גדולי' ממוני' מהמלך על דבר הנהגת המלכות לחלקי' גדולים ממנו · והפחות הם שרים על המדינות אחד עלמם · ואל ברי עם ועם רוצה לומר מהאומות המתחלפות ולזה אמר ואל עם ועם כלשונו · ושללם לבוז לזה זה כדי שישתדלו יותר למלאת מלותו מפני התועלת שיגיע להם בשלל פתשגן הכתב להנתן דת בכל מדינה ומדינה גלוי לכל העמים להיות עתידי' ליום הזה לזה שיאמר פתשגן הכתב בכל מדינה ומדינ' באופן שיהיה גלוי ענינו לכל העמים כדי שיזכרו מה שהם עתידים לעשות ליום הזה המוגבל לזה הפועל והוא שלשה עשר יום לחדש אדר · הרצים יצאו דחופי' רוצה לומר שמהרו אותם לרוץ במדינה ומדינה באלו הספרים · והדת נתנה בשושן הבירה רוצה לומר בשושן שהיתה שם בירת המלך והוא ארמון חזק טור"י בלע"ז · והעיר שושן נבוכה ידמה שהיו בשושן יהודים רבים כמו שיראה ממה שאמר בשושן הבירה הרגו היהודי' ואבד חמש מאות אנשים והם היו במבוכ' גדול' על הגעשה והאפשר שגם העם אשר היו בה היו נבוכי' על זאת הגזרה וילבש שק רוצה לומר וילבש לבוש שק ולבוש משערות הבהמות הקשות · ואפר רוצה לומר שמרוב האבל עולל בעפר לבושו · ויבא עד לפני שער המלך רוצה לומר שבא עד המקום שהוא אצל שער המלך והוא הרחוב אשר שם ולא בא אל שער המלך במספדו הראשון כי לא היה נכון לבוא אל שער המלך בלבוש שק · שק ואפר יוצע לרבים ר"ל כי כבר יוצע ויופרש שק לרבים שק ואפר ללבוש לבוש שק מגולל באפר או לשכב עליו · ותתחלחל המלכה מאד רוצה לומר שאחזה חיל ורתת וחרדה כי לא ידעה על מה ועל מה וחשב' כי אולי שללוהו שולי' ולזה שלחה בגדים להלביש את מרדכי כדי שיסיר שקו מעליו וכאשר הרגיש' שלא רצה לקבל אז ידעה כי זה על אבל גדול ולער חזק ולזה שלח' התך אל מרדכי לחקור ממנו על מה זה :

ויגד

רשי

פתשגן · לשון ארמי ספור הכתב בלע"ז דרי"שממנט : להכתן דת · ליווי הכתב שהיה אומר להכתן חק גזירת המלך : גלוי לכל העמים · דבר זה : והדת נתנה בשושן · מקום שהיה המלך שם ניתן החק בו ביום להיות עתידים ליום י"ג לחדש אדר לכך : והעיר שושן נבוכה · היהודים שבה : ומרדכי ידע · בעל החלו' אמר לו שהסכימו העליונים לכך לפי שהשתחוו לצלם בימי נבוכד נצר ושנהנו מסעודת אחשורוש : כי אין לבוא · אין דרך ארץ לבא אל שער המלך בלבוש שק : דבר המלך ודתו כשהשלוחים נושאי' בספרים עוברים שם נתנ' הדת בעיר : פרשת

אבן עזרא

פתשגן · כמו נוסחה · גלוי שלא יהי בסתר · עתידי' נכונים לעתיד מגזרת ועתד' בשדה לך · דחופים כדמות דחופי' במהירו' · והעיר שושן שהם היהודי' נבוכה כי מה אחוש הבירה כי כולה היא משרתי המלך ואין שם יהודי רק מרדכי לבדו · נבוכה פועל עבר על כן הוא מלעיל מגזרת נבוכי' הם בארץ כאל' שהשתבש ולא ידע מה יעשה : ומרדכי כאשר ידע זה הדבר מיד קרע בגדיו · ויצא בתוך העיר היא עילם המדינה : כי אין לבא אל שער המלך בלבוש שק כי הוא דרך בזיון המלכות : ומספד קינות · יולע מבכין הכבד הדגוש הנוסף והאות חסר הוא יו"ד כיו"ד אנוק מים והנכון בעיני כי היו"ד שרש כיו"ד אשר יולד לו והוא מבכין הכבד הדגוש שלא נקרא שם פועלו · יש בדברי יחיד שספק הוא דניאל והקרוב אלי כי לא נמשכו ימיו עד מלוך אחשורוש כי זקן היה ומעלת החכמה לא תסור · ותתחלחל מגזרת חיל אחז יושבי פלשת מהפעלים השמים שהם כפולים : פרשת

ז' ר"פ פַּתְשֶׁגֶן הַכְּתָב לְהִנָּתֵן דָּת בְּכָל־מְדִינָה וּמְדִינָה גָּלוּי לְכָל־הָעַמִּים לִהְיוֹת
טו עֲתִדִים לַיּוֹם הַזֶּה: הָרָצִים יָצְאוּ דְחוּפִים בִּדְבַר הַמֶּלֶךְ וְהַדָּת נִתְּנָה בְּשׁוּשַׁן הַבִּירָה וְהַמֶּלֶךְ וְהָמָן יָשְׁבוּ לִשְׁתּוֹת וְהָעִיר שׁוּשָׁן נָבוֹכָה:
א וּמָרְדֳּכַי יָדַע אֶת־כָּל־
אֲשֶׁר נַעֲשָׂה וַיִּקְרַע מָרְדֳּכַי אֶת־בְּגָדָיו וַיִּלְבַּשׁ שַׂק וָאֵפֶר וַיֵּצֵא בְּתוֹךְ הָעִיר וַיִּזְעַק זְעָקָה גְדֹלָה וּמָרָה:
ב וַיָּבוֹא עַד לִפְנֵי שַׁעַר־הַמֶּלֶךְ כִּי אֵין לָבוֹא אֶל־שַׁעַר הַמֶּלֶךְ בִּלְבוּשׁ שָׂק:
ג וּבְכָל־מְדִינָה וּמְדִינָה מְקוֹם אֲשֶׁר דְּבַר־הַמֶּלֶךְ וְדָתוֹ מַגִּיעַ אֵבֶל גָּדוֹל לַיְּהוּדִים וְצוֹם וּבְכִי וּמִסְפֵּד שַׂק וָאֵפֶר יֻצַּע לָרַבִּים:
ד וַתָּבוֹאינָה נַעֲרוֹת אֶסְתֵּר וְסָרִיסֶיהָ וַיַּגִּידוּ לָהּ וַתִּתְחַלְחַל הַמַּלְכָּה מְאֹד וַתִּשְׁלַח בְּגָדִים לְהַלְבִּישׁ אֶת־מָרְדֳּכַי וּלְהָסִיר שַׂקּוֹ מֵעָלָיו וְלֹא קִבֵּל:

ותקרא

דִּיטַגְמַת דִּכְתָבָא לְמֶהֱוֵי מִתְיְהִבָא בְּכָל גְּזֵרְתֵיהּ בְּכָל פִּילְכָא וּפִילְכָא מְפַרְסַם לְכָל עַמְמַיָּא לְמֶהֱוֵיהוֹן זְמִינִין לְיוֹמָא הָדֵין: רִיהוּטְנִין נְפַקוּ זְרִיזִין בְּפִתְגָמָא דְמַלְכָּא וּגְזֵירְתָא אִתְיְהִיבַת בְּשׁוּשַׁן בִּירַנְתָא וּמַלְכָּא וְהָמָן הֲווֹ יָתְבִין לְמִשְׁתֵּי חַמְרָא וְקַרְתָּא דְשׁוּשַׁן מִתְעַרְבְּלָא בְּחֶדְוַת עַמְמִין נוּכְרָאִין וּבְקַל בְּכִיתָא דְעַמָּא בֵּית יִשְׂרָאֵל: וּמָרְדֳּכַי יְדַע עַל יְדָא דְאֵלִיָּהוּ כַּהֲנָא רַבָּא יַת כָּל מַה דְאִתְעֲבִיד בִּשְׁמֵי מְרוֹמָא וּמַה דְאִתְחַיָּיבוּ עַמָּא בֵּית יִשְׂרָאֵל לְשֵׁיצָאָה מִגּוֹ עָלְמָא וְהֵיכְמָה דְאִתְכְּתִיב וְאִתְחֲתִים לְהוֹבָדוּתְהוֹן מִן עֲלוֹי אַרְעָא הָדֵין אִתְכְּתִיב וְאִתְחֲתִים בִּשְׁמֵי מְרוֹמָא עַל עֵיסַק דְאִתְהֲנִיאוּ מִן סְעוֹדָתֵיהּ דַאֲחַשְׁוֵרוֹשׁ רְשִׁיעָא בְּרַם חוֹתְמָא הֲוָה חֲתִים מִן טִינָא וְשַׁדַּר מָרֵי עָלְמָא יַת אֵלִיָּהוּ כַּהֲנָא רַבָּא לְחַוָּאָה לְמָרְדֳּכַי דִּיקוּם וִיצַלֵּי קֳדָם מָרֵי עָלְמָא עַל עַמֵּיהּ וְכַד יְדַע מָרְדֳּכַי בַּזַּעִית לְבוּשׁוֹי וְאַלְבִּישׁ לְבוּשָׁא דְשַׂק עַל בִּסְרֵיהּ וְשַׁוִּי קִטְמָא עַל רֵישֵׁיהּ וְקַבֵּל קְבָלְתָא רַבְּתָא וּבְכָא בִּמְרִירוּת נַפְשָׁא בְּקָל עֲצִיב: וַאֲתָא עַד קֳדָם תְּרַע פַּלְטֵירָא דְמַלְכָּא אֲרוּם לֵית רְשׁוּ לִגְבַר לְמֵיעַל לִתְרַע פַּלְטֵירָא דְמַלְכָּא כַּד לָבִישׁ לְבוּשָׁא דְשַׂק: וּבְכָל פִּילְכָא וּפִילְכָא וּבְכָל קִרְיָא וְקִרְיָא אֲתַר דְּפִתְגַם מַלְכָּא וּגְזֵירַת דִּינֵיהּ מָטֵי אֶבְלָא רַבָּא לִיהוּדָאֵי וְצוֹמָא וּבְכוּתָא וּמִסְפְּדָא וּלְבוּשׁ שַׂק וְקִטְמָא הֲוָה מִתְשַׁם עֲלוֹי צַדִּיקַיָּא סַגִּיאִין: וְעָלַן עוּלֵימָן דְאֶסְתֵּר וְרַבְנָהָא וְחַוִּיאוּ לַהּ וְאִזְדַּעְזְעַת מַלְכְּתָא לַחֲדָא וְשַׁדְּרַת לְבוּשֵׁי מַלְכוּתָא לְמַלְבְּשָׁא יַת מָרְדֳּכַי וּלְמַעְדֵּי יַת שַׂקֵּיהּ מֵעִלָּוֵיהּ וְלָא קַבִּיל: וקראת

בנבוכה חד מן א"ב מן ג' ג' בחד לישן אנ"ך וסימ' נמסר במסרה רבתא במערכת אות האלף בס"ד : גדולה הגדולה כלהון מ"ל במ"ח חסר וסימ' ויצמא מאד ויקרא דשמשון · לקול המולה גדלה · מימי אבתינו אנחנו · ומעשינו הרעים ואשמתינו · ברעה גדלה ובחרפה · וירע להם רעה גדלה · והעיר רחבת ידים וגדלה · ובצרה גדלה אנחנו · וכל דניאל דכות' חסר במ"א והקרן הגדולה אשר בין · וכל אוריתא חסר במ"ד וסימ' נמסר בסדר בלק : ולרסיר ל' ותבואינה נערות אסתר והיא חד מן מלין משמשין ול' בריש תיבות' וסימ' נמסר במסרה רבתא במערכת אות הלמ"ד בס"ד :

אבן יחייא

ולא יעזרו לנקם מלוים אכה ואכה · וכתבו הכתבים בשם המלך · וחתמו בטבעתו · כי לא דבר עוד המן בדבר הזה אל המלך פן יתחרט · ולכן לא הזכירה לפניו פיו · ולא הראה לו הכתבים כאשר מן הכהוג שאף כי המלך מרשה לעשות דבר מה · כשהיא עיקריית מראים לו הכתב · אם ישר בעיניו טופסו פן יצריכו בו יותר מכדי רצונו · או יוסיפו או יחסרו · והיה לא כן עשה כן יראה מתוך הכתבים העם הלז אשר המן בקש כליונו היותו עם ישראל וישיב אחור ימינו · או מפני רחמנות · או לפחדו מאל עליון קונם · ונשלחו הספרים ההם ביד הרצים במהרה פן יתחרט המלך · אל כל מדינות המלך להשמיד ולהרוג בהשמד כללי מנער ועד זקן טף ונשים ביום אחד · כי זכר הרשע את אשר עשה שאול לשאול שיעם' ככה לעמלק ולכה עתה לגלם להם מדה כנגד מדה · ולמען ימהרו לאבדם מפני חמדת ממונם · נתן להם שללם לבוז · וגם להם שלא ישימו יד בהם כי אם אחרי עבור השנה וביום י"ג לחדש י"ב לכתיבת הכתבים והוא חדש אדר כי אז לפי דעתו נפל הגורל טוב לאבדת עם ישראל · כי חשש פן יושעו אם יניחו בהם ובממונם בטרם הזמן ההוא והיום ההוא · וגם שהפתשגן וטופס הכתב להנתן כדת בכל מדינה ומדינה · רוצה לומר שטופס הכתוב ההוא ינתן לכל רואה בכל מדינה ומדינה כאלו היא דת ותורה חדשה מצוה מפי המלך אשר הכל חייבים ליודעה למען לא ישגגו בסכלותם אותה · והוא שיהיה גלוי לכל העמים להיות עתידים ליום הזה · ולא די בו לאמר הדבר שלא הכתבים ביד הרצים · כי גם יצאו בדחיפה רבה ממנו כאלו דבר המלך נחוץ למהר להנתן דת מהעכין הנז' · וביום ההוא בעצמו הדת נתנ'

[illegible]

מנחת ערב

[illegible]

ולזה

ולהם

רלב״ג

ויגד לו מרדכי את כל אשר קרהו · רוצה לומר שכבר הודיע לו מה שקרה אותו מעניין המן שלא רצה לכרוע ולהשתחוות לו וכאשר נגיהו עבדי המלך על זה אמר להם כי הוא יהודי ולא יוכל לעשות זה מגל דתו ועל זה כעס המן ובקש להשמיד את כל היהודים ואמר לשקול אל גנזי המלך עשרת אלפים ככר כסף: ביהודים לאבדם ·

רשי

פרשת הכסף · פירוש הכסף : אל תדמי בנפשך · אל תחשבי כמו והיה כאשר דמיתי אל תדמי בנפשך אל תהי סבורה להמלט ביום ההריגה בבית המלך כרין הוה רוצה לסכן את עצמך עכשיו על הספק לבא אל המלך שלא ברשות : ומי יודע אם לעת כזאת הגעת · ומי יודע אם יחפוץ בך המלך לשנה הבאה שהוא זמן ההריגה לעת כזאת · שהוא היה עומד בניסן וזמן ההר גה באדר לשנה הבאה : הגעת למלכות · הגיעי לגדולה שאת בה עכשיו הסר

ה וַתִּקְרָא אֶסְתֵּר
לַהֲתָךְ מִסָּרִיסֵי הַמֶּלֶךְ אֲשֶׁר הֶעֱמִיד
לְפָנֶיהָ וַתְּצַוֵּהוּ עַל־מָרְדֳּכָי לָדַעַת
מַה־זֶּה וְעַל־מַה־זֶּה׃ וַיֵּצֵא הֲתָךְ אֶל־
מָרְדֳּכָי אֶל־רְחוֹב הָעִיר אֲשֶׁר לִפְנֵי
שַׁעַר־הַמֶּלֶךְ׃ וַיַּגֶּד־לוֹ מָרְדֳּכַי אֵת
כָּל־אֲשֶׁר קָרָהוּ וְאֵת פָּרָשַׁת הַכֶּסֶף
אֲשֶׁר אָמַר הָמָן לִשְׁקוֹל עַל־גִּנְזֵי
הַמֶּלֶךְ בַּיְּהוּדִיים לְאַבְּדָם׃ וְאֶת־
פַּתְשֶׁגֶן כְּתָב־הַדָּת אֲשֶׁר־נִתַּן בְּשׁוּשָׁן
לְהַשְׁמִידָם נָתַן לוֹ לְהַרְאוֹת אֶת־
אֶסְתֵּר וּלְהַגִּיד לָהּ וּלְצַוּוֹת עָלֶיהָ
לָבוֹא אֶל־הַמֶּלֶךְ לְהִתְחַנֶּן־לוֹ וּלְבַקֵּשׁ
מִלְּפָנָיו עַל־עַמָּהּ׃ וַיָּבוֹא הֲתָךְ וַיַּגֵּד
לְאֶסְתֵּר אֵת דִּבְרֵי מָרְדֳּכָי׃ וַתֹּאמֶר י
אֶסְתֵּר לַהֲתָךְ וַתְּצַוֵּהוּ אֶל־מָרְדֳּכָי׃
כָּל־עַבְדֵי הַמֶּלֶךְ וְעַם־מְדִינוֹת הַמֶּלֶךְ
יוֹדְעִים אֲשֶׁר כָּל־אִישׁ וְאִשָּׁה אֲשֶׁר־
יָבוֹא אֶל־הַמֶּלֶךְ אֶל־הֶחָצֵר הַפְּנִימִית
אֲשֶׁר לֹא־יִקָּרֵא אַחַת דָּתוֹ לְהָמִית
לְבַד מֵאֲשֶׁר יוֹשִׁיט־לוֹ הַמֶּלֶךְ אֶת־
שַׁרְבִיט הַזָּהָב וְחָיָה וַאֲנִי לֹא נִקְרֵאתִי
לָבוֹא אֶל־הַמֶּלֶךְ זֶה שְׁלוֹשִׁים יוֹם׃
וַיַּגִּידוּ לְמָרְדֳּכָי אֵת דִּבְרֵי אֶסְתֵּר׃
וַיֹּאמֶר מָרְדֳּכַי לְהָשִׁיב אֶל־אֶסְתֵּר אַל־
תְּדַמִּי בְנַפְשֵׁךְ לְהִמָּלֵט בֵּית־הַמֶּלֶךְ
מִכָּל־הַיְּהוּדִים׃ כִּי אִם־הַחֲרֵשׁ
תַּחֲרִישִׁי בָּעֵת הַזֹּאת רֶוַח וְהַצָּלָה
יַעֲמוֹד לַיְּהוּדִים מִמָּקוֹם אַחֵר וְאַתְּ
וּבֵית־אָבִיךְ תֹּאבֵדוּ וּמִי יוֹדֵעַ אִם־
לְעֵת כָּזֹאת הִגַּעַתְּ לַמַּלְכוּת׃
ותאמר

וּקְרָאַת אֶסְתֵּר לְדָנִיאֵל דְּמִתְקְרֵי הֲתָךְ דִּי עַל מֵימַר פּוּמֵיהּ מִתְחַתְּכַן פִּתְגָּמֵי מַלְכוּתָא וּפַקִידַת לֵיהּ עַל מָרְדְּכַי לְמִדַּע מָה דֵּין קָל בְּכוּתָא דִּי הוּא בָּכֵי וְעַל מָה דֵּין לָא קַבִּיל לְבוּשֵׁי מַלְכוּתָא דְּשַׁדַּרִית לֵיהּ׃ וּנְפַק הֲתָךְ לְמַלָּלָא לְוַת מָרְדְּכַי לִפְתָאָה דְּקַרְתָּא דִּי לָקֳדָם תְּרַע פַּלְטֵירִין דְּמַלְכָּא׃ וְחַוִּי לֵיהּ מָרְדְּכַי יָת כָּל דִּי עַרְעֵיהּ עַל עֵיסַק דְּלָא סְגִיד לְהָמָן וְלָא גְחַן לְאַנְדְּרְטֵיהּ וְיָת דְּרָרָא דְּמָמוֹן כְּסַף עֲסַר אַלְפִין כַּכְּרִין דִּי אֲמַר הָמָן לְמִתְקַל עַל יְדֵיהוֹן דְּגִזְבְּרִין דִּמְמַנַּן עַל בֵּית גִּנְזֵי מַלְכָּא בְּגִין יְהוּדָאֵי לְהוֹבָדוּתְהוֹן׃ וְיָת דִּיטַגְמָא כְּתָב גְּזֵירְתָא דְּאִתְיְהִיב בְּשׁוּשַׁן לְשֵׁיצָיוּתְהוֹן יְהַב לֵיהּ לְאַחֲזָאָה יָת אֶסְתֵּר וּלְחַוָּאָה לָהּ מָה דְּחַשִׁיב הָמָן רַשִׁיעָא עַל עַמָּא דִּיהוּדָאֵי וּלְפַקְדָא עֲלַהּ לְמֵיעַל לְוַת מַלְכָּא לְפַיְּסָא לֵיהּ וּלְמִבְעֵי רַחֲמִין עַל עַמַּהּ׃ וְעַל הֲתָךְ וְחַוִּי לְאֶסְתֵּר יָת פִּתְגָּמֵי מָרְדְּכַי׃ וַאֲמַרַת אֶסְתֵּר לַהֲתָךְ לְמֵיזַל וּלְמַלָּלָא לְמָרְדְּכַי וּפַקִידַת לֵיהּ עַל עֵיסַק מָרְדְּכַי דְּלָא יְגָרֵי עִם הָמָן מַצּוּתָא אֲרוּם דְּבָבוּ דְּבֵינֵי יַעֲקֹב וְעֵשָׂו הֲוָה נְטִיר לֵיהּ׃ וְשַׁוִּיאַת אֶסְתֵּר מִילִין בְּפוּם הֲתָךְ וַאֲמַרַת לֵיהּ כִּדְנָא תֵּימַר לְמָרְדְּכַי הֲלָא הָמָן רַשִׁיעָא גְּזַר עַל מֵימַר אֲחַשְׁוֵרוֹשׁ דְּלָא לְמֵיעַל לְוַת מַלְכָּא לְדַרְתָּא גַּוָּאָה בְּלָא רְשׁוּ וּכְעַן כָּל עַבְדֵי מַלְכָּא וְעַמְמִין דְּדַיְירִין בִּפְלָכֵי מַלְכָּא יָדְעִין דִּי כָּל גְּבַר וְאִנְתְּתָא דִּי יֵיעוֹל לְוַת מַלְכָּא לְדַרְתָּא גַּוָּאָה דִּי לָא מִתְקְרֵי עַל פּוּמֵיהּ דְּהָמָן חֲדָא הִיא גְּזֵירַת דִּינֵיהּ לְמִמַת לְבַר מִמָּן דִּי יוֹשִׁיט לֵיהּ מַלְכָּא יָת תִּיגְרָא דְּדַהֲבָא וְיֵיחֵי וַאֲנָא לָא אִתְקְרֵיתִי לְמֵיעַל לְוַת מַלְכָּא דֵּין זְמַן תְּלָתִין יוֹמִין׃ וְכַד חֲזָא הָמָן רַשִׁיעָא יָת הֲתָךְ דִּשְׁמֵיהּ דָּנִיאֵל אָעֵיל וּנְפִיק לְוַת אֶסְתֵּר וּתְקִיף רוּגְזֵיהּ בֵּיהּ וְקַטְלֵיהּ וְאִזְדַּמְּנוּ תַּמָּן מִיכָאֵל וְגַבְרִיאֵל מַלְאָכַיָּא וְחַוִּיאוּ לְמָרְדְּכַי יָת פִּתְגָּמֵי אֶסְתֵּר׃ וַאֲמַר מָרְדְּכַי לְמִיכָאֵל וּלְגַבְרִיאֵל לַאֲתָבָא לְוַת אֶסְתֵּר כִּדְנָא תֵּימְרוּן לָהּ לָא תַחְשְׁבִי בְּנַפְשָׁיכִי לְמֵהַךְ לְאִשְׁתֵּיזָבָא בְּבֵית מַלְכָּא מִן כָּל יְהוּדָאֵי׃ אֲרוּם אִם מִשְׁתַּק שְׁתוּקִי בְּעִידָנָא הָדָא וְלָא תַפְגְּעִי עַל יְהוּדָאֵי רַוְחָא וְשֵׁיזָבוּתָא יְקוּם לִיהוּדָאֵי מִן אֲתַר אוּחֲרָן בְּגִין זְכוּת אֲבָהַת עָלְמָא וִישֵׁיזֵיב יָתְהוֹן מָרֵי עָלְמָא מִן יַד בַּעֲלֵי דְּבָבֵיהוֹן וְאַנְתְּ וּגְנִיסַת בֵּית אֲבָהָתָךְ תּוּבְדוּן עַל הַהִיא חוֹבְתָא וּמָאן הוּא חַכִּימָא דְּיִנְדַּע אִין לְשַׁתָּא דְּאַתְיָא בְּעִידָנָא הָדָא אַתְּ מַטְיָא לְמַחְסַן מַלְכוּתָא׃
ואמרת

והנה הרצון באמרו ואת פרשת הכסף ואת באור סך הכסף · ואת פתשגן כתב הדת אשר נתן בשושן לאבדם ולהשמידם רוצה לומר העתקת הכתב ההוא · להראות את אסתר רוצה לומר להראות את אסתר העתקת הכתב הזה ולהגיד לה הדבר אשר בעבורו נתחדש זה החדוש והוא שכבר היה מרדכי סבתו כי מזה תתיים׳ יותר אסת׳ להשתדל בכל עוז להעביר זה הרע מישרא׳ מפני שבסבת איש ממשפחתה בא להם זה · שרביט הזהב שבט הזהב · ואני לא נקראתי לבא אל המלך זה שלשים יום אמר׳ זה כי אולי יחשוב מרדכי כי לא הצטרך לסכן עצמה לבא אל המלך לדב׳ עמו כשתב׳ אל החצר הפנימית כי היא נקראת לבא אל המלך תמיד ואז תוכל להתחנן לו ולבקש מלפניו על עמה ומפני זה הוצרכ׳ להגיד לו שזה שלשים יום לא נקראת לבוא אל המלך : ריוח והצלה יעמוד ליהודים ממקו׳ אחר רוצה לומר כי מסבות אחרות זולתה תצמח הישועה ליהודי׳ אם לא תשתדל היא בהצלתם ואת ובית אביך תאבדי ירצה כי מפני חטא׳ אם לא תשתדל בכל עוז תאבד היא ובית אביה ולא תועיל לה המלוכה כי הש״י שליט לענוש מי שירצה : ומי

מסרה

על מרדכי ב׳ וסימנים ותקרא אסתר לדתך · ויצא רמן ביום ההוא · ואינון מן א״ב מן ל״ב זוגין מן ב״ב על דלוג וסי׳ נמס׳ במסר׳ רבתא בערך על בס״ד · ולצוות כתיב תרין ווי״ן ואת פתשגן כתב הדת אשר נתן בשושן והוא חד מן י״ב מלין דכתיבי תרי וי״ן וסימ׳ קצותיו כרוב אחד דכפרת משכן שני קצותיו דאפוד בתראה · עשוות וחמש צאן עשוות · וקוו שתו ושכרו וקוו · נטוות גרון ומשקרות עינים · ומניות ברמה · עיון יחכינו עד אור הבקר · עוון העבר נא את עוון עבדך דד״ה · בעוון הן בעוון חוללתי · עוונותיו ילכדונו את הרשע · ולצוות עליה לבא אל המלך להתחנן לו לאסת׳ ומצוות ואת שבת קדשך הודעת להם · העשויים לבעל לאשרה : נקראתי ב׳ א׳ חסר וסימ׳ נקרא נקריתי אל בית אביך · ואני לא נקראתי לבא אל המלך דאסתר · קדמא חסר : שלושים ד׳ מלאים בליש׳ וסי׳ וירדו שלש מהשלושי׳ · מן השלושים הנו נכבד ר״פ · ויחלא אסא בשנת שלושים למלכותו דד״ה · ואני לא נקראתי לבא אל המלך : יעמוד ג׳ מ״ל וסימ׳ לפני זעמו מי יעמוד ומי · ויברח כצל ולא יעמד · ריוח והצלה יעמוד ליהודים : ומי יודע ג׳ וסימ׳ נמסר בקהלת סימ׳ ב׳:

מנחת ערב

במלכותו חפץ מאד למהר לשלח׳ כי להשמיד בלבבו עד גדר אומר הוא לרבים בעצמו ימהרו מאד וזהו ברצי׳ יצאו דחופים בדבר המלך כי המלך בעצמו דחק מרוצתם ב׳ כי הדת ניתנה בשושן כי הלא מה צורך היה להנתן דת בשושן מקום מושב כסא מלכותו אשר שם המלך והמן ולא ייחלו עד תשוב׳ השנה בי״ג באדר ואז יכנו לעשות גזרתם ולא להעביר קול מעתה אך הוא כי המלך והמן לא נתקרר׳ דעתם ולא שקטו עד הדת נתנה בשושן · ג׳ כי משמחת לבבם על פתגם מעש׳ הרעה מהרה המלך והמן ישבו לשתות מה שלא עשו מקודם ע״כ אמרו בלבם בני העיר שושן הנה גם כי עשות כלה בחומה שלימה הוא דבר גדול ודרך המלך על הדומה לביזור בזה להשיב אל לבו כי יהיה רע עליו המעשה והוזר בו עתה ע״י ג׳ אלה יורה כי אמין לב המלך על הדבר בעצם לא ישוב ממנה כי כלתה הרעה מאת המלך לכן העיר שושן נבוכ׳ שנתפרצו נגד היהודים באמור לכל אחד מהר אחנוק אותך ואשלול שללך כמש״ל : ומרדכי ידע וגו׳ אז״ל כי ידע מפני אליהו וכו׳ ע״כ ויקרע כי ראה כי אין תקנה הם לא ישוב ישראל עד המכהו ואת ה׳ צבאות ידרשו בתשובה שלימה ע״כ אמר הם קורא הכי שיהם יעמדו יחדיו כל היהודים אשר בשושן לאמר להם הבו לכם דבר עצה שלום ודעו מה תעשו כי כלה ונחרצה נעשתה כי הדת נתנה בשושן הבירה ונשמר מדינות הרצים יצאו דחופים וגו׳ והלו לעבדי׳ ולשפחות נמכרנו החרשתי אך הדבר הרע הזה מגפס ועד בשר יבלה ואתם ידעתם כי כתב אשר נכתב בשם המלך וגו׳ אין להשיב וגם המלך לבבו למרע כי כלה כאשר הדת נתנה בשושן הבירה המלך והמן ישבו לשתו׳ משמח׳ לבב לכן דעו איפה כי כלתה הרעה מאת המלך נכלה הוא עושה וקרעו לבבכם ואל בגדיכם ושובו אל ה׳ אלהיכם שלום ובקשו ואמר הלא יענה ויאמרו אל מרדכי תנחומים של הבל · זה יאמר אל ירך לבבך כי כן דרך המלכים לגזור גזרות ואחרי כן ישוב הפס מהם וברוך ה׳ כי הפליא חסדו לנו להאריך המועד עד י״ג חדש אדר ולא יעבור מהמלך בקרב ימים יהיה לפניו עת רצון נבוא למלך ונתחנן לו ונבכה לפניו ולא יעבור ממנו שיהמו יכמרו רחמיו · וזה יאמר זאת עשו קחו אשר נמצא אתו כסף וזהב והורידו לאיש מנחה הראויה להתכבד · וגם את הדבר הזה נעשה טרם נתראה פנים נחלקה שכם כל הסרים רואי פני המלך למען דבר ידברו גם המה טוב אל המלך ובזה נבואה אל משכנותיו בפתחוה להדום רגליו ולשרים אשר אתו ונתחנן אליו ולכל שריו ועבדיו יבין לבו

אבן עזרא

פרשת מגזר׳ לפרוש להם שבילו לשרים דבר הכסף · ביהודים בעבור היהודים לאבדם והטע׳ למחות שמם · אשר נתן בני נפעל והנ״ון מובלע בה׳ין · בשושן · להשמידם הטעם בחכ׳ דת אשר נתן להשמיד את ב׳ אשר בשושן כי היא עיר היהודי׳ ועם מדינות המלך · הפילוהטע׳ יודעים זה : אחת היא דת המיך לכל להמית · להציל נגד ימת׳ עם מ״ם או מאחריו או מלפני׳ לבד מאחד והוא לבד בך נזכר ממך : יושיט · לשון תרגום כמו ישלח ואין לו ריע במקרא · שרביט מלה רביעית והטעם בשבט ויש אומרים שהרי״ש נוסף כרי״ש סרעפת ויכנו את כי הרי״ש היכנה מאותיות המערכה רק נכפל כנפל פ״א וכהפופי גם רי״ש סגריר : אל תדמי · תחשבי מגזרת כאשר דמיתי וסניהם מגזרת דמיון ברכב הנפש · לנשוא נד״י והצלה לחסרון נון השרש ו ענ׳ שיעמד ריוח והצלה ליהודים מדרך אחרת ולא על ידך והם תחשבי שתמנעי תאבדי וכ בית אביך עוד : ומי יודע אם לעת כזאת הטעם מי יודע שאח לא הגעת למלכות אלא בעבור העת הזאת שתושיעי את ישראל : לך

אבן יחייא

ושלחה לו בגדים להלבישו · ולא קבל · ותקרא אסתר להתך מסריסי המלכים אשר ניתנו לה מאת המלך לעמוד לפניה לשרתה · ותצוהו על מרדכי להיות מעוזריו נגלותו וגם מה היא הצרה ההיא אשר עליה הוא בוכה ומתאבל וכן עשה התך · ומרדכי הגיד לו את כל אשר קרהו עם המן אשר לא רצה לכרוע לו וגם עבדי המלך הוזהרו אותו על ככה · ואת הכסף אשר פירש המן לשקול לגנזי המלך ביהודי׳ לאבדם · וגו׳ ביהודים במקום בעבור · וכן לאבדם · ורוצה לומ׳ לתת הכסף בעבור היהודים · ובעבור שיאבדו · וגם נתן להתך את פתשגן כתב הדת

ר״ל הטופס · ממנו אשר נתן בשושן להשמידם כי להיותו הכתב ההוא מדבר תועה ולשון הרע על עם ישראל · ומגיד כל עניני ספריהם בדרשות של דופי להראות העמים כי הם העם אשר הם אוייבים לכל הזולת למען ישמידום · היה ארוך מאד וכתוב לאומרו אליה בעל פה ועל ידי אמצעי · ולכן נתן לו את הטופס ממנו להראות את אסתר · למען בעיניה יראה הכתב ההוא ודבריו · והדברים אשר קרהו על הכדון סיפר לו על פה ואמר שיגידם אליה · וזהו אומרו ולהגיד לה · וגם אמר להתך שיצוה עליה מאדו לבוא אל המלך להתחנן לו ולבקש ממנו ישועה לעמה · וכן עשה התך ואמרה לו שישב למרדכי · וזה בכוונתו תמיד שיסבות בעניניו להועילו בכל אשר יוכל · כי הוא דבר מפורסם׳ שכל עבדי המלך ולא די הם אלא אפי׳ העם מכל המדינות יודעים שכל ההולכים בלתי רשות אל המלך חייבים מיתה בדתי פרס ומדי זולתי אם יושיטהו המלך בהושטת שרביטו לנכנס · לרחמו עליו · ואני לא נקראתי לבוא אל המלך זה שלשים יום · באופן כי אמים נפשי בכפי אם אלך אליו · ויגידו למרדכי את דברי אסתר · לא זכה התך להשיב דברי אסתר למרדכי כי חשב המן עליו להאותו בככם ויצא בשליחות המלכה אל מרדכי · ולכן הכנוי בסתר והב״ה שלח מיכאל ובגבריאל וחם הגידו למרדכי את דברי אסתר והביאו הדברים מזה לזה · ולכן ויגידו הוא לשון רבים ולא נזכר עוד התך בכתוב כי אוייבו · והוא מרדכי השיבה על ידם לאמ׳ נראה לי היותך אלא חוששת על חייך לבלתי לכת אל המלך לבקש על עמך מבלי קריאתו אותך קודם פן תמקשי בנפשו ותמותי בלא עת בסלע קינך · ואת כוששת מכל צרה וצוקה יוכל לבוא ממקום אחר · ולכן אני אומר באמת שאל תדמי ותחשבי בנפשך להמלט ביום ההריגה · כי גם את תכללי בה · ולמאים ועד אשה גזרו בדתי פרס ומדי שיומתו אבות על בנים · ולכן לא תוכלי להמלט בית המלך מכל היהודים כי אז בודאי לא תפקי ותושעי · כי הדת נתנה להמי׳ כל זרע ישראל וגם את מהזרע ההוא ולדבא אם תחרש תחרישי בעת הזאת ברחמי שמים · ריוח והצלה יעמוד ליהודי׳ ממקום אחר כי הכנה אמצעיים למקום · ואת אשר בידך למחות ולא תמחי · ובית אביך הראשון שאול אשר חמל על אגג אשר ממנו יצא המן הכפעוכי הלא תאבדו · ומי יודע אם לשנה הבאה לעת כזאת הגעת למלכות עבר במקום עתיד · והלא ושתי בת מלכי קדם לא חס עליו עליה עם כי לא פשעה חטא משפט מות וכל שכן את בת שבויים ועם שסוי · ותאמר אסתר למלאכים הנז׳ להשיב אל מרדכי שיקבץ כל היהודי׳ הנמצאים בשושן הבירה · וצומו עלי למען יתנכר ה׳ לחן ולחסד ולרחמים בעיני האיש שלא אערב בכניסי אליו בלא רשות ואוכל להושיע עמו · וזהו אומרה עלי · והכוס יהיה גדול משלשת ימים עם לילותיהם · למען ישוב חרון אף ה׳ מישראל על הי״ח אלף ות״ק אלות מהם אשר אכלו ושתו ונשתכרו במשתה הראשון מאחשורוש · זולת התערבם בגויי הארצות וזרעם · ויהיה הכוס תחת עונש המשתה · גם אני ונערותי אצום כן · כי אסתר נוירם בשכבר · והראתה למרדכי שלא היתה מדמה להמלט היא מגזרת ישראל מכל הזולת · ואיך בכל גרתם גם לה היה לוה והיתה רוצה לשים כפשה בכפה עליהם וכדי להושיעם · ואף כי היותה מלכה ומעוכנת · ואשת אחשורוש · אשר נשותיהן היו חושבות מחשבות לילה ויום להתיפות לבלתי יתגנו בעיניו · עם כל זה היתה רוצה להתענות התענית הנמרץ ההוא · ובחרה במספר שלשה · להיותו המספר המורה על החזקה בכל דבר וכן כי תשועת ישראל תמיד יהיה ביום השלישי לתשובתם וכאומרו יחיינו מיומים וביום השלישי יקימנו ונחיה לפניו · ובכן אבוא אל המלך אשר לא כדת · וכאשר אבדתי אבדתי · רוצה לומר וכאשר אבדתי מפני דת המן אשר גזר להשמיד טף ונשים ביום אחד · אבדתי גם לומר

רשי

אשר לא כדת · שאין דת ליכנס אשר לא יקרא ומדרש אגדה אשר לא כדת שעד עתה באונס ועכשיו ברצון : וכאשר אבדתי אבדתי · וכאשר התחלתי לילך לאבוד אלך ואיני חוזרת ומדרש אגדה כאשר אבדתי מבית אבא אובד ממך שמעכשיו שאני ברצון נבעלת לגוי אני אסורה לך : ויעבור מרדכי · על דת להתענות ביום טוב ראשון של פסח שהתענה י"ד בניסן וט"ו וי"ו שהרי ביום י"ג נכתבו הספרים : מלכות · בגדי מלכות ורבותינו אמרו שלבשתה רוח הקדש כמו דאת אמר ורוח לבשה את עמשה : עד חצי המלכות · דבר שהוא באמצע ובחצי המלכו' הוא בית המקדש שהתחילו לבנותו בימי כורש וחזר בו וצוה לבטל המלאכה והאחשורוש שעמד אחריו גם הוא ביטל המלאכה ופשוטו של מקרא אף אם תשאלי ממני חצי המלכו' אתן לך : יבא המלך והמן · רבותינו אמרו טעמים הרבה בדבר מה ראתה אסתר שזימנה את המן כדי לקנאו במלך ובשרים ועוד טעמים רבים : אל המשתה · כל סעודה נקראת על שם היין שהוא עיקר :

ויאמר

טו וַתֹּאמֶר אֶסְתֵּר לְהָשִׁיב אֶל־מָרְדֳּכָי׃
לֵךְ כְּנוֹס אֶת־כָּל־הַיְּהוּדִים הַנִּמְצְאִים
בְּשׁוּשָׁן וְצוּמוּ עָלַי וְאַל־תֹּאכְלוּ וְאַל־
תִּשְׁתּוּ שְׁלֹשֶׁת יָמִים לַיְלָה וָיוֹם גַּם־
אֲנִי וְנַעֲרֹתַי אָצוּם כֵּן וּבְכֵן אָבוֹא אֶל־
הַמֶּלֶךְ אֲשֶׁר לֹא־כַדָּת וְכַאֲשֶׁר אָבַדְתִּי
אָבָדְתִּי׃ וַיַּעֲבֹר מָרְדֳּכָי וַיַּעַשׂ כְּכֹל
א אֲשֶׁר־צִוְּתָה עָלָיו אֶסְתֵּר׃ וַיְהִי בַּיּוֹם
הַשְּׁלִישִׁי וַתִּלְבַּשׁ אֶסְתֵּר מַלְכוּת
וַתַּעֲמֹד בַּחֲצַר בֵּית־הַמֶּלֶךְ הַפְּנִימִית
נֹכַח בֵּית הַמֶּלֶךְ וְהַמֶּלֶךְ יוֹשֵׁב עַל־כִּסֵּא
מַלְכוּתוֹ בְּבֵית הַמַּלְכוּת נֹכַח פֶּתַח
הַבָּיִת׃ וַיְהִי כִרְאוֹת הַמֶּלֶךְ אֶת־אֶסְתֵּר
הַמַּלְכָּה עֹמֶדֶת בֶּחָצֵר נָשְׂאָה חֵן בְּעֵינָיו
וַיּוֹשֶׁט הַמֶּלֶךְ לְאֶסְתֵּר אֶת־שַׁרְבִיט
הַזָּהָב אֲשֶׁר בְּיָדוֹ וַתִּקְרַב אֶסְתֵּר וַתִּגַּע
בְּרֹאשׁ הַשַּׁרְבִיט׃ וַיֹּאמֶר לָהּ הַמֶּלֶךְ
מַה־לָּךְ אֶסְתֵּר הַמַּלְכָּה וּמַה־בַּקָּשָׁתֵךְ
עַד־חֲצִי הַמַּלְכוּת וְיִנָּתֵן לָךְ׃ וַתֹּאמֶר
אֶסְתֵּר אִם־עַל־הַמֶּלֶךְ טוֹב יָבוֹא
הַמֶּלֶךְ וְהָמָן הַיּוֹם אֶל־הַמִּשְׁתֶּה אֲשֶׁר־
ה עָשִׂיתִי לוֹ׃ וַיֹּאמֶר הַמֶּלֶךְ מַהֲרוּ
אֶת־הָמָן לַעֲשׂוֹת אֶת־דְּבַר אֶסְתֵּר
וַיָּבֹא הַמֶּלֶךְ וְהָמָן אֶל־הַמִּשְׁתֶּה אֲשֶׁר־
עָשְׂתָה אֶסְתֵּר׃

ויאמר

ואמרת אסתר למיכאל ולגבריאל לאתבא לות מרדכי : איזיל כנוש ית כל יהודאי די השתכחון בשושן וצומו עלאי לא תיכלון ולא תשתון תלתא יומין וצלו קדם מרי עלמא בליליא וביממא ואוף אנא ועולימתי נצום הכדין ובתר כן איעול לות מלכא דלא כדינא והיכמא דהובדית מן בית נשי ואדברית מינך באונסא כדין אובד מן חיי עלמא הדין בגין פורקן עמא בית ישראל : ונסס ובנס מרדכי ועבר על חדות חגא דפסחא וצומא גזר ויתיב על קיטמא ועבד ככל די פקידת עלוי אסתר : והוה ביומא תליתאה דפסחא ולבשת אסתר לבושי מלכותא ושרת עלהא רוח קודשא וקמת וצליאת בדרת דבית מלכא גואה דמתבני לקביל בית מלכא די בירושלם ומלכא הוה יתיב על כורסיה מלכותיה בבית מלכותא ומסתכל כל קביל תרע ביתיא ענת אסתר וכן אמרת ריבון דעלמא לא תמסרנני ביד ערלא הדין ולא תעביד רעות המן רשיעא מיני היכמה די עבד מן ושתי דשם טעם על מלכא ופקיד למקטלה בגין דהוה צבי למיסבה ית ברתיה וכד אתכנשו עולימתן לידוי דהגי הוות תמן ברתיה דהמן והוות צבי מן שמיא דכל יומא ויומא הות מקלקלא בריעא עצוצא ובמוי דריגלן ופומה הורה סרי לחדא ואפיקו יתה בבהילו ומינה אסתקף עלי הדא להתנסבא ליה וכען שוייתי לרחמין בעינוי דלא יקטלינני די עביד צבותי ובעותי די אנא בעיא מיניה ואוף אנת ברחמך סגיאין חוס על עמך ולא תמסר בנוי דיעקב בידוי דהמן בר המדתא בר עדא בר ביזנאי בר אפליטוס בר דיוסוס בר פירוס בר המדן בר תליון בר אתניסומום בר חרום בר חרסום בר שגר בר נגר בר פרמשתא בר ויזתא בר אגג בר סומקר בר עמלק בר אלפז בר עשו רשיעא : והוה כד חזא מלכא ית אסתר מלכתא קיימא כד נסיסא בדרתא ותרתין עינהא זלגן דמעין ומסתכלא כלפי שמיא מן יד אטעינת רחמין בעינוי ואושיט מלכא לאסתר ית תיגרא דדהבא דהוה נקיט בידיה וקריבת אסתר ומטת לידא ואחידת ברישא דתיגרא : ואמר לה מלכא מה צרוך אית לך אסתר מלכתא ומה בעותיך אפילו אם אנת בעיא לפלגות מלכותי אתניניה לך לחוד למבני בית מוקדשא דאיהו קאים בתחום פלגות מלכותי לא אתן לך דהכדין קיימית בשבועה לגשם ערבאה וסנבלט חורונאה וטוביה עבדא עמונאה דלא למשבק למבני יתיה דדחיל אנא מן יהודאי דילמא ימרדון בי הדא בעותא לא אעביד לך מילתא אחריתי די אנת בעיא מיני אגזור ותתעביד בבהילו ורעותיך איתיהב לך : ואמרת אסתר אין על מלכא שפיר ייתי מלכא והמן יומא דין לשירותא דעבדית לכון : ואמר מלכא אוחיאו ית המן למעבד ית פתגם גזירת אסתר ועל מלכא והמן למשתיא די עבדת אסתר :

ואמר

רלבג

ומי יודע אם לעת כזאת הגעת למלוכה רוצה לומר ומי יודע אם בעבור עת כזאת שהוא עת רעה לישראל הגעת למלכות כדי שתגיע להם ההצלה על ידך וסבב הש"י זה להשגחה על ישראל · וצומו עלי רוצה לומר בעבורי ועניין הצום הזה הוא לתפלה לש"י בעבורה שיתנה לחן לפני המלך בדרך שיושיט לה את שרביט הזהב וזהו אמרה ובכן אבא אל המלך אשר לא כדת רוצה לומר אחר אלו הצומות שיצומו כל היהודים אשר בשושן ונצום אני ונערותי אתיר לעצמי לבא אל המלך אל החצר הפנימית מזולת שיקרא' ואם אין כדת פרס ומדי ואם היה שלא יושיט לי המלך את שרביט הזהב הנה לא הפסיד מאד כי כמו שאאבד על דרך האחר אאבד על דרך זה · ויעבור מרדכי ויעש וגו' · רוצה לומר שכבר עבר מרדכי בעיר שושן לכנוס את כל היהודים ועש' ככל אשר צוה אותו אסתר מדבר הצומות האלה בעבור אסתר להתפלל לש"י שלא יקרה עונש בבואה אל החצר הפנימית אשר לא כדת · ותלבש אסתר מלכות רוצה לומר ותלבש אסתר בגדי מלכות · ויאמר לה מה לך אסתר המלכה · הנה כראו' המלך כי היא התירה עצמה למות לבא אל החצר הפנימית אשר לא כדת כדי שתוכל לדבר עמו חשב כי לעניין קשה וגדול נצטרכ' אסתר ולזה שאל המלך מה לך אסתר המלכה ומה בקשתך כי ידמה שהיא באה לפניו אם בעבור דבר קשה מאד לה אם לבקשת דבר קשה מאד וגדול ואפשר כי מרוב הצער והפחד קרה לה כדמיון עלוף כמו שנזכר בספר יוסיפון ולזה התעורר המלך במהירות להצילה מפחד המות:

ויאמר

מסרה

לילה ויום ג' וסימנים להיות עיניך פתוחות לילה ויום דמלכים · פן אפקוד עליה לילה ויום אצרנה · גם אני ונערתי אצום כן : ובכן ב' בטעמא וסי' ובכן ראיתי רשעים קבורים ובאו · ובכן אבוא אל המלך אשר לא כדת : בבית המלכות ל' ויהי ביום השלישי ותלבש אסתר · וחד בית המלכות ואינון חד מן ה' זוגין חד בית וחד בבית וס מ' בית הבור ל' כי בא ירמיהו אל בית הבור · בבית הבור ל' ויהי בחצי הלילה · בית רשע ל' מארת יי' · בית החפשית ל' ויהי עזיהו דד"ה · בבית החפשית ל' וינגע יי' דמלכים · בית אבל ל' טוב ללכת · בבית אבל ל' לב חכמים · בית המלכות ל' גם ושתי · בבית המלכות ל' ותלבש אסתר מלכות : ב' פסוק בקריאה רמז יהו"ד ראשי תיבות וסימ' יבא המלך והמן היום · ישמחו השמים ותגל הארץ : מהרו ד' וסימ' מהרו ועלו אל אבי · מהרו עשו כמני דשפטים · מהרו את המן לעשות את דבר אסתר · מהרו ללכת פן ימהר והשיגנו :

אבן עזרא

לך כנוס · הסוף וכמוהו לכנוס את הגרים : הנמצאים בשושן · בעיר : וצומו עלי · בעדי : שלשת ימים · עד יום השלישי והנה לא אכלו בערב והתענו שני ימים ושני לילות כי הכתוב היא לילה ויום והנה אסת' בטח' באלהיה על כן התענתה ולא בטחה ביופיה כי פני המתענה משתננה אף כי עד יום השלישי: וכאשר אבדתי · שאיכני יושבת עם עמי אובד לגמרי ובא פועל עבר תחת עתיד והטעם על מחשבה וכמוהו וכאשר שכלתי שכלתי : ותלבש אסתר מלכות · הטעם לבוש מלכות כי מלת ותלבש לעדה כנכנסה אל החצר הפנימית ושומרי השער לא יכלו לדבר לה מאומה כי היא המלכ': וינתן לך · חפצך או דברך : מהרו את המן · הנה הוא פועל יוצא ויתכן להיו' כך מהר המלט שמה והטעם מהר נפשך :

ומהר

אבן יחייא

לומר אשר נפשי בכפי לבוא אל המלך אשר לא כדת אף אם יהרגני · וכל זה אמרה כדי להוציא מלב מרדכי מה שאמר אל תדמי להמלט וגומר ולהראות לו כי היתה יראה מן גזירה היא כשאר נפשי ישראל ולא היתה בוטחת במלכותה · וכל זה מיראתה אותו שלא לעבור רצונו כאשר היתה באמנה אתו ויעבור מרדכי וגומר רוצה לומר עבר בכל העיר לקבץ הוא בעצמו כל היהודים הנמצאים שם כדי לעשות אל אשר צותה עליו אסתר · כי להיותה מלכה היה מקבל מאמריה אליו כאלו הם מצוה · ואף כי הראשון לתענית הלז היה י"ד בניסן והיה חילול מועד · עברו אף ועמו בב"ה לילה ויום וקרעו בגדיהם וזרקו אפר על ראשם · למלט את נפשם כי אם אין ישראל אין פסח · ועמד מרדכי ודרש שמעוני ישראל הן הגיע זמן הכליה לכלנו · כי מאמרי פרס ומדי אין להשיב · ואין לנו שום עזר לברוח אליו · ואין אחד משרי המלך אשר ידרוש טוב בעדנו · ואין לפניו גדול מהמן שונאנו · ואם נאמר לתת אליו שוחד · לא יועיל כי מה נתן לו והכל שלו וכאומרו ושללם לבוז · הרי אין לנו מנוס כי אם לדברי בן עמרם כי משה אמת ודבריו אמת · אשר אמר כי בעונותינו והתמכרתם ואין קונה · כי אילו שר אחד היה רוצה לקנות אחד ממנו לעבד או אמה לא היה יכול כי הדת נתנה שלא להחיות אפילו נפש אחד · וכאשר ראינו כי דבריו אמת בתוכחת · ככה יש לנו להאמין היותה אמיתית תרופתו ואשר אמר ואף גם זאת בהיותם בארץ אויביהם לא מאסתים ולא געלתים לכלותם וגומר · ובצר לך ומצאוך ושבת עד ה' וגומר כי אל רחום ה' אלהיך וגומר · וכאשר שמעו ישראל דבריו בכו וצעקו אל ה' בכל לב ושבו בתשובה שלימה · ויהי ביום השלישי וגומר בהיות עם ישראל כואבים מהתעניות וצום ובכי ומספד על צרתם ועונותיהם אשר היו סבת צרתם · ותלבש אסתר מלכות כי עד עתה שק ואפר הציעה לגופה · ועמדה בחצר בית המלך הפנימית · כי לכל בית מבתי המלך היה חצר ומבוא לפניה והיא הלכה עד חצר בית המלך היותר פנימי · כי להיות הזמן עדין שלול מהקור מימי ניסן היה עודנו עומד בבתי גואי · ולרוב חכמתה עשתה כן כי אף שבטחה באלהיה רצתה לקרב הדבר אל הטבע · כי אמרה אעמוד פה בחצר בית המלך מקים מושבו ונוכח הבית למען יראני · ואם אראה אותו שיחפוץ כי אשים עצמי בסכנה להכנס · ואם לאו ארתע אחור · כי שמה בחצר לא היה אל עונש המיתה לנכנס בלי רשות · ויקר מקריה כי להיות היום או בלתי קר · המלך היה יושב על כסא מלכותו ונוכח פתח הבית כי לא היה הזמן נוטה לקור היה עומד בבתי גואי · ולהיות היום ההוא נוטה לחום היה יושב נוכח הבית לקבל נחת רוח בנשיבת רוח צוה חם · ותכף כשראה אותה המלך · נשאה חן בעיניו · ויושט המלך לאסתר את שרביט הזהב אשר בידו כי רמז לה בשרביטו שתכנס ברשותו · וכאלו קראה בשרביטו · והיא תכף ותקרב ותגע בראש השרביט כדי לצאת מדת העונש · ויאמר לה המלך וגומר הכיר בה פימתי דאגה גדולה ולכן שאל ממנה מה לך ומה בקשתך כי בודאי לא לחנם באת בחצר בית המלך כי אם לדרוש ולבקש דבר מה הכרתי ולולי כי קראתיך לא היית נכנסת · ולכן יחידתי דרשי את אשר תחפצי בלי שום עיכוב · כי אף שתבקשי עד חצי המלכות ינתן לך · ואז השיבתו אסתר אם על המלך טוב יבוא המלך והמן היום אל המשתה אשר עשיתי לו · ורוצה לומר לו למלך כדי להסיר מלבו עיכה ולא יחשוב כי הסעודה היתה נעשית לשם המן ויחשדה · ולמה זימנה המן פעמים בטרם גלת' סודה אל המלך מהיותו אויבה ואויב עמה · כדי שיתיאשו מעזרתה מקלקלם של ישראל הבוטחים בה · בראותם שהכבתה את המן · וישובו אל ה' בכל עוז · וכן כדי להגיע המן עד המקום היותר עליון מהמעלה אשר יוכל איש אחרי המלך להגיעו · והיא לאכול לבדו עם המלך והמלכה פעמים · למען שאם מזלו היה מעמידו במעלה ראש · יאכל זכותו ונזרת מזלו באכילות אלו · ולא יוכל לגבוה את עם ה' · ותכף ישוב מזלו לסור אחרי הגיעו אל המקום היותר עליון :

ובמעלות

מנחת ערב

לנו מעיר לעזור ולא ישוב פניהם ופני המנהה ההולכה לפנינו ריקם : זה יאמר מה לכם הכאו העם והבוזו כסף וזהב הנה ידעתם כי רקות לנו בבית המלך וכפשו קשורה בנפשה הלא תנך היא ותזכר לכהמלך להשיב חמתו מהשחית ולא ישיב את פניה · וזה יאמר כמההסד הלא' הגמלו זאת והיה איפה הבטחון אשר בטחתם בהלל הכה מרחם ההות המר ולא יעש' לא מהסתם וגו' הל תרהו כי ה' הלקינו ישר הכילנו ממלך בגל ויפילנו ארכה לא כן ולא נכד בעמי הוא יללנו חיין הרע הזה · לכ יעני הו כליוהיו ילבש בך יאמר יגיע ויהא שתב סובב הולך בפקים ונרהובות בקול בכי ובקול צעקה גדולה ומרה · ב' הכהם לבוא עד לפני שער המלך ולא יכנס פני מהומה גם כמש"ל כי הרים קול ונשבע שלא להסיר שקו מעליו עד יושעו ישראל למען החריד לב בני ישראל ויתר ממקימו בפרסום החרדה היא כי עתה יאמרו הלא דבר פו' והן לו היא תקנה מולית בהמשך הזמן בהקהר דעת המלך לא התחיל מעתה לקרוע בגדיו ולחרוד את כל החרדה הזאת וגם הטענה הב' תבטל גם בזה שאם תשועה זו ביד המלך היתה למה זה ישמיע מרדכי קול צוחה בעיר ועל מה זה לבש בשרו שק ואפר יליע ואדרבה יסיר הבגדים הנואים מעליו ויבא אל המלך להתחנן לו וגם לא טענת הרומר אחות לנו בבית המלך כי עתה יאמרו הנה מא' ג' מרדכי אם זר עוש' ולמ' זה יחדל לדבר עליה הדבר אל המלך רך יאמרו בלבבם אין זה כ"א רוח ה' נוססה בו וידע כי מושיע אין בלתו יתו' ין ספק כ"א גזר' זאת מאת ה' לבריות יאלא ויאמרו כל אחים ישרא' לכו ונשובה אל ה' כי היא טרף וירפאנו יך ויחבשנו · ועדין היה מקום לישראל לדבר ולומר מי יודע אם מרדכי יעשה כדבר הזה למען כמוג לבנו ונדעה נרדפה לדעת את ה' לך מדבר אל אסת' אל יניה ידה ועל ידה נושע בחופן ישיהו עוד מבטחם בבשר אדם ותהיה תשובה בלתי שלימה ע"כ התחכם לבא עד לפני שער המלך בלבוש שק להסיר מלב בני ישראל תקות דברו את אסתר כי עתה יאמרו הנה עד פה יבוא ולא יוסיף וריך ידבר אל אסתר והיא לפנים משער' המלך והוא לא יכול ליכנס כי הוא לבוש שק ומה גם לר"ל שכשבע שלא יסיר שקו מעליו עד בא תשועת ישראל כי בזה יתייאשו משום בשר זרוע ויש על יקרא הו יחד בכל לבם וממצוקותיהם יצילם · וז"ה כי אין לבא אל שער המלך וגו' לומר תדע למה לבש שק והיה הולך עד לפני וגו' · על כי אין לביא אל שער המלך בלבוש שק ובזה יתייאשו ישראל מבוריו שם ולכי האבד הרות דברו של אסתר בעיניהם

ויהלו

וַיֹּאמֶר הַמֶּלֶךְ לְאֶסְתֵּר בְּמִשְׁתֵּה הַיַּיִן מַה־שְּׁאֵלָתֵךְ וְיִנָּתֵן לָךְ וּמַה־בַּקָּשָׁתֵךְ עַד־חֲצִי הַמַּלְכוּת וְתֵעָשׂ׃ וַתַּעַן אֶסְתֵּר וַתֹּאמַר שְׁאֵלָתִי וּבַקָּשָׁתִי׃ אִם־מָצָאתִי חֵן בְּעֵינֵי הַמֶּלֶךְ וְאִם־עַל־הַמֶּלֶךְ טוֹב לָתֵת אֶת־שְׁאֵלָתִי וְלַעֲשׂוֹת אֶת־בַּקָּשָׁתִי יָבוֹא הַמֶּלֶךְ וְהָמָן אֶל־הַמִּשְׁתֶּה אֲשֶׁר אֶעֱשֶׂה לָהֶם וּמָחָר אֶעֱשֶׂה כִּדְבַר הַמֶּלֶךְ׃ וַיֵּצֵא הָמָן בַּיּוֹם הַהוּא שָׂמֵחַ וְטוֹב לֵב וְכִרְאוֹת הָמָן אֶת־מָרְדֳּכַי בְּשַׁעַר הַמֶּלֶךְ וְלֹא־קָם וְלֹא־זָע מִמֶּנּוּ וַיִּמָּלֵא הָמָן עַל־מָרְדֳּכַי חֵמָה׃ וַיִּתְאַפַּק הָמָן וַיָּבוֹא אֶל־בֵּיתוֹ וַיִּשְׁלַח וַיָּבֵא אֶת־אֹהֲבָיו וְאֶת־זֶרֶשׁ אִשְׁתּוֹ׃ וַיְסַפֵּר לָהֶם הָמָן אֶת־כְּבוֹד עָשְׁרוֹ וְרֹב בָּנָיו וְאֵת כָּל־אֲשֶׁר גִּדְּלוֹ הַמֶּלֶךְ וְאֵת אֲשֶׁר נִשְּׂאוֹ עַל־הַשָּׂרִים וְעַבְדֵי הַמֶּלֶךְ׃ וַיֹּאמֶר הָמָן אַף לֹא־הֵבִיאָה אֶסְתֵּר הַמַּלְכָּה עִם־הַמֶּלֶךְ אֶל־הַמִּשְׁתֶּה אֲשֶׁר־עָשָׂתָה כִּי אִם־אוֹתִי וְגַם־לְמָחָר אֲנִי קָרוּא־לָהּ עִם־הַמֶּלֶךְ׃ וְכָל־זֶה אֵינֶנּוּ שֹׁוֶה לִי בְּכָל־עֵת אֲשֶׁר אֲנִי רֹאֶה אֶת־מָרְדֳּכַי הַיְּהוּדִי יוֹשֵׁב בְּשַׁעַר הַמֶּלֶךְ׃ וַתֹּאמֶר לוֹ זֶרֶשׁ אִשְׁתּוֹ וְכָל

וַאֲמַר מַלְכָּא לְאֶסְתֵּר בְּמִשְׁתְּיָא דְחַמְרָא מַה שְׁאֵלְתִיךְ אֶסְתֵּר מַלְכְּתָא וּמַה בָּעוּתִיךְ אֲפִילוּ אִין אַנְתְּ בָּעְיָא עַד פַּלְגוּת מַלְכוּתִי תִּתְעֲבִיד בָּעוּתִיךְ לְחוֹד לְמִבְנֵי בֵּית מוּקְדְשָׁא דְאִיהוּ קָאִים בִּתְחוּם פַּלְגוּת מַלְכוּתִי לָא אֶתֵּן לִיךְ דְהָכְדֵין קַיֵּימִית בִּשְׁבוּעָה לְגֶשֶׁם עַרְבָאָה וּלְסַנְבַלַּט חוֹרוֹנָאָה וְטוֹבִיָּה עַבְדָּא עַמּוֹנָאָה דְלָא לְמִשְׁבַּק לְמִבְנֵי יָתֵיהּ דִילְמָא יִמְרְדוּן בִּי יְהוּדָאֵי׃ וַאֲתִיבַת אֶסְתֵּר וַאֲמָרַת לֵית אֲנָא בָּעְיָא פַּלְגוּת מַלְכוּתָא בִּשְׁאֵלְתִּי וְלָא בִנְיַן בֵּית מוּקְדְשָׁא בְּבָעוּתִי׃ אִין אַשְׁכָּחִית רַחֲמִין בְּעֵינֵי מַלְכָּא וְאִין עַל מַלְכָּא יִשְׁפַּר לְמִיתַּן יָת שְׁאֵלְתִּי וּלְמֶעְבַּד יָת בָּעוּתִי יֵיעוֹל מַלְכָּא וְהָמָן לְמִשְׁתְּיָא דִי אַעְבִיד לְהוֹן בְּרַמְשָׁא וּלְמָחַר אֲנָא עַבְדָא כְּפִתְגַם גְּזֵירַת מַלְכָּא׃ וּנְפַק הָמָן מִלְּוָת מַלְכָּא בְּיוֹמָא הַהוּא חַדֵי וּבְדַח לִבָּא וְכַד חֲזָא הָמָן יָת מָרְדְּכַי וְיָת טַפְלַיָא דַעֲסִיקִין בְּפִתְגָמֵי אוֹרַיְתָא בְּסַנְהֶדְרִין דַעֲבַדַת לְהוֹן אֶסְתֵּר בִּתְרַע מַלְכָּא וּמָרְדְּכַי לָא קָם מִן קֳדָם אַנְדְּרָטֵיהּ וְלָא רְתַת מִנֵּיהּ אֱלָהֵין פְּשַׁט יָת רִגְלֵיהּ יְמִינֵיהּ וְאַחְוִי לֵיהּ שְׁטַר זְבִינְתָּא דְאִזְדַּבַּן לֵיהּ בְּטוּלְמָא דִלְחֵם דִּמְכַתְּבָא בְּאִסְטַרְקְלֵיהּ כָּל קֳבֵל אַרְכּוּבְתֵיהּ מִן יַד תְּקִיף רוּגְזֵיהּ וְאִתְמְלִי הָמָן עֲלוֹי מָרְדְּכַי רוּתְחָא׃ וְאִזְדְּרִיז הָמָן וְעַל לְבֵיתֵיהּ וּשְׁדַר וּקְרָא יָת רַחֲמוֹי וְיָת זֶרֶשׁ רְשִׁיעָתָא אִנְתְּתֵיהּ בְּרַת תַּתְנַי פַּחַת עֲבַר נַהֲרָא׃ וְאִשְׁתָּעֵי לְהוֹן הָמָן יָת יְקַר עֻתְרֵיהּ וְהֵיךְ אִתְמְנֵי עִם דּוּכְסֵי מַלְכָּא וְהֵיךְ רָהֲטִין קֳדָמוֹי סְגִיאוּת בְּנוֹי דְסַכּוּמְהוֹן מָאתָן וּתְמַנְיָא בַּר מִן עַסַרְתֵּי אוּחֲרָנִין דְאִינוּן פוּלְמוֹרִיכִין עַל פִּילְכַיָּא וּבַר מִן שִׁמְשַׁי דְהוּא סַפְרָנָא דְמַלְכָּא וְיָת מַה דִי רַבְּיֵיהּ מַלְכָּא וְיָת דִי זַקְפֵיהּ עֲלוֹי כָּל רַבְרְבָנוֹי וְעַבְדוֹי דְמַלְכָּא׃ וַאֲמַר הָמָן בְּרַם לָא הַנְעֶלַת אֶסְתֵּר מַלְכְּתָא עִם מַלְכָּא לְמִשְׁתְּיָא דִי עֲבַדַת אֱלָהֵין יָתִי וְאוּף עִידָן מְחַר אֲנָא מְזוּמָן לְוָתָהּ לְמִסְעוֹד עִם מַלְכָּא׃ וְכָל דָּא לֵיתֵיהּ טִימֵי לְוָתִי בְּכָל עִידָן דִי אֲנָא חָזֵי יָת מָרְדְּכַי יְהוּדָאָה דְיָתִיב בְּסַנְהֶדְרִין עִם עוּלֵימַיָא בִּתְרַע פַּלָטְרִין דְמַלְכָּא׃ וַאֲמָרַת לֵיהּ זֶרֶשׁ אִנְתְּתֵיהּ וְכָל

בסדר וארא: שוה ג' וסימ' וכל זה איננו שוה לי · ולמלך אין שוה להניחם ·

אבן עזרא

אבן יחייא

מכרה

רשי

בלילה שנת המלך · גם היה ויש אומרים שם את לבו על שזמנה אסתר את המן שמא נתנה עיניה בו ויהרגהו : להביא את ספר הזכרונות · דרך המלכים בשנתן נודדת אומרים לפניהם משלים ושיחות עד שעינתם חוזרת עליהם ורבותינו אמרו מתוך שנתן לבו על המן והסתר אמר אי איפשר שלא ידע אדם עלתם שהוא אוהבי ויגלה לי וחזר ואמר שמא עשה לי אדם טובה ולא גמלתיו ואין חוששין עוד לי לפיכך ויאמר להביא את ספר הזכרונות : ונתון

רלבג

בלילה ההוא נדדה וגו' ידמה שזה סבב מסבב הסבות להשגחה על ישראל ועל מרדכי עם שדברי אסתר סבבו גם כן לאחשורוש מבוכות ומחשבות כי לא היה יודע על מה ועל מה תשתדל אסתר בזה האופן לבקש מהמלך במשתה בקשתה ועל מה תשתרכה לקרוא להמן עמו שני פעמי' ולפי שהיה נהוג בעת שתדד שנת המלך להביא לפניו ספר הזכרונות דברי הימים לפי שפס ספורים תשמח הנפש בשמיעות' ויהיה זה סבה להביא השינה עם שזה גם כן יביא למלך להזכיר מה שקרה וילמד בזה דעת לעתיד ויתיישר גם כן לתת גמול טוב לאשר גמלו והפך : מה

אסתר ו

וכל־אהביו יעשו־עץ גבה חמשים אמה ובבקר אמר למלך ויתלו את־מרדכי עליו ובא עם־המלך אל־המשתה שמח וייטב הדבר לפני המן ויעש העץ :

א בלילה ההוא נדדה שנת המלך ויאמר להביא את־ספר הזכרנות דברי הימים ויהיו נקראים לפני המלך : וימצא

ד' · ל' וחד ויתלו · ב' וחס · ב' ר"ף · ג' ה' בסיפר · ל' ופתיב כן · יכה · ל' וחד הנקראים

וכל רחימוי אין שפיר בעינך נימר קדמך מילתא חדא מה דנעביד ליה למרדכי יהודאה אם הוא חד מן צדיקיא דאתבריאו בעלמא אין בחרבא נקטול יתיה כבר תדפוך חרבא ותתרמי עלנא הב יתיה לרגומנא כבר רגמיה דוד גלית פלשתאה ואם בתראה דנחשא נרמי יתיה כבר בזעיה משה ונפק מיניה זרוק יתיה לימא רבא כבר בזעוניה בני ישראל ועברו בגויה טמון יתיה לגו אתון נורא יקידתא כבר דעקרוי חנניה מישאל ועזריה ונפקו מן גויה יתרמי לגוב אריותא כבר לא חבילו אריותא בדניאל כד הוי יתרמי קדם כלבין כבר דאסתמכו פוס כלבין בארעא דמצרים על בני ישראל למדברא יגלי יתיה כבר במדברא נפישו וסגיאו מה עוד קטלא נקטול יתיה והידא מיתא תתעביד ליה נרמי יתיה לבית אסירי כבר מן בית אסירי אמליכו ליוסף סכינא תתרמי על צואריה כבר הוה אתהפכת סכינא מעילוי דיצחק עייניה נעויר ונשבוק יתיה כבר יקטל בנא כמה דקטל שמשון פורענותיה דגברא הדין לא ידעינן מה נעביד אלא צליבא רבא אתעביד ליה ועל בבא דביתיה דמיה ישתפיך קומתיה תתרמי על צליבא ויחזון יתיה כל יהודאי וכל חברוי ורחימוי שמיא וארעא כחדא צייתין על צליבא דאתקין המן למרדכי יתוה לצפרא ועול קדם מלכא ושאיל מיניה על צליבא הדין בשעתא ההיא לא שלח מנוי ולא שבק המן בר המדתא עד דאזל ואייתית נגריא ית קינאי נגריא דעבדין צליבא וקיצאי דמתקנין סכין דפרזל וכנוי דהמן דייצין וחדיין וזרש אתתיה מנגנא בכינרין עם המן רשיעא ואמר אגרא לנגרי אנא יהיב ולקיצאי אנא מתקן שירותא על צליבא הדין בהשעתא קם המן רשיעא למנסיא צליבא בקומתיה נפקת בת קל משמי מרומא ואמירת ליה יאי המן רשיעא ולך שפר בר המדתא ושפר פתגמא קדם המן ועבד צליבא לגרמיה דהוה מן יומא דזמינת אסתר ית המן לשירותא אתעקו בני ישראל ואמרין דין לדין הדין מסאנינן בכל יומא ויומא דתיבעי אסתר מן מלכא דניקטליה והיא מזמנא ליה לשירותא בהא שעתא שפכו דבית יעקב כולון לבהון ואתרחיצו על אבוהון די בשמיא וכן אמרין קדמוי עני יתן עני כל מעיקיא היך דתלין עיני עבדוי למריהון והיך עיני אמתא לרבונתה כדין תליין עיננא עלך עד עידן דתתגלי ותתפוק יתנא דהא סנאה ובעיל דבבא מנגדף ואמר מן אינון יהודאי בכן שמע בקל צלותהון ועבד בעותהון : ביה בליליא מטול דיבכך זימנא דפריק יתהון מן בעלי דבביהון בליליא פריק יתהון מפרעה ומסנחריב מן כל דקמו עליהון ביה בליליא ההוא נדת שינתא דמלכא ביה בליליא ההוא נפק פורקנא ליהודאי ביה בליליא איתברת שרה לביתיה דאבימלך ביה בליליא אתקטלו כל בוכרי דמצראי ביה בליליא ההוא אתגלין נביאן לנביאן וחילמין לחילמי חיזויא ביה בליליא ההוא אתגריש עלמא כוליה מרינן וכל דיריהון אכלא רבא בכל כרכיא מספדא ויללא בכל מדינתא עולימין אסורין בסקין סבין סבן שקפין על לבהון וכולון צווחין במרר ובקל רב מיללין ואמרין ווי דחזינן עקא על עקא ותבירא על תבירא ומתברנא קדמיא לא אתסינן ומחתנא לא איתיהיבת אסו וממדונא לא אתנחמנא וכיבי לבנא לא עברו מיננא דקרית אבהתנא רטישא על ארעא ומקדשנא סגר סנאה ועזרתנא דשישו בעלי דבבנא ופרעה ומצראי לא עצו עלנא כהדא עצתא ומלכי עממיא לא חשיבו עלנא כמחשבתא הדא למהוי עתידין ליומי הדין לשיציותנא מעל אפי ארעא גלי רזין גלא ליה רזא דנא למרדכי די גזרת מותנא אתגזרת על דבית ישראל ואוף לעברין ולאמהן לא זבינו יתנא : ביה בליליא ההוא נדת שינתיה דקודשא בריך הוא ממרומא ואין לא כתיב הדין קרא לא הוות אפשר למימריה דכתיב עורה למה תישן יי חסו ושלום לית קדמוי שינה אלא כד חטיין בית ישראל עבד גרמיה דכוות דמיך ברם כד עבדין רעותיה לא נאים ולא דמיך נטיר ישראל ביה בליליא ההוא נדרת שינתיה דמרדכי צדיקא דהוה שהיד ולא שכיב והוה שכיב ולא דמיך דהוון בית ישראל מתכנשין ויתבין קדמוי ואמרין ליה את גרמת לנא ית כל בישתא הדא ואין את קמתא מן קדם המן רשיעא וכרעתא וסגידתא ליה לא אתת עלנא כל עקתא הדא מתיב מרדכי ואמר לון לבושא די הוה לביש המן רשיעא ציירין עלוי תרין צלמין חד מן קדמוי וחד מן בתרוי ואין קמית וסגידית ליה אשתכחית דאפלח לטעותא ואתון ידעין מן דפלח לטעוותא יאבד מן עלמא הדין ומטרד מן עלמא דאתי ושתקין מיניה כולון ביה בליליא נדרת שינתא דהמן רשיעא דהוה שהיד ולא שכיב והוה שכיב ולא דמיך מחברת דהוה מתקן ית צליבא למיצלב ית מרדכי עלוי ולא הוה ידע דלנפשיה הוה מתקן יתיה ביה בליליא ההוא נדרת שינתא

אבן עזרא

בלילה ההוא · בדרש שנת מלכו של עולם והטעם שהשם לא יישן רק שומר ישראל וסבב סיבתה זכירת מעשים שעברו בעבור שנדדה שנת המלך · יש אומרים כי טעם להביא ספר דברי הימים להתענגו בשמיעת דבריו שעברו ויש אומרי' בעבור שנדדה שנתו שמא עניש הוא על דבר שנדר ולא הקימו וזה קרוב אלי : יקר

אבן יחייא

ויעשו עץ גבוה חמשי' אמה להרחיק' מחמשים שערי בינה ולא יוכל להכזר באחד מהם · כי חשבה היות חכמת האלהות כחכמת הכישוף אשר לא ישלוט השולט במכשף כי אם בהיותו נפרד מהארץ ובלתי נוגע בה · ומעשה שמעון בן שטח בסנהדרין ביוכשפות אשר תלה באשקלון יוכיח · וכן למען יראו מרחוק וישמעו העמים ויראו · ובבקר אמור למלך ויתלו את מרדכי עליו למען אשר תוכל בעת האוכל לבוא אל המשתה שמח · כי כל האושר שבעולם יש לך רק מחיי מרדכי אשר חי על האדמה לענותך · ואם תעשה ככה תגיע אל האושר אחרון להשתוות עם המלך והמלכה ובשמחה מבלי מעיק · וייטב הדבר לפני המן ויעש העץ כעצת אשתו האכזריה :

בלילה ההוא ונומר היה מהשגחת ה' על עמו להסיר שינה מעיניו · והיה נראה לו כאלו השמים ממעל והארץ מתחת היו נדים ונעים · ומה שאכל ושתה לא הועיל לו · ואדרבא כל איבריו היו מזדעזעי' באופן שהיה הופך תמיד על צדיו כנער נגדל · וחשש פן בוגן עליו רעה מגדוליו עליו כאשר גבשו בגתן ותרש · וזה על רעה קבלו ממנו · או על טובה אשר היה חייב לגמלם · ולמען תקור מזה אמר להביא את ספר הזכרונות ויהיו נקראים לפניו · וכן כדי שמתוך הנאת שמעו הזכרונות והקורות ינוח וישקוט מהרעדה אחזתו · וימצא כתוב מה שהיה מבקש · והוא כי הלא הטובה אשר עשה עמו מרדכי אשר הצילו ממיתה משובה כאשר הגיד רעת בגתן ותרש · ולא כמצא שום תגמול אליו על ככה · ולכן תכף נבהל המלך · ושאל אם באולי נעשה יקר וגדולה לו על זה ונסכת לגמתו · יקר הוא הכבוד · וגדולה הוא העושר · וענו כי לא נעשה עמו דבר · ותכף הסכים המלך שלא יסבן בלילה תגמול מרדכי למען כל העם ילמדון לגלות למלך הרע המעותד עליו ביודעם כי לא יאבדו כי הנה שכרם אתו · ופעולתם לפניו כאשר עשה עם מרדכי היהודי · ולכן שאל תכף מי בחצר מגדוליו לאמר הדבר אל הים · וקרה המקרה שאז היות המן בחצר כי השכי' בעצת אשתו לאמר למלך לתלות מרדכי למען יכנס אל המשתה שמח · ולכן נעריו השיבוהו היות המן

מסרה

ובבקר ו' וסימ' ובבקר תשבעו לחם · ובבקר היתה שכבת הטל · ובבקר זרעך תפריח · ובבקר תפלתי תקדמך · ובבקר היא שבה · ובבקר אמר למלך ויתלו · שנת ה' בלישן שינה וסי' בחמם אשית את משתיה' · והשמרתי שריה והכמיה · אם אתן שנת לעיני · מתוקה שנת העובד · בלילה ההוא נדדה שנת המלך :

אבן יחייא

המן פס · אשר לזה שיכנס תכף והמלך נתיעץ עמו כמנהגו תמיד להיותו חכם חרטים ומגדולי יועציו · והמן אשר היה חכם והיה רואה היות מזלו למעלה ראש · וראה שהמלך לא גילה לו בתחילת שאלתו מי הוא אשר המלך חפץ ביקרו כמנהגו עמו בפעמים האחרים · ושזה היה בסוף הלילה אשר לא דבר עם שום אדם אחר · אחרי פרידתו מעמו · וכל סודות המלך כמאז היו נגלים אליו · וידע כי לא היה לב המלך להטיב לזולת כי לא דבר לו מאומה על ככה · ולכן חשב וגזר אומר בלבו כי חפצו לעשות יקר היה אליו ולא לזולתו · וזה להיותו כרוך אחר אהבתו · ולילה ויום לא יחשה מלהגדילו ולכן יעצוהו · לעשות לזה שוהב המלך הגדולה והכבוד אשר אחריו אין למעלה ממנו · כי מזולת זאת כל שאר המדרגות מהגדולה היו אליו · וכן כי דת הפרסיים היה שכל הלובש לבוש המלך ורוכב על סוסו · היה מותר לו לשפוך דם המנוה אותו בלי רשות המלך · למען יוכל לתלות את מרדכי בלי רשות · יביאו לבוש מלכות ונומר רוצה לומר המלבוש אשר לבשו המלך והסוס אשר רכבו המלך ביום אשר נמלך ואשר נתן הכתר מלכות בראשו בפעם הראשונ' · וילבשו וירכב על ידי איש והוא היותר שלם משרי המלך · ושיהיה היותר ומהפרתמים וזה יהיה נפותחי וברחוב העיר · וילך כן בכל העיר כדי לפרסם כדבר · ויען כי למלך ביום מלכותו לא נעשה יותר מזה ובמה יודע איפה מעלתו על הזולת · אמ' כי יקראו לפניו ככה יעשה לאיש אשר המלך חפץ ביקרו · באופן שכבוד המלך במקומו יהיה עומד · והכבוד הנעשה לזה היה להשפעה השפע' מאת מעלתו עליו · וכל זה יען ואמר בחשבו כי אליו היה מגיע כל הכבוד הזה · ויאמר המלך ונומר לפי שהמן נכנס במלכות המלך ואמר כי להיותו יהודי ומן הגולה לא היה נאות לכבוד גדול כזה אבל ראוי לכבדו באופן אחר ויקר וגדולה גדולה אבל לא כזה · אחרי אשר המלך חייבו אליו לעשות כן במצות עשה · וכאומרו ועשה כן למרדכי היהודי · חייבו שלא בשלות לא תעשה שאל יפל דבר מכל אשר אמר לעצמו אם יעבור על מצותו

מנחת ערב

למרדכי מאמר משה פה"ל שיתפלל משה משם ומרדכי מגלגולותי' תפלתם נשמעת ובזה יאמר הם התרם תהרימי הנ"ך לה משה בכח יהריס באופן שריות והצלה יעמוד ליהודים ממקום אחר שהוא ממשה מג"ע שהוא לא יתחין עד יקרלך המלך ונמצאת הבגנה בהם ולא בו : מכדתך יוזהו שמלת ריוח חסרת יו"ד לרמוז כי הריוח שבא ממקום הוא ממי שהינו גוף כי אם רוח ובהיותך בלתי מסתכלת על ההצלה כמג"ל עון שהוא בג"ם כל הרעה הזאת בנתי מתכפר וע"כ את ובית הביך שמבית שהוא שגרם הרעה תאבדו ע"כ הסתכלי לכפר על בית אביך והכיעי ורחי איך דברי המתה שאיל מאין ולאין בהיות כל ישראל עבדים בגלות את עלית למלוכה לך מי יודע אם לעת כואת לתקן השמת שהוא הבעת למכונת שתתקן דבר מלך כמוך : ותאמר אסתר להשיב על מרדכי הפה בכל עניניה כיוונה פלא יורגש כי היא מחזרת אחר תקונים להציל את ישראל כי הדרכה היא היתה מראה עצמה כאוהבת את המן לבל יבטחו בה ויתרפו מן התשובה ע"כ אמרה להשיב את מרדכי כלו' אותו לבדו ולא להשמיע לאשר אתו :

לך כנוס וגו' הכ'את"ל שהלכות ומר"ע שאלו לאליהו על מה נתחייבו וא"ל על שנהנו מסעודת אחשורוש עוד הודיע לה כי היה צריך תיקון על ידה לכפר בעד שהוא הגורם ביאת המן לעולם שהמתשיא בסעוד' ע"כ בזה כריפא הומן ותאמר לו לך כנוס וגו' כלומר ה"כ איפא יחת עשה ותחת אשר כינסם המן אל המשתה אתה לך כנוס אל הכוס ואל יעלה על רוחך לעשות ע"י שליקכ"ה ההם בעצמך לך כנוס כינגם אהה מזרע שאול ותתקן את אשר עיוהו כי לא עת טכסיסי סררה לעשות ע"י שלים ונעשה מדה כנגד מדה כי המשתה היה לכל העם הנמצאים בשושן הבירה גם עתה כנים את כל הנמצאים בשושן וצימו וגו' לעומת האכילה והשתיה ההיא · ואמרת המלכה גדולה לשהשמע ההפילה היא להתפלל אים בעד רעהו כמש"ז"ל המתפלל על חבירו והוא צריך לאותו דבר הוא נענה תחלה הנה חשועתי בבואי אל המלך אשר לא כדת אחשובה לאשר שחית' אשר לא כדת בהיה בבואי לפני המלך שאני מאן להיותני ולהחיות ההכם ולא יעזק בזה להיות א' מב' הכחות נענה תחלה ע"כ ההם צומו עלי ואני עליכם באופן בהיה נענים כה' וז"ה לא מו עליונם אני ונערותי אצום כן כלו' כן ככם שכאשר אהם צמים עלי גם אני עליכם וז"ח אצום כי ולא אמר נצום כי נערותיה לא ידעו בחינת זו לכם קוממה גם הם

מה לעשות לאיש אשר המלך חפץ ביקרו ירא׳ שיעשו בו בעצמו דבר יהיה לו כביד ולזה אמר מה לעשות באיש ואשר נתן כתר מלכות בראשו רוצה לומר ואשר נתן בראשו של מלך שהוא כתר מלכות והנה רצה בזה שיותן כתר המלכו׳ בראשו כדי לכבדו יותר מה שאפשר ויהיה אמרו ואשר נתן כתר מלכות כמו ותרקהו את כילד שור הענין כאשר תחלה ואחר כך ביקרו וכן הענין בזה המקום רוצה לומר ואשר נתן שם כתר מלכות בראשו ואחר אחר זה ונתון הלבוש והסוס ולא זכר הכתר לקצר האחר כך הכין רבי אליעזר הגדול כמו שכרהו בפרקיו שכתב והכתר אשר נתן בראשו ופירוש יפה הוא · וידמה עוד שירצה בזה שיקחו הסוס אשר רכב בו המלך בעוד שהיה נתן כתר מלכות בראשו · ואולם אמר זה כי המלך איננו נושא כתר מלכות בכל העתים אשר הוא רוכב אך היה נהוג אז באותם המלכים המולכים על כל מלכי הגוים כי בעת שהוא רוכב עם שרי׳ גדולי׳ מאד ומלכים אשר תחתיו ישא כתר מלכות להכיר שהוא המולך ואז היה רוכב בסוס היותר יפה אשר לו לזאת הסבה גם כן ומפני זה בחר המן הסוס ההוא · והלבישו את האיש · רוצה לומר שילבישו האיש ההוא בעצמו שהוא משרי המלך הפרתמים את האיש אשר המלך חפץ ביקרו והוא בעצמו ירכיבהו על הסוס ברחוב העיר שיראהו זה כל העם ·

וַיִּמָּצֵא כָתוּב אֲשֶׁר הִגִּיד מָרְדֳּכַי עַל־בִּגְתָנָא וָתֶרֶשׁ שְׁנֵי סָרִיסֵי הַמֶּלֶךְ מִשֹּׁמְרֵי הַסַּף אֲשֶׁר בִּקְשׁוּ לִשְׁלֹחַ יָד בַּמֶּלֶךְ אֲחַשְׁוֵרוֹשׁ׃ וַיֹּאמֶר הַמֶּלֶךְ מַה־נַּעֲשָׂה יְקָר וּגְדוּלָּה לְמָרְדֳּכַי עַל־זֶה וַיֹּאמְרוּ נַעֲרֵי הַמֶּלֶךְ מְשָׁרְתָיו לֹא־נַעֲשָׂה עִמּוֹ דָּבָר׃ וַיֹּאמֶר הַמֶּלֶךְ מִי בֶחָצֵר וְהָמָן בָּא לַחֲצַר בֵּית־הַמֶּלֶךְ הַחִיצוֹנָה לֵאמֹר לַמֶּלֶךְ לִתְלוֹת אֶת־מָרְדֳּכַי עַל־הָעֵץ אֲשֶׁר־הֵכִין לוֹ׃ וַיֹּאמְרוּ נַעֲרֵי הַמֶּלֶךְ אֵלָיו הִנֵּה הָמָן עֹמֵד בֶּחָצֵר וַיֹּאמֶר הַמֶּלֶךְ יָבוֹא׃ וַיָּבוֹא הָמָן וַיֹּאמֶר לוֹ הַמֶּלֶךְ מַה־לַּעֲשׂוֹת בָּאִישׁ אֲשֶׁר הַמֶּלֶךְ חָפֵץ בִּיקָרוֹ וַיֹּאמֶר הָמָן בְּלִבּוֹ לְמִי יַחְפֹּץ הַמֶּלֶךְ לַעֲשׂוֹת יְקָר יוֹתֵר מִמֶּנִּי׃ וַיֹּאמֶר הָמָן אֶל־הַמֶּלֶךְ אִישׁ אֲשֶׁר הַמֶּלֶךְ חָפֵץ בִּיקָרוֹ׃ יָבִיאוּ לְבוּשׁ מַלְכוּת אֲשֶׁר לָבַשׁ־בּוֹ הַמֶּלֶךְ וְסוּס אֲשֶׁר רָכַב עָלָיו הַמֶּלֶךְ וַאֲשֶׁר נִתַּן כֶּתֶר מַלְכוּת בְּרֹאשׁוֹ׃ וְנָתוֹן הַלְּבוּשׁ וְהַסּוּס עַל־יַד־אִישׁ מִשָּׂרֵי הַמֶּלֶךְ הַפַּרְתְּמִים וְהִלְבִּישׁוּ אֶת־הָאִישׁ אֲשֶׁר הַמֶּלֶךְ חָפֵץ בִּיקָרוֹ וְהִרְכִּיבֻהוּ עַל־הַסּוּס בִּרְחוֹב הָעִיר וְקָרְאוּ לְפָנָיו כָּכָה יֵעָשֶׂה לָאִישׁ אֲשֶׁר הַמֶּלֶךְ חָפֵץ בִּיקָרוֹ׃

ויאמר

שינתא דאסתר צדיקתא דהות עבדרת לחמא לאעלא ית המן בשירותא עם מלכא אחשורוש ביה בליליא ההוא נדת שינתיה דמלכא דאחשורוש טפשא דהוה שהיד ולא שכיב והוה שכב ולא דמיך די נקט יתיה רוחא דנקטא למלכי וחבטת יתיה כולי ליליא עני וכן אמר לכל רברבנוי מה דאכלית לא הנאה לי ומה דשתיתי לא אתקבל עלי שמיא רעימין עלי ושמי שמיא מרימין בקליהון הירא כתנן אמרית למשבק למרינתא ולא שבקית לון או אסתר והמן מכוונין למקטל יתי דלא אעלת אסתר לשירותא עמי אלא המן בלחודוי ביה בליליא ההוא על דכרן אברהם יצחק ויעקב קדם אבוהון די בשמיא דאשתלח מן מרומא מלאכא הוא מיכאל רב חיילא דישראל ויתיב בריש דמלכא ונדי ית שינתא מיניה כוליה ליליא עד די אמר לאעלא קדמוי ית ספר דכרניא מילי דיומא והוין קרין ביה קדם מלכא עברי דיניהון דמלכא קדמי דהוון מן קדמוי ויתיב לעיל מן עינוי דמלכא והוה מסתכל מלכא וחזי כרמות נכר עני ואמר ליה למלכא המן בעי דנקטלך ונמליך יתיה חילופיך והא מקדם בצפרא ובעי למישאל מינך גברא דפרקך מן מותא ובעי למקטליה אלא אימר ליה להמן מה למעבד לגברא דמלכא צבי ביקריה ותחזי דלא שאיל מינך אלא לבושין דמלכא וכתרא דמלכותא וסוסיא דירכיב עלוי מלכא: ואשתכח כתוב בספרא די חוי מרדכי על בגתנא ותרש תרין רבני מלכא די נטרי פלטרין די בעו לאושטא ידא לקטלא ית מלכא דאחשורוש בבית דמכיה: ואמר מלכא מה אתעביד יקרא ורבותא למרדכי על דין ואמרו עולמי מלכא משומשנוי לא אתעביד עמיה שום מדעם: ואמר מלכא מן גברא דקאים בדרתא והמן על לדרתא די בבית מלכא בריתא למימר למלכא למצלוב ית מרדכי על קיסא דזמין ליה: ואמרו עולמי מלכא לותיה הא המן קאים בדרתא ואמר מלכא יעול: ועל המן ואמר ליה מלכא מה חזי לאיתעבדא לגבר די מלכא צבי ביקריה וחשיב המן בליביה ואמר מאן יצבי מלכא למעבד יקרא יתיר מני: ואמר המן לות מלכא גבר די מלכא צבי ביקריה: ישים מלכא טעם ייתון לבוש ארגוונא דילבישו ביה ית מלכא ביומא די על למלכותא וסוסא דירכב עלוי מלכא ביומא דעל למלכותא ודי איתיהב כלילא דמלכותא ברישיה: ויהא מתיהב לבוש ארגונא וסוסא על ידא דגברא רבא מרברבי דמלכא איסטרטיגין וילבשון תורכייני מלכא ית גברא דמלכא צבי ביקריה וירכיבונוהי עילוי סוסא בפתאת דקרתא ויקלסון קדמוי כדנא יתעביד לגברא דמלכא צבי ביקריה: ואמר

רש״י

ונתון הלבוש והסוס · על ידי איש · ואת הכתר לא הזכיר שראה עינו של מלך רעה על שאמר שיתנו הכתר בראש הדיוט:

וישב

מסרה

וימצא ז׳ וסי׳ הגביע · ויבקש הדבר וימצא ויתלו · וימצא כתוב · וימצא מבני הכהנים דעזרא · וימצא בהם גבורי חיל דד״ה · ויבקשוהו וימצא להם · לתלות ב׳ וסי׳ יחד לתלות · לתלות את מרדכי · מה לעשות באיש כל לישון עשייה קשורי׳ בלמ״ד במ״ה קשורי׳ בבי״ת וסי׳ ונתתי אתם שמרי משמרת הבית · מה לעשות עוד לכרמי תנינא דפסיק ובכל יום ויום · והעם לעשות בכתובי׳ · ויבא המן ויאמר לו המלך · אשר המלך חפץ ביקרו · אמירה בלבו דוקא בלבו י׳ דסמי׳ וסימ׳ נמסר במלכים א׳ סימן י״ב · ונה ז׳ וסי׳ נמסר בסדר מקץ ובירמיה [illegible]

אבן עזרא

יקר · הוא שם ולעולם הוא קמוץ רק אם היה סמוך כמו ואת יקר תפארת גדולתו ואם היה שם התואר יהיה היו״ד קמוץ בקמץ גדול וכאשר יסמך יתערב עם השם הסמוך יקר רוח איש תבונה והטעם יפרים ביניהם : חפץ ביקרו · המלך חפץ לעשות יקר לו : ויאמר המן בלבו · יש בדברי יחיד כי מזה הכתוב נלמוד כי בנבואה נכתבה זאת המגלה כי מי יודע תעלומות לב כי אם השם שגלה סודו אל עבדיו הנביאים ואחרים אמרו כי היה דרך סברא או המן גילה סודו אחר כן או ביו׳ עצמו וכמוהו ויאמר עשו בלבו והאמת כי זאת המגלה ברוח הקדש נכתב׳ · מלכנו למי יחפוץ וגם ודרכו יחפץ שני משקלים : יביאו · המשרתים : ואשר נתן כתר מלכות בראשו · יש אומרים שהרגים אחר׳ על המלך על כתר המלכות בעבור כבוד המלכות על כן אמר ונתון הלבוש והסוס ולא הזכיר הכתר והנכון בעיני שו״ו בראשו שב אל הסוס כי יש סוס של מלך שישימו כתר מלכו׳ בראשו כאשר ירכב עליו המלך ואין אחר מעבדי המלך רשאי לרכוב עליו וזה דבר ידוע :

אבן יחייא

[illegible]

מנחת ערב

[illegible]

[illegible]

והמן נדחף אל ביתו אבל וחפוי ראש · רוצה לומר שנדחה תכף אל ביתו מרוב הצער והבשת והיה אבל מרוב הכעס וכסה פניו כמנהג האיש המצטער מאד · אם מזרע היהודים מרדכי אשר החלות רוצה לומר אם היה שיהיה מרדכי מזרע היהודים והרצון בזה שלא יהיה ממשפחת גרים הנה כיון שהתחלת לנפול לפניו לא תוכל לו כי נפול תפול לפניו כי כן מנהגו במלחמות שהיו לישראל עם עמלק שנלחמו אותם נלוח נפלה · ויבהילו להביא את המן רוצה לומר וימהרו · כי אין הצר שוה בנזק המלך רוצה לומר כי אין הכר לו מלוק שיקרה לעמי מפני היותם עבדים ושפחות שוה לי כמו שהוא נזק המלך אם לא יגיעו עשרת אלפים ככר כסף על זה אך המות לא נוכל לסבול בפשט פנים לי ולעמי · ויאמר המלך אחשורוש ויאמ' לאסתר המלכה · יתכן שאמר אחשורוש לאשר סביבו מי הוא זה ואיזה הוא וכאשר ראה שאין עונה אליו דבר אז שאל זה לאסתר המלכה והיא ענתה ואמרה כי עשה זה איש צר ואויב והוא המן הרע ר"ל כי לא עשה זה לתועלת המלך ולהפיר הנזק ממנו רק בעבור שנאתו אותם והמן נבעת ונחרד מכל המלך והמלכה ממנס מלך המלך במה שהשתדל לעשות כנגדו להשמיד עם אחד הוא מולך עליו בעבור שנאתו איחס כי כבר היה זה נזק רב למלך והמן נופל על המטה אשר אסתר עליו רוצה לומר כי הוא בא אל המטה אשר השכבה בה אסתר כי הסבתם היתה במטות והיה כירע לדבר אליה במטה ההיא שהיא בו · ולזה היה דומה כאלו רצונו לכבוש אותה תחתיו : הדבר יצא מפי המלך ופני המן חפוי · אחשוב שכסו פניו שלא יראהו המלך לשכך חמת המלך וידמ' שכן היה המנהג כמו שפשט המנהג היום שכאשר כעס שר גדול על איש שהוא לפניו יצוה שיסירוהו מלפניו הלא תראה כי המלך קם בחמתו ממשתה היין להפרד מראיית המן לשכך חמתו ומזה גם כן חוייב בראות' חמת המלך עליו שיכסו פניו כדי שלא יראהו המלך את בית המן צורר היהודי' ידמ' שנתנו לה מפני היותו צורר היהודי' ואשם אסתר את מרדכי על בית המן עשתה אותו פקיד וממונה על קניני הבית ההוא רוצה לומר לשמר' לה ותוסף אסתר ותדבר לפני המלך וגומ' הנה השתדלה עתה להפר עצת המן ועל זה הוצרכה להתיר עצמה למות להכנס אל החצר הפנימית ואם לא נקראת כי בזולת זה לא הועילו לה מעשים כלל להצלת ישראל וראוי שתדע שכבר יתבאר מזה המקום כי האותיות הראשונות אשר שלח המן בשם המלך לא היו לכוון' שישמידו ויהרגו היהודים ויאבדום ויבוזו שללם אבל היתה לתת רשות לצריהם ולבקשו נפש' להשמידם ולאבדם ואחשוב שאלו שהיו אויבי ישראל היו כלם מזרע עמלק והם היו משתדלים בהשמדת ישראל מראש כמו שנזכר בתורה ועתה כשמצאו ישראל בשפלות היו השתדלות' לכלותם

רשי

וישב מרדכי · לשקו ולתעניתו : אבל וחפוי ראש · רבותי' פירשו הדבר במסכת מגילה : אשר החילות לנפול וגו' · אמרה אומה זו נמשלו לכוכבים ולעפר כשהם יורדי' יורדים עד עפר וכשהם עולים עולים עד לרקיע ועד הכוכבים : תכחן

ו׳ וַיֹּ֨אמֶר הַמֶּ֜לֶךְ לְהָמָ֗ן מַ֠הֵר קַ֣ח אֶת־הַלְּב֤וּשׁ וְאֶת־הַסּוּס֙ כַּאֲשֶׁ֣ר דִּבַּ֔רְתָּ וַעֲשֵׂה־כֵן֙ לְמָרְדֳּכַ֣י הַיְּהוּדִ֔י הַיּוֹשֵׁ֖ב בְּשַׁ֣עַר הַמֶּ֑לֶךְ אַל־תַּפֵּ֣ל דָּבָ֔ר מִכֹּ֖ל אֲשֶׁ֥ר דִּבַּֽרְתָּ׃ וַיִּקַּ֤ח הָמָן֙ אֶת־הַלְּב֣וּשׁ וְאֶת־הַסּ֔וּס וַיַּלְבֵּ֖שׁ אֶֽת־מָרְדֳּכָ֑י וַיַּרְכִּיבֵ֙הוּ֙ בִּרְח֣וֹב הָעִ֔יר וַיִּקְרָ֣א לְפָנָ֔יו כָּ֚כָה יֵעָשֶׂ֣ה לָאִ֔ישׁ אֲשֶׁ֥ר הַמֶּ֖לֶךְ חָפֵ֥ץ בִּיקָרֽוֹ׃ וַיָּ֥שָׁב מָרְדֳּכַ֖י אֶל־שַׁ֣עַר הַמֶּ֑לֶךְ וְהָמָן֙ נִדְחַ֣ף אֶל־בֵּית֔וֹ אָבֵ֖ל וַחֲפ֥וּי רֹֽאשׁ׃ וַיְסַפֵּ֨ר הָמָ֜ן לְזֶ֤רֶשׁ אִשְׁתּוֹ֙ וּלְכָל־אֹ֣הֲבָ֔יו אֵ֖ת כָּל־אֲשֶׁ֣ר קָרָ֑הוּ וַיֹּ֩אמְרוּ֩ ל֨וֹ חֲכָמָ֜יו וְזֶ֣רֶשׁ אִשְׁתּ֗וֹ אִ֣ם מִזֶּ֣רַע הַיְּהוּדִ֡ים מָרְדֳּכַ֞י אֲשֶׁר֩ הַחִלּ֨וֹתָ לִנְפֹּ֤ל לְפָנָיו֙ לֹא־תוּכַ֣ל ל֔וֹ כִּֽי־נָפ֥וֹל תִּפּ֖וֹל לְפָנָֽיו׃ עוֹדָם֙ מְדַבְּרִ֣ים עִמּ֔וֹ וְסָרִיסֵ֥י הַמֶּ֖לֶךְ הִגִּ֑יעוּ וַיַּבְהִ֙לוּ֙ לְהָבִ֣יא אֶת־הָמָ֔ן אֶל־הַמִּשְׁתֶּ֖ה אֲשֶׁר־עָשְׂתָ֥ה אֶסְתֵּֽר׃ וַיָּבֹ֤א הַמֶּ֙לֶךְ֙ וְהָמָ֔ן לִשְׁתּ֖וֹת עִם־אֶסְתֵּ֥ר הַמַּלְכָּֽה׃

ל׳ וא׳ ותפל חרגה · ד׳ · ל׳ · ג׳ וגם הוא · ג׳ וכבים · כ׳ · ד׳ · ה׳ מלי · ל׳ ותס׳ · כ׳ חס׳ זכים׳ · י״ד

ויאמר

וְאָמַר מַלְכָּא לְהָמָן אוֹחִי סַב יָת לְבוּשׁ אַרְגְּוָנָא וְיָת סוּסְיָא כְּמָא דִי מַלֵּילְתָּא וַעֲבִיד כֵּן לְמָרְדְּכַי יְהוּדָאָה אֲמַר לֵיהּ הָמָן לְאֵידֵין מָרְדְּכַי אֲתִיב לֵיהּ מַלְכָּא לְמָרְדְּכַי יְהוּדָאָה אֲמַר לֵיהּ הָמָן סַגִּיאִין מָרְדְּכַי יְהוּדָאֵי אִית בְּשׁוּשַׁן אֲתִיב לֵיהּ מַלְכָּא לְהַהוּא דִּסְדָרַת אֶסְתֵּר לֵיהּ סַנְהֶדְרִין בִּתְרַע פַּלְטֵרִין דְּמַלְכָּא אֲמַר לֵיהּ הָמָן בְּבָעוּ מִינָךְ קְטוֹל יָתִי וְלָא תִתְגְּזַר עֲלַי כְּפִתְגָּמָא הָדֵין אֲמַר לֵיהּ מַלְכָּא אוֹחִי וְלָא תִמְנַע מִדַּעַם מִן כָּל מַה דְּמַלֵּילְתָּא׃ וּדְבַר הָמָן יָת לְבוּשׁ אַרְגְּוָנָא וְיָת סוּסְיָא וְאַלְבִּישׁ יָת מָרְדְּכַי וְאַרְכְּבֵיהּ בִּפְתָאָה דְּקַרְתָּא וְקָלַס קֳדָמוֹי כְּדֵין יִתְעֲבִיד לְגַבְרָא דִּי מַלְכָּא צָבֵי בִּיקָרֵיהּ׃ וְתָב מָרְדְּכַי לְסַנְהֶדְרִין דִּי בִּתְרַע פַּלְטֵרִין דְּמַלְכָּא וְאַשְׁלַחִית לְבוּשׁ אַרְגְּוָנָא מֵעִילָוֹהִי וּלְבֵשׁ סַקָּא וִיתִיב עַל קִטְמָא וַהֲוָה מוֹדֶה וּמְצַלֵּי עַד רַמְשָׁא וְהָמָן אִתְבְּהֵל וַאֲזַל לְבֵיתֵיהּ אָבֵל עַל בְּרַתֵּיהּ וּמִתְעַטֵּף עַל רֵישֵׁיהּ כַּאֲבִילָא עַל בְּרַתֵּיהּ וְכִיסוּפֵיהּ׃ וְאִישְׁתָּעֵי הָמָן לְזֶרֶשׁ אִנְתְּתֵיהּ וּלְכָל רָחְמוֹי יָת כָּל דִּי אַרְעֵיהּ וַאֲמַרוּ לֵיהּ חַכִּימוֹי וְזֶרֶשׁ אִנְתְּתֵיהּ אִין מִזַּרְעָא דְּצַדִּיקַיָּא מָרְדְּכַי דִּשְׁרֵית לְמִיפַּל קֳדָמוֹי הֵיכְמָה דִּי נְפַלוּ מַלְכַיָּא קֳדָם אַבְרָהָם בְּמֵישַׁר חַקְלַיָּא אֲבִימֶלֶךְ קֳדָם יִצְחָק יַעֲקֹב נְצַח מַלְאָכָא וְעַל יְדוֹי דְּמֹשֶׁה וְאַהֲרֹן טְבָעוּ פַרְעֹה וְכָל מַשִּׁירְיָתֵיהּ בְּיַמָּא דְסוּף וְכָל מַלְכַיָּא וְשִׁלְטוֹנַיָּא דַּאֲבָאִישׁוּ לְהוֹן מְסַר יַתְהוֹן אֱלָהָהוֹן בִּידֵיהוֹן וְאַף אַנְתְּ לָא תֵיכוֹל לְאַבְאָשָׁא לֵיהּ אֲרוּם מִיפַּל תִּפּוֹל קֳדָמוֹי׃ עוֹד כְּעַן אִינוּן מְמַלְּלִין עִמֵּיהּ וְרַבְנֵי מַלְכָּא מְטוֹ וְאוֹחוּ לְהַנְעָלָא יָת הָמָן לְמִשְׁתְּיָא דַּעֲבַדַת אֶסְתֵּר׃ וְעַל מַלְכָּא וְהָמָן לְמִשְׁתֵּי עִם אֶסְתֵּר מַלְכְּתָא׃

ואמר

אבן עזרא

נדחף · מעצמו הוא אבל וחפוי ראש פעול והטעם שכסה ראשו והעד ופני המן חפוי והו' מגזרת ויחפהו ואין הוא בבנין אחר : ויאמרו לו חכמיו · בבוא איד הרשע לא יתנבאו אוהביו עליו טוב : תכחן

מסרה

ככה יעשה ד'וסימ' ככה יעשה לשור האחד · ככה יעשה לאיש אשר לא יבנה · והלבישו את האיש אשר המלך חפץ ביקרו · ויקרא לפניו ככה יעשה לאיש · אשר המלך חפץ ביקרו ד'דסמיכי וסי' ויבא המן ויאמר לו · והלבישו את האיש · והרכיבוהו על הסוס · ורכיבוהו על הסוס ברחוב · נדחף ב' ופתח וסימ' והמן נדחף אל ביתו אבל · וגם הוא נדחף לצאת בינגעויי' דד"ה · לנפול ד' חס' וסי' לנפול בחרב · גם כבל לנפול חללי ישראל · דחה דחיתני לנפל · אשר החילות לנפול לפניו:

מנחת ערב

בר וגם לא יהיה קינה בעיניו כי לא ראה פניה ע"כ מה' יצא יהיה המלך יושב נוכח פתח הבית שירצה מיד וע"כ ויבי' ברהות וכו' נשיה חן בעיניו משה"כ הם לא יהיה רוהב כניה : ויהי כראו' המלך וגו' כי לא הכפיקר הו' בניה כ"ח עמידתה בחצר ג"כ הועיל למצא חן כאמור ולומרו נשאה חן ולא אמר מצאה חן והוא כי הנה היתה הדעת נופעת כי יגדל חסדו עוה לבלתי המיתה והנתן לה נפשה כי בהם אשר לא כדת רק הסד כפול שהוא לאה הת שאלה על ישראל הוא פלא וזו אם נשאה חן כי היה בעיניו כנושאת משא חן עליה מספיק לדברים רבים כהומר מה כהלכך וגו' : ויאמר לה המלך וגו' הנה הה'המלך לא יבצר הו יש לך איזו צרה גדולה ובה להכלל ממנו או הבקש איזה הסבה רבה שאיטיב לך כי ע"כ שמה פניך לבוא אשר לא כדת ועלהה' הם'מה לך אסתר המלכ' ועל הב' אמר ומה בקשתך וגו' אך במשתה היין לא אמר לה עוד מה לך אסתר המלכה כי את' אם היה לה איזו צרה לא היתה שוקטת ודוחה בדבר מיום ליום ועוד' משתה אך אין זה רק בשאלה או בקשת הטבה יש בלבבה עכ"א אם שלהך היא קלה המתייחסת לשאלה מה שלהך וינתן לך ואם גדולה היא המתייחסת לבקשה ותהיה מה בקשתך עד הצי המלכות וע"כ לא אמר עד חצי המלכות כ"א בבקשה והען אסתר שאלתי ובקשתי כלו' ב' הסוגיים ביסלה קלה ובקשה כבידה וזהו כלו' ובקשתי ומה שאלה יבא המלך והמן אל המשתה אינו לאה מהנה רק שלם מלאהיהן וגו' יבא המלך והמן וגו והא אשאלתיהן וכן פירשה אה"כ באמרה תנתן לי נפשי בשאלתי הקלה ואח"כ עמי בבקשתי הכבדה הימנה · והנה בסעודה ראשונה רמזה אשר עשיתי לוכי שם דברה עם המלך לבדו ע"כ הלה הגדול' בעליה משא"כ בסעודה שניה היה המלך והמן יושבים יחד אמרה מפני כבוד המן אשר עשה להם שניהם יחד והיתה כוונה' בזה כדי שהמלך יקרא לו אפו על אשר ביווהה כבו' המן לכבוד המלך באמרה להם כמו שא"זל קנאהו במלך כדי ביהרוג

[illegible]

אבן יחייא

ויען גור אומר להיותו שלם וזהו אומרו אשר מלאו שר"ל השלימו · ובאופן מהשלימות אשר יוכל לעשות כן בלתי רשותי והסכמתי · ותאמר אסתר וגו' בשיבתו לשאלתו מודיעת איכות ובאומרו אתהו · באומרה איש צר ואויב · רוצה לומר איש לשון מעלה להיותו מגדולי שרי המלך · וצר על כי הצר שוה בנזק המלך בבקשו הכליון חרוץ ולא ההמכר לעבדים ושפחות אשר או היתה הודאה כי אינו שוה בנזקו · ואויב על כי לשנאתו את עמי נמכרנו אני ועמי להשמיד וגו' · ולאשר שאל המלך ממהותו באומרו מי הוא זה הראהו אליו באצבע באומרה המן הרע הזה · להיות כי השם הפרטי מאלם והפרטי אליו מורה על מהותו · והנה הזכיר תאר היותו רע יחד עם הוראתה למלך על מהותו ושמו שמורה עליו להורות כי רשעו איכו כתואר מקריי עליו · רק הוא אליו כמהות להיותו דבק בו מלידה ומבטן ומהריון ואיכו דבר נוסף עליו ומקר' אל על עצמותו · רק הוא כאלו עצמותו ומהותו ורשעו הכל דבר אחד · והמן נבעת מלפני המלך והמלכה כי רעדה אחזתו לראות פניהם רעים ומלאים מכעס · באופן כי לא היה יכול לדבר ולהשיב דברי' בכוחים על הדבר ולהלין כדברים הללים ומתוקים לפפיק רצונם במאמר כדי להציל נפשו מני שחת · והמלך קם בחמתו וגו' כדי לקחת קורת רוח בגינה ולהתקרר מעט מחימת ונוח כעסו · והמן עומד וגו' ר"ל המן אשר היה מיסב על צדו כמיטתו במשתה היין כי כלם היו מסובין על צדיהן במטותיהם · וכאומרו על מטות זהב וכסף ועוד היום שמנהג בתוגרמה · קם ממטתו אשר היה מיסב עליה והלך במטת אסתר והוא מקום מוסבה לבקש על נפשו ממנה כי חשב שלהיותה אשה אשר בטבעיהן רכות ורחמניות יועילו לו דבריו המתוקים והחלקיים · ובפרט אחרי ראותו כי כלתה אליו הרעה מאת המלך כי מכירו היה לשעבר כי מרון אפו לא היה חוזר ליקח מלפעול פעולת חרון בחוטא · וכשחזר המלך מהגינה לבית המשתה להשקיט רתיחת כעסו במקצת · וחשב היות המן אבל וחפוי ראש כמנהג הפרסיים כי אשר יכעס עליו המלך יכסה פניו עד אשר ינחה דינו · וראהו היות נופל על המטה אשר אסתר עליה · להיותו לפניה בכריעה ובכפילת אפים לשאול ממנה רחמים על נפשו · גזר אומר המלך עליו היותם אמת דברי אסתר כי מזגו היה רע מאז נולד ולכן אחזהו הגאוה שלא לחפות פניו · ואדרבא היה נועז פניו לכבוש את המלכה ר"ל לחלות פניה שתמחול לו תכבוש עונו · כגזר מן ישוב ירתמכו יכבוש עונותינו · וכח"זל בילמדנו פרשת את קרבני לחמי · כ"ש אומרים כבשים

[illegible]

יעף ויגע איש אשר ימלא את הפרטים אשר בו בקרב רבים מאד אשר שם ומה גם אם מעט .
וקצר ענין מבוקשו שנשמט בין רבי הכמות מעיני הקורא בו וע"כ דרך המלך לעשות ספר קצר
שהוא מפתחות לספר דברי הימים והוא יקרא ספר הזכרונות של דברי הימים והיה כל מבקש
דבר קטן או גדול יקרא מעל ספר הזכרונות ולא יבצר ממנו חפצו כמו רגע וממנו יראה
איה מקום כבודו בספר ד"ה והנה הדבר הזה הנכתב בספר ד"ה כנ"ל באורך מעשה שהיה כאשר
היה אך בספר הזכרונות של ד"ה למען יהיה לידו קל מהר זכרון טוב כל הנעשה קיגלי למלין
למען ירוץ קורא בו ע"כ אמר להביא את ספר הזכרונות למען ימצא בו עוד מבוקשו בנקלה
והחשוב כי למה שספר ד"ה בעצמו מצוי לפני המלך יום יום למען הכתיב בו כל אשר יקרה דבר
יום ביומו כמאמר הכתוב למעלה ויכתב בספר ד"ה לפני המלך שיורה כי שם נכתב ושם היה
וע"כ לבל נקשה ונאמר זה אומר להביא את ספר וגו' והלא ספר ד"ה הוא לפני המלך ע"כ
אמר כי מ"ש להביא הוא את ספר הזכרונות של ד"ה הוא ספר המפתחות והטעם כי הלא ד"ה הזה
שהזכרתי ויהיו כבר נקראים לפני המלך ולא נמצא כתוב בו דבר כי נשמט מהקור' בקרב ענינים
אין מספר כי ספר גדול הוא ומה גם נרז"ל שהיה סופר המלך משמיטה הדבר כי ילידי המן היו
ע"כ הוצרך להביא את ספר הזכרונות הקצר כי שם לא ישמט ממנו ועי"כ וימצא כתוב משא"כ
בספר ד"ה הארוך הנזכר שהיה נשמט ולא נמצא · עוד יכוין ע"פ הדבר הזה לומר שע"י בקשו
בספר זכרונות ולא בספר ד"ה לא נמצא כתוב ותאמר אסתר בשם מרדכי כאשר היה בספר ד"ה
עצמו כל המשך המעשה איך אמר מרדכי לאסתר ואסתר למלך אך בספר הזכרונות שהיה בקוצר
נמרץ לא נזכר רק התחלת הענין והמכוון בלבד כי הגיד מרדכי על בגתנא וגו' ולא מה שהיה
בנתיים שמרדכי הגיד לאסתר ואסתר למלך ושקי' עשה למען יעשה עיקר החזיק הטובה למרדכי
כעת לבל תזכר לפניו אסתר :

ועוד כ' שמלשון הספר הזה יובן שכל ישעו וכל חפץ מרדכי היה להציל ממות נפש המלך
כי כן נראה המשך הלשון כי הגיד וגו' וטעם הגדתו היה על אשר בקשו לשלוח יד
במלך אחשורוש וע"כ התעורר לומר מה נעשה יקר וגו' · וביותר אומר ספר הזכרונות הוא ספר
מפתחות של ד"ה מורה באצבע לשון הכתוב אשר הגיד וגו' שהוא טבע לשון מפתח לומר אשר
הגיד מרדכי וגו' הוא בחלק וסי' פלוני של ד"ה והיכי כלשון מספר המאורע רק כמספר זכרון מה
שמפרש באורך במקום אחר · והנה סופרי המלך היו עם לבבם להורות שלא היתה טובת
מרדכי שלימה שעם ששניהם בקשו לשלוח יד במלך לא הגיד מרדכי רק על א' מהם על בגתן או
תרש אך על הב' הגיד זולתו באופן שהיה נכתב בגתן או תרש והאלקי' עשה ככל נפלאותיו
ולא נמצא כתוב רק בגתנא ותרש כי מה' יצא הדבר להפריד הא"לף והוי"ו ולעשות מהנ"ון פשוטה
נון כפופה וז"ש וימצא כתיב כי מגילה חדשה היתה ולא ככתבה וכלשונה שנכתב מתחלה בגתן
או תרש רק בגתנא ותרש : **ויאמר** המלך מה נעשה וגו' זה נמשך על פסוק
הקודם והוא בהזכיר מ"ש לעיל על אומר אחר הדברים האלה גדל המלך איך תמשך גדולת המן
מאליות בגתן ותרש והוא כי המלך ראה והנה הגידה אסתר למלך נפש מרדכי אז אמר המלך
בלבו מי יודע אם בלב מרדכי היה להציל ממות נפשי כי לא יקרה נפשי בעיניו למה כי לא
תגיד לי ואספר כמספר דברים הגיד דבר ולא לבו הלך למען אדע הדבר להציל את נפשי ע"כ
אמר בלבו אין לי להחזיק טובה בעצם זולתי לאסתר אשר הגיד לי וע"כ איזה יקר וגדולה
ידבק בה עודף על היות כתר מלכות בראשה ע"כ אמר בלבו לעשות יקר וגדולה למסבב
נשואיה הוא המן כי בעצתו נהרגה ושתי ותלקח אסתר ע"כ הטיב איטיב עמו וזהו אחר הדברים
האלה גדל המלך את המן והנה כעת הזכיר הנה ליד המלך ימצא כתוב דבר מורה באצבע כי
כל כוונת מרדכי היתה להצלת המלך כי הלא לא נמצא כתוב דרך הודעת המאורע שהגיד מרדכי
על בגתנא וגו' רק אשר הגיד וגו' אשר בקשו וגו' · שמשמעות הענין כמפרש כוונת מרדכי
לומר אשר הגיד מרדכי היה על אשר בקשו לשלוח יד כלו' כוונת אשר הגיד היה על אשר בקשו
לשלוח יד וגו' אז אמר בלבו כי ע"כ היה ראוי לעשות לו יקר וגדולה מה שלא חשבתי עד כה
וע"כ נתתי היקר וגדולה להמן היקר שצוה המלך יכרעו וישתחוו לו וגם גדולה כי שם את כסאו
מעל כל השרים וז"א מה נעשה יקר וגדולה למרדכי לומר הלא עם המן נעשו שתיהם אך למרדכי
מה נעשה כי הנה שתיהן יאותו לו יקר וגדולה על זה כלו' על שנמצא כתוב שכיון להצלתו :
ויאמר המלך מי בחצר וגו' · כלו' הלא אמרתם לא נעשה עמו דבר כלו' כ"א עם זולתו
מי בחצר כלו' מי בחצר המלך במעלה שהוא אשר אמרתם שאליו נעשה יקר וגדולה
על זה וה' הבא לידם והמן בא · וטעם ביאת המן בטרם בוקר ולא המתין לבוא בכי טוב כי
רצה להשכים כדי שיתלו את מרדכי קודם בואו לסעודת המלך כדי שלא יצטער בראותו את המן
יושב ולא קם ולא זע כמו שכתבנו למעלה :

ויבוא המן ויאמר לו המלך וגו' · ראוי לשים לב מה זה היה למלך לשאול מהמן יאמר לו מה
לעשות והא"כ יצוה עליו לעשות על ידו ויהיה הוא כרוזא קרא בחיל ככה יעשה לאיש
וגו' · ועוד מה זה היה שטרם ישאל את פיו מה לעשות באיש לא אמר אי מה תבקש ומי הביאך
הלום בטרם בוקר המנם י"ע כי כל ישעו וכל חפץ המלך היה מדאגה מדבר סתר אסתר והמן
כי לא ידע אם עליו יתלחשו וע"כ צוה להביא את ספר הזכרונו' לדעת מי זה האיש גלה סוד המלך
ולא שילם לו גמול טוב שע"כ אין חולה מהם עליו ואין גולה את אזני ולמען זאת בקש לשלם
גמולו בראשו והמישהו יוסף למען יודע לעיני הכל כי גדול מגיד דבר סתר לפני המלך למען
אז ידלג כאיל אשר ידע מה שאסתר יסתור אסתר והמן ויגלה סוד למלך ע"כ אמר בלבו אם
אמרתי אשלם גמול יקר וגדולה למרדכי על זה ולא ע"י המן כל זה איננו שוה שבגלל הדבר מי
שעמד בסוד המלכה והמן יבוא ויגיד כי הלא יהיה כמשיב ידו באומר הלא אם נגד סריסי המלך
יערב איש אל לבו לגלות סודם לא כן נגד המלכה ולא כנגד המן אשר המלך שם כסאו מעל כל
השרים אשר אתו כי הלא ירגיז את גלגלתו ומי האיש ירים את ידו ואת רגלו נגדם ע"כ התחכם
המלך בב' דברים אחד שהמעלה והיקר אשר יעשה למרדכי תהיה למעלה מיקר תפארת המן
וע"כ שאל לו מה לעשות באיש וגו' למען יעלה על רוחו שעליו ידבר המלך ויעדיף בשאלתו יקר
למעלה מיקר תפארת גדולתו ובגלל הדבר למען יעלה על רוחו שעליו יכוין לא אמר מה לעשות
באיש אשר המלך חפץ בגדולתו כי אם כה יאמר יעלה על רוחו שעל זולתו יכוין אך בראותו שלא
יזכיר גדולה אמר בלבו אין זה כ"א עלי כי הגדולה כבר ניתנה לי מעל כל השרים ולא אסתר רק
יקר כסף בלבד באופן שאל דבר נוסף על יקרו ובלב המלך היה למען יודע לעיני הכל כי רם
המגלה סוד לפני המלך והמן אשר כסאו מעל כל השרים ובזה היודע סוד המן והמלכה יבא אל
המלך ולא יירא כי יאמר גדול הנני ממנו ב' כי גדולה מזו היה בלב המלך והיא לעשות היקר
ע"י המן שיהיה לו כנער משרת וכרוזא קרי בחיל לפניו ככה וגו' · במקום רואים כי אז יאמרו
כל הרואים את כבוד מרדכי ואת אשר נקלה המן לעיניו גדול כבוד מגלה סוד המלך בעיניו
הפלא ופלא כי הלא איש אשר שם את כסאו מעל כל השרים אשר אתו השפל ישפילהו עד ארץ
יגיעהו עד עפר לפני מגיד דבר ואז יתרון לכבוד אשר ידע סוד המן והמלכה ויגידהו ולא יירא
מגדולת המן אם ידבר נגדו כי הלא במה נחשב הוא לפני מגלה סוד המלך . ובגלל הדבר הזה
הכינו רעיונו טוב טעם ודעת אל בלתי שאול לו המלך מה תבקש המנם מה' יצא הדבר פן יקצוף
המלך על אסתר המלכה קצף רב יקצף כי הלא בהשמע דבר המן כי בא לתלות את מרדכי ולב מלך
כמים בתוך מעיו על כי אין מגיד אף אין משמיע עצת המן והמלכה וע"כ בקש לכבד את מרדכי
מגיד דבר המלך למען ממנו יראו וכן יעשו היודעים עצת המלכה והמן וא"כ איפה כשמוע המלך
כי בא המן לתלות את מרדכי אז תבער בו חמתו ותמור יאמר אין זה כ"א רוע לב המלכה והמן
עלי יתלחשו כי הלא לבל יוגד לי מבקשים נפשי מגלה סוד מגלי לבל יבא איש לגלות מסתורי'
ויעשה רעה פתע פתאום וגם על אסתר ישלח ידו טרם יודע אי אמיתת הדבר כי מלך פתאומית
היה ע"כ ה' צבאות יעץ טרם יענה המן יהי המלך פותח פיו לשאול לו מה לעשות לאיש וגו' · ולא
ידע אליו שען עשה למרדכי בביתו עד אשר ידע כי לא היתה יד המלכה עם המן כי נהפוך הוא
כי שנאתו תכלית שנאה באומרה אליו מי נתכרו וגו' המן הרע הזה אז ביודעו שעשה העץ לא
היה קצף רק אל המן לבדו :

יביאו לבוש מלכות וגו' הנה כשית לב אל מלת בו שהוא לבלי צורך וגם אל שארי דקדוקים
מההכת הכתובים שלא כסדרן כאמרו התיבות · המנם אם היה אומר אשר לבש
המלך היה יראה שהלבוש קנה חשיבות שלבש אותו המלך שהוא נאה ללבישו ובאומר מלת בו
הוסיף שגם המלך נתלבש והתפאר בו כי הוא לבוש חשוב מאוד שהיה לבושו נאה לו ובחכמה
קיצר שבאומר אשר לבש הוא שלבש המלך את הלבוש ובאומר בו הוא שגם המלך נתלבש בו
וז"ש בו המלך · ועל אומר ואשר ניתן וגו' אז"ל בפר"א כי המן אמר בתחילה להביא הכתר
וא"כ ראה פני המלך משתנים חזר ואמר הלבוש והסוס והוא כי היה נדון בקרבו אומר בלבו
אוי לי אם אומר שיביאו כתר מלכות אוי לי אם לא אומר אם אומר אולי יקפיד והקיים את ראשי

למלך ואם לא אומר הכס ד כבוד גדול ע"כ עשה בערמה ואמר דברים היולי
יהפש ואם לא יקפיד ישאמם בתגא והוא לי לא אמר וכתר מלכות שמשמעו
מלכות וגם לא אמר אשר רכב עליו המלך כאשר ניתן כתר מלכות בראשו רק ואשר
מלכות בראשו שאם לא יקפיד המלך או יראה שמאיר פניו אליו יאמר כי זה פירוש
כלו' שגם יביאו אשר ניתן ופרש מה היא הדבר שניתן והיכן ניתן הדבר
מלכות והיכן ניתן בראשו שהוא ראשו של מלך הנזכר ואם כשיקפיד יאמר כי
שיהיה הסוס אשר רכב עליו כשניתן כתר מלכות בראשו ואחר שהוליה הדבר
ריגה ושב ורפה לו באומר ונתון הלבוש והסוס שהוא עוהר והראוי יאמר ונתון
את אשר עוותו אמר ונתון הלבוש והסוס לומר כי לא היה בכלל דבריו אלה ב'
כהן האומר ע"י איש משרי המלך למען יאמר בלבו אם על הסוס ולבוש
שלא יתכנו רק ע"י איש משרי המלך ומה גם עתה כתר שלא משב אכום יתכן
כי מה שאמרתי ע"י איש משרי המלך הוא על דבר כבוד האיש אשר המלך חפץ ביקרו
היות הלבוש והסוס של מלך ע"כ אמר כי עיקר הפעולה שנעשית לאיש הבוא
והרכיבה לא ע"י איש משרי המלך יעשו רק ע"י הזולת וזהו והלבישו והרכיבו ולא
והרכיב א"כ הומר מעתה כי מה שניתן ע"י איש משרי המלך אינו רק על דבר כבוד
והסוס למה שהם של מלך :

ויאמר המלך להמן מהר וגו' יאמר רל יביאוהו ירודים ממך הלבוש והסוס
על ידך למרדכי כ"א מהר קח אותם בידך ממקומם ויהי כאשר
בכתר אמרת לשון מסופק ולא כהברר דיבורך לכן ליכי אמר רק כאשר דברת
ענין דבורך וגם ההלבשה והרכבה וקריאה שאמרת והלבישו והרכיבו יקראו
כי לא ע"י האיש משרי המלך יעשו זה לא יהיה כאשר דברת רק ועשה כן על ידך
וש"ת הלא על ההלבשה וההרכבה החרשתי אך הקריאה להעשו' כרוזא קרא בחיל
כאחד הרקים הרפה תחשב לי לז"א אל תפל דבר וגו' · שיקרה לפעמים
ובהגיע אל תיבה מהתיבות שאינה לפי כבודו אומרה כה לו כשלא מפיו
ע"כ אמר אל תפל דבר מכל הדברים אשר דברת ככה יעשה לאיש שלא יהיה
יקשה בעיניך לקראתו איש ותאמר ככה יעשה לאשר המלך חפץ ביקרו והיה
שהוא לשון חשיבות ועי"ז זה במלת ביקרו שלא יאמר אותו כנופלת
שהוא דבר מהדברים אשר יאמר בהכריזו :

וישב מרדכי וגו' אז"ל על כסיק וילבש שק ואפר כי נשבע שלא להסיר
שיגאלו ישראל והנה למעלה נאמר כי עשה כן על כי אין לבא אל שער המלך
שק ובזה לא יבטחו בו ישראל יבא אל שער המלך לדבר אל אסתר ועל
ובזה יאמר כי בראות מרדכי את אשר קרהו ע"י המן מיד וישב אל שער המלך
מעליו כלומר כי כבר הוהרו השבועה כי הגאולה הנה באה כי הלא כבר מן השמים
ולהיכן דהפוהו מן השמים הלא הוא רל ביתו הוא בעץ אשר עשה בביתו כי עדיו
ולא לו בלבד כ"א גם לבניו וזהו אבל וחפוי ראש עליהם כמשפט אבלים המתאבלים
ולא יבצר כל זה ממרדכי כי רוח ה' דבר בו כנודע · ולפי דברי רז"ל שאמרו
ותעניהו אפשר לומר שלא היה לבוש שק על בגדיו באופן כי אין לבא אל שער המלך כ"א
למדיו על בשרו מבית :

עודם מדברים וגו' הורה לנו איך כבר נפל משמים ואין שטן ביום המות כי
כי לא נאמר שבאו לקרוא את המזרק להביא כאילו בעלה נתיהו וגדילתו :

ויאמר המלך לאסתר המלכה וגו' כשם לב אל רומר בשאלה נתינה ואומר לך ובבקשה
אמר לשון עשייה ולא אמר לך והוא כי אמר הנה השאר היתה והיא על עצמך או על זולתך
על עצמך הוא תתיאם לשאלה ואם על זולתך תתיאם לבקשה וע"כ יאמר מה שאלתך אסתר
המלכה כמתמיה ואומר איזה דבר השאר שתהיה שאלתך אחר היותך מלכה
לעצמך כי אין למעלה מגדר שאת בו ואם הוא על הנוגע אל הזולת ומה בקשתך ועל זה
שצריך עשיה משא"כ על הנוגע אל עצמך וע"ז זה השיבה ואמרה אן ליכתי בשאלתי
שהוא על האלת שבקשתי :

ותען וגו' תנתן לי נפשי וגו' · הנה אמרה בלבה הלא אין חבוש מתיר עצמו ומה גם
אחרים עכ"א תנתן לי נפשי תחלה בשאלתי וא"כ בהביאה נפשה ועמי
כי נמכרנו וגו' לומר הלא המקח בטל כי הלא אני ועמי נמכרנו ולא עלה דעתך למכור את
הנכללת במכר כי לא ידעת כי יהודית אנכי ואולי ידעת לא מכרת לא רוחי ולא את עמי
מקח טעות שנית כי יש אונאה רבה כי אין הצר שוה ומועיל למלך כנגד
המסים והארנוניות : ואלו לעבדי' וגו' החרשתי אמרה הלא אתה היית מתקן ונולו כי הלא
שוה כשיעור נזק המגיע למלך שתהא אשתו שפחה לא' מעבדיו כי נדוי נזון וקצף כמון
היית סובל נזק זה בשום פנים שאין לך תועלת ממנו כשיעור נזק זה וע"כ החרשתי כי
תתקן אך עתה שהמוכר הוא להשמיד להרוג גם שאהרג בכללם הוא שטף עוזר ולא
כאשר בהיותי שפחה בחיים בהתמדה וע"כ עתה אני מבקשת על הכל · ויאמר אל
לך כמו זרה שאותי דמה המן לקנות במכירה כי הלא זה דע כי אין הצר שוה ומועיל בנזק המלך
כשירצה להזיקך כי הלא ע"י תנכל הצרה כאשר קרה לך שע"י נגולה מבגתן ותרש ע"כ
הצר הצורר שאינו שוה בנזק המלך רוצה לשלקני ובלעמי למען יהיה מסולק מלפניו
הזיקך שתושב כי כאשר על ידי נצלת מבגתן ותרש כן זכותי הוא מזלי והוא' מתי הנך גם
ליכלל ממני :

ביום ההוא הנה כוונת אסתר בשום מרדכי על בית המן למען הציל את היהודים
כנזכר לעיל כי בכל עיר ועיר מדינה ומדינה לא ניתן דת בגלוי רק להיות
ליום הזה אך לא להשמיד כי אם בסתרים המגיעים לשרי המדינות בהסתר עד
בשושן ניתן דת ולהשמידם בפירוש מן הטעם הנ"ל ע"כ למען תפול חתת אלקים על
אשר בשושן עשתה פרסום בשום את מרדכי על בית המן למען תת מורך בלבם לבלתי
ומה גם למש"ז על והעיר שושן נבוכה כי מעת הגזירה התקוממו על היהודי' אשר
להם מחר כתנוק אתכם ונטול ממונכם · והנה למ"ש ז"ל על וכאשר אבדתי אבדתי
כאשר אבדתי מבית אבי אבדתי ממך כי עד כה הייתי אנוסה ועתה ברצון ואם
ובזה יאמר מה שהגידה אסתר הוא מה הוא לה עתה שאין לה רק היותה דודה אך לא מה שהיה
לו מתחילה שהיה בעלה :

ותאמר אם על המלך טוב יכתב להשיב את הספרים וגו' הנה אמרה בלבה הלא דת
ופרס די כל אשר נקיים די מלכה יהקם לא להשבית כאשר שם' בדרויש המדי
אחשורוש הלזה ע"כ אמרה עשה זאת איפה ולא תכתוב שאתה חוזר ממאמרך פן יהיה לבוז
למדי ופרס די לא תעדה כ"א כתוב לשרים להשיב אליך הספרים ששלחת אליהם
בבא המגן קריה לשאול על מה היה היעוד לא ימצאו הספרים אשר כתוב בהם
ותבא הגלה מאליה כי השרים יעלימו סוד לבלתי גלות מה שהיה כתוב בספרים ואין למלך
כבוד בדבר כי אין הגזרה חוזרת רק הספרים אשר לא נודע אשר כה
הספרים וגו' ועל זה השיב המלך ואמר כי לא בלבד אשר נכתב בשם המלך אין להשיב כ"א
אין להשיב הכתב עצמו גם שלא נתפרסם מה שכתוב בו וגמרה מאמרה ותאמר אשר
מדינות המלך לבל יאמר לה המלך עד חצי המלכות והעם אך לא לכל היהודים
ואלה ע"כ אמר בכל מדינות המלך :

ויאמר המלך אחשורוש לאסתר וגו' הנה בית המן וגו' ואתם כתבו וגו' כי המלך
רעות כנגד פני ישראל אחד כי בשושן ניתן דת להשמיד
תעשו כי אין להשיב כי הדת ניתנה בשושן ב' כי כתב אשר נכתב בשם המלך וגו'
ואגרות השמד נכתבו בשם המלך ונחתמו בטבעת המלך וא"פ אין מקים לסתור
ראשונות ע"כ אמר המלך אליכם הנה האחד כבר נתקנה כי מבני שושן
כי ניתן דת בשושן כי הלא לא ירים איש את ידו כי הנה בית המן נתתי לאסתר
על אשר שלח ידו ביהודים וא"כ מי זה האיש יערב אל לבו לשלוח יד ביהודים · המנם
לא אדע לרפא לכם לכן אתם כתבו כטוב בעיניכם ואולי בחכמתכם
אני לא אדע מה אעשה כי הנה כתב אשר נכתב בשם המלך ונחתום וגו' אין להשיב
אוכל להפוך איגרות הרעה כי הלא נכתבו בשם המלך ונחתמו בחותמו אך אתם דעו מה
בחכמתכם ואז נועצו יחדיו מרדכי ואסתר לתקן הדבר בדרך ישרה באופן לא יהפכו
ראשונות והוא כי אמרו אל האחשדרפנים והפחות ושרי המדינות
להשמיד

רשי

תנתן לי נפשי. שלא אהרג בשלשה עשר באדר שגזרת גזרת הריגה על עמי: ועמי. ינתן לי בבקשתי שלא יהרגו ואם תאמר מה איכפת לך כי איככה אוכל וראיתי וגו': כי אין הצר שוה בנזק המלך. איננו חושש בנזק המלך שאילו רדף אחר הנאתך היה לו לומר מכור אותם לעבדים ולשפחות וקבל הממון או החיה אות' להיות לך לעבדים הם וזרעם: ויאמר המלך אחשורוש ויאמר לאסתר המלכה. כל מקום שנאמר ויאמר ויאמר ב' פעמי' אינו אלא למדרש ומדרשו של זה בתחילה היה מדבר עמה ע"י שליח עכשיו שיודע שממשפחת מלכים היא דבר עמה הוא בעצמו: כי כלתה. נגמר' הרעה והשנאה והנקמה:

רלבג

לכלותם לשם יתברך ולהגלות רצון עמלק בהשמדת ישראל לזה הש"י בתורה למחות זכרו ולולי השגחתו ית' כבר היה עמלק מכנח תמיד כמו שזכרנו בסוף פרשת ויהי בשלח. וידמה שעל זאת המלחמה נתכבא יעקב אבינו ע"ה באמרו על בנימין בבקר יאכל עד ולערב יחלק שלל והנה היה הבקר מלחמת שאול עם עמלק כי אז התחלת המלכות לים' והערב היה בימי מרדכי שערבה ושקעה מלכותן של ישראל ולפי שכתב הגר נחת' בשם המלך ונחתם בטבע' המלך אין להשיב הוכרחו לקחת עצה למלט היהודים מיד שונאיהם ביום ההוא בשנתן המלך להם רשות שיתקבצו היהודים להציל נפשם מיד הגרים אות' הקמים עליהם להרג' ונתן להם רשות או להשמיד להרוג ולאבד את כל חיל עם ומדינה הצרים אותם ושללם לבז כאלו היה זה מהמלך לתת רשות לשני החלקים להלח' זה עם זה ולבוז זה את שלל זה וידמה כי לרוב כעס הולך על דבר המן לא השתדלה אסתר לשוב לפניו עד אחר זמן יתכן בו שתשוך חמת המלך או אולי המתינה עד ראותה אם תקרא לפני המלך וכאשר ראתה שעבר זמן רב ולא נקראה לבא לפניו הוכרחה להתיר עצמה למיתה לדבר עמו להשיב מחשבת המן או נתקבצו אלו שתי הסבות. והנה יראה כי בשלש' עשר בניסן נתנה הדת בשושן הביר' להשמיד היהודים ובו ביום ידע זה מרדכי והודיע אותו לאסתר והצומות היו לפי זה בארבעה עשר וט"ו ראשון של פסח ומחרתו וביום השלישי של פסח נתלה המן ונתחדשה הגדולה למרדכי וביום שלשה ועשרי' לחדש סיון נעשו הספרים השניים להשיב מחשבת המן ולפי שהיה הזמן קצר לשלוח זה בכל המלכות הגדול הזה הוצרכו לשלוח הספרי' ביד הרצי' בסוסי' רוכבי הרכש והם ממין הסוסים והם היותר קלי המרוץ וכבר נתבאר בענין סוסי שלמה שהרכש הוא ממין הסוסי' כמו שבארנו בספר מלכים ונשלחו גם לזאת הסבה אלו הספרי' ביד הרכבי' בפרדים בני הסוסיאה כי הם חזקים ומתמידי' מאד ההליכה בזולת עייפות והנה העתק' הספרים האלו היתה בכל מדינה ומדינה בדרך שיהיה גלוי ענינם לכל העמים כדי שיהיו היהודים עתידים ליום הזה להנקם מאויביהם ולזה השתדלו שידעו היהודים זה קודם הזמן ההוא באופן שיכינו עצמם לזאת המלאכה ותכריך בוץ וארגמן אחשוב שזה התכריך היה על ראשו והיה משש ובגד הדום

והעיר שושן צהלה ושמחה רוצה לומר היהודים אשר בשושן או שב זה לכל אנשי העיר והוא היותר נכון ואחר זה ביאר כי ליהודים אשר שם היתה אורה ושמחה וששון ויקר והנה האורה הוא רוב השמחה והרווחה אשר היתה לה כי בעת הצרות ידמה לאדם כאלו הוא בחשך והיה להם יקר וכבוד שהיו מכבדים אותם העמים אשר שם מפני גדולת מרדכי בבית המלך. וזכר כי בכל העיירות ג"כ שהיה דבר המלך ודתו מגיע היה ששון ושמחה ליהודים והיו עושים משתה ויום טוב מרוב השמחה ורבים מעמי הארץ מתיהדים רוצה לומר שהיו מראים עצמם שהם יהודים או ירצה בזה שהם מתגיירים ושבים לדת היהודים ביום אשר שברו אויבי היהודים ר"ל שסבר קוו אויבי היהודים לשלוט בהם ביום הזה במה שנתן להם

אסתר ז

ויאמר המלך לאסתר גם ביום השני במשתה היין מה־שאלתך אסתר המלכה ותנתן לך ומה־בקשתך עד־חצי המלכות ותעש: ותען אסתר המלכה ותאמר אם־מצאתי חן בעיניך המלך ואם־על־המלך טוב תנתן־לי נפשי בשאלתי ועמי בבקשתי: כי נמכרנו אני ועמי להשמיד להרוג ולאבד ואלו לעבדים ולשפחות נמכרנו החרשתי כי אין הצר שוה בנזק המלך: ויאמר המלך אחשורוש ויאמר לאסתר המלכה מי הוא זה ואי־זה הוא אשר־מלאו לבו לעשות כן: ותאמר אסתר איש צר ואויב המן הרע הזה והמן נבעת מלפני המלך והמלכה: והמלך קם בחמתו ממשתה היין אל־גנת הביתן והמן עמד לבקש על־נפשו מאסתר המלכה כי ראה כי־כלתה אליו הרעה מאת המלך:

ואמר מלכא לאסתר אוף ביומא תניינא במשתיא דחמרא מה שאלתך אסתר מלכתא ויתיהב ליך ומה בעותיך אפילו עד פלגות מלכותא אתנינה ליך לחוד למבני בית מוקדשא דקאים בפלגות תחום מלכותי לא אתן ליך דהכדין קיימית בשבועה לגושם ולטוביה ולסנבלט ברם אוריכי עד דירבי דריוש בריך ויחסין מלכותא ותתעביד: וזקפת אסתר ית עינהא כלפי שמיא ואתיבת אסתר מלכתא ואמרת אין אשכחית רחמין קדמך מלכא ומא ואין קדם מלכא דארעא שפיר תתיהב לי שיזיב נפשי מן ידוי דסנאה בשאלתי ופורקן עמי מן ידוי דבעיל דבביה בבעותי: ארום איזדבננא מגן אנא ועמי בית ישראל לאישתיצאה לאתקטלא ולהובדא ואילולי לעבדין ולאמהן אזדבננא שתקית ארום לית מעיקא טימין ורווחא באוזניקא דמלכא: ואמר מלכא אחשורוש ואמר לאסתר מלכתא מן הוא דין ובאידין אתר הוא גברא חציפא וחייבא ומרודא די אמלכיניה לביה למעבד כדין: ואמרת גברא מעיקא ובעיל דבבא דבעא למקטלך ברמשא בבית דמכך ויומא דין בעא למלבש אסטלא דמלכותא ולמרכב על סוסא דילך ולאחתא מניכא דדהבא על רישיה ולמרדא בך ולמיסב מינך מלכותא ואסתקפת מילתא מן שמיא ואתעבידת ההוא יקרא למרדכי צדיקא אחוי דאבא בר יאיר בר שמעי בר שמידע בר בענה בר אלה בר מיכה בר מפיבושת בר יהונתן בר שאול מלכא בר קיש בר אביאל בר צרור בר בכורת בר אפיה בר שחרים בר עזיה בר ששון בר מיכאל בר אליאל בר עמיהוד בר שפטיה בר פנואל בר פיתח בר מלוך בר ירובעל בר ירוחם בר חנניה בר זבדי בר אלפעל בר שמרי בר זבדיה בר רמות בר חשום בר שחורה בר עזא בר גוזא בר גרא בר בנימן בר יעקב בר יצחק בר אברהם גברא מעיקא ובעיל דבבא המן ביש הדין בעא למיצלביה והמן אישתעמם מן קדם מלכא ומלכתא: ומלכא זקף ית עינוי וחזא והא עסרתי מלאכין דדמיין לעסרתי בנוי דהמן קטיעין אילנייא די בגינתא גוואה בחין קם בריתחיה ממשתיה דחמרא ואזל לגינתא גוואה למיחמי מן הוא דין והמן קם למתבע חייסא על נפשיה מאסתר מלכתא ארום חזא ארום אסתקפת עלוהי בישתא מלות מלכא:

אבן עזרא

תנתן לי נפשי. הטעם אין שאלתי כי אם נפשי ומה נכבד טעם תנתן לי: כי נמכרנו. מבנין נפעל והטעם אחר מכרנו והנה והתמכרתם שהם ימכרו עצמם ואין קונה: ואילו. כמו ואילו חיה אלף שנים והא"לף נוסף והטע' כי נמכרנו להשמיד ואילו נמכרנו להיותנו עבדים ושפחות הייתי מחרשת כי אין הגזרה הזאת הבאה עליו שוה בעינינו מאומה אף על פי שאין למעלה ממנה אחר הריג' כדי שלא יבא המלך לידי נזק במחשבתו והנה הצר שם כמו צר ומצוק מצאוני או פי' הצר שם התואר כי אין האויב שוה שיבא נזק למלך ומלת נזק בלשון ארמי' לא להוי נזיק. ויאמר המלך אחשורוש ויאמר. פעמי' להורות שהמלך כעס מיד: ומרוב כעסו אמר במהירו' מי הוא זה פעמיי' באומר בכעסו מי זה אתה אמור מי זה אמור מהרה: ת"ו נבעת שורש והטעם כמו נבהל מגז' והנה בעתה: כי כלתה. כמו כי כלה היא: והמן

מסרה

אסתר המלכה י"ד וסימ' ויודע הדבר למרדכי. ויהי כראו' המלך את אסתר המלכה: מה לך אסתר המלכה ומה קדמאה. אף לא הביאה אסתר המלכה. לשתת עם אסתר כתרא דגם ביום השני ושלאחריו. מי הוא זה ואי זה הוא אשר. והמן עמד לבקש על נפשו מאסתר המלכה. ביום ההוא נתן המלך אחשורוש. הנה בית המן נתתי לאסתר. ומה שאלתך כתרא. ותכתב אסתר המלכה בת אביחיל. לקיים את ימי הפרים האלה בזמניהם. הצר ג' ב' קמצי' וא' פתח וסי' על הצר הצורר אתכ' והרעתם. וליוצא ולבא אין שלום מן הצר. כי אין הצר שוה בנזק המלך. אנ"ך. קדמ' פתח. נבעת ב' וסימ' נבעת מפני מלאך יי'. והמן נבעת מלפני המלך. בלתה אליו ג' בליש' וסי' וכלות אליהם כל היום. ועתה דעו וראו מה תעשי כי בלתה. כי כלתה אליו הרעה מאת המלך.

מנחת ערב

להשמיד וגו' אי אפשר להפוך רך עשו בחכמה וכתבו להם אשר נתן המלך ליהודים להקהל ולעמוד על נפשם נגד הקמים עליה' ע"פ הכתב הראשון באופן שהקודם קיים שלא שנוהו יד עתה ליהודים להתקומם נגד' ובזה כל אחד יבין כי שב אפו מהם וזהו ויכתב ככל אשר צוה מרדכי אל היהודים וגו' המנם בפתשגן כתב הדת להעביר קול מפורסם וגלוי לכל העמים מגלה און להם כי יאמרו בזה נוכל להפך בעלם שלא יורגש כי לא פורש כדת שניתן מתחילה רק להיו' עתידים ליום הזה עתה יהפכו ויכריזו כי פירש הדבר אשר היו עתידים ליום הזה הוא להנקם מאויביהם וזהו פתשגן הכתב להנתן דת שיהיה גלוי ומפורסמת לכל העמים הוא ולהיות היהודים עתידים וגו' כי לא לבד הכריזו שיקהלו היהודי' לעמוד על נפשם נגד הקמים עליהם כאשר בכתב השרים כי אם גם ולהיות מעצמם היהודים עתידים ליום ההוא להנקם מאויביהם אף אם לא יתקוממו נגדם ולא ירגישו המון העמים ההתהפכות כי עד כה לא ידעו רק שיתעתדו ליום ההוא ולא נודע להם למה ולמה ועתה הנה בפירוש בעיניהם כי המכוון היה להנקם מאויביהם

[illegible]

אבן יחייא

בגשים שהן כובשין את העוכות וי"ה בא ומכפר וגומר. וזרן לבו השיאו עוד לכבוש. רוצה לומר עמי כי באלעותה היה חושב לכבוש את המלכה עמי בבית. את ילדי גם כן למען אכבוש עונו גם אני. וכל זה חשב לעשותו בזמן קצר ובבקודה אשר אין אלקים לה אחרי הראות כעסו. ובית עלמו מקום הכע' אשר היה קשה ההעתק לפי המקום ולפי הזמן. ותכף כלאת הדברים האלה מפי המלך פני המן חפו החפים מעבדיו. ויאמר חרבונה וגו' כל גם הוא מרבה ורוצה לומר ועוד כמלא על חטאתו פשע כי גם הנה העץ אשר עשה למרדכי אהובו של מלך אשר דבר טוב עליו עומד בביתו. והנה חרבונה היה אחד מעבדי המלך היושבים בשע' המלך אשר באומר' למרדכי יום יום שישתחוה להמן ולא שמע אליהם היו כלם בעצת המן לעקור מרדכי והוא היה מיועצי העץ. ולפי שראה לכת המן לאבדון וחשש לשיעתו. הקדים רפואה למכתו. ויהי בעוכריו. כי על ידו נגזר עליו תלוהו על העץ אשר הכין למרדכי וחמת המלך שככה והוא חרבונה כושע וכמולט. ביום ההוא וגומר סיפר כי אחרי שהמלך נקם את נקמתו מהמן להיותו צר ושוה בנזק המלך ולכן תלה אותו על עץ כמנהג המורדים. עוד רצה לנקום נקמת אסתר והוא להיותו אויב ומבקש להשמיד אותה ואת עמה. ולכן תכף ביום ההוא שלם לו כפעלו. כי נתן לאסתר את בית המן צורר היהודים למען יעשה בה אשפה. ומרדכי בא לפניו כי הגידה אסתר מה הוא לה. וכנגד ופני המן חפו כנגלו פני מרדכי הצדיק לפני המלך והכירו לקרוב אליו ואת למלכה. ולכן הסיר מידו הטבעת אשר העביר מהמן ויתנה למרדכי אשר בזה עילהו על כל השרים ועבדי המלך. ואסתר השימו על בית המן ונתן לו את כל אשר לו אשר בזה העשירו עושר גדול. ומלפני המלכה קבל העושר. ומלפני המלך קבל הכבוד והגדולה. ותוסף אסתר וגו' סיפר כי אחרי נקמה נקמת המן והעלותה לגדולה למרדכי. עוד הוסיפה לדב' לפני המלך כדי להשפיל עם עמלק ולהרים את עמה. ולהיות כי היה הדבר קשה ההשגה וכמעט נמנע להשי' אחור דתי פרס ומדי והאגרו' החתומות ביד המלך בגזרה רותחת לכל מדינות המלך להשמיד את כל היהודים. הוצרכה אסתר להוסיף לבוא לפני המלך פעם אחר פעם. ולדבר דברים הרבה וליפול לפני רגליו. ולבכות ולהתחנן לפניו והוא כל אופני הפקת הרצון למען העביר רעת המן האגגי ומחשבתו. ויושט המלך וגומר סיפר שכאשר אסתר הוסיפה לבוא לפני המלך בלתי רשות אשר לא כדת והיתה מדבר' לפניו לאמ' הושיעה אדוני המלך וזה בכפילת אפים ובכי ותחנו' וכל זה לתכלית להעביר רעת המן. לרחמי המלך עליה ולהצילה ממות דתי פרס ומדי על בואה לפני המלך בלתי רשות לכן הושיט לה את שרביט

[illegible]

רלבג

להם רשות להרגם ולא נתן רשות ליהודים להנקם מהם והנה היה הענין בהפך רוצה לומר שכבר ישלטו היהודים המה בשונאיהם וזה כי ליהודים נתן רשו' להקהל לא לאויבי היהודים ומזה הצד היה ליהודים שולטנות על אויביהם והוא מבואר שאויביהם לא היו כל העמים אשר הם בהם כי לא יתכן שיתן להם אחשורוש רשות להשחי' כל עמו ולזה הוא מבואר שלא נתייסר זה אלא כנגד העמלקים כי הם היו צוררי היהודים מקדם ומדור דור יכתן גם מחר ליהודים אשר בשושן ידמה שנתבאר לה שנשארו שם עדיין מאויבי ישראל כי שם היו גדולי אומה עמלק ולזה בקשה זה מהמלך עם שכוונתה היה לתלו' עשרת בני המן כדי שייראו האנשים הנותרים לעשות כן · על כן היהודים הפרזים היושבי' בערי הפרזות לפי ששושן היתה מוקפת חומה רצו שינהגו כל הערי' המוקפים חומה כמנהג שושן להזכיר זה הנס הנעשה

רשי

והמן נופל· המלאך דחפו: על המטה אשר אסתר עליה· דרכן היה לישב בסעודה על לדן על גבי המטות כמו שאמר ברא"ש הכפר מטות זהב וכסף לבני המשתה: הגם לכבוש· לשון תימה הוא לכבוש לאנוס בחזקה כמו וכבשה הארץ: גם הנה העץ· גם רעה אחרת עשה שהכין עץ לתלות אוהבו של מלך שהציל המלך ממסס המות: מה הוא לה· איך הוא קרוב לה: להעביר את רעת המן· שלא תתקיים עצתו הרעה: הנה בית המן וגו'· ומעתה הכל רואים שאני חפץ בכם וכל מה שאמרו יאמינו הכל שאתי הוא לפיכך אין צריכין אתם להשיבם אלא כתבו ספרים אחרי' כטוב בעיניכם:

מקרא

וְהַמֶּ֡לֶךְ שָׁב֩ מִגִּנַּ֨ת הַבִּיתָ֜ן אֶל־בֵּ֣ית ׀
מִשְׁתֵּ֣ה הַיַּ֗יִן וְהָמָן֙ נֹפֵ֔ל עַל־הַמִּטָּה֙
אֲשֶׁ֣ר אֶסְתֵּ֣ר עָלֶ֔יהָ וַיֹּ֣אמֶר הַמֶּ֔לֶךְ הֲ֠גַם
לִכְב֧וֹשׁ אֶת־הַמַּלְכָּ֛ה עִמִּ֖י בַּבָּ֑יִת הַדָּבָ֗ר
יָצָא֙ מִפִּ֣י הַמֶּ֔לֶךְ וּפְנֵ֥י הָמָ֖ן חָפֽוּ׃ וַיֹּ֣אמֶר
ה חַ֠רְבוֹנָה אֶחָ֨ד מִן־הַסָּרִיסִ֜ים לִפְנֵ֣י
הַמֶּ֗לֶךְ גַּ֣ם הִנֵּה־הָעֵ֣ץ אֲשֶׁר־עָשָׂ֣ה הָמָ֡ן
לְֽמָרְדֳּכַ֞י אֲשֶׁ֧ר דִּבֶּר־ט֣וֹב עַל־הַמֶּ֗לֶךְ
עֹמֵד֙ בְּבֵ֣ית הָמָ֔ן גָּבֹ֖הַּ חֲמִשִּׁ֣ים אַמָּ֑ה
וַיֹּ֥אמֶר הַמֶּ֖לֶךְ תְּלֻ֥הוּ עָלָֽיו׃ וַיִּתְלוּ֙
אֶת־הָמָ֔ן עַל־הָעֵ֖ץ אֲשֶׁר־הֵכִ֣ין
לְמָרְדֳּכָ֑י וַחֲמַ֥ת הַמֶּ֖לֶךְ שָׁכָֽכָה׃
א בַּיּ֣וֹם הַה֗וּא נָתַ֞ן הַמֶּ֤לֶךְ
אֲחַשְׁוֵרוֹשׁ֙ לְאֶסְתֵּ֣ר הַמַּלְכָּ֔ה אֶת־בֵּ֥ית
הָמָ֖ן צֹרֵ֣ר הַיְּהוּדִיִּ֑ים וּמָרְדֳּכַ֗י בָּ֚א לִפְנֵ֣י
הַמֶּ֔לֶךְ כִּֽי־הִגִּ֥ידָה אֶסְתֵּ֖ר מַ֥ה הוּא־לָֽהּ׃
וַיָּ֨סַר הַמֶּ֜לֶךְ אֶת־טַבַּעְתּ֗וֹ אֲשֶׁ֤ר
הֶֽעֱבִיר֙ מֵֽהָמָ֔ן וַֽיִּתְּנָ֖הּ לְמָרְדֳּכָ֑י וַתָּ֧שֶׂם
אֶסְתֵּ֛ר אֶֽת־מָרְדֳּכַ֖י עַל־בֵּ֥ית הָמָֽן׃
וַתּ֣וֹסֶף אֶסְתֵּ֗ר וַתְּדַבֵּר֙
לִפְנֵ֣י הַמֶּ֔לֶךְ וַתִּפֹּ֖ל לִפְנֵ֣י רַגְלָ֑יו וַתֵּ֣בְךְּ
וַתִּתְחַנֶּן־ל֗וֹ לְהַעֲבִיר֙ אֶת־רָעַת֙ הָמָ֣ן
הָאֲגָגִ֔י וְאֵת֙ מַחֲשַׁבְתּ֔וֹ אֲשֶׁ֥ר חָשַׁ֖ב עַל־
הַיְּהוּדִֽים׃ וַיּ֤וֹשֶׁט הַמֶּ֙לֶךְ֙ לְאֶסְתֵּ֔ר אֵ֖ת
שַׁרְבִ֣ט הַזָּהָ֑ב וַתָּ֣קָם אֶסְתֵּ֔ר וַֽתַּעֲמֹ֖ד
ה לִפְנֵ֥י הַמֶּֽלֶךְ׃ וַתֹּ֡אמֶר אִם־עַל־הַמֶּ֨לֶךְ
ט֜וֹב וְאִם־מָצָ֧אתִי חֵ֣ן לְפָנָ֗יו וְכָשֵׁ֤ר
הַדָּבָר֙ לִפְנֵ֣י הַמֶּ֔לֶךְ וְטוֹבָ֥ה אֲנִ֖י בְּעֵינָ֑יו
יִכָּתֵ֞ב לְהָשִׁ֣יב אֶת־הַסְּפָרִ֗ים מַחֲשֶׁ֜בֶת
הָמָ֤ן בֶּֽן־הַמְּדָ֙תָא֙ הָֽאֲגָגִ֔י אֲשֶׁ֣ר כָּתַ֗ב
לְאַבֵּד֙ אֶת־הַיְּהוּדִ֔ים אֲשֶׁ֖ר בְּכָל־
מְדִינ֥וֹת הַמֶּֽלֶךְ׃
כי

תרגום

וּמַלְכָּא תַב בְּרִיתְחֵיהּ מִגִּנְּתָא גַוָּאָה לְבֵית מִשְׁתְּיָא דְחַמְרָא וְהָא גַבְרִיאֵל מַלְאָכָא דְּחַף יַת הָמָן רַשִׁיעָא וַחֲמָא מַלְכָּא וְהָמָן גְּחִין עֲלַיהּ דַּרְגִּישָׁא דִּי אֶסְתֵּר עֲלַהּ וְתַוָּה מַלְכָּא וְאָמַר הָא בְּרַם בְּקוּשְׁטָא לָא אֲתָא הָמָן אֱלָהֵן לְמִשְׁכּוּב עִם מַלְכְּתָא כַּד אֲנָא שָׁרֵי בְּבֵיתָא כְּעַן כָּל עַמְמַיָּא וְאוּמַיָּא וְלִישָׁנַיָּא דְאִינוּ מָה אִית לְעוֹבָדָא בֵּיהּ פִּתְגָּמָא נְפַק מִפּוּמֵיהּ דְּמַלְכָּא וְאַפּוֹי דְהָמָן אִתְחַפִּיאוּ בַּהֲתָא׃ וְאָמַר חַרְבוֹנָא חַד מִן רַבְנַיָּא קֳדָם מַלְכָּא בְּרַם הָא קֵיסָא דִּי זַמִּין הָמָן לְמִצְלַב יַת מָרְדֳּכַי דְּמַלִּיל טָבָא בְּגִין מַלְכָּא וְעַל יְדוֹי אִשְׁתֵּזִיב מִקְּטוֹל וְהָא קֵיסָא קָאִים בְּבֵית הָמָן כְּעַן אִין עַל מַלְכָּא שַׁפִּיר יִתְנְסַח אָע מִן בֵּיתֵיהּ וּזְקִיף יִתְמְחֵי עֲלוֹהִי רוּמֵיהּ חַמְשִׁין אַמִּין וְאָמַר מַלְכָּא אִזִילוּ צְלִיבוּ יָתֵיהּ עֲלוֹהִי׃ וּצְלִיבוּ יַת הָמָן עַל קֵיסָא דִּי זַמִּין לְמָרְדֳּכַי וְרִיתְחָא דְמַלְכָּא אִשְׁתַּדִּיכַת׃ בְּיוֹמָא הַהוּא מְסַר מַלְכָּא אֲחַשְׁוֵרוֹשׁ לְאֶסְתֵּר מַלְכְּתָא יַת בֵּיתָא דְהָמָן מָעִיק יְהוּדָאֵי וְיַת אֱנָשֵׁי בֵּיתֵיהּ וְיַת כָּל טִסְבְּרוֹי וְיַת כָּל עֻתְרֵיהּ וּמָרְדֳּכַי עַל קֳדָם מַלְכָּא אֲרוּם חַוִּיאַת לֵיהּ אֶסְתֵּר מָן הוּא לָהּ׃ וְאַעְדִּי מַלְכָּא יַת סִיטוּמְתָא עִיזְקְתָא דִּי אַעֲבִיר מֵהָמָן וִיהָבָהּ לְמָרְדֳּכַי וְשַׁוִּיאַת אֶסְתֵּר יַת מָרְדֳּכַי רַב וְסַרְכָן עַל גְּנִיסֵיהּ דְּהָמָן׃ וְאוֹסִיפַת אֶסְתֵּר וּמַלִּילַת קֳדָם מַלְכָּא וּנְפָלַת קֳדָם רִגְלוֹי וּבְכִיאַת וּפַיְּיסַת לֵיהּ לְבַטָּלָא יַת בִּישַׁת הָמָן דְּמִן יִחוּס דַּאֲגַג וְיַת זִימְיוֹנֵיהּ דִּי חֲשִׁיב עַל יְהוּדָאִין׃ וְאוֹשִׁיט מַלְכָּא לְאֶסְתֵּר יַת תִּיגְרָא דְדַהֲבָא וְאִזְדַּקְפַת אֶסְתֵּר וְקָמַת קֳדָם מַלְכָּא׃ וַאֲמַרַת אִין עַל מַלְכָּא שַׁפִּיר וְאִין אַשְׁכָּחִית רַחֲמִין קֳדָמוֹהִי וְתַקִּין פִּתְגָּמָא קֳדָם מַלְכָּא וְטַבְתָּא אֲנָא קֳדָמוֹי בְּעֵינוֹי יַפְקִיד מַלְכָּא וִישִׁים טְעֵם לְמִכְתַּב לְמֶהֱוֵי תָּיְבִין פִּטְקַיָּא זִימְיוֹנֵי דְהָמָן בַּר הַמְּדָתָא דְּמִן יִחוּס אֲגַג דִּי כְּתַב לְהוֹבָדָא יַת כָּל יְהוּדָאִין דִּי בְּכָל פִּילְכֵי מַלְכָּא׃
ארום

אבן עזרא

והמן נופל· שהיה מתחנן ומשתחוה לרגליה וכראותו כי שב המלך נפל מרוב פחדו ודרך הדרש ידועה: לכבוש את המלכה· כינוי לשכיבה שתהיה תחת רשותו והנה יכריחנה וכמוהו וכבשוה: וטעם עמי שאני ראיתי זה: חפו המשרתי' והטעם כסו פניו כי כן משפט מלכי פרס שיכסו עבדי המלך פני מי שכעס עליו המלך שלא יראנו עוד המלך וזה דבר ידוע בספרי פרס: חרבונה· יש אומרים כי אליהו ז"ל נדמה למלך כדמות סרים· וטעם וחמת המלך שככה שלא נחה חמתו עד תלו' המן מגזרת והשכותי מעלי ואם הם שנים בנייכים: מה הוא לה· שהוא דודה: העביר· מלה יוצאה בעבור שהוסר מאחד ונתן לאחר וכמוהו ואת העם העבי' אותו· ומרדכי מושל על בית המן כי עושר רב היה לו גם עבדים ושפחות כי אין אחר המלך גדול ממנו· וטעם ותוסף אסתר בעבור כי כל שאלתה היתה להשמיד המן: וכשר· כטעם טוב וכמוהו איזה יכשר בכושרו'· כ"ף איככה אוכל כפול ויש אומרי' שהם שתי מלות כמו איפה כי מצאנו איכה תרע'שטעמו כטעם איפה איככה אוכל לחיות; כ"ן באבדן במקום מ"ם או וה' לשון נקבות והטעם באבדן נפשות מולדתי ויותר טוב היות באבדן שם הפועל כמו מכת חרב וסרג ואבדן והנ"ן נוסף כי תקל' שמות הפעלים משתנים: ונחתום

מנחת ערב

מנוהלים ודחופים בדבר המלך משא"כ באגרות ראשונות כי אם דחופים בלבד וגם לא נתן דת בשושן עד שראו יושביה כי אם הרצים יצאו מבוהלים ודחופי' ואח"כ ניתנה הדת וז"א הרצים וגו' והדת נתנה וגו'· עוד עשה המלך למען תפול פחד היהודים על כל המנהלים בשושן והו' כי כאשר הדת נתנה בשושן מיד ומרדכי יצא וגו'; ולמה שהוא ית' אינו מקפח שכר כל בריה ע"כ השעים למרדכי בע"הז פרי מעלליו והת' לאתו לבוא שק ברחוב העיר עתה יצא מלפני המלך בלבוש מלכות וגם פאר עטרת זהב גדולה תחת אפר מקלה ותחת לאתו קרוע בגדים בלתי מעוטף בעצם מקמת הקרעים יצא בתכריך בוץ וארגמן הוא לבוש הבורך אותו ובהוד והדר יתעטף ולעומת לעקתו עתה גם כל עיר שושן צהלה בקול מהללות על גדולתו ולעומת מרירות לבו היתה גם שמחה וזהו צהלה ושמחה· וביישבו הדבר אל העיר כיון עוד כי גם לעומת והעיר שושן נבוכה נהפך להיות העיר שושן צהלה ושמחה והנה היה מקום לעלות על לב כי אשר היתה העיר שושן צהלה ושמחה לא היה רק ליהודים אשר בשושן אך לא לגויי הארץ ע"כ אמר ליהודים בטעם רביעי כמגביה קול ואומר לא זה בלבד היה להם כי ליהודי' גדול עוז היה להם והוא אורה ושמחה וששון ויקר: נהגה על פי דרכנו למדנו גודל חסדו ית' ורב טוב לבית ישראל כי נפלינו מכל גויי הארץ כי בני ישראל בכל מרחם להשמיד וגו' לא אחד בהם המיר כבודו תלילה מפחד רעה כי אם אבל גדול וצום ובכי ומספד אך בהתפ' הגזירה בכל מדינה ומדינה רבים מעמי הארץ מתיהדים על כי בשב והל תעשה נפל פחדם על העמים בלתי היות עליהם גזירות מות רק במבקשי רעתם בלבד:

ובשנים עשר חדש וגו'· הנה בתבנו למעלה שהיו ב' מיני אגר' של זרי המדינו' בפירוש נאמר להשמיד וגו'· אך מה שהיה ניתן ע"י כרוז גלוי לכל העמי' לא היה רק להיות עתידי' ליום הזה ולא ידעו על מה דהם כי ילמד שתום מן המפורש אשר ביד הסרים פיהיו כתביהם בידם חדש לאמר ביום מועד יהיו עתידים במפורש למעלה· והנה היהודים היו במבוכה גדולה באומרם הנה עכשיו דב' המלך בספרי הסרים ודתו אשר בא להנתן דת סותרים זה את זה כי בזה לא ניתן רשות רק לעמו' על נפשם נגד הבאים להורגם והדת ניתנה גם להרוג את הבלתי קמים והיו

מסרה

היו בן שאול · וישלח אשר על הבית ואשר על העיר דיהוא · הנני ממלא אל כל יושבי הארץ הזאת דירמיה · ואמרו אליך הגידה נא לנו · והנותר לנשיא מזה ומזה דיחזקאל · המשרתים את המלך דויקהל דויד ד"ה · צאו לערי יהודה דויקבץ · וירם יאשיהו לבני העם צאן · אשר עשה המן למרדכי אשר דבר טוב · תהי נא אזנך קשבת דעזרא · גם אני חצבי נערתי · ויעש לו לשכה גדולה ושם היו לפנים · ועמשי' על האמרים · ומה חשחן ובני תורין · ב' מנהון בו' משרת' חוץ מן הגלגל: ואם מצאתי ל' דסמי' ותאמר אם על המלך טוב · והוא חד מן י"ן ואם יתיראין וסי' ואם אתה ל' עד רגל הזה · ואם ידעת ל' ארץ מצרים לפניך היא במיטב · ואם שור ל' נגח הוא מתמול · ואם יהיה ל' היובל לבני ישראל · ואם אמת ל' לא נמצאו בתולים · ואם טובה ל' אם באמת ובתמים עשיתם דיותם עם בעלי שכם · ואם תעשה ל' עלה לוי' תעלנה · [illegible] ואם יפול ל' עץ בדרום · ואם מצאתי ל'חן בעיני ויכשר הדבר דאסתר:

אבן יחייא

הטוב במה שהוא טוב · ואף שהדין לא יחייב מגדו ככה אם מצאתי חן לפניו · והוא מגד החסד מצד המלכה אנכי אמתך · וכשר הדבר לפני המלך שאף כי הדין מגד המלך לא יחייב ככה מגד החסד שלפניו יכשר הדבר בעיניו · וטובה אני בעיניו · שאף מגד המלכה ידאה היות מחוייב מגד הדין לעשות ככה · להכתב להשיב את הספרים מחשבת המן להשמיד את כל היהודים ואף כי דתי פרס ומדי אין להשיב · בהיות כי שכת הספרים ההם היתה מחשבת פגול ופגומה מהמן בן המדתא אין בכך כלום ולא יגיענך נזק הבושת מזה · ואין לדקותכי לאמר מה לי ולהם בהיותי מלכת שבת בטח וברום המעלה · כי איככה אוכל וראיתי ברעה אשר ימצא את עמי בכלל · ובאבדן מולדתי בפרט · כי אין לדקותכי בהצלת המעט ממולדתי כי כאשר תשכר בעבור היותם ממולדתי דתי פרס ומדי ככה תוכל לשברם בעד המרובה מכל עמי · ויאמר המלך וגומ' כאשר שמע דברי אסתר המיוסדים על אדני פז · והיה שכלותי כאשר עשה וכי להשיב דבריו [illegible]

[illegible]

בנעשה שם כי שם היה השרש והראש כמו שנתבאר במה שקדם ושם היו גדולי העמלקים ושריהם ולזה היו עושים את יום חמשה עשר באדר יום משתה ושמחה כי בו נחו מאויביהם ואולם היהודים היושבים בערים שאין להם חומה היו עושים את יום ארבעה עשר משתה ושמחה כי בו נחו מאויביהם · ולפי שכבר נתבאר בספר יהושע הערים שהיו נקראים אז ערי הפרזי והיתה התקנה הזאת נמשכת לכל עיר שנקראת עיר פרזות ידענו שבהם לבד ינהג דין ערי הפרזות כי הם אשר מדרכם להיות בלי חומה והולם שאר העיירות שהיה מדרכם להיות בצורות אף על פי שאין להם חומה עתה אין דינם דין ערי הפרזי לזה העניין והנה העניין ביום משתה ושמחה היה לפרסם הנס ולפי שבא התחלתו ע"י משתה בעזר הלור רצו לפרסם זה העניין שיהיה יום משתה וזה אמר הוא לאכול ולשתות לשובע והול' יקרא משתה מפני קביעות הסעודה על היין כי כן ראוי זכר למשתה אסתר ואחשורוש שנקרא משתה היין כמו שקדם והשמחה היתה להראות שכבר הפך להם הש"י זה היום מיגון לשמחה · והנה לא תפלא במה שקבלו היהודים עליהם

רשי

אין להשיב · אין נאה להשיבו ולעשות כתב המלך בזיוף : ככתבה · באותיות שלה : כלשונה · הוא הדבור : ביד הרצים · רוכבי סוסים שלוה להם לרוץ : האחשתרנים · מין גמלים הממהרים לרוץ : ותכריך

אבן עזרא

ונחתום · שם הפעל והטעם ונחתום נחת' במשקל כי נכסוף נכספת · יש לשאול למה כתב מרדכי להרוג שונאי היהודים ורב לו ולה' שימלטו דע כי חכם גדול היה והנה אחשורוש אמר לו עשה כל מה שתוכל כדי למלט עמך כי הספרים הראשונים שכתב המן נכתבו בשמי ונחתמו בטבעתי לא אוכל להשיבם כי כן דת מדי ופרס והעד בדברי דניאל שלא היה יכול דריוש להצילו והנה הוצרך מרדכי לכתו' כן דעו שהמלך צוה להמן שהיה משנה למלך שיכתוב כתב בשם המלך ונתן לו המלך טבעתו לחתום בה שיהרגו היהודים את אויביהם בשלשה עשר לחדש אדר והנה המן הפך הדבר שיהרגו היהודים ביום הנזכר וכאשר ידע המלך מחשבתו הרעה תלהו על העץ על אשר שלח ידו ביהודים הפך רצון המלך וזה פי' ובבואה לפני המלך באשר אמרם והנה העד הנאמן שנתלה המן וצוה המלך להכתב ספרים אחרים ונחתמו בטבעתו כרצונו הראשון וזהו ונהפוך הוא : מהודו סוף שאית מלכותו : רכבי הרכש · מרכוב המלך שאין כמות' : האחשתרני' · אם הפרדים : הרמכים · הן הסוסיות וכן בלשון ישמעאל שרוב מתכונת' כדרך לשון הקדש ובני הסוסיות חוזי' מבני האתונות : ותכריך

כי איככה אוכל וראיתי ברעה אשר־ימצא את־עמי ואיככה אוכל וראיתי באבדן מולדתי:

ויאמר המלך אחשורש לאסתר המלכה ולמרדכי היהודי הנה בית־המן נתתי לאסתר ואתו תלו על־העץ על אשר־שלח ידו ביהודיים:

ואתם כתבו על־היהודים כטוב בעיניכם בשם המלך וחתמו בטבעת המלך כי־כתב אשר־נכתב בשם־המלך ונחתום בטבעת המלך אין להשיב:

ויקראו ספרי־המלך בעת־ההיא בחדש השלישי הוא־חדש סיון בשלושה ועשרים בו ויכתב ככל־אשר־צוה מרדכי אל־היהודים ואל האחשדרפנים־והפחות ושרי המדינות אשר מהדו ועד־כוש שבע ועשרים ומאה מדינה מדינה ומדינה ככתבה ועם ועם כלשנו ואל־היהודים ככתבם וכלשונם:

ויכתב בשם המלך אחשורש ויחתם בטבעת המלך וישלח ספרים ביד הרצים בסוסים רכבי הרכש האחשתרנים בני הרמכים:

אשר נתן המלך ליהודים ׀ אשר בכל־עיר־ועיר להקהל ולעמד על־נפשם להשמיד ולהרג ולאבד את־כל־חיל עם ומדינה הצרים אתם טף ונשים ושללם לבוז:

ביום אחד בכל־מדינות המלך אחשורוש בשלושה עשר לחדש שנים־עשר הוא־חדש אדר:

פתשגן הכתב להנתן דת בכל־מדינה ומדינה גלוי לכל־העמים ולהיות היהודיים עתידים ליום הזה להנקם מאיביהם:

הרצים רכבי הרכש האחשתרנים יצאו מבהלים ודחופים בדבר המלך והדת נתנה בשושן הבירה:

ומרדכי

ארום איכדין איכול לסוברא ולמיחמי בבישתא די תוגרן ית עמי והיכדין איכול למתעתדא ולמיחמי בעידן דיובדרון גניסת ילדותי: ואמר מלכא אחשורוש לאסתר מלכתא ולמרדכי יהודאי הא בית המן יהבית לאסתר ויתיה צליבו על קיסא בגין די אושיט ידיה ביהודאי: ואתון סרהיבו כתובו בגין יהודאין כד שפיר בעיניכון בשום מימרא דמלכא וסטימו בעזקתא סיטומתא דמלכא ארום פיטקא דמתכתיב בשום מימרא דמלכא ומסתתם בעיזקתא סיטומתא דמלכא לא איתוב ריקנו: ואתקריאו לבלרין דמלכא בעידנא ההיא בירחא תליתאי הוא ירח סיון בעשרין ותלתא יומין ביה ואיכתיב ככל דיפקיד מרדכי לות יהודאין ולות איסטרטילוסין והפרכין ורברבנין דמתמנן ארעוגין על פילכיא דמן הנדיא רבא ועד כוש למאה ועשרין ושבע פלכא ופלכא כרושם כתבהא ועמא עמא כממלל לישניה ולות יהודאין כרושם כתבהון וכממלל לישנהון: ואכתב בשום מימרא דמלכא אחשורוש ואסתתם בעזקת סיטומתא דמלכא ושלח פיטקין בידא דרהטונין רהטי סוסון ורוכבי ריכסא ערטולייני רמכין דאתנטילו טחולידהון ואיתקדרו פיסת כף רגליהון: דיהב מלכא ליהודאי לסייעא די בכל קירוא וקירוא לאתכנשא ולקיימא ית נפשיהון לשיצאה ולקטלא ולהובדא ית כל חילות עמא ופילכא דמעיקין יתהון טפלין ונשין ושלליהון לעדאה: ביומא חד בכל פילכי דמלכא אחשורוש בתלת עשר יומין לירח תרי עשר הוא ירחא דאדר: דיטגמא דכתבא לאתיהבא גזירת דינא בכל פלכא ופלכא בריר לכל עממיא דיהון יהודאין אטימוסין ליומא הדין לאתפרעא מבעלי דבביהון: רהטונין דרכיבין על ריכסא ערטולייני נפקו זריזין וסחיפין בפתגמא דמלכא וגזירת דינא אתיהיבת בשושן בירנתא: ומרדכי

מסרה

והפחות ג' וסי' ויקראו ספרי המלך בעת ההיא · וכל שרי המדינות והאחשדרפני' · והפחות הראש נ"י אשר לפני · אחשורוש ד' הס' וסי' נמסר לעיל סוף סימן ב' · ולעמוד ג' וסימ' נמסר בסדר קרח · ולעמ ד לעמוד ג' מ"ל וסי' ולא יכלו הכהנים לעמוד לשרת דד"הי · י' אלהי ישראל צדיק אתה אבל העם רב והעת · להקהל ולעמוד על נפשם · בשלושה כל .ספרא מ"ל · היהודיים ו' יתיר י"וד וסימ' על אשר שלח ידו · ולהיות היהודיים עתודים · ויקהלו היהודיי' אשר בשושן גם ביום · והיהודיים אשר בשישן נקהלו · לשקול אל גנזי המלך · ביום ההוא נתן המלך אחשורוש :

אבן יחייא

והודיענו כי למהירות הדבר שלחו כל הסוסים המוכני' לרוץ ואפילו אותם שלא לומדו בכך שהם הפולידרוס שלחו · ואפילו הפרדים שאין מטבעם לרוץ · כלם שולחו יחד אלה ואלה במרוצה גדולה למען הגיע הספרים לכל עיר ועיר · אשר נתן המלך וגומר רוצה לומר עיקר הספרים ההם ותכליתם היה להודיע כי נתן המלך רשות ליהודי' להקהל ולעמוד על נפשם הכתובו' לבו ביום ההוא לפי דת האגרות הראשונות · ורוצה לומר ולעמוד כתרגו' ולקיימא ית נפשיהון · כנגד מן וכתתי לך מהלכים בין העומדים האלה · ורוצה לומר להשמר מהם כן יעקום ויעלו עליה' למלחמ' וזולת מה שישמרו מפגעיהם · הם יפגעו בם בהשמד וכליון חרוץ · ושללם לבוז מדה כנגד מדה וזה ביום אחד בכל מדינות המלך וביום אשר בחר המן לורדם · וזה תכלית הספרים ההם · ומזולתו היו

מנחת ערב

בספריסוהל אשר חפצו אויבי היהודי' ע"פ הכרוז ההקד כי זה הדת הוא לא נגבד אשר יב.עו היהודים על הבאים להורגם כ"א גם המה בפוניהם כלו' המה יהחילו בשונאיהם וז"א ונהפוך הוא כי נהפוך הוא וכו' ויוכלו להתעורר נגד'הם יהזיקו בכרוז הזה הב' ע"כ על ב' טענות אלו לא טרבו יהרגו לבם להתקומם להנקם מאויביהם רק נקהלו היהודים בעריהם וגו' לך לא להנקם מאויביהם הבלתי קמים עליהם רק לשלוח יד במבקשי רעתם הם הקמים עתה להרע להם והו מבקשירעתהם פרוש לעמוד על נפשם בלבד כדברי הספר ההוא אשר ביד הפרים והלא המה ראו כי אים לא עמ' בפניה' להר להם בהופן שלא הרגו אים כי לא עמדו עליה' כדי שימלגו הם על נפשם נמלה שלא הורגם דוקם גדולתם ביום ההוא ע"כ אמרו בלבם כי טוב שוב היה לתפוס מרמ' הדת ניתלה לקום ישראל מעצמם מאויביהם מבלי פיקומו הם ההלה וע"כ נעלו לעשות כוונה ינגד לה ב' העכובים א' מהסרים פן יקומו עליה' על שאין כן נספריהם והב' מהמון העם אשר סברו לשלוט בהם ועתה לא בלבד יעמדו על נפשם כ"א גם יתקוממו מעצמם עליהם ע"כ אמר כי הנה ראו שלא היו עכובים לא זה ולא זה כי הנה על כחד העמים אין כחד כי הלא המה ראו כי פחדם נפל על כל העמים וגם מהתקוממות השרים לא היה פחד כי הלא וכל שרי המדינות וגו' מנשאים את היהודים ביום ההוא שנקהלו שעי"כ איש לא עמד בפניהם כי בזה הרך לבבם ע"כ הורגו לתפוס בפתשגן כתב הדת ויכו היהודים בכל אויביהם מבלי יבקשו רעתם להתקומם על היהודי' ועל פי דרכו הוא טעם אל היות השרים מנשאים את היהודים עם היות שהספרים שבידיהם לא היה טובתם שלמה ולא די שלא מיחו ביד ישראל כ"א היו בעוזרים להנקם מאויביה' והוא כי נפל פחד מרדכי עליהם וש"ה האם יעלה על רוחם הלודילך מרדכי אל כל מדינה ומדינה להסתרר עליהם לז"א כי גדול מרדכי בבית המלך לומר ב' טעמים א' כי אינו דומה להם כי כל א' משרי המדינות אינכו גדול כי אם איש איש במרום ממשלתו אך אם בלכתו אל בית המלך איננו גדול בבית ההוא ולא יחשב אך מרדכי היה גדול עודלו בבית המלך עוד שנית שע"כ יראו ממנו בנלכ כי הלא ה' עמו כי הנה שמעו הולך בכל המדינו' כי את אשר היה נכסהו גם בבית המלך מעל כל השרים אשר הוגברה ידו עליו עד אותו תלה על עץ ויירשו את ביתו וגם המלך השיב כתב אשר נכתב וגו' למענו ע"כ ע"י שמעו זה נבהו ר"ל בעצמם

רלבג

מלאים מהקדמין הללכות כדי לתת סגה להספירתם לאגרות הראשונות · וזה בפרס רעת המן האגגי · ושנאתו לכבוד המלך ולתועלתו והיותו שוה בנזקו · ומלבושו הרע וממעשיו הרעים ומחשבתו ... מרדכי היהודי וספר שבחיו ואיך הציל המלך ממיתה משוב' · וכי את שוא למלכה ומורע שאול המלך ומעם ה' ומבחיריו · וכל אלה למען יקבלו העמים ... אל היש · ולא יבולבל מלכותו · כי היה הדבר הלז קשה כקריעת ים סוף ובמעט דבר המפייר לשבע להפיב דתי פרס ומדי אשר כתבו בכל עיר ועיר ... לולי ה' שהיה לבו אשר למען רחמיו וחסדיו הוציא לאור משפטיו · והקדמות הכתב מהעטיכי' הכו' אשר היו בכות הוא אשר נקרא פתשגן שרוצה לומר ... נקרא דת · ופירש כי פתשגן הכתב והוא טופס ההקדמות ההם לכסות ערות המלך הבלתי קיים בדיבורו · להכתן לכל איש ואיש מאכשי המעלה למען ... להכתן דת בכל מדינה ומדינה · מהרשות ליהודים לנקום באויביהם · והנה שבת כותבם לכל פתשגן הכתב מההקדמות · היה למען יהיה גלוי לכל ... למען לא יתמהו · וידברו על המלך תועה · ושבת כותבם הדת בכל מדינה ומדינה למען ידעו היהודים כי יש להם להיות עתידים ומזומנים ליום הזה להנקם ... כי שלחת מוכי הרלים הנו' יצאו מבוהלים ודחופים בדבר המלך למען הוציא הדבר אל הים כי היה רוחק משם עד קצה המלכות ולכן היה צריך כל המהירות ... הבירה · כי שם לא היה צריך לשלוח רלים כי היה המעשה בעיר עצמו · וגם לא לתת פתשגן וטופס ההקדמות · להיות כי בני העיר מקטנם ועד גדולם ... המלך היה נקי במעשה הלז · ומרדכי יצא וגומר סיפר כי אפילו שהיה שר וגדול אחרי מפלתו של המן ואחרי שנתעשר בעושרו לא גבה לבו ולא רמו עיניו ... עיניו ולבו תמיד להושיע עמו · ולכן תכף אחרי שכשלחו ספרי התשועה לכל קצוי ארץ · ושהדת נתנה בשושן הבירה · אז יצא בלבוש מלכות · והוא ... תכלת וחור הוא לבוש המשי המשוב אצלנו או עניין דומה לו · ושפבע התכלת והוא הצבוע כדם חלזון · וחור והוא עין הלבן היפה · והנה סרבלו התיכון ... סרבלו היה ממשי · ועטרת זהב גדולה ותכריך בוץ וארגמן · אין לחשוב כי העטרת היתה נתונה על ראשו כי לכובדה לא יכילנה · אבל היה כאהל ... ד' אנשים מד' קצותיה · והיתה מכוסה מבוץ והוא הפשתן הדק והחשוב שבמדים · ובנוצה מארגמן והוא צבע אדום הנקרא לאק"ה · ועל האוהל ... אשר היה סובבת ועוטרת עם גדולה כל האהל · וכן עוד היום כאדום נושאים בכבוד אפיפי"ורם תחת אהל כזה ונקרא בלשונם באלדאקי"נו · והעיר ... צלים · לודעם היות המלכה בת מלכי קדם וממשפחת דם שהיה להם לכבוד ולתפארת · ועל מעלת ישראל והמפלת אויביהם · לראותם היות האומת ... היתה אורה במקום אשר מתוך צרתם נחשכו עיניהם מראות · ושמחה והוא התפשטות הרוחות מולה במקום דאגתם על צרתם והוא התקבצות הרוחות ... באמצעות עיר הקדש וכאומרו שישו אתה משוש כל המתאבלים עליה · במקום התאבלם על אבדן עם ה' ויושבי ארץ קדושתו · ויקר והוא שמחת הטובות ... כי בזיון וקצף אשר היו נמכרים כשור לטבח יובל · ובכל מדינה וגומר מקום אשר דבר המלך והוא הקדמות הכתב · ודתו והוא תכליתו מגיע · היה ... ושפחה מנגד האורה אשר יתאר לששון כי המתאבל אחיר העינים · כמו ביהונתן וישב ידו אל פיו ותארנה עיניו · וכנגד היקר ששושן אמר ויום טוב והוא לבישת

עליהם ועל זרעם שיהיה נזכר יום טוב כי לא קבלו עליהם שיהיה זה היום יום טוב ומשלוח מנות איש לרעהו תקנו גם כן להרבות השמחה שישלח כל איש לרעהו מנות · והנה יהיה זה לכל הפחות שתי מנות משתי מינים ומתנות לאביונים זה יהיה לכל הפחות שתי מתנות לשתי אביונים וקבל היהודים את אשר החלו לעשות רוצה לומר שכבר קבל כל אחד מהיהודים את אשר החלו לעשות מעצמם והוא לעשות היום אשר נחו בו מאויביהם יום משתה ושמחה רוצה לומר מה שכתב מרדכי עליהם לשלוח מנות איש לרעהו ומתנות לאביונים עם מה שהחלו לעשות הימים ההם יום משתה ושמחה והנה לא קבלו עליהם לעשות יום טוב בעתיד כי במה שכתב מרדכי עליהם לא תמצא שיהיה יום טוב ואולם נשתעבדו לשלוח מנות איש לרעהו ולתת מתנות לאביונים אף על פי שלא החלו לעשות כן · ובבואה לפני המלך רוצה לומר כי בבא אסת' בפעם השנית לפני המלך אמר המלך שעם

טו ומרדכי יצא
מלפני המלך בלבוש מלכות תכלת
וחור ועטרת זהב גדולה ותכריך בוץ
וארגמן והעיר שושן צהלה ושמחה:
ליהודים היתה אורה ושמחה וששן
ויקר: ובכל מדינה ומדינה ובכל
עיר ועיר מקום אשר דבר המלך
ודתו מגיע שמחה וששון ליהודים
משתה ויום טוב ורבים מעמי הארץ
מתיהדים כי נפל פחד היהודים
עליהם: ובשנים עשר חדש הוא
א חדש אדר בשלושה עשר יום בו אשר
הגיע דבר המלך ודתו להעשות
ביום אשר שברו איבי היהודים
לשלוט בהם ונהפוך הוא אשר
ישלטו היהודים המה בשנאיהם:
נקהלו

ומרדכי נפק מן קדם מלכא בלבושא דמלכותא כד חדי ושפיר ליביה ביקרא סגי וברבו יתירא לביש לבושא דמלכותא מילא כרפסא ותכלתא שיר כדהב טב דאופיר ומקבעין ביה מרגלין ואבנין טבין לגו מן סרבלא לביש מיינקא דכרום ימא מערבא לגו מיניה לבושא כיתונא דארגוון דצייירין עלה כל ציפר גדפא ועופי שמיא והוון דמיה דכיתונא ארבע מאה ועשרין ככרי דדהבא והמינא מחית בחרציה די מקבעין בארכוהי אבני בורלא מוקי פרתיאין רמי בריגליה מחתין במוקרונין דדהבא ומתחתמין בזמרגדין וספסרא מראה תלי בחרציה מחירת בחולרת חולית דדהבא וצייר עלה קרתא דירושלם ועל ידיה דספסירא צייר עלה גרא דמחוזא חידרא מראה מחית ברישיה דצייר בצבעונין ועביד לעילא מיניה כלילא רבא דדהבא מוקרונא ולעילא מן כלילא טוטפן דמקבעין ברהבא דידעין כל עממיא אומיא ולישניא די הוא מרדכי יהודאי למקיימא קריא דכתיב ביה ויחזון כל עמא דארעא ארום שמא דיי אתקרי עלך ובמפקיה מרדכי מן תרעא דמלכא שוקיא באסיא מכיכין ודרתא בארגוונא נגיד טולא בחכלי בוצא עולימן מחתין ברישיהון כלילן וכהניא נקיטין בידיהון חצוצרתא ומכריזין ואמרין כל דלא יתון לשלמא למרדכי ולשלמא ליהודאי הדמין יתעביד וביתיה נולי ישתווה ועשרא בני המן סבירין ידיהון ואזלין ואמ' יוקדם מרדכי צדיקא ואמרין מן דיהב אגרא ליהודאי ומשלם אגרהון דרשיעיא ברישיהון והדין המן אבונא טיפשא דאיתרחיץ בעתריה ועל יקריה ומרדכי ענוותנא תבריה בצומיה ובצלותיה ואסתר צדיקתא מדיקרת מן חרכא דלית איפשר למלכתא למהלכא עם בני נשא בשוקיא חזר מרדכי עינוהי וחזא יתה ואמר לה ברוך יי שלא נתננו טרף לשניהם מתיבא אסתר ואמרת ליה עזרי מעם יי עושה שמים וארץ סגיאין מבני נשא הוו חדיין על מפלתיה דהמן רשיעא ומודין ומשבחין על פורקנא דהוה לון ליהודאי ומשבחין על פורקנא ויקרא דהוה ליה למרדכי צדיקא בזמנא ההיא דהכין כתיב ומרדכי צדיקא נפק מן קדם מלכא בלבושא דמלכותא תכלא ומילא וכלילא דדהבא רבא מיכריך בוצא וארגונא וקרתא דשושן צהלה וחדיא: ליהודאי הות רשותא למעסק באוריתא ולמיטר שביא ומועדיא ולמגזר עורלת בניהון ולאחתא תפילין על ידיהון ועל רישיהון: ובכל פילכא ופילכא ובכל קרוא וקרוא אתר די פתגם מלכא וגזירת דיניה מטי חדות ובדיחת ליבא ליהודאין ומשתיא ויומא טבא וסגיאן מעממא דארעא מתגיירין ארום נפל פחדא דיהודאי עליהון: ובתרי עסר ירחין הוא ירח אדר בתלת עסר יומין ביה דימטא פיתגם מלכא וגזירת דיניה לאתעבדא ביומא דחשיבו בעלי דבבין דיהודאין למשלוט בהון ואתהפיך מן שמיא בגין זכותא דאבהתא די ישלטון יהודאין אינון בסנאיהון: אתכנשו

יום טוב ואולם נשתעבדו לשלוח מנות איש לרעהו ולתת מתנות לאביונים אף על פי שלא החלו לעשות כן · ובבואה לפני המלך רוצה לומר כי בבא אסת' בפעם השנית לפני המלך אמר המלך שעם

אבן עזרא

ותכריך · זאת הלשון ידועה בדברי קדמונינו ז"ל והטעם כאדרת שיעולף בה: בוץ · הוא הבד והוא מין ממיני פשתים במצרים והוא דק ויקר: והעיר שושן · ששם היהודים: ליהודים היתה אורה · פירוש נהלה כטעם אורה כאדם שהוא יושב בחשך ויצא לאויר העולם שהוא הפך בלא אמצעי כן היה דבר ישראל: מגיע · מבנין נוסף רק הוא פועל עומד וכן הגעת למלכות: מתיהדים · מלה זרה ויאמר ר' יונ' המדקדק כי מזאת המלה נלמוד כי מלת תורמין נכונה כי יו"ד יהודה איננה עיקר והנה שב במלת מתיהדים שורש גם היסיף ואחר מדיח ומליח והנו כמו את מולאך ואת מובאך כי היה ראוי להיותו מבואך רק בא על דרך חביריו ולא אמר כלו' כי ו"יו מובאך אם נוסף איננו אמת כי אותיות אה"וי נמצאו נוספים בין בראש המלה ובין באמצע ובין בסוף גם יעדרו ואין כן מם מליח ותשובה על מלת תורמין מה שאמרו רבותי' ז"ל לשון מקרא לחוד ולשון תלמוד לחוד ויתכן היות מתיהדים שיתיחסו על שבט יהודה והנה יהיה בדקדוק יפה: אשר שברו · כמו עיני כל אליך ישברו והפך הוא ששם התואר מבנין נפעל נקהלו

רשי

ותכריך בוץ · מעט בוץ טלי' העשוי להתעטף: מתיהדים · מתגיירים:

מסרה

וחור ל' חד וקמץ ומרדכי יצא מלפני המלך · והואמן א"במן חד חד משמש וי"ו כריש תיבותא וקמצין וסימ' נמסר במסרה רבתא במערכת אות הוי"ו בס"ר · ובכל ה' פסוקי' ובכל ובכל וסי' נעשה אדם בצלמנו · ובאו ונחו כלם בנחלי הבתות · חילך ואצרתיך לבז · ובכל מדינה ומדינה ובכל עיר ועיר תנינא דסיפרא · ותתן אתות ומפתים · ורבים ו' וסי' נמסר במלאכי סימן ו' · בשלשה כל סיפרא מ"ל וכל שאר קריאה חסרי' במי' ומ"ל וסי' נמס' במסר' רבתא בערך שליש בס"ר · היהודים כלהון כהוב וכן במ"ו יהודיים יתיר י' וסימני' נמסר לעיל בס מן נה ·

אבן יחייא

לבישת הבגדים התמודות והבצת המטות היקרות לפם ולתפארת מהיום טוב הנעשה · ורבים מעמי הארץ וגומר · אחשוב כי המתיהדים האלה היו מזרע עמלק ולכן היו מתפחדים מפני גזרת מרדכי · שאם היו משאר עמי הארץ מה להם לפחוד ממרדכי אף כי היה גדול אם לא פשעו כנגדו · ומה שנאמר מחה תמחה את זכר עמלק גזרת שעה היתה · ודעו לא נמנע מלבוא בקהל · ואולי כי לא נודע הדבר כי אם אחרי שנים רבות · ועשו גם המה בערמה כאשר עשו הגבעונים כדי להחיות את נפשם · ובשנים עשר חדש וגומר סיפר איך נעשה המעשה מהריגת אויבי היהודים הזאת עם עמלק ביום ההוא בעצמו אשר שנאו האויבים ההם לעשות ביהודים הכיעשה כאשם · ואיך קבלו היהודים לשלוח יד במבקשי רעתם · ואיש מעמי הארץ אף שהיו קרובים מנד אותם לעם עמלק · לא עמד בפניהם למחות בידיהם מלעשות רע וזה להיות כי נפל פחדם עליהם להשגחה ריבונית · כי מפני הדת לא היו פושים רעה עם עם יש' · אבל היו יכולים למנעם מלעשותם

מנחת ערב

בעצמם לו"אם מי שהיה בסחו מעל כל השרים וגם היה מכור לו בכלל היהודים לא עמד בפניו על אשר שלא ידו ביהודי' ואיך נעמוד אנחנו אם גשמהיד ביהודי' במעש' כי שלא גם בנו יעבור בוס המן האגגי ע"כ הופכו ויהיו מנשאים את היהודים :
ובבזה לא שלחו את ידם · הנה עשו זה כדי להודיע לכל כי הרוגי מלכות המה ונכסיהם למלך וגם המלך חזק לב היהודים במה שנתן גם מחר לעשות כדת היום כדי שיראו כי כלת' שי' הרעה מאת המלך ולא ירימו ראש לבוא אל המלך לדבר על זה ולנקם מסכיו שלא יהי' מוכנעים תחת היהודים וע"כ בא מספר ההרוגים לפני המלך כדי להודיע לכל כי חפץ המלך ברעתם ורוצה לידע סך ההרוגים ובאשר שלא כלו היהודי' עד די כרצון המלך ע"כ נתן גם יום השני לעשות כדת הראשון כדי שיהיה מספר ההרוגים ע"פ כוונת המלך אשר חפץ להנקם מהם: והטעם שהיה צריך לעשות ההריגה בשושן שני ימים משא"כ בשאר מדינות המלך כי בשאר מדינות המלך לא היה גלוי לכל העמים דת הראשון שהוא להשמיד ולהרוג היהודי' אלא להיות עתידי' כמו שכתבנו כמה פעמים וע"כ היה די בהריגת יום אחד שלא יעלה על לבם לעשות רע ביהודים משא"כ בשושן היה גלוי לכל דת הראשון לעשות נקם ביהודים אלא שאגרות שניות ביטלו את הראשון אשר לא כדת מדי ופרס לשנות כתב אשר נכתב ונחתם בשם המלך ע"כ היה דאגה ומורה בלב השאר ומרדכי אולי יתקוממו המוכים עם להחזי' בראשון ולעשות נקם ביהודים ואין למלך להאשימם על זה כיון שקימו דת פרס ומדי שלא להשנייא דתא ע"כ אמרו לעשות גם מחר כדת היום כדי שלא יערבו לבם להתקימם באומרם כי רצים לאסר את היהודי' מאשר אתם ונשיד המלך אתם ומי יעמד נגדם ובזה יהיה תחת המלך ועם היהודי' בלבם ולא ירימו ראש : ביום

רלב"ג

באויביהם · בכלל הענין לאומדם כי כן צוה המלך באמונה שעם עמלק ירדה בפרך עם ישראל · ואף כי עתה צוה הפכו אין לטעותו כי אולי יתחרט גם מזה · ולהולידם פשרה משלום אמת ביניהם · לולי ה' שהטיל פחדם עליהם למחות את זכר עמלק כי מלחמה לה' עמו מדור דור על אשר קדמו את אבותינו במלחמה בצאתם מארץ מצרים · ולא די כי עם הארץ והפחותים לא מיחו בידיהם כי כל שרי המדינות והם שרי כל מלכות ומלכות · והם הכינו"ריי בלשון לעז או שאר"גאקי בלשון תוגרמה · והאחשדרפנים והם השרים הגדולים רואי פני המלך היושבים ראשונה לכל[illegible] הממלכה הנקראים בתוגרמה באשה · והפחות והם השרים הממונים על המלחמה הנקראי' בלשונם דיגלא"ל ביני ועושי המלאכה הממוני' על נכסי המלך והכנסותיו הנקראי' בלשונם דאפטא"רדיר כלם כאחד היו מנשאים את היהודים כי נפל פחד מרדכי עליהם להיותו גדול מכלם בבית המלך · ולא די כי היה גדול בהוה כי שומעו הולך בכל המדינות היותו הולך וגדל יותר ויותר · ולכן היו יראים שלא לעשות דבר כנגד רצונו וכוונתו פן יפגע בהם כאשר פגע בהמן ועמו · ויכו היהודים וגומר סיפר כי הכו היהודים בכל אויביהם ולא נמלט מהם איש ואפי' מהכאה אחת היו מתים להיותה מכת חרב במסכנת מוכה הרג ואבדן וזאת היתה המית' כללית אשר היו נותנים לעם בכלל להיותם מלידה ומבטן אויבי' ה' · אמנם לאשר היו מכירים מהם מקדם קדמתא היותם משנאי ה' ועמו בחירו כטבעם הרע זולת האיבה הכללית הקדומה לא היו מכים מכת חרב אבל היו עושי' בהם כרצונם לענים במיתות שונות ומשונות · ובשושן הבירה וגו' סיפר סך ההרוגים בשושן מקום מקדש מלך ודירתו אשר לפי האמת היה דבר זר מהתמם שנעשה להם על התמכרם שם ושלא יועילם בית המלך וסיפר היותם ת"ק איש · ר"ל באים היותם כלם אנשים חשובים ובני מעלה ויושבים כסא המלך · וזולתם גם הרגו י' בני המן אשר היו חשובים כמותם · ולכן לא כללם בהריגה אחת ללמדנו כי הי' היו שקולים כנגד הת"ק · ובבזה לא שלחו את ידם · סיפר בשנאם כי אף שהיה נתנה ושללם לבוז הם מעצמם הסכימו לבלתי שלוח ידם בבזה להראות העמים והשרים היותם נדיבי עם בני אברהם הנדיב אשר אמר אם מחוט ועד שרוך נעל וגומר · ביום ההוא וגומר סיפר כי ביום ההוא בעצמו בא מספר ההרוגים לפני המלך · כי להיותם בני עמלק גדולים במלכות היו קרובים ומעורבים בכל משפחות השרים הגדולים · והם הביאו המספר ההוא אל המלך למען תלות פניו שירחם על שארית הפליטה · ולכן אמר המלך לאסתר בשושן הבירה ומקדש מלך הרגו היהודים חמש מאות איש גדולי המלכות · ואת עשרת בני המן אשר כל אחד מהם היה לבו כלב האריה בשאר מדינות המלך מה עשו · הוא לשון תמיהה ורוצה לומר כל שכן וכל שכן כי הרגו את כלם ולא נותר מהם איש · ולכן די לך כי מה שאלתך וינתן לך ומה בקשתך עוד ותעש · כי כבר שאלת שאלתך ובקשתך · ותאמר אסתר אם על המלך טוב למלאת תאותי לגמרי שינתן גם מחר הרשות ליהודים אשר בשושן כי מפני יראת המלכות לא העזו פניהם לכלות אויביהם שיעשו כדת היום · ואת עשרת בני המן ההרוגים שיתלו על עץ למען יהיה לכל עמים לקלון מתמיד · ויראו מרחוק וכל העם ישמעו ויראו · והמלך אשר היה נקשר לבו בעבותות אהבתה · לא שת לבו לתחינות השרים ואמר להעשות כדברי אסתר ונתנה הדת · ותכף נתלו בני המן וביום השני יום י"ד נקהלו מחדש והרגו שלש מאות איש וביזה לא שלחו את ידם · ושאר היהודים נקהלו והרגו שבעים וחמשה אלף וגם הם בביזה לא שלחו את ידם · ואחשוב כי מרדכי כתב להם ככה כי לא היה אפשר להתאחד בהסכמה הזאת כל היהודים כאחד הרחוקים והקרובים לולי אזהרת מרדכי להם על ככה אשר אחדם בהסכמה הזאת לבלתי נגוע בביזה לקדושת שמים ולכבוד ותפארת לעמו לעיני כל העמים · וכל זה היה ביום שלשה עשר בו ויום ארבעה עשר הנמשך אחרי ההריגה נחו ועשו אותו יום משתה ושמחה · אמנם היהודים משושן הריגתם היה ביום שלשה עשר שוה לאחרים · וביום ארבעה עשר גם כן מוסף על האחרים אשר שאלו מאת המלכה באופן כי יום מנוחתם היה יום חמשה עשר · כי יום ארבע' עשר אשר היה מנוחה לשאר היהודים היה יום מלחמה להם עם עם עמלק · כי היו לוחמים עם ישראל להשמיד מקצתם · ולולי ה' שהיה בעזרת ישראל לא היו נהרגים לפניהם כימים [illegible]

עם

רש"י

מתיהדים. מתגיירי': ועושי המלאכה. אותם שהיו ממונים לעשות צרכי המלך: עשרת בני המן. ראיתי בסדר עולם אלו עשרה שכתבו שטנה על יהודה וירושלם כמו שכתוב בספר עזרא ובמלכות אחשורוש בתחלת מלכותו כתבו שטנה על יהודה וירושלם ומה היא השטנה לבטל העולים מן הגולה בימי כורש שהתחילו לבנות את הבית והלשינו עליה' הכותים והחדילום וכשמת כורש ומלך אחשורוש והתנשא המן דאג שלא יעסקו אותן שבירושל' בבנין ושלחו בשם אחשורוש לשרי עבר הנהר לבטלן: ובבז' לא שלחו את ידם. שלא יתן המלך עין צרה בממון: ואת עשרת בני המן יתלו. אותן שנהרגו: ותנתן דת. נגזר חוק המלך: הפרזים

רלב"ג

טעם קיום הספר הראשון יסוד על ראש המן כפי מחשבתו הרעה אשר חשב על היהודים וזה אמנם היה באופן שזכרנו ע"כ קראו לימים האלה פורים הנה ביאר למה נקראו לימים אלה פורים ואמר שעל כן על כל דברי האגרת הזאת ומה שראו על ככה ומה שהגיע אליהם קיימו וקבלו היהודים עליהם ועל זרעם ועל כל הנלוים עליהם קבלה וקיום שלא יעבור ולא יסיר להיות עושים את שני הימים האלה ככתבם שכתב מרדכי עליהם והוא שיהיו ימי משתה ושמח' ומשלוח מנות איש לרעהו ומתנות לאביוני' ובזמנם והוא שיעשו אותו הפרזים ביום י"ד והמוקפי' ביום ט"ו ויתמידו לעשות כן בכל שנה ושנה והנה אמר על כן על כל דברי האגרת הזאת וגו' כי כל הספור הנייסר אל הגעת הנס ליש' אל והנה מה שראו על ככה הם הדברים שנתחדשו מפני אלו הדברים הנזכרים בזאת המגלה אשר היו קצת' סבה לירא'ם ולבהלם ומה שהגיע עליהם הוא הנס הנעשה להם בסוף · והימים

מנחת ערב

ביום שלש' עשר לחדש אדר וגו' הנה מהראוי היה יעשו משתה ושמחה בי"ג כי הוא אשר נהפך להם המות לחיים וגו' אמנם הנה אין ספק כי ביום י"ג לא מצאו מנוחה בלבם כ"א אז גדל פחדם ומוראם ביום מר ולחמו בעד נפשם מפחד לבב ... למאמר השאלתות ור"ת כי יום י"ג היה זמן קהלת לכל כי יום צרה והוכחה היתה להם ולא עוד כ"א שגם שהתימם להרוג בם נאיהם ביום ההוא לא סרה דאגת לבם כאומרם מי יודע אם יקום לבב גואלי הדם ... [illegible] ... מדב' גם ביום י"ד עמדו היהודים על משמרתם לראות מה יעשו וידאו כי נפל פחדם על שונאיהם אז ברחת כי הגיע ה' להם מכל אויביהם מסביב אז שמח לבם על מנוחתם ועשו אותו היום יום משתה ושמחה וזהו ונוח בי"ד בוכי בתחלת היוסדתו נוח אז ועשה אותו יום משתה ושמחה כי עד אז לא האמינו בקיום ומה שאירע לבהר מדינות המלך בי"ג שהי' יום קרבו מלחמה אירע לבני שושן בי"ג ובי"ד מהטע' הנדבר למעלה וז"א והיהודי' אשר בשושן נקהלו בי"ג ובי"ד בו והחלו לנבות בתחלת יום ט"ו כבני שאר מדינות בי"ד בו ע"כ עשו אותו יום ט"ו משתה ושמחה מה שלא ערבו אל לבם לעשות משתה ושמחה ביום הקודם כי חרדה גדולה היתה בלבם: והימים

פסוקים עם תרגום

נקהלו היהודים בעריהם בכל מדינות המלך אחשורוש לשלח יד במבקשי רעתם ואיש לא עמד בפניהם כי נפל פחדם על כל העמים: וכל שרי המדינות והאחשדרפנים והפחות ועשי המלאכה אשר למלך מנשאים את היהודים כי נפל פחד מרדכי עליהם

כי גדול מרדכי בבית המלך ושמעו הולך בכל המדינות כי

ה האיש מרדכי הולך וגדול: ויכו היהודים בכל איביהם מכת חרב והרג ואבדן ויעשו בשנאיהם כרצונם: ובשושן הבירה הרגו היהודים ואבד חמש מאות איש: ואת פרשנדתא ואת דלפון ואת אספתא: ואת פורתא ואת אדליא ואת ארידתא: ואת פרמשתא ואת אריסי ואת ארדי ואת

י ויזתא: עשרת בני המן בן המדתא צרר היהודים הרגו ובבזה לא שלחו את ידם: ביום ההוא בא מספר ההרוגים בשושן הבירה לפני המלך:

ויאמר המלך לאסתר המלכה בשושן הבירה הרגו היהודים ואבד חמש מאות איש ואת עשרת בני המן בשאר מדינות המלך מה עשו ומה שאלתך וינתן לך ומה בקשתך עוד ותעש: ותאמר אסתר אם על המלך טוב ינתן גם מחר ליהודים אשר בשושן לעשות כדת היום ואת עשרת בני המן יתלו על העץ: ויאמר המלך להעשות כן ותנתן דת בשושן ואת עשרת בני המן תלו: ויקהלו

אתכנשו יהודאין בקירויהון בכל פילכי דמלכא אחשורוש לאושטא ידא בכל דתבעין בישתהון וגברא לא קם באפיהון ארום נפל פחדהון על כל עממיא: וכל רבני פלכיא ואסטרטילוסין והיפרכין ועבדי עיבידתא דילמלכא ממנן עילויהון ית יהודאין ארום נפל פחדא דמרדכי עילויהון: ארום אפיטרופוס ורב וסרכן מרדכי בבית מלכא ומטבעיה נפק בכל פילכיא ארום גברא מרדכי רב בית אבא למלכא ואזל ומתרברב: ומחו יהודאין בכל בעלי דבביהון מחת קטילת סייפא וקטילת גולמין גולפין והובד נפשתא ועבדו בסנאיהון כרעותהון: ובשושן בירנתא קטלו יהודאין והובידו חמש מאה גוברין כולהון רופילין מדבית עמלק: וית פרשנדתא וית דלפון וית אספתא: וית פורתא וית אדליא וית ארידתא: וית פרמשתא וית אריסי וית ארידי וית ויזתא: עשרתי בנוי דהמן בר המדתא מעיקא דיהודאין קטלו ובעדאה לא אושיטו ית ידיהון: ביומא ההוא עלא מניין קטילין בשושן בירנתא קדם מלכא: ואמר מלכא לאסתר מלכתא בשושן בירנתא קטלו יהודאין והובדו חמש מאה גובריא רופילין דמזרעית עמלק וית עשרתי בנוי דהמן במשאר פילכי מלכא מה עבדו ומה שאלתך ותתיהב לך ומה בעותיך עוד ותתעבד: ת"א ואמר מלכא לאסתר מלכתא בשושן בירתא קטלו יהודאי וגמרו חמש מאה גוברין וית עשרתי בנוי דהמן בשאר מדינתי דמלכא מה עבדו ומה שאילתיך ויתיהב לך ומה בעותיך תוב ותתעביד: ואמרת אסתר אין על מלכא שפיר יתיהב רשו אוף מחר ליהודאין די בשושן למעבד יומא טבא וחדוא כד חזי למעבד על יומא ניסא וית עסרתי בנוי דהמן יזדקפון על קיסא: ת"א ואמרת אסתר אין על מלכא שפיר יתיהיב אוף למחר ליהודאי דאית בשושן למעבד היך גזירת יומא דין וית עסרתי בנוי דהמן יזקפון על צליבא: ואמר מלכא לאתעבדא כדין ואתיהיבת גזירת דינא בשושן וית עסרתי בנוי דהמן צליבו: ודין

אבן עזרא

נקהלו היהודים. לאות כי היה להם ערי' בשושן: הולך וגדל. שם הפועל מבנין הקל והנה הוא כשם התואר: ואבד חמש מאו' איש. שם הפועל מהבנין הכבד הדגש כמו הנה לא ידעתי דבר היו חכמים בספרד ושמחו על טעם ארידתא וכן פורתא והם השמחים ללא דבר כי אלה השמות הם פרסיים לא עבריו': ובבזה לא שלחו. שם מפעלי הכפל על משקל רנה גם זאת עצה טובה שהיתה הבזה לאוצרות המלך לרצותו: בשושן הבירה הרגו היהודים. הם אנשי מרדכי הם היהודים אשר בשושן הרגו אויביהם בשושן על כן אמר הכתוב ליהודים אשר בשושן ותנתן גם בשושן ויקהלו היהודים אשר בשושן ולא הזכיר הבירה: וטעם

מסרה

וכל שרי ז' וסי' והנו נצב על עלתו · ויוחנן בן קרח וכל שרי החיילי' · וישמע יוחנ' בן קרח וכל שרי · ויקח יוחנן בן קרח וחבירו · ולא שמע יוחנן והאחשדרפנים והפחות ועשי המלאכה · בבית המלך ג' וסימ' וישמע עבד מלך · והשלשית בבית המלך · כי גדול מרדכי בבית המלך · וא' בבית מלך אשר נשאר בבית מלך · וגדול ח' ומ"ל וסי' והוא שבור · ויאמר המלך אל עבדיו · מאין כמוך יי' גדול אתה וגדול · וילך דוד הולך וגדול · וחבירו · כי האיש מרדכי הולך וגדול · כי מרדכי היהודי משנה · קטון וגדול שם הוא · שי"ן פרשנדתא רבתי ותי"ו זעיר' פרמשתא תי"ו ושי"ן זעירא' ויזתא וי"ו רבתי וז"ין זעירא ואתוון רבתי וזעירי כלהון נמסרו במסרה רבת' בריש המערכת בס"ד · וצריך שיהא איש בראש הדף ועשרת בסוף הדף ובסוף העמוד וצריך לאומרם בנשימ' אחת ועשרת בני המן עמהם וי"ו דויזתא צריך למתחו' כמוריא דלברות · ל"א מלכים וי' בני המן אריח על גבי אריח ולבנה על גבי לבנה שיפלו ולא יקומו למפלת' · אספתא ארידתא פורתא פרמשתא פרשנדתא כלהון מלעיל ואינון מן א"ב מן חד חד לעיל וסי' נמסר במסרה רבתא במערכת אות האלף בס"ד לאסתר המלכה י"ד וסימ' נמסר לעיל ריש סימן ז'

אבן יחייא

עם חוק היו ומלומדי מלחמה · על כן היהודים וגו' ונומר סיפר כי היהודים הפרזים נהגו מאז והלאה לזכר הנס כי כל היושבים בערי הפרזות ולא בערים המוקפין חומ' מימות יהושע להיות עושים יום ארבעה עשר לחדש אדר שמחה ומשתה · ויום טוב לאסרו במלאכה שלא יראה בה עושה סימן ברכה לעולם · ולכבדו בכסות נקיה · וגם נהגו לשלוח מנות איש לרעהו להורות היות היחוד והאהבה ביניהם כאשר היה אז להשמר ולנוח מאויביהם ולהרוג בשונאיהם · ואף כי איסר הכתוב אחריו ישמע · כי זולתם מהיהודים אשר לא היו מהפרזים כי אם מהיושבים בערי חומה המוקפת מימות יהושע ולכבוד הארץ הקדושה אשר כנס וחלק לישראל · היו גם הם עושים יום טוב אבל לא יום ארבעה עשר · כי אם יום חמשה עשר זכר ליום מנוחתם בני שושן העיר ואם · ויכתוב ונומר סיפר כי מרדכי כתב המגילה הזאת להיות למזכרת לבני ישראל הנס הגדולה הזה · ולהיות אות לבני מרי שלא ידברו עוד תועה על ה' ועל עמו · וכן שלח ספרים בכל מדינות המלך לקיים עליהם להיות עושים את שני הימים האלה ימי משתה ושמחה לזכר להם מהימי' אשר נחו בהם היהודים בחמש' עשר בשושן ובארבעה עשר בשאר מדינות המלך · והוסיף מרדכי על אשר הם מעלמם הלאה לעשות להיות נותנים מתנות לאביונים · למען יהיו כלם שוים בשמחת הפורים כאשר היו אז · כי פעמים רבות ימנע העני משמות משתה ושמחה מפני החסרון כיון אם לא ימלא לו בהמיר מה בעיניך ממנו · וקבל היהודים הדבר הלז · הן מפני כי מפאת עצמם החלו לעשות כן לראותם היות הדין לעשות זכר לנס והן מפני כתיבת מרדכי על ככה על ידי הספרים ששלחו אותו להם · כי היה מכת כנס הגדולה ותקנתו כתקנת נביאים · כי המן ונומר עשה שתי הקדמות אשר מהן הוליד שתי תולדות · הראשונה יען כי המן בן המדתא צורר כל היהודים חשב לאבדם · והשנית כי הפיל פור הוא הגורל למצוא יום מוכן להומם ולאבדם אשר כמשך כי המלכה באה לפני המלך לשאול על נפש' ועל עמה ובבואה לפניו אמר המלך כי יכתב עם ספרים אחרונים שישוב מחשבתו הרעה אשר חשב על היהודים קרובי המלך · על ראשו ולכן תלו אותו ואת בניו על עץ · וכן גזה הכליה ביום ההוא בכל עם המן · ואמנם הראשונה מהתולדות היא על כן שמהקדמה השנית כודע כי המן הפיל פור לאבד ישראל ויהפך הפור לאבדתו ואבדת עמו · על כן קראו לימים האלה פורים על שם הפור ונגזר מהשם ההו' והתולדה השנייה היא על כן על כל הכודע מדברי האגרת הזאת מוכיחת הנס הנפלא והגדול · ומה ראו על ככה ומה הגיע אליהם · ר"ל וכל מה אשר ראו על ככה שאירע להם בצרה הזאת מהנסים הגדולים וכל מה שהגיע אליהם מהנפלאו' הנמרצות קימו וקבלו היהודים עליהם הנמצאי' בדור ההוא ועל זרעם אחריהם · ועל כל הנלוים עליהם מעדת הגרי' · ולא יעבור להפסק מזרעם המנהג הלז · להיות עושים את שני הימים האלה · ככתבם רמז לחובת מקרא מגלה · וכזמנם בכל שנה ושנה · לא אמר זמנם רק כזמנם לרמוז כי גם יום י"א וי"ב וי"ג כשר לעשיית הפורים בעת הצורך · עוד הוסיף וביאר והימים האלה נזכרים רמז למקרא מגלה · ונעשים רמז למשתה ומנות ומתנות · בכל דור ודור · משפחה ומשפחה · מדינה ומדינה · עיר ועיר ונומר ראוי לדעת שבימים הקדמונים כשהיה נעשה נס בדור אחד כל אותו הדור היו מקבלים עליהם להזכיר הנס ההוא בכל חיי חייתם · בכל שנה ושנה וביום ההוא בעצמו אכן הדור האחרון לבעל הנס היו שוכחים אותו ובלתי מזכירים דבר ממנו · ואולי כי זכר אותו הנס היה במשפחה פרטיית בעלת הנס · אבל זולתן מהמשפחות לא היו עושות זכר ממנו · ואולי כי היה הזכר ההוא יותר כולל · כי היתה מדינה בכללה מזכרת אותו · להיות כי הנס כולל את כלם · אבל המדינות והמלכיו' אחרות כמו היהודים היושבים מעבר לירדן בערך יושבי ארץ ישראל · לא היו עושים זכר ממנו · ואולי כי היה בעיר זולת עיר · ולכן זכר פה המלובש ברוח הקדש מרדכי הצדיק כי היהודים קבלו עשיית הימים האלה בכלל בכלל המשפחו' ולכל המדינות ולכל העיירות · ויען כי כיבא היות עתידה להבטל מגלת תענית מתוך כובד הגלות · גזר אומר כאומות כביא שימי הפורים האלה לא יעברו מתוך היהודים וזכרם לא יסוף מזרעם ואף כי מרדכי היהודי היה גדול הדור ומאנשי כנסת הגדולה מגדל חכמתו ויחוסו ומגדל אשר גדלו המלך על כל מלכותו · רצה כי אסתר המלכה תטפיל גם היא לקיים על ישראל לעשות זכר לנס הלז בעתיד · ולכן ותכתוב אסתר בת אביחיל ומרדכי היהודי את כל תוקף לקיים

רלב"ג

והימים האלו נזכרים ונעשים בכל דור ודור · הנה זאת הזכירה איננה בלב כי הוא בלתי אפשר שנתמיד לזכור כל זה אבל היא זכירה בפה ע"ד אמרו זכור את יום השב' וכן העניין באמרו וזכרם לא יסוף מזרעם · ולפי שפרסום הנס הזה לא ישלם כי אם בזכירת על כל דברי האגרת הזאת כמו שיתבאר בזכירתינו תועלת זאת המגלה ידענו שזכירת הימי' האל' תהיה בקריאת זאת המגלה בכללה על הסדר ולפי שאמר משפחה ומשפחה ידענו שהכל חייבין בקריאת המגלה כהנים לויים ישראלים ולפי שאמר למעלה שכבר קבלו זה על כל הנלוים עליהם ידענו כי נשים ועבדים חייבין בקריאת מגלה וכימי הפורים האלה ככתבם וכזמנם לקיים את ימי הפורים הזאת השנית היא האגרת הנזכרת עתה ובסמוך אמר זה : לקיים

רש"י

הפרזים · שאינם יושבים בעירי חומה בארבעה עשר ומוקפין חומה בחמשה עשר כשושן והיקף זה צריך שיהיה מימות יהושע בן נון כך דרשו ולמדו רבותינו · ומשלות · שם דבר כמו משמר משמע לפיכך השי"ן נקודה רפי : ויכתוב מרדכי את המגלה הזאת כמות שהיא : כי המן בן המדתא · חשב להומם ולאבדם : ובבקה

אסתר ט

טו ויקהלו היהודיים אשר בשושן גם ביום ארבעה עשר לחדש אדר ויהרגו בשושן שלש מאות איש ובבזה לא שלחו את ידם: ושאר היהודים אשר במדינות המלך נקהלו ועמד על נפשם ונוח מאיביהם והרוג בשנאיהם חמשה ושבעים אלף ובבזה לא שלחו את ידם: ביום שלושה עשר לחדש אדר ונוח בארבעה עשר בו ועשה אתו יום משתה ושמחה: והיהודיים אשר בשושן נקהלו בשלושה עשר בו ובארבעה עשר בו ונוח בחמשה עשר בו ועשה אתו יום משתה ושמחה: על כן היהודים הפרוזים הישבים בערי הפרזות עשים את יום ארבעה עשר לחדש אדר שמחה ומשתה ויום טוב ומשלח מנות איש לרעהו: ויכתב מרדכי את הדברים האלה וישלח ספרים אל כל היהודים אשר בכל מדינות המלך אחשורוש הקרובים והרחוקים: לקים עליהם להיות עשים את יום ארבעה עשר לחדש אדר ואת יום חמשה עשר בו בכל שנה ושנה: כימים אשר נחו בהם היהודים מאיביהם והחדש אשר נהפך להם מיגון לשמחה ומאבל ליום טוב לעשות אותם ימי משתה ושמחה ומשלח מנות איש לרעהו ומתנות לאבינים: וקבל היהודים את אשר החלו לעשות ואת אשר כתב מרדכי אליהם: כי המן בן המדתא האגגי צרר כל היהודים חשב על היהודים לאבדם והפל פור הוא הגורל להמם ולאבדם: ובבאה

תרגום

ודין סידור צליבתהון דאצטליבו עם המן אבוהון על קיסא דזמין למרדכי רומיה חמשין אמין תלת אמין הוה נעיץ בארעא וארבע אמין ופלגא הוה רחיק פרשנדתא מן ארעא ופרשנדתא הוה צליב בתלת אמין והוה רחיק מן דלפון פלגות אמתא: דלפון הוה צליב בתלת אמין והוה רחיק מן אספתא פלגות אמתא אספתא הוה צליב בתלת אמין והוה רחיק מן פורתא פלגות אמתא פורתא הוה צליב בתלת אמין והוה רחיק מן אדליא פלגות אמתא אדליא הוה צליב בתלת אמין והוה רחיק מן ארידתא פלגות אמתא ארידתא הוה צליב בתלת אמין והוה רחיק מן פרמשתא פלגות אמתא פרמשתא הוה צליב בתלת אמין והוה רחיק מן אריסי פלגות אמתא: אריסי הוה צליב בתלת אמין והוה רחיק מן ארידי פלגות אמתא: ארידי הוה צליב בתלת אמין והוה רחיק מן ויזתא פלגות אמתא: ויזתא הוה צליב בתלת אמין והוה רחיק מן המן פלגות אמתא: המן הוה צליב בתלת אמין והוה רחיק על רישיה תלת אמין בגין דלא ייכול מיניה עופא וזרש ערקת עם שבעין בנין דאשתארו להמן דהוו הדרין על תרעיא ומתפרנסין ושמשי ספרא אתקטיל בסיפא ומאה ותמניא מייתו עם חמש מאה גוברין דאיתקטילו בשושן דהוו מתמנן על אשקקי מלכא: ואתכנשו יהודאין די בשושן אוף ביומא ארבע עשר לירח אדר וקטלו בשושן תלת מאה גוברין מדבית עמלק ובעדאה לא אושיטו ית ידיהון: ושאר יהודאין די בפילכי דמלכא אתכנשו וקיימו ית נפשהון ואשכחו נייחא מבעלי דבביהון וקטלו בסנאיהון שבעין וחמשא אלפין מדבית עמלק ובעדאה לא אושיטו ית ידיהון: ביום תלת עסרי לירח אדר הוה קטול בזרעית דעמלק ונייחא הוה לישראל בארבע עשר ביה ומעבד יתיה יום משתיא וחדוה: ויהודאין די בשושן אתכנשו לשיצאה ית בנוי דעמלק בתלת עשר ביה ובארבע עשר ביה ונחו בחמשא עשר ביה ומעביד יתיה יום משתיא וחדווא: בגין כן יהודאין פציחאי דיתבין בקירוי פציחיא עבדין ית יום ארבע עשר לירח אדר חדותא ומשקיא ויומא טבא ומשדרין דורון גבר לחבריה: וכתב מרדכי ית פתגמיא האילין ושדר פטקין לות כל יהודאין די בכל פילכי דמלכא אחשורוש דקריבין ודרחיקין: לקיימא גזירת דינא עליהון למהוי עבדין ית יום ארבע עשר לירח אדר וית חמשא עשר ביה בכל שתא ושתא: כזמן יומיא די נחו בהון יהודאין מבעלי דבביהון וירחא די אתהפיך להון מדוונא לחדוא ומאבלו ליומא טבא למעבד יתהון יום משתיא וחדווא ולשדרא דורון איניש לחבריה ומעהא דצדקתא מתנן דחשיכי: וקבילו עליהון כולהון יהודאין כחדא ית די שריאו למעבד וית די גזר כתב מרדכי בגינהון: ארום המן בר המדתא דמן יחוס דאגג מעיק כל יהודאין חשיב על יהודאין להובדותיהון צבע פיסא איהו הוא עדבא לשגושיהון ולהובריהון: וכד

מסרה

הפרזות ג' בליש' וסימ' ואמרת אעלה על ארץ פרזות · פרזות תשב ירושלם · על כן היהודים הפרזים היושבים בערי הפרזות : הקרובים ה' מ ל בליש' וסימ' וידעו קרובי' את גבורתי· מאהביה אל אשור קרובים · הכהנים אשר קרובים ליי' · ומלך ששך ישתה: ויכתב מרדכי את הדברים האלה: כימים ד' וסימ' ואנכי עמדתי בהר · ותשבו בקדש ימים רבים · לא כימים הראשונים · כימים אשר נחו בהם : החלו ו' וסימ' ועיניו החלו כהות · החלו הערמו' ליסוד· החלו להעלות עלית בחדש השני החלו זרובבל · כי החלו הפריצים להסתם · את אשר החלו לעשות :

אבן יחייא

לקיים את אגרת הפורים הזאת השנית · רוצה לומר כי כתבה יחד עם מרדכי אגרת תקיפה ומאושרת בגואתה המכרחת שיקויים הפורים · ושלחה ספרים אל כל היהודים מדברי שלום ואמת · ומצותה אליהם לקיים את ימי הפורים האלה בזמניהם כאשר קיים עליהם מרדכי היהודי ואסתר המלכה · והנה כי לעיל באומרו ותכתוב אסתר וגומר הקדים אסתר למרדכי להיותה מלכה ומצותה יותר מעולה ומן הדין להיות יותר נוראה להיות מצות מלכה ממצות מרדכי · אכן כאשר הזכיר הקיום והתקנה מעשיית הפורי' הקדים למרדכי להיותו חכם ולובש ברוח הקדש · וראוי לנו האחרונים לעשותו להיותו תקנת איש כמוהו ולא להיותה תקנת אסתר אשר היתה אשה עם כל גודלה · וכאשר קימו עליהם דברי הצומות וזעקתם רמז לתענית אסתר הנהוג ביום נרה · ולצום המוקדם ליום הפורים אשר נהגו עם ה' · ומאמר אסתר וגומ' סיפר כי עשו ישראל הפורים אגל ההכלה מפני מצוה ומאמר אסתר המלכה אשר קיימה בכל תוקף דברי הפורים האלה · ומגל מצוה ותקנת הצדיק מרדכי אשר נכתבה על ידו המגלה הזאת והושמה עם ספרי הקדש · וישם המלך וגומר העירנו כי בזכות הטיבו עם יש' גדלו ה' אלהים והמליכו על כל הארץ כפתם · ולא די שהמליכו על כל הארץ כי גם כן המליכו על כל איים הנלאי' בכללים כשם ארץ להיותם מסובבים מים ונכראים אמנו · ולרוחקם לא היה יכול למלוך עליהם בהשגחה פרטית אבל ויהי את הכירוהו

מנחת ערב

והימים האלה נזכרי' ונעשים וגו' אז"ל כל הנביאים וכל הכתובים בטלים לימות המשיח חוץ ממגלת אסתר שנ' וזכרם לא יסוף מזרעם · והוא ע"פ מה שא"ז"ל במסכת תעני' שאין דבר בנביאי' וכתובים שאינו רמוז בתורה · אלא שצריך חכמה רבה להבין הדבר מתוך התורה והנה בימי' משיחנו שתמלא הארץ דעה נבין לאסורנו מתוך התורה כל מה שבנביאי' וכתובים וע"כ יתבטלו כי לא יהיה לנו צורך אליהם אך מגלה זו גם שגם היא רמוזה בתורה כמש"ז"ל מנין להמן מן התורה וכו' מנין לאסתר מן התורה וכו' מנין למרדכי מן התורה וכו' · עכ"ז לא תתבטל והוא כי הנה אר"ז"ל שלא היה תקו' לשנכדרי הימי' ההם לכתוב את המגלה אלא שמצאו בתורה כתוב זאת זכרון בספר שאומר בספר הוא מיותר אלא שבא לרמוז על המגלה שנקרא ספר וע"כ אמרו ז"ל שלא יתבטל הס' הזה כי מצות התורה היא לכותבו וע"כ כאשר אין התורה מתבטלת גם מה שצוותה לכתוב לא יתבטל משא"כ בכל ספרי נביאי' וכתובים שלא צותה התורה לכתבם ויתכן יהיה העניין כי במגלה הזאת תלויים העולם וישראל המקיימים אותו והתורה שע"י מקיימי' כנודע והוא כי כנה אם אין ישראל אין עולם כמש"ז"ל וכן אז"ל בראשי' בשביל ישראל שנקראו ראשית נברא העולם וכן אם אין תורה אין ישראל ואין עולם כמש"ז"ל בראשית בשביל התורה שנקרא ראשית וכן בגמר בריאת העולם נאמר ויהי ערב ויהי בוקר יום הששי שאמר הק"בה כל מה שנבראתי תלוי ביום הששי לסיון שאם יקבלו את התורה מוטב ואם לאו אין עולם · והנה גם של מקרא מגלה היה כי היו אז מתבטלי' ישרא' והתורה והעולם לולא עשה ה' ככל נפלאותיו באופן שאלמלא ע"י נס זה נס לא יגיעו ולא יהיה ימות משיחנו וע"כ אופא איך זכר דבר כזה יתבטל אפי' בזמן ההוא כי גדול הוא מאוד משא"כ בעניני נביאים ושאר ספרי כתובים : נוסף על זה כי הלא אר"ז"ל שבימי אחשורוש קיימו מה שכבר קבלו בסיני באופן שהתורה עליה אשר אנכ' בטלה עולמית היא כמתקבלת בימי הפורי' ואיך יתבטל זכרונם : ותכתוב

אבן עזרא

ובעבור טעם ויקהלו שהיו מפוזרים במסלות : ועמד על נפשם ונוח והרג שמות הפעלים : הפרזים · כמו חדלו פרזון ומשלות · שם התואר מבנין הכבד הכופל בעבור תוספת המ"ם ותלהנו הכבד המשלים : המות · חלקים כמו מנה המות אפים · ויכתוב מרדכי · לכתוב לקיים בשנה הבאה וככה כל השנים שמחת ימי הפורים · וטעם כימים אשר נחו בהם היהודי' בעבור שחשבון הנוחות יושב בסוף המחזור בשנות החמה רק חדשינו הם אחר הלבנה והנה פירוש כימים שיהיו הימי' קרובים בארוך לימים הראשוני' שהיו בהם הפורים וזה יתכן לו תוספת אדר שני על כן הוצרך הכתוב לומר והחדש אשר נהפך להם ולעולם יהיה בחדש הסמוך לניסן בשנה פשוטה או מעוברת כ ומפרשים אמרו כי טעם והחדש על אדר שני ואחרים אמרו כי כימים יום ארבעה עשר וחמשה עשר ואם כן היה ראוי שיאמר ובחדש ולא והחדש : וקבל · כמו לשון ארמית ובא לשון יחיד שכל אחד ואחד קבל כמו בניה לעדה או שחסר מלת כל והראשון הוא הנכון ומדקדק אמר כי וקבל שב למרדכי והוא יוצא לשנים פעולים אם כן מה טעם את אשר החלו לעשות רק הוא שקבלו אשר עשו בתחלה כי עשו בשנה הבאה פורים ואת אשר כתב מרדכי לעשות כן בכל שנה ושנה : כי המן בן המדתא הטעם דין הוא שיקבלו זה כי לולי זאת התשועה נאבדו שמם ושם זרעם ויזכרו הנס בכל שנה להודות השם אשר לא נחכרנו עלילות : דגשות מ"ם להמם לחסרון מ"ם הכפל ובבאה

ביניהם וקבלוהו עליהם למלך ושם עליהם מס תמידיי · מה שמעשה תקפו · וגבורת זאת מהמלך אחשורוש אין להאריך בו במגלה הזאת להיו' הכל כתב מפורש בספר דברי הימים ממדי ופרס · ולכן אין להאריך בפרט גדולת מרדכי להיותו מפורסם גם הוא שמה · רק שתדע בכללות כי מרדכי היהודי היה משנה למלך באופן כי בין כל העמים אחרי המלך לא היה גדול ממנו · ובין היהודים שיהיה גדול לרוב חכמתו ותבונתו ותורתו · ואף כי היה גדול מכלם · אף שהגדולה מולידה בטבע הגאוה והכעס לא תחשוב היות כן במרדכי כי אף שהיה הגדול בין האומות היה עושה פעולות טובות עם

כה ובבאה לפני המלך אמר עם הספר ישוב מחשבתו הרעה אשר חשב על היהודים על ראשו ותלו אתו ואת בניו על העץ: על כן קראו לימים האלה פורים על שם הפור על כן על כל דברי האגרת הזאת ומה ראו על ככה ומה הגיע אליהם: קימו וקבל היהודים עליהם ועל זרעם ועל כל הנלוים עליהם ולא יעבור להיות עשים את שני הימים האלה ככתבם וכזמנם בכל שנה ושנה: והימים האלה נזכרים ונעשים בכל דור ודור משפחה ומשפחה מדינה ומדינה ועיר ועיר וימי הפורים האלה לא יעברו מתוך היהודים וזכרם לא יסוף מזרעם: ותכתב אסתר המלכה בת אביחיל ומרדכי היהודי את כל תקף לקים את אגרת הפרים הזאת השנית: וישלח ספרים אל כל היהודים אל שבע ועשרים ומאה מדינה מלכות אחשורוש דברי שלום ואמת: לקים את ימי הפרים האלה בזמניהם כאשר קים עליהם מרדכי היהודי ואסתר המלכה וכאשר קימו על נפשם ועל זרעם דברי הצומות וזעקתם: ומאמר אסתר קים דברי הפרים האלה ונכתב בספר:

וישם

וכד עלת אסתר קדם מלכא אמר לה מלכא יתוב זימיוניה בישא דחשיב למעבד למרדכי וליהודאין על רישיה ויצלבון יתיה וית בנוי על קיסא: בגין כן קרו ליומיא האילין פוריא על שום פייסא בגין כן נטרין ליה זמן שתא בשתא כן דיפרסמון יומי ניסיא ופתגמי מגילתא הדא לאשתמעא לכל עמא בית ישראל למהויהון ידעין מה חזו למקבע יומי פוריא האילין בגין כן דאתעביד בהון ניסא למרדכי ואסתר וידעון פורקנא דמטת להון: קיימו וקבילו יהודאין קיימא עילויהון ועילוי בניהון ועילוי כל גייוראי דמתוספין עליהון ולא יעיבר קיימא די יהון עבדין ית תרין יומיא האילין ולמקרי ית מגילתא כמכתב רושם עיבראי בבית כנישתהון בחד עשר ותרי עשר ותלת עשר וארבע עשר ובחמשא עשר בגו פציחיא ולחייתא דפילכיא בקירויא בפום זמניהון: ויומיא האילין אתחייבו למהוי להון דכרנא ולאתעבדא בהון משתיא בכל דרא ודרא יחוסא דכהני וליואי ויחוסא דכל בית ישראל דשריין בכל פילכא ופילכא ודיירין בכל קרתא וקרתא ויומי פוריא האילין לא יעברון מגו יהודאין ודכרניהון לא ישתיצי מבניהון: וכתבת אסתר מלכתא בת אביחיל ומרדכי יהודאי ית כל מגילתא הדא וית תקפא דניסא לקיימא ית אגרתא דפוריא הדא תניינותא: ושדר פטקין לות כל יהודאין למאה ועשרין ושבע פלכין מלכות אחשורוש פתגמי שלמא והימנותא: לקיימא ית יומי פוריא האילין באדר כתראה בזמן עיבורא היכמה דקיים עליהון מרדכי יהודאי ואסתר מלכתא והיכמה דקיימו יהודאי על נפשיהון ועל בניהון למהויהון דכירין פתגמי צומיא וצלותהון: ועל מימר אסתר אתקיימו פתגמי פוריא האילין ועל ידוי דמרדכי אתכתבית מגילתא בפיטקא :

ושוי

רשי

ובבאה · אסתר אל המלך להתחנן לו : אמר עם הספר · אמר המלך בפיו וצוה לכתוב ספרים שתשוב מחשבתו הרעה בראשו : על כן על כל דברי האגרת הזאת נקבעו הימים האלה ולכך נכתבה לדעת דורות הבאים · ומה ראו · עושי המעשים האלו שעשאום : ומה הגיע אליהם · מה ראה אחשורוש שנשתמש בכלי הקדש ומה הגיע אליהם שבא שטן ורקד ביניהם והרג את ושתי מה ראה המן שנתקנא במרדכי ומה הגיע אליו שתלו אותו ואת בניו מה ראה מרדכי שלא יכרע ולא ישתחוה ומה ראתה אסתר שזימנה להמן : הנלוים עליהם · גרים העתידים להתגייר : ככתבם · שתהא המגילה כתובה כתב אשורית : נזכרים · בקריאת מגילה : ונעשים · משתה ושמחה ויום טוב לתת מנות ומתנות : משפחה ומשפחה · מתאספים יחד ואוכלים ושותין יחד וכך קבלו עליהם שימי הפורים לא יעבורו : וזכרם · קריאת מגילה : לא יסוף · תרגום שלא יתום דמתרגם על תום עד לסף ואי אפשר לו להיות מגזרת פן תספה מגזרת עתה הספה יום אחד שאם כן היה לו לכתוב לא יספה מזרע׳ : את כל תוקף · תוקפו של נס של אחשורוש ושל המן ושל מרדכי ושל אסתר : השנית · לשנה השנייה חזרו ושלחו ספרי׳ שיעשו פורים : ומאמר אסתר קיים · וגומרי אסתר בקשה מאת חכמי הדור לקבעם ולכתוב ספר זה עם שאר הכתובים וזהו ונכתב בספר : לרוב

אבן עזרא

ובבאה לפני המלך · הטעם כי המן חשב לאבד היהודים וכאשר באה אסתר אל המלך ותבקש על עמה אמר המלך שיכתוב עם הספר ישוב מחשבתו הרעה על כן נטלו הספרים הראשונים פירוש על כן השני : על כל דברי האגרת הזאת · מגז׳ אגרה בקציר מאכלה והטעם מחברת המלים : ומה ראו בעבור שראו הפלאים : ומה הגיע · באמצעו׳ האזנים : הנלוים · הם הגרי׳ : ולא יעבור · אין רשאי יהודי לעוברו : ככתבם · הטעם שתקרא המגלה ובעבור שעזרא הסופר הפסיק הפסוקים ולא היה אחר שנים רבו׳ כוו חכמינו ז״ל שלא יפסיק הקורא בסוף הפסוק : בכל שנה ושנה · פשוטה או מעוברת והנה עתה הזכיר מה שקיימו היהודי׳ כאשר כתב מרדכי לקיים עליהם · וטעם והימים האלה נזכרים ונעשים לעשות כן בכל המשפחות ובכל המדינות שלא יחשוב אדם כי אינו חייב מי שהוא במקום שלא היה שם יהודי בימי הנסים או במדינ׳ חדשה : יסוף · יכלה כמו יאבדו יסופו והם מהשניים כי תמנא בעלומי הלמ״ד והנה זאת הפרשה הנידה שמרו ישראל זאת המצוה ואחר כך נפשה על כן הוצרך מרדכי שתכתוב אסתר בעבור היותה מלכה : את כל תוקף · כמו חוזק וכמוהו ואם יתקפו האחד והנה כתבה היא והוא וטעם השנית בעבור אגרת מרדכי שכתב בראשונה · וטעם דברי שלום שלא יפחדו בעבור שעזבו מנות פורי׳ · וטעם אמת שהם חייבים לשמור הפורים כאשר קבלו על נפשם והעד על זה הפירוש שהוא אמת ומאמר אסתר קיים דברי הפורים והנה לא נתקיי׳ על יד מרדכי לבדו עד שכתבה אסתר וטעם קיימו על נפשם ועל זרעם דברי הצומו׳ על דעת רבים על יום תענית אסתר והמכחישים אמרו כי על שלשה ימים שהתענו בניסן הכתוב מדבר וכל ישראל ראויין להתענות כן תמיד ולפי דעתי שחכמינו ז״ל קבעו התענית יום הפחד וטעם דברי הצומות על הנזכרים בספר זכריה שהן בתמוז ואב ותשרי ובטבת והטעם כי קיימו היהודים על נפשם לשמוח בימי הפורים כאשר קיימו על נפשם ועל זרעם להתענות בימי אבלם כאשר הובקעה העיר ונשרף הבית כי הנביא לא צום שיתענו כאשר אפרש במקומו ואנחנו חייבים שלא נשיג גבול ראשוני׳ וטעם וזעקתם להתפלל ולזעוק אל השם בימי התענית · ומלת האלה שב אל דברי לא אל הפורים : ונכתב בספר · בספרות הבי״ת הוא הידוע בימיהם ואבד הספר כאשר לא מצאנו מדרש עדו וספרי שלמה וספרי דברי הימים למלכי ישראל וספר מלחמות יי׳ וספר הישר : ויסם

רלבג

לקיים את ימי הפורים הא׳ בזמניהם אחשב כי אומרו בזמניהם ירצה בו בי״ד ובט״ו כי הם זמני שני הימים האלו ר״ל יום י״ד בכפרי׳ ויום ט״ו בעיירות · ולפי שאמר וכאשר קיימו על נפשם ועל זרעם דברי הצומות וזעקת׳ והם כוס הרביעי וכוס החמישי וכוס השביעי וכוס העשירי יהיו לבית ישרא׳ לששון ולשמחה באלו הד׳ צומות ידענו שהנשים מחוייבות וידענו גם כן שהנשי׳ מחוייבות בקיום ימי הפורים ומאמ׳ אסתר קיים דברי הפורי׳ האלה ר״ל כי מפני מאמר המלכ׳ ומאתה היה קיום ישראל דברי הפורים האלה הלא הם כתובים על ספר דברי הימים למלכי מדי ופרס רוצה לומר והמנם נכתבה גדולת מרדכי בספר דברי הימים למלכי מדי ופרס מפני שמרדכי היהודי היה משנ׳ למלך אחשורוש וגדול ליהודים הנה זה ביאור מה שצריך לביאור בדברי זאת המגלה · והנלם התועלות המגיעו׳ ממנה הנה :

התועלת הא׳ הוא במדות והוא שראוי לשמוח בטוב במאלו בי׳ טובה היה בטוב ולזה ספר שהגלה המלך רוב עושר כבוד מלכותו ויקר תפארת גדולתו עשה זה המשת׳ הגדול לכל שריו ועבדיו ולכל העם הנמצאי׳ בשושן הבירה למגדול ועד קטן שבעת ימים :

התועלת הב׳ הוא במדות שאין ראוי בסעודה שיקראו האנשים לאכל ממנה שיטילו קנאה בסעודה אך שיכבדו זה כזה ולזה תמצא שספר במשתה שעשה המלך לכל העם הנמצאי׳ בשושן מקטן ועד גדול שכבר יכבד המלך זה כזה · ולזה הביאם יחד בזה המקום שהיה בתכלית מהכבוד והגדולה והיו לכולם מטות זהב וכסף והיו שותים כלם בכלי זהב ויין המלכות והיו עושין הממונים על הסעוד׳ כרצון איש ואיש כקטן כגדול :

התועלת הג׳ הוא במדות והוא להודיע שהוא ראוי במשתה שישתדלו המשרתים שלא יצטרך לאחד מאכלי הסעודה לשאול דבר יצטרך להם כי אולי יבושו מלשאול זה ויהי׳ זה סבה שתכבד עליהם הטובה אשר ייטב להם בעלי הסעודה ולזה זכר כי השתיה היתה כדת כל איש אין אונס יביאהו לשנות מנהגו ורצונו כי הכל היה מוכן לפניה׳ והמי׳ למזוג היין לכל א׳ לפי מנהגו :

התועלת הד׳ הוא במדות והוא שראוי בקבוצי׳ שתהיינה הנשי׳ לבד והאנשי׳ לבד כי אם יהיו מעורבים יהיה זה סבה להרבות זמה וכל שכן במשתה היין עם שזה יהיה סבה למנוע מהנשים השגת רצונם במשתה ההוא מהאכילה והשתייה כי יבושו מן האנשים ולזה זכר כי ושתי המלכה עשת׳ משת׳ נשים באופן שיהיו הנשים לבד והאנשים לבד :

התועלת הה׳ הוא במדות והוא להודיע שהוא ראוי לנשים שיכנעו לעשות רצון בעליהם כי הם נבראו לעשות רצון האנשים כמו שבארנו בפרשת בראשית ולזה ספר מה שקרה לושתי על אשר לא נכנעה לעשות מצות אחשורוש בעלה ותכלית הקושי שהיה בזה הענין בעיני כל שרי המלך להתפרסם הענין שזה הוא מחוייב לכל הנשים :

התועלת הו׳ הוא במדות והוא להודיע לכל איש ואשה להרחיק מדת הגאוה הלא תראה מה שקרה לושתי מלכ׳ גאותה שלא רצתה לבא לפני המלך עם הסריסים ההם ששלח להביאה לפניו אם לא יוסיף שלוח שרים רבים ונכבדים מהם :

התועלת הז׳ הוא במדות והוא להודיע שהבא למלך לעשית דבריו בעצה נכונה לפי מה שאפשר והפילו בתוך הכעס הנפלא הלא תראה כי אחשורוש עם רוב חכמתו על דבר ושתי לא רצה לעשות דבר אם לא בעצה נכונ׳ על יד היועצים הראויים וזכר עם זה שמנהגו היה בכל דבריו להתיעץ עם יודעי דת ודין ועמהם נתייעץ בזה הענין והיו עם זה יודעי העתים כפי שיעמדו כדי מה שאפשר להם על הראוי להיות ממערכת הכוכבים במה שתשאל העצה מהם כי לפי הענין ההוא יתחכמו בעצת׳ שתהי׳ באופן שיתכן שתגיע לפועל והנה תמור׳ החכמי׳ יודעי העתים היו לישראל אורים ותומים שהיתה ההודעה המגעת מהם בתכלית האמת כמו שבארנו בבאורינו לדברי תורה : התועלת

מנחת ערב

[illegible]

תם

אבן יחייא

עם רובם כאלו היו אחים לו באופן שהיה רצוי אליהם · כי לא היו דבריו אתם בגאוה וכעס רק בדברי טובה ונחת אשר היו תמיד כמשכים ממנו אליהם טובות תמידיות · ואף שהיה הגדול לעמו ישראל תמיד היה דורש ומבקש הטוב להם · ולא אמר פה לרוב עמו כאשר אמר באומות לרוב אחיו · ודובר שלום לכל זרעו · כי לא די שכל ימי חייו לא היה חושב בדבר אחד כי אם בדרוש שלום · לכל עמו · כי תמיד דבריו גם כן לא היו בדבר אחר כי אם בהמציא שלום וטובה ונחת לכל ורעו מעמו הכוכב אחרי מותו כי היה חושש פן יפגעם מקרה ופגע מהמקטריים עם עם יוסף אהובם אחרי מותו · וזה למזגו הטוב ולהיותו ירא אלהים :

בשלם ביאור מגלת אסתר : תהלה למחכים יותר :

התועלת השמיני הוא במדות והוא להודיע כי כשיאל עלה מרכי' גדולים קנאם מקנאת ראוי שיגיד ההמן מהם עלהו בתחלה לפי מה שנר' בעוניו כי אם מתחילים מהגדול תחלה יהיה סבה אל שימשכו לעלתו הבאים אחריו לגודל מעלתו הגלם או כדי לכבדו או מפני היותם ירקים מלחלוק עמו ויהיה זה סבה אל שלא תהיה שם עלה כי אם מאחד מהם ולזה תמצא שזכר כי אנשי העלה היו כרשנא שתר אדמתא תרשיש מרס מרסנא ממוכן והקטן מהם שהוא ממוכן הוא אשר פתח בנתינת העלה תחלה ואליו הסכימו המלך והשרים : **התועלת הט'** הוא להודיע עומק מחשבות הש"י ותחבולותיו להמציא מה שיישיר אל התכלית המכוון ממנו ולזה תמצא כי מפני שנגל' אל הש"י בסת דלו' המן ומחשבתו נגד היהודים לאבדם סבב שיעשה משתה הגדול הזה ושתקרא ושתי לפני המלך ולא תבא ושינתן על זה מלכות' לאסתר להיות לישראל לעזר בעת צרתם :

התועלת הי' הוא להודיע שכבר סבב הש"י שילא מאחשורוש אלו הספרים ששלח בכל מלכותו להיות כל איש שורר בביתו ומדבר כלשון עמו כדי לסבב שלא תהיינה האותיות השלוחות ממנו נחשבות בעיני העם ברצותם אלו הספרים הראשוני' שהם דומים לדברי התול כי הוא ידוע כי כל איש הו' שורר בביתו וזה היה סבה אל שלא החשיבו העמים אחד אותיות אחשורוש שלח לאבד היהודים כי אלו היו מחשיבים אותן האותיות היו משתדלים להרע ליהודים תכף ברצותם כי רצון המלך לכלותם :

א וַיָּשֶׂם הַמֶּלֶךְ אֲחַשְׁוֵרֹשׁ מַס עַל־הָאָרֶץ וְאִיֵּי הַיָּם׃
ב וְכָל־מַעֲשֵׂה תָקְפּוֹ וּגְבוּרָתוֹ וּפָרָשַׁת גְּדֻלַּת מָרְדֳּכַי אֲשֶׁר גִּדְּלוֹ הַמֶּלֶךְ הֲלוֹא־הֵם כְּתוּבִים עַל־סֵפֶר דִּבְרֵי הַיָּמִים לְמַלְכֵי מָדַי וּפָרָס׃
ג כִּי מָרְדֳּכַי הַיְּהוּדִי מִשְׁנֶה לַמֶּלֶךְ אֲחַשְׁוֵרוֹשׁ וְגָדוֹל לַיְּהוּדִים וְרָצוּי לְרֹב אֶחָיו דֹּרֵשׁ טוֹב לְעַמּוֹ וְדֹבֵר שָׁלוֹם לְכָל־זַרְעוֹ׃

סכום פסוקי מגלת אסתר מאה וששים וששה וסי' קס"ו וחציו ותען אסתר

וְשַׁוִּי מַלְכָּא אֲחַשְׁוֵרוֹשׁ כְּרַנָּא עַל אַרְעָא וְהַפַּרְכַיָּא׃ וְכָל עוֹבָדָא דְתוּקְפֵיהּ וּגְבוּרְתֵיהּ וּפֵירוּשׁ רְבוּרַת מָרְדְּכַי דִּי רַבְּיֵהּ מַלְכָּא הֲלָא אִינוּן כְּתִיבִין עַל סְפַר פִּתְגָמֵי יוֹמַיָּא לְמַלְכֵי מָדָאֵי וּפָרְסָאֵי׃ מְטוּל מָרְדְּכַי יְהוּדָאָה תִּנְיָן לְמַלְכָּא אֲחַשְׁוֵרוֹשׁ גִּיזְבָּרָא וְסָבָא דִיהוּדָאֵי רַב עַל כָּל עַמְמַיָּא וּמְסוֹף עָלְמָא וְעַד סוֹפֵיהּ אִשְׁתְּמַע לֵיהּ וּשְׁמָעֵיהּ וְכָל מַלְכַיָּא דְחִילוּ מִקַּמֵּיהּ וְכַד לֵיהּ מִזְדַּעְזְעִין מִינֵיהּ הוּא מָרְדְּכַי דָּמֵי לְכוֹכַב נוּגְהָא דְמִזְהַר בֵּינֵי כּוֹכְבַיָּא וְדָמֵי לְשַׁפְרְפָרָא דִּי נָפֵיק בְּעִידָּן צַפְרָא וְהֲוָא רַבְּהוֹן דִיהוּדָאֵי וְרָעֵי בְּסַגִּיאוּתְהוֹן דְּאַחוֹי וְתָבַע טָבְתָא לְעַמֵּיהּ וּמְמַלֵּיל שְׁלָמָא לְכָל זַרְעִיתֵיהּ׃ חזק

אחשורוש ק' · ג' · ל' · ד' ט' מל' בכתו' י ג' · ל' · ח' · ל' · ה' חס'

רש"י

לרוב אחיו · ולא לכל אחיו מלמד שפירשו ממנו מקצת סנהדרין לפי שנעשה קרו' למלכות והיה בטל מתלמודו : לכל זרעו · מוסב על עמו לכל זרע עמו :

אבן עזרא

וישם המלך אחשורוש מס על הארץ · שהיכנה תחת המלכות רק שהלו ממנו וכן על איים הרחוקים ממנו והזכיר זה הכתוב להודיע כי הצליח בכל דרכיו ורחמה גבורתו ואחר כן מרדכי לו למשנה : תקפו · כמו את כל תוקף : ופרש' · מגזר כי לא פורש : המלך כא' במכבן שאין לו דומה והמשנה כמספר שנים והשלישי תחתיו כשלש' · ורצוי לרוב אחיו · כי אין יכולת באדם לרצות הכל בעבור קנאת האחים : דורש טוב לעמו · די לו שיעשה טוב לאשר ידרשנו מעמו והנה הוא היה דורש לעשות טוב : זרעו · הם בניו ובני בניו ולעולם הפלו יפחדו מאביה' והוא היה דובר שלום בתחילה אפילו לבניו שהם כעבדיו והף כי לעמו והנה הזכיר הכתוב גדול מעלתו וענותנותו כאשר הזכיר כן על משה : והדוכין והאיש משה עניו מאד מכל האדם : נשלם פירוש מגלת אסתר

התועלת הי"א הוא מה שהודיע ענין יחס מרדכי ואסתר ושהם היו משבט בנימין כי בזה התבא' שנתאמת מה שייעד יעקב לבנימין אשר בבקר יאכל עד ולערב יחלק שלל וזה נתקיים בימי שאול ובימי מרדכי ואסתר כמו שבארנו : **התועלת הי"ב** הוא במדות והוא שראוי להודיע להאד' שיחמול על קרוביו ויקרבם אליו בעת הצורך הלא תראה כי מפני שקר' מרדכי את אסתר בת דודו וגדלה בביתו היה זה סבה להביא ישועה לישראל כי מפני שהוא גדלה כאשר היתה שומעת למצותו גם אחרי היות לה המלוכה ותזה נתייסר בעיני הש"י להביא הישועה לישראל על ידה : **התועלת הי"ג** הוא להודיע שיש קצת עדות ושיי' מראשיות הדברים אל תכליתם הלא תראה כי הגי הראה גדולת אסתר נוספת על שאר שבתולות ולזה שם אותה ונערותיה במקום הנבחר שבבי' הנשים וכן היה התכלית שהיא עלתה על כלנה למעלת המלוכה : **התועלת הי"ד** הוא במדות והוא להודיע תכלית הענוה שהיתה באסתר עד שעם רחוקה עלתה עונה למעלת המלכות היתה נכנעת למצות מרדכי וגם אחרי היות' מלכה עד שהקל בה מרדכי ושלח לה מאמר קשה מאוד ולא התפעלה מזה כלל והוא מה ששלח לאמור לה אל תדמי בנפשך וגו' רייח והצלה יעמוד ליהודים ממקום אחר ואת ובית אביך תאבדו כאלו תהיה זאת עדות שהענוה היא' בעליה בשרר' והתכנשו' והגאוה תשפיל בעליה ותסיר רוממותו והתנשאותו ולזה סרה המלוכה מושתי לגאותה ונתנה לאסתר לענותה ושפלותה : **התועלת הט"ו** הוא במדות והוא שראוי לאדם שיקל בגנות מעט אשר הוא דרך להגיע תועלת מרובה ולזה תמצא שלא הרחיק מרדכי היות אסתר נלקחת למלך ואם היה בזה קלת יציאה מדרכי התורה מצד רוב התועלת שהיה נכון שיגיע לישראל על ידה מצד מה שהיו בו ישר' אז מן השפלות ולזה צוה אותם שלא תגיד את עמה ואת מולדתה פן יהיה זה סבה אל שירחיק המלך נתינת המלוכה לה עם שכבר ישאר לה' הגנות בעלמה והוא היותה פלגש המלך והנה היה יותר נבחר שתהיה מלכה משתהיה פלגש :

התועלת ששה עשר הוא להודיע עוצם השגחת הש"י בישראל בהיותם בארץ אויביהם כי הוא נתן לאסתר חן נוסף בעיני המלך על כל הנערות היפות שקבלו מכל זה המלכו' הגדול עד שכבר תמצא שהמלך פרנס עצמו בפלגשים כמו שלש שנים כי בשנת שלש למלכו היה דבר ושתי והז קבלו הנערות בשושן ובשנת שבע למלכותו נלקחה אסתר אל בית המלכות וכשנוס' מאלו הארבעה שנים שנת ימי מרוקיהן שהיה ששה חדשים בשמן המור להעביר השיער וששה חדשים בבשמים ובתמרוקי הנשים לעדן הבשר ולנקותם מזוהמת הזיעה הנה כשאמרו ג' שנים וכל אלו השלש שנים פרנס אחשורוש את עצמו בפלגשים ולא נתקררה דעתו עד שבאה אסתר לפניו ואז נתקבלו עמה ג"כ לפני המלך כל הבתולות הנשארו' וזה כלו מאת שהורה כי הש"י נתן לה חן נוסף על כל הבתולות אשר בכל המלכות :

התועלת הי"ז הוא להודיע עוצם החכמה שהיתה באומתינו אז ולזה תמצא כי מרדכי שהיה מן האדם והמסגר אשר הגלו עם נכני' היה מכחכמתו מהשופטים היושבים בשער המלך ולחכמתו גם כן נגלה לו מה שבקשו בגתנא ותרש לשלוח יד במלך אחשורוש : **התועלת הי"ח** הוא להודיע שראוי לכל אדם להשתדל בשלום המלך שהוא האחיו ואם אינו מאומתו כי בשבת המלך תקיים המדינה עם שכבר יתכן שיגיע לו מזה גמול טוב מהמלך ולזה תמצא כי גלה מרדכי על דבר בגתנא ותרש תכף שנגלה לו זה לשמור המלך משיפול במה שהשתדלו לעשו' כנגדו והגיע לו ולישראל מפני זה מהתועלת מה שנזכר בזאת המגלה :

התועלת הי"ט הוא להודיע שהמטיב על דרך האהבה והכבוד ראוי שישתדל שידע מקבל הטובה שהוא הטיב לו כי בזה יתבאר למטיב שהו' הטיב לו מצד אהבתו אותו לא על צד הקרי והדבר הבלתי מכוון ותתחזק מפני זה האהבה יותר ביניהם ובזה גם כן יתייסר אל שישלם לו גמול על זה ולזה תמצא שהודיע מרדכי לאסתר אשר בקשו בגתנא ותרש לשלוח יד במלך אחשורוש כדי שתגיד לו הענין הזה בשמו ויהיה שמור לו הגמול על זה לעת הצורך :

התועלת הכ' הוא במדו' והוא להודיע שאין ראוי לשום אדם לעשות דבר כנגד המלכות כי כל דבר לא יכחד מן המלך ויהיה זה סבה להביא עליו עונש נפל' כמו שקר' לבגתנא ותרש שבקשו לשלוח יד במלך אחשורוש : **התועלת הכ"א** הוא להודיע שראוי לאדם לזכור החסדים הנעשים לו תמיד כדי שיתייסר להטיב גמול עליה' גם ראוי לו לזכור כל הקורו' המתחדשות כי מהם ילמד האדם דעת ברצותו איזה תכלית מחדש מהתחלה והתחלה שבדברים האם ולזה תמצא שזכר שמה שגלה מרדכי מדבר בגתנא ותרש נכת' בספר דברי הימים לפני המלך וגם היו גם כן כתובים המקרים המתחדשים ולזה היה נקרא ספר דברי הימים או ספר הזכרונות : **התועלת הכ"ב** הוא להודיע איך עמקו מחשבת ה' ית' להציל את ישראל ולזה סבב שיהיה המתחדש מבגתנ' ותרש נגלה למלך אחשורוש ע"י מרדכי כדי שיהיה זה שמור לו ולישראל לעת הצורך : **התועלת הכ"ג** הוא להודיע שאין ראוי לאדם בשום פנים לכרוע ולהשתחוות על צד האלהות זולתי לה' ית' ואף על פי שיביאהו לזה יראת המלכות הלא תראה כי מרדכי עם היותו משער מה שהיה מהסכנה לו מפני היותו בלתי כורע ומשתחוה להמן הנה לא הסכים לכרוע ולהשתחוות לו :

התועלת הכ"ד הוא להודיע שאין ראוי לאדם לנטות ממצות המלך אם לא יהיה בשמירת מצותו נטיה ממצות ה' ית' ברך שהוא מלך מלכי המלכים כי כשנתנו עבדי המלך את מרדכי ואמרו לו מדוע אתה עובר את מצות המלך התנצל להם במה שהודיעם שהוא יהודי והוא מוזהר מה' ית' שלא יכרע וישתחוה לזולתו על דרך נתינת האלהו' לו ולולא שהיה מבואר כי בדבר הזה לא יתחייב ההמשך במצות המלך לא היה די לו בזה ההתנצלות : **התועלת הכ"ה** היא להודיע שאין ראוי לאדם מפני עוצם ידו עם המלך לבטוח על זה כשיוכל לעשות מה שיחפוץ מעם רב כי גבוה מעל גבוה שומר ימנעהו מהשלמות רצונו הם מצד ההשגחה הפרטית הלא תראה כי המן מפני בטחו על ידו בבית המלכות השתדל עם המלך להרוג ולאבד את כל היהודי' מנער עד זקן בעת אשר חשב שיהיה יותר נכון להגעת המבוקש ואמר דבריו גם כן באופן שיתכן לו יותר שישיג המבוקש והוא הודעתו למלך שמזה העם יתחי' שיגיע לו נזק רב ואין בהם תועלת למלך ושבהשחתת' יגיע תועלת רב למלך ולא די שלא השיג רצונו אבל היה זה סבה אל שהשחיתו ישראל הוא וכל משפחתו : **התועלת הכ"ו** הוא להודיע עוצם השגחת ה' ית' הפרטית כי ביום בעינו אשר היה ראוי הגעת הרע לישראל מפני ההשגחה הכוללה בו בעיני היתה להם הרוחה והצלחה ושחיתו כל שונאיהם הלא תראה כי כבר הפילו הגורל לפני המן באיזה יום ראוי שיגיע הרע לישראל וביום ההוא בעינו סבב ה' ית' שיהיה הענין בהפך מה שחשב המן : **התועלת הכ"ז** הוא להודיע שראוי לאדם לחקור בעניינים המתחדשים לפי מה שאפשר כדי שיקח עלה לפי היכולת על מה שראה מהם מתחדש כנגדו הלא תראה כי מרדכי מפני מנהגו לחקור במתחדש בבית המלך ידע תכף כל הנעשה בסבותיו וזה היה סבה אל שהשתדל בזריזות לקחת העלה הראויה בזה הרע שדמה המן לעשות לכל ישראל :

התועלת

אבן יחייא

אמר העבד הקטן יוסף בן לאדוני הרב דון דוד ן' יחייא ילו לא מהיותי אכם בעיני אשר שוא הכסיל בעיני ולתו השיאני לבבי לב הומה לעבודת המלכים ואסיפת הממונות · לבוא במשלי כרמי פירושי אלה המגלות הנגדר מארבע פיאותיו גדר מזה ונגדר מזה מכל אחד מהארבעה סבות המסבבות כל כילד · כי יודע אני ומכיר מיעוט שלמותי בכל חכמה ודעת והיותי הדל באלפי תלמידי הזמן לקוצר שכלי ולהיותי טרוד במשא אלך ושרים מתכויות וסחורות · ובהכהנת המעתיק"ם ומונעים מתוך טף ונשים ועבדיהם · כי לא בשמים היא ולא מעבר לים · האמנם לסבות הקודמות בהקדמה אשר הקדמתי לפירושי הלז · ולהפיק ולמלאת תשוקת האלוף הנעלה דון גדליה ן' יחייא אדוני אחי יצו אשר זה כמאז רדפני במנותו לאמר כי בעיתים הקבועים לי בהגיית התורה שאכתוב על ספר הפירושים וביאורים אשר שמע מעלתו מפי בהיותי מיושבי שלחנו · אשר שוא מהכמנע אלי להשיב פני כבודו · העזתי אנא לשים על ספר בכתוב יושר דברי אמת כי כל אלו זר בטוב ואב הרחמן המשפי' מטובו חנם על עבדיו · שישפיע גם על עבדו מטובו ויהיה עם פי למלאת את שאלתו · והיתה השלמתו ביום י"ח לחדש שבט שנת עו"רי תפלה עושה חסד משפט וצדקה בארץ לפ"ק : פה איוולה עיר ברמאלי' יא אשר תחת ממשלת האפיפי"ור קלימי' כמי הרחמן על ישראל יר"ה · אברך את ה' אשר יעצני ויתן בפי שיר חדש לחרש נפלאות תורתו ברוך הוא לעולם אמן ואמן · חזק ונתחזק :

התועלת הכ"ח הוא להודיע שהוא ראוי לעשות בצרה שיראה האדם עצמו מוכה מאת ה' ית' ולזה יסבב שיהיה לבו נשבר ונדכה מרוב הצער אשר יצטער מעצמו כי ברוע פני לב הבשר ייטב לב השכל עם שזה יהיה סבה שישוב אל ה' וירחמהו הלא תראה כי בעת התשובה סדרה התורה שנענה את נפשותינו והוא בעשור לחדש השביעי ולזאת הסבה זכר בזה המקום רב הצער מרדכי על זאת הצרה ולבושו שק ואפר שבכל המקומות היו מתאבלים אבל גדול והיו צמים ובוכים וסופדים ולובשים שק ואפר אולי יחנן אותם ה' ית' וישב וינחם על הרעה :

התועלת הכ"ט הוא במדות והוא להודיע שאף על פי שיראה האדם בגזרה הרעה שאין דרך להשיבה אחור לפי הנהוג אין ראוי שיקלה מתפלל לה' ית' ומשתדל בבטלה לפי מה שאפשר ולא תרפינה ידו מפני מה שהוא מצער בקושי העצום אשר בבטול' הלא תראה כי מרדכי עם היותו יודע כי כתב אשר נכתב בשם המלך ונחתם בטבעת המלך אין להשיב הנה עם כל זה לא רפו ידו מהשתדל בבטול זאת הגזר' לפי מה שאפשר ולזה תמצא שהוא בא בזה האופן בלבוש שק ואפר עד לפני שער המלך כדי שיתפרסם לכל העבדים אשר שם שכבר נתחדש על מרדכי חדוש גדול ואולי יהיה זה סבה שיודע זה לאסתר המלכה כי החדושים הגדולים הם מגיעים אל הגדולים מפני מנהגם לשאול עליהם רוצה לומר כי הם שואלים אם יש שום דבר חדוש והנה היה מרדכי נכבד מאד בעיניהם ולזה היה יושב בשער המלך כמו שקדם וכאשר הגיע מבוקשו שנודע זה לאסתר המלכה אז השתדל תכלית ההשתדלות עם אסתר המלכה שתבא לפני המלך לבכות ולהתחנן לו ולבקש מלפניו על עמה ואע"פ שהיתה אסתר בזה בסכנ' עצומה לא נמנע מפני זה מלהביא אותה בכל עוז אל שתעשה זה לזה הפליג לשלוח לה הדברים הקשים ההם להודיע לה שהיא מוכרחת להביא עצמה בזאת הסכנה כי תחטא לה' ית' חטא עצום אם לא תעשה ויהיה זה סבה להביא עליהם ועל בית אביה האבדון והמות :

התועלת הל' הוא במדות והוא להודיע שראוי למי שירצה לבקש עצה בדבר מה מזולתו להודיע כל המקרים והמשיגים אשר בדבר ההוא וסבותיו כי בזה תתיישר העצה יותר ולזה ספר שלח מרדכי להגיד לאסתר את כל אשר קרה עם המן ושהיה סבה אל שהתפעל המן ממנו ודמה מפני זה להשמיד את כל היהודים וגם הודיע לה מה שהיה סבה אל שירצה המלך לעשות כדברי המן והוא מה שאמר המן לשקול עשרת אלפים ככר כסף להביא אל גנזי המלך ושלח לה עם זה העתקת האותיות אשר שלח המן על דבר היהודים כי בידיעה' כל זה תתיישר יותר ללקיחת העצה על זה הענין וזה כי מפני ידיעתה על מה התפעל המן זה ההפעלות תתיישר בקלות לפייסו בשתודיע לו כי מלך דתו היה מוכרח מרדכי על זה ובמעט דברים שתבקש ממנו שתפייס עם מרדכי יספיק וגם כן הנה מפני ידיעתה שהמן סבב זה תיישר להשתדל עמו להשיב אחור אשר הרע לפי היכול' או תסבב להבאיש ריחו לפני המלך בהודיעה למלך על מה ועל מה סבב המן זה ושלא עשה זה לתועלת המלך כמו שהביא המלך לחשוב זה או בעניני' אחרים גם כן תוכל להבאיש לפי מה שתראה שיאות לה זה בו · ומפני ידיעתה התועלת שאמר המן להגיע אל המלך בזה תתיישר לבטול זאת הגזרה כשישתדל להביא למלך מהתועלת בבטול זאת הגזרה · יותר ממה שיגיע לו מהתועלת בחדושה או בשאר מה שידמה לזה ממה שיתכן לה שתביא בו לבב המלך מפעות זה הפועל המגונה בעבור התועלת הזה ומפני ידיעתה תוכן הגזרה יתיישר לה יותר ההשתדלות בהסר הגעת ההיזק ממנה :

התועלת הל"א הוא במדות והוא להודיע כי גם בעתים אשר לאדם אימות מות אין ראוי לו שיסבב מתתו וימהרנה כי אולי לא תקום הרעה ולא תהיה ולזה תמצא שאע"פ שהיה על אסתר אימת מות מעצמה · ואמנם לא היתה מסכמת להכנס אל החצר הפנימית לבא אל המלך ולהתחנן לו ולבקש מלפניו על עמה אם לא תקרא לבא לפניו עד שבא אליה דבר מרדכי שהיא תחטא לה' אם תמאן לבא לפניו על זה ותסבב אבדה ואבדת בית אביה :

התועלת הל"ב הוא להודיע שכל מי שאפשר לו לבקש רחמים על ישראל ואינו מבקש הנה עליו תשוב קללת העונש וה' ית' ימציא סבות להצלתם ממקום אחר בעבור בריתו עם האבות ולזה אמר מרדכי להשיב אל אסתר אל תדמי בנפשך כי אם החרש תחרישי וגומר · הל"ב הוא במדות להודיע שאם חננו ה' ית' דבר מתיישב להגיע בו טוב מה ראוי שישתדל בהגעתו בו לעת הצורך כי עמקו מחשבותיו ית' ואולי הוא חננו כדי שישמח בה בעת הצורך מי שאפשר לו זה והנה אם לא יעשה כן הנה יבלבל ה' מחשבותיו והיא לא תצלח כי לא תקצר ידו מהגעת מה שירצה ולזה אמר מרדכי לאסתר לחייב שהוא ראוי עכ"פ שתתיר עצמה להכנס אל החצר הפנימית לבא אל המלך לבקש מלפניו על עמה שהוא אפשר שלא הגיע אותה ה' ית' למלכות אלא כדי שתהיה לעזר לישראל לעת כזאת :

התועלת הל"ג הוא להודיע שמי שיפחד מהרע אשר הוא נכון לבא עליו ראוי שיקדים התפילה לא' ית' באופן שלם בדרך שיהיה נעזר בו · וישתדל עם זה שיתפללו עליו רבים כי תפלת הצבור היא יותר נשמעת מתפל' היחיד ולזה תמצא כי כשהוכרחה אסתר להתיר עצמה למות מפני הסכל אל החצר הפנימי' אשר לא כדת בקשה שיצומו בעבורה כל היהודים הנמצאים בשושן שלשת ימים לילה ויום וגם היא ונערותיה הסכימה לצום כן והסכים מרדכי לעשות כדבריה והוא מבואר שזה הצום יהיה בעבורה כשיתפללו לה' ית' שלא יקרה נזק בזה ואולם נבחרה התפילה עם הצום כי בו תכנע הנפש הבהמית ויחלשו תאוותיה הגופיות ויהיה זה סבה אל שיהיה לבבם יותר שלם עם ה' ית' ותהיה מפני זה תפלתם יותר נשמעת :

התועלת הל"ד הוא במדות והוא להודיע כי אשר יצטרך להשתדל בהשתדלות הכרחי מאד להציל מרוע עצום צריך שיהיה השתדלותו באופן שאיך שימשך הענין לא יסגור לו שום פתח בהשתדלות ההוא ואם יוכל שיהיה מועיל תועלת מה יעשהו לכל הפתחים אשר למבוקש ההוא הנה אין ראוי שיקצר ולזה תמצא כי כשנכנסה אסתר אל החצר הפנימית אשר לא כדת לבשה בגדי מלכות בדרך שתהיה מוצאת חן בעיניו כי זה אחד מהפתחים להצלחה בבואה לפניו ולהיות דבריה נשמעים והנה אחר זה לא בקשה תכף מהמלך הצלת עמה כי אולי המן יהיה מתנגד לה בבקשה הזאת ולזה בקשה מהמלך שקודם שתשאל בקשתה יבא המלך והמן אל המשתה אשר עשתה להם כי בזה מהפיוס להמן מה שלא יעלם ואולי עם זה הפיוס תשיג מהמן שישתדל עמה בהצלת ישראל מהמלך אחר שתשלים מרדכי עמו כי היה רודף אחר הכבוד והשררה והיא הפליגה בכבודו בזה הענין ומזה המקום יוכן לה הפתח כשתמצא עוזרים רבים כנגד המן כי זה ממה שימשך ממנו שיקנאו בו מאד שרי המלך בראותם השררה שהוא נוטל לעצמו עד שלא הביאה אסתר עם המלך אל המשתה אשר עשתה כי אם המן ובהשכות זה הענין שאמר לה המלך במשתה היין שתשאל שאלתה ותנתן לה עד חצי המלכות ולא הסכימה לבקש בקשתה עדיין אם לא כשיבואו תחלת המלך והמן אל המשתה אשר תעש' להם למחרת היום ההוא הוסיפ' הקנא' עם השרים וגם עם המלך כי היא הראת בדברי' אליה שיות' יש מהכח להמן ממה שיש ממנו למלך עד שתירא לשאול דבר מהמלך אשר יסכים לתתו לה אם לא אחר ההשתדלות לפייס לב המן שיהיה לה לעזר כאלו העיר' בזה שכח המן יותר יפה מכח המלך והנה היה מחכמת אסתר עם ידיעתה בחוזק אהבת המלך אותה באה לפניו עם הכוס החזק ובשתתקף עמה חוזק פחדה נראת למלך כאלו היא חולה ובצער חזק ולזה התעורר המלך לשאול לה מה לך אסתר המלכה ואפשר עם זה שהשיג אותה עלוף חזק כמו שנזכר בספר יוסיפון ולאהבת המלך אותה התעורר לתת לה עד חצי המלכות להטיב לבה ולהסיר אותה מהצער החזק שהיא בו ומזה התבאר כי זאת העצ' שבחר' בו אסתר היה בתכלית השלמו' למה שרצת' להשתדל בו מכל הצדדים אשר היה נכון לתנוא פתח על השתדלות' וזה גם כן היה סבה אל שנדדה שנת המלך לרוב מבוכתו על מה זה נצטערה אסתר זה הצער הנפלא ולמה נצטרכה לתת כל זה הכבוד להמן כי זה ממה שהיה ראוי שיהיה נבוך בו ונתגלגל הדבר מפני זה כמו שסבב מסבב הסבו' שהביאו לפניו ספר הזכרונות ונמצא בו מה שהגיד מרדכי על מה שבקשו בגתנא ותרש לשלוח יד במלך אחשורוש אשר היה סבה באופן מה להשפלת המן ומשם נתיישר לאסתר דבר בקשתה :

התועלת הל"ה הוא במדו' והוא להודיע שראוי לכל אדם שישלם גמול למטיבי' לו הלא תראה כי תכף ששמע המלך מה שסבב בו מרדכי הצלתו שאל אם שולם למרדכי גמול על זה וזה ממה שהורה שכבר היה ראוי לו עכ"פ לשלם לו גמול על מה שהטיב לו ולזאת הסב' שאל להמן מה לעשות באיש אשר המלך חפץ ביקרו : התועלת הל"ו הוא במדו' והוא להודיע שאין ראוי לאדם שיקח ממה שיתיר האדון לתת לו מה שיכבד על האדון לתתו הלא תראה כי המן כששאל מהמלך מה לעשות באיש אשר המלך חפץ ביקרו הקשה לשאול באופן שנתפעל מזה המלך לשערו כי המן היה חושב שישאלהו המלך זה מפני חפצו ביקר המן ולזה שאל מהכבוד מה ששאל בדרך שלא יחסר לו רק הכסא כי שאל לבוש' לבוש מלכות אשר לבש בו המלך והוא הלבוש שילבש בעת המשלו ורכיבת על סוס אשר רכב עליו המלך וכתר המלכות אשר נתן בראשו ושיהיה נתן הלבוש והסוס על יד איש משרי המלך הפרתמים ועוד לו אך המלוכה לולא מה שאמר שיקראו לפניו ככה יעשה לאיש אשר המלך חפץ ביקרו והנה לזאת הסבה התפעל המלך כנגדו ואמר לו בלשון קנטור שיעשה זה למרדכי היהודי לא יפיל דבר וזה גם כן היתה סבת שנקרא לבוא אל משתה אסתר בדרך קנטור והוא אמרו מהרו את המן לבוא אל משתה אסתר מצורף לזה מה שלבש המלך מהקנאה כנגדו על דבר שאל' אסתר פעמים שיבא המלך והמן אל המשתה אשר תכין להם במה שקדם : התועלת הל"ז הוא להודיע כי ה' ית' לא יעזוב הצדיק ביד הרשע הלא תראה כי המן דמה לבקש מהמלך לתלות את מרדכי על העץ אשר הכין לו ולא די שלא השיג מבוקשו אך הוכרח לתת לו כבוד בזה האופן הנפלא ההוא שהרכיבוהו ברחוב העיר והלבישהו באופן הנז' וקרא לפניו ככה יעשה לאיש אשר המלך חפץ ביקרו : התועלת הל"ח להודיע שראוי לאדם כשיצטרך לעצה שלא יקצר משאלתו העצה לכל מי שיש לו תבונה בנתינת עצה בזה כי זה יהיה סבה אל שתגיע לו העצה הנכונה בזה הלא תרא' כי המן לא הסתפק בשאלת' העצה כשהיו שם כל אוהביו וחכמיו אם לא תהיה שם זרש אשתו :

התועלת הל"ט הוא להודיע כי הרודף אחר השררה והכבוד הנה השררה והכבוד בורחים ממנו הלא תראה כי המן היה רודף אחר השררה והכבוד ומפני זה עשה מה שעשה הגיע לו ההפך והוא שהוצרך לכבד השפלים ממנו והוא מה שהוכרח לתת מהכבוד למרדכי והיה זה גם כן סיבה בסוף אל שנטרד מן העולם ומת בתכלית מהגנו' והבזיון : התועלת המ' הוא להודיע שראוי לעשות הדברים בעתם הראוי להם ובאופן הראוי הלא תראה כי אסתר מפני שהמתינ' לבקש בקשת' אל העת הראוי השיג' מבוקש' מהמלך ואולם היה זה העת הוא הראוי כי נבאש המן בעיני המלך וקנא בו על השרר' שהיה נוטל לעצמו במה ששאל לו המלך מה לעשות באיש אשר המלך חפץ ביקרו מצורף לזה מה שנתקנאו בו מפני הכירו מרדכי ואסתר שהמן היה נוטל לעצמו יותר ממה שהיה מהכח אל המלך עד שהוכרחת אסתר לתת לו מהכבוד הרב' כדי שתשיג מבוקש' מהמלך אשר נתרצ' המלך לתתו לו כאמרו עד חצי המלכו' ותעם כשו העיד בזה שלא עשת' דבר כשנתרצ' המלך בזה אם לא יתרצה בזה המן וכאשר היה זה הראוי כמו שזכרנו סדר' דברים באופן כראוי והוא שכבר שאלה מהמלך מה שלא יתכן להמן לחלוק עליו והיא אמרה תנתן לי נפשי בשאלתי כי המן רואה עוצם אהבת המלך אות' עד שכבר אמר לה שמה שתבקש עד חצי המלכות ותעם והמשיב' לזה כלל בקשת' והיא אמר' ועמי בבקשתי ואחרי זה באר' דבריה באופן שהיה בו מהפיוס למלך מה שלא יעלם והיא אמר' ועמי בבקשתי · ואחר זה בארה דבריה באופן שהיה מהפיוס למלך מה שלא יעלם והיא אמר' שאלו נמכרנו לעבדים ולשפחות שתקה כי מפני תועלת המלך יקל לה לסבול היא ועמה זה הצר והמלוק · אך הם נמכרו להשמיד להרוג ולאבד וכאלו אמר' בזה שאם ירצה המלך שימכרו לעבדים ולשפחות כדי שישיגו תועלת רב מזאת האומ' לא תחוש על זה והוא מבואר שבזה האופן יגיע למלך מהתועלת מזאת יותר ממה שאמר המן וכאלו היה זה דרך להשיג קצת מבוקש' אשר הוא דרך להשגתו כולה בסוף וזה כי מי שצריך לשאול דבר גדול ראוי שישאל אותו בהדרג' כשישאל תחל' קצת דרושו ועוד לא יסור מדרגה אחר מדרג' עד שישיג המבוקש כמו שבארנו בעניין מה שבקש ראובן מאחיו שלא ישפכו דם אשר היה דרך להצלת יוסף בסוף הענין וכן אסתר לא שאלה תחלה אלא שלא ימותו היא ועמה אבל אם רצה המלך יהיו נמכרים לעבדים ולשפחות ובטוחה אסתר שאחר זה תבטל זאת הגזרה בהדרג' והיה גם כן מה שאמר' למלך בשאלו מי הוא זה ואי זה הוא באופן יתבאר ממנו שלא עשה זה המן לאהבתו של מלך אבל עשה זה בעבור שנאתו העם ובארה גם כן שנאתו אותם הזה מצד רוע תכונתו לא מצד עשותם נגדו דבר יהיה ראוי לו לשנאתם עליו וזה הוא שאמר' איש צר ואויב המן הרע הזה : התועלת המ"א הוא להודיע שיש בכאן ידיעות שופעות מה' ית' בזולת נבואה עד שכבר תמצא הרבה שמה שיסכימו בו האנשים בכללות שיהי' כן בעתיד ימצא בדבריהם ולזה ספר שכבר אמרו לו חכמיו וזרש אשתו שאם היה מרדכי אשר החל לנפול לפניו מזרע היהודים רוצה לומר שלא יהיה משפח' גרים הנה לא יוכל לו כי נפול יפול לפניו וכבר נתבאר אמות זה השרש מדבר המרגלים ששלח יהושע לרגל מחשבות האנשים אשר ביריחו שכבר נתבאר להם כי נתן ה' ית' אותם בידם מפני ראותם כי נמוגו כל יושבי הארץ מפני ישראל כאלו היתה הסכמתם בזה עדות על שהדברים יהיו כן וכן נתבאר זה ממה שהיה לגדעון מספר החלום ואת שברו אשר שמע במחנה מדין עדות על נצוחו אותם כמו שנזכר שמו והנה ידמה שבאה להם זאת הידיעה גם כן מצד העדות במה שנתבאר להם מדבר המלחמות אשר היו לישראל עם עמלק שנצחום תמיד עד כלה מצורף לזה מה שנתפרסם להם מברכת יצחק לעשו ויעקב כי עמלק היה מזרע עשו :

התועלת המ"ב הוא לפרסם עוצם השגחת ה' ית' עד שהדברים בעצמם שנדמו להיות כלי לאבוד מרדכי וישראל שם כלי לאבוד שונאיהם ומה שדמו שונאיהם להיות כלי להצלתם היה כלי להצלתם שבמעט זמן נהפך דבר המן מתכלית הגובה והשררה אל תכלית השפלות והרע וכן הענין

בשונאים ישראל אשר דמו להרגם הנה נהפך הדבר והיה עליהם אשר זדו להפיל בו ישראל וזה שכבר תמצא כי ה' יתברך שם בקשת המן על נפשו מאסתר המלכה כלי להמתתו כי מפני קומו ממטתו ובא למטת המלכה והיה כורע עליה לבקש מחנה על נפשו נראה למלך מפני היות המן נבהל בעיניו שהוא משתדל לכבוש את המלכה תחתיו עמו בבית ומה שחשב המן שיהיה כלי לתלות את מרדכי שמהו ה' יתברך כלי לתלותו וזה שחרבונה בראותו כי המלך כעס על המן מפני שני דברים הראשון הוא מה שנתרעמה ממנו אסתר והשני הוא מה שדמה שיהיה רצונו לכבוש את המלכה עמו בבית וזהו אמרו הגם לכבוש וגומר · כאלו יאמר לא די לו בחטא הראשון ועתה יוסיף לחטוא שנית אמר הנה העץ אשר עשה המן למרדכי וגומר · רוצה לומר שגם יש על המן חטא שלישי עצום מאד וזהו שכבר עשה כן לתלות הוגן בזולת רשות המלך והנה בו עוד מהמרי יותר שעשאו לתלות את מרדכי אשר דבר טוב על המלך וזה לוה המלך תכף לתלותו עליו · וגם כן הנה האותיות ששלח המן בשם המלך להשמיד להרוג ולאבד את כל היהודים היו כלי להפיל ביד ישראל בניו ומשפחתו וכל חיל עם ומדינה הצרים את ישראל וזה כי מפני שהיו האותיות ההם נכתבו בשם המלך ונחתם בטבעת המלך לא היה דרך להשיבם אחור בכל מן הצדדים ולזה חוייב שישתדלו בהצלת ישראל עם קיום האותיות הראשונות ולפי שלא היה בזה דרך להצלה' באופן שלם אלא כשינתן לישראל לעמוד על נפשם' ולהקהל בעריהם להשמיד את כל חיל עם ומדינה הצרים אותם אשר היה כלי להפיל שונאי ישראל בידם עם מה שהתפרסם להם מאהבת המלך את היהודים עם שכבר תלו את המן שהיה הגדול אשר בבית המלך על אשר שלח ידו ביהודים הנה הוא מבואר כי האותיות ההם היו כלי בהכרח להשמיד שונאי ישראל כי אם היתה הפסרית ההצלה לישראל באופן אחר לא היה המלך נסכם בהריגתו עמו :

התועלת המ"ג הוא להעיר שראוי לכל אדם שיהיה דורש טוב לעמו לפי מה שאפשר ושישתדל שיהיה נאהב ורצוי להם בכל עוז הלא תראה עוצם גדולת מרדכי בעבו' היותו דורש טוב לעמו עד שכבר הסיר המלך את טבעתו אשר העביר מהמן ונתנה לו והנה באר זה בסוף המגלה הזאת באור יותר שלם במה שנאמר כי מרדכי היהודי משנה למלך וגו' כאלו באר שם כי סבת גדלו עם המלך וליהודים היתה היותו רצוי לרוב אחיו והיותו דורש טוב לעמו ומפני טוב ענינו היתה גדולתו נוספת תמיד באמרו כי האיש מרדכי הולך וגדל :

התועלת המ"ד הוא במדות והוא להודיע שראוי לכל אדם שיועיל לקרוביו לפי מה שאפשר וכ"ש כאשר גמלוהו טוב הלא תראה כי אסתר המלכה מהרה להודיע למלך קורבת מרדכי לה להועיל לו ושמה אותה על פקידת בית המן לזאת הסבה ג"כ :

התועלת המ"ה הוא במדות והוא להודיע שאשר הוא תחת אחר ראוי שישמור כשיועיל לקרוביו שיעש' זה באופן שלא ישיגהו בו גנות מאשר הוא תחתיו הלא תראה כי אסתר לא רצתה לשים את מרדכי על פקידת בית המן כי אם אח' ששמהו המלך על פקידת כל מלכותו במה שנתן לו טבעתו לחתום מה שירצ' בשם המלך כי אלו שמהו בזה הפקידות קודם זה אפשר שישיגהו חשד מאת המלך שתתן כסאי המלכות לקרוביה אך עתה לא היה מקום למלך לגנות' על זה ובן מלאכו ביוסף במה שהטיב לקרוביו שנשמר בכמו זה האופן מן החשד כי לא רצה לעשות זה כי אם ברשות המלך כמו שנתבאר שם :

התועלת המ"ו הוא במדות והוא להודיע שאשר יבקש דבר מהמלכות והשיג קצת מבוקשו אין ראוי שימהר לבקש הנשא' עד עת ראוי ואופן ראוי כי אולי יכעס המלך עליו אם יכביד לשאול ממנו כל זה יחד כ"ש בראותו שהשיג למלך ההוא מן הכעס הפעלות רב על דבר בקשתו כי הוא צריך שימתין שתשקוט חמת המלך ואז ימצא מקום לבקש הנשאר ולזה תמצא כי כשנתלה המן והיה בזה קצת קורת רוח לאסתר ולמרדכי לא החזיקה אסתר בבקשה שאמר' תנתן לי נפשי בשאלתי ועמי בבקשתי עד שעברו כמו שני חדשים או יותר ואז מהרה והתירה עצמה למיתה בראות' כי לא נקראת לבא לפני המלך לירא' שמא יעבור העת ולא יוכן לה דבר הצלת היהודים בכל המלכות לגודל המלכות ההוא והנה אף על פי שנתבאר לה בהתחלה שלא ישר הדבר שעשה המן בעיני המלך שבה להזכיר עתה שאם הוא טוב בעיני המלך וכש' הדבר בעיניו והיתה לאסתר מוצא חן בעיני המלך וטובה בעיניו יכתב להשיב מחשבת המן כי רצון המלך יתכן שישתנה ולא הזכירה בדבריה אלא שיהיה פחדתה אליה כי אולי יאמר לה המלך שאין ראוי שתפחד מזה או אולי יתן לה מה שתשאר היא בו ותמנע מפני זה בקשתה על עמה ולזה הזכירה עוצם צרתה אם יאבדו עמה ומולדת' שלא תמלט מזה אלא כשילקח דרך על הצלתם :

התועלת המ"ז הוא במדות והוא להודיע שאשר ירצה מזולתו שיעשה פועל מה בעת מוגבל ראוי שימהר להודיעו הפועל ההוא קודם הזמן ההוא כאשר יתכן לו בו להשתדל בהמצאת הכלים אשר ישלם בהם הפועל ההוא באופן שלם ולזה תמצא כי שלחו מרדכי ואסתר הספרים השניים אשר השיבו בהם מחשבת המן באופן שכבר קדם ביד הרצים בסוסי' למהר להודיע ליהודים זה קודם העת ההוא כדי שישתדלו היהודים שיהיו להם כלי מלחמה ראויים לזה התכלית ויחנכו עצמם בזה קודם בא העת ההוא באופן שיהיו עתידים ליום הזה להנקם מאויביהם וידמה שלמעט אויביהם בא בספרי' ההם מה שעשה המלך אחשורוש להמן על אשר שלח ידו ביהודים עם שזה היה ראוי כדי שלא יחשבו המלך ההוא למשוגע והנה היה ענין הספרים ההם לפי מה שאחשוב לפי מה שאומר והוא שהם כתבו בשם המלך כי הוא נתן טבעתו להמן ושלח בשמו להשמיד את כל היהודים מפני שנאתו אות' וכאשר יודע זה למלך תלה אותו על העץ על אשר שלח ידו ביהודים ולפי שהכת' אשר נכתב בשם המלך ונחתם בטבעת המלך אין להשיב נתן המלך רשות ליהודים להקהל בעריהם ולעמוד על נפשם ולהשמיד ולהרוג ולאבד את כל חיל עם ומדינה הצרים אותם ושללם לבוז · והוא מבואר שהוא ראוי שיהיו הספרים לפי זאת הצורה כדי שלא ישיג המלך גנות מזה עם שזה כלי למעט שונאי ישראל בראות' כי המלך אוהב אותם ותלה גדוליהם על אשר שלחו ידו ביהודים לאבדם ולזאת הסב' תמצא שבמקו' אשר דבר המלך ודתו מגיע היו רבים מעמי הארץ מתיהדים כי נפל פחד היהודים עליהם מפני ידיעת אהב' המלך את היהודים וזהו גם כן היה סבה שכל שרי המדינו' והאחשדרפנים והפחות אשר למלך היו מנשאי' את היהודי' וזה כלו היה סבה למעט שונאי ישראל כמו שזכרנו :

התועלת המ"ח הוא להודיע שאף על פי שהיה רשות לישראל לבוז כל אויביהם הנה הסכימו כלם בעריהם שלא לשלוח יד בבזה כי כן היה ראוי כדי שלא יחשבו עליהם שבעבור חמדת הממון עשו זה והמנהג היתה הסכמת מרדכי ואסתר לתת להם רשות על זה כדי למלט ממש' הלקיחה מהשלל אשר היה ראוי שיהיה למלך הלא תראה כי גם בשושן הבירה לא שלחו היהודים ידם בבזה :

התועלת המ"ט הוא להודיע עוצם השגחת ה' יתברך בישראל להעיר גם המלך את כל אשר שאלה אסתר המלכה הלא תראה כי מדברי אחשורוש לאסתר המלכה היה נראה שקשה היה למלך ענין הריגת האנשים ההם ולזה אמר לה בשושן הבירה הרגו היהודים ואבד חמש מאות איש ואת עשרת בני המן בשאר מדינות המלך מה עשו ועם כל זה אמר לה מה בקשתך עוד ותעש וידמה כי בבא מספר ההרוגים ידעו מרדכי ואסתר כי לא נהרגו כל אויביהם הגדול אשר בשושן ובעת אשר היה לאל ידם השתדלו לכלותם פן יהיו להם נוקמים במה שיבא מהזמן מפני מה שהפליגו ישראל בהשמדתם עם שהוא אפשר שאלו האויבים היו מעמלק כמו אשר צותה התורה במחיית זכרם בעבור מה שעשרה החכמה האלהית היות זאת האומה לקוץ מכאי' תמיד לאומתינו ומן הדומה לא היו נכרים אותם זולת זרע עמלק כי שנאתם לישראל היתה מקד' ובדור דור והוסיף בדבר שנאתם ישראל עתה כיראו כי מת הגדול שבהם והוא המן ע"י ישראל :

התועלת הנ' והוא במצות אשר הם מדבריהם ז"ל הנה מה שתקנו מרדכי ואסתר וקבלוהו עליהם כל הדור ההוא עליהם ועל זרעם ועל כל הנלוים עליהם לקיים את ימי הפורים האלה בזמניהם לפי הדינים הנזכרים בהם כדי לפרסם הנס הנפלא שעשה להם ה' יתברך כי בפרסום הנסים תתקיי' פנת ההשגחה האלהית באישי האדם אשר היא מהגדולות שבפנות התוריות והנה סדרו היהודים הפרזים עושים את יום ארבעה עשר בחדש אדר זכר למה שנעשה בשושן ולא רצו שיהיו בשושן לבד נוהג זה הדין כי אז היו שבים ישראל אל עריהם והיו חושבי' שתשוב ה' כמו שייעד להם ירמיה והנה בימי כורש החלו לעלות לעריהם וגם בשנת שנים למלכות אחשורוש ולזה ידמה שהם קראו ערי הפרזי בארץ ישראל מה שהיה לבד מהעיירות אשר מדרכם שתהיינה פרזות והם אשר בקדמו ערי הפרזי בימי יהושע בן נון והולכים אשר אין מדרכם שתהיינה פרזות אף על פי שהיו פרזות בזמן ההוא הנה לא יקראו היהודים אשר שם היהודים הפרזים כמו הענין בירושלם ובעיירות שהיו קודם חרבן ארץ ישראל מוקפת חומה והוא מבואר שזה הדין גם כן נוהג בחוצה לארץ בכל המקומות כי הנס ההוא היה בכל המקומות וכבר שלח גם כן זה מרדכי אל כל היהודים אשר בכל המדינות מלכות אחשורוש הקרובים והרחוקים לקיים עליהם להיות עושים הפרזים את יום ארבעה עשר והמוקפים את יום חמשה עשר והנה סדרו ימי משתה לבד כי על ידי משתה היין היתה סבה אל שנתן מלכות ושתי לאסתר המלכה ועל ידי משתה היין היתה לומתח ההצלה לישראל ממחשבת המן בן המדתא וסדרו שיהיו ימי שמחה להזכיר דבר השמחה הנפלאה שהיתה לישראל ביום נהפך מאבל לשמחה ולזה היו אלו הימים אסורים בהספד ובתענית ותקנו שישלחו איש לרעהו כי זה יהיה סבה לרבוי השמח' כי לא יבוש כל אחד מרעהו אם לא ישלח לו בלתי יפות וערבות וזה יהיה סבה אל שיכין כל אחד מהם מטעמים ומיני מעדני' והרבה מפני זה השמחה והתענוג ואם לא היו עושים ככה אולי מפני שאין התורה מחייבת בבאור לשמח בזה היום יקלו בו האנשים ולא יכינו מהמזונות מה שראוי להכין בימי משתה ושמחה והנה לא השלים זאת התקנה כי אם בשלוח שתי מתנות לאדם אחד כי לא יאמר מנות פחות משתי מנות ותקנו שיתנו מתנות לאביונים כי בזה יהיה הדרוש מהשמחה הלא תראה כי בכל המקומות שצותה התורה לשמוח במועדים צותה לשמוח העניים באמרו ושמחת לפני ה' אלהיך אתה ובנך ובתך ועבדך ואמתך והלוי אשר בשעריך והגר והיתום והאלמנה אשר בקרבך · והנה הלוי הגר והיתום והאלמנה הם עניים כמו שבארנו שם · ותקנו שיהיו הימים האלה הנזכרים בכל שנה ושנה לפרסם הנס כי כזכרו אלו הדברים אשר כללה אות המגלה הזאת על הסדר הנזכר כפלאה אל שה' יתברך הקדים רפואה למכה על כל הפרטית עד אתה תראה שאם היה נופל דבר מאלו הדברים הנמשכים על הסדר לא היה מתיפר שיגיע התכלית שהגיע לישראל בסוף הענין ולזה יתחייב מזאת ההזכר' שתכלל קריאת זאת המגילה בכללה על הסדר וראוי שתהיה הקריאה מפי הכתב שיוכל הקורא לומר על כן על כל דברי האגרת הזאת וראוי שתהיה המגילה כתובה בפני עצמה כי בזולת זה לא יתכן לומר על כן על כל דברי האגרת הזאת אם לא היה שם דבר מיוחד בו המגלה הזאת מאשר הדברים הנכתבים עמה · והנה ענין הזכיר' הזאת יתחייב שיהיה מבערב בהכנס יום הפורים כמו הענין בזכירת שבת והסבה בזה כי מהעת ההוא יתחילו להכנס דיני היום ההוא להאסר בהספד ובתעני' ולזה ראוי שתהיה הזכירה אז להעיר כל אדם שינהג בזה היום לפי הדינים הנזכרים בו ולפרסם הנס שלם אז לאבותינו כי אז נחו מאויביהם ולפי שכתוב ביום שלשה עשר לחדש אדר ונוח בארבעה עשר בו ועשה אותו יום משתה ושמחה והיה מה אחר נפשם שמה שהיה בשלשה עשר לחדש אדר היה ביום ולא בלילה הנה מה שנמשך לו מיום ארבעה עשר יהיה הרצון בו גם כן יום ולא לילה ומשם יתבאר שהמשתה ראוי שיהיה נעשה ביום לפי שאמר והימים האלה נזכרים ונעשים והיתה עשייתם ביום הנה ראוי גם כן שתהיה זכירתם ביום ולזה יתבאר שהמגלה נקראת בלילה ושני' קריאת' ביום · לפי שאמר משפחה ומשפחה למדנו שהכהנים מבטלים מעבודתם לשמוע מקרא מגלה והיה ראוי להיות כן מפני פרסום הנס הלא תראה כמה מצות סדור התורה מפני פרסום כח יציאת מצרים · והנה קריאתה לפרזים היה בארבעה עשר ולמוקפים חומה בחמשה עשר ולפי שזאת הקריאה היתה לפרסם הנס תקנו חכמים לזאת הקריאה זמנים יתכן בהם פרסום הנס יותר לשמכו זה למה שאמר לקיים את ימי הפורים האלה בזמניהם רוצה לומר שלכל אחד מהם תקנו זמנים הרבה לקריאת המגילה :

שבח והודאה ותהלה · לאל עזרנו להשלים פי' המגלה · עם שאר המגילות ·
ברוך אשר לו נתכנו עלילות ·

בשנת

רשי

בשנת שלש למלכות יהויקים · וכי אפשר לומר כן והלא הוא מלך בשנת ארבע ליהויקים שנ' בשנה הרביעית ליהויקים בן יאשיהו מלך יהודה היא השנה הראשונה לנבוכד נאצר ומה ת"ל בשנת שלש · בשנת שלש למרדו · שנ' ויהי לו יהויקים עבד שלש שנים וישב וימרד בו שלש שנים ובשנת שלש עלה עליו · והיא שנת שמנה לנבוכד נאצר דאמר מר שנה ראשונה כבש נינוה שניה עלה וכבש יהויקים ושלש שנים עבדו ושלש שנים מרד בו · והיא היתה שנת אחת עשרה למלכות יהויקים · ה' שנים קודם שכבשו וג' שעבדו וג' שמרד בו · ואז מת יהויקי' תחת ידו והמליך נבוכד נצר תחתיו יהויכין בנו :

אבן עזרא

נאם אברהם בר מאיר אבן עזרא הספרדי זה ספר איש חמודות · מדובר בנכבדות · ונבואות עוברות ועתידות : ופל דבר בקיצר בחידות · ובמלאכי מעלה סודות · עומדים על יסודות · ומפרשיו לא עמדו בסודו · וכל אחד ביאר כאשר השיגה ידו · ורגלי כולם מועדים · בקץ מועד מועדים · גם האערכה להם אחיה · כי שמו רביעי' היא השלישית · ועתה אחל לפרש כפי דקדוק הלשון :

בשנת מגאוני כתו' כי עשתי עשר שנה מלך יהויקים א"כ מה טעם בשנת שלש למלכותו ועתה דברי אלה בני יאשיהו כתו' כי הראשון יוחנן השני יהויקים השלישי צדקיהו הרביעי שלום ומלאכו כי שמו יאשי' מלך בנו ומקצת חכמינו ז"ל אמרו כי זה יהואחז הוא יוחנן והנה לא מלך רק ג' חדשים ומליך אחריו יהויקי' אחיו והוא בן עשרי' ושלש והנה הוא קטן מיהויקי' ואיך קראו הכתו' בכור על כן אמרו שבכר במלכות וסוברים לומר כי שלום היא צדקיהו · בעבור כי נבואת ירמיה על שלום דבקה עם נבואתו של צדקיהו ועוד כי לא מלך על ישראל אחר צדקיהו ולספור הכתוב רביעי בעבור שם כלא · גוף דבר זרק ועתה התבונן כי יהואחז הוא שלום ויוחנן לא מלך ואל תמוס · בעבור שנקרא שלום בשני שמות כי הנה שלמה הוא קהלת ובני שמואל שמה ואביה ושם כתוב כי היא יואל ועמינדב הוא הילבר ואוריאל הוא לפניה ורבים ככה ובתורה זרח הוא לחר והעד שלום הוא יהואחז כי כאשר מת האב היה יהויקים בן כ"ה שנה וצדקיהו שהוא השלישי כן

בשנת שָׁלוֹשׁ לְמַלְכוּת יְהוֹיָקִים מֶלֶךְ־יְהוּדָה כל כתו' מל' בָּא נְבוּכַדְנֶאצַּר מֶלֶךְ־בָּבֶל יְרוּשָׁלַםִ ס' כתוב כן נכת"ב' וַיָּצַר עָלֶיהָ׃ ק"ל וַיִּתֵּן אֲדֹנָי בְּיָדוֹ אֶת־יְהוֹיָקִים מֶלֶךְ־יְהוּדָה וּמִקְצָת

ב' זוגין מיחדין חד ס' וחד ש"ן וסי' הסירים כי כקול הסירים · השירים שיר השירים · בסירים הגני שך את דרכך · בשירים מעדה בגד · בוסי' והיו כגבורים · בושים שמה נסיכי צפון · בשום התרע בשום אלוה · בשום והתנבי חגי · גרש ואם תקריב מנחת · גרש וממגד גרש · השביעני במרורי' הרוני · השביעני אבי השביעני · וישכו ויזכר אלהים · ויסכו כי הכרובים פרשים · ויסירו רגע ימותו · וישירו בדרכי יי' כי · יסור וכנניהו שר הלוים · ישור על אנשים ויאמר · לרס ומנחה תעשה עליו · לראש ויעמדו לראש רחבעם · שיאון מערוער אשר על שפת · ושיאון וחפרים ושיאון ואנחרת : ולשבי שבקו לעבודת בית · ולשבי ובא לציון גואל · יוסר ואת כל חלב · יושר ביום ההוא יושר מסתולל עודך מסתולל · משתולל ותהי האמת נעדרת · שכין ושמת שכין · שכין ואלהא די שכין : סחי ומאוס תשימנו בקרב · שחי ושמתיה ביד מוגיך · עשק ובני עשק אחיו דד"ה · עשק ווריבו רעי גרר : תסובב נקבה תסובב גבר תשובב אלהים נחתנו · ונסב ונפן ונסע המדברה · ונשב ויהי כאשר שמעו כל אויבינו · מחיש וזה לך האות דמלכים שחים וזה לך האות דישעיה · פיהו כ"ג בלישנ' וסימ' ודברת אליו ושמת את הדברים · זכרו נפלאותיו אשר עשה אלה פיהו מלא מרמו' · ואיוב הבל יפצה פיהו · הן יעשוק נהר ולא יחפוז · לב חכם ישכיל פיהו · ערב לאיש לחם שקר · ראמות לאויל חכמות · טמן עצל ידו בצלחת קדמ' · נפש עמל עמלה לו · תחלת דברי פיהו סכלו' ב' בו צדיק הוא יי' כי פיהו מריתי · יתן בעפר פיהו אולי יש תקוה · ישקני מנשיקות פיהו כי טובים דודיך מיין · ופיהו מבית לכותרות · ואתה לא תמלט מידו כי תפש תתפש · תורת אמת היתה בפיהו · כי אין בפיהו נכונה קרבם הוות · מופתיו משפטי פיהו דתלים וחבירו דד"ה : כל עמל האדם לפיהו · כי שפתי כהן ישמרו דעת ותורה יבקשו מפיהו :

רבינו סעדיה גאון

בשנת שלש למלכו' יהויקים מלך יהודה בא נבוכד נצר מלך בבל · והלא לא מלך נבוכד נצר אלא בשנת ארבע ליהויקים שנ' בשנה הרביעית ליהויקים היא השנה הראשונ' לנבוכד נצר מלך בבל ואיך אמר בשנת שלש אלא לא תוכל לפרש כי אם בשנת שלש למרדו שבשנת ארבע ליהויקים מלך נבוכד נצר וכבש את נינוה ובחמישית ליהויקים כבשו נבוכד נצר ליהויקים ועבדו יהויקים שלש שנים שנ' ויהי לו יהויקים עבד שלש שנים וישב וימרד בו עבדו שמי' ושביעית ושמיני' ואחר כך מרד בו שלש שנים תשיעי' ועשירי' ואחת עשר' ובשתי' עשרה בא נבוכד נצר והגלהו ליהויקים מירושלם לבבל ועל' שנת י"ב למלכו' יהויקים מלך יהודה בשנת שלש למרדו : ובשנת שתי' למלכות נבוכד נצר · היאך יתכן פסוק זה שכבר אמרנו למעלה שצר על ירושלם והגלה מבני יהודה וכוה לגדלם שלש שנים ואחר ג' שנים הביאם שם הסריסים לפני המלך ועתה אמר הפסוק בשנת שתים למלכות נבוכד נצר אלא כה פתרונו בשנת שתים לחורבן בית המקדש שיבנה במהרה בימינו ולא טבעו בכל העולם ומלך על כולם ואלם נבוכד נצר · פ"א בשנת שלש למלכות יהויקים מלך יהודה ככלו' השנה השלישית ותחלת רביעית ככתוב הדבר אשר היה אל ירמיהו על כל עם יהוד' בשנה הרביעית ליהויקים בן יאשיהו מלך יהודה היא השנה הראשונה למלך בבל וגם אם אוחרה מן השלישית ליהויקים בבא נבוכד נצר אם כן תהיה ראשונ' לנבוכד נצר והיא רביעית ליהויקים ואז הביא ליהויקים ועמו לבבל שנאמר ויתן יי' בידו את יהויקים :

ומקצת

כ"ד ושלום בן כ"ג וככה כתוב שיהואחז הוא שלום ויקחו עם הארץ את יהואחז בן יאשיהו וימשחוהו וימליכו אותו תחת יאשיהו אביו ועוד שנית כי שלום הוא יהואחז כי כתוב כי פרעה נכו לקחו אחר שלשה חדשים שמלך ויביאהו מצרים וימת שם וכתו' בירמיהו על שלום אשר יצא מן המקום הזה לא ישוב שם עוד כי במקום אשר הגלו אותו שם ימות ואל תתמה בעבור הכתוב למעלה הדבר אשר היה אל ירמיהו מאת יי' בשלוח אליו המלך צדקיהו כי תחלת הפרש' הוא כי כה אמר יי' על בית מלך יהוד' יספר על מה שאמר לו השם לפני מלוך צדקיהו · והנה יספר מה התנבא אל יהואחז שהוא שלום אחר שהוליכוהו אל מצרים האל מן הוי בונה ביתו בלא צדק על יהויקים ושם כתוב ואחרי כן התנבא על יהויכין כי כן כתוב שם וכל אלה שלשתן מלכו לפני צדקיהו ובספר יחזקאל שאמר שא קינה אל נשיאי ישראל שתים ולא נשאר מבניהם מלך והאל מן יהואחז הוא שלום ואומר ויביאוהו בחחים אל ארץ מצרים והכפיר הנא יהויקים שהמליכו מלך מצרים ויתנהו בסוגר בחחים ויביאהו אל מלך בבל וככה כתוב בדברי הימים ויאסרוהו בנחושתי' להוליכו בבלה ואחרי כן מקונן על יהויכין מטה עזה אם אכלתהו ואחרי כן מקונן על צדקיהו ותאכל אש ממטה בדיה פריה אכלה ולא היה בה מטה עז שבט למשול והנה התברר כי יהויקים הוליכוהו אל בבל ואל יקשה בעיניך בעבור

אבן יחייא

אמר העבד הקטן יוסף בן לאדוני הרב דון דוד בן הקדוש יוסף בן דוד בן יוסף בן שלמה בן הנגיד דוד בן גדליה בן שלמה בן הרב יוסף בן יהודה בן האדון דון יחייא משועי יהודה הרודים בעם גלות ירושלם אשר בספרד מליסבונה עיר ואם במלכות פורטוגאל · ראה ראיתי את עני עמי בני ישראל היושבים בארצות בני נכר הערים אל' המושלים עליהם אל הרדי אל · לשאל עזרת הגאולה מאל · כי הוא הקרוב גואל · כי בהיותם בתוגת ממושכה צועקים מתי יבואו תכמוהות אל · כחעט כטור רגליהם באמונת אל · כי מקוים למשפט והנה משפח · והנם מן הפחת יפול אל הפחת · ותקיד סנום גם סבכום צרות לנפש מפח · וראשיהם וגופם ישפח · אשר על כן הסכמתי לבאר ספר דניאל · ראשי עם גלות אריאל · אשר כראה אליו האיש גבריאל · ועמד לנגדו השר מיכאל · ותפלתו על הגולה שמע אל · ופכיו פנה אל פניאל · לבקש לדעת קץ כל בשר עד בוא יום הנורא מהאספים הגואל · ונגלה אליו במשל וחידה · וכי אורך הגלות על כי בגדה יהודה · וגלתה מעוני ונשאו את דודיה · ולעה ובכה · על כי לא בקשה אלה פנה דודה · אשר הספר הזה יבחמנו · כי אשר שמע את תפלתו או ישמע את תפלתכו · ויפניה וירחם עליכו · וירלה בעניכו · ומאכו ככין כי יש קץ לצרות · אף כי כעלם ידיעתו בעין השכל לראות · כי הוא מסודות ב' הכס נרות · וגם הסכמתי לבאר ספר עזרא ודברי הימים · המלמדכו תועלת מדעות ולמודים בהסגות האמיתיות ועניכים רבים וכנכבדים · זכמדות והתכוכות המשובחות מהכגידים · ובסכר ועונש לצדיקים וזודים · בספור דורות עולם הכחמדים · אשר ישרימונו באמונת החידום ומה' הגמילות חסדים · ובאמונת ביאת הגואל לעניים מדודים · עם ה' השרידים כאשר בא לישראל בימי דניאל ועזרא החסידים · בגלות בבל לכל העובר על הפקודים · אשר ספר דניאל אנשי כנסת הגדולה כתבוהו · ויוכל מתוך פסולת בררוהו · ועזרא כתב ספרו וספר דברי הימים אשר במעלה גבהו · ושלשתם ברוח הקדש כתבו

תורת חסד ברכת ישרים

בשנת שלש למלכות יהויקים וגו' · ר"ל כי מכמה פנים נראה או לעין כל כי אמת כ' היה מה שכהיה ראשונה כי עם היות אמת שהיה הענין ההוא בשנת שלש למלכו' יהויקים מלך יהודה ובתחלת מלכותו של נ"כ עם כל זה נעשה בירושלם מה שנעשה והוא הומרו בא נ"כ מלך בבל ירושלם ור"ל בא על ירושלם נ"כ בזמן שעדין לא היה נאמר בו כי אם שהיה מלך בבל ולא היה נאמר בו בכמה שנים למלכותו היה אז · כאשר נאמר ליהויקים מלך יהודה · והב' היותו מלך על אותו המקום אשר נקרא שמו בבל אשר שם בלל ה' שפת כל הארץ ונתרבו שם הקטטות וכו' ונהפוך הוא אשר ישלטו אנשי המקום ההוא על עם שקט ובוטח ומה גם על עם שם עירם ירושלם המור' על שלום והשקט · והג' שתכף ומיד צר ממש ולא נהיה הדבר שצר מקודם על איזה מהעיירות הסמוכות לירושלם ואח"כ עליה וז"א ויצר עליה · או · יר' ויצר עליה אך לא החריבה מכל וכל כאשר התריב לה כשחזר עליה אחרי עבור שנים רבות · והד' כי גם את זאת עשה האל"ים · כי נכית הענין כאילו תכף ומיד כתנה' את יהויקים מלך יהודה שהוא היה הגדול שבכלם והוא אומ': ויתן ה' בידו את יהויקים מלך יהודה מה

רלבג

בשנת שלש למלכות יהויקים עד בלשאצר מלכה · ר"ל אחר שעברו שלש שנים למלכות יהויקים ובכנסת השנה רביעית כי כן כתוב בספר ירמיה כי השנה הרביעית ליהויקי' היא השנה ראשונה לנבוכד נצ' ורבים כמו זה בספ' מלכים כמו שביארנו שם ואז הגלה אותו נבוכד נצר ואסר אותו בנחושתים · כמו שזוכר בספר דברי הימים ולקח מקצת כלי בית האלהים ואחר זה שב לירושלם למלכותו ועבד למלך בבל שלש שנים כמו שנזכר בספר מלכים · ואחר זה מרד בו · וכאשר שלמו עשר שנים בא נבוכד נצר והיה מגלה אותו וידמה שמת בדרך ולא נקבר והיתה נבלתו לקרח בלילה ולחורב ביום כי כן נבואת ירמיה ומה שאמר עליו סחוב והשלך למעלה מירושלם באלו סחבוהו והשליכוהו וידמה שלא הרגו נבוכד נצר כי כבר נאמר

אבן עזרא

בעבור שאמר להוליכו בבלה ולא אמר ויוליכוהו כי הנה כתוב על צדקיהו וכירמיהו ויאסרהו בנחושתי' להביא אותו בבלה וכתוב אחר ויאסרהו בנחשתים ויביאהו בבלה והנה כתוב בדניאל בשנת שלש למלכות יהויקים מלך יהודה בא נבוכד נצר אל ירושל' ויצר עליה ויתן יי' בידו את יהויקים מלך יהודה ומקצת כלי בית יי' ויביאם ארץ שנער והנה הטע' יהויקים והכלים הביאם בית אלהיו להשתחוו' לו ואחרי כן אמר ואת הכלי' הביא בית אוצר אלהיו ולא יתכן כדרך הלשון לפרש ויביאם כי הכלים לבד' הביא בעבור הכתוב ואת הכלים הביא וכתו' בדברי הימי' ויאסרהו בנחשתים להוליכו בבלה ומכלי בית יי' הביא נבוכד נצר לבבל ויתנם להיכלו בבל וירמיהו מתנבא על יהויקים כי קבורת חמור יקבר סחוב והשלך מהלאה לשערי ירושל' ועל כן טעה האומר כי בשנת שלש למלכות יהויקים שהמליכו פרעה היא שנה שלישית למרדו ועל כן הוצרכתי לפרש כי בשנת שלש למלכות יהויקים שהמליכו פרעה בא נבוכד נצר עליו ויצר על ירושלם ולקחה בתחלת השנה הרביעית ליהויקים והיא השנ' הראשונ' לנבוכד נצר כי כן כתוב והנה הוליכו אל בבל ועמד בנחשתים כמו שנה וזה נבוכד נצר ושב יהויקים למלכותו ויהי לו יהויקים עבד שלש שנים וישב וימרד בו ובא נבוכד נצר או גדודיו אל ירושלם והרגו את יהויקים וסחבו אותו מהלאה לשערי ירושלם ותהי נבלתו מושלכת ולא נקבר כי כן התנבא ירמיהו ואל תתמה בעבור וישכב יהויקי' עם אבותיו כי הנה כתוב הנך שוכב עם אבותיך ובמצרים מתו והנה מלך יהויכין בנו ג' חדשים ותפשו נבוכד נצר בשנת ח' למלכו והיא שנת עשתי עשרה ליהויקים ומלך צדקיהו עשתי עשרה שנה והיא שנת תשע עשרה למלך נבוכד נצר והנה בשלש חדשים נהרג יהויקים וגלה יהויכין בנו ואל תתמה בעבור שתמצא כתוב בשנת שבע לנבוכד נצר וככה על צדקיהו היא שנת שמונה עשרה כי במספר המלכים כאלה וכאלה והלא ידענו כי ירבעם ורחבעם בחדש אחד מלכו והנה כתוב כי רחבע' מלך י"ז שנה וימלוך אביה בנו תחתיו בשנת י"ח לירבעם והנה אבאר לך זה מחשב אחד יחשוב מיציאת מצרים מניסן או לבריאת עולם מתשרי ויום אחד בשנה חשוב שנה יספור מיום מלוך המלך עד תקופת שנתו על כן תהיה שנת י"ח י"ט והמשל בנולד ביום ו' לפני שקיעת השמש בעיר הזאת שהיא רדום בתקופת תמוז והיום ארוך י"ו שעות שלימות והנה יומל הבן בקר יום ששי שהוא יום שמיני כפי חשבון התורה והוא יום שביעי ואיננו שלום רק יחסרו י"ו שעות ואל תתמה בעבור שתמצא ביחזקאל יביאהו במצודו' למען לא ישמע קולו כי כן חשבו עבדי נבוכד נצר וטעם התמלוך שאל ירמיהו ליהויקי' כי הנבואה עליו התחשוב כי מלכותך תתקיים לך בעבור היותך מתחרה בארז והנה נשארה השאלה הקשה כבר הזכרתי כי צדקיהו היה במות אביו בן כ"ד שנה והנה יהיה במות יהויקים וגלות יהויכין בן לה' שנה והנה כתוב בן עשרים ואחת שנה צדקיהו במלכו וזה החשבון הוא שנקרא מלך שלש שנים לפני מות יאשיהו כי נודע זה בכל הגוים שהומלך צדקיהו והעד הכתוב בירמיה בראשית ממלכת יהויקים בן יאשיהו מלך יהודה דבר השם לירמיהו שיעשה מוסרות וישלחם אל מלכי אדום ומואב ועמון וצור ביד מלאכים הבאים ירושלם אל צדקיהו מלך יהודה כי אלה המלכים שמעו שנהרג יאשיהו וחשבו כי צדקיהו שהמליכו כשהיה בן כ"ח שנה הוא ימלוך תחתיו ואין טענה ממלכו' יהואחז כי עם הארץ המליכוהו ולא שמעו דבריו כי לא מלך רק שלשה חדשים ונשאר בפרשה דבר לפרש והוא ואל צדקיהו מלך יהודה דברתי והנה ירמיה מספר זה הדבר של המוטות אל צדקיהו בעת מלכו אחר גלות יהויכין ואמר לו הביאו צואריכם בעול מלך בבל וגם כתוב ויהי בשנה ההיא בראשית ממלכת צדקיה מלך יהודה ובשנה הרביעית שמרד יהויקים במלך בבל ויש תקון אחד שהמוטות תקנם ירמיה בראשית ממלכת יהויקים ושלחם בשנה ראשונה למלכות צדקיהו רק אין טעם לתקון הזה ומפרש גדול היה בספרד והוא פירש ספרים בדקדוק ופירוש ואמר כי צדקיהו תחת יהויקים וככה אמר ואחרי אבשלום לא נטה כי הוא שלמה ויהי ביום השביעי שהוא הרביעי הגבל את ההר שהוא העם וככה מלות רבות כמו מאתים ואת כולם ישא רוח כי איך יתכן בלשון שאדם ורצונו מלה ידבר מלה ויכתו' מלה אחרת והאומר כזה מהמשוגעים היה נחשב וכבר פירשתי' כולם וטוב לו שיאמר לא ידעתי ולא יהפך דברי אלהים חיים : ויתן · כתוב ומקצת כלי בית אלהים כי בגלות יהויכין הובאו אל בבל כלי חמדת בית יי' כי כן כתוב והאוצרות בית יי' ואוצרות בית המלך : ויאמר · זה אשפנז היה סרים והוא היה פקיד על כל הסריסים המשרתים ונשיו וכתוב בדברי יחזקאל והיו סריסים בהיכל מלך בבל: רב · גדול כמו קרית מלך רב על כן אמר יפת כי הם דניאל וחביריו וראיתו שאמר מזרע המלוכה ולא דבר נכונה כי הכתוב הוא ויהי בהם מבני יהוד' ואחרים מזרע המלוכה שהיו סריסים ולא תמצא בדניאל שהיה סרים רק כתוב עליו ועל חביריו ילדים אין בהם כל מום ואין מום קשה מן הסרים ודניאל וחביריו לא צוה המלך ללמדם ספר שהוא מכתב כשדים ולשונם רק שיעמדו לפני המלך ולא לפני נשיו ואם טען הטוען אם דבריך אמת שלא היו סריסים למה הפקיד המלך עליהם שר הסריסים התשובה כי צוה המלך לבקש מישראל ילדים וטובי מראה והנבלים עד היום נודעים במשכב אסור כי אם יסורם הנער תחסר דעתו והוא מבקש להיותם העומדים לפני יודעי כל חכמה כאשר פירשתי ורבי ישועה אמר כי מלת סריסים בלשון הקדש על שני פעמים האחד מסורסים והשני משרתים ושר הסריסים היה שר על משרתי המלך וכמוהו עם הסריסי' והגבורים ואין צורך כי הסריסים היו שרים על הגבורים בעבור היותם עבדי המלך דוד והוא לא סרסם רק כך לקחם בשביה והיו שומרי נשיו כמשפט המלכי' עד היום וכמוהו ואת נשי המלך ואת סריסיו וכתוב ומן העיר לקח סריסיו אחד אשר הוא פקיד על אנשי המלחמה · ומלת הפרתמים זרה ולא תמצא במקרא רק במגלת אסתר אולי הוא לשון כשדי' או פרסיים כמו סגנים : ילדים · כמו עור ופסח שאינן ראויין לעמוד לפני מלך על כן כתוב עור ופסח לא יבא הבית והטע' בית מלכות דוד : וטובי מראה · שלא היו ירקרקים וכראו' כמו חולים : ומשכילים בכל חכמה · כלל כל : ויודעי דעת · שידעו בתחלת הדבור המדבר מה שהיה בדעתו לדבר באחרונה כי יש חכמי' רבים לא ידעו זה עד סוף דבר המדבר : ומביני מדע · שיוכלו להבין לאחרי' מה שיש בלב' ובמדעם כמו גם במדעך מלך אל תקלל כי יש חכמים ילאו להוציא בלשונם מה שיש בלבם כי אם בדרך רחוקה ובארחות עקלקלות : ואש' כח בהם · שתהיה תולדת' חזקה להסתיר העיטוש ויהיו עומדים תמיד לפניו ושיוכלו לסבול בשעת צרכ' והנה צוה לבקר מי שנמצאו בו אלה המדות ולא נמצאו בילד פחות מט"ו שנה והנה אין צורך ללמדם השלש שנים כי אם כתב כשדים ולשונם לדבר עם המלך בלשונו והנה גדולים יצאו מירושלם והנה דניאל יצא בן ט"ו שנה בגלות יהויקים לבבל ושמונה שנים מלך והנה כ"ג וי"א לצדקיהו והנה ד' ול' וע' שנה והנו זקן מאד בימי אסתר אולי כבר מת ולא עלה אל בית שני ואיננו שסבר בראיות גמורות : ויתן

רש"י

ומקצת כלי בית האלהים לקח · ומקצתם נשארו כמו שנאמר בירמיה כה אמר ה' אל העמודים ואל הים ואל המכונות ואל יתר הכלי' אשר לא הגלם נבוכד נצר · ויביאם ארץ שנער ועד בית אלהיו · לקלס לע"א שפו הביא שם את השביה כולה אף את המכנסים ואת הכלים הביא בית האוצר : הפרתמים · דוכסין : ואשר כח בהם · פירשו רז"ל שהיו אונסין עצמן מן השחוק מן השיח' ומן השינה מפני אימת מלכו' ושמעמידי' כפאריכי' נקביהם · וללמדם ספר מוסב על אשר כח בהם : ויתן

ומקצת כלי בית האלהים ויביאם ארץ שנער בית אלהיו ואת הכלים הביא בית אוצר אלהיו : ויאמר המלך לאשפנז רב סריסיו להביא מבני ישראל ומזרע המלוכה ומן הפרתמים : ילדים אשר אין בהם כל מאום וטובי מראה ומשכילים בכל חכמה וידעי דעת ומביני מדע ואשר כח בהם לעמד בהיכל המלך וללמדם ספר ולשון כשדים :

ויתן

ואת הכלים ג' דסמי' וסי' ואת הכלים האלה אשר עשה חירם דמלכים · וחבירו דד"ה ואת הכלים הביא בית אוצר אלהיו · ומזרע המלוכה ד' דסמיכי בלישנ' וסימ' ויהי בחדש השביעי בא ישמעאל בן נתניה דמלכי' · וחבירו דירמיה ויקח מזרע המלוכה ויכרתו אתו ברית · ויאמר המלך לאשפנז רב סריסיו דריש סיפ' · וללמדם ל' ילדי' אשר אין בהם כל מאום והוא חד מן קי"ח מלין יתיראין משמשין ול' בריש תיבותא וסי' נמסר במסרה רבתא במערכת אות הלמ"ד בס"ר :

רבינו סעדיה גאון

ומקצת כלי בית האלהים · לפי שנותר המשכן והאהל וכל כליו שלא גלו לבבל על שגנזם יאשיהו וירמיהו : ארץ שנער · ארץ ששם ננערו מתי מבול : בית אלהיו · בית ממשלתו ודינו כענין שנא' ואתה תהיה לו לאלהים וכתוב אשר ירשיעון אלהים : בית אוצר אלהיו · בית האליל שלו : לאשפנז · איש פניו זועפים : להביא מבני ישראל · ולא מבני לוי : ומזרע המלוכה · מבית דוד ולא ממלכי ישראל : ומן הפרתמים · פירי תמים כתפוח הזה שאין בו מום ויפה פרי תואר : ילדים אשר אין בהם כל מאום · ואפילו סירטא של הקזת דם : וטובי מראה · לא שחורין ולא לבנים יותר מדאי · ומשכילים בכל חכמה · שיודעים להשיב בכל דבר שישאלום : ויודעי דעת · בכל דבר שישמעו : ומביני מדע · שהן בקיאים בטבע : ואשר כח בהם · שהם יכולים לסבול צורכי נקביהן והשחוק והשינה : וללמדם ספר ולשון כשדים · זה המכתב והלשון · פ"א ויתן יי' בידו ובכלל לא כתב כי לקח את יהויקים בבלה אלא כתב ויאסרהו בנחושתים להוליכו ולא כתב ויוליכהו ולא כתב ויביאהו אלא ויביאם בכלל ביאתו עם ביאת כלי בית המקדש : הפרתמים · בדעתי שאינו לשון קדש אלא עם ומלכות : וללמדם ספר · הוא כתב וסופר והוא כותב והוא קורא בלשון כשדים מבלעדי תורגמן : ויתן

תורת חסד · ברכת ישרים

מה שאין כן הענין בשאר המלחמות כי מעולם לא יביא להם כן שיקחו בידיהם תכף ומיד את המלך המולך במקומות ההוא אשר הם צרים עליו · והכ' כי בביאם ארץ שנער ששם ננערו מתי המבול ושם ננערו יהויקים ומשרתיו וכו' · ועוד שהביאם בית אוצר אלהיו כדי להלל לאלהיו על כל מה שעשה : ויאמר המלך לאשפנז רב סריסיו להביא מבני ישראל וגו' יר' להביא מבני ישראל ולא מבני התערובות גם כי היו בני מלכים ואמר כי לא די במה שיהיו מבני ישראל ממש אלא שיהיו ג"כ מזרע המלוכה ולא די שיהיו מזרע המלוכה אלא שיהיו ג"כ מן הפרתמים והשרים אשר מזרע המלוכה : ילדים אשר אין בהם כל מום וגו' שמעתי באומרים כי לכך אמר אשר אין

אבן יחייא

נכתבו בימים ההם ובעת ההיא · ומה' אשאל העזר בפירושם · אשר אורחותי שם בפרושי כזאת תורת האשם למען האדמה לא תשם :

אודך ביושר לבב בלמדי משפטי צדקך :

בשפתי ספרתי כל משפטי פיך :

את חקיך אשמור אל תעזבני עד מאד :

הפרשה הא'

בשנת שלש וגו' ספר כי בשנה הג' למלכות יהויקים מלך יהודה שהיה מלך תקיף ועם תקיף · ונבכר היה מוחזק במ' כותו אשר החזיק בו שלש שנים אשר בשכום השלישי יוקח החזקה בכל דבר · כי ביאת נבוכד נצר היה בשנה הרביעית למלכות יהויקים אחרי תום השלישי · כאשר קרה שהסכים לבוא נבוכד נצר על ירושלם שהיה דבר קשה בכל הג' גבולים היינו בהעתקתו שהמה שממנו והוא אומרו בא נבוכד נצר ירושלם · ובשמה שבין והוא אומרו ויצר עליה · ובשמה שאליו והוא אומרו ויתן ה' בידו את יהויקי' וכו' מה שהמלך יהויקים וגדוליו אשר נתן ה' בידו הביאם ארץ שנער המקום שהיה בית אלהיו שמה כי לולי עזרת ה' לנבוכד נצר לא היה יכול לכבוש ירושלם לרוב גבורת בני יהודה · כי כל אלהיו היה בבבל וכאומרו הכתוב ופקדתי על בל בבבל · והכלים הביאם בית אוצר אלהיו וכל זה לסבת לשם ותהלה אליו בחושבו כי זו כוחו לאלהיו וכי עזרפו שוה אליו בגאון ההוא · ויאמר המלך לאשפנז וגו' או בראות המלך מעלת יהויקים ועמו וכלי המקדש · הסכים לקחת ממיוחסי העם הנעלה ההוא אם מזרע המלוכה · ואם מן זרע הפרתמים · ילדים לאשפוני שלא

רלב"ג

באמר עליו בספר מלכים וישכב יהויקים עם אבותיו · ואלו הרגוהו היה מספד זה · ולזאת הסבה מלך אחריו יהויכין בנו עד ששב נבוכד נצר עליו והגלהו כהגלותו את אביו · ויתן ה' בידו את יהויקים מלך יהודה וגומר ידוע כי כבר גלו שם אז דניאל חנניה מישאל ועזריה כמו שסיפר בזה המקום ולזה אמר על יהויקים והיכנסים דספר גלו עמו · ויביאם ארץ שנער בית אלהיו ר"ל שנבו' הביא אלה הגולי' לארץ בבל ששם בית אלהיו · ואולם הכלים הביא בית אלהיו והנה אמר בספר דברי הימים שכבר נתנם בהיכלו בבבל וידמה שהיכלו היה בית אוצר אלהיו · ויאמר המלך לאשפנז רב סריסיו ר"ל שכבר אמר לאשפנז גדול סריסיו שיביא אליו ילדים מבני ישראל ויהיו ג"כ מזרע המלוכה בהם ג"כ הפרתמים · והם שרים ופחות ילדים שאין בהם כל מום מחסרון יתר ולא בצורתם ורצה שיהיו ילדים ובלתי רבי השנים כדי שיוכלו יותר לגדלם ולהרגילם בטכסיסי מלכות · ויהיו טובי מראה כדי שיהיו ראויין לבא בהיכל מלך ויהיו משכילי' בכל חכמה · ר"ל שיהיו משכילים ויודעים בכל החכמות ויהיו יודעי בינה ודעת · ר"ל שידעו המאמר הנאמר בחכמה ואם הוא עמוק כי כמו אלו ראויין לבא בהיכל מלך : ומביני מדע · הוא לשון במדע שהוא כענין שאמר גם במדעך מלך

ה וַיְמַן לָהֶם הַמֶּלֶךְ דְּבַר־יוֹם בְּיוֹמוֹ מִפַּתְבַּג הַמֶּלֶךְ וּמִיֵּין מִשְׁתָּיו וּלְגַדְּלָם שָׁנִים שָׁלוֹשׁ וּמִקְצָתָם יַעַמְדוּ לִפְנֵי הַמֶּלֶךְ׃ וַיְהִי בָהֶם מִבְּנֵי יְהוּדָה דָּנִיֵּאל חֲנַנְיָה מִישָׁאֵל וַעֲזַרְיָה׃ וַיָּשֶׂם לָהֶם שַׂר הַסָּרִיסִים שֵׁמוֹת וַיָּשֶׂם לְדָנִיֵּאל בֵּלְטְשַׁאצַּר וְלַחֲנַנְיָה שַׁדְרַךְ וּלְמִישָׁאֵל מֵישַׁךְ וְלַעֲזַרְיָה עֲבֵד נְגוֹ׃ וַיָּשֶׂם דָּנִיֵּאל עַל־לִבּוֹ אֲשֶׁר לֹא־יִתְגָּאַל בְּפַתְבַּג הַמֶּלֶךְ וּבְיֵין מִשְׁתָּיו וַיְבַקֵּשׁ מִשַּׂר הַסָּרִיסִים אֲשֶׁר לֹא יִתְגָּאָל׃ וַיִּתֵּן הָאֱלֹהִים אֶת־דָּנִיֵּאל לְחֶסֶד וּלְרַחֲמִים לִפְנֵי שַׂר הַסָּרִיסִים׃ וַיֹּאמֶר שַׂר הַסָּרִיסִים לְדָנִיֵּאל יָרֵא אֲנִי אֶת־אֲדֹנִי הַמֶּלֶךְ אֲשֶׁר מִנָּה אֶת־מַאֲכַלְכֶם וְאֶת־מִשְׁתֵּיכֶם אֲשֶׁר לָמָּה יִרְאֶה אֶת־פְּנֵיכֶם זֹעֲפִים מִן־הַיְלָדִים אֲשֶׁר כְּגִילְכֶם וְחִיַּבְתֶּם אֶת־רֹאשִׁי לַמֶּלֶךְ׃ וַיֹּאמֶר דָּנִיֵּאל אֶל־הַמֶּלְצַר אֲשֶׁר מִנָּה שַׂר הַסָּרִיסִים עַל־דָּנִיֵּאל חֲנַנְיָה מִישָׁאֵל וַעֲזַרְיָה׃ נַס־נָא אֶת־עֲבָדֶיךָ יָמִים עֲשָׂרָה וְיִתְּנוּ־לָנוּ מִן־הַזֵּרֹעִים וְנֹאכְלָה וּמַיִם וְנִשְׁתֶּה׃

ויראו

רשי

וימן · לשון הזמנה : פת בג · הוא שם מאכל המלך בלשון כשדים · ויש פותרין פת בג לחם ואין נראה כן שהרי כתיב ויהי המלצר נושא את פת בגם ונותן לחם זרעונים ואין זרעונים חליפי לחם אלא חליפי תבשיל : בלטשצר · על שם ע"א של בבל שקרויה בל שהוא כשמים. בלטשצר כשם אלהיו בלשצר · בלטשצר שם לשון חכמ' בלשון ארמי : יתגאל · לשון לכלוך : שר הסריסי' · שהי' שר על משרתי המלך : אשר מנה · אשר הזמין ופסק : כגילכ' · דוגמתכ' · ולשון משנה הוא בן גילו · וחייבתם את ראשי למלך · תגרמו לו להתחייב להתיז ראשי · המלצר · הסודר את המנות ואת הקערות שקוראין מאי"שטרי סאלה : לשון נסיון · מן הזרועי' · מין קטניות תחת פת בג : וכאשר

רבינו סעדיה גאון

וימן · ויפקד כמו שנ' וימן ה' את דג גדול : מפת בג המלך · ממטעמי לחם מאכל המלך בגימטריא פת בג פת בר גימ"ל מתחלף עם רי"ש את בם גר והיינו פת חטים כמו לשביר בר ופת נקייה כמו נשקו בר : ומיין משתיו · בארג וקונדיטון ועסים : ומקצתם · כמו שנא' מקץ שבע שנים כלומר בסופן של שלש שנים האלו אחר שיגדלו ויבאו ויעמדו בהיכל המלך כפלטין שלו · פ"א ומקצת' מקצת מהם ישמש את המלך ומקצתם כדי לעמוד בהיכל המלך שיהיו חכמים במלאכתן של המלכים : ויהי בהם · בתוך אותן השבויים : מבני יהודה · מזרע חזקיהו כמו שאמר לו ישעיהו הנביא ומבניך אשר תוליד יקחו והיו סריסים בהיכל מלך בבל : ויש' לדניאל בלטשאצר · כך תרגמו אנשי בבל דניאל דיין של אל דיין טוב ונאמן : בלטשאצר · בל ע"ש שנ' כרע בל טש אצר לפן אגר כמו טשו במלודתם שומר אוצר של בבל · ולחנניה תוכן יה · שדרך שד רך דד מפונק ורך · מישאל שאלתיו אמו מאל · מישך מי שרואהו מיד משכך כעסו וי"א מושך הלב מכמתו · עזריה עזר יה · עבד נגו עבד נבו כי"ת מתחלף עם נו"ן כלומר עבד לע"א הוא : וישם דניאל על לבו · שהיה קורא קרית שמע בכוונת הלב כמו שנאמר ושמתם את דברי אלה על לבבכם : אשר לא יתגאל · שלא לטנף עצמו במאכל ובמשתה של גוים כמו נגואלו בדם וכן לחם מגואל ופירושו מגועל בחילוף א"לף בעי"ן : אשר מנה · אשר זימן כמו שכתוב וימן להם המלך : זועפים · כל מי שהוא מצטער במאכל ובמשתה שיחסר לו או בשו' צער אחר פניו לא יובהקו זולת יזועפו כדכתיב וירא אותם והנם זועפים והמתרגמן תרגם נסיסין ופתרונו נעורים : כגילכם · כיוצא בכם בקומתכם כמו בן גילו של ראש והפשר כבניין גולה שלכם כלומר כגולתכם כמו וגולה על ראשה : וחייבתם את ראשי · שיתיז את ראשי המלך שיאמר שפשעתי בנזוגותיכם : המלצר · מלין צר · ד"א מלצר מל צר ממולל וצר : מינה · כמו וימן : נס נא את עבדיך ימים עשרה · באותן הימים שבין ראש השנה ליום הכיפורים והם כנגד עשרה נסיונות שנתנסה אברהם אבינו שלא יגרום להם החטא עשרה נסיונות שנסו אבותינו להקב"ה במדבר : מן הזרועים · הם פול הלבן ופול המצרי ופול העב והגולבן והאפונים והעדשים וחימצין וכל כך למה כדי שיעלו ריח רע מפיהם שלא יבואו עליה' במשכב זכור :

ולמקצת

אבן עזרא

וימן · פועל יוצא והטעם לתת להם מנות · ופי' בג מאכל וכתוב במקרא ונתתיך לבג וקרי לבז והטעם קרוב אולי טעם בג הבשר המבושל : ומיין משתיו · ולא נכתב ומיין משתהו כי יש יום ידוע לשתות יין לבן או אדום או יין מקום פלוני ידוע · וטעם לגדלם להרגילם לעמוד ולדעת משפטי המלוכה וזה הוא אשר כח בהם : ומקצתם י"א ומקצת הילדי' ומקצת כלי בית האלהי' ומקצה אחיו גם הוא נכון והוא שפירושו בסוף השנים הנזכרות והנה כמוהו ומקצת ימים עשרה : ויהי · טעם מבני יהודה כי היו בירושלם מבני בנימן ואלה אינם אחים כי הכתו' אומר ובעו דניאל וחברוהי להתקטלא : וישם · כאשר קרא פרעה שם יוסף צפנ' פענח ורב סעדיה אמר כי כל שם לשון כשדי' וכן נר וככה נבוכד נצר בלטשצר שסבצר ושם בל מפורש הו' כשום אלהי ושדרך מישך לשון כשדים הם והגאון אמר כי נגו כמו נבו אלא בלא ראיה : וישם · פת בג המלך אסורה גם היין אסור וכתיב אמר לנסכא ליה למשפטם לאלהיהם : ויתן אמר הגאון הטעם שנתנו לחן ולחסד ולרחמי' בעיני שר הסריסי' והוא לא עשה בקשתו והוא השיב שלא גילו סודו למלך כי לא יחייהו : ויאמר · כתוב מאכלכם והוא הפת והבג · ומשתיכ' לשון רבים אשר ישתה המלך בימי הקיץ והחורף ממנו ישתו גם הם : פניכם זועפי' · כפני אנשים זועפים : כגילכם אין לו ריע במקרא רק בדברי קדמונינו בן גילו : וחיבתם · מגזרת חבולתו חוב והם שני בניינים ושרשם כמו קם עם קים דברי הפורים האלה : ויאמר · המלצר · לשון כשדים הוא נותן המנות והנה פי' אשר מנה כמו הפקיד ובלשון חכמי' ממונה ולהיותו מגזירת אשר מנה החולק מנות קשה מאד ואף כי כתוב על דניאל : נס · לשון נווי כמו אל נא את פני יי' וטעם ימים עשרה כי אין יכולת בחיל לסבול הרע' רק ט' ימים ככה הזכירו בעלי התולדות ותחת פת בג המלך תן לנו זרעוני' הם גרגרים כאשר יזקינו ותחת יין תן לנו מים :

ויראו

בלטשאצר סימן מן ריש סיפרא עד והלבישו לדניאל בלטשאצר פי' שי"ן קדים לא"לף מכאן ואילך אל"ף קדים לשי"ן · על לבו ב' וסימ' הלא את הקטר · וישם דניאל על לבו · וכל אוריתא דכו' במ"ב אל לבו וסימ' לא ידון רוחי · ויתעצב אל לבו · ויתן האלהים ז' כליש' וסי' ויתן לך האלהים מטל · ויען רעהו ויאמר אין · ויאמרו עלה ויתן ביד המלך דר"ה · ויתן האלהים להימן · את חכמתו אשר נתן האלהים בלבו דר"ה · ויתן האלהים את דניאל · והילדים האלה ארבעת' · וכל קהלת דכו' במ"ב נתן אלהים וסימ' ענין רע נתן אלהים לבני האדם לענות בו · ראיתי את הענין אשר נתן אלהים לבני האדם · המלצר ל' פתח באתנ' ויאמר דניאל אל המלצר · והוא חד מן פתחי' באתנחתא דסיפרא וסימ' דכולהו פתחין באתנחתא דבבל קרי' תמצא נמסר במסר' רבתא בערך פתח בס"ד :

אבן יחייא

שלא יהיו בחורים וזה להיות' כלות התלק המוכן לקבל כל הרשמים · למען יתחנכו באשר ילמדו' בתה מחדש ויורגל טבעם בו · מה שאם היו בחורים היה קשה העתקם מהמרגל אשר הורגלו בו כי הרגל על כל דבר שלטון ומנהג טבע שני · אשר אין בהם כל מום מחסרון אבר או התעוותו או השמטתו כי כאשר כמאום הקרבן והמקרי' בעל מום בעיני האלוה ית' ככה הקרב אל היכל מלך הוא כמאום אם מומו עמו בי מלכותא דארעא כעין מלכותא דרקיעא · והטעם כי מי שלא שמרו אלוהו וטבעו מן הפגעי' הוא להמלא בו רוע התכונה ועל כן יאמרו המושלים בין הבולרים כי לא היה מעולם שלם מי שהאלוה סימנו באות מומיו · וטובי מראה באיכות שיהיה מראיהם טוב בלובן ואדמימות בשיווי כפי טבע האיקוסיי ולא יהיה אדום הרבה נוטה אל האדומה אשר הוא מזג רע ולא שחור הרבה נוטה אל השחורה אשר גם הוא מזג רע ופן כשאר המראים וכאלו מראהו יורה על שיווי מה שמהשיווי ימשך השלימות · ומשכילים בכל חכמה וגומר אחרי שיספר שלשת שלמיות גופיים סיפר עוד שלש שלמיות מהשכל · האחת שיהיו משכילים בכל אשר ילמדום והוא השלימות העיוני · והשנית שיהיו יודעי דעת והוא ההנהגה הטובה באדם . ובבית ובמדינה ועשיית המלאכות ותחבולות המלחמה שהוא שלימות השכל המעשי · והשלישי' שיהיו מביני מדע שזולת אשר ילמדו בשלמו' השכל העיוני והמעשי · יוסיפו בשכלם חכמה ודעת בהבינם דבר מתוך דבר · ואשר כח בהם וגומר עוד סיפר שלימות אחר והוא שיהיו בטבעם גבורים ויהיה להם כח לעמוד בהיכל המלך לשרתו אשר הוא דבר גדול וקשה מאד ומוכן כי עבודת המלכים נמשל לרכיבת הספינות כי כאשר זעף הים וסערת גליו הוא גדול שם יראה מעשה ה' כי נורא הוא ככה חמת מלך מלאכי מות ולכן המשרתים אותם צריך שיהיה להם

תורת חסד ברכת ישרים

אין בהם כל מום יען כי ברוב הפעמים באים המומים מצד איזו תכונה רעה או מזג רע ורצה ג"כ שיהיו טובי מראה יען כי יפוי המראה יורה על טוב הממזגה ע"כ : ורצה ג"כ שיהיו משכילים בכל חכמה כלומר שידעו מהות כל חכמה וחכמה ועוד שיהיו יודעי דעת בחכמות ההן בעצמן ומבינים המדעים שבתן ורצה ג"כ שיהיה בהם כח ללמוד ספר ולשון כשדים גם בהיותם מוסגרים שם בהיכל המלך עם היות אמת כי ברוב הפעמים ילמד האדם חכמה בלכתו מפה ומפה לשמוע בלמודים מפי מלמדים רבים יותר ויותר ממה שילמד בהיותו מוסגר בהיכל מלך גם אם יהיו שמה מלמדים רבים באופן כי הילדים אשר יהיה להם כח ללמוד הלמודים העמוקים גם שהיותם מוסגרים בהיכל מלך הנה הנם גדולי האיכות הרבה מאד : וימן להם וגו' הנה להיות כי ראה והבין בשכלו כי מאת ה' היו לו כל הדברים הנ"ל ומה גם שעזרו הוא ית' כשצר על ירושלם אמה של מלכות ונתן בידו את יהויקים מלך יהודה וכו' ולכן שאל הילדים האלה שהיו מזרע המלוכה וכו' כדי להחשיב הדבר בעיניו כאילו היה תמיד מושל על מלכות יהודה בהיותו על תלו ולזה רצה שיהיו הילדים האלה עומדים תמיד בהיכל המלך בחשיבות גדול וגם שיהיו נזונים מפת בג המלך ומיין משתיו כאילו היו גם הם מלכים : ויהי בהם מבני יהודה יר' ויהי בהם מהבני יהודה והם זרע המלוכה הנזכרים דניאל חנניה מישאל ועזריה כי בתוך הבני יהודה והם זרע המלוכה כמלאו ד' ילדים אלה שקרה להם מה שיספר : וישם להם וגו' הנה י"ל בפסוק זה דלמה אמר ב' פעמים מלת וישם וזה יובן עם מה שאבאר במה שאמר ישעיה הנביא ע"ה כי כה אמר ה' לסריסים אשר ישמרו את שבתותי ובחרו באשר חפצתי ומחזיקים בבריתי ונתתי להם שם בביתי ובחומותי יד ושם טוב מבנים ומבנו' שם עולם אתן לו אשר לא יכרת כי הנה יש לעורר בפסוק דלמה פתח בלשון רבים וסיים בלשון יחיד באומרו אתן לו ולזה אומר כי זה יובן עם מה שכתב הגאון רבינו סעדיה בפסוק ויהי בהם מבני יהודה וז"ל מבני יהודה מזרע חזקיהו כמו שאמר לו ישעיהו הנביא ומבניך אשר תוליד יקחו והיו סריסים בהיכל מלך בבל ע"כ : ויכולני א"כ לומר כי לכך אמר הנביא בעצמו כי כה אמר ה' לסריסים וגו' כדי לומר כי עם היות אמת שיבא זמן מה שמבני חזקיהו יהיו סריסים בהיכל מלך בבל ויהיה בהם דניאל חנניה מישאל ועזריה אשר ישים להם שר הסריסים שמות ולאחד המיוחד שבהם ישים בפרטות השם ההוא בעצמו אשר יהיה לאלהיו וכאומר וישם לדניאל בלטשאצר וכו' הנה עם כל זה יודה לכל כי ענין שימות השמות ההם הוא כאילו לא היה אך אמנם השמות אשר יקרא להם ה' הנה הנם השמות האמתיים אשר ישארו להם ולא יכרתו וגם עם היות כי לדניאל בפרטות ישים שר הסריסים שם אחד מיוחד לאלהיו הנה גם השם ההוא יכרת מה שאין כן השם אשר יתן לו האל ית' אשר השם ההוא לא יכרת וכו' : או יר' שם עולם אתן לו לשם ההוא אשר הם חפצים בו וכו' · והפשר ג"כ לומר כי כשראה שר הסריסים את עצמו בענין היותו סרים אשר לא יוכל עוד להוליד בנים או בנות רצה לקרותם בשמות כאילו היו הם בניו ובכן ישאר שמו מוזכר בעולם והוא אומר וישם להם שר הסריסים שמות כלומר להיותו שר הסריסים ר"ל סרים אחד בסריסים אשר שרד עליהם לכן שם להם שמות · ואחרי כן ספר ענין שימת השמות באיזה אופן היה והוא אומר וישם לדניאל וכו' ולחנניה וכו' : ויאמר שר הסריסים לדניאל ירא אני את אדוני המלך יר' ירא אני פן ימות או יחלה אדוני המלך אם אמלא את רצונך כי הנה הוא אמר אלי לתת לך מפת בגו ומיין משתיו כדי להחשיבכם כמלכים בכל עניניכם מצד מה שיש בלבו על זה וכאשר יראה שלא נהיה הענין כפי מה שהוא מכוון בענין זה יצטער על הדבר הרבה מאד ואולי יחלה או ימו' על אשר לא נעשה עצתו · והגאון רבינו סעדיה ז"ל פי' יאמר כי אמרו לאשפנז יר' לומר לאיש פניו זועפים ועם פירושו זה אבאר על נכון אומרו אשר למה יראה את פניכם זועפי' וכו' ויר' אשר למה יראה את פניכם זועפים כאשר הם פניו אז יביט בי המלך וחייבתם א"כ את ראשי למלך אם מלך מה שיחשוב בעת ההיא כי מה שפני הם זועפים הוא ממה שיש לי רוע לב עליו או לפי שיאמר כי בי נשתכלתם ממעשי הרפים ונהייתם גם אתם בפנים זועפים כמוני : וכ לכן ג"כ לומר כי להיות אמת שהיה אשפנז איש שפניו זועפים הנה אין ספק כי אילולי רחמיו ית' הרבים שנתנו לדניאל לחסד ולרחמים בעיני שר הסריסים לא היה נצול מידו בדברו אליו הדברים ההם כי תקף ומיד היה קוצף עליו וכו' והוא אומר ויתן האל"ים את דניאל לחסד ולרחמי' וכו' : ויאמר דניאל אל המלצר אשר מנה וגו' הכוונה לומר שנטען על זכות רעיו וכו' · גם כה וגו' הנה לא רצה לומר בבירור שלא ימנו להם מפת בג המלך ומיין משתיו רק אמר דברים מה שיסבלו שני פירושים והוא אומר ויתנו לנו מן הזרעים ונאכלה ומים ונשתה שיובן מזה

רלבג

מלך אל מלך · והרצון בו שיבינו החידות והמשלים · וענין כזה יקרא בינה כי הוא הוצאת דבר מדבר זר ממנו והנה היו בזה שלש מדרגות האחת שישכילו ענין החכמות השנית שיבינו הלשונות הבלים העמוקים שהיו לחכמים ברחמות והשלישית שיבינו בחידות ובמשלים ואשר כח בהם לעמוד בהיכל מלך · כאלו תאמר שמושלים בעצמם לעמוד בטכסיסי המלוכה שלא ירוקו ולא יתעטשו ומה שדומה לזה ושלא יתפוסו נקביהם · ושיוכלו לעמוד בזולת ישיבה · ומה שדומה לזה · ויהיו ג"כ נכונים ללמדם ספר כשדים ולשונם · וימן להם המלך · ר"ל שכבר הכין שיתנו להם מפת

שיהיה

אבן עזרא

ויראו · בסוף עשרה מראינו והזכיר פת בג המלך ואחז דרך קצרה שלא הזכיר יין : וישמע · אמר יפת בן עלי כי כל יום היה רואה פניהם עד ימים עשרה : ומקצת · נראה · הטעם כל מראיהם ויאמר הגאון זה היה נס גדול ואין צורך כי היו אוכלים אורז הוא הנקרא בלשון ערבי ארוז והוא ככבד מאד וערב מן החטה ועושה דם טהור והוא מאכל אנשי הודו ואין להם חטה ונעשו ממנו תבשילים וזה האורז ישגא מאד כאשר יבושל בחלב והכלל כי המעט ממנו משביע והוא ככבד במשקליו וגרגיריו דקין מאד ואינ' עגולי' ותולדתו חמה ולח' והתימה מאכם גדול שאמ' שהוא הדוחן שגרגיריו עגולים ויעמוד שני רבות ולא ירקב והוא מאכל רע ותולדתו קרה ויבישה גם במיני קטנית אפוני' ואינם אלה הנמצאים בצרפת כי אלה הם קרים ורעים ומנפחים והאפונים הם כמצאי' בספרד ומצרי' ורומ' ופרווינצה והם על ג' מיני' מהם לבנים ומהם אדומים ומהם שחורי' וזה המין ככבד מכלם ושלש המיני' חמי' ולחי' ומימיהם רפוא' לכבד והם מצהילין את הפנים אפר מן היין ויוכל אדם להכיר שאלה שבצרפת בלי פה והשלשה המיני' פה להם והנה הארוז והאפונים הם זרעונים ומבריאים את הבשר ועוד כי כל מאכל שהוא תאוה לנפש יותר יועיל ממאכל שאין הנפש אוהבת אותו אף על פי שיהיה תם ולא כתולדת החיי' והנה אלו היו אוכלין דבר שתתאוה נפשם והיה מועיל להם : ויהי · נושא · בנפשו ואשר קצר להזכיר היין זכרו עתה · וכ״ן זרעוני' נוסף כמו לגאיונים ורבים כמוה' : והילדים · טעם ארבעת' שהיו שוים בכל חכמה רק דניאל הוסיף עליה' שהיה מבין בכל חזון ופתרון חלומות כי הוא לבדו היה נביא ולא השלשה : ולמקצת · בסוף השלש שנים: להביאם · לפני המלך : וידבר · בלשונו : ולא נמצא · מכל הילדי' היהודים שגלו כאלה ארבעתם : ויעמדו לפני המלך · הם לבדם : וכל זה יורה כי נבוכד נצר היה יודע חכמות וימצא כל אחד מאלה ארבעתם יודע עשר ידות על כל חרטום ואשף ויתכן היות עשר לשון רבי' כמו מעשרה שליטים בעבור כי עשרה סף החשבון ובעל ספר יצירה אמר עשר ספירות בלי מה והחרטומים אינם האשפי' כי הנה כתוב לקרוא לחרטומים ולאשפים ושם אפרשם : ויהי · הטעם שהיה בבבל עד שנה אחת לכורש המלך ואילו היה כתו' עד שנה אחת היה נראה כי שנה שלימה עברה ובאומרו שנת אחת הטע' בתוך שנה :
ובשנת

13 וְיֵרָאוּ לְפָנֶיךָ מַרְאֵינוּ וּמַרְאֵה הַיְלָדִים
הָאֹכְלִים אֵת פַּתְבַּג הַמֶּלֶךְ וְכַאֲשֶׁר
תִּרְאֵה עֲשֵׂה עִם־עֲבָדֶיךָ׃ וַיִּשְׁמַע
לָהֶם לַדָּבָר הַזֶּה וַיְנַסֵּם יָמִים עֲשָׂרָה׃
טו וּמִקְצָת יָמִים עֲשָׂרָה נִרְאָה מַרְאֵיהֶם
טוֹב וּבְרִיאֵי בָּשָׂר מִן־כָּל־הַיְלָדִים
הָאֹכְלִים אֵת פַּתְבַּג הַמֶּלֶךְ׃ וַיְהִי
הַמֶּלְצַר נֹשֵׂא אֶת־פַּתְבָּגָם וְיֵין
מִשְׁתֵּיהֶם וְנֹתֵן לָהֶם זֵרְעֹנִים׃
וְהַיְלָדִים הָאֵלֶּה אַרְבַּעְתָּם נָתַן לָהֶם
הָאֱלֹהִים מַדָּע וְהַשְׂכֵּל בְּכָל־סֵפֶר
וְחָכְמָה וְדָנִיֵּאל הֵבִין בְּכָל־חָזוֹן
וַחֲלֹמוֹת׃ וּלְמִקְצָת הַיָּמִים אֲשֶׁר־
אָמַר הַמֶּלֶךְ לַהֲבִיאָם וַיְבִיאֵם שַׂר
הַסָּרִיסִים לִפְנֵי נְבֻכַדְנֶצַּר׃ וַיְדַבֵּר
אִתָּם הַמֶּלֶךְ וְלֹא נִמְצָא מִכֻּלָּם
כְּדָנִיֵּאל חֲנַנְיָה מִישָׁאֵל וַעֲזַרְיָה
וַיַּעַמְדוּ לִפְנֵי הַמֶּלֶךְ׃ וְכֹל דְּבַר חָכְמַת
בִּינָה אֲשֶׁר־בִּקֵּשׁ מֵהֶם הַמֶּלֶךְ
וַיִּמְצָאֵם עֶשֶׂר יָדוֹת עַל כָּל־הַחַרְטֻמִּים
כ הָאַשָּׁפִים אֲשֶׁר בְּכָל־מַלְכוּתוֹ׃ וַיְהִי
דָּנִיֵּאל עַד־שְׁנַת אַחַת לְכוֹרֶשׁ הַמֶּלֶךְ׃
ובשנת

ומראה ז' קמצי' וסימ' ומראה כבוד יי' כאש · ומראה הנגע עמק · ומראה הנתק · ומראה אש לילה · ומראה האפני' כעין אבן תרשיש · ומראה הילדים האכלים · ומראה הערב והבקר · וא' פת' ומראה ולא בחידת : משתירם ג' וסימ' והיה כנור ונבל תוף וחליל · בחמם אשית את משתיהם · ויהי המלצר נשא את פת בגם · נבוכד נצר י' הס' וסימ' נמסר במסר' רבת' בערך נ"ב בס"ד · וימצאם ג' וסימ' וילך יוסף אחר אחיו וימצאם · עשר ידות על כל החרטמים וימצאם עשרת אלפים · אנ"ך :

רשי

וכאשר תראה · לפי מה שתראה עשה : נושא את פת בגם · נוטלו לעצמו : אמר המלך להביאם · שיביאו לפניו : החרטומים · הנו שפואלים בטיני מתים בעצמות מתים · כדאת אמרת שחיק עצמות שחיק טמיא : האשפים · אלו שדוקקים במזל · כך מפורש בתנחומא : ויהי דניאל · בגדולה בבבל עד שנה אחת לכורש המלך לדברי האומר האחך זה דניאל ולמה נקרא שמו התך שחתכוהו מגדולתו · צריכין אנו לומר שזה כורש הראשון שלפני אחשורוש · ולדברי האומר שכל דברי מלכות נחתכין על פיו נאמר כורש זה הוא דריוש הפרסי אחר אחשורוש ובימי דריוש המדי שהשליכו לגוב אריות לא ירד מגדולתו שנאמר ודניאל דא הצלח במלכות דריוש ובמלכות כורש פרסאה למדנו שבימי כורש הפרסי היה בגדולה : ובשנת

רבינו סעדיה גאון

ולמקצת ולסוף : ובריאי בשר · שמינים ויפים : ודניאל הבין בכל חזון וחלומות · ארבעתם היו חכמי' בכל ספר אומה ולשון לקרוא ולכתוב ולפרש ויותר עליה' דניאל שהיה מבין לפרש כל חזון וחלומות : עשר ידות · עשרה חלקים כמו וארבע הידות מתרגמינן וארבע חולקין : החרטומים · מלאכתם בחורים הטמונים כילד היו ניקבין אור באילן ומכניסין בו דברי כשפי' ואוסמין אותו והוא מגיד להן כל דבר הרטי' אור הטוס ולמה כתוב החרטמים חסר וי"ו שאולין בקברות בחורי טימי מתים: האשפי' שדוקקין במזל כמו האשפי' אביון מתרגמי' דלחקין : ויהי דניאל עד שנת אחת לכורש המלך : הוא כורש הגדול שאם תאמר לכורש הקטן היאך אמר למטה בשנת שלש לכורש מלך פרס והיאך אמר ובשנת שתים לדריוש המלך : ובשנת שתים למלכות נבוכד נצר · חסר אל"ף שמאותו היום נגזרה עליו חסרון מלכות בבל : חלם נבוכד נצר חלומות · ב' חלומות חלם אחת של בלם ואחת של אילן והוא בשמינית למלכותו הגלה ליהויקים ולפיכך כמצא לדניאל לשם ואם תאמר בשנת שתים לנבוכד נצר היאך נמצא דניאל לשם אלא כשהחריב נבוכד נצר את ירושלם העלהו הכתיב כאילו מלך באותו העת ולכך נאמר בשנת שתים לנבוכד נצר כלומר י"ט שנים היו מיום שמלך עד יום שהחריב ירושלם וקדמה גלות יהויקים לחורבן ירושלם י"א שנים ולא תוכל לפרשו בענין אחר הסתכל לשם לעילא ותמצא כמה שני' היו עד עכשיו בשנת ארבע ליהויקים מלך נבוכד נצר ויהויקים מלך י"א שנים כמה שנים הם משנת ארבע עד סוף י"א שמונה שנים ולצדקיהו אחת עשרה הרי תשעה עשר וב' שנים משהחריב את ירושלם הרי לך כ"א שנים לפיכך הווי פירו' דבשנת שתים לנבוכדנצר מיום שהחריב את ירושלם : ותתפעם רוחו · שהיה מקשקש רוחו בקרבו שפעמון זשירשו רבותינו הואיל ונכפה ותתפעם בשני תו"ין שנטרף בשני טירופין על ששכח החלום ופתרונו שבפרעה אמר ותפעם ששכח הפתרון וזכר החלום : נהיתה · נטרפה כמו נהייתי ונחליתי · פ' אויסי דניאל עד שנת אחת לכורש · שהיה לראש ולקצין על כל יודעי דעת מיום שפתר החלום עד תום כל מלכות בבל עד תום ע' שנה וגם במלכות דריוש היה על כל מלאכת מלכות בבל עד שנת אחת לכורש כמו שנ' עד שנת אחת לכורש המלך ואחרי כן עודנו חי ואולם מנע נפשו ממלאכת המלכים ומינה את זרובבל תחתיו על כן מלאכו אותו בשנת שלש לכורש מתאבל ומתענה כ"א יום ואם היה במלאכת המלך לא היה יכול לחדול ממלאכת המלך את כל הימים כמלכי בבל ודניאל בתרע מלכה תמיד וגם בימי דריוש צריכין תלתא די דניאל חד מנהון ובימי כורש חדל : ובשנת

תורת חסד · ברכת ישרים

מזה ויתנו הזרעים והמים לבד ולא הפת בג המלך ויין משתיו · או יובן ויתנו לנו ג"כ מן הזרעים ונאכלה ומים ונשתה להיות כי הזרעים הם מאדדים את השכל ובכן תלא לאורה מחשבת המלך והוא מה שכתב הרא"ב ע וז"ל וג' המיני' חמים ולחים ומימיהם רפואה לכבד והם מצהילים את הפנים יותר מן היין עכ"ד : ויראו לפניך מראינו ומראה הילדים האוכלים את פת בג המלך יר' את פת בג המלך לבדו ומבלי זרעונים וכאשר תראה עשה וגו' כלומר אתה לנו משם ולאחר זרעונים ומים לבד אחרי שיש בהם תועלת לחדוד השכל או לתתם לנו יחד עם הפת בג ועם יין משתיו : וישמע להם לדבר וג' יר' לתת להם הזרעונים והמים יחד עם כתיכת הפת בג המלך ויין משתיו ויכסם ימים עשרה : ומקצת ימים י' נראה מראיהם טוב וכו' ויהי המלצר נושא את פת בגם ויין משתיהם יר' לומר כו' משם והלאה היה המלצר נושא לעצמו את פת בגם ונותן להם זרעונים לבד : והילדים האלה וגו' כי זכות הרבים מסייע הרב רב ולמקצת הימים אשר אמר המלך להביאם יר' אשר אמר המלך לאשפנז להביאם להיכלו וכו' ויביאם שר הסריסים הוא בעצמו ולא ע"י איש אחר : וידבר אתם המלך יר' אתם לבדם ולא ע"י מתורגמן ולא פחדו מהשיב לו תשובה על כל דבר ודבר וכו' ועוד נמצא בהם נוסף על כל מה שהיה בהם מן השלמות והוא כי עמדו בעומד על רגליהם זמן רב לפני המלך ולא ישבו וכמו שאמר המלך ולעמוד בהיכל המלך שרולי' ר"ל ולעמוד על רגליהם זמן רב בהיכל המלך : ויהי דניאל וגו' יר' עם היות כי החליף את שמו שר הסריסים הנה עם כל זה שם דניאל לא הוסר ממנו וכמו שנבא עליו ישעיה הנביא ואמר שם עולם אתן לו אשר לא יכרת ואולי

אבן יחייא

להם כח לסבול לבלתי ירוקו ויתעטשו ויבאו בנקביהם · ולסבול התמידה התמידיית והגירים לדים כאלה · וללמדם ספר · רוצה לומר שיהיה גם כן להם כח לסבול העיון בלמידת החכמות · כי העיון התמידיי מתיש הכח ולסבול העיון בלמידת לשון כשדים והוא רמז ללמידת הטבעות והכמוסים והמלאכות והתכולו' המלחמה מהשכל המעשי אשר היה לכבליים בלשונם לשון כשדים · וימן להם וגומר ושהמלך יכין להם מנה יפה דבר יום ביומו מפתו ומיינו אשר היו רגילי' שיהיו במלכות · ובכה יתגדלו שלשה שנים למען ישתלמו בשלימות גדול לפחות מקצתם ויעמדו לפני המלך לשרתו · אשר בדרך טבע היה הכרח שיהיו שלמים הן מצד טבע אומתם שהיא השלימה שבאומות הן מצד טבע אביה' שהיה המיוחס שבאומה מן זרע המלוכה והפרתמים · הן מצד תכונת איבריהם ומראיתם השלימה המורה על שלימותם הן מצד שכלם והן מצד כחם והן מצד מאכלם ושתייתם · ויהי בהם מבני יהודה וגומר ספר שהיה בהם היינו בילדים הנזכרים מבני יהודה אשר לקח אליו אשפנז בלכד המלך ארבעה שלמים מאד היינו דניאל חנניה מישאל ועזריה אשר לגודרו אומר אשפנז היותם ראוים לעמוד לפני המלך לשלימותם שינה את שמם ויגם להם שמות מאלהי הארץ לכבוד ולתפארת · וישם דניאל וגומר הנה גאולה גדולה ותשובה שיתה לדניאל וחביריו עלותם במעלה רמה לאכול מפת בג ויין משתה מלך גדול כנבוכד נצר ועם כל זה למען ה' ותורתו הסכים הוא וחביריו לבלתי התגאל בגאולה והיתה הזאת ולקדש את ה' ולסבול המיתה בטרם יטנפו פיהם במאכלות אסורות ולהיות כי דניאל היה היותר שלם מכלם והוא היה אשר העיר הדבר וחביריו נתפתו אחריו לכן בראשונה התיחס לו לבדו הפעל הכאות הזה · ואחר כך לו ולחביריו יחד · וכראשונה ביקש דניאל בתפילה ותחנונים משר הסריסים הממונה על ככה שלא יכריחהו להתגאל · מה שהיה מההכרח שבשר ההוא יכעס עליו ויאשימהו אל המלך הן מפני האהבה ואל כבוד המלכות אשר הילד משכן ונכזה הלז בזה בראותו מאכלו ומשתהו · והן מפני היראה מהמלך פן יענישהו בראותו כי לא יצא אל הים תכליתו המוכן מכל השנות בסעודר המאכל ומשתה בטוב אשר יעמיד הגוף וכליו על מתכונתם למען יצאו פעולות השכל שלימות · מה שנתן ה' את דניאל לחסד לפני השר ולא הלשינו מפני אהבתו אל המלך · וגם מפני היראה לא הלשינו · ואמנם אמר אליו בלתי עשותו כדברו לרוב יראתו מהמלך בהתראות השדר התכלית אשר למענו נתנו במשמרת בידו · ויאמר דניאל אל המלצר וגומר נראה שאחרי ראות דניאל כי שר הסריסים לא שמע אליו דבר לבבו הם עם המלצר אשר היה עבד השר ההוא והפקיד עליהם ועל מאכלם ומשתיהם · וגם הוא ענה כדבריו לירחתו מהשר ומהמלך · ואז אמר דניאל אלא שינסה עשרה ימים שהוא שלם האדם אשר בזמן הלז יתראה ההפעלות שיעשה בהם אם טוב ואם רע באכלם מן הזרועים והוא כל מיני קטנית ובשתותם המים ויראה מראיהם ומראה שאר הילדים האוכלים המעונגים וכאשר יראה כן יעשה כי אולי מראיהם תהיה יותר חשובה מהם · מה שכן עשה וישמע לקולם ובהשגחת האל ית' בראיות נראה מראיהם טוב · ובבריאות היו בריאי בשר מכל שאר הילדים · והתמיד לעשות כן המלצר והיה נושא את פת בגם ויין משתיהם ונותן להם זרעונים · וזולת כי הילדים האלה ארבעתם בהשגחת ה' היו שלמים בדברים הגופנים ביופי ובריאות מכל הזולת · עוד היו שלמים מהם בדברים הרוחניים וזה לבוטחם בה' ולקדשם את שמו · כי נתן להם האלהים מדע מהשכל המעשי בכל ספר · והשכל מהשכל העיוני בכל חכמה · ודניאל שהיה השלם שבכלם הגיע לקצה הגבול הנבואיי והבין בכל חזון וחלומות · ולמקצת הימים אשר אמר המלך להביאם שהם שלשה שנים · ובטרם כלות הימים ההם רק קצתם השר הסריסים הביאם מעצמו לפני המלך בראותו את שלימותם · ודבר אתם המלך ולא נמצא מכלם שלמים כאלו הארבעה ולכן המלך החזיקם לעמוד לפניו · ולא די שהיו חכמים מכל שאר הילדים · אבל בכל דבר חכמה אשר למדו · ובינה מאשר היו מבינים מעצמם ומוציאים דבר מתוך דבר אשר ביקש מהם המלך מצאם עשר ידות על כל החרטומים והאשפים אשר בכל מלכותו' וזה חרטומים הם החכמים בשכל עיוני · והאשפים הם החכמים בשכל המעשי : דניאל

הפרשה הב' · ויהי דניאל עד שנה אחד וגומר ספר כי היה

רלבג

שיהיה מתוקן למאכל המלך ומיין משתיו · כי כבר היה שוהה ויגוע מתחלפים ואיה המלך לגדלם שנים שלש בזה האופן ללמדם ספר ולשון כשדים כדי שיוכלו לעמוד לפניו מצד חכמתם ומוסרם : ויהיו בהם מבני יהודה · ידמה שאלו לא היו מזרע המלוכה ולא מהפרתמים · ולזה וישם להם שמות ; וישם שם לדניאל בלטשאצר ידמה שכבר הכיר מעלת דניאל וחכמתו העצומה · ולזה קראהו בלטשאצר

א וּבִשְׁנַת שְׁתַּיִם לְמַלְכוּת נְבֻכַדְנֶצַּר חָלַם נְבֻכַדְנֶצַּר חֲלֹמוֹת וַתִּתְפָּעֶם רוּחוֹ וּשְׁנָתוֹ נִהְיְתָה עָלָיו׃
ב וַיֹּאמֶר הַמֶּלֶךְ לִקְרֹא לַחַרְטֻמִּים וְלָאַשָּׁפִים וְלַמְכַשְּׁפִים וְלַכַּשְׂדִּים לְהַגִּיד לַמֶּלֶךְ חֲלֹמֹתָיו וַיָּבֹאוּ וַיַּעַמְדוּ לִפְנֵי הַמֶּלֶךְ׃
ג וַיֹּאמֶר לָהֶם הַמֶּלֶךְ חֲלוֹם חָלָמְתִּי וַתִּפָּעֶם רוּחִי לָדַעַת אֶת־הַחֲלוֹם׃
ד וַיְדַבְּרוּ הַכַּשְׂדִּים לַמֶּלֶךְ אֲרָמִית מַלְכָּא לְעָלְמִין חֱיִי אֱמַר חֶלְמָא לְעַבְדָיךְ (עַבְדָךְ ק׳) וּפִשְׁרָא נְחַוֵּא׃
ה עָנֵה מַלְכָּא וְאָמַר לְכַשְׂדָּיֵא (לְכַשְׂדָּאֵי ק׳) מִלְּתָא מִנִּי אַזְדָּא הֵן לָא תְהוֹדְעוּנַּנִי חֶלְמָא וּפִשְׁרֵהּ הַדָּמִין תִּתְעַבְדוּן וּבָתֵּיכוֹן נְוָלִי יִתְּשָׂמוּן׃
ו וְהֵן חֶלְמָא וּפִשְׁרֵהּ תְּהַחֲוֹן מַתְּנָן וּנְבִזְבָּה וִיקָר שַׂגִּיא תְּקַבְּלוּן מִן־קֳדָמָי לָהֵן חֶלְמָא וּפִשְׁרֵהּ הַחֲוֹנִי׃
ז עֲנוֹ תִנְיָנוּת וְאָמְרִין מַלְכָּא חֶלְמָא יֵאמַר לְעַבְדוֹהִי וּפִשְׁרָה נְהַחֲוֵה׃

ובשנת ט׳ ר"פ וסימ׳ נמסר במלכים א׳ ריש סימ׳ ט"ו: ולמכשפים ב׳ וסימ׳ ויקרא גם פרעה לחכמים · ויאמר המלך לקרא לחרטמים: ותפעם ב׳ וסימ׳ ויהי בבקר ותפעם רוחו דפרעה · ותפעם רוחי לדעת את החלום: קדמ׳ דסיפר׳ ותתפעם רוחו ושנתו · תנינא ותפעם: סימ׳ קדמ׳ ופשרא נחוה תנינא ופשרא נהחוה: ופשרה ב׳ כתיב ה׳ בסיפ׳ וסי׳ ענו תנינות ואמרין למלכא · כען דניאל יתקרי ופשרה יהחוה: מלתה ל׳ כתיב ה׳ מני אזדא · וכל תלתה כתיב ה׳ במ"א נרבבין די אבן גלל תלתא: נהחיה כולהון כתיב ה׳ במ"כ כתיב א׳ וסימ׳ ומלתא יתהובד · קרא מלכא · ושארא כולהון בה"א: סימ׳ שנא מהשנא ישתנא תשנא לבנא למבנא יתבנא מתבנא תתבנא כולהון כתיב א׳ בסוף תיבותא:

רש"י

ובשנת שתים למלכות נבוכד נצר · אי אפשר לומר כן אלא בשנת שתים לחרבן הבית כך שנויה בסדר עולם · וקראו למלכות נבוכד נצר על שהרהה זדונו לכנס לתוך דביר מלכו של עולם · נהיתה עליו · לשון שברון כמו הווה על הווה: ותתפעם רוחו · בפרעה נאמר ותפעם רוחו שלא נעלם ממנו אלא פתרון החלום וכאן שנעלם ממנו גם החלום נכפלה הלשון ותתפעם לשון פסיעה וחליפה: לעלמין חיי · לעולם חיה · אמר חלמא לעבדך · אמור החלום לעבדיך: מילתא מני אזדא · הדבר ממני הלך · הן לא תהודענני חלמא ופשריה · אם לא תודיעוני החלום ופתרונו · הדמין תתעבדון · לאברים תתחתכו · והרבה יש בתלמוד הדומי הדמוה במס׳ גיטין · נולי · אשפ׳ · יתשמון לשון וישם יהון שימית לאשפה: והן · ואם · ונבזבה · דורונות: להן · אך · תחוני · תגידו לי: תנינות · שנית · נהחוה · נגיד: מן

רבינו סעדיה גאון

ובשנת שתים לנבוכד נצר ודניאל פתר חלומותיו והלא כבר נאמר ולגדלם שנים שלש וכתב ולמקצת הימים אשר אמר המלך ומן החשבון הזה היתה שנת רביעית ואיך אמר ובשנת שתים דע כי בשנת שתים חלם עד תום הימים לגדל׳ שנים שלש ועוד לא באו לפני המלך ועל כן שאל מן הכשדים לבאר חלומו כי עדיין דניאל לא בא לפני המלך: נהיתה עליו · לשון שכחה: חלם חלומות · הרבה וכי הרבה היו אלא חלום אחד של ענייניס הרבה על שראה זהב וכסף ונחשת וברזל וחרס לכך נאמר חלומות: המכשפים · שמכחישין פמליא של מעלה ופמליא של מטה · ד"א מכשפים מכים שואפים שבלחישה מכים וספין בשרו וכוחו של אדם: כשדים · כמו שדים שעושין מעשיהן מכח שדים: ארמית · בלשון ארם: מלכא לעלמין חיי · כלומר יחי המלך: ופשרא נחוא · ופתרונו נגיד: אזדא · כמו אזלא ויש אומרים אזדא לשון תוקפא כמו זדון ויתכן ואזדא רבא לטעמיה לשון חוזק: הדמין · נתחים כמו ויתנתחו מתרגמינן והדמיה: נולי · ביזה ואין לו דמיון וי"א נולי לשון מגואל כדומן ודומה כאיבום של בהמות · ד"א נולי חרבה: תהחוון · תגידו: מתנן ונבזבה · מתנות והולאה כגון מתנות זהב וכסף ובגדים והולאת לחם ויין ומזונות ואין ונבזבה מעין המבוזבז אלינובו יותר מתומם: להן חלמא · רק החלום ופתרונו תודיעוני וכך אמר להם אם אני אומר לכם החלום אתם בודין לי הפשר מלבכם: תנייגות · ענו פעם שניה ואמרו למלך אמור החלום לעבדיך ונגד פתרונו: אמן

אבן עזרא

ובשנת · אמר הספר שהוא שנת שתים למלכות נבוכד נצר על ירושלים אחר שמרד בו צדקיהו והחריבה ור׳ משה אמר כי ב׳ שנים כשארו למלכותו ולא תמהנו כדבר הזה בכל המקרא והנכון בעיני למלכותו על כל הגוים שהזכיר ירמיה שיכבשם אז שקט וחשב מחשבות על משכבו מה יהיה באחרית הימים כאשר הזכיר דניאל והזכיר חלומות בעבור שישי בצלם זהב וכסף ונחשת וברזל וכלי חרס ומנהג החולם לראות לדבר אחד: ותתפעם כמו נפעמתי ולא אדבר וגזרתם את הולם פעם כאדם שידוכה וידוכה · אמר הגאון כי פרעה ידע החלום ולא ידע פתרונו על כן כתוב בפרעה ותפעם רוחו שהוא מבנין נפעל ונבוכד נצר שלא ידע החלום והפתרון כתוב עליו ותתפעם רוחו אם כן מה יעשה כי הוא אומר ותפעם רוחו ויתכן היות דגשות פ"א ותפעם תחת נו"ן בנין נפעל כי הפועל שהוא עובר הוא נפעל כמו ויוחם ביסדאל או לגשות הפ"א להתבלע תי"ו התפעל והנה יהיה ותפע׳ רוחו כמו ותפע׳ כמו כדרך וכבס המטהר את בגדיו ופי׳ נהיתה עליו הפך ושנתי ערבה לי כענין שבוע וכמוהו נהייתי ונחליתי וקרוב הוא מטעם כמו נהי נהיה: ויאמר · חרטומים · הם חכמי התולדת היודעים העיקרים ותולדות כל דבר וכל מעשים שיעשו בלט וכן כתוב בחרטומי מצרים: ואשפים הם הרופאים · ומכשפים הם המשנים דבר התולדת למראה העין · והכשדים הם חכמי המזלות · והגזרין הם בעלי הקסמים ההולכים לקראת נחשים ואלה הם שהמלך צריך להם לא לחכמי המדות והחשבון והערכים וחכמת הכלים והחכמה העליונה והנה קרא לחרטומים שהם יודעים עיקר החלומות ואיך תראה הנפש חזיונות הלילה גם קרא לאשפים שהם יודעים בדפק הזרוע או במי השתנות הגוף ורובי החלומות הולכים על מתכונת הגוף וקרא גם המכשפים שהם יודעים השעות הראויות לעשות מהם מעשיהם אולי יסתכלו וידעו מה החלום כפי מערכת הכוכבים בזאת השעה גם קרא לכשדים שהם יודעים העתידות כפי מלאכתם בדעתם מולדי האדם לנהוג המעלות על הגבולין ועל מבטי הכוכבים המשרתים ושני המאורות ותקופת השנה והחדש והשבוע והיום והם היו יודעים מולד נבוכד נצר על כן ענו הכשדים תחילה כי הדבר תלוי בהם ובחכמתם כפי דבריהם: ויאמר · אמר אחד מן הגאונים כי היה יודע נבוכד נצר החלום ובא לנסות חכמיו ולולי זה לא האמין בדברי דניאל והנה הכתוב מעיד ותתפעם רוחי לדעת החלום וכאשר אמר לו רעיונך על משכבך סליקו מיד נזכר כי כן היה וכאשר הזכיר הצלם אז נזכר לו כן: וידברו · עתה יחל לדבר לשון כשדים שהוא לשון המלך כאשר דברו והשיב להם: ענה · יש מלות רבות לשון כשדים פירושם כפי טעם המקום · ולפי טעמי אזדא כמו קייתא ואמת הוא והטעם זאת המלה היא תתקיים · ומיהו הן לא תודיעוני החלום ופתרונו חייבי מות אתם · ויפת אמר תעשו קטיעות קטיעות ואמר כי כמוהו נדמה מלך שומרון נכרת וככה ודמיתי אמך כאילו אמר חתיכות חתיכות יעשו במרב · ומלת נולי הריסות וחרבה ושממה ור׳ ישועה אמר כמו דומן: והן · ונבזבה · מנחה ודורון: ענו · אמר הגאון כי לא הוסיפו עתה על התשובה הראשונה רק כראשונה לנכח המלך מדברים כדרך קום נא שבה ועתה לשון יחיד שאינו כמלא יקום אבי והטעם כי פחדו לדבר לנכחו ואמרו אין לנו מענה להשיב רק מה שהשיבונהו למלך: ענה

רד"ק

אזדא · הלכה: בדברי רז"ל נפל אזדא · נפק אזדא · ואזדא לטעמיה: הדמין נתחים תרגום וינתחה לנתחיה והדמיה וישסעהו כשסע הגדי והדמיה כמא דמהדמין גדיא · וכן בדברי רז"ל ודלמא הדומי הדמוה מגעי הדמיה אין בו משום הכותי: נולי אשפה מקום כלל: ונבזבה דורון ומנה וכב"ר וירא ה׳ את ריח הניחוח ללוהבו של מלך שכלל בזיה דסקיבלה כי דורון נהר: יציב

אבן יחייא

דניאל עומד בחצר המלכות בבבל עד שנה אחת לכורש כי כל המלכים כבדוהו לחכמתו ולא יצא משם עד אז אשר עלה מבבל לירושלם עם שאר העולים ברשות כורש אשר פרשה לבנות הבית ולשוב אל עיר הקדש · מה שבזמן הלז נמשך כל הקורות אשר יספר · ורואשונה קרה בשנה השנית למלכות נבוכד נצר שחלם חלומות · היינו כי ראשונה חל החלום · ושנית בחלומו הוא תקף חלם פתרון החלום הראשון ולכן אמר שנה לשון רבים חלומות · ואחר כך בספרו החלום אמר חלום חלמתי בלשון יחיד · ותתפעם רוחו וגו׳ כראה כי אחרי הקיצו משנתו שכח החלום ופתרונו · מה שלשכחת החלום ותתפעם רוחו כי היה כפעמון שמכה פעם לצד זה ופעם לצד אחר וכן הוא היה חושב מחשבות מחשבות כדי לזכור החלום · ולשכחת הפתרון שנתו נהייתה עליו שכשהיה ישן היה נשבר ונדכה וחלם כי גוזר אומר היות דברי הפתרון ההוא מכבאים רעם עליו ובאש הנכאב כשישן אפילו בשנתו הוא נדכה ולבו בל עמו כן הוא היה נשבר וחולה בשנתו · ואז צוה המלך שיבואו לפניו החרטומים שהם החכמים בשכל עיוני והאשפים והם החכמים בשכל מעשי · והמכשפים והם בעלי הכישוף אוב וידעוני ודורשת אל המתים וזולתם מהמעשים בפעולות הכוכבים תחת החכמה ההיא הנקראת בלשון לעז נגרו"מאנציאה · והכשדי׳ הם החכמים המודיעי׳ החדשי׳ על דרך האיצטגנינות כתוכני׳ והוברי שמי׳ ובעלי הגורל בעפ׳ הנקר׳ קולנאטר"אמה · למען יגידו לו חלומותיו מהחלום והפתרון · ואז אמר להם המלך שחלם חלום ושכחו וכפעם רוחו לדעת אותו ולכן היה מבקש מהם שיודיעוהו אליו · ולא זכר להם דבר מהפתרון כי אמר אחרי שיודיעוהו החלום עוד אשאל מהם הפתרון כי רצה ללכת בהדרגה: וידברו

תורת חסד · ברכת ישרים

ואולי נוכל לומר ג"כ כי לזה בעצמו כיוונה המלכה באומרה כען דניאל יתקרי ור"ל כי עם היות שהמלך אביו שם שמו כשם אלהיו עכ"ז לא הוסר שמו ממנו מעולם ודניאל יתקרי:

בשנת · שתים למלכות כ"כ וגו׳ הנה החכם ן׳ סנה כתב בספרו ז"ל קדחת הוא חום בלתי טבעי משתנה לאשיי והחום ילקח הנה בסוג כי כל הקדחות מסכימות בחום בלתי טבעי יאמר להבדיל הטבעי אשר הוא השומר כי חום הקדחת מפסיד ומשתנה לאשיי זהו במקו׳ הבדל מקיים כי כל שנויי ורבוי חום לא יוליד קדחת כמו שיראה בחום הנולד מן הכעס או מהתנועה אבל כשיהיה השנוי גדול אז יוזקו הפעולות במוחש ולזה כאמר משתנה לאשיי׳ א"כ היטיב האומר באומרו הקדחת הוא חום טבעי משתנה לאשיי ולכן כאשר הקדחת היתה מיוחדת בלב הלב רב הבער והתלהבות הרוחות אשר יצאו מהלב ביחד עם הדם יעברו בכל הגוף ויחממוהו בכללות מעלה ומטה מבית ומחוץ ע"כ והוא אומר פה ותתפעם רוחו עם ב׳ תוי"ן והוא להגדיל ענין פעמוניית הרוח והכונה על התלהבות הרוח הרב אשר נתלהב בכל גופו ונתחמם בכללות כאמו׳ ואחרי שנתלהב בכל גופו על האופן הזה הנה שנתו נהייתה עליו כלומר אזל לנום ולישן והלא אין ספק כי השינה אחרי התלהבות הקדחת מעורדות ומחזקה ההתלהבות הרבה מאד וכן נהיה לכ"כ: ואפשר עוד לומר כי מצד מה שראה בחלומו נפלה עליו תרדמה גדולה:

והרא"בע ז"ל כתב ופי׳ נהייתה עליו הפך ושנתי ערבה לי כענין שבוע וכמוהו נהייתי ונחלתי וקרוב הוא מטעם נהי נהיה ע"כ: וכפי זה אולי יר׳ לומר כי שנתי בעצמה קננה עליו והוא כענין שאר"זל אע"ג דאיהו לא חזי מזליה קחזי וכו׳: ויאמר להם המלך חלום חלמתי ותפעם רוחי לדעת את החלום ולא אמר להם והתפעם רוחי לשני טעמים אם לדי שלא לפתוח פיו לשטן שנתפעם ג"כ רוחו על האופן הרע הנזכר ואם כדי שלא יבינו מדבריו שזה שענין החלום בוא בנוי עליו מאחר שנתפעם ג"כ רוחו על האופן הנזכר ועל זה יזדמנו לומר לו מלה כדבה ושחיתה אלא שיסתכלו מצד חכמתם וידעו אמתת הדבר ולזה בעצמו לא שיים דבריו שאמרו חלום חלמתי ותפעם רוחי לדעת את החלום ולא אמר ותתפעם רוחי לדעת את החלום והוא לומר לא נפעם רוחי מצד החלום בעצמו והוראותיו אלא כדי לדעת את החלום · ועכשו שבאתי לומר דבר זה אולי תת רק ג"כ מה שהקשה הרא"בע ז"ל ממה שאמר פה ותפעם רוחי ולא אמר ותתפעם והוא יען כי הוא לא אמר בזה שום דבר מענין מה שנתפעם רוחו מצד מציאות החלום כי אילו היה מדבר על זה אויב דבר הנה יהיה אז אומר ותתפעם אלא שבא לומר להם עוד דבר אחר והוא שנתפעם רוחו לדעת את החלום ודבר זה שבשבתו בא אליו הפעמוניות הלזה לא היה שוה כל הדבר שבא לו בשבתו פעמוניות הראשון: וידברו הכשדים למלך ארמית הנה הם מצד חכמתם ידעו הדבר בעצמו שארז"ל שאין מלאכי השרת מבינים בלשון תרגו׳ ולכך המליאו המלאה׳ ויאמרו לו ב׳ לשון תרגום מלכא לעלמין חיי והוא לומר הנה קודם שנפתור חלומותיך תכתנו רוצי׳ לומר לך בלשון ארמית חלמא עבא חזייתא והוא דתחיי לעלמין כדי שיהיה חלומך לטוב לדוגלת שימעו המלאכים מזה דבר שמא יקטרגו עליך וכו׳ ולאחר היותך סומע מפינו דבר זה אמר חלמא לעבדך ופשרא נחוא כלומר ואחרי שאכחנו עבדיך והוהביך פשרא נכונה לטובה נחוא גם כי לא שיה אותו הדבר בעצמו שמירה עליו החלום מצד עצמו והדבר הוא יען כי כל החלומות הם הולכין אחר הפה עד שעל כן ראוי הוא לאל׳ לבלתי ספר חלומות כי אם לאוהביו וכמו שאורוכו רז"ל · והנה הם אמרו לו כן לפי שהיו חושבים שלא שאל מהם המלך כי אם פתרון החלום: ענה מלכא ואמר לכשדים מלתא מני אזדא וגו׳ יר׳ דבר זה של טוביות שאתם אומרים שראיתיו בחלומי הלך ממני כי אני יודע כי שכתי כהייתה עלי והענין הוא עלי להפך ממה שאמרתם: והן · חלמא וגו׳ יר׳ והן חלמא ופשרה תהחוון מתנן וגו׳ תקבלו מן קדמי כלומר מן השרים

רלב"ג

בלטשאצר כשם אלוה נבוכד נצר כמו שאמר אחר זה וילמה שאלך השמות שמם לחנניה מישאל ועזריה היו שמות לאלילים או שמות חכמים גדולים מפורסמים בבבל: וישם דניאל על לבו אשר לא יתגאל בפת וגומר · קבלתי בפי׳ זה מהרב אדוני אבי ז"ל כי יתגאל הפך מענין גואל · וקרוב כמו מלת יסרם שהיא הפך מענין שורש ורוצה בו עקירת שרשים · והרצון בזה ג"כ שלא יפסיד גואליינו כי אם יאכלו מפת הגוים ההם או ישתו מיינם יהיה סבה שתרבה האהבה ביניהם ואולי יתחתנו זה בזה · ומפני זה גזרו רז"ל על יינם משום בנותיהם · ועם כל זה לא יכלו למנעם מפני זה כי כבר התחתנו רבים מהם עם הזרים כמו שנזכר בספר עזרא והנה היה ענין זה כענין שמשון שה׳ התחלתו להגילו ממה שנפל בו בסוף · לזה שיהיה נזיר ה׳ מהבטן עד יום מותו כי זה מ מה שימנע ההבדל בעריות · והנה לפי זה הפי׳ שהוא נכון מאד נוכל לפרש שישראל מעניין סיגוף וכלוך · והרצון בו שלא יביא זה על ישראל להתגאל בדעות האם ובמנהגים · כי זה יהיה סבה להתחתן בהם זה התחתנות יהיה סבה להמשך בפעולותיהם ובאמונתם: ויתן האלהים את דניאל לחסד ולרחמים הנה אמר זה כי לולי היותו נשוא חן בעיניו היה כועס עליו על שהיה מבזה פת המלך

רד״ק

יציב אמת והדבר מורגל וידוע : זבנין כמכרים וכמפרים : כדב' ושחית' בכזב' ונשחת': הזדמנתון אתם מזומנים : עד די עדנא ישתנה עד אשר העת ישתנה עליכם שתהיו נמסרים למיתה · וי"מ עד הערב שישתנה העת : בנס · בזעף תרגו' והנס זועפים והא איכון נסיסין : באדין באדין תרגום של אז : עיט' וטעם עצה ומדברי דבותינו ארבעה מתו בעטיו של נחש בעצתו שנתן לחוה : וטעם כמו טעם זקנים יקח שהוא תוכן הדבר : מהחצפה גלויה לשון אנוף בדברי רז"ל למי שהוא עז פנים ותרגום קשי פנים חציפי אפין : רזא

אבן עזרא

ענה · באמת יודע אני כי העת אתם קוני' והטעם אתם דומי' את השעה בעבור שראיתם כי מלה יצאה מפי והיא קיימת והוא אם החלום לא תודיעוני אחת היא דתכם הדת שנתתי שתהרגון וד"לת הזדמנתון תחת תי"ו התפעל ויאמר ר' מריכים כי כן מלת הזכו כמו הזדכו ולא יתכן להיותו מבנין נפעל בעבור דגשו' הכ"ף ורבי משה הכהן ספרדי אמר כי הוא בנין התפעל ודגשות הזי"ן להתבלע הת"יו והוא התזכו וזהו הנכון בעיני : עד די עדנא ישתנא · ואתעסק בדבר אחר : ענו · לא יש אנוש על היבשה שאל' המלך יוכל להגיד והנה כל מלך שהיה לפניך לא שאל כשאלה הזאת : ומלתא · יקירא · כמו ויקר פדיון נפשם שלא מצאה טעם : אלהין · הם המלאכים העליונים שהם צורת אמת ואינם בגופות והנשמות נגזרות מהן כאור היוצא מהשמש והנשמו' הם נופות על כן אינמו יודעות הנסתרו' רק מעט ובמראו' בלילה שאין הנשמות מתעסקות בצורכי הגוף והיודעו בסוד הנשמ' יעיד על דברי : כל · בנס · בזעף תרגום והנ' זועפי' · וחכימי בבל הם הנזכרים בתחילה : ודתא · הדת יצא' מלפני המלך : באדין · אז דניאל השיב עצה וטעם והנה כמו שבעה יעטוהי וטעמו כמו משבעה משיבי טעם עצה פוטיפר שר הטבחים של פרעה לפי דעתי אינו כמו רב טבחיא כי מלת טבח בלשון הקדש תתפרש לשני טעמים האחד הריגה כמו רב טבחיא והראיה די נפק לקטלא וכמוהו ככבש אלוף יובל לטבוח כלאן ורבים ככה והטעם השני כמו בלשון ישמעאל מבשל כמו וטבוח טבח והכן כי אין אדם באותו זמן שוחט לאן במצרים כמו לרקחות ולטבחות כי הנשים אינן שוחטות גם וירם הטבח ובעבור כי שר האופי' היה אופה הלחם ושר המשקים חבירו על כן אמרתי כי שמש המלך בבית חברים שהוא שר המבשלים ולא שמש בבית הסהר שיאסרו בו כל האסורים בעבור גודל מעלת' שהיו שרים : ענה · טעם מהחצפה מהירות אז הודיע אריוך לדניאל שיב' ויבקש לו זמן ובן עשה · ודניאל בא ויבקש מן המלך ובלשון הקדש אם תבעיון בעיו : אדין

דניאל ב

ענה מַלְכָּא וְאָמַר מִן־יַצִּיב יָדַע אֲנָה
דִּי עִדָּנָא אַנְתּוּן זָבְנִין כָּל־קֳבֵל דִּי
ט חֲזֵיתוֹן דִּי אַזְדָּא מִנִּי מִלְּתָא׃ דִּי הֵן־
חֶלְמָא לָא תְהוֹדְעֻנַּנִי חֲדָה־הִיא
דָתְכוֹן וּמִלָּה כִדְבָה וּשְׁחִיתָה
הִזְמִנְתּוּן לְמֵאמַר קָדָמַי עַד דִּי עִדָּנָא
יִשְׁתַּנֵּא לָהֵן חֶלְמָא אֱמַרוּ לִי וְאִנְדַּע דִּי
י פִשְׁרֵהּ תְּהַחֲוֻנַּנִי׃ עֲנוֹ כַשְׂדָּיֵא קֳדָם־
מַלְכָּא וְאָמְרִין לָא־אִיתַי אֱנָשׁ עַל־
יַבֶּשְׁתָּא דִּי מִלַּת מַלְכָּא יוּכַל לְהַחֲוָיָה
כָּל־קֳבֵל דִּי כָּל־מֶלֶךְ רַב וְשַׁלִּיט מִלָּה
כִדְנָה לָא שְׁאֵל לְכָל־חַרְטֹם וְאָשַׁף
וְכַשְׂדָּי׃ וּמִלְּתָא דִי־מַלְכָּה שָׁאֵל
יַקִּירָה וְאָחֳרָן לָא אִיתַי דִּי יְחַוִּנַּהּ קֳדָם
מַלְכָּא לָהֵן אֱלָהִין דִּי מְדָרְהוֹן עִם־
בִּשְׂרָא לָא אִיתוֹהִי׃ כָּל־קֳבֵל דְּנָה
מַלְכָּא בְּנַס וּקְצַף שַׂגִּיא וַאֲמַר
לְהוֹבָדָה לְכֹל חַכִּימֵי בָבֶל׃ וְדָתָא
נֶפְקַת וְחַכִּימַיָּא מִתְקַטְּלִין וּבְעוֹ
דָּנִיֵּאל וְחַבְרוֹהִי לְהִתְקְטָלָה׃
בֵּאדַיִן דָּנִיֵּאל הֲתִיב עֵטָא וּטְעֵם
לְאַרְיוֹךְ רַב־טַבָּחַיָּא דִּי מַלְכָּא דִּי נְפַק
טו לְקַטָּלָה לְחַכִּימֵי בָּבֶל׃ עָנֵה וְאָמַר
לְאַרְיוֹךְ שַׁלִּיטָא דִי־מַלְכָּא עַל־מָה
דָתָא מְהַחְצְפָה מִן־קֳדָם מַלְכָּא אֱדַיִן
מִלְּתָא הוֹדַע אַרְיוֹךְ לְדָנִיֵּאל׃ וְדָנִיֵּאל
עַל וּבְעָה מִן־מַלְכָּא דִּי זְמָן יִנְתֶּן־לֵהּ
וּפִשְׁרָא לְהַחֲוָיָה לְמַלְכָּא׃

אדרין

די מלך חד מן י"א מקומות דמתרדפא פשטא אחרי היתיב וסימ' או בנבלת בהמה טמאה · אחרי הכתו את סיחון · והיה כל מעבר מטה · איש יושב על כסא דוד ומושל · כי מאסו את תורת יי' דישעיה · איש הולך אחר שרירות לבו הרע דירמיה · שקר הנביאים נבאים בשמי · די מלכות תחות שמיא · די כל מלך רב ושליט · די מרת עבר נהריא על כל חרד כדבר אהינו דעזרא כ"ח מלין כתיב יו"ד בסיפרא וסימן חכימי לידעי בני אחרי רעיני הדרי שלטוני רבי גברי והדברי חטי צפרי תרי וחזוי לחרי זיוי מאני · לאהלי וקטרי מלי יתקרי סרכי מעלי רוחי בעיני ענני קדישי ונהירא ונהורא קרי בו"יו וכתיב י"וד :

רשי

מן יציב ידע אנה · באמת יודע אני · יציב דבר אמת ונכון · זבנין · אשר השעה זו אתם מסרים למות : כלקבל די חזיתון רואים שהלך ממני הדבר ואתם כופלים לי להגיד לכם : די הן שאם החלו' ופתרונו לא תודיעוני אחת היא דתכם למות · די עדנא אנחנן ... ומלה כדבה ושחיתה הזמנתון · או הם דבר כזב ונשחת הכינו עליכם' לומר לפני עד די עדנא ישתנא · עד אשר ישתנה העת כלומר קול' נטו צללי ערב שיסתלק מועד הבקר עד די עידנא ישתנה לשון גערה ונזים הוא · כך יענם · והעונש כבר פירש למעלה · ודוגמתו לכן כי הורג קין לכן · אך הכנו' אמרו לי מה חלמתי והודע כ"ם שהפתרון תגידו · די מלת מלכא · אשר דבר המלך יוכל להגיד · כל קבל · כל כנגד · כלומר תשובותינו זו אמת היא לעומת שלא היה מלך מעולם ששאל דבר כזה מלה כדנה · דבר כזה · והק' הדומה במזל : יקירא · כבדה ומשאה כבד : ואחרן לא איתי די יחוינה · ואשר אין אשר יגידה · להן אלהין אך המלאכי' אשר מדור עם בשר ודם אינו : מדריהון · מגוריהון כל

קבל דנה · לעומת התשובה הזאת · מלכא בנס וקצף שגיא · היה המלך בזעף וקצף גדול : בנס בזעף והנס זועפי' · ת"א והא איכון נסיסין · ואמר להובדה · ויאמר להאביד · וי"ו של ואמר נתעלמו בו מנחם ודונש · מנחם דחק עצמו להיות ב' של בנס ביסוד התיבה ולא פתר בנס וקצף לשון שמות דברים אלא לשון פעל רגז וקצף הרבה ואמר להאביד וי"ו שבואמר דחקו לפתור כן · ודונש אמר אי אפשר להיות ב' בנס סוד בתיבה אלא פס דבר היא וכן פתרו בזעף וקצף גדול אמר להאביד ושם הו"יו טפילה ויתרה כמו וי"ו של ורכב וסוס · ואני אומר אין הו"יו דחוקה להיות טפלה ויתרה כי כן פתרונו · מלכא בנס וקצף שגיא · המלך נהיה בזעף וקצף גדול ואמר בזעפו להאבידם ומן המקראות קלרי לשון הוא : ודתא נפקת · דת המלך ונזירתו יצא במדינה ובעו דניאל וחבריה להתקטלא · ונתבקשו דניאל וחביריו ליהרג · ומדרש ר' תנחומא ואחרן לא איתי : אחרן לא איתי כהן גלובש אורים והומים איכו כאן שיגיד לך · אמר להם כל כך היה כח בתותו בית וכהם לי עצה להחריבו · מיד כעס וצוה להרגם · באדין · תרגום של אז · התיב עטא · וטעם לאריוך · השיב עצה וטעם לאריוך שם האיש · רב טבחא · שר ההורגי' המחוייבי' הריגה · על מה דתא מהחצפה מה זה שדת המלך תגופה להרוג · אדין מילתא הודע אריוך לדניאל · שקצף המלך על שאין פותר חלומו : על ובעא · נכנס ובקש · יגתן ליה · יתן לו : רזא

רבינו סעדיה גאון

מן יציב · באמת ויציב אמר לכן הרי אני אומר לכם הגידו לי ואתם אומרים לי אמור אתה לנו שכן כתוב חלמא יאמר לעבדוהי : די עדנא אתון זבנין · אתם סבורי' עכשיו שתסיחו עמי עד הצהרי' ותלכו זבנין כמו זמנין כמו אשר זמם בחילוף בי"ת עם מ"ם בא"ל כם : כל קבל · מכבר שראיתם שאזלה והלכה ממני המלה כלו' ששכחתי החלום ואתם נושאים ונותנים עמי בדברי' עד שאזכור החלום · ויש אומרי' זבנין ממש כעניין המוכרים שנושאין ונותנין בדברים עד שגומרים סחורתם : די הן חלמא · שאם החלום לא תודיעוני אחת דתיכם למות שכלכם מתו' בגזירה אחת ולמה לפי שאם אמרתי לכם החלו' בודאי כי מלה של כזב ושקר הזדמנת' לומר לפני על פשר החלום : עד די עדנא ישתנא · עד שיחלף העת מיכן ועד הצהרי' כי כן הוא שיחתן של מלכי' מן שלש שעות ביום עד הצהרים : להן חלמא · רק אם החלו' תגידו אדע כי פתרונו תגידו לי : ענו כשדאי וגו' · לא איתי אנש על יבשתא לא יש על היבשה על הארץ שיכול לומר לך לפי שנסתלקה הנבואה : ומילתא די מלכא שאל יקירא · הדבר שהמלך שואל צריכה נבואה שכן יקירה לשון נבואה כמו ודבר יי' היה יקר ביומי' ההם : ואחרן לא איתי · ואהרן ובניו הכהנים לא יש כשהיה בית המקדש קיים היה אדם הולך אצל אהרן ובניו והם שואלין באורי' ותומים ומגידי' להם כל שהומי' עכשיו אין אחר שיגיד זולתי המלאכים שאין מדור שלהן עם בשר ודם אמר להן כל כך היה בית המקדש יפה ונתתם לי עצה להחריבו : בנס יקצף · זעף וקצף זועפי' תרגמינן נסיסין כעס ואמר להובדא לכל חכימי בבל אחת על החלום ואחת על שיעצוהו להחריב בית המקדש : ודתא נפקת · והדת של הריגה יצאה וכל חכמי בבל נהרגין ובעו דניאל וחברוהי להתקטלא · ליהרג : עטה וטעם · עצה וטע' אמר דניאל לאריוך על מה דתא מהחצפא · יצאה בחוצפה : אדין · אז הודיע אריוך לדניאל : על ובעא · נכנס וביקש מן המלך : ורחמין

תורת חסד ברכת ישרים

הסריס העומדים לפני ואין צ"יך לומר שממני תקבלו נכסים רבים ביד המלך ומתנה זו תהיה לכם המורת המתנה הטובה שהאל ית' נתן לכם במה שהאיר עיניכם לכשתאמרו לי אמתת הדב' להן חלמ' ופשרה האמתי החוי ולא תאמרו לו ופשרא נאוה כאשר אמרתם :

ענה מלכא ואמר מן יציב וגו' כלומר מענין חלומי מה הוא איננו יודע לך אמתת מה שאני יודע הוא די עדנא אתון זבנין וכו' : לו יר' ידע אנה די עדנא אנתון זבנין ולא אני כפי מה שחשבתי שהוראת שינתי ותרדמתי וחלומי היא עלי כי כפי מה שאני רואה הוראת השעה היא עליכם ולא עלי : כל קבל דנה מלכא בנס וקצף שגיא הספר לומר כי לכך היה בנס מצד היותו בלתי יודע ענין החלום ובקצף שגיא מצד דבריהם הנאמרים והנה לא אמר הכתוב אמר בלא וא"ו כי אם יאמר בוא"ו יען כי אם היה אומר אמר בלא וא"ו היה נראה כי מאילות האמיר' ההיא היתה בנס וקצף שגיא ואילו היה כן מי שתי ממשרתיו יסיר הנה לעשות גזרתו תכף ומיד האמר היות אמת כי מדרך שרי המלכות הוא לראות בטוב שכלם אם באשר דבר מלך שלטון ביום המות לאיזה איש שיהיה הוא בנס וקצף שגיא כדי להעביר את השעה יען כי אולי בין כך ובין כך תסכך חמת המלך והוא בעצמו יתנחם על הדבר ומה גם בענין אשר כזה שאמר לאובדא לכל חכימי בבל ולכן גילה לנו הכתוב איך היה המלך בנס וקצף שגיא בתוך קרבו ולא הודה הדבר כלל ולסבה זאת די שלא היו מתונים בדין ההאבדה ההיא אלא הרויגם מבקשים לדניאל וחברוהי להתקטלא ויסתירם ה' : והספר גם כן לומר כי כשיצא הקצף מאת המלך ודתא נפקת לקטלא לחכימי בבל היו אז המכים בעם מבקשי לדניאל וחבריו כדי להרוג אותם ראסו' ולהעיר עמהם את השעה כי מי יודע אם יתנחם המלך תכף ומיד על מה שגזר ויהיו אם כן מרויחים עם זה שני דברים אם שלא הרגו אל האחרים רשר היו מדהם במה שנתחכבו בנפשם לדניאל וחברוהי ואם שהיו הורגים לדניאל וחברוהי אשר כל חכמי בבל ושריה היו מקנאים בהם ובחכמתם · אויר' ודתא נפקת וחכימיא מתקטלין מאת המון העם ולא היו עמי הארץ ממתינין אל אריוך רב טבחיא שיהיה הוא הממית אל החכמים אחרי שאליו לוה הדבר ההוא וענין זה בא להם יען כי מעולם גדלה שנאת עמי הארץ אל החכמי' עד שאילו היה בא מידם היו נושכים רוחם ... וכששמעו די דתה נפקת וכו' הנה אז תכף ומיד חכימיא מתקטלין על ידי אנשי הארץ ההיא ולזה בעצמו היו מבקשים לדניאל וחברוהי להתקטלא יען אשר כל עוד מה שהגדל חכמת החכם ישנאוהו המון העם יותר ויותר ומה גם באשר אוננו מדת' ולכן היו מבקשים אותם כדי להמיתם בראשונה : באדין דניאל וגו' כאשר ראה דניאל כי בין הכי ובין הכי היתה הפורענות מתחלת ממנו

אבן יחייא

וידברו הכשדים וגו' הנה הכשדים להיות להסיותר החיוב ומשפט הכתוב' לשאלתו להיו' מלאכה כזה להודיע החדשים והעתידו' · ענו בראשונה לאחד היולך נעול' יחיה כחנו בו להודיע דבר מה בשאלת האנשים כשיתנו לנו תומר בדבר והתחלה מה בה ולכן אם תאמר לאיזה באופן שיהי' החלו' ההוא כתוח' אפלנו בודאי שכתן אליו הפתרון אבל באופן אחר לא כזאת · ואז ענה המלך כי שכח החלום והלך ממנו · וכי היה רוצה בחזקה שיודיעו אליו החלום וכן הפתרון שחלם ואם לא יעשו כן שיעשה אותן נתחים כאחר' כדי לאבדם · וביקש ישיים לאחסם כדי לאבד את שמם · כי הבתים והחצרות היפים ישאירו שם ושארית בארץ לבעליהם אחרי מותם · ואם יודיעוהו אותם אליו מתכן והוא מתנות מהכנסות גדולות כל יוםי חייהם ותוכה והיא מתנות גדולות ממטלטלי אבל קרקעי ויקר סגיא והוא שכל זולתם ישתעבדו אליהם ויכבדו' יקבלו מן המלך מה שלכן ראוי להם להגיד החלום והפתרון · ענו תניינות וגומך נראה שהבל החכמים

רלבג

המלך ומשתיו מלאכלו ומלשתותו הוא היה מספר זה ומודיע למלך · ולזה בטח בו שלא יגלה סודו · למה יראה פניכם זועפים ר"ל שלא יראה מראיכ' טוב כמראה הילדים האחרים הדומים בגב' מפני העדר המזון הראוי לכם כי זה יסבב מכם חלוש הירוקות והרזון בפנים וחייבתם את ראשי למלך ר"ל שיצוה לכרות ראשי : ויאמר דניאל אל המלצר הנה המלצר הוא הוא היה אשר הפקיד אותו שר הסריסים לתת מאכלם ומשתם לדניאל וחביריו · וידמה שהמאמר הראשון היה לשר הסריסים והיה עם המלצר וכאשר ראה דניאל שלא השכים בזה שר הסריסי' השלי' הענין עם המלצר וביקש ממנו שינסה אותם עד ימים עשרה כי בכמו זה הזמן יוכר להם אם יוזקו בשלו המאכלים והמשקים ואמר שיתנו להם מן הזרעונים לאכול · והם הזרעים הנאכלים כמו שהם כשיבושלו בקדרה כמו האורזים בלעז ומיני קטנית כלם · ומהם זרעים עגולים מוע לים מאד למתומתים · הם הנקראים בערבי מאם ובלעז פיזים · ומאלו ימצאו שאינם עגולים אבל יש להם חדוד באחד ... ואלו הם מועילים מאד לנקות הכבד ולפתוח סתומיו רוצה לומר מי בסולס והם הנקרא ציריש בלעז · ומהם שסורים ומהם לבני' ומהם אדומים נראין מראיהן טוב ובריאי בשר · רוצה לומר בגיו

רש"י

רזא גלי · הסתר נגלה · הוא גלי עמיקתא · גולה עמוקות · מהשנא מחליף · מהעדה · מסי' מלכות על שהבין מתוך החלום שמלכות נבוכד נצר פוסקת ומלכו' אחרן עומד' · היא גלי עמיקתא ומסתרתא על שנגלה לו עומק זה · הודעתנה · הודעתני : כל קבל דנא · כל עומת זה שנגלה לו הסוד · דניאל על על אריוך · נכנס אל אריוך ·

אבן עזרא

אדין · לביתיה אזל · שלא להתעסק בדבר אחר להתבודד עם חביריו · ורחמין מן קדם אלה שמיא · כי אין בארץ חכם שיוכל להועיל בדבר הזה · ורזא הוא סוד ורזי לירזי כי איננו כמוהו רק הוא מגזרת רזון : ענה · והזכיר חכמתא וגבורתא כי לשם לבדו היא החכמה והגבורה באמת וכל הנבראים במעלה ובמטה כמו מקרה כי מאתו הם :

אֱדַיִן דָּנִיֵּאל לְבַיְתֵהּ אֲזַל וְלַחֲנַנְיָה
מִישָׁאֵל וַעֲזַרְיָה חַבְרוֹהִי מִלְּתָא
הוֹדַע׃ וְרַחֲמִין לְמִבְעֵא מִן קֳדָם
אֱלָהּ שְׁמַיָּא עַל רָזָה דְּנָה דִּי לָא
יְהֹובְדוּן דָּנִיֵּאל וְחַבְרוֹהִי עִם שְׁאָר
חַכִּימֵי בָבֶל׃ אֱדַיִן לְדָנִיֵּאל בְּחֶזְוָא
דִּי לֵילְיָא רָזָה גֲלִי אֱדַיִן דָּנִיֵּאל בָּרִךְ
לֶאֱלָהּ שְׁמַיָּא׃ עָנֵה דָנִיֵּאל וְאָמַר
לֶהֱוֵא שְׁמֵהּ דִּי אֱלָהָא מְבָרַךְ מִן
עָלְמָא וְעַד עָלְמָא דִּי חָכְמְתָא
וּגְבוּרְתָא דִּי לֵהּ הִיא׃ וְהוּא מְהַשְׁנֵא
עִדָּנַיָּא וְזִמְנַיָּא מְהַעְדֵּה מַלְכִין
וּמְהָקֵים מַלְכִין יָהֵב חָכְמְתָא לְחַכִּימִין
וּמַנְדְּעָא לְיָדְעֵי בִינָה׃ הוּא גָּלֵא
עַמִּיקָתָא וּמְסַתְּרָתָא יָדַע מָה
בַחֲשׁוֹכָא וּנְהֹירָא עִמֵּהּ שְׁרֵא׃ לָךְ
אֱלָהּ אֲבָהָתִי מְהוֹדֵא וּמְשַׁבַּח אֲנָה
דִּי חָכְמְתָא וּגְבוּרְתָא יְהַבְתְּ לִי וּכְעַן
הוֹדַעְתַּנִי דִּי בְעֵינָא מִנָּךְ דִּי מִלַּת
מַלְכָּא הוֹדַעְתֶּנָא׃

כָּל קֳבֵל דְּנָה דָּנִיֵּאל עַל עַל אַרְיוֹךְ
דִּי מַנִּי מַלְכָּא לְהוֹבָדָה לְחַכִּימֵי בָבֶל
אֲזַל וְכֵן אֲמַר לֵהּ לְחַכִּימֵי בָבֶל אַל
תְּהוֹבֵד הַעֵלְנִי קֳדָם מַלְכָּא וּפִשְׁרָא
לְמַלְכָּא אֲחַוֵּא׃ אֱדַיִן אַרְיוֹךְ
בְּהִתְבְּהָלָה הַנְעֵל לְדָנִיֵּאל קֳדָם
מַלְכָּא וְכֵן אֲמַר לֵהּ דִּי הַשְׁכַּחַת
גְּבַר מִן בְּנֵי גָלוּתָא דִּי יְהוּד דִּי פִשְׁרָא
לְמַלְכָּא יְהוֹדַע׃ עָנֵה מַלְכָּא וְאָמַר
לְדָנִיֵּאל דִּי שְׁמֵהּ בֵּלְטְשַׁאצַּר הַאִיתָיךְ
כָּהֵל לְהוֹדָעֻתַנִי חֶלְמָא דִי חֲזֵית
וּפִשְׁרֵהּ׃ עָנֵה דָנִיֵּאל קֳדָם מַלְכָּא
וְאָמַר רָזָה דִּי מַלְכָּא שָׁאֵל לָא חַכִּימִין
אָשְׁפִין חַרְטֻמִּין גָּזְרִין יָכְלִין לְהַחֲוָיָה
לְמַלְכָּא׃ בְּרַם אִיתַי אֱלָהּ בִּשְׁמַיָּא
גָּלֵא רָזִין וְהוֹדַע לְמַלְכָּא נְבוּכַדְנֶצַּר
מָה דִּי לֶהֱוֵא בְּאַחֲרִית יוֹמַיָּא
חֶלְמָךְ וְחֶזְוֵי רֵאשָׁךְ עַל מִשְׁכְּבָךְ
דְּנָה הוּא׃

אנתה

רש"י

די מני · שהפקיד · אל תהובד · אל תאבד · העלני · הכניסני : אדין · או : בהתבהלה · בבהל' · במהירות · הנעל הכניס את דניאל : די השכחת גבר · אשר מצאתי איש גלותא · די יהוד · גלות יהודה : האיתך כהל · היסך יכול : די חזית · אשר ראית : גזרין · הם מין בעלי שדים : ברם איתי יהודע למלכא וגומר הוא גילה לי רז זה ועל ידי מודיע למלך עיקר חלומו בעתודו' חלמך וחזוי ראשך על משכבך · אשר על משכבך זהו : רעיונך

רבינו סעדיה גאון

ורחמין למבעא מן קדם אלה שמיא על רזא דנא · על סוד זה של חלום של נס כדי שידעו לומר החלו' ופתרונו שלא יהרגו דניאל וחביריו ומדקאמר על רזא דנא מכלל דאיכא אחריתי ומאי ניהו אותה של חלום של אילן : על על אריוך · בא אל אריוך : די מני · אשר מינה : העלני · הבא אותי : בהתבהלה · בחפזון מתרגמינן בבהילו : הנעל · הביא : די השכחת גבר · שמצאתי איש ומלא מתרגמינן השכח : האיתך כהל · היסך יכול : גזרין · אומה הנקראת גזרי מן גזריא ואית דאמרי גזרין שרים שחותכין על פיהן דברי מלכות כמו ותגזור אומר : מה די להוא · מה שעתיד להיות · וחזוי ראשך · מחשבתך · אמר המלך לדניאל אנת הוא דניאל וכי לא היה מכירו אלא אמר לו יש בך כח לספר החלום ופתרונו אמר לו יש אמר לו אימתי אמר לו לא לשני ימים ולא לשלשה ימים אלא המתין לי הלילה ובבקר אומר לך · פ"א אדין דניאל לביתיה אזל או דניאל הודיע הדבר לחביריו שיבקשו רחמין מלפני הקב"ה שיגלה להם הסוד : אשף וכשדאי · דע והבן כי פשר כשדאי הוא מכשף כי עם שהיו במדינת בבל כולם מכשפים היו ונקראת ארצם כשדים על שם המכשפים כשידים והם מזרע כשד ועל כן פתר אשף וכשדאי דוחק במזלות ובמעשה שדים : הזדמנתון · זממת' וחשבת' עלי להעבירני עד די עדניא ישתנון שאזכור החלום ואומר לכם :

אנת

אבן עזרא

הם : והוא · כפי חכמתו משנה עתים ומסיר מלכים ומקים אחרים תחת' ואשר ירחק בחכמתו והחכמה שידע האדם הוא נתנה : הוא · מגלה עמוקו' ונסתרו' שלא יוכל אדם לדעתם כאשר יתחכמו עבדיו אלה כמופי שגילה לי סוד החלו' : ידע מה · בחשוכא · הפך האדם ולפי דעתי שהטעם מה בכח לבו כמו ותעלומ' יוציא אור : ונהורא · וטעם ונהורא עמיה שרא הכל לפניו כמעשה ומלת שרא כמו חונה ונהור' כמו ואל תופע עליו נהרה ובכה המנהרה : לך · בעבור היות אבותי נביאים ולא כן אבות גוים אחרים שנתת לי חכמה גבורה על כל חכמים ואמר הודעתני כי לו לבדו נודע הסוד ואמר די בעינה הוא וחביריו כאומר לא בזכותי לבדי הודעתני זה הסוד ואמר הודעתנא כי הוא הודיע : כל · ואמר ופשרא דרך קצרה כי לא יתכן לפתור רק אחר שיודיע החלום : אדין · השכחת · מצאתי ואין כמוהו בלשון הקדש והאומר כי כמוהו וישתכחו בעיר איננו נכון : ענה · האיתך כהל · היסך יכול : ענה · חכימין · החכמים אמרו לו אלהין אלה כוללת המכשפין והכשדים : ברם יש אלה בשמיא · ודניאל אמר אלה חד :

אנת

רד"ק

רזא דנה · הסתר הזה תרגום חרש לאמר ברז למימר והרבה כמוהו בלשון ארמי : האיתך כהל · היסך יכול : ואלה לשון והנה : דכן זה תרגום האלים הלזה גברא דכן · · וזויה

והוא גלא כן כתיב והוא חד מן א"ב כתיב יו"ד במצעות תיבותא וקרי' וי"ו וסימ' נמסר במסר' רבתא במערכ' אות היו"ד בס"ד : בהתבהלה ב' וסימ' אדין אריוך בהתבהלה · אדין נבוכד נאצר · וחד ובהתבהלה לגובא : גבר ג' וסימ' ועם גבר תמים תתמם · איתי גבר במלכותך די רוח · די השכחת גבר די מן בני גלותא : סימ' ענה יבנה נרמה נדנה כלהו כתיב ה"א : למלכא נבוכד נאצר ה' דסמי' וסימ' ברם איתי אלה בשמיא · נפל על אנפוהי ולדניאל סגיד ומנחה דנא חלמא חזית אנא מלכא נבוכד נאצר · לא חשחין אנחנא על דנא פתגם להתבותך · איתי גבר במלכותך די רוח · ושארא נבוכד נאצר מלכא :

אבן יחייא

החכמים מחלטומים ואשפים ומכשפים ענו שנית למלך שאם יודיע להם החלום שהם יודיעוהו הפתרון כאשר אמרו הכשדים · והמלך ענה בודאי יודע אני שהעת הזאת אתם כמכרים יען כי אתם ראיתם ששכחתי את החלומות הנז' · והוא חוסכם אלי שאם לא תודיעוהו לי שאחת יהיה דתכם כדת הכשדים אשר אמרתי לעשותם נתחים ובתיה' אשפות · ואין להאמיני על פרנגי אתכם יען כי אשר תאמרו אלי לומ' הפתרון מהחלו' אשר אגיד לכם · הוא מרמה בפיכם כי הכינותם לומר דבר כזב ונשחת בפתרון ההוא כדי להנצל מן המות עד שהזמן ישתנ' וימות אם אני אם אתם · ומי יוכיח על הדבר · ולכן תאמרו החלום אם תרצו שאאמין שפתרוניכם יהיה אמיתי · ענו כשדאי וגו' ועוד שנו הכשדי' לדבר למלך אחרי שדברו החכמי' האחרים כי לא נמצא איש על היבש' שיוכל להגיד דבר המלך · ובודאי לא נמצא מלך המולך על מדינות ומחוזות רבות · ורב והוא המולך על עיירות רבות ממחוז אחד · ושליט והוא המולך על כפרים רבים מעיר אחד שישאל דבר כזה לשום חרטום ואשף וכשדי · יען כי הדבר שואל המלך הוא דבר יקר ונמנע ההשגה ולא יש מי שיגידנה אליו רק האלוהות שמושבם אינו עם בשר ודם · כל קבל וגו' מתוך אלה הדברים נתכעס המלך ואמר שיאבדו כל חכימי בבל · ודתא נפקת כי הנה שימותו כדין ובדת המלכות להיותם מורדים בו ובלתי עושים רצונו · והיותם מוכנים לומר אליו בפתרון דבר כזב ונשחת כי לפי סכלותו הטענות האלה היו טובים ונכוחים · באופן שהדבר יצא אל הים והחכמים היו מומתים והיו מבקשים דניאל וחביריו להורגם ואז דניאל במתק שפתיו השיב דברי עצה וטעם לאריוך שר הטבחים ההורג לחכמי בבל כדי שישמע דבריו ולא יהרגהו · ושאל אליו סבת הקריגה הזאת ועלה אל המלך ושאל ממנו זמן להודיע הפתרון מהחלום

תורת חסד　ברכת ישרים

ממנו ומחבריו שם על לבו תכף ומיד להתיב עטה וטעם לאריוך רב טבחיא די מלכא וקודם כל דבר אמר לאריוך די איהו הוא דנפק לקטלא לחכימי בבל הוא ולא אחר ולא שיהיה כן הדבר שיהיו החכמים נהרגים על ידי שוטריהם ומה גם על ידי המון העם וז"א התיב עטא וטעם לאריוך וכו' די נפק וכו' כלומר וענין העטא וטעם היה שאמר לו כי אליו לבדו צוה הדבר וכו' אשר על כן הוא הוא אשר צריך לצוות על הדבר שלא יהיה נעשה על ידי אחר · ואפשר גם כן לומר כי העטא וטעם הוא שאמר לו הנה אתה שליטא די מלכא ואם כן על מה דתא מהחלפא מן קדם מלכא כלומר מדרך שרי המלכות הוא כי לפעמים ישלטו כמעט במלך ובמחשבתו כי אם הם יראו כי בחפזון יצא דבר מלכות מלפניו להמית איש או אשה אשר לא כדת יהמהמהו לעשות הדבר ההוא וכו' באופן כי בדברים קלים נתן לו עטה וטעם בעשותו את עצמו כשואל על מציאות הענין : אדין מלתא הודע אריוך לדניאל כי לא בנס וקצף שגיא אמר להובדא לכל חכימי בבל רק בגזרת מבלי שום קצף וכעס כלל · או יר' לומר כי הודיע לו שאמר המלך להובדא לכל חכימי בבל ואין להם אבידה גדולה מזאת והיא שיהו מסורים שני העמי הארץ כאמור וכששמע דניאל את דבריו על ובעא מן מלכא די זמן יכתן ליה ופשר להחויא למלכא ולא אמר ופשרא דחלמא רק פשרא סתם ויובנו מדבר זה הפירושים שירצה לומר פשרא דחלמא האמתית ולא הקרובה אל האמתית וכו' : אדין דניאל לביתיה וגו' ר"ל כי לא רצה למבעי רחמין מן קדם מרא שמיא עד שיצא מבית המלך והלך לביתו אם לפי שהיה המלך ההוא עובד לבל אלהיו ואם לפי שמקום הבית המדרש הוא המקום הראוי לקבול התפלות יותר משאר המקומות והנה ביתו היה מקום הבית ועד שלו ושל חבריו לעסוק בתורה וכו' · ואולי ניכל לומר כי אומרו מלתא הודע ר"ל מלתא דא הודע להון והוא שלא היה רוצה להתפלל שם בהיותו בבית המלך מן הטעם הא' ושרצה להתפלל בביתו מן הטעם הב' : אדין לדניאל בחזוא די ליליא רזא גלי יר' לומר כי לא הומתן הדבר עד אחר חצי הלילה שהיא עד פתיחת שערי הרחמים וכמו שאמרו רחמין למבעי וכו' אלא שתכף ומיד בחזוא די ליליא כלומר בתחלת מה שהחל' מעלה בדמיונו הענינ' מתוחסים כו' רזא גליוא' תכף ומיד בריך לאלה שמיא וענה ואמר וכו' · ואולי ר"ל כי למה שתכף ומיד נתגלה לו הדבר ולא נתאחר על כן בירך לאלהיו · או יר' בעת הנכון לראות קודם בגלותו הדברים האמתיים והוא בעת האשמורת וכו' · ענה דניאל ואמר להוא שמה די אלהא מברך מן עלמא ועד עלמא כלו' לעולם אל יחסר מי שיברך לשמו כמוני היום · די חכמתא וגבורתא' דיליה היא ור"ל די חכמתא וגבורתא עמיה והוא ענין הידיעה בה בעגל ובזמן קרוב כי הנה הוא שאל מאת המלך די זמן יתן ליה ועם כל זה נתגלה אליו הדבר תכף ומיד · ואולי דמשתפיכא הייתי אומר כי כל אלה הענינים נעשו בלילה ההיא בעצמה שחלם כ"כ החלום ההוא אשר על כן נדדה שינתו ותכף ומיד שלא בעד חכמיו כדי שיגידו לו פשר דבר והם השיבו מה שהשיבו ולזה אמר להם די עדנא אנתון זבנין ור"ל הנה גם כי העת הזאת היא עת לילה ואין דנין בלילה ומה גם משפט מות וכו' עם כל זה עדנא אנתון זבנין כל קבל וכו' וכן היה ודתא נפקה ביה בליליא ובאדין דניאל התיב עטא וכו' ולזה בעצמו אמר לאריוך על מה דתא מהחלפא מן קדם מלכא שלא המתין עד אור הבקר אדין מלתא הודע אריוך לדניאל כי החכמים הנם בעצמם היו סבת הדבר ההוא שיהרגו הרבה מאחר שלא השיבוהו להתמהמה בענין גזרת חורבן הבית וכו': ודניאל על ובעא מן מלכא די זמן יכתן ליה לפחות עד עת פתיחת שערי הרחמים ואדין דניאל תכף ומיד לביתיה אזל ותכף כתנמכם ומיד בחזוא די ליליא ההיא רזא גלי ליה ותכף ומיד קם משינתו ובירך לאלה שמיא ולזה אמר די חכמתא וגבורתא' דיליה היא וכמו שבארתי והוא בעצמו אומרו והוא מהשנא עדניא וזמניא כי מהלילה ההיא בעצמה נעשה יום ונעשה לילה ונעשה עת שערי הדין ועת שערי הרחמים והוא בעצמו גם כן אומרו מהעדא מלכין ומהקים מלכין ור"ל מהעדא המלכים שהיו דנים דיניהם בבקר וכמו שנאמר להם דינו לבקר משפט וכו' ומהקים מלכין כזה כי בעוד לילה הוא דן את דיניו · ובאומרו יהב חכמתא וכו' כיון לדבר בעצמו שכיון באומרו לך אלה אבהתי וגו' · ואולי כיון בו לשלמה המלך שהיה יודע לבא עד תכלית מוצא כל דבר ומג"כ נעלם אפילו מה שחלם · הוא גלי עמיקתא ומסתרתא הם עומק החלום והסתר פתרונו ידע מה בחשוכה והוא הענין ההוא שקרה בתחלת הלילה ההוא ונהורא עמיה שרא להאיר עיני עבדיו לדעת את הענין וכו' · לך אלה אבהתי יר' אלהי יהודה אני שבטי אשר עליו אמרה אמו הפעם אודה את ה' מהודא ומשבח אנה די חכמתא וגבורתא יהבת לי וכען הודעתני תכף ומיד די בעינא מינך אני וחברי ושאר חכמי בבל שאמרו לא איתי אנש על יבשתא וכו' אלהין די מדרהון עם בשרא לא איתוהי · או יר' די בעינא מינך אנא ומלכא וז"א די מלת מלכא הודעתנא : כל קבל דנה וגו' אזל וכן אמר ליה לחכימי

בבל

רלב"ג

דברי שמכים לא רזים : מדע והשכל בכל ספר וחכמה · רוצה לומר שהיו יודעים בכל ספר ומפני זה יתבאר שכבר היו יודעים ספר ולשון כשדים והיו משכילים בכל חכמה והוא ענין החכמ' בעצמה לא מלד מה שהיא נחכת · ודניאל הבין בכל חזון שבא בחידות לאי זה ענין היה חידה או משל · ובזה האופן ג"כ הבין בחלומות הכוזבים הבאים בחידה ומשל לאי זה ענין היה חידה ומשל · והנה היה לו פתגבורי באופן מה : ובמקצת הימים אשר אמר וגו' ור"ל שלא הוצרכו להם כל השנים שלש ללמדם ספר ולשון כשדים כי במקצת הזמן ההוא למדו זה · או יהיה הרצון בו ולסוף הימים

כעניין

אבן עזרא

אנת · הזכיר מה שעלה על לבו בשכבו שחשב מה שיהיה אחריו : ואנה · דרך ענוה כי אין בי חכמה שאוכל לדעת זה הסוד רק נגלה לי הסוד בעבור כבודך שתדע פתרון חלומך · ורעיוני לבבך שחשבת בתחילת הלילה תדעם · ואלת יהודעון שב אל מפרשי השם הנכבד : אנת · ואלו · והנה כאילו : צלמא דכן · צלם זה : רב · גדול : וזיוה יתיר · אולי כמוהו בחדש זיו : ורוה דחיל · ומראהו נורא : הוא · חדוהי · החזה וזרועותיו בטנו ויריכיו : שקוהי · שוקיו ברזל רגליו יש מהם ברזל ויש מהם חרס : חזה · התגזרת · כמו לגזור ים סוף לגזרים אמרתי נגזרתי : ומחת לגלעא · והכתה בגלים : באדין כחד · יחדיו : כעור מן אדרי קיט · כמוץ ישוער מן גורן בימי הקיץ : וכל אתר · מקום : לטור רב · להר גדול ומלא' כל הארץ : דנא · זהו החלום : ופשרה נאמר · ופתרונו אוכל אני והחכמה לפתור אותו על כן לשון רבים וזה דרך מוסר : אנת · חסנא · כמו והיה החסון לנעורת והגאון אמר מלכות נאלה : ובכל די דיירין · כמו מדור באהלי רשע : ובתרך

רד״ק

וזיויה יתיר וזהרו גדול : ורוה דחיל ותארו נורא תרגום יפה תאר שפיר בריוא : חדוהי חזות שלו תרגום חזה חדיא : מעוהי וירכתיה בטנו וירכיו : שקוהי די פרזל שוקיו של ברזל : די חסף של חרס תרגום וכלי חרס ומאן דחסף : והדקת המון והדקת אותם : כעור מן אדרי קיט כמוץ מן גרנות הקיץ ואולי עור חסר נו״ן מן כעורת של פשתן כי המוץ הוא הדק הננער מן התבן :

ארע

רשי

רעיונך · הרהורך · על משכבך סליקו · מה שהיתה מהרהר בדעתך על משכבך עלו · וגלא רזיא הודעך והקב״ה מגלה רזים הו... ואנא לא בחכמה · ואני לא מרוב חכמה שיש בי מאחר הדברים ... הזה · להן על דברת די פשרא למלכא יהודעון · יודיעוך מן ...

אַנְתָּה מַלְכָּא רַעְיוֹנָךְ עַל מִשְׁכְּבָךְ סְלִקוּ מָה דִּי לֶהֱוֵא אַחֲרֵי דְנָה וְגָלֵא רָזַיָּא הוֹדְעָךְ מָה דִי לֶהֱוֵא : וַאֲנָה לָא בְחָכְמָה דִּי אִיתַי בִּי מִן כָּל חַיַּיָּא רָזָא דְנָה גֱּלִי לִי לָהֵן עַל דִּבְרַת דִּי פִשְׁרָא לְמַלְכָּא יְהוֹדְעוּן וְרַעְיוֹנֵי לִבְבָךְ תִּנְדַּע : אַנְתָּה מַלְכָּא חָזֵה הֲוַיְתָ וַאֲלוּ צְלֵם חַד שַׂגִּיא צַלְמָא דִּכֵּן רַב וְזִיוֵהּ יַתִּיר קָאֵם לְקָבְלָךְ וְרֵוֵהּ דְּחִיל : הוּא צַלְמָא רֵאשֵׁהּ דִּי דְהַב טָב חֲדוֹהִי וּדְרָעוֹהִי דִּי כְסַף מְעוֹהִי וְיַרְכָתֵהּ דִּי נְחָשׁ : שָׁקוֹהִי דִּי פַרְזֶל רַגְלוֹהִי מִנְּהֵין דִּי פַרְזֶל וּמִנְּהֵין דִּי חֲסַף : חָזֵה הֲוַיְתָ עַד דִּי הִתְגְּזֶרֶת אֶבֶן דִּי לָא בִידַיִן וּמְחָת לְצַלְמָא עַל רַגְלוֹהִי דִּי פַרְזְלָא וְחַסְפָּא וְהַדֵּקֶת הִמּוֹן : בֵּאדַיִן דָּקוּ כַחֲדָה פַּרְזְלָא חַסְפָּא נְחָשָׁא כַּסְפָּא וְדַהֲבָא וַהֲווֹ כְּעוּר מִן אִדְּרֵי קַיִט וּנְשָׂא הִמּוֹן רוּחָא וְכָל אֲתַר לָא הִשְׁתְּכַח לְהוֹן וְאַבְנָא דִּי מְחָת לְצַלְמָא הֲוָת לְטוּר רַב וּמְלָת כָּל אַרְעָא : דְּנָה חֶלְמָא וּפִשְׁרֵהּ נֵאמַר קֳדָם מַלְכָּא : אַנְתָּה מַלְכָּא מֶלֶךְ מַלְכַיָּא דִּי אֱלָהּ שְׁמַיָּא מַלְכוּתָא חִסְנָא וְתָקְפָּא וִיקָרָא יְהַב לָךְ : וּבְכָל דִּי דָאֲרִין בְּנֵי אֲנָשָׁא חֵיוַת בָּרָא וְעוֹף שְׁמַיָּא יְהַב בִּידָךְ וְהַשְׁלְטָךְ בְּכָלְּהוֹן אַנְתְּה הוּא

ראשה

יתיר ה׳ · יתיר יו״ד · ב׳ ר״פ · ל׳ · ל׳ · יתיר ה׳ · ב׳ · ב׳ · ג׳ · ב׳ מל׳ · ב · ב׳ · הין ק׳ · הן ק׳ · ל׳ · ב׳ · ג׳ · ל׳ לסימן ל׳ · ל׳ · ג׳ · ל׳ בטע׳ וב׳ בתרי ליש׳ ל׳ · י״ד · יתיר ה׳ · ג׳ · דיירין ק׳

רזה ח׳ וסימ׳ השמנה היא אם רזה · בין שה בריאה ובין שה רזה · כי רזה את כל הארץ · ורחמין למבעא מן קדם אלה · אדין דניאל בחזוא דליליא · רזא די מלכא שאל לא חכימין · רזא דנא גלי אילהן · למגלה רזא דנא · דארמית כתיב א׳ : המון ג׳ ומ״ל וסימ׳ והדקת המון · ונשא המון רוחא · קטיל המון שביבא : רוחא ב׳ בתרי ליש׳ וסימ׳ ויהיו הרמונים תשעים וששה רוחא · ונשא דמין רוחא · קדמא מלעיל : מלכיא ג׳ וסי׳ אנת מלכא מלך מלכיא · וביומיהון די מלכיא האנון יקום · ארתחששתא מלך מלכיא :

רבינו סעדיה גאון

אנת מלכא רעיונך · מחשבותך שהיית מחשב מי ימלוך אחרי : על משכבך סליקו · לפי שאין מראין לו לאדם אלא מהרהורי לבו : די איתי בי · שיש בי : ורעיוני לבבך · מחשבות רצון לבך שחשבת בלבך כי המלוכה לך ולזרעך תהיה : ואלו צלם · שגיא · והנה צלם כדמות אדם גדול : דכן רב · שכן היה גדול : וזיוה יתיר · זיו שלו וזוהרו ביותר מן הזהב והכסף והנחשת והברזל שבו : ורוה דחיל · מראהו נורא · ... אומר מתרגמינן רוה : חדוהי · חזהו חזה מתרגמינן חדיא : די התגזרת אבן · ... כמו גזרו לכם את הילד : די לא בידין שלא על ידי אדם : והדקת המון · שיברה ודיקקה אותם : דקו · לשון כתיתות : כעור מן אדרי קיט · כמוץ מן הגרנות של קיץ : המון · המה : אנת מלכא זהו נבוכד נצר · מלך מלכיא די אלה שמיא · זה הקב״ה שהוא מלך מלכים ואלהי השמים : ובכל די דארין · בכל מקום שיושבין ודרין בני אדם : אנת הוא ראשה די דהבא · זו מלכות בבל אתה הוא הראש של זהב ... ככלם מה הראש מעולה על כל הגוף והזהב מעולה על כל מיני מתכות כך אתה על כל מלכי ארץ : ובתרך

... אותם הרוח · וכל אתר לא אשתכח להון כלומר לא נודע מקומם ... שם מעולם · הות לטור רב כלומר לא נודע גודל : דנא חלמא ... שחלמת · ופשריה נאמר נומר ופתרונו נאמר לך · מלך מלכיא ...

תורת חסד | ברכת ישרים

בבל אל תאובד יר׳ גם כי אמר אליך המלך להובדא לחכימי בבל הנה אתה יכול להתעכב הדבר עד אור הבקר כי לא אמר לך המלך בבירור שתאבדם הכף ומיד וא״כ יכול אתה להמתין עד אור הבקר ומה גם כי תוכל לומר כי מלך חסד ...

אבן יחייא

הפרשה הג׳

רלבג

... והאריטמ׳ס כמו שאמרנו בקיאי׳ בחכמת הטבע ובמה שימשך מהדברי׳ הטבעיים כמו התכונות והתבונו׳ והדמיונות והמחשבות הנמשכות ממזג מזג בתקופת השנה והיום ואמר עשר ידות על

רש"י

ובתרך תקום מלכו אחרי ארע מינך · ואחריך אחר מלכות בלשצר בנך תקום מלכות שתטול השררה מזרעך נמוכה ושפלה ממלכות שלך · ארעא תחתונה ונמוכה · כמו שהכסף נמוך ושפל מהזהב · ורואת שהחז' שהוא אחר הראש היה של כסף כך תהא מלכות מדי ופרס אשר אחר מלכות בבל שפלה · ממלכות נבוכד נצר · ומלכו תליתאה אחרי · אחר' · דנחשא · חשיבא כנחש' · והיא מלכות יון מלכות אלכסנדרוס מוקדון: ומלכו רביעאה · היא של גוגיים כאשר ראית דפרזלא · השוקיים שהם רביעיי לראש · ולחז' ולמעים והם של ברזל · מהדק וחשל כלא · מרדד ומהדק כל מיני מתכ' שמרדדין אותן בקורנס · וחשל ומרדד' והרבה יש בתלמוד חשלי דודי · בעי חשילת' · כל מיני מתכות הללו שראית בצלם · תדיק ותרוע · תדיק מלכות גוגיי' ותרוצץ את כל האומות · חסף די פחר · חרס של יוצר · והרבה יש בתלמוד מאני דפחרא · מלכו

אבן עזרא

ובתרך · ואחריך תקום מלכות שפלה כתרגום תחתיי' ובעבור' נקראה הארץ ארעא כי היא למטה · ותהלל אמר הגאון רב סעדיה ועליו סמכו כל המפרשים כי הזהב הוא מלכות בבל נבוכד נצר ובנו אויל מרודך ובלשצר בן בנו ובו נפסקה מלכות כשדים וכן כתוב ביה בליליא קטיל בלשצר מלכא · ודריוש מדאה קביל מלכות' · וכן הדבר כי הכתוב אומר ועבדו הגויים אותו ואת בנו ואת בן בנו · ועוד כתוב והוא לו ולבניו לעבדים שהוא אויל מרודך ובלשצר בנו כי בן הבן יקר' בן כמו אל רעשע אביהן כי הוא מוכב מן בנו חסה וכתוב ויהי כשלסים ושבע שנה לגלו' יהויקים מלך יהוד' נשא אויל מרודך מלך בבל והנה הוא בין מלכות נבוכד נצר ובין מלכות בלשצר והכסף מלכות מדי ופרס ועוד אפרש כי שבוש גדול יש במספרס והנחשת הוא מלכות יון ותחלתם אלכסנדרוס מוקדון כאשר יפרש דניאל בדברי נבואותיו ויאמר הגאון כי הרביעית היא מלכות גוג והנה תהוה תקיפה הוא מלכות ישמעאל ולא מלא לה זכר בספר דניאל והוא יותר גדולה לארכה ולרחבה מכל המלכיות הנזכרות ואמר כי מלכות גוג דומה לברזל והחרס הוא מלכות ישמעאל ועוד אמר בספרו אל תתמה בעבור שדימה מלכות ישמעאל לחר' והנה איננה פחותה מהמלכיות הנזכרות רק כבה דרך מסדר כליו כי בתחילה יראה הזהב ואח"כ יראה הכסף ואחר הנחשת ואחר הברזל ובאחרונה כלי חרס · והלא דברי תהו ובהו כי אין סדר נכון לסידורו והעד שאמר דניאל על מלכות פרס ארע מנך כמו שהכסף פחות מהזהב ואמר על החרס ומנה תהוי תבירא והעד הנאמן כי החרס ממלכות הברזל שאמר מפורש על אצבעות הברזל ואצבעות החרס מקצה מלכות תהוי תקיפא והחרס תבירא והנה מלכות אחת היא ואיך תתחבר מלכות ישמעאל עם מלכו' גוג וישמעאל לא מלך עליה ואין תורתם אחת ואחר שהדבר כך יש לתמוה איך לא הזכיר דניאל מלכות ישמעאל ולמה לא היו חמש מלכיות ועתה אפרש דע כי אלכסנדרוס שהיה מלך יון הוא שהרג דריוש הפרסי כאשר יפרש דניאל גם הוא היה מלך רומי ורומי בעצמו היא כתים כאשר הורה יוסף בן גוריון בספרו ובדניאל ובאו בו ציים כתים ונראה כאשר אפרש והנה כתי' בן יון אלישה ותרשיש כתים ודודני' א"כ מלכות הנחשת הוא מלכות יון ומלכות כתים הוא מלכות יון א"כ הברזל מלכות ישמעאל ובעבור כי מלכות פרס השחיתה כל מלכות כשדים גם מלכות יון השחיתה כל מלכות פרס ולא יכלה מלכות ישמעאל שהוא הברזל להשחית מלכות יון רק קלח המלכות הסחי' והנה עד היו' יש מקומות שישמעאל יכלח מלכות גוג ומקומות שישמעאל הוא מכולת על כן אמר מקצת מלכות' תהוי תבירא ומקצ' תהוי תקיפא ואמר אחרי כן וביומיהון די מלכיא אינון והטעם שתי מלכיות מלכות יון ומלכות ישמעאל ואלו השתים מלכיות ביום ההוא ומלכו רביעאה זאת היא מלכות ישמעאל שפשטה בעולם כי שבו לתורת' כל פרס ומדי וסבא וספא ומצרים ואפריקי ורבים מהודו ורובי מלכות כוש: ודי

רד"ק

ארע מנך · תחת מנך כלומר שפלה ממך: מהדק · מהדק והשל מדק ומוצק ובדברי רז"ל ביעיה חשילתא פי' ביצים מעוכות: חסף די פחר · חרס היוצר ובדר"זל מאני דפחרא כלי היוצר וכן בלשון ערבי פכא"ר והתית בערבי כקבעברי: ומן

39 רֵאשָׁה דִּי דַהֲבָא׃ וּבָתְרָךְ תְּקוּם מַלְכוּ אָחֳרִי אֲרַעא מִנָּךְ וּמַלְכוּ תְלִיתָיאָ אָחֳרִי דִּי נְחָשָׁא דִּי תִשְׁלַט

מ בְּכָל־אַרְעָא׃ וּמַלְכוּ רְבִיעָיאָ תֶּהֱוֵה תַקִּיפָה כְּפַרְזְלָא כָּל־קֳבֵל דִּי פַרְזְלָא מְהַדֵּק וְחָשֵׁל כֹּלָּא וּכְפַרְזְלָא דִּי־

מא מְרָעַע כָּל־אִלֵּין תַּדִּק וְתֵרֹעַ׃ וְדִי־חֲזַיְתָה רַגְלַיָּא וְאֶצְבְּעָתָא מִנְּהוֹן חֲסַף דִּי

ארע ק' · תליתאה ק' · רביעאה ק' · חזיתה ק'

תקיפא ג'ב' כתיב א' וחד כתיב ה' וסי' ומלכי רביעאה תהוא תקיפה · מן קצת מלכותא תהוא תקיפה · דחילא ואימתני ותקיפא · חזיתה ה' ב' מ"ל וג' חס' וסימן ודי חזיתה רגליא ואצבעתא ב' בו' ודי חזית פרזלא מערב בחסף טינא ·

רבינו סעדיה גאון

ובתרך · ואחריך יקו' מלכות אחר' · ארע מינך · שפלה ממך כמו שהכסף פחות מן הזהב והיא מלכות מדי ארע כמו בארעית תהומה ואיכא דאמרי ארע חלש כמו הרע כוחו ד"א ארע מינך גרוע ממך ד"א ארע מינך שפל ממך תחתיים מתרגמינן ארעאין: תליתאה אחרי · שלישית אחרת כנחש' הוא מלכות יון שקשין בנחשת ושלטו בכל ארץ ישראל: ומלכות הרביעית תקיפה כפרזלא · היא גוג · מהדק · מכתת: וחשל · כמו כל הנחשלים אחריך: מרעע · כמו מרצץ · תדק ותרוע · תדקק ותרצץ: ומן

אבן יחייא

הנה שיה רב האיכות להיותה צורה נכבדת וזיוו גדול ותארו נורא והיה עומד לנגדך באופן שהצורה הזאת היתה גדולת הכמות ורבת האיכות עם זיו רב ותאר נורא · והצלם הלז היה לו הראש מזהב טוב · והחזה והזרועות מכסף · והמעים והירכים מנחושת · והשוקים מברזל · והרגלים מהם מברזל ומהם מחרס · ובכן ראית שנגזרה אבן מסלע אחד מעצמה ולא בידי אדם והכתה הצלם על רגליו מברזל וחרס ותדק ויפוצץ אותם · ואז הודקו כאחד הברזל והחרס והנחושת והכסף והזהב מהצלם ונהיו כמוץ מגרנות הקיץ ונשא אותם הרוח ולא נמצא מקומו · והיה האבן אשר הכתה הצלם היתה להר גדול ומלא כל הארץ · זהו החלום אשר ראית ופתרונו נאמר קדם המלך · אנת מלכא וגו' אתה המלך מלך שאר המלכים · אשר אלהי השמים מלכות וחוסן ותוקף וכבוד נתן לך ולא בכחך הפגת כל אלה והנה יקרא מלכות המולך על כפרי עיר אחת · ויקרא חוסן המולך על עיירות מדינה אחת ויקרא תוקף המולך על מדינו' ומחוזו' ואקלימים הרבה · ויקרא כבוד סתם המלך המולך על כל העולם מה לסיות כי אין כבוד למעלה הימינו

תורת חסד ברכת ישרים

נחזר ואמר באדין דקו כחדא פרזלא חספא נחשא כספא ודהבא ובפתרון · לא כן עשה רק אמר כל קבל די חזית די מטורא וכו' והדקת פרזלא נחשא חספא וכו' באופן שהקדים הנחושת אל הכסף · ח למה אמר יהב לך ובפסוק הבא אחריו אמר יהב בידך ולא די זה רק שאמר והשלטך בכלהון · ט מהו חזרתי לומר אחר כך אנתה הוא ראשה די דהבא · י מהו אומרו ובתרך תקום מלכו אחרי ארעא מנך · וכן אמר מלת אחרי במלכות השלישי ובמלכות הרביעי לא אמר מלת אחרי · י"א כי אם פתרונו של די כסף הוא אומרו ארעא מנך הנה כי כן גם פתרונו של נחשא הוא שיהיה ארע מכספא ואם כן הוא למה אמר ומלכו תליתאה אחרי די נחשא די תשלט בכל ארעא שנראה כי הפתרון דדי נחשא הוא דתשלט בכל ארעא וגם אם הוא כן צריכים אנחנו לברר באיזה אופן הוא פתרונו · י"ב למה לא עשה כן במלכו רביעיא ויאמר ומלכא רביעיא די פרזלא תהוא תקיפא כפרזלא אחרי שפתרונו הוא שתהיה תקיפא כפרזלא · י"ג מה הם כל אלה השנויים וכל האריכות והוא אומר ודי חזיתה רגליא ואצבעתא וכו' וחזר ואמר ואצבעת רגליא מנהון פרזל וכו' וחזר פעם שלישית ואמר ודי חזית פרזלא מערב וכו' · י"ד דמהו ענין אומרו לא תתחבל ומהו אומרו לא תשתבק · ט"ו מהו אומרו אמר לנבוכא ליה שנראה כי אמר הדבר ולא נעשה ואם פירושו הוא שאמר ונעשה י"ל מה אמר ומה נעשה שנראה מדבריו אלה כי ענין לנסכא ליה היה ענין גדול וכו' · י"ו למה רמז באומרו נפל על אנפוהי דדי היה בזה שאמר באדין נבוכדנצר לדניאל סגיד ואם הכונה לומר כי מעצמו נפל מצד יראתו מהדברים ששמע והרי כן סגיד לדניאל הנה נאמר בזה ענין מה בס"ד · י"ז מהו אומרו מן קשוט וכי היה במה להסתפק שבוכרת לומר מן קשוט · י"ח מה שייכות יש להיותו אלה אלהין ומרא מלכין עם די יכלת למגלא רזא דנה ואם אומרו די יכלת למגלא וכו' חוזר למאי דסליק מניה ולא לכל המלוקות אשר בפסוק למה שם בעל הטעמים האתנח במלת רזין · י"ט דמה שייכות יש לאומרו ודניאל בעא מן מלכא וכו' אלא הנאמר · כ' כי נראה דבר מבלי טעם ענין אומרו פה ודניאל בתרע מלכא: ואענה ואומר כי דניאל אמר לו אנתה מלכא חזה הוית והלו צלם חד שגיא וחזר ואמר צלמא דכן רב כדי לומר לו הנה בתחלת הדבר ראית צלם אחד כדמות אדם גדול ותכף בראותך צלם זה שהיה כדמות אדם גדול היית רואה הנה הצלם הלזה הוה מתרבה יותר וזיויה יתיר עומד למולך ומראהו נורא ופירושן של דברי' אלה הבארם בס"ד בבואי לבאר ענין הפתרון ומה גם אומרו קאים לקבלך קודם אומרו ורוה דחיל · או ירצה לומר שראה צלם אחד כדמות אדם גדול ועוד ראה צלם כזה רב וזיויה יתיר עומד למולו והוא צלם דמות מלך ירושלם וכמעט כי נסבת הצלם ההוא היה גם כן הוא חד שגיא והיה ענין זה על דרך מה שיאיר הלבנה מאור החמה וכו' ולכן אמר על הצלם הלזה שראה למולו ורוה דחיל והוא על דרך מה שאמר הכתוב וראו כל עמי הארץ כי שם ה' נקרא עליך ויראו ממך ולזה חזר ואמר הוא צלמא וכו' כדי לחזור לענינו הקודם מענין הצלם חד שגיא שראה · וכפי הדרך הקודם יר' הנה עד עתה דברתי אליך בענין מה שראית מתארי הצלם בכללותו ועתה אודיעך פרטי פרטיו של הצלם · או יר' באומרו הוא צלמא ראשה די דהב טב לומר כי צלם לבד ראה ורוח אין בקרבו וכו' ואמר מלת טב בזהב והרי הוא הענין כאילו אמר גם בכסף ובנחשת ובברזל ובחסף וכמו שאבאר בפתרון בס"ד: והנה באומרו רגלוהי מנהון די פרזל ומנהון די חסף רצה לומר שלשה ענינים האחד מהם כי היה חלק ממנו מחסף והיה מכוסה מברזל · והב' שהיו בו חלקים מברזל לבד וחלקים מחסף לבד · והג' שהיו בו חלקים מעורבים מברזל וחסף ומירוחת האריכות קצר הדבר ואחר כך פירשו · ובאומרו חזה הוית עד די התגזרת אבן וגו' יש לדקדק דלמה לא אמר באדין התגזרת אבן וכו' ומהו אומרו חזה הוית · ואומר כי רצה לומר לו ברמז כי גם כי המלכות אשר יבא אחריו לא ישאר ממלכותו מאומה אקיר עכ"ז יעשה האל ית' באופן מה שימצא הוא אז בסוף הימים כאשר התגזרת אבן די לא בידין ויראה בעיניו איך ימחה את הצלם והוא מה שאמר אחר כך באדין דקו כחדא פרזלא חספא נחשא כספא ודהבא · ואין להפלא מזה כי הרבה פתחים למקום לעשות מעשהו נורא וכו' · ולז"א חזה הוית עד די וגו' כלומר עד אותו הדבר שכפי הנראה לעין השכל אי אפשר להיות והוא די אבנא דמחא אפילו לדהבא וכו' ואמר כי ראה דאבנא דא מחת לצלמא על רגלוהי אשר היו מברזל וחסף וזה לבד יעשה להדקת המון ותכף ומיד יהיה חרב איש באחיו ואיש ברעהו והוא אומרו באדין דקו כחדא וכו' ואמר פרזלא חספא לפי שהתחיל מהמקום שמחתה האבן והוא מהרגלים שהיו מברזל ומחסף ובכן עלה בדבורו אל שאר האברים הקרובים אל הרגלים והוא נחשא ואחר כך כספא ואחר כך דהבא · ובפתרון כיון לענין אחר וכמו שאבאר בס"ד · ואמר וכל אתר לא אשתכח להון לומר כי גם אי אפשר שיהיה דבר מבלי שיהיה לו מקום עכ"ז כמעט שאמר אז דכל אתר לא השתכח להון: או אולי אמר כן לפי שהוא אומר אחר כך ואבנא די מחת לצלמא הות לטור רב ומלאת כל ארעא באופן דכל אתר לא השתכח לקין: והתחיל מהפתרון ואמר אנתה מלכא מלך מלכיא

רלבג

של גודל חכמתם מחכמת אלו כפלים רבים: ויהי דניאל עד שנת אחת לכורש המלך · הנה היה דניאל כאשר הגלהו נבוכד נצר בשנה ראשונה למלכו חכם גדול בכל חכמות וזה ידמה שלא יתכן היותו בפחות מעשרים שנה · והיה אחר זה עד שנשלמו שבעי' שנה למלכות נבוכד נצר ואחר זה היה עם דריוש המדי עד שנה אחת לכורש · ולא ידענו אם מת אחר זה או יהיה הרצון בו שסבר היה בבבל עד שנה אחת לכורש כי אז העביר קול בכל מלכותו מי בכם מכל עמו יהי אלהיו עמו ויעל ואז ידמה שעלה לירושלם ובשנת שתי' למלכו' נבוכד נצר ר"ל בשנה שנית למלכו · הוסיף זה בשנה השלישי' עד שעברו לו שתי שנים שלמות ולפי שלא היו אז שלש שני' לדניאל מעת הגלותו לא קרא לו המלך בקראו אל החרטומי' האשפי' שלא נבחן לו עדין שהיה דניאל יותר שלם מהם עד סוף השלש שנים שבחנם: חלם נבוכד נצר חלומו' ותתפעם רוחו ושנתו נהיתה עליו ידוע שהתפעמו' היא הנראה באמתות החלום כמו שנזכר בחכמת הטבע · וכל שכן כשהיה זה ההתפעמות בעת השינה · כמו שזכר בזה המקום כשנתו נשברה עליו מרוב ההתפעמות · לא יכול לישן אחר זה · כי זה יורה שהחלומות הם שופעים מסבות עליונות · כמו שזכר בזה המקום ששנתו נהיתה עליו שבאר בו מעניין החלום הצודק בשני ממ"י ועניין ההתפעמות הוא שהאל'נבוך לאיזה עניין היה זה החלום משל' וכאלו מחשבות ממבוכתה נופלת בזה העניין פעם ופעם בענין אחר כמו הפעמון שיכה פעם בצד זה ופעם בצד אחר והנה פי' נהיתה מעניין נהייתי ונחליתי · ואפשר שיהיה הרצון באמר ושנתו נהיתה עליו שכבר עברה השינה הקבועה · לא יתכן כמו שיתבאר בטבעיו' והנה אמר שהלם חלומות כי לפי מה שאחשוב נשנה לו דבר החלום הזה כמו שנשנה לפרעה ולזה אמר חלום חלמתי ותפעם רוחי ולא אמר חלומות · ואפשר ג"כ שקרא זה החלום חלומות מפני הדמיונות הרבים שנראו בו והוא דמיון הצלם במדרגותיו · ועניין התפרד האבן והכותה על הצלם ועניין הדקת חלקי הצלם ונשא אותם הרוח באופן שלא נמצאו בשום מקום ועניין היות האבן ההיא להר רב להרטומים ולאשפים ולמכשפים ולכשדים · הנה ידמה שהרצון כי המכשפים מי שיחשבו שיורידו רוחניות הכוכבים ויודיעו להם העתידות לפי מחשבתם כפעיית צורות בשעות ידועות ומפעולותיה' ג"כ להביא על מי שירצו רע או טוב בעשיית תמונות על שם האיש ההוא · ויחשבו כי זה יביא עליו הרע ההוא והכשדים ידמו שיהיו משתמשים בגורלות לדעת העתידו' והוא מה שיקראו חכמת העפר והנה הקדים תחלה לזכור החרטומים והאשפים לפי שחכמתם היא אמתית בצד מה ולקוחה מדרך העיון · והולם המכשפים והכשדים אין התחלת פעולותיהם מסודרת מחכמה אמתית · אבל הם דמיונים ועניינים בדויים · והולם היה מביא לזה החרטומים מפני עומדם על אמתת המזג יתישרו לדעת דבר החלום: וידברו הכשדים למלך בלשון ארמי המלך לעלמין יחיה · ר"ל שיחיה ימים ארוכים ויראה דורות רבים כי הזמן הארוך יקרא עולם באמר' ועבדו לעולם ר"ל עד היובל · אמור החלום לעבדיך ופתרונו נגיד · והנה דברו תחלה לפי מה שאחשוב מפני היותם רואים להגיד זה על פי הגורלות כי הם מתפארים לדעת השאלה ואם לא יגידוה להם השואל כמו שנתפרסם מספריהם · ענה המלך ואמר אל הכשדים הדבר הזה הלך וסר ממני · ר"ל שזה הדבר שאתם שואלים שאגיד איננו אתי כמו שהודעתי אתכם · הנה אם לא תודיעוני החלום ופתרונו נתחים תעשו ובתיכם לאשפה יושמו ר"ל שינתחם נתחים ויחריב בתיהם שיהיו מקום אשפה והנה אם החלום ופתרונו תגידו מתנות ודרונות וכבוד רב תקבלו מלפני ולכן הגידו לי החלום ופתרונו · ענו שנית ואמרו יאמר המלך החלום ופתרונו נגיד · ענה המלך ואמר באמת אני יודע כי אינכם משתדלים כי אם לקנות הזמן ר"ל שאתם משתדלים להאריך הזמן הזה שקראתי כנעשי עליכם עד שיבוא עת אחר' שתסור ממני התאוה הזאת שיבואוני עסקי אחרים יכריחוני לעזוב זה הרצון · מפני שראיתם

שנמסך

אבן עזרא

ודי · חסף די פחר · כלי חרש היוצר והנה פירש בעבור זה מלכו פליגא : נצבתא · כמו כח : מערב · כמו ויתערבו בגוים : והאצבעות · הם שרי ישמעאל ומלכיה במזרח ובמערב : די חזית · טעם מתערבין שכולם לוקחות בנות גוים כמו הפרסיים לוקחים הבבליות והשבאין לוקחין המצריות ואינם דומים אלה לאלה במתכונתם ובמלבושיהם ומאכלם ומנהג גם מחלוק' בתורתם ואף כי בני חם שהם לפאת דרומית מערבית לעבר הים והם סמוכי' לים הגדול שנקרא אוקיינוס : וביומיהון

רד"ק

ומן נצבתא די פרזלא ומחוזק הברזל ולשון נצבתא נטע מתרגום נטע שעשועיו נצבתא דחביבותיה כלו' מנטע ומכח הברזל יהיה כח בחרס :

אחשדרפני

רשי

מלכו פליגא תהוה · מלכות חלוקה תהיה · שני מלכים יהיו ממנה באחד חזק וחלש כמו שמפורש למטה מן קצת מלכותא תהוה תקיפא : ומן נצבתא די פרזלא להוי בה · אף החלש יהא חזק על שאר האומות על ידי החזק חברו שייראו מפניו זהו מן נצבתא די פרזלא להוי בה · מן חוזק מצב הברזל יהיה במלך החלש · כל קביל די חזיתא · כל קביל עומת · שראית ברזל מעורב בחרס והטיט: מתערבין בזרע אנשא וגו' מתחתני' יהיה עם שאר האומות לא יהיו שלמים ונדבקים עמם באהבה יגב שלם ודתיהם שונות מדתי שאר האומות · הא כדי פרזלא לא מתערב · הלא היא כמו שאין הברזל נדבק יפה עם החרס · וביומיהון

דִּי־פֶחָר וּמִנְּהֵין פַּרְזֶל מַלְכוּ פְלִיגָה תֶּהֱוֵה וּמִן־נִצְבְּתָא דִּי־פַרְזְלָא לֶהֱוֵא־בַהּ כָּל־קֳבֵל דִּי חֲזַיְתָה פַּרְזְלָא מְעָרַב בַּחֲסַף טִינָא׃ וְאֶצְבְּעָת רַגְלַיָּא מִנְּהֵין פַּרְזֶל וּמִנְּהֵין חֲסַף מִן־קְצָת מַלְכוּתָא תֶּהֱוֵה תַקִּיפָה וּמִנַּהּ תֶּהֱוֵא תְבִירָה׃ דִּי חֲזַיְתָ פַּרְזְלָא מְעָרַב בַּחֲסַף טִינָא מִתְעָרְבִין לֶהֱוֺן בִּזְרַע אֲנָשָׁא וְלָא־לֶהֱוֺן דָּבְקִין דְּנָה עִם־דְּנָה הֵא־כְדִי פַרְזְלָא לָא מִתְעָרַב עִם־חַסְפָּא׃ וּבְיוֹמֵיהוֹן

ומנהין ק' · ל' וכתיב ה' · ב' מלי' ובסיפ' · מנהין ק' · ומנהין ק' · ג' וכתיב ה' · ודי י"ב חס' ו' ק' כרי תיבה · ל' · ג'

כל קבל די חזית · די מטורא אתגזרא · אילנא די חזית די רבה · ב' קדמאי מ"ל · תהוה ג' כתי' ה' בסיפרא וסי' מלכו פליגא תהוה · מן קצת מלכותא תהוה תקיפה · תהוא ארכא לשלותך · הא ג' וסי' הא לכם זרע · הא דרכך בראש נתת · הא כדי פרזלא :

רבינו סעדיה גאון

ומן נצבתא די פרזלא · ומן מצבת ועמוד של ברזל · פ"א ומן נצבתא ומן תוקף המלוכה הראשונה שקשה כברזל היא מלכות בבל שהיתה דומה לזהב וקשה כברזל: להוא בה · להיות בה : בחסף טינא · בחרס של טיט : פחר · חרס כמו מאני דפחרא ושנית ארע מינך היא מדי ופרס שנחלקה מלכותך ביניהם וכל אחד שלט בחצי מלכותך חדוהי ודרעוהי הרי שנים החזה הוא מלכות מדי שהיו בו חכמי תורה והכשי' לבב כי הלב כתון בחזה והזרועות הוא מלכות פרס גיבורי מלחמה ובעלי זרוע והשלישית כנחושת כדכתיב מעוהי וירכתיה די נחש מעים וירכי' אלו בני יון והכשי מוקדון והוא מלך יון הנקר' אכסנדר ואליכסנדרום מלך מוקדון שהיו קשים כנחשת ושלטו בכל הארץ והרביעית חזקה כברזל דכתיב שקוהי די פרזל קצת מהפותרים אומרים כי הוא מלכות גוג ובדעתי אינו כן שאם נאמר שהיא גוג והיה אפוא מלכות ישמעאל ולא כן הוא כי לא אמר הכתוב מלכו אחרי פליגא אלא אמר זאת המלכות פליגא תהוי נחלקת תהיה לשנים פרלים גוג וישמעאל גוג חזקה כברזל וישמעאל כחרס ואופן השני כי לא אמר חמשה מלכיות ולא אמר רביעית וחמישית ואשר אמר פרזלא מערבב בחסף טינא ואמר להוון דבקין דנא עם דנא מתערבין ולא נדבקין : מתערבין להוון בזר' אינשא · כי נערבין בהם מזרע ישראל ויושבין בהן וגם פרסיים ומגושין וארמין וכמה מינין ולא נדבקין זה עם זה כשם שאינו מתער' לעולם הברזל עם החרס להיות לכלי אחד ומה שאמר מינה תהוה תקיפא ומינה תהוה תבירה כי מקצת המלכות תהיה חזקה וממנה תהיה חלוש' ושבור' והאבנא די מחת לצלמא היא מלכות משיח בן דוד שנ' בו והכה ארץ בשבט פיו וברוח שפתיו ימית רשע ומלכות גוג היתה בכלל מלכות יון הרשעה ונתחזקה עם מלכות הרביעית שהיא מלכות ישמעאל :

וביומיהון

תורת חסד ברכת ישרים

מלכיא והנה אומרו מלך מלכיא הוא פתרון אומרו צלמא דכן רב וכו' וכמו שביארתיו למעלה כי אחרי שמלך על ירושלם נעשה מלך בכיפה ומלך על המלכים וגם אם לא היה מולך כי אם על עם בני ישראל היה נאמר עליו מלך מלכיא אחרי שהיה נמלא בהם ד' כתרים שהם כתר מלכות וכתר כהונה וכתר תורה וכתר שם טוב עולה על גביהן: ולזה בעצמו אמר די אלה שמיא מלכותא חסנא ותקפא ויקרא יהב לך והענין הוא מה שנתן לו זה העם אשר היה בו כתר מלכות והיא אומר מלכותא והיה בו כתר כהונה כי אין חוסן כמוהו אשר אי אפשר שתוסר מן הכהן כתר כהונתו זולתי אם יתחלל יהיה בו כתר תורה וכנגדה אמר ותקפ' והוא כענין אומר ה' עוז לעמו יתן וכו' וגם כן היה בו כתר שם טוב עולה על גביהן וכנגד זה אמר ויקרא והנה אמר יהב לך ולא אמר יהב בידך לפי שהיה בוש מן המלך לומר לו בפניו הדבר בפירוש ר"ל שמם שנהדבה היה לפי שמלך על העם אשר היו בו ד' כתרים אלה ולכן אמר הענין באופן זה דלשתמע לתרי אנפי אם שהיה מכוין בדבריו אלה למה שאמרתי ואם שהיה אומר אותם על נ"נ בעצמו שהיו בו כל המעלות הללו ולזה לא אמר יהב בידך שהיה נראה ממנו בבירור הענין כאמור וזהו חמכם ביאור מה שאמר לו שראה בחלומו צלמא דכן רב וכו' ·

ובפי מה שביארתי למעלה כי גם באומרו צלמא דכן רב דבר על נ"נ בעצמו הנה רצה לרמוז לו כי אפילו שהיה כמעט הדבר נמנע בעיניו דלהוי ליה אחרי דנא שום הדר היקר יותר ממה שהיה לו אחרי שכבר עלה ברום הגלגל וכו' הנה עם כל זה ידע כי האל ית' יגדלהו וישים זיוו יתיר ורויה דחיל וכו': אמר עוד ובכל די דארין בני אנשא וגו' יהב בידך יען כי מלך עליהם ובעלם והשוכה משל עליהם והוא אומרו והשלטך בכלהון ואמר לו גם כן כי לסבה זו די כל די דארין ביה בני אנשא חיות ברא ועוף שמיא יהב בידיה והשלטיה בכלהון על כן ראה בחלומו ענין ראשה די דהבא הרומז עליו והענין הוא יען כי כמעט אין דבר בעולם שלא ישיג האדם עם עשרו והוא אומרו פה אנתה הוא ראשה די דהבא כלומ' ומה שאמרתי לך ובכל די דארין וכו' הנה זה הוא הענין דאנתה הוא ראשה די דהבא והוא בעצמו אומרו למעלה הוא צלמא ראשה די דהב טב: אמר עוד ובתרך תקום מלכו אחרי ארעא מנך והוא פתרון אומ' למעלה חדוהי ודרעוהי די כסף והוא מובן מעצמו ולכן לא אמר ובתרך תקום מלכו אחרי די כספא ארעא מנך והענין הוא כי אין ספק כי בערך הכסף הוא למטה מערך הזהב ולהיות זה כן כי פתרון אומרו די כסף הוא דלהוי ארעא מניה והיה אפשר לומר שכמו כן יהיה מובן שאומרו די נחשא דלהוי ארעא מכספא וכמו כן מאומרו די פרזל דהוא ארע' מנחשא לכן אמר ומלכו תליתיא אחרי די נחשא די תשלט בכל ארעא והוא לומ' ומה שראית מענין המלכות די נחשא בנה פתרונו במה שיהיה מנחשא הוא די תשלט בכל ארעא וענין זה הוא מובן עם מה שביארתי למעלה כי ענין הטוביות הנאמר בזהב הוא מוסב ג"כ אל הנחשת שיהיה גם הוא טוב ומבריק כזהב באופן כי רצה לומר לו כי כשם שהוא ג"כ כדמה אל הזהב יען די ישלט בכל די דארין בני אנשא וכו' הנה כי כן המלכות הלזה יבריק כמוהו בענין המלכות בכל העולם כאשר הוא מטבע הנחשת הטוב שיבריק כזהב וכו' ולא שיהיה הענין שיהיה ארעא מן הכסף כאמור: ועל זה הדרך אמר אחר כך ומלכו רביעיה תהוה תקיפה כפרזלא וכו' כלומר וזה הוא פתרון מה שראית בו מענין היותו מפרזלא וכו' ולא לפי שיהיה ארע מנחשא רק שיהיה תקיף כפרזלא · ולא אמר ומלכו רביעיה אחרי יען כי המלכות השלישי והמלכות הרביעי הוא מעורב הרבה מאד עם מלכותו וכמו שהוא עתיד לומר באומרו ודי חזיתה וכו' והתחיל ואמר ודי חזיתה רגליא ואצבעתא מנהון חסף די פחר ומנהון פרזל כלומר ומן החלקים בעצמם שהיו של פחר היו של ברזל כלומר שהיו מכוסים עם הברזל מלכו פליגא תהוה · ומן נצבתא די פרזלא להוא בה ולכן היה מכוסה עם הברזל מה שמחברים את הכלים בחבר והיה זה להורות כי כח הברזל היה גם כן בחסף עם היותו חסף · ועוד היה בו כי האצבעות רגליו מנהון פרזל ומנהון חסף לבד והענין הוא כי מן קצת מלכותא תהוה תקיפא ומנה תהוה תבירא ולכן לא היה נחלק זה בברזל כלל: והיחויה פרזלא

מעורב

אבן יחייא

הימנו · ונבוכד נצאר נתן לו ה' כל אלה · וכאומרו ובכל מקום אשר ידורו בו בני האדם וחית השדה ועוף השמים השליט אותך ונתנם בידך · אתה הוא הראש מזהב · ואחריך יקום מלכו' שני שפל ממך · ומלכות שלישי אחריו נחשת שישלוט בכל הארץ · ואחריו מלכות רביעי שיהא חזק כברזל וכאשר הברזל מהדק ומפוצץ וכורת הכל · ככה הוא יפוצץ וישבור כל השאריות הנמצאת מהמלכיו' הקודמים · ואשר ראית הרגלי' והאצבעו' מהם חרס היוצר ומהם ברזל · הוא לרמוז כי יהיה מלכות נחלק ומעשת הברזל יהיה בחרס כל עומת שראית הברזל מעורב בחרס · והאצבעות הרגלים מהם חרס ומהם ברזל לרמוז כי קצת המלכות יהיה חזק כברזל וקצתו נשברת וחלושה כחרס · ואשר ראית הברזל מעורב עם החרס · לרמוז כי יהיו מתערבי' בזרע אדם ולא ידבקו זה עם זה כמו שהברזל איננו מתדבק עם החרס · ובימי המלכים ההם יקים אלהי השמים מלכות אשר לעולם לא תשחת · ומלכות אשר לא יעזב לעם אחר ולאתו תדק ותכרות כל אלה המלכיות והיא תקום לעולמים · כל עומת אשר ראית כי מההר נחצב אבן מעצמו ולא בידי אדם ותכרות הברז' והנחשת דחרס והכסף והזהב · כי זה הוא משל כי המלכות האחרון הנמשל באבן הזאת תכרות כל הנשאר משאר המלכיו' הנמשל בזהב וכסף וגו' · מה שאגזור אומר בחלום הלז כי האלוה הגדול הודיע למלך את אשר יהיה אחרי זה ונכון החלום כי הוא צודק ולא כוזב ונאמן וקיים הוא פתרונו · מה שראוי לדעת כי המלכות השני אחרי נבוכד נצאר ובניו היה מלכו' מדי ופרס · והמלכות הג' היה מלכו' יון שהתחיל מאלכסנדר המוקדוני שנכנר

נאחיו

רלבג

שנמשך והלך ממני הדבר · שאם לא תודיעוני החלום אחת היא דתכם ודינכם שתקבלו על זה מאתי · כי בודאי לא תודיעו הפתרון אם לא תודיעו החלום תחלה · והנה דבר כזב ונשחת הכינותם לאמר לפני עד אשר ישתנה העת · לפי שידעתם שאינני זוכר החלום · לכן אמרו לי החלום ואז יתבאר לי כי פתרונו מפני ראותי שהגדתם החלום על נכונו ואז יהיה הרצון בזה הכ' מבער שלש מגי אגיד אליכם החלום הנה הכינותם לומר בפתרונו דבר כזב ונשחת לפי שחשבתם שיעבור עת רב קודם התבאר הכזב שיש בפתרוניכם וחשבתם שתוך העת ההוא ישתנה הזמן ותסור מעליכם זאת המבוכה · אך אמרו לי החלום ואז אדע כי מה שתגידו בפתרונו הוא אמת · ענו הכשדי' לפני המלך ואמרו אין אדם על הארץ יוכל להגיד דבר המלך · כל עמת שלא היה מלך גדול ושלטון ששאל דבר כזה לכל חרטום ואשף וכשדאי לפי שכבר היו מסערים שאין כח בהם לעמוד על אמתת זה · והנה הדבר אשר שאל המלך יקר מאד בעינם אמר' ודבר ה' היה יקר בימים ההם אין חזון נפרץ · והנה אין אחד שיגידנה לפני המלך אם לא הרוחניים אשר אין מדורם עם בני אדם שיוכלו לשאול מהם זה · כל עמת דבריהם אלו כמלך היה בחימה ורגז רב ואמ' לאבד כל חכמי בבל הדת יצא' את המלך והחכמי' היו נהרגים והיו מבקשים דניאל וחביריו ליהרג עם שאר החכמים · אז דניאל השיב עצה ודבר של טעם לאריוך שר הטבחים אשר יצא להרוג כל חכמי בבל דבר ואמר לאריוך הממונה מאת המלך על מה הדת ממהרת כל כך לזאת ההריגה מלפני המלך אז הודיע אריוך הדבר לדניאל ודניאל נכנס לפני המלך ובקש מהמלך שיתן לו זמן ויגיד פתרונו למלך יר'ל החלום ופתרונו וקצר המאמר כי מן הידוע שלא יגיד לו הפתרון אם לא יודיעו החלום תחלה · והנה יזכור המלך שהחלום הוא כי כשישמעהו כמו העניין בדברים הנזכרים שיזכירם האדם לפעמים כששכחם · וזהו ג"כ מההבדלים שיש בין החלומות הצודקים וזולתם כי שאר החלומות יסור זכרם בקלות ולא ישאר מהם רושם במדמה אך מהחלום הצודק ישאר רושם כאלו העניין קרה בהקיץ · אז הלך דניאל לביתו והודיע הדבר לחביריו כדי שיבקשו רחמים מאלהי השמים על הסוד הזה שלא יאבדו דניאל וחביריו עם חכמי בבל · אז לדניאל במראה' הלילה נתגלה הסוד · אז ברך דניאל לאלהי השמים · דבר דניאל ואמר יהי שם אלהים מבורך מן העולם ועד העולם אשר החכמה והגבורה לו הוא והוא משנה עתים וזמנים מסיר מלכים ומקים מלכים נותן חכמה לחכמים ומדע ליודעי בינה והנה אמר זה לפי שנתבאר לו מזה החלום שנוי העתי' וחלוף הזמנים עד שאשר בשפל בעת אחד הם גבוהים בעת אחר · ונתבאר לו ג"כ ממנו שמאת השם יתע' ישפעו ההשגות והידיעות · הוא מגלה עמוקות ונסתרות יודע מה שיש בחושך ואור עמו חונה · לך אלהי אבותי אני מודה ומשבח אשר נתת לי חכמה וגבורה והודעתני אשר שאלתי מאתך · כי דבר המלך הודעתני · אמר חכמה וגבורה כי הם כלים לקבל זה השפע האלהי · כי לא יקבלהו מי שלא היה חכם ויצטרך לגבורה אל שיוכל להתבודד השכל מבין שאר הכחות המשיגות אחר כל עמת זה · דניאל אל אריוך אשר הפקיד המלך לאבד חכמי בבל וכן אמר לו · אל תאבד חכמי בבל · הביאני לפני המלך והפתרון אגיד לו אז אריוך במהירו' הביא דניאל לפני המלך · וכן אמר לו · מצאתי איש מבני גלות יהודה אשר יודע למלך הפתרון · ענה המלך ואמר לדניאל אשר שמו בלטשאצר התוכל להודיעני החלום אשר ראיתי ופתרונו · ענה דניאל לפני המלך ואמר הסוד אשר המלך שואל אינם יכולים להגיד אותו חכמים ואשפים וחרטומים וקוסמים · אך יש אלוה בשמי' מגלה סודות והודיע למלך נבוכד נצר מה שיהיה באחרית הימים חלומך ומראו' ראשך על משכבך הוא זה אתה המלך מחשבותיך עלו על משכבך לדעת מה יהיה אחר זאת ומגלה הסודות הודיעך מה שיהיה · ואני לא בחכמתי על כל החיים אשר יש בו נתגלה לי הסוד הזה · אך היה זה סבה שיודע הפתרון ומחשבות לבך תדע · אתה המלך רואה היית והנה צלם אחד גדול צלם אשר כן הוא נכבד כמו שהוא גדול · וזיוו יותר עמד לנגדך · ותארו נורא הוא הצלם אשר ראשו של זהב טוב חזהו וזרועותיו של כסף · בטנו וירכיו של נחשת · שוקיו של ברזל רגליו מהם ברזל ומהם חרס · ראית שנגזרת אבן לא בידים · והכת הצלם על רגליו של ברזל והרס והדק אותם אז הודקו כאחד הברזל והחרס הנחשת הכסף והזהב והיו כמוץ מגרנות הקיץ ונשא אותם הרוח ולא נמצאו בשום מקום · והאבן אשר הכת הצלם היתה להר רב ותמלא הארץ · זהו החלום · ופתרונו נאמר לפני המלך אתה המלך מלך המלכים אשר אלוה השמים מלכות והוסן ועוז וכבוד נתן לך ובכל משכנות בני אדם חית השדה ועוף השמים המשכנו' שלא היו ראוין שישלוט בהם בני האדם כמו שיקשה לשלוט בחית השדה ועוף השמים שאינם בעצמם תחת יד אדם · והמשיל אותך בכולם · אתה הוא הראש של זהב ואחריך תקום מלכות אחרת שפלה ממך · ומלכות אחרת שלישית של נחשת אשר תמשול בכל הארץ · ומלכות רביעי' תהיה חזקה כברזל כמו שהברזל מהדק וכורת הכל וכברזל אשר שובר כל כך כל המלכיות תדק ותשבר ואשר ראית הרגלים והאצבעות מהם חרס היוצר ומהם ברזל מלכות נחלקת תהיה · ומחוזק הברזל תהיה בה כל עמת שראית הברזל מעורב בחרס הטיט והאצבעות הרגלי' מהם ברזל ומהם חרס מקצת מלכות תהיה חזקה ומקצתה תהיה נשברת · ואשר ראית הברזל מעורב בחרס הטיט מתערבי' יהיו בזרע אדם ולא ידבקו זה עם זה כמו שהברזל אינו מתערב עם החרס · ובימי המלכים האלה יקים אלוה השמים מלכות אשר לעולמים לא תשחת ומלכות לעם אחר לא תעזב תדק ותכלה כל אלו המלכיות והיא תקום לעולמים כל עמת אשר ראית מההר נחצב אבן לא בידים ותדק הברזל הנחשת הכסף והזהב · האלוה הגדול הודיע למלך מה שיהיה אחר זה ונכון החלום ונאמן פתרונו · ודע כי המלכות השני' הוא מלכות מדי ופרס והמלכים אשר היו בה הנה דריוש המדי בן אחשורוש וכורש הפרסי חתנו ואחריו ארתחשסתא הוא אחשורוש ואחריו

ארתחשסתא

רשי

וביומיהון די מלכיא אינון · בימיהם של מלכים הללו בעוד מלכותם של גוג קיימת : יקים אלה שמיא · מלכו הקב"ה של עולם לא תתחבל והיא מלכות מלך המשיח · תדק ותסף תדק ותכלה כל אלו המלכיות : כל קבל דחזית · כל עומת שראית שנתפרקה אבן מן ההר שהדקה כל הכלים · זה פתרון שהמלכות החמישית תכלה ותרוצץ את כלם · מה די להוא אחרי דנה · מה שיהיה אחר זאת אחר מלכות זו שלך : ויציב חלמא · אמת הוא החלום : אמר לנסכה · רצה לעשותו אלוה : מן קשוט באמת · ומרי מלכין · אדוני אדונים · רזא דנא סתר זה · לדניאל רבי דניאל על כל השרים · ומני על עבידתא מדינת בבל · ויפקד על כל צרכי המלכות את חנניה מישאל ועזריה : עבד

אבן עזרא

וביומיהון · מלכות המשיח : לא תתחבל · לא תעזב ולא תשאר : כל · וטעם די לא בידין ולא בחיל ולא בכח רק מעצמה בגעת הקץ : ויציב חלמא · וכון החלום ונאמן פתרונו : באדין · הגיד · השתחוה ויסגד לו וישתחו : ניחוחין · והנה חשבו כמו אלוה : ענה · מן קשוט · קשט אמרי אמת : אדין · רבי · גדל · יש אומרי' כי מדינה שם מחוז אם כן איך היו לאחשורוש שבע ועשרים ומאה מדינה ומלך שיש לו עשרה הוא מלך גדול וכתיב וגזל ומשפט וצדק תראה במדינ' שהטעם עיר המלוכה וכתוב ליהוד מדינתא לבית אלהא רבא ועוד ואני בשושן הבירה אשר בעילם המדינה ואם עילם מחוז למה לא אמר במדינת עילם כאשר פירש במדינת בבל : ורב סגנין · כמו ויבא סגנים : ודניאל בשער המלך · כי היא מעלה גדולה כי שם ישבו הדיינין והשופטים וככה ומרדכי יושב בשער המלך כאשר פירשתי במגל' הסתר : נבוכד

וּבְיוֹמֵיהוֹן דִּי מַלְכַיָּא אִנּוּן יְקִים אֱלָהּ שְׁמַיָּא מַלְכוּ דִּי לְעָלְמִין לָא תִתְחַבַּל וּמַלְכוּתָה לְעַם אָחֳרָן לָא תִשְׁתְּבִק תַּדִּק וְתָסֵיף כָּל־אִלֵּין מַלְכְוָתָא וְהִיא תְּקוּם לְעָלְמַיָּא: כָּל־קֳבֵל דִּי־חֲזַיְתָ דִּי מִטּוּרָא אִתְגְּזֶרֶת אֶבֶן דִּי־לָא בִידַיִן וְהַדֶּקֶת פַּרְזְלָא נְחָשָׁא חַסְפָּא כַּסְפָּא וְדַהֲבָא אֱלָהּ רַב הוֹדַע לְמַלְכָּא מָה דִּי לֶהֱוֵא אַחֲרֵי דְנָה וְיַצִּיב חֶלְמָא וּמְהֵימַן פִּשְׁרֵהּ: בֵּאדַיִן מַלְכָּא נְבוּכַדְנֶצַּר נְפַל עַל־אַנְפּוֹהִי וּלְדָנִיֵּאל סְגִד וּמִנְחָה וְנִיחֹחִין אֲמַר לְנַסָּכָה לֵהּ: עָנֵה מַלְכָּא לְדָנִיֵּאל וְאָמַר מִן־קְשֹׁט דִּי אֱלָהֲכוֹן הוּא אֱלָהּ אֱלָהִין וּמָרֵא מַלְכִין וְגָלֵה רָזִין דִּי יְכֵלְתָּ לְמִגְלֵא רָזָה דְנָה: אֱדַיִן מַלְכָּא לְדָנִיֵּאל רַבִּי וּמַתְּנָן רַבְרְבָן שַׂגִּיאָן יְהַב־לֵהּ וְהַשְׁלְטֵהּ עַל כָּל־מְדִינַת בָּבֶל וְרַב־סִגְנִין עַל כָּל־חַכִּימֵי בָבֶל: וְדָנִיֵּאל בְּעָא מִן־מַלְכָּא וּמַנִּי עַל עֲבִידְתָּא דִּי מְדִינַת בָּבֶל לְשַׁדְרַךְ מֵישַׁךְ וַעֲבֵד נְגוֹ וְדָנִיֵּאל בִּתְרַע מַלְכָּא:

נבוכדנצר

כל קבל די חזית סימ' כל לשון ארמית דהבא קדים לכספא במ"ד דקדי' כספא לדהבא וסימני' כארין דקו כחדא פרזלא' כל קבל די חזית די מטורא · ועל מרא שמיא התרוממת · ומה די עליך ועל אחיך : רזא ח' וסימ' נמסר לעיל בהאי סימ' : אדין י"ג ר"פ בסיפרא וסימ' נמסר לעיל בסיפרא ריש סימן דא : בתרע ל' ודניאל בעא מן מלכא ומני :

רבינו סעדיה גאון

וביומיהון · ובימי המלכי' האלה במלכות הרביעית יקים אלהי השמים מלוכה אשר לעולמים לא תשחת ולא תעזב לעם אחר תדיק ותכלה כל אלה המלכיות והיא תקום לעולם : כל קבל · שראית כי מן ההר הוא אברהם ההר הגדול כאמרו ומראש הררי קדם : אתגזירת · שנגזרה ונפרדה : אבן · כמו שנאמר ומשם רועה אבן ישראל ואמר על ידי זרובבל מי אתה הר הגדול לפני זרובבל תהיה למישור והוציא את האבן הראשה: די לא בידין · שלא בידי אדם אלא בגבורת אלהינו יצתה בת קול ואמרה יציב חלמא ומהימן פשרא · פ"א ואצבעותא מנהון חסף די פחר ותנהון פרזל הם כפות רגלים עם האצבעות כדאמרינן למעלה רגלוהי מנהון די פרזל ומנהון די חסף : מן קצת מלכותא תהוא תקיפא · ממלכות פיפוס עד מלכות ארקיליאוס היתה מלכות בני תקיפא שהיתה תופסת כל העולם ומלך גם ישמעאל עמו והיתה מלכות ישמעאל תבירה ותלשה : בזרע אנשא · שיש כרכים וכפרים שתופסין בני יון ובני ישמעאל ולוקחין אלו ואלו מהן מס ודע שאלו לוקחין מבנותיהן של אלו ואלו מבנותיהן של אלו ואין ביניהם אהבה וזהו שכתוב מתערבין להון בזרע אנשא ולא להוון דבקין · פ"א תקיפא זו גוג תבירה זו ישמעאל מתערבין להון בזרע אנשא שמתחתנים אלו עם אלו ואינם מאמינים בירחתן : ומנחה וניחוחין אמר לנסכה ליה · לתקן לו כמו נסכתי מלכי תיקנתי מלכי כלומר שהיה מתקן לו שיהא לוקח מנחה שלו בכל שעה ושעה ויש שפותרין מנחה וניחוחין ממש ואמר לנסך לו כמו שנאמר למני ממסך שביקש לעשותו אלוה ולא קיבל וחבירו מוכיח לפי שכשראה נבוכד נצר שלא קיבל דניאל אמר לו המלך מן קשוט די אלהכון אלה הוא אלהין אלהי האלהים ואדוני האדונים ומגלה רזין והודה בהקב"ה : לדניאל רבי · גידל לדניאל ונתן לו מתנות לרוב והשליטו בכל מדינות בבל ורב על הפחות ועל הסגנים : נבוכדנצר

אבן יחייא

באחת · והמלכו' הד' הוא מלכות רומה אשר נחלה לשנים קנתו נוצרים וקנתו ישמעאלים והנה הברזל מתערב בחרס כי ישמעאלים רבים עומדים תחת ממשלת הנוצרים · ואף שלא יהיו תחת ממשלתם יבואו לעירם בפרקמטיא למכור ולקנות · וכן נוצרים עומדי' תחת הישמעאלים והנה היום בקושטאנטינה אלף ות"ק בעלי בתים משוחרי' נוצרים עשירים מפלורינציאה וויניציאה וגינובה ושאר קצות הארץ · ועושים אלו לאלו כבוד וחברה טובה · ויהי מה אינם מתחתנים אלו עם אלו כאשר לא יתדבק הברזל עם החרס דיבוק עצמיי · והמלכות האחרון הוא מלך המשיח אשר לא ימלוך בכח ידי אדם רק בכח אלהיי ויהיה קיים לעולם ועד · ואז בשמוע נבוכדנאצר החלום והפתרון זכר אותם ונפל על פניו לאות כי היה מודה שהו' היה החלום והפתרון אשר חלם · ולדניאל השתחוה · ולכבוד כמרן מנחה ונסכים אמ' לנסך לו כדי להראו' לעמים כי עלה למעלת האלהיים ויצא מחק האינושיים · והנה אומרו אמר לנסכה ליה · כי לא נסך לסבת כי דניאל מנע הדבר ולא רצה שיעבדו רק שיעבוד לאלהים חיים אשר הוא הודיע את כל זאת · ולכן אחרי דברי דניאל ענה המלך ואמר באמת כי אלהיכם הוא אלהי האלהים ואדון כל המלכים יען כי על ידו יכולת לגלות הסוד הלז · ואז המלך גדל לדניאל בהכנסות רבות תמידיות שנתן אליו כל ימי חייו · ומתנות רבות מטלטלי אגב קרקעי נתן אליו · והשליטו על כל מדינת ומלכות בבל בדברים הגופניים · ועשאו גדול שני חכמי בבל בדברים הנפשיים · ודניאל שאל רשות מהמלך והפקיד על מלאכת מדינת ומלכות בבל לחביריו · והוא היה יושב בשער המלך כמלך שר ודיין וחביריו ושאר שרי המלכו' כל הדבר הקשה יביאון אליו והשאר ישפטו הם :

הפרשה הד'

תורת חסד ברכת ישרים

מערב מכל וכל בחסף טינא מתערבין להוון בזרע אנשא ועם כל זה לא להוון דבקין דנא עם דנא הא כדי פרזלא לא מתערב כד חזי עם חספא · וביומיהון די מלכיא אינון יקום אלה שמיא מלכו די לעלמין לא תתחבל כד אתחבל מלכותא דהני תלת דמיניה סליקנא דא"עג דלא אשתביקו לעם אחרן כד אשתבק מלכותא דנ"כ שלא נשאר בו ממנו שריד ופליט הנה סוף אתחבלו · ומלכותא לעם אחרן לא תשתבק כמה דאשתבק לעם אחרן מלכותא דנבוכד נצר · ואומרו והדקת פרזלא נחשא חספא מה שלא אמר כן מתחלה הנה הענין הוא לפי שעתה שבא לפתור את החלום כיון לומר שידק כפרזל שסכל תוקפו וגם אל הנחשת שהוא קרוב אליו ואחרי כן יתדקדקו החסף והכספא והדהב' וכו' וענין הזכירו הדהבא כבר ביארתיו ויען אשר לא ביאר דבר במה שאמר והוו כעור מן אדרי קיט וכו' וכמו כן יען אשר מקודם אמר פרזלא חספא נחשא וכו' ופה אמר פרזלא נחשא חספא וכו' לכן אמר ויציב חלמא ומהימן פשרה כלומר אל תהרהר אחרי בזה ששניתי בדבורי ובמה שלא ביארתי סוף הדברים כי יציב חלמא ומהימן פשרה : באדין מלכא נ"כ נפל על אנפוהי ומאת ה' היתה זאת אליו להורות לו כי גם כי היה צלם חד שגיא והוא הוא ראשה די דהבא הפילו האל ית' לארץ מגיד מה שנתגבה וכו' ואחרי כן לדניאל סגיד כאדם המחזיק טובה לאדוניו ומנחה וניחוחין אמר לנסכה בשביל מה שחשב שהוא היה אוכל מפת בגו ויין משתיו ודניאל לא קבל מזה דבר כשם שלא קבלם באותו הזמן שהיה עדין ירא לדבר דבר מה כלל : ענה מלכא ואמר מן קשוט די אלהכון וכו' כלומ' הנה הבינותיך במה שאמרת ויציב חלמ' ומהימן פשרה · ואומרו הוא אלה אלהין הוא כאומר בקרב אלהי"ם ישפוט · והוא מרא מלכין יר' והוא מרא אלה הארבע' מלכים שהזכרת והקודמי' אליהם ויכול לעשות בהם כרצונם והוא גלי רזין למאן דלביה בשביל דא יכלת למגלא רזא דנא אבתולא אחרן משום מאי דאנת הוא מעמא דנא די אנת בגלית לבבל ומזרעיתא דמלכות' וכו' נהוא כדבר שביארתי למעלה : אדין מלכא לדניאל רבי תמורת מה שאמר לאמא דכון רב · ומתנן רברבן שגיאן יהיב ליה תמורת מה שאמר והלו כלם חד שגיא · והשלטה על כל מדינת בבל תמורת מה שאמר דאיה יתיר וכו' ורב סגנין וכו' הקימיה על כל חכימי בבל המורת מה שאמר וריויה דחיל דלית לך מילתא דלידחילו מיניה כמה דיתחלו מאורתא דרבנן וכמו שאמרו רז"ל בפסוק את ה' אלהיך תירא לרבות תלמידי חכמים · ומלך ענוותנותו של דניאל בעא מן מלכא ומני על עבידת מדינת בבל לשדרך מישך ועביד נגו עם היות שמה די כבר השלטיה עלכל מדינת בבל והיה יכול לעשות בהם כענין זה כרצונו והוא לשים תחתיו שרי אלפים ושרי מאות וכו' · או ירצה לומר שאל מאת המלך שיהיה די לו במה שהוא יעמוד בשער המלך והם יהיו על עבודת מדינת בבל זולתי במאי דחזי לתרע מלכא : ואולי ר"ל כי שאל מאת המלך שיתן לו שני דברים כנגד השתי שאלות מהפרדה מן המלכות שנתן לו כי כנגד מאי דהשלטיה על כל מדינת בבל שאל מאת המלך שיהיה הוא לבדו בתרע מלכא והשאר ישפטו הם : או אולי כיון לומר שיהיה זה אות סימן טוב לישראל והוא שיהיה הוא בשער המלך ומרעיו כמשנים אליו בהיותם על עבודת מדינת בבל : נבוכד נצר

רלבג

ממלכות פרס שני · וידמה שכבר היה נקרא גם כן דריוש וכבר נתבאר זה בספר עזרא והמלכות השלישי היה מלכות אלכסנדר · ונחלקה מלכותו לד' רוחות השמים כמו שזכר אחר זה · והמלכות הרביעי' הוא הרומיי' והם הסוקים של ברזל · ואחר זה נחלקה המלכות משלו במקלתה הישמעאלים ובמקלתה הרומיים · והנה הברזל מתערב בחרס בטיט כי ישמעאלים רבים תחת מלכות רומיי' וכן תחת ישמעאלים מעם הרומיים ואינם מתחתנים זה עם זה · כמו שהברזל אינו מתערב עם החרס · והנה שני אלו המלכים הם מלך הנגב ומלך הצפון כמו שזכר בסוף זה הספר · כי מלך ישמעאל הוא מלך הנגב · כי ארצו דרומית ומלך הרומיי' הוא מלך הצפון והמלכות שתקום אחריהם הוא מלכות מלך המשיח אשר תעמוד לעולמי עד כי יעשה' הכל אל עמים שפה ברורה לקרא כלם בשם ה' ולעבדו שכם אחד · ומפני זה לא תהיין מלחמות בארץ כי לא יהיה הלוף באמונות שהוא הסבה החזקה במלחמות : אז נפל על אפיו המלך והשתחוה לדניאל ומנחה וניחוחין אמר לנסך לו לפי שקבלנו באלוה קרא המלך לדניאל ואמר באמת כי אלהיכם הוא אלהי האלהים ואדון המלכי' ומגלה רזין שיכולת לגלות רז כזה אז גדל המלך דניאל ומתנות רבות וגדולות נתן לו והמשילו על כל מדינת בבל ועשה אותו גדול הסגנים על כל חכמי בבל לשפוט נבוכד נצר מלך עשה צלם זהב קומתו ששים אמות רחבו שש אמות הקימו בבקעת דורא במדינת בבל · נבוכד נצר המלך שלח לאסוף לאחשדרפנים והסגנים והפחות והשופטים והשוטרים אשר עליהם וכל שרי המדינות לחנכת הצלם אשר הקים נבוכד נצר המלך · והמכריז היה קורא בכח אליכם אומות ולשונות בעת אשר תשמעו קול הקרן וקול החליל שיבליט בלעז · או הוא הקרן השירק גריליי סרדייסק בלעז · קתרום שבכא פסנתרין הם כלי זמר · ואחשוב שהם מכלי הזמר שמזמרין ברוח · כמו הענין בקרנא משרוקיתא והנה סמפוניה הוא כלי זמר העשוי סמפונות הורגנים בלעז · והשאר ג"כ שזכר הם מזה המין · ר"ל הכלים המנגנים ברוח · או יהיו נכללים בהם תוף ומצלתי' ומצלצלות · וכל זני זמרא הם כל כלי זמר הנה בשמעכם קול אלו הכלים תכרעו ותשתחוו לצלם הזהב אשר הקים נבוכד נצר המלך · ומי שלא יכרע ולא ישתחוה יושלך לתוך כבשן אש בוער לכן בזה הזמן כשמוע כל העמים קול אלו הכלי' הנזכרים היו כורעי' כל העמים ולשונות ומשתחוים לצלם הזהב אשר הקים נבוכד נצר המלך לכן אז קרבו אנשים כשדיים והלשינו היהודים ענו ואמרו לנבוכד נצר המלך המלך לעולמים תחיה אתה המלך נתת דת שכל איש אשר ישמע קול הקרן השירק ושאר כלי הנגון והזמר יכרע וישתחוה לצלם הזהב · ומי שלא יכרע ולא ישתחוה יושלך לתוך כבשן האש בוער · הנה אנשים יהודים הפקדת אותם על מלאכת מדינת בבל שדרך מישך ועבד נגו לא עשו את דת המלך · לאלהך אינם עובדים ולצלם הזהב אשר הקימות אינם משתחוים נבוכד נצר ברוגז וחימה אמר להביא שדרך מישך ועבד נגו · אז הובאו האנשים האלו לפני המלך : הצדא · לפי מה שאחשוב הוא מענין שממה והוא לא התימה · והנה באור זה ענה נבוכד נצר ואמר להם האם שממון תבחרו אתה שדרך מישך ועבד נגו לאלהי איניכם עובדים ולצלם הזהב אשר הקימותי אינכם משתחוים · עתה הנכם עתידין אשר בעת תשמעו קול הקרן ושאר כלי ניגון והזמר תכרעו ותשתחוו לצלם אשר עשיתי · ואם לא תשתחוו אז תושלכו לתוך כבשן האש בוער ומי אלוה שיצילכם מידי ודמה כי לא רצה לדונם בשריפה מלך מעלתם מפני כבוד דניאל וכבוד המלך · כי היו ממונים על מלאכת המלך במדינת בבל · ולזה הצריך להם עד פעם אחרת ענו שדרך מישך ועבד נגו ואמרו לנבוכד נצר אין אנחנו חוששין על זה להשיבך דבר ר"ל כי איך שיהיה לא נשמע אליך יצילנו ה' מידך או לא יציל · הנה אלהינו אשר אנחנו עובדים יכול להצילנו מכבשן האש בוער ומידך המלך יציל הנה אף לא יציל תדע המלך כי לאלהך לא נעבוד ולצלם הזהב אשר הקימות לא נשתחוה אז נתמלא מה נבוכד נצר וצלם פניו נשתנה מרוב כעסו על שדרך מישך ועבד נגו ענה ואמר לשרוף הכבשן שבע כפלים מהזמן על מה שהיה ראוי לשרפו · ולאנשים גבורי חיל אשר בחילו אמר לאסור שדרך מישך

רד"ק

אחשדרפניא וגו' כל אלו שמות בלשון ארמי: לממונים ולגדולים זה למעלה מזה: וכרוזא קרא בחיל והכרוז קורא בכח: משרוקיתא כלי ששורקין בו שיפלאר בלעז: קתרום סבכא מיני כלי זמר הם ידועים אצלם שמם כן בלשון ארמי: וכל זני זמרא. וכל מיני זמר תרגום למינו לזנוהי: ואכלו קרציהון תרגום לא תלך רכיל לא תיכול קורצין: אלך

אבן עזרא

נבוכד נצר · רומיה · הוא גובהו הוא קומתו: פתיה · רחבו שם האמות: בקעת דורא · וישבו שם היא בקעת דורא: ונבוכד נצר: למכנש · לקבץ ולחבר: אחשדרפנים והנזכרים אחריהם הם מעלות שבע בלשון ישמעאל רק לא נדע פי' הלדגזריא והבאים אחריהם ואכם היה בספרד ספירש אדרגזריא אדירי גזרין ואין צורך על כן נניחם כי לא יועילו: למתא · לבוא:
באדין · אז התאספו הנזכרים: וכרוזא המעביר קול בחיל · אמר יפת כי עמים יש להם אלהי' ואומי' בלא תורה ולשונות מהם תורה אחת להם ולא לשון אחד או באין תור' בעידנ' בעת: קל קרנא · קול השופר: משרוקיתא כלי לשרוק בו רק קתרום וחביריו כולם כלי נגונים הם גם בלשון הקדש כינור ומחול ומיני' ועוגב ושמותם לא ידענום אע"פ שעוגב מגזרת ותעגבה ומינים שני כלי' ומחול חליל וכינור כדמות מטרה ואלה סברו' בלא ראיה: ומן יתרמא · יושלך וכמוהו רמה בים: כל · בהשלמת זה: אכלו קרציהון · תרגום לא תלך רכיל המדבר בסתר רעה על אחד כאילו אוכל בשרו: ענו · משפט המדברים אל המלך להתפלל שיאריכו ימיו: אנת

רש"י

עבד צלם · אלוה צוו לעשות צלם של זהב · פתיה אמין שיתין · עביו כרחבו היאך יכול לעמוד בגובה אמין שיתין · אמר רב · ביבי ... ונופל על שהביאו כל זהב של ירושל' ושפכו דימוס על רגליו. לקיים מה שנאמר והבה לנידה יהיה · בבקעת דורא · שם מקום: אחשדרפניא דוכוסין פחות · שגטיני: אדרגזריא גדבריא ... כלם שם האומות הם · לאכב' כלמה ... וכרוזא קרא בחיל · הכרוז יוצא בכח גדול · ... אמרין עממיא · לכן כל העמים והלשונות ... המכריז מלך ה... המלך: בעידנא די תשמעון קל קרנא משרוקיתא · קול הקרן שורקת ... הפרקה להם ויקבלם · קיתרס סבכא ... כלי זמר הם: זני זמרא · מיני זמר למינו ת"ה לזנוהי · אתון נורא · ... לשרוף בה אבנים ... והוא כבשן ... כל קבל דנה · כל עומת זו שנזהרו ... כך · בה זמנא · ... שישמעו קול הזמר שהוא לסימן ... להשתחו': נפלין כל עממיא ... ונומר · כל קבל דנה כל עומ' זו ... סעה להלשין עליה' קריבו גוברין כשדאין ... קרציהון הלשינו עליהם ... הלך רכיל ... היכול קורצין · ואומר ... שכן היתה דת של הולכי ... רכיל לאכול לוגמא במקום שמלשינין שם והוא סימן קיום דבריהם שאוחזה סעה ... עליהם לברר דבריהם ולאמת לשון הרע שאמרו והוחה סעודה נקראת אכילת קורצין לשון קורץ בעיניו שהוא לסימן לשון הרע · ענו ואמרין · גוחו כל עניה שבמקרא לשון קול רם הוא: שמת

דניאל ג

ג נבוכדנצר מלכא עבד צלם די דהב
רומה אמין שתין פתיה אמין שת
אקימה בבקעת דורא במדינת בבל:
ונבוכדנצר מלכא שלח למכנש
לאחשדרפניא סגניא ופחותא
אדרגזריא גדבריא דתבריא תפתיא
וכל שלטני מדינתא למתא לחנכת
צלמא די הקים נבוכדנצר מלכא:
באדין מתכנשין אחשדרפניא סגניא
ופחותא אדרגזריא גדבריא
דתבריא תפתיא וכל שלטני
מדינתא לחנכת צלמא די הקים
נבוכדנצר מלכא וקאמין לקבל
צלמא די הקים נבוכדנצר: וכרוזא
קרא בחיל לכון אמרין עממיא אמיא
ולשניא: בעדנא די תשמעון קל
קרנא משרוקיתא קיתרס סבכא
פסנתרין סומפניה וכל זני זמרא
תפלון ותסגדון לצלם דהבא די
הקים נבוכדנצר מלכא: ומן די
לא יפל ויסגד בה שעתא יתרמא
לגוא אתון נורא יקדתא: כל קבל
דנה בה זמנא כדי שמעין כל עממיא
קל קרנא משרוקיתא קיתרס שבכא
פסנתרין וכל זני זמרא נפלין כל
עממיא אמיא ולישניא סגדין לצלם
דהבא די הקים נבוכדנצר מלכא:
כל קבל דנה בה זמנא קרבו גברין
כשדאין ואכלו קרציהון די יהודיא:
ענו ואמרין לנבוכדנצר מלכא מלכא
לעלמין

(הערות גליון: ג' · ל' וחס' · ג' · ג' · י' זוגין מן ד' בענין חכיין · מסכיין · וקיימין ק' · לס"פ · ו' מל' · קיתרוס ק' · ג' י' זוגין · ג' ס"ף · ד' פסו' כל כל וכל כל · קסרוס ק' · ל' כתיב פ' · ג' כ"ף כענ' · ג' ל')

צלם ב' וסימ' ואלו צלם חד שגיא צלמא דכן · נבוכד נצר מלכא עבד צלם · וא' וצלם אפודי אשתני: שית ל' וחסר עבד צלם · וג' מתחלפין בקריאתהון וסימ' והפרשים שת שתו השערה · שתו עונותינו לנגדיך · פתיה אמין שת: נבוכד נצר מלכא ג' ס"פ בענין וסימ' ונבוכד נצר מלכא שלח למכנש לאחשדרפניא · בעדנא די תשמעון קל קרנא · כל קבל דנה בהזמנא כדי שמעין: ומני' זוגין מן ד' ד' תבינא משגיא וסימ' נמסר במסרה רבתא במערכת אות השי"ן בערך שנה בס"ד: תשמעון ו' וסימ' עקב לא תשמעו בקול יי' · והיה עקב תשמעון · אם שמוע תשמעון אלי נאם יי' דירמיה · והיה אם שמע תשמע תשמעון דזכריה · בעדנא די תשמעון קל קרנא כען הן איתיכון עתידין די בעדנא: כל קבל דנה חד מן ד' פסו' אית בהון כל כל וכל כל וסימ' כל החיה כל הרמש · ועתה כל נביאי הבעל · וראשית כל בכורי כל וכל תרומת כל · כל קבל דנה בה זמנא: מלכא מלכא ל' רסמי' ענו ואמרין לנבוכד נצר מלכא לעלמין חיי · והוא חד מן א"ב תאומים וכל חד וחד ל' דכו' וסימ' נמסר במסרה רבתא במערכת אות הבי"ת בס"ד:

רבינו סעדיה גאון

נבוכדנצר מלכא עבד צלם · כל כך למה כדי להכשיל את ישראל כי על דברת הפתרון שפתר לו דניאל שעתידין המלכיות להבטל ומלכותן של ישראל להתקיים חשב בלבו להפיל את ישראל בעבילה: אקימי בבקעת דורא · באותו מקום שנפלו שם בני אפרים ויש אומרים הרוגי ישראל היו שם שהרגו הכשדים כבואם בגלות ולמה הקים שם הצלם כדי להפחידם: אחשדרפניא הם שרים למלכות ופתרונו אמויים שדרים פנימה סגניא ופחות א סגנים הם שרי הכבא · ופחותא הם שלטונים וקצינים כמו פחות הארץ: אדרגזריא · באדר גוזרים ובטוב שאם יאמר להם המלך הם גוזרין אותו בטוב: גדבריא · גזברים: דתבריא · דתיהם ברייא שהן יועצי המלך ודתם ועצתם ברורה: תפתיא · שומרי מפתחות כמו והמסגרות והפותות ויסוד תפתיא תפתה הם הממונין על כבשן האש היא התופת ששם שורפין בני אדם המורדין במלכות · פ"א אדרגזריא אדירים הגוזרים והכורתים המשפט על פיהם שרים ונשיאים וקצינים וכל שלטוני המדינות: וכרוזא · הוא קול האדם המכריז: קל קרנא · קול השופר שהוא מן הקרן: משרוקיתא · כלי ששורקין בו שלוחי מלכיות לקבץ העם כמו אשרקה להם ואקבצם: קתרים · כנור: סבכא · עוגב: פסנתרין · הוא הנבל: סומפוניא · הוא שמשמיעין בו הרועים כמין נוד תפוח ודוגמתו לבית הסמפונות: וכל זני זמרא · וכל מיני זמר למינו מתרגמינן לזנוהי: יתרמא · יושלך כמו רמה בים: אתון נורא יקידתא · כבשן אש יוקדת כבשן מתרגמינן אתונא: כל קבל דנה · למען זאת: ואכלו קרציהון · אמרו רכילות לא תלך רכיל מתרגמינן לא תיכול קורצין הלשינום למלך: שמת

תורת חסד · ברכת ישרים

נבוכד נצר מלכא עבד צלם רב וגו' הנה אלבד מה ששאלו בזה המפרשים ז"ל ומה גם באומרו כמה פעמים די דהב ולצלם דהבא וכו' והזכירו אותו בשם מלך כמה פעמים מלבד ב' פעמים שהזכירו בשם נבוכד נצר לבד הנה יש לנו לראות דלמה כיון כמה שהיה רומה אמין שתין ופתייה אמין שית · ב יש לראות גם כן דלמה כיון במה שאלה למכנש לשבעה מיני אנשים אלה והם אחשדרפניא סגניא ופחותא וכו' · ג דמה הם עממיא ומה הם אומיא ומה הם לשניא · ד דלמה היה עונשם בגו אתון נור' ולא באופן אחר · ה אומרו כדי שמעין כל עממיא ולא הזכי' לאמיא ולשניא ואח"כ הזכיר עממיא אמיא ולשניא · ו אומרו קרציהון די יהודיא למה כיון · ז אומרו די כל אנשי די ישמע כו' ודי היה בשיאת' די כל די ישמע וכו' · ח אומ' די מנית יתהון על עבידת מדינת בבל · ט למה לא אמר ברגז וחמא ואמר וכו' כמו שאמר למעלה או למה לא אמר התמלי חמא כמו שאמ' אח"כ · י דלאיזה דבר כיונו במה שאמרו לא חשחין אנחנא וגו' · י"א דלמה לא המתינו מלומר ולצלם דהבא די הקמת לא נסגוד עד ראותם אולי קודם שיבא הזמן שיהיו מחויבים למיסגד לצלמא יהיו נושעים מהגזרה ההיא ולא שקודם בא הגזרה עליהם אמרו שלא ישתחוו · י"ב באומ' וצלם אנפוהי אשתני מה ר"ל כי אין ספק דמאן דיתמלי חמא זיו אנפוהי ישתנה · י"ג דלאיזה דבר רמז במאי דאמר למזא לאתונא חד שבעה וכו' · י"ד דלמה אמר לגוברין גברי חיל לכפתה וכו' ומה הם גברי חיל · ט"ו דמהו אורתו לומר למרמ' לאתון נורא יקידתא · י"ו אומרו כפיתו בסרבליהון וכו' דנר' דמכת המהירות נהיה כן וזה א"כ יש גנו לבאר דבר זה · י"ז אומרו מן די מלת מלכא מחצפא דמהו ענין המהירות למה שכתב אח"כ · י"ח רומרו נפלא למה כיון · י"ט אומרו מן גו אתון נורא יקידתא · כ ענין הגלאה דהגלא לחכניא ... ור"ל אמרו ודריוש מדאה קבל מלכותא כבר שנין שתין ותרתין מה ת"ל כבר שנין שתין ותרתין אלא מלמד כי ביום שנכנס נ"נ להיכל בימי יהויכין נולד שטנו של דריוש ע"כ · והנה לא באומר כבר וכו' ולא נאמר בר שנין שתין ותרתין כראה שהיה בן ששים שנה שלמים ולקח מעט משנה זו של תחלת מלכותו ומעט מהשנה שקבל בה מלכותא וכו' וא"ת כבר וכו' ולא נאמר בר שנין שתין ותרתין מתנו כי כ"כ היה גם הוא מהחכמים וכמו שאר"ז"ל על אומרו וידבר אתם המלך וימצאם עשר ידות כו' ומצד חכמתו ידע איך נולד שטנו שהיה עתיד לקבל מלכות כשבא כבר שנין שתין ותרתין ולכן הקדים בתלמסיותיו לעשות צלם אחד של ששים אמה ברום כדי שבתוך הששים בכח הלא יהיה מלכותו ברום ומעלה תמיד והלא ישתחוו כל עם אומה ולשון · או נאמר כי כיון בזה לצורת מולך ממלכה רמה על כל העומדים בכל העולם וכנגד זה יהיה רחבו אמין שית לרמוז אל הד' קצוות העולם ואל המעלה ומטה כי בין המרחקים האלו הם יושבים והם ששים מלכיות ושבעים פלגשים ועלמות אין מספר וכמו שאר"ז"ל במדרש רבה ששים המה מלכות ר' חייא לפורחה ור' לוי פתח קרייה באומות העולם ר' חייא אמר שם סוסמוכי' הרי מהם וארבעים ששים מהם יש להם לשון ויש להם כתב וארבעים מהם יש להם לשון ואין להם כתב ועלמות אין מספר השאר מהם שאין להם לא כתב ולא לשון יכול אף ישראל כן ת"ל ואל היהודים ככתבם וכלשונם ע"כ · והנה כ"כ הקשיב אל המלכות לבד לא אל הפלגשים ואין צורך לומר אל העלמות ולכן עשה בעקבה לפי סברתו והיה הצלם ההוא אשר יצר בצלמו בעל ששים אמה לרמוז ששים שהוא הדומה במלכותו אל הזהב כנ"ל הוא גם כן כלול במעלת מלכות ששים ומכל השאר היושבים בין שש קצוות העולם כאמור ולזה רצה שיפלו וישתחוו אל הצלם ההוא וכו' · או נאמר שכוון למשול על עם ישראל אשר נמשלו בחלומו הנזכר אל האבן די התגזרת מטורא וכו' וזה יובן עם מה שאר"ז"ל ברבה בפסוק הנה מטתו שלשלמה וז"ל ר' ביבי בשם ר' אלעזר ברבי יוסי פתר קרייה בברכת כהנים הנה מטתו הנה מטותיו ושבטיו המ"דא שבועות מטות שלשלמה של מלך שהשלו' שלו ששים גבורים סביב לה אלו ששים אותיות שבברכת כהנים מגבורי ישראל שהם מברכין ישראל וכו' עד אומר הה"ד הנה מטתו וגו' ורצה לרמוז שזכות כל אותם הדברים אשר היו בישראל יהיו אותו אחרי של דהבא אשר אליו נרמז כאמור בחלום הנזכר · או אולי כיון אל מה שהיו ישראל הם של ששים רבוא וכמו שבזהר רש"י באומר ששים גבורים סביב לה וז"ל ששים גבורים סביב לה ששים רבוא סביב ע"כ: והרא"ע כתב וענין ששים גבורים כשיה רבנות הבאים אל הארץ כאשר פקד אותם משה ואלעזר הכהן מפחד בלילות שהיו מלומדי מלחמה והרגו כל נשמה כי היו מפחדים שיבואום לידי גלות עכ"ד · ולכך העריס נ"נ ועשה צלם אמה כדי לרמוז לאשר יש בהם ששים רבוא והיו מלומדי מלחמה מפחדים שמא יבואם לידי גלות והנה באו לידי גלותו של נ"נ אשר הוא היה השליש שהכה להם ... בבאים אחריו אשר אל המלכות הללו המליכו אל ית' בכיפה וכמו שאח"ז"ל בפסוק והיה הגוי והממלכה וגו' אתה מוצא כל אומה שמעבדה את ישראל שלט' מסוף העולם ועד סופו ... כנגון

אבן יחייא

הפרשה הד'

נבוכדנצר מלכא עבד צלם וגו' ספר כי נבוכדנצר עשה אלוה צלם וצורת אדם מוזהב אשר הוא היקר שבמתכות קומתו ששים אמות לרמוז כי הוא המשפיע בשש קצוות ולכן עשה גם כן רוחבו שש אמות · מה שנראה גם זקן במספר הששי כאחדו' ואמנם בגובה עשה המספר הששי בעשרו' להראות לעמים היותו גבוה מעל גבוה שומר ומשפיע לכל הזולת · והקימו בבקעת דורא שבמדינת בבל · נראה שבמקום ההוא היה בקעה גדולה רחב' ידים והקי' שם הצלם למען שהמקום יוכל להכיל את העם הנקבץ לעבודו במצות המלך · כי הוא שלא אחר הקמות הצלם שם לאסוף כל שריו ועבדיו · מה שנראה שהנהגת מלכותו אז היה כהנהגת התוגר היום אשר יש לו שרים על הנהגת ענייני המלכות הנקראים בלשונם באשה ואולי כי אלו הם האחשדרפנים · ושרים על הנהגת אנשי המלחמה מלוכבי הרכב והסוסים והמרכבות הנקראים בגלאלביגי ואולי כי אלה הם סגניא · ושרים על הנהגת

רלב"ג

מישך ועבד נגו להשליך בתוך כבשן האש · ופטשיהם הם הבגדי' היותר כולהם וסוקולים כמו אתי שוקים · וכרבלתהון · והכבגדים לכסות הגוף ... אז האנשים האלה נאסרו בסרבליהם · ... ופטשיהם ... ובלבושיהם בכללות נאסרו גם כן והושלכו לתוך כבשן אש בוער כל עמה זה · מפני היות דבר המלך נחוץ והכבשן נערך יותר ... דאשון כמו סתר פנים · וילמה שהיו בבגדי שררה וגדולה · ... אותם שביב האש · האנשים האלה שלשתם נפלו תוך כבשן האש קשורים ואסורים · אז נבוכד נצר תמה וקם בבהל · ענה ואמר לגדבריו ... בנה האנשים האלה שהעלו לסדרך מישך ועבד נגו הרג ...

רשי

שמת טעם · גזרת דבר · איתי · יש · יהודאין משבט יהודה · לא שמו עליך · מלכא טעם · לא חשו לתת עצה לעצמן לחוס על גזרותך : אמר להתיא · לזה להביא · אלך · אלה : התיו · הובאו · הגדא · שמא גזרותי לדו ושממה ודבר רק הוא בעיניכם אתם שדרך מישך ועבד נגו · אשר לאלהי אינכם עובדים ; ה״א של הגדא משמשת בלשון תמיהה : די הקמתא · שהקמתי : כען הן איתיכון עתידין · עתה הנכם עתידים על כרחכם לקבל זו עליכם : והן לא תסגדון · ואם לא תשתחוו תהיו מושלכים · לגו לתוך ומאן הוא אלה · ומי הוא שום אלה שיציל אתכם מידי · למלכא · נבוכד נאצר למה הזכר שמו אלא כך אמרו לו אם לקבל עלינו גזירותך לתת מסין וארנוניות וגולגליות אתה מלך עלינו אם לכפור בהקב״ה נבוכד נצר שפל אנשים בעינינו ובזוי עם את וכלבא סיין · לא חשחין אנחנא · לא חוששין אנו על זאת ליטול עצה מה להשיבך כי המענה מוכן וסגור בפינו : יכיל לשיזבותנא · יכול להצילנו מכל צרה · מן אתון נורא ומן ידך מלכא ישזיב · מן הכבשן ומן ידך מציל : והן לא · ואם לא יחפוץ להציל גופינו ידיע להוי לך : התמלי

אבן עזרא

אנת · שמת · הודעת טעמך : לגו אתון · לכבשן האש : איתי · יש : די מנית יתהון · כמו אשר מנה שר הסריסים והנה יש שאלה אין ספק כי דניאל הוא היה יותר נכבד וידענו שהוא לא השתחוה לצלם למה לא הזכירוהו הכשדים למלך ולפי דעתי כי פחדו להזכירו אחר שידעו שהמלך הקריב לפניו ניחוחי׳ כאשר יעשה לאלהיו ויפת בן עלי אמר כי היו אוהביו על כן לא הזכירוהו ואין צריך : באדין להיותה · כמו שובו אתיו רק הוא משפין הבבד הנוסף כי הפועל יוצא : הגדא · שאלם האמת הוא ככה : כען · עתה הנה ישכם עתידים אלך להם כבוד אולי לא יהרג בעבור כבוד דניאל : ענו · לא חשחין · לא נצריכין אנו להשיבך כי אלהינו שאנחנו עובדים כמו פולח וביקע בארץ יכול להציל אנו מכבשן האש גם מידך אם ירצה והנה אם לא יציל ידוע יהיה לך : באדין

10 י לעלמין חיי : אנתה מלכא שמת טעם די כל־אנש די־ישמע קל קרנא משרקיתא קיתרס שבכא פסנתרין וסיפניא וכל זני זמרא יפל ויסגד לצלם דהבא : ומן־די־לא־יפל ויסגד יתרמא לגוא־אתון נורא יקידתא : איתי גברין יהודאין די־מנית יתהון על־עבידת מדינת בבל שדרך מישך ועבד נגו גבריא אלך לא־שמו עליך מלכא טעם לאלהיך לא פלחין ולצלם דהבא די הקימת לא סגדין : באדין נבוכדנצר ברגז וחמא אמר להיתיה לשדרך מישך ועבד נגו באדין גבריא אלך היתיו קדם מלכא : ענה נבוכדנצר ואמר להון הצדא שדרך מישך ועבד נגו לאלהי לא איתיכון פלחין ולצלם דהבא די הקימת לא סגדין :

15 טו כען הן איתיכון עתידין די בעדנא די־תשמעון קל קרנא משרוקיתא קיתרס שבכא פסנתרין וסומפניה וכל זני זמרא תפלון ותסגדון לצלמא די־עבדת והן לא תסגדון בה־שעתא תתרמון לגוא־אתון נורא יקידתא ומן־הוא אלה די ישיזבנכון מן־ידי : ענו שדרך מישך ועבד נגו ואמרין למלכא נבוכדנצר לא־חשחין אנחנא על־דנה פתגם להתבותך : הן איתי אלהנא די־אנחנא פלחין יכל לשיזבותנא מן־אתון נורא יקידתא ומן־ידך מלכא ישיזב : והן לא ידיע להוא־לך מלכא די לאלהיך לא־איתנא פלחין ולצלם דהבא די הקימת לא נסגד : באדין נבוכדנצר התמלי

כל ר׳ פשוטה בלישן ארמית קמץ כמ״ד פתחין וסי׳ מברך שדרך מישא תתחרך : הקמת ב׳ וסי׳ איתי גברין יהודאין די מנית · והן לא ידיע להוא לך מלכא · היתיו ג׳ חד מ״ל וסי׳ לקראת צמא התיו מים · אספו כל חית השדה התיו לאכלה · באדין גבריא אלך היתיו קדם מלכא · כתרא מ״ל : תשמעון ו׳ וסי׳ נמסר לעיל כסיפרא כהאי סי׳ : והן ח׳ וסי׳ והן לא יאמינו לי · והן אצוה על חגב · והן חלמא ופשר׳ · והן לא תסגדון בה שעתא · והן לא ידיע להוא לך · ב׳ מנהון ר״פ וסי׳ והן חלמא ופשר׳ · והן לא ידיע להוא לך מלכא · וצלם ל׳ באדין נבוכד נצר התמלי חמה וב׳ צלם וסימ׳ ואלו צלם חד שגיא צלמא דכן :

רד״ק

אלך אלה : הגדא י״מ האמת לשון תמה הא׳ ולא נדע לו חבר אבל כפי הענין יתפרש כך וי״מ לשון שממה כלו׳ וכי דברי וגזרותי לדו ושממה ודבר רק הוא בעיניכם ורבינו האי ז״ל פי׳ לשון כוון והגדה מן והפר לא צדה ואתה צודה את נפשי לקחתה כלו׳ לא במזיד וכוונת עשיתם : לא חשחין · המחכה אין אנו חוששין : למזא

רבינו סעדיה גאון

שמת טעם · שמת טעם וגזירה כמו מטעם המלך וגדוליו : ומן די לא יפל · מי שלא יפול וישתחוה : איתי גוברין יהודאין · יש אנשים יהודי׳ ולמה קרא שמם יהודים לפי שכפרו בע״ז שכל הכופר בע״ז נקרא יהודי מרדכי כפר בע״ז של המן ונקרא יהודי שנ׳ איש יהודי בתיה כפר׳ בע״ז ונקרא יהודית שנ׳ ואשתו היהודית : די מנית יתהון · שמנת אותם ושמת עליהם שרי אלפים מתרגמינן ותמני עליהון : על עבידת מדינת בבל · על מלאכת מדינת בבל לתקן השווקים והדרכים והחומות וכל צרכי העיר : לא שמו עלך מלכא טעם · כלומר אינם חוששים על דבריך : להיתיה · להביא · אלך · אלה : היתיו · הובאו : הצדא · כודאי : לא חשחין אנחנא · אין אנו חוששין אין אנו צריכין להשיבך על זה הדבר : הא איתי אלהנא · הנה יש אלהינו · והן לא ידיע להוי לך מלכא ואם לא יציל אותנו אע״פכ ידוע יהיה לך המלך שאנו לא נעבוד ולא נשתחוה לטעותך אלא נמסור נפשינו לשריפה נשאו קל וחומר בעצמן מן הצפרדעים ומה צפרדעים שלא נצטוו על קדושת השם ואפילו הכי מסרו עצמם לשריפה לתוך כבשן תאש שנ׳ בהם ובתנוריך ובמשארותיך אימתי התנור חם בזמן שהמשארות מצויות ללוש בעבור הבורא לקדש שמו במצרים לעיני פרעה אנו על אחת כמה וכמה שנמסור נפשינו לשריפת אש לקדש שמו בבבל לעיני נבוכד נצר : התמלי

אבן יחייא

אנתה מלכא · [illegible] לאנשי המלחמה ההולכים רגלי · הנקראים אגא מסגיניאדרי · ואולי כי אלה הם אחשדרפניא · ושרים על השופטים מכל עיר ועיר המישרים את הדין והמשפט · הנקראים קאדי״כי · ואולי כי אלה הם אדרגזריא · ושרים על הכנסות המלך והנהגת ביתו והוצאותיו ומאכלו ומשתא · הנקראים דפטארדירי · ואולי כי אלה הם דתבריא · ושרים על כל האנשים האלהיים אשר מלאכתם על שמירת בתי התפלות ועל הספלות · והישרת העם באמונות התורה הנקראים אלפאקי ואליימי · ואולי כי אלה הם גדבריא · ושרים על אנשי החכמה והפילוסופי׳ וקוסמים וכשדים ואולי כי אלה הם תפתיא · וזולת אלה יש לו על כל מלכות ומחוז שלטון אחד שהוא שמה במקום המלך הנקרא בלשונם לאנגאקי · ובלעז ויזורריי · ואולי כי אלה הם שלטוני מדינתא וכלם באו במצותו לחנוכת הצלם · מקום אשר שם נעשה הכרוז אשר היה קורא בכח אליכם עמים והם הגוי המרובה באוכלוסין · ואומות והם הגוי שיש להם פחות אנשים · ולשונות והם הגוי המעט מכל העמי׳ ולא יוכל היותו לעם אחד רק מפני התחלפות הלשון · כי נראה שכל האומות כקטן כגדול באו עם השרים הנזכרים במצו׳ המלך · בעת אשר תשמעו קול הקרן והמשרוקיתא והוא הכלי השורק ובלעז סופילוטו · וקתרוס שבכא פסנתרין · ואולי כי הם הכלים שמנגנים יחד עם אנשים שוכים הנקראים בלעז פיפראש · סומפוניא והוא הכלי העשוי בסנפונות

תורת חסד ברכת ישרים

כנודן של ישראל בפרעה מהו אומר וכו׳ במלכות אשור מהו אומר וכו׳ במלכות בבל מהו אומר וכו׳ במלכות מדי מהו אומר וכו׳ במלכות יון מהו אומר וכו׳ במלכות רביעית מהו אומר וכו׳ הא למדת שכל אומה שמשעבד׳ את ישראל משלטת מסוף העולם ועד סופו ע״כ · וכנגד אלה הששה מלכיות ששעבדו את ישראל הכרמז בס׳ אמה כאמור עשה רחבו משש אמות ועשה הצלם ההוא מזהב כדי לומר להם לישראל הדבר בעצמו שאמר ר׳ שמואל בר נחמני שאמר להם ע״ז שלכם לא של כסף וזהב היתה שנאמר כסמם וזהבם עשו להם עצבים וגו׳ אבל ע״ז שלי הולי כרוסין דהב נקי דכתיב נ״כ מלכא עבד צלם די דהב וגו׳ ע״כ : ונבוכד נצר מלכא שלח וגו׳ הנה שלח למכנש לאחשדרפניא סגניא ופחותא וגו׳ והם ג׳ מיני שרי העם כדי שיבאו גם כל שלטוני מדינתא באופן שאז יבאו גם כן ביניהם חנניא מישאל ועזריה די מני יתהון על שלטנותא די עבידת מדינת בבל כי בעלם וראשונה עשה כן הלא וצה לצוות הדבר אל היהודים בפרסום כלשונם וככתבם אם כדי שלא להשיבם ואם לפי שמזלו היה אומר לו שאם יהיו שם מבני ישראל לא יצליח בדבר ההוא וכמו שכן היה הענין והנה הוא שלח למכנש להון מגד מלכות׳ דהוה ליה באדין מתכנשין וכו׳ לחנוכת צלמא דיהקים נ״כ מלכא כי מגד היותו נ״כ מלכא יראו ממנו ובאו שמה וקרה מקרה שנמצאו כלם עומדים שם על רגליהם לקבל צלמא די הקים נ״כ ולא אמר פה נ״כ מלכא יען כי לענין הקימה על רגליהם לא דבר להם דבר אלא שנמשך הענין מעצמו · וקורא בחיל לכון אמרין עממיא והם אותם שיש להם כתב ולשון ואומיא והם אשר יש להם כתב ולא לשון ולשניא והם אשר יש להן לשון לבד · בעדנא די תשמעון קל קרנא וכו׳ והם ו׳ מינים גדולים כנגד הו׳ מלכיות אשר נרמזו בפתייה דצלמא כאמור כי כן הם המין מלביות גדולות ואחרי הו׳ מינים הגדולים אזה ג״כ על כל מיני זמרא או אולי הקפיד לשאר כל מיני זמרא כאילו היו מין אחר מהגדולים ויהיו א״כ שבעה מיני זמר גדולים כנגד השבעה מיני שרים שאוה שיהיו שמה : ואזה ג״כ דמאן די לא יפל ויסגוד בה שעתא יתרמא לגו אתון נורא יקידתא לפי שכן היה מנהג אנשי כשדים וכמו שעשו לאברהם אבינו באור כשדים ואומרו בה שעתא יתרמא אפשר שיהיה פירושו שיתרמא על פי מה שיצוה אז הדבר מאת המלך שיתרמא · או שיובן ממנו כי תעתה נתן רשות למי שירצה איזה איש שלא יפול וישתחוה שישליכהו לגו אתון נורא יקידתא ולזה כיון באומרו בה שעתא · כל קבל דנא בה זמנא כדי שמעין כל עממיא והם היותר הטובים שבכלם והם אשר יש להם כתב ויש להם לשון באופן שהם יותר מבינים שבהם וכו׳ קל קרנא וכו׳ לא המתינו עד שיומרו הסמפניא אלא נפלו על פניהם מגד זריזותם והיו הם סבת נפילת והשתחויית האומיא ולשניא וכו׳ · או נאמר כי העמים הללו הבינו כי כונת המלך נ״כ בו׳ מינים הללו היה כדי לרמוז אל הו׳ מלכיות שישלטו בישראל וכו׳ ונראה להם כאילו שמעו גם את הסמפניא : כל קבל דנא בה זמנא קריבו גוברין כשדאין ואכלו קרציהון די יהודיא אם לפי שהם היו כשדים והיה תמיד ממנהגם להשליך לתוך כבשן האש אל מי שפשע ועשה איזה דבר שלא כדין המלכות ההוא ואם לפי ששמעו מאבותיהם שכן עשו לא״א ולכן תכף ומיד אכלו קרציהון די יהודיא · ענו ואמרין לנ״כ מלכא וכו׳ אנת מלכא שמת טעם די כל אנש וכו׳ כלומ׳ הנה מדבריך נשמע די כל אנש וכו׳ גם אם לא פירשת גם על היהודים וכו׳ והנה איתי גברין יהודאין די מנית יתהון על עבידת מדינ׳ בבל וכו׳ כי הנה להיותם ממונים על עבידת מדינת בבל ערות מלכא לא חזי להו למחזי בשום גברא וכען הא איכון איגהו דלא שמו עליך מלכא טעם וכו׳ באדין נ״כ ברגז וחמא אמר וכו׳ ולא ליה הדבר ההוא מגד גדולות מלכותו כי אם ברגז וחמא דהוה ביה והוא אומרו אדין נ״כ ולא אמ׳ אדין מלכא נ״כ : או יר׳ לומ׳ שהקטין את עצמו ברואתו בעצמו כפי סברתו כיהוא היה סבה בזה במה שלא פירש הדבר שיהיה גם כן אל היהודים וכו׳ באדין גבריא אליך התיו קדם מלכא ענה נ״כ כהדיוט ואמר להון הצדא שדרך מישך ועבד נגו וכו׳ כען הן איתיכון עתידין וכו׳ בלומ׳ הן איתון מגד מאי דמניתי יתכון על עבידת מדינת בבל עתידין יותר מכל שאר עמא די בעידנ׳ די תשמעון וכו׳ והן לא תסגדון בה שעתא תתרמון לגו אתון נורא יקידתא כלו׳ ככה הזעמי׳ בעצמם יפליטו אתכם הוך בכבשן האש ולא ימתינו לדבר עמי על הדבר ההוא וא״כ מאן הוא אלה די ישיזבינכון אז מן ידי כי אם היה הדבר מסור לי הנה היה יכול אלהכון לשיזבא יתכון מן ידי להיותי מלך ופלגי מים לב מלך ביד ה׳ אך אחרי היות רבים עתה עם הארץ והבחירה כתונה להם בידם מגד היותם בעלי בחירה ודמן מי יוכל להצילכם וכו׳ : או יר׳ ומאן הוא אלה די ישיזבינכון מן ידי כמה דשזיב לאברהם אביכם מאור כשדים כי עוב אבכי מנמרוד וכו׳ : ענו שדרך מישך ועבד נגו ואמרין למלכא נ״כ לא חשחין אנחנ׳ על דנה דמללא על אלהנא פתגם להתבותך אך

רלבג

אז התקרב נבוכד נצר אל שער כבשן האש בוער · ענה ואמר שדרך מישך ועבד נגו עבדי האלוה העליון צאו ובואו וידמה שמהר להוציאם בעוד האש בוער בשער הכבשן והרגישו בו החום המופלג לנסית אם יוזקו בלהתם בהתפשט החום לשער כבשן וסר מפנימו · אז יצאו מתוך האש ונאספים האחשדרפנים הסגנים והפחות ופקודי המלך לראות האנשים האלה אשר לא שלט אש בגופם ושער ראשם לא התחרך וסרבליהם שהם הבגדי׳ העליוני׳ לא השתנו וריח אש לא עבר בהם עכה נבוכד נצר ואמר ברוך אלהי שדרך מישך ועבד נגו אשר שלח מלאכו והציל עבדיו אשר בטחו בו ודבר המלך שנו ומסרו גופם אשר לא יעבדו ולא ישתחוו לכל אלוה כי אם לאלהיהם וממנו נתנה דת אשר כל עם אומה ולשון שיאמר שגגה על אלהי שדרך מישך ועבד נגו יכותח לנתחים וביתו יושם לאשפה לפי שאין יכול להציל כמו זאת ההצלה זולתו · אז המלך הצליח וחזק פקידות שדרך מישך ועבד נגו במדינת בבל · והנה עתה יספר ספר כתב נבוכד נצר לכל העמים · אשר הוא מעיד על עוצם גדולת השם יתעלה ועל מעלת דניאל על כל החרטומים · והנה זה הספר כלל הספור הנמשך לזה עד אמר בלטשצר מלכא עבד לחם רב לרברבנוהי · ואע״פ שיש בו דברים יורו שאין נבוכד נצר מדבר · באמת כולא מטא על נבוכד נצר מלכא ומה שידמה לזה כי כזה תמצא שאמר לדקיה כי אין המלך יוכל אתכם דבר · וכן נשי למך האזנה : אמרתי וזה נוסח הספר נבוכד נצר המלך לכל העמים וגו׳ ולשונות הישבים בכל הארץ ישגא שלומ׳ האותות והפלאות אשר עשה עמי האלוה העליון טוב לי להגיד אותותיו כמה הם גדולות ונפלאותיו כמה הם חזקים מלכותו מלכות נצחו וממשלתו עד דור ודור · אני נבוכד נצר שלו הייתי בביתי ורענן בהיכלי חלם ראה חזו ויפחדוני והרהוריו על משכבי ומראות ראשי יבהילוני וממני נגזר להביא לפני כל חכמי בבל שיודיעוני פתרון החלום · אז באים

רד"ק

למזא לאתונא להבעיר הכבשן: מזי רעב שרופי רעב: לכפתה לקשור ובמשנ' לא היו כופתין את הטלה בפתוה בחבל של מגג: כפיתו נקשרו: בסרבליהון וכו' מיני לבושים הם סרבליהון הוא סרבל שיתכסה אד' בו: ובמדרש הנקודא מפרש פטשיהון אלו ברקים הכתובים על ירכותיהם כרבלתהון שו הסקרין שבראשיהם ודומה לו כרבלתא דתרנגולא: די הסיקו אשר העלו כלומר העלו אותם על פי הכבשן והפילום לתוכו: תוה חרד תרגום ויחרד יצחק חרדה גדולה ותוה יצחק תיהא: להדברוהי יועציו ומנהיגיו כמו בתוך הדברו בתוך מנהיגיו ותרגום וכהג ידבר: פרין מותרי' מאסוריה': בגבמהון

אבן עזרא

באדין אתמלי חמא: למזא להוסיף מוקד כמו מזי רעב: ולגברין גברי חיל שהם בגבורותיו: לכפתא לקשור: באדין בסרבליהון הם השמלה העליונה ומנהג האומות לשריף האנשים במלבושיהם באינם שום כלום: וכרבלתהון כמו ודוד מכרבל במעיל בוץ: ופטשיהון על קין או מכנסים: ולבושיהון שאר בגדי': כל מהחלפא במהירות: די הסיקו כמו והסיקו שבע שנים: שביבא כמו לא יגה שביב אשו: אדין להדברוהי כמו בתוך הדברו: שריין מותרין: וחבל השחתה כמו וחבל את מעשה ידיך: ורויה די רביעאה ותואר הרביעי לבר אלהין כבן אלהים כמו מה ברי ומה בר בטני: באדין לתרע לשער וכתוהו תרעתים סוכתים: פוקו לאו ואתו ובאו כמו שיבו אתיו: ומתכנשין

רבינו סעדיה גאון

התמלי חימה נתמלא חמה ודמות פניו נשתנה: ואמר למיזא אמ' להסיק לכבשן שבעתים ממה שראוי להסיקו כמו יזה גוי ישרוף גוי': ולגברין ולאנשים אנשי חיל אשר בחזקה ובגבורה: לכפתה לאסור להסורך מתרגמי' לכפתה יחך: מהחלפא דבר המלך יצא בחולפה ובתוקף: אזה יתירא הוסק ביותר: סרבליהון המעלים וי"א בתי שוקים שלהן: פטשיהון המכנסים שבירכותיהן: כרבלתהון שו הקסידין שבראשן כמין כובעי' וי"א כרבלתהון הן הטליתו' המעוטפי' בהן: ולבושיהון שאר בגדיהם פי"א סרבליהון מקטורין שלהן שעל בלאות שלהן כלומר סרבליהון כמו בלאות הם בגדי תמיד פטשיהון הם המעילים שעליהן כרבלתהון הם החלוקים שלהן: ורמיו והשליכו אותם: די הסיקו אשר הוליכו לשריפה: קטיל המון הרג אותם: שביב האש כמו שביב אשו: תלתיהון שלשתם: מכפתין אסורין: תוה חרד ויחרד מתרגמינן ותוה: בהתבהלה במהירות: להדברוהי לשריו ומנהיגיו וכהג מתרגמינן ודבר: יציבא נכון: גוברין ארבעה והלא לא היו אלא שלשה אלא גבריאל המלאך שהוא של ברד בא וצינן את האש של כבשן: שרין מתירין ויפה הגמלים מתרגמינן ושרה: וחבל כמו מום וחבלה כדתנן החובל בחבירו: ורוה ותואר כמו יפת תואר שפירת ריוו: לבר אלהין למלאך שהי' כמו וידאו בני האלהים וי"א לבר אלהין לבהירות ונקיות מלאך: והדברי

רש"י

התמלי חמה נתמלא חמה: וצלם אנפוהי אשתני ופרצוף פניו נשתנה: לאתונה להבית לכבשן האש ולחממו: חד שבעה על די חזה שבע פעמים שישערוהו עד כדי הסיקו וכאלו יבעירוהו ז' שעורין כמוהו להסיקו: ולגוברין גברי חיל די בחיליה ולאנשים גבורי כח אשר בחילו: לכפתה

הִתְמְלִ֣י חֱמָ֗א וּצְלֵ֤ם אַנְפּ֙וֹהִי֙ אֶשְׁתַּנִּ֔ו עַל־שַׁדְרַ֥ךְ מֵישַׁ֖ךְ וַעֲבֵ֣ד נְג֑וֹ עָנֵ֣ה וְאָמַ֗ר לְמֵזֵא֙ לְאַתּוּנָ֔א חַד־שִׁבְעָ֕ה עַ֛ל דִּ֥י חֲזֵ֖ה	ל׳ ל׳ ל׳ אשתנוהי · ק׳ · ל׳ ל׳ ג׳
כ לְמֵזְיֵֽהּ׃ וּלְגֻבְרִ֤ין גִּבָּֽרֵי־חַ֙יִל֙ דִּ֣י בְחַיְלֵ֔הּ אֲמַר֙ לְכַפָּתָ֔ה לְשַׁדְרַ֥ךְ מֵישַׁ֖ךְ וַעֲבֵ֣ד נְג֑וֹ לְמִרְמֵ֕א לְאַת֥וּן נוּרָ֖א יָקִֽדְתָּא׃	ל׳ ל׳
בֵּאדַ֜יִן גֻּבְרַיָּ֣א אִלֵּ֗ךְ כְּפִ֙תוּ֙ בְּסַרְבָּלֵיה֔וֹן פַּטְּשֵׁיה֖וֹן וְכַרְבְּלָתְה֣וֹן וּלְבֻשֵׁיה֑וֹן וּ֨רְמִ֔יו לְגֽוֹא־אַתּ֥וּן נוּרָ֖א יָקִֽדְתָּֽא׃ כָּל־קֳבֵ֣ל דְּנָ֗ה מִן־דִּ֞י מִלַּ֤ת מַלְכָּא֙ מַחְצְפָ֔ה וְאַתּוּנָ֖א אֵזֵ֣ה יַתִּ֑ירָה גֻּבְרַיָּ֣א אִלֵּ֗ךְ דִּ֤י הַסִּ֙קוּ֙ לְשַׁדְרַ֤ךְ מֵישַׁךְ֙ וַעֲבֵ֣ד נְג֔וֹ קַטִּ֣ל הִמּ֔וֹן שְׁבִ֖יבָא דִּ֥י נוּרָֽא׃ וְגֻבְרַיָּ֤א אִלֵּךְ֙ תְּלָ֣תֵּה֔וֹן שַׁדְרַ֥ךְ מֵישַׁ֖ךְ וַעֲבֵ֣ד נְג֑וֹ נְפַ֛לוּ	ה׳ כפתו ל׳ · ל׳ יתיר ה׳ ל׳ ל׳ · ל׳ · ל׳ · ל׳ · ג׳ ל׳ · ל׳
לְגֽוֹא־אַתּוּן־נוּרָ֥א יָקִֽדְתָּ֖א מְכַפְּתִֽין׃ אֱדַ֙יִן֙ נְבוּכַדְנֶצַּ֣ר מַלְכָּ֔א תְּוַ֖הּ וְקָ֣ם בְּהִתְבְּהָלָ֑ה עָנֵ֨ה וְאָמַ֜ר לְהַדָּבְר֗וֹהִי הֲלָא֩ גֻבְרִ֨ין תְּלָתָ֜א רְמֵ֤ינָא לְגֽוֹא־נוּרָא֙ מְכַפְּתִ֔ין עָנַ֣יִן וְאָמְרִ֣ין לְמַלְכָּ֔א יַצִּיבָ֖א מַלְכָּֽא׃ עָנֵ֣ה וְאָמַ֗ר הָֽא־אֲנָ֨ה חָזֵ֜ה גֻּבְרִ֣ין אַרְבְּעָ֗ה שְׁרַ֙יִן֙ מַהְלְכִ֣ין בְּגֽוֹא־נוּרָ֔א וַחֲבָ֖ל לָא־אִיתַ֣י בְּה֑וֹן וְרֵוֵהּ֙ דִּ֣י רְבִיעָיָ֔א דָּמֵ֖ה לְבַר־אֱלָהִֽין׃ בֵּאדַ֜יִן קְרֵ֣ב נְבוּכַדְנֶצַּ֗ר לִתְרַע֮ אַתּ֣וּן נוּרָא֒ יָקִֽדְתָּא֒ עָנֵ֣ה וְאָמַ֗ר שַׁדְרַ֨ךְ מֵישַׁ֧ךְ וַעֲבֵֽד־נְג֛וֹ עַבְד֛וֹהִי דִּֽי־אֱלָהָ֥א עִלָּיָ֖א פֻּ֣קוּ וֶאֱת֑וֹ בֵּאדַ֜יִן נָפְקִ֗ין שַׁדְרַ֥ךְ מֵישַׁ֛ךְ וַעֲבֵ֥ד נְג֖וֹ מִן־גּ֥וֹא נוּרָֽא׃ וּמִֽתְכַּנְּשִׁ֡ין אֲחַשְׁדַּרְפְּנַיָּא	סימן · י"ג ר"פ ל׳ · ב׳ · ל׳ · ל׳ סימן · ל׳ ב׳ · את ל׳ ה׳ ק׳ דטעם · עלאה ק׳ · סימן ל׳

נבוכד נצר מלכא עבד צלם · ואינון מן א"ב מן תרין א' וחד וא' וסימן נמסר במס' רבתא במערכת אות הא"לף כס"ד · הסיקו חד מן מלין כתיב וי"ו בסוף תיבו' וחסרים י"וד בלשון ארמית וסימן סלקו קרבו התרחצו הסקו שלטו הרגשו הדקו דנפקו · לגוא סימן כל גיא לגיא בגוא · יציב ליציבא גובא לגובא שכיבא מתיהבא כלהון כתיב א' בסוף וכל דהבא דכו במ"ג כתי' ה' וסימ' ואף מאניא די בית · ואף מאני בית אלהא · ומה די עלך ועל אחך · וכל עשבא כתבא כתיב א' במ"ב כתיב ה' וסימן די קרא כתבה דנה יקרון · כדבה ונבזבה רבה כלהון כתיבה ה' · באדין ה' בטעם כספרא וסימניהן כפתו בסרבליהון · באדין קרב נבוכדנצר · מתנתך לך להוין ונבזביתך · באדין מלכא אמר והיתיו לדניאל באדין דריוש מלכא :

שרף אותם כח שביב האש : מכפתין קשורים : תוה ועמד בבהלה · ענין ואמרין עונים ואומרים למלך · המלך : שרין מהלכון בגו נורא · מותרין מאסוריהון לא איתי בהון · וחבלה לא יש בהם · ורוה די רביעאה · לבר אלהין · דומה למלאך שראיתי בהיותי עם סנחריב ויך במחנה אשור ובוכד נאצר היה שם ונמלט בתוך עשרה לתרע אתון נורא · נגש לשער האצר שהכבשן בתוכה לדבר רואה אותם מרחוק : פוקו ואתו · צאו ובואו : ולא אמר להם שלף קרקעות הכבשן והשוה לארץ שלא יטרחו לעלות · שבטוחין בכם העשוי להם לא מלזם לכם לולזל במלכות

תורת חסד　　ברכת ישרים

אדאמנה למה שנוגע הדבר אליכו אכחנו מיכרחים להשיבך מלין והענין הוא די הן איתי להכל די אכ נא פלחין יכול לשזבותנא מידא דגובריה אלין כי אין מעצור לה' להושיע וכו' ומן ידך מלכא ישזיב כמה די שזיב לא"א מידא דנמרוד מלכא · והן לא יד' והן לא פלקנא ליה כד חזי ידיע להוי לך מלכ' כי לא לפחות דא נעביד די לאלהיך לית אנחנא פלחין בהופן כי ע"ז לא עבדנו וענין זה לבד די לכו כדי להבילנו כעת אם מידם ואם מידך · ולהיות שהוכרחו לומר אליו הדבר הזה הוכרחו ג"כ לומר ג"כ ולצלם דהבא די הקמת לא נסגוד לפי שאם לא היו אומרים לו כן היה מובן מדבריה' כי לאלהיו לבד הוא דלא הוו פלחין לך לצלם דהבא די הקים הוו סגדין כמה דפקיד לכון ולכן אמרו לו

הגהה

אמ' יצחק הכה רז"ל בפסוק ירא את ה' בני ומלך אמרו יכול אם יאמ' לך המלך עבוד ע"ז שתשמע אליו וכו' והוא לומ' הנה אין ספק כי לענין היותך עובד ע"ז שלא תכשל אך יכול לפחות תשמע את דבריו ותשיב' כדי להשיב למלך עליהן ת"ל ירא את ה' שבשו' לד והופן לא תירא מן המלך לדבר זה אפי' לשמוע את דבריו והוא הדבר שאמרו חנניא מישאל ועזריה לא חשחין אנחנ' על דנא פתגם להתבותך ע"כ:

אבן יחייא

רלב"ג

רשי

ומתכנשין אחשדרפניא · ד׳ אומות כמנו למעלה באסיפה הראשונה שלא נמנו כאן הדרגזריא דתבריא גדבריא תפתיא · הם גבורי החיל אשר הרג שביב האש בהשליכם את חנניה וחביריו לאור · חזין לגובריא אלך · רואין את האנשים האלה חנניה וחביריו: די לא שלט נורא בגשמהון · אשר לא שלטה האש בגופם · גשמהון גופם בלשון ארמי ויש רבי׳ בזה הספר · ושער ראשיהון לא התחרך · ושער ראשיהון לא נחרך · לא שנו לא נשתנו ממראיהם: לא עדת בהון · לא סרה לחוכם: ענה נבוכד נאצר · ענה נבוכד נצר · די התרחיצו עלוהי · אשר בטחו עליו · ומלת מלכא שניו · ומלת המלך שנו שלא לקיימו · ויהבו גשמיהון ומסרו גופם · לאלההון · זולתי לאלהיהם · שים טעם כלומר יושם חק : די יימר שלו · אשר יאמר משנה כלומר שום דבר של גנאי · הדמין · אברים כלומר ינתחוהו לאברים · נולי ישתוה · אשפה יושם · די יכול להצלה כדנה · אשר יוכל להציל בזאת : הצלח · הצליח והגדיל אותם : נבוכד נצר מלכא לכל עממיא · זה תופס כתב האגרת · נבוכד נאצר המלך שואל לשלום לכל העמים : ספר קדמי להחויא · טוב לי להגיד : שלה הוית בביתי · שליו הייתי : וידחלנני · ואיים עלי והפחידני : ועד אחרין · ועד אשר באחרונה הובא לפני דניאל · כשום אלהי · ע״א של בבל בל שמה · טעמא · שם לשון חכמה הוא באומות : וכל

אבן עזרא

ומתכנשין · והדברי מלכא · יועציו שהן נהוגין עמו : בנשמיהון · גופותם כמו ונשם יגדל : וריח נור · ריח אש לא עבר עליהם כמו מעדה בגד ביום קרה : לא התחרך · כמו לא יחרוך רמיה · לידו והזכיר הבגד העליון ואין צריך להזכיר האחרים : ענה · שלח מלאכיה · הוא הרביעי כמו חונה מלאך יי׳ סביב ליריאיו וככה וישלח מלאך ויוציאנו ממצרים ומלאך פניו הושיע המלאך הגואל ויסע מלאך האלהים ועוד אבאר לך זה באר היטב : ומני · שלו · כמו שגגה וכמוהו על השל : כל · להצלה כדנא · כאלהים הזה : באדין · הצלח · מגזרת הצלחה וכמוהו ודניאל הצלח : נבוכד נצר מלכא · עתה יחל לספור האגרת שכתב נביכד נצר לכל העמים הדרין בכל ארץ מלכותו ובתחל׳ הכתב שלמכון ישגא ירבה כמו הן אל שגיא : אתיא · אותות : ותמהיא · מופתים שיתמ׳ אדם מהם שלא ראו כמותן: אלהא עילאה · עליון על כל אלהים : שפר קדמי להחויה · כמו הנותן אמרי שפר : אתוהי · רברבין · גדולים וזה הכפל כמו גלגל : אנה · שלה · כמו שלו הייתי : חלם · וידחלינני הפחידני : והרהורין · הרהור הלב ואין ריע לו : וחזוי ראשי · כי העינים הם בראש או בעבור היות החזיון במוח : ומני · ספר כל המעשה שעבר וכתב ככה בעבור כבוד דניאל שכתב המלך ככה לכל מדינות מלכותו ותפארת גדולה היתה לישראל : באדין עלין · באין היו לפניו : אמר אנה ולא אמר אמרית כי גם הוא נכון בלשון וכמוהו אני הגבר ראה ונשאר אני כי אומלל אני כי הוא פתח : ועד אחרין · אחרון ואם בו רוח אלהין קדישין הוא קדוש : בלטשאצר

רד"ק

בגשמהון בגופם ובלשון מקרא וגשם יגדל לדעת המפרשים : לא עדת לא עברה הרגיש אשר עבר דיעדא : שלה · שגגה : ועד אחרין ועד שבאחרונה בא לפני דניאל : ונחזותיה

אחשדרפניא סגניא ופחותא והדברי
מלכא חזין לגבריא אלך די לא שלט
נורא בגשמהון ושער ראשהון לא
התחרך וסרבליהון לא שנו וריח נור
לא עדת בהון: ענה נבוכדנצר
ואמר בריך אלההון די שדרך מישך
ועבד נגו די שלח מלאכה ושיזב
לעבדוהי די התרחצו עלוהי ומלת
מלכא שניו ויהבו גשמיהון די לא
יפלחון ולא יסגדון לכל אלה להן
לאלההון: ומני שים טעם די כל
עם אמה ולשן די יאמר שלה על
אלההון די שדרך מישך ועבד נגוא
הדמין יתעבד וביתה נולי ישתוה כל
קבל די לא איתי אלה אחרן די יכל
להצלה כדנה: בארין מלכא הצלח
לשדרך מישך ועבד נגו במדינת
בבל: נבוכדנצר מלכא לכל עממיא
אמיא ולשניא די דארין בכל ארעא
שלמכון ישגא: אתיא ותמהיא די
עבד עמי אלהא עליא שפר קדמי
להחויה: אתוהי כמה רברבין
ותמהוהי כמה תקיפין מלכותה
מלכות עלם ושלטנה עם דר ודר:
אנא נבוכדנצר שלה הוית בביתי
ורענן בהיכלי: חלם חזית וידחלנני
והרהרין על משכבי וחזוי ראשי
יבהלנני: ומני שים טעם להנעלה
קדמי לכל חכימי בבל די פשר
חלמא יהודענני: בארין עללין
חרטמיא אשפיא כשדיא וגזריא
וחלמא אמר אנה קדמיהון ופשרה
לא מהודעין לי: ועד אחרין על
קדמי דניאל די שמה בלטשאצר
כשם אלהי ודי רוח אלהין קדישין
בה וחלמא קדמוהי אמרת:
בלטשאצר

וריח ה׳ וסימ׳ וריח לו כלבנון · וריח שלמותיך כריח · וריח אפך כתפוחים · וריח שמניך מכל בשמים · וריח נור לא עדת בהון : נגוא ל׳ כתיב א׳ ומני שים טעם די כל עם אמה · והוא חד מן י״ב דכתיב א׳ בסוף תיבות ולא קרי׳ וסימנים רפוא למטה בנימן פלטי · ההלכו ויהי כהוציאם את המלכים · הקלי׳ ויאמר ישי לדוד בנו · אבוא אשר אמר אליהם זאת · רצו׳ והחיות רצו׳ ושוב · ואתיקיה׳ ומדד ארך הבנין אשר על · נקי׳ מצרים לשממה תהיה׳ נקי׳ ויקראו אל יי׳ ויאמרו אנה ה׳ אל נא נאבדה · נגוא ומני שים טעם די כל עם אמה · ושציא ביתה דנה עד יום · יפוא ויתנו הכסף לחצבים · ארעא ובתרך תקום מלכו אחרי : יבהלנני ג׳ וסימ׳ חלם חזית וידחלנני · אתכרית רוחי אנה דניאל · עד כה סיפא די מלתא : עללין חד מן ד׳ נסבין יתיר למ״ד וסימ׳ בארין עללין חרטמיא אשפיא · ואדין עללין כל חכימי · עללת מלכתא לקבל מרי מלכא · ולהלחם ויאמר המלך אל ציבא · וחד חלוף חי ובניהו בן יהודע בן איש חי דשמואל : כשום ל׳ כתיב כ״ף די שמיה בלטשאצר · כשם אלהי וחד בשם והתנביתי ואינון מן א״ב מן חד חד חד בי״ת וחד כ״ף ברישי׳ וסימ׳ נמסר במסרה רבתא במערכת אות הבי״ת בס״ד :

רבינו סעדיה גאון

והדברי מלכא · שרים מנהיגי המלך : לגובריא אילך · לאנשים האלה · בגשמהון בגופם כמו גשמיה יצטבע : לא התחרך · לא נשרף ואינה שריפה ממש בכל הראש אלא אפילו לא עשתה חרכים וקרחים בראש כאן וכאן ומחלוקתו מלין מן החרכים ואמיתת דבר חרך הוא יוקד : לא עדת בהון · כמו לא עדה עליו שהל לשון הסרה ומדמיון המלה יאכל עד כלומר לא אכלה ובזה בהן והוא פתרון לא עלת לא עדת כלומר לא הגיעה ויתכן להמיר עדת עם עלת כי כן נמיר על מידבא עד מידבא : די התרחיצו · אשר בטחו אשר יבטח מתרגמי׳ דמתרחין : ומלת מלכא שניו ודבר המלך שינו ומסרו גופם לשריפה לבלתי עבוד והשתחוות לכל אלוה זולתי לאלהיהם : שלו · דבר מכוער והוא לשון שגגה מתרגמי׳ שלותה ; הדמין · נתחים : נוולי · הוא מקום מופקר ומזבל למובאות ולאשפה : הצלח · הצליח · אז שלח איגרות וכתב כן נבוכד מלכא לכל עממיא וגומר : שפר קדמי להחויא · נאה לי להגיד : מלכותיה מלכות עלם ושולטניה עם דר ודר · עם דור המבול ודור הפלגה והמצריים וכל דור ודור : שלה · כמו שליו : וידחלינני · לפי שראה אילן בחלומו וחתכוהו ועל כן פחד מאד : והרהורין על משכבי · לפי שהיה מחשב בלבו שאין כמוהו לא מלך ולא חכם והראוהו שהוא טיפש ושוטה : להנעלה · להביא : גזריא · הם הגוזרים מה שמלוה המלך : ועד אחרין די · ואחר כן במעט רגע :

אבן יחייא

שלפוני עם תוקף ההשגחה ההיא · ואז נבוכד נאצר תמה על שריפת גבוריו וקם בבהל באומרו לפקידיו הלא שלשה אנשים כקשרים וכאסרים השלכנו בתוך האש ועתה אני רואה הולכים בתוך הכבשן ארבעה מותרים בלי קשר ושום נזק לא הגיע בהם ותאר הרביעי דומה למלאך אלהים ·

מיקרב נבוכד נצר אל השער וקראם עבדי האלוה העליון צאו יבואו כי כבר ראיתי שהאלוה ההוא עורכם ואז נאספו כל השרים ההם מהמלך והיו רואים בכם האנשי׳ האלו אשר לא שלט האש בגופם · ואפי׳ שער ראשיהם לא נחרך · וסרבליהם שהם הלבושים העליונים לא נשתנו עם כל תוקף האש ההוא · ושום ריח מאש לא עבר בהם · ואז הודה נבוכדנצר ואמר ברוך אלהיכם האלוה אשר שלח מלאכו והציל לעבדיו אשר בטחו בו ודבר המלך שנו ומסרו גופם אל המות לבלתי עבוד והשתחוות לשום אלוה רק אלהיכם · וממני יושם דת שכל עם ולשון שיאמר שגגה על אלהי האנשים האלה ינותח לנתחים ויעשה ביתו אשפה · יען כי לא יש אלוה שיוכל להציל בעולם הזה זולתו ואז המלך הצליח להם המקדשי׳ את ה׳ :

הפרשה הזה׳ נבוכד נאצר מלכא וגו׳ זהו אגרת ששלח נבוכדנאצר בכל העולם להודיע גדולת ה׳ ואיך השפיל גאון עוזו וזה נוסח הכתב נבוכד נאצר המלך לכל העמים

תורת חסד ברכת ישרים

יען אשר היה עתיד לספר נפלאותיו ית׳ וכאשר יבא הענין אחר זה · וענה ואמר שדרך מישך ועביד נגו עבדוהי די אלהא עילאה כי כן הוא האמת שאתם עבדיו ולא כמו שאמרתם לי והן לא וכו׳ פוקו ואתו וכו׳ באדין נפקין שדרך מישך ועביד נגו מן גוא נורא ולא מן גוא נורא יקידתא דהא לא הוה דליק להון כלל : ומתכנשין וכו׳ ענה נ״נ ואמר בריך אלההון דישמ״ונ די שלח מלאכיה ושזיב לעבדוהי יר׳ דבקושטא עבדוהי איכון ומלת מלכא שניו כי לא החשיבוהו לכלום והוא שאמרו לו לא חשחין אנחנא וכו׳ ויהבו גשמיהון די לא יפלחון וכו׳ כי הנה לכאור׳ היה נראה שלא עשו כשורה במה שאמרו תכף ומיד דלא יפלחון וכו׳ קודם בוא הדבר וכמו שביארתי למעלה אך האמנה הדין היה אתם בכל מה שעשו : ומני שים טעם די כל עם אומה ולישן די יאמר שלה על אלההון די שדרך מ״וכ כמו שהייתי מחשב שהיו עתידים לומר וכו׳ הדמין יתעבד ויהיו אבריהם מובדלים אלה מאלה כמו שהיו הם מכוונים להבדיל כחו ית׳ מעבדיו אלה · וביתה נולי ישתוה לפי שלא נהגו כבוד עם עבדיו ית׳ וכו׳ : באדין מלכא הצלח לשמ״וכ במדינת בבל בעצמה כדי להקהות שניהאנשים ששמעו מה שאמרו המלשינים באומרם די מנית יתהון על עבידת מדינת בבל מצד הכונה שהיה להם בזה כמו שביארתי למעלה : נ״נ מלכא וגומר כנה נראה נ״נ כי כל העמים כלם כתרכו ויאותו ובאו במאמרו כד שלא למכם וכו׳ וראו את כבוד גדלו וממשלתו כי כל אחד ואחד מהם היה רואה את כל הבאים שמה והיה תמה על הדבר ההוא וכו׳ וכמו כן ראו ענין הצל׳ הנ״ל ואת כל מה שהיה רומז ולכן לפי שהחשיבו נ״נ את מלכותו כתב להם מה שכתב והוא אומר נ״נ מלכא וכו׳ ואומר די דארין בכל ארעא שלמכון ישגא יר׳

יהיו לפניכם׳ שכן יהיה התמיד שתדורו ושתשבו במקומכם ולא תנודו ממנו ולא יעשה לכם עוד פעם שנית מה שעשה סנחריב שבלבל את העולם שאת העומדים במזרח שמם במערב ואת העומדים במערב שמם במזרח וכן עשה לכלם על זה הדרך ואתם תחזו לבטח בארצכם כי על ענין זה היה תפלתי לאלהי השמים יען אשר ראיתי אתכם כנים לעבודתי בכל מה שהטרחתי אתכם שתבאו ממקומכם לבקעת דורא או יר׳ הנה לא קרה לי בענין הצלם דהבא די הקמית בבקעת דורא הענין בעצמו אשר נעשה לאנשי דור הפלגה שהפילם ה׳ משם וגם עתה נאם ה׳ כי ולא נעשתה עלתי אי לזאת יהי רצון מלפניו ית׳ ששלומכם ישגא ולא יבלבל ה׳ את לשונכם ואת ארצכם ולא יתמסכו קטעות בעולם · או יר׳ יהי רצון שלא תלכו נעים ונדים מארצכם כשם שהלכתי אני ז׳ שנים : אתיא וגומר יר׳ גם כי אני מקטין את עצמי במה שאומר אני שלא נעשתה עלתי בענין הצלם שעשיתי ואם במה שראיתי בחלומי ענין הצלם הנ״ל ונרמז אלי בו כי עד מלכו תליתאי לבד יהיה מזרעי ואני הייתי רוצה לפתור אותו בענין הצלם שעשיתי אשר על כן עשיתי רחבו משפה אמות לרמוז לדהבא ולכספא ולנחש׳ ולג׳ מינים אשר היו בפרזלא כאמור למעלה וחשבתי אני לעשות באופן שיהיו הכל מזהב ר״ל שיהיו הכל ממני וכו׳ ולא נעשת׳ עלתי מאמר שבאו גברין כשדאין ואכלו קרציהון די יהודיא וכו׳ ונעשה מה שנעשה ומשם למדתי כי אין מי שיאמר אליו ית׳ מה תעשה ומה תגזור וכל דבריו האמת והצדק ואין ספק שהוראת החלום ההוא היתה אמיתית אי לזאת ספר קדמי להחויה אתיא ותמהיא די עבד אלהא מיא · וקרא אתיא אל ענין ההוראה עם החלום והמהיא לענין מה שנאמר עליו בענין הצלם די אדין נ״נ תוה וכו׳ ואמר די עבד עמי לומר הנה עם כל רוממותו והנשאותו והיותו אלהא עילאה החוכא עמי וכו׳ וכנגד ענין החלום הזכיר ואמר אתוהי כמה רברבין וכנגד מאי דעוד מלתא בפום מלכא וקל מן שמיא נפל אמר ותמהוהי כמה תקיפין וכנגד מה שסב למלכותי אמר מלכותיה מלכות עלם כי היא יתי׳ המלך האמת על כל הארץ בכל עת ובכל זמן ובמאמרו ית׳ היה מה שנהיה לאנשי מלכותו והשיבוהו למלכותו עוד פעם שנית וכנגד מה דרבו יתירה הוספת ליה אמר ושלטניה עם דר ודר אשר גזר עליהם שיוםפו במעלהו · ואולי אמר ושלטניה עם דר ודר כדי לרמוז למה שהיה מתכח׳ על שאמר זמאן הוא אלה די ישזבינכון מן ידי וכו׳ ור״ל כשם שהציל לאברהם אבינו מנמרוד רשיעא וכו׳ והוא אומרו ושלטניה עם דר ודר כלומר כשם שנעשה בדורו של אברהם כן נעשה בדורם של חנניה מישאל ועזריה : אנה נ״נ שלה הוית בביתי הוא

רלבג

החלום מראות ראשו לפי משכן הדמיון הוא במוח · וממנו ימשכו כל החלומות כאשר התבאר בטבעיות הנה לך ספור מראות ראשי על משכבי : ראיתי והנה אילן באמצע הארץ וקומתו גדולה גדל האילן ונתחזקו ורומו הגיע עד השמים וענפיו לסוף הארץ · עלהו ופריו רב ומזון לכל בו תחתיו תשכון חית השדה כי הוא יהיה לה לאהל · ובענפיו ישכנו עוף השמים וממנו יזון כל בשר והנה יאמר זה להעיד כי הוא היה מושל בכל גם במה שלא היה ראוי שימשל בו מהאומות לחוזק עריצם וארצם ותוקף האנשי׳ אשר שם · ולזה היו אצל ההכנע לממשלתו במדרגת חיות השדה ועוף השמים שלא ישלט

רד"ק

וחזותיה וענפיו כמו קרן חזות : עפיה עליו כמו מבין עפאים עלים : ואנביה פריו : תטלל תרגום צל טלל : עיר מלאך וקרא כן שהוא ער לעולם : גדו כרתו : אתרו השירו מלשון פירו' המושרין בדברי רז"ל : ובדרו פזרו : ובאסור

אבן עזרא

בלטשאצר : לא אנס · לא ינאחך וכמוהו אין אונס כמו מגלה מכרית : וחזוי · אילן עץ מתוך האדמה : רבה · גדל : ימטא יגיע : וחזותיה · שעיפיו וכמוהו קרן חזות שיש לו כדמות סעיפים : עפיה · אמר יפת ענפיו וכמוהו מבין עפאים יתנו קול גם הוא פירש וחזותיה עביו וככה קרן חזות ויש אומרים כי עפיה עליו: ואנביה ופריו : תטלל · כדמות צל : ובענפוהי · ענפיו : צפרי · עוף : יתזן · מגזרת מזון : עיר · מלאך ורבי משה אמר שאיננו גוף והוא ער תמיד ולא ישן : נחית · ירד וכמוהו נחת גדודיה : קרא בחיל · בכח : וקיצו כרותו : אתרו · הפילו : בדרו · הפילו או השחיתו : תנוד · כנע ונד : ברם

בֵּלְטְשַׁאצַּר רַב חַרְטֻמַיָּא דִּי אֲנָה יִדְעֵת דִּי רוּחַ אֱלָהִין קַדִּישִׁין בָּךְ וְכָל־רָז לָא־אָנֵס לָךְ חֶזְוֵי חֶלְמִי דִי־חֲזֵית וּפִשְׁרֵהּ אֱמַר׃ וְחֶזְוֵי רֵאשִׁי עַל־מִשְׁכְּבִי חָזֵה הֲוֵית וַאֲלוּ אִילָן בְּגוֹא אַרְעָא וְרוּמֵהּ שַׂגִּיא׃ רְבָה אִילָנָא וּתְקִף וְרוּמֵהּ יִמְטֵא לִשְׁמַיָּא וַחֲזוֹתֵהּ לְסוֹף כָּל־אַרְעָא׃ עָפְיֵהּ שַׁפִּיר וְאִנְבֵּהּ שַׂגִּיא וּמָזוֹן לְכֹלָּא־בֵהּ תְּחֹתוֹהִי תַּטְלֵל ׀ חֵיוַת בָּרָא וּבְעַנְפוֹהִי יְדֻרוּן צִפְּרֵי שְׁמַיָּא וּמִנֵּהּ יִתְּזִין כָּל־בִּשְׂרָא׃ חָזֵה הֲוֵית בְּחֶזְוֵי רֵאשִׁי עַל־מִשְׁכְּבִי וַאֲלוּ עִיר וְקַדִּישׁ מִן־שְׁמַיָּא נָחִת׃ קָרֵא בְחַיִל וְכֵן אָמַר גֹּדּוּ אִילָנָא וְקַצִּצוּ עַנְפוֹהִי אַתַּרוּ עָפְיֵהּ וּבַדַּרוּ אִנְבֵּהּ תְּנֻד חֵיוְתָא מִן־תַּחְתּוֹהִי וְצִפְּרַיָּא מִן־עַנְפוֹהִי

רש"י

וכל רז לא אנס לך · וכל סתר לא נאנס ולא נפחד ממך : רבה אילנא ותקיף · גדל האילן והוחזק ועלה · ימטי לשמיא · יגיע השמים : עפייה שפיר · ענפו נאה ואינביה שגיא · פריו רב · ומזון לכולא ביה · וכדי מזון לכל בריה היה בו · תטלל · לשון כל · דורן · לשון מדור ולינה : יתזן · לשון מזון : חזה הוית · רואה הייתי · ואלו עיר וקדיש · והוא מלאך שהוא ער לעולם וקדוש : קרא בחיל וזעק בכח : גודו אילנא קוצו האילן : אתרו עפיה השירו והפילו ענפיו ובדרו אנביה · והפילו פריו תנוד חיותא מן תחותוהי ינודו החיות מתחתיו : ברם

רבינו סעדיה גאון

די רוח אלהין קדישין · אשר רוח נבואה מנהגים הקדושים בו : וכל רז לא

ראשי ד' וסימ' חלם חזית וידחלנני · וחזוי ראשי על משכבי חזה · חזה הוית בחזוי ראשי · אתכרית רוחי אנה דניאל : ומזון ג' וסימ' ולאביו שלח כזאת · ומזון לכלא ביה · וחבירו :

אנס לך · כל סתום אינו ספק לך כמו לא יאנס · פ"א וכל רז לא אנס לך וכל רז וסתום אינו מצער לך כלומר אין אתה מצטער לפי שאתה בקי מובהק אנס כמו נסיסין : חזוי חלמי · החלום אומר אני ופתרונו אמור אתה : ואלו אילן בגו ארעא · והנה אילן בארץ ישראל בטבור הארץ במחיצת העולם : ימטא לשמיא · על שאמר בלבו אעלה על במתי עב : וחזותיה · ומראהו : עפיה שפיר · כמו מבין עפאים יתנו קול כלומר ענפיו הם השלטונים שלו יפים : ואינביה · פירותיו מפרי הארץ מתרגמינן ומאיב דארעא הם שאר העם · ד"א וחזותיה לסוף כל ארעא הם הלגיונות שלו שמכסין כל הארץ : ומזון לכלא ביה · שהכל מתפרנסין מתחת ידו : תטליל חיות ברא · העמים שבחוצה לארץ שדומין לחית השדה : ובענפוהי ידורון צפרי שמיא · הם ישראל שדומים לעוף השמים · יתזין · לשון מזון ועל דעתי מאחר שאמר ומזון לכלא ביה מה צורך לומר ומיני' יתזין כל בישרא אלא ממנו מסיקי' ודולקין ואופי' כל בני בשר כמו למזא לאתונא : ואלו עיר וקדיש · והנה בת קול מתעוררת מן הקדש מן האויר ויורדת לקצץ האילן · פ"א עיר וקדיש מלאך אכזר וקדיש עיר מחריב וכן ערו : קרא בחיל · ואותו מלאך היה קורא בכחו ואומר גודו אילנא קצצו האילן כמו ויתגודדו כמשפטם גודו אילנא הוא המלך : וקציצו ענפוהי · הענפיות הם גדולי מלכות : אתרו עפיה · כמו ימרט ראשו מתרגמינן יתר שער רישיה כי ישל זיתך מתרגמינן ארי יתרין זותך · עפיה הם הענפים הקטנים והם פרי הארץ ואמרו אכשי לבב ענפוהי הם ענפים אתם עפיה הם העלים ומבין עפאים יתנו קול מבין עלים שבאילנות : ובדרו אינביה · ויפץ מתרגם ובדר נפלו פירותיו הם הסוחרים : תנוד מתחתוהי · תנוד הטלטל מתחת מלכותו גלות כל הגוים הדומים לחית השדה : וציפרי שמיא · הם גליות ישראל ויהודה תמנו מתפזרין : ברם

תורת חסד · ברכת ישרים

הוא ענין מה שהיתה אתו הנהגת ביתו באופן הנכון ואומר ורענן בהיכלי הוא ענין מה שהיתה אתו הנהגת מלכותו · ואפשר לומר כי לכן אמר בביתי לרמוז לארץ בבל וכמו שאמר אח"כ הלא דא היא בבל רבתא די אנה בניתה לבית מלכו וכו' ואומרו ורענן בהיכלי הוא היכל המלכות · או יר' אחרי שראיתי ענין החלום וראיתי בו כי לא כל הימים ימשך מלכותי על כל העולם וכו' הנה הייתי מכנס את עצמי והייתי בשלוה רבה במה שאראה בעצמי שאהיה מושל בביתי ובהיכלי ויבא רוגז אחד וכו' די חלם חזית וידחלנני ומפום הא דדחליכני הרהורין על משכבי סליקו שאני בעצמי הייתי מהרהר בלבי על מה זה שחלום הלזה הוא מבעית ומבהיל אותי והמראו' והחזיונו' שהייתי רואה על ראשי יבהלונני והוא אומרו וחזוי ראשי יבהלונני : ומני שים וגומר יר' ומני שים טעם להכעלא קדמי לכל חכימי בבל כדרך כלל ולא עשיתי כבתחלה לקרוא בשם לחרטומים ולאשפים ולמכשפים ולכשדים להגיד לי חלומותי ואח"כ במצא יהודי אחד שהגידם לי אך עתה שלחתי לאמר שיקראו בסתם לכל חכימי בבל כי אמרתי מי יודע וחנני ה' וימצא בחכימי בבל איזה איש שידע לפתור לי חלומי ועכ"ז לא נמצא עד אחרין די על קדמי דניאל וכו' : או יר' הנה לפי שאמרתי להם בחלום הראשון דברים קשים באומרי די הן חלמא וכו' הדמיון וכו' לכן הייתי מתביים מקרוא להם ולכך קראתי בדרך כלל ובאדין עללין חרטומי' אשפיא כשדיא וגזריא ומלך בושתי אמרתי אני החלום לפניהם תכף ומיד ולא נכנסתי עמהם בדברים קודם שאומר להם החלום · ואולי אמר ותלמא אמר אנה קדמהון והוא לומר הייתי אומר אני החלום ולא להם ממש ר"ל ולא הייתי מדבר עמהם פנים בפנים כי בושתי מהם ועד אחרון על קדמי דניאל די שמיה וכו' וחלמא קדמוהי אמרית ולא פנים בפנים מלך החשיבי אותו הרב' מאד אם משום מאי דשמיה בלטשאצר כשום אלהי ואם משום די אנה ידעית די רוח אלהין קדישין ביה : בלטשאצר רב חרטומיא די אנה ידעית די רוח אלהין קדישין בך יר' גם אני קורא אליך בשם רב חרטומיא שנראה מדברו אלה שאתה עמהם בענין החכמה בפחות ויתר הנה איננו כן במחשבתי לפי מה שאני לבדי ידעתי די רוח אלהין קדישין בך מה שאין כן שאר העם אך כפי מה שהעם סוברין שידיעתך בחכמות ובחזיונות היא ע"ד חכמת החרטומים לכן אני קורא אליך בשם רב חרטומיא : והנה אמר חזוי חלמי דיחזית ופשרה אמר ולא רצה לומר חזוי ראשי כמו שאמר מקודם וחזוי ראשי יבהלונני והיה הענין כדי שלא לפתוח פיו לשטן שעליו בעצמו יפתר הענין ולזה שינה ואמר וחזוי חלמי שיובן מדברי אלה שר"ל ומה שהייתי רואה בהיותו על משכבי אך אמנה אילו היה אומר וחזוי ראשי היה ר"ל החזיונות שהייתי רואה על ראשי וכו' : חזה הוית ואלו אילן בגוא ארעא הנה אמר בגוא ארעא יען כי פעמי' רבות ימצא איזה אילן בתוך ענין אחד וכו' · או ר"ל כי באותו המקום אשר היה שמה לא היה שום אילן אחר אלא הוא שהיה באמצע הארץ ואין דבר סביבותיו ור"ל כי לא דמה אליו שום אדם ככה בכבוד וכו' · או ר"ל שעם היותו שהיה נראה ממנו כאילו היה כולו שקוע בתוך הארץ הנה עכ"ז היה גבהו רב ור"ל כי גם אם היה קטן בקומה עכ"ז היה רב באיכות והוא הענין שאר"זל ושפל אנשי' יקים עלה זה נ"כ נכנסא : רבה אילנא ותקף וגו' הנה באומרו רבה אילנא כיון למה שמלך בירושלם ובאומר ותקף כיון למה שנתחזק במלכותו ודיקא דקאמר ורומה ימטה לשמיא בלשון עתיד ולא אמר מטא לשמיא וכו' משום דהוה בעי דלהוי כן לטיבותא דימטא לשמיא וכו' · ואולי כיון לומר כי מצד איכותו הגדול היה יודע מה למעלה מה למטה וכו' : או ר"ל שהיה יודע בחכמת הככבים והמזלות וז"א ימטא לשמיא ומזה היה יודע מה שיהיה על הארץ וז"א וחזותיה לסוף כל ארעא : ואולי רצה באומר וחזותיה לסוף כל ארעא שהיה ג"כ בקי בחכמ' הטבע וכו' · או ר"ל שהיה מושל בכיפה : עפייה שפיר הנה ר"ל כי בעיני כל העם היה טוב ובאומרו ואנביה שגיא ר"ל שהיה מחלק מכבודו ומחכמתו לכל ובאומר ומזון לכלא ביה ר"ל שהוא בעצמו

אבן יחייא

העמים והאומות ולשונות היושבים בכל הארץ כותן שלום ומחלה פני אל שיטבה ויפרה · האותות והנפלאות אשר עשה עמי האלוה העליון נראה אלי היותו מהראוי להגידם · כי אותותיו כמה הם גדולים ונפלאותיו כמה הם חזקים · והנה האות הוא לעשות נס קטן אשר כחו כמופת ראיה · ופלא הוא עשיית נס גדול אשר כחו כמופת סבה ולכן יחס אליו החוזק · מלכותו מלכות עולם נצחי וקיים ולא כמלכות בשר ודם ההוה ונפסד · כי השלטון שלו הוא הוה עם כל דור ודור ואף שהדורות ישתנו הוא לא ישתנה · אני נבוכדנצר שלו הייתי בביתי כי שלותי וכאתי מלעשות עוד מלחמה להיות כל העולם במנוחה משועבד אלי מה שלכן רענן הייתי בהיכלי כי הייתי נמשך אחר כל תענוגי האדם המשמחים הגוף ושמים אותו רענן כברוש · מה שנכל כחי כמשכתי אחרי הגופניות בחשבי כי כחי ועוצם ידי עשה לי את כל החיל הזה ושכחתי את המגביהי לשבת אשר הגביה קיני · מה שעל כן חלום ראיתי אשר הפחידני ורעיוני על משכבי ומראות ראשי יבהלוני כי זולת מה שהיה מפוחד בשכתו בעת החלו' עוד היה נבהל אפילו בהקיץ ומאתי נגזר שיובאו לפני כל חכמי בבל למען יודיעוני פתרון החלום ולא ידעו לפותרו עד שבאחרונה בא דניאל אשר למעלתו שמתי את שמו בלטשאצר כשם אלהי להיות רוח אלהים קדושים בו ואמרתי לפניו החלום · אתה בלטשאצר גדול מכל החרטומים · אשר אני יודע בנסיון כי רוח אלהים קדושים בך · וכל סוד וכל סתום איננו מכוסה לך כי לא ינאחך עם כל סגנו ועומקו · ואתה אתה תבאחהו ותבינהו מראות חלומי אשר ראיתי ופתרונו · תאמר אלי כאשר אמרת החלום והפתרון האחר · ואף שאל ממנו החלום כאשר עשה בפעם הראשונה הנה להיות כי לא שכחו כראשון · ולהיות נאמן דניאל אליו ושלא יאמר אליו פתרון כוזב ונפתח · לא נלאה להטרידו בשיאמר אליו החלום · וספרו הוא כאשר ראהו · במראות שכלי שבראש על משכבי הייתי רואה כאלו היה אילן בתוך הארץ וגובהו גדול · וגדל האילן ונתחזק ורומו הגיע עד השמים וענפיו לסוף כל הארץ · עליהו יפה ופריו הרבה באופן שמזון מספיק לכל יש בו · תחתיו נצלל תשכון כל חית השדה · ובענפיו ישכנו עוף השמים וממנו יזון כל בשר מהבעלי חיים כי זולת שמספיק מזונו לכל בני האדם עוד יספיק לכל החי לכל בשר · ואחר כך ראיתי במראות ראשי על משכבי והנה מלאך וקדוש יורד מן השמים · והיה מכריז בכח ואומר ככה כרתו האילן וקצצו ענפיו · השירו עליו · ופזרו פריו · באופן שתנוד החיה שעומד תחתיו וילך לה וכן העוף מהענפיו · ואמנם עיקר שרשיו עזבו בארץ · ובאסור ברזל ונחשת בדשא השדה ובטל השמים יטבע · ועם החיות חלקו בעשב הארץ · לבו ושכלו ישנו מלב האדם ולבב חיה ינתן לו עד שיעברו עליו בעומדו על התכונה הזאת שבע שנים · בגזרת מלאכים הדבר ובמאמר קדושים כשאל לעשות הפעל הלז עם האילן הזה למען ידעו החיים שמושל העליון במלכות האנושיי ולאשר יחפוץ יתננו ואף שיהיה שפל האנשי' יקימהו במלכות אם יחפוץ בו · זה החלום אשר ראיתי ואתה בלטשצר תאמר הפתרון יען כי כל חכמי מלכותי אינם יכולים להודיעני הפתרון ואתה יכול להיות רוח אלהים קדושים בך · או דניאל שתק ונשתומם שעה אחת ורעיוניו הבהילוהו כחרד וירא על הדבר · מה שלכן אמר אליו המלך שאל יבהל מהחלום והפתרון ויאמר אשר ידע בו כניכור בלי מרדה · ואז ענה בלטשאצר אדני החלום לשונאך ופתרונו לאויבך ולכן תורתי

ואנביה שגיא ר"ל שהיה מחלק מכבודו ומחכמתו לכל ובאומר ומזון לכלא ביה ר"ל שהוא בעצמו היה אוצר המזונות ושמעט שלא היה שום אדם משתדל לאצור לו שום מזון בכלל אחרי היותו במציאות ואם יקרא איש אליו ויאמר לו הושיעה אדוני המלך היה מושיעו לפי שהיה יכול על כן · ויכולני לומר כי באומר ומזון לכלא ביה כיון אל העממים הנזכרים למעלה והם אותם האנשים שיש להם כתב ולשון : ובאומר תחותוהי תטלל חיות ברא ר"ל שלא היה בלו כלו של אילן אלו כל האנה כמו שכתבו חכמי הטבע שאין ראוי אל האדם לשבת תחתם רק שהיו מסתופפים שמה כל חיות השדה ובזה רמז אל האומות הנזכרי' למעלה ואם אותם אשר יש להם כתב ולא לשון שאין לשון למיות השדה · ובענפוהי ידורון צפרי שמיא ובזה רמז אל הלשונות האמורי' למעלה וכם האנשים אשר אין להם כתב או יש להם לשון כעופות שהם מצפצפים ור"ל כי כלא היו דרים בענפי ומניה יתזין כל בשרא והם כלל האנשים אשר אין להם עוד דבר מה כלל כי אם הכשדים והם אותם האנשים אשר אין להם לא כתב ולא לשון כי הנה אלה האנשים לא היו קרבים אליו כלל לך היו נזונים ממנו ומפירותיו במקום אולה לו וכו' : קרא בחיל וכן אמר גדו אילנא וקציצו ענפוהי וגו' הנה בפסוק זה י"ל כי שאמר גודו אילנא אין ספק שכל הענפים אשר הוא למטה מן הענפים היה לומר ולא על המקום אשר למעלה במקום הענפים וגם לא למטה במקום עיקר שרשוהי וא"כ למה היה אומר אח"כ וקציצו ענפוהי כי כבר הן מקוצצות וכו' שנקצץ המקום אשר הוא למטה מן המקום אשר הן שם · ועוד כי אחרי שאמר וקציצו ענפוהי מה הוה צריך לומר ואפריא מן ענפוהי כי כבר הן קצוצות וכו' ובפסוק הבא אחריו י"ל דלמה אמר חיותא ולא אמר חיות ברא · אשר על כן נ"ל מבלי שום ספק כי יפה פירשתי במה שאמרתי כי באומרו חיות ברא כיון אל כללות מה מהאנשים ובאומר חיותא הם החיות בעצמן · ואל שאר השאלות יותר העיר וקדיש היה אומר שיכרתו האילן משרשו אבל לא יסירו כל השרש אשר על כן היה אפשר להיות האילן הנקצץ ההוא נטוע אחרי כן במקום אחר ולהיות כל ענפיו במקומן עומדות ולעשות עוד

רלב"ג

ישלט האדם בהם כי אם על המעט ובקושי ועם כל זה היו כולם תחת ממשלתו ראיתי במראות ראשי על משכבי והנה מלאך וקדוש יורד מן השמים קרא בכח וכן אמר כרתו האילן וקצצו ענפיו השירו
[illegible]

רשי

ברם עיקר שרשוהי בארעא שבוקו · אך עיקר שרשיו הניחו · ובאסור די פרזל ונחש · כלומר תנו רגליו בכבלי ברזל כבסס שעושין לפיס שמניחין אותו באפר כך כבלוהו בכבלים · בדתאא · בעשב השדה · כלומר באחו שלא יזוז משם · יצטבע · יהא שרוי תמיד לשון טבילה · חלקה · חלקו : ושבעה עדנין · שבע שנה · יחלפון עלוהי · יעברו עליו בגזרה זו : שאלתא · גזרה · וע"י מלכין בקב"ה קודש שגזרו הגזרה קורא אותה שאלתא · על דברת · כמו למען · די ינדעון חייא · שידעו כל החיים · ולמאן די יצבא · למי שירצ' : פשריה · פתרונו : אנת כהל · ואתה יכול · אדין דניאל אשתומם · שתק · ורעיונוהי · ומחשבותיו · יבהלוני שהיה ירא לפתור לו אלו' : מראי · אדוני · אמרו רבותי' אמרי חלמא לשנאיך קדש הוא · תלה עיניו להקב"ה ואמר חלום זה יתקיים על שנאיך זה · וא"ת לנבוכד נצר אמר והלא ישראל שונאיו אם כן שיקללם : לערך · לשונאיך כמו ויהי ערך · די מטת על מרי מלכא אשר הגיע אל אדוני המלך : ולך טרדין מן אנשא · ואותך יטרדו מבני אדם · לך מצבעין · אותך יטבילו ושבע' עדנין יחלפון עליך · יש לומר גמול בית המקדש שהחריב שנבנה בשבע שנים : ודי אמרו וגו' · אשר אמרו להניח שרשוהי של אילן זהו הפתרון : מלכותא לך קיימא · המלכות עומדת לך · סופך שתשוב לך מלכותך : מן די תנדע די שליטין שמיא · מאחר שתדע שהעליונים מושלים בעולם : להן

דניאל ג

עַנְפ֑וֹהִי׃ בְּרַ֨ם עִקַּ֤ר שָׁרְשׁ֙וֹהִי֙ בְּאַרְעָ֣א שְׁבֻ֔קוּ וּבֶֽאֱס֗וּר דִּֽי־פַרְזֶ֤ל וּנְחָ֙שׁ בְּדִתְאָ֖א דִּ֣י בָרָ֑א וּבְטַ֤ל שְׁמַיָּא֙ יִצְטַבַּ֔ע וְעִם־חֵיוְתָ֥א חֲלָקֵ֖הּ בַּעֲשַׂ֥ב אַרְעָֽא׃ לִבְבֵהּ֙ מִן־אֲנָשָׁ֣א יְשַׁנּ֔וֹן וּלְבַ֥ב חֵיוָ֖ה יִתְיְהִ֣ב לֵ֑הּ וְשִׁבְעָ֥ה עִדָּנִ֖ין יַחְלְפ֥וּן עֲלֽוֹהִי׃ בִּגְזֵרַ֤ת עִירִין֙ פִּתְגָמָ֔א וּמֵאמַ֥ר קַדִּישִׁ֖ין שְׁאֵֽלְתָ֑א עַד־דִּבְרַ֡ת דִּ֣י יִנְדְּע֣וּן חַ֠יַּיָּא דִּֽי־שַׁלִּ֨יט עִלָּיָ֜א בְּמַלְכ֣וּת אֲנָשָׁ֗א וּלְמַן־דִּ֤י יִצְבֵּא֙ יִתְּנִנַּ֔הּ וּשְׁפַ֥ל אֲנָשִׁ֖ים יְקִ֥ים עֲלַֽיהּ׃ דְּנָה֙ חֶלְמָ֣א חֲזֵ֔ית אֲנָ֖ה מַלְכָּ֣א נְבוּכַדְנֶצַּ֑ר וְאַ֨נְתְּה בֵּלְטְשַׁאצַּ֜ר פִּשְׁרֵ֣א אֱמַ֗ר כָּל־קֳבֵל֙ דִּ֣י ׀ כָּל־חַכִּימֵ֣י מַלְכוּתִ֗י לָא־יָכְלִ֤ין פִּשְׁרָא֙ לְהוֹדָ֣עוּתַ֔נִי וְאַ֣נְתְּה כָּהֵ֔ל דִּ֛י רֽוּחַ־אֱלָהִ֥ין קַדִּישִׁ֖ין בָּֽךְ׃ אֱדַ֨יִן דָּנִיֵּ֜אל דִּֽי־שְׁמֵ֣הּ בֵּלְטְשַׁאצַּ֗ר אֶשְׁתּוֹמַ֙ם֙ כְּשָׁעָ֣ה חֲדָ֔ה וְרַעְיֹנֹ֖הִי יְבַהֲלֻנֵּ֑הּ עָנֵ֨ה מַלְכָּ֜א וְאָמַ֗ר בֵּלְטְשַׁאצַּר֙ חֶלְמָ֤א וּפִשְׁרֵא֙ אַל־יְבַהֲלָ֔ךְ עָנֵ֤ה בֵלְטְשַׁאצַּר֙ וְאָמַ֔ר מָרִ֕אי חֶלְמָ֥א לְשָׂנְאָ֖ךְ וּפִשְׁרֵ֥הּ לְעָרָֽךְ׃ אִֽילָנָא֙ דִּ֣י חֲזַ֔יְתָ דִּ֥י רְבָ֖ה וּתְקִ֑ף וְרוּמֵהּ֙ יִמְטֵ֣א לִשְׁמַיָּ֔א וַחֲזוֹתֵ֖הּ לְכָל־אַרְעָֽא׃ וְעָפְיֵ֤הּ שַׁפִּיר֙ וְאִנְבֵּ֣הּ שַׂגִּ֔יא וּמָז֥וֹן לְכֹ֖לָּא בֵ֑הּ תְּחֹת֗וֹהִי תְּד֙וּר֙ חֵיוַ֣ת בָּרָ֔א וּבְעַנְפ֕וֹהִי יִשְׁכְּנָ֖ן צִפֲּרֵ֥י שְׁמַיָּֽא׃ אַנְתְּה־ה֣וּא מַלְכָּ֔א דִּ֥י רְבַ֖ית וּתְקֵ֑פְתְּ וּרְבוּתָ֤ךְ רְבָת֙ וּמְטָ֣ת לִשְׁמַיָּ֔א וְשָׁלְטָנָ֖ךְ לְס֥וֹף אַרְעָֽא׃ וְדִ֣י חֲזָ֣א מַלְכָּ֡א עִ֣יר וְקַדִּ֣ישׁ נָחִ֣ת ׀ מִן־שְׁמַיָּ֡א וְאָמַר֩ גֹּ֨דּוּ אִֽילָנָ֜א וְחַבְּל֗וּהִי בְּרַ֨ם עִקַּ֤ר שָׁרְשׁ֙וֹהִי֙ בְּאַרְעָ֣א שְׁבֻ֔קוּ וּבֶֽאֱס֗וּר דִּֽי־פַרְזֶל֙ וּנְחָ֔שׁ בְּדִתְאָ֖א דִּ֣י בָרָ֑א וּבְטַ֧ל שְׁמַיָּ֣א יִצְטַבַּ֗ע וְעִם־חֵיוַ֤ת בָּרָא֙ חֲלָקֵ֔הּ עַ֛ד דִּֽי־שִׁבְעָ֥ה עִדָּנִ֖ין יַחְלְפ֥וּן עֲלֽוֹהִי׃ דְּנָ֥ה פִשְׁרָ֖א מַלְכָּ֑א וּגְזֵרַ֤ת עִלָּיָא֙ הִ֔יא דִּ֥י מְטָ֖ת עַל־מַרִ֥אי מַלְכָּֽא׃ וְלָ֣ךְ טָֽרְדִ֣ין מִן־אֲ֠נָשָׁא וְעִם־חֵיוַ֨ת בָּרָ֜א לֶהֱוֵ֣ה מְדֹרָ֗ךְ וְעִשְׂבָּ֣א כְתוֹרִ֣ין ׀ לָ֣ךְ יְטַעֲמ֡וּן וּמִטַּ֣ל שְׁמַיָּא֩ לָ֨ךְ מְצַבְּעִ֜ין וְשִׁבְעָ֥ה עִדָּנִ֖ין יַחְלְפ֣וּן עֲלָ֑יךְ עַ֣ד דִּֽי־תִנְדַּ֗ע דִּֽי־שַׁלִּ֤יט עִלָּיָא֙ בְּמַלְכ֣וּת אֲנָשָׁ֔א וּלְמַן־דִּ֥י יִצְבֵּ֖א יִתְּנִנַּֽהּ׃ וְדִ֣י אֲמַ֗רוּ לְמִשְׁבַּ֞ק עִקַּ֤ר שָׁרְשׁ֙וֹהִי֙ דִּ֣י אִֽילָנָ֔א מַלְכוּתָ֖ךְ לָ֣ךְ קַיָּמָ֑א מִן־דִּ֣י

תנרע

אבן עזרא

ברם · אך עיקר ראשו בארץ עזבו ויעמוד בין העשבים ובין הדשאים כמו אסור בנחשתים : ובטל יצטבע · ירוה : לבביה · לבו מלב אנוש ישנו : יחלפון · יעברו כמו הגשם חלף הלך לו : בגזירת · ככה גזרו ששם משרתי השם כאשר נוס ומאמר קדושי' זאת והשאלה למה זה בעבור שידעו החיים כי העליון הוא השם שליט במלכו' אנשים השפלה ולאשר ידצ' יתננה ושפל אנשים יקים עלה : דנא · כך אמרתי לדניאל : אדין · השתומם · השתומם שעה אחת : מרי · אדוני : לערך · כמו ויהי עריך וזה דרך מוסר עם המלך ויש אומרים כי לבו לשם ואין צורך כי נכ[ון] הוא כמשמעו : אילנא · אמר רבי ישועה כי וחזותיה מלשון חזה שהו' נרא' וככה קרן חזו' ואם כן איך יפרש ותעלנה חזות ארבע' תחתיה : ועפיה · ופסוק האחריו אין צריך פירוש : דנא · הוא הפתרון כאשר כאמר לך' ופירוש מלכי עלתי וכמוהו וימלך לבי עלי : ברוך

רד"ק

ובאסור די פרזל ונחש בדתהא די ברא ובטל שמיא יצטבע כלומר באסורי ברזל ונחשת יהיה בדשא השדה כלו' שלא יוכל לזוז משם כאלו אסור בנחושתים ובטל השמים יהכנס : יחלפון יעברון : בגזירת עירין בגזירות מלאכים : לערך לשנאך כמו ויהי ערך : ולך טרדין מגרשים תרגום וישלחהו ה' אלקים מגן עדן וטרדיה גרש יגרש ההכם מטריד יטריד : מלכי

רבינו סעדיה גאון

ברם עיקר שרשוהי · זו היא ושתי והפילו הכי ובאסור די פרזל ונחש שכפתוה סריסי המלך והרגוה בברזל ובאסור בכביעו' כרו אוסרי לגפן ד"א ובמסמר כבלי נחשת וברזל : בדתאה · בדשא השדה : יצטבע · יכובס כמו יכבס מתרגמינן יצבע : ועם חיות חלקיה · שהיה חלקו עם חיו' ובהמו' והיו מרביעין אותו כדכתי' ושור בהמות ימיתן שנעשה נבוכד נצר החן לבהמות ואוכל עשב כמוה' : טריד · טרוד : לבבה מן אנשא

ובטל ב' ובענין וסי' ברם עקר שרשוהי · ר"פ · ודי הזה מלכא עיר וקדיש נחת : סימן קדמא על דברת די פשרא תנינ' עד דברת די ינדעון חייא די שליט : פשרא ב' כתי' א' וסי' דנא חלמא חזית אנה מלכא · אדין דניא' : אמר ג' קמצין בסיפ' וסימ' אמר חלמא לעבדיך ופשרא נחוא · די חזית ופשרה אמר · ואנת בלטשאצר פשרה אמר להודעותני ד' מ"ל בליש' וסי' הן לא תהודעונני חלמא · לא יכלין פשרא להודעותני ואנת כהל · כעןְ הן תכול כתבא למקר' · שלנא להום להודעותא די נכתב : להודעותני ג' ב' מ"ל וא' חס' וסי' ב' מ"ל דלעיל וא' חס' וכען העלו קדמי : ומזון לכלא ביה חד מן י"א מלין בטעמ' פי' האתנחת' לא ישרתנה כי אם מונח במי"א מקומות שישרתנה מאילא וסי' נמס' לעיל בסיפ' בהאי סי' ובסדר פנחס :

ישנון · שהוסר ממנו לב אנוש ונטפש לבו כבהמה : שבעה עלנין · שבע שנים : בגזירת עירין · מלאכי אף וחימה הקדושים שגוזרין מפי הקב"ה : עד דברת · למען די ינדעון · למי שירצה יתפון מתרגמינן יצבי : ושפל אנשים · הוא נבוכד נצר שהוא קלר ושפל קומה · פ"א בגזירת המלאכים כל דבר ודבר · ובמאמר קדושי שמים שואלין מן הקב"ה והוא גוזר והם מכריזים בעולם : אשתומם · שתק ונהלם כשעה אחת כמו ז' ימים משמיע בתוכם ומחשבתו הבהילתהו : מרי חלמא לערך · לשונאך כמו ויהי עריך ומלאו פני תבל עריך וכך אמר דניאל מרי רבון כל העולמים החלום יחול על נבוכד נצר אויביך : די רבית ותקפת · אשר גדלת ותקפת : ורבותך רבת ומטת · וגדולתך גדלה והגיע : ולך טרדין · מלאכי אף וחימה : ומטל שמיא לך מצבעין · שמפשיטין מעליך הבגדים שיצטבע גופך מטל השמים שתלך ערום ויחף והגשם והטל יורדין עליך : מן די תנדע · למען תדע ששולטין מן השמים ועל פי הבורא השולטנות : ושבעה עדנין · יש פותרין אותן לחדשים ומהן לשנים ומהן לשבועות : מלכי

אבן יחייא

אדלתי ונשתוממתי האילן שראית שגדל וכתחזק ורומו הגיע לשמים וענפיו לכל הארץ · ועליהו יפה ופריו רב ומזון לכל בו · תחתיו תשכון חית השדה ובענפיו ישכון עוף השמים · הוא משל אתה המלך אשר גדלת ועצמת וגדולתך גדלה עד הגיע לשמים וממשלתך לקצות הארץ · ואשר ראית מהמלאך וקדוש היורד מהשמים ואומר כרתו האילן והשחיתוהו וגו' זהו הפתרון וגזרת העליון הוא אשר הגיעה על אדוני · כי לגאותך יגרשוך מלשכון עם אנשים ובמקום הגביהך עליהם תושפל תחתיהם · ועם חיות השדה אשר נתנו תחת ממשלת האנשים תהיה משכנך ויאכילוך עשב כשורים · ומטל השמים ירחצוך בהיותך לחורב ביום ולקרח בלילה ושבעה זמנים יעברו עליך בהיותך באופן הזה · עד אשר תדע ששליט העליון במלכו' האנשים ולאשר יחפוץ יתננו · ואשר אמרו לעזוב עיקר שרשו בארץ · המלכות לך קיים לבעבור תדע כי שליטים העליונים יכולים לתת הממלכה ולהסירה ולהחזירה כרצונם · לכן המלך עצתי יטב לך וחטאתיך פדה בצדקה ועונותיך ברחם העניים כי בודאי בזה תהיה רפואה לטעותך כי תחת אשר גאה גאית והשפלת האנשים · עתה תרחם על העניים ותגביהם וזה להכנעתך אל האלהים והנה נבוכדנצר לקח עצת דניאל ובה ניצל מהגזר' עד עבור י"ב חדש שבלכתו בהיכל המלכו' שבבבל עבר עליו רוח גאוה בהראותו את יופי ההיכל והעיר ואמר הלא זאת היא בבל הגדולה אשר בניתיה לבית מלכות בתוקף כחי ליקר וכבוד הדרי · ובעוד שהדבר יצא מפי המלך · נפל קול מן השמים לאמר לך אמרין נבוכד נצר המלכות הוסר ממך ומן משכן האנשים יגרשוך ועם חית השדה יהיה מדורך ועשב כשורים יאכילוך ושבעה עתים יעברו עליך עד אשר תדע ששליט העליון במלכו' האנשים ולאשר יחפוץ יתננו ולא כאשר חשבת אתה שבנית בבל בכחך לכבוד ולתפארת למלכותך · ובשעה ההיא כלה הדבר והגיע על נבוכדנצר ומשכן האנשים גורש ועשב כשורים אכל ומטל השמים נרחץ גופו עד ששערו גדל כשער נוצת הנשרים וצפרניו כצפורני הצפרים · כי אבד שכלו האינושי ונהפך כעיר פרא ואהב אוכל הבהמות והדירה עמהם תחת אשר אהב להשכין משכנו במשכן השליט העליון ולהתלבש בלבושו מהגאוה כי ה' מלך גאות לבש

תורת חסד ברכת ישרים

עוד פרי ולז"א גודו אילנא בשרשוהי וקצילו מעט מענפוהי הנוד חיותא מן תחותוהי ולפריא מן ענפוהי כלו' אין הכונה בכל זה כי אם שיהיה באופן שתנוד חיותא מן תחתוהי ולפריא מן ענפוהי והכונה לומר כי גם במקום החיות יהיה אילן גדול ולא יהיה הענין כי אם שיסעו החיות מלעובדו במקום זה ויעבדוהו במקום אחר וכמו שאמר הכתוב וגם את חית השדה נתתי לו וגו' ולזה בעצמו אמר ולבב חיוא אתיהב לה כדי שידע למלוך עליהן וכו' והנה הפירוש הלזה הוא טוב וישר בעיני זולתי שיש לי לדחוק מעט מה בפירוש הומר ולפריא וכו' : בגזרת עירין פתגמא הוא מליאות הקריאה שהיה קורא העיר וקדים ומאמר קדישין שאלתא והוא מה ששאלו למעלה במרום על עניני כ"כ ומעשהו וכו' על דברת וכו' ושפל אנשים יקים עליה ור"ל כי אפי' מי שהיה מן הראוי שישפילוהו האנשים והוא כ"כ בעצמו ממה ששבעה עדנין חלפו עלוהי אפי' הכי ברצונו הוא ית' בענין יקים עליה וכו' : דנא חלמא חזית אנה מלכא כ"כ הנה הזכיר פה את עצמו בשם מלכא ור"ל הנה ענין החלום יהיה מה שיהיה אך המלוכה יהי רצון מלפניו שלא תוסר ממני · ואנת בלטשאצר פשרה אמר כלו' אמור הפשר האמתי מעורב עם איזה פשר טוב כי כל החלומות הולכין אחר הפה : אדין דניאל די שמיה בלטשאצר ירצה הנה גם כי היה נקרא שמו בלטשאצר כשום אלהיה דנ"כ אשר עלד זה היה בלד מה מן הראוי שלא יאציל תאלית' עליו מרוח מקדש כדי להבין פשר החלום ההוא הנה עכ"ז האצילו עליו ותוך כדי שעה הבינו וז"א אשתומם כשע' חדא ורעיונוהי יבהלוניה מלד מה שהחלום בעצמו היה דבר מתמיה · וכ"כ הבין הדבר ואמר לו חלמא ופשרה אל יבהלך ולא רצה לומר ופשרה עם ה"א כדי שלא לגמור ענין הפשר ברע ולהוצי' פיו לשטן כי רואה היה כי שלא לטובתו היה ענין החלום ההוא · ענה וכו' אילנא וכו' וחזותיה לכל ארעא הנה לא אמר לסוף כל ארעא כדי שלא להוציא עליו דבר כ"כ טוב · והתחיל ואמר אנתה הוא מלכא דירבית ותקפת ורבותך רבת ומטת לשמיא ולא רצה לומר ורבותך רבת וימטא לשמיא כמו שאמר כ"כ כדי שלא לדבר עליו לטובה בלשון עתיד כי אם בלשון עבר · ובאומר ושלטנך לסוף ארעא לא רצה לומר לסוף כל ארעא כמו שאמ' כ"כ וחזותיה לסוף כל ארעא מן הטעם האמור ולא דיבר דבר במה שאמר עפייה שפיר וכו' כדי שלא לדבר טובה עליו בדברו פתרון החלום ההוא : דנא פשרא מלכא הנה פה ואמר פשרה לו פשרא כדי שלא יאמר כי בכונה מכוונ' היה מכוין עליו לרעה לומר לו כי כן הוא בודאי ענין הפתרון ואין לגרוע ממנו דבר ועכ"ז אמר לו גזרת עיליא היא וכו' עד די תנדע די שליט עליא במלכות אנשא ולמאן די יצבא יתנינה והנה באומר במלכות אנשא נראה לי שיר' לומר במלכות אשר הוא עדין מלכות איזה איש ולמען די יצבא יתנינה עם היותו עדין מלכותא דהוא גברא וכמו שהיה הענין בנ"כ שהוסר ממנו מלכותו בהיותו עדין מלכותו וכתן בפקדון לאויל מרודך בנו ואח"כ חזר למלכותו כבתחלה וז"א מלכותך

רלבג

יבהלוך · ר"ל אע"פ שיהיה לו כנגדי לא אחוש אך התיסר בידיעתו להמלט מהרע ההוא. ענה בלטשצר ואמר החלום יהיה לשונאך ופתרונו לאויבך · האילן שראית שגדול ונתחזק ורומו הגיע לשמים וענפיו לכל הארץ ועליהו יפה ופריו רב ומזון לכל בו תחתיו תשכון חית השדה ובענפיו ישכנו עופות השמים · אתה הוא המלך אשר גדלת ותזקת וגדולתך גדלה והגיעה עד לשמי' וממשלתך בכל הארץ · ואשר ראה המלך מלאך וקדוש יורד מן השמי' ואמר כרתו האילן והשחיתוהו אך עקר שרשיו עזבו בארץ ובמאסר ברזל ונחשת בדשא הארץ ובטל השמים ירחץ ועם חית השדה חלקו עד אשר יעברו עליו שבעה עתים זה פתרונו המלך · גזרת עליון הוא אשר הגיעה אל אדוני המלך ויגרשוך משכון עם האנשים ועם חיות השדה יהיה מושבך ויאכילך כשוורים עשב ומטל השמים ירחצוך ושבע' עתים יעברו עליך עד אשר תדע כי שליט העליון במלכות אנשים ולאשר ירצה יתננה · ואשר אמר לעזוב עקר שרשיו בארץ הנה מלכותך קיימת לך לבעבור תדע כי שליטים העליונים · לכן המלך עצתי תיטב לך וחטאתך פדה בצדקה ועונך פדה בהיות עניים זאת תהיה ארוכה ורפואה לשגגתך אשר בעבורה ענש אותך השם ית' זה העונש · והיה זה כן מפני שהיתה זאת הגזרה מצד גאותו והנה אם יכנע לעבוד השפלים ממנו והם העניים תסור זאת הגזרה ממנו בזכות הצדקה · הכל הגיע אל נבוכד נצר המלך : לקצת חדשים שנים עשר היה מהלך נבוכד נצר על היכל מלכותו אשר

רד"ק

מלכי עלתי מן ויתלך לבי עלי: ועויתך במיחן עניין ועוך בחנון ענייס: ארכה לשלותך אריכת לשלומך ושלותך או פירש רפוא׳ לשגגתך: עדת מנך סרה ממך: מלתא ספת וגו׳ כענין כילתה אליו הרעה: עד די שעריה כנשרין רבה עד אשר היה שערו גדול ככנפי נשרים: וטפרוהי כצפרין וצפרניו כצפרני עופות הדורסים: כלה

אבן עזרא

פרוק׳ גאל כמו ויפרקינו מצרינו: במחן עניין׳ לחן ענייס: הן יהיה אריכות לשלותך או כמו ארוכה לשגגתך: כולא׳ הכל בא והגיע כן כתב בספר ואל תתמה שלא כתב עלי רק על נבוכד נצר כמו וישלח יי׳ את ירובעל ואת בדן ואת יפתח ואת שמואל והוא המספר וככה מה לך הוה גם ענה מלכא כאילו אמר עניתי וכן בפוס מלכא: עדת׳ סרה ועבר׳ מעליך אין לי דעת לדעת אלו השבעה עדנין מה הם אם ימי׳ או שבועי׳ או חדשים או שני׳ ולהיותם ימי׳ או שבועים אין נכון בעבור שכתוב עד די שערי׳ כנשרין רבה והגאון אמר שהם חדשים ולפי דעתי שהם שנים כמו עדן ועדנין ופלג עדן ואל יעלה על לבך שנבוכד נצר שב בהמה זכר או נקבה כי אין כתוב רק שישכון עם החיו׳ ויאכל עשב כמוהם וטעם ולבב חיות שתסור דעתו והיא דעת הנשמה והנה בסור חכמת הנשמה שב לבו ונשאר כלב חיה והעד על כל זה שאמר באחרונה עיני לשמי׳ נטלית ומנדעי יתוב עלי ואני ראיתי אחד מחביריכו נאמן רוח והגיד לי שהיה בארץ אחד שהיא סרדנ״יא והנה ערל אחד יצא וברח מאבותיו כי סרה דעתו והשתגע והיה עם האיילים שנים רבות והוא הולך על רגליו וידיו כמוה׳ והנה הלך מלך ההיא לצוד צידה ולקח איילים רבים ונלקח הערל השוט׳ החשיב שהיא איל ובאו אבותיו והכירוהו ודברו אליו ולא ענה ונתנו לפניו לחם לאכול ויין לשתו׳ ולא אבה ונתנו לו עשבי׳ עם האיילי׳ ואכל ובחצי הלילה ברח לאיילו׳ השד׳: ודי מהלכין בגוה׳ גאוה כמו כי השפילו ותאמר גאוה: בלשצר עבד

דניאל ד

תנדע די שלטן שמיא: להן מלכא
מלכי ישפר עליך וחטיך בצדקה
פרק ועויתך במחן ענין הן תהוה
ארכא לשלותך: כלא מטא על
ד נבוכדנצר מלכא: לקצת ירחין
תרי עשר על היכל מלכותא די בבל
מהלך הוה: ענה מלכא ואמר הלא
דא היא בבל רבתא די אנה בניתה
לבית מלכו בתקף חסני וליקר הדרי:
עוד מלתא בפם מלכא קל מן שמיא
נפל לך אמרין נבוכדנצר מלכא
מלכותה עדת מנך: ומן אנשא לך
טרדין ועם חיות ברא מדרך עשבא
כתורין לך יטעמון ושבעה עדנין
יחלפון עליך עד די תנדע די שליט
עליא במלכות אנשא ולמן די יצבא
ה יתננה: בה שעתא מלתא ספת
על נבוכדנצר ומן אנשא טריד
ועשבא כתורין יאכל ומטל שמיא

גשמה יצטבע עד די שערה כנשרין
רבה וטפרוהי כצפרין:
ולקצת יומיא אנה נבוכדנצר עיני
לשמיא נטלת ומנדעי עלי יתוב
ולעליא ברכת ולחי עלמא שבחת
והדרת די שלטנה שלטן עלם
ומלכותה עם דר ודר: וכל דארי
ארעא כלה חשיבין וכמצביה עבד
בחיל שמיא ודארי ארעא ולא איתי
די ימחא בידה ויאמר לה מה עבדת:
בה זמנא מנדעי יתוב עלי וליקר
מלכותי הדרי וזיוי יתוב עלי ולי
הדברי ורברבני יבעון ועל מלכותי
התקנת ורבו יתירה הוספת לי: כען
אנה נבוכדנצר משבח ומרומם
ומהדר למלך שמיא די כל מעבדוהי
קשוט וארחתה דין ודי מהלכין
בגוה יכל להשפלה:

בלשאצר

Marginal notes beside the text, in print order: ל חס׳ · לד׳ · יד׳ · ל׳ · ק׳ ק׳ · ג׳כתי׳ ב׳ ה׳ · ל׳ · ל׳ · ה׳ · פ׳ · כ׳י׳ ב׳ בלים׳ · ב׳כתיב ה׳ · ל׳ · ל׳ · ל׳ · ל׳ ח׳ · ב׳ · סימן · עלך ק׳ · על זה ק׳ · ל׳ · ב׳ דסמי׳ · לשון הקדש קמץ · ל׳ ל׳ · אה׳ ל׳ ל׳ ק׳ ל׳ · ל׳ · ודיירי ק׳ · ל׳ ל׳ · ודיירי ק׳ · ל׳ וא׳ בענין · ח׳ · ל׳ ל׳ · ל׳ · כ״ט · ל׳ ל׳

תהוה ג׳ כתיב ה׳ וסי׳ מלכו פליג׳ תהוה · מן קצת מלכות׳ תהוה תקיפ׳ · תהוה ארכ׳ לשלותך · כלא ג׳ וסי׳ מהדק וחשל כלא · כלא מטא על נבוכד נצר מלכא · לדריוש מלכא שלמא · מטא ג׳ חד כתי׳ א׳ וסי׳ כלא מטא · ועד עתיק יומין · וזמנא · קדמא כתי׳ א׳ · עדת ב׳ קמצי׳ וסי׳ וריח נור לא עדת · מלכות׳ עדת מנך · וכל קריי׳ פתח עדת ישראל עדת יי׳ ואינון מן שיטה חלופין כל קריאה חדא מלה וכל ספר חלוף לה׳ וסי׳ נמסר במסר׳ רבתא בערך חלף בס״ר · על נבוכד נצר ב׳ דסמי׳ וסימ׳ כלא מטא · בה שעתא מלתא ספת · ותרין אל נבוכד נצר וסי׳ ביד עשה בן שפן · וירדפו חיל כשדים · ואינון חד מן ב׳ זוגין תרין אל ותרין על וסי׳ נמסר במסר׳ רבתא בערך אל בס״ר · מה עבדת חד מן ז׳ קמצי רסמי׳ לח״ע וסי׳ ומה חטאתי כי דלקת: הכר מה עמדי וקח לך · ויאמר חזאל כי מה עבדך הכלב · ואמרתם על מה על כי העיר · ומה חשתן אנחנא · ויאמר לה מה עבדת · כימה חפצו בביתו · וכל שאינן סמוכין לחי״ת ועי״ן דכו׳ בממ״ד מה כסגול וכל מה כסגול הבא אחריו במתג או במשרת אות של אחריו רפויה כמו מה לידידי אבל מה דארמית ודניאל ועזרא קמוצין: בגוה ה׳ בליש׳ וסי׳ תבכה נפשי מפני גוה · כי השפילו ותאמר גוה · וגוה מגבר יכסה · שלף ויצא מגוה · ודי מהלכין בגוה:

רש"י

להן מלכא׳ באמת אתה מלך שמע לעצתי׳ מלכי׳ עצתי׳ ישפר עלך׳ עצתי תיטב בעיניך לשמוע מילי׳ וחטאך בצדקה פרוק מעל צוארך׳ ועויתך במחן ענין׳ ועונותיך בחנינת עניים׳ הן תהוא ארכא לשלותיך׳ אולי תהא שהות לשלומך׳ שלא תמהר הרעה לבא ומה ראה דניאל להשיא עצה טובה לאותו רשע ראה ישראל עניים שגולה מחזרין על הפתחים והשיאו עצה להכנס את עניים אלו שהגלית ועמד הם פרנסס וכן עשה פתח אוצרותיו והיה מפרנס כל שנים עשר חדש: כלא מטא׳ כל הפתרון הגיע על נבוכד נצר מהלך היה׳ הולך היה׳ הלא דא היא שמע העניים באים על הפתח וצועקים אמר מה קול ההמון הזה באזני אמרו לו עבדיו אלו העניי׳ שקבעת להם עת פרנסה׳ אמר הלא דא היא בבל רבתא וגו׳ והילמא בזבזתי אוצרותי לפרנסת עניים מהיכן הייתי בונה כל הפלטירין הללו ימעתה איני מפרנס׳ עוד מילתא בפום מלכא׳ כך דרש׳ תנחומא׳ וליקר הדרי ולכבוד תפארתי׳: עדת מנך׳ סרה מימך׳ טרדין לשון גירושין: ספת׳ הגזר׳ כלתה אליו וטפרוהי כצפורן׳ וצפרניו כצפור׳: ולקצת יומיא׳ לקץ הימים שקבעו לו לסוף ז׳ השנים׳ נטלת׳ נשאתי׳ ומנדעי עלי יתיב ודעתי עלי חוזר׳ ולעילאה ברכ׳ ואת העליון ברכתי׳ כלא חשיבין׳ רבותי׳ אמרו אמו הידנה דיומא לא שמיה: אבק וכרעותיה עובד בחיל שמיא׳ וכרצונו עושה בצבא השמים׳ ולא איתי די ימחא בידיה׳ ולא יש שימחה בידו: ביה זימנא׳ באותו זמן׳ וליקר מלכותי הדרי׳ ולכבוד מלכותי חזרתי׳ וזיוי וזוהר פני׳ ולי הדברי ורברבני יבעון׳ ואותי יועצי ושרי היו מבקשים וחפצים שאשוב׳ התקנת׳ הוכנתי ורבו יתירא הוספת לי׳ וגדולה יתרה מן הראשונה נתוספה לי׳ אמרו רבותי׳ שרכב על ארי וקשר תנין בראשו׳ וארחתיה דין׳ ודרכיו משפט׳ ודי מהלכין בגוה יכול להשפיל: ודי מהלכין בגוה ואשר מהלכין בגאוה יכול להשפיל: בלשאצר

רבינו סעדיה גאון

מלכי ישפר עלך׳ עצתי תיט׳ עליך איעלך מתרגמינ׳ אימלכינך: וחטאך׳ שעשי׳ בצדקה תפדה: ועויתך במחן ענין׳ ועונותיך תפדה בחנינות עניים: פ״א ועויתך במחן ענין ועונותיך במכות מרדות ובתענית במיחן כמו והפילו השופט והכהו לפניו והוא מלקות ענין הם עינוי נפש ותענית כלומר במלקות ובתעניות יכופרו: הן תהוה ארכה לשלותך׳ תהיה תעלה וימים ארוכים לשלותך: ספת׳ הגיעה: ועשבא כתורין׳ אל תאמר שהוא נעשה חמור או ערוד אלא נשתטה ונעשה בער כבהמה ומן הלכלוך והזיע׳ והצואה גדלו שערותיו כנוצה של נשרים וצפורניו כצפורני פרס ועזני׳ שדורסי׳ בצפורניהן: כלא מטא הוא בעצמו כנבוכד נצר כתב באגרתו כן כלומר הכל הגיע ובא עליו אלא לקצת ירחין תרי עשר הוא כתבן באיגרת מספר באיגרת: ולעילאה ברכת׳ ולעליון ברכתי כלומר הצדיק עליו את הדין: וכל דארי ארעא כלה חשיבין כלא היו כן חשובין׳ ויש שפותרין כלא הוא הפירפור הנראה בעין זריחת השמש כאילו פורחין בו באוירו פירורין דקין כעפר והוא איכו דבר נתפס והולך לו ובטל עם השמש ואין בממשו כלום כן כל דיירי הארץ לפני הבורא׳ וכמצבייה׳ וכרצונו: די ימחא בידיה׳ שיבטל בידו: ורבו׳ וגדולה: ודי מהלכין בגוה׳ בגאוה׳ יכיל להשפלה׳ ימוד להם מדת השפלה כנגד מדת גאותם וימדו בעומר וכלו בעומרא ויש שפותר יכלה וישפיל ועוד יוכל להשפיל: לאס

ברכת ישרים　תורת חסד

מלכותך לך קיימא מן די תנדע די שליטין שמיא ויר׳ למען תדע וכו׳ כמו שפי׳ המפרשים ז״ל: או יר׳ עד שתדע וכו׳ והוא מה שאמר אח״כ עיני לשמיא נטלית וכו׳: להן מלכא מלכי ישפר עלך כלומר אל תהי עצת הדיוט קלה בעיניך וחטייך בצדקה פרק וכו׳ כי לטובתך אני מיעצך ולא לטובתי והוא הענין שביארתי אני בספר תהלות ה׳ בפסוק עצת עני תבישו כי ה׳ מחסהו וכו׳ וז״א פה מלכי ישפר עלך וכו׳ · ואולי יר׳ הנה אילו היתה עצתי זאת בענין אחר לא הייתי מיעצך כלל כי לא ליועץ למלך כתנוני אך אמנה עצתי זאת הנה היא מענין נתינת צדקה שהוא תמיד עצתו של עני ולא מפני זה יבייישוהו האנשים הטובים וכו׳: כלא מטא על כ״כ מלכא כלו׳ כלא מטא עליו והוא עדין היה מלך וכמו שביארתי מקודם · לקצת ירחין תרי עשר הנה משפט הרשעים בגיהנם הם י״ב חדש והוא לטובתם כדי להכניסם בגן עדן ופה היה לזה ארכה לשלותיה י״ב חדש כדי להפרע ממנו שבע על חטאתיו: ענה מלכא ואמר הנה לא ראה כי בשביה מדבר על הרעות שבאו עליו היה מדבר כאילו הוא מדבר על אדם אחר ובשביה מדבר על טובתו דבר על עצמו · ואמר די אנה בניתה לבית מלכו בתקף חסני וליקר הדרי ולא אמר לתקף חסני כמו שאמר וליקר הדרי או יאמר בתקף חסני וביקר הדרי ר״ל די אנה בניתה לבית המלכות אשר המלכות הזה יהיה עם תקף החוסן והכל היה ליקר הדרי ולכן אמר בתקף עם בי״ת לפי שיסבול ב׳ פירושים אם מה שאמרתי ואם שחזר אל הבבייה שהיתה בתוקף חוסן · עוד מלתא בפום מלכא קל מן שמיא נפל וכו׳ הכ״ל במה שאמרו ז״ל כי סרו של כ״כ קל שמיה כי הנה זה הוא לפי שהכתוב אמר קל מן שמיא נפל שאם הכונה בו על העיר וקדיש מהו ענין הנפילה הנזכרת פה וכו׳ אלא סר״ל כי סרו נפל וכו׳: ובשם מה״רר מרדכי מטאלון ז״ל שמעתי שאר״זל שמזלו של כ״כ קל שמיה שאולי רמזו בזה למה שאר״זל שהיה כ״כ עומד אצל בלאדן כאשר אמר שלם לחזקיה וכו׳ והיה גם כן שם כאשר חזר בדבורו ואמר שלם לאלהא רבה די בירושלם וכו׳ ועל ענין רמז הקול ההוא שקרא לשליח זכה לכך וכו׳ וז״א מזלו של כ״כ קל שמיה וכו׳ · ואומר מלכותא עדת מינך יבואר ע״ד מה שביארתי למעלה במה שאמר מלכותך לך קימא ולזה בעצמו אמר ומן אנשא לך טרדין ולא אמר ומן אנשא לך מהעדין שהיה מובן מזה שהיה מוסר מהם מכל וכל: בה שעתה מלתא ספת על כ״כ הנה פה הקדים את עצמו ולא קרא את עצמו מלך ועכ״ז דבר שלא לככה מן הטעם האמור · ובענין הטובות דבר על עצמו אמש וז״א ולקצת יומיא אנה כ״כ וכו׳: וכל דארי ארעא כלא חשיבין הנה ר״ל אמרו האי מיגרא דשמשא לא שמיה והענין הוא לומר כי כשם שהמיגרא דשמשא הנה אלא עצמו אין בו שום ממשות ולא שום אורה אלא הכל הוא ממה שיתן לו האל ית׳ אשר הוא אדוננו ופטרונו ובכן הוא מתחם ומאיר לכל אנשי העולם כן כל אנשי העולם הם מצד עצמם אינם דבר והאל ית׳ ייטיב להם ברחמיו וכו׳: ואומר וכמצבייה עבד בחיל שמיא ודארי ארעא ולקח את השמש ומיגרא ליתוהי וכן היה לי כי היו כמה מיני אנשים מהפרנסים ממני אשר על כן אמרתי עפייה ספר וכו׳ ומזון לכלא ביה וכו׳ והכל ס׳ ממני בזמן מה וחזר אלי לאחרי כן והוא דומה בדומה לענין חלק ת ההוא בשמש כי בסור הסבה יסור המסובב וכמו כן הוא הענין באנשי העולם כי בסור מהם האומריות והחט׳ והעיז יוסר מהם הענין ההוא וכו׳ וז״א בחיל שמיא ודארי ארעא: בה זמנא מנדעי יתוב עלי וגו׳ יר׳ למה שהיה לי הצורך מן המדע הנז׳ לענין יקר מלכותי הדרי וזוי יתוב עלי המנדע הנז׳ ולי הדברי ורברבני יבעון הענין הוא כי כשהיה כ״כ עם חיות השדה ומלך אויל מדורך שם שרים אחרים והסיר את הראשונים שהיו בזמן אביו וכשבא אביו היו אז השרי׳ הראשונים מבקשים אותו כדי לשוב למקומם הראשון וכו׳ ועל מלכותי התקנת הנה לא אמר ועל מלכותי מבית רק אחר התקנת והוא לומר כי באזרתו למלכותי כמעט שלא היה צריך כי אם לתקון מה בענין מלכותו כי המלכות לעולם לא סרה ממנו ולא היה ההבדל כי אם מה שאז את חית השדה נתן לו האל ית׳ לעובדו ונתקן הדבר שהיו האנשים עובדים אליו כבתחלה: כען אנה כ״כ הנה לא אמר כען אנה כ״כ מלכא יען כי דבריו אלה הם

אבן יחייא

לבם ולו משפט הגאוה להיות מלכותו מלכות עולם וכאומר · ולסוף הימים אני נבוכד נצר נשאתי עיני לשמים · ושכלי שב עלי · ולעליון ברכתי · ולחי העולמים שבחתי והדרתי אשר ממשלתו ממשלת עולם וכאומר · ומלכותו עם דור ודור ואף שהדורות יתמו ויתמותו הוא לבדו יתמיד בנצחיותו · וכל יושבי הארץ כאין נחשבים · וכרצונו יעשה בצבא השמים ויושבי הארץ ואין מוחה בידו שיאמר לו מה תעשה · בעת ההיא שב שכלי עלי ולכבוד מלכותי חזרתי · וזיו והוד פני חזר עלי · ולי שרי ופקידי בקשו ועל מלכותי הייתי מתוקן וגדולה יתרה נתוספה אלי · ולכן עתה אני משבח מרומם ומהדר למלך השמים אשר כל מעשיו אמת ודרכיו דין ואם׳ הולכים בגאוה יכול להשפילם:　הפרשה הו׳

רלב"ג

אשר בבבל ויראה שהאריך לו השם מפני הצדקה שנתן לו דניאל · ולזה לא הגיע אליו זה הרע עד שאמר דברי גאוה · ענה המלך ואמר הלא זאת היא בבל הגדולה אשר בניתיה לבית מלכות בחוזק כחי ולכבוד הדרי · עוד הדבר בפי המלך ירד קול מן השמים ואמר · לך נאמר נבוכד נצר המלך המלכות סרה ממך · וממדור האנשים יגרשוך · ועם חית השדה יהיה מדורך יאכילוך כשורים עשב

עזב ושבעה עתים יעברו עליך עד אשר תדע כי שליט העליון במלכות אנשים ולמי אשר ירצה יתננה׃ אז כלה הדבר והגיע על נבוכד נצר ומן האנשים גורש והאכל עשב כשוורים ומטל השמי' גופו ירחץ עד אשר גדל שערו כגודל נוצת הנשרים׃ והרצון בזה שער כל גופו וצפרניו כי היו ארוכות כצפרני החיות׃ ולסוף הימים אני נבוכד נצר הרימותי עיני לשמים ושכלי עלי ישיב ולעליון ברכתי ולחיי העולם שבחתי והדרתי אשר ממשלתו ממשלת עולם ומלכותו עם דור ודור וכל יושבי הארץ כאין כחשבין וכרצונו יעשה בצבא השמים ויושבי הארץ ואין מי שימחה בידו ויאמר לו מה העשה׃ ר"ל כי לא יוכל שום כמלה למנוע רצונו אז שב שכלי אלי ולכבוד מלכותי חזרתי והנה שב עלי זיוי והודי ולי פקידי ושרי יבקשו ועל מלכותי הייתי מתוקן וגדולה יתרה נוספה לי׃ עתה אני נבוכד נצר משבח ומרומם למלך השמים אשר כל מעשיו אמת ודרכיו דין׃ ואשר הולכים בגאוה יכול להשפיל עד כאן היה הספר ששלח נבוכד נצר לכל האומות לפרסם נפלאות השם ומעלת דניאל וחכמתו׃

ואולם התועלות המגיעות ממנו הספורים׃ הנה התועלת הראשון הוא במדות והוא להודיע שראוי למלך שיהיו לו חכמים בכל חכמה מדברים בלשונו להועץ עמהם תמיד בעסקיו וצ"ל עם זה שיהיו מורגלי' בטכסיסי המלכות ויהיו נאותי' בצורת' ובמראם׃ כי בזה יגיע למלך מהם התועלת המבוקש׃ והמשל שאם היו פחותים בצורתם או במכונתם המדינית לא יהיה כבוד למלך שיעמדו בהיכלו׃ ויבאר ממנו מפני זה התועלה שיהיה ראוי שיגיע לו מהם׃ כי בהגלות המלך את יהויקי' מלך יהודה אמר להגלות עמו מבני ישראל מזרע המלוכה ומן הפרתמים ילדים שלמים בצורתם ובמראיהם ועמהם כל חכמה והבנת סודות נכתבי' בספר ושיהיה להם כח עם זה לעמוד בהיכל מלך וללמד' ספר ולשון כשדי' כדי שיוכלו לדבר עם המלך בלשונו׃ ורצה ללקחם ילדים כי הם אשר יתכן יותר לחנוך אותם באלו המנהגי' ולזה רצה לגדלם תחלה באלו המנהגים קודם שיעמדו לפניו ולזה רצה שמקצתם יעמדו לפני המלך והם אשר נראו שלמים בכל אלו העניינים׃ התועלת השני הוא להודיע כי במזונות הדקים מביא לחדד השכל׃ ולזה היה רוצה המלך באלו הילדים שיזונו במזונות המלך וישתו מיין משתיו עם שזה ישימם יותר יפים ויותר בריאים׃ וכבר בארנו שהעניין בו בספר בעלי חיים ובארנו בפרשת ויהי ביום השמיני׃ התועלת השלישי הוא להודיע שיש לאדם המשער קצת הפגה במה שעתיד׃ הלא תראה כי דניאל שהיה גדול המעלה אצל המלך על כל החכמי' קראו שר הסריסים כשם אלהי נבוכד נצר כאלו הורה בזה שהוא יהיה לו לאלהים׃ ולזאת הסבה תמצא בהגאת סרים המלך אחשורוש שם אסתר לטוב בית הנשים לשערו שהיא תהיה לו לאהובה אצל המלך׃ ולזאת הסבה ג"כ זכר בזה המקום שהשם ית' נתן את דניאל לחסד ולרחמים לפני שר הסריסי'׃ התועלת הרביעי הוא להודיע שראוי לחכמי' ולשלמים ושאר האנשים להשמר ממה שיביא אותם לפרוץ פרצות ולעבור על דברי תורה ולזה תמצא שספר שדניאל שם אל לבו שלא יתגאל בפת בג המלך וביין משתיו מפני שזה הדבר יביא להתחתן ישראל עם הגוים ויביאם זה לעבוד ע"ז וכאלו השתדל בזה מפני היותו יודע ברוח אלהים אשר בו שעתידין ישראל שבאותו הדור להתחתן עם הגוים ולזה רצה להרחיק הדברים המביאי' להתחתן בהם והנה בסוף העניין כשגלו ישראל שם לא פשטה תקנתו בפת שלא הסכימו בו כלם ולזה התירוהו רז"ל אמנם היין נאסר אע"פ שלא נתנסך לע"ז כי המתנסך לע"ז נאסר מן התורה כמו שנתבאר מאמרו אשר חלב זבחימו יאכלו ישתו יין נסכם׃ התועלת החמישי הוא להודיע שאין ראוי שיסכן האדם עצמו מפני מה שידמה לאלו התקנות והסייגים כי גם בהרבה מהמצות והאזהרות אין ראוי זה כמו שנתבאר בביאורנו לדברי התורה ולזה תמצא שסיפר שכבר נתן האלהים את דניאל לחסד ולרחמים לפני שר הסריסים בספרו שכבר בקש דניאל לפני שר הסריסים שלא יתגאל באלו המזונות כאלו באר כי מלך בטחונו מהיותו נשוא חן בעיני שר הסריסים התיר לו לבקש ממנו זאת הבקשה כי לולי זה היה ירא פן יגלה סודו אל המלך וימיתהו׃

התועלת הששי הוא להודיע כי גם בסתר ראוי שירא האדם מהמלך כשאפשר שיודע סודו למלך כי כל דבר לא יכחד מן המלך ואע"פ שאינו עושה בזה רע זולת עברו על מצות המלך ולזה אמר שכבר ספר שר הסריסים לדניאל שהוא ירא מהמלך פן יראה את זועפים מן הילדים אשר כגילם ויחשוב שהוא חטא בהנהגת' ויביא עליו משפט מות על מרותו פי המלך ולזה גם כן תמצא שסיפר שכאשר סר זה הפחד מהמלצר היה נושא תמיד פת בגם ויין משתם כדי שלא ירגיש המלך בזה׃ התועלת השביעי הוא להודי' כי המזונות הרעי' נעדרי המזון יוכר הזקם לימים עשרה ר"ל כי לא יתכן שיעמוד אדם בזולת מזון ראוי ימים עשרה שלא יוכר בו היזק הרזון ושנוי המראה ולזה אמר דניאל למלצר שינסה אותם ימים עשרה ואז יראה מראיה׃ עם מראה הילדים אשר כגילם האוכלים מפת בגם ומיין משתיו ואולם זה השיעור מהזמן נתבאר בנסיון שכבר תמו בו הבחינה בהזין הראוי׃ התועלת השמיני הוא להודיע כי אוהבי השם ית' נעזרים בו כל שכן במה שיעשוהו לכבודו׃ הלא תראה כי האדם יכר לו מאד בעמדו זמן מועט בלא לחם ויין ואע"פ שיהיו לו מזונות ערבים יוקן בהם במעט זמן ואלו עמדו שלש שנים בזולת לחם ויין׃ וסבב השם שהיו יותר בריאי בשר וטובי מראה מהילדים אשר כגילם שהיו אוכלים מזונות המלך׃ התועלת התשיעי הוא להודיע שהש"י לו כח להבין בכל חזון וחלומות ר"ל לפתור אותם שהוא רוח נבואי' בכל מה יתחייב בו שיהיה חכם שלא יהיה רוח אלהים בשכל׃ ולזה ספר שדניאל וחביריו נתן להם השם מדע והשכל בכל ספר וחכמה ואחר זה ספר שדניאל הבין בכל חזון וחלומות׃ כאלו יאמר שכבר נמשך לו מזה השלמות שלמות אחר והוא שהבין בכל חזון וחלומות מפני שפע אלהי שבו׃ כמו שהנבואה לא תהיה למי שאינו חכם כן העניין בזה׃ ולזה יהיה ג"כ מתנאי הפותר שיהיה חכם׃ התועלת העשירי הוא להודיע כי השם ית' יתן לאוהביו ויראיו עושר וכבוד ואורך ימים מלבד הגמול הנפשיי שיתן להם׃ ולזה תמצא שספר עוצם מעלת דניאל וכבודו אצל המלך ושכבר נתן לו עם זה אורך חיים עד שכבר היה לו עוצם המעלה והכבוד כמו שבעים שנה או יותר כי מהשנה השנית למלך נבוכד נצר עד תום זמן מלכותו כמו ששים ותשע' שנה ואחר זה היתה לו הגדולה בימי דריוש המדי עד שנה אחת לכורש׃ התועלת האחד עשר הוא לפרסם עוצם החכמה שהיתה נמצאת באומתנו עד שאלו שהיו ילדי' נמצאו יותר חכמים לאין שיעור מכל חכמי הגוים כמו שיעדה התורה באמרו רק עם חכם ונבון הגוי הגדול הזה והיה זה כן מפני הישרת התורה לקנין החכמה כמו שבארנו׃ ומפני שהיא תרחיק המזונות המעבים החומר ומחשיכים אור השכל כמו שבארנו בפרשת שמיני׃ התועלת השנים עשר הוא להודיע שכבר ימשך מחלומות בדוקים התפעמות הרוח כאלו ירגיש מקבל השפע שהוא ענין בודק׃ ולזה יתעורר מאד לעמוד על אמתת מה שכבר ראהו ולזה סיפר שכבר חלם נבוכד נצר חלומות ותתפעם רוחו לדעת החלום ופתרונו ובזה תמצא שזכר בתורה התפעמות הרוח על חלומות פרעה׃ התועלת השלשה עשר הוא להודיע כי החלומות הבדוקים יהיו אחר השינה השקועה שהיא בתחלת הלילה כי לא יתכן שיהיו לו בעת השינה השקועה מפני רוב האידים העבים העולים אל המוח׃ ולזה ידמה שכוון באמרו ושנתי נהייתה עליו ר"ל שכבר נשברה שינתו הראשונה עליו בעת היותו חולם זה החלום׃ התועלת הארבעה עשר הוא להודיע כי למזגים רושם בב' החלומות והמחשבות ולזה קרא נבוכד נצר לחרטומי הכשדי' כי המזגי' ישפעו ג"כ משפע ניצוצי הככבים כמו שיאסד בורא ביום הבראם׃ התועלת החמשה עשר הוא להודיע מעלת אלו ההודעות קצתם על קצת ולזה הקדימו חכמי הטבע הודעתם במה שיודיעוה יותר שלמה מהודעת חכמי המזלות בשפע הככבים לסבות רבות יארך ספורם׃ אך בזה המקום נבאר אחת מאלו הסבות והוא כי המחייב לפי חכמת הטבע הם דברים עצמיים מתייחסים למה שיתחייבו ממנו כהמשך הכעס מהמרה האדומה או שיחלום האדומי שהוא מעופף ומה שדומה לזה מהמזג מזג׃ ואמנם משפע הככבים לא יהיה המתחייב מתייחס להם כי הם משוללים מכל האיכויות אשר ישפע מהם ואולם המכשפים והכשדים הנה הודעותיהם יותר חלושות מהודעות הראשונים׃ ולזה איחר זכרונם ואע"פ שמה שיהיה לכשדים מבוא יותר בזאת השאלה מהאחרים כי הם מתפארים בכמו זאת ההודעה כמו שזכרנו במה שקדם׃ ולזה תמצא שהם השיבו למלך לא זולתם משאר החכמים ועם כל זה טעו בזה ויחשבו שיש במלאכת הגורלות האלו רושם בהודעת הדברים׃ התועלת הששה עשר הוא להודיע שכבא לפני המלך ראוי שיברכהו תחלה ואחר כך ידבר עמו הצריך בדברים ובמלות היותר מעוטות שיוכל כי ראוי שיהיו דברי האדם מעטים עם הגבוה ממנו׃ כאמר' כי האלהים בשמים ואת' על הארץ על כן יהיו דבריך מעטים ולזה תמצא במענה הכשדים שאי אפשר היותו במאמר יותר קצר ממה שהוא והוא אמרם אמר חלמא לעבדיך ופשרא נחוא׃ התועלת השבעה עשר הוא להודיע ביד מי נמסרו ישראל מפני עונותיה'

הם מאסו לעבוד השם אשר נמלא הטוב תמיד ונמסרו ביד מי שלא היה חומל על הריגת אנשים עד שבזולת שום חטא היה מצוה להרוג חכמים ככל אשר היו היותר אהובים אללו עם הפלגת מה שאמרו לו מהכנויות להראות לו שאין להם השם על זה׃ כי בזאת השאלה לא נסה לשאול זולתו משום חכם ולחלוק לו כבוד לפי מה שאפשר הפליגו לשבח שאלתו כאמרם שהדבר שהוא שואל הוא יקר׃ כי כל זה היה ראוי שימנעהו מהרע להם וידמה שהשם ית' הקדים רפואה למכה ולזה הגלה דניאל תחלה עם חבריו שדבקה בהם אהבת המלך׃ וזה היה סבה אל שלא השמיד ישראל׃ התועלת השמנה עשר הוא להודיע שראוי לאדם כשתעלה עליו חמת המלך או השליט ולא יוכל לכפות אותו שישתדל להאריך הזמן כפי היכולת׃ אולי תשקוט חמתו או יתחדשו עניינים יעמדו כנגד רצון השליט ההוא׃ וזה למדנו מאמרו מן יציב ידע אנא די עדנא אתון זבנין ואמר זה לפי שזו אחת מהתחבולות הנאותות בכמו זה ולמדנו גם כן ממה שאמר דניאל ושאל מהמלך שיתן לו זמן ויגיד לו מבוקשו׃ כי עכ"פ משך מזה הארכת זמן מצורף אל זה ממה שבטח בשם שיגלה סודו אליו עם התפלה והתחנונים׃ התועלת התשעה עשר הוא להודיע שאפילו בעת הגעת הרע באופן שיחשוב שאין המלט ממנו אין ראוי שיתרשל האדם מלקיחת עצה עליו מה ישלם לו בעמדו על סבת הגזרה ההיא׃ כי משם תתישר לו יעלה ממנו לפי מה שאפשר ולזה תמצא שכאשר ראה דניאל שנדרשו הוא וחביריו להריגה השתדל לקחת עצה כפי היכולת ולא רפו ידיו׃ כי בראותו הגזרה נחרצה מאת המלך אז שאל למה היה זה כדי שיפתח לו השער להשתדל בהצלה ונשלמה לו עם התפלה לשם ית'׃ התועלת העשרים הוא להודיע כי הבוטח בה' חסד יסובבנהו׃ הלא תראה כי דניאל בטח בשם שימסור לו זה הסוד אשר נתן לו המלך זמן עליו ונתן לו השם בקשתו׃ התועלת האחד ועשרי' הוא להודיע שהחכמ' והידיעה הוא במוחלט לשם ומאתו תשפע לכל מי שיש לו חלק בה׃ וכן העניין בגבורה והיכולת כי היכולת והגבורה במוחלט הוא לשם ומאתו תשפע לכל בעל יכולת׃ וזה כולו כבר ביארנוהו באופן שלם בחמישי ממ"ה׃ ולזה אמר די חכמת' וגבורת' דיליה הוא יהב חכמתא לחכימין ומנדעא לידעי בינה עד שאפילו באלו הדברים תתפשט ידיעתו בשלמות׃ אמר ידע מה בחשוכא ונהורא עמיה שריא׃ ובעניין הגבורה והיכולת אמר והוא מהשנא עדניא וזמניא מהעדי מלכין ומהקים מלכין׃

התועלת השנים ועשרים הנה להודיע למי שהטיב לו ה' שיברכהו ויתן לו תודה כעל כל אשר גמלהו רב טוב׃ ולזה זכר שדניאל ברך לאלהי השמי' והודה ושיבח לו על אשר הטיבו זאת הטובה הנפלאה להודיע לו חלום המלך׃ התועלת השלשה ועשרי' הוא להודיע עניין המלכיות שהיו מעת נבוכד נצר ומספר שניהם ושכבר תקום אחריה' מלכות לא תסור ויתבאר מדברי זה הספר כולם בענין זאת ההודעה כי מלכות החמישית תהיה מלכות מלך המשיח אשר אנחנו מקוי' שיצא מגזע ישי ויפרח שרשיו׃ וכבר גלה הזמן ההולך דבר שהארבע' מלכיות הא' היא נבוכד נצר ועבדו אותו כל הגוים ובנו ובן בנו כמו שאמר ירמיה והשנית היא מלכות מדי ופרס׃ והשלישי' היא מלכות יון והרביעית היא מלכות הרומיים והיתה תחלה כוללת כל העולם ואחר זה נחלקה לשתי מלכיות באופן הנזכר בזה המקום ועד היום נמשכין אלו המלכיות עד קום המלכות החמישית אשר לא יסור׃ והנה בסוף הספר יספר משני אלו המלכיו' אשר הם מושלים בכל אלו המלכים אשר האחד הוא מלך הצפון והאחד הוא מלך הנגב וזה כלו ממה שיעיר על אמתת החלום הזה ופתרונו׃ התועלת הארבעה ועשרים הוא להודיע שראוי לכל אדם שלא יתפאר בטובה שהטיב לו השם אבל יפרסם כי מאת ה' היתה לו להישיר לעבודתו האנשים עם זה הגמול הראוי למטיב שיכירו כי מאתו הוא׃ ולזה תמצא שדניאל לא ייחס לעצמו הכבוד בזאת ההודעה אך באר כי אלהי השמי' הוא מגלה רזים ומאתו נתחדשה לו זאת ההודע' והנה חטא בזה חזקיהו כמו שביארנו בספר מלכי' ר"ל שלא ייחס הכבוד לשם במה שבאו אליו מליצי שרי בבל לדרוש את המופת אשר היה בארץ׃ התועלת החמשה ועשרים הוא להודיע שראוי לכל אדם להתנהג במדת הענוה כי בה ינחל כבוד וגדולה הלא תראה מה שאמר דניאל על דרך הענוה כי לא הודיע השם זה לדניאל בעבור רוב חכמתו אך היה זה ממנו כדי שיגיע לנבוכד נצר מבוקשו והנה זה המאמר קבץ מנתינת הכבוד לשם יתעל' כפי הראוי ומהפיוס לנבוכד נצר מה שלא יעלם וגם כמו שהיה האמת כי לולי היה שיודע לנבוכד נצר החלום ופתרונו כדי שלא יהרגו דניאל וחבריו לא תהיה זאת ההודעה מגעת לדניאל וזה ג"כ יישיר לנבוכד נצר לעמוד על הפלא העצום שהיתה בזאת ההודעה כי לולי זה המאמר היה אפשר שיחשוב נבוכד נצר שיהיה מדרך החכמים שיושגו להם כמו אלו הסודות אך באר דניאל שלא היתה לו זאת ההודעה מצד מדרגתו בחכמה כי אין מדרך החכמה שתעמוד על זה הסוד אך היה זה מתן מהשם כדי שידע נבוכד נצר סודו וזה ממה שהפליג לעלות דניאל ולנשאו ולזה זכה לזאת המעלה והכבוד שזכה אליו׃ התועלת הששה ועשרי' הוא להודיע שכאשר שאל השליט דבר מאנשי' רבי' ותכבד להם כתיבתו או לא יוכלו על זה ונתן שאלתו אחד מהם לבד הנה ראוי לו שיתנה בו באופן שלא ייוחס בו החט' לראשונים אשר מנעו ממנו כל שכן שאין ראוי לומר הנני נותן לך מה שלא הסכימו הראשונים ולזה תמצא שאמר דניאל לנצל חכמי בבל על מה שאמרו שאין אדם יכול לגלות זה הסוד כי לא מחכמתו נגלה לו זה הסוד שאם היה זה כן היו אשמים שאר החכמים בזה אך גלה לו אלהי השמים זה הסוד ואין אשם לשאר החכמים אם לא הגידו מה שאי אפשר שיודע להם מצד החכמה׃ התועלת השבעה ועשרים הוא לפרסם מה שהגיע מהטוב בעבור דברי דניאל שהיו על האופן שראוי לייחס לשם זאת ההודעה כי כבר נתיישר נבוכד נצר מפני הדברים ההם להאמין שהשם ית' הוא אלהי האלהים ושליט בכל׃ ולולי היות הדברים ההם בזה האופן היה נבוכד נצר נותן כל הכבוד לדניאל והיה עושה ממנו ע"ז הלא תראה כי עם כל זה השתחוה לדניאל ואמר להקריב לפניו כאלו הוא אלוה׃ וידמה כי בעשותו זה הראה לו דניאל כי אין זה ראוי כי אם לשם לבדו שיתן לו הכבוד כי מאתו היה זה׃ ואז אמר נבוכד נצר מן קשוט ידע אנא די אלהכון הוא אלה אלהין וגו'׃ התועלת השמנה ועשרים הוא להודיע כי אין לממונה על פקידות מה לתת הפקידות ביד אחר אם לא ברצון הממנה אותו׃ כי יוכל הממנה לומר שבו בטח בדבר הפקידות ההוא לא בזולתו׃ ולזה ספר שדניאל בקש מהמלך שימנה על מלאכת בבל חנניה מישאל ועזריה חביריו׃ ובאר לו שכבר הוצרך לזה לפי שלא היה דניאל יכול להתעסק בדבר הפקידות ההוא מפני היותו גדול הסגנים על כל חכמי בבל׃ ולזה היה מן ההכרח שישב בשער המלך לעיין בדבר המשפטים הבאים לפניו כי הוא היה עליון על כל השופטים׃

התועלת התשעה ועשרים הוא שראוי להודיע כי כאשר ישמח האדם בטובה שישמח בה חבריו לפי מה שאפשר לו ולזה תמצא שביקש דניאל מהמלך שימנה על מלאכת בבל חנניה מישאל ועזריה כי כבר היה רוצה לזכות בו דניאל בעבור חביריו׃

התועלת השלשי' הוא להודיע עוצם המופת שעשה השם לחנניה מישאל ועזריה ששלח מלאכו לתוך כבשן האש להציל' בזה האופן הנפלא עד ששערם לא נחרך ולא עבר ריח אש בלבושיהם מפני קדשם השם והמנעם מהשתחוות לזולתו׃ וכדי שלא יחשוב אדם שהם עשו זה מפני שערם שיעשה להם השם נס בזה המופת להצילם׃ אך זולתם לא יתחייב לעשות כן באמרו שאע"פ שלא יצילם ה' מידו לא יסכימו לחלל השם בזה האופן וזהו אמרם והן לא ידיע להוי לך מלכא די לאלהיך לית אנחנא פלחין וגו'׃ אך באמרו לו שהוא יכול להצילם לכבוד השם מפני מה שאמר נבוכד נצר׃ ומן הוא אלהא די ישיזבנכון מן ידי וזה ג"כ הישיר נבוכד נצר לדעת עוצם גבורות השם ונפלאותיו ולזה גזר על כל האומות שכל מי שיאמר נגד השם שגגה ינותח לנתחים וביתו יהרס ויהיה לאשפה וכאלו היה כל זה ראוי שימנע נבוכד נצר מלשרוף בית המקדש׃ התועלת האחד ושלשים להודיע שמי שימסור נפשו למות על קדושת השם ראוי שיקבל זה בשמחה להעיד שאין זה העניין קשה לו׃ כי בחירתו תביאהו לזה למלט נפשו מעון פלילי ולזה תראה שלא לבשו חנניה מישאל ועזריה בגדי שק בבואם לכבשן האש אך לבשו בגדיה' החמודות להורות שקבלם המות ערב להם לבעבור ימלטו נפשם מע"ז׃ התועלת השנים ושלשים הוא להודיע שהגאוה היא מדה מגונה מאד׃ ולזה זכר כי מפני גאות נבוכד נצר רצה ה' שיהיה שפל משאר האנשים שבע שני' ויהיה בלי דעת כבהמות וירוחץ גופו בטל השמים ויאכל דשא כבקר עד אשר יתבאר לו שהשם הוא השליט במלכות האנשים ויתננה לאשר ירצה ויקים עליה כאשר ירצה השפל שבאנשים ולזה תמצא שהכף שסבב להתגאות ואמר הלא זאת בבל הגדולה אשר בניתי לבית מלכות בתקף חסני ולכבוד הדרי הגיעה אליו זאת הגזירה׃ התועלת שלשה ושלשי' הוא להודי' כי הצדקה מצלת מרעות עונות' עד שכבר האריך השם לנבוכד נצר הרע בשביל הצדקה׃ והיה זה כן כי היא רפואה להכונת הגאוה כמו שביארנו במה שקדם עם שהיא גם כן קונה האדם תכונת הרחמנות והחמלה הפך מה שהיה מוטבע בו מתכונת האכזריות עד שכבר היה הורג אנשים בזולת סבה תביאהו אל זה׃

רד"ק

בלא. חשיבין ככלום הם כחשבים : וכמלביה זכרלוכו מגזרת ולמאן די יצבא : התקנת הייתי מתקן : ורבו יתירה וגדולה יתירה : בגוה בגאות : כטעם חמרא כטעם היין כמו כטוב לב המלך ביין : נברשתא מנורה ובמשנה הלני המלכה עשתה נברשת של זהב : על גירא על הסיד הטוח בכותל כמו כאבני גיר : פס ידא כף היד : וקטרי חרציה משרין קשרי מתניו כתרים : נקשן מקישות דופקות : ארגוונא ארגמן : והמניכא ת"גו' רביד :

משתבשין

אבן עזרא

עבד לחם רב · עשה מאכל : ולקבל אלפא · נגד שרים אלף הפך משפט המלכי' : בלשאצר · בטעם חמרא · זאת היתה עצת היין שתתה והשתכר : שגלתיה · כמו והשגל יושבת אצלו והיא הגברת המוכנת למשכב המלך וכבה תשגלנה הוא המעשה : ולחנתיה · פלגשיו והנה שתים רעות עשה ששתו הכל בכלי הקדש ושבחו לאלהי זהב עץ ואבן : בה שעתא · נברשתא · מנור' : על גירא · כאבני גיר והוא הסיד כותל היכלא · כמו אחר כתלינו : פס ידא · חתיכת יד וככה יהי פסת בר גם כתונת פסי' והכל נגזר מגזרת כי פסו אמוני' והנה ראו ידים בלא גוף : וקטרי · קשורי חלציו כמעט היו מותרים : נקשן · כדמות מקישות אשה אל אחותה : והמניכא · רביד הזהב : ותלתי · ושלישית המלכו' ישלט : משתבשין

ה בלשאצר מלכא עבד לחם רב לרברבנוהי אלף ולקבל אלפא חמרא שתה : בלשאצר אמר בטעם חמרא להיתיה למאני דהבא וכספא די הנפק נבוכדנצר אבוהי מן היכלא די בירושלם וישתון בהון מלכא ורברבנוהי שגלתה ולחנתה : באדין היתיו מאני דהבא די הנפקו מן היכלא די בית אלהא די בירושלם ואשתיו בהון מלכא ורברבנוהי שגלתה ולחנתה : אשתיו חמרא ושבחו לאלהי דהבא וכספא נחשא פרזלא אעא ואבנא : בה שעתה נפקו אצבען די יד אנש וכתבן לקבל נברשתא על גירא די כתל היכלא די מלכא ומלכא חזה פס ידא די כתבה : אדין מלכא זיוהי שנוהי ורעינהי יבהלנה וקטרי חרצה משתרין וארכבתה דא לדא נקשן : קרא מלכא בחיל להעלה לאשפיא כשדיא וגזריא ענה מלכא ואמר לחכימי בבל די כל אנש די יקרה כתבה דנה ופשרה יחונני ארגונא ילבש והמונכא די דהבא על צוארה ותלתי במלכותא ישלט : אדין

רש"י

בלשאצר מלכא · בנו היה ומלך לאחר אויל מרודך שמלך תחת נבוכד נאצר וגם היה בנו של נבוכד נצר : עבד לחם רב · עשה סעודה גדולה מצינו בספר יוסיפון שבלכ' ביום עם דריוש המדי וכורש וגולח המלחמה ולערב עשה משתה כמו שנבה בענין ישעיה ערוך השלחן צפה הצפית אכול ושתה קומו שרים וגומר · בתוך המשתה חזרו אויבין ונלחמו על העיר ולכדוה · ולקבל אלפא חמרא · כנגד האלף אים היה שותה יין : אמר בטעם חמרא · אמר בעצת היין כשנשתכר · להיתיה להביא · די הנפק · שהוציא · שגלתיה · לשון מלכה בלשון ארמי כמו והשגל יושבת אצלו : היתיו · הביאו די הנפיקו · שהוציאו · נפקו אצבעאן · יצאו האצבעות יד אדם מן השמים · לקבל נברשתא · למול המנורה אשר לפני השלחן ודוגמתו במסכ' יומא עשתה נברשת של זהב · על גירא · על סיד טוח כותל הבית כמו כאבני גיר מנופצות והוא דומה לסיד : זיוהי שנוהי תאריו נשתנו עליו · ורעיונוהי · מחשבותיו · וקטרי חרציה משתרין · אזור חלציו נפתח שהיו מתניו מתרוקנין מחמת היראה וחגורו נפתח · וקטרי חרציה משתרין · נתרין · וארכובתיה · ברכיו · דא לדא נקשן · מקישות ודופקות בחיל כת להעלה להכנים כתבה דנה · מכתב זה · ארגונא ילבש · כמשפט הפרתמים · והמניכא · רביד ענק · ותלתי במלכותא ישלט · בשלים המלכות ימשול : עללין

מסורה

נפקה ק' · ל' · ל' וחי' כפס · ל' ב' חס' · ל' · ל' · דחי' ק' · ל' כתיב ה' · ב' כתיב ה' · והמניכא ק' · ל' · ל' · ל' וחי' מני דהבא · ל' · ל' וחי' אשתיו · ה

כל לישן ארמית דהבא קדים לכספא במ"ד כספא קדים לדהבא וסימ' נמסר לעיל בספירא סימ' ב' : נפקה נפקו כתיב נפקה קרי' בה שעתה נפקו אצבען והוא מן ה' מלין כתיב ו' בסוף תיבותא וקרי' ה' וסימ' להשיבו ויקם אישה וילך · נפשו פרה למוד מדבר · ואיו נביאיכם אשר נבאו · וחיו ועל הנחל יעלה · נפקו בה שעתא נפקו אצבען · אתעקרו משהכל הוית בקרניא · ונפלו ועל קרניא עשר די בראשה · יתגרו ובניו יתגרו ואספו : כתבה ב' כתיב ה' וסימ' קרא מלכא בחיל · וכען העלו קדמי :

רבינו סעדיה גאון

לחם רב · משתה גדול כמו לכו לחמו בלחמי וגרע עי"ת מן בלשאצר ולא קרא אותו בלטשאצר משום שאלח יד בכלי בית יי' ופתרון בלטשאצר בלש אוצר מחפש אוצר ויחפש מתרגמינן ובלש וכן כתוב באדין היתיו מאני דהבא אותו היום בלא' עם כורש ודריוש הפרים על בבל ואז בלא וחזר בשמחת לבו ועש'סעוד' לשריו ולגבוריו וכנגד אלף אים היה שותה יין ואותו היום סוף שבעים שנה של גלות בבל ואז אמר בלבו מאחר שלא נגאלו שוב אינן נגאלין ואז צוה להביא כלי בית יי' ואמר בטעם היין שנשתכ' כנגד אלף גיבוריו וצוה להביא כלי כסף וכלי זהב שהביא נבוכד נצר אביו מן ההיכל שבירושלם לשתות בהן יין המלך ושריו : שגלתיה · אשתו ששכב עמה כדתיב ישגלנה וקרינן ישכבנה ואית דאמרי כלבתא שהית'חביבה עליו כשגל כאשת משכב חיקו : ולחנתיה · ופילגשיו ולבני הפילגשים מתרגמינן ולבני לחינתא : אשתיו · שתו : נפקה אצבען די אנש · זה גבריאל שנקרא איש שנאמר והאיש גבריאל : לקבל נברשתא · נוכח החלון · ד"א נברשתא כמו ששנינו הילני אמו עשתה נברשת של זהב תרין אמוראין פליגי עלה חד אמר מנורתא וחד אמר קונכיתא תרגם עקילס לקבל נברשתא לקבל למפרס והיינו עששי'ואית דאמרי לקבל נברשתא עששית הדולקת משנה לשנה ופתרון נברשתא נר בר שתא : על גירא על הסיד כמו אבני גיר מנופצות שהיה הסיד של גיר משוח על הקיר ומלובן כמשפט היכלי המלך : זיוהי שנוהי · זיוו ודמותו נשתנה : וקטרי חרצה משתריין · קשרי חליות שבמתניו כמתחו וקשרם מתרגמינן ותקרוטינון מתני'מתרגמינן חרצין שהיו חליות שבשדרה ושבמתני' מתפקפקין ממנו : משתריין · ויפתח מתרגמינן ושרא · וארכובתיה דא לדא נקשן · וברכיו זו לזו מקישין ומכין כי כן מנהג בני אדם בעת פחדם מכין ברך אל ברך ארכובתיה כמו מארכובה ולמעלה נקשן כמו ישתקשקון ברחובות : ארגוונא · ארגמן מלבוש מלכים : והמניכא · רביד הזהב מתרגמינן מניכא דדהבא ; ותלתא · ושלישית במלכות ישלוט : עללין

תורת הסד ברכת ישרים

הס תיתוס דבריו וכוונא המנהג אפי' במלכים כי כשיתתמו את שמם אומרים הצעיר פלו' ואומר משבח ומרומם ומהדר למלך שמיא הוא לרמוז אל הג' ענינים הנז' שראה בהם ענין אל שהותו ית' ומושלו בכל אם הא'הוא ענין החלום אשר האמין בו בכל מה שראה לו מענין פסיקת מלכותו והמלכת המלכים האחרים אשר על כן היה משבח אליו ית' על יכולתו לעשות אלה הדברים ומה גם די תתגזר אבן די לא בידין ותמחא לדהבא וכספא וכו' ואמר ומרומם כנגד מה שראה בענין מעשה הצלם כי ראה אז משפטם של רשעים ושלותם של צדיקים אמר על זה בעצמו אמר דע"ה בפרוח רשעים כמו עשב וגו' ואתה מרום לעולם ה' כי הנה אויביך יאבדו וגו'ותבט עיני בשורי וגו' צדיק כתמר יפרח וגו'כי הנה עם אמר דע"ה כי האל ית'הוא מתרומם בהתפלת הרשעים ובשלות הצדיקים והוא או' פה ומרומם וכו' ואמר ומהדר כנגד מה שראה דהדרו וזיוו יתיב עליו בגזרות הדרו וזיוו של מלך מ"הם הק"בה המבדיל בין קדש לחול והוא בעצמו אומר די כל מעבדוהי קשוט וארחתיה דין ודי מהלכין בגוה יכיל להשפלה כי באומר די כל מעבדוהי קשוט כיון על מה שראה הד' מלכים והקמת האבן וכו' אשר עשה המלאה ותרבות כדי לבטל אותה הגזר' מעליו ולא הועיל ועתה הודה ולא בוש ואמר די כל מעבדוהי קשוט ואמר וארחתיה דין כנגד מה שראה שנצולו חנניה מ"ו ונשרפו הנהו די אכלו קרצוהי · ואמר ודי מהלכין בגוה יכיל להשפלה כנגד מה שהושפל הוא בעצמו ועם עדריא הוה מדוריה וכדי שלא יאמר עליו מפיו דבר רע מכל וכל אמ'יכיל להשפלה ולא אמר ודי מהלכין בגוה ישפיל וכו' : בלשאצר מלכא עבד להם רב ר"ל שעשה משתה גדול כן ממיני מאכל רב הן מיין רב וכדי שלא יאמר עמהם במבורה אחת כאשר הוא המנהג במלכים ומה גם מלך גדול כמוהו וכו' עשה המלאה אחת והיא כי לקבל אלפא חמרא שתה ור"ל כי כנגד פניהם של האלף גדולים הנ"ל היה יושב והיה עושה משתה היין לבד מבלי מאכל כי אם מיני מלוגמיא וכדומה : בלשאצר אמר בטעם כו' יר' ולאשר היה אז בכונתו לעשות לו משתה היין לבד לכן בטעם חמרא ר"ל במה שהיה רוצה למגוא לו תאוה כדי לשתות לכן אמר להיתיה למאני דהבא וכספא די הנפק וכו' והנך רואה כי בפסוק זה לא הוזכר בשם מלכא כי אם בשם בלשאצר לבד והענין הוא כי בפסוק זה נאמרה הסבה שבשבילה הוסר המלכות ממנו או אוליהוא כדי להורות כי מה שאמר להיתיה וכו' לא היה מצד מה שהיה מלך שהמלך מצוה ונעשית מאמרו כי אם שכל זה אמר בטעם חמרא ר"ל מצד מה שנכנס בו היין בוגד ושתיית ייכו היתה סבת האמידה היא · והנה אמר להיתיה למאני דהבא וכספא וכו' יען כי שנוי הכלי' בענין השתיה מרבה תאות השתיה עד שעל כן אמר הכתוב באחשורוש וכלים מכלים שונים ויין מלכות רב כיד המלך ור"ל שעל כן היו להם שמה כלים מכלים שונים כדי שתתרבה להם בהם השתיה עם רבוי היין שהיה להם וכו' ואומר די הנפק נ"ל אכנך מן היכלא די בירושלם הוא כאילו אמר מן היכלא די הוה ליה לנ"נ בירושלם והענין הוא כי אחרי שעלה לשם בפעם הא' ושלט בה נעשה ההיכל ההוא בעיניו כאילו היה בהיכלו אחד מהיכלות אשר לו בכל עירועיר מערי המלוכה אשר לו אשר על כן היה נמצא כי הכלים האוצרים שם בה בכל אשר בירושלם היו אוצרים שמה כאשר היו כלים רבים אוצרים בבתי אוצרותיו של נ"כ · ולזה לא אמר מן היכלא די בית אלהא די בירושלם · ואמר ג"כ שהיו שותים בהם המלך ורברבנוהי ושגלתה ולחנתה והנה הרברבנים הללו היו יותר מעולים מהאלף הנז' למעלה אשר עשה להם הלחם רב הנז' כי אלה האחרונים היו מרוחי פני המלך בכל יום תמיד והעומדים אצלו אפי' בהיות אתו האשה אשר היתה מזומנת למשגל אותה הלילה כמו שהיה עושה אחשורוש כו' וז"א שגלתה · ואמר ולחנתה לכוין אל השפחה שהיתה מצויה עמה כדי שתשרתהו וכו' : או יהיה אומר שגלתה ולחנתה ע"ד מה שאר"זל במה שאמר הכתוב עדה וצלה כי הומר שם צלה הוא פה שגלתה שהוא מלשון משגל וכו' ומצד הכתוב הגדול שהיה לו עם רברבנוהי אלה היה מחשיבם כ"כ עד שאמר לשתות עמהם במסבה אחת עם שגלתה ולחנתה וכו' ואולי ר"ל שמתחלה היה המלך עם רברבנוהי לבדם שותים היין לקבל האלפא הנזכרים ומצד רבוי שתיית היין נמשך הענין שאמר להביא שמה שגלתה ולחנתה וכו' או אולי ר"ל כי גם כי אין מדרך הנשים לשתות יין ומה גם במסבה אנשים עכ"ז אמרו אז לשתות כלם ואפילו שגלתה ולחנתה מפני שנתאוו לשתות עם כלי בית ה' : באדין היתיו מאני דהבא די הנפקו מן היכלא די בית אלהא די בירושלם וכו' ר"ל כי לא יכול האל ית' להתאפק מלהביא עליו הרעה עד שיעשו גם בכלי הכסף כי אם שבהיותם עדין שותים עם מאני דהבא נהיה מה שנהיה · והיה הענין יען כי להיות אמת שכונת המלך הוא היתה להרבות תאות השתיה מצד רבוי מיני כלי השתיה על כן גזר אומר להביא מני דהבא וכספא אך הממונה על אותה השתייה הבין כוונת המלך ולכן אמר הנה אם אביאם כאחת למאני דהבא וכספא יוסר תכף תאות השתיה כי מאלה ישתו במאני דכספא ומאלה ישתו במאני דדהב' ולזה יותר טוב הוא להביא מקודם המאני דדהבא ואחר שישתו בהם הרבה רב אז אביא לפניהם גם האמני דכספא ויחזרו לשתית עוד יין רב בהיותם משתוקקים לשתות עמהם וכו' ואמר הכתוב כי יותר ממה שהיה המלך חפץ שישתו בהם אפי' שגלתה ולחנת' היו הן חפצות לשתות בהם ואשתיו בהון מלכא ורברבנוהי שגלתה ולחנתה כלם באחד בכונה אחת וכו' : אשתיו בהון יר' הנה כיון שנכנס יין יצא סוד והוא כי אז תכף ומיד שבחו לאלהי דהבא גם עם היותם רוצים אותם היותם מדהבא והוא מצד מה שהיו שותים במאני דדהבא וז"א אשתיו חמרא כי אין ספק כי יין שתו שמה וכו' אלא שבא הכתוב לכוין אל הענין שאמרתי ואחר ששבחו לאלהי דהבא נמשך להם הענין ששבחו ג"כ לאלהי בספא וגם אם עדין לא שתו בהם כלל וכמו כן שבחו לאלהי נחשא פרזלא אעא ואבנא · וגם יכולני לומר כי לפי שכ"כ כדמה אל זהב ראש כלום כן הייתיו מאני דהבא וכו' ולא מאני דכספא וכו' כי כן הוא ברוב הפעמים כי המלך אומר שיעשה איזה דבר והמשכה שלו הוא מייעץ לו ואומר שיעשה הדבר ההוא אך שיהיה באופן אחר או שלא יעשה כל הדבר ההוא כי אם מחליתו והמלך מודה אליו וכן נהיה אז כי המלך אמר להיתיה למאני דהבא וכספא וכו' ולא הובאו שמה כי אם מאני דדהבא לסבה שאמרתי : בה שעתה נפקו אצבען די יד אנש וכו' והוא למדוד לו מדה במדה שכן הוא הענין במי ששות' יין בבית המשתה שיקח הכוס בראצבעותיו ושוהה עמו זמן מה והנה האצבעות הללו היו לקבל נברשתא על גירא די כתל היכלא די מלכא וכו' והנה ענין זה להורא' לו כי כאבני גיר מנופצו' יוסם גויתי בגזרת האל ית' אשר הוא המאור הגדול : אדין מלכא זיוהי שנוהי

אבן יחייא

הפרשה הה'

בלשאצר מלכא וגומר הנה בלשאצר זה היה בן אויל מרודך בנו של נבוכד נצר ועשה משתה גדול לשריו שהיו אלף וכנגד האלף אלו היה שותה יין כל כך היה בריא אולם וחזק נוטה אל הגופניות · כי עוד היום המנהג בין האשכנזים שלוקחים מזרק יין כותבים אותו לפני חבירו שמכנגד ואומרים בלש נס שישתה · ואז תכף חייב חברו ההוא למלאת מזרק אחר יין וישתו שניהם יחד כל אחד במזרק שלו והוא אות אהבה ביניהם · ובלשאצר כדי להראות אהבה עם האלף שרים שלו הוצרך לשתות מזרק אחד מלא יין בחברת כל אחד מהם שהיו אלף מזרקי יין שהיה ענין גדול איך היה איפשר שלא נשתכר להכיל הכמות הרב ההוא · מה שלרוב שתיית היין שישמח לבב אנוש כתגאה וצוה שיביאו הכלי כסף וזהב

רלבג

בלשצר מלכא עבד בשנת חדא לבלשאצר · · בלשאצר המלך עשה משתה לגדוליו וכנגד אלף היה שותה יין · דע כי אויל מרודך היה בן נבוכד נצר כמו שנתבאר בס"ף ספר מלכים ובסוף ספר ירמיה · ובלשאצר היה בן בנו של נבוכד נצר · ובזה נתקיים מה שאמר ירמיהו ועבדו אותו ואת בנו ואת בן בנו · ומה שאמר בזה המקום ולאכת בריה בלטשאצר אבוך איננה רפיה שיהיה בלטשאצר בן נבוכד נצר · כי אבי האב יקרא אב כאמרו ותבא הכה אל רעואל אביהן · וכמו זה יקרא בן הבן בן · והנה הרצון בזה הפסוק שאלף שרים היו אוכלים ושותים עמו על שלחן אחד וכנגד האלף היה שותה יין ר"ל שלא היה לו שולחן לו לבדו ולהם לבדם אבל היה שותה יין עם אלף על שלחן אחד הפך הענין משאר מלכים · בלשאצר אמר בטוב לבו ביין להביא כלי זהב וכסף אשר הוציא נבוכד נצר אביו מהיכל אשר בירושלם וישתו בהם המלך ושריו ונשיו ופילגשיו · אז הביאו כלי זהב אשר הוציאו מהיכל בית האלהים אשר בירושלם · וישתו בהם המלך ושריו ונשיו ופילגשיו · וישבחו

רשי

עללין · נכנסין · שגיא מתבהל · הרבה מתפחד · משתבשין · נחפזין : מלכתא לקבל מלי מלכא · המלכה כלפי ששמעה את דברי המלך ושריו לבית המשתה באה : איתי גבר · יש אדם במלכותיך אשר רוח קדושים בו · כחכמת אלהין · מלאכים · הקימיה · מנהו שר על כלם : כל קבל וגומר · כלפי אשר רוח יתירה ודעת השכל יש בו · קטרין · סתום כל בתר נתלא בו בדניאל : תיכול אם תוכל : ונבזביתך דורונותיך · לאחרן הב · לאחר תן : די הוה צבא · שהיה חפץ · הוה מחא · מחייה : וכדי

אבן עזרא

משתבשין · כמשמעו כאדם לא ידע מה לעשות : מלכתא · יש אומרים אשת נבוכד נצר : נהירו · כמו ונהורא : ואחוית אחידן · מגיד חידות ומתיר קשורים : אנת · הטעם שמע אתה המלך : זייעין · כמו ולא זע ממנו : להודה

רד"ק

משתבשין לשון שיבוש כלומר נדהמים שלא ידעו מה לעשות : נהירו זכר ויליעה ובדברי רז"ל נהיך וחכים נהירין לי שבילי דשמיא כשבילי דנהרדעא נהירנא כד הוו קיימין ארבע סאין בסלע : ואחוית אחידן והגדת חידות : ודיהוה צבי הוה מחי מכה או פירושו מחיה הפך קטל ופירוש מחיה מעמיד בחיים שלא היה הורגו כמו החייתם כל נקבה ותחיינה את הילדים : העדיו

אֱדַ֫יִן֙ עָֽלְלִ֔ין כֹּ֖ל חַכִּימֵ֣י מַלְכָּ֑א וְלָֽא־כָהֲלִ֤ין כְּתָבָא֙ לְמִקְרֵ֔א וּפִשְׁרֵ֖א לְהוֹדָעָ֥ה לְמַלְכָּֽא׃ אֱדַ֫יִן֙ מַלְכָּ֣א בֵלְשַׁאצַּ֔ר שַׂגִּ֣יא מִתְבָּהַ֔ל וְזִיוֺ֖הִי שָׁנַ֣יִן עֲל֑וֺהִי וְרַבְרְבָנ֖וֺהִי מִֽשְׁתַּבְּשִֽׁין׃

י מַלְכְּתָ֗א לָקֳבֵ֞ל מִלֵּ֤י מַלְכָּא֙ וְרַבְרְבָנ֔וֺהִי לְבֵ֥ית מִשְׁתְּיָ֖א עַלַּ֑לֶת עֲנָ֨ת מַלְכְּתָ֜א וַאֲמֶ֗רֶת מַלְכָּא֙ לְעָלְמִ֣ין חֱיִ֔י אַל־יְבַהֲלוּךְ֙ רַעְיוֺנָ֔ךְ וְזִיוָ֖יךְ אַל־יִשְׁתַּנּֽוֺ׃ אִ֨יתַ֜י גְּבַ֣ר בְּמַלְכוּתָ֗ךְ דִּ֣י ר֣וּחַ אֱלָהִ֣ין קַדִּישִׁין֮ בֵּהּ֒ וּבְיוֺמֵ֣י אֲב֗וּךְ נַהִיר֧וּ וְשָׂכְלְתָנ֛וּ וְחָכְמָ֥ה כְּחָכְמַת־אֱלָהִ֖ין הִשְׁתְּכַ֣חַת בֵּ֑הּ וּמַלְכָּ֨א נְבֻכַדְנֶצַּ֜ר אֲב֗וּךְ רַ֤ב חַרְטֻמִּין֙ אָֽשְׁפִ֔ין כַּשְׂדָּאִ֖ין גָּזְרִ֑ין הֲקִימֵ֕הּ אֲב֖וּךְ מַלְכָּֽא׃ כָּל־קֳבֵ֡ל דִּ֣י ר֣וּחַ ׀ יַתִּירָ֡ה וּמַנְדַּ֡ע וְשָׂכְלְתָנ֡וּ מְפַשַּׁ֣ר חֶלְמִ֡ין וְאַֽחֲוָיַ֨ת אֲחִידָ֜ן וּמְשָׁרֵ֣א קִטְרִ֗ין הִשְׁתְּכַ֣חַת בֵּהּ֙ בְּדָ֣נִיֵּ֔אל דִּֽי־מַלְכָּ֥א שָֽׂם־שְׁמֵ֖הּ בֵּלְטְשַׁאצַּ֑ר כְּעַ֛ן דָּנִיֵּ֥אל יִתְקְרֵ֖י וּפִשְׁרָ֥ה יְהַֽחֲוֵֽה׃ בֵּאדַ֨יִן֙ דָּֽנִיֵּ֔אל הֻעַ֖ל קֳדָ֣ם מַלְכָּ֑א עָנֵ֨ה מַלְכָּ֜א וְאָמַ֣ר לְדָנִיֵּ֗אל אַנְתָּה־ה֤וּא דָנִיֵּאל֙ דִּֽי־מִן־בְּנֵ֤י גָֽלוּתָא֙ דִּ֣י יְה֔וּד דִּ֥י הַיְתִ֛י מַלְכָּ֥א אַ֖בִי מִן־יְהֽוּד׃ וְשִׁמְעֵ֣ת עֲלָ֔יךְ דִּ֛י ר֥וּחַ אֱלָהִ֖ין בָּ֑ךְ וְנַהִיר֧וּ וְשָׂכְלְתָנ֛וּ וְחָכְמָ֥ה יַתִּירָ֖ה הִשְׁתְּכַ֥חַת בָּֽךְ׃

טו וּכְעַ֞ן הֻעַ֣לּוּ קָֽדָמַ֗י חַכִּֽימַיָּא֙ אָֽשְׁפַיָּ֔א דִּֽי־כְתָבָ֤ה דְנָה֙ יִקְר֔וֺן וּפִשְׁרֵ֖הּ לְהוֹדָעֻתַ֑נִי וְלָֽא־כָהֲלִ֥ין פְּשַֽׁר־מִלְּתָ֖א לְהַחֲוָיָֽה׃ וַאֲנָ֞ה שִׁמְעֵ֣ת עֲלָ֗יךְ דִּֽי־תִ֫יכֻּל֙ פִּשְׁרִ֣ין לְמִפְשַׁ֔ר וְקִטְרִ֖ין לְמִשְׁרֵ֑א כְּעַ֡ן הֵ֣ן תִּוכֻ֠ל כְּתָבָ֨א לְמִקְרֵ֜א וּפִשְׁרֵהּ֙ לְהוֹדָ֣עֻתַ֔נִי אַרְגְּוָנָ֣א תִלְבַּ֗שׁ וְהַמְוּנְכָ֤א דִֽי־דַהֲבָא֙ עַֽל־צַוְּארָ֔ךְ וְתַלְתָּ֥א בְמַלְכוּתָ֖א תִּשְׁלַֽט׃ בֵּאדַ֜יִן עָנֵ֣ה דָנִיֵּ֗אל וְאָמַר֙ קֳדָ֣ם מַלְכָּ֔א מַתְּנָתָךְ֙ לָ֣ךְ לֶֽהֶוְיָ֔ן וּנְבָ֥זְבְּיָתָ֖ךְ לְאָחֳרָ֣ן הַ֑ב בְּרַ֗ם כְּתָבָא֙ אֶקְרֵ֣א לְמַלְכָּ֔א וּפִשְׁרָ֖א אֲהוֹדְעִנֵּֽהּ׃ אַ֖נְתְּה מַלְכָּ֑א אֱלָהָא֙ עִלָּיָ֔א מַלְכוּתָ֣א וּרְבוּתָ֗א וִֽיקָרָא֙ וְהַדְרָ֔א יְהַ֖ב לִנְבֻכַדְנֶצַּ֥ר אֲבֽוּךְ׃ וּמִן־רְבוּתָא֙ דִּ֣י יְהַב־לֵ֔הּ כֹּ֣ל עַֽמְמַיָּ֗א אֻמַיָּא֙ וְלִשָּׁ֣נַיָּ֔א הֲו֤וֺ זָאֲעִין֙ וְדָ֣חֲלִ֔ין מִן־קֳדָמ֑וֺהִי דִּֽי־הֲוָ֨א צָבֵ֜א הֲוָ֣א קָטֵ֗ל וְדִֽי־הֲוָ֤א צָבֵא֙ הֲוָ֣ה מַחֵ֔א וְדִֽי־הֲוָ֤ה צָבֵא֙ הֲוָ֣ה מָרִ֔ים וְדִֽי־הֲוָ֥א צָבֵ֖א הֲוָ֥א מַשְׁפִּֽל׃

וכדי

מסרה

עללין חד מן ד' מלין יתיר למ"ד במצעות תיבות' וסימ' עללין כאדין עללין חרטמי' עללין אדין עללי כל חכימי מלכא · עללת מלכתא לקבל מלי מלכא · ולהלחם ויאמר המלך אל ציבא · וחד חלוף קרי' למ"ד ולא כתיב וסימ' חי ובניהו בן יהוידע בן איש חי דשמואל · וחכמה כחכמת חד מן י"ח מלין דגשין בתר יהוא בלא מבטל וסימ' כי גאה גאה · ידמו כאבן · יי' מי כמוך נאדר בקדש · כל עצמותי תאמרנ' יי' מי כמיך · נלאתי כלכל · ושמתי כדכר · וחכמה כחכמ' אלהין · גדבריא דתבריא · וב' צ' קומו צאו מן המקום דלוט · קומו צאו מתוך עמיי וד' למ"ד ויאמרו לו חכמיו · ויאמרו לא כי ברחוב נלין · ויאמרו לא כי מלך · ויאמרו לו החרש דבני דן · ועשית קערותיו לרשגו · וד' יה קראתי יה · יסר יסרני יה · ויאמרו לא יראה יה · אשרי הגבר אשר תיסרנו יה · כל עצמותי פלונתא דבני אשר ובני נפתלי : וכען ב' ר"פ וסימ' הן על מלכא · וכען הועלו קרמי חכימ' אשפי' : להודעותני ג' ב' מ"ל וא' חסר וסימ' לא יכלין פשרא להודעותני ואנת כהל כעןהן תכול כתבה למקרא · וכען

הועלו קדמי חכימיא אשפיא · בתרא חסר : מרי' ב' בתרי לישני וסימ' כי מרים הם על כן קרא שמה מרה · די הוה צבא הוה מרים : ויקרא ג' ב' כתיב א' וחד כתיב ה' וסימ' ותקפא ויקרא יהב לנבוכד נצר והסגא ויקרא יהב · הנחת מן כרסא מלכותא ויקרה העדיו מנה · בתרא כתיב ה' :

רבינו סעדיה גאון

עללין · נכנסין : וזיוהי שניין · מראיו משתנין : משתבשין · לשון סיכסוך כמו שיבוש גייסות ואית דאמרי שיבושתא זה אמר בכה וזה אמר בכה ואין ממש בדבריהן ואית דאמרי מתביישין שלא יכלו לפרש: מלכתא · אז באה המלכה כששמעה דברי המלך והשרים ונכנסה לבית המשתה ואמרה לו : איתי גבר · יש אדם במלכותך התחילה לספר בשבחו של דניאל : רוח יתירה · נבואה יתירה : ואחוית אחידן והגדת דברי חידות ויש פות' אחידן לשון מסגר דברים נעלמים וסגורים ואת הדל' סגרו מתרגמינן וית דשא אחדו : ומשרא קטרין · מתיר דברים קשורים וסתומין : אנת הוא דניאל · וכי לא היה מכירו אלא אמר לו יש בך כח לפרש המכתב הזה ולקרותו : מן יהוד · מארץ יהודה : השתכחת בך · נמצאת בך : ולא כהלין כתבא למיקרי · לא יכלו המכתב לקרות ולפתור : ונבזביתך כמו ונבזבה כדתנן התם שבזבו כל נכסיו לשון הוצאה · ד"א ונבזביתך דורון שלך : אנת מלכא כך אמר לו אתה המלך בלשאצר תדע כי אל עליון מלוכה וגדולה וכבוד והדר נתן לנבוכד נצר אביך : די הוה צבי הוה קטיל · שקונס עליו מיתה : מחא · מחיה שמבטל ממנו דין מיתה : וכדי

אבן יחייא

והב שהוציא נבוכדנאצר אביו כי בני בנים הרי הם כבנים ולכן קראו אביו עם היותו זקנו · למען ישתו בהם המלך ושריו ונשיו ופלגשיו ויהיה לו לכבוד ולתפארת מהנצחון הגדול שנלקח בזקנו מן בארץ ישראל · ושתו בהם היין ושבחו על הנצחון ההוא לאלהיהם אלהי כסף וזהב עץ ואבן' מה שהיות הדבר רע בעיני ה' תכף יצאו אצבעות יד איש וכתבו כנגד מנורת השולחן על סיד כותל ההיכל · וכאשר המלך ראה הכף יד כותבת אור פניו נשתנה ומחשבותיו הבהילוהו · וקשרי מתניו הותרו וארכובותיו מרוב הרעדה היו מכות ומקישות זאת אל חברתה · וקרא המלך בכח להביא האשפים וגומר ואמר להם שכל איש שיקרא הכתב ההוא ויאמר פתרונו שילבש ארגמן ורביד זהב יושם על צוארו ושליש במלכותי ישלוט מה שהחכמים לא יכלו לקרות הכתב ההוא ולהודיע פתרונו למלך · והמלך נבהל מאד ואור פניו נשתנה עליו · ושריו גם כן היו נבהלים ותועים · לראותם היות מהנמנע להבין הדבר הגדול הזה · מה שהמלכה הזקנה אם המלך שהיתה זוכרת את דניאל ואת חכמתו בימי קדם כששמעה את דברי המלך נכנסה לבית המשתה כי היא לא היתה שמה מפני כבוד אלמנותה ואמרה אל המלך שאל יבהל אל כבה כי הנה

תורת חסד ברכת ישרים

שמוהי ר"ל הנה בה שעתא היו פניו מבהילות וז"א זיוהי והיה זה אם מצדו ואם מצד שתיית היין הרב ומה גם בהיותו שותה חמרא על מיני מלועמיה לבד ועל הכל מצד אור המנורה ושיות נרותיה ונשתנה עליו הכל לריעותא וזהו לו עינשו · מצד שתייתו על האופן ההוא ורעיונוהי יבהלוניה שהיה ירא שמא רברבניו העומדים אללו יהרגוהו וכמו שהיה הענין וקטרי חרציה משתרת ונזרמת שיסים נספך ממנו תמורת מה שהיה שותה עם שגלתה שהיה מכוין לשכב עמה בהיותו שמח על היין כו' וארכבתיה דא לדא נקשן תמורת מה שהיתה הפלגש היא משרתת לו בלילה ההוא ומתעגלת כמו בכל מה שהיה לו מן הצורך קרא מלכא בחיל להעלא לאשפיא כשדיא וגזריא ר"ל שהרים קול ואמר להעלא כשדיא וכו' ועוד אמר די כל אנש די יקרה וכו' ארגונא ילבש מצד קריאתו הכתיבה ההוא והמניכא די דהבא על צואריה מצד היותו יודע לפתור אותה ומצד היותה הפשרה ההמתיה תלתי במלכותא ישלט · או יר' לומר כי מצד מה שענין הקריאה ופתרונה תהיה תרופה לזיוהי די שנו ארגונא ילבש ומצד היות הדבר תרופה לרעיונוהי די יבהלוניה ממאי דהוה ליה אימתא מרברבנוהי דלא ליפגעו ביה והמניכא די דהבא על צואריה · ומצד מאי דקטרי חרציה משתרין וכו' ויגוע ויחלש תלתי במלכותא ישלט כאילו הוא היותר גבור שבכל שרי צבאות המלך : אדין עללין כל חכימי מלכא וכו' אדין מלכא וכו' ורברבנוהי משתבשין והוא לשון סכסוך כמו שפי' רבינו סעדיה גאון ז"ל והענין הוא שהיו מלאים יין והיו מרימים את קולם ואין בהם תבונה · מלכתא לקבל מלי מלכא שאמר לחכימי

אבל דיכל אנש וכו' ולקבל מלי דרברבנוהי דהוו משתבשין בלישנהון לבית משתיא עללת יר' לומר שעדין היה בית משתיא כי רבים מהם היו עדין שותין יין עם היות כל הבלבול ההוא כי כן הוא מדרך השוכאים שאין אחד מבין על מה חברו עומד : ענה מלכתא ואמרת מלכא לעלמין חיי ולא יהיה זה לך שארכובתיך דא לדא נקשן וכמו כן אל יבהלוך רעיונך וזיויך אל ישתנו · או נאמר כי בתחלה נהיו לו למלך כל אלה הד' ענינים אך אחרי כן כשבאו החכמים וקראו קריאה מה הוסרו ממנו ב' מהם ולא נשארו לו כי אם דשגיא מתבהל ודזיוהי שנוהי וז"א אדין מלכא בלשאצר שגיא וכו' וזכרה את המלכה כי שני אלה הדברים לבד היו בה דבר לו עליהם ונחתו ולא דבר לו על השנים האחרים : איתי גבר במלכותך הנה אומרו גבר יפורש עם מה שביארתי למעלה באומרו די השכחת גבר וכו' והנה האשה הזאת אמרה למלך כי לפי האמת הגבר הלזה רוח אלהין קדישין ביה והוא אמת עינינו וביומי אביך שנערכו העולם לחכמתו כמלאך בא בהירה ושכלתנו וחכמ' כחכמת אלהין ועל הענין היות הענינים האלה אתז הודו או הכל ולא נערכו ג"כ לראות איך הוא ג"כ אמת די רוח אלהין קדישין ביה · או יר' הנה הוא מצד עצמו רוח אלהין קדישין ביה ולכשי העולם לא הודו כי אם די נהירו וכו' השתכחת ביה ומלכא ג"כ אבוך ראיתי בו אך ענין זה והוא דרב חרטומין אשפין כשדאין גזרין הקימיה עם היותו אבוך מלכא כלומר שהיה חכם גדול וכו' · או נאמר כי באומרה די רוח אלהין קדישין ביה כיוונה למה שלא נתגאלה בפת בג המלך וביין משתיו כי בזה הורה די רוח אלהין קדישין ביה ומצד קדושתו לא נתגאל וכו' כל קבל די רוח יתירה וכו' כען דניאל יתקרי פירשתי למעלה שיר' לומר כי כמו העצמי הוא דניאל ועל כן ראוי הוא שיקראוהו בשם זה : באדין דניאל העל קדם מלכא על ברכו מה שאין כן כל חכימי בבל דאיכהו עלו מרצונם והוא אומר באדין עללין וכו' וכדי להודיע לנו ענין רבוי תאותם ליום הכניסה הוכתב עללין עם ב' למ"דין : ענה מלכא ואמר לדניאל אנתה הוא דניאל די מן בני גלותא די יהוד די הייתי מלכא אבי מן יהוד שסמת הזעל לבך לבלתי התגאל בפת בגו ויין משתיו באופן כי איש קדוש אתה ועוד שמעתי עליך די רוח אלהין קדישין בך ונהירו וכו' השתכחת בך לכשיצטרך הדבר ומה דהשתכח בך בימי אבי מלכא · וכען העלו קדמי וכו' הנה אמר העלו כדי להסתרר גם הסתרר ולומר כי מצד גזרת מלך נכנסו גם המה על כרחם · די כתבא וכו' יר' ולא כהלין אפי' פשר במלתא להחויה והנה שמעת עלך די תוכל פשרין למפשר וקטרין למשרא י"ל כי היה לו לומר חלמין למפשר כשם שהוא אומר וקטרין למשרא אלא הענין הוא שאמר לו שאין צריך לומר שהוא יודע למפשר חלמין אלא שגם הפשרין הוא יכיל למפשר ולתת בהם פשר טוב ואמתי ורצה לומר לו שגם אם חכמיו פתרו לו איזה דבר שלא כרצונו של בלשאצר הנה דניאל ידע לפתור אותו לטובה וכו' · באדין ענה דניאל ואמר קדם מלכא כלומר בעוז פניו ואמר מה שלאמורה לא היה מן הראוי שידבר כן והוא שאמר לו מתנתך לך להוין וכו' והוא ע"ה כיון להפוך לו את הקללה בדבריו שלא והענין הוא כי הוא אמר לו ותלתי במלכותא תשלט וראה כי מלכותו כבר הוסר ממנו ומה מלכות היה נותן אליו ולזה אמר לו מתנתך לך להוין ונבזביתך והם הארגוון והמניכא לאחרון הב : ברם כתבא אקרא למלכא ופשרא אהודעיניה יר' ולא נשאר לך מן המלכות זמן אחר בי אם מה שאקרא כתבא דנא ופשרה בה"א אלא אמר ופשרה בה"א ופשרא לומר לו שבכל כך יש מן הרוע בפתרון שאיננו רוצה להודיע לו כי אם פשרא מה ולא הפשר האמתי · או יר' ופשרא אהודעיניה ולא שיצטרך הדבר אל שאפתרנו אני כי כבר נפתר הפתרון ולא נשאר לי כעת כי אם להודיעך מליצות הפשרה שכבר נפשר ונפתר · או נאמר כי לכוונה זו אמר אהודעיניה כלומר איכני רוצה שיהיה זה פתרונו ולכן איכני אומר לך הדבר כפותר ופותר חלומות יען כי אז כל החלומות הולכין אחר הפה אלא אני כמודיע אליך הדבר וכו' · או אולי רצה לומר כי לו לבדו יאמר הדבר וכו' : אנתה מלכא כלומר כעת לבד אתה מלך והוא כאילו אמר ופשרא אהודעיניה בזמן דהנתה מלכא ויר' ב"ם כתבא אקרא למלכא בעוד היותך מלך כמו שאמרתי וכמו כן ופשרא אהודעיניה ובזמן זה שאני אומר לך הפתרון אתה מלך ולא אחרי כן · או אולי יר' כי ענין אומרו פה אנתה מלכא אלהא עליא כאומר מארי עלמא לשבחיך וכו' שחזר הענין אל האלוה ית' וית' וכאומר מלכותא ורבותא ויקרא והדרא יהב לנ"כ אבוך כיון אל הד' דברים שנאמם שאמר למעלה באומרו מלכותא חסנא ותקפא ויקרא יהב לך · ומן רבותא דיהב ליה והוא היותו מולך בירושלם נמשך לו כי כל עממיא אומיא ולישניא הוו זאעין ודחלין מן קדמוהי כי כל המצר לישראל נעשה ראש : וכדי

רלבג

ושבחו לאלהי זהב וכסף נחשת וברזל עץ ואבן אז יצאו אצבעות יד אדם וכתבו נגד המנורה על סיד כותל היכל המלך · והמלך רואה כף היד הכותבת אז המלך אור פניו השתנו ומחשבותיו הבהילוהו וקשרי מתניו נתרין וארכובותיו מכות ומקישות זו לזו · ר"ל מרוב הפחד והבהלה צעק המלך בכח להביא האשפים הכשדיים וגוזרים ענה המלך ואמר לחכמי בבל שכל איש שיקרא הכתב ופתרונו יגידנו ילבש

רד"ק

העדיו · מניח · כסירו ממנו: ועם ערדיא · פראים כמו ומוסרות ערוד: פריסת · מן הלא פרוס לרעב לחמך: פרכין

אבן עזרא

להזדה · דרך זדון: ומעם וכל ארחתך ליה שאתה בידו והוא מוליכך למקו' חפצו כמו רסן הסוס ביד הרכב ויפת אמר ובאחריתך תלך הלין על דרך והרות תשוב אל האלהים אשר נתנה: רשים · רשם וכמוהו רשום בכתב: מנא · כל דבר שיספר יחשוב ועוד כי מלת פרסין שנים פרס האחד שהוא פריסת שבירת מלכותו וכריתותה ופרס השני מגזרת מדי ופרס על כן אמר ויהיבת למדי ופרס: קטיל · נהרג כמו יקטול עני ואביון: ודריוש · דע כי זה דריוש המדי איננו דריוש הפרסי שנבנה הבית בשנת שתים למלכותו והנה על דעת הקדמונים כאשר אפרש שטע' דניאל בחשבונו הנה אמרו בשנת שבע נלקחה אסתר ונולד דריוש שהוא בנה בשנת שמונ' לאחשורוש וכל מלכותו י"ג שנה והנה מלך והוא בן ו' שנים כי בשנת שתי למלכותו נבנה הבית והנה כתוב בן שבע שנים יהואש במלכו וקרוב מזה המספר יאשיהו המלך והנה כתוב על זה דריוש שהי' זקן במלכו על כשדים ס"ב שנה וידוע כי כורש תפש בבל כאשר כתוב בספר ישעיהו וכתו' כורש מלך בבל ואחריו מלך אחשורוש ואחר אחשורוש על דעת חכמינו מלך דריוש הפרסי שהו' בן אסתר על כן אע"פ שכתוב בשנת אחת לדריוש בן אחשורוש מזרע מדי איננו זה אחשורוש שלקח אסתר רק הוא אחר וכבר היה אבי דריוש הזקן שהוא המלך הראשון ממלכי מדי ופרס שמלך על הכשדים כאשר נתפשה בבל ונפסקה מלכות כשדים בטרם מות בלשצר ואין צריך להאריך כי הדבר ברור הוא ואין ספק בו ובספרי מלכי פרס כי דריוש זה הזקן היה חותן כורש ושניהם תפשו בבל כי כורש היה מלך פרס וזה דריוש היה מלך מדי וכתוב הנני מעיר עליהם את מדי והנה כורש הניח חתנו על מלכות כשדים כי כורש המליכו כי כורש אמר כל ממלכות הארץ נתן אלהים בידי והנה בזמן אחד מלכו על כן בנפול כשדים עלו ישראל מבבל עם זרובבל כאשר צוה כורש שהוא מלך הגדול על כן כתוב ויהי לו ולבניו לעבדים עד מלוך מלכות פרס ופירוש בשנת אחת לכורש שמלך על בבל שהיו שם ישראל כי מלך היה בתחילה על כן נקרא כורש מלך בבל:
ספר · בכל מלכותא · הטעם מלכות כשדים: ועלא

רשי

וכדי רים לבביה · וכאשר רם לבבו: להזדא · להרשיע: מיני' הסירו ממנו: טריד · נגרש: כל קבל די כל דנא ידעת · ידעת שאירע לאביך והיה לך להיות ירא מלפני הקב"ה: פסא די ידא · כף יד · כתבא דנא רשים · וזה המכתב אשר חקק: מנא מנא · ...

כ וכדי רם לבבה ורוחה תקפת להזדא
הנחת מן כרסא מלכותה ויקרה
העדיו מנה: ומן בני אנשא טריד
ולבבה עם חיותא שוי ועם ערדיא
מדורה עשבא כתורין יטעמונה
ומטל שמיא גשמה יצטבע עד די
ידע די שליט אלהא עליא במלכות
אנשא ולמן די יצבא יהקים עליה: ‏
ואנתה ברה בלשאצר לא השפלת
לבבך כל קבל די כל דנה ידעת:
ועל מרא שמיא התרוממת
ולמאניא די ביתה היתיו קדמיך
ואנתה ורברבניך שגלתך ולחנתך
חמרא שתין בהון ולאלהי כספא
ודהבא נחשא פרזלא אעא ואבנא די
לא חזין ולא שמעין ולא ידעין
שבחת ולאלהא די נשמתך בידה
וכל ארחתך לה לא הדרת: באדין
מן קדמוהי שליח פסא די ידא
וכתבא דנה רשים: כה ודנה כתבא
די רשים מנא מנא תקל ופרסין: דנה
פשר מלתא מנא מנה אלהא
מלכותך והשלמה: תקל תקילתא
במאזניא והשתכחת חסיר: פרס
פריסת מלכותך ויהיבת למדי ופרס:
באדין אמר בלשאצר והלבשו
לדניאל ארגונא והמונכא די דהבא
על צוארה והכרזו עלוהי די להוא
שליט תלתא במלכותא: בה בליליא
קטיל בלשאצר מלכא כשדיא:
א ודריוש מדיא קבל מלכותא
כבר שנין שתין ותרתין:

שפר

מסורה: ג' · ל' · ל' · ל' וכתי"ה · סויו ק' · למלי · עילאה ק' · עלה ק' · יתיר ה' · ל' · ח' ספו' חית בהון מ מלין · יתיר י' · יתיר ה' · יתיר י' · ד' · ב' · ב' · ל' · ל' ור"פ · ג' ובענין · ל' וכתיב ה' · ל' ב' · ל' · ל' דגש · ב' ומל' · ל' וחס' · והמניכא ק' · ל' כימן · מדאה ק' · ב'

ואנת ב' ר"פ נסבינן' ברישי' וסי' ואנת ברה בלשאצר · ואנת עזרא בחכמת אלהך · ואינון חד מן י"ד זוגין מן ב"כ ר"פ נסבין ו' בריש תיבות' וסימ' נמסר במסרה רבתא במערכת אות הוי"ו בס"ד: כספא ודהבא כל לישן ארמי דהב' קדים לכספא במ"ד דקדי' כספא לדהבא וסימ' נמסר לעיל בסיפרא סוף סימ' ב': כתבא כלהון כתיב א' במ"ב כתיב ה' וסימ' די יקרא כתבה דנה יקרון ופשרה להודעותני: והלבשו חד מן ו' חסר בליש' וסימ' המלבשכם שני עם · והלבשו לדניאל ארגוונא · והלבשו את האיש · כתנות עור וילבשם · וילבשם כתנות · וילבשהו בגדים ומלאך יי': סימ' מן ריש סיפרא עד בה בליליא קטיל בלטשאצר בלשאצר כתיב שי"ן קדים לא"לף ומן בה בליליא עד סוף סיפרא בלטאשצר בלאשצר כתיב אל"ף קדים לשי"ן:

רבינו סעדיה גאון

וכדי רם · וכאשר רם לבבו ורוחו נתאמצה ונתחזקה להזיד הורד מכס' מלכותו וכבוד הוסר ממנו: ערדיא · הם חמורים שבמדבר כמו מוסרות ערוד מי פתח ותכן כי שיכיר בין חמור לערוד: מדריה · מדור וישוב שלו · גשמה יצטבע · גופו יתכבס שיהיה הולך ערום ויחף: ולמן די יצבא · ולמי שירצה: יקים עלה · על המלוכה לא הדרת · לא נתת הוד ושבח: שליח · נשתלח: פסא די ידא · פיסת היד היא הכף עם האצבעות כמו סוף היד כמו מפסי יד ועד עקבות רגל חתיכות יד כתונת הפסים שהיתה עשויה חתיכות חתיכות ציורים ומן האחלוקת הזה יפסר מי הפסים שמגיעין עד פס הרגל: ודנא כתבא די רשים · נכתב הקדש ולא יכלו חכמיו לקרותו ולא לפרשו וכך היה כתוב זה על גבי זה זה שיטה ראשונה ממתוס ושניה ננהפי ושלישית אאלרן והטור מגיד מנת מנא תקל ופרסין וזה פתר מנא מנא מנה אלהים פעמים ימי מלכותיך ורחה והנה שלמה וספתה מלכות בבל כי כן כתוב והכרתי לבבל שם ושאר ונין ונכד: ופרס פריסת מלכותך נחלקה מלכותך שכן קורין לחצי מנה פרס ועוד מפרסת פרסה מתרגמינן דסדיקת פרסתא כלומר חלוקת פרסה וכן גם זה פרס חלק והוא מן פרוסה שפורסין ומחלקין מן הלחם כיון ששמע כן אמר להלביש לדניאל ארגמן ולתת רביד זהב על צוארו להחניפו למען ילך ויתפלל ויבטל הגזירה אמר לו כבר נגזרה גזירה לפי שטעית בחשבונך שסמכת על הכתב לפי מלאת לבבל שבעים שנה כילד שנה ראשונה שמלך נבוכד נצר כיבש נינוה בשניה כיבש את יהויקים ומשם הותחלה הגולה שנ' ויהי בשלשים ושבע שנה לגלות יהויכין נשא אויל מרודך מלך בבל בשנת מלכו את ראש יהויכין מלך יהודה ויוצא אותו מבית הכלא שמונה קודם גלות יהויקים שקדם ומלך ול"ז שנה היה אחרי כן הרי מ"ה שנה למלכות נבוכד נצר לפי שהשנה הראשונה שכיבש נינוה אינה מן המניין ואין אנו מונין לגלות בבל אלא משתים למלכותו שכיבש יהויקים ח' שנים קודם גלות יהויקים ול"ז הרי מ"ה כ"ג שנים של אויל מרודך הרי ס"ח וב' שנים של בלשאצר הרי שבעים שנה ואותו היום סוף שבעים שנה יצא ונלחם בלשאצר עם כורש ודריוש ונצחו גיבוריו וחזר בשמחה עשה משתה לגיבוריו ואמר בלבו כיון שהגיע ע' שנה ולא נגאלו שוב אינן נגאלין וצוה להוציא כלי בית המקדש מן האוצר ושתה בהן הוא ואשתו וגיבוריו ופילגשיו ועל כן אמר לו דניאל ועל מרא שמיא התרוממתה ולמאניא די ביתיה היתיו קדמך וכתוב בתריה ביה בליליא קטיל בלשאצר מלכא ומי הרגו סרים אחד שומר ראש המלך שכיון ששמע נבואת דניאל אמר בלבו בודאי זה האיש דניאל דבריו נכונ' הס הלך והרג את המלך ולקח את ראשו ויצא מן העיר והוליכו לכורש ודריוש הגרים על בבל אז נתאמנו כורש ודריוש במלחמה על בבל ומסרם הקב"ה בידיו כדברי ירמיהו לפי מלאות לבבל שבעים שנה אפקוד על בבל: ודריוש מדאה קביל מלכות' · אז הותחלה מלכות פרס ומדי ובטלה מלכו' בבל: ועלא

תורת חסד · ברכת ישרים

וכדי רם לבבה ורוחה תקפת להזדה יר' ענין התקפה שהיה לו והוא ענין כחרד' הנז' פה לקחה לענין היותו זדוני מאד ובענין הזדוניות נתאמץ הרבה מאד והנה אז הנחת מן כרסא מלכותיה ויקרה היא חלוקה אחת מהד' הנזכרות העדיו מנה · ומן בני אנשא טריד וכו' אך ענין המלכות לא העדיו מנה כי גם שם היה מלך וכמו שביארתי למעלה באומר מלכותך לך קיימא והוא אומרו פה עד די ידע די שליט אלהא עליא במלכות אנשא ולמאן די יצבא יהקים עליה ולא אמר והכינה כי לא נתנה מכל וכל לאויל מרודך רק הוקם עליו · ואנתה בריה וכו' ועל מרא שמיא וכו' ולאלהא די נשמתך בידיה בזה שאתה כאחד האדם ועוד לך די כל ארחתך ליה במה שאתה מלך כי פלגי מים לב מלך ביד ה' לא הדרת באדין מן קדמוהי שליח פסא די ידא וכתבא דנא זאת חזה ולא ידעת מאי היא דנים ודנה כתבא די רשים והוא אמתית קריאת הכתב דנה פשר מלתא מנא מנה אלהא מלכותך והשלמה יר' עם היות שמנה ס"ט שנים למלכות בבל ואינם עדין ע' עם כל זה מנה האלהך מלכותך והשלמה במה שהיא מלכותך אך מלכות בבל עדין יעמוד שנה אחת · או יר' הנה מנה אז מלכות אביך ולא השלמה כי אם שחזר למלכותו וכו' ועתה מנה מלכותך והשלמה: או יר' לומר כי האל ית' מנה תחלת שנת השבעים כאילו היה כל השנה ובכן מנה מלכותך וכו' והוא אומרו פרס פריסת מלכותך ויהיבת וכו' והוא מובן מעצמו והוא גם כן אומר תקל תקילתא במאזניא והשתכחת חסיר ור"ל ובכן השכחת חסיר משנה אחת למלכותך ופרים פריסת מלכותך וכו': באדין אמר וכו' יר' באדין אמר בלשאצר בפין והלבישו לדניאל ארגונא וכו' והכריזו עלוהי די להוא שליט תלתא במלכותא אך לא השליטוהו ונשאר לו הדבר לימי דריוש וכו' וכמו שאפרש בע"ה: ודריוש מדיא קבל מלכותא וגו' הכה יבולני

אבן יחייא

הנה יש איש במלכותך אשר רוח אלהים קדושים בו בימי אביך אור דעת ושכל וחכמה כחכמת מלאך האלהים נמצא בו · והוא השימו רב וקצין על כל שאר החכמים יען כי רוח אלהים יתירה ומדע והשכל ופתירת החלומות והגדת הסודות והתרת הקשרים נמצאו בו · ולכן דניאל יקרא לפניך והוא יגיד הפתרון · ואז דניאל הובא לפני המלך · ואמר לו המלך אתה דניאל ונומר אשר שמעתי עליך היות רוח אלהים בך ואור הדעת ושכל וחכמה יתירה נמצא בך · ועתה הובאו לפני חכמי בבל למען יקרו הכתב הלז ויודיעוני פתרונו ולא יכלו להגידו · ואני שמעתי עליך שתוכל פתרונות לפתור · וקשרים להתיר · אם תוכל הכתב לקרות והפתרון להודיעני תלבש ארגמן ונומר · אז ענה דניאל מתנותיך לך יהיו ודורונותיך תן לאחר כי בזולתם אקרא הכתב ואודיע הפתרון · אשר בזה הורה להיותו גדול וכלדברי כדיב אברהם אם מחוט ועד שרוך נעל ואם אקח מכל אשר לך · אתה המלך האלהים העליון מלכות וגדולה ויקר וכבוד נתן לנבוכדנאצר אביך · ומפני הגדולה אשר נתנה לו כל העמים אומות ולשונות היו חרדים ויראים מלפניו אשר היה חפץ היה הורג ואשר היה חפץ היה מכה ואם היה חפץ היה מרים · או היה משפיל · וכאשר רם לבבו וחזקה רוחו להזיד הורד מכסא המלוכה והכבוד הסירו ממנו · וגרשוהו ממשכנו וגו' עד אשר הכיר את בוראו ושכניע את לבבו · ואתה בנו בלשאצר לא השפל' לבבך עם היותך יודע כל אלה ועל אלהי השמי' התגאית ושמית כלי הקדש אתה וגדוליך ונשותיך כדרך בזיון וקלס ואחר כל לאלוהות אשר לא ישמעו ולא ידעו שבחת ולאלוה שנשמתך בידך וכל אורחותיך אליו לא נתת הוד והדר · אם שלכן מלפניו נשלח כף יד והכתב הלז רשם · וזהו הכתב אשר רשם · מנא מנא תקל ופרסין · זאת היא קריאת הכת' ופתרונו הוא מנא מנה וספר האלוה זמן מלכותך והשלימו · תקל תקלת ונשקלת במאזנים ונמצאת חסר · פרס פריסת ונשברה מלכותך ונתנה למדי ופרס · אז אמר בלשאצר לבישו לדניאל ארגמן · ורביד זהב על צוארו · והכריזו עליו היותו שליט בשלישי המלכות כי נכנסו דבריו באזניו והודה עליהם · ובאותה הלילה בעצמה נהרג בלשאצר כי אחד מעבדיו הכהו כוי' למען אשר כפי מלך מדי ופרס ודריוש המדי קבל המלכות הוא בהיותו בן ששים ושנים שנים:
הפרשה הז'

רלבג

ילבש ארגמן ורביד הזהב על צוארו והשלישית במלכות ישלוט · אז באים כל חכמי בבל ולא יכלו לקרות הכתב ולא להודיע למלך פתרונו על דרך הסיפור והאומר · אז המלך בלשאצר נבהל מאד ואור פניו משתנה עליו ושריו נבהלים ותועים · והמלכה על דבר המל' ושריו באה לבית המשתה · ענתה מלכה ואמרה המלך לעולמים יחיה אל יבהלוך מחשבותיך ואור פניך אל ישתנה · וידמה שזאת המלכה שהיא אשת נבוכד נצר או היא אשת אויל מרודך בנו · ואע"פ שהיא היתה אמו חלקה כבוד למלכות כמשפט · יש איש במלכותך אשר רוח אלהים קדושים בו ובימי אביך אור דעת שכל וחכמה כחכמת מלאך אלהים נמצאת בו · והמלך נבוכד נצר אביך הקימו גדול על כל החרטומים אשפים כשדיים גוזרים על אשר לא נמצאת בו כדניאל רוח אלהים יתרה ומדע ושכל פותר ...

רש"י

ועלא מנהון · ולמעלה מהן · די להון אחשדרפניא · שיתנו האחשדרפנים הללו עצה לשלשה הפרכים · ומלכא לא להוי נזיק · והמלך לא יהא נפסד בשום דבר מלכות המוטל עליהם לעשות: דניאל דנא · דניאל זה · מתנצח מתגבר · ומלכא עשית · המלך היה חושב בלבו · להקימו על כלם: הוו בעין עלא · היו מבקשו עלילה למצו' לדניאל בדב' המלכו' שיוכלו להלשין עליו · די לא נהשכח אמרו ביניהם לא נמצא לדניאל זה שום עלילה · להן השכחנה עלוהי · אבל נמצא עליו עלילה על ידי תורת אלהיו אם נוכל לבקש מאת פני המלך שום גזירה שיגזור להעבירו על תורתו והוא לא יקיים את מצות המלך והרי העלילה: הרגישו · משמשי על המלך: אתיעטו · נועצו · לקימא קים מלכא · להחזיק בדת המלך בכח לפי שמחדש באת למלוך ומדינה אחרת את וצריך חזוק · די יבעא בעו · אשר יבקש שום בקשה · להן מינך מלכא · זולתי ממך המלך: לגוב אריותא · לבור שאריות המלך שם: תקים אסרא · תעמיד חק זה · די לא להשניא · שלא לשנו' כדת מדי ופרס: די לא תעדא · שלא תעבר: כדי ידע · כאשר ידע: וכוין פתיחן ליה בעליתא · בעליתו · נגד ירושלם · נגד ב"ה · ואע"פ שחרב עכשיו כמו שאמר שלמה והתפללו אליך דרך ארצם · ברך על ברכיו · כורע על ברכיו: וזמנין תלתא · ערבי' שחרית ומנחה · כל קבל די הוא עבד וגומר · ככל אשר היה עושה לפני זאת:

דניאל ו

שפר קדם דריוש והקים על מלכותא לאחשדרפניא מאה ועשרין די להון בכל מלכותא: ועלא מנהון סרכין תלתה די דניאל חד מנהון די להון אחשדרפניא אלין יהבין להון טעמא ומלכא לא להוא נזק: אדין דניאל דנה הוא מתנצח על סרכיא ואחשדרפניא כל קבל די רוח יתירא בה ומלכא עשית להקמותה על כל מלכותא:

ה אדין סרכיא ואחשדרפניא הוו בעין עלה להשכחה לדניאל מצד מלכותא וכל עלה ושחיתה לא יכלין להשכחה כל קבל די מהימן הוא וכל שלו ושחיתה לא השתכחת עלוהי: אדין גבריא אלך אמרין די לא נהשכח לדניאל דנה כל עלא להן השכחנא עלוהי בדת אלהה: אדין סרכיא ואחשדרפניא אלן הרגשו על מלכא וכן אמרין לה דריוש מלכא לעלמין חיי: אתיעטו כל סרכי מלכותא סגניא ואחשדרפניא הדבריא ופחותא לקימה קים מלכא ולתקפה אסר די כל די יבעה בעו מן כל אלה ואנש עד יומין תלתין להן מנך מלכא יתרמא לגב אריותא: כען מלכא תקים אסרא ותרשם כתבא די לא להשניה כדת מדי ופרס די לא תעדא: כל קבל דנה מלכא דריוש רשם כתבא ואסרא: ודניאל כדי ידע די רשים כתבא על לביתה וכוין פתיחן לה בעליתה נגד ירושלם וזמנין תלתה ביומא הוא ברך על ברכוהי ומצלא ומודא קדם אלהה כל קבל די הוא עבד מן קדמת דנה:

אדין

אלין ה' ג' מ"ל וב' חסרים וסימ' די מרעע כל אלין תדיק ותרוע · תדיק ותסיף כל אלין מלכותא: ועלא מנהון סרכין תלתא די דניאל חד מנהון · אדין סרכיא ואחשדרפניא אלין הרגשו · אלין חיותא רברבתא: שלו' וסימ' מדוע דרך רשעים צלחה · היו צריה לראש · די יאמר שלה על אלההון כן כתיב · וכל שלו ושחיתה לא השכחת עלוהי · וזהירין הוו שלו למעבד · יום ביום די לא שלו: אדין ט' בטעם ר"פ וסימ' נפל על אנפוהי · שגיא מתבהל · די לא נהשכח לדניאל דנה · סרכיא ואחשדרפניא אלין · הרגישו והשכחו לדניאל · הרגישו על מלכא · קריבו ואמרין קדם מלכא ענו ואמרין קדם מלכא די דניאל: אזל מלכא להיכליה · אדין תתני פחת עבר נהרה: ברכוהי ל' רפי סימ' כל לשון ברכים דגשים במ"ב וסימ' הוה ברך על ברכוהי · וכל ברך שהוא לשון ברכים נפתח כולו ברכיהם למים · כרעו על ברכוהי · והנגינה לעיל: ברך על ברכוהי: י"ש ספרים כתיב בר"ך ונקו"ד ברי"ך ונמס"ר עלי"ו ל' חס"ר · וי"ש ספרי"ם שהו"א בר"ך ננק"ד הבי"ת בק"מץ והנגי"נה מלע"יל ונמס' עלי"ו ל' מלעי"ל · וי"ש ספרי"ם שהו"א מלר"ע והבי"ת קמ"ץ:

אבן עזרא

ספר · בכל מלכותא · הטעם מלכות כשדים: ועלא · סרכין · גדולים מהאחשדרפניא: נזיק · כמו בנזק המלך: אדין · מתנצח · כמו מנצח: עשית · חשב כמו עשתנותיו וככה עשתי עשרה כאשר פירשתי בספר המספר: אדין · בדת · מנהג וכן בלשון ישמעאל: הרגישו · התחברו כמו נהלך ברגש למה רגשו גוים: ולתקפה אסר · כמו וכל אסר אסר אסרה על נפשה: לגוב · לבור: די לא תעדה · חוק ולא תעבור: וכוין · חלונות וכן בלשון ישמעאל: נגד ירושלים · כמו שכתוב והתפללו אליך דרך ארצם: וזמנין תלתא · הם השלש תפלות שהעתיקו קדמונינו: ברך על ברכוהי · כמו ויברך על ברכיו: ומצלי · מתפלל וכן בלשון ישמעאל:

באדין

רד"ק

סרכין שוטרים תרגום ושוטריו וסרכוהי: עשית חשב מן עשתונותיו: עלה עלילה מן עלילות דברים: הרגישו על מלכא התקבצו על המלך מן למה רגשו גוים: אתיעטו נתיעצו: לגוב לבור: די לא העדא אשר לא תעבור:

בקש

רבינו סעדיה גאון

ועלה מנהון · למעלה מהן סוטרים שלשה אשר דניאל אחד מהם: טעמא · עצה: נזיק · ניזוק: מתנצח · נוצח: על סרכיא · שוטרים מתרגמינן סרכיא: ומלכא עשית להקמותיה · והמלך מחשב להקימו על המלוכה לילך לעשות מלחמותיו והוא ישב בהשקט: עשית · כמו ביום ההוא אבדו עשתונותיו: בעין עילה להשכחא · רוצין למצוא עליל' לדניאל מצד המלכו': עילה ושחיתה · עלילה ומום כמו כי משחתם בהם מום בם כלומר שום דבר תואנה: שלו · פשע ושגג' וי"א שלו ריסול כמו לא תשלה לא תתרשל: להן השכחנא עלוהי בדת אלהיה · כי אם נמצא עליו עלילה בדת אלהיה · פ"א מלך מלכותא כלומר שיגזור המלך דבר והוא יבטל וימצא לו עלילה: הרגישו על מלכא · כמו למה רגשו גוים לשון קיבוץ עם כמו בבית אלהים נהלך ברגש: אתיעטו · נתיעצו כמו עטה וטעם: לקיימא קיים מלכא · לקיים קיום המלך: אסר · כמו להאסר אסר על נפשו דבר שהוא מותר ונוהג בו איסור: די כל די יבעא בעו · שכל מי שיבקש רחמים ותפלה כמו דמתרגמינן אנא בעותך מן קדמי זו היא תפלה: יתרמי לגוב אריותא · יושלך בבור אריות: להן מינך מלכא · לפי שהיו אנשים במלכותו שמאמינים ומשתחוים ומתפללין לאדם: תקום אסרא · תקיים איסר: ותרשום כתבא · כמו הרשום בכתב אמת: די לא להשניא · שלא ישתנה: די לא תעדי · שלא תסור · ודניאל כדי ידע שבשבילו נרשם הכתב בא אל ביתו: וכוין · וחלונות פתוחות לו בעלייה שלו: נגד ירושלם · כדי שתהא תפלתו נשמעת שהיה מכוון את לבו נגד בית המקדש שנאמר והיו עיני ולבי שם כל הימים: וזימנין תלתא · ושלש פעמים ביום שחרית וערבית ומנחה היה כורע על ברכיו ומתפלל ומודה לפני אלהיו ושמא תאמר אותו היום התחיל ראה מה כתיב כל קבל די הוה עבד מן קדמ' דנא כמו שהיה רגיל לעשות קודם לכן אז היו הולכים והורבים סביבות בית דניאל ומצאו שם נערה ושאלוה מה עושה דניאל אמרה להם הוא כורע על ברכיו ומתפלל לאלהיו בעלייתו מיד הלכו ומצאו שנאמר אדין גבריא אילך הרגישו והשכחו לדניאל בעי ומתחנן קדם אלהה:

ארגישו

יציבא

אבן יחייא

הפרשה הז' שפר קדם דריוש וגומר כלומר טוב בעיני דריוש להקי' על המלכות מאה ועשרים שרים כי חלק מלכותו לחלקים האלה והפקיד על כל חלק שר אחד · ועל כלם מנה והפקיד שלשה אדונים אשר דניאל היה אחד מהשלשה למען שהשרים האלה יתנו חשבון מכל עניני ופרטי המלכות לאדונים האלה · והמלך לא יהיה נזוק בטורח ידיעת כל הפרטים · והדברים הכוללים ידע על פי אלה השלשה והדבר הקשה בם ישפוט הוא ויטה בו רצונו · אז דניאל היה מתנצח ומתגבר על האדונים חביריו ועל השרים משועבדיו · והנה לא מצד גאוה שהיה בו שהיה מכוין להשפילם רק כי להיו' שרוח אלהי היה בו מיותר עליהם לכן בכל מעשיו היה מצליח מהם והיה מתגבר עליהם · מה שלכן המלך חשב להקי' הוא לבדו על כל המלכות כאשר עשה פרעה ליוסף · ולכן האדונים והשרים מפני הקנאה היו מבקשים למצוא עלילה על דניאל בהנהגת המלוכה כדי להלשינו למלך שאינו מצליח בכל דרכיו וכמוהו כמוהם אשר לפעמים ייטיבו ולפעמי' ירעו · ובהיות שלא מצאו לו עלה בהנהג' המלכו' לכן הסכימו

תורת חסד

ברכת ישרים

יכולני לומר כי המנה הא' הנזכר למעלה הוא לומר כי מנה האל ית' שנות דריוש ועל כן מגבה מלכותו של בלשאצר והשלמה וזה יובן עם מה שביארתי למעלה בענין מה שעשה נ"נ רומו של צלם משסים אמה והוא לפי שבו ביום שנכנס כ"ל להיכל נולד שטנו דריוש באופן כי הוכרח הדבר כי תכף לשקיעתו של בלשאצר תהיה סמיכתו של דריוש מדאה · או יר' לומר כי עם היות שהיה מכמה שנים מלך על מדי עתה קבל גם מלכות כשדים ולכן לא אמר מלך על כשדים או מלך בבבל כי לא יאמר לשון זה כי אם על מי שלא מלך מקודם: או יר' הנה דניאל אמר ויהבת למדי ופרס שנראה כי תכף ומיד נתן המלכו' לשני המלכיות האלה כאחת ולא כן היה כי המדאי' הם הם אשר לקחו המלכות בעת ההיא ולא הפרסיים כי אם אחרי שנה אחת ולזה אמר ודריוש מדאה קבל מלכותא כבר שנין שתין ותרתין באופן דהוה ליה כמאן דליתיה כי תכף מת וכתן המלכות מיד לפרס · או יר' קבל המלכות הנזכר אשר נגזר עליו להיותו ממדי ופרס והוה ליה כאילו הוא בעצמו היה מדאי ופרסי יען אשר הוא נתן את בתו לכורש הפרסי ומלך עליו:

שפר קדם דריוש והקים על מלכותא יר' ולפי שדריוש היה כבר מלך על פרס לכן שפר קדם דריוש והקים על המלכות הנזכר לאחשדרפניא מאה ועשרין די להון בכל מלכותא דא ומלכא לא להוא נזק בזה כלל כי מלכותו על מדי בכל מעלה ולא יוסיף ולא יגרע לו דבר ממה שהיה מקודם אם יוציאוהו האחשדרפנים והסרכין הללו ממלכותא דנה · או יר' לומר כי דריוש ראה מלך אחד שעדין היה המלכות של בבל עתיד להיות שנה אחת והיה עתיד להיסר לכן אמר יותר טוב הוא לי שיהיו הם המולכים עליו ולא שאהיה אני בעצמי היוצא והבא על עניניהם כמנהג המלכים האחרים כי טוב לי שהגזרה תחול עליהם ולא עלי או יר' לומר כי מלך אחר ראה שמלכות בבל הוא במציאות ומלך אחר ראה שמלכות ישראל הוא כמעט עולה לכן המציא המלאה זו די להון אחשדרפניא אלין בכל מלכותא ועלא מנהון סרכין תלתא די דניאל חד מנהון באופן שיהיו מבני האומות הללו שולטין במלכות הזה בזמן אחד: או אולי כיון לומר כי אחרי שיהיה דניאל אחד המיוחד שבהם אולי ישאר כן המלכות זמן רב ולא יחרב מלכות כשדים משום דהוה ליה כיון שכבר מלכו עם ישראל אחרי היות דניאל במדרגה גדולה כזאת ולזה אמר כי אדין דניאל דנה כשהבין כונת דריוש שהיה כמעט להמליכוהו מתנצח על סרכיא ואחשדרפניא כל קבל די רוח יתירה ביה ממה שנהפך אז לאיש אחר כמו שנאמר בשאול ע"ה ומלכא עשית להקמותיה על כל מלכותא מלך כובותיו הנזכרות או מלך שהיה רואה שנהפך לאיש אחר ואמר בלבו כי לא להנם היה העניין ההוא · הורצה לומר כי מתרי טעמי הוה מתנצח וכו' אם ממאי די רוח יתירא ביה ואם ממאי דמלכא עשית להקמותיה על כל מלכותא אשר על כן היה מן הראוי לו להתנהג בשררה עליהם כי להקמותיה על כל מלכותא · או יר' אדין דניאל דנה הוה מתנצח לפי שהיה יודע שהיה מתחיל ענין מלכותו · או יר' לומר שהיה מתנצח עליהם לפי שהיה רואה שהם היו הולכים ודלים והיה להם הגאה התמידית ממלכותם והוא היה הולך וגדל והיה מתחיל תחז מלכותם של ישראל · אדין סרכיא והאחשדרפניא כשהבינו כל העניינים האלה הוו בעין עלה להשכחא לדניאל מצד מלכותא והוא מוכן עם האמיר · וכל עלה ושחיתה לא יכלין להשכחה כל קבל די מהימן הוא קדם מלכא עד דעבית להקמותיה על כל מלכותא · וכל שלו ושחיתה לא השתכחת עלוהי בעיני רגשי המלכות: אדין גבריא אילך אמרין די לא נהשכח לדניאל דנה ר"ל זה האיש אשר המתנו וכו' להן השכחנ' עלוהי בדת אלהה כי באומרנו שהוא יהודי לא ימשול על מלכותנו ומה גם עתה כעת בגרמה בכבר עצמית מלכותם של ישראל: אדין סרכיא ואחשדרפניא אלין הרגישו על מלכא וכן אמרין ליה דריוש מלכא לעלמין חיי אתה ולא אשר אתיעטו כל סרכי מלכותא לקיימה קים מלכא יר' הנה אתה המלך חסת על המלכות וראית להקים על מלכותא לאחשדרפניא מאה ועשרין וכו' והוא במרד כי עדין מלכות בבל קיימת והנה כא יש בינינו מחלוקת והסכמנו רוצים שכדי שיהיה העולם בהשקט ובשלוה לתקפא אסר די כל די יבעא וכו' והוא או אתיעטו כל סרכי מלכות' סגניא וכו' והוא כאילו אמרו לו דסגניא והדבריא ופחותא ושאר האחשדרפנים מלבד המאה ועשרים היו רוצים קיומו של המלך שהיה רוצה לאסר ולתקן המלכות אך לא באופן ההוא כי אם באופן אחר וטעם זה יוהן זמן שלשים יום וביני וביני לא יבעה כל אנש שום בעו כי אם מן המלך ורצו לומר או כי היה העונש אל האיש ההוא העובר בשישליכוהו לגב אריותא יודע בעולם שעדין מלכו' בכל הנכרא אריה קים וכו' · או יר' בקים' לקימה קים מלכא עליהם ולא שיהיו המושלים על הם האחשדרפנים והסרכין · או יר' לקימה קים מלכא על מלכות בבל והוא בשישליכו את העובר על מה שנאמר לגוב אריותא וכמו שאמרתי: כען מלכא תקים אסרא ומה שתרשום על הכתב רוצה די לא להשניה כדת מדי ופרס והנה באומרם אליו די לא תעדא החניפו למלך ורצו לומ' לו די לא תעדא דת מדי ופרס רק שיהיה המלכות ההוא קיים לעולם: כל קבל דנה מלכא דריוש כל קבל שהחניפוהו · או יר' כל קבל שראה שרצו לקיים קיימו · או יר' כל קבל שראה שהיה מחלוקת במלכות רשם כתב כמו שאמרו לו ורשם עם זה האסרא ה"ל:

ודניאל

רלב"ג

ומשרי קטרין · ומתיר קשרים: ר"ל שהוא מבין הדברים הסתומים ויפלו בהם הספקות והמבוכות · כי מרוב הספקות ידמה המעיין בהם שהם נקשרים בקשרים לא יוכל לצאת מהם להתירם · ... ומתיר הקשרים ההם · מלך עד נסתבכתו עד שהיה מגיע אל אמתת הדברים ההם: אז דניאל בא לפני המלך ענה המלך ואמר לדניאל אתה הוא דניאל אשר מגלות היהודים

אשר

אבן עזרא

באדין · לגוב אריותא · בור היה מלא אריות ושם משליכים טורפים וכל מי שהיה בן מות : בהם עלוהי · רע בעיניו : שם בל · לבו כמו בלשון ישמעאל בל לב להצילו ועד בא השמש : משתדר · אין לו חבר ופירושו כמו מחשב בכל יכולתו ומבקש עלילות : בעזקתיה · בטבעתו ויש אומרים כי כן ויעזקהו : ובת · לן · טות · כם וכן בלשון ישמעאל : ודחון · כגינות ושירות : בשפרפרא · בעלות השחר : עציב · מן עצבון : בתדירא תמיד :

חבולה

רש״י

הרגישו · משמשו וחפשו : על אסר מלכא · על בטול איסור המלך יציבא מילתא אמת הדבר : לא שם עליך מלכא טעם לא נתן נב ועלה וכו׳ גזרותך : בעא בעותיה · מתפלל תפלתו : כדי מילתא שמע הדבר : שגיא באש עלוהי הרבה הרע בעיניו שהיה אוהב את

[illegible]

דניאל ו

ע׳ דטעם — אֱדַ֫יִן גֻּבְרַיָּא אִלֵּךְ הַרְגִּשׁוּ וְהַשְׁכַּחוּ
ב׳ ובענין חד כתי ח׳ · ל — לְדָנִיֵּאל בָּעֵא וּמִתְחַנַּן קֳדָם אֱלָהֵהּ׃
ותכי בלים׳ — בֵּאדַיִן קְרִבוּ וְאָמְרִין קֳדָם־מַלְכָּא עַל־
אֱסָר מַלְכָּא הֲלָא אֱסָר רְשַׁמְתָּ דִּי כָל־
אֱנָשׁ דִּי־יִבְעֵא מִן־כָּל־אֱלָהּ וֶאֱנָשׁ עַד־
יוֹמִין תְּלָתִין לָהֵן מִנָּךְ מַלְכָּא יִתְרְמֵא
לְגוֹב אַרְיָוָתָא עָנֵה מַלְכָּא וְאָמַר
יַצִּיבָא מִלְּתָא כְּדָת־מָדַי וּפָרַס דִּי־לָא
ט׳ דפסם בפיפ׳ — תֶעְדֵּא׃ בֵּאדַיִן עֲנוֹ וְאָמְרִין קֳדָם
מַלְכָּא דִּי דָנִיֵּאל דִּי מִן־בְּנֵי גָלוּתָא דִּי
עליך ק׳ — יְהוּד לָא־שָׂם עֲלָיךְ מַלְכָּא טְעֵם וְעַל־
אֱסָרָא דִּי רְשַׁמְתָּ וְזִמְנִין תְּלָתָה בְּיוֹמָא
טו ב׳ חד כתי׳ ח׳ — בָּעֵא בָּעוּתֵהּ׃ אֱדַיִן מַלְכָּא כְּדִי
מִלְּתָא שְׁמַע שַׂגִּיא בְּאֵשׁ עֲלוֹהִי וְעַל
ל — דָּנִיֵּאל שָׂם בָּל לְשֵׁיזָבוּתֵהּ וְעַד מֶעָלֵי
ב׳ כתי׳ ב׳ · ל — שִׁמְשָׁא הֲוָא מִשְׁתַּדַּר לְהַצָּלוּתֵהּ׃
בֵּאדַיִן גֻּבְרַיָּא אִלֵּךְ הַרְגִּשׁוּ עַל־מַלְכָּא
וְאָמְרִין לְמַלְכָּא דַּע מַלְכָּא דִּי־דָת
לְמָדַי וּפָרַס דִּי־כָל־אֱסָר וּקְיָם דִּי־

יתיר ד׳ — מַלְכָּא יְהָקֵים לָא לְהַשְׁנָיָה׃
ה׳ נטע׳ — בֵּאדַיִן מַלְכָּא אֲמַר וְהַיְתִיו לְדָנִיֵּאל
ל וחד רמו — וּרְמוֹ לְגֻבָּא דִּי אַרְיָוָתָא עָנֵה מַלְכָּא
יתיר ה׳ — וְאָמַר לְדָנִיֵּאל אֱלָהָךְ דִּי אַנְתְּ פָּלַח־
ל — לֵהּ בִּתְדִירָא הוּא יְשֵׁיזְבִנָּךְ׃ וְהֵיתָיִת
ל וחס׳ · ל — אֶבֶן חֲדָה וְשֻׂמַת עַל־פֻּם גֻּבָּא וְחַתְמַהּ
ל · ל — מַלְכָּא בְּעִזְקְתֵהּ וּבְעִזְקָת רַבְרְבָנוֹהִי
ל · ט׳ בטע׳ בסי׳ — דִּי לָא־תִשְׁנֵא צְבוּ בְּדָנִיֵּאל׃ אֱדַיִן
ל · ל — אֲזַל מַלְכָּא לְהֵיכְלֵהּ וּבָת טְוָת וְדַחֲוָן
ב׳ · ל · ל — לָא־הַנְעֵל קָדָמוֹהִי וְשִׁנְתֵּהּ נַדַּת
ל · ל — עֲלוֹהִי׃ בֵּאדַיִן מַלְכָּא בִּשְׁפַרְפָּרָא כ
ל · ל — יְקוּם בְּנָגְהָא וּבְהִתְבְּהָלָה לְגֻבָּא דִּי־
ל — אַרְיָוָתָא אֲזַל׃ וּכְמִקְרְבֵהּ לְגֻבָּא
ל · ל · ה׳ ז בטע׳ בסי׳ — לְדָנִיֵּאל בְּקָל עֲצִיב זְעִק עָנֵה מַלְכָּא
וְאָמַר לְדָנִיֵּאל דָּנִיֵּאל עֲבֵד אֱלָהָא
יתיר ה׳ — חַיָּא אֱלָהָךְ דִּי אַנְתְּה פָּלַח־לֵהּ
ב׳ · ל · ל — בִּתְדִירָא הֲיִכִל לְשֵׁיזָבוּתָךְ מִן־
אַרְיָוָתָא׃

אדין

קריבו י׳ חסר בלישנא וסימ׳ נמסר בסדר ויקרא : באדין כל ר״פ דסיפ׳ באדין במי״ג אדין וסימ׳ נמסר במס׳ רבתא בערך א״ר בס״ד : כל ל׳ קמץ אדין מלכא כדי מלתא · והוא חד מן א״ב מן תרין תרין אתין דלוג ול׳ קמץ וסימ׳ במסרה רבתא :

רד״ק

באש רעה : בל כמו לב הפוך כלומר שם לבו להצילו וי״מ בל מחשב וכן הוא בלשון ערבי בג״על בל״ך כמו שים מחשבתך ואא״ז ז״ל פירשו כמשמעו לשון לא כלומר כל לאו שמצא היה טוען עליו להצילו כלו׳ לא תוכלו לעשות מפני כך ובאשר היו מבטלי׳ אותו טענה היה משים אחר : משתדר משתדל ובמשנ׳ ובמקום שאין אנשים השתדל להיות איש כמו השתדל : צבו רצון כלו׳ שלא ישנה רצונם להזיקו שלא ישנה רצון המלך להצילו : ובת טות ולן בתענית וכן בלשון ר״ז״ל בפסחים ובת טות ולא אבדיל ר״ל שלא אכל כל הלילה כשלא היה לו יין להבדלה : ודחון לא הנעל קדמוהי השלחן ובתוספתא הדקיונות של בעלי בתים פי׳ שלחנות וי״מ המלה מורכבת ודי יחון כלו׳ מגידי החידות ובעלי השיר : בשפרפרא בשחר אז יבקע כשחר ת״י בכן יתגלי בשפרפרא :

חבולה

רבינו סעדיה גאון

יציבא · אמת : שם עלך מלכא טעם · כלומר גזר גזירה על גזירת המלך וביטל גזירת המלך מפני גזירתו והוא מתפלל שלש פעמים ביום : שגיא באש עלוהי · מאד הרע לו : ועל דניאל שם בל · שם לב בהפיכת התיבה כמו כבש כשב וכמו שמלה שלמ׳ וי״א שם תחבולות ופותרין בל בלילות דברי׳ ופיום אמרים וי״א כח ושכם ד״א ועל דניאל שם בל לשזבותיה שם כופר ממון להצילו כמו שנאמר מנדה בלו והלך וגרסינן בנדרים אמר רבא פרי ליה לנורבא מרבנן למימר נורבא מרבנן הנה דלא למיתן כרגא שנאמר ומנדה בלו והלך מנדה זו מנת המלך בלו זה כסף גולגלתא והלך זו ארנונא כלומר על דניאל שם כופר ממון להצילו כמו שנא׳ ואם כופר יושת עליו שרצה לפדותו בממון ולא יכול כך פירש רב מתתיהו הגאון ז״ל : הוה משתדר · מתעסק ונלחם ונאבק עם שריו כדי להצילו ויאבק מתרגמינן ואישתדל רי״ש מתחלף עם למ״ד כמו והלו והדי ופתרון שניהם והנה : והיתיו · והביאו : ורמו · והשליכו : והיתית · והובאה : ושומת · והושמה על פי הבור : וחתמה מלכא בעזקתיה · וחתמה המלך בטבעתו שכן קורין לחותם סיתומה ולמה כסו הבור באבן וחתומה בטבעת המלך ובטבעות שריו שאם היה הביר פתוח היו זורקין עליו לונכיות וחצים אותן ששונאין אותו ואומרים פי הראיות הרגוהו : די לא תשנא צבו בדניאל · שלא תשתנה תאות׳ והפצם בדניאל כלומר שאם לא יהרגוהו האריות בבור יהרגוהו הם : ובת טות · לן בלא אכילה ושתייה וילן מתרגמינן ובת : טות פי׳ אדם שלא אכל בערב כדאמרינן אל תמה בלא טות וגם בלשון ערבי מי שלא הוכל בערב אומרים עליו טווה אל ברא פ״א ובת טוות ואשה בתולה : ודחון · ומזמרין בכינורות ובנבלים לא נכנסו לפניו כי כן היה משפט חוקו להביא לפניו נערות בתולות ומשחקות לפניו ודחון כמו ומדון תיבה הפוכה : בשפרפרא · בשחר כמו ברוחו שמים שפרה : בנגהא · נשרש יאיר היום כמו שאמרו חכמים באורתא דתליסר נגהי ארבסר וכמו נגה ליה יומא : בקל עציב · בקול עצב ושפל · אלהי שלח מלאכיה · אריה דבי עילאי הוא אריה של גפא הבאר היה שואג והומר השמרו אריות שלא תזיקו לאריה בן גור אריה ואמנם כי דבקו שניהם ומלתעותם יחדו בלי פירוד מאימת אריה השואג וסגר פיות האריות וגם המחיתוני וגם אחרת גדולה מזו הפליא עמי אשר הביא חבקוק הנביא מארץ יהודה וארוחות פועלי שדהו עמו יחדו והביאו אלי ואכלנו ושתינו יחד והללנו שם הגבורה זהו הנך נדרבו על יד המלאך שהביאו והנני חי כאשר אדוני רואה :

תורת חסד · ברכת ישרים

ודניאל כדי ידע די רשים והוא שאמר די לא להשניה כדת מדי ופרס על לביתה וכו׳ כל קבל די הוא עבד מן קדמת דנה והענין הוא כי לא רצה להביא עצמו בויכוחין ולזה על לביתה אך אמנם היה חושב כי אחרי שמה שהיה עושה לא היה כי אם שהיה עושה מה שהיה עושה מקודם באופן שהיה כתוב עליו היה נראה לו שלא היה חוטא בזה כי הם לא אמרו כי אם די יבעה בעו מן כל אלה והנה והוא לא כן עשה כי אם שהיה עושה מה שגזרו חכמיו וכו׳ · ואולי בהו׳ די לא להשניה הבין דניאל בפירושו זה הענין בעצמו פירלה לומר שלא ישנה שום אדם ממה שהיה עושה מקודם והוא אומר כדי ידע די רשים כתבא : או אולי היה אפשר לפרש די לא להשניה מלכות בבל עם תקנתא דא כדת מדי ופרס : אדין גבריא אילך הרגשו והשכחו לדניאל וכו׳ באדין קרבו ואמרין קדם מלכא ית׳ קריבו מדלת העם ואמרין קדם מלכא על אסר מלכא ית׳ הנה לפי שראו את עצמם היותם מדלת העם והיו יראים שמא לא יביאום להכנס היו מתקרבין והיו אומרים בפיהם על אסר מלכא על אסר מלכא כלו׳ מה שהכנסנו באים פה הוא על דבר נוגע למלך וכו׳ · או ית׳ היו עושים את עצמם כאילו הם באים לשאול היות שאלה מאת המלך ולזה הקדימו דבריהם ואמרו כי לפי האמת לא היה ראוי להם לבטל ידו בדבר ההוא שהין רוצי׳ לשאול ממנו אך המכה מה שהם באים שם הוא על אסר מלכא שאסר די כל מאן די יבעה בעו וכו׳ והוא בעצמו אומרים הלא אסר רשמת וכו׳ ואמרו די כל אנש לומר ואפי׳ שיהיה השואל איזה פחות שיכנס לפני המלך ולכן נכנסנו אנחנו כעת לפניך וכשראה המלך שהאריכו בזה אמר יציבא מלתא וכו׳ כדת מדי ופרס די לא תעדא ואולי רצה לומר כי הוא אמת בכתב לשון זה והנה הם אמרו לו לשון זה לכוונה אחרת והוא הבין הדבר כפשוטו · או ית׳ לומר יציבא מלתא כי אפילו שיהיה כל אנש ואפי׳ היותר פחות שבעם ראוי לו לעשות כן : באדין ענו ואמרין קדם מלכא ית׳ אחרי שכמלאו שם עם ההמלהה היא פעמי ענו ואמרו לו הנה לא דברינו אלא הם יען די דניאל וכו׳ ועל אסרה די רשמת שאמרת די לא להשניה שירלה די לא להשניה ולומר כי דניאל איננו שואל פום שלא רק שהוא עושה מה שהיה עושה מקודם וכו׳ כי מאחר שאנחנו רואים דזמנין תלתא ביומא בעא בעותה ממנו ילמדו הכל ויתפשט בעולם תקלה רבה : אדין מלכא כ[illegible] וכו׳ ועל דניאל שם בל לשיזבותיה והוא מגד הטענה שאמרתי ועד מעלי שמשא הוה משתדר להצלותיה באומר אליהם כי כשם שהיום משתנה ג׳ פעמים כמו כן התקינו אנשי כנסת הגדולה [illegible] תפלות שהוא מתפלל ואין להאשימו על מה שבעא וכו׳ · או ר״ל שאמר להם מה שהיה אומר אברהם הע״ה וכמו שאמר זל מרגלית וכו׳ תלאה בגלגל חמה וכו׳ : באדין וכו׳ דע מלכא די דת למדי ופרס והיה המתך בעצמה די כל אסר וקים וכו׳ לא להשניה בסוס כל שבגדדים כמו שאתה עושה וא״כ ממה שהיה באומתך הנחנו באים אליך וכו׳ : באדין מלכא אמר וכו׳ ענה מלכא ואמר לדניאל אלהך די אנתה פלח ליה בתדיר׳ הוא ישיזבינך בטענה זו גם כי אני לא יכולתי להצילך עם טענה זו : אדין אזל מלכא להיכליה להורות להם שקבל עליו כונתו הטובה שהיה [illegible] להמליכו ובת טות ועם היות שהיה לו אז להנעל דחוון קדמוהי מגד זה שאמרתי הוא מגד שלא ירצה שהיה קץ בדברי אנשי המלכות ההוא עכ״ז לא הנעל קדמוהי : באדין מלכא בשפרפרא יקום בנגהא כדי שלא יראהו איש הולך יחידי עם היותו מלך אשר כמוהו ובהתבהלה לגובא די אריותא אזל כי הנה ענין הגוב ההוא היה מקודם שלא כרצונו אשר היה עדין מורה שהיה עדין מלכות בבל קיים וכמקרבה לגבא לדניאל בקל עציב זעיק ואמר לו לדניאל פעם א׳ ואפי׳ בטעם ההיא היה בקל עציב ולא יכול להתאפק עד ישיב לו דניאל ולזה ענה ואמר דניאל עבד אלהא חייא אלהך די אנתה פלח ליה בתדירא היכל לשיזבותך וא״ל מן אריותא לרמוז למלכות בבל כאמור :

אדין

אבן יחייא

הסכימו לבקשה בדת אלוהו כדי להעבירו על דתו · בחשבם שלא יגלה מאחד מעניניו · ואם שיעבור על דת אלוהו ולעון ההוא לא יצליחהו עוד · ואם שיעבור על דת המלך ובעונש ההוא יומת · וזאת היא העצה כי נאספו האדוני׳ והסריס לפני המלך ואמרו לו יועצו כל שרי המלכות לכבוד כדי למלך ולהזק איסר שכל מי שישאל שאלה מן כל אלוה ואנוש עד שלשים יום רק ממך המלך יושלך לגוב אריות · והראו לו כי הם עושים זה לשוב למלך לנוסך כלם ידאו מלפניו לפחות חדש · ימים ישאלו להם הרוב שהוא מהעבוד׳ הבאים כל ימי קיומם ועתה המלך קיים האיסר ותרשום ונכתב שלא ישתנה הדת הזה · ויהיה כמו כדת פרס ומדי אשר לא תעבור · ומפני זה המלך קרוים רשם הכתב והאסר · ודניאל אף כי ידע שנרשם הכתב מפני זה לא נמנע מלהתפלל לאלהיו ובא לביתו מקום אשר בחדרו חלונות פתוחות לו שם נגד ירושלם · ופעמים שלש היה כורע על ברכיו ומתפלל ומודה לפני אלוהו כאשר היה עושה מקדם · ואז האנשים האלה באספו ומצאו דניאל מתפלל ומתחנן לפני אלוהיו · ואז נקרבו ואמרו לפני המלך על אסר המלך · הלא אסר כתבת שכל איש שישאל מן כל אלוה או מאנשי דבר רק ממך עד שלשים יום שיושלך לגוב אריות · ענה המלך אמת הדבר וכדת פרס ומדי אשר לא יעבור · אז ענו ואמרו לו כי דניאל אף שהוא מן בני הגולה מיהודה שהוא היה ראוי להיות נכנע לא עשה משיבות ממך המלך ולא מהכתב אשר רשמת ושלש פעמים ביום מבקש בקשתו הידועה מאלהיו · אז המלך כששמע הדבר וירע מאד בעיניו בעבור דניאל שהיה אוהב אותו · ועליו שם לב להצילו · ועד בא השמש היה משתדל להצילו · ואז האנשים האלה

רלב״ג

אשר הביא המלך אבי מן יהודי׳ שמעתי עליך אשר רוח אלהים בך ואור הדעת ושכל וחכמה יתרה נמצאת בך · ועתה הובאו לפני חכמים האשפים אשר יקראו כתב זה ופתרונו ואינם יכולים להגיד פתרון הדבר · ואני שמעתי עליך תוכל לפתור פתרונות ולהתיר קשרים · לכן אם תוכל לקרוא הכת׳ ולהודיעני פתרונו תלבש ארגמן ורביד הזהב על צוארך ובשלישית המלכות תשלוט : [illegible] ענה דניא׳ ואמ׳ לפני המלך מתנותיך לך יהיו ודורוניך לאחר תן · אך אקרא למלך הכתב ופתרונו אודיענו · ר״ל שבזולת מתנותיך הנני מוכן לעשו׳ רצונך אך לא החליט המאמ׳ שלא ירצה לקחת מתנותיו בשום פני׳ כי כבר המלך לפי מה שירצה במה שאמר זה שכבר קבל דניאל אותן המתנות · ומזה נשתלשל הדבר שהיתה לדניאל זאת הגדולה בעת מלכות דריוש : אתה המלך הנה האלהים העליון מלכו׳ וגדולה וכבוד והוד נתן לנבוכד נצר אביך ומן הגדולה אשר נתן לו כל העמי׳ האומות ולשונות היו חרדי׳ ויראים מלפניו אשר היה רוצה היה הורג ואשר היה רוצה היה מכה ואשר היה רוצה היה מרים ואשר רוצה היה משפיל · וכאשר רם לבבו ורוחו חזקה להרשיע הורד מכסא המלכ׳ והכבוד הסירו ממנו ויגורש ממשכן האנשי׳ והוש׳ לבבו כלב חיה ועם חיות השדה היה

רש"י

חבולה לא עבדת · שום דבר כיעור ושקר לא עשיתי : שגיא טאב עלוהי · הרבה הוטב בעיניו · ולדניאל · ואת דניאל צוה להעלות מן הבור : די הימין באלהיה · אשר הימין באלהיו : די אכלו קרצוהי · אשר הלשינו עליו · ולא מטו לארעית גובא · לא הגיעו לתחתית הבור עד שמשלו בהם האריות וכל עצמותיה' הדיקו : באדין דריוש מלכא · די דארין בכל ארעא · שדרין בכל הארץ · שלמכון ישגא · ובמלכות כורש · שמלך אח' דריוש שלא מלך דריוש המדי אלא שנה אחת ונהרג במלחמ' כאשר כתו' בספר יוסף בן גוריון והמליכו את כורש חתנו עליהם בתוך החיל : באדין

רבינו סעדיה גאון

זכו השתכחת לי · זכות נמצאת לי : חבולה לא עבדת · כלום פשע והשחת' לא עשיתי כי שחת עמך מתרגמינן אדי חבילו עמך : טאיב עלוהי · הטיב עליו · להנסקא · להוציא ולעלות : חבל · מום : די הימין באלהיה · שהאמין באלהיו : אכלו קרצוהי · הלשינוהו שכל מי שמלשין חבירו ראוי לו כאילו אוכל נואתו · ד"א אכלו קרצוהי הלשינוהו שכל מי שמלשין את חבירו כאילו הורגו ושוחטו דתנן קרצו ומירק אחר שחיטה על ידו ואמרו חכמים לישנא בישא תלתא קטלא : לארעית גובא · לקרקעית הבור : גרמיהון הדיקו · ועצמותם כתתו הדק : מן קדמי שים טעם · מלפני נגזרה גזירה : זייעין ודחלין · יראים ופוחדים כמו כזדעזע : משזיב · שהציל לחנניה מישאל ועזריה מכבשן האש ומציל שהציל לדניאל מגוב אריות : אתין ותמהין · אותות ומופתים : בשנת

אבן עזרא

חבולה · השחתה : והוסק · כמו אסק שמים : ולא מטו לארעית גובא · לא הגיעו לתחתית הבור : גרמיהון · עצמותם חמור גרם : ודניאל דנא הצלח במלכות דריוש ובמלכות כורש פרסאה · והנה יורה כי לא חיה יותר כי זקן היה ושסבצר הוא זרובבל ולא דניאל בשתי ראיות שאמר על זרובבל פחת יהוד' ויהי לו לששבצר שמיה כי פחה שמיה ורביה אחרת גדולה וחזקה מזאת שאמר זכריה ידי זרובבל יסדו הבי' הזה וככה כתוב בספר עזרה ושם כתוב אדין ששבצר דך אתא יהב אשיא די בית אלהא די בירושלם : בשנת

רד"ק

חבולה לא עבדת דבר השחתה : והסק והועלה : ולא מטו לארעית גבר ולא הגיעו לתחתית הבור :

22 אֱדַיִן דָּנִיֵּאל עִם־מַלְכָּא מַלִּל מַלְכָּא לְעָלְמִין חֱיִי׃
23 אֱלָהִי שְׁלַח מַלְאֲכֵהּ וּסֲגַר פֻּם אַרְיָוָתָא וְלָא חַבְּלוּנִי כָּל־קֳבֵל דִּי קָדָמוֹהִי זָכוּ הִשְׁתְּכַחַת לִי וְאַף קֳדָמָךְ מַלְכָּא חֲבוּלָה לָא עַבְדֵת׃
24 בֵּאדַיִן מַלְכָּא שַׂגִּיא טְאֵב עֲלוֹהִי וּלְדָנִיֵּאל אֲמַר לְהַנְסָקָה מִן־גֻּבָּא וְהֻסַּק דָּנִיֵּאל מִן־גֻּבָּא וְכָל־חֲבָל לָא הִשְׁתְּכַח בֵּהּ דִּי הֵימִן בֵּאלָהֵהּ׃
25 וַאֲמַר מַלְכָּא וְהַיְתִיו גֻּבְרַיָּא אִלֵּךְ דִּי־אֲכַלוּ קַרְצוֹהִי דִּי דָנִיֵּאל וּלְגֹב אַרְיָוָתָא רְמוֹ אִנּוּן בְּנֵיהוֹן וּנְשֵׁיהוֹן וְלָא־מְטוֹ לְאַרְעִית גֻּבָּא עַד דִּי־שְׁלִטוּ בְהוֹן אַרְיָוָתָא וְכָל־גַּרְמֵיהוֹן הַדִּקוּ׃
26 בֵּאדַיִן דָּרְיָוֶשׁ מַלְכָּא כְּתַב לְכָל־עַמְמַיָּא אֻמַיָּא וְלִשָּׁנַיָּא דִּי־דָאְרִין בְּכָל־אַרְעָא שְׁלָמְכוֹן יִשְׂגֵּא׃
27 מִן־קֳדָמַי שִׂים טְעֵם דִּי בְּכָל־שָׁלְטָן מַלְכוּתִי לֶהֱוֺן זָאְעִין וְדָחֲלִין מִן־קֳדָם אֱלָהֵהּ דִּי־דָנִיֵּאל דִּי־הוּא אֱלָהָא חַיָּא וְקַיָּם לְעָלְמִין וּמַלְכוּתֵהּ דִּי־לָא תִתְחַבַּל וְשָׁלְטָנֵהּ עַד־סוֹפָא׃
28 מְשֵׁיזִב וּמַצִּל וְעָבֵד אָתִין וְתִמְהִין בִּשְׁמַיָּא וּבְאַרְעָא דִּי שֵׁיזִיב לְדָנִיֵּאל מִן־יַד אַרְיָוָתָא׃
29 וְדָנִיֵּאל דְּנָה הַצְלַח בְּמַלְכוּת דָּרְיָוֶשׁ וּבְמַלְכוּת כּוֹרֶשׁ פָּרְסָיָא׃ בשנת

(ל׳ · ל׳ב׳ · ל׳ · ל׳ · יתיר י׳ · ל׳ · ל׳ב׳ · ל׳ · ל׳ · ל׳ · ל׳ וחד ורמו · ל׳ · ל׳ ה׳ דטע׳ בספ׳ · דיירין ק׳ · סימן · זייעין ק׳ · ג׳ כתיב א׳ · י״ו איתדין · ב׳ · ל׳ · פרסאה ק׳)

מסרה

אלהי ב׳ וסימ׳ ועד אחרין על קדמי דניאל · אלהי שלח מלאכה וסגר : כל ך פשוטה בלישן ארמי קמץ במ״ד פתחין וסימ׳ מברך שדרך מישך תתהרך : אילך כל סיפרא אילך במ״ה אילין יג׳ מנהון מ״ל יב׳ חסר וסימ׳ נמסר לעיל ריש ס מ׳ו׳ : רמו ל׳ ואמר מלכא והיתיו והד ורמו באדין מלכא אמר והיתיו לדניאל ואינון מן מלין דחד רי״ש וחד ורי״ש וכל חד וחד ל׳ דכו׳ וסימ׳ נמסר במסרה רבתא במערכת אות הרי״ש בס״ד : סימ׳ כל סיפרא ר״פ ומן במ׳א מן וסימ׳ מן קדמי שים טעם די בכל שלטן : סיפא ג׳ כתיב אל״ף וסימ׳ דהא היא זקים לעלמין ומלכותה · ושלטנית יהעדון להשמדה ולהובדה · עד כה סופא די מלתא אנא דניאל :

אבן יחייא

האלה נקבצו על המלך ואמרו אליו דע כי יש דת לפרס ומדי שכל אסר וקיום שיקיים המלך אין להשיב · מה שהוכרך שמלך להרשות שישליכו לדניאל לגוב אריות ואמר שיו אלהיך אשר אתה עובד אליו תמיד ואף בזמן כזה שמת נפשך בכפך כדי לעובדו הוא יצילך · והובאה אבן אחת והושמה על פי הבאר ויחתמהו המלך בטבעתו ובטבע׳ כל גדוליו אשר לא ישתנה רצון בדניאל כי חששו פן המלך או האחד משריו ישתנה מהרצון ההוא ויוציאהו משם אם אולי לא ימות כל כך במהרה · אז הלך המלך להיכל ולן בתענית · וכלי זמר כמשפט המלכים לא הביא לפניו ושנתו נדדה עליו · ויהיה דחון מלשון חדוה כי הניגון משמח הנפש · ואז המלך השכים בהאיר השחר · והלך במהירות לגוב אריות · ובהתקרבו לבור קרא בצעקה לדניאל בקול מר · באומרו דניאל עבד האלהים חיים · אלהיך אשר אתה עובד אליו תמיד היה יכול להצילך מהאריות · אז דניאל דבר למלך ואמר אלהי שלח מלאכו וסגר פי האריות ולא הזיקוני יען כי לפניו נמצא זכות אלי · ואף לפניך המלך רעה לא עשיתי · אז המלך שמח מאד ולדניאל אמר להעלות מן גוב האריות הועלה מן הבור ושום נזק לא נמצא בו כי האמין באלוהו · וצוה המלך שיובאו שם האנשים ההם שהלשינו לדניאל והושלכו לבור הם ובניהם ונשיהם ולא הגיעו לתחתית הבור שמשלו בהם האריות וכל עצמותיהם שברו כי היו רעבי׳ גם נמאים · ואז דריוש כתב לכל העמים והאומות והלשונות ואומר מלפני נתנה דת שבכל ממשלת מלכותי יהיו חרדים ויראים מלפני אלהי דניאל אשר הוא אלהים חיים וקיים לעולם ומלכותו לא תשחת וממשלתו עד סוף העולם והוא פודה ומציל לעושה אותות ונפלאות בשמים ובארץ אשר הציל לדניאל מגוב אריות · ודניאל מפני זה הצליח יותר מקודם במלכו׳ דריוש · ואחר כך במלכות כורש הפרסי אשר היה חתן דריוש וירש המלוכה אחריו :
הפרשה הח׳

תורת חסד ברכת ישרים

אדין דניאל עם מלכא מלל דברים של טעם שיבינם ואמר לו מלכא לעלמין חיי כי מלכות בבל כמעט שנתבטל : אלהי שלח מלאכיה וסגר פום אריותא אשר היו בבור וגם אריותא אלין דנה והם אנשי בבל לא חבלוני כל קבל די קדמוהי זכו השתכחת לי ע״ד אם יש עליו מלאך מליץ אחד מני אלף וכו׳ ולכן שלח מלאכיה וסגר פום אריותא ואף קדמך מלכ׳ חבילה לא עבדית ולזה לא חבלוני אנשי בבל הנמשלים אל האריות : באדין מלכא שגיא טאב וכו׳ והסק דניאל מן גובא וכל חבל לא השתכח ביה מכל מאי דהסק מן גובא ולא הוצרך לבלויי הסחבות לשים תחת ארבות ידיו כמו שקרה לבתחיה הנביא ע״ה ואמר מלכא והיתיו גבריא אלך די אכלו קרצוהי די דניאל וכו׳ לפי שבאו לפני המלך עם ההמלאה הנז׳ וגם לפי שדברו כנגדו כאמור : באדין דריוש מלכא יר׳ הנה אז כשהוכל דניאל השיב את עצמו למלך ולא כפי מה שהיו הם חושבים · מן קדמי וכו׳ ומלכותיה די לא תתחבל כמה דהתחבל מלכותא דבבל וכו׳ : משיזב וכו׳ יר׳ משזיב מן הבבליים ומציל מן גבא דאריותא די שזיב לדניאל מן יד אריותא ממש והשבבליים בעלי יד וזרוע רמה : בשנת

רלב"ג

כיה שחנוועשבו בבקר האכילוהו ומשל השמים גופו נטבל עד אשר ידע כי האל העליון שליט במלכות האנשי׳ ולאשר ירצה יקים עליה ואתה בנו בלטשצ׳ לא השפלת עלמך עם היותך יודע כל זה · ועל אלהי השמים נתגאיתה · והכלי׳ אשר בביתו הביאו לפניך ואתה שריך ונשיך ופילגשיך שותים יין בהם · ולאלוהי כסף וזהב נחש׳ וברזל עץ ואבן אשר אינם רואי׳ ולא שומעי׳ ולא יודעי׳ שבחת ולאל האלוה אשר נשמתך בידו וכל דרכיך לו לא הודית · והרצון כי נשמתך להגיע אותה אל אשר ירצה כי הוא מובל בנשמתך ודרכיך · והנה דרכיך לא לך · כי לא תוכל לעשות אשר תחפוץ אך הבל · כי לא לאדם דרכו : אז מלפניו שלח כפיד וכתב זה רשם וזה הכתב אשר רשם מנה מנה תקל ופרסין · הנה זה פתרון הדבר מנה מנה האלהים זמן מלכותך והשלמ׳ · ר״ל שנגמר נשלמו שבעים שנה שהיה זמן המלכו׳ ההיא כמו שזכר ירמיה · תקל · נשקלת במאזנים ונמצאת חסר : פרסין · נשברה מלכותך ונתנה למדי ופרס · והנה לא זכר מדי במכתב כי מעט יהיה מלכו׳ מדי כי לא היה מהם כי אם דריוש בן אחשורוש שקבל המלכות בהיותו בן ששים ושתים שנה · וראוי שתדע כי לולי היות לדניאל כח נבואי לא יתכן שיובן מאמרו · ופרסין שתי כוונות האחת השבירה והאחרת מלכו׳ פרס · וזה כי השם המשותף לא יהיה בו סימן הרבים מפני שתי כוונות מתחלפות · והמשל כי עין נאמר על עין בעלי חיים ועל עין המים · ולא נאמר עינים על שיכלול בו עין אחד מבעל חיים ועין המים · כי כמו זה הריבוי לא יקרה רק בדברים מסכימים מצד מה שהם מסכימים · אז אמר בלשצר והלבישו דניאל ארגמן ורביד הזהב על צוארו · והכריזו עליו אשר שליט בשלישית המלכות · בו בליל׳ נהרג בלשצר המלך הכשדי׳ · הנה אמר זה לפי שזה המעשה היה בלילה · כי כבר היתה שם מנורה כמו שזכרנו · וידמה שאחד מאנשיו הכהו בשמעו דברי דניאל למצא חן בעיני מלכי מדי ופרס כמו שזכר בס׳ יוסיפון · אז הכוהו אויביו המדיים או הפרסיים · ודריוש המדי קבל המלכות כבן ששים ושתים שנה · היה טוב בעיני דריוש והקי׳ על המלכו׳ אחשדרפני מאה ועשרים אשר יהיו בכל המלכות · ולמעלה מהם שוטרים שלשה אשר דניאל אחד מהם שיתנו להם האחשדרפנים האלה טעם במעשיהם · ועל פי השלשה האלה יעשו מעשיהם בדרך שלא יגיע נזק למלך בפקידות האחשדרפני׳ · כי אלו השלשה הממוני׳ עליה׳ שומרי׳ אותם מעשות דבר בלתי ראוי יתכן שיוזק עמם למלך אז דניאל היה מתחזק ומתגבר על השוטרים והאחשדרפנים מפני רוח אלהים שהיה בו · והמלך חושב להקימו על כל המלכות · אז היו רוצים למצוא עלה לדניאל מצד המלכות והאחשדרפנים · וכל עלה והשחתה לא יוכלו למצוא · כי נאמן הוא · וכל שגגה והשחתה לא נמצאת בו · אמרו האנשים האלה הנה לא נמצא לדניאל זה כל עלה אך נמצא בו בדת האלהים · ר״ל אם תנתן דת כנגד אלהי דניאל שהוא נאמן לאלהיו ויעבור על הדת ההיא · אז אלה השוטרים והאחשדרפני׳ נאספו אל המלך · וכן לו אמרו לדריוש המלך המלך לעולם תחיה · נועצו כל שוטרי המלכות האחשדרפנים והפחות והסגנים המנהיגי׳ לגדור למלך ולחזק איסר אשר כל אשר ישאל שאלה מן כל אלוה ואדם עד ימים שלשים כי אם ממך המלך יושלך לבור האריות · והיא היתה חפירה גדולה שם אריות רבות ואשר הוא תפשט מות היו משליכין אותו שם · עתה המל׳ קיים האיסר ותכתוב כתב אשר לא ישתנה כדת מדי ופרס אשר לא תעבור · מפני אלה הדברים הנה המלך כתב הכתב והאיסר · ודניאל כאשר ידע שנכתב הכתב בא לביתו וחלונות פתוחין לו בעלייתו נגד ירושלם ושלש׳ פעמי׳ ביום היה כורע על ברכיו ומתפלל כמו שהיה עושה קודם זו · האנשים האלה נאספו ומצאו לדניאל מבקש ומתחנן לפני האלהים · אז קרבו ואמרו לפני המלך על איסר המלך · הלא איסר כתבת שכל איש אשר יבקש מכל אלוה ואדם עד שלשים יום כי אם ממך יושלך לבור האריות · ענה המלך אמת הדבר כדת מדי ופרס אשר לא תעבור · אז ענו ואמרו לפני המלך כי דניאל מבני גלות היהודים לא שם עליך טעם ולא על האיסר אשר כתבת ושלשה פעמים ביום מתפלל בקשתו · אז המלך בשמעו הדבר מאד חרה לו ועל דניאל שם לב להצילו ועד בא השמש היה משתדל להצילו · אז האנשי׳ האלה נאספו אל המלך ואמרו · דע המלך כי דת למדי ופרס אשר כל איסר וגדר אשר יקימהו המלך אין להשיב · אז אמר המלך והביאו דניאל והשליכוהו לבור האריות · ענה המלך לדניאל ואמר אלהיך אשר אתה מתפלל לפניו הוא יצילך · והובאה אבן אחת והושמה על פי הבור וחתמו המלך בטבעתו ובטבעת שריו אשר לא ישתנה הרצון לדניאל · אז הלך המלך להיכלו ולן בתענית וכלי זמר לא היו מביאין לפניו ושנתו נדדה לפניו · והנה היה זה מרוב צערו על דניאל · והנה קרא כלי זמר דחון מפני דוחים ברוח הרעה והכעס · או יהיה הרצון בזה מאמרו ודחון ואשר מגידים ומספרים דברים רבים להרחיב הנפש כמנהג הגדולים · אז המלך קם כאשר האיר והלך במהירות לבור האריות ובהתקרבו לבור צעק לדניאל בקול מר · ענה המלך ואמר לדניאל דניאל עבד אלהים חיים אלהיך אשר אתה מתפלל לפניו היכול להצילך מן האריות · אז דניאל עם המלך דבר המלך לעולם יחיה · אלהי שלח מלאכו וסגר פי האריות ולא הזיקוני לפי שסבר נמצא לי זכות לפניו ואף לפניך המלך דבר רע לא עשיתי · אז המלך שמח מאד ואמר להעלות דניאל מן הבור וזה על דניאל מן הבור וכל חבורה לא נמצאת בו כי בטח באלהיו : ויאמר המלך והביאו האנשים האלה אשר הלשינו דניאל והושלכו לבור האריות הם ובניהם ונשיהם ולא הגיעו לקרקע הבור שכבר משלו בהם האריות ושברו כל עצמותיהם · אז כתב דריוש לכל העמים האומות והלשונות היושבים בכל הארץ ישגא שלומכם מלפני נתנה דת אשר בכל ממשלת מלכותי יהיו חרדי׳ ויראי׳ מלפני אלוה דניאל כי הוא אלהים חיים וקיים לנצח ומלכותו לא תשחת וממשלתו עד סוף העולם פודה ומציל ועושה אותות ונפלאו׳ בשמים ובארץ אשר הציל לדניאל מיד האריות · ודניאל זה הצליח במלכות דריוש ובמלכות כורש הפרסי · והנה כורש חתן דריוש המדי ונתן לו דריוש המלוכה אחריו : וידמה שדריוש לא מלך שנה אחת שלמה כמו שנבאר אחר זה · וכבר המלא שאמר ירמיה כי במלאת לבבל שבעים שנה אפקוד אתכם · וכן היה · כי בשנה הראשונה לנבוכד נאצר החל גלות ישראל אל בבל · אז גלה יהויקים וגלו עמו קצת מבני יהודה כמו שזכרנו בראש זה הספר · ונשלמו ששים ותשע שנים עד מות בלשצר · ובשנה אחת לכורש נשלמו שבעים שנה · ואז פקד השם את ישראל כמו שכתוב בראש עזרא · אז אמר השם ירושלם תבנה והיכל תוסד · כמו שאמר ישעיה : ואע״פ שהיו להם מתנגדים אחר זה הנה הגיעה הישועה לאמות · וידמה שעונותיהם הטו שלא נשלמה הישועה אז · ומה שכתוב בנבואת זכריה עד מתי אתה לא תרחם את ירושלם ואת ערי יהודה אשר זעמת זה שבעי׳ שנה איננו מחייב שלא יהיה מחרבן ירושלם עד העת ההיא כי אם שבעי׳ שנה · כי יותר הוא מזה במספר כשנמנה מלכות דריוש וכורש וארתחששתא עד השנה השנית לדריוש הפרסי · אך הזעם היה שבעים שנה : ר״ל מעת גלות יהויקים · כי מאז פנה ה׳ לרעה להם עד תחלת מלכות כורש : ואחר זה הזעם לא זעם ולא רחם בשלימות · כי כבר היו לישראל מתנגדים בעתו הבניין : והוא בקש מהשם שירחם בימי דריוש הפרסי · הנה זה מה שראינו לבאר במה שהגבלנו ביאורו בזה המקום : ואולם התועלת המגיעות ממנו הם רבים : התועלת הראשון הוא לפרסם נפלאות השם אשר עשה למען לא יחלל שמו כי השגחה שיעבדהו בכל מקום ויגיעו כלם אל השלימות · ולזה ספר כי כאשר נגלה לשם מה שהיה מ׳ פ׳ר בו בלשצר במה שהחריבו אב היו בית המקדש · ולזה הביא כלי השם והיו שותין בהם הוא ושריו נשיו ופילגשיו והיו משבחין ומודים לאלהיהם אשר חשבו שהתגברו בהם על האלוה הגדול כנגד לשמו בית המקדש והשם לכבודו · ולמען יכירו כל הגוים כי הוא האלהים שלח על דרך המוכח כמו כף שהיתה כותבת בכותל הדברים הקשים ההם כנגד בלשצר · וידמה כי בלשצר עשה זה

בשנת חדה לבלאשצר מלך בבל דניאל חלם חזה וחזוי ראשה על־משכבה באדין חלמא כתב ראש מלין אמר: ענה דניאל ואמר חזה הוית בחזוי עם־ליליא וארו ארבע רוחי שמיא מגיחן לימא רבא: וארבע חיון רברבן סלקן מן־ימא שנין דא מן־דא: קדמיתא כאריה וגפין די־נשר לה חזה הוית עד די־מריטו גפיה ונטילת מן־ארעא ועל־רגלין כאנש הקימת ולבב אנש יהיב לה:
ה וארו חיוה אחרי תנינה דמיה לדב ולשטר־חד הקמת ותלת עלעין בפמה בין שניה וכן אמרין לה קומי אכלי בשר שגיא: באתר דנה חזה הוית וארו אחרי כנמר ולה גפין ארבע די־עוף על־גביה וארבעה ראשין לחיותא ושלטן יהיב לה: באתר דנה חזה הוית בחזוי ליליא וארו חיוה רביעיה דחילה ואמתני ותקיפא יתירה ושנין די־פרזל לה רברבן אכלה ומדקה ושארא ברגליה רפסה והיא משניה מן־כל־חיותא די קדמיה וקרנין עשר לה:
משתכל

רד"ק

ראש מלין אמר ראשי הדברים אמר ולא כלם: וארו והנה: מגיחן לימא רבא פי' לפי ענינו נושבו' ומסערות אותו ואפשר שהלשון הזה מן יגיח ירדן אל פיהו לשון יציאה כלו' יוצאות אליו: מריטו גפה נמרטו כנפיה: הקימת הוקמה: ולשטר חד ולצד אחד תרגום ולצלע המשכן ולסטר משכנא: עלעין צלעות: ברגלה רפסה כמו ברגליכון תרפושון: כתלג

אבן עזרא

בשנת חדא לבלשאצר· עתה אחל לפרש הנבואות: ריש מלין אמר· אמר יפת ראשי דברים דבר ולא כל דברים ולפי דעתי ככה ראשית דברי דניאל: ענה· עם ליליא· בחזון הלילה: וארו· כמו ואלו ויש אומרים כי כמוהו וידע אלמנותיו שהוא ארמנותיו: מגיחן· כמו יגיח ירדן: לימא רבא· ליס הגדול: וארבע חיות גדולות עולות מן הים שונות זאת מזאת: קדמיתא· הראשונה כאריה וכנפי נשר לה ורואה הייתי ומרטו כנפיה ונשאה מן הארץ ועל רגלים כאנוש ולב אנוש נתן לה: וארו· והנה חיה אחרת שנייה דומה לדוב ולצד אחד הוקמה· וג' צלעות בפיה בין שיני' וכן אמרין לה קומי אכולי בשר רב: בתר· אחר כן ראיתי והנה אחרת כנמר ולה כנפים ארבע ככנפי עוף: על גפה· כמו על גפי מרומי קרת וד' ראשים לחיה הזאת ושלטון נתן לה: בתר· אחר כן רוא' הייתי במראו' הלילה והנה חיה רביעית נוראה ואיומה ותקיפ' מאד ושיני ברזל לה גדולות אוכלת ומדקה והנשאר ברגליה רמסה והיא משונ' מכל החיות הראשונות וקרנות עשר לה:
משתכל

רשי

באדין חלמא כתב· אז וראשי הדברים אמר: וארו· והנה· מגיחן וגו'· ארבע רוחות נושבות בא מארבע רוחות העולם הגדול וסוערות אותו. וארבע חיון· וארבע חיות· שנין דא מן דא· משונות זו מזו: קדמיתא כאריה וגפין דנשר לה: היא כאריה ולה כנפי נשר זו היא מלכו' בבל ... ובך רואה אותה ... עלה אר' מסבכו ... הנה כנשר ידאה ... עד די מריטו גפה ... כנפיה זו היא דמו ... ונטילת מן ארעא ... נסתלקה מן הארץ ... שהגבטלה המלכות ... ולבב אנש ... כמו ידעו גוים ... סלה: ואחרי אחרת ... שעלתה שניה ... דמיה לדוב ... למלכות פרס ... אחר בבל ... כתוב ומסורגלים ... כדוב ... כתיב כמו ... זהב ... פרס ... אריה ... יסודם ... ולצד אחד ... לכיפסוק ... תמתין ... שתמנוך ...

בשנת כלהו"ר"פ ומציעות בשנת במ"ט ר"פ וחד מצעות פסיק ובשנת וסימ' נמסר במלכים א' ריש סי' ט"ו: כתב ג' וסי' את פתשגן כתב הדת אשר נתן בשושן· כי כתב אשר נכתב בשם המלך· באדין חלמא כתב ראש מלין אמר: וארב' ב' ר"פ וסימ' וארבע כתפות אל ארבע· וארבע חיון רברבן· ואינון חד מן י"ד זוגין מן ב"ב ר"פ נסבין ו' בדישי' וסימ' נמסר במסר' רבתא במערכת אות הוי"ו בס"ד: ולבב ה' וסי' ולבב מצרים ימס בקרבו· וינע לבבו ולבב עמו כנוע עצ' יער ולבב נמהרים יבין דעת ולבב ח זה יתיהב ליה ושבעה עדנין ולבב אנוש יהיב לה: ולה ל' פתח גפין ארבע וג' קמצין וסי' ולה שפחה מצרית· ולה שתי פיות גמר ארכה דאהוד· ולה אמר עלי לביתך: ותקיפה תקיפה ג' ב' כתיב א' וחד א' כתי' ה' וסי' ומלכו רביעאה תהוא תקיפה כפרזלא· מן קצת מלכותא תהוא תקיפא· רתילה ואמתני ותקיפא יתירה:

רבינו סעדיה גאון

בשנת חדא לבלשאצר· זה החזון ראה דניאל בבבל בשנה הראשונה לבלשצר ונכתב מוקדם ומאוחר בספר: באדין חלמא· בכן החלום היה כתוב וראש דבריו הומרין: וזה פירושו דניאל ראה חלום ונראה ראשו על משכבו אז החלום ראשית דבריו וענה ואמר דניאל רואה הייתי במראו' הלילה והנה ארבע רוחות השמים מקיפין לים הגדול וי"א מגיחן כלוחמים כמו לאגחא קרבא וי"א נוסעין והולכין כמו בגיחו מרחם יצא וי"א כמו והגח בנהרותיך יגיח ירדן אל פיהו לשון שאיבת מים ומלאוי מים לשתות ליבש ולמעט כלומר מתבלבלין בים הגדול למען ישאו הרוחות עבים אל הים וישאבוהו העבים למען הריק מקוה תעלת מימיו ומכח אותן הרוחות יבשו מי הים הגדול· ואז ארבע חיון רברבן סלקן מן ימא רבא המה ארבע מלכיות שמשולין לחיות רעות: שניין דא מן דא· שונות זו מזו בגזירותיהן· נבוכד נצר גזר לעבוד לצלם והעובר יושלך לכבשן האש אחשורוש זימן בסעודתו כל ישראל להכשילם וגידל להמן לשום צלם בבגדו למען אשר ישתחוו לו ומי שלא ישתחוה לו יתלה בעץ· יון גזרו על הברי' מי שימול את בנו וישמור השבת יהרג בחרב· קדמיתא כאריה· זה נבוכד נצר ... בו עלה אריה מסובכו: וגפין די נשר לה· שהיה טושה כנשר ודורס כאריה מה הנשר מרחף בגיו בכנפיו אף הוא הכל מתרחפין תחת מלכותו והוא שאמר הכתוב ... ידאה הנשר זה נבוכד נצר: חזה הוית עד די מריטו גפיה· ותנשא מן הארץ מבני אדם בזמן שעברו עליו שבעה עדנין: ועל רגלין כאנש הקימת ולבב ... שחזר למלכותו: וארו· והלא פסר אחד רי"ש מתחלף עם למ"ד כיוצא בו מולות מזרות רי"ש מתחלף עם למ"ד: וארו והנה חיה אחרת שנית דומה לדוב ... שהפרסיים מסורבלין בבשר כדוב ואוכלין ושותין כדוב: ולסטר חד הקימת· שמלך הוא במקצת המלכות ודריוש מלך בכל הארץ: ותלת עלעין· ... שלש שינים גדולים בפיה הם ג' מלכים העומדים לפרס אחרי כורש וגם אמרו אנשי לבב אחרי דריוש: וכן אמרין לה קומי אכלי בשר שגיא· כלומר ... גדול כאמור במלכות אחשורוש בהראותו את עושר כבוד מלכותו ועושר המן בכללות: בתר דנה· אחר שנתחזק בעשרו רואה הייתי והנה האחרת כנמר זה ... לנמר להיות קלה בגזירות כקלות הנמר לטרוף טרף שאין לך קלה בחיות רעות כנמר: ולה גפין ארבע· ולה כנפים ארבע ככנפי עוף על גביה והרבעה ראשים לחיה וגם שולטן וממשלת נתנו לה· הוא אלכסנדרוס מוקדון מלך יון שמלך בכל הארץ וארבע כנפים עם ארבעה ראשים הם ארבעה השריו שחילק להם מלכותו ... שלא הניח בן אחריו והגפין והראשים הם מלכיות שעמדו אחרי מותו ראשונה רומניאה שניה אלכסנדריא שלישית ... רביעית אנטוכיא ושמות המלכים ... אלכסנדרוס באלכסנדריאה ארודים בעכו אנטיוכוס באנטוכיא הרודוס בנה עיר הרודון ... הם עם כל הפושעים תמו כלו· ואלו: והנה חיה רביעית זו הרשעה נוראה ... אימה וחזקה ביותר: ושינים של ברזל· ולמה היא כפולה כאומרו דחילה ואימתני ותקיפא לומר על מלכות ישמעאל שהיא כלולה עמה: ושינין די פרזל לה· ... מלכות הנז' למען כי כתב י' מלכים בדור אחד שנאמר וקרנין עשר לה ובכיהן תחתיהן עומדין ובמלכות ישמעאל מלך אחד וכולם תחת ממלכתו וממנו יצא מלך לכל המקומות: אכלה· בבית ראשון: ומדקה· בבית שני: ושארא ברגלה רפסה· בגלות בכל דור ודור בגלות:
משתכל

בפומה· שלש צלעות רבותי' פירשו גם מדינת היו תמיד מורדות בה ... עמה· פעמים בולעתן ופעמים פולטתן וזהו בפומה· בין שיניה פעמים חוץ לפיה פעמים לתוכן· ואני אומר תלת עילעין שלשה מלכים שעמדו לפרס כורש ואחשורוש ודריוש שבנה הבית· בשר שגיא· בשר הרבה: ארבעה גפין· ... הם ארבעה ממזרים שחלק להם אלכסנדרוס מוקדון במותו ... בספר יוסף בן גוריון· שהחיה הזאת השלישית היא מלכות יון ... שהיתה גוזרת גזרות על ישראל מכוערות ומשונות זו מזו: ושלטן יהיב לה· ... כתנה לה: בחזוי ליליא· בלילה אחר הסלע ראשונות ראה בלילה ... אחרת על שם שהיה שקולה כנגד שלשתן· בויקרא רבה: ושנין די פרזל לה· ומדקה מדיקה ושוחקה הדק· ושארא· מותר הבילה ... עשר קרנות· זו פירש לו המלאך שהם עשרה מלכים שיעמדו קודם ... שחרב את הבית:

רלבג

זה לפי שכבר נתפרסו להם דברי ירמיה כי בעת מלאת לבבל שבעים שנה יפקוד ה' את עמו וכאשר נשלמו שבעים שנה מעת למיתת מלכו' נבוכדנצר ולא פקד ה' את עמו ולא הושבו כליו חשבו שלא יפקד עוד· ולזה נשתמש בכלי בית המקדש: והנה טעה בזה כי המספר היה מעת התחלת הגלות לבבל כמו שזכרנו· ולזה נשלם זה המספר בשנה אחת לכורש והושבו אז כלי בית ה' כמו שנזכר בראש ספר עזרא: התועלת השני הוא להודיע שראוי לאדם פירוש למלך שהוא מוכן לעשות רצונו אף שלא יקבל שכר ממנו: כי בזה מהכבוד וההידור למלך כמו שראוי: ולזה תמצא כאשר אמר בלשצר לדניאל שאם יקרא הכתב הזה ויגיד לו פתרונו יתן לו אותם המתנות והשררה שזכר: אמר לו דניאל שאינו צריך בעבור זה שיהיה משועבד לתת לו אלו המתנות אך יתנם למי שירצה: כי בזולת זה הוא מזומן ומוכן לעשות שאלתו: התועלת השלישי הוא להודיע שהוא הגבורה וכח הלב אשר ליראים ולשלמים: וזה שכבר תמצא שהוכיח דניאל בלשצר זה התוכחה הנפלאה בעבור כבוד ה' ולא ירא להגיד הרע אשר הכתב מורה עליו: התועלת הרביעי הוא לבאר קיום יעודי הנביאים ופתרון דניאל: ולזה תמצא שספר כי בלילה ההוא נהרג בלשצר המלך· כי אז נשלמו לנבוכדנצר שבעים שנה ובא עד קצו שהגביל ירמיה: ובזה ג"כ נתאמת מה שפתר דניאל מנה מנה מלכות' ונשלמה: התועלת החמישי הוא להודיע כי אין ראוי לאדם פיקח מהשררה לעצמו מה שיתכן שיקבלו בו אחרי' הלא תראה מה שקרה לדניאל מפני היותו מתחזק בשרר' על שאר הסוטרי': כי לולי ה' שהיה לו כבר המיתוהו בקנאם בו עד שהתחכמו להפיל אותו לבור אריות: וראוי שלא יעלם ממנו שלא עשה זה דניאל אלא כדי שיוכל להטיב לישראל· כי כל שתהיה ידו תקפה יותר יוכל להטיב להם' עם המלך: התועלת הששי הוא להודיע עם בטחון דניאל בשם ית' עד שלא הסכי' לבטל תפלתו כלל בעבור הדת שנתן דריוש: שכל מי שיבקש בקשה לזולתו עד שלשים יום יושלך לגוב אריו': ולא שזך גם כן על הנס מכלוכלי כי כבר השתדל לעשו' זה בסתר ולא עשה בפרסום: כי אין ראוי גם לנביאים שיסמכו על הנס· כמו שזכרנו פעמים רבות בתועלו' דברי התורה והנביאים: התועלת השביעי הוא להודיע שראוי שיתפלל האדם לה' ושראוי ג"כ להודות השם אחר התפלה· וראוי ג"כ לכוין ולהתפלל כנגד בית המקדש כי בהתפללו נגד ירושלם בוא מהפ'ל כנגד בית המקדש: וכל זה ... וכוין פתיחין ליה בעיליתיה נגד ירושלם וזמנין תלתה ביומא הוה ברך על ברכוהי ומודה ומצלי קדם אלהיה· למדנו שאחר התפלה היה אומ' דברי הודאה: ואולם קודם התפלה שראוי שיאמר דברי שבח כבר אמ' במקומות רבים· ולזה תקנו חכמים להתפלל שלשה פעמים ביום: ואעפ"י שיספיק בפעם אחת· ותקנו שתהיה התפלה כנגד ירושלם: ותקנו דברי התפלה שיש בהתחלתה דברי שבח ובסופם דברי הודאה: התועלת השמיני הוא להודיע שראוי לכל בעל פקידות שידקדק מאד בדבריו שהוא ממונה עליהם מהשליט שיהיו מסודרים בנאמנות ובאופן שלא יירא נזק ... ומפני היותו בלתי זריז בדברי' ההם ולא יבעת בזה מפני עולם להבנת השליט אותו· הלא תראה כי דניאל עם רוב אהבת המלך אותו עד שכבר הפליג להצטער בשהוכרח להפילו בגוב האריות: והיה משתדל בהצלתו בחזקת היד אעפ"י שלא עשה את דת המלך ומרד בו מן הצד: הנה היה מדקדק מאד בפקידותו עד שלא היו יכולין המקנאים בו למצוא על דניאל בזה שום עלה ושגגה: ולזה ערמו שימצאהו לו במה שהוא בדת אלהיו· כי היו מעידים שדניאל היה נאמן לשם ולא יחטא לו בעבור מלות המלך: התועלת התשיעי הוא לפרסם עולם הנס שעשה השם לדניאל כשר הצילהו לבור האריות: כי בזה תעמוד' פינות הנפלאות והשגחה אשר הם מהגדולות מהפנות התוריי': ולזה ג"כ זכר שכבר נקם השם נקמתו· והוא שנפלו בו כל המקנאים בגוב האריות ואז נשלמה לדניאל ההצלה מהם: וזה היה סבה לפרסם כי ה' הוא האלהים לכל האומות מפני מה שצוה דריוש לכל האומות שיהיו כולם יראים את אלהי דניאל: כי הוא אלהים חי וקיים עולם והוא משגיח על יראיו להצילם ועושה נפלאות בשמים ובארץ אשר הציל דניאל מיד האריות· ולזה אין לחשוב שיהיה השם בלתי משגיח בעניינים השפלים להם ונפש כמו שחשבו הפילוסופי':

בשנת אחת לבלשצר עד בשנת שלש וגו'· ביאור המלו' ריש מלין· אמר תחלת הדברים שאמ' בכתב הוא שכתב בזה החלום: וארו והנה רוחי שמיא: רוחות השמים· באלו האמר רוח צפונית ורוח דרומית ורוח מזרחית ורוח מערבית: מגיחן לימא רבא· מוציאות הים הגדול ממקומו כטעם יגיח ירדן אל פיהו· ... ידוע שארוקות הנסגרות בים יוציאוהו ממקומו: וכן הענין ברוחות המנשבות עליו· והקימו העיד בזה שכל מה שיושפיע מן השמים מכל רחוקיו ... פועל

אבן יחייא

הפרשה הח' בשנת חדא לבלאשצר וגו' דניאל חלים ראה ומראות שכלו היו על משכבו· הייכו כי החלום היה בלילה בהיותו ישן על מטתו ולא כיום בהקיץ כאשר יקרה לפעמי' לנביאים מה· ואז כתב החלום לאות לדור אחרון שיאמינו בו בראותם שדברי החלום מתקיימים מעט מעט וכאשר יתקיים ראש החלום ככה יתקיים סופו· רואה הייתי בחזיוני בעוד לילה לאפוקי שלא היה יום כאשר אמר לע ל' והנה ארבע רוחות השמים מוציאים ועוקרים הים הגדול ממקומו· מה שנכתב הד' רוחות אלו היה עילות מן הים חיות גדולות והוא רמז לד' מלכיות הנזכרות במה שקדם· והנה אמר שאות שבת היות אלו הד' מלכיות

רש"י

ואלו · כמו ואלו לשון הנה : ממלל רברבן · דברי גאוה · פיפוס הוא שחרף וגדף ונכנס להיכל בעזות פנים : די כרסוון רמיו · כסאות הוטלו ונתקנו לישב במשפט אחד לדין ואחד לצדקה לישראל · ועתיק יומין יתיב · הקב"ה יושב למשפט על המלכות הזו ועל שלפניה שהכעיסו לפניו והציקו לבניו : כתלג חיור · ללבן עוונות עמו · ושער ראשה כעמר נקי · מנקה עצמו מזכיות שיש לאומות לפניו ומשלם להם כל שכרם בעולם הזה בויקרא רבה : דינור · של אש · נור דליק · אש בוערה : נגד ונפק · מושך ויוצא · ישמשוניה · לעתיק יומין · דינא יתיב · המשפט נתישב לפניו : וספרין פתיחו · הספרים נפתחו ספקי העברות והרעות שעשו : מן

אבן עזרא

משתכל · מגזרת שכל משתכל ומתבונן בקרנות והנה קרן אחת קטנה עלתה ביניהם וג' קרנות מהראשונות נעקרו מלפנים והנה עינים כעיני אנוש בקרן הזאת ופה מדברת גדולות : חזה · רואה הייתי עד שהכסאות הושלכו וקדמון ימים ישב לבושו כשלג לבן ושער ראשו כצמר נקי כסאותיו שביבי אש גלגליו אש בוערת : נהר אש · יש אומרים נהור אש והוא הנכון בעיני : נגיד · נמשך ויוצא מלפניו · אלף אלפין ישרתוהו ורבי רבבות לפניו יעמדון למשפט והספרים נפתחו : חזה · רואה הייתי אז מן קול מלות גדולות שהקרן ממללת רואה הייתי עד נהרגה החיה ואבדה גופתה ונתנה למוקד אש ושאר החיות הסירו מלכות' ואורך בחיים נתן להם עד זמן מועד: חזה · רואה הייתי במראות הלילה והנה עם ענני השמי' כבן אנוש היה בא ועד קדמון ימים הגיע ולפניו הקריבוהו : וליה · ולו נתן שלטון ויקר ומלכות ואל העמים אומות ולשונות יעבדוהו שלטון עולם לא יעבור ומלכותו לא תשחת והנה ראינו כי המלאך לא פירש לו רק חיה הרביעית והיה כן כי שלש החיות הראשונות יוכל המשכיל לדעתם מנבוא' דניאל האחרונות והנה יש לך לדעת שהטעם ארבע חיות בעבור כי הארבע מלכיות היו בפאות שונות ולא ידעתי טעם הים הגדול כי כולם ביבשה היו אולי שנפש החיה הרומש בים הגדול גדולה מנפש החיה ההוה ביבשה וזאת הנבואה במות אויל מרודך ותחלת בלשאצר והנה האריה מלכות כשדים והגאון רב סעדיה אמר כי זאת המראה על דבר עבר והוא דבר נבוכד נצר ולבב אנוש יהב לה שנשב לדעתו זהו ומנדעי יתוב עלי וזה איננו נכון בעיני כי מה טעם לראות מה שעבר ומה תועלת להזכירו וזה הפירוש · הראשונה כאריה והוא נבוכד נצר : וגפין דנשר · בנו אויל מרודך ובן בנו בלשצר שנהרג : ונטלת מן ארעא · וכבר נשאה אז מרטו הכנף ובלשון הקדש רבים וטעם ועל רגלין כאנש הקימת ולבב אנש שלב האריה גדול מלב האדם והנה טעם שהיו כשדים בתחילה טורפים כאריה ובהרוג מלכם שפלו כשדים וקנו לב והיה כשאר כל האדם ויפת אמר כי טעם כאנש הקימת שיראו קלונה כל העולם ויפה פירש · והחיה שנית מלכות פרס שהשחיתה מלכות כשדים והיא הנמשלת לכסף בחלום נבוכד נצר וטעם ולסטר חד כי בלד אחר ממלכות כשדים הרג כורש ודריוש ג' עריס גדולות גם ראיתי זה כתוב בספר מלכי פרס זה מ' שנה ושכחתי שמות הערים וזהו קומי אכולי בשר שגיא ממלכות כשדים · ורב סעדיה הגאון אמר כי זה רמז לאחשורוש שכתב ספרים להשמיד ישראל הנקראי' עם רב ועזור ומה טעם לפירוש הזה כי אחשורוש לא תפש מלכות כשדים בתחילה · והחיה השלישית נמשלת לנמר היא מלכות יון ותחלת אלכסנדרוס שהיה מלך עליהם והיא הנמשלת לנבוכד נצר לנחשת ושם כתוב די תשלט בכל ארעא וכן כתוב בנבואה ושולטן יהיב לה וזה שאמר וארבעה גפין הם ארבעה המלכי' שמלכו על מלכות אלכסנדרוס וזה דבר ידוע וככה אמר ותעליכה חזות ארבע תחתיה וכתוב שם לארבע רוחות השמים כאשר אמר ארבעה ראשים לחיותא ושם אפרשנו · והחיה הרביעית הנראה הוא מלכות ישמעאל היא הנמשלת בחלום נבוכד נצר לברזל ובנבואה כתוב ושינין די פרזל לה ולא הזכיר זאת הרביעית בנבואה השנית ולא ברביעית רק בנבואה הזאת פירש דבריה עד בוא הגואל ובנבואה השנית פירש דבר החיה השלישית והשלים כל דבריה עד בוא הגואל כי בימי אלה שתי המלכיות יבא כאשר הזכיר בחלום וביומיהון די מלכיא אינון וטעם וקרנין עשר שפשטה מלכות ישמעאל ברוב הייסוב ואלה הם הקרנות מלכות בראסן ומלכות אצפהן ומלכות אלימן היא שבא ומלכות מיכא היא מישא לדעת הגאון רב סעדיה ומלכות מצרים ומלכות אפריקי ומלכות ישמעאל השוכנים באהלים במזרח ובמערב ומלכות פלשתים הם אלמראבטין ומלכות אלברבר והם מבני חם והם לבני' ומלכות הכושים והם מלכים רבים וכל אלה תורה אחת להם ודבר הקרן הקטנה עודנו עתיד כי זה יהיה קרוב מביאת הגואל כאשר אפרש וזאת הקרן עם יצא ממזרח שישוב לתורת אלה הקרנות ותשחית ג' מלכיות וזה המלך יהיה חכם ומדבר גדולות אז יושלכו כסאות כל המלכים וזה יהיה בעמוד מיכאל שר הגדול כאשר יפרש והוא עתיק יומין והיה רואה אותו במראות הגבוהה שהיה זקן : כרסייה · הוא כסאו : וגלגלוהי · הם הגלגלים ומרוב מרוצתם יראו שביבי אש על כי גלגל האש תחת גלגל הלבנה בראיות גמורות ולא תתמה בעבור אלף אלפין ישמשוניה כי הכל במנות השם הנכבד העליון הלא תראה כי מיכאל נקרא השר הגדול והנה תחתיו משרתים והם צבא השמים שהם צבא השם וכן כתוב אני שר צבא השם שהשם הנורא נסמך אל צבאות שהם עומדות תמיד ואינם כלות כאשר פירשתי בספר השם הנכבד ועוד אגלה קצת סוד המלאכים הקדושים לאשר יבינו והנה ראה כי השם יעשה משפט וישפוט כל הארץ והספרים יהיו פתוחים לפניו כדרך מספרך אשר כתבת ויכתב בספר זכרון לפניו ועם דבר המלכים אדבר על זה והנה פירש שראה די קטלת חיותא שתאבד כל מלכו' ישמעאל רגע אחד כימים מעטים וטעם ושאר חיותא העדיו כי החיות הראשונות סרה ממלכת כל אחת ונשארו הגופות וזאת החיה הרביעית יאבד גופה כלל ולא ישאר שריד ופליט לישמעאל ויאמר רבי ישועה כי זה כבר אגם הוא המשיח ונכון דבר רק הוא עם הקדש שהם ישראל : וליה

מִשְׂתַּכַּל הֲוֵית בְּקַרְנַיָּא וַאֲלוּ קֶרֶן
אָחֳרִי זְעֵירָה סִלְקַת בֵּינֵיהוֹן וּתְלָת מִן־ (ביניהן ק')
קַרְנַיָּא קַדְמָיָתָא אֶתְעֲקַרוּ מִן־ (יה ק')
קֳדָמַהּ וַאֲלוּ עַיְנִין כְּעַיְנֵי אֲנָשָׁא (יתיר י')
בְּקַרְנָא־דָא וּפֻם מְמַלִּל רַבְרְבָן׃
חָזֵה הֲוֵית עַד דִּי כָרְסָוָן רְמִיו וְעַתִּיק
יוֹמִין יְתִב לְבוּשֵׁהּ כִּתְלַג חִוָּר וּשְׂעַר
רֵאשֵׁהּ כַּעֲמַר נְקֵא כָּרְסְיֵהּ שְׁבִיבִין דִּי־
נוּר גַּלְגִּלּוֹהִי נוּר דָּלִק׃ נְהַר דִּי־נוּר
נָגֵד וְנָפֵק מִן־קֳדָמוֹהִי אֶלֶף אַלְפִים (אלפין ק')
יְשַׁמְּשׁוּנֵּהּ וְרִבּוֹ רִבְבָן קֳדָמוֹהִי יְקוּמוּן (רבבן ק')
דִּינָא יְתִב וְסִפְרִין פְּתִיחוּ׃
חזה

סלקת ל' קמץ ואלו קרן אחרי זעירא · וא' פתח סלקת ועל קרניא עשר די בראשה · ואינון מן א"ב מן חד וחד חד פתח וחד קמץ דלוג וסימ' נמסר במסרה רבתא בערך פתח בס"ד : יקומון ז' וסימ' ומשנאיו מן יקומון · יקימון עדי חמס · נהר דינור נגד ונפק מן קדמוהי · ארבעה מלכין יקומון מן ארעא · וקרניא עשר מנה מלכותא עשרא מלכין : ואכלם ואמחצם ולא יקומון · יחיו מתיך נבלתי יקומון · וא' כושל יקימון מליך :

רד"ק

כתלג חיור כשלג לבן : כעמר נקא כצמר נקי : גלגלוהי נור דליק גלגליו אש בוערה פי' גלגלי הכסא : נהר די נור נהר של אש וי"מ כמו נהורא כלו' אור של אש : נגד ונפק נמשך ויוצא : דינא יתיב וספרין פתיחו למשפט יושב וספרים נפתחו :

קטילת

רבינו סעדיה גאון

משתכל הוית בקרניא · מביט הייתי בקרנות האלה כי כל אלה המלכים יחד כל אחד ואחד במדינתו כי מדינות מלכות הנז' הרבה וכל אלו' המלכים בכלל מלכו' הנזכר: ואלו קרן אחרי זעירא · והנה קרן אחרת קטנה עלתה ביניהם בדעתי שהוא מלכות ישמעאל שבערבייאה : ותלת מן קרניא ושלש מן הקרנות הם שלשה מלכים נתעקרו ונפלו מן העשרה ובדעתי שתים מן הקרנות הם שני מלכים והם עיקר מלכו' הנזכר וראשית מלכותם אחד מלך בה ואחד מלך באנטוכיא כי מלך ישמעאל לקח את ארצ' ואת מלכותם וקרן הג' שנעקר' היא מלכות פרס ועילם מדבר לשון פרס המגושים העולים וראש שלהם יוזגדר שהו' כאשר אשר לקח ישמעא' את המלוכ' מיד בבל ואצפהן ושנער וכל מדינת כראסאן: ואו עיינין · והנה עינים כעיני אד' בקרן הזאת ופה מדבר גדולו' ואמ' שלחני אהי' · חזה הוית עד די כרסוון רמיו · רוא' הייתי עד אשר כל כסאו' המלכים האלה הושלכו ואיש כמרא' אדם זקן יושב על כסאו וגם לבושו כשלג לבן ושיער ראשו כצמר נקי ובדעתי כי עתי' הבור' להשליך מכסאותם מלכי א"ה ולהפיל שרים' עם מזולתם וכסאותם מן השמי' אז הוא מתמלא רחמי' על בניו ובדמ' כזקן מלא רחמי' ויושב של כסא רחמים ומתעטף בטלית לבנה כשלג כדי להלבין חטאינו כשלג ושיער ראשו כצמר לא ונקי לנקות עמו מפשע : כרסיה שביבין די נור גלגלוהי נור דליק · כסא הדין שלו שביבי אש וגלגליו אש בוערת הם אופני המרכבה שהם מתלהטי' למען ידין עמים באפו כי באש נשפט ומרוב להט האש בוערת בגלגלי הכסא מתרב' האש עד העשות לנהר של אש כאמר : נהר די נור נגד · מושך ויוצא מלפניו מאש עברתו: אלף אלפין ישמשוניה וריבוא רבבן קדמוהי יקומון : דינא יתיב · הוא יום דין ככתוב כי הנה יום בא בוער כתנור וכתיב ויגבה יי' צבאות במשפט וכתיב לכן חכו לי נאם יי' הוא יום הגדול בעת יקום אלוה למשפט : וספרין פתיחו · אין לפניו צורך וחפץ לכתוב כי אין שכחה לפני גדול העצה ורב העליליה ואולם במשל פתב ויכתב בספר זכרון לפניו זה לצדיקי' למען אשר יוזכרו תמיד לפניו למובה ועל הרשעים כתיב ועם הרשעים אל יכתבו ודע כי דינא יתיב וסיפרין פתיחו אשר ביארתי למעלה יום דין ויום פקודה הוא יום העתיד לדרוש כל מעשה בני אדם החיים והמתים ואשר כתב למעלה ועתיק יומין יתיב כל האומר כי ראה דניאל יי' צבאות עין בעין הרי הוא פוסע במדמה דמות ליי' ואין לו דמות דכתיב ואל מי תדמיון אל וכל האומר כי ראה מלאך הוא מן השוגים והוא מן האומר קטן וגדול למען כי אין שופט העולם כי אם הקב"ה לבדו ככתוב לפני יי' כי בא לשפוט הארץ ואין מלאך אשר יוכל לדבר כי אלף אלפין ישמשוניה ועתה דע כי דניאל ראה כל אלה בחלום ולא במראה עינים וכל החלום יש לו פתרון כי הם משל כי גם כל נבואת הנביאים אשר ראו ותחת רגליו כמעשה לבנת הספיר וממראה מתניו ולמעלה יושב על כסא רם ונשא לא ראו חוק הקוקו כי אין דמות לבורא כלל ולא דמות מלאך כי בעת שהיה מדבר עמם מרא' להם חזיון חדש וכל דמות שראו יש לו פתרון מקל שקד כי שוקד אני רבבות גדולו' מעשיו בלי מספר וכאשר ראה מיכה ברוח נבואה וכל צבא השמים עומדים מימינו ומשמאלו לא נוכל לדמות על יוצר הכל מימינו ומשמאלו ולא יעמוד לפניו כל יצור ואולם דברי כל אלה במשל במעשה בני אדם : והוכל

רלבג

שיעור אליהם בזאת הנבואה או בזה החלום של נבואה : ותלת עילעין בפומה · ר"ל שלש צלעות האלו נשארו בין שיניה ואכלו הבשר : כנמר · הוא נמר והיא חיה בעלת כתמים הרבה : רפסה · רומסת : אתכריאת רוחי בגו נדנה · ר"ל שמרוב בהלה כאלו נכרתה רוחו תוך הגוף שהוא כדן הנפש וכרתיקה : עד כה · עד כה : סופא דמלתא · סוף הדברים היו מה שאמר במכתב אנא דניאל שגיא רעיוני יבהלונני וגו' · וזה לאות כי מה שאמר ריש מלין אמר הרצון בו שזהו תחלת דבריו ולא רצה בזה שלא יגיד דניאל כי אם ראשית הדברים ויקצר השאר : ועתה נעתיק אלו הדברים ללשון הקדש ונפרשם ביד שכלנו : בשנה אחת לבלשצר מלך בבל דניאל ראה חלום ומראו' ראשו על משכבו · אז החלו' כתב : בסוף סופא דמילתא · זכר שם הדברים שאינם מעצם החלום · ענה דניאל ואמר רואה הייתי בחזיוני הלילה והנה ארבע רוחות השמים מוליאות הים הגדול ממקומו · והנה היה המשל הזה כאלו הרוחות ההם יהיו סבה שישטוף הים הגדול את הארץ : כי המלכיות האלה בהתחדשם היה הרג רב באומות כלם אשר הם הווים למלך עליהם בחיל ובכח · כמו שנתפרסם זה בסיפורים : והיה גם כן מהחכמ' כשיחס זה לארבע רוחות השמים כאלו הורה שאלו הארבע מלכיות שופעות משפע כל רוחות השמים ר"ל מה שישפע מן הככבים בכללם · כי מפני זאת ההשגחה הכוללת לבד זכו לזאת הגדולה כי הם היו כלם עובדי אלילים · ואין ראוי שתדבק בהם השגחה פרטית : ונכלל גם כן במספר ארבע החיות הערה לארבע מלכיות שזכר · והם שרי אלו המלכיות עולות מן הים הגדול על שרוממותם איננו מהם : כי מצד שפע השמים · כי הם מצד עצמם ראויים שיהיו שפלים

אבן יחייא

מלכיות דבר הרצוי מהרוח ולא אלהיי · להיות כי האומות להיותם חלק האלילים אשר הם עובדים ולא חלק ה' לא יושגחו ממנו יתברך ושנת לעתם גם טובתם היא לפי טבע אשר זה ישפיל ויהיו בהויה והפסד · או לפי אשר יגזרו כוכבי השמים וכסיליהם · וזהו אומרו רוחי' השמים שר"ל רצון השמים כמו אל אשר יהיה שמה הרוח ללכת · הראשונה כאריה והוא נבוכד נאצר אשר גבר בעולם כאריה · ובקלות תנועתו במלחמה ובנצחון היה דומה כאלו היה לו כנפי נשר שהוא העוף המעופף על כל זולתו · וראיתי כי נמרטו הכנפים ההם והוקמה על הארץ על רגלים כרגלי איש · והוא משל כי בסוף המלכות נחלש ובמקום קלות התנועה ככנפי נשר נא כבדותם ככבדות הליכת רגלי אנוש בערך לעופפות הנשר · ולב אדם נתן לה במקום היות לה לב אריה · והוא משל לבלשצר אשר נחלם לבו והיה לאבן מפחד מדי ופרס אחרי שהפס יד כתב בכותל : והנה חיה אחרת שנית דומה לדוב ולצד אחד הוקמה · ושלש צלעות בפיה בין שיניה · והוא משל למלכות מדי ופרס : ונדמה לדוב שאינו לוחם כל כך כאריה להיות כי דריוש המדיי לא הוצרך לכנפי נשר ולא לכח האריה · רק לכח דוב לנצח הכשדים ונצחו לוקם נצח כל העולם שהיו תחתיהם מתחלה · וזהו אומרו לצד אחד לבד והוא צד הכשדים הוקם לכובשו · ואומרו כי ג' צלעות בפיה וכן אומרים לה קומי אכלי בשר רב הוא רמז שדריוש המדיי יתן המלכות אחריו לכורש הפרסיי חתנו ואחריו ארתחשסתא והוא אחשורוש מאסתר ואחריו דריוש : שהם ג' מלכים גבורים אשר אכלו בשר הרבה מאויביהם ובכל אשר יפנו ירשיעו · ולא מנה ארתחשסתא הרביעי להיות כי אלכסנדר אכל את בשרו וכלאו במלחמה · אחר כך ראיתי והנה חיה אחרת כנמר ולה כנפים ארבעה מעוף על גבה וד' ראשים לחיה וממשלה נתנה לה · והוא רמז לאלכסנדר המוקדוני שהיה משובח בצורתו להיותו כולד מכת השדים והכשופים ולכן המשילו לנמר המשונה בחברבורותיו · ואמר שהיה לו ד' כנפים לרוב קלותו לרשת ארבע רוחות השמים ככחו · וד' ראשי' לחיה רמז לחלקו מלכותו באחריתו לארבעה מלכים · והממשלה הגדולה נתנה לו לבדו כי אחרי שנתחלק המלכות לא היה דומה לו בשלטון · ואחר כך ראיתי במראות הלילה וראה והנה חיה רביעית אשר הנה בחיה הד' הזאת חוד לנזר ראותו החלום במראות הלילה כאשר אמר בג' הראשונות להיותה עיקריית וגדולה מכלם ואימה

ותוקף

אבן עזרא

וליה יהיב · תוכל ללמוד מזה הכתוב כי כל הנעשה בארץ גזירות שמים הם ואמרתי שזה כבר אנש הוא ישראל שהוא שם המין בעבור שאמר דניאל על עתיק יומיא ודינא יהב לקדישי עליונים והטעם לעשות נקמה בחיה הרביעית : ומלת אתכרית אין לה ריע רק בעבור בגו נדנה שהגוף לרוח כנדן לחרב כמו וישב חרבו אל נדנה והטעם כאילו יצאה מרוב בהלה :

רשי

מן קל מליא · מקול הדברי הגבוהות שהקרן מדברה עלתה ממנו של עתיק יומין : עד דקטילת חיותא והובד גושמה · הבד גופיה ליקדת אשא · ללכת אש · הוא אשו של יעקב · והיה בית יעקב אש וגומר : ושאר חיותא העדיו שלטנהון · ולשאר המלכיות הסירו מן השמים ממשלתהון · וארכה בחיין יהיבת להון · וזמן נתן להם בחיין עד יום מועד מלחמ' גוג ומגוג · ארכה המתנה : כבר אנש אתי · הוא מלך המשיח · ועד עתיק יומין שהיה יושב במשפט ודן את הרשעים · מטא · הגיע · וליה יהיב שולטן · ולאותו בן אדם נתן ממשלת · האומות דימה בחיו' ופוע' דימה כבן אדם על שם ענותנים ותמימים : די לא יעדה · לא יסיר · אתכרית רוחי · לשון כיכרה ולשון ארמי ועברי שוין בו · כלומ' כשהה מתוך עומק כריית' · בגו נדנא · בתוך היקו · נרתק שלו · כלומר נבהלה רוחי בתוך הגוף מן החלו' הזה : קרבת על חד מן קאמיא · קרבתי אצל א' מן העומדים שם לפני עתיק הימים · המלאכים נקראו עומדים שנאמר בין העומדים האלה · ורפני שים להם קנים : ויציבא אבעא מנה · והאמת שאלתי ממנו : ארבע מלכין ד' מלכיות : ויקבלון מלכות' קדישי עליונין · הן ישראל שיטלו המלכות מהרביעי' :

חזה הוית באדין מן־קל מליא
רברבתא די־קרנא ממללה חזה הוית
עד די קטילת חיותא והובד גשמה
ויהיבת ליקדת אשא: ושאר חיותא
העדיו שלטנהון וארכה בחיין יהיבת
להון עד־זמן ועדן: חזה הוית בחזוי
ליליא וארו עם־ענני שמיא כבר אנש
אתה הוא ועד־עתיק יומיא מטה
וקדמוהי הקרבוהי: וליה יהב שלטן
ויקר ומלכו וכל עממיא אמיא
ולשניא לה יפלחון שלטנה שלטן
עלם די־לא יעדה ומלכותה די־לא
טו תתחבל: אתכרית רוחי אנא
דניאל בגו נדנה וחזוי ראשי יבהלנני:
קרבת על־חד מן־קאמיא ויציבא
אבעא־מנה על־כל־דנה ואמר־לי
ופשר מליא יהודענני: אלין חיותא
רברבתא די אנין ארבע ארבעה
מלכין יקומון מן־ארעא: ויקבלון
מלכותא קדישי עליונין ויחסנון
מלכותא עד־עלמא ועד עלם
עלמיא: אדין צבית ליצבא על־
חיותא רביעיתא די־הות שניה מן־
כלהון דחילה יתירה שניה די־פרזל
וטפריה די־נחש אכלה מדקה
ושארא ברגליה רפסה: ועל־קרניא
עשר די בראשה ואחרי די סלקת
ונפלו מן־קדמיה תלת וקרנא דכן
ועינין לה ופם ממלל רברבן וחזוה
רב מן־חברתה: חזה הוית וקרנא
דכן עבדא קרב עם־קדישין ויכלה
להון:

עד

בחיין ל' כתיב נו"ן אריכא ושאר חיותא העדיו · והוא חד מן מלין נסבין נ"ון אריכא בסוף תיבותא וסימ' נמסר במסרה רבתא במערכת אות הנ"ון כס"ד : מטא ג' ב' כתיב ה' וסימ' כלא מטא על נבוכד נצר · ועד עתיק יומיא מטא · וזמנא מטה ומלכותא החסינו קדישין · קדמא כתיב א' : יבהלונני ג' והסר וסימ' חלם חזית ויבהלנני · אתכרית רוחי אנה דניאל · עד כה סיפא די מלתא : יקומון ז' וסימ' נמסר לעיל בסי' בהאי סימ' ; ויקבלון מלכותא חד מן י"ז פסוקים עד ועד וסימ' במסרה רבהא ;

רד"ק

קטילת חיותא נהרגה החיה : והובד גשמה ואבד גופה : ויהיבת ליקדת אשא ונתנה לשרפת אש : העדיו שלטנהון הסירו שלטונותם : אתכרית רוחי לפי ענינו נבהלה רוחי או פירושו נקרה רוחי ותרגום ונקצר רוח דכריא רוחיה : בגו נדנה בתוך נרתקו כי הגוף לרוח כמו הנדן לחרב : קרבת על חד מן קאמיא קרבתי על אחד מן העומדים והם המלאכים כמו בין העומדים האלה : ויצבא אבעא מניה והאמת אבקש ממנו : אדין צבית ליצבא על חיותא רביעיתא אז רציתי לעמוד על האמת על החיה הרביעית : וקרנא דכן וקרן זאת ויסבר ויחשוב :

תם

אבן עזרא

קרבת · קרבתי אצל אחד מהמלאכים העומדים שם לשרת עתיק יומין וכל זה בחלום : ויציבא אבעא · והדבר נכון בקשתי ממנו : על דנא · על זה שיפרש לי זה החלו' ואמר אלה הארבע חיות הם ארבע מלכיות והוא אמר מלכין בעבור כי הבן נחשב כאב כמו מלכו' כשדים : ופירוש דבר כבר אנש ויקבלון בסוף המלכו' קדושי עליון וירשו המלכו' עד עולם ועד עולם ושב להזכיר דברי החי' הרביעי' והזכיר עתה אשר לא הזכי' בראשונה כי הקרן הקטנה תעשה מלחמה עם ישראל ותוכל להם והנה פירש לו המלאך כי זה המלך האחרון במלכות ישמעאל ירע רעה גדול' לישראל וזהו ולקדישי עליונין יבלא ויסבר כי ירצה לשנות מועדי ישראל ותורתם ויהיו ישראל בצרה עד עדן ועדנין ופלג עדן וזה אפרש בפסוק כי למועד מועדים וחצי והתברר מה שאמרתי שאמר המלאך ומלכותא יהיב' לעם קדישי עליונין : הנבואה

רשי

אדין צבי' ליצבא · אז חפצתי לעמוד על האמ' מן החי' הרביעי' · די הות שניה מן כלהון דחיל' יתיר' · אשר היתה משונ' מכלן באימ' יתיר' : ונפלו מן קדמי' תלת ונפלו מפניה שלש מן הראשונות : וקרנא דכן ועינין לה · והקרן אשר הזאת ועינים לה כתוב למעלה : חזו הוית · בחלומי הראשון שספרתי למעלה עם קדישין עם ישראל : ודינא

רבינו סעדיה גאון

והובד גישמיה והבד גופה זה איבוד מלכות רביעית הוא שראה אברהם והנה תנור עשן ולפיד אש כי באש יי' נשפט מדורתה אש ועצים הרבה משפט לרשעים בגיהנם ישפוט שם כל רשעי ארץ ככתוב ימטר על רשעים פחים אש וגפרית וגומר : ושאר חיותא העדיו שלטנהון · ושאר החיות הם שאר כל ממלכות העמים כל אחד ואחד הסירו מלכותם בעת אשר נלקחה מלכותם ויעמוד מלך אחר תחתיו והולם בגבהות הם עומדים והן נשארו עד בוא יומם באחרית הימים במגופים כי אבדה מלכותם ומהם נשארים עד היום ההוא כאשר כתב וארכ' בחיין יהיבת להון עד זמן ועידן ואורך בחיים ניתן להם למלכים הראשונים אחרי אשר אבדה ממשלתם הוא אחרית מלכות ישמעאל וסוף מלכותו כי הוא אחרית מלכות כל הארץ כי אין אחריהן מלכות כי בימי מלכותם ישפוט יי' על כל יושבי הארץ : וארו עם ענני שמיא כבר איניש אתי · זהו משיח צדקנו והלא כתוב על משיח עני ורוכב על חמור אלא יבוא בענוה כי לא יבא על סוסים בגאות ואשר כתב עם ענני שמיא והנה עם ענני השמים הם מלאכי צבא השמים זו היא רוב הגדולה שיתן הבורא למשיח ככתוב עם ענני שמיא אז הוא גדול במשל כן עתיק יומין לבושיה כתלג חיור ושער רישיה כעמר נקי כמשלי בני אדם : ועד עתיק יומין הקרבוהי · כדכתיב נאם יי' לאדני שב לימיני וגומר : וליה יהיב שולטן · שיתן לו שולטנות ומלכות ככתוב ואני נסכתי מלכי וכתוב ויתן עוז למלכו וירם קרן משיחו ולא תסור מלכותו ולא תשחת עדי נצח נצחים ואשר כתבתי ואמרתי אין מלכות אחרת אחרי ישמעאל ככתו' וביומיהון די מלכיא אינון אז בראותי צרות גדולות של ישראל וגלותה מיד : אתכריית רוחי · נבהלה רוחי ונעשית רוחי זרה כי התנכרה רוחי ונתחלפה אני דניאל נעשית רוחי כמו נכריה : בגו נדנה · בתוך הגוף שהגוף הוא כנדן הרוח שהייתי רואה בצער של ישראל ד"א אתכריית רוחי כמעט קט שלא יצאה רוחי אני דניאל כמעט שלא נבראה רוחי בגו נדנה בגוא כנדן הסיכה שנדגדתי מתוך חלומי ונכנסתי במחשבות : קרבת על חד מן קאמיא ויציבא אבעא מיניה · ומתוך החלום קרבתי אצל אחד מן המלאכי' שהיו עומדים שמה ונכון ויציב שאלתי ממנו על כל זאת : אלין חיותא רברבתא · אלה החיות הגדולות הם ארבע מלכיות שיקומו מן הארץ : ויקבלון · אלה המלכיות יקבלו מלכותן של ישראל שהם קדישי עליונין כדכתיב כי עם קדוש אתה ליי' וכתוב ולתתך עליון ועל אשר ימרדו ביי' תנטל מהם מלכות' ותנתן להלו ארבע מלכיות וירשו המלכו' בעולם הזה ויגלו ישראל וישתעבדו תחתם עד העולם הבא עד שימלוך משיח : אדין צבית ליצבא · אז רציתי לעמוד על אמיתות בירור החיה הרביעית היא שהיתה משונה לשעבד לישראל יותר מכולם והיא נוראה ויתירה מאד : שיניה מברזל וציפורניה מנחשת הם שריה וגיבוריה שקשים כברזל ועזים כנחשת : אכלה · גיבורי ישראל : ומדקא · תלמידי חכמים : שאר דלת עם הארץ ברגלה רפסה בגלות : ועל קרניא עשר · ועל עשר הקרנים הם עשר מלכיות שפירשנו : וקרנא דכן עבד קרבא עם קדישין עליונין ויכלה להון · זה שנלחם עם ישראל בירושלם ויכלה להון שכלת אותם והחריב בית המקדש והגלה ישראל ממקומן ; ויכלם

רלבג

שפלים מאד למטה ממימי הים בדרך שלא יתקיים להם מציאות · ולזה זכר במלכו' החמישי אשר ראויה להתרוממות מאד עצמה מפני אמונתה בשם ית' שהיא באה עם ענני שמיא עם שכבר היתה הערה בעלותם ממימי הים שלא יפלא אדם על גודל אלו המלכיות ותקפם עם היותם בעלי אמונות נפסדות עד שכבר משלו בכל היישוב מה שלא נמצא כן עדין במלכו' ישראל · כי גדלם היה מצד חסרונם ; והסרון האומות בכללם שהיה קל להם להשמע אליהם וללכת בשקוציה' · כמו שגודל החיות אשר בים שהוא נפלא על גודל חיות היבשה שהוא מצד חסרון הבעלי חיים הימיים אלא מצד יתרון שלמותו כמו שיתבאר בטבעיו' הן טובו' : וארבע חיות גדולות עולו' מן הים שונו' א מזו הם ארבע מלכיו' הנזכרו' בראש זה הספר · הראשונה כאריה וכנפי נשר לה ראוה הייתי שנמרטו כנפיה והורמה מן הארץ ועל רגלי' כרגלי אנוש הוקמה ולב אדם נתן לה ; המשיל כח נבוכדנצר לכח האריה וקלות תנועתו ללכת להלחם באשר ירצה לכנפי הנשר שהם כלים לקלות התנועה בהם בגבהות · ולב אדם נתן לה והוסרה ממנה לב האריה וגבורתו ; והנה אמר זה על בלשצר שנלחמוהו מדי ופרס שהיו תחתיו · והנה חיה אחרת שנייה דומה לדוב ולצד אחד הוקמה וג' צלעות בפיה בין שיניה ; וכן אמרי לה קומי אכלי בשר שגיא · הנה זה המלכות השני היה מלכות מדי ופרס ; ודמהו לדוב שאינו נלחם כל כך כמו האריה · ואמר שכבר הורמה לצד אחד לפי שלא נצרכו לה כנפים לכבוש כל העמים אך נלחמו עם כשדים לבד ונלחום בקלות עד שבן לילה היה ובזולת מלחמות אחרות נכנעו להם כל העמי' ונתנו צוארם תחת עולם ; ואמר כי שלש צלעות בפיה בין שיניה להעיר על רוב אכלה בבשר והיה זה משל לשלשה מלכים מפרס שקמו אחר דריוש המדי שכבש המלכות תחלה ונתנו אחריו לכרש חתנו · והם כרש ארתחשסתא דריוש : ומה שאמר שם שכן אמר לה קומי אכלי בשר שגיא אחשור שהוא משל לבלע הראשונה · והוא כבש והי' הרג רבים ואמרה לו מלכות השיין כשהרגה אותו והשליכה אותו אל הבור אשר מלא החללים · שתה כרם ורוה מן הדם אשר שפכת זה שלשים שנה כמו שכתו' בסיפורי יוסיפון בן גוריון · ובכלל כל אלו השלשה מלכים אשר זכרנו יהיו מצליחין מאד ולא יקום איש בפניהם · ולכל אחד מהם יתכן שיאמר קומי אכלי בשר רב : ולזה לא מנה עמהם ארתחשסת' השני · כי הוא היה בהפך זה · כי אלכסנדר נלחם במלכותו ; אחר זה רואה הייתי והנה חיה אחרת כנמר לה כנפים ארבע של עוף על גבה · וארבע ראשים לחיה וממשלה נתנה לה · הנה החיה אשר היא כנמר הוא אלכסנדר משונה מאד בצורתו ;

אבן יחייא

ותוקף יתר ושיניה מברזל גדולים יש לה והיא אוכלת בשר הרבה ומדקת ומשבלת · ואשר ישאר רומסת ברגליה והיא משונה מכל החיות הקודמות · ויש לה עשר קרנים · ובהיותי משכיל היטב בקרנים ראיתי כי קרן אחר קטן היה עולה מביניהם · ומפניו נעקרו ג' מן הקרנים הראשונים · והנה היו עינים לקרן הזה כעיני אדם ופה מדבר' גדולות · והנה ראיתי שהכסאות הושלכו והישיש לבדו ישב על כסאו שלא הושלך · אשר לבושו היה כשלג לבן ושער ראשו כצמר נקי כסאו שביבי אש אופניו אש בוער · ונהר של אש נמשך ויוצא מלפניו · ואלף אלפים ישרתוהו ורבוא רבבות יעמדו לפניו · הוא יושב לעשות דין בספרים פתוחים · הנה ראה דניאל כי כסאות שרי מעלה ישלכו ארצה · ולא יתקיי' במעלה וכנגד זה ה' מלך ישראל שהוא ישב קיים ונצחי על כסאו · ויהיה אחרון · והנה רמז באומרו עתיק יומין לקדמותו יתברך והיותו מחויב המציאות והראשון · וכאומרו אני ראשון ואני אחרון · ואמר לבושיה כתלג חיור ושער רישיה כעמר נקא · לרמוז כי ה' האציל ממנו האור כמו שהשערו' הם אידים וגלגלים מהאדם · והמלבו' הוא דמות הגוף ולא השער ולא המלבוש מעצמות הגוף · וככה האור נאצלת ממנו יתברך והיא מתיחסת אליו כי בה שולח ה' כחותיו לקיים העולם ולהעמידו · ועל אמר כרסיה שביבין וגו' שר"ל כי כסאו אשר יושב בו והאופנים אשר הם תחת כסאו אשר ברצונו ללכת ממקום למקום ילך על האופנים שהם כדמות המרכבה מהמלאכים הכל הוא אש · והוא רמז כי כשנעתקים הכחות האלהיות ממנו יתברך להשתלח בעולמות הם על ידי ניצוצות של אש והם הכסא אליו יתברך כלומר לכוסא לכחותיו לא שה' יושב על כסא וגלגלים · ועוד אמר נהר דינור וגו' והוא עולם המלאכים שהם נושאי הכסא ומשמשים את ה' · והרמז כי ברצותו לשנות כחותיו בעולמות אשר הכחות ההם באור אלהיי · הנה נגשים המלאכים האור אלהיי ההוא ועושים רצונו יתברך עם אותו האור והכוונה כי הם השלוחים וכאומרו בהם גבורי כח עושי דברו · וכן ראה אותם ישעיהו באופן הלז וכאומרו וארא את ה' יושב על כסא רם ונשא וגומר שרפים עומדים ממעל לו והנה אמר שעצמות המשמשים הנז' הוא של אש כאומרו פה נהר דינור וגו' והוא קראם שם שרפים כלו' גחלת אש · והכוונה כי שם יועצמות אותו האור אלהיי שהוא חמין כסא הכבוד ומפני כי הם נושאי הכסא שהוא כור דלית צריך שהיו מתיחסים אליו ויהיו של אש יתברך ונאצל ממנו ראשונה · ואחר כך נבראו המלאכים והיו שרפים ובהר דינור כלומר אור נמשך

כלומר אור מה אבל אין ספק כי אותו האור משכסא הוא אור יותר מופלג מפני שהוא אצלו יתברך וגו' מהאור הראשון וזהו אומרו נהר דינור נגד ונפיק מן קדמוהי מפני שהמלאכים הם חוץ ממנו יתברך ולא אצלו כמו כסא הכבוד · ופירש כי הם לאלפים ורבבות בהפך דעת הפילוסוף אשר כללם בעשרים עלות ועלולי' ובסדר המרכבה שולת ה' משגיח עולמו ויושב לדין עם הספרים פתוחים · חזה וגו' הויתי רואה אז מקול הדברים הגדולי' אשר הקרן היה מדבר כי קהיה

נהרגה

ונקמה נתן להם ממנה: כן אמר · כה ענני המלאך הפותר לי את החלום: וקרניא עשר · וקרנים עשר אשר ראי׳ לה זה פתרונו: מנה מלכותה · מאותה המלכות · ואחרת יקום אחריהון · והאחרון יקום אחריהן הוא פיפוס: לצד עילאה · כלפי מעלה · ולקדישי עליונין יבלא · לישראל יטריח ויליק ויסבר להשניא זמנין ודת · ידמה בלבו להעבירם על כל מועדיהם ודתיהם · עד עידן ועידנין ופלג עידן · קץ סתו׳ · הוא זה כאשר נאמר לדניאל סתו׳ הדברי׳ וחתום · ודרשוהו הראשוני׳ איש לפי דעתו וכלו הקצי׳ ויש לנו לפותרו עוד כאשר ראיתי כתוב בשם רב סעדיה הם אלף וג׳ מאות ול״ה שנים האמור בסוף הספר אשרי המחכה וגו׳ ופירוש המועד עד עת שני עתים וחצי עת ואמר שהעתים הם ארבע מאות ושמונים שמיום נאתם ממצרי׳ עד שנבנה הבית · וארבע מאות ועשר ימי מקדש ראשון הרי תת״ץ · ועוד חצי העת הזה תמ״ה הרי אלף ש״לה · את אלה חשוב מעת הוסר התמיד אל מקומו והוא הוסר שש שני׳ לפני החרבן ויש קצת ראיה בספר זה · ועוד יש מביאין ראיה לחשבון זה

הנבואה השנית · בשנת · אחרי הנראה · אשר נראה כמו העיר הנזכרה הנזכרת אתך: ואראה · אמר יפת כי היה רואה במראות הנבואה שהיה בשושן הבירה שהוא מלכות פרס כי משם יצא משחית מלכות בלשצר וכאילו היה על נהר אולי כמו יחזקאל על נהר כבר ואובל כמו יובל ועל יובל ישלח שרשיו כערבים על יבלי מים והא׳לף תחת יו״ד כי ישי כמו אישי גם בא׳לף כתוב וי״וד תתימרו כא׳לף יתאמרו והוצרך לפרש ככה כי דניאל בבבל היה כאשר נהרג בלשצר המלך ויפת אמר מנהג המראה לאמר והנה רק יתכן שהלך דניאל אל עילם ושב באותה שנה אל בבל: ואשא

עַד דִּי־אֲתָה עַתִּיק יוֹמַיָּא וְדִינָא יְהִב לְקַדִּישֵׁי עֶלְיוֹנִין וְזִמְנָא מְטָה וּמַלְכוּתָא הֶחֱסִנוּ קַדִּישִׁין:

כֵּן אֲמַר חֵיוְתָא רְבִיעָיְתָא מַלְכוּ רְבִיעָאָה תֶּהֱוֵא בְאַרְעָא דִּי תִשְׁנֵא מִן־כָּל־מַלְכְוָתָא וְתֵאכֻל כָּל־אַרְעָא וּתְדוּשִׁנַּהּ וְתַדְּקִנַּהּ: וְקַרְנַיָּא עֲשַׂר מִנַּהּ מַלְכוּתָה עַשְׂרָה מַלְכִין יְקֻמוּן וְאָחֳרָן יְקוּם אַחֲרֵיהוֹן וְהוּא יִשְׁנֵא מִן־קַדְמָיֵא וּתְלָתָה מַלְכִין יְהַשְׁפִּל:

כה וּמִלִּין לְצַד עִלָּאָה יְמַלִּל וּלְקַדִּישֵׁי עֶלְיוֹנִין יְבַלֵּא וְיִסְבַּר לְהַשְׁנָיָה זִמְנִין וְדָת וְיִתְיַהֲבוּן בִּידֵהּ עַד־עִדָּן וְעִדָּנִין וּפְלַג עִדָּן: וְדִינָא יִתִּב וְשָׁלְטָנֵהּ יְהַעְדּוֹן לְהַשְׁמָדָה וּלְהוֹבָדָה עַד־סוֹפָא: וּמַלְכוּתָא וְשָׁלְטָנָא וּרְבוּתָא דִּי מַלְכְוָת תְּחוֹת כָּל־שְׁמַיָּא יְהִיבַת לְעַם קַדִּישֵׁי עֶלְיוֹנִין מַלְכוּתֵהּ מַלְכוּת עָלַם וְכֹל שָׁלְטָנַיָּא לֵהּ יִפְלְחוּן וְיִשְׁתַּמְּעוּן: עַד־כָּה סוֹפָא דִי־מִלְּתָא אֲנָה דָנִיֵּאל שַׂגִּיא רַעְיוֹנַי יְבַהֲלֻנַּנִי וְזִיוַי יִשְׁתַּנּוֹן עֲלַי וּמִלְּתָא בְּלִבִּי נִטְרֵת:

ח בִּשְׁנַת שָׁלוֹשׁ לְמַלְכוּת בֵּלְאשַׁצַּר הַמֶּלֶךְ חָזוֹן נִרְאָה אֵלַי אֲנִי דָנִיֵּאל אַחֲרֵי הַנִּרְאָה אֵלַי בַּתְּחִלָּה: וָאֶרְאֶה בֶּחָזוֹן וַיְהִי בִּרְאֹתִי וַאֲנִי בְּשׁוּשַׁן הַבִּירָה אֲשֶׁר בְּעֵילָם הַמְּדִינָה וָאֶרְאֶה בֶּחָזוֹן וַאֲנִי הָיִיתִי עַל־אוּבַל אוּלָי:

רבינו סעדיה גאון

ויכלה להון עד די אתא עתיק יומיא · ומשהגלם ועד שיבא המשיח הם עתידין להשתעבד תחת ידיהם: ודינ׳ יהיב לקדשי עליונין · וגזירת דת ודין יתן לישראל וזמן יגיע ויירשו המלכות ישראל הקדושים: כן אמר · כך אמר לדניאל המלאך בתוך החלום החיה הרביעי׳ היא מלכות גוג שתהיה בארץ תהא משונה בגזירותיה יותר מכל המלכיות ותאכל ותגמור כל הארץ ותדוש

סימן מנא מהשנ׳ ישתנא תשנא לבנא למכנ׳ · יתכנא מתכנא התכנא כלהון כתי׳ א׳ בסיפ תיבותא · ולקדישי חד מן כ״ח מלין כתי׳ י׳ בסיפרא וסי׳ חכימי לידעי בני אחרי רעיוני הדרי שלטוני רבי גברי והדברי חטי צפרי תרי וחזוי לחרי זיוי מאני לאהלי וקטרי מלי יתקרי סרכי מעלי רוחי בעיני קרישי · סופא ג׳ כתיב א׳ וסימן נמסר לעיל בסיפרא סוף סימן ו׳ · יבהלנני ג׳ חסרי׳ וסי׳ נמסר לעיל בהאי סימן · הנראה ב׳ קמצי׳ וסימן ויתאנף יי׳ בשלמה כי נטה לבבו · אני דניאל אחרי הנראה אלי · בראותי ב׳ וחסרים וסימן ואראה בחזון ויהי בראותי · ויהי בראותי אני דניאל את החזון:

ודינא יתיב · והדין נתישב לפני המקום · ושלטנה יהעדון · ושולטנים וממשלתו של אותו מלכות יסירו מן השמים · וישתמעון יהיו נשמעים למצותו לעשותו: עד כה · כאן · שגיא רעיוני יבהלונני הרב׳ היו מחשבותי מבהילות אותי · וזיוי ישתנון · מראית יופיי ותארי נשתנו · בלבי נטר׳ בלבי לפנתי: בשנת שלש · אחר המראה הראשון אחר שנראה אלי בתחלה החלום האמור למעלה שנראה לו בשנת אחת לבלשצר: על אובל אולי · על הנהר ששמו אולי: ולו

ותדוק כל ארץ ישראל: וקרניא עשר · הם עשרה מלכים שיקומו ממנה: והאחרן יקום · ואחר כך יקום אחריהן מלך אכזר הוא פיפוס שיהא מחריב בית המקדש והוא חזק מן הראשונים: ושלשה מלכים ישפיל · מלך ישראל ומלך יון ומלך ישמעאל · ומלין לצד עילאה ימלל · זה פיפוס שחרב בית אלהינו ואחר תפש זונה בידו ונכנס לפני ולפנים ולקח ספר תורה והציע תחתיה וקלקל עמה · ושלף את החרב וחתך את הפרוכת עד שפיפטף דם וענה ואמר אי אלהימו צור חסיו בו אשר חלב זבחימו יאכלו וגו׳: ולקדישי עליונין יבלא · אלו ישראל שבילה אותם כדכתיב בילה בשרי ועורי שיבר עצמותי ויתכן לומר יבלה יכלה שכילה אותם: ויסבר להשניא זמן ודת · שעלה בדעתו לשנות ולבטל מישראל השבתות והמועדים והתורה: ויתיהבון בידיה עד עדן ועדנין ופלג עדן · ויהיו מסורין בשיעבוד תחת ידו עד עדן ועדנין ופלג עדן דיבר הכתוב כלשון בני אדם וכל חכם וסבר ומבין דעת התורה נסתרה דרכם ונבערה עצתם בלי להשיג דעת החשבון הזה ואין יודע זולתי אלהינו ככתוב כי יום נקם בלבו הלב לא הגיד לפה והפה איך יגיד למלאך ומספר יש לנו לחכות ולקוות עד ירחם עמו ועירו אמן: ובזמן אשר יגמור החשבון הגמום עמו חתום באוצרותיו אז ישב בדין ככתוב ודינא יתיב שישב בדין · ושלטונים הנזכרים יאבדו והמלכות והשולטנות והגדולה של כל מלכיות שתחת כל השמים תנתן לקדישי עליונין הם ישראל · מלכותו של מלך המשיח מלכות עולם וממשלתו עם דור ודור וכל הממשלות אליו יעבדו וישמעו: עד כה סופא · עד הנה סוף הדבר: נטרת · שמרתי · וזה החזון נראה לדניאל בשנת שלש לבלשאצר: על אובל אולי · על פתח שער הבניין ששמו אולי אובל קורין חכמים לשער הגדול אבולא אולי כמו אילין ואילמין וי״א נהר חזק כמו יובל ויבלי מים ואולי לשון אילי הארץ ובדעתי איננו כן לפי ששושן הבירה אין בה נהר אמנם כי אובל אולי שער הבירה: איל

אבן יחייא

ותרמוס ונאבד גופה ונתן לשריפת אש והוא רמז לאבדון המלכות הד׳ אחרי עבור זמן הרבה · ושאר החיות הסירו ממשלתם ואורך בחיים נתן להם עד זמן ועת והוא רמז לעת וזמן מונבל ושאר מלכו הג׳ מלכיות הקודמות ואחר כך הסירו ממשלתם · ועוד ראיתי במראות הלילה להיות המלכות החמישי דבר גדול וקיים אמ׳ בו במראות הלילה כאשר אמרו במלכות הד׳ כי לא השיגוהו לא כללו במראה מהשלשה חיות הקודמות · והנה עם ענני השמים היה בו כבן אדם ועד היושב הגיע ולפניו הקריבוהו · ואליו יכתן הממשלה והכבוד והמלכות · וכל העמים והאומות ולשונות אליו יעבדו וממשלתו ממשלת עולם אשר לא תסור כראשונים ומלכותו לא תוזק · והוא משיח לדקנו אשר יגיע לפני ה׳ · ואליהו הנביא יקרבהו לפניו ואליו יכתן הממשלה לעד ולעולם · נכרתה רוחי תוך נרתיקה והוא הגוף ממני דניאל · ומראו׳ ראשי הבהילוני · וקרבתי אל אחד מן העומדים והאמת שאלתי ממנו על כל זה שיאמר אלי ופתרון הדברים יודיעני · אלה החיות הגדולו׳ שהם ארבע ירמוז לד׳ מלכים שיקומו מן הארץ ושבת הקמתם תהיה סבת ארציית ולא אלהית כי לא יוסגחו ממנו יתברך · אך תקומת המלכות החמישי תהיה מאת ה׳ מן השמים כי יקבלו המלכות הקדושי עליון ויכחלוהו עד עמוד העולם הזה ולעולמי עולמים מהעולם הבא · ואז רציתי לעמוד על החיה הרביעית אשר היתה משונה מכלם היתה לה כל המקרים שקדם · וזולתם עוד ראיתי בה שמראה הקרן הקטן יותר גדול מחברותיה · והקרן הלז עושה מלחמה עם קדושים ויכולה בהם · עד שבא היושב ונתן הדין מהטענה ההיא אשר טוענים עם הקרן לקדושי עליון כי הגיע העת והמלכות ירשו קדושים · וכן אמר אלי החיה הרביעית מלכות רביעי׳ תהיה בארץ משונה מכל המלכיות ויאכל כל הארץ ותדושנה ותדוקנה · והקרנים עשר · מאותו המלכות יקומו עשרה מלכים · ואחר יקום אחריהם והוא משונה מהראשונים ושלשה מלכים ישפיל · וזה האחרון ידבר דברים כנגד אל עליון ולקדושי עליונים יבלה ויחשוב לשנות מועדים ודת ויכתנו בידו עד מועד מועדים וחצי · ולמשפט ישב היושב העליון וממשלתו מהקרן ההוא יסורו להשמידו ולאבדו עד כלה · והמלכות והממשלה וגדולות המלכיות אשר תחת השמים תנתן לעם קדושי עליון אשר מלכותו מלכות עולם וכל הממשלות יעבדוהו וישמעו לקולו · הנה המלכות הרביעית הזה הוא מפורסם שהוא מלכות רומי אשר מלך בכיפה ואחר כך נחלק לשני לאומים מתחלפים בדת · ומי הם אלה העשרה מלכים הוא נמנע לנו הידיעה להיות כי לא הגיע עדין הקץ למען נוכל לעשות החלוקה בזמן ולדעת מתי מלכו העשרה מלכים אלו ומי המה אלה · והקרן אשר יקום באחרונה וישפיל שלשה מלכים · אולי כי יהיה אומת גוג ומגוג אשר קבלנו שעתידה ללחום עם ישראל וה׳ ישפילהו ויתנו אז בני ישראל מלכות העולם · ואומרו ויתיהבון בידיה עד עדן עדנין ופלג עידן מוזר לחיה ולא לקרן כי אחר אשר פתר ענין החיה וקרניה אמר שקדושי עליון והם יש׳ יכתנו ביד החיה הזאת שהמלכות ההוא עד זמן מעידנין · מיעוט רבים שנים והם ב׳ אלפים · משנים כי אלף שנים הם עת א׳ ויום א׳ לפני ה׳ וכאומרו כי אלף שנים בעיניך כיום אתמול · ואמ״ז׳ל כי ביום תאכל ממנו מות תמות שהוא יומו של הקב״ה · ולכן לא השלים יומו אדם הראשון כי חסרו מיומו ע׳ שנה · ופלג עידן רצוני לומר וחלק מה מהעת הבא אחרי תום הב׳ עתות הקודמות · שהוא מעת הנבואה הזאת עד אלפים שנה וקצת זמן מהאלף הבא וכמו שלש מאות שנה · והו אשר ראה אח״כ באומרו עד ערב בקר אלפים ושלש מאות שר״ל השכום הלז משנים · עד כה היה סוף דברי המלאך ואני דניאל הרבה רעיוני ומחשבותי הבהילוני וזיו פני נשתנה להיות כי הדבר שמלתי בלבי תמיד כדי להבינו ולא יכולתי · כי הנה לא הוא ולא הבאים אחריו ידעו הקץ וגם אשר יבואו אחרינו ויהי מה לכספנו הדבר כסוס עגור נצפצף בו:

הפרשה השמ׳ בשנת שלש למלכות בלשצר וגומר ספר כי נראה אליו חזון אחרי הנראה אליו בתחלה · אשר בזה הודיענו זמן התראות החזון ההוא אליו בעצמו ולא על ידי שלוח ועוד ספר המקום שנראה אליו בו החזון ההוא וזהו אומרו ואראה בחזון ונראותי אותו הייתי בשושן הבירה אשר בעילם המדינה: כי עילם היה שם הממלכה ושושן

רלבג

בצורתו כמו שנזכר בסיפורו: ולזה המשילו לנמר ואמר שיש לה כנפים ארבע של עוף כי הוא שוטע להלחם בכל הארצות ושם מספרם ארבעה כמספר המלכיו׳ שנחלקה אליהם כמה שיזכיר באה שיבוא אחר זה · רואה הייתי במראות הלילה והנה חיה רביעית נוראה ולה אימה ותוקף ושיני ברזל גדולות לה אכלה ומדקה והשאר ברגליה רומסת והיא משונה מכל החיות הקודמו׳ וקרנים עשר לה הנה יפרש אחר זה ענין מה שנאמר בחיה רביעית וידמה שאמר בה שראה במראות הלילה מה שאמ׳ בחיו׳ האחרות להעיר על ההבדל החזק אשר בינה ובין החיות הקודמו׳ כי החיות הקודמות עמדו זמן לא ארוך: ולזאת זו תעמוד זמן ארוך מאד · מסתכל הייתי בקרני׳ והנה קרן אחת קטנה עולה ביניהם: ושלשה מן הקרנים הראשונים נעקרו מלפניה והנה עינים כעיני אדם בקרן הזאת ופה מדברת גדולות · רואה הייתי עד שהכסאות הושלכו והיושב ישב לבושו כשלג לבן ושער ראשו כצמר נקי כסאו שביבי אש ופניו אש בוער נהר של אש נמשך ויוצא מלפניו אלף אלפים ישרתוהו וריבי רבבות לפניו יקומו למשפט ישב וספרי׳ נפתחו · רואה הייתי אז מקול הדברים הגדולים אשר הקרן מדברת ראיתי עד שנהרגה החיה ונאבד גופה ונתנה לשריפת אש ושאר החיות הסירו ממשלתם: ואורך ביום נתן להם עד זמן ועת · רואה הייתי במראות הלילה והנה עם ענני השמים כבן אדם היה בא ועד היושב הגיע ולפניו הקריבוהו: ולו נתן ממשלה וכבוד ומלכות והוד וכל העמים אומות ולשונות לו יעבדו ממשלתו ממשלת עולם אשר לא תסור: ומלכותו אשר לא תשחת · אמר במלכות החמישי׳ במראות הלילה להבדיל בינו ובין אשר לפניו: כי יש ביניהם הבדל נפלא · וידמה שבראשונה יהיה כאדם אחד בזולת רוממות: ויבא לפני היושב אשר הוא היום על מלכות רומי לבקש מלפניו על עמו כמו שבא משה למלך מצרי׳ · ובסוף העניין תנתן לו זאת הממשלה שזכר: נכרתה רוחי תוך נרתיקה אני דניאל ומראות ראשי יבהילוני · ר״ל כי מרוב הבהלה לא נותרה בו נשמה · קרבתי אל אחד מהעומדי׳ והאמת אשאל ממנו על זה: ואמר אלי ופתרון הדברים יודיעני · אלו החיות הגדולות שהם ד׳ מלכים יקומו מן הארץ: הנה באר לך שתקומות אלו המלכים לבד תהיה מן הארץ: אך תקומת מלכות החמישית תהיה מאת ה׳ ית׳ על דרך השגחה פרטית ויקבלו המלכות קדושי עליונים ויכחלו המלכו׳ לעולם ולעולמי עולמים · אז רציתי לעמוד על החיה הרביעי׳ אשר היתה משונה מכולם במראה מאד שניה ברזל וצפרניה נחשת הוא ברזל קשה · אכלה ומדקה והשאר רומסת ברגליה: ועל עשר הקרנות אשר בראשה והאחרת אשר עלתה ונפלו מלפני שלש: והקרן אשר היא כן היו עינים לה ופה מדברת גדולות ומראיה גדול מחברתה רואה הייתי והנה הקרן אשר היא כן עושה מלחמה עם קדושי׳ ויכלה עד שבא היושב ואחר כך נתן המשפט לקדישי עליון והגיע העת · ונחלו המלכות קדושים: כן אמר החיה הרביעית היא מלכו׳ רביעית תהיה בארץ משונה מכל המלכיו׳ · ותכלה כל הארץ ותדוקנה

ואשא · איל אחד · זאת מלכות פרס : ולו קרנים · מדי ופרס גוים עצומים הם :
והאחת גבוהה · שמלכות פרס גדולה ממלכות מדי או בעבור כורש מלך פרס
שהי' גדול מדריוש הזקן המדי כי במות דריוש שבה בבל אל כורש וכן אמר כורש מלך
בבל ולא מלך דריוש הזקן רק שנה אחת ועל שניהם אמר הכתוב מטע' כורש ודריוש
ועוד אפרש זה : ראיתי ·
מנגח · שלש פאות מערב
וצפון ודרום ונקר' המערב
ימה בעבור הים הגדול
שהוא בארץ ישראל בפאת
מערב כי כנגד ארץ ישרא'
ידבר וזה האיל מנגח לפניו
גם לימינו גם לשמאלו ולא
לאחריו כי ממזרח בא
וכתוב קורא ממזרח עיט :
וכל חיות · אינם החיות
הנזכרות בפרשה הראשונה
רק כל מלכים שמנא בדרך
בואו : ואני · צפיר העזי'
זהו אלכסנדרוס מוקדון
וכך פירש המלאך והוא בא
מפאת מערב כי הוא היה
מלך הערב ושם נולד ופי'
ואין נוגע בארץ כאילו היה
עף באויר במרוצה ומרוב
מרוצתו לא היה נראה שהו'
נוגע בארץ : והצפיר שעיר
עזים וככה כתוב וצפירי
עזים בספר עזרא : קרן
חזות · מסונך וככה פירש
המלאך שהו' המלך הראשון
שהרג את ארתחששתא
לשון כשדים הוא ועוד
אפרש : וצפיר · וכעצמו ·
בעבור שמת אלכסנדרוס
כאשר גברה ידו ובימי בחרותו כמו בן שלשים שנה מת : ותעלנה חזות · קרנים
בחזות וזהו שנחלקה מלכותו לארבעה מלכים : לארבע רוחות השמים · זהו וד'
ראשין לחיות מקום המלכות לכל אחד מהם המקום הראשון גוג והשני הוא מצרים
והשלישי ארץ ישראל והרביעי ארץ פרס וככה כתוב בספרי המלכים : ומן · הטעם
ממלכות אחת מאלה יצאה קרן קטנה במספר צבאה והוא שהיתה בארץ יש' באנטיכיא
והוא אנטיוכוס וגבהה על מלכות מצרים דרום לארץ ישר' כי רוחב מצרים מהקו
השוה תשע ועשרים מעלות ורוחב ירושלם שלשים ושלש על כן הוא בתוך הייסוב כי
כלו עד ששה וששים מעלות מהקו השוה כי ארבעה ועשרים מעלות נוטה גלגל
המזלות מגלגל המישור וטעם המזרח ארץ פרס : ואל הצבי · כל ארץ ישראל צבי
היא לכל הארצות : ותגדל · גבריאל פיר' זה וככה ועד צבא השמים שר הצבא
שהוא מיכאל הלא תראה ועתיק יומין יתיב וכתוב ובעת ההוא יעמוד מיכאל :
ותשלך

וָאֶשָּׂא עֵינַי וָאֶרְאֶה וְהִנֵּה ׀ אַיִל אֶחָד עֹמֵד לִפְנֵי הָאֻבָל וְלוֹ קְרָנָיִם וְהַקְּרָנַיִם
גְּבֹהוֹת וְהָאַחַת גְּבֹהָה מִן־הַשֵּׁנִית וְהַגְּבֹהָה עֹלָה בָּאַחֲרֹנָה׃
רָאִיתִי אֶת־הָאַיִל מְנַגֵּחַ יָמָּה וְצָפוֹנָה וָנֶגְבָּה וְכָל־חַיּוֹת לֹא־יַעַמְדוּ לְפָנָיו וְאֵין מַצִּיל מִיָּדוֹ וְעָשָׂה כִרְצֹנוֹ
ה וְהִגְדִּיל׃ וַאֲנִי ׀ הָיִיתִי מֵבִין וְהִנֵּה צְפִיר־הָעִזִּים בָּא מִן־הַמַּעֲרָב עַל־פְּנֵי כָל־הָאָרֶץ וְאֵין נוֹגֵעַ בָּאָרֶץ וְהַצָּפִיר קֶרֶן חָזוּת בֵּין עֵינָיו׃ וַיָּבֹא עַד־הָאַיִל בַּעַל הַקְּרָנַיִם אֲשֶׁר רָאִיתִי עֹמֵד לִפְנֵי הָאֻבָל וַיָּרָץ אֵלָיו בַּחֲמַת כֹּחוֹ׃ וּרְאִיתִיו מַגִּיעַ ׀ אֵצֶל הָאַיִל וַיִּתְמַרְמַר
אֵלָיו וַיַּךְ אֶת־הָאַיִל וַיְשַׁבֵּר אֶת־שְׁתֵּי קְרָנָיו וְלֹא־הָיָה כֹחַ בָּאַיִל לַעֲמֹד לְפָנָיו וַיַּשְׁלִיכֵהוּ אַרְצָה וַיִּרְמְסֵהוּ וְלֹא־הָיָה מַצִּיל לָאַיִל מִיָּדוֹ׃ וּצְפִיר הָעִזִּים הִגְדִּיל עַד־מְאֹד וּכְעָצְמוֹ נִשְׁבְּרָה הַקֶּרֶן הַגְּדוֹלָה וַתַּעֲלֶנָה חָזוּת אַרְבַּע תַּחְתֶּיהָ לְאַרְבַּע רוּחוֹת הַשָּׁמָיִם׃ וּמִן־הָאַחַת מֵהֶם יָצָא קֶרֶן־אַחַת מִצְּעִירָה וַתִּגְדַּל־יֶתֶר אֶל־הַנֶּגֶב וְאֶל־הַמִּזְרָח וְאֶל־הַצֶּבִי׃ וַתִּגְדַּל עַד־צְבָא הַשָּׁמָיִם וַתַּפֵּל אַרְצָה מִן־הַצָּבָא וּמִן־הַכּוֹכָבִים וַתִּרְמְסֵם׃ וְעַד שַׂר־הַצָּבָא הִגְדִּיל וּמִמֶּנּוּ הֻרַם הַתָּמִיד וְהֻשְׁלַךְ מְכוֹן מִקְדָּשׁוֹ׃

וצבא

ואשא עיני ואראה ג' דסמי' וסימן ואשא עיני ואראה והנה מגלה עפה · ואשא עיני ואראה והנה ארבע מרכבות · ואשא עיני ואראה והנה איל אחד עומד לפני האובל · כרצונו ד' חס' בליש' וסימ' וכרצנם עקרו שור · אם עולה קרבנו מן · ראיתי את האיל מנגח ימה וצפונה · ועשה כרצנו והגדיל · וכל לרצנכם רכו' · נוגע ג' מ"ל בלישנא וסימן בעמוס סימן ט' וס"פ מצורע · וישליכהו ג' ב' חסרים וחד מ"ל וסימן ויאמר השלכהו ארצה · פן נשאו רוח יי' · וישליכהו ארצה וירמסהו · קרמא מ"ל · א"נך · יצא ג' סבירין יצאה וסימ' השמש יצא על הארץ ולוט · בצל חשבון עמדו דירמיה · ומן האחת מהם יצא קרן אחת · ותפל ל' ותגדל עד צבא השמים · וא' תפל ויאמר המלך להמן מהר קח · ואינון מן חד ת' וחד ות' בריש תיבות' ואינון מן א"ב מן חד חד חד א' וחד וא' וסימ' במסרה רבתא במערכת אות הת"יו בס"ד :

ולו קרנים רמז למלכות פרס ומדי · והאחת גבוה מן השנית רמז למלכות פרס
שגדולה ממלכות מדי שמלכות מדי לא היתה אלא שנה אחת שנ' בשנה אחת לדריו[ש]
בן אחשורוש מזרע מדי · ושנינו בסדר עולם לא מנינו שנה למדי בכתובים אלא ...
בלבד והגבוהה עולה באחרונה רמז הוא שתקדים מלכות מדי למלכות פרס : הייתי
מבין · הייתי מסתכל בו
צפיר · צעיר : ואין נוגע
בארץ · דומה היה ...
באויר · קרן חזות · ...
גדול למראה העין ויתמרמר
אליו · וילחם אליו הוא ...
כעס מר · חזו' ארבע
הראה ארבע קרנים : ...
האחת מהם · ומאחת ...
המלכיות יצא קרן אחת
מלכות טיטוס יצא ממנו ...
מצעיר' · מלכות ...
ונבזית · כמו שקראו ...
קרן אחת מצעירה והוא ...
ענין שנ' בזוי אתה מאד
ותגדל יתר · ותגדל מאד
אל הנגב · היא מצרים
שהיא בדרומה של ארץ
ישראל · ואל הצבי · ארץ
ישראל שנקראת ארץ צבי
צבאות גוים : עד צבא
השמים · הם ישראל
שנמשלו לכוכבים : ועד
שר הצבא · הוא בית
המקדש שהוא ביתו של
הקב"ה · שר הצבא ...
הקב"ה חרף · וממנו הורם
התמיד · ועל ידי גדודיו
וחילותיו ששלח לירושלים
בטל התמיד ששלח שם
נירון קיסר שר צבאו כמו שאמרו רז"ל במסכת גיטין ובגוריון : ונבא

רבינו סעדיה גאון

איל אחד ולו קרנים · בדעתי מלכי מדי ופרס : והגבוהה · עולה באחרונה
מדעתי שהוא אחשורוש שהוא אחרון ועשיר וגדול מכל האוכל השער : ראיתי את
האיל מנגח וכל חיות לא יעמדו לפניו · כי כל מלכים לא יכלו לו כי הוא מלך מהודו
ועד כוש : והנה צפיר העזים · זה מלך יון : על פני כל הארץ · כי הוא הולך בכל
הארץ ואין עומד נגדו : ואין נוגע בארץ · לפי שהוא מקרקר בל ינוח ובל ישקוט
קרן חזות בין עיניו · הוא קרן גדולה גבוהה למראה למרחוק קרן אחד בתחילה ...
והוא אלכסנדרוס מוקדון הוא הצפיר בעצמו והקרן הוא המלוכה : ויבא עד האיל
שנלחם במלך פרס : בעל הקרנים · הוא מדי כי שנים ראה איל אחד בקרני' קטנות
והוא מלך פרס ובעל קרנים הוא מלך מדי : לפני האובל · לפני השער : וירץ
אליו בחמת כחו · להלחם בו : ויתמרמר · כעשה אדון ורב אליו וגאתו ויש אומרים במרירות ואכזריות אבל המרות והמרי והסרבנות הוא יסוד הפסר כי כן כתוב ויך : וישבר
את שתי קרניו · שהשפיל את מדי ופרס : וישליכהו · למלך מדי : וירמסהו · למלך פרס : וצפיר העזים הגדיל · הוא מלך יון הוא אלכסנדרוס הגדיל מאד במעשים
גדולים שעברו על ידו : וכעצמו · וכאשר נתרברב מאז אז מת אלכסנדרוס שנקרא הקרן הגדולה : ותעלינה חזות ארבעה תחתיה · המה ד' מלכים אשר הקים בחייו וחילק
לאם המלוכה כמו שאמרנו למעלה אחד בארצו אלכסנדרוס באלכסנדריא ארודוס בעכו ואנטיוכוס באנטוכית : לארבע רוחות השמים · בארבע קצותיו של מלכות : ומן
האחת יצא קרן אחת מצעירה · זאת קרן זעירא אשר פתרונו במלכות רביעי הוא ישמעאל : ותגדל יתר · גדלה ביותר מאד ואבלה אל הנגב כי תחילה יצא מן הנגב שזה
דרום מן מדבר יש בסוף הנגב ואחריו אל המזרח ואל בראשון : ואל הצבי · שהיא ארץ שם והם הקדש מהם לקחו בחייו ומהם לקחו משפחותיו : ותגדל עד צבא השמים ·
על ישראל : ותפל ארצה מן הצבא · כולם נשברו יותר ממהלך שנה ויש שיאמר כי זו המלכות קרן זעירה היא אשר תעמוד על מלכות ישמעאל ולא זולתה : ועד שר הצבא
הגדיל · אשר היו בירושלם הוגדל מהם מלך ישמעאל ויקח ירושלם מידו בחזקה : וממנו הורם התמיד והושלך מכון מקדשו : כי החריב מלך ישמעאל הרבה והשליך
מבוכם וקדושתם :

רלב"ג

ותדוקנה וקרנים עשר · מאותה המלכות יקומו עשרה מלכים ואחרון יקום אחריהם והוא משונה
מהראשונים : ושלשה מלכים ישפיל וידבר דברים כנגד אל עליון ולקדושי עליונים יכלה וישחית
ויחשוב לשנות מועדים ודת וינתנו בידו עד מועד מועדי' וחצי · והנה המשנב שאמר שקמו
עשרה קיסרים ממלכות וידמה שאלו היו שלשה מלכיות אשר השפיל והשיב והוא מבואר מזה
שהקרן הזאת היתה בתחלתה אחר נכבר דברה הקרן הזאת על אלהים כפלאות יחשבו גם מאד ·
ופולם מה שאמר שינתנו בידו עד זמן שנה לשני המועדים ולחציים : והנה שני המועדי' הם
זמני עמידת בית ראשון ובית שני והנה עמד בית ראשון ארבע מאות ותשע עשרה שנה וחצי
ובית שני עמד ארבע מאות ושבע ושלשים שנה וחצי · והנה יהיו המועדי' שמנה מאות ושבע
ותמשים שנה וחציים הוא ארבע מאות ושמנה ועשרים שנה וחצי : וכאשר נוסיף על הזמן שינתנו
בידו חצי השבוע שהשבית זבח ומנחה כי אז היו נתנים בידו לא יהיה החסרון כי אם שנה אחת :
ולזה יהיה הרצון באמרו ימים אלף ומאתים ותשעים : כי בשנה ההיא נשלם זה המנין ינתן
שקוץ שומם · לזה יהיו נתונים בידו אלף ומאתים ושמונים ותשע : ואפשר עוד והוא הנכון
שבשלש שנים וחצי שהשבית זבח ומנחה אינם נחשבים בזה המספר · והנה לא יהיו נתונים בידו
אחר חרבן בית שני כי אם אלף ומאתים ושמונים וחמש שנים וחצי : ואחר זה יסורו מתחת ידו
אך לא יהיה נתן השיקוץ שומם עד סוף אלף שלש מאות ושלשים וחמשה · וזה כלו בלתי
מבואר בזה המקום · וכבר באת' במה שאמר זה : ולמשפט ישב · ר"ל שישים : כי כמשפט
שיהיה ישים עומד למשפט הוא תמורת הקרן הנזכרת וממשלתו יסירו להשמיד ולאבד עד לכלה ·
והמלכות והממשלה וגדולה המלכיות אשר תחת כל השמים נתנה לעם קדושי עליון · מלכותו
יעמוד לעולם וכל הממשלות יעבדוהו וישמעו לקולו · עד כה היה ספור דברי המלאך לדניאל :
וסוף הדברים שכת' דניאל אני דניאל מחשבותי יבהילוני מאד ואור פני ישתנה והדבר שמרתי
בלבי · הנה באור זאת המראה · ואולם התועלת האחד המגיע בה מבואר בעניין יעוד מלך
המשיח שיבוא מהרה בימינו ויעיד על אמתת זה הייעוד · כי שאר העניינים שנכללו בו מהארבע
מלכיות כלם באו כמו שבא בזאת המראה · ולפי שספר דניאל באמתתה הספים לכתבה כדי
שלא ישכחה ולא תשכח · ואולם כתב בתחלה ענה דניאל ואמר כי בזה תועלת גדולה להאמין
יותר בדבריו אלה · כי כבר התפרסם אמונת דבריו בעניינים הנזכרי' בספר הזה :

בשנת שלש למלכות בלשצר וגומר · עד בשנת ויהי בראותי ואני בשושן הבירה אשר
בעילם המדינה · ידמה שכבר הלך שם דניאל כי לא היה קרוב כל כך לבלשצר
כקורבתו לנבוכד נצר · ולזה לא שלח בלשצר לקראו על דבר המכתב בכותל עד שכבר הגידה
לו המלכה ענין דניאל · והנה אמר שכבר ראה בחזון כאלו היה על אובל אחד מנהרי אולי
ואשא עיני וארא אמר שכבר ראה איל אחד עומד על פלג המים ולו קרנים גבוהו' אך האחת
גבוהה מהשנית והגבוהה עולה באחרונה · והנה זה רמז למלכות מדי ופרס שהיתה המלכות
השנית

אבן יחייא

ושושן היה העיר הראשונה וראש המלכות ההוא · עוד סיפר מהות החזון · וזהו אומרו ...
בחזון כאלו הייתי על אובל אולי · כי הנה הדבר האמיתי יתול עליו שם אבל וכאומרו ...
אשמים אכחנו שר"ל בודאי אשמים אכחנו · והדבר של ספק יתול עליו שם אולי כי אולי הוא ...
אן הפכו · והשלם הנה דניאל שהיה רואה בית המקדש חרב היה משוטט מחשבתו ...
יהיה דבר אבל ואמיתי שישיב ה' את שיבות ציון : או אם יהיה דבר מסופק ואולי שלא ישוב
לרוב חטאם · ובהיות כי ההשפעה תושפע על האדם לפי הכנתו לכן תכף נגלה אליו ...
העתיד מבנין הבית השנית ובנין הבית העתיד אשר תהיה בנין אובל וקיים ואמיתי עומד לעד ·
וזהו אומרו וארא' בחזון לפי אשר הייתי משוטט מחשבתי על אובל אולי שהם שני הפנים ·
ואשא עיני וגומר סיפר איכות החזון · ואשא עיני עיני הבחינה וארא' והנה איל אחד שהוא
רמז למלכות פרס ומדי שהוא המלכות השני שבנו המקדש שני וזהו אומרו עומד לפני האובל ...
עמידתו והוייתו מהאיל הלז אשר בנה הבית תהיה לפני וטרם בוא הזמן העתיד אשר יבנה ...
בנין הבית הקיים והאובל העומד לעד · אי בנין האיל לא יהיה אובל רק אולי ומסופק כאשר
ראינו שנחרב אחרי ת"כ שנה לבנייתו · ולו קרנים אשר מיעוט רבים שנים והוא רמז שמלכות
הזה השני הוא משני אומות הייכו פרס ומדי · ואומרו גבוהות רמז שגבהו וימלכו על הכל ·
ואומרו שא' גבוה מן השנית והיא העולה באחרונה רמז כי בראשונה אף כי פרס ומדי היו לעם
אחד הנה המולך היה דריוש המדאי · ואחרי מותו מלך כורש הפרסי ושני מלכים פרסיים
אחריו ולכן בתיאם הגבהות למלכו' פרס אשר יורמז בשם קרן יותר מקרן ומלכות מדי · ...
שהאיל הלז שהוא מלכות פרס ומדי היה מנגח בכל פינות האדמה וכל חיות שהוא רמז לשאר
המלכיות לא יעמדו לפניו ואין מציל מידו ועשה כרצונו בכל העולם והגדיל · ואני הייתי מבין
וגו' ובהיותי מבין ומבחין היטב בעניני האיל והמלכות הזה השני וארא' : כי וארא' של מעלה
מוסך עצמו ואחר עמו · והנה צפיר העזים בא מן המערב הוא רמז למלכות יון השלישי ולהיותו
נולד אלכסנדרו המלך הראשון מהמלכות ההוא מבנות השדים והכשופים שעשה נקטניבור מלך
מצרי' אביו אשר על ידם נהפך לנחש ושכב עם כאביה ראש המלכה אשת פיליפוס המוקדני ·
לכן יחסו לעזים ולשעירים אשר הם חלק סמאל : גם שיחס מלכות פרס הבונה בית המקדש
לאיל זכר אילו של יצחק אשר נקרב במקום ההוא · וקראו צפיר להיותו צעיר לימים כשנגבר
בעולם · בא מן המערב שמוקדוניא ארצו היא מערבית לפירסיאה ארץ האיל הפרסיי · על
פני כל הארץ כי יצא לכבוש כל העולם · ואין נוגע בארץ כי כל המלכים נתנו לו הממשלה ואין
אחד בהם שיגע בארץ כדי למלוך עליה לפקדם מתנו להיות לו כין בעיניו קרן חזות · ר"ל שהיה
הכף

וצבא תנתן על התמיד בפשע · וזמן מועד נתן להיות התמיד מסולק בשביל פשע
שומם היא ע"ז כלומר שתהא ע"ז נתונה בירושלם תמורת התמיד · וכן היא קרויה
בספר הזה בכמה מקומות שנאמר עד מתי החזון התמיד והפשע שומם · והומר מעת
הוסר התמיד ולתת שקוץ שומם · וצבא · זמן · כמו הלא צבא לאנוש עלי ארץ ·
ותשלך אמת ארצה · תורה
אמת השפילה · אחד קדוש ·
אחד מן המלאכים · ויאמר
אותו המלאך לפלמוני הרי
תיבה זו כשתים · לפלוני
אלמוני ותרגום יונתן בן
עוזיאל בספר שמואל כסי
וטמיר · לשון כי יפלא ממך
דבר · אלמוני אלמון מבלי
שם · שלא פירש לו מהו
ומה שמו · לפלמוני המדבר
למלאך שהיה מדבר וגוזר
גזרות וצבא במועד תנתן
על התמיד בפשע · עד
מתי החזון הזה אשר על
התמיד להיות מסולק והפש'
השומם יהי נתון תחתיו
פשע שומם ע"ז שהיא כהבן דומם · שומם לשון אלם ומשותק כמו אשתומם
כשעה חדא · ואשב שם שבעת ימים משמים בתוכה כמו אלם : תת וקדש ·
וצבא מרמס · לתת את מכון המקדש ואת צבא השמים אשר הפיל לארץ מרמס
לרגליו כמו שכתוב למעלה ותפל ארצה מן הצבא ומן הכוכבים וקדש וצבא וי"ו יתרה
והרבה כאלה במקרא נרדם ורכב וסוס · ואף בלשון בני אדם יש מדברים כן
עד ערב בקר אלפים ושלש מאות ראיתי פתר בשם רבינו סעדיה לדבר וכבר עבר
ופתר על ערב בקר על שיביא אותו הערב שנ' בו והיה לעת ערב יהיה אור ובטוחים
אנו כי דבר אלהינו יקום לעולם לא יופר · ואני אומר כי הערב והבקר האמור כאן
גימטריא הוא · ויש סמך לדבר משני טעמים · האחת שיהא חשבון זה מכוון עם
חשבון אחר שבסוף הספר והשני שאמר גבריאל לדניאל למטה בענין · ומראה הערב
והבקר אשר נאמר אמת הוא · ואם לא רמז החשבון והוא תלוי למה חזר וכפל אותו
לומר אמת הוא · והחוזה נצטוה לסתום ולחתום הדבר ואף היא לו נגלה בלשון סתום וחתום ואנו נואיל להבטחת מלכנו קץ אחר קץ ובעבור קץ הדורש נודע כי טעה
במדרשו · והביא אחריו יתור וידרוש · דרך אחרת יש לפתור ערב ובקר בגי' חמש מאות ושבעים וארבע ועוד אלפים ושלש מאות ושבעים וארבע ועוד אלפים ושלש מאות
הרי אלפים ושמנה מאות ועוד · ונצדק קדש · יספר עון ישראל לבטל גזלות מדרשן ומרפסן · מאז גלו גלות הראשונה למצרים עד יגאלו ויושעו תשועת עולמים במלך המשיח
וחשבון זה כלה לסוף אלף ור"צ מיום הוסר התמיד והוא שנאמר בסוף הספר ומעת הוסר התמיד כדי לתת שקוץ שומם ימים אלף ור"צ יהיו ולא יותר שיבא המלך המשיח ויסיר
שקוץ השומם והתמיד הוסר וי"ו שנים לפני החורבן בית שני והעמיד צלם בהיכל ויום י"ז בתמוז היה ששרף אפוסטמוס את התורה ובטל את התמיד והעמיד צלם בהיכל כמו
ששנינו במסכת תעניות · ואם שנים שכתבתי אין בידי ראיה מפרשת הך יש ראיה שבשבוע שלם לא בטל התמיד לפני החורבן שכן נבא לדניאל על טיטוס וחצי השבוע ישבות
זבח ומנחה · כלומר מקצת השבוע שלפני החורבן יבטלו הקרבנות כך מפורש למטה בענין · נחזור על הראשונות כיצד מכוון חשבון ערב ובקר אלפים ושלש מאות ויום
רדת ישראל למצרים להיות כלה לסוף אלף ור"צ ליום שהוסר התמיד · ר"י היו במצרים ארבע מאות ושמונים מיום לאתם על ויבן הבית · ד' מאות ועשר היה הבית · וע'
שנה גלות בבל וד' מאות וכ' בית שני · הן עליהם אלף ור"צ של קץ הימין הרי אלפים ומ' מאות ופ' לא מהן שש שנים שהוסר התמיד לפני החרבן שלא מנה הכתוב אלף ור"צ
אלא למעת הוסר התמיד הרי לך חשבון ערב ובקר ואלפים וג' מאות · עוד נוסף בחשבון אשרי המחכה ויגיע לקץ הימים מ"ה שנה יתרים על אלף ור"צ יש לומר על חשבון
הראשון ילא המלך המשיח ויחזור ויתכסה מהם אותם מ' וה' שנים · ורבי אלעזר הקליר יסד ביסוד שירו שבועים ו' הרי מ' וז' · ויש לומר הג' שנים שלא באו לחשבון שבוע
לאמנה · ואני מצאתי כן במדרש רות שעתיד מלך המשיח להתכסות מ' וה' שנים לאחר שיגלה ומביא ראיה מן המקראות הללו : להלז · לשון חשיבות כמו שקראו אמודות
כלמקום של הלז בעל נורה הוא מכאן למדו באגדה יצחק נדמה לאביו בצלם ובדמות שנקרא האיש הלז ויהי יוסף יפה תואר וזהו הנוי המנוי בה' דברי' שהאב זוכה לבנו בפרט'
ויהי כי זקן יצחק · ואבקשה בינה · הייתי מתאוה שיבינו לי מן השמים · בין אולי · בתוך הנהר · ויקרא · האדם · ויאמר למלאך אחד גבריאל · הבן · להלז · את המראה
פרש לזה החזון · כי לעת קץ · הימים רבים · ימי החזון הזה : נרדמתי

ותשלך אמת ארצה · שביטל התורה ולשמור המצות כאשר יפרש : ואשמעה אחד
אחד קדוש · כמו רבים כל עמים : לפלמוני אלמוני · מלה מורכבת כי לא ידע
דניאל שמו בתחילה ופלמוני מגז' פלאי ואלמוני מגזרת אלם ועתה קרא דניאל ודבר
כמו מדבר אידה וטעם התמיד הוא וממנו הורם התמיד בקש לדע' כמה ימים יעמד:
ותת · הוא תנתן · וקדש
מכון מקדשו · וצבא ותפל
ארצה מן הצב' והנה מרמס
ותרמסם · ויאמר · עד
ערב בקר · עוד אפרשנו:
ונצדק קדש · שישוב קדש
לצדק · בעבור שיאמר
כמראה גבר אמר גבריאל:
ויבא · טעם לאמר בן אדם
בעבור שהוא במראה הנבוא'
בין המלאכים הקדושים
וככה יחזקאל הנביא: ויאמ'
אלי הבן · נפסק בן אדם
או לבך · ופעם כי לעת
קץ לקץ ארוך כמו אכסי'
מדות ; באחרית

וְצָבָ֛א תִּנָּתֵ֥ן עַל־הַתָּמִ֖יד בְּפָ֑שַׁע ד׳ · ל
וְתַשְׁלֵ֤ךְ אֱמֶת֙ אַ֔רְצָה וְעָשְׂתָ֖ה ל
וְהִצְלִֽיחָה׃ וָאֶשְׁמְעָ֥ה אֶחָד־קָד֖וֹשׁ ל · ל
מְדַבֵּ֑ר וַיֹּאמֶר֩ אֶחָ֨ד קָד֜וֹשׁ
לַפַּֽלְמוֹנִ֣י הַֽמְדַבֵּ֗ר עַד־מָתַ֞י הֶחָז֗וֹן ל ומל׳ · ד׳
הַתָּמִיד֙ וְהַפֶּ֣שַׁע שֹׁמֵ֔ם תֵּ֛ת וְקֹ֥דֶשׁ ל · ל
וְצָבָ֖א מִרְמָֽס׃ וַיֹּ֣אמֶר אֵלַ֔י עַ֚ד עֶ֣רֶב ד׳ · ל
טו בֹּ֔קֶר אַלְפַּ֖יִם וּשְׁלֹ֣שׁ מֵא֑וֹת וְנִצְדַּ֖ק
קֹֽדֶשׁ׃ וַיְהִ֗י בִּרְאֹתִ֛י אֲנִ֥י דָנִיֵּ֖אל אֶת־ ג׳ וחס׳ ובענין
הֶחָז֑וֹן וָאֲבַקְשָׁ֣ה בִינָ֔ה וְהִנֵּ֛ה עֹמֵ֥ד
לְנֶגְדִּ֖י כְּמַרְאֵה־גָֽבֶר׃ וָאֶשְׁמַ֥ע קוֹל־ ל
אָדָ֖ם בֵּ֣ין אוּלָ֑י וַיִּקְרָא֙ וַיֹּאמַ֔ר גַּבְרִיאֵ֕ל י׳ דכות׳ · י״ג בכתו׳
הָבֵ֥ן לְהַלָּ֖ז אֶת־הַמַּרְאֶֽה׃ וַיָּבֹא֙ אֵ֣צֶל
עָמְדִ֔י וּבְבֹא֣וֹ נִבְעַ֔תִּי וָאֶפְּלָ֖ה עַל־פָּנָ֑י ג׳ · ל
וַיֹּ֣אמֶר אֵלַ֗י הָבֵ֛ן בֶּן־אָדָ֖ם כִּ֥י לְעֶת־
קֵ֖ץ הֶחָזֽוֹן׃

ובדברו

המרבר ד' וסימ' כי פי המדבר אליכם · המדבר אליך והבאתו אלי · כי אני הוא המדבר · ויאמר אחד קדוש : וצבא
ד' וסימ' וצבא תנתן על התמיד · תת קדש וצבא מרמס · ואמת הדבר וצבא גדול וכין · חליפות וצבא עמי : ויקרא
ויאמר י' פסו' אית בהון ויקרא ויאמר וסימ' נמסר במלכים א' סים' י"ז:

רבינו סעדיה גאון

וצבא תנתן על התמיד בפשע · כי הקים מלך ישמעאל בית תפלותו בין התמיד שם
פשע רומיים שבירושלם : ותשלך אמת ארצה · כי כן הדק ישראל שנקראו זרע אמת
עד ארצה ועשתה והצליחה : ואשמעה אחד קדוש נדבר · מלאך ששמו אחד קדוש
והיה שואל למלאך אחד המדבר ועל שלא נודע שמו אמר לפלמוני כמו לפלוני לאותו
המדבר · עד מתי מות התמיד הזה והפשע · מתי ישתומם ויבטל ועד מתי עם
קדש יהיה מרמס ככתוב ותרמסם ומתי הצבא תנתן על התמיד : ואבקשה בינה ·
להבין : כמראה גבר · כמראה איש גבור זהוא גבריאל : בין אולי · בין הבניין כמו
איליו : להלז · לזה : אל עמדי · מעמדי : נרדמתי

אבן יחייא

קרן לחכמתו לופה ומביט · בבל ומשפיל בקרנו ומלכותו החזק לאשר ירים ידו ורגלו · ויבוא עד
האיל בעל הקרנים ונומר רמז לביאת אלכסנדר בלט לבית דריוס כמתכבר לדעת את מולאו ואת
מולאו · וירץ אליו בחמת כחו רמז כששול לבוא אליו בעס כבד למלחמה · וראיתי כי תכף
בהגיעו אל האיל ובטרם עשות מלחמה חזקה נחלם האיל ונעשה מר ורך ושפל בערך הצפיר כי
לא עשה מלחמה חזקה עמו כדי להשמד ממנו מפני חולשתו מה שלכן תכף הכה הצפיר היוצא את
האיל הפרסיי וישבר את שתי קרניו והוא רמז להשפילו את ב' אומות מדי ופרס שהקרן והמלכות
היה שלהם יחד · ואף כי לפעמים כשהממלכה אחת ישבר במלחמה הראשונה עוד ישוב
להתחזק ולעמוד כנגד מכנגדה וישוב לאיתנה הראשון · ספר כי מלכות פרס לא כן עשה כי
אחרי שהאיל קבל ההכאה הראשונה לא היה בו עוד כח לעמוד לפני הצפיר וזה יען כי הכהו מכה
רבה והפילו ארצה ואח"כ רמסו · כי לא היה מציל לאיל מידו לא מאחד המלכים ולא מעמיו
כדי שישוב ללחום עוד · וצפיר העזים אלכסנדר הגדיל עד מאד וכבש את כל העולם · וכעצמו נשברה הקרן וגו' ספר כי אחרי הגיע אלכסנדרום מוקדון אל התכלית אחרון מהעולם והגדולה
נשברה הקרן והמלכו' הגדולה שלו כי מת חוץ לארצו מסם המות שהשקוהו · ותעלינה חזות ארבע תחתיה לארבע רוחות השמי' שהם הד' מלכי' שחילק להם המלוכה בחייו · היינו רומנים ברומה
אלכסנדרוס באלכסנדריאה · אורדוס בעכו · ואנטיוכוס באנטוכיא · ומן האחת מהן ר"ל מן הקרן האחת היותר צעירה שבהן והוא מלכות אנטוכיא יצא מלך א' שלא כשתפס בחלקו ותגדל אל
הנגב והוא מצרים שכבש אנטיוכס · ואל המזרח והוא פרס · ואל הצבי והוא ארץ ישראל אשר צבי ויופי היא לכל הארצות · ותגדל מאד עד צבא השמים שהם המין ישראלי שהוא חלק שמים
כי חלק ה' עמו · ותפל ארצה מן הצבא והוא רמז לעם רב מישראל שהרג אנטיוכוס ומן הכוכבי' והוא רמז להורגו שריהם וכהניהם וזקניהם · וירמסם והוא רמז לשעבוד אשר שעבדם בפרך ·
ועד שר הצבא הגדיל הוא רמז כי התגאה על ה' שהוא אלהי ישראל ושרו · והתמיד ממנו יתברך שהיו מקריבים ישראל בבקר ובערב הרימו ומנעו · והושלך מכון מקדשו כי החריב בית המקדש
בעמי' הרבה · וצבא תנתן על התמיד וגו' הוא רמז לרשעי ישראל המשומדים אשר הם מהצבא הנז' והיו יועצים לתת הפשע על התמיד ולשחוט החזיר ולהקריבו על המזבח · ולהשליך אמת ארצה
והוא הספר תורה שבהיכל הנקראת תורת אמת להשליכו ארצה ולהעמיד תחתיו צלם בהיכל · והצבא מהמשומדים ההם בעצתם עשתה כל הפעולות הרעות האלה והצליחה : ואשמעה אחד קדוש
מדבר וגו' ספר כי דניאל תמה תמיה גדולה על הרעה הזאת והיה כוסף לדעת קיצה ובין כך שמע שאחד קדוש מהמלאכים הקדושים היה מדבר ומשפיע בינה למשכילים עלמם אליה · ואז אמר
אחד קדוש והוא השכל האלהית מדניאל לפלמוני המלאך המדבר הנעלם המדבר הנזכר המשפיע הבינה עד מתי יתמידו פרטי החזון הזה להיות התמיד שומם בהיות הפשע נוכר · ותכתן הקדש והוא בית
המקדש וצבא ישראל למרמס · ואז ענני פלוני המדבר ומשפיע · עד ערב בקר אלפים ושלש מאות ונצדק קדש :
אמר ן' יחייא הנה הפקידה אשר פקד ה' את עמו בימי כורש לתת להם לחם והתורה והמקדש היתה בקידה חלושה וכפי הכנתם כי הגדולים שבישראל לא רצו לעלות מן הגלות ולא עלו עם
עזרא רק הריקים שבם וכאומרם ז"ל לא עלה עזרא מבבל עד שעשאה כסלת נקיה · ולהיות כי מרשעי' יצא רשע אנטיוכוס נכנס ה' פעם אחר פעם ולא שבו אליו ולכן בסוף
אחרב ביתו ונשרף היכלו ונגלו ישראל בין האומות · ושאלת דניאל פה למלאך המדבר על ידיעת קץ הגלות והרבן הבית לא היה על הגרה הפרטית מאנטיוכוס כי ממנה נגלו על ידי החשמונאים
אחרי ימים מעטי' שלא יפול על זמן כזה האמירה ואתה סתום החזון כי לימים רבים · רק על ידיעת הקץ האחרון כי שם יתמו ואז יתמו כל צרות ישראל ולא ישובו עוד לחטוא ולקבל עונש והוא
בזמן ביאת המשיח · ואז ענהו המלאך כי יתמיד מעת החזון ההוא עד הערב והלילה מהבקר והיום מאלפים ושלש מאות שנה שאז נצדק קדש לעד ולעולם · והנה משנבראת העולם עד שקם כורש
הפרסי שלשת אלפים ושנ"א שנים שאז בימים ההם ומעט קודם בימי בלשאצר ודריוש ראה דניאל החזיונות האלה · באופן כי בסוף החמשת אלפים ושבע מאות שנה לבריאת העולם בקירוב אם
מעט קודם או מעט אחר כך יבוא קיבוצו בעזרת ה' למען יוכלו לשבת בני ישראל בטח על אדמתם כשלש מאות שנה מהאלף השש' למען יתראה לעין כל היות האמת אתם ויהנו בגוף ונפש מן
העולם הזה תחת אשר כעסו בעול גלות האומות בגוף ונפש · ויהיו המאות שלשה להיות כי בסך ההוא יפול החזקה ויאומת הדבר היותו בלתי מקריי בהתמידו הסך ההוא · ואחר כך באלף השביעי
יהפך העולם לתהו כאשר בתחלה כי שית אלפין הוי עלמא וחד חריב והוא שבת השמיטה מהאלפים · ואין להאמין העליון על אורך הגלות בעולם הזה ועל קוצר טוב הגאולה אחר תחיית המתים ·
יען כי העולם הזה ההווה ונפסד הוא מן העובדי' אלילים הנפסדי' והעולם הנצחי הוא מישראל אשר להם הנפשות אלהיות הנצחיות · ואם ישראל נענשו בעול הגלות אפילו הריקים שבהם יהנו
בטוב הגן עדן הנופלי' והעולם הבא הרוחני · ואותו הטוב הנופלי' מהעולם הזה אשר יתן להם בסוף האלף השישי הוא לאות ומופת שהם בני עליה · ויראו כל העולם · ויושבי תבל שכלותם
מקדם ומעלת ישראל וישערו מטובם הנופלי הטוב הרוחני אשר ירשו בני הגלות אחר המות ולבא בגאים וכן לתת שכרו גם כן לגוף החמרי אשר קבל עונש בגלות :
ויהי בראותי וגו' ספר כי אחרי ראותו את החזון ביקש להבינו וראיתי שהיה עומד לנגדי כמראה גבר · ר"ל שהיה משגיח עלי אחד שהיה מראהו כמראה גבר והוא הקדוש ברוך
הוא

רלבג

השנית · ומלכות מדי היתה בתחלה והיא הקרן שאינה גבוהה כמו השנית שהיתה למלכי פרס
כי דריוש לא מלך כי אם מעט ואחר כן שלשה מלכים לפרס והחזיקו במלכות זמן רב והנה
יתבאר מזה המקום שלא מלכו כרש ודריוש יחד בזה המלכות הגדול אך מלך דריוש תחלה זמן
קצר ואחר מלך כרש אחריו : ראיתי את האיל וכו' אמר וכל החיות לא יעמדו לפניו ואין מציל
מידו על מלכי פרס כי ידמה שמלכו בכל רצונם וכבר סופר כי כורש הצליח מאד במלחמותיו
ושפך דמים רבים : ואני הייתי מבין והנה צפיר עזים קרא המלך הראשון ממלכי יון צפיר העזים
לפי שכנראה לצעיר בשנים · כמו שנזכר בסיפור אלכסנדר והוא זה הצפיר · ויתם אותו אל
העזים כי לא היה בן פיליפוס בעל אמו כמו שנזכר בסיפורו והמר שבא מן המערב על פני כל
הארץ

אבן עזרא

באחרית הזעם · יספר זעם השם על ישראל בימי יון הרשעה ובימי אנטיוכוס עד שיטהרו החשמונים את הבית וזהו ונצדק קדש והנה שב לפרש כי המלך הראשון שהוא אלכסנדרוס הוא הקרן הנשברה מהרה ופירש ארבע מלכיות · וטעם מגוי שכולם היו מגוי יון ולא אחד בהם שהיה לו כח כמו אלכסנדרוס : ובאחרית מלכותם · על ישראל : כהתם הפושעים · והנה הטעם כי בעבור שהיו פושעי ישראל רבים על כן נמסרו ביד היונים : מלך עז פני' הוא היה אנטיוכוס והשר שלו גליגוס ויש מהגאונים שאומרים שמלך עז פנים הוא הקדרי שיצא בשנת ארבעת אלפי' ושנ"ד שנה והנבי' ידבר על האחד מהארבעה מלכים שמלכו תחת אלכסנדרוס וככה פירש עוד בנבואה הרביעית ועמד מלך גבור שהוא אלכסנדרוס ואמר ובעמדו תשבר מלכותו ותחץ לארבע רוחות השמי' והנה אין זה כאשר דבר : ועצם כחו ולא בכחו · רק בעבור חטאת ישראל ליסר' השם : והשחית עצומים · זה פירש ותפל ארצה מן הצבא ומן הכוכבים ותרמסם והוא השחית רבים מישראל · ופירוש ועד צבא השמים הגדיל שהוא שר השרים שהוא מיכאל כי הוא השר הגדול ותחתיו שרים ועוד אדבר על זה והוא בטל עולת התמיד והחריב הבית וזהו והושלך מכון מקום מקדשו ואל תתמה בעבור שאמר שהוא מקדש מיכאל כי מקדש השם הנכבד הוא כמו תורת משה הוא מטה האלהים : ובאפס יד ישבר · כי ידוע הוא אנטיוכוס נפל מן הגג ונשבר ומת · הגאון רב סעדיה אמר כי אלפים ושלש מאות הם שנים ותחלתם מגלות מצרים ומה טעם להחל משם ועוד איך היא שנה ערב ובקר לפי דעתו כבר עבר המועד זה שנים רבות והנכון בעיני כי שש שנים וחדשים עמדו ישראל בימי אנטיוכוס בצרה גדולה וכן כתוב בספר יון והנה זה המספר הם ימים והטעם אלפים ושלש מאות בקר והם שש שנים משנות החמה ושלש' חדשים וימים מהם משנות הלבנה קרוב משש שנים ואני על כן אמר המלאך ומראה הערב והבקר אמת הוא והטעם שהוא כמשמעו ערב ובקר ולולי שמצאנו זה המספר כתוב וכבר עבר לא יכול אדם להבין זה המספר על כן אמר דניאל ואשתומם על המראה ואין מבין · וכבר דברי קץ הגאולה סתומים וחתומים גם דניאל לא ידע הקץ כי כן אמר ואני שמעתי ולא אבין וכן אמר באחרונה וחתום הספר עד עת קץ והמשכילים יבינו בגעת הקץ מדברי המלאך : בשנת

רש"י

נרדמתי · לשון אוניס ושממון · על עמדי על מעמד רגלי · כי למועד קץ · כי הוא לזמן קץ ימים רבים : מלכי פרס ומדי · שתי קרנים · שתי אומות מלכות כח שפירשתי למעלה : המלך הראשון · הוא אלכסנדרוס מוקדון שהרג את דריוש ב אסתר כמו שמצינו בספר יוסיפון : והנשברת · שראית שנשברה · ותעמדנה ארבע תחתיה · כמו שכתוב בספר החלום למעלה · ארבע מלכיו' אשר יעמדו מהו גוי שחלק אלכסנדרוס מוקדון מלכותו במיתתו לארבע ילדים ויוסף קר בספרו ארבעה ראשי ולא בכח המלך היו · ולא כה בכחו · ולא יהו שהדרי בכח המלך הראשון כי חלשים ממנו יהיו ובאחרית מלכות יון · כהתם הפושעי' כשיגיעו זמן שיתמו רשעי ישראל שבבית שני מלך עז פנים הוא טיטוס ועצם כחו · ולא בגבורה כי אם בחלקלקות כמו שמפורש בסוף הספר ונפלאות ישחית · ובהפלא ופלא ישחית אומות והצליח ועשה · חפצו · והשחית עצומים · אומות רבות ועם קדושים · ישראל : ועל שכלו והצליח מרמה בידו · ועל שהוא משכיל בכל אשר יפנה ויצליח יחו במרמה שבידו · ובלבבו יתגאה · ובשלוה ישחית רבים · במרמה ובחלקלקות ישחית רבים היושבים אתו בברית ושלום · ועל שר שרים יעמד · כלפי מעלה יטיח דברים וזהו פי' החלום הב למעלה · ובאפס יד ישבר · ובאין כח ישבר על ידי יתוש אלא שבבריות שנכנס בחוטמו כמו ששנינו במסכת גיטין : ומראה הערב והבקר אשר נאמר לך בחלום העליון אמת הוא · ואתה סתום החזון · אל תפרשהו וסתמהו בלבך כי לימים רבים יבא : נהייתי לשון הוה ושבר כלומר נצטערתי על הפורענות הזה ונחליתי · את מלאכת המלך שהייתי ממונה על פקודת עבוד' ממשלת מלכות בלשצר שמנהו נבוכד נאצר אביו כמו שאמר בתחילת הספר והשליטה על כל מדינות בבל · ואשתומם על המראה · ואתבהל על החזון · ואין מבין . שאני משתומם כי הייתי לפני הדר' מתמוק
בשנת

דניאל ח

וּבְדַבְּרוֹ עִמִּי נִרְדַּמְתִּי עַל־פָּנַי אָרְצָה
וַיִּגַּע־בִּי וַיַּעֲמִידֵנִי עַל־עָמְדִי: וַיֹּאמֶר
הִנְנִי מוֹדִיעֲךָ אֵת אֲשֶׁר־יִהְיֶה
בְּאַחֲרִית הַזָּעַם כִּי לְמוֹעֵד קֵץ:
כ הָאַיִל אֲשֶׁר־רָאִיתָ בַּעַל הַקְּרָנָיִם מַלְכֵי
מָדַי וּפָרָס: וְהַצָּפִיר הַשָּׂעִיר מֶלֶךְ יָוָן
וְהַקֶּרֶן הַגְּדוֹלָה אֲשֶׁר בֵּין־עֵינָיו הוּא
הַמֶּלֶךְ הָרִאשׁוֹן: וְהַנִּשְׁבֶּרֶת
וַתַּעֲמֹדְנָה אַרְבַּע תַּחְתֶּיהָ אַרְבַּע
מַלְכֻיוֹת מִגּוֹי יַעֲמֹדְנָה וְלֹא בְכֹחוֹ:
וּבְאַחֲרִית מַלְכוּתָם כְּהָתֵם הַפֹּשְׁעִים
יַעֲמֹד מֶלֶךְ עַז־פָּנִים וּמֵבִין חִידוֹת:
וְעָצַם כֹּחוֹ וְלֹא בְכֹחוֹ וְנִפְלָאוֹת
יַשְׁחִית וְהִצְלִיחַ וְעָשָׂה וְהִשְׁחִית
עֲצוּמִים וְעַם־קְדֹשִׁים: וְעַל־שִׂכְלוֹ
וְהִצְלִיחַ מִרְמָה בְּיָדוֹ וּבִלְבָבוֹ יַגְדִּיל
וּבְשַׁלְוָה יַשְׁחִית רַבִּים וְעַל שַׂר־שָׂרִים
יַעֲמֹד וּבְאֶפֶס יָד יִשָּׁבֵר: וּמַרְאֵה
הָעֶרֶב וְהַבֹּקֶר אֲשֶׁר נֶאֱמַר אֱמֶת הוּא
וְאַתָּה סְתֹם הֶחָזוֹן כִּי לְיָמִים רַבִּים:
וַאֲנִי דָנִיֵּאל נִהְיֵיתִי וְנֶחֱלֵיתִי יָמִים
וָאָקוּם וָאֶעֱשֶׂה אֶת־מְלֶאכֶת הַמֶּלֶךְ
וָאֶשְׁתּוֹמֵם עַל־הַמַּרְאֶה וְאֵין מֵבִין:
בִּשְׁנַת

ובדברו ג' ובספרא וסימ' ובדברו עמי נרדמתי · ובדברו עמי את הדבר הזה עמדתי מרעיד · ובדברו עמי כדברים האלה · וא' וכדברו ויאמר אל תיראו : ראית ה' חסר בסוף בכתובים וסימ' אשר ראית את עניי · אם ראית גנב ותרץ · ראית איש חכם בעיניו · האיל אשר ראית · ראתה כי אתה עמל · בתרא ראתה כתיב וכל שאר קרי' דכו' חסר כמ"ב מ"ל בלישני' וסימ' וראיתה אתה ונאספתה · לך הגד למלך אשר ראיתה : עז פנים ב' וסימ' גוי עז פנים · מלך עז פנים ומבין חידות : עצומים כל נביאים וכתובים מ"ל במ"ג חסרים וסימ' כי ידעתי רבים פשעיכם · ושפט בין עמים רבים · ועצומים כל הרוגיה · וכל אוריתא דכו' חסר במ"א ונשל גוים רבים מפניך החתי והאמרי : ומראה ז' קמצי' וסימ' נמסר לעיל בריש סיפרא סימ' א' וסוף משפטים ויחזקאל סימ' י"ז : ואשתומם ל' מלעיל ואני דניאל נהייתי · וא' מלרע ואשתומם ואביט ואין עוזר ואינון חד מן ב' זוגין מן חד חד חד מלרע וחד מלעיל וא' ברישי' וסימ' נמסר במסרה רבתא במערכת אות הוי"ו בס"ד :

רבינו סעדיה גאון

נרדמתי · נשתטחתי לשון ירידה : כי למועד קץ · כי התמיד של ערלים שנשאר מעט באחרית הזעם הוא אחרית הגלות אז התמיד של ערלים שנשאר מעט ולבא של ישמעאל היא מגבא בית מחמד יעמדו עד קץ החזון : והנשברת · הוא מלך יו הראשון : ותעמודנה ארבע תחתיה · הם ד' מלכים שהעמיד בחייו כאשר פהרג למעלה : מגוי יעמודנה : אותן ארבע מלכים מן גוי שריו וצבאיו יעמודנה : ולא בכוחו · ולא מזרעו כי לא יהיה לו לא נין ולא נכד בעמו : ובאחרית מלכותם · אחרי מות ד' אלו הפושעים יעמוד מלך עז פנים קשה וחזק במלכותו הוא מלכות ישמעאל : ומבין חידות · חידות מלכים הראשונים והעצומים כ מלכים הראשונים יונים ורומיים ופרסיים : ועצם כחו ולא בכוחו · כי הם בעונות ישראל · ונפלאות ישחית · זה בית המקדש : והשחית עצומים · אלו בתי השרים וער ישראל : ועם קדושים · הם ישראל שנלחם בהם בירושלם בימי טיטוס ככתוב עבדא קרב עם קדישין : ישחית רבים · יהרגם אחרי כן ויוליאם ממדינתם : שר שרים · הוא הערל הפקיד בירושלם אשר פקד אותו טיטוס אחרי לוכדו עיר הקדש בהחריבו גאון עוזינו והכית מלך מגוסים לרדות בעם יי' ובא מלך ישמעאל ולקח ארץ ישראל מידו ויחו עליו מן ג' מלכים שר אחד מיעוט רבים שנים הרי שלשה · ובשלוה פתאום ישבר ויפל : ובאפס יד ישבר · בלי כח כי ביד אלם ישבר · ד"א ובאפס יד ישבר ובאחרית ישבר ד"א ובאפס יד ישבר לא בידי אדם ישבר ככתוב די התגזרת אבן די לא בידין : נהייתי ונחליתי · נצטערתי עד שנחליתי כמו נהי והי : ואשתומם · לשון שתיקה כמו שלש ימים משמים : פ"א יצא קרן אחת מצעירה · מקטנה שבהן כמו מקדש אנטיוכוס שהיה ביותר : ואל הצבי · הצפון : ותגדל עד צבא השמים · כי ראה שמפיל הכוכבים כ צרות לישראל צבא הצדיקים כדכתיב ומצדיקי הרבים ככוכבים : ותפל ארצה מן הצבא ומן הכוכבים ותרמסם · שהפילה לארץ החסידים ותרמסם בגלות : ועד שר הצבא הגדיל : ועד הקב"ה הגדיל לדבר גדולות ונתגאה בעצמו ואמר אין אלוה יכול להציל ירושלם מידי והפיל חומות ירושלם והחריב בית המקדש ובטלו עולות וזבחים בימיו והו ממנו

רלב"ג

הארץ · כי כבר פשט בארצות רבות וכבשם קודם הלחמו עם דריוש · ואמר ואין נוגע בארץ כאלו היה עוף בכנפים מרוב קלות תנועתו ונצחו בקלות המלכות שהיה בא עליהם · ואמר שהיה בין עיניו הצפיר קרן בעל סעיפים רבים לנגח פה ופה : ויבא עד האיל · והוא דריוש ואמר וראיתי מגיע אצל האיל · לפי שכבר בא אלכסנדר לבית דריוש בהתנכרות כמו שסופר לבעבור יראה ענייניו כי כן היה מנהגו כמו שנזכר בסיפורו : ויתמרמר אליו ר"ל שאלכסנדר עשה עצמו מר לדריוש · כי לא רצה להשלים עמו לקחת ממנו כסף וזהב : ושמנים פילגשיו ששלח לו דריוש אך רצה על כל פנים להלחם עמו : וישבר את שתי קרניו · ר"ל שהכניע תחתיו מדי ופרס שהיו שתי קרנות האיל ולא היה מציל לאיל מידו רמז בזה שלא עזרו דריוש בזאת המלחמה המלכי' שהיו תחתיו קודם זה · כי הכניעם אלכסנדרון תחת ממשלתו · וגם עמו לא הצילו מיד הצפיר כי מבני עמו הכוהו והמיתוהו כמו שנזכר בסיפור אלו המלכים : והצפיר העזים הגדיל עד מאד וגומר · אמר זה לפי שכבר כבש במלחמה כל הייסוב · ובעת היותו בתכלית העולם שכבש הכל והיה רוצה לשוב לא הספיק לשוב · כי תכף נשברה הקרן הגדולה אך לא במלחמה : כי אמר כי בעצמו היה זה אך השקוהו סם המות כמו שנזכר בסיפורו · ומת אלכסנדר ועלו סעיפים ארבע תחת הקרן שנשברה כי כבר נחלקה מלכותו לארבע רוחות השמים כמו שקדם : וכבר נזכר בסיפורו כי אלכסנדר חלק המלכות לארבעה ממשפחתו : ומן האחת יצא קרן אחת מצעירה ר"ל מקטנה שבהם יצא קרן מלך אחד ויגדל מאד אל הנגב והוא מלך מצרים : ולזה סיפר כי אנטיוכוס התגבר על מלך מצרים והפשו וכבש מלכות מצרים תחתיו והתגבר ג"כ אל המזרח והוא ארץ פרס ואל ארץ הצבי והוא ארץ ישראל כי היא נקראת ארץ צבי להיותה רצויה וחשוקה לכל אדם : והנה מצאנו כי כל אלו המלכיות היו תחת ידו כמו שנתבאר מסיפורי אלו המלכים : ותגדל עד צבא השמים · ר"ל עד עם ישראל כי הרג מהם ומהם סירים אנטיוכוס הנזכר כשלא רצו לשמוע לו לעבור על דברי תורה · והנה החסידי' הם ככוכבים · ולזה קראם צבא השמים · ואמר שכבר הפיל זה המלך ארצה מן הצבא והוא עם ישראל : ומן הכוכבים והם החסידים ירמום אותם · וכבר היה זה גם כן כי הרבה שלליהם מאד עד שכבר חשב להשמיד את יהודה · כמו שנזכר בסיפורים : ועד שר הצבא הגדיל ר"ל אדון הצבא והוא השם ומה שהגדיל עליו הוא שכבר בטל העבודה הנעשית לו במקדש כמו התמידין · ומה שידמה להם : והושלך מכון מקדשו · כי החריב זה המלך אנטיוכוס כמו שנזכר בסיפורי' אשר למלכים האלה וקרא השם שר להוסיף ההעלם בזה · כי כן נדמה לו בחלומו כאלו היה שר צבא והיה השם שהוא שר צבא ישראל שנקרא צבאותיו · כמו שכ' והוצאתי את צבאותי ולפי שאשר יאמר ג"כ על המושל אשר ים מושל עליו · והוא המלך בזה השר שהוא שר השרים כאלו יאמר שרי למעלה ממנו שום כמלא : וצבא תנתן על התמיד בפשע · ר"ל כי הצבא והוא ישראל ינתן ביד אנטיוכים על דבר התמיד מפני מה שפשעו בו · וכאלו ב"ר שאלי היו ישראל עובדים לשם כראוי לא שלט בהם זה הפשע בזה האופן · ובשבת הפשע תשליך מלכות הרשעה אמת ארצה · ר"ל החסידים ולהרגם · ויזמה שזה הפשע שפשעו ישראל בימי בית ראשון לא טהרו ממנו עדין כאו ויתגבר אמר זה · והנה יעיר לזה ג"כ בעת הבוא כי הוא ישבב לפקוד עליה' הפשע הראשון : ואשמעה אחד קדוש מדבר · ר"ל שמעתי שהיה אחד מהמלאכים הקדושים ואמר לו אחד קדוש אל

אבן יחייא

הוא יתברך · ושמעתי שקול זה שהיה כמראה גבר אשר היה רואה אותי היותי בין אולי ובין הספקות כדי להבין החזון · שקרא לגבריאל ואמר אליו הבן להלז את המראה · ויקרב בא אצל עומדי והוא רמז שהתחיל להשפיע בינה עליו אשר מלך · חולשת שכלי נבעתי ונפל על פניו כאשר יקרה להרבה מהנביאים · והוא קראני לאחד הבן בן אדם כי החזון הלז הוא יקר הערך מאד להיותו ידיעת עת הקץ ואפילו שהיה עודני בדבורו עם כל זה הייתי נרדם נופל על פני ארצה עד שעודני במישום ויגע בי ויעמידני על עומדי · ואמר אלי הנני מודיעך את אשר יהיה באחרית הזעם מהגלות האחרון כי למועד מהגלות ההוא אשר נועד לישראל על חטאתיו יש קץ כי לא יתמיד לנצח הרעה והזעם על ישראל · וביאר לו משל האיל אשר ראה בחזון ומשל הצפיר השעיר · והנשברת ונומ' ר"ל כי אחרי השבר קרן הצפיר יעמדו הד' מלכיות אשר נחלק להם מלכות אלכסנדר · אבל לא יהיה להם הכח מאלכסנדר כי לא יהיו במדרגתו ובכחו ובאחרית מלכותם כשירצה ה' להתם ולכלות הפושעים מישראל לעונש חטאתם יעמוד אנטיוכוס שהוא מלך עז פנים ומבין חידות שכראה כי היה חכם גדול בחכמת הכישוף והאיצטגנינות ואף חכמתו עמדה לו להמליכו על כל הזולת ולולי רחמי ה' שהשפילו אין כל אומה ולשון יכול עליו · ועצם כחו אבל לא יהיה במדרגת הכח מאלכסנדר כי לא אנטיוכוס שנגבר באחיו ולא הד' מלכים יחד שמלכו אחריו הגיעו לכח אלכסנדר · ונפלאות ישחית והם העגילים החשובים שבמקדש אשר היו אלים לנפלאות ועם כל חיטאו בזה הגלות ועשה יותר רעה כי השחית עצומים והם ישראל נוי גדול ועצום · ועם קדושים והם בני אהרן הקדושים כהני ה' · ועל שכלו ונו' ר"ל כי נפי שכלו ולפי אשר יחשוב הוא מצליח להיות מרמה בידו היו לו להיותו ערום מה שעל כן יתנהג אחד ובלבבו יגדיל · ובשלוה ישחית רבים כי להיות בני אדם חשובים לפניו כחנפים · בהיותם בשלוה עמו על לא חמס בידם ישחיתם · ובאותו יעודרהו לעמוד גם כן על שר השרים והוא ה' אלך המלכים יתברך כי יבטל התמיד ומילה ושבת · מה שעל כן באפס יד ישבר כי ה' יחייבנו באפס

רשי

בשנת אחת לדריוש בן אחשורוש · לא זהו אחשורוש שבימי המן כי הוא מלך פרס היה וזה דריוש המדי אשר הומלך על מלכות כשדים כשנהרג בלשאצר כמו שכתוב למעל' ודריוש מדאה לקח מלכותא: בינותי בספרים נסתכלתי בחשבונות: מספר השני' וגו' · הייתי מחשב חשבון השנים שהייתי סבור על מה שנבא ירמיה כי לפי מלאת לבבל ע' שנה אפקוד אתכ' דמיתי שהפקיד' הזאת היא בנין הבית ושבעים שנה כלים בשנת אחת לדריוש המדי משפשטה מלכו' בבל יד על ישראל שכבש נבוכד נצר יהויקי' להיות לו עבד והיא היתה שנה שניה למלכות נבוכד נצר דאמר מר שנה ראשונ' כבש נינוה שנה שני' עלה וכבש יהויקי' נא וחשוב מאותה שנה ועד כאן ותמצאם · ואף במסכת סדר עולם כמנה החשבון הזה ושניכו שם בשנ' מות בלשאצר הרי שבעים שנה מיום שמלך נבוכד נאצר שבעים חסר אח' מיום שכבש יהויקים ועוד שנה אחת לבבל עמד דריוש והשלימה וראותי כי עדיין אין הגאולה ממהר לבא הבינותי ונתתי לב לספירת החשבון וידעתי שלא היה לו למנות לפני כבוש יהויקי' אלא למלאות חרבות ירושלם כשימלאו שבעים שנה לגלו' צדקיהו שבו חרבה ירושלם ועוד יש שמנה עשר לבא שהגלות הזאת היתה בי"ח שנה לכבוש יהויקים כמו ששנינו בסדר עולם גלו בז' גלו בח' גלו בי"ח גלו בתשע עשרה · ופירשו רז"ל במסכת מגילה גלו גלות יכניה בשבעה לכבוש יהויקים שהיא שמנה לנבוכד נצר · גלו בשנייה בשמנה עשרה לכיבוש יהויקים שהוא תשע עשרה לנבוכד נצר: ואתודה

אבן עזרא

בשנת אחת · כבר פירשתי זה כי זה איננו דריוש בן אחשורוש שהוא בן אסתר המלכה: · בשנת אחת כל הגאונים פה אחת הסכימה דעתם עם דעת הקדמונים שאמרו שטעה דניאל בחשבונו כי לא חרבה ירושלם רק כאשר נתפש צדקיהו והי' היתה שנת תשע עשרה שנה למלך נבוכד נצר כי ירמי' הנביא אמר לפי מלאת לבבל שבעי' שנה אפקוד אתכם · וכנה היה כאשר נהרג בלשצר ומלך כורש אז נוה ועלו ישראל מבבל אל ירושלם וזאת היא הפקידה והנה נשארו לחרבו' ירושל' תשע עשרה והם מלכות כורש הפרסי וכשתחשוב מלכות דריוש המדי הזקן גם מלכות אחשירוש ושתים שני' למלכות דריוש הפרסי הוא בן אסתר אז מלאו לחרבות ירושלם שבעים שנה ואמרו כי דניאל החל לחשוב החרבן מעת שהוליך נבוכד נצר יהויקים אל בבל והנה מלך אחרי כן שמונה שני' גם י"ה שנה לצדקיהו והמה שלמו לחרבן ירושלם שבעים שנה והיה יהודה הלוי אומר יש לתמו' איך טעה דניאל שהיה נביא וחכם בשבעים שנה י"ט שנה ואמר כי חשבון שבעים שנה למלכות בבל כאשר חרבה ירושלם ואז היתה הפקידה לא כאשר אמרו הגאונים והעד שאומר בדברי הימים ויהיו לו ולבניו לעבדים עד מלוך מלכות פרס וכורש הפרסי תחלת המלכים ושם כתוב למלאת דבר יי' בפי ירמיה עד רצתה הארץ את שבתותיה כל ימי השמה שבתה למלאת שבעים שנה ואני אמרתי לו אם מחרבות ירושלם סופר מה טעם לספור הכתוב בשנת שמונה למלכו הוא שנת י"ט והוא ענה אמור לי אתה טעם חשבון ויהי מקץ ארבעים שנה ואני אמרתי לו ידענו כי הנביא אמר על כורש הוא יבנה עירי וגלותי ישלח ולא התנבא שיבנה הבית והוא שלח הגלו' והחלו לבנות הבית וליסד הבית ור' יהודה מנעו לבנו' וכתוב הן קריתא דך תתבנ' ושוריא ישתכללון ושם כתוב לבטלא גבריא אילך וקריתא דא לא תתבני ובטילו המו באדרע וחיל וזה הכתוב כבר פירשו למלאת דבר יי' בפי ירמיה שאמר כי לפי מלאת לבבל שבעים שנה אפקוד אתכם והקימותי עליכם את דברי הטוב להשיב אתכם אל המקו' הזה והנה טעם ששבו אל ירושלם ועמדה חרבה עד רצתה הארץ את שבתותיה והוא אמר לי מי הביאך בכרה הזאת אז עניתי והלא כתוב בספר עזרא והות בטלא עד שנת תרתין למלכות דריוש מלך פרס והתנבי חגי נבואה וזכריה בר עדו אז קם זרובבל ויהושע לבנות וכתוב ועמהון נביאיא די אלהא מסעדי' להון ושם כתוב ביה זמנא אתא עליהן וגו' וכתב אגרת לדריוש המלך והוא צוה לתבנא ביה אלהא דך ובנו ושכלילו מן טעם אלה ישראל ומטעם כורש ודריוש המדי וארתחשסתא הוא אחשורוש כי גם הוא צוה רק האמין ככורש ורבי יהודה ענה כל זה מה יועיל לך אז השיבותי לו הנה אתה מודה כי זכריה התנבא בשנת שתים לדריוש הפרסי שאמרו שהוא בן אסתר כאשר כתוב בספרו והנה שם כתוב עד מתי לא תרחם על ירושלם אשר זעמת זה שבעים שנה אז שתק: ואתנה

Daniel 9

א כשנת אחת לדריוש בן־אחשורוש מזרע מדי אשר המלך על מלכות כשדים: בשנת אחת למלכו אני דניאל בינתי בספרים מספר השנים אשר היה דבר־יהוה אל־ירמיה הנביא למלאות לחרבות ירושלם שבעים שנה:

למלאות ו' ד' מ"ל וב' חס' וסי' ובחרושת אבן למלאות · וחבירו · למלאות לחרבות ירושלם · למלאות דבר יי' בפי ירמיהו דסוף ד"ה ב' בו · ומי מתנדב למלאות ידו היום ליג' דד"ה:

רבינו סעדיה גאון

ממנו מאותו המלך שהחריב בית תפארתינו אז הורם והושלך התמיד כמו רמה בים מריס התמיד על הדין שהותמד בכל עת ובכל שעה יושב הקב"ה בדין על חורב' ביתו שנאמר ואל זועם בכל יום · ד"א וממנו הורם התמיד כמשמעו על הכוכבים שהן תמיד כלומר שראה והפיל הצדיקים שדומים לכוכבים ולא היו בעולם: והושלך מכון מקדשו שהחריב והפיל בית המקדש בימיו: וצבא · ורצה כמו ולמן די יצבה יתננה כלומר ורוצה הקב"ה על התמיד על הדין שיהי' נתון תמיד בכל יום על הפשע והתמיד שמרד המורד והשליך אמת הרצה אלו ישראל ובית המקדש · ד"א וצבא השמש והירח תנתן על התמיד בפשע שהיו מקטרים לשמש ולירח ולצבא השמים ועל זה הפשע בטל התמיד וחרב בית המקדש והשליך הקרן האמת הרצה: לפלמוני · כמו לפלוני: והפשע שומם · תת לשמם וקדש וצבא מרמס · ביה קדש הקדשים וצבא ורצה שיהיה מרמס: ויאמר אלי עד ערב בקר · עד שיעשה ערב של ישראל בקר כמו והיה לעת ערב יהיה אור · ד"א עד ערב בקר עד שיגמור היום סוף אלפי' ושלש מאות חודש כי ערב ובקר יום אחד וזה חשבון ממלכות יונים עד שנלחו השמוני' אלפים ושלש מאות חדשים היו ונספור ונדעה היאך הוא החשבון לאלפים ושלש מאות ירחים מלכות יונים מאה ושמונים שנה ספור השנים והעלם לאלף חדשים כי אלף ומאתים חדשים הם מאה שנה ותשע מאות ושמים חדשים הם שמונים שנה והמה שנים פשוטות מן שנים עשר חודש לשנה הרי מאה ושמונים שנים פשוטות עולים לאלף ומאה ושמים ירחים הוסיף עליהן עיבוריהן שבעה חדשים על כל מחזור והם עולים לתשעים וחמש שנים שיש עיבורים לחמשה חדשים ועל שמונים וחמש שנים שיש שלשים ואחד חדשים הרי שמים וששה ירחים הרי אלפים ומאתים ועשרים וששה חדשים לך שבעים וארבעה חדשים כלול אותם לשנים ויעלו השבעים ושנים חדשים לשש שנים ושני חדשים ועיבוריהן הרי שבעים וארבעה חדשים ואלו שש שנים משנפלו יונים עד שתפסו השמונים מלכות שלימה והיו הגוים תחת ידיהן היו שש שנים הרי קפ"ו שנים עם עיבוריהם עולין אלפים ושלש מאות חדש אז נצדק קודש ישראל וירושלם ובית קדש הקדשים שנצדק ונטה' ד"א אלו שש שנים מיום מלוך אלכסנדרוס עד שתפש את ירושלם שהיו ישראל תחת תליו עבדו אלו שש שנים ואחר שתפש ירושלם מלך יון ק"פ שנה ומאז מונין למניין שטרות מתחלת אלו ק"פ שנה והם חשבון אלפים ושלש מאות חדשים: להלז לזה כמו הנער הלז האיש הלזה: ובבאי נבעתי · לשון בעתה ובהלה כמו ואימתך אל תבעתני נבעת מלפני המלך ולמה נבעת מקול הברה שנשמע באויר העולם: נרדמתי · תרדמה של פחד ונפלתי על פני ואמר לי בן אדם הכן עלמך באחרי' הזעם והגלות כי למועד הגלות יהי קץ וסוף: בעל הקרנים · זה מלך מדי: האיל אשר ראית · זה מלך פרס שנ' מלכי מדי ופרס: והצפיר השעיר · היינו צפיר היינו שעיר אלא המקדים בצפרא ככתוב באה הצפירה ויש לומר כמו ויצפור מהר הגלעד: המלך הראשון · המוקד' למלוך הוא השעיר זה אלכסנדרוס והיא הקרן הגדולה שלא היה גדול כמוהו בכל מלכי יון: והנשברת · במותו תשבר מלכותו: ותעמודנה ארבע תחתיה · אלו ד' גיבוריו שהמליך בחייו: מגוי יעמודנה ולא בכוחו · מעמו יהיו המלכים ולא מכוחו מזרעו כי אין לו בן: כהתם הפושעים · אלו ד' מלכים מן העולם · אז יעמוד מלך עז פנים זה אנטיוכוס: ולא בכח גבורתו מלך אלא מרוב חכמה שהיה מבין חידות ותחבולות ככתוב ועלם כחו ולא בכחו כלומר לא מעולם כחו מלך אלא מרוב חכמ' וחידות שהיה בו · ד"א ולא יהיה עולם כחו ככחו של ראשון: ונפלאות ישחית · הם אדירי ארץ המופלאים: והצליח · עלמו ועשה כל מה שחפץ והצליח מלוכה בידו: ועל שכלו · לפי שהוא חכם: מרמה בידו על כן יצליח במלכותו וישחית גיבורים עלומים וישראל שהם קדושים: ועל שר שרים יעמוד · שיחליף פניו להלחם להחריב ביתו: ובאפס יד ישבר · תבלי יד אדם שילא המלאך והרגו זה לזה בתרגם ד"א היאך הפילו המגדל סובב על העופות לרקיע ונפל ממנו ונשבר ומת: הדבר

אבן יחייא

ב' אפס ונאין יד בן אדם וכאשר קרה כי כאלה בהשגחה מחולי רע · ולנעקת פיל אחד נהפך עליו ונפל בארץ ונשברו עצמותיו · ומראה הערב וגו' אחרי שביאר לו כל פרטי החזון הנה כשה ממנו ביאור הקץ באומרו ומראה הערב והבקר אשר נאמר אמת הוא · ר"ל הוא דבר שנמסר לה' אלהים אמת ואין זולתו אשר ידעה ולכן סתום החזון בידיעת זה ואל שנקשהו כי הוא דבר שיהיה לימים רבים ואין לגלותו · אבל הדברים אשר יהיו לימים מעטים מהמלכיות כבר ביארתים אליך · מה שלכן אגזור אומר אני המדבר כי דניאל אף כי נתגלה אליו הקץ בשכל הנה לא ידע מעולם אמיתות הנמשל ממנו וכל אשר אמרו בו המפרשים הקודמי' ואשר אמרתי אני ויאמרו הבאים אחרי · הוא כצפצוף הסוס ענור כי כן נצפצף · ואין לנו בו ידיעה אמיתית · ואף שגדול דור אחד במקרה יבין הנמשל מהקץ הנה הבורא ית' מונע ממנו הכתיב' על ספר וכאשר קרה ליעקב אבינו באומרו האספו ואגידה לכם את אשר יקרא אליכם באחרית הימים · ואח"ז ביקש יעקב לגלו' הקץ לבניו ונתכסה ממנו והתחיל לישרם ולברכם כאומרו ראובן בכורי אתה וגו' · ואני דניאל וגו' סיפר כי נהיה ונחלה ימים לרוב שבירת חומרו על ההתנברו' שהתגבר שכלו בעת החזון ההוא ועם כל זה קמתי לעשות מלאכת המלך בהיותי תמיד משתומם על המראה שהוא אותו החלק מהחזון מידיעת הקץ אשר לא פירשה המלאך ואין מבין כי גם נתנה לגדולי ישראל לפרשה ולא יכולו:

הפרשה הי' בשנת אחת לדריוש בן אחשורוש ונומר הנה דריוש זה איננו דריוש בן אחשורוש אשר לקח אסתר · כי אותו מלך על כל הגוי' כאשר ירש המלכה כלה מאביו אחשורוש הנקרא ארתחשסתא המולך מהודו ועד כוש · אשר הוא ירשה מכורש

תורת חסד ברכת ישרים

בשנת אחת לדריוש וגו' ואתנה את פני אל ה' הא"לים הוא הדבר בעצמו שאמר למעלה וכוין פתיחן ליה בעליתיה נגד ירושלם כי הוא המקו' אשר אוה האל ית' למושב לו כביכול: ואח"כ אמר ואתפללה לה' אלהי וגו' חטאנו וגו' ואומרו ד' ענינים אלה והם חט' ועון ורשע ומרד יובן עם מה שאר"זל מהד' חלוקי כפרה שאם עבר אדם על מצות עשה ושב לא זז משם עד שמוחלין לו מכל וכל וכנגד זה אמר חטאנו ואומר ועוינו הוא כנגד עבר אדם על מצות לא תעשה שעם התשובה צריך אל י"ה ואומר והרשענו הוא כנגד כריתות ומיתות ב"ד ואומר ומרדנו הוא כנגד חילול ה' שאין מרד כמוהו: תוש"לבע

רלבג

עד מתי יהיה זה הענין מהחזון שיהיה התמיד שומם · ויתנן קדש וצבא ישראל מרמס לאויב והנה וי"ו במלת וקדש כמו וי"ו ואיה וענה והנה הרצון באמרו לפלמוני למלך שמו נעלם והוא נגזר מפלוני אלמוני וזה מורה על רוב ההעלם כי שם המלאך נעלם כאמרו למה זה תשאל לשמי והוא פלאי: והנה אמר התמיד והפשע שומם הרצון בו התמיד בעבור הפשע שומם · או ירצה בזה עד מתי החזון והוא התמיד והפשע שומם תת · כאלו יאמר עד מתי יהיה זה החזון לתמיד שיורס ויוסר ועד מתי הפשע יתן התמיד שומם ויתן בית המקדש וישראל מרמס לאויב: והנה אמר זה כי כבר הוסר התמיד שבעים שנה על הפשע ההוא: וכאלו יאמר הנכא לא יטהרו מזה הפשע עד שיענשו בעבורו בזה האופן הנפלא שיתן התמיד שומם יתן קדש וצבא מרמס ויאמר אליו עד ערב בקר וגומר: הנה אמר זה שלא היתה השאלה על הזמן שיתמיד אנטיוכו' להרע לישראל בזה האופן · ויהיה התשובה מספר ימים לא שנים שאם היה לא היה ראוי עד ערב בקר אבל עד ימים אלפים ושלש מאות אם היה שיורה שלא התמיד זה הרע לישראל כי אם כמו שש שנים ופחות מארבעה חדשים כי מה להזכיר ערב ובקר · ועוד איך יאמר המלך לישראל על זה ואתה סתום החזון כי לימים רבים והנה לא היו ימים רבים עד הזמן ההוא מעת זה החזון ועוד שהפשע כמו שהתבאר לא עבר עד עת הגאולה שהיא עתידה ולזה ידמה שיהיה זה מחשבון שיהיה התחלתם לפי מה שאחשוב מעת שמואל · כי ממנו צמח המלכות לישראל כי הוא משח שאול ודוד · ובימיו הצליחו ישראל בכל מלחמותיהם · ולזה נקרא בקר ובימיו ג"כ היתה מלכות פלשתי · וכלל הנה הבקר הוא היות המלכות לישראל והערב הוא סורו מהם והרצון בזה עד העת שיהיו הערב והבקר אלפים ושלש מאות שנה וזה יהיה: ונצדק קדש בית המקד' ולא ישחת אחר זה זאת השנה יעבודתו וידמה שזה יהיה עבודתו כשתהיה נשלמת מלחמת גוג ומגוג כי ביום המלחמה ההיא תשבת בהכרח העבודה מירושלם · והנה ידמה שהמלחמה תהיה אחר שהוסר התמיד אלף שלש מאות ושלשים וחמש שנה לפי מה שנבאר בע"ה בסוף זה הספר · וזה אחר חרבן הבית כי אז הוסר לגמרי ולא יאמר שהוסר שלש שנים ואלו קודם חרבן הבית שני שהשביח זבח ומנחה כי אז לא הוסר אלא מפני שלא היו בהם תמידי' אך בעת החרבן הוסר והנה מעת חרבן בית ראשון עד חרבן בית שני היו שבועים שבעים כמו שיתבאר והם ארבע מאות ותשעים שנה ובית ראשון עמד ארבע מאות ותשע עשרה שנה ואלו וישארו לשלימות אלפים ושלש מאות [illegible] שלש שנים שעבדו לשלמה בעת בנין הבית וארבעי' שמלך

ואתנה את פני · לנכח מערבית לרומית · וטעם האלהים שהוא לבדו באמת האלהי' וטעם לבקש תפלה בלבי וככה התפללתי : ואתפללה · אנא · כמו אמנם וכמוהו אנא יי' כי אני עבדך אנא חטא העם הזה והנגיד ז"ל אמר כי שתי מלות הן והן אל נא מגזרת הואל והלמ"ד מבולע כלמ"ד יוקח ואין צריך : וסור · שם הפועל כמו זכור את יום השבת והטע' סיר ממנו : שרינו ואבותינו · שהיו זקנים ולאשר הזכיר שחטאו השרי' והאבות הזכיר כי גם להם בשת פנים : ותתך · כמו תתכו בתוכה דרך משל : כי חטאנו לו · שב למלאת האלהים : וישקוד

ואתודה · על חטאת עמי · האל הגדול והנורא · משתעבדים בבניו והיה גבורותיו : וסור והלככו הלוך וסור ממצותיך טולל בלע"ז : לך ה' הצדקה · כלומר משפטיך ופורענות שהבאת עלינו הדין והצדק עמך · ולנו בושת הפנים · כדי אנו נתחייבים על המאורע לנו כי אנחנו גרמנו לעצמנו · כיום הזה · כאשר אנחנו רואי' היום · ולה' אלהינו הרחמי' · שלא כלינו בעונותינו כי מרדנו בו : ותתך עלינו · והגיע עדינו כמו לא נתך ארצה ותרגום חונקלוס לא מטא לארעא : האלה והשבועה · אות הברית אשר השבעת בחורב והי' אם לא תשמע וגו' · כל הקללות הכתובות שם · כאשר נעשתה בירושלים · חרב הבית ושרפת העיר וגשים עם וסבו בקולרין : כאשר כתוב בתורת משה · ראי שהעיד בנו שאם נעבור על השבועה תבא עלינו כל הרעה הזאת : וישקד

ואתנה את־פני אל־אדני האלהים לבקש תפלה ותחנונים בצום ושק ואפר: ואתפללה ליהוה אלהי ואתודה ואמרה אנא אדני האל הגדול והנורא שמר הברית והחסד לאהביו ולשמרי מצותיו:
ח חטאנו ועוינו והרשענו ומרדנו וסור ממצותך וממשפטיך: ולא שמענו אל־עבדיך הנביאים אשר דברו בשמך אל־מלכינו שרינו ואבתינו ואל כל־עם הארץ: לך אדני הצדקה ולנו בשת הפנים כיום הזה לאיש יהודה וליושבי ירושלם ולכל־ישראל הקרבים והרחקים בכל־הארצות אשר הדחתם שם במעלם אשר מעלו־בך: אדני לנו בשת הפנים למלכינו לשרינו ולאבתינו אשר חטאנו לך: לאדני אלהינו הרחמים והסלחות כי מרדנו בו: ולא שמענו בקול יהוה אלהינו ללכת בתורתיו אשר נתן לפנינו ביד עבדיו הנביאים: וכל־ישראל עברו את־תורתך וסור לבלתי שמוע בקלך ותתך עלינו האלה והשבעה אשר כתובה בתורת משה עבד־האלהים כי חטאנו לו: ויקם את־דבריו אשר־דבר עלינו ועל שפטינו אשר שפטונו להביא עלינו רעה גדלה אשר לא־נעשתה תחת כל־השמים כאשר נעשתה בירושלם: כאשר כתוב בתורת משה את כל־הרעה הזאת באה עלינו ולא־חלינו את־פני יהוה אלהינו לשוב מעוננו ולהשכיל באמתך:

וישקד

מסרה

והרשענו כן כתיב וקרי הרשענו בלא וי"ו קדמאה · חטאנו ועוינו חד מן י"א מלין דכתי' ו' בריש תיבותא ולא קרי' וסי' וכי ויאמר ·
מה לי ולכם · ומסגרתיה ויפתח על הלחת · וראתה ועתליה אם אחזיהו דמלכים · ואת ויקצץ המלך אחז ואת · ותקעו והגידו ביהודה ובירושלם ויורה ולא אמרו בלבבם נירא · ויוציאו בעת ההיא נאם יי' ויוציאו · וכל לא האמינו מלכי ארץ וכל · והרשעני חטאנו ועוינו והרשענו · וחסר ויסאו לשמע ולא זכרו · ושמח גיל יגיל אבי צדיק · לאדני ז' וסימ' נמסר בישעיה ריש סימן כ"ח · שמוע י"א ד' מ"ל וז חס וכימ' ואם ביום שמע אישה לבלתי שמע אל הכהן העמד לשרת · הנה שמע מזבח טוב להקשיב · זאת המנוחה הניחו לעיף · בנים כחשים בנים לא אבו שמוע מ"ל · כי הקשו את ערפם מ"ל · ועשה הרע בעיני רעה בתיב · אם אמרים אתם לא נשב · ואתם הרעתם לעשות · וסור לבלתי שמוע דדניאל מ"ל · ויקשו את ערפם לבלתי שמוע כן כתי' דירמיה · נעשתה ט' וסימ' נמסר בתרי עשר בספר מלאכי סימן ב':

רבינו סעדיה גאון

הדבר שאמר לפי מלאות לבבל שבעים שנה ודניאל טעה בזה החשבון לפי שירמיה אמר אפקוד על בבל והוא חשב בדעתו זה שאמר ירמיה בפקד את' בשביל הבניין לפי שראה שמלאו שבעי' שנה לחורבות ירושלם והתחיל דניאל מתחנן לפני הקב"ה וזו הפקידה היתה על ישראל כשם שנ' על ידי ירמיהו כן עשה כתוב משנ' הרביעי' ליהויקים שמלך נבוכד נצר ומאז ועד שהפקידם כורש הראשון להעלות' לירושלם עברו שבעים שנה ואלה מספרם מ"ה שנה מלך נבוכד נצר אויל מרודך כ"ב תן שנה לזה וזה נשארו ג' א כלול אותם עם מ"ה והם ס"ו שנה בלשאצר מלך שלשה שנים הרי ס"ט שנים ודריוש המדי אשר הומלך על מלכות כשדים מלך שנה אחת הרי שבעים שנה ויליד מלך כורש והעלם לארץ ישראל כמו שאמר הכתוב על ידי ירמיהו אנא יי' האל הגדול והנורא : משה ירמיהו דניאל סימן משה אמר האל הגדול והגבור והנורא שעשה גדולות וגבורות לישראל במצרים ובים סוף ובמדבר והנורא על הקמת משכן הקודש שנאמר נורא אלהים ממקדשיך : ירמיהו אמר הגדול הגיבור שהוא גדול על הכל ולא נאה לומר גיבור שראה ביתו חרב ובניו הולכין בגולה וסובל ולמה לא אמר הנורא על חורבן הבית הנורא דניאל אמר האל הגדול והנורא ולא אמר הגיבור לפי שראה בניו אסורין בקולרין ואיה גבורתו ולמה אמר הגדול שעשה גדולות לחנניה מישאל ועזריה בכבשן האש ולדניאל בגוב אריות ולמה אמר הנורא שחזר ובנה בית המקדש : ותתך · והגיע כמו לא נתך ארצה : האלה והשבועה · אשר כתבה בתורת משה עבד האלהים כמו ארור האיש אשר עשה כך וכך אשר לא יקים דברי התורה הזאת והשבועה הדברים שנאמרו לנו על ידי משה רבינו אם תשמעו יהיה לכם כך וכך ואם לא תשמעו יהיה לכם כך וכך ועתה באו עלינו הצרות הכתובות בספר תורת משה מניין שדיבורו של הקב"ה שבועה הוא שנאמר את קשתי נתתי בענן והיתה לאו' ברית ולא יהיה עוד המים למבול ולא נאמר שבועה ובנביאים כתוב כי מי נח זאת לי אשר נשבעתי : וישקוד

רלב"ג

דוד. ונשארו כמו שתים עשרה שנה ואלו שהיו ימי שאול ושמואל : כי בתחלת מעשלת שמואל הובא הארון לקרית וכבר היו ימי עמדו שם אחר שמלך דוד שבע שנים וחצי : כי אז הביאו דוד משם כמו שנתבאר בספר דברי הימים : ואבקשה בינה · ר"ל בקשתי שאבין אלה הדברים · והנה עומד לנגדי אחד מן המלאכים כמראה גבר ואשמע קול אדם והוא המלאך שהיה קולו כקול אדם ושמעתי קולו בין נהר אולי · וקרא אחד מן המלאכים ואמר ואתה גבריאל הבן לזה המראה ויבא אצל המקום שהייתי עומד בו ובבואו הייתי נבעת מראיית המלאך ונפלתי על פני בחזון החלום ההוא מרוב הבעתה : ויאמר אלי הבה בן אדם הבנה · כי זה החזון אשר ראית הוא יהיה לעת קץ · ולזה ראוי שתבינהו כדי שיגיע מזה החזון שראית התועלת המכוון והוא להשתדל ברע שלא יגיע ולהביא הטוב ביותר שלם שאפשר ובדברו עמי הייתי נרדם על פני ארצה כי לא נותר בי כח והנה נגע בי זה המלאך ויעמידני על מעמדי הראשון · ויאמר הנני מודיע' את אשר יהיה באחרית הזעם שזעם השם את ישראל כי זה יהיה למועד שהוא קץ לזה האיל אשר ראית בעל הקרנים · הנה שתי הקרנים הם מלכי מדי ופרס כמו שזכרנו במה שקד' והצפיר השעיר הוא מלך יון והוא אלכסנדרון מקדון והנמשכים לו ממלכות יון · והנה הקרן הגדולה אשר בין עיניו הוא המלך הראשון מהם והוא אלכסנדר והנשברה ותעמדנה' ארבע תחתיה הנה ארבע מלכיות מגוי יון תעמודנה אך לא יהיו בכח המלך הראשון שהוא אלכסנדר · ובסוף מלכותם ברצות השם להם ולכלות הפושעים מישראל יעמוד מלך עז פנים ומבין חידות והוא אנטיוכוס הרשע · וזה להיות היא החיה הרביעית · כי אמר שכבר היה אנטיוכוס בסוף מלכות יון : ועצם כחו על ישראל אין זה בכחו כי אם בחטא ישראל : ונפלאות ישחית ר"ל שענין השחתתו יביא נפלאות · כי פלא יהיה איך יוכל להשחית כל כך ולא יגבר ממנו כל אשר יחשוב ויזיק והצליח ועשה כל אשר יחפוץ והשחית גבורים ועם שהם קדושים והם ישראל וכהניו והנה יצליח בעבור שכלו וחכמתו כי בידו מרמה יוכל להטיב בה כל אשר יחפוץ לעשות מהרע ובלבבו ובמחשבתו יגדיל לעשות כי הוא יחשוב בחזון תחבולה יוכל להכניע את שולחיו עד שבתחבולותיו ישחית רבים · כי אז לא היו נשמרים ממנו : ואז ישגם ועל שר השרים והוא השם יעמוד להכרית את ישראל להמיר דתם ושלא יעבדוהו ובזולת יד מי שילחם עמו ישבר · כי השם עושה זה לנקום נקמתו ממנו כמו שבא בסיפורי אלו המלכים · והוא כי בלכת אנטיוכוס להלחם על ירושלם עבר הרכב אשר היה בו אצל הפיל ויצעק הפיל ולצעקתו רגזו הסוסים ונהפך הרכב ונשברו עצמותיו ומראה הבקר והערב אשר נאמר לא היה משל אך הוא אמת ואין צריך לפרשו : ואתה סתום החזון הזה : אשר נתבאר בו קץ אלו הצרות כי זה יהיה לימים רבים אחר זה ולזה צריך סתום כדי שלא יתייאשו ישראל מן הגאולה : ואני דניאל נשברתי ונחלתי על זאת המראה ימים וקמתי לעשות מלאכת המלך והייתי תמה מאד על המראה הזאת ואין מי שיבין אותם כי סתומים הם והנה זהו ביאור מה שנראה לנו בחזון הזה וכבר חלף ועבר וגלות הקץ לגאולת צבא ה' ובנין מקדשו שהוא עתיד והוא סתום מאד כמו שתראה כי לא נתבאר בו מאי זה זמן הם יתחילו אלו האלפים ושלש מאות · גם כן ענין הבקר והערב לא נתבאר רק מצד המשל :

אבן יחייא

מכורש מלך פרס · והוא כורש ירשה מדריוש זה שהיה אחיו נמלך אשכן ולזקנותו הומלך על מלכות כשדים אשר הוא מלכו' נבוכד נאצר המולך על כל הארץ · בשנת אחת ינו' ביאר כי הומלך מהשנה אחת מדריוש אשר בו קרא אליו המשך אינו השנה הראשונה למלכו במלכות הקס פירס מאביו · אבל השנה האחת למלכו כאשר הומלך על מלכות כשדים שהוא מלכות כל העולם · ולכן כתב בשנת אחת פעמים · אני דניאל בקשתי להבין דבר מתוך דבר ידיעת מספר השנים אשר היה דבר ה' אל ירמיה שנדר למלאת מעם חרבות ירושלם שבעים שנה · וראוי לדעת זמן הע' שנה אם מתחיל ממלכו' כשדי' · או מעת הגלות · ואתנה את פני אל ה' האלהים · שהוא אדון שלי ביחוד אף כי אלהותו מתפשט בכל הארץ · לבקש ממנו הידיעה הזאת בתפלה ותחנונים בצום ושק ואפר למען דעת אם הא' הוא מפני שעדין לא הגיע העת או שאף כי הגיע העת שמא גרם החטא · ויראה הדבר בתפלו' ותשובה ומעשים טובים · ואתפללה לה' אלהי שיקרב הקץ וימלא חורבות ירושלם אחרי אשר התודתי בעד עון ישראל ואומרה אנא ה' האל הגדול והנורא · והנה אשר מכחו יתברך שם גבורה להיות כי אמר גוים משעבדים בבניו ואיה גבורותיו ולכן אמר גדול ונורא · ולא הזכיר שם גבור שומר הברית לשומרי מצותיו כי נותן להם שכר המצות שעושי' ושומר החסד לאוהביו · כי אוהבי כל מעשיהם יהיו לשם שמים ולכן כל פעולותיהם הנוספות יקראו מצות ולכן ה' מנהג עמהם מדת החסד שהוא לפנים משורת הדין · חטאנו במעשה וכאומרו ובדרך חטאים לא עמד עוינו בדבור וכאומרו ובמושב לצים לא ישב · והרשענו במחשבה וכאומרו אשר לא הלך בעצת רשעים · ומרדנו כי שלש אלה עשינו במזיד · וסור ממצותיך וממשפטיך כי פשענו וכיוננו כדי להכעיסך לסור ממצותיך · וכל זה עשינו אחרי התראו' רבות מנביאיך אשר לא שמענו אל עבדיך הנביאים אשר דברו בשמך לכלנו · הן לגדולים מלכינו שרינו ואבותינו והם זקני העם והן לפחותים כי גם דברו והתרו לעם הארץ · מה שלכן לך ה' הצדקה כי בצדק שפטת עמך ישראל בשפטים גדולים · ולנו הפחותים איש יהודה ויושבי ירושלם וכל ישראל ונו' בכל הארצות אשר הדחתם שם · הבושת במעל אשר מעלנו בך והבן כי דניאל לענותנותו השים את עצמו בחברת ישראל הפחותים ולכן אמר בלשון מדבר בעדו לנו · ואמנם כאשר ביאר שבת הגופים והוא מפני המעל · דבר בלשון נסתר להוציא עצמו מן הכלל כי הוא לא מעל ואם נגלה היה לעון הדור וזהו אומרו במעלם אשר מעלו בך ולנו הגדולים מלכינו ושרינו ואבותינו הבושת לאשר חטאנו לך · לה' אלהינו הרחמים ונו' כי לולי רחמי ה' שסלח לישראל כבר תרין אפו היה מכלם יען כי מרדנו בו ועשינו הפועות במזיד כי על השגיאות לא היו חייבים כליה · ויען שלא שמענו בקול

רלב"ג

בשנת אחת לדריוש עד סוף הספר · ראוי שתדע כי דריוש קבל המלכות במות בלשצר ואחשורוש הנזכר פה איננו אחשורוש הנזכר במגלת אסתר והוא אחשורוש הנזכר בספר עזרא באמרו ובמלכות אחשורוש בתחלת מלכותו כתבו שטנה על יושבי יהודה וירושלם ובימי דריוש מלך פרס נבנה בית המקדש כמו שנזכר בנבואת חגי וזכריה והוא היה בן אחשורוש הפרסי כמו שנבאר שם בע"ה אשר הומלך על מלכות כשדים הנה מלכות כשדים היא מלכות נבוכד נצר שמלך בכל העולם : למלאת לחרבות ירושלם שבעים שנה · ר"ל שבעים שנה למלכות כשדים לפי שהיו שבעים שנה לחרבות ירושלם או חשב דניאל חרבות ירושלם מעת גלות כי מאז התחיל הגלות והוא חרבן מה לירושלם ולפי מראה דניאל שכבר הגיע העת ההוראה להתפלל לשם בצום ושק ואפר כי מפני הצער דניאל מאד על זה אולי ימשך לדניאל שיושג כשיתן להם הטוב אשר יעד ירמיה כי ירא דניאל שמא גרם החטא ולזה לא נתפקדו ישראל עדין להשיבם על אדמתם : שומר הברית והחסד וגומר ר"ל שהיה מקיים הברית והחסד לאוהבי מתחן אותו להם אל העת אשר לא יפקד מהם אחר זה והוא בימי הגלות כמו שבררנו בבאורנו לדברי התורה ולזה לא נתן לישראל כל הטוב שנשבע בימי יהושע כדי שיהיה שמור להם אלה חטאנו וגומ' · רמז בחטא על השגגה · כאמרו נפש כי תחטא בשגגה · רמז בעון הנטייה מהדרך כיושר כאמרו ויסר העויתי : וברשע אל החטא בזדון : ובמרד אל החטא בזדון על דרך מרד לבקשת הכעס · והמשל שמי שאכל במזיד נבלה בעבור תאותו לאכול הבשר ההוא הנה הרשע בזה : והנה אכלה לא לתאבה לפי שיש בשר יותר הגון וטוב' כמוה אך מתכוין למרוד הנה מרד בזה ובסור מהמצות והמשפטים רמז אל חטא וע"ז · אשר יסורו בו כל מצות ה' · כמו שנכפל זה בתורה · וכן קרה לישראל כמו שנזכר בספר מלכים · והנה זכר אלו העבירות בהדרגה מהעבירות הקטנות צריך להזהר · כי הם יביאו האדם אל הקמורות · לך ה' הצדקה וגומר ר"ל הצדק והיושר כי ביושר שפטת את ישראל על מעלם בעת שסלחת עליהם מהגליהם

רשי

ויסקוד · וימהר: כי צדיק ·פי הדין עמו ורבותינו אמרו צדיק הקב"ה וצדקה היא עלינו שמהר והקדים שתי שנים למנין ונושנתם כדי שלא תתקיים בנו כי אבד תאבדון ונושנתם בגימ' שמנה מאות וחמשים ושתים והם גלו לסוף שמנה מאות וחמשים לביאתם לארץ · ועתה ה' אלהינו · מתודים אנחנו כי חטאנו ורשענו · לחרפה · לגדוף · לכל סביבותינו · לכל שכנינו כלם מחרפים אותנו · למען ה' · למען שם הקדש נקרא עלינו שנ' מקדש ה' כוננו ידיך: וראה שוממותינו ושוממות העיר אשר נקרא שמך עליה כי לא על משענת צדקותינו אנחנו מפילים תחנונים להטיב לנו כי על רחמיך באמונה' שמע' אל תחנונינו ה' סלחה · לחטאתינו · ה' הקשיבה · אזנך לצעקתינו · ועשה · את בקשתינו ואל תאחר · על הר קדש אלהי · בעד הר בית האלהים שינה בתחל' בימי בלשצר כמו שכתוב למעלה: מועף · ביעף · היה מועף אלי בפריחה ובטיסה: ויבן · ויבינני: בתחלת תחנוניך יצא דבר אמת מאת הקב"ה אני להגיד לך · כי חמודו' אתה · דברי חמד יש לך להקב"ה · ובין בדברי · ותן לב להבין בדבר שבועי' שבעים נחתך על ירושלים מיום חורבן ראשון בימי צדקיהו עד שיהא בשנייה : לכלא

אבן עזרא

וישקוד · כמו שוקד אני · וטעם למען יי' למען זה השם שאנחנו מזכירים ור' משה אמר למענך יי' ובדרש למען אברהם שקרא בתחילה זה השם הכתוב בא"לף דל"ת : אדני שמעה · זאת התפלה : אדני סלחה · העוונות שהודיתי ועשה ואל תאחר להאיר פניך על מקדשך השמם : ועוד הייתי מדבר ומתפלל דברים שלא נכתבו ומפיל תחינתי על כן הוצרך לומר פעם אחרת ועוד אני מדבר בתפילה : וטעם מועף כאילו אמר העיפו שהיה מוכרח לעיף · וטעם ביעף כי הוא יעף מרוב המרוצה והנה ביעף שם על משקל ואדם ביקר בל ילין · וטעם כעת מנחת ערב כי היה נס ובוכה ככתוב בגוס : ויאמר · המלאך שמע דניאל כי עתה יצאתי ממערכת המלאכים או מהיכל שמים להשכילך בינה : בתחילת תחנוניך יצא דבר · מלפני השם הנכבד כדרך הדבר יצא מפי המלך והטעם דבר שנגזר להיות ככה בלא תוספת ולא מגרעת : ואני באתי להגיד · לך הדבר : כי חמודות אתה · בחסרון איש כמו ואני תפילה : ובין בדבר שילא: והבן · לכך : במראה · אמר יפת במראה הזאת : שבועים · אמר הגאון רב סעדיה כי אלה שבועי' הם שנים והעד שאמר אחר כן על מלאת שלשת שבועים ימים ולא הזכיר עם שבועים שבעים ימים והנה הם כמו שבע שבתות שנים ונכון פירש כי אלי השבוע שהזכיר הוא אלף ימים ומאתים ותשעים כאשר אפרש ברא"יה גמורה רק פירש אלה השבועים השבעים קשה עד מאד ועוד כי לכלא הפשע ולהתם חטאת לא ידענו אם הכל לשבת או לגנאי כי הנה נראה מעלת לכפר עון ולמשוח קדש קדשים שהוא לשבח רק ולחתום חזון ונביא איננו לשבח אם כן איך נוכל לתקן מלת לכלא פשע ולהתם חטאת להיותם לשבח וככה לחתום חזון ונביא והנה מצאנו כתוב כי לא שלם עון האמרי והוא לגנאי והטעם כי עד עתה לא בא יום אידו וקץ עונש עונו כמו גדול עוני מנשוא וככה אם יקרך עון וככה תם עונך כשלם העונש שלך והנו לגנאי ויוכל החשיב לענות כי הנה החטאת והאשם ועוד מלת אנא שא נא הפך הדבר ונשא את עונה והנה הכל יתפרש לפי ענין המקום ויורה להביא צדק עולמי' לשבח וטעם ולחתו' חזון שכל הנביאים התנבאו על דבר בית שני : ועתה אומר דברי הגאון אמר כי יצא דבר פירושו שגזר שתחרב ירושלם עם בית שני ארבע מאות ותשעים שנה והם שבועים שבעים רק אתה טעית בחשבונך שנשלמו שבעי' שנה ואינם רק שבע שבועי' שהם מ"ט שנים ולא חשש להזכיר השנתים כי כ"א היו ופירש עד משיח נגיד שהוא כורש המלך והביא ראיה מדברי הנביא כה אמר יי' למשיחו לכורש אשר החזקתי בימינו ושבועים

דניאל ט

ויִּשְׁקֹ֤ד יְהוָה֙ עַל־הָ֣רָעָ֔ה וַיְבִיאֶ֖הָ עָלֵ֑ינוּ כִּֽי־צַדִּ֞יק יְהוָ֣ה אֱלֹהֵ֗ינוּ עַל־כָּל־מַעֲשָׂיו֙ אֲשֶׁ֣ר עָשָׂ֔ה וְלֹ֥א שָׁמַ֖עְנוּ בְּקֹלֽוֹ׃
טו וְעַתָּ֣ה ׀ אֲדֹנָ֣י אֱלֹהֵ֗ינוּ אֲשֶׁר֩ הוֹצֵ֨אתָ אֶֽת־עַמְּךָ֜ מֵאֶ֤רֶץ מִצְרַ֙יִם֙ בְּיָ֣ד חֲזָקָ֔ה וַתַּֽעַשׂ־לְךָ֥ שֵׁ֖ם כַּיּ֣וֹם הַזֶּ֑ה חָטָ֖אנוּ רָשָֽׁעְנוּ׃ אֲדֹנָ֗י כְּכָל־צִדְקֹתֶ֙ךָ֙ יָשָׁב־נָ֤א אַפְּךָ֙ וַחֲמָ֣תְךָ֔ מֵעִֽירְךָ֥ יְרוּשָׁלַ֖͏ִם הַר־קָדְשֶׁ֑ךָ כִּ֤י בַחֲטָאֵ֙ינוּ֙ וּבַעֲוֺנ֣וֹת אֲבֹתֵ֔ינוּ יְרוּשָׁלַ֧͏ִם וְעַמְּךָ֛ לְחֶרְפָּ֖ה לְכָל־סְבִיבֹתֵֽינוּ׃ וְעַתָּ֣ה ׀ שְׁמַ֣ע אֱלֹהֵ֗ינוּ אֶל־תְּפִלַּ֤ת עַבְדְּךָ֙ וְאֶל־תַּ֣חֲנוּנָ֔יו וְהָאֵ֣ר פָּנֶ֔יךָ עַל־מִקְדָּשְׁךָ֖ הַשָּׁמֵ֑ם לְמַ֖עַן אֲדֹנָֽי׃ הַטֵּ֨ה אֱלֹהַ֥י ׀ אָזְנְךָ֮ וּֽשֲׁמָע֒ פְּקַ֣ח עֵינֶ֗יךָ וּרְאֵה֙ שֹֽׁמְמֹתֵ֔ינוּ וְהָעִ֕יר אֲשֶׁר־נִקְרָ֥א שִׁמְךָ֖ עָלֶ֑יהָ כִּ֣י ׀ לֹ֣א עַל־צִדְקֹתֵ֗ינוּ אֲנַ֨חְנוּ מַפִּילִ֤ים תַּחֲנוּנֵ֙ינוּ֙ לְפָנֶ֔יךָ כִּ֖י עַל־רַחֲמֶ֥יךָ הָרַבִּֽים׃ אֲדֹנָ֤י ׀ שְׁמָ֙עָה֙ אֲדֹנָ֣י ׀ סְלָ֔חָה אֲדֹנָ֛י הַקֲשִׁ֥יבָה וַעֲשֵׂ֖ה אַל־תְּאַחַ֑ר לְמַֽעַנְךָ֣ אֱלֹהַ֔י כִּֽי־שִׁמְךָ֣ נִקְרָ֔א עַל־עִירְךָ֖ וְעַל־עַמֶּֽךָ׃
כ וְע֨וֹד אֲנִ֤י מְדַבֵּר֙ וּמִתְפַּלֵּ֔ל וּמִתְוַדֶּ֣ה חַטָּאתִ֔י וְחַטַּ֖את עַמִּ֣י יִשְׂרָאֵ֑ל וּמַפִּ֨יל תְּחִנָּתִ֜י לִפְנֵי֙ יְהוָ֣ה אֱלֹהַ֔י עַ֖ל הַר־קֹ֥דֶשׁ אֱלֹהָֽי׃ וְע֛וֹד אֲנִ֥י מְדַבֵּ֖ר בַּתְּפִלָּ֑ה וְהָאִ֣ישׁ גַּבְרִיאֵ֡ל אֲשֶׁר֩ רָאִ֨יתִי בֶחָז֤וֹן בַּתְּחִלָּה֙ מֻעָ֣ף בִּיעָ֔ף נֹגֵ֣עַ אֵלַ֔י כְּעֵ֖ת מִנְחַת־עָֽרֶב׃ וַיָּ֖בֶן וַיְדַבֵּ֣ר עִמִּ֑י וַיֹּאמַ֕ר דָּֽנִיֵּ֕אל עַתָּ֥ה יָצָ֖אתִי לְהַשְׂכִּילְךָ֥ בִינָֽה׃ בִּתְחִלַּ֨ת תַּחֲנוּנֶ֜יךָ יָצָ֣א דָבָ֗ר וַאֲנִי֙ בָּ֣אתִי לְהַגִּ֔יד כִּ֥י חֲמוּד֖וֹת אָ֑תָּה וּבִין֙ בַּדָּבָ֔ר וְהָבֵ֖ן בַּמַּרְאֶֽה׃ שָׁבֻעִ֨ים שִׁבְעִ֜ים נֶחְתַּ֥ךְ עַֽל־עַמְּךָ֣ ׀ וְעַל־עִ֣יר קָדְשֶׁ֗ךָ

ויבאה ד' וסימ' ויבאה אל האדם · ויבאה יצחק האהלה שרה אמו · ויתחתן שלמה את פרעה: וישקד יי' על הרעה ויבאה : קולו בקילו ו' חסר כנביאים וכתובים וסימנים וישא שאול קלו · ועליון יתן קלו · היום אם בקלו תשמעו · שמעו שמוע ברוגז קולו · וישקד יי' על הרעה · וכל אוריתא דכו' חסרי' כמ"א מ"ל וסימ' ונשמע קולו בבואו אל הקדש : שמע אלהינו ב' דסמי' וסימ' ועתה שמע אלהינו אל תפלת עבדך · שמע אלהינו כי היינו בוזה : ושמע ה' קמצי' וסימ' קום בלק ושמע · קרב אתה ושמע · הטה יי' אזנך דמלכים · וחבירו דישעיה · הטה אלהי אזנך דדניאל :

רבינו סעדיה גאון

וישקוד יי' על הרעה · וימהר כמו מקל שקד מקל ממהר לפרוח לפני כל האילנו' והם שקדים השוקדים להנץ לפני כל אילן ואמר דניאל צדיק הוא יי' שקדם והגלם לסנהדרין שבימי יהויכין ב' שנים ומחנה לחורבן הבית מלמד שהקדימו ב' שני' ומהל' לונושנתם כיון שראה שבית המקדש עתיד ליחרב קדמו וגלו כדי שלא ימצאו בירושלי' בחרבן בית המקדש : ותעש לך שם כיום הזה · שיאמרו אומות העולם כמה נסים עשה הקב"ה לישראל הרג בכורי מצרים קרע להם את הים והמית המצריים בתוכו : לכל סביבותינו · לכל הגוים היושבים סביב לארץ ישראל : למען אדני · למען אברהם שקראך אדון קודם לכל באי העולם שנא' אדני יי' במה אדע : מועף ביעף · מכאן שגבריאל עופף העולם בשתי עפיפות ורמז כי בא בזריזות בקלות טיסת עיפתו ונגע אליו כעת מנחת ערב בעת שמקריבי' המנחה בשעה שמינית ביום החול כי ערבי פסחים מקריבין בשביעית עבור שחיטת פסחים : בתחילת תחנוניך יצא דבר' ככתוב והיה טרם יקראו ואני אענה כך לדניאל בתחילת תחנוניו השיבו הקב"ה על ידי גבריאל כי היה צדיק וישר ונחמד ועל כן אמר לו כי חמודות אתה שכל הצדיקים נקראו חמודים : שבועים שבעים נחתך על עמך · כספור ונדע כמה שנים הם י' פעמים ז' עולין לע' הרי שבועי' ע' הן ת"כ שנה הוצא מהן ע' שני' לגלות בבל משהחריב נבוכד נצר בית המקדש עד שנת שתי' לדריוש כשאמרו ת"כ שנה שכך היה עמידתו של בית שני כלומר שבועי' שבעי' נגזר על עמך ועל עירך ירושל' עיר קדשך שעתידה להבנות הרי למדתה עם גלות בבל ועם עמידתו של בית שני שבועי' שבעי' שהן ת"כ שנה ע' לחרבן ת"כ לבניין :

אבן יחייא

בקול ה' אשר היה מתרה בנו ע"י הנביאים ללכת בתורותיו · ויען שכל ישראל עברו תורתך בכוונה מכוון כדי להכעיסך וסור לבלתי שמוע בקולך · ואף כי לא כלה ישראל הנה יען כי חטאנו התיך עלינו האלה והשבועה הכתובה בפרשת כי תבוא · בספר תורת משה · והנה הקים את דברו אשר דבר שם עלינו ועל שופטנו אשר שפטונו והטעו אותנו · להביא עלינו רעה גדולה לענוש על פשעינו אשר לא נעשתה רעה כמוה תחת כל השמי' כאשר נעשתה בירושלם · כאשר כתוב בתורת משה ככה באה הרעה ולא חסר ממנו דבר · לסבת כי לא חלינו את פני ה' אלהינו שירחם עלינו · בשובנו מעונינו ובהשכיל באמתך והוא למידת תורת ה' ואמונתו המודיעי' אמיתות ה' · כי אם ישראל בגלותם היו שבים בתשובה ומחלים פני ה' ולומדים תורתו הוא למען רחמיו היה עובר על פשע מה שלבלתי שובם אל ה' שקד על הרעה ויביאה עלינו כי צדיק הוא על כל מעשיו אשר עשה בהיות שלא שמענו בקולו · ועתה ה' אלהינו וגו' אחרי שהשלים הוידוי התחיל התפלה באומרו ועתה ה' אלהינו אשר אלהותך חל עלינו בהוציאך את עמך מארץ מצרים ביד חזקה מה שבזה עשית לך שם בעולם כיום הזה כי התמיד השם ההוא עד הנה ויתמיד לנצח · ואף כי חטאנו במעשה ורשענו במחשבה ה' ככל המון צדקותיך וחסדיך שעשית בעולם תעשה גם זה עמנו וישוב נא אפך וחמתך מעירך ירושלם מקום אשר יש בו הר קדשך · אשר בחטאינו ובעונו' אבותינו ירושלם ועמך לחרפה לכל סביבותינו להיות משפכת עליהם חמתך · ועתה שמע וגו' אחרי שהתפלל בשם כל ישראל התפלל עוד בשמו באומרו ועתה שמע אלהינו אל תפלת עבדך ואל תחנוניו · והאר בפניך על מקדשך השמם · אשר עתה חשוך בהיות שהסתרת פניך ממנו והיה לאכול · וזה תעשה גם למען שמך ה' המתחלל בגוים בהיות בית מקדש מלך אשר היה נותן שם ותהלה לשם ה' שמם ונשרף ושועלים הלכו בו · הטה אלהי אזנך ושמע תפלתנו פקח עיניך וראה שוממותנו ושוממות העיר אשר נקרא שמך עלי' כי לא על צדקותינו אנחנו מפילי' תחינתנו לפניך כי ידענו את רשענו · רק על רחמיך הרבים אשר תענו' על פשע ותמחול אשם לשבים אליך · ואחרי שהתפלל לה' שירחם על ישראל למען רחמיו התפלל עוד שירחם עליהם למען כבודו · וזהו אומרו ה' שמעה תפלתי וסלחה לעונות ותקשיב מהל ועשה המעשה מהסליחה ושוב ישראל על אדמתם למענך אלהי ולמען כבודך כי שמך נקרא בשכבר על עירך ועל עמך · ולמה יאמרו הגוים מבלתי יכולת ה' להצילם מהאויב התקיף גלו מארצם ונשרף היכל ה' ועוד אני מדבר ומתפלל ונומר ר"ל שבעוד שהייתי מדבר בתפלה ומתודה חטאתי וחטאת עמי ישראל · ומפיל תחינתי לפני ה' אלהי על הר קדש אלהי השמים שישוב מכונו: אשר הזמן שהייתי מדבר בתפלה היה בעת מנחת ערב : והנה האיש גבריאל אשר ראיתי

רלבג

שהגליתם מארצם : לה' אלהינו הרחמים והסליחות כי מרדנו בו · ר"ל כי לולי רחמיו וסליחתו העבירות היו ישראל מחוייבין כלייה · לפי שמרדו בשם · ועל דרך מרד עברו המצות הנכללות בתורה : ולא שמעו לקול ה' ללכת בתורתו · אשר נתן להם ביד עבדיו הנביאים כאשר כתוב בתורת משה · את כל הרעה הזאת באה עלינו וכבר בארנו שהענין הוא כן בפרשת והיה כי תבא : ולא חלינו את פני אלהינו לשוב מעונינו ולהשכיל באמתך באר בזה כי התפלה לשם על הסבת אלו הרעות שבאו בסבת החטאים · ר"ל ירושת הארץ והעיר בזה שאם היו עושים כן היו נפקדים קודם הזמן שהוגבל להם על יד הנביא : כי חנון ורחום ה' ונחם על הרעה · אך לא השתדלו בזה · ולזה שוקד ה' על הרעה כי בחטאינו ובעונות אבותינו אמר בחטאינו · כי גם הבנים חטאו מפני שלא שבו אל ה' באופן שיסור הרע מהם אשר בא להם בעונות אבותם ואמר כי מפני אלו החטאים עם ישראל וירושלם לחרפה לכל סביבותם : למען ה' פעם ידבר לנכח ופעם שלא לנכח · הורה בזה על שהמקדש מעיד על מציאות השם הנקרא בזה השם ר"ל יוד הא וו ה' כי הוא מורה על אמתתו יותר מכל השמות כמו שביארנו בחמישי ממ"י : על הר קדש אלהי ידמה שהלך שם להתפלל כי משם תהיה התפלה יותר נשמעת ליתרון הגעת השפע האלהי שם · או אפשר שיהיה הרצון בזה שכבר התפלל אל השם בעבור הר הקדש שהוא שומם שישוב להבנות בו בית המקדש והאיש גבריאל אשר ראיתי בחזון · הנה מצאנו בזה הספר הנבואי שני שמות למלאכים והם גבריאל ומיכאל והנראה בעיני לפי מה שיתנהו העניין והעיון והתורה · כי גבריאל הוא המלאך אשר יגיעו הנבואות לנביאים באמצעותו ונקרא גבריאל להיות מדרגתו התייחסות אל מדרגת השכל האנושי כמו צורה ושלמות לו באופן מה · והוא אשר יקראוהו האחרונים השכל הפועל וקראוהו הפילוסופים הנפש המאצלת מהגלגלים · ובכמו זה אמר יחזקאל כי רוח החיה באופנים כמו שיתבאר שם בע"ה · וכבר בארנו במ"י שאלו השמות כלם מורים על ענין אחד · והנה השכל המקבל שפע זה השכל הנקרא מיכאל · כי הוא בעצמותו מוך וערום מהשגות המושכלות : והשכל הזה כשיקבל שפע מהשכל הפועל שכלו כמו צורה · ויקרא שכל נקנה ומצד שיש לו כח לקבל יותר מזה השפע הוא מך ולזה יקרא השכל הנקנה מיכאל והוא שר ישראל כמו שהתבאר בתורה · וזה כי ישראל אינם תחת המערכת אשר לכוכבים אך הם מונהגי' מהשגה אלהית הדבקה בשם מצד השכל הנקנה כמו שבארנו במאמר הרביעי ממ"י · וזה מה שראינו להגיע אותו בזה המקום · ועוד אני מדבר בתפלה ידמה שהמתין להתפלל לעת הערב כי אז היה מלטער שהכוס לא בבקר · ולזה לא היה ראוי שיקרא כוס מפני זה וזה מבואר : והאיש גבריאל אשר ראיתי בתחלה מועף ביעף ר"ל מיוגע ביגיעות ושרשו יעף והוא מעניין עייפות : והרצון בו שכבר ראה אותו בחזון קודם זה והיה אז דניאל יגע ביגיעה נוסף מהשגת המלאך עד שכבר נבעת ונפל על פניו עד שנגע בו והעמידו על עמדו · ולזה סיפר בזה המקום שזה המלאך היה נוגע אליו בעת מנחת ערב ומפני זה נתחזק ולא היה בו עייפות עהה להשיבו עתה יצאתי להשכילך בינה אמר יצאתי על צד המשל כטעם אמרו הנה ה' יוצא ממקומו והוא משל

לְכַלֵּא הַפֶּשַׁע וּלְחָתֵם חַטָּאוֹת וּלְכַפֵּר עָוֹן וּלְהָבִיא צֶדֶק עֹלָמִים וְלַחְתֹּם חָזוֹן וְנָבִיא וְלִמְשֹׁחַ קֹדֶשׁ קָדָשִׁים׃ ולהתם יתיר י' · ק' · ג' · ב' ג' חס' ל' · ו' ל' ה'

כה וְתֵדַע וְתַשְׂכֵּל מִן מֹצָא דָבָר לְהָשִׁיב ג' ל' ב' חס' וְלִבְנוֹת יְרוּשָׁלַםִ עַד מָשִׁיחַ נָגִיד ג' שָׁבֻעִים שִׁבְעָה וְשָׁבֻעִים שִׁשִּׁים וּשְׁנַיִם ל' ל' תָּשׁוּב וְנִבְנְתָה רְחוֹב וְחָרוּץ וּבְצוֹק הָעִתִּים׃

ואחרי

ועוד כ"ג וסימ' חמש שנים אשר אין חריש · ועוד לו אך המלוכה · ותהי נבלתם כסוחה · ועוד בה עשיריה · מנשה את אפרים · ארם מקדם ופלשתים מאחור · על כן על בחוריו לא ישמח יי' · בלתי כרע תחת · ועוד נוסף עליהם דברים · ועוד תשוב תראה · ועוד בחיים חייתם · ועוד הסיר את הבמות דר"ה דיהושפט · ועוד העם לא הכינו לבבם דד"ה דיהושפט · ועוד העם משחיתים · ועוד ברצותי בבית אלהי · ועוד אדומים באו ועוד דברו עבדיו · ועוד מעט ואין רשע · כי יש לעץ תקוה · ועוד ראיתי תחת · ועוד אני מדבר ומתפלל · אני מדבר בתפילה · ועוד תוסף : ונביא ז' וסימ' ונביא אחד זקן · ונביא מרה שקר · גבור ואיש מלחמה · תם אלה ביין שגו · ולחתום חזון ונביא · אם יהרג במקדש יי' · ונביא לבב חכמה · בתרא חסר דהוא לשון ביאה :

אבן עזרא

ושבועים ששים ושנים הם ימי בית שני והנה יש להקשות כי המלאך אמר בתחלת תחנוניך יצא דבר ועוד איך יערב שני הגלות עם שנות בית שני ואיך נפרש לכלא פשע ולהתם חטאת ועוד מה נעשה בשבוע הנשאר שאמר והגביר ברית לרבי' שבוע אחד אחרי שבועים ששים ושנים והיה ראוי להזכיר כי עוד נשארו שלשת שבועים וראייתו כי כורש הוא משיח איננה נכונה כי למשיחו הוא נביאו וככה כתוב יען כי משח יי' אותי וקודם שאומ' דעתי אפרש והגביר ברית לרבים זה היה ידוע כי טיטוס כרת ברית עם ישראל שבע שנים ושלש שנים וחצי בטל התמיד בבי' שני לפני חרבן הבית וככה כתוב בספר יוסף בן גוריון ואמ' על כנף שקוצי' משומם שמו שקוצ' בדביר אחר המספר הנזכר כאשר נלכדה ירושלם וכתוב בנבואה הרביעית וחללו המקד' המעוז והו יום נלכדה ירושלם בימי טיטוס והסירו התמיד קוד' זה ונתנו השקוץ משומם וככה כתוב ומעת הוסר התמיד ולתת שקוץ שומם ימים אלף ומאתי' ותשעי' והוצרך דניאל לפרש כמה ימים שלמי' הם חצי השבוע בעבור שני האדרי' גם בעבור מלת חצי כי יתכן שאיננו חצי שלם פחות או יותר כמו וחצי שבט מנשה ורבי' ככה ודע כי ימים לעולם הם ימים ולא שנים רק יתכן אם אמר ימים להיות שנה תמימה בשוב ימי השנה כאשר היו כמו מימים ימימה שהם ימי השנה שלימה ימים תהיה גאלתו רק כאשר יאמר עם ימים מספר שני ימים או ג' לא יתכן להיותם שנים רק ימים כאשר הם על פי' שנתים ימים שהיו שנתי' שלמי' ששבו הימים כאשר היו וככה עד חדש ימים שתראה הלבנה על המתכונת שנראתה ביום הראשון מהמספר על כן אמרתי כי ימים אלף ומאתים ותשעי' הם חצי השבוע שהזכיר וככה אשרי המחכה ויגיע לימי' לאשר אפרש ואילו היו שנים איך יחכה אדם אלף שנים ויגיע וכתוב ימי שנותינו בהם שבעי' שנה והנה מלאכו נחמיה אמר אשר העיר בית קברות אבותי חרב ושעריה אכלו באש וכתוב גם אותי צוה להיות פחה בארץ יהודה וכתוב עליו הוא יבנה היכל יי' והוא ישא הוד וישב ומשל על כסאו וירמיה התנבא עליו ומלך מלך והשכיל ובעזרא כתוב על נחמיה ואתה היה להם למלך ועתה אפרש שבועי' שבעים הם ממוצא דבר בתחילת תחנוני דניאל לכלא הפשע כמו כי לא שלם עון האמרי ולהתם חטאת כמו תם עונך ולכפר עון לסבול עול הגלות לכפר עון אבותינו ולהביא עת שידינ' השם בצדק או פירושו לגנאי כי ביאת הצדק הוא שקיעתו כאשר השמש ביאתו הוא שקיעתו על כן הוא לגנאי כי לשבח הוא להפך כמו אז יצא כנוגה צדקה והוציא כאור צדקך וזה קומי אורי כי בא אורך כי שקע אורך עד עתה ולחתו' חזון ונביא שיפסקו הנביאי' ולמשוח משיח קדש קדשים והנה זה תחילת הגלות ואל יעלה על לבך דבר המספר כי הנה במספר מלך פרס מולד נוסף כפי דבר המלאך כאשר אפר' ואם יש בחשבון תוספת או מגרעת לא יזיק אולי יעלה על לבך דבר המולד כי היודע רגע קדרות הלבנה בשנה הזאת ומלאכו קדרות אחרת לפני זאת מאה שנה אוכל בה לדעת מקום הלבנה באמת וכפי חשבונו ישוב ברצונו אחורנית או השני' הבאות והנה פירוש ותדע ותשכל תמוצא דבר להשיב ולבנות ירושלם: עד משיח נגיד שבועי' שבעה · והנה תשע עשרה שנה שהם מלכות כורש ואחשורוש ושנתי' לדריוש והוא מלך י"ב שנה וככה כתוב בספר מלכי פרס ועשרי' שנה מארתחשסתא המלך והנה הכל שבועים שבעה עד בא נחמיה ככתוב בספר עזרא ושבועי' ששים ושנים שעמד בית שני ואלו השבוע פירשתיו ואמר משומ' והוא פועל יוצא והטע' שהוא תשומ' כל רואו וכל שומעו מישראל · וטעם ועד כלה ונחרצה תתך על שומם שהשקוץ יעמוד בבית עד בא עת כלה ונחרצ' גזרה שנגזרה תתך על שומם הוא השיקוץ דרך תפילה שיהיה שומם כמו בת בבל השדודה ופירוש ואחרי השבועים ששים ושנים יכרת משיח שלא יהיה מישראל מלך עליהם והעיר הקדש ישחית עם נגיד שבא שהוא אספסיגוס שר מלך רומא בבואו על ירושלם עם בנו גם שליהם כתוב בנבואה הרביעית וזרועים ממנו יעמדו וחללו את מקדש המעוז והסירו התמיד : וטעם וקצו יבא לקצו באניות : ועד קץ מלחמה שנלחם שנים רבות על ירושלם עד שהיתה נהפכת שוממת : בשנת

רשי

לכלא הפשע ולהתם חטאת · שיקבלו ישראל את גמר פורענותם בגלות טיטוס כדי שיכלו פשעיהם ויתמו חטאתם ויתכפר עונותם כדי להביא עליה' צדק עולמי' ולמשו[ח] עליהם קדש קדשים הארון והמזבחות וכלי הקדש שיבואו להם ע"י מלך המשיח ומגי[ד] שבועים שבעים · ד' מאות ותשעים שנה · גלות בבל ע' · ובית שני ת"כ : ותדע ותשכיל מן מוצ' דבר מ[...] מוצא דבר זה שיצא בתחל[ת] תחנוניך להגיד לך חד[...] להשכיל להשי' ולבנו' ירושל[ם] עד משיח נגיד · זמן תנח[...] מיום החרבן עד בא כר[ש] מלך פרס שאמר הקב"[ה] עליו שהוא ישוב ויבנ' עי[רי] וקראו משיחו ונגידו שנא[מר] כה אמר ה' למשיחו לכורש וגומר · הוא יבנה עי[רי] וגלותי ישלח וגומר שבוע[ים] שבעה · שמע שמעו' שבעי[ם] יהיו בגולה קודם שיב[א] כורש ועוד היו יותר ש[...] שנים אלא מתוך שלא של[...] השבוע לא נמנו · בשנת אחת לדריוש המדי שהיה דניאל עומד בה כשנאמר לו החזו[ן] הזה כלו שבעים לכבוש יהויקים לא מהן שמונה עשרה שנה שקדמה כבוש יהויקים לחרבות ירושלם נשארו חמשים ושתים שנה הוא ששנו רבותינו כ"ב שנה לא עבר איש ביהודה הם כ"ב שנה אשר מיום החורבן עד שחזרו בימי כרש הרי שבע שמיטו' ושל[ש] שנים · ושבועים ס' ושנים תשוב ונבנתה העיר ברחובותיה ובחרוצותיה · וחרוץ הם חריצים שעושין סביב החומה לחוזק העיר שקורין קא"ה בלע"ז · ובצוק העתי[ם] ואותן העתים יהיו בצוק ובצרה · כי בשעבוד מלכי פרס ויון יהיו מצריחים עליהם בשעבוד קשה ואע"פ שהם ששים ושנים שבועים ועוד ארבע שנים שנותרו מן השבוע השמיני שהית' תחלתו נבלעת ג' שנים בתוך חמשים ושתים של משך הגולה לא נמנו כאן אותן ד' שנים לפי שלא מנה כאן אלא שבועים והרי אתה שונא שמתחילה התחיל שבועים שבעים וסוף כשפירש עתיהם ומשפטיהם לא מנה אלא ששים ותשע אלא שבוע אחד כחלק מקצתו לכאן ומקצתו לכאן והוא לא הזכיר את השבועים השלמים · ובצוק העתים · ובצוק' יהיו אותן העתים ואחרי אותן שבועים יכרת משיח · יהרג אגריפס מלך יהוד שהיה מושל בימי החורבן : ואין

רבינו סעדיה גאון

לכלא הפשע · שעשו : ולהתם חטאת · להתם הקב"ה החטאת : ולכפר · עונות ישראל : ולהביא צדק עולמים · זה בית המקדש ככתוב מכון לשבתך עולמי' ונקרא בית המקד' עולמי' בעולם בניין ראשון ובעולם בניין שני ובעולם בניין שלישי שיעמוד לעולמי עולמים : ולחתום חזון ונביא · כי משנבנה הבית השני לא קם נביא עוד בישראל זולתי משתמשין בבת קול : ולמשוח קדש קדשים · שיהא כבוד גדול גדול[...] הבית השני מן הראשון ככתוב גדול יהיה כבוד הבית האחרון מן הראשון וזה שאמר למשוח לשון רבות היא כמו לנשחה בהם מתרגמינן לרבאה ויש פותרי' אומרי' למשו[ח] למדוד מדה מתרגמינן משחתא כעניין שנאמר וקו יגטה על ירושלם : מן מוצא דבר · משיצא הדיבור מלפני הבורא ונגזרה הגזירה להשיב הגולה מבבל ולבנות ירושלם על ידי כורש : עד משיח נגיד · עד שיתרבה המלך והוא הנגיד כדי לבנו[ת] ירושלם עדיין ז' שבועים הם ז' שבועים הם מ"ט שנה משבשרם הבורא לבנות ירוש[לם] ועד שנת שתים לדריוש מלך פרס ואחרי כן תבנה ירושלם ותעמוד בבניינה שנה הרי שבועים שבעים פחות י' שנים אותן עשר שנים עמדה ביתר ובעלותם לירושל' תבנה רחוב היא ירושלם וחוצותיה : וחרוץ · ברות הם חגרות יושבי ירושלם שהם עכש[יו] חרוצים ממעבר אדם : ובצוק העתים · הם חגרות בית המקדש משמרות ומעמדות הכהנים והלוים כלומר כל השנים תהיה ירושלם שממה : ועל

רלבג

להראות השפע השופע ממנו : בתחלת תחנוניך יצא דבר ר"ל יצא דבר מאת השם לגלות לו האמת בזה : כי חמודות · ר"ל איש חמודות והוא חסר הנושא וכמוהו רבי' שבועים שבעים נחסך על עמך ידמה שאמר לו זה לפי שסבר היה חושב דניאל בתפלתו להשתדל שתהיה זאת הגאולה לישראל באופן שלא יחרב בית המקדש עוד ועל זה היה מתפלל ואע"פי שיהיו ישראל משועבדים למלכיות ירצה עד בא המלכות החמישית והנה חשב שיהיה אפשר זה לפי שסבר פשעו ישראל עונש במה שחלו עליהם מהרעות · והנה הודיעו המלאך שאין העניין כן כי לא יעמוד כי אם עד סוף שבועים שבעים מעת חרבן הראשון שהם ארבע מאות ותשעים שנה · או יהיה הרצון בזה כי דניאל מפני שראה בחזון שכתן הקדשי' ונגה מרמס לעת ארוך כי אמר לו המלאך כי לימי' רבי' התפלל על זה והנה הודיעו המלאך כי לא יעמוד הבית עד סוף שבועים שבעים כי כן נגזר על עמו ועל עיר קדשו · והנה רצה זה השם לכלא הפשע שפשעו ישראל · כי בזה הגלות הארוך יטהרו ולהתם הטאתם שלא ישאר להם ממנו שום שארית על דרך אמרו תם עונך בת ציון לא יוסיף להגלותך או יהיה הרצון בכלא הפשע וחטאת עונש עונם · כטעם מחטאת סדום ההפוכה והכל שב לענין אחד : לכפר העון · שעוו בו ישראל שלא ישאר להם ממנו שארית באופן שיהיו ראויים להביא להם צדק עולמים · והוא המלכות החמישית · כי אז יצדק קדש לעולמי עד : ולחתום חזון ונביא הוי"ו לא עניין וכמוהו רבים והרצון בזה שאז יחתמו חזיונות רבים כי אז ישפוך ה' רוחו על כל בשר כמו שזכר ישעיה ואין זאת החתימה סתימה אך הרצון בזה התרסם צורת החזון בנפש החוזה : ואמנם אמר זה כי מעת התחלת בית שני אין עוד נביא ואין חזון נפרץ ובימי צמיחת מלכות החמישית ירבה הנבואות והחזיונות : או ירצה שאז יחתום כל חוזה ונביא כי סוף נבואת הנביאים כלה לצמיחת מלכות מלך המשיח · והביאור כראשון יותר נכון : ולמשוח קדש קדשים · רוצה לומר כי אז ימשח בשמן המשחה כי כבר נגנז ורצה ה' שלא יהיה כמשח אז למיעוט קיומו או ירצה במשיחה בחירה כטעם למשיחו לכורש וירצה כי אז יהיה נבחר קדש הקדשים ולא תסור הבחירה ממנו · ואפשר שירמוז אל מה שיעיד עליו קדש הקדשי' כמו שבארנו בביאור התורה והרצון שאז יהיו כל האנשים בוחרים השלמות האנושי : ותדע ותשכיל וכו' רוצה לומר ממוצא הדבר שיצא בתחלת התחנוך יותר מהשיעור הנזכר והוא שסבר ישובו ויבאו לירושלם עד שיהיה עמהם משיח שהוא נגיד · והוא הכהן הגדול אחר שלימות שבועים שבעה והם השני' שעברו מעת החרבן : ולא דקדק בשנים הנוספות כי לא היה צריך להודיע זה לדניאל כי אז היה יודע אותו והוא היה כמו חצי שבוע בקרוב · בו בשנ' אחת לדריוש היה זה החזון והנה זה הכהן הגדול היה יהושע בן יהוצדק והנה הקריבו שם אע"פי שלא נבנה הבית כמו שהתבאר בס' עזרא · ושבועים ששים ושנים תשוב ונבנתה רחוב וחרוץ · הנה החרוץ הוא החפירה אשר סביב החומה לחזק העיר ואמר ששבועים ששים ושנים תעמד ירושלם בנויה רחוב וחרוץ הבנין

אבן יחייא

באותי בחזון בתחלה : מועף ביעף הוא לשון עופפות · ור"ל שבהיותו מעופף לבוא אלי נגע [...] שעף אלי פעם אחרת בחזון הראשון · והעופפו' הוא רמז להשפעה · נוגע אלי נהכינו תפל[...] וידבר עמי ויאמר דניאל עתה יצאתי מן השמים במצות אלהי להשכילך בינה בידיעת קץ הגו[לה] ולא תחשוב כי לרוב תחינותיך אשר הרבית והפלגת בתפלה כשמעה תפלתך · כי תכף כשהתח[לת] תחנוניך יצא דבר וציווי מאת ה' לגלות לך את אשר שאלת · ואני באתי להגידה · ושנת[...] הוא להיותך איש חמודו' · ולבן בין בדבר המפורש אשר אומר · והבן במראה מהדבר השפ[...] הנה נחתך הגזרה ונחתם בשמים על עמך ועל עיר קדשך שהיו שבעים שמיטות מעת חורבן [...] ראשון עד חרבן בית שני שהם ארבע מאות ותשעים שנה · הייני שבעים שנה מגלות בבל ות[...] שנים מבית שני : אשר בגלות ישראל אחרי החרבן מבית שני יכלה הפשע והוא החטא במחשב[ה] וכאומרו כאוס פשע לרשע בקרב לבי אין פחד אלהים לנגד עיניו · ולהתם ולהשלי' החטאת והו[א] החטא במעשה וכאומרו בני אם יפתוך חטאים וגו' אם יאמרו לכה אתנו וגו' · ולכפר העו[ן] בדבור ולהעבירו כאלו לא היה · מה שבגלות בבל לא תמו העונות והחטאי' כי הנה אחר כ[ך] בבית שני שבו לחטוא עוד כבראשונה · ואמנם בגלות האחרון הזה יתמו ויסופו כל העונות [...] גלות גדול כמוהו יכפר עון ולא יחטאו עוד בית ישראל · ולכן בסופו יבוא המלכות החמי[שית] לישראל ויובא הצדק והוא הלוחות לבית עולמים במקדש אשר חסרו בבית שני · ויחתם ויגש[ו] חזון ונביא כי ישפוך ה' את רוחו על כל בשר ובניהם חלומות יחלומון אף כי הם בעירים ליותם מה שבבית שני חסרה הנבואה · ולמשוח קדש קדשים בשמן המשחה · מה שחסר השמן הה[וא] בבית שני · ותדע ותשכל מוצא הדבר מתי יתמיד הגלות בבליי · ויתמיד בית שני · ויתמי[ד] הגלות הארוך · כי עד שיבוא הנגיד כורש שנקרא משיח ה' להשיב לישראל ולבנות ירושלם ויב[א] דבר אל הים יעברו שבועים שבעה · ובזה ביאר זמן הגלו' בבליי בקירוב · כי לא גלה הזמ[ן] הקלוב בהחלט לכל דבר · ושבועים ששים ושנים תשוב ארץ ישראל לבנינה בבית שני ונבנת[ה] רחוב וחרוץ ר"ל חריצי הארץ וכל מקומותיה · ובצוק העיתים כי בעיתים הרבה מהזמן ה[...] השני יהיה צוק וצרה לישראל כבימי החשמוני' וזולתם · והנה מנין הששים ושנים שבוע ויהיו מהעת

ואחרי השבעים ששים ושנים יכרת משיח ואין לו והעיר והקדש ישחית עם נגיד הבא וקצו בשטף ועד קץ מלחמה נחרצת שממות: והגביר ברית לרבים שבוע אחד וחצי השבוע ישבית זבח ומנחה ועל כנף שקוצים משמם ועד כלה ונחרצה תתך על שומם:

א כשנת שלוש לכורש מלך פרס דבר נגלה לדניאל אשר נקרא שמו בלטשאצר ואמת הדבר וצבא גדול ובין את הדבר ובינה לו במראה: בימים ההם אני דניאל הייתי מתאבל שלשה שבעים ימים: לחם חמדות לא אכלתי ובשר ויין לא בא אל פי וסוך לא סכתי עד מלאת שלשת שבעים ימים: וביום עשרים וארבעה לחדש הראשון ואני הייתי על יד הנהר הגדול הוא חדקל: ואשא את עיני וארא והנה איש אחד לבוש בדים ומתניו חגרים בכתם

ה אופז: וגויתו כתרשיש ופניו כמראה ברק ועיניו כלפידי אש וזרעתיו ומרגלתיו כעין נחשת קלל וקול דבריו כקול המון:

והנה

רשי

ואין לו · כמו ואיננו · משיח · אינו אלא לשון שר וגדול : והעיר והקדש והעיר והמקדש · ישחית עם נגיד הבא עליהם הוא טיטוס ואוכלוסיו · וקצו בשטף · וסופו לקללה ואבדון ע"י המשיח · ועד קץ מלחמות גוג תהא העיר נחרצה שוממות · חרץ של שוממות · והגביר ברית לרבים שבוע אחת · לרבים לשרי כמו וכל רבי המלך בספר ירמיה · והגביר ברית · לשרי ישראל · שבוע אחד · ובטיחם בהגברת ברית ושלום עד ז' שנים ובתוך השבוע יפר את בריתו · וישבית זבח ומנחה והוא שאמר בחזיון הראשון ובשלוה ישחית רבים · מתוך ברית שלום ישחיתם · ועל כנף שקוצים · כנף לשון גובה כבכנף עוף הפורח · ועד כלה ונחרצה תתך על שומם · תגיע ותרד כליון חרוץ על ע"א ועל עובדיה : וצבא גדול · ולזמן ארוך יבא · ובין את הדבר ולהבין את הדבר נגלה לי את החזון · ובינה לו במראה · ולהבין לו במראה · ואין התיבה הזאת שם דבר כמו אם ידעת בינה אלא הא יתירה והיא כמו בינה הבינו לפיכך הטע' למעלה בבי"ת ופירושה כמו הבן : הייתי מתאבל · כשראה שביטל כורש מלאכ' הבית שצוה להתחיל וחזר בו על פי כתב שרי יהוד' ובנימין רחום בעל טעם ושמשי ספרא כמו שכתוב בספר עזרא · שלשה שבועים ימים · עשרים ואחד שנה הם שמנה עשרה שנה משנה אחת לדריוש המדי אשר שם אל לבו לחשוב ע' שני הגולה כמו שכתוב עד שנת שתים לדריוש הפרסי בן אסתר שבנה הבית ושלש שנים היתרי' לא ידעתי אם לפניהם התחיל להתענות או משך קבלת נדר תעניותיו ג' שנים לאחר הבנין : לחם חמודות · פת נקייה כמו שתרגם אונקלוס את בגדי עשו החמודות דכייתא : לבוש בדים · בגדי בוץ · בכתם אופז · בחגורה של קבועת מרגליות כי כתם לשון קבועת זהב ואבן יקרה : וגויתו כתרשיש · פירשו רז"ל בשחיטת חולין גופו גדול שני אלפים פרסה כמדת ים ששמו תרשיש והוא ימה של אפריקא : קלל נרף ומזוקק ומבהיק · כקול המון · כקול קבוצ' המון רב שקולם נשמע למרחוק : והאנשים

אבן עזרא

בשנת שלש · אמר הגאון כי וצבא גדול כמו ודי הוה צבא הוה ור' משה בן בלע' אמר שהוא כמו צבא לאנוש עלי ארץ ולפי דעתי כי אשר נקרא שמו יכנס בין שני דברים כאשר פירשתי וירא ישר' על שפת הים מצרים מת כי הארץ בלעתם כי כן כתוב בשירה וככה זה דבר וצבא גדול נגלה לדניאל במראות הלילה : ואמת · את הדבר : ובין את הדבר · שם הפועל כמו בין תבין את אשר לפניך : ובינה לו · שם ובעבור היות הנגינה תחילה באות הראשון שבה מלעיל כמו עשה לי את החיל הזה או יהיו שניהם לשון צווי ותחסר מלת ונאמר לו זאת המראה לא גילה אות' והעלימה אולי כן לזה : בימים ההם · הייתי מתאבל שלש שבועי' ימים וזה היה בחדש ניסן ואיך התאבל ימי חג המצו' ולא שתה יין בליל פסח ליל חמשה עשר כי כתוב כי מן היום הראשון אשר נתת לבך להתענות לפני אלהיך ואני באתי בדבריך במלות השם כי כן כתו' כי עתה שלחתי אליך רק שר מלך פרס עומד לנגדי עשרים ואחד יום שהם השלשה שבועים מהתענית על כן אמרתי לבוא ולולי מיכא' שעזרני עודני הייתי שם במלחמה עם מלכי פרס ועתה בשובי מאתך אשוב להלחם עם שר פרס וזה היה ביום ארבע ועשרים לחדש הראשון רק לא ידענו זה החדש אם הוא חדש ניסן או הוא חדש ראשון לשנה השלישית למלכות כורש כדרך בעשרים וחמש שנה לגלותינו בראש השנה והנה זה בעשור לחדש החמישי כי בו נשרף הבית : ואני הייתי על הנהר הגדול · כמו יחזקאל על נהר כבר : ואשא את עיני וארא · במראות הלילה כדרך זכריה הנביא ודע כי מעלתם גדולה ממעלת גדעון ומנוח אשתו והמשכיל יבין : א'לף אופז נוסף כמו א"לף אתמול והזרוע והשמור · וכתם הוא עגול שיש בו פז · ומרגלותיו כמו רגליו : קלל · לשון כקול המון · שישמע קול גדול : וראיתי

ואין לו ב' וסי' מקים מקים · יכרת משיח ואין לו · לרבים ד' בקריאה וסי' מעמל נפשו יראה · והגביר ברית לרבים · שק ואפר יצע לרבים · ומשכילי עם יבינו לרבים · וב' ברבים וסי' ועשה למבצרי מעזים · לכן אחלק לו ברבים · ונחרצה ג' וסי' בישעי' סי' י' : ובין ז' בליש' וסי' נמסר ביונה ומשלי ריש סימן כ"ג ע"ש · ובינה ג' מלעיל וסי' בינה הגיגי · ואם בינה שמעה זאת · ובינה לו במראה · חמודות סימן ותקח רבקה את בגדי החמדת כתיב חס' רחס' · בתחלת תחנוניך יצא דבר חמודות כתיב מ"ל דמ"ל · חמודות בזהב דעזרא חמורת כתיב חס' ו' בתרא · ושארא חמדות כתיב חס' ו' קדמא · ואשא את עיני וארא ב' דסמי' וסי' והנה ארבע קרנות · והנה איש אחד לבוש · חגורים ג' ב' חסרי' וא' מ"ל וסי' בסדר בא · כעין ט' וסי' נמסר ביחזקאל סימן א' · כקול י' וסימ' ביחזקאל סימן א' :

רבינו סעדיה גאון

ועל כנף שקוצים · כנף הוא יד כלומר כל זמן שיד אוכלי בשר החזיר השקץ והעכבר תקיפה אחרי השבועים ס"ב יכרת משיח ואין לו ממשלה אחרי חורבן הבית והי' בית המקדש משומם · ועד כלה ונחרצה תבוא אל שומם זה ירושלם והשבית זבח ומנחה : עם נגיד הבא וקצו בשטף · זה אדרייינוס קיסר שהחריב בית המקדש והשבית זבח ומנחה והחריב מקום התמיד : ועל כנף · ועל יד אוכלי בשר החזיר והשקוץ משומם ישראל ועד אשר כלה ונחרצה נתכה על גלות ישראל השומם : ואמת הדבר וצבא גדול · מכאן שאין הקב"ה עושה דבר עד שנמלך בפמליא של מעלה ואז חותם בחותמו שהוא אמת א"לף ראש אלף בית מ"ם מחליתה ת"יו סופה הרי אמ"ת : וצבא גדול · צבאות מלאכי' וחיל גדול וי"א וצבא ורצון כמו וצבי : ובין בדבר · שים לבך ובינך בדבר הרבה : ובינה לו במראה · הבורא אמר למלאך שיסביר ויבונן לדניאל את החזון : לחם חמודות · לחם הם מן סולת נקייה מאכל טעמי המלכים ומחמדים לחם ממש פת בג נחמד מאפה תנור : ובשר · גם דעתי לומר על בשר דגים ועופות תורים ובני יונה איל וצבי וכיוצא בהם הוא אשר לא בא אל פיו כל אותן שבועים בהתאבלו על ירושלם שאם תאמר בשר בקר וצאן לא יתכן לומר כן לפי שלא אכלו בני הגולה בשר בקר וצאן בגלות בבל כי לא ראוי להשחט כי אם בשעריך בארץ הקדושה למען זרוק הדם וקטר החלב וכן יין לא שתה אותן שלשה שבועים : וסוך לא סכתי · כדונמת אנשי עונג המפנקים את בשרם במרקחאות בשמן המור · כל כך על אבלות גלות האחרונה הזאת שראה כי בשנת אחת לכורש נבנה המזבח והשנה הזאת שהתאבל עליה היא שנת ג' לכורש מלך פרס ועל שראה חורבן בית המקדש השני והגלות התאבל ג' שבועים וביום כ"ד בניסן סוף ג' שבועים אז ראה על נהר חדקל איש לבוש בגדי בד לבנים כשלג דקין כבגדי כהונה : ומתניו חגורים · אזור מן כתם אופז שנחמד מפז · וגוייתו כתרשיש · תרי אלפי אמה כעומק ים תרשיש וים ספותרין כמו תרשים שהם סוף דבר הוא דמות גלי הים בעת תרוממנה גליו יראה בראש הגלים כמראה אבן תרשיש לבנה וזה שאנו מתרגמינן תרשיש כרום ימא : כלפידי אש · כמראה לפיד נוד ברק אש : ומרגלותיו · ורגליו כעין נחושת מוזהב אשר יזרח עליו השמש כהבהק הנחשת יזהב ויזהק בנפול עליו עין השמש · וי"א קלל כמו קלוי ומוצק באש כדמתרגמינן קלל מלהב : וקול דבריו כקול המון · רב ועם עלום בדבריו בתוך הוועד : וראיתי

אבן יחייא

שהשנה אשר הותחל בימי כורש מלאכת הבנין אף כי נתבטל · ובזה ביאר התחלת בית שני נקודות · ואחרי השבועים ששים ושנים יכרת מלאכת המקדש מכורש המשיח כי אין עוזר לו · כי העיר והקדש ישחי' העם הבא עם הנגיד טיטום · והנה יאמר ההשחתה ההיא אל העם ולא אל טיטום כי לפי אשר כתב יוסיפון הוא היה מרחם על העיר והעם וקצו מהעיר והקדש בהשחתה הזאת יהיה כשטף ר"ל השחתה גדולה כשטף מים רבים · ועד קץ המלחמה יהיה נגזרת שוממות כי רבים מישראל כחול מתו במלחמת טיטום ובניהם במלחמת הפריצים · ושבוע אחד והוא סוף השבועים שבעים יגביר ברית לרבים · ר"ל כי טיטום יקרא לשלו' לישרא' שיכרתו ברית עמו ויכנעו לפניו ויגביר לעשות עמהם טובה · וחצי השבוע מהשבוע הלז האחרון ישבית זבח ומנחה מבית המקדש · ואחר כך ישרוף המקדש וישימהו משומם וגלוי אשר עליו יעברו כנף שקוצים והם העופות טמאות אשר שמה יעברו ובו יקננו · ועד כלה ונחרצה תתך תמתו על עם ישראל שהוא שומם :

הפרשה הי"א בשנת שלש לכורש מלך פרס וגו' דבר נגלה לדניאל וגו' אשר הדבר הלז הוא דבר אמת וקיים ובצבא גדול שהוא בענין גדולת צבא ישראל במלכות החמישי וא"ו וצבא במקום בי"ת כי אותיו' בומף מתחלפות · ויען כי אמר שנגלה לדניאל ביאר כי הדבר מכוסה מאד · ויש הבנה גדולה בו כשהאדם בהקיץ והבנה גדולה בו אפי' במראה הנבואה · והוא רמז כי כאשר דניאל לא הבין כמשל אלו המזונות שלו בהקיץ אחרי שעבר ממנו הרוח הקדשיי · הנה אפי' בעת המראה לא היה מבינו וזה לא היה מפני קוצר המשיג רק מפני עומק המושג אשר רצה ה' להעמיקו ולהסתירו למען לא יגלוהו בני האדם · ולהיות שדניאל היה מכין עצמו לידיעות אלה · לבלתי היות כילות למעלה היו מספיעי' בו כל הידיעו' והוא היה כותבם ואמנם לא הבין מהם ולא יובן מזולתו רק ענין הארבעה מלכיות · והמלכות החמישי לא נודע דבר אמיתי וקיים · וספר אופן ההכנה שעשה לקבל השפע ההוא כי היה בשעבדו החמר · ובעומדו מתאבל כדי להשפי' נפש המרגש' שהשמחה במעונה · ובמונעו ממנו תענוגי נפש הצומחת מאכילת הפת הנכחי לקיים מהיפה והנחמד · ואמנם היה אוכל לחיות מהפת קיבר השחור · ובמונעו הבשר שהוא מועיל בחיים · ובמונעו היין והסיכה שהוא דבר מותריי · אשר בהשפלת החמר ג' שבועים יתעלה השכל והנפש אלהית ותשיג את מבוקשה כי לא יעיקה הגד הגורל הגופני · וביום הכ"ד לחדש הראשון משנת שלש לכורש הנז' אשר הם הג' שבועות ימים הנז' שהיה השבוע מח' יום מהקף להקף נראה אלי כי הייתי על שפת הנהר הגדול מחדקל והוא משל שראה השפעה גדולה ממים חיים ממעיני השמי' שלה עליו לרוב הכנתו אליה · ואשא עיני וארא והנה איש שלם · אחד מיוחד בתארו ושלימותו · והוא משל לאל יתברך · לבוש בדים הלבנים והוא משל כי ה' עוטה אור כשלמה : ומתניו חגורים בכתם אופז אשר הוא זך ונקי מכל סיג והוא רמז לעולם המלאכים אשר הם נקיים מכל חמר ודמה היותם חגורת האל להיותם נגד מה דומים אליו בפשיטות ומתדבקים בו ושרים אל משמעתו · וגויתו כתרשיש והיא אבן יקרה מעין התכלת · והוא רמז לשמי' אשר הם מגשמיו' דק ויקר ומראה תכליתיי · ופניו כמראה ברק · ר"ל שפניו והשגחתו במלאכים הוא באור דק מה לברק · ועיניו והשגחתו בעולם הגלגלי' הוא באור גשמיי דומה לאור הלפידי אש : וזרועותיו ומרגלותיו כעין נחשת קלל · הוא רמז לעולם השפל שהוא קצות הבריאה · אף כי יראה

רלבג

הבניין ולא חשב אלי השבוע הנשאר עם הששים ושנים כי אז השבית טיטוס מבית המקדש זבח ומנחה והיה דומה כאלו חרב · ואמר שזה יהיה במצוקת העתים כי כבר יהיו ישראל במצוקה גדולה ולא חשב אלי כי כתבו עליהם שטנה מלכי פרס ומדי עד שהגיע העניין לדריוש הפרסי ואז נבנה · וגם אחר הבניין היו להם צרות רבות על ידי מלכי יון וזולתם ולזה אמר ובצוק העתים : ואחר השבועים ששים ושנים וגומר ר"ל כי אחר זה הזמן יכרת ויפסק עניין הכהן המשיח לא שיכרת הוא בעצמו כי זה לא יקרה לעולם כמו שאמר ירמיה · אבל יהיה עניין ההכרה שאין נגידות כי מאז שבתה העבודה בבית המקדש והעיר והמקדש ישחית עם המושל הבא · ר"ל עם טיטוס · כי טיטוס לא היה מסכים להחריב העיר והקדש כמו שזכר בספורי אלה המלכים וקצו בשטף ר"ל של קץ העיר והקדש · עם נגיד הבא בשטף · ר"ל בריבוי עם להשחית כמו שטף המים הרבי' · ועד קץ המלחמה הנה העיר נכרתה שוממות הנה הפריצים שהיו בתוכה היו משחיתים אותם העם והורגים אותם עד אין קץ המלחמה כי אז היו הפריצים נלחמים עם הרומיים והורגים בהם לרוב והגביר ברית לרבים · אותו הנגיד כי הוא היה קורא להם לשלום והיה מבקש מהם שלא ישחיתו אך יתנו תחת הרומיים עול צוארם וזה התמיד טיטוס שבע שנים וחצי השבוע הנשארים מהשבועים שבעים : ישבית זבח ומנחה מבית המקדש ועל כנף שקוצים משומם

וָרָאִיתִי אֲנִי דָנִיֵּאל י"ב
לְבַדִּי אֶת־הַמַּרְאָה וְהָאֲנָשִׁים ד'
אֲשֶׁר הָיוּ עִמִּי לֹא רָאוּ אֶת־הַמַּרְאָה ד'
אֲבָל חֲרָדָה גְדֹלָה נָפְלָה עֲלֵיהֶם
וַיִּבְרְחוּ בְּהֵחָבֵא׃ וַאֲנִי נִשְׁאַרְתִּי לְבַדִּי ל
וָאֶרְאֶה אֶת־הַמַּרְאָה הַגְּדֹלָה הַזֹּאת ד'
וְלֹא נִשְׁאַר־בִּי כֹּחַ וְהוֹדִי נֶהְפַּךְ עָלַי ד' · ל
לְמַשְׁחִית וְלֹא עָצַרְתִּי כֹּחַ׃ וָאֶשְׁמַע אֶת־
קוֹל דְּבָרָיו וּכְשָׁמְעִי אֶת־קוֹל דְּבָרָיו ב' כתיב כ"ק
וַאֲנִי הָיִיתִי נִרְדָּם עַל־פָּנַי וּפָנַי אָרְצָה׃
וְהִנֵּה־יָד נָגְעָה בִּי וַתְּנִיעֵנִי עַל־בִּרְכַּי ג' ר"פ בסי'
וְכַפּוֹת יָדָי׃ וַיֹּאמֶר אֵלַי דָּנִיֵּאל אִישׁ־ כ"ב וד' מנהון קמצין
חֲמֻדוֹת הָבֵן בַּדְּבָרִים אֲשֶׁר אָנֹכִי דֹּבֵר ל
אֵלֶיךָ וַעֲמֹד עַל־עָמְדֶךָ כִּי עַתָּה ג' · ל נכתו'
ל שֻׁלַּחְתִּי אֵלֶיךָ וּבְדַבְּרוֹ עִמִּי אֶת־הַדָּבָר
הַזֶּה עָמַדְתִּי מַרְעִיד׃ וַיֹּאמֶר אֵלַי
אַל־תִּירָא דָנִיֵּאל כִּי ׀ מִן־הַיּוֹם
ס"ג · כ"ט חסי הָרִאשׁוֹן אֲשֶׁר נָתַתָּ אֶת־לִבְּךָ לְהָבִין
וּלְהִתְעַנּוֹת לִפְנֵי אֱלֹהֶיךָ נִשְׁמְעוּ
ג' א' חס' וב' מל' דְבָרֶיךָ וַאֲנִי־בָאתִי בִּדְבָרֶיךָ׃ וְשַׂר ׀
מַלְכוּת פָּרַס עֹמֵד לְנֶגְדִּי עֶשְׂרִים
כ"ה וְאֶחָד יוֹם וְהִנֵּה מִיכָאֵל אַחַד הַשָּׂרִים
ל הָרִאשֹׁנִים בָּא לְעָזְרֵנִי וַאֲנִי נוֹתַרְתִּי
שָׁם אֵצֶל מַלְכֵי פָרָס׃ וּבָאתִי לַהֲבִינְךָ
ל כתיב ה"א אֵת אֲשֶׁר־יִקְרָה לְעַמְּךָ בְּאַחֲרִית
הי דגשין הַיָּמִים כִּי־עוֹד חָזוֹן לַיָּמִים׃
וּבְדַבְּרוֹ עִמִּי כַּדְּבָרִים הָאֵלֶּה נָתַתִּי
ל פָנַי אַרְצָה וְנֶאֱלָמְתִּי׃
וְהִנֵּה

אבן עזרא

וראיתי אני דניאל לבדי את המראה · ככה היה רואה במראות הנבואה : נהפך עלי למשחית · שם או תואר ור' משה אמר כי כמוהו הר המשחית · ולפי דעתי שהוא פועל כדרך אשתוללו אבירי לב שנא' על ציון ולהיות משחית מגזרת שמן המשחה והנה מרעיד תואר וכמוהו משמים בתוכה והנה אם זה החדש ראשון הוא ניסן הנה מראש חדש החל להתענות ולא ידענו האמת · אמר הגאון כי פעם עומד לנגדי שהי' מלמד לו ושכח השנים יעמדו נגדו ואין טעם מאיש עומד לנגדו כי כן אסב על כן שא הלכו אתה אם לנגדינו ואמר כי להלחם עם מלך פרס פי' לעזור לו וכמוהו המלך אתי למלחמה כי אתי כמו עמי ואין זה נכון כי וילחם עם ישראל גם ונלחמה אותם במישור הכל להפך וזה שהזכיר המלך אתי למלחמה אין אתי דבק למלחמה כי אם ההליכה ועוד אם היה עוזר אותו איך כתוב והנה יוצא והנה שר יון בא שהשחית מלך פרס שהי' זה המלאך עוזר אותו ועוד אפרש כל זה : וטעם אחד השרי' הראשוני' כדרך היושבים ראשונה במלכות על כן נקרא השר הגדול ולולי זה הייתי שם ומלכי פרס הם שרי פרס הם השרים העומדים על פרס כאשר הוא מיכאל עומד על ישראל · וטעם באחרי' הימים כי עתה יספר בנבואה כל אשר יקרה עד בוא המשיח תאבדנה כל מלכיות הארץ כאשר פירשנו גם יפרש : והיך

רשי

והאנשים אשר היו עמי אמרו רז"ל הם חגי וזכריה ומלאכי · אבל חרדה גדולה נפלה עליהם · אמרו רז"ל אע"פ שהם אינן רואים דבר כהוא נבעת ממנו מזלו שברקיע רואהו ולכך נבעת : נהפך עלי למשחית · להשחתה ודרך המקראות לדבר כן כמו סוסים מזויינים' משכים היו בהשכמת הבקר · ולא עצרתי כח · כלומר לא נכנסתי כל כחי הלך מקרבי : נרדם · מרוב פחד : ותניעני · כאדם המניע את הקטן להקימו : איש חמודות · איש טהור · על עמדך · על מעמד רגליך · שלחתי אליך · נשתלחתי אליך מאת המקום · מרעיד · מרתית : ואני באתי בדבריך · באתי בשליחות זו בשביל דבריך · ורבותינו דרשו במסכת יומא ואני באתי לחוץ הפרגוד על ידך שהייתי מגורש מלפני · עומד כנגדו · נלחם עמדי ברקיע כששואל הרך מלוכה לפרס לשעבד אתכם הרי עשרים ואחד יום שהוא עומד לנגדי : השרים הראשונים · כלומר החשובי' הראשונים בנכנסים · ואני נותרתי שם · לשתק את שרי פרס שבשמים : כי עוד חזון · להגיד לך שלא הוגד לך ויבא עוד לימים הרבים נתונים למועד
נהפכו

וראיתי י"ב וסימ' נמסר בקהלת סימן ג' ובשמואל א' סימן י"ט · המראה ד' וסימן וישכם שמואל · ואני נשארתי לבדי וארא · וראיתי אני דניאל ב' בו · ולא נשאר ד' וסימ' ולא נשאר איש בעי ובית אל · וישלח יהוא בכל ישראל : ויעלו ביהודה ויבקעוה דד"ה · ואני נשארתי לבדי ואראה · ופני ג' וסימ' לא יראו · יסב אל ביתו ופני לא יראה דאבשלום · נרדם על פני ופני ארצה · ידי כ"א וסי' נמסר במסר' רבת' · נתינה פנים ד' חס' את וסימ' ונתתי פני בנפש ההיא והכרתי · פני בנפש האכלת את הדם · ונתתי פני בכם ונגפתם לפני איביכם · נתתי פני ארצי ונאלמתי :

רבינו סעדיה גאון

וראיתי אני דניאל לבדי את המראה והאנשים אשר היו עמי לא ראו את המראה · המה היו חגי וזכריה ומלאכי ועל שהיה דניאל מעולה מהם ראה בעיניו המראה : אבל חרדה גדולה נפלה עליה' · ומאחר שלא ראו למה חרדו ולמה זה ויברחו בהחבא אלא הם לא ראו אבל מזל שלהם ראה על כן פחדו וחרדו ויברחו בהחבא : והודי נזיו תואר פני נהפך להשחת ונעשה זיו פני כרומות ומוריקות מרוב אימה : ולא עצרתי כח · לא נשאר בי כח : ואני הייתי נרדם על פני · כלומר מן הברת הקול נפלתי על פני ופני היו מביטות ארצה : ותניעני על ברכי · כלומר נדנאני יד המלאך על ברכי כי היה דניאל בעת השיח כאיש אשר יצא לבו מרוב פחד וכן מלינו כי לא היתה כזאת חרדות במראות המלאכים אל הנביאים כי היתה המראה הזאת נפלאה ונוראה מאד בפחד ואימה כי היתה בגלות והשאלה הזאת שואלת גליותנו האחרונה ובגערת אלהינו ובקנאו על כן נראה כזה והביט אחריו : איש חמודות הבן בדברים · כי לולי שהתענית והתפללת ואז מן היום הראשון אשר נתת את לבך להבין ולהתענות לפני אלהיך נשמעו דבריך : ואני באתי בדבריך · כי אתה איש נחמד במעשים טובים ועל כן באתי להודיעך הגלות וסוד הנסתר וזה שאמר כי מן היום הראשון אשר נתת את לבך להבין ולהתענות לפני אלהים נשמעו דבריך ולא יכולתי לבא אלא עכשיו באתי בדבריך למה לא באתי מאז לפי כי שר מלכות פרס עומד לנגדי ועל כן נתעכבתי : ושר מלכות פרס · כי אין חפץ להעמיד על כל עם ועם שר ושר לעזור לכל עם · ואשר כתב ושר מלך פרס הוא מראה ומענו שר פרס הוא קלף על ישראל : והנה מיכאל אחד השרים הראשונים : הם הגדולים שבמשרתי מרום בא לעוזרני מאשר פרס העומד לנגדי לעכבני שלא אבוא להודיעך סוד הגלות : כי עוד חזון הזה לימים · הוא באחרית הימים בגלות הזה :
והנה

הרלב"ג

משומם ר"ל כי מי שהוא מעופף על כנף השיקוצים כי הוא עובד אלילים והוא טיטוס היה משומם ומשחית את ישראל עד שכלה ונחרצה תתך על העם שהוא שומם והוא ישראל הו ירצה ובעבור כנף השיקוצים והתועבות שהעמידו במקדש מנשה וחביריו יהיה משומם הקדש זה הנגיד ויתמיד זה עד שכלה ונחרצה תתך על ישראל שהוא שומם ואמת הדבר : וצבא גדול · ר"ל כי הדבר שנגלה לדניאל הוא אמת ובו מועד גדול וארוך ויהיה צבא מעניין אמר הלא צבא לאנוש עלי ארץ : ובין את הדבר ר"ל והבין את הדבר והוא מקור ובינה לו במראה הקודם ר"ל שהוא מוסיף ביאור וזה יתבאר במה שיבא : הייתי מתאבל שלשה שבועים ימים · ידמה שאז כתבו שטנה על יושבי יהודה וירושלם להשבית ולהשחית הבניין · ולזה ציער עצמו דניאל בזה הצער שזכר עשרים ואחד יום לחם חמודות : הוא לחם יפה מתוקן המלאכה שהיה מנהג דניאל לאכול ממנו וביום עשרים וארבעה לחדש הראשון ידמה שזה היה בחדש ניסן ולא חשש דניאל אם ציער עצמו מבשר ויין וסיכה בימי חג פסח על השבתת בניין העיר ירושלם והקדש : ואני הייתי על יד הנהר הגדול הוא חדקל ר"ל שבחזון נראה לו כאלו הוא על שפת הנהר ההוא : והנה איש אחד לבוש בדים · הנה בגדי בד הם לבנים ואמר שמתניו חגורים בחגורה של זהב אשר הוא מופז שהוא בתכלית הנקיות מכל סיג והנה אופז בשף הוא כמו יופז ביוד ועניינו שכאשר ירצה להיות מהזהב כל סיגיו ידוקוהו מאד וישימו עמו דברים יעזרוהו מכל סיגיו ואמר שגויתו הוא כתרשיש והיא אבן יקרה נוטה עינה לעין תכלת ופניו כמראה ברק שמאיר מעט רגע ואחר כן יעלם ועיניו הם כלפידי אש שהם נותנים אור להאיר מי שיכוין עיני' אליהו רואים כי העניין יצטרך בראות מואסיו אל אור ישימם לו נראים · וזרועותיו שהם כלי הפעולות ויעיר בזה על מהות הדברים אשר בכאן שהוא שופע ממנו · ומרגלותיו שהם המשיגים המאוחרים מהפרדות הם כעין נחש' קלל · מלוטש שיורשמו בו הצורות · וקול דבריו כקול המייה רבה : והנה זה כלו הוא משל לדבר גבריאל ובגדי בד מעיד על הלובן והנקיות מכל לכלוך וחסרון : כי הוא נקי מחומר והגודה שתקשרהו הוא מה שילך מדרגת הצורה ממשכלת אשר היו כלם דבר אחד הוא מזהב היותר נקי מסיגים שאפשר וכבר ידעת כי התורה רצתה שיהיו הדברים המעידים על אלו הנמצאים בלתי נפסדים והם נקיים מחומר כזהב לרוב קיומו ונקיותו ולהיותו יקר מאד אצל האנשים והגויה הנקשרת בזאת החגורה רמז אל המושכלות אשר אצלו מצד מה שהם מתרבות כי מצד ההוא הם הולכות מהחגורה במדרגת ההיולי ואמר שגם היא יקרה מאד ואם איננה במדרגת הזהב וראית פניו והוא ההשגה בו היא כמראה בזק שיושגו בו מעט מהאור ואחר ישאר החשך הרבה והוא מבואר שכן הוא העניין בשפע שישפע ממנו לאדם : ועיניו הם כלפידי אש · ר"ל כי מה שהוא כלולו להשגה והוא השגתו עצמו הנה ממנו יושפע לאדם שישיג כמו שלפידי אש ישימו הדברים נראים ואמר שזרועותיו ומרגלותיו הם כעין נחשת קלל לפי שבנחשת המלוטש יהיו הצורות נרשמות ובזה אמר שזרועותיו ומרגלותיו והם המשיגים לדברים ההם יורשמו בו הצורות המושכלו' אשר מהם חודשו וזה כי הדברים המסובבים מהשכל הפועל יעידו על הנימוס המושכל אשר ממנו התחדשו מציאות וכן יעידו על זה משיגיה' מהמשיגים יקרה שנעמוד מהם על מהות הדבר כמו שנתבא' בטבעיות ואמר שקול דבריו כקול המון העיר על שהו' משפיע בחוזק ובתוקף מה שישפיע מן המושכלות כי הדברים המוחשים בעצמם צועקים ומודיעים הצורה המשכלת אשר ממנה השתלשל מציאותם לעולם הגלות אופן החכמה בי ירתם : והאנשים אשר היו וגומר ידמה שכל זה היה בחזון והיה נראה לדניאל זה המלאך בזאת התמונה שזכר והיה נראה לו כי כבר היו האנשי' עמו ולא ראו המראה הגדולה הנפלאה הזאת אבל חרדה גדולה נפלה עליהם : והודי נהפך עלי למשחית · ר"ל שהצורה שהוא הודו ויפיו ושומרת מציאותו נהפכה עליו להיות למשחית לא לסות' כי נשתבשו פעולותיה : עמדתי מרעיד ר"ל שהיה מרעיד איבריו ומניע אותם תנועות מפוזרות · ושר מלכות פרס עומד לנגדי ר"ל כי אע"פי שכבר נשמעו דבריך לפני השם קודם שענית עצמך ואני באתי בדבריך אז להודיעך אמתת העניין הנה שר מלכות פרס והוא השליט המנהיג במלכות ההוא מפני מערכת הכוכבים · עומד לנגדי אחד ועשרים יום שיש מן העת שנתת אל לבך להבין סוד אלה הדברים ולהתענות עליהם כי מהשגחת ה' ית' בכם נלהתהי עם מה שבכתו שנתחדש לכם מהרע מפני שר מלכות פרס : והנה לפי מה שאספו' ודמה שזה היה שנה שכלם הסכימו על בניין העיר והקדש וזה"פ שאח"ז כתבו קצתם שטנה עליהם מפני המתנגדי'
הגר

אבן יחייא

ירצה היותו קלל ומלוטש ויפה הנה הוא מנחשת : שר"ל מעכין נשחת הווה ונפסד שאין לו העמד' וקיום · וקול דבריו כקול המון הוא רמז שהשפעתו ודבריו בעולם הזה הא נהמון והמון האיכותי · וראיתי אני דניאל לבדי את המראה להיותי מוכן אליה · והאנשים אשר היו עמי לא זכו בראותה לבלתי היותם מוכנים · אבל חרדה גדולה נפלה עליהם ויברחו בהחבא · באופן שנשארתי אני לבדי וראיתי את המראה · ולא נשאר בי כח להיות [illegible] מה שהוד עלי והדר מהשגת הרוח הקדש אשר כשפתי נהפך עלי במקום הוד למשחי' כי לא עצרתי כח מפני המראה וכמעט שמתו כחותי לגמרי · ואשמע את קול דבריו מהאיש הלזה שהוא השפעתו על הזולת בהיותי נרדם על פני ופני ארצה מפני העייפות · והנה [illegible] יד נגעה בי ותניעני על ברכי וכפות ידי כי מפני חולשת הכח לא יכולתי לעמוד על רגלי ועמדתי על ארבע היינו ב' ברכי וב' כפות ידי · והיתה היד הזאת יד והשפעת המלאך אשר באמצעותו היה החזיון לבלתי שכלי ראות פני אלהים ואמר אלי דניאל איש חמודות הבן בדברי' אשר אנכי דובר אליך · ועמוד על עמדך כי עתה שולחתי מאת אלהיך אליך · וכזה קרה ליעקב אבינו כי חלם והנה סלם מוצב ארצה וראה השתלשלו' הסולם וראה כי הנה ה' נצב עליו ויאמר וגו' וכן זה אחרי שראה השתלשלות הנמצאו' ראה והנה יד נגעה בו ויאמר וגו' ובדברו עמי הייתי מרעיד · כי אפי' המראה מהמלאך לא היה יכול כחי לסבלה · ויאמר אלי דניאל אל תירא פן אתה בלתי מוכן אל הנבואה ולכן קרו אליך כל המקרים האלה כי מן היום הראשון אשר נתת אל לבך להבין הידיעות האלה ולהתענו' לפני אלהיך נשמעו דבריך ואני באתי בעד הדברי' ההם · והנה שר מלכו' פרס וגו' הע' אומות יש להם בשמים ע' שרים וכן לישרא' יש שר אחד והוא מיכא' · ואמנם יתחלף שר ישראל בהנהגת עמו · מהנהגת שאר השרים לאומותיהם · כי שרי הגוים הם המה אלהיהם ויפעלו בהם כאלוהות ולא יושגחו מזולת שריהם · ואמנם ישראל הם מושגחים מה' ואם מיכאל יפעל בהם יהיה במצו' קונו ולא יעשה קטנה או גדולה בלי רשותו · וספר המלאך גבריאל כי בכ"א יום שדניאל היה מתפלל בעד עמו להרחיק מעליהם הרעה · שר מלכות פרס אשר לפי טבע מערכות השמים היה ראוי שיעבד ישראל לפרס היה לנגדו ונגבריאל שהיה מחלה פני אל שלא יגלה ישראל באומרו לפני האלוה יתברך שלא היה ראוי להסיר ממנו לתת חקו ואשר השמים נתנו אליו ברצון קונו · והנה מיכאל שהוא אחד והמיוחד מהשרים הראשונים רואי פני המלך ה' בא לעזרני באופן שנותרתי כפשרה להיות שם בזמן גלות ישרא' תחת פרס אצל מלכי פרס למען לא ישעבדו בהם בפרך וכן היה כי עבודה מתוקה עבדו אבותינו לפרס · והם עזרו בבנין בית המקדש · ותכף באתי להבינך את אשר יקרה לעמך באחרית הימי' מזמן הקץ כי יש עוד חזון מדבר שיקרה לימי' רבים ולא החזון מהמלכיות שראית בסבר' · ובדברו עמי כדברים האלה נתתי פני ארצה ונאלמתי מפני חולשת כחי · והנה כדמות בני אדם נוגע על שפתי ואפתח פי ואדברה · כי נתחלה בראותו כמראה איש שהיתה מדרגה גדולה
מחזון

ב׳ ר״פ בסי׳ ס׳ וְהִנֵּה כִּדְמוּת בְּנֵי אָדָם נֹגֵעַ עַל־שְׂפָתָי
וָאֶפְתַּח־פִּי וָאֲדַבְּרָה וָאֹמְרָה אֶל־
ב׳ הָעֹמֵד לְנֶגְדִּי אֲדֹנִי בַּמַּרְאָה נֶהֶפְכוּ
כה צִירַי עָלַי וְלֹא עָצַרְתִּי כֹּחַ׃ וְהֵיךְ ג׳ · ג
ג׳בטע׳לעיל ויגם אחני יוּכַל עֶבֶד אֲדֹנִי זֶה לְדַבֵּר עִם־אֲדֹנִי זֶה
וַאֲנִי מֵעַתָּה לֹא־יַעֲמָד־בִּי כֹחַ וּנְשָׁמָה
לֹא נִשְׁאֲרָה־בִי׃ וַיֹּסֶף וַיִּגַּע־בִּי
כְּמַרְאֵה אָדָם וַיְחַזְּקֵנִי׃ וַיֹּאמֶר אַל־
ג׳ · ג תִּירָא אִישׁ־חֲמֻדוֹת שָׁלוֹם לָךְ חֲזַק
ג וַחֲזָק וּכְדַבְּרוֹ עִמִּי הִתְחַזַּקְתִּי וָאֹמְרָה
ג יְדַבֵּר אֲדֹנִי כִּי חִזַּקְתָּנִי׃
ה׳ וַיֹּאמֶר הֲיָדַעְתָּ לָמָּה־בָּאתִי אֵלֶיךָ
וְעַתָּה אָשׁוּב לְהִלָּחֵם עִם־שַׂר פָּרָס
ג וַאֲנִי יוֹצֵא וְהִנֵּה שַׂר־יָוָן בָּא׃ אֲבָל
י׳זקפין ובכתו׳ ב׳ אַגִּיד לְךָ אֶת־הָרָשׁוּם בִּכְתָב אֱמֶת
וְאֵין אֶחָד מִתְחַזֵּק עִמִּי עַל־אֵלֶּה כִּי
ג אִם־מִיכָאֵל שַׂרְכֶם׃
ואני

במראה כ׳ וסימ׳ במראה אליו אתודע בחלום אדבר בו · וכמראה נהפכו צירי : נהפכו ב׳ וסימ׳ ותכרע ותלד כי נהפכו עליה ציריה · אדני במראה נהפכו צירי : הידעת ה׳ וסימ׳ כי היום ה׳ לוקח · וחבירו דאליהו · חוקות שמים · עת לדת יעלי סלע · הידעת למה באתי אליך : לך י׳ זקפין בנביאים ובכתובים וסימ׳ והיה ביום הניח יי׳ לך מעצבך · עשה לך מוסרות ומוטות · ויאמר ירמיהו אל צדקיהו כי אגיד לך · הבון והכן לך · שבא ודדן וסחרי תרשיש · לכן לא יהיה לך משליך חבל · לו איש הולך רוח ושקר · ויאמר יי׳ אלי עוד קח לך · אבל אגיד לך את הרשום בכתב · ויהי ביתך כבית פרץ · וכל שמואל וכל נתינה דמלכים דכו׳ במ״ה וסימ׳ גמסר ברות סימ׳ ד׳ :

נהפכו צירי עלי · אלו ראשי עצמות כל אבר ואבר התקועים בחורי מושבם וסובב בתוכם כדלת על ציר׳ בחור המפתן · צירי נהפכו · להשמט ממקומם מרוב רתת : עבד אדוני זה · על עצמו הוא אומר עבד · ועל המלאך הוא אומר אדוני · כלומר והיך יוכל עבדך זה לדבר עמך : ועתה אשוב להלחם עם שר פרס · וידעתי כי אוכל אך כבא עת מלכות יון ידעתי שאני אבא והוא ובנם לאחר ל״ד שנה לבנין הבי׳ ושיעמד אלכסנדרוס מוקדון · כי אע״פי שהיו ישרא׳ משועבד למלכי פרס באותן הימים עבודה נותה עבדו בהם ולא הכבידו עליהם כי נתנם הקב״ה לרחמי׳ להם אבל מלכי יון הטילו עליהם עול קשה : הרשום בכתב אמת · שטר הגזר׳ ואמת הוא : ואין אחד · בכל השרי׳ העליוני׳ מתחזק לעזרני על כל אלה כי אם וגומר : ואני

והיך · כמו איך כמו יתר ההמון שובו אתיו ורבים ככה היה בספרד אכם שמו בן היוגר וחבר ספר בקץ ופירש למועד מועדים וחצי אלף וחמש מאות שנה ותחילתם משנת אחת לדריוש סמדי והנה טעה כי חשב כי זה הפסוק דברי דניאל ואיננו רק דברי המלאך כי הוא דבק למעלה : ואין אחד מתחזק עמי על אלה כי אם מיכאל שרכם · והטע׳ אם עזרני עתה בהלחמי עם שר פרס גם אני עזרתיו עם שר כשדים · אז מלך דריוש המדי כאשר הוא כתוב ודריוש מדאה קבל מלכות׳ וזהו ואני בשנ׳ אחת לדריוש המדי עמדתי למחזיק ולמעוז למיכאל והעד שהם דברי המלאך כי כתוב אחריו ועתה אמת ויש לתמוה מהפסוק ואם טען הטוען הראה לי כמוהו שהפסיק וחזר במלת לו על הפרשה העליונה הראיתי לו וירא אליו יי׳ באלוני ממרא ויגש אליו יהודה וקודם שאדבר על דבר פרס אדב׳ על דבר המלכי׳ ואין ביניהם קנאה וכתוב עושה שלום במרומיו והנה הם סודות עמוקו׳ לא יבינו׳ רק אחד מני אלף ואומ׳ בסוד התולדו׳ ודברי כשת׳ אדם שאיננה גוף וחכמת הגלגלי׳ ותנועת׳ עם דברי המשרתי׳ והמזלות ועתה ארמוז לך רמיזות כי כבוד אלהי׳ הסתר דבר ואתה שים לבך לתבונה והשם יתן לך חכמה : נאם אברהם המחבר הנה לא הואלתי לדבר האחד שהוא שרש החשבון הוא מפאה אחת סבת כל החשבון ומפא׳ אחרת הוא כל החשבון לא יוסיף ולא יגרע והוא סבת כל תוספת וחסרון והוא לא יקבל כפל ולא חילוק והוא סבת שניהם וזה האחד הוא עולם הראשון כנגד העולמים שהם אחריו וזה העולם איננו גוף והוא הנקרא מראה כבוד השם העליון ולא ישתנה בעצם או במערכת ואין לו זמן ומקום והשם הנכבד בקרבו והעולם השני שהוא התיכון שם נשמות נורות אמת בלא גופות גם נשמות בגופות ואין להם מספר אצלינו גם הגופות כגופות וכולם הם נכבדות כי אין להם הפך או תמורת או שינוי בעצ׳ רק על דרך מקרה במערכת תנועת׳ וזה העול׳ יקדש היכל הקדש והם שמי השמי׳ ושם כסא הכבוד ושם מיכאל וגבריאל על כן תירג׳ יונתן בן עוזיאל קדיש במרומא בית שכינתיה וזה הוא שהזכיר בתחיל׳ יושב על כסא והוא כסא הכבוד ושוליו והטע׳ ושולי הכסא מלאי׳ את ההיכל ואמר קדיש על ארעא עובד גבורתיה והנה השני׳ הנעלמי׳ והזכיר אחרי כן קדיש בעלמי עלמיא ודע כי האור לא ישתנה כנגד המקומות על כן סוד דבריו הוא וקרא והנה גופות העול׳ התיכון לא תחילנה ולא תכלינה וכתוב על זה העול׳ הללוהו כל מלאכיו גם צבאיו גם המשרתי׳ גם שני המאורות ואמר על הכל כי הוא צוה ונבראו ויעמיד לעד לעול׳ חק נתן ולא יעבור ויש הפך בתנועות מי מהם הולכי׳ ממזרח למערב והפך גם לפונים גם לדרומי׳ גם בקו השוה גם ישרים במרוצת׳ גם שבים אחורנית גם עומדי׳ גם מהירי׳ גם מתאחרי׳ גם עולי׳ גם יורדי׳ גם נראי׳ גם נעלמי׳ גם מתחברי׳ המשרתי׳ לבד׳ ק״כ מחבר והם העליוני׳ אין קץ להם ופעמי׳ לנכח ופעמי׳ במבט אהבה ואומר וכל זה אין ביניהם רק ככה יתחדשו מעשים בעולם השפל בעבור תנועתם והשתנותם פעם לרע ואלה דברים צריכים פירוש ארוך ולא יכילם ספר אחד לדעת סוד׳ על מה זה · והעולם השלישי הוא מתחת לרקי׳ וכולו מלא גופות דקות גם עבות וגופות יש בהם נשמות גם רוחות גם נפשות והאדם לבדו הוא סוד זה העולם השפל ובעבורו נברא ונשמתו קשורה בנשמות העליונות ובעבור כי המדבר אדם גם השומ׳ הוא אדם על כן העליונים על האדם גם השפילים על מתכונת האדם והנה אדיר העליונים וישפילם כי לא אוכל לדבר אם לא יעשה ככה וינביא השפלי׳ על כן אמרו חכמים ז״ל דברה תורה כלשון בני אדם יאמרו ומראש עפרות תבל וכסה את עין הארץ והאזיני ארץ הטי אזנך ועל האבן כי היא שמעה דבר יי׳ ותפתח הארץ את פיה מירכתי ארץ בלב ימים על שפת הנהר יד הירדן וכובע ישועה בראשו עיני יי׳ באזני יי׳ כי פי יי׳ דבר בדבר שפתיך אף ידי יסדה ארץ וימיני טפחה שתים ויאמר יי׳ אל לבו על כן המו מעי לו ותחת רגליו ועל זה הדרך ויחר אף יי׳ אוהב יי׳ וילך יי׳ יי׳ למבול ישב הנה יי׳ רוכב על עב קל עורה למה תישן ויקץ כישן יי׳ החשתי מעולם אחריש אתאפק : והנה שר פרס הוא הפקיד על המחברת הגדולה או האמצעית והנה דניאל הזכיר הפקיד בשם המלאך ודבר העיד הוא המבטי שהוא מאהבה ופעם כ״א יום כנגד הפקיד על דניאל בעצמו כי כאשר יש פקידים על כל גוי כן יש על כל איש והפך זה וזה היא המלחמה והנה זה העולם השפל הוא עולם ההפכה והתמורה בעצם ובמערכת ובתנועה והנורה שהזכיר דניאל היתה נראה לו במראות נבואה וכבר גליתי לך סוד המלאכים הקדושים בדרך קצרה ברמיזות ויש ראיה על כל זה מדברי הנביאים גם ראיות מחכמות החיצונות ודע כי גזירות העוברות והעתידות באות מהשמים והם דברי השם וכתוב לעול׳ יי׳ דברך נצב בשמים וסוד המערכו׳ מתחילת בריאתם על כל מערכות השמים הם הספרים על כן סוד החלומות · ועתה אשוב לפרש דברי המלאך : ועתה

רבינו סעדיה גאון

והנה כדמו׳ בני אדם נוגע על שפתי נשתנה המלאך לדמות בני אדם למען תת לו קורת רוח שלא יבהל : ואומרה אל העומד לנגדי · זה שהוא כדמות בני אדם שנגע על שפתיו בראשונה אמר למלאך הנדמה לו כאדם : אדני במראה · בפעם הראשונה : נהפכו צירי עלי · כל שכן עכשיו נהפכו צירי כמו נהפכו עליה ציריה : והיך יוכל עבד אדני זה · המלאך שהיה מדבר עמו בראשונה : לדבר עם אדני זה · המלאך שהיה עומד אצלו : ואני מעתה לא יעמוד בי כח · מרוב אימה : ויאמר הידעתה למה באתי אליך · כאשר אסיים לדבר החזון אשוב להלח׳ עם שר פרס ועל כן אגיד לך הרשום בכתב אמת כי אשוב להלח׳ עם שר פרס שאני הייתי יוצא מפרס לבוא בכאן להגיד לך וטרם בואי והנה שר יון בא : ואין אחד מתחזק עמי על אלה כי אם מיכאל שרכ׳ · כי לולי רחמי שמים אז תמנו נכרתנו למה שאני בשנ׳ אחת לדריוש המדי עמד למחזיק ולמעוז לו ועל זה הדב׳ היה עוזר לי עם זה עכשיו אבל רק למחזיק ולמעוז ולסייע׳ לי מאשר פרס ומאשר יון כי כן כתב במרא׳ אדם ויחזקני ויאמר הידעת למה באתי אליך כלומר להגיד לך כל מה שאתה רואה ועוד כשבאתי אשוב להלחם עם שר פרס והנה שר יון בא אבל אגיד לך את הרשום בכתב אמת כי זה הטע׳ איננו טוב זה המלאך למה היה לוחם עם שר פרס היה אומר לפני הקב״ה רבונו של עולם איננו ראוי להיות מלך הפילוהו במהרה וימלוך ישראל וגם מיכאל היה לוחם עם שר פרס שלא ימלוך דריוש שנים רבות שזה חוטא הוא :
הנה

אבן יחייא

חזון · ובראותו כמראה יד שנגע בו ואיננו כיד · גם כן מראה גדולה נאלם לא פתח פיו ועמד מרעיד · ואמנם כאשר בא כבר העבן מבנואה עבה ועכניית ונאמיית כמראה אדם שנל כמו המראה ההיא ותכף פתח פיו והוא התשוב׳ לדברי האדבר כי שם איש יורה על מעל׳ ושם אדם יורה על פחתות וידבר ויאמר שהם ב׳ אופני הדבור הלשון קשה והרך · ואשר אמר אל העומד לנגדו הוא אדוני במראה הראשון הגדול נהפכו צירי עלי ולא עצרתי כח · ולכן איך יוכל עבד אדוני זה ר״ל העבד ממך אדוני זה אשר אראה במראה הזאת לדבר עם האדון שלי זה אשר ראיתי במראה הגדולה הקודמת כי מעתה ומעכשיו אם יבוא עוד לדבר עמי פעם אחרת לא יעמוד בי כח גופני והנשמה לא ישאר בי כי תפרד מן הגוף וכאומרו מכות מות כמות כי אלהי׳ ראינו׳ · ולכן אנא אדוני דבר אתה עמי ואשמע ואל ידבר עמי עוד אדוני האחר פן אמות ור״ל בשם אדוני המדרגה מהמראה אם קטנה ואם גדולה · וככה אמרו ישראל למשה אדונם דבר אתה עמנו ונשמע׳ ואל ידבר עמנו אלהים פן נמות · מה שעשה כן ויוסף ויגע בי כמראה אדם ויחזקני שרוצ׳ לומר כי הושפעה עלי השפעה נבואיית עבה אשר כחי סבלה ועמדתי חזק עמי ויאמר אל תירא מן המות איש חמודות כי שלום לך והוא שלום הבריאות משלום ושווי הד׳ ליחו׳ בגוף האיכותי · ואל תירא פן יאבד עמך מהעולם הזה האבד · ופן יאבד מהעולם שכלו ארוך כי נשגיהם יש להם תקוה מתקומה ולכן חזק וחזק מהב׳ ידאות שה · מה שבדברו עמי כדברים האלה התחזקתי ואומרה ידבר אדוני כי חזקתני · ויאמר הידעת כלו׳ כבר ידעת למה באתי אליך כאשר הודעתיך במה שקדם והוא להגיד לך בשם אבל ובאמיתות את הרשום בכת׳ אמת · שר״ל את אשר נגזר באמת על יש׳ מהגליות ואין להשיב אחרי אשר א׳ דיעכו אליך אשוב להלחם עם שר פרס לפני ה׳ לראות אם אוכל להקל עול גלותו מעל עמך יש׳ וכאשר אצא מללחום עמו · הנה שר יון בא ללחום עמי על גלות יש׳ בין יון אשר אראה ג״כ אם אוכל להקל עול גלותו · מה שיהיה קשה מאד להשיג יען כי אין שום אחד משרי מעלה מתחזק עמי על אלה השרים כי אם מיכאל שריכם וכל צבא השמים והמלאכים שריהם הם כנגדי באומר׳ כי ה׳ כתן משטרם בארץ וככה גזרו מערכו׳ השמים וכסיליהם ואין להשיב · כי הנה ישראל יש להם מזל קשה בשמים אשר גוזר עליהם השפלה והעוני · וכאשר יראו את ה׳ ישדד המערכו׳ ועל כרחם ינביה קרנם על כל האומות וכאשר ירעו דרכם יביאם למקרי ופגע הזמני׳ והוא לא ירע עמם כי אין רע יורד מלמעלה
רק

אבד אלה · ובזה היה כי מלך יון המית מלך מצרים ולקח מידו את ארצו והוא אנטיוכוס שהרע לישראל

רלבג

אשר לישראל בבנין ההוא כמו שנזכר בספר עזרא · והועיל זה גם כן אל שלא הרעו לישראל פרס אבל עבדו אותם עבודה מתוקה כמו שנזכר בספר יוסיפון · ואמר גבריאל כי מיכאל והוא אחד מהשרים הראשונים שראה דניאל בא לעזרו להסיר מישראל קצת הרע שהיה ראוי שימשך להם ממלכי פרס · ובאמת כי מלד מיכאל תדבק השגחת השם בישראל כמו שהתבאר מדברינו במאמר הרביעי ממ״י · ובאתי להבינך את אשר יקרה לעמך באחרית הימים · כי בזאת ההודעה תוחלת ותועלת ללקיחת עצה על הרע שלא יקרהו ובטוב שיקרה ביותר שלם שאפשר · ועתה אשוב להלחם עם שר פרס · ר״ל כי אני צריך להלחם בעבורכם עם שר פרס למנוע אתכ׳ מן הרע הראוי לבא אליכם מלדו אלא שכאשר אצא מעניני השר ההוא ורעותיו אשר ידמה להרע לכם הנה שר יון בא והוא ירע מאד לישרא׳ · אבל אגיד לך את הרשום שיגיע לכם ממנו בכתב אמת בלא חידות עמוקות · אבל יהיו הדברים בעצמם אמת · והנה תדע כי אין אחד מתחזק עמי בכל אלה המלחמות שאני נלחם בעבורכם כי אם מיכאל שרכם אשר מלדו תדבק בכם ההשגחה פרטית · וזה כי כל השרים אשר מלד מערכת הכוכבים הם כנגדכם וזה הענין ר״ל כי מלד ההשגח׳ הכוללת היה ראוי שיקרה הרע לישראל ולזה תמלא שלא יכול גבריא׳ לשמרם מהרע בימי מלכי יון באופן ששמר בימי מלכי פרס · כי לא היו ישראל אז ראויים אל שתדבק בהם כמו זאת ההשגחה והנה אני בשנת אחת לדריוש הייתי עומד למחזיק ולמעוז למיכאל על דבר הגעת ההשגחה האלהית לכם · כי מאז התחיל הרע לצמוח לפי הראוי משפע ההשגחה הכוללת · ועתה אמת אגיד לך והנה עומדים מזה המלכות שהוא הזה השנית שלשה מלכים עוד בזולת כרש שהוא עתה מלך והם כלם מפרס · והנה הרביעי לזה המלכות אשר לפרס שהוא השלישי מאלו השלשה יעשיר עושר גדול מכל מלכים שהיו לפניו והוא ארתחשסתא השני ושיה גם כן נקרא דריוש לפי מה שיראה מספר יוסיפון · וכהיותו חזק בעשרו יעיר כל מלכותו ויסירהו מידו מלכות יון והנה הראשון שיעמוד מזה המלכות יהיה מלך גבור : והוא אלכסנדרון מקדון שכלא כל המלכיות : והוא ימשול ממשל רב ונפלא ועשה כרצונו לא ימלא לו חלוק כי הכל יכלא בקלות · וזה כלו מבואר שהרי היה כן מסיפורי עניניו · ובעמדו בתקפו תשבר מלכותו בזולת שיגלה מאחד מהמלכים אבל יהיה זה שישימו אנשי ביתו סם המות במאכלו ואז תחץ מלכותו לארבע רוחות השמים · כי אז חלק אלכסנדר המלכות לארבעה שרים ממשפחתו כמו שנזכר בספר יוסיפון בן גוריון : ולא לאחריתו · הנה הבן יקרא אחרית לאדם כי בו ישאר לו זכר בעולם הזה · וכבר סופר שם כי אשת אלכסנדר ילדה בן אחר מות אלכסנדר ולא ירש מהמלכות דבר · כי כבר היה לארבעה השרי׳ אשר חלק להם המלכות אלכסנדר בחייו : ולא במשלו אשר משל · ר״ל שלא תהיה ממשלת אלו גדולה כממשלת אלכסנדר אשר היתה בתכלית החוזק · כי תנתש מלכותו ותעקר והגיע מקצת אלו הארבע׳ לקצת וגם תעקר והגיע לאחרים גם סיפר באותם הסיפורים שקצת מהמלכיות מרה והומלך שם מלך אחר :
והנה

יא ואני בשנת אחת לדריוש המדי עמדי למחזיק ולמעוז לו: ועתה אמת אגיד לך הנה־עוד שלשה מלכים עמדים לפרס והרביעי יעשיר עשר גדול מכל וכחזקתו בעשרו יעיר הכל את מלכות יון: ועמד מלך גבור ומשל ממשל רב ועשה כרצונו: וכעמדו תשבר מלכותו ותחץ לארבע רוחות השמים ולא לאחריתו ולא כמשלו אשר משל כי תנתש מלכותו ולאחרים מלבד־אלה: ויחזק מלך־הנגב ומן־שריו ויחזק עליו ומשל ממשל רב ממשלתו: ולקץ שנים יתחברו ובת מלך־הנגב תבוא אל־מלך הצפון לעשות מישרים ולא־תעצר כוח הזרוע ולא יעמד וזרעו ותנתן היא ומביאיה והילדה ומחזקה בעתים:

ועמד

ל׳ · ל׳ וחד למעוז · ג׳ · ח׳ · ג׳ · ל׳ · ל׳ · ל׳ · ב׳ ובספו׳ · ל׳ · ב׳ · ה · ג׳ · ל׳ · ג׳ · ל׳ מל׳ · ד׳ · ב׳ מל׳ ע דחסתר · ל׳ · ל׳ · ו׳ חס׳ בלישׁ׳

יעיר ח׳ וסימנים כנשר יעיר קנו · יי׳ כגבור יצא · אדני יי׳ נתן לי לשון למורים ב׳ בי: והוא רחום יכפר עון · אם זך וישר אתה · ובחזקתו בעשרו יעיר · ויך אלחנן בן יעיר דד"הכן כתיב · בתרא שום כר נש: ולקץ ג׳ וסימ׳ ולקץ שנים יתחברו · ולקץ העתים שנים יבא · ולקץ ימים נשאלתי: ולא יעמוד ד׳ וסימ׳ ולקץ שנים יתחברו · ויער כחו ולבבו על מלך הנגב · ישען על ביתו ולא יעמוד · כציץ יצא וימל:

אבן עזרא

ועתה · אמר הגאון כי מלכי מדי ופרס גם ארבעה ואלה הם דריוש המדי וכורש הפרסי גם אחשורוש ודריוש הפרסי שהרגו אלכסנדרוס ופירש הנה עוד שלשה מלכי׳ עם כורש ויהיה פירוש והרביעי שהוא דריוש הפרסי הוא רביעי לדריוש המדי כי זאת הנבואה היתה בשנ׳ שלש לכורש הפרסי ורבי משה הכהן הספרדי אמר כי ששה מלכי׳ היו האחד דריוש הזקן הוא המדי והשני כורש הפרסי והשלישי אחשורוש והרביעי ארתחששתא שצוה שלא תבנה עיר הקדש והחמישי דריוש הפרסי שצוה לבנות הבי׳ והששי הוא ארתחששת׳ העשי׳ שהרגו אלכסנדרוס הוא שעלה עזרא גם נחמיה בימיו כאש׳ הוא כתוב ולפי דעתי יהיה פי׳ הנה עוד שלשה מלכים והרביעי לא יספר עמם כורש כי הכתו׳ עוד שהן עתידין להיות ויש לטעון עליו אם פירוש עוד ככה למה אמר הנה עוד שלשה מלכים כי משמע דברו לא יותר ולמה אמר והרביעי והנה היה ראוי שיאמר הנה עוד ד׳ מלכים ויש עוד להשיב הנה כורש מלך שלש שנים כי כן כתוב וכתוב במגלה כי מעשה שמן היה בשנת י"ב למלכות אחשורוש ובספר מלכי פרס כי כל מלכותו ארבע עשרה שנה אם כן מתי מלך ארתחששתא הראשון שצוה שלא תבנה הבית ולפי דעתי כי חמשה מלכי׳ הם מלכי מדי ופרס האחד דריוש המדי והשני כורש הפרסי וגם השלישי הוא אחשורוש וזה השם הוא לשון פרסיים ובלשון כשדים הוא ארתחששתא הוא שצוה שלא תבנה ירושלם וככה כתוב בימי אחשורוש בתחלת מלכותו כתבו שטנ׳ על יושבי יהודה וירושלם והנה פירש השטנה והאגרת בלשון תרגום כאשר נכתבה והפירוש הפרשה הנזכרת ובימי ארתחששתא כתב בשלום ואין זאת השטנה דברי המן כי לא היתה בתחלת מלכותו רק כאשר מלך אחשורוש צוה שיעלו היהודים ויבנו הבית על כן כתוב כי סליקא מן לותך כי ברשותו הלכו ובעבור האגרת שנכתבה לו האמין בכורש וזהו ומטעם כורש ודריוש וארתחששתא מלך פרס ועל דרך הפשט אילו היה מלך אחר היה כתוב כורש הוא דריוש הוא ארתחששתא כמשפט הלשון והנה אחר כורש היו שלשה לבדם והם אחשורוש שהוא ארתחששתא הראשון והשני דריוש הפרסי שהוא רביעי לכורש שהנבואה בימיו הוא ארתחששתא שמלך שנים רבות כי הנה כתוב בעזרא שנת שלשים למלכותו וגם כתוב כי הוא מלך בבל כי כן הבבלים קראו שמו ארתחששתא והיה שמו בלשון פרס דריוש כי כתיב בספר מלכי פרס כי דריוש היה שם המלך שהרג אלכסנדרוס וטעם יעיר הכל כי אנשי מלכותו שלחו בעבור אלכסנדרוס גם שריו הרגוהו בלילה במקום שברח שם זה אחשורוש שהיה דריוש: ועמד מלך גבור · זה הוא מפורש אלכסנדרוס שנלחם דריוש מפניו · וכעמדו · טעם ובעמדו שמת קרוב לשלשים שנה: ותחץ · כבר פירשתיו: ולא לאחריתו · פירושו ולא לבנו וככה ואחריתכם בסירות דוגה: ולא כמשלו · לא היה אחד מהארבעה שמלכו תחתיו כמוהו בממשלה וטעם ולאחרים מלבד אלה שקצרו גם אחרים על הארבעה מלכים שמלכו בארבעה מקומות כאשר פירשתי · והנה אומר לך עתה כלל כי מתחלת ויחזק מלך הנגב עד וזרועים ממנו יעמדו וחללו המקדש המעוז שהוא בפירוש חרבן בית שני מלחמות שעברו ולזכור פרטיהן ולחפש הספרים הקדמונים בספר יוסף בן גוריון אילו היינו יודעין כל דבריו לא יועילנו עתה לדעת שעבר ועל כן אפרש המלות והטעמים בדרך כלל ואחר חרבן הבית אפרש בדרך פרט עד ובעת קץ כי משם הם העתידות שנסתרו כאשר אפרש: ויחזק מלך הנגב · שהוא מלך מצרים ממלך הצפון שהוא מלך גוג ומן שריו: ויחזק עליו · מלך הנגב: ובת מלך הנגב · היא מלכת שבא וזאת המלכות תקרא בלשון ישמעאל אלימן ועד היום אשה מולכת עליה והוא ברשות מלך מצרים עד היום וזאת שבא היא נגד הנגב כנגד ארץ ישראל וזה הדבר ידוע הוא בספרים ושכחתי שמה · וטעם לעשות מישרים שלום בין המלכים והנה מלך צפון רצה לקחת אותה לאשה: לא תעצר כח הזרוע · ומלך מצרי׳ יקחנה בחוקה גם יקח יולדת׳ וחכמי המזלות שהיו עמה וזהו ומחזיקה בעתים:

ועמד

רש"י

ואני בשנת אחת לדריוש המדי · בנפול מלכות בבל והתחילה ממשלת מדי ופרס והי[ו] מבקשים שרי מדי ופרס את המקום להכביד עול ממשלת אימתם עליכ׳ אני גבריא[ל] עמדתי למחזיק ולמעוז למיכאל שרכם: הנה עוד שלשה מלכים וגומר · רז"ל אמרו בסדר עולם זה כורש ואחשורוש ודריוש. שבנה הבית ומה ת"ל רביעי רביעי למדי אבל בספר יוסף בן גוריון כתוב שהיה לו בן לכורש שמלך תחתיו לפני מלך אחשורוש ושמו במבושה: וכחזקתו · של דריוש בעשרו יעי׳ את כל מלכות להלחם עם מלכות יון: ועמד מלך גבור · ביון הו[א] אלכסנדרוס · ועשה כרצו[נו] בדריוש מלך פרס ויהרג[הו] ויקבל מלכותו וישתעב[דו] פרסיים ליונים: וכעמד[ו] תשבר מלכותו · וכפיתח[ו] הרבה ויעמוד על חוק[ו] תשבר מלכותו שימו׳: ות[חץ] לארבע רוחות השמים כתוב בספר בן גוריון שחלק מלכותו לד׳ ראשים ממשפחתו: הם ד׳ ראשי[ן] כמר שראה דניאל וא[חר] חיותא אחרי כנמר · ולה גפין ארבע די עוף על גבה וד׳ ראשין לחיותא כמשל ז[ה] במזרח וזה במערב זה בצפון וזה בדרום · וכן בחזיון הראשון ותעלינה חזות [ארבע] תחתיה בקרני של צפיר השעיר · ולא לאחריתו · ולא תבא הממשלה לבניו אלא לבנ[י] משפחתו · אחריתו אינו נופל אלא על לשון בנים. וכן הוא אומר ונשא אתכם בצנות ואחריתכם בסירות דוגה · ותרגם יונתן ובניכון ובנתיכון בדגונית ציידין · ולא כמשלו אשר משל · ולא תהא מלכות של אלו חזקה כמו של אלכסנדרוס · כי תנתש מלכותו · לחלק לד׳ ראשים הללו ולאחרים מלבד אלה: יחזק מלך הנגב · הראש אשר ימלוך בנגב יחזק מן הראש שכנגדו המולך בצפון ומן שריו: לעשות מישרים · פשרת שלום בינו ובין אביה · ולא תעצר וגומר · וילכדנה מלך הצפון ואת מביאיה ואת אביה היולדה ומחזיקה בכל עת צרתה · לא תעצור זרוע מביאיה כח לעמוד לפניו לא הוא ולא זרועו הם גבורי כחו ותנתן ביד מלך הצפון היא ומביאיה והיולדה הוא אביה:

ועמד

רבינו סעדיה גאון

הנה שלשה מלכים עומדים לפרס אחשורוש ארתחששתא ודריוש שהוא כורש וכורש הראשון הנה מלך: והרביעי יעשיר עושר גדול · זה כורש הגדול: יעיר הכל את מלכות יון · שימות ויתגבר מלך יון ויתעורר עליו ויקחו יוכים את עשרו: ועמד מלך גבור · זה אלכסנדרוס מלך יון: וכעומדו ברוב גובה מלכותו אז תשבר מלכותו: ותחץ לד׳ רוחות השמים · באהרנו ואנטוכיא ועכו ואלכסנדריא: ולא לאחריתו · ולא לזרעו שאחרית ותקוה שלו הם הבנים אלא לזרים תתן מלכותו: ולא כמשלו אשר משל · ימשלו אלה ד׳ מלכים כמו שהיה הוא אלא תתן מלכותו ותנתן לאחרים מלבד אלה הד׳ וזה שכתוב ולא לאחריתו בכחו כמקדם כלומר לא תהא אחריתו כראשיתו כי תנתש מלכותו ותנתן לאחרים מבלעדי אלה: ויחזק מלך הנגב ומן שריו · מרוב שרים שיהיו לו אז יחזק עליו מלך הצפון ו[illegible] ממשלתו ויחזק הכל בממשלתו: ולקץ שנים יתחברו · מלך הנגב ומלך [illegible] שלום: ובת מלך הנגב תבוא אל מלך הצפון לעשות מישרים · כשיראה מלך הנגב שהוא כבוש בצער אז יאמר למלך הצפון קח נא בתי לאשה ותהיה אהבה ומישרי׳ בינינו: ולא תעצור כח הזרוע · אותה בת מלך הנגב אע"פי שתבוא בחתום אל מלך הצפון לא תעצור כח וזרוע למלך הצפון לבלתי הלחם באיבה אלא ילך מלך הצפון במלחמה וינצח את מלך הנגב: ותנתן היא ומביאיה · הם השלוחים: והיולדה · היא הנערה המשרתת לפניה: ומחזיקה · הוא אביה: בעתים · בזמנים רבים בית הכלא:

ועמד

רלב"ג

ובנגב התחיל לספר איך זה הענין · ואמר שכבר יחזק תחלה מלך הנגב והוא מלך מצרים ומן שריו שרי אלכסנדר ר"ל אחר משאר המלכים אשר חלק להם מלכותו אלכסנדר יחזק על מלך הנגב והוא מלך הצפון · לפי מה שיתבאר אחר זה. והנה מלך הצפון והוא מלך יון או מלך רומי יהיה מושל בתוקף הממשלה שלו ויהיה מלאים כנגד מלך הנגב ולקץ שנים יתחתנו זה בזה · וזה החתון יהיה כי בת מלך מצרים תבא אל מלך הצפון לעשות מישרי׳ ביניהם ר"ל להשלי׳ ביניהם ולא תוכל לעצור ולמנוע כח הזרוע אשר למלך הצפון כי ילחם מאד לפניו ולא יעמוד · גם כן זרועו אשר חשב שיהיה לו בבית מלך הצפון והוא בתו שחשב שתשיתהו לבלתי הלחם עם מלך הנגב תנתן למות · וגם המביאים אותה והיולדת והמחזיק אותו והם חכמיה יודעי העתים שהביאה עמה: ועמד מנצר שרשיה וגומר · והנה וי"ו מלת בנו נוספת והרצון שכבר יעמד בן מסעיף אחד יצא משרשיה שהם אביה ואמה וידמה שזה הבן היה בן אחיה או בן אחותה והוא יבא אל חיל מלך הצפון וילחמהו ויבא גם בעיר המבצר אשר למלך הצפון ועשה בהם כרצונו · ויחזיק וימשול בהם וגם אליליהם עם שריהם עם כלי חמדתם יביא בשבי למצרים · והנה מלך הנגב יעמד שנים בזולת מלחמה ממלך הצפון · כי ירא להלחם עמו מפני מה שקרה לו בזאת המלחמה · ואחר זה יבא מלך הצפון במלכות מלך הנגב ולא יהיה שם מלחמה · אז ישוב אל אדמתו · ובני מלך הצפון יתגרו במלך הנגב ואספו המון רב להלחם עם הנגב: מדי בואו ושטף ועבר ר"ל שהשחית בכל המקומות שעבר שם מרוב חיילותיו כלחוך השור את ירק השדה ואחר ישוב ויתגרה עם אנשי המקומות שיעבור בהם מלך הנגב עד שיגיע למעוז מלך הנגב והוא עיר המלוכה · ויעשה עצמו מר מאד מלך הנגב להשחית מלך הצפון אשר בא אליו להלחם בארצו: ויצא ונלחם עמו · ר"ל עם מלך הצפון: והעמיד מלך הנגב המון רב להלחם עם מלך הצפון ונתן המון חיילות מלך הצפון בידו ויתנשא · אחד מלך הנגב ויתגאה ויפיל רבבות מחיילו׳ מלך הצפון

אבן יחייא

רק מזלם גרם · ואני בשנת אחת לדריוש וגו׳ כי אין אחד מתחזק על אלה רק מיכאל שריכם ואני · אשר בשנת אחת לדריוש המדי התחיל עומדי למחזיק ולמעוז לו ליום׳ ולהיות כנגדיי לשרים ההם · ועתה אמת אגיד לך מהרשום בכתב אמת · הנה עוד שלשה מלכים עומדים לפרס שהיא החיה השניה זולת דריוש המדיי שקבל המלכות מבלשצאר הכנעניי שהיה החיה הראשונה · והם כורש וארתחששתא והוא אחשורוש · ודריוש בנו בן אסתר · והרביעי למלכות פרס שהוא דריוש בן אסתר יעשיר עושר גדול מכל אשר קדמהו · ובכל חוזקתו ובכל עושרו יוכרח להעיר ולגלות כל אשר לו את מלכות יון אשר יקח כל אשר לו מידו ויעיר יהיה מגזרת את מקורה הערה · אשר יעמוד במלכות יון מלך גבור והוא אלכסנדרוס מוקדון ומשל ממשל רב וכפלא · ועשה כרצונו בעולם שכלם יתכחשו לו · ובתוך ימי העמידה שלו תשבר מלכותו מאליו ולא במלחמה שהשקוהו אנשי ביתו סם המות · ותחץ לארבע רוחות השמים כי בהרגישו באפיסת כחותיו עוד בחיי׳ קרא ו חלק מלכותו לד׳ שרים ממשפחתו · בהיות כי לא היה לו אז בן · מה שאחרי מותו ילדתו אמו ונשאר ערום מבלי לבוש מלכות כי כבר חלקו אביו בחייו · ולא לאחריתו כי לא זכה לאורך ימים והדבר הלז לא קרה לו בכלי הירידה באחרית ימיו רק בשני העמיד׳ ובעומדו בתוקף ימיו · ולא ימשול עוד מושל אחר שימשול במושלו אשר משל וזה יען כי מלכותו הגדול אשר היה יחידי שלו תנתש ממנו ותחץ לארבע מושלים כאשר קדם ולמושלים אחרים מלבד אלה · כי כתבלבל הדבר אחר כך ונתפו אלה לאלה ומלך יון שהוא אנטיוכס לקח ארץ מצרים מיד מלכה · וכן מלכים אחרים מלכו במקומות אחרים ויחזק מלך הנגב וכו׳ בא להודיעכו פרטי הדברים מחלוקת מלכות אלכסנדר ואיך נמשכו המלחמות בין המלכים ההם אשר נחלק להם המלכות · והוא כי מלך הנג[ב] [illegible]

[illegible]

ועמד מנצר שרשיה · בן יוסב על כנו בכסא המלוכה · ויבא אל החיל · אל מלך הצפון · במעוז מלך הצפון · כלומר בערי מעוזו במבצריו · ועשה בהם · והצליח בהם · והחזיק · ויכבוש אותם : נסיכיהם · סריה' : ובא במלכות מלך הנגב · דרך מלכות מלך הנגב שהוא אביו יסוב אל אדמתו והיא מצרים כמו שאמר למעלה בשבי יביא מצרי' : ובניו · של מלך הצפון יתגרו · ובא בוא · כמו והולך הליך בנו של מלך הצפון יבוא בו ושטף ועבר אל ארץ הנגב · וישוב ויתגרה · במלך הנגב · עד מעוז · עיר מבצריו : ויתמרמר · וילחם בכעס · ונתן ההמון של מלך הצפון בידו : ונשא ההמון · של מלך הצפון להתגאו' מאד · כי יאמו בלבם להתגבר במלחמה · והפיל רבואות · רבים בחיל מלך הנגב · ולא יעוז · ובכל זאת לא יהיה נצחון המלחמה שלו : ובני פריצי עמך ינשאו להעמיד חזון : ראיתי בשם רב סעדיה זו אומה של עשו הרשע וסיעתו · ועם מבחריו · יהיו במלחמה · ואין כח לעמוד · לפני מלך הצפון ואע"פ שיש כאן וי"ו יתירה ידרך מקרא לדבר כן בלשון זה כמו חוריה ואין שם מלוכה יקראו בספר ישעיה · ויעש · המלך הצפון הבא אל מלך הנגב כרצונו · בארץ הצבי · בארץ ישראל · וכלה בידו · וכלה את הארץ באוכלוסיו : ויסם פניו · מלך הצפון לבוא בתוקף כל מלכותו של מלך הנגב · וישרים עמו · עם מלך הנגב גם עליהם ילחם מלך הצפון באותן הימים · ועשה והצליח · ובת הנשים יתן לו להשחיתה · זו כנסת ישראל היפה בנשים ילוה מלך הצפון לשר צבאו להשחיתה · ואומר אני שהוא אנטיוכס הרשע מלך יון שגזר שמד על ישראל וצוה לפוליפוס שר צבאו להרוג את כל הקור' שמו יהודי כמו שכתוב בספר יוסיפון · ולא העמיד · עצתו זאת · ולא לו תהיה · בת הנשים שעמד מתתיהו בן יוחנן ופרק עולו מעל ישראל : והשבית קצין חרפתו לו · והשבית הקב"ה את גדופו ואת חרפתו שהיה מחרף את הקב"ה ואת ישראל כמו שכתוב בספר יוסיפון והשיבה עליו שהכהו בשחין רע בעודו בדרך שהלך לצור על ירושלים והסריח בשרו וכשרו חבריו ואמר · לעבדיו להשיבו לאנטוכיא ולא הספיק לבוא שם עד שמת בחולאים רעים : למעוזי

ועמד · סרשיה · סרשי זאת הבת והמ"ס ישמש בעבור אחד מן בניו של מלך מצרי' והוא בן המלך : ויבא אל מלך צפון ובמבצרי מעוזו : וגם אלהיהם · יבא בשבי אל מצרים · ובא במלכות מלך הנגב · ישוב לארצו ולמלכותו למצרים : ובניו יתגרו' בני מלך צפון כי כבר הזכיר והוא שני' יעמוד ממלך צפון ומלת יתגרו כמו ואל התגר בם מלחמה : ובא בוא · ההמון מלך צפון · ושטף שיבוא הכיות עד מעוזו של מלך הנגב : ויתמרמר · מגזרת שימי לך תמרורי' : ונלחם עמו · פירוש שהוא עם מלך הצפון כמו ותראהו את הילד והוא בוכה לי אחי : והעמיד · מלך הנגב המון רב : ונתן · המון מלך הצפון בידו : ונשא · המון הנחלש : והפיל רבואות · מהמון מלך הנגב : ולא יעוז · מלך הנגב · ולקץ העתי' יפירש שהם שנים יבואו עוזרים רבים למלך הנגב · ובימים ההם יקומו פרוצי' מישרא' ולא היו בימי והוא האמת : ויבא · וזרעות מלך הנגב הם העוזרי' עם מבחוריו : ויעש · מלך צפון הבא אל מלך הנגב כרצונו : בארץ הצבי · ארץ ישראל וישחית רבים מהם : ויסם פניו לבוא בתוקף · כל מלכות מצרים שהוא הנגב : וישרי' עמו · ויעשה עמו שלום : ובת הנשים · היא מלכות שבא יתן לו מלך הנגב להשחיתה כי ברשותו והיא תסרח וזהו לא תעמוד ולא לו תהיה שלא יקחנה : וישב · והקצין שהיה מחרף ישיב גמולו בראש שיעלה לו כמו חרפתו לא יותר : וישב

יָבוֹא בוֹא בְחַיִל גָּדוֹל וּבִרְכוּשׁ רָב׃
וּבָעִתִּים הָהֵם רַבִּים יַעַמְדוּ עַל־מֶלֶךְ
הַנֶּגֶב וּבְנֵי ׀ פָּרִיצֵי עַמְּךָ יִנַּשְּׂאוּ לְהַעֲמִיד
חָזוֹן וְנִכְשָׁלוּ׃ וְיָבֹא מֶלֶךְ הַצָּפוֹן
וְיִשְׁפֹּךְ סוֹלְלָה וְלָכַד עִיר מִבְצָרוֹת
וּזְרֹעוֹת הַנֶּגֶב לֹא יַעֲמֹדוּ וְעַם מִבְחָרָיו
וְאֵין כֹּחַ לַעֲמֹד׃ וְיַעַשׂ הַבָּא אֵלָיו טו
כִּרְצוֹנוֹ וְאֵין עוֹמֵד לְפָנָיו וְיַעֲמֹד
בְּאֶרֶץ־הַצְּבִי וְכָלָה בְיָדוֹ׃ וְיָשֵׂם ׀ פָּנָיו
לָבוֹא בְּתֹקֶף כָּל־מַלְכוּתוֹ וִישָׁרִים
עִמּוֹ וְעָשָׂה וּבַת הַנָּשִׁים יִתֶּן־לוֹ
לְהַשְׁחִיתָהּ וְלֹא תַעֲמֹד וְלֹא־לוֹ
תִהְיֶה׃ וְיָשֵׁב פָּנָיו לְאִיִּים וְלָכַד רַבִּים
וְהִשְׁבִּית קָצִין חֶרְפָּתוֹ לוֹ בִּלְתִּי
חֶרְפָּתוֹ יָשִׁיב לוֹ׃

וְעָמַד מִנֵּצֶר שָׁרָשֶׁיהָ כַּנּוֹ וְיָבֹא אֶל־
הַחַיִל וְיָבֹא בְּמָעוֹז מֶלֶךְ הַצָּפוֹן וְעָשָׂה
בָהֶם וְהֶחֱזִיק׃ וְגַם אֱלֹהֵיהֶם עִם־
נְסִכֵיהֶם עִם־כְּלֵי חֶמְדָּתָם כֶּסֶף וְזָהָב
בַּשְּׁבִי יָבִא מִצְרָיִם וְהוּא שָׁנִים יַעֲמֹד
מִמֶּלֶךְ הַצָּפוֹן׃ וּבָא בְּמַלְכוּת מֶלֶךְ
הַנֶּגֶב וְשָׁב אֶל־אַדְמָתוֹ׃ וּבָנָו יִתְגָּרוּ
וְאָסְפוּ הֲמוֹן חֲיָלִים רַבִּים וּבָא בוֹא
וְשָׁטַף וְעָבָר וְיָשֹׁב וְיִתְגָּרוּ עַד־מָעֻזֹּה׃
וְיִתְמַרְמַר מֶלֶךְ הַנֶּגֶב וְיָצָא וְנִלְחַם
עִמּוֹ עִם־מֶלֶךְ הַצָּפוֹן וְהֶעֱמִיד הָמוֹן
רָב וְנִתַּן הֶהָמוֹן בְּיָדוֹ׃ וְנִשָּׂא הֶהָמוֹן
יָרוּם לְבָבוֹ וְהִפִּיל רִבֹּאוֹת וְלֹא יָעוֹז׃
וְשָׁב מֶלֶךְ הַצָּפוֹן וְהֶעֱמִיד הָמוֹן רַב
מִן־הָרִאשׁוֹן וּלְקֵץ הָעִתִּים שָׁנִים

וישב

ויבא י"א רפין וסי' נמסר בשמואל א' סימן ד' ואיוב סימן כ"א : יביא י"ג ה' חס' וח' מ"ל וסי' בתלים סימן ע"ח : ובא י"ז ר"פ וסי' ובא אשר לו הבית והגיד לכהן · ובא הכהן וראה והנה פשה · ובא אהרן אל אהל מועד ופשט · ובא השמש וטהר ואח' יאכל מן הקדשי' · ובא אהרן ובניו בנסע המחנה והורידו · ובא האות והמופת אשר דבר אליך · ובא הלוי כי אין לו חלק ונחלה · ובא המלך דוד עם בחורי' · ובאה והכה את ארץ מצרים דירמיה כן כתיב · ובא עליך רעה · ובא הנשיא דרך אולם השער מחוץ · ובא לפנימ' וימר · ובא לציון גואל · ובא כמהלך רישך · וחבירו ובא מתהלך · ובא במלכות מלך הנגב · ובא ארץ הצבי ורבות יכשלו : ויעש ב' רפין וסימני' ויאמר ארנן אל דויד דר"ה · ויעש הבא אליו כרצונו : ויעמוד ב' רפין וסימ' ישאהו על כתף יסבלהו · ויעמד בארץ הצבי : וישם ו' רפין וסימ' ישא יי' פניו אליך · ויט ידו על צפון · ואם לא איפומי יכזיבני · וישם פניו לבא בתוקף · ודבתריה וישב פניו לאיים כן כתיב צדק לפני יהלך :

רבינו סעדיה גאון

ועמד מנצר שרשיה כנו · ממשפחת בית אביה הוא אחיה בן אביה יקום · ויבוא אל החיל · להלחם במלך הצפון לנקום נקמת אביו : כנו · כן וי"ו יתירה ופירושו חוטר כמו וכנה אשר נטעה ימינך כלומר קרוס ושורש וענף · ויבוא במעוז מלך הצפון · בקרית מחוזוהי בעיר מעוזו ומבצר מלכותו : וגם אלהיהם · ונסיכיהם · הם שריהם כמו חמשת נסיכי מדין הם השופטים שהם קרובי מלכות : עם כלי חמדת' : הכל יוליך בשביה במצרים · והוא שנים רבות יעמוד וימלוך יותר ממלך הצפון : ובא במלכות מלך הנגב · שימלוך ויהיה גדול כמלך הנגב : ושב אל אדמתו · במצרים למלוך הנה והנה : ובניו · ואז בניו של מלך הצפון יתגרו עם אוסף המון חיילות : ושטף ועבר · בעיירות שלו : וישוב · כל אחד ואחד מבניו : ויתגרו עד מעוזו · היא העיר שהוא מולך : ויתמרמר · לשון כעס ומרירות וי"א לשון רבנות ומרות : והעמיד · מלך הצפון : המון רב וניתן · וימסר המון מלך הנגב בידו : ונשא ההמון · שינצחה וישמח וירום לבבו של מלך הנגב : והפיל ריבואות · מהחיל מלך הצפון : ולא יעוז · מלך הצפון לעמוד לפני מלך הנגב : והעמיד · מלך הצפון : המון רב · יותר מן הראשון · יבוא בוא בחיל גדול וברכוש רב · מביזת מלך הנגב מן האהלים ומזהב וכסף רסני סוסיהם ומרכבותם : רבים יעמדו על מלך הנגב · להלחם בו : ובני פריצי עמך · המורדים באלהי השמים : ינשאו · ברעתם : להעמיד חזון ונכשלו · בדעתי כך הוא שיעשו עצמם כנביאי השקר וחלומי חלומות ומשיאים לו עצה ויחלמו עמו ויכשלו בעצתם : ויבוא · עוד מלך הצפון וישפוך סוללה : ועם מבחורי' כתיב אלו בחורי תמד מלחמה מבצריו קרי מבוצרים גבוהי קומה כמגדל מבצר : ואין כח · לא יהיה להם כח לעמוד : ויעש הבא אליו · אל מלך הנגב ילחם בו : כרצונו · כתאותו : ואין עומד · לפני מלך הצפון : ויעמוד בארץ הצבי · בארץ ישראל מקום רצון לציון כבורא וגם הוא לשם יתיצב בכל מקום שירצה ויצבא : וכלה תהיה בידו · שיכלה הכל : וישם פניו לבוא בתוקף כל מלכותו · של מלך הנגב להלחם ולתפוש כל ערי מבצרי תוקפו : וישרים עמו · שתתיישר דרכו ומלחמתו מן הבורא ויעשה כתאות רצונו ולא יכשל כי אם בדרך מישרים יצליח בכל : ובת הנשים יתן לו · זה שכתבנו למעלה ובת מלך הנגב תבוא אל מלך הצפון לעשות מישרים ואותה הבת יתן לו מלך הנגב להשחית עצתו ולבטל מלחמותיו : ולא תעמוד · הבת בפלטין להיות גבירה : ולא לו תהיה · לאשה אלא תברח ממנו : וישם · עוד מלך הצפון פניו להלחם באיי הים : ואז ישבית משם קצין שחרף אותו בראשונה וישיב לו גמול חרפתו וישלום בו ויגלה אותו : פ"א שבועים שבעים הם ד' שמיטות נכרת ונחתך על עמך מלפני הב"ה ועל ירושלם למען כלה הפושעים : ולהביא צדק עולמים · הוא שכתוב ישראל נושע ביי' תשועת עולמים : ולחתום חזון · בדעתי הוא הכתוב על ידי זכריה וגם את הנביאים ואת רוח הטומאה אעביר מן הארץ : ולמשוח קדש קדשים · בדעתי הוא הבניין של בית האחרון אשר ראה יחזקאל כמו שכתוב למוד את ירושלם כמה ארכה וכמה רחבה למוד למשוח · ואלה שבועים שבעים הן ת"ג שנה · ותבין כי מן מוצא דבר מלפני יי' על ידי להשיב הגלות מבבל ולבנות ירושלם הנה כאשר בדעתי עד אשר אביא להם משיח זה כהן משוח בשמן הקדש · ונגיד הוא פחה ושלטון זה עזרא שהיה כהן ופחה · שבועים שבעה הם מ"ט שנה מן השנה אשר בשרם יי' אשר יבנה את ירושלם ועד השנה אשר שבו מבבל לבנותה הם מ"ט שנים במספר ואחרי כן תבנה ירושלם ושבועים ששים ושנים הם תל"ד שנים ת"כ יעמוד המקדש בבניינו וי"ד יעמוד אחרי כן ביתר · רחוב הוא שוק של ירושלם שהיא בנויה ומלאה פירות וכל טוב · חרוץ כרות חומה חצרות יושבי ירושלם הגרותים בכליון חרוץ ממעבר אדם · ובצוק העתים מקום המצוק והחרבן אלו חצרות בית המקדש ומקום הכהנים אשר בחצרות בית יי' משמרת כל השנים והזמני' לשבתות ולחדשים ולמועדים וכל קרבנותיהם ואחרי השבועים ב' וא' שהם ימי המנין · יכרת משיח שיבטלו זבח ומנחה מכהן המשיח ואין לו שירות על המזבח נשאר שבוע אחד הם שבע שנים : והעיר · ירושלם ומקום הקדש ישחית ויחריב עם נגיד הבא הוא מלך אשר ימלוך בירושלים · וקיצו של יש' יעבור בשטף במלחמות אויביהם במלחמ' אספסיינום וטיטוס · ועד קץ שביתת כל מלחמ' תהיה ירושלים נחרבה שוממה כי בטלה הנבואה :

אבן יחייא

הנגב על כנו ונפים מלכותו כבראשונה · והוא שבן בנה או בן בתה יבוא בכח אל חיל ממלך הצפון אשר במצרים לשמירת העירו' ולהכניע עם הנגב · ואחר אשר יהרגם ויסיר מעליו את עולו עוד ילך לבקש מלך הצפון בארצו וינצחהו ויבוא במעוז שלו ובערי המבצר ועשה בהם נקמה · ואחר כך יחזיקם בעדו וימשול בהם · וגם אלוהיהם עם נסיכיהם ושריהם וכהניהם שהאלוהות ועם כלי חמדתם כסף וזהב יביא בשבי למצרים עיר הנגב · באופן ששנים רבות יעמוד מלך הנגב בתבוסה משעבוד מלך הצפון ולהדבה הוא ימשול בו · ואח"כ מלך הצפון ישוב להלחם עם מלך הנגב ובא במלכותו · ואמנם ישוב אל אדמתו בבושת פנים כי יאבד במלחמה · ואחר כך בניו ממלך הצפון בראותם שאביהם אבד במלחמה ההיא ישכימו להתגרות עם מלך הנגב ויאספו המון חיילים רבים מכל גויי הארץ · ובא אביו מלך הצפון עם החילי' ההם ובוא ושטף ועבר כי ילחום עם כל מקומו' מלך הנגב אשר יעבור בהם וישחיתם וישטפם עד שיגיע וישוב למקום המעוז והמבצר ממלך הנגב · ואז יעשה מר מלך הנגב וימלא חימה על מלך הצפון ויצא ממעוזו ונלחם עמו והעמיד מלך הנגב המון רב מכל מלכותו באופן שבמלחמה ההיא יתן המון מלך הצפון בידו באופן שבנצחון ההוא יתגאה מאד המון מלך הנגב וירום לבבו ויפיל רבואות ממלך הצפון · ולא יעוז זמן הרבה עם כל נצחונו מלך הנגב על מלך הצפון · כי ישוב מלך הצפון והעמיד המון רב מן הראשון ולקץ העתים שנים מה אשר יתחזק בהם יבוא בו במלך הנגב מלך הצפון בחיל גדול וברכוש רב כדי שיוכל להאריך זמן עמידתו שם כרצונו · ובעתים ההם רבים יעמדו על מלך הנגב כי גם שריו וגדוליו ובני המלכות יקומו עליו להורגו ולתתו ביד מלך יון · ובני פריצי עמך אשר תחת מלך מצרים יהיה ידם עם השרים המורדים במלך הנגב ויתנשאו להעמיד חזון ולגמור הנבואות כי מלך הנגב סופו ליפול ביד מלך הצפון ונכשלו כי יודע הדבר למלכות ויתלו כלם על עץ · ויבוא מלך הצפון זה והוא אנטיוכוס וישפוך סוללה על מצרים ערי הנגב

רלבג

הצפון · אך לא יתחזק : ולפני מלך הנגב ר"ל שאין זה שבת עוזו על מלך הצפון אך הוא שבת השפלתו כי הגדיל לעשות ; ולזה ילבש מלך הצפון קנאה לנקמתו ממנו ושב מלך הצפון להלחם עם מלך הנגב והעמיד המון רב מההמון הראשון שהיה המון חיילי' : ולקץ העתי' שהם מספר מהשני' יבא מלך הצפון עם מלך אחר בחיל גדול וברכוש רב כדי שיוכלו לעמד שם זמן ארוך · והנה בעתים ההסרבים עמדו על מלך הנגב' להלח' עמו וידמה שזה היה מפני המון החיילים הרבים שהרג במלחמה האחרת · ובני פריצי עמך ינשאו להעמיד חזון ונכשלו ידמה שקצת היהודים אשר תחת מלך הנגב היו מתנשאים להעמיד חזון · ר"ל שהיו מתפארים בנבואה וכבר נהרגו

אבן עזרא

ויסב · ישוב זה לארצו : ועמד על כנו · על מתכונתו מלך שיעביר נוגש ויהיה לו הוד מלכות וישבר ולא בהדר ועמד מלך אחר הפך תולדת הראשון שזה יהיה נבזה : בחלקלקות · במחשך בלי עצה : וזרועות · אניות : וגם נגיד · אחד מבני הורודוס: ומן · ובעבור שיתחברו אליו רבים ויקח עצתם ויעלה בהם ויתפש מדינה יחשב מחשבת ולא תהיה עתה על כן אמר ועד עת אחרת תקומנה : ויער · יעיר כמו יקים יקס סערה לדממה : ולא יעמד · מלך הנגב לפני מלך צפון : כי יחשבו עליו · יועציו וסגניו מחשבות : ואוכלי פת בגו · של מלך מצרים : ויחלו ישטוף · מלך הצפון והנה חיל מצרים הוא השטוף ואחר כך ישלימו מלך הנגב ומלך הצפון : ושניהם · לבבם למרע · לעשות רע לארץ ישראל וטעם כזב שלא תקום עצת' ולא תצלח כי עוד נשאר קץ למועד שילכו ישראל בגולה וישוב מלך צפון לארצו : ולבבו על ברית קדש · להפר הוא הברית שהיתה בין מלכי ארצו ובין יהוד' בן חשמונאי ואחר שעשה חפצו ושב לארצו למועד שנה אחרת ישוב : ובא בנגב · היא פאת מצרים · וטעם ולא תהיה כראשונה וכאחרונה כי בביאה ראשונה עשה כל חפצו וככה בביאה אחרונה שהיא השלישית שהחריב בית המקדש גם מצרים כי בביאה השניה היא האמצעית יהיה כחלש וכן כתוב ובאו בו ובאו עמים :

דניאל יא

וְיָשֵׁב פָּנָיו לְמָעוּזֵּי אַרְצוֹ וְנִכְשַׁל וְנָפַל וְלֹא יִמָּצֵא: וְעָמַד עַל־כַּנּוֹ מַעֲבִיר נוֹגֵשׂ הֶדֶר מַלְכוּת וּבְיָמִים אֲחָדִים יִשָּׁבֵר וְלֹא בְאַפַּיִם וְלֹא בְמִלְחָמָה: וְעָמַד עַל־כַּנּוֹ נִבְזֶה וְלֹא־נָתְנוּ עָלָיו הוֹד מַלְכוּת וּבָא בְשַׁלְוָה וְהֶחֱזִיק מַלְכוּת בַּחֲלַקְלַקּוֹת: וּזְרֹעוֹת הַשֶּׁטֶף יִשָּׁטְפוּ מִלְּפָנָיו וְיִשָּׁבֵרוּ וְגַם נְגִיד בְּרִית: וּמִן־הִתְחַבְּרוּת אֵלָיו יַעֲשֶׂה מִרְמָה וְעָלָה וְעָצַם בִּמְעַט־גּוֹי: בְּשַׁלְוָה וּבְמִשְׁמַנֵּי מְדִינָה יָבוֹא וְעָשָׂה אֲשֶׁר לֹא־עָשׂוּ אֲבֹתָיו וַאֲבוֹת אֲבֹתָיו בִּזָּה וְשָׁלָל וּרְכוּשׁ לָהֶם יִבְזוֹר וְעַל מִבְצָרִים יְחַשֵּׁב מַחְשְׁבֹתָיו וְעַד־עֵת: וְיָעֵר כֹּחוֹ וּלְבָבוֹ עַל־מֶלֶךְ הַנֶּגֶב בְּחַיִל גָּדוֹל וּמֶלֶךְ הַנֶּגֶב יִתְגָּרֶה לַמִּלְחָמָה בְּחַיִל־גָּדוֹל וְעָצוּם עַד־מְאֹד וְלֹא יַעֲמֹד כִּי־יַחְשְׁבוּ עָלָיו מַחֲשָׁבוֹת: וְאֹכְלֵי פַת־בָּגוֹ יִשְׁבְּרוּהוּ וְחֵילוֹ יִשְׁטוֹף וְנָפְלוּ חֲלָלִים רַבִּים: וּשְׁנֵיהֶם הַמְּלָכִים לְבָבָם לְמֵרָע וְעַל־שֻׁלְחָן אֶחָד כָּזָב יְדַבֵּרוּ וְלֹא תִצְלָח כִּי־עוֹד קֵץ לַמּוֹעֵד: וְיָשֹׁב אַרְצוֹ בִּרְכוּשׁ גָּדוֹל וּלְבָבוֹ עַל בְּרִית קֹדֶשׁ וְעָשָׂה וְשָׁב לְאַרְצוֹ: לַמּוֹעֵד יָשׁוּב וּבָא בַנֶּגֶב וְלֹא־תִהְיֶה כָרִאשֹׁנָה וְכָאַחֲרֹנָה: וּבָאוּ

רשי

למעוזי ארצו לשון אל עיר מבצריו : ועמד על כנו מעביר נוגש · ויתחזק על כסיפו בהר המודעית מתתיהו בן יוחנן המעביר נוגש יון מעל ישראל וגומר · והוא הדר מלכות בישראל כי שר וגבור יהיה הוא וכל זרעו אחריו בני החשמונים · ובימים אחדים ישבר · בימים מועטים תשבר מלכותם · ולא באפים · של אומה אחרת ולא במלחמה · כי מהם ובהם אשר יקנאו ארסטובלוס והורקנוס על דבר המלוכ' ועמד על כנו נבזה ויתחזק אז על מעמדם מלכות [illegible] הרשע שנאמר בזוי [illegible] מאוד ויעמדו גוגיים [illegible] מלכות מיוונים : וזרועות השטף · וגבורות מלכות יון שהיו מלפניהם שוטפים וחזקים ישטפו מלכי גוג וישברו · וגם נגיד ברית · וגם מלך ישראל שכרות עמם ברית גם הוא סופו שישטף מלפניו כי יעברו גוגיים על הברית וישטפו עליהם כמו שאמרו רז"ל עשרין ושית שנין קמו בהימנותייהו בהדי ישראל והדר אשתעבדו בהון : ומן התחברות אליו יעשה מרמה · ומן השותפות שישתתף גוג עם ישראל יעשה מרמה שלא יגלה מחשבה רעה · ועלה · ממקומו · ועצם · בכל מקומות שסביבות ארץ יהודה באדום ובעמון ובמואב · במעט גוי · לא יצטרך לחיל כבד כייעזור אותו מלך יהודה וכן כתוב בספר יוסיפון : בזה ושלל ורכוש להם יבזור · יחלק לכל המקבלים עולם עליהם עד שיכבשו את הכל בחנופה ובחלקלקות · יבזור כמו יפזור וכן פזר עמים · ועל מבצרי האומות יחשוב מחשבותיו להושיב ראשי גייסותיו עד עת שיהיה הכל כבוש תחתיהם · ולא יעמד מלך הנגב · כי יחשבו עליו מחשבות · יתנכלו עליו להפילו ע"י שוחד שישחידו את שריו לבגוד בו כמו שהוא מסיים ואומר ואוכלי פת בגו ישברוהו : פת בגו אוכלו נוטל פרס משלחנו : ושניהם · המלכים · השר ונגיד הברית האמור למעל' הוא הורקנוס שיתחבר לעזרתו כדי שיעזור גם הוא על ארסתבלוס אחיו המולך בירושלם · לבבם למרע · על בני עמך להרע ליהודה · ועל שלחן אחד · על מלכות ארסתבלוס יתלחשו כזבים · ולא תצלח · שימסרו ישראל להשחתה באותן הימים · כי עוד קץ למועד · החרבן למלאות שבועים ששים ושנים האמורים בספר זה · ואותו המועד · בימי אגריפס בן אגריפס מזרע הורדוס · וישב המלך לארצו מעל מלך הנגב ברכוש גדול : ולבבו על ברית קודש · להפר בריתו מעל ישראל : ועשה · כלומר והצליח · ושב לארצו · למועד זמן · ולא תהא הביאה הזאת מצלח' כראשונה האמורה למעלה ועמד מבצר שרשיה וגומר שהצליח מלך הצפון על מלך הנגב ובאחרונה פעם שניה זו שאמרנו ושב לארצו ברכוש גדול : ובאו

ולא ימצא ד' וסימ' נמסר בסוף צפניה : נוגש ב' מ"ל וסימ' ממנו יצא כל נוגש · ועמד על כנו מעביר נוגש : אחדים ד' וסימ' בסדר נח : מלפניו ח' וסימ' וצרעת נעמן תדבק : ואלישע ישב בביתו · חילו מלפניו כל הארץ דד"ה · והאלהים עשה שיראו · אשר יראו מלפניו · אם על המלך טוב יצא · ואת פתשגן כתב הדת · וזרעות השטף ישטפו מלפניו · על מלך ט' וסימ' בימיו עלה פרעה נכה · ויקח אתם נבוזר אדן דמלכים · ויצא יהויקים מלך יהודה דמלכי' · ונשאת המשל הזה · בן אדם שא קינה על · והיה במלאת שבעים שנה · בעת ההיא בא חנני · ויער כחו ולבבו · ובעתים ההם רבים יעמדו על מלך הנגב :

רבינו סעדיה גאון

הנבואה וחרב בית המקדש כי עזב יי' את ביתו · והגביר ברית לרבי' · אחר הבית יכרות ברית עם עיירות וכרכין רבים מישראל שבוע אחד ורבים יקח עמו להיות לו ליועצים ולשרי צבא כגון יוסף בן גוריון הכהן וחביריו וכתוב חצי השבו' משבוע וחצי ונשאר חצי השבוע הם ב' שבועות י"ד שנה אז ישבית זבח ומנחה מישראל ועתה כי הגביר ברית שבוע אחד משנת ת"כ ובדעתי שלש שבועים שבעים ואולי חצי השבוע הכתוב אשר ישבית זבח ומנחה אולי הוא נויוס אשר שבת התמיד בראשונה משנת י"א לצדקיהו ועד קרבן קץ תחילת הגלות הזה ופתרון חצי השבוע ג' ימים ומחצה יום לשנה והם אלף ור"פ חסר שנה ושברים וזה עבר מכמה שנים כי למען נאמר בסוף הפסוק ועד כלה ונחרצה תתוך על שומם כי אחרית תום חצי השבוע ישבית זבח ומנח' כי לא יהיה בנוי בית אלהינו עד אשר תהיה כלה ונחרצה בכל אלילי הארץ ובכל אלילי ירושלם ככתוב ועל כנף שקוצים משומם ועד כלה ונחרצה תתך על שומם להעביר מירושלם ומבית השומם ע"א ועובדיה כאמור והאלילים כליל יחלוף וכתוב כי כלה ונחרצה שמעתי וזה דומה למה שנאמר למועד מועדים וחצי וככלות נפץ יד עם קדש תכלינה כל אלה כי ככלות מועד מועדים אין עוד ישועה עד כלות יד עם קדש והסולח יסלח לי ברחמיו אולי שגיון הוא והבור ימהר ישועתנו במהרה בימינו אמן ונחזור לעניין ראשון : למעוזי ארצו · לתוקף ארצו : ולא ימצא · ולא יספיק להתאמן כמו שנא' תמצא ידך לכל אויביך : על כנו · על מכון מלכותו : ובימים אחדים · מועטים ימים אחדים מתרגמי' זעירין : בחלקלקות · בחנפות ולשון הרע ושפתי חלקות : ומן התחברות · מזמן שיתחבר עמו : ובמשמני · ובעשירי ממנה כמו כל איש שמן מתרגמין עתיר : יבזור · יבזבז ויפזור ויתן פרס לחיילותיו כמו בזר עמים פזר : ויער כחו · כמו ולא יעיר כל חמתו לשון תוקף : ואכלי פת בג · על שלחנו הם ישברו כי לא יעזרוהו : ושניהם המלכים לבב' למרע · על ישר' שהם מלך הצפון ומלך הנגב : על ברית קדש · מלך הצפון הוא יחשוב לגזור גזרות לבטל דת ברית קדש ועשה ושב לארצו :

נ"ס

רלבג

נהרגו כי נמלאו דברים כוזבים : והנה יקרא הנהרג נכשל · באמר והיה הנכשל בהם ביום ההוא כדוד · והנה יבא מלך הצפון והוא אנטיוכוס הרשע ויספוך סוללה להפיל החומות וילכוד עיר מבצרות וזרועות מלך הנגב לא יוכלו לעמוד לפני מלך הצפון קבוץ גבוריו היותר נבחרי' ואין למלך נגב כח לעמוד · ויעש חיל מלך הצפון הבא אליו כרצונו ואין עומד לפניו שילחם עמו וירפו ידיהם · ואחר שנצא מלך מצרים עמד בארץ הצבי להשחית ארץ ישראל וכלה בידו כמו שקדם · וישם מלך הצפון פניו לבוא בתוקף כל מלכות ארץ הנגב ורבי' שרים מישראל עמו ועמד להשחיתם · והם אשר לא רצו להמיר תורתם ועשה מה שדלה מזה והנה בת אחת לנשי הפלמות · והיא חנה ושבעה בניה יתן חילו למלך להשחיתה · כי כבר סופר כי המלך נפרד מירושלם כאשר לקחוה והביאוהו לפניו : ולא תעמוד · ר"ל שלא תנצל מידו ולא תהיה נשמעת למלך להמיר דתה היא ובניה והרגו כלם לכבוד השם וגם היא מתה אחריהם וישם פניו לאיים להפוש כל ירא השם ולכד רבים שהיו שומרים התורה כמו שסופר · והנה שר וקצין והוא מתתיהו השיב חרפתו לו · שבכר השבית האיש שהיה מחרף את השם מישראל · כמו שסופר : ויהיה הרצון בחרפתו בלתי איש חרפתו ישיב לו · כי כבר הרג עם המחרף ההוא שר הצבא אשר היה אצלו והוא אנטיוכוס הרשע ישים פניו למעוזי ארץ · והיא עיר ירושלם כמו שסופר ונכשל ונפל מן הרכב · ולא הספיק לו לעלות לירושלם ועמד במקומו מעביר ישראל ממצות התור' ונוגש אותם בעל הדת · כי הוא היה בן אנטיוכוס הרשע · ובמעט זמן ישבר מהיות מעביר ונוגש כי ישבר שימות לא בהתראות פנים ולא במלחמה כי דמתריאוס יכה כל חילו וזה דמתריאוס בן פליקום שהיה איש נבזה ולא נתנו עליו הוד מלכות ועמד במקום בן אנטיוכוס ובא על מלכותו בשלוה כי בפיתויים והסתות ודברי חלקות יחזיק במלכות · והנה הזרועות שהיה שוטף בהם מלך יון ומנלה ימלאו וישחפו מלפניו והם שרי הצבא וגם מי שהוא נגיד עם ברית קודש והוא יהודה מכבאי שהיה אסוף מלחמה ישבר רשת על ידו והנה יעשה מרמה דמתריאוס מאשר יתחברו אל יהודה מכבאי כי עורר עמו מלחמה בעת שהיה יהודה עם מעט ושר צבא דמתריאוס שם קלא חילו מימין יהודה וקלחו משמאלו ועם כל זה עלה ועצם במעט גוי כי הכניע אשר לפניו ולולי החיל שהוסם במרמה מאחריו היה יהודה מנצח המלחמה והנה זה דמתריאוס יבא במלכות הזה בשלוה ויכחל משמני מדינה ומרוב הסתתו את העם שיסכימו שיהיה מלך עליהם ועשה אשר לא עשו אבותיו ואבות אבותיו כי הוא יפזר ויחלוק לעם מלכות בזה ושלל ורכוש כדי שימשוך לבם ויחשו' מחשבותיו לכנו' מבצרי ישר' ואלה המחשבות יהיו עד עת מה כי לאחר יעיר כחו

אבן יחייא

הנגב ולכד עיר מבצרות והוא עיר המלוכה · באופן שזרועות כח מלך הנגב לא יוכלו לעמוד לפני מלך הצפון · ולמבחרי עמו לא יהיה גם כן כח לעמוד · ויעשה מלך הצפון הבא אליו למצרים כרצונו ואין עומד לפניו כי כלם המלך והעם יתנו בידו לרצונם · ואחר כך אנטיוכוס אחרי השפילו את מצרים עד עפר ישכי' לעמוד בארץ הצבי והיא ארץ ישראל ולכלותה וזה יען כי אנשי שלום היו אז ישראל למצרים וישם פניו לבוא בישרי' והוא עם ישראל בתוקף כל מלכותו עמו כדי להשחיתם ולהשפילם · ועשה מה שסכים כי יצא מחשבתו אל היש ויספיל את ישרא' ובת הנשי' יתן לו להשחיתה והוא הגזרה אשר גזר שכל בת ישראל הנכנסת לחופה תבעל קודם מן השר שלו · ולא תעמוד מלכותו זמן רב מפני עונותיו ולא לו תהיה הממלכה כי יאבדה ככה · כי ישב פניו להשפיל איים מאיי הארץ ולכד רבים מהם · ובין כך ישבית החשמונאי קצין יש"ל חרפתו מאנטיוכוס לו לישראל כי ינצחהו במלחמות · ובלתי עוד וזולתו רק עוד שמים חרפתו ישיב לו לאנטיוכוס · וישם פניו אנטיוכוס לברוח למעוזי ארצו ונכשל ונפל מפני פחד קול הפיל ולא ימצא עוד חי כי אם מת רצוץ עצמות מוכן אל המות · ועמד על כן וכסיס מלכותו על במקומו בנו אאופטר מעביר ישראל מדתו גם הוא ונוגש הדר מלכות שהוא ישראל ובימים אחדים ישבר ולא בהתראות פנים במלחמה כי דימטריאוס בן פליקום אשר היה איש נבזה ולא מזרע המלוכה יכה כל חילו ויקח מלכותו מידו ויעמוד על כנו מהממלכה · באופן הלז כי בראותו שעם כל כשרונו העם לא נתנו עליו הוד מלכות להיות נבזה ומבנו משפחות בא בשלוה והחזיק מלכות מעצמו בחלקלקות ובפתויים ודברים טובים באומרו כי הוא לא היה רוצה להיות מלך רק מכהיג ודבר כדי לשמרם מן המזיקין ולהעמיד השלום ביניהם · ואחרי התחזקו במלכות ישוב לאכזר וזרועות השטף והם גבורי המלכות שהיו שוטפים זולתם · הם ישטפו מלפני כי יכניעם וישפילם עד עפר · וגם הנגיד מהעם בעלי ברית והוא יהודה מכבי ראש ישראל ישטף מלפניו כי יהרגנו במרמה מאשר יעשה ההתחברות אליו במלחמה ועלה עליו ועצם כאשר יהודה מכבי יהיה במעט גוי · מה שהיה מהבוז לדימטריאוס לקום עליו בחיל גדול במוצאו אותו במעט גוי והרמה עשה בזה · ובשלוה יבוא במשמני מדינ' ויכחל הכל בפיתויו ודברי חלקלקותיו ועשה אשר לא עשו אבותיו ואבות אבותיו לרשת משכנות לא לו בדברי חלקות ובאשר בראשונה יבזור להם בזה ושלל ורכוש כדי למשוך לבם לאהבתו · ויחשוב מחשבותיו תמיד לבוא ללחום על מבצרי זולתו · ועד עת מעט כתעורר כחו ורצונו לבוא על מלך מצרים בחיל גדול וגם מלך מצרים יתגרה בו בחיל גדול ועצום עד מאד יותר מחיל דימטריאוס · ועם כל עוצם חילו ממלך הנגב לא יעמוד יען כי יחשבו עליו מחשבות רעה כדי להמיתו · ואוכלי פת בגו שישברוהו וימיתוהו מה לבן שחילו ישטוף וישחית מלך הצפון ויפיל ממנו חללים רבים · והנה שני המלכים האלה אף כי היו שונאים זה את זה מפני שנאתם זאת כל אחד מהם היה מראה עצמו אוהב לישראל כן יתיסף על שונאו · לא כפיהם כן לבם · כי כל אחד מהם לבבם למרע עם ישראל ועל שלחן אחד כאוכלים כל אחד מהם עם ישראל כזב ידברו כי יראו היותם אוהבים ובלבם יחשבו להרע עמהם וגם כל זה לא תצלח מחשבתם הרעה כי עוד היה קץ וזמן גדול אז עד בוא המועד מגלות ירושלם ·

וישוב

וּבָאוּ בוֹ צִיִּים כִּתִּים וְנִכְאָה וְשָׁב וְזָעַם עַל־בְּרִית־קוֹדֶשׁ וְעָשָׂה וְשָׁב וְיָבֵן עַל־עֹזְבֵי בְּרִית קֹדֶשׁ׃ וּזְרֹעִים מִמֶּנּוּ יַעֲמֹדוּ וְחִלְּלוּ הַמִּקְדָּשׁ הַמָּעוֹז וְהֵסִירוּ הַתָּמִיד וְנָתְנוּ הַשִּׁקּוּץ מְשֹׁמֵם׃ וּמַרְשִׁיעֵי בְרִית יַחֲנִיף בַּחֲלַקּוֹת וְעַם יֹדְעֵי אֱלֹהָיו יַחֲזִקוּ וְעָשׂוּ׃ וּמַשְׂכִּילֵי עָם יָבִינוּ לָרַבִּים וְנִכְשְׁלוּ בְּחֶרֶב וּבְלֶהָבָה בִּשְׁבִי וּבְבִזָּה יָמִים׃ וּבְהִכָּשְׁלָם יֵעָזְרוּ עֵזֶר מְעָט וְנִלְווּ עֲלֵיהֶם רַבִּים בַּחֲלַקְלַקּוֹת׃ וּמִן־הַמַּשְׂכִּילִים יִכָּשְׁלוּ לִצְרוֹף בָּהֶם וּלְבָרֵר וְלַלְבֵּן עַד־עֵת קֵץ כִּי־עוֹד לַמּוֹעֵד׃ וְעָשָׂה כִרְצֹנוֹ הַמֶּלֶךְ וְיִתְרוֹמֵם וְיִתְגַּדֵּל עַל־כָּל־אֵל וְעַל אֵל אֵלִים יְדַבֵּר נִפְלָאוֹת וְהִצְלִיחַ עַד־כָּלָה זַעַם כִּי נֶחֱרָצָה נֶעֱשָׂתָה׃ וְעַל־אֱלֹהֵי אֲבֹתָיו לֹא יָבִין וְעַל־חֶמְדַּת נָשִׁים וְעַל־כָּל־אֱלוֹהַּ לֹא יָבִין כִּי עַל־כֹּל יִתְגַּדָּל׃

ולאלה

ל · למלי · גי · ל · בו על ראש · בי מלי · ל · ב׳ חסי · ל · חי · ל · ל · ל · ז׳ · גי מלי · ל · ל · דיחסיכליסיי · ל · ל · פ׳

ולא תהיה מ"ם וסי' ולא תהיה זמה בתוככם · וכשלו איש באחיו · ולא תהיה עדת יי' בצאן · והיית רק למעלה · ולא תהיה זאת לפוקה דאביגיל · לא תקום ולא תהיה · ולא תהיה כראשונה וכאחרונה · ולא תהיה להם לאיש מוכיח · יחזיקו ו' חסרים בליש' וסימ' ויחזק איש בראש רעהו · ויחזק באלהים אחרים דמלכים · צרה החזקתני · קררתי שמה החזקתני · וחילדה ומחזקה · ועם ידעי אלהיו יחזקו : ונלוו ד' וסימ' גמסר בסדר קרח וזכריה סימ' א' : כרצינו ד' חסרים בליש' וסימ' גמסר בסיפ' סימ' ח' ובסדר ויחי : נעשתה ט' וסימ' והיה אם מעיני העד' נעשת' לשגג' · נעשת' התועב' הזאת בישראל · והגד לך ושמעת ודרשת · ואחיתופל ראה כי לא נעשתה · ויקם יי' את דברו אשר דבר עלינו ב' בפסוק · עד כלה זעם כי נחרצה · וידעו כי מאת אלהינו נעשת' המלאכה :

רשי

ובאו בו · להלחם בו · ציים · ספינות · כתיים · רומיים · גדודים ממלכות רומי שימרדו בו · ונכאה · ונשבר קלת · ושב וזעם על ברית קדש · יתן לב ויתבונן שעזבו ישראל ברית קודש ותרב שנאת חנם ומחלוקת בבית שני כמו שכתוב בספר יוסיפון וישפכו דם נקי ועל זאת יבטיח וידע שילית ויפר את בריתו מעמם ויתגרה בם : וזרועים ממנו יעמודו · ישלח שריו וגדודיו לירושלם · וחללו מעון בית המקדש : ומרשיעי ברית יחניף · פריצי ישראל שיתחברו עמו וירשיעו בריתם עם חבריהם ויהיו משומדי' · יחניף בחלקלקו' · ועם יודעי אלהיו · וכשירי ישראל שיחזיקו ביראת אלהים כמו שאחזו בה ולא יעזבה ועשו את תורתם : ומשכילי עם · חכמים שבהם כגון של בית רבי וחכמי הדורו' · יבינו לרבים · ידרשו לעם הארץ את התורה ויאמצו ידיהם להחזיק בה · ונכשלו · בגלותם בחרב ובלהבה וגו' : יעזרו עזר מעט · על ידי שמדים וממון שיעבדו את אויביה' שייעו אותם בהם : יכשלו לצרוף בהם · יכשלו בחשבון הקצים שיתנו לב לצרפן ולנכנס לדעת אותם ויטעו בהם : ועשה כרצונו המלך · מלכות גוג · והצליח עד כלה זעם · עד שוב אף הקב"ה מישראל · כי נחרצה נעשתה · כשתכלה גזירתו · כי · כמו כאשר : ועל אלהי אבותיו לא יבין · לא יתן לב להקב"ה שהיה אלהי אברהם יצחק וישראל אבותינו · חמדת נשים · כנסת ישראל היפה בנשים : ולאלוה

רבינו סעדיה גאון

צייס · זה שכתוב וציים מיד כתים שיתחברו לילך לירושלם : ונכאה · למען כי ישבר ויפול מקלת חילו ושאריתו : ושב וזעם · על ישראל : ויטלטלם מארץ ישראל : ויבן על עוזבי ברית קדש · הם הישמעאלים שבירושלם וחללו אחרי כן המקדש המעוז : ומשכילי עם · הם הבחונים בגלות : ונכשלו בחרב · שימותו על יחוד השם : ובהכשלם · האחרים בגלות יעזרו עזר מעט · ומן המשכילים שיכשלו כדי לצרף ולברר וללבן : על כל אל · על כל תקיף כמו אילי הארץ : ועל אל אלים ידבר דברים של הכעסות על מלך עולמים עד יכלה הזעם מישראל ויעשה הבורא כלה ונחרצה ברשעי ישראל : יתנגח

אבן עזרא

ציים הם האניות : ונכאה · זה מלך צפון : ושב · לארצו בבושת פנים : וזעם על ברית קדש · הוא אגריפס · ועשה · חיל כבד : ושב לנגב : ויבן על עוזבי ברית קדש · הם אנשי ירושלם שקשרו על מלך והרגו אנשיו וחללו המקדש המעוז שהיה לישר' כמו גאון עוזכם ובאה זאת המלה על דרך הארון הברית שפירושו הארון ארון הברי' וככה הספר המקב' היין החמה · עתה ספר חרבן בית שני · ויש לתמוה מחכמי לדוקים שפירשו זה לעתיד ואמרו כי המקדש היא מי"כא שיחונו עליה הישמעאלי' והסירו התמיד החמש תפילות ונתנו השיקוץ ע"א ואלו התועים איך יתכן שירא מקדש רק ירושלם לבדה וככה שמה בלשון ישמעאל בית אל ד' הו' מי"כא קדש והלא פקחו אלה העורים את עיניהם וראו כיים במי כא שיקוץ עד היום והלא מרקולים שאליו יחוגו כל ישמעאל ממזרח וממערב לזרוק אבנים שם ואלה המפרשים חללו המקדש והגאון ז"ל אמ' כי ועשה כרצונו המלך זהו הקדרי ראש מלכות ישמעאל וזה לא יתכן כי כתוב וכל חמדה נשים לא יבין וזה היה אוהב נשים ופירוש נשים מדינו' וזה קרוב אל דרש ואיננו פשט ועוד מה יעשה בכתוב לאלוה אשר לא ידעוהו אבותיו ועוד הם היה אלוה נכרי אין חשובה ממרקולים כי זה ידעוהו אבותיו ולא סרו אנשי מיכ"א למשמעתו עד שנשבע להם שלא יסיר עבוד' מרקולים ואין צורך להאריך וכן היוצר חבר ספר במועד הקץ וגם נפלתי דבריו ככלי יוצר טרם בא מועדו כי הוא מקוה מועד עבר וכלל אומר דבריו בדברי קץ גם לדברי רבי שלמה בן גבריאל רצה לקשור הקץ במחברת הגדול' על שני הכוכבי' העליונים גם לדברי רבי אברהם הנשיא בספר קצים ודברי רבי יצחק בן לב וכל החושבים המלות או האותיות בחשבון גימטריא הכל הבל ורעות רוח כי דניאל לא ידע הקץ ואף כי הבאים אחריו רק רמז המלאך דבר כאשר אפרש רק לא פירש מתי יהיה ועתה אשוב לפרש : ומרשיעי ברית · ידבר על טיטוס שעזבו רבים מישראל בריתם · וטעם בחלקות כמו דברו לנו חלקות על כן אחריו ועם יודעי אלהיו הוא השם הנכבד יחזיקו לבם · ועשו · כאשר צום בתורתו : ומשכילי עם · זה דור אנשי המשנה ז"ל וטעם ונכשלו גזרות שעברו עליהם : ובהכשלם · הטעם שהשם לא יניחם למחות שמם : ומן · בכל דור ודור עד עת קץ בא הגואל לישראל : ועשה זה שהיה מלך גדול על בבל ופרס ומצרים ואפריקא ורומניאה וישמעאל והשיב בבל לדתו גם חביריו השיבו פרסיים והשבאים ומצרים ואפריקא לדתו · וטעם ויתרומם בלבו · ועל השם שהוא אל אלים ידבר נפלאות והמשכיל יבין והנה אמר המלאך עליו והצליח עד כלה זעם מישראל כי כבר נגזר : ועל · הטעם שהגיה תורת אבותיו הם שהיו עובדים כוכב לדק : ועל כל אלוה · שאוהב את הנשים ישוב לתורתם מרוב חשקו · עד הנה דברי המלאך וכבר עברו אלו הדברים אשר היו עתידים בימי דניאל ועתה יחל לדבר על העתידות שנסתרו ובעת קץ שיגיע קץ מלך הצפון אשר אמר והצליח עד כלה זעם אז יבא קץ הגואל כאשר יפרש והנה לא הזכיר מתי יהיה זה רק הזכיר כי זה המלך והטעם בנו אשר ילא יעשה מלחמה עם מלך מצרים וילכוד את מצרים וילך לארץ ואז יהרג ואחר ימים ידועים במספר מיום מותו יבא הגואל לישראל : יתנגח

אבן יחייא

וישוב מלך הצפון לארצו ברכוש גדול משלל מצרים · ולבבו חושב ומתחרש על הברית שכרת ועשה עם ישראל עם קדש כששב לארצו · למועד ההוא בשנה האחרת ישוב במצרים ארץ הנגב · ולא תהיה הפעם הזאת כמלחמה הראשונה והאחרונה אשר כבא מלך הצפון · יען כי עתה יכואו מלך הצפון · כי יבואו בו בנגב לעזרה אניות רבות מרומיי' ולכן ככאה במלחמה ההיא מלך הצפון עם מלך הנגב וזעם על הברית שעשה עם ישראל עם הקדש · וישוב ויהיה לו הבנה מחברה איעות עם מלך הצפון שהוא גם כן מעוזבי הברית שעשה עם עם הקדש כי שני המלכים בפיו יתברו תמיד לישראל ולשוכם לא נכון עמו ולשנאתם אלו לאלו שביהם כרתו ברית עם ישראל ואח"כ נועדו יחד להפר בריתם אתו ולשסתיתו · וזרועים ממנו יעמדו ונזמר ר"ל כי לבסוף מי שהיה הזרוע והעוזר ממנו מלך הנגב והם הרומיים יעמדו ראשונה במלכות וירשו אותו והוא תחלת המלכות הרביעי' · והמלכות ההוא בסופו חללו המקדש המעוז ר"ל הפוך והעלום שבכ' הורודוס וסירו ויבטלו התמיד מלהקריבו בערב ובבקר · ונתנו במקדש הצלם שקוץ משומם אשר אין משמות בו כי הבל הוא מעשה תעתועים · ומשיטים הרומיי אשר יעשה כל המסופר בחלקית לשון יחניף למרשיעים מישראל התורה והברית מאלהיהם והם הפריצים הצדוקים אשר היה מושך לבבם לעבודתו · ועם טיטוס יודעי אלהיו ועובדים איתו אשר היו רוצים לשוב לארצם מפני פחד ישראל שהיו הורגים אותם במלחמה · הוא טיטוס יחזקם בדבריו הטובים למען יעשו מלחמה עם ישראל ומשכילי עם ישראל וחכמיהם יבינו לרבים את התורה והאמונה למען לא ימירו דתם · ואח"כ נכשלו ישראל ויהרגו מאויביהם מי בחרב ומי בלהבת אש ומי ילך בשבי ומי יבוזו את כל אשר לו וישוב ערום מבלי לבוש וזה ימים רבים · ואחרי הכשלם ישראל בחרבן הבית הטיטוס יעזרו עזר מעט במלכות ביתר שעמד כ"ב שנה ונלוו עליהם בביתר רבים מישראל בחלקלקות כי היו יראים לבוא שמה מפחדם מאשר קרה אח' כך כי כלם נהרגו על ידי הרומיים · ומן המשכילים וחכמי ישראל יכשלו וימיתו לצרוף בהם ולברר וללבן עונות ישראל כי הם מזבח כפרה לחטאת ישראל וכאומרו בקרובי אקדש וזה יתמיד עד עת הקץ. מהאמית אשר יהיה עיד למועד הידוע אלו ית' · ועשה כרצונו המלך הידוע והוא המלך קוסטאנטינו מרומי אשר שב לדת ישוע הנצרי ונתן לכומריו רומי וכל הארץ קאפיטאלייא רומאכה ומאות אוריון ויתרומם ויתגדל זה המלך על כל אל ותוך משאר שרי ואלי הארץ · ועל אל אלים והוא האלוה יתברך ידבר נפלאות מגשמיותו בהיותו פשוט · ומאלושו בהיותו אחד שהם דברים גדולים ונפלאות אחדות אשר בדת ההיא והצליח הדת ההוא עד כלה זעם בישראל כי נחרצה וכריתה נעשתה בהם · ועל אלהי אבותיו מקיסאלטינו זה שהיה צדק מכוכבי השמים לא יבין כי ימרוד בו אחרי הכנסו בדת החדשה מחמדת הנשים לפי דעתו מדים הנלרית · ועל כל אלוה מאלהי הארצות האחרות גם כן לא יבין כי על כלם יתגדל הוא לפי דעתו · ולכבד לאלוה אשר לפי דעתו נתן לו הטוב והושיבו על כנו ומלכותו והוא ישוע הנצרי יכבד · אשר האלוה הזה אשר לא ידעוהו אבותיו יכבד בזהב ובכסף ואבן יקרה ודברים חמודים בבית תפלה אשר יעשה לו לכבוד ולתפארת ברומי וקוסטאנטינה · וכן יעשה לכל עיר מבצר ומצוה כי ירבה שם כבוד לאלוה הזה אשר הכיר מחדש כי בכל עיר ועיר יהיה בית תפלה גדולה הנקרא דומו · ואסקופאטו אשר ינהיגו הגמון וישקוכו

אחד

רלבג

כחו ורצונו להלח' עם מלך מצרים בחיל גדול ומלך מצרים יתגרה עמו במלחמה בחיל גדול ועצו' עד מאד · ובסוף העניין לא יעמד כי יחשבו עליו מחשבות עד שכבר ישברוהו היכלי פת בגו והנה חילו ישטיפהו מלך הצפון באופן שיפלו ממנו חללי' רבים והנה שני אלו המלכי' ינהגו בערמה ובמרמה עד שגם בהיותם על שלחן אחד בפיהם שהם משלימי' זה עם זה ולבם לא נכון אוזנחה בזה כי שני המלכי' יכונו להרע יחד לישראל גם בהיות על שלחן אחד עם מלכי ישראל כזב ידברו ולא יעמדו להם ברית · וכן היה בימי ארסתבלוס והורקנוס אבל לא הצלח בידם כי לא הגיע עדין קץ ירושלם לבא עמה בגלות : והנה ישוב מלך הצפון אל ארצו ברכוש גדול · ולבבו ורצונו יהיה על ברית עם קודש · ר"ל כי מחשבתו להפר הברית אשר להם עם ישראל כמו שזכר בסיפורים ועשה כנגד ואחר ישוב לארצו לשנה הבאה ישוב ובא אל מצרי' ולא תהיה זאת המלחמה כראשונה שנצח מלך הצפון את מלך הנגב · ולא תהיה גם כן כמלחמה האחרונה שינוצח בה מלך הנגב · וזה יהיה בזאת המלחמה השנית ינוצח מלך הצפון : ובאו כנגד אניות רבות מכתיים עמו והם הרומאני · ויהיה נכאה ונחלש מלך הצפון במלחמה ההיא · ואחר כן ישוב וזעם על בעלי ברי' קדש ועשה כנגדם · כי עשה הרג גדול בירושלם גם הרג כהני ה' ואחר ישוב ויבין על הכהנים שהם עוזבי' ברית קדש מפחדם מזה הרשע · והוא יתנחם ממה שעשה ויצוה הכהנים לטהר את הבית · ולשוב עבודת בית ה' על עניינה · והנה מי שהיו זרועים ממנו והם הרומיים יעמידו המלוכה להם · והיא מלכות רביעית והמלכות ההוא יחללו המקדש מקדש המעוז והוא המקדש שבנה הורודוס שהיה בניין חזק מאד ועצו' והסירו מהמקדש עבודת קרבן תמיד · ומה שיתסף לו מעבודת שאר הקרבנות ויתנו במקדש צלם שחשבו שיכי' משומם ישראל · כי כן סיפר בסיפורי אלו הקורות · והנה היה זה שהשחית בית המקדש מחניף בשפתי חלקות מרשיעי ברית והם הפריצים הצדוקים · כי היה טיטוס מושך לבבם ומשיב אותם לעבודתו בשפתי חלקו' כמו שסופר · והעם שהיו יודעי אלוהיו והם חייליתיו שהיו מאמונתו בחלקותיו ג"כ יחזקו ועשו מה שעשו להשחית העיר והקדש כי היו רוצים לשוב בראות' כי נהרגו רבי' מהם וטיטוס היה מפתה בשפתי חלקות עד שחזק לבם ועשו הרע לישראל כמו שסופר בספורים אלו ומשכילי עם יבינו לרבים תורת העם והם חכמי התורה שבעל פה : והכהנים יהיו נכשלים קצתם בחרב וקצתם בשרפה כמו שנתפרסם מהרוגי מלכות · וקצתם היו בשבי ובביזה ימים ובהכשלם אחר חרבן ירושלם יעזרו עוד מעט וזה המלכות שיהיה בכתר אחר החרבן זמן מועט ועמד המלכות ההוא כמו חמשים ושתים שנה ונלוו עליהם רבים בחלקלקות בפתויים והסתות · והנה אמר עוד מעט לפי שאחר זה נהרגו כולם על ידי הרומיים : ומן המשכילים יכשלו אז כמו רבי עקיבא וחבריו · והנה יהיה זה לצרוף בהם ישראל מסיגי רעותיהם הנפסדו' ולברר אותם וללבן אותם כדי שיעמדו מזה על שיעור מה שראוי לסבול לכבוד השם עם שבזה העונש הנפלא טהרו ממה שהיה ראוי לבא להם מהכליון על העונו' שעשו בימי בית ראשון ויתבררו ויתלבנו וזה הרע יתמיד למשכילי עם עד עת קץ כי עוד זמן למועד גאולה ישראל · אז ירמוז באמרו ובהכשלם יעזרו עוד מעט לימי רבינו הקדוש שאהב אותו אנטונינוס אהבה נפלאה ועשה המלך הרומי כרצונו עד שימשול בכל העולם ויתרומם בלבבו ויתגדל על כל אלו לחשבו שאין אחר מאלהי הגוים שיעמוד לפניו · ועל השם שהוא אלהי האלהים ידבר נפלאות והצליח זה המלכות הליקח עד אם יכלה זעם השם על ישראל שכבר נעשתה בישראל נחרצה · ר"ל שכבר עשו חטאים בימי מלכי יהודה היו מתחייבים בהם כלייה אך נפרע השם מחובו בזמן ארוך להציל ישראל מהכליים בעבור כרתו ברית עם האבות · והנה המלכות שידבר על האלהים נפלאות לא

יבין

ולאלה מעזים על כנו יכבד ולאלוה
אשר לא ידעהו אבתיו יכבד בזהב
ובכסף ובאבן יקרה ובחמדות:
ועשה למבצרי מעזים עם אלוה נכר
אשר הכיר ירבה כבוד והמשילם
ברבים ואדמה יחלק במחיר: ובעת
קץ יתנגח עמו מלך הנגב וישתער
עליו מלך הצפון ברכב ובפרשים
ובאניות רבות ובא בארצות ושטף
ועבר: ובא בארץ הצבי ורבות
יכשלו ואלה ימלטו מידו אדום
ומואב וראשית בני עמון: וישלח
ידו בארצות וארץ מצרים לא תהיה
לפליטה: ומשל במכמני הזהב
והכסף ובכל חמדות מצרים ולבים
וכשים במצעדיו: ושמעות יבהלהו
ממזרח ומצפון ויצא בחמא גדלה
להשמיד ולהחרים רבים: ויטע
אהלי אפדנו בין ימים להר צבי
קדש ובא עד קצו ואין עוזר לו:
ובעת ההיא יעמד מיכאל השר
הגדול העמד על בני עמך והיתה
עת צרה אשר לא נהיתה מהיות גוי
עד העת ההיא ובעת ההיא ימלט
עמך כל הנמצא כתוב בספר:
ורבים מישני אדמת עפר יקיצו אלה
לחיי עולם ואלה לחרפות לדראון
עולם: והמשכלים יזהרו כזהר
הרקיע ומצדיקי הרבים ככוכבים
לעולם ועד:

ואתה

ברבים כ' וסימ' לכן אחלק לו ברבים · והמשילם ברבים ואדמה יחלק : ובא י"ז ר"פ וסימ' נמסר בספרא סימ' י"א ובשמואל ב' סימ' י"ו וישעיה סימ' מ"ז : וראשית ו' וסימ' ראובן בכרי אתה · ראשית דגנך תירושך תנינא דפסוק · וראשית כל ב' בפסוק · שמנים ימשחו · ובא בארץ הצבי : ושמעות ג' חסרים בליש' וסימ' בבא שמעת שאול ויהונתן · מי האמין לשמעתנו · ושמעו יבהלוהו ממזרח : השר ד' פתחין וסימנים השר שואל והשופט בשלום · וכנני' השר חמשא החמישי לחדש החמישי השר שמחות היזרח · יעמד מיכאל השר : ורבים ו' וסימ' ורבים השיב מעון · ורבים מביאים מנח' ליי' ר"ה · ורבים מהכהנים ב' בפסוק עזרא · ורבים מישיני אדמת עפר יקיצו · ורבים מעמי הארץ מתיהדים : לחיי ג' וסימ' בסדר נח :

רשי

ולאלוה מעוזים · לאלהי הכרובים אשר יכרתו עמו ברית · על כנו יכבד : כי יחני[...] את האומות להיותם כבושים לו : ועשה בניניס · למבצרי מעוזים · אשר הכיר ירבה כבוד · את השרים אשר יראה בלבו להכיר פניהם ולהחניף ירבה להם כבוד ואדמה יחלק · להם · במחיר · בדמים קלים ובעת קץ · כשתקרב הגאולה · וישתער עליו מלך הצפון · על מלך הנגב : ובעת ההוא יעמד מיכאל · ישתק כלם שיראה הקב"ה דן בעג[...] ואמר היאך אאבד אומה גדולה כזו בשביל ישראל והיתה עת צרה · בשמד של מעלה · וקטינו[...] בתלמידי חכמים : [...] וכוזי דכוזי כמו שאמרו רבותינו בהגדה ב[...] אחרון של כתובות · הנמצא כתוב בספר : [...] זה מקרא קצר כל הכתוב בספר זה על [...] החלומות הכתובים בו עד דקטילת חיותא ויקבלו מלכותא קדישי עליונין הכל יתקיים : ורבים מישני אדמת עפר יקיצו · [...] המתים : והמשכילים שעוסקו בתורה ובמצות יזהירו כזוהר הרקיע וגו' [...]

אבן עזרא

יתנגח עמו המלך הנגב · הוא מצרים ואין לחוש שתהיה מצרים אי זה דת שתהיה : וישתער עליו מלך הצפון · על מלך מצרים כמו בסופה ובסערה ואם הוא כתוב בשי"ן כמו השירו ולא ידעתי ורבים ככה : ובא · זה מלך צפון אל ארץ הצבי והטעם אלו ימלטו מידו הדרים במקומו' שהיו שם מואב וראשי' בני עמון ויש בין ימי סנחריב וזאת הנבואה שנים רבות : וישלח ידו · מלך צפון : ומשל במכמני · תרגום ואשר לא צדה ודלא כמין ליה אולי הוא מגזרת דכמונים וכושים הם סמוכים למצרים יהיו במצעדיו של מלך צפון שיסורו אל משמעתו : ושמועות יבהלוהו · מלך צפון ממזרח ומצפון הוא בבל ופרס והטעם הקרן הקטנה שהזכיר בנבואתו : ויטע · מלך צפון : עד קצו · שם ימות וזהו והצליח עד כלה זעם : ובעת · אז בא היום והגיע העת שאמ' עד די כרסון רמיו ועתיק יומין יתיב ולא נוכל לפרש כי יעמד מיכאל עמידה לבד הוא רק עמד להפיל כסאו' כל מלכי הארץ והעד הכתוב אחריו העומד על בני עמך וזאת הצרה תהיה על כל העולם ולא ימלטו רק בעבו' היות מיכאל השר הגדול על ישראל על כן ימלט עמך כל הנמצא כתוב בספר והם הצדיקים וכתו' ויכתב ספר זכרון לפניו ליראי השם : ורבים · אמר גאון כי פירושו אלה שיקיצו יהיו לחיי עולם ואלה שלא יקיצו יהיו לחרפות ולדראון עולם כמו והיו דראון והמלה אחת והפירוש חרפה והגאון אמר כי רבים הם המעטים כמו ורבים מביאים מנחה ורבים מעמי הארץ מתיהדי' ורבים יחלו פני נדיב והטעם לפי דעתי שהצדיקים שמתו בגלות יחיו כבוא הגואל כי עליה' כתוב כימי העץ ימי עמי ואז יתענגו בלויתן ובזיז ובבהמות וימותו פעם שנית ויחיו בתחית המתים בהיותם בעולם הבא שאינם אוכלים ושותים רק נהנים מזיו שכינה ואמר כי כן פירוש ותנוח ותעמוד לגורלך לקץ הימין שבו נחתם הספר · ורבי ישועה אמר כי ישני עפר משל על ישראל שהם בגלות כמו מתים והנה הגואל יבוא לטוב לצדיקי ישראל ולרע לרשעים והמשכיל יבין הנכון משני הפירושים ודברי חכמים שוזרים הגאון ז"ל : והמשכילים · כזוהר הרקיע · שיקבל האור והמצדיקים לרבים מעלתם גדולה על כן אמר ככוכבים לעולם ועד כי מעלת הכוכבים גדולה ממעלת הגלגלים אף כי הרקיע שהוא למטה מן הגלגלים : ואתה

רבינו סעדיה גאון

יתנגח · יתקוטט · וישתער כמו שערת חימה : בארץ הצבי · בארץ ישראל ארץ רצון צביונו : במכמני · במטמוני מקום סתר מטמון מארב מתרגמינן כמנא [...] הצייד יטמון בארץ הפח ואשר לא צדה מתרגמינן ודלא כמן : ולובים · פס [...] כדכתיב ומצרים ילד את לודים ואת ענמים ואת להבים להבים ולובים עם הא[...] הוא : במצעדיו · במסעדיו בחילוף סמ"ך בצד"י : אהלי אפדנו · לשון הפידה הפ[...] עניין מכסה ציור כאפוד בד חשוב שבבגדים כן אהלי אפדנו חשובים שבאהליהם ויטע · וינטה כמו לנטות שמים לנטות שמים ואשר כתוב ויטע הוא מטע היתד[...] בארץ אז יבוא עד קצו של גלות : ואין עוזר לו · כי יפול שר גוג מהרום ויעמ[ד] מיכאל השר הגדול על עזרת ישראל : והיתה עת צרה · הוא יום הריגת נחמיה [...] חושיאל ככתוב והביטו אלי את אשר דקרו : כל הנמצא כתוב בספר · אלו הצדיק[ים] ככתוב ויכתב בספר זכרון לפניו : ורבים מישני אדמת עפר יקיצו · זו תחיית המ[תים] ישראל שגורלם לחיי עולם · ואלה שלא יקיצו הם עוזבי יי' אשר ירדו לדיוט התחתו[ן] של גיהנם והיו דראון לכל בשר · דראון די ראון כדמתרגמינן מיסת חזינא [...] והמשכילים · בתורה יזהירו כזוהר הרקיע : ומצדיקי הרבים · אלו מלמדי תינוקו[ת] ומוכיחי ישראל ככוכבים : ואתה

רלב"ג

יבין על אלהי אבותיו שהיו עובדים לצדק ולזולתו מהכוכבים : ולא יבין על חמדת נשים ר"ל שלא יפנה אליהם · וזה כי המנהיג והשני לו כי הם אחת והוא הקיסר · ועל כל אלוה לא יבין ר"ל מאלהי הגוים כי על כלם יתגדל · ולזה לא יפנה לאלהיהם ולא יעבוד רק אל אלהים לפי הנפלאות שידבר עליו · ולאלוה שנתן לו מעוזים · ועל כן המלך יכבד לעשות שם ולאלוה אשר לא ידעו אבותיו והוא זה האלוה הנזכר יכבד בזהב ובכסף ובאבן יקרה ובשאר דברים חמודי' · ועשה כל אלו הדברים למבצרי מעוזים · ר"ל כל העיירות הבצורות ועשה עם אלוה הנזכר מאבותיו אשר הכיר · ר"ל כי בכל אחת מהם יעשה תמונתו וירבה שם כבוד לאלוה ההוא והמשיל העובדי' האלוה במבצרי מעוזים כמו שנתפרסם היום מענייני ההגמוניות ויחלק במחיר אדמה · ר"ל שיחלק לשרים ולמלכים התחתיו והם ישיבו לו מס ובעת קץ יתגרה עמו מלך הנגב והיא המושל בישמעאלים · וידמה שזה היה בעת הזאת שלקח מלך הנגב מארצות מלך הצפון קצת הירמיניא' וקצת עיירות אחרות והנה אחר זה יתעורר עליו מלך הצפון בחיל רב ובא עליו ברכב ובפרשים ובאניו' רבות ובא עליו דרך הים ומדי בואו בארצות ישחית הכל עד שישטוף כל אשר יעבור בו ובא בארץ הצבי לכל הארצו' והיא ארץ ישראל ועיירות רבות יבטלו ר"ל שיפלו בידו · ואלה ימלטו מידו מה שהיה התחלת ארצם · לך שאר ארץ בני עמון תפול בידו · וישלח ידו בארצות אחרות זולת ארץ הצבי וארץ מצרי' לא תהיה לו לפליטה כי בידו תפול ומשל במכמני הזהב והכסף ר"ל במטמוני הזהב והכסף וימשול בכל חמודות ארץ מצרים · ולובים וכושים יהיו במצעדיו ר"ל שיצער בארצ' ויכבום אותם ואחר זה יבהלוהו שמועות ממזרח ומצפון · ר"ל שמאלו המקומות יתעוררו עליו מלחמות ואז יצא לקראתם בחימה גדולה להשמיד ולהחריב רבים אשר באו להלח' עמו ויטע אהלי אפדנו בין ימים להר צבי קדש והוא הר המוריה שהיה נבנה בו בית המקדש ואז בא עד קצו מלך הצפון · ר"ל שיפול ביד שונאיו ואין אחד מבני אילותיו עוזר לו כי משמים נלחמו · ובעת ההיא יעמוד מיכאל השר הגדול על כל השרים המשפיעים משפע הכוכבים שהם שרי אלו המלכיות כמו שקדם והוא העומד על בני עמך עם גבריאל להמשיך להם ההשגחה האלהית הפרטית והיה עת צרה אשר לא נהייתה מהיות גוי עד העת ההיא ובעת ההיא ימלט עמך כל הנמצא אי מהם שאפילו לא יהיה אחד בעיר אפילו שני' ממשפחה הם ינצלו והנה לא נדע על מי תהיה הצרה אם על הגוי' בסבת אלו המלחמות הנפלאות שזכר והוא הנראה יותר או על ישראל ג"כ אלא כי מפני שישראל מפוזרי' בכל אלו המקומות שיפתחם מלך הצפון אי אפשר לפי מה שאחשוב מזולת שיזוקו בו ישראל בזה · או אולי יעמוד מיכאל אז להצי' את ישראל מהצרה ההיא ואז יחדש ה' מופת נפלא יישיר המלכות החמישי להתקיים לעולמי עד כמו שנזכר בזה הספר והוא שכבר יחיה רבים מהמתים למען יתפרסם זה המופת לכל האומות ואז יהפוך אל עמים שפה ברורה לקרא כולם בשם ה' ולעבדו שכם אחד וזה ממה שיסבב שלא תהיינה מלחמות אחר זה כי לא יהיו שם אמונות מתחלפות והנה אלו המתים שיחיה אז הם יהיה מנהגם יטבע' כמנהג שאר האנשים והוא שמעשיהם הם בבחירתם ולזה סיפר שקצתם יקח מהפלאות מה שיזכו בו אל חיים הנצחיים וקצתם ירחקו מהשלמות והם הרשעים עד שיהיו לבזיון ולכלוי מתמיד ולא יהיה להם חלק בטובה והנה האנשים המשכילים יאירו עיני זולתם כזוהר הרקיע שישים העינים כלם רואות כן ישפיעו אלו לכל האנשים אז עד שכבר תמלא הארץ דעה את ה' כמים לים מכסים והנה מצדיקי הרבים אז יהיו רבים ככוכבי' לעולם ועד ואז יהיה דרך אל שתמשך תמיד האמונה האמתית לא תסור וזה שכבר לא יהיה שם אמונה אחרת וימצאו רבים מישרים זאת האמונה האמתית בכל דור ודור תמיד : ואתה

אבן יחייא

אחד לכל עיר ועיר · והאפיל הכמונים והכומרים · בשאר העם הרבים כי הם המושלים ב[...] הנוצרית · ואדמה יחלק במחיר · כי במחיר עבודת הכומרים · האדמה יחלק להם · כי לכ[ל] אחד מהם יתן חלק מאדמה והכנסותיה הנקרא בלשונם ביניפיציאו איספריטואלי · ובעת ק[ץ] יתנגח עמו עם ראש אומת אדום מלך הנגב שהוא התוגר המולך עתה על מצרים · וישתער על[יו] על ראש אומת אדום התוגר הנזכר שהוא גם כן מלך הצפון כי כל ארץ יון היא תחת ממשלתו ובא עליו ביבשה ברכב ובפרשים · ובים באניות רבות ובא בארצות אדום ושטף ועבר כי בפת[...] יעבור על כלם וישטפם וילכדם · ואחר כך יבוא אל ארץ הצבי ושהיא ארץ ישראל אשר תחת ממשלתו אשר ימרדו בו בעוד שישפיל ארצות אדום · ורבות מעירי ארץ הצבי יכשלו כי יכלם וישמידם · ואלה ימלטו מידו אשר לא ישמיד קצת מהערים אשר היו מימי קדם לאדום ומואב וראשית ארץ בני עמון אבל השאר ישחית בחמתו מפני המרד שמרדו בו כי ישלח ידו בארצות הה[ם] וגם ארץ מצרים לא תהיה לפליטה כי גם היא ירדה במעל · ומשל במטמוני הזהב והכסף ובכל חמודות מצרים כי יקח את כל רכושם · ויהיו במצעדיו לובים וכושים כי ילך גם כן אל ארצם וישפילם ובין כך שמועות יבהלוהו ממזרח מארץ תוגרמה ומצפון ארץ יון כי מרדו בו ויצא בחימה גדולה להשמיד ולהחרים רבים מהם גם כן כאשר עשה בנגב · ולמען לא ישובו למרוד בו עוד בני ארץ הצבי יטע אהלי אפדנו והיכלו בין ימים להר צבי קדש והוא הר המוריה מקום בית המקדש וזה להפחיד את העם שיתשבו היותו שמה · ואז אחרי היותו התוגר מלך כל הארץ יבוא קיצו ולא יהיה עוזר לו כי אז יתחיל המלכות החמישי מישראל · כי בעת ההיא יעמוד מיכאל השר הגדול העומד על בני עמך להיות סניגורם · והיתה עת צרה אשר לא נהיתה מהיות גוי עד העת ההיא והוא שיהיה בעולם דבר וחרב ורעה ורעב וחולאים וחיה רעה ושבי ובזה · ובעת ההיא ימלט מהצרה ההיא עמך כל הנמצא כתוב בספר החיים לצדקתו · כי הרשעים [...] יתמו ואז ימותו · ואז יתחדש מופת תחיית מתים כי רבים מישני אדמת עפר יקיצו אלה לחיי העולם והם הצדיקים ואלה לחרפות לדראון עולם והם הרשעים · וסבת תחייתם למען שהרשעים יודו בפושעי היות אמונתם שקר ואשר האמינו בם רדפו אחרי ההבל ויהבלו · והם יכירו כי שקר נחלו אבותם · והמשכילים והם היראים את ה' יהנו מזיו השכינה בחייהם כמשה אדוננו אשר קרן עור פניו מפני הזכתו מהאור השכלי · אבל לא יהיה קירון עור פניו באותה המדרגה רק כזוהר הרקיע שהוא גשם ספירי זך · ומצדיקי הרבים אשר בחייהם עשו צדקות ה' ושכנו שזולתם גם כן פעלו ועשו הטוב וזכו וזיכו את הרבים · יהנו מזיו השכינה במדרגה יותר גדולה כי יהיה קירון עור פניהם ככוכבים וזה יהיה לעולם ועד כי לא יחטאו עוד אשר לסבת החטא יאבדו מעלתם ואדרבא ישתלמו בשלימות ההחלטיי בהעדר המונעים · ומפיקים מהבלות ובטן ויצר רע ויפרד נפשם מחומרם אחרי ימים רבים בנשיקה בלי נזק וכאב כלל ויתדבק בימין ה' נצח · ואתה דניאל סתום הדברים וכאשר תכתבם על ספר לא תוסיף בהם ביאור : וחתום הבנת ביאור הספר עד עת קץ · יען כי ידוע אלי שישוטטו רבים לפרשם ותרבה הדעת בהם ורבותי שלא יבינום · כאשר הוא האמת שבכל אלה הדברים הסתומים כל אשר יאמר בו מהמפרשים הוא הבל · ופירושו הקודמים בו אשר יצא אל הים הסך אשר ביארו יוכית · וה' יזכנו לראות עין בעין בשוב ה' ציון ואז נבין הדברים כהויתם :

רשי

נבלות נפץ יד עם קדש · כשתכלה כח ישראל · כי אזלת יד ואפס עצור ועזוב : ולא אבין · לא ידעתי מהו · מועד מועדים וחצי · מה אחרית אלה · סוף החשבונות הללו · עד עת קץ · עד אשר תקרב הגאולה יתבררו ויתלבנו החשבונות האלה : ויצרפו · בהם רבים להבינם · והרשיעו רשעים · את החשבונות לחשבם שלא כמשפטו וכשיכלו יאמרו אין עוד נגאל' ולא יבינו אותם כל רשעים · והמשכילים יבינו אותם בבא עת קץ : ומעת הוסר התמיד · כדי לתת שקוץ משומם תחתיו ימים אלף ומאתי' ותשעים שנה הן מיום הוסר התמיד עד שישוב בימי מלך המשיח · וחשבון זה מכוון עם חשבון ערב ובקר אלפי' ושלש מאות מיום גלותם ממצרים עד גאולה אחרונ' גלות מצרים מאתי' ועשר · מיום צאתם עד בניין ראשון ארבע מאות ושמני' · ימי הבניין ארבע מאות ועשר · גלות בבל שבעים שנה · ימי בית שני ארבע מאות ועשרים · הרי אלף ותשע מאות ותשעים : והתמיד הוסר לפני החרבן שש שנים הרי מיום גלותם למצרים עד הוסר התמיד אלף וחמש מאות ושמונים וארבע · הוסף עליה' אלף מאתים ותשעים הרי אלפים ושמנה מאות ושבעים וארבע כמנין ערב בקר בגימטריא · ואלפים ושלש מאות : אשרי

דניאל יב

ואתה דניאל סתם הדברים וחתם הספר עד עת קץ ישטטו רבים ותרבה הדעת: ה וראיתי אני דניאל והנה שנים אחרים עמדים אחד הנה לשפת היאר ואחד הנה לשפת היאר: ויאמר לאיש לבוש הבדים אשר ממעל למימי היאר עד מתי קץ הפלאות: ואשמע את האיש לבוש הבדים אשר ממעל למימי היאר וירם ימינו ושמאלו אל השמים וישבע בחי העולם כי למועד מועדים וחצי וככלות נפץ יד עם קדש תכלינה כל אלה: ואני שמעתי ולא אבין ואמרה אדני מה אחרית אלה: ויאמר לך דניאל כי סתמים וחתמים הדברים עד עת קץ: יתבררו ויתלבנו ויצרפו רבים והרשיעו רשעים ולא יבינו כל רשעים והמשכלים יבינו: ומעת הוסר התמיד ולתת שקוץ שמם ימים אלף מאתים ותשעים:

אשרי

וראיתי י"ב וסימ' וראיתי את הדם ופסחתי עליכם · וראיתי מה והגדתי לך · וראיתי לבית גבא · וראיתי ודנה עליהם גידים ובשר עלה · וראיתי אני שיש יתרון לחכמה מן הסכלות · וראיתי כי אין טוב מאשר ישמח האדם · וראיתי אני את כל עמל ואת כל כשרון · וראיתי את כל מעשה האלהים · כי איככה אוכל וראיתי ב' בפסוק · וראיתי אני דניאל לבדי את המרא' · והנה שנים אחרים : ולא אבין ד' וסימ' ואני שמעתי ולא אבין : הן יעבר עלי ולא ארא' · הן קדם אהלך ואיננו · מי זה מעלים עצה : ומעת ב' וסימ' אשר סר אמציהו מאחרי יי' · ומעת הוסר התמיד : הוסר ב' וסימ' כאשר הוסר חלב מעל זבח · ומעת הוסר התמיד : שקוץ ב' מ"ל וסימ' השקוץ משומם · ולתת שקוץ שומם :

אבן עזרא

ואתה סתום הדברים · שיכולת לדעתם וחתום הספר שלא יראנו רק מי שראוי לראותו : עד עת קץ · פירשתיו : ישוטטו כמו ישוטטו לבקש דבר יי' : וראיתי · שנים · מלאכים וטעם אחרים שלא היה אחד מהם שדבר עמו כל הכתוב למעלה : ויאמר · האחד מהם : לאיש · כמו איש לא נעדר ושאל אותו עד מתי קץ הפלאות וכל זה שישמע דניאל : ואשמע · הטעם שישבעו בדבר שומד כמו אחת נשבעתי בקדשי הוא היכל הקדש והוא השמים כמו כי אשא אל שמים ידי כבר פירשתיו כי גלת עול גלחי חי העולמים הוא השם המחי' הכל והטע' המעמיד' כמו החיים לאדם וככה ואתה מחיה את כולם : ואני שמעתי ולא אבין · והנה התברר כי דניאל לא הבין קץ ביאת הגואל : ויאמר · טעם לך כאומר לך לדרכך ואל תשאל יותר כי סתומי' וחתומי' הדברי' וזה לאות כי בגעת הקץ יבינו המשכילים רמיזות המלאך על כן אחריו יתבררו ויתלבנו משל מהגויות לנשמות שתתחכמ' ותקבלנ' האמת : ומעת · פירשתיו · ואמר אחריו אשרי המחכה ויגיע והטעם שזה המספר כמו חצי שבוע והנה קרוב משלש שנים וחצי עמד הבית השני בלא עולה ואחר כן חרב והלכו ישראל בגולה וקרוב מהמספר הזה יעמדו ישראל בצרה גדולה שלא נהיתה כמוה עם הקרן הקטנה והיא ממלכות ישמעאל כי רוב הגולה בארצם וזה הוא יתיהבון בידים עד עדן עדנין ופלג עדן ואין בלשון ארמית סימן לשנים כמו בלשון הקדש שנאים דרכים והעד יפל באחת מהשתים ולשון רבים דרכים והפתות שלשה על כן כתיב עדן שנה אחת כמו למועדה מימים ימימה והנה ועדנין שלש שנים וחצי שנה על כן יש צורך לנו וזהו למועד מועדים וחצי כי למועד אשרת הוא כמו למועד חדש האביב והנה מועדי' שלשה ובעבור היות חצי שנה בקרוב הוצרך לפרש מספר הימים וזהו אשרי המחכה ויגיע והטעם כי ישבול הצרה הגדול' כי שם כתוב להשניא זמנין ודת וחבר דניאל אלה המספרי' שאינן בזמן אחד בעבור כי קרוב ממספר הימים שעמדה ירושלם בצרה לפני הגלות כמספרם יהיו הימים שיעמדו ישראל בצרה גדול' לפני ביאת הגואל והנה התברר כפי הפירוש הזה כי כאשר יצא מלך צפון ויקח מצרים אחר שלש וחצי יבא הגואל לישראל רק לא ידענו עד עתה מתי יצא זה המלך הנזכר אל ארץ מצרים : ואתה

רבינו סעדיה גאון

ואתה דניאל סתום הדברים · וכותבם בחידות סתומות : חתום דברים חתומים · עד עת קץ שישוטטו רבים תלמידי חכמים : ותרבה הדעת · לבאר החזון ולא ישיגו : לבוש הבדים · בגדים לבנים כבגדי כהונה בגדי הבד : קץ הפלאות · קץ הגאולה: וירם ימינו · בשבועה ככתוב הרימותי ידי אל יי' : כי למועד מועדים · כי ככלות מועד מועדים וחצי עדיין אין ישועה עד כלות נפץ יד עם קדש כלומר ואף על פי שיעברו כל החשבונות אין מבין עת הישועה זולתי אלהינו מרוב עונותינו בזה הסימן נבלות גלות נפץ יד עם קדש בהדלדל הדורות אז תכלינה כל אלה הצרות ואין אתנו יודע עד מה מאחר אשר אמר המלאך לדניאל לך דניאל כי סתומים וחתומי' הדברי' אנו אין בנו כח לעמוד על סוד החשבונות של ימים ושנים אמנ' בזה נתבונן כי קרבנו' השנה אלף מאתים ותשעים הם עם תמידים ומוספין וכל קרבנות עדה וציבור יחיד ונשיא ומלך ואשר כתב אלף שלש מאות ושלשים וחמש אין לידע עד יערה עלינו רוח ממרום להכין ביאת גואל לגואלינו אמן: ואתה

אבן יחייא

וראיתי אני דניאל וגו' סיפר כי בחזיונו ראה שנים אחרים עומדים והוא רמז לשכל ולדמיון שהם אחרים וזרים זה לזה הא' רוחני והא' גופני · עומדים אחד הנה לשפת היאור וא' הנה לשפת היאור והוא רמז שהיו מוכני' להקבל השפע אמכונה במימי היאור · ויאמר כל א' מאלו לאיש לבוש הבדים והוא גבריאל אשר ממעל למי היאור כי הוא המשפיע השפעה עליהם · עד מתי קץ הפלאות האלה · ואז שמעתי את גבריאל שהרים ידיו אל השמים ונשבע בחי העולם שהוא האלוה ית' שהוא מעמיד העולם וחייו כי למועד מועדים וחצי אשר אז יכלו ההתכפלות מהיד והכנע והגלות מעם קדש תכלינה כל אלה ויהיה כל העולם תחת אמונה אחד כי ביום ההוא יהיה ה' אחד ושמו אחד · והנה פירש מועד מועדים וחצי הוא כאשר ביארתי בעדן עידנין ופלג עידן · ואני שמעתי הדברים האלה ואמנם לא הבנתי פירושם ואז אמרתי אדוני מה אחרית אלה הדברים ופירושם · ויאמר לך דניאל סתומים וחתומים הדברים עד עת קץ · וסבת סתומים למען יתבררו ויתלבנו ויצרפו רבים אשר יקדשו ה' וימותו על שמו כשמאמינים ביאת המשיח בקרוב · והרשיעו רשעים אשר לא יאמינו בביאת המשיח וימירו דתם · ולכן רצוני שלא יבינו כל רשעים · והמשכילים יבינו דבר מה בו · כי מעת שהוסר התמיד והוא חרבן בית ראשון בזמן דניאל שאז נתן בעולם כבוד לשקוץ שומם ודיק מכל ידיעה אשרי המחכה להגיע

רלבג

ואתה דניאל סתום וחתום הדברים שלא תוסיף להם ביאור על מה שנזכר · וחתום בזה האופן זה הספור שיאמר סתום וחתום עד עת קץ : ישוטטו רבים להבין אלו הדברים ותרבה הדעת אז · ואז יודע פירוש אלה הדברים עד שהמתקדשים אז ייטיבו לעמוד על כוונת אלו הדברים והם שנים אחרים · ר"ל שנים שהם אחרי' ולא נתבאר מי הם · אך ידענו שמעלתם למטה ממעלת גבריאל הרבה · כי הם שאלו זה לגבריאל · וגם הם בארץ על שפת היאור וגבריאל היה ממעל למימי היאור · וידמה שהם קצת כחות יש להם מבא בחלומות ובדברי הנבואה : וישבע בחי העולם הנה השם חי העולם של מועד מועדים וחצי : וכאשר תכלה לאחר זה יד עם קדש לשבר את המלכיות האלו תכלינה כל אלו · ר"ל שאחר מועד ומועדים וחצי תהל עם קדש לנפץ אלו המלכיות · אך קודם זה יהיה תחת יד המלכו' הרביעי' בנגב ובצפון כאמר במה שקדם ויתיהבון בידיה עדן ועדנין ופלג עידן והנה לא נדע מאיזה עת יהיה התחלת זה המספר כי ידמה שיהיה מעת התפשט זאת האמונה במלכות רומי וכבר סופר כי זה היה בימי קוסטנטין הקיסר ולא ידענו שיהיה בו זה שנוכל לבאר מזה איזה מספר מהזמן יהיה המועד באופן שיסכים עם הקץ הנזכר אחר זה : אך נעמוד על זה הקץ ממה שזכר אחר זה · ואני שמעתי ולא אבין כבר אמר דניאל שלא הבין זה הקץ ולזה שאל מה אחרית אלו הזמנים כדי שידע למתי קץ הפלאות יתבררו ויתלבנו ויצרפו רבים מסיגי העונות באורך הגלות · והרשעי' ירשיעו להמיר' כבודם ולא יבינו אחד מהרשעים ענין זה הקץ · אך הצדיקים המשכילים יבינו · והנה מן העת שהוסר התמיד שהוא בעת חרבן הבית עד העת שינתן השקוץ שומם והוא הע"ז יהיו ימים אלף ומאתים ותשעים שנה כי השנה היא כמו יום ארוך · והיו' הוא שנה קטנה · כשיש מקום בארץ לא תהיה שם השנה כולה כי אם יום אחד יהיו ששה חדשים ממנו יום והשאר לילה וממנו נעמוד על זה הקץ · כי ידענו שקע"ב שנה אחר חרבן הבית כשלמו ארבעת אלפים לבריאת עולם · ולזה יהיה כשלם זה המספר כשיהיה המספר לפרט האלף הששי קי"ח שנה · והנה לא עמדו הקודמים על זה הקץ עם קלות העמדה אליו · מפני שכל אחד מהם היה טורח להמצי' חשבון יגיע בימיו · ולזה תמצא רז"ל שנתנו קצים רבי' וכלם בלו כי היו משתדלים להמציא הקץ קרוב כדי שלא יתייאשו מן הגאולה המון העם · אשרי המחכה דבר הגאולה · והם המאמינים מישראל שהם מחכים תמיד העת · ואף כי יתמהמה חכה לו · ומפני העלם המכוון בזה הקץ מהם מה כעים חלקו אם יגיע לימים שיכלו מהעת הנזכר אלף שלש מאות שלשים וחמשה כי אז ישלם נפץ יד עם קדש לכלות הפושעים ואז לפי מה שאחשוב תהיה גשלמות מלחמת גוג ומגוג והוא הרביעי' וחמש שנה אחר הזמן הראשון והנה קרא הימים שנים להוסיף בזה העלם · כי הרצון שיהיו הדברים סתומים וחתומים והנה לא הסכמנו לפרש זה הענין ממש כמו שכתב החכם רבי אברהם אבן עזרא לסבות רבות · האמת כי התשובה לשאלת על מתי קץ הפלאות תחייב שתהיה מקפת בכמו הזמן ההוא בכללו : ולפי פירושו לא הודיע בתשובה דבר מזה אך הודיע שיעור הזמן אשר בו מלחמת המלכות החמישית · והשני כי כבר אמר ויתיהבון בידיה עדן ועדנין ופלג עדן · וזה לאות כי זה הזמן מקיף בזמן שנתן בידו בכללות · ועם הפירוש שפירשנו יתיישב זה כלו : ואתה דניאל לך לקץ · המוגבל לך לחיות · ואז תנוח ר"ל בעת המות · ולקץ הימים הנזכרי' תעמוד לגורלך מהטוב שאז תשוב לחיות עם שאר המתים אשר יחיו · הנה זהו מה שראינו לבאר בזאת הפרשה שהגבלנו באורה : ואולם התועלות המגיעות מזה הם רבים : התועלת הראשון הו' להודיע שהתפלה מן האדם בעבור זולתו ראוי שתהי' באופן שיושגח זולתו מפני ההשגחה הדבקה במתפלל וזה אמנם יהיה כשילטער עצמו והמתפלל לצער נפלא כי להציל זה יושגחו האחרים ולזה ספר כי דניאל נתן פניו אל השם לבקש תפלה ותחנונים בצום ובשק ואפר · התועלת השני הוא להודיע למה זה היה ארוך גלות בית שני מגלות בית ראשון · עם מה שנתפרסם מעולם החטאים אשר עשו מלכי יהודה ועם זה לא ארך זמן הגלות כי אם חמשים וששים שנה ובית שני לא עבדו ע"ז וארך זמן הגלות זה הארוך הנפלא והנה אחר זה הספק יתבאר מזה המקו' וזה כי כל החטאים שעשו בימי בית ראשון נגזר שלא יעמד בית שני כי אם על שלמות שבועים שבעי' ואחר אז ישלימו לשאת את עון אבותיהם עד עת הגאולה הנה אם כן יתבאר מזה המקום שזה הגלות אשר אנחנו בו היום בעבור החט' שחטאו ישראל קודם גלות בבל : התועלת השלישי הוא להודיע שהשגחה האלהית הדבקה בישראל תושפע להם באמצעות גבריאל · אם היה מיכאל שר ישראל מתחזק בזה וזהו האמת כמו שבארנו מענייניו במאמר הרביעי מספר מלחמות ה' ובאר מזה מסוד גבריאל מיכאל דבר נפלא מאד · ומסכים למה שבארנו מענייניו במאמר הראשון · ובחמשי ממ"י והוא מה שאמר אותו לפי שהוא לבוש הבדי' ומתניו חגורים בזהב מופז ויתר מה שזכר מתארו לפי מה שבארנו אגל באור אלה הדברים : התועלת הרביעי הוא לפרסם יעודי הדברים שהם עתידים מאותם המלכיות שכבר נתקיימו כולם זולתי מעט שלא נתקיים עדין · והוא ענין למיתת המלכות החמישית · ותסתער מלך הצפון עם מלך הנגב ברכב ובפרשים ובאניות מרומיים והנמשך לזה מאותן המלחמות לפי שכל הנשאר מזה נתקיים · וזה ממה שיחזק בלבנו שזה היעוד והוא יעוד הגאולה יתקיים ג"כ כמו שנתקיימו שאר הדברי' אשר נכללו בזה היעוד : התועלת החמישי הוא להודי' שבעון הדור יקרה שיהיו נספים הטובים כדי שלא יפסע מהם טוב להם מצד השגחת ה' עליהם · ומזה הצד יקרה הרע לטובים אלא שאינו רע אנושי כי הרע האנושי לא יגיע כי אם לפושעי' והוא העונש המיוחס לנפש : ולזה אמר שמשכילי עם אשר יבינו לרבים יכשלו בחרב ובלהבה בשבי ובבזה ימים : וכבר באר כי מצד שהם משכילי עם ויבינו לרבים יקרה להם זה וכבר רמז זה התועלת גם כן בתורה לפי מה שבארנו במקומות ממשנה תורה שזכר שהשם התעבר על משה רע"ה בעבור חטא ישראל כמו שבארנו : התועלת הששי הוא לפרסם יעוד מופת תחיית המתים שיהיה אחר מיתת המלכות החמישית אשר לא תסור כי אם מייסר אל קיומה ושימלאו רבים יודעי השם בכל דור ודור ולזה סמך אל ספור תחיית המתים כי המשכילים יזהירו כזוהר הרקיע לשפוך רוח השם על כל בשר : ושכבר יהיו מן הזוהלהה מצדיקי הרבים ככוכבים לעולם ועד : התועלת השביעי הוא להודיע כי מאז יהיה העולם נוהג כמנהגו עתה וגם השמים

אבן עזרא

ואתה · לקץ הימין · הנו"ן תחת מ"ם וכמוהו ואתה קח לך חטין ועליה יכרעון אחרין ולא יאמין בחיין גם מלת בנימן · אמר יפת בן עלי כי זה הפסוק דברי דניאל לכל משכיל שילך לו ולא יחפש על קץ הימים עד שימלאהו מי שגזר השם לבא הגואל בימיו וזה טעם ותעמוד לגורלך אם נגזר להיותך חי וזה הפירוש רחוק וכמה היה נכבד אחד פירוש הגאון אילו היה מספר לנו מה טעם לעמוד בגורל עם קץ הימים כי הכל הם דברי מלאך ולא דברי דניאל :

נשלם ספר דניאל במרחשון שנת ארבעת אלפי' ותתקי"ו בעיר רודוס והודות לשם לבדו שעזר ברוב חסדו את אברהם עבדו הוא המחבר הוא הסופר :

דניאל יב

12 אַשְׁרֵי הַמְחַכֶּה וְיַגִּיעַ לְיָמִים אֶלֶף שְׁלֹשׁ מֵאוֹת שְׁלֹשִׁים וַחֲמִשָּׁה׃
13 וְאַתָּה לֵךְ לַקֵּץ וְתָנוּחַ וְתַעֲמֹד לְגֹרָלְךָ לְקֵץ הַיָּמִין׃

סכום פסוקי ספר דניאל שלש מאות וחמשים ושבעה וסימ' שנ"ז וחציו ביה בליליא קטיל בלשאצר הרגישו :

לקץ ב' דגשי' וסימנים ויפח לקץ ולא יכזב : ואתה לך לקץ ותנוח :

רשי

אשרי המחכה וגומר · ארבעים וחמש שנים נוספים על חשבון העליון שעתיד מלך המשיח להתכסות אחר שנגלה וישוב ויתגלה וכן מצינו במדרש רות וכן יסד אלעזר הקליר ויתכסה מהם שבועים ששה · לך לקץ · תפטר לבית עולמך · לגורלך · לקבל חלקך עם הצדיקים · לקץ הימין · כמו באחרית הימים ואין לפרש הימין לשון יד הימנית שהרי הוא מנוי במסורת הגדולה בשיטת תיבות המיוחדין בנ"ון וזקופ' בסוף תיבה המשמשת במקום מ"ם ולית דכותהון כגון ועליה יכרעון אחרין · יקום ולא יאמין בחיין · קח לך חטין · יחרדון איין · למחות מלכין · לקץ הימין :

רבינו סעדיה גאון

ואתה לך לקץ · לבית עולמך בעת ימלאו ימיך ותנוח עם הצדיקים לגורלך המזומן והצפון לך בגן עדן כי זמן הגאולה אינו גלוי לכל בשר ולכל מלאך אלא לקץ הימין לקץ אשר אושיע ימיני אשר אחזרתי אחור מפני אויב אז אושיע ירושלם כדכתיב אם אשכחך ירושלם תשכח ימיני והגומר הושיעה לו ימינו וזרוע קדשו : תם ונשלם פירוש דניאל תהלה לאל מושיע וגואל

רלבג

המתים שיחיו יהיו בעלי בחירה לאחוז בצדק או ברשע אי זה שירצו : ולזה אמר כי רבים מישני אדמת עפר יקיצו אלה לחיי עולם ואלה לחרפות לדראון עולם וכבר יספק מספק ויאמר הנה איך יתכן זה וכבר ימשך ממנו שיהיו קצת המתים חיים לנקמה מהם ולהרע להם והם הצדיקי' אשר יקרה שיחטאו אחר תחייתם ואנו מתירין זה הספק מפנים הם עצמו שאיננו עול אם לא ימית השם את הצדיק תכף היותו צדיק כדי שלא יחסר שלמותו אע"פ שכבר יקרה שיחטא אחר זה : כן הענין בזה בשוה ומהם כי הכלים אשר לאדם הם כלם כלים בעצמות להגעת השלימות לו ואע"פ שקצתם הם כלים במקרה על האחרון ובהיות הענין כן הנה הוא מבואר כי התחיה היא לכלם הגיעה וחסד כי הכלים אשר לאדם הם כלים בעצמות להוסיף על שלמותו לא לנטות אל החסרונו' ואין ראוי שימנע הש' מהשפיע מה שהוא טוב בעצמותו מפני שיתחדש ממנו רע במקרה ומהם כי מפני שבעת ההיא תמלא דעה את ה' הארץ מחוזק השפע האלהי שישפע בזמנים ההם ולא תהיה שם המונ' נפסדת הנה לא יתיישר הענין אז שיעתק האדם כי אם אל הטוב ולשלמות ולזה הוא מבואר שמזאת התחיה לא יתכן שימשך כי אם טוב ושלמות ובכאן הותר זה הספק וידמה שאין התחית המתים אלא לכל הצדיקים ולא לכל הרשעי' אבל לקצת' · ולזה הוצרך המלאך לייעד לדניאל שהוא יחיה בעת תחיית המתים : התועלת השמיני הוא להודיע עת הקץ לפי מה שבארנו · והוא הזמן שיש בין העת שהוסר התמיד ובין העת שינתן משומם הדבר המתוקן אל השם והם הצללים והתמונות : והוא לכלה · לפי מה שבארנו בשבת קים' לפרט האלף הששי ליצירה · וכבר התבאר בזה המקום שזה הקץ אינו מצד מערכת הכוכבים · אבל מצד השגחת השם הפרטית בעבור האבות · ולזה אמר ובעת ההיא יעמוד מיכאל השר הגדול וידמה שסביב העת ההיא יחיש השם הישוע' אם ייטיבו ישראל דרכם · שנאמר אני ה' בעתה אחישנ' כן יהיה ויעשה ה' ועינינו תראינ' אמן · והנה לא עמדנו על שיעור המועדי' אשר אמר כי למועדי' מועד וחצי כי אע"פ שידענו שהתכלית יהיה אצל הזמן שישלמו אלף ושלש מאות שלשי' וחמש' הנה לא ידענו מאי זה עת יתחילו אלו המועדי' כי אם ידענו זה נחלק הזמן ההוא על שנים וחצי · והוא יהיה שיעור המועד והנרא' לי עתה שירמוז במועדי' מועד עמידת הבי' ראשו' ומועד עמיד' בבית שני · עד שהוסר התמיד · כי מן העת שהוסר התמיד יחשב עד עת הגאול' והנה ידענו כי עת עמיד' בית שני מעת שהוסר לגמרי הוא ששים ושני שבועות וחצי שבוע שהם ארבע מאות ושלשי' ושבע שנה וחצי · וידמה שעמיד' בית ראשון היה ארבע מאות ותשע עשר' שנה וחצי כמו שזכרנו במה שקדם · ולזה יתבאר כי שני המועדים הם שמונה מאות וחמשים ושבע שנים וחצי · וכל אחד מאלו המועדי' הוא ארבע מאות ועשרים ושמנה שנה וחצי : ויהיו אלף ומאתים ושמוני וחמש' שנה וחצי · ויהיה הרצון באמר למועד מועדים וחצי לזמן שוה לשני המועדים הנזכרים ולמחציתם · וכאשר יחובר עם זה ארבעי' וחמש שנה והוא הזמן שתכל' עם קדש לנפץ ולשבר כל אויביהם ויכנע גם כן גוג ומגוג והמונו · והנה יתחייב מזה שיהיה זה הזמן אשר בין הסרת התמיד אלף שלש מאות ושלשים וחמש שנה וכבר נתבאר כל מה שהיינו חושקים ידיעת הבאור בו מזה הספר שהעירו בדברים קצתם לקצתם שהבאור הוא בזה לפי מה שביארנו יתברך ויתעלה ה' ויוצר הכל אשר גלה לנו סודות · והנה היתה השלמת הביאור הזה בירח אדר שני של חמשת אלפים תשעים ושמנה : והתהלל לאל אשר עזרנו ברחמיו ובגודל חסדיו יהי שמו מבורך על כל ברכה ותהלה אמן אמן : והנה נשלם פי' דניאל התהלה לאל אלהי ישראל :

אבן יחייא

להגיע אל הזמן שיהיה על אלף מאתים ותשעים שנה · עוד אלף שלש מאות שלשים וחמשה שנה אחרים שהם בין כלם אלפים ותר"כה שנה · שאם תחברם עם שלשה אלפים וש"נא שנה מבריאת העולם עד ימי דניאל וכורם מעט פחות או הרבה יהיו ששת אלפים בקירוב אם פחות או יותר כי הדברי' הסתומים האלה אי אפשר לדבר בם כי אם בקירוב אשר אז יפסד העולם ויפרדו מחוברים הנפשות החשובות וידבקו בקונם אשר הוא האושר האחרון התכליתיי המקוה והחיכה מכל שכל · ואתה דניאל לך לקץ חייך בעולם הזה · ואחר כך במותך תנוח במנוחת גן עדן · ולקץ הימים תעמוד ותחיה בתחיית המתים · ותזכה גורלך הטוב בעולם הבא · תם ונשלם שבח לנע"ס והיתה השלמתו בחג הפסח שנת י פר"ת בימיו צדיק פה לא"פא דפי"סקיא ביתה ה"ג מן חמי נדודי דון גדליא ן' יחייא אשר תחת ממשלת הדוכוס מפי"רר"ה ירום הודו נברחי מפני זלעפות המגפ' אשר ברומא' כי"תה ארץ מגורי ה' יזכני לגלות תורתו בגלות ומשגיאות ינקני :

בשנת

ובשנת

אַחַת לְכוֹרֶשׁ מֶלֶךְ פָּרַס לִכְלוֹת דְּבַר־יְהוָה מִפִּי יִרְמְיָה
הֵעִיר יְהוָה אֶת־רוּחַ כֹּרֶשׁ מֶלֶךְ־פָּרַס וַיַּעֲבֶר־קוֹל בְּכָל־ ה' ג' חס' ב'
מַלְכוּתוֹ וְגַם־בְּמִכְתָּב לֵאמֹר׃ כֹּה אָמַר כֹּרֶשׁ מֶלֶךְ פָּרַס י"ח ס"פ וכתריה
כֹּל מַמְלְכוֹת הָאָרֶץ נָתַן לִי יְהוָה אֱלֹהֵי הַשָּׁמָיִם וְהוּא־פָקַד ב' מלין · כ' חס'
עָלַי לִבְנוֹת־לוֹ בַיִת בִּירוּשָׁלַםִ אֲשֶׁר בִּיהוּדָה׃

ה' ז' רפין מִי־בָכֶם מִכָּל־עַמּוֹ יְהִי אֱלֹהָיו עִמּוֹ וְיַעַל לִירוּשָׁלַםִ אֲשֶׁר
ל' בִּיהוּדָה וְיִבֶן אֶת־בֵּית יְהוָה אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל הוּא הָאֱלֹהִים
ז ר"פ בנבי' אֲשֶׁר בִּירוּשָׁלָםִ׃ וְכָל־הַנִּשְׁאָר מִכָּל־הַמְּקֹמוֹת אֲשֶׁר
ד' · וחס' בסי' · ט"ו הוּא גָר־שָׁם יְנַשְּׂאוּהוּ אַנְשֵׁי מְקֹמוֹ בְּכֶסֶף וּבְזָהָב וּבִרְכוּשׁ
ג' · ל' · ג' וּבִבְהֵמָה עִם־הַנְּדָבָה לְבֵית הָאֱלֹהִים אֲשֶׁר בִּירוּשָׁלָםִ׃

ויקומו

שטה כל חד וחד ל' דכו' וכל מלה אחרי מן לישנא דכו' וסימ' אתנם ויאמר יי' אל אברהם למה זה · וכל האמנם דכו' · כמצור כה אמר סנחריב דד"ה · וכל במצור ובמצוק דכו' · במצולת ישיב ירחמנו יכבוש · וכל ממצולות דכו' · במלחמ' ועמד על כנו מעביר נגש · וכל ובמלחמ' דכו' · דברו ויראו אחיו כי אותו · וכל כדברו דכו' · הלל כי הלל רשע על תאות · וכל שום בר נש דכו' · הקריב ויאמרו האנשים ההמ' · וכל להקריב דכו' · הוסיף ולא הוסיף עוד מלך מצרים וכל להוסיף דכו' · ורע שבור זרוע רשע · וכל טוב ורע דכו' · וינל השארית מן החרב · וכל ויגל את דכו' · וחיל כבד וישלח שמה סוס · וכל ובחיל כבד דכו' · זכר קמץ כי דורש רמם אותם · וכל לשון זכר דכו' · חבלי ויפלו חבלי מנש' עשר' · וכל בחבלי דכו' · יגע גם אור רשעים ירעך · וכל יגיע דכו' · למס בן בניהם אשר נותרו דד"ה · וכל למס עובד דכו' · למלכי הלוא הם כתיבים דסיף מגלת אסתר · וכל למלכי דכו' · מציא על זאת יתפלל כל חסיד · וכל ממצוא דכו' · ענית ומערת ובית ענות · וכל לשון עונים דכו' · עמיה ושמרתם את השבת · וכל מעמיה דכו' · עזה צוה אלהיך עזיד עזה · וכל שום בר נש דכו' · רצפ דגש ויעף אלי אחר מן השרפים ובידו רצפה במלקחים · וכל שום בר נש דכו' · חד מן י"ב מלין דכתיב א' בסוף תיבותא ולא קרי' וסימ' רפוא למטה בנימן פלטי בן רפוא · ההלכוא ויהי כהוציאם את המלכים האלה אל יהושע ויקרא יהושע · הקליא ויאמר ישי לדוד בנו קח נא לאחיך איפת דקליא · אביא אשר אמר אליהם זאת · רצוא והחיות רצוא ושוב כמראה הבזק · ואתיקיהא ומדד ארך הבנין ל' פני דגזרה אשר על אחריה · נקיא מצרים לשממ' תהי' ואדום למדבר שממ' תהי' מחמס · גנוא ומני שים טעם די כלי · ושציא ביתה דנא עד יום · יפוא ויתנו כסף לחצבים ולחרשים ומאכל ומשתה ושמן לצדנים ולצרים להביא עצי ארזים מן הלבנון ל' ים דעזרא · ארעא ונתרך תקום מלכו אחרי ארעא מנך : ויעל ז' רפין וסימנים נמסר בסוף ספר שמואל : גר שם ד' דסמיכי וסימנים ויבא יעקב ל' יצחק אביו ממרא קרית · והוא לוי והוא גר שם · וכיבא הלוי מאחת שעריך מכל ישראל · וכל הנשאר מכל המקומות : מקומו ו' חסרים בליש וסימ' ואיש ישראל מנ"ח ממקמו · הסר המלכים א"ש ממקמו · נסע יצא ממקמו · עוז וחדו' ממקמו · וישאהו וישיבהו ל' מקמו · ינשאוהו אנשי מקמו · וכל אוריתא ואיוב דכו' במ"ב וסי' ולא יכירנו עוד מקומו : אף לזאת יחרד לבי :

רשי

ובשנת אחת לכורש מלך פרס · סדר ספר זה סלור ומשוך אחר ספר דניאל כמפורש בבבא בתרא והמלה מוסבת מזה לזה שנאמר בדניאל בשנת אחת למלכו אני דניאל בינותי בספרים מספר השנים אשר היה דבר יי' אל ירמיהו הנביא למלאות לחרבות ירושלם שבעים שנה וכן הולכת ומספרת כל הפרשה בחרבן הבית וזמן גלות בבל ואת וידוייו אשר התודה על חטאות ישראל ותחלת סדר ספר זה כך הוא שלאחר שנהרג בלשצר מלך דריוש המדי שנאמר ודריוש מדאה קביל מלכותא וגומר ולאחר מיתת דריוש מלך זה כורש מלך פרס ובשנת אחת למלכו הושלמו שבעים שנה לפקידת גלות בבל מיום שגלה יהויקים שנאמר לפי מלאת לבבל שבעים שנה אפקוד אתכם וגומר · שחזרו ישראל מגלות בבל לארץ ישראל ובאותה שנה בשנת אחת לכורש יסדו ישראל יסוד בית המקדש וצרי יהודה ובנימן הלשינו עליהם לכורש מלך פרס וצוה לבטל המלאכה שלא לבנות עוד בניין בית המקדש והיו ישראל בטלים שלא בנו הבית כל מלכות כורש ואחשורוש שמלך אחריו עד שנת שתים למלכות דריוש בן אחשורוש מלך פרס שהוא דריוש בן אסתר ובשנת שתים למלכותו התחילו לבנות בית המקדש עד אשר הושלם הבנין ומשנת אחת לכורש עד שנת שתים לדריוש בן אחשורוש מלך פרס שנבנה הבית בימיו היו שמנה עשרה שנה לקיים מה שנאמר למלאות לחרבות ירושלם ע' שנה וגומר ועכשו בשנת שתים לדריוש הושלמו ע' שנה למלאות לחרבות ירושלם חרבן הבית שגלה צדקיה ומגלות יהויקים עד גלות צדקיה שנחרב הבית היו שמנה עשרה שנה ועכשו בשנת אחת לכורש מלך פרס הושלמו ע' שנה מגלות יהויקים שגלו ישראל לבבל ובכך נתקיים המקרא שנאמר כי לפי מלאת לבבל שבעים שנה אפקוד אתכ' וגומר וזו היא הפקידה שחזרו ישראל על אדמתם ובנו יסוד בניין הבית אע"פ שלא נגמר עכשיו נמצא שהיו כ"ב שנה מגלות צדקיה שנחרב הבית עד שנה אחת לכורש מלך פרס ושמנה עשרה לאחר שנה אחת לכורש שהיא שנת שתים לדריוש מלך פרס הושלמו שבעים שנה לחרבות ירושלם מגלות צדקיהו שנחרב הבית עד שתים לדריוש שהתחילו ישראל לבנות הבניין וגמרוהו וכן מוכיח בסדר עולם ובמסכת מגילה ובספר זה כאשר בארתי : לכלות דבר יי' מפי ירמיה · לזמן אשר הושלם דברו של הקב"ה אשר דבר ירמיהו הנביא שנאמר כי לפי מלאות לבבל וגומר : העיר את רוח · רצון קול כרוז הכריז בכל מלכותו : וגם במכתב · ואף מכתבו שלח בכל מלכותו על דבר זה : לאמר · וכה אמר להם בכרוז הכרוז אשר הכריז ובאגרת מכתבו אשר שלח בכל מלכותו כה אמר כורש מלך פרס וגומר : נתן לי · שאני מלך ושליט על כל הממלכות : והוא פקד עלי · צוה עלי על ידי ישעיה הנביא לבנות לו בית המקדש בירושלם כמו שנאמר בספר ישעיה האומר לכורש רועי וכל חפצי ישלים ולאמר לירושלם תבנה והיכל תוסד כה אמר יי' למשיחו לכורש אשר החזקתי בימינו וגומר וכבר נאמר נבואה זו על ידי ישעיה : בירושלם אשר ביהודה · אשר במדינת יהודה : מי בכם · כך היה מכריז וכותב לכל הממלכות מי בכם מכל עמו של הקב"ה יהי הקב"ה בעזרו ויעלה לבנות ביתו אשר בירושלם : וכל הנשאר · וכל יהודי הנשאר במקומו שלא לעלות מחמת שאין לו ממון : ינשאוהו · מגוה אני לאנשי מקומו שיעניקוהו וינשאוהו בכסף ובזהב ורכוש ובבהמות למען יוכל לעלות לירושלם עם הנדבה אשר יתנדבו אנשי מקומו לבניין הבית שאף האומות יש בהם אשר היו מתנדבין נדבה לבנין הבית : לבית האלהים אשר בירושלם · מן כה אמר כורש עד כאן הכרזת הכרוז ושליחות אגרת המכתב : ליהודה

אבן עזרא

מסית רוח בן בטוח · קנין שכל מנהו בהיר ·
שוכן בלבב ברי מחשב · מואס תמון שונא יהיר ·
הוא יורני לשכיל סודות · חלקי עזרא סופר מהיר :

ובשנת מלת בשנת דבוקה כמלת אחת כי כל שם מספר ושם דבר שניים רק להורות באיזה זמן ממספר האחדים היה כן יתמך הדבר לאחד מהמספרים כאשר מצאנו בשנת שלש בשנת שבע גם כן המספרי' דבקים בדברים להודיע ולהורות מהם מה הם הדברים כאמרנו שני אנשים שלשת הכפות ארבעת ימים שמונת הבקר ופי' בשנה האחת למלכו על בבל כי מקדם היה מלך פרס ומלת אחת אמרו המדקדקים שהיא חסרה דל"ת אחדת ואותיות העקר שהם דג"ו קט"ף ע"ן חש"ד אינם נגרעים לעולם זולתי הכפולים המדומים מהע"ן והלמ"ד והנכון להיות אחד לזכר ואחת לנקבה שתי לשונות בענין אחד ושנים סריסים וכן אחד עשר ועשתי עשר בענין אחד : לכורש · י"א שהמלה נהפכת מן וכשר הדבר כי כבר כנהו בשמו הנביא ישעיהו על הכשרון שיעשה עם ישראל וזהו שאמר הוא יבנה עירי וגלותי ישלח : לכלות · לעת כלות דבר השם שיצא מפי ירמיהו שיפקדם לפי מלאת למלכות בבל שבעים שנה ויוציאם מעבדות כי כן כתוב בדברי הימים ויהיו לו ולבניו לעבדים עד מלוך מלכות פרס כי בשנת אחת לכורש היו כ"ב לחרבות ירושלם ובעלה העבודה עד רצתה הארץ את שבתותיה ובשנת ב' לדריוש נשלמו ע' שנה לחרבות עיר הקדש כי כן כתוב אשר זעמת זה ע' שנה : העיר · יי' את רוחו לבנות עירו : וגם במכתב · נחתם עם טבעתו : כה · ג' הפסוקים האלה הם דבקים כי הוא היה המכתב : אלהי השמים · ולא אמר אלהי הארץ כי כבר נתנה לבני אדם וכן הוא אומר כל ממלכות הארץ נתן לי יי' : פקד · לשון פקיד וטעמו נתן הפקידות עלי : ביהודה · בארץ יהודה : יהי אלהיו · טעמו שהשם היה עמו ונתן לו יכולת ממון · וי"ו ויעל הוא הנכנס בתחלת ענין וכן ויהי בימי שפוט השופטים ואיננו לצורך : אשר בירושלם · דבק עם בית יי' : וכל הנשאר · שהוא דל ואין ידו משגת ממון לעלות : ינשאוהו · יתנו לו משאות ומתנות או ינשאוהו ירימוהו מענין רם ונשא כי העני בשפל והוא הנכון עם הנדבה שינשאוהו עם הנדבות אחרות שיתנדבו : ויקומו

אבן יחייא

ובשנת אחת לכורש וגו' הנה אחרי מות בלשאצר הבבלי מלך דריוש המדי · ואחריו מלך זה כורש הפרסי · ובשנה האחת למולכו נשלמו הע' שנה שנבא ירמיה בשם ה' שישבו יש' בגלות בבל להרצות הארץ את שבתותי' שהתחילו מיום הגלות יהויקים ולכן העיר ה' את רוח כרש להשיב יש' על אדמתם · והנה לא נשלמה אז הפקידה לגמרי כי צרי יהודה בטלו המלאכה י"ח שנה עד שנת שתים לדריוש הפרסי בן אחשורוש ואסתר שהשגחת ה' למען שגלות צדקיה אשר הגלה י"ח שנה אחרי גלות יהויקים יתמיד גם הוא ע' שנה בגלותו ואז בשנת שתים לדריוש התחילו במלאכה והצליחו וגמרוה · העיר ה' וגו' לאפוקי כי ההטבה הזאת שהטיב כורש לישראל לא יהיה מרצונו המוחלט רק מרוחו ורצונו המוכרח אשר העירו קונו על ככה לרחמו על בני ישראל · ולכן זכר שהיה כרש מלך פרס לאמר כי מה לו פה ישראל שהרים הוא פרס היה מבני יפת ולא מבני שם ומה לו ולהם לגאול את גאולתם לו שהעיר ה' את רוחו · ויעבר וגומר וכל כך היה חוזק ההתעוררות שצוה הדבר תכף בכל מלכותו · בקול ובכרוז ובמכתב למען יזדרזו מהר על הדבר ויוציאוהו אל הים · כה אמר כרש וגו' זה הוא פתשגן הכתב כל ממלכות הארץ הידוע שזו היא ארץ יש' שעיני ה' אלהים בה · נתן לי ה' אלהי השמים שאם לא היה מרצונו להשפיל יש' ולהגלותם מעל אדמתם כדי לאעניםם על חטאתם לא היו יכולים השמים עם כל ממשלתם להמליכני על הארץ ההיא יען כי ה' הוא אלהי השמים וממשלתם ברצונו ויעשה בהם כרצונם : והוא פקד וגומר צוה עלי לבנות לו בית המקדש בירושלם אשר בארץ יהודה שהוא א' מהממלכות מיש' היינו מלך יהודה ומלך אפרים · והיכן צוהו כאשר נמצא כתוב בנבואת ישעיה האומר לכורש רועי וכל חפצי ישלים ולאמר לירושלים תבנה והיכל תוסד · מי בכם וגומר היה מסדר ליש' עמו מה' שמי מהם אשר אלהיו עמו שהעיר את רוחו על ככה שיעלה לירושלם לבנות את בית ה' אלהי יש' שהם עם ה' · והוא האלהים אשר בירושלם שהיא עיר ה' ולכן השמחה במעונו כשיהיה תל השכינה נבית ה' על עם ה' בעיר ה' · ואמנם מי שלא יהיה אלהיו עמו ולא יהיה בו

תורת חסד מושיע חוסים

ובשנת אחת לכורש מלך פרס וגו' והוא פקד עלי ר"ל נתן ענין השררה או ענין האפטרופוסות עלי בשביל דבר זה והוא לבנות לו בית יהודה ולא אמר לי גרמוז אל השר אשר לו למעלה כאשר הוא לכל מלך ומלך מכל אומה ואומה · ואולי הוא מלשון חשבון ור"ל כי הוא ית' מנה ופקד השבעים שנה למלאת לבבל עד שבא כורש וצוה לבנות הבית וכו' וכן היה כי הוא היה הסבה אשר יסדו אז ישראל יסוד בית המקדש · ואולי באומרו והוא פקד עלי וכו' ר"ל כי כמעט על כרחו הוא ענין זה שאמר לו לבנו' לו בית בירושלם כי השמים ושמי השמים לא יכלכלוהו אף כי הבית ההוא · או אולי כיון בזה אל מה שהבית היה נבנה מאליו כמו שדרשו ר"זל כאומרו והבית בהבנותו וכו' וז"א והוא פקד עלי כי לפי האמת הבונים היו המלאכים וכו' · כאומרו ולכל המקומות אשר הוא גר שם רמז למה שהעני והדל אינם גרים תמיד במקום אחד כי הם נעים ונדים ממקום למקום :
ויקומו

וַיָּקוּמוּ רָאשֵׁי הָאָבוֹת לִיהוּדָה וּבִנְיָמִן וְהַכֹּהֲנִים וְהַלְוִיִּם לְכֹל
הֵעִיר הָאֱלֹהִים אֶת־רוּחוֹ לַעֲלוֹת לִבְנוֹת אֶת־בֵּית יְהוָה
אֲשֶׁר בִּירוּשָׁלָםִ׃ וְכָל־סְבִיבֹתֵיהֶם חִזְּקוּ בִידֵיהֶם בִּכְלֵי־
כֶסֶף בַּזָּהָב בָּרְכוּשׁ וּבַבְּהֵמָה וּבַמִּגְדָּנוֹת לְבַד עַל־כָּל־
הִתְנַדֵּב׃ וְהַמֶּלֶךְ כּוֹרֶשׁ הוֹצִיא אֶת־כְּלֵי בֵית־
יְהוָה אֲשֶׁר הוֹצִיא נְבוּכַדְנֶצַּר מִירוּשָׁלַםִ וַיִּתְּנֵם בְּבֵית
אֱלֹהָיו׃ וַיּוֹצִיאֵם כּוֹרֶשׁ מֶלֶךְ פָּרַס עַל־יַד מִתְרְדָת הַגִּזְבָּר
וַיִּסְפְּרֵם לְשֵׁשְׁבַּצַּר הַנָּשִׂיא לִיהוּדָה׃ וְאֵלֶּה מִסְפָּרָם
אֲגַרְטְלֵי זָהָב שְׁלֹשִׁים אֲגַרְטְלֵי־כֶסֶף אָלֶף מַחֲלָפִים תִּשְׁעָה
וְעֶשְׂרִים׃ כְּפוֹרֵי זָהָב שְׁלֹשִׁים כְּפוֹרֵי כֶסֶף מִשְׁנִים אַרְבַּע
מֵאוֹת וַעֲשָׂרָה כֵּלִים אֲחֵרִים אָלֶף׃ כָּל־כֵּלִים לַזָּהָב
וְלַכֶּסֶף חֲמֵשֶׁת אֲלָפִים וְאַרְבַּע מֵאוֹת הַכֹּל הֶעֱלָה שֵׁשְׁבַּצַּר
עִם הֵעָלוֹת הַגּוֹלָה מִבָּבֶל לִירוּשָׁלָםִ׃

ב וְאֵלֶּה בְּנֵי הַמְּדִינָה הָעֹלִים מִשְּׁבִי הַגּוֹלָה
אֲשֶׁר הֶגְלָה נְבוּכַדְנֶצּוֹר מֶלֶךְ־בָּבֶל לְבָבֶל וַיָּשׁוּבוּ לִירוּשָׁלַםִ
וִיהוּדָה אִישׁ לְעִירוֹ׃ אֲשֶׁר־בָּאוּ עִם־זְרֻבָּבֶל יֵשׁוּעַ נְחֶמְיָה
שְׂרָיָה רְעֵלָיָה מָרְדֳּכַי בִּלְשָׁן מִסְפָּר בִּגְוַי רְחוּם בַּעֲנָה מִסְפַּר
אַנְשֵׁי עַם יִשְׂרָאֵל׃ בְּנֵי פַרְעֹשׁ אַלְפַּיִם מֵאָה שִׁבְעִים
וּשְׁנָיִם׃ בְּנֵי שְׁפַטְיָה שְׁלֹשׁ מֵאוֹת שִׁבְעִים וּשְׁנָיִם׃
בְּנֵי אָרַח שְׁבַע מֵאוֹת חֲמִשָּׁה וְשִׁבְעִים׃ בְּנֵי־פַחַת
מוֹאָב לִבְנֵי יֵשׁוּעַ יוֹאָב אַלְפַּיִם שְׁמֹנֶה מֵאוֹת וּשְׁנֵים
עָשָׂר׃ בְּנֵי עֵילָם אֶלֶף מָאתַיִם חֲמִשִּׁים וְאַרְבָּעָה׃

בְּנֵי זַתּוּא תְּשַׁע מֵאוֹת וְאַרְבָּעִים וַחֲמִשָּׁה׃ בְּנֵי זַכָּי
שְׁבַע מֵאוֹת וְשִׁשִּׁים׃ בְּנֵי בָנִי שֵׁשׁ מֵאוֹת אַרְבָּעִים
וּשְׁנָיִם׃ בְּנֵי בֵבָי שֵׁשׁ מֵאוֹת עֶשְׂרִים וּשְׁלֹשָׁה׃
בְּנֵי עַזְגָּד אֶלֶף מָאתַיִם עֶשְׂרִים וּשְׁנָיִם׃ בְּנֵי אֲדֹנִיקָם
שֵׁשׁ מֵאוֹת שִׁשִּׁים וְשִׁשָּׁה׃ בְּנֵי בִגְוָי אַלְפַּיִם
חֲמִשִּׁים וְשִׁשָּׁה׃ בְּנֵי עָדִין אַרְבַּע מֵאוֹת חֲמִשִּׁים
וְאַרְבָּעָה׃ בְּנֵי־אָטֵר לִיחִזְקִיָּה תִּשְׁעִים וּשְׁמֹנָה׃
בְּנֵי בֵצָי שְׁלֹשׁ מֵאוֹת עֶשְׂרִים וּשְׁלֹשָׁה׃ בְּנֵי יוֹרָה
מֵאָה וּשְׁנֵים עָשָׂר׃ בְּנֵי חָשֻׁם מָאתַיִם עֶשְׂרִים
וּשְׁלֹשָׁה׃ בְּנֵי גִבָּר תִּשְׁעִים וַחֲמִשָּׁה׃ בְּנֵי בֵית־
לָחֶם מֵאָה עֶשְׂרִים וּשְׁלֹשָׁה׃ אַנְשֵׁי נְטֹפָה חֲמִשִּׁים
וְשִׁשָּׁה׃ אַנְשֵׁי עֲנָתוֹת מֵאָה עֶשְׂרִים וּשְׁמֹנָה׃ בְּנֵי
עַזְמָוֶת אַרְבָּעִים וּשְׁנָיִם׃ בְּנֵי קִרְיַת עָרִים כְּפִירָה
וּבְאֵרוֹת שְׁבַע מֵאוֹת וְאַרְבָּעִים וּשְׁלֹשָׁה׃ בְּנֵי הָרָמָה
וָגָבַע שֵׁשׁ מֵאוֹת עֶשְׂרִים וְאֶחָד׃ אַנְשֵׁי מִכְמָס מֵאָה עֶשְׂרִים
וּשְׁנָיִם׃ אַנְשֵׁי בֵית־אֵל וְהָעָי מָאתַיִם עֶשְׂרִים וּשְׁלֹשָׁה׃
בְּנֵי נְבוֹ חֲמִשִּׁים וּשְׁנָיִם׃ בְּנֵי מַגְבִּישׁ מֵאָה חֲמִשִּׁים
וְשִׁשָּׁה׃ בְּנֵי עֵילָם אַחֵר אֶלֶף מָאתַיִם חֲמִשִּׁים
וְאַרְבָּעָה׃ בְּנֵי חָרִם שְׁלֹשׁ מֵאוֹת וְעֶשְׂרִים׃ בְּנֵי־
לֹד חָדִיד וְאוֹנוֹ שְׁבַע מֵאוֹת עֶשְׂרִים וַחֲמִשָּׁה׃ בְּנֵי יְרֵחוֹ
שְׁלֹשׁ מֵאוֹת אַרְבָּעִים וַחֲמִשָּׁה׃ בְּנֵי סְנָאָה שְׁלֹשֶׁת
אֲלָפִים וְשֵׁשׁ מֵאוֹת וּשְׁלֹשִׁים׃

הכהנים

מתרדת ב' וסימ' הגזבר · טבאל : אגרטלי ב' ובפסוק ואינון מן א"ב מן ב"ב תרין מלין ותרויהון בחד פסוק וסימ' ארום חרפו ודעו כי אנכי ארום · ארחות בימי שמגר בן ענת בימי יעל ארחות · אגרטלי ואלה מספרם אגרטלי זהב · אדו ואצואה אתם על אדו :

אבן עזרא

ויקומו · ליהודה ובנימן · כי ירושלם בחלק יהודה והבית בחלק בנימן : לכל העיר · אשר מלת חסר : וכל · חזקו : ביד הנכבדים והדלים צאן ובקר : ובבהמה לרכוב : במגדנות · יתכן מן מגדנים : לבד על כל התנדב · פירושו הכסף והזהב ושאר המתנות כתנו לבד על כל אשר התנדבו מנדבות : ויתנם בבית אלהיו · דבק עם כבוכד נצר : הגזבר · ממונה על גנזי המלך וטעמו פקיד : ויספרם · נתנם במספר : לששבצר · הוא זרובבל ונקרא כן בלשון כשדים : אגרטלי · מזרקים ופירושו בירושלמי למה נקר' שמם אגרטלי שאוגרים שם דם הטלה שלא מ"ן הם"פר : אגרטלי · המלה חמישית או הא"לף כוסף ופירושו גביעים · מחלפים · סכינים והוא מענין כליל יחלוף בכי אליף שטעמם כריתה : כפורי · מזרקים לקבל דם הקרבנות : משנים · לכפורי זהב : ועשרה כלים אחרים · שאינם נזכרים בשמם אלף והזכיר פרטיהם שהם בכללם אלפים וארבע מאות ותשעים ותשעה ולפי דעתי כן הוא הפרטים שהם אלפים ותל"ט בכללם הם הכלים הגדולי' ואחרי כן כלל אותם בין גדולים וקטנים שהם חמשת אלפים וארבע מאות וכן כתוב בדברי הימים וכל כלי בית האלהים הגדולים והקטנים ואוצרות בית המלך הכל הביא בבל : העלו הגולה · שם הפעל : בני המדינה · היא מדינת בבל : אשר באו · ישוע · הוא יהושע הכהן הגדול : מרדכי בלשן · הוא מרדכי היהודי רק בלשן יתכן שהוא איש אחר והוא חסר וי"ו כאלם שת אנוש : מספר · השני בפסוק הוא שם חשבון והראשון שם איש : פחת מואב · הוא ראש לישוע וליואב בנים שנולדו לאלה הנזכרים ויתכן להיות ישוע ויואב קדומים לפחת מואב : זכי · כתוב וקרי זכי נקרא בשתי לשונות וכן בני אטר ליחזקיה שנולדו לחזקיה רק אטר הוא הראש או חזקיה הראש ואטר בנו הוא והוא הכהן : אנשי ענתות · כתוב עליהם כה אמר יי' אל אנשי ענתות הבחורים ימותו בחרב בניהם ובנותיהם ימותו ברעב ושארית לא תהיה להם כי אביא רעה אל אנשי ענתות שנת פקדתם אכן מהקבלה ידענו ששבו לאל טרם יום הפקידה ובטלה הגזירה מעליהם ונשארו מהם קכ"ח : קרית ערים · היא יערים וכן הפירוש בני קרית יערים בני כפירה בני בארות כך וכך · בני הרמה בני גבע טעמו כך וכך :

נבו · שם איש וכן מגביש ועילם וחרים ויתכן שהוא נבו ובעל מעון וכן לוד וחדיד ואונו חסר וי"ו וכן הוא וחדיד משלשתם יצאו בני יריחו הוא הידוע : חרים · אחד הוא בני

רשי

ליהודה ובנימן · אותן ראשי האבות אשר לשבטים הללו של יהודה ובנימן : לכל העיר · עם כל אותם שהעיר יי' רוחו לעלות ולבנות הבית עלו לירושלם לבנות הבית : וכל סביבותיהם · וכל האומות שהיו סביבותיהם של ישראל סייעו והחזיקו ידי היהודים בזהב ובכסף ומתנות הללו למען יוכלו לעלות לירושלם : לבד על כל התנדב · כל זאת היו עושים שכיני היהודים לבד מה שהם מתנדבים מעצמם לבנין הבית : ויתנם בבית אלהיו · אשר נתנם נבוכד נצר בבית ע"ז שלו : על יד מתרדת הגזבר · כך שמו של גזבר אשר לכורש וצוהו כורש להוציאם : ויספרם · הגזבר הזה מנה אותם ומסרם לששבצר למען ישאם ויוליכם לירושלם ואמרו רבותינו הוא ששבצר הוא דניאל ולמה נקרא שמו ששבצר שעמד בשש צרות : הנשיא ליהודה · הוא הנשיא אשר לשבט יהודה : מספרם · של כלי בית יי' : אגרטלי · מיני כלים הם : מחלפים · הם סכינים והוא לשון בית החלפות שעל כן שהיו נותנין בה הסכינין היתה נקראת לשכת בית החלפות : כפורי · מזרקים · ונקראו כפורי בלשון קנות כמהן דכפר ידיה בגלימא דחבריה על שם שהמקבל דם במזרק היה מקנח כלולית והדם שנתזו על ידו בשפת המזרק : משנים · שניים כלים אחרים של מין אחר : כל כלים · עתה כולל חשבון המכויין ושאינן מכויין כולן במניין אחד אבל החשובין הוא מונה : העלות · לשון יפעל : ואלה בני המדינה · אלה בני ישראל אשר ממדינת ארץ ישראל העולים עתה מן השבי אשר בגולה לירושלם : וישובו · ועתה חזרו לירושלם : ויהודה · ובני יהודה חזרו כל אחד ואחד לעירו : אשר באו · בני המדינה הללו בתחלה כאשר גלו מארץ ישראל לבבל עם זרובבל וגומר : מספר · הראשון פ"א קמוצה בגדול ושם אדם הוא ומספר השני פ"א פתוחה ודבוק הוא על אנשי עם ישראל הללו ובני אדם גדולים וחשובים היו והאחרים היו תפוסים אחריהם ועל כן מנאום אחריהם לבד : בני פרעש וגומר יש בהם בפרשה שמזכיר שם אביה על שם בני המשפחה ויש מהם שמזכירין על שם מקומם לומר בני מקום פלוני :

הכהנים

תורת חסד מושיע חוסים

ויקומו · ראשי האבות וגו' לכל העיר האל"ים הנה היה ראוי לומר כל העיר ולא לכל והכ"ל בזה כי ר"ל שקמו לעזור לכל מי שהעיר האל"ים את רוחו לעלות לבנות וכו' :

והמלך · כורש הוציא את כלי בית ה' וגו' הכה י"ל דלמה יאמר ב' פעמים ענין ההוצאה באומרו והמלך כורש הוציא וכו' ויוציאם כורש אלא הענין הוא שהורה לנו הכתוב כי מלך התנדבות לבו וטובתו הוא בעצמו הוציאם ולזה לענין מציאות ההוצאה אמר והמלך כורש הוציא וכו' אשר הוציא כ"כ וכו' ולענין הפרטיות באיזה אופן היה ענין ההוצאה אמר ויוציאם כורש מלך פרס על יד מתרדת הגזבר כי המלך כורש היה מוציא אותם מפנימה והיה נתנם על ידיו של מתרדת הגזבר וכפי מה שאר"ז ששבצר הוא דניאל שעמד בשש צרות כ"ל לומר כי כורש מלך פרס רצה בענין זה לפי שדניאל היה הפותר לבלשצר ענין פרסים ואמר לו פרופין וגידופין על אשר היה מבזה את כלי ה' ולכן החשיבם הוא בפני דניאל עד כי הוא בעצמו היה המוציא אותם לתתם בידי מתרדת הגזבר להוליכם לירושלם אשר ביהודה :

ואמר אפי

אבן יחייא

התעוררות על ככה יהיה נשא' בכל א' מהמקומות אשר היה גר שם ואנשי מקו' לאנשי מקומו שלא ירדו בו כפיך אף כי ישא' שם גר ויחיד ונלמוד אף שינשאוהו בתתם לו כסף וזהב שהיא העושר המקריי · ורכוש שהוא מטלטלי אגב קרקעי ובהמה שהוא העושר העצמיי · וזה זולת הנדבה אשר אני רוצה שיתנו לעולם לבית האלהים אשר בירושלם · וכיון בזה כורש להגיאות אהבתו עם ישראל שלא נוה על ככה כדי לגרשם מארצו רק לתועלתם · ולכן יעשה כרצון איש ואיש אם לעלו' ואם להשאר ובכל אופן מהאופני' היה רוצ' שינשאוהו אנשי מקומו · וכאשר קרה בגאולת מצרים כי נתן ה' את חן העם בעיני המצריים וינצלו את מצרים : ויקומו ראשי וגו' סיפר כי קמו ראשי בית אבות הרבה מיהודה ובנימין ומהכהנים ומהלויים לעלות לבנין הבית מאותם אשר העיר ה' את רוחם על ככה כאשר התנה כורש באומרו יהיו אלהיו עמו ויעל · וכל סביבותיהם מהגוי' חזקו בידיהם בזהב וכסף וגו' ובמגדנות שהם מתנות מעניני אכילה · וזה עשו לקיים אמרת המלך לבד וזולת מכל אשר התנדבו הם מעצמם כי גם ה' העיר את רוחם על ככה · והמלך כורש וגו' ספר כי הכלים אשר הוציא נבוכדנצר מירושלם כשכבש אותה ונתנם בבית אלהיו לכבוד לו ולתפארת · אשר הוציאם משם כורש כשכבש אותו ונתנם בבית גנזיו · עתה הוציאם משם על יד מתרדת הגזבר מבית גנזיו ויספרם ויתנם הגזבר ההוא לששבצר הנשיא ליהוד' כדי שיחזירם במקומם לירושלם · כי כאשר היו ביד במספר במכוון ככה רצה להחזירם במספר כדי שיראה כאמונתו בכל עת ובכל שעה שישקלו החשבון ממנו · ואמרו ז"ל כי ששבצר זה דניאל שנמצא בשש צרות · ואלה מספרם וגומר גלה מספרם כלי בית ה' להראות גדולת מתנת כורש בנתינת הכלים האלה · אגרטלי זהב וכסף הם כמו מזרקים שאוגרין בם דמו של טלה מלשון אגרה בקציר והוא שם מורכב אגר דם טלה · מחלפים הם סכינים גדולים לצורך שחיטת הפסח וניתוח · אשר היה נקרא הבית שבמקדש אשר שם היו מצניעים אותם בית החלפות · וכן קוראים הלועז' לסכינים הגדולים חאלי"פי · כפורי זהב הם מזרקים שבמקדש לא היה להם בית קיבול שהיו ריקועי פחים וטסים של זהב ושל כסף כמין כפורת · משנים מכופלים שהיו שנים דבוקים יחד כאשר נוהגים היום לעשות ב' כלי מלא הנקראים פאלי"רי דבוקים יחד ויתפרדו לכל נקשת המפריד · ואלה אשר מנה מספרם בפרטית הם הכלים החשובים וזולת אלה היו כל הכלים הפחותים מכסף וזהב שעלו לסך חמשה אלף וארבע מאות · והכל יחד הן החשובים הנמנין בפרטות והן הפחותים הנמנין בכללות העלה ששבצר כאשר העלה הגולה מבבל לירושלם · ואלה בני המדינה וגו' הנה מאנשי הגולה אשר הגלה מלך בבל לבבל מהם נתישבו במדינה הידועה מבבל למעלתם · ומהם נתישבו בשאר מקומות · וזהו אומרו אלה בני המדינה הידועה מבבל אשר עלו עתה לבנין הבית ושבו לירושלם שהיא ראש מלכות יהודה ולשאר ארצות יהודה איש לעירו · אשר באו החשובים האלה בגולה לבבל יחד עם ראשיהם זרובבל וישוע וגו' ובענה · אשר היו אנשים אלו אשר נקבו בשמות הם אנשי מספר ואצילות מעם ישראל ומספר הראשון פה קמוצה והוא דבוק עם אנשי ישראל · בני פרעש וגו' אנשי ומספר השני פה פתוחה והוא שם אדם · הגולה וגו' · הנה שם היחס הקדום לכל משפחה ומשפחה אם היה או מקום ולכן יזכור אשר התיחסו אל אביהם הראשון בזמן ומעלה ומהם אשר התיחסו אל מקומם :

הכהנים

הכהנים בני ידעיה לבית ישוע תשע מאות שבעים
ושלשה: בני אמר אלף חמשים ושנים: בני פשחור
אלף מאתים ארבעים ושבעה: בני חרם אלף ושבעה
עשר: הלוים בני ישוע וקדמיאל לבני הודויה שבעים
וארבעה: המשררים בני אסף מאה עשרים ושמנה:
בני השערים בני שלום בני אטר בני טלמון בני עקוב בני
חטיטא בני שבי הכל מאה שלשים ותשעה: הנתינים
בני ציחא בני חשופא בני טבעות: בני קרס בני סיעהא
בני פדון: בני לבנה בני חגבה בני עקוב: בני הגב
בני שמלי בני חנן: בני גדל בני גחר בני ראיה: בני
רצין בני נקודא בני גזם: בני עזא בני פסח בני בסי:
בני אסנה בני מעונים בני נפיסים: בני בקבוק בני
חקופא בני חרחור: בני בצלות בני מחידא בני חרשא:
בני ברקוס בני סיסרא בני תמח: בני נציח בני חטיפא:
בני עבדי שלמה בני סטי בני הספרת בני פרודא: בני
יעלה בני דרקון בני גדל: בני שפטיה בני חטיל בני
פכרת הצביים בני אמי: כל הנתינים ובני עבדי שלמה
שלש מאות תשעים ושנים:
ואלה העלים מתל מלח תל חרשא כרוב אדן
אמר ולא יכלו להגיד בית אבתם וזרעם אם מישראל
הם: בני דליה בני טוביה בני נקודא שש מאות חמשים
ושנים: ומבני הכהנים בני חביה בני הקוץ בני ברזלי
אשר לקח מבנות ברזלי הגלעדי אשה ויקרא על שמם:
אלה בקשו כתבם המתיחשים ולא נמצאו ויגאלו מן
הכהנה: ויאמר התרשתא להם אשר לא יאכלו מקדש
הקדשים עד עמד כהן לאורים ולתמים: כל הקהל
כאחד ארבע רבוא אלפים שלש מאות ששים: מלבד
עבדיהם ואמהתיהם אלה שבעת אלפים שלש מאות
שלשים ושבעה ולהם משררים ומשררות מאתים: סוסיהם
שבע מאות שלשים וששה פרדיהם מאתים ארבעים
וחמשה: גמליהם ארבע מאות שלשים וחמשה
חמרים ששת אלפים שבע מאות ועשרים:
ומראשי האבות בבואם לבית יהוה אשר בירושלם התנדבו
לבית האלהים להעמידו על מכונו:
ככחם נתנו לאוצר המלאכה זהב דרכמונים שש רבאות
ואלף וכסף מנים חמשת אלפים וכתנת כהנים
מאה: וישבו הכהנים והלוים ומן העם והמשררים
והשוערים והנתינים בעריהם וכל ישראל בעריהם:

ויגע

איכה פשטתי את כתנתי איככ' אלבשנ' · בארות ועמק השדים בארות בארות חמר · בפקוד כי תשא את ראש בני ישראל בפקוד · בבגד והבגד כי יהיה בו נגע צרעת · בצלצלי הללוהו בצלצלי שמע בצלצלי · ברא ואתה בן אדם שים ברא בראש דרך · בליל משא מואב כי בליל · בהבנותו והבית בהבנותו ואבן שלמ' מסע נבנ' · בכספיא ואצוא' אתם על ארו הראש · גלי קחי ריחים וטחני קמח גלי · גזז ועיפה פילגש כלב גזז :

רשי

הכהנים בני ידעיה · עד עתה מנה בני יהודה ובנימן ומעכשיו הוא מונה והולך הכהנים והלוים כמו שנאמר למעלה ויקומו ראשי האבות ליהודה ובנימן והכהנים והלוים וגומר : המשוררים · הלוים שהיו משוררים וכן השוערים הם הלוים שהיו שוערים בשערי בית המקדש : הנתינים · עכשיו הוא מונה אותם נתיני' שהיו חוטבי עצים ושואבי מים לעדה ומשם היתה יוצאת פרנסתם : בני עבדי שלמה · עבדי' היו לשלמה המלך והללו בנים היו מבני בניהם : ואלה העולים מתל מלח וגו' · ואף זה מעשה הגיע להם ולא יוכלו להגיד וגו' : וזרעם · של אבותם לפי שאבדו יחס שלהם ולא ידעו אם מישראל הם : בני דליה וגו' · גם הם בכלל אלה העולים מתל מלח : אשר לקח · כל אחד מבני ברזילי הגלעדי לקח אשה : ויקרא על שמם · והיה נקרא שמו של ברזילי על שמם לפי שהם לקחו מבנותיו : אלה · כהני' הללו המתיחסי' שהיה להם להתייחס באותו כתב ולא נמצא כתב יחוסן : ויגאלו · שהיו מגואלים ומגועלים שלא יעבודו עוד עם שאר הכהנים בעבור שלא נמצא כתב יחוסן : התרשתא · הוא נחמיה בן חכליה ואמרו רבותינו שנקרא שמו התרשתא שהתירו לו חכמים לשתות יין נסך של גוים על אשר היה משקה למלך : מקדש הקדשים · מנחות ואשמות כשאר כהנים : עד עמוד כהן וגומר · כאדם האומר לחבירו עד ימות המשיח לא יעלה דבר זה ואיני יכול לפתור עד עמוד כהן לאורי' ותומים בבית שני לפי שמצינו בפרק ראשון של יומא שהיה בית שני חסר אורים ותומים : כל הקהל כאחד · כשהיו כולם ביחד עם הכהנים והנתינים והלוים היה בהם חשבון זה ובני ישראל המנויי' למעלה הם של שבט יהודה ובנימן ואותם אשר נחסרו מחשבון זה שלא תמצאם למעלה הם היו משאר השבטים וכן מפורש בסדר עולם כל הקהל כאחד ארבע רבוא וגומר · ובפרטן אינן אלא שלשים אלף י"ג אלף היכן הם אלא שעלו משאר השבטי' : מלבד עבדיה' ואמהותיה' שלא היו בכלל הקהל : ולהם משוררי' ומשוררות מאתי' · לפי שהיו עולים בשמחה מבבל לארץ ישראל היו צריכי' למשוררי' ומשוררות כדי שיהו מטיילות בהם ברוב שמחת' : התנדבו · היו מתנדבין לבנין הבית : ככח' · כפי כחם וממונ' : דרכמוני' · שם מטבע של זהב : וכתנות כהנים · לשרת בהם :

ויגע

אבן עזרא

בני ישוע וקדמיאל · הם נולדו לבני הודויה כי הפועל האמתי הוא האחרון כאשר אמרתי : בני השוערי' · שומרי השערי' הם בני אסף : הנתיני' · הם ראשי גבעון ובנותיה ויהושע נתנם לבית אלהיו על כן נקראו נתיני' אע"פ שנאמר אחרי כן ומן הנתיני' שנתן דוד והשרי' לעבודת הלוי' כי הטע' קיים הנתינה או נקראו מן היום ההוא נתיני' כי מקוד' היו נקראי' גבעוני' : שמלי כתיב ושלמי קרי כי נקרא בשני שמות . מעוני' ונפוסי' · שמות בני אדם : בני הסופרת · יתכן שהוא שם תואר לאשה או פועלת בגלל ה"א הדעת : פוכרת הצביי' · לא ידענו אם זה שם אשה : תל מלח תל חרשא · מקומות שני' : ולא יכלו להגיד בית אבות' וזרע' · הם נקראו אסופי' שנאספו מן השוק כי לא הכירו אב ואם ולא נודע אם מישראל הם : ויקרא על שמם · על שם הבנות שהם מזרע ברזילי קרא את שם עצמו ברזילי : מבנות · הטע' אחת מבנותיו וכן ויקבר בערי הגלעד · אלה · ולא נמצאו · יש אומרי' שהוא דבק עם כתב' כי המלה מחוברת מן האחרי' כדרך תקראנה מלחמה והנכון בעיני שהוא דבק עם המתיחסי' והם בני ידעיה הנזכרי' למעלה ולא נמצאו בכתב יחוס' על כן הוסרו מן הכהונה כי מלת ויגואלו מן הכהונה מלשון לחם מגואל והטע' נמאסו ויש אומרי' כי הא"לף תחת העי"ן : התרשתא · יש אומרי' שנקרא כן בעבור שהותר לו שתיית יין של גוים והטע' התיר שתא ויתכן שהיא שם תפארת וגדולה בלשון כשדי' כענין שר או פחה והוא הנכון : מקדש הקדשי' · הם התרומות : עד עמוד כהן לאורי' ותומי' · האורי' שעשה משה נגנזו ולא נעשו עוד האחרי' תחת' ופירו' עד עמוד כהן הראוי לאורי' ולתומי' : כל · כאחד · כאשר היו הקהל מספר אחד בכלל כך וכך : מלבד · ולהם משוררי' ומשוררות להלל ליי' : ומראשי ממקצת ולא כולם : לבית יי' · הלמ"ד כטע' בעבור : על מכונו · על היסוד שהיה שם בתחילה מכון : ככח' · כנגד הקהל ידבר כי לא נתנו האבות רק שתי רבוא וכסף מני' אלפי' ואחתי' כי כן מפורש במספר השני ואמרו שש רבואות בכלל אחד רצה לומר בין הקהל ובין ראשי האבות ושארית המתנדבין ממלכות כורש : דרכמוני' · דינרי זהב : רבואות · הא"לף תחת הכפל וכן בזאו נהרי' : מנים · משקלי' וחבירו המנה יהיה ותרגו' שבעה שקלי' שבעה מנים : וישבו · והשוערי' · שומרי השערי' להלל השם :

ויגע

אבן יחייא

הכהנים וגומר עתה מודה הכהנים והלויים אשר מהם היו משוררים ומהם שוערים · הנתינים וגו' הם הגבעונים אשר נתנו לחוטבי עצים ושואבי מים · ובני עבדי שלמה המלך אשר היו לו לרוב אחד מעמי הארץ · ואלה העולים מתל וגו' אחרי אשר מנה החשובים בני המדינה · מנה גם כן הפחותים אשר עלו מתל מלח כרוב ארץ אחד שהם שמות מקום ולא יכלו להגיד בית אבותם · ואפי' להגיד אם הם מזרע ישראל · והיו שלשה משפחות בני דליה בני טוביה בני נקודא · וכן נמצאו כת פחותה מבני הכהנים גם כן שלשה משפחות בני חביה בני הקוץ בני ברזלי אשר היה איש אחד שלקח לבניו מבנות ברזלי הגלעדי ולמעלתו התיחסו לשם אב אמם · ולא מצאו כתב יחוסם ולכן נפרשו מן הכהונה ואמר נחמיה בן חכליה להם אשר לא יאכלו מקדש הקדשים עד שיעמוד כהן שיהיו לו אורים ותומים והוא לעתיד לבוא כי בבית שני חסרו אורים ותומים · והנה נחמיה נקרא התרשתא פי' התיר השתיה כי להיותו משרי המשקים מהמלך התירו לו שתית היין נסך · ואומרו שלא יאכלו מקדש הקדשים כפרט לאפוקי החלות ותרומות שמותר להם ככהנים הבעלי מומים · כל הקהל כאחד וגומר היינו הנמנין לעיל מבני יהודה ובנימן ומשבט לוי עם אשר התחברו עמהם משאר השבטים היו ד' ריבוא וגו' מלבד עבדיהם וגו' ולהם משוררים ומשוררות שהעלו עמהם כדי ללמד מהם מלאכת המוסי"קה אשר שכחוה להודות ולהלל לה' אלהיהם · והנה מנה בפרטות הקהל והעבדים והסוסים והגמלים וגו' להורות לכל השומעים כי אין מעצור לה' להושיע בין רב למעט · שמאלה המעט שעלו בתחלה ארץ ישראל בבית שני מעט ומחכמים עם עושר גדול וכבוד נמרץ · כי העיקר מישראל לא עלו ונשארו בספרד ובבבל וכאומר' ז"ל לא עלה עזרא מבבל עד שעשאה כסלת נקייה · והראשי האבות וגומר ולא כל ראשי כי מהם היו עניים ולא יכלו להתנדב · בבואם לבית ה' אשר בירושלם בהיותם בדרך לבוא לבית ה' כל כך היתה ביאתם בשמחה כי התנדבו לבית האלהים נדבות מה כדי להעמיד הבית ההיא מהאלהים על מכונו אשר במדת דינו דנם ללכת בגלות ברעב ובצמא ובחוסר כל · ולכן בראשונה אמר לבית ה' ואחר כך אמר לבית אלהים · ואחרי שהגיעם לירושלם שמחו כל כך כי כמעט נתנו כל אשר בכחם לתת ונשארו עניים עד שהגיע נתינתם לדרכמונים זהב והוא שם מטבע שש רבאות ואלף · וכסף מנים חמשה אלפים וכתנות כהנים מאה · אשר זאת היתה מתנה גדולת הערך לאנשים אשר הגלו מבית תענוגיהם ערומים בחוסר כל כי כל אשר להם שבו ובזזו הבבליים · וישבו וגו' ספר כי הכהנים והלויים מן העם עם המשוררים והשוערים אשר היו מהם · והנתינים שהיו עבדיהם כי נתנם יהושע לחוטבי עצים ושואבי מים לכהנים והלויים עבדי בית ה' כלם חזרו איש לעירו · וכן כל ישראל שבו איש לעירו : כי אן המקום על יושביו וכל אחד מהם היה חביב אליו מקומו מכל שאר המקומות ולכן חזרו אליו :

ויגע

תורת חסד מושיע חוסים

ומראשי האבות וגו' ככחם וגו' יר' עם היות אמת כי אין לאדם לבזבז יותר מחומש על כל זה הם נתנו ככחם לאוצר המלאכה ולא כפי מה שהוא הדין לתת כדי שמהם יראו וכן יעשו שאר העם :

ויאמר

ג ויגע החדש השביעי ובני ישראל בערים ויאספו העם
כאיש אחד אל־ירושלם: ויקם ישוע בן־יוצדק ואחיו
הכהנים וזרבבל בן־שאלתיאל ואחיו ויבנו את־מזבח אלהי
ישראל להעלות עליו עלות ככתוב בתורת משה איש־
האלהים: ויכינו המזבח על־מכונתו כי באימה עליהם
מעמי הארצות ויעל עליו עלות ליהוה עלות לבקר ולערב:
ויעשו את־חג הסכות ככתוב ועלת יום ביום במספר
כמשפט דבר־יום ביומו: ואחרי־כן עלת תמיד ולחדשים
ולכל־מועדי יהוה המקדשים ולכל מתנדב נדבה ליהוה:
מיום אחד לחדש השביעי החלו להעלות עלות ליהוה
והיכל יהוה לא יסד: ויתנו־כסף לחצבים ולחרשים
ומאכל ומשתה ושמן לצדנים ולצרים להביא עצי ארזים מן־
הלבנון אל־ים יפוא כרשיון כורש מלך־פרס עליהם:
ובשנה השנית לבואם אל־בית האלהים לירושלם
בחדש השני החלו זרבבל בן־שאלתיאל וישוע בן־יוצדק
ושאר אחיהם הכהנים והלוים וכל־הבאים מהשבי ירושלם
ויעמידו את־הלוים מבן עשרים שנה ומעלה לנצח על־
מלאכת בית־יהוה: ויעמד ישוע בניו ואחיו קדמיאל
ובניו בני־יהודה כאחד לנצח על־עשה המלאכה
בבית האלהים בני חנדד בניהם ואחיהם הלוים: ויסדו
הבנים את־היכל יהוה ויעמידו הכהנים מלבשים בחצצרות
והלוים בני־אסף במצלתים להלל את־יהוה על־ידי דויד
מלך־ישראל: ויענו בהלל ובהודת ליהוה כי טוב כי־
לעולם חסדו על־ישראל וכל־העם הריעו תרועה גדולה
בהלל ליהוה על הוסד בית־יהוה:
ורבים מהכהנים והלוים וראשי האבות הזקנים אשר ראו
את־הבית הראשון ביסדו זה הבית בעיניהם בכים בקול
גדול ורבים בתרועה בשמחה להרים קול: ואין העם
מכירים קול תרועת השמחה לקול בכי העם כי העם
מריעים תרועה גדולה והקול נשמע עד־למרחוק:
ד וישמעו צרי יהודה ובנימן כי־בני
הגולה בונים היכל ליהוה אלהי ישראל:
ויגשו אל־זרבבל ואל־ראשי האבות ויאמרו להם נבנה
עמכם כי ככם נדרוש לאלהיכם ולא אנחנו זבחים מימי
אסר חדן מלך אשור המעלה אתנו פה: ויאמר להם זרבבל
וישוע ושאר ראשי האבות לישראל לא־לכם ולנו לבנות
בית לאלהינו כי אנחנו יחד נבנה ליהוה אלהי ישראל
כאשר צונו המלך כורש מלך־פרס:

ויהי

גנבת ותלד לו אחות תחפנס את גנבת · תחפנס ותלד לו אחות פנחס · גלילי ושתי דלתות עצי · דודיך מה יפה דודיך אחותי כלה · הארוס הלעיטני נא מן האדם האדם הזה
הערכך וחשב לו הכהן את מכסת הערכך · הגדגדה משם נסעו הגדגדה ומהגדגדה · הגלת ערי נגב סגרו ואין פותח · הלהן תשברנה עד אשר יגדלו · העיט צבוע
נחלתי לי העיט · ההררי שמא ההררי אחיאם · הורינו לך אלהים הורינו · יבאהל יצא לבן באהל יעקב · ובמקנ' ויבואו את מקניהם אל יוסף · וגבר והיה
כאשר ירים משה ידו · והפשת' והשער' נכת' כי השער' · והגישו אדניו אל האלהים והגישו · והאמ' מזה והאמ' מזה בערך בארץ · ולמה ויאמר לה אלקנה אישה

אבן עזרא

ויגע · נקראו כל ימי הלבנה חדש בעבור התחדשה כל ט"ו ימים : כאיש אחד · פירוש אסיפת העם היתה במהרה כאסיפת איש אחד : ויקם זרובבל · נקרא כן בעבור כי ציון שהם זרויין בבבל : בן שאלתיאל · לא אביו היה רק שאלתיאל דודו אחיו על כן נקרא בנו וכן כתוב בדברי הימים ובני יכניה אסיר שאלתיאל בנו ומלכירם ופדיה ובני פדיה זרבבל ושמעי וכן נקראו בני מרב בת שאול בני מיכל כי היא טפחתם : ויכינו · כי באימה · בעבור אימה עליהם הכינו מזבח אל שיעזרם : ויעלו · המעלה אחד והוא יהושע הכהן שהקריב בתחלה הקרבנות ואמר ויעלו כי אחיו עזרוהו : עולות לבקר · פירוש עולות הראויים לבקר ולערב והם שתים : ביומו · הוא דבק עם דבר יום פירוש בימי הראוי לדבר וכן מדי חדש בחדשו דבק עם מדי כי הוא כטעם עת וזמן : ואחרי כן · אחרי חג הסכות עולות עומדות במקום ארבע וכן הוא עולת תמיד לא נפסקה ועולה לחדשים ועולה לכל מועדי יי' : המוקדשים · הנקראים מקודשים מפי בית דין ועולה לכל מתנדב והטעם שלא בטלו הקרבנות אחרי כן מראש חדש שהחלו להעלות עולות : כרשיון · מענין רשות : לנצח · לחזק מענין ויז נצחם הוא מן נצח : ישוע בניו · הלוים ובניו וכן בני חנדד פירושו ובני : ויסדו · מלובשים · בגדי כהונה : במצלתים · מן בצלצלי שמע : על ידי דוד · בעבור המנגן ביד יקרב הנגון יד : הוסד · שם הפועל : ביסדו · דבק עם זה הבית ופי' אשר ראו בעיניהם הבית הראשון בעת יסדו בית שני היו בוכים : ולא אנחנו · קרי בוי"ו וכתוב באל"ף ופי' לא אנחנו זובחים לזולתו : לא לכם ולנו · טעמו שלא ערבו עמנו לבנות בית אלהינו : כי אנחנו יחד · רמז לכל קהל ישראל : ומבלהים

רשי

ויגע · כמו והגיע : החדש השביעי · הוא חדש תשרי ובני ישראל אשר היו בערים מה עשו ויאספו כלם כאחד לירושלם : ויכינו המזבח על מכונותיו כדי להקריב עליו קרבנות שהרי היו יראים מעמי הארצות שלא יקנתרום ושלא ילשינום למלך ובנו המזבח לעלות עליו עולות למען ישמעו ויכינו העמים כדבר אשר עשוהו על פי המלך ועל כן הכינו מלקנתרם לבניין הבית : לבקר ולערב · תמיד של שחר ותמיד של בין הערבים : ועולות יום ביום במספר · קרבנות החג במספרם כמשפט : ואחרי כן · ולאחר הסכות היו מקריבים קרבנות בכל יום לבקר ולערב : ולחדשים · ולראשי חדשים היו מקריבים קרבנות של ראשי חדשים : ולכל מועדי יי' · ולשאר מועדות קרבניהם : ולכל מתנדב · ולכל אותם המתנדבים נדבותיהם היו מקבלים הכהנים אותם להקריבם ומיום אחד בתשרי התחילו להקריב קרבנות ועדין לא נבנה יסוד הבית : לצידונים ולצורים · בני צור וצידון שהיו אומנים לבנות הבית : אל ים יפו · דרך הים היו מביאים אותם : כרשיון · כאשר היה רשות המלך עליהם לבנות הבית כרשיון לשון רשות מגזרת רשה שהרי מן אבה יאמר אביון ומן בנה יאמר בניון ומן חזה חזיון ומן רעה רעיון ומן חבה חביון ומן רשה יאמר רשיון כמו מן ענה ענות ומן שבה שבות ומן ראה ראות ומן זכה זכות כמו ראות ורשיון באין ויו לאין מגזירה אחת לפי שער הדקדוק ולשון אחד הם · ומנחם חברו לשון אחר שפתינו ולא דקדק בגזירתו ואף על פי כן שני פנים הללו קרובים זה לזה במשמעותם : בחדש השני · הוא חדש אייר : מהשבי · כל אותן שבאו מהשביה לירושלם : ויעמדו · העמידו הלוים המשוררים לנצח ולומר שירה לפני הבונים בשעת בניין יסוד הבית · לנצח שני נגינים הללו הם ניגוני שירה כמו למנצח מזמור לדוד : ויעמוד ישוע · עמדו ואמרו ביחד סביב עושי מלאכת יסוד הבית : ויסדו · משקל חזק מן יסוד · כמו ויסבו טירותיהם כן ויסבו מן יסב ויסדו מן יסד · ומשמעותן ויסדו וייסבו במשקל חזק בשתי יודי"ן אחת פעולה ואחת של יסוד ופתרונן היו מייסדים מייסבים : והבונים מייסדים את יסוד היכל יי' · בשעה שהיו מנגנים בשירתם והעמידו הכהנים מלובשים בגדי כבוד וחצוצרות בידיהם לתקוע בהם : והלוים בני אסף היו משוררים : במצלתים · כמו בצלצלי שמע כלי שיר הם : על ידי דוד שהיו מנגנים ומשוררים שירות של דוד מלך ישראל : ויענו · לשון עניית זמר כמו ותען להם מרים : בהלל ובהודות · ובהודיות : כי טוב · להודות ליי' : וכל העם · שאר עם ישראל : על הוסד · כל השמחות הללו היו עושים על בניין היסוד אשר הוסד בבית יי' : ביסדו · ביסוד שלו מן שם דבר של יוסד ומן יסד יאמר ביסדו · כמו מן חדש בחדשו מן קדש בקדשו : זה הבית · כשהיו רואין בניין בית זה והיו בוכין מתוך שהיו זוכרים אותו בניין גדול של בית ראשון : ורבים · אשר לא ראו בניין בית ראשון היו שמחים ומריעים בשמחה בקול גדול מרוב שמחתן שיצאו מגלותן : ואין העם מכירים · אותן השומעין לא היו מכירים קול תרועת השמחה מפני קול בכי העם שהרי העם השמחים היו מריעים תרועה גדולה וקול הבכי נשמע יותר ויותר עד למרחוק : צרי יהודה ובנימן · הם האומות אשר הושיב סנחריב בארץ ישראל כמו שנאמר ויבא מלך אשור מבבל ומכות ומעוה ומחמת וספרוים ויושב אותם בערי שומרון תחת בני ישראל : ויאמר נבנה עמכם · היו אומרים כך למען תתבטל מלאכת הבית על ידיהם שלא לבנות עוד : מימי אסרחדון מלך אשור · בנו של סנחריב שלאחר שסנחריב הושיבם שם הרגוהו אדרמלך ושראצר בניו וימלוך אסרחדון בנו תחתיו שנאמר ויהי הוא משתחוה בית נסרוך אלהיו ואדרמלך ושראצר בניו הכוהו בחרב וגומר וימלוך אסרחדון בנו תחתיו : כי אנחנו · אלא אנחנו לבדינו נבנה כי זה משמש במקום אלא : עם

תורת חסד   מושיע חוסים

ויאמר להם זרובבל וגו' כי אנחנו יחד יר' כי אנחנו לבדנו כלנו כאיש אחד נבנה לה' אלהי ישראל ואתם כל אחד מכם עבד לאלוהו באופן שאפי' האחד מכם אינכו עובד לה' לבדו כי אם בשתוף אליהו · ואמרו להם עוד כאשר צונו המלך כורש מלך פרס והותירו מלת המלך לומר הנה הבננו מכם שאתם רוצים לומר לנו ברמז שכונתכם היא למרוד על המלך חלילה לנו מעשות זאת כי מעשינו הם כאשר צונו המלך המולך עלינו גם בהיותו מלך פרס · או רוצי רצו לומר לו כי כבר הלך לו מלך בבל אשר הגלם לישראל משם ומלך כורש הוא מלך פרס והושיבם שמה : והקרא

אבן יחייא

ויגע וגו' וכאשר הגיע החדש השביעי מתשרי שבו חג הסוכות הנעלה שבחגים · אף כי כל ישראל היו בעריהם נחים ושקטים מטורח הדרך עם כל זה לאהבת' המצוה נאספו כלם כאיש אחד בלב שלם ונפש חפיצה אל ירושלם · ויקם וגומר ואז קמו בקרב אחיהם ונתעוררו יהושע בן יהוצדק הכהן ואחיו הכהנים · וזרובבל בן שאלתיאל מזרע המלוכה ראש לבני ישראל' ויבנו את מזבח אלהי ישראל להעלות עליו עולות כמצות משה איש האלהים · את הכבש האחד תעשה בבקר ואת הכבש השני תעשה בין הערבים · ויכינו וגומר וה' עזרם כי הכינו המזבח על מכונותיו אף כי עשאוהו באימה גדולה מעמי הארץ אשר סביבותיה' אשר בשכבר היו משוטנים להם ולכן היו מבקשים שפלות ישראל ולא עלויים · ויעלו עליו עולות לה' מקרבן נדר ונדבה ועולות התמידין מכל יום מהבקר והערב · ויעשו את חג הסוכות וגו' רמז לעשיית הסוכות וקדוש היום הראשון והאחרון · ועשו עולות יום ביום מימי הסוכות כפי המספר שהולכין ואף זעטין במספרים פרי החג · ואף כי היה זמן רב אשר לא הקריב קרבנות מה שלכן היה לחוש פן שכחו משפט דבר עשייתן · לכן העיד הכתוב כי עשו כל דבר כהוגן וכמשפט דבר יום ביומו · הן מקרבנות החג והן אח"כ משאר הקרבנות מהתמידין ומקרבנות הראשי חדשים · והמועדים המקודשים · וקרבנות נדבה · מיום אחד וגו' והנה מיום הראשון מתשרי והוא ר"ה החלו להעלות עולות לה' אף שהיכל ה' לא יוסד עדין · והמזבח היה במקומו הראשון תחת אהל · ויתנו וגו' ואז בני ישראל נתנו כסף לחוצבים האבנים מההר ולחרשים המתקנים אותם · ונתנו מאכל ומשתה ושמן לאנשי צור וצידון שהיו בעלי מלאכת העץ כדי להביא עצי ארזים מן הלבנון אל ים יפו כרשותו אשר היה להם מן המלך על ככה · ואולי כי בצור וצידון היה רעב ולכן בקשו אוכל לנפשם בשכרם ולא מחיר כסף · ובשנה השנית וגו' ספר כי בחדש אייר משנה הב' לבואם לירושלם החלו זרובבל שהיה ראש לישראל ויהושע הכהן הגדול שהיה ראש לכהנים ולהלוים · עם שאר אחיהם מהכהנים והישראלים שהיו תחתיהם והעמידו הלויים מבן עשרים שנה ומעלה לנצח ולשורר בעת העשות מלאכת בית ה' כמנהג המלכים הבונים ארמונות לאות שבפאת כטעם בארץ אין בשתיה אשר היסוד בה הם מנצחים ומנגנים לעשות סימן טוב לבנינם ההוא · ויעמוד ישוע וגומר ואחר כך עמד גם כן ישוע הכהן המוכר ובניו ואחיו הכהנים · ועמד קדמיאל ובניו מבני יהודה ומשבטו כלם כאחד על עושה המלאכה בבית האלהים יחד עם בני חנדד ובניהם ואחיהם הלויים כי רצו להיות יחד במלאכה הזאת ובשמחה הולדת הכהנים ולויים וישראלים · ויסדו וגומר ואחר אשר יסדו הבונים את היכל ה' כאמנם כל הכתות הנזכרות מלבנא עוד · והעמידו הכהנים מלובשים בבגדי חמודות בחצוצרות · והלויים בני אסף במצלתים והם בצלצלי שמע ובצלצלי תרועה · להלל את ה' על ידי תהלות דוד מלך ישראל · ויענו וגומר והיו מזמרים מן ותען להם מרים בפה בהלל בכלי · ובהודות בפה לה' כי הוא טוב ומטיב לכל הראיה

ויהי עם הארץ מרפים ידי עם יהודה ומבלהים אותם
לבנות: וסכרים עליהם יועצים להפר עצתם כל ימי כורש
מלך פרס ועד מלכות דריוש מלך פרס: ובמלכות
אחשורוש בתחלת מלכותו כתבו שטנה על ישבי
יהודה וירושלם:
ובימי ארתחששתא כתב
בשלם מתרדת טבאל ושאר כנותו על ארתחששתא מלך
פרס וכתב הנשתון כתוב ארמית ומתרגם ארמית:
רחום בעל טעם ושמשי ספרא
כתבו אגרה חדה על ירושלם לארתחששתא מלכא כנמא:
אדין רחום בעל טעם ושמשי ספרא ושאר כנותהון דיניא
ואפרסתכיא טרפליא אפרסיא ארכוי בבליא שושנכיא

דהוא עלמיא: ושאר אמיא די הגלי אסנפר רבא ויקירא
והותב המו בקריה די שמרין ושאר עבר נהרה וכענת:
דנה פרשגן אגרתא די שלחו עלוהי
על ארתחששתא מלכא עבדיך אנש עבר נהרה וכענת:
ידיע להוא למלכא די יהודיא די סליקו מן לותך עלינא
אתו לירושלם קריתא מרדתא ובאישתא בנין ושורי
אשכללו ואשיא יחיטו:
כען ידיע להוא למלכא די הן קריתא דך תתבנא
ושוריא ישתכללון מנדה בלו והלך לא ינתנון ואפתם
מלכים תהנזק: כען כל קבל די מלח היכלא מלחנא
וערות מלכא לא אריך לנא למחזא על דנה שלחנא
והודענא למלכא:

די

הנה והראש אחד יפנה דרך והראש · ולשלום ויבא אוריהו אליו ולשלום · ומזקני כה אמר יי' הלוך וקנית לך בקבוק · ולמד ויפנו אליו עורף ולא פנים · וילמדו ביהודה וילמדו בעם · נבערו ויצאו יושבי ערי ישראל · ותורות ויען חזקיהו ויאמר · ומאחזת הלוים ומאחזת · ובנביא העלה יי' את ישראל ממצרים · וללא וימים רבים לישראל · ותורות ויען יחזקיה ויאמר · ויחזק מלך הנגב ומן שריו · ולאלוה · מעוזים על כנו יכבד · ושכר רב מהולל כל · ומקרה כי מקרה הבהמה · ובחשך כי בהבל בא ובחשך ילך · וברהיב ויצאו העם ויביאו דעזרא · ומביאי' בימים ההם ראיתי ביהודה · ושמתן אהלה הגדולה · ויטמינו ויביאו המצורעים האלה בקצה המחנה · ואצבעות ותהי עיד מלחמה בגת · ותפוציגה מבלי רעה ותהיינה · וגלות החל הזה לבני ישראל אשר כנענים · זמרו למלכנו זמרו · וזחת ובני שימון אמנון · חיי ואעבור עליך וארא מתבוססת ושארהון במסר' רבתא בס"ד · בתחלת ו' וסימ' והם הומתו בימי קציר תחלת כתיב · ויהי בתחלת שבתם שם · בתחלת עלות הלקש · באו בית לחם בתחלת קציר שערים · בתחילת התחנוניך יצא · ובמלכות אחשורוש בתחלת · סימן ריש סיפרא עד ואתר הדברים ארתחששתא שי"ן ומן ואחר עד סופא דסיפרא ארתחשסתא סמ"ך · ושוריא חד מן ג' מלין קדמות' נסיב מן תנית' וסימ' הייתה מוציא גם אתמול גם שלשום היית המוציא קרי · ידעתה שחר המימיך צוית בקר ידעת השחר קרי · ומתחתה לשכות האלה ומתחת הלשכות קרי · וחילופי' ב' מלין תנינא נסבא מן קדמיתא וסימ' ושורי אשכלילו ואושיא יחיטו ושוריא שכלילו קרי · שם הפלשתים וילך דוד ויקח את עצמות · שמה פלשתים קרי · ושוריא ג' וסימ' ושוריא שכלילו · ושוריא ישתכללון מנדה בלו · ושוריה ישתכללון לקבל דגא · קדמ' א' דחיקה תנינא בתיב א' : תלית' כתיב ה' :

רשי

עם הארץ · הם צרי יהודה ובנימן : מרפים · לבטלם ממלאכתם : לבנות · כמו מלבנות · וכן עד כי חדל לספור : וסוכרים · כתיב בס"מך ופתרונו כאלו כתוב בש"ין שהיו שוכרים יועצים כדי לבטל המלאכה · כל ימי מלכות כורש ומלכות אחשורוש אשר מלך אחרי כורש עד שנת שתים לדריוש שמלך אחר אחשורוש היתה המלאכה בטלה : ובמלכות אחשורוש · שמלך אחר כורש הוא אחשורוש שלקח אסתר · כתבו שטנה · שלא לבנות בית המקדש : על יושבי יהודה וירושלם · להלשינם ולקטרג שלא יבנו הבית : ובימי ארתחששתא · הוא כורש מלך פרס מניין אותיות של כורש עולות למנין אותיות דריוש וכן שנינו במסכת ראש השנה הוא כורש הוא דריוש הוא ארתחששתא כורש על שם שמלך כשר היה ארתחששתא על שם המלכות ובסדר עולם מצאתי דריוש הוא ארתחששתא וכל המלכות כולה נקראת ארתחששתא וכו' : כתב בשלם · כתב מכתבו בדברים של שלום : מתרדת טבאל · שם אדם הוא מצרי יהודה ובנימן : ושאר כנותיו · חברותיו וסיעותיו : על ארתחששתא · אל ארתחששתא : וכתב הנשתון · וכתב האגרת כתוב ארמית באותיות ארמית : ומתורגם ארמית · המכתב היה מפורש בלשון ארמית : רחום בעל טעם · רחום היה מזכיר ובעל דברים לסדר המכתב : ושמשי ספרא · ושמשי היה סופר הוא שמשי בנו של המן · וכן דרך המקרא להזכיר סופר ומזכיר שניהם ביחד לפי שהם זקוקים זה לזה האחד מסדר ומזכיר והסופר כותב שנאמר אליחרף ואחיה בני שישא סופרים יהושפט בן אחילוד המזכיר ובמקום אחר נאמר ויבא אליקים בן חלקיהו וגו' ושבנא הסופר ויואח בן אסף המזכיר : כתבו אגרא · הללו שניהם רחום ושמשי כתבו האגרת כאשר לוה אליהם מתרדת וטבאל וכולם היו מיושבים בערי שומרון : על ירושלם · על אודות בניין בית המקדש אשר בירושל' : כנימא · כאשר נאמר · והוא דוגמת לשון תלמוד כדבעינן למימר קמן : אדין · אז : רחום · שם אדם : בעל טעם · מזכיר ובעל דברים : ושאר כנותהון · ושאר סיעותיהם : דיניא ואפרסתכיא וגו' · הללו כולן שמות של אומות שהושיב סנחריב בערי שמרון : אפרסיא · הם פרסיים אשר הושיב סנחריב בערי שומרון : ארכויא · הם בני ארך שנאמר וארך ואכד וכלנה : בבליא · הם בני בבל : שושנכיא · בני שושן הבירה : עלמיא בני עילם מכל האומות הללו הושיב סנחריב בארץ ישראל וכולן היו מסייעין מסי' ומסכימים בשליחות המכתב הזה : ושאר אומיא · ושאר האומות אשר הגלה סנחריב כולם הסכימו : אסנפר · סנחריב : רבא ויקירא · שהיה מלך גדול ומכובד שנ' כה אמר המלך הגדול מלך אשור : והותב המו · והושיב אותם : בקריה די שמרין בערים אשר סביבות שמרון : ושאר עבר נהרא · ושאר האומות אשר בעבר הנהר · לפי שהנהר נהר פרת מפסיק בין ארץ ישראל לבבל נמצאו אותן אומות שבכלל ארץ ישראל הם בעבר הנהר לאותן העומדים בבבל : וכענת · שם מקום ואנשי כענת כולם היו מסכימים בשליחות המכתב הזה : דנה פרשגן אגרתא · זהו פתרון האגרת פרשגן · כמו פתשגן הכתב : די שלחו עלוהי · אשר שלחו אליו : על ארתחששתא · אל ארתחששתא · עבדיך אנש עבר נהרא וכענת · עבדיך הם אנשי עבר הנהר ואנשי כענת כל האומות המנויות כאן נכללות בכלל זה שכולן היו לצד ארץ ישראל שהוא עבר הנהר לאותם היושבים בבל וזהו תחלת המכתב עבדיך אנש עבר נהרא וגו' עד לא אתי לך : ידיע להוי למלכא · דבר ידוע יהיה למלך · דיהודיא · אשר היהודים שעלו מאתך אלינו באו לירושלם : קריתא מרדתא ובישתא בנין · עיר מורדת ורעה הם בונים : ושוריא שכלילו · והחומות יסדו : ואושיא · הכתלים : יחיטו · לשון פתיל כמו אם מחוט שהם תופרים ומחברים הכתלים זה עם זה : כען ידיע · עתה ידוע יהיה למלך : די הן קריתא דך תתבנא · אשר אם העיר הזאת תבנה · דך זאת ושוריא ישתכללון · והחומות יהיו מיוסדות : מנדה בלו והלך · מיני מסים הם וכסף גלגלת : לא ינתנון · לא יתנו עוד מס : ואפתום מלכין תהנזיק · ומס המלכים תזיק שלא יתנו עוד מס למלכים : כען כל קבל די מלח היכלא מלחנא · עתה כל כנגד דבר זה אשר חורבן היכל אנו רוצים להחריב · די מלח לשון חרבן ושממון כמו ארץ מלחה ולא תשב · מלחנא אנו רוצים לפתור ולהחריב : וערות מלכא · ובזיון המלך לא אריך · אינו הגון לנו לראות : אריך הגון כמו אריך או לא אריך במסכת סוטה : על דנא · על זאת שלחנו והודענו למלך :

די

אבן עזרא

ומבלהים · כתי' מן בלהות אתך ומבהלים קרי לנטות אחרי רבים בשורש בהלכי בלא מעט הם רק הענין אחד : וסוכרים · הס"מך תחת שי"ן : ובמלכות אחשורוש · הוא המכונה ארתחששתא בלשון פרסי : כתבו שטנה · מן שטן והטע' לשטון אותם : כתב בשלם · כמו בשלום : על ארתחששתא · כמו אל : כנותיו · חביריו אודעיו : וכתב הנשתון · כורות האותיות תקראנה בלשוננו והעד אל היהודים ככתבם או כתב זה הספר הנשתון השוה בכתיבה ובלשון ארמית ויש אומרים שהטעם אותם והוא הנכון : בעל טעם · מן טעמו וראו · והנה רחום בעל טעם עליה : כנמא · כאשר נאמר וזה מאמר הסופר ומסדרים הספר וטעמו כאשר נאמר כן היתה האגרת ששלחו הנזכרים או כנמא כטעם עתה : דיניא ואפרסתכיא טרפליא · שם אומות ידועים אצלם ויתכן להיות ארכויא מן וארך ואכד וכלנה · שושנכיא מן שושן · ועלמיא מן עילם : וכענת יש או' שהוא שם אומה ויתכן שהמלה מן עת אך הראשון הוא הקרוב : פרשגן · כטעם פתשגן הכתוב שתי לשונות זה אומר בכה וזה אומר בכה ופי' המלה פשר וביאור : ואושיא · יסודות ותרגום ונהרסו יסודותיה ויתגלון אושיה וכן כפלו אשיותיה : יחיטו · מן חוט השני ופירושו ישימו חוט על היסודות לבנות כטעם קו המדה או הוא מענין תרגום ויתפרו עלה תאנה ומטיטו ויחיטה כטע' קשר וחבור והפי' הראשון הוא הקרוב : כען · דך · כתרגום הלזה דכי : מנדה בלו והלך שמות למס המלך ופירושם כדרך סברתי מנדה מן הרכוש ובלו מס המדינות והלך מכס ההולכים דרך המלך : ואפתום מלכין תהנזק · אוצרות המלך ותועלותם : כען · מלח היכלא · מענין כעשן נמלחו ארץ מלחה לא תשב וטעם הארץ ענין בטול ומניעות דבר : וערות מלכא · כמו את ערות הארץ והטעם גנות : אריך · תרגום וייחל עוד ואוריך עוד ופי' הפסוק כן הוא ביטול היכל בטלנו וערות המלך וגנותו לא נוכל לראות והסתדור :

אבן יחייא

ואשר הלוים כי לעולם כרחה חסדו על ישראל · וכל העם היו משיבים לעניה ההיא בתרועה גדולה בהלל לה' בכלי על שהוסד ביתו בהשגחתו ובכחו הגדולה · כי לא בכחם היתה זאת כי משועבדים היו לכורש · ורבים ונומר שרבים מהכהנים והלוים ולראשי האבות מהישראלים הזקנים אשר ראו את הבית הראשון בכבודו הגדול · ביסדו המיסד לזה הבית בעיניהם היו בוכים בקול גדול לראותם שההתחלה שהיה כמעט לטוב הבית לאיתנו הראשון מפני גלותם ושעבודם · ורבים מאותם הבחורים אשר נולדו בבבל ולא ראו כבוד הבית הראשון היו מריעים בשמחה ובהרמת קול לזכותם לראות מה שלא ראו עוד · עד שהשומעים לא היו יכולים להבחין בין קול הבכי לקול השמחה להיות התרועה גדולה עד שהקול נשמע למרחוק · וישמעו צרי וגו' צרי יהודה הם הכותיים שהביא מלך אשור מכותה ועוה ומחמת וספרוים ויושב בערי שומרון · אשר מפני פחד האריות ההורגים אותם · שלחו בעד כהנים שילמדום תורת אלהי הארץ ואת ה' היו יראים ואת אלהיהם היו עובדים · ובשמעם בנין הבית קראו מהדבר ובערמה דברו אל זרובבל לאמר נבנה עמכם כי ככם נדרוש לאלהיכם ולא אנחנו זובחים ולא כתיב כי לכם לא נכון עם פיהם · והיו מבקשים להשתתף עמם בבנין כדי לשים קטטה ביניהם למען לא יצא מחשבתם אל הים · וזרובבל בהכירו רוע לבם השיבם כי לא היו רוצים לבנות עמהם רק השיחד בני ישראל היו רוצים לבנותו כאשר צוה מלך פרס כי לא עשו הדבר בלתי ברשות המלך רק בגלותו הרותחת : ויהי עם הארץ ונומר אלו הכותיים היו מרפים ידי עם יהודה ומבהלים אותם לבנות בהפחידם כי אם יבנו המה יהרסו ובזמן קרוב יעלו עליהם למלחמה ויהרגום · ועם כל זה לא נמנעו מהבנין לבושת' בקונם · ובראותם הכותיים כן שכרו יועצים משרי המלך הפרתמים ויועליו להפר עצתם מהיהודים מבנין הבית וזה כל ימי כורש ואחשורוש ועד מלכות דריוש בן אסתר · ובמלכות אחשורוש וגו' כי בקצת מהזמן שמלך אחשורוש ותכף מן היום שהומלך כתבו צרי יהודה שטנה ודברי שנאה ולשון הרע על היהודים יושבי יהודה וירושלים הבונים הבית · וזה לסבת ושתי הרשעה המלכ' שלא היתה רוצה שיתקיים שהחריב זקנה נבוכדנאצר הרשע תבנה כדי שלא ימחק השם הטוב מהנכנסון ההוא מבית אביה · לאפוקי בקצת מהזמן ממלכו' אחשורוש האחרון כשלקח את אסתר לאשה שלא נמנעו מי שכתב שטנה עוד לפחדם ממרדכי ואסת' ומה שלא השלימו אז הבנין היה לראותם כי לא שלמו עדין הע' שנה וכי שנו בנין ולכן לא עלה יפה מלאכת בנינם · ובימי ונומר וכן בתחלת ימי מלכות ארתחששתא שהיא כורש והוא דריוש בן אסתר כי ג' שמות היו לו · כתב אגרת של שלום מתרדת טבאל שם שר מצרי יהודה ושאר כנותיו סיעתו ואחוזת מרעהו אל ארתחששתא מלך פרס · וכתב הנשתון · וזה הכתב היה תשובה משאר הכתבים שהיו שולחים למלך שהיו ככתבם ובלשונם · וזה היה כתוב כתיבה ארמית ומתורגם בלשון ארמי כי בקשו אנשים יודעים הלשון והכתב לכותבו למען תובן האגרת בתאר המלך בפתע בלי מליצים ומגעיים · רחום וגו' ורחום היה בעל טעם והמזכיר ומסדר הכתב הלז ממתרדת · ושמשי בן המן היה הסופר אשר כתב האגרת הזאת כשיטת כאשר נאמר : אדין ונומר הנה רחום המזכיר ושמשי הסופר ושאר סיעתם מט' אומות גדולות שספר : ושאר האומות קטנות אשר הגלה סנחריב הגדול והנכבד והושיבם בערי שומרון · ושאר

האומות

רד"ק

כתב בשלם כלו' כתב דברי שלום : מתרדת שם איש מצרי יהודה ובנימין והוא שלח האגר' הזאת אל אחשורוש : ושאר כנותיו סיעתו ובני חבורתו וכן ושאר כנותהון ובדברי ר"זל מי דמי ש"ב' וע"ג בנטההון פי' בדיניהם ובכל המתחבר אליהם : וכתב הנשתון כתב המפורש : כתוב ארמית ומתורגם ארמית כתוב בכתיבת ארמית ומפורש בלשון ארמית : רחום בעל טעם בעל הדברים ותוכן לשון האגרת כי מתרדת טבאל שלח האגרת ורחום היה המזכיר והוא המתקן לשון האגרת ושמשי היה סופר : והכרם הכיא וגו' שמות האומות שהיו בערי שומרון : אסנפר הוא סנחריב : רבא ויקירא גדול ונכבד : וכענת שם מקום בערי שומרון וכולם הסכימו על שליחות האגרת הזא' וכן נקרא המקום הזה וכעת בלא נון והכל א' : ויש לפרש וכענת מן עת שהוא זמן וכן היה מנהגם לכתוב זאת המלה בראשי הדברים באגרות כלו' בזמן הזה נכתבה זאת האגר' : מרדתא ובאשתא מורדת ורעה : ושוריא שכלילו והחומות יסדו : ואשיא יחיטו והיסודות קשרו זו בזו יחיטו לשון חוט כמו שתופרין בגד עם בגד בחוט : קריתא דך עיר הזאת : מנדה בלו והלך מנדה זו מכת המלך בלו זו כסף גלגלת' והלך זה ארנונא והיא תשורה שנותנין למלך כשעובר עליהם : ואפתו' מלכים תהנזיק וחוזק המלכים תזיק : די מלח היכלא מלחנא לשון ארץ מלחה לא תשב כלו' השבתנו בנין ההיכל הזה שיהיה בארץ מלחה : וערות מלכא לא אריך לנא למחזא ובזיון המלך לא יפה לנו לראות ובדר"ז"ל מאה פלפלין במאה ועשרים והאריך כלו' טוב ויפה ויש דין בו משום רבית וכן אמרו מקשקשין בכרמי' והכינן זיתא אריך או לא אריך כלו' כשר הדבר או לא מפני שנאבדו הזתים בשביעית :
והסתדור

דִּי יְבַקַּר בִּסְפַר דָּכְרָנַיָּא דִּי אֲבָהָתָךְ וּתְהַשְׁכַּח בִּסְפַר דָּכְרָנַיָּא
וְתִנְדַּע דִּי קִרְיְתָא דָךְ קִרְיָא מָרָדָא וּמְהַנְזְקַת מַלְכִין וּמְדִנָן
וְאֶשְׁתַּדּוּר עָבְדִין בְּגַוַּהּ מִן־יוֹמָת עָלְמָא עַל־דְּנָה קִרְיְתָא דָךְ
הָחָרְבַת: מְהוֹדְעִין אֲנַחְנָה לְמַלְכָּא דִּי הֵן קִרְיְתָא דָךְ
תִּתְבְּנֵא וְשׁוּרַיָּה יִשְׁתַּכְלְלוּן לָקֳבֵל דְּנָה חֲלָק בַּעֲבַר נַהֲרָא לָא
אִיתַי לָךְ: פִּתְגָמָא שְׁלַח מַלְכָּא
עַל־רְחוּם בְּעֵל־טְעֵם וְשִׁמְשַׁי סָפְרָא וּשְׁאָר כְּנָוָתְהוֹן דִּי יָתְבִין
בְּשָׁמְרָיִן וּשְׁאָר עֲבַר־נַהֲרָה שְׁלָם וּכְעֶת:
נִשְׁתְּוָנָא דִּי שְׁלַחְתּוּן עֲלֶינָא
מְפָרַשׁ קֱרִי קָדָמָי: וּמִנִּי שִׂים טְעֵם וּבַקַּרוּ וְהַשְׁכַּחוּ דִּי
קִרְיְתָא דָךְ מִן־יוֹמָת עָלְמָא עַל־מַלְכִין מִתְנַשְּׂאָה וּמְרַד
וְאֶשְׁתַּדּוּר מִתְעֲבֶד־בַּהּ: וּמַלְכִין תַּקִּיפִין הֲווֹ עַל־יְרוּשְׁלֶם
וְשַׁלִּיטִין בְּכֹל עֲבַר נַהֲרָה וּמִדָּה בְלוֹ וַהֲלָךְ מִתְיְהֵב לְהוֹן:
כְּעַן שִׂימוּ טְעֵם לְבַטָּלָא גֻּבְרַיָּא אִלֵּךְ וְקִרְיְתָא דָךְ לָא תִתְבְּנֵא
עַד־מִנִּי טַעְמָא יִתְּשָׂם: וּזְהִירִין הֱווֹ שָׁלוּ לְמֶעְבַּד עַל־דְּנָה
לְמָה יִשְׂגֵּא חֲבָלָא לְהַנְזָקַת מַלְכִין:
אֱדַיִן מִן־דִּי פַּרְשֶׁגֶן נִשְׁתְּוָנָא דִּי אַרְתַּחְשַׁשְׂתְּא
מַלְכָּא קֱרִי קֳדָם־רְחוּם וְשִׁמְשַׁי סָפְרָא וּכְנָוָתְהוֹן אֲזַלוּ
בִבְהִילוּ לִירוּשְׁלֶם עַל־יְהוּדָיֵא וּבַטִּלוּ הִמּוֹ בְּאֶדְרָע
וְחָיִל: בֵּאדַיִן בְּטֵלַת עֲבִידַת בֵּית־אֱלָהָא
דִּי בִּירוּשְׁלֶם וַהֲוָת בָּטְלָא עַד שְׁנַת תַּרְתֵּין לְמַלְכוּת
דָּרְיָוֶשׁ מֶלֶךְ־פָּרָס:
ה וְהִתְנַבִּי חַגַּי נְבִיָּאה וּזְכַרְיָה בַר־עִדּוֹא נְבִיַּיָּא עַל־
יְהוּדָיֵא דִּי בִיהוּד וּבִירוּשְׁלֶם בְּשֻׁם אֱלָהּ יִשְׂרָאֵל עֲלֵיהוֹן:
בֵּאדַיִן קָמוּ זְרֻבָּבֶל בַּר־שְׁאַלְתִּיאֵל וְיֵשׁוּעַ בַּר־
יוֹצָדָק וְשָׁרִיו לְמִבְנֵא בֵּית אֱלָהָא דִּי בִירוּשְׁלֶם וְעִמְּהוֹן
נְבִיַּיָּא דִי־אֱלָהָא מְסָעֲדִין לְהוֹן: בֵּהּ־זִמְנָא אֲתָה
עֲלֵיהוֹן תַּתְּנַי פַּחַת עֲבַר־נַהֲרָה וּשְׁתַר בּוֹזְנַי וּכְנָוָתְהוֹן וְכֵן
אָמְרִין לְהֹם מַן־שָׂם לְכֹם טְעֵם בַּיְתָא דְנָה לִבְּנֵא וְאֻשַּׁרְנָא
דְנָה לְשַׁכְלָלָה: אֱדַיִן כְּנֵמָא אֲמַרְנָא לְּהֹם מַן־אִנּוּן שְׁמָהָת
גֻּבְרַיָּא דִּי־דְנָה בִנְיָנָא בָּנַיִן: וְעֵין אֱלָהֲהֹם הֲוָת עַל־שָׂבֵי
יְהוּדָיֵא וְלָא־בַטִּלוּ הִמּוֹ עַד־טַעְמָא לְדָרְיָוֶשׁ יְהָךְ וֶאֱדַיִן
יְתִיבוּן נִשְׁתְּוָנָא עַל־דְּנָה: פַּרְשֶׁגֶן אִגַּרְתָּא דִּי־שְׁלַח תַּתְּנַי
פַּחַת עֲבַר־נַהֲרָה וּשְׁתַר בּוֹזְנַי וּכְנָוָתֵהּ אֲפַרְסְכָיֵא דִּי בַּעֲבַר
נַהֲרָה עַל־דָּרְיָוֶשׁ מַלְכָּא: פִּתְגָמָא שְׁלַחוּ עֲלוֹהִי וְכִדְנָה
כְּתִיב בְּגַוֵּהּ לְדָרְיָוֶשׁ מַלְכָּא שְׁלָמָא כֹלָּא:

רד"ק

ואשתדור עבדין בגוה כענין מרד ויתכן שהלשון לשון שליחות מתרגום וישלח ושדר כי המורדים שולחים בסתר לאשר יעזרו בהם וכאש' ימלאו עד ימרדו כאשר היו תחת ידו: נשתונא ענין האגרת ופי' כמו כתב הנשתון: ובטילו המו באדרע וחיל ובטלו אותם בזרוע ובכח: ואשרנא דנה לשכללה וחזוק הזה לכלות ואשרנא ר"ל חומו' העיר שהם חוזק העיר וכן בדר"זל אשרתא חוזק השטר וקיומו: אדין כנמא אמרנא להום פי' זה הפסוק דברי תתני ושתר ובוזני וכן פירושו או כשנאמר מן שם להון טעם לבנות עוד אמרנו להם מי הם שמות האנשים אשר זה הבנין בונים:

אספרנא

יומת ב' קמץ וסימ' ואשתדור עבדין בגוה מן יומת · ומני שים טעם ובקרו והשכחו: ואשתדור ב' וסימ' ואשתדור עבדין בגוה מן יומת · ומני שים טעם ובקרו והשכחו: שלו' וסימ' נמסר בדניאל סימן ו': למה ג' ב' כתי' ה' וא' כתי' א' וסי' למה ישגא חבלא להנזקת מלכין · למה להוא קצף על מלכות · ומני שים טעם למה די תעבדון: והתנבי ד' חסרי' א' בליש' נבואה וסימ' וצלחה עליך רוח יי' · ויכל מהתנבות · מדוע נבית בשם יי' · והתנבי חגי נביאה וזכריה: ושתר ב' ושתר בוזני וכנותהן דבה זמנא · פרשגן אגרתא · וב' שתר וסימ' ארין תתני פחת עבר נהרא שתר · כען תתני פחת עבר נהרא שתר בוזני: ועין ט' וסימ' וזנות ועין גנים תפות · והנכשן ועיר המלח ועין גדי · ועין גנים והנבשן וקדש ואדרעי · ועין חדה ובית פצץ ב' בו · וקדש ואדרעי ועין חצור · ועין ימיני כהה · ועין נואף שמרה נשף · ועין אלההם הות על שבי יהודיא · ח' קדמאי שום קרתא: סימן להום כלהון חס' במ"א. מ"ל כרנא תימרון להום אלהא דשמיא דירמיה:

אבן עזרא

ואשתדור · תרגום הנה שלחתי את הגדי הזה שדרית מתנות השלוחים היו עושים בקרבה לעוזרים אותם עליכות כמו הוה משתדר להצלותיה: חלק בעבר נהרא לא איתי לך · שימרדו בו העמים הנזכרים אם יגוס לבנות ירושלם או חלק אין לך בעבר הנהר שהם ישראל יקחו הכל בחוקה: פתגמא · על רחום · כמו אל רחום והוא משרת במקום שנים. וכעת · חסר כ"ן ופי' ואל שאר עבר נהרא ואל כעת שלום: אלך · כמו אלין: וזהירין · מן והזהרת אתהם ופירושו לעשות שגגה היו מוזהרים והטעם הזכרו שלא תשגו: דריוש · הוא אחשורוש: ואושרנא · מן אלגב שור והא"לף נוסף כא"לף אזרוע: בה זמנא · לבנא · פי' להבנות: ואושרנא · כטע' שורא: כנמא אמרנא להום · הם דברי הבונים או דברי הסופרים לשואלים להם מן שם לכום טעם ופי' כאשר נאמר בספר כן אמרנו להם מי הם אנשי הבונים: ועין אלההום · הכתוב יספר כי השם עזרם ולא בטלו המו והה"א אחרונה במלת אלההום מן להום ובספרו יאמר אלהא דלהום: יהך · ינך תרגו' אם תלכו עמי בקרי:

רשי

די יבקר · אשר יבקר וידרוש הדורש בספר הזכרונות של אבותיך המלכי' הראשוני': ותהשכח · ותמצא בספר הזכרונות ותדע כי העיר הזאת עיר מורדת ומזקת המלכים והמדינות: ואשתדור עבדין בגוה · ומרד היו עושים יושביה בתוכה שהיו ישראל מורדין במלכי האומות: מן יומת עלמא · מימות העולם מימים קדמונים כך היה מנהגם למרוד במלכי העמי': על דנה · על כך היתה העיר הזאת חריבה: מהודעין אנחנא למלכא · מודיעין אנחנו למלך: די הן קריתא דך · אשר אם העיר הזאת תבנה וחומותיה מיוסדין: לקבל דנה · כנגד כך ובשביל כך אין לך חלק בכל עבר הנהר לפי שישראל יהיה מורדין בך ויקחו הכל מידכם: בעבר נהרא · היא כל הארץ של כל ארץ ישראל שהיא עבר הנהר לאותן שבבבל: פתגמא שלח מלכא · דבר שלח המלך: על רחום בעל טעם · אל רחום המזכיר ושמשי הסופר ולשאר סיעותיהם היושבים בערי שומרון ולשאר האומות אשר בעבר הנהר לגבי ארץ ישר': שים טעם · ומאתי היתה שימת דבר לצווי אשר לויתי: ובקרו והשכחו · ובדקו בספר זכרונות המלכים ומצאו כתוב אשר העיר הזאת מימות העולם היתה מתנשאת ומתרוממת על כל מלכי האומות ומרד וסרבנות היה עשויה למרוד במלכי העמים: ומלכין תקיפין · ומלכים חזקים היו בירושלם שהיו מושלים ושליטים בכל עבר הנהר של כל ארץ ישראל כמה שנאמר בשלמה כי הוא רודה בכל עבר הנהר וגו' · ומסים וכסף גלגלת היה נתון להם שהיו האומות מעלין להם מס: כען שימו טעם · עתה שימו דבר להכריז בארץ לבטל אנשים הללו בני ישראל מן הבניין והעיר הזאת ירושלם לא תבנה עד אשר מאתי יושם הדבר לבנות העיר על דעתי ורשותי: וזהירין הוו שלו · וזהירין תהיו לעשות דיחוי ושגגה שלו דשטור' ביר בלע"ז: למעבד על דנה · לעשות על כך: למה ישגא · מדוע יגדל מעשה השחתה בעיר הזאת להזיק המלכים · על כאן תשובת כורש אשר השיב: אדין · אז: די פרשגן · מן פתרון כתב הנשתון של ארתחששתא המלך הוא כורש היה המעשה הזה: קרי קדם · שהיה כתב הנשתון הזה קרוי לפני רחום ושמשי וסיעותיה' והלכו במהרה ובבהלה לירושלם אל היהודים ובטלו אות' בזרוע וכח שלא לבנות עוד הבניין: על יהודיא · אל היהודים: המו · הם: באדין · אז היתה בטלה מלאכת בניין בית אלהים אשר בירושלם עד שנת שתי' לדריוש מלך פרס שאחר כורש מלך אחשורוש שלקח אסתר ואחר אחשורוש מלך דריוש בנו של אחשורוש שהוא בן אסתר · ומשנת אחת לכורש מלך פרס עד שנת שתי' לדריוש י"ח שנה שהשלימו שבעים שנה לחרבות ירושלם שהרי מחרבן הבית שגלה צדקיהו עד שנת אחת לכורש חמשי' ושתים שנה כמפורש בסדר עולם וי"ח שנה משנת אחת לכורש עד שנת שתי' לדריוש נמצאו שבעים שנה שלימי' ובשנת שתים לדריוש התחילו לבנות הבניין עד שגמרוהו: והתנבי חגי נביאה · ועתה בשנת שתים לדריוש נתנבאו חגי וזכריה הנביאים אל היהודי' אשר בארץ יהודה ובירושלם בשם אלהי ישראל אליהם לבנות בניין הבית בלא רשות המלך דריוש: על יהודיא · אל היהודים: עליהון · אליהם: באדין · אז: ושריו · התחילו לבנות ביתו של הקב"ה אשר בירושלם ועמהם הנביאי' של הקב"ה עוזרין ומסייעין להם: בה זמנא אתה עליהון · באותו זמן באו עליהם הללו צרי יהודה ובנימין לקנתר ולהלשין עליהם על עסק הבניין: פחת עבר נהרא · שלטון של עבר הנהר: וכנותהון · וסיעתהון: וכן אמרין להון · וכך היו אומרים להם: מן שם · מי נוה לכם דבר הבית לבנות: ואושרנא דנה לשכללה · והכאליס הללה לייסד כמו ואושיא יתיטו בניין חומות לבנים חברו מנחם: אדין · אז: כנמא · כאשר נאמר: אמרנא להון · אמרו להם לישראל אותן צרי יהודה ובנימין: מן אינון · מי הם שמות האנשים: די דנה · אשר זה הבניין הם בונים: ועין אלההום · ועינו של הקב"ה שהוא אלהיהם היתה על זקני היהודי' להצליחם במלאכת הבניין: ולא בטלו המו · ולא בטלו הם את הבונים: עד טעמא לדריוש יהך · והשיבו זקני היהודי' דבר לאותן הצרים שלא יבטלו את הבניין עד אשר ילך הדבר לדריוש המלך: ואדין יתיבון · ואז ישיבו היהודים: על כך על תשובתו של דריוש: פרשגן · פתרון פתשגן האגרת: וכנותיה · וסיעותיו: אפרסכיא · אומה אחת הן שהיו בסיעותיהם: על דריוש מלכא · אל דריוש המלך: עלוהי · אליו: וכדנה כתב בגוה · וכך היה כתוב בתוכה של אגרת: שלמא כלא · כל השלום יהיה לו:

אבן יחייא

האומות הקדומות אשר היו יושבות מעבר הנהר הידוע נהר פרת המפסיק בין ארץ ישראל לבבל · וכן אנשי כנפת שאולי היו עומדים על הנהר ולא היו נכנסים בכלל אנשי בבל ולא בכלל אנשי ארץ ישראל · זאת היא הפתרון מהכתב אשר שולחים אליך ארתחששתא המלך אחנו עבדיך היושבים בעבר הנהר וכעת: אשר נזה קללם כלם כהזכירו מקומם: ידיע וגו' ידוע יהיה למלך שהיהודים שעלו מאתך עלינו באו לירושלם אשר היתה עיר מורדת בכל המלכים ועושה רע עם כל האומות והם בונים עתה אותה מקדם והחומות הם מיסדים ובתקום אשר יסדום מתחילים לבנות קו וחוט כדי לבנות כותלי החומה ביושר: כען וגומר ובכן ידוע יהיה למלך שאם העיר הזאת תבנה והחומות יהיו מיוסדים · מנדה והוא מס המכסים בלו והוא מס הכרגא הסלע לגלגלת · והלך והוא מס המעברות והנסכים ספורעים הולכי דרכים לא יתנו עוד כי יתגאו על מלכיהם כמהכנ' וימרדו בו · ואפתום ואוצר המלכים שקדמוך תזיק בהעדר כל המסים האלה כען וגו' עתה יען שהחרים ההיכל הנוא בתרבנו כי הם עוזרו לחורבן הבית · וכזיון המלך אינו דבר תרופיו לנו כי בהיות שנעד כנודך החרבנו הבית · הנה בהבנותו ימשך בזיון לך ולכל אשר אתך כי ימשלו עלינו וישיוהו למרמם חוגות: על זה שלחנו והודענו למלך אשר יחפש בספר הזכרונות מאבותיך ותמצא ותדע אשר העיר הזאת מורדת ומזקת המלכים והמדינות · ומרד כנגד כל המלכים היו עושים בתוכה יושביה מימי עולם · ועל כן נחרבה העיר הזאת: וסוף דבר מודיעים אנו אליך המלך שאם העיר הזאת תבנה וחומותי' יוסדו בשביל כך לא יהיה לך עוד חלק בעבר הנהר: פתגמא וגו' זאת היא תשובת המלך לאגרת הסית · דבר שלח המלך לרחו' המזכיר ושמשי הסופר ושאר סיעתם היושבים בשומרון ושאר עבר הנהר וכעת: מדברי שלום · כשאומה וגו' פתשגן הכתב ששלחתם אלי מפורש נקרא לפני · ותכף צויתי ובדקו ומצאנו היום האמת אתכם שהעיר הזאת מימי עולם התנשא' על שאר המלכים ומרד וקשר נעשה בה תמיד כנגדם · ומלכים חזקים היו בירושלם ושולטים בכל עבר הנהר וכל המסים היו נתנים אליהם: כען וגו' ועתה תצוו לבטל האנשים האלה והעיר הזאת לא תבנה עד שאצוה אני על ככה ותהיו זהירין לעשות על זה שלו וחסרון עם הבונים שאם לא ירצו לשמוע בקולכם תיסרום בשוטי' ותכום · כי למה יתרבה היזק להזיק מלכי פרס ומדי · אדין וגו' ואז כאשר הפתשגן מהכתב מהמלך ארתחששתא נקרא לפני רחום ושמשי וסיעתם · תכף הלכו במהירות לירושלם על היהודים ובטלו' מהמלאכה בזרוע וחיל עמים · ואז נתבטלו עבודת בית האלהים שבירושלם עד ב' שנים למלכות דריוש שהוא ארתחששתא הב' · כי אחר כורש מלך אחשורוש ואסתר ואחריהם מלך דריוש הוא ארתחששתא בנה · ומשנה א' לכורש עד שתים לדריוש שמנה עשר שנה שנשלמו השבעים שנה לחרבות ירושלם · שמחרבן הבית וגלות צדקיהו עד שנה אחד לכורש שנים וחמשים שנה · שהנה ושנים שנה עד ב' לדריוש הרי שבעים שנה לגלות צדקיהו גם כן ולכן התחילו הבנין ועלה בידם וגמרוהו · והתנבי וגומר ואז התנבאו חגי וזכריה בשם ה' אל היהודים שיתעסקו בבנין הבית כי יצליחו במעשיהם וכאומרו בשנת שתים לדריוש המלך בחדש הששי ביום אחד לחדש היה דבר ה' ביד חגי הנביא · וכתיב עלו ההרה והבאתם עץ ובנו הבית וארצה בו ואכבדה אמר ה' · וכתוב בשנה השנית בשבת שתים לדריוש היה דבר ה' אל זכריה וגו' וכתיב לכן כה אמר ה' שבתי לירושלם ברחמים ביתי יבנה בה · באדין וגומר אז קמו זרובבל

ידיע ׀ להוא למלכא די־אזלנא ליהוד מדינתא לבית
אלהא רבא והוא מתבנא אבן גלל ואע מתשם בכתליא
ועבידתא דך אספרנא מתעבדא ומצלח בידהם: אדין
שאלנא לשביא אלך כנמא אמרנא להם מן־שם לכם טעם
ביתא דנה למבניה ואשרנא דנה לשכללה: ואף
שמהתהם שאלנא להם להודעותך די נכתב שם־גבריא די
בראשיהם: וכנמא פתגמא התיבונא למאמר
אנחנא המו עבדוהי די־אלה שמיא וארעא ובנין ביתא די־
הוא בנה מקדמת דנה שנין שגיאן ומלך לישראל רב בנהי
ושכללה: להן מן־די הרגזו אבהתנא לאלה שמיא יהב
המו ביד נבוכדנצר מלך־בבל כסדיא וביתה דנה סתרה
ועמה הגלי לבבל: ברם בשנת חדה לכורש
מלכא די בבל כורש מלכא שם טעם בית־אלהא דנה
לבנא: ואף מאניא די־בית־אלהא די דהבה וכספא די
נבוכדנצר הנפק מן־היכלא די בירושלם והיבל המו
להיכלא די בבל הנפק המו כורש מלכא מן־היכלא די בבל
ויהיבו לששבצר שמה די פחה שמה: ואמר־לה אלה
מאניא שא אזל־אחת המו בהיכלא די בירושלם ובית
אלהא יתבנא על־אתרה: אדין
ששבצר דך אתא יהב אשיא די־בית אלהא די
בירושלם ומן־אדין ועד־כען מתבנא ולא שלים:
וכען הן על־מלכא טב יתבקר בבית גנזיא די־מלכא
תמה די בבבל הן איתי די־מן־כורש מלכא שים טעם למבנא
בית־אלהא דך בירושלם ורעות מלכא על־דנה
ישלח עלינא:

ו באדין דריוש מלכא שם טעם ובקרו ׀ בבית ספריא
די גנזיא מהחתין תמה בבבל: והשתכח באחמתא
בבירתא די במדי מדינתא מגלה חדה וכן־כתיב
בגוה דכרונה:
בשנת חדה לכורש מלכא כורש מלכא שם טעם בית־אלהא
בירושלם ביתא יתבנא אתר די־דבחין דבחין ואשוהי
מסובלין רומה אמין שתין פתיה אמין שתין: נדבכין די־
אבן גלל תלתא ונדבך די־אע חדת ונפקתא מן־בית מלכא
תתיהב: ואף מאני בית־אלהא די דהבה וכספא די נבוכדנצר
הנפק מן־היכלא די־בירושלם והיבל לבבל יהתיבון ויהך
להיכלא די־בירושלם לאתרה ותחת בבית אלהא:
כען תתני פחת עבר־נהרה שתר בוזני וכנותהון
אפרסכיא די בעבר נהרה רחיקין הוו מן־תמה: שבקו
לעבידת בית־אלהא דך פחת יהודיא ולשבי יהודיא בית־
אלהא דך יבנון על־אתרה:

ומני

ואף ט' ר"פ וסימ' ואף גם זאת בהיותם · ואף כי תשלחנה לאנשים · ואף כי היין בוגד · ואף אלהים עלה ברם · ואף אמנם שגיתי · ואף הסיתך מפני צר · ואף שמהתהם שאלנה · ואף מאניא די בית אלהא · ואף מאני די בית: דהבא ג' כתי' ה' בסוף וסימ' נמסר בדניאל סימן ג': ואמר לה אלה חד מן ז' בטעם מרעימין ופסקין ר"פ וסימ' ויתמהמה ויחזיקו · ויאמר יי' אלהי אדני · וימאן ויאמר אל אשת אדניו · וישחט ויקח משה · ונבהלו צרים וחבלים · ויאמר יי' מציון ישאג · ואמר לה אלה מאניא שא אזל אחת המו: באדין ג' ר"פ בספרא וסים' באדין בטילת עבידת אלהא · באדין קמו זרובבל בר שאלתיאל · באדין דריוש מלכא שם טעם · ושארא אדין ואינון ו' · תלתא כלהון כתיב ה' במ"א נדבכין די אבן תלתא: דהבא ג' כתיב ה' בסוף וסי' ואף מאניא די בית אלהא · ואף מאני בית אלה · ומה די עלך ועל אחך:

רשי

ידיע להוא למלכא · דבר ידוע יהיה למלך: די אזלנא · אשר הלכנו אל ארץ יהודה המדינה לבית אלוה הגדול: והוא מתבנא · והוא הבית בנוי: גלל · מרב"רא בלע"ז: ואע מתשם בכתליא · ועצים נתונים ומשומים בכתלי' כדי להחזיק הבניין למען יעמוד ימים רבים: ועבידתא דך · ומלאכה זאת: אספרנא מתעבדא מהרה היתה נעשית אספרנא איספלויט"ש בלע"ז: ומצלח בידהם · והולכת ומעשה זה בידיהם: אדין · אז כשראינו הבניין שאלנו לזקנים האלה: כנמא אמרנא להם · כאשר נאמר בסמוך אמרנו אליהם: מן שם לכם · מי שם לכם דבר הבית הזה לבנותו וכתלים הכל ליסד: ואשרנא · בניין חומת לבנים: ואף שמהתהם ואף שמותם של בונים ראשי הבניין שאלנו להם כדי להודיעך: די נכתוב · אשר נכתוב שמות האנשים אליך: די בראשיהם · אשר בעצמם וברשותם קמו לבנות הבית: וכנמא · פתגמא · וכמו שנאמר הדבר: היתיבונא · השיבו לנו דבר לאמר להם · אנחנו הם עבדיו של אלהי השמים והארץ: ובניין ביתא · ואנו בונין הבית אשר היה בנוי קודם לכן שנים רבות: ומלך לישראל רב · ומלך גדול שהיה לישראל הוא שלמה המלך בנה אותו ויסד אותו: להן · ועכשיו מפני אשר הכעיסו אבותינו אלהי השמים מסר אותם ביד מלך בבל הכשדי והבית הזה החריב ואת העם הגלה לבבל: ברם · אך בשנת אחת לכורש מלך בבל צוה כורש בדבר זה לבנות הבית: ואף · כל הקדש של כסף וזהב אשר הוציא נבוכד נצר מן ההיכל שבירושלם והוליכם להיכלו שבבבל הוציא אותם כורש מהיכל מלך בבל ומסרם ליד ששבצר ששמו כך: והיבל המו · והוליך אותם: די פחה שמיה · שהוא היה נשיא ופחה ונקרא שמו פחה: ואמר ליה · וכך אמר לו כורש לששבצר אלה הכלים קח ולך והורד אותם בהיכל אשר בירושלם וביתו של הקב"ה יהא בנוי על מקומו: אדין · אז ששבצר דך · זה בא ונתן כתלי ביתו של הקב"ה אשר בירושלם ומאז ועד עתה היה הבית בנוי ולא נגמר הבניין: וכען · ועתה אם על המלך טוב יהיה הדבר ידוע ומבוקר בבית גנזיו של מלך אשר שם בבבל: הן איתי · אם יש המעשה הזה אשר מפי כורש יצא דבר לבנות בית זה אשר בירושלם: ורעות מלכא · ורצון המלך על כן ישלח אלינו: עלינא · אלינו עד כאן מכתב האגרת אשר שלחו תתני ושתר בוזני: באדין · אז כאשר הגיע המכתב ליד דריוש: שם טעם · צוה המלך הדבר: ובקרו · ובדקו בבית הספרים שהאוצרות מונחים שם בבבל: והשתכח באחמתא · ונמצא המכתב של מגילה אחת שם באחמתא פתרו כן אנשי הפתרון שהוא כלי העשוי לאגרות ולגליונים וספרים והעמידוהו מגזרת חמת מים והא"לף אשר בתיבה איכה עיקר כיתר המלין אשר בספר בלשון ארמית: בבירתא · בהותה בירה אשר במדי המדינה: וכן כתיב · וכן היה כתוב בתוכה זכרון שלה: בית אלהא בירושלם · בבית אלהיו בירושלם מה יהא עליו הבית יבנה אתר שהוא מקום שזובחים שם זבח: ואושי' כמו ואוסי' יסודו: רומיה אמין שתין · רום הבית ששים אמה וששים אמה רחבו: נדבכין · לשון כתלמים וקירות הכתלים היו של אבן גלל גלל מרמר"א בלע"ז: ונדבך · וכותל של עץ חדש מבפני' כעניין בניין הבית אשר בנה שלמה: ונפקתא · והוצאה לצורך הבית ולשאר דברים אשר לבית תנתן להם מבית המלך: ואף מאני · ואף כלי הקדש של בית האלהי' של זהב וכסף אשר נבוכד נצר הוציאם מן היכל שבירושלם והוליכם לבבל: יהתיבון · ישבו: והיבל · אשר הוליך: ויהך · ילך כל המעשה הזה להיכל אשר בירושל' למקומו ויהי מונח בביתו של הקב"ה: כען תתני וגו' · זו היא התשובה אשר השיב דריוש אל תתני ושתר בוזני די בעבר נהרא לנגד ארץ ישראל שהיא עבר הנהר לאותן שבבבל: רחיקין הוו מן תמה · רחוקים תהיו משם מבניין בית המקדש שלא תרפו ידי עושי המלאכה: דך · זה: פחת יהודיא · שלטוני היהודים יעשו דבר זה: ולשבי יהודיא · ולזקני היהודים אני מצוה: בית אלהא דך · בית אלהים זה:

ומני

אבן עזרא

אבן גלל · שצריכה לגלגל אותה מרוב כבודה: ואע מתשם בכתליא · עצי ארזי' שהם חזקים ולא ירקבו היו משימים בקירות להיות הבנין חזק: אספרנא · פי' מהרה: למבניה · פי' לבנות: ומלך לישראל רב · הוא שלמה: סתריה · ענין הרס ובלשון חכמינו ז"ל שדבריו סותרין דברי תורה: ואמר · אל מאניא · כמו אלה: שא אזל אחת המו · קח לך הורד אותם או הנח אותם והוא הנכון ושא מן וישאו להם נשים שפירושו ויקחו: מהחתין · מורידין: באחמתא · יש אומרים שהוא מן חמת מים או הוא שם כלי יגנזו בו כתבי הזכרונות: בבירתא · הוא ארמון תרגום בארמנותיהו בברניתהא: ואשוהי מסובלין · כענין אבן גלל והפירוש יסודותיו סובלים באבני שכל: רומיה אמין שתין · יותר גבוה מבנין שלמה ראשון כי גבהו היה שלשים אמות קומתו וכן פתיה אמין שתין להיות הגובה והרחב שוה והאורך לא זכר כי היה כמדה הראשונה: נדבכין · פי' טירות ותרגום מתחת לטירות מלרע לנדבכיא וזה דומה לבנין ראשון כאמרו שלשה טוריגזית וטור כרותות ארזים: ונפקתא · הוצאה: ואף · יהתיבון · ישיבון המשיבין: ויהך · וילך כל כלי להיכלא והמלה מיוחדת מן הרבים כדרך כי יתן מים: ותחת · כנגד ששבצר ידבר באגרת והטעם ותורד או תנוח אתה ששבצר בבית אלהא · למ"ד לעבירת עומד במקום שנים וכן הוא לפחת יהודאי: אילך

רד"ק

אספרנא · במהירות וזריזות: והיבל המו · והוביל אותם: שא אזל אחת המו שא ולך והנח אותם: ששבצר דך זה: באחמתא כמו חמת מים מלא אגרות וזכרונות המלכים והיתה בבירה במדי המדינה: ואשוהי מסבלין וכותליו מקושרין זה בזה ובדברי רז"ל במסובלי דתומי פי' במחרוזות של שומין הקשורין זה בזה: נדבכין טורים וכן במסכה קורין בראש האילן ובראש' הנדבך: אבן גלל אבני שיש ובלע"ז מרמרי: ונפקתא והוצא' יהתיבון ישיבון: ותחת והניח: רחיקין הוו מן תמה רחוקים היו משם שלא תזיקם:

ד

אבן יחייא

[illegible] ליהודה ויושע ראש הכהנים והתחילו לבנות הבית עם עוד נביאי ה' הנזכרים · בזה זימנה ונומר ובאותו העת תכף שהתחילו לבנות הבית באו עליהם תתני פלטון עבר הנהר אשר יש אומרים [illegible] היה בן רבשקה המשומד · ושתר בוזני וסיעתם וכך אמרו להם מי נתן לכם רשות לבנות הבית הזה והארמון הזה ליסד · אדין ונומר ואז אמרו הבונים לנכרי יהודה שמות האנשים אשר צוו על הבנין לבנות והם זרובבל ויושע והנביאים: ועין והשגחת ה' היה על זקני יהודה אלה אשר צוו על הבנין הזה ולא בטלום הצרים ממלאכתם עד אשר הטעם והצווי הזה אשר צוו היהודים האלה על [illegible] ילך וידוע למלך · ואז המלך ושריו ישיבו כתב על זה מה לעשות · פרשגן וגו' זהו פתרון האגרת אשר שלחו לדריוש המלך · וזולת האגרת עוד פתגמא ודבר היהודים שלחו לאמר אליו על פי [illegible] בנעלי לשון גוי · ובזה בתוך בתוך האגרת כל השלום לדריוש מלכנו ידוע יהיה למלך כי הלכנו למדינת בית האלוה הגדול מיהודה · והבית ההוא מתבני מאבן שיש · ועצים מושמים בכותלים · [illegible] המלאכה הזאת במהירות ובזריזות נעשית ובאלו היא נעשית מאליה כ"כ נראה ההצלחה בידם · ואז שאלנו לזקנים מי צוה עליהם על זה וכן שמותיהם שאלנו כדי להודיעך בכתוב שם האנשי' בראשיה': [illegible] וגו' וכאשר כאמר השיבו לנו אנחנו עבדי אלהי השמים והארץ ונבנה הבית הבנוייה זה שנים רבות על ידי מלך גדול בישראל והוא שלמה בן דוד · ואמנם מפני שהכעיסו אבותינו לאלהי השמים נתנו ביד נבוכדנצר וסתר הבית והגלה ישראל לבבל · ואמנם בשנת אחת לכורש מלך בבל צוה הוא לבנות הבית · ואף כלי הקדש מכסף וזהב אשר הוציא נבוכדנצאר מהיכל ירושלים והוליכם להיכל בבל הוציא אותם כורש מן היכל בבל ונתנם לששבצר אשר שמו פחת יהודה שם להיותו שר וגדול בעמו · ואמר אליו אלה הכלים קח ולך והורד אותם בהיכל אשר בירושלים ובית האלהים יתבנה על מקומו · אדין ונומר ואז ששבצר זה בא והתחיל לבנות הכותלים מבית האלוה אשר בירושלים ומאז ועד עתה מתבני ולא נגמר עדין הבנין · וכען ונומר ועתה אם על המלך טוב יתחפש בבית גנזי המלך שם בבל אם יש ציווי מכורש על ככה כאשר הם אומרים ורצון המלך על זה ישלח להודיע לנו ע"פ האגרת אשר שלחו לדריוש · באדין ונומר ואז דריוש צוה וחפשו בבית הספרים מקום אשר גנזי המלך מונחים שם בבבל · ונראה שלא מצאו שם דבר ולכן חפשו בגנזי שאר המדינות הגדולות ונמצא בתיק אחד בבירה שבמדינות מדי מגלה אחת וכן היה כתוב בתוכה לזכרון · בשנת ונומר בשנת אחת לכורש על בית אלהים שבירושלים שהבית ההוא יבנה להיותו מקום קדוש אשר בו זובחים זבחים · והכותלים שלו מסובלין היינו שיהיו חזקים כדי לסבול כובד הבית · ששים אמה אורך הבית וששים אמה רחבו · ונדבכין ושורים זה על זה שלשה מאבן שיש ואחד מעצים וכבנין שלמה דכתיב ויעש לבית טורי גזית שלשה וטור כרותות ארזים ומעות כדי להוציא בבנין תנתן מבית המלך · ואף כלי בית ה' מכסף וזהב אשר נבוכדנצר הוציא מהיכל ירושלם והוליך לבבל · יושבו וילך כל זה להיכל ירושלם למקומו · ותונח בבית האלהים עד כאן סוף המגלה · כען ונומר זאת היא תשובת דריוש לאגרת תתני · ועתה תתני ונומר תתרחקו משם מבית האלהים ולא תרפו ידי עושי המלאכה ותעזבו מלאכת בית האלהים זאת כי שרי יהודה וזקניו בית האלוה זה יבנו על מקומו וממני הוא מצוה אשר תעשו עם זקני יהודה אלה לבנות בית האלוה זה ומנכסי המלך אשר ממסי עבר הנהר מהרה ובזריזות ההוצאה תנתן לאנשים האלה אשר לא יתבטלו ממלאכתם: ומה

ומני שים טעם למא די תעבדון עם שבי יהודיא אלך למבנא בית אלהא דך ומנכסי מלכא די מדת עבר נהרא אספרנא נפקתא תהוא מתיהבא לגבריא אלך די לא לבטלא: ומה חשחן ובני תורין ודכרין ואמרין לעלון לאלה שמיא חנטין מלח חמר ומשח כמאמר כהניא די בירושלם להוא מתיהב להם יום ביום די לא שלו: די להון מהקרבין ניחוחין לאלה שמיא ומצלין לחיי מלכא ובנוהי: ומני שים טעם די כל אנש די יהשנא פתגמא דנה יתנסח אע מן ביתה וזקיף יתמחא עלהי וביתה נולו יתעבד על דנה: ואלהא די שכן שמה תמה ימגר כל מלך ועם די ישלח ידה להשניה לחבלה בית אלהא דך די בירושלם אנא דריוש שמת טעם אספרנא יתעבד:

אדין תתני פחת עבר נהרה שתר בוזני וכנותהון לקבל די שלח דריוש מלכא כנמא אספרנא עבדו: ושבי יהודיא בנין ומצלחין בנבואת חגי נביאה וזכריה בר עדוא ובנו ושכללו מן טעם אלה ישראל ומטעם כורש ודריוש וארתחששתא מלך פרס: ושיציא ביתה דנה עד יום תלתה לירח אדר די היא שנת שת למלכות דריוש מלכא: ועבדו בני ישראל כהניא ולויא ושאר בני גלותא חנכת בית אלהא דנה בחדוה: והקרבו לחנכת בית אלהא דנה תורין מאה דכרין מאתין אמרין ארבע מאה וצפירי עזין לחטיא על כל ישראל תרי עשר למנין שבטי ישראל: והקימו כהניא בפלגתהון ולויא במחלקתהון על עבידת אלהא די בירושלם ככתב ספר משה: ויעשו בני הגולה את הפסח בארבעה עשר לחדש הראשון: כי הטהרו הכהנים והלוים כאחד כלם טהורים וישחטו הפסח לכל בני הגולה ולאחיהם הכהנים ולהם: ויאכלו בני ישראל השבים מהגולה וכל הנבדל מטמאת גוי הארץ אלהם לדרש ליהוה אלהי ישראל: ויעשו חג מצות שבעת ימים בשמחה כי שמחם יהוה והסב לב מלך אשור עליהם לחזק ידיהם במלאכת בית האלהים אלהי ישראל:

ז ואחר הדברים האלה במלכות ארתחשסתא מלך פרס עזרא בן שריה בן עזריה בן חלקיה: בן שלום בן צדוק בן אחיטוב: בן אמריה בן עזריה בן מריות: בן זרחיה בן עזי בן בקי: בן אבישוע בן פינחס בן אלעזר בן אהרן הכהן הראש: הוא עזרא עלה מבבל והוא ספר מהיר בתורת משה אשר נתן יהוה אלהי ישראל ויתן לו המלך כיד יהוה אלהיו עליו כל בקשתו: ויעלו מבני ישראל ומן הכהנים והלוים והמשררים והשערים והנתינים אל ירושלם בשנת שבע לארתחשסתא המלך:

ויבא

ומה סימן ע"ין בדניאל סימן ז'

רד"ק

די מדת עבר נהרא אשר מאם עבר הנהר: מדת כמו מנדת כלו' המס שלוקח המלך בעבר הנהר העשה במהרה ההולאה: ומה חשחן ומה שצריכין: יתנסח כמו ונסחתם: וזקיף יתמחא עלויה· ועץ לתלייה שיתלה עליו: ימגר יפיל כמו וכסאו לארץ מגרת: גמיר תרגום כליל כלומ' סופר דת אלהי השמים כלה: ושבעת יעטוהי ושבעת יועציו: ושאר משקות ושאר צורך: ומלח

לחיי ג' וסימ' לחיי נח· אלה לחיי עולם· לחיי מלכא ובנוהי: ומני שים טעם ד' ר"פ וסימ' ומני שים טעם להנעלה· ומני שים טעם ובקרו· ומני שים למא די תעבדון· ומני שים טעם די כל אנש· וא' מני שים טעם די כל מתנדב: אדין ט' כטעם ר"פ וסימ' נפל על אנפוהי· שגיא מתבהל· די לא נהשכח לדניאל דנה· סרכיא ואחשדרפניא אלין הרגישו על מלכא· ענו ואמרין קדם מלכא די דניאל· אזל מלכא להיכליה· אדין תתני פחת עבר נהרה· ועי"ן בדניאל סימן ו' בלי"שן מס"ורת אחרי"תי: והקריבו חד מן י"ח בליש' וס"מ' וכי תקרב קרבן מנחה· ויקרבו בני אהרן את הדם· בהקרבם אש זרה קדמא· הקרב את קרבנו ר"פ דנתנאל בן צוער· תקרבון אלי ושמעתיו· ויקרבו אתו אל יהושע· והעלה אשר יקרב הנשיא· בה זימנא קרבו גברין כשדאין· באדין קרבו ואמרו קדם מלכא· והקריבו לחנכת בית אלהא דנה: כאחד ז' בקריאה וסי' דובא וכל קהלנא וחברנא קמון ארכון בצפרא בחצצרתהון וביאור' נמסר בישעיה סוף סימן ס"ה: ולחם ח' בקריאה וסי' נמסר בסדר נח: לדרוש ו' חס' וסי' ולא יכול דוד ללכת· ובכל מעשה אשר החל· ויהי לדרש אלהים· ויאכלו בני ישראל השבים מהגולה· וכן במליצי שר ב' בו· כי עזרא הכין לבבו· וכל אוריתא דכו' חס' במ"כ מ"ל: מהיר ג' וסי' עט סופר מהיר· חזית איש מהיר במלאכתו· סופר מהיר בתורת משה: כיד ה' בקריאה וסימ' כיד המלך שלמה· ויין מלכות רב כיד המלך· ויתן משאת כיד המלך· הוא עזרא עלה מבבל· כי באחד לחדש הראשון הוא יסד· ועלי הטה חסד· ויביאו לנו כיד אלהינו· ואגרת אל אסף שמר הפרדס:

אבן עזרא

אילך · כמו אלין והם שתי לשונות זה אומר בכה וזה אומר בכה : ומה חשחן · מה שצריכין וכן חשחות לורך : יתנסח · יהרס כמו יסח יי' יהרוס וכן משמרת הבית מסח שלוה שישמרו משמרת הבית מקום ההרס שלא יכנס אדם משם : וזקיף · רמז לקירות ולעמודים העומדים וחבירו זוקף כפופים וטעמו נושא או מעמידו כן תרגום וישא עיניו ופירושו והעומד יהרס על העץ : כולו · מטונף כענין וישימוה למזבלות ובלשון חכמינו ז"ל מבולתא : כנימא אספרנא · כבר פירשנו : ודריוש · הוא הזקן המדי וארתחששתא הוא אחשורוש למלכות דריוש הוא בן אחשורוש : בפלוגתהון · במחלקתהון : וכל הנבדל · הם הגרים שנבדלו מטומאת גויי הארץ והתחברו אליהם לדרוש יי' כמוהם או הנבדל מישראל שנבדל מטומאת גויי הארצו' : ויעשו · מלך אשור · הוא ארתחששתא והזכיר אשור ולא פרס כי מלכי אשור החריבו ארץ ישר' ועתה הסב לבו מחשבתו הרעה לטובה וזה טעם לחזק ידיהם : ארתחששתא · אמרו חכמינו ז"ל כי כל המלכים נקראים כן בלשון פרסיים וזה ארתחששתא הוא דריוש : והוא סופר מהיר · תרגום מגיד ומספר במספר במהירות : ביד יי' · כח ותוקף : ויעלו · ומן הכהנים והלוים · ואחריכן יספר שבת הלוים איך עלו :

יסוד

רשי

ומני שים טעם · וממני יהיה ליווי זה : למא די תעבדון · לאותו בניין המלאכה אשר תעשו עם זקני היהודים האלה לבנות ביתו של הקב"ה : ומנכסי מלכא · מנכסי המלך יהיו עושים הבניין הזה : די מדת עבר נהרא · מן המס של עבר הנהר אשר למלך מדת מס כמו מנדה בלו והלך : אספרנא · מהרה יבנה הבניין אספרנא איספלונט"מנט בלע"ז : נפקתה תהוא מתיהבא · הוצאה תהיה ניתנת לאנשים האלה אשר לא יתבטלו ממלאכתן : ומה חשחן · ומה שיהו חוששין : ובני תורין · ובני בקר ואילים וכבשי' לעלות לאלהי השמים : וחטין לסלתות : ומלח לקרבנות : ויין · לנסכים : ומשח · למנחות כאשר יאמרו הכהנים אשר בירושלם יהי נתן להם דבר יום ביומו : די לא שלו · בלא דיחוי ס"ן דיסטור"ביר בלע"ז : די להוון · למען אשר יהיו מקריבים ניחוחים לאלהי השמים ויהיו מתפללים על חיי המלך ובניו : ומני שים טעם · וממני שים ליווי ושימת דבר אשר כל אדם אשר ישנה דבר זה : יתנסח · יחרב עליו מביתו שיחרב ביתו יתנסח כמו ונסחתם מעל האדמה : וזקיף יתמחא עלוהי · ועץ לתלותו יהא גבוה עליו שיתלה על העץ : וביתה נולו יתעבד · וביתו יעשה אשפה על כך נולו ענין טנוף ומחראות : ואלהא די שכין שמיה · והאלהים אשר שכן שמו שם ימגר ויפגר כל אותו מלך וכל אותו עם אשר ישלח ידו להחריב ולהשחית ביתו זה של יי' אשר בירושלם : שמת טעם · שמתי

ליווי דבר זה אשר יעשה הבניין מהרה עד כאן תשובתו של דריוש : כנמא · כאשר נאמר : אספרנא עבדו · מהרה עשו : ושבי יהודיא · וזקני היהודים היו בונין ומצליחין במלאכתן כנבואת חגי וזכריה ובנו ויסדו את הבניין מן ליווי של אלהי ישראל ומרשות כורש מלך פרס הראשון אשר הוחל יסוד הבניין בימיו ומרשות דריוש זה מלך פרס : וארתחששתא הוא דריוש ונקרא ארתחששתא על שם המדינה והמלכות כי כל מלכי פרס היו נקראים כך כאשר כל מלכי מצרים נקראים פרעה : ושיציא ביתה דנה · וסוף תשלום בית זה היה עד יום שלישי לחדש אדר שהיא שנת שש לדריוש המלך ונמצא בניין הבית היה ארבע שנים : והקריבו לחנוכת · הקריבו לחניכת בית זה קרבנות הללו והוראת שעה היתה : והקימו כהניא בפלגתהון · שהיו הכהנים חלוקים בעבודתם ולוים במשמרותם : את הפסח · עכשיו עשו ישראל את הפסח בנ"ל בניסן זה הבא אחר אדר זה שהושלם הבניין בו : ולהם · ולעצמם : ולכל הנבדל · הם הגרים שנבדלו מטומאת העמים לידבק בישראל : והסב לב מלך אשור עליהם · והקב"ה הסב לב מלך אשור על ישראל היושבים בממשלתו בארץ אשור להחזיקם ולסייע במלאכת הבניין : ואחר הדברים האלה · של בניין הבית : ארתחששתא הוא דריוש : ויתן לו המלך דריוש כיד יי' אלהיו עליו כאשר לוה הקב"ה עליו ומקרא מסורס הוא ויתן לו המלך כל בקשתו כיד יי' אלהיו עליו ואמרו רז"ל עזרא הוא מלאכי : בשנת שבע היא שנה אחר תשלום הבית : לארתחששתא · הוא דריוש :

בחדש

אבן יחייא

ומה חשחן וגו' משפטו מן ושאר חשחות ומה שהם צריכין ובני בקר ואלים וכבשים לעולו' לאלהי השמים וחטים לסלתות ומלח לקרבנות ויין לנסכים ושמן למנחות כאשר יאמרו הכהנים אשר בירושלם ינתן להם דבר יום ביומו בלי שני כי לא ישנו לשנות אפילו עת אחת כל צרכם · למען יהיו מקרבין ניחוחי' לאלהי השמים ויתפללו בעד חיי המלך ובניו · ומני שים טעים וגו' והנני מצוה שכל איש שישנה הדבר הזה · יעקר כל עץ קורות מביתו ויהרס · ובעץ זקיף יתלה וימחה שמו עליו · וביתו אשפה יעשה על זה · והאלוה אשר שכן שמו שם ימגר ויפיל מלשון וכסאו לארץ מגרת כי תרגום ויפול רוכבו אחור ויתגר רוכביהון · כל מלך ועם אשר ישלח ידו לעשות שינוי ונזק בית האלוה זה אשר בירושלם · אני דריוש צויתי ומהרה ובזריזות יעשה · אדין וגו' אז תתני ושיעתו לאשר שלח דריוש המלך מהרה עשו וזקני יהודה בנו והצליחו כנבואת חגי וזכריה · ובנו ויסדו הבנין במצות אלהי ישראל · ובמצות מלך פרס הנקרא בשלשה שמות כורש ודריוש וארתחששתא וכמפורש בפרקא קמא דראש השנה · ושצי וגומר ונשלם הבית זה ביום השלישי לירח אדר בשנת שש לדריוש המלך · ועשו בני ישראל והכהנים והלוים ושאר בני הגלו' מן הגרים והנתינים חנוכת בית האלוה זה בשמחה · ואשר הקריבו לחנוכת בית האלוה מאה פרים · ואלים מאתים · וכבשים ארבע מאות ושעירי עזים לחטאת על כל ישראל שנים עשר למספר שבטי ישראל · והקימו הכהנים והלוים במחלוקתם ובמשמרותיהם · למען יהיו חלוקים בעבודתם איש איש על משמרתו ככתוב בספר תורת משה · ויעשו וגו' ועשו את הפסח כמשפטו וכזמנו כי הטהרו כלם יחד מטומאת מת ושאר הטומאות ושחטו השוחטים הפסח לכל בני הגולה ולאחיהם הכהנים ולהם עצמם · ואכלוהו בני ישראל יחד עם היהודים אשר התערבו בגויי הארץ ועתה נבדלו מטומאתם וגרשו הנשים הנכריות והתחברו אליהם הכהנים לדרוש את ה' אלהי ישראל · ועשו חג המצות הזה בשמחה גדולה יען כי שמחם ה' · והסב לב מלך אשור הוא דריוש כי מלך גם אשור עליהם לחזק ידיהם במלאכת הבנין אחר אשר מנעו בראשונה · ואחר וגו' ואחר הדברים האלה אשר היה הבית על מתכונתו במלכות ארתחששתא הוא דריוש הנזכר · עזרא הכהן עלה מבבל אשר היה סופר מהיר בתורת משה ותקן הנקודות והטעמים והמסורת · ויתן לו המלך כל בקשתו כיד והשגחת ה' על עזרא כי להיותו חסיד ומושגח מה השיג מהמלך כל אשר בקש ממנו · ועלו מבני ישראל ומהכהנים וזולתם עמו אל ירושלם בשנת שבע לארתחששתא שנה אחר בנין הבית · ומה שעזרא לא עלה בראשונה עם זרובבל כדי לבלתי הניח התלמוד תורה וכדאמר רב ואיתימא רב יצחק בר שמואל בר מרתא גדול תלמוד תורה מבנין בית המקדש שכל זמן שברוך בן נריה קיים לא הניחו עזרא ועלה והגיע לירושלם בחדש אב הוא החדש החמישי מהשנה השביעית · כי באחד לניסן הוא יסוד המעלה מבבל והוא הזמן המיוסד והקבוע שבבל ונתעכב בדרך ובשושן עד ראש חדש שבא לירושלם כיד ה' והשגחתו עליו ומיכיהו המלך לנגיד על ישראל כי היה לדין ויושר והכין לבבו לדרוש ברבים את תורת ה' ומצותיו · ולעשותם כי היה נאה דורש ונאה מקיים · וללמד בישראל חק ומשפט · שהם זרים בעיני העם · חק שאין טעמו נגלה · ומשפט אשר הרשעים שונאים אותו :

וזה

ויבא ירושלם בחדש החמישי היא שנת השביעית למלך:
כי באחד לחדש הראשון הוא יסד המעלה מבבל
ובאחד לחדש החמישי בא אל ירושלם כיד אלהיו הטובה
עליו: כי עזרא הכין לבבו לדרוש את תורת יהוה ולעשת
וללמד בישראל חק ומשפט:
וזה פרשגן הנשתון אשר נתן המלך ארתחששתא
לעזרא הכהן הספר ספר דברי מצות יהוה וחקיו על
ישראל: ארתחששתא מלך
מלכיא לעזרא כהנא ספר דתא די אלה שמיא גמיר
וכענת: מני שים טעם די כל מתנדב במלכותי מן עמה
ישראל וכהנוהי ולויא למהך לירושלם עמך יהך: כל קבל
די מן קדם מלכא ושבעת יעטהי שליח לבקרה על יהוד
ולירושלם בדת אלהך די בידך: ולהיבלה כסף ודהב די
מלכא ויעטהי התנדבו לאלה ישראל די בירושלם משכנה:
וכל כסף ודהב די תהשכח בכל מדינת בבל עם התנדבות
עמא וכהניא מתנדבין לבית אלההם די בירושלם: כל
קבל דנה אספרנא תקנא בכספא דנה תורין דכרין אמרין
ומנחתהון ונסכיהון ותקרב המו על מדבחה די בית אלהכם
די בירושלם: ומה די עליך ועל אחיך ייטב בשאר כספא
ודהבה למעבד כרעות אלהכם תעבדון:
ומאניא די מתיהבין לך לפלחן בית אלהך השלם קדם אלה
ירושלם: ושאר חשחות בית אלהך די יפל לך למנתן
תנתן מן בית גנזי מלכא: ומני אנה ארתחששתא מלכא
שים טעם לכל גזבריא די בעבר נהרה די כל די ישאלנכון
עזרא כהנא ספר דתא די אלה שמיא אספרנא יתעבד:
עד כסף ככרין מאה ועד חנטין כורין מאה ועד חמר בתין
מאה ועד בתין משח מאה ומלח די לא כתב:
כל די מן טעם אלה שמיא יתעבד אדרזדא לבית
אלה שמיא די למה להוא קצף על מלכות מלכא ובנוהי:
ולכם מהודעין די כל כהניא ולויא זמריא תרעיא
נתיניא ופלחי בית אלהא דנה מנדה בלו והלך לא שליט
למרמא עליהם:
ואנת עזרא כחכמת אלהך די בידך מני שפטין ודינין די
להון דאנין לכל עמא די בעבר נהרה לכל ידעי דתי אלהך
ודי לא ידע תהודעון: וכל די לא להוא עבד דתא די
אלהך ודתא די מלכא אספרנא דינה להוא מתעבד מנה הן
למות הן לשרשו הן לענש נכסין ולאסורין:
ברוך יהוה אלהי
אבתינו אשר נתן כזאת בלב המלך לפאר את בית יהוה
אשר בירושלם: ועלי הטה חסד לפני המלך ויועציו ולכל
שרי המלך הגברים ואני התחזקתי כיד יהוה אלהי עלי
ואקבצה מישראל ראשים לעלות עמי:

ואלה

רד"ק

ומלח די לא כתב ומלח לצורך הקרבנות יתנו אשר לא כתיב בו מדה יתנו כל הצורך: יתעבד אדרזדא יעשה בזריזות: הן למותה הן לשרושי רם למיתה שיהרג בו לעקרו מן העולם הוא ובניו: הן לענש נכסין ולאסורין או לענשו ממון או להסרו בבית הסהר: ברוך ה' אלהי אבותינו אשר נתן כזאת בלב המלך לפאר את בית ה' אשר בירושלים וכתב הלל להראות בבנין הבית חברים עם כל ישראל בעגלא ובזמן קריב ואמן ואמן:

לעשות ט"ו וסימ' נמסר בשמואל ב' סימ' ז' ולקמן בנחמיה סי' ח': וזה כ"ג ר"פ בקרי' וסימ' במסרה רבתא בערך זה בס"ד: למה ג' ב' כתיב ה' וא' כתיב א' וסי' למה ישגא חבלא להנזקת מלכין· למה להוא קצף על מלכות מלכא ובנוהי· ומני שים טעם למא די תעברון· בתרא כתיב א': ודי לא ידעת הודעון חד מני"ד בטעם פי' הטפחא כך רינה לעולם לא ישרתוה כי אם מירכא במי"ד מקומות ישרתוה דרגא עם ב' מרכות נקראות תרין חוטרין וסימ' נמסר בסוף מטות וברישׁ חבקוק: ועלי ה' בקריאה וסימ' ועלי יבא כל איש אשר לו· ועלי שמו כל ישראל פניהם למלך· ועלי לתת לך· ועלי הטה חסד לפני המלך· אני לדודי ועלי תשוקתו:

רשי

בחדש החמישי· הוא חדש אב כי באחד לחדש ניסן אותו היום היתה תחלת עלייתם מבבל ובאחד לחדש אב באו לירושלם: יסוד המעלה· יסוד תחילת העליה: כיד אלהיו· כאשר הצליחו יד הקב"ה שהיתה ידו טובה עליו להצליחו בדרכו: כי עזרא· ועל כן הלך והצליח בדרכו שהרי עזרא הכין לבבו וגומר נותן טעם לדבריו: וזה פרשגן הנשתון· וזה פתשגן הכתב: וחקיו על ישראל· ואת חקיו אשר צוה על ישראל לשמרם: ספר דתא· ספר התורה: גמיר וכענת· ספיקא היא בידו: מני שים טעם· ממני יוצא הרשות כי כל אשר נדבה רוחו אותו מן ישראל ומן הכהני' והלוים ללכת לירושלם ילכו עמך: כל קבל· בשביל כך מאת המלך ושבעת יועציו ראוי פני המלך אתה שלוח: ושבעת יעטוהי· ושבע יועציו הם ז' רואי פני המלך: לבקרה על יהוד· כדי לדרוש ולבדוק אל היהודים אשר בירושלם אם הם עסוקים בתורתו של הקב"ה אשר בידך: ולהיבלא· ולהוליך כסף וזהב של המלך ויועציו אשר התנדבו לאלהי ישראל לתקן ביתו אשר משכנו וביתו בירושלם: וכל כסף וזהב· וכל נדבת כסף וזהב אשר תמצא במדינת בבל עם שאר נדבת העם והכהנים אשר מתנדבי' לביתו של הק"בה אשר בירושל' תוליך הכל לירושלם: כל קביל דנא· ובשביל כך של עבודת המקדש מהרה תקנה בכסף זה בקר ואילים וכבשים וזבחים ומנחות ונסכים ותקריבם על המזבח של הק"בה: ומה די עלך· ואשר ייטיב לך ולאחיך במותר הכסף והזהב לעשות כרצונו של הקב"ה תעשו: ומאניא· וכלים הנתנים לך לעבודתו של הקב"ה שלם לפני הקב"ה בירושלם: ושאר חשחות· ושאר צריכות שתצטרך לביתו של הקב"ה לקנות אשר יהיה לך ליתן הדמים תתן מאוצר המלך: ומני אנא· וממני אני דריוש המלך יוצא צווי ורשות לכל הגזברים אשר בעבר הנהר לכל ארץ ישראל המקבלים מסים שלי מן האומות אשר כל דבר שישאל לכם עזרא הכהן סופר התורה של הקב"ה מהרה יעשה שלא יעכבו את שאלתו עד מאה ככרים של כסף לקנות קרבנות ומאה כורין חטין למנחות ועד מאה מדות יין לנסכים ומאה של שמן לבלול מנחות ומלח לקרבנות כענין שנאמר וכל קרבן מנחתך במלח תמלח: די לא כתבי ומלח שאין כתוב בו מדה יתנו ככל הצורך: כל די מן טעם· כל אשר יהיה מרשותו של הקב"ה וצווי יעשה בזריזות במותם המלך לביתו של הקב"ה: אדרזדא· מותם בלשון ערבי: די למא להוי· אשר למה יהיה קצף על מלכות המלך ובניו ועל כן יתנו הגזברים כל צרכי הבית: ולכון מהודעין· ולכם אנו מודיעים אשר כל הכהני' והלוים המשוררים והשוערים והנתינין שהם חוטבי עצים ושואבי מים למזבח ועובדים בבית זה של הקב"ה לא ישלוט אדם עליהם להטיל עליהם מס וכסף גולגולת אלא יהיו בני חורין מעבודת המלך: ואנת עזרא בחכמת אלהך אשר בידך די בידך· ואתה עזרא כפי חכמת אלהיך אשר בידך יותר מן השופטים והדיינים שהם דנין כל העם שבעבר הנהר לכל ארץ ישראל עם יודעי התורה: ודי לא ידע· והשופט אשר לא ידע לשפוט תודיעו לו המשפט לעשותו: וכל די לא להוי עביד· וכל אשר לא יהיה עושה דתו של הקב"ה ודת המלך מהרה שלא יעכב הדין והמשפט: דינה· הדין יעשה ממנו מן המעכב משפט אם למיתה יהרג: הן לשרושי· אם לעקרו מן העולם הוא ואת זרעו ואת משפחתו לשרוש דישר"אליניר בלע"ז: הן לענוש נכסין· אם לענשו בממון: ולאסורין· או לייסרו בייסורין· עד כאן מכתב האגרת אשר נתן דריוש המלך לעזרא הסופר למען ישוב לירושלם להראותו אל הכהנים והלוים וגזברי המלך למען יחזיק ולקיים המצות ולעבוד יי' בבית המקדש ולשמור התורה כמשפט: ברוך יי'· כך כתב עזרא בספרו כאשר נתן הודאה להקב"ה ויועציו הם שבעה רואי פני המלך הן שבעה יעטוהי שלמעלה: כיד יי' אלהי עלי· כאשר היתה עזרתו של הקב"ה עלי וקבצתי מישראל הנשארים בבבל ראשי אבות וגדולים לעלות עמי מבבל:

ואלה

אבן עזרא

יסוד· שם דבר סמוך והמוכרת יסוד חבוש בטמון או הוא במשקל זבול: המעלה· שם דבר על משקל מקנה משרה וכן הפי' הוא עזרא היה עלת העולים לירושלם והטעם הוא יעלם לעלו' באחד בניסן ובאו באחד באב ואלת יסוד כמו נוסדו שטענו נועצו: ארתחששתא מלך מלכיא· עתה יספר כי המלך שלח אגרות שתים אחת לכל מתנדב לעלות ואחת לכל גזבריא לתת נרכס: גמיר· מפורש לשני ענינים הראשון להיות גמיר כתרגום כליל תכלת והוא רמז לכל ישראל המתנדבים לעלות ולמ"ד לעזרא משרת תחת שלם וכן הפירוש לעזרא ולגמיר ולכענת שלא להודיעם טעמו ביד עזרא· פי' אחר גמיר תואר השם מענין גמרא גמור וזה רמז לעזרא: ספר דתא· שהוא גמיר ויודע דעת אלהיו ויהיה למ"ד לעזרא במקום שתים וכענת שם כולל אומות עבר הנהר: מני שים טעם· היא מאגרת לעזרא ולישראל המתנדבי': שליח· תהיה שלוח: לבקרה· לחקור על היהודים ועל ירושלם: בדת אלהך· בעבור דת אלהיך אשר בידך שלחתיך: תקנא· מן קניתי אתכם: דכרין· תרגו' אלים: אמרין· כבשים: חשחות· צורך: גזבריא· הפקידים על האוגרות: בתין· מדות: אדרזדא· כטעם מהירות בדרך סברא כי אין לו דומה: תרעיא· השוערים: מנדה בלו והלך· מפורשים: הן לשרוש· להיות נעקר משרשיו והטע' מגורש מנחלתו וחכמינו ז"ל אמרו מאי לשרושי הרדפה: ברוך· ולכל שרי· הפי' ולפני כל שרי: והתיחשם

אבן יחייא

וזה פרשגן ונומר וזה פתשגן כתב המינוי אשר נתן המלך לעזרא· ארתחששתא מלך המלכים המולך גם על גמיר וכענת· בעבורך עזרא הכהן וסופר התורה וגו' הנני מצוה שכל מי אשר נדבו רוחו אותו מישראל וכהן ולוי ללכת עמך לירושלם ילך· כל קבל ונומר וזה יען שמלך המלך וז' יועציו מוסכם לשלוח אליך לבקר ולפקוד היהודים מירושלם בתורת אלהיך אשר בידך כי על ידה קטם אל הדרך הישרה· ושתוליך הכסף והזהב שהמלך ויועציו התנדבו לאלהי ישראל אשר בירושלם משכנו· ולהוליך גם כן כל הכסף והזהב אשר יתנדבו· אנשי מדינות ומחוז בבל יחד עם אשר יתנדבו היהודים הישראלים והכהנים לבית אלהיהם· כל קביל ונומר ובשביל כך מהרה ובזריזות תקנה בכסף זה בקר ואלים וכבשים ומנחתם ונסכיהם ותקריבם על מזבח ה'· ומה וגו' ואשר אליך ולאחיך יטב לעשות במותר הכסף והזהב תעשו וכרצון אלהיכם· וכלים אשר נתנו לך לעבודת בית אלהיך השלם לפני אלהיך· ושאר חשחות ונומר ושאר הדברים אשר יצטרכו לבית אלהיך שיפול בצורך אליך חיוב ליום לתת דמי ההוצאה תתן מבית גנזי המלך· ומני ונומר ואני ארתחששתא דריוש מצוה לכל הגזברים שלי בעבר הנהר שכל אשר ישאל מכם עזרא מהרה תעשוהו· עד מאה ככרי כסף לקרבנות· ומאה כור חטה למנחות· ומאה מדות יין לנסכים· ומאה מדות שמן למנחות· ומלח לקרבנות בלי שיעור וככל אשר יצטרכו· וכל אשר יהיה מרצון האלוה יעשה אדרזדא ובזריזות בניתו למען לא יהיה קצף על מלכות המלך ובניו· ולכם ונומר ואליכם אודיע אשר כל הכהנים והלויים וכל משרתי הבית הזה לא יהיה שליט שום אדם להטיל עליהם שום מס אבל יהיו בני חורין בהיותם עבדים לאלהי השמים· ואנת וגו' ואתה עזרא בחכמת אלהיך אשר בידיך תמנה שופטים ודיינים אשר ידינו לכל העם אשר בעבר הנהר· והזהר שיהיו אנשים יודעים המשפט· ואם לא ידעוהו תלמדם ותודיעם אותו למען לא יצא מביניהם משפט מעוקל· וכל אשר לא יעשה כדת האלוה וכדת המלך במהרה יעשה דין ממנו אם למות· ואם לנסח אותו ואת משפחתו מן העולם· ואם לענשו בממון ואם לענשו בייסורין· עד כאן סוף האגרת· ברוך ה' וגו' אז הודה עזרא לה' על אשר נתן חנו בעיני המלך ונתן בלבבו לפאר בית האלהים· ואלה ראשי אבותיהם ושם יחשם כל אלה שמות אדם אשר יוכל ירכם התיחסו אל שמם: ואלה

ח ואלה ראשי אבתיהם והתיחשם העלים עמי במלכות
ארתחשסתא המלך מבבל׃ מבני פינחס גרשם מבני
איתמר דניאל מבני דויד חטוש׃
מבני שכניה מבני פרעש זכריה ועמו התיחש
לזכרים מאה וחמשים׃ מבני פחת מואב אליהועיני
בן זרחיה ועמו מאתים הזכרים׃
מבני שכניה בן יחזיאל ועמו שלש מאות הזכרים׃
ומבני עדין עבד בן יונתן ועמו חמשים הזכרים׃ ומבני
עילם ישעיה בן עתליה ועמו שבעים הזכרים׃ ומבני
שפטיה זבדיה בן מיכאל ועמו שמנים הזכרים׃ מבני יואב
עבדיה בן יחיאל ועמו מאתים ושמנה עשר הזכרים׃
ומבני שלומית בן יוספיה ועמו מאה וששים הזכרים׃
ומבני בבי זכריה בן בבי ועמו עשרים ושמנה הזכרים׃
ומבני עזגד יוחנן בן הקטן ועמו מאה ועשרה הזכרים׃
ומבני אדניקם אחרנים ואלה שמותם אליפלט יעיאל
ושמעיה ועמהם ששים הזכרים׃ ומבני בגוי עותי וזבוד
ועמהם שבעים הזכרים׃
ואקבצם אל הנהר הבא אל אהוא ונחנה שם ימים שלשה
ואבינה בעם ובכהנים ומבני לוי לא מצאתי שם׃ ואשלחה
לאליעזר לאריאל לשמעיה ולאלנתן ולירב ולאלנתן
ולנתן ולזכריה ולמשלם ראשים ולויריב ולאלנתן מבינים׃
ואוצאה אותם על אדו הראש בכספיא המקום ואשימה
בפיהם דברים לדבר אל אדו אחיו הנתונים בכספיא
המקום להביא לנו משרתים לבית אלהינו׃ ויביאו לנו
כיד אלהינו הטובה עלינו איש שכל מבני מחלי בן לוי בן
ישראל ושרביה ובניו ואחיו שמנה עשר׃
ואת חשביה ואתו ישעיה מבני מררי אחיו
ובניהם עשרים׃
ומן הנתינים שנתן דויד והשרים לעבדת
הלוים נתינים מאתים ועשרים כלם נקבו בשמות׃
ואקרא שם צום על הנהר אהוא להתענות לפני אלהינו
לבקש ממנו דרך ישרה לנו ולטפנו ולכל רכושנו׃ כי
בשתי לשאול מן המלך חיל ופרשים לעזרנו מאויב בדרך
כי אמרנו למלך לאמר יד אלהינו על כל מבקשיו לטובה
ועזו ואפו על כל עזביו׃ ונצומה ונבקשה מאלהינו על
זאת ויעתר לנו׃ ואבדילה משרי הכהנים שנים עשר
לשרביה חשביה ועמהם מאחיהם עשרה׃ ואשקולה
להם את הכסף ואת הזהב ואת הכלים תרומת בית
אלהינו ההרימו המלך ויעציו ושריו וכל ישראל הנמצאים׃
ואשקלה על ידם כסף ככרים שש מאות וחמשים וכלי
כסף מאה לככרים זהב מאה ככר׃ וכפרי זהב עשרים
לאדרכנים אלף וכלי נחשת מצהב טובה שנים חמודת
כזהב׃ ואמרה אלהם אתם קדש ליהוה והכלים קדש והכסף
והזהב

גרשום ד׳ ג׳ חסר וא׳ מ״ל וסי׳ כי גר הייתי · ואת שני בניה · ויקימו להם בני דן את הפסל · מבני פנחס בן גרשום · בתרא מ״ל · וכל ד״ה דכו׳ גרשם במ״ם במ״ב גרשון בנ״ון וסי׳ גרשון וקהת קרמ׳ דסיפר׳ · ויחלקם דוד מחלקו׳ לבני לוי לגרשון : עתליה ז׳ וסימ׳ נמסר במלכים ב׳ ריש סימ׳ י״א : ועמו ח׳ בטעם זקף בקריא׳ וס מ׳ וישא יעקב את עיניו וירא והנה עשו בא · יהוידע · יהוחנן · יחזיאל · יואב · שלומית · זכריה · עזגד : וזבוד כתיב ב׳ וזכוד וקרי׳ וזכור בכ״ף ומבני בגוי עותי והוא חד מן י״א מלין דכתיב ב׳ וקרי׳ כ׳ וסי׳ נמסר במס׳ רבתא במערכת אות הבי״ת בס״ד : ראשים ב׳ וסימ׳ נמסר במסרה רבתא בערך ראש בס״ד : בכספיא ב׳ ובפסוק והוא חד מן א״ב מן ב״ב ובפסוק וסי׳ נמסר בריש סיפרא סימ׳ א׳ : ד׳ אלפ״ין דגשי׳ בקריאה וסימ׳ ויביאו לו את המנחה אשר בידם הביתה · ממושבותיכם תביאו לחם תנופה שתים · ושפו עצמותיו לא ראו · ויביאו לנו כיד אלהינו הטוב׳ עלינו איש שכל : אהוא ג׳ וסימ׳ ואקבצם אל הנהר הבא · ואקרא שם צום על הנהר · ונסעה מנהר אהוא בשנים עשר לחדש : בשתי ג׳ בקרי׳ וסימ׳ בשתי וגם נכלמתי כי נשאתי כי בשתי לשאול מן המלך · אלהי בשתי נכלמתי להרים אלהי : ואשקולה ל׳ מ״ל להם את הכסף והוא חד מן ה׳ מ״ל בלישנא וסימ׳ או ככר כסף תשקיל · במשקול עשרים שקל לו שקול ישקול כעסי · ועשרת אלפים ככר כסף אשקול · ואשקולה לרם את הכסף · אשקול על ידי עשי המלאכה · על גנזי המלך : הדי״ן תר״ין בתראי״ן דא״נון אשקול ע״ל ידי ע״ל גנזי אי״ת ספרי״ם דלא מסר״י יתה״ון :

אבן עזרא

והתיחשם · ואשר התיחשו לבית אבות : מבני שכניה מבני פרעוש · הראוי אשר מבני פרעוש ואמר כן להבדיל לבן שכניה יחזיאל : ועמו התיחש לזכרים · אשר התיחשו לעצמם הזכרים והיו מאה וחמשים · בן יוסיפיה · לא הזכיר שמו כאחרים וזכיר קרי וזבוד כתיב והם שני שמות זה אומר בכה וזה אומר בכה : ואקבצם · ואבינ׳ בעם · עיון : ומבני לוי לא מצאתי שם · כי הם בעלי שיר : לאליעזר לאריאל · הם היום היו שלוחים והלמ״ד היא המורה על העצם וטעמו לעצם אליעזר והנזכרי׳ : מבינים · חכמים : ואוצאה · בן כתוב כי הא״לף למ״ד הפועל על משקל ואבואה ואלוה קרי כי הקרוב על דרך קריה : על אדו הראש · שהוא ראש בכספיא המקום : אל אדו אחיו · חסר וי״ו והנכון אל אדו ואחיו שהם נתינים ויש אומרים כי אחיו שם איש אחי אדו או קרובו : איש שכל · לא הזכירו הכתוב ויתכן שהוא שרביה הנזכר בפסוק וכן הוי״ו נוסף כוי״ו והיה וענה או וי״ו המוסף על ענין ולא רצה להזכירו פעמים וכן הפירוש איש שכל שרביה ושרביה ובניו ואחיו היו י״ח והוא הנכון : ואת חשביה · הביאו : על הנהר אהוא · חסר הנסמך והראוי נהר אהוא : ויעתר ע״י נביא או מראה בחלום והטעם נתרצה לנו והדריכנו הדרך הישרה באין מכשול : לשרביה · הלמ״ד הוא הנכנס להורות על העצם והטעם הבדיל לעצם שרביה חשביה : ההרימו · הה״א הוא הנכנס על הפעלים העוברים כמו ההלכוא השבה והטעם אשר : מאה לככרים · כאילו אמר וכלי כסף למשקל הככרים מאה : לאדרכונים · הא״לף נוסף והוא כטעם דרכמונים למשקל אדרכונים הם אלף וכלי נחשת מצהב כטעם ממורט · מצהב טובה · פעם זכר ופעם נקבה בענין זרום גדולה וחזק וכן שנים חמודות : שקדו

רשי

אלה ראשי אבותיהם · של עולים : והתיחשם · ואת יחוסם אשר היו מתיחסים בהם : ארתחשסתא · הוא דריוש : מבני שכניה מבני פרעוש · משפחה אחת היא וזכריה הוא ראש המשפחה : ועמו · ועם יחס שלו היו מתיחסים הזכרים של משפחתו : עבד בן יונתן · כך שמו : אחרונים · שהיו אחרונים ללכת אחרי עזרא : אל הנהר הבא · אל הנהר הנודע : אל אהוא · אל אותו הנהר : ונחנה שם · והיינו חונים שם : ואבינה בעם · נתתי לבי להבין בעם אשר נקבצו עמי : ואשלחה לאליעזר וגומר · ואצוה אותם וגומר · שלחתים וצויתי לדבר אל אדו שהוא גדול וחשוב אשר בכספיא · ראשים גדולים מבינים חכמים היו : ואשימה בפיהם · שמתי בפיהם דברים לדבר בשליחותי אל אדו ואחיו שהם נתונים ומיושבי׳ בכספיא להביא לנו משרתים לעבוד בבית המקדש : בכספיא · שם מקום שבבבל : אל אדו · על אדו · אחיו · שם אדם : הנתונים · כמו הנתינים · ועל כן נכתב בוי״ו : כיד אלהינו · כאשר היתה הצלחתו של הקב״ה עלינו : איש שכל · חכם : מבני מחלי וגומר · כולם הללו לוים : ומן הנתינים · ומן העבדים נתיני׳ שנתן דוד המלך ושרי ישראל עלו עמהם : להתענות · לישב בתענית : דרך ישרה · שיוליכנו המקום לשלום : כי בושתי · שהרי נתביישתי מן המלך שלא רציתי לשאול לו רכב ופרשים כדי לתיירנו : כי אמרנו · שהרי כבר אמרנו אל דריוש המלך שהקב״ה מטיב למבקשיו וסופך אפו וחמתו על עוזביו : ויעתר לנו · וקבל תפילתנו שבאנו לירושלם לשלום : ואבדילה · וכאשר הייתי שם על נהר אהוא הבדלתי משרי הכהנים ושקלתי להם הכסף והזהב ליתן באוצרות בית יי׳ : ההרימו · אשר הרימו · הנמצאים · בבבל : וכלי כסף מאה לככרים · ככר בכל כלי : וכפורי · מזרקים : לאדרכונים אלף · מין מטבע אלף דרכונים היו בעשרים כפורי זהב הללו : מוצהב · של נחשת מוצהב מין מטבע של נחשת : טובה · לשון נקבה קורא לנחושת : שנים · שני כלים : חמודות כזהב · הכלים קורא חמודות בלשון נקבה : אליהם · לאותן שרי הכהנים :
הלשכות

תורת חסד   מושיע חוסים

ואקרא   שם צום על הנהר אהוא להתענות לפני אלהינו יר׳ לקבל התענית מבעוד יום · כי   אמרנו למלך לאמר יד אלהינו על כל מבקשיו לטובה ועזו ואפו על כל עוזביו הנה באומרו כי אמרנו למלך לאמר יר׳ כי אמרנו לו דברים מה כדי שיובן ממנו כי יד אלהינו על כל מבקשיו לטובה ועזו ואפו על כל מבקשיו לרעה באופן שכפי דברינו אלה כמעט היה מוכרח המלך לעוזרנו ולבלתי עוזבנו · ויד השרים והסגנים היתה במעל הזה ראשונה ולסבה זו באמו אנחנו השרים לאמר הדבר ראשונה אולי יכפר בעד עון זה האל ית׳ ·   כי   עונותינו רבו למעלה ראש יר׳ רבו ממה שאמרו ישראל נתנה ראש   והוא בעצמו אומר מימי אבותינו אנחנו באשמה גדולה :   ועתה   וכו׳ להאיר עינינו אלהינו יר׳ האיר עינינו בתורה ולתתנו עם זה מחיה בעבדותנו כיאם יש תורה יש קמח :   כי

אבן יחייא

ואצוה וגומר כי צום שילכו אל אדו שהיה אדם חשוב וראש נמקום הנקרא כסיפיא · ושם בפיהם דברים לדבר אליו ולאחיו אשר גם הוא היה ראש ושניהם היו נתונים בכספיא המקום להביא משרתים לבית אלהים · ובהשגחת ויד ה׳ הביאו איש משכיל מבני מחלי וזולתם כאשר ספר וכן הביאו מן הנתינים ר״פ כלם נקבו בשמות · ואקרא וגו׳ ואז הכרזתי צום על הנהר ההוא להתענות לפני ה׳ ולהתפלל לפניו ולבקש דרך ישרה שנלך בה בשלום ובלי שום פגע · שאם הייתי רוצה חברה לדרך היה שואל המלך גם רכב גם פרשים אבל בושתי לשאלם יען כי אמרתי אליו בראשונה שידו לטובה על כל מבקשיו וכחו וחרונו על כל עוזביו · ופיוכי ויעתר לנו כי שבנו לשלום · ובהיותי על נהר אהוא שבדלתי שנים עשר משרי הכהנים · ושקלתי להם את הכסף והזהב והכלים אשר הרימו תרומה לבית אלהים המלך והיועצים והשרים וכל ישראל אשר היה משקל הכסף תר״נ ככרים · ומאה כלי כסף ככר לכל כלי · ומאה ככרי זהב : וכפורי זהב והם מזרקים עשרים אשר היו בו אלף דרכמוני זהב והוא שם מטבע ושני כלים מנחושת טובה ומוזהב אשר היו מכוסים זהב כי אותיות וש״ין מתחלפות · אשר היו חמודות כזהב ואולי שהיו שני כלים שנותרו מימי משה שסביבו בבריאת בצלאל היה במקדש של נחושת ומימות משה היה וקולו ערב · ועוד מנחשת היתה במקדש מימות משה והיתה מפעמת את הכשפים כי שני אלו נותרו ממקדש ראשון וכפנמו ולא עלתה להם ארוכה עולמית ואז אמרתי להם אתם קדש לה׳ כי היו כהנים משרתי ה׳ · והכסף והזהב והכלים הם נדבה לאלהיכם · ולכן שקדו לשמרם עד אשר תגיעו לירושלם תשקלום לשרי הכהנים והלוים וישראלים אשר יגנזום בלשכות בית ה׳ ונסענו מנהר אהוא בי״ב לניסן ללכת לירושלים · והשגחת ה׳ היתה עלינו והצילנו מכל אויב ואורב בדרך כי הסכנה היתה רבה לרוב האויבים אשר היו או ליש׳ לקנאתם על בנין הבית : ונשקל ונספר כל דבר ודבר ונכתב המשקל והמספר · והבאים מהגולה עם עזרא הקריבו כל העולות האלה בעד כל ישראל · והיות הכל עולה הורות שעה היתה ואולי לכפר על העולה על לבבם בגלותם מבבל כי לא יצאו ברצון טוב רק כמעט כאנוסים מעזרא על ככה :
ויתנו

והזהב נדבה ליהוה אלהי אבתיכם: שקדו ושמרו עד־
תשקלו לפני שרי הכהנים והלוים ושרי־האבות לישראל
בירושלם הלשכות בית יהוה: וקבלו הכהנים והלוים
משקל הכסף והזהב והכלים להביא לירושלם לבית
אלהינו: ונסעה מנהר אהוא בשנים עשר לחדש
הראשון ללכת ירושלם ויד־אלהינו היתה עלינו ויצילנו מכף
אויב ואורב על־הדרך: ונבוא ירושלם ונשב שם ימים
שלשה: וביום הרביעי נשקל הכסף והזהב והכלים
בבית אלהינו על יד־מרמות בן־אוריה הכהן ועמו אלעזר
בן־פינחס ועמהם יוזבד בן־ישוע ונועדיה בן־בנוי הלוים:
במספר במשקל לכל ויכתב כל־המשקל בעת ההיא:
הבאים מהשבי בני־הגולה הקריבו עלות לאלהי
ישראל פרים שנים־עשר על־כל־ישראל אילים תשעים
וששה כבשים שבעים ושבעה צפירי חטאת שנים
עשר הכל עולה ליהוה: ויתנו את־דתי המלך
לאחשדרפני המלך ופחוות עבר הנהר ונשאו את־
העם ואת־בית האלהים:

ט וככלות אלה נגשו אלי
השרים לאמר לא־נבדלו העם ישראל והכהנים והלוים
מעמי הארצות כתעבתיהם לכנעני החתי הפרזי היבוסי
העמני המאבי המצרי והאמרי: כי־נשאו מבנתיהם להם
ולבניהם והתערבו זרע הקדש בעמי הארצות ויד השרים
והסגנים היתה במעל הזה ראשונה: וכשמעי את־הדבר
הזה קרעתי את־בגדי ומעילי ואמרטה משער ראשי וזקני
ואשבה משומם: ואלי יאספו כל חרד בדברי אלהי־
ישראל על מעל הגולה ואני ישב משומם עד למנחת הערב:
ובמנחת הערב קמתי מתעניתי ובקרעי בגדי
ומעילי ואכרעה על־ברכי ואפרשה כפי אל־יהוה אלהי:
ואמרה אלהי בשתי ונכלמתי להרים אלהי פני אליך כי
עונתינו רבו למעלה ראש ואשמתנו גדלה עד לשמים:
מימי אבתינו אנחנו באשמה גדלה עד היום הזה
ובעונתינו נתנו אנחנו מלכינו כהנינו ביד מלכי הארצות
בחרב בשבי ובבזה ובבשת פנים כהיום הזה: ועתה כמעט־
רגע היתה תחנה מאת יהוה אלהינו להשאיר לנו פליטה
ולתת־לנו יתד במקום קדשו להאיר עינינו אלהינו
ולתתנו מחיה מעט בעבדתנו:
כי־עבדים אנחנו ובעבדתנו לא עזבנו
אלהינו ויט־עלינו חסד לפני מלכי פרס לתת־לנו מחיה
לרומם את־בית אלהינו ולהעמיד את־חרבתיו ולתת־
לנו גדר ביהודה ובירושלם:
ועתה מה־נאמר אלהינו אחרי־זאת כי עזבנו מצותיך:
אשר צוית ביד עבדיך הנביאים לאמר הארץ אשר
אתם באים לרשתה ארץ נדה היא בנדת עמי הארצות
בתועבתיהם אשר מלאוה מפה אל־פה בטמאתם:
ועתה בנותיכם אל־תתנו לבניהם ובנתיהם אל־
תשאו לבניכם ולא־תדרשו שלמם וטובתם עד־עולם למען
תחזקו ואכלתם את־טוב הארץ והורשתם לבניכם עד־
עולם: ואחרי כל־הבא עלינו במעשינו הרעים ובאשמתנו
הגדלה כי אתה אלהינו חשכת למטה מעוננו ונתתה
לנו פליטה כזאת: הנשוב להפר מצותיך ולהתחתן
בעמי התעבות האלה הלוא תאנף־בנו עד־כלה
לאין שארית ופליטה:

בתועבתיהם ל' וח' כתועבתיהם וכסי' וג' כתי' כן בליש'

יהוה

נסעה ל' מנהר אהוא וא' נסעה ונלכה ואינון חד מן י"ו זוגין חד נ' וחד ו' וסימ' נמסר במסרה רבתא במערכת אות הנ"ון בס"ד: וביום הרביעי ג' ר"פ וסימ' פרים עשרה: נקהלו לעמק ברכה · נשקל הכסף והזהב: נשאו י' וסימ' עבדיך נשאו את ראש אנשי המלחמה · אשר נשאו את ידם · קול צופיך נשאו קול יחדו · ומשנאיך נשאו ראש · נשאו נהרות יי' ב' בו: ורעבים נשאו עמך · נשאו את רדידי מעלי שמרי · כי נשאו נשים נכריות: גדלה ג' בקריאה וסימ' כי גדלה צעקתם את פני יי'· נפשך בעיני · ואשמתינו גדלה עד לשמים · חד בתורה חד בנביאים חד בכתובים: ועתה ואתה י"ח בטעם תברין וסימ' נמסר בסדר בהעלתך: בנדת ב' וסימ' ואל אשה בנדת טומאתה · בנדת עמי הארצות: בתועבתיהם ג' כתובים כן וסימ' וזכרו פליטיכם אתי · ומעל כל תועבתיכם השיבו בידיכם · בתועבתיהם אשר מלאוה מפה אל פה:

רשי

הלשכות בית יי' · כדי ליתן בלשכות הבית: בשנים עשר לחדש הראשון · בשנים עשר לניסן: ויד אלהינו היתה עלינו · להצליחנו על הדרך אשר הלכנו עליה: במספר במשקל לכל · מספר הכלים ומשקלם כאשר קבלוהו כך היה נשקל כולו כאשר פרעוהו: הבאים מהשבי בני הגולה · שאלו אשר באו עם עזרא: הקריבו עולות · הכל עולה והוראת שעה היתה. ויתנו את דתי המלך · אלו עולי גולה ספרו מלות דריוש המלך לגדולי המלך רואי פניו: ופחוות · כמו ופחות: עבר הנהר · אותן של כל ארץ ישראל הן בעבר הנהר ליושבי בבל: ונשאו · שהיו מנשאין ומסייעין: אלה · דברים הללו אשר ספרו דתי המלך והשרים של ישראל: לאמר וכן אמרו לי: היתה במעל הזה ראשונה · שהם התחילו למעול מעל ולהתחתן בנויי הארצות: משומם · עלוב ושומם · כמו שבעת ימים משמים בתוכם: מתעניתי · שלא אכלתי אותו יום: נתנו · כמו נתננו · דגש הנ"ון תחת חסרון נ"ון אחר' כמו עליך נשענו כמו נשעננו ונתנו את בנותינו כמו ונתננו: כהיום הזה · כמו שנראה היום הזה שכבר גלו עשרת השבטים ועדין נשארו בבבל הרבה מן הגולים: ועתה כמעט רגע · לפי שעה: תחנה · כמו חנינה · ולתת לנו יתד · לקבוע אותנו בארץ ישראל: יתד כמו ותקעתיו יתד במקום נאמן · מחיה מעט · חיים מועטים כי עבדים אנחנו לדריוש מלך פרס: לא עזבנו · לא עזב אותנו: ויט · לשון מפעיל · כמו מטה הטה עלינו חסדו: גדר · שהיו גודרי גדר לשמור מלותיו: נדה · טמאה וגעולה: והורשתם · את הארץ לבניכם עד עולם · ואחרי כל הבא עלינו · אחרי כל המעשה הרע אשר הגיע עלינו כמעשינו הרעים: חשכת למטה מעונינו · מנעת מעונותינו עד למט' שנפחת עונינו על כפרת גלותינו ויש לנו לפותרו בענין זה מנעת עצמך מלגבות ממנו כל עונינו וגבית ממנו למטה מן העונות ולא פרעת ממנו ככל חטאתינו: הנשוב · אם נשוב · הלא תאנף בנו · תמיה המתקיימת כי אין כח מעשים טובים בנו לעמוד ולהתקיים לפניך על עבירה זו:

אבן עזרא

שקדו · מלת השקד חסרה והוא על וראוי כמו שוקד אני על דברי לשקוד על דלתותי והטעם שקדו עליהם והם הכסף והזהב: הלשכות בית יי' · והטעם שרי הלשכות בית יי' ונכנס ה"א הדעת על משקל הלשכת והמלה זרה בעבור הסמיכות: וקבלו · והם יקבלוהו: לבית אלהינו · לצורך ביתו: לכל · לכסף ולזהב: על כל · ופחות · כנגד אבות ישראל שהם שנים עשר שבטים רק תשעים וששה שבעים ושבעה כפי יכלתם אין להם טעם · פרים וצפירים בלשון נקבות והפך זה כשים פילגשים בלשון זכרים · ונשאו את העם · כטעם ינשאוהו אנשי מקומו וכבר פורש טעמו: העם ישראל · חסר הנסמך והנכון העם עם ישראל: רבו למעלה · רבב ורבה ענין אחד להם: נתנו · דגש הנ"ון לצורך נ"ון השרש: תחנה · כטעם חנינה שחנן עלינו: בעבדותינו · פי' כי עבדים אנחנו: גדר · לבלתי נהיה למרמ': ארץ נדה · ענין ריחוק כתרגום ומשקלו גזה: ואחרי כל הבא עלינו · רמז לגלות: חשכת למטה מעונינו · כאילו מנעת וחשכת מכתוב מקצת עונינו בספר זכרון והכתתם למטה לארץ כטעם ותשליך במצולות ים כל חטאתם: כי בכה

אבן יחייא

ויתנו ונומר ונתנו את דתי המלך שנשאו את העם ואת בית האלהים לאחשדרפני המלך שהם השרים הגדולים הרואי פניו ולפחות שהם השרים שתחתיהם שבכל עיר ועיר וככלות כל אלה הדברים אמרו לי כי מעלו ישראל בהתחתנם עם בני נכר קרעתי בגדי התחתון ומעילי העליון כי על חירוף השם חייב אדם קריעה · ואמרטה משער ראשי ואף כי אסור לעשות כן באבילות מת הוראת שעה היתה כדי להראות חרדה גדולה על הדבר ואשב משומם כאבל היושב בדד ובעמדי על האופן הזה היה סבה כי באסף אלי כל חרד על מעל כזה · ואני לא דברתי להם מאום' עד מנחת הערב למען יתקבץ המון רב · ובמנחת הערב קמתי מתעניתי בהיות יקרוע בגדים ואכרעה על ברכי בהכנעה גדולה וכפי פרושת השמים בכונה גדולה לפני כל העם ההוא · ואומרה אלהי בושתי להרים פני אליך מפני עונותינו שרבו למעלה ראש למעלה ממנין שיוכל להספר כמו שא את ראש בני ישראל ונכלמתי להרים פני שפליאמה היא בושה ויותר גדולה מפני אשמתנו שגדלה עד לשמים שהוא חטא יותר גדול מהעון אשר ספר · וגודל העון שעברו במספר שהוא הכמה המתחלק וגודל האשמה שעברו בגובה שהוא הכמה המתדבק · כי מימי אבותינו אנחנו באשמה גדולה מחטא אהבת הנכרים ואלהי הנכר · ובעונם האשמה יחד עם עונם עונותינו נתנו אנחנו ומלכנו הנכהנ החלק הגופיי מהעם והכהנו המכהנ. החלק הנפשיי ממנו ביד מלכי הארצות בחרב ההורג אותנו ואם יחיונו נהיה שבויי חרב ועבדים · וכל אשר יהיה לנו ילך בבזה כי מה שקנה עבד קנה רבו ובמגדות הלו היה בבושת פנים כי אנחנו עבדים לעבדים משלו בנו כהיום הזה · ועתה כפתע היתה חנינה ועל צד החסד מאת ה' להשאיר לנו פליטה · ולא כעד מעשים טובים שיהיה בנו · ולתת לנו יתד ותוקף והעמדה וקיום במקום קדשו להאיר עינינו אלהינו בתורתו · בתת לנו מעט מחיה בעבדותנו · אשר בה נוכל להגות בתורתו שאם אין קמח אין תורה והטוב' רבו לא יוכל לעבוד קונו כי בהיותנו בעבדות לא עזבנו אלהינו ויט עלינו חסד לפני מלכי פרס לתת לנו מחיה לרומם את בית אלהינו ולהעמיד חרבותינו ולתת לנו גדר שנוכל לבנות חומות בערי יהודה וירושלם · ועתה מה נאמר ומה נוכל לספר עוד אחרי הרעה הגדולה הזאת אשר עברנו מצותיך אשר צוית שבהיות הארץ נדה ונגעלה וטמאה בנדת וטומא' עמי הארץ אשר מלאוה מפה אל פה ומקצה אל קצה בתועבותיהם ובטמאתם · לכן אל תתחתנו בם ולא תדרשו שלומם וטובתם למען לא תלמדו מהם · ותחזקו בארץ ואכלתם את טובה והורשתם אותה לבניכם עד עולם · ואחרי כל הבא עלינו מהרעה בעונש מעשינו הרעים ואשמתנו הגדולה · ואתה אלהינו לרחמיך חשכת ושלחת אלינו חשך הצרות לא לפי העונות רק עונש מעט ולמטה מאשר היינו חייבים לעונש ונתת לנו פליטה כזאת · בתמיה הראוי שנשוב להפר מצותיך ולהתחתן בעמי התועבות · שלא מן הראוי אם חס ושלום נעשה כן תאנף בנו עד כלה ונומר כי אינך חייב לפי מדת הדין למחול לפושעים המורים בהכיר' את בוראם ומכוונים להמרות בו · לכן ה' אלהי ישראל אשר אתה צדיק על כל הבא עלינו · ועשית עמנו לפנים מן השור' הננו לפניך באשמתנו לשאול מחיל' עלי' · כי אין ראוי לעמוד לפניך בבית מקדשך בעמדנו על האשמה הזאת כי נהיה כעולל והבן בידו : ובהתפלל

תורת חסד מושיע חוסים

כי עבדים אנחנו ובעבדותנו יר' כי משכים קדמוניות עבדים אנחנו כאומרו כי לי בני ישראל עבדים וגו' ובעבדותנו אל המלכים לא עזבנו אלהינו ויט עלינו חסדו של אברהם אבינו לפני מלכי פרס כי זכות אבות לא תמה · ובאומר למען תחזקו יר' למען תלמדו בתורה אשר נאמר עליה חזק ואמץ וכו' · ואז יהיה זה לכם ואכלתם את טוב הארץ והורשתם לבניכם עד עולם ולא לבניכם הבאים מן הגויה שאינם קרויים בניכם : ובהתפלל

עזרא י

יהוה אלהי ישראל צדיק אתה כי נשארנו פליטה כהיום הזה הננו לפניך באשמתינו כי אין לעמוד לפניך על זאת:

יוד

וכהתפלל עזרא וכהתודתו בכה ומתנפל לפני בית האלהים נקבצו אליו מישראל קהל רב מאד אנשים ונשים וילדים כי בכו העם הרבה בכה: ויען שכניה בן יחיאל מבני עולם ויאמר לעזרא אנחנו מעלנו באלהינו ונשב נשים נכריות מעמי הארץ ועתה יש מקוה לישראל על זאת: ועתה נכרת ברית לאלהינו להוציא כל נשים והנולד מהם בעצת אדני והחרדים במצות אלהינו וכתורה יעשה: קום כי עליך הדבר ואנחנו עמך חזק ועשה:

ויקם עזרא וישבע את שרי הכהנים הלוים וכל ישראל לעשות כדבר הזה וישבעו:

ויקם עזרא מלפני בית האלהים וילך אל לשכת יהוחנן בן אלישיב וילך שם לחם לא אכל ומים לא שתה כי מתאבל על מעל הגולה: ויעבירו קול ביהודה וירושלם לכל בני הגולה להקבץ ירושלם: וכל אשר לא יבוא לשלשת הימים כעצת השרים והזקנים יחרם כל רכושו והוא יבדל מקהל הגולה:

ויקבצו כל אנשי יהודה ובנימן ירושלם לשלשת הימים הוא חדש התשיעי בעשרים בחדש וישבו כל העם ברחוב בית האלהים מרעידים על הדבר ומהגשמים:

ויקם עזרא הכהן ויאמר אלהם אתם מעלתם ותשיבו נשים נכריות להוסיף על אשמת ישראל: ועתה תנו תודה ליהוה אלהי אבתיכם ועשו רצונו והבדלו מעמי הארץ ומן הנשים הנכריות: ויענו כל הקהל ויאמרו קול גדול כן כדבריך עלינו לעשות: אבל העם רב והעת גשמים ואין כח לעמוד בחוץ והמלאכה לא ליום אחד ולא לשנים כי הרבינו לפשע בדבר הזה: יעמדו נא שרינו לכל הקהל וכל אשר בערינו ההשיב נשים נכריות יבא לעתים מזמנים ועמהם זקני עיר ועיר ושפטיה עד להשיב חרון אף אלהינו ממנו עד לדבר הזה:

אך יונתן בן עשהאל ויחזיה בן תקוה עמדו על זאת ומשלם ושבתי הלוי עזרם: ויעשו כן בני הגולה ויבדלו עזרא הכהן אנשים ראשי האבות לבית אבתם וכלם בשמות וישבו ביום אחד לחדש העשירי לדריוש הדבר: ויכלו בכל אנשים ההשיבו נשים נכריות עד יום אחד לחדש הראשון:

וימצא מבני הכהנים אשר השיבו נשים נכריות מבני ישוע בן יוצדק ואחיו מעשיה ואליעזר ויריב וגדליה: ויתנו ידם להוציא נשיהם ואשמים איל צאן על אשמתם: ומבני אמר חנני וזבדיה: ומבני חרם מעשיה ואליה ושמעיה ויחיאל ועזיה: ומבני פשחור אליועיני מעשיה ישמעאל נתנאל יוזבד ואלעשה: ומן הלוים יוזבד ושמעי וקליה הוא קליטא פתחיה יהודה ואליעזר: ומן המשררים אלישיב ומן השערים שלם וטלם ואורי:

ומישראל מבני פרעש רמיה ויזיה ומלכיה ומימן ואלעזר ומלכיה ובניה: ומבני עילם מתניה זכריה ויחיאל ועבדי וירמות ואליה: ומבני זתוא אליועני אלישיב מתניה וירמות וזבד ועזיזא: ומבני בבי יהוחנן חנניה זבי עתלי: ומבני בני משלם מלוך ועדיה ישוב ושאל ירמות: ומבני פחת מואב עדנא וכלל בניה מעשיה מתניה בצלאל ובנוי ומנשה: ובני חרם אליעזר ישיה מלכיה שמעיה שמעון: בנימן מלוך שמריה: מבני חשם מתני מתתה זבד אליפלט ירמי מנשה שמעי: מבני בני מעדי עמרם ואואל: בניה בדיה כלהי:

ונ"ה

קום ט' ר"פ בקריאה וסימ' קום התהלך בארץ לארכה ולרחבה · קום לך פדנה ארם ביתה בתואל · קם קדש את העם · קום רד לקראת אחאב · קום לך צרפתה · קום וירדת בית היוצר · קום לך אל נינוה העיר הגדולה · וחבירו · קום כי עליך הדבר · קום קדש חסר : יחרם ג' וסימ' זבח לאלהים יחרם · כל חרם אשר יחרם · יחרם הוא וכל רכושו : יבוא כל סיפרא מ"ל במ"ב חסרי' וסימ' יבא לעתים מזמנים · אשר יבא אל היכל יי' : הנשים הנכריות ב' דסמיכי וסימ' גם אתו רב · ועתה תנו תודה והמלאכה ג' וסי' היתה דים · לא ליום אחד ולא לשנים · גרולה כי לא לאדם : וימצא ו' וסימ' נמסר כסדר מקץ ומגלת אסתר סי' ו' : יהוחנן כל סיפרא יהוחנן במ"ג יוחנן וסימ' ומבני עזגד יוחנן · בנילוי ראשי האבות כתובים · הלוים בימי אלישיב : מבני ח' ר"פ בסיפ' וסימ' מבני שכניה מבני פרעש זכריה · מבני פחת מואב אליהועיני · מבני שכניה בן יחזיאל · מבני השם מתני · מבני נבו יעיאל · מבני פנחס גרשום · מבני יואב עבדיה בן יחיאל · מבני בני מעדי עמרם ואואל :

אבן עזרא

כי אין לעמוד · פי' אין לנו ראוי לעמוד לפניך באשמתינו זאת : בכה · על משקל מים מגבה : יש מקוה · חסר ה"א התימה מן קויתי יי' קותה נפשי : ועתה · והנולד מהם · כמו מהן : בעצת אדני · לקרב אל קהל יי' או להרחיק ולא מצאנו שהקריבו אחד מהם ואולי הוציאום שלא היו גיורות כרות המואביה וחכמינו ז"ל אמרו בנו הוא לכל דבר חוץ מן הנולד מן השפחה ומן הנכריות והוציאו האמות והבנים · והחרדים במצות אלהינו · לבלתי התחתן גם יוציאו נשותיהם : וכתורה יעשה למי שאינו חרד כי נכריתנו להוציא : ומהגשמים · ומרוב הגשמים מרעידים : והמלאכה · מלאכת הבדל מן הנשים : ההושיב · הה"א לידיעה והיא הנכנסת על העוברים והוא כטעם אשר : עד לדבר הזה · כמו עד זה מדבר ופירו' עוד יעמדו השרים בעבור הענין הזה : ויבדלו עזרא הכהן אנשים · חסר וי"ו והטע' ואנשים : לדריוש · מלה זרה בעבור היו"ד והוא בן ארבע אותיות ומבנין הכבד הדגוש ובא בחולם על דרך יסור יפרני קוה קויתי ויברך ברוך והטעם לדרוש : ויכלו בכל הבי"ת במקום שנים והם ויכלו בכל באנשים הושיבו : ויתנו ידם · רמז להקיעת יד בשבועה או כתיבת היד כאדם שמוסר עצמו לאחר לעשות רצונו ושאלתו וכן נתנו יד מסרנו עצמנו להם : ואשמים · תואר השם ופי' ונתנו יד האשמים להקריב איל צאן ואנחנו לא מצאנו עונש אשם לבועל נכריות ואולי עצת הראשים היה לעשות כן

ויש

רשי

בכה · כמו בכי : ונושב והושבנו : יש מקוה · יש תקוה לישראל על כך שאם יסכימו להוציא נשיהם הנכריות והנולד מהם ולהוציא כל הבנים הנולדי' מן הנשי' הנכריו' : בעצת יי' · בעצתו וברצונו של הקב"ה : והחרדים במצות אלהינו · ירדו שמים יוציאום : וכתורה יעשה · העושה המעשה הזה אשר יוציא אשתו ובניו הנכרים : ואנחנו עמך · להיות מסכימים עמך : קול · כרוז : לשלשת הימים · לסוף שלשת הימים : חדש התשיעי · הוא חדש כסליו : מרעידים על הדבר · מתייראים על הדבר מתיראים היו ממכשול עבירה זאת : ומהגשמים · ומן הגשמים היורדים עליהם שם היו רעודים ועצובים : תודה · וידוי : והעת גשמים · שהגשמים יורדים עלינו : והמלאכה והרחקת עבירה זו אין אתה יכול לתקן כל כך במהירות : לכל הקהל · עם כל הקהל : ההושיב · אשר הושיב : עד להשיב · עד אשר ישיבו הרונו של הקב"ה מעלינו : עמדו על זאת · לקנתר על דבר זה : עזרם · החזיקו ידיהם : לדריוש · כמו לדרוש : ויכלו בכל · והשלימו את תיקון המעשה מן האנשים אשר הושיבו נשים נכריות כי הוציאום לחדש הראשון עד יום אחד בניסן : ידם · עצתם כמו הנה יד יואב בכל זאת : על אשמתם · הוראת שעה היתה : ומבני אמר כל אלו כהנים עד ומן הלוים וגומר :

ויש

תורת חסד · מושיע הוסים

וכהתפלל · עזרא וגו' נקבצו אליו מישראל וגו' אנשים ונשים וילדים כי כל אחד מהם היה בוכה על עצמו האנשים על חטאם והנשים על שהיו מגורשות מהיכליהן בסבת הנכריות והילדים שנעשו מהם ממזרים מהם חללים וכו' : ונשב · נשים נכריות יר' שבנו לקחת אותה כמו שנעשה דבר זה בשנים קדמוניות : קום · כי עליך הדבר אחרי שנתן לך המלך כח לעשות עם עמך שיקיימו דת אלהיהם : ויענו · כל הקהל וגו' כדברך עלינו לעשות יר' מוכרחים אנחנו לעשות גם אם לא דברת לנו דבר זה מכל שכן עתה · או יר' אנחנו מוכרחים לקיים דבריך מצד רשיון כורש מלך פרס כאמור :

תושלבע

ויתקבצו לירושלם בזמן שלשת ימים · וכל אשר לא יבוא שנום יעבר בעצת וגזרת השרים והזקנים · שיחרם כל רכושו ויהיה הפקר והוא יבדל מהקהל ויהיה מנודה · ונתקבצו כלם בהיותם מרעידים על הדבר כי לא היו יודעים סבת התקבצו כלם · והיו מהגשמים שהמטר וגשם היה נתך עליהם · ואז קם עזרא ופירש להם סבת התקבצם היותו להזהירם על המעל אשר היה ביניהם למען יקנו תודה לה' ויתודו עליו ויבדלו ממנו · והודו הקהל לעשות כדברו · אבל אמרו כי בהיות העם רב והעת גשמים · והפשע רב שהמלאכה לא היה ליום אחד ולא לשנים · ולכן היה צריך שיעמדו השרים מהקהל על הדבר הזה · וכל אשר בעיר ועיר אשר הושיב נשים נכריות יבוא לעתים מזומנים אשר יקבעו להם הבית דין ועמהם זקני עיר ועיר ושופטיה עד להשיב החרון אף על הדבר הזה · אך אליונתן בן עשהאל וחביריו קנטרו על הדבר הזה לאסיפתם בעת אל נכר · אבל כל שאר בני הגולה עשו כדבר עזרא · ויבדלו יחד עם עזרא הכהן ראשי אבות אנשים חשובים לדרוש הדבר ויכלו שאלותם בכל האנשים אשר הושיבו נשים נכריות עד יום אחד בניסן · ויתנו הכהנים ידם ועצתם להוציא נשיהם · ואשמים איל צאן על אשמתם כדין ספק תרומה דכתיב בה והביא את אשמו לה' אל פתח אהל מועד איל אשם :

אבן יחייא

וכהתפלל עזרא וגומר ור"ל כי העם אשר התקבצו אליו כיום בהיותו שומם עוד התקבצו אליו קהל רב מאד בהיותו מתפלל ומתודה ובוכה הוא עם העם אשר אתו כי היו רצים לקול ההמולה לדעת מה זה ועל מה זה · ואז ענה שכניה כי האמת הוא שאמת' מעלנו באלהינו בנשים נכריות אבל יש תקוה לישראל ותרופה למעל הזה בכרות ברית לאלהינו להוציא כל הנשים הנכריות והנולד מהם · וזה יעשה בעצת ה' ועצת החרדים במצותיו · וכדין תורה יעשה · ולכן קום כי עליך הדבר לעשות ולמה תשומם ולא תתן תרופה למכה הזאת ואנחנו נהיה עמך בעזרתך חזק ועשה · והנה שכניה לא היה במעל ואומרו אנחנו מעלנו היה דרך ענו' כדי שלא לבייש את העולים בנשים נכריות · ואז קם עזרא וישבע את כל ישראל לעשות כדבר הזה · יען כי היה הדבר קשה ההסבה בעיניו שיגרשו כלם את נשותיהם ובניהם · והעבירו כרוז שכל בני הגולה

בני

ט

וניה מרמות אלישיב: מתניה מתני ויעשו: ובני
ובנוי שמעי: ושלמיה ונתן ועדיה: מכנדבי ששי
שרי: עזראל ושלמיהו שמריה: שלום אמריה
יוסף: מבני נבו יעיאל מתתיה זבד זבינא ידו
ויואל בניה: כל־אלה נשאי נשים נכריות ויש
מהם נשים וישימו בנים:

א דברי נחמיה בן־חכליה ויהי בחדש־כסלו שנת
עשרים ואני הייתי בשושן הבירה: ויבא חנני אחד מאחי
הוא ואנשים מיהודה ואשאלם על־היהודים הפליטה
אשר־נשארו מן־השבי ועל־ירושלם:
ויאמרו לי הנשארים אשר נשארו מן־השבי שם במדינה
ברעה גדלה ובחרפה וחומת ירושלם מפרצת ושעריה
נצתו באש: ויהי כשמעי את־הדברים האלה ישבתי
ואבכה ואתאבלה ימים ואהי צם ומתפלל לפני אלהי
השמים: ואמר אנא יהוה אלהי השמים האל הגדול
והנורא שמר הברית וחסד לאהביו ולשמרי מצותיו: תהי
נא אזנך־קשבת ועיניך פתוחות לשמע אל־תפלת עבדך
אשר אנכי מתפלל לפניך היום יומם ולילה על־בני ישראל
עבדיך ומתודה על־חטאות בני־ישראל אשר חטאנו לך
ואני ובית־אבי חטאנו:
חבל חבלנו לך ולא־שמרנו את־המצות ואת־החקים
ואת־המשפטים אשר צוית את־משה עבדך: זכר־נא
את־הדבר אשר צוית את־משה עבדך לאמר אתם תמעלו
אני אפיץ אתכם בעמים: ושבתם אלי ושמרתם מצותי
ועשיתם אתם אם־יהיה נדחכם בקצה השמים משם אקבצם
והבואתים אל־המקום אשר בחרתי לשכן את־שמי
שם: והם עבדיך ועמך אשר פדית בכחך הגדול
ובידך החזקה: אנא אדני תהי נא אזנך־קשבת אל־
תפלת עבדך ואל־תפלת עבדיך החפצים ליראה את־שמך
והצליחה־נא לעבדך היום ותנהו לרחמים לפני האיש הזה
ואני הייתי משקה למלך:

ב ויהי בחדש ניסן שנת
עשרים לארתחשסתא המלך יין לפניו ואשא את־
היין ואתנה למלך ולא־הייתי רע לפניו: ויאמר לי
המלך מדוע פניך רעים ואתה אינך חולה אין זה
כי־אם רע לב ואירא הרבה מאד:
ואמר למלך המלך לעולם יחיה מדוע לא־ירעו פני אשר
העיר בית־קברות אבתי חרבה ושעריה אכלו באש: ויאמר
לי המלך על־מה־זה אתה מבקש ואתפלל אל־אלהי
השמים: ואמר למלך אם־על־המלך טוב ואם־ייטב
עבדך לפניך אשר תשלחני אל־יהודה אל־עיר קברות
אבתי ואבננה: ויאמר לי המלך והשגל יושבת אצלו
עד־מתי יהיה מהלכך ומתי תשוב וייטב לפני־המלך
וישלחני ואתנה לו זמן:

ואמר

ונשים י' וסי' נמסר בספר שפטים סימן ט' · ויאמרו ג' בטעם זרקא וסי' ויאמרו לא נוכל עד אשר יאספו · ויאמרו אל משה המבלי אין קברים במצרים · ויאמרו לי הנשארים אשר נשארו מן השבי · וחסד ה' וסי' כלשון ארמי טבא רדף חייא ונטר אסתר · וביאורם בתלים סימן כ"ג ובמשלי סימן כ"א · על בני ישראל ז' דסמיכי בקרי' וסי' ושמו את שמי על בני ישראל · והיתה זאת לכם להקת עולם לכפר על · והיתה לו ולזרעו אחריו ברית · ואתנה את הלוים נתנים לאהרן ולבניו · ושמרתם את משמרת הקדש ואת משמרת המזבח · לכן יתנם עד עת יולדה · תהי נא אזנך קשבת ועיניך פקוחות · והביאותים ב' מ"ל בקריאה וסי' ל' הר קדשי ושמחתים · ל' המקום אשר בחרתי · זה כי אם רע לב חד מן ה' פסוק את בהון ה' מלין מורדפין מן כ"ב אתין וסי' ל' תירא כי גם זה לך בן · נח את שם את חם ואת יפת · על כן לא בא ל' שלחן המלך · כי יד על כס יה מלחמה : אינך חולה · אין זה כי אם רע לב · ויאמר לי ח' וסי' נמסר בספר שפטים סימן י"ג ומשלי סימן ד':

רשי

ויש מהם נשים וישימו בנים · ויש מקצתן שהיו להם נשים נכריות שנולדו להם מהם בנים והכל הוציאו הנשים והבנים : דברי נחמיה וגו' · מכאן ואילך כתב נחמיה ספר זה : שנת עשרי' · היא שנת עשרים לדריוש המלך שהוא ארתחשסתא ובמסכת ראש השנה אמרו שנת עשרים שנת עשרים לגזירה שוה מן הכתוב שנאמר למטה ויהי בחדש ניסן שנת עשרים לארתחשסתא וגו' ומחדש תשרי היו מונין לחשבון השנים ועל כן נאמר כאן ויהי בחדש כסלו שנת עשרים וגו' הוא כסלו הבא לאחר תשרי ולמטה נאמר ויהי בחדש ניסן שנת עשרים וגו' הוא ניסן שבאותה שנה ואיני יכול לפתור ולומר מניסן היו מונין לחשבון שנותיהם ואותו מעשה הכתוב למטה של ויהי בחדש ניסן וגו' היה קודם מעשה זה שנאמר ויהי בחדש כסלו שנת עשרים וגו' ואין מוקדם ומאוחר בהם דבר זה איני יכול לפתור ולומר והפרשיות מוכיחות שאף אותו מעשה של פרשה שנייה לא היתה כי אם בשביל מעשה זה של פרשה זאת ראשונה : אחד מאחי · אחד מחברי : ואשאלם על היהודי' וגו' · ששאלתי להם על עניין פליטת היהודי' אשר נשארו בירושלם מן השבי של בבל : הפליטה · על שם שנצלו מגלות בבל : ועל ירושלם · ועל עניין העיר ששאלתי אליהם : ויאמרו לי · השיבו לי על ראשון ראשון ועל אחרון אחרון תחילה על ענין היהודים ואחר כך על עניין החומות והשערים : הנשארים שם וגו' · אותם היהודים אשר נשארו שם במדינת ירושלם הם נתוני' ברעה גדולה ובחרפה לפי שהאומות בוזזים ושוללי' אותם : וחומת ירושלם מפורצת · וחומת העיר הרי היא פרוצה והשערים שרופי' באש בקדמתן שיסרו לא בנו חומת העיר ושעריה כי אם בניין בית המקדש לבדו : נצתו · כמו נכרתו : ימים · כמו ימים : אנא · לשון בקשה ותחנה : קשבת · כמו קושבת כי כאשר יאמר מאהב אוהב כן יאמר מן קשב קושב וקושבת : חבול · שם דבר · לשון השחתה ותי"ת ננקדת בחטף פתח ואיני יכול לפותרו בלשון פעול שאם כן היה לו לינקד חי"ת בקמץ גדול: חבלנו · לשון השחתה כמו חבולה לא עבדת וכן חברו מנחם : אם יהיה נדחכם · כעניין שנאמר אם יהיה נדחך וגו' : אנא יי' תהי נא אזנך קשבת · בתחלת תפלתו אמר לשון זה של תחנה וכן לאחר תפלתו : לעבדך היום וגו' · כך היה מתפלל על עצמו : לפני האיש הזה · לפני המלך : משקה · כמו משקה למלך מצרים וזה שפרשתי למעלה כדברי רבותינו התרשתא הוא נחמיה : לארתחשסתא · הוא דריוש ועל שם המלכות נקרא כך : יין לפניו · הביאו יין לפני המלך באחר : ואשא את היין · ואני נשאתי את כוס היין ונתתיהו למלך וכן המנהג שהמביא יין בחצר המלך אינו נושאו ונותנו למלך אבל שר המשקים מקבל כוס היין מיד המביא והוא נושאו ונותנו למלך : ולא הייתי רע לפניו · ואני לא הייתי רגיל להיות רע לפניו ברוע פנים כי אם שמח וטוב לב ועתה הייתי זועף ברוע פנים : ואתה אינך חולה · והרי אין אתה חולה : אין זה · אין המעשה הזה כי אם רוע לב שיש בלבך עלי להמיתני בסם המות בשתיית כוס זה : ואירא הרבה מאד · ונתיראתי מאד על כך שלא יעליל עלי המלך עלילה : מדוע לא ירעו פני · מדוע לא יהיו פני רעים : אשר העיר · ירושלם שהיא בית קברות אבותי חרבה : על מה אתה מבקש · אי זה דבר תבקש ממני ואעשה לך : ואתפלל · ואמרתי לפני המלך בתפילתי כן יהי רצון מלפני אלהי השמים שתמלא שאלתי ובקשתי : אשר תשלחני · שתתן לי רשות לעלות לירושלם ולבנותה : ויאמר לי המלך · בשעה שדבר אלי המלך היתה אשתו המלכה יושבת אצלו : והשגל · אשתו המלכה כעניין שנאמר שגלתיה ולחנתיה שכן נוהג המקרא לכתוב המלכה אצל הפלגשים ונשיו ופלגשיו כמו מלכות ופלגשים : עד מתי יהיה מהלכך · מתי תרצה שיהא מהלכך ומסעך : ומתי תשוב · ומתי לעתך לחזור : וישלחני · נתן לי רשות ללכת : ואתנה לו זמן · נתתי לו זמן לחזור :

אבן עזרא

ויש מהם נשים · טעמו ויש מקצת מאלה שהיו להם נשים וכבר שמו בנים והטעם הולידו מהם בנים או וישימו בנים לפי ראשי האבות להתיעץ מה יעשה להם או יגרשום או אם יקריבום : דברי נחמיה · שנת עשרים · למלכות ארתחשסתא שהוא דריוש : ישבתי ואבכה · ישבתי לארץ או ישבתי משומם : קשבת · תואר דבר על משקל עורת : יומם ולילה · דבק עם מתפלל והפי' שם מתפלל היום ואתפלל יומם ולילה פעמים רבות על בני ישראל תשמע תפילתי או היום שלם ופירוש יומם ולילה יקרא יום : חבול חבלנו · מן מחבלים כרמים ופירושו שחתנו מצותיך : אנא · לשון פיוס : ויהי · ואשא את היין · הנכון כוס היין : ולא הייתי רע לפניו · כי חפץ שרותי : פניך רעים · מענין די מרעע כל אלין והטעם שבורים כדרך החולה : ואתפלל אל אלהי השמים · וכבר התפללתי : והשגל · מן תשגלנה ונקראת כן המזומנת למצות המלך :

פחוות

אגרות

אבן יחייא

דברי נחמיה וגו' · מכאן והלאה כתב נחמיה · שנת עשרים · לדריוש בא חנני אחד מחבירי · ואשאלם על היהודים הפליטה אשר נשארו מן השבי מבבל אשר עלו לירושלם לבנין הבית עם זרובבל ועם עזרא · ועל עיר ירושלם · והם השיבו על ראשון ראשון כי היהודים היו בחרפה גדולה ורעה גדולה בהיותם משועבדים לאויבים השוללים ובוזזים אותם · וירושלם היתה גם כן ברעה להיותה חומתה מפורצת ושעריה נצתו באש כי עזרא וסיעתו לא היה בהם כח רק לבנות הבית ולא העיר וחומותיה · וכשמעי כן ישבתי על הארץ ואבכה ואתאבלה ימים מה ואהי צם ומתפלל לפני אלהי השמים · האל הגדול והנורא · וגבור לא אמר כי חשב גוים משעבדים בבניו ואיה גבורותיו · שומר הברית והוא מה שנדר להם והחסד והוא לפנים מאשר נדר להם לאוהביו השומרי מצותיו כי האוהב הוא העושה מצות אוהבו · תהי נא אזנך קשבת ושומעת לשמוע אל תפלת עבדך אשר אני מתפלל · ויהיו עיניך פתוחות לראות הוידוי אז זר אתודה על חטאת בית ישראל · ועל חטאת בית אבי ואני אשר חטאנו לך · ולמד נחמיה מוידוי הכ"ג בי"ה שהיה מתודה על עצמו וביתו · ועל כל ישראל · חבל חבלנו לך והשחת השחתנו את דרכנו כאשר לא שמרנו את המצות · שמציאותם כסוד וטעמם נגלה והחקים שמציאותם וטעמם כסוד והמשפטים שמציאותם וטעמם נגלה · זכר נא את הדבר אשר סדרת שאם ימעלו ישראל · יענשו שתפיצם בעמים · ואם ישובו אל ה' · תקבצם אף שיהיו נדחים לקצה השמים · וזה להיותם עבדיך ועמך אשר פדית בכחך הגדול · ולכן אנא ה' תהי אזנך קשבת אל תפלת עבדך ואל תפלת עבדך ישראל שהם רוצים לשוב בתשובה וליראה את שמך והצליחה נא לעבדך היום ותנהו לרחמים לפני האיש הזה דריוש המלך אשר אני משקה אליו · ויהי בחדש ניסן וגו' הביאו המשרתים יין לפני המלך ואני שהייתי משקה למלך ואשא את היין מיד המשרתי' ואתנה למלך ולא הייתי רע לפניו בעת הכתיבה כי נשאתי חן לפניו ונשא עלי · ואמר לי מדוע פניך רעים כי בעד התענית וצום ובכי נשתנו פני · אין זה כי אם רוע לב · איזו מחשבה רעה ודאגה

שבלבך

תורת חסד · מושיע חוסים

דברי נחמיה וגו' תהי נא אזנך קשבת ועיניך פתוחות וגו' י"ל דלמה באזן אמר אזן אחת ובעינים אמר עיניך לשון רבים ואומר כי דברה תורה כלשון בני אדם כי לענין השמיעה צריך השומע שישים את אזנו קשבת לשמוע את דברי המדבר יען כי האזן והאחת היא רחוקה מן האחרת וכדי להבין הדבר כאשר ישר צריך שיהיה משים אזנו האחת להקשיב וכאומר הט אזנך ושמע דברי חכמים וכאומר מסיר אזנו משמוע תורה ולא אמר מסיר אזניו · או נאמר כי עשה עצמו כאשר יעשה המלך השואל בתחל' ענין ההקשבה באזן אחת ואח"כ שאל בעינים הראייה בב' עינים · או נאמר כי כיון בראייה בב' עינים על ענין הראייה בדרך כלל ועל ענין הראייה בדרך פרט · ואומר לשמוע אל תפלת עבדך אשר אנכי מתפלל לפניך היום יומם ולילה יר' אשר אנכי מתפלל לפניך בזמן הזה יומם ולילה ויהיה א"כ אומר היום כאומר וידעת היום והשבות וכו': חבול חבלנו לך הוא מלשון משכון כאומר לא תחבול וכו' כלומר משככנו לך משכון והענין הוא כי מי שחטא לאדם אח' בענין מה הוא כמי שמסר משכונו בידו שיכול לעשות ממנו כרצונו · וזה יובן עם מה שאר"ל כרי בידך וכרך בידי והבינהו : אנא ה' תהי נא אזנך קשבת וגו' תהיה אזנך קשבת לשומעה כי סוף סוף תפלתי אשר אנכי מתפלל לפניך היא על בני ישראל עבדיך :

והנה

ויאמר למלך אם־על־המלך טוב אגרות יתנו־לי על־פחוות
עבר הנהר אשר יעבירוני עד אשר־אבוא אל־יהודה׃
ואגרת אל־אסף שמר הפרדס אשר למלך אשר יתן־לי
עצים לקרות את־שערי הבירה אשר־לבית ולחומת העיר
ולבית אשר־אבוא אליו ויתן־לי המלך כיד־אלהי הטובה
עלי׃ ואבוא אל־פחוות עבר הנהר ואתנה להם את
אגרות המלך וישלח עמי המלך שרי חיל ופרשים׃
וישמע סנבלט החרני וטוביה העבד העמני
וירע להם רעה גדלה אשר־בא אדם לבקש טובה לבני
ישראל׃ ואבוא אל־ירושלם ואהי־שם ימים שלשה׃
ואקום לילה אני ואנשים מעט עמי ולא־הגדתי לאדם מה
אלהי נתן אל־לבי לעשות לירושלם ובהמה אין עמי כי אם־
הבהמה אשר אני רכב בה׃ ואצאה בשער־הגיא לילה
ואל־פני עין התנין ואל־שער האשפת ואהי שבר בחומת
ירושלם אשר־הם פרוצים ושעריה אכלו באש׃ ואעבר
אל־שער העין ואל־ברכת המלך ואין־מקום לבהמה
לעבר תחתי׃ ואהי עלה בנחל לילה ואהי שבר בחומה
ואשוב ואבוא בשער הגיא ואשוב׃ והסגנים לא
ידעו אנה הלכתי ומה אני עשה וליהודים ולכהנים
ולחרים ולסגנים וליתר עשה המלאכה עד־כן לא הגדתי׃
ואומר אלהם אתם ראים הרעה אשר אנחנו בה אשר
ירושלם חרבה ושעריה נצתו באש לכו ונבנה את־חומת
ירושלם ולא־נהיה עוד חרפה׃ ואגיד להם את־יד אלהי
אשר היא טובה עלי ואף־דברי המלך אשר אמר־לי ויאמרו
נקום ובנינו ויחזקו ידיהם לטובה׃ וישמע
סנבלט החרני וטביה העבד העמוני וגשם הערבי וילעגו
לנו ויבזו עלינו ויאמרו מה־הדבר הזה אשר־אתם עשים
העל המלך אתם מרדים׃ ואשיב אותם דבר ואומר להם
אלהי השמים הוא יצליח לנו ואנחנו עבדיו נקום ובנינו ולכם
אין־חלק וצדקה וזכרון בירושלם׃

ג

ויקם
אלישיב הכהן הגדול ואחיו הכהנים ויבנו את־שער הצאן
המה קדשוהו ויעמידו דלתתיו ועד־מגדל המאה קדשוהו
עד מגדל חננאל׃ ועל־ידו בנו אנשי ירחו ועל־ידו בנה
זכור בן־אמרי׃ ואת שער הדגים בנו בני הסנאה המה
קרוהו ויעמידו דלתתיו מנעוליו ובריחיו׃ ועל־ידם החזיק
מרמות בן־אוריה בן־הקוץ ועל־ידם החזיק משלם בן־ברכיה
בן־משיזבאל ועל־ידם החזיק צדוק בן־בענא׃ ועל־ידם החזיקו
התקועים ואדיריהם לא־הביאו צורם בעבדת אדניהם׃

ואת

ואנשים י' בקריאה וסימן ואנשים מבני ישראל חמשים ומאתים · החדלתי את דשני · החדלתי את תירושי המשמח · כי נודע דוד · ויברח דוד הוא ואנשים אדומים · אל נתן בן עכבור · ואנשים צדיקים ישפטו · ואנשים בה מעט ובא אליה מלך גדול · ויבא חנני אחד מאחי · ואקום לילה אני ואנשים מעט · חרבה ג' וסימ' טוב פת חרבה ושלוה בה · ואמר למלך המלך לעולם יחיה · ואומר אליהם אתם רואים · וא' וחרבה וכל מנחה בלולה בשמן וחרבה · העמוני ה' מ"ל בליש' וסימ' ויעל נחש העמוני · ושל אחריו ויאמר אליהם נחש · לא יבוא עמוני ומואבי · צלק העמוני דד"ה · וטוביה העבד העמוני דוילעגו לנו דספרא · ועל ידו ח' דסמיכי וסי' ועל ידו בנו אנשי יריחו ב' בו · ועל ידו החזיק עזיאל בן חרהיה · צרפים ב' בו · ועל ידו החזיק חטוש בן חשבניה · שלום בן הלוחש שר חצי פלך · חשביה שר חצי פלך · ויחזק על ידו עזר בן ישוע · ואדיריהם ב' ומ"ל וסי' שלהו צעיריהם למים · ועל ידם החזיקו התקועים · וא' אדיריהם מחזיקים על אחיהם :

אבן עזרא

פחוות · שלש ופחות חסר למ"ד הפועל : לקרות · מן קירות בתינו : ולבית אשר אבא אליו · הוא בית המלך ופי' הבית שאכנס בו כי הבית הסמוך לחומת העיר הוא בית המקדש : רוכב בה · בעצמה : ואהי שובר מן ויסבר להשניא ומלשון חכמינו ז"ל סברא והטעם הייתי חושב ומעיין בחומות : המפורצים על דרך מזה בילך מלכם אדבאו עמי רק אנשי המסורת הפרידוס לקצר המלות ולפרש המ"ם הפתוחה רמז לחומות הפתוחות ופרוצות הוא דרך דרש והדרך הראשון בעיני נכון : לעבור תחתי · הפוך הוא וכן הפירוש ואין מקום לבהמה אשר תחתי לעבור : עד כן · פי' עד עשותי כן לא הגדתי להם : ויחזקו ידיהם לטובה · בעבור הטובה הידועה שהמלך מטיב לי חזקו ידיהם ולבם : אין חלק וצדקה אינכם ראויים שתעשו צדקה בבנין ביתו שתהיו נזכרים לפניו : המה קדשוהו הקדושה בלשונינו היא מעלה גדולה על כן נקראת קדושה וכן יקדיש את ביתו קדש : המה קרוהו · שמו קורותיו : ועל ידו · כענין איש על ידו לדגליהם כטעם בעבור וכן בעבור יד הבוני' החזיקו ידם פלוני ופלוני לבנו' : ואדיריה' לא הביאו צוארם בעבודת אדניהם · האדון והשר הממונה עליהם ממשפחתם הישנה

רשי

אגרות יתנו לי · סופריך על רשותך ודעתך חותמו' בחותמך לפחו' של עבר הנהר של כל ארץ ישראל : אשר יעבירוני · ויתיירוני לשלום : עד אשר אבא · לירושלם אשר במדינת יהודה : ואגרת אל אסף · ותשלח כתב אגרת אל אסף : שומר הפרדס · ממונה היה על היערים אשר למלך : לקרו' · מסקל חזק לעשות תקרה וקורות לשערי בירת הר הבית שהרי בית המקדש בנו בבלייני אבל שערי חומת הר הבית וחומת החצר אשר סביב בית המקדש לא בנו עדיין : ולחומת העיר · ולעשות קורות לחומת העיר : ולבית אשר אבא אליו · ולעשות בית אשר אשב בו לצורכי ויתן לי המלך · את כל אשר שאלתי ממנו : כיד · כפי ידו של הב"ה שהיתה טובה עלי להצליחני : ואתנה להם את אגרות המלך · למען יתיירוני לשלום : שרי חיל ופרשים · שלח המלך עמי לכבודי למען אלך לשלום : וישמע סנבלט וגו' · כאשר שמעו שבאתי לבקש טובה על ישראל ולבנות חומות ירושלם וירע בעיניהם כי היו צרי יהודה ובנימן : ואהי שם ימים שלשה · הייתי בירושלם ימים שלשה ולסוף שלשת ימים קמתי בלילה אני ואנשים מעטי' עמי ולא הגדתי לשום אדם את אשר נתן הקב"ה בלבי : ובהמה אין עמי · כי כל האנשים מעטי' אשר עמי הלכו ברגליהם אבל אני לבדי הייתי רוכב על בהמה שלא היו רוצים לרכוב על סוסיהם למען יהיו יוצאים מן העיר בצינעא בלא ידיעת אדם והם הלכו לשבור ולהפיל חומת העיר בלילה ולהרבות פרצותיה למען יהיו בני העיר למחר להוטי' ומסכימי' בעצה אחת עם נחמיה לבנות חומות העיר · וכן מוכיח המעשה בתוך הפרשה : ואצאה בשער הגיא · יצאתי באותו שער בלילה עם האנשים אשר עמי ולצד אותו מקום של עין התנין ולאותו שער האשפות שבחומת העיר והייתי פורץ בחומה והחומה היתה נוחה להפילה ולפרוץ בה ולפי שהיתה שרופה באש : אשר הם פרוצי' · שהם אותם מקומות היו פרוצים והם פרצו בהם יותר : ואעבור אל שער העין · רציתי לעבור אל אותן מקומות שבחומות העיר ובאותן פרצות ואין מקו' באותן פרצות לעבור בינה' רוכב על הבהמות שהיו פרצות קטנות : ואהי עולה · והייתי עולה אחד בלילה והייתי שובר בחומה עם האנשי' אשר עמי : ואשוב ואבא · וכאשר חזרתי באתי דרך שער הגי' : והסגנים · אשר בעיר לא היו יודעין להיכן הלכתי ואת המעשה אשר עשיתי : עד כן · עד עתה : ואומר אליהם · למחר אמרתי להם : ולא נהיה עוד חרפה · שלא יהיו צרינו בוזזים ושוללים אותנו : כיד יי' אלהי · אשר נתן לי חן והצלחה לפני המלך : לטובה · הכל נתכונו לטובה לבנות חומת העיר ומגדליה : וילעיגו כאשר שמעו הצרי' שמועות בניין חומת העיר היו מלעיגי' עלינו : העל המלך · אם על המלך אתם מורדים לבנות חומת העיר כדי למרוד בו : ולכם אין חלק · מה לכם בבניין חומת העיר הזאת כי אין לכם חלק בה : שער הצאן · כך שמו של שער : המה קדשוהו · לאותו שער בקדושת העיר : דלתותיו · של שער : ועד מגדל המאה · כך שמו של מגדל : ועל ידו · אצל ידו בסמוך לו של כל בונה ובונה שבנו אותו בניין של שער הצאן : בנו אנשי יריחו · שכך היה מנהגם הללו היו בונים כאן בחומת העיר עד תשלום בניינם המוטל עליה' והאחרים היו בונים סמוך לבניין הראשון וכך היה מנהגם בזה אחר זה עד שנבנית כל החומה : ועל · כמו ועליו מטה מנשה בסמוך וכן פתרונו סמוך לבניין ידו והמקרא לא דקדק בלשונו פעמים שהוא אומר על ידו ופעמים שהוא אומר עליו ואחריו החזיק : ואת שער הדגים · כך שם השער : המה קרוהו · נתנו הקורות והקרות על השער · קרוהו משקל חזק כמו מן קירות דוגמת המקרה במים עליותיו · וק"וף של קרוהו היה נהוגה לינקד בחירק בענין זה מפני רי"ש של אחריה כמו ברך חרף עפהו וברכתיה והיתה לגוים וזרתים באורלות מנעוליו · מסגריו ששוי"ילן בלע"ז : החזיק · לבנות הבניין : התקועים · כך היו נקראים על שם מקומם שהיה תקוע : ואדיריהם · עשירים של תקוע : לא הביאו צוארם · לא סייעו בעבודתו של הקב"ה לבנות חומת העיר :

ואת

תורת חסד מושיע חוסים

והנה רז"ל אמר שאמר פרעה ומבקש אתה לכלות את המכה אמור להם הרי אתם בני חורין הרי אתם ברשותכם הרי אתם עבדים של הק"בה [illegible] חיל פרעה צווח ואומר לשעבר הייתם עבדי אבל עכשו הרי אתם בני חורין הרי אתם ברשותכם והרי אתם עבדים של הק"בה צריכים אתם להלל לו שאתם עבדיו וזהו שנאמר הללו עבדי ה' · ובמאמר זה י"ל כי הנה הם לא אמרו לו שיאמר להם כ"ב דברים ולמה כיון באמירתם אשר על כן נראה לי שהם כוונו לומר לו שיאמר להם דברי פיוסים ולשון טוב והוא שיאמר להם קודם כל דבר הרי אתם בני חורין ויחזור ויאמר להם הרי אתם ברשותכם כדי לומר להם אח"כ הרי אתם עבדים של

אבן יחייא

שבלכך · ואירא הרבה מאד לומר הסבה מדוע פני פן ילעיג עלי בבקשי גדולות כאלה לבנות ירושלם וחומותיה · ועם כל זה נתחזקתי ואומר מדוע לא ירעו פני והעיר בית קברות אבותי חריבה ושעריה אכלו באש · ויאמר לי המלך על מה אתה מבקש ממני ואעשה כדבנך להוציא ממך הרוע פניך · ותכף בשמעי את דבריו ואתפלל אל ה' במחשבתי פיוסים בלבבו לעשות שאלתי ואומר למלך אם על המלך טוב הדבר · יעשהו · ואם לא יהיה טוב יעשהו בשבילי אם טוב אני בעיניו לשלחני לבנות עיר קברות אבותי · ויאמר לי המלך בהיות השגל המלכה יושבת אצלו עד מתי יהיה מהלכך ומתי תשוב כי אני צריך מאד ממך להשקותני בהיותך נאמן בעיני · ואני נתתי לו זמן קצוב וייטב בעיני המלך וישלחני · ושאלתי ממנו אגרות אל פחות עבר הנהר שיעבירוני עד אשר אבוא אל יהודה ויצילוני מיד כל אויב בדרך : ואגרת אל אסף שומר פרדס יער [illegible] המלך שיתן לי עצים כרצוני לעשות הבנין · וכן נתן · וגם כן שלח עמי שרי חיל ופרשים ואבוא אל פחות עבר הנהר ואתנה להם את אגרות המלך · וישמע סנבלט וגו' ובתפרסם הדבר וירע [illegible] לשונאי ישראל על אשר בא לבקש טובה על ישראל · ואבוא אל ירושלם ובלילה יחד עם האנשים אשר אתי הייתי סובב את פרצות החומה אשר היו קלי ההרס להיותם שרופות אש · וזה עשיתי למען [illegible]

[illegible]

ואת שער הישנה החזיקו יוידע בן־פסח ומשלם בן־בסודיה
המה קרוהו ויעמידו דלתתיו ומנעליו ובריחיו: ועל־
ידם החזיק מלטיה הגבעני וידון המרנתי אנשי גבעון
והמצפה לכסא פחת עבר הנהר: על־ידו החזיק עזיאל
בן־חרהיה צורפים ועל־ידו החזיק חנניה בן־הרקחים
ויעזבו ירושלם עד החומה הרחבה: ועל־ידם החזיק
רפיה בן־חור שר חצי פלך ירושלם: ועל־ידם החזיק
ידיה בן־חרומף ונגד ביתו ועל־ידו החזיק חטוש בן־
חשבניה: מדה שנית החזיק מלכיה בן־חרם וחשוב בן־
פחת מואב ואת מגדל התנורים: ועל־ידו החזיק שלום
בן־הלוחש שר חצי פלך ירושלם הוא ובנותיו: את
שער הגיא החזיק חנון וישבי זנוח המה בנוהו ויעמידו
דלתתיו מנעליו ובריחיו ואלף אמה בחומה עד שער
השפות: ואת שער האשפות החזיק מלכיה בן־רכב
שר פלך בית־הכרם הוא יבננו ויעמיד דלתתיו מנעליו
ובריחיו: ואת שער העין החזיק שלון בן־כל־חזה שר
פלך המצפה הוא יבננו ויטללנו ויעמידו דלתתיו מנעליו
ובריחיו ואת חומת ברכת השלח לגן־המלך ועד־המעלות
היורדות מעיר דויד: אחריו החזיק נחמיה בן־עזבוק
שר חצי פלך בית־צור עד־נגד קברי דויד ועד הברכה
העשויה ועד בית הגברים: אחריו החזיקו הלוים רחום
בן־בני על־ידו החזיק חשביה שר־חצי־פלך קעילה לפלכו:
אחריו החזיקו אחיהם בוי בן־חנדד שר חצי פלך קעילה:

ויחזק על־ידו עזר בן־ישוע שר המצפה מדה שנית מנגד
עלת הנשק המקצע: אחריו החרה החזיק ברוך בן־זבי
מדה שנית מן־המקצע עד־פתח בית אלישיב הכהן
הגדול: אחריו החזיק מרמות בן־אוריה בן־הקוץ מדה
שנית מפתח בית אלישיב ועד־תכלית בית אלישיב:
ואחריו החזיקו הכהנים אנשי הככר: אחריו החזיק
בנימן וחשוב נגד ביתם אחריו החזיק עזריה בן־מעשיה בן־
ענניה אצל ביתו: אחריו החזיק בנוי בן־חנדד מדה שנית
מבית עזריה עד־המקצוע ועד־הפנה: פלל בן־אוזי
מנגד המקצוע והמגדל היוצא מבית המלך העליון אשר
לחצר המטרה אחריו פדיה בן־פרעש: והנתינים היו
ישבים בעפל עד נגד שער המים למזרח והמגדל היוצא:
אחריו החזיקו התקעים מדה שנית מנגד המגדל הגדול
היוצא ועד חומת העפל: מעל שער הסוסים החזיקו
הכהנים איש לנגד ביתו: אחריו החזיק צדוק בן־אמר
נגד ביתו ואחריו החזיק שמעיה בן־שכניה שמר שער
המזרח: אחרי החזיק חנניה בן־שלמיה וחנון בן־צלף
הששי מדה שני אחריו החזיק משלם בן־ברכיה נגד נשכתו:
אחרי החזיק מלכיה בן־הצרפי עד־בית הנתינים והרכלים
נגד שער המפקד ועד עלית הפנה: ובין עלית הפנה
לשער הצאן החזיקו הצרפים והרכלים: ויהי
כאשר שמע סנבלט כי־אנחנו בונים את־החומה ויחר לו
ויכעס הרבה וילעג על־היהודים:

חצי הספר בפסוקים

ויאמר

לכסא ו' וסי' ותקעתיו יתד במקום נאמן · כי עשית משפטי ודיני · על ירם החזיק מלטיה הגבעוני · וידבר אתו טובות · נשבע יי' לדוד · אם ישמרו בניך · סימן כל הדין ענינא אחריו הוא ר"פ במ"ב ואחריו וסימ' ואחריו החזיקו הכהנים · ואחריו החזיק שמעיה בן שכניה · אחריו דכתיב אחרי וקרי אחריו ב' בענינא וסי' החזיק חנניה בן שלמיה · החזיק מלכיה בן הצרפי · וחד בשמואל כתיב אחרו וקרי אחריו אלעזר בן דודו · ושארא אחריו כתיב וקרי · ויחזק ה' וסימ' ויקם יהונתן בן שאול · ויחזק חרש את צורף מחליק פטיש · ויחזק על ידו עזר בן ישוע · ויחזק את המצדות · ויחזק ויבן את כל החומה · וכל דסמי' לארכא דכו' ויחזק · וט"ו ויחזק בקרי' וסימן נמסר בשמואל א' סימן י"ז · תכלית ה' וסי' תכלית שנאה שנאתים · ולכל תכלית הוא חוקר · אם עד תכלית שדי תמצא · עד תכלית אור עם חשך · ועד תכלית בית אלישיב · והרוכלים ג' וחסר וסימ' הנתינים והרכלים · הצרפים והרכלים · וילינו מרכלים ומכרי כל :

רשי

ואת שער הישנה · כך שמה : לכסא פחת עבר הנהר · עבר הנהר כסא אחד בנוי כדי לישב בו אותו פחת של עבר הנהר : צורפים · אותה משפחה היתה נקראת על שם אומנותם : ויעזבו את ירושלם · מלאוה עפר עד החומה הרחבה כדי להחזיקה : שר חצי פלך ירושלם · שר היה על חצי העם שבירושלם · פלך לשון דוכסות ומלכות : ונגד ביתו · כפי חלקו לבנות שהיה ביתו סמוך לאותו מקום של חומת העיר : מדה שנית · כלומר מדה אשר בנה חבירו שלמעלה גם הוא בנה כמותו · שנית מדה כבנין החומה איננו נופל לומר לשון מדה בבנין השערים לפי שאין להן כי אם בבנין חלק של חומ' שלא מצינו בכל הפרשה בבנין השערים לשון מדה : ואת מגדל התנורים · גם הוא בנה אותו מגדל ששמו כך כל המגדלים הללו שבפרשה היו בנויי' בחומת העיר סביב : הוא ובנותיו · שלום ובנותיו החזיקו לבנות הבנין על שער האשפות ושער האשפות לא היה בכלל : שר פלך המצפה · שר ודוכוס המצפה : הוא יבננו · הוא היה בונה אותו שער : ויטללנו · והוא היה מסכך אותו לשון מטללתא : ואת חומת ברכת השלח · שהיא נוטה לצד גן המלך : ועד המעלות · הם היו מכירים מקומות הללו : בית צור · שם מקום : לפלכו · מאותה שררה חצי פלך בנה בניין זה לפלכו כ"ף דגושה כאשר יאמר מן מלך מלכו מן עבד עבדו כן יאמר מן פלך פלכו שאות האחרונה של שם דבר מאותיות בג"ד כפת דגושות : אחיהם · הלוים : מנגד עלות הנשק · מנגד אותו מקום שהיו עולים הגבורים אל הנשק לפי פשוטו של מקרא נראה שהיה שם מקום אחד בסמוך לחומה וכלי זין של נשק הגבורים היו נותנין שם כענין שנ' ערי מבצרו והנשק : המקצוע · לקרן זוית של חומה : החרה · פתרונו לפי ענינו וכפל לשון הוא על החזיק : מפתח בית אלישיב ועד תכלית וגו' · מנגד אותו בית בנה בניינו נגד ביתם שהיה שם בסמוך לחומה והנתיני' היו יושבים בעופל הנתינים היו יושבים באותו מחוז והיו בונים אותו מחוז שלהם שהיה סמוך לחומה עד נגד שער המים של צד המזרח : והמגדל היוצא · מגדל אחד היה בחומה שהוא יוצא ובולט מבפנים : איש לנגד ביתו · כל אחד היה בונה כנגד ביתו : וחנון בן צלף הששי · בנים הרבה היו לו לצלף וחנון הוא הששי : מדה שני · כמו שנית : נשכתו · כמו לשכתו לשכה אחת היתה לו שם בסמוך לחומה : בין הצורפי · איש הצורף ונקרא על שם אומנותו : ובין עליית הפנה לשער הצאן · תחלת הבנין התחילו לבנות שער הצאן שנ' ויבנו את שער הצאן וגו' כך היו בונין החומה מסביב בזה אחר זה :

אבן עזרא

הישנה · שם התאר והמתואר חסר : אנשי גבעון חסר וי"ו והנכון ואנשי גבעון או מלטיה וידון אנשי גבעון והמצפה : לכסא פחת עבר הנהר יתכן להיות לכסא שם איש והלמ"ד היא המורה על העצם והטעם החזיקו לבנות לעצם כסא המבוכה פחת עבר הנהר וכמוהו פחת מואב או לכסא שם מקום סמוך ומלת פחת עבר שם איש והטעם אלה הנזכרים החזיקו ידם לבנות עד לכסא פחת עבר הנהר והוא הנכון : ויעזבו ירושלם · מלשון חכמים מעזיבה ויש אומרים כי כן עזוב תעזוב עמו : חצי פלך · כטעם מחוז ותרגום שלשת הנפת תלתא פלכין לנפת דור אחד לפלך דור חד : ונגד ביתו · חסר החזיק : בן הלוחש · יתכן להיות שם תואר בעבור ה"א הדעת כי לא יכנס על שם עצם אדם : השפות כמו האשפות וכמשך הא"לף בקמצית הה"א : כל חוזה · שם איש : הוא יבננו · עתיד תחת עבר או פי' החזיק פלוני שהוא יבננו : ויטללנו · מתרגו' בצל קורתי בטלל שירותי : עלות הנשק · שם מקום כטעם קנה : החרה החזיק · מלשון חרון והטעם החרה אפו על עצמו על עכוב המלאכה והחזיקו ידו במדה שנית והחרה פועל יוצא מבנין הכבד הנוסף ויחר עליו אפו : בעפל · מבצר גבוה וכן עפל בת ציון ויעפילו ויגביהו ומלת אשר חסר מן הפסוק וכן הוא והנתינים אשר יושבים בעפל החזיקו עמהם : מדה שני · כמו שנית וכן אל בית הנשים שני : נגד נשכתו · כמו לשכתו זה אומר בכה וזה אומר בכה : ויהי · האמללים · חברו כי אומלל אני והם לשון כריתה ושברון הגוף מרוב סבל :

היעזבו

לפני

אבן יחייא

ויהי כאשר שמע סנבלט חרה אפו ויכעס וילעג על היהודים לאמר מה תחשבו שיוכלו לעשות היהודים האומללים האלה · האם האומות יעזבו להם לזבוח · היכלו מלאכתם ביום אחד זה אי אפשר · כי הם צריכים לזמן הרבה להשלים הבנין ולא יוכלו להשלימו מפני עניותם · היוכלו לרפאת האבני' מהחומה ההרוסה אשר הם טמונות בערמות העפר והמה שרופות וימסו מאיהם · וטוביה אמר וגם כי נאמר שיזכו להשלים הבנין אם יעלה שועל עליו יפרוץ חומת אבניהם :

שמע

תורת חסד · מושיע חוסים

של הק"בה והענין הוא כי הנה הבדל גדול הוא בין מי שמעולם לא היה עבד לשום נמלא ועכשיו הוא עבד ובין מי שמקודם היה עבד למי שיהיה ועכשיו יהיה עבד לאיש אחר וכמו ששמעתי באומרים מפי ההרי"בי רב ז"ל במה שאמר גלית הלא אנכי הפלשתי ואתם עבדים לשאול וכו' אם יוכל וכו' והיינו לכם לעבדים ואם אנו אוכל לו והכתיו והייתם לנו לעבדים ועבדתם אותנו כי יש לראות למה לא יצא כשם שנכנס בדברו אליהם כי הנה בתחלה לא אמר כי אם והיינו לכם לעבדים ולא אמר ונעבוד לכם ואח"כ אמר ועבדתם אותנו אחרי אומר והייתם לנו לעבדים

וכמו

וַיֹּאמֶר ׀ לִפְנֵי אֶחָיו וְחֵיל שֹׁמְרוֹן וַיֹּאמֶר מָה הַיְּהוּדִים
הָאֲמֵלָלִים עֹשִׂים הֲיַעַזְבוּ לָהֶם הֲיִזְבָּחוּ הַיְכַלּוּ בַיּוֹם הַיְחַיּוּ ל׳ ל׳ ל׳ ל׳
אֶת־הָאֲבָנִים מֵעֲרֵמוֹת הֶעָפָר וְהֵמָּה שְׂרוּפוֹת׃ ב׳ א׳ חס׳
וְטוֹבִיָּה הָעַמֹּנִי אֶצְלוֹ וַיֹּאמֶר גַּם אֲשֶׁר־הֵם בּוֹנִים
אִם־יַעֲלֶה שׁוּעָל וּפָרַץ חוֹמַת אַבְנֵיהֶם׃
שְׁמַע אֱלֹהֵינוּ כִּי־הָיִינוּ בוּזָה וְהָשֵׁב ב׳ ל׳
חֶרְפָּתָם אֶל־רֹאשָׁם וּתְנֵם לְבִזָּה בְּאֶרֶץ שִׁבְיָה׃ וְאַל־תְּכַס ל׳ י״ד ל׳ ל׳
עַל־עֲוֹנָם וְחַטָּאתָם מִלְּפָנֶיךָ אַל־תִּמָּחֶה כִּי הִכְעִיסוּ לְנֶגֶד סימן י׳ ב׳
הַבּוֹנִים׃ וַנִּבְנֶה אֶת־הַחוֹמָה וַתִּקָּשֵׁר כָּל־הַחוֹמָה ה׳ ג׳ ל׳
עַד־חֶצְיָהּ וַיְהִי לֵב לָעָם לַעֲשׂוֹת׃ י״ד פסו׳ בטע׳ דרגא ומרכא
וַיְהִי כַאֲשֶׁר שָׁמַע סַנְבַלַּט וְטוֹבִיָּה כפול׳ משמשי׳ לטפחה
וְהָעַרְבִים וְהָעַמֹּנִים וְהָאַשְׁדּוֹדִים כִּי־עָלְתָה אֲרוּכָה לְחֹמוֹת ל׳
יְרוּשָׁלִַם כִּי־הֵחֵלּוּ הַפְּרֻצִים לְהִסָּתֵם וַיִּחַר לָהֶם מְאֹד׃ ל׳
וַיִּקְשְׁרוּ כֻלָּם יַחְדָּו לָבוֹא לְהִלָּחֵם בִּירוּשָׁלִָם וְלַעֲשׂוֹת ט״ו
לוֹ תּוֹעָה׃ וַנִּתְפַּלֵּל אֶל־אֱלֹהֵינוּ וַנַּעֲמִיד מִשְׁמָר ב׳ לעשות חטף
עֲלֵיהֶם יוֹמָם וָלַיְלָה מִפְּנֵיהֶם׃
וַיֹּאמֶר יְהוּדָה כָּשַׁל כֹּחַ הַסַּבָּל וְהֶעָפָר הַרְבֵּה
וַאֲנַחְנוּ לֹא נוּכַל לִבְנוֹת בַּחוֹמָה׃ וַיֹּאמְרוּ צָרֵינוּ לֹא יֵדְעוּ י״ב

ג׳ ל׳ וְלֹא יִרְאוּ עַד אֲשֶׁר־נָבוֹא אֶל־תּוֹכָם וַהֲרַגְנוּם וְהִשְׁבַּתְנוּ
אֶת־הַמְּלָאכָה׃ וַיְהִי כַּאֲשֶׁר־בָּאוּ הַיְּהוּדִים הַיֹּשְׁבִים
אֶצְלָם וַיֹּאמְרוּ לָנוּ עֶשֶׂר פְּעָמִים מִכָּל־הַמְּקֹמוֹת אֲשֶׁר־
תָּשׁוּבוּ עָלֵינוּ׃ וָאַעֲמִיד מִתַּחְתִּיּוֹת לַמָּקוֹם מֵאַחֲרֵי
בצחיחים ק׳ ל׳ רפי לַחוֹמָה בַּצְּחִחִיִּים וָאַעֲמִיד אֶת־הָעָם לְמִשְׁפָּחוֹת עִם־
וח׳ דגש׳ ל׳ ל׳ חַרְבֹתֵיהֶם רָמְחֵיהֶם וְקַשְּׁתֹתֵיהֶם׃
ה׳ פסו׳ אל ואל ואל על וָאֵרֶא וָאָקוּם וָאֹמַר אֶל־הַחֹרִים וְאֶל־
על׳ ב׳ ג׳ נסי׳ הַסְּגָנִים וְאֶל־יֶתֶר הָעָם אַל־תִּירְאוּ מִפְּנֵיהֶם אֶת־אֲדֹנָי
ל׳ ב׳ הַגָּדוֹל וְהַנּוֹרָא זְכֹרוּ וְהִלָּחֲמוּ עַל־אֲחֵיכֶם בְּנֵיכֶם
וּבְנֹתֵיכֶם נְשֵׁיכֶם וּבָתֵּיכֶם׃
ג׳ בטעם וַיְהִי כַּאֲשֶׁר־שָׁמְעוּ אוֹיְבֵינוּ כִּי־נוֹדַע
ל׳ וכסף ק׳ לָנוּ וַיָּפֶר הָאֱלֹהִים אֶת־עֲצָתָם וַנָּשָׁוב כֻּלָּנוּ אֶל־הַחוֹמָה
אִישׁ אֶל־מְלַאכְתּוֹ׃
וַיְהִי ׀ מִן־הַיּוֹם הַהוּא חֲצִי נְעָרַי
ל׳ עֹשִׂים בַּמְּלָאכָה וְחֶצְיָם מַחֲזִיקִים וְהָרְמָחִים הַמָּגִנִּים
ל׳ וְהַקְּשָׁתוֹת וְהַשִּׁרְיֹנִים וְהַשָּׂרִים אַחֲרֵי כָּל־בֵּית יְהוּדָה׃
ה׳ ל׳ וכתי׳ ס׳ הַבּוֹנִים בַּחוֹמָה וְהַנֹּשְׂאִים בַּסֶּבֶל עֹמְשִׂים בְּאַחַת יָדוֹ
ב׳ נסי׳ עֹשֶׂה בַמְּלָאכָה וְאַחַת מַחֲזֶקֶת הַשָּׁלַח׃

והבונים

שרופות ב׳ א׳ חס׳ וסימ׳ עריכם שרופת אש אדמתכם · היחיו את האבנים מערמות העפר : מלפניך י׳ וסימ׳ נמסר בסדר משפטים וירמיה סוף סימן י״ח : סימן לנהרדעי ומערבא על עינם למדינחאי אל עונם · וסוראי אמרי ואל עונם : ויהי לב חד מן י״ד פסוקי׳ בטעם דרגא ומירכא כפולה משמשים לטפחא וסימן ויבא לו יין וישת · למה תעשה כה לעבדיך · אשר לא צוה אותם · הלא טוב לנו שוב מצרימה · ויקרא לה נבח בשמו · נעלם מן המלך אשר לא הגיד לה דמלכים · אשר לא הגיד לה דד״ה · ויחנו אלה נכח אלה דמלכים · אני יי׳ נעניתי לו כה · וינח לו יי׳ מסביב דיהושפט · הלוא זה אוד מוצל מאש · ודי לא ידע תהודעון · ויהי ריב ומדון ישא · ויהי לב לעם לעשות : ויהי ג׳ בטעם גרמי בסיפרא וסימ׳ ויהי כשמעי את הדברים האלה ישבתי · ויהי כאשר שמע סנבלט כי אנחנו בונים את החומה · ויהי כאשר שמעו אויבינו כי נודע : ואמר אל החרים חד מן ה׳ פסיקים אל אל ואל על וסימ׳ נמסר ביחזקאל ריש סימן י׳ ועי״ן במסר׳ רבתא מ״ה דקש״ה לי אנ״י הצעיר המאס״ף כ״י אינם שו״ים על אל ואל ע״ל כ״י יש מה״ם בוו״ן ושמי שמונ״ה ד׳ בערך אל בס״ד :

אבן עזרא

היעזבו · כראשון ענין מעזיבה : היזבחו · כמו לזבח חנכת הבית והטע׳ היקריבו זבח חנכת הבית : היכלו · הישלימו דבניינם ביום הידוע שהם משערים להשלים · היחיו את האבנים · כי האבנו השרופה כמת היא נחשבת : בוזה · שם דבר על משקל כומה שוחה והטעם לבזיון : לבזה · מן להם בזזו : ותקשר · כי הפרוצים נסתמו : עלתה ארוכה · בעבור אריכות הימים : ולעשות לו תועה · לנחמיה או לעם ירושלם ותועה שם דבר על משקל עולה שוחה ופי׳ תועה כי העומד בצרה כ״א עת שאינו יודע מה יעשה : ונעמיד משמר עליהם · בעבורם : ויהי · ויאמרו לנו · הגידו לנו עשר פעמים כי מכל המקומות אשר תשובו לעת הערב מלבנות משם אפלים לבא עלינו מתחתיות למקום הידוע שסביב משם הבונים בערב : בצחיחים · כמו לצחיח סלע : ויהי מן היום ההוא · והרמחים · הוי״ו נוסף או הוא הפוך וכן מחזיקים המגיני׳ והרמחים או טעמו והרמחים בידם : איש

רשי

לפני אחיו וחיל שומרון · לפני חביריו וחיל שמרון שהיו גרי יהודה : האמללים · ענין חלשו׳ ורפיון : מה היהודים · מדוע היהודים כך הם עושים : ויעזבו להם · וכי הם סבורים אשר יעזבו ויניחו להם האומות לבנות : היזבחו · אם יזבחו להם את זבחיהם תמיד כמו שהם סבורים : היכלו ביום · אם יכלו וישלימו מלאכתם אשר התחילו ביום אחד לומר שלא יניחום האומות לגמור את בניינם : היחיו · אם יחיו ויתקנו ויחזירו האבנים לקדמותן להיות קשות וחזקות מן העפר : והמה שרופות · והאבנים היו שרופות ונעשות עפר כך היו מלעיגים ומתלוצצים על בניין החומה שהיו בונים מן האבנים שרופות שנפלו לארץ מן האש כאשר נשרפה ירושלם : מערמות · עניין אמרים ותלים : וטוביה העמוני אצלו · טוביה היה אצלו של סנבלט : ויאמר · וכך היה אומר ומלעיג : גם אשר הם בונים · אף הבנין הזה אשר הם בונים : אם יעלה שועל · על הבניין לפרוץ חומת העיר מה יהא עליו לומר שאין לבניין תקנה וכל מי שירצה יבוא ויפרוץ בו : שמע אלהינו · כאשר שמעתי בלעגם עלינו התפללתי תפילה זאת : בארץ שביה · שיגלו מעל אדמת׳ כאשר גלינו : ואל תכס · כמו ואל תכסה דוגמת ומוד אשר אל הגל׳ · כמו אל תגלה : כי הכעיסו · אשר הכעיסו נגד הבוני׳ להלעיגם : ותקשר · כאשר נתקשרה החומה ונבנת עד חציה · אז היה לב העם להוט ומשוך לעשות בניין החומה : כי עלתה ארוכה · שנבנתה החומה : ארוכה עניין חיבוש ותרופה : כי החלו הפרוצי׳ להסתם · אשר התחילו אנשי העיר שהיו פרוצי׳ עד עתה מאין חומה היו עתה סתומים בבניין החומה : ולעשות לו תועה · לעשות לו בבניין החומה קלקול והשחתה תעה כמו ודבר על יי׳ תעה : עליהם · על הבונים : מפניהם · מפני האויבים : ויאמר יהודה · כך היו אומרים ומתאוננים אנשי יהודה : כשל כח הסבל · הסובלים ועומסים האבנים ועולים לבניין החומה נכשלו בכחם שאין בהם כח לבנות מפני האויבים : והעפר הרבה · ועדיין יש טיט וחומר הרבה ליתן בבניין החומה לומר שעדיין המלאכה גדולה עלינו לבנות ואנחנו לא נוכל לבנות בחומה מפני פחד האויבים : ויאמרו צרינו · כך היה נחמיה מספר והולך : לא ידעו ולא יראו · כך היו אומרים צרינו עלינו לא ידעו ולא יכירו ישראל בנו עד אשר נבא פתאום לתוכם ונהרוג אותם ונבטל זה נשבות ונבטל הבניין : ויהי כאשר באו היהודים · ועתה נאספו הצרים אשר נתקשרו יחד לבא להלחם בנו עם היהודים אשר היו ביניהם בהרצותם ואותם יהודים אשר נתחברו עמהם באו לפני החיל כדרך אנשי המלחמה לדבר אלינו ובענין הזה העריכו היהודים עם האויבים ויהי כאשר באו היהודים היושבים אצלם וגו׳ : ויאמרו לנו עשר פעמים · התרו בנו אותם היהודים עד עשר פעמים להלחם באויבינו כי הם באים למלחמה וכך אמרו לנו מכל המקומות וגו׳ · מכל אותן המקומות שתהיו נפוצים שם בבנין החומה אנה ואנה תהיו זהירים להיות נאספים יחד עד אשר תשובו עלינו ביחד להלחם בנו : ואעמיד מתחתיות לחומה · כאשר שמעתי דבריהם העמדתי מתחתיות לאותו מקום סביב לירושלם מאחרי לחומת העיר : בצחיחים · משפחות : מן העם · מגבורים שבהם עם כלי זיין שלהם להלחם באויבינו כאשר יבאו : ואעמיד מתחתיות וגו׳ · ואעמיד את העם וגו׳ · מקרא זה דוגמת והיו המים אשר תקח מן היאור וגו׳ והיו לדם ביבשת כי הנה אויביך יי׳ כי הנה אויביך יאבדו וגו׳ עורי עורי דבורה עורי עורי דברי שיר וגו׳ לא לנו יי׳ לא לנו וגו׳ : וארא ואקום · כאשר ראיתי האויבים באים קמתי לדבר אל החורים והסגנים לזרזם להלחם באויבינו : על אחיכם · בשביל אחיכם : כי נודע לנו הדבר · אשר באו להלחם בנו : ונשב כלנו · חזרנו כלנו ממקום שנאספנו יחד לקראת האויבים כל אחד ואחד במלאכתו לבניין החומה : ויהי מן היום ההוא · ומאותו יום והלאה היו חצי הגבורים עושים בבניין החומה ושאר חצי הגבורים היו מזויינים בכלי זיינם לשמור אחיהם העושים במלאכה : והרמחים · וי״ו יתירה כמו וי״ו של וחיה וענה : והשרים · היו מחוברים אחרי כל שבט יהודה להיות זהירים במלחמה : הבונים בחומה וגו׳ · אותן שהיו בונים ואותן שהיו עומסים ונושאים המשאות ביד אחת היו עושים מלאכתן וביד אחת היו נושאים כלי זיין : השלח · כלי קרב · כמו מעבור בשלח ובן חברו מנחם : והבונים

תורת חסד . מושיע הוסים

וכמו כן מה היא ההקדמה בתחלת דבריו באומרו הלא אנכי הפלשתי ואתם עבדים לשאול אלא שהענין הוא שאמר להם הנה הבדל גדול יש בינינו לבניכם כי הנה אנכי הפלשתי והיכני עבד לשום נברא וכמוני הם כל הפלשתים ואתם כבר אתם עבדים ועכ״ז ברו לכם איש וירד אלי אם יוכל להלחם אתי והכני והיינו לכם לעבדים שהוא ענין מחודש אלינו כי מעולם לא היינו לעבדים לשום נברא ואם אני אוכל לו והכתיו והייתם לנו לעבדים ולא היה ההפרש בעבודתיכ׳ כי אם שתעבדו אותנו כמו שעד עתה הייתם עבדי׳ לשאול וזהו ג״כ אומר התחזקו והיו לאנשים פלשתים פן תעבדו לעברים ולכן אמרו אלין עבדי פרעה הנה אם תאמר להם עד עבטו

אבן יחייא

שמע אלהינו וגו׳ היא תפלת נחמיה שמע אלהינו כי היינו בוזה להם ותנם לבזה בארץ שביה כי יגלו מעל האדמה הזאת כמונו · ויהי לב העם לעשות כי בראותם השלמת חצי החומה נשלום ידעו כי ה׳ בעזרם · והתגברו להשלימה כלם בלב אחד · וכאשר שמעו האויבים כי עלתה ארוכ׳ ותרופה לחומות נקשרו יחד לבוא להלחם בירושלם · ונתפלל אל ה׳ · ונעמיד משמר מאנשי מלחמה על הבונים יומם ולילה כדי להשמר מפניהם · ויאמרו אנשי יהודה כשל כח הסבל והם האנשים הנושאים האבנים והאומר אל הבונים לבנות · וזה יען כי העפר הרבה והאויבים מרפים ידי עושי המלאכה · וגם אנחנו הבונים לא נוכל לבנות מפני זה · וצרינו אשר שמעו את הדבר אמרו לא ידעו ולא יראו ובפתע פתאום נבוא אל תוכם והרגנום והשבתנו המלאכה · והיהודים אשר היו יושבים בתוכם והיו מוכרחים לבוא להלחם עמנו בתוכם אמרו לנו בלאט י׳ פעמים · באיזה מקום היה צריך לעמוד עם המלחמה כדי לשוב עליהם ולהלחם בבואם · כי פעמים רבות באו והסכימו ביניהם לבוא מכל אחד קלם מהחומה ובכל פעם נתגלה להם על ידי אחיהם היהודים אשר עם אויביהם : באופן כי כאשר שמעו אויבינו שבכל פעם נודע לנו הקשר שלהם וזה בעזר ה׳ שהפר עצתם נמנעו מלבוא עוד · ונשב כלנו אל החומה איש למלאכתו · וא״ו והרמחים נוספת כמו וחיה וענה · והשרים אחרי כל בית יהודה להזהירם על המלאכה ועל המלחמה ולזרזם ולסדרם · הבונים והסבלים הנושאים · ביד אחת היו עושים מלאכתם · וביד אחרת היו מחזיקים הכלי זין · ומעלות השחר ועד צאת הכוכבים היו חצי העם בונים · וחצים מחזיקים ברמחים לשמרם מהאויבים · ובלילה כלם יחד היו לנים בירושלם לשמרם · וזהו אומרו איש ונערו · איש זהו המחזיק ברמח הגבור ונערו זה הבונה אשר היה במדרגת משרתו כמו ויהושע בן נון נער נאין אני ואחי ונערי וכל אנשי המשמ׳ אשר אחרי ישנים בלילה · רק כאשר ירצה אחד מאנשי המשמר לרחוץ את חלוקו אשר יפשט · אז הוא בעצמו ירחיצהו במים כדי שלא לאבד זמן רק בבנין · שלחו המים תרגום ופשט את בגדיו ושלח : ותהי

והבונים איש חרבו אסורים על־מתניו ובונים והתוקע
בשופר אצלי: ואמר אל־החרים ואל־הסגנים ואל־
יתר העם המלאכה הרבה ורחבה ואנחנו נפרדים על־
החומה רחוקים איש מאחיו: במקום אשר תשמעו
את־קול השופר שמה תקבצו אלינו אלהינו ילחם לנו:
ואנחנו עשים במלאכה וחציים מחזיקים ברמחים מעלות
השחר עד צאת הכוכבים: גם בעת ההיא אמרתי לעם
איש ונערו ילינו בתוך ירושלם והיו־לנו הלילה משמר
והיום מלאכה: ואין אני ואחי ונערי ואנשי המשמר
אשר אחרי אין־אנחנו פשטים בגדינו איש שלחו המים:

ה

ותהי צעקת העם ונשיהם גדולה אל־
אחיהם היהודים: ויש אשר אמרים בנינו ובנתינו
אנחנו רבים ונקחה דגן ונאכלה ונחיה:
ויש אשר אמרים שדתינו וכרמינו ובתינו אנחנו ערבים
ונקחה דגן ברעב: ויש אשר אמרים לוינו כסף למדת
המלך שדתינו וכרמינו: ועתה כבשר אחינו בשרנו
כבניהם בנינו והנה אנחנו כבשים את־בנינו ואת־בנתינו
לעבדים ויש מבנתינו נכבשות ואין לאל ידינו
ושדתינו וכרמינו לאחרים:
ויחר לי מאד כאשר שמעתי את־זעקתם ואת
הדברים האלה: וימלך לבי עלי ואריבה את־החרים
ואת־הסגנים ואמרה להם משא איש־באחיו אתם
נשאים ואתן עליהם קהלה גדולה:
ואמרה להם אנחנו קנינו את־אחינו היהודים
הנמכרים לגוים כדי בנו וגם־אתם תמכרו את־
אחיכם ונמכרו־לנו ויחרישו ולא מצאו דבר:
ויאמר לא־טוב הדבר אשר־אתם עשים הלוא ביראת
אלהינו תלכו מחרפת הגוים אויבינו: וגם־אני אחי
ונערי נשים בהם כסף ודגן נעזבה־נא את־המשא הזה:
השיבו נא להם כהיום שדתיהם כרמיהם זיתיהם
ובתיהם ומאת הכסף והדגן התירוש והיצהר אשר
אתם נשים בהם: ויאמרו נשיב ומהם לא נבקש
כן נעשה כאשר אתה אומר ואקרא את־הכהנים
ואשביעם לעשות כדבר הזה: גם־חצני נערתי ואמרה
ככה ינער האלהים את־כל־האיש אשר לא־יקים את־
הדבר הזה מביתו ומיגיעו וככה יהיה נעור ורק
ויאמרו כל־הקהל אמן ויהללו את־יהוה ויעש העם
כדבר הזה:

גם

ויש ו' ר"פ וסימ' ויש אשר יהיה הענן מערב · ויש תקוה לאחריתך · ויש אשר אמרים בנינו ובנותינו · ויש אשר אמרים שדותינו · ויש אשר אמרים לוינו ככף: והנה אנחנו ג' וסי' מאלמים אלומים · והנה אנחנו בקדש · והנה אנחנו כבשים את בנינו: נויש ם ג' ובענין וסימ' וימלך לבי עלי לאמר · וגם אני אחי ונערי נשים · השיבו נא להם כהיום: ואמר ד' כתיב ויאמר וקרי' ואמר וסימ' ויאמר אלי מה אתה רואה דזכריה דמנורת זהב תנינא דפסוק · ויאמר לי מי אתה ויאמר אליו עמלקי · ויאמר לא טוב הדבר אשר אתם עושים הלא ביראת · ויאמר להם לא יפתחו שערי ירושלם: ויהללו ד' בקריאה וסי' ויראו אתה שרי פרעה ויהללו · ויהללו את אלהיהם רשמשון · עד לשמחה · גם חצני נערתי ואמרה:

רשי

והבונים · כילד היו בונים שהיו כלם חגורים איש חרבו על מתניו ובונים: אצלי · הוא היה תדיר אצלי: הרבה · היא גדולה: ילחם לנו · ילחם בעדינו: איש ונערו כל אחד ואחד מן הבונים ובחור אחד עמו: ילינו בתוך ירושלם · ובלילה היה להם למשמר והיום עושים מלאכה כמלא שלא היו ישנים כלום: אין אנו פושטין בגדינו · תמיד היינו זריזים במשמר: איש שלחו המים · מוסב על אין שלמעלה כמו יצא עשק מפיכם אין איש ממנו פושט בגדיו לשכב או לרחוץ אותם במים וכפל לשון הוא על אין אנחנו פושטין שלחו הפשטתו כמו ופשט את בגדיו דמתורגם ושלח: ותהי צעקת העם ונשיהם גדולה · דלת העם העניים היו צועקים מאד: אל אחיהם היהודים · בשביל אחיהם היהודים עשירים: ויש אשר אומרים · נותן טעם לדבריו למה היו צועקים יש מהם בדלת העם שהיו אומרים אנחנו רבים עם בנינו ובנותינו ונקחה דגן ועתה יש לנו למכור בנינו ובנותינו ליקח מהם דגן למען נחיה כך היו צועקים על היהודי' עשירים שלא היו רוצים לפרנסה: ויש אשר אומרי' שדותינו וגו' · ויש מהם בעניים שהיו מתאוננים ואומרי' שדות וכרמי' ובתים נתן לאחרים בערבון ומשכן ליקח דגן למזונותינו: ברעב · אחרי שאין מוותרי' לנו העשירי' מנכסיהם לפרנסותינו: ויש אשר אומרים לוינו כסף · ויש מהם אשר אומרי' כבר לוינו כסף מאחרי' על שדותינו וכרמינו לפרוע מס המלך ומעכשיו אין לנו כלו' לצורך פרנסתינו: למדת המלך · למס המלך כמו מנדה בלו והלך: ועתה כבשר אחינו בשרינו · ועכשיו אנו חשובים ומיוחסים כאחינו שהם עשירים: כבניה' בנינו · כבניה' שהם חשובים ומיוחסים כמו כן מיוחסי' בנינו: והנה אנחנו כובשי' · ועתה יש לנו להיות כובשים ונותני' בנינו ובנותינו לאחרי' על עסק מזונותינו: ויש מבנותינו נכבשות · וכבר יש קצת מ[illegible]ינו שהן נכבשות לאחרי' לעבדות: ואין לאל ידינו · ואין כח בידינו לפדותם: ושדותינו וכרמינו לאחרים · אף שדות וכרמי' מסרנו ביד אחרי' לפרנסתינו ומה נאכל מעתה כי אין לנו במה להתפרנס: וימלך · ויועץ לבי בעצמי: ואריבה · נתוכחתי על החורים והסגנים שהם העשירי': משא איש באחיו אתם נושאים · מדוע אתם כך עושים היה לכם לפרנס העניים הללו ואתם מלוים להם ממון לכבוש בניהם ובנותיה' ושדותיה' וכרמיה' ובתיה': ואתן עליה' קהלה גדולה · הקהלתי והספתי עליהם קהלה גדולה לצעוק עליהם כדי לבייש': ואמרה להם · וכן אמרתי להם אנחנו קנינו כבר את אחינו היהודי' אשר בשביה מיד הגוי' שהיו נמכרי' להם: כדי בנו · באותו די ממון שבידינו: וגם אתם · ואף אתם תמכרו לגוי' את אחיכ' הנכבשי' תחת ידיכ' לעבדי': ונמכרו לנו · והמעשה יבא לידי כך שיהיו מכירי' לגומיך הגוי': לא טוב הדבר · רע הדבר בפני הקב"ה: ויחרישו · שתקו ונתביישו ולא ידעו מה להשיב: מחרפת · מפני חרפת הגוי' שהם אויבינו: וגם אני ואחי ונערי · אף אני וחבירי נושים בהם ממון ואנחנו נעזוב ונמחול להם כל ההלוואות הללו נושים כמו והנושה בא לקחת: השיבו נא · ואף אתם תעשו כמוני למחול להם כל חובותיה': ומאת הכסף · ורוב הכסף שהם חייבי' לכם עם הדגן והתירוש וגומר: ויאמרו נשיב · והם אמרו להשיב ולמחול הכל: לעשות כדבר הזה · שהיו מוחלי' גם כן: גם חצני נערתי · אף אני בג די חצני נערתי אצני כמו והביאו בניך בחוצן נערתי איסקרו"ליר בלע"ז כמו התנערי מעפר: ככה ינער · ככה ינער הקב"ה מן העול' ומנכסיה' כל אותם שלא יהו מוחלין חובותיה': נעור ורק · בלא נכסי': אשר לוה אותי · המלך:

פחס

אבן עזרא

איש שלחו · חרבו ורצה לומר כי אינם פושטים בגדיהם וגם כליהם אינם מניחים כי בלכתם אל המשתה בלילה כליהם בידם ויש אומרים שהוא מן התרגום והפשיט ויפלח וטעם שלחו הפשטתו וכן הפירוש אין אנחנו מפשיטים בגדינו זולתי איש שצריך הרחיצה והטהרה הוא לבדו היה פושט בגדיו וזהו שלחו המים וזה נכון מאד: משמר · מלאכה · חסר לת"ד השירות והנכון למשמר למלאכה: ותהי צעקת העם · הם העניים שהיו צועקים על אחיהם העשירים · יש אומרים בנינו ובנותינו רבים ונקחה דגן מאשר נמלא ונאכל ונחיה כי אין אחינו מעניקים אותנו: ויש עורבים · משימין בערבון ונקחה דגן מאחינו ברעב: ויש · למדת המלך · בעבור המס שצוה המלך לתת לנו לוינו כסף על שדותינו וכרמינו: כבשר אחינו בשרינו · אף על פי שאנו לוין מהם כי הכתוב אמר לא תהיה לו כנשה והם כובשין בנותינו בחזקה: וימלך · תרגום איעצך אימלכינך: כדי בנו · כנחנו ודי לנו: ונמכרו לנו · פי' ואחר שהם נמכרו לנו תמכרו אותם לגוים לא טוב הדבר: ביראת אלהינו · בעבור יראתו: תלכו מחרפת הגוים · והטעם לא תשמעו חרפתם וזהו בשנת השמטה על כן צעקו העם והעד המספר למטה משנת עשרים ועד שנת שלשי' ושתי' מדריוש המדי שנה ומכרש ג' שנים והרבעים לאחשורוש הרי מ"ד וג' שנים · ולשון משא הקשור בבי"ת הוא כמלוה: ומאת הכסף · ומי שהלוה מאה משקלי כסף או דגן ותירוש ויצהר לא תבקשו מהם והפסוק האחר מפרש זה באמרו נשיב ומהם לא נבקש: ואשביעם · על ידי הכהנים כי הם המשביעים כענין והשביע הכהן את האשה על כן קראם: ומהם לא נבקש · פירושו ומהם לא נבקש המשוי: חצני · זרועי או כנף הכסות יקרא חוצן: נערתי · מן וינער יי' את מצרים: מביתו · מבניו: ויהללו את שם יי' · שסם בלבם לעשות כן:

פחס

אבן יחייא

ותהי צעקת העם דל גדולה אל אחיהם העשירים · כי יש אשר היו אומרים היותם עמוסים בבנים ובנות הרבה ואין מאומה בידם · ולכן היו שואלים לנדקה דגן כדי לחיות · ויש אשר אומרים שהיו רוצים למשכן הקרקעות שלהם כדי לקחת דגן · ויש אשר אומרים שלקחו בהלוא' כסף על שדותיהם וכרמיהם כדי לפרוע מס המלך: ועתה כבשר אחינו העשירים בשרנו כי אנחנו מיוחסי' כהם ובבניהם בנינו · ולמה א"כ ראוי שיכבשו בנינו לעבדים כי כבר יש מבנותינו נכבשות אליהם ואין לאל ידינו לפדות' כי כבר משכננו שדותינו וכרמינו לאחרים · ויחר לי מאד וימלך לבי עלי לקח' עצה מה לעשות · ואריבה את החורים · ואומרה להם משא איש באחיו אתם נושאי' · כמו כי תשה ברעך משאת מאומה · לא טוב הדבר כי היה לכם לתת להם מחיתם במתנה ולא בהלואה · ואתן עליהם קהלה גדולה מעם דל שנתקבצו לצעוק עליהם על זה כדי לביישם · ואומרה אליהם אנחנו קנינו היהודים הנמכרים לגוים כדי בנו וכפי הממון אשר יש בידינו ועתה מה יהודים הנכבשים לכם מה תרצו לעשות הלא למכרם לגוים שימכרום לנו שנית · הזהרו ללכת ביראת האלהים שהוא טוב לכם מלכת בחרפ' הגוים אויבינו · ואל ירע בעיניכם הדבר כי כמוני כמוך בזה וגם אני אחי ונערי נושים בהם כסף ודגן ולכן יחד בלב שלם נעזוב' נא את המשא והחוב הזה כמצות שמוט כל בעל משה ידו · ותשיבו להם שדותיהם וגו' · גם חצני נערתי מגזרת והביאו בניך בחוצן · ור"ל כי נער את בגדיו · פחם כמו פחת יהודה · לחם הפחה לא אכלתי · הנה היו חייבים שהיהודים לתת די מחסרו לפחה מכל עניני מאכל · ואני לא לקחתי דבר מהם אבל אכלתי משלי · בהפך הפחות הראשונים אשר הכבידו עולם על העם והיו לוקחים לחם ויין זולת ארבעים שקלים כסף ונעריהם היו שולטים על העם ולוקחים מממונם אשר יטב בעיניהם · וזולת זה עסקתי במלאכת החומה ובהוצאת משלי · וזולת כי העמדתי נערי על המלאכה · ולא בקשתי לקנות נחלת שדה וכרם כי כל מגמתי היה לטוב הכללי · וק"נ איש זולת הגרים אשר באים אלינו כלם אוכלים על שולחני · ועם כל ההוצא' הזאת המס הנהוג ולחם הפח' לא בקשתי לרחמי על העם כי כבדה העבודה עליהם:

תולדות חסד מושיע חוסים

עכשו הייתם עבדי ועכשו הרי אתם עבדים להק"בה יובן מזה שכונתך היא לומר שעבדים היו ועבדים יהיו ואין האמת כנכי הנה הם מעולם לא היו עבדים כי אם להק"בה ולזה צריך אתה לומר להם הרי אתם בני חורין מתה שהיה מוטל עליכם עד עכשו לעבוד אותו וכדי שלא יובן מזה שעם הייתם בני חורין מענין עבודתם עדין הם משועבדים לשום נמלא אחר וכו' ועל דרך מה שהוא ממנהג העולם שמלך אחד ימשול על איזו אומה וכו' לכן אמור להם ג"כ והרי אתם ברשותכם ואחרי כן אמור להם הרי אתם עבדים של הק"בה ויובן מזה שכונתך היא לומר שאחרי שהם מושלים בעצמם הם עבדים להק"בה באופן שאין להם הענין שמעבדות אחד יצאו אל עבדות

ויהי

גם מיום אשר צוה אתי להיות פחם בארץ יהודה משנת
עשרים ועד שנת שלשים ושתים לארתחשסתא המלך
שנים שתים עשרה אני ואחי לחם הפחה לא אכלתי:
והפחות הראשנים אשר לפני הכבידו על העם ויקחו
מהם בלחם ויין אחר כסף שקלים ארבעים גם נעריהם
שלטו על העם ואני לא עשיתי כן מפני יראת אלהים:
וגם במלאכת החומה הזאת החזקתי ושדה לא
קנינו וכל נערי קבוצים שם על המלאכה:
והיהודים והסגנים מאה וחמשים איש והבאים אלינו
מן הגוים אשר סביבתינו על שלחני:
ואשר היה נעשה ליום אחד שור אחד צאן שש
ברורות וצפרים נעשו לי ובין עשרת ימים בכל יין
להרבה ועם זה לחם הפחה לא בקשתי כי כבדה העבדה
על העם הזה: זכרה לי אלהי לטובה כל
אשר עשיתי על העם הזה:
ויהי כאשר נשמע לסנבלט וטוביה
ולגשם הערבי וליתר איבינו כי בניתי את החומה ולא נותר
בה פרץ גם עד העת ההיא דלתות לא העמדתי בשערים:
וישלח סנבלט וגשם אלי לאמר לכה ונועדה יחדו בכפרים
בבקעת אונו והמה חשבים לעשות לי רעה:

ואשלחה עליהם מלאכים לאמר מלאכה גדולה אני עשה
ולא אוכל לרדת למה תשבת המלאכה כאשר ארפה
וירדתי אליכם: וישלחו אלי כדבר הזה ארבע פעמים
ואשיב אותם כדבר הזה: וישלח אלי סנבלט כדבר הזה
פעם חמישית את נערו ואגרת פתוחה בידו: כתוב בה
בגוים נשמע וגשמו אמר אתה והיהודים חשבים למרוד
על כן אתה בונה החומה ואתה הוה להם למלך
כדברים האלה: וגם נביאים העמדת לקרא עליך
בירושלם לאמר מלך ביהודה ועתה ישמע למלך כדברים
האלה ועתה לכה ונועצה יחדו:
ואשלחה אליו לאמר לא נהיה כדברים האלה אשר אתה
אומר כי מלבך אתה בודאם: כי כלם מיראים אותנו
לאמר ירפו ידיהם מן המלאכה ולא תעשה ועתה
חזק את ידי: ואני באתי בית שמעיה בן
דליה בן מהיטבאל והוא עצור ויאמר נועד אל בית
האלהים אל תוך ההיכל ונסגרה דלתות ההיכל כי באים
להרגך ולילה באים להרגך: ואמרה האיש כמוני
יברח ומי כמוני אשר יבא אל ההיכל וחי לא אבוא:
ואכירה והנה לא אלהים שלחו כי הנבואה דבר עלי
וטוביה וסנבלט שכרו:

למען

וייז ז' וסימ' ומלכי צדק מלך שלם · וגם תבן גם מספוא יש דפילגש כגבעה · והיה כנור ונבל ותוף וחליל · ויחזק את המצודות דד"ה · לאמתם יאמרו איה דגן · לחם חמודות לא אכלתי ובשר · והפחות הראשונים אשר לפני : להרבה ג' וסימ' ובכל עיר ועיר · ואשר היה נעשה ליום אחד · הלא הכושים והלובים : ולא נותר ה' בקריאה וסימ' ולא נותר כל ירק בעץ ובעשב השדה · ולא נותר מהם איש כי אם כלב · ולא נותר מהם אחד : ולא נותר בו זכבל האנשים · ולא נותר בה פרץ : פתוחה ג' בקריא' וסימ' ויעזבו את העיר פתוחה · ואמרת חרב חרב פתוחה · ואגרת פתוחה בידו :

אבן עזרא

פחם · המ"ם נוסף ופחה ופחם כאמנה ואמנ' או המ"ם סימן הרבי' והטע' פחה שלה' והוא הנכון רק הראוי פחת' : לחם הפחה · הראוי לפחה : הכבידו · חסר עול או מסה : בלא' ויין אחר · הראוי במאכל אחד היו לוקחי' מהם שקלי' ארבעי' : ושדה לא קנינו · הכהני' אחיו עמו הנזכרי' למעלה באמרו אני ואחי : ואשר היה נעשה עבר מבנין נפעל והוא חסר וי"ו והטע' ונעשה ופי' תקון כמו וימהר לעשות אותו : ובין עשרת ימים · לאדנו מזה כי יום אחד בין עשרת ימים היתה נעשת סעודה הזאת והיה מוציא בכל יין להיות הרבה בלא חסרון : ועם כל זה לחם הפחה לא בקשתי כי הבשר והיין הרבה רק הלא' מעט ולא כראוי לפחה בעבור הרעב לא בקשתי מן העם כשרי' הראשוני' לתת לי : על העם · כמו אל העם : בכפירי' באחד מהם וכן ויקבר בערי גלעד : ואגרת פתוחה בידו · פי' פרושה כענין ויפרשהו חזקיהו לפני יי' : וגשמו אומר · הוא גשם הערבי והוי"ו נוסף כיתר יתרו : ואתה הוה · חפץ שתהיה להם למלך : כדברי' האלה · פי' דבר שלא אלי או פי' כדברי' האלה שמעתי : אתה בודאו · מכזב כמו בדיך מתים יחרישו ובחדש אשר בדה מלבו ובלשון חכמינו ז"ל בדאי : כי כולם · בטע' כולכ' וכן כלם תשובו ובאו נא ופי' כלכ' מפחדי' אותנו כדי שלא תעשה המלאכה : ועתה חזק את ידי לסנבלט הוא אומר על ידי פיוס : והוא עצור · לפני הבורא לעבדו כעוצר עצמו מהנאה והעצור בתעני' כדואג האדומי שהיה נעצר : כמוני · הראשון שבח והשני לשון גנות : כי הנבואה · שם דבר והטע' הנבואה מלבו דבר עלי שמעיה : שכרו · וי"ו סנבלט תחת או שכרו · שם דבר וטעמו הנז' נתנו שכרו והראשון קרוב :

למען

רשי

פחם · כמו פחה · שלטון דוגמא רקם שהוא כמו רקה : משנת עשרי' · למלך דריוש כי אז עלה מבבל שנאמר ויהי בחדש ניסן שנת עשרי' וגומר : שני' שתי' עשרה · שהם שתי' עשרה שנה : אני ואחי · אני וחברי אשר באו עמי : לחם הפחה לא אכלתי · לחם שהוא ראוי למאכל הפחה שהע' נותנין אותו אל הפחה מן המס : הכבידו על העם · הכבידו מס על העם : ויקחו · והיו לוקחי' מהם בשביל המס לחם ויין אחר נתינת ארבעי' משקלי' של כסף וכך היו רגילי' בכל שנה : גם נעריה' · של פחות : החומה · חומת העיר : החזקתי · העסקתי לעסוק בה תדיר : ושדה לא קנינו · ובשדות של היהודים שהיו בונים החומה לא קנינו אני ובני סיעתי על עסק דוחקן שהיו עוסקין בבניין החומה · אבל הייתי נותן להם ממון כדי לבנות הבניין : על המלאכה · לבנות תדיר : מאה וחמשים איש · היו אוכלי' על שלחני לבד הגרים הבאים אלינו מן הגוים שאף הם היו אוכלים על שלחני : ואשר היו נעשה · ובכל יום ויום היו אוכלים על שלחני שור אחד ושש צאן וצפרים הרבה : ברורות · פתרונו לפי ענייננו שש צאן עשויות כענין שנאמר חמש צאן עשויות : נעשו לי · לשון תקון כמו ובן הבקר אשר עשה : ובין עשרת ימים · ובכל יום ויום היו שותים יין הרבה כדי שיעיר ספוק של עשרת ימים : ועם זה · ובשביל כל מעשה זה שהייתי מוצאי הוצאות כל כך : לחם · של מס הראוי לפחה לא בקשתי ולא שאלתי מן העם שהרי כבדה וחזקה עבוד' בניין החומה עליה' : ולא נותר בה · בחומת העיר : דלתות לא העמדתי · שלא נעשו דלתות בשערי העיר : בכפירי' · שם מקום הוא : אשר בבקעת אונו · כך שם הבקעה : והמה חושבים · עלי הבגתי מהם שהיו חושבים עלי להרגני שם : מלאכה גדולה אני עושה · מבנייני העפר : למה תשבות · למה תהיה המלאכה בטלה : כאשר ארפה · ידי מן הבניין : וירדתי אליכם · לדבר ולהועד עליכם : את נערו · על ידי נערו : ואגרת פתוחה בידו · כתב אגרת שלא לי על ידו : כתוב בה · באותה אגרת : בגוים נשמע · שנודע לכל הגוים שאתה וכל היהודים חושבים למרוד : וגשמו אומר · בשמו הוא גשם הערבי ופתרונו כאדם שאומר לחבירו כך הוא הדבר ופלוני אומר : כדברים האלה · מוסב על כתוב זה ומקרא מסורס הוא והרי הוא כאילו נאמר כתוב בה כדברים האלה בגוי נשמע וגו' : וגם נביאי' וגו' עד ונועצה יחדיו היה כתוב באגרת : נביאים · בעלי לשון · כמו בורא ניב שפתים : לאמר · שאומרים יש מלך ביהודה : ועתה ישמע למלך אחרי שנקראת מלך ישמע למלך בדברים האלה : כי מלבך · הרי כי במקום אלא : בודם · קינטרבנטא"ש בלע"ז כמו אשר בדה מלבו : כי כלם · כי כל הגוי' : מיראי' אותנו · מתייראים ממנו וכך הם אומרים ירפו ידיהם וגומר : ועתה חזק את ידי · לסייעני בבניין החומה · והוא עצור · שמנאו בביתו : ויאמר נועד · אותו שמעיה היה נביא שקר וקבל שחד מן סנבלט וחביריו להפחיד את נחמיה כדי לבטל את המלאכה : כי באים להרגך · שהרי יבאו להרגך סנבלט וחביריו : והלילה יבאו · ועל כן הזהירו ליכנס בהיכל ולסגור הדלתות עליו שעדיין לא נעשו דלתות שערי העיר כמה שנאמר בתחילת הפרשה גם עד העת ההיא דלתות לא העמדתי בשערי' : האיש כמוני יברח · בתמיה · אם איש כמוני יברח ליכנס בהיכל : לא אבא · לא אכנס שם מפני פחד המיתה ולא אעבור על המצוה של הקב"ה שלא יבא ויכנס זר בהיכלו : ואכירה · הכרתי בדבריו שלא שלחו הקב"ה בדבר זה שאעבור עבירה מפני פחד המיתה : כי הנבואה דבר עלי · שהרי הוא דבר דברים הללו עלי בשם נבואה : שכרו · כל אחד ואחד מהם שכרו ונתנו לו שכר להפחידני ולבטל בניין החומה :

למען

תורת חסד · מושיע הוסים

עבדות אחר אלא שמהיותם שרים ומושלים בעצמם להיותם עבדיו ית' ויובן מדבריך אלה גם כן כי כונתך היא לומר להם כי מעולם לא היו כיאם עבדיו ית' וזהו אומרך להם הרי אתם עבדים להקב"ה בלי ואו ולא תאמר להם והרי אתם וכו' שיהיה נראה שכונתך היא לומר להם והרי אתם עכשו עבדים להקב"ה מה שמעולם לא הייתם עבדיו ופרעה הרשע לא רצה לעשות כן אלא התחיל גווה וכו' ועשה עצמו כאילו לא הבין תכלית כונתם וממרירות נפשו שהיה הענין נוגע

אבן יחייא

ויהי כאשר נשמע וגו' וגשמו אומר ופנס הדבר מורה היות כן כי הבנין שתבנה הוא כדי למרוד במלך · והוא מגזרת גשמיה יצטבע פר"ל גופו ועצמותו · ואתה הוה · לשון הוות ומרמו' כי תאבדה להם לדברי הוות לומר למלך כדי להסית אותו · כי העמדת נביאים לקרוא בירושלם מלך ביהודה · ולכן אני רוצה להודיע הדבר למלך אם לא תתיעץ עמי · ובאתי בית שמעיה שהיה עצור בביתו ואולי מפני חולי ויאמר נועד אל בית האלהים ונסגרה דלתות ההיכל עלינו שהעיר לא היתה עדין סגורה · אבל בית המקדש היה סגור ויעצו בשם נבואה מאת ה' שיסגר שם כדי להפיל מורך האויב · למען אירא וחטאתי כי יראת הב' אין לו לירא מבני אדם וכאומרו המשורר ה' אורי וישעי ממי אירא ה' מעוז חיי ממי אפחד · נועדיה הנביאה ושאר הנביאים המירא' אותו היו נביאי שקר השכורים מאויבי ה' להרפות ידי העם · לחמשים ושנים יום · כי בנ"ב יום שלמים נשלמה המלאכה :

ויהי

למען שכור הוא למען אירא ואעשה כן וחטאתי והיה
להם לשם רע למען יחרפוני:
זכרה אלהי לטוביה ולסנבלט
כמעשיו אלה וגם לנועדיה הנביאה וליתר הנביאים
אשר היו מיראים אותי: ותשלם החומה בעשרים
וחמשה לאלול לחמשים ושנים יום:
ויהי כאשר שמעו כל אויבינו
ויראו כל הגוים אשר סביבתינו ויפלו מאד בעיניהם
וידעו כי מאת אלהינו נעשתה המלאכה הזאת:
גם בימים ההם מרבים חרי יהודה אגרתיהם
הולכות על טוביה ואשר לטוביה באות אליהם: כי רבים
ביהודה בעלי שבועה לו כי חתן הוא לשכניה בן ארח
ויהוחנן בנו לקח את בת משלם בן ברכיה: גם טובתיו
היו אמרים לפני ודברי היו מוציאים לו אגרות שלח
טוביה ליראני: ז ויהי כאשר
נבנתה החומה ואעמיד הדלתות ויפקדו השוערים
והמשררים והלוים: ואצוה את חנני אחי ואת חנניה
שר הבירה על ירושלם כי הוא כאיש אמת וירא את
האלהים מרבים: ויאמר להם לא יפתחו שערי ירושלם
עד חם השמש ועד הם עמדים יגיפו הדלתות ואחזו
והעמיד משמרות ישבי ירושלם איש במשמרו ואיש נגד
ביתו: והעיר רחבת ידים וגדלה והעם מעט בתוכה ואין
בתים בנוים: ויתן אלהי אל לבי ואקבצה את החרים
ואת הסגנים ואת העם להתיחש ואמצא ספר היחש
העולים בראשונה ואמצא כתוב בו: אלה בני
המדינה העלים משבי הגולה אשר הגלה נבוכדנצר
מלך בבל וישובו לירושלם וליהודה איש לעירו:
הבאים עם זרבבל ישוע נחמיה עזריה רעמיה נחמני
מרדכי בלשן מספרת בגוי נחום בענה מספר אנשי עם
ישראל: בני פרעש אלפים מאה ושבעים ושנים:
בני שפטיה שלש מאות שבעים ושנים: בני ארח שש
מאות חמשים ושנים: בני פחת מואב לבני ישוע ויואב
אלפים ושמנה מאות שמנה עשר:
בני עילם אלף מאתים
חמשים וארבעה: בני זתוא שמנה מאות ארבעים וחמשה:
בני זכי שבע מאות וששים:
בני בנוי שש מאות ארבעים ושמנה:
בני בבי שש מאות עשרים ושמנה: בני עזגד אלפים
שלש מאות עשרים ושנים: בני אדניקם שש מאות
ששים ושבעה: בני בגוי אלפים ששים ושבעה: בני עדין
שש

נלשן ב' וסימ' אשר באו עם זרובבל · הבאים עם זרובבל ישוע וגו': בענה כולהון כתיב ה' במ"ג כתיב א' וסימניהם בענא בן אחילוד · בענא בן חושי · ועל ידם החזיק צדוק בן בענא: סימ' כל דרין ענינא ר"פ בני עד אנשי בית לחם ומן אנשי בית לחם עד בני עילם ר"פ אנשי: זכי ב' זקף קמץ וסימ' בני זכי שבע מאות וששים · וחבירו: בגוי ב' זקף קמץ וסימ' בני בגוי אלפים חמשים וששה · בני בגוי אלפים ששים ושבעה · לחזקיה ב' וסימ' בני אשר לחזקיה תנינא · וילכדוה מקצה שלש שנים · וב' ליחזקיהו עשר וכבוד וב' יחזקיה דבר יי' אשר היה אל הושע · אשר היה אל מיכה: ואינון ג' זוגין מן ב"ב בחד לישן: סימ' כל קריאה קרית יערים במ"ב קרית ערים וסימ' וצלע האלף היבוסי הוא קרית ערים · בני קרית ערים כפירה ובארות קדמאה:

רשי

למען שכור היא · אמר לי הדברים הללו: למען אירא · כדי שאתירא מהם להיות עושה כן ליכנס בהיכל ולהיות חוטא: והיה להם לשם רע · למען שיהיה להם שם רע לחרפני בעבירה זו: וגם לנועדיה הנביאה · היא ושאר נביאי השקר קבלו שכר מסנבלט וחביריו כדי להפחידני בנבואת שקריהם: בעשרים וחמשה ימים לחדש אלול בשנת כ' לדריוש המלך שבשנת כ' לדריוש עלה נחמיה מבבל ובאותה שנה בנה חרבות ירושלם: לחמשים ושנים יום · סיף · נ"ב יום מיום שהתחילו לבנותו נגמר בניין החומה: ויהי כאשר שמעו כל אויבינו · דבר זה שנשלם בניין החומה: ויראו כל הגוים · וכאשר ראו כל האומות שנגמר בניין חומת העיר: ויפלו מאד בעיניהם · נפלו הם עצמם בעיניהם שהיו מואסים בעצמ' כי נפל פחד היהודים עליהם: חורי יהודה · שרי יהודה · על טוביה · אל טוביה ישראל רשע היה: ואשר לטוביה · ואגרות אשר לטוביה: כי רבים ביהודה · שהיו שרים רבים ביהודה אשר היו לו לטוביה בעלי ברית ושבועה: כי חתן הוא · אותו טוביה לשכניה: ויהוחנן בנו · של טוביה: בת משלם · אותו משלם שר וגדול היה: גם טובותיו · של טוביה היה מספרים לפני אותן בעלי שבועתו וקרוביו: טובותיו · שספר' ואילם בלע"ז: היו מוציאים לו · להגיד לו לטוביה: אגרות שלח טוביה · אגרות היה שולח תדיר להפחידני שלא לבנות בניין החומה: ויפקדו · עתה נעשו הלוים פקידי' על פקידותן להיותן שוערים ומשוררים מן הלוים בבית המקדש: על ירושלם · לשמור שערי ירושלם: מרבים · מימים רבים: עד חום השמש · עד חצי היום שהיה היום גדול: ועד הם עומדים · ובעוד שהשערים פתוחים יהיו עומדי' שלא יזוזו עד יגופו ויסגרו הדלתות והרוצה לצאת יוצא מן העיר והרוצ' ליכנס יבא ויכנס כל כך היו עושים מפני האויבים: ויאחזו · יאחזו הדלתות לסוגרם: משמרות יושבי ירושלם · מיושבי ירושל' העמידו משמרות גי"טש בלע"ז: רחבת ידים · רחבת מקום וגדולה: להתייחש · לחקור יחוסן: העולי' בראשונה · מאותן היהודי' העולי' עם עזרא בראשונה: ואמצא כתוב בו · כל אלה הדברי' היו כתובי' באותה אגרת אלה בני המדינה וגו' עד והגורלות הפלנו על קרבן העצי': וליהודה · למדינ' יהודה: איש לעירו · כל אחד לעירו: הבאי' עם זרובבל · אשר באו משבי הגולה עם זרובבל: ישוע · הוא יהושע בן יהוצדק הכהן הגדול · חשבונות הללו פעמים הם מכוונ' עם חשבונות של מעלה ופעמי' יש שאינ' מכוונ' זה כנגד זה ולא דקדק המקרא בחשבונות כל כך אבל הכלל שוה לכאן ולכאן שנ' כל הקהל כאחד וגו' ועל זה הכלל סמך כותב הספר ולא דקדק בחשבון הפרטיות כל כך והכל מפורש למעלה:
ביום

אבן עזרא

למען שכור · הוא דבר למען והטעם כי הנבואה דבר למען שהיה שכור: למען אירא ואעשה כן · שאכנס בהיכל: וחטאתי · לשם · להם לשם רע · עלי שסגרתי הדלתות: יחרפוני · שפחדתי מהם ונחבאתי: וגם לנועדיה הנביאה · הסכמת המפרשים שהוא שמעיה בן דליה וקראו כן בעבור שאמר נועד אל בית האלהי' ואלת הנביאה באה על דרך תיבת נועדיה שהיא כטע' נקבה בדבור והיננה על דרך הענין כטע' אמרה קהלת ולאמר כי נועדיה היתה אשה התנבאה עליו שקר הוא הקרוב ושרו כל הטענות ומלת וגם לנועדיה לרבות על שמעיה וזה הנכון: לחמשים ושנים יום · שלא שסנבלט האגרת: ויפלו מאד בעיניהם · כשפלי' ונופלי' ממעלת' ואין להם תקומה לפניה': אגרות שלח · דבק עם ודברי היו מוציאי' והטע' מה שדברתי להם שאגרות שלח טוביה ליראני היו מוציאי' ומודיעי' לו שכך ספרתי להם: כאיש אמת · הכ"ף לאמתת הדבר: ועד הם עומדי' יגיפו הדלתות ואחזו · הכתוב בלשוננו פעם ידבר עם הנמצא כאילו נעל' ממנו כענין ישקני מנשיקות פיהו: והם עומדי' · רמז לחנני וחנניה והטעם בעוד שהם עומדים בשערים הזהיר' שיגיפו השערי' סגרו הדלתות לפניה' ואמר להם אתם אחזו הדלתות בבריחי' יגיפו תרגום וסגרת הדלת ותגיפין דשא: והעמד · שם הפועל: החורי' תרגום לבן חיור והוא עין מראה נכבד וממנו נקראות חורים: אלה בני המדינה · בפסוק העליון אמר להתיחש והטעם להראות היחס ומצא כתוב בו אלה בני המדינה העולים וכאשר נקשרה חומת ירושלם רצה נחמיה שיתיחסו לבית אבותם לבלתי התערב עמהם זרים רבים נוספו שאינם במספר הראשון ורבי' יגרעו שכבר מתו ולא היו בימי נחמיה ורבים הולידו בנים בתוך ל"ו שנים שנתים לכורש וי"ד לאחשורוש וכ' לארתחשסתא עד עלות נחמיה ולכמצאים אמר להתיחש · ואם ישאל איש למה אמר כתוב בו אלה בני המדינה העולים ואינם במספר הראשון ויש בראשון שני בשני כי בראשון אמר בני ארח תש"עה ובשני בני ארח תרנ"ב והנה נוספו הראשונים קכ"ג בני סנאה שלשת אלפים ותר"ל ובשני שלשת אלפים ותת"קל וניספו בשני ויש נזכרים בראשון ובשני אינם נזכרים כי בני יורה ק"ב ובני בני חריף ק"ב · נשיבהו כי הכתוב ידבר כנגד הרוב אמרה להרוג שבעים בני ירובעל ויותם לא נהרג וכן יוצאי ירך יעקב שבעי' ויעקב לא יצא מירכו ע' ואולי יורה וחריף שני שמות לאיש אחד כשריה רעליה ובשני עזריה רעמיה והמספר השני מעט נוסף על הראשון רק באמרו אלה העולי' להודיע כי בני פלוני לא נגרע אחד מהם ובני פלוני נוספו ובני פלוני נגרעו ומתו מהם וכבר פירשתי כל הענין למעלה:
ביום

אבן יחייא

ויהי כאשר וגו' ויפלו מאד בעיניהם · נפילה רבה באה אליהם בזה והכירו כי יד ה' עשתה זאת: טוביה ישראל רשע היה עדר בין אויבי ה' ובעלי בריתו אשר עם נחמיה היו מספרים טוב בניו כי אוהב ישראל הוא והיו מוציאים אגרותיו אשר היה שולח כדי להפחיד נחמיה למען ירפה בנין · וירא את האלהים מרבים יותר מכל שאר הרבים והגדולים שבישראל מלשון רבי המלך · עד חום השמש עד חצי יום · ועד הם עומדים · ובעוד שהיו עומדים הדלתות פתוחים · יגיפו ויתבקו ויאחזו הדלתות כדי לסגרם בפתע אם יצטרכו מפני פחד אויב ויגיפו מלשון תרגום ויחבק לו ונפיק ליה · ואלה בני המדינה וגו' החשבונות מהאנשים פעמים שאינם שוים עם חשבונות מהפרשה של מעלה שכתב עזרא · אבל חשבון הסך שכים מהכלל הוא שוה וכאומרו בשני הפרשיות כל הקהל כאחד ארבע רבוא אלפים שלש מאות וששים · ואולי כי היתה הסבה יען כי נחמיה שכאם כאשר מנאם אז בעת המנין ולא כאשר מנאם עזרא · כי הנה מאז ועד מנין נחמיה מתו מן המנויים ומקצת וגדלו מן הנערים אשר נכנסו מחדש במנין:

תורת חסד מושיע חוסים

נוגע לכבודו במה שאמרו לו שיכבדם ושגם כן יאמר להם דברי' שיובן מהם כי מעולם לא היו עבדיו בעלם וראשונה וכו' כי אם עבדיו של הק"בה התחיל לווח ואמר לעבר הייתם עבדי ור"ל כי מעולם לא משל בהם הק"בה כי אם שהוא היה המושל בהם בתחלת עבודתם וכו' וסיים את דבריו ואמר להם שדבר שאמרו לו שיאמר להם והוא אומרו הרי אתם בני חורין הרי אתם ברשותכם וגם ענין זה לא אמרו כי אם עם אומרו אבל עכשו וכו' ולא די זה רק שאמר והרי אתם

שֵׁשׁ מֵאוֹת חֲמִשִּׁים וַחֲמִשָּׁה׃ בְּנֵי אָטֵר לְחִזְקִיָּה
תִּשְׁעִים וּשְׁמֹנָה׃ בְּנֵי חָשֻׁם שְׁלֹשׁ מֵאוֹת עֶשְׂרִים וּשְׁמֹנָה׃
בְּנֵי בֵצָי שְׁלֹשׁ מֵאוֹת עֶשְׂרִים וְאַרְבָּעָה׃
בְּנֵי חָרִיף מֵאָה שְׁנֵים עָשָׂר׃ בְּנֵי גִבְעוֹן תִּשְׁעִים
וַחֲמִשָּׁה׃ אַנְשֵׁי בֵית־לֶחֶם וּנְטֹפָה מֵאָה שְׁמֹנִים וּשְׁמֹנָה׃
אַנְשֵׁי עֲנָתוֹת מֵאָה עֶשְׂרִים וּשְׁמֹנָה׃ אַנְשֵׁי בֵית־עַזְמָוֶת
אַרְבָּעִים וּשְׁנָיִם׃ אַנְשֵׁי קִרְיַת יְעָרִים כְּפִירָה וּבְאֵרוֹת שְׁבַע
מֵאוֹת אַרְבָּעִים וּשְׁלֹשָׁה׃ אַנְשֵׁי הָרָמָה וָגָבַע שֵׁשׁ מֵאוֹת
עֶשְׂרִים וְאֶחָד׃ אַנְשֵׁי מִכְמָס מֵאָה וְעֶשְׂרִים וּשְׁנָיִם׃
אַנְשֵׁי בֵית־אֵל וְהָעָי מֵאָה עֶשְׂרִים וּשְׁלֹשָׁה׃ אַנְשֵׁי נְבוֹ
אַחֵר חֲמִשִּׁים וּשְׁנָיִם׃ בְּנֵי עֵילָם אַחֵר אֶלֶף מָאתַיִם חֲמִשִּׁים
וְאַרְבָּעָה׃ בְּנֵי חָרִם שְׁלֹשׁ מֵאוֹת וְעֶשְׂרִים׃ בְּנֵי יְרֵחוֹ שְׁלֹשׁ
מֵאוֹת אַרְבָּעִים וַחֲמִשָּׁה׃ בְּנֵי לֹד חָדִיד וְאֹנוֹ שְׁבַע מֵאוֹת
וְעֶשְׂרִים וְאֶחָד׃ בְּנֵי סְנָאָה שְׁלֹשֶׁת אֲלָפִים תְּשַׁע מֵאוֹת
וּשְׁלֹשִׁים׃ הַכֹּהֲנִים בְּנֵי יְדַעְיָה לְבֵית יֵשׁוּעַ תְּשַׁע מֵאוֹת
שִׁבְעִים וּשְׁלֹשָׁה׃ בְּנֵי אִמֵּר אֶלֶף חֲמִשִּׁים וּשְׁנָיִם׃
בְּנֵי פַשְׁחוּר אֶלֶף מָאתַיִם אַרְבָּעִים וְשִׁבְעָה׃ בְּנֵי חָרִם
אֶלֶף שִׁבְעָה עָשָׂר׃ הַלְוִיִּם בְּנֵי־יֵשׁוּעַ לְקַדְמִיאֵל לִבְנֵי
לְהוֹדְוָה שִׁבְעִים וְאַרְבָּעָה׃ הַמְשֹׁרְרִים בְּנֵי אָסָף מֵאָה
אַרְבָּעִים וּשְׁמֹנָה׃ הַשֹּׁעֲרִים בְּנֵי־שַׁלֻּם בְּנֵי־אָטֵר בְּנֵי־טַלְמֹן
בְּנֵי־עַקּוּב בְּנֵי חֲטִיטָא בְּנֵי שֹׁבָי מֵאָה שְׁלֹשִׁים וּשְׁמֹנָה׃
הַנְּתִינִים בְּנֵי־צִחָא בְנֵי־חֲשֻׂפָא בְּנֵי טַבָּעוֹת׃
בְּנֵי־קֵירֹס בְּנֵי־סִיעָא בְּנֵי פָדוֹן׃ בְּנֵי־לְבָנָא בְנֵי־חֲגָבָא
בְּנֵי שַׁלְמָי׃ בְּנֵי־חָנָן בְּנֵי־גִדֵּל בְּנֵי־גָחַר׃ בְּנֵי־רְאָיָה בְנֵי־רְצִין
בְּנֵי נְקוֹדָא׃ בְּנֵי־גַזָּם בְּנֵי־עֻזָּא בְּנֵי פָסֵחַ׃ בְּנֵי־בֵסַי בְּנֵי־
מְעוּנִים בְּנֵי נְפוּשְׁסִים׃ בְּנֵי־בַקְבּוּק בְּנֵי־חֲקוּפָא בְנֵי חַרְחוּר׃
בְּנֵי־בַצְלִית בְּנֵי־מְחִידָא בְּנֵי חַרְשָׁא׃ בְּנֵי־בַרְקוֹס בְּנֵי־
סִיסְרָא בְּנֵי־תָמַח׃ בְּנֵי נְצִיחַ בְּנֵי חֲטִיפָא׃ בְּנֵי עַבְדֵי שְׁלֹמֹה
בְּנֵי־סוֹטַי בְּנֵי־סֹפֶרֶת בְּנֵי פְרִידָא׃ בְּנֵי־יַעְלָא בְנֵי־דַרְקוֹן בְּנֵי־
גִדֵּל׃ בְּנֵי שְׁפַטְיָה בְנֵי־חַטִּיל בְּנֵי פֹּכֶרֶת הַצְּבָיִים בְּנֵי אָמוֹן׃
כָּל־הַנְּתִינִים וּבְנֵי עַבְדֵי שְׁלֹמֹה שְׁלֹשׁ מֵאוֹת תִּשְׁעִים וּשְׁנָיִם׃
וְאֵלֶּה הָעוֹלִים מִתֵּל מֶלַח תֵּל חַרְשָׁא כְּרוּב אַדּוֹן וְאִמֵּר וְלֹא

יָכְלוּ לְהַגִּיד בֵּית־אֲבוֹתָם וְזַרְעָם אִם מִיִּשְׂרָאֵל הֵם׃
בְּנֵי־דְלָיָה בְנֵי־טוֹבִיָּה בְּנֵי נְקוֹדָא שֵׁשׁ מֵאוֹת אַרְבָּעִים וּשְׁנָיִם׃
וּמִן־הַכֹּהֲנִים בְּנֵי חֳבַיָּה בְּנֵי הַקּוֹץ בְּנֵי בַרְזִלַּי אֲשֶׁר לָקַח
מִבְּנוֹת בַּרְזִלַּי הַגִּלְעָדִי אִשָּׁה וַיִּקָּרֵא עַל־שְׁמָם׃
אֵלֶּה בִקְשׁוּ כְתָבָם הַמִּתְיַחְשִׂים וְלֹא נִמְצָא
וַיְגֹאֲלוּ מִן־הַכְּהֻנָּה׃ וַיֹּאמֶר הַתִּרְשָׁתָא לָהֶם אֲשֶׁר לֹא־
יֹאכְלוּ מִקֹּדֶשׁ הַקֳּדָשִׁים עַד עֲמֹד הַכֹּהֵן לְאוּרִים וְתֻמִּים׃
כָּל־הַקָּהָל כְּאֶחָד אַרְבַּע רִבּוֹא אַלְפַּיִם שְׁלֹשׁ־מֵאוֹת וְשִׁשִּׁים׃
מִלְּבַד עַבְדֵיהֶם וְאַמְהֹתֵיהֶם אֵלֶּה שִׁבְעַת אֲלָפִים שְׁלֹשׁ
מֵאוֹת שְׁלֹשִׁים וְשִׁבְעָה וְלָהֶם מְשֹׁרְרִים וּמְשֹׁרְרוֹת
מָאתַיִם וְאַרְבָּעִים וַחֲמִשָּׁה׃ סוּסֵיהֶם שְׁבַע מֵאוֹת
שְׁלֹשִׁים וְשִׁשָּׁה פִּרְדֵיהֶם מָאתַיִם אַרְבָּעִים וַחֲמִשָּׁה׃
גְּמַלִּים אַרְבַּע מֵאוֹת שְׁלֹשִׁים וַחֲמִשָּׁה חֲמֹרִים שֵׁשֶׁת
אֲלָפִים שְׁבַע מֵאוֹת וְעֶשְׂרִים׃ וּמִקְצָת רָאשֵׁי הָאָבוֹת
נָתְנוּ לַמְּלָאכָה הַתִּרְשָׁתָא נָתַן לָאוֹצָר זָהָב דַּרְכְּמֹנִים
אֶלֶף מִזְרָקוֹת חֲמִשִּׁים כָּתְנוֹת כֹּהֲנִים שְׁלֹשִׁים וַחֲמֵשׁ מֵאוֹת׃
וּמֵרָאשֵׁי הָאָבוֹת נָתְנוּ לְאוֹצַר הַמְּלָאכָה
זָהָב דַּרְכְּמוֹנִים שְׁתֵּי רִבּוֹת וְכֶסֶף מָנִים אַלְפַּיִם וּמָאתָיִם׃
וַאֲשֶׁר נָתְנוּ שְׁאֵרִית הָעָם זָהָב דַּרְכְּמוֹנִים שְׁתֵּי רִבּוֹא
וְכֶסֶף מָנִים אַלְפָּיִם וְכָתְנֹת כֹּהֲנִים שִׁשִּׁים וְשִׁבְעָה׃
וַיֵּשְׁבוּ הַכֹּהֲנִים וְהַלְוִיִּם וְהַשּׁוֹעֲרִים וְהַמְשֹׁרְרִים וּמִן־הָעָם
וְהַנְּתִינִים וְכָל־יִשְׂרָאֵל בְּעָרֵיהֶם וַיִּגַּע הַחֹדֶשׁ הַשְּׁבִיעִי וּבְנֵי
יִשְׂרָאֵל בְּעָרֵיהֶם׃ וַיֵּאָסְפוּ כָל־הָעָם כְּאִישׁ אֶחָד אֶל־הָרְחוֹב
אֲשֶׁר לִפְנֵי שַׁעַר־הַמָּיִם וַיֹּאמְרוּ לְעֶזְרָא הַסֹּפֵר לְהָבִיא אֶת־
סֵפֶר תּוֹרַת מֹשֶׁה אֲשֶׁר־צִוָּה יְהוָה אֶת־יִשְׂרָאֵל׃ וַיָּבִיא עֶזְרָא
הַכֹּהֵן אֶת־הַתּוֹרָה לִפְנֵי הַקָּהָל מֵאִישׁ וְעַד־אִשָּׁה וְכֹל מֵבִין
לִשְׁמֹעַ בְּיוֹם אֶחָד לַחֹדֶשׁ הַשְּׁבִיעִי׃ וַיִּקְרָא־בוֹ לִפְנֵי הָרְחוֹב
אֲשֶׁר׀ לִפְנֵי שַׁעַר־הַמַּיִם מִן־הָאוֹר עַד־מַחֲצִית הַיּוֹם נֶגֶד
הָאֲנָשִׁים וְהַנָּשִׁים וְהַמְּבִינִים וְאָזְנֵי כָל־הָעָם אֶל־סֵפֶר הַתּוֹרָה׃
וַיַּעֲמֹד עֶזְרָא הַסֹּפֵר עַל־מִגְדַּל־עֵץ אֲשֶׁר עָשׂוּ לַדָּבָר וַיַּעֲמֹד
אֶצְלוֹ מַתִּתְיָה וְשֶׁמַע וַעֲנָיָה וְאוּרִיָּה וְחִלְקִיָּה וּמַעֲשֵׂיָה עַל־
יְמִינוֹ וּמִשְּׂמֹאלוֹ פְּדָיָה וּמִישָׁאֵל וּמַלְכִּיָּה וְחָשֻׁם וְחַשְׁבַּדָּנָה
זְכַרְיָה מְשֻׁלָּם׃
ופתח

ואנו ג' חס' וסימ' כי הוא ראשית אנו · יהי רעב אנו · בני לד חריד ואנו תנינא דסיפרא : הלוים ג' ר"פ וסי' הלוים בני ישוע · וחבירו · הלוים כימי אלישיב : ציחא ג' כתיב א' ב' מ"ל וא' חס' וסי' הנתיני' · וחברו · וציחא וגשפא נתינים תנינא חס' : חגבא ל' כתיב א' בני לבנא בני חגבא · וחד כתיב ה' בני לבנה קדמא : חקופא ב' וכתי' א' וסי' בני חקופ' וחברו בני בקבוק בני חקופא : יעלא ל' כתיב א' קדמ' כתי' ה' בני מלא כני דרקון בני גדל : אבותם ה' חס' בנביאי' ובכתובי' וסי' יהורה הרע דרחבעם דמלכי' · על אשר עזבו את יי' דמלכים דשלמה · ויהיו הגוים האלה דמלכים · ויעשו כן בני הגולה · ולא יכלו להגיד בית אבותם וזרעם אם מישראל בתרא וכל אוריתא דכו' חסר במ"ב וסימ' אלה קריאי העדה נשיאי מטות אבותם · ואת שם אהרן תכתוב על מטה לוי כי מטה אחד : ולהם ח' וסימ' ואתה קח לך מכל מאכל · וישימו לו לבדו · וטפכם אשר אמרת כי הם ומקניהם יעלו · ויהי אחרי בא אמציהו · כי הטהרו הכהנים והלוים · מלבד עבדירם ואמהותיהם דסיפרא · וחבירו : השוערי' והשוערי' י' מ"ל בקריא' וסימ' ויהי כאשר נבנת' החומ' · וישובו הכהנים והלוים דסיפ' תנינא וקדמא · ושאר העם הכהנים והלוים והשוערי' · כי אל הלשכות יביאו · והשוערי' עקוב טלמון ואחיה' · שומרי' שוערי' משמ' באספין ויעש לו לשכ' גדול' · ויעמד השוערים על שערי בית יי' · ומהלוים סופרים ושוטרים : אל ספר ג' בקריא' וסימ' כתב לך את הדברי' · ויכתוב ירמיהו · ויקרא בו לפני הרחוב :

אבן עזרא

ביום אחד לחדש השביעי · דבק עם ראש הפסוק והטעם ויביא עזרא את התורה ביום פלוני : ויקרא בו · רמז לספר התורה : מגדל עץ · כדמות מגדל כאשר אנחנו עושים פה בבתי כנסיות : וכפתחו

רשי

וביום אחד לחדש השביעי · הוא יום של ראש השנ' : מן האור · של תחלת היום : אל ספר · הספר התורה · היו כל העם מטים : אשר עשו לדבר · אותו מגדל עץ עשו לשם כך לקרות שם עליו ספר התורה : כי

תורת חסד מושיע חוסים

אתם עבדים של הקב"ה ולא אמר הריונו' כדי לרמוז להם כי סוף סוף עבדים היו ועבדים הם עם כל זה חזר ואמר בריכים אתם לכלל לו שאתם עבדיו והוא לומר להם כי סוף סוף מעלה רמה השיגו במה שנתחלפ' עבודתם אליו ית' וית' · ובאומר אם יעלה שועל וגו' רצה לומר זו לעגו עליהם לרמוז למה שאמר ירמיה הנביא ע"ה על הר ציון ששמם שועלים הלכו בו וכו' ועל זה אמר נחמיה שמע אלהינו והשב חרפתם אל ראשם והוא שתקיים הומרו אתה ה' לעולם תשב וכו' השיבנו ה' אליך ונשובה וכו' :

אבן יחייא

ומקצת וגו' ומהפחותים שבראשי האבות נתנו למלאכה כדבת כסף וזהב כפי כחם · ומראשי האבות הנכבדים שבהם נתנו זהב דרכמונים שתי רבאות וכסף מנים אלפים ומאתים אשר הגיע הסך בין כלם לזהב דרכמונים שש רבאות ואלף וכסף מנים חמשת אלפים וכתנות כהנים מאה כאשר כתב עזרא למעלה · אשר היתה נדבת הפחותים שבראשים יותר מנדבת הנכבדי' והעשירי' שבהם ולכן לא גלה נחמיה סך נדבת קצת ראשי האבות · לבלתי בייש ראשי האבות העשירים אשר קצר מגע נדבתם מהשתרע · והתרשתא לבדו הוא נחמיה הכותב נתן זהב דרכמונים אלף וגו' ושאר העם נתנו זהב דרכמונים שתי רבוא וגו' · ויאספו כל העם וגו' ספר נחמיה פרטים הרבה אשר לא ספר עזרא כי גם הוא כמלא או בכל העניינים ההם והיה יכול לספר דבר אחר

תושלבע

הדבריה כהויתן · וכל מבין · ר"ל החכמים ביום א' לחדש השביעי הוא יום ראש השנה · מן האור מעלות השחר ועד חצי היום · ואזני כל העם אל ספר התורה כי אסור לדבר ולחשוב בדברים ורים כעוד שספר תורה פתוח · ויעמוד עזרא על מגדל עץ גבוה שעשו למען יראוהו וישמעוהו כל העם · וששה אנשים חשובים מימינו וששה משמאלו כי זכריה משולם איש אחד היה הנקרא בשני שמות אלה · שהם שנים עשר אנשים חשובים כמספר שבטי ישראל · וכמספר המזלות למען יזכרו לפני ה' השבטים וישדד המזלות והמערכות הגוזרים רעה על ישראל : ויפתח

ויפתח עזרא הספר לעיני כל־העם כי־מעל כל־העם היה
וכפתחו עמדו כל־העם: ויברך עזרא את־יהוה האלהים
הגדול ויענו כל־העם אמן אמן במעל ידיהם ויקדו
וישתחו ליהוה אפים ארצה: וישוע ובני ושרביה
ימין עקוב שבתי הודיה מעשיה קליטא עזריה יוזבד חנן
פלאיה והלוים מבינים את־העם לתורה והעם על־עמדם:
ויקראו בספר בתורת האלהים מפרש ושום שכל ויבינו
במקרא: ויאמר נחמיה הוא
התרשתא ועזרא הכהן הספר והלוים המבינים את־העם
לכל־העם היום קדש־הוא ליהוה אלהיכם אל־תתאבלו
ואל־תבכו כי בוכים כל־העם כשמעם את־דברי התורה:
ויאמר להם לכו אכלו משמנים ושתו ממתקים ושלחו מנות
לאין נכון לו כי־קדוש היום לאדנינו ואל־תעצבו כי־חדות
יהוה היא מעזכם: והלוים מחשים לכל־העם
לאמר הסו כי־היום קדש ואל־תעצבו:
וילכו כל־העם לאכל ולשתות ולשלח מנות ולעשות
שמחה גדולה כי הבינו בדברים אשר הודיעו להם:
וביום השני נאספו ראשי האבות לכל־העם הכהנים והלוים
אל־עזרא הספר ולהשכיל אל־דברי התורה: וימצאו
כתוב בתורה אשר צוה יהוה ביד־משה אשר ישבו בני־
ישראל בסכות בחג בחדש השביעי: ואשר ישמיעו
ויעבירו קול בכל־עריהם ובירושלם לאמר צאו ההר והביאו
עלי־זית ועלי־עץ שמן ועלי הדס ועלי תמרים ועלי עץ עבת
לעשת סכת ככתוב: ויצאו העם ויביאו ויעשו להם
סכות איש על־גגו ובחצרתיהם ובחצרות בית האלהים
וברחוב שער המים וברחוב שער אפרים: ויעשו כל־
הקהל השבים מן־השבי סכות וישבו בסכות כי לא־עשו
מימי ישוע בן־נון כן בני ישראל עד היום ההוא ותהי שמחה
גדולה מאד: ויקרא בספר תורת האלהים יום ביום מן־
היום הראשון עד היום האחרון ויעשו־חג שבעת ימים
וביום השמיני עצרת כמשפט:

ט וביום עשרים וארבעה לחדש הזה נאספו בני־
ישראל בצום ובשקים ואדמה עליהם: ויבדלו זרע ישראל
מכל בני נכר ויעמדו ויתודו על־חטאתיהם ועונות אבתיהם:
ויקומו על־עמדם ויקראו בספר תורת יהוה אלהיהם רביעית
היום ורביעית מתודים ומשתחוים ליהוה אלהיהם:
ויקם על־מעלה הלוים ישוע
ובני קדמיאל שבניה בני שרביה בני כנני ויזעקו בקול גדול
אל־יהוה אלהיהם: ויאמרו הלוים ישוע וקדמיאל בני
חשבניה שרביה הודיה שבניה פתחיה קומו ברכו את־יהוה
אלהיכם מן־העולם עד־העולם ויברכו שם כבדך ומרומם
על־כל־ברכה ותהלה: אתה־הוא יהוה לבדך
את עשית את־השמים שמי השמים וכל־צבאם הארץ וכל־
אשר עליה הימים וכל־אשר בהם ואתה מחיה את־כלם
וצבא השמים לך משתחוים: אתה הוא יהוה
האלהים אשר בחרת באברם והוצאתו מאור
כשדים ושמת שמו אברהם: ומצאת את־לבבו
נאמן לפניך וכרות עמו הברית לתת את־ארץ
הכנעני החתי האמרי והפרזי והיבוסי והגרגשי לתת
לזרעו ותקם את־דבריך כי צדיק אתה:

ותרא

אמן אמן ב' דסמיכי וסימ' ואמרה האשה אמן · ויברך עזרא את יי' האלהים הגדול · שכל ה' פתחין וסימ' כלשון תרגום אתתא אתיעצת ואתיהבת לגברא ספרא · וביאורם והאש' טובת שכל ויפת תואר · יועץ בשכל : נתן השכל במרומים רבים · איש שכל מבני מחלי · ושום שכל ויבינו במקרא : ועונות ו' מ"ל בליש' בקרי' וסימ' אם עונות תשמור יה יי' מי · כמה לי עונות וחטאות · ותורישני עונות נעורי · כי המה עונות חרב למען תדעון · כי בחטאינו ובעונות אבותינו ירושלם · ויתודו על חטאתיהם · ועונות אבתיהם · ושארא עונת כתיב : לברך ג' זקפין בקריאה וסימ' מרוע אתה יושב לבדך וכל העם · ויחרד אחימלך לקראת דוד : אתה הוא יי' לבדך אתה עשית את השמים · אנ"ך : ומצאת ג' וסימני' ובקשתם משם את · בלכתך היום מעמדי · ומצאת את לבבו נאמן לפניך :

רשי

כי מעל כל העם היה · ועל כן ראוהו כלם : וכפתחו עמדו כל העם · וכאשר פתחו לקרות שתקו כל העם · עמדו לשון שתיקה שתקו כמו עמדו ולא ענו עוד : במעל ידיהם · בנשיאות ידיהם שנשאו כפיהם למעלה להודות להקב"ה כענין שנאמר ויפרוש כפיו השמים : מבינים את העם · שהיו מתרגמין לעם דברי תורה : על עמדם · שהיו עומדין על רגליהם : ושום שכל · ושימת חכמה ושום לשון פעול : היום קדוש · כי יום ראש השנה הוא : כי בוכים כל העם · מפני שלא קיימו התורה כראוי : לאין נכון לו · לעני שאין מזומן לו מאכלו : מחשים · היו מזהירין לכל העם לחשות שלא יבכו עוד : הסו · לשון שתיקה · כמו ויהס כלב : וביום השני · של ראש השנה · ואשר ישמיעו · וצוו אשר ישמיעו קול : לחוג את חג הסוכות · וכן נוהג המקרא לדבר כענין הזה כמו אמור לנער ויעבור לפנינו : ועלי הדס · מפורש במסכת סוכה זהו הדס שוטה שאינו ראוי ללולב כי אם לעשות סוכה : ועלי תמרים · ללולב : ועלי עץ עבות · זהו הדס הראוי ללולב כמפורש במסכת סוכה : יום ביום · בכל יום ויום : ואדמה עליהם · העלו עפר על ראשם : מכל בני נכר · ומנשיהם הנכריות כמו שנאמר למעלה : על מעלה הלוים · מעלות היו שם שהלוים עומדים שם עליהם בשעה שאמרו שירה : מן העולם ועד העולם · מתחלת העולם ועד תכליתו יהא ברוך : ויברכו שם כבודך · עכשיו דברו הלוים כלפי שכינה בתפילה ויברכו שם כבודך כי הוא גדול ומרומם על כל ברכה ותהלה כי כל הברכות והתהלות שלו הם · ד"א ומרומם על כל ברכה ותהלה שאין בריה יכולה לברכו ולהללו כפי גדלו ורוממותו שהוא מרומם ונשא יותר ממה שאין הפה יכולה לדבר : ושמת · טעמו למעלה בש"ין לפי שמשמעותו בלשון עבר : וכרות עמו · לשון פעול : כי

אבן עזרא

וכפתחו עמדו · העמידה בדיבור ופירושו שתקו והחרישו וכן עמדו · לא ענו עוד ויתכן שעמדו על רגליהם לכבוד התורה והעד ויקומו על עמדם וכן אמרו חכמינו ז"ל מימות משה ועד רבן גמליאל היו למדין מעומד : במועל ידיהם · משרש עלל וכמוהו ועוללתי בעפר קרני והוא כטעם מעלה מן עלה ויעל והם שנים שרשי' בענין אחד כמו שוגג ומשגה ופי' במועל בנשיאות ידיהם כטעם שאו ידיכם קדש וברכו את יי' : מבינים את העם לתורה · הבינום להקשיב התורה : מפורש · פי' דבר מפורש : ושום שכל · שמו שכלם להבין במקרא זאת השומה בעיון הלב כטעם ואתנה את לבי לדעת חכמה : לכל העם · דבק ויאמר שהוא ראש הפסוק : כי חדות יי' היא מעוזכם · השמחה היא תעוז אתכם אם תקיימוה כי כן כתוב ושמחת בחגך : מחשים לכל העם · פועל יוצא : הסו · מלעיל בגלגל הפסק וכן ערו ערו עד היסוד בה : ואשר ישמיעו · ועלי עץ שמן ועלי עץ הדס ועלי תמרים והוו"ין אינם מוסיפים על הענין רק טעמו או עלי עץ שמן או עלי הדס וכן ומקלל אביו ואמו · וההדס והעבות ידענו מן הקבלה שהם עץ אחד וכן אמר המתרגם עבות הדסין על דרך קלרה רק יש בו מיכן הנמצאים בשלשה עלים הוא הנקרא מן מעשה עבות ואני מצאתי בששה עלים והוא הנמצא מכולם להקרא עבות ויש או' כי ימצא בשבעה עלים ורבותינו קראו הדס שוטה : ישוע · נקרא בשלשה שמות : יום ביום · פי' ביום הראוי והטעם מענין היום : ויקם על מעלה · שם דבר סמוך והטעם מנהגם להתפלל לשם : קומו ברכו · הודו לישראל לברך השם שהוא מן העולם ועד העולם לנצח נצחים הוא אלהיכם אין עוד והטעם ברכוהו אתם ואמרו לפניו יברכו שם כבודך בני אדם ותהיה מרומם על כל ברכה והטעם שירום אחר שיברכוך : השמים · הוא הרקיע ושמי השמים הגלגלים העליונים : בי

אבן יחייא

ויפתח עזרא הספר לעיני הכל כי כלם ראוהו להיותו הוא מעל כל העם במגדל · וכפתחו עמדו כל העם מלדבר ביניהם ושתקו וכמו ועמדו ולא ענו עוד · במועל ידיהם בנשיאות כפיהם · והמבינים והלוים היו מפרשים דברי התורה שהיה קורא לעמי הארץ מהעם מהיותם עומדים על רגליהם מפני כבוד התורה · ויקראו בספר בתורת האלהים · היינו ה' חומשי תורה · מפורש עם פירושו ותרגומו · ושום שכל עם ידיעת סודותיו · ויבינו במקרא אלו ספרי הנביאים · ושלחו מנות לעניים שאין מסמכים וממתקים ככון להם לעניותם · וכמו' ושמחת בחגך אתה ובנך וגו' כי ראוי לשמח העניים ואין שמחה אלא בבשר · ואל תעצבו ביום הקדוש הזה כי החדוה והשמחה שתגילו בו לשם ה' יהיה מעוז לכם מכל צרה · וביום השני וגו' עלי עץ שמן · הוא עץ שנוטף ממנו שרף ויתכן דומה לשמן · ועלי הדס · הוא הדס שוטה · ועלי עץ עבות הוא הדס כשר · ויעשו כל הקהל סוכות וישבו בסוכות · כי צריך העשיה לשמה · והעשייה קודם לכן אינה כשירה · כי לא עשו מימי יהושע בן נון בני ישראל עד היום הזה · לעשות כל הקהל בכללו סוכות · כי רובם היו עושים הסוכה אבל אשר לא היה לו חצר מגולה לשמים לא היה עושה סוכה והיה יוצא ידי חובתו משתתפותו הוא בסוכת חבירו · אבל עתה מי שלא היה לו חצר יצא מביתו לעשות הסוכה בחצרות בית האלהים וברחובות עיר וזה לרוב זריזותם למצוה הזאת אז אשר נגע אלהים בלבבם באמצעות דברי עזרא : ואחרי ישוע שם פנוס ולא יהושע · להודיענו שמימות יהושע באחרית ימיו ואחרי מותו שכבשו וחלקו ולא בתחלתם כי לא מצינו בספרו שהזהיר על עשיית הסוכות וזה לרוב טורחו במלחמות : ואמנם עזרא ובימיו עם כל טרחם הזהירו עליו · ולכן שמו פנוס לאחרון שאזהרה ההיא · קומו וברכו את ה' אלהיכם · שהוא אלוה מן העולם הזה והעולם הבא · ויברכו שם כבודך וגו' וכאשר יברכו שם כבודך ראוי שיהיה השם ההוא מרומם מפי השומעים על כל ברכה ותהילה כי ראוי לענות אמן אחר כל ברכה וברכה :

נחמיה ט

ותרא את־עני אבתינו במצרים ואת־זעקתם שמעת על־
ים־סוף: ותתן אתת ומפתים בפרעה ובכל־עבדיו
ובכל־עם ארצו כי ידעת כי הזידו עליהם ותעש־לך שם
כהיום הזה: והים בקעת לפניהם ויעברו בתוך־
הים ביבשה ואת־רדפיהם השלכת במצולת כמו־אבן
במים עזים: ובעמוד ענן הנחיתם יומם ובעמוד אש
לילה להאיר להם את־הדרך אשר ילכו־בה: ועל הר־
סיני ירדת ודבר עמהם משמים ותתן להם משפטים ישרים
ותורות אמת חקים ומצות טובים: ואת־שבת קדשך
הודעת להם ומצוות וחקים ותורה צוית להם ביד משה
עבדך: ולחם משמים נתתה להם לרעבם ומים מסלע
הוצאת להם לצמאם ותאמר להם לבוא לרשת את־הארץ
אשר־נשאת את־ידך לתת להם: והם ואבתינו הזידו
ויקשו את־ערפם ולא שמעו אל־מצותיך: וימאנו
לשמע ולא־זכרו נפלאתיך אשר עשית עמהם ויקשו את־
ערפם ויתנו־ראש לשוב לעבדתם במרים ואתה אלוה
סליחות חנון ורחום ארך־אפים ורב־וחסד ולא עזבתם:
אף כי־עשו להם עגל מסכה ויאמרו זה אלהיך אשר העלך
ממצרים ויעשו נאצות גדלות: ואתה ברחמיך הרבים
לא עזבתם במדבר את־עמוד הענן לא־סר מעליהם ביומם
להנחתם בהדרך ואת־עמוד האש בלילה להאיר להם
ואת־הדרך אשר ילכו־בה: ורוחך הטובה נתת
להשכילם ומנך לא־מנעת מפיהם ומים נתתה להם
לצמאם: וארבעים שנה כלכלתם במדבר לא חסרו
שלמתיהם לא בלו ורגליהם לא בצקו: ותתן להם
ממלכות ועממים ותחלקם לפאה ויירשו את־ארץ סיחון
ואת־ארץ מלך חשבון ואת־ארץ עוג מלך־הבשן:
ובניהם הרבית ככוכבי השמים ותביאם אל־הארץ אשר־
אמרת לאבתיהם לבוא לרשת: ויבאו הבנים ויירשו את־
הארץ ותכנע לפניהם את־ישבי הארץ הכנענים ותתנם
בידם ואת־מלכיהם ואת־עממי הארץ לעשות בהם
כרצונם: וילכדו ערים בצורות ואדמה שמנה ויירשו
בתים מלאים־כל־טוב ברות חצובים כרמים וזיתים ועץ
מאכל לרב ויאכלו וישבעו וישמינו ויתעדנו בטובך הגדול:
וימרו וימרדו בך וישלכו את־תורתך אחרי גום ואת־
נביאיך הרגו אשר־העידו בם להשיבם אליך ויעשו נאצות
גדולת: ותתנם ביד צריהם ויצרו להם ובעת צרתם
יצעקו אליך ואתה משמים תשמע וכרחמיך הרבים תתן
להם מושיעים ויושיעום מיד צריהם:
וכנוח להם ישובו לעשות רע לפניך ותעזבם ביד איביהם
וירדו בהם וישובו ויזעקוך ואתה משמים תשמע ותצילם
כרחמיך רבות עתים: ותעד בהם להשיבם אל־
תורתך והמה הזידו ולא־שמעו למצותיך ובמשפטיך
חטאו־בם אשר־יעשה אדם וחיה בהם ויתנו כתף
סוררת וערפם הקשו ולא שמעו: ותמשך עליהם
שנים רבות ותעד בם ברוחך ביד־נביאיך ולא האזינו
ותתנם ביד עמי הארצת: וברחמיך הרבים לא־
עשיתם כלה ולא עזבתם כי אל־חנון ורחום אתה:
ועתה אלהינו האל הגדול הגבור והנורא שומר
הברית והחסד אל־ימעט לפניך את כל־התלאה
אשר־מצאתנו למלכינו לשרינו ולכהנינו ולנביאינו
ולאבתינו ולכל־עמך מימי מלכי אשור עד היום
הזה: ואתה צדיק על כל־הבא עלינו כי־
אמת עשית ואנחנו הרשענו: ואת־מלכינו שרינו
כהנינו ואבתינו לא עשו תורתך ולא הקשיבו אל־
מצותיך ולעדותיך אשר העידת בהם: והם במלכותם
ובטובך הרב אשר־נתת להם ובארץ הרחבה והשמנה
אשר־נתת לפניהם לא עבדוך ולא־שבו ממעלליהם
הרעים: הנה אנחנו היום עבדים והארץ
אשר־נתתה לאבתינו לאכל את־פריה ואת־טובה הנה
אנחנו

והים ו' וסימ' הגדול וגבול דיהושע · והים בקעת לפניהם ר"פ · והים לרחצה הכהנים בו · והים עליהם מלמעלה · כל הנחלים הולכים אל הים והים : ודבר י"א בקריאה וסי' ועתה
קום צא ודבר על לב עבדיך · ומלאך יי' דבר אל אליה · ויהי המה הולכים והנה רכב אש · ואם תסיר מתוכך מוטה שלח אצבע ודבר · וכבדתו מעשות דרכיך ממצוא חפצך ·
ועתה יען עשותכם · מן שלש עשרה שנה ליאשיהו בן אמון · אין קורא בצדק · הוקם את דברי יהונדב בן רכב · ודבר אלהם כה אמר דריש' פסוק · ועל הר סיני ירדת : בלו ד'
וסימ' לא בלו שלמתיכם מעליכם · בלו מרב הדרך מאד · שלמותיהם לא בלו דעזרא · כי החרשתי בלו עצמי : בצורות ב' כתיב כן מ"ל ו' קדמא וסימ' אנה אנחנו עלים אחינו :
וילכדו ערים בצורת דסיפרא : טוב בטוב מטוב י"ט בליש' בקריאה וסי' ויקח העבד עשרה גמלים מגמלי אדניו וילך · וקחו את אביכם ואת בתיכם ובאו אלי · ועיניכם ל תחוס
על כליכם · ולאביו שלח כזאת עשר' חמרים נשאים · ובתים מלאים כל טוב אשר לא מלאת ובורות : תחת אשר לא עבדת את יי' אלהיך · וילך חזאל לקראתו · אם תאבו ושמעתם
טוב הארץ · חסדי יי' אזכיר תהלות · הנה עבדי ירנו מטוב · ובאו ורננו במרום ציון ונהרו אל טוב יי' · ואפרים עגל' מלומד' · ועתה בנותיכם אל תתנו · וילכדו ערים בצורות · בטוב
צדיקי' תעלוז קרי' · לולא האמנתי לראות בטוב · אשרי תבחר · טוב טעם ודעת · יברכך יי' מציון : האזינו ג' בקריא' וסי' ומעולם לא שמעו · וישלח בהם נביאים · ותמשך עליהם :

אבן עזרא

כי הזידו · עשו זדון במשלם עליהם : ודבר עמהם · מקור : ואת שבת קדשך · הזכיר השבת לבד מעשרת הדברים כי היא נכבדת במנוחה ותוספת שכל : לרעבם · הלמ"ד · כטע' בעבור : ויתנו ראש · בדבור ופי' אמרו לתת להם ראש כענין נתנה ראש : את עמוד הענן · מלת את דבק עם הפעל הוא העמוד שלא סר מעליה' ולעולם יבא עם הפועל זולתי זה ומעט אחרים עמו כמו ואת מלכנו שרינו כהנינו ואבותינו לא עשו תורתך ובא הארי ואת הדוב ונשא שה : בהדרך · בא אל נכון בה"א הדעת : ורוחך הטובה נתת להשכילם · זהו ויאצל מן הרוח על שבעים איש הזקנים : לא חסרו · חסר דבר : ותחלקם לפאה · דבק עם העממי' והטע' פזרתם לפאות וברחו מפני ישראל : וישמינו · פועל יוצא והטעם והשמינו לבם : ויזעקוך · ויזעקו אליך : ותמשך עליהם · השנים הם המושכות והטעם הארכת להם אולי ישובו : ביד נביאיך · כאילו רוחך בידם וברשותם : אל ימעט לפניך · דבק עם את הקרוב ולא עם התלאה כי אם את העבים דבר וכן את שני האנשים ותלפנו :

רשי

כי הזידו · כי הרשיעו עליהם כמו כי בדבר אשר זדו עליהם : שם · רצון בלע"ז : יומם · בכל יום ויום : ודבר · כמו ולדבר כמו שנאמר מן השמים השמיעך את קולו ליסרך : לרעבם · מן רעב יאמר לרעבם כמו מן צמא לצמאם : אשר נשאת את ידיך · בשבועה כמו אשר נשאתי את ידי לתת אותה : במרי' · בשביל מרי שלהם : בהדרך · כמו בדרך : לפאה · כמו להיות לכל זוית אחת מוחלקים בלי להתערב עם גויי הארצות : ותכנע · והכנעת : ואתה מן השמים תשמע · היות שומע : ותמשך עליה' · משכת עליהם רחמים שלא להשחיתם : על כל הבא · על כל מעשה יסוריך הרעים אשר באו עלינו הנה אנחנו עובדי' עליהם שאנחנו מעלים מס לכל האומות :

ותבואתה

עבדים

אבן יחייא

אתה הוא וגו' התחיל לברך ולהלל לה' · אתה הוא ה' לבדך בטרם בריאת העולם בעולם האלהי · ואתה עשית את השמים והוא עולם הגלגלים עם כל צבאם · ושמי השמים והוא עולם המלאכים · ועולם השפל היבשה שבו והארץ וכל אשר עליה · והימים וכל אשר בהם · ואחרי שהמצאת אותם יש מאין · אתה מחיה את כלם ונותן להם העמדה וקיו' · אשר מעולם האלהי · והמלאכיי מאומה אין בידינו מידיעה · ומעולם הגלגלים ידענו כי צבא השמים לך משתחו' · וכדאמר אנטונינוס לר' מפני מה חמה עולה במזרח ושוקעת במערב א"ל כדי ליתן שלום לקונה שנאמר וצבא השמים לך משתחוים ותיתי עד פלגא דרקיע ותתן שלום ותיעול · משום פועלים ומשום עוברי דרכים · אתה הוא וגו' וכן בקשת שבעולם השפל ישתחוו לך ובחרת באברם להיות כי הוא בחר בך בעת שכל העולם מאסך מאלך · והוצאתו מאור כשדים אשר הושלך בו מפני קידוש השם על ידי נמרוד הרשע :

ובכל

אֲנַחְנוּ עֲבָדִים עָלֶיהָ׃ וּתְבוּאָתָהּ מַרְבָּה לַמְּלָכִים אֲשֶׁר־
נָתַתָּה עָלֵינוּ בְּחַטֹּאותֵינוּ וְעַל־גְּוִיֹּתֵינוּ מֹשְׁלִים וּבִבְהֶמְתֵּנוּ
כִּרְצוֹנָם וּבְצָרָה גְדוֹלָה אֲנָחְנוּ׃

יוד

וּבְכָל־זֹאת אֲנַחְנוּ כֹּרְתִים אֲמָנָה
וְכֹתְבִים וְעַל הֶחָתוּם שָׂרֵינוּ לְוִיֵּנוּ כֹּהֲנֵינוּ׃ וְעַל
הַחֲתוּמִים נְחֶמְיָה הַתִּרְשָׁתָא בֶּן־חֲכַלְיָה וְצִדְקִיָּה׃
שְׂרָיָה עֲזַרְיָה יִרְמְיָה׃ פַּשְׁחוּר אֲמַרְיָה מַלְכִּיָּה׃ חַטּוּשׁ
שְׁבַנְיָה מַלּוּךְ׃ חָרִם מְרֵמוֹת עֹבַדְיָה׃ דָּנִיֵּאל גִּנְּתוֹן בָּרוּךְ׃
מְשֻׁלָּם אֲבִיָּה מִיָּמִן׃ מַעַזְיָה בִלְגַּי שְׁמַעְיָה אֵלֶּה הַכֹּהֲנִים׃
וְהַלְוִיִּם וְיֵשׁוּעַ בֶּן־אֲזַנְיָה בִּנּוּי מִבְּנֵי
חֵנָדָד קַדְמִיאֵל׃ וַאֲחֵיהֶם שְׁבַנְיָה הוֹדִיָּה קְלִיטָא פְּלָאיָה
חָנָן׃ מִיכָא רְחוֹב חֲשַׁבְיָה׃ זַכּוּר שֵׁרֵבְיָה שְׁבַנְיָה׃
הוֹדִיָּה בָנִי בְּנִינוּ׃ רָאשֵׁי הָעָם פַּרְעֹשׁ פַּחַת מוֹאָב עֵילָם
זַתּוּא בָּנִי׃ בֻּנִּי עַזְגָּד בֵּבָי׃ אֲדֹנִיָּה בִגְוַי עָדִין׃ אָטֵר
חִזְקִיָּה עַזּוּר׃ הוֹדִיָּה חָשֻׁם בֵּצָי׃ חָרִיף עֲנָתוֹת נוֹבָי׃
מַגְפִּיעָשׁ מְשֻׁלָּם חֵזִיר׃ מְשֵׁיזַבְאֵל צָדוֹק יַדּוּעַ׃ פְּלַטְיָה
חָנָן עֲנָיָה׃ הוֹשֵׁעַ חֲנַנְיָה חַשּׁוּב׃ הַלּוֹחֵשׁ פִּלְחָא שׁוֹבֵק׃
רְחוּם חֲשַׁבְנָה מַעֲשֵׂיָה׃ וַאֲחִיָּה חָנָן עָנָן׃ מַלּוּךְ
חָרִם בַּעֲנָה׃ וּשְׁאָר הָעָם הַכֹּהֲנִים הַלְוִיִּם הַשּׁוֹעֲרִים
הַמְשֹׁרְרִים הַנְּתִינִים וְכָל־הַנִּבְדָּל מֵעַמֵּי הָאֲרָצוֹת אֶל־
תּוֹרַת הָאֱלֹהִים נְשֵׁיהֶם בְּנֵיהֶם וּבְנֹתֵיהֶם כֹּל יוֹדֵעַ מֵבִין׃
מַחֲזִיקִים עַל־אֲחֵיהֶם אַדִּירֵיהֶם וּבָאִים בְּאָלָה
וּבִשְׁבוּעָה לָלֶכֶת בְּתוֹרַת הָאֱלֹהִים אֲשֶׁר נִתְּנָה בְּיַד מֹשֶׁה
עֶבֶד־הָאֱלֹהִים וְלִשְׁמוֹר וְלַעֲשׂוֹת אֶת־כָּל־מִצְוֹת יְהוָה
אֲדֹנֵינוּ וּמִשְׁפָּטָיו וְחֻקָּיו׃ וַאֲשֶׁר לֹא־נִתֵּן בְּנֹתֵינוּ לְעַמֵּי
הָאָרֶץ וְאֶת־בְּנֹתֵיהֶם לֹא נִקַּח לְבָנֵינוּ׃
וְעַמֵּי הָאָרֶץ הַמְבִיאִים אֶת־הַמַּקָּחוֹת וְכָל־
שֶׁבֶר בְּיוֹם הַשַּׁבָּת לִמְכּוֹר לֹא־נִקַּח מֵהֶם בַּשַּׁבָּת וּבְיוֹם
קֹדֶשׁ וְנִטֹּשׁ אֶת־הַשָּׁנָה הַשְּׁבִיעִית וּמַשָּׁא כָל־יָד׃
וְהֶעֱמַדְנוּ עָלֵינוּ מִצְוֹת לָתֵת עָלֵינוּ שְׁלִשִׁית
הַשֶּׁקֶל בַּשָּׁנָה לַעֲבֹדַת בֵּית אֱלֹהֵינוּ׃ לְלֶחֶם הַמַּעֲרֶכֶת
וּמִנְחַת הַתָּמִיד וּלְעוֹלַת הַתָּמִיד הַשַּׁבָּתוֹת הֶחֳדָשִׁים
לַמּוֹעֲדִים וְלַקֳּדָשִׁים וְלַחַטָּאוֹת לְכַפֵּר עַל־יִשְׂרָאֵל וְכֹל
מְלֶאכֶת בֵּית־אֱלֹהֵינוּ׃ וְהַגּוֹרָלוֹת הִפַּלְנוּ עַל־קֻרְבַּן הָעֵצִים
הַכֹּהֲנִים הַלְוִיִּם וְהָעָם לְהָבִיא לְבֵית אֱלֹהֵינוּ לְבֵית־
אֲבֹתֵינוּ לְעִתִּים מְזֻמָּנִים שָׁנָה בְשָׁנָה לְבַעֵר עַל־מִזְבַּח יְהוָה
אֱלֹהֵינוּ כַּכָּתוּב בַּתּוֹרָה׃ וּלְהָבִיא אֶת־בִּכּוּרֵי אַדְמָתֵנוּ
וּבִכּוּרֵי כָּל־פְּרִי כָל־עֵץ שָׁנָה בְשָׁנָה לְבֵית יְהוָה׃
וְאֶת־בְּכֹרוֹת בָּנֵינוּ וּבְהֶמְתֵּנוּ כַּכָּתוּב בַּתּוֹרָה וְאֶת־
בְּכוֹרֵי בְקָרֵינוּ וְצֹאנֵינוּ לְהָבִיא לְבֵית אֱלֹהֵינוּ לַכֹּהֲנִים
הַמְשָׁרְתִים בְּבֵית אֱלֹהֵינוּ׃ וְאֶת־רֵאשִׁית עֲרִיסֹתֵינוּ
וּתְרוּמֹתֵינוּ וּפְרִי כָל־עֵץ תִּירוֹשׁ וְיִצְהָר נָבִיא לַכֹּהֲנִים אֶל־
לִשְׁכוֹת בֵּית־אֱלֹהֵינוּ וּמַעְשַׂר אַדְמָתֵנוּ לַלְוִיִּם וְהֵם הַלְוִיִּם
הַמְעַשְּׂרִים בְּכֹל עָרֵי עֲבֹדָתֵנוּ׃ וְהָיָה הַכֹּהֵן בֶּן־אַהֲרֹן עִם־
הַלְוִיִּם בַּעְשֵׂר הַלְוִיִּם וְהַלְוִיִּם יַעֲלוּ אֶת־מַעֲשַׂר הַמַּעֲשֵׂר
לְבֵית אֱלֹהֵינוּ אֶל־הַלְּשָׁכוֹת לְבֵית הָאוֹצָר׃ כִּי אֶל־
הַלְּשָׁכוֹת יָבִיאוּ בְנֵי־יִשְׂרָאֵל וּבְנֵי הַלֵּוִי אֶת־תְּרוּמַת הַדָּגָן
הַתִּירוֹשׁ וְהַיִּצְהָר וְשָׁם כְּלֵי הַמִּקְדָּשׁ וְהַכֹּהֲנִים הַמְשָׁרְתִים
וְהַשּׁוֹעֲרִים וְהַמְשֹׁרְרִים וְלֹא נַעֲזֹב אֶת־בֵּית אֱלֹהֵינוּ׃

יא

וַיֵּשְׁבוּ שָׂרֵי־הָעָם בִּירוּשָׁלָ͏ִם
וּשְׁאָר הָעָם הִפִּילוּ גוֹרָלוֹת לְהָבִיא אֶחָד מִן־הָעֲשָׂרָה
לָשֶׁבֶת בִּירוּשָׁלַ͏ִם עִיר הַקֹּדֶשׁ וְתֵשַׁע הַיָּדוֹת בֶּעָרִים׃
וַיְבָרְכוּ הָעָם לְכֹל הָאֲנָשִׁים הַמִּתְנַדְּבִים לָשֶׁבֶת
בִּירוּשָׁלָ͏ִם׃

ואלה

עמי הארצות ח׳ דסמיכי בקריא׳ בליש׳ וסי׳ ותעשו לכם כהנים · הלא תדעו · ויכינו המזבח · וככלות אלה נגשו · והתערבו זרע הקדש · ארץ נדה היא · ותתנם ביד עמי · וכל הנבדל:
ולעשות ט״ו וסימ׳ נמסר לעיל בסיפ׳ סימ׳ ח׳: למכור ג׳ מ״ל בליש׳ בקריאה וסימ׳ כקונה כמוכר כמלוה כלוה · וכל שבר ביום השבת למכור לא נקח · ומוכרים בשבת:
מזומנים ב׳ וחסר וסימ׳ בעתים מזומנים · יעמדונא: ולהביא את בכורי חד מן י׳ פסוקים אית בהון כל כל ומלה במצעות וסי׳ ויאמר אם שמוע תשמעו לקול · מי יתן והיה לבבם
זה · ויתיצבו פנות כל העם · רעב כי יהיה בארץ דמלכים · בהר מרום ישרא׳ אשתלנו · אל ישיא אתכם חזקיהו דד״ה · הנה טפחות · וישתחוו לו כל מלכים · ראיתי כל נקמתם ·
הביא את בכורי: בכ״להו סי׳ פרי מסר״ה אשכחנא דנמסר י׳ פסוקים אית בהו כל כל ומלה באמצע ואחרים מסרי י״א וכד נחתית למנינא חזינא דאינהו יתיר ויתיר מן ט״ו · וב״ל
וכוונת בעל המסרה באמרו י׳ פסוקים אית בהון כל כל ומלה באמצע היינו דלא איכא בכל הפסיק שום וכל ולא ככל לא כל כל ומלה באמצע ודוק דאינון י׳ פסוקים לחוד דאית בהו
כל כל באמצע ושארא טעות דאי״ת בה״ו כ״ל וכ״ל ובכ״ל בכ״ל:

רשי

ותבואתה · של ארץ ישראל מרבה מעדני מאכלים למלכי האומות: אשר נתת עלינו · שהם מושלים בנו: ובכל זאת · ובכל הרעה הזאת הבאה עלינו אנחנו כורתים אמנה להקב״ה להאמין ולבטוח בו: וכותבים · ואנחנו כותבים בספר קבל מלכותו עלינו למען תהיה לנו לעדות: ועל החתום · שרוב גדולים וחשובים שבנו חתומים על ספר קבלת המצות להיות לנו לעדות: ועל החתומים · עתה מונה והולך החתומים בספר לעדות קבול המצות: נחמיה התרשתא · שם אחד הוא וזהו שפרשתי דהתרשתא הוא נחמיה ולמה נקרא שמו התרשתא שהתירו לו חכמים לשתות יין של גוים לפי שהיה משקה למלך: וכל הנבדל · הם הגרים שנבדלו מתורת העמים להיות דבוקי׳ וממוכרים אל תורתו של הקב״ה ולשמור מצותיו: על אחיהם · עם אחיהם: אדיריהם · גדולי׳ שבהם: המקחות · הסחורות: שבר · תבואה כמו בשבר אשר הם שוברי׳: וביום קדש · של יום טוב: ונטוש את השנה השביעית · כענין שנאמר ובשביעית תשמטנה ונטשתה: ומשא כל יד · השמטת מלוה בשביעית: וכל מלאכת בית אלהינו · לעשות מן כסף: הפלנו · כמה יביא כל אחד: קרבן העצים · תקרובת של עצי המערכה למזבח: לבית אבותינו · שהוא בית קדושת אבותינו: ובכורי כל פרי עץ · בכורי של כל פרי האילן הם מדברי חכמים: נביא לכהנים אל לשכות · כי הם היו רגילי׳: המעשרים בכל ערי עבודתינו · שמוטלי׳ מעשרותיהם בכל ערי ישראל: בעשר · לשון בעשור: את מעשר המעשר · שהיו הלוים מעשרי׳ מעשר מן המעשר ומביאי׳ אותו לכהנים שלא היו עוזבי׳ את בית המקדש: אחד מן העשרה · שבישראל למען ישבו בירושלם לשמור העיר: תשע הידות · תשעה חלקים שבישראל המתנדבים אשר נדבה רוחם אות׳ להיות יושבים בירושל׳ לשמור העיר מן האויבים: ואלה

אבן עזרא

עבדים עליה · בעבודה: מרבה למלכים · הארץ היא הפועלת: ובכל זאת · רצה לומר בכל זאת הצרה אנו כורתים לעשות אמנה וקיום ללכת בתורת האלהים אשר נתנה ביד משה ושלא נתן מבנותינו לעמי הארץ: המקחות · שם דבר מן לקח כמעט ממכר · ושבר בחטים ושעורים: שלישית השקל · נוסף על מחצית השקל לצורך הענינים הנזכרים: על קרבן העצים · שנים חלקים הכהני׳ הלוים והעם לכרות להביא העצים לעתי׳ מזומנים והענין מפורש בדברי חכמים: לבית אבותינו · פירוש שתבנוהו: ולהביא את בכורי אדמתינו · כעומר ושתי הלחם: כל פרי עץ · הם הנזכרים בפסוק כגפן ותאנה ורמון ושאר העלים והם שבעה מינים וכן אמרו חכמים ז״ל אין מביאין בכורי׳ אלא משבעת המינין בלבד כענין ולקחת מראשית כל פרי האדמה: ואת בכורות בנינו ובהמתנו · רצה לומר בהמתנו בהמה טמאה כי אחרי כן בכורות בקרינו וצאננו: ופרי כל עץ תירוש · כן הוא פרי תירוש ויצהר: המעשרים · לוקחי המעשר: בעשר · הראוי בהעשר · מבנין הפעיל וכמוהו לנבות בנין לנחותם הדרך והטע׳ בקחת המעשר והוא מעשר מן המעשר: כן

אבן יחייא

ובכל זאת והדברים האלה אשר צוית את אבותינו מחקים ומצות ומשפטים אנחנו מחדש כורתים ברית אמת · וכותבים הברית · אשר יחתם שטר הברית הזה · מיד שרינו הישראלים · וכהנינו ולויינו · אשר החתומים היו אותם אשר נקבו בשמות · מקחות וכל שבר שהוא מכל מין משקה וממכר ושבר שהוא מכל מין ממאכל ומשתה · ונטוש את השנה השביעית כדכתיב והשביעית תשמטנה ונטשתה · ומשא כל יד · כדכתיב שמוט כל בעל משה ידו · והעמדנו עלינו מצות היינו שלישית השקל לעשות מצות שונות לעבודת בית אלהינו · ללחם המערכת ומנחת התמיד ועולתם · והגורלות הפלנו לבית אבותינו על קרבן העצים להביא לבית אלהינו לעיתים מזומנים · הכהנים והלויים והעם כדי שיזכה כל א׳ מהם במצוה ההיא · ונביא ביכורי אדמתנו כאשר צונו התורה · ובכורי כל שאר פרי עץ כאשר צוונו ח״זל · ראש התחלה · אשר התחיל המשמרות · יהודה לתפלה · שתמיד היה מודה ומתפלל לה׳ על בנין הבית · כי מצות המלך עליהם המשוררים שישלמו מלאכת בית האלהים · והמלך היה לו אמנה בהם והיה נותן להם מבית אוצרו הצריך לבית ה׳ דבר יום ביומו · ופתחיה תמיד ליד המלך והללו עומד לעשות השתדלות עם המלך לכל דבר הצריך לעם · הידות מן כל עיר · באסופי השערים האלף נוספת וכמו בסיפי השערים · ואעמידה שתי תודות גדולות ותהלוכות לימין מעל החומה שכן רבנן אין מוסיפין על העיר ועל העזרות אלא במלך ונביא ואורים ותומים וסנהדרין של שבעים ואחד ובשתי תודות ובשיר. וב״ד מהלכין ושתי תודות אחריהן וכל ישראל אחריהן הפנימית נאכלת והחיצונה נשרפת וכל שלא נעשה בכל אלו הנכנס לשם בטומאה אינו חייב עליה · והיו השתי תודות שתי לחמי תודה שהגדולות שבתודה · והתודה השנית היתה ההולכת אל מול התודה האחרת ולא זו אחר זו · זכרה לי אלהי לטובה בעולם הזה ואל תמח חסדי לעולם הבא · הערבות של תבואה · ואעיד ביום מכרם ציד: שלא ימכרו עוד בימים הקדושים ההם · ואם ימכרו שיעשו הפקר כל אשר יביאו למכור וכל העם ישללו אותו כציד אשר הוא הפקר לכל:

ויהי

ואלה ראשי המדינה אשר ישבו בירושלם
ובערי יהודה ישבו איש באחזתו בעריהם ישראל הכהנים
והלוים והנתינים ובני עבדי שלמה:
ובירושלם ישבו מבני יהודה ומבני בנימן מבני יהודה
עתיה בן־עזיה בן־זכריה בן־אמריה בן־שפטיה בן־מהללאל
מבני פרץ: ומעשיה בן־ברוך בן־כל־חזה בן־
חזיה בן־עדיה בן־יויריב בן־זכריה בן־השלני: כל־
בני־פרץ הישבים בירושלם ארבע מאות ששים
ושמנה אנשי־חיל:
ואלה בני בנימן סלא בן־משלם בן־יועד
בן־פדיה בן־קוליה בן־מעשיה בן־איתיאל בן־ישעיה:
ואחריו גבי סלי תשע מאות עשרים ושמנה: ויואל בן־
זכרי פקיד עליהם ויהודה בן־הסנואה על־העיר משנה:
מן־הכהנים ידעיה בן־יויריב יכין:
שריה בן־חלקיה בן־משלם בן־צדוק בן־מריות בן־אחיטוב
נגד בית האלהים: ואחיהם עשי המלאכה לבית
שמנה מאות עשרים ושנים ועדיה בן־ירחם בן־פלליה בן־
אמצי בן־זכריה בן־פשחור בן־מלכיה: ואחיו ראשים
לאבות מאתים ארבעים ושנים ועמשסי בן־עזראל בן־
אחזי בן־משלמות בן־אמר: ואחיהם גברי חיל
מאה עשרים ושמנה ופקיד עליהם זבדיאל בן־
הגדולים: ומן־הלוים שמעיה בן־חשוב
בן־עזריקם בן־חשביה בן־בוני: ושבתי ויוזבד על־
המלאכה החיצנה לבית האלהים מראשי הלוים: ומתניה
בן־מיכא בן־זבדי בן־אסף ראש התחלה יהודה לתפלה
ובקבקיה משנה מאחיו ועבדא בן־שמוע בן־גלל בן־ידיתון:
כל־הלוים בעיר הקדש מאתים שמנים וארבעה:
והשוערים עקוב טלמון ואחיהם

מן סימן כל דברי הימים דכתיב וכוזרח ד"ס ומן במ"ו מן

השמרים בשערים מאה שבעים ושנים: ושאר ישרא[ל]
הכהנים הלוים בכל־ערי יהודה איש בנחלתו: והנתינ[ים]
ישבים בעפל וציחא וגשפא על־הנתינים: ופקיד הלוים
בירושלם עזי בן־בני בן־חשביה בן־מתניה בן־מיכא מבני
אסף המשררים לנגד מלאכת בית־האלהים: כי־
מצות המלך עליהם ואמנה על־המשררים דבר־יום
ביומו: ופתחיה בן־משיזבאל מבני־זרח בן־יהודה ליד
המלך לכל־דבר לעם: ואל־החצרים בשדתם מבני
יהודה ישבו בקרית הארבע ובנתיה ובדיבן ובנתיה וביקבצא[ל]
וחצריה: ובישוע ובמלדה ובבית פלט: ובחצר
שועל ובבאר שבע ובנתיה: ובצקלג ובמכנה ובבנתיה:
ובעין רמון ובצרעה ובירמות: זנח עדלם וחצריהם
לכיש ושדתיה עזקה ובנתיה ויחנו מבאר־שבע עד־
גיא־הנם: ובני בנימן מגבע מכמש ועיא ובית־אל
ובנתיה: ענתות נב ענניה: חצור רמה גתים:
חדיד צבעים נבלט: לד ואונו גי החרשים: ומן־
הלוים מחלקות יהודה לבנימין:

יב ואלה הכהנים והלוים אשר עלו
עם־זרבבל בן־שאלתיאל וישוע שריה ירמיה עזרא:
אמריה מלוך חטוש: שכניה רחם מרמת:
עדוא גנתוי אביה: מימין מעדיה בלגה: שמעיה
ויויריב ידעיה: סלו עמוק חלקיה ידעיה אלה ראשי
הכהנים ואחיהם בימי ישוע: והלוים
ישוע בנוי קדמיאל שרביה יהודה מתניה על־הידות הוא
ואחיו: ובקבקיה וענו אחיהם לנגדם למשמרות:
וישוע הוליד את־יויקים ויויקים הוליד את־אלישיב
ואלישיב הוליד את־יוידע: ויוידע הוליד את־יונתן
ויונתן הוליד את־ידוע:

וביםי

סלוא ג' דגשים וסימ' ואלה בני בנימין סלוא בן משלם · ומן בני בנימן סלא · סלו עמק חלקיה · חד סלוא מ"ל דמ"ל וחד חסר ו' וחד חסר א' דאורי' רפי: הסנואה ב' א' מ"ל וא' חסר וסימנים ויהודה בן הסנואה קדמא מ"ל ודין חסר: הגדולים ז' מ"ל בליש' וסימ' גדולים חקרי לב · כי עברו בם גם המה · כשם הגדולים אשר בארץ רד"ה · כי מרפא יניח חטאים גדולים · זבדיאל בן הגדולים · זבדיאל בן הגדולים: וציחא ג' כתיב א' וסימ' דנתינים בני ציחא · וחבירו · וציחא וגשפא על הנתינים · תנינא דסיפרא צחא כתיב חסר י': במכנה ובמכנה ד' חסר ו' בקריאה וסימ' ארבע כתפות אל ארבע ב' בפסיק · ובראש המכונה חצי האמה קומה תנינא דפסיק · ובצקלג ובמכנה: גית' כתיב י' וסימ' נמסר ביהושע סימ' י"ח וזכריה סימ' י"ד: בנימין י"ז מ"ל וסימ' ואביו קרא לו בנימין · ואת בנימין אחי יוסף · ואל שדי יתן לכם רחמים · וירא יוסף אתם את בנימין · וישא עיניו וירא את בנימין אחיו · והנה עיניכם ראות ועיני · בנימין זאב יטרף · וממטה בנימין דיהושע · אחריך בנימין בעממיך · ויעברו בני עמון את הירדן · ויהי איש מבן ימין כן כתיב · ויבחר לו שאול · וידבר גם אבנר קדמא דפסיק · אמר אל רחבעם דמלכים · ויבא אלי חנמאל בן דודי · תקעו שופר בגבעה · מן הלוים מחלקות יהודה לבנימין:

אבן עזרא

בן הגדולי' · בן אחד מהגדולי' · ושבתי ויוזבד על המלאכה החיצונה · שהיא מחוץ לעיר לצורך בית האלהים: ראש התחלה יהודה לתפלה · והטע' אסף הוא הראש ובתחלת השירות הוא יהודה לעת התפלה ראשונה ואחרי כן אחיו ובני יהודה על הכנון וכן יהושיע יי': ובקבוקיה משנה מאחיו · להיו' משנה לאסף: וציחא וגשפא על הנתיני' · פירוש פקידי': ואמנה על המשוררי' · קיום ותוקף וכן אנחנו כורתי' אמנה ליד המלך למצותו: ומן הלוים מחלקות יהודה · פי' שישבו במחלקות יהודה עד לבנימן: על הידות · שם דבר כטעם הודות ליי' כי הוא מסרשו ומעניינו לשריה

רשי

ואלה ראשי המדינה אשר ישבו בירושלם · היא שנאמר בסמוך ובירושלם ישבו בני יהודה וגומר: מבני יהודה עתיה וגומר · חוזר ומפרש מבני יהודה מי ומי היו וכל הפרשה איננה מובנה כי אם הגדולי' והחשובים שבהם: נגיד · ממונה: משנה · אחר הנגיד: נגיד בית אלהים · ממונה על בית אלהים: ואחיהם עושי מלאכה לבית · וחבריהם שהיו עובדים עבודת הבית וקרבנותיו: ראשי לאבות · ראשי בית אב ממשפחות הכהנים: ופקיד עליהם · ממונה עליה' על המלאכה החיצונה · אשר לבית כגון בנייני בדק הבית ופני המערכה שהיו מביאים מבחוץ: ראש התחלה יהודה לתפלה · הוא היה ראש וממונה וגדול לפתוח תהלה ולהודות בתפלה ובזמירות שירותיה' של לוים יהודה כמו יודה והה"א נכנסת בתיבה שלא לצורך כמו יוסף יהוסף: והשוערים · ממונין על שערי המקדש: איש בנחלתו · כל אחד בנחלתו היו יושבים: בעופל · מקום אחד אשר בירושלם: על הנתנים · ממונין על הנתינים: ופקיד הלוים · ממונה על הלוי' אשר בירושלם: לנגד מלאכת · על מלאכת הבית ממונה כגון בנייני בדק הבית ושאר דברי' שמוציאים ממון למעשר הבית כענין שנאמר למעלה ושבתי ויוזבד על המלאכה החיצונה וגו': כי מצות המלך עליהם · והמלך היה מאמין עליה' בהם: על המשוררים · להוציא ממון מאוצר המלך דריוש: דבר יום ביומו · כדי לעשות צרכי הבית: ליד המלך · הוא היה אפרן לעצת המלך דריוש: לכל דבר · לכל הדברים אשר לעם לדבר עליהם אל המלך: מחלקות יהודה לבנימן · היו מחלקין במחלקותם אנה ואנה בארץ יהודה ובנימן: וישוע · הוא יהושע הכהן הגדול: בימי ישוע · שהיו ראשים בימי יהושע כהן גדול: הידות · מין כלי שיר לומר שירה: למשמרות · כמו שמצינו בדברי הימים שהלוי' היו חלוקים לעשרי' וארבעה משמרות: וישוע הוליד את יויקים וגו' · כל אלו שבמקרא זה היו כהני' גדולים:

וביםי

ובימי יויקים היו כהנים ראשי האבות לשריה מריה
לירמיה חנניה: לעזרא משלם לאמריה יהוחנן: למלוכי
יונתן לשבניה יוסף: לחרם עדנא למריות חלקי:
לעדיא זכריה לגנתון משלם: לאביה זכרי למנימין
למועדיה פלטי: לבלגה שמוע לשמעיה יהונתן:
וליויריב מתני לידעיה עזי: לסלי קלי לעמוק עבר:
לחלקיה חשביה לידעיה נתנאל: הלוים בימי אלישיב
יוידע ויוחנן וידוע כתובים ראשי אבות והכהנים על־
מלכות דריוש הפרסי: בני לוי ראשי
האבות כתובים על־ספר דברי הימים ועד־ימי יוחנן בן־
אלישיב: וראשי הלוים חשביה שרביה וישוע בן־
קדמיאל ואחיהם לנגדם להלל להודות במצות דויד איש־
האלהים משמר לעמת משמר: מתניה ובקבקיה עבדיה
משלם טלמון עקוב שמרים שוערים משמר באספי
השערים: אלה בימי יויקים בן־ישוע בן־יוצדק ובימי
נחמיה הפחה ועזרא הכהן הסופר:
ובחנכת חומת ירושלם בקשו את־הלוים מכל־
מקומתם להביאם לירושלם לעשת חנכה ושמחה ובתודות
ובשיר מצלתים נבלים ובכנרות:
ויאספו בני המשררים ומן־הככר סביבות ירושלם
ומן־חצרי נטפתי: ומבית הגלגל ומשדות גבע ועזמות כי
חצרים בנו להם המשררים סביבות ירושלם: ויטהרו
הכהנים והלוים ויטהרו את־העם ואת־השערים ואת־
החומה: ואעלה את־שרי יהודה מעל לחומה ואעמידה
שתי תודת גדולת ותהלכת לימין מעל לחומה לשער
האשפת: וילך אחריהם הושעיה וחצי שרי יהודה:
ועזריה עזרא ומשלם: יהודה ובנימן ושמעיה
וירמיה: ומבני הכהנים בחצצרות זכריה בן־
יונתן בן־שמעיה בן־מתניה בן־מיכיה בן־זכור בן־אסף:
ואחיו שמעיה ועזראל מללי גללי מעי נתנאל ויהודה חנני
בכלי־שיר דויד איש האלהים ועזרא הסופר לפניהם:
ועל שער העין ונגדם עלו על־מעלות עיר דויד במעלה
לחומה מעל לבית דויד ועד שער המים מזרח: והתודה
השנית ההולכת למואל ואני אחריה וחצי העם מעל
להחומה מעל למגדל התנורים ועד החומה הרחבה:
ומעל לשער־אפרים ועל־שער הישנה ועל־שער הדגים
ומגדל חננאל ומגדל המאה ועד שער הצאן ועמדו בשער
המטרה: ותעמדנה שתי התודת בבית האלהים ואני
וחצי הסגנים עמי: והכהנים אליקים מעשיה מנימין מיכיה
אליועיני זכריה חנניה בחצצרות: ומעשיה ושמעיה
ואלעזר ועזי ויהוחנן ומלכיה ועילם ועזר וישמיעו המשררים
ויזרחיה הפקיד: ויזבחו ביום ההוא זבחים גדולים וישמחו
כי האלהים שמחם שמחה גדולה וגם הנשים והילדים
שמחו ותשמע שמחת ירושלם עד־מרחוק:
ויפקדו ביום ההוא אנשים על־הנשכות לאוצרות
לתרומות לראשית ולמעשרות לכנוס בהם לשדי הערים
מנאות התורה לכהנים וללוים כי שמחת יהודה על־
הכהנים ועל־הלוים העמדים:

אוצרות בג' מקומות מסרתין אולא ואירב' בתיבה אחת לזריא

וישמרו

מנימין נ' ב' מ"ל וא' חסר וסימ' לאביה זכרי · והכהנים אליקים מעשי' · ועל ידו החזיק · בתרא חסר י' בתרא : כל סיפרא יהוחנן במ"ג יוחנן וסימ' בעזרא י' : דוד איש האלהים ג' וסימ' ויעמד כמשפט דוד · וראשי הלוים חשבי' · ואחיו שמעי' ועזרא' מללי : לעשות י"ג חסר בקרי' וסימ' ויקהל משה את כל עדת בני ישרא' ויאמר אלהם · ולחשב מחשבת לעשת בזהב ובכסף · וחברו · ועש' בצלא' ואהליאב וכל איש חכם לב · אל המלאכ' לעשת אתה דויקרא משה אל בצלאל ויקחו מלפני משה את כל התרומ' אשר הביאו בני ישרא' · מרבים העם להביא מדי העבדה למלאכה · כאשר עשה ביום הזה צוה יי' לעשות · וידבר משה אל בני ישראל לעשת הפסח דפסח שני · ויהי אנשים אשר היו טמאים לנפש אדם ולא יכלו לעשת הפסח ביום ההוא · ואשר ישמיעו ויעבירו קול בכל עריהם · ובחנכת חומת ירושלם · כי עזרא הכין לבבו : מיכיה ה' בקריאה וסימ' ויצו המלך את חלקי' דמלכים · שלש שנים מלך בירושלם · ובשנת שלש למלכו · והכהנים אליקים מעשיה ובנימן · ומבני הכהנים בחצוצרות : שדיו' כתיב י' בקריאה וסימ' הרי בגלבוע אל טל ואל מטר עליכם ושדי התרומות · על שדים סופדים · ולבני אהרן הכהן בשדי · הנה שמענו' באפרת' · אל תשג גבול עולם · ויפקדו ביום ההוא אנשים · וכל רות דכו' כתיב י' במ"ב כתיב ה' וסימ' ותקם היא וכלתיה ותשב משדה מואב תנינא דפסוק · חלקת השדה לבעז אשר ממשפחת אלימלך :

רשי

בימי יויקים · שהיה כהן גדול היו כהנים הללו הם היו ראשי בית אב למשמרותם : לשריה מריה · למשמרת של שריה היה מריה ראש בית אב ולמשמרת של ירמיה היה חנניה ראש בית אב וכן כלם ואת אשר לא פרש כל העשרים וארבע משמרות לא דקדק המקרא בכך למנותם כלם : הלוים בימי אלישיב · הלוים הללו היו ראשי בית אבות במשמרות הלוים בימי אלישיב הכהן הגדול והכהנים המנויין למעלה בסמוך הם היו ראשי בית אבות : במשמרותם בימי אלישיב : על מלכות · בימי מלכות דריוש היה דבר זה ועד ימי יוחנן כל אותן שהיו ראשי אבות הלוים עד ימי יוחנן כהן גדול מכוין שם בדברי הימים : משמר לעמת משמר · שהיו חלוקים במשמרותם לומר שירה : שוערים משמר · שוערים היו במשמר שלהם לשמור שערי הבית : באספי · כמו בסיפי השערים : אלה בימי יויקים · אלה היו שוערים בימי יויקים : ובחנכת חומת ירושלם · בתשלום חומת העיר לקדש את העיר : ובתודות · ובהודאות : ומן הככר · אשר סביבות ירושלם באו המשוררים. ויטהרו · תחלה טהרו את עצמן ואחר כך טהרו את אחרים : ואת השערים ואת החומה · שלא תהיה טומאה שם בעיר : מעל לחומה · שקדש את העיר והלכו השרים ובית דין הכהנים והלוים עם שתי תודות סביב לעיר · הכל כמפורש במסכת שבועות כדי לחדש את העיר : שתי תודות · שתי לחמי תודה כל לחם ולחם קרוי תודה : ותהלוכות לימין · כאשר יצאו מן העיר כדי לסובבה הלכו לצד ימינה : יהודה ובנימן · שני שרים היו : ואחיו · חבריו של זכריה הכהן : ועל שער העין · לפני שער העין הלכו סביבות העיר : ונגדם עלו · ולפניהם עלו משער העין למעלות של עיר דוד ואותן מעלות היו לחומה : והתודה השנית ההולכת למול · תודה אחרת שהיתה שנית לחברתה היתה הולכת נגד חברתה בשוה ולא זו אחר זו : ואני אחריה · ואני הייתי הולך אחריה של תודה : ועמדו · שם היו עומדים שלא לילך יותר : שתי התודות · שנשאו אותם לבית המקדש : בחצוצרות · היו תוקעין מתוך שמחתן : ויפקדו · לשון פקידות : הנשכות · כמו הלשכות של בית המקדש : לכנוס בהם · ובאותן הלשכות היו נותנים כל מתנותם של כהנים ולוים ומשם היו חולקין ביניהם : מנאות · כמו מנות : לכהנים וללוים · כהנים היו נוטלים הראוי להם והלוים הראוי להם העומדים ומשמשים שם לפני הקב"ה בתודות והודאות :

אבן עזרא

לשריה ומריה · הלמ"ד מורה כי שריה ראש למריה או הרבה הפוך : באסופי השערים האל"ף נוסף והטעם שומרי הספים : ואעמידה שתי תודות · נקראו כן כי הם מעמידין להודות לשם והם האומרים שיר של תודה : ותהלוכות · שם על משקל תגמולות אל והוא מענין הלך והטעם שהעמיד אנשי התודות שילכו לצד הימין : על מעלות עיר דוד · הם מדרגות החומה : ההולכת למואל · ההולכים למולם ולנגד' והאל"ף במלת למואל תחת וי"ו ממולי והוי"ו למשך וכמוהו אם לא יגיד ונשא עונו שהוא בו למשך : להחומה · בה"א הדעת כראוי : על הנשכות · כמו לשכות זה אומר בכה וזה אומר בכה · לאוצרות · להיות אוצרות : מנאות התורה · וכן אשר מינה את מאכלכם והאל"ף תחת יו"ד מניות ולא נשכחה בסמיכות וכן במגדלות עין גדי או הנסמך חסר וכן הוא מנאות מנאות התורה וכן הארון הארון הברית :

למשמרת

מניות

פי' שמעוני

כה אמר כורש מלך פרס כל ממלכות הארץ נתן לי ה' אלהי השמים והארץ וגו' · שנו רבותינו שלשה מלכו בכיפה אחאב בן עמרי · ונבוכד נצר · ואחשורוש אחאב בן עמרי דכתיב אם יש גוי וממלכה אשר לא שלח אדוני לבקשך ואמרו אין והשביע את הממלכה ואת הגוי כי לא ימצאך ואי לאו דמלך עלייהו היכי מצי משבע להו · אחשורוש דכתיב מהודו ועד כוש · נבוכד נצר דכתיב והיה הגוי והממלכה אשר לא יעבדו נבוכד נצר וגומר · ותו ליכא והאיכא שלמה · שאני שלמה דמילתא אחריתי הוה ביה שמלך על העליונים ועל התחתונים דכתיב וישב שלמה על כסא ה' · והאיכא סנחריב · הא הוה ירושלם דלא כבשיה · והאיכא דריוש דאיכא שבע דלא מלך עלייהו · דכתיב שפר על דריוש והקם על מלכותא אחשדרפניא מאה ועשרים · והאיכא כורש דכתיב כה אמר כורש מלך פרס כל ממלכות הארץ וגומר · ההוא שבוחי משבח נפשיה · תניא עשרה מלכים מלכו בכיפה מלך ראשון זה הקב"ה שהוא מושל בשמים ובארץ · המלך השני הוא נמרוד שמלך מסוף העולם ועד סופו שהיו כל הבריות יושבי' במקום אחד יראים מן המבול ונמרוד עליהם מלך שנ' ותהי ראשית ממלכתו בבל · והמלך השלישי זה יוסף שמשל מסוף העולם ועד סופו שנאמר וכל הארץ באו מצרימה והיו מביאין המס שלהם ומנחתם לשבור אל יוסף ארבעים שנה היה משנה למלך · וארבעים שנה מלך בעצמו שנאמר ויקם מלך חדש על מצרים · המלך הרביעי הוא שלמה שנאמר ושלמה מושל בכל הממלכות והם מביאים איש מנחתו המלך החמישי זה אחאב שמלך מסוף העולם ועד סופו שנאמר חי ה' אם יש גוי וממלכה אשר וגומר · המלך הששי זה נבוכד נצר ולא עוד אלא שמלך אפילו על החיות שבשדה ובעוף השמים ולא היו יכולים לפתוח את פיהם כי אם ברשותו שנאמ' וגם את חית השדה נתתי לו לעבדו המלך השביעי זה כורש שנאמר כה אמר כורש מלך פרס כל ממלכות הארץ נתן לי ה' המלך השמיני זה אחשורוש שנאמר הוא אחשורוש מהודו ועד כוש התשיעי זה אליכסנדרוס מוקדון שנאמר ואני הייתי מבין והנה צפיר העזים בא מן המערב על פני כל הארץ · על הארץ אין כתיב כאן אלא על פני כל הארץ · ולא עוד אלא שרצה לעלות לשמים ולדע' מה שבשמים ולרד לתהומות ולדעת מה בתהומות · וללכת לקצות הארץ ולדע' מה בקצות הארץ : והחלה הקב"ה מלכותו לארבע רוחות השמים שנאמר ובעומדו תשבר מלכותו · המלך התשיעי זה מלך המשיח שנאמר וירד מים ועד ים המלך העשירי חוזרת המלוכה לבעליה מי שהיה מלך ראשון הוא יהיה מלך אחרון שנאמר אני ראשון ואני אחרון : ונאמר והיה ה' למלך על כל הארץ · ה' אלהי ישראל הוא האלהי' אשר בירושל' חמשה הוא לטובה וחמשה הוא לרעה : הוא היה גבור ציד הוא עשו אבי אדום הוא דתן ואבירם · הוא המלך אחז הוא המלך אחשורוש · כולם ברשען מתחילתן ועד סופן · לטובה אברם הוא אברה' הוא משה ואהרן · הוא חזקיהו המלך · הוא עזרא עלה מבבל דוד הוא הקטן כולם בצדקתן מתחילתן ועד סופן · רבי ברכיה אומר אית לן חד דהוא טב מכולהון · שנאמר ה' הוא האלהים שמידת רחמיו לעולם אשר באו עם זרובבל ישוע נחמיה שריה רעליה מרדכי אמר רב יוסף גדול ת"ת מהצלות נפשות דמעיקרא חשיב מרדכי בתר ארבעה ולבסוף קא חשיב ליה בתר חמשה שנ' הבאים עם זרובבל ישוע נחמיה שריה עזריה רעליה מרדכי : אמר רב ואיתימא רב יצחק בר שמואל בר מרתא גדול ת"ת מבניין בית המקדש שכל זמן שברוך בן נריה קיים לא הניחו עזרא

ועלה

וַיִּשְׁמְרוּ מִשְׁמֶרֶת אֱלֹהֵיהֶם וּמִשְׁמֶרֶת הַטָּהֳרָה וְהַמְשֹׁרְרִים
וְהַשֹּׁעֲרִים כְּמִצְוַת דָּוִיד שְׁלֹמֹה בְנוֹ׃
כִּי־בִימֵי דָוִיד וְאָסָף מִקֶּדֶם רָאשֵׁי הַמְשֹׁרְרִים וְשִׁיר־
תְּהִלָּה וְהֹדוֹת לֵאלֹהִים׃ וְכָל־יִשְׂרָאֵל בִּימֵי זְרֻבָּבֶל וּבִימֵי
נְחֶמְיָה נֹתְנִים מְנָיוֹת הַמְשֹׁרְרִים וְהַשֹּׁעֲרִים דְּבַר־יוֹם בְּיוֹמוֹ
וּמַקְדִּשִׁים לַלְוִיִּם וְהַלְוִיִּם מַקְדִּשִׁים לִבְנֵי אַהֲרֹן׃

יג
בַּיּוֹם הַהוּא נִקְרָא בְּסֵפֶר מֹשֶׁה
בְּאָזְנֵי הָעָם וְנִמְצָא כָּתוּב בּוֹ אֲשֶׁר לֹא־יָבוֹא עַמֹּנִי וּמֹאָבִי
בִּקְהַל הָאֱלֹהִים עַד־עוֹלָם׃ כִּי לֹא קִדְּמוּ אֶת־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל
בַּלֶּחֶם וּבַמָּיִם וַיִּשְׂכֹּר עָלָיו אֶת־בִּלְעָם לְקַלְלוֹ וַיַּהֲפֹךְ אֱלֹהֵינוּ
אֶת־הַקְּלָלָה לִבְרָכָה׃ וַיְהִי כְּשָׁמְעָם אֶת־הַתּוֹרָה וַיַּבְדִּילוּ
כָל־עֵרֶב מִיִּשְׂרָאֵל׃ וְלִפְנֵי מִזֶּה אֶלְיָשִׁיב הַכֹּהֵן נָתוּן
בְּלִשְׁכַּת בֵּית־אֱלֹהֵינוּ קָרוֹב לְטוֹבִיָּה׃ וַיַּעַשׂ לוֹ לִשְׁכָּה גְדוֹלָה
וְשָׁם הָיוּ לְפָנִים נֹתְנִים אֶת־הַמִּנְחָה הַלְּבוֹנָה וְהַכֵּלִים וּמַעְשַׂר
הַדָּגָן הַתִּירוֹשׁ וְהַיִּצְהָר מִצְוַת הַלְוִיִּם וְהַמְשֹׁרְרִים וְהַשֹּׁעֲרִים
וּתְרוּמַת הַכֹּהֲנִים׃ וּבְכָל־זֶה לֹא הָיִיתִי בִּירוּשָׁלָםִ כִּי בִּשְׁנַת
שְׁלֹשִׁים וּשְׁתַּיִם לְאַרְתַּחְשַׁסְתְּא מֶלֶךְ־בָּבֶל בָּאתִי אֶל־הַמֶּלֶךְ
וּלְקֵץ יָמִים נִשְׁאַלְתִּי מִן־הַמֶּלֶךְ׃ וָאָבוֹא לִירוּשָׁלָםִ וָאָבִינָה
בָרָעָה אֲשֶׁר עָשָׂה אֶלְיָשִׁיב לְטוֹבִיָּה לַעֲשׂוֹת לוֹ נִשְׁכָּה בְּחַצְרֵי
בֵּית הָאֱלֹהִים׃
וַיֵּרַע לִי מְאֹד וָאַשְׁלִיכָה אֶת־כָּל־כְּלֵי בֵית־טוֹבִיָּה הַחוּץ מִן־
הַלִּשְׁכָּה׃ וָאֹמְרָה וַיְטַהֲרוּ הַלְּשָׁכוֹת וָאָשִׁיבָה שָּׁם כְּלֵי
בֵּית הָאֱלֹהִים אֶת־הַמִּנְחָה וְהַלְּבוֹנָה׃ וָאֵדְעָה כִּי־מְנָיוֹת
הַלְוִיִּם לֹא נִתָּנָה וַיִּבְרְחוּ אִישׁ־לְשָׂדֵהוּ הַלְוִיִּם וְהַמְשֹׁרְרִים עֹשֵׂי

הַמְּלָאכָה׃ וָאָרִיבָה אֶת־הַסְּגָנִים וָאֹמְרָה מַדּוּעַ נֶעֱזַב בֵּית־
הָאֱלֹהִים וָאֶקְבְּצֵם וָאַעֲמִדֵם עַל־עָמְדָם׃ וְכָל־יְהוּדָה
הֵבִיאוּ מַעְשַׂר הַדָּגָן וְהַתִּירוֹשׁ וְהַיִּצְהָר לָאוֹצָרוֹת׃
וָאוֹצְרָה עַל־אוֹצָרוֹת שֶׁלֶמְיָה הַכֹּהֵן וְצָדוֹק
הַסּוֹפֵר וּפְדָיָה מִן־הַלְוִיִּם וְעַל־יָדָם חָנָן בֶּן־זַכּוּר בֶּן־מַתַּנְיָה כִּי
נֶאֱמָנִים נֶחְשָׁבוּ וַעֲלֵיהֶם לַחֲלֹק לַאֲחֵיהֶם׃ זָכְרָה־לִּי
אֱלֹהַי עַל־זֹאת וְאַל־תֶּמַח חֲסָדַי אֲשֶׁר עָשִׂיתִי בְּבֵית אֱלֹהַי
וּבְמִשְׁמָרָיו׃ בַּיָּמִים הָהֵמָּה רָאִיתִי בִיהוּדָה דֹּרְכִים־גִּתּוֹת
בַּשַּׁבָּת וּמְבִיאִים הָעֲרֵמוֹת וְעֹמְסִים עַל־הַחֲמֹרִים וְאַף־יַיִן
עֲנָבִים וּתְאֵנִים וְכָל־מַשָּׂא וּמְבִיאִים יְרוּשָׁלִַם בְּיוֹם הַשַּׁבָּת
וָאָעִיד בְּיוֹם מִכְרָם צָיִד׃ וְהַצֹּרִים יָשְׁבוּ בָהּ מְבִיאִים דָּאג
וְכָל־מֶכֶר וּמֹכְרִים בַּשַּׁבָּת לִבְנֵי יְהוּדָה וּבִירוּשָׁלָםִ׃ וָאָרִיבָה
אֵת חֹרֵי יְהוּדָה וָאֹמְרָה לָהֶם מָה־הַדָּבָר הָרָע הַזֶּה אֲשֶׁר
אַתֶּם עֹשִׂים וּמְחַלְּלִים אֶת־יוֹם הַשַּׁבָּת׃
הֲלוֹא כֹה עָשׂוּ אֲבֹתֵיכֶם וַיָּבֵא אֱלֹהֵינוּ עָלֵינוּ אֵת כָּל־הָרָעָה
הַזֹּאת וְעַל הָעִיר הַזֹּאת וְאַתֶּם מוֹסִיפִים חָרוֹן עַל־יִשְׂרָאֵל
לְחַלֵּל אֶת־הַשַּׁבָּת׃
וַיְהִי כַּאֲשֶׁר צָלְלוּ שַׁעֲרֵי יְרוּשָׁלַםִ לִפְנֵי הַשַּׁבָּת וָאֹמְרָה
וַיִּסָּגְרוּ הַדְּלָתוֹת וָאֹמְרָה אֲשֶׁר לֹא יִפְתָּחוּם עַד אַחַר הַשַּׁבָּת
וּמִנְּעָרַי הֶעֱמַדְתִּי עַל־הַשְּׁעָרִים לֹא־יָבוֹא מַשָּׂא בְּיוֹם הַשַּׁבָּת׃
וַיָּלִינוּ הָרֹכְלִים וּמֹכְרֵי כָל־מִמְכָּר מִחוּץ לִירוּשָׁלִָם פַּעַם
וּשְׁתָּיִם׃ וָאָעִידָה בָהֶם וָאֹמְרָה אֲלֵיהֶם מַדּוּעַ אַתֶּם לֵנִים
נֶגֶד הַחוֹמָה אִם־תִּשְׁנוּ יָד אֶשְׁלַח בָּכֶם מִן־הָעֵת
הַהִיא לֹא בָאוּ בַּשַּׁבָּת׃

ואמרה

קרמו ה׳ בקריאה וסימ׳ על דבר אשר לא קדמו אתכם בלחם ובמים · בלחמו קדמו נודד · קדמו שרים אחר נוגנים : כי לא קדמו את בני ישראל בלחם וסיפרא · קדמו עיני אשמרות · ושם היו לפנים חד מן י״ו מלין בטעם קרני פרה וירדת בן יומו משרתו וסימ׳ ומדתם מחוץ לעיר · את הנחלות אשר נחלו · ושני אנשים שרי גדודים היו בן שאול · וישלח אשר על הבית ואשר על העיר דיהוא · הנני ממלא את כל יושבי הארץ הזאת דירמיה · ואמרו איך הגידה נא לנו · והנותר לנשיא מזה ומזה דיחזקאל · המשרתים את המלך רויקהל דוד דד״ה · צאו לערי יהודה דויקבץ · וירם יאשיהו לבני העם צאן · ויאמר חרבונה אחד מן הסריסים · תהי נא אזנך קשבת דעזרא · גם אני חצני נערתי · ויעש לו לשכה גדולה ושם היו לפנים · ועמסים על החמרים · ומה חשחן ובני תורין ב׳ מנהון כ״ומשרתים · ההמה י״ב בקריאה וסימ׳ ויאמרו האנשים ההמה אין אנחנו · כי עד הימים ההמה היו בני ישראל · לכן כה אמר יי׳ על הנביאים · וכן תהיה מגפת הסוס הפרד והגמל · והיה כי תרבו ופריתם בארץ · בימים ההמה ילכו בית יהודה על · לא אעשה אתכם כלה · יבאו בית ישראל · וגם על העבדים ועל השפחות · אשר אשיב את שבות יהודה · יחזיקו עשרה אנשים · בימים ההמה ראיתי ביהודה דורכי׳ גתות · צללו ג׳ בקריאה וסימ׳ צללו כעפרת במים אדירים · לקול צללו שפתי יבא רקב · ויהי כאשר צללו שערי ירושלם · הד בתורה חד בנביאים חד בכתובים :

אבן עזרא

ומשמרת הטהרה · הוא מגזרת חכמה ומשקלה רק בעבור אות הגרון והיא הה״א האמצעית נהפכו התנועות להרחיב הקריאה : כי בימי דוד ואסף מקדם · רצה לומר על מנהגם ותקונם למשוררים מקדם כן הפקידו אלה משוררים תחתם : ולפני מזה · פי׳ וקודם זה ההבדל : ויעש לו לשכה גדולה · אלישיב העושה לטוביה ובלשכתו של טוביה היו שמים העניינים הנזכרים : מניות הלוים · שצוה השם לתת להם : לא נתנה · על אחת ידבר כי המלה מיוחדת מן הרבות והם מנויות : ואוצרה · פועל נגזר מן אוצרות והטעם הפקדתי גזבר עליהם : ואעיד ביום מכרם ציד · הראוי ואעיד בם : מביאים דאג · הא״לף ע״ין הפועל וכן וקאם שאון : ויהי כאשר צללו שערי ירושלם · מענין צל והטעם הגעת הצל אל השערים : לא יבא משא · פי׳ שלא יבאו הרוכלים הם הסוחרים מערבים עניינים רבים על כן מערב הדברים נקרא רכיל : אם תשנו · אם תלינו שם פעם שנית : יד אשלח בכם · להכות או להרוג אתכם : מטהרים

רשי

מניות · כמו מנות : ומקדישים ללוים · והיו נותנים המעשר ללוים והם היו נוטלים מעשר מן המעשר ונותנים לכהנים : כל ערב · כל תערובת האומו׳ כמו וגם ערב רב עלה אתם : ולפני מזה · ומקודם לכן : קרוב לטוביה · אותו אלישיב הכהן היה קרוב לטוביה חברו של סנבלט ונתן שם הכהן כליו של טוביה : ויעש אלישיב : לפנים · שם היו נותנים קודם שבאתי לירושלם : מנות הלוים · מתנות הראויות ללוים : ובכל זה · ובכל המעשה הזה באתי אל המלך וחזרתי לבבל : נשאלתי · שנתן לי רשות לעלות לירושלם ולחזור : ואומרה · צויתי לטהר ויטהרו הלשכות וגו׳ · מניות · מנות : לא נתנה · שלא נתנו ישראל שם המתנות ועל כן ברחו והלכו להם אנה ואנה לשאול מתנותם ולא היו עוסקי׳ כל כך בעבודת : ואקבצם · קבלתי את הכהני׳ והלוים להעמידם על משמרותם בעבודתם וכל ישראל היו מביאים להם שם מתנותם כי גאמנים היו לחלוק המתנות ביניהם : הערמות · אלומות של תבואה : ואעיד · העידותי בהם שלא לעשות : ביום מכרם ציד · ביום שהיו מוכרים מזון וציד ציד כמו ויתן להם צדה לדרך : והצורים · סוחרים של צור מביאים דגים למכור : ויהי כאשר צללו · כאשר נטו הצללים של ערב שבת בשערים צויתי לסגור דלתות העיר שלא יפתחו עד לאחר השבת שלא יבואו הרוכלים בעיר למכור סחורתן כדי שלא יחללו ישראל את השבת על ידיהם : וילינו · והיו לנים הרוכלים והסוחרים ביום השבת מחוץ לירושלם פעם אחת ושתי פעמים כדי שיבאו בני ישראל לפתוח השערים ולקנות מהם בשבת : ואמרה אליהם · התרתי באותם הרוכלים : אם תשנו · אם תוסיפו לעשות פעם שנייה : מן העת · מן אותו יום והלאה לא באו ביום השבת : הושיבו

אבן יחייא

ויהי כאשר צללו וגומר כאשר ראיתי שנעדרה השבת נטו צללי ערב צויתי לסגור הדלתות · זכרה להם אלהי ללוים המטהרים על גאלי הכהונה אשר עזרוני לפסול הכהנים שנטמעו בנשים נכריות · ואשר כרתו ברית עם הכהנים והלויים הכשרים לעבוד את ה׳ · אחרי אשר טהרתים מכל בן נכר · ואעמידה המשמרות · והכינותי להביא קרבן העצים בעת׳ מזומנות וכן הבכורים מכל ישראל שניטל הפרדסאו׳ שהעמידו האויבים על הדרכים שלא לעלות עצים למערכה · והבכורים · זכרה לי אלהי לטובה : תם ונשלם התהלה לנעלם :

פי׳ שמעוני

ועלה ואקבצם אל הנהר הבא אל אהוא ונחנה שם · איתמר מפני מה קנסו לוים במעשר מפני שלא עלו בימי עזרא שנ׳ ואקבצם אל הנהר וגומר ומבני לוי לא מצאתי שם · ואקבצם אל הנהר הבא אל אהוא ונחנה שם שלשה ימים · א״ר אלעזר הבא מן הדרך אל יתפלל עד שלשה ימים שנאמר ואבא אל הנהר ונחנה׳ שם שלשה ימים : הבאים מהשבי בני הגולה הקריבו עולות לאלהי ישראל פרי׳ שני עשר על כל ישראל א״ר יוסי הכל עולת ס״ד אלא אימא הכל כעולה מה עולה אינה נאכלת אף חטאת דהקריבו לא נאכלת · וכן היה רבי יהודה אומר על ע״ז הביאום ואמר רב יהודה אמר שמואל על ע״ז שעשו בימי צדקיהו בשלמא לרבי יהודה להכי משכחת לה י״ב חטאות כבון דחטאו י״ב שבטים וכו׳ · אלא הוראת שעה היתה · דאי לא תימא הכי אלים תשעים וששה כבשים שבעי׳ ושבעה ככנגד מי אלא הוראת שעה היתה · וקא מזדין הוו אלא הוראת שעה היתה : ואלי יאספו כל חרד בדברי אלהי ישראל על מעל הגולה ואני יושב משתומם עד מנחת הערב ובמנחת הערב קמתי מתעניתי אמר אביי בתעניתא מצפרא עד פלגא דיומא מעיינו במילי דמתא · ומפלגא דיומא ואילך ריבעא דיומא קא מיפטרי · וריבעא דיומא בעו רחמי שנ׳ ויקראו בספר תורת אלהים רביעית היום מתודים ומשתחוי׳ לה׳ · ואיפוך אנא לא ס״ד דכתיב ואלי יאספו כל חרד וגומר : לרומם בית אלהינו אמר רבא בר מחסיא אמר רב חמא בר גוריא אמר רב כל עיר שגגותיה גבוהות מבית הכנסת סופה חריבה שנאמר לרומם בית אלהינו ולהעמיד חרבותינו · והני מילי בבתי אבל בקושקי ואבורי לית לן בה :

ויען שכניה בן יחיאל מבני עילם אנחנו מעלנו שנו רבותינו אין מעברין את השנה אלא במזומני׳ לה מעשה ברשב״ג שאמר השכימו לי שבעה בעלייה השכי׳ ומצא שמנה · אמר מי הוא זה שעלה שלא ברשות · מיד עמד שמואל הקטן ואמר אני הוא שעליתי שלא ברשות ולא לעבר שנה עליתי אלא ללמוד הלכה למעשה הוצרכתי א״ל שב בני שב ראויות כל השני׳ הללו כולן לעבר עליך אלא אמרו חכמים אין מעברין את השנה אלא במזומנים לה · ולאו שמואל הקטן היה אלא איניש אחריני הוה ומחמת כיסופא הוא דעבד כי הא דיתיב רבי וקדריס והריח ריח שום אמר מי שאכל שום יצא · עמד רבי חייא ויצא עמדו כולן ויצאו למחר מצאו ר׳ שמעון בר רבי לרבי חייא א״ל אתה הוא שציערת את אבא · א״ל חס ושלו׳ לא תהא כזאת בישראל ור׳ חייא מהיכא גמר לה ממעשה דר׳ מאיר דתניא מעשה באשה אחת שבאת לפני בית מדרשו של ר׳ מאיר א״לר׳ אחד מכם קדשני בביאה · עמד ר׳ מאיר וכתב לה גט · עמדו כולם וכתבו לה גט · ורבי מאיר מהיכא קגמיר לה משמואל הקטן · ושמואל הקטן מהיכא גמיר לה משכניה בן יחיאל · ושכניה מהיכא קגמר לה מיהושע דכתיב ויאמר ה׳ אל יהושע קום לך למה זה אתה נופל על פניך חטא ישראל · אמר לפניו רבונו של עולם ומי חטא · א״ל וכי דילטור אנא לך והטל גורלות ואיבעית אימא ממשה דכתיב עד אנה מאנתם : ועתה נכרות ברית לאלהינו להוציא כל נשים והנולד מהם : יעקב איש כפר נבוריא הורה בצור מותר למול בנה של נכרית בשבת · שמע רבי חגי ואיקפיד · א״ל אייתי ולקי א״ל בר נש דאמר מילי דאורייתא לקי א״ל ומן הן הויתא ידע א״ל דכתיב

ואמרה ללוים אשר יהיו מטהרים ובאים שמרים השערים
ל לקדש את־יום השבת גם־זאת זכרה־לי אלהי וחוסה עלי
ז׳ כרב חסדך׃ גם בימים ההם ראיתי את־היהודים
יתיר וי״ו השיבו נשים אשדודיות עמוניות מואביות׃ ובניהם חצי
יתיר וי״ו · ל · ו׳ · ז׳ · ל ומל׳ מדבר אשדודית ואינם מכירים לדבר יהודית וכלשון עם
ועם׃
ל וא׳ וא׳ כה׳ ל ד׳ בלים׳ ואריב עמם ואקללם ואכה מהם אנשים ואמרטם ואשביעם
באלהים אם־תתנו בנתיכם לבניהם ואם־תשאו מבנתיהם
ט׳ מל׳ בכתוב לבניכם ולכם׃ הלוא על־אלה חטא־שלמה מלך־ישראל
ד׳ · ל ובגוים הרבים לא־היה מלך כמהו ואהוב לאלהיו היה
ב׳ · ה׳ מל׳ בכתוב ויתנהו אלהים מלך על־כל־ישראל גם־אותו החטיאו הנשים
ב׳ רפי׳ · י״ג חס׳ הנכריות׃ ולכם הנשמע לעשת את כל־הרעה הגדולה
ב׳ ח׳ מל׳ הזאת למעל באלהינו להשיב נשים נכריות׃ ומבני יוידע
ל בן־אלישיב הכהן הגדול חתן לסנבלט החרני ואבריחהו
ל מעלי׃ זכרה להם אלהי על גאלי הכהנה וברית הכהנה והלוים׃
ב׳ מכל עונם ב׳ וטהרתים מכל־נכר ואעמידה משמרות לכהנים וללוים
ל · ל איש במלאכתו׃ ולקרבן העצים בעתים מזמנות
ל ומל׳ · ב׳ ח׳ ר״פ ולבכורים זכרה־לי אלהי לטובה׃

ברוב ז׳ וחסר וסימ׳ גפן בוקק ישראל · הנני אלהים כחסדך · ענני יי׳ כי טוב חסדך · ויזכר להם בריתו וינחם · הללוהו כרב גדלו · כי אם הוגה ורחם · וחוסה עלי כרב חסדך · וחד׳ וברב וחסר אשר גמלם כרחמיו וכרב חסדיו׃ הלוא ט׳ מלאים בכתוב וסימ׳ הלוא משנאיך יי׳ אשנא · הלוא יתעו חרשי רע · הלוא שמעת בתי · הלוא צויתי את הנערים · הלוא הם כתובים דמגלת אסתר · הלוא ביראת אלהינו תלכו · הלא כה עשו אבותיכם דסוף סיפרא · הלוא על אלה חטא שלמה דסוף סיפרא · הלוא תאנף בנו עד כלה׃ זלא״ל

סכום פסוקי דעזרא שש מאות ושמונים ושמונה וסימן תרפ״ח
וחציו ובין עלית הפנה׃

רשי

השיבו נשים · אשר נשאו להם נשים נכריות׃ חצי מדבר · הרבה מבניהם היו מדברים לשון אשדודי כאמותם׃ ואכה · נתתי להם מלקיות להלקותם כדי להוכיחם ולהזכירם׃ גם אותו החטיאו · כל שכן שתהיו חוטאים על ידי נשיכם נכריות וזהו שנא׳ בסמוך ולכם הנשמע וגומר בתמיה לומר שלמה מלך ישראל נמצא חוטא ע״י נשיו נכריות ואתם נשאתם נשים נכריות להיות חוטאין׃ ומבני יוידע · אחד מבני יוידע חתן לסנבלט צורר היהודי׳ והברחתיהו מעלי למען לא יהיה רגיל בירושלם בשביל חתנו לראות את העיר ואת מוצאיה ואת מובאיה׃ זכרה להם · הטובה אשר עשו׃ בעתים · לעתים היו כורתים עצים למערכה׃ ולבכורים · שהיו מביאים בכורים בפרק אחד לכל דבר ודבר קבעתי זמנו׃

נשלם פירוש ספר עזרא

אבן עזרא

מטהרים · הראוי מתטהרים׃ ואקללם · הוא החרם והנדוי והטעם החרמתים נדיתים׃ ואשביעם · לעם ירושלם לבלתי התחתן בהם׃ ולכם הנשמע · יתכן שהוא נפעל מן העתיד סימן המדברים בעד עצמם והוא הקרוב׃ זכרה להם · לתת להם שכרם על הנגאלים מן הכהונה ונגאלים מברית הכהונה והלוים בקחתם נשים נכריות׃ גאלי הכהונה · שם התואר על משקל תאמי צביה והם כדמות פעולים בענין רק בגלל הא״לף שהוא אות הגרון נקדוהו כן להרחיב מקראו וטעם גאלי כטעם מותרין׃ ולקרבן · בעבור קרבן העצים שסדרתי להביא הכהנים והלוים והעם לעתים מזומנים ובעבור הבכורים שצויתיו להביא לבית יי׳ זכרה לי אלהי לטובה׃

נשלם פירוש ספר עזרא

פי׳ שמעוני

דכתיב ויתיילדו על משפחות׳ לבית אבותם · א״ל לא הורית טבות א״ל ומן הן את מודע לי · א״ל דכתיב לך ואנא מודע לך · א״ל דכתיב ועתה נכרות ברית · א״ל מן הן בלה אתה מלקני א״ל וכתורה יעשה א״ל רגוף רגפך דהיא שבא לאולפנא דברי׃

נחמיה

ויהי בחדש כסליו שנת עשרים · שנו רבותי׳ באחד בניסן ראש השנה למלכים ואמר רב חסד׳ לא שנו אלא למלכי ישראל אבל למלכי אומות העולם מתשרי מנינן דכתיב דברי נחמיה בן חכליה ויהי בחדש כסליו שנת עשרי׳ ואני הייתי בשושן הבירה וכתיב ויהי בחדש ניסן שנת עשרי׳ לארתחשסתא המלך מדקאי בכסליו וקרי ליה שנת עשרים · וקאי בניסן וקרי ליה שנת עשרים · מכלל דר״ה לאו ניסן הוא · בשלמא האיך בתרא מפרש לארתחשסתא · אלא האי ממאי דלארתחשסת׳ דילמא למנינא אחרינא אמר רב פפא שנת עשרים שנת עשרים לגזירה שו׳ מה התם לארתחשסת׳ אף הכי נמי לארתחשסת׳ וממאי דמעשה דכסליו קדים דלמא מעשה דניסן קדים לא ס״ד דתניא דברים שאמר חנני לנחמיה בכסליו אמרן נחמיה למלך בניסן · תניא רב יוסף ביום עשרים וארבע לחדש הששי בשנת שתים לדריוש · וכתיב בשביעי בעשרים ואחד לחדש היה דבר ה׳ אל חגי הנביא׃ ואם איתא בשביעי בשנת שלש מיבעי ליה א״ר אבהו כורש מלך כשר היה לפיכך מנו לו כמלכי ישראל׃ מתקיף לה רב יוסף חדא דאם כן קשו קראי אהדדי דכתיב ושיצי ביתא דנא עד יום תלתא לירח אדר היא שנת שש לדריוש מלכא והניא באותו הזמן ושנה הבאה עלה עזרא מבבל וגלותו עמו שנאמר ויבא ירושלם בחדש החמישי וגומ׳ ועוד מי דמי התם דריוש הכא כורש׃ ותניא כורש דריוש הוא ארתחשסתא׃ על שם מלכותו ומה שמו דריוש שמו מכל מקום קשו קראי אהדדי א״ר יצחק לא קשיא כאן קודם שהחמיץ כאן לאחר שהחמיץ מתקיף לה רב כהנא ומי החמיץ והכתי׳ בני תורין ודכרין ואימרין ועלון לעלא שמיא חינטין מלח חמר משח כמימר כהניא דבירושל׳ להוי מתייהיב להון יום ביום א״ל מטונך דלהון מקרבין נחוחין לאלהא שמייא ומצליין לחיי מלכא ובנוהי ואיבעי׳ אימא מנלן דהחמיץ הכא נדבכין די אבן גלל תלתא וכדבך די אע חדא למה לי דעבד הכי סבר אי מרדו בי יהודאי איקליה בנורא אטו שלמה לא עבד הכי והכתי׳ ויעש שלמה טורי גזית וטור כריתות ארזים שלמ׳ דעבד מלמעלה איהו עבד מלמטה שלמה שקעיה בבניינ׳ איהו לא שקעיה בבנייני׳ שלמה סדייה בסידא איהו לא סדייה בסידא אמר רב יוסף ואיתימ׳ רבי יצחק מנלן דהחמיץ מהכא ויאמר לו המלך והשגל יושבת אצלו מאי שגל אמר רבה בר לואי כלבתא שא מעתה דכתיב ועל מרי שמיי׳ התרוממת ולמאני׳ דביתיה אייתיאו קדמך ואנת ורברבנ׳ שגלתך ולחינתך חמרא שתין בהון · והי שגל כלבתא מי שתייא חמרא לא קשיא דמלפו ליה ושתיא · אלא מעתה נצבה שגל לימינך · והי שגל כלבתא הוא מאי קא מבשר להו לישראל הכי קאמר בשכר שחביבה תורה לישראל כשגל הזו לאומות העולם זכו לכתם אופיר ואיבעית אימא לעולם שגל מלכתא היא ורבה בר לואי גמרא גמיר לה ומאי קרי לה שגל שהיתה חביבה עליו כשגל׃

אנחנו עושים במלאכה מעלות השחר עד צאת הכוכבים · שנו רבותינו מאימתי קורין את שמע בערבי׳ משעה שהכהנים נכנסין לאכול בתרומתן עד צאת הכוכבים אע״פ שאין ראיה לדבר זכר לדבר אנחנו עושים במלאכה מעלות וגומר · וכי תימ׳ איהו מקדמי ומחשכי ת״ל והיה לנו הלילה למשמר והיום למלאכה׃

זכרה לי אלהים לטובה · מכדי כל מ׳לי דעזרא נחמיה אמרינהו מ״ט לא איקרי ספרא על שמיה א״ר ירמיה בר אבא שהחזיק טובה לעצמו שנ׳ זכר׳ לי אלהי לטובה · דוד נמי מימר אמר זכרני׳ ברצון עמך הוא לא אמר הכי · רב יוסף אומר מפני שספר בגנותן של ראשוני׳ שנ׳ והפחות הראשונים אשר הכבידו על העם ואף על דניאל שגדול ממנו ספר מנלן שגדול ממנו הוא דכתי׳ וראיתי אני דניאל וגומר׃

מרדכי בלשן שנו רבותינו מרדכי זה פתחיה למה נקרא שמו פתחיה שפותח דברים ודורשן דהנהו תלת נשים דאייתיאו שלש קינין חדא אמרה לזובתי · וחדא אמרה ליומתי וחדא אמרה לעונתי׃ סבור מינה לזובתי ממש · ליומתי ליומתה לעונתי לעונתה דכולהו חדא חטאת וחדא עולה אמר להם מרדכי שמא בזוב סיכנה · שמא בים סיכנה · שמא בעונ׳ סיכנה דכולהו עולות ניניהו · בדקו ואשכחו הכי׃ מרדכי בלשן שהיה יודע שבעים לשונ׳ גולהו סנהדרי נמי הוידעי ע׳ לשונות דא״ר יוחנן אין מושיבין בסנהדרין אלא בעלי חכמה בעלי מראה בעלי קומה בעלי זקנה בעלי כשפים ויודעים ע׳ לשון שלא תהא סנהדרין שומעת מפי המתורגמן׃ אלא דהוה בייל ליסני והריש כי הא דלא הוי ידעי מהיכא לאתויי עומר · אכרזין אתא ההוא חרשא הותיב חד ידא אאיגרא וחד ידא אצריפא · אמר להו מרדכי אי איכא דוכתא דשמיה גריפין גגות או צריפין בדיק ואשכח׃ כי בעי לאתויי שתי הלחם לא הוו ידעי מהיכא אתא ההוא חרשא ואותיב חד ידא אעיניה · וחד ידא אסוכרא אמר להו מרדכי אי איכא דוכתא דשמיה עין סוכר או סוכר עין · בדיק ואשכח והיינו דכתי׳ מרדכי בלשן׃ אנשי ענתות מאה ועשרים ושמנה · אע״פ שנגזרה עליה׳ גזירה קשה דכתיב כה אמר ה׳ על אנשי ענתו׳ הנני פוקד עליהם רעה ושארית לא תהיה להם · כיון שעשו תשובה זכו להתייחס אנשי ענתות בני בקבוק בני הקופא בני חרחור · א״ר יוסי בר חנינא ארבע מידות נאמרו בשמות יש ששמותיהן נאים ומעשיהן כעורים · שמותיהן נאים ומעשיהן נאים שמותיהן כעורים ומעשיהן נאים שמותיהן כעורים ומעשיהן כעורים · שמותן נאים ומעשיה׳ כעורים זה עשו עושה ואינו עושה ישמעאל שומע ואינו עושה שמותן כעורים ומעשיה׳ כעורים · אילו המרגלים סתור בר סתורין · גדי בר גדי · שמותן כעורי׳ ומעשיהן נאים בני בקבוק בני הקופא בני חרחור ועלו ובנו בית המקדש · שמותיהן נאים ומעשיהן נאים אילו השבטים ראו בן ראובן בין הבנים שמעון שומע קול אביו שבשמים · ואלה העולים מתל מלח תל חרשא אמר רבה בר רב הונא כל הנושא אשה שאינה הוגנת לו מעלה עליו הכתוב כאילו חורשו לכל העולם וזרעו מלח שנאמר ואלה העולי׳ מתל מלח · כל הקהל כאחד ארבע ריבוא · עשרה פעמים נמנו ישראל אחד בירידתן למצרים בשבעי׳ נפש ואחד בעלייתן שנאמ׳ ויסעו בני ישראל מרעמסס וגומר · ואחד בפרשתן שנאמר כי תשא את ראש בני ישראל ושנים בספר וידבר אחד במרגלים ואחד בחילוק הארץ · ושנים בימי שאול ויפקדם בבזק ויפקדם בטלאים ואחד בימי דוד ויתן את מספר העם · ואחד בעלייתן מן הגולה שנאמר כל הקהל כאחד ארבע ריבוא אלפים שלש מאות וששים ואח׳ לעתיד לבא שנאמר עוד תעבורנה הצאן על ידי מונה׃ אמר הקב״ה בעולם הזה בני אדם סופרי׳ אתכ׳ אבל לעולם הבא אני הספור אתכם׃

ויקרא לפני הרחוב היכן קורין בו בעזרה׃ רבי אבי׳ אומר בהר הבית שנאמר ויקרא בו לפני הרחוב אשר לפני הבית׃ רב חסדא אומר בעזרת נשים אמר רבה בר בר חנה כיון שנפתח ס״ת אסור לספר שנאמר ובפתחו עמדו ואין עמידה אלא שתיקה׃ שנאמר כי לא ידברו עמדו ולא ענו עוד ר׳ זירא אמר רב חסדא מהכא ואזני כל העם אל ספר התורה ויעמוד עזרא הסופר על מגדל העץ א״ל רב יעקב לרב יהודה הני משה דיום הכיפורים כנגד מי · א״ל כנגד ששה שעמדו על ימינו של עזרא וששה משמאלו שבעה הוי היינו זכריה היינו משלם ואמאי קרי ליה משלם דמשלם בעובדיה · ויברך עזר׳ את ה׳ האלהים הגדול · מאי אמור רב יוסף אמר רב שגדלו בשם המפורש רב גידל אומר ברוך ה׳ אלהי ישראל מן העולם ועד העולם א״ל אביי ודילמא שגדלו בשם המפורש א״ל אין אומרים שם המפורש בגבולין ולא והכתיב ויזעקו בקול גדול ואמר רב גידל שגדלו בשם המפורש הוראת שעה היתה ויזעקו אל ה׳ בקול גדול מאי אמור אמר רב יודא ואיתימ׳ רבי נתן בייא בייא היינו דאחריביה לבי׳ מקדשא וקלייה להיכלא וקטליה לצדיקים ועדיין מקרקר ביננא כלום יהבתה ניהלן אלא לקבולי אגרא לא איהו בעינן ולא אגרא בעינן נפל להו פיתקא מרקיעא אמת ס״מ חותמו של הקב״ה אמת · יתבו בתעניתא תלתא יומי ותלתא לילות מסרוה ניהליהו · נפק ואתא כי גורא דנורא מבית קדש הקדשים א״ל נביא היינו הא דכתיב ויאמר זאת הרשעה · כיון דתפשי לה איבתמיט ביניתא ממזייה ורמא קלא ואזיל קלא ארבע מאה פרסי · אמר היכי נעביד דילמא חס ושלו׳ מרחמין משמיא עליה א״ל נביא שדיוה בדורא דאברא ומפיוה לפומיה באברא דאברא שייב קלא שנאמר ויאמר זאת הרשעה וישלך העופרת אל פיה · אמרי הואיל ועת רצון הוא לבעי רחמיה על יצרא דעבירה בעו רחמי ואתמסור בידייהו · א״ל נביא חזי אי קטלתו ליה קטילהו לכולי עלמא חבשוה תלתא יומא בעו ביעתא בת יומא בארעא דישראל ולא אשתכח · כחלינהו לעיניה ושבקוה אהני כי היכי דלא ליגרי איניש בקרובתיה אמר רבי יהושע בן לוי למה נקרא שמם אנשי כנסת הגדולה שהחזירו עטרה ליושנה · משה אמר האל הגדול הגבור והנורא אתא ירמיה ואמר גוים מקרקרין בהיכלו איה נוראותיו ולא אמר נורא אתא דניאל ואמר גוים משעבדין בבניו איה גבורתיו ולא אמר גבור אתו איכהו ואמרו אדרבה הן הן נוראותיו הן הן גבורותיו שכובש את יצרו ונותן ארך לרשעי׳ נוראותיו שאילמלא הוא נורא היאך אומה אח׳ יכול להתקיים בין כל האומות ויקראו בספר תורת אלהים אמר רב אדא בר אהבה אמר רב חננאל ויקראו זו מקרא מפורש זה תרגום ושום שכל אילו הפסוקים ויבינו במקרא אילו פסקי טעמים ואמרי לה אילו המסורת · אכלו משמנים ושתו ממתקים ושלחו מנות לאין נכון לו · אמר רב חסדא למי שלא הניח עירובי תבשילין איכא דאמרי אמר רב חסדא למי שלא היה לו להניח עירובי תבשילין אבל היה לו להניח ולא הניח פושע הוא מאי כי חדות ה׳ היא מעוזכם א״ר יוחנן משם רבי אלעזר ברבי שמעון א״ל הקב״ה לישראל בני לוו עלי וקדשו היום והאמינו בי ואני פורע דתני רב תחליפא אחוה דרבנאי חוזאה כל מזונותיו של אדם קצובין לו מראש השנה ועד סוף השנה חוץ מהוצאת שבתות וי״ט והוצאת בניו לתלמוד תורה שאם פיחת פוחתין לו ואם הוסיף מוסיפי׳ לו׃ כאן הרה והבילו
עלה

אלה זית ועלה עץ שמן ועלה הדס ועלה תמר ועלה עץ עבות לעשות סוכה ככתוב. שאו רבותי' כל דבר שאינו מקבל טומאה וגידולו מן הארץ מסככין בו. מנא הני מילי אמר רב חסדא מהכא צאו ההרה והביאו וגומר. היינו הדס היינו עץ עבות אמר רב חסדא הדס שוטה לסוכה. עץ עבות ללולב. ויעשו כל הקהל הבאי' מהשבי סוכות וישבו בסוכות אפשר בא שלמה ולא עשה סוכות בא דוד ולא עשה סוכות עד שבא עזרא ועשה אלא מקיש ביאתן בימי עזר' לביאתן בימי יהושע מה ביאתן בימי יהושע מנו שמיטין ויובלות וקדשו ערי חומה ונתחייבו במעשר אף ביאתן בימי עזרא מנו שמיטין ויובלות וקדשו ערי חומה ונתחייבו במעשר. ואו' והביאך ה' אלהיך אל הארץ אשר ירשו אבותיך וירשתה מקיש ירושתך לירושת אבותיך מה ירושת אבותיך בחדוש כל הדברים האילו אף ירושתך בחידוש כל הדברים האילו ואידך ההוא דבעו רחמי על יצרא דע"ז ובטלוהו ואגין זכות' עלייהו דסוכה והיינו דקא קפיד קרא עלויה דיהושע דבכל דוכתא כתב יהושע והכא כתב ישוע: קומו וברכו את יי' ת"ר מניין שאין עונין אמן בבית המקדש שנאמר קומו וברכו את ה' אלהיכם מן העולם ועד העולם יכול על כל הברכות כולן תהא תהילה אחת ת"ל ומרומם על כל ברכה ותהילה על כל ברכה וברכה תן לו תהילה. אתה הוא ה' לבדך. א"ר הושעי' מניין שהשכינה בכל מקום שנאמר אתה הוא ה' לבדך אתה עשית את השמים ושמי שמים וכל צבאם שלוחיך לא כשלוחי בשר ודם. שלוחי בשר ודם ממקום שמשתלחין לשם מחזירין שליחותן שלוחיך למקום שמשתלחין שם מחזירין שליחתן שנאמר התשלח ברקים וילכו ויאמרו לך הננו יבאו ויאמרו לא נאמר אלא ויאמרו מלמד שהשכינה בכל מקום. ואתה מחיה את כלם. ר' אבי בשם ר' יצחק או' משרתיו אש לוהט מהיכן נזונין מזיו שכינה דכתיב באור פני מלך חיים למוד ממשה שלא אכל ולא שתה מ' יום ומ' ליל' והלא דברי' ק"ו ומה משה שהלך בשליחותי לא אכל ולא שתה ולפניים אכילה ושתייה הוי אומר אם ארעב לא אומר לך. א"ר חייא בריותי אינן צריכין לבריותי ואני צריך לבריותי שמעת מימיך א"מ' השקו את הגפן הזו יין שהוא עושה יין הרבה השקו את הזית הזו שמן שהוא עושה שמן הרבה בריותי אינן צריכי' לבריותי ואני צריך לבריותי וצבא השמים לך משתחוי' אריב"ל באו ונחזיק טובה לאבותינו שהודיעונו מקום תפילה שנאמר וצבא השמי' לך משתחוים. א"ל אנטונינוס לר' מפני מה חמה עולה במזרח ושוקע' במערב א"ל כדי ליתן שלו' לקונה שנאמר וצבא השמים לך משתחוים ואיתי' עד פלגא דרקיע ותתן שלום ותיעול משום פועלים ומשום עוברי דרכים תני בר קפרא כל הקורא לאברהם אברם עובר בעשה שנאמר והיה שמך אברהם רבי אלעזר אומר בלאו שנאמר ולא יקרא עוד את שמך אברם מתיב רבי יוסי בר אבין ואיתימא רבי יוסי בר זבדא אתה הוא ה' האלהים אשר בחרת באברם: א"ל התם נביא הוא דקא מסדר שבחיה דאברם דהוא מעיקרא:

ומצאת את לבבו א"ר סימון ג' מציאות מצא הקב"ה מצאת את לבבו נאמן לפניך מצאתי דוד עבדי כענבים במדבר מצאתי אבותיכם מתיבין חבריה לר' סימון והא מצא חן א"ל הוא מצא והקב"ה לא מצא. מצא חן במדבר בזכות דור המדבר. א"ר ברכיה משל למלך שהיה עובר ממקום למקום ונפלה המרגלית מעל ראשו ועמד המלך שם והעמיד פמליא שלו שם ועש' ציבורי' והביא מכברות וכבר הראשון ולא מצא בשני ולא מצאה בשלישי ומצאה אמרו מצא המלך מרגלית שלו כך מה צורך היה לו לייחס שם ארפכשד שלח עבר פלג רעו שרוג נחור אלא בשבילך שנאמר ומצאת את לבבו נאמן לפניך. כך אמ' הק' לדוד מה צורך היה לי לייחס פרץ חצרון רם עמינדב נחשון שלמון בועז עובד ישי לא בשבילך שנאמר מצאתי דוד עבדי: וכרות עמו הברית אמר אברהם להקב"ה מי ימול אותי א"ל הק' אתה בעצמך. נטל אברהם את הסכין ואחז בערלה ורצה לחתוך והיה מתיירא לפי שהיה זקן מה עשה הק' שלח ידו ואחז עמו והיה אברהם חותך שנאמר וכרת עמו. וכרת לו אין כתיב כאן אלא עמו הברית מלמד שהיה הק' אוחז ואברהם חותך: והעמדנו עלינו מצות לתת שלישית השקל לשנה אמר רב אשי לעולם אל ימנע אדם עצמו מלתת שלישית השקל שנ' והעמדנו עלינו וגומר. ואמר רב אשי שקולה צדקה כנגד כל המצות שנאמר והעמדנו עלינו מצות. והגורלות הפלנו על קרבן העצים ת"ר למה הוצרכו זמן עצי הכהנים והעם להמנות. שכשעלו בני הגולה ולא מצאו עצי' בלשכה עמדו אילו והתנדבו משלהם וכן התנו הנביאי' שביניה' שאפילו הלשכה מלאה עצים יהיו מביאין משלהן שנאמר והגורלות הפלנו וגו': ויברכו העם לכל האנשים המתנדבים לשבת בירושלי' א"ר יוסי בר חנינא מניין שישיבת כרכי' קשה שנאמר ויברכו העם וגומר:

סוסיהם שבע מאות א"ר אבהו בא וראה כמה חיבב הק' ביאתן של ארץ ישראל. להלן וילך איש מבית לחם יהודה. ברם הכא סוסיהם גמליהם חמוריהם ויעמידו את הלוים מבן עשרים שנה ומעלה לנצח על מלאכת בית ה' שנו רבותינו כתמלא זקנו ראוי לעשות שליח צבור ולרד לפני התיבה ולישא את כפיו מאימתי כשר לעבודה משיביא שתי שערו' ר' אומר אומר אני עד שיהא בן עשרי' שנה אמר רב חסדא מ"ט דר' דכתיב ויעמידו את הלוים מבן עשרים שנה ואידך לנצח שאני והאי קרא בלוים הוא דכתיב כדרבי יהושע בן לוי דאמר בעשרים וארבע מקומות נקראו הכהנים לוים שנאמר והכהנים הלוים באדין בטילת עבידת בית אלהא די בירושלם וגו' כאשר שלח מלך אשור מעמי הארץ לשמרון באו לפניו ואמרו אדונינו המלך הארץ ששלחתנו עליה אינה מקבלת אותנו כי כשארצנו מעט מהרבה. כדכתיב ויהי בתחלת שבתם שם לא יראו את ה' וישלח ה' בם את האריות וגומר שלח המלך וקרא לכל זקני ישראל ואמר להם כל השנים הללו שהייתם בארצכם לא שיכלה אתכם חית השדה ועכשיו אינה מקבלת עבדי אמרו דבר של עיצה אולי יחזירם לארצם. א"ל אדונינו המלך הארץ אינה מקבלת גוי שאינו מל ושאינו קורא בתורה. א"ל תנו לי מכם שנים וילכו וימלו אותם וילמדו אותם ספר תורה ודבר המלך אין להשיב ושלחו את רבי דוסתאי בן ינאי ואת ר' שבי והיו מלמדים אותם תורה בכתב ניטריקון. והגוים האלה היו הולכים בחוקות התורה ובחוקות אלהיהם שנאמר ואת אלהיהם היו עובדין עלה עזרא וזרובבל בן שאלתיאל ובאו עליהם השומרונים קפ' אלף. וכי שומרונים היו והלא כותי' היו אלא על שם העיר נקרא שומרונים ועוד שבקשו להרוג את נחמיה במרמה שנאמר לכו ונוועדה יחדיו עד שבטלו מלאכת ה' ב' שנים שנא' והוות בטלא וגו' מה עשו עזרא וזרובבל ויהושע בן יהוצדק קבצו את כל הקהל אל היכל ה' והביאו ג' מאות כהנים וג' מאות ס"ת בידיהם והיו תוקעים והלוים משוררים ומזמרים ונידו את הכותים בסוד שם המפורש ובכתב הנכתב על הלוחות ובחרם ב"ד התחתון ובחרם ב"ד העליון שלא יאכל אדם מישראל פת כותי מכאן אמרו כל האוכל פת כותי כאילו אוכל בשר חזיר ואל יגייר אדם מישראל כותי ואין להם חלק בתחיית המתים וחלק ונחלה וזכרון בישראל ושלחו החרם לכל ישראל שבבבל והם הוסיפו עליהם חרם על חרם והמלך כורש קבע עליהם חרם על חרם שנאמר ואלהא די שכין שמיה תמן וגומר. אדין ששבצר דך אתא יהב אשיא דבית אלהא זה דניאל ועליו הכתוב אומר חזית איש מהיר במלאכתו ואקום ואעשה את מלאכת המלך. א"ל הק' שזורת במלאכתך

לשעבר היית יושב ומשמר שערי בשר ודם ודניאל בתרע מלכא יתיב בא והזקק לבית מקדשי. ולמה נקרא שמו ששבצר שבאו שם צרות בימיו. צרתו בבור וצרת חנניה וחביריו בכבשן האש ובעו דניאל וחבריה להתקטלה : וגלות יהויכין ויהויקים וצדקיה :

הוא עזרא עלה מבבל תניא אמר רבי יוסי ראוי היה עזרא שתנתן תורה על ידו אילולי שקדמו משה במשה הוא אומר ומשה עלה אל האלהים בעזרא הוא אומר הוא עזרא עלה מבבל מה עליה האמור' להלן תורה אף כאן תורה במשה הוא אומר ואותי צוה ה' בעת ההיא ללמד אתכם חוקים ומשפטים ובעזרא הוא אומר כי עזר' הכין את לבבו לדרוש את תורת ה' ולעשות וללמוד בישראל חק ומשפט ואעפ"י שלא נתנה תורה על ידו נשתנה הכתוב על ידו שנ' וכתב הנשתוון כתוב ארמית ומתורגם ארמית. ואומר לא כהלין כתבא למיקרי ופישרא להודעי' למלכא ואומר וכתב לו את משנה התורה כתב הראוי להשתנות ולמה נקרא שמו אשורית שעלה עמהם מאשור רבי אומר בכתב זה נתנה תורה כיון שחטאו נהפך להן כיון שחזרו החזירו להן שנ' שובו לבצרון אסירי התקוה גם היום מגיד משנה אשיב לך. ולמה נקרא אשורית מאושר שבכתב ורבי שמעון בן אלעזר אומר משום רבי אלעזר בן פרטא כתב זה לא נשתנה כל עיקר שנאמר ווי העמודי' מה עמודים לא נשתנו אף ווין לא נשתנו: ואו' ואל היהודים ככתבם וכלשונם מה לשונם לא נשתנו אף כתבם לא נשתנו אלא מה אני מקיים את משנה התורה לשתי תורות שכתב לו. ולמ"ד כתב לא נשתנה כל עיקר מאי לא כהלין כתבא למיקרי בגמטריא הכתוב ליה יעת חלך כוב' אמט האי פריש ליה מנא מנא תקל ופרסין. מנא אלהא שמיה מלכותא השלמה תקל תקלת במאזנייא ומשתכחת חסר פרס פריסת מלכותך ויהיבת למדי ופרס שמואל אומר ממתוס נגקפי אמלדן. רב אשי אומר נמא נמא קלה פריסין כי עזרא הכין את לבבו ויתן כיד ה' הטובה עליו א"ר שמואל בר' נחמני אם כוונת לבך בתפלתך תהא מובטח שנשמעת תפלתך שנ' כי עזרא הכין את לבבו וכן אתה מוצא בחזקיהו בכל לבבו הכין לדרוש את ה' וכתיב ויקומו הכהנים והלוים ויברכו וישמע קולם. מנדה בלו והלך לא שליט למרמא עליהם אמר רבא שרי ליה לצורבא מרבנן למימר לא יהיבנא כרגא דכתיב מנדה בלו והלך ואמר רב יהודה מנדה זו מנת המלך בלו זו כסף גלגלתא והלך זו ארנונא ואקבצם אל הנהר הבא אל אהוא ונחנה שם איתמר מפני מה קנסו לוים במעשר מפני שלא עלו בימי עזרא שנאמר ואקבצה אל הנהר וגומר ומבני לוי לא מצאתי שם. במצות דוד איש האלהים זה אחד מעשרה שנקרא איש האלהי' משה נק' איש האלהי' שנאמר וזאת הברכה אשר ברך משה איש האלהי' אלקנה נקרא איש האלהי' שנאמר ויבא איש האלהי' אל עלי: שמואל נקרא איש האלהי' שנאמר הנה נא איש האלהי' בעיר הזאת דוד נקר' איש האלהי' שנאמר במצות דוד איש האלהי' שמעי' נקרא איש האלהים שנאמר ויהי דבר ה' אל שמעי' איש האלהים. עידו נקרא איש האלהי' שנאמר והנה איש האלהי' בא מיהודה: אליהו נקרא איש האלהי' שנאמר איש אלהי' תיקר נא נפשי אלישע נקרא איש אלהי' שנאמר כי איש אלהי' קדוש הוא מיכה נקרא איש אלהי' שנאמר ויבא איש אלהי' אל מלך ישראל אמוץ נקרא איש אלהי' שנאמר ואיש האלהי' בא אליו לאמר המלך יבא עמך. ואעמידה שתי תודות גדולות ותהלוכות לימין מעל החומה. שנו רבותינו אין מוסיפין על העיר ועל העזרות אלא במלך ונביא ואורים ותומים וסנהדרין של שבעים ואח' ובשתי תודות ובשיר וב"ד מהלכין ושתי תודות אחריהן וכל ישר' אחריהן הפנימית נאכלת והחיצונה נשרפת וכל שלא נעשה בכל אילו הנכנס לשם בטומאה אין חייב עליה. תנא שתי תודות שאמרו בלחמן ולא בבשרן. מנא הני מילי אמר רב חסדא דאמר קרא ואעמידה שתי תודות גדולות מאי גדולות אילימא מין גדול ממש כגון פרים. אלא גדולות במינן מי איכא חשיבותא קמי שמיה והתניא נאמר בעולת בהמה אשה ריח ניחוח ונאמר בעול' עוף אשה ריח ניחוח. במנחה אשה ריח ניחוח מלמד שאחד המרבה ואחד הממעיט ובלבד שיכוין לבו לשמים אלא גדולה שבתודה ומאי ניהו חמץ דתנן התודה היתה באה ה' סאין ירושלמית שהן שש מדבריות. שהן ב' איפות והאיפה ג' סאין עשרים עשרון עשרה לחמץ ועשרה למצה. ובמצה ג' חלות ורקיקין ורבוכה. א"ר שיר של תודה בכינורו' ובנבלים ובמצלתים על כל פינה ופינה ועל כל אבן גדולה שבירושלם אומרים ארוממך ה' כי דליתני ולא שמחת אויבי לי ושיר של פגעים. ויש אומרים שיר של נגעי'. מאן דאמר של נגעי' דכתיב ונגע לא יקרב באהליך. ומאן דאמר של פגעי' דכתיב יפול מצדך אלף בכינורות ובנבלים ובתופים אומרי' יושב בסתר עליון. עד כי אתה ה' מחסי עליון שמת מעונך. ואחר ואומר מזמור לדוד בברחו מפני אבשלם בנו. רבי יהושע בן לוי אמר להני קראי וגני. היכי עביד הכי והאמר רבי יהושע בן לוי אסור להתרפאות בדברי תורה להגן שאני וכי אמור דאסור היכא דאיכא מכה. אי דאיכא מכה אסור ותו לא. והתנן הלוחש על המכה אין לו חלק לעולם הבא. א"ר יוחנן ברוקק שנו לפי שאין מזכירין שם שמים על הרקיקה. ד"א ואעמידה שתי תודות. הודאת התפילה ותודת הקרבן א"ר פנחס בשם רבי לוי ואמר רבי יוחנן ואמרי לה בשם רבי מנחם גלילאה. ואמרי לה בשם רבי זעירא כל התפילות בטלות לעת"ל והודאה אינ' בטלה לעולם שנ' אשלם תודות לך אמר ריב"ל כל הזובח את יצ"ו ומתודה מעל' עליו הכתוב כאילו כבדו להק' בשני עולמות שנאמר זובח תודה יכבדנני יכבדני לא נאמר אלא יכבדנני. זובח חטאת זובח עולה או אשם לא נאמר אלא זובח תודה שהיתה באה אתם אמר הק' וחביב' עלי מכל הקרבנות שנאמר זובח תודה יכבדנני :

אשר לא יבא עמוני ומואבי בקהל האלהי' עד העולם כי לא קדמו את בני ישראל בלחם ובמים. ד' דברים היו לו ללוט לחשב לאברהם. וילך אברהם כאשר דבר אליו ה' וילך אתו לוט. וגם ללוט ההולך את אברם. וישב את כל הרכוש ויהי בשחת אלהים את ערי הככר. וכנגדן היו בני לוט צריכי' לפרוע לנו טובות. ולא דיין שלא פרעו טובות אלא פרעו רעות. ונכתב חטא שלהן בארבע מקומות לא יבא עמוני ומואבי על דבר אשר לא קדמו אתכם. כי לא קדמו את בני ישראל בלחם ובמים. עמי זכור נא מה יעץ בלק עמדו ד' נביאי' וחתמו גזר דינם ואילו הן ישעיה ירמיה יחזקאל צפניה. ישעי' אמר משא מואב כי בליל שודד. ירמי' אמר לכן הנה ימים באים והשמעתי אל רבת בני עמון תרועת מלחמה. יחזקאל אמר למען לא יזכר בני עמון בגוים ובמואב אעשה שפטים. צפני' אמר לכן חי אני נאם ה' כי מואב כסדום תהיה ובני עמון כעמורה. ואמרה עליהם אתם קדש לה' אבא ורב הונא הוו יתבין ואכלין והוה רב זעירא משמש קדמיהון ועל וטעין מטמא ואמרה תרווייהון בחד ידא. א"ל רב הונא ומה ידך אחוריתא קטיעא וכעס עליו אבא. א"ל לא מיסתייך דאת רביע והוא קרים משמש. ועוד דהוא כהן ואמר שמואל המשתמש בכהונה מעל. שנאמר ואמרה אליהם אתם קדש לה' מה כלים המשתמש בהן מעל אף אתם המשתמש בכם מעל. אודה ה' אשר במאמרו כל ברא : אשר זיכני להשלים ספר עזרא :

תושלב"ע

אדם

שֵׁת אֱנוֹשׁ: קֵינָן מַהֲלַלְאֵל יָרֶד: חֲנוֹךְ מְתוּשֶׁלַח לָמֶךְ: נֹחַ שֵׁם חָם וָיָפֶת: בְּנֵי יֶפֶת גֹּמֶר וּמָגוֹג וּמָדַי וְיָוָן וְתֻבָל וּמֶשֶׁךְ וְתִירָס

עיי' נעיד זו במסר' רבתי

חר מן כ"ב אתין דכתיב יו"ד בריש תיבותא וקרי' ו' וסימנהון יבאו כי הם ומקניהם יעלו : יחנני ויאמר בעוד הילד חי : יפצחו רני שמים וגילי ארץ : יאבדו לכן כה אמר יי' דמבשלי' : ישית תנו ליי' אלהיכם כבוד : יסורי מקיה ישראל יי' : יחיה כה אמר יי' היושב בעיר : יחיה היושב בעיר הזאת : ישבי רדי מכבוד ישבי בצמא : ילבשו בבאם דכהנים ולא יצאו : יהיה וחמשה ועשרים אלף : יכשלו פרש מעלה ולהב חרב : יצהר ובני חלאה צרת יצחר : יחבה ובני שמר אחי ורוהגה : יאשר יי' שומרהו ויחייהו : יחדל הלא מעט ימי חדל : ישית ב' בפסוק : יבא צדיק הראשון בריבו : ישאל מחרף עצל לא יחרש : ידם ונשא ההמון ירם לבבו : ירמות ומבני בני משלם ומלך : יקפאון פלוגתא דרב נחמן וריה ביום ההוא : לא יהיה אור : וחלופיהון י' כתיב ו' בריש תיבות' וקרי' יו"ד וסימניהון ושאג שאגה לו כלביא : ושפטוהו ועל ריב המה יעמדו : ועשו את הכבש ואת המנחה : ורב בניו ורב המשא עליו : ירבה ישח ונפל בעצמיו : וצפן לישרים תושיה : וחכם הולך את חכמים : ושדם תומת ישרים תנחם : וקר חשך אמריו יודע דעת : ועוף התעיף ע' נ' ך בו כתיב : חד מן י"אמלין דכתיבין ב' וקרי' כ"ף וסימניהון בשמעכם והיה כמשוך בקרן היובל : בעלות הכרנים נשאי : כעלות ולא אבו האנשים לשמע לו : בהם ויאמרו למלאכים הבאים : בשמעו ותצלח רוח אלהים על שאול : בשמעך והיה כשמעך את קול דשמואל : ויבו ויבא אל מחנה ישראל : יכלו קדמו יבלו בטוב ימיהם : באמרם ויהי באמרם אליו יום ויום : מכור ומבני בגוי עותי וזכור : זבי אחריו זבי עתליה : וחלופיהון ג' כתיבן כ' וקרי' ב' וסימ' במלכן ואת העם אשר בה הוציא : ויבן את מזבח יי' : יכין העז איש רשע בפניו : אלפא ביתא רבתי בקריאה וסימ' א' אדם שת אנוש · ב בראשית ברא אלהים את השמים ואת הארץ · ג והתגלת ואת הנתק לא יגלח והסגיר הכהן · ד שמע ישראל יי' אלהינו יי' אחד · ה הליי' תגמלו זאת עם נבל ולא חכם · ו דגחון יכל הולך על ארבע · ז זכרו תורת משה עבדי · ח חור כרפס ותכלת · ט טוב שם משמן טוב ויום המות · י ועתה יגדל נא כח ארני · כ וכנה אשר נטעה ימינך · ל וישליכם אל ארץ אחרת כיום הזה · מ משלי שלמה בן דוד מלך · נ ליני הלילה והיה בבקר אם יגאלך

פירוש לדברי הימים לרבי דוד בן יוסף קמחי ז"ל

אמר דוד בן קמחי ז"ל זה הספר ספר דברי הימים מכתבי הקדש ובכללם נכתב לפי שיש בו ספור דברי הימים למלכי יהודה והתחיל לספר היחס מאדם עד נח דרך קצרה · ומנח עד אברהם ומאברהם עד דוד כי הוא העיקר לפיכך הניח לספר יחס בני ישראל כולם אל יהודה עד בואו אל דוד ואחר כן ספר מיחס שאר השבטים להודיע מספרם בימי דוד וכל מה שהזכיר בנתים מיחסי האמות לספר יחס העולם על סדר כמו שנכתב בספר בראשית ובשאר היחסים כולם הולך ומקצר וספר גם כן מלכי אדום לפי שמלכו מהם לפני מלך מלך בבני ישראל שמנה מלכים ומלכיהם אחד עשר וכל מלכיהם לא היו מלך בן מלך אלא שהיו מולכים עליהם מלכים ממקומות אחרים לפי התגברות אנשי המקומות ההם עליהם ומלכות בית דוד מלך בן מלך ובכלמה שקדמה מלכותם לא עמדה לפני מלך ישראל הראשון והוא דוד כמו שאמר ויהי אדום עבדים לדוד כי אף על פי שמלך שאול בישראל תחילה לא היה עיקר המלכות ולא מלך כי אם שנתים ואף על פי כן הוא נלחם בהם ולא יכלו לעמוד מפניו ודוד הכניעם · ומלכות בית דוד הוא העיקר בקבלה ובנבואה מיעקב אבינו וממשה רבינו עליו השלום · כי יעקב אמר לא יסור שבט מיהודה · ומשה אמר שמע ה' קול יהודה · ואמרו רז"ל כי זה הספר כתב עזרא ובאמת כי קודם עזרא נכתבו דברי הימים למלכי יהודה כמו שאמר בספר מלכים אלא שלא חבר עדין לכתבי הקדש אלא שהיה נכתב ספר לבדו בדברי הימים למלכי יהודה · וכן דברי הימים למלכי ישראל · היו נכתבין בספר אלא שאותו ספר לא חבר אל כתבי הקדש לפי שלא עמדה מלכות ישראל · ולעתיד גם כן מלכות בית דוד תקום לבדה כמו שאמר הנביא ונשיא אחד יהיה לכולם · ואמר ולא יהיו עוד לשני גוים ולא יחצו עוד לשתי ממלכו' · וכל ספר דברי הימים למלכי יהודה חבר אל כתבי הקדש כמשפט לספר בו דברי מלכי יהודה וגלותם עד עלותם מהגלות וממלכות בית דוד היה נשיא עליהם זרובבל בן שאלתיאל בן בנו של יהויכין · וכן יחס בזה הספר עזרא המלכות עד זרובבל · וחבר עזרא זה הספר בכתבי הקדש ע"י חגי זכריה ומלאכי הנביאים האחרונים וחברו עם הכתובים ולא עם הנביאים לפי שהוא ספור דברי הימים אע"פ שיש בכללם קצת נבואות אחר שעיקרו נכתב לספר דברי הימים והיחסים נכתב ונכלל עם הכתובים כמו ספר רות שנכתב לספר יחס דוד ונכתב עם הכתובים גם כן · ויש בספר הזה דברים סתומים אחד ודברים חלוקים עם דברי שמואל ומלכים · ולפי שהספר הזה הוא ספור דברי הימים לא תרגילו ללמדו ולא ראיתי לאחד מן המפרשים שהשתדלו בפירושו אלא שמצאתי הנה בנר"בונא פירושים בזה הספר לא ידעתי שמות מחבריהם וראיתי כי הולכים דרך הדרש ברוב · ושאל ממני משכיל אחד מגירונא מתלמידי א"א לפרשו וראיתי לתת את שאלתו · ולא כתבתי פסוק אחר פסוק אלא פסוקים הצריכין פי' וזה החלי בעזרת המלמד לאדם דעת :

רשי

אדם שת אנוש · עזרא כתב ספר היחס הזה על ידי חגי זכריה ומלאכי בתוך י"ח שנה שמן אותו זמן שבא לירושלם זרובבל ויהושע הכהן בימי כורש הראשון עד שבא כורש בן אסתר והכל משום יחס דוד המלך והלוים לשוערים ולשומרים ולמשוררים היאך העמידן דוד על מעמדם והכהנים למשמרותם לפיכך יחסם מאדם ועד אברהם ולפי שהוצרך ליחס את אברהם הזכיר גם שאר האומות בניו ובני בניו משום בניו צריך ליחס שאר אומות בני כנען להודיע היאך ירש אברהם את ארצם ומאחר שהוצרך להזכיר וליחס תולדות כנען הזכיר על גבם שאר אומות ומזכירן מעט מעט ומשליכם עד שהגיע לעיקר כדמפרש

מנחת ערב

אדם שת אנוש אמרו המפרשי' שעיקר ספר זה נכתב בשביל יחוס של דוד ע"כ מתחיל מאדם כידוע ששנותיו של דוד היה משנותיו של אדם כפי הוראות נוטריקון שלו אדם · אדם דוד משיח ולהורות שעיקר שנות אדם הם אלו שבעים שנה שנתן לדוד כי שנות אדם היו אספרא דמותא לא כן דוד מלך ישראל חי וקים ועיקר מלכות דוד הוא לימות המשיח כמ"ש ודוד עבדי נשיא להם לעולם : בני יפת וגומר עד פה לא אמר בני כיון שכולם נמחו במי המבול ולא נתקיימו הבני' כי אם מבני נח נתייסדו הדירות: שם ארפכשד וגומר למעלה אמר בני שם וכאן לא אמר בני ללמד שלא היה עיקר תולדות שם אלא אברהם וע"כ לא הזכיר כאן בני משום כבודו של אברהם וע"כ סמך לו אברם הוא אברהם שבשבילו נבראו כל הדורות וכל העולם כמש"זל על בהבראם הוא אותיות אברהם שבשבילו נברא העולם וז"ש אברם הוא עיקר תולדות שם כי הוא אברהם שבשבילו נברא העולם וגם הוא נעשה אב ורם לכל העולם כולו והוא אשר הרגיל שמו של הק"בה בפי כל הבריות והגם אם שהיה הגרוע שבבנ'נ

רדק

אדם שת אנוש זה הוא מספר התולדה זה אחר זה · וכן קינן מהללאל · ירד חנוך · מתושלח · למך · נח · שם · אבל שם חם ויפת · הוא כמו ראובן · שמעון · לוי · יהודה : בני יפת אבל מיפת כמו שנכתב בתורה והוא הקטן כי בכל מקום מזכירם שם וחם ויפת דומה כי כן היה תולדותם · ומה שאמר אחי יפת הגדול אינו אומר גדול בשנים אלא גדול במעלה · וכן נר' ביחסו שם אליו · והטעם שהחל להזכיר התולדות מהקטן לפי שעיקר הספור אינו אלא על אברהם שהוא מזרע שם ובו יאריך סיפור היחסי' · לפיכך זכר תולדו' שם באחרונה והקדים יפת להם כי היה גדול ונכבד ממנו ואם הוא קטן בשנים : ובני

אבן יחייא

עזרא כתב הספר הלז בעלותו לירושלם · כי בחפשו בכתובים כדי למצוא יחש העם אשר אתו · חל עליו הרוח האלהי וכתב הספר הלז אשר בו מן התועלת אם ידיעה חדשה אשר לא נכתבה בשאר ספרי הקדש ואם תוספת ביאור לאשר נכתב בהם · ודרך קצרה ספר כל תולדות אדם מתחלת הבריאה ועד שעת ההיא אשר כורש מלך פרס העיר ה' את רוחו להשיב המקדש על מכונו · ובתוך הספורים כורך פסולת מתוך אוכל כי כל תולדות האומות יספרם בקצרה · ותולדות ישראל עם מלכי בית דוד אדוניהם יספר בארוכה כי זהו עיקר ספרו · ואם יאריך מעט בסיפור מה מהאומות הוא מפני כבוד מה המגיע לאומה ישראלי' בכך בהזכרת בני שעיר החורי מפני כבודו של יצחק אשר נתן ארצם לעשו בנו · והזכרת יחס תמנע מפני כבודו של אברהם שבת אלופי שעיר בקשה להיטפל עם זרעו ואפילו בהיות פלגש יען אשר זכתה להיכנס אל הזרע ההוא · ספר עשרה דורות שמאדם ועד נח והתחיל משת

וְתִירָס׃ וּבְנֵי גֹּמֶר אַשְׁכְּנַז וְדִיפַת וְתוֹגַרְמָה׃ וּבְנֵי יָוָן
אֱלִישָׁה וְתַרְשִׁישָׁה כִּתִּים וְרוֹדָנִים׃ בְּנֵי חָם כּוּשׁ וּמִצְרָיִם
פּוּט וּכְנָעַן׃ וּבְנֵי כוּשׁ סְבָא וַחֲוִילָה וְסַבְתָּא וְרַעְמָא
וְסַבְתְּכָא וּבְנֵי רַעְמָה שְׁבָא וּדְדָן׃ וְכוּשׁ יָלַד אֶת־נִמְרוֹד
הוּא הֵחֵל לִהְיוֹת גִּבּוֹר בָּאָרֶץ׃ וּמִצְרַיִם יָלַד אֶת־לוּדִיִּים
וְאֶת־עֲנָמִים וְאֶת־לְהָבִים וְאֶת־נַפְתֻּחִים׃
וְאֶת־פַּתְרֻסִים וְאֶת־כַּסְלֻחִים אֲשֶׁר יָצְאוּ מִשָּׁם
פְּלִשְׁתִּים וְאֶת־כַּפְתֹּרִים׃
וּכְנַעַן יָלַד אֶת־צִידוֹן בְּכֹרוֹ וְאֶת־חֵת׃ וְאֶת־הַיְבוּסִי
וְאֶת־הָאֱמֹרִי וְאֵת הַגִּרְגָּשִׁי׃ וְאֶת־הַחִוִּי וְאֶת־הַעַרְקִי וְאֶת־
הַסִּינִי׃ וְאֶת־הָאַרְוָדִי וְאֶת־הַצְּמָרִי וְאֶת־הַחֲמָתִי׃
בְּנֵי שֵׁם עֵילָם וְאַשּׁוּר וְאַרְפַּכְשַׁד וְלוּד וַאֲרָם וְעוּץ וְחוּל
וְגֶתֶר וָמֶשֶׁךְ׃
וְאַרְפַּכְשַׁד יָלַד אֶת־שָׁלַח וְשֶׁלַח יָלַד
אֶת־עֵבֶר׃ וּלְעֵבֶר יֻלַּד שְׁנֵי בָנִים שֵׁם הָאֶחָד פֶּלֶג
כִּי בְיָמָיו נִפְלְגָה הָאָרֶץ וְשֵׁם אָחִיו יָקְטָן׃

וְיָקְטָן יָלַד אֶת־אַלְמוֹדָד וְאֶת־שָׁלֶף וְאֶת־חֲצַרְמָוֶת
וְאֶת־יָרַח׃ וְאֶת־הֲדוֹרָם וְאֶת־אוּזָל וְאֶת־דִּקְלָה׃
וְאֶת־עֵיבָל וְאֶת־אֲבִימָאֵל וְאֶת־שְׁבָא׃ וְאֶת־אוֹפִיר וְאֶת־
חֲוִילָה וְאֶת־יוֹבָב כָּל־אֵלֶּה בְּנֵי יָקְטָן׃ שֵׁם אַרְפַּכְשַׁד
שָׁלַח׃ עֵבֶר פֶּלֶג רְעוּ׃ שְׂרוּג נָחוֹר תָּרַח׃ אַבְרָם
הוּא אַבְרָהָם׃ בְּנֵי אַבְרָהָם יִצְחָק וְיִשְׁמָעֵאל׃
אֵלֶּה תֹּלְדוֹתָם בְּכוֹר יִשְׁמָעֵאל נְבָיוֹת וְקֵדָר וְאַדְבְּאֵל
וּמִבְשָׂם׃ מִשְׁמָע וְדוּמָה מַשָּׂא חֲדַד וְתֵימָא׃ יְטוּר נָפִישׁ
וָקֵדְמָה אֵלֶּה הֵם בְּנֵי יִשְׁמָעֵאל׃ וּבְנֵי קְטוּרָה פִּילֶגֶשׁ
אַבְרָהָם יָלְדָה אֶת־זִמְרָן וְיָקְשָׁן וּמְדָן וּמִדְיָן וְיִשְׁבָּק וְשׁוּחַ וּבְנֵי
יָקְשָׁן שְׁבָא וּדְדָן׃ וּבְנֵי מִדְיָן עֵיפָה וָעֵפֶר וַחֲנוֹךְ וַאֲבִידָע
וְאֶלְדָּעָה כָּל־אֵלֶּה בְּנֵי קְטוּרָה׃ וַיּוֹלֶד
אַבְרָהָם אֶת־יִצְחָק בְּנֵי יִצְחָק עֵשָׂו וְיִשְׂרָאֵל׃
בְּנֵי עֵשָׂו אֱלִיפַז רְעוּאֵל וִיעוּשׁ וְיַעְלָם וְקֹרַח׃
בְּנֵי אֱלִיפַז תֵּימָן וְאוֹמָר צְפִי וְגַעְתָּם קְנַז וְתִמְנָע
וַעֲמָלֵק׃ בְּנֵי רְעוּאֵל נַחַת זֶרַח שַׁמָּה וּמִזָּה׃

ובני

טוב · ס׳ סיף דבר הכל נשמע את האלהים · ע׳ שמע ישראל · פ׳ באדין מלכא כשפרפרא פ׳ בתראה · צ׳ צופיו עורים כלם לא ידעו · ק׳ גם צפור מצאה בית ודרור קן לה · ר׳ כי לא תשתחוה לאל אחר · ש׳ שיר השירים אשר לשלמה · ת׳ תמים תהיה עם :

רדק

ובני גמר · דיפת · בד״לת · ובספר בראשית הוא ברי״ש : ובני יון · והניח מגוג ומדי ותבל ומשך ותירס · וכן בספר בראשית כדי לקצר כי אין יחסם בא לעיקר : ואולי גמר ויון היו ראשי המשפחות היוצאות מיפת : ורודנים · כתוב ברי״ש ראשונה · ובספר בראשית כתוב בשני דלתי״ן ודדנים ולפי שהד״לת והרי״ש קרובים בכתבן והרואי׳ בספרי היחסים הנכתבים בימים הקדמונים יש שהיו קוראי׳ בד״לת · ויש שהיו קוראי׳ ברי״ש · ונשארו השמות לפני בני אדם בד״לת וברי״ש לפי׳ נכת׳ בספר בראשית באחד מהקריאות · ונכתב בספר הזה באחרת להודיע כי הכל שם אחד ואם זה קורא בדלי״ת וזה קורא ברי״ש וכן רבלתה ברי״ש ודבלתה בדלי״ת · וכן רעואל ברי״ש ודעואל בד״לית · וכן תשתנה הקריאה בוי״ו וביו״ד לפי שהם קרובים במכתבן · וכן תשתנה בנחית האל״ף ובה״א בהבליע המלה · כמו בסבתא וסבתכא כי האל״ף והה״א אחיות אותיות הנשימה · ומי שירצה לכתוב אל״ף יכתוב · ולכתוב ה״א יכתוב וזה השימוש באותיות אהו״י הוא גם כן בפעלים ובשמות ובמלים כמו שבארנו בחלק הדקדוק אשר חברנו באר היטיב · ואף על פי שיש בשינוי אותיות השמות האלה דרשות · לא ראיתי לכתבם למען לא תאריך המלאכה עלי והעיקר הוא מה שפירשתי : וכנען ילד · ראיתי לאחד מהמפרשים שכתב כי בני כנען אחד עשר ועמו הם שנים עשר הוא שאמר הכתוב יצב גבולות עמים למספר בני ישראל · גבולות כנען ובניו שהם למספר בני ישראל : בני שם הזכיר בני הבנים בסדר הבנים לקצר כי עוץ וחול וגתר ומשך היו בני ארם · ובספר בראשית ומש וקרובים הם בלשון ובזה היה נקרא : ויקטן ילד · את חצרמות מלה אחת : שם ארפכשד · עתה קצר חשבון היחס משם עד אברהם איש אחר איש : אברם הוא אברהם · הזכיר אברם על דרך תולדת היתה והוא אברהם הידוע שאהב השם וגדל שמו כי אב המון גוים נתנו · וכשהזכירו תולדות אברהם הזכיר תולדו׳ ישמעאל בנו ובני קטורה · ואחרי כן אמר ויולד אברהם את יצחק כי הוא העקר : ובני קטורה פלגש אברהם · לפי שאמר בתורה ויוסף אברהם ויקח אשה ושמה קטורה · הודיע הנה שאינה אלא פלגש · ומה שאמר ויקח אשה לקח אשה אחת לפלגש כי לא היתה לו אשה אלא שרה אמנו והשאר פלגשים · וכן אמר בתורה ולבני הפלגשים אשר לאברהם וכו׳ : בני עשו כמו שהזכיר תולדות ישמעאל בן אברה׳ כן הזכיר תולדות עשו בן יצחק והמלכי׳ אשר מלכו באומתו לפני מלוך מלך בישראל כי אחרי כן לא היו מלכים כמו שכתבתי כי תחת יד דוד היו עד שגרמו עונות מלכי יהודה ופשעו מתחת ידם : בני אליפז צפי כתיב ביו״ד ובתורה הוא צפו כתיב בוי״ו · קנז ותמנע ועמלק · נראה מן הפסוק הזה כי תמנע הוא בן אליפז ובתורה כתיב כי תמנע היתה פלגש לאליפז ותלד לו את עמלק יש מפרשים כי תמנע אם עמלק כמו שכתוב בתורה וממזר היתה כי אליפז בא אל אשת שעיר אם לוטן וילדה תמנע · או בחיי שעיר או אחר מותו · ועזרא דקדק בתורה שיש פסוק אחר ותמנע אף היא היתה בתו ואחרי כן היתה לו פלגש וילדה לו עמלק לכך כתוב ואחות לוטן תמנע ולא אמר בת שעיר אלא אחות לוטן וזה הפירוש הוא דרך דרש · ואילו היתה תמנע בת אליפז לא מנה אותה בסדר הבנים כי אין זה דרך הכתוב אם לא יזכור בפירוש כמו ואת דינה בתו · ושרח אחותם · והנראה בעיני כי אחז הכתוב דרך קצרה כי לא הוצרך עזרא לפרש כי מפורש הוא בתורה אלא שכתב התולדות דרך קצרה · וכן קצר בבני שם וכתב בני הבן בסדר הבנים לקצר וכשהזכיר וארם וכו׳ · אמר ובניו עוץ וחול · כן כתב הנה ותמנע דרך קצרה כי היה לו לקצר עוד ובעתם קנז ועמלק · אלא לפי שעמלק לא היה שוה לשאר הבנים כי הם היו בני אשה · והוא בן פלגש לכך הפריד ביניהם וזכר אמו ואמר ותמנע ודי לו כי נזכר הוא בתורה :

ובני

רשי

כלמפרש בב״ר משל למלך שהיה עובר ממקום למקום ונפלה לו מרגלית ועמד המלך וכבר בכברות העפר עד שמצא מרגליתו כך אומר הקב״ה מה לי ליחס שם ארפכשד וכו׳ ותרח אלא למצא לאברהם ומצאת את לבבו נאמן ומפני כבודו של יצחק יחס בני עשו וישמעאל ובני קטורה ומשליכן מעט מעט ומניחן ובני שעיר החורי מזכיר על כי בני עשו ירשום וגם ליחס תמנע שנעשית פילגש לבני אברהם להודיע שבחו של אברהם שהיתה בנות נשיאים ואלופים ורצתה להיות פלגש לזרע אברהם דכתיב ואחות לוטן תמנע וכתיב ותמנע היתה פלגש אלא לפי שאמרה אם איני כדי להנשא לו לאשה אהיה לו פילגש ועוד לכן ייחס בני שעיר שהם היו אלופים ומלכים והר שעיר של שעיר היה ובאהבת יצחק נתנה הב״ה לעשו דכתיב ובני עשו ירשום וישבו תחתם ולהודיע קיום דברי הב״ה שאמר ליצחק להרבות זרעו ולהשליטו בכל ובשביל כבודו של יצחק כתב כמו כן אלה המלכים אשר מלכו בארץ אדום וגומר : אדם שת אנוש · פתרונו כמו בני אדם שת ובני שת אנוש ולפי שאינו עיקר היחס מקצרן ומה שלא הזכיר קין והבל לפי שלא העמידו תולדות אבל משת יצאו תולדות נח ואברהם ומאברהם עד דוד נח שם ואם והיה לו לחשוב בני שם מיד למצוא מרגלית אברהם וכו׳ עד דוד ומשליך הטפל ומקצר היחס שלו ותופש העיקר וכן דרך כל היחס הזה דדברי הימים וכן בסמוך בני אברהם יצחק וישמעאל אלה תולדותם בכור ישמעאל נביות וכו׳ וכן ויולד אברהם את יצחק בני יצחק עשו וישראל בני עשו אליפז שמזכיר תחילה ליחס הטפל ואחר כך העיקר : אשכנז ודיפת · ובחומש כתיב וריפת שמתחילה היו רפין ולא היו מתגברין עם ישראל ולבסוף נתמלאו דופי וריעוע : ובני יון אלישה · ומה שלא הזכיר מגוג ומדי לפי שלא הזכיר אלא הייחס אבל בני מגוג ובני מדי לא הזכיר לפי שלא יצאו מהם ראשי אומות אלא כל אומותם נקראו על שם כתים ודודנים : ורודנים · ולהלן הוא אומר ודודנים כשישראל חוטאים הם נראים ורודים בהם וכשיד ישראל תקיפה הם אומרים בני דודינו אתם · בתחילה היו נראין כאוהבים בשעת הנאתן ולבסוף רודים בהם : הוא החל להיות גבור בארץ · הוא החל לעשות מלחמות וגבורות בארץ : ומצרים ילד את לודים · בב״ר א״ר אבא בר כהנא כל מוציגנא של מצרים שיכה אלא בים א״ר יהושע בן קרחה בב״ה לודים לודיים כתיב בשני יודי״ן לומר לך לודיים לודיים עגמי׳ ענמיים להבי׳ להביים נפתוחי׳ נפתוחיים פתרוסים פתרוסיים כסלוחי׳ כסלוחיים פלשתים פלשתיים כפתורים כפתוריים לפי׳ כתיב בשני יודי״ן לדרוש וכן כולם : וכנען ילד וגומר · י״א הם וכנען עמהם הרי י״ב והיינו דכתיב יצב גבולות עמים למספר בני ישראל כלומ׳ גבולו׳ עמים העמיד כנגד שבטי ישראל שגם הם י״ב כנגד שבטי ישראל הציב גבולות עמי׳ דוגמת אשר הצבא לבדנה : כי בימיו נפלגה הארץ · נתחלקו ונתמעטו ימיהם של בריות שמתחילה היו בני אדם חיים ט׳ מאות שנה ויותר ונחלו בימי ארפכשד ואילך לד׳ מאות שנה ויותר ומן פלג ואילך נחלו למאתים ד׳ מאות : כל אלה בני יקטן · שהיה מקטין עסקיו נביא גדול היה עבר אבל שמות אחרי׳ לא נתנו לידרש כי לא ע״פ נביא נתן להם שמות : שם ארפכשד שלח · למעלה מנה בניו של שם ועת התחיל שוב פעם אחר׳ מפני כבודו של אברהם משל למלך שנפלה לו מרגלית כו׳ כדלעיל : אבר׳ הוא אברה׳ · עכשיו יחס משם עד אברה׳ ומי הוא זה אברם הוא שנקר׳ אברה׳ : קטור׳ פילגש אברה׳ · כל גנאי שיכול לספר בהם הוא מספר משום כבודו של יצחק שכולם היו בני פילגש אבל הוא היה עיקר ואדון הבית · ובני מדין עיפה ועפר וגו׳ · ה׳ ראשי אומות על כן העמידו חמשה מלכי׳ לכל אומ׳ מלכ׳ דכתיב את אוי ואת רקם ואת צור ואת חור וגומר חמשת מלכי מדין : כל אלה בני קטורה · בשביל כבודו של אברהם · בני יצחק עשו וישראל · מפני כבודו של דוד אמר ישראל ולא יעקב : בני עשו אליפז · כדי לקצ׳ ולהשליכו והזכירו לכבוד יצחק :

תימן

אבן יחייא

אשר היה אבן השתיה לעולם ולא האריך בספור בניהם יען כי כלם כמוהו במי המבול · אבל לא עשה כן בעשרה דורות שמנח ועד אברהם יען כי מהם נפוצו כל משפחות האדמה שעודם קיימים · בני יפת וגו׳ התחיל מיפת ואחר כך בשם כדי לקצר בהם ולהאריך בשם כי אחרון אחרון חביב · וכוש ילד וגו׳ אחר שספר בני כוש אמר שזולתם עוד היה לו בן רשע כמותו ודומה לו אשר מזגו ומעשיו מורים שהוא ילדו על דרך אומרו ואלה תולדות יצחק בן אברהם אברהם הוליד את יצחק שהיה דומה לו · ואלה תולדות יעקב יוסף כי היה דומה לו במעשיו הטובים · הוא כנמרוד החל להיות גבור בארץ · לא גבור הכובש את יצרו רק גבור הכובש ארץ לא לו ומענה את האנשים ומשפילם תחתיו · וזולת זה היה גבור ציד לפני ה׳ · שהיה נגוד לצוד לב האנשים לטעותם מעל ה׳ בעצתו ממגדל דור הפלגה ובעשייתו הע״ז מהשמש בבבל אשר קראה בל נגזר מן בליה כאומרו כי השמש היה הבלוי והזקן ועתיק יומין יתיב ואין למעלה ממנו רואה ומשגיח · אשר על התוכחות שזה אמר פול לאברהם באור כשדים · בני שם וגומר מארפכשד יצאו ישרש אוהבי ה׳ והוא השלישי בבנים · כי על הרוב בני הבחרות שינם שלמים לרוב רתיחת דם מולידיהם · וכן בני השיבה אינם שלמים לקפיאת דמם · ואמנם השלימות ימצא בבנים אשר נולדו בזמן האמצעי מימי הזקנה אשר אז הדם הוא ממוזג בין החום והקור כי השלימות לא יהיה בשום קצת מהקצוות כי באמצעי ביניהם · אבל הטוב הוא בקולה שיטה מעט אל ימי הבחרות למען יהיה להם חוזק ואבירות לב · ובני קטורה וגו׳ וכפל לומר ילדה את זמרן וגומר להודיענו

מנחת ערב

שבבניו שרא׳ ערות אביו ומה גם ששימש בתיבה בזמן שנאסר לו התשמיש ע״כ לא העמיד כי אם ד׳ תולדות ויפת שהיה צדיק ממנו העמיד שבעה תולדות · ושם שהיה יותר צדיק מיפת העמיד תשעה תולדות : תרח אברם הוא אברהם אז״ל שעשה תרח תשובה מדכתיב גבי אברהם ואתה תבוא אל אבותיך וגומר ואמר כאן שחילוק גדולים בין תרח לאברהם כי תרח היה עובד ע״ז ואח״כ עשה תשובה לא כן אברם הוא אברהם בצדקתו מתחלתו ועד סופו : בני אברם יצחק

וישמעאל

וּבְנֵי שֵׂעִיר לוֹטָן וְשׁוֹבָל וְצִבְעוֹן וַעֲנָה וְדִישֹׁן וְאֵצֶר וְדִישָׁן׃
וּבְנֵי לוֹטָן חוֹרִי וְהוֹמָם וַאֲחוֹת לוֹטָן תִּמְנָע׃
בְּנֵי שׁוֹבָל עַלְיָן וּמָנַחַת וְעֵיבָל שְׁפִי וְאוֹנָם וּבְנֵי צִבְעוֹן
אַיָּה וַעֲנָה׃ בְּנֵי עֲנָה דִּישׁוֹן וּבְנֵי דִישׁוֹן חַמְרָן וְאֶשְׁבָּן
וְיִתְרָן וּכְרָן׃ בְּנֵי־אֵצֶר בִּלְהָן וְזַעֲוָן יַעֲקָן בְּנֵי דִישׁוֹן עוּץ וַאֲרָן׃
וְאֵלֶּה הַמְּלָכִים אֲשֶׁר מָלְכוּ
בְּאֶרֶץ אֱדוֹם לִפְנֵי מְלָךְ־מֶלֶךְ לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל בֶּלַע בֶּן־בְּעוֹר
וְשֵׁם עִירוֹ דִּנְהָבָה׃ וַיָּמָת בָּלַע וַיִּמְלֹךְ תַּחְתָּיו יוֹבָב בֶּן־
זֶרַח מִבָּצְרָה׃ וַיָּמָת יוֹבָב וַיִּמְלֹךְ תַּחְתָּיו חוּשָׁם מֵאֶרֶץ
הַתֵּימָנִי׃ וַיָּמָת חוּשָׁם וַיִּמְלֹךְ תַּחְתָּיו הֲדַד בֶּן־בְּדַד הַמַּכֶּה
אֶת־מִדְיָן בִּשְׂדֵה מוֹאָב וְשֵׁם עִירוֹ עֲיוֹת׃
וַיָּמָת הֲדָד וַיִּמְלֹךְ תַּחְתָּיו שַׂמְלָה מִמַּשְׂרֵקָה׃
וַיָּמָת שַׂמְלָה וַיִּמְלֹךְ תַּחְתָּיו שָׁאוּל מֵרְחֹבוֹת הַנָּהָר׃
וַיָּמָת שָׁאוּל וַיִּמְלֹךְ תַּחְתָּיו בַּעַל חָנָן בֶּן־עַכְבּוֹר׃
וַיָּמָת בַּעַל חָנָן וַיִּמְלֹךְ תַּחְתָּיו הֲדַד וְשֵׁם עִירוֹ פָּעִי וְשֵׁם
אִשְׁתּוֹ מְהֵיטַבְאֵל בַּת־מַטְרֵד בַּת מֵי זָהָב׃ וַיָּמָת הֲדָד וַיִּהְיוּ
אַלּוּפֵי אֱדוֹם אַלּוּף תִּמְנָע אַלּוּף עַלְיָה אַלּוּף יְתֵת׃
אַלּוּף אָהֳלִיבָמָה אַלּוּף אֵלָה אַלּוּף פִּינֹן׃ אַלּוּף קְנַז
אַלּוּף תֵּימָן אַלּוּף מִבְצָר׃ אַלּוּף מַגְדִּיאֵל אַלּוּף

עִירָם אֵלֶּה אַלּוּפֵי אֱדוֹם׃ ב אֵלֶּה בְּנֵי יִשְׂרָאֵל
רְאוּבֵן שִׁמְעוֹן לֵוִי וִיהוּדָה יִשָּׂשכָר וּזְבֻלוּן׃ דָּן יוֹסֵף
וּבִנְיָמִן נַפְתָּלִי גָּד וְאָשֵׁר׃ בְּנֵי יְהוּדָה עֵר וְאוֹנָן וְשֵׁלָה
שְׁלוֹשָׁה נוֹלַד לוֹ מִבַּת־שׁוּעַ הַכְּנַעֲנִית וַיְהִי עֵר בְּכוֹר
יְהוּדָה רַע בְּעֵינֵי יְהוָה וַיְמִיתֵהוּ׃
וְתָמָר כַּלָּתוֹ יָלְדָה לּוֹ אֶת־פֶּרֶץ וְאֶת־זָרַח כָּל־בְּנֵי
יְהוּדָה חֲמִשָּׁה׃ בְּנֵי־פֶרֶץ חֶצְרוֹן וְחָמוּל׃ וּבְנֵי זֶרַח זִמְרִי
וְאֵיתָן וְהֵימָן וְכַלְכֹּל וָדָרַע כֻּלָּם חֲמִשָּׁה׃ וּבְנֵי כַּרְמִי
עָכָר עוֹכֵר יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר מָעַל בַּחֵרֶם׃ וּבְנֵי אֵיתָן עֲזַרְיָה׃
וּבְנֵי חֶצְרוֹן אֲשֶׁר נוֹלַד־לוֹ אֶת־יְרַחְמְאֵל וְאֶת־רָם וְאֶת־
כְּלוּבָי׃ וְרָם הוֹלִיד אֶת־עַמִּינָדָב וְעַמִּינָדָב הוֹלִיד אֶת־נַחְשׁוֹן
נְשִׂיא בְּנֵי יְהוּדָה׃ וְנַחְשׁוֹן הוֹלִיד אֶת־שַׂלְמָא וְשַׂלְמָא הוֹלִיד
אֶת־בֹּעַז׃ וּבֹעַז הוֹלִיד אֶת־עוֹבֵד וְעוֹבֵד הוֹלִיד אֶת־יִשָׁי׃
וְאִישַׁי הוֹלִיד אֶת־בְּכֹרוֹ אֶת־אֱלִיאָב וַאֲבִינָדָב הַשֵּׁנִי וְשִׁמְעָא
הַשְּׁלִישִׁי׃ נְתַנְאֵל הָרְבִיעִי רַדַּי הַחֲמִישִׁי׃ אֹצֶם
הַשִּׁשִּׁי דָּוִיד הַשְּׁבִעִי׃
וְאַחְיוֹתֵיהֶם צְרוּיָה וַאֲבִיגָיִל
וּבְנֵי צְרוּיָה אַבְשַׁי וְיוֹאָב וַעֲשָׂה־אֵל שְׁלֹשָׁה׃ וַאֲבִיגַיִל יָלְדָה
אֶת־עֲמָשָׂא וַאֲבִי עֲמָשָׂא יֶתֶר הַיִּשְׁמְעֵאלִי׃

וכלב

אביתיל בן חור. אלה ראשי אבות · אלה ראשי האבות · אלה עשה בניהו בן יהוידע · אלה מבני גד ראשי · אלה הם אשר עברו · ומן ודוד זקן עד רישא דסיפרא דכו' ר"פ אלה
במ"ד ואלה וסימ' ואלה אשר הוסר שלמה · ואלה שרי הנצבים · ואלה פקדתם לבית אבותיהם · ואלה המתקשרים תנינא דסיפרא · וכל עזרא דכו' ר"פ ואלה במ"ד :

רשי

אמרן ואשבן · ובחומש כתי' חמדן בתחילה היו חמודין ונחמדין כצדיקים ולבסוף מכוערין כחמור כן דרך החמור בתחילה חמור ולבסוף נעשה מכוער והסים מתחילה מכוער ולבסוף יפה : ואלה המלכים · מפורש בב"ר אמר ר' איבו קודם שלא עמד מלך בישראל כבר מלך באדום ר' יוסי בן חנינא אומר בשעה שזה מעמיד מלכים זה מעמיד שופטים זה מעמיד אלופים זה מעמיד נשיאים אמר ר' יהושע בן לוי זה העמיד ח' וזה העמיד ח' ושמעתי וכי לא היה לאדום אלא אלו ח' מלכים ולישראל ח' והלא יותר היו יורם אחזיה יואש וכו' אלא זה העמיד ח' מלכים פי' בזמן שהמליכו אותן ח' מלכים של אדום לא המליכו את מלכי ישראל כי קודם דוד היו ראשי בית אבותיו : רע בעיני יי' · מפורש בב"ר שהיה חורש בגנו' בא עליה שלא כדרכה · ותמר כלתו · תמיה אני היאך מזכיר גנו' זקינותו של דוד : ואיתן והימן וכלכל ודרע · כולם בימי דוד ובימי שלמה היו והיו חכמים ביותר ועל זה נאמר ויחכם מכל אדם מאיתן האזרחי והימן וכלכל ודרדע בני מחול להלן לענין חכמת שלמה נופל לשון זה דרדע אף על פי שנקר' דור דיעה בשביל חכמתו נתחכם שלמה מכולם ומה שאמר האזרחי א"לף יתירה כמו הזרחי מזרח יצא ובהרבה מקומו' נכנסת הא"לף בתיבה ואינה נקראת ודוגמתו ואחותי והאזניחו וכן והאספסוף ופעמים נחסרת כמו ותמרו ויכו הרמים כמו הארמים. ופסיקת' דורש מכל אדם זה אדם הראשון איתן זה אברהם הימן זה משה וכלכל זה יוסף ודרדע זה דור המדבר מחול שמחל להם מעשה עגל : ובני כרמי עכר · ולמה אני קורהו עכר והלא עכן שמו ומפורש לפי שהוא עכר את ישראל שעבר על החרם ונפלו על ידו ל"ו אנשים והוא מה שפירשתי שכל מה שיכול לספר בגנו' מספר ואע"פ כן יצא מלכו' מהם : ובני איתן עזריה כמו ובני דן חשים. ואת כלובי · זהו כלב כמו שמוכיח למטה וכלב בן חצרון ובספר שמואל כתיב והוא כלבי ותרגום מדבית כלב וכך תרגם כלבי מחזיק היה ומתפאר בעצמו שאין מיוחס בכל שבט כמוהו כלומר אם שמואל נתן לו מלוכה ועל כן נאמר מי דוד ומי בן ישי היום רבו עבדים שהרי יצא מרות המואביה וירחמיאל אחיו נשא גויה כמו שכתוב למטה וזה כלובי מתנשא ומתגאה כאשר נשאו לבו : נחשון נשיא בני יהודה · לא בא לפרש אלא מפני כבודו של דוד : ושלמא הוליד את בועז · רבותינו אמרו אבצן זה בועז ותימה יש היאך יכול להיות והלא נחשון בשנה שניה ליציאת מצרים מת ושלמון בנו מת כבר והוא היה מבאי הארץ ובועז בנו שהוא אבצן בכניסתו לארץ נולד ומיציאת מצרים עד יפתח היה שלש מאות שנה וחכמים אמרו בשעה שבא בועז על רות והרתה מיד מת בועז ואבצן היה שופט לאח' מות יפתח דכתיב וישפוט אחריו את ישראל אבצן מבית לחם ועל זה אני תמי' שהרי מצינו בהגר' שהוא אמר לאחר שנגרר דמו וכו' ואמר אלבן מאה שנה יולד ואיך הוליד בועז בן ג' מאות שנה וי"ל על כן אמר ויתן יי' לה הריון דוגמ' ויראהו יי' : אבצן אב לכל הכנוגי' שהרי אשה בחירה שכבה אצלו ונלשכן ולא נגע בה : ואישי הוליד את בכורו · מלא א"לף כלו" הים גבור חיל : דויד השביעי · מלא י"וד מפני כבודו של דוד ועתה מלא המרגלית לפיכך לא מנה השמיני אליהו : ואחיותיהם צרויה ואביגיל · מפני כבודו של דוד שהיו בני אחותו גבורים ואנשי חיל ושרים כך מפורש לקמן : יתר הישמעאלי · ובשמואל כתוב הישראלי בארץ ישמעאל היה דר דוגמת בית עובד אדום הגתי וכן וישלח המלך ויקח את חירם מצור בן אשה אלמנה ואביו איש צורי :

וכלב

רדק

ובני שעיר · הזכיר כמו כן בני שעיר כמו שהזכיר בתורה כי לאהבת יצחק נתן לעשו בנו נחלת האלופים האלה · ובני לוטן · חורי והומם · בוי"ו · ובתורה והימים בי"וד : בני שובל עלין · ובתורה עלון · שפי · בי"וד ובתורה שפו בוי"ו · ובני דישון · ובתור' ואלה בני דישן בקמץ · ואמר כי בני דישון היו כי דישון בחולם היה החמישי מבני שעיר · ודישן בקמץ היה הבן השביעי מבני שעיר וכן הזכירם : ודישון ואצר ודישן אבל כשנזכר תולדות' קרא' שניהם דישן בקמץ · ואלה בני דישן חמדן וכו' · ואמר כן בני אצר ואמר כן בני דישן עוץ וארן · ועזרא כתב שניה' דישון נראה כי לא היו מקפידים בשמותן בין דישן לדישון : ובני פישון חמרן · בר"ש ובתור' חמדן בד"לת ובבר כתבתי טעמי החילופין · וזעון יעקן · ביו"ד ובתורה ועקן בוי"ו : ואלה המלכים וימות בעל חנן וימליך תחתיו הדד בד"לת ובתורה הדר בר"יש : ושם עירו פעי · ובתורה פעו בוי"ו : אלה בני ישראל וכו' · והתחיל ליחס בני יהודה כי עיקר הספר על מלכי יהודה : ובני זרח זמרי · הוא זבדי בן זרח הנזכר בספר יהושע : ובני כרמי אף על פי שלא נזכר כרמי ידוע היה כי כרמי בן זבדי הוא זמרי שזכר וכן מנהג זה הספר בספור יחסים במקומו' · ועכר הוא עכן אלא קראו עכר לגנאי כי עכר ישראל · ובני איתן עזריה · כמו ובני דן חושים : ובני פלוא אליהב ולא הזכיר יחום הימן וכלכל ודרע אולי לא מצאם · אז קצר ביחס זרח כי לא באה ממנו המלוכה וחזר ליחס חצרון בן פרץ כי משם יצאה המלוכה : ואת כלובי · הוא כלב בן חצרון שמזכיר למטה : את נחשון נשיא בני יהודה · לכבוד דוד כתב כן להודיע שאף זקנו נחשון היה נשיא : ואישי הוליד · בא"לף וביו"ד אחד הוא כי אותיות אה"וי מתחלפות · ושמעא השלישי · הוא שמה הנזכר בספר שמואל : דוד השביעי · כתב ר' יונה כי הוא כמו השמיני שהרי שבעה בנים היו לו מלבד דוד כמו שאומר בספר שמואל ויעבר ישי שבעת בניו לפני שמואל · ואחרי כן אמר לו התמו הנערים. ואמר עוד שאר הקטן · ועוד כתיב ולו שמנה בנים הנה כי שמנה בנים היה לו ודוד היה השמיני אם כן דוד השביעי ר"ל השמיני · ולא יתכן זה ההפך אבל הנכון שהיה לישי בן מאשה אחרת · ובספר שמואל מנה אותם כולם בכלל שאמר שבעת בניו ואמר עוד שאר הקטן · ובכאן זכר השבעה שהיו מאם אחד עם דוד וכן פירש אותו החכם ר' אברהם בן עזרא · ויש אומרים כי מת הבן האחד · ובמדרש כי הבן השמיני היה שמו אליהוא והוא הנזכר בנגידים שהקים דוד ליהודה אליהוא מאחי דוד והוא היה קטן מדוד ומה שאמר ודוד הוא הקטן על שהיה מקטין עצמו קראו קטן : יתר הישמעאלי · הוא יתרא הישראלי וקראו ישמעאלי · לפי שגר בארץ ישמעאל ולפיכך קראו ישראל שלא יחשוב אדם לפי שקראו ישמעאלי שהיה מזרע ישמעאל אלא מזרע ישראל היה :

וכלב

מנחת ערב

ישמעאל כי גם ישמעאל עשה תשובה ע"כ ראוי לקרוא בן אברהם כדאי' בב"ב ולמדוהו מהאי קרא' מדהקדים יצחק לישמעאל ש"מ אדבורי אדבריה מקמיה ומדאדבריה ש"מ תשובה עבדי לא כן עשו כי עשו הוא אדום הוא ברשעו מתחילתו ועד סופו ע"כ מקדים עשו לישראל להורות שחלוק יש בין ישמעאל לעשו שזה עשה תשובה וזה עמד ברשעו עד סופו · ואלולי היה מקדים ישראל לעשו לא היה ידעינן שעשה ישמעאל תשובה שהייתי אומר דרך חכמתם קחשיב ע"כ מקדים עשו לישראל להורות שלא קחשיב דרך חכמתם אלא שעשה ישמעאל תשובה : ויולד אברהם את יצחק ע"י שהיה זיו איקונין דומה לו ע"כ אמר ויולד לא כן גבי ישמעאל א"כ ויולד אברהם אחר שנקרא אברהם הוליד את יצחק לא כן ישמעאל שנולד כשנקרא אברם א"כ הכתיב כי ביצחק יקרא לך זרע ע"כ אמר ויולד : ואחות לוטן תמנע אז"ל שנעשו ישראל סילה

אבן יחייא

להודיענו כי לא נדמו במעשיהם לאברהם רק למשפחת קטורה אמם על דרך אברהם הוליד את יצחק · כל אלה בני קטורה · חזר להודיענו כי אין טוב בהם אין גם אחד אבל כלם נדמו למשפחת אמם · ולא לאברהם בשום אופן וזה להיותו זקן אשר הזרע אשר יצא ממנו היה חלוש וקר וככבש מזרע קטורה ונתבטל בו בששים · ויולד אברהם את יצחק · בניו היו ישמעאל ויצחק · ואמנם אברהם הוליד את יצחק כי נדמה לו במעשיו · אלה המלכים אשר מלכו בארץ אדום ונכרים היו ולא מזרע אדום בהפך ישראל אשר נום קומה מקרב אחיך תשים עליך מלך · כי אין ראוי שישתעבד זרע קדש לעם נכרי · והיו ח' מלכים אשר מלכו באדום לפני מלוך מלך בישראל · כי הדברים האחרים ישלמו במהרה מה שאין כן השלמים אשר צריכים לסבות הרבה עד הגיע אל תכליתם · ולכן הכסים לחסרונן מהרה יגיעו אל הגידול מה שאין כן הזכרים ·

וכן רבות בכמאה מהזכרים · ופתאחר מלכות ישראל כל כך עד שישתעבדו למצרים וילכו במדבר ויכבשו הארץ והכל במכות ובמופתים למען יכירו לקונם ולא יאמרו ידינו רמה ולא ה' פעל כל זאת · ולא כן בעשו כי הלכו לגור בארץ שעיר החורי ורבו עליהם באיכות וכמות ונדשום ולכן מהרו למלוך עליהם מלך · ועם כל זה למען לא יתגאו על ישראל נתבטל מלכותם על ידי ח' מלכי ישראל היינו שאול איש בושת דוד ושלמ' רחבעם אביה אסא יהושפט ויורם · אשר בימיו פשע אדום מתחת יד יהודה וימליכו עליהם מלך · ושאול השפיל את מלכותם וכאומרו בימיו אין מלך באדום נצב מלך : אלה בני ישראל וגו' הקדים דן בן האמה ליוסף · להורות כי בזכות אומרה רחל הנה אמתי בלהה בוא אליה ואבנה גם אנכי ממנה אשר נולד אז דן · ילדה את יוסף

וְכָלֵב בֶּן־חֶצְרוֹן הוֹלִיד אֶת־עֲזוּבָה אִשָּׁה וְאֶת־יְרִיעוֹת
וְאֵלֶּה בָנֶיהָ יֵשֶׁר וְשׁוֹבָב וְאַרְדּוֹן׃ וַתָּמָת עֲזוּבָה וַיִּקַּח־
לוֹ כָלֵב אֶת־אֶפְרָת וַתֵּלֶד לוֹ אֶת־חוּר׃ וְחוּר הוֹלִיד
אֶת־אוּרִי וְאוּרִי הוֹלִיד אֶת־בְּצַלְאֵל׃
וְאַחַר בָּא חֶצְרוֹן אֶל־בַּת־מָכִיר אֲבִי
גִלְעָד וְהוּא לְקָחָהּ וְהוּא בֶּן־שִׁשִּׁים שָׁנָה וַתֵּלֶד לוֹ אֶת־שְׂגוּב׃
וּשְׂגוּב הוֹלִיד אֶת־יָאִיר וַיְהִי־לוֹ עֶשְׂרִים וְשָׁלוֹשׁ עָרִים בְּאֶרֶץ
הַגִּלְעָד׃ וַיִּקַּח גְּשׁוּר־וַאֲרָם אֶת־חַוֹּת יָאִיר מֵאִתָּם אֶת־
קְנָת וְאֶת־בְּנֹתֶיהָ שִׁשִּׁים עִיר כָּל־אֵלֶּה בְּנֵי מָכִיר אֲבִי־גִלְעָד׃
וְאַחַר מוֹת־חֶצְרוֹן בְּכָלֵב אֶפְרָתָה וְאֵשֶׁת חֶצְרוֹן אֲבִיָּה וַתֵּלֶד
לוֹ אֶת־אַשְׁחוּר אֲבִי תְקוֹעַ׃ וַיִּהְיוּ בְנֵי־יְרַחְמְאֵל בְּכוֹר
חֶצְרוֹן הַבְּכוֹר רָם וּבוּנָה וָאֹרֶן וָאֹצֶם אֲחִיָּה׃ וַתְּהִי אִשָּׁה
אַחֶרֶת לִירַחְמְאֵל וּשְׁמָהּ עֲטָרָה הִיא אֵם אוֹנָם׃
וַיִּהְיוּ בְנֵי־רָם בְּכוֹר יְרַחְמְאֵל מַעַץ וְיָמִין וָעֵקֶר׃

וַיִּהְיוּ בְנֵי־אוֹנָם שַׁמַּי וְיָדָע וּבְנֵי שַׁמַּי נָדָב וַאֲבִישׁוּר׃
וְשֵׁם אֵשֶׁת אֲבִישׁוּר אֲבִיהָיִל וַתֵּלֶד לוֹ אֶת־אַחְבָּן וְאֶת־מוֹלִיד׃
וּבְנֵי נָדָב סֶלֶד וְאַפָּיִם וַיָּמָת סֶלֶד לֹא בָנִים׃ וּבְנֵי אַפַּיִם
יִשְׁעִי וּבְנֵי יִשְׁעִי שֵׁשָׁן וּבְנֵי שֵׁשָׁן אַחְלָי׃ וּבְנֵי יָדָע אֲחִי
שַׁמַּי יֶתֶר וְיוֹנָתָן וַיָּמָת יֶתֶר לֹא בָנִים׃ וּבְנֵי יוֹנָתָן פֶּלֶת
וְזָזָא אֵלֶּה הָיוּ בְּנֵי יְרַחְמְאֵל׃ וְלֹא־הָיָה לְשֵׁשָׁן בָּנִים כִּי
אִם־בָּנוֹת וּלְשֵׁשָׁן עֶבֶד מִצְרִי וּשְׁמוֹ יַרְחָע׃ וַיִּתֵּן שֵׁשָׁן אֶת־
בִּתּוֹ לְיַרְחָע עַבְדּוֹ לְאִשָּׁה וַתֵּלֶד לוֹ אֶת־עַתָּי׃
וְעַתַּי הֹלִיד אֶת־נָתָן וְנָתָן הוֹלִיד אֶת־זָבָד׃ וְזָבָד הֹלִיד
אֶת־אֶפְלָל וְאֶפְלָל הוֹלִיד אֶת־עוֹבֵד׃ וְעוֹבֵד הֹלִיד
אֶת־יֵהוּא וְיֵהוּא הֹלִיד אֶת־עֲזַרְיָה׃ וַעֲזַרְיָה הֹלִיד
אֶת־חָלֶץ וְחֶלֶץ הֹלִיד אֶת־אֶלְעָשָׂה׃ וְאֶלְעָשָׂה
הֹלִיד אֶת־סִסְמָי וְסִסְמַי הֹלִיד אֶת־שַׁלּוּם׃ וְשַׁלּוּם
הֹלִיד אֶת־יְקַמְיָה וִיקַמְיָה הֹלִיד אֶת־אֱלִישָׁמָע׃

ובני

אלה וסימ' אלה בקשו כתבם · אלה בקשו כתבם תנינא דסיפרא · אלה בני המדינה העלים תנינא דסיפרא · אלה בימי יהויקים · וכל שאר כתוב דכותהו' ר"פ, אלה במ"כ ר"פ
ואלה וסימ' ואלה צפנת בלבבך · ואלה תולדות פרץ פרץ הוליד · ושם י"ג ר"פ בקריאה וסי' ושם הנהר השני גיחון הוא הסובב · ושם הנהר השלישי חדקל הוא ההלך

רדק

וכלב בן חצרון · יש מרבותינו ז"ל שאמרו כי הוא כלב בן יפונה ולמה נקרא בן יפונה שפנה עצמו מעצת מרגלים ומה שאמר בן עתניאל בן קנז אחי כלב אמרו כי אחיו היה מאמו ולא היה בן קנז אלא חורגו שהוא בן אשתו · ואמרו דוקי' דכתב הקנזי · ולא כתב בן קנז · ולא יראה כן לפי פשטי הכתובי' כי לפי פשטי הכתובי' נראה כי כלב זה היה מבני חצרון הראשונים · ואמר כי אחר לקח בת מכיר והוא בן ששים שנה ואם כמו שאמרו רז"ל כי היה כלב בן יפונה כשהוליד חצרון כלב היה חצרון בן מאה ושבעים שנה · כי כלב אמר בן ארבעים שנה אנכי בשלוח אותי משה עבד ה' וזה היה בשנה שניה שיצאו ממצרים וחצרון היה מבאי מצרים · הוליד את עזובה אשה ואת יריעות · ואחרי כן אמר ותמת עזובה ואמר ואלה בניה נראה כי נשיו היו · ונראה כי בנותיו היו וכן אמרו רבותינו וכי יש אדם מוליד את נשיו ודרשו בו ענינים · ולפי דעתי את זה כמו מן · וכן כצאתי את העיר ואחרים זולתו · וכן פירוש הפסוק וכלב בן חצרון הוליד מן עזובה אשתו מן יריעות שתיהם היו נשיו ומשתיהן היו לו בנים וקצר התולדה ולא זכר את בני האחת והיא עזובה ועליה אמר ואלה בניה וכאשר מתה עזובה לקח לו כלב אשה אחרת שמה אפרת : ואחר בא חצרון · מה שאמר והוא בן ששים שנה כי הנשים שזכר לקחם קודם זאת ואחר כן כשהיה בן ששים שנה והוא זקן לקח בת מכיר וכו' · וכל אלה התולדות במצרים היו שהרי חצרון היה מבאי מצרים : ושגוב הוליד את יאיר · הנראה מן התורה כי יאיר היה משבט מנשה והוא שלקח הערים בארץ הגלעד וקרא אותם חוות יאיר על שמו וכל הסיפר ספר הנה גם כן להודיע כי זה הוא יאיר הנזכר בתורה וכן מיחס אותו אל שבט יהודה ובן היה · ומה שאמר בתורה בן מנשה ממשפחות האם כי האם היתה בת מכיר בן מנשה ולפי שלקח יאיר הערים בארץ הגלעד נשאר שם ובשבט אמו והיו לו הערים ההמה לנחלה · ורבותינו ז"ל אמרו כי אין זה יאיר הכתוב בתורה אלא זה יאיר בן שגוב לקח אשה בארץ הגלעד ומתה וירשה ומירושת אשתו היו לו אלו עשרים ושלשה ערים : ויקח גשור וארם · הודיע כי אלה הערים אשר לקחם יאיר לקחם מיד בני בניו גשור וארם שהיו מהאמות שהיו שכיניהם כמו שאמר עד גבול הגשורי והמעכתי · כל אלה בני מכיר אבי גלעד · פי' כל אלה הערים היו לבני מכיר אבי גלעד · כלומר לבני בת מכיר והוא חסר למ"ד השימוש · וכן ושני שרי גדודים היו בן שאול כמו לבן שאול ורבים כמוהו חסרים למ"ד השמוש · ומכאן ראו רז"ל בני בנים הרי הם כבנים ואפילו בני בנות ואינו עומד בדבר זה לענין הדין והם פי' בני כמשמעו לא כמו שאנו מפרשים אותו שהוא כמו לבני · והנכון כמו שפירשנו כי אם היה אומר על הבנים מהו כל אלה והוא לא זכר אלא שגוב אלא על הערים אמר ששים עיר שזכר · ואפשר כי מה שזכר כ"ג ערים בארץ הגלעד הם בכלל ששים עיר שזכר שנים אלה ששים עיר בארץ הגלעד הם · ובאמרו עשרים ושלש הערים הגדולות ואמרו ששים עם בנותיהן : ואחר מות חצרון בכלב אפרתה · יש אומרים כי על שם כלב ואשתו קראו את העיר כלב אפרתה ואם כן חצרון היה מבאי הארץ ובארץ ישראל מת · ורחוק הוא זה הפירוש שהיה חצרון יותר ממאתים וחמשים שנה · ולפי דעתי כי פי' בעת שלקח כלב בנו אפרתה אשתו באותו העת מת חצרון · ואשת חצרון אביה · לפי שאמר כי בעת זקנתו לקח בת מכיר הודיע כי בעת שמת היתה לו אשה אחרת ושמה אביה · וילדה לו את אשחור אבי תקוע אפשר בחייו או לאחר מותו : ויהיו בני ירחמאל · הזכיר תחלה יחוס רם בן חצרון כי הוא העיקר לספר ממשפחת דוד ואחר כך הזכיר יחס כלב בן חצרון אחר רם · ועתה שב להזכיר יחס הבכור והוא ירחמאל : ותהי אשה אחרת לירחמאל ושמה עטרה · לפי פשטו הפסוק ישראלית היתה אלא אמר אחרת לפי שזכר הראשונה או אפי' תאמר שהיתה פלגש כמו בן אשה אחרת אתה אבל מישראל היתה · ורבותינו דרשו כי גויה היתה לכן הזכיר ושמה עטרה שלקחה להתעטר בה כי בת גדולים היתה ומכאן אמרו אל תאמן בגר עד עשרים וארבעה דורות כי כ"ד דורות מעטרה עד ישמעאל בן נתניה בן אלישמע שהרג גדליה בן אחיקם · ואלו הן עטרהי אונם · שמי · נדב · אפים · ישעי · ששן · בן ששן · עתי · נתן · זביד · אפלל · עובד · יהוא · עזריה · חלץ · אלעשה · סיסמי · שלום · יקמיה · אלישמע · נתניה · ישמעאל · עם ירחע אבי עתי שהיה עבד הם כ"ד · וימת סלד לא בנים · בלא בנים : ולא היה לששן בנים · והלא אמר ובני ששן אחלי · אלא שמת אחלי בחיי אביו ולא נשאר ממנו בן ולא בת · ולששן עבד מצרי ושמו ירחע · שגדל עמו והיה בן ביתו כמו אליעזר עבד אברהם ונתן לו את בתו אחר שחררו · ודרך דרש כי מן השם למדו שעשהו בן חורין כי ירחע עבד מצרי זירת תרי בהפך · מכאן אמרו בחך בגרה שחרר עבדך ותנה לו · ואעפ"י ששחררו עבר על התורה כשנתן לו בתו כי מצרי ראשון היה ומכאן אמרו אל תאמן בעבד עד עשרה דורות כי י"ו דורות מן ירחע עד ישמעאל בן נתניה :

ובני

רשי

וכלב בן חצרון הוליד את עזובה אשה · לפי שהיתה לו אשה ששמה עזובה לכך כינה את שם בתו עזובה אשה כדכתיב ותמת עזובה ויקח לו כלב את אפר' מכאן שהיתה לו אשה ששמה עזובה : ותלד לו את חור · וחור הוליד את אורי ואורי הוליד את בצלאל · צא וחשוב שכל אחד מהם היה פחות מן ח' שנים כשהולידו שהרי כלב היה בן מ' שנים במרגלים דכתיב בן מ' שנה אנכי בשלוח וגו' · ואותה שעה כבר נולדו כולם שהרי הוקם המשכן שעשה בצלאל כלב היה בן ח' כשהוליד עזובה אשה ובן ט' כשהוליד יריעות ואחר מיתת עזובה אשתו לקח אפרת והולידה לו את חור בשנה האחרת הרי בן י' שנים וחור בן ח' כשהוליד את אורי ואורי בן ח' כשהוליד בצלאל הרי כ"ו שנים וכתיב ואת כל איש חכם לב ואין איש פחות מי"ג שנה הרי בצלאל בשעה שעשה המשכן בן י"ג שנה הרי מ' שנה חסר אחת נמצא שכל אחד מהם היה פחות מן ח' כשהולידו וכן מפורש בפרק בן סורר ומורה ומדרש בן שם ושם הולידו : ואחר בא חצרון אל בת מכיר · כל זה משום כבודו של דוד שהרי חצרון ב"א אל בת מכיר לקחה לפילגש שלא לשום אישו' דוגמא כאשר בא אל בת שבע : והוא היה בן ששים · הרי שני דברי' לבת מכיר לגריעותא אחת שלא לקחה לשום אישות ואחת שחצרון היה זקן ומפני כבוד משפחות יהודה כתבוה לו וכשהוליד יאיר נתנו לו בני מכיר כ"ג ערים ליקח אשה אחת מבנותיו : ויקח גשור וארם · גשור הוא גשורי והמעכתי לפי שהיו קרובים לארמים שהיו יושבי' במזרח' של ארץ ישראל וארם היו יושבים במזרח דכתי' ארם מקדם ופלשתי' מאחו' מיד בימי שפוט השופטי' כשחטאו ישרא' מסרם ביד אויב ביד ארם ואז הלכו ולקחו' מהם וכשבא דוד החזיר'. ולפי שהחזירן כתבן כאן : בכלב אפרת' · על שם אשתו קראו את העיר אפרתה : ותלד לו את אשחור אבי תקוע · לאחר מיתת חצרון : אבי תקוע · שר של עיר תקוע שהוא של שבט יהודה : ויהיו בני ירחמאל בכור חצרון · לפי שהפסיק במשפחתו של כלב על כן הוצרך לומ' בכור חצרון בכורו של ירחמאל : ותהי אשה אחרת לירחמאל ושמה עטרה · לפי פשוטו ישראלית היתה וביבמות ירושלמי כתב שלקח גויה להתעטר בה יפה ושרית היתה : היא אם אונם · שמעתי אם כמה שקמתי אם בישראל אונם שפל ואלם היה לשון אונן וכמו אכלתי באוני ממנו וכמו כמתאוננים · ויצא ממנו ששן שנתן בתו לירחע המצרי עבדו ומספר בגנותו כלומר לא היו ראויין למלכות ויצא ממנו ישמעאל בן נתניה בן אלישמע שהרג גדליה בן אחיקם : ולא היה לששן בנים כי אם בנות · ומה שאמר למעלה ובני ששן אחלי חולה שפל היה ומת בלא בנים : ויתן ששן את בתו לירחע עבדו לאשה · מכאן אמרו בחך בגר' שחרר עבדך ותנהו לה ומכאן אמרו חכמים ביבמות ירושלמי אל תאמן בגר עד ט"ו דורות בט"ו דורות הם מן עתי המצרי עד ישמעאל ויש אומרים י"ו דורות עם ירחע ומדרש רבותינו אף על פי כן שהיה מזרע המלוכה והלא ישמעאל מזרע ירחמאל היה ולא מן רם אלא שהעביר מזרעו למולך :

ובני

אבן יחייא

כי כזה הראתה היות כל מעשיה לשם שמים · כי דרך הנשי' היפות האהובות לבעליהן לקנאות בהם שלא יגעו אל אשה אחרת וזאת לא כן אבל הניעתו אל ההפך להיותה אוהבת המשגל מפני תכלית הבנים ולא מפני עלמות התענוג. הנפסד ומגונה · כל בני יהודה חמשה · הודיענו כי יהודה כובש את יצרו היה · ולא רועה זונות והראיה כי לא היו לו רק ה' בנים משתי אלה הנשים · ועכין תמיד לא אלבו היה רק מלך ה' אשר כן גזר · ובני זרח זמרי וגו' · זמרי הוא זבדי אביו של כרמי אשר הוליד את עכן ושני שמות היו לו · כלם חמשה · שוים בחכמה ותבונה ודעת וכל מדה חמודה · וכמו שנאמר בשלמה ויחכם מכל האדם מאיתן האזרחי · שהאלף נוספת ור"ל הזרחי שהיה בן זרח ושימן וכלכל ודרדע אחיו · ואלו זמרי לא הזכיר להולידו בן פריץ עכן שעכר ישראל · והנה פרץ פרץ זרעו בארץ והיו רבי המספר ורבי האיכות כי ממנו יצאו מלכי בית דוד · וזרח זרח על זרעו אור החכמה · בלגובי הוא כלב · איפי מלא באלף כי

היה

מנחת ערב

שילא ממנה עמלק דמצעריכו לישראל לפי שבאה תמנע אצל אברהם יצחק ויעקב שיגיירו אותה והם לא בקשו לגיירה ע"כ יצא ממנה עמלק והטעם שלא בקשו לגיירה שהרי מצינו שאברהם גייר גיורי' הרבה וכן האבות כולם היו מגיירים ומקרבין הבריות תחת כנפי השכינה ולמה רחקו לזו · ולפי דברי חז"ל והובא ברש"י כיחא לפי שהיתה ממזרת והיו מתיראין שיערבו זרעם בה כשתהי' גיורות ויקחו אותה לאשה · ומ"מ כיענשו דנפק מינה עמלק דמצעריכהו לישרא' משום דלא הוה להו להרחיקה רק לגייר אותה ולהזהיר לבניהם שלא יקחו אותה ושהיא ממזרת: לפני מלך מלך לבני ישראל חז"ל מפני שקרא יעקב לעשו שמנה פעמי' אדוני ע"כ העמיד שמנה מלכים קודם לו · ובא הרמז יעבור אדוני לפני עבדו גם בפסוק וידו אחזת בעקב עשו ומ"מ לא זכו לעמוד מלך בן מלך כמ"ש ז"ל וע"כ כתב שם המלכי' איך שמלכו זה אחר זה ולא מנה מלך בן מלך : דן יוסף ובנימן קחשיב דן גבי יוסף ובנימן הטעם מפורש בב"ר פע"ג בזכות זו נפקדה רחל בזכות דן עמד יוסף ובנימן · ועירושו מבואר לפי שנתנה רחל שפחתה בלהה ליעקב

ועי"ב

ובני כלב אחי ירחמאל מישע בכרו הוא
אבי זיף ובני מרשה אבי חברון: ובני חברון קרח ותפח
ורקם ושמע: ושמע הוליד את רחם אבי ירקעם
ורקם הוליד את שמי: ובן שמי מעון ומעון אבי בית
צור: ועיפה פילגש כלב ילדה את חרן ואת מוצא
ואת גזז וחרן הליד את גזז: ובני יהדי רגם ויותם
וגישן ופלט ועיפה ושעף: פלגש כלב מעכה ילד
שבר ואת תרחנה: ותלד שעף אבי מדמנה את שוא
אבי מכבנה ואבי גבעא ובת כלב עכסא:
אלה היו בני כלב בן חור בכור אפרתה
שובל אבי קרית יערים: שלמא אבי בית לחם חרף
אבי בית גדר: ויהיו בנים לשובל אבי קרית יערים
הראה חצי המנחות: ומשפחות קרית יערים
היתרי והפותי והשמתי והמשרעי מאלה יצאו
הצרעתי והאשתאלי: בני שלמא בית לחם ונטופתי
עטרות בית יואב וחצי המנחתי הצרעי:
ומשפחות סופרים ישבו יעבץ
תרעתים שמעתים שוכתים המה הקינים הבאים
מחמת אבי בית רכב:

ג

ואלה היו בני דויד אשר
נולד לו בחברון הבכור אמנן לאחינעם היזרעאלית
שני דניאל לאביגיל הכרמלית:
השלשי לאבשלום בן מעכה בת תלמי
מלך גשור הרביעי אדניה בן חגית: החמישי שפטיה
לאביטל

קדמת אשור · ושם אחיו יובל הוא היה אבי כל תפש · ושם האחד אליעזר כי אלהי אבי בעזרי · ושם איש ישראל המכה אשר הכה : ושם האשה המכה המדינית כזבי בת צור · ושם בת אשר שרח · ושם אשת עמרם · יוכבד בת לוי · ושם חברון לפנים קרית ארבע · ושם אשת אבישור אביחיל · ושם אשת שאול · ושם האיש נבל · ושם האיש אלימלך ושם אשתו נעמי · ושם אשת ג' ר"פ בקריא' וסימ' ושם אשת עמרם יוכבד בת לוי אשר ילדה אתה · ושם אשת שאול · ושם אשת אבישור · א"נך

רשי

ובני כלב אחי ירחמאל · לפי שיחס למעלה קצת משפחות כלב והפסיק ביחס ירחמאל צריך לומר כלב אחי ירחמאל שלא תאמר כבר יחס כל משפחות כלב לכך הוצרך לומר כלב אחי ירחמאל שזה לא כלב אח' היה וכן דרך כל היחס אינו מיחס כסדר אלא מיחס קצת ממשפחת פלוני ותופס משפחה אחרת וכשיחס קצת ממשפחה זו מתחיל ליחס משפחה ראשונה כבתחילה ושב האחרת וכן מעורבב כל ספר היחס הזה: הוא אבי זיף · שר של זיף ושר כל בני מרשה ושר חברון ושם העיירות האלה כתובים בספר יהושע כדכתיב זיף וטלם ובעלות וכתוב קעילה ואכזיב ומרשה : אבי ירקעם · כל אבי שנאמר כאן שר על אותה העיר הכתובה בסמוך : ובני יהדי · אחד מבניה של עיפה היה ומה שלא הזכיר מי היה אביו לפי שאינו צריך להזכיר שום מבניה של עיפה כי אם זה יהדי : ותלד שעף אבי מדמנה את שוא אבי מכבנה ואבי גבע' · שתי עיירות הללו שלו היו : ובת כלב עכס' · עתה מתחיל לראש ומקדים בעכסה משום שהיתה' שרית אשת עתניאל כדכתיב ויאמר כלב אשר יכה קרית ספר וגו : אלה היו בני כלב בן חור בכור אפרתה · פתרון אלה היו בני כלב בן חור כמו בנו חור והוא חור היה בנו הבכור לאפר' אשתו ולא בכור לכלב וכן מפורש למעלה ויקח לו כלב את אפרת ותלד לו את חור ע"א ואלה היו וגו' חור היה בן לכלב והוליד בן ויקרא שמו כלב וכך פירושו ואה היו בניו של כלב בנו של חור שובל וגו : בכור אפרת' · ולא בכור לכלב על חור הוא אומר כן נראה לנו : הרואה חצי המנוחות · מדינה אחת היתה בארץ ומנוחות שמה דכתיב ויגלום אל מנחת והוא המושל על חצי מדינה ולקמן כאמר מי משל על חצי המדינה האחרת : הרואה · פורמר"דיפיו בלע"ז : ומשפחות קרית יערים · יושבי קרית יערים : מאלה יצאו הצרעתי והאשתאולי · יושבי צרע' ואל תתמה שכתוב ותחל רוח יי' לפעמו בין צרעה ובין אשתאול דמשמע שהיו שתי עיירות הללו של בני דן כי כל אלה שנא' כאן של בני יהודה היו שאנו יכולין לומר העיירות והגבול שהיה בין צרעה ואשתאול היה של דן אבל צרעה ואשתאול עצמן של בני יהודה היו : בני שלמא בית לחם · בני שלמא היו מיושבי בית לחם הנטופתי : עטרות בית יואב · וגם מיושבי נטופת ועטרות בית יואב חצי מדינת המנחתי תפשו להם בני צרעה והיו יושבים בהם שם מקומות הן בענה הנטופתי מהרי הנטופתי גבורי דוד ומנחת ויגלום אל מנחת : ומשפחות סופרים יושבי יעבץ · שיעת יעבץ שהיה מושל עליהם כדכתיב לחטה ויהי יעבץ נכבד מאחיו : תרעתים שמעתים סוכתים · כולם שמות בית אביהם : המה הקינים · והיכן מקומן של אלו והלא הם יושבי קין שם מקום דכתיב הקין וגבעה ותמנה ערים עשר : הבאים מחמת אבי בית רכב · שיצאו מחמת שהיה של בית רכב וישבו בקין ע"א יעבץ שם של עיר ושל יששכר היתה כדכתיב והרבית וקשיון ואבץ · המה הקינים · צורפים ויתנהו לצורף תרגומו לקינאה : שני דניאל לאביגיל · ובשמואל כתוב והשני כלאב לאביגיל ובמדרש ויגלו מפר' לפי שדוד נשא אביגיל אח' מיתת נבל והיו חושדין אותו הבן שהוא של נבל לכך קראו דוד שמות שני' כלאב ודניאל דניאל דני אל כלאב שהיה דומה כלו לאב : השפי

רדק

ובני כלב אחי ירחמאל · ספר יחס ירחמאל ובא להשלים יחס כלב מה שלא נכתב למעלה · מישע בכורו · כי אשר זכר למעלה לא היו בני הראשונים אלא הקדימם אולי היו החשובים מבניו וכן הבנים שהיו לו מן אפרת לכבוד בצלאל וזהו שאמר למעלה ואלה בני כלומר כי לו כבר היו בנים אבל אלה היו לו מן עזובה · הוא אבי זיף · זיף היה ידוע · לפי' אמר אבי וכן מכיר אבי גלעד ואחרים רבים · ואולי זיף שם העיר הנקראת על שמו · אבי זיף שר זיף כלו' כי מישע היה אדון ושר על העיר הנקראת זיף והראשון נכון · ובני מרשה אבי חברון · לפי דעתי כי הוא חסר זיף · ולפי שהזכירו בסמוך סמך על המבין והניחו והוא כאלו אמר ובני זיף מרשה אבי חברון : ובני יהדי · הוא אחד מן הבנים שהזכיר ושני שמות היו לו · פלגש כלב מעכה ילד · ילד אינו חוזר למעכה כי היה אומר ילדה אלא לכלב כאלו אמר פלגש כלב מעכה וילד ממנה את שבר ואת תרחנה : אלה היו בני כלב בן חור : אלה שמספר עמה שובל והאחרים היו בני כלב בן חור והוא היה בן בנו של כלב בן יפנה ולפי שיחס למעלה אורי בן חור אמר עתה כי עוד היה לו בן אח' לחור ושמו כלב ואלה היו בניו · אבי קרית יערים · יש מפרשים אדון קרית יערים · וכן אבי בית לחם · אבי בית גדר · ויתכן לפר' אבי כמשמעו פי' אבי קרית יערים כי כל בני קרית יערים היו בניו ובני בניו · וכל אותו העיר נתיחס' מבניו לכך כללן ואמר קרית יערים · וכן אבי בית לחם אבי בית גדר : הרואה חצי המנוחות · יש מפרשים שהיה מושל על העיר ששמה מנחות הנזכר למטה · ופי' הרואה שריאה ענין העיר ומושל עליה · ויש מפרשים שהיה מושל על חצי העיר ירושלם שנקראת מנוחה · ויש מפרשים שהיה רואה וממונה על חצי המנחות הבאות לירושלם מאת כל הגוים · ועוד יש פירושים אחרים לא ראיתי לכתבם וגם אלו אשר כתבתי לא ישרו בעיני · והנראה בעיני כי הרואה חצי המנחות הם שמות בני שובל בנים אחרים לבד אשר ישבו בקרית יערים ושם האחד הרואה ושם האחד חצי המנחות · ואין לתמוה על צירוף שמות בני אדם שידמה ענין כי הנה צרף גדלתי ורוממתי שידמה ענין והוא שמו' בני אדם ואחרים מלבד אלה : ומשפחות קרית יערים היתרי והפותי · פי' כל בני קרית יערים שהיו בני שובל היו חלוקים באלה המשפחות · ואלה הנזכרים ראשי המשפחות כל משפחה מתיחסת אל בית אב שלה כדי לימנה משפחת הימני לבריעה משפחת הבריעה וכן כולם · מאלה יצאו הצרעתי והאשתאולי · וצרעה ואשתאול שני מקומות בארץ יהודה ויצאו אנשים ממשפחת קרית יערים ובנו שני מקומות אלה וישבו שם והיו לשני משפחות נקראו צרעתי ואשתאולי ואע"פ שכתו' ותחל רוח לפעמו במחנה דן בין צרעה ובין אשתאול לא היו משבט דן כי הם משבט יהודה כמו קרית יערים אלא שבט דן חנו באותן המקומות עד נפלה להם נחלה לפיכך נראה מחנה דן וכן כתיב ויעלו ויחנו בקרית יערים ביהודה : על כן קראו למקום ההוא מחנה דן עד היום הזה הנה אחרי קרית יערים · בני שלמא בית לחם · כמו שפירשנו שלמא אבי בית לחם ועוד מבניו משפחה אחר' שמה נטופתי עטרו' בית יואב : גם הוא שם משפחה או שם עיר כמו עטרות ודיבון וכל אותה העיר היתה מבניו : וחצי המנחתי הצרעי · ג"כ שם משפחות היו מבני שלמא : ומשפחות סופרים יעבץ · כלומר גם אלה המשפחות היו מבני שלמא סופרים שהיו סופרים ומלמדים והיו יושבי עיר ששמה יעבץ : אפשר שיעבץ בנה אותה ונקראת על שמו · תרעתים שמעתים סוכתים · שמות משפחות ויש הרבה דרשות בשמות הללו ואם באנו לדרוש כל השמות למה נקראו כן לא יכילם ספר ואין לנו אלא מה שנמצא כתוב · כי כל השמות היו על ענינים ידועים אבלם כמו שכתוב במקצתם ואין לנו לחפש אחר אותם שלא נכתבו ענייניהם · המה הקינים · מצאתי בספר מדוייק הקינים בצר"י הק"וף · ובספרים אחרים ג"כ מצאתי בחירק הק"וף והמסרה עליו לית · ואחד קינים והבנו · והקינים הם כמו כן שם משפחה ידועה · ויש מפרשים שהיו צורפים מתרגום ויתנהו לצורף ויהביה לקנאה · ואמרו רבותינו ז"ל שהיו מבני קני חותן משה ונתערבו במשפחת יהודה ונתיחסו עמם · מחמת אבי בית רכב · והם משפחת בית הרכבים הנזכר בספר ירמיה ושם אב המשפחה ההיא חמת : ואלה היו בני דוד · לפי שהזכיר למעלה משפחת רם עד דוד ולא השלים היחס כדי לספר יחס כלב אחריו חזר עתה בהשלים יחס כלב להשלים יחס דוד · שני דניאל · ובספר שמואל קורא אותו כלאב · יש בו דרש לפי שלקח דוד אביגיל אחרי מות נבל אמרו בני הדור כי זה הבן הנולד לאביגיל היה בנו של נבל · ולפיכך ילאקלסתר פניו כקלסתר פניו של דוד והסיר החשד לפיכך קראו כלאב דומה לאב ודניאל היה שמו העקרי כלומר דנני אלהים מנבל : השלישי לאבשלום בן מעכה · למ"ד לאבשלום נוספת על עיקר הטעם לא להביא דבר אל הטעם ובתמרו לאבשלום כאלו אמר לא אבשלום · וכמו למ"ד זו למ"ד הרגו לאבנר · לכל כליו תעשה נחשת · אנוש לשברך · ואחרים מלבד אלה כמו שהבאתים בספר מכלל בחלק הדקדוק : יתרעם

מנחת ערב

א"כ נולד דן כיון שעמדה לה שילדה גם היא יוסף ובנימן : נולד לו מבת שוע הכנענית וגו' כלו' זה גרם לו שהיה ער רע בעיני ה' שנטה אחר מעשה כנען משפחות אמו לא כן תמר שהיתה מחוסל שם ילדה צדיקי' כאביה · ומה שהזכיר כאן שהיה ער בכורו רע הוא כמרמז איך בא אל תמר כלתו שזה היה ע"י שהיה ער בכירו רע וגומר ואח"כ בא אונן ויבמה וכיון שגם הוא מפתח זרעו מת גם הוא והיה' יהודה מתירא ליתן שלה בנו לתמר פן ימות גם הוא כאחיו וע"כ הלכה תמר לישב בפרשת דרכים ונתגלגל הדבר שבא עליה וילדה לו את פרץ וגומר כי אם היה בא' נספר מעשה בני יהודה היה לו להזכיר הכל או לשתוק מהכל אלא כדפרש"י : כל בני יהודה חמשה כלומר שלא נשאר עוד אשה או פלגש : דוד השביעי אז"ל במדרש ויקרא רבה פכ"ט כל השביעית חביבין לעולם ומביא ג"כ זה הפסוק דוד הוא השביעי כי דוד הוא יבי' הגואל לעתיד והגאולה מרומז בשביעי כידוע וכן אז"ל בששי קולות ובשביעי מלחמות במוצאי שביעי' בן דוד בא והמלחמה התחלת הגאולה היא ולזה תקנו ז"ל ברכת הגאולה בשביעית וע"כ נתוסף לו אות יוד לכבוד ולמעלה : יתר הישמעאלי ובשמואל כתיב הישראלי עיין פיר"ש ודברי חז"ל ידועים במס'

אבן יחייא

היה לאיש חיל כהולדת ח' בנים הנוכים אשר בתוכם דוד ולא מנה הח' כי באולי היה מאשה אחרת ולא רצה למנות רק אחי דוד מלידה ומבטן · ואחיותיהן צרויה ואביגיל הזכירן למעלתן ולהיותן אמות לאנשים חשובים · וכלב בן חצרון וגו' את במקום מן ור"ל הוליד מן עזובה האשה שלו את בת אמת ששמה יריעות · ואלה בני הזכרים ישר וגו' · ותמת עזובה ויקח לו כלב אשה אחרת את אפרת אם חור הפלס · ויקח גשור וארם · הם שתי אומות שכבשו את חות יאיר לעון ישראל עד שבא דוד והחזירן · כל אלה בני מכיר · הנה שגוב ויאיר ובניהם אחריהם היחסו אל מכיר זקנם אבי אמם לתועלת אשר נמשך להם ממנו אשר נתן להם כל הערים ההם בארץ הגלעד · ואחרי מות וגו' אחר מיתת חצרון בעיר שמה כלב אפרתה על שום אים ואשתו אשתו אביה כשאדה מעוברת וילדה את אשחור · מכאן לאדנו נשא אשה בבחרותו ישא אשה בזקנותו כדי להוליד בנים לשם שמים · אלה בני כלב וגו' ר"ל וגם אלה היו בני כלב בן חור בן כלב שהיה בכור לאפרת אשת כלב השנית · אבי קרית יערים · שכל העם היושבים שם היו יוצאי ירכו :

לאביטל השישי יתרעם לעגלה אשתו: ששה נולד לו בחברון וימלך שם שבע שנים וששה חדשים ושלשים ושלוש שנה מלך בירושלם: ואלה נולדו לו בירושלים שמעא ושובב ונתן ושלמה ארבעה לבת שוע בת עמיאל: ויבחר ואלישמע ואליפלט: ונגה ונפג ויפיע: ואלישמע ואלידע ואליפלט תשעה: כל בני דויד מלבד בני פילגשים ותמר אחותם: ובן שלמה רחבעם אביה בנו אסא בנו יהושפט בנו: יורם בנו אחזיהו בנו יואש בנו: אמציהו בנו עזריה בנו יותם בנו: אחז בנו חזקיהו בנו מנשה בנו: אמון בנו יאשיהו בנו: ובני יאשיהו הבכור יוחנן השני יהויקים השלישי צדקיהו הרביעי שלום: ובני יהויקים יכניה בנו צדקיה בנו: ובני יכניה אסר שאלתיאל בנו: ומלכירם ופדיה ושנאצר יקמיה הושמע ונדביה: ובני פדיה זרבבל ושמעי ובן זרבבל משלם וחנניה ושלמית אחותם: וחשבה ואהל וברכיה וחסדיה יושב חסד חמש: ובן חנניה פלטיה וישעיה בני רפיה בני ארנן בני עבדיה בני שכניה: ובני שכניה שמעיה ובני שמעיה חטוש ויגאל ובריח ונעריה ושפט ששה: ובן נעריה אליועיני וחזקיה ועזריקם שלשה: ובני אליועיני הודיוהו ואלישיב ופליה ועקוב ויוחנן ודליה וענני שבעה:

ד

בני יהודה פרץ חצרון וכרמי וחור ושובל: וראיה בן שובל הוליד את יחת ויחת הוליד את אחומי ואת להד אלה משפחות הצרעתי: ואלה אבי עיטם יזרעאל וישמא וידבש ושם אחותם הצללפוני: ופנואל אבי גדר ועזר אבי חושה אלה בני חור בכור אפרתה אבי בית לחם: ולאשחור אבי תקוע היו שתי נשים חלאה ונערה: ותלד לו נערה את אחזם

ואת

והאל וברכיה ואהל חד מן א"ב מן חד וחד חד וא' וחד והא' ולית דכו' וסימ' ואחרון ואני ידעתי גואלי חי · והאחרון כי לא מועף לאשר מוצק · ואהל חשוב' ואהל וברכיה · והאהל ומשמרת בני גרשון באהל מועד · ואלפים צנה ואלפים כלם וגם · והאלפים והעירים עבדי האדמה · וראיתם את כבוד יי' בשמעו את תלנתיכם · והבקר ומראה הערב

רדק

יתרעם לעגלה אשתו · אמרו כי זו היא מיכל בת שאול · לפי' אמ' אשתו הראשונה · ומה שאמר הכתוב ומיכל בת שאול לא היתה לה ולד עד יום מותה מאותו היו' והילך לא היתה לה בשביל עונת בזיון שביזתה לדוד על שהיה מפזז ומכרכ' לפני ה' אבל קודם לכן היה לה: ואלה נולדו בירושלים · דגש בלמ"ד נולדו תמורת הנח ואע"פי שנכתבה הוי"ו הנח נבלע בדגש: ארבעה לבת שוע בת עמיאל · היא בת שוע בת אליעם · ויש שהיו קוראין אותה בת שבע ויש בת שוע כי קרובים הם · וכן עמיאל ואליעם אחד הוא אלא שהאותיות הפוכות: ולא נזכרו אלו הארבעה בנים כסדר תולדותם · שהרי שלמה היה הגדול כי הוא היה הבן הראשון שהיה לבת שבע מדוד אחרי מות הילד וכמו שכתוב וינחם דוד את בת שבע אשתו ויבא אליה ותלד בן ויקרא שלמה שמו ובספר שמואל כשזוכר אותם בני דוד שנולדו בירושלם אינו זוכר אליפלט הראשון ונגה · אולי לא היו בחיים אז · ולא מנה אותם · ובזה הספר מנה אותם אע"פ שלא היו אלו השנים בחיים כי מנה הנולדים לו בירושלם · ולפי שאמר הנה כל בני דוד מנה אותם כולם ואע"פי שלא אמר ואליפלט השני אולי מת הראשון כשקרא שם האחרון אליפלט · ובמנין השני בזה הספר יש שנוי מעט ביניהם כי הראשון אליפלט והשני אליפלט: כל בני דוד · הרי אמר אשר היו לו בירושלים: ובן שלמה רחבעם · הניח הבנים אחרים ויחס שלמה כי לו המלוכה ולבניו אחריו ויחס מלכי יהודה דור אחר דור: ובני יאשיהו הבכור יוחנן · הוא יהואחז שלקחו פרעה נכה והגלהו למצרים ומת שם ושני שמות היו לו והיאך אומר הבכור והלא יהויקים היה גדול ממנו שתי שנים דכתיב בן כ"ג יהואחז במלכו · וכתיב בן כ"ה יהויקים במלכו · ולא היה בן מלכות זה למלכות כלומר שמלך תחילה כן פירשוהו רז"ל · השלישי צדקיהו הרביעי שלום · אמרו חכמינו ז"ל כי שלום הוא צדקיהו וקראו שלום על שם שהיה מושלם במעשיו כי הוא צדיק היה לא שהיו בני דוד רשעי' · ועוד קראו שלום על שבימיו שלמה מלכות בית דוד בימיו ואמר עליו השלישי שהיה שלישי לבני יאשיהו · ואמר עליו הרביעי שהיה רביעי למלכות יאשיהו · ומדרך הפשט לא נראה כן אלא כי שלום זה הוא יהויכין בן יהויקים בן יאשיהו לא נוכל לומר כי בן אחר היה ליאשיהו ששמו שלום כי לא מצאנו במלכים אחר יאשיהו כי אם יהואחז ויהויקי' ויהויכין וצדקיהו · ושלום קורא אותו מלך בספר ירמיהו אל שלום בן יאשיהו המולך תחת יאשיהו · וכל ענין אותה הנבואה על יהויכין שגלה לבבל · ואמר בן יאשיהו כי בן בנו היה ובני בנים כבנים בהרבה מקומות תמצא כן · והנה ג"כ כתיב בספר בני יאשיהו לפי שהיה לו מלכות יאשיהו בפני צדקיהו דודו לפיכך חזר לספר הוצי' כל הסדר · והנה גם כן כתב בספר בני יאשיהו: ובני יהויקים יכניה בנו צדקיהו בנו · קרא יכניה בנו צדקיהו על שם דודו צדקיהו: ובני יכניה אסיר שאלתיאל בנו · שניהם היו בניו וקראו אסיר שנולד בבית האסורין כי כבר כתב עליו הנביא כתבו את האיש הזה ערירי גבור לא יצלח בימיו · אלא אמרו שעשה תשובה בבית האסירין ופב אל ה' בכל לבו ויעתר לו ה' ונתן לו בנים ויצא מבית הכלא וקרא שם האחד האסיר שנולד בבית האסורין ושם האחד שאלתיאל שנשאלה מלכות בית דוד ממנו · ועוד אמרו אמר ר' יוחנן גולה מכפרת על הכל שנ' כתבו את האיש הזה ערירי ובתר דגלה כתיב האסיר שאלתיאל בנו · האסיר שעברתו אמו בבית האסורים · שאלתיאל ששתלו שלא כדרך הנשתלין · גמירי דאין אשה מתעברת מעומד והיא נתעברה מעומד · דבר אחר שאלתיאל שנשאל על אלתו · זרובבל שנזרע בבבל ומה שמו נחמיה בן חכליה שמו: ומלכירם ופדיה · כל אלה בני שאלתיאל ואחז דרך קצרה ולא אמר ובני שאלתיאל כי הדבר מובן שזוכר אב ובניו כולם: ובני פדיה זרובבל ושמעי · ומה שאמר בחגי זכריה ובעזרא זרובבל בן שאלתיאל לפי שהיה בן בנו כי פדיה בן שאלתיאל וזרובבל בן פדיה · הלא תראה בכמה מקומות שזכר בני בנים כבנים. ובן זרובבל משולם · כמו ובני זרובבל · וכן ובן חנניה · ובן נעריה: בני יהודה פרץ חצרון וכרמי · בא להשלים יחס יהודה מה שלא הזכיר למעלה · והזכיר דרך קצרה בנים ובני בנים כסדר · וחור ושובל · זהו חור שהזכיר למעלה כלב בן חור בכור אפרתה · והיה חור זה בן כלב בן יפונה · והוא אבי כלב שהיה אבי שובל כמו שהזכיר למעלה ובכאן השלים יחסו · וראיה בן שובל · ראיה זה הוא הרואה שהזכיר למעלה · ויהיו בנים לשובל הרואה חצי המנוחות והרואה וראיה אחד כי כן דרך המשפחות להתהפך בהן האותיות: אלה משפחות הצרעתי · הוא שהזכיר למעלה מאלה יצאו הצרעתי והאשתאלי · והזכיר הנה יחת ואחומי ולהד שהיו עקר משפחות הצרעתי · ואלה אבי עיטם · פי' ועוד אלה בנים משובל ואמר אבי עיטם יזרעאל · ושם אחותם הצללפוני · מה שהזכיר אחיתם · וכן הזכיר למעלה · בבני זרובבל ושלומית אחותם · אולי לא היתה להם עוד והזכירם · או היו בעלות השם בדורם ונשים חשובות לכך הזכירם כמו שרח בת אשר · אבי בית לחם קצר · ולא הזכיר שלמא שהיה אבי בית לחם כי חור היה אבי שלמא · ושלמא אבי בית לחם: ולאשחור אבי תקוע · הוא שהזכיר למעלה בן חצרון שהיה לו מאביה אשתו ולא הזכיר למעלה עוד מיחסו אלא שאמר אבי תקוע · והנה השלים יחסו:

ויקח

רשי

הששי יתרעם לעגלה אשתו · מדרש וכי היא בלבד אשתו אלא שפעת כעגלה וילדתו ושהיתה חביבה עליו כעגלה כמו לולי חרשתם בעגלתי ומפני חביבותה של מיכל קורא אותה אשתו: ואלישמע ואליפלט · ואלידע ואליפלט · בשמואל אינו מונה אליפלט אלא פעם אחת ואינו מונה כי אם ז' וכאן מונה ט' וזהו טעמה אליפלט בנו מת ונולד לו בן אחר לאחר כן ונקרא שמו כמו כן אליפלט שהיה הוא סימנה לשם וגם אלישמע אלישמע מונה כאן ב' פעמים כמו כן נוכל לומר שמת ונולד בן אחר וגם אחד מאלו מת ונשארו שבעה וזה שאיננו מונה לשם כי אם שבעה והט שמנה משום כבודו של דוד שהיו לו בנים הרבה שהרי כל הספר נכתב מפני כבודו של דוד וזרעו: אחזיהו בני יואש · משלמה עד יואש ח' דורות ולפי שראה דוד שהיה זרעו כלה בימי יואש ע"י עתליהו כדכתיב בספר זה ותקם ותדבר על לשון דבר ע"י שם המות עמד בתפלה ואמר זה המזמור למנצח על השמינית שמונה נימין על דור שמיני הושיע יי' כי גמר חסיד וגו' ונמלט יואש ומן יואש עד יאשיהו ח' דורות שראה דוד שיאשיהו ובניו כולם הולכים לאבדון זה נהרג וזה נקרו עיניו נתפלל עוד על השמינית על דור שמיני יי' אל באפך תוכיחני ובשביל תפלתו נשתיירו בני יהויקים ובכל ספר תהיה אין יותר על השמינית אלא אלו שנים יכניה עד עגני שבעה שהות מלך המשיח דכתיב בדניאל וארו עם ענני שמיא ל"ח בנים בין בנים ובין דורות לבני' הב"ה עשה כן בשביל שאמר להב"ה ל"ח תושבחות בספר עזרת מן ברוך יי' אלהי ישראל וגו' עד ולחזק ל"ח תיבות: וחסדיה יושב חסד חמש · חמש היו לבד משלומי' אחותם: ובני שמעיה חטוש ויגאל ובריח ונעריה ושפט ששה · אינם אלא חמשה ויש בו טעם כמו שכתוב למטה במשמרות הלוים לידותן בני ידותן גדליהו וצרי וישעיה חשביהו ומתתיהו ששה ואינם כי אם ה': וראיה · בן מנהג היחס הזה אע"פ שלא הזכיר עדיין ראיה כי דורות דורות קחשיב וכן ובני חלאה צרת וצחר ואתנן וקוץ הוליד · ועדיין לא הזכיר קוץ ומזכיר את בניו: ולאשחור אבי תקוע היו שתי נשים · מוסב למעלה · ואשת חצרון אביה ותלד לו את אשחור אבי תקוע כי לא יחס עד עתה:

ואמו

אבן יחייא

וכן שלמא וכן חרף היו אבות לכל עם העיירות ההם אשר ספר · ויהיו בנים לשובל הרואה חצי המנוחות · כי זאת הבנים שהיו לו בקרית יערי' עוד היו לו ג' בנים אלה הנקראים הרואה חצי המנוחות · ובניו מקרית יערים יצאו מאלה המשפחות הנקראות יתרו ופותי וגו' · ובני שלמא היו העם היושבים בבית לחם · ונטופת ועטרו' בית יואב וגו' שמו' מקום · והיו בניו עוד המשפחות סופרים היושבים בעיר הנקרא יעבץ אשר שמות המשפחות ההם הוא תרעתי' שמעתי' סוכתים · אשר המה הקנים שבאים מחמת האם מזרע בית רכב מבני חובב חותן משה · דניאל לאביגיל הכרמלית שני שמות היו לו דניאל וכלאב שר"ל כלו אב ודומה לדוד אביו בקלסתר פנים ובמעשים טובים · ולא דומה לבבל בשום דבר לאפוקי דעת החושדים היתו בן נבל כי אולי נשארה אשתו מעוברת · לעגלה אשתו · היא מיכל בת שאול אשתו הראשונה והחביבה כעגלה יפפיה בת מלך · בת שוע בת עמיאל · היא בת שבע בת אליעם · ונשתנה שמה לשנה כאשר בא דוד אורי' לדוד · כל בני דוד · כל הנזכרים הם בני דוד ודומים אליו ביחם · מלבד בני הפלגשים ותמר אחותם מבני הפלגשים כי בת אשה יפת תאר היתה · ולכן לא היה באמנון חטא [illegible] שלום הוא יהואחז הקטן מאחיו ואשר המליכום עם הארץ היה לאהבתם אותו

מנחת ערב

במס' יבמות פרק הערל שנקרא ישמעאל ע"ש שחגר חרבו כישמעאל ואמר כל מי שאינו שומע הלכה זו ידקר בחרב עמוני ולא עמונית וכו' · וכתב מהרש"א ז"ל בירושלמי גרסי' דסגר מתניו כישמעאל וכתב בעל יפה מראה וקשה לפי דברי תלמוד שלנו מאי הגר חרבו כישמעאל כאדומי שהוא בעל החרב ואולי שדקירת חרב הוא מדה כנגד מדה כי לפי דעת דואג דעת מי שמואבית בכלל האיסור ואין לקבל מהם גיורת והבא עליה קנאין פוגעין בדקירת חרב כ"ש בפנחס וידקור את שניהם וגומר גבי מואבית ע"כ · ולע"ד צריך עיון דהיכן מצינו כאין שהבא על גיורת מעמונית אי הוי אסירא לבא בקהל שהרי מצינו בברכות בו ביום עמד יהודה גר עמוני וכו' הרי שנתגייר קודם שהתירוה לבא בקהל וכן ביבמות דף ע"ח מבימין גר מצרי ראשון נשא אשה לבני מצרי שנית וכו' ע"ש הרי אע"פ שמצרי ראשון אסור לבא בקהל קבלו אותו בגיירות וכ"כ הרמ"בם בפירושו פי"ב מאסורי ביאה הלכה י"ז וז"ל כל הכותים כולם כשיתגיירו ויקבלו עליהם כל המצות שבתורה וכו' הרי הן כישראל לכל דבר שנאמר הקהל חוקה אחת יהי' וכו' ומותרין להכנס בקהל ה' מיד וכו' חוץ מד' עממין בלבד והם עמון ומואב ומצרית וכו' שהאומות האלו כשיתגייר אחד מהן הרי הוא כישראל לכל דבר אלא לענין ביאה בקהל הרי בפי' שמקבלין גרים מכל האומו' אע"פי שהם אסורי' לבוא בקהל ואפשר לומר מפני כבודו שהיה אדם חשוב לא רצה לכנותו לאדום אלא לישמעאל שעשה תשובה כיעיקר מקראות אלו לא נכתבו אלא לכבודו

של

ואת־חפר ואת־תימני ואת־האחשתרי אלה בני נערה׃
ובני חלאה צרת יצחר ואתנן׃ וקוץ הוליד את־ענוב
ואת־הצבבה ומשפחות אחרחל בן־הרם׃
ויהי יעבץ נכבד מאחיו ואמו קראה שמו יעבץ לאמר כי
ילדתי בעצב׃ ויקרא יעבץ לאלהי ישראל לאמר אם־
ברך תברכני והרבית את־גבולי והיתה ידך עמי ועשית
מרעה לבלתי עצבי ויבא אלהים את אשר־שאל׃ וכלוב
אחי־שוחה הוליד את־מחיר הוא אבי אשתון׃ ואשתון
הוליד את־בית רפא ואת־פסח ואת־תחנה אבי עיר־נחש
אלה אנשי רכה׃ ובני קנז עתניאל ושריה ובני עתניאל
חתת׃ ומעונתי הוליד את־עפרה ושריה הוליד את־
יואב אבי גיא חרשים כי חרשים היו׃
ובני כלב בן־יפנה עירו אלה ונעם ובני אלה וקנז׃

ובני יהללאל זיף וזיפה תיריא ואשראל׃ ובן־עזרה יתר
ומרד ועפר וילון ותהר את־מרים ואת־שמי ואת־ישבח אבי
אשתמע׃ ואשתו היהדיה ילדה את־ירד אבי גדור ואת־
חבר אבי שוכו ואת־יקותיאל אבי זנוח ואלה בני בתיה
בת־פרעה אשר לקח מרד׃ ובני אשת הודיה
אחות נחם אבי קעילה הגרמי ואשתמע המעכתי׃
ובני שימון אמנון ורנה בן־חנן ותולון ובני ישעי זוחת
ובן־זוחת׃ בני שלה בן־יהודה ער אבי לכה ולעדה
אבי מרשה ומשפחות בית־עבדת הבץ לבית אשבע׃
ויוקים ואנשי כזבא ויואש ושרף אשר־בעלו למואב
וישבי לחם והדברים עתיקים׃
המה היוצרים וישבי נטעים וגדרה עם־המלך
במלאכתו ישבו שם׃

בני

והבקר׳ וגוים ובאו עמים רבים וגוים עצומים׳ והגוים כי הגוי והממלכה אשר לא יעבדוך יאבדו׳ וגבהים אם עשק רש וגזל ומשפט וצדק תראה במדינה׳ ורגבהים ונקף סבכי היער בברזל והלבנון׳ וגבה עדה נא גאון וגבה׳ והגבה והאולם אשר על פני הארץ׳ וגבוה כי רם יי׳ ושפל יראה׳ והגביה כה אמר יי׳ הסיר המצנפת הרם עטרה׳ ודל מבין חכם בעיניו איש׳ והדל העשיר לא ירבה והדל לא ימעיט׳ והרים כה אמר יי׳ הסיר המצנפת והרים העטרה׳ וההרים ואשוב ואשא עיני והנה ארבע׳

רשי

ואמו קראה שמו יעבץ לאמר כי ילדתי בעצב׳ וכינה שמו יעבץ ודוגמתו בן אוני׃ והרבית את גבולי׳ בנחלות׃ והיתה ידך עמי ועשית מרעה׳ אם תהיה עמי והצילני מרעה׃ לבלתי עצבי׳ שלא יארע לי שום נזק וצער ועצב והוא נדר מה שנדר׃ ויבא אלהים את אשר שאל׳ ושלם נדרו ומכאן מביאין ראייה בשפוסקין צדקה בעבור שאין נודרין אלא נותנין בלא נדר מדרשו ידוע׃ וכלוב אחי שוחי׳ משפחות הוא דקחשיב בקצור לשון אע״פ שאין מזכירו למעלה וכן ובני קנז אף על פי שלא הזכירו למעלה וכן ומעונתי כמו כן לא הזכירו כי כן דרך כל הספר הזה׃ אבי עיר נחש׳ שם עיר ותחנה שר עליה׃ אלה אנשי רכה׳ בני אשתון ישבו באותו מקום ברכה׳ ע״א אנשי רכה המשפחה היתה מכונה אנשי רכה׳ ושריה הוליד את יואב אבי גיא חרשים׳ יואב היה שר על עמק שיש בה חרשים ולמה אבי קורא אותה גיא חרשים כי חרשים היו׳ פתרון אותן שישבו בגיא החרשים חרשים המה ועל שמם נקרא הגיא׃ ובני כלב בן יפונה׳ אמרו רבותינו כלב בן יפונה זה כלב בן חצרון ולמה נקרא בן יפונה שפינה מעצת מרגלים ואל תתמה שהרי ייחס כבר משפחה כלב בן חצרון שהריכן הדרך שמייחס קצת ומדלג על משפח׳ האחרת ואחר כן תופס משפחה ראשונה׃ ובני אלה וקנז׳ כך היה שמו וקנז׃ ואשתו היהודיה׳ אשת כלב שנולדה מיהודית׃ ירד אבי גדור וגומר׳ שרי העיירות כדכתיב ביהושע ויקרעם וזנוק ואלתול בית צור וגדור ירמות ועדלם שוכה ועזקה׃ ואלה בני בתיה בת פרעה׳ הוי״ו מפרדת בין בני יהודיה ובין בני בתיה׃ אשר לקח מרד׳ כלב הוא מרד שמרד בעצת מרגלים וכן דרך היחס שאפילו לאחד אומר בני כמו ובני אלה וקנז׃ בני שלה בן יהודה׳ לפי שעדיין לא יחסו מייחסו עתה שמשום כבודו של דוד מקדים ליחס בני תמר פרץ וזרח שמהם יצא גם הוא ועכשיו שייחס כל משפחות פרץ מתחיל לייחס כל משפחות שלה שהיו באותו הדור׃ ומשפחות בית עבודת הבוץ׳ ליריעות המקדש אף הם היו מבני שלה׃ ויוקים אנשי כוזבא עד ויושבי לחם׳ כל אלה בני שלה בן יהודה׃ ויואש ושרף׳ רבותינו אומרים זה מחלון וכליון׃ והדברי׳ עתיקי׳ פתרון אל תאמר לפי שהתחלתי לייחס מאנשי דורינו שכולם היו אחרי כן אלא כולן שנאמרו בפסוק זה העתיקים הראשונים שהיו בימים קדמונים׃ המה היוצרים׳ המה יוקים אנשי כזיבא ויושבי לחם היו יוצרי חומר למלאכ׳ המלך וגם קדרו׳ למאכל המלך וגם לכהנים׃ יושבי נטעים׳ שהיו עוסקים בנטיעות של מלך׃ וגדרה׳ אומנים גודרי גדר אבנים למלאכת המלך׃ עם המלך׳ פתרון הושיבן המלך באותן העיירות לפי שהיו עושים מלאכתו דוגמא במשפטים בשואל בעליו עמו לא ישלם כלומר עמו במלאכתו׃

בני

רדק

ויהי יעבץ נכבד מאחיו אולי יעבץ הוא אחד מהנזכרי׳ והיו לו שני שמות או הוא אחר׳ ואף על פי שלא הזכירו בסדר התולדה הזכיר ענינו יעבץ אף על פי שהוא הפוך אל הענין כי היה לו לומר יעצב׳ אינם מקפידים העברים על זה כמו נח מן ינחמנו׳ קין מן קניתי׳ שמואל מן מיי׳ שאלתיהו׃ ויקרא יעבץ׳ אולי חשש על שמו שהיה מענין עצב כמו שאמר לבלתי עצבי וחשש שלא יבואו ענייניו על הנכונה ושיעצב בענייני העולם ונדר נדר אם יצליחהו השם ויברכהו יעשה כך וכך ולא הזכיר הנדר׳ וכן וידר יעקב נדר לאמר אם יהיה אלהים עמדי לדעת קצת המפרשים וכן וידר ישראל נדר לה׳ ויאמר אם נתון תתן את העם וכו׳׳ ועשית מרעה לבלתי עצבי׳ כלומר שתעשה אות עמי שלא אעצב מרעה בעולם ולא יהיה שמי גורם לי שום עצב ועצבי הוא מקור פועל עומד והכנוי והמקור באחד אין בו פועל ופעול׳ או יהיה פועל יוצא ופי׳ ועשית עמי להצילני מרעה לבלתי עצב אותי׃ וכלוב אבי שוחה אף על פי שלא הזכירו בסדר התולדה הזכירו לספר תולדותיו וכן תמצא בספר זה בהרבה מקומות כי מקצר היה בתולדות׃ אבי עיר נחש׳ כמו אבי קרית יערים כי מבניו נתישבה העיר הנקראת עיר נחש׳ אלה אנשי רכה׳ כל אלה בני כלוב שהזכיר היו נקראין אנשי רכה על ענין ידוע אצלם׃ ובני קנז עתניאל׳ אף על פי שלא הזכיר קנז הזכיר תולדותיו כמו שכתבנו׃ אבי גיא חרשים׳ כמו אבי קרית יערים כמו שכתבנו והזכיר למה נקראת העיר גיא החרשים כי חרשים היו׳ פי׳ אומני אבן ועץ וברזל כי הכל יקרא חרש׃ ובני כלב בן יפונה׳ כבר כתבנו כי דעת רבותינו ז״ל שהוא כלב בן חצרון׳ ואם הוא הזכיר עוד מתולדותיו מה שלא הזכיר למעלה׳ ובני אלה וקנז׳ כך היה שמו וקנז בו״ו׃ ובן עזרא יתר ומרד ועפר וילון׳ ותהר את מרים פי׳ ותהר כמו ותלד וכן על ברכות הורי כמו יולדי׳ ועל אשתו של מרד אומר שילדה לו למרד את מרים ואת שמי וכו׳׳ מרים בן הוא כמו האחרים כי הרבה נמצאים בשם אחד זכר ונקבה׳ כמו אביה אשת חצרון ועיפה פלגש כלב ואחרים רבים וסוף הפסוקים מוכיח כי ותהר את מרים על אשתו של מרד הוא אומר וכן אשתו היהודיה ילדה את ירד פי׳ אשתו של מרד׳ היהודיה מכלל שהראשונה שהזכיר לא היתה יהודיה והיא בתיה בת פרעה שהזכיר בסוף הענין׳ את ירד אבי גדור׳ יש מפרשים׳ כל אלה אבי אדון ומפרשים גדור׳ ופיכו׳ וזנוח שם הערים שהיו אלה מושלים עליהם והנכון שהם כמשמעם וכלם שמות בני הילודי׳ לכל אחד ואחד וכן תראה במה שהקדמנו שהוא מיחס האב על הבן להודיע ולפרסם שהיה הבן נכבד וידוע מאביו׳ ואלה בני בתיה בת פרעה׳ פי׳ ואלה שהזכרנו תחלה מרים ושמי וכו׳׳ היו בני בתיה בת פרעה׳ אשר לקח מרד׳ בן עזרא מבני כלב בן יפונה׳ ורז״ל דרשו כי מרד הוא כלב בן יפונה ולמה נקרא שמו מרד שמרד מעצת מרגלים׳ ודרשו כל אלה השמות ירד ואביגדור ואבר כולם על משה רבינו ואמרו ילדה כמו גדלה שהיה לה כבן׃ ובני אשת הודיה׳ אע״פי שלא אמר עד הנה הודיה זה הזכיר תולדותיו׳ וכן מנהג הספר כמו שכתבנו ומאשתו שהיתה אחות נחם היו לו אלה הבנים אבי קעילה הגרמי׳ ואשתמוע המעכתי׳ בני שילה בן יהודה׳ כל התולדות שהזכיר עד הנה היו מפרץ ומזרח ומבני שלה לא הזכיר עד עתה׳ ועתה בהשלימו יחס יהודה הזכיר מבני שלה קצת׳ ומשפחות בית עבודת הבוץ׃ פי׳ שהיו אותם משפחות עובדי פשתים׃ ויוקים ואנשי כוזבא׳ יש דרשות הרבה באלה השמות׳ ודרשו יואש ושרף שהם מחלון וכליון׳ אשר בעלו למואב׳ שלקחו להם נשים מואביות ויושבי לחם׳ שהיו מבית לחם יהודה׳ וכן בפסוק המה היוצרים הרבה דרשות׳ ולפי פשט הפסוק כל אלה מבני שלה ומבני בניו ואנשי כוזבא כולם היו מבניו׳ ואפשר שכוזבא הוא כזיב׳ ויואש ושרף ג״כ מבניו׳ ופי׳ אשר בעלו למואב שנלחמו עם מואב והיו אדונים להם׳ ויושבי לחם גם כן שם אחד מבניו׳ והדברים עתיקים פי׳ זה שאמרנו כי יואש ושרף בעלו למואב אף על פי שלא נמצא זה בספרי הנבואה מדברים הם ידועים בקבלה ובמסרה ונעתקים איש מפי איש׳ ויש מפרשי׳ כי והדברים עתיקי׳ חוזר על כל מה שכתב עזרא הנה מיחס התולדות׳ כי הדברים הנכתבים הנה אף על פי שלא תמצאם כתובים בספר מספרי הנבואה׳ לא תאמר איך ידע כל זה עזרא דברים שלא היו בימיו כי הדברים מקובלים כלם׃ המה היוצרים ויושבי נטעים וגדרה׳ יתכן שחוזר לאנשי כוזבא שזכר ואמר כי אלה אנשים המה היוצרים הידועים שהיו יוצרים אומני כלי חרש והיו יושבים חוץ לעיר במקום הנטעים לטעת נטעים ולעבוד האדמה ולעשות שם הכלים׳ גם כן אולי אותו המקום היה העפר שלו טוב למלאכת החרש והיו יושבים שם ונוטעים נטיעות וגודרים גדרות עם המלך במלאכתו וכן היו עם המלך בחוץ בענין הנטעים והגדרות וישבו שם מפני הכנת מלאכתם שם׃

בני

מנחת ערב

של דוד כפירש״י ז״ל ע״ש ועוד י״ל שחגורת חרב שייך שפיר בישמעאל כדאי׳ במדרש שישמעאל לא רצה לקבל התורה מפני שכתוב בה לא תגנוב אמרו כל עצמן של אביהם לסטים היה דכתיב והוא יהיה פרא אדם וכו׳ ומי שנופל ביד ליסטים נדון בחרב כמש״זל במסכת סוטה פ״ק גבי דין ארבע מיתות לא בטלו מי שנתחייב הריגה או נמסר למלכות או לסטין באין עליו וע״כ אמר שחגר חרבו כישמעאל׃ השליש לאבשלום בן מעכה בכולם לא נאמר כן אלא בזה וגם יש בו למד ניסף לומר לך ששמו גרמה לו כמו שאמר לו חושי הארכי מ״ט נסבת יפת תאר ולא דרשת סמוכין דכתיב אחר פרשת יפת תאר פרשת סורר ומורה שכל הנושא יפת תאר סופה שילא ממנה בן סורר ומורה ע״כ תלה אותו הכתוב באמו׃ לעגלה אשתו זו מיכל וקראה אשתו מפני שהיא בת מלך ישראל ומה גם מלינו שמיכל הגילתו מתיתה כשבקש שאול להמית את דוד כדאי׳ בשמואל א׳ סימן י״ט׃ עד מלך דוד עיין פירש״י בשם הגדולים וכלל דבריהם שלא היה לשמעון חלק בארץ והוא תמוה מאד דכי דייקת בספר יהושע איפכא שמעינן לה שלוה הש״י לחלק הארץ לי״ב חלקים וקא חשיב שמעון בהדייהו ותו והרי בפרשת פנחס צוה הש״י למנות את ישראל ואח״כ אמר לאלה תחלק הארץ בנחלה ושמעון נמנה בכלל ישרא׳ וכה״א בפ׳ מסעי זאת הארץ אשר תתנחלו אתה בגורל ונאמר לתשעת המטה וחצי המטה וכ״כ קחשיב נשיא לשמעון שיעמוד על הגורל עם שאר שבטי נשיאי ישראל ובמה פעמים מזכיר הכתוב שלא יהיה ללוי חלק בארץ אלא מקומות לישבם

אבן יחייא

אותו באשכם היותו שלם כשמו שלום׳ בני יהודה אשר יצאו מפרץ וגו׳׳ נראה כי כן מצא כתוב עזרא היחסים האלה בקבלה וכן כתבם כאשר מצאם׳ ודורות דורות קא חשיב׳ ויקרא יעבץ וגו׳ אם ברך תברכני באהבת הנפש המרגשת והוא אהבת המועיל מעושר וכבוד׳ והרבית את גבולי באהבת הנפש הצומחת מהבנים כי הנה נחלת ה׳ בנים שכר פרי הבטן׳ והיתה ידך עמדי׳ באהבת הנפש האלהית לידבק עם קונה ויד ה׳ וחזיונו ישפע עליה׳ ועשית מרע לבלתי עצבי באהבת הנפש המשכלת׳ כי תעשה שלא אתעצב בעבור דעה וחסרון וסכלות שיהיה בי כי אבין בכל ספר וכל רז לא יהיה אנס לי׳ גם אנכי אעשה כדברך וכל מגמתי יהיה אל הענינים האלהיים כל עוד נשמתי בי׳ ויבא ה׳ לו את אשר שאל ולכן היה נכבד מאחיו׳ גיא חרשים כי פרשי׳ היו העומדים בגיא ההוא ולכן נקרא הגיא ההוא כן כי אוירו היה מסבב הרעה ההיא׳ ואשתו היהודית מכלב הנקרא מרד שמרד בעצת המרגלים ילדה את ירד וגו׳ והוא בתיה בת פרעה שנתיהדה ולקחה כלב לאשה׳ אשר בעלו למואב כי גברו עליהם והשפילום כבעל הגובר על אשתו השפלה לפניו׳ וכל משפחתם לא הרבו עד בני יהודה׳ ר״ל כי לא הרבו לשבת תמיד אצל בני יהודה׳ כי אשר ישבו שם היה עד מלוך דוד שהיה מיהודה אשר גרשום

משם

בני שמעון נמואל וימין יריב זרח שאול: שלם בנו
מבשם בנו משמע בנו: ובני משמע חמואל בנו זכור בנו
שמעי בנו: ולשמעי בנים ששה עשר ובנות שש
ולאחיו אין בנים רבים וכל משפחתם לא הרבו
עד־בני יהודה:
וישבו בבאר־שבע ומולדה וחצר שועל: ובבלהה
ובעצם ובתולד: ובבתואל ובחרמה ובצקלג: ובבית
מרכבות ובחצר סוסים ובבית בראי ובשערים אלה עריהם
עד־מלך דויד: וחצריהם עיטם ועין רמון ותכן ועשן
ערים חמש: וכל־חצריהם אשר סביבות הערים
האלה עד־בעל זאת מושבתם והתיחשם להם: ומשובב
וימלך ויושה בן־אמציה: ויואל ויהוא בן־יושביה בן־
שריה בן־עשיאל: ואליועיני ויעקבה וישוחיה
ועשיה ועדיאל וישימאל ובניה: וזיזא בן־שפעי בן־אלון
בן־ידיה בן־שמרי בן־שמעיה: אלה הבאים בשמות נשיאים
במשפחותם ובית אבותיהם פרצו לרוב: וילכו למבוא
גדר עד למזרח הגיא לבקש מרעה לצאנם: וימצאו מרעה
שמן וטוב והארץ רחבת ידים ושקטת ושלוה כי מן־חם
הישבים שם לפנים: ויבאו אלה הכתובים בשמות בימי
יחזקיהו מלך־יהודה ויכו את־אהליהם ואת־המעינים אשר
נמצאו שמה ויחרימם עד־היום הזה וישבו תחתיהם כי־
מרעה לצאנם שם: ומהם מן־בני שמעון הלכו להר שעיר
אנשים חמש מאות ופלטיה ונעריה ורפיה ועזיאל בני ישעי
בראשם: ויכו את־שארית הפלטה לעמלק וישבו שם
עד היום הזה: **ה** ובני ראובן בכור־ישראל כי־
הוא הבכור ובחללו יצועי אביו נתנה בכרתו לבני יוסף
בן־ישראל ולא להתיחש לבכרה: כי יהודה גבר באחיו
ולנגיד ממנו והבכרה ליוסף:

וחטים משכב וספות וכלי יוצר · והחטים ויאמר ארנן אל דוד · וחצר הגדולה סביב שלשה · והחצר וירם כבוד יי׳ דיחזקאל · וחכמים אנשי לצון יפיחו · והחכמים
אשר הצדיקים והחכמים ועבדיהם ביד · ומלא ולנפתלי אמר נפתלי שבע רצון ומלא ברכת · והמלא ובאת וסגרת הדלת בעדך ובעד בניך · ומשחית עלה אריה מסבכו
ומשחית גוים · והמשחית ותהי חרדה במחנה בשדה · ומשלח יפיח כזבים עד שקר · והמשלח את השעיר לעזאזל יעמד חי · ונגע לא תאנה אליך רעה ונגע לא והנגע

בני

רד"ק

בני שמעון · הזכיר יחס שמעון בקריאה אחר יחס יהודה לפי שהיו שכנים בנחלה הוא וזכר נחלתם עם יחסם כמו שכתוב מחבל בני יהודה נחלת בני שמעון · כי היה חלק בני יהודה רב מהם וינחלו בני שמעון בתוך נחלתן · כי לא היה לו חלק בפני עצמו כמו לשאר השבטים · וזהו שאמר אחלקם ביעקב ואפיצם בישראל: נמואל וימין · כמואל הוא ימואל הנזכר בפרשת ויגש אליו ובפרשת וארא ונזכר גם בפרשת פנחס נמואל לנמואל משפחת הנמואלי וכן תראה ברוב השמות בעברי בשמות בני אדם ובשמות הערים כי אינם קופדים בחילוף אות אחת או שתים בשם · ופעמי׳ קוראים אותם בשני שמות שאינם דומים זה לזה וקורא אותם במקום אחד בשם האחד ובמקום אחר בשם האחר: וכל משפחתם לא הרבו עד בני יהודה · לפי שהיו שוכנים בתוך בני יהודה אמר כי לא הרבו משפחתם שהגיעו למספר בני יהודה לפיכך היו יושבים ביניהם ונספחים אליהם וישבו בקצת ערי יהודה וכן תמצא הערים אשר מזכיר הנה בספר יהושע בכלל ערי יהודה ומזכיר אותם גם כן בנחלת בני שמעון שנפלה להם בתוך בני יהודה לפיכך אמר הנה אלה עריהם עד מלך דוד · אבל כשמלך דוד וחזקו בני יהודה גרשום בני יהודה מנחלתם והם בקשו להם נחלה · כמו שאמרו וילכו למבוא גדור עד למזרח הגיא ומהם מן בני שמעון הלכו להר שעיר וכו׳ כי הלכו הנה והנה לבקש נחלה · ומה שאמר זאת מושבותם והתיחסם להם ר״ל כי אלה חמש ערים וחצריהם נשארו להם ולא גרשום משם בני יהודה והתיחסם להם · כלומר כי היו נקראים על שמם כל הימים · ואיננו רחוק בלשון לזכור יחס בענין הערים · כי עקר מלת יחס הוא גלוי על משפחה והודיע על האיש מאיזה משפחה הוא ומאיזה שבט הוא כן מיחס הערים אל האדם והאדם אל הערים להודיע ולגלות הדבר וכן קראו ליו״ד כרי יו״ד היחס שמיחס אותו אל כרי עבר · ומה שאמר זאת מושבותם ולא אמר אלה כן דרך הלשון בהרבה מקומות יחיד בלשון רבים ורבים בלשון יחיד כמו כי תקראנה מלחמה · ויבא משה ואהרן והדומים להם כמו שכתבנו בספר מכלל בחלק הדקדוק · או יהיה פי׳ זאת הארץ: ומשובב וימלך וכו׳ כל אלה שזוכר היו נשיאי משפחות לשבט שמעון וראשי בתי אבות והלכו לבקש נחלה אחר מלוך דוד והארץ היתה מבני חם שהיו יושבים שם לפנים ובאו אלה והכום והחרימום עד היום וישבו תחתיהם: ואת המעונים · בשורק מקום אולם והוא קבוץ מן מעון שהוא מקום הדירה ומה שאמר עד היום הזה כי עד ימי עזרא לא שבו עוד בניהם באלה המקומות אף על פי שגלו משם בני שמעון · בני ישעי בראשם · אלה ארבעה בני ישעי שהיו ראשים לאלה חמש מאות אנשים אמרו רבותינו ז״ל כי ממנשה היו · בני ישעי ראינו שהיה משבט מנשה כמו שאמר ואלה ראשי בית אבותם ועפר וישעי ואמר זה לפי שאין זרעו של עשו נופל אלא ביד זרעו של יוסף שנאמר ובית יוסף להבה · והקשו והכתיב ומהם מבני שמעון הלכו להר שעיר ובני ישעי בראשם · ותרצו ישעי כמי מבני מנשה קאתי דכתיב ועפר וישעי: ויכו את שארית הפלטה לעמלק פי׳ מה שנשאר שלא החרימום שאול ודוד כי בדוד הוא אומר עד הכרית כל זכר באדום ועמלק מבני אדום · ומה שאמר וישבו שם עד היום הזה · פי׳ עד היום הזה שגלו · או פי׳ כי עד היום אע״פי שגלו בני שמעון בני עמלק לא שבו שם ועד היום הזה בחזקת בני שמעון: ובני ראובן · אחר שהזכיר שמעון מפני שהיה שכן ליהודה כמו שכתבנו חזר לראובן הבכור · כי הוא הבכור · כלומר הוא הבכור ובו היה ראוי להחל ספור היחסים כי משפט הבכורה והמלכות היו ראוים לו אלא שבחללו יצועי אביו נתנה בכורתו לבני יוסף בן ישראל כלומר שהיה לו לאביו בן אהוב וחביב ונתנה לו: ולא להתיחש לבכורה · כלומר כשנתן לו הבכורה לא שיתיחס יוסף לבכורה מכל ויקרא בכור ישראל שאם כן היתה לו המלוכה גם כן כמו שהיתה המשפט לראובן מהכל: פי יהודה גבר באחיו · ונתן לו יעקב המלוכה ושאר משפט הבכורה · והוא לקחת פי שנים בארץ נתן ליוסף: ולנגיד ממנו · פי׳ מי שהיה בישראל לנגיד אמר יעקב שיהיה ממנו:

בני

רשי

בני שמעון לפי ששמעון יושב בחלק יהודה הוא מקדימו לייחסו ולדבר בעיירותיו קודם לראובן: ולאחיו אין בנים רבים וכל משפחותם לא הרבו עד בני יהודה · לא הרבו בנים כבני יהודה ולפי שהיו מועטים וחלק יהודה רב מהם קבל יהודה שמעון בחלקו כי שמעון לא היה לו חלק בארץ ישראל שנאמר אחלקם ביעקב ואפיצם בישראל ושנינו בב״ר אחלקם להעמיד סופרים בישראל בבתי כנסיות וכו׳ ומנין שקבלו דכתיב מחבל בני יהודה נחלת בני שמעון כי היה חלק בני יהודה רב מהם וינחלו בני שמעון בתוך נחלתם פן תרבה עליה׳ חית השדה ומה שכתוב ויעל הגורל לבני שמעון כך היה המעשה הפילו גורל איזה שבט יקבל שמעון בחלקו ונפל הגורל בחלקו של יהודה ועם מ״ש ויאמר יהודה לשמעון אחיו עלה אתי בגורלי ונלחמה בכנעני והלכתי גם אני אתך בחלק שנתתי לך · וישבו בבאר שבע · בני שמעון ישבו בתוכן עיירות של יהודה: אלה עריהם עד מלך דוד · פתרון כשהרבו בני יהודה עשו תרעומת על בני שמעון בימי שאול ורצו לגרשם מארצם ולא היה יכול לגרשם ואף כי היה כל ימיו בפירדא ובמלחמות וכשמלך דוד באו שבטו לשאול מבני שמעון את ארצם שהשאילו להם והלך דוד וגרשם כי שאול לא חשש בכך מפני שנאת דוד שהיה מיהודה וזהו שכתב אלה עריהם עד מלך וכשמלך דוד גרשם: מפ״י רבי אלעזר ב״ר משלם ז״ל וכן פי׳ לי רבינו שלמה ב״ר לוי אח״י רבי משה הדרשן: וחצריהם · הכפרים מי היו עיטם ועין ורמון וגומר: זאת מושבותם והתיחשם להם · פתרון אף על פי שייחסם כאן מקלתם אל תאמר שלא היו כי אם אותן שהרי יש ספר יחוס אחר ושם היו יחוסין כל שבט ושבט כך היה לו מפרש יחוסו בפני עצמו: ומשובב · וכל הכתובין: אלה הבאים בשמות נשיאים במשפחותם ובית אבותיהם פרצו לרב · לא היה להם מקום לישב: וילכו · על כן למבוא גדור וגומר לבקש מרעה לצאנם: כי מן חם היושבים שם לפנים · בשקט ובשלוה היו יושבים ולא בא אדם להרע להם לפיכך לא נזהרו כשבאו עליהם להלחם ודוגמתו בשופטים ובאו על ליש על עם שקט ובטח וגומר ודבר אין להם עם אדם לפי שהיו שקטים לא היו יראים ולא כרתו ברית עם שום אדם לעוזרם לפיכך נלחום אותם חמש מאות וגם כתיב לשם כמשפט צידנים שקט ובטח וגומר: ויכו את שארית הפליטה · מהכרתת דוד כי דוד הכרית כל זכר באדום · ובני ראובן בכור ישראל · ואם תאמר אם כן שהיה בכור למה לא יצא ממנו מלכות כי הוא בודאי הבכור: ובחללו יצועי אביו נתנה בכורתו לבני יוסף · וא״ת אם כן למה לא מלכו בני יוסף לכך אמר ולא להתייחס לבכורה חלק בכורו ולא בכורה כי יהודה אפילו לא אכל ראובן הבכורה ולא נלקחה ממנו אפילו הכי היה הגון יהודה למלוך: כי יהודה גבר באחיו · שנאמר גור אריה יהודה: ולנגיד ממנו · שילא ממנו מלכות ועל שם כך נקרא המלך נגיד שהוא המגיד והמביא והבכורה והמלכות נטלה מראובן ונתנה המלכות ליהודה כדכתיב כי יהודה גבר באחיו אבל חלק הבכור נתנה ליוסף לשני בניו:

בני

אבן יחייא

שם כדי להרחיב נחלת יהודה · ומשובב וימלך וגו׳ וזולתם אלה הבאים בשמות פרצו לרוב ובאו בימי חזקיהו למבוא גדור ואל ארץ מעון ויכו אותם וישבו במקומ׳ ומהם מן בני שמעון הלכו להר שעיר ויכו את שארית הפליטה מעמלק מזמן שאול ודוד אשר הכרית כל זכר באדום · ובני ראובן וגו׳ כי ראובן באמת הוא בכור פטר רחם אשר אליו כאות יתר שאת מפי שכים · ויתר עז מהמלכות · אבל בעון חללו יצועי אביו נתנה בכורתו ליוסף · ולא החלק מהבכורה מהיחס והמלוכה · כי זה נתן ליהודה אשר גבר באחיו ונעשה נגיד אפילו ממנו יוסף · אבל נתן ליוסף הבכורה מפי שנים מבניו מנשה ואפרים · עזריה הוא אשר כהן בבית אשר בנה שלמה בירושלם · הנה התיחס אליו הכהונה בבית המקדש יותר משאר הכהנים · לפי שמסר נפשו על קדושת הבית · ונעמד במלך עוזיהו כשגבה לבו להקריב קטרת ולא הניחו לעשות רצונו · ואלה אשר העמיד דוד כדי לשורר

מנחת ערב

ליושבים אבל משמעון לא שמענו שוה ה׳ שלא ינחלו נחלה כאחד השבטים ואו אים״ר שהיה זה על פי הגורל כפי׳ רש״י שהפילו גורל איזה שבט שיתן להם ערים למושבותם איך היה יהודה יכול לגרשם מעריהם כיון שעל פי הגורל היו מחוייבי׳ ליתן להם כמו ערי הלוים שיתנו להם ג״כ על פי הגורל והיה להם לאחוזת עולם · ואיך גירש אותם דוד מלך ישראל שהיה עושה משפט וצדקה לכל עמו ואיך יעלה על הדעת שידחו שבט מישראל לחוץ לארץ והנה ילכו שבט שמעון שהיו רועים בימי דוד ושלמה שהיו ישראל רב כחול הים · ואם מלינו שאמרו ישראל לשבט ראובן וגד ואך אם טמאה ארץ אחוזתכם עברו לכם אל ארץ אחוזת ה׳ והאחזו בתוכנו וגומר וזה היה אחר שילוקם שסבר החזיקו כל אחד בגורלו ולא היו מחוייבים מן הדין ליתן להם נחלה אעפ״כ רצו לנתוש עצמם ולקבל אללם שני שבטים ומהלה כ״ש שלא יגרשו שבט מישראל שסבר החזיקו בגורלם כמה מאות שנה · ובודאי לא היה דוד מסכים לגרש שבט מישראל ח״ל כי כבר ידוע שהיה גדול בעיני דוד דירת א״י עד שאמר כשגרשו שאול מא״י כי גרשוני מהסתפח בנחלת ה׳ לאמר לך עבוד אלקי׳ אחרים שהיה דומה בעיניו דירת חוצה לארץ כעובד עבודה זרה: לכך אפשר לומר

מה שאמר הכתוב עד מלך דוד רצה לומר שעד ימי דוד לא היו ישראל רבים מאד כאשר שהרגו בהם שונאיהם והיה מעוטים ביד הפלשתים כל ימי שופטים עד שבא דוד ואז כאמר כי על ידי דוד הושיע את ישראל מיד הפלשתים אז פרו וירבו במאד מאד והמלא הארץ אותם ומה גם היו גדולים בעושר ומקנה רבה עד שלא היה מחזיק להם עריהם והיו צריכין לחקור אחר מקום מרעה כדי שתרויח להם. המקום לשבת וזה שאמר ובית אבותיהם פרצו לרוב וילכו למבוא גדר וגומר ואפשר כיון שהיה נחלת בני שמעון כאחו תוך נחלת בני יהודה ע״כ לא היה להם מגרש כ״כ כמו שאר השבטי׳ ולא היה להם מרעה די לצאנם והטעם שהיה נחלתם מחבל בני יהודה ולא חבל בפני עצמו כשאר השבטים לפי שקללם יעקב אחלקם ביעקב וגומר וע״כ לא היתה נחלתם במקום אחד אלא בב׳ וג׳ מקומות מפוזר בתוך נחלת בני יהודה וגם משה רמז אב במה שכלל ברכת שמעון תוך ברכת בני יהודה במה שאמר שמע ה׳ קול יהודה כמ״ש ז״ל: בני ישעי בראשם הטעם שמזכיר שמות הב׳ ראשים הוא מפורש בב״ב פ״א לפי שאין זרעו של עשו נופל אלא ביד זרעו של יוסף וישעי ממנשה קאתי כדכתיב לקמן גבי בני מנשה ועפר וישעי והטעם מפורש במהר״שא

בְּנֵי רְאוּבֵן בְּכוֹר יִשְׂרָאֵל חֲנוֹךְ וּפַלּוּא חֶצְרוֹן
וְכַרְמִי: בְּנֵי יוֹאֵל שְׁמַעְיָה בְנוֹ גּוֹג בְּנוֹ שִׁמְעִי בְנוֹ:
מִיכָה בְנוֹ רְאָיָה בְנוֹ בַּעַל בְּנוֹ: בְּאֵרָה בְנוֹ אֲשֶׁר הֶגְלָה
תִּלְגַת פִּלְנְאֶסֶר מֶלֶךְ אַשֻּׁר הוּא נָשִׂיא לָראוּבֵנִי: וְאֶחָיו
לְמִשְׁפְּחֹתָיו בְּהִתְיַחֵשׂ לְתֹלְדוֹתָם הָרֹאשׁ יְעִיאֵל וּזְכַרְיָהוּ:
וּבֶלַע בֶּן־עָזָז בֶּן־שֶׁמַע בֶּן־יוֹאֵל הוּא יוֹשֵׁב בַּעֲרֹעֵר
וְעַד־נְבוֹ וּבַעַל מְעוֹן:
וְלַמִּזְרָח יָשַׁב עַד־לְבוֹא מִדְבָּרָה לְמִן־הַנָּהָר פְּרָת כִּי מִקְנֵיהֶם
רָבוּ בְּאֶרֶץ גִּלְעָד: וּבִימֵי שָׁאוּל עָשׂוּ מִלְחָמָה עִם־
הַהַגְרִאִים וַיִּפְּלוּ בְּיָדָם וַיֵּשְׁבוּ בְּאָהֳלֵיהֶם עַל־כָּל־פְּנֵי מִזְרָח
לַגִּלְעָד: וּבְנֵי־גָד לְנֶגְדָּם יָשְׁבוּ בְּאֶרֶץ הַבָּשָׁן עַד־
סַלְכָה: יוֹאֵל הָרֹאשׁ וְשָׁפָם הַמִּשְׁנֶה וְיַעְנַי וְשָׁפָט
בַּבָּשָׁן: וַאֲחֵיהֶם לְבֵית אֲבוֹתֵיהֶם מִיכָאֵל וּמְשֻׁלָּם וְשֶׁבַע
וְיוֹרַי וְיַעְכָּן וְזִיעַ וָעֵבֶר שִׁבְעָה: אֵלֶּה בְּנֵי אֲבִיחַיִל בֶּן־
חוּרִי בֶּן־יָרוֹחַ בֶּן־גִּלְעָד בֶּן־מִיכָאֵל בֶּן־יְשִׁישַׁי בֶּן־יַחְדּוֹ בֶּן־בּוּז:
אֲחִי בֶּן־עַבְדִּיאֵל בֶּן־גּוּנִי רֹאשׁ לְבֵית אֲבוֹתָם:
וַיֵּשְׁבוּ בַּגִּלְעָד בַּבָּשָׁן וּבִבְנֹתֶיהָ וּבְכָל־מִגְרְשֵׁי שָׁרוֹן עַל־
תּוֹצְאוֹתָם: כֻּלָּם הִתְיַחְשׂוּ בִּימֵי יוֹתָם מֶלֶךְ־יְהוּדָה
וּבִימֵי יָרָבְעָם מֶלֶךְ־יִשְׂרָאֵל:
בְּנֵי־רְאוּבֵן וְגָדִי וַחֲצִי שֵׁבֶט־מְנַשֶּׁה מִן־בְּנֵי־חַיִל
אֲנָשִׁים נֹשְׂאֵי מָגֵן וְחֶרֶב וְדֹרְכֵי קֶשֶׁת וּלְמוּדֵי מִלְחָמָה
אַרְבָּעִים וְאַרְבָּעָה אֶלֶף וּשְׁבַע־מֵאוֹת וְשִׁשִּׁים יֹצְאֵי
צָבָא: וַיַּעֲשׂוּ מִלְחָמָה עִם־הַהַגְרִיאִים וִיטוּר
וְנָפִישׁ וְנוֹדָב: וַיֵּעָזְרוּ עֲלֵיהֶם וַיִּנָּתְנוּ בְיָדָם הַהַגְרִיאִים
וְכֹל שֶׁעִמָּהֶם כִּי לֵאלֹהִים זָעֲקוּ בַמִּלְחָמָה וְנַעְתּוֹר לָהֶם כִּי־
בָטְחוּ בוֹ: וַיִּשְׁבּוּ מִקְנֵיהֶם גְּמַלֵּיהֶם חֲמִשִּׁים אֶלֶף
וְצֹאן מָאתַיִם וַחֲמִשִּׁים אֶלֶף וַחֲמוֹרִים אַלְפָּיִם וְנֶפֶשׁ אָדָם מֵאָה
אָלֶף: כִּי־חֲלָלִים רַבִּים נָפָלוּ כִּי מֵהָאֱלֹהִים הַמִּלְחָמָה
וַיֵּשְׁבוּ תַחְתֵּיהֶם עַד־הַגֹּלָה: וּבְנֵי
חֲצִי שֵׁבֶט מְנַשֶּׁה יָשְׁבוּ בָּאָרֶץ מִבָּשָׁן עַד־בַּעַל חֶרְמוֹן
וּשְׂנִיר וְהַר־חֶרְמוֹן הֵמָּה רָבוּ: וְאֵלֶּה רָאשֵׁי בֵית־
אֲבוֹתָם וְעֵפֶר וְיִשְׁעִי וֶאֱלִיאֵל וְעַזְרִיאֵל וְיִרְמְיָה וְהוֹדַוְיָה
וְיַחְדִּיאֵל אֲנָשִׁים גִּבּוֹרֵי חַיִל אַנְשֵׁי שֵׁמוֹת רָאשִׁים
לְבֵית אֲבוֹתָם: וַיִּמְעֲלוּ בֵּאלֹהֵי אֲבוֹתֵיהֶם
ויזנו

וראה הכהן אחרי הכבס את הנגע והנה · ושטן הפקד עליו רשע ושטן · והשטן ויראני את יהושע הכהן הגדול עומד · ועירים גמלים מיניקות ובניהם שלשים פרות · והעירים והאלפים והעירים · ופרה ודוב תרעינה יחדו ירבצו ילדיהן · והפרה והעזים והפרה · וצרעת נעמן תדבק כך ובזרעך לעולם · והצרעת ויזעף עזיהו · וקרש ואשמעה אחד קדוש מדבר · והקדש ואחרי השבעים ששים · ורגלים עינים הייתי לעור ורגלים · והרגלים וילכו לקברה ולא מצאובה · ושיר כי בימי דוד ואסף :

רשי

בני ראובן בכור ישראל · מתחיל עתה כבראשונה : בני יואל · דורות דורות קחשיב : אשר הגלה תלגת פלנאסר · קודם לסנחריב וכן היה סדרן פול היה כשמלך מנחם בן גדי ובימי פקח בן רמליה בא תגלת פלנאסר מלך אשור ובימי הושע בן אלה בא שלמנאסר מלך אשור ובימי חזקיהו סנחריב ופרשו רבותינו פול וכולם סנחריב : הוא נשיא לראובני · באותו זמן שהגלוהו תלגת פלנאסר : בהתיחש לתולדותם הראש יעיאל וזכריהו · פתרו' הרי לא יחסתי לך מן ראובן כי אם קצת ועיקר יחוסו במקום יחוסו על דברי הימים למלכי ישראל היה יעיאל וזכריהו הראש שעל ידן כלל יחוסן : ועד נבו ובעל מעון · שבימים קדמוני' קודם שבאו לידי ישראל נקראו נבו ובעל מעון על שם תועבות' כי כן מנהג העמים עד היום הזה לקרו' בתי יראת' בשם עירותיהם אבל כשבאו לידי ישראל הסבו שמות' כדכתיב ואת נבו ואת בעל מעון מוסבו' שם כלומר ישראל הסבו שמותם ואת שבמה לפי שלא נקראת על שם תועבותיה לא הוסבו שמה ובמגילה מפרש כי נבו ובעל מעון שם ע"א הם : עם ההגריאים · הם הישמעאלים ועל שם אמם קוראם הגריאים בני הגר היו : וישבו באהליהם · שכן מנהג ערביים לישב באהלים : ובני גד לנגדם ישבו · אצלם כמו והלכה לנגדך : ואחיהם לבית אבותיהם · במקום יחוסן : מיכאל ומשלם · אלו היו ראשי אבותיהם של אותו יחס כי כלם התיחסו בימי יותם מלך יהודה ובימי ירבעם מלך ישראל : בני ראובן וגד וחצי שבט מנשה מן בני חיל וגו' · כלומר כולם נתקבצו ועשו מלחמה עם ההגריאים : ויטו' ונפיש · בניו של ישמעאל הם : ויעזרו עליהם · כי יי' עוזרם : וינתנו בידם ההגריאים וכל שעמהם · אומות אחרים לעוזרם : ונעתור להם · דוגמא ויעתר להם יי' :

ויזנו

רדק

בני ראובן · לפי שהפסיק בענין חזר לומר פעם אחרת בני ראובן : בני יואל · רק על פי שלא הזכירו בסד' התולדת מזכירו עתה לייחס בניו אחריו וכמוהו רבים בספור היחסים · שמעיה בנו גוג בנו · כולם אחד בן אחד ואפילו היה לכל אחד בנים אחרים אינו מזכיר אלא הראשים · וכן תמצא בהרבה מקומות : בארה בנו אשר הגלה וגו' · הוא היה נשיא לשבט ראובן בעת שהגלם תלגת פלנאסר והוא תגלת שמזכיר במלכים והפיך האותיות בשמות הוא דרך הלשון כמו שתראה רבים : ואחיו למשפחותם · כלומר זה היה נשיא וגם אחיו בהתיחסם לתולדותם הוא ראשי משפחות וידועים · והראש בהם יעיאל וזכריהו וכו' : בן שמע בן יואל · הוא שמעיה בן יואל שהזכיר למעלה : הוא יושב בערוער · י"מ בי"ת בערוער במקום מ"ם כי ערוער לא היה לבני ראובן כי אם לבני גד · כמו שאמר ויבנו בני גד את דיבון ואת עטרות ואת ערוער · ונכון הוא וכמוהו מלאכו בי"ת במקום מ"ם והנותר בבשר ובלחם וכן וירעצו וירוצצו את בני ישראל בשנה ההיא שמונה עשרה שנה · ויש לפרש עוד בערוער בגבול ערוע' כי העיר לבדה היתה לבני גד שבנו אות' וגבולה היה לבני ראובן : ולמזרח ישב · פי' למזרח ארץ הגלעד כי כל ארצם היתה מזרח לארץ ישראל כמו שאמר עבר הירדן מזרחה אבל למזרח ארץ הגלעד התפשטו וישבו עד לבא מדברה · למן הנהר פרת כלומר עד נהר פרת ומן הנהר והנה הוא גבולם כי נהר פרת הוא גבול ארץ ישראל למזרח כמו שאמר מן הנהר נהר פרת עד הים האחרון יהיה גבולכם : כי מקניהם רבו · כלומר כי לכך היו צריכי' להתפשט בארץ כי מקניהם רבו : עם ההגריאי' הם בני הגר · והאלף מקום יו"ד היחס : על כל פני מזרח לגלעד · פני מזרח אשר לגלע' : ובני גד לנגד' בארץ ישבי הבשן עד סלכה · אינו אומר בכל ארץ הבשן שהרי אמר בתורה כי ארץ הבשן נתנה משה לחצי שבט המנשה · כמו שאומר ויתר הגלעד וכל הבשן ממלכת עוג נתתי לחצי שבט המנשה וכו' · אלא מקצת הבשן היה לבני גד עד סלכה · ומסלכה ואילך כל הבשן היה לחצי שבט המנשה ומה שאמר בתורה כי כל הבשן היה לחצי שבט המנשה · פירושו כל הבשן שהיה ממלכת עוג לכל חבל הארגוב שהיה נקרא ארץ הרפאים · אבל היה מקצת מקומות בבשן שלא היה מולך עליהם עוג ואע"פי שהיה נקרא מלך הבשן לפי שרוב הבשן היה לו ומקצת מן הבשן עד סלכה היה לאמורי ואותו היה לבני גד · ומה שאמר גם כן הנה וישבו בגלעד בבשן ובבנותיה באותו בשן שהוא עד סלכה ובבנותיה ישבו בני גד וכן אמר הנה אמר שחצי שבט המנשה ישבו בארץ הבשן עד בעל חרמון ר"ל מאותו מקום הבשן שהיה לבני גד עד בעל חרמון וכן אמר ביהושע ולחצי שבט המנשה נתן משה בשן ולא אמר כל הבשן : יואל הראש · היה ראש לבני גד · ואלה הארבעה שוכר ראשי משפחות וידועים בשבט היו מושלים בבשן · ויש בדרש ושפט בבשן · הוא שפט אבי אלישע הנביא · וסמך לו בבשן מה בשן ששים עיר אף אלישע בנו פרנס ישראל ששים שנה : ראשי לבית אבותם · עבדיאל הוא גוני אביו : וישבו בגלעד בבשן · פי' ובבשן והוא חסר וי"ו כמו שמש ירח : כלם התיחשו בימי יות' מלך יהודה ובימי ירבעם מלך ישראל · פי' כל אלה בני ראובן ובני גד וחצי שבט המנשה התיחשו למלחמה הזאת שעשו עם ההגריאים כלומר התפקדו למשפחותם לבית אבותם בצאת למלחמה והיה זה בימי יותם מלך יהודה ובימי ירבעם מלך ישראל והוא ירבעם בן יואש מבני יהודה · ואע"פי שנראה מן הפסוקים במלכים כי יותם מלך יהודה וירבעם מלך ישראל לא מלכו בזמן אחד שהרי ירבעם מלך ארבעים ואחת שנה ובשנת עשרים ושבע לירבעם מלך עזריה בן אמציה מלך יהודה והוא עוזיה ומלך עזריה חמשים ושתים שנה הנה עזריה מלך יהודה אחרי מות ירבעם מלך ישראל שלשי' ושמנה שנה ואעפ"י שיש לדקדק בחשבונות אלו כמו שאנו עתידים לבאר במלכים מכל מקום עוזיה האריך ימים אחרי ירבעם · א"כ איך מלך יותם בן עוזיה בזמן ירבעם אלא שיותם בן עוזיה מלך בחיי עוזיה אביו משהיה מצורע עוזיהו כמו שנ' וינגע ה' את המלך · ויותם בן המלך על הבית שופט את עם הארץ · ויתכן לפרש בימי יותם ובימי ירבעם עם כל אחד בזמנו · ועם כל אחד מהם התיחשו למלחמה : ולמודי מלחמה · הוא תואר קל ואינו פעול כי למד הוא פעל עמד · ואין בו פעול · כי אם על דרך התואר כמו שבארתי בספר מכלל בחלק הדקדוק : וכל שעמהם · וכל האומות שהיו עם ההגריאים הכל נתנו בידם : ונעתור להם · כמו ונעתר והוא מגזרת פעול · כמו ונחתום בטבעת המלך : וישבו תחתיהם · במקומם · ואע"פי שאמר וישבו מקניהם מקניהם מקנאם ישבו שם · ומקנאם שבו לארנם עם השבי : עד הגלה · עד שגלו על ידי מלכי אשור : ובני חצי שבט המנשה וכו' · המה רבו · כלומר לפי שרבו הרבה גבולים עד בעל חרמון ושניר והר חרמון : ועפר וישעי · וי"ו ועפר כמו והיה ועתה :

עד

מנחת ערב

במדר"שא כי נקנייתו הבכורה ונטילת הברכה של יעקב מעשו ניתן שיעקב יהיה מושל באחיו עשו הגדול ממנו וכל זה נתן יעקב ליוסף כדכתי' ואני נתתי לך וגומ' אשר לקחתי מיד האמורי וגומר וזה נמסר ביד יוסף וזרעו של עשו ולא נמסר כן ביד שאר אחיו : והרב בעל תולדות יצחק כתב לפי שיוסף יבא עם עשו לדין למה שעשית רע לאחיך יעקב כמו שאמ' בנבואת עבדיה מחמס אחיך יעקב תכסך בושה ונכרת לעולם ואין לו פה להשיב לו שלא יוכל לומר לו אתה עשית רע לאחיך שאדרבה הם עשו לו רעה והוא שלם להם טובה תחת רעה אבל שאר בני יעקב שיכנסו לדין עם עשו יאמרו מדוע עשית רעה לאחיך ישיב להם ג"כ אתם עשיתם רעה ליוסף אחיכם והכי אי' כמי בתנחומא · עוד י"ל כפי שאמרו המפרשי' ז"ל שהטעם שמכר עשו הבכורה ליעקב הוא מפני שידע ורב יעבד צעיר והיה מתירא שהוא יעבד ליעקב כי הוא הרב וצריך להיות כפוף תחת יעקב הוא הצעיר ע"כ מכר בכורתו כדי שיעקב יהיה הרב והוא הצעיר ויהי' יעקב כפוף תחת ידו וע"כ אמר הכתוב הם לא יתחשב לצעירי הצאן ר"ל שיוסף הוא צעיר מאחיו יבא ויכהו כי העפ"י שליוסף ניתן הבכורה מ"מ קורא הכתוב צעיר כמו כן יעקב אע"פ שקנה הבכורה מעשו מ"מ עשו הוא הרב והגדול ויעקב הוא הצעיר וכדאי' במדרש שעשו מונה לחמה ויעקב ללבנה דרך ארץ שיהא הגדול מונה לגדול וקטן לקטן הרי שקרא לעשו גדול ויעקב הוא

הצעיר

אבן יחייא

לשורר בנוח הארון כשהביאו מבית עובד אדום · מבני הקהתי הימן המשורר · ואסף מבני גרשום על ימינו · ואיתן מבני מררי על שמאלו · ושאר הלויים היו משרתים שאר עבודת המקד' · ואלה בני אהרן הכהנים הגדולים ששמשו עד זמן שלמה בנה הבית · ואלה מושבותם לבני אהרן אשר לא ממשפחת הקהתי וגומר הנה יש הבדל בשמות ובעניינים אחרים ממה שכתוב פה לאשר כתוב בספר יהושע · ואין לתמוה מזה יען כי ברוב הימים נשתנו השמות והעניינים · ועזרא כתב היחסי' האלה לפי אשר מצא בספרים זעיר כאן זעיר כאן ובקיצור · ולפיכך היחס שמספר הוא בדילוג ברוב המקומות ובלי סדר ולכן אסור לאבד הזמן בהבנת היחסים האלה על מתכונתם אשר הוא מהכיונ רק לעבור עליהם כעובר על דברי הספר החתום · התיחסם לכל · כי סך הכ"ב אלף ושש מאות · וסך הל"ו אלף כוללו בסך הגדול שפ"ז אלף גבורי חילים · אשריאל אשר ילדה · אשר אמו הגבירה אשת מנשה · ואמנם פלגשו ילדה אליו את מכיר · ושם אחותו מגלעד מעכה · היא היתה אשת חברון וכאומרו ואחר בא חצרון אל בת מכיר אבי גלעד · ושם הבן השני ממכיר היה צלפחד אבי הבנות החשובות מגלה נועה וגו' · מעכה אשת מכיר

ויזנו אחרי אלהי עמי־הארץ אשר־השמיד אלהים
מפניהם׃ ויער אלהי ישראל את־רוח ׀ פול מלך־
אשור ואת־רוח תלגת פלנסר מלך אשור ויגלם
לראובני ולגדי ולחצי שבט מנשה ויביאם לחלח וחבור
והרא ונהר גוזן עד היום הזה׃
בני לוי גרשון קהת ומררי׃
ובני קהת עמרם יצהר וחברון ועזיאל׃
ובני עמרם אהרן ומשה ומרים ובני
אהרן נדב ואביהוא אלעזר ואיתמר׃
אלעזר הוליד את־פינחס פינחס הוליד את־אבישוע׃
ואבישוע הוליד את־בקי ובקי הוליד את־עזי׃
ועזי הוליד את־זרחיה וזרחיה הוליד את־מריות׃
מריות הוליד את־אמריה ואמריה הוליד את־אחיטוב׃
ואחיטוב הוליד את־צדוק וצדוק הוליד את־אחימעץ׃
ואחימעץ הוליד את־עזריה ועזריה הוליד את־יוחנן׃
ויוחנן הוליד את־עזריה הוא אשר כהן בבית אשר־בנה
שלמה בירושלם׃ ויולד עזריה את־אמריה ואמריה הוליד
את־אחיטוב׃ ואחיטוב הוליד את־צדוק וצדוק הוליד
את־שלום׃ ושלום הוליד את־חלקיה וחלקיה
הוליד את־עזריה׃ ועזריה הוליד את־שריה
ושריה הוליד את־יהוצדק׃ ויהוצדק הלך בהגלות יהוה
את־יהודה וירושלם ביד נבכדנאצר׃

ו בני לוי גרשם קהת ומררי׃ ואלה שמות
בני־גרשום לבני ושמעי׃ ובני קהת עמרם ויצהר
וחברון ועזיאל׃ בני מררי מחלי ומשי ואלה משפחות
הלוי לאבתיהם׃ לגרשום לבני בנו יחת בנו זמה בנו׃
יואח בנו עדו בנו זרח בנו יאתרי בנו׃ בני קהת עמינדב
בנו קרח בנו אסיר בנו׃ אלקנה בנו ואביסף בנו ואסיר
בנו׃ תחת בנו אוריאל בנו עזיה בנו ושאול בנו׃ ובני
אלקנה עמשי ואחימות׃ אלקנה בנו אלקנה צופי בנו
ונחת בנו׃ אליאב בנו ירחם בנו אלקנה בנו׃
ובני שמואל הבכר ושני ואביה׃ בני מררי מחלי
לבני בנו שמעי בנו עזה בנו׃ שמעא בנו חגיה
בנו עשיה בנו׃

ואלה

והשיר כל הקהל משתחוים · ושופט ויאמר מי שמך לאיש שר ושפט עלינו · והשפט על הרע כפים · ותבן ועתה לכו עבדו ותבן לא ינתן · והתבן לסוסים ולרכש · ותרומה
נהיה לאהרן ולבניו לחק עולם מאת בני ישראל כי תרומה · והתרומה היקבע אדם אלהים דתריסר · ותורות ועל הר סיני ירדת · והתורת אלה החקים והמשפטים והתורות
אשר־קדמאה דסיפרא :

רדק

עד היום הזה כי לא יצאו בצאת גלות יהודה מבבל : בני לוי · הזכיר יחס בני לוי ג״כ ועריהם שנתנו להם והזכיר כי העמיד דוד מהם משוררים ומשרתים לפני ה׳ והזכיר יחס אהרן עד הגולה והוא יהוצדק שהלך עם גלות יהודה ביד נבוכד נצר ויהושע בנו עלה מבבל עם הגולה · ובספר עזרא מזכיר זה היחס עד אהרן כי עזרא היה בן שריה ומיחסו עד אהרן כמו שמיחס הנה יהוצדק אחיו עד אהרן אבל שם מדלג בו חמשה בתי אבות שהזכיר הנה מיחסן אבי עזריה עד מריות ולקצר דלג אותם בתי אבות · והזכיר יחס אלעזר ולא יחס איתמר לפי שמבני אלעזר היו כהנים גדולים עד עולם כי כן אמר לפנחס הקב״ה כאשר קנא בשיטי׳ והיתה לו ולזרעו אחריו ברית כהנת עולם זו היא כהונה · כי ג״כ בני איתמר היו כהנים ואלה שמבני פנחס היו כהנים גדולים עד עולם · ובצדוק היתה תחלת הברכה הזאת עד יהוצדק והיו כהנים גדולים גם מבני איתמר כי עלי היה כהן גדול שהיה מבני איתמר וכן אחימלך ואביתר בנו : הוא אשר כהן בבית אשר בנה שלמה בירושלי׳ · אם נאמר כי הוא היה ראשון אשר כהן בבית לא היה כן כי צדוק היה כמו שאמר במלכים צדוק הכהן וכאן הנביא ובזה הספר הוא אומר ג״כ וימשחו לה׳ לנגיד ולצדוק לכהן · ואם נאמר כי לא רצה לומר שכהן ראשון בבית אלא שכהן הנה גם האחרים כהנו מה בא לומר ואם בא לומר כי כהן גדול היה גם אחרים היו כהנים גדולים · ורז״ל אמרו שהוא עזריהו שהיה בימי עוזיהו ולפי שמסר נפשו על קדושת הבית שלא הניח עוזיהו להקטיר לכך נאמר הוא אשר כהן כלומר שהוא חס על כבוד הכהונה ולא נשא פנים לעוזיהו · ויש לפרש כי גם בימי שלמה כהן אחר צדוק ואחר אבותיו הנזכרים אלא בימי שלמה היה קטן עדיין ולא היה כהן גדול בימי עוזיהו ובימי חזקיהו עדין היה חי והוא כהן גדול כמו שנאמר ויאמר אליו עזריהו כהן הראש ולפי שהאריך ימי׳ כל כך אמ׳ עליו אשר כהן בבית כלומר אשר כהן כמה ימי׳ : בני לוי גרשם הוא גרשון כי המ״ם והנו״ן שוים בשמו׳ · כמו כמהם כמהן תנים תנין : לגרשום לבני בנו וכו׳ · ולא זכר משפחת שמעי וכן בפרשת פנחס והטעם שלא זכרו הנה כמו שלא זכר משפחת עמר׳ וחברון ועזיאל כי זכר העומדים על השי׳ כמו שזכר בשמ׳ משפחת יצהר ומגרשו׳ משפח׳ לבני · וממררי משפחת מושי ולמטה כשפירש דוד זכר משפחת שמעי : יחת בנו · בן לבני · ובבני שמעי למטה זוכר יחת כי היו שני בניהם נקראי׳ בשם אחד אבל זה יחת בן לבני וזכר שמו למטה יחיאל · ויחת ויחיאל קרובים בלשון · ובשני שמות האלה היה נקרא כמוהו רבי׳ במספ׳ : בני קהת עמינדב חזר לספר בני קהת לפי שרצה לספר מיחס בניו ובני בניו עוד · ועמינדב זהו יצהר ושני שמות היו לו · ולמעלה הזכירו יצהר וכאן הזכירו עמינדב : אסיר בנו · אלקנה בנו אביאסף בנו · אלה שלשתן אינו ר״ל אחד בן אחד כמו האחרים אלא שלשתן בנו אלה חוזר לקרח כי שלשתן היו בניו כמו שכתוב בתורה ובני קרח אסיר ואלקנה ואביאסף והנה גם כן אמר במזכירו יחס הימן בן אבי אסף בן קרח : ובני אלקנה עמשי ואחימות · אלקנה אלה שלשתן אח׳ בן אחד כי אלקנה זה בן אחימות בן עמשי ועמשי בן אלקנה בני אלקנה צופי בנו וכו׳ אלה הם אחד בן אחד · ואליאב הנזכר הנה הוא אליהו הנזכר בתחלת ספר שמואל ונחת הוא תוחו הנזכר שם וצופי הוא צוף הנזכר שם : ובני שמואל הבכור ושני ואביה · יש מפרשים כמו והשני כאלו אמר והשני אביה ואמר הבכור ולא זכר שמו כי ידוע הוא כי הוא יואל והשני אביה כמו שאמר בשמואל שם ומשנהו אביה ואומרים כי שני כמו שלו ושלו · וה״וו פתוחה כמו וחמור אסור שהוא כמו והחמור · ואין זה פי׳ נכון כי לא נמצאו שני כמו שגג ואין ראיה משלו ושלו כי הם שני משקלי׳ ועוד כי וי״ו פתוחה לא יתכן בזה הדרך כי וי״ו וחמור פתוחה מפני אות הגרון כי היתה ראויה בשורק כמו וי״ו וזבולן וכן כל וי״ו שמוש שהוא על תיבה שתחלת שב״א בשורק אלא על אותיות הגרון שהוא בפתח כשתחלת התיבה שבא ופתח או כשתחלת התיבה שב״א וסגול · ואם ושני היתה לשמוש היה לו לומר ושני הוי״ו בשורק ועוד אמר הבכור ולא הזכיר שמו זה החסרון לא מצאנו · ועוד שיצטרכו לומר כי וי״ו ואביה נוספת ומי הביא׳ בצורה הזאת אבל הנכון כי ושני הוא יואל ושני שמות היו לו כמו שהראה בספר הזה בכמה מקומות כן זה הוא שמו יואל והיה שמו ושני גם כן :

ואלה

רשי

ויזנו אחרי אלהי עמי הארץ אשר השמיד אלהים מפניהם · פתרון הם זנו אחרי אלהי עמי הארץ ואיזה עם אשר השמידם אלהים מפניהם שאלהיהם לא היה יכול לעוזרם ולא שמו על לבם אחרי השמידם מפניך ולא היה יכול לעוזרם ולנו כמו כן לא יעזור · הוא אשר כהן בבית אשר בנה שלמה · י״מ עזריה הוא היה עזריה הראשון ומעזריה עד שריה שהיה בחורבן הבית ח׳ כהנים ומכאן הוגהו ביומא בפרק ראשון ובויקרא רבה ובספרי פרשת פנחס ח׳ כהני׳ שמשו בבית הראשון ויש אומרים י״ח ולא זה וזה יש בהם רוח חיים כי צדוק הוא היה הראשון שכהן בימי שלמה ועוד איזה אמריה היה בימי יהושפט דכתיב והנה אמריהו כהן הראש והוא בן עזריה שהיה בימי עזיהו ובימי חזקיהו שהי׳ אחרי יהושפט וא״ת עזריהו אבי שריה היה והיכן חלקיהו הכהן הגדול שהיה בימי יאשיהו אלא מצדוק יש לחשוב י״ב כהנים הי׳ מצדוק עד שריה וכן מצינו בויקרא רבה מדוייק ובסיפרי מדוייק ירושלמי ומה שכתוב בעזריה הו׳ אשר כהן בבית מפורש בסיפרי ירושלמי כך וכי הוא לבדו כהן ובימי שלמה כהן והלא גם שאר כהנים כמו כן כהנו אלא לפי שמסר נפשו על קדושת הבית שלא הניח את עזיהו להקטיר לכך נאמר הוא אשר כהן בבית אשר בנה שלמה והוא עזריהו שהיה בימי עזיהו ובימי חזקיהו ועזרי׳ בן אחימעץ הוא אמריהו שכהן בימי יהושפט כמו שנקרא עזיהו עזריהו דכתיב במלכים בשנת עשרים ושבע שנה לירבעם וגו׳ מלך עזריהו ונקרא עזריה בן אחימעץ זכריהו דכתיב ויהי לדרוש אלהים בימי זכריהו המבין בראת אלהים וגו׳ : ויהוצדק הלך בהגלות יי׳ את יהודה וירושלם · ומה שכתוב בספר חגי יהושע בן יהוצדק הכהן הגדול לא יהוצדק שמש מעולם בכהונה גדולה דהא הוגלה לבבל בימי יכניה כדכתיב ויהוצדק הלך בהגלות וגו׳ אלא יהושע בנו היה כהן גדול כשעלו מבבל בבית שני ומה שלא היה עזר׳ בן שריה הסופ׳ כהן גדול ובן אחיו יהושע בן יהוצדק כהן זהו הטעם לפי כי יהושע עלה עם זרובבל כמה ימים ושנים קודם שעלה עזרא : ובני שמואל הבכור ושני ואביה ושני זה יואל פתרון והשני אביה כלומר שני לראשון הוא היה אביה ושני לאביה הוא היה יואל שלא נכתב ודוגמ׳ כי אם הסוס אסור והחמור אסור כמו והחמור וכן השני דגדעון וכן הראשון :

ואלה

אבן יחייא

מיעוטה אמרת היא ולא מיעוטה בתוך הנזכרת · אלה בני גלעד וגו׳ ר״ל כי אף שהיו אחיו הנזכרים התיחסו אליו כהתיחסם בניו כי למיעוטם נתבטלו ברוב בני גלעד והתיחסו כלם יחד אל גלעד · ובני אפרים וגו׳ והרגום אנשי גת הנולדים בארץ · כי נולדו במזל שיעמדו בארץ ישראל כל ימי חייהם שלא הגיע עדין הקץ · ואלה בני אפרים בטעות פנים כי את פי ה׳ לא שאלו ירדו לקחת את מקניהם כדי להתחיל להשפילם והשפלו הם ונהרגו · ורפח בנו · בנו של בריעה · ובנימן הוליד את בלע · חזר לדבר בבנימן כדי ליחס שאול המלך הראשון · ואלה בני אחוד · הוגלו אל עיר מנחת · על ידי נעמן ואחיה וגרא אשר הגלם · ואח״כ הוליד אחוד את עוזא ואת אחיהוד · וזהו שלחו אותם ואחרי ששלחו בניו מעל פניו הוליד בנו שחרים בשדה מואב · כי היה לו או חושים ובערא שתי נשיו · ועוד שלישית שנקראת חודש אשר ילדה לו את יובב וגומר · ומחושים אשתו הנזכרת הוליד את אביטוב וגו׳ · ויהודה הגלו לבבל במעלם · ולכן שכחו סדר יחוסם ואשר מצא אחכו אף שהוא בלא סדר ופעמים בהכפל כתב עזרא · ועד הנה בשער המלך המה השוערים · כמו עד עתה · שומרי הספים לאהל · שהיו שוערים מאהל מועד למען לא יכנס אדם שם · ופינחס בן אלעזר נגיד וגו׳ לפנים היה ה׳ עמו : ביאר היותו זה פנחס בן אלעזר

מנחת ערב

הצעיר ימשול עליו וזה כלמד מה שקורא הכתוב ליוסף צעיר וע״כ אין עשו נופל אלא ביד בני יוסף : ובני ראובן בכור ישראל · וגומר בזה הסדר שסבב אותם הכתוב כאן תחלה מנה בני יהודה מפני שהוא גביר לאחיו ולו משפט הבכורה במכין ובאשר שהיה מחבל בני יהודה נחלת בני שמעון ע״כ קחשיב אחר יהודה שמעון וראובן הוא הבכור ליחוס מונה אותו אחר שמעון והבכורה ניתן ליוסף ע״כ מונה אותם אחר שמעון · וזש״ה ובני ראובן בכור ישראל ולו משפט הבכורה במכין כי הוא הבכור ואע״פ שנתנ׳ הבכורה ליוסף לא להתייחס לבכור׳ אלא במה שמגיע שבני יוסף נחלקו לשני שבטים וזה שאמר שנתנה הבכורה לבני יוסף · ומ״מ הקדים יהודה יהודה גבר באחיו והנגיד הוא המלך ממנו ע״כ לו משפט הבכורה במכין והבכורה ליוסף מכין בני יוסף שמוכין לו חזר ואמר בני ראובן בכור ישראל להורות ששם בכור נאמר לו לעד ה׳ כוחו ודהפי׳ אונו כמ״ש ז״ל שכן פ״ד שנה היה יעקב בהולדו ולא ראה קרי והיה ראובן מטפה ראשונה וע״כ לו כחה ויאה להקרא בכור : בימי יותם וגומר דרך המקרא לחשוב ירבעם מלך ישראל עם מלכי יהודה והטעם מפורש בפסחי׳ שזכה ירבעם לזה מפני שלא קיבל לשון הרע על עמוס הנביא וזה כלפי שא״ז בגמ׳ שבת פרק ה׳ שנחלקה מלכות בית דוד על שקיבל לשון הרע והלמלא לא קיבל דוד לשון הרע לא נחלקה מלכות בית דוד ומטע׳ זה שלא קיבל לשון הרע חשוב מלכותו כמלכות יהוד׳ לא כן שאר מלכי ישראל שחיב׳ במעלה אחד עם מלכי ב״ד שהמלכות

ואלה אשר העמיד דויד על־ידי־שיר בית יהוה
ממנוח הארון: ויהיו משרתים לפני משכן אהל־מועד ל ומל'
בשיר עד־בנות שלמה את־בית יהוה בירושלם ויעמדו ג' דגשי'
כמשפטם על־עבודתם: ואלה העמדים ובניהם מבני ו' כסי'
הקהתי הימן המשורר בן־יואל בן־שמואל: בן־אלקנה ל ומל'
בן־ירחם בן־אליאל בן־תוח: בן־ציף בן־אלקנה בן־מחת צוף ק'
בן־עמשי: בן־אלקנה בן־יואל בן־עזריה בן־צפניה: בן־
תחת בן־אסיר בן־אביסף בן־קרח: בן־יצהר בן־קהת
בן־לוי בן־ישראל: ואחיו אסף העמד על־ימינו אסף בן־ ב
ברכיהו בן־שמעא: בן־מיכאל בן־בעשיה בן־מלכיה: ד' ל
בן־אתני בן־זרח בן־עדיה: בן־איתן בן־זמה בן־שמעי: ל
בן־יחת בן־גרשם בן־לוי: ג חס'
ובני מררי אחיהם על־השמאול
איתן בן־קישי בן־עבדי בן־מלוך: בן־חשביה בן־אמציה ל ס
בן־חלקיה: בן־אמצי בן־בני בן־שמר: בן־מחלי בן־מושי י"ח ל
בן־מררי בן־לוי: ואחיהם הלוים נתונים לכל־עבודת ל מל' ג מל' בסי'
משכן בית האלהים: ואהרן ובניו מקטירים על־מזבח ג
העולה ועל־מזבח הקטרת לכל מלאכת קדש הקדשים ט מל' בסי'
ולכפר על־ישראל ככל אשר־צוה משה עבד האלהים: ג ד
ואלה בני אהרן אלעזר בנו פינחס בנו י"ב
אבישוע בנו: בקי בנו עזי בנו זרחיה בנו: מריות
בנו אמריה בנו אחיטוב בנו: צדוק בנו אחימעץ

בנו: ל מל' ואלה מושבותם
ג מל' לטירותם בגבולם לבני אהרן למשפחת הקהתי כי להם
היה הגורל: ויתנו להם את־חברון בארץ יהודה
ואת־מגרשיה סביבתיה: ואת־שדה העיר ואת־
חצריה נתנו לכלב בן־יפנה:
ד ולבני אהרן נתנו את־ערי יהודה המקלט את־
חברון ואת־לבנה ואת־מגרשיה ואת־יתיר ואת־אשתמע
ל' ל ות' דביר ואת־מגרשיה: ואת־חילן ואת־מגרשיה את־דביר ואת־
ה שום קרתא מגרשיה: ואת־עשן ואת־מגרשיה ואת־בית שמש
ואת־מגרשיה:
ו פסו' את ואת ואת ואת ואת יאת וממטה בנימן את־גבע ואת־מגרשיה
כלהון מל' ואת־עלמת ואת־מגרשיה ואת־ענתות ואת־מגרשיה כל־
בח"ח ל ומל' עריהם שלש־עשרה עיר במשפחותיהם:
ולבני קהת הנותרים ממשפחת המטה ממחצית מטה
ו' דגשי' חצי מנשה בגורל ערים עשר:
ג' כפעי' י"ח פסו' דאית ולבני גרשום למשפחותם ממטה יששכר
בהון ד' מלין דמיין וממטה אשר וממטה נפתלי וממטה מנשה בבשן ערים
קדמ' וא נסיב וה' נסיב שלש עשרה:
וי ג' ר"ס בענין לבני מררי למשפחותם ממטה ראובן וממטה־גד וממטה
ו' דגשין זבלון בגורל ערים שתים עשרה: ויתנו בני־ישראל ללוים את־
הערים ואת־מגרשיהם: ויתנו בגורל ממטה בני־יהודה
וממטה בני־שמעון וממטה בני בנימן את הערים האלה
אשר

כמשפט'ח' וסי' מלבד עולת החדש ומנחת'דפנחס · ומנהם ונסכיהם לפרים דשביעי של חג · ויקראו בקול גדול ויתנדרו · כי אם כמשפט הראשון : לבא לבית יי' כמשפטם
ויעמדו כמשפט'על עבודתם · ויעמדו על עמדם כמשפט' · וא' במשפטי'עד היום הזה הם עשים · ואת שדה ב' וסי' ואת שמרון ובנימן · ואת שדה העיר ואת מגרשיה · ועשן ·
ה' שום קרתא כקריאה וסי' לבנה ועתר · עין רמון ועתר · ולאשר בבור עשן · ותכן ועשן ואת עשן ואת מגרשיה דסיפרא :

רשי

ואלה אשר העמיד דוד וגומר כשהביאוהו מבית עובד אדום כדכתיב לקמן ויעזב שם לפני ארון ברית יי' לאסף ולאחיו לשרת לפני ארון ברית יי' וגומר וכתיב ועובד אדום בן ידותון וחוסה לשוערי' וגומר לפני משכן יי' אשר בגבעון ושלמה העמידן בבית המקדש בירושלם : ויעמדו כמשפטם על עבודתם · כמשפט אשר העמידן דוד · ואחיו אסף העומד על ימינו · של הימן ובניו : ובני מררי אחיהם על השמאל דוגמ' שאמר בלשון אשכנז גבר"וליר על השמאל של הימן ובניו של הימן ובניו באמצע : אחיהם הלוים נתונים לכל עבודת משכן בית האלהים · לשוערים ולהפשיט כדכתיב לקמן והלוים מפשיטי' : ואלה בני אהרן · המקטירין על מזבח העולה מזבח הקטורת צדוק בנו אחימעץ בנו · לא חשיב כי הם אותם שהיו עד שלמה : ואלה מושבותם לטירותם בגבולם וגומר עד כי להם היה הגורל · ללוים ולכהנים מנחלתם כל ישראל הפילו גורלו' על ארץ ישראל וכמה מארץ ישראל יבא להם ולכהנים וללוי' ויבא ליהוד' הגורל מתחילה וזהו כי להם היה הגורל בראשונה ליתן להם אותן עיירות שכתוב כאן : נתנו לכלב · כי משה נתן לו : וממטה בנימן את גבע · כי הגורל נפל לבנימן לתת אלו העיירות : ולבני קהת הנותרים · כי הכהנים יצאו מקהת וכבר אמרו מה שנתנו לכהנים בני קהת ולבני קהת הנותרים ממשפחת המטה של לוי : ממחצית מטה חצי מנשה בגורל ערים עשר · ולחצי שבט המנשי נפל הגורל ליתן לבני קהת הלוים ערים עשר : ויתנו בגורל ממטה בני יהודה וממט' בני שמעון אף על פי שלא הזכיר שמעון בנתינתן הוא נתן חלקו ממה שנתן לו יהודה וגם יהודה אינו נזכר למעלה בעיקר הנתינה וכל מה שמזכיר למעלה מויתנו להם את חברון עד וממטה בנימן הכל נתנו בני יהודה ובני שמעון ולפי שלא הזכירו למעלה מזכירו פתה כאן: אשר יקראו אתהם בשמות · כלומר אשר קראנו אותם בשמות למעלה לפי שהיה בנימן חבר עמהם לבני אהרן מזכירו אע"פ שהזכירו כבר :

וממשפחות

רדק

ואלה אשר העמיד דוד על ידי שיר · כלומר העמידם לשיר : בית ה' · כמו בבית · וכן הנמצא בית ה' · ורבים כמוהו : ממנוח הארון הוא סמוך מן מנוח כמו ממקום מן מקום · ופי' ממנוח הארון מיום שנח הארון בירושלם כשהביאוהו מקרית יערים לירושלם · והיה באהל אשר נטה לו דוד עד בנין הבית וזהו שאמר ממנוח הארון כי עד היום ההוא לא היה נח כי היו מביאין אותו ממקום למקום · ומיום שנח הארון שם העמיד דוד המשוררים ושרתו לפני הארון שם כמו בבית המקדש : ויעמדו כמשפטם על עבודתם · היא עבודת השיר וכן אמר בתורה לעבוד עבודת עבודה והוא השיר שהוא עבודת הקרבנות : ואלה העומדים · זכר אלה השלשה · הימן ואסף ואיתן שהיו ראשי האבות ללוים ולכבוד' מיחס כל אחד מהם על לוי והימן שהיה גדול ונכבד מהשנים יחסו עד יעקב אבינו אמר עליו בן ישראל · ובשנים אמר בן לוי ולא עוד · ומפני שהיה נכבד מהשנים היה עומד בשיר אמצעי ואסף על ימינו ואיתן על שמאלו · ורז"ל אמרו כי לפיכך אמר ביחס הימן בן ישראל לפי שהיה מבני קרח ואמר יעקב ובקהלם אל תחד כבודי · כלומר כשיקהלו מעצמם לא יזכר שמי וכן אמר בתורה קרח בן יצהר בן קהת בן לוי אבל בקהלה שיקהלו לעבודת השם ע"י דוד יזכר שמי לפיכך אמר בן ישראל · ביחס הימן זה תמצא השמות משתני' ממה שהזכירם למעלה · וזהו המנהג כמו שתראה בהרבה מקומות יש שהיו לו שתי שמות פעם קוראים אותו באחד · ופעם קוראים אותו באחר · ויש שהיה משתנה שמו מעט השם האחד קרוב לאחר באותיות ולא היו קפדי' בזה כמו תוח שזכר אותו הנה ולמעלה זכר אותו תחת ובספר שמואל תוחו · וכן זוכר צוף הנה ולמעלה צופי · וכן אליאל · ולמעלה זכר אותו אליאב ובספר שמואל אליהוא : בן יחת בן גרשום בן לוי · לא זכר לבני וזכר שמעי בן יחת ולא זכרו למעלה ולא מצאנו טעם בדבר זה · ואיתן הוא יואח הנזכר למעלה · ועדיה הוא עדו · ואתני הוא יאתרי · ואחיהם הלוים נתונים לכל עבודת בית האלהים · כלומר אלה השלשה שזכרנו היו ראשי האבות · והיו משוררים לפני משכן אהל מועד ולא היה עבודת כתף ושום דבר עליהם אלא משוררים היו ואחיהם היו לשאר עבודת המשכן כמו שכתוב בתורה שהיו נושאי המשכן עד מנוח הארון וממנוח הארון היו שוערים ומתעסקים בענין המשכן וכן בבית אשר בנה שלמה היו שוערים כמו שכתוב : ואהרן ובניו מקטירים · זכר אהרן שהיה ראש הכהונה ולפי שזכר הלוים כלומר ללוים נתנה עבודת זו ולאהרן ולבניו להקטיר ולכפר על ישראל : ואלה בני אהרן · יחסם עד צדוק ואחימעץ שהיו בימי דוד ושלמה : ואלה מושבותם לטירותם · לפי ששבט לוי לא היה לו חלק בארץ אלא השם הוא נחלתו והם היו נתונים לעבודת השם הלוים לשורר והכהנים להקריב זכר הערים שנתנו להם חלף עבודתם ובסיפור ערי הלוים תמצא שמות משתנים ממה שתמצא בספר יהושע והוא כמו שכתבתי לך בשמות בני אדם · ויש מפרשים כי כל שנשתנו כאן היה כי כשנפל הגורל לתת המגויין ביהושע היו קצת הערים ביד הכנענים והפרישו אחרים תחתיה' עד שכבשום · ובענין זה נמצא בתוספתא אע"פ שהפרישו שכם בהר אפרים לא היתה קולטת הפרישו את גמלא תחתיה עד שכבשו קדש · ויש הרבה דרשות בהשתנות השמות ואין צריך להזכירם :

וממשפחת

מנחת ערב

מייד לדוד ולזרעו אלא שחטא לשון הרע גרם ליחלק וזה זכה עי"כ וסוב מצאתי טעם זה בס' בנות הבית : כי מקניהם רבוי שבל"זה היה להם מקנה רב והיו דרים בארץ הגלעד מקום מקנה וע"כ רבו למעלה ועי"כ היה צר להם. ארץ הגלעד ולפיכך עשו מלחמה עם ההגריאים וכו' גם הוא ארץ מקנה כמו שמבואר'בענין ששבו בהמות רבות מאד ולמוד הוא אותו שבט למאום בארץ חמדה נחלת צבי בשביל מקניהם כמבואר בפרשת מסעי ומ"מ היה ארץ הגלעד נחשב לארץ ישראל בכמה דברים ועתה הרחיקו נדוד בשביל מקניהם לישב בארץ ההגריאים ושלם להם הש"י מדה במדה שהם גלו בראשונה כמבואר לקמן בענין כמו שא"זל במדרש רבה סדר מטות : בני לוי וגומר תחלה מנה אותם דרך לידתן ואח"כ מונה בני קהת תחלה כמו שהוא נמנה בתורה בסדר ואלה גרשון קהת ומררי ואח"כ בפרשת נשא מונה לקהת תחילה לפי שקהת היה מנושאי הארון כדאי' ברבה ריש פרשת נשא א"כ משום כבודו של משה לא חשיב בני קהת ברישא · והקדים אהרן למשה ללמוד ממנו שכהן קודם ללוי לקרוא בתורה כדאי' בגיטין · וברבה סדר חקת למד מהמקרא זה שמימש משה מ' שנה בכהונה גד לה ע"ש : ויהיו משרתים לפני משכן וגומר אמר גבי משכן משרתים וגבי בית המקדש אמר ויעמדו לפי שבמשכן היו עומדין על הארץ בעת שירם וגב"הם עמדו על הדוכן אשר בנה שלמה ע"כ אמר ויעמדו שהיה להם עמידה מיוחדת על הדוכן: מקטירים על מזבח העולה וגומר · הא דנקט קטורת ברישא ולא הקרבת קרבן לפי שהקטורת היא עבודה חביבה יותר מקרבנות כמו שכתב רש"י ריש פרשת קרח וגם היא היתה מעשרת כמו שא"זל · ועוד מרמז שהיה קרח ועדתו מערער על הכהונה ונענשו ע"י הקטורת כדמוכחי קראי ע"כ אמר כאן ואחיהם הלוים נתוני' לכל עבודת משכן וגומר ואהרן ובניו מקטירים להודיע את הלוים שלא יערערו על הכהונה שלא יהיו כקרח ועדתו : ולבני יששכר וגומר לפי שהיה בני יששכר בני

תורה

אבן יחייא

וזמן קדמון אשר היה ה' עמו · וכאומרו בריתי היתה אתו החיים והשלום ולאפוקי שלא נחשוב היותו פנחס אחר · המה יסד דוד ושמואל הרואה באמונתם · כי הסדר ההוא מהשוערים השם יסדו דוד ושמואל הנאמנים · בלשכות פטורים · פטורים מכל שאר מלאכה יען כי יומם ולילה היה מוטל עליהם מלאכת השיר · ופלשתים נלחמו וגו' ספר מפלתו של שאול בטרם ספרו גדולת דוד והמלכים אשר יצאו ממנו אשר זה כונת זה הספר ור"ל בהיות לוחמים פלשתים עם ישראל · כשו ישראל מפניהם בראותם חללים אתי הספר מהם שנפלו בהר הגלבוע · מה שלא

היה

אֲשֶׁר־יִקְרְאוּ אֶתְהֶם בְּשֵׁמוֹת׃ וּמִמִּשְׁפְּחוֹת
בְּנֵי קְהָת וַיְהִי עָרֵי גְבוּלָם מִמַּטֵּה אֶפְרָיִם׃ וַיִּתְּנוּ לָהֶם
אֶת־עָרֵי הַמִּקְלָט אֶת־שְׁכֶם וְאֶת־מִגְרָשֶׁיהָ בְּהַר אֶפְרָיִם
וְאֶת־גֶּזֶר וְאֶת־מִגְרָשֶׁיהָ׃ וְאֶת־יָקְמְעָם וְאֶת־מִגְרָשֶׁיהָ
וְאֶת־בֵּית חוֹרוֹן וְאֶת־מִגְרָשֶׁיהָ׃ וְאֶת־אַיָּלוֹן וְאֶת־מִגְרָשֶׁיהָ
וְאֶת־גַּת־רִמּוֹן וְאֶת־מִגְרָשֶׁיהָ׃ וּמִמַּחֲצִית מַטֵּה מְנַשֶּׁה אֶת־
עָנֵר וְאֶת־מִגְרָשֶׁיהָ וְאֶת־בִּלְעָם וְאֶת־מִגְרָשֶׁיהָ לְמִשְׁפַּחַת
לִבְנֵי־קְהָת הַנּוֹתָרִים׃ לִבְנֵי גֵּרְשׁוֹם מִמִּשְׁפַּחַת
חֲצִי מַטֵּה מְנַשֶּׁה אֶת־גּוֹלָן בַּבָּשָׁן וְאֶת־מִגְרָשֶׁיהָ וְאֶת־
עַשְׁתָּרוֹת וְאֶת־מִגְרָשֶׁיהָ׃ וּמִמַּטֵּה יִשָּׂשכָר אֶת־קֶדֶשׁ וְאֶת־
מִגְרָשֶׁיהָ אֶת־דָּבְרַת וְאֶת־מִגְרָשֶׁיהָ׃ וְאֶת־רָאמוֹת וְאֶת־
מִגְרָשֶׁיהָ וְאֶת־עָנֵם וְאֶת־מִגְרָשֶׁיהָ׃
וּמִמַּטֵּה אָשֵׁר אֶת־מָשָׁל וְאֶת־
מִגְרָשֶׁיהָ וְאֶת־עַבְדּוֹן וְאֶת־מִגְרָשֶׁיהָ׃ וְאֶת־חוּקֹק וְאֶת־
מִגְרָשֶׁיהָ וְאֶת־רְחֹב וְאֶת־מִגְרָשֶׁיהָ׃
וּמִמַּטֵּה נַפְתָּלִי אֶת־קֶדֶשׁ בַּגָּלִיל וְאֶת־מִגְרָשֶׁיהָ
וְאֶת־חַמּוֹן וְאֶת־מִגְרָשֶׁיהָ וְאֶת־קִרְיָתַיִם וְאֶת־מִגְרָשֶׁיהָ׃
לִבְנֵי מְרָרִי הַנּוֹתָרִים מִמַּטֵּה זְבוּלֻן אֶת־רִמּוֹנוֹ וְאֶת־
מִגְרָשֶׁיהָ אֶת־תָּבוֹר וְאֶת־מִגְרָשֶׁיהָ׃ וּמֵעֵבֶר לְיַרְדֵּן יְרֵחוֹ
לְמִזְרַח הַיַּרְדֵּן מִמַּטֵּה רְאוּבֵן אֶת־בֶּצֶר בַּמִּדְבָּר וְאֶת־
מִגְרָשֶׁיהָ וְאֶת־יַהְצָה וְאֶת־מִגְרָשֶׁיהָ׃ וְאֶת־קְדֵמוֹת וְאֶת־
מִגְרָשֶׁיהָ וְאֶת־מֵיפַעַת וְאֶת־מִגְרָשֶׁיהָ׃ וּמִמַּטֵּה־גָד
אֶת־רָאמוֹת בַּגִּלְעָד וְאֶת־מִגְרָשֶׁיהָ וְאֶת־מַחֲנַיִם וְאֶת־
מִגְרָשֶׁיהָ׃ וְאֶת־חֶשְׁבּוֹן וְאֶת־מִגְרָשֶׁיהָ וְאֶת־יַעְזֵיר
וְאֶת־מִגְרָשֶׁיהָ׃

ז

וְלִבְנֵי יִשָּׂשכָר
תּוֹלָע וּפוּאָה יָשִׁיב וְשִׁמְרוֹן אַרְבָּעָה׃ וּבְנֵי תוֹלָע עֻזִּי
וּרְפָיָה וִירִיאֵל וְיַחְמַי וְיִבְשָׂם וּשְׁמוּאֵל רָאשִׁים לְבֵית־אֲבוֹתָם
לְתוֹלָע גִּבּוֹרֵי חַיִל לְתֹלְדוֹתָם מִסְפָּרָם בִּימֵי דָוִיד עֶשְׂרִים
וּשְׁנַיִם־אֶלֶף וְשֵׁשׁ מֵאוֹת׃
וּבְנֵי עֻזִּי יִזְרַחְיָה וּבְנֵי יִזְרַחְיָה מִיכָאֵל
וְעֹבַדְיָה וְיוֹאֵל יִשִּׁיָּה חֲמִשָּׁה רָאשִׁים כֻּלָּם׃ וַעֲלֵיהֶם
לְתֹלְדוֹתָם לְבֵית אֲבוֹתָם גְּדוּדֵי צְבָא מִלְחָמָה שְׁלֹשִׁים
וְשִׁשָּׁה אָלֶף כִּי־הִרְבּוּ נָשִׁים וּבָנִים׃ וַאֲחֵיהֶם לְכֹל
מִשְׁפְּחוֹת יִשָּׂשכָר גִּבּוֹרֵי חֲיָלִים שְׁמוֹנִים וְשִׁבְעָה אֶלֶף
הִתְיַחְשָׂם לַכֹּל׃ בִּנְיָמִן בֶּלַע וָבֶכֶר וִידִיעֲאֵל שְׁלֹשָׁה׃
וּבְנֵי בֶלַע אֶצְבּוֹן וְעֻזִּי וְעֻזִּיאֵל וִירִימוֹת וְעִירִי חֲמִשָּׁה
רָאשֵׁי בֵּית אָבוֹת גִּבּוֹרֵי חֲיָלִים וְהִתְיַחְשָׂם עֶשְׂרִים וּשְׁנַיִם
אֶלֶף וּשְׁלֹשִׁים וְאַרְבָּעָה׃ וּבְנֵי בֶכֶר זְמִירָה
וְיוֹעָשׁ וֶאֱלִיעֶזֶר וְאֶלְיוֹעֵינַי וְעָמְרִי וִירֵמוֹת וַאֲבִיָּה וַעֲנָתוֹת
וְעָלָמֶת כָּל־אֵלֶּה בְּנֵי בָכֶר׃ וְהִתְיַחְשָׂם לְתֹלְדוֹתָם רָאשֵׁי
בֵּית אֲבוֹתָם גִּבּוֹרֵי חָיִל עֶשְׂרִים אֶלֶף וּמָאתָיִם׃ וּבְנֵי יְדִיעֲאֵל
בִּלְהָן וּבְנֵי בִלְהָן יְעִישׁ וּבִנְיָמִן וְאֵהוּד וּכְנַעֲנָה וְזֵיתָן וְתַרְשִׁישׁ
וַאֲחִישָׁחַר׃ כָּל־אֵלֶּה בְּנֵי יְדִיעֲאֵל לְרָאשֵׁי הָאָבוֹת גִּבּוֹרֵי
חֲיָלִים שִׁבְעָה־עָשָׂר אֶלֶף וּמָאתַיִם יֹצְאֵי צָבָא לַמִּלְחָמָה׃
וְשֻׁפִּם וְחֻפִּם בְּנֵי עִיר חֻשִׁם בְּנֵי אַחֵר׃ בְּנֵי נַפְתָּלִי יַחֲצִיאֵל
וְגוּנִי וְיֵצֶר וְשַׁלּוּם בְּנֵי בִלְהָה׃

בני

אתהם ה' בקריאה וסי' וישכם לבן בבקר וינשק לבניו ולבנותיו ויברך · והזהרת אתהם את החקים ואת התורות · וישמע יי' בקול ישר' ויתן את הכנעני · ככקרת רעה עדרו · ויתננו בגורל ממטה יהודה דסיפרא : ואת בלעם ג' דסמיכי בקריאה וסימ' ואת בלעם בן בעור הרגו בחרב · ואת בלעם בן בעור הקוסם · ואת בלעם ואת מגרשיה : ופואה חד מן ר' זוגין מן כ"ב קדמ' לא מפיק א' ותנינא מפיק וסי' תומים וימלאו ימיה ללדת והנה תומים · תאומים ויהי בעת לדתה והנה תאומים בבטנה · ופוה ובני יששכר תולע ופוה דבראשית · ופואה ולבני יששכר תולע ופואה דד"ה · ותזרני חיל למלחמה דשמואל · ותאזרני חיל למלחמה דתהלות · להשות גלים · נצים להשאות גלים דישעיה · וחלופי ד' זוגין מן ב"ב קדמאה מפיק א' ותנינא לא מפיק א' וסימ' משאל וממטה אשר דיהושע' משל וממטה אשר דד"ה · וקראהו ויאמר לא ירד בני עמכם כי אחיו מת :

רדק

ומשפחות בני קהת · פי' מקצת משפחות בני קהת אותם שלא לקחום מיהודה ומשמעון ומבנימין לקחו ערים ממטה אפרים את שכם ואת מגרשיה ואת גזר ואת מגרשיה · ואת יקמעם · ואת קבצ' הנזכר ביהושע · ואת בית חורון ואת מגרשיה · זה היה מבני אפרים : ואת אילון · זה היה מבני דן ולא זכרו אולי היו סמוכות לאותם הערים שלקחו מאפרים · וכן ביהושע זכר דן אחר אפרים וכאן לא זכר שם דן כי זכר הערים שסמוכות לערי בני אפרים וידוע הוא כי לבני דן היו : ולבני יששכר למ"ד ולבני כלמ"ד והשלישי לאבשלום · למעלה החל לספר ביחס השבטי' והפסיק בלוי וספר יחסם ומושבותם בעריהם ועתה חזר ליחס השבטים ומספרם כאשר נמצאו בימי דוד מלך ישראל ומה שהניח מהם שלא זכר הנה זכר אותם עם האחרים כולם בספור בואם אל דוד חברונה להמליכו ויחס דן ובניו לא זכר · וי"א כי חושים בני אחר שזכר סמוך לבני נפתלי הוא רמז לחושים בן דן ומנפתלי לא זכר יחסו כי אם בנו לבד ואולי לא מצא יחסם כתוב ולא נאמר לו בקבלה · ומה שהניח מן היחסים כלל באמרו בסוף וכל ישראל התיחשו והנם כתובים על ספר מלכי ישראל : לתולע גבורי חיל לתולדותם · פי' לתולע היו אלה גבורי חיל מאשר בניו חוץ מעזי והיו עשרים ושנים אלף ושש מאות ומבני עזי היו שלשים וששה אלף וזהו הטעם כי הרבו נשים ובנים לפיכך עלה מספרם כל כך כי מאשר בני תולע שהיו חמשה לא היו מספרם כי אם עשרים ושנים אלף ושש מאות ומבני עזיהו היו שלשים וששה אלף לפי שהרבו נשים והולידו בנים רבים : ואחיהם לכל משפחות ישכר · הם אחי תולע פואה ישוב ושמרון : בנימין בלע ובכר · י"מ כי מבני ישכר הוא זה בנימין וכל התולדה עד בני נפתלי כי עוד יזכיר בנימין אחר אשר ויש לפרש כי על בנימין בן יעקב הוא אומר והזכיר הנה קצת היחס ובאחרונה זכר עוד עד יחס שאול מלך ישראל : וידיעאל · הוא אשבל : ובני בכר וכו' · וענתות · עיר ענתות אשר בארץ בנימין נקראת על שמו שבנאה ענתות זה · כמו ויקרא שם העיר כשם בנו חנוך · ועלמת כמו כן שם אדם ושם עיר בארץ בנימין והיא הנקראת בחורים וכן כתיב מבחורים דמן עלמת : ושפים וחפים בני עיר · והוא עיר שזכר מבני בלע · חשים בני אחר · אחר זה לא נזכר ואפשר שהוא אחד מהנזכרים ויש לו שתי שמות ומה שספר היחס על דרך קצרה כי עזרא מה שמצא ביחסים או מה שנמסר לו בקבלה הוא מה שכתב : בני נפתלי · לא זכר מיחסו כי אם בניו ומה שאמר בני בלהה כמו שאמר בתורה אלה בני בלהה ואע"פ שלא אמר כן באחרי' ויש בו דרש לשבח בלהה זכרה שבררנון נשאת ליעקב שאין כתי' בה ותקח כמו בזלפה אלא ותתן :

רשי

וממשפחות בני קהת ויהי ערי וגו' · אע"פ שנתנו להם חצי שבט מנשה נתנו להם גם אפרים על פי הגורל : וממחצית מטה מנשה · חד חצי מנשה שבעבר הירדן שבארץ ישר' : למשפחת לבני קהת הנותרי' · הם הלוים ופתרו' הכל נתנו אפרים ומנשה לאותו הנותר שאומר למעלה ולבני קהת הנותרים ממשפחת המטה : לבני גרשום ממשפחת חצי מטה מנשה · אע"פ שנתנו לבני קהת על פי הגורל נפל גם להם הגורל לתת כמו כן לגרשם : לבני מררי הנותרים ממטה זבולן · כלומר שלא הגיע להם אותם שתים עשרה עיירות שנתנו להם ראובן וגד וזבולן וזהו הנותרי' · ממטה זבולן מחלק זבולן נתנו לבני מררי הנותרים : ולבני יששכר תולע ופואה ישוב ושמרון · בחומש כתיב ויוב יוב הוא שמו ולפי שנתיישבו ללמוד תורה דכתיב מבני יששכר יודעי בינה לעתים לכך זכה ונקרא ישוב : ובני תולע · מספרם בימי דוד עשרים ושנים אלף ושש מאות כל אלה בני תולע לבד מבני עזי : ובני עזי וגו' שלשים וששה אלף כי הרבו נשים ובנים · וכל אלה היו לבד מאותן עשרים ושנים אלף ושש מאות של בני תולע : ואחיהם לכל משפחות · בין בני תולע בין בני עזי בין כל גבורי החיילים של דוד שמונה ושבעים אלף : התיחשם לכל · פתרון לכל היחס שלהם : בנימן בלע ובכר וידיעאל · זה שקורא בספר הישר אשבל : ושפים וחפים בני עיר חשים בני אחר · עזרא שכתב ספר היחס הזה לא היה יודע אם היו מבני בנימן אם לאו לפיכך כתבם לבדם וגם משום דכתיב ומכיר לקח אשה לחפי' ולשפי' : בני נפתלי יחציאל וגו' · ומה שלא נתיחס יותר זהו הטעם כמפורש בשילהי מגילת ירושלמי ג' ספרי' מצא עזרא וכל אחד ואחד מן היחס ומה שמצא כתב ומה שלא מצא לא כתב ומן בני נפתלי לא מצא יותר וזה הטעם שכל היחס הזה מיוחס בדילוגי' כי דילג מספר זה אל ספר זה וחיברם ומה שלא היה יכול לכתוב בספר זה כת' בספר עזרא תדע כי נאמר בסמוך וכל ישראל התיחשו והנם כתובי' על ספר מלכי ישראל ויהודה הגלו לבבל פתרו' אם רצונך לידע יחס עשרת שבטים לך לחלח וחבור נהר גוזן וערי מדי כי ספר דברי הימים שלהם גלה עמהם אבל יהודה מצאתי שפן בבבל ומה שמצאתי כתבתי :

בני

אבן יחייא

היה כן מנהג' לנוס מפני סבה קלה כזאת · כי כזאת וכזאת תאכל חרב המלחמה · ולא ינוסו מפני זה הלוחמים · אבל מאת ה' היתה זאת כדי לקיים את דברו ע"י עבדו שאמר לשאול יען מאסת את דבר ה' וימאסך מלך · וידבקו פלשתים אחרי שאול · כי כן הדין נותן במלחמה לרדוף המלך לתפשו אם חי ואם מת · כי הוא הראש · ובעל הראש הוא בעל ואדון לשאר הגוף · ותכבד המלחמה על שאול · כי בגבורתו לא שכב וירדם רק לאם בתקפו ובגבורתו עד שנתקבצו עליו רוב עם מפלשתים ללחום בו ובתוכם המורים בקשת · ואז נתחלחל כי ראה היותו נכנע להגלל מידם להיותם לוחמים מרחוק בזריקת החצים · ולכן צוה לעבדו שיהרגהו · וכאשר לא רצה הרג הוא את עצמו לבחרו במות הבחירייה ע"י עצמו מלמות ע"י הערלי' אויביו השמחים לאידו אשר בזה הודה גדולה על גדולתו · וישמעו כל יבש גלעד ונזכר לפי שהושיעם בתחלת מלכותו מיד נחש העמוני לכן גמלו עמו טובה · ויצומו ונתאבלו עליו שבעה ימים · ועל זה אמר שלמה שלא לחנוף על פני המתים כי ברוב הימים ימצאנו · וימת שאול ונזכר ספר בכאת מות שאול שמיתה הגבורית הזאת בבלתי הניחו כן יושב על כסאו · היותה לארבעה עונות אשר עשה האחד

מנחת ערב

הורה ומורה הוראות לבני ישראל וכתיב גבי הוראה כי יפלא ממך דבר למשפט וגומר ובאת אל הכהנים הלוים וגומר ע"כ סמך ליששכר לכהנים וללוים · וסמך לו בנימין שהיה בית המקדש בגבולו שמשם תצא הוראה לישראל : והרגום אנשי גת וגומר ופירש מהרש"א ז"ל בפ' חלק נראה לפרש דקדדק לומר והרגום אנשי גת הנולדים וגומר דמשום שטעו בקץ לא היו חייבים הריגה בידי שמים ע"י אנשי גת אבל כבר היתה השבועה בין אברה' ויצחק ובין הפלשתי' ואלו בני אפרים עברו על השבועה שבאו לקחת מקנה אנשי גת הנולדים בארץ · ר"ל מאותם שהיו אנשי השבועה עם בני אברהם ויצחק ולכך הרגום על שעברו השבועה שעמהם עכ"ל ול"נ לפרש כפשוטו שעברו על שבועת הברית שכעס עם אברה' בין הבתרי' וקרוב לזה אי' במכילת' ריש פרשת בשלח וז"ל פן ינחם העם בראותם מלחמה זו מלחמת בני אפרים שנאמר אלה בני אפרים שותלח וכתיב בני אפרים נושקי רומי קשת וגומר מפני שלא שמרו ברית האלהים ובתורתו מאנו ללכת עברו על הקץ ועל השבועה ועיין בפרושי למכילתא ששכי שם הארכתי גם היו חייבי' מיתה כיון שהיה קבלה בידם שהגואל המתיישב בלשון פקד כדאי' ברבה ובפרקי ר"א פרק מ"ז וא"כ בודאי היה מסה מוחה בידם ולא שמעו לו וע"כ נענשו : ויתאבל אפרים אביהם וגומר הם זה היה אפרים בן יוסף צריכין אנו לומר שהאריך ימים הרבה גם צריכין אנו לומר שמא

בְּנֵי מְנַשֶּׁה אַשְׂרִיאֵל אֲשֶׁר יָלָדָה פִּילַגְשׁוֹ הָאֲרַמִּיָּה יָלְדָה אֶת־
מָכִיר אֲבִי גִלְעָד׃ וּמָכִיר לָקַח אִשָּׁה לְחֻפִּים וּלְשֻׁפִּים וְשֵׁם
אֲחֹתוֹ מַעֲכָה וְשֵׁם הַשֵּׁנִי צְלָפְחָד וַתִּהְיֶנָה לִצְלָפְחָד בָּנוֹת׃
וַתֵּלֶד מַעֲכָה אֵשֶׁת־מָכִיר בֵּן וַתִּקְרָא שְׁמוֹ פֶּרֶשׁ וְשֵׁם אָחִיו
שָׁרֶשׁ וּבָנָיו אוּלָם וָרָקֶם׃ וּבְנֵי אוּלָם בְּדָן אֵלֶּה בְּנֵי גִלְעָד
בֶּן־מָכִיר בֶּן־מְנַשֶּׁה׃ וַאֲחֹתוֹ הַמֹּלֶכֶת יָלְדָה אֶת־אִישְׁהוֹד
וְאֶת־אֲבִיעֶזֶר וְאֶת־מַחְלָה׃ וַיִּהְיוּ בְּנֵי שְׁמִידָע אַחְיָן
וָשֶׁכֶם וְלִקְחִי וַאֲנִיעָם׃
וּבְנֵי אֶפְרַיִם שׁוּתָלַח וּבֶרֶד בְּנוֹ וְתַחַת בְּנוֹ וְאֶלְעָדָה בְנוֹ וְתַחַת
בְּנוֹ׃ וְזָבָד בְּנוֹ וְשׁוּתֶלַח בְּנוֹ וְעֵזֶר וְאֶלְעָד וַהֲרָגוּם אַנְשֵׁי־גַת
הַנּוֹלָדִים בָּאָרֶץ כִּי יָרְדוּ לָקַחַת אֶת־מִקְנֵיהֶם׃ וַיִּתְאַבֵּל
אֶפְרַיִם אֲבִיהֶם יָמִים רַבִּים וַיָּבֹאוּ אֶחָיו לְנַחֲמוֹ׃ וַיָּבֹא אֶל־
אִשְׁתּוֹ וַתַּהַר וַתֵּלֶד בֵּן וַיִּקְרָא אֶת־שְׁמוֹ בְּרִיעָה כִּי בְרָעָה
הָיְתָה בְּבֵיתוֹ׃ וּבִתּוֹ שֶׁאֱרָה וַתִּבֶן אֶת־בֵּית־חוֹרוֹן הַתַּחְתּוֹן
וְאֶת־הָעֶלְיוֹן וְאֵת אֻזֵּן שֶׁאֱרָה׃ וְרֶפַח בְּנוֹ וְרֶשֶׁף וְתֶלַח
בְּנוֹ וְתַחַן בְּנוֹ׃ לַעְדָּן בְּנוֹ עַמִּיהוּד בְּנוֹ אֱלִישָׁמָע בְּנוֹ׃

נוֹן בְּנוֹ יְהוֹשֻׁעַ בְּנוֹ׃ וַאֲחֻזָּתָם וּמֹשְׁבוֹתָם בֵּית־אֵל וּבְנֹתֶיהָ
וְלַמִּזְרָח נַעֲרָן וְלַמַּעֲרָב גֶּזֶר וּבְנֹתֶיהָ וּשְׁכֶם וּבְנֹתֶיהָ עַד־עַיָּה
וּבְנֹתֶיהָ׃ וְעַל־יְדֵי בְנֵי־מְנַשֶּׁה בֵּית־שְׁאָן וּבְנֹתֶיהָ תַּעְנַךְ
וּבְנֹתֶיהָ מְגִדּוֹ וּבְנוֹתֶיהָ דּוֹר וּבְנוֹתֶיהָ בְּאֵלֶּה יָשְׁבוּ בְּנֵי יוֹסֵף בֶּן־
יִשְׂרָאֵל׃
בְּנֵי אָשֵׁר יִמְנָה וְיִשְׁוָה
וְיִשְׁוִי וּבְרִיעָה וְשֶׂרַח אֲחוֹתָם׃ וּבְנֵי בְרִיעָה חֶבֶר
וּמַלְכִּיאֵל הוּא אֲבִי בִרְזוֹת׃ וְחֶבֶר הוֹלִיד אֶת־יַפְלֵט
וְאֶת־שׁוֹמֵר וְאֶת־חוֹתָם וְאֵת שׁוּעָא אֲחוֹתָם׃
וּבְנֵי יַפְלֵט פָּסַךְ וּבִמְהָל וְעַשְׁוָת אֵלֶּה בְּנֵי יַפְלֵט׃
וּבְנֵי שָׁמֶר אֲחִי וְרוֹהְגָּה יְחֻבָּה וַאֲרָם׃ וּבֶן־הֵלֶם אָחִיו צוֹפַח
וְיִמְנָע וְשֵׁלֶשׁ וְעָמָל׃ בְּנֵי צוֹפַח סוּחַ וְחַרְנֶפֶר וְשׁוּעָל וּבֵרִי
וְיִמְרָה׃ בֶּצֶר וָהוֹד וְשַׁמָּא וְשִׁלְשָׁה וְיִתְרָן וּבְאֵרָא׃ וּבְנֵי יֶתֶר
יְפֻנֶּה וּפִסְפָּה וַאֲרָא׃ וּבְנֵי עֻלָּא אָרַח וְחַנִּיאֵל וְרִצְיָא׃ כָּל־
אֵלֶּה בְנֵי־אָשֵׁר רָאשֵׁי בֵית־הָאָבוֹת בְּרוּרִים גִּבּוֹרֵי חֲיָלִים
רָאשֵׁי הַנְּשִׂיאִים וְהִתְיַחְשָׂם בַּצָּבָא בַּמִּלְחָמָה מִסְפָּרָם אֲנָשִׁים
עֶשְׂרִים וְשִׁשָּׁה אָלֶף׃

ובנימן

וקרהו ולקחתם גם את זה מעם פני וקרהו אסן · הבארתי צלק העמוני נחרי דשמואל · הברותי דד"ה · וירפא את שבר בת עמי על נקלה קדמאה · וירפו את שבר בת עמי
הנינא · וסימ' בלשון ארמי קרא משאל לנחרי אסיא · אחיחור ל' כתיב ח' ונעמן ואחית · וחד אחיהוד ואינון חד מן ט"ו זוגין בקריאה מן ב"ב חד קרי ה' וחד קרי ח' וסימ'
אחיחור ונעמן ואחיה וגרא הוא · אחיהוד למטה בני אפרים נשיא · בחצן כה אמר אדני יי' הנה אשא אל גוים ידי : הצן ובאו עליך הצן רכב וגלגל · המותי חציו שרפתי במו
אש ועל חציו · והמותי את אימתי אשלח לפניך והמותי · ונחה עליו רוח יי' · ונחה ביום ההוא ישא עליכם משל · חורי ובשו עבדי פשתים · הורי ברכות אביך גברו על
ברכות הורי · חת ויבאו האנשים על הנשים כל נדיב לב · חה בן אדם הנבא ואמרת דהלילו חה ליום · חרום כי כל איש אשר בו מום לא יקרב · הרום וקוץ הוליד את ענב ·
יחלמון והיה אחרי כן אשפוך רוחי על כל בשר · יהלומין ועתה פתוחי' יחד · חמק פתחתי אני לדודי ודודי חמק עבר · המק

רשי

בני מנשה אשריאל אשר ילדה · פירוש אשר ילדה לו אשתו דוגמה אשר ילדה אותה ללוי במצרים אבל פלגשו הארמיה ילדה את מכיר : ובני אפרים שותלח וגו' והרגו' אנשי גת וגומר כי ירדו לקחת את מקניהם · ולא היו בקיאים במוצאי הדרכים ובמוצאי הארץ והרגום אנשי גת הנולדים בארץ כי הם היו בקיאים בארץ ההיא : ובתו שארה ותבא את בית חורון · שארה בנאתו : ואת אזן שארה · על שמה קראה שם העיר : ורפח בנו · של בריעה : ורשף ותלח בנים של רפח כמו כן חשיב דורות : ועל ידי בני מנשה בית שאן · פתרון סמוך לבני מנשה כמו איש על ידו לדגליהם : הוא אבי ברזית · שר אותה העיר ובב"ר רבי לוי ורבי סימון רבי לוי אומר שהיו בנותיו נאות ונשואות לכהנים שנמשחו בשמן זית רבי סימון אומר שהיו בנותיו נאות ונשואו' למלכים שנמשחו בשמן המשחה ולפי שהיו להם שמן הרבה היו מושחין בו לכך היו נאות דהא כאשר כתיב וטובל בשמן רגלו ואמר רבי חנינא תמין ושמן שסכתני אמי החזירוני לנערותי : ובנימן

רדק

בני מנשה אשריאל אשר ילדה מן הנראה בתורה כי אשריאל מבני גלעד בן מכיר בן מנשה והוא היה הבן השלישי לו ובהרבה מקומות מצאנו בספר הזה שזוכר בני הבני' בסדר הבנים · והנה ג"כ זכר אשריאל בבני מנשה אע"פי שהיה בן בנו והקדימהו למכיר בנו לפי שמכיר היה בן פלגש כמו שאמר פלגש הארמי' ילדה את מכיר אבי גלעד · ומה שאמר אשר ילדה ולא זכר היולדת כן דרך הכתוב כמו אשר ילדה אותה ללוי במצרים ואותו ילדה אחרי אבשלום · ומה שזכר אשריאל ולא זכר האחרים לפי שהם נזכרים בתורה ואחז דרך קצר' וזכר זה אולי היה נכבד מאחיו ומשפחתו ידועה · ויש בו דרש לפי שהיה שמו דומה לשם ישראל אביהם · ומכיר לקח אשה לחפים ולשפים ר"ל לקח אשה מהם והם בני עיר שזכר למעלה · ולמ"ד לחפים ולשפים · ר"ל ומכיר לקח אשה שהיתה אחות לחפים ולשפים · וזהו שאמר ושם אחותו מעכה · ומה שאמר אחותו ולא אחותם חזר אל הנכבד מהם · והוא חפים שהקדימו לשפים ומה שאמר למעלה שפים וחפים על דרך התולדה : ושם השני צלפחד · חוזר לבני מנשה אשריאל אשר זכר ואשריאל הוא בן בן בן מנשה · וצלפחד בן בן בן בן מנשה ואומר השני ואם איננו שני לאשריאל כי חפר אביו היה הבן השני לגלעד ואשריאל היה השלישי · אבל מה שאמר השני לזכירה לפי שלא זכר כי אם אשריאל וצלפחד ובני שמידע שזכר באחרונה וזכרו במקום חפר אביו לפי שלא היה לו בן הגון ונכבד כמוהו אלא צלפחד ובמקומו היה לשם כי לא זכרו האחרים ולצלפחד לא היו לו בנים כי אם בנות · אבל לחפר היו לו בנים אחרים כמו שאמר ביהושע נחלה בתוך אחי אביהם ואמר בתורה לבני דודיהן לנשים : ובניו אולם ורקם · חוזר לפרש או לשרש הקרוב : אלה בני גלעד בן מכיר בן מנשה · חוזר לאשריאל ולצלפחד שזכר אותם אע"פי שזכרתי' אותם בבני מנשה בן גלעד מבן בנו היו : ואחותו המולכת · אחות גלעד והיתה מולכת בקצת הארץ אשר לגלעדי ואע"פי שלא נזכר בתורה ובנביאים ידוע הוא אצלם בקבלה · ולפי שהיתה אשה גדולה זכר תולדתם : ויהיו בני שמידע לא היה צריך לזכור כי אם שמידע בן גלעד כי ידוע הוא מן התורה · וזכר בניו והוא אחיו ושכם ולקחי ואניעם · ושכם זה איננו הנזכר בתורה כי אותו היה אחי שמידע וזה בנו : ובני אפרים שותלח כמו שנזכר בתורה · וברד הוא בכר והוא הנזכר בתורה : ותחת הוא תחן הנזכר בתורה · ומכאן ואילך הם בני בכר ואולי כל הנזכרים מלבד שותלח הם בני בנים : והרגום אנשי גת הנולדים · י"מ כי לפיכך אמר הנולדים בארץ לפי שהם היו יודעים מוצא הארץ ומבואה והם בני אפרים נכנסו בארץ לקחת מקניהם ולא ידעו הדרכים והם בני גת הרגו להם והרגום · וי"מ כי אמר הנולדים בארץ לפי שהיתה גת אחר כן לישראל אמר כי בני גת הנולדים בארץ והם הפלשתים הם הרגום · ולפי דעתי כי הנולדים בארץ שב לבני אפרים · ולפי שזכר בבני אפרים הנולדים במצרים והם בניו ובני בניו כמו שאמר וירא יוסף לאפרים בני שלשים · אמר כי בני אפרים הנולדים בארץ שהוליד הם בארץ ירדו לארץ גת לקחת מקניהם והרגום אנשי גת וזה היה במדבר כי בארץ ישראל לא יוכל להיות לפי שאמר ויתאבל אפרים אביהם ימים רבים · ואפרים לא נכנס לארץ כי לא נכנסו לארץ מיוצאי מצרים מבן עשרים שנה ומעלה כי אם כלב בן יפונה ויהושע בן נון · לפיכך אני אומר כי המעשה הזה היה במדבר או בארץ הגלעד · והוא עדיין אפרים חי כי זה יכול להיות כי מכיר בן מנשה היה מכובשי ארץ גלעד · והנה בני מכיר בן מנשה ילדו על ברכי יוסף · ומה שמוכיח הפירוש הזה כי תמצא מספר בני אפרים בצאתם ממצרים כשנמנו במדבר סיני בשנה השנית מ' אלף ות"ק וכשנמנו בכניסתם לארץ בערבות מואב בשנת הארבעים לא היו כי אם ל"ב אלף ות"ק והלו ח' אלפים שחסרו במדבר הם שהרגו בני גת ורז"ל דרשו כי זה היה קודם יציאת מצרים שמנו את הקץ וטעו ויצאו בלא עתם וקרהו להם זה : ויבאו אחיו לנחמו · קרוביו ומיודעיו : ברעה היתה בביתו · כי מעט שלקחה קרה לו המקרה הרע הזה שהרגו אנשי גת את בניו : ותבן את בית חורון התחתון ואת העליון · הם הנזכרים בספר יהושע בנחלת בני אפרים · ואת אוזן שארה · שם העיר אוזן ואולי היה אוזן אחר · לפיכך היו מיחסים זה אל שארה שבנתה אותו : ורפח בנו ורשף · שב לסדר התולדה שהזכיר בבני אפרים והפסיק במעשה אנשי גת ועתה חזר והשלים היחס עד יהושע : ועל ידי בני מנשה · ועל מקומות בני מנשה כמו איש על ידו · ר"ל כי סמוך לערי בני מנשה שהן בית שאן ובנותיה תענך ובנותיה וכו' סמוך להם היו בני אפרים כמו שאמר בספר יהושע : בני אשר וכו' · הוא אבי ברזוית · מלכיאל הוא אבי ברזוית · וחבר הוליד את יפלט וכו' · ראשי הנשיאים · ואף לנשיאי השבט היו ראשים מרוב גבורתם · או יהיה ראשי כמו ראשי' וכמוהו רבים · ור"ל שהם הראשי' הנשיאי' : ובנימן

מנחת ערב

שמה שא"ל שכל זמן שהיה אחד מן השבטים חי לא שעבדו מצרים בישראל היינו בני יעקב דוקא ולא אפרים ומנשה שהיו בני יוסף אע"ג דכתי' אפרים ומנשה כראובן ושמעון יהיו לי היינו לענין נחלה אבל לא לכל דבר וי"מ שזה לא היה אפרים בן יוסף אלא שהיה הסדר והנהוג ביניהם שלכל שבט היה כמו ראש ונשיא והיו קורין לו שם כשם שבטם וזה היה להם כאב וז"ש ויתאבל [illegible]

אבן יחייא

האחד במעלו אשר מעל בה' אשר צוהו מחה תמחה את זכר עמלק מאיש ועד אשה וגו' והוא לא כן עשה רק הציל את אגג ואת מיטב הצאן והפציר עם שמואל כי לא חטא בזה · מה שעל כן אמר לו הלא חטאת קסם מרי ואון ותרפים הפצר יען מאסת את דבר ה' וימאסך ממלך · והב' על דבר ה' אשר לא שמר מהפעולה שפעלה בטרם בוא שמואל מפני התאחרו מעט מהמועד [illegible]

ח ובנימן הוליד את־בלע בכרו אשבל השני
ואחרח השלישי: נוחה הרביעי ורפא החמישי: ויהיו
בנים לבלע אדר וגרא ואביהוד: ואבישוע ונעמן ואחוח:
וגרא ושפופן וחורם: ואלה בני אחוד אלה הם ראשי
אבות ליושבי גבע ויגלום אל־מנחת:
ונעמן ואחיה וגרא הוא הגלם והוליד את־עזא ואת־
אחיחד: ושחרים הוליד בשדה מואב מן־שלחו אתם
חושים ואת־בערא נשיו: ויולד מן־חדש אשתו את־יובב
ואת־צביא ואת־מישא ואת־מלכם: ואת־יעוץ ואת־
שכיה ואת־מרמה אלה בניו ראשי אבות: ומחשים הוליד
את־אביטוב ואת־אלפעל: ובני אלפעל עבר ומשעם
ושמר הוא בנה את־אונו ואת־לד ובנתיה: ובריעה ושמע
המה ראשי האבות ליושבי אילון המה הבריחו את־יושבי
גת: ואחיו ששק וירמות: וזבדיה וערד ועדר: ומיכאל
וישפה ויוחא בני בריעה: וזבדיה ומשלם וחזקי וחבר:
וישמרי ויזליאה ויובב בני אלפעל: ויקים וזכרי וזבדי:

ואליעני וצלתי ואליאל: ועדיה ובראיה ושמרת בני שמעי:
וישפן ועבר ואליאל: ועבדון וזכרי וחנן: וחנניה ועילם
וענתתיה: ויפדיה ופניאל בני ששק: ושמשרי ושחריה
ועתליה: ויערשיה ואליה וזכרי בני ירחם: אלה
ראשי אבות לתלדותם ראשים אלה ישבו בירושלם:
ובגבעון ישבו אבי גבעון ושם אשתו מעכה: ובנו הבכור
עבדון וצור וקיש ובעל ונדב: וגדור ואחיו וזכר:
ומקלות הוליד את־שמאה ואף־המה נגד אחיהם
ישבו בירושלם עם־אחיהם:
ונר הוליד את־קיש וקיש הוליד את־שאול ושאול
הוליד את־יהונתן ואת־מלכי־שוע ואת־אבינדב ואת־
אשבעל: ובן־יהונתן מריב בעל ומריב־בעל הוליד את־
מיכה: ובני מיכה פיתון ומלך ותארע ואחז: ואחז
הוליד את־יהועדה ויהועדה הוליד את־עלמת ואת־עזמות
ואת־זמרי וזמרי הוליד את־מוצא: ומוצא הוליד את־
בנעא רפה בנו אלעשה בנו אצל בנו: ב כתיב ה

ולאצל

וזאת תהיה המגפה אשר יגוף · לחלם והעטרות תהיה לחלם ולטוביה ולידעיה · להלם וכן אחי וצופה · מחולל והוא מחולל מפשעינו מדכא · מהולל לשחוק אמרתי מהולל · נחת ועתה לך נחה את העם · נהה בן אדם נהה על המון מצרים · פרחת על ימין פרחה יקמו · פרחה וזה מעשה המנורה מקשה זהב · יחדי אלה בני אביחיל · יהדי ובני יהדי רגם ויותם · חרות על הלוחות · הרות כה אמר יי' על שלשה פשעי עמון :

רדק

ובנימין הוליד את בלע בכורו אשבל השני · אמר אשבל השני ולא היה אלא שלישי · כי בני בנימין בלע ובכר ואשבל וכן אמר למעלה בלע ובכר · אלא לפי שלא זכר בכר אמר אשבל השני ולא זכר בכר הנה כמו שלא זכרו גם כן בסדר פנחס אלא לבלע משפחת הבלעי לאשבל משפחת האשבלי · ובסדר ויגש אליו זכר י' בנים לבנימין ובסדר פנחס לא זכר כי אם חמשה אולי הם היו ראשי משפחות לבנימין לפיכך לא זכר הנה ג"כ בכר · אע"פי שזכר אותם בספר הראשון : ובסדר ויגש גם כן זכר ארד ונעמן בבני בנימין ובסדר פנחס זכרם בבני בלע · ואפשר כי בסדר ויגש זכר בני הבנים עם הבנים או מה שזכר בסדר פנחס ויהיו בני בלע ארד ונעמן שקרא בלע שם בניו כשם אחיו גם שנה וכר השמות בסדר פנחס ממה שזכרם בסדר ויגש כמו שעשה בספ' הזה ובזולתו בהרבה מקומו כמו שכתבתי · ור"ל אמרו כי אותם משפחות שחסרו בסדר פנחס כלו במדבר בדבר בלעם · ומה יאמרו בבכר שלא זכרו בסדר פנחס ונזכר בזה הספר למעלה הוא ומשפחתו ומספרם שהיו בימי דוד : ויגלום אל מנחת · פי' אלה ראשי האבות הגלו יושבי גבע אל מנחת · ואמר כן זוכר איזה מן הראשים שהגלם והם נעמן ואחיה וגרא · והגלות הזה לשון טלטול · כלומר הניעום וטלטלום ממקומם שהיה גבע אל מנחות : וכן גם גולה אתה לשון טלטול וכן כל לשון גלות אלא שרובם טלטול השבי : ושחרים הוליד בשדה מואב · שחרים זה הוא מתולדות בנימין ואע"פי שלא זכרו כמיהו רבים בספר שהלך לגור בשדה מואב מפני הערב או מפני מקרה אחר והוליד בן מן שלחו אותם · והוא שם אשתו האחת · וחשים השנית · ובערא השלישית · שלשתן נשיו · ואומר משלשתן הוליד ומן מן שלחו עומד במקום שנים כאלו אמר מן שלחו אותם ומן חשים · ואת בערא · כמו מן בערה כמו בנאתי את העיר ספיר מן · וזכר תולדות שתי נשיו ולא זכר תולדות בערה · אולי לא נכבדו' וראשים כי אלה שזכר היו ראשי האבות כמו שאומר · חדש אשתו הוא שלחו אותם שזכר · וי"מ מן שלחו אותם : מעת ששלח אותם שחרים · אותם שהגלה אותם ושר ראשי האבוה אל מנחת מעת ששלח אותם הלך הוא בשדה מואב והוליד שם מחשים ומבערא נשיו : ויערשיה ואליה וזכרי בני ירוחם · נמצאתי בדרש שזה אליה היה אליה הנביא · וארבע שמות היו לו · ואלו השמות מפרשים עליו כמו שכתוב בדרש ההוא · ומבני בנימין היה כי אלה התולדות תולדות בנימין הם כמו שאמר · א"ב לדברי בעל הדרש הזה מנחם אינו אליהו · ומצאתי ג"כ בסדר אליהו רבא וב"ר אמר להם אליהו רבותי עד מה אתם חולקים עלי איני אלא מזרעה של רחל · אמרו ליה סימן לדבריך אמר להם לא כן כתוב בספר יחום ואליה וזכרי בני ירוחם : אלה ישבו בירושלים · כי ירושלים מקצתה היתה לבנימין ומקצתה ליהודה · ולא שזכר עד עתה מבני בנימין ישבו בירושלים : ובגבעון ישבו · גבעון היתה עיר לבני בנימין כמו שאמר בספר יהושע · ואולי אבי גבעון זה בנה אותה ונקראת על שמו · או שמו המיוחד היה יעואל כמו שזכר אותו למטה בפעם השנית בזכור זה היחס יקראו אבי גבעון שהיה גדול העיר הנקראת גבעון ובעל ונדב לא זכרם ובפעם השנית זכרם בעל ונר ונדב ואף המה נגד אחיהם · אע"פי שלא היתה עיקר ישיבת אלו בירושלים גם הם ישבו עם אחיהם בירושלים : ונר הוליד את קיש ובספר שמואל אמר כי אביאל אבי קיש ונר היה אחי קיש בן אביאל והיה אבי אבנר · וכן אמר בפסוק אחר אבנר בן נר דוד שאול והנה הוא אומר כי נר היה אבי קיש אבי שאול ואף בפסוק שלמטה אומר וקיש ובעל ונר ונדב ידמה כי אחים היו נר וקיש · וזה נוכל לאמר כי קרא נר לשם בנו קיש כשם אחיו · ויתכן לפרש כי אביאל הוא נר ושני שמות היו לו וקרא שם בנו נר כשמו והוא אבי אבנר והוא שקרא נר שם בנו אבנר ר"ל שם אביו שהוא שמו נר · וכן מצאתי בדברי רז"ל בויקרא רבא אמר רבי שמעון בן לקיש כתוב אחד אומר ונר הוליד את קיש וכתוב אחד אומר קיש בן אביאל · אלא כיצד אביאל שמו ועל שהיה מדליק נרות במבואות האפלים נקרא שמו נר : את יהונתן ואת מלכי שוע ואת אשבעל · אבי נדב הוא ישבי שזוכר בספר שמואל · וכן קורא אותו שם אבינדב כשמתו במלחמה · ואשבעל הוא איש בושת בן שאול · ובעל ובשת אמר כי הבעל נקרא בשת כמו שנאמר ויגזרו לבשת וכן אומר שמה מזבחות לבשת מזבחות לקטר לבעל · וכן גדעון נקרא ירובעל · ונקרא ירובשת · ולא ספר לנו הכתוב על מה נקרא שמו כן · וכן בן יהונתן בשמואל זכר אותו מפיבשת ושמה מריב בעל הנה בעל במקום בשת ומריב במקום מפי כי קרובים הם כי המריבה על פה הוא ונקראו כן על ענין ידועה אבל לא נודע אלינו : ומריב בעל הוליד את מיכה · מיכה זה ג"כ נזכר בספר שמואל שהיה בן מפיבשת :

רשי

ובנימן הוליד את בלע בכורו · כבר יחסו לעיל ולפי שרצה ליחס עד שאול המלך מתחיל ליחס מבנימן ושמות אחרים קורא' כאן וכל היחס למפרע והרוצה לדקדק רוב ערי הלוים ומגרשיהם האמורים כאן למפרע הן ביהושע כי עזרא ספרים מצא : ויגלום אל מנחת · מי הגלם ומפרש אחריו בפסוק ונעמן ואחיה וגרא הוא הגלם : מנחת · שם מדינה היא כדכתיב הרואה חצי המנחות וכתיב וחצי המנחתי · ושחרים הוליד · הוא היה אחד מן הגולים ולאחר ששלחו אותו מן הגולה הוליד את אלה : חושים ואת בערא נשיו · כך היו שמותיהם של נשיו : ומחושים הוליד זאת חשים אשתו שהזכירה למעלה ולפי שהפסיק' בחדש אשתו : ואחיו ששק · כל אלה בני אלפעל · ע"א ועיקר מן אחיו וששק עד ויוחא כל אלה בני בריעה ומזבדיה עד יובב כל אלה בני אלפעל ומן ויקים עד ושמרת כל אלה בני שמעי : ובגבעון ישבו אבי גבעון · פרשה זו עד כל אלה בני אצל כתוב' שני פעמים בספר זה וכן פרשת היושבים הראשונים אשר באחוזתם בעריהם ופרשה ומן הכהנים ידעיה בן יהוידע כמו כן בספר עזרא דכתיב ואלה שרי המדינה וזהו שמפרש בסוף מגלה ירושלמי ג' ספרים מצא עזרא ספר מעונים ספר זאטוטי ספר האחים ובטלו דברי האחד וקיימו דברי השנים וכן מצאו הרבה ספרי ייחוסין כשמצאו ג' או ה' בטלו המועט וקיימו המרובים וכשמצאו זוגות · כמו ובגבעון ישבו אבי גבעון הוצרך לכתוב שני פעמים שאין סדר ייחוסן שוה וכן היושבים הראשונים מצא זוגות וחלוקים זה על זה כתבוהו שני פעמים בכאן ובספרו ולמה לא כתב שתיהן כאן אות' שבעזרא ואלה ראשי המדינה וגומר ולפי שייחס לשם עד ואלה הכהנים והלוים ומיחס עד ידעיה שהיה לאחר עזרא ומה ענין לפרש ולייחס בכאן בדברי הימים דורות יחד ולאחר עזרא כי אם אותם שהיו בבית ראשון ובפרשה האחרת של ובגבעון ישבו וגומר ועוד אמרו חכמים בספר ולאכל ששה בנים תליסר אלפי גמלי טעיני מדרשות : וכל

אבן יחייא

כי גם בלילה לא שכב לבו כדי למצוא דרך להנהיג עמו הנהגה טובה וישרה · וכרת עמהם ברית לפני ה' להנהיג בצדק וללחום מלחמתם · והם קבלוהו עליהם למלך וימשחוהו אשר המשיחה היא אות המלוכה · כי כאשר השמן הוא עולה על כל המשקים ככה המלך הזה הוא ראש עולה על כל האנשים · וכאשר השמן מתקיים זמן רב ככה המלך עם גובהו ועשרו הוא מתקיים זמן רב · וילך דוד וגומר כאשר הומלך דוד שהוא המלך האמיתי מעם אשר בחר בו ה' · תכף שם ה' בלבבו שילך ללכוד את ירושלם היא עיר ה' אשר בחר בה לשום שמו שם כדי שיהיה מולך המלך אשר בחר בו ה' על עם ה' ובעיר ה' · וישב דוד במצד היא ציון ויבן העיר בסביבותיה מן המילוא ועד הסביב · הסביב הוא חומת העיר · ומילוא הוא גובה מעפר אשר עשו אנשי יבוס רחוק מהחומה וסביבותיה כדי להלחם שם עם האויבים · ודוד הרחיב ירושלם ובנה בתים בין המילוא והחומה · ויואב יחיה את שאר העיר ויתקן את אשר עותו העם והרסו בעת המלחמה · ואלה ראשי הגבורים וגומר הם אותם אשר ספר עד וימשחו דוד על משמעתו ואלה מספר

מנחת ערב

מהנהו דאזלי לגן עדן בחיים : והתייחסם בבבא למדו מזה בפ' קדושין שאין יוחסין [illegible] בית דוד אלא מיוחסין שבישראל וטעמא מאי כדי שתהא זכותם וזכות אבותם מסייעתם [illegible] מדכתיב כי ה' אלהיך מתהלך בקרב מחניך להצילך וגומר וכה"א כי ה' אלהיכם ההולך עמכם וגומר וא"ל אין השכינה שורה אלא על המיוחסין שבישראל : ונר הוליד את קיש וגו' [illegible] ברבה סדר כו ארם"בל שאול לא זכה למלוכה אלא ע"י שהיה זקינו מדליק נרות לרבים וע"כ נקרא [illegible] ונר הוליד את קיש וכתיב קיש בן אביאל הא כיצד אביאל היה שמו וע"י שהיה מדליק נרות נקרא [illegible] זכה ונקרא שמו נר והקשה ביפ"ת תימא מאי רעותיה שלא זכה רק בשביל זקינו והלא נאמר בן [illegible] בן שנה שאול במלכו וא"ל כבן שנה שאין בו חטא ואמרו שלא נמשכה מלכותו מפני שלא היה בו דופי ואמרו שהיה לדיק מדוד · וע"ק מה ענין המלוכה להדלקת נרות ולמה נאמר זכותו לבן בנו ולא לו או לבנו וי"ל שלפי שגלוי לפניו שלא יקיים דברו בעמלק כראוי למלך לא היתה זכותו מספקת למלך לולי שנצטרפת עמו זכות זקנו שהיה מועיל לרבים ולכן ניתנה לו המלוכה שע"י יזכה הרבים אשר יוליאם ואשר יביאם ויושיע' מאויבים כזקנו שהיה מציל הרבים מאפלה ומה שאמר אביאל היה שמו ע"ש מה שכתוב בשמואל ונר אבי אבנר בן אביאל דמשמע דאביאל [illegible] הגיו

וּלְאָצֵל שִׁשָּׁה בָנִים וְאֵלֶּה שְׁמוֹתָם עַזְרִיקָם בֹּכְרוּ וְיִשְׁמָעֵאל
וּשְׁעַרְיָה וְעֹבַדְיָה וְחָנָן כָּל־אֵלֶּה בְּנֵי אָצַל׃
וּבְנֵי עֵשֶׁק אָחִיו אוּלָם בְּכֹרוֹ יְעוּשׁ
הַשֵּׁנִי וֶאֱלִיפֶלֶט הַשְּׁלִשִׁי׃ וַיִּהְיוּ בְנֵי־אוּלָם אֲנָשִׁים
גִּבֹּרֵי־חַיִל דֹּרְכֵי קֶשֶׁת וּמַרְבִּים בָּנִים וּבְנֵי בָנִים מֵאָה
וַחֲמִשִּׁים כָּל־אֵלֶּה מִבְּנֵי בִנְיָמִן׃

ט וְכָל־יִשְׂרָאֵל הִתְיַחְשׂוּ וְהִנָּם כְּתוּבִים עַל־
סֵפֶר מַלְכֵי יִשְׂרָאֵל וִיהוּדָה הָגְלוּ לְבָבֶל בְּמַעֲלָם׃
וְהַיּוֹשְׁבִים הָרִאשֹׁנִים אֲשֶׁר בַּאֲחֻזָּתָם
בְּעָרֵיהֶם יִשְׂרָאֵל הַכֹּהֲנִים הַלְוִיִּם וְהַנְּתִינִים׃ וּבִירוּשָׁלִַם
יָשְׁבוּ מִן־בְּנֵי יְהוּדָה וּמִן־בְּנֵי בִנְיָמִן וּמִן־בְּנֵי אֶפְרַיִם וּמְנַשֶּׁה׃
עוּתַי בֶּן־עַמִּיהוּד בֶּן־עָמְרִי בֶן־אִמְרִי בֶן־בָּנִימִן בְּנֵי־פֶרֶץ בֶּן־
יְהוּדָה׃ וּמִן־הַשִּׁילוֹנִי עֲשָׂיָה הַבְּכוֹר וּבָנָיו׃ וּמִן־בְּנֵי־
זֶרַח יְעוּאֵל וַאֲחֵיהֶם שֵׁשׁ־מֵאוֹת וְתִשְׁעִים׃ וּמִן־בְּנֵי
בִנְיָמִן סַלּוּא בֶּן־מְשֻׁלָּם בֶּן־הוֹדַוְיָה בֶּן־הַסְּנֻאָה׃ וְיִבְנְיָה
בֶּן־יְרֹחָם וְאֵלָה בֶן־עֻזִּי בֶּן־מִכְרִי וּמְשֻׁלָּם בֶּן־שְׁפַטְיָה בֶּן־
רְעוּאֵל בֶּן־יִבְנִיָּה׃ וַאֲחֵיהֶם לְתֹלְדוֹתָם תְּשַׁע מֵאוֹת
וַחֲמִשִּׁים וְשִׁשָּׁה כָּל־אֵלֶּה אֲנָשִׁים רָאשֵׁי אָבוֹת
לְבֵית אֲבֹתֵיהֶם׃
וּמִן־הַכֹּהֲנִים יְדַעְיָה וִיהוֹיָרִיב וְיָכִין׃
וַעֲזַרְיָה בֶּן־חִלְקִיָּה בֶּן־מְשֻׁלָּם בֶּן־צָדוֹק בֶּן־מְרָיוֹת בֶּן־
אֲחִיטוּב נְגִיד בֵּית הָאֱלֹהִים׃
וַעֲדָיָה בֶּן־יְרֹחָם בֶּן־פַּשְׁחוּר בֶּן־מַלְכִּיָּה וּמַעְשַׂי בֶּן־עֲדִיאֵל
בֶּן־יַחְזֵרָה בֶּן־מְשֻׁלָּם בֶּן־מְשִׁלֵּמִית בֶּן־אִמֵּר׃
וַאֲחֵיהֶם רָאשִׁים לְבֵית אֲבוֹתָם אֶלֶף וּשְׁבַע מֵאוֹת וְשִׁשִּׁים
גִּבּוֹרֵי חֵיל מְלֶאכֶת עֲבוֹדַת בֵּית־הָאֱלֹהִים׃
וּמִן־הַלְוִיִּם שְׁמַעְיָה בֶן־חַשּׁוּב בֶּן־עַזְרִיקָם בֶּן־חֲשַׁבְיָה מִן־בְּנֵי
מְרָרִי׃ וּבַקְבַּקַּר חֶרֶשׁ וְגָלָל וּמַתַּנְיָה בֶּן־מִיכָא בֶּן־זִכְרִי בֶּן־
אָסָף׃ וְעֹבַדְיָה בֶּן־שְׁמַעְיָה בֶּן־גָּלָל בֶּן־יְדוּתוּן וּבֶרֶכְיָה בֶן־
אָסָא בֶּן־אֶלְקָנָה הַיּוֹשֵׁב בְּחַצְרֵי נְטוֹפָתִי׃ וְהַשֹּׁעֲרִים שַׁלּוּם
וְעַקּוּב וְטַלְמֹן וַאֲחִיהֶם שַׁלּוּם הָרֹאשׁ׃
וְעַד־הֵנָּה בְּשַׁעַר הַמֶּלֶךְ מִזְרָחָה הֵמָּה הַשֹּׁעֲרִים
לְמַחֲנוֹת בְּנֵי לֵוִי׃ וְשַׁלּוּם בֶּן־קוֹרֵא בֶּן־אֶבְיָסָף בֶּן־קֹרַח
וְאֶחָיו לְבֵית־אָבִיו הַקָּרְחִים עַל מְלֶאכֶת הָעֲבוֹדָה שֹׁמְרֵי
הַסִּפִּים לָאֹהֶל וַאֲבֹתֵיהֶם עַל־מַחֲנֵה יְהוָה שֹׁמְרֵי הַמָּבוֹא׃
וּפִינְחָס בֶּן־אֶלְעָזָר נָגִיד הָיָה עֲלֵיהֶם לְפָנִים יְהוָה עִמּוֹ׃
זְכַרְיָה בֶּן מְשֶׁלֶמְיָה שֹׁעֵר פֶּתַח לְאֹהֶל מוֹעֵד׃
כֻּלָּם הַבְּרוּרִים
לְשֹׁעֲרִים בַּסִּפִּים מָאתַיִם וּשְׁנֵים עָשָׂר הֵמָּה בְחַצְרֵיהֶם
הִתְיַחְשָׂם הֵמָּה יִסַּד דָּוִיד וּשְׁמוּאֵל הָרֹאֶה בֶּאֱמוּנָתָם׃
וְהֵם וּבְנֵיהֶם עַל־הַשְּׁעָרִים לְבֵית־יְהוָה לְבֵית־הָאֹהֶל
לְמִשְׁמָרוֹת׃ לְאַרְבַּע רוּחוֹת יִהְיוּ הַשֹּׁעֲרִים מִזְרָח יָמָּה
צָפוֹנָה וָנֶגְבָּה׃ וַאֲחֵיהֶם בְּחַצְרֵיהֶם לָבוֹא לְשִׁבְעַת הַיָּמִים
מֵעֵת אֶל־עֵת עִם־אֵלֶּה׃

כי

יעיאל ד' כתיב יעואל וקרי' יעיאל וסימן ובגבעון ישבו אבי גבעון · עזיא העשתרתי שמע · ומבני אלצפן שמרי · ויהי לעזיהו חיל : ותחרע קרמ' ותארע תבינא ותחרע · ואפ"ס ועשה את מאחת מאלה : יונתן ז' בקריאה וסימ' עורנו מדבר והנה יונתן בן אביתר · ויען יונתן ויאמר לארניהו אבל ארננו · ובני יונתן פלת · ובני ידע אחי שמי ;

רשי

וכל ישראל התיחשו · אמרתי לך קצת מן יחוסן מה שמצאתי אבל עיקר יחוסם על ספר מלכי ישראל ויהודה שהגלו לבבל במעלם ועמהם הייתי אני עזרא ויחוסם מצאתי כתוב וכתבתיו : ועוד הנה בשער המלך מזרחה · פתרון עד מהלאה עד שער שמו שער המלך המזרחה : המה השוערים שלום ואחיו ממחנות בני לוי : שומרי הספים לאהל · שלום בן קורא ואחיו לבית אביו הקרחים שמרי הספים של אהל מועד שלא היו מניחים שום אדם לבא אל אהל מועד כי אם הכהנים בעבודתן : ופנחס בן אלעזר נגיד היה עליהם לפנים יי' עמו · שנתנבא לפני' ורבותינו אמרו זהו פנחס הכהן ועל שלא התי' ליפתח נדרו נסתלק' שכינה ממנו. המה יסד דוד ושמואל הרואה באמונתם · בקיומם : לשבעת הימים לסוף שבעת הימים : מעת לעת משבעה לשבעה כל משמרת בשבתה : והם

רדק

ולאצל בנדרי בני אצל בפת"ח הגר"י מפני ההפסק: וכל ישראל התיחשו · כלומר אע"פ שזכרתי מקצת יחסם לא זכרתי כולם והנם כתובים על ספר מלכי ישראל · ואותו הספר איננו נמצא אצלנו כמו ספר הישר וספר מלחמות ה' : ויהוד' הגלו לבבל במעלם · גלות ישראל זכר למעלה שהגלם פול מלך אשור ותלגת פלנאסר מלך אשור לראובני ולגדי ולחצי שבט המנשה · וכן שאר השבטים הגלם מלך אשור ולא שבו בבית שני · זולתי מעטים מן השבטים נשארו מאפרי' וממנשה ומיששכר ומזבולן · ונשארו עם מלכי יהודה עד גלות יהודה גלו עמהם ושבו עמהם ושבט יהודה שהגלו לבבל במעלם שבו בימי עזרא · ועתה הוא מספר תשובתם ומה היה שישבו בירושלים בשובם מהגלות כמו שמספר בספר עזרא ואמר · והיושבים הראשונים אשר באחוזתם · כלומר הראשונים אשר באו מבבל כשישבו באחוזתם בעריהם ישר' וכהנים ולוים ונתינים ובירושלים ישבו מהם כמו שהולך ומספר וכן אמר שם בספר עזרא ואלה ראשי המדינה אשר ישבו בירושלים ובערי יהודה איש באחזתו בעריהם ישראל הכהנים והלוים והנתינים ושם הוסיף ובני עבדי שלמה שלא זכרם הנה ובירושלים ישבו מבני יהודה ומבני בנימין וכו' וכן אמר שם וספורו הנה הדברים וספורו שם שוה שלא יתחלף אלא במקומות מעטים ונקל הוא להשוות ביניהם כי שמות בני אדם משתנים כמו שזכרנו כמה פעמים בזה הספר ומה שיש הפרש ביניהם בחשבון בבני בנימין ובכהנים שכלל בחשבון שם מה שלא כלל הנה וכלל הנה מה שלא כלל שם קרוב הוא להבין : ועד הנה בשער המלך מזרחה · כלומר עדיין כמו שהיה בבית ראשון · השוערים ממונים בשער שהיה המלך נכנס בו שהיה מזרחה כמו כן על אותו ענין שנעשה בבית ראשון נעשה בבית שני כמו שאומר המה יסד דוד ושמואל הרואה באמונתם : ושלום בן קורא בן אביאסף בן קרח · הוא אביאסף בן קרח שהזכיר למעלה בפרשת ואלה אשר העמיד דוד על ידי שיר אבל שלום בן קורא לא זכר שם ואולי מבני הימן היה ונקרא היחס עם בן אביאסף בן קרח : ואחיו לבית אביו הקרחים על מלאכת העבודה שמרי הספי' לאהל · ר"ל שומרי מזוזות בית קדשי הקדשים כמו שהיו אבותיהם משפחת הקהתי שהוא משפחת הקרחי שהוא על הארון ועל הכפרת ועל פרכת המסך והוא מחנה ה' היו שומרים המבוא שלא יכנס אדם לפנים כמו שכתוב עליהם עצמם ולא יבואו לראות כבלע את הקדש ומתו : ופנחס בן אלעזר נגיד היה עליהם · ר"ל על משפחת הקרחי היה נגיד פנחס בן אלעזר לפנים בימי אבותיהם כמו שהיה אלעזר אביו ממונה עליהם כמו שאמר ופקודת כו' אלעזר בן אהרן ואחריו היה פנחס בנו נגיד ג"כ עליהם ויהיה ה' עמו · והיה גדול מבני איתמר לפיכך היה נגיד כל ימיו עליהם · ויש מרבותינו שאמרו פנחס זה אליהו ואמת כי פנחס חיה ימים רבים כי בימי פלגש בגבעה ראינו שהיה עדיין חי כמו שאמר שם ופנחס בן אלעזר וכו' · והיה אז ליציאת מצרים יותר משלש מאות שנה והוא היה מיוצאי מצרים · ודרשו ר"ל כי נסתלקה ממנו שכינה על שלא התיר נדרו של יפתח וזהו שנאמר נגיד היה עליהם הוא עליהם אין כתיב כאן אלא היה · ואמר לפנים ה' עמו · בימי זמרי מחה ובימי פלגש בגבעה לא מחה · כלומר בימי זמרי היה ה' עמו והיה כח בידו למחות ומחה והיה כפרה לישראל שלא כלו בימי זמרי כי היה ה' עמו והיה כח בידו למחות אבל בימי פלגש בגבעה לא היה כח בידו למחות כי לא היה ה' עמו כי כמה אלפים מתו מישראל עד שלא כלתו לבני בנימין · וי"מ ופנחס בן אלעזר נגיד היה עליהם איננו זה פנחס הכהן · כי זה הפנחס היה לוי וזהו שאמר לפנים ה' עמו · כלומר זה פנחס איננו אותו פנחס שהיה לפנים כי אותו היה ה' עמו · והיה שורה עליו רוח הקדש וזה לא היה כן אבל גדול היה ונגיד היה על הלוים · והפי' הנכון הוא מה שפירשתי : כלם הברורים וכו' · המה יסד דוד ושמואל הרואה באמונתם · דוד ושמואל תקנו משמרות כהונה ולויה ותקנו שלא להיות פחות ממאתים ושנים עשר ופי' באמונתם בקיומם שיסדו וקיימו זה על דרך ומאמר אסתר קיי' · וכן אמר כי הם יסדו וקיימו הדבר שהיה כן כל הימים · ואמונה לשון קיום · והרבה ימצאו כן כמו וארשתיך לי באמונה · אמונת אומן והיה אמונת עתך ואחרים זולתם · ורבותינו ז"ל אמרו באמונתם אומנות גדולה היתה שם שאין משמר נוטל בשדה אחוזה ולא היה כל אלה מאתי' ושנים עשר שומרים כאחד אלא משבעה ימים לשבעה ימים היו באים כמו שהיו המשמרות קבועות וזהו שאמר לבא לשבעת ימים מעת לעת עם אלה כי גם אלה היו בחצריהם יושבים כמו שאמר המה בחצריהם התיחשם כלומר בחצריהם שנתנו להם בימי יהושע והיו מתיחסים כל אחד ואחד לבית אבותיו לדעת באיזה עיר ישבו והיו באים לירושלים במשמרות הידועות להם כמו שתקנו להם :

כי

מנחת ערב

אביו של נר היה עכ"ד ולי נראה שאין ראיה ממה שאמר שהיה שאול כבן שנה שלא טעם טעם חטא להיות כך קודם שמלך אלא שזה נאמר אחר שמלך מחלו לו על כל עונותיו כדאי' בירושלמי ביכורים פרק ג' שלשה מוחלין להם כל עונותיה' ואלו הן חתן חכם נשיא ולמדוהו ממקרא זה בן שנה וכו' אלא שנמחל לו כל עונותיו כתינוק בן שנה · וכן מה שאמר שלא היה דופי במלכותו זה נאמר על ענין יחוסו לא לענין חסידות אלא שלא"כ כשמלך שמר עצמו מחטא וכאשר כבן שנה מנוקה מעון ולזה אמרו ג"כ שהיה צדיק יותר מדוד · אלא נראה לפרש מה שאמר לא זכה וכו' גם מה שאמר בלשון שלילה הוא מפני שיש עוד טעם אחר שזכה שאול למלוכה והוא מפני שהציל לוחות מיד גליות הפלשתי כשנשבה ארון ה' ביד פלשתים כמ"ש ז"ל לזה אמר לא זכה למלוכה אלא בשביל שהדליק זקנו ולא בשביל זכות עצמו לפי שלטעם זה יש יותר רמז במקרא במה שאמר ונר הוליד את קיש וקשיא קראי אהדדי וע"כ כמ"א ליה ליישבם ולומר שם נר הוא מושאל ע"ש שהדליק נרות וכו' · גם אפשר לומר אע"פ ששאול חסיד גדול היה כבן שנה שלא טעם טעם חטא וגם ענוה יתירה היתה בו כדמוכחי קראי בשמואל ע"כ גם ה' כי נתן לו המלוכה

לא

אבן יחייא

מספר הגבורים אשר לדוד הם אותם אשר ספר באומרו וגבורי החילים עשהאל וגומר · ישבעם ראש השרים וכמו ושלישים על כלו · אשר נגבורתו לא היה מחזי' חרבו לנרתיקה עד שהיה הורג שלש מאות אנשים בפעם אחד ובמלחמה אחד · ואחריו אלעזר הוא בשלשה הגבורים אשר שאבו מים מבור בית לחם · ואבישי הוא היה ראש אלה השלשה · ואף כי לא שם היותו אחד מן השלשה · הנה האמת כי מן השנים הכבידו הוא ככבד ויהי להם לשר · ואיננו שוה מדרגת שום אחד מהם למדרגתו · אבל הוא עד השלשה לא בא כי מדרגתו גדולה ממדרגת כל אחד מחבריו בהיותם נפרדים · אבל לא בהיותם יחד לפשנאמר כי הוא יותר גבור לבדו משניהם בהיותם כאחד · בניה בן יהוידע בן איש חיל רב פעלים רבי הערך והכבוד · הוא הכה את שני אריאל מואב שני גבורי מואב · והוא הכה את הארי בתוך הבור ביום השלג אשר אז הוא מסוכן במלחמה להיות האדם כטבע בשלג ומועדים קרסוליו והוא הכה את המצרי · ולו שם בשלשה הגבורים הנזכרים · כי אלעזר הוא הראשון ואבישי השני : ובניה השלישי · ומן הגבורים

השלשים

כי באמונה המה ארבעת גברי השערים הם הלוים והיו
על־הלשכות ועל־האוצרות בית האלהים:
וסביבות בית־האלהים ילינו כי־עליהם משמרת והם על־
המפתח ולבקר לבקר: ומהם על־כלי העבודה כי־
במספר יביאום ובמספר יוציאום: ומהם ממנים על־
הכלים ועל כל־כלי הקדש ועל־הסלת והיין והשמן
והלבונה והבשמים: ומן־בני הכהנים רקחי המרקחת
לבשמים: ומתתיה מן־הלוים הוא הבכור לשלם
הקרחי באמונה על מעשה החבתים:
ומן־בני הקהתי מן־אחיהם על־לחם המערכת
להכין שבת שבת: ואלה המשררים ראשי אבות
ללוים בלשכת פטירים כי־יומם ולילה עליהם במלאכה:
אלה ראשי האבות ללוים לתלדותם ראשים אלה ישבו
בירושלם: ובגבעון ישבו אבי־גבעון יעואל ושם אשתו
מעכה: ובנו הבכור עבדון וצור וקיש ובעל ונר ונדב:
וגדור ואחיו וזכריה ומקלות: ומקלות הוליד את־שמאם
ואף־הם נגד אחיהם ישבו בירושלם עם־אחיהם:
ונר הוליד את־קיש וקיש הוליד את־שאול ושאול הוליד
את־יהונתן ואת־מלכי־שוע ואת־אבינדב ואת־אשבעל
ובן־יהונתן מריב בעל ומרי־בעל הוליד את־מיכה:
ובני מיכה פיתון ומלך ותחרע: ואחז הוליד את־יערה
ויערה הוליד את־עלמת ואת־עזמות ואת־זמרי וזמרי
הוליד את־מוצא: ומוצא הוליד את־בנעא ורפיה בנו
אלעשה בנו אצל בנו: ולאצל ששה בנים ואלה
שמותם עזריקם בכרו וישמעאל ושעריה ועבדיה
וחנן אלה בני אצל:

יוד

ופלשתים נלחמו
בישראל וינס איש־ישראל מפני פלשתים ויפלו חללים
בהר גלבע: וידבקו פלשתים אחרי שאול ואחרי
בניו ויכו פלשתים את־יונתן ואת־אבינדב ואת־
מלכי־שוע בני שאול:
ותכבד המלחמה על־שאול וימצאהו המרים בקשת
ויחל מן־היורים: ויאמר שאול אל־נשא כליו שלף
חרבך ודקרני בה פן־יבאו הערלים האלה והתעללו־
בי ולא אבה נשא כליו כי ירא מאד ויקח שאול את־
החרב ויפל עליה: וירא נשא־כליו כי־מת שאול ויפל
גם־הוא על־החרב וימת: וימת שאול ושלשת בניו
וכל־ביתו יחדו מתו: ויראו כל־איש ישראל אשר־
בעמק כי נסו וכי־מתו שאול ובניו ויעזבו עריהם וינסו ויבאו
פלשתים וישבו בהם:
ויהי ממחרת ויבאו פלשתים לפשט את־החללים וימצאו
את־שאול ואת־בניו נפלים בהר גלבע: ויפשיטהו
וישאו את־ראשו ואת־כליו וישלחו בארץ־פלשתים סביב
לבשר את־עצביהם ואת־העם: וישימו את־כליו בית
אלהיהם ואת־גלגלתו תקעו בית דגון:
וישמעו כל יביש גלעד את כל־אשר־עשו
פלשתים לשאול: ויקומו כל־איש חיל וישאו את־
גופת שאול ואת גופת בניו ויביאום יבישה ויקברו את־
עצמותיהם תחת האלה ביבש ויצומו שבעת ימים:
וימת שאול במעלו אשר־מעל ביהוה על־דבר
יהוה אשר לא־שמר וגם־לשאול באוב לדרוש: ולא־
דרש ביהוה וימיתהו ויסב את־המלוכה לדויד בן־ישי:

יא

ויקבצו כל־ישראל אל־דויד
חברונה לאמר הנה עצמך ובשרך אנחנו: גם־תמול
גם־שלשום גם בהיות שאול מלך אתה המוציא
והמביא את־ישראל ויאמר יהוה אלהיך לך
אתה

בני השם הגידוני · וידבקו פלשתים דד"ה · ויבא אל גדליה המצפתה · ומן רישא דשמואל עד ויהי ככלתו לדבר אל שאול ונפש דכו' יונתן כמ"ב יהונתן וסי' לכה ונעברה ע' מצב
הערלי' · ויאמר יונתן הנה אנחנו · ומן ויהי ככלותו עד סופא דס"פ דכו' במ"א יונתן וסי' וידבר שאול אל יונתן בנו · וכל עזרא דכו' יונתן כמ"ב יהונתן וסי' לבלגה שמוע לשמעיה:

רדק

כי באמונה המה ארבעת גבורי השוערים · לא היו ארבעה לבד אלא ארבעה גבורים ממוני' על האחרי' להיות שומרי' השערים: על מעשה החביתי' · מעשה מחבת · והדגש תמורת הנח אשר בשרידי' אשר הוא במשקלו · וכן כי שם אדם כתתי' שפרשו כתת · והדגש בו תמורת הנח: פטורי' כלו' שהיו יושבים בלשכות והיו פטורים משאר מלאכה כי במלאכת השיר היו מתעסקים יומם ולילה: ובגבעון ישבו וכו' · פרשה זו הזכיר למעלה והפסיק לענין הכהנים והלוי' שישבו בירושלי' על משמרות ועת' שב להזכיר יחס שאול על הסדר ועניינו היאך היה · וכי הוסבה המלוכה ממנו לדוד בן ישי' ומכאן ואילך הולך ומספ' לדברי מלכי יהודה על הסדר זה אחר זה עד הגלות · וידבקו פלשתים · כמו וידביקו · וכן וידרכו את לשונם · כמו וידריכו: וישימו את כליו וכו' ואת גלגלתו תקעו בית דגון ובספר שמואל ואת גויתו תקעו בחומת בית שן מה שלא נזכר שם נזכר הנה כי גלגלתו תקעו בית דגון וגויתו תקעו עם גוית בניו בחומת בית שן ואנשי יבש גלעד גויתו וגוית בניו לקחו אבל ראשו שהיה בבית דגון לא לקחו ואנשי יבש גלעד התעסקו בו כי זכרו את אשר עשה עמהם והושיעם כשבא עליהם נחש העמוני · ויצומו שבעת ימים · זכר לאותן שבעת ימים שנתן להם זמן נחש העמוני ובאותו זמן נושעו על ידי שאול: על דבר ה' אשר לא שמר וכו' · פי' דבר עמלק: ולא דרש בה' וכו' · ובספר שמואל אמר וישאל שאול בה' ולא ענהו ה' ואחרי כן דרש באוב · כיון שדרש אחרי כן באוב נחשב לו כאלו לא דרש בה' · שהרי השוה דרישת האוב ודרישה בה' ואע"פ שלא ענהו ה' היה לו לבקש פני ה' עוד ולשוב בתשובה שלימה לפניו ולא להוסיף על חטאתו פשע ולדרוש באוב:
מן

רשי

והם על המפתח · על מפתח העזר': ולבקר לבקר · לפתוח: ומהם על כלי · כלי שרת במספר יוציאום ובמספר יביאום: ואלה המשוררים וגומר פטורי' מכל דבר המלאכה כי אם לשורר שירה: אשבעל · הוא איש בושת ולכך כינהו בשת לפי שבעל לשון אדנות הוא וכינהו בשת לשון גנאי: מריב בעל · זה מפיבשת אמר רבי יצחק בר שמואל מנרבונא משעה שעבדו ישראל את הבעל נקרא הבעל שם בושת דכתיב לקטר לבשת ולקט' לבעל כי הבעל הוא בשת וגדעון נקרא ירובעל שם ירב לו בעל ונקרא ירובש' דכתיב על אבימלך מי הכה אבימלך בן ירובש' וגומר בספ' שמואל ונקרא ירובש' וירובעל ביבעל ובשת אחד הוא: ופלשתים נלחמו בישרא' אינו מספר כי אם מפלתו של שאול וכאשר בא לספר מעשה דוד אינו מספר זילותו אלא גבורתו וגדולתו כי הספר שלו ולמלכי יהודה: וימצאהו המורי' בקשת · בוא וראה כי אין חכמה ואין תבונה לנגד יי' וגומר כי נגד יי' דרכי איש בנימן היו שונאיהם נופלים לפניהם בקשת כי הם בקיאים בקשת כדכתיב אטר יד ימינו וגומר בשופטי' וכן ביהונתן לדה אורה לשלח לי למטר' בשמואל וכתיב למטה בנימן נשקי קשת מימינים וגומר וכן באסא בספר זה ומבנימין נשאי מגן ודרכי קשת וגומר אבל כשהגיע עת מעל שאול נפל ביד רומה קשת בדבר שהוא אומנותו: ויחל מן היורים · כמו ותתחלחל המלכה: ויביאוה יבשה · ליבש גלעד: ויצומו שבעה ימים ולמה נתאבלו ולמה מסרו עצמם בסכנה לקחת גופות שאול ובניו מהר גלבוע יותר מכל ישראל לפי שעשה להם שאול טובה שהצילם כשעלה נחש העמוני עליה' וכנגד אותה שבעת ימים שנתנו להם זמן אם יבא להם מושיע והיו אמי' ומתעני' אולי יבא להם מושיע ובא שאול והושיע' כנגדן נתענו עתה גם הם שבעת ימים וגם מפני אבילות שנהגו שבעת ימים כי גם קרוביהם היו כשהרגו ישראל את יושבי גבעה במעשה פלגש בגבעה נתנו אנשי יבש בנותיה' לבנימן כשחטפום מן המחולו': וימת שאול במעלו אשר מעל · שתי מעילו' מעל בשאלת אוב אחת ששאל אחרי שמואל ואחת שדרש באנשי' דשמואל שגיפו אתם מעילו' מעל: על דבר יי' אשר לא שמר ומה שצוהו שמואל כדכתיב שבעת ימים תוחיל ועל אשר מעל במלחמת עמלק:
אתה

אבן יחייא

השלשים מדוד הג' נכבד מהם אבל לא הגיע אל היות הנכבד מהשלשה כי אבישי הוא הנכבד מכלם כאשר פירשנו · וישימהו דוד על משמעתו כי היה תמיד אצלו לשמוע רצונו ולהוציאו אל הפועל · עוד עזוז כאנשי ובלתי מפורסם בין ישראל · נושקי קשת מיימינים מאחי שאול מבנימן כי בראותם היות רצון ה' בנפלת שאול ורוממות דוד רצו ברצון ה' אף כי בלבב תרה להם · עברו את הירדן כי היו יודעים לשוט והבריחו את עם העמקים · אם לשלום באתם וגו' כי חשש דוד להיותם מבנימן שבט שאול אויביו פן יבואו אליו במרמה כדי למוסרו בידו · ורוח ורצון לבש את עמשא ראש הגבורים בן אחות דוד · ואמר לך דוד שלום הנה אנחנו באים אליך שתכרות ברית שלום עמנו שלא תעשה עמנו רעה · ועמך בן ישי שלום וגם אנחנו נודרים אליך לבלתי הזיקך רק שלום ואמת יהיה בינינו · ונקוה בה' כי יהיה שלום לך ושלום לעוזריך לפי אשר ראינו כי עזרך ה' אלהיך עד כה · וזאת היא הסבה אשר באנו אליך ולא לדבר רע ולרמותך · והנה דוד כנגד אשר שאלו השלום ממנו באומרו לך דוד שלום אמר ויקבלם דוד · וכנגד אשר נתנו לו השלום באומרו ועמך בן ישי שלום אמר ויתנם בראשי הגדוד כי האמין בשלומם ועשאם ראשי גדודיו · ואמנם כי בשאלת השלום שהוא כבוד לשואל שנראה היות השואלים יראים ממנו הזכירו
פשם

מנחת ערב

לא רצה לחסור מזכותו אע"פי שהיה בו די והותר למלוך על ישראל כענין מה שאמרו ז"ל צדיקים אינם מבקשין אלא מתנות חנם ולא שינופו להם מזכיותיהם ע"כ שאול שהיה עניו ולא רצה למלוך ונחבא אל הכלים גם הקטין עצמו ואמר לשמואל הלא בן ימיני אנכי מקטני שבטי ישראל וגומר ע"כ לא חסרו ה' מזכיותיו כלום אלא תלאו בזכות זקנו וז"ש לא זכה שאול אע"פ שהיה בו די ויותר זכות ולדקות מ"מ לא זכה למלוכה אלא בשביל זכות זקינו שזכות עצמו נשאר שמור לו לע"הב · ובעל כלי יקר תירץ מה שאמר לא זכה שאול וכו' לפי שהמלוכה היה ראוי לשבט יהודה ולא זכה שאול לזה אלא בשביל זכות זקינו · ומה שהביא בל"ע במה שאמר בשמואל ונר אבי אבנר וכו' מבואר הוא שאביאל זקנו של שאול נקרא ג"כ נר בשם האומר על שהיה מדליק במבואות האפלות ונולדו לאביאל ב' בנים הא' קראו נר והוא אביו של אבנר והבן השני דקראו קיש הוא אבי שאול כמאמר נר דוד שאול ואביו של אבנר והבן השני דקראו קיש הוא אבי שאול נמצא נר דוד שאול ואביו של אבנר · ומלת אבנר נגזרה אב נר ר"ל האב של נר הוא ויש נכתיב' כתיב אבי נר ר"ל אבי נר ומ"ש המאמר אלא ע"י שהיה זקנו מדליק נרות לרבים נקרא שמו נר כי זקנו דקאמ' כלפי שאול ועל אביאל קאמר דע"י שהיה אביאל הנזכר שהו' זקנו של שאול מדליק נרות לרבים ע"כ נקרא שמו נר לאומר לא שם העצם שבנו נר הוא שם העצם · וע"ש עוד שהארין ב"ה מאוד: ופלשתים נלחמו בישרא' כבר כתבנו פי' הענין בשמואל ונקט כאן ליבנא דהתם אע"פ שאי'
גו

אתה תרעה את־עמי את־ישראל ואתה תהיה נגיד
על עמי ישראל: ויבאו כל־זקני ישראל אל־המלך
חברונה ויכרת להם דויד ברית בחברון לפני יהוה וימשחו
את־דויד למלך על־ישראל כדבר יהוה ביד־שמואל:
וילך דויד וכל־ישראל ירושלם היא יבוס ושם היבוסי ישבי
הארץ: ויאמרו ישבי יבוס לדויד לא תבוא הנה וילכד
דויד את־מצדת ציון היא עיר דויד: ויאמר דויד כל־
מכה יבוסי בראשונה יהיה לראש ולשר ויעל בראשונה
יואב בן־צרויה ויהי לראש: וישב דויד במצד על־כן
קראו־לו עיר דויד: ויבן העיר מסביב מן־המלוא ועד־
הסביב ויואב יחיה את־שאר העיר: וילך דויד הלוך
וגדול ויהוה צבאות עמו: ואלה ראשי הגבורים אשר־
לדויד המתחזקים עמו במלכותו עם־כל־ישראל להמליכו
כדבר יהוה על־ישראל:
ואלה מספר הגבורים אשר לדויד ישבעם
בן־חכמוני ראש השלושים הוא־עורר את־חניתו על שלש־
מאות חלל בפעם אחת:

ואחריו אלעזר בן־דודו האחוחי הוא בשלושה הגברים:
הוא־היה עם־דויד בפס דמים והפלשתים נאספו־שם
למלחמה ותהי חלקת השדה מלאה שעורים והעם נסו
מפני פלשתים: ויתיצבו בתוך־החלקה ויצילוה ויכו את־
פלשתים ויושע יהוה תשועה גדולה: וירדו שלושה מן־
השלושים ראש על־הצר אל־דויד אל־מערת עדלם ומחנה
פלשתים חנה בעמק רפאים: ודויד אז במצודה
ונציב פלשתים אז בבית לחם:
ויתאו דויד ויאמר מי ישקני מים מבור בית־לחם אשר
בשער: ויבקעו השלשה במחנה פלשתים וישאבו־מים
מבור בית־לחם אשר בשער וישאו ויבאו אל־דויד ולא־אבה
דויד לשתותם וינסך אתם ליהוה: ויאמר חלילה לי מאלהי
מעשות זאת הדם האנשים האלה אשתה בנפשותם כי
בנפשותם הביאום ולא אבה לשתותם אלה עשו
שלשת הגבורים: ואבשי אחי־יואב הוא היה ראש
השלושה והוא עורר את־חניתו על־שלש מאות
חלל ולא־שם בשלשה:

מן

גדול ח' בקריאה וסימ' ותבוא אביגיל אל נבל · ויאמר המלך אל עבדיו · מאין כמוך יי' גדול אתה תנינא דפסוק · קטן וגדול שם הוא ועבד · וילך דוד הלוך וגדול · וחברו
וסיפ' כי האיש מרדכי הולך וגדול · כי מרדכי היהודי משנ' למלך · אלה עשו שלשת הגבורים · הגבורים ז' מ"ל בקריא' וסימ' ונתן הנביא ושמעי ורעי והגבורים · ואת נתן
הנביא ובניהו ואת הגבורים · עלו הסוסים והתהללו · אלה עשו שלשת הגבורים · ואת כל צבא הגבורים · ויקהל דוד את כל · כמגדל דוד צוארך :

רשי

אתה תרעה את עמי · על זה אמר דוד יי' רועי לא אחסר אתה אומר לי אתה תרעה מה אני יכול לרעות אין הדבר תלוי בי אלא יי' רועי לא אחסר וגם אני לא אחסר לכם ודוגמה בשמואל אז נשבעו אנשי דוד לו לאמר לא תצא עוד אתנו במלחמה ולא תכב' את נר ישראל אמר להם דוד כי אתה נרי יי' ויי' יגיה חשכי : ויכרות להם דוד ברית · כאותו ברית שכרת יהוידע דכתיב ויכרות יהוידע את הברית בין יי' ובין המלך ובין העם להיות לעם ליי' פתרון להיות ליי' עבדים וגם בין המלך ובין העם להיות לו לעבדים כמשפט המלך וגם המלך לעשות כחוק לעבדיו לחוס מלחמותם : לפני יי' · והלא לא היה המשכן בחברון אלא מהו לפני יי' כל מקום שעושין תנאי או נובתין ברית המקום שם הוא דוגמה ביפתח לפני יי' במצפה ודוגמה ומעלה מעל ביי' וכיחש בעמיתו כמפו' בתורת כהנים : וילך דוד וגומר · הלך מיד למלחמה כשהמליכוהו כל ישראל שלא יאמרו ישראל כל המלחמות שעשה דוד בימי שאול נוצח מזלו של שאול היה ועתה דואג להלחם לכך הלך מיד למלחמה : ויאמרו יושבי יבוס לדוד לא תבא הנה · אינו מפרש כאן למה ובשמואל מפרש ויאמר לדוד לא תבא הנה כי אם הסירך העורים והפסחים ראו שלא יוכלו לעמוד לפני דוד ונתנו עורים ופסחים לפני שער העיר לאמר לא יבא דוד הנה כי אם ילחם עם העורים הללו כי ידעו כי בזוי הוא למלך להלחם עם העורים ומתוך כך ישוב ולא ילחם עמהם ודוד אמר בלבו אמת הוא כי לא נכון והגון לי להלחם עם עורים ועם פסחי' אך כל מי שיכה היבוסי היאך שיגע בצנור ויתפשם וישליכם משם את העורים על כן יאמרו עור ופסח לא יבא אל הבית אל בית דוד שיהא לו נגאי פן יאמרו עם אלו נלחם דוד : ויואב יחיה את שאר העיר · הוא בנה והחזיק לבנות בדקי החומה דוגמא בעזרא ויחיו את האבנים מערמו' העפר : ראש השלישי' · ראשי הגבורים כמו ושלישים על כלו : עורר חניתו · כאשר הוא נלחם במלחמה לא היה חוזר במלחמה עד שיהרוג בחניתו ג' מאות חלל : בן חכמוני · ובשמואל כתיב תחכמוני הוא אביו ויפ' כא האב מכח הבן שכתוב בו על שמונה מאות חלל בפעם אחד : הוא בשלש' הגבורים · הוא בכלל שלשה הגבורים כי הוא אחד מהם ושלשה אלו גבורים יותר משאר שלשים ושלשה שנזכר בסמוך וכאן אינו מזכיר כי אם שנים ישבעם ואלעזר ובשמואל מזכיר אף השלישי דכתיב ואחריו שמא בן אגא הררי : בפס דמים · שם מקום ובשמואל באפס דמים : והפלשתים נאספו שם למלחמה · שנודרזו להנקם מישראל ומאותם גבורי' שהרפום כמפורש בשמואל בחרפ' בפלשתים : מלאה שעורים · ורנו פלשתים לקוצ' ולהבית' באש : וירדו שלש' מן השלשים · שלשה אלו היו ראש לכל השלשים : ונציב פלשתים אז בבית לחם · שכבר בית לחם לקחו והעמידו בה נציב שופט זה בתחלת מלכותו שעדיין פלשתים היו מושלים בם שכך מצינו שלפני בא דוד היו מושלים על ישראל בימי שמשון ושמואל דכתיב בשמואל התחזקו והיו לאנשים פלשתים פן תעבדו לעבדים וגו' : מי ישקני מים מבור בית לחם · זה היה מקומו של דוד דכתיב ודוד בן ישי מבית הלחמי ולפי שהיה דוד תדיר מלומד ורגיל באותו מים נתאוה להם וכל מים וכל אויר שאדם רגיל בהם יפין לו ושאין רגיל בהן כיזוק ודוגמ' בראש יוסיפון מלכה אחת שחלתה על שנישאת חוצה מארץ מולדתה ואמרו הרופאים אין לה רפואה עד שתרחץ ותהנה ממימי מקומה וכן עשו לה : ויבקעו השלשה במחנה פלשתים · בלשון אשכ"נז דורך בר"כן ד"י שא"רא : וישאבו · כשהפלשתים עומדים בפני הבור באו ג' גבורי ישראל ובקעו ביניהם ושאבו על כרחם : וינסך אותם ליי' · בר קפרא אומר חג הסוכות היה ונסכן על המזבח : כי בנפשותם הביאום · שמסרו עצמם להריגה על המים : ואבשי אחי יואב הוא היה ראש השלש' · לאותם שלשה שבקעו במחנה פלשתים ושאבו המים ומה שאינו מזכיר את יואב עם הגבורים לפי שאין כבודו למנותו עם אלו כי הוא היה שר צבא ראש לכולם : ולו שם בשלשה · אותו השם היה לו שגבורתו היתה כנגד כל גבורת כולם וטעות הוא :

מן

רדק

מן המלוא ועד הסביב · מלוא הוא מקום סמוך לחומה ואותו המקום הוא רחב להאסף העם שם לפי' נקרא מלוא כמו האספו מלאו · וממנו ולפני' בנה עד סביב המגדל וזהו הסביב · וזהו שאמר בספר שמואל מן המלוא וביתה : כלומר מן המלוא ולפני' · ושלמה בנה אותו המלוא הוא שאומר שלמה בנה את המלוא וכו' · ויואב יחיה את שאר העיר · פי' בנה שאר העיר שהיתה הרים' ולשון חיות על הבנין הוא לשון שאלה · וכן היחיו את האבנים מערמות העפר · וכן וירפא את מזבח השם ההרוס על דרך השאלה : ישבעם בן חכמוני · ובספר שמואל יושב בשבת תחכמוני אפשר שאביו היה שמו תחכמוני כמו שאומר כאן בן תחכמוני וכנו זה שמו עדינו · והיה יושב בשבת עם המלך שהיה מיועציו וזהו שנקרא שמו ישבע' שהיה יושב בעצה עם המלך נגד פעם או על עניני העם · ומה שאמר על שמנה מאות והנה הוא אומר על שלש מאות · האחד הוא אומר על האב והאחר על הבן · ואפשר שאמר שניהם על אחד אלא שבשתים מלחמות היה באחת עורר חניתו על שלש מאות ובאחרת על שמנה מאות : הוא בשלשה הגבורים · היו בן תחכמוני ואלעזר בן דודו ושמא בן אגא · וגבורת אלעזר לא זכר הנה · ובספר שמואל זכר הוא קם ויך בפלשתים עד כי יגעה ידו · ומה שאמר הנה הוא היה עם דוד בפס דמים · איננו אומר על אלעזר כי אם על שמה כמו שאומר שם בשמואל על שמה ויתיצב בתוך החלקה · ומה שאומר הוא ולא זכר שמה אחר שזכר שלשה הגבורים ושמה היה הגבור השלישי הרי כאלו זכרו · ואפשר כי גם אלעזר היה עמו לפי שאמר הנה ויתיצבו בתוך החלקה · אבל שמה עיקר אותה המלחמה · כמו שאומר בספר שמואל : בפס דמים · ובספר שמואל אמר באפס דמים במלחמת גלית הפלשתי · וכן המלחמה הזאת היתה באותו מקום ובספר שמואל אמר בזה המלחמה · ויאספו פלשתים לחיה והוא לשון עיר פרזי שאין לו חומה · ואותו מקום היתה נקראת אפס דמים או פס דמים כי הכל אחד : ותהי חלקת השדה מלאה שעורים · ובספר שמואל אמר מלאה עדשי' אפשר כי עמרי' היתה מלאה · כי החלקה כבר נקצרה · אלא שאספו בתוכה עמרים מהשדות אחרים והיו אותן העמרים מעדשים ומשעורים והיתה מלאה מהם ואמר הנה מלאה שעורים ושם מלאה עדשים : וירדו שלשה מהשלשים ראש · מהשלשים שהיו ראשי הגבורים אשר לדוד · על הצור · אמר וירדו ואמר על הצור · כי במקום שהיו בו שירדו ממנו היה גבוה · על הצור אשר במערת עדולם · וכן וירדתי על ההרים וירד הסלע :

מן

מנחת ערב

לו חבור במה שלפניו אלא שירכא ליסנא דשמואל נקט אע"פי שים כאן איזה שנויים בלשון כי שם אמר וישסו אנשי ישראל וכאן אמר ויכס איש ישראל · ולזה אפשר לומר במה שאז"ל בירושל' דפאה דורו של דוד היו כולן צדיקים וע"י שהיו בהם דלטורין היו יוצאין למלחמה ונופלין והטעם אפשר לומר לפי שהיו ישראל נוצחין במלחמה מצד כי ה' אלהי' מתהלך בקרב מחניך להצילך וגו' וגבי לשון הרע אמר הק"בה אין אני והוא יכולין לדור בעול' וכדאי' בערכין וכמ"ש ז"ל בירושלמי דפאה שאמר דוד רומה על השמי' אלקי' מה שכינתך עושה בארץ וכו' וע"כ היו נופלין במלחמה כי היו מסולקי' מהשגחת השכינה שהיתה עליהם טרם חטאם · והנה דרך מספר לשון הרע לסתיר עלה מהאדם ובפיו שלו' ידבר את רעהו ובקרבו ישים ארבו וכמו שמצינו שהיו שונאי דוד אחד בפה ואחד בלב ע"כ אמר פעם ויגוסו אנשי ישראל שהיו פירוד לגבות תבפני' ובחוץ היו כאיש ישראל איש אחד כי היו מסתירי' הענין והיו עושין עין של מעלה כאלו אינו רואה וכו' ע"כ גם ה' שר מהם ונפלו במלחמה : ויכם איש ישראל וגומר אז"ל תחילת נפילה ניסה ומ"מ שאול לא נס כי קיבל עליו את הדין למות במלחמה כמו שאמר לו שמואל וכדאי' ברבה פרשת אמור במדרש שוחר טוב שאמר שאול ואין מיערק פי' ואם אברח אגלל אם לא · אמר לו שמואל אין

ערקת

אבן יחייא

בשם דוד · אבל בנתינת השלום לו שהוא מעט חסרון שאיש כמוהו ירא מפני זולתו ויצטרך כדי להאמין בו שיכרתו ברית שלום הזכירו בשם בן ישי שהוא שם יותר פחות כי דוד היה נכנע מפני עצמו יותר מאשר היה מפאת אביו · ומאכפה וגומר ויהוידע הנגיד לזרעו של אהרן הכהן · יודעי בינה וגומר יודעי בינה כי הם מבינים דבר מתוך דבר · והם יודעים העת לכל חפץ כרוח הקדש האל עליהם כדי לדעת באמצעותם מה יעשה ישראל כי כל איש האב לדעת איך יפול דבר בעסקיו הולך אל הרואה מהם · ולעדור בלא לב ולב כי היו הורגים בשוכאיהם כרגוס במתכוין ובשלא מתכוין וזה להיותם תמיד ערוכים למלחמה בכל כלי זין ולעדור ר"ל לעשות חפירם בשונאיהם · עודרי מערכה · שהיו עושי' חריץ וחפירה במערכ' מהאויב · שרית ישראל : סוא חסר יען כי העם אשר עם בית שאול חסרו מכל ישראל לבוא להמליך לדוד · ויועץ דוד עם שרי האלפים והמאות ועם כל נגיד מישראל וכלם הסכימו לדעתו ואחרי כן דבר לכל קהל ישראל כי ידע שלא ימרו את פי שריהם וזה עשה להיותו רך במלכותו · כפרצה מלשון כן ירבה וכן יפרוץ ור"ל נשלח בעד כל שארית ישראל למען נדבם ונפרוץ להיות רב עם להדרת מלך אלהים

מן־השלושה בשנים נכבד ויהי להם לשר ועד־השלשה
לא בא: בניה בן־יהוידע בן־איש־חיל רב־פעלים מן
קבצאל הוא הכה את שני אריאל מואב והוא ירד
והכה את־הארי בתוך הבור ביום השלג:
והוא הכה את־האיש המצרי איש מדה חמש באמה וביד
המצרי חנית כמנור ארגים וירד אליו בשבט ויגזל את־החנית
מיד המצרי ויהרגהו בחניתו: אלה עשה בניהו בן־יהוידע
ולו שם בשלושה הגברים: מן־השלושים הנו נכבד
הוא ואל־השלשה לא־בא וישימהו דויד על־משמעתו:
וגבורי החילים עשהאל אחי יואב אלחנן בן־דודו מבית
לחם: שמות ההרורי חלץ הפלוני: עירא בן־
עקש התקועי אביעזר הענתותי: סבכי החשתי עילי
האחוחי: מהרי הנטופתי חלד בן־בענה הנטופתי:
איתי בן־ריבי מגבעת בני בנימן בניה הפרעתוני: חורי
מנחלי געש אביאל הערבתי: עזמות הבחרומי
אליחבא השעלבני: בני השם הגזוני יונתן בן־
שגא ההררי: אחיאם בן־שכר ההררי אליפל
בן־אור: חפר המכרתי אחיה הפלני: חצרו
הכרמלי נערי בן־אזבי: יואל אחי נתן מבחר בן־
הגרי: צלק העמוני נחרי הברתי נשא כלי יואב
בן־צרויה: עירא היתרי גרב היתרי: אוריה
החתי זבד בן־אחלי: עדינא בן־שיזא הראובני
ראש לראובני ועליו שלשים: חנן בן־מעכה
ויושפט המתני: עזיא העשתרתי שמע ויעואל
בני חותם הערערי: ידיעאל בן־שמרי ויוחא
אחיו התיצי: אליאל המחוים וירבי ויושויה

בני אלנעם ויתמה המואבי: אליאל ועובד
ויעשיאל המצביה: יב ואלה
הבאים אל־דויד לציקלג עוד עצור מפני שאול בן־קיש
והמה בגבורים עזרי המלחמה: נשקי קשת מימינים
ומשמאלים באבנים ובחצים בקשת מאחי שאול מבנימן:
הראש אחיעזר ויואש בני השמעה הגבעתי ויזואל ופלט
בני עזמות וברכה ויהוא הענתתי: וישמעיה הגבעוני
גבור בשלשים ועל־השלשים וירמיה ויחזיאל ויוחנן
ויוזבד הגדרתי: אלעוזי וירימות ובעליה ושמריהו
ושפטיהו החריפי: אלקנה וישיהו ועזראל ויועזר
וישבעם הקרחים: ויועאלה וזבדיה בני־ירחם מן־
הגדור: ומן־הגדי נבדלו אל־דויד למצד מדברה
גברי החיל אנשי צבא למלחמה ערכי צנה ורמח ופני אריה
פניהם וכצבאים על־ההרים למהר:
הראש עבדיה השני אליאב השלישי: משמנה הרביעי
ירמיה החמשי: עתי הששי אליאל השבעי:
יוחנן השמיני אלזבד התשיעי: ירמיהו העשירי
מכבני עשתי עשר:
אלה מבני־גד ראשי הצבא אחד למאה הקטן
והגדול לאלף: אלה הם אשר עברו את־הירדן
בחדש הראשון והוא ממלא על־כל־גדיתיו ויבריחו את־
כל־העמקים למזרח ולמערב:
ויבאו מן־בני בנימן ויהודה עד־למצד לדויד:
ויצא דויד לפניהם ויען ויאמר להם אם־לשלום באתם אלי
לעזרני יהיה־לי עליכם לבב ליחד ואם־לרמותני לצרי בלא
חמס בכפי ירא אלהי אבותינו ויוכח:

ורוח

שמות ג' בקריאה וסימ' שמות ושאיף אתכם · שמות ההרורי · אשר שם שמות בארץ · עמוני ה' מ"ל בליש' בקריאה וסי' לא יבא עמוני ומואבי בקהל · ויעל נחש העמוני · ושל אחריו צלק העמוני דסיפרא · וטוביה העבד העמוני דוילעגו לנו דעזרא · וירמיה ב' וסי' ואלה ראשי בית · וירמיה ויחזיאל ויוזבד · למהר ג' בקריאה וסימ' למהר לשלחם מן הארץ כי אמרו · למהר שלל חש בז וכצבאים על ההרים למהר · חד בתורה חד בנביאים חד בכתובים · קטן הקטן ה' בקריאה וסימן ותשלח ותקרא ליעקב בנה הקטן · עוד שאר הקטן · ולמפיבושת בן קטן · אחד למאה הקטן · ובמלאת הימים האלה עשה המלך · וכל אתנחתא וסוף פסוק דכו' קמצי':

רדק

מן השלשה בשנים נכבד · כי הוא היה משלשת הגבורים שהביאו המים והוא היה נכבד מהשנים חביריו וזהו בשנים נכבד ובשמואל אמר מן השלשה הכי נכבד · ר"ל ג"כ משלשת: ועד השלשה לא בא · עד אותן השלשה האחרים שהם תחכמוני אלעזר ושמה: שני אריאל מואב · שני גבורי מואב וכן אמר המתרגם בשמואל תרין רברבי מואב · וכנה הגבורים אריאל לפי שארי גבור וחזק · וכן אל לשון חזק: איש מדה ובשמואל אמר איש מראה · כלומר שהיה בעל פרצוף גדול ובמדה גדולה: כמנור אורגים · הוא העץ שמקפל בו האורג את הבגד: מן השלשים הנו נכבד · הוא לא היה ממנין השלשים אבל נכבד היה מהשלשים · ואל השלשה לא בא · אלו השלשה ראשונים תחכמוני ואלעזר ושמה: נושקי קשת · מזויינים בקשת ובחיצי': מימינים ומשמאילים · שהיו שולטים בשתי ידיהם בין לירות אבנים בין לירות חיצים · מאחי שאול מבנימין · כלומר מקרובי שאול באו אליו לעזרו אף על פי שהיה שאול חי: ממלא · תואר כמו מלא · ויבריחו את כל העמקים · הבריחו יושבי העמקים בעברם לבא גדול וחשבו כי אויבים היו וברחו: ואם לרמותני לצרי · בעבור צרי · ולפי שהיו שם מבני בנימין היה דוד ירא · ות"י לרמותני בפת"ח מקום נר"י:

ורוח

רשי

מן השלשה בשנים הוא נכבד · אלא באותן שלשה כנגד השנים היתה גבורתו ולכלל גבורת השלשה לא בא וזהו ועד השלשה לא בא: בן איש חיל · דוגמא בן בליעל ובשמואל כתיב בן איש חי בי כן מנהג בני אדם כשרואי' אדם זריז אומרים זהו בוטח (?) חי: אריאל · גבורים בעלי כח ארי גבור וגם אל לשון אילי הארץ: רב פעלי' · פעולות של גבורות הרבה עשה: והוא ירד והכ' את הארי בתוך הבור ביום השלג · ולא חשש מן הצינ' והקור ויש אומרים ביום השלג כל השנה כולה אין הארי מסוכן יותר מיום השלג כשבא אד' נגדו זורק השלג ברגליו בין עיני האד' עד שלא יכול לראו' והורגו ואני שמעתי כך על זאת: איש מדה · שאר בני אד' אין צריך למדוד כי אם מאומד יכול לידע ולגובה' אשר ראינו בתוכ' אנשי מדו: כמנור אורגים · עץ שכורכי' עליו הבגד: מן השלשים הנו נכבד ואל השלשה · לכלל גבורת השלשה לא בא לאותן ג' שמוזכר למעלה. ולכך כתי' לא בא"לף: על משמעתו · לשו' מינוי וכן ובני עמון משמעתם: וגבורי החילי' · אף לא כאותן של מעלה: עוד עצור · נחבא: נשקי קשת · מזויינים בקשת ובחצי' שמורים לפניהם ולאחריה' ואף באבנים היו בותני' (?) על יתר הקשת אבן ומורי' ואני ראיתי כן הרבה: מאחי שאול מבנימן · לפי שכולם יצאו מאיש אחד מבנימן קרויי' כולם אחים ולכבוד גדולת דוד אומר מאחי שאול שאפילו אחי שאול באו אליו בעוד שאול חי: ועל השלשים · ראש לשלשים: למצד מדברה · למצודת המדבר שנחבא מפני שאול דכתיב ויקומו וילכו זיפה לפני שאול ודוד ואנשיו במדבר מעון בערבה וכתיב ויעל דוד משם וישב במצדות עין גדי: ופני אריה פניהם · מפוחדים כאריה: וכצבאים על ההרים למהר · קלים היו במרוצתם כי דרכן של צבאים לרוץ על ההרים כשרודפין אותם: אלה מבני גד שכתיב למעלה ומן הגדי נבדלו אל דוד: אחד למאה הקטן · הקטן שבכולם ירדוף מאה: והגדול לאלף · הגדול שבכולם ירדוף אלף כאן נתקיים הפסוק ורדפו מכם חמשה מאה ומאה מכם וגומר: אלה הם אשר עברו את הירדן בחדש הראשון · בניסן שכבר נפשרו השלגים: ויבריחו את כל העמקים למזרח ולמערב · עברו את הירדן ובקעו במגיניהם את כל עמקי המים למזרח ולמערב ועברו ביבשה ויש אומרים ויבריחו את כל העמקים גוים היושבים בעמקים: מן בני בנימין ויהודה עד למצד לדוד · אל המצודה אשר דוד נחבא שם מפני שאול ולקחו עמהם בן אחות דוד לפי שדאגו בני בנימין מדוד שמא סבור הוא דוד שבאו בני בנימין לכפותו ולתתו ביד שאול לפיכך לקחו עמהם עמשא דודו וגם שאר מיהודה קרובי דוד כדכתיב מן בני בנימין ויהודה כשראה דוד שבאו עמהם באמונתם שלא יחשדם בכל דבר: ויצא דוד לפניהם · מן המצד: ויען ויאמר להם וגומר · לבב ליחד · לבבכם ולבבי יהיה כלב אחד: ואם לרמותינו לצרי בלא חמס בכפי · כי מה עשיתי לשאול כי הוא לוקח את נפשי לקחתה על חנם:

ורוח

אבן יחייא

של עולם לעליית ארונו הקדוש · כי ישר הדבר בעיני כל העם למען יהיה ארון ה' בעיר ה' ציון · את ארון האלהים אשר נקרא עליו שם ה' יושב הכרובים · משחקים לפני האלהים בכל עוז · בכל אופני שיר לתת עוז ותפאר' לאלהים · אם בשירים בפה · ואם בכנורות וגומר · וישלח עוזא וגומר עבירה גוררת עבירה שאלו היו נושאים הלוים הארון כמשפט התורה לא היו שומטים הבקר ולא מת עוזא · חרשי קיר אבנים · וחרשי עצים · כי נשאת למעלה מלכותו בעיני מלכי העמים · ויאמר הדבר היותו השגחה אלהית בעבור עמו ישראל · וכי לא כחו ועוצם ידו עשה לו את כל הכבוד הזה · ויקח דוד וגו' הנה מי שיעלה במעלה ישתנה מזגו וכפי גודל המעלה ההיא · וכן המשנה מקום ישתנה מזגו וכפי מזג המקום אשר אליו ילך · ולכן לקח דוד עוד נשים בירושלם כדי להוליד בנים שלמים מאחרי מולכו על עם ה' ובירושלם עיר ה' אשר בלי ספק שאלה הדברים יתנו שלימות גדול בנולדי' מקדם · כי לחשת וגו' כאשר שמעו שנמלך

של

מנחת ערב

ערקת לא משתזיב ואם את מקבל עלוך מדת הדין מהר אתה ובניך עמי במחיצתי ע"כ עמד שאול במקומו ולא נס גם היה בזה מדה טובה בשאול כדי שלא ירך לבב ישראל ע"כ קם במלחמה אע"פ שנפלו חללים בהר גלבוע מקום שהיה שם ומה גם וידבקו פלשתי' אחרי שאול וכבר ראה כי הרגו בניו ומ"מ לא נס · ויפל גם הוא על החרב י"מ על חרב של שאול שהיה החרב יוצא מעבר אל עבר והיה שאול נופל על פניו ארצה והחרב תקוע בלבו ובזה החלק שיצא לחוץ גופו של שאול מאחריו נפל נושא כליו ומת גם הוא על זה החרב ע"כ אמר גבי שאול ויקח שאול את החרב ויפל עליה וגבי נושא כליו לא אמר לשון לקיחה אלא ויפל גם הוא על החרב וימת ועיין מה שכתבתי במנח' קטנה על ספר שמוא' וגם שם כתבתי טעם שתקעו גלגלתו בית דגון ויפשיטוהו וישאו את ראשו · ובשמואל הענין בהפך שאלה כתיב ויכרתו את ראשו ואח"כ ויפשטו את כליו ואפשר שזה וזה היה כי תחילה התחילו לפשוט כליו ובגדיו ולא היו יכולין להוציאם הואיל והם מחמת (?) בפלמות כי אם לקרוע בגדיו בדרך המומתים שהם נפוחים ע"כ כרתו ראשו כדי שיהיה נוח

להם

ורוח לבשה את עמשי ראש
השלושים לך דויד ועמך בן ישי שלום ׀ שלום לך
ושלום לעזרך כי עזרך אלהיך ויקבלם דויד ויתנם
בראשי הגדוד: וממנשה נפלו
על דויד בבאו עם פלשתים על שאול למלחמה ולא
עזרם כי בעצה שלחהו סרני פלשתים לאמר בראשינו
יפול אל אדניו שאול: בלכתו אל ציקלג נפלו עליו
ממנשה עדנה ויוזבד וידיעאל ומיכאל ויוזבד ואליהוא
וצלתי ראשי האלפים אשר למנשה: והמה עזרו
עם דויד על הגדוד כי גבורי חיל כלם ויהיו שרים
בצבא: כי לעת יום ביום יבאו על דויד לעזרו עד
למחנה גדול כמחנה אלהים: ואלה מספרי ראשי
החלוץ לצבא באו על דויד חברונה להסב מלכות
שאול אליו כפי יהוה: בני יהודה
נשאי צנה ורמח ששת אלפים ושמנה מאות
חלוצי צבא: מן בני שמעון גבורי
חיל לצבא שבעת אלפים ומאה:
מן בני הלוי ארבעת אלפים ושש
מאות: ויהוידע הנגיד לאהרן
ועמו שלשת אלפים ושבע מאות:
וצדוק נער גבור חיל ובית אביו
שרים עשרים ושנים: ומן בני בנימן
אחי שאול שלשת אלפים ועד הנה מרביתם שמרים
משמרת בית שאול: ומן בני
אפרים עשרים אלף ושמונה מאות גבורי חיל
אנשי שמות לבית אבותם: ומחצי מטה
מנשה שמונה עשר אלף אשר נקבו בשמות לבוא
להמליך את דויד: ומבני יששכר
יודעי בינה לעתים לדעת מה יעשה ישראל ראשיהם
מאתים וכל אחיהם על פיהם:
מזבלן יוצאי צבא ערכי מלחמה
בכל כלי מלחמה חמשים אלף ולעדר בלא לב ולב:
ומנפתלי שרים אלף ועמהם בצנה וחנית שלשים ושבעה
אלף: ומן הדני ערכי מלחמה עשרים ושמונה אלף ושש
מאות: ומאשר יוצאי צבא לערך מלחמה
ארבעים אלף: ומעבר לירדן מן
הראובני והגדי וחצי ׀ שבט מנשה בכל כלי צבא
מלחמה מאה ועשרים אלף: כל אלה אנשי
מלחמה עדרי מערכה בלבב שלם באו חברונה להמליך
את דויד על כל ישראל וגם כל שרית ישראל לב
אחד להמליך את דויד:
ויהיו שם עם דויד ימים שלושה אכלים ושותים
כי

על שאול ה' דסמי' בקריא' וסימן ותצלח רוח אלהים על שאול · ויספדו ויבכו ויצומו עד הערב · ויקונן דוד את הקינה הזאת · ותכבד המלחמה על שאול ודד"ה · וממנשה נפלו
על דוד · יפול ו' מ"ל בקרי' וסימ' והלבנון באדיר יפול · מי גר אתך עליך יפול · והקרוב בחרב יפול · ולא יפול צרור ארץ · וכל הנספה יפול בחרב · בראשינו יפול · וכל
אלה ומשלי דפו' מ"ל במ"נ חס' וסי' וברשעתו יפול רשע · באין תחבולות יפל עם · מלאך רשע יפל · ומבני יששכר כל דברי הימים מן בני ומן בני במ"ג מבני ומבני וסי' ויהיו בני
אולם · ואלה העמדים ובניהם · אלה מבני גד · ומבני יששכר יודעי בינה לעתים · ויחלקום בגורלות · גם אותם הקריש דוד · כל אלה מבני עובד אדום :

רשי

ורוח לבשה את עמשי · עמשי זה עמשא ולא רוח נבואה כלומר זה הרוח והרצון לבשו
תקף בראש לדבר לפני בני בנימן ויהודה הבאים עמו ודוגמא ותהי על יפתח רוח
ה' · ואמר לך דוד אתה אומר אם לשלום באתם ודאי לשלום באנו אליך : ועמך
בן ישי · אנו רוצים להיות עמך ולעזרך : שלום שלום לך ושלום לעוזרך · ואתה
אמרת אלי לעזרני ודאי לעזרך באנו ולנו אין לך להחזיק טובה כי מאת השם הוא
אתו כי עוזרך אלהיך : ויקבלם דוד · לאותם בני בנימן ויתנם בראשי הגדוד
שלו : וממנשה נפלו על דוד · לעזרו : בבואו עם פלשתים על שאול למלחמה ·
אותה מלחמה שנהרג בה שאול : ולא עזרום · אין עוזרו לפלשתים אלא בעצה
שלחוהו סרני פלשתים אלא כי עצה כתיעצו הסרנים לשלחו לביתו כי אמרו בראשינו
יפול אל אדוניו דוגמא נפלו אל דוד על הגדוד של עמלקים כשנשבו נשיו כי באותו
פרק היה כי בלכתו אל צקלג כששלחוהו סרני פלשתים ובא אל צקלג כבר נשבו :
כי לעת יום ביום יבאו על דוד לעזרו · פתרונו מה לך לספר יותר מי ומי באו אליו
אלא סוף דבר בכל עת ועת באים אל דוד : עד למחנה גדול כמחנה אלהים ·
חברון לא היה המחנה של דוד להיות כך גדול אלא כי מהשם היה המחנה כך גדול
שבאו לו בעצת אלהים וזהו כמחנה אלהים ודוגמא מחנה אלהים ליעקב ויש לומר
רוב חיילות קורהו מחנה אלהים : להסב מלכות שאול אליו · מן בני שאול
ודוגמא ותסב המלוכה · בני יהודה נשאי צנה ורמח ששת אלפים ושמנה מאות ואל
תתמה שמיהודה באו לו מעט מכל שבט ושבט שבא לו שהרי אין צריך לבוא לו שום
אדם מיהודה להמליכו כי בני יהודה הם המליכוהו כבר בחברון אבל יתר השבטים
שהיו עם בני שאול עד עתה הם הצריכו לבוא לחברון להמליכו : חלוצי צבא ·
שמוציאים מן העם ודוגמא חלוצי צבא דמטות ויש אומרים חלוצים כמו זריזים כמו
הנה והחליצנו : ויהוידע הנגיד לאהרן · הוא אביו של בניהו הנגיד לאהרן המוציא
והמביא : ועמו שלשת אלפים ושבע מאות · כולם מבני אהרן הכהן ויהוידע שהיה
בימי יואש בן בניהו בנו של יהוידע : וצדוק נער : לפיכך אל תתמה שלא היה
נגיד : ובית אביו שרים עשרים ושנים · זו היא גדולה גדולה ועל כן לקחו הכהונה
גדולה מאביתר ונתונה לצדוק הכהן : ומן בני בנימן אחי שאול וגומר · ואל תתמה שלא באו אלא כי אם שלשה אלפים כי עד הנה מרביתם שומרים משמרת בני שאול
לעזרן : ומבני יששכר יודעי בינה לעתים · שיודעים לתת עצה לפי הענין של מעשה שצריך לדוד להתיעץ היאך יחזק המלכות מפני בני שאול : ראשיהם מאתים · לכל
מן השיר וכל אחיהם על פיהם ועל עצתם : ולעדור · לשון עדור ממש כמו כל ההרים אשר במעדר יעדרון ומתוך כך יעמדו הם העורכי המלחמה ויש אומרים לעדור
כמו לערוך מלחמה : בלא לב ולב · מפורש בב"ר בין במתכוין בין שלא במתכוין היו מנצחין : וגם כל שרית ישראל לב אחד להמליך את דוד · אף על פי שלא באו לחברון
לכך שארית חסר א"לף כלומר אפילו שארית לא היה שלא נשתיירו כי אם מעט כי כולם באו לחברון בשמחה : ויהיו שם עם דוד ימים שלשה · ואל תתמה היכן לקחו כל המיל
הזה כל כך אכילה ושתיה שהיה מספיק להם כי אחיהם הכינו להם מקודם לכן · כי שמחה בישראל · שהיה להם מלך מגלות ומשכיל : ויועץ

רדק

ורוח לבשה את עמשי · רוח רצון : כמחנה אלהים ר"ל גדול כי כשרוצה להגדיל
הדבר מיחסו אל השם כמו כהררי אל · עיר גדולה לאלהים · שלהבתיה · מאפליה
ואע"פ שלהבתיה מלה אחת וכן מאפליה שנייה שתי מלות : הנגיד לאהרן · לראש
אהרן כלומר הוא הכהן הגדול ובא אל דוד עם שלשה אלפים ושבע מאות ובניהו בנו
היה ראש שלשים הגבורים כמו שאמר למעלה : וצדוק נער · באותו הזמן היה
עדיין נער והיה גבור חיל ובא אל דוד עם עשרים ושנים שרים עם בית אביו : ועד
הנה מרביתם · כלומר אלה שלשת אלפים מבני בנימן שבאו אל דוד מחברונה אחרי
מות אבנר ואיש בשת שבאו כל ישראל אל דוד מחברונה אז באו אלה שלשת אלפים כי
עד אותו הזמן היה מרביתם עם בית שאול ושומרים לו המלכות · לא כאותם שבאו
אל דוד בחיי שאול לצקלג : ומבני יששכר יודעי בינה לעתים לדעת מה יעשה
ישראל · רבותינו פירשו שיודעים לעבר שנים ולקבוע חדשים · וזהו שאמר לדעת
מה יעשה ישראל וזהו יודעי בינה לעתים כלומר לזמני העולם שהיו יודעים לחשב
בתקופות המזלות · וזכר ענין זה בזה המקום כי צריך המלך אליהם להתיעץ
עמהם · כי על פי המלך היה נעשה העבור והקבועות כדבר חזקיה המלך · וד'
יונה פי' ענין משפטים ודינים וכן יודעי העתים כמו שאמר לפני כל יודעי דת ודין ·
וכן עת ומשפט ידע לב חכם · והיה צריך המלך להתיעץ עמהם על ענין הדינין
אבל לדעת מה יעשה ישראל אין טעמו דבק לזה הפי' כי היה לו לומר לדעת מה
יעשה המלך · אבל לפי' רבותינו יבא בטוב לדעת מה יעשה ישראל היאך ישמור
המועדים ובאיזה זמן יעשו אותם : מזבולן ולעדור בלא לב ולב · פי' ולעדור ולערוך
וכן עודרי מערכה וכן לאורות פי' מערכות ולזה יקרא מערכת הצאן עדר · ופי'
הפסוק כי אלו היו לערוך מלחמה כנגד אויבי דוד בלא לב ולב · כלומר שלא היה
להם שתי לבבות · כי הם לב אחד שלם אל דוד · ובב"ר בלא לב ולב בין במתכוין
בין בלא מתכוין היו מנצחים : וגם כל שרית ישראל · כמו שארית · וכן יתן את
שלחך · כמו שתלחך :
לכל

מנחת ערב

לפשוט בגדיו וכליו כשהם שלם ולא שבורים וקרועים : ויקברו את עצמותיהם וגומר כי
הבשר שרפו ולא קברו כי אם העצמות כך משמע בשמואל וכתב הר"דק הטעם לפי שעלה הבשר
והיו לא רצו לקברם עם התולעים כי לא היה דרך כבוד ע"כ שרפו הבשר וקברו העצמות ובעל
עלי יקר כתב כדי שלא יבואו הפלשתים בלילה ויקחום מהקבר לתת נבלת עבדיך לאיתו ארץ
ובשר חסידיו לעוף השמים לכך בחרו לשרפם שם · ומ"מ נראה כדברי התרגום שמה שאמר
שרפו היינו מלבושיו וכלי תשמישיו כענין שאמרו ז"ל שורפין על המלכים וכו' ומה שאמר כאן
ויקברו את עצמותיהם דרך הכתוב לכנות המת בלשון עצמות כמו והעליתם את עצמותי וגומר
וכן גבי נביא בית אל שאמר אצל עצמותיו הניחו את עצמותי ומ"מ גם הבשר בכלל אלא שנקרא
על שם סופו : ולא דרש בה' עיין הרד"ק ז"ל · ובמדרש שוחר טוב אי' שזה היה חטא אחר
שאם שאל ולא דרש את ה' כדכתיב ויאמר שאול אל הכהן אסוף ידיך ר"ל שהתחיל לשאול באורים
ותומים ואח"כ אמ' לכהן אסוף ידך שיאסוף ידיו אליו וימנע מפתוח החושן והתומים וע"כ יש הפסק
פסוק באמצע לדרוש ובין ולא דרש בה' להורות שמילתא באנפי נפשה הוא : עצמך ובשרך אנחנו
פי' הרד"ק בשמואל אע"פ שאתה ממשפחת יהודה והנכון קרובים לך אנחנו ג"כ עצמך כי כלנו בני
ישראל

אבן יחייא

על חברון לא חששו לדבר אבל בשמעם כי נמלך על כל ישראל או פחדו פחד ויעלו כלם לבקשו אותו
לבדו כדי להמיתו פן יהיה להם לפוקה · וישמע דוד וירא לפניהם כגבור מלחמה ובידיהם חלבכיו
עותו את הדרך ויפשטו בעמק רפאים · וישאל וגו' הנה דוד היה ירא לנפשו כאשר ראה נפילת
שאול ובניו ביד פלשתים · ולכן נזר אומר היותו יתברך אכזרי ולא ירחם · ולכן שאל דמות
מאלהים שם מדת הדין לצאת להלחם עמהם · וה' השיבו במדת רחמים ובשם של ארבע שיעלה
ויתנם בידו · כי האכזריות היה שכמו הקפה וה' אל רחום וחנון הוא · ויוסיפו עוד פלשתים
להתפשט בעמק ההוא ואף כי דוד נצא בראשונה לא הרשה את עצמו לצאת לפניהם עד שאלו את
פי שאלהים מדת הדין · ויאמר לו האלהים שם של מדת הדין שלא יעלה אחריהם להיות או מדת
הדין מתוחה כנגדו לבאוה מה אשר עבר על רוחו לנצחון הקודם · אבל יסוב מעליהם או ואחרי
כן יבוא עליהם מול בכאים · רמז אליו שיעשה תשובה בלוס ובכי אשר נקרא המקום ההוא
בכאים על הבכי והתשובה ההיא · ויהי כשמעך את קול הצעד ממעמדי ה' שעבור על פניך
להתמך ולחובך או תצא במלחמה כי האלהים מדת הדין יצא לפניך להכות את פלשתים אויביך :
כי

כִּי־הֵכִינוּ לָהֶם אֲחֵיהֶם׃ וְגַם הַקְּרוֹבִים־אֲלֵיהֶם עַד־יִשָּׂשכָר וּזְבֻלוּן וְנַפְתָּלִי מְבִיאִים לֶחֶם בַּחֲמוֹרִים וּבַגְּמַלִּים וּבַפְּרָדִים וּבַבָּקָר מַאֲכָל־קֶמַח דְּבֵלִים וְצִמּוּקִים וְיַיִן־וְשֶׁמֶן וּבָקָר וְצֹאן לָרֹב כִּי שִׂמְחָה בְּיִשְׂרָאֵל׃

יג

וַיִּוָּעַץ דָּוִיד עִם־שָׂרֵי הָאֲלָפִים וְהַמֵּאוֹת לְכָל־נָגִיד׃ וַיֹּאמֶר דָּוִיד לְכֹל קְהַל יִשְׂרָאֵל אִם־עֲלֵיכֶם טוֹב וּמִן־יְהוָה אֱלֹהֵינוּ נִפְרְצָה נִשְׁלְחָה עַל־אַחֵינוּ הַנִּשְׁאָרִים בְּכֹל אַרְצוֹת יִשְׂרָאֵל וְעִמָּהֶם הַכֹּהֲנִים וְהַלְוִיִּם בְּעָרֵי מִגְרְשֵׁיהֶם וְיִקָּבְצוּ אֵלֵינוּ׃ וְנָסֵבָּה אֶת־אֲרוֹן אֱלֹהֵינוּ אֵלֵינוּ כִּי־לֹא דְרַשְׁנֻהוּ בִּימֵי שָׁאוּל׃ וַיֹּאמְרוּ כָל־הַקָּהָל לַעֲשׂוֹת כֵּן כִּי־יָשַׁר הַדָּבָר בְּעֵינֵי כָל־הָעָם׃ וַיַּקְהֵל דָּוִיד אֶת־כָּל־יִשְׂרָאֵל מִן־שִׁיחוֹר מִצְרַיִם וְעַד־לְבוֹא חֲמָת לְהָבִיא אֶת־אֲרוֹן הָאֱלֹהִים מִקִּרְיַת יְעָרִים׃ וַיַּעַל דָּוִיד וְכָל־יִשְׂרָאֵל בַּעֲלָתָה אֶל־קִרְיַת יְעָרִים אֲשֶׁר לִיהוּדָה לְהַעֲלוֹת מִשָּׁם אֵת אֲרוֹן הָאֱלֹהִים יְהוָה יוֹשֵׁב הַכְּרוּבִים אֲשֶׁר־נִקְרָא שֵׁם׃ וַיַּרְכִּיבוּ אֶת־אֲרוֹן הָאֱלֹהִים עַל־עֲגָלָה חֲדָשָׁה מִבֵּית אֲבִינָדָב וְעֻזָּא וְאַחְיוֹ נֹהֲגִים בָּעֲגָלָה׃ וְדָוִיד וְכָל־יִשְׂרָאֵל מְשַׂחֲקִים לִפְנֵי הָאֱלֹהִים בְּכָל־עֹז וּבְשִׁירִים וּבְכִנֹּרוֹת וּבִנְבָלִים וּבְתֻפִּים וּבִמְצִלְתַּיִם וּבַחֲצֹצְרוֹת׃ וַיָּבֹאוּ עַד־גֹּרֶן כִּידֹן וַיִּשְׁלַח עֻזָּא אֶת־יָדוֹ לֶאֱחֹז אֶת־הָאָרוֹן כִּי שָׁמְטוּ הַבָּקָר׃ וַיִּחַר־אַף יְהוָה בְּעֻזָּא וַיַּכֵּהוּ עַל אֲשֶׁר־שָׁלַח יָדוֹ עַל־הָאָרוֹן וַיָּמָת שָׁם לִפְנֵי אֱלֹהִים׃ וַיִּחַר לְדָוִיד כִּי־פָרַץ יְהוָה פֶּרֶץ בְּעֻזָּא וַיִּקְרָא לַמָּקוֹם הַהוּא פֶּרֶץ עֻזָּא עַד הַיּוֹם הַזֶּה׃ וַיִּרָא דָוִיד אֶת־הָאֱלֹהִים בַּיּוֹם הַהוּא לֵאמֹר הֵיךְ אָבִיא אֵלַי אֵת אֲרוֹן הָאֱלֹהִים׃ וְלֹא־הֵסִיר דָּוִיד אֶת־הָאָרוֹן אֵלָיו אֶל־עִיר דָּוִיד וַיַּטֵּהוּ אֶל־בֵּית עֹבֵד־אֱדֹם הַגִּתִּי׃ וַיֵּשֶׁב אֲרוֹן הָאֱלֹהִים עִם־בֵּית עֹבֵד אֱדֹם בְּבֵיתוֹ שְׁלֹשָׁה חֳדָשִׁים וַיְבָרֶךְ יְהוָה אֶת־בֵּית עֹבֵד־אֱדֹם וְאֶת־כָּל־אֲשֶׁר־לוֹ׃

יד

וַיִּשְׁלַח חִירָם מֶלֶךְ־צֹר מַלְאָכִים אֶל־דָּוִיד וַעֲצֵי אֲרָזִים וְחָרָשֵׁי קִיר וְחָרָשֵׁי עֵצִים לִבְנוֹת לוֹ בָּיִת׃ וַיֵּדַע דָּוִיד כִּי־הֱכִינוֹ יְהוָה לְמֶלֶךְ עַל־יִשְׂרָאֵל כִּי־נִשֵּׂאת לְמַעְלָה מַלְכוּתוֹ בַּעֲבוּר עַמּוֹ יִשְׂרָאֵל׃

וַיִּקַּח דָּוִיד עוֹד נָשִׁים בִּירוּשָׁלָםִ וַיּוֹלֶד דָּוִיד עוֹד בָּנִים וּבָנוֹת׃ וְאֵלֶּה שְׁמוֹת הַיְלוּדִים אֲשֶׁר הָיוּ־לוֹ בִּירוּשָׁלָםִ שַׁמּוּעַ וְשׁוֹבָב נָתָן וּשְׁלֹמֹה׃ וְיִבְחָר וֶאֱלִישׁוּעַ וְאֶלְפָּלֶט׃ וְנֹגַהּ וְנֶפֶג וְיָפִיעַ׃ וֶאֱלִישָׁמָע וּבְעֶלְיָדָע וֶאֱלִיפָלֶט׃

וַיִּשְׁמְעוּ פְלִשְׁתִּים כִּי־נִמְשַׁח דָּוִיד לְמֶלֶךְ עַל־כָּל־יִשְׂרָאֵל וַיַּעֲלוּ כָל־

פלשתים

כל כתובים ר"פ גם כמ"ב וגם וסימ' וגם אהלי מקנה היו · וגם הקרובים אליהם עד יששכר · וגם במלך נבוכד נצר מרד · וגם בירושלם העמיד · וגם אל הנכרי אשר אין לישאת · וגם מעכה אם אסא המלך · וגם עלה לרוב בחלבי השלמים · וגם עבדי חירום דד"ה · וגם עד זקנה ושיבה · וגם אני אודך כי תושיע לך ימינך דסוף איוב · וגם ללוים ואחי ונערי דעזרא · וגם במלאכת החומה · וגם נביאים העמדת לרם · וגם כל האדם שיאכל ושתה יהראה · וגם זה רעה חולה כל עומת · וגם בדרך כשהסכל הולך לבו חסר · וגם אני וגם אלהיהם עם נסיכיהם ועם כלי חמדתם · וגם של תשלו לה מן הצבתים · וגם את רות המואביה אשת מחלון :

רדק

לכל נגיד · כלומר לכל נגיד שבהם קרא להתיעץ : נפרצה נשלחה על אחינו כלומ' נשלחה מלאכי' הנה והנה בכל מקום · ונפרצה כמו ופרצת ימה וקדמה · והכל ענין התפשטות הדברים לרב · וזהו שאמר בספר שמואל ויוסף עוד דוד כלומר אסף עוד מישראל על אשר היו אתו בהמליכו כמו שאמר הנה כי לא דרשנוהו בימי שאול כי הוא החריב נוב עיר הכהנים וכתיב בו ולא דרש בה' : כי ישר הדבר בעיני כל העם · פעל עבר כי הוא אליו פתח : בעלתה אל קרית יערים נקראת גם כן בעלה כמו שאומר בספר יהושע ותאר הגבול בעלה · כי היא קרית יערים וכן אמר אל קרית בעל היא קרית יערים עיר בני יהודה וכן אמר בספר שמואל מבעלי יהודה ושם היה הארון מיום אשר שב משדה פלשתים עשרים שנה עד אשר העלו דוד משם אשר נקרא שם · ובספר שמואל פי' שם ה' צבאות יושב הכרובים עליו לפיכך נקרא שם ומה שקרא במקום הזה כן מה שלא קראו כן במקום אחר לפי שנתקדש שמו של הקב"ה עליו בהיותו בשדה פלשתים : על גורן כידון · ובספר שמואל גורן נכון ושני שמות היו לו ואפשר כי נקרא כידון על שמת שם עוזא מענין יראו עיניו כידו : על אשר שלח ידו על הארון · והוא לא היה לוי ובזה שגה דוד כי על ידי הלוים היה לו להביאו ולא בעגלה כמו שכתוב ולבני קהת לא נתן כי עבודת הקדש עליה' בכתף ישאו וכן התודה הוא חטאו · ואמר כי לא לשאת ארון האלהים כי אם הלוים ואמר פרץ השם בנו כי לא דרשנוהו כמשפט והענין אשר שגה דוד בזה הענין והוא מקרא מפורש חשב כי לא יהיה חטא בזה אם ישאוהו בעגלה אע"פ שכתוב בכתף ישאו כי אמר באותו זמן במדבר צוה השם כן לפי שהיה המשכן נשא בעגלות צוה לשאת הארון בכתף להורות כי קדושת הארון גדולה מקדושת המשכן אבל בזמן שלא יהיה שם משכן חשב שאין חטא אם ישא בעגלה ועוד כי בעגלה בא משדה פלשתים ובזה שגה : היך אביא אלי · כמו איך כי אותיות אהוי מתחלפים · וכן בה"א והיך יוכל עבד אדוני זה : בית עובד אדום הגתי · לוי היה ומן השוערים היה כמו שכתוב ועובד אדום ויאל השוערים · וקראו גתי לפי שהתגורר בגתי : וידע דוד כי הכינו לפי שראה המלכים היו שולחים לו המנחה :

לבקש

רשי

ויועץ דוד עם שרי האלפים · שאמר להם דוד כבר עסקתם בתקנתכם להיות לכם מלך להושיע לכם ועתה תעסקו בכבוד אלהים : נפרצה נשלחה · נפרצה אותה גדר שהית' גדורה עד עתה שלא דרש שום אדם לאלהים : נשלחה על אחינו הנשארים משום כבוד הארון · מן שיחור מצרים ועד לבוא חמת · דוגמא מלבוא חמת עד נחל מצרים : בעלתה אל קרית · פתרון בעלתה שהיא קרית יערים : להעלות משם וגומר כדכתיב בשמואל : אשר נקרא שם · שם יי' צבאות יושב הכרובים עליו כלומר שמו של הקב"ה נקרא על הארון אע"פ שגלה ארון לפלשתים לא זז ממנו שם הוה שנתקדש : וירכיבו את ארון האלהי' על עגלה חדשה · מה ראה דוד שהרכיבו על עגלה חדשה ולא במשא הלוי' כאשר עשה כשהביא אתו משם לציון באחרונה לפי שאמר דוד כל עומת שבא לי כשהושיבוהו פלשתים על עגלה חדשה כדכתיב וישימו את ארון יי' על עגלה וגומר ולפיכך נענש : ועזא ואחיו · בני אבינדב היו כדכתי' בשמואל : נוהגים בעגלה · כמנהג נוהגי עגלה אחד הולך לפני העגלה ומיישרן בדרך ישרה ואחד בצד העגלה שלא תהפך ליפול וכן כתוב בשמואל ואחיו הולך לפני הארון ועזא בצד העגלה לפיכך שלח עזא את ידו לאחוז בארון כששמטו הבקר ולכך נענש : כאן כתיב בכל עז ובשמואל כתיב בכל עצי פתרון בכל עצי כלי שיר וכאן פתרון בכל עוז כלי שיר : ובשירים ובכינורות ובנבלים ובתופי' · כולם כלי שיר הם אבל מצלתים כלי שיר היה ולא היה עשוי כי אם להשמעת קול ודוגמתו כלי שיר שקורין פויקין בלשון אשכנז שמכין עליו במקלות והוא משמיע קול וכן מוכיח לקמן ובמצלתים משמיעי' וכתיב והמשררי' הימן אסף ואיתן במצלתים נחשת להשמיע ועוד למטה כתיב בשיר בית יי' במצלתים וגומר ועל שם כך נקרא מצלתי' וכן יירש הצלצל מין ארבה המשמיע קול כדכתיב בנבואת יואל על הארבה כקול מרכבות על ראשי ההרים ירקדון וגומר · עד גורן כידון · שם מקום : ויכהו על אשר שלח ידו על הארון והוא שכתוב בשמואל ויכהו שם אלהים על השל · פתרון על אשר שלח על שאחז בארון ודוגמתו הכלבי' יאכלו את בשר איזבל בחיל יזרעאל ופסוק אחר כתיב בחלק יזרעאל כך נפרש כאן על השל השלח : וימת שם לפני האלהים · לפני ארון אלהים ובשמואל כתיב וימת שם עם ארון האלהים : ויירא דוד את האלהים לאמר מה הוא ירא לאמר שאמר היך אביא אלי ארון יי' : הגתי · מגת היה בתחילה ומקודם היה מתגורר בגת · ולו יהיה כדכתיב לקמן ויאמר דוד לשרי הלוים להעמיד את אחיהם המשוררים וכתיב בסמוך ועבד אדום ויחיה שוערים לארון : וישלח חירם מלך צור · מפורש בב"ר למוד היה האיש הזה להיות אוהב לשבט יהודה כן עשה חירה העדולמי ליהודה : וחרשי קיר וחרשי עצים · אומנים : וידע דוד כי הכינו יי' למלך · כשראה ששלחו לו מלכי גוים תשורות : ויקח דוד וגומר · וכל זה חזקו של דוד : וישמעו פלשתים כי נמשח דוד למלך על ישראל ויעלו כל פלשתים · לפי כי פלשתים היו מושלים כל הימים עד שבא שאול ודוד כדכתיב בשמשון ויאמרו לשמשון הלא ידעת כי מושלים בנו פלשתים וכן בשמואל התחזקו והיו לאנשים פלשתים פן תעבדו לעברים כאשר עבדו לכם וגומר וכן למעלה בפרשה זו וירא כל איש ישראל וגומר : ויעזבו עריהם וינוסו ויבאו פלשתים וישבו בהם ובאותן שבע שני' שמלך דוד בחברון לבד לא אמרו דבר ולא חששו על שמלך דוד על חברון כי אמרו מה לנו שמא כליב או שר מגוג לדוד על חברון אבל כשנמשח למלך על כל ישראל אז עלו כל הפלשתים לבקש את דוד שלא רצו שיהא מלך בישראל אלא שעוד הם יהיו מושלים עליהם :

ויסל

אבן יחייא

כי אם הלוים כאשר צוה ה' ולא העגלה החדשה אשר ע"כ נענש עוזא · כי למבראשונה לא אתם · בעבור שלא הייתם אתם הנושאים את ארון ה' לכן פרץ בנו יען כי לא דרשנוהו כמשפט · אחיהם המשנים כמו השניים · ואולי כי היו בני אחים · שר הלוים במשא · שהיה לומד לאחרים הדרך להשיג הנבואה · יסור במשא · סמך במקום שין · ור"ל הוא היה השר בידיעת השגת הנבואה להיותו המבין מכלם · שוערים לארון · קראם כן להיותם שומרים סביב לבל יקרב איש זר · ויהי בעזרת ה' את הלוים שלא אתו בעונש ויקריבו שבעה פרים ושבעה אלים לשלם תודות לו · ודוד מכורבל · עטוי במעיל והוא כלבוש הכהנים הארוך כאשר היו גם כן את מכורבלים שאר הלוים · וכן על דוד אפוד בד · שלבש אז שני אלה הבגדים לכבד בהם את ארון ה' · ותבז לו בלבה לא ספר בדברי הימים הבזיון שאמר לו בפיה להיות תכלית הספר לכבד דוד ומשפחתו ולכן תכסה תמיד פשעי בזיונו · כי בזיון היה לו ולמלך כמוהו שאם אחת

ידבק

מנחת ערב

ישראל אתים אכתנו · וכב"י פי' כיון שראו ישראל שעשה דוד נקם בהורגו איש בושת אמרו אין זה אלא שחשבתנו יחדיו כעצמך לקיים ואהבת לרעך כמוך ע"ש עוד ולע"ד לפרשו כפשוטו כיון שעיני כל ישראל עליך להיות אתה המוציא והמביא א"כ עצמך ובשרך אנחנו כי צריך נשאנו את עינינו להיות אתה המשגיח בנו כמלך נאמן · ועל"ה דוד גלגול אדם הראשון ע"כ עצמך ובשרך אנחנו : מעורר חניתו וגומר עיין מה שכתב הרד"ק בס' שמואל ומביא ג"כ דברי חז"ל שזה המקר' נאמ' על דוד ולפי פשוטו י"ל מה שאמ' כאן שלש מאות הוא כשהיה מעורר חניתו כלו' כאשר יעור איש משכתו והוא בתחלת המלחמה היה מפיל שלש מאות חללים אך עד גמר המלחמה לא השיב ידו מבלע עד שהרג שמונה מאות חלל וע"כ לא אמר בשמואל מעורר חניתו אלא על שמונה מאות חלל בפעם אחד : על עגלה חדשה עיין פי' רש"י והרד"ק והמפרשי' פירשו שהיה זה הארון שהיה מונח בו שברי לוחות והיה סבור דוד שאין מעלת זה הארון כמעלת הארון שהיו בו לוחות שניות ומש"ה בכתף ישאו הוא נאמר על הארון של הלוחות שניו' וטעה בזה והטעם

שטעה

פלשתים לבקש את־דויד וישמע דויד ויצא לפניהם׃
ופלשתים באו ויפשטו בעמק רפאים׃ וישאל דויד
באלהים לאמר האעלה על־פלשתיים ונתתם בידי ויאמר
לו יהוה עלה ונתתים בידך׃ ויעלו בבעל־פרצים ויכם
שם דויד ויאמר דויד פרץ האלהים את־אויבי בידי כפרץ
מים על־כן קראו שם־המקום ההוא בעל פרצים׃ ויעזבו־
שם את־אלהיהם ויאמר דויד וישרפו באש׃ ויסיפו עוד
פלשתים ויפשטו בעמק׃ וישאל עוד דויד באלהים
ויאמר לו האלהים לא תעלה אחריהם הסב מעליהם ובאת
להם ממול הבכאים׃ ויהי כשמעך את־קול הצעדה
בראשי הבכאים אז תצא במלחמה כי־יצא האלהים לפניך
להכות את־מחנה פלשתים׃ ויעש דויד כאשר צוהו
האלהים ויכו את־מחנה פלשתים מגבעון ועד־גזרה׃
ויצא שם־דויד בכל־הארצות ויהוה נתן את־פחדו על־כל־
הגוים׃ טו ויעש־לו בתים בעיר דויד ויכן
מקום לארון האלהים ויט־לו אהל׃ אז אמר דויד לא
לשאת את־ארון האלהים כי אם־הלוים כי־בם בחר יהוה
לשאת את־ארון האלהים ולשרתו עד־עולם׃ ויקהל
דויד את־כל־ישראל אל־ירושלם להעלות את־ארון יהוה
אל־מקומו אשר־הכין לו׃ ויאסף דויד את־בני אהרן
ואת־הלוים׃ לבני קהת אוריאל השר ואחיו מאה ועשרים׃
לבני מררי עשיה השר ואחיו מאתים ועשרים׃ לבני
גרשם יואל השר ואחיו מאה ושלשים׃ לבני אליצפן
שמעיה השר ואחיו מאתים׃ לבני חברון אליאל השר

ואחיו שמונים׃ לבני עזיאל עמינדב השר ואחיו מאה
ושנים עשר׃ ויקרא דויד לצדוק ולאביתר הכהנים
וללוים לאוריאל עשיה ויואל שמעיה ואליאל ועמינדב׃
ויאמר להם אתם ראשי האבות ללוים התקדשו אתם
ואחיכם והעליתם את ארון יהוה אלהי ישראל אל־הכינותי
לו׃ כי למבראשונה לא אתם פרץ יהוה אלהינו בנו כי־
לא דרשנהו כמשפט׃ ויתקדשו הכהנים והלוים להעלות
את־ארון יהוה אלהי ישראל׃ וישאו בני־הלוים את ארון
האלהים כאשר צוה משה כדבר יהוה בכתפם במטות
עליהם׃ ויאמר דויד לשרי הלוים להעמיד את־אחיהם
המשררים בכלי־שיר נבלים וכנרות ומצלתים משמיעים
להרים־בקול לשמחה׃ ויעמידו הלוים את הימן בן־
יואל ומן אחיו אסף בן־ברכיהו ומן־בני מררי אחיהם איתן
בן־קושיהו׃ ועמהם אחיהם המשנים זכריהו בן
ויעזיאל ושמירמות ויחיאל וענני אליאב ובניהו ומעשיהו
ומתתיהו ואליפלהו ומקניהו ועבד אדם ויעיאל השערים׃
והמשררים הימן אסף ואיתן במצלתים נחשת
להשמיע׃ וזכריה ועזיאל ושמירמות ויחיאל
וענני ואליאב ומעשיהו ובניהו בנבלים על־עלמות׃
ומתתיהו ואליפלהו ומקניהו ועבד אדם ויעיאל ועזזיהו
בכנרות על־השמינית לנצח׃ וכנניהו שר־הלוים
במשא יסר במשא כי מבין הוא׃ וברכיה
ואלקנה שערים לארון׃ ושבניהו ויושפט
ונתנאל ועמשי וזכריהו ובניהו ואליעזר הכהנים

מחצררים

ונהתם ו׳ קמצי׳ וסי׳ ואנפת כם ונתתם · וחברו דד״ה · וסלחת לעמך אשר חטאו · לקות את הספרים · עשה לך מוסרות · וישאל דויד ביי׳ לאמר האעלה דד״ה : צוהו י׳ וסימ׳ נמסר בסדר נח ובמלכים חלק א׳ סימן ט״ו : לשאת כ״ד וסי׳ כי היה רכושם רב · אשר שלח יוסף לשאת · אשר שלח פרעה לשאת אתו ותחי · לשאת את הארן בהם : לשאת את השלחן · תעשה לו מתחת לזרו · נבוב לחות תעשה · לשאת את הארן בהם דויקהל · את השלחן · ודבתריה עשה לו מתחת לזרו · נבוב לחות עשה · לשאת את כל העם הזה · לשאת את עון העדה לכפר · לשאת חטא למות · לשאת את ארון ברית יי׳ ויכנע מדין לפני בני ישראל · ובחור אתו מכל שבטי ישראל · הלשלול שלל אתה בא · האיפה והבת ולא יוכל יי׳ לשאת · אז אמר דוד לא לשאת ב׳ בו · וגם ללוים אין לשאת :

רשי

וישאל דוד באלהים · על ידי אורים ותומים : ויעלו בבעל פרצים · שנקרא אחרי כן בעל פרצים על שם מעשה אשר פרץ האלהים · את אויבי בידי שנסו ונפרצו זה מעל זה : כפרץ מים · כגלי מים שנפרצים ממקומם ונופלים למקום אחר : הסב מעליהם · אמרה מידת הדין לפני המקום רבונו של עולם למה העברת את שאול מלפני דוד אמר לה על שלא המתין לשמואל שבעת ימים כאשר צוהו אמר לה הב״ה אנסה עתה את דוד הסב מעליה׳ וגומר וכל זה שמר דוד : כי אם הלוים · כי בם בחר כלומר בלוים בחר ולא בעגלה שלפי שהרכבנוהו בעגלה נענש עוזא וזהו שאמר למטה כי למבראשונה לא אתם פרץ יי׳ אלהינו בנו כי לא דרשנוהו כמשפט שהרכבנוהו בעגלה : כדבר יי׳ בכתפם · לשאת אותו ולא ממש בכתפם כי אם במוטות עליהם : ועמהם אחיהם המשנים · משנה להם לשוערים · זכריהו בן · כך שמו וכל אלו משוררים ושוערים היו בדרך שהביאו את הארון והמשוררים והשוערים שהעמיד דוד לאחר שנתנו הארון אל האהל אשר נטה לו דוד ובמשכן שילה היו שוערים בדרך לא היו שוערים לפי שלא הוצרכו כל כך שוערי׳ לפיכך נעשו משוררים חוץ משנים ברכיה ואלקנה וכל זה היה בדרך אבל בנוח הארון היו משוררים שוערים : והמשוררים הימן אסף ואיתן וגומר · להשמיע קול הם היו ממונים על אותן כלי שיר : וזכריה ועזיאל וגומר · אלו שנאמר בפסוק למעלה שהיו שוערים החזירו כאן ליעשות משוררי׳ : על עלמות · על אותן כלי שיר שמנגנין בהם אותן מזמורי׳ למנצח עלמות וגומר : ומתתיהו ואליפלהו וגומר על השמיני׳ לנצח · אותו כלי שיר שמנגני׳ עליו אותן מזמורי׳ למנצח על השמיני׳ : וכנניהו שר הלוים במשא · במה היה שר במשא בנשא השיר : יסור במשא · מייסר ומוכיח אותם על המשא כנגון נעימות שיר אם להרי׳ קול אם להשפיל · כי מבין הוא · במשא בנשיאת הנגון ולשון מבין נופל על למוד השיר ודוגמא ויהי מספרם עם אחיהם מלמדי שיר ליי׳ כל המבין וגומר וכתיב ויפילו גורלות וגומר מבין עם תלמיד :

ויהי

רדק

לבקש את דוד · להלחם עמו · ממול הבכאים פי׳ בו תכתנים : אל הכינותי לו · פי׳ אל המקום אשר הכינותי · וכן מהשלל הביאו כמו אשר הביאו ואחרים זולתו כמו שהבאתי אותם בספר מכלל בחלק הראשון מן הספר : כי למבראשונה לא אתם · כלומר לא הייתם אתם בראשונה כשנשאנו אותו מבית אבינדב לפיכך פרץ ה׳ אלהינו בנו · כי לא דרשנוהו כמשפט · כי המשפט לאלהים הוא · כמו שכתוב בתורת משה לשאת אותו הלוים בכתפם במוטות · ומ״ם למבראשונה פתוחה ומשפטה חיר״ק על המנהג : וכן לא התקדשו למדי · חלקו מחמאות פיו : ועמהם המשנים שניים להם כמו משנה למלך · כמו שאמר אסף הראש ומשנהו זכריה · זכריה בן · כך היה שמו בן · וכן פי׳ אדו׳ אבי ז״ל לבן הנזכר בספר תהלים כי על זה המשורר אומ׳ שהוא נגן אותו המזמור שעשה דוד על מות גלית וגלות פלשתים · ואע״פ של״מד לבן פתוחה שתורה על ה״א הידיעה וה״א הידיע׳ לא תבא על שם אדם באה כאן בה״א הידיעה להודיע כי הוא המשורר כי אם היה אומר לבן היה דומה מן בנים : השוערים · שהיו שוערים להרון אחר שהליגו לארון באהל אשר נטה לו · או היו שוערי׳ מתחילה כשהיה הארון בשילה ובנוב ובגבעון : יסר · הלוים במשא · כי מבין הוא · פי׳ למד חכמת השיר שהיתה לו והיה שר וגדול בנבואה כי מבין הוא · וי״ת במשא בהגבה׳ הקול מן וישא את קולו כלומר היה שר וגדול על כולם בנשיאת הקול בשיר · ויסר הוא כת׳ בשמ״ך והו׳ כמו בשי״ן · וכן כולם סריסוכדי׳ · כמו שרי בשי״ן :

מחצררים

מנחת ערב

שטעם ידוע מה שאמרו ז״ל שנענש על שקרא לד״ת זמירות והיה זה מדה במדה כמ״ש בפירושי לספר שמואל עיין שם : לפני אלקי׳ ומ״ש בשמואל עם האלקי׳ למדו ז״ל ממנו שבא עוזא לע״הב כדאי׳ בסוטה פ״ו : ויברך ה׳ בית עובד אדום אז״ל שהיתה חמותי׳ ושמנה כלותיה ילדות ששה ששה בכרס אחד כדאי׳ שלהי מס׳ ברכות והטעם למספר זה הוא כי במצרים היו פרו ורבו במאד מאוד כדי שיהיו במספר ששים רבוא ויהיו ראוין לקבל התורה כי אם היו חסר אפי׳ אחד לא היו יכולין לקבל התורה כי המספר ששים רבוא כולל כל הפרצופין וכן אז״ל שאם היו חסירין אפי׳ אחד לא היו יכולין לקבל התורה והטעם מבואר שהי׳ כוונת יציאת מצרים כדי לקבל התורה כמ״ש ז״ל כששאל משה באיזה זכות שיגאלו השיב לו הש״י בהוציאך את העם ממצרים תעבדון את האלקי׳ על ההר הזה וע״כ עובד אדום שהיה מכבד לארון גם לו יאהה לברך בברכה שנתברכו ישראל במצרי׳ בזכות התורה שיקבלו : וחז״ל למדו מזה ומה אם ארון שלא אכל ולא שתה שלא שכיבד וריבץ לפניו כך נתברך ק״ו למי שמארח ת״ח בביתם ומאכילם ומשקם ומהנהם מנכסיו עא״כו ודייק זה מדכתיב וישב ארון האלהי׳ עם בית עובד אדום היינו שלא היה מהנהו שלא עמה שהעמידו בביתו וגם מוסכם ק״ו זה ממה שא״ל כמה טפשאי הנהי בבלאי דקיימו מקמי ס״ת ולא קיימו מקמי גברא רבא וכו׳ הרי דמעלת ת״ח גדולה ממעלת הארון שהי׳ בשביל הלוחו׳ והתורה : נשים בירושלי׳ ובשמואל כתיב פלגשי׳ ונשים מפני כבודו של דוד נכתב ספר זה ע״כ אינו מזכיר פלגשים אלא נשים : כי נמשח דוד וגומר אע״פי שהיה מלך בחברון קודם לכן לא הקפידו על זה כיון שהיה נלחם עם בן שאול שהיה שונאי פלשתים היו שמחים שדוד ימלוך וילחם

בגל

אבן יחייא

ידבר בפניו כדברים ההם · ויברך את העם בשם ה׳ · בשם המפורש · והאוי להבין כי ברכם כן על ידי הכהנים המצווה להם כה תברכו את בני ישראל · כאשר הכבר להם · ואשפר היינו חתיכת בשר ואשישה היינו גלוסי׳ יין לא חלקם הוא בעצמו רק ע״י שליח · אז נתן דוד ביד אסף ואחיו כדי להודות ברא׳ לה׳ מזמור הודו לה׳ קראו וגו׳ · היינו החצי מהמזמור ההוא מסימן ק״ה עד ולנביאי אל תרעו · ומזמור צ״ו שירו לה׳ שיר חדש עד כי בא לשפוט הארץ וכבר ביארתים במקומם בפירושי לתילים · ואמרו הושיענו וגו׳ כנגד על גלות ישראל · ולכן סדר תפלה לה׳ שישיב ה׳ את שבותם · ואת צדוק הכהן וגו׳ לא הניח שום כהן עם הארון להיותו בלתי צריך שם רק בגבעון מקום הזבחים · לך ואמרת אל דוד עבדי · לא אתה תבנה לי הבית לשבת · וזה להיותו שופך דמים ואם כאשר תנופת החרב על המזבח להיותם פועלת הרע מהמלחמה והרציחה כל שכן שראוי שיאסר בנין הבית ע״י האיש המניף החרב להיותם הפכיי׳ לרצון המקדש וקדשיו שמשימים שלום בעולם · כי לא ישבתי בבית מן היום וגו׳ עד היום הזה · וזה יען כי לא חפצתי בכך · והראיה כי לא צויתי מעולם על ככה · כי בכל אשר התהלכתי בכל ישראל האולי דברתי איזה דבר לשום אחד משופטיהם על אשר לא בנו לי בית · בודאי לא דברתי כי לא חפצתי על זה · ועם כל זה יען כי הביעך רצונך הטוב על ככה אני רוצה לזכותך שבנך יבנה לי בית · ונהיות שאני לקחתיך מן נוה הצאן ומאחריהם שהוא שפל המקומות · להיות נגיד על עמי ישראל

מחצצרים בחצצרות לפני ארון האלהים ועבד אדם ויחיה
שערים לארון: ויהי דויד וזקני ישראל ושרי האלפים
ההלכים להעלות את ארון ברית יהוה מן בית עבד אדם
בשמחה: ויהי בעזר האלהים את הלוים נשאי ארון
ברית יהוה ויזבחו שבעה פרים ושבעה אילים: ודויד
מכרבל במעיל בוץ וכל הלוים הנשאים את הארון
והמשררים וכנניה השר המשא המשררים ועל דויד אפוד
בד: וכל ישראל מעלים את ארון ברית יהוה
בתרועה ובקול שופר ובחצצרות ובמצלתים משמעים
בנבלים וכנרות: ויהי ארון ברית יהוה בא עד עיר דויד
ומיכל בת שאול נשקפה בעד החלון ותרא את המלך
דויד מרקד ומשחק ותבז לו בלבה:

טז

ויביאו את ארון האלהים ויציגו
אתו בתוך האהל אשר נטה לו דויד ויקריבו עלות
ושלמים לפני האלהים: ויכל דויד מהעלות
העלה והשלמים ויברך את העם בשם יהוה:

ויחלק לכל איש ישראל מאיש ועד אשה לאיש ככר
לחם ואשפר ואשישה: ויתן לפני ארון יהוה מן הלוים
משרתים ולהזכיר ולהודות ולהלל ליהוה אלהי ישראל:
אסף הראש ומשנהו זכריה יעיאל ושמירמות ויחיאל
ומתתיה ואליאב ובניהו ועבד אדם ויעיאל בכלי נבלים
ובכנרות ואסף במצלתים משמיע: ובניהו ויחזיאל
הכהנים בחצצרות תמיד לפני ארון ברית האלהים:
ביום ההוא אז נתן דויד בראש להדות ליהוה ביד אסף
ואחיו: הודו ליהוה קראו בשמו הודיעו
בעמים עלילתיו: שירו לו זמרו לו שיחו בכל נפלאתיו:
התהללו בשם קדשו ישמח לב מבקשי יהוה: דרשו
יהוה ועזו בקשו פניו תמיד: זכרו נפלאתיו אשר
עשה מפתיו ומשפטי פיהו: זרע ישראל עבדו בני
יעקב בחיריו: הוא יהוה אלהינו בכל הארץ משפטיו:
זכרו לעולם בריתו דבר צוה לאלף דור: אשר כרת את
אברהם ושבועתו ליצחק:

ויעמידה

נשקפה ד׳ וסי׳ בעד החלון נשקפה ותיבב · ומיכל בת שאול נשקפה וחבירו דד״ה · כי רעה נשקפה מצפון · וא׳ ונשקפה על פני הישימון: כל סיפרא זכריה וזכריהו במ״ג זכריה וזכריה וסי׳ זכריה בן משלמי׳ שוער · אסף הראש ומשנהו זכריה · ונדור ואחיו וזכריה ומקלותי וזכריה ועזיאל · ובשנת שלש למלכו שלח · ורוח יי׳ לבשה את זכריה · והאנשים עשים כאמינה: בקשו ז׳ דגשי׳ וסימ׳ בקשו לי אשת בעל אוב · דרשו יי׳ ועזו בקשו פניו תמיד דתהלות · וחברו דד״ה · בקשו את יי׳ כל ענוי ארץ ג׳ בו · לך אמר לבי בקשו פני · וחד ובקשו ברחובותיה: סימן ד״ה ושבועתו ליצחק · תילים ושבועתו לישחק · וחד פסוק סימן למה זה צחקה שרה לאמר · ד״ה וממלכה · תילים מממלכה · ד״ה לאיש לעשקם · תילים אדם לעשקם · ד״ה עוז וחדוה במקומו · תילים עוז ותפארת במקדשו · ד״ה ומשפטי פיהו · תילים ומשפטי פיו · ד״ה ובנביאי · תילים ולנביאי · ד״ה יעלוץ השדה וכל אשר בו · תילים יעלוז שדי וכל אשר בו:

רדק

מחצצרים · כתוב בשני צד״י והראשונה נקראת והשנית אינה נקראת · וכן יששכר שי״ן הראשונה נקראת והשניה אינה נקראת · וכן ומחייאל ילד את מתושאל · וכן ירמיה בן שלמיה הראשונה נקראת והשנייה אינה נקראת: שוערים לארון · כלומר אע״פי שהיו שוערים היו גם כן משוררים · ויהי בעזור האלהים את הלוים בי״ת בעזור בסגול · ומשפטה בפתח על המנהג · וטעם בעזור שלא נכשלו בנשאם הארון כאשר נכשלו בתחילה בשמת עוזא · ובספר שמואל אמר כי כאשר צעדו ששה צעדים זבחו זה הזבח · ורבותינו דרשו בעזר מכאן שהארון נושא את עצמו: מכרבל במעיל בוץ · מעוטף וכן בארמית פטשיהון וכרבלתהון ומעיל בוץ שאומר הנה הוא אפוד בד שאומר בספר שמואל וי״ת אפוד בד כרדוט דבוץ כי כן תרגם תלבשנ׳ בנו׳ המלך הבתולות מעילים כרדוטין · וכנניה השר המשא · אשר הנסמך השר שר המשא · וכן הארון הברית ואחרים זולתם: משמיעי׳ בנבלים פי׳ משמיעי׳ קול: הודו לה׳ קראו בשמו · זה המזמור שוררו אותו היום לפני הארון ובספר תהילים הוא כתוב ג״כ אלא שיש ביניהם שינוי מעט במקצת תיבות והענין אחד · ושם הוא עד ובנביאי אל תרעו · והנה ג״כ הוא תכלית מזמור הודו לה׳ כי שירו לה׳ כל הארץ הוא מזמור אחר · ובספר תהילים ג״כ זה המזמור אלא שיש ביניהם שינוי מעט והענין אחד: הודו לה׳ דברי דוד למשוררים ולקהל · קראו בשמו · להורות דרך ה׳ כמו ויקרא שם אברם בשם ה׳ · וזהו טעם הודיעו בעמים עלילותיו · ופי׳ עלילותיו העלילות שהתעולל בפלשתים על דבר הארון: שירו לה׳ זמרו לו · בפה ובכליו שיחו בכל נפלאותיו · גם תשיחו תמיד זה לזה בכל נפלאותיו: התהללו בשם קדשו אתם תוכלו להתהלל על כל העמים בשם קדשו הנקדש עליכם על כן ישמח לבבכם שאתם מבקשי ה׳ או כל מבקשי ה׳ · ואפילו מהאומות ישמח לבם בשם בבקשם אותו: דרשו ה׳ ועוזו · הארון נקרא עוז כמו שכתיב ויתן לשבי עוזו · זרע ישר׳ עבדו · ובספר תילים זרע אברהם עבדו ואמר הנה זרע ישראל כי כוונת זרע אברהם שאמר שם הוא זרע ישר׳ כי זרע אחר היה לאברהם אבל זרע ישראל הוא מיוחד בנו וכשאמר זרע אברהם על זרע ישראל ר״ל: הוא ה׳ אלהינו אע״פי שבכל הארץ משפטיו הו׳ אלהינו ואנחנו עמו: זכרו לעולם בריתו · ובתילים זכר לעולם בריתו פי׳ הברית שכרת עם אברהם זכר אותה לעול׳ ולבניו והדב׳ שהיה לו עמו וההבטחה שהבטיחהו צוה שיעמוד לאלף דור · או פי׳ צוה גזר כמו ה׳ לא צוה · ופי׳ הדבר שגזר בין הבתרים לתת לבניהם את ארץ כנען יהיה לאלף דור · ומה שאמר הנה זכרו · פי׳ בריתו שהוא עמכם לעולם זכרו אותה תמיד: אשר כרת את אברהם · כמו שכתו׳ ביום ההוא כרת ה׳ את אברם ברית לאמ׳ לזרעך נתתי וגו׳ · ואותה הברית והשבועה ליצחק היה כלומר בעבור יצחק לא בעבור ישמעאל ובני קטורה · כי מה שאמר לזרעך בברית ובשבועה ליצחק היתה כמו שאמר כי ביצחק יקרא לך זרע והשבועה היתה בעקדת יצחק כמו שכתוב בי נשבעתי ואמר ליצחק והקמותי את השבועה אשר נשבעתי לאברהם אביך ואותה הברית והשבועה העמידה לחוק לבני ישראל ברית עולם כי על זרעו המיוחד היתה הברית והשבועה לא על עשו וכן אמר יצחק ליעקב ויתן לך את ברכת אברהם:

להמר

רשי

ויהי בעזור האלהים · רבותינו אמרו מכאן שהארון נושא את עצמו: ודוד מכרבל · כמו בדניאל בכרבלתהון דוגמא כרבלתא דתרנגולא: וכל הלוים · כמו כן מכורבלים במעיל בוץ ולפי שהיה דוד משורר כמו הלוים לבש גם הוא לבושיהם שלבשו גם הם וראיה להבדיל בין טמא לטהור כך מנהג מלכים ושרים שאוכלים עם גלחים כחוקם לובשים לבושיהם של גלחים ועל דוד אפוד בד כאותו אפוד של אהרן שהיה כמי״ן שני לבדין אחד לפנים ואחד לאחור ומגיע עד מתניו והיה האזור ארוג ממנו וחגרו בו: ומיכל בת שאול וגומר · לפי שספר דברי הימים בשביל כבוד דוד הוא לפיכך אין כתוב כאן מה אמרה מיכל לדוד כמו שכתוב בשמואל מה נכבד היום מלך ישראל אשר נגלה היום לעיני אמהות עבדיו כהגלות נגלות אחד הריקי׳ כי זילות של דוד היה שאמרה לו אשה כן: ויברך את העם בשם יי׳ שנקרא על הארון כדכתיב למעלה את ארון האלהים יי׳ יושב הכרובים אשר נקרא שם: ואשפר · אחד משפה בפר: ואשישה · ואחד משפה בהין ואשישה דוגמ׳ אשישי ענבים לגוחים: ולהזכיר ולהודות ולהלל · להזכיר לומר אותן שני מזמורים שכתב בהם מזמור לדוד להזכיר ולהודות הודו ליי׳ קראו בשמו ולהלל אותן מזמורים שמתחילין הללויה: בניהו ויחזיאל בחצצרות תמיד · חצוצרות כלי שיר של כהנים הוא ודוגמ׳ למעלה ושבניהו וגומר ובניהו ואליעזר הכהנים מחצצרים בחצצרות: להודות ליי׳ ביד אסף ואחיו · שאסף היה מתחיל הודו ליי׳ קראו בשמו ואחרי כן כל אחיו עוני׳ אחריו ודוגמא בסוף׳ ומתניה בן מיכה בן זבדי בן אסף ראש התחלה יהודה לתפלה: לכלי שיר הידות שמו כדכתיב בעזרא והלוים ישוע בנו קדמיאל שרביה יהודה מתניה על הידות: הודיעו בעמים עלילותיו · מעשה גבורותיו ונפלאותיו שפעל עם הארון: קראו בשמו קראו יי׳ יי׳ יעזור לארונו דוגמא וקראתם בשם אלהיכם ואני אקרא בשם יי׳ אבל יי׳ נופל לומר לשון קריא׳ שנפלאות עשה: התהללו בשם קדשו · לומר כל מי שמאמין באלהינו הוא יעזרנו דוגמא ובקדוש ישראל תתהלל: בשם קדשו שיש לך אלוה קדוש כאלהינו וכן כיי׳ אלהינו בכל קראנו אליו · ישמח לב מבקשי יי׳ ובהיטיב יכול לשמוח לבו מי שמבקש ליי׳ בלב שלם לכך דרשו יי׳ ועזו · מקדש והארון נקרא עזו דכתיב ויתן לשבי עזו שכתן ארונו להביאו בשבי וכתיב קומה יי׳ למנוחתך אתה וארון עוזך ועל כן נקרא אלעזר השומרו עזא על שם שמר הארון שנקרא עז דוגמא על שם ארבע מאות שקל כסף והוא חשבון גימטרי׳ של עפרן וכן הרבה דן ידין עמו יהודה יודוך אחיך: זכרו נפלאותיו · מכת עכברים ושלקחו פרות עלות ובניהם כלואים בבית וישרו׳ הפרות ולא חזרו לאחוריהם ופרץ בעוזא וכל השיר נעשה על הארון והיו אומר אותו על תמיד של שחר ושירו ליי׳ על תמיד של בין הערבים ולמה אני אומר שיזכרו נפלאותיו של תמיס דעים: לזרע ישראל עבדו וגומר · הוא יי׳ אלהינו וגו׳ זכרו לעולם בריתו דבר צוה לאלף דור · התורה אשר את צוה להודיע בעולם אחר אלף דור וראה שאין העולם מתקיי׳ בלא תורה והעביר מהם תשע מאות ושבעים וארבע דורות ועתה מספר מה היא אשר כרת את אברהם ושבועתו ליצחק ויעמידה ליעקב לחוק וגומ׳ לאמר לך אתן ארץ כנען שעם כל אחד ואחד כרת ברית לתת להם ארץ כנען:

בה ותכס

אבן יחייא

במדרגה העליונה · ואהיה עמך בכל אשר הלכת נורא מפני שאול שהצלתיך מידו · ואכרית את כל אויביך מפניך שאול ושאר האומות · ואח״כ בהמליכך על יש׳ עשיתי לך שם בעולם כשם הגדולים אשר בארץ שהם האבות הנקראים רגלי המרכבה ודוד נקרא רגל רביעי כמותם אשר להיותך בלתי כפוי טובה השכמת לכבדני בבנות בית לשמי · ולא כשאול אשר לקחתיו מאחרי האתונות ובקש הכבוד לשמו באומרו כבדני נא נגד זקני עמי · לכן אני רוצה שיזכו יש׳ בעדך שישים מקום ומדרגה כאותה לעמי · ונטעתיהו באותה המדרגה ושכו תחתיה כי לא תהיה קלת ההשתכנות · כי לא ירגזו עוד ולא יוסיפו בני עולה מהאומות לבלותו ולהכריתו כאשר בראשונה בימי שופטי ישראל אשר במות השופט היו נכנעים מהאומות כי עתה לא יהיה כן אבל הכנעתי את כל אויביך ואגיד לך על ידי האורים ותומים העת אשר תלא לפניהם לכלותם · ובית אורע של קיימות יבנה לך ה׳ וכאשר הבונה הוא גאתי כמה הבנין ראוי שיהיה נאה: וכאשר ימלאו

ימיך

מנחת ערב

נגד בית שאול וישראל שונאיו כי היו סבורין שהבאים דוד בעיני שאול וישראל אמנם לא כ׳ כשראו שכל ישראל המליכוהו ודוד כרת להם ברית ע״כ עלו לבקשו: ויוסיפו עוד פלשתים וגו׳ אע״פ שכבר שאל דוד במלחמה הראשונה וניתן לו רשות להלחם מ״מ לא רצה ללחום עוד כי אם ברשות ה׳ · וז״א וישאל עוד דויד דמיותר הוא כיון דחזינן דשאל מה עוד אלא להודיע חסידותו של דוד שלא פשט יד אורגל בלי רשות המקום ואע״פ שכבר הרג גבוריהם וא״כ כפי הטבע קל להלחם בהם שנית מ״מ לא תלה נצחונו בטבע אלא לה׳ התשועה: ויהי כשמעך וגומר עיין פי׳ רש״י ז״ל בשם המדרש ודייק זה מדכתיב ויעש דוד כאשר צוהו האם דמיותר הוא דפשיטא כיון ששאל בה׳ פשיטא שלא ימרה את פיה׳ אלא להודיענו שזה היה נסיון כפירש״י וע״כ אמר ויעש דוד שעמד בנסיונו כאשר אמר האלקי׳: ויעש לו בתים בעיר דוד ויכן מקום וגומר בנה תחילה בתים כי יותר כבוד הוא לארון לשבת באוהל במקום ישוב בתים מבמקום חרוב אין בית ובפרט שהי׳ גדולי דוד יושב נבתים הללו מגדולי ישראל ומחשוביהם וזה כבוד לארון ע״כ

אמר

ויעמידה ליעקב לחק לישראל ברית עולם: לאמר לך
אתן ארץ־כנען חבל נחלתכם: בהיותכם מתי מספר
כמעט וגרים בה: ויתהלכו מגוי אל־גוי וממלכה אל־
עם אחר: לא־הניח לאיש לעשקם ויוכח עליהם מלכים:
אל־תגעו במשיחי ובנביאי אל־תרעו: שירו ליהוה
כל־הארץ בשרו מיום־אל־יום ישועתו: ספרו בגוים
את־כבודו בכל־העמים נפלאתיו: כי גדול יהוה ומהלל
מאד ונורא הוא על־כל־אלהים: כי כל־אלהי העמים
אלילים ויהוה שמים עשה: הוד והדר לפניו עז וחדוה
במקמו: הבו ליהוה משפחות עמים הבו ליהוה כבוד
ועז: הבו ליהוה כבוד שמו שאו מנחה ובאו לפניו
השתחוו ליהוה בהדרת־קדש:
חילו מלפניו כל־הארץ אף־
תכון תבל בל־תמוט: ישמחו השמים ותגל הארץ
ויאמרו בגוים יהוה מלך: ירעם הים ומלואו יעלץ
השדה וכל־אשר־בו: אז ירננו עצי היער מלפני יהוה
כי־בא לשפוט את־הארץ: הודו ליהוה כי טוב כי
לעולם חסדו: ואמרו הושיענו אלהי ישענו וקבצנו והצילנו
מן־הגוים להודות לשם קדשך להשתבח בתהלתך:
ברוך יהוה אלהי ישראל מן־העולם ועד־העלם ויאמרו
כל־העם אמן והלל ליהוה: ויעזב־שם לפני ארון ברית־
יהוה לאסף ולאחיו לשרת לפני הארון תמיד לדבר־יום
ביומו: ועבד אדם ואחיהם ששים ושמונה ועבד
אדם בן־ידיתון וחסה לשערים:

ואת

ואמרו ו׳ וסימ׳ רנו ליעקב שמחה וצהלה · שמעו דבר יי׳ גוים והגידו · קראו מלא ואמרו ב׳ וכפסוק · ואמרו הושיענו אלהי ישענו דד״ה: ויאמרו כל העם ד׳ דסמי׳ וסימ׳ נמסר במלכים חלק א׳ סימן א׳ :

רשי

בהיותכם מתי מספר · אז נשבע לתת להם ארץ כנען חבל נחלתכם וזהו דבר גדול שאין לומר מרוב עם שהייתם תפשתם ארץ כנען אלא בהיותכם מתי מספר ואם תאמר אפילו לאלף ויותר יש מספר וזהו שכתוב בה בהיותכם מתי מספר לכך נאמר כמעט וגרים בה פתרון אם למיושב אחד הייתי אומר לאברהם לבד יצחק בלבד ליעקב בלבד לאחד מהם היה אומר לך אתן ארץ כנען לא היה תימה שהרי מיושבים בה היו אלא הוא נשבע לתת לכם את הארץ בשעה שהיו אבותיכם גרים בה דכתיב היא חברון אשר גר שם אברהם ויצחק ועוד אם לגר תושב היה או׳ לך ולזרעך אתן את הארץ הזאת · לא היה פלא כל כך כזה שאפילו גרים ותושבים לא היו אלא ויתהלכו מגוי אל גוי אברהם הלך למצרים ולגרר וכן יצחק וכן יעקב היה בבית לבן עשרים שנה וגם עתה כי וילכו לא נאמר אלא ויתהלכו פולאצי״ר בלע״ז: לא הניח איש לעשקם · אע״פ שהלכו ממקום למקום ומנהג להזיק עוברי דרכים וכשבאין למלון מוצאין עליהם עלילות אבל אלו לא הניח הקב״ה להזיקם ולעשקם דוגמ׳ או עשק את עמיתו וא״ת מה שלא עשקום חומסי דרכים ושאר הארצות שעברו אלו בתוכ׳ לפי שלא הרגישו בם אבל אם היו מרגישים בם היו עושקים אותם לכך נאמר ויוכח עליהם מלכים כלו׳ ודאי עשוקים כגון פרעה לאברהם ואבימלך ליצחק ולבן ושכם ליעקב ואמר להם הקב״ה אל תגעו במשיחי ובנביאי אל תרעו באברהם כתיב וינגע יי׳ את פרעה וכתיב ויבא אלהים אל אבימלך בחלום הליל׳ ויאמר לו הנך מת וגו׳ ביעקב כתיב ויבא אלהים אל לבן הארמי בחלום הלילה ויאמר לו השמר לך וגו׳ ועוד ביעקב שבאו אליו להרגו על שהרגו שכם וחמור וכתיב ויסעו ויהי חתת אלהים ובספר תהלים מפורש יותר כי המזמור אינו מסויים כאן כדכתיב התם ויקרא רעב על הארץ וגו׳ כדי להגלותם למצרים: שירו ליי׳ כל הארץ בשרו מיום וגו׳ · ספרו ישועה שעשה לנו כשגלה הארון אל ארץ פלשתים: בכל העמים נפלאותיו · שעשה עם הארון: כי כל אלהי העמים אלילים · הוו מעשה ידי אדם ודוגמא בנבואת חבקוק מה הועיל פסל כי פסלו יצרו עד לעשות אלילים אלמים . ויי׳ שמים עשה · באלילים כתיב לעשות אבל הב״ה עושה שמים וארץ וכל צבאם: הוד והדר לפניו עוז וחדוה במקומו · אבל האלילים כמת מוטלים במקום שמשימין אותם שם מונחים לפי שאלהינו הוא אלהים אמת: הבו ליי׳ משפחות עמים · ומה יתנו לו ומפרש כבוד ועז: הבו ליי׳ כבוד שמו · שמו אדוני והוא אדון לכל וזהו הבו ליי׳ כבוד שמו כי כשמו כן תהלתו: השתחוו ליי׳ בהדרת קדש · כי כן אמרנו הוד והדר לפניו: חילו מלפניו כל הארץ אף תכון תבל בל תמוט · מלך בשר ודם כשרואה שדואגים ויראים ממנו אז הוא מטיל עליהם יותר אימה והם דואגים ממנו יותר שלא יחריב כל בתיהם ומדת הב״ה אינו עושה כן כשהעולם יראים ממנו אז תכון תבל כל תמיד שהוא עושה נקמה מלסטים והשרים מתקיימים והארץ מתקיימ׳ ואינה מתמוטטת לכן חילו מלפניו כל הארץ אך אל תדאגו כי לא יבא הב״ה כי אם לתקן העולם לישבו אבל כשאין הבריות דואגי׳ ממנו וחוטאי׳ אז יהפכם ויאבד׳: ישמחו השמים ותגל הארץ ויאמרו בגוים יי׳ מלך · כשבשר ודם מולך הכל עצבים שאינן יודעים אם יש שטף בדינו אבל כשימלוך הב״ה ישמחו השמים והארץ וכל הישרים יאמרו עתה מלך יי׳ שהחזיר לנו את הארון: ירעם הים ומלואו · כל בריות שבים דוגמא רנו שמים כי עשה יי׳ על שהחזיר לנו את הארון ושלח מלאכי חבלה לעשות משפט בפלשתים: הודו ליי׳ כי טוב כי לעולם חסדו · זה אינו סיום המזמור בפסוק זה אלא ממזמור הודו ליי׳ קראו בשמו וגם ואמרו הושיענו אלהי ישענו מאותו מזמור ואף המזמור הוא מתחיל בפסוק זה כי היאך נופל כאן ואמרו הושיענו וקבצנו מן הגוים כי היכן גלו בימי דוד שאומר קבצנו מן הגוים וכך סדר בתילים המזמור מתחיל הודו ליי׳ קראו בשמו ואינו מסיים כי אם עד ברוך יי׳ אלהי ישראל וגו׳ עד אמן והלל ליי׳ שהכל מעניין אחד ולפי שהוא מזמור גדול חלקו ומתחיל הודו ליי׳ כי טוב וכן איוב כשהוצרך להאריך המענה קצרו וחלקו לשנים ואומר ויסף איוב שאת משלו כי בשירה מחמת ביעבועי שמחתו לא יכול להאריך וחלקו לשנים וכן לענין קינה מחמת רוב צערו אינו יכול להאריך וחלקו לשנים כי גם שירה וגם קינה כאחת נאמרים שהרי חנה כשבאה להתפלל בעזרה חשבה עלי׳ לשכורה שהיה סבור שמחמת יין עשתה והיא אמרה ויין ושכר לא שתיתי וגו׳ כי מרוב שיחי וכעסי מכלל שבעניין אחד שכור ובצער הם מתנהגים: ואמרו הושיענו · בסוף המזמור שמדבר למעלה בשביה וילחמום אויביהם ויכנעו תחת ידם וכתיב אחריו ויתן אותם לרחמים לפני כל שוביהם ועכשו נופל לומר הושיענו יי׳ אלהינו וקבצנו מן הגוים כאשר עשית להם ובתילים אין כתוב ואמרו כי אם הושיענו כי כן נופל לומר ולכך אמר דוד כשהביא הארון שני מזמורים הללו ומפורש בב״ר לפי שהפרות כששרו אמרו שני מזמורים הללו רבי שמואל בר נחמני אמר וישרנה הפרות מה שירה אמרו הודו ליי׳ קראו בשמו רבי אלעזר אמר שירו ליי׳ כל הארץ וגו׳ לפיכך תקנם דוד לאמרם לפני הארון מזמור אחד שחרית ומזמור אחד ערבית: תפ״ר רבי״נו אלעז״ר ב״ר משלם ז״ל: שרת לפני הארון תמיד · בשיר: לדבר יום ביומו · ערב ובקר: ועובד אדום ואחיהם · עזב עם אסף לשורר ועובד אדום בן ידותון הניח לשוערים לארון:

רדק

לאמר לך אתן את ארץ כנען · לכל אחד ואחד אמר כן · חבל נחלתכם · לנכח ישראל: בהיותכם · כנגד האבות · וכן אמר בתילים בהיותם: ויתהלכו מגוי אל גוי · אברהם יצחק ויעקב: ויוכח עליהם מלכים · פרעה ואבימלך: למשיחי · גדולי ונשיאי · כי היו נכבדים אצל מלכים כאלו היו מלכים משוחים וכן אמרו בני חת לאברהם נשיא אלהים אתה בתוכינו · וכן אבימלך הלך אחר יצחק לעשות שלום ולכרות ברית עמו · ובנביאי אל תרעו · כי נביאים היו · והשם היה מדבר עמהם · וכן אמר על אברהם השב אשת האיש כי נביא הוא · ובתהילים ולנביאי בלמ״ד ואחד הוא · כי פי׳ זה לא תעשו להם רעה: שירו לה׳ כל הארץ · וגם זה המזמור אמרו בו ביום · ואמרו רבותינו כי הודו לה׳ אמרו בבקר · ושירו לה׳ בין הערבים וכן אמרו כל הוא שנים המזמורים בכל יום לפני הארון כל הימים עד שהביא שלמה את הארון לבית עולמים: בשרו מיום אל יום ישועתו · כמו יום ביומו · כלומר כל יום בשרו ישועתו כי תמיד הוא מושיע אתכם מיד אויביכם · ואמר זה על ישועת הארון כי על כרחם השיבו אותו פלשתים וזהו ספרו בגוים את כבודו כי כבוד גדול היה דבר הארון · ובאותו הדבר היה להם לגוים להכיר: כי כל אלהי העמים אלילי׳ · ויי׳ שמים עשה · כי אף עובדי צבא השמים עבודתם הבל כי הוא עשה השמים וצבאם · והארץ והים וכל אשר בהם · ואין ראוי לעבוד את העבדים אלא האדון · והנה דגון אלהיהם נפל לפני הארון · ונכרת והוא נשאר בכבודו · וכבדוהו ונשאוהו בראותם נפלאותיו: הוד והדר לפניו עוז וחדוה במקומו · לפי שהיתה ילגה ובכיה בפלשתים כל ימי שבת הארון בשדה פלשתים: הבו ליי׳ משפחות עמים · כי כל העמים הרואים והשומעים זה יתנו הכבוד והעוז · וכן טעם כל הפסוקים · והמזמו׳ הזה אף על פי שנאמר על ענין הארון ענינו גם כן על העתיד על הגלות הזה כשירא׳ השם נפלאותיו כשיוציאנו מהגלו׳ ויקבצנו ירא׳ נפלאותיו לנו עד אשר כל הגוים יתנו לו הכבוד והעוז · כמו שאמר והיה ה׳ למלך על כל הארץ כמו שאמר הנה ויאמרו בגוים ה׳ מלך וכן אמר ירעם הים ומלואו יעלץ השדה וכן אמר בקבוץ גליות ההרים והגבעות יפצחו לפניכם רנה וכל עצי השדה ימחאו כף · ואז יאמרו אלה לאלה הודו לה׳ כי טוב כל״ח ואמרו הושיענו אלהי ישענו · כלומר ואמרו גם כן אתה הושיענו כלומר בכל יום ויום התפללו על קבוץ הגליות שעתיד להיות: ברוך ה׳ · זה הפסוק הוא סוף התהלות והתשבחות ותפלות המשוררים במזמורים האלה · ואמר בסוף זה הפסוק ויאמרו כל העם אמן והלל לה׳: ויעזוב שם לפני ארון הברית יי׳ וכו׳ · עזב שם אסף ושאר המשוררים לעמוד תמיד לפני הארון לשרת ולשורר ולזמר דבר יום ביומו · מעלות עולות כי זה מקריב בבמה קטנה ולצדוק הכהן ולאחיו הכהנים אמר שילכו לגבעון לפני משכן ה׳ לעשות העולות בקר וערב · כי שם היתה הבמה הגדולה · ואין מקריב בה אלא כהן: ועובד אדום ואחיהם · פי׳ ובניו ואחיהם וכן אמר למטה המה ובניו ואחיהם: ועמהם

מנחת ערב

אחר בנאו הבתים אז הכין מקום לארון האלקי׳: אז אמר דוד וגומר. רז״ל שזה הארון עם שברי לוחות היה הולך עם ישראל במלחמה אבל לא הארון עם הלוחו׳ שכיוב שלא משו מתוך האהל שלא פעם אחד בימי עלי נטלו הארון השני ונשבה ביד פלשתי׳ וכבר כתבנו למעל׳ שזה היה טעות דוד שהביאו בעגלה לפי שהיה סבור מה שאמרה תורה בכתף ישאו הוא נאמר על הארון עם הלוחות שנין׳ לא זה עם שברי לוחות ואח״כ כשהלך דוד למלחמה נגד הפלשתי׳ והי׳ הארון השני׳ אשר השברי לוחות בהוכו עמהם במלחמה ונלחו המלחמה זה פעמים אז ראה דוד מעלת הארון כי רבה היא וקדושתו כקדושת הארון שיש בו הלוחות ושע״י נלחו כמ״ש ז״ל במסכת סוטה כי ה׳ אלהיכם ההולך עמכם להלחם לכם זה מחנה הארון אז אמר דוד לא לשאת וגומר כי ראה מעשה ואמר הלכה שקדושת הארון הלז שוה הוא לארון השני: ועובד אדום ויחיה בועדים לארון זכה לזה

אבן יחייא

ימיך וגו׳ והקימותי את זרעך אחריך והכינותי את מלכותו ואז הוא יבנה בית לשמי · יען כי במלכותו לא יהיה קטטה לא מישראל ולא מהאומות · וכוננתי את כסאו עד עולם לזכות בנותו ביתי · ואני אהיה לו לאב מכהינו ביושר והוא יהיה לי לבן אוהב וסר אל משמעתי · ואין לחוש שמא יגרום החטא כי חסדי לא אסיר מעמו כאשר הסירותי מעם שאול · אבל אעבישהו על החטא ביסורין קלי הסבל · כי רצוני להעמידו בביתי אשר יבנה ובמלכותו עד העולם עד שיתמיד העולם הזה · וכסאו יהיה נכון עד עולם הבא כי אז גם כן יתמיד מלכות בית דוד · מי אני ה׳ אלהים · ומי ביתי · כי הביאותני עד הלום למעלה גדולה כזאת להיות מולך על עמך בודאי זהו חסד גמור כי לא הייתי ראוי לכך לא מצד עצמי ולא מצד בית אבי · והחסד הזה

בראה

וְאֵת צָדוֹק הַכֹּהֵן וְאֶחָיו הַכֹּהֲנִים לִפְנֵי מִשְׁכַּן יְהוָה בַּבָּמָה
אֲשֶׁר בְּגִבְעוֹן׃ לְהַעֲלוֹת עֹלוֹת לַיהוָה עַל־מִזְבַּח הָעֹלָה
תָּמִיד לַבֹּקֶר וְלָעָרֶב וּלְכָל־הַכָּתוּב בְּתוֹרַת יְהוָה אֲשֶׁר צִוָּה
עַל־יִשְׂרָאֵל׃ וְעִמָּהֶם הֵימָן וִידוּתוּן וּשְׁאָר הַבְּרוּרִים אֲשֶׁר
נִקְּבוּ בְּשֵׁמוֹת לְהֹדוֹת לַיהוָה כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ׃ וְעִמָּהֶם ג
הֵימָן וִידוּתוּן חֲצֹצְרוֹת וּמְצִלְתַּיִם לְמַשְׁמִיעִים וּכְלֵי שִׁיר ג ב חל׳ וחס׳
הָאֱלֹהִים וּבְנֵי יְדוּתוּן לַשָּׁעַר׃ וַיֵּלְכוּ כָל־הָעָם אִישׁ לְבֵיתוֹ
וַיִּסֹּב דָּוִיד לְבָרֵךְ אֶת־בֵּיתוֹ׃ ב
יז וַיְהִי כַּאֲשֶׁר יָשַׁב דָּוִיד בְּבֵיתוֹ וַיֹּאמֶר דָּוִיד ט״ו
אֶל־נָתָן הַנָּבִיא הִנֵּה אָנֹכִי יוֹשֵׁב בְּבֵית הָאֲרָזִים וַאֲרוֹן בְּרִית־ ה׳ כ״ז
יְהוָה תַּחַת יְרִיעוֹת׃ וַיֹּאמֶר נָתָן אֶל־דָּוִיד כֹּל אֲשֶׁר ה מל׳
בִּלְבָבְךָ עֲשֵׂה כִּי הָאֱלֹהִים עִמָּךְ׃ י
וַיְהִי בַּלַּיְלָה הַהוּא וַיְהִי דְּבַר־אֱלֹהִים אֶל־נָתָן ג
לֵאמֹר׃ לֵךְ וְאָמַרְתָּ אֶל־דָּוִיד עַבְדִּי כֹּה אָמַר יְהוָה לֹא
אַתָּה תִּבְנֶה־לִּי הַבַּיִת לָשָׁבֶת׃ כִּי לֹא יָשַׁבְתִּי בְּבַיִת מִן־ ו רפי׳
הַיּוֹם אֲשֶׁר הֶעֱלֵיתִי אֶת־יִשְׂרָאֵל עַד הַיּוֹם הַזֶּה וָאֶהְיֶה מֵאֹהֶל ד
אֶל־אֹהֶל וּמִמִּשְׁכָּן׃ בְּכֹל אֲשֶׁר־הִתְהַלַּכְתִּי בְּכָל־יִשְׂרָאֵל ל
הֲדָבָר דִּבַּרְתִּי אֶת־אַחַד שֹׁפְטֵי יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר צִוִּיתִי לִרְעוֹת ב רפי׳ כ״ט ב וחמר
אֶת־עַמִּי לֵאמֹר לָמָּה לֹא־בְנִיתֶם לִי בֵּית אֲרָזִים׃ מסה
וְעַתָּה כֹּה־תֹאמַר לְעַבְדִּי לְדָוִיד כֹּה אָמַר יְהוָה צְבָאוֹת אֲנִי ל׳ י״ו

ל לְקַחְתִּיךָ מִן־הַנָּוֶה מִן־אַחֲרֵי הַצֹּאן לִהְיוֹת נָגִיד עַל עַמִּי
ל יִשְׂרָאֵל׃ וָאֶהְיֶה עִמְּךָ בְּכֹל אֲשֶׁר הָלַכְתָּ וָאַכְרִית אֶת־
ז׳ מל׳ · ד כָּל־אוֹיְבֶיךָ מִפָּנֶיךָ וְעָשִׂיתִי לְךָ שֵׁם כְּשֵׁם הַגְּדוֹלִים אֲשֶׁר
ו מל׳ ל ומל׳ בָּאָרֶץ׃ וְשַׂמְתִּי מָקוֹם לְעַמִּי יִשְׂרָאֵל וּנְטַעְתִּיהוּ וְשָׁכַן
ד פסו׳ בסי׳ ולא ילא · ג תַּחְתָּיו וְלֹא יִרְגַּז עוֹד וְלֹא־יוֹסִיפוּ בְנֵי־עַוְלָה לְבַלֹּתוֹ כַּאֲשֶׁר
חל׳ · ל בָּרִאשׁוֹנָה׃ וּלְמִיָּמִים אֲשֶׁר צִוִּיתִי שֹׁפְטִים עַל־עַמִּי יִשְׂרָאֵל
ח חל׳ · ל ז מל׳ · כ חס׳ וְהִכְנַעְתִּי אֶת־כָּל־אוֹיְבֶיךָ וָאַגִּד לָךְ וּבַיִת יִבְנֶה־לְּךָ יְהוָה׃
ג מל׳ וְהָיָה כִּי־מָלְאוּ יָמֶיךָ לָלֶכֶת עִם־אֲבֹתֶיךָ וַהֲקִימוֹתִי אֶת־
כל סי׳ מל׳ זַרְעֲךָ אַחֲרֶיךָ אֲשֶׁר יִהְיֶה מִבָּנֶיךָ וַהֲכִינוֹתִי אֶת־מַלְכוּתוֹ׃
ל חס׳ הוּא יִבְנֶה־לִּי בָּיִת וְכֹנַנְתִּי אֶת־כִּסְאוֹ עַד־עוֹלָם׃
אֲנִי אֶהְיֶה־לּוֹ לְאָב וְהוּא יִהְיֶה־לִּי לְבֵן וְחַסְדִּי לֹא־
ב מל׳ אָסִיר מֵעִמּוֹ כַּאֲשֶׁר הֲסִירוֹתִי מֵאֲשֶׁר הָיָה לְפָנֶיךָ׃
ל · ד וְהַעֲמַדְתִּיהוּ בְּבֵיתִי וּבְמַלְכוּתִי עַד־הָעוֹלָם וְכִסְאוֹ יִהְיֶה
ה נָכוֹן עַד־עוֹלָם׃ כְּכֹל הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה וּכְכֹל הֶחָזוֹן
הַזֶּה כֵּן דִּבֶּר נָתָן אֶל־דָּוִיד׃
וַיָּבֹא הַמֶּלֶךְ דָּוִיד וַיֵּשֶׁב
לִפְנֵי יְהוָה וַיֹּאמֶר מִי־אֲנִי יְהוָה אֱלֹהִים וּמִי בֵיתִי כִּי
ב ותכ׳ ויי״ב הֲבִיאֹתַנִי עַד־הֲלֹם׃ וַתִּקְטַן זֹאת בְּעֵינֶיךָ אֱלֹהִים וַתְּדַבֵּר
י״ב · ל · ל׳ ב׳ הוא יסר עַל־בֵּית־עַבְדְּךָ לְמֵרָחוֹק וּרְאִיתַנִי כְּתוֹר הָאָדָם הַמַּעֲלָה
ד יְהוָה אֱלֹהִים׃

מה

אנכי יושב ח׳ דסמי׳ בקריאה וסימ׳ ואשביעך ביי׳ אלהי השמים ואלהי הארץ · וישביעני אדני לאמר לא תקח אשה לבני · אנכי יושב בבית הארזים · וחברו דד״ה · אנכי יושב בבית · וכתוך עם טמא שפתים אנכי יושב · שמואל את אחד שבטי · דד״ה את אחד שפטי : אחד כ״ה פתחין בקרי׳ וסי׳ ויכלו המים מן החמת · ויאמר קח נא את בנך את יחידך אשר אהבת · כמעט שכב אחד העם · ויחלום עוד חלום אחר ויספר אתו לאחיו · את שתי נשיו ואת אחד עשר ילדיו · ואני נתתי לך שכם אחד · אדם כי יהיה בעור בשרו שאת · את אחד מהם · אחד עשר יום · ומת אחד מהם · והאיש מיכה לו בנים · ותאבדנה האתונות · ויאמר דוד אל אבנר הלוא · אחד הרקים · עד אחר לא נעדר · בכל אשר התהלכתי · וחברו שפטי דד״ה · ותשלח איזבל מלאך · והמלאך אשר הלך לקרוא · ויאמר אחד מעבדיו · ואיך השיב את פני פחת · וחברו · ואתה בן אדם בני עמך הנדברים · ולנשיא מזה ומזה יהיה ושר מלכות פרס ;

רד״ק

ועמהם הימן וידותון ומצלתים · פי׳ ועם הימן וידותון ומצלתים · ואמר הכינוי קודם ההודעות · וכן ותפתח ותראהו את הילד · ותמתו מיתו לחם · יביאה תרומת ה׳ · וזולתם כאשר זכרנו בספר מכלל : מאהל אל אהל וממשכן · ר״ל וממשכן אל משכן · ולפי שאמר מאהל אל אהל סומך על המבין · ופי׳ מאהל אל אהל וממשכן · מאהל מועד אשר במדבר לגלגל · ומגלגל לשילה · ומשילה לנוב · ומנוב לגבעון ובכל אלה המקומות תחת היריעות היה הארון והמזבח · ואף כל הימים שהיה הארון בקרית יערים היה המזבח בנוב ובגבעון : את אחד שופטי ישראל · במקומו בספר שמואל את אחד שבטי ישראל כי השופט והראש נקרא שבט · כמו לא יסור שבט מיהודה · שבט מישור שבט מלכותך : מן הנוה · גדרות הצאן נקרא נוה · כמו נות הרועים וגדרות צאן : ועשיתי לך שם כשם הגדולים · כמו שאמר למעלה ויצא שם דוד בכל הארצות · וה׳ נתן פחדו על כל הגוים : ולמימים וגו׳ · בראשונה היו מבלים אותם ואף מימים שצויתי עליהם שופטים ג״כ היו מענים אותם ואע״פי שהיו מושיעי׳ אותם השופטים לא היה להם מנוחה שלמה עד עתה : עד הלום · שהמלכתני ואני קטן ונבזה : ותקטן זאת בעיניך · עד שדברת אל בית עבדך למרחוק · שהבטחת זרעי אחרי להמליכם עד עולם כמו שאמר והעמדתיהו בביתי ובמלכותי עד העולם · וראיתני כתור האדם המעלה · כלומר הראיתני במעלה גדולה כתפיס׳ האדם הגדול ואני שפל ונבזה ותור הוא לשון תכונה · וכן תורת האדם שאמר בספר שמואל · וקרוב לו כאוו לחייך בתורים · שהם הפנינים המסודרים ומחוברים על סדר ותכונה : לגרם

רש״י

ואת צדוק הכהן · היה ראש ואחיו הכהנים עמו נתן דוד לפני משכן יי׳ אשר בגבעון ולא עזב שום כהן עם הארון כי לא הוצרכו לעבוד עבודת זבח לקרבן : ושאר הברורים · המובחרים : אשר נקבו בשמות · אנשים גדולים קרויים בשם לשורר לפני המזבח בשעת הקרבת הקרבנות : ובני ידותון לשער · כמו לשוערי׳ ובשנת הארבעים למלכות בית דוד שמו אות׳ ראש למשוררים כדכתיב לידותון בני ידותון וגו׳ ששה על ידי אביהם הנבא על הודות והלל ליי׳ : ויהי כאשר ישב דוד · בשמואל כתיב ויי׳ הניח לו מסביב וגו׳ וארון האלהים ישב בתוך היריעה כדכתיב למעלה הימנו בתוך האהל אשר נטה לו דוד אמר דוד הב״ה קיים בי · והניח לכם מכל אויביכם מסביב וגם אנכי מוטל עלי לעשות מה שכתוב בסמוך והיה המקום אשר יבחר יי׳ אלהיכם בו לשכן שמו שם כלומר אעשה לו משכן : ויהי בלילה ההוא וגו׳ · מפורש במדרש אמר לו הב״ה לנתן הנביא האדם הזה שאני שלוחך אליו כדרך הוא לא ואמור לו עד שלא ישבע לבנותו לא אתה תבנה הבית לשבתי · ד״א האדם שאני שולחך אצלו זריז הוא לך אמור לו קודם שישכור פועלים : ואהיה מאהל אל אהל וממשכן · כלומר ואהיה מתהלך מאהל אל אהל וממשכן אל משכן מגלגל לנוב ומנוב לשילה ואף על גב שהייתי מטלטל מאהל אל אהל וממשכן למשכן : בכל אשר התהלכתי בכל ישראל הדבר דברתי את אחד שופטי ישראל אשר צויתי לרעות את עמי לאמר למה לא בניתם לי בית ארזים · זה לא עשיתי ואף הם מאליהם לא עלה במחשבתם לבנות לי בית כאשר עלה במחשבתך : כה אמר יי׳ צבאות · מה שעלה במחשבתך אני אשלם לך : מן הנוה · נוה הרועים וגדרות צאן : ועשית לך שם כשם הגדולים · כשם מלכים גדולים כי למעלה כתוב ויצא שם דוד בכל הארצות :

ושמתי מקום וגו׳ ושכן תחתיו · לא כמו שהיה בימי שאול כשנהרג שאול ונסו ישראל וישבו פלשתים תחתם : ולא יוסיפו בני עולה לבלותו · כמו לענותו : ולמימים אשר צויתי שופטים על עמי ישראל · לא היה מניחה להם כמוך אשר הכנעתי את כל אויביך לפניך : ואגיד לך · מה יהיה שכרך שרצית לבנות לי בית : ובית יבנה לך יי׳ · אתה חשבת לבנות לי בית לשמי באותה מדה יהיה שכרך ומבשרך הב״ה כי בית יעשה לך יי׳ שיתן לך בן שימלוך תחתיך וישב על כסא ישראל במקומך וכל דבר שמתקיים בבן אדם אחריו קרוי בית וכן הוא אומר והקימותי את זרעך אחריך : והיה כי מלאו ימיך להיות ואז והקימותי את זרעך אחריך וגו׳ : והכינותי את מלכותו · וכן הוא אומר בשלמה ותכון מלכותו מאד : אני אהיה לו לאב והוא יהיה לי לבן · ובשמואל כתיב אשר בהעותו והוכחתיו בשבט אנשים ופתרון אם יחטא כנגדי איסרנו על יד כאדם שמיסר את בנו בשבט אנשים שהקים לו לשטן את רזון ואת הדד ועל אותו פסוק נופל לומר וחסדי לא אסיר ממנו כאשר הסירותי מעם שאול שהיה לפניך ושפשע לפני העברתי המלוכה ממנו ומזרעו ובשמואל כתיב מעם שאול ומה שלא נכתב כאן אשר בהעותו וגו׳ משום כבודו של דוד שאינו רוצה לדבר בזה הספר שום זילות לבית דוד : כי הביאותני עד הלום · מנוה רועים הביאותני למלכות : ותקטן זאת בעיניך · שנתת לי המלכות : למרחוק שהעמדת את מלכותו לעתים רחוקות שאמרת והעמדתיהו בביתי ובמלכותי עד עולם : וראיתני כתור האדם המעלה · השויתני והושבתני בשורות הגדולי׳ כלומר קטן הייתי והושבתני בשורות נדיבי עמך שאמר לי ועשיתי לך שם גדול כשם הגדולים כתור פתרון שורה ודוגמ׳ בשוכה ראש תור ירק : מה

אבן יחייא

כדאה אליך היות דבר קטון כי עוד דברת שאתה רוצה שבית עבדיך יהיה קיים עד עולם ולימים רחוקים · אשר בזה עשית עבדו וראיתני כתורת האדם המעלה · אשר חפצי מעלת מעשיו עלה לגדולה וראוי כי יתקיים הגדולה ההיא בבניו יען כי כמו ועולם ידו עשה לו את כל הכבוד הזה · מה אוסיף כן בעולה לגדולה לא תפלאת מעשיו רק מלכי הארץ ...

מנחת ערב

לזה הכבוד במה שעשה כבוד לארון כמ״ש ז״ל וכה״א כי מכבדי אכבד : מן בית עובד אדום בשמחה · מה שאמר בשמחה ...

מַה־יּוֹסִיף עוֹד דָּוִיד אֵלֶיךָ לְכָבוֹד אֶת־עַבְדֶּךָ וְאַתָּה
אֶת־עַבְדְּךָ יָדָעְתָּ׃ יְהוָה בַּעֲבוּר עַבְדְּךָ וּכְלִבְּךָ עָשִׂיתָ
אֵת כָּל־הַגְּדוּלָּה הַזֹּאת לְהֹדִיעַ אֶת־כָּל־הַגְּדֻלּוֹת׃ יְהוָה
אֵין כָּמוֹךָ וְאֵין אֱלֹהִים זוּלָתֶךָ בְּכֹל אֲשֶׁר־שָׁמַעְנוּ בְּאָזְנֵינוּ׃
וּמִי כְּעַמְּךָ יִשְׂרָאֵל גּוֹי אֶחָד בָּאָרֶץ אֲשֶׁר הָלַךְ הָאֱלֹהִים
לִפְדּוֹת לוֹ עָם לָשׂוּם לְךָ שֵׁם גְּדֻלּוֹת וְנֹרָאוֹת לְגָרֵשׁ מִפְּנֵי עַמְּךָ
אֲשֶׁר־פָּדִיתָ מִמִּצְרַיִם גּוֹיִם׃ וַתִּתֵּן אֶת־עַמְּךָ יִשְׂרָאֵל לְךָ
לְעָם עַד־עוֹלָם וְאַתָּה יְהוָה הָיִיתָ לָהֶם לֵאלֹהִים׃ וְעַתָּה
יְהוָה הַדָּבָר אֲשֶׁר דִּבַּרְתָּ עַל־עַבְדְּךָ וְעַל־בֵּיתוֹ יֵאָמֵן עַד־עוֹלָם
וַעֲשֵׂה כַּאֲשֶׁר דִּבַּרְתָּ׃ וְיֵאָמֵן וְיִגְדַּל שִׁמְךָ עַד־עוֹלָם
לֵאמֹר יְהוָה צְבָאוֹת אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל אֱלֹהִים לְיִשְׂרָאֵל וּבֵית־
דָּוִיד עַבְדְּךָ נָכוֹן לְפָנֶיךָ׃ כִּי אַתָּה אֱלֹהַי גָּלִיתָ אֶת־אֹזֶן
עַבְדְּךָ לִבְנוֹת לוֹ בָּיִת עַל־כֵּן מָצָא עַבְדְּךָ לְהִתְפַּלֵּל לְפָנֶיךָ׃
וְעַתָּה יְהוָה אַתָּה־הוּא הָאֱלֹהִים וַתְּדַבֵּר עַל־עַבְדְּךָ
הַטּוֹבָה הַזֹּאת׃ וְעַתָּה הוֹאַלְתָּ לְבָרֵךְ אֶת־בֵּית עַבְדְּךָ
לִהְיוֹת לְעוֹלָם לְפָנֶיךָ כִּי־אַתָּה יְהוָה בֵּרַכְתָּ וּמְבֹרָךְ לְעוֹלָם׃

יח וַיְהִי אַחֲרֵי־כֵן וַיַּךְ דָּוִיד אֶת־
פְּלִשְׁתִּים וַיַּכְנִיעֵם וַיִּקַּח אֶת־גַּת וּבְנֹתֶיהָ מִיַּד פְּלִשְׁתִּים׃ וַיַּךְ
אֶת־מוֹאָב וַיִּהְיוּ מוֹאָב עֲבָדִים לְדָוִיד נֹשְׂאֵי מִנְחָה׃
וַיַּךְ דָּוִיד אֶת־הֲדַדְעֶזֶר מֶלֶךְ־צוֹבָה חֲמָתָה בְּלֶכְתּוֹ לְהַצִּיב
יָדוֹ בִּנְהַר פְּרָת׃ וַיִּלְכֹּד דָּוִיד מִמֶּנּוּ אֶלֶף רֶכֶב וְשִׁבְעַת
אֲלָפִים פָּרָשִׁים וְעֶשְׂרִים אֶלֶף אִישׁ רַגְלִי וַיְעַקֵּר דָּוִיד אֶת־כָּל־
הָרֶכֶב וַיּוֹתֵר מִמֶּנּוּ מֵאָה רָכֶב׃ וַיָּבֹא אֲרַם דַּרְמֶשֶׂק לַעְזוֹר
לַהֲדַדְעֶזֶר מֶלֶךְ צוֹבָה וַיַּךְ דָּוִיד בַּאֲרָם עֶשְׂרִים־וּשְׁנַיִם אֶלֶף
אִישׁ׃ וַיָּשֶׂם דָּוִיד בַּאֲרַם דַּרְמֶשֶׂק וַיְהִי אֲרָם לְדָוִיד
עֲבָדִים נֹשְׂאֵי מִנְחָה וַיּוֹשַׁע יְהוָה לְדָוִיד בְּכֹל אֲשֶׁר הָלָךְ׃
וַיִּקַּח דָּוִיד אֵת שִׁלְטֵי הַזָּהָב אֲשֶׁר הָיוּ עַל עַבְדֵי הֲדַדְעָזֶר
וַיְבִיאֵם יְרוּשָׁלִָם׃ וּמִטִּבְחַת וּמִכּוּן עָרֵי הֲדַדְעֶזֶר
לָקַח דָּוִיד נְחֹשֶׁת רַבָּה מְאֹד בָּהּ עָשָׂה שְׁלֹמֹה אֶת־יָם
הַנְּחֹשֶׁת וְאֶת־הָעַמּוּדִים וְאֵת כְּלֵי הַנְּחֹשֶׁת׃
וַיִּשְׁמַע תֹּעוּ מֶלֶךְ חֲמָת כִּי הִכָּה דָוִיד אֶת־
כָּל־חֵיל הֲדַדְעֶזֶר מֶלֶךְ־צוֹבָה׃ וַיִּשְׁלַח אֶת־הֲדוֹרָם־
בְּנוֹ אֶל־הַמֶּלֶךְ־דָּוִיד לִשְׁאוֹל־לוֹ לְשָׁלוֹם וּלְבָרְכוֹ עַל
אֲשֶׁר נִלְחַם בַּהֲדַדְעֶזֶר וַיַּכֵּהוּ כִּי־אִישׁ מִלְחֲמוֹת תֹּעוּ
הָיָה הֲדַדְעָזֶר וְכֹל כְּלֵי זָהָב וָכֶסֶף וּנְחֹשֶׁת׃
גַּם־אֹתָם הִקְדִּישׁ הַמֶּלֶךְ דָּוִיד לַיהוָה עִם־הַכֶּסֶף וְהַזָּהָב
אֲשֶׁר נָשָׂא מִכָּל־הַגּוֹיִם מֵאֱדוֹם וּמִמּוֹאָב וּמִבְּנֵי
עַמּוֹן וּמִפְּלִשְׁתִּים וּמֵעֲמָלֵק׃

ואבשי

ויך דוד את פלשתים חד מן י"א זוגין מתחלפין בטעמא חד זקיף לרומא וחד נחית לתהו' וסימ' בלשון תרגום שמואל עבד אוריתא דויד מנהון כמיא קטלין לרוגזא משה ממלל בגלותא וביאורם והנער שמואל הולך וגדל · והנער שמואל משרת · ועשיהם ביום רניפכם את העומר · ועשיתם שעיר עזים · וסי' עזרא סליק צפירא נחית · התורה · התירה · ויך דוד את פלשתים דשמואל · ויהי אחרי כן ויך דויד את פלשתים דד"ה · ממנו פנה ממנו יתד דזכריה · אים ונורא הוא ממנו דחבקוק · אלה הם משפחות הלוי · אלה משפחות הגרשני · ואלה אשר נחלו בני · אלה אשר נחל משה · ומים כמשורה תשתה · ומים במשורה בשממון דיחזקאל · ויכו את ששי : ויכו את הכנעני יושבי צפת · ויכרו שם החומש · ויכהו שם האלהים על השל · ואף בעונת אבתם · ואף אשר הלבו · אחרי מות משה · אחרי מות אמה · וידבר משה כן אל בני · וידבר משה לפני יי' · אשר הגלה ואלה בני המדינה העולים · וחברו אלה בני המדינה · עוד מצאתי אלה בני זלפה · אלה בני בלהה דויגש :

רשי

מה יוסיף עוד דוד אליך · פתרון מה צורך עוד לדוד לבקשך : לכבוד את עבדך בשביל לעשות כבוד לי שאני עבדך ואתה ידעת אליך ובשמואל כתיב ומה יוסף דוד עוד לדבר אליך ואתה ידעת את עבדך יי' : יי' בעבור עבדך · כך מוסב הפסוק זה על העליון ועל כך עשית להודיעני את כל הגדולה הזאת שהודעתני והכל מרצון לבך לכן יי' אין כמוך ושמא תאמר גדול כמהו אינו אבל מעט קטן ממנו יש לכן נאמ' ואין אלהים זולתך אין כמוך ואין זולתך באלהים אף בעממים: ככל אשר שמענו באזנינו כל ימינו: ומי כעמך ישראל גוי אחד · ממה הם מיוחדי' מכל הגוים מזה אשר הלך אלהים בעצמו לפדותם לו לעם כמו שכתוב אני יוצא בתוך מצרים מזה אני מיוחד שלא עשה זה לשום אומה בעולם : לגרש מפני עמך אשר פדית ממצרים גוים · ולפי שאתה יחיד בעולמך ועמך מיוחדים מכל אום ולכך נאה לך לתת להם מלך הגון וגדול ויאמן ויגדל שמך עד עולם לאמר שיאמרו יי' צבאות אלהי ישראל אלהים לישר' וגם קיים דברו : ובית דויד עבדך נכון לפניך · שדברת וכשאו יהיה נכון עד עולם : כי אתה אלהי גלית · פתרון ולאי נאה לך לאמן דבריך כי אתה בעצמך גלית אזן לבנות לו בית כדכתי' והגיד לך ובית יבנה לך יי': על כן מצא עבדך להתפלל לפניך · כלומר אם לא היית בעצמך אומר לי להביא על זרעי הטובות הללו לא היה עולה על דעתי לבקש אשר מי אני אשר הביאותני אפילו עד הלום אבל הואיל שאמרת למענך להביא לי כל הטובות הללו לפיכך אני מתפלל שתאמן את דבריך: כי אתה ברכת יי' · כלומר ברכתני : ומברך לעולם · כלומר ועבדך יהא מבורך לעולם : ויהי אחרי כן ויך דוד · אחר שאמר דוד לבנות בית ואמר לו הב"ה לא תבנה אתה אמר דוד הואיל ואין עלי לבנות הבית אלא בני עתה אכינה ואסדר לו הכל לכשיבא בני לבנות הבית שיהא לו הכל מזומן ועתה מניח הכל והולך ומספר היאך זימן לו הבנין שלחם עם אויביו והקדיש שללם לבניין הבית וכן דרך הפסוק לדבר ודוגמא באליהו ובאלישע מאחר שאמר יהי נא פי שנים ברוחך אלי מניח כל המעשה מן המלכים ומספר והולך מן נפלאות אלישע היאך היו פי שנים עד שישלים הכל : ויך דוד את הדרעזר מלך צובה חמתה · בחמת היתה המלחמה ובחמת הכם דוד חמתה כמו לחמת : להציב ידו · פתרונו כשהלך להציב כחו להשיב גבולו ולהציב בנהר פרת שהיה משיג לגבול נהר פרת ודוגמ' ואבשלם לקח ויצב לו בחייו וגומר ויקרא לה יד אבשלום שפתרונו כי גבול אבשלום ד"א ויקרא לה יד אבשלום בתוך המצבה כד אבשלום צורת אורך ידו כדכתי' באותו פסוק כי אמר זאת הצורה המצוייר' אחר יד אבשלם : מפי רבי יצחק ב"ר שמואל נברב"וכא שמע"תי כן : ויעקר דוד · משום דכתיב לא ירבה לו סוסי' כדכתיב ואת סוסיהם תעקר : ויותר ממנו מאה רכב · לא ירבה לו סוסים הא כדי מרכבתו מותר : ויבא ארם דרמשק · ובשמואל כתיב דמשק ודרך הפסוק לדבר כן כמו מן שבט שרביט שהרי איישר אתכם בשוטים תרגום שרביטי' · גם זו אמר רבי יצחק : וישם דוד בארם דמשק · פתרו' נציבי' ובשמואל כתיב בפירוש וישם דוד בארם דמשק נציבי' : שלטי הזהב · בוייכרס בלע"ז ודוגמתו בירמיה הברו החצי' מלאו השלטי' : נחשת רבה אחד בה עשה וגומר · וזהו שאמר כיון שאמר דוד לבנות הבית ואמר הב"ה לו לא אתה תבנה הבית כי אם בנך · מספר והולך היאך זימן לו לבנות הבנין : כי איש מלחמות תעו' בעל מחלוקתו היה וכן מוכיח למעלה ויך דוד את הדרעזר וכי מה עניי' להם לחמת לערוך בו מלחמה אלא הדרעזר מלך צובה הלך להלח' על תעו מלך חמת בחמת ובעוד כן בא דוד עליו והכהו וכל כלי זהב וכסף ונחשת הביא דוד וכן בשמואל ובידו היה כלי כסף וכלי זהב וכלי נחשת :

רדק

לגרש מפני עמך אשר פדית ממצרים גוים · זה היה לך שם גדולות ונוראות שפדיתם ממצרים וגרשת מפניהם גוים והם ז' אומות · ובספר שמואל אמר אשר פדית ממצרי' גוים ואלהיו : חמתה · בחמת הכהו כשהלך הדרעזר להציב ידו בנהר פרת שהלך לכבוש ולהציב גבולו בנהר פרת והוא היה גבול ארץ ישראל והיה בחמת כי מלחמה היה לו עם תועה מלך חמת כמו שאמר כי איש מלחמות תועו היה הדרעזר ובספר שמואל להשיב ידו כלומר להשיב הארץ אליו · וילכד דוד ממנו אלף רכב ושבעת אלפי' פרשים · ובספר שמואל אלף ושבע מאות פרשים ידמה כי לא מנה שם אלא השרי' הגדולים אשר במחנה הדרעזר · ובזה הספר מנה כל הפרשים וכן לא זכר שם מנין הרכב והנה זכר אותם · וכן זכר שם הרגלי' מה שלא זכר הנה : ויעקר דוד את כל הרכב · לפי שהיה אסור לו לרבות סוס כמו שכתוב לא ירבה לו סוסים · ויותר ממנו מאה רכב כדי צרכו · וישם דוד בארם דרמשק · ר"ל כי שם נציבים ופקידים וכן אמר בספר שמואל וישם דוד נציבים בארם דמשק · ושם אומר ומבטח ומברתי והנה אמר ומטבחת ומכון כי הערים היו נקראו' בשני שמות וטבחת ומבטח אחד אלא שהפכו האותיות : הקדיש המלך דוד · לבנין בית המקדש : ואבשי

מנחת ערב

ויהי כאשר ישב המלך בביתו וגומר עיין רש"י ז"ל ועיין מה שכתבתי בפירושי לס' שמואל כי שם עזה ג"כ עיקר מטעם שישב המלך בביתו ולא מטעם שני שנאמר שם שבוא וה' הניח לו וע"כ גם כאן אינו מזכיר אלא הטעם כי ישב המלך בביתו כיון שזה הטעם נוגע יותר בכבוד המקום מטעם שני וע"כ נאמר בשמואל שאמר לנתן ראה נא דבר כנראה תמיד לעינים שאני יושב בבית ארזים וכאלו רוצה לומר הסכלתי לעשות שבניתי לי בית ארזים קודם שבניתי בית לארון אלקים כי מן הראוי להקדים בנין בית ה' לביתי וע"כ ארצה לתקן מה שסיכולתי ולבנות בית לארון · ולזה מצינו שסלמה תיקן הדבר שהקדים בנין בית ה' לביתו · ושיעור הכתוב שהיה דוד אומר אל נתן הנה אנכי יושב וגומר כלומר לאו ק"ו הוא אם לא הייתי יושב בבית ארזים א"כ כבוד הארון במקומו עומד והיה מן הראוי להשתדל לבנות מקום לארון כ"ש עכשיו שאני יושב בבית ארזים איפו מן הדין שלא יהא ארון ה' יושב בתוך היריעה · וכבר כתבתי הטעם מה שהכריח דוד לבנות בית ה' היא במה שא"ז במדרש רבה פרשת בא שט"ו דורות עד שלמה ושלמה עד צדקי' ט"ו דורות הם ל' דורות נגד ל' יום של הלבנה שעד שלמה היה מוסיף והולך האור ושפע וע"כ וישב שלמה על כסא ה' שנתמלא הסיהרא ואח"כ היה הולך וחסר עד צדקי' וע"כ ועיני צדקי' עור · וידוע שאדם לבנה הוא כ"ט יום י"ב שעות תשל"ג חלקי' וכיון שדוד היה המלך הי"ד א"כ סוף ימיו היה אני מחדש לבנה וע"כ היה סבור שבימיו נתמלא סיהרא והגיע הזמן לבנות הבית · להאיר בתוכו אור הלב"נה וז"ש לו נתן כל אשר בלבבך עשה כי האלק' עמך והג"ל

אבן יחייא

וקיימת בארץ ההיא את ישראל להיות לך לעם · ואתה להם לאלהים · ועתה ה' הדבר אשר דברת וגו' יאמן עד עולם ועשה כאשר דברת לאמר שיתמיד מלכותי תמיד בעולם הזה · ויאמן ויגדל שמך עד עולם שתעשה שיתמיד מלכותי בעולם הבא · למען יאמר היותך אלהים לישראל · ואלהים לבית דוד עבדך אשר היה נכון וישר לפניך · ואל תאשימני לעז פנים בהתפללי על גדולות כאלה · כי להיות שאתה גלית את אזן עבדך שהסכמת לבנות לו בית של קיימא לנצח ועד · על כן מצא עבדך פתח להתפלל לפניך שתקיים דבריך · ולכן עתה אתה ה' שהסכמת לדבר על עבדך הטובה הזאת אתה שהואל לברך את בית עבדך להיות לעולם לפניך שהוא הטובה אשר דברת · כי את אשר תברך ה' הוא מבורך לעולם · והואלת עבר במקום עתיד · ויהי אחרי כן וגו' ספר הצלחת דוד וחסידותו שבלכדו הרכב מהדרעזר עקרו כדי שלא להרבות סוסים · והזהב וכסף ונחשת אשר לקח מהעמים ואשר שלחו לו בדורון הכל הקדיש לה' כדי שלא להרבות בכסף וזהב · וכמצות התורה לא ירבה לו סוסים · וכסף וזהב לא ירבה לו · ויושע ה' לדוד בכל אשר הלך הוא בעצמו · ולמטה בנצחון אבישי לאדום אמר ויושע ה' את דוד בכל אשר הלך לרבות כי גם שריו ההולכי' ללחום מלחמותיו תשועה היתה להם מה' מושיעם · ויהי דויד עושה משפט וצדקה לכל עמו · משפט זה דין ברשעים וצדקה זה עזר והצלה לצדיקים · על הכרתי והפלתי · אלו

ואבשי בן צרויה הכה את אדום בגיא המלח שמונה
עשר אלף: וישם באדום נציבים ויהיו כל אדום עבדים
לדויד ויושע יהוה את דויד בכל אשר הלך: וימלך
דויד על כל ישראל ויהי עשה משפט וצדקה לכל עמו:
ויואב בן צרויה על הצבא ויהושפט בן אחילוד מזכיר:
וצדוק בן אחיטוב ואבימלך בן אביתר כהנים ושושא
ספר: ובניהו בן יהוידע על הכרתי והפלתי ובני דויד
הראשנים ליד המלך: ויהי אחרי
כן וימת נחש מלך בני עמון וימלך בנו תחתיו: ויאמר
דויד אעשה חסד עם חנון בן נחש כי עשה אביו
עמי חסד וישלח דויד מלאכים לנחמו על אביו ויבאו
עבדי דויד אל ארץ בני עמון אל חנון לנחמו: ויאמרו
שרי בני עמון לחנון המכבד דויד את אביך בעיניך כי
שלח לך מנחמים הלא בעבור לחקר ולהפך ולרגל
הארץ באו עבדיו אליך: ויקח חנון את
עבדי דויד ויגלחם ויכרת את מדויהם בחצי עד המפשעה
וישלחם: וילכו ויגידו לדויד על האנשים וישלח
לקראתם כי היו האנשים נכלמים מאד ויאמר המלך שבו
בירחו עד אשר יצמח זקנכם ושבתם: ויראו בני עמון
כי התבאשו עם דויד וישלח חנון ובני עמון אלף ככר כסף
לשכר להם מן ארם נהרים ומן ארם מעכה ומצובה רכב
ופרשים: וישכרו להם שנים ושלשים אלף רכב ואת
מלך מעכה ואת עמו ויבאו ויחנו לפני מידבא ובני
עמון נאספו מעריהם ויבאו למלחמה:
וישמע דויד וישלח את יואב ואת כל צבא
הגבורים: ויצאו בני עמון ויערכו מלחמה פתח העיר
והמלכים אשר באו לבדם בשדה: וירא יואב כי היתה
פני המלחמה אליו פנים ואחור ויבחר מכל בחור בישראל
ויערך לקראת ארם: ואת יתר העם נתן ביד אבשי אחיו
ויערכו לקראת בני עמון: ויאמר אם תחזק ממני ארם
והיית לי לתשועה ואם בני עמון יחזקו ממך והושעתיך:
חזק ונתחזקה בעד עמנו ובעד ערי אלהינו ויהוה הטוב
בעיניו יעשה: ויגש יואב והעם אשר עמו לפני ארם
למלחמה וינוסו מפניו: ובני עמון ראו כי נס ארם וינוסו
גם הם מפני אבשי אחיו ויבאו העירה ויבא יואב ירושלם:
וירא ארם כי נגפו לפני ישראל וישלחו מלאכים
ויוציאו את ארם אשר מעבר הנהר ושופך שר צבא
הדדעזר לפניהם: ויגד לדויד ויאסף את כל
ישראל ויעבר הירדן ויבא אלהם ויערך אלהם
ויערך דויד לקראת ארם מלחמה וילחמו עמו:
וינס ארם מלפני ישראל ויהרג דויד מארם שבעת
אלפים רכב וארבעים אלף איש רגלי ואת שופך שר
הצבא המית: ויראו עבדי הדדעזר כי נגפו
לפני ישראל וישלימו עם דויד ויעבדהו ולא אבה
ארם להושיע את בני עמון עוד: כ
ויהי לעת תשובת השנה לעת צאת המלכים וינהג
יואב את חיל הצבא וישחת את ארץ בני עמון
ויבא ויצר את רבה ודויד ישב בירושלם ויך יואב את
רבה ויהרסה: ויקח דויד את עטרת מלכם
מעל ראשו וימצאה משקל ככר זהב ובה אבן יקרה
ותהי

העידה ח' בליש' קרהא וסימ' ויקרעו שמלתם ויעמס איש על · וירע העם ויתקעו בשפרות · ונס אל אחת מהערים האלה דיהושע · ויהונתן ואחימעץ עמדים בעין רגל ואת קומי לכי לביתך · וישלח מלאכים אל אחאב · ויתר דברי יחזקיהו וכל אשר עשה דויבא את המים · ובני עמון ראו כי נס דד"ה · וחד לישן עורה העירה והקיצה למשפטי:

רד"ק

ואבשי בן צרויה וגומר · יש לשאול כי בספר תהלים זוכר אותם בשם יואב ואומר שנים עשר אלף · והנה זכר אותם בשם אבישי · ואמר שמנה עשר אלף וכן בספר שמואל י"ח אלף · ובשני הספרים אומר אדום · ובספר שמואל אמר ארם · ונראה כי מלחמות אדום היתה כשהיתה מלחמות ארם כי כן כתוב בתהלים בהצותו את ארם נהרים ואת ארם צובה ומארם ומאדום היו אלה שמנה עשר אלף · ואמר במקו' את' אדום ור"ל ואשר עמהם והם ארם ובאמרו הנה כי אבישי י"ח אלף ובתהלי' אמר יואב ואמר י"ב אלף · אבישי עשה המלחמה תחלה והכה בהם ששת אלפים ואחר כן יואב והכה בהם י"ב אלף · וזהו שאמר בתהלים וישב יואב כלומר אחרי אבישי וזכר הנה המלחמה כולה בשם אבישי מפני שהוא היה תחלת המלחמה · ובספר שמואל זכר המלחמה בשם דוד שהוא העיקר: ויגלחם כמו שאמר בספר שמואל ויגלח את חצי זקנם · מדויהם · לבושיהם מן מדו בד: עד המפשעה · פי' הערוה והוא מן פשעה בה · וכן כינה הערוה ברגלים גם כן ולא עשה רגליו: ובמקומו בשמואל עד שתותיהם והוא ג"כ כינוי לערוה: ואת כל צבא הגבורים ר"ל כל הצבא והגבורי': שבעת אלפים רכב וארבעים אלף איש רגלי · ובספר שמואל שבע מאות רכב וארבעים אלף פרשי' · ומה שאו' בשמואל שבע מאות רכב ר"ל שבע מאות רכב בחור ולא מנה שאר הרכב · ובזה הספ' מנה כל הרכב שהיו שבע' אלפי' ושם מנה הפרשי' שהיו ארבעי' אלף ולא מנה הרגלי' והנה מנה הרגלי' ולא מנה הפרשי':
ותהי

רש"י

וישם דוד באדום נציבים · שלטוני' שלא רצה להמליך עליהם מלך: משפט וצדקה משך עצמו מלהלחם עוד ומלצאת ולבוא עוד במלחמה והיה יושב ושופט תמיד ועושה צדקה: ויואב על הצבא · לפי שמשך ידו מלצאת עוד בצבא הניח יואב על הצבא להלחם כל מלחמתו כל זה · מוסב עליו עשה משפט וצדקה ומה שהפסיק ויואב על הצבא משום הכי הוצרך שלא תאמר הואיל ודוד עשה משפט אם כן לא היו ישראל עוד נלחמים לכך נאמר ויואב על הצבא: מזכיר · מזכיר להם שהיה מזכיר היוצא דין בא לפני המלך תחלה דוגמא להביא את ספר הזכרונות דברי הימים: ושושא סופר · אחילוד מזכיר ושושא כותב על ידו: על הכרתי והפלתי · פתרונו אומות היו כדכתיב הוי גוי כרתים ומאומותם היו עם דוד אנשים גבורי חיל ובניהו עליהם ודוגמ' בשמואל וכל עבדיו עוברים על ידו וכל הכרתי וכל הפלתי וכל הגתים וגומר: ובני דוד הראשונים ליד המלך · פתרונו ובני דוד היו תמיד ראשונים אצל המלך לעשות כל צרכו: כי עשה אביו עמי חסד · לקח דוד אביו ואמו ואחיו ובית אביו והושיבם במואב אצל מלך מואב כדכתיב וילך דוד משם מצפה מואב ויאמר אל מלך מואב יצא נא אבי ואמי אתכם. וגומר ובאו בני מואב והרגום כולם חוץ מאליהו אחי דוד שברח לארץ בני עמון וקבלו נחש מלך בני עמון שהרי לא נזכרו עוד חוץ מאליהו שכתוב במחלקות בנשיאים ליהודה אליהו מאחי דוד וזהו אשר עשה אביו עמי חסד ועל פי אותה תיבה הכה דוד את מואב והתעולל בהם יותר מיתר אויביו דכתיב בשמואל ויך דוד את מואב וגומר: המכבד דוד את אביך בעיניך · והלא כתוב בתורתם לא תדרוש שלומם וטובתם וסבור אתה שמניח מצות אלהיו ובא לדרוש שלומך ולכבוד אביך שלח לך מנחמים הלא בעבור לחקור וגומר: מדויהם · כמו מדו בד: בחצי עד המפשעה · עד ערותן פנים ואחור ובשמואל כתיב שתותיהם עד ערותן כמו חשופי שת ערות מצרים: מן ארם ומן ארם מעכה · ארמים הרבה היו וזהו ארם מעכה ארם היושבים במעכה ומן ארמים יושבי על נהר פרת וארם צובה וארם שהם הוא עקר האומה וכן עמוני' היושבים במעון קרויים עמונים ועיקר האומה בשאר מקומות וכן בני עשו בארץ שעיר והעיקר באדום: לבדם בשדה · חלקו חילותם לשתי מערכות בני עמון במערכה אחת פתח העיר כנגד ישראל והמלכים אשר עמהם במערכה אחרת לבדם בשדה מאחור לישראל: ביד אבשי לאבישי שכל דברי הימים כתיב אבישי וגם אבשי קרינן לבד מאלו שנים שיצאו מן הכלל על פי המסורת ולכך בכל הספר הזה אבשי שכל הספר הזה נכתב בשביל כבודו של דוד ואין זה כבודו שיקראו לבן אחותו אבישי דמשמע גם אני חשוב כדוד כי אבי הוא ישי לכך בכל הספר הזה אבשי ובכל ספר שמואל אבישי לבד מחד אבשי ואת יתר העם נתן ביד אבשי ועל פי המסורה נהרינן הוא שהיה ישי אבי אמו צרויה שהיא היתה אמו: ושופך שר צבא · ובשמואל כתיב ושובך שר צבא פירשו רבותינו בסוטה שובך שהיה גבוה כשובך שופך היה שופך דמי כמים: ויהי לעת תשובת השנה · כשהעשבים בשדה להאכיל הסוסים: ובה אבן יקרה · בעטרה:
ותהי

אבן יחייא

כי הכלתי היו כת הסנהדרין הכורתים הדברים כי אחרי דבריהם לא ישנו עם ישראל · והפלתי היו כת הנביאים אשר כל דבריהם על צד הפלא · ובני דוד הראשונים אשר הוליד בטרם מולכו היו ליד המלך ואצלו כדי לעובדו וזה לפחיתותם אשר נולדו בטרם השתלם אביהם · אם שבניו האחרונים אשר נולדו אחרי מלוך אביהם היו עומדים מעלמא ונעבדים מעבדיו ואנשי בית עם טכסיסי מלכות · החסד שעשה נחש עם דוד היה שקבל לאליהוא אחיו בבורחו מפני מואב אשר הרג אביו ואמו ויתר אחיו · ועל כן דוד לא חמל עליהם וימדדם בחבל · המכבד דוד את אביך בעיניך בהיות אסור לו לדרוש שלום וטוב עמון ומואב · אל תאמין שיעבור על דת אלהיו · ויגלחם שער הזקן · ויכרות את מדויהם · הבגדים ממדו בד · על המפשעה עד מקום הפשע והוא הערוה · ואולי כי זה קרה להם לחטא כאופיו · אשר קדם בם · עטרת מלכם מעל ראשו · עטרה של זהב היתה התקועה בכסא המלך והיתה מכסה ראשו מלמעלה ככפורת לכבוד ולתפאר' כי הוא נמנע להאמין היותה ככתר הנוגעת הראש כי יהכבנה · מגרה כלי גדול אחד מתגר' כלים קטנים מאותו המין · והרוגי' מן כי לא נחרוץ · ויעמוד שטן על ימין ישראל לשטנו

מנחת ערב

והגדיל מלכותך על כל אשר קדמך ואין אתה חסר כלום זה סימן בידך שהמלא' סיהרא וע"כ ויהי בלילה ההוא עת שליטת הלבנה ויהי דבר ה' וגומר כלומ' טעית בחשבונך שעדין לא נתמלא הסיהרא כי שתם חדש הוא ל' יום וע"כ אין אתה מולך בכיפה כי יש עדין חסרון קלא: כי רם נגך וגומר שאז יהיה הסיהרא במלואה וימלוך בכיפה: הוא יבנה בית וגומר · וז"ש לא אתה תבנה לי בית כלו' לא עת הבית להבנות בימיך כי לא ישבתי בבית מטעם שאמרתי שלא נתמלא סיהרא וא"כ גם אתה כאחד מהם אני לקחתיך מן הנוה כי כל הדורות שהיו עד עתה היו מתחילי' במדרגה קטנה וא"כ נתעלו במעלה אחר מעלה כמו אור הלבנה שהיא הולך וגדל עד ט"ו יום וכמו כן אתה לקחתיך מן הנוה וגומר להיות נגיד וגומר שהיית עולה במעלה אחר מעלה עד למעלה עליונה ולא עד בכלל · משא"כ שלמה בנך הוא יהיה בתחילת מלכותו במעלה עליונה כמו אור הלבנה במלואה הוא יבנה בית לשמי: וימלך דוד על כל ישראל אע"פ שכבש כל העמים האמורים למעלה מ"מ עיקר מלכותו היה על כל ישראל כי על ידם זכה את על"ז שהיה עושה משפט וצדקה לכל עמו · או יאמר על כל ישראל שהיתה מלכותו מקבלת על כל ישראל כאחד כמו על שבט יהודה כיון שהיה עושה משפט וצדקה לכל עמו בשוה ולא נשא פנים לשבטו
וספר

וַתְּהִי עַל־רֹאשׁ דָּוִיד וּשְׁלַל הָעִיר הוֹצִיא הַרְבֵּה מְאֹד׃
וְאֶת־הָעָם אֲשֶׁר־בָּהּ הוֹצִיא וַיָּשַׂר בַּמְּגֵרָה וּבַחֲרִיצֵי י"ב ג כתי' שי"ן
הַבַּרְזֶל וּבַמְּגֵרוֹת וְכֵן יַעֲשֶׂה דָוִיד לְכֹל עָרֵי בְנֵי־עַמּוֹן
וַיָּשָׁב דָּוִיד וְכָל־הָעָם יְרוּשָׁלִָם׃ י' מלעות פסו' בסיפ'
וַיְהִי אַחֲרֵי־כֵן וַתַּעֲמֹד מִלְחָמָה
בְּגֶזֶר עִם־פְּלִשְׁתִּים אָז הִכָּה סִבְּכַי הַחֻשָׁתִי אֶת־סִפַּי ל
מִילִדֵי הָרְפָאִים וַיִּכָּנֵעוּ׃ וַתְּהִי־עוֹד מִלְחָמָה אֶת־פְּלִשְׁתִּים ס"א הרפאי' ל
וַיַּךְ אֶלְחָנָן בֶּן־יָעוּר אֶת־לַחְמִי אֲחִי גָּלְיָת הַגִּתִּי וְעֵץ יעיר ק'
חֲנִיתוֹ כִּמְנוֹר אֹרְגִים׃
וַתְּהִי־עוֹד מִלְחָמָה בְּגַת וַיְהִי ׀ אִישׁ מִדָּה
וְאֶצְבְּעֹתָיו שֵׁשׁ־וָשֵׁשׁ עֶשְׂרִים וְאַרְבַּע וְגַם־הוּא נוֹלַד ל א מל'
לְהָרָפָא׃ וַיְחָרֵף אֶת־יִשְׂרָאֵל וַיַּכֵּהוּ יְהוֹנָתָן בֶּן־ ד ב כתי' א וב' כתי ה
שִׁמְעָא אֲחִי דָוִיד׃ אֵל נוּלְּדוּ לְהָרָפָא בְּגַת וַיִּפְּלוּ ב כתיב או ובעני' חבירו דסי' וב' כתי' ה
בְיַד־דָּוִיד וּבְיַד־עֲבָדָיו׃

כא
וַיַּעֲמֹד שָׂטָן עַל־יִשְׂרָאֵל וַיָּסֶת אֶת־ ז דפי'
דָּוִיד לִמְנוֹת אֶת־יִשְׂרָאֵל׃ וַיֹּאמֶר דָּוִיד אֶל־יוֹאָב וְאֶל־
שָׂרֵי הָעָם לְכוּ סִפְרוּ אֶת־יִשְׂרָאֵל מִבְּאֵר שֶׁבַע וְעַד־דָּן ג' ב' ג
וְהָבִיאוּ אֵלַי וְאֵדְעָה אֶת־מִסְפָּרָם׃ וַיֹּאמֶר יוֹאָב יוֹסֵף ו' ו
יְהוָה עַל־עַמּוֹ ׀ כָּהֵם מֵאָה פְעָמִים הֲלֹא אֲדֹנִי הַמֶּלֶךְ ה
כֻּלָּם לַאדֹנִי לַעֲבָדִים לָמָּה יְבַקֵּשׁ זֹאת אֲדֹנִי לָמָּה יִהְיֶה
לְאַשְׁמָה לְיִשְׂרָאֵל׃ וּדְבַר־הַמֶּלֶךְ חָזַק עַל־יוֹאָב וַיֵּצֵא ה' ל
יוֹאָב וַיִּתְהַלֵּךְ בְּכָל־יִשְׂרָאֵל וַיָּבֹא יְרוּשָׁלִָם׃
וַיִּתֵּן יוֹאָב אֶת־מִסְפַּר מִפְקַד־הָעָם
אֶל־דָּוִיד וַיְהִי כָל־יִשְׂרָאֵל אֶלֶף אֲלָפִים וּמֵאָה אֶלֶף
אִישׁ שֹׁלֵף חֶרֶב וִיהוּדָה אַרְבַּע מֵאוֹת וְשִׁבְעִים אֶלֶף
אִישׁ שֹׁלֵף חָרֶב׃

יוסף ג' מלאים בה' נחוכוני וחינין ד' בנביאים ובכתובים וכל א' ריש' דכוו'

ולוי

וישר ג' כתיב שי"ן בקריאה ופי' ויישר אבימלך על ישראל · וישד במגרה ובחריצי הברזל דד"ה · וישר אל מלאך ויוכל בכה ויתחנן לו · וכל דכתיב סמ"ך דכוותהו' : וגם הוא ז' ופי' נמספר בסר' וירא בלק : ויעמיד כל סיפר' ו עמד במ"ז ויעמוד וסימ' ויעמד שטן על ישראל · ויעמוד לפני מזבח יי' דשלמה · ודבתריה כי עשה שלמה · ויצא ררוח · ויעמד יהושפט בקהל · ורוח אלהים לבשה את זכריה · ויעמד המלך על עמדו דסיפר' · וכל שאר קריאה דפו ויעמור במ"ד ויעמד ופי' אתם סביבות האהל · ויעמד את פניו רוח סערה אחרי' תחתם :

רשי

ותהי על ראש דוד · יש מפרשים על ראש דוד ממש ויש לתמוה היאך ראשו סובלה ורבותינו פירשו אבן שואבת היתה בה ושמעתי בנרבונא כי מנהג בארץ ישמעאל שתולין כתר של מלך מלמעלה על ראשו והוא יושב כנגדה מלמטה תחתיה על כסא ותה שכתוב ותהי על ראש דוד שנראית כמו על ראשו : ויהי אחרי כן ותעמד מלחמ' בגזר · מה שמחוסר כאן בזו הפרשה כתוב בשמואל ותהי עוד מלחמה לפלשתים את ישראל וירד דוד ועבדיו עמו וילחמו את הפלשתים ואף זה מפני כבודו של דוד לא נכתב' כאן שהרי כתיב לשם ויעף דוד וכתיב וישבי בנוב אשר בילידי הרפה עד והוא חגור חדשה ויאמר להכות את דוד · ולולי שעזרו אבישי בן צרויה היה נופל ביד של ישבי ולפי אותו גנאי לא כתבו כאן : אז הכה סבכי החשתי את ספי מילידי הרפאי' ובשמואל כתיב את סף אשר בילידי הרפה · שהיה אחי של גלית הפלשתי ואחי ישבי בנוב : ויך אלחנן בן יעיר · אחד מגבורי דוד היה : את לחמי אחי גלית הגתי ועץ חניתו כמנור אורגים · כאותו עץ עגול שכורכין בו הבגד בשעת האריגה ויונתן תרגם אותו פסוק בשמואל וקטל דוד בן ישי מחי פרכות בי מקדשא דמבית לחם · ופתרון יעיר כמו יער הלבנון מדה כנגד מדה יבא דוד שאמו אורגת פרכות לבית המקדש במנור אורגים ויהרוג את גלית שעץ חניתו כמנור אורגים ולמה קורהו אלחנן שחננו יי' וקרא שגלית הגתי אינו גלית הפלשתי אחת שמם קורהו גלית הפלשתי ואח' שהרי למעלה כתוב אז הכה סבכי החשתי את ספי מילידי הרפאים וגם למטה כתיב בן וגם הוא יולד להרפה מכלל שלא מזכיר אף באחי גלית הגתי מילידי הרפה שאינו בנה : ויהי איש מדה · דוגמ' אנשי מדות כלומר לאם גדול ולפי שהו' גדול כל כך שצריך למדדו קורהו איש מדה : ואצבעותיו שש ושש עשרים וארבע · י"ב בידים וי"ב ברגלים ובשמואל אומר עשרים וארבע מספר כלומר זה בלד זה שיכול למנות וגם זה היה כחו שיכול לאחוז החרב בכח גדול בידו ובמסכת ברכות מפרש למה ליה דכתיב שש ושש עשרי' וארבע צריכה אי כתב רחמנא שש ושש הוה אמרינן שית דידיה ושית דכרעיה לכך כתיב כ"ד ואי כתיב כ"ד הוה אמרינן שבע בהא וחמש בהא לכך כתב רחמנא שש ושש כ"ד : ויעמד שטן על ישראל · אע"פ שפרשה זו אינה לכבוד דוד נכתבה כאן משום שנאמר בסוף הפרשה שבנה מזבח ועניהו יי' מן השמים וזהו גדול דוד : מספר מפקד העם · דוגמת לכל פקדיכם לכל מספרכם : ויהי כל ישראל אלף אלפים ומאה אלף · ויהודה ארבע מאות ושבעים אלף · ובשמואל כתיב שמנה מאות אלף ואיש יהודה חמש מאות אלף דמשמע דלא היו מישראל כל כך כאשר נאמר כאן אלא לפי שהקצף היה מאת הקב"ה על דוד לא כתב לשם מספר כולם שהכ' ואף יואב לא מנה כל השבטים כמו שכתוב כי נתעב דבר המלך את יואב אבל כאן משום כבודו של דוד מזכיר כאן מספר וחשבון שמנה כי זהו כבודו שאיל כבד כזה היה בשבטו וכן מוכיח כמו שפירשתי שאפילו אותו קצת מישראל שמנה לא כתב כל המספרם בשמואל אבל כאן כתב כל אותו מספר שמנה דהא כתיב כאן ויהי כל ישראל ובשמואל לא כתיב כל ובפירוש מוכיח כאן לפנינו כדכתיב יואב בן צרויה החל למנו' ולא כלה ויהי בזאת קצף על ישראל ולא עלה המספר במספר דברי הימים למלך דוד:

ולוי

רדק

ותהי על ראש דוד · שואלים היאך היה סובל אותה ומשקלה היה ככר זהב · וי"מ כי תלוי' היתה למעלה מראשו והוא היה יושב על הכסא תחתיה · והיתה כנגד ראשו מלמעלה · ובדברי רז"ל כי אבן יקרה שהיתה בה אבן שואבת היתה · והיתה מעמידה אותה באויר · ועוד אמרו אבן יקרה שהיתה בה היתה שוה ככר זהב · וי"ל כי לא היתה על ראשו תמיד אלא היתה על ראשו פעם או שתים ויכול לסבלה שעה אחת שהיתה על ראשו : וישר במגרה · כרת אותם במגרה · וישר מענין אם יתגדל המישור והיה ראוי להדגש : אלחנן בן יעיר את לחמי אחי גלית הגתי · ובספר שמואל אלחנן בן יערי בית הלחמי את גלית הגתי · גלית הגתי · הוא גלית הפלשתי כי כן אמר שהגלית הפלשתי הוא שמו מגת ואלחנן לא הכהו כי דוד הכהו · וא"כ בפסוק אשר בשמואל יש דבר נסתר ובית הלחמי אמר על דוד שהכה גלית הגתי ואלחנן הכה אחיו · והנה אמר ג"כ את לחמי ר"ל עם לחמי והוא עם דוד · ושם ספר מיתת גלית והנה ספר מיתת אחיו · ודוד הכה את גלית ואלחנן הכה אחי גלית אולי בעזרת דוד הרגו לפיכך זכר עמו דוד · וי"ת אותו פסוק של שמואל על דוד שתרגם כן וקטל דוד בריה מחי פרסות בית מקדשיה דמבית לחם : איש מדה ר"ל מדה גדולה וכן אנשי מדות · ובספר שמואל אמר איש מדון והנ"ון במקום הכפל כמו מעוזניה · כי לא התמו · או הנ"ון כנ"ון זכרון והד"לת היתה ראוי להדגים לחסרון הכפל ובא הנח תמורתו · שש ושש עשרים וארבע אמרו רבותינו למה הוצרך לומר עשרים וארבע · כי אלו לא אמר כן הייתי אומר שש בשתי ידיו ושש בשתי רגליו לכך אמר עשרים וארבע · ואלו אמר עשרים וארבע ולא אמר שש ושש הייתי אומר באחת חמש אצבעות ובאחת שבע אצבעות לכן אמר שש ושש : להרפא · כתב א"א ז"ל כי אינו שם לנקבה כי אם לזכר והוא מן רפאים שהן ענקים · ומן רפאים יאמר האחד רפא וכאשר אמר להרפא כאלו אמר לענק והה"א לידיעה והוא כתוב בא"לף בזה הספר בזה הענין בשתי מקומות · ובספר שמואל כתיב בה"א ואותיות אה"וי מתחלפות : נולדו · כמו נולדו הדגש תמורת הנח · ואע"פ שכתוב בו"ון אחר שהלמ"ד דגושה הנה הו"ו נעלמת מהמבטא : ויעמוד שטן על ישראל ויסת את דוד וגומר · הוא הנטוע בלב האדם מנעוריו ומה שאמר בספר שמואל ויוסף אף ה' לחרות בישראל ויסת את דוד בהם שנראה כי ה' הוא המסית · אמת הוא כי הוא הסיתו באמצעות השטן בעון ישראל שהיו ראוים להיענש וגם הוא יקרא מלאך ה' והוא שראה דוד כדמות מלאך ה' וחרבו שלופה בידו כי הוא המטעה והוא הממית : אלף אלפים ומאה אלף איש שולף חרב ויהודה ארבע מאות ושבעים אלף איש שולף חרב · ובספר שמואל שמנה מאות אלף ויהודה חמש מאות אלף · מצאנו בהגדה א"ר שמעון בן לוי הכתובים מוסיפין כאן מה שחסר כאן אלו שני שבטים שלא נמנו שכך כתוב ולוי ובנימין לא פקד בתוכם א"ר באלו אני יכול להשמע ולומר שבט לוי אינו נמנה במנין שאר השבטים כי אם בן חדש ומעלה ובנימין דיו שחסר וכלה בפלגש בגבעה ולזה הפי' הפסוק זה ולוי ובנימין לא פקד בתוכם בשמואל היה לו לכתוב אותו שהיה טעם לחסרון שחסר שם המספר · ולחסרון שחסרו בני יהודה בזה הספר לא נתן טעם · ובשלשים ושתים מדות דר' אלעזר בנו של ר' יוסי הגלילי אומר משני כתובים המכחישים זה את זה · עד שיבא הכתוב השלישי ויכריע ביניהם כיצד כתוב אחד אומר ויהי כל ישראל אלף אלפים ומאה אלף איש שולף חרב · וכתוב אחד אומר ותהי ישראל שמנה מאות אלף ואיש יהודה חמש מאות אלף איש · נמצא ביניהם שלש מאות אלף איש · אילו שלש מאות אלף איש מה טיבן בא המכריע והכריע בני ישראל למספרם ראשי האבות ושרי האלפים והמאות ושוטריהם המשרתים את המלך לכל דבר המחלקות הבאה והיוצאת חדש בחדש לכל חדשי השנה · המחלקת האחד עשרים וארבעה אלף שלש מאות אלף היו כתובי' בנימוסו של מלך ולא היו צריכים להמנות כילד עשרים וארבעה אלף לשנים עשר הרי כאן מאתים ושמנים ושמנת אלפים כשתיירו שנים עשר אלף לנשיאי ישראל והשליכן הכתוב כאן וחזר וכללן להלן · וגם זה לא נתן טעם להסרון מספר יהודה שנמצא הנה כי בשמואל כתיב חמש מאות אלף והנה כתוב ד' מאות ושבעים אלף נמצאו חסרים שלשים אלף · ואפשר שכל אותם שלשים אלף מתו במגפה כי שבעים אלף היו המתים במגפה ושלשים אלף מהם היו מיהודה ומתו כל כך מיהודה לפי שהוא שבטו של דוד והוא היה הסבה :

שלם

מנחת ערב

ויוסף הכתוב אע"פ שהקדים שלל העמים מ"מ לא מנע מלעשות צדקה מביתו וממונו לכל עמו כי דוד פזור נתן לאביונים : ויגלח חצי זקנם וגו' · הנה אמרנו שהכתוב מכנה המרגל בלשון ערוה כמו ערות הארץ באתם לראות ע"כ כשאמרו לו שריו שבאו לרגל הארץ ולהפכה ע"כ כרת את מדויהם עד החצי לגלות ערותן לומר שהוא גלה אשר היה בלבבם לראות ערות הארץ ולפי שהם באים להשחית תואר ויופי הארץ ע"כ גם הוא השחית תואר והדרת פניהם ומה שהכית חצי זקנם כי אז החרפה יותר מפורסמת כי אם מגלח כל הזקן היו הרואים אותם סוברים שהם מהאומות שמגלחים זקניהם ע"כ עד החצי למען יראו בושתם לכל : כי נבאשו בדוד כי שליחו של אדם כמותו וכל המכבד שליח המלך הוא מכבד למלך עצמו והמבזה לשלוחי

המלך

אבן יחייא

לנשנים · ויסת את דוד למנות את ישראל · אשר בזה חטא בחטא הגאוה כי בראותו היותו כובש והולך על עם רב בכמות ואיכות רצה לדעת את מספרם · וחטא כי לא שמר מצות ה' אשר צוה כי תשא את ראש בני ישראל וגו' ונתנו איש כופר לה' בפקוד אותם ולא יהיה בהם נגף והוא מנאם בלי הכופר · וחטא כי אסור למנות את ישראל רק על פי ה' ובשעת ההכרח כי הוא כטעם דבר הפכי לאשר גזר אלהים והיה זרעך כעפר הארץ · והרבה ארבה את זרעך ככוכבי השמים וכחול אשר על שפת הים אשר כל אלה נמנעי המספר · והיה זה מאת ה' מן השמים כדי לנסות את דוד עבדו ; ולהנקם מישראל אשר מרדו במלכם דוד בנטותם אחרי המורדים בו מאבשלום

ושבע

ולוי ובנימן לא פקד בתוכם כי־נתעב דבר־המלך את־
יואב: וירע בעיני האלהים על־הדבר הזה ויך את־ישראל:
ויאמר דויד אל־האלהים חטאתי מאד אשר עשיתי את־
הדבר הזה ועתה העבר־נא את־עון עבדך כי נסכלתי
מאד: וידבר יהוה אל־גד חזה דויד לאמר:
לך ודברת אל־דויד לאמר כה אמר יהוה שלוש
אני נטה עליך בחר־לך אחת מהנה ואעשה לך: ויבא
גד אל־דויד ויאמר לו כה־אמר יהוה קבל־לך: אם־
שלוש שנים רעב ואם־שלשה חדשים נספה מפני־צריך
וחרב אויביך למשגת ואם־שלשת ימים חרב יהוה ודבר
בארץ ומלאך יהוה משחית בכל־גבול ישראל ועתה
ראה מה־אשיב את־שלחי דבר:
ויאמר דויד אל־גד צר־לי מאד אפלה־
נא ביד־יהוה כי־רבים רחמיו מאד וביד־אדם אל־אפל:
ויתן יהוה דבר בישראל ויפל מישראל שבעים אלף איש:
וישלח האלהים מלאך לירושלם להשחיתה וכהשחית
ראה יהוה וינחם על־הרעה ויאמר למלאך המשחית רב
עתה הרף ידך ומלאך יהוה עמד עם־גרן ארנן היבוסי:
וישא דויד את־עיניו וירא
את־מלאך יהוה עמד בין הארץ ובין השמים וחרבו
שלופה בידו נטויה על־ירושלם ויפל דויד והזקנים מכסים
בשקים על־פניהם: ויאמר דויד אל־האלהים הלא אני
אמרתי למנות בעם ואני־הוא אשר חטאתי והרע הרעותי
ואלה הצאן מה עשו יהוה אלהי תהי נא ידך בי ובבית אבי
ובעמך לא למגפה:
ומלאך יהוה אמר אל־גד לאמר לדויד כי יעלה
דויד להקים מזבח ליהוה בגרן ארנן היבסי: ויעל דויד
בדבר־גד אשר דבר בשם יהוה: וישב ארנן וירא את־
המלאך וארבעת בניו עמו מתחבאים וארנן דש חטים:
ויבא דויד עד־ארנן ויבט ארנן וירא את־דויד ויצא מן־הגרן
וישתחו לדויד אפים ארצה: ויאמר דויד אל־ארנן תנה־
לי מקום הגרן ואבנה־בו מזבח ליהוה בכסף מלא תנהו
לי ותעצר המגפה מעל העם: ויאמר ארנן אל־דויד קח־לך
ויעש אדני המלך הטוב בעיניו ראה נתתי הבקר לעלות
והמורגים לעצים והחטים למנחה הכל נתתי: ויאמר המלך
דויד לארנן לא כי־קנה אקנה בכסף מלא כי לא־אשא אשר־
לך ליהוה והעלות עולה חנם: ויתן דויד לארנן במקום
שקלי זהב משקל שש מאות: ויבן שם דויד מזבח ליהוה
ויעל עלות ושלמים ויקרא אל־יהוה ויענהו באש מן־השמים
על מזבח העלה: ויאמר יהוה למלאך וישב חרבו אל־נדנה:
בעת ההיא בראות דויד כי־ענהו יהוה בגרן ארנן היבוסי
ויזבח שם: ומשכן יהוה אשר־עשה משה במדבר ומזבח
העלה בעת ההיא בבמה בגבעון: ולא־יכל דויד ללכת
לפניו לדרש אלהים כי נבעת מפני חרב מלאך יהוה:

ויאמר

עוון ד׳ מ״ל וסימ׳ עד אור הבקר ומצאנו עוון · העבר נא את עוון עבדך · הן בעוון חוללתי · עוונותיו ילכדונו את הרשע · למנות ה׳ בקריאה ומ״ל וסימניהו׳ ושמתי את זרעך כעפר הארץ · ויעמיד שטן על ישראל ויסת · הלוא אני אמרתי למנות בעם · יואב בן צרויה החל · למנות ימינו כן הודע · ויעש ב׳ רפין וסימניהון הבא אליו כרצונו · ויאמר ארנן אל דוד רד״ה · בכסף ט״ו רפין וסי׳ נמסר ביהושע סימן כ״ב · בראות ב׳ א׳ מ״ל וא׳ חס׳ וסימ׳ בראות דויד כי ענהו יי׳ · בימי זכריהו המבין בראות האלהים · קדמאה מ״ל · לדרש ז חס׳ בבתו׳ וסי׳ ולא יכול דוד ללכת לפניו · ובכל מעשה אשר החל · ויהי לדרש אלהים · ויאכלו בני יש׳ · וכן במליצי שרי ב׳ כפסוק · כי עזרא הכין · אבל דברים טובים · וגל אוריתא דכו׳ חס׳ במ״ב מ״ל וסי׳ לפנים בישראל כה אמר · לכם זרעו לצדקה :

רדק

שלש שנים רעב · ובספר שמואל כתיב התבא לך שבע שני רעב בארצך · לא אמר לו אלא שלש שנים אלא אמר לו שבע לפי ששלש שנים רעב היה באותו זמן כמו שאמר ויהי רעב בימי דוד שלש שני׳ שנה אחר שנה לפיכך אמר לו גד הנביא התבא שבע שנים רעב בארץ כלומר התבחר בזה כי שלש שנים היה רעב ושלש שנים אחרי׳ שיהיו עתה הרי שש · והשנה השביעית אע״פ שיהיה מטר ויהיה חריש וקציר לא תמלט בלא רעב · שתבא התבואה אחר שש שני הרעב : ובהשחית ראה יי׳ וינחם וגו׳ · ראה כי רב מתו ונחם על הרעה · ודברי רז״ל מה ראה אפרו של יצחק ראה כי באותו הגרן העלה אברהם את יצחק בנו : ויתן דוד לארנן במקום שקלי זהב ומשקל שש מאות · ובספר שמואל אמר ויקן דוד את הגורן ואת הבקר בכסף שקלים חמשים · אמרו רז״ל גבה מכל שבט ושבט חמשים שהם שש מאות כסף ומשקלים במשקל של זהב וזהו שאמר שקלי זהב · ועוד אמרו כתוב אחד אומר באחד שבטיך וכתוב אחד אומר מכל שבטיכם בית מקדש אח׳ והכסף מכל שבטים · ר׳ אומר משום אבא יוסי בן דוסתאי בקר ועצי׳ ומקום מזבח בחמשים וכל הבית כלו בשש מאות · ולשון הפסוקים מוכיחים דברי רבי כי בספר שמואל אומר את הגורן ואת הבקר בכסף שקלי׳ חמשים כי הגורן והבקר היה בחמשי׳ · והכ׳ אומר ויתן דוד לארנן במקו׳ שקלי זהב · ר״ל בכל המקו׳ כי בגרן היה המזבח והשדה כלו נבנה בו הבית : בבמ׳ בגבעון · כל הבית שהיה שם המשכן והמזבח נקרא במה לפי שהיתה שם הבמה והוא המזבח · וכן בטר׳ יעלה הבמת׳ להכול כי לא היו אוכלי׳ במזבח אלא בבתי׳ שהיה בהם המזבח והוא הבמה :
ולמחברות

רשי

ולוי ובנימן לא פקד בתוכם וגו׳ · יואב היה יודע שיהיה אשמ׳ לעם נגף לפי׳ א״ל יואב יכול אני להציל שבטים הללו מן המניין לוי אם יאמר דוד למה לא מנית את לוי אשיבנו כי לא התפקדו בתוך בני ישראל וכן אמר לבנימן הלא בפלגש הגבעה נגפו ואם יתנגפו עתה מה ישתייר להם : ועתה העבר נא את עון עבדך · עוון זה מלא בשני וו״ין כלומר העבר נא על העון המלא שעשיתי וד׳ מנהון הן בקריאה וזה אחד מהם והשני בתילים הן בעוון חוללתי וכמפורש בויקרא רבה בחטא כי הזריע אפילו חסיד שבחסידים אי אפשר שלא יהא לו אחד בעבירה בלא נתכוין והלא לא נתכוין אלא לצורך עצמו והשלישי עוונותיו ילכדונו את הרשע עוונותיו המרובים והרביעי במלכים ומצאנו עוון ועתה לכו ונבואה ונגידה בית המלך שאמרו אם לא כך ונגיד בית המלך יהיה עון גדול כי יבואו עליהם אויבי׳ : צר לי מאד · אתה אומר בחר לך הקל שבהם קשה לי וצר לי מאד עליו משל לאדם שאמר לו הנך מת ובאיזה קבר רצונך שתקבר אצל אביך או אמך אמר להם אוי להם לאזנים שכך שומעים : אפלה נא ביד יי׳ · בדבר ששוה בכל עשירים ועניים : כי רבים רחמיו · אולי ירחם אבל אויבינו לא ירחמו עלינו : נטויה על ירושלם · ומה שכתוב ביהושע והנה איש עומד לנגדו וחרבו שלופה בידו וגומ׳ הלנו אתה אם לצרינו יהושע היה עומד ואחריו כנגד נריו ובא מלאך כנגדו לפיכך תמה ואמר לו הלנו אתה אם לצרינו לעזרנו הואיל ואתה עומד לנגדי או לצרינו לעזור שגם אתה עומד כנגדן אבל כאן כיון שראה החרב של מלאך שהיתה נטויה על ירושלים ידע בעצמו שבא לנגוף רשעי ישראל : ואלה הצאן מה עשו · שהם כצאן הללו המובאים לשחיטה שאינן יכולין להנצל מהשחיטה כי לשחיטה הן עומדין : מתחבאים · מפני המלאך לקיים הפסוק לך עמי בא בחדריך וסגור דלתך בעדך חבי כמעט רגע עד יעבר זעם ואמר ואתם לא תצאו איש מפתח ביתו עד בקר : וארנן דש חטים · כמו שאמר לפנינו והחטים למנחה שלא תתמה וכי היאך היו לשם חטים : והמוריגים לעצים · נסרים שדשין בהם התבואה כמו ששנינו בע״א עיזא דקורטא דדישא דישתא דומה למורג חרוץ חדש : שקלי זהב משקל שש מאות · ובשמואל כתיב בכסף שקלים חמשים הא כיצד נטל מכל שבט ושבט חמשים שקלים הרי שש מאות שקלים כדי שיהיה חלק לכל ישראל במזבח : ויאמר יי׳ למלאך · להשיב חרבו : וישב חרבו אל נדנה · וכן ויאמר יי׳ לדג ויקא יונה וגו׳ : בעת ההיא בראות דוד כי ענהו יי׳ · פרשה זו לא נכתבה בשמואל ומשום כבוד דוד נכתבה כאן שעשה מזבח כל פסוקי׳ דפרשה זו דבוק פסוק אל פסוק כאילו כולו פסוק אחד : ומזבח העולה · של משה עדיין בעת ההיא בבמה אשר בגבעון : ולא יכול דוד · אז כשהיה אותו מעשה שצוה לו הקב״ה להעלות קרבן לא היה דוד יכול ללכת לפניו לדרוש אלהים כלומר לפני המזבח אשר בגבעון כי נבעת מפני חרב מלאך יי׳ והלך דוד כדברי יי׳ ונבנה מזבח ועננו יי׳ :
ויאמר

אבן יחייא

שבע בן בכרי · כי מי שלא ידו במשיח ה׳ על ידי שמואל כביאו ונקה · כל ישראל אלף אלפים ומאה אלף · ויהודה ארבע מאות ושבעים אלף · בשמואל כתיב ותהי ישראל ת״ת אלף ויהודה ת״ק אלף · הרי יתרים בישראל שלש מאות אלף · שהם היו הכתובים בספר המלך המוכנים לעבוד עבדתו וללחום מלחמותיו · היינו כ״ד אלף בכל חדש שהם רפ״ח אלפים · וי״ב אלפים שרי העם ושוטריו שהיו מכוונים מקד׳ · וה״ל אלף שחסרים פה מיהודה · היו קרובי המלך משבטו מיהודה העומדים תמיד אצלו ומכויים עמו · ולוי ובנימן לא פקד להיות כי היה הדבר נתעב ונמאס בעיני יואב ואשם פן יענשו ישראל על ככה ולכן לא מנה בנימן להיות׳ מתי מספר מפני שמתו כפלגש בגבעה · וכן לא מנה לוי להיות אסור התפקדם בקרב ישראל להיותם חלק ה׳ ונחלתו · והמוריגי׳ לעצים כלי המחרישה והדישה כמו למורג חרוץ · במקום כי קנה הגורן לבדו בעד הכסף הזה שש מאות שקלי זהב · והנאמר בשמואל בכסף שקלים חמשי׳ · שב לבקר אשר העלה עולות ושלמים ומה שמפסר זה גלה זה · בעת ההיא שמשכן ה׳ היה בגבעון והוצרך דוד לבנות לה׳ כדי לעצור המגפה ולא היה יכול ללכת עד גבעון כי נבעת מפני חרב המלאך ·
ונבהל

מנחת ערב

מלך הוא כמבזה למלך עצמו וזהו אמרו כי נבאשו בדוד שהיה דוד מגדיל הדבר כאלו נעשה לו לעצמו : ויעמד שטן עיין פירש״י ועוד אפשר לומר שנכתבה פרשה זו להודיעך צדקתו של דוד כשבא אליו גד החוזה ואמר לו בשם ה׳ שלשה אני נוטל עליך וגומר והי׳ דוד יכול לבחור באחת משנים מה שאינו נוגע לו והוא הרעב או נספה מפני אויב כמ״ש המדרש מ״מ בחר בדבר שהכל שוים בו · אע״פ שהיה לו לדוד ליראה שגם הוא יספה בדבר כיון שהוא גרם בניזקין וממנו יצאה הרעה הזאת מ״מ לא רצה להוציא מן הכלל אלא להשתתף בצרת ישראל והדרבה כפרשה שאחרי׳ כשראה בסיבתו אמר אל האלהי׳ הלא אני אמרתי למנות בעם וגומר תהי נא ידך בי שאני לבד חטאתי בדבר בשביל שהי׳ אני וכל ישראל שוים בו וביותר היה להיות ידך ביוגום׳ שאני סבותי כל הרעה הזאת ואלה הצאן מה עשו וגו׳ וע״י צידוק הדין הלז ראה ה׳ וינחם : אמר ויעמוד כלו׳ עמידה וקיום היה לו לעמוד נגד ישראל כי בקעה מצא להסית את דוד למנות את ישראל · כי אע״פ שהיה כופלי׳ כמה רבבות גרים לישראל וגם היה כמה אומות שכבש דוד והביאם להיות מאנשי מלחמ׳ מ״מ לא רצה דוד לקבל שום מספר משום אומה או גר שלא מישראל ועי״כ שלא הדבר כי אם היה מעורב תוך המספר גם הגרי׳ הנ׳ שהרי אנשי מלחמה לא היה מספר מיוחד לישראל

כב ויאמר דויד זה הוא בית יהוה האלהים וזה
מזבח לעלה לישראל: ויאמר דויד לכנוס את הגרים
אשר בארץ ישראל ויעמד חצבים לחצוב אבני גזית לבנות
בית האלהים: וברזל לרב למסמרים לדלתות השערים
ולמחברות הכין דויד ונחשת לרב אין משקל: ועצי
ארזים לאין מספר כי הביאו הצידנים והצרים עצי
ארזים לרב לדויד:
ויאמר דויד שלמה בני נער ורך והבית לבנות
ליהוה להגדיל למעלה לשם ולתפארת לכל הארצות
אכינה נא לו ויכן דויד לרב לפני מותו: ויקרא לשלמה
בנו ויצוהו לבנות בית ליהוה אלהי ישראל:
ויאמר דויד לשלמה בנו אני היה עם לבבי לבנות בית לשם
יהוה אלהי: ויהי עלי דבר יהוה לאמר דם לרב שפכת
ומלחמות גדלות עשית לא תבנה בית לשמי כי דמים רבים
שפכת ארצה לפני: הנה בן נולד לך הוא יהיה איש
מנוחה והנחותי לו מכל אויביו מסביב כי שלמה יהיה
שמו ושלום ושקט אתן על ישראל בימיו: הוא יבנה
בית לשמי והוא יהיה לי לבן ואני לו לאב והכינותי את כסא
מלכותו על ישראל עד עולם: עתה בני יהי יהוה עמך
והצלחת ובנית בית יהוה אלהיך כאשר דבר עליך: אך
יתן לך יהוה שכל ובינה ויצוך על ישראל ולשמור את
תורת יהוה אלהיך: אז תצליח אם תשמור לעשות
את החקים ואת המשפטים אשר צוה יהוה את משה על
ישראל חזק ואמץ אל תירא ואל תחת:
והנה בעניי הכינותי לבית יהוה זהב ככרים מאה
אלף וכסף אלף אלפים ככרים ולנחשת ולברזל אין
משקל כי לרב היה ועצים ואבנים הכינותי ועליהם
תוסיף: ועמך לרב עשי מלאכה חצבים וחרשי
אבן ועץ וכל חכם בכל מלאכה:
לזהב לכסף ולנחשת ולברזל אין מספר קום ועשה ויהי
יהוה עמך: ויצו דויד לכל שרי ישראל לעזר לשלמה
בנו: הלא יהוה אלהיכם עמכם והניח לכם מסביב
כי נתן בידי את ישבי הארץ ונכבשה הארץ לפני יהוה
ולפני עמו: עתה תנו לבבכם ונפשכם לדרוש ליהוה
אלהיכם וקומו ובנו את מקדש יהוה האלהים להביא את
ארון ברית יהוה וכלי קדש האלהים לבית הנבנה לשם
יהוה: כג ודויד זקן ושבע ימים
וימלך את שלמה בנו על ישראל: ויאסף את כל
שרי ישראל והכהנים והלוים: ויספרו הלוים מבן
שלשים שנה ומעלה ויהי מספרם לגלגלתם לגברים
שלשים ושמונה אלף: מאלה לנצח על מלאכת
בית יהוה עשרים וארבעה אלף ושטרים ושפטים ששת
אלפים: וארבעת אלפים שערים וארבעה אלפים
מהללים ליהוה בכלים אשר עשיתי להלל:
ויחלקם דויד מחלקות לבני לוי לגרשון קהת ומררי:
לגרשני לעדן ושמעי: בני לעדן הראש יחיאל
וזתם ויואל שלשה: בני שמעי שלמות וחזיאל
והרן שלשה אלה ראשי האבות ללעדן:
ובני שמעי יחת זינא ויעוש ובריעה אלה בני שמעי
ארבעה: ויהי יחת הראש וזיזה השני ויעוש
ובריעה לא הרבו בנים ויהיו לבית אב לפקדה
אחת: בני קהת עמרם יצהר חברון ועזיאל
ארבעה: בני עמרם אהרן ומשה ויבדל
אהרן להקדישו קדש קדשים הוא ובניו עד עולם
להקטיר לפני יהוה לשרתו ולברך בשמו עד
עולם: ומשה איש האלהים בניו יקראו
על שבט הלוי: בני משה גרשום ואליעזר:
בני גרשום שבואל הראש: ויהיו בני
אליעזר רחביה הראש ולא היה לאליעזר בנים
אחרים ובני רחביה רבו למעלה: בני יצהר
שלמית

הנה ג' ר"פ בסיפרא וסימ' הנה בן נולד לך · הנה אני בונה בית לשם יי' · הנה יי' נוגף מגפה · וכל שאר כתובים דכו' ר"פ הנה במ"ו והנה רוח גדולה באה מעבר המדבר · והנה אשה לקראתו · והנה עלה כלו קמשוני' · והנה יד נגעה בי · והנה כדמות בני אדם · והנה בעז מבית לחם · תוסיף ב' מ"ל דמ"ל וסי' הכינותי ועליהם תוסיף דד"ה · ולא תוסיף עוד להנבא דעמוס · תוסיף י"ג ומשניין באתיהון וסי' בסדר כא ע"ש · וימלך ה' וסי' את שלמה · את מתניה דודו דמלכים · וימלך פרעה נכו את יהויקים · ולהשובת השנה שלח · מלך מצרים את אליקים אחיו דד"ה · ויחלק ב' ופי' ויחלקם דויד מחלקות לבני לוי · ויחלקם דוד וצדוק מבני אלעזר · ולברך ד' בקריא' וסימן ונגשו הכהנים בני לוי כי בם בחר יי' · יפתח יי' לך את אוצרו הטוב · בעת ההיא הבדיל יי' את שבט הלוי · בני עמרם אהרן ומשה ויבדל :

רשי

ויאמר דוד זהו בית יי' האלהים וזה מזבח לעולה לישראל · מכאן ואילך שכל שמבק' יי' להקריב לו קרבן יבא ויקריב על אותו מזבח : לכנוס הגרים · גרים שנתגיירו שלא רצה להעביד ביש' עבודת פרך וכן מצינו בשלמה למטה ויספר שלמה וגו' ויעש מהם שבעים אלף נושא סבל וגו' ועוד כתיב וכל העם הנותר מן החתי וגומר ג' פסוקים ועוד כתיב ומן בני ישראל לא נתן שלמה לעבדים וגו' : למסמרים לדלתות השערים · כענ"ל בל"א · ולמחברות הכין דוד הברזל שמחברין ומחזקים הדלתות והשערים בהם : והצורים · עם חירם מלך צור : נער ורך · לפי שאפי' בן מ"ב שנה קרוי נער דכתיב ויהושע בן נון נער לא ימיש וגומר שהרי יהושע לא מלך אחרי משה כי אם כ"ח שנה וחי ק"י שנה נמצא כשהעיד עליו הכתוב ויהושע בן נון נער היה בן מ"ב שנה על כן הוצרך לכתוב רך שלא הי' כי אם בן י"ב שנה כשמלך: להגדיל למעלה · גדול מאד שהגביהו שלמה עד מאה ועשרים אמה כדכתי' במלכים והאולם על פני היכל הבית וגומ' : המה
בעני' · כי מה בנתונים בתוך ארבע אמות שלו אמר רבי בון שאין עשירות לפני המקום ·

רדק

ולמחברות · לחבר קרש אל קרש במסמרים : דם לרוב שפכת · זה לא מצאנו שאמר לו השם אבל דוד אמר כן בלבו כי מפני זה מנעהו השם לבנות הבית · או נתן הנביא אמר לו כן ואע"פ שלא נכתב בספר שמואל נמצא כמוהו רבים כמו ותאמרו נשלחה אנשים · ובאמרו דמים לרוב שפכת ארצה כי דם נקיים היה בדמי' אשר שפך כמו דם אוריה וזה לפני גם בדמי הכהנים היה הוא הסבה כמו שאמר הסיבותי בכל נפש בית אביך · גם בדמי הגוים אשר שפך אותם שלא היו בני מלחמתו אפשר שהיו בהם אנשים טובים וחסידים אע"פי כן לא נענש עליהם כי כוונתו לכלות הרשעים שלא יפרצו בישראל ולהציל עצמו כשהיה בארץ פלשתים לא יחיה איש ואשה · אבל כיון שנזדמן לו שפיכות דמים לרוב מנעו מלבנות בית המקדש שהוא לשלום ולכפרת עון ולעטרת תפלה · כמו שמנעו להניף ברזל במזבח ובבית המקדש לפי שהברזל עושים ממנו כלי הריגה לא יעשו ממנו כלי שלו' ברוב : והנה בעניי הכינותי וגו' שלא היה עשיר גדול והיה מוציא הוצאות במלחמות · ובדרש אם משבאו לידו עשיר היה ואם קודם שבאו לידו כי אדם מקדיש דבר שאינו ד"א בעוד שהיה מתענה היה מקדיש סעודתו לשמים : לגרשוני לעדן ושמעי · לעדן הוא לבני הנזכר בתורה ונזכר בזה הספר למעלה בני לעדן הראש יחיאל · יחיאל הראש · ר"ל ואין לו הכרע ונמשך לפניו או לאחריו · כי לבני היה הבכור לגרשון ויחיאל היה הבכור ללבני שהוא לעדן · ויחיאל הוא יחת הנזכר למעלה · וזיתים ויואל ג"כ בני לעדן והנה הם שלשה · ולמטה הוא זיתם ויואל בני יחיאל שאמר בני יחיאל זיתם ויואל אחיו א"כ הנה כתב בני בנים עם הבנים וכמוהו בספר רבים · או נפרש מה שאמר למטה בני יחיאל זיתם ויואל היו בניו נקראים על שם אחיו או חסר וי"ו ופי' בני יחיאל וזיתם אחיו היו על אוצרות בית ה' : בני שמעי · אין זה שמעי מבני גרשון אלא אחד מבני אל עדן הנזכרים היה שמו שמעי ובניו שלמיה וחזיאל והרן שלשה ובני שמעי זהו שמעי בן גרשון :
וגם

מנחת ערב

בישראל ושגגא בתרי אמי לא שליט ולא היה הדבר שולט ויש דעות מחולקות בזה מה היה החטא בזה על ישראל י"א לפי שלמעלה מפרשה זו בספר שמואל נאמר שמנה דוד את גבוריו ונשלו היה ... זה תועלת בגבורי דוד ושהי' גבורתם גרמה בנצחון ואלו היה אולפי כח לא היו נוצחין ועל זה ... ה' שאין עצור מה' להושיע בין רב למעט ובין גבור לחלוש כי לא בגבורת הסוס יחפץ ולא בשוקי האיש ירצה רק בשם ה' אלהי' נשענו ע"כ נענש במדה שכיסת למנות ישראל וכאלו ... הפרש בין אם ישראל מרובים או מעטים ועי"ז שלט הדבר : יוסף ה' על עמו רמז לו שהמנין ... לגרוע ולחסר מישראל ע"כ אמר הלואי שיוסף ה' על עמו ולא יחסר · והנה דעת רש"י והרמב"ן

אבן יחייא

ובדבר ה' עשה מזבח בגורן ארנן ויענהו ה' · או נוכל לומר כדברי אבינו יעקב באומרו אין זה כי אם בית אלהים וזה שער השמים · וצוה לכנוס את הגרים אשר בארץ ישראל כדי לבנות שם בית לאלהים · ואלו הגרים לא היו גרי צדק השוים עם ישראל לכל דבר רק גרים תושבים · כי לא רצה להעמיס העם הקדוש במלאכת הסבלות והטורח · נער ורך · נער פירושו · ורך בשנים · והבית שצריך לבנות לה' ראוי להגדיל למעלה ביפויו ותיקונו למען תהיה לשם ולתפארת לכל הארצות · ולכן ראוי שאכין לו החסר כדי לבנותו כי לא תשב שבנו יעלה אל
המדרגה

שלמית הראש: בני חברון יריהו הראש אמריה
השני יחזיאל השלישי ויקמעם הרביעי: בני עזיאל
מיכה הראש וישיה השני: בני מררי מחלי ומושי
בני מחלי אלעזר וקיש: וימת אלעזר ולא היו לו
בנים כי אם בנות וישאום בני קיש אחיהם: בני מושי
מחלי ועדר וירמות שלושה: אלה בני לוי לבית
אבתיהם ראשי האבות לפקודיהם במספר שמות לגלגלתם
עשה המלאכה לעבדת בית יהוה מבן עשרים שנה
ומעלה: כי אמר דויד הניח יהוה אלהי ישראל לעמו
וישכן בירושלם עד לעולם: וגם ללוים אין לשאת
את המשכן ואת כל כליו לעבדתו: כי בדברי דויד
האחרונים המה מספר בני לוי מבן עשרים שנה ולמעלה:
כי מעמדם ליד בני אהרן לעבדת בית יהוה על
החצרות ועל הלשכות ועל טהרת לכל קדש ומעשה
עבדת בית האלהים: וללחם המערכת ולסלת למנחה
ולרקיקי המצות ולמחבת ולמרבכת ולכל משורה
ומדה: ולעמד בבקר בבקר להדות ולהלל ליהוה
וכן לערב: ולכל העלות עלות ליהוה לשבתות
לחדשים ולמעדים במספר כמשפט עליהם תמיד לפני
יהוה: ושמרו את משמרת אהל מועד ואת
משמרת הקדש ומשמרת בני אהרן אחיהם לעבדת
בית יהוה:

כד

ולבני אהרן
מחלקותם בני אהרן נדב ואביהוא אלעזר ואיתמר:
וימת נדב ואביהוא לפני אביהם ובנים לא היו להם ויכהנו
אלעזר ואיתמר: ויחלקם דויד וצדוק מן בני
אלעזר ואחימלך מן בני איתמר לפקדתם בעבדתם:
וימצאו בני אלעזר רבים לראשי הגברים מן בני איתמר
ויחלקום לבני אלעזר ראשים לבית אבות ששה עשר
ולבני איתמר לבית אבותם שמונה:
ויחלקום בגורלות אלה עם אלה כי היו שרי קדש ושרי
האלהים מבני אלעזר ובבני איתמר: ויכתבם
שמעיה בן נתנאל הסופר מן הלוי לפני המלך והשרים
וצדוק הכהן ואחימלך בן אביתר וראשי האבות לכהנים
וללוים בית אב אחד אחז לאלעזר ואחז אחז לאיתמר:
ויצא הגורל הראשון ליהויריב לידעיה השני:
לחרם השלישי לשערים הרבעי: למלכיה החמישי
למימן הששי: להקוץ השביעי לאביה השמיני: לישוע
התשעי לשכניהו העשרי: לאלישיב עשתי עשר ליקים
שנים עשר: לחפה שלשה עשר לישבאב ארבעה
עשר: לבלגה חמשה עשר לאמר ששה עשר:
לחזיר שבעה עשר להפצץ שמנה עשר: לפתחיה
תשעה עשר ליחזקאל העשרים: ליכין אחד ועשרים
לגמול שנים ועשרים: לדליהו שלשה ועשרים
למעזיהו ארבעה ועשרים:

אלה

השלישי ז' חס' בסי' וישמע יתרו · ולא היו לו חד מן ג' זוגין מן כ"ב בחד ענינא קדמאה היו תנינא היה וסימן היו ויקבץ את כל אכל שבע שני' · היה ותכלינ' שבע שני השבע · היו וימת אלעזר ולא היו לו בנים · היה למחלי אלעזר ולא היו לו בנים · שהיו קנית' עבדים ושפחות ובני בית היה לי · שהיה וגדלתי והוספתי מכל שהיה לפני בירושלים · וסי' היו ותהי דבר יי' אל יחזקאל · ובבני ד' וסי' ושאול לכד את המלוכה · וגם כל היהודים · ויחלקו' בגורלות אלה עם אלה · ובבני אבי בי רצה · הרביעית ג' הס' בקריא' וסי' לשערים הרבעי · חלקיהו השני תכליהו · ביום הרבעי · נקהלו לעמק ברכה · העשרים ג' וסימן לא אעשה בעבור · נגד העשרים אשר לחצר · ליחזקאל העשרים :

רדק

וגם ללוים אין לשאת · כלו' אחר ששכן האהל בירושלים · עוד אין ללוים עבודת משא : כי בדברי דוד האחרונים · כלומר במעשיו האחרונים היה זה שספר הלוי' מבן עשרים שנה והעמיד' על משמרותם והכין כל צורכי המקדש כי מתחילה ספר אותם מבן שלשים כמו שכתוב בתורה · ועתה אמר כיון שאין ללוים לשאת בכתף בעמיד ג"כ מבן עשרים שנה · ועל טהרת לכל קדש · שיהיו הלוים מזומני' לטהרת כל קדש כמו שאמר ביחזקאל ויבאו הכהנים לפנימה בית ה' לטהר וגו' · ויקבלו הלוים להוציא לנחל קדרון חוצה : ומעשה עבודת בית האלהים · מעשה הוכנו סמוך כי הוא נקוד סגול ופי' ולמעשה ולעבודת בית ה' לכל יהיו מזומנים : ולכל משורה ומדה · ג"כ יהיו מזומנים לתקן המדות שיהיו צריכין למקדש ההין והאיפה שלישתם ורביעתם ועשירתם · והמשורה הוא כלל המדות הקטנות · והמדה כלל המדות הגדולות : ולכל העלות עולות · שהיו מזומנים ג"כ להלל בכל זמן שיעלו עולה לשבתות לחדשים ולמועדים ולעזור לכהנים ג"כ באלה הימים שהקרבנות מרובים ויעזרו להביא הבהמות ולהכנים ולשחוט ולעשות כל מעשה עד קבלת הדם כי מקבלת הדם ואילך מצות כהונה : ויחלקם דוד וצדוק וגו' · הי"וד בסגול והחי"ת בקמץ והוא כמו ויחלקם האמור למעלה כי שניהם בניקוד · וכבר זכרתי דקדוקו בספר מכלל : פי' לפי ששנה דוד המשמרות ממה שהיו כי מתחילה היו שמונה מאלעזר ושמונה מאיתמר · וראה דוד רבים לראשי גבורים מן בני איתמר ולקח עמו אחד מבני איתמר ואחד מבני אלעזר והוסיף עוד שמונה משמרות ותקן עשרים וארבעה משמרות ששה עשרה מאלעזר והשמונה מאיתמר · וזהו שאמר בית אב אחד אחוז לאלעזר · כלומר יותר על מה שהיה בתחילה · ואחוז אחוז לאיתמר · כלומר מה שהיה אחוז לאיתמר היה גם עתה כן אחוז כי לא הוסיפו לו משמרה · ונחלקו רבותינו יש מי שאומר כי משה תקן שמנה משמרות ד' מאלעזר וד' מאיתמר בא שמואל והעמידן על שש עשרה שמנה מאלעזר ושמנ' מאיתמר בא דוד והעמידן על עשרים וארבע · ויש מהם מי שאומר כי משה תקן שש עשרה שמנה מאלעזר ושמונה מאיתמר באו שמואל ודוד והעמידום על עשרים וארבע שנאמר יסד דוד ושמואל הרואה באמונתם : ויחלקם בגורלות אלה עם אלה וגו' · ר"ל כי לא נתן מעלה לאחד מהם על חברו כי כלם היו שרי קדש ושרי האלהים מבני אלעזר ומבני איתמר לפיכך לא נתן להם מעלה זה על זה להיות זה קודם לזה אלא כמו שעלה הגורל להם כן היו לבד הכהונה הגדולה שהיתה מבני אלעזר כמו שפירשנו למעלה · ויכתב' שמעיה בן נתנאל הסופר עשרים וארבעה משמרות ובית ראשי הגבורים ונתנם בקלפי ויצא הגורל הראשון ליהויריב וגו' :

רשי

המה מספר בני לוי מבן עשרים שנה ולמעלה · כלומר אז תיקן דוד משמרות אלו כשיבא שלמה בנו שיהיו מזומנים לו : כי מעמדם ליד בני אהרן וגומר · דוגמא וילוו עליך וישרתוך : ועל טהרת לכל קדש · שאם יטמא הבית וכליו שיהיו הם ממונים לטהרו שכן מצינו בחזקיהו כדכתיב ויקבלו הלוים להוציא מנחל קדרון חוצה ויחלו באחד לחדש הראשון לקדש וגו' : ולכל העלות עולות ליי' לשבתות ולחדשי' · פתרון הם היו ממונים על הלשכות וגם על לשכת בית הטלאים שהקרבנות שם והם יביאו אל הכהנים תמיד בכל יום במספר מה צריכים בכל יום בין בחול בין בשבתו' ובחדשים ובמועדים שמוסיפים על התמיד כל אלה יביאו במספר כמשפט וגם מסייעים לכהנים להפשיט הזבח וכן מצינו בחזקיהו רק הכהנים היו למעט ולא יכלו להפשיט את כל העולות ויחזקום אחיהם הלוים וגו' : ולבני אהרן · פתרון אלה בני אהרן וגומר על מחלקתם : וימת נדב ואביהוא · ובנים לא היו להם · לפי שלא היו להם בנים כיהנו אלעזר ואיתמר במקומם אבל אם היו לנדב ואביהוא בנים היו קודמים לאלעזר ואיתמר בכהונה גדולה שכן מצינו בעזרא שהרי יהוצדק אביו של יהושע היה ויהוצדק ועזרא בני שריה היו כדכתיב לעיל ושריה הוליד את יהוצדק ובעזרא כתיב עזרא בן שריה ויהוצדק הלך בגולה לבבל וכשעלו מבבל עלה יהושע ושימש ולא שימש עזרא לפי שהיה יהוצדק הבכור וקדמו בן אחיו הבכור כדכתיב בנבואת חגי יהושע בן יהוצדק הכהן הגדול : ואחימלך מן בני איתמר · זה אחימלך בן אביתר כדמוכיח בסמוך ויכתבם שמעיה וגומר עד ואחימלך בן אביתר : ויחלקום לבני אלעזר ראשים לבית אבות ששה עשר · מתחילה במשכן שילה לא היו כי אם י"ו משמרות ח' מאלעזר וח' מאיתמר כמפורש במסכת תענית וכשראה דוד שהיו ראשי הגבורים לאלעזר רבים חלקם לכל משמר ומשמר של אלעזר לשנים והעמידם על י"ו משמרות ומשמרת בני איתמר העמיד על מעמד משמר כבראשונה על שמנה משמרות וכן מוכיח בסמוך בית אב אחד אחוז לאלעזר ואחוז אחוז לאיתמר כלומר כאחוז למעמד במשמרתם במשכן כמו כן העמידן דוד עתה בבית המקדש : ויחלקום בגורלות אלה עם אלה · למי יפול הגורל להיות ראשון או שני או שלישי או רביעי וכן כולם : ויכתבם שמעיה · להיות להם לזכרון מי ראשון ומי שני וכן כולם :

הלוי

אבות

אבן יחייא

המדרגה העליונה שעלה אחר כך בהשגחת ה' עליו · אלה בני לוי וגומר · הנה משה תקן הסדור והחלוקה בבני לוי אשר היו מבן שלשים שנה ומעלה ולא פחות מזה להיות כי היה צריך שיהיו בעלי כח ובימי הבחרות לעבוד ולמשא · ואמנם דוד תקן המשמרות מהלויים מבן עשרים שנה ומעלה כדי שיהיו מזומנים לעבוד בבית ה' אשר יבנה שלמה · ולא חשש שיהיו מבן שלשים שנה בעלי כח יען כי אמר שהניח ה' אלהי ישראל עמו וישכון בירושלם לעולם ולכן לא היה ללויים עוד עבדת משאת המשכן על הכתף בנסעם מבנה המכנים ה' שינוחו בני ישראל ולא יסעו עוד

אנה

מנחת ערב

והרמ"בן ז"ל שזה היה חטא דוד שקרא לקב"ה מסית כדאי' בפרק הרואה · ואפרק"בה מסית קרית לי הייך שאני מכשילך בדבר שאפי' תינוקות של בית רבן יודעי' אותו שנאמר כי תשא את ראש בני ישראל ונתנו איש כפר נפשו והוא מנה אותם לגלגולת · ובתנחומא אי' בפ' כי תשא ר' אליעזר בשם רבי יוסי בן זמרא אמר כל זמן שמנו ישראל לצורך לא חסרו ושלא לצורך חסרו ואימתי מנו לצורך בימי משה ושלא לצורך בימי דוד וז"ש יואב למה יבקש זאת אדני כלו' שהרי מנה שלא לצורך ואין לך טעם וצורך בדבר למה יהיה לאשמה לישראל · שהרי אין אתה מונה לשום צורך לדבר הלא ואדע את מספרם וע"כ יהיה לאשמה לישראל :

אלה פקדתם לעבדתם לבוא לבית יהוה
כמשפטם ביד אהרן אביהם כאשר צוהו יהוה אלהי ישראל: י'
ולבני לוי הנותרים לבני עמרם שובאל לבני שובאל יחדיהו: ג
לרחביהו לבני רחביהו הראש ישיה: ליצהרי שלמות ג
לבני שלמות יחת: ובני יריהו אמריהו השני יחזיאל ג · ל · ל ובד"ה
השלישי יקמעם הרביעי: בני עזיאל מיכה לבני מיכה
שמור: אחי מיכה ישיה לבני ישיה זכריהו: בני מררי חסיר ק'
מחלי ומושי בני יעזיהו בנו: בני מררי ליעזיהו בנו ב
ושהם וזכור ועברי: למחלי אלעזר ולא היה לו בנים: ב כתרי ליסני כ"ט
לקיש בני קיש ירחמאל: ובני מושי מחלי ועדר וירימות ג זוגין מתחלפין
אלה בני הלוים לבית אבתיהם: ויפילו גם הם גורלות ט חס בכי'
לעמת אחיהם בני אהרן לפני דויד המלך וצדוק ואחימלך
וראשי האבות לכהנים וללוים אבות הראש לעמת אחיו [illegible]
הקטן:

כה

ויבדל דויד ושרי הצבא ג
לעבדה לבני אסף והימן וידותון הנביאים בכנרות בנבלים יתיר י'
ובמצלתים ויהי מספרם אנשי מלאכה לעבדתם: לבני
אסף זכור ויוסף ונתניה ואשראלה בני אסף על יד אסף [illegible]
הנבא על ידי המלך:
לידותון בני ידותון גדליהו וצרי וישעיהו חשביהו ב כתרי [illegible]
ומתתיהו ששה על ידי אביהם ידותון בכנור הנבא על ד
הודות והלל ליהוה: להימן בני הימן בקיהו מתניהו עזיאל ב · ב
שבואל וירימות חנניה חנני אליאתה גדלתי ורממתי עזר ג · ב א חס' וא' מל'
ישבקשה מלותי הותיר מחזיאות: כל אלה בנים להימן חזה ב א חס וא' מל'
המלך בדברי האלהים להרים קרן ויתן האלהים להימן ז בליש'
בנים ארבעה עשר ובנות שלוש: כל אלה על ידי אביהם
בשיר בית יהוה במצלתים נבלים וכנרות לעבדת בית האלהים ג דגשי' ז בליס'
על ידי המלך אסף וידותון והימן: ויהי מספרם עם אחיהם
מלמדי שיר ליהוה כל המבין מאתים שמונים ושמנה: ויפילו ב מלחמה
גורלות משמרת לעמת כקטן כגדול מבין עם תלמיד: ג · ל
ויצא הגורל הראשון לאסף ליוסף גדליהו השני הוא כ"ג ל דכות'
ואחיו ובניו שנים עשר:
השלשי זכור בניו ואחיו שנים עשר:
הרביעי ליצרי בניו ואחיו שנים עשר: ל
החמישי נתניהו בניו ואחיו שנים עשר: ה
הששי בקיהו בניו ואחיו שנים עשר: ב
השביעי ישראלה בניו ואחיו שנים עשר: ה חס' בסי'
השמיני ישעיהו בניו ואחיו שנים עשר:
התשיעי מתניהו בניו ואחיו שנים עשר: ב

העשירי

צוהו י' בקריאה וסימ' ויעש נח בכל אשר צוהו · ויגד משה לאהרן את כל דברי · ויבא משה ויקרא לזקני העם · ויקח משה את המטה · וישכם דוד בבקר דגלית · ויעש דוד כנאשר צוהו יי' דמלכים · וחברו ויעש דויד כאשר צוהו האלהים דד"ה · אשר עשה דוד את הישר · ויעש ברוך בן נריה דירמיה · אלה פקדתם לעבדתם · ויוסף ט' שום בר נש וסימ' ויוסף הורד מצרימה · ויוסף בן שלשים שנה בעמדו · ויוסף הוא השליט · הם יצאו את העיר לא הרחיקו · אנכי ארד עמך מצרימה · ויוסף היה במצרים · לברך את העם על הר גרזים · לבני אסף זכר גאלת בזרוע עמך · וחד לישן תוספת ויאמר יואב אל המלך דשמואל: נתניהו ה' בקריאה וסימ' וישלחו כל השרים אל ברוך · ויבאו אל גדליה המצפתה והבור אשר השליך שם ישמעאל · החמשי נתניהו בניו ואחיו · ועמהם הלוים שמעיהו :

רשי

אלה פקודתם לעבודתם · אלו שכתובין כאן ראשי משמרות פקודת' על משמרות היו: ויבדל דוד ושרי הצבא לעבוד' · לשורר השיר: לבני אסף וגומר · מכל הלוי' לא הבדיל כי אם בני אסף: והימן וידותון הנבאי' כשהיו מנגני' בכלי שירי' הללו היו מתנבאי' · דוגמא באלישע קחו לי מנגן ויהי כמנגן המנגן ותהי עליו יד יי' · ויהי מספר' אנשי מלאכה · כלומר המשמרות כ"ד על כ"ד משמרות ד' בנים של אסף וששה של ידותון וי"ד של הימן הרי כ"ד לאמה כלל מספר כולן כדכתיב ויהי מספר' עם אחיה' וגומר: ומתתיהו ששה · לא תמצא אלא חמש · אשתו היתה מעוברת את שמעי וראה ברוח הקדש שגם הוא עתיד להיות ראש משמר' לפיכך אמר ששה וזהו שנא' לפניכו העשירי שמעי וזהו שיסד הפייט רשום מבטן להפקיד במשמרת הקדש: על ידי אביהם ידותון · דוגמ' על ידו החזיק: הנבא על הודות והלל · שהיו מנגני' בנגו' מזמורי' הודו ומזמורי' הללויה היה מתנבא: ורוממתי עזר · שם אחד הוא: חוזה המלך בדברי האלהים להרים קרן · קרן הנבואה שמתנבא למלך דוגמ' ויר' קרן משיחו: ויתן האלהים להימן · כלומר אם לא שנתן לו האלהים הבנים אי אפשר שהיו לו י"ד בנים ושלש בנות וכולן ראויין להיות ראשי משמרות דוגמ' ויתן יי' לה הריון ויתלד בן אם לא שהיתה מתנה זו מיי' אי אפשר שיולד בועז שהיה זקן וכן ויראהו יי' את כל הארץ אם לא מאת יי' היתה ראויה זאת אי אפשר להביט כל כך למרחוק: כל המבין · לעניין שירה נופל לומר מבין כדכתי' מבין עם תלמיד וכניהו שר הלוים במשא יסור כי מבין הוא: ויפילו גורלות משמרת לעומת · פתרון משמרת לעומת משמר' ודוגמא למעלה והיה מתהלך מאהל אל אהל וממשכן פתרון ממשכן אל משכן: כקטן כגדול מבין עם תלמיד · פתרון הפילו גורלות על המשמרות זה לעומת זה משמר' לעמת משמר' כקטן כגדול מבין הרב עם התלמיד כולם היו שוין בזה למי שיגיע הגורל הראשון אם לקטן כן יקדים הוא להיו' ראשו' ואם אחרו' יהיה אחרו' וכן כולם בין מבין בין תלמיד בין קטן בין גדול ומשמרו' אלו של לוים הולכי' אחר משמרות של כהנים למי שנופל הגורל הראשון משמר' ראשון עם משמר' יהויר' הכהן ולמי שיפול הגורל השני ישמש הוא ומשמרתו עם משמר' ידעי' כהן: ויצא הגורל הראשון לאסף ליוסף · בנו ראשון: גדליהו השני · גדליהו בכור ידותן הוא: בניו ואחיו שנים עשר פתרון כו' על כל משמר' ומשמרת יבאו י"ב לוים שהרי היו כולם רפ"ח וכשתחלק' לכ"ד חלקים יהיה כל חלק וחלק י"ב לוים ג"ל וזהו אחיו ובניו מוסב ליוסף ולגדליהו ולפי שבפסוק אחד שניה' נזכרי' כתב לבד גם את הוא ובניו ואחיו ובל אחיו ואחיה' שבעני' לאו אחיו ממש אלא חבורה אחת קורא אחים · ברו"ד"ר ש"ף בלשון אשכנז: השלישי זכור · בכור אסף: הרביעי ליצרי שני של ידותן: החמשי נתניהו · שלישי של אסף כך נפל הגורל מזה לזה :

רדק

אבות הראש כך היה שמו אבות · ופירוש לעמת אחיו הקטן שלא היה הגורל ראשון ואחריו הקטן לא הפילו ביניהם גורלות גם הם כמו שעשו הכהנים בין גדול בין קטן כאשר עלה בגורלו כך היה וכן אמר כקטן כגדול מבי' עם תלמוד פי' המבין הוא הגדול והתלמיד הוא הקטן: ויבדל דוד · פי' הבדיל לבני אסף והימן וידותון להיות משוררים והאחרים להיות שוערים והאחרים להיות גזברים על אוצרות בית ה' כמו שאומר · וכל חבור' מהם נחלקו ביניהם על פי הגורל: הנבאי' בכנורות ובנבלים ובמצלתי' היו בני אסף מנגני' בכלי שיר ואסף שורה עליו רוח הקדש והיה משור' בפיו לקול הכנורו' · וכן הימן וידותון כלם היו נביאי' עם כלי השיר כי ספר תהילים ברוח הקדש נאמר ויש בו נבואות ועתידו' הגלות והגאולה והיו בני אסף ארבע' ובני ידותון ששה ובמספר אינם כי אם חמשה גדליהו וצרי וישעיהו חשביהו ומתתיהו · ואמר ששה ואינם אלא חמשה אבל במספר הגורל מצאנו אחד שאינו הנה והוא שאמר והעשירי שמעי · ונמצא בהגדה כי כשחלק' דוד היו לידותון חמש' בנים והיתה אשתו מעוברת' משמעי וראה ברוח הקדש שגם הוא יהיה ראש משמר' לפיכך אמר ששה · ויתכן לומר שהיה קטן אז ולא היה עדיין ראוי לשורר ולהיותו ראש משמרה עד שגדל והיה ראש משמר' · לפיכך ספרו במספ' הגורל לפי שהיו מלמדי' אותו והיה עתיד להיות ראש משמרה · ובניו הימן היו י"ד כי רוממתי עזר הוא שם אחד אע"פי ששתי תיבות הנה כמוהו רבי' · והנה בין שלשתם היו עשרים וארבעה ראשי משמרות כנגד הכהנים שהיו גם כן עשרים וארבעה · ויוסף בן אסף ראש משמרות הלוי' שבת עם יהויריב ראש משמרות הכהנים · וכן כלם · ואלה עשרים וארבע משמרות הלוים היה כל אחד מהם עם אחיו ובניו שנים עשר הנה בין כולם היו מאתי' ושמונים ושמונה כמו שאומר הנביא על ידי המלך הם המזמורים שאמר אסף והיו נאמרי' ברוח הקדש ואמר על ידי המלך כי המלך מנהו ראש בדברי השי' ובכליו וכתב דבריו בספרו וכן אמר בידותו' הנביא על הודות והלל לה' · ובהימן ג"כ אמר שהיה מבני קרח חוזר שמלך בדברי האלהים להרים קרן ישראל ולהוציא' מהגלות: ויתן האלהי' להימן בנים ארבעה עשר ובנו' שלש · אמר כן לפי שאסף וידותו' לא היה להם כל כך בני' הו המפשר שהיה עיקר מתחילה והעתיר לה' ושמע תפילתו ונתן לו ארבעה עשר בנים ושלש בנות: ויפלו גורלות משמרת לעמת · ר"ל לעמת משמר' וכן מאהל אל אהל וממשכן וגומר כמו שכתבנו: פעלתי

אבן יחייא

אלה ואלה · וזהו אומרו כי בהיות שללוים אין לשאת את המשכן עוד · לכן בדברי דוד האחרונים בשיחלק משמרותיהם לא מנאם רק מבן כ' שנה · כי עבודתם היתה קלה לעמוד ליד ואל בני אהרן לעבודת בית ה' על החצרות וגו' · ראשים לבית אבות ששה עשר · בתחלה היו ששה עשר משמרות א' לאלעזר וא' לאיתמר · ובראות דוד שהיו ראשי בית אלעזר הכפל מאיתמר נתן י"ו לאלעזר · וח' לאיתמר לבד כאשר היה קודם וזהו אומרו ואחוז אחוז לאיתמר שר"ל האחוז אשר עתה היה האחוז שמקודם · ביד אהרן אביהם במקומו · לעומת אחיהם בני אהרן · כי נחלקו גם הם כמותם · אבות הראש · כי נחלקו כקטן כגדול שראש מהאבות כאחיו הקטן ממנו · ויבדל דוד וגו' מכלם הבדיל לעבודת השיר בני אסף והימן וידותון אשר היו [illegible]

מספרם כד' לכד' משמרות · ד' בנים של אסף · וששה של ידותון · וי"ד של הימן · ומתתיהו ששה ע"י אביהם · הנה אינם רק חמשה · אשתו היתה מעוברת מבנו שמעי ונבא עליו שגם הוא יהיה ראש כאחיו · והנה יחס לאסף היות נביא גדול אצל המלך · ולידותון בהיותו מנבא לפעמים בהיותו מנגן בכינור · ולהימן היותו חוזה המלך כשרוצה לדעת דבר האלהים כדבר המגיע למלוכה ממלחמה עם האויבים וכדומה · משמרת לעומת · היינו משמרה לעומת משמרה כקטון כגדול והרב והתלמיד שוים יחד וכפי אשר יעלה הגורל · כי ברכו אלהים וכאומרו ויברך אלהים את בית עובד אדום · אוצרות בית האלהים מכלי כסף וזהב ושמלות · ואוצרות הקדשים · הם קדשי המזבח · למלאכה החיצונה · מלאכת החצר והיער והשדות · מן בני [illegible] · היה זה ישבעם · ודוד מינהו ראש על הכ"א שרי המחלוקות האחרים · כי י"ב שני בנאום

הַעֲשִׂירִי שִׁמְעִי בָּנָיו וְאֶחָיו שְׁנֵים עָשָׂר:
עַשְׁתֵּי־עָשָׂר עֲזַרְאֵל בָּנָיו וְאֶחָיו שְׁנֵים עָשָׂר:
הַשְּׁנֵים עָשָׂר לַחֲשַׁבְיָה בָּנָיו וְאֶחָיו שְׁנֵים עָשָׂר:
לִשְׁלֹשָׁה עָשָׂר שׁוּבָאֵל בָּנָיו וְאֶחָיו שְׁנֵים עָשָׂר:
לְאַרְבָּעָה עָשָׂר מַתִּתְיָהוּ בָּנָיו וְאֶחָיו שְׁנֵים עָשָׂר:
לַחֲמִשָּׁה עָשָׂר לִירֵמוֹת בָּנָיו וְאֶחָיו שְׁנֵים עָשָׂר:
לְשִׁשָּׁה עָשָׂר לַחֲנַנְיָהוּ בָּנָיו וְאֶחָיו שְׁנֵים עָשָׂר:
לְשִׁבְעָה עָשָׂר לְיָשְׁבְּקָשָׁה בָּנָיו וְאֶחָיו שְׁנֵים עָשָׂר:
לִשְׁמוֹנָה עָשָׂר לַחֲנָנִי בָּנָיו וְאֶחָיו שְׁנֵים עָשָׂר:
לְתִשְׁעָה עָשָׂר לְמַלּוֹתִי בָּנָיו וְאֶחָיו שְׁנֵים עָשָׂר:
לְעֶשְׂרִים לֶאֱלִיָּתָה בָּנָיו וְאֶחָיו שְׁנֵים עָשָׂר:
לְאֶחָד וְעֶשְׂרִים לְהוֹתִיר בָּנָיו וְאֶחָיו שְׁנֵים עָשָׂר:
לִשְׁנַיִם וְעֶשְׂרִים לְגִדַּלְתִּי בָּנָיו וְאֶחָיו שְׁנֵים עָשָׂר:
לִשְׁלֹשָׁה וְעֶשְׂרִים לְמַחֲזִיאוֹת בָּנָיו וְאֶחָיו שְׁנֵים עָשָׂר:
לְאַרְבָּעָה וְעֶשְׂרִים לְרוֹמַמְתִּי עֶזֶר בָּנָיו וְאֶחָיו שְׁנֵים עָשָׂר:

כו

לְמַחְלְקוֹת לְשֹׁעֲרִים לַקָּרְחִים מְשֶׁלֶמְיָהוּ
בֶן־קֹרֵא מִן־בְּנֵי אָסָף: וְלִמְשֶׁלֶמְיָהוּ בָּנִים זְכַרְיָהוּ הַבְּכוֹר
יְדִיעֲאֵל הַשֵּׁנִי זְבַדְיָהוּ הַשְּׁלִישִׁי יַתְנִיאֵל הָרְבִיעִי: עֵילָם
הַחֲמִישִׁי יְהוֹחָנָן הַשִּׁשִּׁי אֶלְיְהוֹעֵינַי הַשְּׁבִיעִי: וּלְעֹבֵד אֱדֹם
בָּנִים שְׁמַעְיָה הַבְּכוֹר יְהוֹזָבָד הַשֵּׁנִי יוֹאָח הַשְּׁלִשִׁי וְשָׂכָר
הָרְבִיעִי וּנְתַנְאֵל הַחֲמִישִׁי: עַמִּיאֵל הַשִּׁשִּׁי יִשָּׂשכָר הַשְּׁבִיעִי
פְּעֻלְּתַי הַשְּׁמִינִי כִּי בֵרֲכוֹ אֱלֹהִים:
וְלִשְׁמַעְיָה בְנוֹ נוֹלַד בָּנִים הַמִּמְשָׁלִים לְבֵית־אֲבִיהֶם כִּי־גִבּוֹרֵי
חַיִל הֵמָּה: בְּנֵי שְׁמַעְיָה עָתְנִי וּרְפָאֵל וְעוֹבֵד אֶלְזָבָד
אֶחָיו בְּנֵי־חָיִל אֱלִיהוּ וּסְמַכְיָהוּ: כָּל־אֵלֶּה מִבְּנֵי עֹבֵד
אֱדֹם הֵמָּה וּבְנֵיהֶם וַאֲחֵיהֶם אִישׁ־חַיִל בַּכֹּחַ לַעֲבֹדָה שִׁשִּׁים
וּשְׁנַיִם לְעֹבֵד אֱדֹם: וְלִמְשֶׁלֶמְיָהוּ בָּנִים וְאַחִים בְּנֵי־חָיִל
שְׁמוֹנָה עָשָׂר: וּלְחֹסָה מִן־בְּנֵי־מְרָרִי בָּנִים שִׁמְרִי הָרֹאשׁ
כִּי לֹא־הָיָה בְכוֹר וַיְשִׂימֵהוּ אָבִיהוּ לְרֹאשׁ: חִלְקִיָּהוּ הַשֵּׁנִי
טְבַלְיָהוּ הַשְּׁלִישִׁי זְכַרְיָהוּ הָרְבִעִי כָּל־בָּנִים וְאַחִים לְחֹסָה
שְׁלֹשָׁה עָשָׂר: לְאֵלֶּה מַחְלְקוֹת הַשֹּׁעֲרִים לְרָאשֵׁי הַגְּבָרִים
מִשְׁמָרוֹת לְעֻמַּת אֲחֵיהֶם לְשָׁרֵת בְּבֵית יְהוָה: וַיַּפִּילוּ גוֹרָלוֹת
כַּקָּטֹן כַּגָּדוֹל לְבֵית אֲבוֹתָם לְשַׁעַר וָשָׁעַר: וַיִּפֹּל הַגּוֹרָל
מִזְרָחָה לְשֶׁלֶמְיָהוּ וּזְכַרְיָהוּ בְנוֹ יוֹעֵץ בְּשֶׂכֶל הִפִּילוּ גוֹרָלוֹת
וַיֵּצֵא גוֹרָלוֹ צָפוֹנָה: לְעֹבֵד אֱדֹם נֶגְבָּה וּלְבָנָיו בֵּית הָאֲסֻפִּים:
לְשֻׁפִּים וּלְחֹסָה לַמַּעֲרָב עִם שַׁעַר שַׁלֶּכֶת בַּמְסִלָּה הָעוֹלָה
מִשְׁמָר לְעֻמַּת מִשְׁמָר:
לַמִּזְרָח הַלְוִיִּם שִׁשָּׁה לַצָּפוֹנָה לַיּוֹם
אַרְבָּעָה לַנֶּגְבָּה לַיּוֹם אַרְבָּעָה וְלָאֲסֻפִּים שְׁנַיִם שְׁנָיִם: לַפַּרְבָּר
לַמַּעֲרָב אַרְבָּעָה לַמְסִלָּה שְׁנַיִם לַפַּרְבָּר: אֵלֶּה מַחְלְקוֹת
הַשֹּׁעֲרִים לִבְנֵי הַקָּרְחִי וְלִבְנֵי מְרָרִי:
וְהַלְוִיִּם אֲחִיָּה עַל־אוֹצְרוֹת בֵּית
הָאֱלֹהִים וּלְאֹצְרוֹת הַקֳּדָשִׁים: בְּנֵי לַעְדָּן בְּנֵי הַגֵּרְשֻׁנִּי
לְלַעְדָּן רָאשֵׁי הָאָבוֹת לְלַעְדָּן הַגֵּרְשֻׁנִּי יְחִיאֵלִי: בְּנֵי יְחִיאֵלִי
זֵתָם וְיוֹאֵל אָחִיו עַל־אֹצְרוֹת בֵּית יְהוָה: לַעַמְרָמִי לַיִּצְהָרִי
לַחֶבְרוֹנִי לָעָזִּיאֵלִי: וּשְׁבֻאֵל בֶּן־גֵּרְשׁוֹם בֶּן־מֹשֶׁה נָגִיד עַל־
הָאֹצָרוֹת: וְאֶחָיו לֶאֱלִיעֶזֶר רְחַבְיָהוּ בְנוֹ וִישַׁעְיָהוּ בְנוֹ וְיֹרָם
בְּנוֹ וְזִכְרִי בְנוֹ וּשְׁלֹמוֹת בְּנוֹ:

הוא

מתתיהו ד' וסי' ועמהם אחיהם המשני' · ומתתיהו ואליפלהו ר"פ לידותון בני ידותון גדליהו · לארבע עשר מתתיהו · יהוחנן ד' בקריא' וסי' עילם החמישי יהוחנן הששי · ועל ידו יהוחנן השר ועמו · ולישמעאל בן יהוחנן דובשנה השביעית התחזק יהוידע · ויקומו אנשים מראשי בית אפרי' · וכל עזרא דכו' יהוחנן במ"ג יוחנן וסימ' שם סימן י': אביהו ז' בקרי' וסי' וירד אביהו אל האשה · ויחר אפו ויעל בית אביהו · וירד אחיו וכל בית אביהו · ודקרהו אביהו · וישלח חירם מלך צר דמלבים · ולחסה מן בני מרדי בנים שמרי הראש · ויחל שלמה לבנות וגו' · אשר נראה לדוד אביהו · וסימ' בלשון תרגים אתתא רגזת מן ביתה חזיא מלכא ודקרה ברישה :

רדק

פעלתי השמיני כי ברכו אלהים · כמו שכתב למעלה ויברך אלהים את בית עובד אדום ואת כל אשר לו בעבור ארון האלהים וכן כתוב ששים ושנים לעובד אדום · ולמעלה אומר ועובד אדום ואחיהם ששים ושמונה ואמר ואחיהם כינוי הרבים על עובד אדום ובניו כי כלם יקראו אחי אביהם · כמו אחיהם והנה אמר מבני עובד אדום שהיו ששים ושנים · ומה שאמר המה ובניהם ואחיהם המה אומר על בני עובד אדום ובניהם אומר על בני בניו הנזכרים ואחיהם על שאינם נזכרים · ואיש חיל כמו ואנשי חיל · ור"ל דרשו ויברך ה' את בית עובד אדום ואת כל אשר לו · שילדה אשתו ושמנה כלותיה ששה בכרס אחד והם ששים ושנים : הממשלים לבית אביהם כי גבורי חיל המה · דומי' להם בגבור' כמו שהיה בית אביהם גבורי חיל לעבודה כן היו הם · והממשלים תאר בחי"רק המ"ם כמו הערים המבדלו' עתליהו המרשע': ויפילו גורלות כקטן כגדול · כמו שפירשנו למעלה · לשער ושער · פי' הגורלות שהפילו ביניהם לא לדעת איזה מהם קודם אלא איזה מהם לשער מזרח · ואיזה מהם לשער מערב ודרום וצפון : ויפל הגורל מזרח לשלמיהו וצפון לזכריהו בנו ולעובד אדום נגבה : לשפים ולחוסה למערב : ולבניו בית האספים · פי' בניו היו שומרים בית האספים והיה זה הבית לדמס העזרה מבחוץ · ומה שאמר ולאספים שנים שנים ישבו · פי' שנים בדברי ר"ל האחד שהיו לכל אחד מבני האספי' שנים לוי' · והאחד שהיה לכל אחד מבתי האסופים אחד ואחד · ויהיה פי' כך ולא ספי' שהיו שנים היו שנים הכל אחד ואחד והיה בין כולם עשרים וארבע כאשר המשמרות במזרח ששה ובצפון ארבעה · ובדרום ארבעה · ולאספים שנים שנים והיו ארבעה · ולמערב ארבעה · ולפרבר שנים הרי עשרים וארבעה : ורבותינו חלקום לעשרים וארבעה מקומות שאמרו במשנה בשלשה מקומות הכהנים שומרי' את המקדש בבית אבטינס ובבית הניצוץ ובית המוקד · והלוים בעשרים ואחד מקום חמשה על חמשה שערי הר הבית ארבעה על ארבעה פנותיו מבפנים חמשה על חמשה שערי העזרה · וארבעה על ארבעה פנותיו מבחוץ אחד בלשכת הקרבן ואחד בלשכת הפרכת ואחד אחרי בית הכפרת · והקשו הפסוקים האלה שיש בהם עשרים וארבעה ובלוים הוא מדבר · ותירצו כי בעשרים וארבעה מקומות אמרו הכהנים לוים וזה אחד מהם והכהנים והלוים בני צדוק והנה גם כן השלשה היו כהנים · ועשרים ואחד לוים · ותירצו הפסוקים גם כן בענין אחר · כמו שכתב במסכת תמיד ובזבחים · ואמרו מאי לפרבר כמאן דאמר כלפי בר : בני לעדן הוא לבני כמו שפירשנו · ואמר בני הגרשוני אולי היה לעדן אחר ואמר בני לעדן שהיו מבני גרשון הם ראשי האבות הנזכרים למעלה ולעדן ששה שהם ללעדן הגרשוני ובכל זה תוספת ביאור כי די היה לו בפעם אחת ואחד מבני לעדן הגרשוני היה יחיאל והוא היה הבכור ואומר על אלה שהיו באוצרות בית יי' : בני יחיאל · פרשתיו למעלה : רחביהו בנו · וישעיהו בנו · פי' ישעיה בן רחביהו כי לאלעזר לא היו לו בנים כי אם רחבי' כמו שאמר למעלה · וישעיה ויורם וזכרי ושלומות בני רחביה ורבים בנים היו לו כמו שאמר ובני רחביה רבו למעלה :

אבל

רשי

למחלקות לשערים · אין מוזרים חלילה אלא כנגד שערים חלקות ושוב הפילו גורלו' מי לשער זה מי לשער אחר כדמפורש לקמן : לקרחים משלמיהו בן קורא מן בני אסף · ודוגמא למעלה ושלום בן קורא וגו' : כי ברכו אלהים · כדאמר לעיל ויברך יי' את בית עובד אדום וגו' : הממשלים [illegible] בית אביהם · פתרו' אותן מושלי' היו על יד אביה' ודוגמא בסוף דכיאל ומשל [illegible]: איש חיל · לא בכח ולא במלחמ' אלא כאדם שאומר עליו שלו' חשוב · וכן הלא בועז מודעתנו איש גבור חיל : משמרות לעמת אחיהם · ראשי כ"ד משמרות : ויפילו גורלות כקטן כגדול לבית אבותם לשער ושער · למי יבוא שער זה ולמי שער זה למזרח למערב לצפון לדרום וכן לכל שערים שבעזרה : ולאסופים · מקום ששמו אסופים : שנים לפרבר · ומפורש במסכת תמיד אמר רבא לפרבר כלפי בר : והלוים אחיה על האוצרות וגו' · הוא היה ממונה על מעות שנקני' מהם קרבנות לבית אלהים כגון קרבן קדשים : בני לעדן · ללעדן הגרשוני היה ראש האבות יחיאל לעדן האמור לעיל : ויואל אחיו · אחיו של יחיאל בדכתיב למעלה יחיאל וזיתם ויואל :

על

אבן יחייא

מנה ה' לכל אדם · ומחלוקת הנגיד שם איש שהיה תחת דודו ומוזלו על הדבר · ועל שבטי ישרא' עד כאן מנה שרי המחלוקות כפי מספר החדשים · ועתה מנה השרים כפי מנין השבטים ולא עלה המספר · ולא השלים המספר כמו בזה הספר דברי הימים אשר אומר כי יואב לא מנה שבט בנימן ושבט לוי ומאת ה' היתה זאת כדי שיתבטל רצון היבוסי למלוך מפני רצונו אשר גזר היות ישראל כחול אשר על שפת הים הכתוב להימנות · ויאמר שמעוני אחי ועמי רצה כי במלכת שלמה ובנותו זאת שכיב מרע שיהיו לפניו כל השלמים למען יכנסו דבריו באזניהם ויזכרו אותם אחרי מותו · ולהדום רגלי אדונינו : היא הסכינה המתכסמת ויורדת עד עולם השכל שהוא הדום רגליו וכאומרו השמים כסאי והארץ הדום רגלי · והכינותי לבנות · כי לא תאמרו אף שכוונתי היתה רצויה לבנות · לא בניתי מפני חסרון הזהב והכסף לאחר הבנין כי הכל מוכן אצלי אבל האלהים לא רצה · דע את אלהי אביך · האיש השלם חייב לדרוש לדעת את ה' כל מה שאפשר כפי אק היכוסי כי כשידע האיש מעלת האדון שלו הנה יתקרב יותר לאהבתו ויתרחק מאשר ישנאהו · כל לבבות דורש ה' · יודע מחשבות האדם · ומבין היצר והתכלית מהמחשבות ההם · הרי כי יודע אשר יחשוב ויודע תכלית מחשבתו ההיא גם כן · ותבנית כל אשר היה ברוח עמו כל אשר השיג בהיות הרוח הקדש עמו : ולתבנית המרכבה · הם הכרובים

הרכובים

הוא שלמות ואחיו על כל־אצרות הקדשים אשר
הקדיש דויד המלך וראשי האבות לשרי־האלפים והמאות
ושרי הצבא: מן־המלחמות ומן־השלל הקדישו לחזק
לבית יהוה: וכל ההקדיש שמואל הראה ושאול בן־
קיש ואבנר בן־נר ויואב בן־צרויה כל המקדיש על יד־
שלמית ואחיו: ליצהרי כנניהו ובניו למלאכה החיצונה
על־ישראל לשטרים ולשפטים: לחברוני חשביהו
ואחיו בני־חיל אלף ושבע־מאות על פקדת ישראל
מעבר לירדן מערבה לכל מלאכת יהוה ולעבדת המלך:
לחברוני יריה הראש לחברוני לתלדתיו
לאבות בשנת הארבעים למלכות דויד נדרשו וימצא
בהם גבורי חיל ביעזיר גלעד: ואחיו בני־חיל
אלפים ושבע מאות ראשי האבות ויפקידם דויד
המלך על־הראובני והגדי וחצי שבט המנשי לכל־דבר
האלהים ודבר המלך:

כז

ובני ישראל למספרם ראשי האבות ושרי
האלפים והמאות ושטריהם המשרתים את־המלך
לכל דבר המחלקות הבאה והיצאת חדש בחדש לכל
חדשי השנה המחלקת האחת עשרים וארבעה אלף: על
המחלקת הראשונה לחדש הראשון ישבעם בן־זבדיאל
ועל מחלקתו עשרים וארבעה אלף: מן־בני־פרץ
הראש לכל־שרי הצבאות לחדש הראשון:
ועל מחלקת החדש השני דודי
האחוחי ומחלקתו ומקלות הנגיד ועל מחלקתו עשרים
וארבעה אלף: שר הצבא השלישי לחדש השלישי בניהו
בן־יהוידע הכהן ראש ועל מחלקתו עשרים וארבעה אלף:
הוא בניהו גבור השלשים ועל־השלשים ומחלקתו עמיזבד
בנו: הרביעי לחדש הרביעי עשהאל אחי יואב וזבדיה בנו
אחריו ועל מחלקתו עשרים וארבעה אלף:
החמישי לחדש החמישי השר שמהות היזרח
ועל מחלקתו עשרים וארבעה אלף:
הששי לחדש הששי עירא בן־עקש
התקועי ועל מחלקתו עשרים וארבעה אלף:
השביעי לחדש השביעי חלץ הפלוני מן־בני
אפרים ועל מחלקתו עשרים וארבעה אלף:
השמיני לחדש השמיני
סבכי החשתי לזרחי ועל מחלקתו עשרים
וארבעה אלף: התשיעי לחדש התשיעי
אביעזר הענתתי לבנימיני ועל מחלקתו עשרים
וארבעה אלף:

לבני מיני לבן ימיני ק׳

העשירי

סימן בל סיפרא ודניאל ועזרא ר״פ ומן במ״י וסימ׳ מן קדמישים טעם · מן הכהנים עזאל · מן השלשה בשנים · מן השלשים הנו נכבד · מן המלחמות ומן השלל · מן בני פרץ הראש · מן היום אשר הוצאתי · מן בניהם אשר נותרו · מן בני שמעון גבורי · מן בני הלוי ארבעת · הבאה ג׳ בטעם מלרע וסימ׳ כל הנפש הבאה ליעקב מצרימה · הבאה והיוצאת · יתן יי׳ את האשה הבאה: ומקלו ד׳ בקרי׳ וסי׳ וגדור ואחיו · ומקלו׳ הוליד · וחברו · ומקלו׳ הנגיד: זבדיה וזבדי׳ ט׳ בקרי׳ וסי׳ וזבדיה וערד ועדר · וזברי׳ ומשלם וחזקי · ויועאל וזבדיה · הרביעי לחדש הרביעי · ולמשלמיהו בנים זכריהו הבכור · ועמהם הלוים שמעיהו ונתניהו · אמריהו כהן הראש · וטבני שפטיה זבדיה · ומבני אמר חנני · לבנימיני ל׳ כתי׳ כן והוא חד מן ט״ו מלין כתיב חד וקרי׳ תרין וסי׳ מזה ויאמר יי׳ אליו מזה בידך · מלכם תדכאו עמי · מהם ויאמר אלי בן אדם דיחזקאל · ישימות עלימו שאול ירדו · בגד ותאמר לאה בגד · והנהו וארד בית היוצ׳ והנהו עשה · בנימי׳ עותיבן עמיהוד · חלכאי׳ ידכה ישות ונפל בעצומיו · אשדת יי׳ מסיני בא · מאשת׳ נחר מפות · לבנימיני ועל מחלוקתו עשרי׳ · לגאיונים רבת שבעה · מנהסערה ויען יי׳ את איוב · וחברו מנהסערה ויען יי׳ את איוב · המפרצים ואצאה בשער הגיא לילה:

רשי

על אוצרות בית יי׳ · אוצרות הרבה היו בעזר׳ כל אוצר ואוצר לתקונו ועל כל אחד ואחד היה ממונה אחד: ושבואל בן גרשום בן משה נגיד על האוצרות · כמו כן נגיד על אחת מאוצרות העזרה ויש מפרשים נגיד על האוצרות כל האמרכלין כולם היו תחתיו: ליצהרי כנניהו ובניו למלאכה החיצונה · מלאכה שעושים חוץ לעיר ביערים ובהרים ולכרות ארזים ולחצוב אבנים ולחרוש שדה של הקדש: לחברוני חשביהו עד לכל מלאכת יי׳ · הם שוטרים על אותם שהיו עושים מלאכת יי׳ בעבר לירדן: ולעבוד׳ המלך · אף הם ממונים על יושבי נחלת המלך וחברו׳ המלך וכן לפניו לאל דבר האלהים ודבר המלך: בשנת הארבעים וגו׳ · וגם כל חשבונות הללו בשנת הארבעים היו: לכל דבר המחלקות כל זה היה מתחילת מלכותו ואילך ואגב שנאמר מספר הלוים מספר והולך מי היו שרי מחלקות דוד: הבאה והיוצאת חדש בחדש לכל חדשי השנה · שהיו ישראל חלוקים לשנים עשר חלקים וכל חלק וחלק שמש את המלך חדש והמלך נותן להם הוצאות׳ כדכתיב בספר מלכים ולשלמה שנים עשר נציבים על כל ישראל וכלכלו את המלך ואת ביתו והם מזומנים ללחום מלחמתו ולכל עבודתו בזה החדש וכל זה תחילת מלכותו היה: עשרים וארבע אף ע״פ שהיו ישראל יותר מי״ב פעמים כ״ד אפים דוד לא בחר אלא אנשי חיל ועשירי העם אשר יוכלו לעזוב עסקיהם ולעסוק בעסקי המלך · אבל עניי העם הצריכים לפרנס עצמם לא לקח דוד: הראש לכל שרי צבאות · ישבעם מן בני פרץ היה והי׳ ראש לכל י״ב שרי צבאות ולפי שהיה מן בני פרץ מנהו דוד ראש: ומקלו׳ הנגיד · בר מחלוקתו המסייע עמו מקלו׳: שר הצבא השלישי · משום כבוד בניהו קוראו שר הצבא יותר מהשאר לבד מישבעם שהיה מבני פרץ שקוראו כמו כן ראש דכתיב הראש לכל שרי הצבאות מפני כבודו של דוד שהי׳ מבני פרץ כמוהו הכהן ראש שהיה ראש ויש אומרים שהיה כהן גדול ואינו כן שהרי צדוק ואביתר היו כהנים גדולים: גבו׳ בשלשי׳ · כדלעיל דכתיב מן השלשי׳ הנו נכבד וגו׳: הרביעי עשהאל אחי יואב וזבדיה בנו אחריו · שהרי עשהאל נהרג בתחלת מלכותו שהרגו אבנר ונתן זבדיה בנו אחריו תחתיו על מחלוקתו: השר שמהות היזרח: הזרחי: ועל

רדק

אבל שלמות היה ראש לכולם כמו שאמר שלומו׳ ואחיו על כל אוצרות הקדשים וכן אמר כל המקדיש על יד שלומו׳ אחיו · שלומו׳ הוא שלומית שאמר אחרי כן · והנה אמר כי אחיה על אוצרות בית האלהים ולאוצרות הקדשים ואחרי כן אמר כי זיתם ויואל אחיו על אוצרות בית יי׳ ואחרי כן אמר כי שבואל בן גרשום בן משה נגיד על האוצרות · ואחרי כן אמר כי שלומית ואחיו על כל אוצרות הקדשים וגומר׳ יראה כי מתחלה היה אחיה ממונה על האוצרות וכן זיתם ויואל היו גם כן ממונים על האוצרות · אבל האוצרות היו חולקים לכל הקדשות שהקדישו בכל דור ודור מדור המדבר עד דוד כי מהם היו מקדישים לקרבנות ומהם היו מקדישים לבנין הבית ומהם היו מקדישים לכלי בית ה׳ וכל אוצר מהם לבדו והיה ממונה על כל אחד ואחד ושבואל היה ממונה על כולם וזהו שאמר ושבואל בן גרשום בן משה נגיד על האוצרות ושלומית היה ממונה על ההקדישו׳ שהקדישו משמואל ואילך שהקדיש שמואל ושאול לדוד ואבנר ויואב וראשי האבות לשרי האלפים והמאות כלם הקדישו על ידי שלומית: למלאכה החיצו׳ · המלאכה שהיתה חוצה לעיר לחטוב עצים ביערות ולחצוב אבנים ושדות וכרמי׳ וגנות ופרדסים של הקדש · והיה כנניהו ובניו ממונים עליהם · ומה שאמר על ישראל לפי שהיו בישראל מתנדבים בכל שנה להקדיש מתבואותיהם ופירותיהם והיו אלה ממונים לשוטרים ולשופטים על הממונים תחתיהם לאסוף ולכנוס ולהביא בית ה׳: מעבר לירדן מערב׳ וכו׳ · קרא הארץ אשר מעבר לירדן הקלת שהוא לנד מערב לארץ ההיא לנד ירדן אבל כל ארץ הגלעד בכללה היה מזרח לארץ ישראל וכן נקראת בכל מקום: בשנת הארבעים למלכות דוד נדרשו · פי׳ אלה אשר מעבר לירדן וכן כל הענין אשר הקדים היה בשנת הארבעים שהרי אמר בתחילת הענין ודוד זקן ושבע ימים וימלוך את שלמה וכו׳: ויספרו הלוים וכו׳ · ויחלקם דוד מחלקות וכו׳ · אבל מחלקות ישראל היו בתחלת מלכותו כמו שאמר למעלה ואלה ראשי הגבורים אשר לדוד המתחזקים עמו במלכותו עם כל ישראל להמליכו וסופר שם הגבורים שסופר הנה · וגם עשהאל אחי יואב היה הרביעי לחדש הרביעי והוא לא האריך ימים בתחלת מלכותו כי אבנר הרגו: שר הצבא השלישי · לפי שהי׳ בניהו ראש לשלשים הגבורים אמר עליו שר הצבא מה שלא אמר כן באחרים: הכהן ראש · יהוידע היה כהן גדול כמו שאמר למעלה בתחלת מלכות בית דוד ויהוידע הנגיד לאהרן · ומחלקתו עמיזבד בנו · פי׳ עמיזבד בנו היה גם כן על מחלוקתו תחתיו וזבדיה בנו אחריו שהרי עשהאל נהרג בתחלת מלכותו ונתן דוד זבדיה בנו אחריו לראש על מלחמתו: סבכי החשתי לזרחי · ממשפחות זרח:

חלדי

מנחת ערב

כי לרוב שפכת י״מ אותו לשבח לומר הדין והמשפט שאתה עושה ברשעים ושופך דמם זה חשוב לי יותר מכל הקרבנו׳ דעשיית הדין והמשפט חשוב מהקרבן ויות׳ אני רוצה שתהיה עסוק בעשיי׳ הדין והמשפט ולא בבנין בית המקדש דהמשפט חביב לפני כדכתי׳ מעם מזבחי תקחנו למות יען המשפט חביב לפני מהקרבן א״כ כיון שדם רשעים לרוב שפכת ומלחמות גדולות בעמים עשית לא תבנה הבית לשמי יען זה חשוב לי שתתעסק בו יותר מבנין בית המקדש יען תתעסק ותעריס עלמך ותוציא זמנך בו ולא תתעסק בעשות משפט ברשעים ועשות לדקה ומשפט נבחר לה׳ מזבח · וכלפי שא״ל שהיה רעב שלש שנים בימי דוד בקשו ישראל שיתן להם לפרנסה ולא רלה ליתן להם כלום אמר לו הק״בה לא קבלת עליך להחיות נפשות חייך שאין בה״מ נבנה על ידך אלא על יד שלמה דכתיב ויהי דבר ה׳ אתה לא תבנה הבית נראה כפי זה שמה שאמ׳ דמים רבים שפכת במה שלא פרנסת העניים מנכסי בה״מ: ודוד זקן ושבע ימים וזה היה לו ע״י וימלך את שלמה בנו שזכה לראות בנו יושב על כסא והרי הוא כאלו לא מת כמ״ש ז״ל וע״כ היה שבע ימים

אבן יחייא

הרכובים מהשכינה האלה עליהם · הכל מכל מלאכות התבנית כאלו היה אצלי בכתב מיד ונבואת ה׳ אשר השכיל והשפיע עלי · לאפוקי שלא אמר דוד בבנין מאומה מעצמו ורצונו · שלמה בני הוא אחד ומיוחד אשר בחר בו באלהים · והוא נער בחכמה ורך בשנים כי לא היה יכול לדעת הרבה חכמה ובינה בהיותו בן שתים עשרה שנה והמלאכה גדולה בהיותה אלהיית ולא אנושיית · ולכן בכל כחי הכינותי זהב וכסף וגו׳ · ועוד ברצותי בבית אלהי הסגולה אשר לי מזהב וכסף גם אותה אתננה · ולכן גם אתם תתנדבו כמוני · ומי מתנד׳ למלאת ידו היום לה׳ · ויברך דוד וגו׳ אבינו מעולם ועד עולם · וכאשר טבע האב להידבק עם בנו תמיד ככה ה׳ מתדבק עם בנו בכורו ישראל בעולם הזה באמצעות הנבואה ובעולם הבא אחרי הפרד הנפש מהגוף הגנוף · לך ה׳ הגדולה הנה כתרו של הק״בה הוא היותו האל הגדול הגבור והנורא · וזהו אומרם ז״ל למה נקראו אנשי הכנסת הגדולה לפי שהחזירו העטרה ליושנה · והוא מה

הָעֲשִׂירִי לַחֹדֶשׁ הָעֲשִׂירִי מַהְרַי הַנְּטוֹפָתִי לַזַּרְחִי
וְעַל מַחֲלֻקְתּוֹ עֶשְׂרִים וְאַרְבָּעָה אָלֶף׃
עַשְׁתֵּי־עָשָׂר לְעַשְׁתֵּי עָשָׂר הַחֹדֶשׁ בְּנָיָה הַפִּרְעָתוֹנִי מִן־בְּנֵי
אֶפְרָיִם וְעַל מַחֲלֻקְתּוֹ עֶשְׂרִים וְאַרְבָּעָה אָלֶף׃
הַשְּׁנֵים עָשָׂר לִשְׁנֵים עָשָׂר הַחֹדֶשׁ חֶלְדַּי הַנְּטוֹפָתִי לְעָתְנִיאֵל
וְעַל מַחֲלֻקְתּוֹ עֶשְׂרִים וְאַרְבָּעָה אָלֶף׃ וְעַל שִׁבְטֵי
יִשְׂרָאֵל לָרְאוּבֵנִי נָגִיד אֱלִיעֶזֶר בֶּן־זִכְרִי לַשִּׁמְעוֹנִי שְׁפַטְיָהוּ
בֶּן־מַעֲכָה׃ לְלֵוִי חֲשַׁבְיָה בֶן־קְמוּאֵל לְאַהֲרֹן צָדוֹק׃
לִיהוּדָה אֱלִיהוּ מֵאֲחֵי דָוִיד לְיִשָּׂשכָר עָמְרִי בֶּן־מִיכָאֵל׃
לִזְבוּלֻן יִשְׁמַעְיָהוּ בֶּן־עֹבַדְיָהוּ
לְנַפְתָּלִי יְרִימוֹת בֶּן־עַזְרִיאֵל׃
לִבְנֵי אֶפְרַיִם הוֹשֵׁעַ בֶּן־עֲזַזְיָהוּ לַחֲצִי שֵׁבֶט מְנַשֶּׁה יוֹאֵל בֶּן־
פְּדָיָהוּ׃ לַחֲצִי הַמְנַשֶּׁה גִּלְעָדָה יִדּוֹ בֶּן־זְכַרְיָהוּ לְבִנְיָמִן
יַעֲשִׂיאֵל בֶּן־אַבְנֵר׃ לְדָן עֲזַרְאֵל בֶּן־יְרֹחָם אֵלֶּה שָׂרֵי
שִׁבְטֵי יִשְׂרָאֵל׃ וְלֹא־נָשָׂא דָוִיד מִסְפָּרָם לְמִבֶּן עֶשְׂרִים
שָׁנָה וּלְמָטָּה כִּי אָמַר יְהוָה לְהַרְבּוֹת אֶת־יִשְׂרָאֵל כְּכוֹכְבֵי
הַשָּׁמָיִם׃ יוֹאָב בֶּן־צְרוּיָה הֵחֵל לִמְנוֹת וְלֹא כִלָּה וַיְהִי
בָזֹאת קֶצֶף עַל־יִשְׂרָאֵל וְלֹא עָלָה הַמִּסְפָּר בְּמִסְפַּר
דִּבְרֵי־הַיָּמִים לַמֶּלֶךְ דָּוִיד׃
וְעַל אֹצְרוֹת הַמֶּלֶךְ עַזְמָוֶת בֶּן־עֲדִיאֵל וְעַל־
הָאֹצָרוֹת בַּשָּׂדֶה בֶּעָרִים וּבַכְּפָרִים וּבַמִּגְדָּלוֹת יְהוֹנָתָן
בֶּן־עֻזִּיָּהוּ׃ וְעַל עֹשֵׂי מְלֶאכֶת הַשָּׂדֶה לַעֲבֹדַת הָאֲדָמָה
עֶזְרִי בֶּן־כְּלוּב׃ וְעַל־הַכְּרָמִים שִׁמְעִי הָרָמָתִי וְעַל שֶׁבַּכְּרָמִים

ולא

חצי הספר בפסוקים

לְאֹצְרוֹת הַיַּיִן זַבְדִּי הַשִּׁפְמִי׃ וְעַל־הַזֵּיתִים וְהַשִּׁקְמִים אֲשֶׁר
בַּשְּׁפֵלָה בַּעַל חָנָן הַגְּדֵרִי וְעַל־אֹצְרוֹת הַשֶּׁמֶן יוֹעָשׁ׃ וְעַל־
הַבָּקָר הָרֹעִים בַּשָּׁרוֹן שִׁטְרַי הַשָּׁרוֹנִי וְעַל־הַבָּקָר בָּעֲמָקִים
שָׁפָט בֶּן־עַדְלָי׃ וְעַל־הַגְּמַלִּים אוֹבִיל הַיִּשְׁמְעֵאלִי
וְעַל־הָאֲתֹנוֹת יֶחְדְּיָהוּ הַמֵּרֹנֹתִי׃ וְעַל־הַצֹּאן יָזִיז הַהַגְרִי כָּל־
אֵלֶּה שָׂרֵי הָרְכוּשׁ אֲשֶׁר לַמֶּלֶךְ דָּוִיד׃
וִיהוֹנָתָן דּוֹד־דָּוִיד יוֹעֵץ אִישׁ־מֵבִין וְסוֹפֵר הוּא
וִיחִיאֵל בֶּן־חַכְמוֹנִי עִם־בְּנֵי הַמֶּלֶךְ׃ וַאֲחִיתֹפֶל יוֹעֵץ לַמֶּלֶךְ
וְחוּשַׁי הָאַרְכִּי רֵעַ הַמֶּלֶךְ׃ וְאַחֲרֵי אֲחִיתֹפֶל יְהוֹיָדָע בֶּן־
בְּנָיָהוּ וְאֶבְיָתָר וְשַׂר־צָבָא לַמֶּלֶךְ יוֹאָב׃

כח

וַיַּקְהֵל דָּוִיד אֶת־כָּל־שָׂרֵי יִשְׂרָאֵל
שָׂרֵי הַשְּׁבָטִים וְשָׂרֵי הַמַּחְלְקוֹת הַמְשָׁרְתִים אֶת־הַמֶּלֶךְ וְשָׂרֵי
הָאֲלָפִים וְשָׂרֵי הַמֵּאוֹת וְשָׂרֵי כָל־רְכוּשׁ־וּמִקְנֶה לַמֶּלֶךְ וּלְבָנָיו
עִם־הַסָּרִיסִים וְהַגִּבּוֹרִים וּלְכָל־גִּבּוֹר חָיִל אֶל־יְרוּשָׁלָ͏ִם׃ וַיָּקָם
דָּוִיד הַמֶּלֶךְ עַל־רַגְלָיו וַיֹּאמֶר שְׁמָעוּנִי אַחַי וְעַמִּי אֲנִי עִם־לְבָבִי
לִבְנוֹת בֵּית מְנוּחָה לַאֲרוֹן בְּרִית־יְהוָה וְלַהֲדֹם רַגְלֵי אֱלֹהֵינוּ
וַהֲכִינוֹתִי לִבְנוֹת׃ וְהָאֱלֹהִים אָמַר לִי לֹא־תִבְנֶה בַיִת לִשְׁמִי כִּי
אִישׁ מִלְחָמוֹת אַתָּה וְדָמִים שָׁפָכְתָּ׃ וַיִּבְחַר יְהוָה אֱלֹהֵי
יִשְׂרָאֵל בִּי מִכֹּל בֵּית־אָבִי לִהְיוֹת לְמֶלֶךְ עַל־יִשְׂרָאֵל לְעוֹלָם כִּי
בִיהוּדָה בָּחַר לְנָגִיד וּבְבֵית יְהוּדָה בֵּית אָבִי וּבִבְנֵי אָבִי בִּי
רָצָה לְהַמְלִיךְ עַל־כָּל־יִשְׂרָאֵל׃ וּמִכָּל־בָּנַי כִּי רַבִּים
בָּנִים נָתַן לִי יְהוָה וַיִּבְחַר בִּשְׁלֹמֹה בְנִי לָשֶׁבֶת עַל־
כִּסֵּא מַלְכוּת יְהוָה עַל־יִשְׂרָאֵל׃ וַיֹּאמֶר לִי שְׁלֹמֹה
בנך

והאלהים ז׳ בקרי׳ וסי׳ והאלהים נסה את אברהם ויאמר אליו · ויהי קול השופר הולך וחזק מאד · ואשר לא צדה והאלהים אנה לידו ושמתי : והאלהים אמר לי לא תבנה בית · ויריעו איש יהודה · והאלהים עשה שיראו מלפניו · והאלהים יבקש את נרדף :

רדק

אלדי הנטופתי לעתניאל · ממשפחת עתניאל בן קנז : ועל שבטי ישראל לראובני נגיד · עד הנה ספר הגבורים שהיו ראשי המחלוקת ועתה ספר השרים שהיו ראשי השבטים נשיא כל שבט ושבט : ליהוד׳ אליהו מאחי דוד הנזכרי׳ למעלה · ולו שני שמות · או אחר מלבד הנזכרים כמו שאר״ל בדרש שכתבנו : ולא נשא דוד מספר׳ למבן עשרים שנה ולמטה · כלומר כל אלה שספר דוד שנים עשר מחלקות כל אחד מעשרים וארבעה אלף לא ספר אלא מעשרים שנה ומעלה · כי אמר ה׳ להרבות וכו׳ · ואף כשאמר הק״בה למנות ישראל לא אמר למנותם אלא מבן עשרים שנה ומעלה כי אמר להרבות ככוכבי השמים ואין להם מספר כמו שאמר גם זרעך ימנ׳ וכל אלה שספר דוד לא היו בכלל אותם שמנ׳ יואב שהתחיל למנות כל ישראל ולא כלה · כי שני שבטים לא ספר כי נתע׳ דבר המלך אל יואב כמו שכתוב ויהי בזאת קצף על ישראל : ועל אוצרות המלך · עתה סופר פקידיו ונזבריו על מלאכתו ועל אוצרותיו בבית ובשדה · ועל הכרמים · שמעי היה ממונה על הכרמים עד האסיפ׳ הענבים · וזבדי היה ממונה על הכרמים בשעת אסיפת הפירות והענבים מהבציר ואילך כמו שאמרו לאוצרות היין · אוביל הישמעאלי · שהתגורר בארץ בני הגר : ויחיאל בן חכמוני עם בני המלך · שהיה מלמדם ומגדלם : ואחרי אחיתופל יהוידע · כלומר אחרי שמת אחיתופל והיה יועץ המלך היו יועציו יהוידע ואביתר ויואב היה שר צבא : ויקם דוד המלך על רגליו · התחזק וקם מהמשכב שהיה שם כי כבר נפל למשכב שכתוב בספר מלכי׳ והחזק והלך למקו׳ שצוה להאסף שם כל ישראל וקם על רגליו ודבר אליהם את כל הדברים האלה : דע׳

רשי

ועל שבטי ישראל · כבר אמרנו ראשי המחלקות אשר לדוד ועתה מספר מי היו שרי שבטי ישראל שר של כל שבט ושבט : ולא נשא דוד מספר׳ למבן כ׳ שנה ולמטה · פתרו׳ כבר אמרנו שמנה ישראל וחלקן למחלקות וגם הלוים מנה וישימ׳ על עבודתם וכל אלו שמנה לא מנה אחד מהם פחות מבן כ׳ : ככוכבי השמים · כמו שאין יכול איש למנות כוכבי השמים כך אין יכול למנותן : ולא כלה · פתרו ועוד אני אומר לך הלא יואב התחיל פעם אחרת למנות העם למעלה מעשרים ולא כלה : ויהי בזאת קצף על ישראל · מאותו קצף שמנה היה קצף על ישראל לפי שעלה במחשבתו למנו׳ כל ישראל ולעבור על הפסוק אשר אם יוכל איש למנות את עפר הארץ וגו׳ ולעבור הפסוק הבט נא השמימה וגו׳ : ולא עלה המספר · פתרו׳ אע״פ שאני אומר החיל למנות ולא כלה לא מנה כי אם מעט שהרי לא עלה מספר המנויי׳ בספר שמואל כמספ׳ המנויי׳ כאן בדברי הימים אלף אלפים ומאה אלף ויהודה ארבע מאות ושבעים אלף ובשמואל שמנה מאות אלף ויהודה חמש מאות אלף וא״ת שני מספרי׳ היו שפעמי׳ תנאן אחד בשמואל ואחד כאן אלא כך הוא לא עלה המספר במספר דברי הימים כי אותו המספ׳ שמנ׳ לא כתב בשמואל כי אם קצת מן המספר משום לער והבלו׳ שנגפו אפילו על אותן מעט וכאן משום כבוד דוד אפילו אם היה המספר יותר היה אמרו לפי שהי׳ משמע שלא על חנם היה קצף על ישרא׳ שהרי כבר מנה הרבה מישרא׳ ועוד משום כבודו שהיו כולם לו עבדים כאיש אחד : ועל אוצרות המלך · אוצרות כסף וזהב כל זה הולך ומספר לגדולת דוד ואפילו מי שהיה ממונה על האתיגות שלו : ועל האוצרות בשדה · ועל מה שגדל בשדה תבואות יין ושמן וכל מיני אוכלין ומשקין : בערים · לחמש הערים : ולחמש ערי המלא ומגדלותיו : ועל עושי מלאכת השדה לעבודת האדמה · לחרוש האדמה : עזרי בן כלב · היה ממונה על כך לצוות לחרוש האדמה והוא נותן להם הבקר וכל כלי המחרישה : ועל הכרמים · לעדור ולזמור הכרמים · ועל שבכרמים · הוא אוצרות היין : ועל הזיתים · לנוטען ולמסוק : ועל הבקר הרועים בשרון שרטי השרוני · הבקי בעניינים : הישמעאלי · היודע בטיב עסקן של גמלים : ועל הצאן יזיז ההגרי · כי ההגרים יושבי אהל בשדה לכן מנהו על נאנו : ויחיאל בן חכמוני עם בני המלך · מגדלן ואומן שלהם מלמדם תרבות : וחושי הארכי רע המלך · שוסבינו קרית ספר תרגום קריתא דארכי · ומדרש רבא כשחטא דוד בבת שבע שאל לחושי הארכי אם ישוב בתשובה אם יקבלהו הק״בה בתשובה נתן לו ארוכה לחטאו ואמר לו כן למרעהו אשר רעה לו דשמשון תרגומו שושביניה : ואחרי אחיתופל · לאחר שמת לקח לו דוד את יהוידע ואביתר במקומו : ויקהל דוד את שרי ישראל · אלו השרים שרי שבטים כדכתיב לעיל ועל שבטי ישראל לראובני : ושרי המחלקות · אלו י״ב מחלקות של מלך כדלעיל ובני ישרא׳ למספרם וגו׳ : ושרי האלפים כדלעיל : ושרי המאות שוטריהם : ושרי כל רכוש ומקנה למלך · אותן שמזכיר לעיל על אוצרות המלך ועל הכרמים ועל הזיתים והמקנה השרים שהיו על הבקר ועל הגמלים ועל הצאן שכל מין הבהמה קרוי מקנה כדכתיב וגם מקנה בקר וצאן הרבה היה לי דקהלת : כל

אבן יחייא

אספרו לנו כתבלם אלהי יעקב האל הגדול הגבור והנורא · כי ירמיה ודניאל בעלו שלא יאמר הגבור והנורא בהיות בניו משועבדים וגוים מרקדי׳ בהיכלו עד שאנשי כנסת הגדולה תקנו שיאמר באומרם הן הן גבורותיו הן הן נוראותיו · וזהו אומרו כנגד הגדול · לך ה׳ הגדולה והוא עשיית הנסים וההויות ושינוי הטבע · וכנגד הגבור אמר והגבורה שהוא גבור המכנה תמיד לכל זולתו להיותו מעשה ידיו · וכנגד הנורא אמר לך התפארת והנצח וההוד · התפארת כי מלאכיו ומשרתיו מהגלגלים הם יפים ובהירים וזכים · וכ״ש שלעצמותו יתברך התפארת והיופי הבלתי בעל תכלית · והנצח כי הוא ראשון ואחרון כנצחי עומד לעד · וההוד הוא תואר מהמלך הגדול הנשמע באפשיו · וכאומרו ולא נתנו עליו הוד מלכות · אשר להיותו מלך גדול על כל ונצחי ויפה זך ובהירי שוא ירא׳ · ויש לך ההוד מהמלכות יען כי בכל אשר בשמים ובארץ לך ה׳ הממלכה · ואף כי נראה שיש מלאכים ראשים מנהיגים השמים והארץ הנה אתה המתנשא לכל ראש והם עבדיך ועל פיך ישקו · וצריך שנגער אומר שהעושר והכבוד שיש לנו שלא בפנך

מנחת ערב

ימים כי שמח על זמן סילוקו מפני כבוד שמים שיב׳ בעת בית ה׳ להבנות וכמ״ש ז״ל שהו׳ שומע׳ דוד אומרי׳ מתי ימות זקן זה ויבנה בית המקדש אמר דוד סבורי׳ הם שמצערי׳ אותי וקיני׳ לא שמח שכשאמר שמחתי באומרים לי בית ה׳ נלך : ויקם דוד על רגליו וגומר במדרש חזית פ״א למדו ממקרא זה שדוד בנה את היסודות של בית המקדש דלא היה צריך לומר אלא ויאמר דוד וגומר אלא ללמוד זה אתא שהעמיד רגלי בית המקדש הוא היסוד ובעל מחנית כהונה כתב דדייק לה מדכתיב בסיפא דקרא והכינותי לבנות מלשון בסים וכן והוא היסוד וע״כ לא בלשון האומו׳ להחריב היסוד כי לא שלטו במעשה ידי דוד וזה שאמר ערו ערו עד היסוד ולא עד בכלל ולפיכך נקרא חנוכת הבית לדוד שיהוא בנה היסוד ובמדרש קהלת בפסוק אם רוח המושל וגו׳ דרשו מקרא זה לענותנותו של דוד עד שלא מלך ודוד הוא הקטן ומשמלך ויקם דוד המלך על רגליו וגומר · ובסוטה פ״ז אמרו שעשה דוד זה מאימת ציבור ודרשו ז״ל אם אחי למה עמי ואם עמי למה אחי אלא כך אמר דוד לישראל אם אתם שומעים לי אחי אתם ואם לאו עמי אתם ואני רודה אתכם במקל · ופירש״י אם אתם שומעי׳ לי נהיה שלמים למקום ומהרש״א פי׳ באופן

בנך הוא־יבנה ביתי וחצרותי כי־בחרתי בו לי לבן ואני
אהיה־לו לאב: והכינותי את־מלכותו עד־לעולם אם־
יחזק לעשות מצותי ומשפטי כיום הזה:
ועתה לעיני כל־ישראל קהל־יהוה ובאזני אלהינו שמרו
ודרשו כל־מצות יהוה אלהיכם למען תירשו את־הארץ
הטובה והנחלתם לבניכם אחריכם עד־עולם: ואתה
שלמה־בני דע את־אלהי אביך ועבדהו בלב שלם ובנפש
חפצה כי כל־לבבות דורש יהוה וכל־יצר מחשבות מבין
אם־תדרשנו ימצא לך ואם־תעזבנו יזניחך לעד: ראה ׀
עתה כי־יהוה בחר בך לבנות־בית למקדש חזק ועשה:
ויתן דויד לשלמה בנו את־תבנית האולם ואת־בתיו וגנזכיו
ועליתיו וחדריו הפנימים ובית הכפרת: ותבנית כל אשר
היה ברוח עמו לחצרות בית־יהוה ולכל־הלשכות סביב
לאצרות בית האלהים ולאצרות הקדשים:
ולמחלקות הכהנים והלוים ולכל־מלאכת עבדת
בית־יהוה ולכל־כלי עבדת בית־יהוה: לזהב
במשקל לזהב לכל־כלי עבודה ועבודה לכל כלי
הכסף במשקל לכל־כלי עבודה ועבודה:

ומשקל למנרות הזהב ונרתיהם זהב במשקל מנורה
ומנורה ונרתיה ולמנרות הכסף במשקל למנורה ונרתיה
כעבודת מנורה ומנורה: ואת־הזהב משקל לשלחנות
המערכת לשלחן ושלחן וכסף לשלחנות הכסף:
והמזלגות והמזרקות והקשות זהב טהור ולכפורי הזהב
במשקל לכפור וכפור ולכפורי הכסף במשקל לכפור
וכפור: ולמזבח הקטרת זהב מזקק במשקל
ולתבנית המרכבה הכרובים זהב לפרשים וסככים
על־ארון ברית־יהוה: הכל בכתב מיד יהוה עלי
השכיל כל מלאכות התבנית:
ויאמר דויד לשלמה בנו חזק ואמץ ועשה
אל־תירא ואל־תחת כי יהוה אלהים אלהי עמך לא ירפך
ולא יעזבך עד־לכלות כל־מלאכת עבודת בית־יהוה:
והנה מחלקות הכהנים והלוים לכל־עבודת בית האלהים
ועמך בכל־מלאכה לכל־נדיב בחכמה לכל־עבודה
והשרים וכל־העם לכל־דבריך:

כט

ויאמר דויד המלך לכל־
הקהל שלמה בני אחד בחר־בו אלהים נער ורך

מצות יי' אלהיכם ה' דסמי' בקריאה וסימ' לא תוספו על הדבר אשר אנכי מצוה אתכם · שמר תשמרון את מצות יי' אלהיכם · את הברכה אשר תשמעו את מצות יי' · והקללה אם לא תשמעו אל מצות · ועתה לעיני כל ישראל קהל יי': במשקל ד' דגשי' בקריאה וסי' והשיבו לחמכם במשקל ואכלתם · לא תעשו עול במשקל · לזהב במשקל הזהב כל כלי עבודה גזמה דפסיק · ודבתריה ולמזבח הקטרת : בכתב ב' וסי' ויאמר חורם · הכל בכתב מיד יי' עלי : ואמץ ב' פתחין וסימ' חזק ואמץ אל תירא ואל · חזק ואמץ ועשה אל תירא :

רשי

כל ישראל · כגר כאזרח : ובאזני אלהינו · לפני אלהינו דוגמה אתם נצבים היום כולכם לפני יי' אלהיכם וכן ויעמד המלך על העמוד אשר לפני יי' : שמרו ודרשו כל מצות יי' אלהיכם · זה אמר לכל ישראל יחד · אבל לשלמה אמר לפני כל ישראל ועבדהו : בלב שלם · בלבב שלם לא נאמר שיהא משמע שני לבבות אלא בלב שלם שלא יהא לך אלא לב אחד לאבינו שבשמים וכן יסד הפייט שני לבבות לך כאחד לאחד ורוממתו והיה לבבכם שלם עם יי' אלהינו שלמים לא כתיב אלא שלם כל שני לבותם יהיו לב אחד שלם וכן מפורש בב"ר ושעדו לבבכם ואחר תעבורו מלמד שאין למלאכים אלא לב אחד וגם לעתיד לבא יהי כן כדכתיב שיתו לבבכם לחילה : כי כל לבבות דורש יי' כאן נופל לומר לבבות כל לבבות דורש יי' בין טוב ובין רע : וכל יצר מחשבות מבין בב"ר שנינו קודם שנוצר יציר מבין הב"ה מה שהאדם עתיד לחשוב : אם תדרשנו ימצא לך · לכך אני אומר לעיל ודרשו כל מצות יי' : יזניחך לעד · יעזבך אין כתיב כאן אלא יזניחך שהוא קשה ממנו כמו והאזניחו זנח יי' את מזבחו : כי יי' בחר בך לבנות בית למקדש · לא לבנות לו לדור בו כי השמים ושמי השמים לא יכלכלוהו אלא מקדש לצורך הארון שנקר' מקדש דכתי' ונסעו הקהתי' נושאי המקדש והוא האחרון ולא בחר בך מפני שאתה משובח משאר אנשים אלא למענו ולמען רחמיו לכך חזק ועשה : תבנית האולם · ארכו ורחבו וגבהו כדכתיב במלכים והאולם על פני היכל הבית וגומר : וגנזכיו · מקום שאוצרות הקדשי' מונחים : אשר היה ברוח עמו · באשר הראהו שמואל הרואה כדכתיב לקמן המה יסד דוד ושמואל הרואה ורבותינו אמרו וישאל ויאמר איפה שמואל ודוד ויאמר הנה בנויות ברמה עוסקין היו בבניינו של עולם הוא בית המקדש ולמד לו אותה שעה מה שאין תלמיד ותיק יכול ללמוד בכמה שני' : סביב לאוצרות בית אלהים ולאוצרות הקדשי' · ולא פירש איזה שהקדשי' אשר הקדיש דוד וראשי האבות ואותו פרק היו ממונים עליו עד שבנו בית המקדש אבל אוצרי אלו תמיד היו כל עוד שהבניין קיים ולמחלקות הכהנים והלוים · שחלקו לכ"ד משמרות כדלעיל כל זה מסר לו : ולכל כלי עבודת בית יי' · משקל מה וכמה כל כלי וכלי כמפורש לזהב במשקל לזהב : לכל כלי עבודה ועבודה · לכל כלי הכסף במשקל : ונרותיהם זהב · משקל כל נר ונר : במשקל מנורה ומנורה · כי עשרה מנורות עשה : כעבור' מנורה ומנורה : ומשקל כלי עבודת מנורה מלקחיה ומחתותיה וגם משקל שלחנות המערכת לערוך עליו לחם הפנים · למשקל שלחן ושלחן כי עשרה שלחנות של זהב עשה בהיכל ומשקל הכסף לשלחנות שבעזרה שמפשיטין עליהם הקרבנות · ומשקל המזלגות והמזרקות : ולכפורי הזהב במשקל · כפורי כלי שרת לקנח בכלים הדם מהם ודוגמה בפרק קמא בבבא מציעא ההוא גברא דכפר ידיה בגלימא דמבריה וכל כפרה לשון קינוח וחטוי הוא : זהב מזוקק · כמו כסף מזוקק : ולתבנית המרכבה · הם הכרובים שהשכינה רוכבת עליהם : לפורשים · כלומר הפורשים והסוככים על הארון כדאמר והיו הכרובים פורשי כנפים וגומר : הכל בכתב · פתרו' הכל בכתב סדר לי סכום משקל ומשקל של כל כלי וכלי שמואל הרואה : כל מלאכות התבנית · תבנית הבית חכמני והשכילני כמו תבנית אורך ורוחב וגובה והכל דרש שמואל מן התורה ברוח הקדש כמו ששנינו הר הבית היה חמש מאות אמה על חמש מאות אמה דרש אורך החצר מאה באמה ורוחב חמשי' בחמשי' חמשי' פעמים חמשי' הם כ"ה מאות כ"ל חתכם לחמש רצועות להיו' חמש מאות על חמש מאות והוא מיוסד בסילוק קרובץ על שבת חנוכה המתחיל' מנשה את אפרי' ואפרי' את מנשה והכל דרש שמואל ברוח הקדש ולמד לדוד כן : חזק ואמץ · כדי שתתקיי' מלכותך כמו שהבטיחך הב"ה והכינותי מלכותו עד עולם אם יחזק לעשות מצותי וגומר והנה מחלקות הכהנים והלוים לכל עבודת בית האלהים ועמך בכל מלאכה · כלומר הכל ערכתי וסדרתי וזמנתי לך מחלקות ופועלים ואין לך לעכב כי אם מיד לבנות הבית : השרים · הממונים על הפועלי' ושוטריהם : וכל העם לכל דבריך · לעשות צוייך שלמה בני אחד ואפילו אם היו מאה לא די לבנותו ועוד שהוא נער ורך :

רדק

דע את אלהי אביך · כמו וידעת את ה' אלהיך ואמר אלהי אביך ר"ל שיסמוך על הקבלה עד שידעם מעצמו · וכל יצר מחשבות מבין · פעלת הלב נקראת יצר לפי שהלב פועל ויוצר במחשבה הענינים הן לטוב הן לרע : וגנזכיו · פי' אוצרותיו · כל אשר היה ברוח עמו · ברוח נבואה כי על פי רוח הקדש ידע כל תבנית הבית או על ידי עצמו · או על ידי שמואל הנביא : למנורות הזהב · הם המנורות עשר שעשה שלמה אבל מנורות כסף לא מצאנו שעשה א"כ מה הוא ולמנורות הכסף ויראה כי עשה מנורות כסף להיות בלשכות הכהנים להאיר להם שהיו אוכלים ושוכבים שם ומנורות הזהב היו בהיכל עשר חמש מימין המנורה שעשה משה וחמש משמאל וכן שלחנות הזהב היו ללחם הפנים ושולחנות הכסף לשחוט עליהם ולתת עליהם בשר העולה כשהיה מנתחה ואע"פ שלא זכר זה בספור בנין הבית למדנו זה מבנין הבית שראה יחזקאל במראה הנבואה · ולכפורי הזהב · פירשו רז"ל מזרקי' שאמרו ודם הסכין במאי מקנח ליה בשפת מזרק דכתיב כפורי זהב · ונקראו כן על שם שמקנח בהם הסכין כמו מכפור לה בגליתא דפרטא שעניינו מקנח · וכן כל לשון כפרה : ולתבנית המרכבה הכרובים זהב · פי' לתבנית מרכבות חיות הקדש כי בהם פני הכרוב · לפורשים וסוככים · פי' להיות פורשים וסוככי' בכנפיהם על ארון ברית ה' : הכל בכתב מיד ה' · פי' הנה לך הכל בכתב מסודר כמו שהוא מיד ה' על כל מלאכת התבנית כי בנבואה נאמר לה כמו שכתבנו על יד שמואל הרואה : ועמך בכל מלאכה לכל נדיב בחכמה לכל עבודה · על דרך כל אשר ידבנו לבו לקרבה אל המלאכה לעשות אותה · כלומר עמך עמלים בכל מלאכת ובכל אשר יתנדבו לעשות אותה · והשרים והעם הם מזומנים לכל דבריך : נער ורך וכו' · אמרו כי בן י"ב שנה היה שלמה כשמלך כי באותו פרק שנולד הוא מספר ענין אמנון ותמר · ואומר ויהי לשנתים ימים ויהיו גוזזים לאבשלם · והרג אמנון וברח לגשור והיה שם שלש שנים הרי חמש שנים · ושב אבשלום לירושלם והיה שם שנתים הרי שבע שנים ומרד באביו ונהרג אחרי זה ויהי רעב בימי דוד שלש שנים הרי עשר · ובשנה שאחריו מנה דוד את ישראל וכתיב וישוטו בארץ תשעה חדשים הרי י"א ובשנת מותו היא שנת ארבעים למלך דוד תקן המשמרות הרי י"ב :

מנחת ערב

שלוכן להר ע"ש : ויבחר ה' אלהי בי וגומר לומר לא בצדקתי או היותי בכור משאר אחי באתי הלום למלכות אלא מצד בחירת ה' אשר בחר בי מבני אבי וכמו כן בחר בבני שלמה אע"פ שיש לי בנים הגונים וכשרים רק בו בחר ה' : הכל בכתב וגומר כלומ' אל יעלה בדעתך להוסיף על בנין הן ברוחבו או ארכו וגבהו הן להוסיף חדרים או לשנות מזהב לכסף אלא כאשר השכיל עלי רוח הקודש וע"כ אמרו ז"ל במ' סוכ' שלא היו יכולין להוסיף על הבנין כי אם לאפרושי מאיסור' לצורך שעה והכונה ידוע כי בית המקדש של מטה מכוון כנגד בה"מ של מעלה והיה במדות הבית בגובהו וארכו סודות וכוונות גדולות ע"כ עליו אין להוסיף וממנו אין לגרוע · ועיין מזה בספר תורת העולה להגאון מהו"רר משה איסרלש ותמצא נחת וכאן אין מקום להאריך : וז"ש ידני לא לאדם הבירה כי לה' אלקים כלומ' דרך האדם הבונה בנין הוא בונה כפי השגת ידו ואם

אבן יחייא

כחנו ופלס ידינו עשה אותו רק הוא מלפניך בהיותך מושל בכל וצריך גם כן שנודה שבידך וברצונך לגדל ולחזק לכל בהיות שלך הכח והגבורה · וע"כ עתה אנחנו מודים לך על העושר והכבוד · ומהללים לשם תפארתך על הגדולה והחוזק שנתת לנו · כי מי אני ומי עמי כי נעצור כח שנוכל לעכב הפח ושיהיה לנו כל כך חוזק שנוכל להתנדב לפניך בודאי לא יהיה לנו כח כזה · יען כי מאומה אין בידינו ומאתך הכל · וממה שבידך שהוא שלך נתננו לך · כי אנחנו גרים לפניך בעולם הזה ואין לנו חלק ונחלה בו · ואם יראה בתחלת שדעת היותנו תושבים · אנחנו כאבותינו אשר מתו ובכל ימינו עלי ארץ ואין מקוה ותקוה שנוכל להנצל מהמות ולהיות תושבים כנחיים · כל ההמון והרבוי מהנדבה הזאת מידך הוא · אתה נותן לנו · והלב היושר תרצה וידעת

והמלאכה גדולה כי לא לאדם הבירה כי ליהוה אלהים׃
ובכל־כחי הכינותי לבית־אלהי הזהב לזהב והכסף לכסף
והנחשת לנחשת הברזל לברזל והעצים לעצים אבני־שהם
ומלואים אבני־פוך ורקמה וכל אבן יקרה ואבני־שיש לרב׃
ועוד ברצותי בבית אלהי יש־לי סגלה זהב וכסף נתתי
לבית־אלהי למעלה מכל־הכינותי לבית הקדש׃ שלשת
אלפים ככרי זהב מזהב אופיר ושבעת אלפים ככר־כסף
מזקק לטוח קירות הבתים׃ לזהב לזהב ולכסף לכסף
ולכל־מלאכה ביד חרשים ומי מתנדב למלאות ידו היום
ליהוה׃ ויתנדבו שרי האבות ושרי שבטי
ישראל ושרי האלפים והמאות ולשרי מלאכת המלך׃
ויתנו לעבודת בית־האלהים זהב ככרים חמשת־אלפים
ואדרכנים רבו וכסף ככרים עשרת אלפים ונחשת רבו
ושמונת אלפים ככרים וברזל מאה־אלף ככרים׃
והנמצא אתו אבנים נתנו לאוצר בית־יהוה על יד־יחיאל
הגרשני׃ וישמחו העם על־התנדבם כי בלב שלם
התנדבו ליהוה וגם דויד המלך שמח שמחה גדולה׃
ויברך דויד את־יהוה לעיני כל־הקהל
ויאמר דויד ברוך אתה יהוה אלהי ישראל אבינו מעולם
ועד־עולם׃ לך יהוה הגדלה והגבורה והתפארת
והנצח וההוד כי־כל בשמים ובארץ לך יהוה הממלכה
והמתנשא לכל לראש׃ והעשר והכבוד
מלפניך ואתה מושל בכל ובידך כח וגבורה
ובידך לגדל ולחזק לכל׃ ועתה אלהינו מודים
אנחנו לך ומהללים לשם תפארתך׃ וכי מי אני
ומי עמי כי־נעצר כח להתנדב כזאת כי־ממך הכל
ומידך

והמלאכה ג׳ בקרי׳ וסימ׳ והמלאכה היתה דים לכל המלאכה · והמלאכה לא ליום אחד ולא לשני׳: והמלאכה גדולה כי לא לאדם הבירה: לזהב לזהב חד מן א׳ב מן כ״ב תאומים וכל חד וחד ל׳דכו׳ וסימ׳ נמסר במסרה רבתא במערכת אות הת״ו בעיך תאם בס״ר: שמח ג׳ בקריא׳ וסי׳ וגם דוד המלך · שמח מצרים בצאתם כי נפל וב׳ ושמח וסימ׳ וראך ושמח בלבו · ושמח לבם כמו יין: ועד עולם י״ב בקריאה וסי׳ למרבה המשרה ולשלום אין קץ על כסא · ואני זאת בריתי אתם אמר יי׳ רוחי דישעיה · ושכבתי אתכם במקום הזה דירמיה · לאמר שובו נא איש מדרכו הרעה דירמיה · ושמתי את הצולעה לשארית · ויברך דוד את יי׳ לעיני כל הקהל · ואנחנו נברך יה מעתה ועד עולם · יהי שם יי׳ מברך וחסד יי׳ מעולם ועד עולם · יחל ישראל אל יי׳ · ירושלם הרים סביב לה · יי׳ ישמור צאתך ובואך מעתה :

רדק

הזהב לזהב והכסף לכסף · כלומר הכינותי · הזהב למה שצריך זהב וכסף למה שצריך כסף : אבני פוך ורקמה · פי׳ ובגלי רקמה ואבני פוך וכל אבן יקרה לקירו׳ הבית כמו שאמר בבנין הבית · ויצף את הבית אבן יקרה לקירות הבית ולרצפה · והפוך הוא אפשר שהוא אבני הכחול · או אבנים יקרות עינים כעין הכחול : מכל הכינותי · מכל אשר הכינותי ; לטוח קירות הבתים · והלא בזהב היו טוחים הקירו׳ שנאמר ואת כל הבית צפה זהב ואיך אמר כי הכסף הכין לטוח הקירות · נאמר כי לטוח טעמו לשלשת ככרי זהב שזכר · ובדברי רז״ל לטוח את קירות הבית וכי כסף היה והלא זהב היה אלא למה קורין אותו כסף שהיה מכסף כל בעלי זהבים : ואדרכנים רבו · מטבע ידוע אצלם : אלהי ישראל אבינו · אבינו שב אל ישראל וזכר הנה יעקב אבינו על בנין הבית לפי שיעקב אבינו אמר תחלה לבנות בית אלהי׳ כמו שכתוב והאבן הזאת אשר שמתי מצבה יהיה בית אלהים וב״ר מפרש כי על שם הנדבה אשר התנדבו זכרו ישראל אביהם שהוא היה תחילה לנודרים שנ׳ וידר יעקב נדר לאמר מהו לאמר לדורות שיהיו נודרים בעת צרתם · יעקב פתח בנדר תחלה לפיכך כל מי שהוא נודר לא יהא תולה את הנדר אלא בו · א״ר אבהו כתיב אשר נשבע לה׳ נדר לאביר יעקב לאביר אברהם לאביר יצחק לא נאמר אלא לאביר יעקב תלה את הנודר במי שפתח בו בתחלה · רבי הונא בשם רבי אידי אמר כתיב וישמחו העם על התנדבם וכו׳ ; ויברך דוד את ה׳ וכו׳ ברוך אתה ה׳ אלהי ישראל אבינו אלהי אברהם אלהי׳ יצחק לא נאמר אלא אלהי ישראל תלה הנדר במי שפתח בו תחלה : לך ה׳ הגדולה והגבורה וכו׳ כלומר כל הגדולה הזאת והגבורה שהיתה לי והגלה שהיתה לי על כל הגוים והתפארת היה לי הוד וכבוד עליה׳ הכל הוא כמו שאמר כי ממך הכל ומידך נתנו לך : כי כל בשמים ובארץ · לך ה׳ הממלכה כלומר אשר בשמים ובארץ לך ה׳ היא הממלכה שאתה מולך ומושל בכל אשר בשמים ובארץ : והמתנשא לכל לראש כלומר לכל הראשי׳ והמלכי׳ אתה הוא המתנש׳ על כולם ולמ״ד לראש ר״ל לכל אשר ממונה לראש · ורבותינו פירשו כי כל המתנש׳ להיות לראש וכל שהוא ראש על כל דבר אינו אלא ממך כי אפי׳ ריש גרגות׳ מן שמיא ממנו :

ותושבים

רשי

והמלאכה גדולה · ואם תאמר תקשין הבית זה אי איפשר כי לא לאדם הבירה כי אם ליי׳ אלהים הגדול והנורא אשר לא יכלכלוהו השמים ושמי השמים ואע״פכ אל הנהל לבנות בית גדול כזה כי אני בכל כחי הכינותי לבית אלהי׳ הזהב לזהב והכסף לכסף וגומר לפיכך אין לך טורח גדול כל כך : אבני שהם ומלואים · דוגמ׳ המשכן אבני שהם ואבני וגומר : אבני פוך ורקמה וכל אבן יקרה · לתת בקירות הזהב ובכלי כסף : ואבני שיש · לעמודי׳ ולשלחנות ולרצפה : ועוד ברצותי בבית אלהי פתרון מרוב רצון שרציתי בבית אלהי : יש לי סגולה · קבלתי לי קבולת זהב וכסף כדפיר׳ לפניו : מזוקק · לבן הרבה : לטוח קירות הבית · ואין אדם יכול לטוח שום דבר לא בכסף ולא בזהב כי אם שיהיה מזוקק : לזהב לזהב וכסף לכסף ולכל מלאכה · נתתיו ביד חרשי׳ · אומנים וזהו אשר הכינותי לבית המקדש ואע״פ שקבלתי כל זאת ומי מכם שמתנדב למלאות ידו היום ליי׳ להביא זהב וכסף וכל דבר לבנין דוגמ׳ כל נדיב לב הביאו חח ונזם : ולמלאות דוגמ׳ ומלאת יד אהרן ויד בניו ותרגומו ותקריב קרבן דאהרן · ויתנדבו שרי האבות וגומר אותם שכתוב למעלה על שבט ישר׳ וגומר וכתוב כן למעלה ובני ישראל למספרם ראשי האבות וגומר : ולשרי מלאכת המלך · וגם שרי עבודת אדמת המלך ועל שבכרמי המלך וגומר כדלעיל : ואדרכני׳ רבו · קני״ם בלע״ז : נתנו לאוצר בית יי׳ על יד יחיאל הגרשני שהיה נגיד על האוצרות כדלעיל בני יחיאלי זיתם ויואל אחיו על אוצרות בית יי׳ : כי בלב שלם · בלב אחד נתנו ברצון נפשם ולא בשני לבבות שיש אדם שנותן בעל כרחו ולא בנפש חפיל׳ או שמתביים מאחרי׳ והוא נקרא שני לבבות אבל אלו ברצון נפשם נתנו כולם : וגם דוד המלך שמח שמחה גדולה ; ושלא תאמר כהם ולא יותר מכולם לכך אמר וגם דוד המלך שמח וגומר יותר מכולם כי הוא הוא בעל המעשה דוגמא הרים נזלו מפני יי׳ זה סיני יותר מכולם מפני אשר ירד עליו יי באש : ויברך דוד את יי׳ לעיני כל הקהל · שהקהיל כדאמר לעיל ויקהל דוד ויברכם על התנדבם : ויאמר דוד ברוך אתה יי׳ אלהי ישראל אבינו · לפיכך הזכיר ישראל יותר מאברהם ויצחק לפי כי יעקב גם הוא נדר דכתיב וידר יעקב נדר : ישראל אבינו ישראל סבא וגם בב״ר מפורש כך נדרתי אני דוד ועמי כמו ישראל סבא וכל הנודר צריך להזכיר בנדרו ישראל וכן אשר נדר לאביר יעקב : מעולם ועד עולם · אמר דוד גר אחד היה יתרו בין שש מאות אלף ואמר ברוך יי׳ אשר הציל אתכם גנאי גדול הוא זה לכל ישראל ואני הריני מוסיף לברך את הב״ה יותר מיתרו : לך יי הגדולה · כהן שבח להב״ה שנתן לו כל כך כח לקבוץ ממון כזה לבנין בית המקדש דכתיב הוא יבנה בית וסמך ליה ליי׳ בעבור עבדך וכך לבד עשיתי את כל הגדולה וגם לשון גדולה נופל על בנין ב״ה כדכתיב והבית לבנות ליי׳ להגדיל למעלה : לך יי׳ הגדולה · אע״פ שקבלתי כל הממון הזה לבניין בית המקדש שנקרא גדולה אתה נתת לי כל הגדולה הזאת : והגבורה שנתת לי גבורה להלח׳ עם שונאי ישראל ולבוז שללם לפניו לבנות הבית כדלעיל אחר שנלח׳ עם כל אויביו ונכח׳ כתיב גם אותם הקדיש המלך דוד וגומר : והתפארת כל שבחו · אלו שבחו על שנתן לו הב״ה כח לקבץ ממון לבנין בית המקדש שנקרא פאר דכתיב לפאר מקום מקדשי וגם למעלה כתיב לשם ולתפארת : והנצח · שנתן לו הב״ה נצחון לשלול שלל הגוים לצורך הבנין : כי כל בשמי׳ לך הוא אפי׳ על מה שעל השמים אתה מושל כל שכן על מה שבארץ לפיכך אתה יכול ליתן גדולה למי שאתה רוצה: ובאוץ אתנתתא ששם מסתייר הפסוק ומוסב למעלה הימנו כדפירשתי : לך יי׳ הממלכה והמתנשא לכל לראש · פתרו׳ מלך בשר ודם אם נתן לעבדו את שררה ומתפלה במלכו אחר הפסוק הוא עבדו בכל מקום שהוא אבל המלכות אינו של מלך ומי שמלכות שלו אין העבד המושל שלו אבל הקב״ה שלו הוא העבד הממוגה למושל וגם המלכות שלו הקוטר׳ יהא בלע״ז לפיכך כתב לך יי׳ הממלכה והמתנשא עליה דאפילו ריש גרגותא משמיא מנו ליה · ועוד פירשו והמתנשא לכל לראש כשאנו סבורין ששבחנו לך כל ההודאות ואין לך עוד שבח אחר עדיין אינו כלום שהמשבח עומד לראש השבחות וכן כשסיים דוד כל תושבחותיו בתילים הוא מתחיל מזמור האחרון שירו ליי׳ שיר חדש כלומר כל השבחות חדשים הם כאלו לא שבחנוהו מעולם · כך פי׳ ל״י רבי אליעזר ב״ר מאיר ב״ר יצחק מאור״ליגש וכן באגדת ירושלמי כמדומה לי : והעושר והכבוד מלפניך · מידך הכבוד נופל על העושר כדכתיב בזו כסף בזו זהב וגומר וכמו ומאשר לאבינו עשה את כל הכבוד הזה כלומר כל העושר שסגלתי מאתך הוא כי אתה מושל בכל ובידך כח וגבורה וגומר: ועתה אלהינו מודי׳ אנחנו לך · על שחלקת לנו מטובך : וכי מי אני ומי עמי כי נעצר כח להתנדב · שרחקנו עצמנו להתנדב כל כך בזאת הנדבה ולא משלנו אלא ממך הכל ומידך והלקת לנו מטעו :

אבן יחייא

וידעת כי אני ביושר לבבי התנדבתי כל אלה · ועמך אשר נמצאו פה אף כי איני בוחן לבבם הפה לפי אשר ראיתי התנדבו בשמחה · ולכן אנא שמשמור לנצח הזכות הזה מיצר מחשבות לבב עמך בנדבה הזאת ביושר ובלב שלם · ובזכות זה הכן תמיד לבבם ליראה אליך כי הנא לשכל מסייעין אותו · וכתוכם לשלמה בני תן לב שלם לשמור מצותיך הם שמשפטים המצווים מאת ה׳ שאין השכל יודעם כמו ועשיתם לו כאשר זמם ולא כאשר עשה · ועדותיך הם המצות שטעמם נגלה כפסח וסוכה · וחוקיך הם המצות שטעמם נסתר כפרה ושעטנז · ולעשות הכל · כל הגדרים ופייגים ומצות שתקנו ח״זל · ולבנות הבירה וגו׳ · ויברכו כל הקהל לה׳ וגו׳ באומר׳ ברוך ה׳ המבורך לעולם ועד · על כסא ה׳ כי יהיה מלך על עם ה׳ בעיר ה׳ · נתנו יד תחת שלמה : כי ידם ונותנם וכאם שעבדו תחת שלמה אחיהם ; והעתים אשר עברו וגו׳ היינו מקרי עתות

מנחת ערב

ואם ידו משגת לבנות בנין גדול הוא בונה אותו קטן ואם אין ידו משגת לבנות בזהב וכסף הוא בונה מברזל ונחושת וכן באבנים אם אין ידו משגת לאבני שיש הוא בונה באבני מחלב כי רצונו׳ בידו לשנות כטוב בעיניו לא כן זה הבירה אשר הכל בכתב מיד ה׳ עלי השכיל ואי אפש׳ לשנות ולגרוע בשום דבר ע״כ על כל אשר הכינותי צריך עוד נדבה מהעמים ושרי׳ כדי שיהא די לבנין הבית · ועוד אפשר לומר שהיה כוונת דוד בזה כדי שיהא חלק לכל ישראל בבנין ע״כ בקש שיתנו לזה כל איש אשר ידבנו לבו כדי שיהא נבנה מממון כל אנשי ישרא׳ · ודוגמתו מצינו במה שקנה דוד הגורן מארנון היבוסי לבנות בו המזבח בזהב משקל שש מאות נגבה מכל שבט חמשים שקלי זהב כדי שיהא יד כל ישראל שוים בו ומטעם זה לא נתחלקה ירושלים לשבטים : וגם דוד המלך שמח שמחה גדולה כיון שהוא היה המעשה וקיימא לן גדול המעשה יותר מן העושה וכ״ש דוד שהיה עושה ומעשה · וכדי שלא יעלה על לב העם שדוד מתפאר עצמו על שהרבה ליתן

ומידך נתנו לך: כי גרים אנחנו לפניך ותושבים ככל אבותינו כצל ימינו על הארץ ואין מקוה: יהוה אלהינו כל ההמון הזה אשר הכינונו לבנות לך בית לשם קדשך מידך היא ולך הכל: וידעתי אלהי כי אתה בחן לבב ומישרים תרצה אני בישר לבבי התנדבתי כל אלה ועתה עמך הנמצאו פה ראיתי בשמחה להתנדב לך: יהוה אלהי אברהם יצחק וישראל אבתינו שמרה זאת לעולם ליצר מחשבות לבב עמך והכן לבבם אליך: ולשלמה בני תן לבב שלם לשמור מצותיך עדותיך וחקיך ולעשות הכל ולבנות הבירה אשר הכינותי: ויאמר דויד לכל הקהל ברכו נא את יהוה אלהיכם ויברכו כל הקהל ליהוה אלהי אבתיהם ויקדו וישתחוו ליהוה ולמלך: ויזבחו ליהוה זבחים ויעלו עלות ליהוה למחרת היום ההוא פרים אלף אילים אלף כבשים אלף ונסכיהם וזבחים לרב לכל ישראל: ויאכלו וישתו לפני יהוה ביום ההוא בשמחה גדולה וימליכו שנית לשלמה בן דויד וימשחו ליהוה לנגיד ולצדוק לכהן: וישב שלמה על כסא יהוה למלך תחת דויד אביו ויצלח וישמעו אליו כל ישראל: וכל השרים והגברים וגם כל בני המלך דויד נתנו יד תחת שלמה המלך: ויגדל יהוה את שלמה למעלה לעיני כל ישראל ויתן עליו הוד מלכות אשר לא היה על כל מלך לפניו על ישראל: ודויד בן ישי מלך על כל ישראל: והימים אשר מלך על ישראל ארבעים שנה בחברון מלך שבע שנים ובירושלם מלך שלשים ושלוש: וימת בשיבה טובה שבע ימים עשר וכבוד וימלך שלמה בנו תחתיו: ודברי דויד המלך הראשנים והאחרנים הנם כתובים על דברי שמואל הראה ועל דברי נתן הנביא ועל דברי גד החזה: עם כל מלכותו וגבורתו והעתים אשר עברו עליו ועל ישראל ועל כל ממלכות הארצות:

ויחזק

ודבריה' בקריא' וסי' ודברי דויד המלך הראשונים והאחרונים הנם כתובים דד"ה׳ ודברי רחבעם הראשונים והאחרונים דד"ה: ודברי שגאה סבבו גוי דתהלות: הדר כבוד הודך׳ ויתר דברי מנשה ותפלתו אל אלהיו דד"ה:

רשי

ומידך נתנו לך׳ ומה שנתת לנו מידך נתנו לך מקלת׳ כ"ין דבושה במקום כ"ין שנייה נתננו לך: כי גרים אנחנו לפניך׳ ואין לנו חלק ונחלה בארץ ולא אחוזה אלא לגור בה דוגמ׳ כי גרים ותושבים אתם עמדי: ככל אבותינו אדם שיש לו בנים ונחלו׳ ומבר כל הנחלו׳ ואם באים בניו לגור באותה נחלה לימים ושנים הם נקראים גרים ותושבים אבל אבותינו היו אורחי׳ וכן אמר דוד אנו אין כן אלא גם אנו וגם אבותינו כלנו גרים ותושבים בעולם דכתיב לך שמים אף לך ארץ תבל ומלואה אתה יסדתם: כצל ימינו על הארץ׳ מפורש במדרש קהלת ולא כצל האילן ולא כעוף הפורח העושה צל לימים ושנים או לשעה אחת עושה צל אלא כצל כנפי הדבורה שיש לה כנפי׳ ואין לה צל: ואין מקוה׳ אין מי שיש לו תקוה שלא ימות: אשר הכינונו׳ דוגמ׳ אשר הביאונו: וידעת אלהי כי אתה בוחן לבב׳ אתה בוחן מי שיש לו שני לבבות אחד לטוב ואחד לרע: ומשרים תרצה׳ ולב טוב ויוש׳ תרצה וכי אני יודע שביושר לבב שיפרתי לטוב לבבי ללב אחד בהתנדבתי את כל אלה ומן עמך שהתנדבו פתרו׳ בשלי אני בקי ויודע ובשל אחרים איני יודע אלא מה שראיתי שבשמחה התנדבו אני אומר: ועתה עמך הנמצאו פה ראיתי בשמחה להתנדב לך׳ כלומר ראיתי ששמחו בהתנדבם ואיני יודע אם מרצון לבם היה כדכתיב וישמחו העם על התנדבם: הנמצאו פה׳ הנמצאים כאן הם הכתובים למעלה ויקהל דוד את כל שרי ישראל וגו׳ אבל עשירי ישראל כולם אשר בכל עיר ועיר לא נמצאו פה ועל כן רבונו של עולם נתמעטה הנדבה שאילו היו שאר כל ישראל כאן אז תתרבה הנדבה: שמרה זאת לעולם׳ וזכור לנו זאת הנדב׳ למצוה רבה ולצדקה: ליצר מחשבות לבב עמך׳ כי יצר שני לבבם ומחשבות׳ לטובה ומוסב הוא על כי אתה בוחן לבב וגו׳: והכן לבבם אליך׳ שני לבבם שלם להיות לב אחד אליך וכן תפרש ולשלמה בני תן לבב שלם להכין לבבו שלם עם אלהיו לשמור מצותיו וגו׳ וכן בקש שלמה יהי יי׳ אלהינו עמנו עד והיה לבבכם שלם: ולבנות הבירה אשר הכינותי אפר"ייטפי בלע"ז ועתה לפי שהכינותי וזמנתי הכל לפיכך נקל לשלמה לבנות ובלבד שתהא ידך בו: ויאמר דוד לכל הקהל׳ מוסב על ויקהל דוד את כל שרי וגו׳: ברכו יי׳ אלהיכם׳ אלהי אבותיכם לא נאמר אלא אלהיכם דתשמע ולא אלהי אבותיהם לכך נאמר ברכו את יי׳ אלהיכם וזהו אמרו אלהינו ואלהי אבותינו ולכך ויברכו כל הקהל ליי׳ אלהי אבותיהם מתוך ריבוי לשון ומחמת קדושתו: למחרת היום׳ אותו היום של וועד זה שדבר דוד כל דבריו כי אותו היום לא היה להם פנאי כי כשהלכו מן הוועד עסקו לקנות בהמות לצורך הקרבנות עד הלילה ולמחר ויזבחו ליי׳ זבחים וגו׳: פרים אלף כבשים אלף ונסכיהם׳ דוגמ׳ אלים חמשה עתודים חמשה וגו׳ שיעור אחד לכולם: וזבחים לרב׳ כן דרך המקרא לדבר כשמדבר בשנים ובשלשה דברים מגיה הראשון עד לבסוף ומפרש האחרון מיד וכן ויבוא לבן באהל יעקב עד ויבוא באהל רחל והלא כבר נאמר ויצא לבן באהל יעקב הוא אהל רחל אלא לא מצא הוא מוסב על האמהו׳ האחרונות ושוב מפרש הראשון ויצא מאהל לאה תחלה ויבא באהל רחל מאהל לאה הלך אל אהל רחל לפי שדברים אחרים צריך לומר על זה ורחל לקחה וגו׳ ושוב אין נופל לומר ובאהל שתי האמהות ולא מצא הכי נמי צריך לומר על הזבחים דברים אחרים ויאכלו וישתו ביום ההוא וגומר ואם היה אומר ויזבחו ליי׳ זבחים היה מפסיק בין הזבחים והעולות בדברים אחרים וכדי שלא להפסיק לא אמרו מיד והמתין עד בסוף ואומר וזבחים לרב ויאכלו וישתו וכן הרבה דוגמא ויאכלו וישתו לפני יי׳ דוגמא ויקח יתרו חותן משה וגו׳: וימליכו שנית לשלמה בן דוד׳ כבר המליכוהו פעם אחר׳ כדכתיב במלכים ויקח צדוק הכהן את קרן וגו׳ מפורש בהוריות מלך אין מושחין אותו ולמה משחו את שלמה דוד צוה למשחו כדי להוציא מלבן של עוזרי אדוניהו להמליכו: וימשחו ליי׳ לנגיד ולשון נגידו הרגוס של משכו ועל שם אשר יצא לפניהם ואשר יבוא לפניהם ואשר יוציאם ואשר יביאם: ולצדוק לכהן׳ לפי שמשח אביתר את אדניהו: וישב שלמה על כסא יי׳ למלך׳ כאן נופל לומר מלך על כסא יי׳ שהכסא של יי׳ להמליך עליו מי שירצה׳ ובמדרש מפורש כסאו היה מלא כמו הלבנה בט"ו בחדש כי מאברהם עד שלמה ט"ו דורות אברהם יצחק יעקב יהודה פרץ חצרון רם עמינדב נחשון שלמה בועז עובד ישי דוד שלמה וזהו שכתוב כסאו כשמש נגדי שאינו נחסר לעולם ואם אתה רוצה לדמותו לירח יהי כירח יכון לעולם ומשלמה ואילך נתמעטו המלכים מגדולתם כלבנה המחסרת והולך עד צדקיהו עד צדקיהו ועיני צדקיהו עור: וישמעו אליו כל ישראל׳ מיד מה שאין כן בשאול כדכתיב ובני בליעל אמרו מה יושיענו זה וגם דוד לא מלך תחלה כי אם בחברון ז׳ שנים: וכל השרים והגבורים׳ מה שאין כן באדוניהו כדכתיב במלכים והגבורים אשר לדוד לא היו עם אדוניהו: וגם כל בני המלך נתנו יד׳ מה שאין כן באדוניהו שלא שמו ידם תחתיו׳ נתנו יד המונה תקעו כף שלמה לעבדו בלב שלם: ויתן עליו הוד מלכות׳ פתרו׳ נתן עליו חן מלכות דוגמ׳ ונתת מהודך עליו שהכל אמרו הגון זה ובדניאל כתיב ועמד על כנו נבזה ולא נתנו עליו הוד מלכות: ודברי דוד המלך הראשונים׳ מה שאירעהו לדוד מתחלה עד סופו: הנם כתובים על דברי שמואל׳ בספר שמואל: ועל דברי גד׳ במעשה המגפה ולכבוד המלך מגיד ומזכיר לומר כל פרשת גדולתו של מלך כתוב כאן ובמקומות אחרים וכן דמרדכי על ספר דברי הימים למלכי מדי ופרס: והעתים אשר עברו עליו׳ עתי צרה שעברו עליו וזהו שאמר דוד בידך עתותי הצילני מיד אויבי ורודפי: ועל ישראל׳ עתות שעברו על ישראל: ועל כל ממלכות הארצות׳ שבאו על ישראל דוגמא בשמואל וירעם ה׳ בקול גדול על פלשתים ויהמם וגו׳ וכן ביהושפט ובעת החלו ברנה ותהלה נתן יי׳ וגו׳ וכן בסנחריב וישכימו בבקר והנה כולם פגרים מתים: ויתחזק.

רדק

ותושבים ככל אבותינו׳ כלומר אם אנחנו בעולם תושבים אין אנחנו תושבים אלא ככל אבותינו שהלכו להם ומתו א"כ גרים אנחנו וכמו הצל שהוא פונה במהרה כן ימינו על הארץ: ואין מקוה׳ ואין שום מקוה לאדם שיאריך בעולם כי מרוצים הם ימינו: כל ההמון הזה׳ כמו ההמון ר"ל ריבוי הכסף והזהב ושאר דברים וכן מהמון רשעים רבים: כי אתה בוחן לבב׳ כלומר אתה הוא בוחן ורוצה ביושר לבבי וידעת ביושר לבבי כי כאשר לבבי התנדבתי וכן עמך אשר נמצאו פה אתה ידעת את לבבם אבל אני ראיתי כי בשמח׳ התנדבו לך ובמדומה ליבי בלב יושר התנדבו הם ג"כ וכמו שהיום לבבם יושר כן שמרה זאת להם לעולם שיהיה יצר מחשבתם ולבבם נכון אליך: וה"א הנמצאו במקום אשר וכן ה"א ההלכוא אתו וזולתם כמו שכתבנו בספר מכלל: וימליכו שנית לשלמה׳ וכו׳ כי פעם אחרת המליכו דוד כשבאה בת שבע אליו ונתן הנביא ואותו היום צוה למשחו ולהמליכו כמו שכתוב בספר מלכים ואז לא היו שם ישראל אלא אנשי ירושלם ואחרי כן הקהיל כל שרי ישראל מכל השבטים והמליכו לעיניהם פעם שנית: וימשחו לה׳ לנגיד׳ פירוש וימשחהו אותו לה׳ לנגיד ולצדוק משחו להיות כ"ג׳ ומזה הפסוק סמכו ר"זל כי הבזה שהיו בוזזים ישראל מאויביהם מחצה למלך ומחצה לעם מקיש נגיד לצדוק מה צדוק מחצה לו אף נגיד מחצה לו׳ ומחצה לעם לאחיו הכהנים שנאמר והיתה לאהרן ובניו׳ ויתן עליו הוד מלכות׳ שהיו כל העם יראים ממנו ומכבדים אותו ובהפך זה כתיב בספר דניאל ולא נתנו עליו הוד מלכותו: ויאמר

מנחת ערב

ויתן כנגד כולם ויותר ע"כ אמר לעיני כל ישראל שאינו מחזיק טובה אלא להק"בה שממנו הכל ומידו ניתן לנו וכמו שמבואר בענין: אלקי ישראל אבינו עיין פירש"י ז"ל ועוד אפשר לומר ע"ד שאמרו ז"ל על פסוק והיה באחרית הימים נכון יהיה וגומר ואמרו לכו ונעלה אל הר ה׳ אל בית אלקי יעקב לא כאברהם שקראו הר שנ׳ אשר יאמר היום בהר ה׳ יראה ולא כיצחק שקראו שדה שנאמר ויצא יצחק לשוח בשדה׳ אלא כיעקב שקראו בית שנאמר אין זה כי אם בית אלקי׳ וגומר הרי שזכה יעקב להקרא הבית על שמו לעתיד ע"כ גם דוד כשבא לברך השם אשר נתן בלבם להתנדב נדבה גדולה כזה קראו על שם יעקב ולא אברהם ויצחק: לך ה׳ הגדולה וגו׳ והעושר והכבוד מלפניך וגומר אז"ל שקודם יצירת הילד נגזר עליו אם יהא גבור או חלש חכם

אבן יחייא

עתות הזמן אשר סבבו אותו ולישראל ולשאר האומות בימיו ועמו׳ ויתחזק שלמה על מלכותו בבערו מן העולם אדוניהו ויואב ושמעי המפורסים אלו בנדבך המלוכה׳ וה׳ אלהיו היה עמו ויגדלהו למעלה באופן ששלמה היה מצוה לכל ישראל לשריו ולנשיאיו וראשיו אין איש אשר לא ישמע לקולו׳ וזהו אומרו ויאמר שלמה לכל ישראל וגומר כי אמירה פה לשון ציווי כמו ויאמר ה׳ אל משה אמור אל בני ישראל שצוהו שיאמר כן לבני ישראל׳ בהכין לו דוד׳ באשר הכין׳ בלילה ההוא נראה אלהים לשלמה כי הקרבנות שהקריב בלב שלם היו סבה שחול עליו השכינה׳ חסד גדול׳ שאחר עלות הכיאו לרעות ביעקב עמו׳ ויוסף על זה המלכתני תחתיו׳ ולכן

(ספר שני) **א** ויתחזק שלמה בן־דויד
על־מלכותו ויהוה אלהיו עמו ויגדלהו למעלה׃ ויאמר
שלמה לכל־ישראל לשרי האלפים והמאות ולשפטים ולכל
נשיא לכל־ישראל ראשי האבות׃ וילכו שלמה וכל־
הקהל עמו לבמה אשר בגבעון כי־שם היה אהל מועד
האלהים אשר עשה משה עבד־יהוה במדבר׃
אבל ארון האלהים העלה דויד מקרית יערים בהכין לו דויד
כי נטה־לו אהל בירושלם׃ ומזבח הנחשת אשר עשה
בצלאל בן־אורי בן־חור שם לפני משכן יהוה וידרשהו
שלמה והקהל׃ ויעל שלמה שם על־מזבח הנחשת לפני
יהוה אשר לאהל מועד ויעל עליו עלות אלף׃
בלילה ההוא נראה אלהים לשלמה ויאמר לו
שאל מה אתן־לך׃ ויאמר שלמה לאלהים אתה עשית
עם־דויד אבי חסד גדול והמלכתני תחתיו׃
עתה יהוה אלהים יאמן דברך עם דויד אבי כי אתה
המלכתני על־עם רב כעפר הארץ׃ עתה חכמה
ומדע תן־לי ואצאה לפני העם־הזה ואבואה כי־מי
ישפט את־עמך הזה הגדול׃
ויאמר אלהים לשלמה יען אשר היתה
זאת עם־לבבך ולא שאלת עשר נכסים וכבוד
ואת נפש שנאיך וגם־ימים רבים לא שאלת
ותשאל־לך חכמה ומדע אשר תשפוט את־עמי
אשר המלכתיך עליו׃ החכמה והמדע נתון לך ועשר
ונכסים וכבוד אתן־לך אשר לא־היה כן למלכים אשר
לפניך ואחריך לא יהיה־כן׃ ויבא שלמה לבמה אשר־
בגבעון ירושלם מלפני אהל מועד וימלך על־ישראל׃
ויאסף שלמה רכב ופרשים ויהי־לו אלף וארבע־מאות
רכב ושנים־עשר אלף פרשים ויניחם בערי הרכב
ועם־המלך בירושלם׃ ויתן המלך את־הכסף
ואת־הזהב בירושלם כאבנים ואת הארזים נתן כשקמים
אשר־בשפלה לרב׃ ומוצא הסוסים אשר לשלמה
ממצרים ומקוא סחרי המלך מקוא יקחו במחיר׃
ויעלו ויוציאו ממצרים מרכבה בשש מאות כסף וסוס
בחמשים ומאה וכן לכל־מלכי החתים ומלכי ארם
בידם יוציאו׃ ויאמר שלמה לבנות בית לשם
יהוה ובית למלכותו׃ **ב** ויספר
שלמה שבעים אלף איש סבל ושמנים אלף איש חצב בהר
ומנצחים עליהם שלשת אלפים ושש מאות׃
וישלח שלמה אל־חורם מלך־צר לאמר
כאשר עשית עם־דויד אבי ותשלח־לו ארזים לבנות
לו בית לשבת בו׃ הנה אני בונה־בית לשם
יהוה אלהי להקדיש לו להקטיר לפניו קטרת־
סמים ומערכת תמיד ועלות לבקר ולערב
לשבתות ולחדשים ולמועדי יהוה אלהינו
לעולם

ויתחזק ה׳ בקריאה וסימ׳ ויתחזק ישראל וישב על המטה · ויתחזק דוד באלהיו · ויתחזק העם איש יש׳ · ויתחזק שלמה בן דוד על מלכותו דד״ה · ויתחזק דמלך רחבעם · ויתחזק אביה וישא לו נשים · וימלוך יהושפט בנו : ויתחזק יותם · וב׳ ויתחזק וסי׳ ויקם יהורם על ממלכת אביו · ויתחזק ויבן את החומה · וכל התחזק דכו׳ : סימן קרמא דסיפרא שמואל הרואה תנינא דסיפרא דיאשיהו שמואל הנביא וא״פס ראה יי׳ והביטה וגו׳ : במחיר ח׳ וסימן נמסר במלכים א׳ סימן י׳ : החתים ה׳ וסי׳ נמסר בספר שפטים סימ׳ א׳ : ויציאו ד׳ וסימ׳ נמסר באיוב סימן ח׳ · הנה אני ז׳ דסמי׳ בקריאה וסימ׳ הנה אני קשרתי על אדני · הנה אני יי׳ אלהי כל בשר · הנה אני פותח את קברתיכם · הנה אני מביא בכם רוח · הנה אני לוקח את עץ יוסף אשר ביד אפרי׳ · הנה אני לוקח את בני ישראל · הנה אני בונה בית :

רדק

ויאמר שלמה לכל ישראל וכו׳ וילכו שלמה וכל הקהל · פי׳ שאמר להם שילכו לבמה אשר בגבעון וילכו · והוא מזבח הנחשת אשר עשה משה · וכן ויאמר ה׳ לדג ויקא את יונה אמר לו שיקיא אותו וכן עשה · וכן ויאמר ה׳ למלאך וישב חרבו אל נדנה : ויעל עליו עולות אלף · לא בפעם אחת אלא קודם שובו לירושלם : ויבא שלמה לבמה אשר בגבעון · אין למ״ד לבמה במקום מ״ם · כמו שכתב רבי יונה כי זה הפך זה כי הלמ״ד מורה הקרוב והמ״ם מורה הריחוק · ואיך יהיה זה במקום זה · אלא פי׳ כך · ויבא שלמה שהלך לבמה אשר בגבעון לפני אהל מועד אשר בגבעון בא לו לירושלם וימלוך על ירושלם · ור״זל דרשוהו כך כשבא שלמה מגבעון ירושלים היו פניו לבמה אשר בגבעון כמו שהיו פניו כשהלך לשם כלומר כי כשיצא מהבית שהיתה שם הבמה הלך לאחריו ופניו לבמה מפני כבוד הבמה ולמדו מזה וכן הכהנים בעבודתם ולוים בדוכנם וישראל במעמד׳ כשהיו נפטרים לא היו מחזירים פניהם והולכים אלא מצדדין פניהם והולכים וכן תלמיד הנפטר מרבו : ויניחם בערי הרכב · בערי׳ שהיו שם גדולי הסוסים שהיתה ארץ מקנה : כאבנים · לא אמר על הערך · אלא שהיה נמצא הזהב והכסף בירושלים לרוב כמו האבנים והוא על דרך הפלגה · ובדרש כאבנים ולא היו נגנבות א״ר יוסי אבני עשר אמות ואבני שמנה : ומוצא הסוסים אשר לשלמה ממצרים · פי׳ א״א ז״ל בספר מלכים כי פרעה נתן לו יציאות ורוחות במצרים · מוצא בסוסים והיה מוכר אותם לסוחרים בשנה וזהו מקוא יקחו במחיר · ומקוא · לשון קבוץ · ובמלכים מקוה כתיב בה״א ובדברי הימים כתיב באלף כי אותיות אה״וי מתחלפים : מרכבה בשלש מאות כסף וסוס בחמשים ומאה · מכאן למדנו שהמרכבה הוא ארבעה סוסים : בידם יוציאו · ברשותם כלומר כל המלכים שהיו מוציאים סוסים ממצרים ליד הסוחרים שהיו ליקחים המוצא מהמלך שלמה היו מוציאים · והיו נותנים סוסים מאה והמשה כסף ויספר שלמה בכל אלה גרי׳ היו הסבלי׳ והחוצבים והמנצחי׳ כמו שאמר בסמוך ויספר שלמה כל האנשים הגרים וכו׳ שלשת אלפים ושש מאות · ובמלכים שלשת אלפים ושלש מאות פי׳ רש״י ז״ל כי השלש מאות היו נציבים על כלם כי השלשת אלפים ושלש מאות היו ממונים על מאה וחמשים אלף שהיו בין סבלים וחוצבים אלף ומאה כמו שאומר ומנצחים עליהם שלשת אלפים ושלש מאות והשלש מאות מן השש מאות היו על כלם : לעולם

רשי

ויתחזק שלמה וגו׳ · מפני שיי׳ אלהיו עמו : ויאמר שלמה לכל ישראל · ומי הם אותם כל ישראל הם שרי האלפים כדכתיב לעיל ויקהל דויד את כל שרי ישראל וגומ׳ ומה אמר להם שיבאו עמו לבמה אשר בגבעון : וילכו שלמה וכל הקהל עמו וגו׳ · וכן דרך הפסוקים לקצר ויאמר יי׳ לדג ויקא את יונה אמר לו להקיא ויקא וכן ויאמר יי׳ למלאך וישב חרבו אל נדנה : שאל מה אתן לך · במר ושאל כל מה שתרצה ואני אתן לך : עתה יי׳ אלהים יאמן · פראבריי״ש בלע״ז : כי אתה המלכתני · כלומר כיון שהמלכתני על עם רב כזה צריך אני שיהא בי חכמה וכח לצאת לפניהם וללחם מלחמותיהם כענין שנאמר בשמואל ושפטנו מלכנו ויצא לפנינו ונלחם את מלחמותינו והואיל ועלי לשאול מה שבלבי אשאל מה שאני צריך וזה שתתן לי חכמה : ואצאה לפני העם הזה ואבואה · וגם למלך צריך שיהא לב חכם לידע לשפוט העם ואני נער ורך אפילו אלף אנשים חכמים היה קשה להם לשפוט עם גדול כזה אי אפשר בלא עסקים רבים שבאים לדון ואין לי מתון לעיין בדינם שעוד זה קובל ואינו מפסיק דבריו והנה בא אחר וצועק ומי יוכל לפסוק אלף דינין ביום אחד אם לא חכם ונבון אשר רוח אלהים בו וזה אני שואל שתתן לי חכמה ומדע לשפוט עמך זה הגדול כי זה אני צריך שתתן לי · יען אשר היתה זאת עם לבבך · שאין אדם שואל דבר זה אלא מי שיש יראת שמים בלבו כענין שנאמר ואתה תחזה מכל העם אנשי חיל יראי אלהים : ואת נפש שונאיך · לנכחם : החכמה והמדע נתון לך · מה ששאלת · עושר ונכסים וכבוד · אשר לא שאלת אתן לך : אשר לא היה כן למלכים אשר לפניך ואחריך לא יהיה · מוסב על עושר וכבוד אשר לא שאלת כי החכמה שאני נותן לך בה תלוינם עושר גם כבוד גם אריכות ימים דכתיב אורך ימים בימינה ובשמאלה עושר וכבוד וזהו שכתוב במלכים ויגדל המלך שלמה מכל מלכי הארץ לעושר ולחכמה וגו׳ : ויניחם בערי הרכב · הניח מקצת אותם פרשים ורכב בערי הרכב ועל שם שרכבי המלך שם היו קוראים אותן העיירות ערי הרכב ומקצתם הניח עמו לירושלם : כאבנים · מרוב כסף וזהב שהיה לו לא היה מקפיד על נתינת כסף וזהב בכל העיר לעשות שולחנות וכסאות ורבותינו אמרו כאבני עשר · וי״א אמות שהיה לו אבני גזית בן עשה מן הכסף : ומוצא הסוסים אשר לשלמה · כלומר כל מוצא סוסים אשר לשלמה לא היה כי אם ממצרים : ומקוא סחרי המלך · ומקוה אסיפת הסוסים במצרים וקורין לו בלשון אשכנז פטוע״א · להקדיש לו · לצורך מה ; להקטיר פניו קטורת · שהוא דרך כבוד וגם מכפיל כי אם להקטיר לפניו : לעולם

מנחת ערב

חכם או עפש עני או עשיר וא״כ אין לאדם להתהלל עצמו בא׳ מג׳ אלו כי הוא מוכרח בזה ע״פ הגזירה משא״כ צדיק ורשע לא קאמר ע״כ בזאת יתהלל המתהלל כי הוא מצד בחירתו וז״ש דוד מה לנו להתהלל ולהתפאר במעלת עושר או גדולה שהרי הכל הוא ממך שכך נגזר ע״פ ברואת האדם אך מה שהוא עדין לא נגזר לזה אני מתפלל שתכון לבבם אליך וגם לשלמה בני תן לבב שלם וגומר כי כיון שראית שלב כל ישראל טובים אליך ובשמחה התנדבו לך ואני אות ומופת על לבבם כי שלם הוא עמך והנא לטהר מסייעין לו ובדרך שאדם רוצה לילך מוליכין אותו ע״כ אבקש ממך שתגמיר באדם ותכון לבם לעבדך כל הימים : וימליכו שנית לשלמה בן דוד וגו׳ אז״ל במס׳ הוריות והובא ברש״י בקיצור אין מושחין מלך בן מלך וא״ת מפני מה משחו שלמה מפני מחלוקתו של אדוניה וכו׳ הנה אף יהואז בן גמשילא נמשח אלא מפני מחלוקתו של יורם כי אחיו

אבן יחייא

אשר אשאל הוא שיאמן דברך עם דויד אבי שכסאו לעולם יהיה ובהיות שהמלכתני על עם רב בכמות ואיכות צריך שתתן לי חכמה בעניני׳ האלהיים ומדע בעניני׳ האינושיים כדי לכלכלם בצדק ובמשפט אשר הוא סבת עמידת וקיום כסא המלוכה · לבמה אשר בגבעון · מן הבמה ההיא בא לירושלם וימלוך על ישראל כי נתחזק ונתאמן בהבטחת ה׳ מה שלפנים היה ירא וחרד פן לא ימשך מלכותו מפני חסרונו ושלימות העם · אלף וארבע מאות רכב · אלו היו בערי הרכב זולת ש׳ מהמובחרים שהיו עם המלך בירושלם · ולכן בשמואל כללם יחד באומרו אלף ושבע מאות · ומוצא הסוסים אשר לשלמה היה ממצרים כי שם היו נמצאים תמיד הסוסים היפים והגבורים · כי שם היו עומדים הסוחרים אשר היו לוקחים בבת אחת מקוה וקבוץ רב מהם במחיר

לעולם זאת על־ישראל׃ והבית אשר־אני בונה
גדול כי־גדול אלהינו מכל־האלהים׃
ומי יעצר־כח לבנות־לו בית כי השמים ושמי השמים לא
יכלכלהו ומי אני אשר אבנה־לו בית כי אם־להקטיר
לפניו׃ ועתה שלח־לי איש־חכם לעשות בזהב ובכסף
ובנחשת ובברזל ובארגון וכרמיל ותכלת וידע לפתח
פתוחים עם־החכמים אשר עמי ביהודה ובירושלם
אשר הכין דויד אבי׃ ושלח־לי עצי ארזים ברושים
ואלגומים מהלבנון כי אני ידעתי אשר עבדיך יודעים
לכרות עצי לבנון והנה עבדי עם־עבדיך׃ ולהכין לי
עצים לרב כי הבית אשר־אני בונה גדול והפלא׃
והנה לחטבים לכרתי העצים נתתי חטים מכות
לעבדיך כרים עשרים אלף ושערים כרים עשרים אלף
ויין בתים עשרים אלף ושמן בתים עשרים אלף׃
ויאמר חורם מלך־צר בכתב וישלח אל־שלמה
באהבת יהוה את־עמו נתנך עליהם מלך׃ ויאמר חורם
ברוך יהוה אלהי ישראל אשר עשה את־השמים ואת־
הארץ אשר נתן לדויד המלך בן חכם יודע שכל ובינה
אשר יבנה־בית ליהוה ובית למלכותו׃ ועתה שלחתי איש־
חכם יודע בינה לחורם אבי׃ בן־אשה מן־בנות דן ואביו
איש־צרי יודע לעשות בזהב־ובכסף בנחשת בברזל באבנים
ובעצים בארגמן בתכלת ובבוץ ובכרמיל ולפתח כל־פתוח
ולחשב כל־מחשבת אשר ינתן־לו עם־חכמיך וחכמי אדני
דויד אביך׃ ועתה החטים והשערים השמן והיין אשר אמר
אדני ישלח לעבדיו׃ ואנחנו נכרת עצים מן־הלבנון ככל־
צרכך ונביאם לך רפסדות על־ים יפו ואתה תעלה אתם
ירושלם׃ ויספר שלמה כל־האנשים הגירים אשר בארץ
ישראל אחרי הספר אשר ספרם דויד אביו וימצאו מאה
וחמשים אלף ושלשת אלפים ושש מאות׃ ויעש מהם
שבעים אלף סבל ושמנים אלף חצב בהר ושלשת אלפים
ושש מאות מנצחים להעביר את־העם׃

ג

ויחל שלמה לבנות את־
בית־יהוה בירושלם בהר המוריה אשר נראה
לדויד אביהו אשר הכין במקום דויד בגרן ארנן
היבוסי׃ ויחל לבנות בחדש השני בשני בשנת
ארבע למלכותו׃

ואלה

וידע ג׳ בקריאה וחס׳ וסימ׳ וידע דעת עליון׳ וידע חוסי בו ׳ וידע לפתח פתוחים ׳ חד בתורה חד בנביאים חד בכתובים : את השמים ואת הארץ י״ג דסמי׳ וסימ׳ בראשית ברא אלהים ׳ זכור את יום השבת לקדשו ׳ ביני ובין בני ישראל אות היא לעולם ׳ העדתי בכם היום את השמים ואת הארץ דסדר דברים ׳ והברו דסוף נצבים ׳ ויתפלל חזקיהו דמלכים וחברו דישעיה ׳ הקהילו אלי את כל זקני שבטיכם ׳ ואם יסתר איש במסתרים ׳ אהה אדוני יי׳ ׳ אדוני יי׳ ׳ ואני מרעיש ׳ אני מרעיש ׳ ויאמר חורם ברוך יי׳ :

רשי

לעולם זאת על ישראל ׳ לכך אני מבקשך לשלוח אלי בנין טוב וחזק לפי שלעולם חוק על ישראל להקריב קרבנות בבית זה אשר אני בונה : והבית אשר אני בונה גדול ׳ לפיכך צריך אני שתשלח לי מבנייך ואם תאמר תקטין את הבית כדי שלא תצטרך לאחרים איני יכול כי גדול אלהינו מכל האלהים ולכך איני יכול להקטינו ולהמעיטו : ומי יעצור כח לבנות לו בית ׳ לפי שאמר והבית אשר אני בונה גדול שמא יהא משמע לך גדול כל סיפוקו ואין זה כי מי יעצור כח מי יוכל לדחוק ולעצור כח עצמו כל כך לבנות לו בית הראוי לו ודוגמה למעלה שנעצר כח להתנדב : כי השמי׳ ושמי השמים לא יכלכלוהו ׳ ולכך הוא אומר ומי אני אשר אבנה לו בית ומה אני בונה לו לא כלום הוא כי אם להקטיר בו לפניו : ובארגון ׳ זה ארגמן : וכרמיל ׳ זו תולעת שני תדע שהרי לא נזכר כאן תולעת : ויודע לפתח פתוחים דוגמ׳ פתוחי חותם שיודע לחתום ולצייר באבנים נרי״ביר בלשון אשכ״נז : נתתי חטים מכות ׳ ב״לא ואל״אוף ויש אומרים מכות כתותין להוציא חטים מן השבולת : ויין בתים ׳ לשון בת מדה בלא כור בינם : יודע בינה לחורם אבי ׳ אומן חכם של אבי היה וגם שלי הוא : בן אשה ׳ אלמנה היתה : מן בנות דן ׳ משבט דן : ואביו איש צרי ׳ יהודי היה יושב בצור דוגמא עובד אדום הגתי שהיה יושב בגת ולוי היה ובמלכים כתיב בן אשה אלמנה ממטה נפתלי ואביו איש צרי אלא אמו מדן ואביו מנפתלי ומה צריך לייחס מאיזה שבט היו אביו ואמו זהו שכתוב דבני אלהים וגם נפתולי אלהים וגומר אמרה רחל מעתה עקמתי פתולים ועקמומיות עשיתי עד שאני יכולה לדמות עצמי לאחה אחותי אם לאה תתפאר בבצלאל בנה שיעשה המשכן אצטרך להשתתף במלאכתו אחד מבני ואתו אהליאב בן אחיסמך למטה דן ואם שלמה בן אחותי יבנה בית המקדש צריך להשתתף עמו מבני דן ונפתלי : ואביו איש צורי ללמדך אף על פי שאמו אלמנה צריך אדם לתפוש אומנות אביו : כ״ך שמעתי מפי רבי׳נו שלמה ב״ר לוי מכמטו״ולא ב״ן אחותו של רבי׳נו מש״ה הדרשן : רפסודות ׳ ובמלכים כתיב דוברות בלשון אשכנז ולוצ״ין : על ים יפו ׳ פי׳ על חוף הים כמו וירד יפו דיונה : ויספור שלמה כל האנשים הגירים ׳ מלא בב׳ יוד״ין ומתחלה כשספרם דוד נקראו שם גרים בי״וד אחת אבל שלמה ספרם בשעת מעשה כשבנה ולכך כתיב מלא ודוגמא והעליתם את עצמותי מזה אתר אתכם בפרש׳ ויחי ובשעת מעשה כשלקחן כתיב אתכם : ויספור אחר הספר ׳ למעלה דכתיב ויאמר דוד לכנוס את הגרים : ויעש מהם שבעים אלף וגומר ׳ מה שחזר ומזכירן ומזכיר המספר בשביל שהפסיק הענין לכך הוצרך לומר אף עתה ולא יפסוק עד שיכלה כל הבנין ואומר מיד ויחל שלמה לבנות וגומר ואפילו בפסוק אחד מנהגו שיפסיק הענין ומתחיל לדברו הראשון כמו זאת עשו קחו לכם מחתות קרח וגומר ולמחרתו כתיב ויאמר משה אל קרח אתה וכל עדתך וגומר וחוזר ואומר וקחו איש מחתתו וגומר אלא לפי שהפסיק בכמה פסוקים הוצרך שנית להכתב וכל שכן כאן : בהר המוריה ׳ לפי אשר שם נראה הב״ה לדוד בגרן ארנן שהעצר המגפה והוא הר המוריה מקום דוד : ויחל לבנות בחדש השני ׳ מפורש בתחילת ראש השנה ירושלמי ופתרון החדש בשני בשני בחדש אייר לפי שרוצה לומר בשנת ארבע למלכותו הוצרך לכפול ולומר בשני ודוגמא והמים היו הלוך וחסור עד החדש העשירי ודוגמא במלכים בשנה הרביעית בחדש זיו והוא החדש השני למלוך שלמה וגו׳ מוסב על השנה הרביעית ואז בשנת ארבע למלכותו התחיל בשני כי כל ימי החורף לא היה יכול מפני הקור ובניסן לא היה יכול מפני הפסח :

הארך

רדק

לעולם זאת על ישראל ׳ פי׳ המצוה הזאת מצות הקרבנות לעולם על ישראל ואיננה על זמן לפיכך צריך אני לבנות בית טוב וחזק ׳ ור״זל דרשו אלו ת״ח שעוסקים בהלכו׳ עבודה מעלה עליהם הכתוב כאלו נבנה בית המקדש בימיהם : ובארגון ׳ כמו בארגמן ׳ ותרגום ארגמן ארגונ׳ והוא צבע אדום ׳ וכרמיל הוא צבע אדום ג״כ אלא שארגמן הוא צבע אדום שקורין לאקא ׳ וכרמיל הוא תולע׳ השני והוא צבע הכרמי׳ : ואלגומים ׳ כמו אלגמים והוא העץ האדום הנקרא בערבי אלבקם ׳ ובלעז ברזיל ׳ וי״מ קוריילי : גדול והפלא ׳ פי׳ גדול היה והפלא בגדולתו : מכות לעבדך כמו מכולת לביתו הכתוב במלכים ׳ וכתבו ר׳ יונה מן כתית ר״ל חטים טחונים ׳ וא״א ז״ל פי׳ מן נכות ׳ ותרגו׳ וינסכו נסיכה לעבדך כלו אמר מאכל וזה היה מאכל כורתי עצים ׳ ומה שזכר במלכים הוא מאכל לבית חירם שכר לעבדך : בן אשה אלמנה מבנות דן ׳ ובמלכים בן אשה אלמנה הוא ממטה נפתלי ׳ אביו היה ממטה נפתלי וקראו צרי לפי שגר בצר כמו עובד אדום הגתי כי לוי היה ולפי שגר בגת קראו גתי ׳ וכן זה קראו צרי לפי שגר בצר ואמו היתה ממטה דן כמו שאומר מבנות דן ׳ יודע לעשות בזהב ׳ הוא אומר על אביו גם כן ׳ וכן במלכי׳ ואביו איש צרי חרש נחשת ׳ יתכ׳ חרש נחשת עליו או על אביו ׳ ור״זל פירשו על אביו וסמכו מזה כי חייב כל אדם להתעסק באומנות אביו כי לפיכך הזכיר הכתוב אביו כי גם אביו היה אומן ובנו לומד אומנותו : רפסדות ׳ כמו דוברות ׳ והם הקורות שקושרים אותם בראשיהם ומוליכים אותם בנהרות ובים ולכן נקראו דוברות לשון הנהגה ותרגום וינהג ודבר ונקראו ג״כ רפסדות ובלשון המשנ׳ אסדא היה יושב בספינה או באסדא ובתלמוד הוא אסדא הוא אכסרא הוא רפסדות : הספר ׳ שם על משקל איל שרד ׳ אשר ספרם דוד ׳ כמו שאמר למעלה ויאמר דוד לכנוס את הגרים אשר בארץ ישראל ויעמד חוצבים והוא ג״כ ספרם אחר כן כי נוספו עליהם מעת שמלך שלמה ׳ ואפשר שהגרי׳ האלה הם העם הנותר מהאמורי ומן החתי והפרזי והיבוסי כמו שאמר בסמוך כי אות׳ העלהו שלמה למס עד היום לעשות לו מלאכתו והגרים אשר בנה וקראם גרים לפי שלא היו עובדי ע״ז כי לא היו מניחין לעבוד ע״ז בימי דוד ובימי שלמה שהיתה יד ישראל תקיפה ובתנאי זה הניחו׳ לשבת בארץ ועשה מהם דוד ושלמה חוצבים וסבלי׳ ועושי מלאכתו : בחדש השני בשני ׳ פי׳ ביום שני לשבוע ׳ או הוא כפל דבר כמו עד החדש העשירי בעשירי באחד לחדש ׳ וא״זל אמרו כי לפיכך אמר בשני להורות כי מניסן מונין למלכי ישרא׳ לפיכך אמר בחודש השני בשני כי החדש שהוא שני לחדשי השנה הוא שני גם כן למלכי ישראל :

ואלה

מנחת ערב

אחאב ומקשה הגמרא ומשום מחלוקתו של יורם נמעל בשמן המשחה ׳ ומשני באפרסמונא דכיא משחוהו בשמן המשחה ׳ וכתב הרב בעל באר שבע למה לא פריך הגמרא ומשום מחלוקתו של אדוניה נמעול בשמן המשחה כדפרי׳ גבי יהוא ומשני משום דשאני מלך בן מלך דבית דוד כי היכא מחלוקות נפקא לן מקרא בסמוך דבעי משיחה אבל מלכי ישראל לא חזו למשיחה כלל עכ״ל ולפי זה צ״ע כשמשחוהו שנית אם היה בשמן המשחה או באפרסמונא דכיא כי לא היה צריך משיחה אלא שעשו כן מפני השמחה ׳ ולפי דברי הר״דק משמע שהיה גם המשיחה שניה לצורך מפני שבפעם ראשון לא היה שם כ״א אנשי ירושלי׳ ואח״כ הקהיל כל שרי ישראל ומשחו אותו לעיניהם ׳ ופי׳ לפירושו כי משיחה הראשונה היו ישראל מצוין ועושין ע״פ ההכרח במצות דוד ואפשר לומר שמ״מ היה לבם עם אדוניה ודעתם למרוד בשלמה אחר מיתת דוד ולבחור באדוניה

מש״אכ

אבן יחייא

במאיר ׳ היינו המרכבה שהיא אד׳ סוסים בשש מאות כסף ׳ וא׳ סוס בחמשים ומאה כסף ׳ וזולת אשר היו מוציאים ממלכים עוד היו מוציאים סוסים גם כן בידם ממלכי החתים וארם כי באשר היה נמצא סוס יפה תכף היו קונים אותו לשלמה ׳ ומכנאים עליהם לשון נצות שהיו שליט עליהם ומשעבדים אותם בעבודה כעבדים המכונאים במלאכה ׳ כאשר עשית עם דוד עבדי ששלחת לו ארזים כשרצה לבנות לו בית ׳ בהיות שאני רוצה לבנות בית לשם ה׳ ׳ לכן ככה תעשה עמדי חסד לשלוח לי איש חכם וגו׳ ועצי ארזים ׳ חטים מכות ׳ כתותים בטוחנות וקל להעשות ממנו קמח ולא שלחו קמח הן מפני ריבויו שלא היה הזמן מספיק לכך והן מפני כי הקמח היא יותר קלה להתעפש : בתים עשרים אלף ׳ הוא שיעור בלא ככור בינם ׳ ויאמר חורם בכתב אשר

שלח

וְאֵ֗לֶּה הוּסַד֙ שְׁלֹמֹ֔ה לִבְנ֖וֹת אֶת־בֵּ֣ית הָאֱלֹהִ֑ים הָאֹ֡רֶךְ אַמּ֞וֹת ג
בַּמִּדָּ֤ה הָרִאשׁוֹנָה֙ אַמּ֣וֹת שִׁשִּׁ֔ים וְרֹ֖חַב אַמּ֥וֹת עֶשְׂרִֽים׃ ג דגשי׳ ה
וְהָאוּלָ֡ם אֲשֶׁ֣ר עַל־פְּנֵי֩ הָאֹ֨רֶךְ עַל־פְּנֵ֤י
רֹֽחַב־הַבַּ֙יִת֙ אַמּ֣וֹת עֶשְׂרִ֔ים וְהַגֹּ֖בַהּ מֵאָ֣ה וְעֶשְׂרִ֑ים וַיְצַפֵּ֥הוּ ל
מִפְּנִ֖ימָה זָהָ֥ב טָהֽוֹר׃ וְאֵ֣ת ׀ הַבַּ֣יִת הַגָּד֗וֹל חִפָּה֙ עֵ֣ץ ה כליש׳
בְּרוֹשִׁ֔ים וַיְחַפֵּ֖הוּ זָהָ֣ב ט֑וֹב וַיַּ֥עַל עָלָ֛יו תִּמֹּרִ֖ים וְשַׁרְשְׁרֽוֹת׃
וַיְצַ֧ף אֶת־הַבַּ֛יִת אֶ֥בֶן יְקָרָ֖ה לְתִפְאָ֑רֶת וְהַזָּהָ֖ב זְהַ֥ב פַּרְוָֽיִם׃ ל׳ ד ל
וַיְחַ֨ף אֶת־הַבַּ֜יִת הַקֹּר֧וֹת הַסִּפִּ֛ים וְקִֽירוֹתָ֥יו וְדַלְתוֹתָ֖יו ל׳ ב בתרי ל ס״ ד חנ׳
זָהָ֑ב וּפִתַּ֥ח כְּרוּבִ֖ים עַל־הַקִּירֽוֹת׃ וַיַּ֙עַשׂ֙ אֶת־בֵּית־
קֹ֣דֶשׁ הַקֳּדָשִׁ֔ים אָרְכּ֞וֹ עַל־פְּנֵ֤י רֹֽחַב־הַבַּ֙יִת֙ אַמּ֣וֹת
עֶשְׂרִ֔ים וְרָחְבּ֖וֹ אַמּ֣וֹת עֶשְׂרִ֑ים וַיְחַפֵּ֙הוּ֙ זָהָ֣ב ט֔וֹב ב ובעניין

לְכִכָּרִ֖ים שֵׁ֥שׁ מֵאֽוֹת׃ וּמִשְׁקָ֥ל לְמִסְמְר֖וֹת לִשְׁקָלִ֣ים חֲמִשִּׁ֑ים ל׳ ל
זָהָ֑ב וְהָעֲלִיּ֖וֹת חִפָּ֥ה זָהָֽב׃ וַיַּ֜עַשׂ בְּבֵית־קֹ֤דֶשׁ הַקֳּדָשִׁים֙ ל׳ ב ובעניין
כְּרוּבִ֣ים שְׁנַ֔יִם מַעֲשֵׂ֖ה צַעֲצֻעִ֑ים וַיְצַפּ֥וּ אֹתָ֖ם זָהָֽב׃ ל ותפ׳ ל
וְכַנְפֵי֙ הַכְּרוּבִ֔ים אָרְכָּ֖ם אַמּ֣וֹת עֶשְׂרִ֑ים כְּנַ֣ף הָאֶחָ֡ד
לְאַמּ֣וֹת חָמֵ֗שׁ מַגַּ֙עַת֙ לְקִ֣יר הַבַּ֔יִת וְהַכָּנָ֤ף הָאַחֶ֙רֶת֙ אַמּ֣וֹת חָמֵ֔שׁ ל
מַגִּ֕יעַ לִכְנַ֖ף הַכְּר֥וּב הָאַחֵֽר׃ וּכְנַ֨ף הַכְּר֤וּב הָֽאֶחָד֙ אַמּ֣וֹת ג
חָמֵ֔שׁ מַגִּ֖יעַ לְקִ֣יר הַבָּ֑יִת וְהַכָּנָ֤ף הָאַחֶ֙רֶת֙ אַמּ֣וֹת חָמֵ֔שׁ דְּבֵקָ֕ה ל
לִכְנַ֖ף הַכְּר֥וּב הָאַחֵֽר׃ כַּנְפֵי֙ הַכְּרוּבִ֣ים הָאֵ֔לֶּה פֹּרְשִׂ֖ים ג
אַמּ֣וֹת עֶשְׂרִ֑ים וְהֵ֛ם עֹמְדִ֥ים עַל־רַגְלֵיהֶ֖ם וּפְנֵיהֶ֥ם ל׳ ט
לַבָּֽיִת׃ וַיַּ֙עַשׂ֙ אֶת־הַפָּרֹ֔כֶת
תְּכֵ֥לֶת וְאַרְגָּמָ֖ן וְכַרְמִ֣יל וּב֑וּץ וַיַּ֥עַל עָלָ֖יו כְּרוּבִֽים׃ ב ובסי׳

ויעש

במדה ג׳ דגשי׳ בקריאה וסי׳ לא תעשו עול במשפט במדה · אך רחוק יהיה ביניכם וביניו · את בית האלהים הארך אמות · אנ״ך וסימני׳ בלשון תרגום תעבדון רחיקין אריכין : זהב ד׳ פתחי׳ בקריאה וסימ׳ כל הזהב העשוי למלאכה בכל מלאכת הקדש כפות זהב שתים עשרה מלאות קטרת · וצף את הבית דסיפרא · והכל זהב התרומה · וחד וזהב הארץ ההיא טוב : האחר ג׳ בקריאה וסימ׳ ואמר אליה ביום האחר · הכרוב האחר · דבקה לכנף כרוב האחר :

רד״ק

ואלה הוסד שלמה לבנות בית האלהים · פי׳ ואלה התכונות והמדות אשר הוסד שלמה לבנות בהם את בית האלהים · והוסד פי׳ התיעץ כמו יסד המלך יסדת עוז כוסלויתד · והכל עניין יסוד · כי העצה והסוד למעשה כיסוד לבנין והעצה והסוד בבנין הבית לקח שלמה מדוד אביו כמו שאמר למעלה ויתן דוד לשלמה בנו את תבנית האולם וכו׳ · במדה הראשונה · פי׳ האמות היו במדה הראשונה במדה שנעשו בה המשכן וכליו כמו האמה הזאת · ואמרו במשנה אמת הבנין ששה טפחים ושל כלים חמשה : אמות ששים · הדביר היה בכלל : והאולם אשר על פני האורך על פני רחב הבית · פי׳ והאולם שהיה על פני רוחב הבית היה על פני האורך עשרים אמה כי ארכו לרוחב הבי׳ כי השטח הגדול יקרא אורך והקטן רחב והנה ארך האולם לרחב הבית והגובה מאה ועשרים · ובספר מלכים לא זכר רחב האולם אך זכר גובה הבית ושלשים אמה קומתו · יתכן כי האולם לבדו היה לו זה הגובה והוא היה גבוה על כל הבית או היה כל הבית גבוה כאחד · ומה שאמר במלכי׳ ושלשים אמה קומתו מקרקע הבית עד הספון ולמעלה מן הספון היו עליות גובהן תשעים אמה כמו שנ׳ וגנזכיו ועליותיו ובן אמר והעליות חפה זהב · והקרוב אצלי כי האולם לבדו היה לו הגובה הגדול הזה · ובו היו העליות לפי׳ יחס העליות אל האולם כמו שאמר ויתן דוד לשלמה בנו את תבנית האולם ואת בתיו וגנזכיו ועליותיו וחדריו הפנימים כי אין ספור האולם בכלל הבית ולא הבית בכלל האולם לא בספר מלכים ולא בספר הזה · לפיכך מה שאמר והגובה מאה ועשרים על האולם לבדו אמר · ואין טענה בעבור שאמר והגבה ולא אמר וגבהו ידמה כי על כל הבית אמר כי הנה אמר ג״כ על פני הארך ולא אמר על פני ארכו · ומה שאמר ויתן דוד לשלמה בנו את תבנית האולם · אין בכללו ההיכל והדביר אלא בכלל ובתיו · ויחס ההיכל אליו ואע״פי שההיכל היה ארוך ממנו לפי שהאולם היה הבית החיצון יחס הבתים הפנימיים אליו והם ההיכל והתאים אשר בקירותיו וזכר אחריהם בית הכפרת שהוא הדביר ששם הארון שהוא פנימי׳ לכולם · ומדברי רז״ל נראה ג״כ כי על ההיכל והדביר היו עליות ואת הבית הגדול חפה עץ ברושים · הוא ההיכל כי היה גדול שבבתים כי היתה ארכו ארבעי׳ אמה · תמרים · צורת תמרי׳ : פרוים שם מקום · ור״ל אמרו שהיה אדום כדם הפרים · את בית קדש הקדשים · הוא הדביר : מעשה צעצועים · כמו כאלאים כמו שאמרו רז״ל כרוב כרביא כי פני נערים היה להם · וי״מ מעשה כרבב הוא עשוי׳ הנקראת בלשון ערבי צנעה כרכוי׳ לאמות חמש · הל״מד כל״מד והשלישי לאבשלום פורשים אמות עשרים · כמו שהיה אורך הבית · ואין צורך לגוף הכרובים שיהיה עומד בגם כי הניף תחת הכנפים והם עומדים על רגליהם לא כאותם שעשה בצלאל שהיו בשני קצות הכפור׳ על הארון ואלה היו עומדים על רגליהם בקרקע הבית · ופניהם לבית · ובאותם שעשה בצלאל כתיב ופניהם איש אל אחיו · יתכן לפרש כי כשתנו בזה כמו שכשתנו שהיו עומדים על רגליהם והיו עצי שמן מחופים זהב · ור״זל תירצו שני הפסוקים ואמרו שהיו מלדדין פניהם כתלמיד הנפטר מרבו · ויעל עליו כרובי׳ כרובים מצויירים היו בפרכת וכן אומר בפרכת המשכן תעשה אותם כרובים : אמות

רש״י

הארך אמות במדה · ולפי שהפסיק ואמר במדה הראשונה אומר עוד אמות במדה ארך אמות הבית ששים אמה בין דביר להיכל ורחב אמות עשרים : והאולם אשר על פני הארך · של אולם שעל פני רחב הבית עשרים שהרי ארך האולם בכל רחב הבית עשרים אמה מצפון לדרום וכל מדה יתירה קרויה ארך והפחותה קרויה רחב ולפי שההיכל מדתו ממזרח למערב יתיר׳ קרויה ארך ומן הצפון לדרום פחותה קרויה רחב ובאולם שמדתו מן הצפון לדרום יתירה קרויה ארך ומדת מן המזרח למערב שהוא פחותה קרויה רחב ורחב האולם עשר כמפורש במלכים עשר באמה רחבו על פני הבית : והגבה מאה ועשרים · ובמלכים כתיב ושלשים אמה קומתו היה גובה הקומה ממקרקעו׳ הבית עד קירוי עלייה התחתונה שלשים אמות ומעלייה עד גג העליון תשעים אמות · כדכתיב ויתן דוד לשלמה בנו את תבנית האולם ואת בתיו וגנזכיו ועליתיו אלמא שהיו שם עליות : ויצפהו מפנימה זהב · מפנים ההיכל שהוא הבית הגדול חפה זהב ולא האולם וזהו שמפרש והולך היאך עשה ואת הבית הגדול חפה מבפנים כל הבית זהב טהור חפה עץ ברושים שכל הבית הדביר וההיכל חפה מתחילה עצי ברושים ואחר כך ויחפהו זהב טוב על קירות הברושים ומשום לפי זהב שרצה לצפות הבית חפהו מתחילה בעצים כדי שיתקיים הזהב בחוזק שהיה מחוזק לזהב במסמרי׳ בציורו העץ שהיה מצייר ציורין בעץ תמורים הם הגננת כמין תמרים וכרובי׳ ובמלכים כתיב וקלע עליהם מקלעות כרובים ותמורות ופטורי ציצים כמו ויצץ ציץ ופטורי כמו פוטר אדם אשתו אכטיו״רפין בלשון אשכ״נז : מפ״י רבי אליעזר ב״ר משלם ז״ל : ויחפהו זהב · כלומר כשצייר כל הציורי׳ צפה זהב הקירות אחר הציורין ומחזקן במסמרו׳ בכותל העץ כדי שלא ימוט מה שלא היה יכול לעשות בכותל האבן ומשום זה הטעם היה מחפה כל הבית מתחילה בעצי ברושים : ושרשרות · פתרונו צייר ציורין הרבה אלא כל וכשראה שהיה כולם חלק בין ציור לציור היה מצייר ציור כעין שרשרת שמדביקי׳ בו כל דבר כמו כן היה עושה אחן בין ציור לציור כדי שלא יהיה חלק בכתלי׳ · ע״א חוט שרשרת של זהב עשה ודבק הציורים בהן יחד : ויצף את הבית אבן יקרה · שקע ורבץ אבנים יקרות בזהב בקירות הבית לתפארת ולנוי · והזהב שאומר ויחפהו זהב טהור מזהב פרוים היה · פרוים שם מקום ורבותינו פרשו שדומה לדם פרים מרוב טבחו ואדמימותו : ויחף · כמו ויצף מה לפה בבית ומפרש הקירות והספים : וקירותיו · של ספי הבית שהיו של אבנים ומפור׳ קירותיו ודלתותיו זהב ובמלכים כתוב עד קירות הספון · ולכך קורא גג קירות הספון שהגג היה כמו ספינה ועריבה הפוכה שכך מנהג לקרות את הקר׳ י עגול כעין ספינה : ויעש את בית וגומר · כך היה לו לומר ויעש את בית קדש הקדשים עשרים על עשרים אלא לפי שאייר למעלה בך והאולם על פני רחב הבית אמות עשרים וגו׳ אמר כאן כמו כן : ויחפהו זהב טוב · אף בקדש הקדשים בנה תחילה קירות עץ ועליו חפה הזהב ומה שאין מזכיר כאן בקדש הקדשים שום עץ · זהו משום גדולתו של בית המקדש כלומר כל כותלי בית הארון היו של זהב ולא היה בהן עץ וזה כבוד לקדש הקדשים ובמלכים מוכיח כן ותדע שבשביל כבוד הבית אין מזכיר שום עץ שהרי כתיב ויצף את הבית אבן יקרה ובמלכים לא כתיב אבן יקרה הא כיצד אלא לפי שהספר דברי הימים למלכי יהודה הודיעך כי שלמה כוונתו לכבוד הבית : לככרים · מככרים : ומשקל למסמרות · לאחוז בהם הזהב בקירות העץ : לשקלי למשקל שקלי׳ חמשים שקלים של זהב : מעשה צעצועים · דוגמתו הנאלאים והצפיעות ותרגימו ובניה חבנית ילדים וילדות עשה לכרובים כרביא ושל עץ היו ושוב ויצפהו זהב ובמלכים ויעש בדביר שני כרובים עצי שמן וכל מה שבפנים העץ אינו רוצה להזכיר בזה הספר משום כבודו : וכנפי הכרובים ארכם אמות עשרים · כיצד כנף האחד לאמות חמש וסוף החמש מגעת לקיר הבית לדרום והכנף האחרת מגיע לכנף הכרוב האחר שבצדו הרי עשר אמות לכרוב האחד וכן לאחר נמצא כנף כרוב אחד מגיע לצפון וכנף כרוב האחד לדרום נמצא שהיו אריכים ככל כותל המערב שהיה כ׳ אמות וגופם אמרו רבותינו בנס היו עומדין ולפי פשוטו נראה לי שהיה גופו בולט מהם כעוף זה שפורש כנפיו בולט גופו מחוץ כנפיו וקומתן מפורש במלכי׳ קומת הכרוב האחד עשר באמה וכן הכרוב השני : עומדים על רגליהם · בקרקעות הבית למערב : ופניהם לבית · לפני׳ שלא היו ראשיהם זקיפין כנגד׳ שמביטין לחוץ אלא ראשם היה כפוף ומביטין לפניה׳ כדכתיב ופניהם איש אל אחיו וכאן אומר ופניהם לבית אלא פונים היו ראשם זה כנגד זה וגם ראשיהם כפופי׳ לבית כלפי פנים והארון עומד היה במקום פרוש׳ שני הכרובים והיו כנפי הכרובים מגין תחת הכותל וסוככין על הכפורת ועל הארון בכנפיהם ולבד מכרובים אלו היו הכרובים שעשה משה מן הכפורת עליין ואדוקין ומדובקי׳ על הכפורת ועומדין עליו ואל האמה שהרי כמו כן עשה עשר שולחנות ועשר מנורות לבד מאותן של משה : ויעש את הפרוכת תכלת וארגמן · ואלה על הדלת שהיא באמה טרקסין שבו נכנסין לפני ולפנים אע״פ שהיה בו דלתות תלה עליו כדלקמן ופתח הבית דלתותיו הפנימיות לקדש הקדשים וגומר : ויעל עליו כרובים · ציורי כרובים : שלשים

אבן יחייא

אלא אל שלמה · הנה בהנהגת הטובה מהמלך את העם צריך ב׳ תנאים · האחד שיהיה המלך טוב וישר ומכהיג ביושר · והב׳ שיהיה העם טוב וישר ושומע וסר אל משמעת מלכו · ולכן אמר חמירה את כנגד העם באומרו באהבת ה׳ את עמו שהוא טוב וישר נתנך עליהם מלך דומה אליהם אשר לכן יאהבוך כי האהבה היא בין הדומים · וכנגדו אמר ברוך ה׳ אלהי ישראל אשר נתן לדוד בן חכם יודע שכל במושכלות העיוניות · ובינה במעשיות · איש חכם יודע בינה במעשיות שמו חורם · אשר מאז ומקדם היה חרם חכם לאבי · בן אשה מבנות דן · ובמלכים אמר ממטה נפתלי · אולי כי אמה היתה מדן ואביו מנפתלי · ויען כי לבית אבותם כתיב לכן דיאם

מנחת ערב

מפ״אל משיחה שניה היתה מבחירתם ורצונם בלי צווי מדוד ולהיות אחר מלכם שלמה ולא למרוד בו וע״כ סמיך לו ולצדוק הכהן לומר כשם שצדוק הכהן נמשח בשמן המשחה והיה מהלורך למשחו כפי הדין אף משיחה שנייה של שלמה היתה מן הצורך שימשחו אותו כל שרי ישראל וע״כ היתה משמן המשחה וכעין זה מליכי׳ בשאול אע״פ שמשחו אותו למלך כשהיו קלת לבני׳ מעירערי עליו אמר שמואל אח״כ נלכה הגלגל ונחדש שם המלוכה : בלילה ההוא וגומר הנה כתבנו למעלה מה שאמר ויהי בלילה ההוא ויהי דבר ה׳ אל נתן וגו׳ מפני שהיה דוד סבור שבב׳ נתמנך שיהרא בימיו וע״כ רצה לבנות הבית ובאשר שסליעת הסיבה׳ בליל׳ ע״כ שלח ה׳ לנתן בליל׳ ע״פ ובאשר שבימי שלמה כהמלא הסיבות כמו שפירש״י ע״כ בלילה ההוא נראה אלקי׳ : עד דוד אבי

וַיַּעַשׂ לִפְנֵי הַבַּיִת עַמּוּדִים שְׁנַיִם אַמּוֹת שְׁלֹשִׁים וְחָמֵשׁ אֹרֶךְ וְהַצֶּפֶת אֲשֶׁר־עַל־רֹאשׁוֹ אַמּוֹת חָמֵשׁ: ל
וַיַּעַשׂ שַׁרְשְׁרוֹת בַּדְּבִיר וַיִּתֵּן ג מל׳
עַל־רֹאשׁ הָעַמֻּדִים וַיַּעַשׂ רִמּוֹנִים מֵאָה וַיִּתֵּן בַּשַּׁרְשְׁרוֹת: י״א כתו׳ ק
וַיָּקֶם אֶת־הָעַמּוּדִים עַל־פְּנֵי הַהֵיכָל אֶחָד מִיָּמִין וְאֶחָד מֵהַשְּׂמֹאול וַיִּקְרָא שֵׁם־הַיְמָנִי יָכִין וְשֵׁם הַשְּׂמָאלִי בֹּעַז: ב ומל׳ הימני ק

ד וַיַּעַשׂ מִזְבַּח נְחֹשֶׁת עֶשְׂרִים אַמָּה אָרְכּוֹ ב
וְעֶשְׂרִים אַמָּה רָחְבּוֹ וְעֶשֶׂר אַמּוֹת קוֹמָתוֹ: וַיַּעַשׂ אֶת־הַיָּם מוּצָק עֶשֶׂר בָּאַמָּה מִשְּׂפָתוֹ אֶל־שְׂפָתוֹ עָגוֹל סָבִיב ב נסמ׳ י ל
וְחָמֵשׁ בָּאַמָּה קוֹמָתוֹ וְקָו שְׁלֹשִׁים בָּאַמָּה יָסֹב אֹתוֹ סָבִיב:
וּדְמוּת בְּקָרִים תַּחַת לוֹ סָבִיב סָבִיב
ל מל׳ סוֹבְבִים אֹתוֹ עֶשֶׂר בָּאַמָּה מַקִּיפִים אֶת־הַיָּם סָבִיב שְׁנַיִם
ל י ו מל׳ טוּרִים הַבָּקָר יְצוּקִים בְּמֻצַקְתּוֹ: עוֹמֵד עַל־שְׁנֵים עָשָׂר
י״ב מל׳ בָּקָר שְׁלֹשָׁה פֹנִים צָפוֹנָה וּשְׁלוֹשָׁה פֹנִים יָמָּה וּשְׁלֹשָׁה
ו פֹּנִים נֶגְבָּה וּשְׁלֹשָׁה פֹּנִים מִזְרָחָה וְהַיָּם עֲלֵיהֶם
ג וסמ׳ מִלְמָעְלָה וְכָל אֲחֹרֵיהֶם בָּיְתָה:
ג וְעָבְיוֹ טֶפַח וּשְׂפָתוֹ כְּמַעֲשֵׂה שְׂפַת־כּוֹס פֶּרַח
ל וחד כשושׁ׳ ב״סות שׁוֹשַׁנָּה מַחֲזִיק בַּתִּים שְׁלֹשֶׁת אֲלָפִים יָכִיל:
וחד כשושנה וַיַּעַשׂ כִּיּוֹרִים עֲשָׂרָה
ויתן

עמדים העמדים י״א חס׳ וי״ו בקריאה וסימני׳ ועמדיו עשרים ואדניהם עשרים נחשת ר״פ · וכן לפאת צפון בארך קלעים מאה ארך ועמדיו עשרים · ולפאת ים קלעים חמשים באמה · והאדנים לעמדים נחשת ווי העמדים וחשקיהם כסף · והמשני את העמדים דשמשון · ועמדים ועב על פניהם · ויקם את העמדים דמלכים · עמדים שנים וגלות דמלכים דר״פ · כה אמר יי׳ אדך הארך · ויעש שרשרות בדביר · כי כה אמר יי׳ צבאות אל העמדים ועל הים דירמיה : נגבה כ״ט בליש׳ הלוך ונסע הנגבה · ולוט עמו הנגבה · אחרי הפרד לוט · והיה זרעך כעפר הארץ ופרצת · ועשית את הקרשים · וישם את המנורה באהל מועד נכח השלחן · ויהי הגורל למטה בני יהודה דיהושע · מן הלשון הפונה נגבה דיהושע · ויהיו הערים מקצה למטה · נחל קנה נגבה · נגבה לאפרים וצפונה למנשה · ועבר משם הגבול לוזה קרמ׳ דפסו׳ · ותאר הגבול ונסב לפאת ים ב׳ בו · ורבתריה ופאת נגבה ר״פ : וירד גי הנם אל כתף היבוסי נגבה · ועבר הגבול אל כתף בית חגלה צפונה קרמ׳ דפסו׳ · עומד על שני עשר בקר דמלכים · לארבע רוחות יהיו דד״ה · לעבד אדום נגבה דד״ה · למזרח הלוים ששה לצפונה · עומד על שנים עשר דד״ה · ואת הים נתן מכתף הימנית · ופאת נגב תימנה דיחזקאל · ולאלה תהיה תרומת הקדש דיחזקאל · והיה מגרש לעיר צפונה · ופאת נגבה חמש מאות דסוף יחזקאל · ראיתי את האיל מנגח · ועמדו רגליו ביום ההוא:

רשי

שלשים וחמש ארך · קומה ובמלכים ויצר את שני העמודים נחשת י״ח אמות פיר׳ רבינו שלמה זצ״ל יצקם שניהם כאחד ושוב חלקו לשנים והאמה החסרה איננו חושבה לפי שאיננו דומה למלאכת שאר העמוד כמו שאמר שם בענין ועל ראש העמודים מעשה פרח שושן וגם ר׳ יוסף פירש כן ולא נראה דמה לנו גבהה י״ח אלא כך שמעתי ודאי יצקם שניהם כאחד ואחר כן חלקו לשנים ונמצא כל אחד י״ו אמה וחצי : והצפת · שהיא כותרת שנאמר לשם עביו חצי אמה הרי כל אחד י״ח אמות צפת הוא לפוי כמו ויצפה אותם זהב כלומר היה עשוי כמין כובע חלל ועביו חצי אמה מלמטה וכשהופכו וכתנו על העמוד נמצא העובי חצי אמה הרי י״ח אמות ובמלכים קראו כותרת לשון כתר כדכתיב ושתי כותרות וגו׳ : ויתן בשרשרות · עשה שרשרות בראש הצפת תחתיו ובתוך השרשרות קבע צורת רימונים כדי לכסו׳ חלל הצפת כדכתיב לכסות את שתי גלות הכותרות ועל שם חללו קורא להם גולות כזו השבכה שכתב שם הם השרשרות לשון ועל שבכה יתהלך לשון ענפים כמו בסבך בקרניו ויש אומרים קופיא ור׳ אלעזר פי׳ ענפים : על פני ההיכל · על פתח ההיכל בחוץ באולם כדמוכח במלכים וכותרות אשר על ראש העמודים אולם ההיכל עשה שושן : אחד מימין · הפתח : ואחד משמאל · הפתח · יכין ובועז יכין על שם מלכות בית דוד שנמשל לירח כדכתי׳ כירח יכון עולם בועז ישים כגבור לרוץ והב״ית בבועז כמו מ״ם בכח יכחמנו בשמואל כי מיי׳ שאלתיו : ויקרא שם הימיני יכין · אע״פ שירח קטון משמש שיועיל לו ויהיה נכון כירח יכון ולא כלבנה המתחברת אמ׳ שלמה אם הב״ה בינה מלכותי לשמש וירח אף אני אעשה דבר נכון וקיים עמודי נחשת גדולים · ד״א חירם שהיה מבני דן עשה את העמודים וקרא את האחד יכין על שם אבין שמשון שנאמר בו וילפת שמשון את שני עמודי התוך ושלמה קרא לשני בועז על שם זקינו בועז דוגמ׳ ויקרא לו לבן יגר שהדות׳ : עשר באמה משפתו אל שפתו · עשר על עשר באמצעיתו עגול סביב : וקו שלשים באמה יסוב אותו · כל שיש בהקיפו שלשה טפחים יש ברחבו טפח : וחמש באמה קומתו · עומקו · ודמו׳ בקרים תחת לו · צורת דמות בקרי׳ לק ממנו לעמוד עליו והדוקים בו כדאמ׳ בסוף הפסוק הבקר יצוקים במוצקתו : סביב סובבים אותו עשר באמה מקיפי׳ את הים · אין מפורש כאן מה הדבר שסובבן אלא במלכים כתיב ופקעים מתחת לשפתו סביב וגו׳ פקעים כגון שעושין לכוסות פומי״לש עגולים משום נוי ומתחת לשפתו היו עומדים בשלש אמות התחתונות מרובעות ושתים עליונות עגולות ואי איפשר להפיל אלפים בת יכיל שהם מאה וחמשים מקוה טהרה אלא בענין זה כמו שמפור׳ בערובין והעליונות מרובעות ותחתונות עגולות אי איפשר לומר דכי כתיב עגול סביב אשפתו כתיב ומה שאמר בפקעים הללו עשר אמה לכל רוח אבל במקום עגולו אי איפשר לומר עשר באמה סביב : שנים טורי׳ היו הפקעי׳ : יצקים במוצקתו · בכל יצוקים יחד לא שחבר לו את הפקעים אחר יציקתו על ידי מסמרות או על ידי דבק שקורין שולדיר״א בלע״ז : וכל אחוריה׳ ביתה · אחוריהם של בקרים הללו היו פונים ביתה אל תחתיהם שבצפון פונים אחוריהם כנגד אותן שבדרום ושל מזרח כנגד שבמערב : ועביו טפח · שוליו ודפנותיו לא שאצל פיו היה דק מרוקע ומרודד: כמעשה שפת כוס · שעושין בו ומצוייר פרח שושן : מחזיק בתים שלשת אלפים יכיל · אף זה מחזיק ובמלכים כתיב אלפים בת יכיל גודשא תלתא שהבת ג׳ שאין שכ׳ האיפ׳ והבת תוכן אח׳ להם הרי לך ששת אלפים שאין נמלאו מאה וחמשים מקוה טהרה לארבעים אמות שאין מאה מקואות נמצא גם לעשרים אמות שאין הכותרים חמשים מקואו׳ ואף לכשתחלוק הכלי לפי המדה ששערו חכמי׳ אמה על אמה ברום שלש אמות למקוה תמלא וכן לשלש אמות מרובעו׳ קומה ועשר על עשר משפתו אל שפתו מרובעות מאה מקואות ולשתים אמות עגולות קומה ועשר על עשר משפתו אל שפתו עגולות חמשים מקוואות שמרובע יותר על העגול רביע : ויעש כיורים עשרה · לבד מאותן של משה:
ויתן

רדק

אמות שלשים וחמש ארך · על מידות שני העמודים הוא אומר כי העמוד האחד לא היה קומתו אלא שמנה עשרה וכן השני שלשים ושם בין שניהם והאמה האחד שלא מנה שהיא חצי אמה מכל אחד נכנסת בתוך הכותרת לפיכך לא אמר אלא שלשים וחמש ומה שמנה קומת שני העמודים כאחד לפי שבשעת יציקה יצקום כאחד והראיה שאמר ארך ידמה כי לעת היציקה הוא מונה שקומתן אחד ביציקת׳ · ובספר מלכים מונה מדתן לפי העמדתן שהיו עומדין ומנה קומתן לפיכך אמר מדת כל עמוד לבדו בקומה · והצפת · היא הכותרת שאמר בספר מלכים שהיה על ראש כל עמוד כותרת והית׳ חמש אמות כמו שאמר הנה אמות חמש · ובסוף מלכים אומר הכותרת שלש אמות · אר״זל שתי אמות התחתונות של כותרת היו שוות לעמוד שלא היה בהם צורה ושלש העליונות הם עודפות לחוץ מוקפת צורה · שנ׳ שבכים מעשה שבכה כמין לולבין של דקל היו מוקפות לפיכך לא מנה בסוף מלכים אלא השלש אמות העליונות שהיתה בכן השבכה · לפיכך אמר בסמוך ושבכה ורמונים על הכותרת סביב שלא דבר אלא על השלש אמות העליונות שהיתה בהם השבכה · ונקרא׳ הכותרת צפת · לפי שהיתה צפוי לעמוד : ויעש שרשרות בדביר ויתן על ראש העמודים · איננו אומר שאותן שרשרות שבדביר נתן על ראש העמודים שהרי העמודים היו באולם על פני ההיכל אלא פירושו שעשה שרשרות בדביר כמו שאמר במלכים ויעבר ברתוקות זהב לפני הדביר ואמר אח״כ ויתן על ראש העמודים פי׳ ויתן שרשרות על ראש העמודים · ולפי שזכר שרשרות חסרו וסמך על המבין וכן דרך המקרא בכמה מקומות : ויקרא שם הימיני יכין ושם השמאל בועז · לפי דרך הפשט קראם כן לסימן טוב · יכין לשון הכנה כלומר שיכין הבית לעולם · ובועז לשון עז והיא מלה מורכבת כלומר שיתן בו השם העוז והקיום · ולפי שהעמודים בכניסת הבית קרא להם שמות לסימן טוב לביתו : עשר באמה משפתו אל שפתו · שהיה רחבו עשר והקיפו שלשים אמה כמו שאומר קו שלשים באמה יסוב אותו סביב שכל שיש בהקיפו שלשה טפחים יש בו רחב טפח : ודמות בקרים תחת לו סביב · מלת לו שב אל שפתו שזכר כמו שאמר במלכים מתחת לשפתו ואע״פי ששפת לשון נקבה הנה מלאנו שפה יהיה לפיו לשון זכר · או שבה מלת לו אל הים ואינו ר״ל מתחתיו ממש אלא בקומתו מתחת היו מצויירים דמות הבקרים · ובקרים שזכר הנה הן הפקעים שזכר במלכים ות״י פקעים דמות ביעין א״כ נצטרך לפרש כי גופם היה עגול כדמות ביצים ופניהם היה דמות פני בקרים · עשר באמה מקיפי׳ את הים סביב · פי׳ רז״ל כי השלש אמות התחתונות היו מרובעות והשתים העליונו׳ עגולות כי קומת הים חמש אמות ופי׳ עשר באמה כי הבקרים היו בשלש אמות התחתונו׳ שהיה הים מרובע בהם ובהם היו הבקרים וזהו שאמר עשר באמה פי׳ עשר באמה לכל רוח הנה היה רבוע הים ארבעים אמה ועגולו מלמעלה שלשים אמה · יצוקים במצקתו · השם מוצקת בשלש מולדת ואם זה החולם וזה בשורק · ופי׳ כי כל אלה הבקרים הותכו עם הים כאחד לא שחברו בה אחר כן : עומד על שנים עשר בקר · גם זה הפסוק מעיד כי הים היה מרובע מתחת שהרי מונה לו ארבע רוחות ככל מרובע ובכל רוח היה שלשה בקר שהיה הים עומד עליה׳ : מחזיק בתים שלשת אלפים יכיל · ובספר מלכים אלפים בת יכיל · פי׳ ר״זל אלפים בלח ושלשת אלפים ביבש · כי כל כלי מחזיק בדבר יבש אם גודשים אותו השלים יותר מחזיק על שמחזיק בדבר לח שאין אדם יכול לגדש אותו שהגדוש הוא שליש הכלי וכן אמרו במשנה שדה תיבה ומגדל וכוורת הקטן אע״פי שיש להם שוליים אם מחזיקו׳ ארבעים סאה בלח שהם כורים ביבש טהורין · וכורים הם ששים סאים : חמשה

מנחת ערב

כי חסד גדול כי לקחו מן הבור מאחורי הצאן וזה חסד גדול כי לא היה מזרע מלוכה ואתה המלכתיו ומה גם חסד גדול שהבטחתו שגם בנו ימלוך אחריו והמלכתני אחריו מידך היתה זאת ועל כן מן הראוי להיות לי המלוכה להועיל ולהיות מלך מכין כסאו במשפט ואז היא מתנה הגונה ותשוב״מסא״כ אם אקלקל המשפט א״כ נוח לי שלא המלכתני כי בודאי לטובתי המלכתני ע״כ תן לי חכמה ומדע ולב הבין לעשות משפט ואז מתנתך מתנה היא · ולא שאלת עושר וגו׳ הנה ידוע שטרם טפה הולד במעי אמו נגזר עליו אם חכם יהיה או טפש גבור או חלש עני או עשיר ומה גם ימיו תרולים כמה יהיה שני חייו והנה שלמה הקשה לשאול ליתן לו חכמה ומדע ודבר

אבן יחייא

ביחס אביה אמר ממטה נפתלי · ולא כן כדן רק מבנות דן · ואביו איש צורי · לא מבני ישראל כוא ויקר מקריהו לחבר אהלו עם אם האשה הזאת אחרי שנתאלמנה מאיש יהודי ויצא מביניהם חורם זה · רפסודות על ים יפו כמו דוברות והם הקורות הקשורים יחד המושלכים בים ועליהם יובאו הסחורות ונקראים בלע״ז זאטאר״י · בהר המוריה · במקום אשר הכין דוד בגרן ארנן היבוסי אשר נראה שם ה׳ לדוד אביהו ביום המגפה כשנעצרה · ואלה הוסד · ואלה הם המדות אשר הוסד ונתיעץ שלמה לבנות בהם את בית האלהים · חפה עץ ברושים ויחפהו זהב ויחזקו במסמרים

ויתן חמשה מימין וחמשה משמאול לרחצה בהם את־
מעשה העולה ידיחו בם והים לרחצה לכהנים בו:
ויעש את־מנרות הזהב עשר כמשפטם ויתן
בהיכל חמש מימין וחמש משמאול: ויעש שלחנות
עשרה וינח בהיכל חמשה מימין וחמשה משמאול ויעש
מזרקי זהב מאה: ויעש חצר הכהנים והעזרה הגדולה
ודלתות לעזרה ודלתותיהם צפה נחשת: ואת־הים נתן
מכתף הימנית קדמה ממול נגבה:
ויעש חורם את־הסירות ואת־היעים ואת־
המזרקות ויכל חירם לעשות את־המלאכה אשר עשה
למלך שלמה בבית האלהים: עמודים שנים והגלות
והכתרות על־ראש העמדים שתים והשבכות שתים
לכסות את־שתי גלות הכתרות אשר על־ראש העמודים:
ואת־הרמונים ארבע מאות לשתי השבכות שנים טורים
רמונים לשבכה האחת לכסות את־שתי גלות הכתרות
אשר על־פני העמודים: ואת־המכנות עשה ואת־
הכירות עשה על־המכנות: את־הים אחד ואת־הבקר
שנים־עשר תחתיו: ואת־הסירות ואת־היעים ואת־
המזלגות ואת־כל־כליהם עשה חורם אביו למלך שלמה
לבית יהוה נחשת מרוק: בככר הירדן יצקם המלך בעבי
האדמה בין סכות ובין צרדתה: ויעש שלמה כל־הכלים
האלה לרב מאד כי לא נחקר משקל הנחשת: ויעש שלמה
את כל־הכלים אשר בית האלהים ואת מזבח הזהב ואת־
השלחנות ועליהם לחם הפנים: ואת־המנרות ונרתיהם
לבערם כמשפט לפני הדביר זהב סגור: והפרח והנרות
והמלקחים זהב הוא מכלות זהב: והמזמרות והמזרקות
והכפות והמחתות זהב סגור ופתח הבית דלתותיו
הפנימיות לקדש הקדשים ודלתי הבית להיכל
זהב:

ה

ותשלם
כל־המלאכה אשר־עשה שלמה לבית יהוה

ויבא

סימן מלכים ויעש חירם את הכיורות · ד"ה ויעש חורם את הסירות ואת היעים · מלכים וגלות הכותרות אשר · ד"ה והגולת והכיתרות: כל קריא' את המזלגות כמ"א ואת המזלגות את הסירות ואת היעים בד"ה · מלכים בין סכות ובין צרתן · ד"ה בין סכות ובין צרדתה: ותשלם ג' בקריאה וסימ' ותשלם כל המלאכה אשר עשה המלך שלמה · והכרו דמלכים · ותשלם החומה בעשרים וחמשה דעזרא:

רד"ק

חמשה מימין וחמשה משמאל · פי' מימין כיור משה ומשמאלו: וכן במנורות חמש מימין מנורה שעשה משה וחמש משמאלו · וכן בשלחנות חמש מימין לשלחן משה וחמש משמאלו וכך פירשו ר"זל כי המנורות כלם בדרום והשלחנות כלם בצפון וכן כתגם משה במשכן המנורה בדרום והשלחן בצפון · ונחלקו ר"זל מהם אמרו כי לא היו מדליקין אלא על מנורות משה ולא היו מסדרין אלא על שלחן משה שנאמר את מנורת הזהב ואת נרותיה לבער בערב · ומהם אמרו שעל כלם היו מדליקין שנ' את המנורות ונירותיהם לבערם כמשפט ועל כלם היו מסדרים שנ' ואת השולחנות ועליהם לחם הפנים · וכן נראה כי על כלם היו מדליקין ומסדרין ואע"פי שכל אחד מהם תירץ הפסוקים לדעתו ומה שאמר על מנורת הזהב להודיע שאף בשל משה היו מדליקין אע"פי שעשה יעפר · לרחצ' בהם את מעשה העולה ידיחו בם את מעשה העולה הוא פירוש לרחצה בהם כלומר מה היו רוחצים בהם את מעשה העולה היו מדיחים בם או הוא חסר וי"ו השימוש ואת מעשה העולה כלומר הכיורים היו לרחצה פי' לרחוץ בהם הכהנים ידיהם ורגליהם כמו כיור שעשה משה שאמר בו ורחצו ממנו את ידיהם ורגליהם ואת מעשה העולה ידיחו בם ג"כ · והים לרחצה לכהנים וכו' · פי' הים לטבילת הכהנים שהיו טובלין מטומאתן לתוכו · ובתלמוד ירושלמי מקשה ולאו כלי הוא כלומר היאך היו טובלין לתוכו והלא כלי הוא ואין טבילה בכלים · ומתרץ א"ר יהושע בן לוי אמת המים היתה נמשכת לו מעין עיטם והיו רגלי הים ריש פתוחים ברימונים כלומר מתחת הארץ והיו באים לו המים והיו נכנסים ועולים דרך רגלי השורי' שהיו פתוחין מתחתיהם וחלולים: כמשפטם פי' כמשפט המנורה שעשה משה עם הגביעים והכפתורים: ויעש מזרקי זהב מאה · אינו אומר שהיו לצורך השלחנות אלא לזרוק בהם הדם על המזבח היו אלא מנאם עם השלחנות לזכר הכלים שעשה זהב: והעזרה הגדולה · היא החצר הגדולה שהיו עומדים בה ישראל ונקראת עזרה שהיו נעזרים בה בהתפללם שם: ואת הרמונים ארבע מאות · ולמעלה אומר ויעש רמונים מאה ויתן בשרשרות · קמאה שזכר הם לטור האחד והיה בהם ארבעה טורים רמונים הנה הם ארבע מאות · או היו רמונים קבועים בשרשרות זולתי הרמונים הקבועים בשבכות והיו רמוני השרשרות מאה ורמוני השבכות ארבע מאות: עשה חירם אביו למלך שלמה · פי' הכלים האלה עשה חירם טובים ויפים כאביו כלומר כחירם אביו שהיה נודע ומפורסם באומנות כמו שאמר למעלה יודע בזהב ובכסף · וחסר מאביו כ"ף השמוש וכמוהו רבים כמו לב שמח ייטיב גהה · שפי' כגהה: בעבי האדמ' · פי' בעבי הקרקע יצק' לא שעשה להם כורים לצקת בהם כי לא יתכן לכלים גדולים כאלה וי"ת במעבה האדמה גרגישתא והוא עפר אדום ועשה ממנו הכורים להתיך בהם המתכות · בין סכות ובין צרדתה · ובספר מלכים ובין צרתן · וצרתן וצרדתן קרובים הם בלשון: הוא מכלות זהב · כמו כלי זהב כלומר כל כלי המנורה הוא זהב · וי"מ מכלות זהב כמו כליל זהב כלומר זהב מזוקק הרבה · וכן בדברי ר"זל עשר מנורות עשה שלמה וכל אחת ואחת הביאה אלף ככר זהב והכניסוה אלף פעמים לכור והעמידוה על ככר זהב: להיכל זהב · פי' מצופות זהב כי הדלתו' מעץ היו כמו שכתו' בספר מלכים אבל היו מצופו' זהב:

ויבא

רש"י

ויתן חמשה מימין · לכיור של משה: וחמשה משמאל לרחצה בהם · קידוש ידים ורגלים · את מעשה העולה ידיחו בם · ממימי הכיור ידיחו קרבי העולה ודוקא עולה אבל שלמים לא שהוא נאכל לבעלים ובכל העיר הכיורים היו לקדוש טבילה: ויעש את מנורות הזהב עשר כמשפטם · למה נאמר במנורות כמשפטם לפי שמודיענו למה עשה עשרה מנורות והכל דרש מן התורה פרחים כפתורים גביעים משקדים נאמרו בפרשה שבעים הרי לכל עשרה מנורות שבעה נרות: כן פי' אחי' דוד"י ר' קלוני"מוס ב"ר יהוד"ה ומד"רש הוא: ושבעה נרותיה · כנגד שבעה כוכבים חנכ"ל שצ"ם: ויתן בהיכל חמש מימין · למנורה של משה: וחמש משמאל · וכולם בדרום משמאל של שלחן בצפון: ויעש מזרקי זהב מאה · שזורקין בו הדם על המזבח: ויעש חצר הכהנים · עזרת הכהנים: והעזרה הגדולה · זו עזרת ישראל: מכתף הימנית קדמה ממול נגבה · דיחק אותו מן המזרח מן כנגד הפתח לדרומה של עזרה לפי שאין כבוד ונאה שיהו מטבילין כנגד פתח האולם: ויעש חירם את הסירות · סירות נחשת שעשוין למחות הדשן לתת לתוך הסירות: והגלות והכתרות על ראש העמודים שתים · לשתי העמודים: והשבכות שתים · אלו השרשרות שנאמרו למעלה ותדע שכן הוא שהרי לא בכאן ולא במלכים מזכיר בפרשה זו בשום מקום שרשרות: לכסות את שתי גולות הכתרות · לכסות אלא הכתרות בשבכות והואן ענפים כענפי אריות כמו שפירשתי: ואת הרמונים ארבע מאות · למעלה הוא אומר ויעש רמונים מאה הא כיצד אלא כך יש לנו לפרש ודאי ארבע מאות רמונים עשה כאשר נאמר כאן ומה שאמר מאה הרי מאה לכל טור וטור וארבע טורים הס"כ דאמר שני טורים לשבכה אחת וכן שני טורים רמונים לשבכה האחת הרי ארבע טורים והרמונים היו מחוזרים בתוך השבכות המשובלים ותקועים לכסו' בה היטיב את שתי גלות הכתרות: ואת המכונות עשה · ובמלכים כתיב ויעש את המכונות עשר · מכונות הם הכיור ושם מפורש מלאכתם: ואת הסירות ואת היעים ואת המזלגו' · אע"פ שאמרנוהו כבר למעלה בא וחזר ושנה עוד להודיענו כי נחשת היו וגם מודיענו מזלגות שלא הוזכר למעלה: מרוק · דוגמת מרקו הרמחים ומורק ושוטף במים ובמלכים כתיב ממורט כמו כי ימרט ראשו ותרגומו נחשת טב: בעבי האדמה · תרגומ' גרגושתא בארדי"לא בלע"ז: בין סכות ובין צרדתה · ובמלכים כתיב צרתן צרדתה הוא מקומו של ירבעם וירבעם בן נבט אפרתי מן הצרדה ושם אמו צרועה אשה אלמנה לפי שמת מעמה באהל וגם מצורע כמו כן וכן ע"ז כמו ששנינו בפרקכל הצלמים בסופו אלמנה שאלמן ישראל מאלהיו מן צרדתה נראה שהכר התורה ולא הרתיבה הכר דת אלהינו כן פי"רש לי דוד"י ז"ל: ואת המנורות ונרותיהם · להוציא מלבן של מפרשין נרות היו עושין מנופה של מנורה ואדוקין בה שהרי כתיב ואת המנורות ונרותיהם מה שהזכיר את הנרות בפני עצמן ולא שאר מעשה המנורה בפני עצמו גביעים כפתורים ופרחים מכלל שלא היו הנרות אדוקין והואיל ואין אדוקין בה נר' כמעשה אחר וצריך להזכיר נרותיהם אבל שאר מלאכות שהיו אדוקין בה אינו מזכיר שנקראו' על שם המנורה ומה שעשה עשר מנורות ועשר שלחנות ועשר כיורים והכרובים וכל אשר עשה מפורש בברייתא דר' פנחס בן יאיר: והפרח · פירשו רבותינו הוא כנגד אותו פרח שהוסיף משה בפרשת בהעלותך עד ירכה עד פרחה וגו' שלא נאמר בתרומה: והמלקחים זהב · שמגביהים הפתילה מן הנר שיש בו השמן: הוא מכלות זהב · מזוקק וצרוף פין בלע"ז ובמנחות מפורש מכל זהב שהיה לו לשלמה מרוב הזהב שנכנס במנורה לזוקקה זקקיים מנורת זהב טהור: והמזמרות · כלי זמר: והמזרקות · לזרוק בהם דם על המזבח: והכפות · לבזיכי לבונה: והמחתות · נחתות בהם תרומת הדשן ושאר הדשן להרים מעל המזבח ולקח מלא המחתה וגומר:

ויבא

אבן יחייא

תמרים לא ימוש · אחורים ושלשו' · ציור ציורין בגופל אחולנות מסובבי' יחד זה עם זה בענפיהם וכאלו הם אחוזים בשרשרות · ויצף את הבית אבן יקרה · היינו ברצפת הבית שקבע אבנים יקרות מגוונים משתנים · זהב פרוים שהוא הזהב היותר זך וטוב שבעולם · מעשה צעצועים · כמו באנאחים והוא צורת ילדים · ואלו הכרובים היו שם יחד עם הכרובים אשר עשה משה · הנפת אשר על ראשו היא הכותרת הכתוב במלכים · כמעשה צורת כוס מצוייר בו פרח ושושן · מחזיק בתים שלשת אלפים יכיל במדת הינש שיש בו גודש מה שבמלכים אמר אלפים בת יכיל והוא במדת הלח שאין בו גודש · לרחצה בהם הוא קידוש ידים ורגלים · את מעשה העולה ידיחו בם את קרבי העולה שכלה כליל לה' · ולא השלמים שנאכל לבעלים ובכל מקום:

ויהיו

מנחת ערב

ודבר זה כבר הוטבע בו עד כמה יהיה חכמתו מגעת ועל כרחו צריך לשנות הדב' ולעשותו נגדי' הדשה להוסיף לו חכמה וכיון שכן · א"כ היה יכיל לשאול לו עושר או גבורה למשול על נפש אויבו או אריכת ימים יותר ממה שהמה קצובים לו שהרי כשם שצריך לשנות הטבע שהוטבע בו לעושר או לגבורה כך הוא בחכמה ובמדע · ואע"פכ לא בחר אלא בחכמה וז"ש יען אשר היה זאת עם לבבך ולא שאלת עושר וגומר אלו שאלת דבר מה שאינו נגד הטבע לא היה מן התימה שלא שאלת עושר כיון שהוא נגד הטבע מש"אכ עתה ששאלת חכמה שהוא ג"כ נגד הטבע א"כ כמו כן היית יכול לשאול עושר וגו' ואע"פכ לא שאלת אלא חכמה ע"כ החכמה והמדע נתון לך וגומר לא אמר אתן לך אלא נתון לך כבר היא נתונה לך כמ"ש ז"ל כשהקיץ שלמה והנה חלום היה חלומו לפניו שהי' מבין מיד לצפוף העוף ונעית השור: או ירצה יען אשר היתה זאת עם לבבך וגומ'

כי

ויבא שלמה את־קדשי דויד אביו ואת־הכסף ואת־הזהב
ואת־כל־הכלים נתן באצרת בית האלהים:
אז יקהיל שלמה את־זקני ישראל ואת־כל־ראשי המטות
נשיאי האבות לבני ישראל אל־ירושלם להעלות את־ארון
ברית־יהוה מעיר דויד היא ציון: ויקהלו אל־המלך כל־
איש ישראל בחג הוא החדש השבעי: ויבאו כל זקני
ישראל וישאו הלוים את־הארון: ויעלו את־הארון ואת־
אהל מועד ואת־כל־כלי הקדש אשר באהל העלו אתם
הכהנים הלוים: והמלך שלמה וכל־עדת ישראל הנועדים
עליו לפני הארון מזבחים צאן ובקר אשר לא־יספרו ולא ימנו
מרב: ויביאו הכהנים את־ארון ברית־יהוה אל־מקומו
אל־דביר הבית אל־קדש הקדשים אל־תחת כנפי הכרובים:
ויהיו הכרובים פרשים כנפים על־מקום הארון ויכסו
הכרובים על־הארון ועל־בדיו מלמעלה:

ויאריכו הבדים ויראו ראשי הבדים מן־הארון על־פני
הדביר ולא יראו החוצה ויהי־שם עד היום הזה: אין
בארון רק שני הלחות אשר־נתן משה בחרב אשר כרת
יהוה עם־בני ישראל בצאתם ממצרים: ויהי
בצאת הכהנים מן־הקדש כי כל־הכהנים הנמצאים
התקדשו אין לשמור למחלקות: והלוים המשררים
לכלם לאסף להימן לידתון ולבניהם ולאחיהם מלבשים בוץ
במצלתים ובנבלים וכנרות עמדים מזרח למזבח ועמהם
כהנים למאה ועשרים מחצררים בחצצרות: ויהי כאחד
למחצצרים ולמשררים להשמיע קול־אחד להלל ולהדות
ליהוה וכהרים קול בחצצרות ובמצלתים ובכלי השיר
ובהלל ליהוה כי טוב כי לעולם חסדו והבית מלא ענן בית
יהוה: ולא־יכלו הכהנים לעמוד לשרת מפני הענן כי־
מלא כבוד־יהוה את־בית האלהים:

אז

באהל ו' קמצין וסימ' בלשון תרגום שרה על בעננא דנשיא בקימא דארונא וביאור' ויאמרו אליו איה שרה אשתך · כל הבא אל האהל וכל אשר באהל · וירא יי' באהל בעמוד ענן · תבורך מנשים יעל · ויעלו את ארון יי' · ויעלו את הארון דד"ה · החוצה י"ו בקריאה וסי' ויוצא אותו החוצה · ויהי בהוציאם אתם החוצה ויאמר המלט על נפשך · ולרבקה אח ושמו לבן · ותתפשהו בבגדו לאמר שכבה עמי · ויהי בראותה כי עזב בגדו בידה · ויהי כשמעו כי הרימותי קולי ואקרא · ויהי כהרימי קולי ואקרא · כי ישבו אחים יחדו ומת אחד מהם ובן אין לו · בחוץ תעמד והאיש אשר אתה נושה בו · והיה כל אשר יצא מדלתי ביתי · ויהי לו שלשים בנים דאבצן · וישכימו ויהי בעלות השחר · ויאריכו הבדים דמלכים ויקרא את נערו משרתו · ויאריכו הבדים ויראו דספרא · יען כצד ובכתף תהדפו :

רש"י

ויבא שלמה את קדשי · וכל מה שבפסוק לפי פשוטו מה שנשאר לו מן ההקדשו' שהקדיש דוד כדכתיב למעלה גם אותם הקדיש המלך דוד ליי' עם הכסף והזהב אשר נשא מכל הגוים וגומר ומה שהותיר לו נתן באוצרות בית האלהים · ומדרש אגד' יש מחכמים אומרי' לפי שהיה יודע שסופו ליחרב ושלא יהיו אומרי' העמי' קשה יראתיכו שלקחה נקמתה מן הבית הזה שנבנה מן הגזילות וחמסים שגזל דוד מבתי ע"א שלה' ויש אומרים כך אמר הקב"ה רעב היה בימי דוד שלש שנים שנה אחר שנה והיה לו לבזבז ההקדשות הללו להחיות בהן עניי ישראל ואני מביא סיוע שהרי בכל ההקדשות שדוד הקדיש כמו שכתוב למעלה לא נאמר בהן בה עשה שלמה דבר פלוני זה כאשר נאמר בנחשת שנאמר ומטבחת ומכון ערי הדרעז' לקח דוד נחשת רבה מאד בה עשה שלמה את ים הנחש' וגומר אבל מכסף ומזהב שלא נאמר בה עשה שלמה שום דבר אבלל שלא עשה וזהו שאין כתיב כאן שום נחשת כי אם זהב וכסף ולפי פשוטו נראה לי מה שלא אמר נחשת לפי שהנחשת בזול ואינו ראוי וכדי והגון להבי' נחשת לאוצרו' בית ה': אז יקהל שלמה את זקני ישראל · נהג במדת חכמה שהקהיל הזקנים ולא הבחורים יותר מדוד שהקהיל הוא אף הבחורי' כדכתיב ויקהל דוד את כל ישראל ירושלם וגומר: בחג · הוא חג הסכות: ואת אהל מועד · שעשה משה גנזו שלמה בבית אוצרות האלהי' עם שאר כלים והקדשות לפי שלא הוצרך לו ורבותינו אמרו שנגנזו: ואת כל כלי הקדש אשר באהל אשר נטה דוד לארון · העלו אותם הכהנים הלוים · פתרון מוסב למעלה שאמר וישאו הלוים את הארון ומפרש מי היו אותם הלוים שאמרתי לך למעלה: הכהנים הלוים · שאף הכהנים מבני לוי הם ולא לוים ממש היו וכן כתוב במלכים וישאו הכהנים את הארון וגם הכלים ואהל מועד העלו ועמהם הלוים כמשפטם: ויהיו הכרובים פורשים כנפים על מקום הארון · במקו' שהארון עומד שם לפיכך ויכסו הכרובי' על הארון: ועל בדיו מלמעלה לארון כך היו עומדי' הבדים ונמשכו כל כך לחוץ כלפי מזרח שהיה יכול הארון לעמוד תחת הכרובים ממש בלא עכוב הבדים ולפיכך ויכסו הכרובים על הארון וגם את הבדי' כסו קצת אבל הארון ולא כולם שהיו מגיעי' עד המזרח ואיך יכול לפרש שכסו כרובי' על כל הבדים וגם משום דבר זה ויאריכו הבדים ויראו ראשי הבדים מן הארון על פני הדביר שהם לא כן שא כאח' מדה אחת היו מושכין זה מזה והלא הבדי' שעשה משה עדיין הם היו שם והם עומדי' בקדש הקדשים של אהל מועד שלא היה כי אם עשר וזה היה עשרים והיה מגיע מקיר אל קיר והכרובים של משה שנאמ' אף בהם פורשי' וסוככים אין צריך לזוז כלל מן הבדים ממקומ' שהרי הכרובי' של משה עומדים היו למעלה לארון על הכפרת וכרובים שנאמר כאן אותן שעשה שלמה עומדים על רגליהם בקרקע ואף על פי כן אותן של משה עדיין היו אדוקין על הכפר' כך פירש רבי נתן ורבי' פירשו הכהני' רצו להכנים הארון עם בדיו בדבי' ולא הספיקו כי הענן מלא את בית יי' ולא יכלו להבי' את הכרובי' עד כותל מערבי ממש ועל כן היו בולטין בפרוכת אך קשה לי דכתיב ויהי בצאת הכהני' ואח' כן מלא כבוד יי' את בית האלהים ורבי יוסף זצ"ל פירש ויתארכו לא נאמר דמשמע ויתארכו הן עצמן אלא ויאריכו דמשמע אחרים מאריכין אותם ותפר' האומנין האריכו הבדים עד לעשרים והיו נוגעין שתי קצותם לכותל מזרחי ושתי קצותם לכותל מערבי ותימה יש והיאך יכלו לפרוש בכנפיהם ולכסות הארון שהיה עשר אמות מהן : ויהי בצאת הכהנים מן הקדש · מיד היה לו לסמוך והבית מלא ענן בית יי' אלא שמפסיק בכתים וכן במלכים ויהי בצאת הכהנים מן הקדש והענן מלא את בית יי' : כי כל הכהנים הנמצאים התקדשו · לדבר זה אין לשמור למחלקות כ"ד של לוים וכ"ד של כהנים אלא כל הנמצאים התקדשו · ויהי כאחד למחצצרים · פתרון ויהיו אחודים יחד למחצצרים כולם יחד וממה היו אחודים לדבר זה להשמיע קול אחד יחד להלל ולהודות ליי' : אז

רד"ק

ויבא שלמה את קדשי דוד אביו · פי' הנותר כאשר נעשתה כל המלאכה : וישאו הלוים את הארון · ובספר מלכים וישאו הכהנים את הארון הכהנים נשאוהו ומה שאמר הלוים הם הכהנים כי הכהנים לויים היו · ואמר"ז בכ"ד מקומות נקראו הכהני' לוים וזה אחד מהם · והכהנים הלוים בני צדוק ומה שאמר בסמוך הכהנים הלוים פי' הכהנים והלוים וכן כתיב במלכים בו"ו ויעלו אותם הכהנים והלוים · והכהנים נשאו את הארון והלוים את אוהל מועד : ויעלו את הארון ואת אהל מועד פי' את הארון מציון ואת אוהל מועד מגבעון שהיה שם וכן כתוב במלכים אז יקהל שלמה להעלות את ארון ברית ה' מעיר דוד היא ציון ואת אהל מועד גנזו באוצרות בית אלהים עם הקדשים אבל הארון הכניסו אל מקומו אל דביר הבית : ויאריכו הבדים אם אלו הבדים הם שהיו בארון מתחלה תימה הוא היאך נראו על פני הדביר שהרי הבדי' לא היו ארכן יותר מעשר אמו' שהרי קדש הקדשים של אהל מועד לא היה אלא עשר והארון היה נתון בתוכו ולא נאמר בתורה שהיו נראים הבדים מחוץ לפרכת · והדבי' היה רחבו עשרים א"כ היאך היו נראין על פני הדביר ואפשר שעשו לארון בדים אחרים ארוכים מהם כדי שיראו על פני הדביר וזהו שאמר ויאריכו שהוא פועל יוצא ולא אמר ויארכו · גם יתכן לפרש כי אות' הבדים היו שהיו בארון מתחלה ואפשר שהיה ארכן עשר אמות וקודם שהכניסו הארון לדביר היו הבדים נתונין בארון בשוה שהיו עודפין אחורי הארון כמו לפני הארון שהרי ארבעה אנשי' היו נושאין אותו לכל בד שני אנשי' אחד לפניו ואחד לאחריו וכיון שהביאו הארון לדביר כמו שהי' עם בדיו ולא היה עתיד עוד לנושאו בכתף : האריכו הבדים ומשכו' כלפי חוץ עד שנראו ראשי הבדים על פני הדביר כדי שיהא נכנס שם כ"ג ביום הכפורים להקטיר בין הבדי' ולא יהיה פוגה הנה והנה · לפיכך האריכו הבדים עד פני הדביר ולא יראו החוצה חוץ לפני הדביר · וא"ת כיון שלא היה אורך הבדים אלא עשר אמות והבדים רחבו עשרים היאך נראו עדיין על פני הדביר יתכן שלא נתנו הארון סמוך לכותל מערבי אלא הרחיקו אותו מן הכותל והכרובי' פורשים כנפי' על הארון ועל בדיו · שהיה פריסת הכנפי' ברוחב גם כן עשרי' אמה כמו שהיה באורך או היה רוחב הכנפי' כרוחב הארון ואורך הבדים · ור"ל דרשו ויראו ראשי הבדים וכתיב ולא יראו החוצה הא כיצד דוחקין ובולטין ויוצאין בפרוכת ונראין כמין שני דדי אשה שנא' בין שדי ילין ואין אנו צריכי' לדורשן שהוא אומר שהיו נראין על פני הדבי' אבל חוץ לכותל הדביר לא היו נראי' · ומה שאמרו עוד מקום ארו' אינו מן המד' ובנס היו עומדי' לא ידעתי מה טעם שהרי הכתוב אומר שהכרובי' פורשי כנפים היו וכנפיה' על הארון והארון מתחת כנפי הכרובים היו ואינו נכנס בחשבון וא"כ מה טעם לתת גם המקום שאינו צריך והם אמרו כי הארון עשרה אמות היה לו לכל רוח זה לא מצאנו ולא יתכן לפי הפסוקים והם שאמרו ידעו מה אמרו כי דעתם רחבה מדעתנו : אין לשמור למחלקו' כי כבר נחלקו הכהנים והלוים למשמרות ועתה היו כל כך הזבחים לרוב והקהל לרוב כי כל הכהנים והלוים היו מצטרפים כולם לעבוד ולהלל : לשכן

מנחת ערב

לי היה מקום לומר מה ששאל שלמה חכמה ומדע היתה כוונתם שעל ידי החכמה יהיה אפשר לאסוף הון בחכמתו או לעשות בתחבולה מלחמה לנצח אויב או לשמור את בריאותו ע"י חכמתו שלא יחלה ויאריך ימים כענין · והחכמה תחיה את בעליה וכדומה כי מעלת החכמה כוללת הכל וכמו שא"זל דעה קנית מה חסרת וכו' · וא"כ לא היה לזה להחזיק טובה לשלמה על אשר שאל חכמה · ע"כ דקדק שלמה בדבריו ואמר שכוונת שאלת חכמה ומדע אינו כי אם להשכ' בחכמת האבות להיות לו לב להבין משפט ולהדריך את ישראל לעשות רצון אביהם שבשמים · וז"ש לו אלקי' יען אשר היתה זאת עם לבבך שלא שאלת חכמה כדי להשיג ע"י כך עושר כענין כי בצל החכמה בצל הכסף ומי שיש לו עושר יש לו כבוד וע"כ על הרוב סמך כבוד לעושר כענין והעושר והכבוד מלפניך · וכשתפלה עושר וכבוד' גם לא שאלת חכמה למשול בנפש אויביך עלה וגבורה למלחמה

אבן יחייא

והיה לרחצה לכהנים בו · לנטילת ידים ורגלים לטהרה · מכונות · הם כני הכיורים · חורם אביו למלך שלמה · כי לרוב חכמתו היה מכבדו שלמה כאביו ויקרא לפניו אברך וכזון אותו על כל חכמי המלאכה · ויעש שלמה כל הכלים האלה · הבלתי חשובים · וכך עשה את כל הכלים החשובים אשר בית האלהים וגו' · הוא מכלות זהב · כלו זהב מזוקק · ויבא שלמה את קדשי דוד אביו · כי כל כך נתעשר שבבנין הבית לא הוצרך לגעת בקדשי אביו וכלם גנזם באוצרות בית האלהים · אז יקהל משה את זקני ישראל ואת כל ראשי המטות · ונשיאי האבות להעלות את ארון ברית ה' · כי לא רצה להטריח את כל ישראל · אבל הם לחסידותם אף כי לא נקראו נקהלו מעצמם אל המלך כל איש בישראל בחג · האמנם לא באו עם הלוים להעלות הארון ואהל
מ.עד

ו אז אמר שלמה יהוה אמר לשכון ב׳ ל׳ מל׳
בערפל: ואני בניתי בית זבל לך ומכון לשבתך עולמים: ל׳ ר״ג
ויסב המלך את פניו ויברך את כל קהל ישראל וכל קהל ג
ישראל עומד: ויאמר ברוך יהוה אלהי ישראל אשר דבר ו׳ מל׳
בפיו את דויד אבי ובידיו מלא לאמר: מן היום אשר הוצאתי ל׳ ה׳ ר״פ בסי׳
את עמי מארץ מצרים לא בחרתי בעיר מכל שבטי ישראל ל
לבנות בית להיות שמי שם ולא בחרתי באיש להיות נגיד ל
על עמי ישראל: ואבחר בירושלם להיות שמי שם ואבחר
בדויד להיות על עמי ישראל: ויהי עם לבב דויד אבי
לבנות בית לשם יהוה אלהי ישראל: ויאמר יהוה אל
דויד אבי יען אשר היה עם לבבך לבנות בית לשמי הטיבות ג׳ ל׳ מל׳
כי היה עם לבבך: רק אתה לא תבנה הבית כי בנך ה׳ כסו׳ מטעי׳
היוצא מחלציך הוא יבנה הבית לשמי: ויקם יהוה את בהו׳ לית כהון לס
דברו אשר דבר ואקום תחת דויד אבי ואשב על כסא ה
ישראל כאשר דבר יהוה ואבנה הבית לשם יהוה אלהי
ישראל: ואשים שם את הארון אשר שם ברית יהוה
אשר כרת עם בני ישראל: ויעמד לפני מזבח יהוה ז׳ בסי׳ וכל
נגד כל קהל ישראל ויפרש כפיו: קרי׳ דכו׳ במ״ל
כי עשה שלמה כיור נחשת ויתנהו בתוך העזרה חמש
אמות ארכו וחמש אמות רחבו ואמות שלוש קומתו ויעמד ל׳ ז׳ בסי׳
עליו ויברך על ברכיו נגד כל קהל ישראל ויפרש כפיו ל׳ וחד ויברך
השמימה: ויאמר יהוה אלהי ישראל אין כמוך י״ח ׳ צ״ח
אלהים בשמים ובארץ שמר הברית והחסד לעבדיך

ההלכים לפניך בכל לבם: אשר שמרת לעבדך דויד
אבי את אשר דברת לו ותדבר בפיך ובידך מלאת כיום
הזה: ועתה יהוה אלהי ישראל שמר לעבדך דויד
י״ל אבי את אשר דברת לו לאמר לא יכרת לך איש מלפני
יושב על כסא ישראל רק אם ישמרו בניך את דרכם ללכת
בתורתי כאשר הלכת לפני: ועתה יהוה אלהי ישראל
ד יאמן דברך אשר דברת לעבדך לדויד: כי האמנם
לוחד הכה השמים ישב אלהים את האדם על הארץ הנה שמים ושמי השמים
ד לא יכלכלוך אף כי הבית הזה אשר בניתי: ופנית אל
תפלת עבדך ואל תחנתו יהוה אלהי לשמע אל הרנה
ואל התפלה אשר עבדך מתפלל לפניך: להיות עיניך
סימן פתוחות אל הבית הזה יומם ולילה אל המקום אשר אמרת
ד׳ מל׳ לשום שמך שם לשמוע אל התפלה אשר יתפלל עבדך
אל המקום הזה: ושמעת אל תחנוני עבדך ועמך
ישראל אשר יתפללו אל המקום הזה ואתה תשמע
ממקום שבתך מן השמים ושמעת וסלחת: אם
ב׳ ומלעיל ב׳ וחס׳ יחטא איש לרעהו ונשא בו אלה להאלתו ובא אלה
לפני מזבחך בבית הזה: ואתה תשמע מן השמים
ה׳ י״ל ועשית ושפטת את עבדיך להשיב לרשע לתת דרכו בראשו
ב ולהצדיק צדיק לתת לו כצדקתו:
ואם ינגף עמך ישראל לפני
אויב כי יחטאו לך ושבו והודו את שמך והתפללו
והתחננו לפניך בבית הזה: ואתה תשמע מן
השמים

השמימה י״א בקריאה וסי׳ ויוצא אתו החוצה ויאמר הבט נא השמימה · ויחלם והנה סלם מצב ארצה וראשו מגיע השמימה · קחו לכם מלא חפניכם פיח כבשן · ויקחו את פיח
הכבשן ויעמדו לפני פרעה · ופן תשא עיניך השמימה וראית את השמש ואת הירח · לא בשמי׳ היא לאמר מי יעלה לנו השמימה · ויפנו אנשי העי אחריהם · והמשאת החלה
לעלות מן העיר · ויהי בעלות הלהב מעל המזבח השמימה דמנוח · כי עשה שלמה דסיפרא · וישאו את עיניהם מרחוק ולא הכירהו וישאו קולם :

רדק

לשכון בערפל · פי׳ אמר שישכון בתוך בני ישראל בערפל והוא הענן · כמו שאמר ושכנתי בתוך בני ישראל והוא שירד כבודו בענן במקום המקדש לעובדו · ורז״ל אמרו כי כשאמר כי בענן אראה על הכפר׳ רמז להם בענן בעשן הקטר׳ אע״פכ פשטיה דקרא בענן הכבוד הוא וכן היה הכבוד נראה בענן תמיד במשכן כמו שכתוב וירא כבוד ה׳ בענן והנה כבוד ה׳ נראה בענן · וכמו שאמר כן עשה שהשכי׳ כבודו בבית זבול שבניתי לו וירד בענן : עולמים · כי שילה ונוב וגבעון לא היו עולמים כי לא היו הם המקום הנבחר שנאמר בו אל המקום אשר יבחר ה׳ כי אם זה המקום שהוא הר המוריה שעקד אברהם אבינו את יצחק בנו בו וקראו ה׳ יראה ואמר בהר ה׳ יראה כי באותו הר יראה לדורות ודוד כשראה כי נעתר שם וירד ה׳ אש על עולותיו אש מן השמים ידע כי הוא המקום הנבחר ואמר זהו בית האלהי׳ וזהו מזבח לעולה לישראל · כי עשה שלמה כיור נחשת מלת כי הוא טעם למה שאמר נגד כל קהל ישראל היאך היה נגד כולם והיו רואים אותו כלם כי עשה כיו׳ נחשת ועמד עליו: כי האמנם · הה״א פתוחה · כי הוא לתימה כלומר האמת הוא שישב אלהים עם האדם על הארץ זה לא יתכן להאמין כי אתה תתברך ותתעלה על הכל אין לך מקום שיכילך כי אתה מקום העולם ואין העולם מקומך · א״כ מה שבנית הבית לך אינו אלא על דרך משל שיהיה רצונך וכבודך נמצ׳ בבי׳ הזה לשמוע של התפלה אשר יתפללו במקו׳ הזה · ואע״פי שבכל מקום הוא רצונו אלא הצועק אליו בלב שלם לשמוע תפלתו בקש שלמה מלפני השם שיהא המקו׳ הזה הנבח׳ מסייע בתפלה כאלו הבית הוא מלאך מליץ ותשמע תפילת כל המתפלל בבי׳ הזה בקרוב יותר משיתפלל במקום אחר : ונשא בו אלה · אם יחייבנו הדיין שבועה מעניין משאת מאומה שהוא לשון חוב : ובא אלה · פי׳ ובא הנשבע לקבל האלה לפני מזבחך בבית הזה : ושפטת פירוש אף על פי שאתה מאריך לו שיכירו בני אדם כי המקום הנבחר הזה סייע במהירות העונש ויראו הבית הזה ויפחדו ממנו וכל זה הוא כבודך וגם הבורא כוה כן שנאמר ומקדשי תיראו להרשיע לרשע ולהצדיק לצדיק איזה מהם שיהיה הרשע הנשבע לשקר או המשביעו בחנם והוא נשבע באמת כי העונש על המשביע : כי

רשי

אז אמר שלמה · הואיל והבי׳ מלא עשן עכשיו אני יודע שהשכינה שרוי׳ בו בערפל כי כן דרכו ככתוב ומשה נגש אל הערפל אשר שם האלהים ודאי שרצונו להתעכב בו ובספרי פי׳ אז אמר שלמה כשרא׳ הענן עתה אני רואה שהשכינ׳ שרויה בבי׳ אשר בניתי שהרי כך הבטיח לבוא ולשכון בו מתוך ענן וערפל והיכן אמר כי בענן אראה על הכפרת : בית זבול · מדור : לשבתך עולמים · שמשנבחרה לא שרת שכינ׳ במקום אחר ולא הותרו הבמו׳ : ויברך את כל קהל ישראל · ברכה האמור׳ בסוף הענין : אשר דבר בפיו · שיתן לו בן שיבנה לו ביתי : מלא · קיים דברו הטוב : מן היום אשר הוצאתי · שאף זה דברת אל אבי : ואבחר בירושלם · מוס׳ על לא בחרתי בעיר : ואבחר בדוד · מוסב על ולא בחרתי באיש : הטיבות כי היה עם לבבך · כלומר גם אני בוחר בבי׳ אשר עלה בלבך לבנותו לשכן שמי שם כמו שאמ׳ למעלה : ויפרוש כפיו היה לומר כך ויפרוש כפיו השמימה ויאמר וגומר לא שמפסי׳ ביניה׳ להודיע על מה עומד וכן במלכים ויפרוש כפיו השמי׳ ויאמר : כי עשה שלמה מוסב על כנגד כל ישראל · כלומר היאך היה גבוה מכולם להשמיע דבריו : ויעמד עליו ועתה יכולין לראותו כל ישראל ומשום שמפסיק הענין צריך לומר כבראשונה נגד כל קהל ישראל וכן ויפרוש כפיו השמימה : אין כמוך באלהים · ממה שאתה שומר הברית והחסד שאתה גוזר מן השמים לתת לאוהביך אתה מגיע ונוכו הברית והחסד לקיים הבטחתך בארץ : ההולכי׳ לפניך · כמו שהלך דוד אבי וזהו אשר שמרת לעבדך דוד בלשון אמנת הבטחה : כי האמנם ישב אלהים את האד׳ על הארץ לשון תמיה וכי אפשר שיאמין אדם שישב אלהים על הארץ כי שמי׳ ושמי השמים וגומר אלא מחמת חסד שגמלת לדוד אבי למנחת שכינתך : אף כי הבית הזה אשר בניתי ולמה בניתיו להתפלל לפני האלהים ולפנות הוא אל תפלתינו : לשמע אל הרנה זו צעקה כמו ותעבר הרנה במחנה ועל כרחך על צעקתם של כל אדם שהוא נס מפני צרתו אל יתפלל לא בצעקתו בסתר כך חבור המקראו׳ וסוף הענין מוכיח שאמר ואתה תשמע ממקום שבתך למדת שלא בכאו אלא לדעת כן להוריד בו שכינה כדי שישב על הארץ לשמוע ממכון שבתך אל התפלה שיתפללו בו : להיות עיניך פתוחות בכל עת אשר יתפללו אליך : אם יחטא איש · מקרא זה על כל ישראל המחייב חבירו שבועה אם באמת הוא משביעו והנשבע נשבע לשקר אתה תשמיע השמים ואם הדין על הנשבע שבעל הדין מזקיקו על שבועה של חנם אף המשביע קרוי רשע: ולהצדיק צדיק · שלא לענשו על השבועה שהרי באמת הוא נשבע · ותוספתא דסוטה מפרש את אשר יחטא בועל אשת איש · ונשא בו אלה ויחייב בו אלה כשם שהמים בודקין אותה כך המים בודקין אותו · לפני מזבחך כדכתיב והעמיד הכהן את האשה : לתת דרכו בראשו כדכתיב וצבתה בטנה · ולהצדיק לצדיק דכתיב ונקתה ונזרעה זרע : ואם ינגף עמך · ולא נופני שידך קצרה מלהושיע אלא דבר זה גורם כי יחטאו לך : ושבו והודו את שמך · פתרון והתודו את עונם והאחרון מוכיח והודו את שמך ומחטאתם ישובון כי תענם : והשיבותם

אבן יחייא

מועד רק זקני ישראל וכל שאר העם המתיכוס בירושלם אצל המקדש כי לא היה אפשר שילכו כלם יחד מפני ריבויים · ואחר כך המלך עם כל עדת ישראל זבחו לפני הארון צאן ובקר · אל דביר הבית הוא קדש הקדשים הנקרא דביר מפני עשרת הדברות אשר שם בלוחות · ומפני שהדבור אלהי היה יוצא משם · וכאומרו וידבר ה׳ אליו מאהל מועד לאמר · ויראו ראשי הבדים · ולא יראו חוצה · כראים ואינם נראים וכשני דדי אשה הנראות מתחת חלוקה · רק שני הלוחות גם שברי הלוחות היו שם ולא הזכירם להיותם כבלעים בלוחות שלימות · ויהי בצאת הכהנים מן הקדש תכף הבית כתמלא משכן בית ה׳ · כי לשלימותו אל עליו הענין האלהי תכף · כי כל הכהנים התקדשו וכן הלוים לעבוד את עבודת ה׳ · ולא שמרו עתה ענין וסדר המחלקות והמשמרות · רק הלוים כלם אסף וגו׳ וק״כ כהנים היו מחצצרים יחד והיו כאחד שמחצצרים והמשוררים כי לא היה אז לפי שעה שום סדר בדבר · ולא יכלו הכהנים לעמוד לשרת מפני הענן : כאשר קרה למשה ולא יכול משה לבוא אל אהל מועד כי שכן עליו הענן וכבוד ה׳ מלא את המשכן

מנחת ערב

למלחמה וכענין ובתחבולות תעשה לך מלחמה וגם ימים רבים לא שאלת ע״י חכמתך כי החכמה תחיה בעליה אלא ותשאל לך חכמה ומדע אשר תשפט את עמי וגומר כלו׳ שלא היתה כוונת שאלת חכמה אלא לשפוט את עמי ע״כ הטיבות לשאול החכמה והמדע נתון לך וגם לאשר לא נתכוונת בשאלך חכמה והיא עושר וכבוד וגומר אתן לך :

השמים וסלחת לחטאת עמך ישראל והשיבותם אל־
האדמה אשר־נתתה להם ולאבתיהם:
בהעצר השמים ולא־יהיה מטר כי
יחטאו־לך והתפללו אל־המקום הזה והודו את־שמך
מחטאתם ישובון כי תענם: ואתה תשמע השמים
וסלחת לחטאת עבדיך ועמך ישראל כי תורם אל־הדרך
הטובה אשר ילכו־בה ונתתה מטר על־ארצך אשר־
נתתה לעמך לנחלה:
רעב כי־יהיה בארץ דבר כי־
יהיה שדפון וירקון ארבה וחסיל כי יהיה כי יצר־לו
איביו בארץ שעריו כל־נגע וכל־מחלה: כל־תפלה כל־
תחנה אשר יהיה לכל־האדם ולכל עמך ישראל אשר ידעו
איש נגעו ומכאבו ופרש כפיו אל־הבית הזה: ואתה
תשמע מן־השמים מכון שבתך וסלחת ונתתה לאיש ככל־
דרכיו אשר תדע את־לבבו כי־אתה לבדך ידעת את־
לבב בני האדם: למען ייראוך ללכת בדרכיך כל־
הימים אשר־הם חיים על־פני האדמה אשר נתתה
לאבתינו:
וגם אל־הנכרי אשר לא־מעמך ישראל
הוא ובא מארץ רחוקה למען שמך הגדול וידך החזקה
וזרועך הנטויה ובאו והתפללו אל־הבית הזה: ואתה
תשמע מן־השמים ממכון שבתך ועשית ככל אשר־יקרא
אליך הנכרי למען ידעו כל־עמי הארץ את־שמך וליראה
אתך כעמך ישראל ולדעת כי־שמך נקרא על־הבית הזה
אשר בניתי: כי־יצא
עמך למלחמה על־איביו בדרך אשר תשלחם והתפללו
אליך דרך העיר הזאת אשר בחרת בה והבית אשר־בניתי
לשמך: ושמעת מן־השמים את־תפלתם ואת־תחנתם
ועשית משפטם: כי יחטאו־לך כי אין אדם אשר לא־יחטא
ואנפת בם ונתתם לפני אויב ושבום שוביהם אל־ארץ רחוקה
או קרובה: והשיבו אל־לבבם בארץ אשר נשבו־שם ושבו
והתחננו אליך בארץ שבים לאמר חטאנו העוינו ורשענו:
ושבו אליך בכל־לבם ובכל־נפשם בארץ שבים אשר־שבו
אתם והתפללו דרך ארצם אשר נתתה לאבותם והעיר
אשר בחרת ולבית אשר־בניתי לשמך: ושמעת מן־
השמים ממכון שבתך את־תפלתם ואת־תחנתיהם ועשית
משפטם וסלחת לעמך אשר חטאו־לך:
עתה אלהי יהיו־נא עיניך פתחות
ואזניך קשבות לתפלת המקום הזה: ועתה קומה
יהוה אלהים לנוחך אתה וארון עזך כהניך יהוה אלהים
ילבשו תשועה וחסידיך ישמחו בטוב: יהוה אלהים אל־
תשב פני משיחך זכרה לחסדי דויד עבדך:

ז

וככלות שלמה להתפלל
והאש ירדה מהשמים ותאכל העלה והזבחים וכבוד
יהוה מלא את־הבית: ולא יכלו הכהנים לבוא
אל־בית יהוה כי־מלא כבוד־יהוה את־בית יהוה:
וכל בני ישראל ראים ברדת האש וכבוד יהוה על־
הבית ויכרעו אפים ארצה על־הרצפה וישתחוו
והודות ליהוה כי טוב כי לעולם חסדו:
והמלך וכל־העם זבחים זבח
לפני

י' פסו' כל כל ומלה חרא כיניהון וסי' נמסר בשפטים ריש סימן כ' ובנחמיה סימן י' וע"ש בנחמי"ה מ"ה דקה"ינא : ידעו י"ב בקריאה וסי' למען ידעו דורתיכם כי בסכות הושבתי את בני ישראל · ויאמר ירבעם לאשתו קומי נא והשתנית · יוצרי פסל כלם תהו · למען ידעו ממזרח שמש את · לא ילמדו עוד איש את רעהו · ויאטמא אתם במתנותם בהעביר כל · באו ימי הפקדה באו ימי השלום · כל תפלה כל תחנה דסיפרא · ואתה תשמע מן השמים כתרא דסיפרא · שיתה יי' מורה להם · למען ידעו דור אחרון · ויאמרו צרינו לא ידעו : עתה כ"ה ר"פ בקריא' וסי' עתה ידעתי כי גדול יי' מכל האלהים · עתה שמע בקלי איעצך ויהי · עתה קומו ועברו לכם את נחל זרד : עתה לך והכית את עמלק · עתה רוץ נא לקראתה ואמר לה · עתה המבלעדי יי' דמלכים · עת' הנה בטחת לך דמלכים · עת' בוא כתבה על לוח · עת' אקום יאמר יי' · עת' נבראו ולא מאז · עת' הקץ עליך וכליתי · עת' ירחקו את זנותם · עת' מקרוב אשפוך חמתי עליך דיחזקאל · עת' יחרדו האיין · עת' תתגודדי בת גדוד · עת' למה תריעי ריע · עת' תנו לבבכם

רשי

והשיבותם · והשיב אותם אל האדמה כי כשנופלים ונגפים לפני אויביהם תופשין מה שיכולים ומביאים אותם בשביה אל ארץ אחרת : בהעצר השמים · כדכתיב ועצר את השמים ולא יהיה מטר : כי תורם אל הדרך · כמו שעשית כשהיה רעב בימי דוד ג' שנים והורית ואמרת להם על שאול ועל בית הדמים כמו כן תור' אי זה חטא גורם להם על מה נעצרו השמים : כל נגע · פתרון הרי זכרתי לך דבר שדפון וירקון נגיפה אף בעצירת גשמים ומה עוד להרבות אלא כל נגע וכל מחלה כי יהיה והתפלל : ופרש כפיו אל הבית הזה · וזהו שאמר כל תפלה כל תחנה שיתפלל ויתחנן על זאת מכל אחת הדברים האלה אשר ידעו איש נגעו כלומר אם יתפלל על נגעו ועל מכאובו להסירו ממנו : וסלחת ונתת' לאיש ככל דרכיו וגו' · לרשע כרשעו ולצדיק כצדקתו שאם לא ישלם לרשע כפי רוע מעלליו יטיח דברים כלפי מעלה ויאמר אין אלהים אז יודע לבבו ויהיה חילול השם כמו כן תעשה לצדיק כצדקתו שתעשה לו כשיתפלל לפניך : למען ייראוך · וישוב הרש' מדרכו ולכך אני מתפלל לתת לו לאיש כדרכיו : ועשית ככל אשר יקרא אליך הנכרי · בישר' אני מתפלל לתת לו כדרכיו אבל בגוי ככל אשר יקרא לך לפי שישר' מכירין בה"בה ויודעין שהיכולת בידו לעשות ואם אין תפלתו נשמעת תולה בעצמו בחטאיו ומפשפש במעשיו אבל הגוי קורא תגר ויאמר שמעתי שמעו בכל העולם ונתיגעתי בדרכים הרבה עד שבאתי והתפללתי במקום הזה ולא מצאתי בו ממש כשאר אלהות לפיכך ועשית ככל אשר יקרא אליך הנכרי : דרך העיר · פניהם לצד ירושלם : ועשית משפטם · נקמתם באויביהם ע"א נרכיהם דוגמא לעשות משפט עבדו : אשר בניתי לשמך · פתרון הבית הזה אשר בניתי כדי לגדל שמך כי אז כשתקבל תפלתם אז יתפללו לך בבית הזה או בכל מקום שהם ויפנו לביתך זה : ושמעת תפלתם · ועל זה יתגדל שמך בעולם : ועתה קומה יי' · שלא להטלטל כאשר עד עתה מסילה לנוב ומנוב לגבעון : אתה וארון עוזך · שלא יטלטל עוד מעתה : עוזך · על שם כן קרוי עוך על שעשה נפלאות ועזוזות בפלשתים וכן כתוב בהודו לויי' דרשו יי' ועזו ועיד אמרו רבותינו במסכת ע"א וישרנה הפרות מה שירה אמרו הושיעה לו ימינו וזרוע קדשו : ילבשו תשועה · מחמת שלא יטלטלו ממקום למקום כמו והיה צדק אזור מתניו : וחסידיך ישמחו בטוב · ברוב טובות ומעשרות הנתון ללוים בשכר ששומרין את הארון ומשוררין לפניו : אל תשב פני משיחך · מלעשות טובה עמדי ואם לא למעני עשה למענך : והכהנים

רדק

כי תורם אל הדרך הטובה · כלומר שתודיע' על איזה עון נעצרו השמים ותורם הדרך הטובה ונתת המטר : כל נגע וכל מחלה · פי' אף על פי שזכרתי מדרכי עמך ישראל בפרט אשר יתפללו עליהם לפניך כן אני אומר על כל נגע ועל כל מחלה שיהיה להם כל תפלה וכל תחנה שיתפללו על אשר יהיה לכל האדם · ולכל עמך ישראל כלומר בין ליחידים בין לרבים כל איש ואיש לפי נגע ומכאובו שיתפלל אתה תשמע : למען יראוך · כשיראו שתסלח להם בשובם אליך והתפללם אליך בבית הזה ידעו כי בעונם עון בא להם הנגע והמחלה ולא שהוא מקרה ובעבור זה יראוך · וכן טעם כי עמך הסליחה למען תיורא · קומה ה' אלהים לנוחך · כלומר שיהיה זה בית נוחך ונוח ארון עוזך לעולם וכהניך ילבשו תשועה שתרצה קרבנותם ותושיעם וכן חסידיך היושבים בביתך להתפלל ולדעת דרכיך · או פי' וחסידיך הלוים שהיו משוררים במקדש : אל תשב פני משיחך · מכל מה שהתפללתי לך שתהיה תפלתי מקובלת לפניך : על הרצפה · על קרקע הבית וקרוא רצפה לפי שהיה רצוף באבני שיש · וזכר כריעת אפים על הרצפה לפי שכריעת שלמה היתה על הכיור במקום שהיה עומד · והנה ג"כ כרעו אפים על הרצפה במקום שהיו שם : בהלל

מנחת ערב

וגם אל הנכרי וגומר הנה ידוע שיש בישראל שני סוגים יש עובדים מאהבה ויש מיראה · מש"אכ באומות העולם שהם ימצא מי שעובד להקב"ה ויבא לחלות לפניו אין זה כי אם מצד היראה כאשר נגע בו יד ה' וירא כי אזלת יד הע"ז ואין קול ואין קשב אז יבא לשחר פני אל כדי שינצל ע"כ מהגזרה הגזורה עליו ועל כן גבי ישראל אמר סתם והתפללו וגו' ואתה תשמע וגומר וזה על העובדי' מאהבה ואח"כ אמר למען ייראוך וגומר הם העובדים מיראה ואמר ללכת בדרכך כל הימים כי היראה תביאהו לעבוד אח"כ מאהבה כמו שא"זל מש"אכ אבל הנכרי אינו עובד כי אם מיראה וגם אינו אלא לפי שעה בעת צרה וע"כ אינו מזכיר כי אם ליראה וגם אינו אומר כל הימי' כמו שאמר גבי ישראל: אל תשב פני משיחך וגומר לפי דברי חז"ל נאמר מקרא זה כשרצה שלמה להביא הארון לבית קדשי הקדשים ודבקו שערים זה בזה ואחר שאמר כ"ד רננות ולא

אבן יחייא

המשכן · אז בראות שלמה שכינת האלהות בבית אשר בנה נגד אומר שה' הסכים לשכון בערפל בבית אשר בנה לזבול לו ולמכון לשבתו עולמים שלולא חטאת ישראל היה קיים המקדש לעולם · ויברך את כל קהל ישראל ברכה דומה לברכת כהנים · ואחר כך בירך את ה' על אשר הטיב עמו עד אומרו אשר כרת עם בני ישראל · ואחר כך נתן תודה לו והתפלל לפניו ויעמוד לפני מזבח ה' ויברך על ברכיו ויפרוש כפיו · כריעת הברכים להכנעה · ופרישת הכפים למען יהיו ככלי מוכן לקבל ההשפעה אלהית · אין כמוך שומר הברית והחסד וגו' זאת היא התודה · והנה התפלה היא שומר את עבדך דוד אבי את אשר הבטחת לו מקיום הממלכה בזרעו · ויאמן דברך אשר דברת לו כי האמנם ובודאי ישב אלהים את האדם על הארץ כאמצעות המקדש אשר הוא

לפני יהוה ויזבח המלך
שלמה את זבח הבקר עשרים ושנים אלף וצאן מאה ל בטעם
ועשרים אלף ויחנכו את בית האלהים המלך וכל העם׃ ב · מ"ח · כ' וכל ר"פ דכו
והכהנים על משמרותם עמדים והלוים בכלי שיר יהוה בה"ג
אשר עשה דויד המלך להדות ליהוה כי לעולם חסדו
בהלל דויד בידם והכהנים מחצצרים נגדם וכל ישראל יתיר ל · ט מלעו'
עמדים׃ ויקדש שלמה את תוך החצר אשר לפני בית פסו' כסי'
יהוה כי עשה שם העלות ואת חלבי השלמים כי מזבח
הנחשת אשר עשה שלמה לא יכול להכיל את העלה ז
ואת המנחה ואת החלבים׃ ויעש שלמה את החג ח
בעת ההיא שבעת ימים וכל ישראל עמו קהל גדול מאד ט ר"למו' פסו' כסיפ'
מלבוא חמת עד נחל מצרים׃ ויעשו ביום השמיני עצרת ל ד
כי חנכת המזבח עשו שבעת ימים והחג שבעת ימים׃
וביום עשרים ושלשה לחדש השביעי שלח את העם
לאהליהם שמחים וטובי לב על הטובה אשר עשה יהוה ג ומל' · ב ונתחתי
לדויד ולשלמה ולישראל עמו׃ ויכל שלמה את בית ה · ו
יהוה ואת בית המלך ואת כל הבא על לב שלמה לעשות
בבית יהוה ובביתו הצליח׃ וירא יהוה אל שלמה ל"ס · ל · ב
בלילה ויאמר לו שמעתי את תפלתך ובחרתי במקום הזה
לי לבית זבח׃ הן אעצר השמים ולא יהיה מטר והן ל · ב
אצוה על חגב לאכול הארץ ואם אשלח דבר בעמי׃ י"ג מל' · ט
ויכנעו עמי אשר נקרא ל
שמי עליהם ויתפללו ויבקשו פני וישבו מדרכיהם ל · ב · ח רפין

ג הרעים ואני אשמע מן השמים ואסלח לחטאתם וארפא
ב"ה ג"פ · ל את ארצם׃ עתה עיני יהיו פתחות ואזני קשבות לתפלת
המקום הזה׃ ועתה בחרתי והקדשתי את הבית הזה
להיות שמי שם עד עולם והיו עיני ולבי שם כל הימים׃
ט"ו ואתה אם תלך לפני כאשר הלך דויד אביך ולעשות
ב · דמל' · ג מל' ככל אשר צויתיך וחקי ומשפטי תשמור׃ והקימותי את
כסא מלכותך כאשר כרתי לדויד אביך לאמר לא יכרת לך
י"ד מל' · ג ולמל' איש מושל בישראל׃ ואם תשובון אתם ועזבתם חקותי
ומצותי אשר נתתי לפניכם והלכתם ועבדתם אלהים אחרים
ל · ג והשתחויתם להם׃ ונתשתים מעל אדמתי אשר נתתי להם
ה · ו ואת הבית הזה אשר הקדשתי לשמי אשליך מעל פני
ל · ג ואתננו למשל ולשנינה בכל העמים׃ והבית הזה אשר
ב את רגלך היה עליון לכל עבר עליו ישם ואמר במה עשה יהוה ככה
לארץ הזאת ולבית הזה׃ ואמרו על אשר עזבו את יהוה
ו חס' בכתו' · ו אלהי אבתיהם אשר הוציאם מארץ מצרים ויחזיקו באלהים
אחרים וישתחוו להם ויעבדום על כן הביא עליהם
את כל הרעה הזאת׃

ה בטע' בסי' **ח** ויהי מקץ עשרים שנה אשר בנה שלמה
ז את בית יהוה ואת ביתו׃ והערים אשר נתן חורם
ד לשלמה בנה שלמה אתם ויושב שם את בני ישראל׃
ט"ו וילך שלמה חמת צובה ויחזק עליה׃ ויבן את תדמר
במדבר ואת כל ערי המסכנות אשר בנה בחמת׃
ויבן את בית חורון
העליון

ונפשיכם דד"ה · ועתה עיני יהיו פתוחות · עתה אלהי יהיו נא עיניך · עת' יי' אלהים יאמן דבריך · עת' חכמ' ומדע תן לי · עת' אל תקשו לבבכם · עת' בני יהי אלהים עמך · עת' עם לבבי לכרות ברית · עת' ידעתי כי הושיע יי' את משיחו : הקדשתי ו' בקריא' וסי' כי לי כל בכור בבני ישר' באדם ובבהמ' ביום · וחברו כי לי כל בכור ביום הכתי כל בכור · הקדשתי את הכמ' דמיכ' · את הבית הזה · וחברו ואת הבית אשר הקדשתי לשמי · וחברו ואת הבית הזה אשר הקדשתי לשמי דסיפר' · וחד בחרתי והקדשתי דסיפר'

רדק

בהלל דוד בידם · כלי שיר שעשה דוד להלל · או פירוש בהלל דוד שהיו אומרים המזמורים שעשה דוד ופי' בידם כי על פיניגון הכלים היו נאמרים : ויקדש שלמה את תוך החצר · נחלקו ר"זל בדבר זה יש אומר כי רצפה העזרה קדש לעשות בו העולות כמו על המזבח לצורך שעה לרוב העולות · וי"א כי בנה שם מזבח אחר לצורך שעה : כי חנכת המזבח עשו שבעת ימים · אר"זל שאכלו ביום הכפורים כי שבעת ימים קודם חג הסכות יום הכפורים בכללם · והחנכה היתה שמחה בזבחי שלמים במאכל ובמשתה ולא נחשב להם לעון שיצאה בת קול ואמרה כולכם מזומנים לחיי עולם הבא : וביום עשרים ושלשה לחדש השביעי שלח את העם · ובספר מלכים אומר ביום השמיני שלח את העם והוא עשרים ושנים לחודש · פירשו ר"זל כי ביום השביעי נטלו רשות ממנו ולא נסעו אותו היום לפי שהיה חג ולמחר שהוא כ"ג לחדש שנסעו חזרו ונטלו רשות ממנו · ואם תשובון אתם · פי' אתם לישראל · אשר היה עליון לכל עובר · פי' שהיה עליון ונפלא בעיני כל עובר בחרבנו ישם וישרוק העובר עליו : והערים אשר נתן חירם לשלמה · ובספר מלכים אומר כי שלמה נתן לחירם עשרים עיר בארץ הגליל ואינו אומר שנתן לשלמה אלא עצי ארזים ועצי ברושים וזהב · יתכן לפרש כי נתן חירם לשלמה ערים בארצו · והושיב שם בני ישראל כדי להתחזק בהם ושלמה גם כן נתן לחירם ערים בגליל וזה היה לחזק הברית ביניהם וזכר במלכים מה שנתן שלמה לחירם וזכר בזה הספר מה שנתן חירם לשלמה ; ויחזק עליה · עד שכבש אותה : ואלה

רשי

והכהנים על משמרותם · כאשר תקן דוד לכ"ד משמרות לסדר כל משמרה ומשמרה שבוע שלו והלוים כמו כן על כ"ד משמרות שלהם להודות בכלי שיר שהיו אומרים הודו ליי' כי לעולם חסדו : בהלל דוד · הכלי שיר שהיו אומרין בו הלל של דוד וההודיות בידם של לוים : והכהנים מחצצרים נגדם · שעליהם לשורר בחצצרות שנאמר ובני אהרן הכהנים יתקעו וגו' : ויקדש שלמה את תוך החצר · רבותינו חולקין בדבר זה ר' יהודה אומר קדש את רצפה העזר' בקדושת המזבח להקטיר על הרצפה כי מזבח הנחשת קטן מהכיל שרבו קרבנות להביא אמר לו רבי יוסי והלא כבר נאמר אלף עולות יעלה שלמה על מזבח שעשה משה ובשאתה מגיע לחשבון אמות ומניין עולות המתא שזה של אבנים גדול משל משה שהמזבח של משה מקום מערכתו אמה על אמה ושל שלמה מקום מערכתו כ"ד על כ"ד הרי של שלמה שלש מאות ושבעים ושש כשל משה אם כן מה הוא קדש המלך את תוך החצר שקבע בו מזבח של אבנים מחובר ברצפה : לא יכול להכיל · בשל משה הוא אומר כאדם האומר ננס פלוני ופלוני ופסול לעבודה : מלבוא חמת · שהיא בצפון של ארץ ישראל : עד נחל מצרים · שהיא כנגדו · כדמפורש באלה מסעי : וביום עשרים ושלשה לחדש השביעי שלח את העם · שהוא ט' לחנוכת הבית ובמלכים כתיב וביום השמיני שהוא כ"ב לחדש פתרון ביום ח' נתן להם רשות לילך לאחר החג ולמחר כשיצא החג אז הלכו כולם יחד · ע"א ביום ח' נתן להם רשות ושלא אותם היושבים בתוך תחום שבת וכל מי שירצה ליסע ולילך באותו היום באותו התחום ולמחר שלח כל העם כולו ובבראשית רבה מפרש כשלו רשות ממנו והמתינו עוד שם יום אחד וחזרו ונטלו רשות עוד למחר פעם שנייה לכך נאמר ביום כ"ג בחדש : שמחים וטובי לב וגו' לדוד ולשלמה · כי מה שדבר בפיו בנך שלמה הוא יבנה בית לשמי מלא בידו שנתן לו בן יושב על כסאו שבנה הבית לשם יי' ובב"ר מפרש אמר ר' לוי כתיב כי חנכת וגו' שמחים מוסב על אשר אמר יי' לדוד שקיים מה שנדר לשלמה שבחר בו מכל אחיו כי חכם הוא : ולישראל עמו · כדכתיב במלכים לא נפל דבר אחד וגו' · ע"א ולישראל עמו שהיה להם מושל שהיו יושבין בבטחון ובהשקט כדכתיב וישב יהודה וישראל וגו' : וירא יי' אל שלמה בלילה · בחזיון לילה : שמעתי את תפלתך · בלשון שאמר שלמה ושמעת השיב הק"בה שמעתי תפלתך הוא מתפלל בהעצר השמים השיב הב"ה הן אעצור הוא התפלל רעב וארבה והב"ה משיבו והן אצוה על חגב הוא התפלל על דבר וה"בה משיבו ואם אשלח דבר בעמי : ויכנעו עמי · במה שיתפללו ויבקשו פני וישובו מדרכיהם הרעים הרי ג' כנגד ג' הן אעצור והן אצוה ואם אשלח כנגד ג' תפלות ואני אשמע ואסלח לחטאתם וארפא את ארצם : והיו עיני ולבי · תרגם יונתן ותהא שכינתי שריא ביה אם רעותי מתעבדא תמן כל יומיא והיו עיני שם אם לבי וחפצי שם : אשליך מעל פני · כתנאי שביני וביניכם ואם לא תשמעו לי מה נאמר והשימותי את מקדשיכם : ואתננו למשל ולשנינה · כענין שמושלים משל על מי שאירע לו דבר פגע · ולשנינה כמו ושננתם לבניך ותתרגמון לשון סיפור רעות וכן תרגום ויספר ואישתעי ולשועי : לכל עובר עליו ישם · כלומר יחרב הבית ואז כל עובר עליו ישם כמו על יומו נשמו אחרונים : במה עשה יי' · כמו על מה עשה יי' וכן כתיב במלכים · ויהי מקץ כ' שנה פתרו' מקץ כ' שנה שנגמר כל הבנין של בית יי' ז' שנים ואת ביתו י"ג שנים ככתוב במלכים . ויבן את תדמור במדבר · במלכים כתיב את תמור ותרמו' קרינן וזה ששנינו ביבמות אין מקבלים גרים מן התרמודים ובב"ר בפרשת עקידה מפרש שעזרו לשונאיהם של ישראל ולפי שהמירו עצמם ונתחלפו לרעה בסוף על כן נכתב במלכים תמר לשון תמורה שהיה להם לעשות לישראל חסד שעשה עמהם שלמה שבנה להם כרך תדמור ומשום שלמה לא נכתב כאן תמר אלא תדמור כלו' עיר חשובה הכל לכבוד שלמה שאין כבוד שלהם לו' כאן הוא בנה כרך שמרד בו וקלקלו בו ועל כן כתוב תדמור ולא תמר :
ערי

אבן יחייא

דבר זר כי הנה השמים ושמי השמים לא יכלכלוך כי גאה גאות אתם ואף כי הבית הזה בנין שוכני בתי חומר · ויען כי לענותנותך אף כי מרום וקדום מושבך · את דכא ושפל רוח תשכון אכן תפנה נא אל תפילתו ואל תחינתו אני עבדך שהיא שתשמע אל הרנה ואל התפלה שכל איש ישראל עבדך יתפלל לפניך · וזה בהיות עיני השגחתך הפרטית פקוחות אל הבית הזה אשר הוא המקום אשר אמרת לשום שמך שם להשגיח ולשמוע אל התפלה אשר יתפלל כל איש שיהיה עבדך אל המקום הזה : וכן תעשה כי תשמע אל תחנוני כל איש שיהיה עבדך : ובכל תחנוני ישראל
בשיהיו

מנחת ערב

ולא נענה אמר מקרא זה ותיד נענה ואז ידעו כל ישראל שמחל הק"בה לדוד על אותו עון וא"כ מקרא זה נאמר שלא כסדר ומקומו למעלה כשסיפר ענין ביאת הארון לק"הקדש שסדרו שלמה אחר תפלתו להודיע הע"פ שכל תפלה ותחינה שהתפלל כולם נתקבלו ושמע ה' לתפלתו כמו שכ' שמעתי את תפלתך וגומר מ"מ בדבר הארון לא נענה עד שאמר זכרה לחסדי דוד וגומר ולא שבי' המניעה מצד שלמה לעיכוב התפלה אלא כדי שידעו שונאי דוד שמחל לו הק"בה על אותו עון וז"ש דוד שמחתי באומרי' לי בית ה' נלך כי אז ידעו הכל שנמחל לו אותו עון: והנה אם הלך לפניו וגומר הנה ידוע שכל זמן שהיה המלך עובד ה' היו גם ישראל עובדי ה' וכן להיפך
כשהיה

העליון ואת־בית חורון התחתון ערי מצור חומות דלתים
ובריח: ואת־בעלת ואת כל־ערי המסכנות אשר־היו
לשלמה ואת כל־ערי הרכב ואת ערי הפרשים ואת כל־
חשק שלמה אשר חשק לבנות בירושלם ובלבנון ובכל ארץ
ממשלתו: כל־העם הנותר מן־החתי והאמרי והפרזי
והחוי והיבוסי אשר לא מישראל המה: מן־בניהם
אשר נותרו אחריהם בארץ אשר לא־כלום בני ישראל
ויעלם שלמה למס עד היום הזה: ומן־בני ישראל אשר
לא־נתן שלמה לעבדים למלאכתו כי־המה אנשי מלחמה
ושרי שלישיו ושרי רכבו ופרשיו: ואלה
שרי הנציבים אשר־למלך שלמה חמשים ומאתים הרדים
בעם: ואת־בת־פרעה העלה שלמה מעיר דויד
לבית אשר בנה־לה כי אמר לא־תשב אשה לי בבית דויד
מלך־ישראל כי־קדש המה אשר־באה אליהם ארון יהוה:
אז העלה שלמה עלות ליהוה על מזבח יהוה
אשר בנה לפני האולם: ובדבר־יום ביום להעלות
כמצות משה לשבתות ולחדשים ולמועדות שלוש פעמים
בשנה בחג המצות ובחג השבעות ובחג הסכות: ויעמד
כמשפט דויד־אביו את־מחלקות הכהנים על־עבדתם
והלוים על־משמרותם להלל ולשרת נגד הכהנים
לדבר־יום ביומו והשוערים במחלקותם לשער ושער כי כן
מצות דויד איש־האלהים: ולא סרו מצות המלך על־
הכהנים והלוים לכל־דבר ולאצרות: ותכן כל־מלאכת
שלמה עד־היום מוסד בית־יהוה ועד־כלתו שלם בית יהוה:
אז הלך שלמה לעציון־גבר ואל־אילות על־שפת הים בארץ
אדום: וישלח־לו חורם ביד־עבדיו אניות ועבדים יודעי
ים ויבאו עם־עבדי שלמה אופירה ויקחו משם ארבע־מאות
וחמשים ככר זהב ויביאו אל־המלך שלמה:

ט

ומלכת־שבא שמעה את־
שמע שלמה ותבוא לנסות את־שלמה בחידות בירושלם
בחיל כבד מאד וגמלים נשאים בשמים וזהב לרב ואבן יקרה
ותבוא אל־שלמה ותדבר עמו את כל־אשר היה עם־לבבה:
ויגד־לה שלמה את־כל־דבריה ולא־נעלם דבר משלמה
אשר לא הגיד לה: ותרא מלכת־שבא את חכמת שלמה
והבית אשר בנה: ומאכל שלחנו ומושב עבדיו ומעמד
משרתיו ומלבושיהם ומשקיו ומלבושיהם ועליתו אשר
יעלה בית יהוה ולא־היה עוד בה רוח: ותאמר אל־המלך
אמת הדבר אשר שמעתי בארצי על־דבריך ועל־חכמתך:
ולא־האמנתי לדבריהם עד אשר־באתי ותראינה עיני והנה
לא הגד־לי חצי מרבית חכמתך יספת על־השמועה אשר
שמעתי: אשרי אנשיך ואשרי עבדיך אלה העמדים לפניך
תמיד ושמעים את־חכמתך: יהי יהוה אלהיך ברוך אשר
חפץ

ואת ערי ז' בקריאה וסימ' ואת כלי המסכנות דמלכים כ' בפסוק · ואת בעלה דד"ה בתרא דפסוק · ובתי את ירושלם לגלים מעון תנים · ואת ערי יהודה אתן · הנני מצ"ה נאם יי' לא תרחם את ירושלם : ואת בת ה' דסמי' בקריאה וסימ' ואת בת היענה ואת התחמס דתורת כהנים · וחברו דמחן תורה · את בת בנה ואת בת כתה לא תקח · והמלך שלמה אהב נשים נכריות · העלה שלמה מעיר דוד דסיפרא : דויד א"ש האלהים ג' וסימ' נמסר בנחמיה סימן י"ב : ולא סרו ב' וסי' וישרנה הפרות · ממצות המלך : אופירה ג' בקריאה וסימ' ויבאו אופירה דמלכים · יהושפט עשה אניות · וישלח לו חירם ביד עבדיו : מאכל ד' פתחין בקריאה וסימ' וכסל העליון מכל מאכל פרעה מעשה אפה · ומאכל שלחנו דסיפרא · וחברו דמלכים · ונפשי מאכל תאוה · וסימ' כלשון ארמי סלא בנפשיה פתורא דחבריה :

רשי

ערי מצור · לפי שהיו עומדים על התחום הוצרכו חזוק כל כך : למלאכתו · למלאכת בנייני למה כי הגרים למלאכתו ולא ישראל לפי כי ישראל המה אנשי חיל ואנשי מלחמה ושרי רכבו ופרשיו : חמשים ומאתים · ובמלכים חמשים וחמש מאות אלא זה וזה אחד הוא שמחסר לשם ג' מאות ושנה ומנה אותם שוב שהרי שם כתוב למעלה לבד משרי הנצבים וגומר שלשת אלפים ושלש מאות הרודים וכאן כתיב לעיל שלשת אלפים ושש מאות כמנה מהשחסר בפסוק אחד הוסיף בפסוק אחר ומחלקם בשביל שהג' מאות היתרים גרים היו והיו ממונים על אותן ג' אלפים וג' מאות : הרודים על ע' אלף נושא סבל ופ' אלף חוצב בהר ואלו חמשים ומאתים הנאמר כאן ישראלים היו ממונים על אותם ג' מאות גרים : העלה שלמה מעיר דוד · היא כיון שהושיבה בעיר דוד בשלקחה עד שם והיתה כלותו לבנותו את ביתו : כי קדש המה · וכל העיר : אשר כל הבתים באה אליהם · לפי שבאה אליהם ארון יי' באה לשון נקבה דוגמ' וארון ברית יי' נלקחה : על מזבח יי' · זה מזבח הנחשת שבנה שלמה ויש מפרשים מזבח הנחשת שעשה שלמה אחת מזבח הנחשת שבנה משה והימה בדבר שהרי כתיב ואת עולת כל העם וכל דם העולה וגומר יהיה לבקר כלו' מזבח הנחשת שהיה שם קודם לכן יהיה לי לבקר מכלל שהמזבח היה של נחשת : עד היום מוסד בית · מיום הוסדו עד כלותו : לנסות את שלמה · אם אמת מה שמעה מחכמתו ובאה לנסותו · בחידות · כמו אחודה נא לכם חידה דשמשון · ולא נעלם דבר · כיון שראתה שהגיד לה הכל לא נעלם דבר ממה ששאלה אשר הגיד לה אז הודתה על השמועה כי אמת שמעה ובתרגום מגילת אסתר שם כתובי' קצת מן המידות אשר שאלתו : ומאכל שלחנו · ברבורים אבוסים ומיני מעדנים העולים על שלחנו לרוב : ומושב עבדיו · שכל אחד ואחד היה מכיר את מקומו כשהיו יושבים על השלחן ורואי פני המלך תדיר לא היה אחד רשאי לישב במקום חבירו כל ימי חייו : ומעמד משרתיו · כל אחד ואחד היה מחזיק במעמד שלו ובשירות שלו ולא היה משנה למחר : ומלבושיהם · לא כמלבושיהם שהם לבושים היום לובשים למחר : ומשקיו דגי משקיו : ועליתו · מסלות עליותיו אשר יעלה עליהם מביתו לבית יי' : ולא היה בה רוח · שהיתה סבורה שאין חכמה ככל המלכיות כי אם בארצה ובמו חכמיה כי ארצה במזרח ולפיכך הם חכמים ביותר לפי שמסתכלין במזלות כדאיתא בפרק קמא דראש השנה לדידן מכסי סיהרא י"ח שעות דארץ ישראל במערב בבל וזהו שכתוב והרבה חכמת שלמה מכל חכמת בני קדם שהם היו במזרח כדכתיב ויהי בנסעם מקדם ומכל חכמת מצרים שהיו מכשפים חרטומים ואשפים וחכם היה בטייר כך כתיב בפסיקתא טייר הוא לשון ערבי ובויקרא רבה בפרשת בן המצרי בי עוף השמים יוליך את הקול זה עורב וחכמת טיוארי : חצי מרבית · רבוי חכמות :

רדק

ואלה שרי הנציבים אשר למלך שלמה חמשים ומאתים הרודים בעם · ובספר מלכים הוא אומר חמשים וחמש מאות · השלש מאות היו מהגרים שהיו נציבים על שלשת אלפים ושלש מאות כמו שכתבנו למעלה ואלו המאתים וחמשים היו מישראל שהיו נציבים על אותם השלש מאות גרים שהיו נציבים על האחר · ובספר מלכים מנה כל הנציבים כאחד ישראל וגרים והיו חמשים וחמש מאות ובזה הספר לא מנה נציבי הגרים כי אם נציבי ישראל כי נציבי הגרים מנאם בכלל שאר הגרים שאמר שלשת אלפים ושש מאות ועושי המלאכה לא היו אלא שלשת אלפים ושלש מאות כמו שאומר בספר מלכים הנה השלש מאות הם הנציבים : בבית דוד · דרך כלל רצה לומר בבתי דוד · כי קדש המה · ואע"פ שלא היה הארון כי אם באחד מהבתים המקודש לו אע"פכ חשב כל הבתים כמקודשים כיון שנכנס שם הארון ואומר לא תשב לי מהיום כיון שבניתי לה בית ולעניין זה בנה לה בית שלא תשב במקום הקודש אע"פכ ישבה שם כ' שנה עד שנגמרה מלאכת ביתו : באה אליהם ארון יי' · זכר הארון בלשון נקבה וכן וארון האלהים נלקחה : ולא סרו מצות המלך · חסר מ"ם השמוש ופי' ממצות המלך : מוסד בית ה' ועד כלותו · גם כן תחסר מ"ם השמוש ופירוש ממוסד כלומר מיום הוסדו ועד כלותו נכונה כל המלאכה · אז הלך שלמה לעציון גבר ואל אילות · פי' ולקח אותם הערים ועשה שם אני כמו שאמר בספר מלכים : ארבע מאות וחמשים ככר זהב · ובספר מלכים הוא אומר ארבע מאות ועשרים · איפשר כי השלשים ככר זהב הוציאו בהוצאת הדרך : ועלייתו אשר יעלה בית יי' · מעלה שעשה מביתו לעלות לבית יי' :
מסלות

מנחת ערב

המלך עובד ע"ז גם ישראל עע"ז ע"כ אמר לו הש"י ואתה אם תלך לפני וגומר והקימותי את כסא וגומר כיון שאתה מלך ועושה רצוני כל ישראל נגררים אחריך ועושים כמעשיך מש"אכ ואם תשובון אתם וגו' כיון שאתה השוב ממני לעבוד ע"ז הרי הוא כאילו כולם ישובון ממני לעבוד ע"ז כי ממך יראו וכן יעשו ולא עוד כיון שיש ביד המלך למחות ואיני מוחה הרי הוא כאילו הוא בעצמו עושה הרע ואין המלך יכול למחות באחרים אלא בזמן שהוא הולך בדרכי ה' מש"אכ אם המלך עצמו כובד ע"ז איך אפשר שיוכיח לאחרים וא"כ לעולם הקולר תלוי בצואר המלך ולכן אמר לשון רבים ואם תשובון אתם וגומר : ונתשתים מעל אדמתי וגומר · כלו' אל יעלה על דעתך כשיקטאו שאני אסלק שכינתי מהם והם ישארו במקום הזה לשבת בארצם אלא ונתשתים מעל אדמתי שילכו בגולה ואל יפלו על דעתם כשיהיו בגולה יתפללו אל הבית הזה ואל המקום הזה ואני אשמע תפלתם מיד להשיבם אל המקום הזה אלא ואת הבית הזה וגומר אשליך מעל פני וגומר ואסלק שכינתי מכם ותהיו בגלות עד עת פקדי אתכם עד שתהיו למשל ולשנינה בקרב העמים : ומלכת שבא וגומר הנה דברי רז"ל תמוהים מה שאמרו ז"ל כל האומר מלכת
שבא

אבן יחייא

כשיהיו יחד להתפלל אל המקום הזה · ואתה תשמע ומלאת כי אין אל כביר לא ימאס · אם יחטא איש לרעהו כי יחשדהו על כל דבר פשע והנחשד כשבא בו אלה שיקלל את עצמו בקללה כמצרת אם ככה פעל · ועושה כן כדי להאלותו לחושד · כי יאמר שאם הוא נקי שיבואו כל הקללות ההם לחושד · ובא האלה לפני מזבח בבית הזה כי הנחשד יכתוב על ספר דבריו אלה וישלחם לבית הזה · אתה תשמע מן השמים ותרשיע את הרשע החושד שכל הפוסל במומו הוא פוסל ותצדיק את הצדיק הנחשד על תנם · ואף יגנף עמך לפנות משאתם · אם ישובו אליך וגו' אתה תשמע וגו' · ונתת לאיש ככל דרכיו וגו' כי האדם יראה לעינים וה' יראה ללבב ולפעמים כי לפי הנראה יהיה האדם חסיד ובעל מעשים טובים ובקדנו ימים אורבו · ובא מארץ רחוקה ובאו והתפללו · יחיד או רבים שיהיו אתה תשמע מן השמים · ככל אשר יקרא אליך הנכרי בכל אופן תשמע תפלתו אף שיהיה רשע גמור כדי שלא יקרא תגר · אבל בימ' מתן שיר בלבבו לבותך כי לא ילך עוד הארון נע וכד כשילה ונוב וגבעון אבל יגוח מנוח עולמים בבית המקדש
ילכו

חפץ בך לתתך על־כסאו למלך ליהוה אלהיך באהבת כ"ט רפי׳ ל
אלהיך את־ישראל להעמידו לעולם ויתנך עליהם למלך כ"ט רפי׳
לעשות משפט וצדקה: ותתן למלך מאה ועשרים
ככר זהב ובשמים לרב מאד ואבן יקרה ולא היה כבשם ה׳ כ"ה
ההוא אשר נתנה מלכת־שבא למלך שלמה: וגם ט ר"פ בסי׳
עבדי חירם ועבדי שלמה אשר־הביאו זהב מאופיר הביאו חורם ק׳
עצי אלגומים ואבן יקרה: ויעש המלך את־עצי
האלגומים מסלות לבית־יהוה ולבית המלך וכנרות ונבלים י
לשרים ולא־נראו כהם לפנים בארץ יהודה: ח בליש׳ ד
והמלך שלמה נתן למלכת־שבא את־כל־חפצה
אשר שאלה מלבד אשר־הביאה אל־המלך ותהפך ב׳ ג ותד והביאה
ותלך לארצה היא ועבדיה:
ויהי משקל הזהב אשר־בא לשלמה
בשנה אחת שש מאות וששים ושש ככרי זהב: ב
לבד מאנשי התרים והסחרים מביאים וכל־מלכי ערב ד׳ ג׳ ז
ופחות הארץ מביאים זהב וכסף לשלמה:
ויעש המלך שלמה מאתים צנה זהב שחוט שש מאות ה
זהב שחוט יעלה על־הצנה האחת: ושלש־מאות ה
מגנים זהב שחוט שלש מאות זהב יעלה על־המגן ה
האחת ויתנם המלך בבית יער הלבנון:
ויעש המלך כסא־שן גדול ויצפהו זהב טהור: ושש ג ר"פ
מעלות לכסא וכבש בזהב לכסא מאחזים וידות מזה ומזה ל
על־מקום השבת ושנים אריות עמדים אצל הידות: ושנים ג

עשר אריות עמדים שם על־שש המעלות מזה ומזה לא־
ח׳ ד נעשה כן לכל־ממלכה: וכל כלי משקה המלך שלמה
ז"ח ד שוגין זהב וכל כלי בית־יער הלבנון זהב סגור אין כסף נחשב בימי
מה חלפין ב׳ כתוב כן שלמה למאומה: כי־אניות למלך הלכות תרשיש עם
ל׳ חד תס׳ עבדי חורם אחת לשלוש שנים תבואנה אניות תרשיש
כ׳ כ׳ כ׳ כ נשאות זהב וכסף שנהבים וקופים ותוכיים:
ויגדל המלך שלמה מכל מלכי הארץ לעשר וחכמה: וכל
ז מלכי הארץ מבקשים את־פני שלמה לשמע את־חכמתו
ז וכל קהלת דכו׳ כמ"ב אשר־נתן האלהים בלבו: והם מביאים איש מנחתו
ד׳ ג בליש׳ כלי כסף וכלי זהב ושלמות נשק ובשמים סוסים
ופרדים דבר־שנה בשנה:
ל וכתיב כן ויהי לשלמה ארבעת אלפים אריות סוסים ומרכבות ושנים־
ג עשר אלף פרשים ויניחם בערי הרכב ועם־המלך בירושלם:
וי"ד מלי׳ וי"ב פסו׳ ועד ויהי מושל בכל־המלכים מן־הנהר ועד־ארץ פלשתים ועד
ועד׳ ד גבול מצרים: ויתן המלך את־הכסף בירושלם כאבנים
ואת הארזים נתן כשקמים אשר־בשפלה לרב:
ל ומל׳ ומוציאים סוסים ממצרים לשלמה ומכל־הארצות:
ל ומל׳ ג בכתוב ושאר דברי שלמה הראשנים והאחרונים הלוא־
הם כתובים על־דברי נתן הנביא ועל־נבואת אחיה
יעדו ק׳ השילוני ובחזות יעדי החזה על־ירבעם בן־נבט:
ב וימלך שלמה בירושלם על־כל־ישראל ארבעים
ד׳ ו שנה: וישכב שלמה עם־אבתיו ויקברהו בעיר דויד
אביו וימלך רחבעם בנו תחתיו:

וילך

לרוב מאד ה׳ דסמי׳ וסי׳ ואסף חיל כל הגוים · ויעש שלמה כל הכלים דסיפרא · ותתן למלך מאה ועשרים דסיפרא · ויאספו לירושלם · כי במצער אנשים · הביאה ג׳ בקריאה וסים׳ ויקח דוד מידה׳ והמלך שלמה נתן למלכת שבא דסיפרא · ויאמר המן אף לא הביאה אסתר המלכה עם · וחד והביאה וביום השלישי תקח לה שתי תורים או שני בני יונה · וג׳ הביאה וסי׳ הביאה לי ציד ועשה לי מטעמים ואכלה · ופרות הבשן · הביאה למוסר לכך · וחד והביאה ליואכלה בעבור : משקה ד׳ קמצין בקריא׳ וסי׳ ויהי אחר הדברים האלה חטאו משקה · וכל כלי משקה המלך שלמה דסיפרא · וחבירו דמלכים · הוי משקה רעהו מספח : והם ט׳ ר"פ בקריאה וסימ׳ והם לא ידעו כי שמע יוסף · והם יקחו את הזהב ואת התכלת ואת הארגמן · והם עמך ונחלתך אשר הוצאת בכחך הגדול · והם ובניהם על השערים והם מביאים איש מנחתו דד"ה · והם לדמם יארבו יצפנו · והם ואבותינו הזידו דנחמיה · והם עבדיך ועמך דנחמיה · והם במלכותם ובטובך הרב :

רדק

מסלות לבית יי׳ · ובספר מלכים הוא אומר מסעד לבית יי׳ ופי׳ יעמוד סמיכות התקרות : מלבד אשר הביאה אל המלך · ובספר מלכים מלבד אשר נתן לה כיד המלך שלמה · ופי׳ הפסוק כן הוא והמלך שלמה נתן למלכת שבא את כל חפצה אשר שאלה מלבד אשר נתן לה מעצמו כנגד מה שהביאה היא לו שהיה צריך הוא גם כן לתת לה דברי חמודות מעצמו כי היא הביאה לו גם כן הרב׳ והוא נתן לה כנגד מה שהביאה לו ונתן לה גם כן הוא כיד המלך מהנמצא בארץ ישראל ולא היה נמצא בארצה · ויתכן לפרש נתן למלכת שבא את כל חפצה אשר שאלה מחידות ומדברי חכמות : ותהפך ותלך · כמו ותפן ותלך לארצה הכתוב במלכים ופי׳ הסיבה פניה ללכת וכן הפך איש מעל מרכבתו לקראתך : לבד מאנשי התרים והסוחרים התרים הם הסוחרים הקטנים · מעטי הסחורות והעסקים ואם מחפשים הרבה על המקח ועל הממכר לפי שעסקם מעט לפיכך נקראות תרים והסוחרים הם הסוחרים הגדולים : שלש מאות זהב · ובמלכים שלש מנים כי המנה מאה זהב : לכסא מאחזים פי׳ המעלות היו מאחזים ונדבקים לכסא ודבקים בו והכבש היה לפני המעלות והיה בזהב ופי׳ כבש כמו מעלה אבל אינו עשוי כמעלות האבנים והעצים שהם זה על זה אלא מעלה אחת היא והוא משופע והולך ועולה מהקרקע עד המקום שעולין בו אליו לפיכך היו עושין למזבח כבש שעולין בו אליו כמו שאומר במשנה עלה בכבש והיה אסור לעשות בו מעלות כמו שכתוב ולא תעלה במעלות וכו׳ : שנהבים וקופים ותוכיים · ת"י בספר מלכים שן דפיל וקופין וטוסין : ארבעת אלפים אריות סוסים · ובספר מלכים ארבעים אלף וכו׳ · פירשו רז"ל ארבעים אלף אצטבלאות ובכל אחת ארבעת אלפים סוסים : על כל ישראל ארבעים שנה · לפי שדוד לא מלך על כל ישראל ארבעים שנה כי בחברון לבדה מלך שבע שנים על יהודה לפי׳ אמר כי שלמה מלך על כל ישראל ארבעים שנה :

תוך

רשי

עצי אלגומים · מפרש בפסיקתא כתוב אחד אומר אלמוגים וכתוב אחד אלגומים אלא אלגומים שמם ונקרא אלמוגים לפי שהיה מתמוגג ונכפף מתוך רכיכתו כמו כוסות שהוא נכפף מתוך חשיבותו : מסלות · מדרגות ובמלכים כתיב מסעד כדרך שעושין לעולין בדרך מעלות ומדרגות ויש אומרים מסעד ומסילה אחד הם : וכנורות ונבלים לשרים · יש אומרים לבני לוי המשוררים בכלי שיר · ורבי אלעזר זצ"ל פי׳ לשרים המשוררים לטייל לפני המלך דוגמא ויהי שירו חמשה ואלף הם שירות של חול שעשה לשורר לפניו לטייל והוא שכתוב ויקונן ירמיהו על יאשיהו ויאמרו כל השרים והשרות וגומר : מלבד אשר הביאה · משום כבוד מלכי יהודה כתוב כאן דמשמע שהיא נתנה לו יותר ממה שנתן לה ובמלכים כתיב מלבד אשר נתן לה כיד המלך דברים המצויין בארץ ישראל ואינן מצויין במקומה : לבד מאנשי התרים · שהיו דואגים לעבור ממדינה למדינה וממלכות למלכות בלא תיור והיו נותנין לו שכר תיור : והסוחרי׳ מביאים · שהיו מביאים לו על ידי עלילה כדי לראות חכמתו : וכל מלכי ערב · מלכי ערביים : ופחות הארץ · כולם מביאים כדי לראות חכמתו · מאתים צנה צנה · מקפת את האדם משלש רוחותיו הוא בכתוב כצנה רצון תעטרנו : זהב שחוט · זהב רך וכוח להרקע מרוב חשיבותו שנטווה כחוטה : שש מאות זהב · שש מאות זהובים והוא שש מנים שהזהוב הוא הדינר : יער הלבנון בית גדול בנה שלמה בירושלם כדמוכח לקמן וכל אותם מגינים לקח שישק ומריבות עצי לבנון הגדולי׳ עשאו כדכתיב במלכים ויבן את בית יער הלבנון על ארבע טורי ארזים ושם נתן אותם מגיני׳ והוא שכתוב ותבט ביום ההוא אל נשק בית היער : כסא שן · שן של פיל : ושש מעלות לכסא · מדרגות לעלות בו : וידות מזה ומזה על מקום השבת · כמין מקלות מפאה לפאה מימין ומשמאל לסמוך זרועותיו עליה : ושנים אריות עומדים אצל הידות · של זהב וכל צורת הכסא וצורת החיות שבכסא מפר׳ בתרגום של מגילת אסתר : שנהבים · שן פיל ופיל עצמו : קופים מתר׳ קאלין : ותוכיים · טווסין : ויגדל המלך שלמה וגומר לקיים מה שאמר לו וגם אשר לא שאלת אתן לך גם כבוד : וכל מלכי הארץ וגומר · לקיים מה שאמר לו הנה נתתי לך לב חכם ונבון אשר כמוך לא יהיה · המה מביאים איש מנחתו · על ידי עלילה שבאים לשמוע חכמתו כי אין כבוד לבא לפני המלך ריקם דוגמ׳ ולא יראה את פני יי׳ ריקם : נשק · כלי זיין : ויניחם בערי הרכב ועם המלך בירושלם · מקצתם ועבר על לא ירבה לו סוסים : על דברי נתן · ויהי בלילה ההוא ויהי דבר יי׳ אל נתן וגומר עד ויקרא שמו ידידיה : ועל נבואת אחיה השילוני · שקרע ממנו המלכות ונתנו לירבעם : על כל ישראל ארבעים שנה · מה שאין כן בדוד שבחברון מלך ז׳ שנים ובירושלם ל"ג · כי שכם באו כל יש׳ להמליך אותו · בשכם שהו׳ מקו׳ ירבעם שנחלק הפרי׳ וירבעם הפרתי וכל זאת היתה סיבה מאת הקב"ה לקיים דברו קרוע אקרע הממלכה

ויהי

אבן יחייא

ילבשו תשועה פס׳ הא׳ בגדים המקראים בגדי ישע · שבהם עושים העבודה שהיא תשועת עולתם לישראל · וחסידך ישמחו בטוב · הוא השגת האור השכלי הנקרא טוב וכאומרו אני אעביר כל טובי וגו׳ · אל תשב פני משיחך אני עבדך שלמה · המתפלל שישלח את האש מן השמים למען ידעו הכל כי נשמעה תפלתו · ואם לא תעשה בעבורי עשה בגין חסדי דוד עבדך · ותכף ירד האש ואכל את הכל ואל הכבוד בבית · באופן שלא יכלו הכהנים להכנס או · וירא ה׳ אל שלמה בלילה · ולא ביום כי עלה למדרגה קטנה מנבואת חזיון לילה · ולא למדרגה הגדולה מהנבוא׳ ביום להיות כי למלכים קשה השגת הנבואה לגאות׳ לסבת עשרם וכבודם · ויכנעו עמי וגומר

הם

מנחת ערב

שבא אשה היתה אינו אלא טועה אלא מאי מלכת שבא מלכותא דשבא כדאי׳ בפ"ק דב"ב והנה הדבר כפשוטו כדלה ודאי שהיתה אשה שהרי בכל העניין מבנה אותה בלשון נקבה ובפרט לדברי האומרי׳ ששלמה בא עליה ונולד ממנה בן והוא נבוכד נצר וע"כ החריב נבוכד נצר את בית שבנה שלמה וכדאי׳ בעשרה מאמרות מאמר אם כל חי חלק ב׳ סימן כ"ב וכבר האריכו בזה הר"ר יצ"א אברבנאל ובעל כלי יקר ז"ל ומהרש"א כתב בחדושי אגדות כל האומר מלכת שבא אשה היתה שאין היא מולכת אלא שהיא אשת המלך וע"כ נקראת מלכת שבא שפירושו מלכת אשת מלך שבא כדרך כל המלכיות איפו אלא טועה ומאי מלכת שבא שהיא בעצמ׳ מלכותא דשבא והיא בעצמ׳ מולכת וכן עוד היום מלכיות שאשה מולכת שם עכ"ל וכבר הארכתי בזה במפתח קטנה בס׳

מלכים

י וילך רחבעם שכמה כי שכם באו כל־ישראל
להמליך אתו: ויהי כשמע ירבעם בן־נבט והוא במצרים
אשר ברח מפני שלמה המלך וישב ירבעם ממצרים:
וישלחו ויקראו־לו ויבא ירבעם וכל־ישראל וידברו אל־
רחבעם לאמר: אביך הקשה את־עלנו ועתה הקל
מעבודת אביך הקשה ומעלו הכבד אשר־נתן עלינו
ונעבדך: ויאמר אלהם עוד שלשת ימים ושובו אלי
וילך העם: ויועץ המלך רחבעם את־הזקנים אשר־
היו עמדים לפני שלמה אביו בהיתו חי לאמר איך אתם
נועצים להשיב לעם־הזה דבר: וידברו אליו לאמר
אם־תהיה לטוב להעם הזה ורציתם ודברת אלהם
דברים טובים והיו לך עבדים כל־הימים: ויעזב את־
עצת הזקנים אשר יעצהו ויועץ את־הילדים אשר גדלו
אתו העמדים לפניו: ויאמר אלהם מה אתם נועצים
ונשיב דבר את־העם הזה אשר דברו אלי לאמר הקל
מן־העל אשר־נתן אביך עלינו:
וידברו אתו הילדים אשר גדלו אתו לאמר כה
תאמר לעם אשר־דברו אליך לאמר אביך הכביד את־
עלנו ואתה הקל מעלינו כה תאמר אלהם קטני עבה
ממתני אבי: ועתה אבי העמיס עליכם על כבד ואני אסיף
על־עלכם אבי יסר אתכם בשוטים ואני בעקרבים:
ויבא ירבעם וכל־העם אל־רחבעם
ביום השלישי כאשר דבר המלך לאמר שובו אלי ביום
השלישי: ויענם המלך קשה ויעזב המלך רחבעם את
עצת הזקנים: וידבר אלהם בעצת הילדים לאמר אבי
הכביד את־עלכם ואני אסיף עליו אבי יסר אתכם
בשוטים ואני בעקרבים:

ולא־שמע המלך אל־העם כי־היתה נסבה מעם
האלהים למען הקים יהוה את־דברו אשר דבר ביד
אחיהו השלוני אל־ירבעם בן־נבט: וכל־ישראל כי לא־
שמע המלך להם וישיבו העם את־המלך לאמר מה־
לנו חלק בדויד ולא־נחלה בבן־ישי איש לאהליך ישראל
עתה ראה ביתך דויד וילך כל־ישראל לאהליו:
ובני ישראל הישבים בערי יהודה
וימלך עליהם רחבעם: וישלח המלך רחבעם את־הדרם
אשר על־המס וירגמו־בו בני־ישראל אבן וימת והמלך
רחבעם התאמץ לעלות במרכבה לנוס ירושלם: ויפשעו
ישראל בבית דויד עד היום הזה:
יא ויבא רחבעם ירושלם ויקהל את־בית
יהודה ובנימן מאה ושמונים אלף בחור עשה מלחמה
להלחם עם־ישראל להשיב את־הממלכה לרחבעם:
ויהי דבר־יהוה אל־שמעיהו איש־האלהים לאמר: אמר
אל־רחבעם בן־שלמה מלך יהודה ואל כל־ישראל
ביהודה ובנימן לאמר: כה אמר יהוה לא־תעלו
ולא־תלחמו עם־אחיכם שובו איש לביתו כי מאתי
נהיה הדבר הזה וישמעו את־דברי יהוה וישבו
מלכת אל־ירבעם:
וישב רחבעם בירושלם ויבן ערים למצור ביהודה:
ויבן את־בית־לחם ואת־עיטם ואת־תקוע: ואת־
בית־צור ואת־שוכו ואת־עדלם: ואת־גת ואת־
מרשה ואת־זיף: ואת־אדורים ואת־לכיש ואת־
עזקה: ואת־צרעה ואת־אילון ואת־חברון אשר
ביהודה ובבנימן ערי מצורות:
ויחזק את־המצרות
ויתן

שכמה ה' בקריא' וסי' וישלחהו מעמק חברון ויבא שכמה · ויאסף יהושע את כל ישראל שכמ' · וישלח מלאכים אל אבימלך · וילך אבימלך בן ירבעל שכמה · הנה חג יי' בשילה · וילך רחבעם שכמה כי שכם באו כל ישראל דסיפרא : בהיותו ג' חס' בקריא' וסי' בהיותו חי לאמר דסי' · ותכרו בהיותו חי דמלכים · בהיותו עציר בחצר המטרה · ויאמר אליהם במוכל דד"ה ויאמר להם במ"ח ויאמר אליהם וסימ' עוד שלשת ימים ושובו אלי · מה אתם נועצים ונשיב · ויקבוץ מלך ישראל את הנביאים · ויצא יהוידע · ויקם עזרא הסופר · אחיהו ה' וסימ' ותעש כן אשת ירבעם תנינא דפסוק · ויי' אמר אל אחיהו · ויהי כשמוע אחיהו · ויקברו אתו ויספדו אתו · ולא שמע המלך דד"ה · שמעיהו ח' בקריאה וסי' ואל שמעיהו הנחלמי' היה · וגם איש היה מתנבא בשם יי' שמעיהו שמו · וירד בית המלך על · ויהי דבר האלהים אל דד"ה · ועמהם הלוים שמעיהו ונתניהו · וכל ושמעיהו דכו' במ"א ושמעיה הנביא בא אל רחבעם :

רשי

ויהי כשמוע · פתרו' ויהי כשמע מקודם לכן שבאו להמליכו בשכם כשהוא עודנו במצרים : וישלחו ויקראו לו ויבא וכל זה להודיענו רצונו של מלך מלכי המלכים הקב"ה שאפי' ירבעם עצמו בא להמליכו והסב הקב"ה אחר דבריו עד שמלך ירבעם : אביך הקש' את עלינו · כי איש פורח במלאכ' היה ועלינו לפרנס פועליו והמס כדכתיב במלכים ויעל המלך שלמה מס וגו' : נועצים · כמו יועצים וכן יאמר כן יודעים נודעים אף יועצים להבא נועצים נתייעצים כבר : קטני עבה ממתני אבי · אצבע קטנה שלי גדולה ממתני אבי כלומר אני חזק ממנו : העמים · כמו ויעמס איש על חמורו : בעקרבים · ברימין בלשון אשכנז שעוקצין כעקרבים : כי היתה נסבה · למען הקים יי' את דברו · כמו שמפורש במלכים להסיר ממנו י' השבטים וליתן לירבעם וזהו לא יסור שבט מיהודה לא ירד ממלכותו עד כי יבא שילה פתרו' עד כי יבא יהודה שילה להמליך שם רחבעם ושם לו יקהת עמים להמליכו ושם נחלקה המלכות ואבד מלכות של י' השבטים ושכם עיר קטנה סמוכה לשילה כדכתיב הנה חג ליי' בשילה מימים ימימה במסילה העולה מבית אל שכמה וכתיב בירמיה משכם ומשילה ולכבוד משכן שילה נאספים לשכם שהוא ראוי להסיפת בני אדם וסמוכה לשילה כשנאספי' בשכם אז יסור שבט מיהודה שאם המלכות נחלקה : לאהליך ישראל · וישב על מה לנו חלק בדוד מה לעזוב אהלינו ולילך אחריו לא כן שא לכו כל ישראל איש לאהליו · עתה ראה ביתך דוד · מוסב על ולא נחלה בבן ישי כלומר אין לנו בו נחלה אלא בבית המקדש שבירושלם שאנו זובחי' בו ולראות בו בשלוש רגלים ראה ביתך דוד אין אנו צריכין לו לילך שם יהיה לך לבדך וכל זה לא נראה לי אלא ראה ביתך דוד כי ויפשעו לא כך ולא בבית המקדש שלך : הדור' · הוא אדוניר' שבימי שלמה גדולתו גדולה ובימי רחבעם נשפלה גדולתו ע"כ נקרא הדור' : וירגמו אותו אבן · לפי שרחבע' לא ידע הסבה והקשר שהסיבו ממנו על כן נהרג כששאל המס שקבל עליהם שלמה : ויפשעו ישראל בבית דוד · לשון מרדות דוגמ' בימיו פשע מואב וגו' אז תפשע מלכות עוז אז תפשע לבנה : ויקהל את בית יהודה ובנימן · שהיו בתחום יחד וגם ירושלם היתה של שניה' ובית המקדש על תחום שניהם בנוי ובגבולי' ביהושע מפרש הלך היה תחומן יחד וגם רבותינו אמרו רצועה יוצאה מחלק בנימן ונכנסת בחלקו של יהודה ועליה מזבח בנוי ולכך לא היו יכולין להפרד זה מזה וגם כתיב בסמוך עם אחיכם והלא אחיכם בני איש אחד : ויבן ערים למצור · ערים קטני' בנה וסבב כל סביבותם מים משום חוזק וזה מצור כדאמרינן בישעיה אני קרתי ושתיתי מים ואחריב בכף פעמי כל יאורי מצור ועתה הוצרך לכך כי פשעו בו ישראל :
ויתן

רדק

איך אתם נועצים · איך אתם בעצמכ' לתת לי עצה · להעם הזה · עם ה"א הידיע' וברוב הה"א חסרה להקל : לאמר הכביד את עולכם · היה לו לומר אבי הכביד את עולכם ואני אוסיף עליו · אלא פי' אם חסר דבר וכה משפטו הכביד את עולכם כאשר הכביד אבי ואני אוסיף עליו או א"לף הכביד במקום ה"א והוא מקור כמו הברך · אשכם · שהא"לף בהם מקום ה"א · ופי' אבי אמר להכביד עלכם ואני אוסיף עליו כי היתה נסבה מעם האלהים · ובספר מלכים אומר כי היתה סבה והוא שם וזה כפעל עומד שהוא התאר · ר"ל כי היתה גזרה נסבה מאת האלהים שישמע לעצת הילדים :
אבימל

מנחת ערב

מלכים ע"ש דברים פשוטי' קרובים אל השכל : אמת הדבר אשר שמעתי בארצי כי אמרתי שהפליגו לדבר שהיו סבורין מי בא ומכחישם כיון שאני בארץ רחוקה והרוצה לשקר ירחיק עדותו ע"כ הפליגו בשבחך יותר מדאי אך עתה רואה אני שאמת הדבר אשר שמעתי בארצי ולא לבד שלא הפליגו לדבר אלא אדרבה לא הגד לי אני מרבית חכמתך וגומר כי אלו המגידי' לא ידעו להגיד כ"א עד מקום שהם שמעו מחכמתך אך אפס קצתם ראו ואני רואה שעוד הוספת חכמה על השמועה וגומר : וע"כ אשרי אנשיך וגומר העומדים לפניך תמיד כי הינו דומה למי שעומד לפניך זמן מה כאלו המגידים שהגידו לי מקצת חכמתך כפי מה ששמעו ממך למי שעומד תמיד לפניך ושומע ממך חכמה יום יום : והם מביאים איש מנחתו אפשר לומר שתיבת מנחתו קאי על הנותן שהביא איש הבא מנחתו בידו וגם אפשר לומר שקאי על המקבל שהביאו איש מנחתו אל שלמה כלו' ליתן לשלמה והכוונה שהיתה המנח' כפי כבוד הנותן וכבוד המקבל שהביאו מנח' גדולה כראוי ליתן מיד המלך ליד המלך כשלמה :
כי

אבן יחייא

הם החרטה · ווידוי ומעשה טוב ועזיבת עשיית הרע · ההכלמיים בתשובה · ויכנעו עמי הוא החרטה · ויתפללו ויבקשו פני הוא הוידוי · וישובו מדרכיהם הרעים הוא המעשה · או אני אשמע מן השמים · כנגד וידויים · ואסלח לחטאתם כנגד המעשה · וארפא את ארצם כנגד הכנעתם · ועתה ומעכשיו יהיו עיני פתוחות וגו' לתפלת המקום הזה · היינו תפלת הנכרי כאשר התפלל שלמה עליו · להיות שמי שם עד עולם · שהעולם האלהי יהיה משגיח שם תמיד · והיו עיני ולבי שם כל הימים · לבי הוא עולם המלאכים · ועיני הוא עולם הגלגלים המשועבדים לבית המקדש ולעובדיו בלב שלם · כאשר הלך דוד אביך · במצות הפרטיות למלך · ולעשות בכל אשר צויתיך · היינו המצות אשר טעמם נגלה כפסח וסוכה · וחוקי אשר טעמם נסתר · ומשפטי תשמור · והקימותי את כסא מלכותך וגו' · ואם תשובון אתם חלק כבוד למלכות ולא
אחר

ויתן בהם נגידים ואצרות מאכל ושמן ויין: ובכל עיר
ועיר צנות ורמחים ויחזקם להרבה מאד ויהי לו יהודה
ובנימן: והכהנים והלוים אשר בכל ישראל התיצבו
עליו מכל גבולם: כי עזבו הלוים את מגרשיהם
ואחזתם וילכו ליהודה ולירושלם כי הזניחם ירבעם ובניו
מכהן ליהוה: ויעמד לו כהנים לבמות ולשעירים
ולעגלים אשר עשה: ואחריהם מכל שבטי ישראל
הנתנים את לבבם לבקש את יהוה אלהי ישראל באו
ירושלם לזבוח ליהוה אלהי אבותיהם: ויחזקו את
מלכות יהודה ויאמצו את רחבעם בן שלמה לשנים שלוש
כי הלכו בדרך דויד ושלמה לשנים שלוש:
ויקח לו רחבעם אשה
את מחלת בן ירימות בן דויד אביהיל בת אליאב בן ישי:
ותלד לו בנים את יעוש ואת שמריה ואת זהם: ואחריה
לקח את מעכה בת אבשלום ותלד לו את אביה ואת
עתי ואת זיזא ואת שלמית: ויאהב רחבעם את מעכה
בת אבשלום מכל נשיו ופילגשיו כי נשים שמונה
עשרה נשא ופילגשים ששים ויולד עשרים ושמונה בנים
וששים בנות: ויעמד לראש רחבעם את אביה בן
מעכה לנגיד באחיו כי להמליכו:
ויבן ויפרץ מכל בניו לכל ארצות יהודה ובנימן
לכל ערי המצרות ויתן להם המזון לרב וישאל המון נשים:

יב ויהי כהכין מלכות רחבעם וכחזקתו
עזב את תורת יהוה וכל ישראל עמו: ויהי בשנה
החמישית למלך רחבעם עלה שישק מלך מצרים על
ירושלם כי מעלו ביהוה: באלף ומאתים רכב ובששים אלף
פרשים ואין מספר לעם אשר באו עמו ממצרים לובים
סכיים וכושים: וילכד את ערי המצרות אשר
ליהודה ויבא עד ירושלם:
ושמעיה הנביא בא אל רחבעם ושרי יהודה
אשר נאספו אל ירושלם מפני שישק ויאמר להם כה אמר
יהוה אתם עזבתם אתי ואף אני עזבתי אתכם ביד שישק:
ויכנעו שרי ישראל והמלך ויאמרו צדיק יהוה: ובראות
יהוה כי נכנעו היה דבר יהוה אל שמעיה לאמר נכנעו לא
אשחיתם ונתתי להם כמעט לפליטה ולא תתך חמתי
בירושלם ביד שישק: כי יהיו לו לעבדים וידעו עבודתי
ועבודת ממלכות הארצות:
ויעל שישק מלך מצרים על
ירושלם ויקח את אצרות בית יהוה ואת אצרות בית המלך
את הכל לקח ויקח את מגני הזהב אשר עשה שלמה:
ויעש המלך רחבעם תחתיהם מגני נחשת והפקיד על יד
שרי הרצים השמרים פתח בית המלך: ויהי מדי בוא המלך
בית יהוה באו הרצים ונשאום והשיבום אל תא הרצים:
ובהכנעו שב ממנו אף יהוה ולא להשחית לכלה
וגם ביהודה היה דברים טובים:
ויתחזק המלך רחבעם בירושלם וימלך כי בן
ארבעים ואחת שנה רחבעם במלכו ושבע עשרה שנה
מלך בירושלם העיר אשר בחר יהוה לשום את שמו שם
מכל שבטי ישראל ושם אמו נעמה העמנית: ויעש הרע
כי לא הכין לבו לדרוש את יהוה: ודברי רחבעם הראשנים
והאחרונים הלא הם כתובים בדברי שמעיהו הנביא ועדו
החזה להתיחש ומלחמות רחבעם וירבעם כל הימים:
וישכב רחבעם עם אבתיו ויקבר בעיר דויד וימלך אביה
בנו תחתיו:

בשנת

ויין ז' בקריא' וסימ' ומלכי צדק מלך שלם הוציא לחם · והיה כנור ונבל תוף וחליל · ויחזק את המצורות דסיפרא · לאמותם יאמרו איה דגן ויין בהתעטפם · לחם המורות ... אבלתי · והפחות הראשונים: בן ירימות כן כתיב וקרי בת ירימות והוא חד מן ז' מלין כתיב נו"ן ית ר בקריאה ולא קריין וסי' ינתן לנו שבעה אנשים · תתן כד הקמח לא תכלא ... ופני לב נכון יבקש דעת · תנין גם תנין חלצו שד היניקו גוריהון · בן ויקח לו רחבעם אשה את מחלת דסיפרא · מן בת ויצא מן בת ציון כל הדרה · מן המערה ניקם דוד אחרי כן ויצא מן המערה: ויהי כ' בטעם תביר ר"פ בקריאה וסימ' ויהי כאשר פתר לנו כן היה · ויהי דמכם ליי' מן רצאן · ויהי בנסוע הארון · ויהי כאשר תם כל העם · עד חיותם ויהי גבול בני אפרים דיהושע · כיבא ירושלם · ויהי הדבר הזה לחטאת · ויהי ביום השביעי וימת הילד · וילכו העם · ויהי מקץ ימים ויבש הנחל · ויהי בשנת החמשית למלך רחבעם דמלכים · כראות אחאב את אליהו · כימת נבות · ויהי ביום השני להמית את גדליהו · בעשתי עשרה שנה דעליה יען אשר אמרה צור · ויהי מדי בוא המלך בית יי' דמלכים · וחברו דסיפרא · ויהי דבר יי' צבאות · וחברו:

רדק

אביהיל בת אליאב וכו' · חסר וי"ו החבו' כמו שמש ירח ראובן שמעון · לקח מחלת בת ירימות לאשה ולקח ג"כ אביהיל בת אליהב וירימות זה לא נזכר בבני דוד אולי הוא אחד מן הנזכרים ושני שמות היו לו: ותלד לו · על אחת מהם הוא אומר כי האחרת מתה או לא היו לו בנים ממנה: כי להמליכו · פירושו כי אמר להמליכו והעמידו בחייו לנגיד באחיו: ויבן ויפרוץ מכל בניו · פי' הבין בדבר ופחד ממרד ופרץ מכל בניו ופורס בכל ארצות יהודה ובנימין כדי להחזיק המלכות בידו · ויתן להם המזון לרוב · כדי שלא יצטרכו לשאול לעם: וישא המון נשים · פי' לבניו כדי להרבות זרעו כי לעצמו הנה כתוב כי שמונה עשרה נשים נשא וששים פלגשים א"כ וישאל המון נשים לצורך בניו הוא: אל תא הרצים · פי' אל חדר הרצים: להתיחש · פי' דברי שמעיה ועדו הנביאים היו בדברי המלכים ובהתיחסם:

בשנת

רשי

ויתן בהם נגידים · שרים ונציבים לשמור הערי' והכרכים: ואוצרות מאכל ושמן ויין · לפי שיהא להם מאכל מזומן אם יעלו בית ישר' למצור: כי עזבו הלוים את מגרשיהם · שבכל ארץ עשרת שבטים: כי הזניחם ירבעם · הזניחם מלעבוד ומכהן ליי': כהנים לבמות · כלומר למה הזניח ירבעם הכהנים והלוים לפי שהעמיד כהנים עובדים לשעירים: ואחריהם · של לוים וכהנים: אביהיל בת אליאב · כמו ואביהיל דוגמת כככב אלוף וזה שטעה שמואל הרואה כשהעביר ישי את אליאב לפני שמואל ואמר אך נגד יי' משיחו זה שהקב"ה עתיד לומר קום משחהו כי הוא זה וטעה בבן שמואל שראה בתו של אליאב אשת רחבעם מלכה ועל זה הדבר נענש שמואל כי כששאל לו שאול איזה בית הרואה ויאמר שמואל אנכי הרואה שלא ענהו דרך ענוה לומר מה תראה אמר לו הב"ה חייך אתה עתיד לראות ולא תדע מה תראה כי טעה באליאב ובתו המלכה: לנגיד באחיו · כדי להמליכו: ויפרץ · פיזר בניו לכל ארצות יהודה דוגמ' ובית אביהם פרצו לרוב: נכנעו לא אשחיתם · דוגמ' למשה עודנו הארץ לפנינו כי דרשנו יי' אלהינו דרשנו וגו' כן דרך הפסוק כשמפסיק בנתים נופל עוד התיבה לאומרה דוגמ' והיה כי תלך עמנו והיה הטוב וגו': כי היו לו לעבדים לשישק ולשאר אומות כמפורש: וידעו עבודתי כשישובו לא יהיה עליהם שום עול ממלכי העמים אבל כשתשובו מאחרי תורתי תדעו עבודת מלכי הארצות ותעבדו להם: והפקיד על יד שרי הרצים · לקחן מבית יער הלבנון והפקידם לשרי הרצים ואחר כך השיבם אל תא הרצים כלומר אל מקומ' · ע"א מפי מורי לפי שהיה דואג ממלך מצרים וממלך ישראל היו נושאין אותן לפניו: ובהכנעו שב ממנו חרון אף יי' · היה לו לומר למעלה מיד כשאמר ויעל שישק וגו' אלא שהפסיק בנתים לצורך ויעש תחתיהם מגיני נחשת: ויתחזק המלך רחבעם ותפרש למה שהרי כשהומלך תחילה היה בן מ"א לפיכך היה בו כח וחיזק להתחזק מעצמו כי היה בן שנה כשמת דוד שהרי שלמה מלך מ' שנה ושלמה עדיין לא מלך בגילה ורחבעם נמצא שרחבעם היה בן מ"א כשמלך: העיר אשר בחר יי' לשום את שמו שם מכל שבטי ישראל · אלא שנתקלקלו במעשיה' כדכתיב ויעש הרע כי לא הכין לבו לדרוש את יי' וגרמו שנסתלקה שכינה מהם וכאילו קובל ומפיגי' על כך: בדברי שמעיה הנביא כל נביא ונביא היה כותב ספרו מה שהיה מתנבא וזהו שמעיה שאמר לעיל ולקמן תוכיח ויתר דברי אביה ודרכיו ודבריו כתובין במדרש הנביא עדו ספרו היה נקרא מדרש:

שלש

אבן יחיא

אמר אם תשוב אתה ותעזוב חקתי וגו' · וכן בעונש דבר בלשון נסתר ונתשתים מעל אדמתי אשר נתתי להם: לכל הלמוד נוספת · וכן ואו והערים אשר נתן חורם נוספת · אשר לא נתן שלמה לעבדים למלאכתו · באמת ובאוסר וקיום כי לא נתן שלמה מישראל עבדים למלאכתו רק מן הגרים וזה לאהבתו את עמו כי לא רדה בהם בפרך · מן היום מוסד בית ה' ועד כלותו והיה שלם בית ה' · יהי ה' אלהיך ברוך · הנה שלמה הטתה ברוב לקחו כי בתיהדה והאמינה בה' וברך אותו · האלגומים עצים חשובים נותנים ריח טוב · ויעש המלך פשה שן · ושש מעלות לכסא אשר היו מאוחזים ומדובקים זה עם זה כבבש · וכבש לכסא ככבש המזבח הראש מתחתון למטה על הארץ מתגלגל ועולה עד עליאות הכסא · וכל כלי בית יער הלבנון זהב כי שלש הכלים שהיו לו בתגרות אשר תוך העיר · עוד היו לו כלים אחרים שוים בחדרו אשר חוץ לעיר

מנחת ערב

כי שכם באו אז"ל שכם הוא מקום מוכן לפורענות בשכם ענו את דינה בשכם מכרו את יוסף בשכם המליכו אבימלך בן גדעון שהרג שבעים אחיו וע"כ כשנגזרה גזרה לחלוק מלכות בית דוד הלך לשכם ירבעם וגם כל ישראל כי הוא המקום אשר הוכן לפורענות וז"ש וילך רחבעם שכמ' רגלותי הוליכוהו שם כי היה עת עוכן לפורענות במקום זה המוכן לפורענות וע"כ גם כל ישראל באו שם וז"א כי שכם באו כלו' מן השמים נתגלגל הדבר לבא במקום המוכן לפורענות: אביך הקשה את עלנו כלומר לא על אביך אנו מתרעמים שעשה שלא כדין כי הגדיל לעשות הוצאות רבות יותר מהראוי לו כפי כבודו זה אינו כי אם אדרבה לפי כבוד המלך כמותו לא יספיק בהנהגה כירב כבוד מלכותו אלא מה שאנו מתרעמים הוא כי הקשה את עלנו כי אע"פי כבוד המקבל עדין לא יאחנו ידי אובנתנו מ"מ מלך הנותני' כמשא כבד יכבדו ממנו כי אין ספק בידנו ליתן סך כזה וע"כ לא אמרו הכביד הקשה את עולו עלינו דהוה מתמע שמלך המקבל היה הקבלה

יג בשנת שמונה עשרה למלך
ירבעם וימלך אביה על־יהודה: שלוש שנים מלך
בירושלם ושם אמו מיכיהו בת־אוריאל מן־גבעה ומלחמה
היתה בין אביה ובין ירבעם: ויאסר אביה את־המלחמה
בחיל גבורי מלחמה ארבע־מאות אלף איש בחור
וירבעם ערך עמו מלחמה בשמונה מאות אלף איש
בחור גבור חיל:
ויקם אביה מעל להר צמרים אשר בהר אפרים ויאמר
שמעוני ירבעם וכל־ישראל: הלא לכם לדעת כי יהוה
אלהי ישראל נתן ממלכה לדויד על־ישראל לעולם לו ולבניו
ברית מלח: ויקם ירבעם בן־נבט עבד שלמה בן־דויד
וימרד על־אדניו: ויקבצו עליו אנשים רקים בני בליעל
ויתאמצו על־רחבעם בן־שלמה ורחבעם היה נער ורך־לבב
ולא התחזק לפניהם: ועתה אתם אמרים להתחזק
לפני ממלכת יהוה ביד בני דויד ואתם המון רב ועמכם עגלי
זהב אשר עשה לכם ירבעם לאלהים: הלא הדחתם
את־כהני יהוה את־בני אהרן והלוים ותעשו לכם כהנים
כעמי הארצות כל־הבא למלא ידו בפר בן־בקר ואילם
שבעה והיה כהן ללא אלהים:
ואנחנו יהוה אלהינו ולא עזבנהו וכהנים משרתים ליהוה
בני אהרן והלוים במלאכת: ומקטרים ליהוה עלות בבקר־
בבקר ובערב־בערב וקטרת־סמים ומערכת לחם על־
השלחן הטהור ומנורת הזהב ונרתיה לבער בערב בערב כי־
שמרים אנחנו את־משמרת יהוה אלהינו ואתם עזבתם
אתו: והנה עמנו בראש האלהים וכהניו וחצצרות
התרועה להריע עליכם בני ישראל אל־תלחמו עם־יהוה
אלהי־אבתיכם כי־לא תצליחו: וירבעם הסב את־המארב
לבוא מאחריהם ויהיו לפני יהודה והמארב מאחריהם:
ויפנו יהודה והנה להם המלחמה פנים ואחור ויצעקו ליהוה
והכהנים מחצצרים בחצצרות: ויריעו איש יהודה ויהי
בהריע איש יהודה והאלהים נגף את־ירבעם וכל־ישראל
לפני אביה ויהודה: וינוסו בני־ישראל מפני יהודה
ויתנם אלהים בידם: ויכו בהם אביה ועמו מכה רבה
ויפלו חללים מישראל חמש־מאות אלף איש בחור: ויכנעו
בני־ישראל בעת ההיא ויאמצו בני יהודה כי נשענו על־יהוה
אלהי אבותיהם: וירדף אביה אחרי ירבעם וילכד ממנו
ערים את־בית־אל ואת־בנותיה ואת־ישנה ואת־בנותיה
ואת־עפרין ובנתיה: ולא־עצר כח ירבעם עוד בימי
אביהו ויגפהו יהוה וימת: ויתחזק אביהו וישא־לו
נשים ארבע עשרה ויולד עשרים ושנים בנים ושש עשרה
בנות: ויתר דברי אביה ודרכיו ודבריו כתובים במדרש
הנביא עדו: וישכב אביה עם־אבתיו ויקברו אתו בעיר
דויד וימלך אסא בנו תחתיו בימיו שקטה הארץ עשר
שנים:

יד ויעש אסא הטוב
והישר בעיני יהוה אלהיו: ויסר את־מזבחות הנכר
והבמות וישבר את־המצבות ויגדע את־האשרים:
ויאמר ליהודה לדרוש את־יהוה אלהי אבותיהם
ולעשות התורה והמצוה: ויסר מכל־ערי יהודה
את

בבקר בבקר י"ג בקריאה וסימ' וילקטו אתו בבקר בבקר איש כפי אכלו · והקטיר עליו אהרן קטרת סמים · והם הביאו אליו עוד נדבה בבקר · והאש על המזבח תוק' בו לא תכבה
מדוע אתה ככה דל בן המלך · מרי עברו יקח אתכם · יי' אלהים נתן לי לשון למודים · וכבש בן שנתו תמים תעשה עליו · ומנחה תעשה עליו בבקר בבקר ששית · יעשו את הכבש
ואת המנחה · יי' צדיק בקרבה · ולעמוד בבקר בבקר · ומקטירים ליי' עולות בבקר בבקר · על יי' ל"א בקריאה וסי' ובקר וראיתם את כבוד יי' · בתת יי' לכם בערב בשר לאכול
לכן אתה וכל עדתך הנועדים · אבינו מת במדבר והוא לא היה בתוך העדה · ובני אליאב נמואל ודתן ואבירם הוא · והנביא ההוא או חלם החלום · והיא מרת נפש ותתפלל · ויחפאו
בני ישראל דברים · לא יוסיף עוד שאר ישראל · ובני הנכר הנלוים על יי' לשרתו · אז תתענג על יי' והרכבתיך · לכן כה אמר יי' הנני פקד · השכירוהו כי על יי' הגדיל
ונשמר מואב מעם · ממך יצא חשב על יי' רעה :

רשי

שלש שנים מלך בירושלם · ולא יותר דמוכיח במלכים ובשנת עשרים לירבעם מלך ישראל מלך אסא מלך יהודה נמצא שאפילו ג' שנים שלמים לא מלך : מיכיהו בת אוריאל · ולמעלה קורא לה שם אחר מעכה בת אבישלום ובמלכים כתיב כמו כן מעכה בת אבישלום מיכהו בת אוריאל היה שמה וכאן קורא אותה כן לפי שהוא ספר דברי הימים של יהודה ובמלכים שהוא ספר מלכי ישראל ויהודה קראה בשם כנויה מעכה בת אבישלו' ולפי' כינו שמה משם גמור שלה מיכיהו מעכה ושם אביה אוריאל אבישלו' לפי שעל שם כלתה נקראת שהית' אשת חיל גברתנית ככתוב וגם מעכה אם אסא הסיר' מגבירה ומשום כבוד של כלתה קור' לחמותה על שם כלת' כך מפור' בירושלמי והמסור' הזה תקח בידך בשם רבינו אלעזר וכן אמר לי בשם אביו וכן מצאתי כפי' אביו בכל מקום שהוסיף וי"ו בשם אשה זו משו' שבחה כמו עתליה עתליהו מולכת על הארץ כי אשת חיל היתה וכן יכליה יכליהו לפי שהיתה גברתני' פי' אמציה בעלה נס לכישה ויהי שם חמש עשרה שנה עד שמת והיא שפטה את העם כל אותן ט"ו השנים ושוב כשמת המליכו את בנו עזיהו אחריו בן שש עשרה שנה : ויקם אביה · שהלך אביה למלחמה על ירבעם במחוז של ירבעם בהר אפרים : ברית מלח · בקיום ואמונה · ועתה ויקם ירבעם עבד שלמה וגומר ועל זאת יש בזיון גדול : ויקבצו עליו אנשים רקי' · רשעים : ויתאמצו על רחבעם בן שלמה ורחבע' היה נער ורך לבב ולפי שמלאו בו שפלות ורכיכות לבב התאמצו עליו · נער אע"פי שהיה בן מ"א שנה כשמלך קורהו נער ופי' לעיל על שלמה : כעמי הארצו' · כל הרוצ' לבוא ולמלא ידיו להיות כהן לעגל זהב יביא עמו פר בן בקר ואילי' שבע' ויקבלוהו והיה כהן ללא אלהים : למלא ידו · להבדיל בין טומאה לטהרה דוגמת למשחה בהם ולמלא בם את ידם : והלוים במלאכת · כלו' במלאכתם זה לשיר וזה לשוער וכל איש למלאכתו כאשר הכין דוד : ולא עצר כח וגומר ויגפהו יי' · לירבעם : וימת לא שמת מיד אלא הולך חסר בעמו במלחמות ובב"ר מפורש ויגפהו יי' לאביה ויאמר ליהודה לדרוש · ולא בעשר שבטים שדרשו לאלהים אחרי' חדשים מקרוב באו ואת אלהי אבות' לא דרשו :
עודנו

רדק

בשנת שמנה עשרה למלך ירבעם וימליך אביה · לא ידענו למה נתעכב שנה אחת מלמלוך שהרי רחבעם לא מלך אלא י"ז שנה ורחבע' וירבע' תחלת מלכותם בשנה אחת · ויתכן לפרש כי רחבע' נפטר בשנת שמנה עשר' ולא מנאם לו לפי שלא השלימם ומנאם לירבעם כמשפט . ושם אמו מכיהו בת אוריאל · היא מעכה בת אבשלום הנזכרת למעלה ושני שמות היו לה ולאביה · ומכיהו ומעכה קרובי' בלשון והרבה נמצאים בזה הספר אדם אחד נזכר בשתי שמות : נער רך לבב וכו' · והלא בן מאה שנה במלכו היה אלא כנער שלא היה אמיץ לב ללחום : והלוים במלאכה הראויה להם והם כלי השיר והיתה מ"ם במלאכת ראויה להדגש ונרפתה להקל וכן בשר חי בשחת וזולת' כמו שכתבנו אותם בספר מכלל בחלק הדקדוק : ויכו בהם אביה ועמו מכה רבה וכו' · לפי הפשט פירושו לפניו ויפלו חללים מישר' ת"ק אלות אף איש · ויש בו דרש למה אמר מכה רבה כלומר יותר על הריגת' שלא יהיו נשותיה' ראויות להכנס · אמרו א"ר אבא בר כהנא · שהעביר הכרת פניהם הדא הוא דכתיב הכרת פניהם ענתה בם זה החוטם · רבי אמי אמר שהושיב עליהם ג' ימים עד שנתקלקלה צורתם הדא הוא דכתיב עלמו לי אלמנותיו מחול ימי' : ויגפהו ה' וימות · לא שמת בימי אביה שהרי אביה לא מלך אלא שלש שנים ומלך בשנת שמונה עשר' לירבעם ואסא בנו מלך בשנת עשרים לירבעם נמצא כשמת אסא עדין חי ירבעם ועוד חיה משמלך אסא שתי שנים כי כ"ב שנה מלך ירבעם אלא פירושו ויגפהו ה' במלחמותיו כמו שאמר והאלהים נגף את ירבעם וכל ישראל לפני אביה וימת · כלומר מת בזו השפלות שלא עצר כח עוד משמלך אביה · ובבראשית רבה ובסדר עולם מפרש ויגפהו על אביה ומפרש בעון שלקח בית אל ולא בער ע"א ממנו שמלא שם אחד מן העגלים ועוד ישב ודרש והוא רחוק ויגפהו ה' אח סבור שהוא ירבעם ואינו אלא אביה ולא נגף על שבזה את ירבעם ברבים הדא הוא דכתיב ועמכם עגלי זהב וגומר : במדרש הנביא עדו · נקרא ספרו מדרש לפי שהיה כדרש תמיד לראות שם ענייני המלכים :
אל

מנחת ערב

ההגדה שלא כדין אלא הקשה את עלנו אין בכוחנו ליתן ועתה אע"פ שהדין נותן לפי כבודך דמה ליתן כאשר היינו נותנים לאביך מ"מ ההכרח לא יגונה כי אין גוזרין גזירה על הצבור אלא אם כן רוב הצבור יכולין לעמוד בה וע"כ הקל מעבדת אביך הקשה ומעלו הכבד אשר נתן עלינו שלא תעמיס עליך המגלה רבה יהר מכדי שאתנו ונעבדך : אם תהיה לטוב לעם הזה שתסכים עמם ותאמר להם שאין אתה רוצ' בהשתחתם כי במה שהמה יענו מחמת נשיאת העול כבוד גם אליך יגיע ההיזק כי לא יהיה ספוק בידם ליתן אפי' מעט כי ירדו מטה מטה וידלו מאד אלא ודברת אליהם דברי' טובים אדרבה בטובתם ניחא לך כיון שעבדיך עשירים א"כ יכולין להספי' לך ואז יכלת עמוד גם אתה גם העם והיו לך עבדים כל הימים כי יהיה ספוק בידם לעשות : ויעזוב את עצת הזקנים וגומר כלומר שזה נקרא עזיבה במה שחזר ונמלך עם הילדים כי היה לו להיות נכון בטוב בעצת הזקנים ולא לנוד ממנה ולא לילך למלוך עוד עם הנערים וז"ש ויעזוב
את

אבן יחייא

לעיר כשבהג המלכים אשר יש להם בתים ואצרות מבית ומחוץ · שכהנים · הפיל · וקופים · החיה הנקראת סי' מונה אשר דומים פניה לפני האדם · ותוכי ים הטווסים · ויגדל המלך שלמה וגו' הנה ה' קיים לו את כדרו החכמה והמדע נתון לך ועושר ונכסים וכבוד אתן לך וגו' : והוא עבר על מצותיו הכלליו' הרבה סוסים וכסף וזהב הרבה לו · והרבה נשים לרע לו כי נשיו הטו את לבבו · עדו החוזה הוא אשר קרא את הקריאה על המזבח בבית אל · וילך רחבעם שכמה · אולת ה' היתה זאת לשים בלב העם שילכו להמליך עליהם מלך בשכם ולא בירושלם · להיותו משבט אפרים ומעיר ירבעם אפרתי למען ימרדו שם בשלמה וימליכו ירבעם בשבטו ובביתו · וה' שם בפיהם לאמר אביך הקשה את עולנו וגו' מה שהיה הכל בהפך כי לא היו כל ימי' העולם איש תחת גפנו ותחת תאנתו בלי שום מלחמה ועצירת רק בימי שלמה · וס' שכל
דעתו

את־הבמות ואת־החמנים ותשקט הממלכה לפניו: ויבן ערי מצורה ביהודה כי־שקטה הארץ ואין־עמו מלחמה בשנים האלה כי־הניח יהוה לו: ויאמר ליהודה נבנה את־הערים האלה ונסב חומה ומגדלים דלתים ובריחים עודנו הארץ לפנינו כי דרשנו את־יהוה אלהינו דרשנו וינח לנו מסביב ויבנו ויצליחו: ויהי לאסא חיל נשא צנה ורמח מיהודה שלש מאות אלף ומבנימן נשאי מגן ודרכי קשת מאתים ושמונים אלף כל־אלה גבורי חיל: ויצא אליהם זרח הכושי בחיל אלף אלפים ומרכבות שלש מאות ויבא עד־מרשה: ויצא אסא לפניו ויערכו מלחמה בגיא צפתה למרשה: ויקרא אסא אל־יהוה אלהיו ויאמר יהוה אין־עמך לעזור בין רב לאין כח עזרנו יהוה אלהינו כי־עליך נשענו ובשמך באנו על־ההמון הזה יהוה אלהינו אתה אל־יעצר עמך אנוש: ויגף יהוה את־הכושים לפני אסא ולפני יהודה וינסו הכושים: וירדפם אסא והעם אשר־עמו עד־לגרר ויפל מכושים לאין־להם מחיה כי־נשברו לפני־יהוה ולפני מחנהו וישאו שלל הרבה מאד: ויכו את כל־הערים סביבות גרר כי־היה פחד־יהוה עליהם ויבזו את־כל־הערים כי־בזה רבה היתה בהם: וגם־אהלי מקנה הכו וישבו צאן לרב וגמלים וישבו ירושלם:

טו

ועזריהו בן־עודד היתה עליו רוח אלהים: ויצא לפני אסא ויאמר לו שמעוני אסא וכל־יהודה ובנימן יהוה עמכם בהיותכם עמו ואם־תדרשהו ימצא לכם ואם־תעזבהו יעזב אתכם: וימים רבים לישראל ללא ׀ אלהי אמת וללא כהן מורה וללא תורה: וישב בצר־לו על־יהוה אלהי ישראל ויבקשהו וימצא להם: ובעתים ההם אין שלום ליוצא ולבא כי מהומת רבות על כל־יושבי הארצות: וכתתו גוי־בגוי ועיר בעיר כי־אלהים הממם בכל־צרה: ואתם חזקו ואל־ירפו ידיכם כי יש שכר לפעלתכם: וכשמע אסא הדברים האלה והנבואה עדד הנביא התחזק ויעבר השקוצים מכל־ארץ יהודה ובנימן ומן־הערים אשר לכד מהר אפרים ויחדש את־מזבח יהוה אשר לפני אולם יהוה: ויקבץ את־כל־יהודה ובנימן והגרים עמהם מאפרים ומנשה ומשמעון כי־נפלו עליו מישראל לרב בראתם כי־יהוה אלהיו עמו: ויקבצו ירושלם בחדש השלישי לשנת חמש־עשרה למלכות אסא: ויזבחו ליהוה ביום ההוא מן־השלל הביאו בקר שבע מאות וצאן שבעת אלפים: ויבאו בברית לדרוש את־יהוה אלהי אבתיהם בכל־לבבם ובכל־נפשם: וכל אשר לא־ידרש ליהוה אלהי־ישראל יומת למן־קטן ועד־גדול למאיש ועד־אשה: וישבעו ליהוה בקול גדול ובתרועה ובחצצרות ובשופרות: וישמחו כל־יהודה על־השבועה כי בכל־לבבם נשבעו ובכל־רצונם בקשהו וימצא להם וינח יהוה להם מסביב: וגם־מעכה אם ׀ אסא המלך הסירה מגבירה אשר־עשתה לאשרה מפלצת ויכרת אסא את־מפלצתה וידק וישרף בנחל קדרון: והבמות לא־סרו מישראל רק לבב־אסא היה שלם כל־ימיו: ויבא את־קדשי אביו וקדשיו בית האלהים כסף וזהב וכלים: ומלחמה לא היתה עד שנת־שלשים וחמש למלכות אסא:

בשנת

רעך · הלא הכושים והלובים · ובעת ההוא בא חנני · ויכנעו בני ישראל בעת ההיא · וישב בצר לו על יי' דר"ה · כי בשובכם על יי' · ועתה דברו עבדיו דר"ה · יתיצבו מלכי ארץ רוזני' · ישועו ואין מושיע · והתענג על יי ויתולך · גול על יי' דרכך · השלך על יי' יהבך · אשרי שאל יעקב בעזרו שברו · ויהי היום ויבאו בני האלהים להתיצב על יי' · וחברו ב' בפסוק · רחב נפש יגרה מדון · וב' ועל יי' וקי ראשיה בשחד ישפטו · אולת אד' תסלף דרכו: ויבא ג"א ופי' נמסר בסד' ויקהל: היתה ד' קמצי' בקרי' וסי' כמס' בישעיה ס' י"ד:

רד"ק

אל יעצר עמך אנוש · כלומר אל ימלוך כמו יורש עצר · כלומר לא יהיה להם ממשלה כנגדך או פי' אל יעצר כח: ללא אלהי אמת · שיהיו בגלות בין עובדי ע"ז כאלו עובדי ע"ז כמו ועבדתם שם אלהים אחרים כמו שתרגם אונקלוס כי כשעובד עובדיהם כאלו עובד אותם · או פי' ללא שופטי אמת · כמו והגישו אדוני אל האלהים שפירושו השופטים כי הגוים שופטי ישראל בגלות: והנבואה עודד הנביא · חסר כנסמך ופי' הנבואה' נבואת עודד הנביא · וכן הארון הברית והאחרים זולתו · או פי' והנבואה לעודד הנביא והנה הנבואה היתה לעזריה בן עודד ואיך אמר והנבואה עודד הנביא אלא ר"ל בן עודד הנביא כמו לעיני אחאב דודי שר"ל בן דודי מע"פ שפרשתי פי פירוש אחר · או יתכן כי גם הוא התנבא לו בענין מזה פעם אחרת או באותה הפעם כי עודנו חי וכן מצאנו אותו בימי אחז וכששמע הדברים האלה ושתי הנבואות מאביו פעם אחרת עם כל זה התחזק ויעבר השקוצים: וגם מעכה אם אסא · היא אם אביו כי מעכה בת אבשלום היתה אם אביו · ובספר מלכים אמ' על אסא ושם אמו מעכה בת אבשלום · ר"ל אם אביו ודרך הלשון לקרא לאבי אביו אביו כמו אל רעואל אביהן וכן לאם אביו אמו · ווכר אם אביו לאסא בעבור שהיתה עובדת ע"ז כמו שנאמ' אשר עשתה מפלצת לאשר' ועם כל זה הוא עשה הישר בעיני ה' ולא נטה אחריה · גם יתכן לפרש כי אחרת היתה שנקראת ג"כ מעכה בת אבשלום אם אסא כמו אם אביו · ומלחמה לא היתה עד שנת שלשים וחמש · פי' מלחמת ישראל אבל מלחמת הכושים היתה בשנת ט"ו לאסא: בשנת

רש"י

עודנו הארץ לפנינו · בעוד שהמלכות נכונה לפנינו שאם נצרכנו להם יהיו לנו למעוז וכל אלה היה בעשר שנים שכתוב בימיו שקטה הארץ ולאחר אותן עשר שנים היתה מלחמה בינו ובין בעשא כל ימיהם כי בשנת שלש לאסא מלך בעשא וז' שנים היה שלום ביניהם וכן מוכיח אף כאן אין עמו מלחמה בשני' האלה אבל בשנים אחרים היתה עמו מלחמה ולמטה כתיב ומלחמה לא היתה עד שנת ל"ה למלכות אסא אבל יכולי' אנו לפרש אותה מלחמה שהיתה לו עם הכושים לא היתה עד שנת שלשים וחמש למלכותו אבל זה קשה לי שכתוב למטה בשנת ל"ו למלכות אסא עלה בעשא וגומר עד נסכלת על זאת כי מעתה יהיו לך מלחמות משמע שקודם לכן לא היו לו מלחמות והוא לאחר כן כי אם ג שנים ובמלכים כתיב ומלחמה היתה בין אסא ובין בעשא כל ימיהם ובסד' עולם מפרש היטב: כי דרשנו את יי' אלהינו דרשנו וגומר לפי שדרשנוהו השת לנו מסביב: ויבנו ערים ויצליחו · ודוגמ' לעיל ובראות יי' כי נכנעו וגו' ימר · אין עמך לעזור · כלומ' אע"פ שאנו מועטים והם רבים כחול הים ואין כח לנו בפניה' עמך לעזור בין רב לאין כח כלומר כי ידוע שיש לך כח לעזור לפי' עזרינו יי' אלהינו כי עליך נשענו: אל יעצ' עמך אנוש · אל יהיה לאויבינו לאותו אנוש כי אנוש אנוש מושל עוצר ידי עמך כנגדך לכלתנו שלא יאמר כלתנו אלהיהם ד' את מפי הרב אל יהי לנו אנו שאנו ענושי' עוצר יד מלבלתם דוגמא ועצר את השמים כי עצר עצר יי' אם תעצריני: וימים רבים לישראל ללא אלהי אמת עד שבאת אתה ; וללא כהן מורה · שאין מי שואל להם שום דבר תורה משום הכי לא יורו אתכם הכהנים : וישב בצר לו · על יי אלהי ישראל כלומר עתה כשבא' צרה להם בקשו על יי' אלהי ישראל ויבקשוהו לפי' וימצא להם המלוי והושיעם' בכל אשר הלכת': ובעתים ההם אין שלום בזמן היתים רבים לישראל ללא אלהי אמת : אין שלום ליוצא ולבא וגומר ברחבעם כתיב עליו עלה שישק מלך מצרים על ירושלם כי מעלו ביי וכל הפרש' ואף לאביה היו מהומת רבות : וכתתו גוי בגוי · דוגמא ויבוס ויכתוס : ואתם חזקו לדרוש באלהים : ויזבחו ליי' ביום ההוא מן השלל הביאו · פתרון ומן השלל שהביאו זבחו · בקר שבע מאות וצאן שבעת אלפים משנו וממנו הביאו כדלמעלה וגם אהלי מקנה הביאו וישבו צאן לרוב וגומר ד"א נראה לי ויזבחו ליי' ביום ההוא שבא ובא בשלום בירושלם מן השלל הביאו כלומר מן השלל אשר הביאו בקר שבע מאות וצאן שבעת אלפים : וגם מעכה אם אסא הסירה מגבירה · לפי שעשת לאשרה מפלצת מפליא ליצנות זכרות עשתה לה לכלם והיתה נבעלת לו : והבמות לא סרו · במות יחיד שהורגלו להקריב עליהם לשמים משחרב' שילה עד שנבנה הבית והיו עונשים עליהם כרת : ומלחמה לא היתה וגומר ·

תניא

אבן יחייא

לעצו לבחור בעצת הילדים · כי הוא מוליך יועצים שולל ודעתם יסכל · קטני עבה ממתני · קטנה שלי גדולה ממתניו והוא משל להיותו מלך גדול ממנו · עתה ראה ביתך דוד · אתה דתשבם אשר אחרת קטני עבה ממתני אבי · עתה ראה ותשגי' ותמלוך בביתך בית דוד לבד ולא בשאר יש' · כי הלכו איש לאהליו ולא רצו להשתעבד אליו · וכן היה כי בני יהודה הקרובי' לבית דוד הם לבדם המליכוהו · יהודה ובנימן אחים הם ולא יתפרדו להיותם שוכנים יחד במחוז אחד ובית המקדש על תחום שניהם · כי הנויחם ירבעם · כדמיתם מכתן לה' · ויפרוץ אבל בניו · כורם מערי המצודות מיהודה ובנימן · אל את הבנים אחר הבנים · וגם ביהודה

מנחת ערב

עצת הזקנים אשר יעצוהו עלה טובה בדבר הנראה לעינים כי בחכמה דברו לו ויועץ את הילדים את זה קורא הכתוב עוזבת עצת הזקנים במה שהלך ויועץ את הילדים : כה תאמר אליהם וגו' כלומר לא על עסקי ממון אנו חוששין במה שאתה רוצים ליגרע מערך שהיו נוהגים להניך בזה הפסד הדין שהדבר קשה עליהם להספיק שך עלוש כ"כ אלא שאנו חוששין שזה הוא העדר כבוד מלכותך כי יאמרו כל השרים וכל העמים אשר ישמעון את השמועה הזאת אין זה כי אם שהמלך שלמה היה מלך גדול והדיר ומלכותו בכל משלה ע"כ התרצו ישראל ליתן ככל אשר יושת עליהם משא"כ אתה בנו ואין מדרגתך כמדרגת המלך אביך וע"כ נגרע ערכך מערך אביך אלא כה תאמר לעם הזה קטני עבה ממתני אבי כלומר כמה מעלות טובות לך על מעלות אביך

יו בשנת שלשים ושש למלכות
אסא עלה בעשא מלך־ישראל על־יהודה ויבן את־הרמה
לבלתי תת יוצא ובא לאסא מלך יהודה: ויצא אסא כסף ב׳ י״ג חס׳
וזהב מאצרות בית יהוה ובית המלך וישלח אל־בן־הדד ג
מלך ארם היושב בדרמשק לאמר: ברית ביני ובינך ג׳ פסו׳ דמיין
ובין אבי ובין אביך הנה שלחתי לך כסף וזהב לך הפר
בריתך את־בעשא מלך־ישראל ויעלה מעלי: וישמע בן־ ג׳ רפין
הדד אל־המלך אסא וישלח את־שרי החילים אשר־לו
אל־ערי ישראל ויכו את־עיון ואת־דן ואת אבל מים ל
ואת כל־מסכנות ערי נפתלי:
ויהי כשמע בעשא ויחדל מבנות את־הרמה
וישבת את־מלאכתו: ואסא המלך לקח את־כל־יהודה ב
וישאו את־אבני הרמה ואת־עציה אשר בנה בעשא ויבן מ״ג
בהם את־גבע ואת־המצפה: ובעת ההיא בא חנני ה
הראה אל־אסא מלך יהודה ויאמר אליו בהשענך על־ ה פסו׳ דמיין חל על על
מלך ארם ולא נשענת על־יהוה אלהיך על־כן נמלט חיל על י׳ ט ל״ב
מלך־ארם מידך: הלא הכושים והלובים היו לחיל
לרב לרכב ולפרשים להרבה מאד ובהשענך על־יהוה ג׳ ל׳ ל״ב
נתנם בידך: כי יהוה עיניו משטטות בכל־הארץ להתחזק ל
עם־לבבם שלם אליו נסכלת על־זאת כי מעתה יש ל וח׳
עמך מלחמות: ויכעס אסא אל־הראה ויתנהו בית המהפכת ב הרנה׳ ל
כי־בזעף עמו על־זאת וירצץ אסא מן־העם בעת ההיא: ל
והנה דברי אסא הראשונים והאחרונים הנם כתובים על־ ל וח׳ בנב׳ דברי׳ ל מל׳
ספר המלכים ליהודה וישראל: ויחלא אסא בשנת ל׳ ל״ג ל׳
שלושים ותשע למלכותו ברגליו עד־למעלה חליו וגם־ כ מל׳
בחליו לא־דרש את־יהוה כי ברפאים: וישכב אסא עם־
אבתיו וימת בשנת ארבעים ואחת למלכו:
ויקברהו בקברתיו אשר כרה־לו בעיר דויד ב חד מלרע
וישכיבהו במשכב אשר מלא בשמים וזנים מרקחים ל׳ ל׳ ל׳ ל
במרקחת מעשה וישרפו־לו שרפה גדולה עד־למאד: ל׳ י׳ לוח׳ ג מל׳ול

יז וימלך יהושפט בנו תחתיו ויתחזק על־
ישראל: ויתן־חיל בכל־ערי יהודה הבצרות ויתן
נציבים בארץ יהודה ובערי אפרים אשר לכד אסא אביו:
ויהי יהוה עם־יהושפט כי הלך בדרכי דויד אביו הראשנים
ולא דרש לבעלים: כי לאלהי אביו דרש ובמצותיו הלך ל׳ זקף
ולא כמעשה ישראל: ויכן יהוה את־הממלכה בידו ויתנו
כל־יהודה מנחה ליהושפט ויהי־לו עשר־וכבוד לרב:
ויגבה לבו בדרכי יהוה ועוד הסיר את־הבמות ואת־ כ״ג
האשרים מיהודה:
ובשנת שלוש למלכו שלח לשריו לבן־חיל ולעבדיה ט ר״פ׳ ל
ולזכריה

ויצא י״ג חס׳ בקריא׳ וסי׳ גמס׳ בסדר ויקח קרח : ביני וביניך ג׳ פסוקי׳ אית בהון ביני וביניך ובין ובין וסי׳ ויאמר אברם אל לוט אל נא תהי מריבה · ויאמר יהונתן לדוד לך לשלום ·
ברית ביני וביניך ובין אבי ובין אביך דאסא דד״ה · אנ״ך : ויעלה ג׳ רפין בקריאה וסי׳ ברית ביני וביניך ובין אבי דמלכים וחברו דספרא ברית ביני ובינך · דרוש נא בעדינו את :
להרבה ג׳ וסי׳ ובכל עיר ועיר · ובין עשרת ימים בכל יין להרבה · הלא הכושים והלובים : ויכעס ב׳ ום׳ מ׳ ויסר לו ויכעס הרבה וילעג · ויכעס אסא אל הרואה :

רשי

מגילת בסדר עולם. בשנת שלשים ושש למלכות אסא עלה בעשא איפשר לומר כן והלא מת כבר בעשא בשנת כ״ו למלכות אסא כדכתיב במלכים בשנת כ״ו לאסא מלך אלה בן בעשא אלא מה ת״ל בשנת ל״ו למלך אסא כנגד ל״ו שנים שנתחתן שלמה בבת פרעה שהרי כתיב כן במלכים ויהי מקץ שלש שנים ויברחו שני עבדים לשמעי וילך המלך את בניהו ויצא ויפגע בו וכתיב בסמוך ויתחתן שלמה בבת פרעה כלומר מיד אחר ג׳ שנים ובשנת ד׳ לקחה והוא מלך מ׳ שנים נמצא שהיתה עמו ל״ו שנים וכנגדן ל״ו שנים שנגזרה גזירה על מלכי ארם להיות שוטנים על ישראל ובאחרונה ליפול ביד בני דוד לכך נאמר בשנת ל״ו למלך אסא ובשנת י״ז למלכותו ואחר שנפל זרח הכושי בידו היא שנת ל״ו משתת שלמה בשנת י״ח לאסא כרתו ברית מלך ישראל ומלך ארם לעלות ולהתגרות באסא וקלקל אסא שנאמר ויוצא אסא כסף וזהב לאמר כרות ברית ביני וביניך: וישמע בן הדד· ולא פסקו מלכי ארם מלהיות שוטנים לישראל עד שמת אחז ובשנת ג׳ לאחז כרתו ברית מלך ישראל ומלך ארם לעלות ולהתגרות באחז ולא היה זכות באחז שיפלו בידו ונפלו שניה׳ ביד תגלת פלאסר מלך אשור בדרמשק ובמלכים כתיב דמשק ובפסוק אחר דומשק וכולן אחד הוא ודוגמ׳ שיט שבט שרביט: על כן· נמלט שלא יכולת לו למה שלא בטחת בהקב״ה כי אם בטחת בהקב״ה כשנשבעו וכרתו ברית יחד מלך ישראל ומלך ארם עליך נמסר בטחת בו כשבאו עליך הכושים לא נמלטו מידך והיית נוצח לכול׳ והף לא היית מוכר ממוכך שנתת לו כדי להפר בריתו עם בעשא ועתה שלא בטחת בהקב״ה אבדת ממונך וגם מלך ארם נמלט מידך: בית המהפכת· בית הסוהר שעשוי מלאכת מהפכת בוולפ״ע בלשון אשכנ״ז: עד למעלה חליו· כפת שברגליו עלה מכף רגלו עד קדקדו: וזנים· מיני בשמים הם והבשמים היו מרוקחים במרקחות מעשה רוקח מרקחת וזה פתרון מרוקחים במעשה רוקח: וישרפו לו שרפ׳ גדולה· שרפו לו בשמים טובים לאפר ואותו אפר זורו עליו ויש מפרשין כמו ששורפין על המלכים ומהו שורפים וכו׳ ועוקרין על המלכים: בדרכי דוד אביו הראשונים· ולא האחרונים שפשע במעשה בת שבע וגם הסית אותו שטן למנות את ישראל ועיקר ויש מפרשים הראשונים ראש לשלמה ורחבעם שלמה נשיו הטו לבבו באחרית ימיו ובנה במה לכמוש תועבת מואב ולמולך שיקוץ בני עמון ורחבעם כתיב ויהי כהכין מלכות רחבעם וכחזקתו עזב את תורת יי׳ ולא כאביה שכתוב בו במלכים ולא היה לבו שלם עם יי׳ אלהיו ולא כאסא שלא נשען ביי׳ אלא כדוד אביו שלא היה לו אלא נב אחד לאביו שבשמים: ולא דרש לבעלים· כמעשה ישראל שבימיו כי אחאב היה בימיו שעבד את הבעלים הוא וישראל שבימיו: ויגבה לבו בדרכי יי׳· גבה לבו בדבר זה שלא הלך כי אם בדרכי יי׳ דוגמ׳ אשר גבה לבו אתנה בחכמה: שלח לשריו לבן חיל· כך היה שמו ויש מפרשים שלח לשריו כל שר בן חיל וקשיא לו אם כן לא היה לו לומר אלא לעובדיה אלא ממה שאמר ולעובדיה מכלל לבן חיל שם אדם הוא: ללמד בערי יהודה· תורה ולהורות בני ישראל: ועמהם

רדק

בשנת שלשים ושש למלכות אסא עלה בעשא· היאך היה זה והלא כתוב בספר מלכי׳ בשנת עשרים ושש לאסא מלך יהודה מלך אלה בן בעשא ועוד כתוב שם כי בשנת שלש לאסא מלך בעשא על ישר׳ ומלך עשרים וארבע שנה הנה שלמה מלכותו בשנת עשרים ושש לאסא יתכן לפרש כי אותן השבונות של ספר מלכי׳ אינו מונה לתחלת מלכות אסא אלא לתחלת מלחמותיו· ועשרה שנים שקטה הארץ בתחלת מלכותו כמו שאמר בימיו שקטה הארץ עשרה שנים· ולפי שבספר מלכים זוכר ענין מלכי ישראל ב״כ לא זכר תחלת מלכות אסא אלא מעת שהחל להלחם ועשר שנים ששקטה הארץ לא מנה אותם שם ושתי שנים מאלה עשר שנים היו בימי ירבעם והשמנה שנים לא מלך נדב על ישראל והם מלך לא חזקה מלכותו ולא מנה אותם לו ובשנה השנית אחר העשרה שנים מלך נדב מלכות שלמה ונלחם עם אסא ואם בשנת שלש לאסא שאומר שם זהו פי׳ בשנת שלש שהחל להלחם עם מלכי ישרא׳ ונלחם תחלה עם נדב בן ירבעם ושלש שנים מלך בעשא ונלחם עם אסא כמו שאמר שם ומלחמה היתה בין אסא ובין בעשא כל ימיהם ומלחמה זו שעלה בעשא ובנה את הרמה היתה בשנת כ״ג למלכות בעשא שהיא שנת ל״ו להתחלת מלכו׳ אסא והיא שנת כ״ה או כ״ו ליולחמ׳ אסא כי שנה שנייה של נדב בן ירבעם מונה אותה ג״כ לבעשא כי אפשר שלא שלמה השנה לו ובסדר עולם אמר כי המלחמה הזאת היתה בשנת שש עשרה לאסא שנה אחת אחר מלחמת הכושים ומניין שלשים ושש הוא אומר למיתת שלמה כי כשנשא שלמה את בת פרעה והוא בשנת ארבע למלכותו נגזרה גזרה שתחלק מלכות בית דוד ל״ו שנה כנגד אותן ל״ו שנה שהיה שלמה חתן פרעה והיתה עתידה לחזור מלכות בית דוד בשנת י״ו לאסא שהשלמו ל״ו שנה לשלמה ומפני שקלקל אסא במלחמת בעשא ונשען על מלך ארם ושלח לו אוצרות בית יי׳ ולא נשען על יי׳ לא חזרה מלכות בית דוד והיתה חלוקה כשהיתה: עם לבבם שלם· עם חסר לבבם שלם ורבים כמוהו: וירצץ אסא מן העם בעת ההיא· כי היה לו כעס עם הכל על הנבואה אשר שמע: וזנים· פי׳ ומינים תרגום למיניהו לזנוהי· וישרפו לו שרפה· פי׳ שריפת הבשמים והמרקחות ורז״ל פירשו שהיה מנהג המלכים לשרוף בשעת מיתתן פשתן וכלי תשמישו: כי הלך בדרכי דוד אביו הראשונים· שלא חטא אבל באחרונים חטא במעשה בת שבע ובמנות ישראל· או אמר הראשונים כנגד שאר מלכי יהודה שהיו חוטאים באחרונה· וכך הוא הפי׳ כי הלך בדרכי דוד ואותם הדרכים הם דרכי כל מלכי יהודה הראשונים אבל באחרונה היו חוטאים כי שלמה לעת זקנתו נשיו הטו את לבבו וכן רחבעם ובחזקתו עזב את תורת ה׳· וכן אביה לפי המדרש שכתבנו: וכן אסא רע באחרונה ונשען על מלך ארם וגם בחליו לא דרש את יי׳ וכו׳: לבן חיל· כן היה שמו: וכסף

מנחת ערב

לאביך כי אביך דוד שני׳ למלוכה ואתה חוט המשולש דור שלישי ומה גם בתחלת מלכות אביך לא היה הבית נבוי כי אם בשנת ארבע למלכיהו לא כן אתה מתחלת מלכותיך הבית בנוי ואח״כ היין נותן להגדיל השקל על אחת כמה וכמה וזה קטני עבה ממתני אבי: ויענם המלך קשה ויותר כלות׳ שגם אלו הדברים דבר בלשון קושיא כי לא שהיה המלך מדב׳ לעם בדברי ריצוי ולומר האמין ועתי נער לי פקשה עליכם הדבר כי יותר היה נוח לי שתהיו מוספיין בעושר רב בחופן אלא בכבוד עליכם הנתינה אך מה אעשה לכם שאי אפשר לעת כזאת להקל העול כיון שאני עדין רך משוח מלך ויהיה לי הדבר העדר כבוד במלכו׳ כי יתלו הדבר בי ויאמרו שאין אני מלך קשיר וגדול כאבי וע״כ נתמעט הכנסתי אלא עשו בשביל כבודי ותנו לעת כזאת המס הקצוב כאשר

אבן יחייא

ביהודה היה דברים טובים· ממעשים הנוכים שיהיה ביניהם ולכן שב מהם אף ה׳· ועדו החוזה להתייחש· כלומר שכל חזיונו ונבואתו היתה בכתוב האמור בענייני יחסי המון ישראל ושריו ומלכיו· מכיהו בת אוריאל· ובמלכים אמר מעכה בת אבשלום· אולי כי אמו היתה מכיהו ומתה בבחורתה ונשאר הילד בין ידי מעכה אומנתו והיא גדלה אותו ונקראת אמו· ולאהבתו אותה לקחה לאשה וילד׳ לו לאשה וזהו אומרו אח״כ באשה ושם אמו מעכה בת אבישלום כי חיתה והאריכו ימים רבים· ורחבעם היה נער· נעור מאלות כי בן מ״א שנה היה· ויגפהו ה׳ לירבעם כי לא האלים עוד· ועודנו הארץ לפנינו· שהכל שקט ושאנן ואין מחריד

ולזבדיה ולנתנאל ולמיכיהו ללמד בערי יהודה : ז בסי'
ועמהם הלוים שמעיהו ונתניהו וזבדיהו ועשהאל ה · י · ג
ושמירימות ויהונתן ואדניהו וטוביהו וטוב אדוניה הלוים ל
ועמהם אלישמע ויהורם הכהנים : וילמדו ביהודה ב וכבסו'
ועמהם ספר תורת יהוה ויסבו בכל ערי יהודה וילמדו
בעם : ויהי פחד יהוה על כל ממלכות הארצות ד
אשר סביבות יהודה ולא נלחמו עם יהושפט :
ומן פלשתים מביאים ליהושפט מנחה וכסף ב ומן בני עמון · ל ומל'
משא גם הערביאים מביאים לו צאן אילים שבעת אלפים
ושבע מאות ותישים שבעת אלפים ושבע מאות : ב עזים
ויהי יהושפט הלך וגדל עד למעלה ויבן ביהודה בירניות ל · ג · ב
וערי מסכנות : ומלאכה רבה היה לו בערי יהודה ואנשי ד
מלחמה גבורי חיל בירושלם : ואלה פקדתם לבית
אבותיהם ליהודה שרי אלפים עדנה השר ועמו גבורי ז מל' · ג א כתיב ה
חיל שלש מאות אלף :
ועל ידו יהוחנן השר ועמו מאתים ח בכעס
ושמונים אלף : ועל ידו עמסיה בן זכרי המתנדב ל
ליהוה ועמו מאתים אלף גבור חיל : ומן בנימן גבור חיל
אלידע ועמו נשקי קשת ומגן מאתים אלף : ועל ידו
יהוזבד ועמו מאה ושמונים אלף חלוצי צבא : ד
אלה המשרתים את המלך מלבד
אשר נתן המלך בערי המבצר בכל יהודה :
יח ויהי ליהושפט עשר וכבוד לרב
ויתחתן לאחאב : וירד לקץ שנים אל אחאב לשמרון
ויזבח לו אחאב צאן ובקר לרב ולעם אשר עמו ויסיתהו

י"ד לעלות אל רמות גלעד : ויאמר אחאב מלך ישראל אל
יהושפט מלך יהודה התלך עמי רמת גלעד ויאמר לו
כמוני כמוך וכעמך עמך ועמך במלחמה : ויאמר יהושפט
אל מלך ישראל דרש נא כיום את דבר יהוה : ויקבץ מלך
ז' חס' בסי' ישראל את הנביאים ארבע מאות איש ויאמר אלהם הנלך
י"ג רפי"ן אל רמת גלעד למלחמה אם אחדל ויאמרו עלה ויתן
ל האלהים ביד המלך : ויאמר יהושפט האין פה נביא ליהוה
עוד ונדרשה מאתו : ויאמר מלך ישראל אל יהושפט עוד
ל איש אחד לדרוש את יהוה מאתו ואני שנאתיהו כי איננו
ב כתיב א מתנבא עלי לטובה כי כל ימיו לרעה הוא מיכיהו בן ימלא
ויאמר יהושפט אל יאמר המלך כן : ויקרא מלך ישראל
מיכיהו ק' ימל' אל סריס אחד ויאמר מהר מיכהו בן ימלא :
ומלך ישראל ויהושפט מלך יהודה יושבים איש
ב א חס' וא' מל' על כסאו מלבשים בגדים ויושבים בגרן פתח שער
ד"ל חל' בסי' שמרון וכל הנביאים מתנבאים לפניהם : ויעש לו
צדקיהו בן כנענה קרני ברזל ויאמר כה אמר יהוה באלה
תנגח את ארם עד כלותם :
וכל הנביאים נבאים כן לאמר עלה
רמת גלעד והצלח ונתן יהוה ביד המלך : והמלאך
ל · ג אשר הלך לקרא למיכיהו דבר אליו לאמר הנה דברי
ג · ב · ל"ב ו"ב הנביאים פה אחד טוב אל המלך ויהי נא דברך כאחד
מהם ודברת טוב : ויאמר מיכיהו חי יהוה כי את
אשר יאמר אלהי אתו אדבר :
ויבא אל המלך ויאמר
ב בסי' המלך אליו מיכה הנלך אל רמת גלעד למלחמה
אם

ושוב י"ו בקריאה וסימ' ויצמח יי' אלהים מן האדמה כל עץ · לא תחוס עינך עליו ובערת · בכל הדרך אשר צוה · וישלח ויביאהו והוא אדמוני עם יפה עינים · יאמר נא אדונינו עבדיך · ויהי בהיות רוח אלהים אל שאול · ויקרא אכיש אל דוד ויאמר · עודנו מדבר והנה יונתן · מקול מפלתו הרעשתי · ועמהם הלוים שמעיהו · יגיע כפיך כי תאכל · כל ימי עני רעים · תאות אדם חסדו · ויצא המן ביום ההוא · ומתוק האור וטוב לעינים · וטוב לא יהיה לרשע · וטוב משניה' את אשר עדן לא היה אשר לא ראה : ויתן י"ג רפין בקריאה וסימ' ויתן לי את מערת המכפלה אשר לו · ויתן לך האלהים מטל השמים · ויתן לך את ברכת אברהם · יי' יחתו מריבו עלו · הלא קציר חטים היום · ויתן יי' גם את ישראל דשאול · ואמר אמרי נא לשלמה דאבישג השונמית · ויתן את ישראל בגלל חטאת ירבעם בן נבט אשר החטיא · ויקבץ מלך ישראל את הנביאים דמלכים · וחברו דד"ה · ויתן לו מזהב שבא · והתענג על יי' ויתן לך · יסר בנך וינחך : כאחד י"ב פתחין בקריאה וסי' הן האדם היה כאחד ממנו · דן ידין עמו · וחליתי והייתי כאחד האדם · וחברו אם אסור יאסרוני · ויואל הלוי לשבת את האיש · גם את הארי גם את הדוב · ועשהאל קל ברגליו · אוכל על שלחני כאחד מבני המלך · כאחד הנבלים · וארך כאחד החלקים · על ירושלם ידו גורל · אשר הלך לקרוא למיכיהו דד"ה · וחד וכאחד השרים תפלו :

רדק

וכסף משא · משא בהמות ושאר מנחות ואחר שאמר מביאי' ולא הביאו נראה כי בכל שנה היו מביאים לו · וכן מביאי' לו צאן אלים · בכל שנה היו מביאי' לו : בירניות · כמו בירה · והנו"ן והיו"ד כנו"ן ויו"ד רחמניות קדמניות : המתנדב ליי' · אולי התנדב להוצרו בית יי' כסף וזהב והיה אחר שהיה שמו כשמו לפיכך אמר המתנדב לה' · ויתחתן לאחאב · התחתן עמו שלקח בת אחאב לבנו יהורם : מי

רשי

ועמהם מן הלוים שמעיהו ונתניהו וגו' · ועמהם אלישמע ויהורם הכהני' כי על הכהנים והלוים ללמד ולהורות כדכתיב ככל אשר יורו אתכם הכהנים והלוי' והשרים הלכו עמהם לפי שלא ימרו את פיהם ולהכריחם לשמוע להם ולשמור לעשות כמצות השופטים דוגמ' שופטים ושוטרי' תתן לך שופטים לשפוט את העם ושוטרים להכריח לעשות צווי השופטים : ויהי פחד יי' על כל ממלכות הארצות · בזכות שלמדו תורה : וכסף משא · משאות של כסף דוגמ' היו נושאית יכ' עומסות משא : ויהי

יהושפט הולך וגדל · שלשה שנאמר בהם כלשון זה · יצחק שמואל יהושפט אבל משה דוד מרדכי נאמר בהם וגדול אבל יצחק שמואל ויהושפט כתיב בהם וגדל שאין נכון לומר וגדול בשמואל כתיב ויגדל הנער שמואל עם יי' וא"ו לומר גדל עם יי' וכאן כמו כן גדל עד למעלה לכן לא הגון לומר גדול וכן ביצחק : בירניות · מגזרת בירה מגדלים גדולים לחוזק : וערי מסכנות · ערי אוצרות לתת בהם התבואה ויין ודגן : ועל ידו · הללו · דוגמ' חלקת יואב על ידי : המתנדב ליי' · דוגמ' המתנדבים בעם ברכו יי' : וירד לקץ שנים · ובמלכים כתיב ויהי בשנה השלישית וירד יהושפט וגו' בשנה השלישית משמלאת בן הדד : ויסיתהו לעלות אל רמות גלעד · כמו שכתוב בספר מלכים הידעתם כי לנו רמות גלעד כי כשהליב יעקב אבינו שם את הגל וקרא לו גלעד הוחזק בו ואבותינו לקחו גלעד והרמות משוכים ומוחזקים אחרי העיר ואבותינו אז בימי משה כשתפסו גלעד שתקו אז מלקחת אותה כי לא חששו בהם או שמא בימי משה לקחוה האומות מיד ישראל ושלכו הם : דרש נא כיום את דבר יי' · ולא מנביאי הבעלים אשר אתה בוטח בהם : ויקבץ מלך ישראל את הנביאים ארבע מאות · וכולם נביאי אמת היו כי מה שאל ממנו יהושפט קבץ לוכן מוכיח בסמוך ויצא הרוח ויאמר אני אפתנו וגו' עד והייתי לרוח שקר בפי כל נביאיו שאומר להם לאמר לאחאב עלה ויתן האלהים ביד המלך מכלל שהיו נביאי יי' שלא היו מתנבאים אלא דבר יי' שאם היו נביאי שקר אין הפתוי · נופל עליהם שלא היו מתנבאים אלא מה שהיו בודים מלבן ועוד שאמר יהושפט שוב האין פה נביא ליי' עוד ודאי יודע אני שהם נביאי יי' אלא מקובלני מבית אבי אבא שאין שני נביאים מתנבאים בסגנון אחד ולשון אחד והללו כולם מתנבאים עלה והצלח : כי כל ימיו לרעה · כי זהו שאמר יען אשר שלחת איש חרמי וגו' : מהר מיכהו · כתיב חסר יו"ד משום בזיון כינה לו שם אחר מיכהו : מלובשים בגדים · בגדי מלכות : ויושבים בגורן פתח שער שמרון · בא להודיענו כי כשנתנבאו הנביאים לפניהם היו יושבים חוץ לעיר ושם באו מרגלים של מלך ארם ושמעו שהודיע למלך ישראל שהוא לבדו יפול במלחמה והוא צוה מלך ארם לחיילותיו לא תלחמו את הקטן ואת הגדול כי אם את מלך ישראל לבדו לקיים דברי מיכיהו לפיכך כתיב בגורן שהיה מקום מרגלים לרגל אבל אם היו בתוך העיר לא היו המרגלים של מלך ארם יכולים לבוא שמא ירגישו בהם אבל כשהם חוץ לעיר אפילו ירגישו בהם וידעו כי מרגלים הם יכולים הם לומר למקום אחר אנו הולכים מה פקדנו פה אל הגורן בשביל הרגש גדול וקבוץ חיילות, הנה פתח העיר אמהנו ופנינו מן הדרך לראות מה זה והמרגלים הם הודיעו למלך ארם והוא צוה שלא להרוג שום אדם כי אם מלך ישראל לבדו שאם לא כן מה עלה בלבו שצוה שלא להרוג מישר' רק המלך לבדו אלא מרגלים היו לו ושמעו את מיכיהו אומר ראיתי את כל ישר' נפוצים וגו' ויאמר יי' לא אדני' לאלה סימן שיהרג המלך אבל ישר' ישובו איש לביתו לשלום ושמעו את זה שאמר אם שוב תשוב בשלום הכל שמעו המרגלי' והגידו למלך ארם והוא צוה מלך ארם לעשות כדבר מיכיהו להרוג המלך לבדו :

עלו

אבן יחייא

אל יעצור עמך אביש · אל יעצור כח עמך האנוש אשר אנוש' מכתו · בית המהפכת · בית אשר שם מוסרין ביסורין שוטים לחטאים בכספותם · וירצץ מן העם בעת ההיא · על אשר ישרוהו על הפעל המגונה ההוא · במשכב אשר הכין לו לעמוד שם אותו אחרי שימכטו אותו הרופאים · באופר שריפת הבשמים והעלים הריחניים · כי הלך בדרכי דוד הראשונים · הראשוני' במעלה ובצדק · ולא דרש לבעלים כי' רק לאלהי אביו והלך במצותיו · ויגבה לבו בדרכי ה' · שבשכים בהתעוררות ואמיצות לב ללכת בדרכי ה' · ויהי פחד ה' וגו' כל זה היה לו בזכו' התלמוד תורה · בירניות · עירים ובתים ואוצרות מלכים לדור בהם · וערי מסכנות · עירים באורות להקיץ

מנחת ערב

כ"ל שר שהייתם נותנין בעוד אבי חי עד אתחזק במלכותי ואח"כ אני מעלמי אקיל מעליכם ולא אהיה אני בכבודי ואתם גם אתם תוכלון שאת וכדומה באו דברי ריגוי ואזי ודאי היו ישראל מסכימים בדבר ליתן לפי שעה אע"פ שקשה עליהם הדבר לא כן עתה שדברי המלך אתם קשות כלומ' ידעתי אני ידעתי כי כבד עליכם הדבר ואני יודע שאבי הכביד את עלכם ולע"פכ אני אוסיף עליו : ויחלא הסא אז"ל שהי' זה החולה שאחזו פודגרא ברגליו כמו שכתוב במלכים והטעם לחולה זה שעשה אנגריא בתלמידי חכמים והוא מדה כנגד מדה לפי שהעולם עומד על התורה שנאמר אם לא בריתי יומם ולילה וגומר וע"י שמנע הת"ח מלעסוק בה והוא כאילו נתמעט עי"כ רגלי העולם לכך גם כוא נענש שהמועטה רגליו ע"י החולי פודגרא ואמר גם בחליו לא

דרש

אם אחדל ויאמר עלו והצליחו וינתנו בידכם:
ויאמר אליו המלך עד כמה פעמים אני משביעך אשר לא
תדבר אלי רק אמת בשם יהוה: ויאמר ראיתי את כל
ישראל נפוצים על ההרים כצאן אשר אין להן רעה ויאמר
יהוה לא אדנים לאלה ישובו איש לביתו בשלום:
ויאמר מלך ישראל אל יהושפט הלא אמרתי אליך לא
יתנבא עלי טוב כי אם לרע: ויאמר לכן
שמעו דבר יהוה ראיתי את יהוה יושב על כסאו וכל
צבא השמים עמדים על ימינו ושמאלו:
ויאמר יהוה מי יפתה את אחאב מלך ישראל ויעל ויפל
ברמת גלעד ויאמר זה אמר ככה וזה אמר ככה: ויצא
הרוח ויעמד לפני יהוה ויאמר אני אפתנו ויאמר יהוה אליו
במה: ויאמר אצא והייתי לרוח שקר בפי כל נביאיו
ויאמר תפתה וגם תוכל צא ועשה כן: ועתה הנה נתן
יהוה רוח שקר בפי נביאיך אלה ויהוה דבר עליך רעה:
ויגש צדקיהו בן כנענה ויך את מיכיהו על הלחי ויאמר אי
זה הדרך עבר רוח יהוה מאתי לדבר אתך:
ויאמר מיכיהו הנך ראה ביום ההוא אשר תבוא חדר
בחדר להחבא: ויאמר מלך ישראל קחו
את מיכיהו והשיבהו אל אמון שר העיר ואל יואש
בן המלך: ואמרתם כה אמר המלך שימו זה
בית הכלא והאכילהו לחם לחץ ומים לחץ עד שובי
בשלום: ויאמר מיכיהו אם שוב תשוב בשלום
לא דבר יהוה בי ויאמר שמעו עמים כלם: ויעל מלך
ישראל ויהושפט מלך יהודה אל רמת גלעד: ויאמר
מלך ישראל אל יהושפט התחפש ובוא במלחמה ואתה
לבש בגדיך ויתחפש מלך ישראל ויבאו במלחמה:
ומלך ארם צוה את שרי הרכב אשר לו לאמר לא תלחמו
את הקטן את הגדול כי אם את מלך ישראל לבדו: ויהי
כראות שרי הרכב את יהושפט והמה אמרו מלך ישראל
הוא ויסבו עליו להלחם ויזעק יהושפט ויהוה עזרו
ויסיתם אלהים ממנו: ויהי כראות שרי הרכב
כי לא היה מלך ישראל וישובו מאחריו:
ואיש משך בקשת לתמו ויך את מלך ישראל בין הדבקים
ובין השרין ויאמר לרכב הפך ידיך והוצאתני מן המחנה כי
החליתי: ותעל המלחמה ביום ההוא ומלך ישראל
היה מעמיד במרכבה נכח ארם עד הערב וימת לעת בוא
השמש: יט וישב יהושפט
מלך יהודה אל ביתו בשלום לירושלם: ויצא
אל פניו יהוא בן חנני החזה ויאמר אל המלך יהושפט
הלרשע לעזר ולשנאי יהוה תאהב ובזאת עליך קצף
מלפני יהוה: אבל דברים טובים נמצאו עמך
כי בערת האשרות מן הארץ והכינות לבבך לדרש
האלהים: וישב יהושפט בירושלם וישב
ויצא בעם מבאר שבע עד הר אפרים וישיבם אל
יהוה אלהי אבותיהם: ויעמד שפטים בארץ
בכל

לאלה ה' בקריא' וסימ' ולבנותי מה אעשה לאלה היום או · לאלה תחלק הארץ בנחלה · ויאמר ראיתי כל ישראל נפצים על ההרים דמלכי' · וחברו דד"ה · אל תטיפו יטיפו: לאלה: ויעל ז' רפין בקריא' וסימ' נטה ידך על ארץ מצרים בארבה · ויאמר ארונה אל המלך כי איש מבית ישראל · כה אמר כורש · וחברו · מי יפתה את אחאב · וחברו: דד"ה: לדבר אותך סימן כל דסמי' לדבור אתו אתך אתם דגש במ"ט רפין אותו אותך אותם וסי' ותהר ותלד שרה לאברהם · וידבר משה ואלעזר הכהן · ויגש צדקיה בן כנענה ומלכים · וחברו דסיפר' · ודברתי משפטי אותם · רוח מלא מאלה יבא לי · אלכה לי אל הגדולים · צדיק אתה יי' כי אריב · הלך אל בית הרכבים · וכל דבר ד יחזקאל דכו' · אל פניו ה' בקריא' וסימ' ומשלם לשנאיו אל פניו להאבידו ב' בפסוק · ויפל יהושע אל פניו ארצה וישתחו · ויפל יואב אל פניו · ויצא אל פניו יהוא · הן יקטלני לו אחל:

רשי

עלו והצליחו ויתנו בידכם · כלומר הלואי שתצליחו וינתנו בידכם: נפוצי' על ההרים · כי כשבורחי' מן המלחמה בורחים על ההרים לבית מנוס כמו והנשארים הרה נסו ועוד שהמלחמה היתה ברמות גלעד מקום הרים וגבעות: ויאמר יי' לא אדנים לאלה · לפיכך נפוצים כצאן על ההרים שאין להם רועה שמלכם יהרג: ישובו איש לביתו בשלום · שאחאב לבדו יהרג אבל שאר ישראל ישובו איש לביתו בשלום כאשר צוה ארם לעמו: וכל צבא השמים עומדים על ימינו ושמאלו · אלו מלאכי השחתה העומדים לפניו: ויצא הרוח · פתרו' ויצא המלאך שהיה אומר לעיל וכל צבא השמים וגו' · ועתה יצא אחד מן המלאכים ויאמר אני אפתנו כדאמר עושה מלאכיו רוחות ולפיכך קדם ואמר לעיל וכל צבא השמים עומדים שלא תתמה כשתאמר ויצא הרוח מי הוא ומהיכן יצא וכשאמר וצבא השמים עומדים בדין להודיע מהיכן יצא משאר הרוחות העומדים עליו · ורבותינו פירשו זהו רוחו של נבות: בפי כל נביאיו · שישים דבר בפיהם לאמר עלה והצלח ויעלה ויפול מכלל שהיו נביאי אחאב שלא היו מתנבאים כי אם מה שישים השם בפיהם: תפתה וגם תוכל · לפי שיש מפתה הבא לפתות חבירו פעמים שהמפותה מבין שזה רוצה לפתותו והוא נזהר ואינו שומע להתפתות אבל באחאב תפתה וגם תוכל: הנך רואה · שיהרג אחאב: שימו זה בית הכלא · ואף על פי שלא ראינו שנתנו קודם לכן בבית הכלא אלא מתוך שאמר והשיבהו הוכל לומר שנתנו קודם לכן בבית הכלא ואם תרצה לומר שלא נתנוהו קודם לכן מעולם לא תקשי לך והשיבהו כי כן דרך המקראות כמו ישובו רשעים לשאולה וכן הרבה: לחם לחץ ומים לחץ · דוגמ' בישעיה לחם צר ומים לחץ: התחפש ובא · פתרו' צריך אני להתנכר ולהתחפש בבגדים אחרים שלא יכירוני שאני מלך ישראל כי חשש לדברי מיכיהו שאמר לו אם שוב תשוב בשלום וגו' ואמר ליהושפט אני רוצה להשתנות עצמי ולבוא במלחמה שיש לי לחוש שמא שמעו ארמים מה שאמר מיכיהו אם שוב תשוב בשלום ולא ישבו להלחם כי אם עלי: ואתה לבש בגדיך · תכסים מלכות ושריונות וכלי מלחמה של מלכות כי אין לחוש בדברי הנביא כי אם מלך ישראל לבדו כי כן הגידו מרגלים שלו דברי מיכיהו: ויזעק יהושפט · אמר בני דגלו וחיילותיו שיבאו לעזור לו כמו אות אריה שבדגלו או דגל בני יהודה וכן מנהג כשנלחמים שני גדודים מכנה כל גדוד וגדוד שם אחד לסימן לדגלו לצורך הגדוד שמעו שאם יתפרדו איש מעל אחיו או יתערבו הגדודים זה בזה יצעקו כל גדוד וגדוד שם סימן שלו ויכירו בקול הסימן ויתקבצו כולם יחד ויהיו באגודה אחת כבראשונה ולא שצעק לאלהיו וכן מוכיח במלכים ויזעק יהושפט ולא נאמר לשם ויי' עזרו ויסיתם אלהים ממנו אך כתיב שם ויהי כראות שרי הרכב כי לא היה מלך ישראל שהכירו והבינו מיד כשצעק אחר הסימן של דגלו כלמפרש כמו שהכירוהו וישובו מעליו כלווי מלך ארם ומיי' הוא שהכירוהו: ואיש משך בקשת · איש ישראל מתכוון לירות במחנה ארם ובלא כוונתו: ויך · הוא את מלך ישראל: בין הדבקים ובין השרין · בין אותה רצועה שמדביקין הכובע שעל ראשו לשריון ואין לומר גוי היה כי למי נתכוון והלא מלך ארם צוה לא תלחמו את הקטן ואת הגדול כי אם מלך ישראל לבדו ואף לו לא נתכוון שהרי כתיב לתומו · אלא בעל כרחו יש לומר ישראל היה המורה ונתכוון לירות במחנה ארם ולפי תומו הכה את מלך ישראל: ויאמר לרכב · למנהיג את הרכב: והוצאתני מן המחנה · כלומר מן המערכה הזו הראשונה והשיבני במערכות האחרונות: מעמיד במרכבה · החזיק ועמד במרכבה שלא יבינו ישראל מכתו ויברחו ותחלת נפילה נוסה: ותעל המלחמה · נסתלקה ולא הוזק אחד מישראל כי אם מלך ישראל לבדו כדבר הנביא שאמר לא אדני' לאלה ישובו איש לביתו בשלום לשלום לא נאמר כי נהרג אחאב: כי בערת האשרות · כדלעיל ועוד הסיר את הבמות וגו': לדרוש האלהים · כדלעיל כי לאלהי אביו וגו': ויעמד שפטים · כשאמר לו החוזה דברים טובים נמצאו עמך כי בערת את האשרות בא לו אצל ספר תורה אם בערס משפט ומתחילה ראה כתיב אבד תאבדון עד ואשיריהם תשרפון באש ופסילי אלהיהם תגדעון ונזכר שכתיב בכי תשא ואת מצבותם תשברון וגו' תמה בעצמו על שהטיב בעיני יי' שבער האשירים אשירי ישראל שהרי לא הזהירם אלא על אשיריהם ושוב חזר בשפטים ושטרים ומצא כתוב לא תטע לך אשירה ואז שמח שבערם וגם ראה שם כתוב שפטים ושטרים תתן לך מיד ויעמד שפטים מוחזקים בכל ערי יהודה לעיר ועיר:
בערי

רדק

מי יפתה את אחאב · זה הענין פירשנו בספר מלכים: ויסיתם אלהים ממנו · הסיתם ונתן בלבם שיסורו ממנו: היה מעמיד במרכבה · פי' היה מחזק ומעמיד עצמו כדי שלא יהיו סבורים בני אדם כי הוכה ועוד שלא לשבור לב ישראל · ובספר מלכים מעמד ועמכם בדבר משפט · כלומר שתיראו ממנו כאלו הוא עמכם בדבר משפט · או יהיה עמכם ויעזרכם בדבר משפט אם תיראו ממנו: וישובו

מנחת ערב

דש את ה' זה מוסב על מה שאמר למעלה שהיה שולח לארם לעזור לו ולא סמך על ה' כי אם נטבע להיות נושע בתשועת בני גם בחליו עשה כן שדרש ברופאים שעוסקי' במלאכת הרפואה על פי הטבע ע"כ גם ה' הניחו למקריים ועלה החולה עד למעלה שעל פי הטבע לא היה אפשר לרפאו: עלה ויתן האלהי' ביד המלך לא אמרו בלשון המורגלים בו הנביאים להתנבאות ולו' כה אמר ה' בתחלת דבריהם וכך היו לכם לומר כה אמר ה' עלה וגומר וע"כ היה יהושפט סבור בדעתו אע"פ שהם נביאי אמת כפירש"י אין זה נבואה מה' כי אם ברכת שלום מדעתם כיון שאינם מתנבאי' בשם ה' וע"כ אמר יהושפט האין פה נביא לה' עוד כלו' שיתנבא בשם ה' ולא מדעתו כמו אלו שלכם אומרים כה אמר ה' וכששמע צדקיהו בן כנענה שבשביל זה שלחו אחר מיכיהו התחיל גם הוא להתנבאות בלשון זה ויאמר כה אמר ה' באלה תנגח את ארם וגומר ·
וקשה

אבן יחייא

להחזיק שם דגן תירש ויצהר והעוש' מכסף וזהב · המתנדב לה' · זה דרכו תמיד להתנדב לה' מכל אשר ירויח מיום ליום · נפוצים על ההרים וגו' ניבא כי לא ימות במלחמה רק אחאב וכלם ישובו בשלום · ויצא הרוח ויאמר אני אפתנו · הוא משל כי חטא נבות הסיאו לרדת למות במלחמה ועל דאטף אטפוהו · ויאמר שמעו עמים כלם נבא כי היו שם כגורן פתח השער מרגלים משאר עמי הארצים ושמעו נבואת מיכה · וכן צוה מלך ארם שלא ילחמו רק את מלך ישראל · התחפש ובוא במלחמה · הוא הכרח אלי להתחפש וללכת בשינוי בגדים לבל יכירוני כי כן שמעו ארמיים את דברי מיכה וירדפו לי לבדי · אבל אתה שאין לך זה החשש לבש בגדיך בגדי מלכות כנהוג במלחמה שהשרים לובשים את בגדיהם היותר חמודים · ויזעק יהושפט
אל

בכל ערי יהודה הבצרות לעיר ועיר: ויאמר אל
השפטים ראו מה אתם עשים כי לא לאדם תשפטו כי
ליהוה ועמכם בדבר משפט: ועתה יהי פחד יהוה
עליכם שמרו ועשו כי אין עם יהוה אלהינו עולה ומשא
פנים ומקח שחד: וגם בירושלם העמיד יהושפט מן
הלוים והכהנים ומראשי האבות לישראל למשפט יהוה
ולריב וישבו ירושלם: ויצו עליהם לאמר כה תעשון
ביראת יהוה באמונה ובלבב שלם: וכל ריב אשר
יבוא עליכם מאחיכם הישבים בעריהם בין דם לדם בין
תורה למצוה לחקים ולמשפטים והזהרתם אתם ולא
יאשמו ליהוה והיה קצף עליכם ועל אחיכם כה תעשון
ולא תאשמו: והנה אמריהו כהן הראש
עליכם לכל דבר יהוה וזבדיהו בן ישמעאל הנגיד לבית
יהודה לכל דבר המלך ושטרים הלוים לפניכם חזקו ועשו
ויהי יהוה עם הטוב:

כ

ויהי
אחרי כן באו בני מואב ובני עמון ועמהם מהעמונים על
יהושפט למלחמה: ויבאו ויגידו ליהושפט לאמר
בא עליך המון רב מעבר לים מארם והנם בחצצון תמר היא
עין גדי: וירא ויתן יהושפט את פניו לדרוש ליהוה
ויקרא צום על כל יהודה: ויקבצו יהודה לבקש מיהוה
גם מכל ערי יהודה באו לבקש את יהוה: ויעמד יהושפט
בקהל יהודה וירושלם בבית יהוה לפני החצר החדשה:
ויאמר יהוה אלהי אבתינו הלא אתה הוא אלהים בשמים
ואתה מושל בכל ממלכות הגוים ובידך כח וגבורה ואין
עמך להתיצב: הלא אתה אלהינו הורשת את
ישבי הארץ הזאת מלפני עמך ישראל ותתנה
לזרע אברהם אהבך לעולם:
וישבו בה ויבנו לך בה מקדש לשמך לאמר: אם
תבוא עלינו רעה חרב שפוט ודבר ורעב נעמדה לפני הבית
הזה ולפניך כי שמך בבית הזה ונזעק אליך מצרתנו ותשמע
ותושיע: ועתה הנה בני עמון ומואב והר שעיר אשר
לא נתתה לישראל לבוא בהם בבאם מארץ מצרים כי סרו
מעליהם ולא השמידום: והנה הם גמלים עלינו לבוא
לגרשנו מירשתך אשר הורשתנו: אלהינו הלא תשפט
בם כי אין בנו כח לפני ההמון הרב הזה הבא עלינו ואנחנו
לא נדע מה נעשה כי עליך עינינו: וכל יהודה עמדים
לפני יהוה גם טפם נשיהם ובניהם:
ויחזיאל בן זכריהו בן בניה בן יעיאל בן מתניה
הלוי מן בני אסף היתה עליו רוח יהוה בתוך
הקהל: ויאמר הקשיבו כל יהודה וישבי ירושלם
והמלך

השפטי' ד' בקריא' וסי' ודרשו השפטי' היטב והנה שקר · כי לא נעשה כפסח הזה מימי · ויאמר אל השפטי' ראו מה אתם · ויהי בימי שפט השפטי' ויהי רעב · וחדוה שפטים
וזכריהו כ' וסי' והנה אמריהו כהן הראש עליכם · ועמהם הלוים שמעיהו ונתניהו וזבדיהו · וא' זבדירו ולמשלמיהו בנים : בית יי' ט"ל וסי' נמס' בתלי' סימן ק"לח ועיין במס'רה
רב"תא בערך ארנ"י מ"ה דקש"ה לי על הא"י מני"גא : מושל י"ד מ"ל וסי' נמס' במיכה סימן ה' וקהלת סי' י' ע"ש מ"ה דקהי"נ' : ויבנו לך בה חד מן י"א בטע פי' האתנחת לא ישרהג'
כי אם מינח כמ"א מקומו' שישרתנה מאיילא וסי' ויצא נח ובניו ואשתו ונשי' בשבעתיכ' דפנחס דוביום הבכורי' · ובאת שמה · אם ארץ מאפליה · מדוע אמרו עמי רדנו · קפדה
בא · והסירו את כל שקוציה · וישבו בה ויבנו לך בה מקדש · ובאו שמה · ותאמרגה לה כי אתך נשוב · ומזון לכולא ביה · וחברו · לאפני' להם קרא הגלגל · בתרא פלונתא ;

רדק

וישבו לירושלים · אותם שמנו השופטים בכל עיר במלותו : ועמהם מהעמוני' אומר במדרש שהם בני שעיר כי כן זוכר אותם בסוף הענין וקראם עמונים כי התנכרו והתחפשו ולבשו בגדי עמונים כדי שלא יכירום בני ישראל לפי שהיו תחת יד מלכי יהודה עד שפשעו בימי יהורם בן יהושפט · ויתכן לפרש שהיו אומה אחרת נקראו בני עמונים כי לא נקראו בני עמון עמונים בשום מקום כי אם בני עמון והעמונים היו אומה אחרת נקראו כן על שם מקומם וכן בדברי עזיה · ויתנו העמונים מנחה לעזיהו · ואפשר שהם העמונים שזכר שם והוא הפוך והוא הנכון ושם מקומם מעון וכן מצאנו בספר שופטים וצידונים ועמלק ומעון לחצו אתכם : לפני החצר החדשה · אפשר שהיתה צריכה חזוק וחדשו וחזקו אותה · ור"ל פי' שחדשו בה דברים ואמרו טבול יום אל יכנס במחנה לויה כלומר בחצר חדשו מה שלא היה מן התורה וזה הוא שחדשו בה : שפוט · שם כשקל שמור יקוד : ותתנו

רשי

בערי הבצרות · העמיד מוחזקים להבריחם ולכופן לדין מתחילה ושוב העמיד שפטים שאינן מוחזקים כל כך לעיירות שאינן בצורות לפי שהן יראים להיות סרבני' יותר מאותן היושבים בערים בצורות שבוטחים בערי מבצרם : כי לא לאדם תשפטו · פתרו' אל תחשבו בלבבכם לומר מה לנו אם אנו מטים את הדין לזכות את אוהבינו להטות דין דלים ולישא פני עשירים הלא אין המשפט ליי' לכך נאמר ליי' שלו הוא אם חייבת את הזכאי כאילו נטלת ולקחת משל בורא' ודין שמים עקלת לתת משפט מעוקל לפיכך הראו מה שתעשו · ויהיה לבבכם בכל דין ודין כאילו הב"ה עומד לפניכם בדין וזהו ועמכם בדבר משפט · ובסנהדרין מפורש מה אתם עושים כי לא לאדם תשפטו כי ליי' ושמא יאמר הדיין מה לי ולצער הזה ת"ל ועמכם בדבר משפט כלומר מוטל עליכם לעשות ואין לו לדיין אלא מה שעיניו רואות : אין עם יי' אלהינו עולה ומשוא פנים ומקח שוחד · והוא עמכם במשפט לפיכך אינו רוצה שתעשו עול במשפט : וגם בירושלים העמיד · אע"פ שהוא היה בעצמו בירושלם : למשפט יי' ולריב · משפט נופל לומר על דיני ממונות דוגמ' והיתה לבני ישראל לחקת משפט דירושה בפנחס ולריב נופל על דיני נפשות וחבלות דוגמ' וכי יריבון אנשים וגו' : כה תעשון · משו' זריזות וזהירות ולחזוק הוסיף נו"ן כמו עד אשר תדעון איך יפול דבר וכמו כה תאמרון לאדני לעשו וכה תדבקי' אשר יקצרו' : בין דם לדם · בין דם רציחה שוגג למזיד : והזהרתם אותם · את אחיכם · והיה קצף עליכם ועל אחיכם · לפיכך כה תעשון והזהרתם את אחיכם ולא תאשמו · אתם מכל מקום שאם תקבלו את האזהרה לא יהיה לכם קצף ואף לא יהיה בשום דבר אשם עליכ' הואיל ועשית' חובתכם המוטלת עליכ' לעשות : ויהי יי' עם הטוב · עם עוש' הטוב והישר : ועמהם העמונים · זה עמלק ולמה נקראו עמונים לפי ששינה כסותו ולשונו כעמונים ונתערבו ב"ס ובא להלחם בישראל וכן מוכיח למטה בענין ובעת החלו ברינה ותהלה נתן יי' מארבי' על בני עמון ומואב והר שעיר וגו' נמצא שהעמונים שנאמר כאן הם עמלקים ששינו לשונם וכסותם והוא שיסד הקליר בפרשת זכור זכור עריץ בעמונים נתבא פרץ כרמי עין גדי בהובא כלומר זכור מה שעשה עמלק העריץ שנחבא בין העמונים ובא לפרוץ כרמי ישראל באותו זמן כדכתיב והנם בחצצון תמר היא עין גדי ועין גדי סמוך למחוז של עמלק כמו שנא' בלך לך ויכו את כל שדה העמלקי וגם את האמורי היושב בחצצון תמר : היא עין גדי · כלומר שאמרו לו כבר באו כל כך בקרוב לנו : גם מכל ערי יהוד' שלא תאמר כשאמר מתחלה ויקבצו יהודה לבקש אלו יושבי ירושלם לבד הם אלא מכל ערי יהודה באו : ואתה מושל בכל ממלכות הגוים ובידך כח וגבורה · לנהוג ממשלתך עליהם לכך אנו מבקשים ממך לעזרינו מהם · ובידך כח · בעל כח וגבורה הרד"ין בלע"ז : ואין עמך להתיצב · אין שום בריה יכולה לעמוד נגדך בכל ממלכות הגוים ודוגמתו לא יתיצב איש לפניך ובן מי הוא לפניו יתיצב · כ"ך פי' ר' מנח"ם בר' חלב"ו ז"ל : ותתנה לזרע אברהם · לפיכך עליך להחזיקה בידם ולגרש הגוים האלה כי אפי' מלך בשר ודם ואפילו שום אדם כשנתן מתנה לאוהב ובא אחר לגוזלה הימנו דוחק בעצמו להחזיקה בידו כל שכן אתה ושמא תאמר לא נתתיה לכם אלא לפי שעה בשביל כך נאמ' לעולם ירושת עולם נתתה לנו : ויבנו לך בה מקדש לשמך לאמר · שאם תבוא עלינו רעה חרב שפוט או שום דין ודבר ורעב : ונצעק אליך מצרתינו · בבית המקדש : ותשמע ותושיע · כאשר התפלל לפניך שלמה והבטחתו לעשות כך כמו ואם יגנף עמך וכל הפרשה עד וסלחת ונתת לאיש ככל דרכיו ויעתר לו יי' כדכתיב וירא יי' אל שלמה ויאמר לו שמעתי את תפלתך וכל הפרשה עד והסלח להטאתם וארפא את ארצם ועתה אני מתפלל שתזכור אותה הבטחה שהבטחתו ותשמע ותושיענו מאויבנו הבאי' עלינו : ועתה · על כל זאת שהבטחתנו להושיענו מאויבינו הבאים עלינו : הנה בני עמון ומואב והר שעיר אשר לא נתתה ליש' לבוא בהם · להלחם : בבואם מארץ מצרי' · ועליה' היה לזכור את הרסד ולבא בעזרתינו והם לא די להם שאינן זוכרין לנו אותו החסד להיות עמנו בכל צרותינו אלא שגומלין עלינו רעה ובאין עלינו לגרשינו מירושתך אשר הורשתנו אתה בעצמך ולפיכך אין יש להם לערער על ירושתינו : כי עליך עינינו · להושיענו : גם טפם · כמנהג כשהגדודי' באים על הארץ בורחים מן הכפרי' לערי מבצריה' טפם נשיהם ובניהם :
אל

אבן יחייא

אל ה' אלהיו כמלכנו וה' עזרו · ואיש משך בקשת · איש זה השלם שנבואה והוא יהושפט משך בקשת לפי תומו כדי ללחום עם הארמיים ויך את אחאב בין דבקי השרין כי מגלגלין זכות כזה לבער את הרע ע"י זכאי כיהושפט · ומלך ישראל היה מעמידו יהושפט במרכב' נכח ארם עד הערב פן ירגישו יש' במכתו ויחלש לבבם וינוסו · כי לא לאדם תשפטו · לא תחשבו בלבבכם שמה שתשפטו הוא בעבור האדם יהושפט אשר שם אתכם על דבר המשפט · ולכן תוכלו להמות אותי ולהראות היותכם שופטי צדק · כי אינו כן שמה שתשפטו הוא לה' אשר יראה ללבב ולא תוכלו להראות אותו · וכל שכן כי הוא תמיד עמכם בדבר המשפט כי אלהים נצב בעדת אל בקרב אלהים ישפוט · ועמהם מהעמונים · הם עמלק היושב בהר שעיר ולראותו מיש' פן
יכלהו

מנחת ערב

ובשבא מכיהו ואמר עלו והצליחו וגומר ויאמר אליו המלך וגומר אשר לא תדבר אליך אמת בשם ה' כלומ' כשאתה אומר בשם ה' הודיעני אני שאתה מדבר באמת כי ע"כ שלחתי אחריך כיון שהנביאי' שלי לא דברו בשם ה' · וע"כ ברר דבריך ותנבא לי בשם ה' : ויזעק יהושפט וגומר לפי הירושלמי משמע שהיה זאת הזעקה תפלה לה' כי למדו מזה אפי' חרב חדה מונחת על צוארו של אדם אל ימנע עצמו מן הרחמים שלא היה חסר אלא חתך ויזעק יהושפט וע"י שצעק ביכול הרי שהי' צועק לה' וה' ענהו ואמרו ז"ל שהי' נגזר עליו למות אז במלחמה זו כיון שהתחבר לרשע לעזור וע"י תפלה ביטול : ואיש משך בקשת לתמו אז"ל שזה היה נעמן וכמו שכתוב בנעמן כי בו נתן ה' תשועה לארם וזו היא הריגת אחאב וכן פיר"שי במלכים וכן הר"דק ומ"ש לתמו פי' ז"ל לתמו תמו שני חזיונות של אליהו ושל מיכה שמניהם התנבאו על מיתת אחאב
ולפי

והמלך יהושפט כה־אמר יהוה לכם אתם אל־תיראו
ואל־תחתו מפני ההמון הרב הזה כי לא לכם המלחמה
כי לאלהים: מחר רדו עליהם הנם עלים במעלה
הציץ ומצאתם אתם בסוף הנחל פני מדבר ירואל:
לא לכם להלחם בזאת התיצבו עמדו וראו את־ישועת
יהוה עמכם יהודה וירושלם אל־תיראו ואל־תחתו מחר
צאו לפניהם ויהוה עמכם: ויקד יהושפט אפים ארצה
וכל־יהודה וישבי ירושלם נפלו לפני יהוה להשתחות
ליהוה: ויקמו הלוים מן־בני הקהתים ומן־בני הקרחים
להלל ליהוה אלהי ישראל בקול גדול למעלה:
וישכימו בבקר ויצאו למדבר תקוע ובצאתם
עמד יהושפט ויאמר שמעוני יהודה וישבי ירושלם
האמינו ביהוה אלהיכם ותאמנו האמינו בנביאיו והצליחו:
ויועץ אל־העם ויעמד משררים ליהוה ומהללים להדרת־
קדש בצאת לפני החלוץ ואמרים הודו ליהוה כי לעולם
חסדו: ובעת החלו ברנה ותהלה נתן יהוה מארבים
על־בני עמון מואב והר־שעיר הבאים ליהודה וינגפו:
ויעמדו בני עמון ומואב על־ישבי הר־שעיר
להחרים ולהשמיד וככלותם ביושבי שעיר עזרו איש
ברעהו למשחית: ויהודה בא על־המצפה למדבר
ויפנו אל־ההמון והנם פגרים נפלים ארצה ואין פליטה:
ויבא יהושפט ועמו לבז את־שללם וימצאו בהם לרב
ורכוש ופגרים וכלי חמדות וינצלו להם לאין משא ויהיו
ימים שלושה בזזים את־השלל כי רב־הוא:
וביום הרבעי נקהלו לעמק ברכה כי־שם ברכו
את־יהוה על־כן קראו את־שם המקום ההוא עמק ברכה
עד־היום: וישבו כל־איש יהודה וירושלם ויהושפט
בראשם לשוב אל־ירושלם בשמחה כי־שמחם יהוה
מאויביהם: ויבאו ירושלם בנבלים ובכנרות ובחצצרות
אל־בית יהוה: ויהי פחד אלהים על כל־ממלכות
הארצות בשמעם כי נלחם יהוה עם אויבי ישראל:
ותשקט מלכות יהושפט וינח לו אלהיו מסביב: וימלך
יהושפט על־יהודה בן־שלשים וחמש שנה במלכו ועשרים
וחמש שנה מלך בירושלם ושם אמו עזובה בת־שלחי:
וילך בדרך אביו אסא ולא־סר ממנה לעשות הישר בעיני
יהוה: אך הבמות לא־סרו ועוד העם לא־הכינו לבבם
לאלהי אבתיהם: ויתר דברי יהושפט הראשנים והאחרנים
הנם כתובים בדברי יהוא בן־חנני אשר העלה על־
ספר מלכי ישראל:
ואחרי־כן אתחבר יהושפט מלך־יהודה עם אחזיה
מלך־ישראל הוא הרשיע לעשות: ויחברהו עמו לעשות
אניות ללכת תרשיש ויעשו אניות בעציון גבר: ויתנבא
אליעזר בן־דדוהו ממרשה על־יהושפט לאמר כהתחברך
עם־אחזיהו פרץ יהוה את־מעשיך וישברו אניות ולא
עצרו ללכת אל־תרשיש:

כא

וישכב יהושפט עם־אבתיו ויקבר
עם־אבתיו בעיר דויד וימלך יהורם בנו תחתיו: ולו־אחים
בני יהושפט עזריה ויחיאל וזכריהו ועזריהו ומיכאל
ושפטיהו כל־אלה בני יהושפט מלך ישראל: ויתן להם
אביהם מתנות רבות לכסף ולזהב ולמגדנות עם־ערי
מצרות ביהודה ואת־הממלכה נתן ליהורם כי־הוא הבכור:
ויקם יהורם על־ממלכת אביו ויתחזק ויהרג
את־כל־אחיו בחרב וגם משרי ישראל: בן־שלשים ושתים
שנה יהורם במלכו ושמונה שנים מלך בירושלם: וילך
בדרך מלכי ישראל כאשר עשו בית אחאב כי בת־אחאב
היתה לו אשה ויעש הרע בעיני יהוה: ולא־אבה יהוה
להשחית את־בית דויד למען הברית אשר כרת לדויד
וכאשר אמר לתת לו ניר ולבניו כל־הימים:
בימיו פשע אדום מתחת יד־יהודה וימליכו
עליהם מלך: ויעבר יהורם עם־שריו וכל־הרכב
עמו

הקהתים ג' בקריאה וסימ' ונסעו הקהתים נשאי המקדש · והאנשים עשים באמונה · ויקומו הלוים מן בני: הקרחים ג' וסימ' אלקנה וישיהו ועזראל · ושלום בן קורא בן אביאסף ויקומו הלוים מן בני הקהתים: הודו ליי' כי לעולם ב' חס' כי טוב וסימ' ועמהם הימן וידותון · ויועץ אל העם ויעמד משררים: לבוז ג' ב' מל' וא' חס' וסימ' ויבא יהושפט ועמו ושלום לבוז · ותברו · קדמא חסר: עד היום ט' יחידאין בקריאה וסי' הוא אבי מואב עד היום · הוא אבי בני עמון עד היום · ויצב יעקב מצבה על קבורתה · למן היום לכת ומלך · וישימוהו למוצאות עד היום · ותכן כל מלאכת שלמה · ובשאת מתנותיכם בהעביר בניכם באש נקהלו לעמק ברכה · עד היום ויתנום לחוק על ישראל: ולו ד' ר"פ בקריאה וסימ' ולו שתי נשים שם האחת חנה · ולו הכין כלי מות חציו · ולו היה בן ושמו שאול · ולו אחים בני יהושפט: ויתחזק ב' וסי' ויקם יהורם על ממלכת אביו · ויתחזק ונו' ואיבון מן א"ב מן כ"ב וי"א מלעיל · ובל התחזק רכו' · ניר ח' בקריאה ז' מ"ל וחד חס' וסימ' למען היות ניר לדוד · נתן יי' אלהיו לו ניר בירושלם · לתת לו ניר ולבניו כל הימים · לתת לו ניר ולבניו דד"ה · נירו לכם ניר ואל תזרעו · נירו לכם ניר דהושע · רב אוכל ניר ראשים · נר רשעים חטאת · בתרא חסר:

רשי

אל תיראו ואל תחתו · מוסב על שאמרו אין בנו כח לפני ההמון והנביא אמר להם אע"פ שהם רבים מכם אל תיראו מהם: כי לא לכם המלחמה כי לאלהים · מוסב על ואנחנו לא נדע והשיב הנביא ודאי כאשר אמרתם שעל הב"ה עיניכם ובאמונתכם להושיעכם כן יעשה כי לא לכם המלחמה כי לאלהים: במעלה הציץ · שם מקום: התיצבו · מוסב על לא לכם המלחמה: וראו את ישועות יי' · מוסב למעלה הלא אתה אלהינו הורשתנו ואמר להם הב"ה הדין עמכם עלי להחזיקה בידכם: מחר צאו · ואלחם בעדכם וכש האמינו ונזדרזו וישכימו בבקר: ותאמנו · ותהיו בני אמונה ותצליחו דוגמ' לא תאמינו: נתן יי' מארבים · נתן מארבים להשמידם ולהחרימם דוגמ' כאביה בן רחבעם וירבעם היסב את המארב כמו כן הסבם הב"ה זה בזה ושוב אזר מואב ועזר לבני עמון וקמו שניה' על בני שעיר: ויעמדו בני עמון ומואב על יושבי הר שעיר להחרים ולהשמיד ובכלותם ביושבי שעיר עזרו איש ברעהו · הסיבן הב"ה זה על זה להשחיתם עד כלותם עד שנפלו הפגרים לארץ לאין פליטה: לאין משא מרוב: נקהלו לעמק ברכה · לאותו עמק שלאחר כן נקרא עמק ברכה על שם המעשה כמו שמפרש' בסמוך כדאמר כי שם ברכו את יי' והודו על כל הטובה אשר עשה להם שעזרם מאויביהם: ויבואו ירושלם בנבלים ובכנורות ובחצוצרות · הרי ג' כלי שיר כנגד ג' כל איש יהודה וירושלם ויהושפט: וילך בדרך אביו אסא · מאיזה דבר שלא סר מלעשות הישר מדרך הטוב והישר של אביו לא סר אבל מדרכיו הרעים של אסא סר כמו שכתוב ויוצא אסא כסף וזהב וכל הפרשה אבל יהושפט לא עשה כן אלא בטח כל ימיו בהב"ה בדברי יהוא בן חנני שאמר אל המלך יהושפט הלרשע לעזור: ולא עצרו · פתרון לא עצר כח האניות ללכת ונשברו: ניר · פי' עול על ישראל: בימיו פשע אדום וגו' כי דוד הכרית כל זכר באדום ויתן בהם נציבים במקום מלך ופרעו לו מס וכן היו עושין לכל מלכי יהודה נותנין הנציבים הטובים בעיניהם ומימיו של יהורם ואילך פשעו מתחת יד יהודה:

הסובב

רדק

ותאמנו · תהיו נאמנים להב"ה אשר העלה על ספר מלכי ישראל · ספר יהוא בן חנני נכתב עם ספר מלכי ישראל: אתחבר · כמו התחבר · האלף תמורת ה"א · וכן וכל מלבושי אגאלתי כמו הגאלתי: ולא עצרו ללכת אל תרשיש · פי' ולא עצרו כח: לתת לו ניר · כי המלך כמו הנר המאיר כמו בן ובן רם וריש: פשע אדום מתחת יד יהודה וימליכו עליהם מלך · כי מימי דוד שהכניעם ומשל עליהם כן היו תחת ממשלת מלכי יהודה עד עתה ולא היו יכולין להמליך עליהם מלך לפי שהיו תחת מלך יהודה והוא היה ממנה עליהם נציבים:

ויבא

מנחת ערב

ולפי זה י"ל שהיה יודע שזה אחאב וע"כ לאם כנגדו כמלו' מלך ארם והאי לתומו לדרשא הא: בשלום לירושלי' לא הפר לשלום כיון שנגזר עליו למות אלא שע"י תפלה ניצול כמו שכתבנו לעיל ד"ה: אבל דברים טובים נמצאו עמך לפי דקדוק הלשון היה לו לומר נמצאו בך מאי עמך דקאמר אלא הכי קאמר כיון שאתה היית מדבק עצמך ברשע והיה מקום השם שתלמד ממעשה יהושע הך עתה שאתה עומד בצדקך ולא למדת ממעשה בית אחאב זאת עמדה לך שלא תענש וה"ש אבל דברים טובים נמצאו עמך אע"פ שהיית בכנופיא אחת עם בית אחאב והוא עמד ברשעו מ"מ דברים טובים נמצאו עמך בייחוד ולא למדת ממעשיהם · וע"כ כאשר שמע יהושפט קדם חזיק עצמו בעבודת ה' ובער הרעה מקרב הארץ והשיב את ישראל לאביהם שבשמים וגם הנהגה בדבריו אלא כאשר שמע יהושפט שזכותו הגין עליו והיה מתירא שכבר קבל שכרו על זכיותיו

אבן יחייא

יכלהו אם יבואו במלחמה · לכן שיבה כסותו ודבורו כעמונים · ולא עצרו ללכת אל תרשיש · לא עצרו כח · לתת לו ניר ועול על ישראל אם קטון ואם גדול וכפי המעשה אשר יעשון בניו · בימיו פשע אדום · כי זמן מדוד אשר הכרית כל זכר באדום לא היה להם מלך רק נציבים מושמים על פי ישראל אשר היו נותנים להם מס · ועתה בעונות יהורם פשעו והמליכו עליהם מלך ועם היות שנצחו' יהורם ושריו ורכבו הכה את אדום הסובב אליו שהיו פוחדים סביב ואל ארץ ישראל · עם כל זה פשע אדום עד היום הזה ולא יכלו להכניעו עוד כבראשונה · וזה יען כי עזב את ה' וחטא והחטיא את הרבים כי הזנה והדיח את יושבי ירושלם ללכת לעבוד אלהים אחרים: ימים על ימים · שנתים ימים · וכעת צאת הקץ לימים שנים: כי ביום האחרון

מקשנתי

עמו ויהי קם לילה ויך את־אדום הסובב אליו ואת שרי
הרכב: ויפשע אדום מתחת יד־יהודה עד היום הזה
אז תפשע לבנה בעת ההיא מתחת ידו כי עזב את־יהוה
אלהי אבתיו: גם־הוא עשה במות בהרי יהודה ויזן את־
ישבי ירושלם וידח את־יהודה:
ויבא אליו מכתב מאליהו הנביא
לאמר כה אמר יהוה אלהי דויד אביך תחת אשר לא־
הלכת בדרכי יהושפט אביך ובדרכי אסא מלך־יהודה:
ותלך בדרך מלכי ישראל ותזנה את־יהודה ואת־ישבי
ירושלם כהזנות בית אחאב וגם את־אחיך בית־אביך
הטובים ממך הרגת: הנה יהוה נגף מגפה גדולה
בעמך ובבניך ובנשיך ובכל־רכושך: ואתה בחליים
רבים במחלה מעיך עד־יצאו מעיך מן־החלי ימים על־
ימים: ויער יהוה על־יהורם את רוח הפלשתים
והערבים אשר על־יד כושים:
ויעלו ביהודה ויבקעוה וישבו את כל־
הרכוש הנמצא לבית־המלך וגם־בניו ונשיו ולא נשאר־
לו בן כי אם־יהואחז קטן בניו: ואחרי כל־זאת
נגפו יהוה במעיו לחלי לאין מרפא:
ויהי לימים מימים וכעת צאת הקץ לימים שנים
יצאו מעיו עם־חליו וימת בתחלאים רעים ולא־עשו לו עמו
שרפה כשרפת אבתיו: בן־שלשים ושתים היה במלכו
ושמונה שנים מלך בירושלם וילך בלא חמדה ויקברהו
בעיר דויד ולא בקברות המלכים:

כב

ויםליכו יושבי ירושלם את־אחזיהו בנו
הקטן תחתיו כי כל־הראשנים הרג הגדוד הבא בערבים
למחנה וימלך אחזיהו בן־יהורם מלך יהודה: בן־ארבעים
ושתים שנה אחזיהו במלכו ושנה אחת מלך בירושלם ושם
אמו עתליהו בת־עמרי: גם־הוא הלך בדרכי בית אחאב
כי אמו היתה יועצתו להרשיע: ויעש הרע בעיני יהוה
כבית אחאב כי־המה היו־לו יועצים אחרי מות אביו
למשחית לו: גם בעצתם הלך וילך את־יהורם בן־אחאב
מלך ישראל למלחמה על־חזאל מלך־ארם ברמות
גלעד ויכו הרמים את־יורם:
וישב להתרפא ביזרעאל כי
המכים אשר הכהו ברמה בהלחמו את־חזהאל מלך
ארם ועזריהו בן־יהורם מלך יהודה ירד לראות את־
יהורם בן־אחאב ביזרעאל כי־חלה הוא:
ומאלהים היתה תבוסת אחזיהו
לבוא אל־יורם ובבאו יצא עם־יהורם אל־יהוא בן־נמשי
אשר משחו יהוה להכרית את־בית אחאב:
ויהי כהשפט יהוא עם־בית אחאב וימצא את־
שרי

הפלשתים ח' בקריאה וסי' ויראו הפלשתים כי מת גבורם · ויכנעו הפלשתים · וירדו כל ישראל · ויראו הפלשתים כי אמרו · ויקומו אנשי ישראל ויהודה · ואת הארץ הנשארת · וישאל דוד רשמואל תנינא דפסוק · ויער יי' על יהורם את רוח הפלשתים · וחד והפלשתים נאספו: ברמות ו' כתיב כן בקריאה וסי' ולאשר ברמות נגב · ויעל ויפל ברמות גלעד דסיפרא · גם בעצתם הלך · ועינים רמות השפיל · עינים רמות לשון שקר · ושוב ושאל ורמות · ועיין במשלי גבי פסוק עינים רמות לשון שקר בסימן ו':

רדק

ויבא אליו מכתב מאליהו הנביא · זה היה אחר שעלה ועניין זה כי נגלה אליהו ברוח הנבואה לאחד מן הנביאים ושם בפיו דברי המכתב הזה · ואמר לו שיכתב' במכתב ויביא המכתב ליהורם ויאמר לו שזה המכתב שולח אליו אליהו כדי שיחשוב יהורם שזה המכתב בא לו מן השמים ויכניע לבבו וידע כי רעה גדולה עשה והיאך אנו יודעים כי זה היה אחר שעלה כי בימי יהושפט כבר עלה כי כתיב כאשר התחבר יהושפט עם יהורם בן אחאב ללכת למלחמה על מואב ויאמר יהושפט האין פה נביא ויאמרו פה אלישע בן שפט אשר יצק מים על ידי אליהו ואלישע לא נפרד מאליהו עד עלותו ועוד שאמר אשר יצק ואלו לא עלה עדיין היה אומר אשר יוצק מים · ובסדר עולם אמר כי כבר היה לאליהו שבע שנים שנגנז כשבא ליהורם המכתב ממנו: לימים שנים · פי' שתי שנים: בן ארבעים ושתים שנה אחזיהו במלכו · ובספר מלכים הוא אומר בן כ"ב שנה במלכות אחזיהו · ועוד כל ימי יהורם אביו לא היה ארבעים שנה שכך כתיב בן ל"ב היה במלכו ושמנה שנים מלך וכו' · א"כ היאך הוא בן מ"ב בשמת אביו זה לא יתכן ואומר בסדר עולם כיון שהשיא אסא בתו של עמרי ליהושפט בנו לאשה נגזרה גזרה זו על מלכות בית דוד שתכלה עם בית אחאב · וכן היה כשמת אחזיהו מלך יהודה עם מלך ישראל שהרגם הוא ועתליהו אם אחזיהו ראתה כי מת בנה ותאבד כל זרע המלוכה ולפי' מנה מ"ב יום שנגזרה הגזרה ובשנת ל"א לאסא נשאה שנ' בשנת שלשים ואחת שנה לאסא מלך עמרי על ישראל · והלא קודם לכן מלך ארבע שנים אלא ר"ל מלך מלכות שלמה על ישראל שנתחתן עם אסא ונתעלה והרגו לתבני ומלך על ישראל ומשנת ל"א לאסא עד שמת אחזיהו מלך יהודה מ"ב שנה כיצד ט' שנים לאסא וכ"ה ליהושפט הרי ל"ד וח' שנים ליהורם הרי מ"ב וזה המדרש הוא רחוק מדרך הפשט · ויתכן לפרש כי יהורם חיה יותר ממ' שנה ולא מנה מימי מלכותו אלא ח' שנים שמלך בחזקתו אבל מעת שנפל ביד הערבים ונפל ג"כ בחליים לא מנו לו ימי מלכותו והמליכו אחזיהו בנו בחייו מעת שנפל אביו והלך בלא חמדה והיו כ' שנה וכשהמליכוהו בחיי אביו היה בן עשרים ושתים וזהו שאמר במלכים בן כ"ב שנה אחזיהו במלכו וכשמת אביו היה בן מ"ב שנה ולא מלך אחר שמת אביו אלא שנה אחת: ושם אמו עתליהו בת עמרי · בת אחאב היתה כמו שכתוב למעלה אלא שיחסם אותה לאבי אביה · וכן ותבאנה אל רעואל אביהן שהיה אבי אביהן: ויכו הרמי' · חסר אל"ף כמו הארמי' · וכן מצית בסורים יגא: כי המכים · שם במו המכות · כלומר שהיה צריך להתרפאות בעבור המכות · ועזריהו בן יהורם מלך יהודה · הוא אחזיהו מלך יהודה ושני שמות היו לו: תבוסת אחזיהו · כמו מהומה ובן יום מהומה ומבוסה כלומר מהאלהי' היתה מהומה ומבוס' לאחזיהו שיבא אל יורם כדי שיפול עמו: ובני

רשי

הסובב אליו · ויך אותו אדום הסובבים וסמוכים לו לעזרו כי היה דרכם כשנלחמים במלחמה היו תופשים האנשי' הגבורי' ומביאין אותן עמהם שלא יתוספו על שונאיה' להיות לעזרה לאדום בני עמם וקם לילה פתאום והרגם ורבותינו פירשו הסובב אין סמוכים לפניו: ויפשע אדום · והלא כבר נאמר למעלה בימיו פשע אדום אלא כך דרך הפסוק לפי שהפסיק בנתיים פסוק אחד רוצה לומר אז תפשע לבנה לכך סידרו מתחילה ואומר ויפשע אדום: אז תפשע לבנה · של יהודה היתה והיתה עומדת על גבול אדום כדכתיב בספר יהושע ויהיו הערים מקצה למטה בני יהודה אל גבול אדום וכשראו שמרדו אדומיים מרדו אף הם בעת ההיא שיושבים על גבול אדום ועזרו לאדום וזהו אז תפשע לבנה: כי עזב את יי' אלהי אבותיו · מגיד מה גרם לו שמרדו בימיו יותר מאשר מלכי יהודה שהיו לפניו: ויזן כל מי שעוזב ומומיר יראת הב"ה בע"ז נופל לומר זנות שעשה דוגמה אשה מזנה ומנאפת מאחרים ודומה כי זנה תזנה את הארץ וזנו אחרי אלהי נכר וגומר: ויבא אליו מכתב מאליהו לאחר שעלה לשמים בא לו כתב זה של נבואה זו: ויבקעוה · כמו נעלה ביהודה ונקיצנה ונבקיענה וכן להבקיע אל מלך אדום: וכעת לאת הקץ · אותו קץ שאמר לו הנביא: ולא עשו לו עמו שריפה · אע"פ שהיה צריך לאותה שריפה לפי שחלה בחלאים רעים ובשרו מוסרח לא חפץ הב"ה בכבודו שיעשה לו שריפה וגם לא נקבר בקברות המלכי': בלא חמדה · פתרו' כל ימיו היה ברעה ובתחלואים ועליו נתקיים ראה נתתי לפניך היום את החיים וגו' וגם קצר ימים ושבע רוגז: בן ארבעי' ושתים · ובמלכים הוא אומ' בן עשרי' ושתים הא כיצד לפי זה היה הבן גדול מאביו ב' שנים אלא ב' שנים קוד' שנולד יהורם אביו נגזרה גזיר' זו על בית דוד שתכלה עם בית אחאב וכן הוא אומ' ומהאלהי' היתה תבוסת אחזיה וגומר ומיום שנשא אסא את בת עמרי ליהושפט בנו נגזרה גזירה זו כך שנויה בסדר עולם ובתוספת' דסוטה אך בכל המקראות לא מצינו שנשא יהושפט בת עמרי אך מלאתי ויתחתן לאחאב ושמא זו היא אחותו שנשא ובשנת ל"א לאסא נשאה שנאמר במלכים ובשנת ל"א לאסא מלך עמרי וכשנשא אסא את בתו ליהושפט בנו שנתעלה עמרי והרג תבני לא וחשוב משנת ל"א לאסא עד שמלך אחזיהו ותמלאם מ"ב שנה ועוד כתוב אחד אומר במלכים בשנת י"ב ליורם בן אחאב מלך אחזיהו בן יהורם וכתוב אחד אומר ובשנת י"א ליורם מלך אחזיה על כרחינו יהורם אביו לא מת אלא בשנת י"ב ליורם בן אחאב שהרי כתיב בשנת ה' ליורם בן אחאב מלך יהורם בן יהושפט וח' שנים מלך ומה שאמר שוב בשנת י"א ליורם לפי שמלך בחיי אביו שנה אחת לפי שהיה אביו נגוע בתחלואים קשים כמו שנאמר ואחרי כל זאת נגפו יי' וגומר וימליכו יושבי ירושלם את אחזיהו בנו הקטן שנה אחת בחיי אביו וזהו הכתוב בשנת י"א ליורם ומה שאמר בשנת י"ב ליורם לאחר שמת אביו אז היה י"ב ליורם: ויכו הרמים · כמו הארמים הרבה מקומות חסר אלף כגון לעמשא תומרו ופעמים הא"לף נוספת בתיבה כגון איתן האזרחי כמו הזרחי וא"לף של ואחותי באזניכם: כי המכים אשר הכוהו · פתרון מן המכים וכן במלכים · ועזריהו בן יהורם זה אחזיהו וכן הוא אומר ואחזיהו מלך יהודה ירד לראות את יורם: תבוסת · פתרון עירבוב כמו מתבוססת בדמיך: ובני

אבן יחייא

והשכתי' ימים אשר נתן הקץ לחיי לערו הנביא ההוא תכף יצאו מעיו ומת ונתקיימו דברי הנבי' · הלך בלא חמדה · בלי שום זכות מדברי התורה הנחמדים מזהב ומפז · ועזריהו בן יהורם הוא אחזיהו המלך כי שני שמות היו לו · והזכיר פה שם אביו להודיעכו כי להיותו רשע בן רשע מאת ה' היתה זאת שיבוא לראות ליהורם כדי שיבוס אותו יהוא ויהרגהו · ותבוסת הוא שם מן יבוס קמיכו · ואין לבית אחזיהו וגם לא היה לכם כח לעצור הממלכה כי היו כלם קטנים ולכן עתליה בתמורה להכרית את כל זרע הממלכה וזה כענין אביהם המלכים אשר היה חייב כליה הוא וזרעו
לולי

מנחת ערב

זכיותיו ע"כ וישב ויבא בעם ובומר וישיבם אל ה' כדי להרבות מעשים טובים כדרך הצדיקים ולזה סיפר עוד מה שעשה יהושפט עם השופטים ואשר חזק אותם ביראת אלקים · וסיפר שא"חכ באו מואב ועמון למלחמה ויירא יהושפט מאד שמא כבר קיבל שכרו כאמור: כי לא לכם המלחמה כיון שא"י ניתן לכם על תנאי כשאתם עושים רצונו של מקום וכמו כן נאמ' לשלמה כשבנה הבית ואתה אם תלך לפני וגו' וכיון שכן עתה אתם עושין רצונו של מקום א"כ הגוים הללו הבאים לגרש אתכם מירושתכם זאת המשפט לאלקי' כוא לעשו' נקם בגוים הללו: ויועץ העם
וגומר

שרי יהודה ובני אחי אחזיהו משרתים לאחזיהו ויהרגם :
ויבקש את אחזיהו וילכדהו והוא מתחבא בשמרון ויביאהו
אל יהוא וימיתהו ויקברהו כי אמרו בן יהושפט הוא אשר
דרש את יהוה בכל לבבו ואין לבית אחזיהו
לעצר כח לממלכה :
ועתליהו אם אחזיהו ראתה כי מת בנה ותקם
ותדבר את כל זרע הממלכה לבית יהודה :
ותקח יהושבעת בת המלך את יואש בן אחזיהו ותגנב
אתו מתוך בני המלך המומתים ותתן אתו ואת מיניקתו
בחדר המטות ותסתירהו יהושבעת בת המלך יהורם אשת
יהוידע הכהן כי היא היתה אחות אחזיהו מפני עתליהו
ולא המיתתהו : ויהי אתם בבית האלהים מתחבא שש
שנים ועתליה מלכת על הארץ :

כג

ובשנה השביעית התחזק
יהוידע ויקח את שרי המאות לעזריהו בן ירחם ולישמעאל
בן יהוחנן ולעזריהו בן עובד ואת מעשיהו בן עדיהו
ואת אלישפט בן זכרי עמו בברית : ויסבו ביהודה
ויקבצו את הלוים מכל ערי יהודה וראשי האבות
לישראל ויבאו אל ירושלם : ויכרת כל הקהל
ברית בבית האלהים עם המלך ויאמר להם הנה
בן המלך ימלך כאשר דבר יהוה על בני דויד : זה הדבר
אשר תעשו השלשית מכם באי השבת לכהנים וללוים
לשערי הספים : והשלשית בבית המלך והשלשית
בשער היסוד וכל העם בחצרות בית יהוה : ואל יבוא
בית יהוה כי אם הכהנים והמשרתים ללוים המה יבאו כי
קדש המה וכל העם ישמרו משמרת יהוה : והקיפו
הלוים את המלך סביב איש וכליו בידו והבא אל הבית
יומת והיו את המלך בבאו ובצאתו : ויעשו הלוים וכל
יהודה ככל אשר צוה יהוידע הכהן ויקחו איש את אנשיו
באי השבת עם יוצאי השבת כי לא פטר יהוידע הכהן את
המחלקות : ויתן יהוידע הכהן לשרי המאות את
החניתים ואת המגנות ואת השלטים אשר למלך דויד
אשר בית האלהים : ויעמד את כל העם ואיש
שלחו בידו מכתף הבית הימנית עד כתף הבית השמאלית
למזבח ולבית על המלך סביב : ויוציאו את
בן המלך ויתנו עליו את הנזר ואת העדות וימליכו אתו
וימשחהו יהוידע ובניו ויאמרו יחי המלך :
ותשמע עתליהו את
קול העם הרצים והמהללים את המלך ותבוא
אל העם בית יהוה :

ותרא

ויבקש את אחזיהו חד מן ח׳ פסוקים בקריא׳ אית בהון והוא הוא וסימ׳ והוא יצא ועבדיו באו · וישלח ויביאהו והוא אדמוני עם יפה עינים · ויאמר להם מה תארו דבעלת אוב · וברזלי זקן מאד דמלכים · ויהי כשמוע את · כי מישראל והוא · והוא במלכים יתקלם : ויבקש את אחזיהו · ובשנה השביעי׳ התחזק חד מן ג׳ זוגין בקריא׳ קדמא׳ ש״ן תנינא ז״ן וסי׳ נמס׳ במלכים ב׳ סימן י״א : בבית המלך ג׳ בקרי׳ וסי׳ וישמע עבד מלך הכושי · והשלישי׳ בשער היסוד · כי גדול מרדכי בבית המלך · וחד בבית מלך אשר נשאר בבית מלך : והיו׳ בקרי׳ וסי׳ התחזקו והיו לאנשי׳ פלשתי׳ פן · ועתה תחזקנה ידיכם והיו לבני חיל · והקפתם על המלך סביב דמלכים · והקיפו הלוים את המלך סביב דסיפרא · עובו ערים ושכנו בסלע · נודו מתוך בבל ומארץ כשדים : על המלך ח׳ בקרי׳ וסי׳ ויך עם הארץ את כל דמלכים · ויכו עם הארץ דסיפרא · ויעמדו הרצים איש וכליו · ויעמד את כל העם · ואת יתר העם הנשארים דמלכים · והקפתם על המלך סביב דמלכים · ותרא והנה המלך עמד על עמדו דסי׳ · ויאמר ממוכן לפני המלך והשרי׳ וכל טוב אם על המלך טוב דכו׳ כמ״ג אל המלך וסי׳ ותאמ׳ בת שבע טוב דריש מלכים · והמלאך אשר הלך לקראתם · וחברו והמלאך :

רשי

ובני אחי אחזיהו · ומה שלא נאמר ואחי אחזיהו לפי שנהרגו בימי יהורם אביהם כדכתיב לעיל ויעלו ביהודה ויבקעוה וגומר ולא נשאר בן כי אם אחזיהו קטון בניו : ותקם ותדבר · לשון דבר ובמלכים כתיב ותאבד ועל הדור הזה אומר דוד למנצח על השמינית שראה דוד ברוח הקדש שבדור שמיני יהרגו כל זרעו על ידי עתליהו שהרי משלמה עד כאן שמנה דורות ונתפלל שנשתייר זרעו לזכרון ואומר הושיעה יי׳ כי גמר חסיד וגו׳ ובמלכים אומר שעל ידי שם המות הרגתם שהרי כתיב שם ותגנוב אותו מתוך בני המלך הממותים וקרינן המומתים ויש אם למקרא ויש אם למסורת המומתים משמע שכבר מתו למסורת הממותים שמתים והולכים על ידי יסורים לשון הווה ולא לאלתר וזהו מיתת כישוף ושם המות שלא מתים לאלתר אלא הולכים ומדוכים בתחלואים ושוב מתים ודוגמא ממותי תחלואי רעב כי גם הם אין מתים לאלתר : בחדר המטות · תרגום באדרון בית ערסתא כלומר בעזרה בחדר שכיבת הכהנים ורבינו שלמה ז״ל פי׳ בעליית בית קדש הקדשים כדכתיב במלכים ויהי אתה בבית יי׳ מתחבא וגומר ועליו אמר דוד כי יצפנני בסוכה וגומר וקוראו חדר המטות על שם בין שדי ילין והוא שיסד הקליר אם פן להמטות כפן חדר המטות לכפור יזכור חורבן הבית יכפר עליכם : ויכרת כל הקהל ברית בבית האלהים עם המלך · שיהיו לעזרתו : באי השבת · וגם מוצאי השבת כדכתיב בסמוך ויקחו איש את אנשיו באי השבת עם יוצאי השבת המשמרות היו מתחדשות בשבת כהונה ולויה אחת יוצאה ואחת נכנסת ואז עכב יהוידע שם משמר היוצא עם משמר הנכנס וחלקן לשלשה חלקים : והשלישית בבית המלך · לשמור שלא יקבלו עליו להרוג אותו : והשלישית · היא השניה : בשער היסוד · ובמלכים כתיב בשער סור וביומא ירושלמי מפורש ז׳ שמות היו לו לשער היסוד סור על שם שהיו מטהרים שם את המצורעים על בהן ידם ועל שם סורו טמא קראו למו : וכל העם ישמרו · שלא יבואו בית יי׳ : וכליו בידו · כלי מלחמתו בידו : באי השבת עם יוצאי השבת כי לא פטר · אותן מחלקות היוצאים ללכת לביתם אלא עכבם שם עם הבאים דוגמ׳ בלשכות פטורין כלומר פטורין היו מכל מלאכה בעזרה כי אם לשמור הלשכות כי יומם ולילה חובה עליהם במלאכה לשמור העזרות והלשכו׳ לפיכך היו פטורין מכל שאר מלאכת העזרה : ואיש שלחו בידו · כלי זיינו כמו ובעד השלח דיואל : את הנזר · הוא העטרה שלקח דוד מרבת בני עמון כדכתיב ויקח דוד עטרת מלכם ותהי על ראש דוד ומשם והלאה היו מלכי יהודה מניחים אותה נזר על ראשם : ואת העדות · זה ספר תורה וכן הוא אומר וקרא בו כל ימי חייו ורבותינו אמרו הנזר זה העדות שכל הראוי למלכות הולמתו ושאינו ראוי למלכו׳ אינה הולמתו :

עומד

רדק

ובני אחי אחזיהו משרתים לאחזיהו · הוא שאמר במלכים ויהוא מצא את אחי אחזיה ר״ל בני אביו ויאמר מי אתם ונדר לשלום בני המלך ובני הגבירה וכן אמר הנה משרתים לאחזיהו כלומר היו הולכים לעבודת אחזיהו לעזור לבני מלך ישראל : והוא מתחבא בשמרון · ובמלכים הוא אומר וינס דרך בית הגן וירדוף אחריו יהוא ויאמר גם אותו הכוהו וכו׳ נראה כי בדרך הכוהו כשהיה נסין אפשר כי כשרדפו אחריו לא השיגוהו כי לא אמר ויכוהו אל המרכבה אלא הכוהו ולא השיגוהו הם בעצם אלא הורו לו חצים והוא נס כמו שאמר וינס מגדו ואפשר כי יצא ממגדו ומה שאמר וימת שם לא מת ממש אלא השיגוה החצים בדרך כשהיה נס וינס מגדו ושם מת שנשתתק בחולי מחמת המכות כמו שאמר בנבל וימת ולא מת עד עשרה ימים ואח״כ נשאוהו עבדיו להתחבא בשומרון ויתחבא בשמרון וימצאוהו שם ויביאוהו אל יהוא וימיתוהו כי עדיין לא מת · ומה שאמר הנה ויקברוהו כי אמרו בן יהושפט הוא · פי׳ נתנו אותו לקבורה והניחו עבדיו שישאוהו ירושלים כמו שאמר במלכים וירכיבו אותו עבדיו ירושלימה ויקברו אותו בקבורתו עם אבותיו בעיר דוד · ואין לבית אחזיהו לעצור כח לממלכה · מעת שמת הוא כי לא היה לו בן גדול ראוי למלוך וכל אותן שהיו מזרע המלוכה היו קטנים לפיכך היה כח ביד עתליה להמית כל זרע המלוכה לבית יהודה : ותדבר · ותמית מענין דבר כבד מאד : בחדר המטות · כמו שת״י במלכי׳ באדרון בית משכבא · כלומר בחדר שהיו יוידע ויהושבעת אשתו : לשוערי הספים · הוא האמור למעלה בענין המשמרות בית האספים וזה השער היה לדרום העזרה : בשער היסוד · ובמלכים בשער סור · ופי׳ ר״ל שהיה שער מזרחי ושבעה שמות היו לו · והמשרתי׳ ללוים · הלמ״ד במקום ה״א הידיעה וכן חסר למלך נשען על ידו · ישמרו משמרת ה׳ · פי׳ הכהנים והלוים ישמרו בתוך בית המקדש כי קדש המה האולם וההיכל ולא יכנסו שם ישר׳ וכל עם ישר׳ ישמרו משמרת ה׳ מבחוץ : כי לא פטר יהוידע הכהן את המחלקו׳ פי׳ המחלקו׳ שהיו נחלקים מימי דוד כל משמר ומשמר שבת הוא עכבם כלם ולא פטר יוצאי השבת אלא עכבם כלם עם באי שבת להיות שומרים המלך : ואיש שלחו בידו · חרבו כמו בשלח יעברו : את הנזר · פי׳ כתר מלכות · ואת העדות · בגדי מלכות חן ועדית עדי · עזות בשקל גאות :

עומד

מנחת ערב

וגומר אע״פ שהובטחו ע״י נביא שיבא להם עזר מן השמים מ״מ ידוע שהתעוררות עליון הוא ע״י התעוררות התחתון ע״כ התחילו לעורר הקדושה והשפע בשירות ותשבחות וז״א ובעת החלו רנה. וגומר כי ע״י התעוררותם בא להם העזר מלמעלה : וישבו כל איש ישראל כי לא נפקד מהם איש ואמר לשוב אל ירושלים בשמחה שהפר ה׳ עצת העמים אשר חשבו לגרש ישראל ממקום ישבתם ולישב עצמם בירושלים ונהפוך הוא כי יהושפט ועמו באו לשוב אל ירושלים וכן באו בשמחה אל בית ה׳ אשר חשבו הגוים לגרש ישראל משם : ועוד העם לא הכינו וגומר אע״פי שמלינו שבכל זמן שמלכי יהודה היו צדיקים גם אנשי יהודה היו כן וכאן לא כן היו שאע״פי שיהושפט הכין לבבו לאביו שבשמים מ״מ עוד העם לא הכינו לבבם לאלהי אבותיהם :

אבן יחייא

לולי זכות דוד אביו הראשון · השלישית מכם באי השבת וגו׳ כי יהוידע לא פטר את המחלקות כאשר היה המנהג שאחרי עונת׳ בבית השבוע שלהם היו הולכים למקומ׳ · רק עכבם אצלו כדי לתקן במשמר המון רב · ואותם חלקם לג׳ החלק הא׳ והב׳ בב׳ שערי הבית והחלק הג׳ בבית המלך למען יהיה לו חוזק בביתו · הנזר והעדות כתר מלכות וכתר תורה מבספר תורה אשר היה את המלך לקרוא בו כל ימי חייו · אשפת משה · השקלי׳ שצוה במדבר · ויערו את הארון יריקו מלבון ותער כדה · ובכיו ורוב המשא עליו ויסוד בית האלהים · ר״ל הבנים שהיו לו ואיכות׳ ורוב המשא שהיה עליו לכלכל יש׳ · ויסוד בדק הבית אשר תקן · כל בני אפרים לבקיות כי כלם רשעים עובדים דרך ילכעם אשר מבני אפרים : כי אם בוא אתה · רק כן תעשה

אתה

ותרא והנה המלך עומד על עמודו במבוא והשרים
והחצצרות על המלך וכל עם הארץ שמח ותוקע בחצצרות
והמשוררים בכלי השיר ומודיעים להלל ותקרע עתליהו
את בגדיה ותאמר קשר קשר: ויוצא יהוידע הכהן
את שרי המאות פקודי החיל ויאמר אלהם הוציאוה
אל מבית השדרות והבא אחריה יומת בחרב כי
אמר הכהן לא תמיתוה בית יהוה: וישימו לה
ידים ותבוא אל מבוא שער הסוסים בית המלך
וימיתוה שם:
ויכרת יהוידע ברית בינו ובין כל העם ובין המלך להיות
לעם ליהוה: ויבאו כל העם בית הבעל ויתצהו ואת
מזבחתיו ואת צלמיו שברו ואת מתן כהן הבעל הרגו לפני
המזבחות: וישם יהוידע פקדת בית יהוה ביד הכהנים
הלוים אשר חלק דויד על בית יהוה להעלות עלות יהוה
ככתוב בתורת משה בשמחה ובשיר על ידי דויד:
ויעמד השוערים על שערי בית יהוה ולא יבא טמא
לכל דבר: ויקח את שרי המאות ואת האדירים
ואת המושלים בעם ואת כל עם הארץ ויורד את
המלך מבית יהוה ויבאו בתוך שער העליון בית המלך
ויושיבו את המלך על כסא הממלכה:
וישמחו כל עם הארץ והעיר שקטה ואת עתליהו המיתו
בחרב: כד בן שבע שנים יאש

במלכו וארבעים שנה מלך בירושלם ושם אמו צביה
מבאר שבע: ויעש יואש הישר בעיני יהוה
כל ימי יהוידע הכהן:
וישא לו יהוידע נשים שתים ויולד בנים ובנות: ויהי
אחרי כן היה עם לב יואש לחדש את בית יהוה: ויקבץ
את הכהנים והלוים ויאמר להם צאו לערי יהודה וקבצו
מכל ישראל כסף לחזק את בית אלהיכם מדי שנה בשנה
ואתם תמהרו לדבר ולא מהרו הלוים: ויקרא המלך
ליהוידע הראש ויאמר לו מדוע לא דרשת על הלוים
להביא מיהודה ומירושלם את משאת משה עבד
יהוה והקהל לישראל לאהל העדות:
כי עתליהו המרשעת בניה פרצו את בית האלהים וגם כל
קדשי בית יהוה עשו לבעלים: ויאמר המלך ויעשו ארון
אחד ויתנהו בשער בית יהוה חוצה: ויתנו קול ביהודה
ובירושלם להביא ליהוה משאת משה עבד האלהים על
ישראל במדבר: וישמחו כל השרים וכל העם ויביאו
וישליכו לארון עד לכלה: ויהי בעת יביא את
הארון אל פקדת המלך ביד הלוים וכראותם כי
רב הכסף ובא סופר המלך ופקיד כהן הראש ויערו
את הארון וישאהו וישבהו אל מקמו כה עשו ליום
ביום ויאספו כסף לרב: ויתנהו המלך ויהוידע
אל עושה מלאכת עבודת בית יהוה ויהיו שכרים
חצבים

צביה ג' ב' כתי' ה' וא' כתי' א' וסי' ואת מישא ואת צביא' · מבאר שבע דמלכים · וחברו דסיפרא · קדמא כתיב א' · מהרו ג' בקריאה וסי' מהרו שכחו מעשיו · מהרו בניך מהרסיך ומחריביך · ולא מהרו הלוים · וסי' בלשון ארמי אנשין לוייא בניהון · ויתנהו ד' ג' חס' וא' מ"ל וסי' ויתיכו את הכסף דיאשיה דסיפר' · ויתנהו בסוגר בחחים · ויעשו ארון אחד ויתנהו בשער · התיכו עבדיך את הכסף דמלכים · ומ"ה דנמסר בי"חזקאל פי"מן י"ט הה"וא ויתנ"הו ע"ל ידי עש"י המלאכה המפק"די"ר"פ טעות הו"א כי בשו"א הוי"ו קר"מא:

רד״ק

עומד על עמודו · ובמלכים על העמוד ות"י על אצטונא · ר"ל על הפטיו שעומד בו המלך בבית ה': אל מבית השדרות · מקום נסדר למושב השרים: והבא אחריה · לעזרה: וישימו לה ידים · כלומר נתנו לה מקום לנוס ולהכנס ל מבא שער הסוסי': את משאת משה עבד ה' · הוא כסף שקלים מחצית השקל שהיה נותן כל ישראל פעם אחת בשנה כמו שכתוב בתורה כי תשא את ראש בני ישראל ומפני מה קראו משאת על שם כי תשא · ובמלכים כתי' שלשה כספים · כסף עובר והוא מחצית השקל כמו שאמר כל העובר על הפקודים · איש כסף נפשות ערכו הוא האומר ערכי עלי או ערך פלוני עלי · כל כסף אשר יעלה על לב איש הוא המתנדב לבדק הבית: והקהל לישראל · פי' משאת משה עבד ה' והקהל שצוה משה לישראל להביאו במדבר לאהל העדות: כי עתליה המרשעת אמר · וכן הערים המגדלות אמר · המ"ס בחיר"ק: בניה פרצו את בית האלהים · פי' היא ובניה פרצו את בית האלקי' לפיכך צריך חזוק ותקון · ופי' בניה בנים שהיו לה מאיש אחר לא מן המלך: וגם כל קדשי בית ה' עשו לבעלים · שאלו לא הוציאו קדשי בית ה' לבעלים היו הקדשים ההם מספיקים לחזק בדק הבית אבל עשו אותם לבעלים לפיכך צריך לקבץ כסף מכל ישראל ולא הוציאו עתליה ובניה כל קדשי הבית אלא רוב הקדשים לפיכך אמר כל קדשי בית ה' שפירושו רוב כמו וכל טוב אדוניו בידו והראיה כי נשארו מן הקדשים בבית ה' כמו שאומר בספר מלכים כשעלה חזאל ירושלים ויקח יהואש מלך יהודה את כל הקדשים אשר הקדישו יהושפט ויהורם וכו' · והנותר ההוא לא רצה יהואש להוציאו במלאכה שלא ישאר האוצר רק ואלו לא פרצו עתליה ובניה הבית עדיין היה קיים כי מיום שנבנה הבית עד שבדקו יהואש לא היה אלא כ"ה שנה ובנין חזק היה אותו הבנין והיה עומד יותר אלולי שפרצוהו: ארון אחד · פי' ארון איש אחד: ופירוש ויעשו שתקנו אותו לתת בו הכסף כמו שאמר במלכים ויקוב חור בדלתו: ויערו את הארון · כמו ותער כדה: ותעל

רש״י

עומד על עמודו · כדאמר ויעמד המלך על העמוד כי עשה שלמה כיור נחשת וגו' ויעמד עליו ויברך על ברכיו ועוד היום מנהג בשהגוים מוועדים יחד עומד המלך אז הלופום במקום גבוה כדי שיוכלו לראותו לשמוע את דבריו: קשר קשר · מרד מרד: השדרות · פי' רש"י מקום מבוא המלך מביתו לבית יי' ולא ידעתי מה לשון שדרות ויונתן תרגם סידריא: והבא אחריה יומת · אל תניחוה לבאת דרך מוצא העזרה אל העיר פן תמצא עוזרים מתחברי' ליה והבא אחריה לעזרה יומת המיתוהו: וישימו לה ידים · מקום לנוס: ברית בינו ובין העם ובין המלך · שיהו כולם המלך והעם אחרי יי': פקודות · ממונים על זה להעלות עולות וכל האמור בפרשה דוגמ' וישמע פשחור וגו' והוא פקיד נגיד בית יי': ולא יבא טמא לכל דבר · אף היו פקידים שלא יניחו ליכנס בעזרה שום טמא משום צורך כל דבר: כל ימי יהוידע · ובמלכים כתיב כל ימיו אשר הורהו יהוידע הכהן אבל לאחר שמת אז באו שרי המלך להשתחות לו לעשותו קדש ובמדרש מפורש לפי שנטמן בבית קדש הקדשים ולא הוזק אמרו כדי אתה להיות אלוה: ויולד בנים ובנות · לפי שנאמר למטה שהרג יואש את בני יהוידע הוצרך לומר שהיו לו בנים: כי עתליהו המרשעת בניה פרצו · הוצרך לומ' כי מחדש בנאו שלמה בבנין חזק כי משבנאו שלמה עד יואש לא היו רק קכ"ה שנה וכבר היה נפרץ שאם לא שפרצו עתליהו ובניה עדיין היה קיי' שהרי מיואש עד יאשיהו יותר ממאתים שנה ולא הוצרכו לחזקו עד יאשיהו והע"פכ לא עשאו יואש חדש כמתחילה ומשנגמר הבית עד יואש קכ"ה כיצד שלמה מלך מ' שנה כ"ד שנה למלכותו התחיל לבנותו וי"ו שנה עיכב בבניינו הרי י' שנה ונשאר ל' ורחבעם מלך י"ז הרי מ"ז ואביה ג' הרי נ' ואסא מ"א הרי צ"א ויהושפט כ"ה הרי קי"ו ויהורם ח' הרי קכ"ד ואחזיה א' הרי קכ"ה ומיואש עד יאשיהו כיצד אמציה מלך כ"ט שנים עזיהו נ"ב יותם י"ו אחז י"ו חזקיה כ"ט · מנשה נ"ה ואמון ב' הרי מאתים חסר אחת ואותן שנים יותר שחיה יואש לאח' חזקת הבית כמלא שלא הוצרכו לחזק את בדק הבית אם לא עתליהו המרשעת ובניה פרצוהו: וקבצו מכל ישראל · כלומ' קבצו אותו כסף שהיו ישראל נותני' מדי שנה בשנה כדכתיב כל העובר על הפקודים ובמלכים כל כסף הקדשים אשר יובא בית יי' כסף עובר וגומר שלש כספים היו כסף עובר שקלים בכל שנה הנאמר בכל העובר על הפקודים עובר על שם העובר וכסף נפשות ערכו על איש שהתנדב ערך נפשו כמו האומר ערכי עלי וכל הכסף אשר יעלה על לב איש נדבה לבדק הבית: ואתם תמהרו לדבר ולא מהרו הלוים · מפורש כתוב במלכים שאמר המלך יקחו להם הכהנים איש מאת מכרו ויתעללו בדבר להטריח מכריהם וכשראה המלך כן אמר להם ועתה אל תקחו כסף מאת מכריכם כי לבדק תתנוהו וזהו שאמר כאן ואתם תמהרו לדבר ולא מהרו הלוים: משאת משה עבד יי' · כלומר שקלים שצוה עליהם במדבר · משאת על שם כי תשא: כי עתליהו וגו' · לכך אין תימה אם צריך מהרה כל כך חיזוק וגם אל תתמה שלא היה כסף וזהב של הקדשות באוצרות בית יי' עד שהוצרכו ליתן קול ביהודה ובירושלים להביא משאת כי גם כל קדשי בית יי' עשו לבעלים: ויעשו ארון אחד · ובמלכים כתיב ויקב חור בדלתו ועל ידי אותו חור היו זורקין בארון ההקדשות ולא לפתוח הדלת פן יבא רמאי ויגנוב ממנו: ויתנהו בשער בית יי' חוצה · כדי שיוכלו לבא אליו כל נדיב לב לתת בו את תרומת יי': וכראותם כי רב הכסף · אז בא סופר המלך ופקיד כהן הראש משרתו הממונה תחת כהן הראש והוא סגן כהונה עם סופר המלך ובמלכים כתיב ויעל סופר המלך וכהן הגדול פתרון ויעל סופר · המלך ואף כהן גדול שלא פקידו הוא הסופר הכותב מה שכהן גדול מצוה לו כי אין הגון וכבוד לכהן גדול לילך עם עבדי המלך: ויערו את הארון · דוגמא ותער כדה: וישאוהו · בכל יום ויום כשראין כי רב הכסף שבו מביאין אותו לפקיד המלך בתוך העזרה ומערין אותו ונושאין אותו ומחזירין אל מקומו בשער יי' חוצה: ותעל

אבן יחייא

בוא למלחמה אתה לבדך ועשה והתאזן למלחמה · פן יכשילך האלהים לפני אויב אם תתחבר את הרשעים האלה · החוח אשר בלבנון · לבנון הוא ישראל · והחוח הוא יהודה המולך על ב' שבטים · והארז הוא מלך אפרים המולך על י' שבטים · ותעבור חית השדה · הפחותים שבאפרים ירמסו את יהודה ומלכם לריבוייס וכאס · בני התערובות · בני השרים שהיו ביד המלך בלכתו למלחמה לערבון שהשרים לא ימרדו בו · ככל אשר עשה אמציהו אביו · כי בתחלתו הצדיק ובסופו הרשיע · וגם הוא בסופו בחוזקתו גבה לבו עד להשחית · ויהי לדרוש אלהים
בימי

מנחת ערב

ואחר כן אתחבר יהושפט · כלו' אחר שכבר התחבר אל אחאב והי' עליו קצף מלפני ה' על זה ונגזרה עליו גזירה למות באותו חטא אלא שזכותו גרמה לו לינצל ואח"כ שגג עוד שהתחבר גם אל אחזיה והוא הרשיע לעשות והיה ליהושפט למחות ביד אחזיה ואם יראה שאין אחזיה מקבל תוכחות יפרוש ממנו אך יהושפט אע"פ שראה שהרשיע אחזיה לעשות לא פירש ממנו וביען שיש מקום לטעות ולומר שיהושפט למד ממעשה אחזיה וזה הוא הסיבור שהי' לו עם אחזיהו ע"כ פי' ואמר ויחברהו עמו לעשות אניות כלו' לא היה ההתחברות כ"א לעשות אניות וגומר ולא בדבר אחר ואפשר שהטעם בהתחברות היה לפי שמדותיו של הקב"ה לשלם הרשעים שכרם בע"הז ויהי
יהושפט

חצבים וחרשים לחדש בית יהוה וגם לחרשי ברזל ונחשת
לחזק את בית יהוה: ויעשו עשי המלאכה ותעל ארוכה
למלאכה בידם ויעמידו את בית האלהים על מתכנתו
ויאמצהו: וככלותם הביאו לפני המלך ויהוידע את
שאר הכסף ויעשהו כלים לבית יהוה כלי שרת והעלות
וכפות וכלי זהב וכסף ויהיו מעלים עלות בבית
יהוה תמיד כל ימי יהוידע:
ויזקן יהוידע וישבע ימים וימת בן מאה
ושלשים שנה במותו: ויקברהו בעיר דויד עם המלכים
כי עשה טובה בישראל ועם האלהים וביתו: ואחרי מות
יהוידע באו שרי יהודה וישתחוו למלך אז שמע המלך
אליהם: ויעזבו את בית יהוה אלהי אבותיהם ויעבדו
את האשרים ואת העצבים ויהי קצף על יהודה וירושלם
באשמתם זאת: וישלח בהם נבאים להשיבם אל
יהוה ויעידו בם ולא האזינו:
ורוח אלהים לבשה את זכריה בן יהוידע
הכהן ויעמד מעל לעם ויאמר להם כה אמר האלהים
למה אתם עברים את מצות יהוה ולא תצליחו כי
עזבתם את יהוה ויעזב אתכם: ויקשרו עליו וירגמהו
אבן במצות המלך בחצר בית יהוה: ולא זכר יואש
המלך החסד אשר עשה יהוידע אביו עמו ויהרג את
בנו ובמותו אמר ירא יהוה וידרש:
ויהי לתקופת השנה עלה
עליו חיל ארם ויבאו אל יהודה וירושלם וישחיתו את כל
שרי העם מעם וכל שללם שלחו למלך דרמשק: כי
במצער אנשים באו חיל ארם ויהוה נתן בידם חיל לרב
מאד כי עזבו את יהוה אלהי אבותיהם ואת יואש עשו
שפטים: ובלכתם ממנו כי עזבו אתו במחלים רבים
התקשרו עליו עבדיו בדמי בני יהוידע הכהן ויהרגהו על
מטתו וימת ויקברהו בעיר דויד ולא קברהו בקברות
המלכים: ואלה המתקשרים עליו זבד בן שמעת
העמונית ויהוזבד בן שמרית המואבית: ובניו ורב המשא
עליו ויסוד בית האלהים הנם כתובים על מדרש ספר
המלכים וימלך אמציהו בנו תחתיו:

כה

בן עשרים וחמש שנה מלך
אמציהו ועשרים ותשע שנה מלך בירושלם ושם אמו
יהועדן מירושלים: ויעש הישר בעיני יהוה רק לא בלבב
שלם: ויהי כאשר חזקה הממלכה עליו ויהרג את עבדיו
המכים את המלך אביו: ואת בניהם לא המית כי
ככתוב בתורה בספר משה אשר צוה יהוה לאמר לא
ימותו אבות על בנים ובנים לא ימותו על אבות כי
איש בחטאו ימותו:
ויקבץ אמציהו את יהודה ויעמידם לבית
אבות לשרי האלפים ולשרי המאות לכל יהודה
ובנימן ויפקדם למבן עשרים שנה ומעלה וימצאם שלש
מאות אלף בחור יוצא צבא אחז רמח וצנה:

וישכור

וביתו ד' בקריאה וסימ' ואלה שמות בני ישראל הבאים מצרימה · וישב דוד עם אכיש בגת · ואנשים אשר עמו העלה דוד · ועשקו גבר וביתו · ועם האלהים וביתו : להשיבם ג' בקריא' וסימ' וישלח בהם נביאים · וימרו וימרדו בך דנחמיה · ודבתריה ותעד בהם להשיבם · רגימת אבן ה' בקריאה וסימ' ויוציאו את המקלל אל מחוץ · ויקח יהושע את עכן בן זרח · את הדורם אשר על המס דמלכים · והכרו את הדורם דסיפרא · וירגמהו אבן במצות המלך · ירושלם ה' מ"ל בקריאה וסימ' ירושלם עיים תהיה · ואלה נולדו לו בירושלם ושם אמו יהועדן דסיפרא · אחר זה שלח סנחריב : אשר הגלה מירושלם :

רשי

ותעל ארוכה למלאכה · דוגמה היחיו האבני' דעזרא וגם לעיל יואב יחיה את שער העיר : על מתכנתו · על מכונו : כלי שרת והעלות שטו"של בלשון אשכנז הוא שכותשין את הבשמי' במכתש דוגמ' אם תכתוש אויל במכתש' כ"ן אמ"ר לי ר' יצח"ק נ"ר שמו"אל בכר"בונא · ויש אומרים והעלות אלו הנסרים שחותכין עליהם בשר ודוגמה בבילה אין מסלטין את העלי לקבב עליו בשר : וכפות וכלי זהב וכסף · ובמלכים כתיב אך לא יעשה בית יי' ספות כסף הא כיצד מפורש בכתובות בפרק קמא בעא מיניה רב הונא מרב כלי שרת מהו שיעשו מקדשי בדק הבי' וכו' : מעל לעם גבוה מכל העם כדי להשמיע קולו ובא"כ' רבתי דורש סמך על עצמו שהיה שר גבוה מכל העם נביא וכהן וביו' הכפורים וחתן המלך ולא נתירא מלומ' נבואה ועל זה נאמר אם יהרג במקדש יי' כהן ונביא ובמותו אמר ירא יי' וידרוש כי לא הרגוני אלא שאמרתי שליחותו של מקו' ומאח' שנהרגתי עליו מן הדי' והגון וכדי הוא שידרוש דמי וכן היה כי מיד נדרש דמו כי לתקופת השנה וגומר : ויהי לתקופ' השנה · לפי שבני יהודה חטאו יותר מאשר שבטי' כמו שאמ' לעיל ויעזבו את בית יי' אלהי אבותיה' וישחיתו את כל שרי העם · מוסב למעלה ואח' מות יהוידע באו שרי יהודה וישתחוו למלך והחטיאו את יואש אחריהם על זה נפרע להם גמולם שבאו חיל ארם והשחיתו את כל שרי העם : מעם · מהיות עם : בדמי בני יהוידע · בשביל דמי זכריה שהיה בן יהוידע כי היה לו לזכור טובה וחסד שגמל עמו יהוידע ובשביל אותו עון נתקשרו עליו עבדיו והרגו על מטתו מדדו לו מדה כנגד מדה על שנהרג זכריה שקט ושליו ובטוח שאין לו לדאג כי בן יהוידע הוא ולכבודו ינהגו בו כבוד ושפכו דמיו לארץ ועל כן נהרג גם הוא בשלוה והשקט על מטתו : המואבית · מה לי מי הין וממי יצאו אם מבני ישראל או ממואבים אלא יבאו כפויי טובה שכפו טובתו של אברה' אבינו ללוט אביהם שנלחם עם המלכים כששמע שנשב' לוט והם שכרו את בלעם לקלל בניו ויפרעו מיואש שכפה טובתו של יהוידע והרג את זכריה בנו כן מפורש במכילתא :

רדק

ותעל ארוכה למלאכה · בדרך השאלה · וכן כי עלתה ארוכה לחומת ירושלים וירפא את מזבח ההרוס : ויעשהו כלים לבית ה' כלי שרת · ובמלכים אך לא יעשה בית ה' ספות כסף וכו' · ור"זל הקשו אלו הפסוקים ותרצו כאן שנגבו והותירו כאן שנגבו ולא הותירו · וזה שאמר וככלותם הביאו לפני המלך כי כאן לפני כלות המלאכה לא יהיו עושים כלים ממנו כמו שאמר במלכים כי לעושי המלאכה יתנוהו שעדיין לא נעשית המלאכה אך כאשר נעשית כמו שאמר הנה ויעמידו בית האלהי' על מתכונתו ויאמצוהו וככלות וכו' עשו מהנותר כלי שרת : והעלו' · י"מ כמו עלי שהוא יד המכתש כמו בתוך הריפו' בעלי ועשו אותו לכתוש בו הבשמי' לקטור' · ולפי דעתי שהוא כלי קטן ששואבין בו היין מן ההין לנסכי' ומצאנו אותו בדברי רז"ל אמהתא דבי רבי כד הוה משתעיי' בלשון חכמה אמרן הכי עלת נקפת בכד · פי' הכלי הקטן שהיו שואבין בו היין מן הכד שמו עלת והיו אומרות לו כי העלות היתה מכה בשולי הכד שלא היה יין בכד ועוד אמרו מרגנית' זבנה בתליסר עיליתא דדינרי פי' מכרה בי"ג סלים מלאים דינרים מאותו הסלים הקטן הנקרא עלת · ויקרא הא' עלת או עלה והרבות עלו' : וישתחוו למלך אז שמע המלך אליה' השתחוו לו ופתו אותו בדבריהם ואמרו שיהיו נשמעים לו לכל מצותיו וגם הוא ישמע אליהם לעבוד האשרים ככל העמים וכיוצא בדברים האלו אז שמע המלך אליהם ועזבו עבודת בית המקדש ועבדו האלילים ובדרש וישתחוו לו שעשאוהו לאלוה וכך אמרו והזר הקרב יומת ואתה אדוני המלך היית בבית המקדש שש שנים ועדיין אתה חי וראוי אתה שנעבדך עבודת אלוה : וישחיתו את כל שרי העם מעם · יצאו אליהם למלחמה המלך ושרי יהודה וחיל לרוב · וחיל ארם השחיתו את כל שרי העם ומן העם גם כן השחיתו : בדמי בני יהוידע הכהן · אולי כשהרגו זכריה הרגו גם כן שאר בני יהוידע או לא היו לו בנים אז ליהוידע אלא זכריה כי שאר בניו שאמר ויולד בנים ובנות כבר מתו ולא נשאר מבני יהוידע אלא זכריה ואותו הרגו · ואמר בדמי כמו ובני דן חושים : בניו ירב המשא · וכתוב ורב שהוא שם · כמו ורב שלום בנין כלומ' רוב המשא שנבאו הנביאים עליו כמו שנאמר למעלה וישלח בהם נביאים · וקרי ורב המשא ירבה · והוא עתיד במקום עבר כלומר המשא שדבר עליו ובניו שב אל יואש פי' זכר בניו ומה שרבה המשא זהות הנבואה עליו · וספור יסוד בית האלהים שחזק הכל כתוב בספר מלכי' וכבר פרשנו למה נקרא שמו מדרש :

ואיש

מנחת ערב

יהושפט סבור שיצליח אחזיה בהכיותיו כדרך הרשעים שמצליחין בע"הז ע"כ אמר לו הנביא שלא יצליחו כיון שיש ליהושפט חלק בו ובני הצדיקים מעניסם הק"בה על חטאם בע"הז ומה גם אז"ל רשע ורע לו רשע בן רשע · ואחזיהו רשע בן רשע היה וע"כ וישברו האניות וגומר : ולו אחים בני יהושפט נראה שהיו אחים מן האב ולא מן האם ע"כ אמר בני יהושפט ואמר עם היות שנתן המלוכה ליהורם עכ"ז · קנא בראיו על שנתן להם אביהם ערי מצורות וע"כ הרגם ונענש יהושפט בזה שלא היה לו להמליך ליהורם שהיה רשע אע"פ שהוא הבכור ומלא מקום אביו כמ"ש ז"ל בכתובות מ"מ כיון שלא מלא מקום אבותיו בחסידות ויראת שמים היה לו להמליך א' משאר בניו ולא להחניף לרשע וע"כ נענש שנהרגו בניו : ויך את אדום וגומר עיין פירש"י והרד"ק ז' במלכי' ויך את אדום שמלך יהודה הכה לאדומים ובשם אביו פי' שהיו מקצת אדומים אצל ישראל

אבן יחייא

נראה כי בתחלת ימי עוזיהו היה חי נביא אחר שמו זכריהו שמבין בהשגת ובראיית השם יתברך אשר היה מדריכו אל הדרך הישרה · ולכן כל הימים אשר דרש אלהים הצליחו הוא יתברך חשבונות מחשבת חושב לירות באבנים · אולי כי היה מלאכת הארטילירייאה הנהוג היום בעולם אשר נהיתה ממחשבת חכם וחושב · ולא לך לכבוד · כי אין האמת כאשר חשבת שכבוד אלהים הוא שישרתהו המלך האמין והחזק כי איננו צריך מכבודך וכבר הבדיל זרעו של אהרן לעבודתו ורצונו וכבודו · ועל אשר נתגאה על בני אדם להיות כבני אלהים נשפל לשבת בדד נבדל מבני אדם מפני הצרע' אשר נדבק בו עד יום מותו · בשדה הקבורה ולא במערת המלכים כי אמרו שכאשר בחייו היה נבדל מזולתו מפני הצרעת ככה אחרי מותו ראוי שיהיה נבדל :

ונאד העם

וַיִּשְׂכֹּר מִיִּשְׂרָאֵל מֵאָה אֶלֶף גִּבּוֹר חָיִל בְּמֵאָה כִכַּר־כָּסֶף׃
וְאִישׁ הָאֱלֹהִים בָּא אֵלָיו לֵאמֹר הַמֶּלֶךְ אַל־יָבֹא עִמְּךָ צְבָא
יִשְׂרָאֵל כִּי אֵין יְהוָה עִם־יִשְׂרָאֵל כֹּל בְּנֵי אֶפְרָיִם׃
כִּי אִם־בֹּא אַתָּה עֲשֵׂה חֲזַק לַמִּלְחָמָה יַכְשִׁילְךָ
הָאֱלֹהִים לִפְנֵי אוֹיֵב כִּי יֶשׁ־כֹּחַ בֵּאלֹהִים לַעְזוֹר וּלְהַכְשִׁיל׃
וַיֹּאמֶר אֲמַצְיָהוּ לְאִישׁ הָאֱלֹהִים וּמַה־לַּעֲשׂוֹת לִמְאַת
הַכִּכָּר אֲשֶׁר נָתַתִּי לִגְדוּד יִשְׂרָאֵל וַיֹּאמֶר אִישׁ הָאֱלֹהִים
יֵשׁ לַיהוָה לָתֶת לְךָ הַרְבֵּה מִזֶּה׃ וַיַּבְדִּילֵם אֲמַצְיָהוּ
לְהַגְּדוּד אֲשֶׁר־בָּא אֵלָיו מֵאֶפְרַיִם לָלֶכֶת לִמְקוֹמָם וַיִּחַר אַפָּם
מְאֹד בִּיהוּדָה וַיָּשׁוּבוּ לִמְקוֹמָם בָּחֳרִי־אָף׃ וַאֲמַצְיָהוּ
הִתְחַזַּק וַיִּנְהַג אֶת־עַמּוֹ וַיֵּלֶךְ גֵּיא הַמֶּלַח וַיַּךְ אֶת־בְּנֵי־
שֵׂעִיר עֲשֶׂרֶת אֲלָפִים׃ וַעֲשֶׂרֶת אֲלָפִים חַיִּים שָׁבוּ
בְּנֵי יְהוּדָה וַיְבִיאוּם לְרֹאשׁ הַסָּלַע וַיַּשְׁלִיכוּם מֵרֹאשׁ
הַסֶּלַע וְכֻלָּם נִבְקָעוּ׃
וּבְנֵי הַגְּדוּד אֲשֶׁר הֵשִׁיב אֲמַצְיָהוּ מִלֶּכֶת עִמּוֹ
לַמִּלְחָמָה וַיִּפְשְׁטוּ בְּעָרֵי יְהוּדָה מִשֹּׁמְרוֹן וְעַד־בֵּית חוֹרוֹן
וַיַּכּוּ מֵהֶם שְׁלֹשֶׁת אֲלָפִים וַיָּבֹזּוּ בִּזָּה רַבָּה׃ וַיְהִי אַחֲרֵי
בוֹא אֲמַצְיָהוּ מֵהַכּוֹת אֶת־אֲדוֹמִים וַיָּבֵא אֶת־אֱלֹהֵי בְּנֵי
שֵׂעִיר וַיַּעֲמִידֵם לוֹ לֵאלֹהִים וְלִפְנֵיהֶם יִשְׁתַּחֲוֶה וְלָהֶם יְקַטֵּר׃
וַיִּחַר־אַף יְהוָה בַּאֲמַצְיָהוּ וַיִּשְׁלַח אֵלָיו נָבִיא וַיֹּאמֶר אֵלָיו
לָמָּה דָרַשְׁתָּ אֶת־אֱלֹהֵי הָעָם אֲשֶׁר לֹא־הִצִּילוּ אֶת־עַמָּם
מִיָּדֶךָ׃ וַיְהִי בְּדַבְּרוֹ אֵלָיו וַיֹּאמֶר לוֹ הַלְיוֹעֵץ לַמֶּלֶךְ נְתַנּוּךָ
חֲדַל־לְךָ לָמָּה יַכּוּךָ וַיֶּחְדַּל הַנָּבִיא וַיֹּאמֶר יָדַעְתִּי כִּי־יָעַץ אֱלֹהִים
לְהַשְׁחִיתֶךָ כִּי־עָשִׂיתָ זֹּאת וְלֹא שָׁמַעְתָּ לַעֲצָתִי׃

וַיִּוָּעַץ אֲמַצְיָהוּ מֶלֶךְ יְהוּדָה וַיִּשְׁלַח אֶל־
יוֹאָשׁ בֶּן־יְהוֹאָחָז בֶּן־יֵהוּא מֶלֶךְ יִשְׂרָאֵל לֵאמֹר לְךָ נִתְרָאֶה
פָנִים׃ וַיִּשְׁלַח יוֹאָשׁ מֶלֶךְ־יִשְׂרָאֵל אֶל־אֲמַצְיָהוּ מֶלֶךְ־יְהוּדָה
לֵאמֹר הַחוֹחַ אֲשֶׁר בַּלְּבָנוֹן שָׁלַח אֶל־הָאֶרֶז אֲשֶׁר בַּלְּבָנוֹן
לֵאמֹר תְּנָה־אֶת־בִּתְּךָ לִבְנִי לְאִשָּׁה וַתַּעֲבֹר חַיַּת הַשָּׂדֶה אֲשֶׁר
בַּלְּבָנוֹן וַתִּרְמֹס אֶת־הַחוֹחַ׃ אָמַרְתָּ הִנֵּה הִכִּיתָ אֶת־אֱדוֹם
וּנְשָׂאֲךָ לִבְּךָ לְהַכְבִּיד עַתָּה שְׁבָה בְּבֵיתֶךָ לָמָּה תִתְגָּרֶה בְּרָעָה
וְנָפַלְתָּ אַתָּה וִיהוּדָה עִמָּךְ׃ וְלֹא־שָׁמַע אֲמַצְיָהוּ כִּי מֵהָאֱלֹהִים
הִיא לְמַעַן תִּתָּם בְּיָד כִּי דָרְשׁוּ אֵת אֱלֹהֵי אֱדוֹם׃ וַיַּעַל יוֹאָשׁ
מֶלֶךְ־יִשְׂרָאֵל וַיִּתְרָאוּ פָנִים הוּא וַאֲמַצְיָהוּ מֶלֶךְ־יְהוּדָה בְּבֵית
שֶׁמֶשׁ אֲשֶׁר לִיהוּדָה׃ וַיִּנָּגֶף יְהוּדָה לִפְנֵי יִשְׂרָאֵל וַיָּנֻסוּ אִישׁ
לְאֹהָלָיו׃ וְאֵת אֲמַצְיָהוּ מֶלֶךְ־יְהוּדָה בֶּן־יוֹאָשׁ בֶּן־יְהוֹאָחָז
תָּפַשׂ יוֹאָשׁ מֶלֶךְ־יִשְׂרָאֵל בְּבֵית שָׁמֶשׁ וַיְבִיאֵהוּ יְרוּשָׁלִַם וַיִּפְרֹץ
בְּחוֹמַת יְרוּשָׁלִַם מִשַּׁעַר אֶפְרַיִם עַד־שַׁעַר הַפּוֹנֶה אַרְבַּע מֵאוֹת
אַמָּה׃ וְכָל־הַזָּהָב וְהַכֶּסֶף וְאֵת כָּל־הַכֵּלִים הַנִּמְצְאִים בְּבֵית־
הָאֱלֹהִים עִם־עֹבֵד אֱדוֹם וְאֶת־אוֹצְרוֹת בֵּית הַמֶּלֶךְ וְאֵת בְּנֵי
הַתַּעֲרֻבוֹת וַיָּשָׁב שֹׁמְרוֹן׃ וַיְחִי אֲמַצְיָהוּ בֶן־
יוֹאָשׁ מֶלֶךְ יְהוּדָה אַחֲרֵי מוֹת יוֹאָשׁ בֶּן־יְהוֹאָחָז מֶלֶךְ
יִשְׂרָאֵל חֲמֵשׁ עֶשְׂרֵה שָׁנָה׃ וְיֶתֶר דִּבְרֵי אֲמַצְיָהוּ הָרִאשֹׁנִים
וְהָאַחֲרוֹנִים הֲלֹא הִנָּם כְּתוּבִים עַל־סֵפֶר מַלְכֵי־יְהוּדָה
וְיִשְׂרָאֵל׃ וּמֵעֵת אֲשֶׁר־סָר אֲמַצְיָהוּ מֵאַחֲרֵי יְהוָה וַיִּקְשְׁרוּ
עָלָיו קֶשֶׁר בִּירוּשָׁלִַם וַיָּנָס לָכִישָׁה וַיִּשְׁלְחוּ אַחֲרָיו לָכִישָׁה
וַיְמִיתֻהוּ שָׁם׃
וַיִּשָּׂאֻהוּ עַל־הַסּוּסִים וַיִּקְבְּרוּ אֹתוֹ עִם־אֲבֹתָיו
בְּעִיר

חיל ד' קמצין בקריא' וסימ' וישכר מישראל מאה רכב׳ כל מספר ראשי האבות · ולמשלמיהו בנים אחים · ויקהל דוד את כל שרי׳ וכל אס"ף הכו': בחרי אף ת' בקריאה וסימ' ויצא מעם פרעה בחרי אף · ויקם יהונתן מעם השלחן בחרי אף · בחרי אף רצין וארם ובן רמליהו · ויבדילם אמציהו להגדוד · גדע בחרי אף כל קרן ישראל · ישתחוה ג' בקריאה וסימ' ויהי דוד בא נגד הראש · ומרדכי לא יכרע ולא ישתחוה · ולפניהם ישתחוה · ולהם קטר: לך ג' כתיב לך חס' ה' בלישן הליכה וסימ' לך נא אתי אל מקום אחר אשר תראנו משם · ויאמר לנערו לך ונקרבה דיהונתן · ויועץ אמציהו מלך יהודה ויעש · וה' כתוב כן לכה מ"ל ה' וסימ' ויען יצחק ויאמר אל עשו הן גביר · הלא אחיך רועים בשכם לכה ואשלחך · ויוסף עוד את מעץ · כי יתפוש איש באחיהו · לפני אפרים ובנימין · ואת בני י' דסמיכי בקריאה וסימ' אלה תולדות יעקב יוסף · ואת בני המכים לא המית · עלו אלי ועזרוני · ולקח את כל הזהב והכסף דמלכים · ואת בני צדקיהו שחטו דמלכים · לכן עוד אריב אתכם · את אדום ואת מואב ואת בני עמון · ונתתי את רבה וכל הזהב והכסף דסיפ' · ויחי איוב אחרי זאת מאה ושמונים:

רדק

ואיש האלהים בא אליו · אמרו כי זה היה אמוץ אבי ישעיה הנביא · יכשילך האלהי' לפני אויב פי' אם יבוא עמך צבא ישראל יכשילך האלהים · ואם לא יעזרך כי יש כח באלהי' לעזור ולהכשיל : נתראה' פנים · נלחם · ונשאך לבך להכביד להרבו' עוד מלחמה · כמו והכבדתי' ולא יצערו : על שער הפונה · ובמלכים עד שער הפנה · ונקראת הפנה פונה לפי שהפונה מביט הקיר ויופיו : עם עובד אדום · פי' שהיה נגיד על האוצרות ובניו אחריו · ואת בני התערובו' · בני השרי' שנותני' המלכים זה ביד זה להקים הברית והשלום ביניהם · אשת"יש בלע"ז : בימי

רשי

כי אין יי' עם ישראל כל בני אפרי' · לפי שירבעם משבט אפרים והוא היה הראשון שהחטיא את ישראל ובכל דור ודור אחריו היה להם למוקש שהיו עובדין לעגלי זהב של ירבעם : כי אם בא אתה · פתרו' אם לא תאמין בדברי הלא תנסה בא אתה ועשה וחזק למלחמה : לעזור ולהכשיל · פתרון יש לו כח וגבורה לעזור לך בלא חיל של אפרים ולהכשיל אותך אם תוליכם עמך : וכולם נבקעו · ויהי אחרי בא ונומר באיכה רבתי כאמר עליו ורגז ושחק ואין נחת : ויפשטו בערי יהודה משומרון ועד בית חורון לאחר שחזרו למקום כדלעיל ויחר אפם מאד ביהודה וישובו למקומם שאם לא כן אלא מיד שנבדלו מאמצי' פשטו בערי יהודה היה לו לומר ויפשטו בערי יהודה מבית חורון עד שומרון : כי יעץ אלהים להשחיתך · כלומר אם אין אתה שומע לעצתי לילך בדרך ישרה דע לך אתה המלך כי יעץ יי' להשחיתך הואיל כי עשית זאת ולא שמעת לעצה ומה היא העצה שהשיאך להתגרות במלך ישראל וליפול לפניו כדכתיב ויועץ אמציה מלך יהודה וישלח אל יואש וגומר · לך נתראה פנים · להראות גבורתינו על סוסים ברמחים · החוח אשר בלבנון שהוא שפל רוח : אל הארז · שהוא שר גדול מכל האילנות : ותעבר ותרמוס ולא רצה הארז להרגו כי זילות הוא בעיניו לכרות החוח אלא עברה עליו ורמסתו לבזיון כי היאך נשאו לבו לשלוח בזיון גדול כזה לארז גבוה אף אתה כחוח שאין לך רק שני שבטים ועתה עבדי יקומון עליך וירמסוך כשישמעו הבזיון הזה : ונשאך לבך · לרדוף אחר הכבוד ורוצה אתה להתכבד אף בי ובמלכים הכבד ושב בביתך : כי מהאלהים היא למען תתם ביד · כלומר בידיהם כדלעיל ידעתי כי יעץ אלהים להשחיתך : בבית שמש · היתה המלחמה והוצרך לומר שלא תאמר כשתפשו אמציה למה הביאו לירושלם ולא לשומרון לפי שהיה בית שמש סמוך לירושלם : ויפרץ בחומת · שאמר מעתה לא ימרוד בי כי לא יגבה לבו כל כך למרוד הואיל ונפרצה החומה : הנמצאי' בבית האלהים עם עובד אדום · כיהוא ובניו נגידים על האוצרות כל ימיהם כדלעיל : ואת בני התערובות · שלא הניחו ישראל את אמציהו להיות עוד מלך בירושלם עד שנתן בני השרים ערבין שלא ימרדו עוד בו וכן ת"י אותו במלכים בני רברביא · ורבי' יוסף פי' תערובות אותן התערובו' שהיו לו למלך כאוכים בערבות שלא ימרדו אבות' בו ולא נראה לי כי לא מצינו שנברא יד יהודה כל כך על אחרים שיהו צריכים ליתן ליהודה בנים לערבון ומעת אשר סר אמציה מאחרי יי' ונפל לפני מלך ישראל מיד ויקשרו עליו קשר בירושלם להורגו כי היה לבם דוה איש על בנו ועל אחיו ועל קרובו שנהרגו על ידו לפי שנתגר' במלך ישראל : וינס לכיש' · עיר מבצר אשר נלחם עליה סנחריב ונסע לבנה ויהי שם ט"ו שנים עד שלאו אחריו לכישה וימיתהו שם ואותן ט"ו שנה שהיה בלכיש מולכת יכליהו אם עזיהו תחתיו אך קשה לי ובפי' רבי יוסף זצ"ל ראיתי גם אותן ט"ו שנים שהיה בלכיש מלך עזיהו בנו תחתיו ולא נכון לפתרו כן שהרי כתיב בסמוך והוא בן שש עשרה שנה נמלא שלא היה בזמן שברח אביו אלא בן שנה ועוד שאם כן היה לו לומר ויקחו את עזיהו וימליכו תחת אביו בחייו אלא משמע שלא מלך בחיי אביו : ויעש

אבן יחייא

משחיתים לזבוח בבמות · עשבם אשמות · גם אתם רשעים כמוהם שתאזינו אליכם אשמות עגלי הזהב ולכן אין ראוי שתתגאו בכלאון הזה לשעבדם לעבדים ושפחות בפרך · כי בפריע ביהודה כמו כי פרעה אהרן · שהקטינו והיה בעוכריו · את הנדה אין הקדש הש"ו המכודה ותאוסה אל תשלו · מלשון שלוה · ור"ל אל תתעצלו בדבר ותעמדו שלוים ושקטים כאלו הוא דבר בלתי עיקרי אבל תזדרזו על ככה · וביום שמנה לחדש וגו' · כי ח' ימים עמדו למקדש בעזר' ות' ימים האולם שהם בין הכל י"ו ימים · אשר הזכיר · שהשכיחם אחז שלא יעבדו בהם עוד לה' · הקדשנו למדי · למה שהיה צריך להיות די · והכהנים והלוים ככלמו · עד עלותם להתקדש כי ראו את ישראל יותר זריזים בדבר מה ושבת זה היה לבלתי האמינם · כי חזקיהו היה עושה זה בלב שלם בהיות כי אחז אביו לימדו עשיי' ההפך · ה' הטוב יכפר בעד כל איש אשר הכין לבבו

מנחת ערב

ישראל שלא מרדו עליו בישראל אותם הכה אדום ע"ש עוד ובפירוש רש"י במלכי' : ויכשנו אלתו אע"פ שמלך יהוד' הכה בס מכה לא נכנעו ועמדו במרדם כי מה' היתה סיבה על חטאת יהורם : ויבא אליו מכתב וגומר אע"פ שהיו כמה נביאים בחיים שלא הש"י על ידי אליהו מכתב לפי שלא היה יהורם מאמין בדברי הנביאים מש"א כי אליהו היה יודע שהתנבה כמה נבואות על בית אחאב משפחות אשתו ושלא ישאר משתין בקיר · וכבר היה יודע שאליהו הוא נביא נאמן לה' ויתפעל יותר מדברי אליהו לשוב אל ה' וכל זה לא הועיל : והוא מתחבא בשמרון אז"ל בסנה' חלק שהיה קודר הזכרות וכותב ע"ז התאיהן ע"כ ואפשר שזה הוא כתיבת טעם על שמצאו אותו ובלכד זה היה גורם חטאו שהיה מתחבא בשמרון ולפי שאין זה חטא שהיה מתחבא עליו להגיל ע"כ אמר שהיה קודר אזכרות וכו' · ומה שלא בא"א כתב משום דכתיב בתריה ויביאהו אל יהוא וימיתהו ויקברוהו כי בן יהושפט הוא וגו' · שאין זה כתיבת טעם על שהמיתהו

בעיר יהודה: כו ויקחו כל־
עם יהודה את־עזיהו והוא בן־שש עשרה שנה וימליכו
אתו תחת אביו אמציהו: הוא בנה את־אילות וישבה
ליהודה אחרי שכב־המלך עם־אבתיו:
בן־שש עשרה שנה עזיהו במלכו וחמשים ושתים
שנה מלך בירושלם ושם אמו יכליה מן־ירושלם:
ויעש הישר בעיני יהוה ככל אשר־עשה אמציהו אביו:
ויהי לדרש אלהים בימי זכריהו המבין בראות האלהים
ובימי דרשו את־יהוה הצליחו האלהים: ויצא וילחם
בפלשתים ויפרץ את־חומת גת ואת חומת יבנה ואת חומת
אשדוד ויבנה ערים באשדוד ובפלשתים:
ויעזרהו האלהים על־פלשתים ועל־הערביים
היושבים בגור־בעל והמעונים: ויתנו העמונים מנחה
לעזיהו וילך שמו עד־לבוא מצרים כי החזיק עד־למעלה:
ויבן עזיהו מגדלים בירושלם על־שער הפנה ועל־שער הגיא
ועל־המקצוע ויחזקם: ויבן מגדלים במדבר ויחצב
ברות רבים כי מקנה־רב היה לו ובשפלה ובמישור אכרים
וכרמים בהרים ובכרמל כי־אהב אדמה היה:
ויהי לעזיהו חיל עשי מלחמה יוצאי צבא לגדוד במספר
פקדתם ביד יעואל הסופר ומעשיהו השוטר על יד־
חנניהו משרי המלך:
כל מספר ראשי האבות לגבורי חיל אלפים ושש מאות:
ועל־ידם חיל צבא שלש מאות אלף ושבעת אלפים וחמש
מאות עושי מלחמה בכח חיל לעזר למלך על־האויב: ויכן
להם עזיהו לכל־הצבא מגנים ורמחים וכובעים ושרינות
וקשתות ולאבני קלעים: ויעש בירושלם חשבנות
מחשבת חושב להיות על־המגדלים ועל־הפנות
לירוא בחצים ובאבנים גדלות ויצא שמו עד־למרחוק כי־
הפליא להעזר עד כי־חזק: וכחזקתו גבה לבו עד־
להשחית וימעל ביהוה אלהיו ויבא אל־היכל יהוה להקטיר
על־מזבח הקטרת: ויבא אחריו עזריהו הכהן ועמו
כהנים ליהוה שמונים בני־חיל: ויעמדו על־עזיהו
המלך ויאמרו לו לא־לך עזיהו להקטיר ליהוה כי לכהנים
בני־אהרן המקדשים להקטיר צא מן־המקדש כי מעלת
ולא־לך לכבוד מיהוה אלהים: ויזעף עזיהו ובידו
מקטרת להקטיר ובזעפו עם־הכהנים והצרעת זרחה במצחו
לפני הכהנים בבית יהוה מעל למזבח הקטרת: ויפן
אליו עזריהו כהן הראש וכל־הכהנים והנה־הוא מצרע
במצחו ויבהלוהו משם וגם־הוא נדחף לצאת כי נגעו
יהוה: ויהי עזיהו המלך מצרע עד־יום מותו וישב
בית החפשית מצרע כי נגזר מבית יהוה ויותם בנו על־
בית המלך שופט את־עם הארץ:
ויתר דברי עזיהו הראשנים והאחרנים כתב ישעיהו בן־
אמוץ הנביא: וישכב עזיהו עם־אבתיו ויקברו אתו עם־
אבתיו בשדה הקבורה אשר למלכים כי אמרו מצורע הוא
וימלך יותם בנו תחתיו: כז בן־
עשרים וחמש שנה יותם במלכו ושש־עשרה שנה מלך
בירושלם ושם אמו ירושה בת־צדוק: ויעש
הישר בעיני יהוה ככל אשר־עשה עזיהו אביו רק
לא־בא אל־היכל יהוה ועוד העם משחיתים:
הוא בנה את־שער בית־יהוה העליון ובחומת
העפל בנה לרב: וערים בנה בהר־יהודה
ובחרשים בנה בירניות ומגדלים: והוא נלחם
עם־מלך בני־עמון ויחזק עליהם ויתנו־לו בני־
עמון

על שער ב' דסמי' וסי' ויבן עזיהו מגדלים קדמא דפסוק · על שער בת רבים · אפך כמגדל : אדמה י"א בקריא' וסימני' ותוסף ללדת את אחיו את הבל · מזבח אדמה תעשה לי
וזבחת עליו · משא צמד פרדים אדמה דנעמן · כי מי דימון מלאו דם · הוי רב את יוצרו חרש · שדד שדה אבלה אדמה · אל תראי אדמה ג"י ושמחי · לכן כה אמר יי' אשתך
בעיר תזנה · ואמר לא נביא אנכי · ויבן מגדלים רבים · תשלח רוחך יבראון ותחדש פני אדמה : נדחף ב' וסימ' והמו נדחף · וגם הוא נדחף לצאת דעזיהו : וישב בית ישיבת בית
ו' וסימ' נמסר בירמיה סימן ל"ו : שופט ו' מ"ל בקריא' וסימ' גבור ואיש מלחמה · והכרתי שופט מקרבה · ויותם בנו על בית המלך דסיפרא · ישבת לכסא שופט צדק · כי
אלהים שופט זה ישפיל · מלך שופט באמת דלים · וי"ש ספרי"ם נמס"ר במקום כי אלהים שופ"ט זה ישפי"ל אלהי"ם שופט צדי"ק וגם הוא ראית "יובר" וב הספר"ב מ"ל ונמ"סר
ע'ליו ו'מ"ל ואו"לי ה"ם ז' מ"ל ולאכרוע"י לא ירע"נא :

רשי

ויעש הישר בעיני יי' · ככל הישר שעשה אביו עשה ולא עשה כרשעתו : בימי
זכריהו · זה עוזיהו וג' שמות נקראו לו עזיהו זכריהו עזריהו ודוגמ' יהואחז אחזיהו ·
המבין בראות האלהים · שהבין ביראת האלהים שטובה היא ונתירא מיי' : ויבן
עזיהו מגדלים וגומר · הוצרך לחזק מה שפרצו בחומה בימי אביו : אכרים
אר'אטורי בלעז : וכורמים · דוגמ' לכורמים וליוגבים שומרי בהמות היו לו : כי אהב
אדמה היה · מפורש בב"ר ב' להוטים אחרי אדמה היו ולא נמצא בם תועלת הוא
וקין : חשבונות מחשבת חושב · דוגמת מעשה חשב כלי מלחמה עשה באומנות
כגון לייק ואילים המנגחים בחומה כדכתיב כי בתחבולות תעשה לך מלחמה :
וימעל ביי' אלהיו · כאן נופל לומר מעילה כי בשגגה עשה דוגמ' נפש כי תמעול מעל
וחטאה בשגגה : ויבא אל היכל יי' · שאמר נאה למלך לשרת למלך הכבוד : ובידו
מקטרת להקטיר · ורצה להכות בו הכהן המונעו מלהקטיר קטרת : בית החפשית ·
בתלמוד ירושלמי מפורש עשה לו בבית הקברות על שם במתים חפשי : כי נגזר ·
לו מלבא עוד בין הבריות דוגמא ואת אשר נגזר עליה : בשדה הקבורה · ולא במערה עם המלכים : ככל אשר עשה עזיה אביו · הטובות שעשה אביו וזהו שאמר רבי שמעון
בן יוחי במסכת סוכה אלמלא יהיה אברהם אבינו מקבל עליו כל עונות הדורות עד לו אני הייתי מקבל עלי חטאי הדורות מאברהם עד לי ואם היה יותם בן עזיהו עמי היינו
מקבלין עלינו מאברהם ועד סוף הדורות שבכל המלכים שלפניו ולאחריו מצינו בהם חטא חוץ מיותם דוד רק בדבר אוריה החתי שלמה נשיו הטו לבבו רחבעם עזב את תורת יי'
אביה וילך בכל חטאת אביו אסא הוציא כסף וזהב מאוצרו' בית יי' ונתן הנביא בית המהפכ' יהושפט נתחבר לרשע יהור' הרג אחיו אחזיהו אמו יועצתו להרשיע יואש הרג זכריה
ונעש' קדם אמציה השתחוה לפסילי שעיר עזיהו נכנס בהיכל להקטיר אחז הלך בדרכי מלך ישרא' וגם עשה מזבו' לבעלי' חזקיה גבה לבו ויהי עליו קצף ועל שלשה לא הודו לו
מנשה עשה הרע בעיני יי' יאשיהו לא שמע דברי נכו מפי אלהים צדקיה עשה הרע בעיני יי' ולא נכנע מפני ירמיה אבל יותם לא נמצא בו שום דופי כ"ך אמ"ר לי ר'שע"זר ב"ר
מש"ה : ובחומת העופל · דוגמא עופל ובוחן היה בונה מגדלות : ובחרשים בנה בירניות · לשון בירה גדולה : ועוד העם משחית כדכתי' במלכים עוד העם מזבחי' ומקטרים :
את

רדק

בימי זכריה המבין בראות האלהים · פי' שהיה נביא : ויתנו העמונים העמונים
שזכר והוא הפיך כמו שפירשנו למעלה : ועל המקצוע · פי' על הזויות כמו במקצוע
מקצועי העיר : ובידו מקטרת להקטיר · מקטרת שם המחתה : וישב בבית
החפשית · מפרש בתלמוד ירושלמי שעשה לו בית בבית הקברות כמה דאת אמר
במתים חפשי : רק לא בא אל היכל ה' · כלומר בזה הדבר לא עשה כעזיהו אביו
שבא אל היכל ה' להקטיר או פי' רק לא בא אל היכל ה' בעבור שנכשל בו עזיהו
אביו לא רצה להכנס שם להתפלל ולהקריב קרבנותיו והיה מקריב בבמות · וזהו
שאמר אחריו ועוד העם משחיתים כמו שמפורש במלכים עוד העם מזבחי' ומקטרים
בבמות · ובחומת העופל · כמו עופל ובחן · מקום גבוה : ובחרשים בנה
בירניות ומגדלים · ביערים תרגום יער חורשא : בירניות · כמו בירות מן כי
לא לאדם הבירה שפירושו ארמון : וכל

מנחת ערב

שהמיתהו דאלדבה : משום שהיה בן יהושפט לא היה לו להרגו שלא אמר הנביא ליהוא רק והכית
את בית אחאב וגו' ולזה דרשו שהוא נמשך הדלעיל דמשום שהי' מתחבא בשומרון והיה קודר
אזכרות בכינויו ליהוא ודנו דין מיתת ב"ד כמודה בע"ז · וכי בן יהושפט וגו' דקאמר היינו
לא טעם על שניתן לקבורה טפי מיורם בן אחאב שנהרג עמו שלא נזכר בו שניתן לקבורה לפי
שהיה אחזיהו בן יהושפט מצד אב ולא היה מבית אחאב רק מצד אם ע"כ : בדמי בני יהוידע
לפי פשוטו אפשר לומר כמו שאמר גבי קין דמי אחיך ואז"ל דמו ודם זרעותיו שהיו ראוין לצאת
הימנו הכא נמי בני יהוידע שהיו ראוין לצאת מן זכריה והם נקראים בני יהוידע כדרך המקרא
שקורא לבני בנים בנים · וכה"א גבי נבות · וכפי פי' הרד"ק שאמר שסבר מתו אחר בני
יהוידע ולא נשאר בחיים אלא זכריה אפשר לומר לפי שמצינו שהיוידע האריך בחיים שנים רבות
עד

אבן יחייא

לבבו לדרוש את ה' אלהי אבותיו שהמחשבה רצויה אף כי המעשה לא · יהיה רצוי לבלתי היותו
כתורת טהרת הקדש · וירפא את העם · מחל להם העון · מלבד התיחשם לזכרים וגו' לשלש
כתות היה מספיק המזון · לזכרים מבן שלש שנים ולמעלה הראוים ליכנס במקדש וכשמואל בן
אלקנה · ולגדולים מבן כ' שנים ומעלה המשרתים את פני ה' אלהיהם · ולטף ונשים ובנים
ובנות העומדים חוץ למקדש בשדי מגרש עריהם · לפני מזבח אחד תשתחוו · ידמה כי חטא
בזה נמוכעו ריבוי העבודה לאלוהות והוא לא ידע ואם כי ה' אלהים הוא יחיד בעולמו ולכן
ראוי שיוחד המקום אשר בו יעבדוהו ולכן נאסרו הבמות · וכן במליצי שרי בבל · הם המלכי'
מבבל ובהיותם מליצים בין מלך ומלך נקראו מליצים כמו המליץ בינותם · בזבו אלהים לבסותו
אם

עמון בשנה ההיא מאה ככר־כסף ועשרת אלפים כרים
חטים ושעורים עשרת אלפים זאת השיבו לו בני עמון
ובשנה השנית והשלשית: ויתחזק יותם כי הכין
דרכיו לפני יהוה אלהיו: ויתר דברי יותם וכל־
מלחמתיו ודרכיו הנם כתובים על־ספר מלכי ישראל
ויהודה: בן־עשרים וחמש שנה היה במלכו ושש־
עשרה שנה מלך בירושלם: וישכב יותם עם־אבתיו
ויקברו אתו בעיר דויד וימלך אחז בנו תחתיו:

כח

בן־עשרים שנה אחז
במלכו ושש־עשרה שנה מלך בירושלם ולא־עשה
הישר בעיני יהוה כדויד אביו: וילך בדרכי
מלכי ישראל וגם מסכות עשה לבעלים:
והוא הקטיר בגיא בן־הנם ויבער את־בניו באש
כתעבות הגוים אשר הריש יהוה מפני בני ישראל:
ויזבח ויקטר בבמות ועל־הגבעות ותחת כל־עץ רענן:
ויתנהו יהוה אלהיו ביד מלך ארם ויכו־בו וישבו ממנו שביה
גדולה ויביאו דרמשק וגם ביד־מלך ישראל נתן ויך־
בו מכה גדולה:
ויהרג פקח בן־רמליהו ביהודה מאה ועשרים אלף
ביום אחד הכל בני־חיל בעזבם את־יהוה אלהי אבותם:
ויהרג זכרי גבור אפרים את־מעשיהו בן־
המלך ואת־עזריקם נגיד הבית ואת־אלקנה משנה המלך:
וישבו בני־ישראל מאחיהם מאתים אלף נשים
בנים ובנות וגם־שלל רב בזזו מהם ויביאו
את־השלל לשמרון:
ושם היה נביא ליהוה עדד שמו ויצא לפני הצבא הבא
לשמרון ויאמר להם הנה בחמת יהוה אלהי־אבותיכם על־
יהודה נתנם בידכם ותהרגו־בם בזעף עד לשמים הגיע:
ועתה בני־יהודה וירושלם אתם אמרים לכבש לעבדים
ולשפחות לכם הלא רק־אתם עמכם אשמות ליהוה
אלהיכם: ועתה שמעוני והשיבו השביה אשר שביתם
מאחיכם כי חרון אף־יהוה עליכם:

ויקמו אנשים מראשי בני־אפרים עזריהו בן־
יהוחנן ברכיהו בן־משלמות ויחזקיהו בן־שלם ועמשא בן־
חדלי על־הבאים מן־הצבא:
ויאמרו להם לא־תביאו את־השביה הנה כי לאשמת
יהוה עלינו אתם אמרים להסיף על־חטאתנו ועל־אשמתנו
כי־רבה אשמה לנו וחרון אף על־ישראל:
ויעזב החלוץ את־השביה ואת־הבזה לפני השרים
וכל־הקהל: ויקמו האנשים אשר־נקבו בשמות ויחזיקו
בשביה וכל־מערמיהם הלבישו מן־השלל וילבשום וינעלום
ויאכלום וישקום ויסכום וינהלום בחמרים לכל־כושל
ויביאום ירחו עיר־התמרים אצל אחיהם וישובו שמרון:
בעת ההיא שלח המלך אחז על־
מלכי אשור לעזר לו: ועוד אדומים באו ויכו ביהודה
וישבו־שבי: ופלשתים פשטו בערי השפלה
והנגב ליהודה וילכדו את־בית־שמש ואת־אילון
ואת־הגדרות ואת־שוכו ובנותיה ואת־תמנה ואת־
בנותיה ואת־גמזו ואת־בנתיה וישבו שם: כי־
הכניע יהוה את־יהודה בעבור אחז מלך־ישראל כי
הפריע ביהודה ומעול מעל ביהוה:
ויבא עליו תלגת פלנאסר מלך אשור ויצר לו ולא חזקו:
כי־חלק אחז את־בית יהוה ואת־בית המלך והשרים ויתן
למלך אשור ולא לעזרה לו: ובעת הצר לו
ויוסף למעול ביהוה הוא המלך אחז:
ויזבח לאלהי דרמשק המכים בו ויאמר כי אלהי מלכי־ארם
הם מעזרים אתם להם אזבח ויעזרוני והם היו־לו להכשילו
ולכל־ישראל: ויאסף אחז את־כלי בית־האלהים
ויקצץ את־כלי בית־האלהים ויסגר את־דלתות בית־
יהוה ויעש לו מזבחות בכל־פנה בירושלם: ובכל־
עיר ועיר ליהודה עשה במות לקטר לאלהים אחרים
ויכעס את־יהוה אלהי אבתיו: ויתר דבריו וכל־דרכיו
הראשנים והאחרונים הנם כתובים על־ספר מלכי־
יהודה וישראל: וישכב אחז עם־אבתיו ויקברהו
בעיר

ולא עשה ה' וסימ' ומפיבשת בן שאול ירד לקראת המלך ב' בו: בן עשרים שנה אחז במלכו · וחברו דד"ה · וירא אלהים את מעשיהם: אלהי אבתם ד' דסמי' וסימ' נמסר בסדר גצבים: רב ורב ל"ז קמצין בקריאה וסימ' ולא נשא אתם הארץ לשבת · כי היה רכושם רב משכת דעשו ויעקב · וישלח יי' בעם את הנחשים · ויצאו הם וכל מחניה' · ויאמר יי' אל גדעון · וזאת ליהודה ויאמר שמע יי' קול יהודה · וידברו בני יוסף אל יהושע · ועתה הטוב טוב אתה מבלק בן צפור · וישמע דוד כי מת נבל · והנה עבדי דוד · ויאב ועברך בתוך עמך אשר · הוי היורדים מצרים לעזרה · והיה על כל הר גבוה · הוי רב את יוצרו · הנני רב את ריבך · ולא בחיל גדול דיחזקאל · כה אמר יי' הצלה דיחזקאל · ועתה אתם אמרים דד"ה · ויאספו ירושלם עם רב · שלום רב לאהבי תורתך · ונתתי חתים בלהייך · וישבו בני ישראל מאחיהם · וישלח חציו ויפיצם דתילים · רב אכל ניר ראשים · ויבאו ויגידו ליהושפט דד"ה · ויקבצו עם רב · ויסתמו דם פרא · בשרתי צדק בקהל רב · טוב מעט ביראת יי' · רב אדם יקרא איש חסדו · כי ברוב חכמה רב כעס · ויתמרמר מלך הנגב · והעמיד המון רב מן הראשון · העם רב והעת גשמים · והשקות בכלי זהב · יש זהב ורב פנינים · באין אלפים אבוס בר · פן יסיתך כספק:

רד"ק

וכל מערמיהם הלבישו · אמר אם יש והאחד ממנו מערום בשקל מגדול: כי הפריע ביהודה · מענין כי פרעה אהרן ענין גלוי כמו גלה ביהודה שנתגלו על ידו מעשיהם הרעים בפרהסיא: ויצר לו ולא חזקו · י"מ אותו יוצא וכן לשום אתול לחבשה לחזקה · ואם הוא יוצא נפרשנו כן ולא חזק אותו מלך אשור · ולפי ששלח לו אחד לעזור לו אמר לא די שלא חזקו אלא בא עליו והצר לו וכן אמר ולא לעזרה כלומר אף על פי שנתן לו שוחד הועיל לו על רצין ועל פקח שהוא ירא מהם אבל גם עליו עלה והצר לו · ואם הוא עומד פי' ולא חזק ממנו כלומר לא היה לאחז חוזק ממלך אשור אלא היה לו גם כן אחר שהחריב דמשק ושומרון: כי

יו' · כדי שלא יבואו הכהנים לעבוד עבודתם באהל מועד כי אם לבא למזבחות שעשה בכל פינה בירושלם וחזקיה פתח דלתות בית יי' לפי שאביו סגר דלתות בית יי' ויחזקם

רש"י

את מעשיהו בן המלך · אחז הרים · זכרי גבור אפרים: ואת עזריקם · ואת ואת דוגמ' ואיה וענה וכן כרדם ורכב וסוס: ויקימו האנשי' אשר נקבו בשמו' · למעלה מי הם אותם אנשי' שהם מראשי בני אפרי' עזריהו בן יהוחנן וחביריו: וכל מערומיה' לשון ערו' ועריה: ופלשתי' פשטו בערי השפלה והנגב · שהוא כנגד' כדפתי' והכנעני יושב על הים: כי הפריע ביהוד' · דוגמ' כי פרעה אהרן בפרוע פרעות: ויבא עליו · שאלה אחריו לעזור לו כמו שכתוב במלכים וישלח מלאכים אל תגלת פלנאסר: ויצר לו · ממה שחלק לו את בית יי' ואת בית המלך וגו': ולא לעזרה לו · אף על פי שמצינו במלכים ויעל מלך אשור אל דמשק ויתפשה ויגלה קירה ואת רצין המית לא היה לו לעזרה כל כך לחזקו ולהשיב לו ערים שלקחו ממנו פלשתי': ויסגור את דלתות בית

אבן יחייא

אם ינבא לבו לאמר כחי ועוצ' ידי עשה לי את החיל הזה · או ייחס הכל להשגחת ה' עליו ועל עמו · ואנוש הראה להם את כל כבוד עושרו ואת שם ה' לא זכר · והכיר לו אלה את פני ה' אלהיו · ויכנע מאד ויתפלל אליו רמז לג' מיני תשוב' אשר סדר משה באומרו והיה כי יבואו עליך כל הדברים האלה הברכה והקללה · ושבת עד ה' אלהיך ומל ה' אלהיך את לבבך ואת לבב זרעך · ואת' תשוב ושמעת בקול ה' כי אחיך שלא לשמה בא לשמה ואף שסבת התשובה היתה הברכה הנה יבוא ממדרגה למדרגה עד שישוב אל ה' בכל לב · כי הוא אמון הרבה אשמה יותר מכל שאר המלכים ובחטאו אף כי לא שב את ה' כשר' מותו · ויעש הישר בעיני ה' · וילך בדרכי דוד אביו להיות עניו וירא אלהים כמותו · ואל תחשוב שחטא ושב בתשובה כדוד אביו כי הוא לא סר ימין ושמאל מדרכי ה' כל ימיו · ויזרוק על פני הקברים הזובחים להם · לקיים מה שנאמר בירבעם הנה בן נולד לבית דוד יאשיהו שמו וזבח עליך · עצמות אדם ואת כהני הבמות שמקטרים

מנחת ערב

עד ק"ל שני' א"כ לפי הטבע כבר נשלם שני חיי בניו בחיי יהוידע: המלך אביו כלומ' שעשה בהסנקם במיתה קשה כי שתים רעות עשו שהכו המלך אע"פ שלא היה אביו חייבי' מיתה ושלו הכו אביו אע"פ שלא היה מלך הם חייבי' מיתה כ"ש עתה שהכו המלך אביו · ואע"פכ לא הרג בני המכי' אע"פ שבנמוסי המלך המורד במלך הורגים אותו ובניו וכל משפחתו כ"ש אלו שהרגו למלך אביו מ"מ לא הכוס שלא לעבור על מה שכתוב בתורה: ויועץ אמציהו אפשר מה שאמר ויועץ שהיה מיועץ עצמו עם יועציו אם לבא פתאום על יואש בלי הגיד לו שיבא עליו למלחמה כמו שעשה זקינו יהוא שהרג לזקנו של אמציהו בלי עת מלחמה אלא פתאום הפשו והכוהו וא"כ הדין נותן לשלם לו מדה במדה או שיודיענו מתחלה שבדעתו לבא עליו במלחמה וזה שאמר יואש וגו' בן יהוא מלך ישראל כלו' אחר היותו בין ונכבד ליהוא ראוי לשלם לו כמדתו לבוא פתאום עליו ללחום כנגדו · ויועציו השיבו שיותר תפארת יהיה לו אם יודיענו תחלה ברוכה ללחום כנגדו כי אז מראה בעצמו כי רב כוחו וחילו ושאינו מתירא ממנו משא"כ אם יבא עליו פתאום לא לכבוד יהיה לו אף אם ינצח שמליה כי יאמרו שלא בא עליו כדרך המלכים שמודיעי'

בעיר בירושלם כי לא הביאהו לקברי מלכי ישראל
וימלך יחזקיהו בנו תחתיו:

כט יחזקיהו מלך בן־עשרים וחמש
שנה ועשרים ותשע שנה מלך בירושלם ושם אמו אביה
בת־זכריהו: ויעש הישר בעיני יהוה ככל אשר־עשה
דויד אביו: הוא בשנה הראשונה למלכו בחדש הראשון
פתח את־דלתות בית־יהוה ויחזקם: ויבא את־הכהנים
ואת־הלוים ויאספם לרחוב המזרח: ויאמר להם
שמעוני הלוים עתה התקדשו וקדשו את־בית יהוה אלהי
אבתיכם והוציאו את־הנדה מן־הקדש:
כי־מעלו אבתינו ועשו הרע בעיני יהוה
אלהינו ויעזבהו ויסבו פניהם ממשכן יהוה ויתנו־ערף:
גם סגרו דלתות האולם ויכבו את־הנרות וקטרת לא
הקטירו ועלה לא־העלו בקדש לאלהי ישראל: ויהי
קצף יהוה על־יהודה וירושלם ויתנם לזועה לשמה ולשרקה
כאשר אתם ראים בעיניכם: והנה נפלו אבותינו בחרב
ובנינו ובנותינו ונשינו בשבי על־זאת:
עתה עם־לבבי לכרות ברית ליהוה אלהי ישראל
וישב ממנו חרון אפו: בני עתה אל־תשלו כי־בכם בחר
יהוה לעמד לפניו לשרתו ולהיות לו משרתים ומקטרים:
ויקמו הלוים מחת בן־עמשי ויואל בן־עזריהו מן־בני הקהתי
ומן־בני מררי קיש בן־עבדי ועזריהו בן־יהללאל ומן־הגרשני
יואח בן־זמה ועדן בן־יואח: ומן־בני אליצפן שמרי
ויעואל ומן־בני אסף זכריהו ומתניהו:
ומן־בני הימן יחואל ושמעי ומן־בני ידותון שמעיה ועזיאל:
ויאספו את־אחיהם ויתקדשו ויבאו כמצות־המלך בדברי
יהוה לטהר בית יהוה: ויבאו הכהנים לפנימה בית־יהוה
לטהר ויוציאו את כל־הטמאה אשר מצאו בהיכל יהוה
לחצר בית יהוה ויקבלו הלוים להוציא לנחל־קדרון
חוצה: ויחלו באחד לחדש הראשון לקדש וביום שמונה
לחדש באו לאולם יהוה ויקדשו את־בית־יהוה לימים
שמונה וביום ששה עשר לחדש הראשון כלו: ויבואו
פנימה אל־חזקיהו המלך ויאמרו טהרנו את־כל־בית יהוה
ואת־מזבח העולה ואת־כל־כליו ואת־שלחן המערכת ואת־
כל־כליו: ואת כל־הכלים אשר הזניח המלך אחז במלכותו
במעלו הכנו והקדשנו והנם לפני מזבח יהוה:
וישכם יחזקיהו המלך ויאסף את שרי העיר ויעל
בית יהוה: ויביאו פרים־שבעה ואילים שבעה וכבשים
שבעה וצפירי עזים שבעה לחטאת על־הממלכה ועל־
המקדש ועל־יהודה ויאמר לבני אהרן הכהנים להעלות
על־מזבח יהוה: וישחטו הבקר ויקבלו הכהנים את־הדם
ויזרקו המזבחה וישחטו האלים ויזרקו הדם המזבחה
וישחטו הכבשים ויזרקו הדם המזבחה: ויגישו את־
שעירי החטאת לפני המלך והקהל ויסמכו ידיהם עליהם:
וישחטום הכהנים ויחטאו את־דמם המזבחה
לכפר על־כל־ישראל כי לכל־ישראל אמר המלך
העולה והחטאת: ויעמד את־הלוים בית יהוה
במצלתים בנבלים ובכנרות במצות דויד וגד חזה־
המלך ונתן הנביא כי ביד־יהוה המצוה ביד־נביאיו:
ויעמדו הלוים בכלי דויד והכהנים בחצצרות: ויאמר
חזקיהו להעלות העלה להמזבח ובעת החל העולה החל
שיר־יהוה והחצצרות ועל־ידי כלי דויד מלך־ישראל:
וכל־הקהל משתחוים והשיר
משורר והחצצרות מחצצרים הכל עד לכלות העלה:
וככלות להעלות כרעו המלך וכל־הנמצאים אתו
וישתחוו: ויאמר יחזקיהו המלך והשרים ללוים
להלל ליהוה בדברי דויד ואסף החזה ויהללו עד־
לשמחה ויקדו וישתחוו:

ויען

ויאספו ו' פתחין בקריאה וסי' סביא סלויא שלחו ושלחו פלשתאי גרמוי דמלכא ולאחיהון כספא ודהבא · וביאורם וילך משה ואהרן ויאספו' · ויקם העם כל היום ההוא וכל הלילה : וישלחו ויאספו את כל סרני פלשתים אליהם · וישלחו ויאספו את כל סרני ויאמרו · ויאספו פלשתים את מחנם דשמואל קדמאה דפסוק ויעל משם את עצמות דשמואל · וישלח המלך ויאספו אליו · ויאספו את אחיהם ויתקדשו וישבו כל היהודים מכל המקומות · ויהי בעת יביא את הארון · ויאמר חזקיהו להעלות חזקיהו ה' בסיפרא וסי' אחז בנו חזקיהו בנו ויבאו פנימה אל חזקיהו ויאמר חזקיהו להעלות העולה · חזקיהו מלך יהודה · ועתה אל ישיא אתכם חזקיהו וכל קר"ידכו' :

רשי

ויחזקם · לפי שאחז קצץ את כל כלי בית האלהים : והוציאו את הנדה · ע"א את המת לא נאמר כאן כי אם נדה ומיאוס יותר מן המת המוטל שלם דוגמ' כטומאת נדה כי דם נדה מאוס ומוסרח : ויכבו את הנרות והקטורת לא הקטירו ועולה לא העלו בקדש לאלהי ישרא' · אבל לאלהים אחרים עשו במות לכל עיר ועיר לקטר להם : אל תשלו · לשון שגגה : ויבאו הכהנים לפנימה · כי לא על הלוים ליכנס פנימה : לחצר בית יי' · מקום מעמד הלוים ואומר ויקבלו הלוים וגומר ויחלו באחד לחדש · ויקדשו את בית יי' לימים שמנה · לכך עכבו בטהרה לטהר כל כך לפי שאחז צייר כל הכתלי' צלמי מסכית כדכתיב צלמי כשדים חקוקים בששר ועכבו ח' ימים עד שהשחיתו דמות הצלמים מן הכתלים וביום י"ו לחדש כלו הכל הבית והעזרה : הכנו והקדשנו · מפור בע"ז בפרק רבי ישמעאל כלים ששמשו בבית חניו מהו כו' על איתיבי אשר הכין אחז הכנו וקדשנו מאי לאו הכנהו דאבשליכהו הקדשנו דאקדשינהו אמר לו ברוך אתה לשמים שהחזרת לי אבדתי הכנו שגנזום והקדשנו שהקדשנו אחרים תחתיהם : וצפירי עזים וגו' הוראת שעה היתה על מזבח יי' ולא על אותן מזבחו' שעשה אחז אביו : לכפר על כל ישראל · שחטאו בע"ז כן אמר המלך תהי העולה והחטאת עבור כל ישראל בפרש' שלח לך כתיב ועשו כל העדה פר וגומר וכתיב והקריבו הקהל פר בן בקר לחטאת וכאן כתיב ויביאו פרים ואילים וצפירי עזים שבעה אלא הוראת שעה היתה : כי ביד יי' המצוה ביד נביאיו · לשורר הלוים בכלי שיר לא כתוב בתורה שיהא קרבן טעון שירה אלא מצות יי' שצוה ביד נביאיו לשורר על הקרבן ורבותינו פירשו במסכת ערכין מניין שהלויי' טעונין לשורר בכלי שיר דכתיב עבודה איזוהי עבודה שצריכה עבודה אחרת עמה הוי אומר זה השיר בכלי שיר ועבודת משא נכון לפרש על השיר כדכתיב וכנניהו שר הלוים במשא כי מבין הוא שהיה ממונה נוצרים קול הנגון של שיר : והכהנים בחצצרות · ככתוב ובני אהרן הכהנים יתקעו בחצצרות : להלל ליי' בדברי דוד · זה הודו ליי' קראו בשמו ככתוב למעלה ביום ההוא אז נתן דוד בראש להודות וגומר : ויביאו

רדק

כי לא הביאהו לקברי מלכי ישראל · לפי שמלכי יהודה היו כהם מלכי ישרא' · ודוד שלמה קראם מלכי ישראל כלומר לא היה ראוי לבוא במחיצתם : והוציאו את הנדה מן הקדש הרחוק והוא הע"ז מן המזבח שנתן שם אחז וכן מי נדה שם : אל תשלו · מתרגו' שגגה שלו כלומר לא יהיה לכם שגגה ושכחה בדבר : לטהר · את בית האלהי' אשר הזניח · אשר הרחיק כלומר ששמש בהם לע"ז : הכנו והקדשנו והנם לפני מזבח ה' לפי פשוטו הכנו שטהרנו אותם והקדשנום לה' כבתחלה אבל רז"ל פי' הכנו גנזנו אותם כי לא היו ראויים עוד לשרת בהם לה' · והקדשנו פי' והקדשנו אחרים תחתיהם : על הממלכה ועל המקדש ועל יהודה · לכפר עליהם כי כולם היו צריכים כפרה : כי לכל ישראל · בעבור כל ישרא' אמר להקריב העולה והחטא' : והשיר משורר והחצוצרות מחצצרים · פירוש בעל השיר משורר או לשון משורר על השיר עצמו והוא פעל עומד כאלו אומר משתורר · וכן והחצוצרות מחצצרים והצד"י השני במחצצרים אינה נקראת : וכל

מנחת ערב

אודיעי' זה לזה כשירצו לעשות מלחמה וע"כ שלא לו לאמר כלומ' שידע קודם בואו שדעתו לבא עליו וזה אמרו לך נתראה פנים : ולפי פשוטו היה סיבת המלחמה לפי שעם יואש אשר השיב אמציהו שלבת עמו למלחמה פשטו בערי יהודה ויכו מהם ג' אלפים וגו' · ע"כ ויועץ המלך מה לעשות ביואש על ככה כי היה כמסתפק אם יואש היה יודע בזה מה שעשו עמו ולא מיחה בידם ולא עשה בהם נקם א"כ ראוי להנקם ביואש על זה או אפשר שנעשה הדבר בלי ידיעת המלך יואש ומבלי הגיד לו ע"כ ויועץ המלך ומן סוף המקרא נראה שיעצהו לעשות עמו מלחמה כי גם ידיו במעל הזה ועיין מה שכתבתי מזה במלכי' במנחה קטנה : ואת אמציהו וגו' הכתוב מיחסו אחר אביו ואבי אביו לומר שגם זה גרם תפלתו על שאחז מעשה אבותיו בידו : הרגע מתת אמה על שעזב מקדש ה' שהיה ת' אמה על ת' אמה : ויבא אל היכל ה' וגומר ירצה

אבן יחייא

המקטרים · במרבותיהם שביב נתן את המזבחות ואת האשרים · וקרא את בתי תועבותם חורבו' לנגאי · את ספר תורות ה' ביד משה · הוא הספר תורה שכתב משה בידו אשר היה מונח אצל ארון ברית ה' · והנה היה כי הספר הזה נעתק מעצמו ממקומו ובא אל האולם אל ידי חלקיהו · והיה פתוח במקום הנקרא יולך ה' אותך ואת מלכך עם שאר הקללות · ולכן המלך בשמעו את הדבר קרע את בגדיו בראותו שרצון האלוה לקיים את הברית ההוא שכרת עם ישרא' שבעבר' על מצותיו ישפוך עליהם חרונו · ושלח אל חולדה לדעת מה זה ועל מה זה אם בעבור עונו או עון אבותיו והיא השיבה בדבר ה' כי הסבה היא בעד עון אבותיו וכי לא יועיל תשובתו ומעשיו הטובים לבטל הגזרה אבל יועיל להאריך החרון אף עד מותו בשלום · וישלח המלך וגו' אף כי הבטיחו

ויען יחזקיהו ויאמר
עתה מלאתם ידכם ליהוה גשו והביאו זבחים ותודות
לבית יהוה ויביאו הקהל זבחים ותודות וכל־נדיב לב עלות:
ויהי מספר העלה אשר הביאו הקהל בקר שבעים אילים
מאה כבשים מאתים לעלה ליהוה כל־אלה: והקדשים
בקר שש מאות וצאן שלשת אלפים: רק הכהנים
היו למעט ולא יכלו להפשיט את־כל־העלות ויחזקום
אחיהם הלוים עד־כלות המלאכה ועד יתקדשו הכהנים
כי הלוים ישרי לבב להתקדש מהכהנים: וגם־עולה לרב
בחלבי השלמים ובנסכים לעלה ותכון עבודת בית־יהוה:
וישמח יחזקיהו וכל־העם על ההכין האלהים לעם כי
בפתאום היה הדבר:

ל

וישלח יחזקיהו על־כל־ישראל
ויהודה וגם אגרות כתב על־אפרים ומנשה לבוא לבית־
יהוה בירושלם לעשות פסח ליהוה אלהי ישראל: ויועץ
המלך ושריו וכל־הקהל בירושלם לעשות הפסח בחדש
השני: כי לא יכלו לעשתו בעת ההיא כי הכהנים
לא התקדשו למדי והעם לא־נאספו לירושלם:
ויישר הדבר בעיני המלך ובעיני כל־הקהל:
ויעמידו דבר להעביר קול בכל־ישראל מבאר־
שבע ועד־דן לבוא לעשות פסח ליהוה אלהי־ישראל
בירושלם כי לא לרב עשו ככתוב: וילכו הרצים באגרות
מיד המלך ושריו בכל־ישראל ויהודה וכמצות המלך לאמר
בני ישראל שובו אל־יהוה אלהי אברהם יצחק וישראל
וישב אל־הפליטה הנשארת לכם מכף מלכי אשור: ואל־
תהיו כאבותיכם וכאחיכם אשר מעלו ביהוה אלהי
אבותיהם ויתנם לשמה כאשר אתם ראים: עתה אל־
תקשו ערפכם כאבותיכם תנו־יד ליהוה ובאו למקדשו
אשר הקדיש לעולם ועבדו את־יהוה אלהיכם וישב מכם
חרון אפו: כי בשובכם על־יהוה אחיכם ובניכם לרחמים
לפני שוביהם ולשוב לארץ הזאת כי־חנון ורחום יהוה
אלהיכם ולא־יסיר פנים מכם אם־תשובו אליו:
ויהיו הרצים עברים מעיר לעיר
בארץ־אפרים ומנשה ועד־זבלון ויהיו משחקים עליהם
ומלעגים בם: אך אנשים מאשר ומנשה ומזבלון
נכנעו ויבאו לירושלם: גם ביהודה היתה יד האלהים
לתת להם לב אחד לעשות מצות המלך והשרים
בדבר יהוה: ויאספו ירושלם עם־רב לעשות את־חג
המצות בחדש השני קהל לרב מאד:
ויקמו ויסירו את־
המזבחות

והביאו ו׳ וסימ׳ והביאו את אחיכם הקטן · פרקו נזמי הזהב · באו בית אל ופשעו דגלגל · והביאו אל ואדעה מספרם דסיפרא · ויען חזקיהו ויאמר עתה מלאתם · ואשר ישמיע
ויעבירו קול · לעלה ה׳ בקריאה וסי׳ זאת התורה · לעולה למנחה לחטאת · כל הבקר לעולה שנים עשר פרים · וארבעה שלחנות לעולה · גם עלה לרב בחלבי השלמים · ויאמר
ארינה אל המלך · וישב ט״ו רפין בקריאה וסי׳ קח את כל ראשי העם והוקע אותם · ומי האיש אשר ארש אשה ולא לקחה · ודברו השטרים אל העם לאמר · ומי האיש אשר נטע
כרם ולא חללו · ויספו השטרים לדבר אל העם · שלחו את ארון · ויקצפו עליו שרי פלשתים · הולך ורחצת שבע פעמים בירדן · יעזב רשע דרכו ואיש און מחשבתיו · עתה אל תקש
ערפכם · וילכו הרצים באגרות · וישב העפר על הארץ כשהיה · יתגרה ובניו יתגרו ואספו · וישב ארצו ברכוש גדול :

רדק

וכל נדיב לב עולות · לפי שהעולות אינם כזבחי׳ ותודות כי הזבחים והתודות נאכלין לבעלים והעולות היו כולם כליל אמר בהבאת העולות כל נדיב לב : ויחזקום אחיהם הלוים · ויעזרום להפשיט ובזה חזקו אותם וזרזו אותם למהר להתקדש ואף על פי שמקבלת הדם ואילך אינה כהונה שעת הדוחק היה זה ועזרו הלוים את הכהנים להפשיט כי הם התקדשו כמו שאמר כי הלוים ישרי לבב להתקדש מהכהנים : על ההכין · כמו אשר הכין : ויועץ · אחר שנועץ שלח על כל ישראל ויהודה כי מה שאמ׳ וישלח יחזקיהו על כל ישראל ויהודה לעשות הפסח בעבור שנועץ עם השרים והקהל לעשות פסח בחדש השני · ואני תמה על מה שאמר״ז״ל עבר ניסן בניסן ולא הודו לו שהרי הכתוב אומר ויועץ המלך ושריו וכל הקהל בירושלים הנה הכתוב משמע כי הודו לו · גם מה שאמרו עבר ניסן בניסן אין להם ראיה מן הפסוק כי אפשר כי באדר היתה ההסכמה הזאת לעשו׳ אדר שני במקום ניסן ולעשות פסח בחדש השני שהוא אייר ויהיה הוא ניסן לעשות בו פסח · גם מה שאמרו וחלקו על מה שבקש רחמים חזקיהו הרי מפורש לפי שרבי׳ מהם אכלו הפסח בטומא׳ כמו שאמר כי אכלו את הפסח בלא ככתוב ולעשות הפסח בחדש השני לא היה זה כמו פסח שני שהרי בחדש ניסן לא עשו פסח כלל אלא עשו מניסן אדר כי עברו השנה מפני הטומאה ומפני העם שלא יוכל להגיע לירושלים כי לא היה עדיין לבבם נכנע אל עבודת האלהים ולא היו רוצים לבוא לירושלים לעשות הפסח לפיכך הוצרכו לעבר השנה ולהאריך הזמן כמו שאומר כי לא עשו ככתוב כלומר רוב ישראל לא עשו עד עתה דכתיב כי היו עובדי הגלולים ולא היו חוששין לבוא לירושלם לעבודת האלהים כי אע״פי ששלח יחזקיהו הרצים רובם היו מלעיגים בם ואף אותם שבאו לא התקדשו כלם ואכלו הפסח בטומאה על שהוצרך חזקיהו להתפלל עליהם כמו שכתוב וע״כ הוצרכו לעבר השנה והחדש השני נתנו אותו במקום ניסן ועשו בו הפסח ועשו חג המצות שבעת ימים : כי הכהנים לא התקדשו למדי · כמו למן די והמ״ם פתוחה במ״ם למברא תשובה פי׳ כי לא התקדשו כל כך כהני׳ שיהיה די להם להקריב הקרבנו׳ :
הכהנים

רשי

ויביאו הקהל זבחים ותודות · דבר המותר לבעלי׳ לאכילה : וכל נדיב לב עולות קלא מהם מי שהתנדב לבו הביא עולות ולא כולם לפי שאין לבעלים היתר אכילה בהם והקדשים · קלים זבחים ושלמים מה שהבעלים ניהנים בהם : רק הכהני׳ היו למעט כלומר אותן שהקדישו היו עדיין למעט : ויחזקום אחיהם הלוים עד כלות המלאכה ועד יתקדשו הכהנים · וא״ת היאך יתקדשו הלוים ולא יתקדשו הכהנים ומפורש לפי כי הלוים ישרי לבב להתקדש מהכהנים ויישרו לבם הלוים להתקדש יותר מהכהנים והיו הכהנים והלוים וכל יראי השם מתחפשים ומתנכרים ואף מסתתרים כל ימי המלכים הרשעים וכשבא חזקיהו שהיה צדיק לא היו יכולים מיד להתקדש ולטהר שזה בשנה ראשונה היה למלכו והיו באים · ומתקדשים על יד כדכתיב בעלוץ צדיקים רבה תפארת ובקום רשעים יחופש אדם וכתיב בקום רשעים יסתר אדם ובאבדם ירבו צדיקי׳ כלומר בקום רשע אחז יסתר אדם ובאבדם ירבו צדיקים חזקיהו וסיעתו על ההכין האלהים לעם · לעבדו ולעשות רצונו דוגמא דלמטה כל לבבו הכין לדרוש וגומר וגם שמחו כי בפתאום היה הדבר עליהם בשנה ראשונה למלכו לשוב אל יי׳ ושבו מיד : וגם אגרות כתב על אפרים ומנשה וגו׳ כי עדיין לא גלו כי זה היה בשנה ראשונה למלכו והם לא גלו כי אם בשש למלכו כדכתיב במלכים וילכדה בקצה שלש שנים בשנת שש לחזקיה והיא שנת תשע להושע מלך ישראל כאשר אמנה כתוב בסוף הספר : כי לא יכלו לעשותו בעת ההיא · בחדש הראשון בניסן : כי הכהנים לא התקדשו למדי · לא התקדשו להיות די ליש׳ בהם להקריב פסחיהם ואין צריך לומר שלא היו יכולים לעשותו בניסן שהרי לא כלו לקדש את הבית עד י״ו בניסן וכן פתרון כי לא יכלו לעשותו בעת ההיא כלומר אפילו הם לא עכבו טהרת הבית שלא כלו עד י״ו בניסן לא היינו יכולין לעשותו עתה לפי כי הכהני׳ לא התקדשו למדי : והעם לא נאספו עדיין כולם לירושלם : מבאר שבע ועד דן · זהו תחום עשרת השבטים : כי לא לרוב · פתרון כי לא לרובי שנים עברו שלא עשוהו כהלכתו וישוב אל הפליטה הנשארת לכם מכף מלכי אשור · אף על פי שלא הגלו עדיין קורא להם פליטה כי היה נחשב בעיניהם כאשר גלו כבר ועוד כי מלכי אשור תפשו הגליל בימי אחז ומה שהיה בעיניהם כאלו גלו לפי כי שש שנים היו ישראל למלך אשור עבדים נושאי מנחה והיה מושל בהם ומוליכן בגולה ועושה בהם כרצונו וזה היה בתוך אותן שש שנים וכבר גלו כמה פעמים בימי מלכי ישראל ואחז והם יודעים מיד כשימרדו ישר׳ מלך אשור יוליכם בגולה ולהם קורא פלטת אשור לפי שלא משל בהם ולא בכל ארץ יהודה : ואל תהיו כאבתיכם וכאחיכם · פתרון וא״ת עדיין בוטחי׳ אנו שיעלה מעלינו מלך אשור אל תהיו כאבותיכם כל דור ודור שהיו לפניכם מה אירע להם כשעזבו את יי׳ וימעלו בו מעל : ויתנם לשמה כאשר אתם רואים · ועתה אל תקשו ערפכם · אחיכם ובניכם יהו לרחמים לפני שוביהם ולשוב לארץ הזאת · אפי׳ אותן קצת שגלו כבר שהיו נלחמים עם ישראל ויכלו להם ומוליכן את בניהם ואת בנותיהם בשביה ואם תשובו אליו יתנם לרחמים לפני שובים לשובה לארץ הזאת כי חנון ורחום יי׳ אלהיכם :
המקטרות

אבן יחייא

בבטיחו קונו שישכב בשלום ולא יראנה עיניו ברעה המתחל בכל עוז לראות אם אפשר לבטל הגזרה באמצעות התשובה ומעשים טובים ולכן באו כל זקני ישראל אל בית ה׳ ושם קרא באזניהם את כל דברי ספר הברית · ונקם מהם שמחדש יכרתו ברית עם ה׳ אלהיהם וכן עשו וסרו אחם באמצעות אלכם את כל התועבות אשר לבני ישראל · והעביר את כלם לעבודת ה׳ בכל לבם · שה שכל ימיו לא סרו מאחרי ה׳ · אבל בימי בניו סרו מהר מן הדרך הטובה ולכן שב חרון אף ה׳ ונתקיימו דברי הספר ההוא · ויעש בירושלם פסח לה׳ · כמשפטו מה שלא עשו כן שאר המלכים כרשעתם לא נעשה כפסח הזה · שיהיה כל העדה כלם קדושים ובתוכם ה׳ יהודה ויש׳
נתן

מנחת ערב

ירלה שתים רעות עשה א׳ שבא אל היכל ה׳ מקום שאסור לזר ליכנס לשם ושנית להקטיר לא׳ ולזה אמרו לו הכהנים עליהם לא לך להקטיר וגומר ועל השנית לא מן המקדש והטעם שרצה להקטיר לפי שידוע שהקטורת מעשרת ולעוזי׳ היה עבודה רבה ועם רב באופן שהיה צריך ל[...] רב דבר יום ביומו ע״כ אמר להקטיר קטורת כדי שיעשיר והיה סבור בדעתו שלא יקפיד ה׳ ע[...] זה כיון שהוא מלך והוא כבוד למקום שמלך יקטיר בעצמו קטורת כידוע שמעלת המלך גדול[ה] אפי׳ מכהן גדול כדאי׳ במשנה בהוריות להכהנים אמרו לו שטועה בזה כי אין הדבר תלוי במעלה כי אם באנשי׳ המקדשים להקטיר והם בני אהרן · ונדון במצורע שחוץ למחנה מושבו והוא במד[...] כיון שהוא נכנס לפנים ממקום שהורשה לו ללכת ע״כ ידמה חוץ למחילתו שהי׳ לו עד עתה ודע[...]
רז״ל

הַמִּזְבְּחוֹת אֲשֶׁר בִּירוּשָׁלִַם וְאֵת כָּל־הַֽמְקַטְּרוֹת הֵסִירוּ ל' וחד כי מקטרות
וַיַּשְׁלִיכוּ לְנַחַל קִדְרוֹן׃ וַיִּשְׁחֲטוּ הַפֶּסַח בְּאַרְבָּעָה עָשָׂר
לַחֹדֶשׁ הַשֵּׁנִי וְהַכֹּהֲנִים וְהַלְוִיִּם נִכְלְמוּ וַיִּתְקַדְּשׁוּ וַיָּבִיאוּ עֹלוֹת ח' ל"ו
בֵּית יְהוָה׃ וַיַּעַמְדוּ עַל־עָמְדָם כְּמִשְׁפָּטָם כְּתוֹרַת ל
מֹשֶׁה אִישׁ־הָאֱלֹהִים הַכֹּהֲנִים זֹרְקִים אֶת־הַדָּם מִיַּד הַלְוִיִּם׃ ו
כִּי־רַבַּת בַּקָּהָל אֲשֶׁר לֹא־הִתְקַדָּשׁוּ וְהַלְוִיִּם עַל־שְׁחִיטַת י דגשי' י"ב כ ונסי'
הַפְּסָחִים לְכֹל לֹא טָהוֹר לְהַקְדִּישׁ לַיהוָה׃ כִּי מַרְבִּית ג
הָעָם רַבַּת מֵאֶפְרַיִם וּמְנַשֶּׁה יִשָּׂשכָר וּזְבֻלוּן לֹא הִטֶּהָרוּ כִּי־ ל' וחד וככבו בגדיכם
אָכְלוּ אֶת־הַפֶּסַח בְּלֹא כַכָּתוּב כִּי הִתְפַּלֵּל יְחִזְקִיָּהוּ עֲלֵיהֶם
לֵאמֹר יְהוָה הַטּוֹב יְכַפֵּר בְּעַד׃ כָּל־לְבָבוֹ הֵכִין לִדְרוֹשׁ
הָאֱלֹהִים ׀ יְהוָה אֱלֹהֵי אֲבוֹתָיו וְלֹא כְּטָהֳרַת הַקֹּדֶשׁ׃ ג חס' ל
וַיִּשְׁמַע יְהוָה אֶל־יְחִזְקִיָּהוּ וַיִּרְפָּא אֶת־הָעָם׃ וַיַּעֲשׂוּ בְנֵי־ ל' ב אח אנימלך
יִשְׂרָאֵל הַנִּמְצְאִים בִּירוּשָׁלִַם אֶת־חַג הַמַּצּוֹת שִׁבְעַת יָמִים
בְּשִׂמְחָה גְדוֹלָה וּמְהַלְלִים לַיהוָה יוֹם ׀ בְּיוֹם הַלְוִיִּם ד
וְהַכֹּהֲנִים בִּכְלֵי עֹז לַיהוָה׃
וַיְדַבֵּר יְחִזְקִיָּהוּ עַל־לֵב כָּל־הַלְוִיִּם הַמַּשְׂכִּילִים שֵׂכֶל־ כ חס'
טוֹב לַיהוָה וַיֹּאכְלוּ אֶת־הַמּוֹעֵד שִׁבְעַת הַיָּמִים מְזַבְּחִים זִבְחֵי ה
שְׁלָמִים וּמִתְוַדִּים לַיהוָה אֱלֹהֵי אֲבוֹתֵיהֶם׃ וַיִּוָּעֲצוּ כָּל־
הַקָּהָל לַעֲשׂוֹת שִׁבְעַת יָמִים אֲחֵרִים וַיַּעֲשׂוּ שִׁבְעַת יָמִים
שִׂמְחָה׃ כִּי חִזְקִיָּהוּ מֶלֶךְ־יְהוּדָה הֵרִים לַקָּהָל ה נסי'
אֶלֶף פָּרִים וְשִׁבְעַת אֲלָפִים צֹאן וְהַשָּׂרִים הֵרִימוּ
לַקָּהָל פָּרִים אֶלֶף וְצֹאן עֲשֶׂרֶת אֲלָפִים וַיִּתְקַדְּשׁוּ כֹהֲנִים
לָרֹב׃ וַיִּשְׂמְחוּ ׀ כָּל־קְהַל יְהוּדָה וְהַכֹּהֲנִים וְהַלְוִיִּם וְכָל־ ב' ח
הַקָּהָל הַבָּאִים מִיִּשְׂרָאֵל וְהַגֵּרִים הַבָּאִים מֵאֶרֶץ יִשְׂרָאֵל
וְהַיּוֹשְׁבִים בִּיהוּדָה׃ וַתְּהִי שִׂמְחָה גְדוֹלָה בִּירוּשָׁלִָם כִּי מִימֵי ג
שְׁלֹמֹה בֶן־דָּוִיד מֶלֶךְ יִשְׂרָאֵל לֹא כָזֹאת בִּירוּשָׁלִָם׃ ג
וַיָּקֻמוּ הַכֹּהֲנִים הַלְוִיִּם וַיְבָרְכוּ אֶת־הָעָם
וַיִּשָּׁמַע בְּקוֹלָם וַתָּבוֹא תְפִלָּתָם לִמְעוֹן קָדְשׁוֹ לַשָּׁמָיִם׃ ל

לא

וּכְכַלּוֹת כָּל־זֹאת
יָצְאוּ כָּל־יִשְׂרָאֵל הַנִּמְצְאִים לְעָרֵי יְהוּדָה וַיְשַׁבְּרוּ הַמַּצֵּבוֹת
וַיְגַדְּעוּ הָאֲשֵׁרִים וַיְנַתְּצוּ אֶת־הַבָּמוֹת וְאֶת־הַמִּזְבְּחֹת ג
מִכָּל־יְהוּדָה וּבִנְיָמִן וּבְאֶפְרַיִם וּמְנַשֶּׁה עַד־לְכַלֵּה ל' י
וַיָּשׁוּבוּ כָּל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אִישׁ לַאֲחֻזָּתוֹ לְעָרֵיהֶם׃
וַיַּעֲמֵד יְחִזְקִיָּהוּ אֶת־מַחְלְקוֹת הַכֹּהֲנִים וְהַלְוִיִּם
עַל־מַחְלְקוֹתָם אִישׁ ׀ כְּפִי עֲבֹדָתוֹ לַכֹּהֲנִים וְלַלְוִיִּם לְעֹלָה כ' ה חס' בסי'
וְלִשְׁלָמִים לְשָׁרֵת וּלְהֹדוֹת וּלְהַלֵּל בְּשַׁעֲרֵי מַחֲנוֹת יְהוָה׃ ג' ל
וּמְנָת הַמֶּלֶךְ מִן־רְכוּשׁוֹ לָעֹלוֹת לְעֹלוֹת ל' ב חס'
הַבֹּקֶר וְהָעֶרֶב וְהָעֹלוֹת לַשַּׁבָּתוֹת וְלֶחֳדָשִׁים וְלַמֹּעֲדִים ג חס'
כַּכָּתוּב בְּתוֹרַת יְהוָה׃ וַיֹּאמֶר לָעָם
לְיוֹשְׁבֵי יְרוּשָׁלִַם לָתֵת מְנָת הַכֹּהֲנִים וְהַלְוִיִּם לְמַעַן
יֶחֶזְקוּ בְּתוֹרַת יְהוָה׃ וְכִפְרֹץ הַדָּבָר ל וחס'
הִרְבּוּ בְנֵי־יִשְׂרָאֵל רֵאשִׁית דָּגָן תִּירוֹשׁ וְיִצְהָר וּדְבַשׁ ל"פ
וכל

הלוים והכהנים ד' דסמיכי בקריאה וסימ' גם בריתי תופר · וגם בירושלם העמיד · ו עמד הלוים בכלי דוד · ויעשו בני ישראל הנמצאים בירושלם את חג המצות דחזקיה דד"ה : שבעת הימים ח' דסמיכי בקריאה וסימ' מצות יאכל את שבעת הימים · והיה אור הלבנה כאור החמה · ותבך עליו שבעת הימים · ושבעת ימי החג יעשה עלה ליי' · בשביעי בחמשה עשר יום לחדש · וידבר יחזקיהו על לב כל הלוים · ויהי לשבעת הימים ומי המבול ואחיהם בחצריהם · תרין מנהון לשבעת ואינון תרין בתראי · ולמעדים ג' חס' בליש' בקריאה וסימ' צום הרביעי יהיה לבית יהודה לששון · וכל העלות עולות ומנת המלך רכושו · בחדש ז' ר"פ וסימ' נמסר בסדר וישמע יתרו :

רשי

המקטרות · מקום שהיו בו כהנים ולוים : והכהנים נכלמו · שעכבו להתקדש לפיכך עכבו כל כך מלבוא עד עתה כי לא יוכלו להאמין בדבר הזה קודם לכן ולפי שהזניחן אחז מכהן כך היו אומרים אפשר אתמול עבד אחז ע"א ובנו יחזקיהו לאלתר בשנה ראשונה מיד בחדש הראשון ויאמר לכהנים ולוים לעבוד · לאל אחד לבדו ויצטרך לנו ולכך נתעכבו ונתרשלו מלבוא וגם שאר יהודה שלפניו הזניח אחז ונסתקרו והבינו בדבר שהכל היה לשם שמים באו ויתקדשו כולם: הכהנים זורקים · ני מקבלה ואילך מצות כהונה · ואל תתמה למה לא שחטו בעלים עצמם לפי שכתוב נסמוך כי רבת בקהל אשר לא התקדשו והלוים היו על שחיטת פסחיהם לכל לא טהור שהיה לוי במקומו להקדיש ליי' : כי אכלו את הפסח בלא ככתוב · שלא כהלכה שאכלוהו בטומאה : כי התפלל יחזקיהו עליהם לאמר וגומר · כי לבבו הכין כך מפורש בבריתא דרבי אליעזר בנו של רבי יוסי הגלילי המתחלת בכל מקום שאתה מוצא דברי רבי אליעזר בנו של רבי יוסי הגלילי באגדה עשה אזנך כאפרכסת שנאמר להקשיב אזנך לתבונה משלשים ושתים מדות האגדה נדרשת זה אחד מהם נחלק הסדר כגון זה יי' הטוב יכפר בעד כל לבבו הכין לדרוש האלהים לעשות פסחו להקריב קרבנו אע"פ שלא עשו בטהרת הקדש כי לא טהרו ויהודה כולם נטהרו לפי שהיו קרובים לירושלם והיו יכולים לטהר ולהתקדש ולשוב לירושלם אבל רבת מאפרים ומנשה יששכר וזבולן אין להם כל כך פשע בדבר לפי שהיה להם הדבר רחוק ע"י אגרות לא היה להם להמתין ולאחר מלבוא עד שיתקדשו לפיכך באו ולא נטהרו ולפי שלא היתה פשיעתם לפיכך תכפר בעדם וכן ישוש' מדבר ליה וגו' הוא נחלק הסידור : והכהנים בכלי עוז · בחצצרות : המשכילים שכל טוב ליי' · לענין שירה נופל לומר לשון שכל כמו שנאמר ויפל הגורל מזרחה לשלמיהו וזכריהו בנו יועץ בשכל וגו' ודבר חזקיהו על לבם תנחומים ודברים טובים לחזקם ולעזור להם כדי שיחזקו אף הם בשיר שכל טוב ליי' : ומתודים ליי' · על זבח תודה ומודים ליי' על הנס שעשה להם שזבח תודה על נס הוא בא : שבעת ימים אחרים · כמו שמפורש ויעשו שבעת ימים שמחה : הרים לקהל · מאכנו ומבקרו לקהל אלף פרים וגו' והיו אוכלים ביחד מלך ושרים והעם שמחים : כי מימי שלמה בן דוד מלך ישראל לא היתה כזאת בירושלם · שמא עם רב יותר היו באין לרגל לירושלם אחרי שלמה אבל שמחה גדולה לא היתה בירושלם כזאת מימות שלמה כי ביותר שמחה על מה שאם היו כל רגל ורגל מקובצים בירושלם לפי שלא היה להם חדוש אין להם שמחה אבל עתה שכל ימי אחז ומלכי יהודה הרשעים לא עלו לרגל לירושלם ועתה הורשו לעלות לירושלם שמחו שמחה גדולה ולפי שהיה כמה שנים שלא עלו לירושלם עד עתה הוקטן בעיניהם ז' ימים דחג המצות והוסיפו עוד ז' ימים כדי לשמוח בהם ושמחו שמחה גדולה : ויברכו את העם · אם תרצה לומר בירכם בזה שבקש לשוב מארץ שוביהם וישמע יי' בקולם וישיבם או דבר אחר וישמע בקולם וכן שתם למעלה וישמע יי' אל יחזקיהו וירפא את העם : איש כפי עבודתו · הכהנים לשרת והלוים להיות משוררים ושוערים וכל איש ואיש על עבודתו הנכונה : ומנת המלך מן רכושו לעלות וגו' · אשר נתן לעשות אותם : ויאמר לעם ליושבי ירושלם וגו' למען יחזקו בתורת יי' · יותר ברצון ועוד בעוד שיהא להם פרנסת' מזומנ' יכולה לעשות ולעסוק בתורת יי' לפי שלא נתנה התורה אלא לאוכלי המן ושניי' להם אוכלי תרומה : וכפרוץ הדבר · מפי המלך לתת מנת לכהנים והלוים : הרבו בני ישר' ראשי' דגן תירוש ויצהר ודבש דבש תמרים :
וכל

רדק

הכהנים זורקי' את הדם מיד הלוים · כי מקבלה ואילך מצות כהונה : כי רבת בקהל שם כמו רבת צררוני מנעורי · כלומר הרבה היו בקהל שלא התקדשו לכל לא טהור · פי' בעבור כל איש מישראל שלא היה טהור הלוים מוכנים על שחיטת פסחיהם כי אע"פ שהרבה מהם אכלו את הפסח בטומאה לא היו יכולין לעשות דבר אחר ומוכרחים היו כי לא היה להם פנאי ליטהר אבל ליכנס לעזרה טמאים זה לא הותר להם כי היו יכולין לעשות ע"י הלוים : כי אכלו הפסח בלא ככתוב · פי' בלא משפטו כי טמא שאכל קדש הוא בכרת שנאמר כל איש אשר יקרב מכל זרעכם וכו' וטומאתו עליו ונכרתה · ופי' ר"ל קריבה זו אכילה כי בנגיעה לבד אינו חייב כרת · אלא פי' כי יקריב לאכול ופסח קדשים קלים היה : יכפר בעד · דבק עם ראש הפסוק האחד כל לבבו הכין · והחכם ר' אברהם בן עזרא ז"ל אמר כי אינו דבק כי כל לבבו הכין הוא אמר על חזקיהו : ופי' יכפר בעד אלו שאכלו את הפסח בטומאה ולא בטהרת הקדש פי' אף על פי שאכלו שלא בטהרת הקדש התפלל חזקיהו שיכפר השם להם כיון שהכינו לבבם לדרוש האלהים : וירפא את העם · שסלח להם עונם · וכן בענין הסליחה רפאה נפשי כי חטאתי לך : בכלי עז · על דרך מכרכ' בכל עז : ויאכלו את המוע' · פי' זבחי המוע': הרי' לקהל · פי' הפרישם בעבורם ונתנם להם שיעשו להם עולות ושלמים : וישמע בקולם · נחרנ' להם וכן לשמע אוזן ישמעו לי · וכפרץ הדבר · שהתחילו להבי' התרומו' והמעשרות · ור"ל פי' כי לפיכך אמר וכפרץ שפרצו בהבאת המעשרות והביאו אף מפירות האילן וירק שאינם חייבים מן התורה : ראשית דגן · בכורי' או תרומה גדולה שהיא ראשית ודבש היא התמרים כי מהדבש לא יביאו בכורים ולא תרומה · וכן פי' ר"ל ארץ זית שמן ודבש : הוא התמרים כי מאותן השבעה מינין הנזכרי' בפסוק מביאי' בכורים :
וכל

מנחת ערב

ר"ל ידוע · ויהי עזיהו המלך מצורע עד יום מותו או"ל שמצורע תשוב כמת וז"א מצורע עד יום מותו שהכריעת היה לו יום מותו וע"כ אמר אחריו וישב בבית החפשית הרי דהאי יום מותו היינו ימי מצורעתו שהיו כיום מותו : וגם אמו אביה בת זכריהו ראויה אמו לקרותו על שמה כי כיח גרמה לו שלא נשרף לע"ז כמו שא"ז"ל אף ליחזקיה מלך יהודה בקש לעשות כן אלא שסכתו אמו סלמנדריא : ויבא את הכהנים ואת הלוים וגו' · ויאמר להם שמעוני הלוים וגו' · נלא הזכיר הכהנים אפשר שדרך המקרא לקרוא להכהנים הלוים כמ"ש ז"ל אי נמי כיון שהלוים
בפה

אבן יחייא

יאמר עם לבם בתשובה ומעשים טובים בכל לב ובכל נפש אין בהם גם אחד יהיה נקי וכר לבב בתשובתו האמתית · והאלהים אמר לבהלני בתמים · אדרבה אלהים הוא עמי ובדברו על ידי נביאיו אני הולך ללחום המלחמה הזאת · כי כן אמר ישעי' וסכסכתי מצרים במצרים · ולא הסב יאשיהו פניו אבל התחפ' ושנה את בגדיו כדי ללחום בו כי סמך על חסידותו · ולפיכך הכתוב מרמעו הדור את תמונה בבגדיו בחילי היורו' כאשר באמת את אחאב מתוכה בבגדיו
במאי

וכל תבואת שדה ומעשר הכל לרב הביאו: ובני
ישראל ויהודה היושבים בערי יהודה גם הם מעשר
בקר וצאן ומעשר קדשים המקדשים ליהוה אלהיהם
הביאו ויתנו ערמות ערמות:
בחדש השלשי החלו הערמות ליסוד ובחדש
השביעי כלו: ויבאו יחזקיהו והשרים ויראו את
הערמות ויברכו את יהוה ואת עמו ישראל: וידרש
יחזקיהו על הכהנים והלוים על הערמות: ויאמר אליו
עזריהו הכהן הראש לבית צדוק ויאמר מהחל התרומה
לביא בית יהוה אכול ושבוע והותר עד לרוב כי יהוה
ברך את עמו והנותר את ההמון הזה:
ויאמר יחזקיהו להכין לשכות בבית יהוה
ויכינו: ויביאו את התרומה והמעשר והקדשים באמונה
ועליהם נגיד כונניהו הלוי ושמעי אחיהו משנה: ויחיאל
ועזזיהו ונחת ועשהאל וירימות ויוזבד ואליאל ויסמכיהו
ומחת ובניהו פקידים מיד כונניהו ושמעי אחיו במפקד
יחזקיהו המלך ועזריהו נגיד בית האלהים: וקורא בן
ימנה הלוי השוער למזרחה על נדבות האלהים לתת תרומת
יהוה וקדשי הקדשים: ועל ידו עדן ומנימן וישוע
ושמעיהו אמריהו ושכניהו בערי הכהנים באמונה לתת
לאחיהם במחלקות כגדול כקטן: מלבד התיחשם
לזכרים מבן שלוש שנים ולמעלה לכל הבא לבית יהוה
לדבר יום ביומו לעבודתם במשמרותם כמחלקותיהם:

ואת התיחש הכהנים לבית אבתיהם והלוים מבן עשרים
שנה ולמעלה במשמרותיהם במחלקותיהם: ולהתיחש
בכל טפם נשיהם ובניהם ובנותיהם לכל קהל כי באמונתם
יתקדשו קדש: ולבני אהרן הכהנים בשדי מגרש
עריהם בכל עיר ועיר אנשים אשר נקבו בשמות לתת מנות
לכל זכר בכהנים ולכל התיחש בלוים:
ויעש כזאת יחזקיהו בכל יהודה ויעש הטוב
והישר והאמת לפני יהוה אלהיו: ובכל מעשה אשר
החל בעבודת בית האלהים ובתורה ובמצוה לדרש
לאלהיו בכל לבבו עשה והצליח:

לב

אחרי הדברים והאמת
האלה בא סנחריב מלך אשור ויבא ביהודה ויחן על
הערים הבצרות ויאמר לבקעם אליו: וירא יחזקיהו כי
בא סנחריב ופניו למלחמה על ירושלם: ויועץ עם שריו
וגבריו לסתום את מימי העינות אשר מחוץ לעיר ויעזרוהו:
ויקבצו עם רב ויסתמו את כל המעינות ואת הנחל השוטף
בתוך הארץ לאמר למה יבואו מלכי אשור ומצאו מים
רבים: ויתחזק ויבן את כל החומה הפרוצה ויעל על
המגדלות ולחוצה החומה אחרת ויחזק את המלוא עיר
דויד ויעש שלח לרב ומגנים:
ויתן שרי מלחמות על העם ויקבצם
אליו אל רחוב שער העיר וידבר על לבבם לאמר:
חזקו ואמצו אל תיראו ואל תחתו מפני מלך
אשור

ואת עמו ז׳ בקריאה וסימ׳ ויאסר את רכבו ואת עמו · ויחלש יהושע את עמלק ואת עמו · אז עלה יהורם · ויאמר אל יהושע אל תירא ואל תחת · ואת מלך מעכה ואת עמו דר״ה · ויראו את הערמות ויברכו · ויבאו חזקיהו · ויאמר ללוים המבינים : ומנימין ג׳ ב׳ מ״ל וא׳ חס׳ וסימ׳ לאבי׳ זכרי · והכהנים אליקים מעשיה · ועל ידו עדן ומנימן וישוע · בתרא חס׳ יו״ר בתרא : ובניהם ובנתיהם ג׳ דסמי׳ וסימ׳ ויבאו דוד ואנשיו · והעם אשר נבאים · ולהתיחש בכל טפם · והאמת ג׳ בקריא׳ וסימ׳ ויעש כזאת יחזקיהו · והשלו׳ אהבו · אחרי הדברים והאמת האלה · מעשה י׳ פתחין בקריא׳ וסימ׳ ויקח משה ואלעזר הכהן · והיה תחת בשם מק יהיה דישעיה · ולא יהיה למצרים מעשה דישעיה · הפככם אם כחמר היוצר דישעי׳ · להסיר אדם מעשיה את כל זה ראיתי ונתון : כל אשר תמצא ידך לעשות בכחך · כי את כל מעשה אלהים יבא במשפט · ובכל מעשה אשר החל · ויקברהו בקברתיו דאפא דסיפרא :

רדק

וכל תבואת שדה · פירו׳ שאר האילנות גפן תאנה ורימון שגם מהם מביאי׳ בכורים : ומעשר קדשים המוקדשים לה׳ · אפילו מהקדשים שהקדישו הביאו מהם מעשר אע״פי שהם פטורים מן המעשרות : החלו הערמות ליסוד · יסוד הערמות הוא תחליתם · ליסוד מקור והדגש ללא עורך כי היו״ד כתובה אלא בא לפתר המלה : לביא בית ה׳ · כמו להביא · אכול ושבוע · פי׳ שיגבלו הכהנים והלוים מהתרומות וממעשרות · והנותר את ההמון הזה · פי׳ והנותר יהיה להמון הכהנים והלוים הזה שישמרו אות׳ להם ויחלקו אות׳ להם כקטן כגדול דבר יום ביומו ואמר המון בעבור שנתקבצו שם מכל המקומות הכהנים והלוי׳ : במפקד חזקיהו · במצותו : מלבד התיחשם לזכרים מבן שלש שנים ומעלה · כי הזכרים פחותים מבני שלש לא היו ראוים להביא לבית ה׳ והנקבו׳ לא היו באו׳ לא כך ולא כך · או אמר בן שלש שנים לפי שפחות מבן שלש אין לו דעת לשמור מה שבידו ואין נותנים בידו תרומה שמא יטמאנה כתנהגו לתפש בשרצים המתים אבל מבן ג׳ שנים ומעלה יודע לשמור ידיו אחר שלומדין אותו ומרגילין אותו · ופירוש התיחשם שיבואו האבות עם הבנים · ופי׳ מלבד כי היו נותנין להם בערי הכהנים כמו שאמר מלבד מה שהיו נותנים להם בבואם בית ה׳ : והלוים מבן כ׳ ומעלה · יבאו לבא לעבודת אהל מועד הזמינ׳ קודם זמנם כדי שיהיו רגילים ולמדים עבודת ה׳ כי כבר שכחו הכל בבטול העבודה מבית ה׳ בימי המלכים הרעים : לכל זכר בכהנים · מנות הראוים לאכול לזכרי כהונה : וכל התיחש בלוים · לנשיהם ולבניהם : אחרי הדברים והאמת האלה · חזקיהו ויהודה לשוב לעבודת אלהי אמת בא עליהם סנחריב · כי אע״פי שחזקיהו היה לבו שלם ביהודה היו דברים רעים ולא היה לבבם כלם שלם עם ה׳ כמו שאמר ישעיה הנביא בהרבה מתוכחות שאמר עליהם : ויאמר לבקעם אליו · כן עשה כמו שאמר במלכים ויתפשם · וכמוהו לשכב את בת יעקב להרגו בערמה והדומים להם : ואת הנחל השוטף · הוא גיחון והיה אז מלא ושוטף וסתמו אותו : שלח לרב · חרב והוא כלל לכלי זיין : וכן ואיש שלחו בידו : וינפא

רשי

וכל תבואת שדה · וכל אלו לא מתבואת שדה הם אלא כך מפורש במסכת נדרים בפרק הנודר מן הירק הנודר מן הירק מותר בדלועי׳ מתיב רב יוסף וכפרוץ הדבר הרבו בני ישראל וגו׳ אי אמרת דגן כל מילי דמידגן משמע מאי וכפרץ וגו׳ אמר אביי לאתויי פירות האילן וירק עד אמר רבא תבואה לחוד ותבואת שדה לחוד : ומעשר קדשים המקדשים ליי׳ · המעשר מן המעשר שהלוים נותנים לכהנים : ויתנו ערמו׳ ערמות · הוי״פין בלשון אש״כנז דוגמ׳ ערימת חטים : החלו הערמות ליסד · כל תחילת דבר נקרא יסוד כמו יסוד הבית שהוא ראש לבנין ודומה לו בעזרי הוא יסוד המעלה וגו׳ : ויברכו את יי׳ · שנת׳ בלב ישראל להפרי׳ תרומותיהם ומעשרותיה׳ : וידרש יחזקיהו · לפי שראה חזקיהו הערימות גדולות אמר בלבו שמא לא לקחו הכהנים והלוים מהם ולא נגעו בהם שאם נגעו בהם איך נתרבו כל כך ותמה ודרש מהם על דבר הערימות על מה זה · ויאמר אליו עזריהו · הוא היה בן עוזיהו : מהחל התרומה לבי׳ · אכלנו אכול ולא אכילת ערא׳ אלא ושבוע והותר · ומה שאתה מתמה על שאכלנו ד׳ חדשים ואע״פכ ערמותיהם כל כך גדולות זה הדבר כי ברך יי׳ את עמו ונתן להם תבואות הרבה לפיכך הרבו התרומות והמעשרות שלנו : והנותר · מן אכילתנו זה : את ההמון הזה · אשר אתה רואה ערמות ערמות : להכין לשכו׳ בבית יי׳ · לשום בהם התרומות : ואת התיחש הכהנים לבית אבותיהם והלוים · עם ייחוס טפם נשיהם ובניהם ובנותיהם לכל אותם קהל היו מספיקין מזונותיהם מהתרומות ומעשרות הקדש והתרומות והמעשרות כל אלו שאמרנו לאותן העומדים לשרת בעזרה וגם לבני אהרן הכהנים שלא הגיעה משמרותם לשרת וגם בשדה מגרש עריהם בכל עיר ועיר : אנשים אשר נקבו בשמות · למעלה כנניהו ואחיו היו ממונים עליהם לקבל המנות התרומות והמעשרות מאת ישראל לתת המנות לכל זכר בכהנים ולוים : לכל זכר בכהנים · וגם לכל נשיהם בניהם ובנותיהם ומה שאמר כאן לכל זכר משום רבותא שאפילו לזכרים קטנים היו מספיקין כדלעיל לזכרים מבן שלש ומעלה וכל שכן שהיו מספיקין לנשיהם ולבניהם ולבנותיהם : אחרי הדברים והאמת האלה וגו׳ ויאמר לבקעם · כמו לבוקעם · כמו על מכרם בכסף כמו מוכרם וסמיך ליה על בקעם הרות הגלעד ופחרו׳ ודוגמא וכבקיעה ונבקע עלי העולה : ויחזק את המלוא · דוגמא ויבן את המלוא : ויעש שלח לרוב · כלי זיין דוגמא איש שלחו המים :

על

אבן יחייא

במאי המורים · וכאומרו אל יהושפט התחפש ובא במלחמה · ויאמרו כל השרים והשרות · כל המשוררים והמשוררות אשר נתפשטו בישראל מאז והלאה כלם היו עושים שירים של קינ׳ עליו · ואותם הקינות כתובים לחוק על ישראל שבכל מקום האבלות היו כאומרים שם · כי גדל הכאב מאד על ישראל במותו · מי בכם בכל עמו ה׳ אלהיו עמו יהי ה׳ אלהינו עמנו כאשר היה עם אבותינו ברוך הוא לעד שהחייני וקיימני והגיעני לזמן הזה להשלים פירוש כתובים היום ר״ח אב בשמחה שבת אנא אלהים פר״ט כרמך ישראל לא תעולל לעני ורוכב על חמור תעזוב אותו :

תם ונשלם שבח לאל בורא עולם :

מנחת ערב

המה עמדו בעבודת ה׳ במעשה העגל ובשאר מקומות שסרו ישראל מאחרי ה׳ ע״כ התחיל לדבר עם הלוים ומהם יראו הכהנים ויעשו. גם המה כן וכמו שאמר ויקומו הלוים וגו׳ ואח״כ ויבאו הכהנים וגו׳ · הרי שרוב המלאכה בענין הטהרה נעשה ע״י הלוים ואולי שהיו גומרים הדבר לבדם אם היה יכולין ליכנס פנימה אל הקדש וז״ש ויבאו הכהנים לפנימה בית ה׳ לטהר ופי׳ רש״י ע״ה כי לא על הלוים ליכנס פנימה · הרי שהכתוב נותן טעם למה לא גמרו הלוים לבדם מעשה הטהרה וכמו שאמרו להלן כי הלוים ישרי לבב להתקדש מהכהנים : ויאסוף את שרי העיר כיברוב עם הדרת מלך וכתי׳ בית אלקי׳ נהלך ברגש : ויישר הדבר וגו׳ לא אמר בעיני השרים וכל הקהל כי השרים המה הסנהדרין והחכמים לא הסכימו לזה כמ״ש ז״ל בגמרא ובפסחים שעיבר ניסן בניסן וקי״ל החדש הזה לכם זה ניסן ולא אחר ניסן ואמרו שם ולית ליה

ליחזקיה

אשור ומלפני כל־ההמון אשר־עמו כי־עמנו רב מעמו׃
עמו זרוע בשר ועמנו יהוה אלהינו לעזרנו ולהלחם מלחמתנו
ויסמכו העם על־דברי יחזקיהו מלך־יהודה׃
אחר זה שלח סנחריב מלך־אשור עבדיו ירושלימה
והוא על־לכיש וכל־ממשלתו עמו על־יחזקיהו מלך יהודה
ועל־כל־יהודה אשר בירושלם לאמר׃ כה אמר סנחריב
מלך אשור על־מה אתם בטחים וישבים במצור בירושלם׃
הלא יחזקיהו מסית אתכם לתת אתכם למות ברעב ובצמא
לאמר יהוה אלהינו יצילנו מכף מלך אשור׃ הלא־
הוא יחזקיהו הסיר את־במתיו ואת־מזבחתיו ויאמר
ליהודה ולירושלם לאמר לפני מזבח אחד תשתחוו
ועליו תקטירו׃ הלא תדעו מה עשיתי אני ואבותי
לכל עמי הארצות היכול יכלו אלהי גויי הארצות
להציל את־ארצם מידי׃
מי בכל־אלהי הגוים האלה אשר החרימו אבותי אשר
יכול להציל את־עמו מידי כי יוכל אלהיכם להציל אתכם
מידי׃ ועתה אל־ישיא אתכם חזקיהו ואל־יסית אתכם
כזאת ואל־תאמינו לו כי־לא יוכל כל־אלוה כל־גוי וממלכה
להציל עמו מידי ומיד אבותי אף כי אלהיכם לא־יצילו
אתכם מידי׃ ועוד דברו עבדיו על־יהוה האלהים
ועל יחזקיהו עבדו׃ וספרים כתב לחרף ליהוה
אלהי ישראל ולאמר עליו לאמר כאלהי גויי הארצות
אשר לא־הצילו עמם מידי כן לא־יציל אלהי יחזקיהו
עמו מידי׃ ויקראו בקול־גדול יהודית על־
עם ירושלם אשר על־החומה ליראם ולבהלם למען
ילכדו את־העיר׃ וידברו אל־אלהי ירושלם כעל
אלהי עמי הארץ מעשה ידי האדם׃
ויתפלל יחזקיהו המלך וישעיהו
בן־אמוץ הנביא על־זאת ויזעקו השמים׃
וישלח יהוה מלאך ויכחד כל־גבור חיל ונגיד ושר
במחנה מלך אשור וישב בבשת פנים לארצו ויבא בית אלהיו
ומיציאו מעיו שם הפילהו בחרב׃ ויושע יהוה את־יחזקיהו
ואת ישבי ירושלם מיד סנחריב מלך־אשור ומיד־כל וינהלם
מסביב׃ ורבים מביאים מנחה ליהוה לירושלם ומגדנות
ליחזקיהו מלך יהודה וינשא לעיני כל־הגוים מאחרי־כן׃
בימים ההם חלה יחזקיהו עד־למות ויתפלל אל־יהוה ויאמר
לו ומופת נתן לו׃ ולא־כגמול עליו השיב יחזקיהו כי
גבה לבו ויהי עליו קצף ועל־יהודה וירושלם׃ ויכנע
יחזקיהו בגבה לבו הוא ויושבי ירושלם ולא־בא עליהם קצף
יהוה בימי יחזקיהו׃ ויהי ליחזקיהו עשר וכבוד הרבה
מאד ואצרות עשה־לו לכסף ולזהב ולאבן יקרה ולבשמים
ולמגנים ולכל כלי־חמדה׃ ומסכנות
להבואת דגן ותירוש ויצהר וארות לכל־בהמה
ובהמה ועדרים לאורות׃ וערים עשה לו ומקנה־צאן
ובקר לרב כי נתן־לו אלהים רכוש רב מאד׃
והוא יחזקיהו סתם את־מוצא מימי גיחון העליון
ויישרם למטה־מערבה לעיר דויד ויצלח יחזקיהו בכל־
מעשהו׃ וכן במליצי שרי בבל המשלחים
עליו

נצור ל' וכל במצור ובמצוק דכו' והוא חד מן שטה מן כ"ג דכל חד וחד ל' דכו' וכל מלה אחרי מן ליש' דכו' וסי' אמנם ויאמר יי' אל אברהם למה זה וכל האמנם דכוו'׃ במצור נה אמר סנחריב דדברי הימים וכל ובמצוק דכו'׃ במצלות ישוב ירחמנו יכבוש עונותינו וכל ממצולות דכוו'׃ במלחמה ועמד על כנו מעביר וכל ובמלחמה דכוו' דברו ויראו אחיו ני אתו אהב אביהם וכל בדברו דכוו'׃ הלל כי הלל רשע על תאות נפשו וכל שום אנש רכוו'׃ הקריב ויאמרו האנשים ההמה אליו׃ וכל להקריב רכוו'׃ הוסיף ולא הוסיף עוד מלך מצרים׃ וכל להוסיף דכוו'׃ ורע שבור זרוע רשע ורע רשעו וכל טוב ורע רכוו'׃ ויגל ד שארית מן החרב וכל ויגל את דכו'׃ וחיל כבד וישלח שמה סוסים וכל ובחיל כבד דכו'׃ גר קמץ כי דורש דמים אתם זכר וכל לשון זכר דכוו'׃ חבלי ויפלו חבלי מנשה וכל בחבלי רכוו'׃ יגה גם אור רשעים ירעך וכל יגיה דכוו'׃ למס מן שניהם אשר נותרו דד"ה וכל למס עבד דכוו'׃ מלכי גם צפור מצאה בית ודרור קן לה וכל למלכי רכוו'׃ מצוא על זאת יתפלל כל חסיד אליך לעת מצוא וכל ממצוא רכו'׃ ענות ומערת ובית ענות וכל לשון פנייה דכוו'׃ עמיה ושמרתם את השבת כי קדש היא לכם וכל מעמיה דכוו'׃ עזה צוך אלהים עזך עזה וכל שום בר נש דכוו'׃ רצפה דגש ויעף אלי אחד מן השרפים וכל שום אתתא דכו'׃ לעיר ד' חטפין בקריא' וסי' ואני הנה נתתיך היום לעיר מבצר ולעמוד ברזל׃ ויעמד שפטים בארץ׃ ויישרם למטה מערבה לעיר׃ בנה חומה חיצונה׃

רשי

על מה אתם בוטחים׃ לפי שכתוב במלכים ביי' אלהי ישראל בטח וגם כתוב לפס ומרד במלך אשור לכן אמר על מה אתם בוטחים שמרדתם בי׃ ויושבי' במצור ירושלם׃ כדכתיב למו' ברעב ובצמא׃ הלא הוא יחזקיהו׃ הבוטח באלהיו הלא הוא פשע ואפי' אם היה יכולת לעזור לו לא היה עוזרו כי חטא לו שהסיר את במותיו ואת מזבחותיו ויאמר ליהוד' ולירושלם לפני מזבח אחד תשתחוו ולא מוטב שתשתחוה יהודה לפני מזבח אחד וירושלם לפני אחד או שנים ויותר ומה מועיל אחד לעם רב כזה שהיו סבורי' שכל אותן במות שהסי' כדלעיל ויגדע את האשרים וגומר שהיו בנוים לשם אלהי ישראל׃ החרימו אבותי פול מלך אשור ותגלת פלאסר׃ וספרים כתב לחרף ליי' אלהי׃ ובמלכי' ובישעיה כתיב ויקח חזקיה את הספרים מיד המלאכים ויקראם ויעל בית יי' ויפרשהו חזקיה לפני יי'׃ בקול גדול יהודית ליראם ולבהלם כאן סתם הענין ובמלכי' מפורש היטב מה אמר להם וגם בישעיה וידברו אל אלהי ישראל מי שכתב ספר זה הוא קובל על נבל זה סנחריב שחירף אלהים חיים׃ כעל אלהי עמי הארץ שהם מעשה ידי אדם ודמו את אלהי יוצרנו יוצר הכל לאלהי העמי' שהם מעשה ידיה' כמו שאמר לעיל מי בכל אלהי וגומר כי יוכל אלהיכם להציל אתכ' מידי׃ ויתפלל יחזקיהו׃ במלכים ובישעיה מפורשת התפלה׃ ומיציאי מעיו׃ כדכתיב ובניו הכהו בחרב׃ ויתפלל אל יי' כדמפורש במלכי'׃ ויאמר לו׃ מה האות׃ ומופת נתן לו׃ וזה לך האות הכל מפורש לשם׃ ולא כגמול עליו השיב לא כמו שגמל עליו הקב"ה על יחזקיהו שרפאהו השיב לו יחזקיהו כי גבה לבו שהראה את כל בית נכותו וגומר עד ובכל ממשלתו׃ ויהי עליו קצף ועל יהודה וירושלם׃ על זאת והכותב הספר הזה קצרו כאן לפי שכתוב במלכים ובישעיה׃ ויכנע יחזקיהו בגובה לבו׃ כדכתיב לשם ויאמר חזקיה אל ישעיה טוב וגומר וכשנכנע לא בא עליהם הקצף בימיו׃ ולכל כלי חמדה עשה מיני אוצרות׃ ומסכנות לתבואות על אוצרו' התבוא' נופל לומר מסכנו' בכל מקום כמו ערי מסכנות לפרעה וכן ויבן תדמר במדבר ואת כל ערי מסכנות אשר בנה בחמת על כרחיך לצורך תבואה שבמדבר לא היה לו לאצור זהב וכסף׃ וארות לכל בהמה ובהמה׃ איצטבלאות גדולות׃ ויישרם למטה מערבה הנהיגם דרך ישר למטה מערבה לעיר דוד וכן במליצי׃ שלוחי דוגמא כי המליץ בינותם על שם שהשליח מליץ בין השולח למשתלח ונופל על פסוק שאמר ויצלח יחזקיהו בכל מעשיו ואחר כל הטוב היה שהצליחו הק"בה עזבו האלהים לנסותו לדעת כל בלבבו ביד מליצי שרי בבל המשלח עליו׃

לדרוש

רדק

ויבא לעיני כל הגוים מאחרי כן׃ משפטו ויתנשא׃ ופי' כמו מתנשא לאמור שהתגאה מפני הגדולה והכבוד שהיה לו וזהו שאמר כי גבה לבו׃ וארו'׃ אבוסי' ותרגום אבוס בעליו אוריה דמרוהי׃ ועדרים לאורות׃ הוא הפוך מן אוריות׃ ועדרי' פי' מערכות׃ וכן עדרי מערכ' בלבב שלם׃ העליון׃ נראה כי שני פלגי' היה נחל גיחון והעליון סתם׃ ואני תמה מתה שארז"ל סתם מי גיחון ולא הודו לו והנה כתי' למעלה ויועץ עם שריו וגבוריו לסתו' מימי המעינו' ובכלל שריו חכמי ישראל עמו שכתוב שרי האלפים והם היו החכמים והשופטים׃ ובהגד' מצאתי סתם מי גיחון והסכימה דעתו לדעת המקום׃ ויישרם למטה מערבה׃ משפטו ויישרם ובנוח הי"וד פ"א הפעל הוטלה תנועתה על הי"וד הנוספת׃ מערב' מלעיל והה"א נוספת ר"ל ישורם והעמידם למטה מהארץ על ידי חיבוכו' לצד מערב על יד דוד׃ במליצי שרי בבל׃ סמוך על סמוך וכן נהרי נחלי דבש׃ ואמאה מבחר הטוב לבכות ופי' מליצי מענין מליצה׃ לדעת כל בלבבו כל אשר בלבבו והו' שמח אליה' ומראה את כל בית נכאתו וכל זה לכבוד והתגאה בהם והש"י חשב לו זה לעון ופי' לדעת שידעו בני האדם׃

במעלה

מנחת ערב

ליחזקי' זה כיסן ואין אחר כיסן׃ אלא טעה בדשמואל דאמר שמואל אין מעברין יום ל' של אדר הואיל וראוי לקובעו כיסן׃ סבר הואיל וראוי לא אמרי' ויש ליתן טעם למה באמת סבר חזקי' הואיל וראוי לא אמרי' כיון שהדין כך במה שנדקדק במה שאמר הגמרא שטעה בדשמואל וכי זה נקרא טעות אם הוא אינו סובר כשמואל שלשון טעות שייך במי שטועה בדבר שאינו מבין הענין או לא ידע הדבר ועשה היפוך הדבר אבל מי שיודע הדבר אלא דלא סבירא ליה הכי זה אינו נקרא טועה וכי שייך לומר במקו' שפולקי' ב"ש ובית הלל והלכתא כב"ה שבית שמאי טעה וכן בכל המחלוקו' אע"פ שאין הלכה כמותם לא שייך גבייהו לשון טעות׃ אלא אפשר לומר שמה שאמר וטעה בדשמואל ר"ל בענין הדין שאמר שמואל טעה באיזה סברא וע"כ ס"ל הואיל וראוי לא אמרינן׃ והוא במה שא"ל בשנגדרין אותו היום שמת אחז שהי טעות היה כי בא השמש קודם זמנו עד כי חלה חזקי' ואיתפח אהדרינהו הק"בה להנך עשר שעי ניהליה דכתיב הנני משיב את צל המעלות אשר ירדה במעלות אחז וגומר׃ וזה הפסח שעשה חזקי' זה היה עדין בשנה ראשונה כדמוכחי קראי וכדאי' להלן והלוי' נכלמו וגו' ופיר"שי נכלמו שעכבו להתקדש וכו' וכך היו אומרי' אפש' אתמול עבד אחז עבודה זרה ובנו חזקיהו לאחר בשנה ראשונה מיד בחדש הראשון ויאמר לכהנים וללוים לעבוד לאל אחד לבדו וכו' ע"ש וקי"ל שחדש הוא כ"ט ימי' י"ב שעות תש"צג חלקי' וכשתסיר אלו עשר שעות מהיפי' הנ"ל א"כ עדין לא היה יום ל' של אדר אלא כ"ט וע"כ היה חזקי' סבור אע"פי דקי"ל שאין מעברין יום ל' של אדר שני הכא שעדין לא הגיע יום ל' של אדר כפי הילוך הגלגלי' אע"פי שבמנין הימי' היה יום ל' של אדר זה היה סברת חזקי' שרצה לעבר יום ל' של אדר ובאמת טעה בזה כי אנו הולכי' אחר מספר הימי' כדרך העולם והכי אמרי' בעלמא אין מזכירין מעשה נסים ופיר"שי אין מזכירין ללמוד ממנו לדברי' אחרים׃ וזה שלא טעה בדשמואל כלו' בענין הדין של שמואל שטעה דאמר שמואל אין מעברין יום ל' של אדר הואיל וראוי לקבעו ניסן ואיהו סבר הואיל וראוי לא אמריכן שאין כאן ראוי כיון שעדין לא הגיע יום ל' של אדר כדאמרי' ולא הודו לו חכמים לפי שאין מזכירין מעשה נסי' ואחר מנין הימים אנו מונים׃

עליו לדרש המופת אשר היה בארץ עזבו האלהים
לנסותו לדעת כל־בלבבו: ויתר דברי יחזקיהו וחסדיו
הנם כתובים בחזון ישעיהו בן־אמוץ הנביא על־ספר מלכי־
יהודה וישראל: וישכב יחזקיהו עם־אבתיו ויקברהו
במעלה קברי בני־דויד וכבוד עשו־לו במותו כל־יהודה
וישבי ירושלם וימלך מנשה בנו תחתיו:

לג

בן־שתים עשרה שנה
מנשה במלכו וחמשים וחמש שנה מלך בירושלם: ויעש
הרע בעיני יהוה כתועבות הגוים אשר הוריש יהוה מפני
בני ישראל: וישב ויבן את־הבמות אשר נתץ יחזקיהו
אביו ויקם מזבחות לבעלים ויעש אשרות וישתחו לכל־
צבא השמים ויעבד אתם: ובנה מזבחות בבית יהוה
אשר אמר יהוה בירושלם יהיה־שמי לעולם:
ויבן מזבחות לכל־צבא השמים בשתי חצרות בית־
יהוה: והוא העביר את־בניו באש בגי בן־הנם ועונן
ונחש וכשף ועשה אוב וידעוני הרבה לעשות הרע בעיני יהוה
להכעיסו: וישם את־פסל הסמל אשר עשה בבית
האלהים אשר אמר אלהים אל־דויד ואל־שלמה בנו בבית
הזה ובירושלם אשר בחרתי מכל שבטי ישראל אשים
את־שמי לעילום: ולא אוסיף להסיר את־רגל ישראל
מעל האדמה אשר העמדתי לאבתיכם רק אם־ישמרו
לעשות את כל־אשר צויתים לכל־התורה והחקים
והמשפטים ביד־משה: ויתע מנשה את־
יהודה וישבי ירושלם לעשות רע מן־הגוים אשר
השמיד יהוה מפני בני ישראל:
וידבר יהוה אל־מנשה ואל־עמו ולא
הקשיבו: ויבא יהוה עליהם את־שרי הצבא אשר
למלך אשור וילכדו את־מנשה בחחים ויאסרהו
בנחשתים ויוליכהו בבלה: וכהצר לו חלה את־
פני יהוה אלהיו ויכנע מאד מלפני אלהי אבתיו:
ויתפלל אליו ויעתר לו וישמע תחנתו וישיבהו
ירושלם למלכותו וידע מנשה כי יהוה הוא האלהים:

ואחרי־כן בנה חומה חיצונה לעיר־דויד מערבה
לגיחון בנחל ולבוא בשער הדגים וסבב לעפל ויגביהה
מאד וישם שרי־חיל בכל־הערים הבצרות ביהודה:
ויסר את־אלהי הנכר ואת־הסמל מבית יהוה וכל־
המזבחות אשר בנה בהר בית־יהוה ובירושלם
וישלך חוצה לעיר:
ויכן את־מזבח יהוה ויזבח עליו זבחי שלמים ותודה
ויאמר ליהודה לעבוד את־יהוה אלהי ישראל: אבל
עוד העם זבחים בבמות רק ליהוה אלהיהם: ויתר
דברי מנשה ותפלתו אל־אלהיו ודברי החזים המדברים
אליו בשם יהוה אלהי ישראל הנם על־דברי מלכי
ישראל: ותפלתו והעתר־לו וכל־חטאתו ומעלו
והמקמות אשר בנה בהם במות והעמיד האשרים והפסלים
לפני הכנעו הנם כתובים על דברי חוזי: וישכב מנשה
עם־אבתיו ויקברהו ביתו וימלך אמון בנו תחתיו:
בן־עשרים ושתים שנה אמון במלכו ושתים
שנים מלך בירושלם: ויעש הרע בעיני יהוה כאשר
עשה מנשה אביו ולכל־הפסילים אשר עשה מנשה אביו
זבח אמון ויעבדם: ולא נכנע מלפני יהוה כהכנע מנשה
אביו כי־הוא אמון הרבה אשמה: ויקשרו עליו עבדיו
וימיתהו בביתו: ויכו עם־הארץ את כל־הקשרים על־
המלך אמון וימליכו עם־הארץ את־יאשיהו בנו תחתיו:

לד

בן־שמונה שנים
יאשיהו במלכו ושלשים ואחת שנה מלך בירושלם:
ויעש הישר בעיני יהוה וילך בדרכי דויד אביו ולא־סר
ימין ושמאול: ובשמונה
שנים למלכו והוא עודנו נער החל לדרוש לאלהי
דויד אביו ובשתים עשרה שנה החל לטהר את־
יהודה וירושלם מן־הבמות והאשרים והפסילים
והמסכות: וינתצו לפניו את מזבחות
הבעלים והחמנים אשר־למעלה מעליהם
גדע והאשרים והפסילים והמסכות שבר והדק
ויזרק

ותפלתו ג׳ וסימני׳ תהיה לחטאה · ויתר דברי מנשה ותפלתו דס״י · ושל אחריו ותפלתו והעתר לו · הפסילים לפסילים ד׳ מ״ל בקריאה וסימ׳ והוא שב מן הפסילים · והוא עבר את הפסילים תרוייהון דגבי עגלון · ולכל הפסילים אשר ראמון דד״ה · וכבודי לאחר לא אתן ותהלתי לפסילים · ושארא פסלים כתיב ביו״ד בתרא :

רדק

במעלה קברי בני דוד · במקום המעולה שבהם כלומר עם הטובי׳ שבהם וכן אמרו רז״ל אצל המעולים שבמשפחה ומאן נינהו דוד ושלמה: לעילם · כמו לעולם : מערבה לגיחון · מלרע והוא כמו מערב · ובא עם הנקבה אשר נוספה עם השמות וכן ממזרח שמש וממערבה · ויתכן שיהיה הה״א בשניהם כינוי הנקבה והיה דינו במפיק וכבר כתבתי הדומים בספר מכלל · ופירוש מערבה לגיחון מערב החומה היה לגיחון וכן וממערבה ממערב השמש כי השמש בלשון נקבה ובלשון זכר : וסבב לעופל · מקום גבוה שהיה בחומה : על דברי חוזי · כמו חוזים · וכן וחשופי שת · וקרע לו אלוני ויקברוהו ביתו כמו בביתו הנקרא בית ה׳ · ופי׳ ביתו בגן שהיה לו בבית וכן אומר במלכים בגן ביתו והבית הוא כלל לבתים ולגן : ובשמנה שני׳ למלכו באותה שנה עצמה שמלך שהיתה שמיני׳ לו · ובשתי׳ עשרה שנה החל לטהר אבל לא כלה עד י״ח שנה למלכו אחר אשר מצא הספר כי אז כלה לטהר הכל : על

רשי

לדרוש המופת אשר היה בארץ · לא עמד בנסיון והראה להם את כל בית נכותו ומסיפיה לרישי׳ כדרו׳ : במעלה · במיטב כמפורש בסוף פרק קמא דבבא קמא : בירושלם יהיה שמי לעולם הפסוק קובל זה מנש׳ שבנה מזבחות לע״ז בבית שאמר הקב״ה אני רוצה שישכון שמי שם וגם פסוק שאמר בסמוך לשון קובלה הוא וישם את פסל הסמל אשר עשה בבית האלהים וגומר וגם הפסוק ולא אוסיף להסיר את רגל : ועשה אוב וידעוני · מלא בו״ו לפי שהרבה לעשות והוא הוסיף על פסל הסמל אש׳ עשה : לעילום · לעולם : ולא אוסיף להסיר רגל ישראל · מוסב על פסוק של מעלה והכל קובלנא הוא כלומר הקב״ה אומר כך אמרתי אל דוד ואל שלמה בית הזה אשים שמי שם לעולם וגם הבטחתים לא אוסיף להסיר רגל ישראל מעל האדמה רק אם ישמור וגומר ועתה ויתע מנשה וגומר נמצא שעל ידו נסתלק׳ שכינה וגם אנו עתידין לגלות על ידו : לגיחון בנחל · אצל נחל גיחון שם מקום : וסבב לעופל וסבב משם חוזק המגדלים הבנויים במלאכת עופל : וישלך חוצה · ולא שברם ולא

גנזם מן העין לפיכך נכשל בהם בנו כדכתיב ולכל הפסילים אשר עשה מנשה אביו וגומר שלקח אותם ממקו׳ שהשליך אותם : ויזבח עליו זבחי שלמי׳ ותוד׳ · שהביא קרבן תודה והתודה להקב״ה שהשיבו לירושלם ולמלכותו : ותפלתו · היאך נתפלל : והעתר לו והשיבו על מלכותו · ויקברוהו ביתו · כמו בביתו ובמלכים כתיב בגן ביתו לא זכה ליקבר עם אבותיו : והוא עודנו נער החל לדרוש · פתרון אף על פי שהיה נער החל לדרוש לאלהי דוד אביו דוגמא והוא נער את בני בלהה ויבא יוסף את דבתם רעה ואין תימה בדבר אבל אם היה בן שלשי׳ שנה לא היה עושה וזה תימה שהיה נער ואף על פי כן החל לדרוש וגומר : החל לטהר את יהודה וירושלם מן הבמות והאשרים · שעשה מנשה והרשם אמון בנו כדלמעלה וישב ויבן את הבמות אשר נתץ יחזקיהו אביו וגומר : והחמנים · צורות חמה : אשר למעלה · שהושיבו למעלה מהם גבוה כנגד החמה ומשתחוים לו כל זה עשה מנשה כדכתיב לעיל וישתחו לכל צבא השמים ויעבוד אותם : ויזרוק

מנחת ערב

וישמע בקול׳ של הכהנים כמו שאמר המדרש על ושמו את שמי על בני ישראל ואני אברכם שלא יהו הכהנים אומרים אנו נברך את ישראל ת״ל ואני אברכם אני אברך את עמי וכה״א כי ה׳ אלהי׳ ברכך וגומר · הרי שלא היו הכהנים אלא המתברכי׳ והקב״ה שולח הברכה וז״ש וישמע בקולם ותבא תפלתם וגומר : וכפרץ הדבר הרבו בני ישראל וגומר פי׳ כשפרץ הדבר שעשו ישראל והביאו מתנותיה׳ כראוי נשתלח ברכה בפירותיה׳ וע״כ הרבו בני ישראל ראשי׳ דגן שבי׳ התרומה והמעשר רב מאד כי ברכה ה׳ כמ״ש עשר בשביל שתתעשר וכתיב ראשי׳ עריסותיכם וגומר להניח ברכה אל ביתך וע״כ כשראו שע״י נתינתם התרומ׳ ומעשר נתברכו הביאו ג״כ מהקדשי׳ שהקדישו אע״פי שהם פטורים ממעשר כפי׳ הר״דק כי אמרו אם בדברי׳ שאנו חייבי׳ ליתן מעשר מן התורה והרי הוא כתוב עלינו אע״פב אנו מתברכים כ״ש אם אנו נותנים מדברי׳ שפטורים מן המעשר והרי כולו נדבה כ״ש שנתברך ע״י כך וע״כ כשראו׳ יחזקי׳ המלך רבוי הערמות תמה על זה והשיב אליו עזריה וגומר מהחל התרומה לביא בית ה׳ נשתלח הברכה במעשה ידיהם וע״כ

הרבו להביא כי ה׳ ברך את עמו · כפירש״י ועוד כלל בזה ברכה אחרת והוא מה שייעדה התורה ואכלתם לחמכם לשובע פי׳ רש״י אוכל קימעא והמאכל נתברך במעיו וז״ש אכול ושבוע והותר וגומר : ואת הנחל השוטף וגומר הוא מי גיחון וא״ זל שלא הודו לו חכמים על זה שהיה לו לבטוח בה׳ · ולפשר שיחזקי׳ סבר שאין סומכין על הנס כי אף שכי׳ מובטח שאם יתפלל לה׳ יעשה לו נס מ״מ היה יודע שמנכין לו מזכיותיו וע״כ היה סגור לקרב הדבר אל הטבע ולעשות מה שמוטל עליו ומ״מ היה הבטחתו אל ה׳ וכמ״ש אל העם ועמנו ה׳ אלקי׳ לעזרנו וגומר וע״כ בנה את החומה הפרוצה ויעש שלח וגומר וכמו שמליכו בישראל בימי יהושע אע״פי שהיו מובטחי׳ שירשו א״י מ״מ היו צריכין לעשות מלחמה כדרך העולם · אם לא שנאמר הטעם שלא הודו לו חכמים הוא שהיה לו לימלך בישעי׳ הנביא וז״ש ויועץ עם שריו וגבוריו וגומר ועל זה אמר שלא הודו לו לימלך בישעיהו הנביא לשמוע ממנו ע״פ ה׳ ולהלחם מלחמתינו כי אע״פי שעשה שלא לעם והכין עצמו למלחמה מ״מ לא היה בדעתו לצאת למלחמה כמ״ש ז״ל שאמר חזקי׳ אין בי כח לא

וירק על־פני הקברים הזבחים להם׃
ה ועצמות כהנים שרף על־מזבחותם ויטהר את־יהודה
ו ואת־ירושלם׃ ובערי מנשה ואפרים ושמעון ועד־נפתלי
ז בחר בתיהם סביב׃ וינתץ את־המזבחות ואת־האשרים
והפסלים כתת להדק וכל־החמנים גדע בכל־ארץ ישראל
ח וישב לירושלם׃ ובשנת שמונה עשרה למלכו לטהר
את־הארץ והבית שלח את־שפן בן־אצליהו ואת־מעשיהו
שר־העיר ואת יואח בן־יואחז המזכיר לחזק את־בית
ט יהוה אלהיו׃ ויבאו אל־חלקיהו הכהן הגדול ויתנו
את־הכסף המובא בית־אלהים אשר אספו־הלוים שמרי
הסף מיד מנשה ואפרים ומכל שארית ישראל ומכל־
י יהודה ובנימן וישבי ירושלם׃ ויתנו על־יד עשה
המלאכה המפקדים בבית יהוה ויתנו אתו עושי המלאכה
יא אשר עשים בבית יהוה לבדוק ולחזק הבית׃ ויתנו לחרשים
ולבנים לקנות אבני מחצב ועצים למחברות ולקרות את־
הבתים אשר השחיתו מלכי יהודה׃
יב והאנשים עשים באמונה
במלאכה ועליהם מפקדים יחת ועבדיהו הלוים מן־בני
מררי וזכריה ומשלם מן־בני הקהתים לנצח והלוים כל־
יג מבין בכלי־שיר׃ ועל הסבלים ומנצחים לכל עשה
מלאכה לעבודה ועבודה ומהלוים סופרים ושטרים
יד ושוערים׃ ובהוציאם את־הכסף המובא בית יהוה
מצא חלקיהו הכהן את־ספר תורת־יהוה ביד־משה׃
טו ויען חלקיהו ויאמר אל־שפן הספר ספר התורה מצאתי
בבית יהוה ויתן חלקיהו את־הספר אל־שפן׃
טז ויבא שפן את־הספר אל־המלך

וישב עוד את־המלך דבר לאמר כל אשר־נתן ביד־עבדיך
יז הם עשים׃ ויתיכו את־הכסף הנמצא בבית־יהוה ויתנוהו
יח על־יד המפקדים ועל־יד עושי המלאכה׃ ויגד שפן הסופר
למלך לאמר ספר נתן לי חלקיהו הכהן ויקרא־בו שפן לפני
יט המלך׃ ויהי כשמע המלך את דברי התורה ויקרע את־
כ בגדיו׃ ויצו המלך את־חלקיהו ואת־אחיקם בן־שפן ואת־
עבדון בן־מיכה ואת שפן הסופר ואת עשיה עבד־המלך
כא לאמר׃ לכו דרשו את־יהוה בעדי ובעד הנשאר בישראל
וביהודה על־דברי הספר אשר נמצא כי־גדולה חמת־יהוה
אשר נתכה בנו על אשר לא־שמרו אבותינו את־דבר יהוה
לעשות ככל־הכתוב על־הספר הזה׃
כב וילך חלקיהו ואשר המלך
אל־חלדה הנביאה אשת שלם בן־תוקהת בן־חסרה שומר
הבגדים והיא יושבת בירושלם במשנה וידברו אליה כזאת׃
כג ותאמר להם כה־אמר יהוה אלהי ישראל אמרו לאיש אשר־
כד שלח אתכם אלי׃ כה אמר יהוה הנני מביא רעה על־המקום
הזה ועל־יושביו את כל־האלות הכתובות על־הספר אשר
כה קראו לפני מלך יהודה׃ תחת אשר עזבוני ויקטירו לאלהים
אחרים למען הכעיסני בכל מעשי ידיהם ותתך חמתי
כו במקום הזה ולא תכבה׃ ואל־מלך יהודה השלח
אתכם לדרוש ביהוה כה תאמרו אליו כה־אמר יהוה אלהי
ישראל הדברים אשר שמעת׃
כז יען רך־לבבך ותכנע מלפני אלהים בשמעך
את־דבריו על־המקום הזה ועל־ישביו ותכנע לפני
ותקרע את־בגדיך ותבך לפני וגם־אני שמעתי
נאם־יהוה׃

הנני

בחרבתיהם כתיב תרין מלין וקרי' חד והוא מן ח' מלין כתיב תרין וקרי' חד בקריא' וסי' מבן ימין ויהי איש מבן ימין מבנימין קרי' · כי טוב ויהי כי טוב לכם כטוב קרי' · לםרבת המשרה ולשלום אין קץ למרבה קרי' · מן המערה ויקם דוד אחרי כן מנהמערה קרי' · מי אתי כה אמר יי' גואלך ויוצרך מאתי קרי' · בחר בתיהם ובערי מנשה ואפרים בחרבתיהם קרי' · מן בת ויצא מן בת ציון כל הדרה מבת קרי' · כיענים גם תנין חלצו שד כיענים קרי': נתן נתן כ"א בקריא ד' מנהו קמצין וסימ' והפדה לא נפדתה או חפשה · ויהיו פקדיהם שלשה · ואלעזר בן אהרן מת · ויעלו אליה סרני פלשתים · כי ילד יולד לנו בן נתן לנו · ונתן הספר על אשר · פרח תפרח ותגל אף גילה ורנן · איה הערר נתן לך · כי שדד יי' את בבל · הנה לאיש נתן לאכלה · ויהיכך הפך מן הנשים · בתוך חללים נתנו ב' בו תנינא קמיץ · ויבא שפן את הספר דר"ה · ויתמרמר מלך הנגב נתן הסכל במרומים רבים · ואת פתשגן כתב הדת · ואשר נתן כתר מלכות · תבן אין נתן לעבדיך קמיץ · הוא מרומים ישכון קמיץ · ויתנהו אלהיו ביד מלך ארום קמיץ וסי' דקמצין בלשון ארמי עבריא דישראל הימנין קטילין :

רשי

ויזרק על פני הקברים · כאן נתקיים מה שאמר לירבעם כה אמר יי' הנה בן נולד לבית דוד יאשיהו שמו וזבח עליך עצמות אדם את כהני הבמות המקטרים : ובערי מנשה ואפרים וגו' · מאותן עוללות שנשתיירו מחרב ומשבי סנחריב : בחרבתיהם · נחר בתיהם כתיב לפי שלא היו כי אם עוללות מעט נתייראו לישב בשפלה כי אם נקבוע בהר בתיהם : המזכיר · בכל מקום שכתוב סופר כתוב בסמוך מזכיר שהיה אצל מלך סופר לכתוב כל המאורע לו במלכות בין טוב ובין רע ויהי לו מזכיר יושב אצל הסופר להזכיר כל דבר ודבר והסופר כותב על פיו : אשר אספו הלוים שומרי הסף וגו' · בחרבותיהם סביב : לבדוק ולחזק · לראות את ערות הארץ מתרגמינ' ולמיחזי ית בדקא דארעא : ועצים למחברות · שפנג"ין בלשון אשכ"נז : ולקרות ·

רדק

על פני הקברים הזובחים להם · חסר הכינוי הקברים קברי הזובחי להם · כמו הארון ברית · העם המלחמה · והדומים להם : בחרבותיהם סביב הם המקומו' שהיו נותנים בהם המזבחות · וכל ומגדלותיך יתיץ בחרבותיו : כתת להדק הוא מבנין פיעל . לטהר את הארץ והבית · פי' אשר לכלות טהרת הארץ והבית : ויקרע את בגדיו · אמרו כי מצא הספר שהיה נגלל בפר' תוכחות יולך ה' אותך ואת מלכך וגו' : ואשר המלך · פי' ואשר צוה המלך ללכת עם חלקיהו לדרוש את ה' במשנה · בבית המדרש וכן ואת משנה התורה למוד התורה : על

ספרי"ר בלע"ז : לנצח רומיסטרי"ר בלע"ז וכן לנצח על המלאכה וכן ושם אלות מנצחים : והלוים כל מבין · בכל מקום אמור לעניין שירה הבנה וכן למעלה כשהפיל גורלות כתיב כקטון כגדול מבין עם תלמיד וכן כל המבין בכלי שיר וכתיב וכנניהו שר הלוים וגו' כי מבין הוא והיה ממונה עליהם ליסד המשא היאך ישאו כי מבין הוא : והלוים סופרים · לכתוב את הכסף המובא בית יי' והיאך גבו אותו · ושוטרים · במלאכה : את ספר תורת יי' ביד משה · משנ' תורה : ויתן חלקיהו את הספר אל שפן שהרי על הסופר לקרות את הכל לפני המלך : וישב עוד את המלך דבר · שמתחלה השיב למלך שליחותו שסלחו המלך לחזק בית יי' אלהיו כמו שכתוב למעלה שלח את שפן בן אצליהו וגו' : ויתיכו · ויציקו כמו ויצוק שמן ומתרגמינ' ואתיך · ויגד שפן הסופר · אחר שהשיב המלך דבר משליחותו הגיד לו שליחות של חלקיהו הכהן ויקרא את הספר לפניו : ויקרע את בגדיו · כששמע שהיו קורין יולך יי' אותך ואת מלכך וגו' ודרש בעצמו אשר תקים עליך העם הוליכו ולא נביא על פי הדיבור · אשר נתכה בנו · לפי שהחמה היא אש נופל עליה לשון נתיך ודוגמתו למטה ותתך חמתי במקום הזה ולא תכבה : אל חלדה הנביאה · רבותינו דרשו לפי כי האשה רחמניה יותר מן האיש לכן לא שלח אל ירמיהו הנביא : שומר הבגדים · אם תרצה לומר או בגדי כהונה או בגדי מלכות : יושבת בירושלם במשנה · היו שני חומות לעיר והיא יושבת בין שני החומות ותרגמ' בית אולפנא פי' במקום תורה כי לשכה אחת היתה לה לחלדה סמוכה ללשכת הגזית לשכת חלדה היתה פתוחה לחוץ ושחומה כלפי הסנהדרין שבלשכת הגזית כך כתוב במסכת מדות מפני צניעות : אמרו לאיש · לפי שרצה להפסיק חזון העם על המקום הזה ועל יושביו וכשיצלי' אותו חזון אז מבאר הישב ואל מלך יהודה השולח אתכם ומקצר נבואת המקום ויושביו ומסלקו ותופסו בנבואת המלך שהיא מרובה : ונאספת

מנחת ערב

לא להרוג ולא לרדוף ולא לומר שירה אלא הריני ישן על מטתי ואתה עושה א"ל הקב"ה אני עושה כן שנ' ויצא מלאך ה' ויך במחנה אשור : על מה אתם בוטחים ויושבים במצור וגומר כלומר על ה' שקיבם אתם סומכי' ומובטחי' אתם להיות נושעים מה' למה אין אתם יוצאים אינו למלחמ' ומדוע אתם יושבי' במצור ברעב ובצמא הלא מזה תראו כי יחזקי' מסית אתכם וגומר כי אלו ידע חזקי' שה' אלהיו יצילנו מידנו למה אינו יוצא למלחמה והוא לא ידע מה שא"ל שהי' יחזקי' אומר שהוא ישן על מטתו והקב"ה עושה וז"ש ויתפלל יחזקי' וגומר על זאת וגומר וישלח ה' מלאך וגומר : כי גבה לבו כשבאלו ישעי' הנביא מה אמרו האנשי' האלה וגומר ויאמר חזקי' מארץ רחוקה באו וגומר · וכמ"ש ז"ל שהי' לו לומר אתה נביא ה' ואתה יודע מי המה ובפרקי רבי אליעזר פכ"ב אמר שהראה להם את קדש הקדשים ופתח את הארון והראה להם את הלוחות ואמר להם בזאת אנו עושים מלחמה ונוצחי' · והי' בזה שגיאות רבות אם מצד חזקי' שאסור לו לבוא בקודש הקדשים כ"ש הערלים שלא הותר להם לבוא כי אם בחיל · ומה גם שהי' אסור להסתכל וליזון עיניהם מקדשי הקדשים כמ"ש ז"ל גבי הפועלי' שתיקנו דבר בבדק הבית

המשלשלין אותם בקופה כדי שלא יזונו עיניהם מק"הק מקום השראת שכינה וכהן גדול ביה"כ יוכיח כי בעשן אראה אל הכפורת · ומה גם ע"כ ראו הכשי' בכל הכרובים וחשבו שגם ישראל יש להם פסילים וכמ"ש ז"ל שהיו האומות אומרי' כך כשבאו לק"הק הוציאו את הכרובים ואמרו הנה בכל הגוים בית יהודה וע"כ ויהי עליו קצף וגומר : וכבוד עשו לו במותו ישיבה על קברו דייקו זה מדכתיב לו משמע זה הכבוד שייך לו ולא למלכים אחרי' כיון ... הרבין תור' ביזת' וכמ"ש ז"ל שבדקו בימיו מדן ועד באר שבע ולא מצאו ... ותינוקת שלא היו בקיאים בהלכות טומאה וטהרה · ונעץ חרב על פתח בית המדרש ... שאינו עוסק בתורה ידקר בחרב ונפס גדולה' שמעתי משום דבסנהדרין קא ... יקרא למיי או דשכבי וקשה ליפשוט מהכא דהוא יקרא דשכבי דהא כתיב וכבוד עשו לו ע"כ אמר הגמרא דהוי לו לדרשה שעשו לו כבוד מה שלא נעשה לאחר וכדאי' בב"ה ... הגוים וגומר והא"כ אמר לעשות רע מן הגוים כי היה מוסיף והולך ברשעתו · ועוד ... שאע"פי שעשה כמעשה הגוים כתוב עליו רע מן הגוים כי הגוים מנהג אבות הם בידיהם כמ"ש ...

הנני אספך אל אבתיך ונאספת אל קברותיך בשלום ולא תראינה עיניך בכל הרעה אשר אני מביא על המקום הזה ועל ישביו וישיבו את המלך דבר: וישלח המלך ויאסף את כל זקני יהודה וירושלם: ויעל המלך בית יהוה וכל איש יהודה וישבי ירושלם והכהנים והלוים וכל העם מגדול ועד קטן ויקרא באזניהם את כל דברי ספר הברית הנמצא בית יהוה: ויעמד המלך על עמדו ויכרת את הברית לפני יהוה ללכת אחרי יהוה ולשמור את מצותיו ועדותיו וחקיו בכל לבבו ובכל נפשו לעשות את דברי הברית הכתובים על הספר הזה: ויעמד את כל הנמצא בירושלם ובנימן ויעשו יושבי ירושלם כברית אלהים אלהי אבותיהם: ויסר יאשיהו את כל התעבות מכל הארצות אשר לבני ישראל ויעבד את כל הנמצא בישראל לעבוד את יהוה אלהיהם כל ימיו לא סרו מאחרי יהוה אלהי אבותיהם:

לה

ויעש יאשיהו בירושלם פסח ליהוה וישחטו הפסח בארבעה עשר לחדש הראשון: ויעמד הכהנים על משמרותם ויחזקם לעבודת בית יהוה: ויאמר ללוים המבונים לכל ישראל הקדושים ליהוה תנו את ארון הקדש בבית אשר בנה שלמה בן דויד מלך ישראל אין לכם משא בכתף עתה עבדו את יהוה אלהיכם ואת עמו ישראל: והכונו לבית אבותיכם כמחלקותיכם בכתב דויד מלך ישראל ובמכתב שלמה בנו: ועמדו בקדש לפלגות בית האבות לאחיכם בני העם וחלקת בית אב ללוים: ושחטו הפסח והתקדשו והכינו לאחיכם לעשות כדבר יהוה ביד משה: וירם יאשיהו לבני העם צאן כבשים ובני עזים הכל לפסחים לכל הנמצא למספר שלשים אלף ובקר שלשת אלפים אלה מרכוש המלך: ושריו לנדבה לעם לכהנים וללוים הרימו חלקיה וזכריהו ויחיאל נגידי בית האלהים לכהנים נתנו לפסחים אלפים ושש מאות ובקר שלש מאות: וכונניהו ושמעיהו ונתנאל אחיו וחשביהו ויעיאל ויוזבד שרי הלוים הרימו ללוים לפסחים חמשת אלפים ובקר חמש מאות: ותכון העבודה ויעמדו הכהנים על עמדם והלוים על מחלקותם כמצות המלך: וישחטו הפסח ויזרקו הכהנים מידם והלוים מפשיטים: ויסירו העלה לתתם למפלגות לבית אבות לבני העם להקריב ליהוה ככתוב בספר משה וכן לבקר: ויבשלו הפסח באש כמשפט והקדשים בשלו בסירות ובדודים ובצלחות ויריצו לכל בני העם: ואחר הכינו להם ולכהנים כי הכהנים בני אהרן בהעלות העולה והחלבים עד לילה והלוים הכינו להם ולכהנים בני אהרן: והמשררים בני אסף על מעמדם כמצות דויד ואסף והימן וידתון חוזה המלך והשערים לשער ושער אין להם לסור מעל עבדתם כי אחיהם הלוים הכינו להם: ותכון כל עבודת יהוה ביום ההוא לעשות הפסח והעלות עלות על מזבח יהוה כמצות המלך יאשיהו: ויעשו בני ישראל הנמצאים את הפסח בעת ההיא ואת חג המצות שבעת ימים:

ולא

וישיבו ז׳ חס׳ וג׳ מ״ל וסי׳ וישיבו אותם דבר׳ וירא כל ישרא׳ כי לא שמע׳ הנה אוסיפך ט׳ דדברי הימים׳ הלין קדמאי מ״ל : ויקחו בידם מפרי ׳ וישב פנחס בן אלעזר ׳ ויקחו את דגון וישיבו ׳ וישלח מלאכים אחרי ׳ כי לא שמע המלך דדברי הימים׳ הנני אוסיפך ט׳ דמלכים ׳ וישיבו את העבדים : וכל איש י״ז בקריאה וסי׳ אשר הניף תנופת זהב לייי׳ ׳ אשר נמצא אתו תכלת וארגמן ׳ ועשה בצלאל ואהליאב וכל איש חכם לב ׳ ויכו את מואב ׳ קמו ממקומו׳ המתחבאים בהר אפרים ׳ ויקבצו אליו כל איש מצ׳ ק ב׳ בפסוק ׳ כראותם את האיש ׳ כי את אשר בחר בו יי׳ ׳ ויאמר אבשלום ׳ ודוד בא מחנימה ׳ ושאול והמה וכל איש ׳ ויעל המלך בית יי׳ דמלכים ׳ וחכרו דספרא : ושבעתם של שלחני : ואת עמוז׳ וסי׳ ויאסור את רכבו ׳ ויחלוש יהושע ׳ אז עלה יהורם ׳ ראה נתתי בידיך את מלך העי׳ ואת מלך מעכה ואת עמו דדברי הימים ׳ ויראו את הערמות ויברכו ׳ ויאמר ללוים המבינים : וירם ת׳ וסימ׳ ויעשו כן משה ואהרן ׳ וירם משה את ידו ׳ וירם הטבח ׳ וירבעם בן נבט אפרתי ׳ וירם את אדרת אליהו ׳ וירם קרן לעמו ׳ ואשמע את האיש ׳ וירם יאשיהו : אליקים י״א וסימ׳ ויבא אליקים בן חלקיה אשר על הבית : ויתן חלקיה את הספר אל שפן ׳ ויגד שפן הסופר למלך לאמר ספר ׳ ויצו המלך את חלקיה הכהן ואת קדמא דסיפרא ׳ כלהון דמלכים ׳ ושלום הוליד את ב׳ בפסוק ׳ בן חשביה בן אמציה בן חלקיה דריש סיפרא ׳ ועזריה בן חלקיה בן משלם בן הודויה ׳ ושריו לנדבה לעם הכהנים ׳ ואנ״י הצע״יר המא״סף לא ידע״נא בקדמיתא הי מנהון מויצו המלך הוא חלקיה דבמסרה לא הוה בריר כולי האי ומלישנא אחרינא דמסר׳ דאמר חלקיהו הכהן ת׳ ומני ויצו המלך תנינא דסיפרא ידע״נא דהו״א קדמ״א דסיפ״רא : בהעלות ג׳ וסי׳ ויהי בהעלות יי׳ ׳ בהעלות עליך את תהום העולה : עבודת יי׳ ג׳ וסי׳ והניף אהרן את הלוים תנופה ׳ כי עד הוא בינינו ובניכם ׳ ותכון כל עבודת יי׳ :

רדק

על עמדו ׳ ובספר מלכים על העמוד ׳ ר״ל שעמד על רגליו סמוך לעמוד ׳ ויונתן תרגם העמוד אצטוונ׳ וכבר פרשנוהו למעלה : ויעבד את כל הנמצא בישראל ׳ ואחר כן פי׳ מה העבודה העבידם לעבוד את ה׳ : תנו את ארון הקדש אולי הוציאו מנשה משם כאשר שם הפסל בבית האלהים ׳ אבל יש לתמוה היאך לא החזירו שם אחר הכנעו ושב בתשובה והסיר הסמל מבית ה׳ ׳ ור״זל פי׳ שצוה לגנוז את הארון כדי שלא יגלה עם הגולה ׳ ואמרו אבן היתה בבית קדשי הקדשים במערבי ועליה היה הארון מונח לפניו צנצנת המן ומטה אהרון ובעת שבנה שלמה את הבית וסופו לחרב בנה מקום לגנוז בו את הארון למטה במטמוניות עמוקות ועקלקלות והאבן הזאת היתה מכסה למקום ההוא ויאשיהו המלך צוה וגנזו את הארון בהיותו מקום שבנה שלמה שנאמר תנו את ארון הקדש וגנזו עם הארון מטה אהרן וצנצנת המן ושמן המשחה : ויבשלו את הפסח וכו׳ ׳ לא מצאנו במקום אחר לשון בישול וצלי : בסירות ובדודים ובצלחות ׳ מיני קדרות הם :

ולא

רשי

ונאספת אל קברותיך בשלום ׳ והלא נהרג אלא בשלום מדה שלא תראינה עיניך בכל הרעה אשר אני מביא על המקום הזה ועל יושביו כלומר חורבן הבית : ספר הברית ׳ הרי כל האדר׳ שחרד׳ המלך על שמצא כתוב יולך יי׳ אותך ורא׳ שקראה התורה אותה ברית אלה דברי הברית ולכך אף הוא כרת ברית וראה כתוב בסמוך אחריו ושמרתם את דברי ושמרת׳ אותם גם ראה יאשיהו כתוב בסמוך אתם נצבים היום כולכם וגו׳ עד טפכם נשיכם עד לעברך בברית עד כרת עמך היום אמר אף באותה דוגמא אכרות אף אני ברית לכך כתוב אתם נצבים וגו׳ אף אני ׳ ויעמד כל העם הנמצא בירושלם מקטון ועד גדול : בכל לבבו ובכל נפשו וגו׳ ׳ אשר מצא שם כתוב ושבת עד יי׳ אלהיך בכל לבבך ובכל נפשך ויעמד המלך על עמדו לשון נצבים : כברית אלהים אלהי אבותיהם ׳ ככל אותן שכתוב לשם אלהי אבות׳ לפיכך כתוב כאן אלהי אבותיהם שכרת לאבותם במדבר וכל ברית של׳ על ע״א כדכתיב ותראו את שקוציהם וגו׳ עד פונה היום מעם יי׳ לפיכך ויסר יאשיהו את כל התועבות וגו׳ : ויעש יאשיהו פסח ׳ לפי שכל מלכי יהודה הרשעים לא עשו פסח כמשפטו : תנו את ארון הקדש ׳ לפי פשוטו שהעבירו מנשה ואמון את הארון וישימו תחתיו פסיליהם כדמוכח לעיל במנשה וישם פסל הסמל וגו׳ לפיכך צוה יאשיהו להושיבו וליתן הארון במקומו אשר בנה שלמה ורבותינו אמרו שאמר ללוים לגונזו שם : אין לכם משא בכתף ׳ זו טענה אחרת היא ותחלת מילה היא שאמר להם אין לכם שום טורח משא בכתף מכל כלי בית יי׳ שתוכלו לומר משום טורח משא בכתף אין אנו יכולין לעבוד את יי׳ ועמו לפיכך מעתה עבדו את יי׳ אלהיכם בשיר ואת עמו ישראל לשחוט ולהפשיט פסחיהן כדמוכח למטה ושחטו הפסח והתקדשו וגו׳ : לפלגות ׳ למחלקות לעשות הפסח כהלכתו בדבר יי׳ ביד משה : וירם יאשיהו לבני העם ׳ דוגמ׳ כן תרימו גם אותם לשון הפרשה : לכל הנמצא ׳ לכל ישראל הנמצאים הפריש צאן לפסחים : למספר שלשים אלף ׳ בין צאן בין כבשים בין עזים : ובקר שלשת אלפים ׳ לשלמי חגיגה : ויבשלו הפסח ׳ כמשפטו צלי אש : ויריצו לכל בני העם ׳ הלוים ובשהכינו לכל ישראל אחר כך הכינו להם הלוים לעצמם ולכהנים שלא היה להם פנאי להכין ׳ חוזה המלך ׳ כל אחד ואחד היה חוזה :

וגא

מנחת ערב

המזיר גוי אלהי׳ נגאמר׳ מש״אכ מנשה כתגדל בחיקו של חזקי׳ אביו ולמדו תורה כמ״ש ז״ל ולא אחז מעשה אבותיו בידו והלך ופרא עלמג לבמות הבמות אשר שבר ונתץ אביו ובזה הרע מהגוי׳ אשר השמיד ה׳ מפני בני ישראל ׳ בהוא אמון או״לבוא ברשעו מתחילתו ועל סופו ומ״ש הרבה בוא על המעשים וגם על הזמן : וימיתהו בביתו וגומר לא אמר שקברוהו כי לא נקבר בקברי המלכי׳ ולא בקברי העם אלא בגן עזא כי שארי כמלכי׳ שלא נקברו בקברי המלכים קברו בשדה הקבורה של מלכי׳ או בבית הקברות מקום מיוחד לקבורה מש״אכ זה שנקבר בגן : והוא עודנו נער וגומר אע״פי שראה מעשה אבותיו שעבד לאלילי׳ ודרך הנער ללמוד מעשה אבותיו ואין לו דעת לבחור בטוב וזה בעודנו נער אחם במעשה אביו ודרש לאלהי אביו : וישב עוד את המלך דבר כלו׳ שפן עשה המלאכה שלא להעציב את המלך בבשורה רעה ע״כ התחכם להשיב עוד דבר אחר אל המלך תחילה ותוך הדברים אמר בהבלעה ספר נתן לי חלקיהו וז״ש וישב עוד את המלך דבר : אמרו לאיש או״ל שאי׳ נמצא הס״ת נגלל על פסוק יולך ה׳ אותך ואת מלכך וגומר ע״כ אמרה אמרו לאיש כלו׳ למי שמחירא שיבי׳ איש הדיוט בלי מלוכה שלא ירא מזה כי ומות מלך וז״ש בשלום תמות כלו׳ שלו׳ במלכותך שתמות מלך ולא תמסר ביד אויב אשר אתה ירא מתנו כי לא תבוא הרעה בימיך : ויבשלו את הפסח דרך המקרא לקרוא לצלי בשול וכה״א ובשלת ואכלת והאי ובשלת צלי הוא כדאי׳ בנדרים דף מ״ט ע״ש ועיין במכילתא פרשת בא פרשה ו׳ ובפירושים שם : ולא נעשה כפסח הזה וגומר כי בל מקום שעשו פסח היו שמחים ועשו אחריו שבעת ימי חג המצות בשמחה כדכתיב ושמחת בחגך מש״אכ הפסח הזה היה בלא ברעדה כי כבר נתבשרו בשורה רעה חורבן הבית ומ״מ היו מקיימים המצוה כתקונה

ונג

ח וְלֹא־נַעֲשָׂה פֶסַח כָּמֹהוּ בְּיִשְׂרָאֵל מִימֵי שְׁמוּאֵל הַנָּבִיא
ט וְכָל־מַלְכֵי יִשְׂרָאֵל ׀ לֹא־עָשׂוּ כַּפֶּסַח אֲשֶׁר־עָשָׂה
יֹאשִׁיָּהוּ וְהַכֹּהֲנִים וְהַלְוִיִּם וְכָל־יְהוּדָה וְיִשְׂרָאֵל הַנִּמְצָא
וְיוֹשְׁבֵי יְרוּשָׁלִָם׃
בִּשְׁמוֹנֶה עֶשְׂרֵה שָׁנָה לְמַלְכוּת יֹאשִׁיָּהוּ
נַעֲשָׂה הַפֶּסַח הַזֶּה׃ ח אַחֲרֵי כָל־זֹאת אֲשֶׁר הֵכִין יֹאשִׁיָּהוּ
אֶת־הַבַּיִת עָלָה נְכוֹ מֶלֶךְ־מִצְרַיִם לְהִלָּחֵם בְּכַרְכְּמִישׁ עַל־
פְּרָת וַיֵּצֵא לִקְרָאתוֹ יֹאשִׁיָּהוּ׃
וַיִּשְׁלַח אֵלָיו מַלְאָכִים ׀ לֵאמֹר ׀ מַה־לִּי וָלָךְ מֶלֶךְ
יְהוּדָה לֹא־עָלֶיךָ אַתָּה הַיּוֹם כִּי אֶל־בֵּית מִלְחַמְתִּי
ה וֵאלֹהִים אָמַר לְבַהֲלֵנִי חֲדַל־לְךָ מֵאֱלֹהִים אֲשֶׁר־עִמִּי וְאַל־
יַשְׁחִיתֶךָ׃ וְלֹא־הֵסֵב יֹאשִׁיָּהוּ פָנָיו מִמֶּנּוּ כִּי לְהִלָּחֶם־
בּוֹ הִתְחַפֵּשׂ וְלֹא שָׁמַע אֶל־דִּבְרֵי נְכוֹ מִפִּי אֱלֹהִים וַיָּבֹא
לְהִלָּחֵם בְּבִקְעַת מְגִדּוֹ׃
וַיֹּרוּ הַיֹּרִים לַמֶּלֶךְ יֹאשִׁיָּהוּ
וַיֹּאמֶר הַמֶּלֶךְ לַעֲבָדָיו הַעֲבִירוּנִי כִּי הָחֳלֵיתִי מְאֹד׃
ו וַיַּעֲבִירֻהוּ עֲבָדָיו מִן־הַמֶּרְכָּבָה וַיַּרְכִּיבֻהוּ עַל רֶכֶב הַמִּשְׁנֶה
אֲשֶׁר־לוֹ וַיּוֹלִיכֻהוּ יְרוּשָׁלִַם וַיָּמָת וַיִּקָּבֵר בְּקִבְרוֹת אֲבֹתָיו
וְכָל־יְהוּדָה וִירוּשָׁלִַם מִתְאַבְּלִים עַל־יֹאשִׁיָּהוּ׃ וַיְקוֹנֵן
יִרְמְיָהוּ עַל־יֹאשִׁיָּהוּ וַיֹּאמְרוּ כָל־הַשָּׁרִים ׀ וְהַשָּׁרוֹת
ג בְּקִינוֹתֵיהֶם עַל־יֹאשִׁיָּהוּ עַד־הַיּוֹם וַיִּתְּנוּם לְחֹק עַל־
ג יִשְׂרָאֵל וְהִנָּם כְּתוּבִים עַל־הַקִּינוֹת׃ וְיֶתֶר דִּבְרֵי
יֹאשִׁיָּהוּ וַחֲסָדָיו כַּכָּתוּב בְּתוֹרַת יְהוָה׃
ה וּדְבָרָיו הָרִאשֹׁנִים וְהָאַחֲרֹנִים הִנָּם כְּתוּבִים עַל־סֵפֶר
ז מַלְכֵי־יִשְׂרָאֵל וִיהוּדָה׃

לו

וַיִּקְחוּ עַם־הָאָרֶץ אֶת־יְהוֹאָחָז
בֶּן־יֹאשִׁיָּהוּ וַיַּמְלִיכֻהוּ תַחַת־אָבִיו בִּירוּשָׁלִָם׃ בֶּן־שָׁלוֹשׁ
וְעֶשְׂרִים שָׁנָה יוֹאָחָז בְּמָלְכוֹ וּשְׁלֹשָׁה חֳדָשִׁים מָלַךְ בִּירוּשָׁלִָם׃
וַיְסִירֵהוּ מֶלֶךְ־מִצְרַיִם בִּירוּשָׁלִָם וַיַּעֲנֹשׁ אֶת־הָאָרֶץ מֵאָה כִכַּר־
ה כֶּסֶף וְכִכַּר זָהָב׃ וַיַּמְלֵךְ מֶלֶךְ־מִצְרַיִם אֶת־אֶלְיָקִים אָחִיו עַל־
ד יְהוּדָה וִירוּשָׁלִַם וַיַּסֵּב אֶת־שְׁמוֹ יְהוֹיָקִים וְאֶת־יוֹאָחָז אָחִיו לָקַח
נְכוֹ וַיְבִיאֵהוּ מִצְרָיְמָה׃ בֶּן־
עֶשְׂרִים וְחָמֵשׁ שָׁנָה יְהוֹיָקִים בְּמָלְכוֹ וְאַחַת עֶשְׂרֵה שָׁנָה
מָלַךְ בִּירוּשָׁלִָם וַיַּעַשׂ הָרַע בְּעֵינֵי יְהוָה אֱלֹהָיו׃
עָלָיו עָלָה נְבוּכַדְנֶאצַּר מֶלֶךְ בָּבֶל וַיַּאַסְרֵהוּ
בַּנְחֻשְׁתַּיִם לְהֹלִיכוֹ בָּבֶלָה׃ וּמִכְּלֵי בֵּית־יְהוָה
הֵבִיא נְבוּכַדְנֶאצַּר לְבָבֶל וַיִּתְּנֵם בְּהֵיכָלוֹ בְּבָבֶל׃
ח וְיֶתֶר דִּבְרֵי יְהוֹיָקִים וְתֹעֲבֹתָיו אֲשֶׁר־עָשָׂה וְהַנִּמְצָא
עָלָיו

וּדבריו ה׳ וסי׳ מן השמים השמיעך · הראשונים דיאשיה דד״ה · ויתר דברי אביה דד״ה איוב לא בדעת ידבר · חכמת המסכן בזויה · מצרימה כ׳ה בקריאה וסימן ויהי רעב בארץ וירד אברם מצרימה · ויהי כאשר הקריב לבוא · ויהי כבוא אברם מצרימה · וירא אליו יי׳ ויאמר אל תרד · וישבו לאכל לחם וישאו · ויעברו אנשים מדינים סוחרים · ויוסף הורד מצריטה ויקנהו : וכל הארץ באו מצרימה לשבר · ויאמר יוסף אל אחיו גשו נא · אל תירא מרדה · אנכי ארד עמך מצרימה · ויקחו את מקניהם :

רשי

ולא נעשה פסח כמוהו · ובמלכי׳ כתיב כי לא נעשה כפסח הזה מימי השופטים מיום שנחלקו ישראל לשתי ממלכות שסרו י׳ שבטים מעל מלכי יהודה ושליטו עליה׳ מלך לבדם שכל הימים שהיו לשני גוים היו שבט יהודה ובנימן עושי׳ פסח לשם יי׳ בירושלם ואלו לשם ע״א בבית אל ובדן ודבר זה לא אירע כל ימי השופטים שנחלקו ישראל לשתי משפחות ולא היה להם לכל דור ודור רק שופט אחד ואותו השופט היה מניחם ללכת בדרך יי׳ כמפורש בשפטי׳ והיה יי׳ עם השופט והושיע׳ מיד אויביהם כל ימי השופט וכל י׳ שבטים היו הולכים לשילה ועושים פסח לשם שמים וכפסח הזה לא נעשה כל ימי מלכי ישראל ויהודה יחד עושים פסח אבל בימי יאשיהו שכבר פסק מלכות י׳ השבטי׳ ומשהחזי׳ ירמיה י׳ השבטי׳ לא המליכו עליהם עוד מלך אלא יאשיהו מלך עליהם ועשו כולם פסח יחד לשם שמים בירושלם וזהו לא נעשה כפסח הזה ליי׳ בירושלם ופתרון ז״ה מט״עה אות״י מאד ולא נראה לי נהי נמי דהחזירן ירמיה לי׳ השבטים ויאשיהו מלך עליהם בירושלם היאך יכול להיות שלא עשו כפסח הזה כל ימי השופטים ובימי שמואל הרועה ובימי דוד ושלמה שהיו ישראל שרויין על אדמתם שלוים ושקטים ולא היה להם אלא מלך אחד והיה לבם לשמ״י א״ך כ״ך פתר״ונו וכך פא״ר לי רבי אלע״זר ב״ר מש״לם זצ״ל ולא נעשה פסח כמהו מעולם שיתן המ״לך והשרים בהמות לפסחי׳ די ספוקם ובקר לשלמי חגיג׳ וכוה ללוי׳ להכין להם ולשלוח לכל איש ואיש לפי אכלו · אחרי כל זאת אשר הכין יאשיהו את הבית עלה נכו מלך מצרים הפס ק קובל ומתקונן על יאשיהו שלא נעשה לו נס כמו לחזקיהו שכתב בו אחרי הדברים והאמת בא סנחריב על חזקיהו ונעשה לו נס להלחם בכרכמיש על פרת עם מלך אשור כדכתיב במלכים ורצה לעביר דרך ארץ ישראל עליו ופרעה נכו לא היה יכול לבא עליו דרך נהר פרת אם לא יעבור דרך ארץ ישרא׳ שהרי מצרי׳ בדרומ׳ של ארץ ישראל : וילא לקראתו · שדרש וחרב לא תעבור בארצכם אפילו חרב של שלום לא תעבור בארצכם ולא ידע חטא ליצני הדור אשר אחרי הדלת קמו לסדור כמו שמפורש במסכת תענית : ולא שמע אל דברי נכו מפי אלהים · שאמר לו מפי אלהי׳ כי כן אמר ישעיהו וסכסכתי מצרי׳ במצרים וזהו שיסד הקליר׳ כלה המוציו ללכת ארם נהרים למען לא תעבר חרב כל שהוא באפרים לא שמע לחוזה וישב אחורים כי נגזרה גזירה לסכסך במצרים : על רכב המשנה · לפי שדרך המלך לרכוב על שני מרכבות הראשונ׳ עיקר ואם יצטרך ישב בשניה בראשונה יצא לפניהם ובשלה הרכיבוהו על הרכב המשנה : ויאמרו כל השרי׳ · לשון שירה משוררים כי גם שירה וקינה בקול אחד נאמרי׳ עליו ניבא עמוס והבאתי את השמש בצהרי׳ והחשכתי לארץ ביום אור זה יומו של יאשיהו שמת בן ל״ט שנים בחצי ימיו דכתיב ימי שנותינו בהם שבעים שנה וכתיב והפכתי חגיכם לאבל וכל שיריכם לקינה ושמתיה כאבל יחיד ואחריתה כיום מר וזהו שאמר ויאמרו כל השרים והשרות בקינותם וכל יהודה וירושלם מתאבלים עליו : ויתנום לחוק שמזדמן להם שום צער ובכיה שהם מתקוננים ובוכים · על המאורע הם מזכירים זה הצער עמו דוגמ׳ בט׳ באב שמזכירים קינות על ההרוגים בגזירת שאירעו בימינו כן יבכיון על יום מות יאשיהו דוגמ׳ ותהי חק בישרא׳ וגו׳ דוגמ׳ לתנות לבת יפתח הגלעדי ארבעת ימים בשנה : והנם כתובי׳ על הקינות · על ספר הקינו׳ וחסדיו ככתוב בתורת יי׳ ובמלכים כתיב ובמהו לא היה לפניו מלך וזהו שאמר כאן הנם כתובים על ספר מלכי ישרא׳ ויהודה : וימליכוהו תחת אביו · אע״פ שהיה יהויקים אחיו גדול ממנו כ״ה חדשים : ויסירהו מלך מצרים בירושלם ממלוך בירושלים · מבואר במלכים היטב ויאסרהו פרעה נכה ברבלה בארץ חמת בירושלם : ויענש את הארץ · ליתן מסים דוגמ׳ וענשו אותו מאה כסף : ויסב את שמו יהויקים · כן דרך המלכים והשרי׳ שמכנים למשרתיהם שם שהם רוצים דוגמ׳ ויקרא פרעה שם יוסף וגומר וכן ויקרא משה להושע בן נון יהושע וכן וישם שר הסריסים שמות וגומר והכל כדי להודיע שהוא מושל בו לכנות לו שם כרצונו׳ ויסב את שמו יהויקים למה קרא שמו יהויקים למעלה מפורש כי לאחר שהרג פרעה יאשיהו המליך מלך והעניסם למס עובד : עליו עלה נבוכד נאצר · כי לא יכול פרעה לצאת מארצו כמו שכתוב במלכים ולא הוסיף עוד מלך מצרים לצאת מארצו כי לקח מלך בבל מנחל מצרים עד נהר פרת כל אשר למלך מצרים שגלה בשנה הרביעי׳ בכרכמיש על נהר פרת כמפורש בירמי׳ : להוליכו בבלה · ולא הוליכו ממש אלא כדרך מת והשליכו כנבלתו ובן ניבא ירמיה קבורת חמו׳ יקבר סחוב והשלך מהלאה לשערי ירושלם והיכן קבורת חמור במעי הכלב וכן מוכיח במלכים וישכב יהויקים עם אבתיו ולא כתוב ויקברוהו : ומכלי בית יי׳ · ומקצת כלי בית יי׳ ועל זה נתנבא ירמיה כי כה אמר יי׳ צבאות אלהי ישראל על הכלים הנותרים וגומר ומקשה בסדר עולם בשנת שלש למלכות יהויקי׳ מלך יהודה ויתן יי׳ בידו וכאן מוכיח שהיה בי״א למלכו ומה ת״ל בשנת שלש למרדו שנאמר במלכי׳ ויהי לו יהויקי׳ עבד ג׳ שנים וישב וימרוד בו ג׳ שנים ובשנת ג׳ למרדו עלה עליו והיא שנת שמנה לנבוכד נאצר דאמ׳ מר שנה ראשונה כבש נינוה שניה כבש יהויקים וג׳ שנים עבדו וג׳ שני׳ מרד בו והוא לא מלך כי אם בשנה ד׳ ליהויקי׳ שנאמר בשנה הרביעית ליהוקים בן יאשיהו מלך יהודה היא השנה הראשונה לנבוכד נצר : ותועבותיו · שבא על אמו : והנמצא עליו · כתוב׳ קעקע : ולתשובת

רדק

ולא נעשה פסח כמוהו בישראל מימי שמואל הנביא : ובמלכים מימי השופטים כי שמואל שופט היה · ומה שאמר לא נעשה פסח כמוהו שהיו כל ישראל בלב שלם לעבוד את ה׳ וכן אומר בשמואל וינהו כל בית ישראל אחרי ה׳ ואומר ויסירו בני ישראל את הבעלים וכו׳ · וגם פסח שעשה יחזקיהו היו רבים מישראל שלא היו שם ולא עוד אלא שהיו מלעיגים ברצים שהיה שולח להם חזקיהו ואף אותם שהיו בירושלם רבים היו טמאים ואכלו את הפסח בטומאה : עלה נכה · נכה שם כנוי כמו שאמר במלכי׳ פרעה נכה · ונקרא כן לפי שהיה נכה רגלי׳ וכן תרגם יונתן פרעה חגרא : ואלהים אמר לבהלני חדל לך מהאלהים אשר עמי מחלוק׳ בדברי רז״ל י״א כי שכינ׳ קדש וכן נראה ממה שאמר ולא שמע אל דברי נכה מפי אלהים · אולי מפי ירמיהו הנביא היה לו להלחם בכרכמיש ובעודו שם נלחם בכרכמיש על פרת ולקח השם נקמת יאשיהו ממנו שבא עליו נבוכד נצר והוא שנתנבא ירמיה למצרי׳ על חיל פרעה נכה מלך מצרים אשר היה על נהר פרת בכרכמיש אשר הכה נבוכד נצר מלך בבל ואומר והיום ההוא לה׳ צבאות יום נקמה להנקם מצריו · וזהו נקמת יאשיהו המלך : ויסירהו מלך מצרים בירושלים פי׳ ממלוך בירושלים · וכן כתיב במלכים וברבלה בארץ חמת הוא שאסרוהו והסירו מהמלוכה : להוליכו בבלה ולא הוליכו כי בדרך מת ועליו נאמר קבורת חמור יקבר סחוב והשלך וכו׳ · והנה כתוב בדניאל ויתן ה׳ בידו את יהויקים מלך יהודה ומקצת כלי בית האלהים ויביאם ארץ שנער א״כ הוליכו לבבל עם הכלים ואח״כ הושיבו לירושלם · כי אחד עשר שנה מלך ואחר כן חזר ומרד בסוף ימיו ותפשוהו הגדודי׳ ומת בדרך בידם כמו שאמר סחוב והשלך · פי׳ להוליכו והוליכו כמו להרגו בערמה :

על

מנחת ערב

ונלג שלם לאביהם בשמים ואפשר שעל זה ג״כ אמר ולא נעשה כפסח הזה בלב שלם לשמים מפני היראה על אשר כמצא כתוב בספר התורה : וכל יהודה וירושלים מתאבלים לפי שנאמר למעלה שבימי יאשיה לא יבא הרעה ועכשיו שמת יאשיה היו יראים שיחרב ירושלים ויהודה גלה יגלו מעל אדמתם וז״ש וכל יהודה וירושלי׳ מתאבלים על יאשיהו כי גם עד ירושלים נגעה הדבר וז״ש בקינותיהם על יאשיהו עד היום ונומר · כי עד היום אנו מתאוננים ומקוננים׳ על מיתת יאשיהו כי אחרי מותו קרבה פקודת העם לא כן כל ימי יאשיהו כאמר ולא תראינה עיניך וגו׳ : מאה ככר כסף וגו׳ מזה נראה שכבר ירדה בעת ההיא ירושלי׳ מטה מטה כי לימים הראשונים היו הכסף הזה דבר מועט בירושלים ועכשיו וידל ישראל מאד שהיה זה הממ עט נחשב למרובה : כלי חמדת בית כי יש מרבותי׳ אומרי׳ שזה נאמר על הארון שגלה לבבל ויש לפתור על השכינה שהיא כיתה כלי חמדת בית ה׳ כמ״ש ז״ל כל מקום שגלו ישראל שכינה עמהם : לא נכנע וגומר א״ז״ל שבקש הק״בה להחזיר העולם לתוהו ובוהו מפני דורו של צדקיהו כיון שנסתכל במעשה צדקיהו נתקרר דעתו וא״כ צדיק גמור היה אלא החטא שלו היה שלא שמע לדברי ה׳ מפי ירמיהו כפירש רש״י · ועוד י״ל אע״פ שלא שמע לדברי ירמיהו נקרא צדיק גמור כנגד מעשה דורותיו שהיו כ״כ רשעים ומה גם שאביו ואבי אביו רשעים היו ולא למד ממעשיהם כ״ש אלו היה בדורו של צדיקי׳ היה צדיק ביותר : ויעל עליהם את מלך כשדים ירצה הק״בה העלה עליהם מלך כשדים אע״פ שהיה ירא מאד דלא ליעבד ביה כדעביד לסנחריב כמ״ש ז״ל עד שמיזקה׳ לבו לעלות על ירושלים וגם בכל מיני ניחום אשר עשה נבוכד נצר עשה ה׳ שלא נכשל באחד מהם אלא בכולם נפל בגורל והניחוש על ירושלים ע״כ לא אמר ויעל עליהם מלך כשדים אלא ויעל עליהם את מלך כשדים

כי

עָלָיו הִנָּם כְּתוּבִים עַל־סֵפֶר מַלְכֵי יִשְׂרָאֵל וִיהוּדָה
וַיִּמְלֹךְ יְהוֹיָכִין בְּנוֹ תַּחְתָּיו׃
בֶּן־שְׁמוֹנֶה שָׁנִים יְהוֹיָכִין בְּמָלְכוֹ וּשְׁלֹשָׁה חֳדָשִׁים וַעֲשֶׂרֶת
יָמִים מָלַךְ בִּירוּשָׁלִָם וַיַּעַשׂ הָרַע בְּעֵינֵי יְהוָה׃
וְלִתְשׁוּבַת הַשָּׁנָה שָׁלַח הַמֶּלֶךְ נְבוּכַדְנֶאצַּר וַיְבִאֵהוּ
בָבֶלָה עִם־כְּלֵי חֶמְדַּת בֵּית־יְהוָה וַיַּמְלֵךְ אֶת־צִדְקִיָּהוּ
אָחִיו עַל־יְהוּדָה וִירוּשָׁלִָם׃
בֶּן־עֶשְׂרִים וְאַחַת שָׁנָה צִדְקִיָּהוּ
בְמָלְכוֹ וְאַחַת עֶשְׂרֵה שָׁנָה מָלַךְ בִּירוּשָׁלִָם׃
וַיַּעַשׂ הָרַע בְּעֵינֵי יְהוָה אֱלֹהָיו לֹא נִכְנַע מִלִּפְנֵי יִרְמְיָהוּ הַנָּבִיא
מִפִּי יְהוָה׃ וְגַם בַּמֶּלֶךְ נְבוּכַדְנֶאצַּר מָרָד אֲשֶׁר הִשְׁבִּיעוֹ
בֵּאלֹהִים וַיֶּקֶשׁ אֶת־עָרְפּוֹ וַיְאַמֵּץ אֶת־לְבָבוֹ מִשּׁוּב אֶל־יְהוָה
אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל׃ גַּם כָּל־שָׂרֵי הַכֹּהֲנִים וְהָעָם הִרְבּוּ לִמְעָול־
מַעַל כְּכֹל תֹּעֲבוֹת הַגּוֹיִם וַיְטַמְּאוּ אֶת־בֵּית יְהוָה אֲשֶׁר
הִקְדִּישׁ בִּירוּשָׁלִָם׃ וַיִּשְׁלַח יְהוָה אֱלֹהֵי
אֲבוֹתֵיהֶם עֲלֵיהֶם בְּיַד מַלְאָכָיו הַשְׁכֵּם וְשָׁלוֹחַ כִּי־חָמַל עַל־
עַמּוֹ וְעַל־מְעוֹנוֹ׃ וַיִּהְיוּ מַלְעִבִים בְּמַלְאֲכֵי הָאֱלֹהִים
וּבוֹזִים דְּבָרָיו וּמִתַּעְתְּעִים בִּנְבִאָיו עַד עֲלוֹת חֲמַת־יְהוָה בְּעַמּוֹ
עַד־לְאֵין מַרְפֵּא׃ וַיַּעַל עֲלֵיהֶם אֶת־מֶלֶךְ כַּשְׂדִּיִּים וַיַּהֲרֹג
בַּחוּרֵיהֶם בַּחֶרֶב בְּבֵית מִקְדָּשָׁם וְלֹא חָמַל עַל־בָּחוּר וּבְתוּלָה
זָקֵן וְיָשֵׁשׁ הַכֹּל נָתַן בְּיָדוֹ׃ וְכֹל כְּלֵי בֵּית הָאֱלֹהִים הַגְּדֹלִים
וְהַקְּטַנִּים וְאֹצְרוֹת בֵּית יְהוָה וְאֹצְרוֹת הַמֶּלֶךְ וְשָׂרָיו הַכֹּל
הֵבִיא בָבֶל׃ וַיִּשְׂרְפוּ אֶת־בֵּית הָאֱלֹהִים וַיְנַתְּצוּ אֵת
חוֹמַת יְרוּשָׁלִָם וְכָל־אַרְמְנוֹתֶיהָ שָׂרְפוּ בָאֵשׁ וְכָל־כְּלֵי
מַחֲמַדֶּיהָ לְהַשְׁחִית׃ וַיֶּגֶל הַשְּׁאֵרִית מִן־הַחֶרֶב אֶל־בָּבֶל
וַיִּהְיוּ־לוֹ וּלְבָנָיו לַעֲבָדִים עַד־מְלֹךְ מַלְכוּת פָּרָס׃ לְמַלֹּאות
דְּבַר־יְהוָה בְּפִי יִרְמְיָהוּ עַד־רָצְתָה הָאָרֶץ אֶת־שַׁבְּתוֹתֶיהָ
כָּל־יְמֵי הָשַּׁמָּה שָׁבָתָה לְמַלֹּאות שִׁבְעִים שָׁנָה׃
וּבִשְׁנַת אַחַת לְכוֹרֶשׁ מֶלֶךְ פָּרַס לִכְלוֹת דְּבַר־יְהוָה
בְּפִי יִרְמְיָהוּ הֵעִיר יְהוָה אֶת־רוּחַ כּוֹרֶשׁ מֶלֶךְ־פָּרַס וַיַּעֲבֶר־
קוֹל בְּכָל־מַלְכוּתוֹ וְגַם־בְּמִכְתָּב לֵאמֹר׃
כֹּה־אָמַר כּוֹרֶשׁ מֶלֶךְ
פָּרַס כָּל־מַמְלְכוֹת הָאָרֶץ נָתַן לִי יְהוָה אֱלֹהֵי הַשָּׁמַיִם וְהוּא־
פָקַד עָלַי לִבְנוֹת־לוֹ בַיִת בִּירוּשָׁלַםִ אֲשֶׁר בִּיהוּדָה מִי־בָכֶם
מִכָּל־עַמּוֹ יְהוָה אֱלֹהָיו עִמּוֹ וְיָעַל׃

חזק ונתחזק

ואלה שמות בני ישראל הבאי' קדמא : בניו ובני בניו אתו בנות בניו · כל הנפש הבאה ליעקב מצרימה יצאי ירכו · ובניו יוסף אשר ילד לו · ועתה שני בניך הנולדים לך · וייש[illegible]
יוסף מצרימה ואלה שמות דריש סיפרא · בלכתך לשוב מצרימה ויהי כשלח פרעה · ולמה יי' מביא אותנו · ויאמרו איש אל אחיו נתנה · וירדו אבותינו מצרימה · בשבעים נפש
ירדו רק לא ירבה לו סוסים · וענית ואמרת לפני יי' אלהיך · וימלך מלך מצרים את אליקים : למלאת ו' בקריאה ד' מ"ל וב' חס' וסי' נמסר בסדר כי תשא ודניאל ריש סימן ט' :

רד"ק

על ספר מלכי ישראל ויהודה זהו ספר ירמיהו ושם כתובים תועבותיו הוי בונה ביתו וגומר · כי בספר מלכים אין כתיב מתועבותיו דבר אלא בסתם ויעש הרע בעיני ה' : בן שמנה יהויכין · ובספר מלכים כתיב בן י"ח שנה הפשר כי יהויקים אביו המליכו בשנה ראשונה שמלך הוא שימלוך תחתיו אחריו והיה אז בן שמנה שנים ועתה כשמלך אחר אביו היה בן י"ח : את צדקיהו אחיו דודו היה כמו שכתוב בתחלת הספר הזה ביחסים ובספר מלכים אלא שהקרובים יקראו אחים כמו כי אנשים אחים אנחנו את לוט בן אחיו : מלעיבים · כמו מלעיגים · ומתעתעים · תרגום והייתי בעיניו כמתעתע כמו כמתלעב · במלאכי האלהים הם הנביאים שהם שלוחי השם ית' ומתעתעים תשפטו עם תי"ו ומתעתעים · עד לאין מרפא · כל כך הרבו לפשוע עד שנמנעה מהם התשובה שהיא המרפ' · זקן וישיש בכר"י כמו ישיש באי"רק : לו ולבניו · לבנו ולבן בנו : עד מלוך מלכות פרס והם כ"ב שנה מיום שגלו עד רצתה הארץ את שבתותיה כי לא היתה הפקידה שלמה עד שנת שתים לדריוש בן אחשורוש שמלאו לחרבות ירושלים שבעי' שנה : וגם במכתב העביר כרוז בכל מלכותו עד שלוח להם כתבים : והוא פקד עלי · הוא צוה עלי · והיכן ציוה עליו אלא שהעיר את רוחו ונתן אל לבו לשלוח הגלות לבנות בית בירושלים או צוה על ידי נביאו וכן נחכמא ישעיהו כה אמר ה' למשיחו אנכי העירותיהו בצדק וגומר · מי בכם מכל עמו יהי יי' אלהיו עמו ויעל :

רש"י

ולתשוב' השנה · שהגלה יהויקים : עם כלי חמדת בית יי' דברים החמודים אותם לקחו והשאר הניח עד גלות צדקיהו ואז לקח הכל עמו ובמלכים מפורש שילה יהויכין מלך יהודה על מלך בבל וגומר : וימלך צדקיהו אחיו · אחיו של יהויקים וכן במלכים וימלך מלך בבל את מתני' דדו תחתיו ויסב את שמו צדקיהו דודו של יהויכין : ויעש הרע מהו הרע שלא נכנע לפני ירמיהו הנביא מפי יי' כמפורש בירמיה ויאמר ירמיה אל צדקיהו כה אמר יי' אלהי הצבאות אלהי ישראל אם יצא תצא וגומר עד דואג אני את היהודים וגומר וחוץ מחטא זה לא חטא אלא בזה שלא שמע לדבר נביא מפי יי' ושעבר על שבועת נבוכד נאצר אבל בתועבותיו והנמצא עליו על יהויקים לא הרי לעשות מפי רבי אליעז"ר ב"ר של"וס זצ"ל : אשר השביעו באלהי' · כמפור' ביחזקאל אמור נא לבית המרי וגומר וכלהפרש' כאמר' על יהויכין וצדקיהו ויקח מלכה ושרי' ויבא אתם אליו בבלה זה יהויכין וסיעתו ויקח מזרע המלוכה ויכרת אתו ברית זה צדקיהו : גם כל שרי הכהנים להורות את ישראל כדכתיב ככל אשר יורו אתכם הכהנים והלוים ולא כהנים הדיוטות למחות אלא שרי הכהנים שהיכולת בידם למחות ולא מיחו: ויטמאו את בית יי' בשקוציהם: אשר הקדיש בירושלם · לשכן שמו שם לעולם : וישלח יי' · כל זה לדוק הדין שלא תאמר לא התרה בהם לשוב מדרכם הרעה אלא לאלתר ויטרוף לעד אפילכך כאמר וישלח אלהי אבותיהם עליהם ביד מלאכיו והתרה בהם לשוב מרעת' ולא פעם אחת בשנה או בחדש אלא בכל יום השכם ושלוח : כי חמל על עמו · ולא חפץ במיתתם : ועל מעונו · על דירו בית המקדש

שאפילו מלך בשר ודם חומל על עמו ועל בית מדורו מלהחריבם : ויהיו מלעיבים במלאכי אלהים · בשלוחי הב"ה : ובוזים דבריו · של הק"בה שודאי הדין כמו שהפיס שלוחי בשר ודם אין מבזין אותן ויראי' לעבור על צווין בין לרע בין לטוב ועמו בזו דבריו והלעיבו ותעתעו בנביאיו כל כך וגומר : ויעל עליהם את מלך כשדי' שהם [illegible] שפלה שנ' הן כשדים עם לא היה וכאן נתקיי' הם קנאוני בלא אל וגו' עד בגוי נבל אכעיסם' : ויהרוג בחוריהם בחרב בבית מקדש': והושב להם גמולם שכתוב ויטמאו את בית יי' ונתקיי' מה שאמר יחזקאל והכו אל תחוס עיניכם וגומר עד באו ויצאו והכו בעיר : ולא חמל על בחור ובתולה זקן וישיש מה שאין כן מנהג אנשי חיילים כשנוצחי' במלחמה הורגי' אנשי המלחמה אבל על זקן בחור ובתולה חומלים ומתמלאי' רחמים וגם נבואת משה רבינו נתקיימ' מחוץ תשכל חרב ומחדרי' אימה גם בחור גם בתולה וגומר : וכל כלי בית האלהים הגדולים והקטנים · שנותרו מגלות יהויקים ויכוניה : ויהיו לו ולבניו לעבדי' עד מלוך מלכות פרס · ולמה עד מלכות פרס כי עד מלכו' פרס עד הוה הזמן לא נתפייסה הארץ את שבתותיה והוא שכתוב כל ימי השמה תשבות : עד רצתה הארץ את שבתותיה · כי קודם לכן לא רצתה הארץ שבתותיה : כל ימי השמה שבתה למלאו' שבעי' שנה של שמיטה ויובל שבטלו ישראל בארץ וכנגדן גלו שבעים שנה חוץ שבעים שנה שהכעיסו ישראל שנים שבתה ארץ ישראל בהרלם ארבע מאות ושלשים שנה מהם שלש מאות ותשעי' משנכנסו לארץ עד שגלו · ממנה עשרת השבטים והאה מילה היהם מפורשים מאתים וארבעי' ושלש משמלך ירבעם עד שהגלה הושע בן אלה ובימי שפוט השופטים שהכעיסו ק"ח שני' והשאר סתומי' הוא שנאמר ביחזקאל ואתה שכב על צדך השמאלי ושמת את עון בית ישראל וגומר שלש מאות ותשעים יום וגומר וכלית את אלה ושכבת על צדך הימני שנית ונשאת את עון בית יהודה ארבעים יום יום לשנה מלמד שחטאו בית יהודה משגלו עשרת השבטים שחרבה ירושלם ארבעים שנה כיצד עשרי' ושתים של מנשה ככדתיב בהם ככל אשר עשה אחאב ואחאב מלך כ"ב שנים ול"ג עשה תשובה הרי כ"ה מלך ושתים דאמון וי"א דיהויקים הרי ל"ה שנה ונבואה זו נאמרה ליחזקאל בשנה החמישית לצדקיהו הרי ארבעים סך כולם מישראל ויהודה ארבע מאות ושלשים שנים הרי לארבע מאות שנה ס"ד שמיטין ויובלות ל"ה שנים הרי ה' שמיטין הרי כ"ט ושנת היובל האחרונ' נחשבה להם לעון שהרי בעונם גלו ממנה הרי ע' שנה מקודשי' של שמיטה שלא שמטו ישראל לפיכך גלו שבעים שנה לקיים מה שנאמר אז תרצה הארץ את שבתותיה כך מפורש בסדר עולם וכאן בסיום הזה דברי הימים לפי שאמר למלאות שבעי' שנה הוצרך לומר כאן פסוקי' אלו של עזרא להודיענו בשכלו [illegible] שבעים שנה היאך חוזר הגלגל שחזרו להרגם לכך הוצרך לומר כאן ובשנת אחת לכורש מלך פרס עד מי בכם מכל עמו ויעל ולכך נוספת וי"ו זו של ובשנת לפי שספר דניאל מפסיק בנתים שהרי ספר עזרא משיך וסדור אחר ספר דניאל וכך וי"ו מוסב מזה לזה · את רוח כורש · רצונו : ויעבר קול כרוז הכריז לכל בני מלכותו וגם במכת' שלח לכל בני מלכותו לאמר כה אמ' כורש מלך פרס כל ממלכות הארץ שאני מושל מלך על כל ממלכות : והוא פקד עלי והוא צוה עלי על ידי ישעיה לבנות לו בית בירושלם שנאמר האומר לכם וגומר כה אמר למשיחו לכורש וכבר נאמר לו נבואה זו של ישעיה : אשר ביהודה · בירושלם במדינת יהודה : מי בכם מכל עמו יי' אלהיו עמו ויעל כך היה הכרוז על מי המדינות בכל עמו של הב"ה יבוא לבנות ביתו אשר בירושלם ויעל ויהי הב"ה בעזרו ובעזרינו :

מנחת ערב

כי הפך ה' את רוח כ"כ והזיק את לבו למען תתו ירושלי' בידו וא"ול שזכה לזה ע"י שפסע ארבע פסיעות לכבוד המקום וזה ללמוד ממנו כמה שכר טוב יתן ה' להולכי' לפניו בתמימות ורצים לפניו כסים כמש"זל : ה' אלהיו עמו ויעל כי בגאולת ישראל תלוי גאולת השכינה כדכתיב ושב ה' את שבותך ישוב לא נאמר אלא ושב אלא שלא נתקיים הדבר בימי בית שני כמו שאמרו ז"ל שחמשה דברים היו חסרים בבית שני וא' מהם השכינה כי לא היה הגאולה ההיא גאולה שלימה עד אשר יקויים ייעודי הנביאים הנאמר על הגאולה העתידה לבוא ואז ישראל נושע בה' תשועת עולמים ועד עולם לא נבוש ולא נכלמים : ותחזנה עינינו ירושלים על תלה נבנית ונכון בית עולמים עם מלכות בית דוד ויעמד הכהן לאורים ותומים · והיה ה' למלך על כל הארץ מלכותו מלכות כל עולמים · במהרה בימינו אמן : ברוך ה' אשר זיכנו להשלים ולהקריב מנחתי מנחת ערב · הוא יגמור בעדי להשלים חבורים אחרים כאשר עם לבבי ומנחתי לה' תערב : והיתה השלמתו עשרה ימים לחדש מנחם יום אשר כבר נולד בו מפיקא מנחם בשנת וערבה לה' **מנחת יהודה** וירושלים לפ"ק :

ת ו ש ל ב ע

אדם שת אנוש · א"ר אחא בשעה שבא הק' לבראות אדם הראשון נמלך במלאכי השרת א"ל נעשה אדם א"ל אדם זה מה טיבו · א"ל חכמתו מרובה משלכם · הביא לפניהם בהמות וחיות ועופות · א"ל זה מה שמו ולא הוו ידעין · העבירן לפני אדם הראשון א"ל זה מה שמו · א"ל זה שור וזה חמור וזה סוס וזה גמל א"ל ואתה מה שמך · א"ל אני נאה להקראות אדם שנבראתי מן האדמה ואני מה שמי א"ל לך נאה לקרות ה' שאתה אדון לכל א"ר אחא אמר הק' אני ה' הוא שמי שקרא לי אדם הראשון · א"ר יודן בר סימון עד שאדם הראשון מוטל גולם לפני מי שאמר והיה העולם הראהו לו דור ודור ודורשיו דור דור וחכמיו דור דור וסופריו · דור דור ומנהיגיו · שנ' גולמי ראו עיניך ועל ספרך כלם יכתבו · כבר הן כתובי' על ספרו של אדם הראשון ארבע דברים נשתנו בימי אנוש בן שת ההרים נעשו טרשים והתחיל המת מרחיש ונעשו פניהם כקופות ונעשו חולין למזיקין היינו דכתב זה ספר תולדות אדם · אילו תולדות ואין הראשונות תולדות ומה הן אלבות :

אלה תולדותם בכור ישמעאל נביות מה ראה הכתוב לייחס בניו של רשע על יד שבא מקדקדו של מדבר לגמול חסד לאביו : בני קטורה פלגש אברהם רב אומר זו הגר א"ל רבי נחמן והכתיב ויוסף אברהם ויקח אשה · כד"א ויוסף ה' דבר אלי עוד א"ל והכתיב ושמה קטורה · שקטרה מצות ומעשים טובים · א"ל והכתיב ולבני הפילגשים אשר לאברהם · פילגשים כתיב אותה שישבה על הבאר ואמרה לחי עולמים ראה בעלבוני זו · א"ר ברכיה הע"ג דכתיב ותלך ותתע במדבר באר שבע · תאמר שנחשד עליה בריה · ת"ל ושמה קטורה · כקיטור זה שחותם גנוז בה · ומוצאה כחותמה :

זמרן ויקשן אמי בר יחזקאל ורבנן · אמי אמר זמרן שהיו מזמרין בעולם · ויקשן שהיו מתקשין בעולם רבנן אמר זמרן שהיו מזמרין בתוף לע"ז יקשן שהיו מקשין בתוף לע"ז ויקשן ילד את שבא ואת דדן · רבי שמואל בר נחמני אמר אע"ג דאינון מתרגמין תרגין ומפורין ורשי איתרין כולן ראשי אומות הן בני יצחק עשו וישראל כתיב ויקראו שמו עשו · א"ר יצחק את' הק' אתון קריתון לחזירכון שם אף אני קורא לבני בכורי שם שנאמר כה אמר ה' בני בכורי ישראל : בני עשו אליפז · היינו כא דכתיב כי אני חיפשתי את עשו גיליתי את מסתריו רבי סימון אמר קלפית בצליה כל כך למה גילית' את מסתריו בשביל לגלו' הממזרי' שבאו מהן וכמה ממזרי' העמיד רב אומר שלשה לוי אומר ארבעה · א"ר בנימין הדין קרא דהכא ממזר הוא : ואחות לוטן תמנע מנשה בן חזקיה היה יושב ודורש באגד' של דופי אמר לא היה לו למשה לכתו' בתורה אלא ואחות לוטן תמנע : ותמנע היתה פילגש · וילך ראובן בימי קציר חטים · ועליו מפורש בקבלה הוי מושכים העון בחבלי השוא · ודאתן עלה מאי היא ואחות לוטן תמנע תמנע בת מלכים היא דכל אלוף מלכותא בלא תאגא · בעיא לאיגיורי באתה אצל יעקב ולא קבלה · היתה פילגש לעשו אמרה מוטב תהא שפחה לאומה זו ואל תהא גבירה לאומה אחרת · נפק מינה עמלק דצעירינהו לישראל דלא איבעי להו לארחוקי : וילך ראובן בימי קציר חטים · אמר רבה בר רב יצחק מכאן לצדיקים שאין פושטין ידיהן בגזל · ואלה המלכים אשר מלכו רבי יצחק פתח אלונים מבשן עשו משוטיך · כמשלו אומות העולם כספינה זו שעושין לה תורן ממקו' אחד והוגנין ממקו' אחר · כך שלמה ממשרקה שאול מרחובות הנהר לפני מלך מלך בישראל · רבי יוסי בר חנינא אומר בשעה שזה מעמיד מלכים זה מעמיד שופטים · זה מעמיד אלופים וזה מעמיד נשיאים אמר רי"בל זה העמיד שמנה וזה העמיד שמנה · בלע יובב חושם הדד שלמה שאול בעל חנן הדר · וזה העמיד שמנה שאול איש בשת דוד שלמה רחבעם אביה אסא יהושפט · בא נבוכדנצר וכלר ובטל של אילו ושל אילו שם תבל כמדבר ועריו הרס · בא אויל מדורך ונתן גדולה ליהויכין בא אחשורוש ונתן גדולה להמן :

ויעמד בלע א"ר אבא משל לבן מלכים שהיה לו דין עם אחד וכלו לו מזונותיו ובא אחד וסיפק לו מזונותיו אמר המלך אין לי עסק אלא עם זה שסיפק לי מזונות כך אמר הק' כבר היתה מלכות עקורה מאדום ובאתה בצרה וסיפקה לה מלכים · אמר הק' אין לי עסק כי אם בצרה · היינו דכתיב כי זבח לה' בבצרה : מהיטבאל בת מטרד בת מי זהב · מטיבי שאות היו שהיו מטיבין עצמן לע"ז · ר' סימון אמר מטיבי נשים היו בת מי זהב מן דעתרון אמרין מהו דהבא מהו כספא אלוף עירם · א"ר חנינא ליפוראה שהוא עתיד לערום תסבריות למלך המשיח א"ר לוי מעשה בבעלון אחד של רומי שהיה מבזבז תסבריות של אביו נראה לו אליהו בחלום אנותיך מלמלמין ואתה מבזבז ולא זז משם עד שמילא אותן החטין והקש והתבן מדייבין זה עם זה החטי' אומרי' בשבילינו נזרע' השדה והקש אומר בשבילי נזרעה השדה · והתבן אומר בשבילי נזרע' השדה אמרו להם החטין תבא השעה ואתם רואי' בשביל מי נזרע' השדה כיון שהגיע עונת הגורן והתחיל בעל השדה נוטל הקש ושורפו והתבן ומשליכו והחטין מעמידן כרי והתחילו הכל מנשקין אות' כך ישראל ואומות העולם מדייבין · האומות אומרי' בשבילינו נברא העולם · אמר להן ישראל תבא השעה ואתם רואין לעתיד לבא בשביל מי נברא העולם · שנ' תזרם ורוח תשאם וסערה תפיץ אותם · ואתה תגל בה' ובקדוש ישראל תתהלל :

בני יהודה ער ואונן · ער שהוערה מן העולם אונן שהביא אנינות לעצמו · שלשה נולדו לו מבת שוע כנענית בת גברא בולכא' דאתרא : ותמר כלתו ילדה לו את פרץ וזרח · שתים הן שנתכסו בצעיף וילדו תאומים רבקה ותמר רבקה הצעיף ותתכס · תמר ותכס בצעיף ותתעלף : ובני זרח זמרי ואיתן · כתי' זמרי וכתי' עכן · רבי יהושע בן לוי אומר שעשה כמעשה זמרי · רבי שמואל בר נחמני אמר שנזדמרו ישראל על ידו איתן זה אברהם דכתיב כדכתי' משכיל לאיתן האזרחי הימן זה משה כדכתיב בכל ביתי נאמן הוא וכלכל זה יוסף שנאמר ויכלכל יוסף את אחיו ודרדע כולם חמשה · וכי אין אנו יודעי' שכולם חמשה אלא מלמד שאף עכן עמהם לעולם הבא : ויקח לו כלב את אפרת ותלד לו את חור למה נקרא מרים אפרת פלטיני' בת מלכים מגדולי הדור : ודוד בפק מיניה דכתיב ודוד בן איש אפרתי הזה · וכלב בן חצרון הוליד את עזובה אשה ואת יריעות ואלה בניה ישר ושובב וארדון : בן חצרון בן יפונה הוא בן שפינה מעצת מרגלים ולטעמיך בן קנזהוא דכתיב וילכדה עתניאל בן קנז אחי כלב אמר רבא חורגיה דקנז הוי עזובה זו מרים ולמה נקרא שמה עזובה שהכל עזבוה הוליד והא מינסיב נסיב לה א"ר יוחנן כל הנושא אשה לשם שמים מעלה עליו הכתוב כאילו ילדה יריעות שהיו פני' דומין ליריעות · ואלה בניה אל תקרי בניה אלא בוניה ישר שייסר את עצמו שובב שסיבב את יצרו ארדון שרדה את יצרו : ולאשחור אבי תקוע היו שתי נשים חלאה ונערה · אשחור זה כלב · ולמה נקרא שמו אשחור שהשחיר פניו בתעניות · אבי שנעשה לה כאב תקוע שתקע לבו לאביו שבשמים היו שתי נשים כשתי נשים לא חלאה ולא נערה הוחי · לא בתחילה חלאה ולבסוף נערה ובני חלאה צרת וצהר ואתנן · צרת שנעשה צרה לחברותיה · צהר שהיו פניה דומות לצהרים · אתנן שכל כרואה אותה מוליך אתנן לאשתו · ואחר בא חצרון אל בת מכיר אבי גלעד · א"ל רב הונא לרבה בר מרי מנא הא מילתא דאמר רבנן בני בנים הרי הן כבנים · מהכא ואחר בא חצרון אל בת מכיר אבי גלעד והלד לו את שגוב · וכתיב מני מכיר ירדו מחוקקים · וכתיב יהודה מחקקי :

חנוך מתושלח למך · כתיב ויתהלך חנוך את האלהים ואיננו · א"ר חמא בר הושעיא איננו נכתב בטימוסן של צדיקים אלא בתוך טימוסן של רשעים א"ר אייבו אדם חנף היה פעמים צדיק פעמי' רשע אמר הק' עד שהוא בצדקו אסלקנו המינין שאלו את ר' אבהו אין מוצאין מיתה לחנוך נאמר כאן לקיחה ונאמר להלן לקיחה כי היום ה' לוקח את אדוניך · אמר להם אם לקיחה אתם דורשין נאמר כאן לקיחה ונאמר להלן לקיחה הנני לוקח את מחמד עיניך במגפה מטרונא שאלה את רבי יוסי אין אנו מוצאי' מיתה לחנוך · אמר לה אם נאמר ויתהלך חנוך את האלהים ושתק הייתי אומר כדבריך כשהוא אומר ואיננו כי לקח אותו אלהים הרי מיתה אמור' : נח שם חם ויפת כתיב ויקרא את שמו נח לאמר זה ינחמנו רבי יוחנן אמר לא השם הוא המדרש ולא המדרש הוא השם לא הוה קרא צריך למימר או נח זה יניחנו · או נחמו זה ינחמנו מה זה נח ינחמנו אלא בשעה שברא הק' לבראות את אדם הראשון השליטו על הכל הפרה היתה נשמעת לחורש · והתלם נשמע ליחרש · כיון שחטא המרידו עליו הפרה לא היתה נשמעת לחורש והתלם לא היתה נשמעת ליחרש · כיון שעמד נח ניכוחו נאמר כאן נייחה ונאמר להלן נייחה יבא שלו' ינוחו על משכבותם מה נייחה האמור' להלן בקבר אף כאן בקבר רבי אלעזר אומר לשם קרבנו נקרא שנאמר וירח ה' את ריח הניחוח רבי יוסי אומר לשם התיבה נקרא שנאמר ותנח התיבה נח נח א"ר אבא בר כהנא כל מי שנכפל שמו יש לו בעולם הזה ויש לו בעולם הבא ניחה לו ונחייה לעולם נחייה לאבות ונייחה לבנים נייחה לעליונים ונייחה לתחתוני' נייחה בעולם הזה ונייחה לעולם הבא : שם חם ויפת והלא יפת הוא הגדול שנאמר אחי יפת הגדול אלא בתחילה אתה דורש שם שהוא צדיק שנולד מהול ושייחד הק' שמו עליו ושאברה' עומד ממנו ושמש בכהונה גדולה ושנבנה בית המקדש בתחומו בר קטיא אומר שמניין אותיותיו תלה לו הק' לדורו' מן המבול ועד הפלגה ש"ת שנה : ובני יון אליש' ותרשישה כתים ודודנים רבי סימון אומר

ודכים שהן בני לודיקן של ישראל רודלים שהן בקיאין ורודין אותן · א"ר חנין בשעה שישראל נתוני' בעלייה אינון אמרין להון בני מריכון אנן ובשע' שהן נתוני' בירידה הן בקיאין ורדין אותן ובני חם כוש ומצרים ופוט וכנען א"ר שמעון בן לקיש היינו שבורים שנתבלעה משפחתו של פוט ובא יחזקאל ופירש כוש ופוט וכל הערב : ומצרים ילד את לודי' ואת ענמים א"ר אבא בר כהנא פתרוסים וכסלוחים היו מעמידין הטלוסין אילו מגנבין נשותיה' של אילו ואילו מגנבין נשותיהן של אילו מה יצא מהן פלשתים גבורים כפתורים ננסים :

ולעבר יולד שני בנים שם האחד פלג ר' יוסי ורשב"ג רבי יוסי אומר הראשונים על ידי שהיו מכירין את יחוסיהן היו מוציאין לשם המאורע אבל אנו שאין אנו מכירי' ייחוסינו אנו מוציאין לשם אבותינו · א"ר יוסי בר חלפתא נביא גדול היה עבר שהוציא שם בני לשם המאורע דכתיב ושם האחד פלג כי בימיו נפלגה הארץ בסוף ימיו שאם תאמר בתחילת ימיו הרי יקטן אחיו צעיר ממנו והוליד משפחות קודם לכן שנאמר ויקטן ילד ואח"כ ויהי כל הארץ שפה אחת · ואם תאמר באמצע ימיו לא בא הכתוב לסתום אלא לפרש הא למדת שבשנת מות פלג נתפלגו :

ויקטן ילד את אלמודד למה נקרא שמו יקטן שהיה מקטין את עסקיו ומה זכה זכה להעמיד י"ב משפחות ומה אם הקטן כך גדול שהוא ממעט את עסקיו על אחת כמה וכמה · ודכוותיה וישלח ישראל את ימינו וישת על ראש אפרים והוא הצעיר א"ר חנינא וכי מן התולדות אין אנו יודעי' שהוא הצעיר אלא שהוא היה מצעיר את עסקיו ומה זכה זכה לבכורה ומה אם הצעיר כך הגדול על אחת כמה וכמה · ודכוותי' ודוד הוא הקטן וכי מן התולדות אין אנו יודעי' שהוא הקטן אלא שהיה מקטין עסקיו ומה זכה זכה למלכות · ואת חצר מות ואת ירח רב הונא אומר מקום הוא ששמו חצר מות שהן אוכלין כרישין ולובשין כלי פפייר ומלפין למיתה בכל יום · שמואל אומר אפילו כלי פפייר אין להם : אברם הוא אברהם · בתחילה הוא נעשה אב לארם ולבסוף על כל העולם כולו בר קפרא אומר הקורא לאברהם אברם עובר בעשה ר' לוי אומר בעשה ולא תעשה ולא תקרא את שמך אברם בלא תעשה והיה שמך אברהם בעשה והרי כנסת הגדולה קראו אותו אברם אתה הוא ה' האלהים אשר בחרת באברם שנייה שעד שהוא אברם בחרת בו · רבי אבהו אומר הבט נא השמים אין כתיב כאן אלא הבט נא השמימה · בה"א זה בראתי העולם הריני מוסיפו על שמך ואתה פרה ורבה א"ר יודן יהיו אותותיך מניין אברהם מה אברהם רמ"ח אף אותותיך אברהם רמ"ח · יצחק יצא חק לעולם ניתן דוריא לעולם · א"ר יצחק אופוסיא י' כנגד עשרת הדברות · צ' תשעים שנה ואם שרה הבת תשעים שנה תלד · ח' שמונה ימי מילה שחיבבו לשמנה · ק' מאה הלבן מאה יולד : דניאל לאביגיל הכרמלית וכתיב כלאב לאביגיל א"ר יוחנן לא כלאב שמו אלא דניאל ולמה נקרא שמו כלאב שהיה מכלים את פני מפיבושת בהלכ' עליו אמר שלמה בחכמתו בני אם יחכם לבך ישמח לבי גם אני ואומר חכם בני ושמח לבי ואשיבה חרפי דבר ד"א למה נקרא שמו כלאב לפי שהיו ליצני הדור אומרי' אפשר שמדוד היא מתעבר' אבל מתעבר' היא מנבל · מה עשה הק' צר אותו בצורתו של דוד וזהו כלאב אבוי כשו וכן את' מוליא ביצחק דכתיב אלה תולדות יצחק וגומר שהי' קלסתר פניו דומי' לו והכל או' אברהם הוליד את יצחק : ויהי יעבץ נכבד מאחיו · א"ר שמעון בן פזי קרא מראש ספר דברי הימים אדם שת אנוש · עד ויהי יעבץ ואין אתה מוציא שם כבוד וכשאתה מגיע ליעבץ כתיב ויהי יעבץ נכבד מאחיו לפי שעסק בתורה הוי אומר כבוד חכמי' ינחלו : ויקרא יעבץ לאלהי ישר' לאמר אם ברך תברכני תנא הוא עתניאל הוא יעבץ · עתניאל שענאו אל · יעבץ שיעץ וריבץ את התורה לישר' ומה שמו יהוד' אחי שמעון שמו · ומגלן דענאו אל דכתיב ויקרא יעבץ לאלהי ישראל ויאמר אם ברך תברכני בתורה · והרבית את גבולי בתלמידי' והיתה ידך עמדי שלא אשתכח תלמודי ועשית מרעה שיהיו לי ריעים כמותי לבלתי עצבי שלא ישגפני יצר הרע מלשנות אם תעשה לי מוטב ואם לאו הרי הוא יורד ברסיסי לשאול זו משנת רבי נתן · רבי יהודה הנשיא אומר אם ברך תברכני בפריה ורביה והרבית את גבולי בבנים ובבנות והיתה ידך עמדי במשא ומתן ועשי' מרעה שלא יהא בי לא מיחוש ראש ולא מיחוש אזנים ולא מיחוש עינים לבלתי עצבי שלא ישגפני יצר הרע אם אתה עושה כן מוטב · ואם לאו הריני יורד ברסיסי לשאול :

משפחות סופרים יושבי יעבץ · א"ר חייא בר אבא א"ר סימאי ג' היו באותה עצה בלעם ואיוב ויתרו בלעם שיעץ נהרג איוב ששתק נידון ביסורין יתרו שברח זכו בני בניו וישבו בלשכת הגזית · שנאמר ומשפחות סופרים יושבי יעבץ תרעתים שמעתים סוכתים המה הקינים וכתיב ובני קני חותן משה · תרעתים שהיו מגלחין תרעתים שהיו יושבי' בשערי ירושלי' תרעתים שהיו מתריעין ונענין שמעתים ששמעו קול תרועה בסיני · סוכתים על שם שלא סכו את השמן סוכתים על שם שהיו יושבי' בסוכות · אמרו הואיל ובית זה עתיד ליחרב רואין אנו אותו כאילו הוא חרב מעכשיו שנאמר ונשב באהלים ונשמע ונעש' ככל אשר צוה יונדב אבינו רבי כהן אומר גדול הברית שנכרתה עם יונדב בן רכב מן הברית שנכרתה עם דוד לא נכרת הברית עם דוד אלא על תנאי שנאמר אם ישמרו בניך בריתי ואם לאו ופקדתי בשבט פשעם אבל הברית שנכרת עם יונדב לא נכרת עמו על תנאי שנאמר לכן כה אמר ה' לא יכרת איש ליונדב בן רכב עומד לפני כל הימים רבי יוחנן אומר וכי גרים נכנסין להיכל והלא אף ישראל אין נכנסין להיכל אלא יושבין בסנהדרין ומורין דברי תורה ויש אומרים בנותיהן נשאו לכהנים והיו מבני בניהם מקריבין על גבי המזבח ומכין לבני יונדב בן רכב שהיו בני בניו של יתרו שנאמר המה הקינים · ומה אילו שקרבו עצמן כך קרבן המקום · ישראל שעושין רצונו של מקום על אחת כמה וכמה : ומשפחות סופרים יושבי יעבץ א"ר אבהו מה ת"ל סופרים שעשו את התורה ספורות · חמשה לא יתרומוה' דברים נאמרים בחלה · ט"ו נשים פוטרים צרותיהן · י"ג דברים נאמרו בנבלת עוף טהור ארבע' אבות נזיקין אבות מלאכו' מ' חסר אחת א"ר אחא כתיב לעזרא הכהן הספר מה ת"ל הסופר שכשם שהיה סופר בדברי תורה כך היה סופר בדברי חכמים · ר' חגי אומר בשם רבי שמואל הראשונים חרשו וזרעו וכנשו וכסחו ועדרו וקצרו ועמרו דשו וזרו וביררו וטחנו ולשו וקטפו ואפו ואנו אין לנו פה לאכול :

ואשתו היהודית ילדה את ירד אבי גדור ואת חבר אבי סוכו ואת יקותיאל אבי זנוח אלה בני בתיה בת פרעה אשר לקח לו מרד רבי שמעון בן פזי כי הוה פתח בדברי הימי' אמר הכי כל דבריך תימה הוא ואנו יודעין לדרשו וכי יהודית שמה והלא בתיה שמה אלא על שם שכפר' בע"ז דכתיב ותרד בת פרעה לרחוץ על היאור ואמר רבי יוחנן בשם רבי שמעון בן יוחי שירדה לרחוץ מגילולי בית אביה ילדה את ירד · ילדה והא רבייה רביתיה לומר לך כל המגדל יתום או יתומה בתוך ביתו מעלה עליו הכתוב כאילו ילדו ירד זה משה ולמה נקרא שמו ירד שירד מן לישראל בימיו בדור שגדר פירצותיהן של ישר' בימיו חבר שחיבר ישר' לאביהם שבשמים סוכו שנעשה להן לישר' כסוכה · יקותיאל שקיוו ישר' לאל בימיו · זנוח שהזניח עמהו עוונותיהם של ישר' אבי אבי · אב בתורה אב בחכמה אב בנבואות · אלה בני בתיה בת פרעה אשר לקח לו מרד וכי מרד שמו והלא כלב שמו אלא אמר הק' כלב שמרד במרגלי' יבא וישא בתיה בת פרעה שמרדה בגילולי בית אביה :

ד"א ואשתו היהודיית · רבי סימון בש"ר יהושע בן לוי ורבי חמא אבוה דרבי הושעי' בשם רב לא שנו דברי הימים אלא להדרש · ואשתו היהודיי' זו יוכבד וכי משבטו של יהודה היתה והלא משבטו של לוי היתה אלא על שם שהעמיד' יהודים בעולם · ילדה את ירד זה משה שהוריד התורה מלמעלה למטה · ד"א שהוריד את השכינה · א"ר סימון אין לשון ירד אלא לשון מלוכה · כדכתיב וירד מים ועד ים וכתיב כי הוא רודה בכל עבר הנהר אבי סוכו שהיה אביהן של ישר' שסוכין ברוח הקודש · רבי לוי אומר לשון ערביה הוא בערבייא קורי' לנביא סכויה אלה מבני בתיה בת פרעה · רבי יהושע דסכנין בש"ר לוי אמר הק' לבת פרעה משה לא היה בנך וקראתו בנך · אף את לא את בתי וקראתי אותך בתי בתיה · עשרה שמות נקראו לו למשה ירד וחבר יקותיאל אביגדור אביסוכו אביזנוח רבי יהודה בר אילעאי אומר אף טוביה הי' שמו שנאמר ותרא אותו כי טוב הוא · רבי ישמעאל בר אמי אומר אף שמעיה שמו אתא רבי יהושע בר' נחמני ופירש הדין קרא · ויכתוב שמעיה בן נתנאל הסופר · שמעיה ששמע אל תפלתו בן נתנאל בן שנתן לו אל התורה · הסופר שהיה סופרן של ישר' הלוי שהיה משבטו של לוי · לפני המלך והשרי' לפני מלך מלכי המלכים וצית דינו וצדוק זה אהרן ואחימלך שהיה אחיו של מלך · בן אביתר שויתר הק' על ידיו מעשה העגל רבי תנחום בש"ר יהושע בן קרחה אף לוי היה שמו על עיקר משפחתו · ומשה הרי עשרה :

כולם התיחשו בימי יותם מלך יהודה ובימי ירבע' מלך ישר' וכי אפשר לומר כן והלא עוזיהו קבר ירבעם וקבר עוד שלשה מלכים אחריו אלא מלמד שכל יוחס השנים שהיה עוזיהו מצורע יוחס בנו שפט את הארץ · כיוצא בו בשנת שלשים ושש למלכות אסא עלה בעשא מלך ישראל על יהודה ויבן את הרמה לבלתי תת יוצא ובא לאסא מלך יהודה וכי איפשר לומר בן והלא אסא קבר את בעש' שנאמר בשנה עשרי' ושש למלכו וגומר אלא כנגד ל"ו שנה שנגזרה גזיר' על

מלכות בית דוד שתפסק ובאחרונה תחזור לפס וכנגד ל"ו ספים שנגזרו גזירה שיהיו מלכי ארם שטן לישראל ובאחרונה יפלו ביד דוד : כיולא בו וימת כדבר ה' אשר דבר ביד אליהו וימלך יהורם בנו תחתיו כי לא היה לו בן ואו' בשנת שתים ליורם בן יהושפט מלך יהודה איפשר לומר כן והלא יהושפט מלך אחריו חמש שנים מה ת"ל בשנת שתים ליורם אלא כיון שנלוה יהושפט עם אחאב למלחמה ברמות גלעד נגזרה גזיר' על יהושפט ליהרג שנאמר ויהי כראות שרי הרכב את יהושפט מלך יהודה והם אמרו מלך ישראל הוא ויסובו עליו להלחם ויזעק יהושפט וה' עזרו ויסיתם אלהים ממנו · ראוי היה ליהרג ובשביל שצעק תלה לו הכתוב ד' שני והיה מונה לבנו כיולא בו בן ל"ב שנה יהורם במלכו ומ' שני' מלך בירושלם ואחזיה כתיב בן מ"ב אחזיה במלכו וי"א שנה מלך בירושלם א"ר יוסי וכי איפשר לבן להיות גדול מאביו ב' שנים אלא כיון שהשי' ראה בתו של עמרי ליהושפט נגזרה על מלכות בית דוד שתכלה עם בית אחאב שנאמר ומאלהים היתה תבוסת אחזיהו לבא עם יורם בנו ובנותו עם יורם בן אחאב אל יהוא בן נמשי אשר משחו ה' להכרית את בית אחאב ונפלו בו ביום שניהם : ובני אפרים שותלח וגומר והרגום אנשי גת הנולדים בארץ אמר רב אילו בני אדם שמנו לקץ וטעו ואותם מתים החיה יחזקאל שנאמר יבשה עצמותינו אבד' תקותינו ונו' ר' אלעזר אומר כל אותן שנים שהיו בני ישראל יושבי' במצרי' היו בני אפרים יושבי' בטח שלאנן ושליו עד שבא גואון מבני בניו של אפרים ואמר נגלה עלי הק' להוציא אתכם בגילוי' לכן שכן מזרע המלוכה ושהן גיבורי כח במלחמה עמדו ולקחו נשיהן ובניהן ויצאו ממצרים ועמדו המצריים והרגו גבוריהן : ובני אשר ימנה וישוה וגומר הוא הבי כדאית ר' לוי אמר שהיו בנותיהן נאות והיו נשואים למלכים שנמשחו בשמן זית ושחרי' הוליד בשדה מואב מן שלחו אותם חושי' ואת בערא נשיו · שחרי' זה בועז שנשתחרר מן העונות הוליד בשדה מואב שנשא את רות שהיתה בשדה מואב מן שלחו אותם דכתיב ואת יהודה שלח לפניו חושי' ואת בערא נשיו וכי יש לך אדם שהוא מוליד נשיו אלא חשש כנער ובילר את ההלכה ויולד ממנה אשתו ולא היה המקר' צריך לומר אלא בערא אשתו · אלא שבימיו נתחדשה הלכה עמוני ולא עמונית מואבי ולא מואבית : ובני אלפעל עבד ומשעם ושמר הוא בנה את אונו ואת לוד ובנותי' הריב"ל לוד ואונו וגיא החרשי' מוקפות חומה מימות יהושע בן נון והבי יהושע בנינהו הני אלפעל בנינהי אלא מוקפות חומה מימו' יהושע היו וחרבו בימי פלגש בגבעה ואתא אלפעל בנינהי והדר נפל ואתא אסא ושפלינהו דכתי' ויחזק אסא את הערים הבצורות אשר ליהוד' דיק' נמי דכתיב ויחזק ולא כתיב ויבן : ויערשיה ואליה וזכרי מבני ירוחם תנא · אליהו משלמי הוא ר' אלעזר אומר משל בנימין שנ' ויערשי' ואלי' וגומר כל אלה מבני בנימין רבי נהוראי אומר משל גד הוא שנאמר ויעמד אליהו התשבי מתושבי גלעד וכתיב ויהי להם גבול כל ערי גלעד ומה מקיי' ר' אלעזר קריאה דר' נהוראי מתושבי גלעד מיושבי לישכת הגזית ומה מקיים ר' נהוראי קרייה דרבי אלעזר ויערשיה ואליה · אילו מדרשות הן בשעה שהק' מרעיש את עולמו אליהו מזכיר זכות אבות בני ירוחם הק' מתמלא רחמים על עולמו פעם אחת נחלקו רבותינו אילו אומרי' משל גד ואילו אומרי' משל בנימין בא ועמד לפניה' אמר להם רבותי למה אתם חולקים עלי אני מבני בניה של רחל · ובתנא דבי אליהו מוסיף אני מבני בניה של רחל שנאמר בייחוסים ויערשי' ואליה · א"ל ולא כהן אתה ולא כן אמרת לאשה אלמנה מצרפת הך עשי לי משם עוגה קטנה א"ל אותו התינוק משיח בן יוסף היה ורמז רמז שאני יורד תחל' לבבל ואח"כ יבא משיח :

אצל בנו ולאצל ששה בנים וגומר רבי שמלאי את' לקמיה דרבי יוחנן א"ל ליתני לי מר ספר יוחסין · א"ל אין שונין ללודים ולא לנהרדעים ספר יוחסין כ"ש דאת מלוד וקיבעך בנהרדעא אכפייה · א"ל מתניגא לך · א"ל ניתני לי בתלת ירחי · א"ל ברוריא דביתהו דר' מאיר ברתיה דרבי חנינא בן תרדיון דהוו גמירא תלת מאה שמעתת' ביומא אפילו הכי בשש שנים לא יצתה ידי חובתה ואת אמרת הכי אמר רב מיום שנגנז ספר יוחסין תשש כחן של חכמי' ונכהה מאור עיניהם דבין אצל לאצל הוה טעין ארבע מאה גמלי דרשה : ומרבים בנים ובני בנים וכי בידו של אדם להרבות בנים ובני בנים אלא בשכר שמשהין עצמן בבטן עד שיזריעו נשותיהן תחילה מעלה עליה' שכתוב כאילו מרבי' בנים ובני בנים והיינו דאמר רב קטינא יכול אני לעשות כל בני זכרים דאמר רבי יצחק א"ר אמי אשה מזרעת תחילה יולדת זכר שנאמר אשה כי תזריע וילדה זכר איש מזריע תחילה יולדת נקבה ולא פרשו חכמי' את הדבר עד שבא ר' צדוק ופירשו · אלה בני לאה אשר ילדה ליעקב בפדן ארם ואת דינה בתו · תלה הכתוב זכרים בנקבות ונקבות בזכרים : אמר רבא הרוצה לעשות בניו זכרים יבעיל וישנה : ופנחס בן אלעזר נגיד היה עליהם לפנים ה' עמו בשע' שנדר יפתח והיה היוצא אשר יצא מדלתי ביתי אמר פנחס הוא צריך לי להתיר נדרו ואני אלך אצלו יפתח אמר אני ראש קציני ישר' ואני אלך אצלו בין דין לדין אבדה הנערה · הדא היא דברייתא אמרין · בין חייתא למחבלתא אזלא בריר דעלובתא ושניהם נענשו בדמיה · יפתח מת בנשילת אברי' בכל מקו' שהי' הולך אבר נישל ממנו והיו קוברין אותו והיינו דכתי' וימת יפתח ויקבר בערי גלעד בעיר גלעד אין כתי' אלא בערי גלעד ופנחס נטלה הימנו רוח הקדש שנאמר ופנחס נגיד וגומר לפני' ה' עמו אתה תרעה את עמי את ישראל דוד רועו של ישראל ומי הוא רועה של דוד הק"בה שנאמר ה' רועי לא אחסר אברהם היה מברך את הכל שנ' ונברכו בך כל משפחות האדמה · ומי מברך את אברהם הק' שנאמר וה' ברך את אברהם בכל משה כיסן של ישראל שנאמר מה תכסון את ה' ומי הוא כיסו של משה הק' שנ' ויקרא שמו ה' כיסי : ירושלם אורו של עולם שנאמר והלכו גוים לאורך ומי הוא אורה של ירוש' הק' שנאמר והיה ה' לך לאור עולם וימשחו אותו לנגיד לה' ולצדוק כהן שנו רבותינו אוצרות מלכי' למלכים ושאר ביזה שבוזזין מחצה למלך ומחצה לעם · בשלמא אוצרות מלכי' למלך אורחא דמילתא · אלא ש"ר ביזה שבוזזין מחצה למלך ומחצה לעם מנלן : דכתיב וימשחו אותו לנגיד לה' ולצדוק כהן · מקיש נגיד לצדוק מה צדוק מחצה לעם ומחצה לו דכתיב והיתה לאהרן ולבניו מחצה לאהרן ומחצה לבניו אף נגיד מחצה לו ומחצה לעם : ויואב יחיה את שאר העיר · אמר רב יהודה אמר רב אפי' מוניני טעים ופרים להו וכתיב ויקברוהו בביתו במדבר וכי ביתו במדבר היה · אמר רב יהודה אמר רב כמדב' מה מדבר הפקר אף ביתו הפקר לכל · ד"א כמדבר מה מדבר מנוקה מגזל ועריות אף ביתו של יואב מנוקה מגזל ועריות רבי פנחס ורבי ירמיה בר אבא אומר וכי במדבר היה אלא כיון שמת נעשו ישראל כמדבר · אם אמר שהיה בונה להם דימוסיאות ומרחצאות שבח היה לו · ואי"ת שהיה בוזז ומאכיל לת"ח שבח שבחים היה לו :

ויגזול את החנית מיד המצרי' : היכי דמי גזלן א"ר אבהו כגון בניהו בן יהוידע שנאמר ויגזול את החנית רבי יוחנן אומר כבעלי שכם ורבי אבהו מ"ט לא אמר מהאי א"ל כיון דקא מטמרי לאו גזלני נינהו ורבי יוחנן כא דקא מטמרי כי היכי דלא ליחזינהו אינשי ולימרקו מיניהו · שאלו תלמידיו את ר' יוחנן בן זכאי מפני מה החמירה תורה בגנב יותר מבגזלן אמר להם זה השוה כבוד עבד לכבוד קונו וזה לא השוה · עבד לקונו כביכול עשה עין של מעלה כאילו אינו רואה ואזן כאילו אינה שומעת שנאמר הוי המעמיקי' וגו' והיה במחשך מעשיהם ויאמרו מי רואנו ומי יודענו · וכתיב ויאמרו לא יראה יה ולא יבין אלהי יעקב ואו' כי עזב ה' הארץ אין ה' רואה א"ר מאיר משלו משל לב' בני אדם שהיו בעיר ועשו משתה אחד זימן את בני העיר ולא זימן את בני המלך · ואחד לא זימן את בני העיר ולא בני המלך וכו' : בלכתו אל צקלג נפלו עליו ממנש' בעא מיניה רבי שמואל בר נחמני מר' יונתן מאי דכתיב ויהי כאשר ילדה רחל את יוסף ויאמר יעקב אל לבן שלחני · מאי שנא עד דאיתיליד יוסף א"ל ראה יעקב אבינו שאין זרעו של עשו נמסר אלא ביד זרעו של יוסף שנאמר והיה בית יעקב אש ובית יוסף להבה ובית עשו לקש · איתיביה ויכם דוד מהנשף ועד הערב למחרתם א"ל דאקריך נביאי לא אקרייך כתובי דכתיב בלכתו אל צקלג נפלו עליו ממנשה עדנה ויוזבד וגומר · מתיב רב יוסף ומהם מבני שמעון הלכו להר שעיר אנשי' חמש מאות פלטיה ונעריה רפיה ועוזי' ובני ישעי בראשם ויכו את שאר הפליט' אשר לעמלק וישבו שם עד היום הזה · אמר רבא ישעי נמי ממנשה הוא דכתיב ובני מנשה חפר וישעי :

מבני יששכר יודעי בינה לעתים א"ר שמואל בר נחמני א"ר יונתן כל אשה שתובעת בעלה לדבר מצוה הויין לה בנים שאפילו בדורו של משה לא הוו דכתיב הבו לכם אנשים חכמים ונבוני' וידועים · וכתיב ואקח את ראשי שבטיכם אנשים חכמים וידועי' ואילו נבונים לא אשכח · וגבי לאה כתיב ותצא לאה לקראתו ותאמר אלי תבא · וכתיב ומבני יששכר יודעי בינה לעתים · אמר רבא לא אשכחת צורבא מרבנן דמורי אלא דאתי מלוי או מיששכר מלוי דכתי' יורו משפטיך ליעקב מיששכר דכתיב מבני יששכר יודעי בינה לעתים ואומר יהודה דכתיב יהודה מחוקקי · דסוקי שמעתתא אליבא דהילכתא קאמינא יששכר הסיעי לשבטים · והנא הקריב שני לנשיאי' דכתיב ביום השני הקריב נתנאל בן צוער נשי' יששכר · מפני שהיה בן תורה דכתיב מבני יששכר יודעי בינה לעתים מהו לעתים ר' תנחומא אומר רובי חכמות היה יודע · רבי יוסי בן קיסמ' אומר לעבר שנים היה יודע · דכתיב וכל אחיהם על פיהם · וכל אחיהם משכימים הלכה על פיהם והוא מושיב להם הלכה למשה מסיני · וחייו של יששכר מצויין לו מזבולון שהיה עוסק בפרקמטיא שלו ומאכיל את יששכר שהיה בן תורה · דכתיב זבולון לחוף ימים ישכון · וכתיב שמח זבולון בצאתך ויששכר באהליך ואומר ושרי' ביששכר עם דבורה וכן הכתוב משבחו בבתי דינים במצרי' לישוב משפחת הישובה ואין ישוב אלא ב"ד שנאמר וישב בכין במבוה עם וישבו לפניו ואומר יעקב איש תם יושב אהלים · אשרי לצדיק אשרי שכינותיו יהודה יששכר וזבולון שהיו סמוכי' למשה ואהרן שנאמר והחוני' קדמה לפני אהל מועד מזרחה משה אהר' ובניו וכתיב דגל מחנה יהודה וגומר · ונעשו גדולים בתורה שנאמר יהודה מחוקקי ומבני יששכר יודעי בינה ומזבולון מושכים בשבט סופר · אבל מן הדרו' בני קהת וסמוכי' להם ראובן ושמעון וגד והיו שרויין עם קרח ואבדו עמו במחלוקתו מכאן אמרו אוי לרשע אוי לשכנו :

וזבולון יוצאי צבא עורכי מלחמה וגומר · ולעדור בלא לב ולב · א"ר תנחום כל מי שיוצא למלחמה אם אינו מכוין את לבו סוף שהוא נופל בחרב · אבל שבטו של זבולון בזמן שיצא בפרקמטי' ונתן לתוך פיו של יששכר בין מכוונים בין לא מכווני' היו יוצאים למלחמ' ונוצחים שנאמר ולעדור בלא לב ולב בין מכוונים בין שאינם מכוונים : ויצא שם דוד בכל המדינות ד' הם שיצאו להם מוניטין בעולם · ואילו הן אברהם יהושע דוד מרדכי אברהם כתיב ואעשך לגוי גדול ואברכך ואגדלה שמך · ומהו מוניטון שלו זקן מכאן וזקינה מכאן יהושע מהו מוניטון שלו שור מכאן וראם מכאן על שם בכור שורו הדר לו וקרני ראם קרניו · דוד ויצא שם דוד בכל המדינות יצא לו מוניטון בעולם ומהו מוניטון שלו · מקל ותרמיל מכאן ומגדל מכאן על שם כמגדל דוד · מרדכי כי גדול מרדכי ושמעו הולך בכל המדינות שיצא לו מוניטון בעולם ומהו מוניטון שלו שק ואפר מכאן ועטרת זהב מכאן · אמר רב יהודה אמר רב אל תגעו במשיחי אילו תינוקות של בית רבן ובנביאי אל תרעו אילו תלמידי חכמי' · אמר ר"ל אין העולם מתקיי' אלא בהבל תינוקות של בית רבן · א"ל רב פפא לאביי דידי ודידך מאי · א"ל אינו דומה הבל שיש בו חטא להבל שאין בו חטא · ואמר ר"ל משום רבי יהודה נשיאה אין מבטלים תינוקות של בית רבן ואפי' לבניין בית המקדש · וא"ל ר"ל לרבי יהודה נשיאה כך מקובלני מאבותי ואמרי לה מאבותיך כל עיר שאין בה תינוקות של בית רבן מחריבין אותה · רבינא אמר מחרימין אותה והנה בעניי הכינותי לבית ה' זהב ככרים מאה אלף ר"ל בשם רבא כהן כרדלא אדם זוכה נחבירו במציאה מה טעם שנאמר והנה בעניי וגומר · א"ר אבין מהו בעניי שאין העשירות לפני הק' שנאמר והיה העולם · ד"א בעניי בעינוי שהי' מתענה ומקדים סעודתו לשמים :

ובני רחביה רבו למעלה · א"ר יוחנן משום רבי יוסי כל דיבור ודיבור שיצא מפי הק' לטובה אפי' על תנאי לא חזר בו מכלן ממשה רבינו שנאמר הרף ממני ואשמידם ואעשה אותך לגוי גדול אע"ג דבע' משה רחמי עלה ובטלה אפ"לו הכי אקמיה בזרעיה שנאמר ובני משה גרשם ואליעזר רחביה הראש ובני רחביה רבו למעלה מאי רבו למעלה תנא משמיה דרבי יוסי למעלה מס' ריבוא כתיב הכא ובני רחבי' רבו למעלה וכתיב התם ובני ישראל פרו וישרצו וירבו : ויתנדבו שרי האבות כאשר הק' עושה להם נסים לישראל הם מתנדבי' לומר שירה דכתיב בפרוע פרעות בישראל המתנדבים בעם ברכו אלהים · התיבון הרי מרדכי ואסתר · שנייה היא שהיא בחוצה לארץ · ואית דבעי מימר מרדכי ואסתר משוכאיהן כנאלו מן המלכות לא נגאלו : ויאמרו כל העם אמן א"ר אלעזר בש"ר יוסי בן זמרא אמן אמנה · אמן שבועה · אמן קבלה · אמן אמנה ויאמנו דבריכם · אמן שבועה ואמרה האשה אמן אמן · אמן קבלה ויענו כל העם אמן · א"ר יהודה בר מסרתא כל מי שהוא עונה אמן בעולם הזה זוכה לענות אמן לעולם הבא שנאמר ברוך ה' לעולם אמן ואמן · אמן בעולם הזה ואמן לעולם הבא :

לך ה' הגדולה והגבורה והתפארת וגומר · רבי שילא נגדיה לההוא גברא דבעל גויה אזל אכל קורציה בי מלכא אמר איכא חד גברא ביהודאי דקא דאין דינא בלא הרמנא דמלכא : שדר עליה פריסתקא · כי אתא א"ל מ"ט נגידתיה להאי · א"ל דבעל חמרתא א"ל אית לך סהדי א"ל אין אידמי ליה אליהו ז"ל ואסהיד ביה א"ל אי הכי בר קטלא הוא א"ל אנן מיומא דגלינן מארעין לית לן רשות למקטל גברא פתח ר' שילא ואמר לך ה' הגדולה והגבורה · א"ל מאי קאמרית א"ל הכי קאמינא בריך רחמנא דיהיב מלכותא דארעא מעין מלכותא דרקיעא אמרי הואיל וחשבינן על ה יהבו ליה קולפא ואמרו ליה דון דינא כי הוה נפיק א"ל ההוא גברא וכי עביד רחמנא ניסי לשקרייא א"ל רשע ולאו חמרי אקרי דכתב בשר חמור בשרם חזייה דהוה קאזיל למימר לבי מלכא דקרי להו חמרי · אמר האי רודף הוא והתורה אמר' אם בא להרגך השכם להרגו מחייה בקולפא וקטליה אמר הואיל ואתעביד לי ניסא בהאי קרא דרשינא ליה ודרש לך ה' הגדולה זו יציאת מצרים שנאמר וירא ישראל את היד הגדולה והגבורה זו קריעת ים סוף שנאמר ויבואו בני ישראל בתוך הים והתפארת זו חמה ולבנה שעמדו ליהושע שנאמר וידו' השמש וירח עמד והנצח זו מפלת' של רומי וכן הוא אומר ויז נצחם על בגדי וההוד זו מלחמת נחלי ארנון שנאמר על כן יאמר בספר מלחמות ה' · כי כל בשמי' ובארץ זו מלחמת סיסרא שנאמר מן שמי' נלחמו עם סיסרא לך ה' הממלכה זו מלחמת עמלק וכן הוא אומר כי יד על כס יה והמתנשא זו מלחמת גוג ומגוג וכן הוא אומר הנני אליך גוג נשיא ראש משך ותובל לכל לראש אמר רב חנן בר רבא אפי' ריש גרגותא מן שמיא מני לה : במתניתא תני משמיה דרבי עקיבא לך ה' הגדולה זו קריעת ים סוף · והגבורה זו מכת בכורות והתפארת זה מתן תורה והנצח זה ירושלם · וההוד זה בית המקדש :

כי גרים אנחנו לפניך ותושבי' ככל אבותינו ככל ימינו על הארץ ואין מקוה · הלואי כצילו של כותל או אילן אלא כצילו של עוף · שנא' ככל עובר עלי הארץ ואין מקו' אין מי שאינו מקו' שלא ימות הכל יודעי' ואומרים בפיהם שהן מתים · אברהם אמר ואנכי הולך ערירי · יצחק אמר ואברככה וגו' לפני מותי יעקב אמר ושכבתי עם אבותי :

בצאת לפני החלוץ' ואומרי' הודו לה' כי לעולם חסדו · א"ר יוחנן מפני מה לא נאמר כי טוב בהודאה' זו לפי שאין הק' שמח במפלתן של רשעי' · דא"ר שמואל בר נחמני א"ר יונתן מאי דכתיב ולא קרב זה אל זה כל הלילה בקשו מלאכי השרת לומר שירה א"ל הק' מעשה ידי טובעי' בים ואתם אומרי' לפני שירה · א"ר יוסי בר חנינא הוא אינו שש אבל אחרי' משים שנאמר הודו לה' :

כי הוא המון הרבה הזאת · רבי יוחנן ורבי אלעזר חד אמר שסרף התורה · וחד אמ' שנא על המון : אמרו לו כלום יש לך הנאה ממקום שיצאת ממנו א"ל כלום אני עושה אלא להכעיס ויאמר ללוים המבינים לכל ישראל תנא משנגנז הארון נגנז עמו צנצנת המן וצלוחית של שמן המשחה ומקלו של אהרן שקדי' ופרחיה וארגז ששלחו פלשתים דורון לאלהי ישראל ומי גנזו יאשיהו המלך גנזו מה ראה מצא כתוב יולך ה' אותך ואת מלכך וגו' · עמד וגנזו שנאמר ויאמר ללוים המבינים לכל ישראל הקדושי' להם תנו ארון הקדש בבית אשר בנה שלמה בן דוד מלך ישראל אין לכם משא בכתף · אמר רב נחמן תנא חכמים אומרי' בלישכת דיר העצים נגנז הארון אמר רב נחמן בר יצחק אף אנו נמי תנינא מעשה בכהן אחד שהיה מתעסק בעצים וראה רצפה משונ' מחברתה ובא להודיע לחבירו ולא הספיק לומר הדבר עד שיצתה נשמתו וידעו ביחוד ששם נגנז הארון · מאי הוה קעביד · בקורדמו הוה מתעסק תנא דבי רבי ישמעאל ב' כהני' בעלי מומין היו והיו מתליעין בעצים ונשמטה קרדומו של אחד מהן ונפלה התם ואכלתו :

רבי סימון בש"ר יהושע בן לוי א"ר חמא אבוה דר' הושעיא לא ניתן ספר דברי הימים אלא להדרש בני שילה בן יהודה ער אבי לכה אב ב"ד של ליכה · ולעדה אבי מרשה : אב ב"ד של מרשה ומשפחות בית עבודת הבוץ זו רחב הזונה שהטמינה את המרגלי' בפשתי העץ · לבית אשביע שנשבעו לה המרגלים שנאמר ועתה השבעו נא לי ויוקים שקיימו לה את השבועה ואנשי כוזיבא שכזבה במלך יריחו ויואש שנתייאשה מן החיים · ושרף שהתחילה עצמה לשריפה אשר בעלו למואב עלתה במעשיה הנעימים לפני אביה שבשמים · וישבי לחם שבאתה ונדבקה בישראל שקיבלו את התורה שכתוב בה לכו לחמו בלחמי · והדברים עתיקים ר' אייבו ור' סימון אמרו הדברים האילו אמורים מעתיקו של עולם · ר' יהודה ב"ר אוניא אמר הדברים האילו אמורו' כאן ומפורשים במקום אחר · המה היוצרים אילו המרגלים דכתיב חרש לאמר ויושבי נטעים שהיו בקיאו' בנטיעה · וגדירה שהטמינה אותם מאחורי הגדר עם המלך במלאכתו ישבו שם מכאן אמרו עשרה כהנים ונביאים עמדו מרחב הזונה ירמיה חלקיה שריה מחסיה חנמאל שלום יחזקאל בוזי ברוך נריה : רבי שמואל בר נחמני פתר קרא בדוד : בני שילה וגומר בית עבוד' הבוץ : זה דוד שהיה עוסק בפריכת · והיינו דכתיב ויך אלחנן בן יערי אורגים · זה דוד שחננו הק' · בן יערי שהיה גדל ביער אורגי' אילו סנהדרין שהיו מעלים הלכה לפניו והוא אורגה לבית אשביע שנשבע לו הק' שנאמר נשבעתי לדוד עבדי ויוקי' שהקי' לו את השבועה שנאמר נשבע ה' לדוד אמת · ויואש שנתייאש מן החיים שנאמר תהי נא ידך בי ובבית אבי · ושרף שהזכיר מעשה שרופים · שנאמר ה' אלהי אברהם יצחק וישראל זאת לעולם : אשר בעלו למואב שבא מרות המואביה : וישבי לחם שבא מבית לחם עם המלך במלאכתו רבי יהודה ורבי נחמי' רבי יהודה אומר זה דוד ושלמה שנטפלו עם הק' בבניין בית המקדש רבי נחמיה אומר זה בניה

בן יהוידע כהן גדול שנטפל עם המלך יואש בבדק הבית ורבי יהודה בר סימון אומר זה ירמיה ויחזקאל שפייסו להק' שלא להחריב הבית המה היוצרים זה בועז ורות · ויושבי נטעים זה המלך שלמה שהוא דומה לנטיע' במלכותו · וגדירה זה סנהדרין שהית' גודרת עמו בדברי תורה עם המלך במלאכתו ישבו שם מכאן אתה אומר שלא מתה רות המואבייה עד שראתה שלמה בנה דן דינים של זונות שנאמר עם המלך במלאכתו ישבו שם ואו' וישם כסא לאם המלך ותשב לימינו : ותשב כסא לאם המלך זו בת שבע ותשב לימינו זו רות המואביה · רבי חמא בר חנינא פתר קרא במשה · ויוקים על שם קימה ה' · ואנשי כוזבא שעשה דבריו של הק' כאילו כזבים למה ה' יאמר הק' · ויואש שנתיאש מן החיים · שנאמר ועתה אם תשא חטאתם ושרף שהזכיר מעשה שרופי' זכור לאברהם ליצחק · אשר בעלו למואב שבא ועלה במעשיו הנעימים לפני אביו שבשמים וישבי לחם שעלה למרום ושבה התורה דכתיב לכו לחמו בלחמי · והדברים עתיקים כדכתיב ויעתק משם ההרה אפי' דברים שנעתקו מהם החזירן שנאמר פסל לך שני לוחות אבנים כראשונים :

ויקונן ירמיה על יאשיהו ויאמרו כל השרי' והשרות בקינותיה' · רבי נתנאל אומר ג' מאות שנה עד שלא נולד יאשיהו נקר' שמו שנאמר הנה בן נולד לבית דוד יאשיהו שמו וגו' ובן שמנת שני' מלך וכי נער בן ח' שני' מה דעתו אלא מאס את האליליי' ושיבר את המצבו' וגידע את הפסילי' וכרת את האשירים והיתה זכותו מקבע' לפני כסא הכבוד ובשביל הרעה שהיו ישר' פושין בסתר נאסף הצדיק ונאסף יהודה וכל ישראל · וירמי' הנביא בא לגמול חסד ליאשיהו שנ' ויקונן ירמיה על יאשיהו ויאמרו כל השרי' והשרות וגומ' רבי מאיר אומר השרי' אילו הלוי' שהיו עומדי' על הדוכן בשיר והשרו' אילו נשותיהן רבי שמעון אומר לא על הלוי ונשיהן בלבד אמרו אלא כל הנשים החכמות שנאמר כה אמר ה' התבוננו וקראו למקוננות רבי מאיר אומר התקינו חכמי' שיהיו עושי' כן בכל חכמי ישראל זקניהם וגדוליהם שנאמר ויתנם לחק על ישראל וגומר וגם שלמה המלך ראה שמידת גמילות חסדים גדולה לפני הק' וכשבנה בית המקדש בנה ב' שערים אחד של חתנים ואחד של אבלים ושל מנודי' והיו ישראל יושבין בשבתות בין שני השערים הללו · והנכנס בשער חתני' היו יודעין שהוא חתן · והיו אומר לו השוכן בבית זה ישמחך בבני' ובנות והנכנס בשער אבלים והיה שפמו מכוסה היו יודעי' שהוא אבל · והיו אומר לו השוכן בבית הזה ינחמך עם כל אבלי ישראל והנכנס בשער האבלים ולא היה שפמו מכוס' היו יודעים שהוא מנודה והיו אומר לו השוכן בבית הזה יתן בלבך לשמוע דברי חכמים ויתן בלב חביריך שיקרבוך ויצאו כל ישראל ידי חובתן בגמילות חסדים ומשחרב בית המקדש התקינו חכמים שיהיו חתנים ואבלים הולכים לבתי כנסיות ובתי מדרשות ואנשי המקום רואים את החתן ומשמחים אותו ורואים את האבל ויושבין עמו על הארץ כדי שיצאו כל ישראל ידי חובתן בגמילות חסדים :

וגם במלך נבוכד נצר מרד אשר השביעו באלהים מאי מרדותיה אשכחי' לצדקי' לנבוכד נצר דקאכיל ארנבא חייא א"ל אישתבע לי דלא מגלית ולא תפיק מילתא אישתבע ליה לסוף הוה קא מצער צדקיה בגופיה איתשל אשבועתיה ואמר · שמעיה שרייא דנבוכד נצר וקמב זיין ליה שלא ואייתי סנהדרין וצדקיה · א"ל חזיתון מאי קעביד צדקיה דאישתבע לי בשמא דשמייא דלא מגלינא · א"ל איתשלי אשבועתי · א"ל ומי איתשלי אשבועת' · א"ל אין בפניו או שלא בפניו א"ל בפניו · ואתון אמאי עבידתון ומ"ט לא אמריתון ליה מיד ישבו לארץ ידמו זקני בת ציון · א"ר יצחק שסמטו כרים מתחתיהן : ויהיו מלעיבים במלאכי אלהים אמר רב יהודה לא חרב' ירושלם אלא בשביל שביזו את התורה ותלמידי חכמים שנאמר ויהיו מלעיבים במלאכי אלהים ובוזים דבריו ומתעתעים בנביאיו עד עלות חמת ה' בעמו עד לאין מרפא מאי עד לאין מרפא אמר רב יהודה אמר רב כל המבזה לת"ח אין לו רפואה למכתו :

וכל הקהל משתחוים והשיר משורר תנא רשב"א אומר כהנים לוים וישראל והשיר מעכבי' הקרבן טעמי' דרבי שמעון מהכא כל הקהל משתחוים אילו ישראל והשיר משורר אילו לוים והחצוצרות מחצצרי' אילו הכהנים הכל עד לכלות העולה הכל מעכבין את הקרבן ר' תנחום שמע לי' מהדא ואתנה את הלוים אילו הלוים · נתונים לאהרן ולבניו אילו הכהנים · ולכפר על בני ישר' זה השיר : וישכב חזקיה עם אבותיו ויקברהו במעלת קברי בני דוד · שנו רבותינו תם משלם חצי נזק מגופו ומועד משלם נזק שלם מהעליה מאי עלייה א"ר אלעזר מעולה שבנכסיו וכן הוא ויקברהו במעלה קברי בני דוד וא"ר אלעזר אצל מעולין שבמשפחה ומאן נינהו דוד ושלמה וכבוד עשו לו במותו מלמד שהושיבו ישיב' על קברו פליגי בה ר' נתן ורבנן חד אמר ג' ימי' וחד אמר ז' ימים ואמרי לה ל' יום · ת"ר וכבוד עשו לו במותו זה חזקי' מלך יהודה שיצאו לפניו ל"ו אלף חלוצי כתף דברי רבי יהודה א"ל רבי נחמיה והלא לפני אחאב עשו כן אלא שהניחו ס"ת על מיטתו ואמרו קיים זה מה שכתוב בזה רבי יהודה בר סימון ורבי חנינא ורבנן · ר' יהודה או' בית ועד היו בונין למעלה מקברו של חזקי' וכשהיו הולכי' לשם היו אומרים למדנו · רבי חנינא אומר ס"ת נתנו למעלה מקברו והיו אומרי' המוטל בארון זה קיים מה שכתוב בזה · ורבנין אמר נקבעו טפטיאות מפתח בתיהם ועד קברי בית דוד וכל כך למה כדי שלא יתייחפו רגליהם ואעפ"כ נתייחפו א"ל ירמי' ומה בשעה שהלכתם טפטיאות נתייחפו רגליכ' לכשיתנגפו רגליכם על הרי נשף על אח' כמה וכמה :

וימים רבים לישראל ללא אלהי אמת וללא כהן מורה וללא תורה מאי וללא תורה אמר רב הונא כל העוסק בתורה בלבד ולא בגמילות חסדים דומה כמי שאין לו אלוה ועל דבר זה נתפס רבי חנני' בן תרדיון · ובגמילות חסדים לא עסק והתני' רבי אלעזר בן יעקב אמר אל יתן אדם מעותיו לארנקי של צדקה אלא א"כ ממונה עליו כחנניה בן תרדיון · המוני הוה מהימן ליעבד לא הוה עבד ולא עבר והתניא מעות של פורי' נתחלף במעות של צדקה וחלקתיו לעניי' מיעבד עבד כדבעי למיעבד לא עבד : ורוח אלהים לבשה את זכריה בן יהוידע הכהן ויעמד מעל לעם · וכי מעל כל ראשי העם היה · אלא שראה עצמו גבוה מכל העם חתן המלך כהן ונביא ודיין כתפיל מדבר גדולות ויאמר אתם עוברים את מצות ה' ולא תצליחו וגומר · מה כתיב אחריו ויקשרו עליו וירגמוהו אבן וגומר :

וירדפם אסא והעם אשר עמו עד לגרר ויפלו מכושים לאין להם מחיה כי נשברו לפני ה' א"ר לוי ד' מלכי' מה שתבע זה לא תבע זה ואילו הן דוד · אסא · יהושפט · חזקיה · דוד אמר ארדפ' אויבי ואשיגם א"ל הק' אני עושה כן שנאמר ויכם דוד מהנשף ועד הערב · עמד אסא ואמר אין בי כח אלא אני רודף ואתה עושה · אמר הק' אני עושה כן שנא' וירדפם אסא וגומר · כי נשברו לפני אסא אין כתיב כאן אלא כי נשברו לפני ה' : עמד יהושפט ואמר אין בי כח לא להרוג ולא לרדוף אלא הריני אומר שירה ואתה עושה · א"ל הק' אני עושה כן שנאמר ובעת החלו ברינה נתן ה' מארבים וגומר · עמד חזקיה ואמר אין בי כח לא להרוג לא לרדוף ולא לומר שירה אלא הריני ישן על מיטתי ואתה עושה א"ל הק' אני עושה כן שנאמר ויצא מלאך ה' ויך במחנה אשור :

ומלכת שבא שמעה את שמע שלמה ותבוא לנסות את שלמה בחידות · מאי בחידות א"ר ירמיה בר שלום אמרה לו אתה הוא שלמה ששמעתי עליך ועל מלכותך ועל חכמתך א"ל הן · אם אני שואלת דבר אותך אתה משיבני א"ל כי ה' יתן חכמה א"ל מהו שבעה יוצאי' ותשעה נכנסין שנים מוזגין ואחד שותה · א"ל בודאי ז' יוצאי הם ימי נידה וט' נכנסין הם ט' ירחי הולד נכנסים · שנים דדים מוזגי' והולד שותה ועוד אני שואלת אשה אמרה לבנה אביך אבי זקנך בעלי אתה בני ואני אחותך · א"ל בודאי בנותיו של לוט היו ועוד דוגמא אחר עשתה לו הביאה זכרים ונקבות לפניו כולם במראה אחת ובקומה אחת ובכסות אחת ואמרה לו הפרש לי זכרים מן הנקבות מיד רמז לסריסיו והביאו לו אגוזים וקליות התחיל מחלק לפניהם · זכרים שלא היו מתביישים היו נוטלי' בבגדיה' ונקבות שהיו מתביישי' נוטלי' בסודריהן א"ל אילו זכרי' ואילו נקבות · ועוד דוגמא אחרת הביאה לפניו מהולים וערלי' וא"ל הפרש לי מהולי' מן הערלי' מיד רמז לכהן גדול ופתח ארון הברית מהולין שבהן כרעו בחצי קומתן · ולא עוד אלא שנתמלא פניהם מזיו שכינה וערלים שבהם נפלו על פניה' מיד א"ל אילו מהולים ואילו ערלים א"ל מהיכן לך זה אמר לה מבלעם אילולי שהיה נופל לא היה רואה ולא כלים ועוד מאיוב בשעה שבאו ג' ריעיו לנחמו א"ל לא נופל אנכי מכם כמותכם באותה שעה אמר' לו לא האמנתי לדבריהם וגומר אשרי אנשיך וגומר יהי ה' אלהיך ברוך וגומר : עיין בתרגו' פסוק כשבת המלך אחשורוש :

ד"א ויוקים זה יהושע שהקים שבועה לגבעונים ואנשי כוזיב' שכיזבו ליהושע ויואש שנתייאשו מן הגאולה ושרף שנתחייבו שריפה למקום · אשר בעלו למואב שנשאו נשים מואביות ושובו לחם זו רות המואביה שבאת ונדבקה בבית לחם · והדברים עתיקים דברים הללו עתיק יומין אמרינהו · המה היוצרים אילו בני יונדב בן רכב שנצרו שבועת אביהן יושבי נטעים זה שלמה המלך שדומה לנטיעה במלכותו וגדירה אילו סנהדרי' שגדרו פירצותיהן של ישראל עם המלך במלאכתו זו רות המואביה שראת' במלכות שלמה בן בנו של בן בנה : רבי יהודה אומר אף חולדה הנביאה מבני בניה של רחב · שנאמר וילך חלקיה הכהן וגומר בן תקות וכתיב את

תקות חוט השני ואחרי דברי ק"ו ומה אם מי שהיתה מעם שנאמ' בו לא תחיה כל נשמה על שקרב' עצמה כך קרבה המקום · ישרא' שעושי' התורה על אחת כמה וכמה : ד"א המה היוצרים אמר רי"בל בנפשתם של צדיקים נמלך וברא את האדם · המה היוצרי' על שם ויצר ה' אלהים את האדם יושבי נטעים על שם ויטע ה' אלהי' גן בעדן וגדירה על שם אשר שמתי חול גבול לים עם המלך במלאכתו יושבים שם עם מלך מלכי המלכים הק' יושבים נפשותם של צדיקים שבהם נמלך וברא את העולם : וישב שלמה על כסא ה' א"ר יצחק אפשר לומר וכי אדם לישב על כסא ה' הואיל שכתב בו כורסיה שביבין דנור אלא מה כסא ה' שולט מסוף העולם ועד סופו כך שלמה שליט מסוף העולם ועד סופו מה כסא ה' דן בלא עדים ובלא התראה כך שלמה וכו' דכתיב אז תבאנה שתי נשים זונות : רבי ביבי בש"ר ראובן אומר רות וערפה בנותיו של עגלון היו · א"ל הק' אתה חלקת לי כבוד ועמדת מכסאך בשביל כבודי שנאמר ויקם מעל הכסא · חייך שאני מעמיד ממך בן ואני מושיבו על כסא דכתיב וישב שלמה על כסא ה' ד"א שמלך בירושלם שנקרא כסא ה' ויקרא אסא אל ה' אלהיו · אין לישראל כי אם תפלה והיינו דכתיב אל תיראי תולעת יעקב מה תולעת זו אינה מכה את הארזים אלא בפה · כך ישראל אין להם כח אלא בפה בתפילה : וכן באסא ויקרא אסא אל ה' אלהיו וגומר :

בארה בנו אשר הגלה תגלת למה נקרא שמו בארה שלתורה למה מת בארה בגולה בשביל שיחזרו עשרת השבטים בזכותו · ולמה מת משה במדבר שיחזרו דור המדבר בזכותו :

ויבן עוזיהו מגדלים · שם הוצרך חוזק לפי שפרץ שם וחסר פרצו החומה בימי אביו : הכרים בוכירם וכומרים דוגמת לכומרים וליוגבים שומרי בהמות היו לו כי אוהב אדמה היה · מפור' בר"ב · כי להוט היה אחר הדמה · וקין לא נמצא תולדת :

ועל אלו המלכי' אמר החכם בספר בחינת העולם · אין מבקש העולם אלא לעושר ולמנוח' ולכבוד · ומבקש העולם לא יגיע אליו והפורש ממנו יהיה יקר בעזיבה הבקשה מבני אדם ועשיר בשמחתו בחלקו ומכיר בגופו להוצאת העולם מלבו ומגיע לבקשתו בלא טורח ובלא עמל · ואמר אין ראוי לחכם שישמח על רוב ממון ולא שיתאבל על מעוטו אבל ראוי לו שישמח בשכלו ובמה שקדם ממעשהו הטוב מפני שבטוח שאין שוללים אותו מה שקדם ואין נתפס על זולתו · ואמר בקש מה שאתה צריך לו ועזוב מה שאין אתה צריך לו כי בעזיבת מה שאין אתה צריך לו תשיג מה שאתה צריך לו · ואמר מי שאוהב חיים יהי שפל ואמר זכור עם כל טובה סורה ועם כל צרה תקוה לשבי' שיעבירנה כי בזה תתמיד הטובה ותנצל מן החטא ואמר מי שאינו רוצה בגזרת הבורא נפשו דואבת על העולם · ומי שאינו רואה שיש לבורא טובה אלא במזון וכסו' הוא בער : ומי שמביט אל מה שיש ביד זולתו מאריך דאגתו · ואין מעלה לכעסו ארוכה ואמר מה יתרון הרש על העושר כי אינך רואה אדם שממרה הבורא להתרושש אך להעשיר · ואמר אין האדם הומה על העולם עד שתדבק נפשו בארבע מדות רש שאינו מגיע להעשיר ודאגה שאין לה סוף · וערגה שלא יפנה הימנה · ומאויים אשר אין להם תכלית · ואמר מי שיקרה נפשו בעיניו יקטן העולם בעיניו · ואמר איזה היקר מבני אדם מי שאינו משגיח העולם ביד מי שיהיה · ואמר מי שיעזב החיים וידאה ההבל שידע האדם ערך העולם אצל עצמו וערך עצמו אצל העול' שכבר נאמר כי מי שיקל אותו יכבדנו ומי שיכבדנו יקל אותו מפני שאחרית עפרורית וסוף גדולתו שפלות ועקב שלותו מדוה והאדם בו כמו פרי האילן אם לא יפסד באחד מן הפגעי' כאשר יבשל יבול והוא עוד כמו שסבבוה חיות רעות ופגע הוויים בכל מוצא ומבוא שאם ינצל מקצתם יטרפוהו קצתם ומי שהוא יודע העולם הידיעה הזאת לא ישמח לטובה ולא ידאג לרעתו כאשר אמר החכם העולם הזה רבו כמה יגונים ומה שהיה משמון הוא ריוח · ואמר אי זהו נדיב מי שהתנדב בעולמו לתקן אחריתו ואמר חשוב לעולמך כאלו תחיה לעולם ולאחריתך כאלו תמות למחר · ואמר אין במדות הטובות כשתים יגיעה בלא עולם ושפלות בלא זלות · ואמר הגדולה עם השפלות והכבוד עם היראה והעושר עם ההסתפקות : ואמר החכם לחביריו יהי המות נקל בעיניכם כי מדתו בירתו · ואמר רפאות האמת והצדק ונזקה השבת התאוות הבהמיות · ואמר מותו ברצון תחיו בטבע · ואמר המות שתי מיתות מיתה רצונית ומיתה טבעית ומי שממית עצמו מיתה רצון תהיה מיתתו הטבעית קיים לו · ואמר מי שאוהב נפשו ימיתנה וכו' :

וביום שנה עשר לאדם כלו הכל הבית והעזרה · ועל זה אמרו טוב שתכלב כפסך לאנשי הברות משתמח באנשי הנעימות · ואמר המיתי האדם בבקשת העולם כצמא שהגיע למים המלוחים על אשר ישתה מהם יוסף צמאו ואמר דומה האדם בבקשת העולם לכלב רעב שמצא עצם ולעס אותו ומרוב לועסו יצא הדם מפיו והוא מוצץ הדם וחושב כי הוא מן העצם והוא מדמו · וכן האדם בעוד שהוא מתעסק בעולמו בבלתי עבודת האלהי' הוא חושב כי הוא קונה והוא מפסיד מפני שהוא נתבע על מעשהו · ואמר מי שלא דאג על מה שלא הגיע לידו נחה נפשו וזך שכלו ויאריכו ימיו · ואמר תחלת מקרא' ההבל אהבת העולם · ואמר מי שמתאבל על העולם התקצף על אלהיו · ואמר אדם אחד אמר לחכם צוני אמר אל תהי שמח במה שהגיעך מן העולם ואל תדאג על מה שלא הגיע לך ממנו · והיה שמח במה שהקדמת ודאג על מה שהנחת ופחד ממה שאחר המות · ואמר שים האחרית מדתך תגיע אל השמחה באחריתך ואמר איזהו המצליח בסחורתו אמר זה המוכר הכלה בקיים ואמר תמורת העולם שאינו נותן לפום אדם מה שראוי לו הן שיוסיף לו או יגרע · ואמר מי שמתחכם לדבר עבירה יהיה רחוק מתאותו וקרוב אל מגורתו ואמר מי שעם עבודת האלהים משרו יבואהו הריוח מבלי קנין ואמר הפרישות מן עולם מנוחה ללב ומנוחה לגוף ואהבת העולם טרדת הלב ויגיעת הגוף ומי שידע האל לא ידאג לחסרון ולא ישתומם לא מן הטרף ולא מן בני אדם · ואמר מי ששם דאגתו אחר הבורא יעביר ממנו דאגת העולם הזה והעולם הבא · ואמר כל לבב יש דבר שמטרידו והטרדה בעולם משבר' העצמות ומכלה המות · ושאלו לחכם היאך ענייניך ואמר איך יהיה ענין מי שהוא כלה בעמידתו ונגוע בבריאותו ונכבש מצד בטחונו ואמר לחכם פלוני קנה הון גדול אמר קנה ימים שיוציאנו בהם · ואמר שמלך הודו נתן לאחד מעבדיו שעומדים עליו כתב אחד ואמר לו כשתראה אותי כועס תנהו לי והיה כתוב בו הרפה כי אינך אלהי' אבל אתה גוף כלה שיאכל קצהו את קצתו וישוב רמה ותולעה ועפר והיה למלך שבא עבד קטן צוהו שיעמד לפניו בעת שילו' בני אדם להכו' בשוטים ואמו' לי אדוני המלך זכור יום הדין · ואמר שחכם אחד מכר קרקע בשמנים אלף דינרי זהב אמרו לו ולמה לא תקנה מן הממון הזה מטמון לבניך אמר להם אני אשימנו כולו מטמון לעצמי אצל הבורא ואשים הבורא מטמון לבני ונתנם כלם לצדקה : ואמרו לחכם מת פלוני שהיה בחוזק בריאותו ואמר היפכו בריא מי שהמות תלוי בצוארו :

ויבן תדמר במדבר ואת כל ערי מסכנות אשר בנה בחמת על כרחך לצורך תבואה שבמדבר לא היה לו לאצור זהב וכסף : ועל זה אמר החכם מי שיבחר בצדק למעוז יכנעו לו בני אדם על כרחם · ואמר מי שבחר בצדק לדת יהיה לו למגן חזק · ואמר האמונה תולדות הנדיבות ואמר נדר הנדיב מתנה מהרה ונדר הכילי האחור והעלילה · ואמר כשתירא מן החרטה אמור לא קודם הן וכאשר תאמר הן סבול וקיים מה שאמרת כי לא אחר הן מגונה מאד · ואמר שאלו לחכם מהו הכניעות אמר שיתבייש אדם מעצמו · ושאלו אותו מהו הנדיבות · אמר שיקום אדם על הורתו ויתקן ממונו ויעשהו מה שהוא חייב בו ואמרו לחכם מהו הכניעות · אמר החכמה ומהו הכניעות והנדיבות אמר הענוה עם שמירת התורה והנהג' הטובה והצדק וסבל המחיה וסבל הפגעים · ואמר לחכם מהו הכניעות · אמר שלא תעשה בסתר מה שתתבייש ממנו בגלוי ואמר התרחק מן העבירות כי אין כניעות לאדם אם לא יהיו בגדיו נקיים ומכניעות האדם תקון ממונו :

והוא עודנו נער ועל זה אמר החכם מנוחת החכמים במצא האמת מנוחת האוילים במצא השקר · ואמר באמת קיום כל הדברים ובשקר סורם ואמר כי מלך אחד צוה להרוג חכם אחד שהיה חולק עליו בשקר וכאשר הוצא ליהרג ראה אשתו שהיתה בוכה · אמר לה למה תבכי אמרה לו ולמה לא אבכה והורגים אותך על לא חמס בכפך · אמר לה והיא' היית רוצה שיהרגוני על חמס שיהיה בכפי ואמר יש שתהיה החכמה נמצאת במסכנות · והאולת תכנה העושר · ואמר עושר האדם יכסה את מומיו ומצדיקו בכזביו · ושכל הדל נבזה וחכמתו נחשבת לאולת · ואמר כחכם הכסילי' התפארותם בממון ובנותם החכמה והתפארות החכמים בחכמה ומוסר וגנותם הממון והסכלות · ואמר כי אדם עשיר עבר על חכם והיה לבוש בגדי חמודות · והחכ' היה לבוש בלויות · אמר לחכם אתה הוא שחברת החכמה וקבעת הכמוסות והרבה לתמוה עליו · אמר לו החכם אין מעלת האמת הבגדים החמודות אלא הדעות הזכו' : ואמר הזכר מישיבת הכל מי שלא תלמד ממנו טוב ואמר ישיב' חבורה רעה מקנה המדות הרעות · ואמר במה יבחן המשכיל את נפשו אמר שיסבול אשה רעה · ואמר האשה הרעה כמו הזהב שמחליף שערו ואינו מחליף טבעו · ואמר הרע שבמתחברים שקונה האדם האשה הרעה והיא הקורה · ואמר הזכר מסבת עם הכסיל כי כמה פעמים הפסיד את העניו ואמר כשתשב עם הנדיבים כי אין כבודו של אדם וקלונו אלא באיש ישיבתו · ואמר מי שמתגאה עצמו בדבר ישיגהו הכזב

ואמר

פי' שמעוני

ואמר מי שיביא עצמו אל החשך אל יאשים מי שמחשב עליו רע · ואמר שב עם החכמים והאזן של מידותם ואל יסורו מלבבך · ואמר מה הוא טוב לאדם אמר שכל שיחיה בו · ואם לא יהיה השכל הממון שיהדר בו · ואם לא יהיה הממון האשה שתכסה על מומיו ואם לא תהיה האשה השתיקה תכסה על מומיו · ואם לא תהיה השתיקה הקבר טוב לו · ואמר ארבעה מאבדים את האדם הגאוה והעקשות והעצלה והמהירות :

ונאספת אל קברותיך בשלום · והלא נהרג אלא בשלום מזה שלא תראינה עיניך בכל הרעה אשר אני מביא על המקום הזה ועל יושביו · כלומר חורבן הבית : ועל זה אמר החכם ידאו אלהים כפי מה שיאות · והמלך לשמוע לו והתנהגו עם בני אדם בטובה ואמר המלך והתורה שני אחים לא יעמד האחד מבלתי השני ואמר אל תדור בעיר שאין בה מלך כורא ואמר אל תדור בעיר שאין בה שופט צדק ורופא וחכם ושוק במלא ונהר נגר ואמר במשל המלך כאש אם תרחק ממנו תצטרך אליו ואם תקרב אליו ישרפך · ואמר כאשר המלך ירבך המעט אשר יראהו הבכי · והרע שבארצות אשר אין בה שובע ולא בטחה ואמר צדק המלך המועיל לעם יותר משובע הזמן ואמר חברת המלך אף על פי שיש בו כבוד ויקר דומה להר גבוה שיש בו כל פרי טוב וכל חיו' רעות העליה אליו קשה והעמידה בו יותר קשה ואמר כשיתמשכו אדם נזעק של המלך וכשיתמשכו המלך אל מי נזעק :

כה אמר כורש מלך פרס דרש רב נחמן בר חסדא מאי דכתיב כה אמר ה' למשיחו לכורש אשר החזק' בימינו אטו כורש משיח הוא · אלא אמר הק' למשיח קובל אני לך על כורש אני אמרתי הוא יבנה ביתי ויקבץ גלותי והוא אומר מי בכם מכל עמו ה' אלהיו עמו ויעל א"ר פירחא בעולם הזה הייתם נגאלים על ידי בשר ודם וחוזרים ומשעבדים · אבל לעתיד לבא אתם נגאלים ע"י הק' גאולת עולם שנ' ופדויי ה' ישובון ובאו לציון ברינה ושמחת עולם על ראשם ששון ושמח' ישיגו ונסו יגון ואנחה · ואו' ישר' נושע בה' תשועת עולמים לא תבושו ולא תכלמו עד עולמי עד · אמן וכי"ר במהרה בימינו · תם ונשלם ספר דברי הימים שבח לאל ית' וית' · הש יזכנו לראות בהורו ולבקר בהיכלו · למען צדקו · יגדיל תורה ויאדיר :

תושלבע

על ידי הפועל העוסק והמסדר במלאכת הקודש באמונה· נאם יעקב בר אברהם המפורסם שליט:
זעציר מק"ק אמשטרדם :

ועל ידי הפועל העוסק במלאכת הקודש באמונה נאם מאיר בן וואלף שוואב יצ"ו
זעציר מק"ק אמשטרדם

ועל ידי הפועל העוסק במלאכת הקודש באמונה · נאם זלמן בן כמהו"רר משה נר"ו :
זעציר מק"ק אמשטרדם :

ועל ידי הפועל הזעציר במלאכת הקודש באמונה נאם הבחור נתן בן כה"רר יודא זצ"ל מק"ק אמשטרדם :

ועל ידי הפועל הזעציר העוסק במלאכת הקודש באמונה נאום הבחור מאזום בן אלכסנדר ז"ל מק"ק אמשטרדם :

ועל ידי הפועל הזעצר העוסק במלאכת הקודש באמונה נאם הבחור מאהרים בן כמר יאקב סג"ל מק"ק אמשטרדם :

ועל ידי הפועל הדרוקר העוסק במלאכת הקדש באמונה נאם דוד בר אליעזר הלוי מעיר דרליבשטאט : ולע"ע בק"ק אמשטרדם : יע"א :

ועל ידי הפועל העוסק במלאכת הקודש באמונה : נאם הבחור יוסף בן זלמן ז"ל דרוקר מק"ק אמשטרדם :

ועל ידי הפועל הדרוקר העוסק במלאכת הקודש באמונה נאם הבחור יהודה ליב בן מהור"ר משה נר"ו מק"ק אמשטרדם :

אמר יעקב בן חיים בן יצחק ן' אדוניהו יש"י עמ"הן כל איברי דלקו והרתיחו כסיר מלולות הרעיון וירופף חוג הגלגל העליון ונבקע הקרוס התחתון והעליון כדי להשליס ולהתחיס כ"ד זה ונקשרו בתוך לבי זממי לולאותיו והאירו עין שכלי להבותיו ויקדח תוך לבבי אש פלדות לשבן מסבלות בדרכי הניקוד והנגינות להיותם בטבעות המסרה אפודות זלא יזחו פרשרות העבותות מעל המשבלות והם אסופו' מלקט קולרי הגרגרות דלא ידענא לפרסומי להם שמות וחבטתי אשר

אמר יעקב בן חיים בן יצחק ן' אדוניהו יש"י עמ"הן הנה זהו שיעור מה שיעדנו בהקדמתנו להעתיק ולחבר המסרה גדולה והבלתי גדולה על פי סדר האלפא ביתא לשרשים ומערכות ולגלגל במעמקי ים המסרה להעלות כחומה בדה ואסלדה בחילה לא אחוזל על מיטב הכ"ן והמ"שפי הסכוני בחורי ספר וכפי' כי יתקרי פתחתי וחות מעליה הפתחתי עשן מפכים סלחתי והנה זה כל המחנה אשר פגשתי :

מערכת אות

האלף

א"ב מאותיות גדולות וסימנם

נמסר בריש דברי הימים :

א"ב מאותיות קטנות סימניה

א' דויקרא ריש סיפר'
ב' הב הב לעלוקה
ג' וגוש לבש בשרי
ד' אדם עשוק בדם נפש
ה' בהבראם אלה תולדות
ה' וכבשה ונפשו לא חיה
ו' דשלום את בדיתי
ו' לשוא לא נשא
ז' דויזתא ·
ח' חף אנכי בלי פשע ·
ט' טבעו בארץ שעריה ·
ט' אחר וטהרתם ·
י' צור ילדך תשי ·
כ' ולבכותה דשרה ·
ל' לוא אליכם כל עוברי ·
מ' ממרים הייתם ·
מ' על מוקדה ·
מ' וטהרתים מכל נכר ·
נ' נעו עורים בחוצות ·
ן' ונרגן מפריד אלוף ·
ן' ונכושבן רב סרים ·
ן' נטע ארן וגשם יגדל ·
ס' בסופה ובסערה דרכו ·
ס' יצפנני בסכה ·
ע' לעות אדם בריבו ·
פ' קדמא דבשפרפרא ·
צ' וצוחת ירושלם עלתה ·
ץ' יפרצני פרץ על ·
ק' לשמצה בקמיהם ·
ק' קצתיבחיי ·
ר' ראשית בכורי ·
ש' פרשנדתא ·
ת' פרמשתא ·

א"ב מן חד חד א"א א"ב א"ג

א"ד א"ה וכו' · וכל חד לי' דכותי' ·

אאר ואברכה מברכיך ·
אבינר ושם אשת שאול ·
אגורה באהליך עולמים ·
אדר ויברח אדר הוא ·
אהורנו יי' עוזי ומגיני ·

אוילי ויאמר יי אלי עוד ·
אזנות ושב הגבול ימה ·
אחלי ותאמר אל גבירתה ·
אטון מרבדים רבדתי ·
איכה ויקרא יי' אלהים אל האדם ·
אכלה ותקם חנה אחרי ·
אלמן כי לא אלמן ישראל ·
אמן ויאמר אסתירה ·
אנוסה ויסר את אופן ·
אספה עלימו רעות ·
אעופה מי יתן לי אבר ·
אפריון עשה לו המלך
אצים והנגשים אצים ·
אקוט ארבעים שנה אקוט ·
ארצה ויקשר עליו עבדו ·
אשות ויבא אליה כבוא ·
אתנה והשמתי גפנה ·

י"ז מילין דמפקין א מן חד

חד וסימני'

ואביאסף ובני קרח אסיר ·
תביאו ממשבותיכם תביאו* ·
לצאנכם בנו לכם ערים · דנוסח
אדר ויברח אדר ·
אשכים מן שלש עשר' שנה בירמי'
ובאזרוע ותוצא את עמך ·
בלואי ויאמר עבד המלך הכושי ·
באש שלחהיבכם דבר ·
במלאכות ויאמר חגי מלאך ·
ואישי הוליד את בכורו בד"ה ·
מלאכות הכל בכתב מיד ·
הערבאים ומן פלשתים ·
נאוה עדותיך נאמנו ·
ואזרועי כתפי משכמה תפול ·
דכאות ונשא ההמון ·
מנאות ויפקדו ביום ההוא ·
כמוצאת אני חומה ושדי ·

וחלופיהון ולא מפקין א

ולי' להון זוגא וסימניהון נמסר במלכים ב' סימן י"ו :

ד' זוגין מן ב"ב קדמא

ספיק א' ותנינא לא מפיק וחלופיהן ד' זוגין מן ב"ב קדמא לא מפיק א' ותנינא מפיק וסי' נמסר בד"ה א' ריש סימן ז' ותרגו' שם :

י"מ"ח מילים נסבין א באמצעות

תיבותא ולא קריין וסימניהו :

תאספון לחת תבן ·
והאספסוף אשר בקרבו ·
ויאצל וירד יי' בענן ·
משאת כי תשה ברעך ·
מראון מלך שמרון ·
בארומה וילך אבימלך ·
בלאט ותקח יעל אשת ·
פלאי ויאמר לו מלאך ·
חטאים ויגידו לשאול ·
ויאסף שאול לרא מפני ·
חלאמה ויגד לדוד ויאסף ·

המלאכים ויהי לתשובת ·
ויראו המראים אל ·
המראים ב' בפסוק ·
מבאר ויתאוה דוד ·
מבאר ויבקעו שלשת ·
הבאר ובניהו בן יהוידע ·
רפאתי ויצא אל מוצא ·
רפאנו את בבל ולא ·
ונרפאו ויאמר אליהם ·
בראדך בעת ההיא שלח המלכים ·
פארה הנה האדון יי' ·
כאביר כי אמר בכח ידי ·
הובאיש כל הובאיש עם ·
ויאת העירותי מצפון ·
בארת כי שתים רעות ·
בארת ב' בפסוק ·
שאסיך לכן כל אכליך ·
השאטות בטרם תגלה רעהך ·
שאטך כיכה אמר יי' ·
השאטים ולא יהיה עוד ·
השאטים וישבו עליה לבטח ·
ושאתיך ויהי בהכותם ביחזקאל ·
ונאשאר ושבבתיך ושאתיך ·
ורצאתי ויכלו את הימים ·
ואענה את זרע דוד למען ·
ואעשיר אשר קניהן יהרגן ·
וקאם שאון בעמך וכל ונומרי ·
ארבאל תרויהו בפסו' ·
ואמאסאך נדמו עמי מבלי ·
פארור מפניו יחילו עמים ·
פארור בוקה ומבוקה ·
דכאת אתה דכאת כחלל ·
ודכאני עד אנה תוגיון ·
מאום אם תטה אשורי כאיוב ·
מאום ילדים אשר אין ·
בדאם ואשלחה אליו ·
נאשים איש באחיו אתם נאשי' ·
למואל והתודה השנית ·

י"ב מלין דכתי' א' בסוף

תיבות' ולא קרינן וסימן נמסר בדניאל סימן נ' ובפר' שלח :

אלין מלין דמשמשין א'

בסוף תיבות' וכל חד וחד לית דכו' וסימ'

לזרא עד חדש ימי' עד אשר יצא ·
אלעלא ובני ראובן בנו את חשבון ·
ארצה ויקשור עליו עבדו זמרי ·
אלא שמעי בן אלא בבנימן ·
גבהא על כן גבה' קומתו ·
ופוא ואמ' עד פה תבא ולא תוסיף ·
שינא כן יתן לידידו שינא ·
למא ישנה חבלא ·
בחמא ושמועות יבהלוהו ·
במטרא דרך קשתו ויציבני ·
גבעא ותלד שעף אבי מדמנה ·
מרא ותאמר אליהן אל תקראנה ·
כלו לכן כה אמר יי' ·
יורא נפש ברכה תדושן ומרו' ·
חבא בני אם יפתוך חטאים ·
הרא ויער אלהי ישראל את רוח ·
פול דד"ה :

בלא עצה עיניו לחשוב ·

י"ו זוגין חד כתיב א וחד

כתיב ה' נמסר בתילים סימן י' ·

א"ב מן חד וחד הד א'

וחד בא' תמצ' נמסר במערכת אות הב' ס"ד כי שם ביתה כי משמש חד נסיב ב' וחד לא נסיב ·

א"ב מן חד וחד חד א' וחד

ה' שרשה במערכת אות הה"א כי שם ביתה כי משמשת חד נסיב הא וחד לא נסיב ונמסרה בריש ד"ה סימן ב' :

אלין מלין דמשמשין חד

א' וחד וא' ולית דכוותיהון ·

אכלה ותקם חנה אחרי אכלה ·
ואכלה ויאמר יעקב אל אביו אנכי ·
אמרה לאל סלעי למה שכחתני ·
ואמרה ויאמר יוסף אל אחיו ואל ·
אחיה עזבה יתומיך אני :
ואחיה ראו עתה כי אני אני הוא ·
אשמים ויאמרו איש אל אחיו אבל ·
ואשמים ויתנו ידם להוציא נשיה' ·
אחיותיהם והלכו בניו ועשו משת' ·
ואחיותיהם צרוי' ואביגי' ובני צרויה ·
אברכ' ושמו את שמי על בני ישרא' ·
ואברכם ויאמר יוסף אל אביו בניהם ·
אחזה אמרתי אעלה בתמר :
ואחזה כי המגיד לי לאמ' הנה מת ·
אצבעתי לדוד ברוך יי' צורי המלמ' ·
ואצבעתי קמתי אני לפתוח לדודי ·
אצעדה ונקרב את קרבן יי' איש ·
ואצעדה ואעמד עליו ואמותתהו ·
אתא אמר שומר אתא בקר
ואתא ויאמר יי' מסיני בא וזרח ·
אבנה ותאמר שרי אל אברם הנה
ואבנה ותאמר הנה אמתי בלהה ·
אשתיו חמרא ושבחו לאלה' ·
ואשתיו באדין היתיו מאני דהבא
אותותם שאגו צורריך בקרב מועדיך ·
ואותותם הלא שאלתם עוברי דרך
אהבם ארפא משובתם ·
ואהבם שמרה נפשי עדותיך ·
אוצם הששי דויד השביעי ·
ואוצם ויהי בני ירחמאל ·
אשתון וכלוב אחי שוחה הוליד ·
ואשתון הוליד את בית רפא ·
אפלל וזבדי הוליד את אפלל ·
ואפלל הוליד את שבד כ' בו ·
אלקטה ותאמר אלקטה נא ואספתי ·
ואלקטה ותאמר רות המואביה אל נעמי ·
אצבון ובני בלע אצבון ועזי
ואצבון ובני גד צפיון וחגי שוני ואצבון ·
אשמיעך קום וירדת בית היוצר
ואשמיעך המה יורדים בקצה העיר
אשימם עבדי יורידו מן הלבנון ·
ואשימם

לקטתי ויהיו השעורים איפות בנחלי האלפא ביתות איש על דגלו באותות : ונלהו ככתוב ויקראו בספר תורת אלהים מפורש ושום שכל ויבינו במקרא המסורת ויבינו במקרא זה פיסוק הטעמים · אך לא נתן להכתב כי דינו כדין תורה בעל פה :

אמר המחבר אמת הדבר כי הנקוד ניתן בסיני אך שכחוהו עד שבא עזרא וגרסי' בגמ' דנדרי פרק אין בין המודר מפורש זה תרגום ושום שכל זה והנה תועלת גדולה בדבר כאשר אמר בע"ה כי על ידי הנקוד והנגינות

מערכת אות האלף

כל״ע פסוק הטעמים ופתר הפסוקים והמלות : והכאר תמלה ליני הקמץ גדול והפתח ואין צורך לדבר למה נקראו סמותס כן : ידעו כל חכמי לב כי כל התורה כלה
הספסה ליכך בקמץ גדול לולי ת׳ מכטלין נחלה כלל סמותס · סוף פעולה · דג״ס · שב״ח · כ״י סמוס · ח״י בין באמצע תיבה בין בסוף תיבה · האהע
בחמפס סס דבר · מק״ף · דבקות · והכחרס מים על מקומו : סוף פעולה כמו אמר · שמר : אכל · וכל עניני סוף פעלה עבר ועתיד

הראשון

ואשימם הבו לכם אנשים חכמים·
אשאנו אם לא על שכמי אשאנו
ואשאנו אוי לי על שברי·
ארריך יעבדוך עמים וישתחוו·
וארריך ברע רבץ כארי וכלביא·
אבים טוב ארוחת ירק ואהבה·
ואבום עמים באפי ואשברם·
אבישור ושם אשת אבישור·
ואבישור ויהיו בני אונם שמי·

א״ב חד וא׳ וחד והא׳ ותמצא

נמס׳ במערכת אות הוי״ו כי שם ביתה·

א״ב מן תרין א וחד וא׳ סימן

תמצ׳ במערכ׳ אות הוי״ו כי שם בית׳ וחילופיהון דלוג תרין וא׳ וחד א׳ וסי׳ במערכת אות הוי״ו כי שם ביתם·

א״ב מן ג א׳ וחד וא דלוג

וחלופי ג׳ וא׳ וחד א׳ סימ׳ תמצ׳ נמסר במערכ׳ או׳ הוי״ו ובס״ד כי שם בית׳

א״ב מן ד א וחד וא׳ דלוג

סימני׳ תמצא נמסר במערכו׳ אות הויו בס״ד כי שם ביתם·

א״ב מן חד חד משמש

א״ב ב׳ ג׳ ג׳ דוכו׳ וסי׳
אבינר ושם אשת שאול·
בגרות וילכו וישכו בגרות כמהן׳
נזל כל ימי נדר נזרו תער׳
דהרות אז הלמו עקבי סוס·
הומה וישמע אדניהו וכל·
וזהמתו חיתו לחם ונפשו·
זחלתי ויען אליהו בן ברכאל·
חטובות מרבדים רבדתי ערסי·
טירת אם חומה היא נבנה·
יכרו עליו חברים יחצוהו·
כלא כי כאשר שתיתם על הר·
למס מרעהו חסר כתיב·
מנע בני אל תלך בדרך אתם·
נסתר והמצפה אשר אמר·
סעפים שנאתי ותורתך·
עפרות עד לא עשה ארץ וחוצות·
פצלות ויקח לו יעקב מקל לבנה·
צקון יי׳ בצר פקדוך·
קראן ויאמר אל בנותיו ואיו·
רשם כל קבל דנא מלכ׳ דריוש׳
שתי ואני קרבת אלהים לי טוב·
תתנו כן תעשה לשורך·

א״ב מן חד חד משמש

א״ת ב״ש ריש וסוף וסי׳
ארחת וישבו לאכל לחם·
אתכרית רוחי אנא דניאל בגו·
ביבש קצירה תשברנה·
בשליש מי מדד בשעלו·
גור הן גור יגור אפס מאתי·
גיר לכן בזאת יכפר עון יעקב
גער גער חית קנה ערת אבירי׳
דופק אני ישנה ולבי ער·

דליק חזה הוי עד די כורסון רמיו·
דומשק וילך המלך אחז לקראת׳
הפץ עברות אפך וראה·
המץ יגורו בך נדחי·
וף בגודלו כאורך דליותיו·
וירף ממנו אז אמרה·
זע ויצא המן ביום ההוא
זרוע אור זרוע לצדיק·
חנם כי היו בצוען שריו·
חרחם וילך חלקיהו הכהן דמלכי׳
טוחן ויאסרוהו פלשתים וינקרו·
ירוחם אשור לא יושיענו·
כבל דומו מעט ואיננו והמכו·
כליל השיר יהיה לכם·

א״ב מן ג״ג בהד לישן ולית

דכו׳ חד באורי׳ וחד בנבי׳ וחד בכתובים וסי׳·
אשורים ויקשן ילד את שבא·
אשור ואהי להם כמו שחל·
אשורנו עתה סבבוני כתיב·
בברכו וירא עשו כי ברך יצחק
ברוך ולא אביתי לשמוע לבלע׳
ברוך אדין לדניאל בחזוא די·
גויתינו ותתם השנה ההיא·
גויותהנה ופניהם וכנפיהם פרדות·
גויותינו ותבואתה מרבה למללי׳·
דלה ותאמרנה איש מצרי·
דלו כסוס עגור כן אצפצף
דליו שקים מפסח ומשל·
הכה מלרע ויאמר יעקב אל לבן·
הכו סר סבאם הזנה הזנו·
הכו מלעיל הכי אמרתי הכו
ושובו ואמר לה׳ כה אמ׳ יי׳ שימו
ושבו ואזרעם בעמים·
ושוב אל תאמר לרעך לך ושוב·
זרוע וביפול מנבלתם על כל
זרועיה כי כארץ תוציא צמחה·
זרוע אור זרוע לצדיק·
חנו ויהי יי׳ את יוסף ויט
חנינה והטלתי אתכם מעל·
חננני יי׳ ראה עניי משנאי·
טחון ואת חטאתיכ׳ אשר עשית׳
טוחן ויאחזוהו פלשתים וינקרו·
טחון בחורים טחון נשאו·
יוסר ואת כל חלבו יסיר·
יושר ביום ההוא יושר·
ישור על אנשים ויאמר·
כבדים וידי משה כבדים·
כבדה ויבאו מנגד לגבעה·
כבדו עד יפלח חץ כבדו·
ללין ויאמר בת מי את·
ללת וכלתו אשת פנחס·
ללילה יום ליום יביע אומר·
מכרה ויאמר יעקב מכרה·
מגורותיך השב אל תערה·
מכרה אשת חיל מי ימצא·
נככים ואמר פרעה לבני ישראל·
נבכו מה נאנחה בחמה·
נבוכה הרצים יצאו דחופים·
שכור ויבא יעקב מן השדה·
שכיריה גם שכיריה בקרבה·
שכור למען שכור הוא·

עשהו נבל חבל גם אתה·
ועשה כה אמר יי׳ יוצר·
עשיתי לא נכחד עצמי ממך·
פנואל ויקרא יעקב שם המקו׳·
פנינו כלנו כצאן תעינו·
פנימו כי צדיק יי׳ צדקות·
צדה ואשר לא צדה·
צדה ואבי ראה גם ראה·
צדה ברך אברך אביוניה
קרואי אלה קריאי העדה כתיב·
קראים ואת אבשלום הלכו·
קרואיה ולא ידע כי רפאים שם·
רבה ויהי אלהים את הנער·
רבה ומייתן את העם הזה בידי
רבי אדין מלכא לדניאל רבי·
שלחו הבקר אור והאנשי׳ שלחו
שלחה כה אמר יי׳ אי זה ספר·
שלחתי ויאמר אלי דניאל איש·
תתראו וירא יעקב כי יש שבר·
תראי אז תראי ונהרת·
תראה ויראו לפניך מראינו

א״ב מן ג״ג וכל חד וחד לית

דכו׳ חד באורי׳ חד בנבי׳ חד בכתובים וסימני׳·
אחון ויאמר אני אעביר·
אחרו בעד החלון נשקפה·
אענה אף אני חלקי·
בהם ובארבע עשרה שנה באי·
בחום כי כה אמר יי׳ אלי אשקטה·
בהשמים יי׳ בהשמים חסדך·
גרש ואם תקריב מנחת בכורי׳
גדעום ויפנו וינסו המדברה·
גאה יראת יי׳ שנאו רע·
דעכו המוציא רכב וסוס·
דכו שטו העם ולקטו·
דעכו סבוני כדבורים דעכו·
הכת ויפל אברהם על פניו·
הכן יקיר לי אפרים·
הים אני אם תנין·
ואברכם ויאמר יוסף אל אביו בני הם
ואהב אהבתי אתכם אמר יי׳·
ואהבם שמרה נפשי עדותיך
זעמה וישא משלו ויאמר מן ארם
זרועם יי׳ חננו לך קוינו היה
זחלתי ויען אליהוא בן ברכאל·
חיבר ויחבר את חמש היריעות
חכמה וגם חמת תגבל כה·
חברים יכרו עליו חברים·
טבעו מרכבות פרעה וחילו·
טובם כחדק ישר ממסוכה·
טובם הן לא בידם טובם·
יצוה ובבא משה לפני יהמסוה·
יראה והשמיע יי׳ את הוד קולו·
יענה שדי לא מצאנוהו·
כלות ויהי ביום כלות משה·
כלותם הנני שוקד עליהם לרעה·
כלותו ותיכן כל מלאכת שלמה·
למשמרת כאשר צוה יי׳ אל משה·
לעולה ואל הכתף מחוצה·
ללכת כל הנחלי׳ הולכים אל הים·
מקדשי אך אל הפרוכת לא יבא·
מהקי והאמר להם התאינה·

מחקו לו רגבי נחל·
נצה ובגפן שלשה שריגים·
נצה כי לפני קציר כתם פרח
נרוצה משכני אחריך נרוצה·
שמחתכם וביום שמחתכם·
שום ועתה שימו נא לבבכם·
שמחות תודיעני אורח חיים·
עובל ואת עובל ואת דבראשי׳·
עפלה הנה עפלה ולא ישרה·
עניתי טוב לי כי עניתי·
פקד אלה פקודי המשכן·
פקדתי אני אמרתי בדמי ימי·
פתיחות חלקו מחמאות פיו·
צמח ואם בעיניו עמד הנתק·
צקון יי׳ בצר פקודך·
צמתתני קנאתי כי שכחו·
קראן ויאמר אל בנותיו ואיו·
קלם ולוקח מהם קללה·
קנה חכמה מה טוב מחרוץ·
ראי ותקרא שם יי׳ הדובר·
ורומה מקול פרש ורומה·
רומו מעט ואיננו·
שתי מלרע ויאמר יי׳ אל משה·
שבות ביום עמדך מנגד·
שבות רצית יי׳ ארצך·
תענה כי כל הנפש אשר לא תעונה·
תרום ירד על צריך·
תאונה לא תאונה אליך רעה·

א״ב מן ב״ב ותרויהון בתרי לישני

אורה ואני שלשת החצים
אורה אתכם ביד אל·
אורות ויצא אחד אל השדה·
אורות יחיו מתיך נבלתי·
אגור לולי כעס אויב אגור·
אגוד דברי אגור בן יקא
אמיר ונשאר בו עוללו׳ כנקף·
אמיר כרבם כן חטאו לי·
אפרת ואני בבאי מפדן·
אפרת ותמת עזוב׳ ויקח לו כלב
באורים על כן באורים כבדו יי׳
באורים וישאל שאול ביי׳ ולא·
באלים מי כמוך באלים·
באלים הנחמים באלים·
בבגדו ותתפשהו בבגדו·
בבגדו אם רעה בעיני אדניה·
בול ובשנה האח׳ עשר׳ בירח
בול כי בול הרים ישאו·
במקהלות ויסעו מחרדה ויחנו·
במקהלות ברכו אלהים יי׳ ממקור
במסה לא תנסו את יי׳ אלהיכם
במשא וכנניהו שר הלוי׳ במש׳ חנינא דפסוק·
בראו׳ בעת ההיא בראות דוד
בראו׳ ויהי לדרוש אלהים בימי·
בשרים חיי בשרים לב מרפא·
בשרים לא נאוה לכסיל תענוג·
בריאה ואם בריאה יברא יי׳·
בריאה על כן יזבח לחרמו·
גמול ושעשע יונק על חור·
גמול ועל קריתים ועל בית דבלתים

ויצא מכלל סוף פעולה כל פעל אשר סופו אל״ף או ה״א כמו עשה · בנה · קרא · מלא · אשר נקמצים · ויש לתת טעם לפי אשר סופי פעולה ברבותם יבא שב״א בסוף
פעולה כמו אמרתי אכלתי · וככה מבטל קמץ כאשר אכאר בע״ה אבל עשה קרא לא יוכל בהם שב״א ברבותם כי יאמר בהם עשיתי קראתי לכן נקמצים · ועל כן אם יש
מפיק ה״א בה״א סוף הפעולה נפתח כדין אחר סוף פעולה כמו גבה לבי במה לך בשרי · גבה אור כי יאמר ברבותם גבהתי כמהתי · ואם המפיק ה״א בה״א סמוס
לא יבטל

לא ילפי הקמץ כמו לעבלה ולשמרה · עוד יצא מכלל סוף פעולה כל נפעל הוה כמו והוא ככבל מכל בית אכיו פי אין נגרע קול ברמה נשמע לב נשבר ונדכה אף
והקול נשמע בית פרעה ומת או נשבר עבר המה על כל נפתחים וכן מוקטר מוגש מורדף בלי חסך וכן כל מפקלות הנז' בכל הגזרות והטעם גם בזה כי ברכות
נפעל עבר יולד שוא בסוף פעולה מה שאין כן בהוה כי בעבר יאמר מן נכבד נכבדתי ומן נשמר נשמרתי בהווה יאמר נכבדים נשמרים · עוד יצא מכלל סוף פעולה כל

דברת כן בנות צלפחד ·
דברת עברי יורידו מן הלבנון ·
דודי ועל מחלקת החדש
דודי נשכימה לכרמים ·
האבנים ויאמר בילדכן את ·
האבנים וארד בית היוצר והנהו ·
הובשת ויבא יואב אל המלך ·
הובשת אתה בקעת מעין ונחל ·
החול ולהבדיל בין הקדש ·
החול ככר אבן ונטל החול ·
הצפוני בני גד למשפחת' לצפון
הצפוני ואת הצפוני ארחיק ·
ואיד יעלה מן הארץ ·
ואיד רעב אונו ואיד נכון ·
וברכה וראש אחיעזר ויואש
וברכה מונע בר יקבהו לאם ·
ויפתח ויבא האיש הביתה ·
ויפתח על הלחת ידתיה ·
וירם אמר אל אלעזר בן אהרן
וירם יי' יחתו מריבו עלו כתיב ·
וירב ד יהי יי' כאויב בלע ישראל
וירב וההי שם המלחמ' נפוצה
ויפתח ואשנה ונסיב ·
ויפתח הגלעדי היה גבור ·
ורדו ויברך אותם אלהים ויאמר
ורדו עברו כלנה וראו ·
וראש ובני בנימין בלע ובכר ·
וראש זכר עניי ומרודי ·
ושהם והטור הרביעי תרשיש
קדם' ·
ושהם בני מררי ליעזהו בנו ·
ותכל להשקותו והאמר ·
ותכל המלך דוד לצאת ·
וכחול כי ברך אברכך והרבה ·
וכחול ואומר עם קני אגוע ·
ושבר בן אד' נבוכד נצר העביד
ושבר ולעובד אדום בני שמעיה
ודן גלעד בעבר הירדן שכן ·
ודן ויון ומאוזל ·
והרא ויער אלהי ישראל דר"ה ·
והרה הנה יחבל און ·
והיא ויפרש אתה לפני ·
והיא ואמר לכלה ניאופים ·
וחבל וידברו בני יוסף אל יהושע ·
וחבל קומי ולכי כי לא זאת ·
וחוצות עד לא עשה ארץ ·
וחוצות ויאמר אליו העדים אשר ·
וחלי ויהי גבולם חלקת ·
וחלי נזם זהב וחלי כתם ·
וטלם זיף וטלם ובעלות ·
וטלם ומן המשוררים אלישיב
ויגל ויהי כאשר ראה יעקב ·
ויגל לכן שמח לבי ויגל ·
ויגז ורוח נסע מאת יי' ·
ויגז ויקם איוב ויקרע את ·
וירע העם ויתקעו בשופרות ·
וירע ויעשה עמרי הרע ·
וצרי וישבו לאכול לחם וישאו
וצרי לירותון בני ירותון
נדליהו ·
וצרתי כי אם שמע תשמע
בקלו ·
וצרתי וחנתי כדור עליך ·
זקן ויאמר אברהם אל עבדו ·
זקן כשמן הטוב על הראש ·

זרו מכף רגל ועד ראש ·
זרו רשעים מרחם
זונה אם זונה אתה ישראל ·
זונה כי הנה רחיקיך יאבדו ·
חרש וישלח יהושע בן נון ·
חרש ובקבקד חרש וגלל ·
חלוץ ונקרא שמו בישראל ·
חלוץ ועבדיך יעברו כל חלוץ ·
חלה ואמר הדור האחרון ·
חלה ובהיצר לו חלה את פני יי'
חרשתם לולי חרשתם בעגלתי ·
חרשתם רשע עולתה קצרתם ·
טרף והנה עלה זית טרף ·
טרף לכו ונשובה אל יי' ·
טריה וימצא לחי חמור ·
טריה מכף רגל ועד ראש ·
ישק אתה תהיה על ביתי ·
ישק שפתים ישק משיב ·
ישך לא תשיך לאחיך נשך ·
ישך אחריתו כנחש ישך ·
ישעו תכבד העבודה על ·
ישעו ואין מושיע דשמואל ·
יורישנה ועבדי כלב עקב ·
יורישנה הנה יי' יורישנה ·
כתם כי לפני קציר כתם ·
כתם וירעם כתם לבבו ·
כארי שויתי עד בקר ·
כארי כי סבבוני כלבים ·
לאט ויצו המלך את יואב ואת ·
לאט יען כי מאם העם הזה ·
למד והיה אם למד ילמדון ·
למד ואומר אנה אתה הולך ·
לענות כל נדר וכל שבועת אסר ·
לענות שיר מזמור לבני קרח ·
לדביר ומחשבון עד רמת ·
לדביר ויבן את עשרים אמה ·
לתנות מימים ימימה תלכנה ·
לתנות ואת עשו שנאתי ·
מול אלה הדברים דמשנה
תורה
מול בעת ההיא אמר יי' אל
יהושע
מנה מי מנה עפר יעקב ·
מנה ולחנה יתן מנה אחת ·
מנית ויכם מערעד ועד באך ·
מנית יהודה וארץ ישראל המה ·
מחללים ויעלו כל העם אחריו ·
מחללים ואתם מחללים אתי ·
מרתה כשמרי שדי היו עליה ·
מרתה ויבאו מרתה ולא יכלו ·
מגורי וישב יעקב בארץ מגורי ·
מגורי זעק והילל בן אדם ·
משחתם ומשחת אתם כאשר ·
משחתם ומיד בן נכר לא תקריבו ·
מעוג ותאמר חי יי' אלהיך אם יש
מעוג בחנפי לעגי מעוג ·
מעדנות ויאמר שמואל הגישי אלי ·
מעדנות התקשר מעדנות כימה ·
נבליך הסר מעלי המון שיריך ·
נבליך הורד שאול גאונך ·
נסי ויבן משה מזבח ויקרא ·
נסי כה אמר יי' אלהי' הנה אשא
נצח וגם נצח ישראל לא ישקר ·
נצח תבא עד דור אבותיו ·
נענה נגש והוא נענה ·

נענה כי איש איש מבית ישר' דינז'
נעניתי לכן דבר אתם ואמרת ·
נעניתי עד מאד ·
סמר שאו נס בארץ תקעו ·
סמר מפחדך בשרי ·
סילה ויקומו עבדיו ויקשרו ·
סילה כל אבירי יי' בקרבי ·
שטנה ויחפרו באר אחרת ·
שטנה ובמלכות אחשורש ·
על ואלה דברי דוד האחרוני'
על ישובו לא על היו ·
ענות ויאמר אין קול ענות ·
ענות הכזה יהיה צום אבחרהו ·
עכר אביך את הארץ ·
עכר ובני כרמי עכר עוכר ישר'
עצבי ואגיד לך מאז בטרם ·
עצבי ויקרא יעבץ לאלהי ישראל
פתח בייתרי פתח ויענני ·
פתח נשכימה לכרמים ·
פורש גבר מחליק על רעהו
פורש דבק לשון יונק אל חכו ·
צררות וישא העם את בצקו ·
צררות ויבא דוד אל ביתו ·
קרבו כי קרבו כתנור לבם ·
קרבו ואתם הרי ישראל ענפכם
רודה כי הוא רודה בכל עבר ·
רודה מכה עמים בעברה ·
רועה עודנו מדבר עמם ·
רועה שן רועה ורגל מועדת ·
שירו יומם יצוה יי' חסדו ·
שירו וידבר שלשת אלפים ·
שברו ואת גביעי גביע הכסף ·
שברו ויהי כשמע גדעון ·
שונים ירא את יי' בני ומלך ·
שונים והשקות בכלי זהב ·
שפרה ויקר' מלך מצרי' למילדות
שפרה ברוחו שמים שפרה ·
תוכו אף חובב עמים ·
תוכו על מה תוכו עוד תוסיפו ·
תחרש לא תחרוש בשור ·
תחרש אל תחרש על רעך ·

א'ב מן ב'ב ותרויהון

בספר וסימניהון

ואשא כי לא אויב יחרפני ·
ואשא כפי אל מצותיך ·
ובמושב אשרי האיש אשר ·
ובמושב וירוממוהו בקהל עם ·
וגבה וגביהם וגבה להם ·
וגבה וארבעה שלחנות לעולה ·
וראג בלכתך היום מעמדי ·
וראג המה באו בארץ צוף
והרגה אשר ביאר תמות ·
והרגה אשר ביאר מתה ·
והדת הרצים יצאו דחופים ·
והדת הרצים רכבי הרכש ·
וזיזה בן שפעי בן אלון ·
וזיזה ויהי יחת הראש ·
וחלמא כאדין עללין חרטומיא ·
וחלמא ועד אחרן על קדמי ·
וטהרו וגם שם עיר המונה ·
וטהרו שבעת ימים יכפרו ·
וישבים ומלך ישראל ויהושפט ·

ויושבים כה אמר סנחריב מלך ·
וכגנה כי תהיו כאלה נבלת ·
וכגנה כי כארץ תוציא צמחה ·
ולרבקה אח ושמו לבן ·
ולרבקה ותהין מורת רוח ·
ומקטירים ליי' עולות בבקר בבקר ·
ומקטירים בני עתה אל תשלו
ונסך ועשרון סלת בלול ·
ונסך לא תעלו עליו קטרת ·
וסור חטאנו ועוינו והרשענו ·
וסור וכל ישראל עברו את ·
ועשו ויהי כאשר כלה יצחק ·
ועשו וישלח יצחק את יעקב ·
ופחד ביום ההוא יהיה מצרים ·
ופחד אז תראי ונהרת ·
וציבא ואלף איש עמו מבנימין ·
וציבא ויאמ' לו המלך למ' תדבר
וקציר עוד כל ימי הארץ ·
וקציר כי שנתים הרעב ·
ורננו ובאו ורננו במרום ·
ורננו על הבל שמים וארץ ·
ושמרון כחצי חטאתיך ·
ושמרון ואחותיך סדום ובנתיה ·
ותהלתי למען שמי אאריך ·
ותהלתי אני יי' הוא שמי וכבודי ·

א'ב מן הד' וחד חד'

מלעיל וחד מלרע ולית דכותהון ·

אכל רק חזק לבלתי אכל הדם
אכל המן העץ אשר צויתיך
לבלתי אכל ממנו ·
אמר כה אמר אדוני יי' יען אמר
מואב ושעיר ·
אמר כי טוב אמר לך ·
אורחות משא בערב ביער בערב ·
ארחת וישבו לאכל לחם ·
אדון ואלה העלים מתל מלח ·
אדן וחברו וזה העלים קדמה
אונם והשתיה כדת אין אונם ·
אנם בלטשאצר רב חרטמיא
בקרוב עלי מרעים לאכל את ·
בקרב והיה בקרב איש ·
במועל ויברך עזרא את יי' אלהים ·
במעל אל אלהים יי' אל אלהים יי'
בנוער תמות בנער נפשם
בנער ויאמר האיש אל יואב ·
גויותינו ותבואתה מרבה למלכים
גויתינו ותתם השנה ההיא
דועבו סבוני כדבורים ·
דעבו המוציא רכב וסוס וחיל ·
האמור אלהים אני ·
האמר כי אל אל האמר נשאתי ·
הקצור מדוע באתי ואין איש ·
הקצר האמור בית יעקב ·
המשול דברו נא באזני כל בעלי
שכם ·
המשל ופחד עמו עושה שלום ·
הנחרת וכדי רום לבביה ורוחיה ·
הנחרת עושו ובאו כל הגוים ·
הודיענו ויקראו פלשתים לכהנים
הודיענו מה נאמר לו לא נערך ·
ונעתור ויעזרו עליהם וינתנו דד"ה
ונעתר

פעולות השניים הנקראים פלומי עין פועל כמו שב קם רץ וישב ויקם וירץ אף על פי כי ברבותם יולד בה שב"א כמו קמתי שבתי · והטעם כי בכלם עין פעלה נעלמת ודא
הקמץ לתשלום האות כי אם היו במלואותם יתכן לומר קים שיב ומן לד ליד וקץ עליו העיט קיץ ומלאנו מן קם וקאם שאין בטעך ומן דם וישנה ורמה הרמה
ואותיות או"י נעלמות בהם נהפך או בסוף פעולה לראשה כמו הק"ף שבקם והיא סוף פעולה ואז היא מנעלת הקמץ · הבתא היא ראש פעולה ודינו קים גם על כן
שבה

מערכת אות אלף

ושבה נניתם היו למעלה כמו שמו על עונות אבותם והינו כמו סבו ויבוזו הכל אין סבה לפין שבי וכן שתו מן שתה ושתו ולעו מן שתה וכהנה רבות כי הסגיים טעמם לעיל מעל העלמת העי"ן והכניכה באה לתשלום אות החסרה והטופי למ"ד פועל טעמם למטה תמורת חסרון הה"א אך תלת תם הכסף וחס לאדני רך הלבב נפתחים כמשפטם כי לא נגזרו מגזרת עולמי עי"ן פעל אתנם המה מגזרת בעלי הכפל מן תמם תמם רכך ועוד ברבותם יולד בם דגש למלאת חסרון אות הכפל כי יאמר תמו רכו דבריו

ונעתר ונגף יי' את מצרים׃
ונחתום ואתם כתבו על היהודים׃
ונחתם ויקראו סופרי המלך קדמ'
ויקום וסגרו דלתים בשוק׃
ויקם ותגזר אומר ויקם לך׃
ומשלו והיה אדירו ממנו׃
ומשלו והכרתי רכב מאפרים׃
זרוע אור זרוע לצדיק׃
זרוע וכי יפל מנבלתם על׃
חנן פת' וישא עיניו וירא׃
חנון כי עם בציון ישב׃
טהור עינים מראות רע׃
טהר אהב טהר לב חן׃
יחיונו אם אמרנו נבא העיר׃
יחיינו מיומים ביום השלישי׃
ידלוף בעצלתים ימך המקרה׃
ידלף ואת כשד ואת חזו׃
כתום וירעם כתם לבבו׃
כתם כי לפני קציר כתם פרח׃
לאמותם אלה הם בני ישמעאל׃
לאמותם יאמרו איה דגן ויין׃
לשבוים דרות אדני יי' עלי׃
לשבאים ומכרתי את בניהם׃
מעצור ויאמר יהונתן אל הנער׃
מעצר עיר פרוצה אין חומה׃
משקולת ונטיתי על ירושלם׃
למשקלת ושמתי משפט לקו׃
מחולליך צור ילדך תשי׃
מחלליך האמר תאמר אלהים אני׃
מאירות כיבש קצירה תשברנה׃
מאירת פקודי יי' ישרים משמחי׃
נתון וימאן ארום נתון את ישראל׃
נתן וידע אונן כי לא לו יהיה׃
נתץ וישכימו אנשי העיר׃
נתץ וישב ויבן את הבמות׃
נוחם מיד שאול אפרם׃
נחם ובני אשת הודיה אחות׃
נפלו ויאמרו שרי פלשתים מה׃
נפלו ואעמד עליו ואמתתהו׃
עניתי טוב לי כי עניתי׃
עניתי ואני בחלותם לבושי׃
צואת אם רחץ יי' את צאת׃
צאת ועינת שערים תאכלנה׃
קראני וכי תאמרו בלבבך׃
קראני פחד קראני ורעדה׃
רמוני קראתי למאהבי המה׃
רמני ויאמר אדני המלך
דמפיבושת׃
שכולתי ואל שדי יתן לכם׃
שכלתי רחמים ב' בפסוק׃
שפטונו ויקם דברו אשר דב' דדניאל
ושפטנו והיינו גם אנחנו ככל הגוי'
תואמי שני שדיך כשני עפרי קדמא
תאמי וחברו שני שדיך תנינא׃

א״ב מן תרין תרין בחד

לישן׃

אן ויאמר דוד שאול אליו׃
אן עד אן תמלל אלה׃
אנה אנחנו עלים׃
אנה מלרע אלך מרוחך׃
בדבר ורבקה שמעת בדבר׃
בדבר ותעלוזנה כליותי׃

בדברים ואליהוא חכה את איוב׃
ברברים לא יוסר עבד׃
גדל ביום ההוא גדל יי' את׃
גדל אחר הדברים׃
גדלים העשה לך על ארבע׃
גדלים שבכים מעשה שבכה׃
דמיתי הנוה והמענגה דמיתי׃
דמיתי לקאת מדבר הייתי׃
דמיתי והיה כאשר דמיתי׃
דמיתי נשבע יי' צבאות לאמר׃
הנראה וירא יי' אל אברם ויאמ'׃
הנראה ויאמר אלהים אל יעקב׃
הנראה ויתאנף יי' בשלמה׃
הנראה בשנת שלש למלכו׃
ויושב וירעו העם כלו אפרים׃
ויושב ישמעאל ויענם ויושב׃
ויושבים ומלך ישר' ויהושפט דה"ה
ויושבים כה אמר סנחריב מלך׃
זקן ויאמר אל עבדו׃
זקן כשמן הטוב על הראש׃
זקנים ונאמר אל אדני׃
זקנים וישראל אהב את יוסף׃
חרש וישלח יהושע בן נון מן׃
חרש מלעיל ובקבקר חרש וגלל׃
חרשתם ויאמרו לו אנשי העיר׃
חרשתם רשע עולתה קצרתם׃
טב היא צלמא ראשה׃
טב וכען אם על מלכא טב׃
טובי ויאמר אני אעביר כל׃
טוכי ורויתי נפש הכהנים דשן
ינחני וישא משלו ויאמ' מן ארם
ינחני נפשי ישובב ינחני׃
ינחנו יי בדד ינחנו׃
ינחנו מתן אדם ירחיב לו׃
כתנתי פשטתי את כתנתי׃
כתנתי ברב כח יתחפש לבושי׃
כתנתו ויהי דוד בא עד הראש׃
כתנתו ויהי כאשר בא יוסף׃
למראה והריחו ביראת יי'׃
למראה קמ' ותעגבה עליהם כתיב
למראה ויצמח יי' אלהים מן׃
למראה פת' ויבאו אל גלילות׃
לרגלי כי מעט אשר היה לך׃
לרגלי נר לרגלי דבריך׃
לרגליך אף חבב עמים׃
לרגליך לדוד מזמור נאם יי'׃
מהר וישמע עלי את קול׃
מהר צעה להפתח׃
מהרה ומלאך בא אל שאול׃
מהרה ויקרא מלך ישר' דמלכי׃
נפוץ ויאמרו הבה נבנה לנו עיר
נפוץ העצב נבזה נפוץ׃
נפצים ויאמר ראיתי את כל ישרא'
נפצים וחבירו ד"ה ויאמר ראית
ספר ואולם בעבור זאת׃
ספר אתה למען תצדק׃
ספרו ויאמר דוד אל יואב ד"ה׃
ספרו סבו ציון והקיפוה׃
ענו אז ישיר ישראל את
ענו ליי' בתודה זמרו׃
עניתי הושיעני מפי אריה׃
עניתני אודך כי עניתני׃
פתח כי יתרי פתח ויענני׃

פתח נשכיתה לכרמים׃
פתחרת הפכת מספדי למחול לי׃
פתחרת אנא יי' כי אני עבדך׃
צעקו הן אראלם צעקו חוצה׃
צעקו קמ' ויי' שמע׃
צעקים ויאמר מה עשית קול דמי
צעקים וארת מתכנרת הלבנים׃
קרבו ואתם הרי ישר' ענפכם׃
קרבו כי קרבו כתנור לבם׃
קרבת ואתי יום יום ידרשון׃
קרבת ואני קרבת אלהי לי טוב׃
רעי ויאמר אברם אל לוט׃
רעי חי אני נאם אדני אלהים
רעה עודנו מדבר עמם׃
רעה שן רעה ורגל מועדת׃
שלחוני ויאכלו וישתו הוא׃
שלחוני ויאמר אליהם אל תאחרו
שלוחים פרעה מלך מצרים עלה׃
שלוחים לכן תתני שלוחים׃
שמור וירם הטבח את השוק׃
שמור יש רעה חולה ראיתי׃
שמרים ליל שמורי' הוא ב' בפסוק
תמתי אני ישנה ולבי ער׃
תמתי אחת הוא יונתי תמתי׃
תמתי חלילה לי אם אצדיק׃
תמתי ישקלני במאזני צדק׃

א״ב מן חד וחד לעיל

תמצא במערכת אות הה"א כי שם ביתה דמשמשת ה' בסוף תיבותא׃

א״ב מן ב״ב מן ג׳ אתין

אדר ואחמול עמי לאויב יקומם׃
אדר ויאמר יי' אלי השליכהו׃
בבת ולא אחר הנער לעשות׃
בבת היה יי' כאויב בלע ישרא'
גוה ואם לא תשמעוה׃
גוה כי השפילו ותאמר גוה׃
דמי ועתה אל יפל דמי׃
דמי ארץ ארץ אל תכסי דמי׃
השב והוא עם בזוי ושסוי׃
השב אל תערה׃
ובר נקי כפים ובר לבב׃
ובר ותאמר זך לקחי׃
זקן ויאמר אברהם אל עבדו׃
זקן כשמן הטוב על הראש׃
חרש ובקבקר חרש וגלל׃
חרש וישלח יהושע בן נון מן׃
טרף ותבא אליו היונה׃
טרף לכו ונשובה אל יי' כי הוא
ישק אתה תהיה על ביתי׃
ישק שפתים ישק משיב׃
כהר כי כהר פרצים יקום יי'׃
כהר שיר המעלות הבטחים
לקש והיה בית יעקב אש׃
לקש לא יבריחנו בן קשת׃
מהר וישמע עלי את קול׃
מהר צעה להפתח׃
נקם והבאתי עליכם חרב׃
נקם ויקרא שמשון אל יי'׃
סלא ויקומו עבדיו ויקשרו׃

כלה כל אבירי יי'׃
ענו אז ישיר ישראל׃
ענו ליי' בתודה זמרו׃
פתח כי יתרי פתח ויענני׃
פתח נשכימה לכרמים׃
צלם אנת מלכא חזה הוית׃
צלם נבוכד נצר מלכא עבד׃
קים לקיים את ימי הפורים׃
קים ומאמר אסתר קים׃
ראם ויאמר יעקב כאשר ראם
ראם ויהי כאשר ראם צדקיהו׃
שתה ובעת מותה ותדברנה׃
שתה גם צפור מצא בית׃
תחי ויחגרו שקים במתניהם׃
תחי נפשי ותהללך׃

כ״ו פסוקים אית בהון כל

הא"ב סימנם נמסר ביחזקאל סי' ל"א׃

א״ב

ואביו ט' וסימ' נמסר בסדר וישלח׃

ולאביו ג' וסימניהון נמסר בשמואל א' ריש סימן י"ד׃

אביהו ז' וסימניה' בלשון תרגום אתתא רגזת מן ביתא חזיא מלכא ודקרה׃ ברישה וביאורם נמסר בשפטים סוף סימן י"ד ובזכריה סימן י"ג׃

אבתיו לאבתיו ז' בתור' והסרים סימניהון נמסר בסד' במדבר׃

אבותיו ג' מ"ל וסימניהון נמסר בשפטים סימן ב' ותהלים סימן מ"ט׃

אבותי ז' מ"ל וסימניהון נמסר במלכים א' סימן כ"א׃

אבותיך ג' מ"ל וסימניהון נמסר בסדר ויצא וירמיה סימן ל"ד ומשלי סימן כ"ב׃

אבותינו ח' מ"ל וסימניהון נמסר בירמי' סוף סימן י"ד׃

אבותם ב' מ"ל בתורה וכל נביאי' וכתובי' דכו' מ"ל במ"ה וסי' נמסר בסדר במדבר ובמלכים ב' סוף סימן י"ז ונחמיה סימן ז'׃

אבותיהם ד' מ"ל בנביאים וסימניהו' נמסר במלכים א' סימן י"ד וכל כתובים דכו' מ"ל במ"י חס' וסימניהון
וימעלו באלהי אבתיהם׃
ואלה משפחות הלוי׃
ואחיהם לתולדותם׃
ואבתיהם על מחנה יי' בד"ה׃
ובני מושי מחלי בד"ה׃
ומקור אבתיהם יי'׃

ויאמר

תמות האיתי אור ודגש מבטל קמץ כאשר אבאר בע"ה ומכלל הסנים אנקתליס יכלו מלות ויסר את אופן מרכבותיו ויבר אותו בחרט אל תגר את מואב והטעם מפני שהם מבנין הכבד הכוסף והיה ראוי להיות וילד ויסר רק שאות ר"ש גור מת כהם לסבותם ודי אם תסנס להעלותם מדרגה אחת מפתח קטון לגדול אבל ויסר אליה האהלה שעית מבנין הקל קמוץ כמשפטו אמנם בתלת ויקם ויסב ודוגמתם מן הסניים אין לנו טעם לקמוצתם כמו בקם שב רץ אשר בארתי טעמם למעלה על כן נראים דגני דגי

רבי יהודה בן חיוג אביר הלייקנים אשר אמר כי ויקס ויסב סופי פעולתם המה חטף קמץ ודרך הסופרים לנקוד קמץ תחת קמץ חטף במקום שיש אחריו מבטלי קמץ וסוף
פעלה אחד מתכבליו הוא ועוד דבר אחר הזקיקו לומר כן כי שאל מה זה כי בכל שאר הגזרות וי"ו יו"ד של ויפעל נוסף על הכווי כמו שמור ושמור יסוב ויסוב ובשניים נוספים
על פעל עבר ועוד כי ברוב שתי הברות של פה רלופות והנגינה לעיל הברה שניה כפתחת ופה נקמצות על כן אמר כי ויקס ורעיו הם חטף קמץ ועתה נוספים וי"ו יו"ד על

ויאמר דוד לכל הקהל׳
ואתה תשמע מן השמים דד"ה׳
ואמרו על אשר עזבו׳

אבתיכם כל אורי׳ חסרים
במ"א מ"ל וכו׳ וסי׳
נמסר בסדר שמות ע"ש׳
יהושע כולם מלאים׳
שפטים כולם מלאי׳ במ"א חס׳ וסי׳
ויעל מלאך יי׳ מן הגלגל׳
שמואל כולם מלאי׳ במ"ב חס׳ וסי׳
ואשפטה אתכם לפני׳
באשר בא יעקב מצרימה קדמ׳
דפסוק׳
מלכים כולם מלאי׳ במ"א חס׳ וסי׳
ויער יי׳׳
ישעיה כולם חס׳ במ"א מ"ל וסי׳׳
ועל עונותיכם ועונות אבותיכם׳
ירמיה כולם מלאי׳ במ"ב חס׳ וסי׳
ואשלח אליכם דאריך׳
מפני רעתם׳
יחזקאל כולם מלאי׳ במ"ב חס׳ וסי׳
וישבתם בארץ׳
ונחלתם אותה׳
וכל תריסר חסרי׳ במ"ג וכל כתובה
מ"ל במ"ג וסים׳ בהושע סימן ח׳׳

אביהם ג׳ בנקבות וסימני׳
נמס׳ בסדר פנחס׳

אביהן ז׳ וסימנוהון נמסר
בסדר וירא׳

ואבדה ג׳ וסימניהון ואבדה
שארית פלשתים׳
ואבדה חכמת חכמיו׳
ואבדה תקותינו׳

תאבדון ד׳ וסימניהון בסדר
ואתחנן׳

לא אבה ג׳ וסימניהון נמסר
בסדר עקב׳

אביב ג׳ וסימניהון׳
אביב קלוי׳
כי השעורה אביב׳
ואבא אל הגולה תל׳

אביחיל ד׳ וסימניהון צוריאל
בן אביחיל׳
אביחיל בן אליאב בן ישי׳
ובהגיע תר אסתר׳
ותכתב אסתר המלכה׳
וב׳ אביחיל וסי׳ ושם אשת
אבישור ויקח לו רחבעם׳

אביונים ג׳ חסרים וסי׳
נמסר בתלים סי׳
ק"מ ואיוב סימן כ"ד׳

אבל ג׳ וסים׳ נמסר
בישעיה סימן
כ"ד והושע סימן י׳׳

אבלה ה׳ וסימניהון
שמה לשממה אבלה׳
אבלה יהודה ושעריה׳
כי מפני אלה אבלה׳
שדד שדה אבלה׳
אמללה נבלה תבל׳

ויתאבל ד׳ וסימניהון
ויתאבל על בנו
המלך על אבשלום׳
אפרים אביהם׳
ימים רבים דדברי הימים׳

כל לשון אבל על במ"ה א׳
וסימנהון
נמסר בקהלת סימן ז׳׳

באבן ג׳ וסימן נמסר בסדר
מסעי ועיין בסדר
משפטים׳

אבנים ד׳ דקדים לעצים
וסי׳ נמסר בסדר
מצורע׳

רגימה אבן ה׳ וסימניהון נמס׳
בסדר אמור וד"ה
ב׳ סימן כ"ד׳

ואברהם ה׳ ראשי פסוקים
וסי׳ נמסר בסדר
וירא׳

אברהם יצחק וישראל
ד׳ דסמי׳ וסימניהון
נמסר בסדר כי תשא׳

אבשלום י"ד חס׳ וסים׳ נמסר
בשמואל ב׳ סימן
י"ז ועזרא סימן ו׳

לאגם ג׳ פתחין וסימניהון
נמסר בישעיה סי׳ ל"ה׳

אגמון ג׳ חס׳ בלישנהון
וסימני׳ נמסר באיוב
סוף סימ׳ מ׳׳

אדין ט׳ בטעם וסי׳ נמסר
בדניאל סימן ו׳׳

אמר המגיה אמנם מזינא מסרתא
אחריתי בסגויא וז"ל׳

אדין ט׳ בטעם וסימניהון
עללין כל חכמי׳
נפל על אנפוהי׳
שגיא מתבהל׳
הוו בעין עילא׳
די לא נהשבח לדניאל דנה
סרכיא ואחשדרפניא אלין הרגשו
קריבו ואמרין קדם מלכא׳
אזל מלכא להיכליה׳
אדין תתני פתרת׳ עכ"ל

ואכן מזיכ׳ בכולהו ספרי דוקני
וחלתי דהוו קדמנא וכלהו כלשנא
דמסרתא קמא הוו ובכל חד מנהון
מהדין דלישנא קמא הוה נמסר עליו
ט׳ בטעם ודוק׳ עכ"ל המגיה:

כל ר"פ דדניאל באדין

במ"ג אדין וסימניהון׳

לביתיה אדין דניאל לביתיה אזל
בחזוא אדין לדניאל בחזוא די׳
אריוך אדין אריוך בהתבהלה׳
רבי אדין מלכא לדניאל רבי
תוה אדין נבוכד נצ׳ מלכ׳ תוה
שמיה אדין דניאל די שמיה׳

זיוהי אדין מלכא זיוהי שנוהי׳
עללין אדין עללין כל חכימי׳
מתבהל אדין מלכא בלשצר סגיא
כדי אדין מלכא כדי מלת׳ שמע
אזל אדין אזל מלכא להיכליה
מליל אדין דניאל עם מלכ׳ מליל
צבית אדין צבית ליצבא על׳
ומן ביה בלליא קטיל בלשצאר׳
ער בעה ומתחנן קדם אלהיה דכו׳
ד"פ אדין וכל עזרא ר"פ דכו׳ אדין
במ"ג באדין וסי׳׳
בטלת באדין בטלת עבידה׳
קמו באדין קמו זרובבל בן׳
דריוש באדין דריוש מלכא׳

באדין ה׳ בטעם בדניאל
וסימניהון נמסר
בדניאל סימן ג׳׳

אדם י"ר"פ וסימניהון נמסר
בסדר תזריע׳

לאדם ולאדם י"ג וסימניהון
נמסר באיוב
סימן ל"ג׳

לאדם ה׳ וסים׳ בלשון ארמי
ליבא דידע עקא
בפומיה אמר וביאורם נמסר בסדר
שמות וירמיה סוף סימן י׳ וצפניה
סוף סימן א׳׳

ואדם ט׳ וסימניהון נמסר
במשלי סימן ג׳ וסי׳
ב׳ ואיוב סימן ל"ד׳

בני אדם ו׳ וסימניהון נמסר
בתלים סי׳ ל"ג׳

בני אדם ט׳ וסימניהון נמסר
במשלי סי׳ ט׳ וע"ש
מ"ה דקהינא׳

בְּאָדָם ד׳ וסים׳ נמסר בסדר
תזריע ומשלי סי׳ כ"ג

כְּאָדָם ג׳ וסים׳ נמס׳ בהושע
סימן ו׳

מאדם ועד בהמה ד׳ סימ׳
נמסר
בספר במדבר סיני׳

על האדם ג׳ וסימניהון ויצו
יי׳ אלהים׳
ויפל יי׳ אלהים תרדמה׳
ורבה היא על האדם׳
וכל על האדם ועל הבהמה דכו׳

בן אדם ל"א בטעם זקף
גדול וסימני׳ את אשר
תמצא אכול׳
עבור בתוך העיר׳
לבית ישראל׳
שים פניך קדמאה׳
בן אדם עמך דהך׳
בן אדם הראה׳
אלה האנשים׳
בתוך מרי׳
הלא אמרת׳
לחמך ברעש תאכל׳
הנבא אל נביאי׳
הגפן מכל עץ׳
הודע את ירושלם׳
חור חידה׳

חרב חרב חרב׳
למען למוג לב׳
לא מטהרה היא׳
התשפט את׳
לקח את בני׳
אל בני עמון׳
חתם תכנית׳
שים פניך אל צדון׳
שים פניך אל פרעה׳
הילילו הה ליום׳
זרוע פרעה׳
ואל המונו׳
נהה על המון׳
רועי ישראל׳
על הר שעיר׳
תחתונה׳
יבשו עצמותינו׳

ובן אדם ד׳ וסימ׳ נמסר
בסדר בלק׳

אדמה י"א וסימני׳ נמסר ביונ
סימן ב׳ ודברי הימים
ב׳ סימן כ"ו׳

והאדמה ג׳ וסימני׳ נמסר
בסדר עקב׳

אדמתי ג׳ וסי׳ נמס׳ באיוב
סוף סימן ל"א׳

אל האדמה ו׳ וסימניהון
בזעת אפך תאכל לחם׳
והשבתיך אל האדמה׳
כי אביאנו אל האדמה אשר׳
ואתה תשמע השמים דמלכים׳
וחבירו דדברי הימים׳
ואשלח אלכם את כל עבדי׳

על אדמת ה׳ וסימניהון
בן אדם מה המשל׳
מה לכם אתם משלים׳
בן אדם ישבי
בן אדם הנבא על גוג׳
והיה ביום בא גוג

אל אדמת ח׳ וסימניהון נמסר
ביחזקאל סימן י"ב׳

על אדמתם ד׳ וסימ׳ נמסר
ביחזקא׳ סי׳ ל"ו׳

זה השער ליי׳

אדני ודיא קל"ד ׳מנהון לאדני
וס׳ נמסר בישעיה ריש סי׳
כ"ח וג׳ מנהון ואדני ושארא דין
סימניהון׳
מצאתי ויאמר אדני אם נא׳
לוט ויאמר לוט אלהם אל׳
הואלתי ויען אברהם ויאמר׳
הואלתי ויאמר הנה נא הואלתי׳
ואבימלך לא קרב אליה ויאמר׳
שלח נא ויאמר בי אדני׳
איש דברים ויאמר משה אל יי׳׳
וישב משה אל יי׳ ויאמר אדני׳
למה הרעתה חניג׳ דפסוק
מקד׳ תביאמו והטעמו תנינ׳ דפסוק
ילך ויאמר אם נא מצאתי חן
ב׳ בפסוק׳

יא"ל

הגוי כי שורק וחטף קמץ אחים ורעים בכל מקום כמו ולדיק ירון ושמח כמו ירון וכן ישוב כמו ישוב וכהנה רבות ולפי שהנגינה לעיל הוא בחטף קמץ שאילו היתה לרע
אהיה בחולם כמו הים ראה וינס כי לעולם לא יבא חטף קמץ באות שהנגינה בו וסוף פעולה שאמרתי המבטל קמץ הוא סוף שרש הפעולה אבל אם בסופה וי"ו או מם את
נון שמוש לא יבטלוהו כמו ואוכליו עוכו ישא רודפיו בוניו מם כמו רודפם שומרם כו"ן כמו רדפן שמרן אבל אם הם שרש או יבטלולו כמו ויכו ויקו מם שתם חתם נון
פתן

ב (״ב״) ב

מערכת אות האלף

כמו תכן הבל וראה גבהים והיה העלהם הגגה נכרת ס נפשי פרפתם אם כלם כפתחים על פי המסורת ב"ש וכ"ע:
עיר יכת מכלל סיף פעולה ויקר הלהים הל בלפם ע"פ המסורת אף ה"ר שמואל הנקדן אומר כי כן משפטו יען כי היו"ד כניון נפעל ודגשות הקוף יוכיח והיה ראוי ויקרה ונקמלה הקוף בעבור חסרון הה"א כאשר עשו במלת ועשת את התבואה והרלת את שבתותיה כאשר אבאר במקומו ואין לדקדק על זה ומלות ויעל

יגדל ועתה יגדל נא כח אדני
מה אמר כי אדני מה אמר אחרי
במה ויאמר אלהים כי אדני במה
ויעתר מנוח אל יי' תנינ' דפסו' •
וייקץ שלמה והנה חלום •
וייטב הדבר בעיני אדני כי •
ויתן ויקבץ מלך ישראל את
השמיע ואדני השמיע אל מחנה •
חרפת ביד מלאכי חרפ' דמלכ' •
ושפח אדני קדקד בנות ציון •
יסיר ביום ההיא יסיר אדוני •
רחץ אם רחץ אדני את צואת
ואראה בשנת מות המלך עזיהו •
את קול ואשמע את קול אדני
עד מתי ואמר עד מתי י' •
יתן לכן יתן אדני הוא לכם •
יגלח ביום ההוא יגלח אדני •

מעלה ולכן הנה אדני מעלה •
דבר שלח אדני ביעקב •
ישמח על כן על בחוריו •
יבצע והיה כי יבצע אדני •
יוסיף והיה ביום ההוא יוסיף •
המצפה כי כה אמר אדני אלי לך •
מצפה ויקרא אריה על מצפה •
בעור כי כה אמ' אדני אלי בעוד
נגש ויאמר אדני יען כי נגש •
לחם צר ונתן לכם אדני לחם •
חרפת ביד עבדיך חרפת •
עשקה כסוס עגור כן אצפצף •
עליהם אדני עליהם יחיו •
שכחני ותאמר ציון עזבני יי' תנינא דפסוק •

ואמרו בני עמך לא יתכן דרך •
ואמרתם לא יתכן דרך •
ואמרו בית ישראל לא יתכן דרך
ואמרתם לא יתכן דרך •
אחרה בן אדם הנבא ואמרת •
רחבת לכן כה אמר אדני בכל •
אנך כה הראני והנה יי' נצב
אנך ויאמר יי' אלי מה אתה רואה תנינא דפסוק •
המזבח ראיתי את אדני נצב •

מהיכל שמעו עמים כלם תנינ' דפס'
יורישנה הנה אדני יי' יורישנה •
מחללים ואתם מחללים אותו •
ילעג יושב בשמים ישחק •
אמרתי ליי' אדני אתה •
אתחנן אליך יי' אקרא תנינ' דפסו'
העירה והקיצה למשפטי •
כמה אדני כמה תראה •
ראית יי' אל תחרש תנינ' דפסו'
ישחק אדני ישחק לו כי ראה •
נגרך אדני נגדך כל תאותי •
הוחלתי כי לך יי' הוחלתי תנינ' דפסו
חושה לעזרתי אדני תשועתי
תוחלתי ועתה מה קויתי אדני •
יחשב ואני עני ואביון יי' יחשב'
תישן עורה למה תישן אדני
שפתי אדני שפתי תפתח •
בסמכי הנה אלהים עזר לי אדני
בלע אדני פלג לשונם •
בעמים אודך בעמים אדני קדמאה
תהרגם אל תהרגם פן ישכחו •

ולך אדני חסד כי אתה •
ישמע און אם ראיתי בלבי •
המבשרות אדני יתן אומר •
רבותים רכב אלהים רבותים •
יעמס ברוך יי' יום יום •
מבשן אמר אדני מבשן •
במקהלות ברכו אלהים אדני •
ממלכות הארץ שירו לאלהים •
בחלום מהקיץ אדני •
צרתי ביום צרתי יי' דרשתי
יזנח הלעולמים יזנח אדני •
בישן ויקץ כישן אדני •
חרפיך והשב לשכנינו שבעתים'
חנני אדני כי אליך אקרא •
שמח נפש עבדך כי אליך •
וסלח כי אתה אדני יי' טוב •
אין כמוך באלהים אדני ואין

כל גוים אשר עשית יבאו •
אודך אדני אלהי בכל לבבי
ואתה אדני אל רחום וחנון •
חסדיך איה חסדיך הראשונים'
חרפת זכר אדני חרפ' עבדיך
מעון תפלה למשה איש האלהים
נועם אדני אלהינו עלינו •
מחץ אדני על ימינך מחץ •
עונות אם עונות תשמור יה' •
קשובות אדני שמעה בקולי •
ויתן אדני בידו את יהויקים' •
ואהנה את פני אל אדני •
ואתפללה אל יי' אלהי ואתודה •
הצדקה לך אדני הצדקה ולנו •
צדקתיך אדני בכל צדקתך •
למען ועתה שמע אלהינו אל •
שמעה אדני שמעה •

הקשיבה יי' הקשיב' ב' בפסו' קדמ' ובתר' שמעה והקשיבה
הוצאת ועתה אדני אלהינו אש'
נשקד על פשעי בידו •
סלה כל אבירי יי' בקרבי ב' בפסו'
יעיב איכ' יעיב באפו אדני
בלע אדני ולא חמל •
היה אדני כאויב בלע •
זנח אדני מזבחו נא ר' קדמ' דפסו' •
צעק לבם אל אדני •
רני קמי רני בליל' לראש

במקדש ראה יי' והביטה תני' דפסו'
יזנח כי יזנח לעולם אדני
לעורת אדם כריבו אדני •
ותהי מי זה אמ' ותהי אדני
רבת אדני ריבי נפשי •
אנא יי' תהי נא תנינ' דפסו'
בעצת ועתה נכרת ברי' לאלהינו
זכורו ואתה ואקום ואמ' אל
לאדם ויאמ' לאדם הן יראת'
וכל אדני יהוה דכותי' ד' מנהון בתור' וד' בתהלי' ושארה כנכאי' והם דבק וסימ' רכב אלהים רבותים •

א"ר המגיה המעתיק הזי"כא שבוי"א בנסחו בחד נסחא הוה כתיב אדני שמעה וגומר ב' בפסוק קדמה ובתרא ובחרנא הוה כתיב ג' בפסוק אמנס לפום נסחא דמני כל הג' לא קשה

מידי דמניגא מכוון ק"לד ולנפשא דלא מני כי אם ב' קשה טוב' דחסר חד ובמניינא דפסוקיא כולהו מכווני דלא מני חד ספי ממה דלאי חברי' ולא מייתי מה דלא מייתי חבריה ומיהו לא ידענא לאוכחו אם חד מנהון ב' בפסוק או חסר מידי עכ"ל:

ביאדני ה' דסמיך וסימני' נמסר בסדר שמות ושפטים סימן י"ג •

אדני יהוה ח' כתו' כן ד' מנהון בתורה וסימניהון נמסר בסדר לך לך ובתלי' סי' ס"ט וכל נביאים דכו' אדני יי' כתיבין במ"ח יי' אלהים וסי' נמסר במלכים ב' סימן י"ט וחלופיהון יי' אדני ה' וסימני' נמסר בתלים סימן קמ"א •

יי' אלהיך ו' וסימן נמסר בירמיה סימן ב'

ביי' ד' וסימניהון נמסר בסדר וארא ובתלים סימן קי"ג •

ומיי' ד' וסימניהון נמסר במשלי ריש סימן י"ו וסוף סימן כ"ט •

ויי' ח' בטע' גרשיים וסימני'
ויי' אמר אל אברם •
ויי' האמירך היום •
ויי' נתן את חן העם •
ויי' הוא ההולך לפניך •
ויי' אמר אל אחיהו •
ויי' חפץ דכאו החלי •
ויי' מציון ישאג •
ויי' בירך את אדני •

ויי' ז' בטעם בריש פסוק וסימניהון נמסר פרשת וירא ובמלכים א' סימן ה' וסוף איוב

ליי' אלהינו ט' וסימן נמסר בסדר שמות •

אדוני ז' מ"ל בליש' וסימניהן בריש מלאכי •

יי' שמו ד' וסימן יי' איש מלחמה •
יצר אותה להכינה •
הקורא למי הים •
עשה כימה וכסיל •
וחברו •
הבונה בשמים מעלותיו •

ויי' ה' ראשי פסוקים בספר בראשית וסימניהון
ויי' אמר אל אברם •
ויי' המטיר על סדום •
ויי' אמר המכסה •
ויי' פקד את שרה •
ויי' ברך את אדני •

מיי' ג' וסימניהון מיי' יצא הדבר •
ואביו ואמו לא ידעו •
כי מיי' היתה לו •

יי' האלהים ז' וסימניו נמסר ביהושע סי' כ"ב

יי' אלהי השמים ו' וסימני' נמסר בסדר ויהיו חיי שרה •

יי' אלהי אבתם ד' וסימנים נמסר בשפטים סימן כ' •

לאדניהם ז' מפקין א' בליש' וסימן נמסר בסדר וישב ובתהלים סימן קל"ו •

האדון יי' צבאות ה' וסימן נמסר בישעיה ריש סימן נ' •

אדני ד' בקריאה וסימני' במקץ ומלכים א' סימן י"ו •

יי"א זוגין מיחדין חד לא נסיבו' וחד נסי' ו' ובתריהוני' וסי'
ענן יי' כי ענן יי' על •
וענן יי' עליהם יומם בנסעם:
שמי יי' לכן הנני מודיעם •
ושמי יי' וארא אל אברהם •
ברא יי' עד מתי תתחמקין •
וברא יי' על כל מכון הר ציון •
הפצך יי' ושב יי' את שבותך •
והפיצך יי' בכל העמים •
ולא יי' אם כמות כל האדם •
ולא יי' לולי כעם אויב •
יש יי' ויקץ יעקב •
ויש יי' ויאמר אליו גדעון •
מלך יי' וחפרה הלבנה •
ומלך יי' ושמתי את הצולעה •
הקים יי' וכי הקים יי' להם •
והקים יי' לו מלך על ישראל •
זרוע יי' עורי עורי לבשי •
וזרוע יי' מי האמין לשמועתינו •
נודע יי' משפט עשה •
ונודע יי' למצרים וידעו •
הושע יי' עתה ידעתי כי •
והושיע יי' את אהלי יהודה •

מ מילין יחידאין נסבין ו' ואינון קריבין לאדכרה וכל חד וחד לית להון זווגא וסימניה נמסר בריש שופטים •

חד מן יא זוגין מן ב"ב
נסבין וי"ו בריש תיבותא וכתריהון אדכרה וסימנהון
והפלה יי' בין מקנה ישראל •
ועל יי' ראשיה בשחר ישפטו
ועשה יי' להם כאשר עשה לסיחון •
ומן יי' כה אמ' יי' ארור הגבר
ואני יי' אהיה להם לאלהים • ועבדי דוד •
ונתנה יי' אלהיך בידך והכית •
ונחנך יי' והיה אם שמע תשמע
ויתן יי' גם את ישראל עמך •
ויראת יי' ונחה עליו רוח יי' •
וברכך יי' לא יקשה בעיניך •
והותירך יי' לטובה בפרי •
והפלה

ויפה שנפתחים אף כי הם ראוים להיות ויעלה ויעשה מפני כי בחסרון הה"א ראויין להיות לולי אות הגרון בפתח קטן כמו ויבן ויקן ודי לאותיות הגרון אם תכנס להעלותם מדרגה אחת מפתח קטן לפתח גדול וכן במה אכף לדברי בעל חיוק כי דינו אכפה ולדברי אכן גכח הוא פתח כי אמר שהוא מבעלי הכפל בשקל ירך ימק וכן ותחן לארבע' דוחות הקמים בקמץ שהוא כמו ותכם עוד יפה מכלל סופי פעולה אתנחתא וסוף פסוק המהפכים בכל מקום הפתח לקמץ כמו פקד את שרה כאשר אמר ובאשר אמר

אמר רק אותם המנויים במסורת אתנח ז׳ וסוף פסוק נפתחים ויצאו מכלל אתנחתא וסוף פסוק ויאמר וילך כי נפתחים אף באתנח וסו׳פסו׳ ואמר ר׳אברהם אבן עזרא הטעם
כי לולי האתנח וס״פ היתה הנגינה לעיל וסוף המלה בפתח קטן והאתנחתא וס״פ גורמין להוריד הנגינה מלרע ודי אם ישנוהו עוד למדרגה שניה ולהפוך הפתח הקטן לפתח
גדול אף למדרגה שלישית אין בהם כח לשנותו ולהפוך עוד הפתח לקמץ גדול כי מכינו כח האתנח וס״פ לשנות משני לדרגות דברים המלה ממשפט כמו חדלו פרזון

והפלה יי׳ את מכחך ואת׳
ועל יי׳ אולת ארם תסלף דרכו׳
ועשה יי׳ צבאות לכל העמי׳ בחר
ומן יי׳ ויאמר דוד לכל קהל׳
ואני יי׳ וידעתם כי בקרב ישרא׳
ונתנה יי׳ ואתם תקומו מהאורב׳
ונתנך יי׳ לראש ולא לזנב׳
ויתן יי׳ ויקבץ מלך ישרא׳ דמלכי׳
ויראת יי׳ תחת כי שנאו דעת׳
וברכך יי׳ אשר אנכי מצוך היום׳
והותירך יי׳ אלהיך בכל מעשה ידיך׳

ורוח יי׳ ג׳ וסימן נמסר
בשפטים סימן ו׳
ובשם יי׳ ג׳ וסימני נמסר
בתלים סים׳ קי״ו
בהר יי׳ ג׳ וסימנהון נמסר
בסדר וירא׳
מצות יי׳ ג׳ וסימן כלשון
תרגום לא שבקתון
שמואל בזוהרא׳ וביאורם נמסר
ביהושע סי׳ כ״ב׳
ג פסוקים רישיהון וסופיהן
אזכרה וסימניהון
נמסר בסדר וילך׳
ועתה יי׳ אלהים ג׳ וסימן
נמסר
בישעיה סימן מ״ח׳

ולכן כה אמר יי׳ אלהי
ישראל ג׳ וסימנהון׳
הנני מביא׳
על הרעים׳
אל העיר׳
אמר יי׳ ג׳ ראשי פסוקים
וסימנים נמסר
בתלים סימן ס״ח׳
אתה יי׳ ג׳ ר״פ וסימני׳ נמסר
בתלים סימן י״ב׳
דרשו יי׳ ג׳ וסימניהון
נמסר בישעיה
סימן נ״ה ותלים סימן ק״ח׳
באזני יי׳ ג׳ וסימניהון
ויהי העם כמתאוננים
כי בכיתם באזני יי׳
וישמע שמואל את כל דברי העם
עבדת יי׳ ג׳ וסימני׳ נמסר
בסדר בהעלותך
וביהושע סימן כ״ב׳
מקדש יי׳ ג׳ וסימניהון נמס׳
בסדר חוקת׳

וידבר יי׳ אל משה במדב׳
סיני ג׳ וסימניהון׳
וידבר יי׳ אל משה ריש סיפרא
פקד את בני לוי׳
ויעשו בני ישראל את הפסח׳
כי פי יי׳ דבר ג׳ וסימניהון
נמסר בישעי׳
סימן מ׳ בראש׳
ויאמר יי׳ אל אהרן ג׳ וסי׳
נמסר
בסדר שמות׳
בשם יי׳ אלהינו ג׳ וסימניהון כי ידעתי אחרי׳

בירמיה סימן כ׳ ומיכה סימן ד׳׳
והנה יי׳ ד׳ וסי׳ נמסר ריש
סדר ויצא׳
כי פקד יי׳ ד׳ וסימן נמסר
ברות סימן א׳
יברכך יי׳ ד׳ וסימן נמסר
בסדר נשא׳
וירא יי׳ ד׳ בתורה וסימניהון
נמס׳ בסדר בראשית
חג יי׳ ד׳ וסימן נמסר
בסדר בא׳
ברכו יי׳ ה׳ וסי׳ נמסר בשפטים
ריש סימן ח׳׳

זביחה לפני יי׳ ד׳ וסימן
ושור ואיל לשלמים׳
וילכו כל העם׳
והמלך וכל ישר׳ עמו דמלכי׳ וחבירו
ויאמר לו יי׳ ד׳ וסימניהון
לכן כל הרג קין
שלום לך׳
קח את הפר׳
ונתתי את׳
אמירה אלי יי׳ ד׳ וסימן
נמסר
ביחזקאל סימן מ״ר׳
כדבר יי׳ ד׳ בטעם וסימן
במלכים ב׳ ריש
סימן כ״ר׳
וידבר יי׳ ד׳ בנבי׳ וסימניהון
וידבר יי׳ אל יהושע
ביד עבדיו הנביאים׳
וידבר יי׳ אל גד׳
וידבר יי׳ אל מנשה׳
וכל אורית׳ דכו׳׳

אני יי׳ מקדשכם ד׳ וסימן
נמסר
בסדר אמור ויחזקאל סימן כ׳
דרוש ליי׳ ד׳ וסימן
ויאכלו בני ישראל השבי׳ מהגולה
עתה תנה לבבכם ונפשיכ׳ דד״ה
וירא ויתן יהושפט בד״ה׳
בדברי יי׳ ה׳ וסימניהון
נמסר בירמיה
סימן ח׳׳
בי יי׳ ה׳ וסימן נמסר בסדר
שמות׳
עד יי׳ ה׳ וסימניהון נמסר
בסדר ואתחנן וסוף
ספר הושע׳
אני יי׳ אלהיכם ה׳ ר״פ
וסימן
לתת לכם את ארץ כנען׳
ואולך אתכם קוממיות׳
אני יי׳ אלהיכם דציצית׳
בחקתי לכו דיחזקאל ודבתריה׳
מצות יי׳ אלהיכם ה׳ וסימ׳
נמסר
בסדר ראה ודברי הימים א׳ סי׳ כ״ח
בעיני יי׳ אלהיך ד׳ וסימניהון

למען תשכילו את׳
שמר ושמעת׳
כי תשמע בקול׳
על פי יי׳ ביד משה ו׳ וסימן
נמסר
בסדר נשא׳
וישאל דוד ביי׳ ה׳ וסימן
נמסר
בשמואל א׳ ריש סימן כ״ג׳
ויאמר משה אל יי׳ ה׳ וסי׳
נמסר
בפרשת שמות׳
את דברי יי׳ ה׳ חס׳ כל וסימן
ויצא משה
וידבר גשו הנה ושמעו׳
ובאת אתה וקראת׳
והשלחתי רעב בארץ׳
וישמע את דברי דד״ה׳
האדון יי׳ צבאות ה׳ וסימני׳
אביר ישרא׳
מסיר מירושלם׳
במשמניו רזון׳
מסעף פארה׳
וסכרתי את מצרים׳
והיה יי׳ ו׳ וסימנים ושבתי
בשלום אל בית׳
וכי הקים יי׳ להם שפטים׳
לדין והיה יי׳ לדין ושפט׳
עמו והיה יי׳ עמו בכל אשר
מבטחו ברוך הגבר אשר יבטח׳
למלך והיה יי׳ למלך על כל׳
ואת יי׳ ז׳ וסימניהון
המכהו והעם לא שב
לעזרה הויהיורדים מצרים׳
לא יתנו מעלליהם לשוב אל׳
נבערו כי נבערו הרעים׳
אני ירא ויאמר אלהם עברי׳
יבקשו בימים ההם ובעת׳
ויאמר יי׳ אליו ו׳ ר״פ וסי׳ נמסר
במלכים א׳ ר״י
סימן ט׳ ובסי׳ י״ט׳
נאם יי׳ אלהים ז׳ וסימניהון
אם תכבסי
בנתר ירמיה ב׳׳
מקבץ נדחי ישראל ישעיה נ״ו
שמעו והעידו עמוס ג׳׳
וקטר מחמץ ד׳׳
והילילו שירות ח׳׳
והבאתי השמש ח׳׳
והשלחתי רעב ח׳׳
וכל יחזקאל דכוותי׳ במ״ד נאם יי׳
ותמצאם בערך נאם ע״ש׳
ודבר יי׳ ז׳ וסימן נמסר
במלכי׳ א׳ סימן י״ח
וידבר יי׳ ז׳ בטעם דרגא
תביר וסימניהון
נמסר בסדר וארא ומלכי׳ ב׳ סי׳ כ״א
יאמר יי׳ ו׳ וסימניהון
למה לי רב זבחיכם׳
לכו נא ונוכחה יאמר יי׳׳
ואמר כן יאמר׳
האני אשביר ולא׳

משור עניים׳
ויאמר מיכיהו חי יי׳׳
ויאמר יי׳ אל משה ואל
אהרן ו׳ וסימן נמסר בסדר וארא׳
ויאמר יי׳ אל משה לאמ׳
ו׳ ר״פ וסימן נמסר בסדר מטות׳
מלפני יי׳ ח׳ וסי׳ נמסר ביונה
ותלים סי׳ צ״ז׳
אני יי׳ אלהיהם ח׳ וסימניה׳
נמסר בסדר תצוה׳
מעם יי׳ ט׳ וסי׳ נמסר בסדר
שפטים׳
וידבר יי׳ אל משה ט׳ חסרי׳
לאמר
וסימן נמסר בסדר כי תשא׳
כי אני יי׳ אלהיכ׳ י׳ וסימנהון
ולקחתי אתכם לי לעם׳
שמעתי את תלונת׳
והתקדשתם דשרצים׳
וחברו דמולך׳
ומשפט אחד יהיה׳
ולא תונו איש׳
לא תעשו לכם׳
לחם לא אכלהם׳
ואת שבתתי קדשו׳
שכן בציון׳
וידעתם כי אני יי׳ י״א ס״פ
בספר
יחזקאל וסימן ונפלל חלל׳
ולא תחום׳
בחרב תפלו׳
והערים הנושבות׳
והרסתי את הקיר׳
וברותי מכם׳
ונתתי את רבה׳
שממות עולם׳
והרבתי עליכם אדם׳
ונתתי עליכם גידים׳
וב׳ וידעתן כי אני יי׳ וסי׳׳
וקרעתי את מטפחותיכם׳
לכן שואלא׳
אני יי׳ אלהיכם י״ז ס״פ וסי׳
כמעשה ארץ מצרים׳
את משפטי תעשו׳
ושמרתם את משמרתי׳
קדשים תהיו׳
איש אמו ואביו׳
אל תפנו אל האלילים׳
וכרמך לא תעולל׳
ובשנה החמשית׳
אל תפנו אל האובות׳
כאזרח מכם
ובקצרכם את קציר׳
למען ידעו דרתיכם׳
כי לי בני ישרא׳ עבדים׳
וביום שמחתכם ודציצית׳
ביום בחרי בישראל׳
ושלאחריו׳
שם יי׳ צבאות ד׳ וסימני׳
נמסר
בשמואל

ישראל חדלו כי נהפך החטף לצר״י ושמו עוד הדגש בל״מד וכן לסוכס בצמא נשתה מבקר לערב יכתו לי ידמו ויחלו בעזבוכך נתנו כי הוא כמו נתנו ושיני כפירים נתעו
ולא כדברי האומר אשר דגשות תי״ו תמורת למ״ד כמו כלתעו אך תשלשה דברים לא מצאנו וכן מלת וירד כמו ויאמר וילך גם שם דבר איכו בכלל סוף פעולה כמו דבר
נקר בשר אדם מקדש מלאך בא אל איכם רקועים ורבוקים ואין אות חש״ע באמצעיתם והנגינה מוקדמת כי אז הם נפתחים כאשר אמר ומצאתי במסורת וקנה עלה

מערכת אות האלף

זית טרף ואמר דשע מלוד רעים משיב ינע והוא שפט את ישראל יונאים מכלל סוף פעולה ואם הלכה נקבל כי במלת סרף טרף נסלאתי אם היה פועל היה לומר טרפה ואבן עזרא אומר שהוא תואר והנה פירושו הנה עלה זית היה לטרף בפיה והוא שם דבר כמו בקר דבר וי"ת כי טרף כמו טרפי למחה והטעם כפל כמו אדמת עפר :

בשמואל א׳ סימן י׳ז ׳

את כל מצות יי׳ ג׳ וסימניהון נמסר סוף פרשת שלח לך ׳

כה אמר יי׳ ד׳ בטעם בספר ישעיה וסימ׳ שם בריש סימן נ׳ו ׳

בבית יי׳ ט׳ל וסימ׳ נמסר בתלים סימן קל׳ח

אמר המעתיק קמ׳ לי שבכל ספרי המסרה מביא בכלל אלו הסימנים ש. בבית יי׳ ויעמד המלך על עמדו ויכרות ובפסוק ההוא לא כתוב לא בית יי ולא בבית יי׳ ועוד מביאים ויעל המלך בית יי׳ דד"ה ובכל הספרים המדויקים תרויהון בית יי׳ דבפסוק ההוא אם בית יי׳ ולא בבית יי׳ כי אם דמלכים תניינא דפסוק ואם בשמיט אלו היגס כי אם כ"ח בבית יי׳ ולא כו ל׳ וכל ספרי המסרה מוכי׳ט"ל וכן נראה׳ שלא נשתבשו כולם. ואם נאמר שאחד מבית יי׳ שים בפסוק ויעל המלך בית יי׳ דד"ה הוא בבית יי איני יודע להוכיח איזה הוא אם הוא תניינא דפסוק כמו המלכים או לא ופסוק ויעמד המלך על עמדו יעמד גם כן בקשיא למה הביאוהו כל ספרי המסר"ה לא לא"גם עכ"ל :

על יי׳ ל׳אוסים׳ נמסר בתלים סימן ב׳ וד"ה ב׳ סימן י׳ג

לכן כה אמר יי׳ כ׳א מיחדים וסימניהון

המטה אשר עליה שם׳
אל מלך אשור לא יבא והבירו
אל אנשי ענתות׳
ואל העם הזה תאמר׳
לא שלחתים׳
אם תשוב ואשיבך׳
שאלו נא בגוים׳
אל יהויקים מלך׳
יען אמרתם׳
הנני משלחך מעל׳
אל שמעיה הנלחמי׳
אלהי כל בשר הממני׳
לקרוא דרור׳
על יהויקים׳
הנני רב את ריבך׳
אל בית יעקב׳
אשחך בעיר חזנה׳
הנני השב׳
שבתי לירושלם קדמא׳

ארון וארון ברית יי׳ כ׳ז וסי׳

ויסעו מהר יי׳
ויעפילו לעלות אל׳
לקוח את ספר התורה׳
ויצו משה׳
ויכתב משה את׳
ויצוו את העם׳
וכל ישראל עברים׳
נכרתו מימי הירדן׳
ויהי באמר יהושע׳
נתקו כפות רגלי׳
וכל ישראל וזקניו׳
נלקחה אלינו בשילה׳
וישלח העם׳ ושל אחריו׳
כי תרבו ופריתם׳
ועזר שם׳
ויהי דוד בא׳
ויהי בעיר האלהים׳
נשקפה בעד החלון׳
מעלים את ארון יי׳
תחת יריעות׳
להביא את ארון׳
בית מנוחה לארון׳
וסככים על ארון׳
אז יקהל שלמה׳
ויביאו הכהנים׳
וכל מלכים דכות׳ במ"א ארון ברית האלהים׳

ארון יי׳ כ׳ג וסימניהון

והיה כנוח כפורת׳
ויאמר להם יהושע עברו׳
ויהי כאשר תם כל׳
יובלים ושלאחריו׳
ויסב ארון יי׳ את העיר׳
וישכם יהושע בבקר׳
ושלאחריו ושבעת הכהנים ב׳ בו׳
ויקרא יהושע שמלתיו׳
וידעו כי ארון יי׳
וישכימו אשדודים ב׳ בפסוק׳
ויירא דוד את יי׳ ביום׳
ולא אבא דוד להסיר׳
ויהי כי צערו נשאי׳
ודוד וכל בית ישראל׳
והיה ארון יי׳ בא׳
כי נשארת ארון יי׳
ויעלו את ארון דמלכים׳
כי לא לשארת תנינ דפסוק׳
ויקהל דוד׳
ויתן לפני׳
ומן ויהי ארון יי׳ בשדה פלשתים עד מיום שבת הארון דכו׳ במ"א וסימ׳ ויאמרו אם משלחים׳

אמר יי׳ כ׳ סוף פסו׳ בנביאי׳ וסי׳ נמסר בעמוס סי׳ א׳׳

כה אמר יי׳ אלהי ישראל כ׳ח יחידאין וסימניהון׳

ואחר באו משה ואהרן׳
שימו איש חרבו על׳
בעבר הנהר ישבו אבותיכם׳
וישלח יי׳ איש נביא׳
אנכי העלתי אתכם׳
ויאמר אל בני ישראל׳
ויאמר נתן אל דוד׳
ויאמר לירבעם קח לך׳
אשר התפללת אלי דמלכים׳
וחברו דישעיה׳
כד הקמח לא תכלה׳
ויקם ויבא הביתה ויצק׳
הנני מסב את כלי המלחמה׳
השלח אתכם אלי לדרשני דירמי׳
ותאמר אליהם כה דמלכים׳
ותאמר להם כה דד"ה׳
הלוך ואמרת אל צדקיהו מלך יהודה ואמרת׳
אנכי כרתי ברית את אבתיכם׳
אשר שלחתם אתי אליו להפיל
כה אמ׳ יי׳ אלהי יש׳ עליך ברוך
ואל מלך יהודה השולח אתכ׳ דמלכים׳
וחברו דד"ה׳
ארור האיש׳
כל נבל ימלא יין׳
בתאנים הטובות׳
בתב לך את שם׳
קום קדש את העם׳

יי׳ אלהי צבאות י׳ב וסימ׳ נמסר בעמוס סימן ה׳׳

אמר המעתיק חזינא פלוגתא ביני נוסחי ספרי המסרה בחד כתוב יי׳ אלהי צבאות י"ב ובחד כתוב י"ג ואמנם לעניות דעתי נראה למימר דאיכון י"ג ונסחה דכתיב י"ב טעות מדקא חזינא דבמסר׳ בדוכת׳ אחריתי כתיב הצבאות תרבע וכד גחיתנא למניינא אשכחנא דאיכון חמשה ובכלהו ספר הוה נמסר על כל חד מניהו הצבאות ד׳ ואיכון ה׳ ולא נראה למימר דטעות כי איככה נפל הטעות בכל הספרים לכתוב ד׳ ואיכון ה׳ אם כן חד מניהו איגו הצבאות אף ע"ג דבכלהו ספרי כתיב כל הני ה׳ הצבאות. ונדעת המסרת ליתא ונראה לן דהאי פסוק דבעמוס כי הנני מקים עליכם בית ישראל נאם יי׳ וגו׳ איכו יי אלהי הצבאות אלא יי׳ אלהי צבאות וזה דבהאי פסוק ההפרש שבין נסחי המסרה חד מני ליה גבי הנך וחד לא מני ליה וההוא ליסב׳ דמסרי׳ דמני יי׳ אלהי צבאות י"ג הוה בטעות וחסר ולא ידענא להוכחא מיניה ולא מידי ולא הוה לן זולתו כי אם ההוא דמני י"ב ולפום כן קקינא כולי האי והשתא אתי שפיר לע"ד עכ"ל :

כה אמר יי׳ צבאו׳ י׳ו מיחדין וסי׳ נמסר בירמיה סימן כ׳ה׳

נאם יי׳ צבאות כ׳ז וסימן

ונבחר מות מחיים׳
מחל להרע׳
אשבור עלו מעל׳
לכן יפלו בנופלים׳
וקמתי עליהם׳
וטאטאתיה במטאטי׳
נשבת מבצר מאפרים׳
חמוש היתד התקועה׳
והבערתי בעשן רכבה׳
וגליתי שוליך׳
לכן חיאני׳
יען מה נאם יי׳׳
ועתה חזק זרבבל׳
לי הכסף ולי הזהב׳
והמקום הזה תנינא דפסוק׳
אקחך זרבבל ב׳ בפסוק׳
שובו אלי קדמא דפסוק׳
שבתי לירושלם׳
הנני מפתח פתוחה׳
תקראו איש לרעהו׳
הוצאתיה נאם יי׳׳
כי יפלא בעיני׳
לא כימים הראשנים׳
אכרית את שמות׳
על רועי׳
כי כה אמר יי׳ צבאות׳

יי׳ אלהיהם ד׳ וסימניהון נמס׳ בפרשת בא׳

כי כה אמר יי׳ אלהים י׳ג וסימ׳

אף כי ארבעת שפטי׳
ועשיתי אותך כאשר׳
הנני נתנך למגור׳
העלה עליהם קהל׳
יען מחאך יד׳
הנני מביא אל צור׳
נתתי אותך׳
מקץ ארבעים שנה׳
חרב מלך בבל׳
ודרשתי את צאני׳
מצרים ירד עמי׳
העיר היוצאת אלף׳
בשובה ונחת תושעון׳

ויאמר יי׳ י׳ב בטעם קדמא ואזלא בס׳ במדב׳ סיניוסי׳ נמס׳ בסדר בטדב׳

אמר יי׳ להם ד׳ וסי׳ נמסר בתלים סי׳ ה׳ו

ה׳ זוגין מתחלפין קדמא אלהי יי׳ יי׳ וסי׳ נמסר בסדר שמו׳

דבר יי׳ ביד משה ד׳ וסימ׳ נמסר סוף פרשת וארא׳

ויאמר לה מלאך יי׳ ג׳ דסמי׳ וסימ׳ נמסר בסדר לך לך׳

יי׳ אדנינו ג׳ דסמי׳ וסימ׳ נמסר ריש תלים סי׳ ח׳׳

אני יי׳ כ׳ סופי פסוקי׳ בספ׳ ויקרא וסימ׳ נמסר בפרשת אחרי מות׳

אנכי יי׳ י׳ב וסימניהון נמסר בסדר וישמע יתרו׳

וידבר יי׳ אל משה ואל אהרן י"ב וסימניהון נמסר בסדר חקת התורה׳

בי אדני ז׳ וסימניהון נמס׳ בסדר ויגש׳

אדני ד׳ וסימניהון נמסר בסדר מקץ׳

לאדניהם כ׳ וסימניהון נמסר בסדר וישב׳

אדניה ח׳ וסימניהון נמסר בריש מלכים׳

אורת ג׳ כתוב כן וסימניהון נמסר בסדר וירא׳

א״ה

אהב ט׳ וסימניהון נמסר בשמואל ריש סימן א׳׳

אהב ד׳ פתחין וסימניהון נמסר בסדר וישב׳

ויאהבה

עתה אדבר על הדגש המבטל קמץ כמו דבר ידבר יסבר ודוגמתם ובאותיות שאינם מב"גד כפ"ת אם יבאו אחד מאותיו׳ בכ"לה בראש התיבה ואות אחריה איכה תאותיות אר"ע אם התיבה מבוררת או אות בכ"לה בפתח והוא השגיה גדגשת כמו בקמים במים להמים אלה

במים והדגש בא לחסרון ה"א כרא"ש כל תיבה מבוררת וכן כתיב יי' בהשמים חסדך ותגיד על רעותיה אבל בין מים למים טמא לנפש וכן לבטח לבלת קור ומוס קין וחורף
כלם במקום שב"א לנפש לעים ואינם מבוררים על כן לא נדגשו ונקמצו וכן כל בזה לזה כזה כזאת בזאת לזאת לא נדגשו ונקמצו והטעם כי מלת זאת וזאת לעולם מבוררת

ויאהבה ב' וסימן נמסר בסדר חיי שרה

אהבו ד' וסימן נמס' בסדר ויגש·

ואהבי ד' וסימן נמסר בהושע ריש סימן ג'·

אהובך ג' וסימ' נמסר בשמואל א' סי' י"ח·

אהוא ג' וסימניהון נמסר בעזרא סימן ח'·

באהל ו' וסימ' בלשון ארמי שרה עלרת
בענא דנשיא בקימ' דארונ' וביאור נמסר בסדר חקת ושפטים סי' ח' וד"ה ב' סימן ה'·

באהל ח' חטפין וסימניהון בסדר חקת·

האהלה ה' וסי' נמסר בשפטים סי' ד'

אהלה ה' כתיב ה' וקרי' ו'
וסימניהון נמסר בסדר נח·

לָאהל ג' וסימ' נמסר בסדר תרומה·

לְאהל ח' מיחדין וסימ' נמסר בסדר תרומה

באהלים ד' ופי' נמסר בספר שפטים סימן ח'
והושע סימן י'·

לאהל מועד ה' וסימני' נמסר בסדר אחרי מות

ואת אהל מועד ה' וסימ' בפרשת
אחרי מות·

לפני אהל מועד ז' וסימני' בפ' תצוה

מאהל ד' וסימניהון נמסר בריש סדר ויקרא·

אהרן הכהן ג' בלישני' וסימניהון

ונתנו בני אהרן הכהן·
ויצא הגורל·
ולבני אהרן הכהן·

אהרן ומשה ד' ופימניהון נמסר בסדר וארא·

ואהרן ובניו ג' וסימני'

ורחצו ממנו משה·
והחנים לפני המשכן·
ואהרן ובניו מקטירים·

על אהרן ח' ופימניהון נמסר בסדר תצוה·

אבת ז' חס' בליש' וסימני' נמסר בסדר אלה מסעי·

אותה ג' וסימ'
בכורה אותה נפשי

ונפשו אותה ויעש·
נפש רשע אותה רע·

תאוה ג' וסימ' ונתת הכסף בכל
כי תאוה נפשך לאכול·
ומלכת בכל אשר·

אולים ח' חס' יו"ד קדמא וסי' נמסר סוף זכריה סימן
י"א ותלים סימן ק"ז·

און ג' מ"ל וסימניהון נמסר בפרשת מקץ·

אנו ג' חסרי' וסימני' בפרשת תצא ונחמיה סימן ז'

אונים ג' מ"ל ופים' לחם אונים להם·

ולאין אונים עצמה·
מרוב אונים ואמיץ·

ואולם ה' ר"פ וסים' נמסר בסדר וארא·

אלם ג' חס' וסים' נמס' במלכי' א' סימן ז' וכל צורת
הבית דכו' חסרים במ"ה מלאים וסי'

אל כתפות האולם·
ועשויה אליהן·
את הנשיא נשיא·
ובא הנשיא דרך אולם·
ובבא הנשיא דרך אולם·

אומר ג' קמצין וסימ'
ויהיו בני אליפז

אלה אלופי בני·
וחברו דד"ה·

אופירה ג' וסימ' נמסר במלכים א' סוף
סימן כ"ב וד"ה ב' סוף סימן ח'·

לאור ז' וסימ' נמס' בבראשית ובסוף מיכה ושם התרגום

אורו ג' מלעיל וסימ'

אורו מרוז ב' בפסוק·
אורו עיני כי טעמתי·

ואור ג' קמצין וסימניהון·

הולך ואור·
צר ואור חשך בעריפיה·
כה אמר יי'·

אור הבקר ו' וסימניהון לעזתי' לאמר

נרדה אחרי פלשתים·
כי אם נותר לנבל·
ולא הגידה לו דבר גדול·
לא נעדר להם·
ואנחנו מחשים וחכינו·

אוריהו ג' וסימניהון

וגם איש היה מתנבא·
וישמע אוריהו·
ויוציאו את אוריהו·

האת ג' חסרים וסימניהון

והיה אם לא יאמינו ב' בפסוק·
ושמת פדת בין עמי·

האותות ג' מ"ל דמ"ל וסימ' נמסר בסדר שמות
ובסדר תבא·

אתתיו ג' וסים' נמסר בתלים סימן ק"ח·

אז

ואז ד' וסימניהון נמסר בסדר בא אל פרעה ובריש
יהושע ובירמיה ריש סימן ל"ב·

אזוב ג' מ"ל בתורה וסימ' נמסר בסדר בא אל פרעה·

אזנים ז' וסימ' נמסר בתלים סימן קט"ו·

אזני ח' וסימניהון נמסר באיוב ריש סימן י"ג

אזנם ח' וסימניהון נמסר באיוב סימן ל"ו·

בְּאָזְנֵי ח' קמצי' וסימניהון

אם לא כאשר·
ומה קול הצאן באזני·
ונגלה באזני יי'·
ושאננך עלה·
וחברו דישעיה·
אם לא בתים רבים·
לאופנים להם קורא·
אך אמרת באזני·

בְּאָזְנֵינוּ ו' וסימני'·

בכל אשר שמענו דשמואל·
וחביריו דדברי הימים·
כי באזנינו צוה המלך·
שב נא וקראנה באזנינו
אבדון ומות אמרו·
אלהים באזנינו שמענו·

באזניכם ד' וסימני' נמסר בפרש' כי תשא
ובמלכים ב' ריש סימן כ"ג·

באזניהם ח' וסי' נמסר בסדר כי תשא ובמלכים
ב' ריש סי' כ"ג·

אזנו ז' וסימניהון נמסר בתלים סימן קי"ו·

אזנכם ה' וסימניהון
הטו אזנכם ולכו·

כי שמענה נשים דבר יי'·
ושלח יי' אליכם את כל עבדיו·
ואשלח אליכם דאריך·
משכיל לאסף האזינה·

ובאזני ד' וסימניהון
אך שמע נא·

וישלח המלך אחז·
ועתה לעיני כל ישראל·
ארתחששתא כתיב·

אָזְנֶךָ ט' חסרי' וסימ' נמסר במשלי ריש סימ' כ'

אזניך ב' מ"ל בכתובי' וכל נבי' דכו' וסימ' נמסר
בשמואל א' סימן כ' ותלים סי' קל"א

בְּאָזְנֵי ל"ז וסימניהון·

ויען עפרון החתי את אברהם
וידבר אל עפרון·
וישמע אברהם אל עפרון·
ויגש אליו יהודה·
דברו נא באזני פרעה לאמר·
ולמען תספר באזני בנך·
דבר נא באזני העם·
ושים באזני יהושע·
ויקח ספר הברית·
פרקו נזמי הזהב·

כמהאוננים רע באזני יי'·
כי בכיתם באזני יי'·
וידבר משה באזני כל קהל ישראל
השירה הזאת באזני העם·
וידבר באזני זקני העיר דיהושע
קרא נא באזני העם דשפטים·
דבר נא באזני כל בעלי שכם
ודבתריה וידברו אחי·
וישמע שמואל·
ויבאו המלאכים גבעת שאול·
וידברו עבדי שאול באזני דוד·
וידבר גם אבנר באזני בנימן·
ב' בו·
באזני העם אשר על החומה
דמלכים וחברו דישעיה·
נקרא בספר משה באזני העם
דעזרא·
באזני כסיל אל תדבר·
מחזיק באזני כלב·
וקראת באזני ירושלם·
ויקרא צפניה הכהן את·
וקראת במגלה אשר כתבת ב' בו
ויקרא ברוך בספר·
ויגד להם מכיהו·
וישלחו כל השרים·
ויבאו אל המלך חצרה·
וישלח המלך את יהודי·

ואזני ג' וסימניהון נמסר בישעיה סי' ל"ה·

האזנה ב' וסימניהון נמסר בפרשת בראשית

האזינו ח' וסימניהון נמסר בישעיה סי' כ"ח
ובאיוב ריש סימן ל"ד·

הֶאֱזִינוּ ג' וסימניהון

וישלח בהם נביאים·
ותמשך עליהם שנים·
ומעולם לא שמעו·

האזינה י"ו וסי' נמסר בתלים ריש סימן ע"ח ואיוב
ריש סימן ל"ג·

כאזרח ג' קמצי' וסימ'

כאזרח מכם יהיה לכם·
והיו לכם כאזרח בבני ישראל דיחזקאל
ומתערה כאזרח רענן·
וא' פתח וסימ' והיה כאזרח הארץ·

אח

אחיהו ד' וסימ' נמסר בירמיה סי' ל"ד·

אחיהם ד' וסימ' נמסר בשפטים סי' ט'

ואת אחיכם ב' וסימני' נמסר בויגש·

ואת אחיו ה' וסימניהון נמסר בויגש ובירמיה
סימן ל"ה ושפטים סי' ט'·

אחות

בלא אותיות בכ"לה אבל הזה והזאת לעולם פתוחים ומלגישים כי ה"א לעולם מלגשת אחדיה וכן כל משקל חזק בין עבר בין עתיד והווה ולווי וסם הפועל בכל הגזרות
פתחין כי הם דגושים אף אם עי"ן הפועל חית או ה"א שאין סובלות דגש מבטלות הקמץ כאלו יש בהם דגש כמו ירחף יכחש ימהר יהל שהם על משקל ידבר ישבר אבל עי"ן
הפועל מאותיות אר"ע אף על פי שהם על משקל כבד אינם מבטלות קמץ כמו ימאן יבער הגלל בך יברך ויגרש ויערת וכן כלם ומלת ותכחש שרה יונאה מן הכלל כי
נקמצת

מערכת אות האלף

נקמלת ונראה הטעם כי כל משקל כבד פירוש רגיל אדם לעשות אותו הדבר וזה אינו משקל כבד גמור כי שרה חסידה היתה ולא היתה רגילה לכחש מפני יראה כחשה
אותה פעם לכך נקיד קמץ וכן הדין בשמות דברים · כל בכ"לה לפני ח'ית וה"א מבורר פתח כאילו יש בם דגש כמו החדש החרב כמו היקר הקדש אבל לפני אר"ע נקמלים
כמו האהל הרכוש העולם כי באר"ע אינדין דגש כלל וכן בשם דבר בלא בכ"לה הדין נוהג כמו שחפת בהרת אחרת נפתחין כאלו יש בהן דגש כי הם על משקל יבשת יבלת ;

אחות ג' קמצים וסימני' נמסר בשמואל ב' ריש סימן י"ג ובסוף שיר השירים·

אחיותיהם ה' בליש' וסימ' נמסר ביהושע סימן ב' ויחזקאל סימ' י"ו וריש איוב

אחיהו ה' וסימ' נמסר במלכים א' סימן י"ד וד"ה ב' סימן י'·

אחותינו ג' ב' מ"ל וא' חסר וסימ'
לתת את אחותנו לאיש·
הכזונה יעשה·
אחתנו את היי לאלפי·
וא' מה נעשה לאחותינו·

אחותיך ב' וסימניהון נמסר ביחזקא' סי' י"ו וצ"ע

אחותי ג' מ"ל וסי' נמסר בשמואל ב' סימ' י"ג

אחה כ"ה פתחין וסי' נמסר במלכים ב' סימן ו'·

אחד י' יחידאין נסבין אחר ול' להון זוגא וסימני' נמסר ביחזקאל סימן ל"ז·

כְּאַחַד י"ב פתחין וסימני' נמסר בבראשית ויחזקאל סימן מ"ח·

כאחד ז' וסימניהון נמסר בישעיה סוף סימן מ"ה וסימני' בלשון ארמי דובא וכל קהלנא וחברנא ארכון קמון בצפרא בחצרתהון·

לאחד ולאחד ז' פתחין וסי' נמס' במלכי' ב' ריש סימן ט'·

האחד ד' וסימ' נמסר במצורע·

ואת האחד ד' וסימניהון נמס' בסדר מצורע

אחדים ד' וסימניהון נמסר בפרשת נח·

אחוז ואחוז ה' ד' חס' וא' מ"ל וסימני' נמסר בסדר מטות·

ואחוז ב' וסימניהון נמסר בסדר שמות·

אחז ג' וסימניהון נמסר במלכי' א' סוף סימן א' ובאיוב סי' כ"ג·

אחזיה ואחזיה ז' וסימני'
וירכב יהוא וילך יזרעאלה·
ויהפך יהורם ידיו תנינ' דפסוק
בית הגן ואחזיה מלך יהודה·
ובשנת אחת עשרה שנה ליורם
יהושבע ותקח יהושבעת תנינ' דפסוק דד"ה·
ויפל אחזיה בעד השבכה·
אתחבר ואחרי כן אתחבר יהושפט דד"ה·

אחיהו ואחיהו ה' וסימ' נמסר במלכי' א' פי'

י"ד במסרה קטנה·

אחטוב ג' כתיבין כן וסימ'
אי כבוד בן פנחס
ויען דויג האדומי·
וימלט בן אחד·

אחרנית ז' וסימ' במלכים ב' סימן כ'·

האחר ג' וסימ' נמסר בד"ה ב' סימן ג'·

מאחרי ג' וסימני' נמסר בשמואל ב' ריש סימן ט"ו·

אחוריהם ג' וסימניהון נמסר במלכי' א' סימן ז' ויחזקאל סי' ח'·

אחרי כן ב' מצעו' פסו' וסי' נמס' בסדר בראשית·

מאחרי כן ג' וסימניהון
וישמע דוד מאחרי כן·
ויעש לו אבשלום·
ומגדנות לחזקיהו·

תאחר ד' וסימני' נמסר בסדר משפטים וישעיה סוף סימן מ"ו·

תְּאַחַר ג' וסימני' נמסר בתלים סי' מ'

האחרונים ז' מ"ל· וסימני' כי
בדברי דוד·
ויתר דברי שלמה·
ויתר דברי רחבעם·
ויתר דברי אסא·
ויתר דברי אמציה·
ויתר דברי אחז·
גם האחרונים לא ישמחו·

אחשורש ד' חס' וסימני' במגלה סימן ב

אחת ו' זקפים פתחין וסימן נמסר בסדר בשלח ויהושע סימן ו'·

האחת ג' קמצים וסי' נמסר בפרשת תרומה·

אי

אי ה' וסימ' נמסר בפרשת בראשית·

ואַיֵּה ג' ר"פ וסימ' נמסר בירמיה סוף סימן ל"ז ואיוב סימן י"ז·

ואיזה ד' וסימ' נמסר באיוב סימן כ"ח·

איו ואין ה' וסימ' בלשון ארמי בנתהון דמלכיא מתגללין ובהתין ומיתין וביאורם נמסר בסדר שמות ואיוב סימן י"ד

אויבו ד' וסים' נמסר בשמואל א' סי' כ"ד·

אויבי ז' וסימ' נמסר בתלים סימן י"ג·

אויביהם ו' מ"ל וסימניהון נמס' בתלים סוף סי' פ"א·

אויביך ה' מ"ל וסי' נמס' בתלים סי' ס"ח ומשלי סימ' י"ו

אויבי י"א מ"ל וסימניהון נמסר בתלים סי' ט' ושמואל א' ריש סימן ב'·

האויב ה' ד' מ"ל וא' חסר וסימניהון ואגפת בם דמלכים·
אם לא הפגעתי בך דין חם'·
יען אמר האויב·
האויב תמו חרבות·
לעזור למלך על·

אֹיֵב ג' חסרים בליש' וסימ' נמסר בשמואל א' סי' י"ח

אויביך ז' מ"ל וסימניהון נמסר בתלים סי' פ"ג·

אויבינו ב' כתו' כן וסי' וסרני פלשתים נאספו·
ויראו העם ויהללו' וכל עזר' אויבינו כתי' במ"א איבינו וסי' ויהי כאשר שמע סנבלט· וכל שאר קרי' דכו' איבינו כתיב·

אויבים ד' בליש' ב' מ"ל וסימניהון·
מאויבים מנהו·
כי ידברו את אויבים·
הילה לאיבים·
לאיבים היולי·
ב' בתראי חס'·

איביה ב' חס' וסי'
היו צריה לראש·
נתתי את ידידות נפשי·

ואיוב ד' וסימניהון נמסר באיוב סימן ל"ח· ובסוף איוב·

ואיך ג' ר"פ וסי' באיוב סוף סימן כ"א·

איכה י"ז וסימ' נמסר בריש מגילת איכה·

איככה ואיככה ד' וסים' נמסר בשיר השירים סימן ה'·

ואלים ז' וסי' נמסר בסדר תצוה י"ו ד' מ"ל דמ"ל בתורה וסימ' נמסר בסדר תצו' ע"ש וג' כתיב אילם בנביא וסימניהון
ככרים ואילם·
ומרה אחת לאילם·
הלא הרחתם ארת·

וו' כתי' אים בנביאים וב'

בכתו' וסימ' נמסר בתלים סימן כ"ט וסימן פ"ט ואיוב סימן מ"א ושארהון נביאי' וכתובי' אילים כתי' מ"ל דמ"ל

ואת האיל ה' וסי' נמסר בסדר תצוה

אילון מ"ל וחס' וסימניהון
ויהי עשו בן ארבעים אילן כתי'·
את אילון ואת·
עשו לקח את נשיו אילון כתי' מ"ל דמ"ל
ויהי גבולים מחלף·
אלון מצב·
אלון מעוננים
אלון תבור·
אלון כתבן חס' י' לחוד ושאר אורי' ונבי' אלן כתי' חסר דחס'·

אַיָּלוֹן ט' וסימנהון
וירח בעמק אילון·
את אילון ואת
באילון ובשעלבים·
ושעלבין ואילון·
ויקבר באילון בארץ·
ואת אילון ואת דד"ה·
ופלשתים פשטו·
ובריעה ושמע·
ואת צרעה·
ואת בלעם ואתי

אילות ג' וסימן נמס' במשלי סימן ה' ותלים ריש סימן כ"ב

אֵילַת ד' בלישני' וסימניהון
ונעבר מאת אחינו
הוא בנה את אילת·
וינשל את ה' הודים·
ב' בו' קדמ' ותנינא·

באילות ג' וסימניהון משול רגלי כאילות·
וחברו·
אלהים יי' חלי וישם·

אימה ה' חס' בלישי' וסימנ' נמס' באיוב סוף סימן ט'

אין ה' יחידאין וסימניהון אין קול ענות גבורה·
אין מושיע ויאמרו אליו·
אין מציל לאמר אלהים·
אין עוזר אל תרחק·
אין ראה וכי יתן איש·

ואין ת' יחידאין וסימני'
ואין לך שורך טבוח
ואין שם חוריה ואין·
ואין קורא בשמך·
ואין יי' ויאמר אליעזן·
ואין חקר עשה גדולות·
ואין להם נבר רש·
ואין מענה בדברים לא·
ואין דעת שמע דבר·

ג' פסו' מיחדין דכל חד

וחד לית זוגא וסימן נמסר בישעיה סוף סימן מ"א·

י"ג זוגין חד אין וחד ואין

ולית להון זונא וסימניהון
אין שר בית הסהר·
ואין שר ביימים רבים·
ואין דבר ויאמר אליו·
ואין דבר והנה אשלח·
אין בידו ותצלח עליו·
ואין בידו ואבד העשר·

אין

אבל עריצים פריצים סריסים נקמלים אף על פי שהם היו נדגשים לולי הריש כי הם על משקל לדיקים אבירים כי אלו לא היו בשקל המלות הדגושים יאמר מהם סריסים
פריצים עריצים כמו נשיא נשיאים חסיד חסידים נדיב נדיבים ובדבקותם יאמר מן נשיא נדיב נשיא האדם נדיב לב אך לדיק ופריץ לא ישתנו בדבקותם ולא דוגמהם
ונמנם שלאו סרים פרעה ושרין חיות וקמה זרות ואני אומר כי אינם זרות אכן אני עניים עם דבר המה ומן סרים סריסים ומן חסיד חסידים ומן פריץ פריצים והמשכל

והמשכיל צליק זה משכיל לנע וזה משכיל רפה ואין לתמוה על זה כי מצאתי להם עד כאמן מידי אביר יעקב ואביר הרועים ואביר על משכיל נדיב לב מן נדיב או על משכיל
גביר פתיל אויל שלא ישתנו וכמה שמות דברים מצאנו כאים בכמה ענינים כמו עשנו מן עשן על משכיל דבר בקר וכעשן הכבשן מן עשן על משכיל דרך הרץ שלא ישתנו
בנקותם ויש פותחים פרישים פריצים עריצים וכאשר פירשתי נראה עיקר ומלת רחוס פתח כי היא על משכיל חנון לוב שכול שכל האומר רחוס בקמץ מחרף ומגדף

אין מגיד מי הגיד מראש •
ואין מגיד ותבלענה השבלים •
ואין עובר לילה ויומם •
אין עובר תחת היותך •
ואין לב ויהי אפרים כיונה •
אין לב שמעו נא זארת •
ואין תבונה עד הגבול שלחוך •
אין מתם בבשרי •
ואין מתם כי כסלי מלאו נקלה •
אין דרש הבט ימין וראה •
ואין דורש ישגו צאני •
אין להם ויאמר ראיתי •
ואין להן כי משלשות •
אין עמך ויקרא אסא •
ואין עמך ויאמר יי׳ •
אין שריד לאכלו •
ואין שריד לא נזלו •
אין יודע כי את כל •
ואין יודע ויקח דוד •

י״ו פסוק אין אין במצעות

פסו׳ וסי׳ נמסר בישעיה סוף סימן י״ו ובירמיה סוף סי׳ ח׳

ואין להם

ג׳ וסי׳ נמסר בירמיה סי׳ מ״ו

י״ג פסו ואין ואין במצעו׳

פסו׳ וסי׳

ראו עתה כי אני אני הוא •
ביקשרתם כלכם עלי •
וגחזי עבר לפניהם •
ויקחו ארת הפר אשר נתן •
ותמלא ארצו כסף •
ונתתי מפתח בית דויד על •
והוא עם בזוי ושסוי •
וארא ואין איש ומאלה •
ואביט ואין עוזר ואשתומם
המאס מאסת את יהודה •
ישגו צאני בכל ההרים •
כי תאנה לא תפרח •
ושבתי אני ואראה ארת כל העשוקים •

ט׳ פסו׳ אין ואין במצעות

פסו׳ וסימניהון נמסר בסדר כי תשא

ו׳ פסוק ואין אין במצעות

פסו׳ וסים׳ נמסר בשפטים סימן י״ח

ג׳ פסו׳ ואין ואין ואין וסימ׳

נמסר בשמואל א׳ סי׳ כ״ו •

י״ז ואין דליד כותהון אין

וסי׳

ואין לאל ידיך •
ואין שני יש אחד •
ואין קשב ואין קול •
ואין מצבה ואין עונה •
ואין מחריד ואין רשע •
ואין כח ואין כסות •

ואין קובר ואין מקבר •
ואין מאסף ואין רודף •
ואין מרפא ואין מידי •

לאין

ח׳ וסימניהון ויקרא אסא אל יי׳ •

וירדפם אסא והעם •
ויבא יהושפט ועמו •
ואחרי כל זאת נגפו •
ושלחו מנורת לאין •
ויהיו מלעיבים במלאכי •
הנשוב להפר מצותך •
ועצי ארזים לאין •

ומאין

ח׳ וסימן נמסר ביהושע סי׳ ט׳ •

ואיננו

י״ב וסימני׳ נמסר באיוב סו׳ סימן כ״ז

והנה איננו

ג׳ וסימניהון נמסר בסדר ויצא ובשפטים סימן ד׳ ובתלים סימן ל״ז •

איפה

י׳ כתו׳ בו וסי׳ נמסר פרשת וישב שמוא׳ ב׳ סי׳ ט׳ ואיוב סימן ד׳ וריש סי׳ ל״ח

איש

י״ר״פ בתור׳ וב׳ באיוב וסי׳ נמסר בריש איוב •

איש אלהים

ולית חד מנהון האלהים ו׳ וסי׳

ויבא איש אל אלהים אל •
הנה נא איש אלהים •
והנה איש אלהים בא •
ויענה אליהו ויאמר •
ותאמר אל אישה •
ותאמר האשה אל •

י״א נקראו איש האלהים

וסים׳ נמסר במלכים א׳ סימן י״ב •

לאיש ל״ב

וסי׳

הרעותם ויאמר ישראל למה • הרעותם •
מזמרת ויאמר אלהם ישרא׳ אביה׳
לכלם נתן לאיש חליפות •
הביאו וי׳ פתח אהל מועד לא
והשב את שני ממכרו •
גאל ואם אין לאיש גאל •
ארת בתי ואמר אבי הנערה •
ונגשה יבמתו אליו לעיני •
ותישנהו על ברכיה •
יקטירון גם בטרם יקטירון •
נלך ויאמ׳ שאול לנערו הנה נלך קדמא •
יעשה ויאמר דוד אל האנשים העמדים •
יעשה ויאמר לו העם כדבר הזה לאמר •
ישיב ויי׳ ישיב לאיש את צדקו
הלך ויבא הלך לאיש העשיר חנינא •
המגיד ויאמ׳ יואב לאיש המגיד
ונתת ואתה תשמע השמים •

ונתת ואתה תשמע מן השמים דה״ה
משפט ויאמרו כל השרים • וכל העם •
משפט ויאמרו הכהני׳ והנביאים
ותאמר אלהם כה אמר יי׳ אלהי ישראל דמלכים וחבירו דד״ה ותאמ׳ להם כה אמ׳
יכרת יי׳ לאיש אשר יעשנה •
שמחה לאיש במענה פיו •
כבוד לאיש שבת מריב •
ערב לאיש לחם שקר •
כפעלו לא תאמר כאשר עשה לי
השטן ויען השטן את יי׳ • ויאמר עור •
ורחצת וסכת ושמת שמלתיך •
לבוש ויאמר לאיש לבוש • הבדים •
ונתון הלבוש והסוס •
ויקח המן ארת הלבוש וארת הסוס •
בתי הנה בתי הגדולה •

והאיש

ג׳ בטעם וסימני׳

והאיש אשר יעשה
והאיש מיכה לו בית אלהים •
והאיש אשר אתה נושה •

כאיש

ב׳ וסים׳ נמסר בפרשת שלח לך

והאשה

ה׳ וסים׳ נמסר בפרשת נשא

חד מן ח׳ זוגין דמיין מן

כ״ב איש וסי׳ •

וילך איש מבית לוי ויקח •
ב׳ ויהי בימי שפט השופטי׳
וגם איש ואיש לא יעלה •
ב וגם איש היה מתנבא •
ואל איש וילכו אל יהושע אל • המחנה •
ב׳ ופקדתי עליו ועל זרעו •
ולא איש לא אעשה חרון אפי •
ב׳ ואנכי תולעת ולא איש •
הנה איש וירא הצפה איש •
ב׳ ואמרת אליו לאמר • צמח שמו •
ואיש איש אשר יאכל כל דם •
ב׳ אשר יצוד ציד •
ואת האיש •
ב והוצאתם את שניהם ויראם את מבוא העיר •
ומי האיש אשר נטע כרם •
ב׳ אשר אירש אשה •

וכל איש

י״ו וסים׳ נמסר בד״ה סוף סי׳ ל״ד

ואישה

ד׳ וסים׳ נמסר בפרשת מטורת

באיש

ח׳ קמצין וסימני׳ נמסר בסדר קדשים

אישי

ח׳ וסימן נמסר בסדר ויצא •

אישים

ג׳ וסימני׳ נמסר בישעיה סי׳ נ״ג ומשלי סימן ח׳

האיש

כ׳ פתחין וסים׳

עוד האיש בית רשע •
האיש כמוני יברח •

בית אישה

ב׳ וסי׳

יתן יי׳ לכם ומצאן •
ואם בית אישה נדרה •

אישך

ו׳ וסימני׳ נמסר בשפטים סי׳ י״ד

ולאיש

ג׳ וסים׳

ולאיש אשר ישכב •
ולאיש שתים מכסות •
ולאיש בשת בן שאול •

למאיש

ג׳ וסים׳ נמסר בסדר בא אל פרעה •

איש ואיש

ג׳ וסים׳ נמסר בשמו׳ ב׳ סי׳ י׳

ואין איש

ז׳ וסימניהון ואין איש מאנשי •

ויסרו שם ויבאו ללון •
עבדים אנחנו •
ולו היה בן ושמו שאול •
וארא ואין איש •
מדוע באתי ואין איש •

על איש

ה׳ וסים׳ נמסר בתלים סימן פ׳ ואיוב סי׳ ל״ד •

ואם איש

ג׳ וסי׳ נמסר במלכי׳ ב׳ סי׳ א׳

כאישון

ג׳ ומ״ל וסי׳ בתלים סי׳ י״ז •

איתיאל

ג׳ וסים׳ נמסר בנחמיה סי׳ י״א •

אך

אך

ה״ר״פ וסי׳ נמסר בפרשת אמור •

ואך

ג׳ ב׳ ר״פ וא׳ מצעות פסוק וסימניהון נמסר בפרשת נח •

תאכל

י״ז וסימניהון

ויצו יי׳ אלהים על האדם • לאמר מכל •
ובת כהן כי תהיה לאיש זר •
ובת כהן כי תהיה אלמנה •
ועשית עלתיך הבשר והדם •
דמו רק את דמו לא תאכל •
תצור כי תצור אל עיר ימים •
עלה עשן באפו ואש •
וחברו עלה עשן באפו •

השליש

לפי שהוא כמו מרוחם מאחרים מגזרת שכול שהוא משוכל מאחרים ונראה שאחרים מרחמים אותו לכן נראה לומר רחוס פתח שכול הייננו מעצמו • הג״הה
אמר יעקב ולית לדבריו לדעת בעלי הקבלה במלת רחוס והמשכיל יבין ע״כ : אבל בחור כארזים קמץ כי הוא על משקל עשר שמור ומלת בחורים פתח
כמו רחום וחנון כי אם היה ממשקל בחור כארזים היה לו לומר בחורים כמו מסרת משה מבחוריו על משקל רדופים שמורים וכן לרעת קדמת יש קומצים אות ראשונה
אע״פ

מערכת אות האלף

א"ע פי שהם על משקל טבעת גלחת כי הרי"ש אין בה דין דג"ש כלל ויש פותחים ונראה כדברי הקומצים כי אף במלות ברבו וברביעי הרביעי אשר יש בהם שב"א ושו היתה
אות אחרת במקומה יהיה עם הש"בא דגש אינם מבטלי קמץ אף כי פה שאין שב"א ומכלל בכ"לה לפני חי"ת וה"א יונא כל בכ"לה לפני הרי"ש והם כמו בהר כהר להר ההר בהם
כהם להם ההם אף על פי שאם אות אחרת במקום הה"א תדגש כמו הפר הדם גם כל תיבה קטנה בת שתי אותיות אשר ברבותם כדגשת נפתחת כמו גן סל דל טל שאמר

השליש ויען השליש אשר למלך
וחברו ויען השליש את איש האלהים ·
בערה כי בערה כאש רשעה ·
לחמך בן אדם לחמך ברעש ·
האבק דום מתים אבל לא תעשה
אש כי אש היא עד אבדון ·
צפיה הליכות ביתה ·
יבוא אלינו ואל יחרש ·
יגיע כפיך כי תאכל ·

יאכל י"ג וסימניהון נמסר בסדר אמור ·

ודלא אכל ד' וסימניהון ולא אכל ביום החדש
ולא אכל בטובה ·
ואכל פתילבדי ·

ויאכל ה' רפין וסימני' בלשון ארמי קם עשבא דלחמא וכפר בגנתיה · וביאורם נמסר בפרשת תולדות ·

נאכל ג' וסימני' נמסר בפרש' בראשית ·

אכלה ה' וסי' נמסר פרשת ואתחנן ·

מאכל ד' פתחין וסימני' בלשון ארמי סלא בנפשיה פתורא דחבריה · וביאורם נמסר סוף פרשת וישב ומלכים א' סימן י' ·

אוכל ד' מ"ל וסימ' נמסר סוף נחום ותלים סימן מ"א ·

ויאכלו ג' וסימ' נמסר במלכים ב' סוף סימן ד' ·

המאכלת ג' וסימניהון נמסר בוירא ·

אכלתהו ד' וסימניהון נמסר ביחזקאל סימן ט"ו ·

באכלם ב' וסי' באכלם את קדשיהם · מעבור האר' וא' כאכלם וידי באכלם מהנזיר ·

אכלתי ב' פתחין במוכרת וסי' ואילי צאנך לא אכלתי ·
לחם הפחה ·

ותאכל ד' וסימניהון נמסר בזכריה ריש סי' י"א

ולא תאכל ג' וסימני' נמסר בשמואל א' סי' א'

אוכל ח' מלאים וסי' נמסר ביחזקאל סוף סי' ב'

לאכול י"ג מ"ל וסימ' נמסר ביחזקאל סימן י"ו ·

תאכל מ' וסימני' נמסר בפרשת צו ובצפני' סימן ג'

ואכלוהו ג' חסרי' וסימניהון נמסר בפרשת אמור וירמיה סוף סימן י' ·

יאכלהו ד' וחסרים וסימני' נמסר בסדר בא וישעיה סימן ס"ב ·

תאכלנה ד' וסימני' נמסר בירמי' סימן כ"ד

אכול י' מ"ל וסימניהון נמסר בפרשת שמיני ויואל סוף סימן ב' ·

יאכל כ"ג וסימן ואתה קח לך מכל ·
וביום הראשון מקרא ·
בבית אחד יאכל ·
זכור את היום הזה ·
מצות יאכל את ·
ולא יאכל את בשרו ·
ואם יותר מבשר ·
כל זכר דאשם ·
ובשר זבח תודת ·
ואם נדר או נדבה ב' בפסוק ·
ואם האכל יאכל וחברו ·
והבשר אשר יגע ·
מכל האכל ·
וכל השרץ ·
כי יצוד ציד
ביום זבחכם ·
ונטעתם כל עץ ·
כיום ההוא יאכל ·
ובחמשה עשר ·
כאשר יאכל הצבי ·
חג שבעת ימים ·

אבלו ג' וסימן כי עד סירים סבוכים ·
אשר העיר קברות ·
ואהי שובר בחומות ·

אכן י"ט וסימניהון וייקץ יעקב ·
ויאמר מי שמך ·
סר מר המות ·
ומן הגוים אשר אמר יי' ·
תצורי לעם ·
אכן חציר העם ·
אתה אל מסתתר ·
חלינו הוא נשא ·
אכן משפטי אל יי' ·
בנדה אשה מרעה ·
לשקר מגבעות ב' בו ·
השא השאת ·
הנה לשקר עשה עני ·
השכימו השחיתו ·
אכן שמע אלהים ·
שמעת קול תחנוני ·
כאדם תמותון ·
רגע היא באנוש ·

אל

י"ח פסוקים אל על על
וסימן נמסר בפרשת פקודי ·

י"ד פסו' על אל אל
וסימן נמסר בסדר וישמע יתרו ·

ג' פסוקי' אל ואל ואל ואל
ואל אל וסימ' בירמיה ריש סי' כ"ז ·

ז' פסוקים אל על על וסימן
נמסר בפרשת נח וביהושע סי' י"ח ·

ז' פסוקים על אל על וסי'
נמסר בירמיה סוף סימן כ"ט וסימן מ"ח ·

ג' פסוקים אל אל ואל אל
וסי'
ועליתם אל מלך אדום ·
אל תשמעו אל ·
הן ישא איש בשר ·

ד' פסוקים אל אל ועל ועל
וסי' נמסר ביחזקאל ריש סימן י'

אל ג' כתי' על וסימניהון וישב המלך על הלחם ·
ומדתי פעלתם ·
על תחוס עיניכם ואל תחמלו ·
כתיב על וקרי אל בפתח ·

אל אשר ה' וסימן נמסר בפרש' כי תשא ובפרשת מסעי וריש יחזקאל ·

אל מקום ט' וסימניהון יקוו המים ·
ופשט את בגדיו ולבש ·
והוציא את כל הפר ·
לך נא אתי אל מקום ·
וצוה הכהן וחלצו ·
ואת הבית יקציע ·
ונתץ את הבית ·
וגלית ממקומך ·
הכל הולך אל מקום אחד ·
הלא אל מקום אחד הכל ·

אשר אל ח' וסימן נמסר בפרשת תצוה ויחזקאל סימן מ"א ·

ואל מי ד' וסימניהון ויאמרו אנשי בית ·
ואל מי תדמיון אל ·
ואל מי תדמיוני ואשוה ·
קרא נא היש עונך ·

וג' אל מי וסימניהון
ויבא והנה שרי החיל ·
בן אדם אמר אל פרעה ·
אל מי דמית ככה ·

אלין מלין בכל קריאה על
ולית חד מנהון ואל וסימניהון ·
אל אביך אל אהליאב ·
אל אליהו אל אנשיו ·
אל בצלאל · אל ביתך ·
אל ביתם · ואל בתינו ·
אל בנות · אל בניך ·
אל הכהן · אל המשכב ·
אל המערה · אל הסלע ·
אל יהושע אל יחזקאל ·
אל יהוא אל מקומי ·

אל מקומו אל מקומם ·
אל מול אל ערבות ·
אל עבדו · אל עזרא ·
אל שרה · אל שמואל ·
אל הוך · אל תחת ·
אל תפלת · אל תא ·

אילין מלין יחידאין ואל ולית חד מנהון אל וסימניהון ·
ואל קין ואל מנחתו לא שעה ·
ואל אמה צהר תעשה לתיבה ·
ואל הבקר רץ אברהם ויקח ·
ואל אחיו ויספר אל אביו אל ·
ואל יעקב וארא אל אברהם ·
ואל משה אמר עלה אל יי' ·
ואל הארון ונתת את הכפרת ·
ואל שתי ולקחתם אגדת ·
ואל הזקנים אמר שבו לנו ·
ואל הלוים תדבר ואמרת ·
ואל רשעו זכור לעבדיך דמ"ת ·
ואל חטאתו ב' בו ·
ואל פרעה וידבר יי' אל משה ·
ואל אשת עמיתך לא תתן ·
ואל אבנר ויקרא דוד אל העם ·
ואל אבישי ויען דוד ויאמר ·
ואל נגב ויאמר אכיש אל ·
ואל פארתיו על מפלתו ·
ואל נערו ויאמר דוד אל שאול ·
ואל צקלג ויהי בבא דוד ואנשיו ·
ואל נביאי ויאמר אלישע ·
ואל אלהינו יעזוב רשע ·
ואל האטים ונבקה רוח ·
ואל האבות ב' בפסוק ·
ואל שרה הביטו אל אברהם ·
ואל השמים ראיתי את הארץ ·
ואל החרב כי כה אמר יי' על ·
ואל נבוכדנצר הנני שלח ולקחתי ·
ואל ארצו לכן כה אמר יי' הנני ·
ואל צדקיה מלך יהודה דברתי ·
ואל שמעיהו הנלחמי תאמר ·
ואל יהודה ואלה הדברים אשר ·
ואל ירמיהו היה דבר יי' בהיותו ·
ואל הגבול ולקחת מדמו ·
ואל השלחנות והשפתים טפח ·
ואל עמי ידו גורל ויתנו ·
ואל אלהים ואולם אני אדרש ·
ואל אדני אליך יי' אקרא ·
ואל הארץ יקרא אל השמים ·
ואל אנשים לקול המון ·
ואל עונם חטאת עמי ·
ואל חוף איך תשקוט ·
ואל לב שקציהם ותעבות ·
ואל ברכת ואעבור אל שער העין ·
ואל מקום וזרח השמש ·

אל כל ב' בספר בראשית וסי'
המקום ויהי כאשר התעו ·
יעקב הסירו את אלהי הנכר ·
ומן ואלה שמות עד החדש הזה על כל ועל כל ·
ומן החדש הזה עד סוף סיפרא אל כל ואל כל במ"ד וסימ'
ויחד

ברבותם גנים גלים אבל פר שר הר לם אשר נרפים ברבותם כמו פרים שרים ולוג מתם נקמצים גם הנדגשים במרבותם בבא עליהם בכ"לה נקמצים כמו סעס הגל הגן
הסל אלפי הדל ותלות לבד לשד קנז קצת מענע פרת דבש וי"א כי קצת מהם על פי זה הטעם שמרביתם יולד בהם דגש לבדי לשדי מעטים ואינו נראה בעיני כי מה
יאמרו במלת קצת שאות קהתי וכראים דברי ה"ר שמואל הנקדן אשר אמר הטעם שנפתחים כי ילמו בקריאתם בקל ... זבח דבר יי' בשר תודה אשר נפתחים מטעם
דבקות

מערכת אות האלף

דבקות כאשר אבאר בע״ה ומלת גמל שפן אף על פי שנדגשת ברבותם כי יאמר גמלים שפנים כי לא במורג אחד נמרגו כי כל אותם שננקדים בפתח לפי שיבא ויולד
בהם דגש ברבותם או שב״א היינו כשאינם משתנים ברבותם ממה שהיו לפנים כמו נרדף עבר כי ברבותו לא נשתנה כי בהסירך תי מנרדפתי נשאר נרדף בלי שום שנוי
וככה של גל דל אבל גמל שפן ברבותם נשתנתה אות ראשונה ג״מל ש״ן שהיו בקמץ וברבותם נשתנו ועומדים בשב״א: ומכלל הדגש יבאו חמש מלות ואלה הם למה

ויחד יתרו על כל׳
דבר על כל דבר פשע׳
ב׳ בפסו׳׳
הרם ויקח משה את הרם׳
ומן ריש תורת כהנים עד והיתה
זאת לכם דכו׳ על כל במ״א וסימ׳
ויבא משה ואהרן אל אהל׳
ומן והיתה זאת לכם עד סו׳
ספר ושאר אורית׳ ויהוש׳ דכו׳
אל כל ואל כל במט״ו על כל
ועל כל וסי׳
נפשות ועל כל נפשות מת׳
לטהרם וכה תעשה להם׳
הפקד ואתה הפקד את הלוים
ב׳ בו׳
וכפר הכהן על כל עדת בני׳
תקצוף ויפלו על פניה׳ ויאמרו׳
אזוב ולקח אזוב וטבל במי׳׳
ויענך וירעיבך ויאכילך׳
ואתנפל לפני יי׳ כראשונה׳
ולתתך עליון על כל הגוים׳
ונתנך והיה אם שמוע רעליון׳
אסתיר ואנכי הסתר אסתיר׳
בעלות ויהי בעלות הכהנים׳
ובבא נשאי הארון׳
עכן הלא עכן בן זרח׳
וכל שפטים דכו׳ על כל ועל כל
במ״ו ואל כל ואל כל וסי׳
מלאך ויהי כדבר מלאך יי׳
אבימלך וילך אבימלך בן׳
וכל שמואל דכו׳ אל כל ואל כל
במ״ו על כל ועל כל ופים׳
הרפה ויאמר אליהם נחש׳
יספנו ויאמרו כל העם להתפלל
והמשנים ויחמל שאול והעם על׳
בלתה ועתה דעי וראימה׳
וימלך דוד על כל ישראל׳
בחברון מלך על יהודה שבע׳
וכל מלכי׳ וישעיה דכות׳ על כל
ועל כל במ״ו ואל כל ואל כל וסי׳
אמר אל רחבעם בן׳
עובדיה ויאמ׳ אחאב אל עובדיהו
ב׳ בפסו׳ לך בארץ׳
ויגש אליהו אל כל העם׳
חטאות אל כל חטאות בעשא׳
קשרתו ויהי בבקר ויצא ויעמד׳
ומן ריש ירמיה עד אל תגרע
דבר על כל ועל כל במ״ד אל
כל ואל כל וסי׳
ונחשבה ויאמרו לכו ונחשבה׳
מהתפת ויבא ירמיהו מהתפת׳
דבר אשר דבר ירמיה הנבי׳
תנינ׳ דפסו׳׳
הידד ואתה תנבא אליהם׳
ומן אל תגרע דבר עד הנני שב
דכו׳ אל כל ואל כל במ״א על כל
וסימני׳
שלח על כל הגולה לאמר כה׳
ומן הנני שב עד קראו צום
דכו׳ על כל ועל כל במ״א ואל
כל וסי׳
הנני לכן כה אמר יי׳ צבאות
אלהי ישראל׳

ומן קראו צום עד סוף סיפרא
דכו׳ אל כל ואל כל במ״ט על כל
ועל כל וסימני׳
אתם כה אמר יי׳
צבאות אתם ראיתם׳
הגברים ויאמר ירמיהו׳
גדלות ואתה תבקש לך גדולות
ב׳ בפסו׳ אל תבקש ב׳ בו׳
קריות ועל קריות ועל בצרה׳
גרועה כי על כל ראש קרחה׳
גגות על כל גגות מואב׳
לשמה והיתה ארצם לשמה׳
מקצף יי׳ לא תשב׳
ומן ריש יחזקאל עד ויאמר יי׳
אלי עבור בתוך העיר אל כל
ואל כל ומן עבור בתוך
העיר עד בעשרים וחמש שנה
לגלותינו על כל ועל כל במ״ג
אל כל ואל כל וסימ׳
ראש אל כל ראש דרך בנות׳
מתערה יען אשר הכרתי ממך׳
גדלוהו מים גדלוהו תהום׳
ומן בעשרים וחמש שנה עד סוף
סיפרא דכו׳ אל כל ואל כל במ״א
על כל וסימ׳
ולא ינשואלי לכהן לי׳
וכל תריסר וכתובים דכותהו׳ על
כל ועל כל במי״ג אל כל ואל
כל וסימני׳ נמסר במשלי סימן י״ז
ואחשורוש סימן ח׳׳

כ׳ זונין מן תרין אל ותרין

על תמצא נמסר בערך על׳

כ״ג פסוקים רישי׳

ומצעותהון אל וסימ׳ נמס׳ בשמו׳
ב׳ סימן א׳ ועיין מה דקהינא במשלי
סימן כ״ד׳

ה׳ פסו אל אל אל וסימ׳

אך ביי׳ אל תמרדו׳
אל תנאץ למען שמך׳
אל תבטחו בעשק׳
ותאמר אל אחיאל׳
ויזעק ויאמר בננוה׳

כ״ב יחידאין ולית זוגא

וסימ׳
ואל אראה ואם ככה את׳
ואל תגעו וידבר אל העדה׳
ואל תעלו אם זנה אתה׳
ואל תבאו ב׳ בפסו׳׳
ואל תתנו דמי לו׳
ואל תזכר ויאמר אל המלך׳
ואל יתהלל כה אמר יי׳ תנינ׳ דפסו׳׳
ואל תרמינה ואמרת אליהם׳
ואל תלך אל תבא בית מזרח׳
ואל תרא ביום אחיך׳
ואל תשמח ב׳ בפסו׳
ואל אבושה יבשו רדפי׳
ואל תבא במשפט את עבדך׳
ואל תסתר פניך מעבדך׳
ואל תבישני משברי׳

ואל ישמחו שפטני׳
ואל תהיו כאבתיכם׳
ואל תבכו ויאמר נחמיה׳
ואל תאמר אל תתן את פיך׳
ואל תהי אל תרשע הרבה׳
ואל תאכלו לך כנוס את כל׳
ואל תשחו ב׳ בפסו׳׳

ה׳ יחידאין אל ולית להון

זוגא וסימ׳ נמס׳ במשלי ריש סי׳ כ״ח
וע״ש קהוותא׳

ז׳ זוגין ואל ומלה אחרא

וסי׳
ואל תעש ב׳ וסי׳ אל תשלח ידך
אל הנער׳
ואל תעש מאומה רע׳
ואל יחר ב׳ וסי׳ ויג׳ אליו יהודה׳
ועתה אל תעצבו׳
ואל יבא ב׳ וסי׳ דבר אל אהרן אחיך
ואל יבא בית יי׳׳
ואל יהי ב׳ וסי׳ ארץ ארץ אל תכסי׳
ואל יהי לו מושך חסד׳
ואל יאמר ב׳ וסי׳ בן הנכר׳
ואל יאמר הסרים ב׳ בו׳
ואל תאכל ב׳ וסי׳ ועתה השמרי נא׳
ויאמר לי הנך הרה׳
ואל תעמד ב׳ וסי׳ בכל הככר׳
ואל תעמד על הפרק׳
ואל ה׳ ר״פ וסימ׳
ואל תתנו דמי לו׳
ואל תסתר פניך׳
ואל יבא בית יי׳ כי אם׳
ואל תהיו כאבותיכם׳
ואל תלכו אחרי אלהים׳

א״ב מן חד חד אל דלוג

וסימ׳
אל ארם ויקח העבד עשר׳׳
אל ארון ויבאו עד גורן דשמו׳׳
אל ארבע וארבע כתפות אל׳
אל אדום לכן שמעו עצת יי׳׳
אל אצרתיה קרב אל סוסיו׳
אל בני ויקמו כל בניו וכל׳
אל בנו ויאמר יצחק אל בנו׳
אל בנתיו ויאמר אל בנתיו ואיו׳
אל בנים מקול שעטת פרסת׳
אל בגד ולקחו את כל כלי השר׳
אל בחוריה אל ידרך ידרך
הדרך כתי׳׳
אל גג ודוד ישב בין שני
אל גבוריה חרב אל הבדים׳
אל דבר ואשר לא שם לבו אל׳
אל הצאן לך נא אל הצאן׳
אל הבתים הירא את דבר יי׳׳
אל המזוזה והגישו אדניו׳
אל המלאכה ויקר׳ משה אל בצלא׳
אל העצים ויאמר האטר אל׳
אל האבן והלוים הורידו את ארון
אל המשכן ויבא את הארון׳
אל החשן וישם עליו את החשן׳
אל המנוחה כי לא באתם עד עתה׳
אל הערים ויצאו זקניך ושפטיך׳

אל המלחמה והיה בקרבכם׳
אל הרם ויאמר שאול פצו׳
אל הצור ותקח רצפה בת איה׳
אל השדה ויצא אחד אל השדה׳
אל הקצרים ויגדל הילד ויהי׳
אל החמור וישא הנביא את נבלת׳
אל השלחן ויהי הם ישבים אל׳
אל העמדים כי כה אמר יי׳ צבאות׳
אל הבדים חרב אל הבדים׳
אל הסוללות כי כה אמר יי׳ על
בתי העיר
אל זבח ויאמר אל זבח ואל׳
אל זקנו ובישנו את טעמו׳
אל חשן ונתת אל חשן המשפט׳
אל חמות בבל שאו נס החזיקו׳
אל הטוב ובאו ורננו במרו׳ ציון׳
אל ידי ויאמר אל עבדיו ראו חלק׳
אל כפיו וירדהו אל כפיו׳
אל כסא כי כה אמר יי׳ אל המלך
אל לבם והשיבו אל לבם דמלכי׳
אל משמר ויאסף אתם אל משמר
אל מדין וילכדו שני שרי מדין
אל מושב וישב המלך על מושבו
אל מתני כי כאשר ידבק האזור
אל מימיה חרב אל מימיה ויבשו
אל נחלתם ויעשו כן בני בנימן
אל נפשו וירא ויקם וילך אל
אל נפשי קרבה אל נפשי גאלה
אל נפשם ויקמו וינסו כנשף
אל נוהו ושובבתי את ישראל
אל סוסיו חרב אל סוסיו ואל רכבו
אל עגלה וירכיבו את ארון
האלהים דשמו׳׳
אל פיהם ויהי מספר המלקקים
אל צאנו וישלח יעקב ויקרא
אל קצות ונתת את שתי העבותו׳
אל ראשי וידבר משה אל ראשי׳
אל רבת לכן הנה ימים באים
אל שמים כי אשא אל שמים ידי׳
אל תורת ושאר העם הכהנים׳

א״ב מן חד חד אוחר

על ולית דכותהון וסי׳׳

אל אם כי עמד מלך בבל׳
על אם עצמו לי אלמנותיו׳
אל אבל לכן כה אמר ה׳ צבאות
בכל רחבות׳
על אבל ולא יפרסו לחם על אבל
אל און השמר אל תפן אל און
על און פלט למו באף׳
אל ארצות הנביאי׳ אשר היו לפני׳
על ארצות והכעסתי לב עמים׳
אל אכף ואגרת אל אכף שמר׳
על אכף
אל אדו ואצוה אותם אל אדו
על אדו הראש בכספי׳ ב׳ בפסו׳
אל אחז ויסף יי דבר אל אחז
על אחז אז יעלה רצין מלך׳
אל אחינו
על אחינו ויאמרו איש אל אחיו׳
אל אחיך ויאמר פרע׳ אל יוסף אמ׳
על אחיך ואני נתתי לך שכם אחד

בתים אלא ימה שמה וסימן ל״ב א״ס ואין בידנו טעם נכון אמנם מה שבידנו כבאר כי על כן שמו ה נגינה למעלה כדי להפריד בין הקמץ והדגש ועל כן כל למה
טעמו למטה וכן שמה ומזה שמה ושערורה פתחים ועל כן טעמם למטה כי לא הוצרך להפריד בין הפתח והדגש כי אחים המה וכן והחרבתי את ימה שהוא מפיק ה״א פתח
במשפטו ומלת בתים אין התי״ו נקראת בחוזק וטעם הקמץ לתשלום חסרון יו״ד ב״ית כי דינו היה

בתים

מערכת אות האלף

בתים כמו זחים אם לא יהרס מבלייונו כמו בלים הן הפרותים אבל בתים דיחזקאל שהוא ממשקל אלפים בת יפיל פתחים כי הם ממשקל של מלים גל גלים : כל למה דגש
טעמו למעלה כ׳ ספר ברדתי והם הוא סמוך לאותיות אח״ע רפי וטעמו מלרע למה יי׳ למה העליתנו למה עליתם והטעם לפי שהברת אלה כאשר נופלת פתאוסעל אותיות
הגרון נבלעת בם ונחלו אין פס ה״א בתיבה מה ידמה לקדמיו על כן מרפי׳ תיבת למה להשכין הנגינה לתאה ולהפריד הברת מה כפיו אמנם חמש׳ למה יצאו מן הכלל שאע״פ

ט׳ בנימן וינחמו בני ישרא׳ אל בנימן׳
על בנימן ושני אנשי׳ שרי גדודים
אל בור תפשום חיים׳
על בור ואספו אספה אסיר׳
אל בניהם ואמר אל בניה׳ במדבר׳
על בניהם יראה אל עבדיך פעליך׳
אל גבעת ויעש לו יהושע חרבות׳
על גבעת ויצא עוד קו המדה׳
אל גיחון ויאמר המלך להם קחו
עמכם׳
על גיחון וירד צדוק הכהן ונתן׳
אל גוג בן אדם שים פניך אל׳
על גוג ואתה בן אדם הנב׳ על׳
אל גנזי אם על המלך טוב יכת׳
על גנזי ויגד לו מרדכי את כל
אשר קרהו :
אל גבולו כי הקהנו אל גבולו׳
על גבולו והתחלקו אתה לשבעה
חלקים׳
אל דלתות ועשויה אליהן אל
דלתות׳
על דלתות וישנו את טעמו כעיניה׳
אל האח ויהי בקרא יהודי שלש
דלתות׳
על האח וארבעה יקרעה ב׳ בפסוק
אל הבאר ותמהר ותער כדה׳
על הבאר וישמע פרעה את הרב׳ ׳
אל ההמון ויהודה בא על המצפה׳
על ההמון ויקרא אסא אל יי׳ אהיו
אל הדלת והגישו אדניו אל האלהי׳
על הדלת המה מטיבים את לבם׳
אל המקלות ויחמו הצאן אל׳
על המקלות ויקח לו יעקב מקל׳
אל הרצפה ויביאני אל חצר
החיצונה׳
על הרצפה וכל בני ישראל רואים
כרדת׳
אל השמועה ולא האמנתי לדברים
דמלכים׳
על השמועה לא האמנתי לדבריה׳
דד״ה׳
אל המהפכת יי׳ נתנך כהן תחת׳
על המהפכת ויכה פשחור את׳
אל המזוזה והגישו אדניו אל
על המזוזה
(אמר משה פרנקפורט כ״ל דט״ס יש
כאן כי לא מצינו על המזוזה בכל המקרא)
אל המצודה וישבע דוד לשאול
על המצודה וישמעו פלשתים כי
משחו׳
אל המפתן וישכימו בבקר ממחר׳
על המפתן ופקדתי על כל הדולג׳
אל הגוי למה תמותו אתה ועמך׳
על הגוי והיה הגוי׳
אל המשפט כי יהיה ריב בין אנשי׳
על המשפט ולרוח משפט ליושב׳
אל המשקוף ולקחתם אגדת אזוב
על המשקוף ועבר יי׳ לנגוף את
מצרים׳
אל זרע גם זרע יעקב ודוד׳
על זרע וכי יתן מים על זרע׳
אל חלליהם ואת בלעם בן בעור
הקוסם׳
על חלליהם ואת מלכי מדין הרגו׳

אל חכך ולשונך אדביק׳
על חכך אבל בני דבש כי טוב׳
אל חזאל ויאמר המלך אל חזאל׳
על חזאל גם בעצתם הלך וילך׳
אל טוב ובאו ורננו במרום ציון׳
על טוב ואפרים עגלה מלומדה
אל ימין ויקומו וילכו זיפה׳
על ימין ואען ואמר אלי׳
אל יושב ואמרו אל יושב הארץ׳
על יושב ושפכתי על בית דוד׳
אל יהויקים לכן כה אמר יי׳ אל
יהויקים׳
על יהויקים לכן כה אמר יי׳ על
יהויקים׳
אל יחזקיהו וישמע יי אל יחזקיהו׳
על יחזקיהו אחר זה שלח סנחריב׳
אל כלי ושמרו משמרתך ומשמר׳
על כלי ומהם על כלי העבדה׳
אל לשון ועבר הגבול אל כתף׳
על לשון מרע מקשיב על שפת׳
אל לבכם והשיבו אל לבכם דד״ה׳
על לבבכם ויתן שרי מלחמות׳
אל לכיש וחיל מלך בבל נלחמי׳
על לכיש אחר זה שלח סנחריב׳
אל לבך כי בפעם הזאת אני׳
על לבך קשרם על לבך תמיד׳
אל משמעתי מן השלשי׳ נכבד ועד
דשמואל׳
על משמעתו מן השלושי׳ הנו דד״ה׳
אל מדינה וישלח ספרים אל כל
מדינה׳
על מדינה ויקראו סופרי המלך
קדמא׳

אל מקדשי עד אבוא אל מקדשי אל
על מקדשי בשנו כי שמענו חרפה׳
אל מצחו וישלח דוד את ידו אל׳
על מצחו והיה על מצח אהרן׳
אל משכן כל הקרב הקרב
על משכן ואתה הפקד את הלוים׳
אל מלאכי ויאמר מלך בני עמון׳
על מלאכי וישלח שאול מלאכים׳
אל מלאכת׳
על מלאכת ושלו׳ בן קרא בן אביסף
אל מעשה כי לא יבינו אל פעלת יי׳
על מעשה ומתניה מן הלוים הוא
הבכור׳
אל נפשי קרבה אל נפשי גאלה׳
על נפשי זאת פעלת שטני מאת׳
אל נבו למואב כה אמר יי׳ צבאות
על נבו עלה הבית ודיבון הבמות
אל סיר ויצא אחד אל השדה׳
על סיר ויאמרו אליהם בני ישר׳
מיתן׳
אל עגלה וירכיבו את ארון
האלהים דשמואל׳
על עגלה וירכיבו את ארון
האלהים דד״ה׳
אל עשה ויתנהו המלך ויהודע אל
על עשה ויעמד ישוע בניו ואחיו
וכל קריי׳ ואל׳
אל עני ואת כל אלה ידי עשתה
על עני יגזלו משוד יתום ועל עני
אל עמה ותאמר הנה שבה יבמתך

על עמה ואת פתשגן כתב הדת׳
אל פח עד יפלה חץ כבדו׳
על פח התפול צפור על פח׳
אל פחות ואבוא אל פחות עבר
הנהר ואתנה׳
על פחות ואמר למלך אם על
המלך טוב׳
אל פקדת ויהי בעת יביא את הארון
על פקדת לחברני חשביהו ואחיו׳
אל ציון לכן כה אמר יי׳ שבתי׳
על ציון ואני נסכתי מלכי׳
אל צפון הולך אל צפון סובב׳
על צפון ויטידו על צפון׳
אל קולך׳
על קולך אל תתן את פיך לחטיא
אל קצות ונתת את שתי העבתת
קדמא׳
על קצות ויתנו את שתי העבתות
בתראה׳
אל רבקה ויאמר יעקב אל רבקה
על רבקה וישאלו אנשי המקום׳
אל שפך והוציא את כל הפר׳
על שפך מחוץ ב׳ בפסוק׳
אל תורת ושאר העם הכהני׳ הלוי׳
על תורת זאת תורת הנזיר אשר׳
אל תרהקה וישמע אל תרהקה
דמלכים׳
על תרהקה דישעיה׳

אל ירושלם י״ג וסי׳ נמסר
בסוף זכריה׳

אל הר י״ו וסימ׳ נמסר
בישעיה ס״ נ״ו

אל הרי ה׳ וסימני׳ נמסר
ביחזקאל ריש
סי׳ ו׳ וסימן ל״ד׳

אל פני ט׳ וסימניהון
נמסר בסדר
משפטים ויחזקאל סי׳ י״ו׳

אל פניו ו׳ וסי׳ נמסר
בשמואל ב׳
סי׳ י״ר וד״ה ב׳ סי׳ י״ט׳

אל פי ה׳ וסימניהון נמסר
ביהושע סי׳ י״ז

אל המזבח ט׳ וסימ׳ נמסר
בסדר ויקרא

ואל המזבח ג׳ וסימ׳

קרבן ראשית תקריבו אתם׳
הפרכת אך אל הפרכת לא יבא
משמרתך ושמרו משמרתך :

אל האדמה ו׳ וסימ׳

בזעת אפך תאכל לחם׳
והשיבותיך והנה אנכי עמך׳
כי אביאנו אל האדמה אשר׳
והשיבתים ואתה תשמע השמים
דמלכים׳
וחברו והשבותם ואתה תשמע דד״ה׳
ואשלח אליכם את כל עבדי׳

אל בבל ו׳ וסימ׳

הדבר אשר דבר יי׳ אל בבל׳
השמיעו אל בבל רבים׳
לכן שמעו עצת יי׳׳
ויכתב ירמיהו את כל ב׳ בפסו׳
ויגל השארית מן החרב׳

אל יהודה ז׳ וסימני׳ נמסר
בירמיה סוף סי׳ לה׳

אל יה ה׳ וסימני׳ נמסר
ביחזקאל ריש סי׳ מ״ח

ואל ביתו ג׳ וסימני׳

הרצח וישב בעיר ההיא עד׳
אוריה ויקרא לו דוד ויאכל
בעשא וגם ביד יהוא בן חנני׳

אל ישראל ז׳ וסימ׳ נמסר
בסדר ויחי׳

לאל י״א קמצי׳ וסימני׳ נמסר
בתלי׳ סי׳ נ״ז׳

האל ח׳ סבירין אלה וסי׳
נמסר בסד׳ תלדות׳

אלהי ב׳ מ״ל וסימ׳ נמסר
בתלים סימן קמ״ד

אלהים ל״א ר״פ
וסים׳

אלהים לא תקלל׳
אלהים אדני יי׳ כתי׳׳
אלהים שופט צדיק׳
אלהים באזנינו שמענו
אלהים לנו מחסה׳
אלהים בקרבה׳
אלהים בארמנותיה׳
אלהים משמים תנינא׳
אלהים שמע תפלתי׳
אלהים הרס שנימו׳
אלהים בשמך׳
אלהים דבר בקדשו וחברו׳
אלהים יי׳ עז ישועתי׳
אלהים אלי אתה׳
אלהים זנחתנו׳
אלהים יחננו׳
אלהים מושיב׳
אלהים בצאתך׳
אלהים אתה ידעת׳
אלהים להצילני׳
אלהים אל תרחק ממני
אלהים למדתני׳
אלהים בקדש דרכך׳
אלהים השיבנו׳
וחברו אלהים צבאות׳
אלהים צבאות שוב נא הבט׳
אלהים אל דמי לך׳
אלהים זדים קמו
אלהים אדני עז ישועתי יי׳ כתי׳
אלהים שיר חדש׳

והאלהים ז וסימ׳ נמסר
בפרש׳ ויצא
ובקהלת סי׳ ג׳ ור״הא׳ סימן כ״ד׳

אלהי ח׳ זקפין קמצין וסי׳ נמסר
בסדר וירא בלק׳

ארון אלהי ישר׳ ז׳ וסימ׳ נמסר
בשמואל

א׳ סימן ה׳ :

והייתי

בהם סמוכים לאות אח״ע כדגשים למה הרגזתני למה אככה ארצה למה הכיתו עבדיך למה היה כאבי נצח למה אירא בימי רע וכל למה הסמוך לשאר אותיות דגש חוץ
מג׳ רפויין למה זכאת ותמאם למה שכחתני למה שמתני לאפגע לך וכל למה רפי טעמו מלרע לבד מזה למה שמתני למפגע לך וכן הוא במסורת עיין בערך למה : כל למה
באה אות ראשונה פתוחה כמפספון : **עתה ארבר** על המטף : כל שב״א שוכן מכפל קמץ במו בספו עבדו דרדע והנגה רבים ושל בן בקרא שכן כי לא יזוז ממקומו
אבל

אבל שבא מניע הוא אשר יהפך לאתנח וסוף פסוק אין בו כח לבטל הקמץ והוא כמו פעלו ופעלו עבר כמו שמרו אמרו כי באתנח וסוף פסוק יהפך השבא בקמץ גדול ואמר אתרו שמר כהנרפ ת ב נרש יי׳ שמרו וכל כיוצא בהם אים לא נעדר וכלם מתוגים לפני החטף להפריד בין הקמץ והחטף כעין שאמרתי בכל למה לגם וכן כל הם נרו לכם נשתרו יאמר באתנח וסוף פסוק ובן בפס לבר׳ יקך סדך. אמתך אלמתך דגנך כי יאמר באתנח וס״פ ידיך סדך אבל כמרו לכם אנשים רחלו הזכו הם

והייתי להם לאלהים ג׳ וסי׳

ושכנתי בתוך בני ישראל׳
ונתתי לך ולזרעך׳
והיה משכני בתוכם׳

בית אלהים ג׳ וסי׳ נמס׳ בסדר ויצא׳

ואלהים ה׳ וסימנין נמס׳ בשמואל א׳ סימן כ״ח׳

הוא אלהים ד׳ וסימ׳ נמסר בירמיה סי׳ י׳ וביהושע סימן כ׳ ותלים סימן ק׳׳

ברא אלהים ג׳ וסימני׳ נמסר בבראשית׳

יראת אלהים ג׳ וסימ׳ נמסר בסדר וירא ובשמואל ב׳ סימן כ״ג׳

וידבר אלהים ג׳ וסימני׳ נמס׳ פ׳ נח׳

דבר אלהים ג׳ וסימ׳ נמסר בשמואל א׳ ריש סי׳ י׳׳

ויברך אלהים ג׳ וסי׳ נמסר בפרשת בראשית׳

כי לאלהים ג׳ וסימניהון נמס׳ בתלים סימן מ״ו׳

אל אלהים יי׳ ג׳ וסימ׳ נמסר בתלים ריש סי׳ נ׳׳

אין אלהים ג׳ וסימניהון

עמדי ראו עתה כי אני אני הוא
גדלת על כן גדלת יי׳ אלהים׳
זולתך יי׳ אין כמוך ואין אלהים

שמע אלהים ג׳ וסי׳ נמסר פרשת וירא ותלים סימן ס״ו

כאלהים ג׳ וסי׳ נמס׳ בתלים סימן ע״ז׳

וירא אלהים כי טוב

ד׳ בבראשית וסי׳ נמסר בפרשת בראשית׳

על כל אלהים ג׳ ובתלים וסימ׳ נמסר שם סימן צ״ה׳

בני האלהים ד׳ וסימ׳ נמסר בפרש׳ בראשי׳

חנני אלהים ג׳ וסימנין נמסר בתלי׳ ריש סי׳ נ״א

לדרש אלהים ד׳ וסימ׳ נמסר בפרש׳ יתרו׳

לאלהים י״א וסימ׳ נמסר במלכים א׳ סימ׳ ב׳ בפסוק כ״ג׳

אלהי העברים ה׳ וסי׳ נמסר בפרש׳ שמות

אלהי ישראל כ״ה מיחדין וסימ׳ נמסר בפרשת משפטים׳

עם אלהים ג׳ וסימ׳ נמסר פרשת ויצא׳

אלהים לישראל

ג׳ וסי׳

ויאמר אלהים לישראל׳
וידעו כל הארץ כי יש׳
ויאמן ויגדל שמך דד״ה׳

עליית אלהים ג׳ וסימ׳ נמסר סוף פרשת לך לך׳

מיד האלהים

ג׳ וסימ׳

מי יצילנו מיד׳
כבדה מאד יד האלהים׳
גם ביהודה היתה יד׳
וכל קהלת דכו׳׳

עלייה אל האלהים

ג׳ וסי׳

ומשה עלה אל האלהים׳
ותעל שועתם אל האלהים׳
ויחלפת משם ויהלאה׳

ויעש אלהים

ד וסימ׳

ויעש אלהים את הרקיע ויבדל׳
ויעש אלהים את שני המאורות׳
ויעש אלהים את חית הארץ׳
ויעש אלהים כן בלילה ההוא דגדעון׳

דעת אלהים ג׳ וסי׳ נמסר בהושע סי׳ ו׳ ומשלי סימן ב׳׳

אלהיהן ה׳ וסימ׳ נמסר פרש׳ כי תשא׳

אלהיהם ז׳ בתורה וסימ׳

ויאמרו עבדי פרעה׳
וידעו כי אני יי׳ ב׳ בו׳
קדושים יהיו ב׳ בו׳
ואף גם זאת בהיותם׳

אלהי י״ד מיחדין׳ וסימ׳

והרה אפי בו ביום׳
אין שלום הניינא׳
ימאסם אלהי כי לא׳
אמתך אלהי ע״ש׳
אלהי פלטני מיד׳
הסתופף בבית׳
שיתמו כגלגל׳
ועוד אני מדבר ומתפלל קדמ׳׳
זכרה לי אלהי לטובה
זחברו׳
סורו ממנו מרעים׳
כי אתה אלהי בוחן׳
פתוחות דד״ה׳

ורוח אלהים ח׳ וסימ׳ נמסר בויקהל׳

ויאמר אלהים כ״ה וסימני׳

ויאמר אלהים יהי אור׳
ויאמר אלהים יהי רקיע׳
ויאמר אלהים יקוו המים׳
ויאמר אלהים תדשא הארץ׳
ויאמר אלהים יהי מארת׳
ויאמר אלהים ישרצו המים׳
ויאמר אלהים תוצא הארץ׳
ויאמר אלהים נעשה אדם׳
ויאמר אלהים הנה נתתי לכם׳
ויאמר אלהים קץ כל בשר׳
ויאמר אלהים אל נח ואל בניו׳
זאת אות הברית׳
וחברו׳
אל ירע בעיניך על הנער׳
שרי אשתך לא תקרא׳
אבל שרה אשתך יולדת׳
ואתה את בריתי תשמר׳
ויאמר אלהים במראות הלילה׳
קום עלה בית אל ושב׳
אהיה אשר אהיה׳
אל בלעם לא תלך עמהם׳
שאל מה אתן לך׳
יען אשר שאלת דמלכים׳
ההיטב חרה לך׳
לשלמה יען אשר היתה דד״ה׳

אלהים זנחתנו ג׳ ובתלים וסימ׳ נמסר שם סימ׳ ס׳׳

אלהי אבותם ד׳ וסימ׳ נמסר פרשת אתם נצבים׳

בית אלהא דנא ד׳ וסי׳

ועבדו בני ישראל׳
ברם בשנת חדא׳
והקרבו לחנכת׳
ולכם מהודעין׳

לבית האלהים ז׳ וסי׳

ויהי אתם׳
וגם הזהב והכסף׳
ויעמד ישוע ובניו׳
ויכל חירם׳
ויכרת כל הקהל ברית׳
וישם את פסל הסמל׳
והעמדנה שתי התודות׳

אלהיו עמו ה׳ וסימ׳ נמסר פרשת בלק׳

אתה אלהים ה׳ וסימניהון נמס׳ בתלים סוף סימן נ״ה וכיפשן פ״ו׳

כי האלהים ה׳ וסי׳ נמסר בקהלת ריש סי׳ ה׳ ושמואל א׳ סימן י׳׳

מלאך האלהים ח׳ וסימ׳ נמס׳ בשפטים סי׳ י״ג פסו׳ ה׳׳

יראה אלהים ד׳ וסימ׳ נמסר פרשת וירא׳

אֱלֹהַי ג׳ בטעם לעיל וסימ׳ נמסר בפרש׳ וישמע יתרו וסימ׳ בלשון תרגו׳ שמא דכספ׳

מלקדמון׳

ויזכור אלהים ד׳ וסי׳ נמסר בסדר נח ובסדר וירא׳

אלהי השמים ג׳ מיחדין וסי׳׳

אהי צם ומתפלל
ואתפלל אל יי׳ אלהי׳
יצליח׳

ויאמר אלהים ג׳ בטעם וסימ׳

ויאמר אלהים לנח קץ כל׳
ויאמר אלהים לישראל׳
ויאמר אלהים לשלמה׳

לפני האלהים ז׳ וסימני׳ נמס׳ פ׳ נח׳

משה עבד האלהים ד׳ וסי׳

ואהרן ובניו מקטירים׳
ויתנו קול ביהודה׳
מחזיקים על אחיהם׳
וכל ישראל עברו את תורתך

לעבדת בית האלהי׳ ח׳ וסי׳

ואחיהם הלוים׳
כהנים גבורי חיל׳
מלאכת׳
כי מעמדם תנינא דפסו׳׳
כל אלה על ידי אביהם׳
והנה מחלקות׳
ויתנו לעבדת בית׳
ובכל מעשה אשר החל׳

ארון ברית אלהים ד׳ וסי׳

וישאלו בני ישראל׳
וישלח העם שילה׳
והנה גם צדוק׳
ובניהו ויחזיאל׳

באלהים ו׳ ר״פ וסימני׳ נמסר בתלים סימן נ״ו׃

בית אלהים ה׳ וסי׳

ויירא ויאמר מה נורא׳
והאבן הזאת אשר שמתי׳
והאיש מיכה לו בית אלהים׳
המובא ויבאו אל חלקיהו׳
אדרם אלה אזכרם׳
ושארא בית האלהים ואינון מ״ח׳

אלין מלין משמשין אלהים

ו״ל דכו׳ וסי׳׳

ברכו אלהים ל׳ פעלתם השטינ׳ אשר ברכו׳
ההר אלהים ל׳ הר בשן הר גבנונים ז׳
מלאך אלהים ל׳ וישמע אלהים את קול הנער׳
תורת האלהים ל׳ ויכתוב יהושע את תורת

מוי וכפתחים כי ראויים להיות בחירק לולי אות הגרון על מקל אמרו שמרו ולבר זה גורם הפתח ולא השב״א כי מניע הוא ובאה תלה זרה והיא ומכמכס שחלו בעלי אבל רחלו וכחרו שהם עבר קתולים כמשפט כי יאמר והזוכות רחלו מכל אשר כחרו׳ אבל לא תבערו ואם תמאנו אע״פ שהשב״א מניע וגם אין דין דגש בהם בפתחים. ונראה גם גם שאע״פ אבל אחד הא׳ לבד לא יבטלוהו זה וזה גורם לא יבטלוהו קמץ אבל באות ריש אף זה וזה גורם לא יבטלוהו הקמץ ולא יועילו לבטלו וכמו ויגרשו ויפרתו ויברכו והדבר

מערכת אות האלף

ואדבר״ על כי שמוש המכתב קמץ כמו אכלני מורב • יי׳ קנני • אשר יעלני • אבל עני קרבני שלחני שהכון שרש קמוצים והכל הוא כפי אומרו הטעם כי מאכלני שמרני היה ראוי לומר אכלני שמרי כמו ויאכל אותי אכלו שמרו ועל כי נפתחה כפתח כי די לשנותו בשנוי אחד הכל הוא כי טעות לומר אכלי שמרי ולא אלינו דוגמתם במקרא רק במלת לא אבה יבמי ׃ ושם פירש אבן עזרא כי היו״ד יתירה כיו״ד סוכני סנה וכהנה רבות והוא כמו לא אבה יבם ׃ ועוד מה יאמרו במלת קנני

בניאלהים ל׳ כרן יחד כוכבי •
כמלאך אלהים ל׳ ויאמר אכיש אל דוד •
מכל אלהים ל׳ כי אני ידעתי כי גדול •
בעיני אלהים ל׳ ומצא חן ושכל טוב •
בא אלהים ל׳ ויראו פלשתי׳ כי בא •
ברכך אלהים ל׳ על כן ברכך אלהי׳ דתהלות •
מעשה אלהים ל׳ והלוחות מעשה אלהים •
מלך אלהים ל׳ על נוים דתהלות
משחך אלהים ל׳ אהבת צדק ותשנא רשע •
חתת אלהים ל׳ ויסעו ויהי חתת
כשמך אלהים ל׳ כן תהלתך דתהלות •
וימן אלהים ל׳ רוח קדי׳ חרישי׳ •
שמעה אלהים ל׳ אלהים קולי •
בשם אלהים ל׳ אך הנביא אשר יזיד •
האזינה אלהים ל׳ תפלתי ואל תתעלם •
זבחי אלהים ל׳ רוח נשברה •
עלה אלהים ל׳ בתרועה •
מכתב אלהים ל׳ הוא חרות •

חד מנו דכלחד וחד לית

דכוו׳ בליש׳ וסי׳

ומאלהים היתה תבוסת אחזיהו •
האלהים ויהי כקרא מלך ישר׳ את הספר •
האל יעות משפט •
האלהים מקרוב אני נאם יי׳ •
לאלהים זבח לאלהים יחרם •
באלהים אין כמוך באלהים •

ויראאלהים ט׳ בתור׳ וסי׳

את האור •
ולמקוה המים •
ותוצא הארץ •
ולמשל ביום •
את התנינם הגדלים •
את חית הארץ •
יום הששי •
את הארץ והנה נשחתה •
וא׳ בנביאים את מעשיהם •

שאלה באלהים ז׳ וסי׳

ויאמרו לו שאל נא •
ויקמו ויעלו בית אל •
וישאל שאול באלהים •
ושאול לו כאלהים •
היום החלותי לשאול •
וישאל דוד באלהים •
וישאל עוד דוד •

יראת אלהים ז׳ וסי׳ נמסר

בפרשת מקץ •

נתינה האלהים ז׳ וסימן נמסר

בדניאל סימן א׳ •

שבועה באלהים ד׳ וסימ׳

השבעה לי באלהים הנה •
התורידני אל הגדוד •
אשר השביעו באלהי׳ דד״ה •
ואריב עמם •

אמר אלהים ו׳ וסי׳ נמס׳ בספר בראשית •

ארון אלהי ישראל ו׳ וסימ׳

ויראו אנשי אשדוד •
וישלח ויאספו׳ בו •
את כל סרני פלשתים •
את ארון אלהים עקרון •
אם משלחים אתם •

לפני אלהים ד׳ וסימ׳ נמס׳ בתלים סי׳ כ״ו

ואלהים ה׳ וסי׳ נמסר סוף פרשת ויחי •

לאלהי ישראל ד׳ וסימני׳

ועשית צלמי
ויקרא יעבץ •
גם סגרו דלתות •
הבאים

אמירה אל האלהים ט׳ וסי׳

לו ישמעאל •
מי אנכי •
הנה אנכי בא אל בני •
ויאמר בלעם
אם ישך נא •
אל יחר אפך בי •
חטאתי מאד •
אמרתי למנות ד״ה ב׳ כ״א
והמלכתני •

כאלה ג׳ וסימ׳ נמסר בירמי׳ סימן נ״א

ואיוב ריש סימן י״ו •

ומעלה ג׳ וסימ׳ נמסר פרשת נח •

ולאלה ג׳ ר״פ בקריאה וסימ׳ נמסר פרשת שמיני

ויחזקאל סי׳ ט׳ •

לאלה ה׳ וסימ׳ נמסר

בפנחס ובמלכים א׳ סימ׳ כ״ב ובד״ה ב׳ סימן י״ח •

אלה הדברים ה׳ וסימ׳

ויקהל משה •
ואתם תהיו לי ממלכת כהנים •
עשיתים ולא עזבתים •
אשר תעשו •

ואלה שמות י׳ בתור׳ וסי׳ נמס׳ בסדר במדבר •

וכל שאר קרי דכוו ר״פ

ואלה שמות במ״ה אלה שמו׳ וסימני׳
אלה שמות בני עשו אליפז •
בני אהרן הכהנים המשחים •
האנשים אשר שלח משה •
האנשים אשר ינחלו •
שמות הגבורים אשר לדוד דשמוא׳

ואלה שמות י״ז ר״פ בתור׳

וכל נבי׳ וכתובי׳ דכוו׳ וסי׳ נמס׳ בריש ספר ואלה שמות ע״ש • ואלה ז׳ יחידאין וכתובים בפרשת תצוה •

אליה ה׳ וסימ׳ נמסר במלכי׳ ב׳ סימן א׳ וסוף מלאכי •

האלות ג׳ ב׳ מ״ל וא׳ חס׳ וסימ׳ נמסר בפ׳ נצבים •

אלי ד׳ וסי׳ נמסר באיוב סוף סימן ה׳ •

אלידוא ד׳ חס׳ א׳ וסימני׳ נמס׳ באיוב ריש סימן ל״ה

אליו ג׳ חס׳ וסימ׳ נמס׳ בשמואל א׳ סימ׳ כ״ב

ויחזקאל ריש סימן מ״א •

ואלי ג׳ וסי׳ נמסר בהושע סוף סי׳ ז׳ ואיוב סי׳ ד׳ •

אליהם י״ז מ״ל בתור׳ וסימ׳

וישלחו האנשים את ידם •
לאיש אשר לו ערלה •
שמעו נא החלום •
לך ואשלחך אליהם •
ויתנכלו אתו להמיתו •
וירא אותם והנם זעפים •
ויתנכר אליהם •
כאשר כלו לאכול •
להורות את בני ישראל •
זה הדבר דאשר ישחט •
ובא משה ואהרן מפני •
לינו פה הלילה •
החייתם כל נקבה •
ויאמר אליהם משה אם תעשון •
וכלות אליהם •
ויסרו אתו •
נביא אקים להם •

אלהם י״ג חס׳ במלכי׳ וסימ׳ נמס׳ במלכים א׳ סי׳ י״ג •

וז׳ חס׳ ביחזקאל וסימניהון נמסר שם סימן י״ו •

וי״ו חס׳ בכתובי׳ וסי׳

ויבא אליהם ויערוך אליהם ב׳ בפסו׳ •
עוד שלשת ימים •
מה אתם נועצים •
קטני עבה ממתני אבי •
וידבר אליהם בעצת •
ויקבץ מלך ישראל •
ויצא יהוידע •
אשחק אליהם ולא •
שמגיע אלהם כמעשה ב׳ בפסוק •

אחם קדש לוי׳ •
אתם מעלתם ויקם עזרא •
אתם רואים ויאכלו •
מדוע אתם לנים נגד החומה •

וב׳ חס׳ ביהושע וסימ׳

ויקרא יהושע בן נון אלי •
ויאמר אליהם יהושע •

ודירמיה וישעיה מ״ל • בספרים מדויקים •

וו׳ חס׳ בשפטים וסימני׳

נמסר בשפטים סימן י״ח •

אליהן ה׳ ד׳ מ״ל וא׳ חס׳ וסי׳ נמסר פרשת שמות •

אליכם ו׳ חס׳ בתורה וסימ׳ נמסר בפרש׳ מקץ •

אליועיני ה׳ וסימני׳

ובן נעריה אליועיני וחזקיה •
ודבתריה ובני אליועני •
ומבני פשחור אליועני
דין חס׳ י׳ תנינא •
והכהנים בימי אליקים •
ובני בכור וא׳ ואליועיני
וא׳ ואליויעני
וצלתי ואליאל •

אלישה ג׳ וסימ׳ נמסר בפרשת נח •

ויחזקאל סימן כ״ז •

אלין ה׳ ב׳ חס׳ וג׳ מ״ל וסי׳ נמסר בדניאל ריש סימן ו׳ •

אלופי ה׳ חס׳ בליש׳ וסי׳ נמסר פרשת וישלח וירמיה סימן י״ג וזכריה סימן י״ב •

אלפעל ג׳ וסימ׳ ומחשים הוליד •

ובני אלפעל עבר ומשעם •
וישמרי ויזליאה ויובב •

האלף ג׳ וסימ׳ נמסר פר׳ פקודי •

אלפי ד׳ סבירי׳ אלפים וסימ׳ נמסר בפרשת כי תשא

לאלף דור ג׳ וסימ׳

דבר צוה לאלף דור •
וחברו •
ולשמרי מצותיו •

אלף כסף ג׳ וסימ׳ נמסר פרשת וירא ׃

אם

כל ספר בראשית ונזקים

ר״פ אם במ״י ואם וסימניהון
תאבה ואם לא תאבה האשה׳ תשמע

ענני אף הכל נתן כסיני וסימנים הגלוים לנו והנראים ביציאתנו כבאר והכפלאים כמתין עד יבא מורה צדק ויורנו ׃ ידי רגלי ואדני דלום שהוא חול ועל השם הנכבד והכורא קמץ למען הבדיל בין הקדש ובין החול וזה הכלל שוה תיבה כמו ידים ורגלים שהחירק תחת היו״ד אבל פרקים נפתים ודוגמתם שהחירק תחת האלף קמוצים • ומלת כלאים פתח כי חירק תחת היו״ד ומלת שתי על ספיים

הנה

אבאר דרך אי המכתב קמץ כמו בכל בלתי ליי׳ לבדו וכן אי באמצע קינה

קמץ כיו"ד ראשונה במקום אל"ף וכן בית ליל עיש קיץ פתחון כי בכלם אין בהסיו"ד יסוד אבל מלת היית היימו וחיית ורבית קמליס כי היו"ד יסוד אף כי מלינו הוא ארץ
אותיות אהו"י מתחלפות׳ על אח"הע לבאר מקלת גבורותיו זה הכלל הברה המשתנה להברת אה מחמת אח"הע בין בשם דבר בין בפעלה
בפתחת כי די אם תשכהו אח"הע ממדרגה אחת כמו יעל עם אחיו ויעש כי הם על משקל ויבן ויפן וכן ויחן ויחס ומה שיו"ד ויחן כחרקה

רעיוני יעירוני

תשמעו ואם לא תשמעו אלינו להמול׳
אינך ואסאנך משלח לא נרד׳
אמר ואם אמר יאמר׳
לבנו ואם לבנו ייעדנה׳
שלש ואם שלש אלה׳
אסון ואם אסון יהיה׳
שן ואם שן עבדו׳
שור ואם שור נגח הוא׳
גנב ואם גנב יגנב מעמו׳
וכל שאר אוריתא דכו׳ ר"פ ואם במי"ח אם וסימניהון׳
הדבר אם את הדבר הזה׳
עלה אם עלה קרבנו מן הבקר
כשב אם כשב הוא מקריב׳
הכהן אם הכהן המשיח יחטא׳
תודה אם על תודה יקריבנו׳
בחקתי אם בחוקתי תלכו ואת׳
רבות אם עוד רבות בשנים׳
משנת אם משנת היובל יקדיש׳
חפץ אם חפץ בנו יי׳׳
כמות אם כמות כל האדם׳
אתם אם אתם תבאו׳
יתן אם יתן לי בלק׳
יראו אם יראו את הארץ׳
יראו אם יראו האנשי׳ העולים׳
יראה אם יראה איש באנשים׳
תשמר אם לא תשמור לעשות׳
נדחך אם יהיה נדחך׳
שנותי אם שנותי ברק חרבי׳
כל יהושע ושפטים ר"פ ואם׳
וכל אסתר ומשלי חלוף ר"פ אם
וכל מלכים וישעיהו ויחזקאל
ותלים וקהלת ר"פ אם במ"ה וסי׳
תלך ואם תלך בדרכי׳
תמאנו ואם תמאנו ומריתם׳
נכלמו ואם נכלמו מכל׳
בא ואם בא לראות שוא׳
יתקפו ואם יתקפו האחד׳
וכל שמואל וירמיה דכו׳ ר"פ ואם במי"ד אם וסימ׳
יחטא אם יחטא איש לאיש׳
דמו אם כה יאמר אלינו׳
להלחם אם יוכל להלחם אתי׳
תיראו אם תיראו את יי׳ ועבדת
יאמר אם כה יאמר טוב שלום׳

פקד אם פקד יפקדנו׳
עונינו אם עונינו ענו׳
ימושו אם ימושו החקים׳
השבו אם שוב תשובו׳
יסתר אם יסתר איש במסתרי׳
יצאתי אם יצאתי השדה׳
תשוב אם תשוב ישראל׳
טוב אם טוב אם רע בקול׳
גנבים אם גנבים באו לך׳
וכל שאר קרי׳ דכו׳ ר"פ אם במי"א ואם וסמניהון׳

ילכו ואם ילכו בשבי לפני אויבי׳
יחבאו ואם יחבאו בראש הכרמ׳׳
משפחת ואם משפחת מצרים׳
תשובון ואם תשובון אתם׳
ינגף ואם ינגף עמך ישראל׳
זרוע ואם זרוע כאל לך׳

זכרתי ואם זכרתיו נבהלתי׳
אסורים ואם אסורים בזיקים׳
בינה ואם בינה שמעה זאת׳
איפא ואם לא איפא מי יכזיבני׳
בשלח ואם לא ישמעו׳

כל ר"פ דבקריא ואם לא

במ"ח אם לא וסימן נמסר בסדר חיי ובמלאכי ריש סימן כ׳ וריש שיר השירים׳
וכל ר"פ דאיוב דכו׳ אם לא במ"ב ואם לא וסי׳׳
איפא ואם לא איפוא מי׳
בשלח ואם לא ישמעו בשלח׳

אם ואם

י׳ במצעות פסוק כאוריתא וירמיה וסי׳
הלא אם תטיב שאת׳
הלא כל הארץ לפניך הפרד׳
ועתה אם ישכם עושים חסד׳
הגל עד הגל הזה ועדה׳
בילדכן ויאמר בילדכן את׳
ועתה אם תשא חטאתם ואם׳
והשביע אתה הכהן ואמר׳
לכן כה אמר יי׳ אם תשוב׳
וישבע המלך צדקיהו׳
פתחתיך ואני הנה פתחתיך היום׳
וכל קרי׳ דכו׳ אם ואם במי"ת אם אם וסי׳׳
תריבון ויאמר יואש לכל אשר׳
שמשון ויאמר להם שמשון׳
הכהן ויען הכהן את דוד׳
הארע בן שמני׳ שנה אנכי היום׳
אתי ויען אתי את המלך׳
התשבי ויען אליהו התשבי׳
מעוג ותאמר חי אלהיך אם יש׳
ונוכחה לכו נא ונוכחה יאמר׳
ככרכמיש הלא ככרכמיש כלנו׳
ונח ונח דניאל ואיוב בתוכה׳
החפץ אמר אליהם חי אני נאם יי׳
הבנהרים חרה יי׳ אם בנהרים׳
ישנו כי לא ישנו אם לא ידעו׳
והביטה ראה יי׳ והביטה למי׳
תחרישי כי אם החרש׳
עשיתי יי׳ אלהי׳ אם עשיתי זאת׳
יבנה שיר המעלו׳ לשלמה׳
תדבק לשוני לחכי אם לא אזכרכי

ח׳ פסוק ואם ואם וסימני׳

נמס׳ בפ׳ בחקתי וביהושע סימן כ"ב׳

אם לא

ז׳ ס"פ וסימן נמסר פרשת חיי שרה׳

ג׳ פסו׳ ואם ואם וסימניהון

ואם ככה את עשה לי׳
ואם מבן ששים שנה׳
ואם לא השחוק היה לך׳

י"ב פסו׳ רישיהון

ומצעותהון אם אם ופי׳
נמסר בפרש׳ משפטים ותלים סימן ב"ז ואיוב סימן ו׳׳

אם

י"ז ר"פ בספר ואלה שמות וסימניהון׳
אם את הדבר הזה׳
אם בגפו יבא׳
אם רעה בעיני׳׳
אם אחרת יקח לו׳
אם יקום והתהלך בחוץ׳
אם זרחה השמש׳
אם עבד יגח השור׳
אם כפר יושת עליו׳
אם במחתרת ימצא׳
אם המצא תמצא׳
אם לא ימצא הגנב׳
אם טרף יטרף׳
אם בעליו עמו׳
אם מאן ימאן׳
אם ענה תענה׳
אם חבל תחבל׳
אם כסף תלוה׳

וז׳ ר"פ בספר ויקרא וסימ׳

נמסר בסדר ויקרא׳

ח׳ פסוק לית בהון אם

ומטעין בהון וסימ׳ בפר׳ חיי שרה׳

ואם לא

י"ז במצעות פסוק וסימניהון
הלא אם תטיב שאת׳
ויאמר נבל בלבו׳
ארדה נא ואראה׳
אז רבקה מאלתי׳
ועתה אם ישכם׳
ואם בבהמה הטמאה׳
שלחו מכם אחד׳
וכל פטר חמור תפדה בשה׳
ופטר חמור תפדה בשה׳
והשביע אתה הכהן׳
הוא יתחמא כו׳
והיה אם דרך גבולו׳
אם לא תשמעו ואם׳
אם טוב בעיניכ׳ הבו שכרי׳
ואם לא יחפץ לגאלך וגאלתיך
ואני אמרתי אגלה אזנך׳

אם

ד׳ כתוב ולא קרי׳ וסימ׳ נמסר ברות סימן ג׳

ואם

י"ו יחיראין וסי׳ נמסר במגלה סימן ח׳׳

כי אם

כל קריאה כי אם הטעם תחת כי והמקף באם במ"ג אשר המקף בכי והטע׳ באם וסימ׳ בלשון ארמי נפק דמא בישא וביאור׳ בסדר מסעי׳

י"ב זונין חד אם וחד ואם

וסימניהון׳
ואם אקח אם מחוט ועד׳
אם אקח ויאמר חי יי׳ אשר עמדתי לפניו׳
אם בת ונח דניאל׳
ואם בת ויאמר בילדכן׳
אם ישוב ואמרת׳
ואם ישוב הנגע׳

אם יראה איש׳
ואם יראה הכהן׳
אם יש ועתה אראה׳
ואם יש אם נביאים דם׳
אם דל ויאמר ברוכה׳
ואם דל הוא ואין ידו׳
אם בוא כי אם בוא׳
ואם בוא יבוא הכהן׳
אם בזאת יתהלל המתהלל׳
ואם בזאת לא תשמעו לי
אם עד החקר אלוה תמצא׳
ואם עד אלה לא תשמעו לי׳
אם בהמה אם איש׳
ואם בהמה אשר יקריבו׳
אם ליי׳ ויאמר נעמן׳
ואם ליי׳ אם יחטא׳
אם בא וידעו אונן׳
ואם בא לראות שוא׳
אם אמור יאמר הנער׳
ואם אמור יאמר העבד׳

ואם יש

ג׳ וסימ׳ נמסר בשמות ב׳ סוף סימן י"ד׳

אם אין

ד׳ וסימ׳ נמס׳ פר׳ בשלח ואיוב סוף סימן ל"ג׳

ואם אין

ג׳ וסימ׳ נמסר בשמות א׳ ריש סימן י"א׳

ואת אמו

ג׳ וסימני׳ נמסר בסדר קדשים׳

אמו

דקדים לאביו ג׳ וסימ׳ נמסר בפר׳ ויגש׳

אמותם

ג׳ וסימניהון
בהשתפך נפשם אל׳
ועל אמותם הילדות׳
וא׳ לאמתם יאמרו׳

אמות

ו׳ ס"פ בצורת הבית וסי׳ נמסר ביחזקאל סימן מ׳

ועשרים באמה

ד׳ וסימ׳
ארך היריעה׳ וחברו׳
ותאר שלשה מפה׳
מגלה עפה׳

שלשים באמה

ד׳ וסימניהון
אורך היריעה׳
וחברו דעשיה׳
וקו שלשים באמה וחברו׳

ויאמינו

ג׳ וסימ׳ נמסר בפרשת בשלח׳

אמנה

ג׳ וסימ׳ נמסר במלכים כ׳ סימן ה׳׳

אמון

ז׳ חס׳ בלישני׳ וסי׳ נמסר בתלי׳ בא"ב רבת׳ אות ל׳

האמנה

ר׳ וסי׳ נמסר בפר׳ בלק׳ ותלים סימן נ"ח׳

ואמיץ

ד׳ ג׳ מ"ל וא׳ חס׳ וסי׳ נמס׳ באיוב ריש סימן ט׳׳

חזקו ואמצו

ג׳ וסימ׳ נמסר בפר׳ וילך׳

אמציה

ט׳ וסי׳ נמס׳ במלכי׳ ב׳ ספ׳ י"ד ועמום סימן ז׳׳

ויאמר

יו"ד ויעש נפתחת לפי שאות עי"ן כמה גדול לפתוח מכל שאר אותיות אח"הע כאשר מבואר מכח דייקות אבל ויעף אלי אחד מן השרפים קמץ כי לא נשתנה יען אשר הוא
מהשניים על משקל ויקם וישב וכן ויעט בהם אבל ויעט הנס אל השלל אמר אבן גנח כי הוא מן עטה מענין אהיה כעטיה על כן היו"ד נפתחת ובכלל גזרות השניים לא
נמצאו רק מלה אחת נפתחת והיא ותחש על מרמה רגלי אשר הוא מן השניים כמו שכתוב ומי יחוש חוץ ממני והכלל הוא לאמר כי ותחש הוא מהנופי למ"ד פעל מפני שהוא

פתח

מערכת אות האלף

פתח ושתיה המלה מן ב' גזרות כאשר מלינו ומלתם כתו ולמלתם וכן נמל וכן עולו עלה מן עוף קומו מן קם והנה רבות כי בשביל הפתח אין לשנותו מגזרתו הם לא מנחנו חבר מה יצא מן הכלל ואולי ע"פ המסורת אבל ויגע וירח ותנח התבה אות שנייה פתוחה ואולי יש לחלק בין אות אחרונה הע' לאות שנייה · אחזור לענין הראשון וכן כל שומעת בורחת ודוגמתם פתחים כי הם על משקל שומרת אומרת וכן לדעת לטעת לקחת על פקל ללדת לשבת וכן כשם דבר טבעת קדחת צרעת גבחת

ויאמר צ"א וסימניהון·

ויברכהו ויאמר ברוך אברם·
במה ויאמר אדני יי'·
הגר ויאמר הגר שפחת·
מצאתי ויאמר אדני אם נא·
האף ויגש אברהם ויאמר·
הנה נא ויען אברהם ויאמר·
עוד ויוסף עוד לדבר אליו·
תרעו ויאמר אל נא אחי·
תהרג ואבימלך לא קרב·
הקרב נא ויאמר יי' אלהי ארני·
עבד ויאמר עבד אברהם·
אצלת ויאמ' הכי קרא תנינ' דפסו'
נצב והנה יי' נצב עליו·
מה נורא ויירא ויאמר מה נורא·
נקבה ויאמר נקבה שכרך·
הילדים וישא את עיניו וירא·
הילד וישב אל אחיו ויאמר·
אחיו ויש' עיניו וירא את בנימן
אבותי ושכבתי עם אבותי·
קחם נא ויאמר יוסף אל אביו·
ויברך את יוסף ויאמר·
מי שמך ויאמר מי שמך לאיש·
וישב משה אל יי' ויאמר·
וישב משה אל יי' ויאמר אנא·
וירא אהרן ויבן מזבח·
פני ויאמר פני ילכו·
הראני ויאמר הראני נא את·
מתנבאים וירץ הנער ויגד למשה·
מבחוריו ויען יהושע בן נון·
וידר ישראל נדר ליי'·
ויפן ויאמר הלא את אשר·
מן ארם וישא משלו·
קום וישא משלו·
נאם וישא משלו·
נאם וישא משלו·
אוי וישא משלו·
עמלק וירא את עמלק·
הקיני וירא את הקיני·
מסיני ויאמר יי' מסיני בא·
ליהודה וזאת ליהודה ויאמר·
עכן ויען עכן את יהושע·
תמוש אל נא תמוש מזה·
אחי ויאמר אחי בני אמי·
יפתח וידר יפתח נדר·
מנוח ויעתר מנוח אל יי'·
ויצמא מאד ויקרא אל יי'·
זכרני נא ויקרא שמשון אל יי'·
הנרצחה ויען האיש הלוי·
בחר ויגד לו שמואל את·
עד הנה ויקח לו שמואל אבן·
דואג ויען דואג הארמי·
אחימלך ויען אחימלך את·
אתי ויען אתי את המלך·
על אבנר ויקונן המלך על אבנר·
רמני ארני המלך עבדי·
אבלע ויען יואב ויאמר·
סלעי ויאמר יי' סלעי·
מי ישקני ויתאוה דוד ויאמר·
וישבע המלך ויאמר חי יי'·
אין כמוך ויאמר יי' אלהי ישראל·
קחו נא וילך צרפתה·
לקחי נא ותלך לקחת ויקרא·
מתגורר ויתפלל אל יי' ויאמר·
ויתמורד על הילד שלש פעמים·
כעלות ויהי כעלות המנחה·
אזור ויאמרו אליו איש בעל·
אדרת ויקח את אדרת אליהו·
פקח נא ויתפלל אלישע ויאמר·
וירדו אליו ויתפלל אלישע אל יי'·
השליש ויען השליש אש' המלך
השליש ויען השליש את איש·
חלה ואלישע חלה את חליו·
ויתפלל חזקיהו לפני יי' ויאמר·
אנא יי' ויאמר אנא יי' זכר נא·
מציון ויאמר יי' מציון ישאג·
מהלך ויחל יונה לבוא בעיר·
ויתפלל אל יי' ויאמר דיונה·
ההדסים ויען האיש העומד בין·
תרחם ויען מלאך יי' ויאמר·
ויתאו דוד ויאמ' מי ישקני דד"ה
אין כמוך ויאמ' יי' אלהי ישראל דד"ה·
אבותינו ויאמר יי' אלהי ישראל·
אסא ויקרא אסא אל יי'·
ארחמך ויאמר ארחמך יי'·
ויבן וידבר עמו ויאמר·
ואשמע קול אדם בין אולי·
הקוצרים ויען הנער הנצב·
אל איוב ומלאך בא אל איוב·
אש עוד זה מדבר וזה·
כשדים עוד זה מדבר וזה·
בניך עוד זה מדבר וזה·
וכל ויען ויוסף דאיוב דכו'
אבל הכולם מלעיל·

ויאמר להם כ"ב וסימ'

ויברך אתם אלהים ויאמר להם·
ויברך אלהים את נחואת בניו·
יעקב ויאמר להם יעקב אחי·
יוסף ויאמר להם יוסף מה·
הידעתם ויאמר להם הידעתם·
השלום ויאמר להם השלום לו·
תריבון וירב העם עם משה·
שימו ויאמר להם כה אמר·
ויקהילו משה ואהרן זאת·
עברו ויאמר להם יהושע·
נביא וישלח יי' איש נביא·
גריזים ויגידו ליותם וילך·
הזית ויאמר להם הזית·
הכהן ויאמר להם הכהן·
הצאו ויעמד ויקרא אל·
תעשו ויאמר להם למה·
בני רמון ויען דוד את רכב·
והרכבתם את שלמה בני·
אליהו ויאמר אליהו הנביא·
ישעיהו ויאמר להם ישעיהו·
וישבע להם גדלהו ולאנשיהם·
שניהם ויאמר להם אל תיראו·
דמלכים·
ברוך ויאמר להם ברוך·
וכל עניינא דשמשון וכל ד"ה
ודניאל ועזרא דכו' וסימ'
שמשון ודד"ע ויאמר להם
במ"ה ויאמר אלהם וסים'
שלשת ויאמר אלהם עוד·
נועצים ויאמר אלהם מה אתם·
ויקבץ מלך ישראל את הנביאים

ויוצא יהוידע הכהן את·
ויקם עזרא הסופר ויאמר·

תאמרון ט' וסימ' נמסר ריש סדר וישלח
ומלכים ב' סימן י"ח·

ויאמרו ט' רפין וסימ' נמסר בישעיה סימן י"ד·

ויאמר ו' רפין וסימ'

השלום והצופה עומד על·
הצילני ושאריתי לא עשה לפסלו
המרכבה הלא אלה כלם עליו·
יחרם חציו שרף במו אש·
תשוע אז תקרא ויי' יענה·
אדם ויאמר אדם אך פרי·

אמור ו' ג' מ"ל וג' חס' וסי' נמסר ריש סדר משפטים·
ובפרשת נשא·

ותאמר ה' וסי' נמסר במגלה סימן ה'·

ולאמר ג' וסימניהון·

ואשים דברי בפיך ובצל ידי·
האמר לכורש רועי וכל חפצי·
וספרים כתב לחרב·

אמרת ג' ר"פ וסי' נמסר בירמיה סימן מ"ה·

אָמַר ג' קמצין וסימ' נמסר בדניאל סים' ג'·

אָמַר ג' קמצין וסימ' נמסר פרשת וירא·

ויאמרו ו' ר"פ בטעם גרשים וסי' נמסר בשמואל א' סימן י"א וירמיה ריש סימן מ"ב·

ויאמרו ג' ר"פ בטעם זרקא וסי' נמסר פרשת ויצא
וריש נחמיה·

ויאמר פלוני י' ר"פ בטעם זרקא וסי'

ויאמר האדם·
ויאמר יעקב אלה אבי·
ויאמר יתרו·
ויאמר משה שש מאות·
ויאמר משה בזאת תדעון·
ויאמר דוד·
ויאמר נתן·
ויאמר נעמן·
ויאמר חירם·
ויאמר המן·

אמירה בלבוו' וסי' נמסר בפרשת לך לך·

י' פסו' ויקרא ויאמר

וסימני' נמסר במלכים א' סימן י"ז·

ואמרת ה' בטעם גרשיים וסים' ביחזקאל ריש סימן י"ז·

ויאמרו אליהם ד' וסים' נמסר בפרשת וישלח·

ויאמרו כל העם ד' וסי' נמסר

במלכים א' סים' א'·

כה תאמרו ו' וסים' נמסר במלכי' ב' סי' כ"ט

ואומר ג' מ"ל ובחד עניג' וסים'·

אגרות יתנו לי על פחוות·
ואומר אליהם אתם ראים הרעה
ואשיב אתם דבר·

ואומ' ג"ב קמצין ואפתח

וסים'·
תימן ואומר·
וחברו דד"ה·
ואומר לכם אין חקור·

אמרת ז' וסי' נמסר בתלים סימן י"ו·

ויאמר לי ח' וסים' נמסר בשפטים סימן י"ג
ומשלי סימן ד'·

אמרים לי ג' בליש' וסי' נמסר ביחזקאל ריש סימן כ"א ותלים סים' קכ"ג·

אמר לי ה' וסים' נמסר בפרשת וירא·

ויאמר י"ב סבירין ויאמרו וסי' בפרשת ממות·
ובשפטים סימן י"צ·

אמרתך י"ב וסים' נמסר בתלים בא"ב רבתי אות ד' ובסימן קי"ט·

לאמר ט' ר"פ וסים' נמסר בירמיה סימן כ"ח
ובתלים סימן ק"ח·

ואמרת ג' וסים' נמסר ריש מלכים·

אֵמֶר ו' מלעיל וחס' וסי' נמסר בתלים סי' ע"ז·

ואמרו ו' וסי' נמסר בד"ה א' סימן י"ו·

לאמור ג' מלאים וסים' נמסר בפרשת ויחי וירמיה ריש סי' י"ח·

יאמרו ג' וסים' נמסר בתלים סימן קל"ו·

ויאמרו לאמר ג' וסי' נמסר בפרש' בשלח·

באמור ג' וסים' נמסר בפרשת ואתחנן ותלים סי' מ"ב·

יֹאמַר ג' וסים' נמסר בפרשת ג' וסימן נמסר בפרשת נח ותלים סי' פ"ז·

ותאמר להם ג' וסים' נמסר פרשת וישב

כל דר"ע ויאמר להם

במ"ה ויאמ' אליהם וסי' בד"ה ב' סי' י'

אמירה לפני ה' וסים' נמסר פרשת וארא·

ולא אמרו ד' וסים' נמסר ביהושע סוף סים' כ"ב וירמי' סימן ב' ותלים סימן ק"ל·

ואמרת אליהם ג' בטע' קדמ' אזלא בירמיה וסי' כל נבל ימלא יין·
בגורן

כי הם על משקל יבלת יבשת אבל ארבעה שעה רעה לאה אפשעה קמצים כי הם על משקל משמרה תפארה שעה יפה ואין אות ח"ע משנתם מן משפטם כי כן דין כל תיבה שסופה ה"א אשר נחברת בהא הא ולא באו אי לבד מעט מזער אכיות אבה יתנו כדה וכן כל שם דבר ואות אמצעית אח"הע והנגינה לעיל פתחים כמו תואר נואר נוהר נועם בועז כי הם על דרך גורן קדש תדש כי הם שוים בנגינם ובחסרון וי"ו ובחטף קמץ ברבותם רק כי החטף קמץ נהפך ברבותם לאות שנייה כי יאמר תארו נעמו ואין הלין כן בגורן

מערכת אות האלף

בגרן וקלע כאשר יתרמו לפניס כי מן גורן יאמר גרנו וכן אורח כפתח על דרך מוער כי הם באים בחולם ובגגינה ובאות ו״ו גם אורחא נחלים ויש מנגני׳ אותו לעיל והרחא
מטף קלן וסמך לדבריהם חדלו ארחות שהוא כמו אוכל שיאמר אכלם ומבעלי הה״א באמצע באוסני זרים שאינ׳ נפתחים בפתח גדול והם אהל מועד בוהן ידו אבל יואב
מוחב תותח יואב נקמלים כי הם על משקל עולם כוכב ולא נשתנו מתספסם ומה שכתבתי תותח פאשר שמעתי המנם אין פה ענייננו כלל כי על אות המלעית אחה״ע הנא

ושל אחריו׳
הנני ממלא את כל׳
בכה אשבור׳
אשר למות למות׳

ויאמר יי׳ אלי ד׳ בטעם קדמא אזלא בירמיה
וסימני׳ בלשון ארמי עולימא קרא צדיקא לשמואל וביאור ריש ירמיה׳

ויאמר יי׳ י״ב בטעם קדמא אזלא בספר
ואלה שמות וסימ׳ בסדר שמות׳

ויאמר יי׳ ד׳ בטעם זרקא בספר ואלה
שמות וסימניהון בסדר שמות׳

כה אמר יי׳ ט׳ בטעם גרשיי׳ ביחזקאל וסי׳
שם סימן ל׳׳

ויאמר יי׳ ח׳ בטעם קדמא אזלא בספ׳ אלה
הדברים ר״פ וסימניהון

אמר להם לא תעלו׳
אל תצר את מואב׳
קום רד מהר מזה כי׳
הן קרבו ימיך׳
זאת הארץ אשר נשבעתי׳

ויאמר אלי י״פ טעם זקף קטון ביחזקאל וסימני׳
צפונה שא עיניך וראה דרך׳
ראה נתתי לך את צפיעי׳
תמצא את אשר תמצא אכול׳
אראה אחה תועבות גדולות׳
בקיר חתר נא בקיר׳
הרוח ויאמ׳ אי הנבא אל הרוח
התחיינה העצמות האלה׳
העצמות ויאמר אלי הנבא על
המקום אשר יבשלו שם׳

כה אמר ה׳ בטעם מאריך טרחא ביחזקאל
וסימניהון
רעה אחר רעה הנה באה׳
המון והשבתי את המון מצרים
מואב יען אמר מואב ושעיר׳
והיה ביום ההוא יעלו דברים׳
שממה בשמוח כל הארץ׳

כה אמר ד׳ בתרין זרקא ביחזקאל וסים׳
נמסר שם סוף סימן כ״ח וסי׳ מ״ד׳

אמור להם ב׳ וסימניהון

לא תעלו׳
שובו לכם לאהליכם׳
וא׳ באמר להם עם יי׳׳

ויאמר להם ג׳ כטעם בשפטי׳
וסימניהון
אחודה נא לכם חידה׳
נקיתי הפעם מפלשתים׳
נקמתי אם תעשון כזאת׳

ויאמר שמואל ו׳ בטעם בספרא
וסימניהון

קבצו את כל יש׳ המצפתה׳
השאלים מאתו מלך׳
תשאלני ויי׳ סר מעליך׳
ומה קול הצאן הזה באזני
הלא אם קטן אתה בעיניך׳
כאשר שכלה נשים חרבך׳

כי כה אמר ז׳ בטעם בירמי׳ וסימ׳
סרו׳ הכנים׳ מרזח׳
גלעד׳ המלך רנו׳
משפטים׳

כה אמר ז׳ בטעם בירמיה וסי׳ שם סי׳ ט׳׳

כה אמר ו׳ בטעמ׳ בירמיה וסי׳ נמסר סימן ז׳׳

כה אמר ה׳ בטע׳ בתריסר וסי׳ בזכרי׳ סוף סימן ח׳׳

כה אמר ז׳ בטעם בירמיה וסימניהון
ואל הכהנים׳ הנני׳
היושב׳ החכם׳
דרור׳ נתן׳

כה אמר ח׳ בטעם בירמיה וסי׳
הנה׳ עם׳
השמרו׳ בקבוק׳ רד׳
ימצא׳ תפרו׳ מעיר׳

ויאמר ד׳ בטעם וסימני׳ נמסר פרשת כי תשא׳

ויאמרו ב׳ בטעם וכו׳ וסי׳ נמסר בפרשת
מקץ ע״ש׳

ויאמר אלי ז׳ בטעם ביחזקאל וסימ׳ נמסר שם
סוף סימן מ״ו׳

כה אמר י״ח בטעמא בירמיה וסימ׳
שם סימן י״ב׳

ואומר ד׳ כתיב ויאמר וסי׳ נמסר בנחמיה
סימן ה׳׳

ואת האמרי ד׳ וסימניהון נמסר סוף
יהושע׳

והאמת ג׳ וסימניהון נמסר בזכריה
סוף סימן ח׳׳

אנ

אנה ג׳ כתיבין ה׳ וסימ׳ נמסר בתלים סי׳ קי״ו וישעיה
ריש סימן ל״ח ויונה סימן ג׳׳

אנה ואנה ג׳ וסי׳ נמס׳ במלכים א׳ סימן ב׳׳

ז׳ פסו׳ אית בהון ואני אני

וסימ׳ נמסר בירמיה סי׳ כ״ג׳

ט׳ זוגין חד אני וחד ואני

וסים׳

ואני ערל וידבר משה לפני׳
אני ערל ויאמר משה׳
ואני יוצא ויאמר הידעת׳
אני יוצא כחצת הלילה׳
ואני יושב ואלי יאספו כל׳
אני יושב וידי בשנה השלישי׳
ואני אחרון כה אמר יי מלך׳
אני אחרון שמע אלי יעקב
ואני אגיד לעולם אזמרה׳
אני אגיד צדקתך ואת מעשיך׳
ואני מרעיש כה אמר יי׳ צבאות׳
אני מרעיש אמר אל זרבבל׳
ואני נותרתי ושר מלכות פרס׳
אני נותרתי ויאמר אליהו אל׳
ואני נשארתי לבדי ואראה אתהמרא׳
אני נשארתי ואמר׳ בלבבך מי ילד
ואני אסבל ועד זקנה אני הוא׳
ב׳ בפסוק׳

ואני מ״ג ר״פ
וסימניהון
ואני הנני מביא את המבול׳
ואני בבאי טפרן מהה׳
ואני נתתי לך שכם אחד׳
ואני ידעתי כי לא יתן׳
ואני הנה נתתי אתו׳
ואני אתן את פני באיש׳
ואני אקשה את לב׳
ואני הנה לקחתי את הלוים׳
ואני הנה לקחתי את אחיכם׳
ואני אצא ועמדתי׳
ואני שלשת החצים׳
ואני יסרתי חזקתי זרועותם׳
ואני ביי׳ אצפה׳
ואני ביי׳ אעלוזה׳
ואני אהיה לה נאם יי׳׳
ואני נסכתי מלכי על׳
ואני תמיד איחל׳
ואני אשיר עזך׳
ואני בחסדך בטחתי׳
ואני בתמי אלך׳
ואני אליך בטחתי׳
ואני אמרתי בחפזי נגרזתי׳

ואני כחרש לא אשמע׳
ואני כזית רענן׳
ואני בחסדך אבא ביתך׳
ואני בער ולא ארע׳
ואני תמיד עמך׳
ואני קרבת אלהים׳
ואני כמעט נטיו׳
ואני אגיד לעולם׳
ואני עני וכואב׳
ואני אליך יי׳ שועתי׳
ואני תפלתי לך יי׳ עת׳

ואני בחלותם לבושי שק׳
ואני עני ואביון׳
ואני הייתי חרפה להם׳
ואני ידעתי גאלי חי׳
ואני הייתי מבין והגה׳
ואני דניאל נהייתי׳
ואני נשארתי לבדי׳
ואני בשנת אחת לדריוש׳
ואני יי׳ אהיה להם לאלהים׳
ואני שמעתי ולא אבין׳

אני ד׳ בטעם זקף בקהלת וסי׳ שם סוף סימן ב׳׳

אני הולך ד׳ וסימניהון
ואין איש מאסף׳
אני הולך אליו׳
ואני הולך על אשר אני׳ ב׳ בפסו׳׳

הנה אני ז׳ וסי׳ נמסר בירמיה סים׳ ל״ב ויחזקאל סימן ל״ז ודה״ב סי׳ ב׳׳

הן אני ד׳ וסי׳ נמסר פרש׳ וארא וישעיה סי׳ נ״ו׳

הלא אני ג׳ וסי׳ נמסר בישעי׳ סוף סימן מ״ה׳

גם אני ו׳ ר״פ וסי׳ נמסר בשפטי׳ סוף סימן ב׳
וכל מצעות פסו׳ דכו׳ גם אני כמ״ה וגם אני וסימ׳
וגם אני אגרע ולא תחוס ב׳ בו׳
אני הא דרכך בראש נתתי׳
לא חזני ולא חזיי׳
וגם אני שמעתי נאם יי דד״ה׳

אני ואתה ג׳ וסי׳ נמס׳ בשמוא׳ א׳ סים׳ ד׳׳

אני ועמי ג׳ בליש׳ וסימ׳ נמס׳ פרשת וארא׳

באניות ד׳ וסימ׳ נמסר פרשת תבא וישעיה סי׳ מ״ג׳

ואנכי ט׳ ר״פ וסימ׳ נמס׳ בישעיה סימן נ״א ותלים סימן כ״ב׳

אנכי ח׳ בטעם לעיל וסימן נמס׳ בפרשת בראשית׳

מי אנכי ג׳ וסים׳ נמסר פרשת שמות׳

אנכי ידעתי ג׳ וסימ׳ נמסר בפרשת וירא
וירמיה סימן כ״ט׳

וגם אנכי ה׳ וסי׳ נמסר פרשת וירא

אנכי אנכי ג׳ וסימני׳ נמסר בישעי׳ סי׳ מ״ג׳

אנכי נתתי ג׳ וסימני׳ נמסר פרשת לך לך׳

אנכי נתן ז׳ וסי׳ נמסר בשמוא׳ א׳ סי׳ כ״ד׳

אנכי יושב ה׳ וסימני׳ נמסר פרשת חיי שרה
ושמואל כ׳ סים׳ ו׳ וד״ה א׳ סי׳ י״ז׳

התאנף ג׳ וסימניהון
גם בי התאנף׳
ויי׳ התאנף בי על דבריכם׳
ובאהרן התאנף׳

ואנשים י׳ וסי׳ נמסר בשפטים סי׳ ט׳ ונחמיה סי׳ ב׳׳

באנשים ג׳ וסים׳ נמסר באלה הדברים׳

אנשי דוד ד׳ וסים׳ נמס׳ בשמו׳ א׳ סי׳ כ״ג׳

ואנשי ד׳ ר״פ וסים׳ נמסר פרש׳ לך לך ומלכים ב׳ סי׳ י״ז׳

שני האנשים ד׳ וסימני׳ נמס׳ פרש׳ שפטים׳
על האנשים׳

עומדין ואמנם תמיד נפלאתי על בעל הפרחון אשר כתב בספרו לקט נחשבו תותח בערך תחת וכל בני דורנו קורין תותח ולדברי בעל הפרחון הוא בא בטוב תותח פה וכן
כל יער כער סער בער תער לחן סחל סחר להב זעם נחת וכל דוגמתם הנגינה לעיל ונפתחים כי הם על דרך מלך דרך ארץ ואות גרונית פותחת והם שוים ברביונ׳ ובדבקותם
ובנגינתם כי כאשר יאמר ממלך מלכו ומדרך דרכו יאמר מיער יערו וכרמלו וכן כלם גם כאשר לא יבתנו מלך ארץ בדבקותם לא ישתנה במו כן יער סער ורעיהם וכח

מערכת אות האלף

מצאתי לוגמתם משתנים בדבקותם רק מהבל הבל הבלים ועקב בעקב עשו ומכלל אלה הנפתחים יצאו זהב קהל נהר נחש אחר רעב וסימן זקן נמ"ר וחמש מלות משם העלם נחש העמוני רחב קמת רחם אחז המלך וסימן כ"ר קר"א וכלם נגינתם למטה ונקמצים כי לא נפתחו יען משפטם על דרך בשר בקר חכם כי הם סוים בנגינתם ונדבקותם וברבותם כי כלם לרע ויפתחו בדבקותם כאשר תאמר מבשר בקר בשר תאמר מזהב זהב הארץ קהל עמים וכאשר מבשר בשרו בקרו כן מזהב קהל זהם

על האנשים ה' וסימ' נמסר בסדר שמות ומלכים ב' סימן י"ח׃

ואנשיו כ"ה וסימני׳

ויקם	דוד וילך הוא׃
וילך	דוד ואנשיו קעילה׃
ויקם	דוד ואנשיו כשש׃
ודוד	ואנשיו במדבר מעון
וילך	שאול ואנשיו לבקש׃
ויקח	שאול שלשת׃
וילך	שאול מצד ההר ב' בפסו׳׃
ויבא	אל גדרות הצאן על
וישבע	דוד לשאול׃
וישב	דוד עם אכיש׃
ויעל	דוד ואנשיו׃
ודוד	ואנשיו עוברי' באחרונ'׃
וישכם	דוד הוא ואנשיו׃
ויהי	כבא דוד ואנשיו צקלג
ויבא	דוד ואנשיו אל העיר׃
ולכל	המקומות אשר התהלך
והיה	היא רוכבת על החמור׃
ואנשיו	אשר עמו העלה
ואבנר	ואנשיו הלכו בערבה
ויאיר	להם בחברון׃
וילך	המלך ואנשיו ירושלם
וישאום	דוד ואנשיו׃
וילך	דוד ואנשיו בדרך ושמעי
ורגם	מלך ואנשיו התריסר׃

על אנשי ד' וסימ' נמסר בשמואל א' סי' י"ח וירמיה סוף סימן י"א׃

לאנשים ח' וסימ' נמסר ברות סימן א'׃

והאנשים ח' וסימ' כלשון ארמי רעיא דסליקו למשלח לרופיא טבין לנחשתא מיתיא כהימנותא וביאורם נמסר בסדר ויגש׃

ואנשיהם ד' וסי' נמסר בירמיה סוף סימן י"ח׃

אס

ויאספו י"ב וסימ' נמסר פרשת כי תשא׃

יאסף ט' וסימן נמסר בפ' חקת התורה׃

ולא אוסיף ד' וסימ'

ולא	אוסיף להכות את׃
להגיד	את רגל במלכים
להסיר	את רגל יש' בד"ה׃
אחת	דברת יולא׃

אסף ג' וסימ' בלשון ארמי שמעית דרחימו

בפנא וביאורם נמסר פרשת שפטים ויחזקאל סוף סימן ה' והושע סימן ט׃

נאסף ג' וסימ' נמסר פ' ויחי׃

אסף ג' כתו' כן בכתו' וסי' נמסר בסדר נח׃

נאספים ג' וסימניהון

ופלשתים	נאספים׃
ואנשי	חסר נאספים׃
ממלכות	גוים נאספים׃

נאספו י"ד וסימני׳

וסרני	פלשתים נאספו׃
ופלשתים	נאספו׃
ושאול	ואיש יש'׃
ובני	עמון נאספו מעריהם׃
ושרי	אשר נאספו אל ירושלם מפני שישק׃
	לא נאספו׃
והעם	עלי נכים׃
נאספו	
וביום	השני נאספו ראשי האבו' דעזרא׃
וביום	עשרים וארבע' לחדש׃
וגם	כל הדור ההוא׃
עם	דוד בחרפם בפלשתי'׃
וחברו	דד"ה הוא היה עם דוד בפס
וכל	מדין׃
ועתה	נאספו עליך גוים׃

כל לשון אסיפה א' במ"ג

על וסי' נמסר בעמוס סימן ג'׃

האספו ו' וסימ' נמסר פרשת ויחי׃

ויאספו י' פתחין וסימ' בלשון תרגום סביא סלויא שלחו ושלחו ופלישתאי ניגרמו ירמלכ' ולאחיהון כספא וחמרא׃ וביאורם נמסר פרש' שמו' וד"ה ב' סימן כ"ט׃

ויאסף כ' וסימ'׃

ויאסף	לבן את אנשי׃
ויאסף	אתם אל משמר׃
ויאסף	רגליו אל המטה׃
ויאסף	שבעים איש׃
ויאסף	יהושע את כל׃
ויאסף	סיחון דאוריתא׃
ויאסוף	סיחון דשפטים׃
ויאסוף	אליו ואת בני עמון׃
ויאסוף	דוד את כל העם׃
ויוגד	לדוד ויאסוף דשמואל
וחברו	דד"ה׃
ויאסף	שלמה רכב ופרשים
וחברו	דד"ה׃
ויאסף	אחז את כל׃
וישלח	המלך ויאסוף את כל זקני
ויאסף	דויד את בני אהרן דד"ה׃
את	כל שרי יש' דד"ה׃
ויאסוף	את שרי העיר׃
ואף	כי היין בוגד׃
מגמת	פניהם קדימה ויאסף׃

האסיף ב' וסימ' וחג האסיף תקופ' בצאת השנה׃

קדמ' חס' וסי' תקופה חסרה׃

ונאספו ד' וסימ' נמסר בזכריה סימ' י"ב׃

אסוף ג' וסימ' נמסר בירמיה סימ' ח' ומיכה סימן ב'׃

מאסף ד' וסימן נמסר בירמיה סימן ט׃

ואסף ג' וסי' נמסר בסדר הקרת ובישעיה סימן י"א׃

באספך ג' וסימניהון׃

באספך	את תבואת זרעך׃
באספך	את מעשיך מן׃
מגרנך	ומיקבך׃

ויאסף ז' ה' מלעיל וסימן נמסר סוף פרש' חיי שרה׃ וב' מלרע וסימ' נמס' בפרש' האזינו׃

ונאספת ג' וסימני׳

ונאספה אל עמך׃ אל קברותיך בשלום דמלכים וחברו דד"ה׃

תאסף ג' וסימניהון נקם נקמת׃ ואביה ירק ירקר׃ ונשחיד המדברה׃

ויאסרהו ג' וסי' נמסר בשפטים סימ' ט"ו׃

ויאסר ג' דגשים וסימ' נמסר פרשת מקץ׃

אסתר המלכה י"ד וסימני' נמס' במגלה ריש סימן ז'׃

אפ

האף ג' פתחים וסימני' נמסר פרשה וירא׃

האף ג' קמצין וסימני' נמסר פרשת עקב וירמיה סימן ל"ו׃

אפיך ב' מ"ל וסי' נמסר בסדר בראשית׃

ואף ט' ר' פ' וסי' נמסר באיוב ריש סימן י"ט וסים' ל"ו ועזרא סימן ה'׃

בחרי אף ד' וסימני׳

ויצא	מעם פרעה׃
וישבו	למקומם בחרי אף׃
גדע	בחרי אף כל׃
בחרי	אף רצין וארם׃

אפפוני ד' וסימני' נמסר בשמואל ב' סימ' כ"ב׃

אפוד ט' מ"ל וסימ' נמסר בסדר תצוה׃

אפס ד' וסימני' נמסר בסדר ויגש׃

אפקה ה' וסימ'

ומערה	מתימן כל ארץ הכנעני׃
וינום	ובית תפוח ואפקה׃
חנים	ויקבצו פלשתי' את כל מחני׳
חדד	ויהי לתשובת השנה ויפקד

וינוסו הנותרים אפקה׃

אפרים ד' קמצין וסימני' נמסר בהושע סימן ה'׃

ואפרים ח' וסימ' נמסר פרשת פנחס וירמיה סימן ל"א׃

אפרתי ג' וסימ' נמסר במלכים א' סימן י"א׃

אפרתה ה' וסימ' נמסר פרשת ויחי׃

אצ

אץ ו' ד' אץ וב' ואץ וסימניהון נמסר ביהושע סי' י"ז׃

אצל ג' ופתחין וסימניהון כי יגיע גיהרים׃ אלה בני אצל׃ וחברו׃

אוצרות י"א מ"ל וסי' נמסר באיוב סימן ל"ח׃

אוצרות ד' מ"ל דמ"ל וסי' נמסר בירמיה סימן נ"א ע"ש׃

באוצרותי ג' חס' וסי' בפרשת האזינו ומלכים ב' סימן כ'׃

אר

והאורב ג' מ"ל בליש' וסי' נמסר ביהושע סים' ח'׃

יארב ג' וסימניהון

יארב	במסתר כאריה׃
	ב' בפסו'׃
כארי	ד' ב' קמצין וב' פתחין וסימ' כרע שכב כארי׃
שויתי	עד בקר׃
קשר	נביאיה בתוכה׃
כארי	ידי ורגלי׃

בקצת ספרים מדוייקים מצאתי כתוב כארו וקרי כארי אמנם בקצתם מצינו מלין דכתיב ו' בסוף תיבות וקרי י' ולא מצאתיו נמנה בחשבונם וגם נחלוף המקרא דיש בין מדינחאי ומערבאי ולא נמנה שם ע"ב׃

אריאל ד' וסימניהון

הוא	הכה את שני׃
הוי	אריאל אריאל ב' בפסו׳
הצבאים	על אריאל׃

קדמ' חס' ו'׃

בארך ג' וסימ' נמסר ביחזקאל סי' ל"א׃

ארוכה ד' ב' מ"ל וב' חס' וסימ' נמסר בירמיה סי' ל"ג׃

ארוכה ג' חס' ודגשים וסימן נמסר בשמואל ב'׃

קהלו והבס קהלם ומנחש כחש נחשת אבל כי לא על כחש מעין יער שער וברבותו יאמר נחשו ובדבקותו לא ישתנה אבל אחד אחת אחר נפתחים והנגינה למטה וכן פחת יהודה אבל פחת שהוא לשון מלודה טעמו למעלה וכלם פתוחים וכל שתי הברות מאי אה ואות אחרונה חי"ת או עין נפתחים כמו פסח פתח פגע נגע קמח נגע ונגינתם לעיל כי גם הם נוטים לדרך ארץ אך אות ח"ע גורמת לפותחם וגלע יגע מכללם כי טעמו מלמטה ונפתח וקבלתי טעם נכון כי גלע דיבן גלע על שקל כתף

ירך אבן אם היה אומר צלע לא יבינו מה כינו ובין שם הפועל ואתי למטעי וכן נקוד צלע פתח וטעמו למטה ומלת תשע יתי מזח מלח בצרי ונפתחים על משקל עגל עדר
ומנוגנים לעיל וכן כל העידותי העדתי ירחה החלותי נפתחים כי הם על משקל הקימותי הסיבותי ומפני אחה"ע נסתכו וכן כל ה"א תמוה לפני אחה"ע כמו החס תמנו האף
תספה החל יעות המכס ירא איוב המיר גוי אלהים ודוגמתו אכל החיש אחד יחטא קמוץ כי הה"א איננה תמוהה ועל כן פירש רש"י בתומס המים אחד הוא

ריש סימן ג׳ וירמי׳ סו׳סי׳כ״ט ואיוב סימן י״א׃

תאריכו ג׳ וסימ׳ נמסר פ׳ האזינו׃

מן ארם ג׳ וסימניהון

מן ארם ינחני׃
מן ארם צובה׃ ומן ארם נהרים ב׳ בו׃

ארון העדות י״ב וסימניהון נמסר פרשת אלה פקודי׃

אל הארון ואל הארון ג׳ וסי׳

ונתת אל הארון את העדות׃
ואל הארון תתן את העדות׃
ויתן את העדות אל הארון

ארון ג׳ חס׳ וסי׳ נמסר פרשת תצוה ע״ש׃

ארור ח׳ בטעם זקף וסימ׳ נמסר בירמיה סי׳ מ״ח׃

ארור ה׳ בטעם רביע׳ וסי׳ נמסר פרש׳ כי תבא׃

ארורים ג׳ וסימני׳ נמסר בתלים בא״ב רבתי אות ג׳

יהושע סי׳ ט׳׃

ארנון ג׳ מ״ל וסי׳ נמסר בסדר חקת התורה׃

תאר ג׳ וסימני׳ נמסר פרש׳ משפטים׃

ארון יי׳ ד׳ וסי׳ נמסר׃ בערך ארני׃

ארון אלהי ישראל ו׳ וסימ׳ נמסר

בשמואל א׳ סי׳ ה׳

ארץ י״ד קמצים וסימ׳ נמסר בישעיה סימן י״ד וכל אתנחת׳ וסוף פסו׳ דכוות׳ כמ״ד ארץ בסגול וסי׳ נמסר בתלים סימן ל״ה

ארץ י״ג ר״פ וסימ׳ נמסר בתלים סימן ס״ח׃

והארץ ח׳ ר״פ וסימני׳ נמסר בסדר בהר סיני׃

בארץ החיים ג׳ וסימני׳ נמסר באיוב סי׳ כ״ח

כָּאָרֶץ ה׳ וסימני׳ נמסר בסדר לך לך׃

וָאָרֶץ ג׳ וסימני׳ נמסר בישעיה סוף סי׳ כ״ו ומשלי ריש סי׳ כ״ח׃

מהארץ ה׳ וסימ׳ נמס׳ בשמוא׳ ב׳ סימן י״ב ויחזקאל סימן מ״א׃

וּבָאָרֶץ ה׳ וסימניהון נמסר פרשת ויגש׃

פרי הארץ ד׳ בליש׳ וסימניהון

והתחזקתם ולקחתם׃
ויראום את פרי הארץ׃
ויקחו בידם מפרי הארץ׃
ופרי הארץ לגאון ולתפארת׃

עשב הארץ ה׳ וסימ׳ נמסר ריש סדר בא׃

את כל ישבי הארץ ד׳ וסי׳

והורשתם את כל ישבי׃
ולהשמיד את כל ישבי׃
הנני ממלא את כל ישבי׃
כי כלה אך נבהלה׃

את כל הארץ י״ר וסימניהון

אשר אתה רואה לך אתננה׃
ואולם חי אני׃
ואם ירחיב יי׳ אלהיך׃
ויעל משה מערבות מואב אל׃
וישלח מלך ירחו׃
כי נתן יי׳ בידינו את׃
ויענו את יהושע תניין׃
ויכה יהושע את כל הארץ׃
ויקח יהושע את כל הארץ׃
וחברו ויקח יהושע את כל הארץ ככל אשר צוה יי׳׃
ויתן יי׳ לישראל׃
כי תאמר אליו כה׃
הנני אליך הר המשחית׃
וימלא כבודו את כל הארץ׃

הארצות כל אוריתא חסרים במ״א מ״ל וכל נביאי׳ וכתו׳ דכו׳ מ״ל במ״א חס׳ וסי׳ בסד׳ מקץ׃

אל הארץ ד׳ וסימ׳ נמסר פרש׳ לך לך׃

מלכי ארץ ב׳ וסי׳

העשרת כל מלכי ארץ
לא האמינו מלכי ארץ׃
וכל תהילות דכו׳ כל מלכי ארץ כמ״א וכל מלכי האר׳ את כבודך

על פני הארץ ה׳ חס׳ כל וסי׳ נמסר פרש׳ בהעלותך׃

ואת ארצם ג׳ וסימ׳ נמסר ביהושע סוף סי׳ י׳ ומלכים ב׳ סימן י״ט׃

עמי הארצות ה׳ בלישני׳ וסי׳ נמסר בנחמיה סימן י׳׃

ממלכות הארצות ד׳ וסימ׳

כל מלכותו וגבורתו והעתים׃
כי יהיו לו לעבדי׳ וידעו עבדתי
ויהי פחד יי׳ על כל ממלכות׃
ויהי פחד אלהים עם כל ממלכו׳׃

הארץ נ׳ סו׳ פסו׳ ובתריהן והארץ וסימ׳ נמסר ריש פרשה בראשית׃

ארץ ה׳ סבירין ארצה וסימ׳ נמס׳ פרש׳ ויגש ומלכי׳ א׳ סי׳ א׳׃

ואת א־צו ה׳ וסימ׳ נמסר סוף חוקת התורה׃

ואת הארץ ה׳ וסימ׳ נמסר פרש׳ וישלח וירמיה סימן כ״ב׃

וכל הארץ ה׳ וסימ׳ נמס׳ פרש׳ מקץ ומלכי׳ א׳ סי׳ י׳

ובכל ארץ ה׳ וסי׳ נמס׳ בסדר בהר סיני׃

עפר ארץ ג׳ וסי׳ נמס׳ בשמוא׳ ב׳ סי׳ כ״ב׃

חית הארץ י׳ בלישני׳ וסי׳

ויעש אלהים את חית הארץ
עוף ולכל חית הארץ ולכל
ומוראכם וחתכם יהיה
נפש ואת כל נפש החיה אשר דנח ב׳ בו׃
היום הזה יסגרך יי׳ דגלית׃
ונטשתיך המדברה׃
לבז ולא יהיה עוד לבז גוים
לשוד ומחית הארץ אל תירא׃

על כל הארץ ז׳ וסימניהון

מציג הנה אנכי מציג את גזת׃
אל הגזה ויאמר גדעון אל האלהי׳׃
ויעש אלהים כן בלילה ההוא׃
זאת העצה היעוצה׃
ועזה אל תתלוצצו׃
ואני הנה נתתיך׃
והיה יי׳ למלך על כל הארץ׃
וכל תהלות דכו׳ על כל הארץ במ״ב על הארץ וסימניהון
ויקרא רעב על הארץ׃
כי כגבוה שמים על הארץ׃

על ארץ ט׳ וסימ׳ נמסר בעמוס סימן ט׳ ובתלי׳ סי׳ פ״א

אל הארץ ד׳ בספר בראשית וסימ׳

לך לך מארצך וממולדתך
תאבה ויאמר אליו העבד אולי ב׳ בפסוק׃
אנכי מת ואלהים פקד׃
וכל ואלה שמות דכו׳ אל הארץ במ״א על הארץ וסי׳
ותעל שכבת הטל׃
וכל תורת כהנים דכו׳ על הארץ במ״ג אל הארץ וסימ׳
ונטעתם וכי תבאו אל הארץ׃
עומר וקצרתם את קצירה׃
ושבתה הארץ שבת ליי׳׃
וכל שאר אורית׳ ויהושע ושפטי׳ ושמואל דכו׳ אל האר׳ במ״ב על הארץ וסי׳

והאנשים אשר שלח׃
ואם לא תורישו את
כי שאל נא לימים ראשונים׃
למען ירבו ימיכם וימי׃
ואכלת ושבעת וברכת׃
לא תאכלנו על הארץ תשפכנו
רק הדם לא תאכלו על הארץ׃

רק את דמו לא תאכל על׃
כי יקרא קן צפור לפניך
לנכרי תשיך ולאחיך לא׃
הרכה בך והענוגה אשר׃
ומלאך כא אל שמואל׃
וכל מלכי׳ דכוות׳ על הארץ במ״א אל הארץ וסימני׳
ואלישע דבר אל האשה׃
וכל ישעיה דכו׳ אל הארץ במ״ב על הארץ וסימני׳
ועתה המבלעדיי׳ קדמ׳ דפסו׳
נח כימי נח זאת לי׃
וכל ירמיה דכו׳ על הארץ במ״ב אל ארץ וסימניהון
והשיבתים כי הנה ימים באי׳ נאם׃
בעלות ויהי בעלות נבוכד נאצר
ומן רישא דיחזקאל עד והטף אל דרום דכו׳ אל הארץ במ״א על הארץ וסימ׳׃
חרב או חרב אביא על הארץ׃
ומן והטף עד סוף סיפרא וכל שאר קרי׳ דכו׳ על הארץ במ״ג אל הארץ וסי׳
וירדו מעל כסאתם׃
ובניהם הרביה ככבבי׃
יקרא אל השמים מעל׃

ארצה כנען ח׳ דסמיכי וסימ׳ נמסר פר׳ מסעי׃

ואת ארצם ד׳ וסימ׳

ואת כל המלכים האלה׃
מלכי אמנם יי׳ החריבו דמלכי׳׃
וחברו דישעיה׃

ישיבה לארץ ד׳ וסימני׳

חשב ונקתה לארץ׃
כסא שבו לארץ אין כסא׃
שבעת וישבו אתו לארץ דאיוב
ידמו ישבו אתו לארץ ידמו׃

ארדם ד׳ ג׳ קמצי׳ וא׳ פתח וסי׳ נמסר פרשת נח ובמלכים א׳ סי׳ א׳׃

ארתחששת׳ מן ריש

עזרא עד אחר הדברים האלה ארתחששת׳ כתיב ומן אחר הדברי׳ האלה עד סוף סיפרא ארתחשסתא כתיב וכלהון ארתחששתא קרי׳ במ״א וסימ׳ ארתחששתא כתב בשלם׃

י״ו זוגין מיחדין נסבין

האר׳ וסימני׳

ובכל הארץ ויאמר אלהים נעשה
ואלהי הארץ ואשביעך ביי׳׃
ביושב הארץ ויאמר יעקב׃
כברת הארץ ויסעו מבית אל׃
הארץ כנען דבר אל בני ישרא׳׃
ליושבי הארץ ואתם אל תכרתו׃
הממלכו׳ הארץ ואת כל מלכי ארץ
ולעם הארץ ואני הנה נתתיך׃ ומדלות

מוטא והתימה הוא ועל כל העדה תקצוף וכלם מתוגים מבחוץ להראות כי הפתח במקום חטף המכסה אני מתוג בחוץ כי היה ראוי להיות בסב"א לולי
התחברות שני סב"אין בראש תיבה אשר לא יכוונו יחד והם על משקל הגוי נס לדיק היכהק פרא ונסתכו ממספטם וכן כל אותיות בוכ"ל לפני אה"ע והיכו
מבורר כמו והיו לאנשים ועלי זקן בא באנשים כאהלים נטע יי׳ כארזים עלי מים לעבדים ולשפחות היה ראוי להיות בהירק כמו לשפחות כי איכו
מבורר

מערכת אות האלף

מבורך באיזה אנשים מלפר והכל לעבדים ולשפחות היה ראוי להיות בחירק כמו לשפחות לולי אות עי"ן אבל המבוררים קמוצים כמו לאנשים האל בחור כארוים כי כל
בכלה מבורר אף על אותיות אחרות הוא בהברת אה אך נפתחים בעבור הדגש כמו בדבר לדבר ואות יו' א"ע אין דין דגש סובב בהם לכן נקמצי' אבל ה"א מבורר על א"ע לעולם
קמץ ובכ"לה לפני רי"ש לעולם קמץ כמו ברביעי הרפוש כי אם לא היה מבורר היה ברביעי וכל הנקמצי' לפני החטף מתוגים מכפנים כדי לספריד בין הקמץ והחטף וכן כל

ומדלות הארץ השאיר רב טבחים
דמלכים׃
עם הארץ כל העם הארץ יהיו׃
עמי הארץ כקשו את יי'׃
אל הארץ יקרא אל השמים׃
לאפסי הארץ כלה בחמה כלה׃
לרוקע הארץ על המים׃
עממי הארץ ויבאו הבנים וירשו׃
ועמי הארץ המביאים את המקחות׃

ועל הארץ מתחת ג' וסימ'

וידעת היום והשבות
ונשמע וימס לבבינו׃
אין כמוך אלהים בשמי' דמלכים׃

אש

ואש ג' בטעם זקף גדול וסימ' נמסר פרשת וארא ופרשת פקודי׃
והאש ג' וסימ' נמסר פרשת צו׃
אשי ט' כתיבן יו"ד וסימ' נמסר בסדר צו׃
וכל אשה ג' וסימ' נמסר פרשת ויקהל׃
אשה הוא ליי' ג' וסימניהון נמסר פ' הצוה
אשה ה' פתחי' וסימ' נמסר בפרשת צו׃
וכל הנשים ג' וסימ' נמסר פרשת ויקהל׃
אשתך ז' וסימ' נמסר פרשת לך לך׃
והאשה ה' וסימ' נמסר פרשת נשא׃
לאשה ח' וסימ' נמסר בפרשת בראשית ובמלכים ב' סימן ח' ושמואל ב' סימן י"א׃
ואשת ו' וסימ' נמסר בישעיה סימן נ"ד ומשלי סי' כ"ז׃

לאשתו ג' וסימניהון

ביןאיש לאשתו׃
ויאמר ירבעם׃
וישאלו אנשי המקום׃

וכל הנשים ו' וסימניהון נמס' בירמיה פי' מ"ד׃
לנשים י"ד רפי' וסימ' נמסר בשפטים סימן כ"א׃
כנשים ג' דנשים וסימניהון נמסר בישעי' סי' י"ט׃

מנשים ג' וסימניהון

תבורך מנשים יעל׃
ב' בפסוק׃
בןתשכל מנשים עמך׃

שתי נשים ג' וסי' נמסר בזכריה פי' ה'׃

אשירה ג' מ' לבליש' וסימ' נמס' סוף פרשת ואתחנן ומלכים ב' סימן י"ז׃
אשכל ה' חס' וסימ' נמסר ריש שיר השירים ופרשת לך לך׃
אשפתו ג' וסימ' נמסר בירמיה סימן ח'׃
באשר ט"ו וסימ' נמסר בשפטי' סימן ח' פסוק כ"ז׃
ובאשר ר' וסי' נמס' בישעיה סי' ט"ו ובשפטים סימן ה'׃
ואשר לא ח' וסימני' נמסר בסדר וארא׃

ואשר עשה ז' וסימניהון

לחיל מצרים׃
לכם במדבר׃
לדתן ולאבירם׃
לעינינו את האתת הגדולו' דיהושע
לי בית כאשר דבר׃
ויתר דברי חזקיהו׃
ויתר דברי בעשא׃

ואשר י"ב ר"פ וסימני' נמסר פרשת בהר סיני׃
אשר עמו י"א וסימ' נמסר בשמו' א' סימן ט'׃
כאשר י' סבירי' אשר וסימ' נמסר ביונה סוף פ' י"א׃
אשר ד' סבירי' כאשר וסי' נמסר פרשת צו׃
אשר אל ח' אל אשר ה' כתו' בערך אל׃
ועל אשר ר' וסימ' נמס' בשמו' ב' סימן י"ב וחגי סימן א'
ובכל אשר ה' וסי' נמס' בפרש' משפטי' ובפר' ראה׃

ולכל אשר ד' וסימניהון

אשר יעשה בהם׃
אשר יצא על הבית׃
ולכל אשר שלחני אליכם׃
אשר יעשה בו׃

ואשר ל' ויחידאין וסימניהון

ואשר אתו וימח את כל היקום׃
ואשר נשבע יי' אלהי השמים׃
ואשר תאמרו ויאמר שכם׃
ואשר הוא אין שר בית הסוהר׃
ואשר יתן איש אשר ירקח׃
ואשר תצא זאת תורת הזב׃
ואשר ימלא וכפר הכהן׃
ואשר יגאל מן הלוים׃
ואשר חטאנו ויאמר אהרן׃
ואשר חטאתם מפני אשר קטרתם
ואשר ידבר אך הנביא׃
ואשר דברי הנביא אשר ידבר׃
ואשר עשיתם כי שמענו דרחב׃
ואשר ידעו ויעבד ישראל את יי'׃
ואשר אעשה ויאמר שמואל׃
ואשר צויתיך ויאמר דוד׃

ואשר בעבר ויראו אנשי׃
ואשר הלך ואקרע את׃
ואשר הלכו ושטחום לשמש׃
ואשר מלך ויתר דברי׃
ואשר השיב ויתר דברי׃
ואשר היו כיי' אלהיישראל׃
ואשר היה נעשה ליום׃
ואשר שלחתיו ויעד יי'׃
ואשר עשו ולא ישעה אל המזבחו'
ואשר תבאנה ומי כמני׃
ואשר אין הוי כל צמא׃
ואשר הביא כי אם חי׃
ואשר יצאו כה אמר יי'׃
ואשר בכל ונפכל היהודים׃
ואשר יקריבו ויען חגי׃
ואשר שכב דברי בליעל׃
ואשר המלך וילך חזקיה׃
ואשר נתנו שארית עם׃
ואשר יגרתי כי פחד פחדתי׃
ואישר נתן יביאו לכוש׃

ככל אשר י"ב בתורה וסימ' נמסר בריש סדר תרומה׃
אשרי הגבר ד' וסימניהון נמסר בתלים סימן צ"ד וסימן קכ"ח׃
אשרי ד' בטעם זרקא וסימניהון בלשון ארמי גברא חשיב שמיעיי'׃ וביאורם נמסר ריש תלים׃
אשורים ג' בתלת לישני וכל חד וחד לירת דכו' וסי' נמסר סוף פרש' חיי שרה׃
אשורה ו' קמצי' וסימניהון נמסר בסוף חיי שרה ומלכים ב' סימן ט"ו׃
אשתאול ג' מ"ל וסימניהון נמסר ביהושע סימן ט"ו׃

את

ואת דלית זוגין

ואת הנפש ויקח אברם׃
ואת האנשים אשר פתח׃
ואת יצחק וישכם אברהם׃
ואת הילד וישלחה וילך ותתע׃
ואת המאכלת ויקח אברה' את עצי׃
ואת מעכה ופילגשו ושמה׃
ואת העבד וישלחו את רבקה׃
ואת מדין ותלד לו׃
ואת אחיך ועל חרבך׃
ואת צאן ויהי כאשר ראה יעקב׃
ואת הצאן ויירא יעקב מאד ויצר׃
ואת אחר ויקם בלילה הוא׃
ואת לאה וישם את השפחות׃
ואת רחל ב' בפסוק׃
ואת יוסף ג' בפסוק׃
ואת המשכן תעשה עשר יריעות׃
ואת שמות ששה משמותם׃
ואת מעיל ולקחת את הבגדים׃
ואת החשן ב' בפסוק׃

ואת הארון את אהלי׃
ואת ארון ומשחת בו׃
ואת ישראל ויאמר יי' אל משה׃
ואת הילדים וישא את עיניו וירא׃
ואת נשיו ויקם יעקב וישא׃
ואת שלום ויאמר לו לך נא׃
ואת רגלו ויאמר פרעה׃
ואת כסף ואת גביעי׃
ואת דינה אלה בני לאה׃
ואת שרה שמה קברו׃
ואת רבקה ב' בפסוק׃
ואת שדי מאל אביך׃
ואת יעקב וישמע אלהים את
ואת המטה הזה תקח בידך׃
ואת לב ויאמר יי' אל משה בא׃
ואת עמך כי עתה שלחתי׃
ואת המעשה והזהרתה אתהם׃
ואת קול וכל העם רואים׃
ואת ההר ב' בפסוק׃
ואת תבנית ככל אשר אני׃
ואת קלעי החצר׃
ואת עולתו והקריב׃
ואת דמה ושרף את הפרה׃
ואת ראשי ויצו להם משה׃
ואת האשה ויבא אחר איש יש'׃
ואת פנחס וישלח אתם׃
ואת שלש את שלש׃
ואת עמודיו חמשה׃
ואת ראשו ונחח אתו׃
ואת אשמו יביא ליי'
ואת האלף ושבע המאות
ואת הבגדים קח את אהרן׃
ואת הכיור ויז ממנו על המזבח׃
ואת הקרב ואת הכרעים׃
ואת הבשר ואת העור׃
ואת בשרו ואת הפר׃
ואת הראש ואת העולה׃
ואת חזה התנופה׃
ואת נבלתם ושקץ יהיו לכם׃
ואת אלה תשקצו מן׃
ואת הכוס ואת הינשוף׃
ואת הנתק והתגלח׃
ואת עץ את הצפור׃
ואת עון והתודו את׃
ואת ראשם אך את המטה לוי׃
ואת שורו ויקח יהושע׃
ואת חמירו ואת צאנו
ג' בפסוק דעכן׃

ואת התורה רק שמרו׃
ואת אבותינו כי יי' אלהינו׃
ואת האשרה ויהי בלילה׃
ואת אנשי ויקח גדעון׃
ואת קדשי ולא תשאו׃
ואת החסר והיה עקב תשמעון׃
ואת הקללה והיה כי יביאך׃
ואת תרומת והבאתם׃
ואת אחיו וזה דבר השמיטה׃
ואת ביתך והיה כי יאמר׃
ואת אלהיהם ואשר עשה לדתן׃
ואת קולו ותאמרו הן הראנו׃
ואת חקיו ושמעת׃
ואת האדמה השקיפה ממעון׃
ואת לבב ומל יי' אלהיך את׃
ואת ערפך

ואדבר ואדברה ואליה ואברך שהוא עתיד הוא פתוחה ומתוגה מבחוץ להראות כי היא במקום שב"א לולי המטץ פתח שאחריה אשר לא יחברו יחד בראש תיבה והיה ראוי
להיות כמו ואכתוב ואשמור אבל ואכוה את שופטיכם ואדבר אליכם שהם עבר נקמצים מתוגים מכפנים להפריד בין הקמץ והחטף אשר לא יאותו יחד לולי המתג ובאופן
דרך ואזכור את בריתי וארד להצילו ואלך ואעמוד עליו ואמותתהו יכתב מן הכלל כי הוא עבר ונפתח ואומר א"ע הטע' בעבור כי כזב העמלקי ולא הרגו כהרג כאן עתיד נפ

ואכסף מאי כפתח על פי המסורת והוא עבר אתכם יש לחברו עם ואכום עמים שהוא עבר ובסב"א כי וי"ו ואכסף נפתחת במקום סב"א ושניהם שוים •

עתה ארבר על המקף כל תיבה מה המקפת ואינה סמוכה לאות הה"ר בפתח כגון נאמר מה תאמר והטעם כי המקף מחבר שתי המלות יחד וכאלו שתיהן תיבה אחת וכמלא דגש אחר הברת מה ולכך בפתח כי דגש מבטל קמץ וראיה לדבר מזה בידך שהוא כמו מה זה מלכם תדכאו עמי שהוא כמו מה

ואת ערפך כי אנכי ידעתי •
ואת יריחו וישלח יהושע •
ואת אמי והחייתם את •
ואת פי ויקחו האנשים •
ואת קרית ויקדישו את •
ואת חית ותקח רצפה •
ואת עם עני תושיע •
ואת שלמה ואת נתן הנביא •
ואת אולם והעמדים •
ואת המלוא וזה דבר המס •
ואת הרעה ויהי שטן לישראל •
ואת שבט ויבאו רחבעם כתי' •
ואת שמו ותבא האש' דמנות •
ואת זקניה וילכד נער מאנשי •
ואת הפסל וייטב לב הכהן •
ואת זרוע ונדעתי דעלי •
ואת דבר ויאמר שאול •
ואת דברי נחמתי כי המלכתי •
ואת יפתח וישלח יי' את •
ואת אבותיכם עת' התיצבו וא שפט'
ואת עמלק ויאמר שאול' שמוא'
ואת חרב גלית הפלשתי נתן •
ואת יהונתן והיה ביום מלחמת •
ואת עבדו וישמע דוד •
ואת צקלג אנחנו פשטנו •
ואת אבשלום הלכו מאתים •
ואת בגדיו ומפיבשת בן •
ואת עבדך ויאמר המלך שלום •
ואת סוסיהם ויקמו כנשף •
ואת איזבל יאכלו הכלבים •
ואת הבמות אשר על •
ואת הגלולים וגם את האבת •
ואת היהודים ויהי בחדש דמלכים •
ואת אויביו וישגב יי' את צרי •
ואת הכל ויקח את אוצרו' בית דמלכים •

ואת נביאי ועתה שלח קבוץ •
ואת המצוה ומדוע לא שמרת •
ואת העצים ותפל אש יי' •
ואת האבנים ואת המים ג' בפסו' •
ואת יהוא בן נמשי ב' בו •
ואת פקח החלי' •
ואת הרכב ויצא מלך אשור •
ואת קדש בימי פקח •
ואת הגלעד ב' בפסיק •
ואת מנחת ויצוה המלך •
ואת מוסף השבת •
ואת בריתו וימאסו את חקיו •

ואת אלהיהם את יי' היו יראים •
ואת התעלה ויתר דברי •
ואת כהני ויצו המלך •
ואת תורתי ואמרת אליהם •
ואת פניך ואת כל •
ואת הנשים את הגברים •
ואת בנות ד' בפסו' •
ואת עיניהם וזכרו פליטיכם •
ואת תזנותיך לכן כה אמ' יי' ויחזקא'
ואת דבריו וגם הוא חכם •
ואת כלם בזעקך •
ואת גאון כה אמר יי' ככה •
ואת הכהנים ואמרת •
ואת הנביאים ב' בפסו' •
ואת האדם והביתי את •

ואת דרך ול' העם הזה תאמר • כה תניג' דפסו' •
ואת עזה ואת כל הערב •
ואת מואב את אדום •
ואת בן ועבדו אתו הגוים •
ואת צדקיהו מלך יהודה •
ואת המגילה ויבאו אל המלך •
ואת מטה כי את עול סבלו •
ואת יכניה בן יהויקים •
ואת ספר כה אמר יי' •
ואת הנחל ויקבצו עם רב ד"ה •
ואת ירושלם ועצמות הכהנים •
ואת הדרך ב' בפסו' •
ואת התורה רק שמרו מאד •
ואת רעיך אני אשיבך מלים •
ואת איש אל תתרע את נפש •
ואת שבע והיטב הנערה •
ואת כל ראשי אז יקהל •
ואת שריון וכתאנים •
ואת צאני חי אני נאם יי' •
ואת ידי ונתתי את •
ואת סף ויבא אל שער •
ואת החטאת ויאמר •
ואת ארצי וקבצתי •
ואת עצמותיהם ואשר אכלו שאר •
ואת נחלתי ואת עשו שנאתי •
ואת מוצא ועיפה פילגש •
ואת עלמת וממטה אשר •
ואת ענתות ב' בפסו' •
ואת חברון ואת מגרשיה •
ואת המזלגות ואת הסירו ואת דר"ה
ואת העמודים וממבחת ומכון ערי •
ואת יואש כי במצער •
ואת חג ויעשו כני •
ואת עמור ואתה ברחמים •
ואת החומה ויאמרו •
ואת ברית העוזבת אלוף •
ואת הרשע אמרתי אני בלבי •
ואת יום לקיים עליהם להיו' •
ואת כל אלה ידי עשתה •
ואת הנשארים ואחריכן •

וחילופיהן מד' את ולית

זוגא וסימניהון •
את שבא ויקשן ילד את •
את בנתינו ונתנו ארת בנותינו •
את מקנהו ויעקב שמע כי טמ' •
את שר וישב את שר המשקי' •
את אתתי ואני אקשה את לב •
את הלחם ויאמר משה רצנצנת •
את המצות ושמרתם את המצורת •
את החוי ושלחתי את הצרעה •
את אדניו ויקם משה ארת המשכן
את החלבים וישחטו ארת •
את הבהמה ואם כל בהמה טמאה •
את מנחתו וארת האיל יעשה •
את שש והערים אשר •
את המשפטי' והיה עקב תשמעון •
את ראשית ועתה הנה הבאתי •
את חמור לא תראה •
את הדבר ידבק יי' בך את •
את אילון ואת מגרשי' דיהושע •
את עברון וממטה אשר את •

את המלכים ויהי בהוציאם את •
את רגליכם על צוארי •
את רגליהם ג' בפסו' •
את בנותיהם ויקחו את •
את בשמת אחימעץ בנפתלי •
את הבקר ויעזב •
את הכיורות ויעש חירם דמלכי' •
את המגדלים לבך יהגה •
את הסום ויצא מלך אשור •
את מזבחתו כתיב ואת צלמיו •
את גדודי וישלח יי' בו את גדודי •
את השמן ותבא ותגד •
את בתי ויתוץ את בתי הקדשי'
את נשיהם לכן תן את •
את בניך ותשחטי דיחזקאל •
את מלכה אמר נא לבירת המרי •
את תזנותיה ותרבה •
את בתיהם והבאת את •
את שלשת ואכחיד את •
את חור ותמת עזובה •
את הרן ועיפה פילגש •
את יובב וילד מן חדש אשתו •
את מעשיהו ויהרג זכרי •
את מגרשיהם כי עזבו הלוים •
את הסגנים ואריבה •

עב זוגין חד את וחד

ואת זסי'
את שרי ויקח אברם •
ואת שרי ויקח תרח את אברם •
את השני ויצו גם את השני •
ואת השני יעשה עלה •
את חלב וקהו את אביכם •
ואת חלב פר החטאת •
את אם ותאמר לה בת •
ואת אם ויגל את יהויכין •
את המות ועתה שא חטאתי •
ואת המות ראה נתתי לפניך •
את רכבו ויאסר את רכבו •
ואת רכבו ומשכתי אליך •
את זרעכם זכר לאברהם ליצחק •
ואת זרעכם ואני הנני מקים •
את התכלת וכל אשה חכמת לב •
ואת התכלת והם יקחו את הזהב •
את תולעת וכל אשה •
ואת תולעת והם יקחו •
את מיתריו את קלעי החצר •
ואת מיתריו וקלעי החצר •
את קרשיו ויקם משה •
ואת קרשיו את המשכן •
את הנתחים וערכו בני אהרן •
ואת הנתחים ואת האיל נתח •
את המצנפת וישם את •
ואת המצנפת שש ואת פארי •

את איל ויקרב את איל העל' •
ואת איל המלא' תקח ובשלת
את האליה ואת כל חלבו יקטיר •
ואת האליה ויקח את החלב •
את אבניו ונתץ את הבית •
ואת אבניו הוצאתיה נאם יי' •
את העפר ואת הבית יקציע •
ואת העפר ותפל אש יי' •
את זכר ואיש אשר ישכב •
ואת זכר לא תשכב משכבי •
את מנרת ולקחו בגד תכלת •
ואת מנרת המאור דויקהל •
את יריעת ונשאו ארת יריעת •
ואת יריעות וכלב בן חצרון •
את קדשיו ואיש את קדשיו •
ואת קדשיו ויקח יהואש את •
את משא ויאמר משה •
ואת משא ואתה בן אדם •
את המלקוח וחצית את המלקוח •
ואת המלקוח ויביאו אל משה •
את עריהם וידר ישראל נדר •
ואת עריהם וישמע יי' בקול •
את הברזל אך את הזהב •
ואת הברזל ויהי הא' מפיל הקור'
את עוג ויתן יי' אלהינו •
ואת עוג אחרי הכתו •
את החרי כאשר עשה לבני •
ואת החורי בהררם שעיר •
את גדלו וידעתם היום •
ואת גדלו ותאמרו הן הראנו •
את הגר ואהבתם את •
ואת הגר עם הארץ עשקו •
את מכות ואמר הדור האחרון •
ואת מכות והפלא יי' את •
את רחב ויבאו הנערי' המרגלי'
ואת רחב הזונה ואת בית •
את קוצי ויאמר גדעון •
ואת קוצי ויקח את זקני העיר •
את המגדל ויאמר גם לאנשי •
ואת המגדל וירד יי' לראות •
את גלגלתו ותשלך אשה אחרת •
ואת גלגלתו וישימו את ראשיה' •
את נדרו ויהי מקץ דיפתח •
ואת נדרו ויעל האיש אלקנה •
את הטף ויפנו וילכו •
ואת הטף את הגבורים •
את אלקנה וברך עלי ארת •
ואת אלקנה ויהרג זכרי גבור •
את הפרות ועתה קחו לכם •
ואת הפרות והעגלה באה •
את ארבעת אלה ילדו להרפה •
ואת ארבעה את שתי העגלות •
את המסך ותקח האשה •
ואת המכך את קלעי החצר •
את קרקע ויבן את הבית •
ואת קרקע הבית צפה זהב •
את אלישע וילך משם:

ואת אלישע ואת יהוא בן נמשי •
את נסכו ויקטר את עלתו •
ואת נסכו ואת האיל יעשה זבח •
את עפרה ויוצא את האשרה •
ואת עפרה כי רצו עבדיך •
את רצין יען כי מאס העם הזה •

ואת רצין וישמע אליו דמלכים •
את רב שקה וישלח המלך את •
ואת רב שקה וישלח דמלכים •
את לשון והחרים יי' את •
ואת לשון ויקח יהושע את •
את בשרם והאכלתי את מוניך •
ואת בשרם ואת פר החטאת •
את בניה מי שמע כזאת •
ואת בניה לא ארחם כי בני •
את רוע

ולכם אכל מה הסמוך לאה"ר קמוץ כמו מה אמר מה ראיתם מה הארץ ואפילו מקפין כי אין בהם דגש והאומר אכי כי אף על פי שאין ה"א מבטלת דגש במקום אחר כאשר זכרתי למעלה פה הואיל והם שתי תיבות אין בו כח לבטל הקמץ גם אין הדגש שבראש תיבה כדגש בחזק כמו באמצעיתה וד' מה סמוכים לה"א ופתוחין על פי המסורת ואלה הם ביני וביניך מה היא וראיתם את הארץ מה היא ומדת ימי מה היא ויאמר מה היא ויאמר זאת האיפה וכל מה הסמוך לחי"ת ועי"ן נקוד בסגול ושבעה קמנים על פי

מערכת אות האלף

על פי המסורת ואלה הם מה עתלי וקח לך ומה מטאתי כי דלקת אחרי כי מה עלדך הכלב ואמרתם על מה על כי העיר ומה משמן אנחנה ומה עבלת כי מה חפלו ועל שהיכן ס ויכין לחי"ת ועי"ן מה כר מן כ"ד מה וכל מה הבא במתג או במסרת אות שלאחריו הפויה כמו מה לידידי אבל מה דארמי ודכיאל ועזרא קמולים :

ואבאר משפט הדבקות כל תיבה בת שתי אותיות הדבוקה והוטה נפתחת׳ כמו הר סיני בת פרעה דם האסם יד יי׳ ואם אינם רהוטים לאחריהם

את רועֹ לכן כה אמ׳ יי׳ •
ואת רועֹ וישמע אליאב •
את גלות כה אמר יי׳ אלהי ישרא׳
ואת גלות ככה ינהג מלך אשור•
את החתום ואקח את ספר המקנה
ואת החתום כה אמר יי׳ צבאות •
את שריה את ירושלם ואת •
ואת שריה אמר נא לבית •
את בניך ותקחי את בניך •
ואת בניך כי כה אמר יי׳ •
את תעבתיך ושמרון כחצי חטאתי׳
ואת תעבותיך את זמהך ואת •
את האברת אבקש •
ואת האבדת את הנחל, לא חזקתם
את החזקה לכן כה אמר יי׳ •
ואת החזקה את האבדת אבקש •
את הנותרים ואנשי תמיד יבדילו •
ואת הנותרים המעט מכם המרעה •
את עתי ויתן שישן את כתו דד"ה
ואת עתי ואחריה דד"ה •
את שמי ושמע הוליד דד"ה •
ואת שמי וכן עזרא יהר דד"ה •
את מרים ובן עזר׳ יתר דד"ה ב׳ בו
ואת מרים אחותם •
את רביר את חולון דד"ה •
ואת רביר ואת חולון ואת דיהוש׳
את הבתים ויתנו לחרשי •
ואת הכתים ובאו הכשדים •
את דתי ויתנו את דתי •
ואת דתי המלך אינם עושים •
את זעקתם ויחר לי מאר בעזרא •
ואת זעקתם ותרא את עני •
את פריה הנה אנחנו •
ואת פריה יקוסם ויבש •
את הירח וכבבים לממשלת •
ואת הירח ופן תשא עיניך •
את המתים ושבח אני את •
ואת המתים ותאמר נעמי אל רות •
את רם וחצרון הוליד •
ואת רם ובני חצרון כלב •
את מאמר כרת מה לעשות •
ואת מאמר מרדכי ואסתר •
את עמה לא הגירה אסתר •
ואת עמה אין אסתר מגרת •
את הטוב ויאמר אליה דאיוב •
ואת הטוב ראה נתתי לפניך •

י״א פסו׳ בחד פסו׳ את

ואת וסימ׳ נמסר פרשת ויקהל •
את י״ור״פ בספר בראשית
וסימניהון
את הכבש האחד תעשה •
את אהל מועד ואת •
את חג המצות תשמור •
את המשכן את אהלו •
את הארון ואת בדיו •
את השלחן ואת בדיו •
את מזבח העולה ואת מכבר •
את קלעי החצר את עמודיו •
את יתדת המשכן ואת •
את בגדי השרד •
את ארון העדות •
את השלחן את כל כליו •
את מזבח הנחשת ואת מכבר •
את קלעי החצר את עמדיה •
את המנורה הטהורה את •
את בגדי השרד לשרת בקדש •

נ״ב זוגין מן ב׳ ב׳ ואת

ואת לוט ויקח אברהם את שרי •
ואת לוט ויקח תרח את אברם •
ואת בריתי אקים את יצחק •
ואת בריתי כה אמר יי׳ אם ימדו •
ואת הכנעני ואת האמרי דלך לך •
ואת הכנעני פרעה מלך מצרים •
ואת בנה ותאמר לאברה׳ גרש •
ואת בנה ותקם בתוך הליל׳ ותקח
ואת אנשיו וישלחו את רבקה אחתם •
ואת אנשיו ויאמר חושי •
ואת שכם ואת חמור בנו הרגו •
ואת שכם ויקדישו את קדש בגליל
ואת ראש ויהי ביום השלישי •
ואת ראש ויצו דוד את •
ואת אפרים ויהי אחרי הדברי׳ האלה
ואת אפרים ויולד ליוסף בארץ •
ואת אחיכם קחו וקומו •
ואת אחיכם הקטן תביאו •
ואת אחיך ארץ מצרים לפניך •
ואת אחיך ואת עשרת חריצי •
ואת מנשה ויקח יוסף את שניה׳ את
ואת מנשה ותהי על יפתח רוח יי׳ •
ואת עמשא שם אבשלום •
ואת עמשא והשיב יי׳ את •
ואת משה ושם אשת עמרם •
ואת משה ויקח עמרם את •
ואת הקרשי׳ תצפה זהב ואת טבעותיהם •
ואת הקרשי׳ צפה זהב דמשכנא תנינא •
ואת בשר הפר ואת עורו ואת •
ואת בשר והאכלתים את בשר בניהם •
ואת נרותיה ואת מנר׳ המאור ואת
ואת נרותיה ולקחו בגד תכלת •
ואת מכסה ערת האלים המאדמים
ואת מכסה ב׳ בו •
ואת פרכת ואת מכסה ערת האלים
ואת פרכת ואת הארן •
ואת לחם ואת השלחן ואת •
ואת לחם את השלחן •
ואת הכפרת ואת אהל מועד •
ואת הכפרת את הארן דפקודי •
ואת האפר ולקחת את הבגדים •
ואת האפר ויעלו חמשת האנשי׳ •
ואת פר החטאת ואת שעיר החטאת •
ואת פר קח את אהרן ואת אלעזר •
ואת שעיר החטאת דרש דרש משה •
ואת שעיר החטאת דזאת הפר •
ואת דמו במקום אשר ישחטו את העלה •
ואת דמו ולקח הכהן מדם החטא׳
ואת הדם תנינא •
ואת הדם וישחט ויקח משה את הדם ויתן •
ואת הדם ויקריבו בני אהרן תנינא דפסוק •
ואת בנו ושור או שה אותו ואת
ואת בנו ועבדו אותו כל הגוים •
ואת אלעזר קח את אהרן ואת •
ואת אלעזר בנו קדשו דשמואל •
ואת האש ככל אש׳ שאלת מעם יי׳
ואת האש אמר אל אלעזר בן אהרן •
ואת יהושע ויצו להם משה את אלעזר •
ואת יהושע צויתי בעת ההי׳ לאמ׳
ואת האיש והוצאתם את שניה׳ אל
ואת האיש וירא׳ את מבוא העיר •
ואת הרע ראה נתתי לפניך היום
ואת הרע ויאמר אליה כדבר אחת הנבלות •
ואת ידך אדני יי׳ אתה החלת להראות •
ואת ידך כי ישמעון שמעך דמלכי׳
ואת אביה ויבאו הנערי׳ המרגלי׳
ואת אביה ויאמרו פלשתי׳ מי עש׳
ואת עשו ואתן ליצחק את עשו •
ואת עשו שנאתי ואשים את הריו שממה •
ואת גלת ותאמר הבה לי ברכה • כי ארץ •
ואת גלת וחברו דשפטים הבה לי ברכה •
ואת הירדן ומלאכים שלח גדעון •
ואת הירדן ב׳ בו •
ואת הכהן והמה לקחו את אשר עשה •
ואת הכהן ויאמר את אלהי אשר עשיתי •
ואת כלי ולקהתם את ארון יי׳ •
ואת כלי ומטבחת ומכון ערי הדרעזר •
ואת בתו ויאמר איש ישראל הראיתם •
ואת בתו וטמא את התפת אשר
ואת שמואל את ירבעל ואת בדן •
ואת שמואל ויאמר יי׳ קרא שמוא׳ •
ואת בני כי ישמע המלך להציל דשמואל •
ואת בני ויאמ׳ לה המלך דמלכי׳
ואת נתן הנביא ובניהו ואת •
ואת נתן וישלח אותו המלך •
ואת הדבר הזה עשה הסר המלכי׳
ואת הדבר ויגד לנו יי׳ אלהינו •
ואת העדות ויוצא את בן המלך •
ואת העדות ויוציאו את בן המלך • דד"ה •
ואת דמי אם לא את דמי •
ואת דמי אם רחץ יי׳ את צאת •
ואת ירמיהו ויצו המלך את •
ואת ירמיהו את הגברים ואת •
ואת שארית וכתאנים הרעות •
ואת שארית ואת כל הערב ואת •
ואת זרעך מארץ שבים ושב יעקב
ואת זרעך מארץ שבים ושב חברו
ואת דוד ועבדו את יי׳ ואת דוד •
ואת דוד אחר ישובו אל יי׳ דתריסר
ואת אשת אל ההרים לא אכל •
ואת אשת והוא את כל אלה עשה
ואת כל ישבי ויהפך את הערים הא׳
ואת כל ישבי ואמרת אליהם זה

י״א זוגין מן ב׳ ב׳ בחד

פסוק חד את וחד ואת וסימני׳ •
את המאור ויעש אלהים את שני •
ואת המאור הקטן לממשלת הליל׳
את יתדת המשכן ואת •
ואת יתדת החצר ואת •
את בכור כל פטר רחם לכל •
ואת בכור הבהמה הטמא׳ תפדה
את ממלכת סיחון מלך חשבון ואת
ואת ממלכת עוג מלך ב׳ בפסוק •
את ארבעים היום ואת •
ואת ארבעים הלילה אשר •
את החצי תנו לאחת •
ואת החצי ב׳ בפסוק •
את אלילי ביום ההוא ישליך •
ואת אלילי זהבו אשר עשו לו •
את מקום ויאמר אלי בן אדם •
ואת מקום כפות ב׳ בפסוק •
את ידי ויאמרו השרים אל •
ואת ידי ב׳ בפסוק •

ותרין מנהון חלוף ואת

את סי׳ •
ואת הבמה וגם את המזבח •
את הבמה אשר בבית אל •
ואת גזת והרן הוליד את •
את גזז ועיפה פילגש •

א״ב את ולית מנהון ואת

וסימניהון •
את אברהם את איוב •
את אילות את אלהים •
את ביתר את בניכם •
את גגו את גבול •
את גבעון את דברי •
את דניאל את האלהים •
את השמים את החצר •
את המן את הרקיע •
את השם את השמש •
את השור את השירה •
את הנערה את הברכה •
את הבכרה את והב •
את זה את זרע •
את חצר את חסדך •
את חכמת את חכמתו
את טבעתו את ידי •
את ידיכם את כסא •
את כסאי את לבבו •
את מעשי את מרדכי •
את נחלת את סרם •
את את עשרת •
את פני את פני •
את פניו את פניכם •
את פניך את ציון •
את קולך את רוחו •
את שמך

נקמלים או שם לעולם קמלים כי אין בם דבקות : כל גם חר רהוט ופתח וכן כל על הרהוט פתח אבל הוקס על מטל השמים מעל קמלים כי אינם דבוקים וכל אל פתח וכל אך רק עד לעולם פתחין אבל בבקר יאכל עד קמץ וכל חג הסמוך לשם הק"בה פתח כמו חג ליי׳ וכן כל חג הסמוך לה"א פתח כמו חג המצות ורעיו והשאר נקמלים במ"ג על פי המסורת ואלו הם אסרו חג בעבתים וחג שבועות ויעשו חג מצות דעזרא ואבן עזרא תרץ על בעל המסורת אמר אסר חשב חג המצות וחג שבועות כי הם פתוחים

פתוחים כמשפטם כי הם לבוקים ולהוטים אך אסרו חג בעבתי' היה ראוי להיות קמץ אמנם גם בו כותן טעם בפתחותו ואמר כי תחסר בו מלה אחת וכאלו כתוב אסרו חג ע"לה או מעולת או שלמים על כן נפתח וכמהו במקרא רבים ואלה מקצתם וחכו כיין הטוב היה ראוי לומר כיין טוב או כיין טוב כי הס"י הטוב עושהו מבורר והם כן כ"ף כיין תהיה פתוחה כדרך כ"ף מבוררת וכן הוא כאלו חסר מלה חלבון וכאלו כתיב כיין חלבון הטוב כי הוא ידוע לכל ומפורסם שהוא טוב וגם שומר מה מלילה שומר מה מליל והרי

את שמך את תורת׳
את תהום׳
את י' ר"פ במשנה תורה וסי'
את בצר במדבר׳
את הדברים האלה׳
את את יי' אלהיך תירא׳
וחבירו׳
את הברכה אשר׳
את כל הדבר׳
את זה תאכלו׳
את הכוס׳
את הנכרית שיך׳
את יי' האמרת׳
וכל ספר יהושע מן ויתנו בני ישראל ללוים עד ויתן יי' לישראל בין ר"פ בין באמצ"ע פסו' ואת במ"כח את וסי'
את קרית ארבע את חברון׳
את בית שמש את גבע׳
את גבעון את ענתות׳
את שכם את אלתקא׳
את גבתון את אילון׳
את גת רמון קרמאה׳
את תענך את גלון׳
את קשיון את דברת׳
את ירימות את עין גנים׳
את משאל את עברון׳
את חלקת את קדש׳
את ינקעם את קרתה׳
את דמנה את נהלל׳
את רמות בגלעד׳
את חשבון את יעזר׳
ונמסרו גם בספר יהושע׳
את ד' רי"פסו' בירמיה וסימ' נמסר שם סי' כ"ח*

י"ד פסו' בספר בראשית

את ואת ואת וסימניהון

ויברא אלהים את התנינים׳
ויעש אלהים את חית׳
ויזכר אלהים את נח׳
מן הארץ ההיא יצא׳
ויקח תרח את אברהם׳
ובארבע עשרה שנה בא׳
ויהפך את הערים האל׳
את עוץ בכורו׳
ויירא יעקב מאד׳
ויקם בלילה הוא דיבוק׳
ואהליבמה ילדה׳
ואלה היו בני אהליבמה׳
ויקם יעקב מבאר שבע׳
ויכלכל יוסף את׳

ד' פסו' מייחדין את את

את את את וסימ' נמס' בסדר פקודי׳

י"ב פסו' את את ואת

ואת וסימ' נמסר בשמואל ב' סי' ג'׳

ד' פסו' את את. ואת את

ואת וסימ' נמסר במלכי' א' סי' ט"ו׳

ז' פסו' את את את ואת

וסימ' נמס' פרש' אחרי מות ובשפטי' ריש סימן ד'׳

ג' פסו' את את את ואת

ואת ואת וסי' נמס' פר' ואתה תצוה׳

ו' פסו' את ואת ואת ואת

ואת ואת ואת וסימני' נמסר פרשת וישלח׳

י"ח פסו' את ואת ואת

את וסימניהון נמס' במלכי' א' סי' ז'׳

י"ו פסו' דאית בהו את

את את את וסימניהון

ויולד לחנוך את עירד ועירד ילד׳
ויהי בשחת אלהים את ערי׳
ויצו יוסף את עבדיו את הרפאי'
וכסה את עין הארץ׳
וכי יגח שור איש׳
והבאת את השלחן וערכת את׳
והיה כי יחטא ואשם׳
ושרף את הבגד או את השתי׳
ואיש כי ישכב את אשה דוה׳
וידעתם היום כי לא את בניכם׳
ואקח את אביכם את אברהם מעבר׳
והכה יי' את ישראל׳
הנני רב את ריבך׳
ואקח את מקלי׳
ויהי לעת תשובת השנה׳
ומלך ארם צוה את שרי הרכב׳

י"ב פסו' את את ואת

ומלה חדא ביניהון וסימניהון נמסר ריש משפטים׳

ז' פסו' בספר שפטים את

ואת את וסימניהון

ויקחו את בנתיהם׳
ויהי כשמע גדעון׳
ויאמר זבח וצלמנע׳
ואם אין תצא אש׳
ואבימלך נלחם בעיר׳
ויתן יי' אלהי ישראל׳
ותהי על יפתח רוח׳

ו' פסו' את ואת את את

וסימניהון

ויקטר את עלתו דאחד׳
ונטיתי על ירושלם׳
כאשר ראה יעקב׳
וקחו את אביכם׳
זה המקום׳
שישק מלך מצרים דד"ה׳

ו' פסו' את ואת ואת ואת

ואת ואת וסימני'

ותלד לו את זמרן׳
ויקח יהושע את כל׳

וילכד יהודה את עזה בשפטים
ויבאו הנערים המרגלים׳
וממטה בנימן דד"ה׳
וממטה נפתלי דד"ה

סימן של ואת את דסוף

ואלה פקודי נמסר שם׳

סימן פרשת כי תשא

כלהון ואת בם"א דריש פסו' את אהל מועד׳

סימן דפסו' את מזבח

הנחשת דאלה פקודי אפ"ס נתנו לחמי ומימי צמרי ופשתי שמני ושקויי׳

סימן של ואת דויקהל

נמסר בסוף ויקהל׳

ז פסו' ואת את ואת וסימ'

נמסר פרשה ויקרא וביונה׳

ט' פסו' בואלה שמות את

את ואת וסימניהון

ויקח עמרם את יוכבד׳
ואני אקשה את לב פרעה׳
את קלעי החצר׳
את המשכן ואת אהלו׳
את בגדי השרד׳
ויביאו את המשכן׳
את השלחן את כל כליו׳
את קלעי החצר׳
את בגדי השרד׳

י"ט פסו' בספר מלכים

את את את וסימניהון

וגם באו עבדי׳
ויקם שמעי׳
אז יקהל שלמה׳
על אשר עזבו׳
ויועץ המלך׳
וילך וימצא את׳
את ההר שמרון׳
את אדרת אליהו׳
נכשל את בני׳
ויהי הוא מספר׳
וילך משם׳
הוא הכה׳
ויאמר למלך אשור׳
ואנשי בכל עשו׳
הוא הסיר׳
העל אדניך׳
ויבא את כל הכהנים׳
ושבר את המצבות׳
ויפן יאשיהו וירא׳

ח פסו' ביהושע את את

את וסימניהן

עברו בקרב המחנה׳
ויהי כהוציאם את׳
ויקרב את משפחת׳
כאשר צוה יי' את משה׳
כי מאת יי' היתה זאת׳

על פי יי' נתנו לי׳
וגבול נתן יי' בינינו׳
ועתה יראו את יי'׳

ט' ו' פסו' בספר שמוא' את

את את וסימניהון

וישם את נפשו בכפו
כי קשרתם כלכם׳
ואבי ראה גם ראה׳
ויאמר דוד לאנשיו׳
ויאמר טוב אני אכרות׳
גם אחמל גם שלשם׳
בכל אשר התהלכתי׳
כי ימלאו ימיך׳
גלית את אזן עבדך׳
המכבד דוד את אביך׳
ויקח הנון את עבדי׳
והנה קמה כל׳
לבעבור סבב את׳
וישלח אבשלום את׳
את ג' פתחים בטעם וסימני' נמסר בתלים ריש סימ' מ"ז ובמשלי סימן ג׳
ואת ז' בטעם וסימני' נמסר פרשת מטות׳

י"ח פסו' את ואת ואת

ואת ואת וסימניהון

וישם את השפחות׳
ואת צאנם ואת בקרם׳
והם יקחו את הזהב׳
הצפור את הצפור החיה יקח׳
ולקחו בגד תכלת׳
וישבו בני ישראל את נשי מדין׳
הנה אנחנו באים בארץ׳
בזאת תדעון כי אל חי
והפל אש יי'׳
ויצוה המלך חלקיהו
קדמ' דמלכי'׳
וחברו דד"ה׳
ויגל את יהויכין׳
בעת ההיא נאם יי' צבאות׳
הנני ממלא את ישבי׳
השכחתם את רעת׳
את ירחמאל׳
את האכרת אבקש׳
וירדף אביה אחרי ירבעם׳

את ג' לזכר וסימני' נמסר פרשת בהעלותך ויחזקא' סימן כ"ח׳
את ה' כתוב אתי וסימניהון נמסר במלכי' ב' סי' ד'
אתה כ"ה ר"פ י"א מנהון בתורה ובנבי' וסימני' נמס' במלכי' א' ריש סימן ה' ויחזקא' סימן מ"ג וי"ו בתלי' וסימניהון נמסר בתלים סימן ק"ב׳
אתה עתה ג' וסימניהון נמסר בפרשת הלדות ומלכים א' סימן כ"א׳
האתה זה ד' וסימ' נמסר פרשת תלדות ושמואל

הוא כאלו חסר מליל יום פלוני מה שבוע וכן בליל שודד ער מואב וכן יי' הטוב יכפר בעד והרי הוא כאלו בעד אלה שאכלו הפסח וכן נאמר שאסרו חג כי כל חג הרהוט פתוח והמופרד קמוץ ואף על פי אסר ברבותו ידגש בקמץ בהיות מופרד להפריד בינו ובין הדבוק וכן כל שם דבר הקמוץ דוגמת בשר ברק מרק בהדבקם נפתחים כמו בשר המלואים בקר זבח דבר יי' מרק פגולים ומלת מסך פתח שער החצר נפתח כי הוא דבוק ולולי דבקותו היה קמוץ ומה שאין המ"ס בשב"א כמו בשר בקר דבר הטעם כי אין

מערכת אות האלף

אין המ״ס בו פתוח ועקרו שכך כמו מרך ומכם ושבת קמץ כשהוא מופרד ושבת שבתון פתוח כי הוא דבוק והשי״ן אינה בשב״א כי כל תיבה שהיא ממשקל דגש לא תשתנה בדבקותה כמו שבארתי במלות גדיק ועריץ וחסיד ונסיה וכן כל מלאך מדבר מספר קמצים וכשהן דבוקים פתחין כמו מלאך האלהים פתח ומלאך בא אל איוב קמץ וכן כלם ומלת המדבר הייתי לישר׳ ע״י תמיהת הה״א מרהיט המלה כאלו היא דבוקה ומקדש יי׳ כננו ידיך אינו דבוק וכה פתרונו המקדש שיכנה המקום יכוננהו על מכונו והנגון

ושמואל ב׳ סי׳ ב׳ ומלכים א׳ סימן י״ח ׃

ה׳ פסו׳ אית בהון ואתה

אתה וסי׳ נמסר פרשת לך לך ׃

וגם אתה ג׳ וסימ׳ נמסר פ׳ וירא וזכריה סי׳ ג׳

כי עתה כל אוריתא ואיוב כי עתה במ״ט כי

את וסימניהון

תנה את נשי ואת ילדי ׃
הערות כי אתה הערות בנו ׃
אל יושב ואמרו אל יושב ׃
נצב ויאמר בלעם אל מלאך יי׳ חטאתי ׃
בא כי אתה בא אל הארץ ׃
תבוא ויקרא משה ליהושע ׃
תביא וצו את יהושע בן נון ׃
עמל כי אתה עמל תשכח ׃
תבחר המעמיד ישלמנה ׃

וכל שאר קרי׳ דכו׳ ואתה במי״ב כי עתה וסימניהון

נסכלת ויאמר שמואל אל שאול ׃
קטר ויאמר אליו האיש קטר ׃
רבתה אף כי לא אכול אכל העם
הימיני ויאמ׳ דוד אל אבישי ול׳ ׃
במוני ויאמר העם לא תצא ׃
הצרי כי חרבתיך ושממתיך
אפרים אני ידעתי אפרים ׃
אין מלך כי עתה יאמרו אין מלך
חולי וגוחיבת ציון כיולדה ׃
וישבו ועמד ורעה בעזיי׳ ׃
וחניתי לביתי מצבה דזכריה׳ ׃
ויאמר אלי דניאל איש ׃

וכל קרי׳ כי אתה ול׳ וכי אתה ׃

אתה דכטעם מלעיל סימ׳ כי עפר אתה ואל ׃

ראובן בכורי אתה ׃
הכי אחי אתה ׃
כי ירא אלהים אתה ׃
למי אתה ואנה ׃
כי עם קשה ערף ׃
האפרתי אתה ׃
ואם יש בי עון המתני ׃
כי איש חיל אתה ׃
אשר החזקתיך מקצות ׃
ואי מזה עם אתה ׃
אמרים לעץ אבי אתה ׃
מחסי אתה ביום רעה דירמיה ׃
וזרעתיך לי בארץ ׃
בחסדך זכר לי אתה ׃
עזרי ומפלטי אתה ׃
צדיק אתה ותקם את דברך ׃
אתה נורא אתה ׃
ויקרא אסא אל יי׳ ׃
גם פעמים רבות ׃

י״א יחידאין משמש

אתה וסימניהון

אתה תהיה על ביתי ועל ׃
אתה זה ויאמר אני ׃
אתה תדבר את כל אשר ׃
אתה דבר ויאמר חושה ׃

אתה האיש ויאמר נתן ׃
אתה קח ויאמר דוד ׃
אתה אמרת ויאמר נתן ׃
אתה תשמע השמים מכון דמלכי׳ ׃
אתה אל תירא עבדי יעקב ׃
אתה בן אדם הגד ׃
אתה מושל בגאות הים ׃

ה׳ יחידאין משמש

ואתה וסימניהון

ואתה ואהרן וקחו איש ׃
ואתה שמעת עם גדול ׃
ואתה עשית ויאמר ׃
ואתה עשה האנכילא ׃
ואתה תעשה עבדי יורידו ׃
ואתה אדני המלך עיני ׃
ואתה נותן עיני כל ׃
ואתה לך לקץ ותנוח ׃

ואתה ועתה י״ח בטעם חכרין וסי׳ נמסר בפרשת בהעלותך ׃

ואתה ד׳ בטעם וסימ׳ נמסר בפרשת תצוה ׃

ואתה ה׳ בטעם וסי׳

ואתה תבא אל אבתיך ׃
ואתה צודה את נפשי ׃
ואתה אדני המלך לא ׃
ואתה תבקש לך גדולות ׃
ואתה בחלאים רבים ׃

אותה י״ב מ״ל וסימ׳ נמסר בפרשת בלק ׃

ואותה ה׳ מ״ל וסי׳ נמסר בפרשת שמיני

וביחזקאל סימן כ״ג ׃

אותו כ״ד מל׳ וסימניהון

ועבדתם אותו
ועבדו אותו בתמים ובאמת ׃
לעבוד אותו ויאמרו עדים ׃
לרשת אותו ׃
ויקח אותו שבעמאו׳ איש ׃
ויאמר המלך אל חזאל
רד אותו ב׳ בפסו׳
אשר יצק מים על ׃
ונחמתי על הטובה ׃
ויקצפו השרים תנינ׳ דפסו׳ ׃
ויעלהו אל המרכבה ׃
ולא בחיל גדול יעשה ׃
גם אותו לאשור יובל ׃
וחטאת אותו וכפרתהו ׃
ואתם מחללים אותו ׃
והפחתם אותו ׃
זכרו תורת משה עבדי ׃
ביום הציל יי׳ אותו ׃
באחז אותו פלשתים ׃
גם אותו הכוהן ׃
וירדו אליו ׃
מלשני בסתר רעהו
יברכנו אלהים ׃

וכל יהושע ושפטים דכות׳ מ״ל

במ״ב חס׳ וסימניהון

ויראו אותו העם ׃
אחיו וכל בית אביהו ׃

אותי כ״ז מלאי וסימניהון

על אשר מעלתם כי ׃
כאשר עזבתם אותי ׃
האותי לא תיראו ׃
שבתך בתוך מרמה ׃
השכל וידוע אותי ׃
גדפו אותי ׃
יען שכחת אותי ב׳ בפסו׳ ׃
במראה נחשת ׃
נערי מלך אשור ׃
הן גור יגור אפס ׃
ואטמנה בפרת ׃
זה גורלך מנת מדיך ׃
על אשר עזבו ׃
כגבור עריץ ׃
ולא תכעיסו אותי ׃
כי כלם ידעו אותי ׃
כי אויל עמי ׃
כי נתתם אותי ׃
וזכרו פליטכם ׃
ואת מי דאגת ב׳ בפסו׳ ׃
ואותי יום יום ידרושון ׃
אך תראי אותי ׃
פדית אותי ׃
אותי נהג ׃
כי כלם מיראים ׃
אף לא הביאה ׃

וכל יהושע ושפטים דכו׳ מ״ל במ״ב וסימניהון

בשלוח משה עבד יי׳ אותי ׃
אתם מושחים אותי למלך ׃

אתך י״ו בתורה וסימ׳ נמסר בפרשת שמיני ׃

אותך י״ז מ״ל וסימניהון

וארבה אותך במאד מאד ׃
ואחשך גם אנכי אותך ׃
ותלה אותך על עץ ׃
אחרי הודיע אלהים אותך ׃
ואך אותך ואת ׃
ככל אשר אני מראה אותך ׃
ונועדתי לך שם ׃
ועתה הניחה לי ׃
הרף ממנו ואשמידם ׃
כי קנה אקנה ׃
שולח אני אותך ׃
אשר אני שולח אותך ׃
האתה הוא אשר דברתי ׃
והוצאתי אותך ואת כל ׃
ונטשתיך המדברה ׃
ובדברי אותך ׃
אותך קויתי כל היום ׃

אותך י״ו מ״ל בלשון נקבה וסימניהון

באשר את אשתו ׃
יתן יי׳ אותך ׃

פן נשריף אותך ׃
הנני נשפט אותך ׃
ויי׳ צבאות הנוטע אותך ׃
וכל מאהביך שכחוך ׃
ומולדותיך ביום הולדת אותך קדמ׳ דסי׳ ׃
והפשיטו אותך ׃
ורגמו אותך באבן ׃
השאטות אותך ׃
ועשיתי אותך כאשר עשית ׃
וזכרתי אני את בריתי אותך ׃
היעמד לבך אם תחזקנ׳ ידיך ׃
והפיצותי אותך ׃
ועשו אותך בחמה ׃
ועשו אותך בשנאה ׃

אותך ד׳ לזכר וסימניהון נמסר בירמיה ריש סימן י״ב ׃

וכל יחזקאל דכו׳ אותך במ״ו אותך וסימניהון

שולח אני אותך ושל אחרין ׃
ובדברי אותך ׃
להביא אותך עליהם ׃
ונטשתיך המדברה ׃
והוצאתי אותך ואת כל ׃

וכל לשון נקבה דכו׳ ׃

אותי ה׳ מ״ל בספר ישעיה וסימניהון נמסר שם סי׳ נ״ז ׃

אתיו ג׳ וסימ׳

כל חיתו שדי אתיו ׃
אם תבעיון בעיו ׃
אתיו אקחה יין ׃

התיו ג׳ וסי׳ נמסר בדניאל סי׳ ג׳ ׃

מאתך ה׳ וסימ׳ נמסר במלכים א׳ סי׳ ב׳ ׃

ואתם ט״ל מ״ל בתורה וסימניהון

ואין פותר אותם ׃
אשר דבר להם אביהם קדמ׳ ׃
וינחם אותם וידבר ׃
וצו אותם
וישיגו אתם חנים ׃
ותאכל אותם ׃
והנושא אותם יכבס ׃
על סל אחד תנינא דפסוק
את הצפור החיה ׃
והביאה אותם אל הכהן ׃
כי לי בני ישראל עבדים ׃
וזבחו זבחי שלמים ׃
והשיאו אותם עון ׃
למען ידעו דרתיכם ׃
ושמת אותם שתים ׃
וכסו אותם במכסה ׃
ושמו אותם איש איש ׃
מבן שלשי׳ שנה קדמ׳ דנשא
על פי יי׳ פקד אותם ׃
וישלח אותם ׃
והניף אותם הכהן ׃
ויקריבו אותם לפני המשכן ׃
קח מאתם

ויקח

מוכיח כי יש זקף גדולה עומד המלה וכן מושב מולע מוסר בהפרדס יקמצו והדבקים יפתחו ׃ כמו בשר המלואים פתרונו בשר של מלואי דבר יי׳ דבר של יי׳ אבל תיבה ששופה הה״א וע״י דבקותה תורת יי׳ אבל מקלת כלי בית יי׳ ונשא מן הכלל ונקמלת נו״ג דבוקים ונקמצים על פי המסורת ואלו הן ועשת את התבואה והרלת את שבתותיה הגלת יהודה

וכלל הדבקות להבירן אם תצטרך להרבות מלת של בפתרונו תתהפך לתי״ו בעליה מועטת נפתחת כמו תהלת יי׳ מנת המלך מלב

מג״ב פלשתים מתן אדם ירחיב לו יקר תפארת פתגם המלך כתב הדת כלת סיום ואולם הכסא שאר ישראל בשאט בנפש ואבן עזרא תמה על בעל המסורת מן הארבעה כי בדינים המה ואלה הם כי בשאט בנפש אינו דבוק ובית בנפש תוכית ושלשה הראשונים קמוצים כמשפטם ועשה היה ראוי להיות ועשתה ולהקל המלה חסרו הה״א ושמו קמץ תמורת חסרון הה״א וכן והרכת ליפו להיות והרכתה וכן הגלת הגלתה ואותו הקמץ הראוי להיות תחת התי״ו שמו לפניה כאשר עשו במלת ואכיסג השונמית משרת

ויקח משה אותם מעל כפיהם ·
והוקע אותם ליי׳ ·
צרור את המדינים·
ונקח את ארצם·
ונחרם אותם כאשר עשינו·
והוא ינחיל אותם את הארץ
ומשנאתו אותם הוציאם ·
חשק יי׳ בכם ויבחר·
כייכרית קדמ׳ דפסו׳ ודסיפרא ·
ובנלל התועבות האלה·
כי הגוים האלה ·
ושרת אותם תנינ׳ דפסו׳ ·
היום הזה יי׳ ·
ארור אשר לא יקים ·
ויקרא משה ליהושע ·
ויצו משה אותם לאמר ·
וכל יהושע דכו׳ מ״ל במ׳ו חס׳
וסימ׳ נמסר שם סימ׳ ה׳ ·

אותם ה׳ מ״ל בשמו׳ וסימניהון

ככל המעשים אשר עשו ·
ותעניגה אותם והאמרנה ·
השכב אותם ארצה·
והעביר אותם במלבן ·

אותם ט׳ מ״ל במלכים וסי׳ נמסר במלכים ב׳ · סימן ג׳ ·

ואותם ג׳ ב׳ מ״ל וא׳ חס׳ וסי׳ נמסר בפרשת מצורע ויחזקאל סוף סימן י׳ ·

אתה ובניך אתך ג׳ דסמי׳ וסימני׳ נמסר פרשת קרח ·

אותם י״ז חס׳ בירמיה וסימ׳ נמסר בירמיה ריש סימן כ״ג ·

אותם כ״ח חסרים ביחזקאל וסימניהון

ושרפתם אותם כאש ·
ממנו תצא אש ·
בהפיצי אותם בגוים ב׳ כפסוק ·
וקרעתי אתם מעל ·
אשר יעשה אותם האדם תנינ׳ ·
וכל השאטים אתם ·
והשיבתי אתם אל ארץ ·
וההרת אותם ממני ·
ובחזקה רדיתם אתם·
ולא ירעו עוד הרעים·
ואפיץ אתם בגוים·
ארבה אתם כצאן·
ונתתי אתם עליו ·
וקבצתי אתם מסביב ·
וקבצתי אתם מארצות ·
יאכל אתם כאש ·
בהעביר אתם להם·
ויעשה אתם חיה יחיה·
התשפוט אתם התשפט ·
לבלתי הביא אתם·
את משפטי שמרו·
והשיבתי את ידי ואעש ·
גם אני נשאתי את ידי להם קדמ׳ דפסו׳ ·
עשיתי אתם אסתיר פני ·

הוא ירעה אתם·
והוא יהיה להם·
וקרב אתם אחר אל ·

אותם ב׳ מ״ל בתריסר וסימניהון

יזעקו אל יי׳ ולא יענה ·
ושם אותם כסוס הודו ·

אותם ד׳ מ״ל בכתובי׳ וסימ׳ נמסר בתלים סי׳ מ׳ ·

אֻתֵּם ד׳ ר״פ וסימניהון נמסר בפרשת שמות ·

ואתם ד׳ בטעם גרשיים וסימניהון

בלשון ארמי קמון ישראל בטוריא וכתבן בשבתא וביאורם נמסר ביהושע סימן י״ח ·

אתהם ה׳ וסימ׳ נמסר בסדר ויצא וביחזקאל סימן ל״ד ור״ה א׳ סימ׳ ז׳ ·

אתם ל״ז וסימניהון

בעצם היום הזה בא נח ·
ויצאו אתם מאור כשדים·
ויערכו אתם מלחמה ·
וידבר אתם לאמר אם ·
ויפקד שר הטבחי׳ קדמ׳ דפסו׳ ·
וידבר חמור אתם לאמר ·
ויתנכר אליהם
וירא יוסף אתם את ·
וגם הקימותי את בריתי ·
וגם ערב רב עלה אתם ·
השוכן אתם בתוך ·
לא מאסתים ולא געלתים
אם לקרא לך באו ·
כי לא ננחל אתם ·
אלה דברי הברית ·
ויערכו אתם איש ישראל ·
ויבאו אל בני ראובן דיהושע ·
ולא הכלמנו ולא פקדנו ·
ויכל משה מדבר אתם ·
ולא אבה ולא ברא אתם דשמו׳
על כן חזקו ממנו ואולם ·
וילך אתם ויבא הירדנה ·
ויכרת יי׳ אתם ברית ·
אך לא יחשב אתם דיאשיהו דמלכים·
לא תחר אתם בקכורה ·
בא כתבה על לוח·
וצאצאיהם לא יגעו לריק ·
כספם וזהבם אתם·
אתם יפגעו נא ביי׳ צבאות ·
כוש ופוט ולוד וכל·
פרס כוש ופוט אתם·
וידעו כי אני יי׳ אלהיהם·
אל תקנה באנשי רעה ·
בני אל תלך בדרך אתם·
וידבר אתם המלך דדניאל ·
ויהי אתם בבית האלהי׳ דר״ה ·

ואתכם ג׳ וסימ׳ נמסר בפרשת במדבר

מאתכם ג׳ וסימ׳

קחו מאתכם תרומה·

החלצו מאתכם·
מדוע באתם אלי ·

ואתנה ג׳ וסימ׳ נמס׳ פרש׳ ויצא ויחזקא׳ סימן י״ג ·

אותנו ג׳ מ״ל וסימ׳ נמסר פרשת ואתחנן ·

כל דסמי׳ לדבור אתו

אחך אתם דגש במ״ט אותו אותך אותם וסימניהון נמסר בפרש׳ וירא ור״ה ב׳ סימן י״ח ·

אתנן ד׳ פתחי׳ וסימ׳ נמסר בפר׳ תצא וביחזקאל סימן י״ו ובמיכה סימן א׳ ·

נשלם מערכת אות האלף בס״ד

מערכת אות הבית

כ״ט יחידאין נסבין ב׳

ברישתיבותא ולית להון זוגא וסימניהון

במנחה ואמרתם גם·
בחול וייפן כה וכה·
בשמע ויאמר משה בתרת ·
בשמעם שבעת ימים·
באריבה נטה ידך·
בעבור והיה בעבור כבודי·
במסלה ויישרנה הפרות·
בשלש ועתה דבר יי׳ ·
בקרא ויגד להם מיכיהו·
בענקים ושם חברון לפנים·
כראשונים ויתנם ביד הגבעונים·
בטיט והיו כגבורים בושים·
ובדבריך ויהי בעלות המנח׳ ויגש ·
ברצונו כירגע באפו חיים ·
כרביבים תלמיה רוה נחרת ·
בעגלי גער חית ·
במחלקותיהם ואת התיחשם·
במחלקות ועל ידו ·
במחלקותם ויעמד כמשפט דוד ·
וכהוציאם את הכסף ·
בפעלם הן רפאים במדבר ·
בשבטו נודע בשערים ·
בחם קציר·
ובמנחת הערב קמתי·
ובמשפטיך ותעד בהם·
בבלחך מחטא·
בברכת ישרים תרום·
בלה בשרי ועורי ·
בחלילים ויעלו כל העם·

י״א זוגין חד מלרע וחד

מלעי׳ נסבין ב׳ בריש תיבות וסימני׳

בדמעות האכלתם לחם ·
בדמעות כלו בדמעות עיני ·
בחיין ושאר חיותא העדיו ·
בחיין ומשך אבירים בכוחו ·
בחרט ויאמר יי׳ אלי קח ·
בחרט ויקח מידם ויצר ·
במדינות ושאר היהודים·
במדינות איכה ישבה בדד ·
במצולה השה ראו מעשה יי׳ ·
במצולה ראיתי הלילה והנה ·
בממלכה וסכסכתי מצרים ·
בממלכה הנה עיני יי׳ אלהים ·
בסבך יודע כמביא למעלה ·
בסבך וישא אברהם את ·
בסירות נשבע אדני יי׳ בקדשו ·
בסירות ויבשלו את הפסח ·
בנגע השמר בנגע הצרעת ·
בנגע וראה הכהן את הנגע ·
בשאת והובא את בדיו ·
בשאת וראה הכהן והנה ·
בתנור בשברי לכם מטה ·
בתנור כל המנחה אשר ·

ד׳ כתיבין ב׳ בריש

תיבותא ולא קריין וסימני׳ נמסר במשלי סי׳ כ״ח וא׳ חלוף קרי כ׳ ולא כתי׳ והוא תחלת קציר שמואל שני כ״א בתחלת קרי ·

כ״ט מלין נסבין ב׳ בריש

תיבות ופזרין וסימניהון

בבקר וישכם אברהם בבקר ויקח לחם·
במקום אשר תשחט העולה·
במחנה וישארו שני אנשים במחנה
באמה ומדתם מחוץ לעיר·
במדבר בערבה ·
בשר כי מי כל בשר ·
בשנה שלש פעמים בשנה יראה ·
בשלל וארא בשלל אדרת ·
בראשון בארבעה עשר יום לחדש
בראשון ויעשו את הפסח ·
בניוו את בניוו את בנתיו דעכן ב׳ בו ·
בעם פוצי בעם·
בארצך שלש שנים רעב בארצך
בימיו עלה פרעה ·
בשמעך והכנע מפני יי׳ דמלכים
בשלחי את חצי הרעב ·
בן ועמהם·
בו וישלח יי׳ בו את גדודי ·
בטחת הנה בטחת לך ·
בכל הראני יי׳ והנה שני דודאי
באה אל שמועה כי באה·
בה אשר יש בה הרבה ·
בני ואתה שלמה בני דע ·
בחורה ואת בניהם לא המית·
בלשכת ויקרא ברוך בספר ·
בקיהו להימן בני הימן בקיהו ·
ברם איתי אלהא·
בשבת דרכים נתות ·
בסוסים וברכב בצבים ·

בשביעי

למלך ודינו משרתת למלך או משרתה וכאשר חסרו הה״א שמו הקמץ הראוי להיות תחת התי״ו לפניו אך אומר אבן עזרא כי היה לו לבעל המסורה לחשב ארבע מלות אחריו מתחיקן ואלו הן עזי וזמרת יה אף נחלת שפרה עלי אם אחן שנת לעיני והרביעי יי׳ מנת חלקי וכוסי כי כלם קמוצים רק מנת חלקי יש פותחים גם בהם נתן אבן עזרא טעם ואמר כי בכלם יו״ד חסרה ויהיה וזמרת יה ולא כפי׳ רש״י ז״ל אשר חלק בין עזי לעזו ואו׳ כי יו״ד יתירה כי אם היה עוז עלי היה לו לומר עזי בשורק כי מלינו שורק וחטף קמץ מתחלפין

מערכת אות הבית

אתחלפין כאשר תליכו את כבודו ואת גלנו הללוהו כרב גדלו וכן חקך וחק בניך ואכלו את חקם וכן חף נחלת חף נחלתי וכן אם אתן את שנתי וכן יי' מנתי וא"כ אינם דבוקי':
כתוב במסורת כל ברויי דיוסף פרויי דבלק קרויי דבלע'בזויי דמשלי כברויי דקהלת קלויי דדניאל קמצין ושארא פתחין וזה פתרונ' בר כחול הים דיוסף וכל
פר וחיל דבלק ויקר דבלעם בז לרעהו דמשלי ככר היה דקהלת קל קרנא דכי יהל קמצין ודבר זה פלא מה משמעינן בעל המסורת כי כנס

בשביעי בחמשה עשר יום לחדש דיחזקאל׃

א ב מן חד וחד חד חסר

ב'וחד נסים ב' בריש תיבותא וסימניהון

אמת שכנתי על מים רבים׃
באמת כי רק עוג מלך הבשן׃
אסמיך וימלאו אסמיך שבע׃
באסמיך יצו יי' אתך את הברכה
אברתו כנשר יעיר קנו׃
באברתו יסך לך ותחת׃
בלע ארני פלג לשונם׃
בבלע טהור עינים מראות׃
גרזן כי תצור אל עיר ימים׃
בגרזן ואשר יבא את רעהו׃
גרון ויאמר יי' יען כי גבהו׃
בגרון קרא בגרון אל תחשך׃
גורלי יי' מנת חלקי וכוסי׃
בגורלי ויאמ' יהודה לשמעון אחיו
גשמהון ענה נבוכד נצר׃
בגשמהון ומתכנשין אחשדרפני'׃
הבראם זכר ונקבה בראם׃
בהבראם אלה תלדות השמים׃
הררי נשי עמי תגרשון׃
בהררי ויצא לך שם בגוים׃
הגיגי אמרי האזינה יי'׃
בהגיגי חם לבי בקרבי׃
הוללים לא יתיצבו הוללים׃
בהוללים כי קנאתי בהוללים׃
הניח והיה ביום הניח יי' לך׃
בהניח והיה בהניח יי' אלהיך׃
הכינו מגן גבורהו מאדם׃
בהכינו שמים שם אני׃
הראתו ואם פשה תפשה׃
בהראתו ומי מכלכל את יו' באו׃
ועצם ואמרת בלבבך כחי׃
בעצם תהפך לאכזר לי׃
ותורתיו בעבור ישמרו חקיו׃
בתורתיו ולא שמעו בקול יי'׃
וגוה להסיר אדם מעשה׃
בגוה בענאנ'נבוכד נאצר משבח
זנבו יחפץ זנבו כמו ארז׃
בזנבו ויאמר יי' אל משה׃
חסר נבהל להון איש רע׃
בחסר ובכפן נלמוד׃
חלמיש ההפכי הצור אגם׃
בחלמיש שלח ידו׃
חבריך ותבאנה לך שתי אלה
בחבריך עמדי נא בחבריך׃
חייה גמלתהו טוב ולא רע׃
בחייה ואשה אל אחותה׃
חרשה והשבתי כל משושה׃
בחרשה פרא למוד מדבר׃
טלאים כרועה עדרו ירעה׃
בטלאים וישמע שאול את׃
ירקרק והיה הנגע׃
בירקרק אם תשכבון בין שפתים
יין אשר חלב זבחימו׃
ביין דמשק סחרתיך׃
מועדיה גם חסידה בשמים׃
במועדיה כצאן קדשים׃
נס נא את עבדיך׃

בנס כל קבל דנא׃
שום ועתה שימו נא לבבכ'׃
בשום התדע בשום אלוה׃
שך לכן הנני שך את׃
בשך אלה אזכרה ואשפכה
סמכי כה אמר יי' ונפלו׃
בסמכי הנה אלהים יי' עזר לי׃
שמחות הודיעני ארח חיים׃
בשמחות תובלנה בשמחו'וגיל׃
שמחתכם וביום שמחתכם׃
בשמחתכם שמעו דבר יי' החרדי'׃
פס בה שעהה נפקו'
בפס הוא היה עם דוד בפס׃
פתחי אני ישנה ולבי ער׃
בפתחי וידעת'כי אני ה'בפתחי
פתחיה ואנו ואבלו פתחיה׃
בפתחיה ורעו את ארץ אשור׃
צריה ואם בשנאה יהדפנו׃
בצריה ואם בפתע בלא איבה
צותו אשר צוה יי' את משה׃
בצותו ויהי בצותו את האיש׃
קשתי את קשתי נתתי׃
בקשתי כי לא בקשתי אבטח׃
קברי אשר לא מתתני מרחם׃
בקברי אבי השביעני לאמר׃
רדתו כה אמר יי' ביום רדתו׃
ברדתו ויהי ברדת משה מהר׃
שלכת לשפים ולחם' למערב׃
בשלכת ועוד בה עשיריה׃
שליש האכלתם לחם דמעה
בשלש מי מדד בשעלו מים׃
תחם ולא שמע אמציהו כי׃
בתחם ספם את ספי ומזוזתם׃

א"ב מן חד חד בא

בריש וסימני'ב"ב ב"ג ב"ר ב"הוכו'׃
באשרי ותאמר לה באשרי׃
בבבת כיכה אמר יי' צבאות׃ אחר כבור׃
בגירות וילכו וישבו בגירו' כמהן
ברמותו ויחי אדם שלשי' ומאת׃
בהשמים יי' בהשמים חסדך׃
בוערה כולם מנאפים כמו תנור
בזונו וכל הבהמה ושלל
בחלמיש שלח ידו הפך׃
בטובה וזה ימות בנפש׃
ביריעות וסרח העדף׃
בכלות ונהמת באחריתך׃
בלהטיהם ויקרא גם פרעה׃
במוהר ויאמר שמואל כה תאמרו
בנגע השמר בנגע הצרעת׃
בסירות נשבע יי' אלהים בקדשו
בעדר וישבו בה יהודה וכל׃
בפס הוא היה עם דוד בפס׃
בצרתה שיר המעלות אל יי'׃
בקרב כי יעצתי האסף יאסף׃
ברע אל תאמינו ברע׃
ברביבים תלמיה רוה נחת׃
בשמור ויהי בשמור יואב׃
בתיה ואשתו היהודית׃

י"ג זוגין חד ב' וחד וב'

וסימ'

בברזל ברזל בברזל יחד׃
ובברזל ויאמר אליהם לאמר בנכסים רבים׃
ברשעת לא בצדקתך ובישר׃
וברשעת אל תאמר בלבבך׃
ברחמיך ואתה ברחמיך הרבים לא עזבתם במדבר׃
וברחמיך הרבים לא עשיתם כלה
ביין דמשק סחרתך׃
וביין וישם דניאל אל לבו׃
בהעלות ויהי בהעלות חיל׃
ובהעלות הענן מעל המשכן׃
בדברי ויאמר יי' אל משה הנה׃
ובדברי אתך אפתח את פיך׃
ברכו וביום הרביעי נקהלו׃
וברכו ויהי כי הקיפו ימי׃
ברך כי הלל רשע על׃
וברך הנה ברך לקחתי׃
ברוכה ויאמר ברוכה את ליי'׃
וברוכה וברך טעמך וברוכה׃
בצרה יקראני ואענהו׃
ובצרה ותבואתה מרבה׃
במזרה ואזרם במזרה בשערי הארץ׃
ובמזרה והאלפים והעירים עבדי האדמה׃

בעבדותינו ועתה כמעט רגע היתה
ובעבדותינו כי עבדים אנחנו׃
במשפטיהם ובאו עליך הצן רכב
ובמשפטיהם המלך יתאבל׃
בגזל נפש כי תחטא ומעל'׃
ובגזל אל תבטחו בעשק׃
בחנוני אשר נסוני אבתיכם׃
ובחנוני הביאו את כל המעשר׃
בתוכחות ועשיתי בם נקמות׃
ובתוכחות והיתה חרפה וגדופה
בקרבתם אחרי מות שני בני׃
ובקרבתם בבאם אל אהל מועד׃
בקשתי כי לא בקשתי אבטח׃
ובקשתי ואני נתתי לך שכם׃
בשפטים ולא ישמע אליכ' פרעה
ובשפטים לכן אמור לבני ישרא'׃

והוא מן א"ב חד א' וחד וא' ואנו מלקנו כל ה"אב אשה אל אחותה וכל דרשה בחדשה ימלאכה עכ"ל המעתיק:

א ב מן ב' ב' וב' בריש ידהון

ובאף ונלחמתי אני אתכם ביד
ובאף מקול אויב מפני עקת׃
ובאפס ברב עם הדרת מלך׃
ובאפס ועל שכלו הצליח׃
וביי' ואך אם טמאה ארץ׃
וביי' לדוד שפטני יי'׃
ובאהל ויבא לבן באהל יעקב׃
ובאהל ב' בפסו'׃
ובארבע עשר'שנ' בא כדרלעמר
ובארבע עשר'שנ' למלך חזקיהו
ובאדום וישאול לכד את המלוכ'
ובאדום וגם כל היהודים אשר׃
ובאר כי הקיפה הזעקה׃
ובאר כי שוחה עמוקה זונה׃

ובא ואם לא תשמעו אלי׃
ובא ותאמר לו זרש אשתו׃
ובבאה הנה באה וידעו כי׃
ובבאה לפני המלך אמ' עם הספ'
ובגדל וידעו העם כלו אפרים׃
ובגדל אל מי דמית ככה׃
ובדבר הזה אינכם מאמינים׃
ובדבר כי לא דבר ריק הוא׃
ובהגיע תר נערה ונערה
ובהגיע תר אסתר בת אביחיל׃
ובהר שמיר ויתיר ושוכה׃
ובהר כי יי' אלהיך מביאך׃
ובהקבץ בתולת שנית׃
ובהקבץ ויהי בהשמע דבר המלך׃
ובוכה ודוד עולה במעלה׃
ובוכה ויצא ישמעאל בן נתניה׃
ובזרועך והם עמך ונחלתך׃
ובזרועך אתה ארני יי' הנה אתה׃
ובחיקו ולרש אין כל כי אם׃
ובחיקו כרעה עדרו ירעה׃
ובחנתים לכן כה אמ' ארני יי' הנני צרפם׃

ובחנתים והבאתי את השלישי'׃
ובחורים ויעפו נערים ויגעו׃
ובחורים אז תשמח בתולה׃
ובחשך כי בהבל בא ובחשך
ובחשך ב' בפסו'׃
ובטל ברם עקר שרשוהי׃
ובטל ודי חזה מלכ' עיר וקדיש
ובישר לא בצדקתך ובישר׃
ובישר ואת' אם תלך לפני דמ"ל
ובכן ראיתי רשעים׃
ובכן לך כנום את כל׃
ובליעל ויען כל איש רע׃
ובליעל כקוץ מונד כלהם׃
ובלכתך ושננתם לבניך׃
ובלכתך ולמרתם אתם׃

ובלבנון ואת כל ערי המסכנות׃
ובלבנון ואת בעלת ואת כל ערי
ובמקום ולפי העלות הענן׃
ובמקום אל תתהדר לפני מלך׃
ובמשה וירא ישראל את היד׃
ובמשה וידבר העם באלהים׃
ובמשב אשרי האיש אשר׃
ובמשב וירממהו בקהל עם׃
ובמלכות ודניאל דנה הצלח׃
ובמלכות אחשורש בתחלת׃
ובמלאת ימי טהרה לבן׃
ובמלאת הימים האלה׃
ובמקנה ויביאו את מקניהם
ובמקנה ב' בפסוק׃
ובמנרה ארבעה גביעים וחברו׃

ובמנרה ארבעה גביעים׃
ובמחלת ותקח מרים הנביאה׃
ובמחלת ויבא יפתח המצפה׃
ובמורא ויוציאנו יי' ממצרים׃
ובמורא ותוצא את עמך׃
ובמוראים או הנסה אלהים׃
ובמוראים׃
ובמה יודע איפא׃
ובמה ויקצפו עליו שרי פלשתי'
ובנביא העלה יי' את ישראל׃
ובנביא

משפטים בקמץ לבד קלויי דדניאל שהוא לביק כי אין מהם דבוק אם לא להשמיעכו ושארא פתחין כמו בר לבב פר בן בקר וכו שהוא לשון בזה שהוא מן הכפולים ודינו להפתח כמו חם רך כאשר בארתי למעלה כבר דקהלת לא ידעכה למעוטי ממי אם לא למעט מילות דוגמתו כמו לפד לבד פרת קנז שנפתחים כאשר כתבתי למעלה:
כל ארבע לעולם פתח בין סמוך בין מופלג לבד מתתנת וס"פ וכן זתר וכרכס פלדש שתר לדרע וכמה שמות פתחין בלא טעם שכר ענב פחס נכר תמר ים פותחין

כל בהנת

וש פותחין ויש קומצין ומספק נראה לקמוץ מאחר שאין מבטל כל חמת שהוא בלשון רגז פת"ח ושהוא לשון עיר קמ"ץ במ"א והוא ולכו משם חמת רבה:
בסוף תיבה המולאים הברת הה קמלים כמו בניך ידיך וכן אכלוה שמרוה וכן ותשקין ותהרין וכן סמכת עבית כסית כי כלם כאלו פתוחים ה"א
בסוף המלה ואף לענין מקיימו"א כאשר אבאר בעזרת האל רק אותם אשר הברת הה נקראת לפני הה"א וחי"ת ועי"ן פתחין כמו מזבח זורח שומע

ובנביא ב' בפסו'·
ובנביאי שמרון ראיתי תפלה·
ובנביאי ירושל' ראיתי שערוריה
ובנוי ומבני פחת מואב·
ובנוי ובנוי ומנשה·
ובשאת ובלכת הכרבים ילכו·
ובשאת מתנותיכם בהעביר:
ובעבור ויאמר משה אל העם·
ובעבור לכן סעפי ישיבוני·
ובערבה בהר ובשפלה דיהושע·
ובערבה וא' המלכי' אשר דיהושע
ובעלות בענה בן חושי·
ובעלות זיף וטלם ובעלות·
ובעמך ושרץ היאר צפרדעים·
ובעמך כי בפעם הזאת אני·
ובפלשתי' ושאול לכר את המלוכ'
ובפלשתי' ויצ' וילחם תנינ' דפסו'·
ובצאתו והיה על אהרן לשרת·
ובצאתו והקיפו הלוי' את המלך·
ובקולו אחרי יי' אלהיכם תלכו·
ובקולו ויאמר העם אל יהושע·
ובקומה ותשקין את אביהן·
ובקומה ותשקין גם בלילה·
ובקומך ושננתם לבניך·
ובקומך ולמדתם איתם·

וברכה הראש אחיעזר ויואש·
וברכה מונע בר יקבוהו לאם·
וברכו ויאמר דוד א' הגבעונים·
וברכו שאו ידיכם קדש·
ובראש ושבו דמיהם בראש·
ובראש המכונה חצי האמה·
ובראשי וביום שמחתכם·
ובראשי חדשיכם תקריבו·
ובר נקי כפים ובר לבב·
ובר ותאמר זך לקחי·
וברכים חזקו ידים רפות·
וברכים כושל יקימון מליך·
וברחוב ויצאו העם ויביאו ויעשו
וברחוב ב' בפסו'·

וברחובותיה על כל גגות מואב·
וברחובותיה בחוצותיו חגרו·
וברקים ויהי ביום השלישי·
וברקים וישלח חצים ויפיצם·
ובריתי לכן כה אמ' יי' א' חי אני
ובריתי לעולם אשמור לו חסדי·
וברחמים ברגע קטן עזבתיך·
וברחמים וארשתיך לי לעולם·
ובשכבך ושננתם לבניך·
ובשכבך ולמדתם אתם את·
ובשמך ויקרא אסא אל יי'·
ובשמך ולא נסוג ממך תחיינו·
ובשעריך וכתבתם על מזוז' וחברו
ובשעריך וכתבתם על מזוזות·
ובשירים למה נחבאת לברח·
ובשירים ודוד וכל ישר' דד"ה·
ובשעלבי' ויואל האמרי לשבת·
ובשעלבי' בן דקר במקץ·
ובתפים ודוד וכל ישר' דשמוא'·
ובתפים ודוד וכל ישר' דד"ה·

ג' זוגין יחידאין חד ב'

וחד ל' ב' וסימניהון

בעליהן כי יצא דבר המלכה·
לבעליהן ונשמע פתגם המלך·
בניהן כי נאפו ודם בידיהן·
לבניהן ויען לבן ויאמר·
בקעם כה אמר יי' על דהרות הבשן·
לבקעם אחרי הדברים והאמת·

י"א דכתיב ב' וקרי ב'

וסימני'

בשמעכם והיה במשך בקרן היוב'·
בעלות ויהי בעלו' הכהני' נשא·
בעלות ולא אבו האנשי' לשמע
בהם ויאמר למלאכי' הבאים·
בשמעו ותצלח רוח אלהים על
בשמעך ויהי בשמעך את קול דשמואל·
ויבו ויבאו אל מחנה ישראל·
יבלו בטוב ימיהם קדמ'·
באמרם ויהי באמרם אליו יום ויום
וזבוד ומבני בגוי עיתי וזבוד·
זבי אחריו החזיק זבי עתלי'·
וחילופי' ג' כתיב כ' וקרי ב' וסימן
במלכן ואת העם אשר בה הוצי'
ויכן את מזבח יי'·
יבין העז איש רשע בפניו·

ו' דכתיב ב' וקרי מ'

וסימני'

באדם ויעמדו המים הירדים·
בעבר ואם רע בעיניכם לעבד·
במלך ויאסרהו פרעה נכה דסוף מלכים·
בימין ויקח יהוידע הכהן ארון·
אבנה הלא טוב אבנה ופרפר·
וישב דאיים את פניו לאיים
וחד חלוף מ' כתיב וקרי ב'
מעבר ולחצי שבט המנשה נתן משה בבשן·

שטה חדא דמשמשת

בה בסוף תיבותא וסימניהון

ורבבה ל' יפל מצדך אלף·
עזבה ל' ואת תזנותיה·
בעקבה ל' ויהוא עשה·
קרבה ל' לא שמעה בקול·
ומריבה ל' מסה ומריבה על·
להעציבה עשינו לה כונים·
דאבה ל' בצוארו ילין עז·
למעצבה הן כלכם קרחי אש·
עקבה ל' מדם רחריסר·
ורחבה ל' ונסבה למעלה·
הקבה ויבא אחר איש·
מצבה ל' וחניתי לביתי·
שובבה ל' מדוע שובבה העיר·
קרבה ל' אל נפשי גאלה·
חובה ל' אשר משמא' לדמשק·
נעזבה ל' וקראו להם עם·
מאיכה ל' כמוץ יסוער מגרן·
נקרבה ל' החרישו אלי איים·
שגבה ל' אשר שגבה ממנו·

א"ב מן ב' ב' ותרויהון

סוף פסוק וסימניהון

ארו הרפו ודעו כי אנכי
ארחות בימי שמגר בן ענת בימי
אגרטלי ואלה מספרם אגרטלי·
אדו ואצואה אתם על אדו·
איככה פשטתי את כתנתי איככ' אלבשנה·
בארות ועמק השדים בארות בארות חמר·
בפקוד כי תשא את ראש בני יש'
בבגד והבגד כי יהיה בו נגע
בצלצלי הללוהו בצלצלי שמע·
ברא ואתה בן אדם שים דברא בראש דרך·
בליל משא מואב כי·
בהבנותו והבית בהבנותו אבן שלמה מסע נבנה·
בכספיא ואצואה אתם על אדו·
גלי קחי ריחים וטחני קמח·
גוזז ועיפה פילגש כלב·
גנבת ותלד לו אחות תחפנחס את גנבת·
גלילים ושתי דלתות עצי·
דודיך מה יפו דודיך אחתי כלה
האדום הלעיטני נא מן האדם האדם הזה·
הערכך וחשב לו הכהן את מכסת
הגדגדה משם נסעו הגדגדה ומן הגדגדה יטבתה·
ההגלת ערי הנגב סגרו ואין פותח
הלהן תשברנה עד אשר יגדלו·
העיט צבוע נחלתי לי·
ההררי שמא ההררי אתיאם·
הודינו לך אלהים הודינו·
ובאהל ויצא לבן באהל יעקב·
ובמקנה ויביאו את מקניהם אל·
וגבר והיה כאשר ירים משה ידו·

והפשתה והשערה נכתה כי השער'
והגישו אדניו אל האלהים·
והאמה והאמה מזה בערף בארך
ולמה ויאמר לה אלקנה אישה
והראש אחר יפנה דרך·
ולשלום ויבא אוריהו אליו·
ומזקני כה אמר יי' הלוך וקנית לך בקבוק·
ולמד ויפנו אליו עורף ולא פני'
וילמדו ביהודה וילמדו בעם·
ובערו ויצאו יושבי ערי ישר'·
ותורות ויען יחזקיהו ויאמר·
ומאחזת הלוים ומאחזת·
ובנביא העלה יי' את ישראל ממצרים·
וללא וימים רבים לישראל·
ותודות ויען יחזקיהו ויאמר·
ויחזק מלך הנגב ומן שריו·
ולאלוה מעוזים על כנו יכבד·
ושכר רב מחולל כל·
ומקרה כי מקרה בני האדם ומקרה הבהמה·
ובחשך כי בהבל בא ובחשך ילך

וברחוב ויצאו העם ויביאו דעזרא
ומביאי בימי' הה' ראיתי ביהוד'·
ושמותן אהלה הגדולה·
ויטמינו ויבא המצורעים האלה בקצה המחנה·
ואצבעות ותהי עוד מלחמה בגת·
ותפוצינה מבלי רעה ותהיינה·
וגלות החל הזה לבני ישראל אשר כנענים·
זמרו למלכנו זמרו·
זוחת ובני שימון אמנון·
חיי ואעבור עליך ואראך מתבוססת·
חרבו ויהי באחת ושש מאות שנה בראשון·
חנוני חנוני אתם רעי·
טמא שפתי' ואמר אוי לי כי נדמיתי
יושת אם כפר יושת עליו ונתן
יגח או בן יגח או בת יגח·
ידודון מלאכי צבאות ידודון
יללתה כי הקיפה הזעקה·
ירד אזירד שריד לאדירים·
ירשה והיה אדום ירשה והיה·
יתארהו חרש עצים נטה קו·
יזה כל אשר יגע בבשר' יקדש
יצמיתם וישב עליהם את אונם·
כויה תחת כויה פצע תחת פצע
בסאות כי שמה ישבו כסאות
כעון ונשאו עונם כעון הדורש
כעיני כעיני עבדי' א' יד אדוניהם
כפורי כפורי זהב שלושים· כפורי כסף·
לעזרת אורו מרוז אמר מלאך יי'
לבש לבש יי' עוז התאזר אף תכון תבל כל·
לישע יצאת לישע עמך לישע את משיחך·
לפרבר למערב ארבעה למסילה
לאיתיאל דברי אגור בן יקה נאם·
למלכים אל למלכים למואל·
לפרחות הנני אל כסתותיכנה·
להשבע והיה אם למוד ילמדו·
לבבתיני אחותי כלה·
יספת לגוי יי' יספת·
מני סורו מני הדרך הטו·
ממתים ידך יי' ממתי' מחלד חלק'
מדוד מה דודך מדוד היפה בנשי'
מטיבי שלש' המה מטיבי לכת·
נחמו נחמו עמי·
נעול גן נעול אחתי כלה·
סורה ותצא יעל לקרא' סיסרא
ערו זכור יי' לבני אדום·
פרת בן פרת יוסף בן·
ציצית דבר א' בני ישר' ואמרת·
צבעים הלא ימצאו יחלקו שלל·
קרבנה ותבאנה אל קרבנה ולא
קצנו צדו צעדינו מלכת ברחובותינו·
רבתי איכה ישבה בדד העיר רבתי עם·

רזי מכנף הארץ זמירו' שמענו
שקמתי חדלו פרזון בישר' חדלו
שמרים ליל שמרים הוא ליי' להוציאם·

שארה

אלה מזימן יבא בל מבטלי הקמץ אשר אזכרנו באזנת ובסוף פסוק תמצא המבטלים וחזר הקמץ לאיתנו לבד היוצאים מן הכלל המצויים במסורת ובסוף הספר אכתבם בעזרת האל:
סיימנו לבאר משפט הקמץ והפתח גדולים:
לבאר משפט הקמץ גדול והפתח גדול כן יהיה בעזרי לבאר משפט הקמץ קטן הנקרא צרי הפתח קטון הנקרא סגול: סבתו השגיח צור ישראל לקדושו לעזרני

מבין

מערכת אות הבית

יבינו המשכילים כי כל התורה כולה כל הברת אי שלה ראויה להנקד בקמץ קטן לולי מבטליה והם י"ג ואלה הם: א׳ כל פעל עבר ממשקל דבר כפר שבר
ב דגש חקת חתן ישמרנו : ג סב"ת אשמור חלבו ודוגמתם ד כל הם תם בם שמוש בסוף תיבה כמו ידיהם וסימן הת"ך ה כל אוף
היא הינה שמוש בסוף תיבה כמו ידיה וסימן כה"ן ו כל בפ"לה המבררת הملה לפני אחה"ע כמו החכם לעני לעשיר ז מקף כמו דבר נא וכל ובן ואת ולא הדבוקים

שארה וכתו שארה ותכן׃
תקוננה קינה היא וקוננה׃
תיכול ואנה שמעת עלך׃
תדלתם והאבדתי את כל בהמת׳

א״ב תאומים בפסוק

וסימנ׳

אבול אבול ויאמר אלי בן אדם׃
אבן אבן הנני יסד בציון אבן
ארבעה ארבעה פנים לאחד׃
אריאל אריאל קרית חנה דוד׃
אחיך אחיך בן אדם אחיך׃
אמה אמה ואלה מדות המזבח׃
אוי אוי ויהי אחרי כל רעתך׃
אבשלום אבשלו׳ והמלך לאט את׃
אשיב אשיב אמר יי׳ מבשן׃
אלי אלי למה עזבתני׃
אל אל יסגירני אל אל עויל
אני אני דברתי אף קראתיו׃
אבדתי אבדתי לך כנוס את כל׃
בדרך בדרך אעברה נא בארצך׃
בארת בארת חמר וינסו׃
ברזל כרזל הידוע ברזל ברזל׃
בכנור בכנור זמרו ליי׳ בכנור׃
בערב בערב ונרותיה לבער דר״ה
גבהה גבהה אל תרבו תדברו׃
גדל גדל ויהי נשר גדול גדל׃
גבים גבים עשה הנחל הזה גבים׃
דרך דרך ובפתחי הלשכות׃
הו הו בכל רחובות מספד׃
הארם האדם הלעיטני נא׃
הקרב הקרב כל הקרב הקרב אל׃
הנער הנער הנביא׃
הרועים הרועים לכן כה אמר יי׳ על הרועים׃
התשפט התשפט בן אדם התשפט אל עיר׃

הלוט הלוט ובלע בהר הזה פני׃
התעררי התעוררי קומי שבי ירושל׳
הידד הידד ונאספה שמחה וגיל
הנני הנני נדרשתי ללא שאלו
הב הב בחלקי נחל חלקך׃
המונים המונים בעמק החרוץ דיוא
הוי הוי ונסו מארץ צפון׃
הב הב לעלוקה שתי בנות׃
ודרך ודרך והיה שם מסלול ודרך
ועשאל ועשאל ויהיו שם שלשה׃
ועיר ועיר והימים האלה׃
זמרו זמרו זמרו לאלהים זמרו׃
חמרים חמרים ויצברו אתם׃
חמשת חמשת ולקחת חמשת׃
חלילה חלילה ויען יואב׃
חמשים חמשים איש במערה׃
חלמתי חלמתי שמעתי את אשר אמרו הנביאים׃

חיחי הוא יורך כמוני׃
חן חן מי אתה הר הגדול׃
חנוני חנוני אתם רעי׃
חכמת חכמת לך ולצת לבדך׃
יעקב יעקב ויאמר הנני׃
יה יה אמרתי לא אראה יה
יבשו יבשו כל קויך לא יבשו׃
יצמית יצמית׳ וישב עליה׳ את אונם

ירדך ירדך אל ירדך הררך׃
ידודון ידודון מלאכי צבאות׃
להם להם ויהי לו שלשים בנים
לנתחיה לנתחיה אוי עיר הדמים סיר׃
למעני למעני אעשה כי איך יחל׃
לחרב לחרב ואמרת להם׃
לרעב לרעב ב׳ בפסו׳׃
לבש לבש יי׳ מלך גאות׃
לאיתיאל לאיתיאל דברי אגור׃
לזהב לזהב ולכסף לכסף דר״ה׃
משה משה וירא יי׳ כי סר לראות
מטה מטה וקח מאתם׃
מעלה מעלה הגר אשר בקרבך׃
מטה מטה ב׳ בפסוק׃
מזבח מזבח ויקרא על המזבח׃
מעי מעי אוחילה קירות׃
מוסד מוסד הנני יסד בציון׃
מדינה מדינה ויקראו ספרי׃
מלכא מלכא ענו ואמרין לנבוכד׃
מעל מעל הלא עכן בן׃
מנא מנא ודנא כתבא דירשים
נח נח אלה תלדות׃
נפלה נפלה בבל וכל פסילי אלהיה׃
נחמו נחמו עמי יאמר׃
נחלה נחלה ונתן ארצם קדם׃
סובב סובב הלך הרוח ועל׃
ערר ערר ויתן ביד עבדיו׃
עשרה עשרה הכף בשקל הקדש׃
עיר עיר ההיינה הערי׳ האלה׃
עברו עברו בשערים פנו דרך׃
עמי עמי וזרעתיה לי בארץ׃
עליכם עליכ׳ יוסף יי׳ עליכ׳ דתהלת
על על כל קבל דנא׃
ערו ערו עד היסוד בה׃
עיני עיני על אלה אני׃
ערימות ערימות ובני ישראל ויהוד׳׃
פרץ פרץ אלה תולדת׃
פנחס פנחס אלעזר הוליד דר״ה׃
צדק צדק תרדף למען׃
צא צא וכה אמ׳ שמעי בקללו׃
רע רע יאמר הקונה׃
ראשי ראשי ויאמר אל אביו׃
שנה שנה עשר תעשר את כל׳
שמוא שמוא ויבא יי׳ ויתיצב׃
שובו שובו אמר אליהם׃
שעלים שעלי׳ אחזו לנו שעלים׃
שמעו שמעו ותקרא אשה חכמה׃
שם שם לוחק ומשפט׃
שם שם אלה תולדות שם׃
שם שם אשר נקרא שם שם׃
שבת שבת ומזבני הקהתי׃
תרח תרח ואלה תולדות תרח׃

בא

ויבא נ״א וסימניהון נמסר בפרשת ויקהל׃
ויביאו ל״ו וסימניהון

לוט וישלחו האנשים׃
ויעברו אנשים מדינים׃
הפסים וישלחו את כתנת׃

המחנה ויבא יוסף הביתה׃
מקניהם ויביאו את מקניהם׃
ויתפרקו כל העם את נזמי׃
מטוה וכל אשה חכמת לב׃
המשכן ויביאו את המשכן׃
ויקב בן האשה הישראלית׃
קרבנם ויביאו את קרבנם׃
השבי ויביאו אל משה׃
הזהב ויקח משה ואלעזר׃
וימצאו מישבי יבש גלעד׃
הנער וישחטו את הפר׃
דגון ויקחו פלשתים את׃
בגבעה ויבא אנשי קרית׃
ויציגו ויביאו את ארון יי׳׃
ויבקעו שלשת הגברים׃
איש בשת ויביאו את ראש׃
ויבקשו נערה יפה בכל׃
חרב ויאמר המלך קחו׃
הכהנים ויביאו הכהני׳ את ארון׃
אופירה ויבא׳ אופירה ויקחו׃
וישמחו כל השרים וכל ד״ה׃
האהל ויביאו את ארון ד״ה׃
ויבקעו השלשה במחנה ד״ה׃
הכהנים ויביאו הכהנים ד״ה׃
אופירה וישלח חירם ד״ה׃
וישבו בני ישראל מאחיהם׃
ויתנהו יי׳ אלהיו ביד מלך׃
הקהל ויעץ חזקיהו ויאמר׃
פרים ויביאו שבעה פרים׃
וישחטו הפסח בארבעה׃
התרומה ויביאו את התרומה׃
סכות ויצאו העם ויביאו׃
שכל ויבואו לנו כיד : ב׳ מנהון רגש
ועיין בסדר אמור ובאיוב סי׳ ל״ג׃

ויבא י״א רפין וסי׳ נמסר באיוב סי׳ כ״א׃
באה י״א מלרע וסימניהון

ארחת וישבו לאכול לחם׃
רחל ויאמר להם השלום לו׃
נבל ותאמר לנעריה עברו׃
לקבץ ואנכי מעשיהם׃
קול שמועה הנה באה׃
תרשיש ויקם יונה לברוח׃
מגדל ואתה מגדל עדר׃
תעלה ואם משפחת מצרים׃
מחלת תוחלת ממושכה׃
המלך ובזה הנערה באה׃
ובבקר בערב היא באה׃
וכל יחזקאל ומלכי׳ דכו׳ במ״ב וסי׳
יואב והשמועה באה אל׃
הצפירה באה הצפירה׃

יביא י״ג ה׳ חסרי׳ וח׳ מ״ל וסימני׳ נמסר בתלים סימן ע״ח׃
תביא י״ג וסימניהון נמסר בפרשת משפטים וישעיה סימ׳ נ״ח׃
הביא ח׳ וסימניהון נמסר בישעיה סימן א׳׃ וביחזקאל סימן ד׳׃
יבא י״ד סבירין יבאו וסימני׳ נמסר בפרשת שמיני׃

ויבא ח׳ קריין לישן חד וחמין לישן סגין בליש׳ וסימניהון נמסר פ׳ שלח לך׃
הביא ב׳ לנקבה בליש׳ וסימניהון
המטפחת הבי׳ המטפחת אשר׃
הברכה ועתה הברכה הזאת׃
ויבאו ז׳ רפין וסימ׳ נמסר ביהושע ריש סימן י״ח ובישעי׳ סימן י״ג פסו׳ ב׳ ובירמיה סימן ג׳׃
ויביאהו ז׳ וסימ׳ נמסר בירמיה סו׳ סי׳ כ״ו׃
יביאו ט׳ וסימני׳ נמסר בפרשת שמיני׃
והביאו ו׳ וסימניהון נמסר בד״ה ב׳ סימן כ״ט׃
הביאו ג׳ וסימניהון נמסר בפרשת מקץ׃
והביאו ד׳ וסימ׳ נמסר פרשת ויקרא׃
ובואי ד׳ וסימניהון נמסר ריש מלכים׃
ולבוא ד׳ ומ״ל וסימניהון נמסר ריש וילך׃
הבאה ג׳ מלרע וסימניהון נמסר ברות סימן ד׳ ובד״ה א׳ ריש סימן כ״ז׃
הבאה ג׳ מלעיל וסימניהון נמסר פרשת וירא ואיוב סימן ב׳׃
מובאים ג׳ וסימני׳ נמסר ביחזקאל סי׳ ל׳
ואבואה ד׳ וסימ׳ נמסר בפרשת ויצא׃
ובא ג׳ וסימניהון

אהב וכל ישראל ויהודה אהב׃
בעשא וילך בעשא מלך ישראל
וחברו ויעל בעשא׃

ואבא ה׳ חסרי׳ וסימניהון נמסר פ׳ חיי שרה׃
ונבאה ב׳ וסי׳ נמסר בירמיה סימ׳ ד׳׃
הביאה ג׳ וסימניהון נמסר בפרשת תולדות׃
הביאה ג׳ וסימ׳ נמסר במגילה סי׳ ח׳ ור״ה ב׳ סימן ט׳׃
ויביאה ד׳ וסימ׳ נמסר בפרשת בראשית ומלכי׳ א׳ ריש סימן ג׳ ודניא׳ סימ׳ ט׳׃
תבא י״ו חס׳ וסימני׳ נמסר בסדר תזריע ובאיוב סימן א׳ : וכל משלי דכו׳ חס׳ במ״ד מ״ל וסימ׳ נמסר בתלים בא״ב רבתי אות ח׳ ובמשלי סוף סימן כ״ב׃
נבא ונבא ג׳ חס׳ וסימני׳ נמסר פ׳ וישב
יבואו ג׳ מ״ל וסימ׳ בתלים סימן פ״ז׃
בבוא ח׳ מ״ל וסימניהון נמסר פרשת מקץ ותלים

א אף בלא מקף אם היא רהוט׃ כמו חסר כחסר ודוגמתם ט כל הברת אה וה״ח בסופה ואינו דבוק כמו אעשה מעשה י שם דבר מחטופי למד פעל מהברת אי
והטעם לעיל כמו ספי סבי י״א דוגמת תלך ארץ המכנכים לעיל י״ב אי הא והנגינה לעיל דוגמת שמע ספע פרת מלת י״ג נגינה מקדמת כמו ויסב. אהל אוכל :
שנת בללתים בכללם מתח אחרם בפרטם ; **הראשון** דבר כפר ורפיו פקס לשון עבר אבל בכל אחר הפעלו׳ עתיד או לווי או הווה או שם הפועל נכסף

לקמץ קטן כמו מדבר דבר אדבר בדבר לדבר וידבר יכפר ואם אות האמצעית מאותיות אחה"ע כמו כן בגרי כמו נער מקדשו שחת לו נער פרעה ושרת את אחיו אמן יבמו
וכאשר שני אותיות אחרונות שני למד"ין פעולות יש פותחין ויש קומצין כמו מלל פלל קלל הלל וכן כל הבא באתנחתא וס"פ וגם בסגול אחר הזרקא במ"א הבא בסגול אחר
הזרקא וכפתח והוא והנה החיה יי' אותי כאשר דבר : **ואדבר על הרגש** · כמו אפל אקח ישמרנו בעלין אבל ישמרנו הרפוי בגרי ופירושו ישמור אותנו

ותלים סימן נ"ב ·
ואביא ג' חס' וסימ' נמסר
פרש' וישמע יתרו ·
ולאתבוא ג' וסי' נמסר
ביחזקאל.
סימן כ"ד ·
ותבאהו ג' ב' חס' וא' מ"ל
וסימניהון נמסר
בשמואל א' סוף סי' א' ·
בבא ו' חס' בליש' וסימניהון
נמסר פ' כי תשא ·
הביאתיו ד' בליש' וסי'
נמסר פ' מקץ ·
ותבאנה ה' וסימ' נמסר
בפרשת שמות ·
ובא י"ו ר"פ וסימניהון נמסר
בשמואל ב' סימן י"ו
ובישעיה סימן מ"ז ובדניאל סי' י"א ·
הבאתם ג' וסימניהון נמסר
פרשת חקת ·
והביאותים ד' וסימ' נמסר
בירמיה סי' כ"ח
הביא ד' ג' מ"ל בליש' וסימני'
נמסר בישעיה סוף
סימן מ"ג ובשיר השירים סי' ג' ·
יובא ה' ומ"ל וסימ' נמסר
פרשת צו ומלכים ב'
ריש סימן י"ב ·
ויבוא ט' ומ"ל וסימ' נמסר
בשמואל א' סימן ד'
וביחזקאל סימן מ' ·
ויבואו ג' מ"ל וסימני' נמסר
במלכים ב' סוף
סימן י"א ·
ובבואו ג' וסימני' נמסר
במלכי' ב' סי' י"א ·
ויביאהו ז' מ"ל וסימני'
פרשת ויצא.
בוא י"ד מ"ל וסימ' נמסר
בישעיה סימן ב'
וביחזקאל סימן ל"ג ·
וכל שמואל וכתובים דכו' מ"ל
במ"ה חס' וסימניהון נמסר בתלים
סימן ק"ז ·
מבוא ו' ה' מ"ל וא' חס' וסימני'
נמסר סו' פר' חיי שרה ·
בבאכם ג' וסימ' נמסר
פרשת שלח לך ·

מלין דחסרים י' בלישן

ביאה סי' נמסר בירמיה סוף סימ' י"ז

יביא ט"ו ה' מנהון חס' וסימני'
נמסר בפרשת צו ובסו'
שיר השירים ·
ובאת ז' בטעם מלרע וסימ'
נמסר פרש' נח ·
בואי ד' מ"ל וסימ' נמסר
בפרשת וירא ·
הביאי ג' וסימניהון
הבריה הביאי את חבריה ·
עצה הביאי עצה עשי :

מרחוק הביאי בני מרחוק ·
ובא ג' וסימ' נמסר במלכים
א' סימן כ"ב ·
ביאת שם י"ב בליש'
וסימניהון
התאנף גם בי התאנף יי' ·
בשילה הבאים שם בשילה ·
נציבי אשר שם נציבי פלשתי' ·
הגבעתה ויבא שם הגבעתה ·
מערה ויבא שם אל המערה ·
עילם לא יבא שם נדחי ·
מעט למקדש מעט בארצות ·
למען יספרו את כל תעבותיהם
אשר אתם הבאים ·
ויבא אל הגוים אשר באו ·
לא למענכם אני עשה ·
נחלים אשר יבא שם ·
לבוא ב' וסימניהון בירמיה
סי' ל"ט ע"ש ·
לבא ט' חסרים וסימני' נמסר
בפרשת ויחי ·

והבא ו' וסימניהון ·

הבית והבא אל הבית כל ימי ·
השדרות והבא אל השדרות יומת ·
יומת והבא אחרי' יומת דמלכי'
וחברו דד"ה ·
נגב והבא דרך שער נגב ·
והבא אל הבית יומת ·
ובבוא ד' ב' חס' וב' מ"ל
וסימ' נמסר סוף פר'
כי תשא ·
ובאת ג' בטעם רביע וסימ'
נמסר בזכריה סי' ו' ·

ובאו ג' וסימניהון

הקבצו ובאו התנגשו ·
עושו ובאו כל הגוים ·
האספו הקבצו ובאו האספו ·
באיבא ה' וסימני' נמסר
בפרשת מצורע
ובחבקוק סימן ב' ·
ובבא ג' ב' חס' וא' מ"ל וסימן
נמסר פ' תצא ·

יבוא ט' מל' באוריתא

ויהושע ושפטי' וסי' נמס' פר' אחרי
מות וכל שאר נביאי' דכו' מ"ל במ"ז
חס' וכל מלכים דכו' חס' וכל
תהלים ואיוב ומשלי דכו' חס' במ"ח
מ"ל וכל שיר השירים דכו' מ"ל
במ"א חס' וכל קהלת דכו' חס' במ"א
מ"ל וכל שאר כתובי' מ"ל במ"ג חס'
וסימ' נמסר פרשת בהעלותך ·
מבואו ד' ג' מ"ל וא' חסר וסי'
נמסר ריש מלאכי ·
ולא בא ג' וסי' נמסר
בשמואל א' פי' י"ג
וביחזקאל סי' י"ד ·
בבואם כלהון חס' במ"ג וסימני'
נמסר בסדר תצוה ·

והביאום ג' ב' מ"ל וא' חס'
וסימניהון נמסר
בישעיה ריש סימן י"ד וירמי' סימן ד'
ובאת ה' לנקבה וסימ' נמסר
ברות סימן ג' ·

ט' חס' א' בלשון ביאה

וסימ' נמסר בירמיה סוף סימן ל"ט

הביאני ד' וסימ' נמסר פ'
והיה עקב ·
ותבוא י' מ"ל בנביאים וסי'
נמסר ביחזקאל
סימן כ"ב וכל כתובי' דכו' מ"ל במ"ב
וסימניהון ·
ותבא כמים בקרבו ·
ותבא בלט ותגל ·
הבא ג' וסימני' נמסר בשמות
סוף סימן ד' ·
תבאנו ג' ב' מ"ל וא' חסר
וסי' נמסר במשלי
סוף סימן י"א ·
באכה ו' כתוב כן וסימני' ·
נמסר פר' נח ע"ש ·
תבואות ז' בליש' וסימ'

והיה כהבואת ·
לפי רב השנים ·
במספר שנים אחר ·
וממגד תבואת שמש ·
וישאל המלך לאשה ·
טוב מעט בצדקה ·
באין אלפים אבוס בר
תבואתך ג' וסימניהון

בכל תבואתך ובכל ·
תוציא את כל מעשר תבואתך ·
ובכל תבואתך תשרש ·
בארה ד' וסימני' נמסר
פרשת ויגש ·
ובאר ד' וסימניהון

וחצר שועל ·
יללתה ובאר אלים יללתה ·
תדרשו ואל תדרשו בית אל ·
צרה ובאר צרה נכריה ·

בב

בבלה כ"ט וסימניהון

ונשא הנה ימים באים ·
ויגל את יהויכין ב' בפסו' ·
החיל ואת כל אנשי החיל ·
עמודי ואת עמודי הנחשת ·
שלחתי כה אמר יי' גאלכם ·
למגור כי כה אמר אמר יי' הנני ·
חסן ונתתיאת כל חסן ·
מושבים ואל הכהנים ואל ·
ואם נביאים הם ואם יש דבר ·
אשר לא לקחם נבוכד נצר ·
יובאו בבלה יובאו ושמה ·

ואת יכניה בן יהויקים ·
ואלה דברי הספר אשר שלח ·
ביד אלעשה בן שפן ·
הגולה כה אמר יי' צבאות ·
כי אמרתם הקים לנו יי' נביאים ·
הגולה ואת' שמעו דבר יי' כל ·
לביא ואת עיני צדקיהו קדמ'
דירמיה ·
בקחתו הדבר אשר היה אחר ·
החילים וישמעו כל שרי ·
ויאסרהו ואת עיני צדקיהו ·
עמודי ואת עמודי הנחשת ·
המרי אמר נא לבית המרי ·
והבאתי ופרשתי את רשתי ·
וחברו ופרשתי עליך רשתי ·
הצבא ויבא יי' עליהם את שרי ·
ולתשובת השנה שלח ·
עליו עלה נבוכד נצר מלך בבל ·
בבבל ח' וסימניהון נמסר
בירמיה סימן כ"ט ·
ובבל ד' וסימניהון

פשחור ואתה פשחור וכל ·
צדקיה ובבל יוליך את צדקיה ·
חמלט ואתה לא תמלט ·
רהב אזכיר רהב ובבל ·
אל בבל ו' וסימני' נמסר
בערך אל ·

בג

בוגדים ה' מ"ל וסימן נמסר
בישעיה סוף סימן
כ"ד וכחבקוק סימן א' ובתלי' סי' כ"ה
ובגדיו ד' וסימניהון נמסר
פרשת ואתה תצוה
ובשמות בסימן א' ·
בבגד ד' דגשי' וסימניהון

סס כבגד יאכלם סס ·
והארץ כבגד תבלה ·
עש כבגד יבלו עש יאכלם
כלבוש כבגד יבלו כלבוש תחליפ'
ואת בגדי ז' וסימניהון נמסר
פרשת כי תשא ·

בד

ואת בדיו ד' וסימניהון
נמסר פ' ויקהל ·
בדד ח' ופי' נמסר פרשת
תזריע וירמיה סי' מ"ט
לבדד ג' וסימן נמסר בפרש'
בלק וסוף מיכה ·
ובדד ג' וסימ' נמסר בישעיה
סימן ט"ו ובהושע סימן
ח' ותלים סי' ק"כ ·
לבדד ג' זקפי' וסימ' נמסר
פרשת וישמע יתרו
ושמואל א' ריש סימן כ"א ונחמיה
סימן ט' ·
ויבדל

וזה החלוק לעולם בין נו המשמש אותו לנו המשמש אותנו זה רפוי ורוי וזה דגוש ופתח לבד תיבת ממנו שלעולם דגש בין ליחיד הנסתר בין לרבים המדברים בעצמם והטעם כי חסר נון אחרת למדברים בעצמם כמו ממננו כי נון השניה לנו המשמש אותנו ונון הראשונה לתיבה מן ומכלל הדגשות יצאו ארבע מלות אלה מהמה הנה באנה וסימן אנ"לו במלה והמה הנה יש לתת טעם כי אף בלא אות אחרונה תשאר המלה נכונה כמו אל הם הן ועל כן לא יבטל הדגש ברביעים ממשפטם הראשון אך במלת

מערכת אות הבית

ואבאר נא משפט שבא המבטא צר"י כמו אמנו ורעיו אלבו ערפו וזה הדב׳ כשב״א סוכן אבל סב״א מניע כמו כל חוזן לפני הטופי פ״ח פעל כאה אשבן ... לחייה מתלות בישראל חדלו קנה וסיף קמלו לי ידמו ויהלו כי זה כח האחכח וס״פ המסכה המלה בשני דרכים כאשר בארתי למעלה יסבה כדעה ידעו נקמלי׳ כי הם מניעי׳ בחתכח וס״פ כי יאמר גשה לי ואשב׳ואחתנו תשבו ואם לא הדעה וכן זיתיך

ויבדל ג׳ וסימניהון

ויבדל אלהים בין האור׳

ויבדל בין המים אשר׳

ויבדל דודו שריה צבא׳

ברן ד׳ וסימניהון

וישלח יי׳ את ירובעל׳

וישם את האחד׳

עגלי זהב אשר בית אל׳

ובני אולם בדן אלה בני׳

בה

ובה ג׳ וסימ׳ נמסר פרשת חיי שרה וישעיה סי׳ ט״ו

בם חד מן ג׳ מלות המפקין ורפין וסימניהון נמסר בתלים סי׳ מ״ח׳

בה ב׳ סבירין בם וסימניהון

מואב ויכו בה והכות את מואב׳

וחירש יכחש בה׳

וחילופי ד׳ סבי׳ בה וקריין בם וסימניהון

השמרים הם את דרך׳

תנופה ובמלחמות תנופה נלחם

מצבת אשר בשלכת מצבתכם

משלת היינו מעולם לא משלת

וד׳ סבי׳ בה וקריין בו וסימני׳ נמסר פרשת ואלה שמות׳

בה ג׳ קרי ליש׳ אחרי׳ וסימניהון

בם והיה כל מעבר מטה׳

בו והיה אם שמוע תשמעו׳

בא אני יי׳ נעניתי לו בה׳

בהמה ג׳ וסימניהון נמסר סוף ויקרא׳

יבהלונני ג׳ וסימני׳ נמסר בדניאל סימן ג׳׳

בבהמה ו׳ דגשי׳ וסימני׳ נמסר פרש׳ נח׳

בבהמה ד׳ רפין וסימניהון נמסר בפרש׳ נח

ובבהמה ג׳ וסימני׳ נמסר בפרשת צו׳

וכל בהמה ג׳ וסימני׳ נמסר פרשת משפטי׳

בו

בוני ד׳ וסימניהון

שמעי׳ שרביה׳

יוזגד׳ ומן הלוים שמעיה׳

דשמעי בנו כתיב עזגד בני כתי׳

באר ג׳ כתיב באר וסימניהון נמסר בשמות ב׳ סי׳ כ״ג

בור ב׳ חסר וסי׳ כי יפתח איש בור תניינ׳ דפסו׳

עד בור ינוס׳

בורות הבורות ה׳ בליש׳ וסי׳ נמסר בפרשת וישב ע״ש׳

בוש ג׳ חס׳ וסימניהון

ויפצר בו עד בש׳

ויעמד פניו וישב עד בש׳

ובש מואב מכמוש׳

בשתי ג׳ וסימ׳ נמסר בירמי׳ סימ׳ ל״א׳

בשתם ד׳ וסימניהון נמסר בתלי׳ סי׳ ע׳ וסי׳ ק״ט

בושו ו׳ מלאים וסימני׳ נמס׳ ביחזקאל סי׳ ל״ו

ובושו ג׳ וסימניהון

שריקות ובושו עבדי פשתים׳

וקוצים זרעו חטים וקוצי׳ קצרו׳

ובושו החוזים וחפרו׳

בז

בזה ח׳ וסימניהון נמסר בפרשת שלח לך ויחזקאל סימן י״ז׳

לבוז ג׳ ב׳ מ״ל וסימניהון נמסר במגלה סוף סימן ג׳ ובד״ה ב׳ סימן ד׳׳

בח

יבחר ה׳ קמצי׳ וסימניהון נמסר ביהושע סוף סימן ט׳׳

בחרו ג׳ וסימ׳ נמסר בפרש׳ בראשית וסוף ישעיה ומשלי סימן א׳׳

ובחוריהם ג׳ ב׳ מלאים וסימניהון

ובחוריהם בחרב תהרג׳

מכי חרב במלחמה׳

ויהרג׳ קדמ׳ חס׳׳

ובחור ג׳ וסימניהון׳

ובחור אתו מכל׳

הנער כי בטרם ידע הנער׳

חמאה ודבש יאכל׳

בחורים ד׳ חס׳ בלישני׳ וסימ׳ נמס׳ בשמו׳ ב׳ סימן ג׳׳

בט

מבטחו ד׳ וסימני׳ נמסר בירמיה סימן י״ז ואיוב סימן ח׳׳

כל לשון בטיחה על במ׳ אל וסימני׳

הסיר וכי תאמרון אלי דמלכי׳׳

וחברו דד״ה וכי תאמר אלי׳

הזקיהו ואל יבטח אתכם דמלכי׳

וחברו דישעיה׳

אל תבטחו לכם אל׳

שוא אל יי׳ בטחתי׳

זבחו ובטחו אל יי׳׳

החיים אל כל החיים יש בטחון׳

האורב כי בטחו אל האורב׳

אמינה בטח אל יי׳ בכל לבך׳

בוטח ב׳ מ״ל בנביאים וכל כתובים מ״ל במ״ב וסי׳ נמסר במשלי סי׳ כ״ח׳

יח דגשים בתר יהוא בלא מבטל וסי׳ נמסר בדניא׳ סי׳ה׳

בבטן ג׳ וסימ׳ נמסר בהושע סימן י״ב׳

בי

בי יי׳ נמסר בשע׳ יי׳׳

בי אדני נמסר בערך אדני׳

בינותינו ג׳ ב׳ מ״ל וא׳ חסר וסימניהון נמסר בשפטים סימן י״א׳

ג׳ פסוק ביני ובינך ובין

וסימניהון נמסר בפרש׳ לך לך ודה״ב ב׳ סימן ו׳׳

בן ז׳ חס׳ בלישני׳ וסימניהון נמסר ביונה ומשלי ריש סי׳ ב׳ ג׳ וע״ש מה דאקשינן ופרכינן׳

הבין ה׳ וסימניהון בלשון ארמי הוון כלביא שאלין חכמתא לסופיא וביאורם נמסר במלכים א׳ סימן ג׳ ובישעיה סימן כ״ח ותלי׳ סוף סימן ל״ב ומשלי סי׳ י״ד׳

הבין ג׳ וסימני׳ נמסר באיוב סוף סימן כ״ח׳

ויבן ד׳ וסימניהון

וירא דוד כי עבדיו׳

ויוסף יי׳ קרא עוד׳

ויבן ויפרץ מכל בניו בד״ה׳

וידבר ויבן וידבר עמי׳

ויבן ג׳ וסימניהון נמסר בירמיה סימן ט׳ וסוף הושע׳

ולא יבינו ג׳ וסימ׳

לא ידעו ולא יבינו דישעיה׳

יתבררו ויתלבנו׳

לא ידעו ולא יבינו בחשכה׳

ולא יבין ג׳ וסימניהון

ואדם ביקר תנינ׳׳

ויאמרו לא יראה יה ולא יבין׳

יכבדו בניו ולא ידע׳

ולא אבין ד׳ וסימניהון נמסר סוף דניאל

הביתה י״ח וסימניהון נמסר במלכי׳ א׳ סימן י״ג

על בית ועל בית י״ג וסימ׳ נמסר

בפרשת במדבר סיני וכל מלכי׳ וישעיה וירמיה ותרי״ס ד׳ כו׳ על בית במ״יא אל בית וסימ׳ נמסר במלכים א׳ סימן י״ד׳

על הבית ד׳ וסימ׳ נמסר בפרשת וירא׳

על ביתו ה׳ וסימני׳ נמסר בפרשת מקץ׳

כל מלכים וישעיה על הבית במ״ד אל הבית וסימניהון

וארז אל הבית פנימה׳

פתוחות להיות עיניך פתוחות׳

ופרש כפיו אל הבית הזה׳

ובא והתפלל אל הבית׳

ואל ביתו ג׳ וסימ׳ נמסר בערך אל׳

ועל ביתו ד׳ וסימניהון

דברת ועתה יי׳ אלהים הדבר דשמואל וחברו דד״ה׳

והנביא והכהן והעם׳

ועתה דעי וראי מה׳

אמר המעתיק קשיא לן דבפסוק עתה דעי וראי הוא ועל כל ביתו ולא ועל ביתו וכן הוא בכל הספרים שלנו ואולי המסר׳ פליגא על הספרים שלנו וכן בכמה דוכתיה עיין בהקדמתי למסרה עכ״ל:

וכל ביתו ג׳ וסימני׳ נמסר בשמואל א׳ סימן א׳ ובשמואל ב׳ סימן ט״ו׳

למשפחתם ולבית

אבתם ג׳ וסימן נמסר בסדר נשא׳

ולבית י׳ וסימן נמסר בסדר נשא ג׳ מנהון ר״פ׳

וכל בית י״ב וסימן נמסר בשפטים סי׳ ט׳

איש וביתו ג׳ וסי׳ נמס׳ בשמו׳ א׳ סימן כ״ז׳

ואת כל בית ט׳ וסימ׳ נמסר במלכי׳ ב׳ סי׳ כ״ח

ואת הבית ה׳ וסימ׳ נמסר בפרש׳ מצורע ובמלכים א׳ סימן ט׳׳

בית ה׳ סבירים בבית

וסי׳ נמסר בפרש׳ וארא ובמלכי׳ ב׳ סימן ב׳׳

בבית י״א מיחדין וסימניהון

בבית אביה ואסרה אסר׳

בבית שאן ויאמרו בני יוסף׳

בבית שאול ויהי בהיות המלך׳

בבית ירבעם וספרו לו כל׳

בבית ישראל ראיתי שערוריה׳

בבית קדש ויעש בבית קדש׳

בבית יער ושלש מאות מגינים

בית הארזי׳ ויהי כאשר׳ בבית

ביתך יאמר ויתך מתך ביתך אבל כל הבית הבאה במקום חירק ובהפכה מכת אחהי״ע בלר״י ואין כח בדגש לבטלו כאלה חרפו ברכו שרתו כי הם ממשקל דברו אבל אין הרי״ש סובלת דגש ונפתנה גם לחירק וכן כל הראנו הצלנו ולונמתם כי הם כבדים על משקל הקנני מנעורי וכן כל מאכוס מחרון אף מהמון רשעים מראות ברע וכן פי תם על דרך מקוף מנער מדבר סקר וכן קדמה קדמה קרויים בלא טעם פרור ופן כל ויסת ויבך וירד מיעקב נקמצים ורואיים להיות כתרקים על דרך ויפן ויבז

ויכן וכן קדמה קדמה על דרך קדמת אשור היו ראויים אך דעת השתנותם לא מצאנו בלשון קדש : אמ"הע ואות איתן לפניהם ואחריהם שבא נפתחות כאלה ואעשך אערכה יחזקו מוסרותיכם יחשכו בי לולי השב"א שאחריהם תתכן אות הגרון להנקד בה' נקודות כמו אעשה אערוך : **ואדבר על הת"ך** אשר מחף לרי מגדולתו כמו ידיהם רגליהם אשר הם **כל שתי הברות אי אי** בפעלה והשניה באות כופבי נשפו והטעם

בבית אלהא ואף מאני בית אלהא •
בבית המלך והנה כל הנשים •
בבית המן ויאמר חרבונא •

ה' זוגין חד בית וחד

בבית וסימ' נמסר בירמיה סימן ל"ז ומגילה ריש סימן ח' •

ובית המלך ג' וסימניהון נמסר במלכי' ב' סי' י"ב •

בבית ו' רפין וסי' נמסר במלכי' א' סימן ג' •

וביתו ו' וסימניהון נמס' פרשת שמות •

בית הבית ד' קמצי' וסי' נמס' בסוף סדר לך לך

ואת ביתו ז' וסימניהון נמסר בפרשת לך לך ומלכי' א' סימן ד' •

הבתים ג' בתריטעמי וסימניהון

הבתים אשר יאכלו אתו •
ותחצו הבתים לבצר •
ונשסו הבתים והנשים •

ביתה ה' בתורה וסימניהון

קום לך פדנה ארם •
ויבא האיש את האנשי' ביתה יוסף
ביתה פרעה ובית •
ויבא יהודה ואחיו ביתה יוסף •

בית ד' קמצים בליש' וסימני' נמסר בסוף פרשת לך לך ובמלכים א' סי' ה' •

ביתאל ג' בטעם זקף וסי' נמס' בפרש' וישלח ובמלכי' א' סוף סימן י"ב •

בביתאל ד' וסימ' נמסר במלכי' ב' סימן כ"ג •

בך

בכה ג' כתי' ה' וסימ' נמסר בשמואל ב' סימ' כ"ב •

בוכה ובוכה ז' וסימני' נמסר בפרשת שמו' •

בכו ה' כתיבו' וסימני' נמסר בישעיה סימן ל' •

בבכי ו' וסימניהון נמסר בפרשת ויגש •

ואבכה ג' וסימ' נמסר בתלים סימן ס"ט •

כל לשון בכיה על במ"ג

אל וסימן •
זיבך אל קבר אבנר •
אל שאול בכינה •
יבכו אליך מספד מר •

בכור ז' חסר בתורה וסי' נמסר בפרשת ויגש •

בכורו ג' מ"ל וסימני' נמסר בפרשת וישב •

וכל בכור ד' וסימניהון

ומת כל בכור בארץ •
ויי' הכה כל בכור •
וכל פטר חמור •
ויהי כי הקשה פרעה •

הבכור ד' מ"ל וסימ' נמסר בפרשת מקץ •

מבכור ב' חסר וסימניהון

ויי' ויהי בחצי הלילה •
הקשה ויהי כי הקשה פרעה •

בכורי ב' בטעם לעילוסימ'

ראובן בכורי אתה •
ואפרים בכורי הוא •

בל

בֵל ג' וסימן נמסר בישעיה ריש סימן מ"ו וירמיה ריש סימן נ' •

המבלי ד' וסימ' נמס' פרשת בשלח •

ואבליגה ג' וסימניהון נמסר באיוב סי' ט' •

בלו ד' וסימן נמסר סוף פרשת תבא ותלים סימן ל"ב ונחמיה סימן ט' •

בלול ד' וסימ' נמסר בפרשת תצוה •

המבלעדי ג' וסימניהון

עתה המבלעדי דמלכים •
וחברו דישעיה •
המבלעדי אנשינו •

ואת בלעם ג' וסי' נמסר בפר' מטות ויהושע סי' י"ג יד"ה א' סימן ו' •

בלשצר סי' חלוק אתיהון תמצ' בדניאל פסו' ביה בליליא קטיל בלשצר מלכא ובריש דניא' •

ובלבלתי ד' דלית להון זוגא וסי' נמסר ביחזקאל ריש סימן י"ג •

בם

ו' פסוק בם בם וסימן

נמסר בשפטים סוף סימן כ' •

במו ט' וסימ' נמסר בישעיה סוף סי' כ"ה ואיוב סי' ל"ז

במותי ג' מ"ל וסי' נמסר בישעיה סוף סימן נ"ח •

במותיך ג' וסימ' נמס' בירמי' סימן י"ו •

בן

בן ג' ר"פ קמצי' וסימניהון

בן יכבד אב ועבד •
בן חכם מוסר אב
בן חכם ישמח אב •

בן ז' בטעם פתחי' וסי' נמסר בפרשת ויצא וע"ש •

בן ד' קמצי' במקף וסימניהון נמסר בפרשת ויצא וע"ש

בניו עמו ד' וסימניהון •

ויקח את שני בניו עמו •
ויצא מעמך הוא •
וישב ארנן וירא את המלאך •
ואם לא יגאל •

בן אשה ב' ר"פ וסימניהון נמס' במלכים א' סימן ז' •

ובן דסבירין ובני ובני דסבירין ובן סי' נמסר בראש ד"ה א' ע"ש •

ולבן ב' פתחין וסי' נמסר בסדר ויחי •

ובני ל' ויחידאין וסימניהון

ובני חם כוש ומצרים •
ובני יעקב באו מן השדה •
ובני בלהה שפחת רחל •
ובני זלפה שפחת לאה •
ובני לוי גרשון וקהת •
ובני הלוי כי א' הלשכו' דעזרא •
ובני יששכר תולע ופוה •
ובני זבולון סרד ואלון •
ובני נפתלי יחצאל •
ובני דן חשים •
ובני אשר ימנה וישוה •
ובני יוסף אשר יולד •
ובני עוזיאל מישאל •
ובני יצהר קרח •
ובני אליאב נמואל •
ובני עשו ובשעיר ישבו •
ובני עלי בני בליעל •
ובני בליעל אמרו מה •
ובני בקר ויענו העם אל •
ובני חיל והוא גם בן חיל אשר •
ובני המלך ויכתב אליהם •
ובני הנביאים ואלישע שב הגלגלה •
ובני הנכר הנלוים •
ובני הנכר ועמדו זרים •
ובני ציון גילו ושמחו ביי' •
ובני אדם מה יקר חסדך •
ובני קטורה פלגש אברהם ד"ה •
ובני שעיר לוטן ושובל ד"ה •
ובני דישון בני ענה דישון ד"ה •
ובני צרויה ואחיותיהם •
ובני ידותן ועמהם הימן •
ובני אפרים שותלח •
ובני שמע יחת זינא ויעוש •
ובני חירם אליעזר •
ובני עליון אני אמרתי •
ובני קני חתן משה •

ואלה בני י"ג וסימניהון

ואלה בני רעואל נחת וזרח •
ואלה בני רעואל בן עשו אלוף •
ואלה בני אהליבמה אשת •
ואלה בני שובל •
ואלה בני צבעון •
ואלה בני ענה •
ואלה בני דישן חמדן •
ואלה בני שוהלח •
ואלה בני אהרן אלעזר •
ואלה בני בתיה בת פרעה •
ואלה בני המדינה קדמ' דסיפר' •
ואלה אבי ע"טם יזרעאל כתיב •
ואלה בני בנימן סלוא •

ואת בניהם ד' וסימני' נמסר בפרשת ואתחנן וביהושע סימן ה' •

ואת בני י' וסי' נמסר ריש פרש' וישב ור"ה ב' סי' כ"ה

ואת בניו ו' וסימניהון נמסר ביהושע סימן ז' •

וכל אוריתא דכו' ואת בניו במ"ד את בניו וסימ' נמסר בפרשת ויחי

והבנים ג' וסימניהון נמסר בפרשת ויצא •

מבני ח' ר"פ בעזרא וסימ' שם סימן י' •

על בניו ועל בניו ד' וסימן נמסר בפרשת ואתה הצוה •

מן בני ד' וסימניהון נמסר בפרשת מצורע

וכל ד"ה דכו' מן בני ומן בני במ"ז מבניו מבניו וסי' בד"ה א' סימן י"ב •

בני פלוני ה' בטעם בד"ה וסימניהון

בני שם בני יצחק •
ובני שעיר בני שובל •
ובני דישון חמדן וישבן •

ובבני ד' וסימניהון נמסר בד"ה א' סימן כ"ד •

וכל בני ו' וסימניהון נמסר בפר' כי תשא •

מן ריש ד"ה עד ודוד זקן

ר"פ ובני במ"לב בניו סימני'

בני יפת גומר ומגוג •
בני חם כוש ומצרים •
בני שם עילם ואשור •
בני אברהם יצחק וישמעאל •
בני עשו אליפז רעואל •
בני אליפז תימן •
בני רעואל נחת זרח •
בני שובל עלין ומנחת •
בני ענה דישון •
בני אצר בלהן וזעון ועקן •
בני יהודה ער ואונן •
בני פרץ חצרון וחמול •
בני שלמא בית לחם •
בני יהודה פרץ חצרון •
בני שלה בן יהודה •
בני שמעון נמואל •
בני ראובן בכור ישראל •
בני יואל שמעיה בנו גוג •
בני ראובן וגדי •
בני לוי גרשון קהת •
בני לוי גרשם •
בני מררי מחלי ומושי •

בני

שמוש אבל ארי כוהם בלרי כי ההם שרש וכן ידיהם רגליהם אבל לא כהן בהן וכן שמרתם עשיתם שהן שמוש וכן שמרתן עשיתן אבל לא סוהם חותם ויתחתן שהם שורש אמנם והמיתם אותו והשחתם שהתם שרש ותי"ו שרשו כבלעת בדגשו' התי"ו פתחי' וכאו כתוב והמתתם והשחתת' ואתם נקוד סגול נראה התי"ו הוא שמוש כי חסר תי"ו אחרת והיה דינו ואתתם כי תי"ו אתה ואת היא שורש ובבאה לרבים יוסיף תם לנכוחים כמו שמרת' עשיתם בבה היא תי"ו אתם כי תי"ו השרש חסרה ומבולע' בתי"ו הנכוחי' על כן הוא

מערכת אות הבית

אפרש נא דין כהן הוא נקוד פתח קטן כמשפט שמרתם אמרתם וכן בניכם ידיכם בניכם ולוגמתן אבל אמשכם וישליכם אקריבן לכן כלם שרש ולרוויין לבד מלה אחת על פי המסורת והיא קחם כא אלי ואברכם : בניה וכן איב׳ ותקראנה כמו איך איה אינה שמוש כמו בניך ידיך וישמרך אבל איכה אשה שרש וגרוי וכן איה ולאלאיה עיניה תעשינה שהם שמוש אבל תאגה שרש וגרוי לאינה ואינה יש פותחין ואינה ויש קימצים :

בני קהת עמינדב׳
בני מררי מחלי לבני כנו׳
בני נפתלי יחציאל׳
בני מנשה אשריאל׳
בני אשר ימנה׳
בני צופה סוח וחרנפר׳
בני השם הגיזוני׳
בני יהודה נשאי צנה׳
ומן דוד זקן עד ויקהל דוד
את כל שרי ר״פ בני במ״ג
ובני וסימניהון׳
ובני שמעי חנינא׳
ובני מושי חנינא׳
ובני ישראל למספרם׳
ומן ויקהל דוד עד סוף סיפ׳
דכו׳ ר״פ ובני במ״א
בני יריחו׳

בניו ד׳ חס׳ וסימניהון נמסר בפר׳ דברים ובשמואל א׳ סימן ל׳׳

בניך י״ח וסימניהון

ובאת וסגרת הדלת׳
מהרו בניך מהרסיך׳
והביאו בניך בחצן׳
בניך עלפו שכבו׳
בניך מרחוק יבאו׳
וכל בניך למודיי׳
ב׳ בפסוק׳
להביא בניך מרחוק׳
יבעלוך בניך׳
ועוררתי בניך ציון
ב׳ בפסוק׳
אי לזאת אסלח לך׳
ברך בניך בקרבך׳
ואת בניך אנכי אושיע׳
ותקחי את בניך׳
וברמי בניך אשר׳
המה בניך ובנותיך׳

ובניך ובנתיך ג׳ וסימניהון

ויאמרו האנשים אל לוט׳
ואת חזה התנופה׳
לכן כה אמר יי׳׳

ובניהם ובנתיהם ג׳ וסי׳ נמסר בד״ה ב׳ סוף סימן ל״א׳

אל בנות ג׳ וסימניהון
הנפילים היו בארץ׳
וישב ישראל בשטים׳
בן אדם שים פניך׳

בבנות ב׳ וסימניהון נמסר בפרשת וישלח׳

לבנות ד׳ ב׳ מ״ל וב׳ חסרים וסי׳ נמסר בפר׳ ויצא

בנותיו ג׳ מ״ל בליש׳ וסימניהון נמסר בפרשת ויצא׳

בנתיהם ח׳ חס׳ וסימני׳ נמסר בפרשת ראה׳

בנותיך ג׳ מ״ל וסימניהון נמסר פרשת ויצא ואיוב

סוף סימן א׳׳

בנותינו ד׳ מ״ל בליש׳ וסימני׳ נמס׳ בתלי׳ סי׳ קמ״ד׳

ובבנותיה ד׳ ב׳ מ״ל וב׳ חס׳ וסימניהון
בשבת ישראל בחשבון׳
ב׳ בפסוק׳
בגלעד בבשן׳
ובצקלג ומדמנה׳

ובנתיה ה׳ חס׳ וסימניהון נמסר סוף פרשת חוקת׳

נבנה ז׳ וסימניהון נמסר בסדר מטות׳

ויבנה ג׳ וסימניהון נמסר במלכים א׳ סימן י״ח׳

בוני ב׳ קמצים א׳ כתי׳ ה׳ וסימניהון
ויפסלו בוני שלמה׳
בונה ירושלם יי׳
וא׳ ובוני חירם׳

בונה הבונה ה׳ מלאים וסימניהון
בשמים הבונה בשמים מעליותיו׳
בית הנה אנכי בונה בית׳
אני והבית אשר אני בונה׳
כי הבית אשר אני׳
החומה על כן אתה בונה החומה׳

הבונים ה׳ וסימניהון נמסר בתלים סימן קי״ח׳ ובאיוב סימן ג׳׳

בנימין י״ז מ״ל וסימניהון נמס׳ בפרש׳ וישלח ויהושע סימן כ״א ונחמיה סוף סימן י״א׳

ובנימן ט׳ יתידאין וסימניהון נמסר בשפטים סי׳ כ׳׳

ואת בנימן ד׳ וסימניהון
אסון ואת בנימין אחי יוסף׳
רחמים ואל שדי יתן לכם׳
המנחה ויקחו האנשי׳ את המנחה׳
שכלתם ויאמר אליהם יעקב׳

בניה ז׳ וסימניהון נמסר בשמוא׳ ב׳ סוף סימן כ׳׳

בנוי ו׳ וסימניהון
וביום הרביעי׳
בנוי ומנשה׳
בוני בנוי שש מאות׳
אחריו החזיק בנוי בן הנדד׳
והלוים וישוע וחכרו׳

בס

ומבוסה ג׳ וסימניהון נמסר בישעיה סוף סי׳ י״ח׳ בקע משקלו׳ בקע לגלגלת׳

בע

בעולה ב׳ וסימניהון
רני עקרה לא ילדה׳
כי לך יקרא חפצי בה׳

בעלת בעל ב׳ וסימניהון
והיא בעלת בעל׳
עם אשה בעלה בעל׳

ובעלות ב׳ וסימניהון
בענא בנחושי׳
זיף וטלם ובעלות׳

לבעליו ג׳ וסי׳ נמס׳ בפרשת משפטים ובקהלת סימן ה׳׳

בענא ג׳ כתיבן א׳ וסימ׳ נמסר במלכים א׳ סי׳ ד׳ ובנחמיה סימן ז׳׳

תבעתני ג׳ ופתחים וסימניהון
וחתתני בחלומות׳
יסר מעלי שבטו׳
כפך מעלי הרחק׳

בץ

מה בצע ב׳ וסימניהון
כי נהרג את אחינו׳
בדמי ברדתי אל׳

יבצר ב׳ וסימניהון
ועתה לא יבצר מהם׳
ולא יבצר ממך מזמה׳

מבצרה ג׳ וסי׳ נמסר בישעיה ריש סי׳ ס״ג׳

בצורות ו׳ ומשניין וסימ׳
כל אלה ערי בצרת׳
שמע ישראל אתה עובר היום׳
אילין חס׳ רחס׳ וב׳ מלאים
ו׳ קדמ׳ וסימניהון
אנה אנחנו עלים אחינו׳
וילכדו ערים בצורא׳
וב׳ מ״ל דמ״ל וסימניהון
ואמרו הארץ הלזו׳
בצורות יאורים בקע׳
ושארא בצרות כתיב׳

בק

בקע ב׳ וסימניהון
בקע משקלו׳
בקע לגלגלת׳

ובוקע ב׳ מ״ל בליש׳ וסימ׳
בוקע עצים יסכן׳
כמו פולח ובוקע בארץ׳

ותבקע ד׳ וסימ׳ נמסר בפ׳ קרח ובמלכים א׳ סימ׳ א׳ ומלכים ב׳ ריש סימן כ״ה׳

נבקעו ב׳ וסימניהון
כל מעינות תהום
כי נבקעו במדבר׳

ולבקר ב׳ וסימניהון
ויצור המלך אחז׳
מוקש אדם ילע קדש׳
וא׳ ולבקר בהיכלו׳

ולבקר ב׳ וסימניהון
וסביבות בית אלהים׳
לערב ילין בכי ולבקר רנה׳

ובבקר ו׳ וסי׳ נמסר פרשת בשלח ומגלה סוף סימן ה׳׳

בבקר ג׳ ר״פ וסימניהון
בבקר תאמר מי׳
בבקר יציץ וחלף׳
בבקר זרעך׳

בבקר בבקר י״ג וסימניהון נמסר בצפני׳ סימן ג׳ וד״ה ב׳ סימן י״ג׳

מהבקר ג׳ וסימניהון נמסר סוף שמואל׳

לבקרים ד׳ וסימניהון נמס׳ בישעיה ריש סימן ל״ג ותלים סימן ק״א׳

אור הבקר ו׳ וסימני׳ נמסר בשפטי׳ סימן י״ט׳

בבקר ג׳ וסימניהון נמסר בישעיה סימן י״א ואיוב סימן מ׳׳

בקש ג׳ וסימניהון
ותאבדנה האתונות׳
סור מרע ועשה טוב׳
תעיתי כשה אובד׳
וא׳ ובקש וסימן׳
וסבותי אני את לבי׳

בקשו ו׳ וסימני׳ נמסר בצפניה ריש סימן ב׳ וד״ה א׳ סימן י״ו׳

ובקשתם ג׳ וסימניהון נמסר בפר׳ קרח ובירמיה סימן כ״ט׳

ולבקש ד׳ וסימניהון נמסר בתלים סימן ק״ד׳

ויבקשו ג׳ וסימניהון

ויאמר אליו הנה נא׳

מלא

ארברה נא על משפט בכ״לה המבורר׳ האל׳ לפני אא״הע כמו החפ׳ לעשיר בספר כעפר אבל יתן בעפר חרבו אינו מבורר וקמוץ וסוף הפסו׳ מוכיח שאינו מבורר באתרו כקש כדף קשתו ולא אמר כקש בפתח כדין אות מבורר׳ לפני אר״ע ואם אינו מבורר נהפך לפתח כמבואר למעל׳ ובקמץ קטן להפך כי מבורר בפתח קטן ושאינו מבורר בקמץ קטן וכן למעלה בשהות אתה״ער משנה האלף ממשפטה נהפכת לפתח גדול ופי׳ לקמץ קטן כאשר בארתי ואין להרהר

להרהר כי כן נמסר לנו מאבותינו וכן כל העשוי לכס ההרוס ודוגמתן פתחין וכן כל ה"א תמוה לפני אחה"ע הנזכר בהגדרת אה בפתח קטן כמו האנכי הריתי החפוך אחפוך היתה זאת:

הנה אבאר דין מקף

כמו הכס כא וכספר לו לבד מתיבה שסופה כ"א המוקפת שהיא גרויה כמו מעשה ידינו ודוגמתן כאשר אבאר בע"ה וכן כל תיבה שסופה יו"ד אין המקף מבטל הגרי כמו עיני יי' פעמי דליס וכל את המוקף נפתח ואם הוא מעמד

מלא פניהם׳
ויבנעו עמי אשר׳

בר

ברא אלהים ג׳ וסימני׳ נמסר בפר׳ בראשית׳
ברה ה׳ כתובה ה׳ וסימני׳ נמסר בשפטים סימן ז׳ ושיר השירים סימן ו׳׳
בְּבְרִית ג׳ רפין וסימ׳ נמסר ריש פרשת נצבים ושמואל א׳ סימן ד׳׳
בִּבְּרִית ה׳ דגשין וסימני׳ נמסר במלכים א׳ סימן ד׳׳
בברכו ג׳ וסימני׳ נמסר בתלים ריש סימן ל"ז׳
לִבְרֹחַ ד׳ ג׳ מ"ל וא׳ חס׳ וסימניהון
לברח בתוך הקרשים׳
למה נחבאת לברח׳
ויקם יונה מ"ל׳
על כן קדמתי׳
בריחיה ד׳ ג׳ מ"ל׳ וסימניהון
חרלו גבורי בבל׳
הארץ ברחיה בעדי׳
אבד ושבר בריחה׳
בריחיה עד צער׳
מַבְרִחַ ג׳ חס׳ בלישני׳ וסימני׳ נמסר בפר׳ תרומה׳
בריחם כל׳ חסרים י׳ חניין במ"א
מ"ל וסימ׳ נמסר בפרשת תרומה׳
וּבֵרוּךְ ז׳ וסימניהון נמסר פרשת לך לך׳
בֵּרְכוּ ד׳ וסימני׳ נמסר פרש׳ תולדות וישעיה סוף סימן י"ט׳
בְּרָכוֹת ד׳ וסימ׳ נמסר במשלי ריש סימן י׳ וסי׳ כ"ח׳
יְבוֹרָךְ ד׳ ב׳ פתחי׳ וסימ׳ נמסר בתלים סימן ק"ב׳
ולברך ד׳ וסימני׳ נמס׳ פר׳ עק׳ ודה"א סימן כ"ג׳
בִּרְכוֹת ו׳ ה׳ חסרי׳ וא׳ מ"ל וסי׳ נמסר פרשת ויחי׳
וּבֵרַךְ ג׳ וסימ׳ נמסר בפ׳ משפטי׳ ובשמואל א׳ סימן ב׳׳
וּבֵרֵךְ ג׳ וסימן נמסר בתלים סימן כ"ח׳
מְבָרֵךְ ג׳ וסימניהון נמס׳ פרש׳ בלק ותלים סי׳ קי"ג׳
תברך נ׳ וסימ׳ נמסר בשפטי׳ סימן ה׳׳
בֵּרַכְתִּי ג׳ וסימניהון נמס׳ בפר׳ בהר סיני׳
לְבָרֵךְ ט׳ וסימניהון נמסר פרשת בלק׳
בֵּרַךְ י"ב וסימניהון נמסר סוף איוב׳
ברוכים ג׳ א׳ חס׳ וב׳ מ"ל וסי׳

נמסר בשמואל א׳ סי׳ ב"ג ושמואל ב׳ סימן כ׳׳
יברכך יי׳ ד׳ יחידאין נמסר בפרשת נשא׳
ויברך אתם ד׳ בתורה וסימניהון
ויברך אותם אלהים׳
וחבירו׳
וזאת אשר דבר להם׳
ויברך אתם משה׳
ברכיהו ד׳ וסימניהון נמסר בזכריה סימן א׳׳
בְּרַק ג׳ וסימניהון
אם שנותי ברק חרבי׳
לנוגה ברק חניתך׳
ויהוד ובני ברק׳
וּבָרָק ג׳ וסימ׳ נמסר באיוב סימן ך׳׳

בש

ובשר ח׳ וסימ׳ נמסר בפר׳ כי תזריע וביחזקאל סימן ל"ז ותרגום שם׳
לכל בשר ז׳ וסימ׳ נמסר בפ׳ ויקח קרח׳
והבשר ג׳ וסימניהון
והבשר אשר יגע ב׳ בפסו׳׳
ועשית עלתיך תנינא דפסוק׳
בשרה ג׳ חס׳ וסימני׳ נמסר בשמואל ב׳ סימן י"ח ומלכים ב׳ סימן ז׳׳

בת

הבת ד׳ וסימני׳ נמסר בפרשת שמות וירמיה סימן מ"ט ואיכה בא"ב תניין׳
ואת בת ה׳ וסימ׳ נמסר בפרש׳ שמיני ומלכי׳ א׳ ריש סימן י"א וד"ה ב׳ סימן ח׳׳

נשלם ערך
אות הבית בס"ד

מערכת אות
הגימל
ג׳ זוגין מן חד ג׳ וחד

בג׳ וסימניהון
גרזן כי תצור אל עיר׳
בגרזן ואשר יבא את׳
גורלי יי׳ מנת חלקי׳
בגורלי ויאמר יהודה לשמעון׳
גשמיהון ענה נבוכד נצר׳
בגשמיהון ומתכנשין׳

ה׳ זוגין מן חד ג׳ וחד וג׳
וסימניהון
גלתה ואיש כי ישכב את׳
וגלתה כי הנה יי׳ יצא׳
גנבתי טריפה לא הבאתי׳
וגנבתי אנכי אחטנה׳
גואלי ואני ידעתי גואלי חי׳
וגואלי יהיו לרצון אמרי פי׳
גזל אביו כי עשק עשק׳
וגזל אם עשק רש׳
גבוריו וישמע המלך׳
וגביריו ויועץ עם שריו׳

גא

גאון ג׳ וסימניהון נמסר ביחזקאל סימן י"ו׳
גאוה ה׳ וסימניהון
אפיקי גאוה אפיקי מגינים׳
יתר על יתר עושה גאוה׳
רגל אל תבואני רגל גאוה׳
ענקתמו לכן ענקתמו׳
חטר בפי אויל חטר גאוה׳
גאול ג׳ וסימניהון נמסר פרשת בחקתי׳

גב

גָּבַהּ ה׳ וסימ׳ נמסר ביחזקא׳ ריש סימן כ"ח׳
גבה ג׳ וסימ׳ נמסר במשלי סימן י"ו׳
גבי ב׳ א׳ חס׳ ופתח וא׳ מ"ל וקמץ וסימניהון׳
בתחלת עלות הלקש׳
וטפסריך כגוב גובי׳
בחר׳ מ"ל וקמץ׳
גבול ט׳ חסר וסימניהון נמסר בפרשת חוקת׳
גבלו ה׳ חסר בליש׳ וסימן נמסר בפרשת חיי שרה ובשפטים סימן י"א׳
על גבול ה׳ וסימניהון נמסר בפרשת חקת׳
לגבלתיה ד׳ וסימניהון נמסר בפרשת מסעי׳
גבולות ב׳ כתיב גבלת עיין שנוי אתיהון׳ בסדר מטות ותלים סי׳ ע"ר׳
גבולך ג׳ מ"ל בתורה וסי׳ נמס׳ בפרשת וארא׳
ועד גבול ד׳ וסי׳ נמס׳ ביהושע סימן י"ג ויחזקאל סימן כ"ט׳
גבולכם ג׳ ב׳ חס׳ וא׳ מ"ל וסי׳
כל המקום אשר תדרך דאורייתא׳
אם רב גבולם מגבולכם׳

כל מקום דיהושע׳
גבעות עולם ג׳ וסימניהון נמסר פרשת ויחי ובסוף חבקוק׳
סימן גביעי כולהון מלאים גביעים מלאים יין מ"ל דמלאים ושלשה גבעים ושל אחריו גבעים כתיב׳
על הגבעה ג׳ וסימניהון
ויקומו בני ישראל׳
ויקח דוד את שלל דד"ה׳
אלף אחד מפני׳
גְּבַר ג׳ וסימניהון נמסר בדניאל סימן ב׳׳
גֶּבֶר י"ח וסימניהון
ויחנו בעציון גבר׳
ויסעו מעציון גבר׳
מאילת ומעציון גבר׳
טלטלה גבר׳
נקבה תסובב גבר׳
כי נשברו אניות׳
הנה כי כן יבורך גבר׳
וראיתי אני דניאל׳
ויחברהו עמו לעשות ד"ה׳
והלילה אמר הורה גבר׳
הכימי אנוש ימיך׳
כי קנאה חמת גבר׳
הכר פנים במשפט׳
הלאל יסכן גבר׳
אם מעשהו יטהר גבר׳
להטות משפט גבר׳
הן כל אלה יפעל אל׳
מיי׳ מצעדי גבר׳
גברתה ד׳ וסימניהון נמסר בפרשת לך לך ומלכים ב׳ ריש סימן ה׳׳
וגבור ג׳ וסימניהון
ידע נגן וגבור חיל׳
וגבור לא ימלט נפשו׳
שאו שערים ראשיכם׳
וגבורתיך ג׳ בליש׳ וסי׳ נמס׳ ריש פרש׳ ואתחנן וישעיה סימן ס"ג׳
בַּגִּבּוֹרִים ד׳ מ"ל וסימ׳ נמסר בשפטים סימן ה׳׳
גִּבֹּרִים ז׳ חס׳ וסימניה׳ נמסר ביהוש׳ סימן י׳ ושיר השירים סימן ג׳׳
הגבורים ז׳ מ"ל וסי׳ נמסר ביואל סימן ד׳ וד"ה א׳ סימן י"א׳
גבור ג׳ חסר בליש׳ וסימניהון נמסר בפרשת נח׳
גבורי החיל ה׳ וסימניהון
ואתם תעברו חמשים׳
ויבחר יהושע שלשים׳
ויוצא מנחם את הכסף׳
והגלה את כל ירושלם׳
ומן הגדי נבדלו׳
גבורי החילים ד׳ וסימניהון אלה

בנגון נקמץ במ"ג אשר הם מנגנים ופתוחים על פי המסורת ואלו הם את ארם נהריס את גאון יעקב כי את אשר יאהב יי׳ יוכיח ואחד מוקף וכרי את כל גבוה ירמה וכל בן המוקף נפתח כמו בן יצהר בן קהת בן לוי במ"ד ואלה הם ותלד בן שני ליעקב ולמפיבשת בן קטן והוליד בן פריץ וימלט בן אחד לאחימלך בן אחיטוב והטעם כי אינם דבוקים ואין צריך להוסיף על בפתרונם כמו בן יצהר שפתרונו בנו של יצהר ובארבעה אלה אין לומר כן אבל בן אחיטוב נפתח כדינו וכן כל בן העומד בנגון נקמץ במ"ב אלה

מערכת אות הגימל

אלה הם הלבן מאה שנה ושחט את בן הבקר בן הישראלי ואת זכריהו בן יברכיהו זכריה בן משלמיה בן יאיר בן שמעי את בת משלם בן ברכיה והטעם שכל אלה כרוכים כמו דבקות כי יצטרך להוסיף מלת של בפתרונם אך כל בן ביו"ד לעולם בצרי כל אלה המשמשים במקום למ"ד לעולם מוקפין ופתחין כמו אל ההרן אל תסה אבל אל' שהוא לשון קדש כמו אל גדול ונורא או לשון חזק כמו לאל ידי או לשון אלה כמו לאכנים האל אינן מוקפין לכך נקמצו :

אלה בני אשר ·
ואחיהם לתלדותם משפחות ·
ובני בלע אצבון ועזי ר"ה ·
כל אלה בני ידיעאל ·

גג

גגו ד' וסימניהון נמסר פרש' תצוה ויחזקאל סימן מ'
הגגה ב' א' חסר וא' מ"ל וסימניהון ·
והיא העלתם הגגה ·
וישכימו ויהי בעלות השער ·
קדמ' מ"ל ·
גגותיהם ב' א' מ"ל וא' חסר וסימניהון
לכל הבתים אשר קטרו ·
ואת הבתים אשר קטרו
בתר מ"ל ·

גד

גד ב' פתחין וסימניהון
והמן כזרע גד הוא ·
והוא כזרע גד לבן ·
וא' העורכים לגד שלחן ·
יגורנו ב' א' מ"ל וא' חסר וסימניהון נמסר בפרשת ויחי ·
הגדוד ה' וסימניהון
ויקבלם דוד ויתנם בראשי ·
המה עזרו עם דוד ·
וימליכו יושבי ירושלם ·
ובני הגדוד אשר השיב ·
ארדוף אחרי הגדוד הזה ·
וגדול ח' וסימניהון נמסר באיוב סימן ג' וד"ה א' סי' י"א ומגילה סימן ט' ·
ויגדל ג' וסימניהון נמסר בפרשת תולדות ·
הגדול ה' מ"ל בתורה וסי' נמסר בפרשת נח ·

אמר המעתיק ברוב ספרי המסרה טעות ולא איתבריר הי מניהו מן הים הגדול הוא מלא וברוב נסחי דמסרה דחזינא הוה נמסר הים הגדול חד הים הגדול וגבול וחד מן הים הגדול תתאו ובפרשת נח לא אתבריר לן הי מניהו מלא וכם"ל אתבריר לן ע"י נוסחי דוקני דראוי למסמך עליהון דהוא הימה הגדול דיהושע עכ"ל :

מגדל ג' חס' בלישני' וסימניהון נמסר בשמואל א' סוף סימן י"ב ·
גדלה הגדלה ה' חסרים וסימניהון

נמסר במגלה סימן ד' ע"ש ·
גדולה ד' מ"ל בתורה וסי' נמס' בפרשת בלק ·
גדל ג' ב' מ"ל וא' חס' וסים' נמסר בירמיה סימן ל"ב ·

גדלת הגדלת כל אוריתא חסר דחסר
במ"א גדלות כתיב חס' ו' קדמ' וסי' והקמת לך אבנים גדולות ·
וכל נביאים וכתובים דכו' גדלות כתיב במ"ב גדולת כתי' מלא ו"ו קדמ' וסימניהון
ויעשו נאצות גדולת בתר'
ואעמיד השתי חורות גדולת ·
גדולים הגדולים ו' מ"ל וסי' נמסר בשפטים סימן ה' וירמיה סימן כ"ה ונחמיה סימן י"א ·
גדלה ג' וסימניהון נמסר בפרשת וירא ועזרא סי' ט'

גדלים ב' כתובי' כן וסימניהון
גדלים תעשה לך ·
גדלים מעשה שרשרת ·
כגדל ב' וסימניהון ·
סלח נא לעון העם ·
חכא לפניך אנקת ·
גדל ג' חס' בליש' וסימניהון נמסר בסדר אלה הדברים ותלים סימן מ' חוסי' נ"ז ·
גדל ג' וסימניהון נמסר פרשת תלדות ·
גדליה ה' וסימ' נמסר בירמיה סימן מ' ·
גדליהו בן אחיקם בן שפנו' וסימ' נמסר בירמיה סימן מ' וע"ש ·
ולגדעון ג' וסימניהון
היו שבעה בנים ·
ותקעתי בשופר ·
ויתקעו שלש מאות ·
וא' לגדעון וסי' ·
ויעש אתו גדעון לאפוד ·
גדפו ג' וסימ' נמסר במלכים ב' סימ' י"ט ·
גדר ג' וסי' באיוב סים' י"ט ואיכה בא' ב' ג' אות ג' ·
גדותיו ד' וסים' נמסר ביהושע סימן ד'

גה

ויגהר ג' וסימניהון
ויעלה אחאב

ויעל וישכב על הילד ·
וישב וילך ב' בפסוק ·

גו

גוה ה' בליש' וסי' נמסר בדניאל סוף סימן ד' ·
גויי ג' מ"ל וסים' נמסר בירמיה סימן ל"ג ·
וגוי ד' וסים' נמסר בישעיה סימן נ"ה וירמיה סימן ג' ·
ובגוים ד' וסי' נמסר בפרשת כי תבא ·
בגוים ד' רגשים וסים' נמסר במלכים ב' סימן י"ז ויחזקאל סימן ד' ·
על הגוים ה' וסים' נמסר ריש ירמיה וריש סימן מ"ו ויחזקאל סימן כ"ט ·
על כל הגוים י' תבין מסימן על הגוים ·
אל הגוים ה' וסים' נמסר בסוף ישעיה וביחזקאל סוף סימן ט"ל ·
בכל הגוים ד' וסים' נמסר בפרשת שפטים ובשמואל א' סימן ח' ·
לגוי עצום ג' וסים' נמסר בישעי' סוף סים' ·
מגוי אל גוי ג' וסימניהון
ויתהלכו מגוי אל גוי ·
רעה יצאה מגוי אל גוי ·
ותיהלכו דד"ה ·

גז

נגזר ג' וסימניהון
מארץ החיים ·
מבית יי' ·
נגזר עליה ·

גח

גחזי ד' וסים' נמסר במלכים ב' סימן ד' ·
גיחון ו' ג' מ"ל וג' חס' וסים' נמסר בבראשית ובמלכים א' סימן א' ·
גי ט' כתיב י' וסי' נמסר ביהושע סימן י"ח וזכריה סימן י"ד ·
בגי ג' חס' א' וסימניהון נמסר בפרשת וזאת הברכה ובריש מיכה ·
גיא ב' פתחי' חד כתיב ה' וחד כתיב א' וסימני' כל גיא ינשא ·
ויאמר אלי גה גבולי ·

גיהנם ג' וסימניהון ·
ועלה הגבול תנינא דפסו' ·
וירד הגבול דבנימן תנינ' דפסו' ·
ויחנו מבאר שבע ·
גיל ג' וסימניהון נמסר בהושע ריש סימן ט' ·
לגלים ג' וסימני' נמסר בירמיה סימן ט' ·
גלות ז' חס' וסימניהון נמסר ביהושע סי' ט"ו ·
הגלגלה ו' וסי' נמסר ביהושע סימן' ושמואל ב' סימן י"ט ·
לגלגלת ג' וסימניהון נמסר פרשת בשלח ·

לגלגלתם ז' וסימניהון
שאו את ראש ·
הקהילו אלי ·
ויהיו בני ראובן בכור ·
לבני שמעון ·
ויספרו הלוים ·
מבן שלשים ·
ויהי מספרם ·
אלה בני לוי לבית אבותם ·
גולה ה' וסי' נמסר בשמואל ב' סימן ט"ו ·
הגלה ד' חס' בליש' וסימני' נמסר סוף נחום ומגלה סימן ב' ·
ויגל ד' וסימניהון נמסר סוף מלכים ·
תגלה ג' וסימניהון נמסר בפרשת וישמע יתרו וביחזקאל סימן י"ו ·
גלות ב' וסימניהון ·
עד גלות ירושלם
עד גלות הארץ ·
גלמוד ג' וסים' נמסר באיוב סוף סימן ט"ו וריש סימן ל' ·
גלעדה ג' וסימניהון נמסר בשמוא' ב' סימן כ"ד ·
מן הגלעד ב' וסימניהון
ולראובני ולגדי ·
שגלשו מן הגלעד קדמ' ·

גם

וגם י"ג ר"פ בתורה וסימניהון נמסר בסדר בהר סיני ·
גם ה' ר"פ באוריתא ויהושע ושפטים וסימניהון נמסר בסדר דברים ·
וגם ד' ר"פ בשמואל וסימניהון

כל הן בצרי במ"ה פתחין וסימניהון הן עם כלביא יקום הן עם לבדד הן הוא משום דרכו הן תוי מדי יעננו הן זאת וכן הדין בכל תיבה בת שתי אותיות המוקפת הנגינה באות הראשונה של תיבה הסמוכה לה כגון יש לנו אב זקן מה יש לך בבית על שן סלע מקרנוה כן היא כמו שער בנפשו כן הוא וכן לאת לנו הראויות לאת לה שם הנה שנת אבל אם הוא עומד בטעם או במשרת אף על פי שהוא עומד הטעם באות ראשונה בתיבה שאחריה ונקד בצרי כמו הן הנה שם השעורים

הטעורים וכן כל שם מחזר או אם תזוז הנגינה ואות ראשונה כמו כן בצרי כמו הן יי' אלהים יעזר לי לו יש ביפינו מוכיח לא כן אבי :

בלשם שבמקרא בצרי בין דבוק בין מופרד במ"ו וסימניהון אברם אברהם נטר קרתא דבריה בוכרא ופי' ויקרא אברם שם בנו ויקרא אברהם את שם בנו הנולד לו על שם שמר וגם שם העיר המוכה מה שמו ומה שם בנו ויהי שם בנו הבכור יואל וכל שם ויפת בצרי כל אשר כאשר לאשר בסגול כי כלם רהוטים

וגם אנכי השאלתיהו ·
וגם שאול הלך לביתו ·
וגם נצח ישראל לא ישקר ·
וגם עירא היאירי ·
וכל מלכים דכו' ר"פ וגם בר מ"א גם וסימניהון ·
גם יהודה לא שמר ·
וכל ישעיה דכו' ר"פ גם במ"ג וגם וסי' נמסר בישעיה סי' כ"ח ·

וגם ו' ר"פ בירמיה וסימני'
וגם בכל זאת לא ·
וגם בימים ההם ·
וגם אני חשפתי שוליך ·
וגם איש היה מתנבא ·
וגם אלנתן ודליהו ·
וגם כל היהודים ·
וכל יחזקאל דכו' ר"פ וגם במ"ג גם וסי' נמסר שם סי' י"ו וסי' ד' ·

וגם ה' ר"פ בתריסר וסימני'
וגם עתה נאם יי' שובו ·
וגם על העבדים ·
וגם מה אתם לי צר וצידון ·
וגם יהודה תלחם בירושלם ·
וגם חמת תנבל בה ·
וכל אני ואנכי דסיפ' דכו' וגם אני וגם אנכי ·

וגם כ' ר"פ בכתובים וסימניהון נמס' ברות סימן ב' וד"הא' סוף סימן י"ב ·

י"ד פסוקים וגם ותרין
מלין בסוף פסוק וסימן נמס' בפרשת משפטים וביחזקאל סימן י"ו ·

ה' פסו' אית בהון ה' מלין
סנ"ב אתין וסימן נמסר במלכים א' סי' ג' ·

וגם כל ה' וסימניהון
על מקומו | יבא בשלום ·
וגם כל | הדבר אשר ·
ויחזק | דוד בבגדיו ·
וגם כל | הארם ·
וגם כל | היהודים ·
וכל ד"ה דכו' וגם כל במ"א גם כל וסימניהון ·
גם כל | שרי הכהנים ·

וגם הוא ז' וסימניהון נמסר בפרשת בלק ·

ט' פסו' גם וגם וסימניהון
גם הוא | יהיה לעם ·
גם אתה | שתה וגם ·
והנער | שמואל הולך ·
והייתם | גם אתם ·
ויאמר | דוד אל אחימלך ·
גם עשה | תעשה ·
ויאמר | המלך אל איתי ·
גם את | שאי כלימתך ·
שבנה | בנתי לכנה ·

גם הם ד' בנביאים וסימניהון
ויעשו גם הם בערמה ·
ויעלו | בני יוסף גם הם ·
גם הם | אחו ירדו שאולה ·
לא יסבו | האופנים גם ·

גם כ' בתר אתנח וסימ'
ויחרד | יצחק חרדה ·
וירא | יוסף לאפרים ·
ויתן יי' | את חן העם ·
ואיש לא | יעלה עמך ·
לא יבא | ממזר בקהל ·
לא יבא | עמוני ומואבי ·
ויגרש יי' | את העמים ·
ואיש | ישר' שבו אל בני בנימן ·
ויאמר | שאול אל עבדיו ·
וימהר | שאול ויפול מלא ·
אפס | כי נאץ נאצות ·
אחימעץ | בנפתלי ·
ויהיו | הגוים האלה ·
הוי עיר | הדמים ·
עוה | עוה עוה ·
ותאמר | רות המאביה ·
אם ישמרו | בניך בריתי ·
ויקבצו | כל יהודה ·
ומן | פלשתים מביאים ·
וכל יהודה | עמדים ·
וכל ישעיה וירמיה ותריעשר וקהלת ועזרא דכו' גם בתר אתנח ב"מ י"ו וגם וסי'
ביום | ההוא יגלח ·
אף | בל נטעו אף ·
ועתה | אנכי נתתי ·
ובאת | אחה וקראת ·
משא | מלך בבל ·
ימים | רבים תשבי לי ·
על כן | תאבל הארץ ·
אכרית | את שמות ·
את | ירושלם ספ רעל ·
ואם | לא תשמעו ואם ·
אין | זכרון לראשונים ·
וראיתי | את כל מעשה ·
זה רע | בכל אשר נעשה ·
כי כקול | הסירים ·
כל עמל | האדם לפיהו ·
זכרה | לי אלהי לטובה ·

י"ב פסוק אית בהון גם
גם גם וסימניהון נמסר בשפטים סי' ח' ובירמיה סימן י"ב ·

גמה ג' וסימניהון נמסר בפרשת שמות ובישעיה סי' י"ז ·

גמול ו' חס' בליש' וסימ'
קל מהרה | אשיב ·
והשיבתי | גמלכם ·
גמלך · | ישוב בראשך ·
ולא | כגמל עליו השיב ·
כגמל | עלי אמו ·
וגמלו | ישלם לו ·

על גן ג' בליש' וסימניהון נמס' במלכים ב' סימן כ"ה ·

כגן ז' וסי' נמסר בירמיה סימן ל"א ·

כגנב ג' וסימניהון
בעד החלונות ·
מן גו | יגורשו ·
לאור | יקום רוצח ·

ג"ע
ויתגעשו ג' וסימ' נמסר בחלים סימן י"ח ·

ג"ר
גר ג' ר"פ וסימן נמסר בפרשי' וירא וירמיה סימן ז' ·

גרשם ד' וסימניהון נמסר בפרשת וישלח וריש עזרא ·

יגרתי ד' וסימני' נמסר בפרש' עקב ובאיוב סימן ט' ·

יגרה ג' ובמשלי וסימני' נמסר שם סי' ט"ו ·

הגרים ד' וסימניהון
וגם | מבני התושבים ·
ולשכירך | ולתושבך ·
מאפרים | וממנשה ·
ולהגרים | הגרים בתוככם ·

כגר כאזרח ג' וסימניהון
ונקב שם יי' ·
משפט | אחד יהיה לכם ·
וכל | ישראל וזקניו ·

גרזן ד' מיחרין בליש' וסימן נמסר בישעיה סימן י' ·

בגורל ד' דגשים וסימ' נמסר ביהושע סי' כ"א ·

בגורל ה' רפין וסי' נמסר ביהושע ריש סי' י"ד ·

גרלות ד' חס' בליש' וסימניהון נמס' בפרש' אחרי מו' ·

גורל ד' פתחים בלישניהון וסימן בלשון ארמי אחסנא דבנימן צדיקא גריעא וביאור' נמס' בפר' מסעי וביהושע סי' י"ח ותלים סימן קכ"ו ·

גרם ג' וסימניהון
יששכר חמור ·
בארך | אפים ·
תיבש | גרם ·

גרונם ג' בתהלו' וסי' נמסר שם סימן קט"ו וסוף סיפרא ·

גרגרתך כ' חס' דחס' וסי' נמס' ריש משלי ע"ש ·

גרש ג' וסימני' נמסר בסדר וירא ובמשלי סימן כ"ב ·

גרשם ד' וסימניהון נמסר בפר' שמות ובעזרא

ריש סימן ח' ·

גשה ג' וסימ' נמסר בסדר תולדת ·

נשלם
מערכ' אות הגימל בס"ד

מערכת אות
הד"לת

א"ב מן חד וחד חד ד'
חד ריש וכלהון לית דכו' וסימניהון

אדיקם | ואשחקם בעפר דשמו'
אריקם | ואשחקם דתלים ·
בהדרי | עמך נדבות ביום ·
בהררי | לבני קרח מזמור שיר ·
הדאה | ואת הראה דשמות ·
והראה | ואת האיה והדיה ·
הדרי | נשי עמי תגרשון ·
הררי | בשדה חילך וכל ·
ויעבדו | ואם ישמעו ויעבדו ·
ויעברו | רגע ימותו והצות ·
ודדנים | ובני יון אלישה ·
ורדנים | ובני יון דד"ה ·
ודיפת | ובני גמר אשכנז דד"ה ·
וריפת | ובני גמר דבראשית ·
וידאה | הנה כנשר יעלה ·
ויראה | ויתפלל אלישע ·
ודוממתי | אם לא שויתי ודוממתי ·
ורוממתי | בנים גדלתי ורוממתי ·
ואודך | ואבואה אל מזבח ·
ואורך | אשכילך ואורך ·
זדה | השמיעו אל בבל ·
זרה | רוחי זרה לאשתי מלעי' ·
יעבד | והורידו זקני העיר ·
יעבר | וימד אלף נחל אשר ·
ידיח | אם רחץ יי' את צאת ·
יריח | כרי שופר יאמר האח ·
יצעדו | כתמר מקשה המה ·
יצערו | ויצא מהם תודה וקול ·
יתגודדו | אי לזאת אסלח לך ·
יתגוררו | ולא זעקו אלי בלבם ·
יסעדנו | יי' יסעדנו על ערש ·
יסערנו | בטרם יבינו סירותיכם אטד ·
ישוד | מדבר באפל יהלך ·
ישור | כי נמצאו בעמי רשעים ·
ישודד | חלק לבם עתה יאשמו ·
ישורר | ורבצו בתוכם עדרים ·
במספד | ביום ההוא יגדל ·
במספר | ויקח אליהו שתים ·
לדוב | וארו חויא אחרי ·
לרוב | כי מרדכי היהודי ·
למאד | ויקברהו בקבורתיו ·
למאר | שתה עונתינו ·
לצוד | ורבקה שמעת בדברי ·
לצור

בין הם מוקפים או עומדים בטעם או במשרת כמו כאשר צוה יי' את משה וי"א כי על כן מלת אמת נפתחת כי דומה בהברתה למלת אשר כאשר פירשתי למעלה במלת דבש קנז פרת שנפתחים מפני סדומים למלת בקר זבח דבר יי' וכל שי"ן שבמקרא אשר שככה לו ששזפתני ואין הטעם מפני הדגש והש"בא שאחרי הסי"ן כי גם במלת שהם הרהיבוני כן הדין והטעם מפני שהוא במקום אשר וכל שי"ן אשר במקום אשר והנגינה באות שלישית לה והלאה אז תנקד בפתח גדול כמו שלמה אהיה שקמתי דבורה
הטעם

מערכת אות הדלת

הטעם כי כל לשון שבמקום אשר הנסגלת נמחנת להספיק הסס בקריאתה כאלו כיתה סס המלה והמהג והטעם לא יתחברו לעולם רק לפני אח'הע ואל תסיבני ממלת
שהם [illegible] מיוחדת במערכת החטוב כמהג חע"פ סהטפח'סמיכ' לה כי הפע'בעבו' שהמל'קטנה וכן ססס עלו גם הין מוך אחר הנגון בתיבתו כמו שקדמתי שלמה :
הנה נא אדברה על הברת א' הסמוכה נה'י הפפתחת כהסר הין המלה דבוקה כגון מחנה העשה מקנה משנה לבד מהלת היה הריה הרבה עשר נפה

לצור וישמע שאול את •
להודה מזמיר לתודה הריעו •
לתודה ולתעודה אם לא •
מדור הסירותי מסבל שכמו •
מדור כי טוב יום כחצריך •
מעצר חרש ברזל מעצד •
מעצר עיר פרוצה אין חומה •
מצור חמד רשע מצור •
מצוד ואל מצור ירושלם •
מעבידים וגם אני שמעתי •
מעבירם אל בני רעלי •

הלין דעלי מעבירם כתיב לדעת הגמ' הכל לה לדעת בעל המסורת ועיין בהקדמתי ע"כ :

עודנה כתיב תכלינה עינינו •
עורינו כתנור נכמרו •
פטדת לא יערכנו פטדת •
פטרת כי נתנים נתנים המה •
פרעהו ויחננו ויאמר פרעהו •
פרעהו אל תעבר בו •
פרה אלהים את ישראל •
פרה ויאמר לו אלהים אני •
פדה יי' נפש עבדיו •
פ־ה פן יש בכם איש או •
ויפרו העם אל שאול •
ויפרו וישב ישראל בארץ •
ציר ואיש איש מבני ישראל •
ציר וערי מבצר הצרים •
צרדתה בככר הירדן יצקם דד"ה •
צררתה ויתקעו שלש מאות •
שחדו הכי אמרתי הבו לי •
ושחדו אם הרגם ודרשוהו •
הרוץ בצוארו ילין עז •
תרוץ בלכתך לא יצר צעדך •
תצוד כי בעד אשה זונה •
תצור כי תצור אל עיר ימים •

ג' זוגין מיחדין חד ד וחד

ור' וסימניהון

דמה עד שיפוח היום •
ודמה ברח דודי •
דשן ונתן מטר ארצך •
ודשן כי אביאנו אל •
רחופים הרצים יצאו •
ורחופים הרצים רכבי •

ב מלין כתיב ר' וקרי' ד'

וסימן
אעבוד כי מעולם שברתי •
וזבוד ומבני בגוי עויתי •

דא

ראר ד' כתיב כן וסימניהון נמסר ביהושע סימן י"ז ותלים סימן פ"ג •

דב

וידבקו ג' וסימניהון

וכל איש ישראל המתחבאים •
וידבקו פלשתים את •
וידבקי פלשתים אחרי דד"ה •

דבור בלשון עם ז' בחור וסי' נמסר פ' ואתחנן •

דבור אתם ו' וסימניהון

וידבר חמור אתם •
וידבר אתם לאמר •
וידבר אתם קשות •
ויבאו אל בני גד ואל בני •
ויכל משה מדבר אתם •
וידבר אתם המלך •

דברו ד' ג' ר"פ וא' מצעו' פסוק וסי' נמסר בפרשת בא

והדבר ג' וסימניהון

אשר יקשה מכם •
אשר דברנו אני ואתה •
והדבר הזה לא אוכל •

ותדברנה ג' וסימ' נמסר בשמואל א' סימן ד' ומלכים א' סוף סי' ג' וירמיה סימן מ"ד •

דבר ד' בטעם תביר ריפ בספ' ויקרא וסימניהון נמסר בסדר צו •

ובדברו ג' וסימ' נמסר בדניאל סי' ח' •

ותדבר ג' וסימ' נמסר בשמוא' א' סי' כ"ה •

את כל הדברים י"ג חסר האלה וסימ' נמסר בירמיה ריש סימן ל"ו •

וזה הדבר ג' ר"פ וסימניהון נמס' במלכים א' סימן ט'

דברי י"ג וסימ' נמסר במלכי' א' סימן ו' •

ודבר י"א וסימניהון נמסר במלכים ב' ריש סי' א' ונחמיה סימן ט' •

וזה הדבר ד' ר"פ וסימ' נמס' פרשת תצוה וביהושע סימן ה'

מדבר ה' וסימ נמסר פרשת ויצא ויחזקאל סוף סימן א' וסימן מ"ג •

ודברי ה' וסימ' נמסר בתלים סי' ק"ם וד"ה א' סו' סי' כ"ט

דבריך י"ג חסר וסימניהון נמסר פרשת ויצא •

ח' כתובים דבריך

וקריין דברך וסימניהון •

ויאמר מנוח אל מלאך יי' •
ועתה יי' אלהי ישראל יאמן •
ויהי כעלות המנחה •
והמלאך אשר הלך לקרא •
נמצאו דבריך ואכלם ב' בפסוק
קדמתי בנשף ואשועה •
שרים רדפוני חנם •

ויענו כל הקהל ויאמרו •

כדבר הרע הזה ה' וסי' וישמע העם את הדבר •

וכל ישראל ישמעו וייראון •
והוצאת את האיש ההוא •
והנשארים ישמעו ויראו •
ואריה את חורי יהודה •

המדבר ד' וסימניהון נמסר בפרשת ויגש ובדניאל סימן ח' •

דברי ג' וסימני' נמסר באיוב ריש סי' כ"א •

ודבריו ה' וסימניהון נמסר בפרשת ואתחנן ובאיוב סוף סימן ל"ד •

רוברי ד' ג' חס' וא' מ"ל וסימ' נמסר בתלים סימן ה'

בדבר המלך ג' וסימניהון נמסר במגילה סימן א' •

ודובר ה' וחס' וסי' נמס' בתלי' סי' פ"ו ומשלי סימן י"ו

בדבר הזה ה' וסימניהון נמס' במלכים א' סוף סימן י"ג •

ודברת אליו ד' וסימ' נמסר בסדר שמות ומלכים א' סימ' כ"א •

דברתי ועשיתי ד' וסימ' נמסר ביחזקאל סוף סימן י"ז •

אל דברי ג' וסימ' נמסר בירמי' סי' כ"ט •

מדבר ג' וסימני' נמס' במלכי' ב' סימן ט' •

דבר ב' פתח וסימניהון

דבר שקר העוה •
דבר עשק וכרה •
וכל נא דכו' •

דברו ב' כתיב דבריו וסימני' שלח חשך ויחשיך ויקם את דבריו דדניאל •

ותדבר ג' בקריאה וסי' נמסר בישעיה סוף סי' מ' •

כדבריכם ג' וסימניהון נמסר פ' מקץ •

בדבר ג' וסימניהון נמסר פר' הולדות •

אלה הדברים ה' וסימניהון נמסר ריש ויקהל וזכריה סימן ח' •

ואת הדברים ג' וסימני' :

ויהי דבר יי' אל ירמיה •
אחרי שרוף •
ולבם שמו שמיר •
ויחר לי מאד •

את כל דבריו ב' וסימניהון וידבר יפתח כי לא תוכל הארץ להכיל •

ולא דברתי ב' וסימניהון

ויאמר יי' אלי •
ובנו את במות הבעל •

על דברי י' וסימניהון נמסר בתלים סימן ז'

הדבר ד' בטעם תביר בספר ירמיה וסימניהון שם ריש סימן ל"ה •

הדבר ד' בטעם גרשיים בירמיה וסימני' שם סוף סימן נ"א

לא ידברו ב' וסימניהון

ואיש ברעהו יהתלו •
והוחלתי כי לא ידברו •

ואדברה ד' וסימניהון נמסר ריש האזינו •

דברים ג' חס' בלישני' וסימני' נמסר בשפטים סימן י"ד ותלים סימן קי"ח •

דברה ג' חס' וסימניהון בלשון ארמי אתקברו רכבני ברקוב יאורם נמסר פ' וישלח ושפטים סימן ד' •

לדביר ב' א' מ"ל וא' חס' וסימניהון

ומחשבון עד רכת •
ויבן את עשרים אמה קדמ' חס' •

דברה ג' חסר וסימ' נמסר ביהושע סימני' •

דג

ודגה ב' וסימניהון •

אשר ביאר תמות •
אשר ביאר מתה :

דד

דדן ב' וסימניהון •

ובני דדן היו •
דדן רכלתך •

דה

דהבה ג' כתיבין ה' וסימ' נמס' בדניאל סימן ג' ובעזרא סימן ז' •

דו

דואג ג' וסימניהון •

ושם איש מעבדי שאול •
והוא נצב על עבדי •
בבוא דואג האדומי ויגד •
ושארהון דויג כתיב דוד

ניפה וכל הנה במ"א הנה כא אדני סורו נא ללוט שנפתח על פי המסורת וכן כל פעל עתיד מהטופי למד בכל משקלותיו נפתח כמו מעשה יעשה מגלה יגלה ימרה פיך אבל
על ימלא שחוק פיך ננקד בצרי כי תשפטו להכתב באלף ולכן ננקד כבעל האלף כי מפעל לווי בצרי כמו עשה בנה קנה לוה רבה לבאחרונאה וכל עושה בונה קונה יש
פותחין ויש קומצין וכל הווה במשקל חוק נקמץ כמו מראה אוחך ולוגמתו ויש מבריעין ואומרים תעבורנה הנאן על ידי מוכה רע רע יאמר הקונה ודוגמתן שאין המלה
רהוסה

הקומה לאחריה בסגול אבל בונה ירושלם תוכה מלאך נקמצים וכן נראה וכל מעשה מקנה הדבוק נקמץ כמו מחנה פלשתים מענה לשון מקנה לאן את כל מעשה האלהים
יבא במשפט בפתח ואומר אבן עזרא הטעם כי איננו דבוק וכה פתרונו כי את כל מעשה האדם האלהים יביא במשפט כל שתי הברות של אחי מחטופי למ"ד פעל והנגינה
לעיל בפתח קטן כמו שבי שפי פרי מרי קרי אבל לוי עלי שני קיני נקמצים כי הנגינה לרע כל ויהי ויחי ותהי כמו כן נפתחים והנגינה לעיל ומלת כלי יצאה מכלל

דוד ב׳ חס׳ וסימניהון׳
בני עזיאל דד אהרן׳
בת אביחיל דד מרדכי׳
דודו ה׳ מ״ל וסים׳ נמסר בשפטי׳ סוף סימן ט׳׳
דודים ד׳ חר מ״ל וסימני׳ נמס׳ במשלי סימן ז׳
דויד ה׳ מ״ל וסימני׳ נמסר במלכים א׳ סימן י״א
ויחזקאל סימן ל״ד׳
וכל תריסר ועזרא וד״ה דכו׳ מ״ל׳
בדוד ג׳ וסי׳ נמסר בעמוס סימן ו׳׳
וכל ד״ה דכו׳ בדויד׳
בעיר דוד ד׳ במלכי׳ וסימניהון נמסר במלכים ב׳ סוף סימן ט״ו׳
ובית דוד ב׳ וסימניהון
ביום ההוא יגן יי׳׳
ויאמן ויגדל שמך׳
לדוד ז׳ בטעם בתלים וסים׳ שם סימן כ״ו וסי׳ ק״ג׳
דויד איש האלהים ג׳ וסים׳ נמסר בנחמיה סי׳ י״ב׳
על דוד ה׳ וסימניהון
ואלה מספרי ראשי׳
ודוד מכרבל במעיל׳
והקימתי את כסא׳
וממנשה נפלו׳
בילעת יום כיום באו דד״ה׳
כל נביאים המלך דוד
בר מ״א
דוד המלך וסים׳
וחכל דוד המלך לצאת׳
וכל כתובי׳ דכו׳ דוד המלך במ״ו המלך דוד וסימניהון׳
ויהי ארון יי׳ בא עיר דוד׳
ויבא המלך דוד וישב׳
וישלח את הדורם׳
גם אתם הקדיש׳
ויאמר המלך דוד לארנן׳
נערי דוד ב׳ וסימניהון
ויבאו נערי דוד׳
ויהפכו נערי דוד לדרכם׳
אנשי דוד ד׳ וסימניהון
ויאמרו אנשי דוד׳
כי נשבעו אנשי דוד׳
הנה אנחנו פה ביהודה׳
מדוע גנבו אחינו׳
עבדי דוד ה׳ וסימניהון נמסר במלכי׳ א׳ סי׳ י״א׳
ואת דוד ב׳ וסימניהון
ועברו את יי׳׳
אחר ישובו בני׳
דוד עוד ד׳ דקדיב דוד לעוד וסימניהון

ויקח דוד עוד פלגשים דשמואל׳
ומה יוסף דוד עוד דשמואל׳
דויד עוד נשים דד״ה׳
ומה יוסף דוד דד״ה׳
אמר המעתיק וברוב הספרים שלנו הוא דד״ה קדים עוד לדוד ע״כ:
דודה ג׳ וסים׳ נמסר בפ׳ קדשים ובישעיה סימן ל׳׳
דוי ג׳ וסים׳ נמסר ריש ישעיה ואיכה בא״ב קדמא׳
מדוה ב׳ א׳ כתיב י׳ וסימני׳
והשיב בך את כל מדוי׳
והסיר יי׳ ממך כל חלי׳
דור ודר ד׳ כתו׳ כן וסימניהון נמסר בתלים סימן מ״ט וסימן פ״ט׳
דור ודור ה׳ כתובי׳ כן מ״ל וסימני׳ נמסר בתלים סי׳ קמ״ה
לדורתיכם ה׳ ס״פ וסימני׳ יין ושכר אל תשת
וקראתם בעצם היום׳
מראשית עריסתיכם׳
והלאה לדורותיכם׳
מחוץ לפרכת׳

די

די ו׳ וסימניהון נמסר בפרשת כי תזריע׳
דים ג׳ וסי׳ נמסר פרש׳ ויקהל וירם הסי מ״ט׳
דיבון ג׳ מ״ל וסימניהון מערער אשר על שפת
דדי מכבוד׳
על דיבון ועל נבו׳
דישון ה׳ בתורה ג׳ מנהון בפרש׳ וישלח וסים׳ נמס׳ בפרש׳ ראה ועיין בסוף סדר וישלח׳

דך

דכא ג׳ וסימני׳ נמסר בפרשת חצא ובישעיה סימן נ״ז׳
דכן ג׳ וסימניהון
ואלו צלם חד שגיא׳
חזא הוית וקרנא דכן׳
וקרנא דכן ועיינין לה׳
דכית ב׳ וסימניהון
דכית בחלל רחב׳
תגלנה עצמות דכית׳

דל

דל י״ב פתחין וסימני׳ נמסר בשפטים סימן ו׳ ותלים סימן קמ״ב׳
דלו ב׳ א׳ מלרע וא׳ מלעיל וסים׳
דלו עיני למרום׳ מלרע׳
דלו מאנוש נעו׳ מלעיל׳
דליהו ג׳ בלישני׳ וסימן נמסר בירמיה סימן ל״ו׳
דלתות ג׳ וסימניהון
ויהי בקרא יהודי׳
ויעש חצר הכהנים׳
כאשר נשמע לסנבלט׳
וכל יחזקאל דכו׳ במ״ב דלתות וסי׳
בן אדם יען אשר אמרה׳
ועשויה אליהם אל׳

דם

וכל דם ד׳ וסים׳ נמסר בפרשת ויקר׳ ובמלכי׳ ב׳ סי׳ י״ו
מדמה ו׳ וסימניהון נמסר בפרשת ויקרא׳
דמיה ג׳ וסימניהון נמסר ריש פרשת שמיני׳
דמי ב׳ וסימניהון
אל יפל דמי ארצה׳
ארין אל תכסי דמי׳
וא׳ ודמי חמסי ושארי על׳
דם הנקי ג׳ וסי׳ נמסר פרשת שפטים ומלכים ב׳ סי׳ כ״ד׳
דום ג׳ ב׳ מ״ל וא׳ חסי וסים׳
שמש בגבעון דום׳
האנח דם׳
דום ליי׳ והתחולל לו׳
מצ״יתא חסר׳
דמי ג׳ וסימניהון
על חומתיך ירושלם׳
ואל תתנו דמי לו׳
אלהים אל דמי לך׳
דומיה ד׳ וסים׳ נמסר בתלי׳ ריש סימן ס״ב׳

דן

דן ג׳ לשון משפט וסימני׳ נמסר בפרשת לך לך׳
לדין ג׳ וסימני׳ נמסר בתלים סימן נ׳׳
מדונים ז׳ כתוב וי״ו וקרי׳ י׳ וסים׳ נמסר במשלי׳ סי׳ כ״א׳
כדונג ג׳ ב׳ פתח וא׳ קמץ וסים׳ נמסר בתלים סימן צ״ו׳
דנאל ג׳ חס׳ יו״ד וסימני׳ נמסר ביחזקאל סימן י״ד׳

דק

מדקרים ב׳ וסי׳ נמס׳ בירמיה סי׳ ל״ו׳

דר

ודרדר ב׳ וסימניהון וקוץ ודרדר׳
ועלה על מזבחותם׳
תדרך ה׳ וחסר וסים׳ נמסר בפרשת עקב וריש יהושע׳
כדרך ב׳ וסימניהון׳
ואיש אין בארץ לבא׳
כדרך יום כה וכדרך׳
וא׳ וכדרך יום כה׳
ובדרך ד׳ וסים׳ נמסר בפר׳ בהעלותך׳
על דרך ה׳ וסימניהון נמסר בשפטים סימן ה׳ ויהושע סימן י״ג׳
וילכו דרך ג׳ וסים׳
שלשת ימים במדבר׳
וילכו כל הלילה׳
וילכו דרך הערבה׳
הדריכוהו ב׳ א׳ מ״ל וא׳ חסר וסימני׳
כתרו את בנימן׳
ולא הדריכוהו בני שחץ׳ קדמ׳ הס׳
דרך הדרום ז׳ וסימניהון נמס׳ ביחזקאל סימ׳ מ׳
דרך הצפון ו׳ וסימניהון נמסר ביחזקאל סימן מ׳׳
לדרך ג׳ רפין וסמנ׳ י נמסר בירמיה סימן ב׳׳
בכל דרכיו ד׳ וסימניהון נמסר במלכי׳ א׳ סימ׳ ח׳׳
דרכיו ה׳ דסרי׳ וסימניהון נמס׳ בתלים סימ׳ י׳׳
דרכיך ג׳ חסר וסים׳ נמסר בפר׳ כי תשא׳
ודורש ג׳ חס׳ וסימניהון נמסר בפרשת שפטים ובישעיה סימן י״ז׳
דורש ד׳ מ״ל וסימניהון נמסר בתלים סימן קמ״ג׳
אדרוש ג׳ מ״ל בליש׳ סימניהון נמס׳ ביחזקאל סו׳ סי׳ כ׳
לדרש ז׳ חס׳ וסי׳ נמסר בעזרא סוף סימן ז ובדברי הימים א׳ סוף סימן כ״א׳
תדרש ד׳ וסימניהון
ופן תדרש לאלהיהם׳
לא תדרוש שלומם׳
כי תבקש לעוני׳
תדרש רשעו בל תמצא׳
ודתן ואבירם ג׳ וסימניהון
ובני אליאב נמואל׳
ודתן ואבירם בני אליאב׳
ויעלו מעל משכן קרח תנינ׳ דפסוק׳

נשלם

מערכ׳ אות הדלת בס״ד

זה כי נקמץ והמסורת אומר כל עושה מאמ״ת דת״קע פתחין ושאינן קמצין והפירוש אלה הדברים משלי תרי עשר דברי הימים תהלות קהלת עזרא:
והברא על שתי הברות של אי רלופות והנגינה לעיל שתיהם פתוחות ורובם מתהפכים לאתנח וס״פ כמו כל פועלת אוכלת שומרת סובבת נותנת יושבת וכן כל נפעל הווה מאלה הגזרות שהזכרתי בכל המשקלות כמו נרדפת מורדפת וכן יולדת וכל שם הפועל כמו לרדת לגקת לגשת וכן כל שם דבר כבא

מערכת אות ההא

הבא מלשון מסגרת משמרת ממלכת תפארת ובאמצעי תולדת תוחלת תועלת וכן כל עורת יבלת דבשת גמלים שהם על משקל חזק וכן אחרת מעונים וכן מלאת וכן כל
שם דבר מן השלישים מג׳ אותיות והנגינה למעלה כמו מלך דרך עבד ודוגמתם ויצאו מכלל זה כל שם דבר שתחלתו מאותיות אח״הע ואינו מתהפך באתנח וס״פ שאז
אות אחה״ע נקמצת והשניה נפתחת כמו אפר אבל הבר הלב חפץ חשק עגל ודוגמתם וכל שבע ספר סתר כמו הם ראשיהם נקמצים כי גם הם אשר ראשיהם שי״ן וסמ״ך

מערכת אות ההא

ט מלין יחידאין משמשין

ה׳ ריש וסוף ולית להון זוג׳ וסימני׳

הפתחה ויצא אליהם לוט •
הרה ועמק השדים •
הבורה ויקחהו וישליכו •
היארה ויצו פרעה •
הפרה ברית ביני ובינך •
החשכלה ואראה והנה •
הופיעה רועה ישראל האזינה •
המותה יקר בעיני יי׳ •
הוציאה ממסגר נפשי •

א׳ב מן ב׳ ב׳ ה׳ בריש

תיבותא וסימניהון •

האם כל הקרב הקרב אלי •
האם אין עזרתי בי ותושיה •
האיש עוד האיש בית רשע •
האיש ואמרה דאיש כמוני •
האתי הם מכעיסים •
האותי לא תראו נאם יי׳ •
האוסף ופנחס בן אלעזר •
האוסף ויעלו בני ישראל ויבכו •
האזנה ויאמר למך לנשיו •
האזנה נשים שאננות •
הכלי משמרי הבלי שוא •
הכלי שנאתי השמרים •
הבדלח וזהב הארץ ההיא •
הבדלח והמן כזרע גד •
הבאת אל אוצרות שלג •
הבאת עד נבכי ים •
הבאתיה הלא שמעת למרחוק •
הבאתיה וחברו הלא שמעת •
הביאתני ויבא המלך דוד וישב •
הביאתני וחברו ויבא המלך דוד •
הגגה והיא העלתם הגגה •
הגגה וישכימו ויהי בעלות •
הגלו וישמעו כל שרי •
הגלו וכל ישראל התיחסו •
הגרנות ויגידו לדוד לאמר •
הגרנות ומלאו הגרנות בר •
הדם ויאמר חלילה לי מיי׳ •
הדם וחברו ויאמר חלילה לי באלהי •
הדבר בכל אשר התהלכתי •
הדבר וחברו בכל אשר התהלכתי
הדפו ואם בפתע בלא איבה •
הדפו מדוע נסחף אביריך •
הדבקים ואיש משך בקשת •
הדבקים וחברו ואיש משך •
הדקות ותבלענה השבלים •
הדקות וחברו ותבלענה •
ההיטב ויאמר יי׳ ההיטב חרה •
ההיטב ויאמר אלהים אל יונה •
הובשת ויאמר יואב אל מלך •
הובשת אתה בקעת מעין •
הזמורה ויאמר אלי בן אדם •
הזמורה בן אדם מה יהיה עץ •

החדר ויאמר אמנון אל תמר •
החדר מן החדר תבא סופה •
החלות אדני יי׳ אתה החלות •
החלות ויאמר המן לזרש •
החרימם כי מאת יי׳ היתה •
החריכם ויחמל שאול והעם •
הטוח ואם ישוב הנגע ופרח •
הטוח ואם בא יבא הכהן •
הטמאה והיה ביום ההוא אחרי׳ •
הטמאה ויבאו הכהנים לפנים׳ •
היד ויאמר יי׳ אל משה היד •
היד ויאמ׳ המלך היד יואב •
הירא את דבר יי׳ מעבדי •
הירא ויספו השטרי׳ לדבר •
הילוד ותאמר האשה אשר כנה •
הילוד ויען המלך ויאמר תנו •
היסופר בקבר חסדך •
היסופר לו כי אדבר •
היוקח מגבור מלקוח •
היוקח ממנו עץ לעשות •
הכון לכן כה אעשה לך •
הכון והכן לך אתה וכל •
הכף ויאמרו שרי הסוכות •
הכף ויבאו אל אנשי סוכות •
הלזה ותאמר אל העבד מי •
הלזה ויאמרו איש אל אחיו •
המלך כי כה אמר יי׳ אל שלום •
המלך ויהי בימי אחשורש •
המזבח ואת המזבח נחשת •
המזבח ויאמר מה הציון הלז •
המעלה ותקטן עוד זאת בעיניך •
המעלה כי בא׳ לחדש הראשון •
המעון ובנית מזבח ליי׳ •
המעון וזרועים ממנו יעמדו •
המימה ויאמר יי׳ אל משה השכם
המימה לך אל פרעה בבקר •
המושב וכסף משנה קחו •
המושב ואם אין לאיש גואל •
המשפתים יששכר חמר גרם •
המשפתים למה ישב׳ בין המשפתי׳
המסות ובבא משה לפני יי׳ •
המסוה וראו בני ישראל את פני •
המשרה כי ילד ילד לנו בן נתן •
המשרה לםרבה המשרה •
המומתים ותקח יהושבע •
המומתים וחברו ותקח יהושבע׳ •
המוריה ויאמר קח נא את •
המוריה ויחל שלמה לבנות •
הנקל ויהי הנקל לכתו •
הנקל ויאמר אלי הראית בן •
הנראה וירא יי׳ אל אברם •
הנראה ויאמר אלהים אל יעקב קום
הנראה ויתאנף יי׳ בשלמה •
הנראה בשנת שלש למלכות בלשצאר •
הנשמע כי שאל נא לימים •
הנשמע ולבם הנשמע לעשות •
הנסה או הנסה אלהים לבא •
הנסה דבר אליך תלאה •
הנחרים הן יבשו ויכלמו כלי •
הנחרים אך ביי׳ לי לאמר •
הנגבה ויסע אברם הלוך •
הנגבה ויעל אברם ממצרים •

השמת ויאמר יי׳ אל השטן •
השמת וחברו ויאמר יי׳ אל •
הסבבים מצאוני השמרים •
הסבבים וחברו מצאוני השומרי׳ •
העיני אף לא אל ארץ •
העיני בשר לך אם בראות •
העת ויאמר אליו לא לבי הלך •
העת לכם אתם לשבת •
העל ויאמר אליהם רב שקה •
העל וישמע סנבלט •
הפלא לכן הנני יסיף להפליא •
הפלא חסדיך מושיע חוסים •
הפקד ואתה הפקד את הלוים •
הפקד עליו רשע ושטן •
הפרזי כל אלה ערים בצורות •
הפרזי ועכברי זהב מספר •
הצפירה באה הצפירה הנה •
הצפירה הנה היום הנה באה •
הצפוני בני גד למשפחתם •
הצפוני ואת הצפוני ארחיק •
הצפינה ויבא אתי אל פתח שער
הצפונה ואל הכתף מחוצה •
הצבאות ויעש את הכיור •
הצבאות ועלי זקן מאד •
הקרבה ולאחתו הבתולה •
הקרבה והיה העיר הקרבה •
הקרבים והלשכה אשר פניה •
הקרבים קרש מן הארץ •
הקשה ושפטו את העם •
הקשה כי אנכי ידעתי •
הראתך ואולם בעבור זאת •
הראתך ויאמר בן אדם ראה •
הראה ויאמר המלך אל צדוק •
הראה ויאמר אלי בן אדם •
הרבו עלי מוהר ומתן •
הרבו באו בית אל ופשעו •
הרוגיה כי הנה יי׳ יצא ממקומו •
הרוגיה כי רבים חללים הפילה •
השמנה ומה הארץ השמנה •
השמנת את האבדת אבקש •
השנים טובים השנים •
השנים ואם יתקפו האחד •
השחוטה את הצפור החיה •
השחוטה ולקח את עץ ארז •
השלשים ואלה שמות הגברים •
השלשים ורוח לבשה את •
התקועית ועל ירם החזיקו •
התקועים אחריו החזיקו •
התקועים ותאמר האש׳ התקועית אל המלך •
התקועית וחברו ותאמר •
התנין ביום ההוא יפקד יי׳ בחרבו
התנין ואצאה בשער הגיא •

הבנים לבני עמון כה אמר •
הבנהרים חרה יי׳ אם בנהרים •
הברכה ויאמר עשו אל אביו •
הגוי ואבימלך לא קרב •
הגנב רצוח ונאוף •
הדרכי ואמרתם לא יתכן •
הדרכי ואמרו בני ישראל •
ההמיר גוי אלהים והמה •
ההמירו ואשקלה להם את הכסף •
הות על הרע כפים •
הזכיר ואבשלום לקח ויצב •
החייתם ויאמר אליהם משה •
הטובה ומה הארץ אשר •
הטובים עברו כלנו וראו •
הינטר לעולם אם ישמר •
הים אני אם תנין כי •
הכלב ויאמר הפלשתי •
הלנצח ויאמר אבנר אל יואב •
הלמלך עתה למה הריעו רע •
המת וירא דוד כי עבדיו •
המדבר הדור אתם ראו דבר יי׳ •
המערת פריצים היה הבית הזה •
הנמצא ויאמר פרעה אל עבדיו •
הסכת וידבר משה והכהנים •
העבר ישראל אם יליד •
העצב נבזה נפוץ האיש •
הפניו תשאון אם לאל •
הצאן ובקר ישחט להם •
הקץ לדברי רוח •
הראש ויחר לאבנר מאד על דברי איש בשת •
השופט כל הארץ •
השמר ויאמר יי׳ אל קין אי •
השמרים למען נסות את בני ישרא׳
התמלוך כי אתה מתחרה •
התרים לעב קולך ושפעת •
התשלח ברקים וילכו •

י״ד זוגין מן ב׳ ב׳ מלין

ותרויהון מן ה׳ בריש תיבותא וסי׳ •

האלים המאדמים •
המים החיים •
המזרק האחד •
הבהמה הטמאה •
הדם הנקי •
האשה הזונה •
האשה הנרצחה ב׳ בפסוק •
האיש החכם •
הלבוש הבדים •
המים הרבים •
הדברים הטובים •
האיש המצרי •
הימים הבאים •

א׳ב מן חד חד ה׳ בריש

תיבותא בתמיה וכימ׳ •

האל יעות משפט •
האלהי מקרוב אני נאם יי׳ •
האלהים ויהי כקרא מלך ישראל •
האמת שלחו מכם אחד •
הבת ויפל אברהם על •
הבן יקיר לי אפרים •

ח׳ מלין נסבין ה׳ ברי

תיבותא ויו״ד במצעות תיבותא וסימניהון׳

הקיף וסבתם את העיר •
הביא ויתן יהונתן •
השיב וישאל לאשה
הקים כה אמר יי׳ צבאות •
הגיד ויהי בשמעם •
הכנפים במרעך •
השמיד הנה עיני אדני יי׳ •

ויצאו מן הכלל וכל שכל כולם קמוצי׳ במ״ה פתחים ע״פ המסורת עיין סימניהון בערך שכל במסר׳ רבת׳ ומלת מלך השתכותה מרעותה כי לא תהפך באתנח וס״פ ונפתח׳ וגם
מלת שמן את הכלל הזה וכן תכן קרב לא ישתנו ונפתחים וכל נדר בפתח במ״ה קמצין ונדר הלמנה ולנדר לא ירצה כל נדר וכל שבועת איסר כי נדר נדר עבדך דאבשלום
ונדרו נדר ליי׳ ושלמו וכל אותם שהזכרתי דוגמת מלך ארץ שהפכים באתנח וס״פ ואינם מקמצים בדבקותם כי יאמר ארץ מצרים גשם נדבות דרך הר שעיר זולתי מלת הבל
ע אמר

שיאמר הכל הכלים וכן וחמת מים כי כשאינו דבוק יאמר ויכלו המים מן החמת וכן מנבר יאמר בדבקותו גבר תמים כל אבל נפתח וכן אבל נביאים אבל בטרם יבא אבל לה כא על דרך מפסק אלב ורעיו וכי תבל שהוא לשון אדמה כמו מכין תבל בחכמה וראשו נקמץ הכל תבל עשו כלו פתוח ושרשו בלל והת"יו כמו סבלול תמם יהליך אסר שרשו מסס וכן סבר כלו בפתח במ"ג אשר ראשיהם נקמצים ע"פ המסורת וסימניהון ולא נתלו על סבר יוסף ומסבר רוח תילילו חרם לאמר כלו נפתח אבל לא הקלל חרם כלו

במלאכה׳
הכשיר אם קהה הברזל׳

סוגין מן ג״ג ח׳ ברישיהון

קדמ׳ ותנינא ה׳ ותלית׳ וה׳ תמצא נמסר במערכת אות הוי״ו כי שם ביתם דאינון מן א״ב מן ג״ג קדמא ותנינ׳ קרחי ותליתא נסיבוי״ו׳

שטה מן ל״א קריין ה׳

וכל חר וחד לית דכו׳ וסימניהון׳

צהר תעשה לתבה׳
בהם ובארבע עשרה שנה׳
היי ויברכו את רבקה ויאמרו
וינהו ויהי מיום שבת הארון׳
הומה וישמע אדניה׳
החרם ביום ההוא יהיו חמש׳
ומהיר והוכן בחסד כסא׳
הסין יגורו בך נדחי בך׳
המסים בקדח אש המסים׳
גח החמס קם למטה רשע׳
הומות ופלטו פליטיהם וחיו׳
שמחו וצבי עדיו לגאון׳
הלאת תאנים הלאת ולא תצא
הלל כי הלל רשע על תאות׳
יהל לא תשב לנצח ולא תשכן
יהל אם אראה אור כי יהל׳
תהל עטישתיו תהל אור׳
הפץ עברות אפך וראה׳
יגה גם אור רשעים ידעך׳
והללו כי מאספיו יאכלהו׳
והללתם ואכלתם אכל ושבע׳
הברו החצים מלאו השלטים׳
הכרו סורו סורו צאו משם׳
הברי נלאית ברב עצתיך׳
להכר בעת ההיא יאמר לעם׳
הצו ובני אליאב נמואל׳
בהצתם ודתן ב׳ בפסוק׳
בהצתו את ארם נהרים׳
הצן ובאו עליך הצן רכב׳
ההרמונה ופרצים תצאנה אשה׳

יו ר״פ משמשין ה׳ ולית

להון זוגא וסימניהון

האנשים האלה שלמים׳
המלאך הגאל אתי׳
הכהן המחטא אתה׳
הקרב את קרבנו׳
הארץ אשר הכה יי׳׳
הנגע במת לכל נפש׳
האיש הרך בך׳
הנער בא ודוד קם׳
השיב עליך יי׳׳
המנחה החטאת והאשם׳
הבית הזה אשר אתה בונה׳
הנפש החטאת היא׳
המלך יתאבל׳
הסיר יי׳ משפטיך׳
היה יי׳ כאויב׳
הביא בכליותי׳

ה׳ יחידאין משמשין

סופי׳ ה׳ וריש נ׳ וסימניהון

נשחתה וירא אלהים׳
נעצרה וישב אהרן׳
נכרתה ופושעים נשמדו יחדו׳
נהרסה והנה עלה כלו קמשונים׳

י״ד כתיבה ה׳ בסוף תיבו׳

וקרי׳ ו׳ שורק וסימ׳ נמסר באיכה סוף א״ב ר׳

א״ב מן חד וחד ומן

תרתין תיבות׳ דילוג קדמ׳ לא נסיב ה׳ ותנינא נסיב וסימניהון

אשרי איש הללויה אשרי׳
אשרי האיש אשר לא הלך׳
אנשי שם ויקומו לפני משה׳
אנשי השם הנפילים היו בארץ׳
אחיכם אחד אם כנים אתם׳
אחיכם האחד ויאמר אלינו האיש׳
אביה שדה ויהי בבאה ותסיתהו׳
אביה השדה וחברו דשפטי׳
אל אבן ועתה שימו נא לבבכם׳
אל האבן והלוי׳ הורידו את ארון׳
אל חשן ונתת אל חשן המשפט׳
אל החשן וישם עליו את החשן
אדמת קדש ויאמר אל תקרב הלום
אדמת הקדש ונחל יי׳ את יהודה
אלהי משפט ולכן יחכה יי׳ לחננכם
אלהי המשפט הוגעתם יי׳ בדבריכם
בא אלהים וירא פלשתים כי׳
בא האלהים ויאמר משה אל העם׳
באו אנשים ויהי בשנה השביעית׳
באו האנשים ויבא אלהים אל בלעם
בהעצר שמי׳ ולא יהיה מטר דמלכי׳
בהעצר השמים ולא יהיה דד״ה׳
בהר קדש את כרוב ממשח׳
בהר הקדש והיה ביום ההוא יתקע
בערי גלעד וישפט יפתח את יש׳
בערי הגלעד טפינו נשינו מקנינו
בתחתיו׳ ארץ לא נכחד עצמי ממך
בתחתיות הארץ והמה לשואה׳
בעל אשה אם בגפו יבא׳
בעל האשה כי ינצו אנשים׳
בנפש אדם יון ותובל ומשך׳
בנפש האדם כל הנגע במת׳
ביד מלאכים ושלחתם אל מלך׳
ביד המלכים ויקח צמד בקר׳
בנות גוים בן אדם נהה על׳
בנות הגוים קינה היא וקוננוה׳
גבהות אדם עיני גבהות אדם׳
גבהות האדם ושח גבעות האדם׳
גדול כנפים ויהי נשר אחד גדול
גדול הכנפים ואמרת כה אמ׳ אדני הנשר הגדול׳
גיא חרשים ומעונתי הוליד את עפרה׳
גיא החרשים לך ואונו גיא׳
גדיי עזים לך נא אל הצאן׳
גדיי העזים ואת ערת גדיי׳
הנה שמים כי האמנם ישב דד״ה
הנה השמים כי האמנם דמלכי׳׳
הארון ברית ויעמדו הכהני׳ נשאי
הארון הברית ויהי בנסוע העם מאהליהם׳
הכבש אח׳ את הכבש אח׳ דוידבר׳
הכבש האחד את הכבש האחד דואלה שמות׳
וימן אלהים ויהי כזרח השמש׳
וימן האלהים תולע׳ בעלות השחר
ויבן עיר וילך האיש ארץ׳
ויבן העיר מסביב מן המלוא ועד הסביב׳
ונבנתה עיר כה אמר יי׳ הנני שב׳
ונבנתה העיר הנה ימים באים׳
ונמסו הרים וחלליהם ישלכו ופגריהם׳
ונמסו ההרים תחתיו והעמקים יתבקעו׳
ויצא אחר אל השדה ללקט׳
ויצא האחר מאתי ויאמר׳
ועץ חיים תחלת ממשכה׳
ועץ החיים ויצמח יי׳ אלהים מן
וישלח אלהים רוח רעה בין אבימלך
וישלח האלהים מלאך לירושלם׳
ושני בנים בימי׳ ההם לא יאמרו
ושני הבנים מה לכם אתם משלי׳
והיה אלהים ויאמ׳ ישרא׳ אל יוסף
והיה האלהים וקראתם בשם אלהיכם׳
ופר שני ולקחו פר בן בקר
ופר השני ויהי בלילה ההוא׳
ורך לבב ויקבצו עליו אנשים
ורך הלבב ויספו השטרים לדבר
וקטרת סמים ומקטירים ליי׳׳
וקטרת הסמי׳ ופקדת אלעזר בן׳
ודקת בשר והנה שבע פרות׳
ודקות הבשר ותאכלנה הפרות׳
זרע קדש ועוד בה עשיריה׳
זרע הקדש כי נשאו מבנותיהם׳
חיל צבא ועל ידם חיל צבא׳
חיל הצבא ויהי לתשובת השנה
חשן משפט ועשית חשן משפט׳
חשן המשפט ונתת אל חשן׳
יצא דבר בתחלת תחנוניך׳
יצא הדבר ויען לבן ובתואל׳
ידעי ים וישלח לו חירם ביד׳
ידעי הים וישלח חירם באני׳
יום הוא ועריך יבא למני׳
יום ההוא יום לבנות גדריך׳
יום כפורים וכל מלאכה לא׳
יום הכפורים אך בעשור לחדש׳
כי שמים שאו לשמים עיניכם
כי השמים ומי יעצר כח לבנות׳
כימי שמים ושמתי לעד זרעו׳
כימי השמים למען ירבו ימיכם׳
לחת אבן ויתן אל משה׳
לחת האבן ויאמר יי׳ אל משה׳
מן בקר וירא חתן משה׳
מן הבקר ויהי ממחרת וישב׳
מהר גלעד הנך יפה רעיתי׳
מהר הגלעד ועתה קרא נא באזני
מעל שמים כי גדול מעל׳
מעל השמים הללוהו שמי השמים׳
עצי עולה וישכם אברהם בבקר
עצי העולה ויקח אברהם את עצי
עיר אלהים נהר פלגיו ישמחו׳
עיר האלהים נכבדות מדבר בך׳
עד חרמה ויצא האמרי הישב׳
עד החרמה וירד העמלקי׳
עם קדש ואשמע את האיש׳
עם הקדש וקראו להם עם הקדש
עם אלהים ותאמר האשה ולמה
עם האלהים ויתיצבו פנות כל העם
פני פרכת וטבל הכהן את אצבעו
פני הפרכת וחברו וטבל הכהן׳
פרי בטן ויחר אף יעקב ברחל
פרי הבטן הנה נחלת יי׳ בנים׳
פיח כבשן ויאמר יי׳ אל משה ואל
פיח הכבשן ויקחו את פיח׳
קדש אלהים אם כרוב ממשח׳
קדש האלהים עתה חנו לבבכם׳
ראשית גוים וירא את עמלק
ראשית הגוים הוי שאננים בציון׳
שני גוים ויאמר יי׳ לה שני׳
שני הגויים יען אמרך את שני׳
שבתת שנים וספרת לך שבע׳
שבתת השנים שבתת שנים ב׳ בו׳

י״ד זוגין קדמא לא נסיב

ה׳ ותנינ׳ נסיב ה׳ בחר ענינא וסימני׳

עבתת ונתת את שתי׳
העבתת ויתנו את שתי׳
כבשן ויאמר יי׳ אל משה ואל׳
הכבשן ויקחו את פיח׳
זיפים ויעלו זיפים׳
הזיפים ויבאו הזיפים׳
שלום ויאמר המלך׳
השלום ויאמר המלך׳
מעכה ויעבר בכל שבטי יש׳ אבלה
המעכה ויבאו ויצורו עליו באבלה
ארם עיני גבהות׳
האדם ושח גבהות׳
כפר ואקח את ספר׳
הספר ואתן את הספר׳
עיר ונבנתה עיר הנה ימים׳
העיר ונבנתה העיר ליי׳׳
רעים לכן רעים שמעו את דבר יי׳׳
הרעים לכן הרעים שמעו דבר יי׳
אל שער ושער לחצר הפנימי נגד
אל השער ושער לחצר הפנימי דרך
שמים ויגידו שמים׳
השמים הגידו השמים׳
אבות אלה ראשי אבות׳ לתלדתם ראשים דד״ה
האבות אלה ראשי האבות ללוי׳
כהן ויאמר התרשתא להם אשר קדמא׳
הכהן וחברו ויאמר התרשתא׳
פרות שבע פרות׳
הפרות ושבע הפרות׳

א״ב מן חד חד מפיק ה

בסוף תיבו׳ וסימניהון

אוה כי בחר יי׳ בציון׳
בזה לכן כה אמר יי׳ הנני נתן גשמה

נקמץ כי הוא על משקל עור גבן אלא רק כי אין הרי״ש סובלת חזק כאשר היא על משקל הכדגשים וכן כל ערב נפתח כלו אך ערב רב כלו נקמץ והנגינה לרע אבל או בפתח או ב ערב ראשו נקמץ על דרך ספר מלב אשר לא נהפכים באתנח וס״פ וסופו פתוח כי נגינתו לעיל כי כן הדין בכל נגינה מוקדמת כאשר בארתי וכאשר אבאר בעזרת האל: כל שבת שהוא לשון בטלה כלו נקמץ והנגינה מלרע אבל שבת אחים כלו פתוח והנגינה לעיל כמו שם הפועל כאשר פירשתי לעיל כל ברך שהוא לשון ברכי נפתח כלו והנגינה לעיל

מערכת אות ההא

לעיל אבל ברך ולא אסיבנה כלו קמוץ והגגינה לרע ובולע ברך ג"כ כדין כל משקל כבד אשר עניינו בר"ים חרם טבת ויחן כתבן כלם נקמצי' וגגינת' לרע וסימנך אביל תיבלת ואיתבר מרשה ברמשת ואותביה בברכותי בטבת מכי' ל שני הברות של אי מסס דבר אשר אמרתי שכלו נפתח יגאו ד'מלות אשת ששת חמשת תכלת אשר חלים קמץ ואגים פתח סימן אסט"ח ויפן זכב חל זכב וירב בבת יהודה ויפר את עמו מאד ודוגמתם שהם יונאים כאחד נפתחים שהם משקל נוסף כי ויפן כמו ויפנה וירב כמו וירבה הרב כבסנן

נשמה חזה היית בארין מן קל מליא׃
דורה מי זאת עולה מן המדבר
השה כי השה אלוה חכמה׃
והודעת בן אדם התשפט התשפט
וגלה והנה מנרת זהב כלה׃
והשקה את המים והיתה׃
זכורה ונתנה יי' אלהיך בידיך׃
חכה כי נפת תטופנה שפתי׃
טבחה טבחה טבחה מסכה׃
ימה הנני רב את ריבך׃
בבכורה והיתה ציצת נובל׃
לחננה כי עת לחננה כי בא׃
מרה ארוכה מארץ מדה׃
מכרה אשת חיל מי ימצא׃
נצה ובגפן שלשה שריגים׃
שימה ועתה כתבו לכם את׃
ענה ונתן האיש השכב עמה׃
עצה כי תצור אל עיר׃
פנה עבר בשוק אצל פנה׃
צדה ברך אברך׃
קנה כצפור נודדת מן׃
ראה אז ראה ויספרה׃
שביה והסירה את שמלת׃
תלה כה אמר יי' הנני שב׃

י"א זוגין מן חד חד חד

מפיק ה' וחד לא מפיק וסימניהון׃

מכרה אשת חיל מי ימצא׃
מכרה ויאמר יעקב מכרה׃
ושערה וראה הכהן והנה׃
ושערה ואם בהרת לבנה היא׃
לרבעה ובכל בהמה לא תתן׃
לרבעה ואשה אשר תקרב אל׃
מעונה אמרתי אך תראי׃
מעונה אלהי קדם ומתחת׃
נצה ובגפן שלשה שריגי'׃
נצה כי לפני קציר כתם׃
ואתננה והיה סחרה ואתננה׃
לאתננה והיה מקץ שבעים שנה
רבבה הנני אליך נאם יי' צבאות והבערתי׃
לרבבה דרך רכלחך בבגדי׃
חילה הנה יי' יורישנה׃
לחילה שיתו לבכם לחילה׃
כביכורה והיתה ציצת נובל׃
כביכורה בענבים במדבר׃
חכה כי נופת תטופנה׃
חכה ואליהוא חכה את׃
ערכה לא ידע אנוש׃
ערכה אם תוכל השיבני׃

י' חמלין לא מפקין ה'

בסוף תיבות' ומטעין בהון וסימניהון

ותחמרה ולא יכלה עוד הצפינו׃
הוסרה הנני ממטיר כעת מחר
עונה כי דבר יי' בזה׃
חלבה אשר לא הוריש את׃
עתה ומשם עבר קדמ'׃
צדה ואני שלשת החצים׃
בבואה את קומי לבי לביתך׃

אנחתה חזות קשה הוגד לי׃
מוסדה והיה כל מעבר מטה׃
ורחמה אשר לא מותתני מרחם
באמה הנה כל המשל עליך׃
למינה והיה יעמדו עליו דוגים׃
חלאתה לכן כה אמר אדני יי' אוי עיר הדמים׃
המונה וגם שם עיר המונה׃
הראשה מי אתה הר הגדול׃
משכמה כתפי משכמה תפול׃
בה לכן דבר אתם ואמרת׃

ז' זוגין חד נסיב ה' וחד

בה' ולית להון זוגא וסימניהון נמס' במערכת אות הבי"ת באלפא ביתא מן חד וחד חד חסר ב וחד נסיב ב'׃

ה' מלין יחידאין לא

מפקין ה' בסוף תיבות' וסימניהון נמסר סוף סדר וישלח׃

א"ב מן חד חד וא'

וחד והא' ו"ל דכו' וסימניהון

ואהרן ואניירעתי גאלי חי׃
והאחרון כי לא מועף לאשר׃
ואהל וחשבת ואהל וברכיה׃
והאהל ומשמרת בני גרשון׃
ואלפים צאנה ואלפים כלם׃
והאלפים והעירים עבדי האדמה׃
ובקר וראיתם את כבוד יי'׃
והבקר ומראה הערב והבקר׃
וגוים ובאו עמים רבים׃
והגוים כי הגוי והממלכה׃
וגבהים אם עשק רש וגזל׃
והגבהים הנה האדון יי' צבאות מסעף׃
וגבה ערה נא גאון וגבה׃
והגבה והאולים אשר על פני׃
וגבוה כי רם יי' ושפל יראה
והגבוה כה אמר אדני יי' הסר המצנפת׃
ודל חכם בעיניו איש׃
והדל העשיר לא ירבה׃
והרם כה אמר אדני יי' הסר המצנפת׃
וההרים ואשוב ואשא עיני והנה ארבע׃
וחצר הגדולה סביב שלשה׃
והחצר וירם כבוד יי' מעל הכרוב
וחטים משכב וספות וכלי׃
והחטים ויאמר ארנן אל דוד׃
וחכמים אנשי לצון יפיחו׃
והחכמים כי את כל זה נתתי׃
ומלא ולנפתלי אמר׃
והמלא ובאת וסגרת הדלת׃
ומשחית עלה אריה מסבכו׃
והמשחית ותהי חרדה במחנה׃
ומשלח יפיח כזבים עד שקר׃
והמשלח את השעיר לעזאזל׃
ונגע לא תאנה אליך׃
והנגע וראה הכהן אחרי הכבס.
ושטן הפקד עליו רשע׃

והשטן ויראני את יהושע׃
ועירים גמלים מיניקות׃
והעירים והאלפים והעירים׃
ופרה ורוב תרעינה׃
והפרה והעזים והפרה׃
וצרעת נעמן תדבק בך׃
והצרעת ויזעף עזיהו ובידו׃
וקדש ואשמעה אחד׃
והקדש ואחרי השבעים ששים׃
ורגלים עינים הייתי לעור׃
והרגלים וילכו לקברה ולא מצאו
ושיר כי בימי דוד׃
והשיר וכל הקהל משתחוי'׃
ושופט ויאמר מי שמך לאיש׃
והשופט על הרע כפים׃
ותבן ועתה לכו עבדו׃
והתבן והשערי' והתבן לסוסי'׃
ותרומה והיה לאהרן ולבניו לחק
והתרומה היקבע אדם אלהים׃
ותורות ועל הר סיני ירדת׃
והתורות אלה החקים והמשפטים

אלין מלין חד נסיב ה'

וחד וה' ולית להון זוגא וסימניהון׃

הטי והיה הנער אשר אמר׃
והטי שמעי בת וראי׃
הקריבה מים שאל חלב נתנה׃
והקריבה ואם נפש אחת תחטא׃
הכשבים ואם מן הצאן קרבנו׃
והכשבים הפריד יעקב׃
הוריד ויקצץ המלך אחז׃
והוריד לכן כה אמר יי'׃
האנפה ואת החסידה׃
והאנפה והחסידה והאנפה׃
היך ויירא דויד את האלהים דר"ה׃
והיך יוכל עבד אדני זה׃
הכו ויצו אבשלום את נעריו
והכו ולאלה אמר באזני׃
הטהרו כי מרביה העם׃
והטהרו וכה תעשה להם לטהרם
הטהרו כי הטהרו הכהנים והלוי'
והטהרו ויאמר יעקב אל ביתו׃
הערבים והיה מהנחל תשתה׃
והערבים מביאים לו לחם ובשר׃
הילדה ויאמר שכם אל חמור׃
והילדה ואל עמי ידו גורל׃
הגרזן היתפאר הגרזן׃
והגרזן והבית בהבנתו׃
הגא כי כל ימינו פנו׃
והגא שמעו שמוע ברגז׃
הישרה שמעו נא זאת ראשי׃
והישרה גם אנכי חלילה לי מחט'
הביט הוי משקה רעהו מספה׃
והביט טהור עינים מראות׃
הוריתיך בדרך חכמה הורתיך׃
והורתיך ועתה לך ואנכי אהיה׃
השיגה או דודו או בן דודו׃
והשיגה ואיש כי לא יהיה לו גואל
הדל ויאמר אליו בי אדני׃
והדל העשיר לא ירבה׃
המשנים ועמהם אחיהם׃

והמשנים ויחמל שאול והעם׃
הפשיט כבודו מעלי הפשיט׃
והפשיט את העלה ונתח׃
החייתם ויאמר אחי בני אמי הם׃
והחייתם את אבי ואת אמי׃
הצליחה אנא יי' הושיעה׃
והצליחה אנא יי' תהי נא אזנך׃
החזיקי מי מצור שאבי לך חזקי׃
והחזיקי קומי שאי את הנער׃

א"ב מן ב' ב' וה' בריש

תיבותא וסימניהון

והאבן וירא והנה באר בשדה׃
והאבן הזאת אשר שמתי מצב'
והאחזו ואתנו תשבו והארץ׃
והאחזו ואך אם טמאה ארץ׃
והאבות הבנים מלקטים׃
והאבות ונפצתם איש אל אחיו׃
והאמה מזה׃
והאמה מזה ב' בפסו'׃
והביטו והיה כצאת משה׃
והביטו ושפכתי על בית דוד׃
והבור ויקחהו וישליכו אתו׃
והבור אשר השליך שם ישמעא'
והבאים זכר ונקבה מכל׃
והבאים והיהודים והסגני' מאה׃
והביאותיו ועבדי כלב עקב׃
והביאותיו והנה לא עלתה בי׃
והביאותיך ועלית על עמי ישראל׃
והביאותיך ושובבתיך׃
והבגד כי יהיה בו נגע צרעת׃
והבגד או השתיאו הערב׃
והגישו אדניו אל האלהים׃
והגישו אל הדלת ב' בפסוק׃
והגדול על הרע כפים׃
והגדול אלה מבני גר ראשי׃
והגלגל והלך מדי שנה בשנה׃
והגלגל ואל תדרשו ביתאל׃
והדת הרצים יצאו דחופים׃
והדת הרצים רכבי הרכש׃
והדגה אשר ביאר תמות׃
והדגה אשר ביאר מתה׃
וההיכל ומרד ארך הבניין׃
וההיכל שערי הנהרות נפתחו׃
והורד המשכן ונסעו׃
והורד ועבר בים צרה׃
והושיע כעת מחר אשלח׃
והושיע יי' את אהלי יהודה׃
והושיעה וישלחו אנשי גבעון׃
והושיעה פני אלי וחנני תנה׃
והושיעם וכי הקים יי' להם׃
והושיעם יי' אלהיהם ביום ההוא׃
והוספתי דברתי אני עם לבי מלעיל
והוספתי על ימיך חמש עשרה׃ מלרע
והוספתי וגדלתי והוספתי׃
והוספתי ואני תמיד איחל׃
והחזיקה כי ינצו אנשים יחדו׃
והחזיקה בו ונשקה לו׃
והטבנו ויאמר משה לחובב׃
והטבנו והיה כי תלך עמנו׃
והיכל מיום אחד לחדש השביעי׃ והיכל

מעיניכו מעיינים הוא כמו מרבה לווי אבל ותרב משאת בנימן ותכל כל עבודת המשכן הם עומדים בעצמם על כן הלים קמץ ואלים פתח מפני הגגינה מוקדמת כל משקל כבד אשר הפעל עי"ן שלו רי"ש כלו נקמץ כמו ברך לא אסיבנה או ברך נבות חרף עושהו ופרת וכן לפעמים באלף החירק כהפך לקמץ קטן כמו מאן יבמי באר התורה ופעמים בס"א כמו נהלת שאוה על מא קל לברת ופעמים שב"אלף וה"א בתים בחירק כמו נאר מהר לוצא מהרו בכיך אבל כשהעי"ן של פעל רי"ש לעולם בגר"י מ"ס של שמוש הבאה לפני

לפני אותיות אח"הע והיה משפטה להיות בחירק לולי אח"הע ונהפכה להברת אי תהיה בקמץ כמו מרעהו מאת מעם מהם כי הם באים על דרך מבית מכל אכל כל האותיות לא יוכלו לסבול דגש כל פעל עתיד מחטופי פ"א פעל מיוד כמו חשב ישב ארד ירד כלם נקמצי׳ והנגינה לרע ובבא עליהם וי"ו ומסבתם להבא או לשעבר וארד ואשב ותלד וירד אלים קמץ ואלים פתח כי הנגינה לעיל ופותחת הברת אי שאחריה בכן הדין בנגינה מוקדמת אך כיו"דין הנסרפין אות האי"תן בחירק כמו אישן ישן תישן ואיקץ

והיכל האמר לכורש רעי וכל׳
והך ויאמר יי׳ אל משה נטה׳
והך ואתה בן אדם הנבא והך׳
והכני הצלני נא מיד אחי׳
והכני אם יוכל להלחם׳
והלבונה ואומרה ויטהרו הלשכות
והלבונה ומהם ממנים על הכלים׳
והמתה את העם הזה׳
והמתה עתה לך והכית את עמלק
והמגדל פלל בן אוזי מנגד המקצוע
והמגדל והנתינים היו יושבי׳ בעפל
והמזבח נשפך וישפך הדשן׳
והמזבח וימד את החצר ארך׳
והמוריני׳ ויאמר ארונה אל דוד׳
והמוריני׳ ויאמר ארנון אל דוד׳
והמואבי׳ כאשר עשו לי בני עשו׳
והמואבי׳ רפאים יחשבו גם הם׳
והנכם יי׳ אלהיכם הרבה׳
והנכם ואתם הרעתם לעשות׳
והנשיאם הביאו את אבני׳
והנשיאם וישב פנחס בן אלעזר׳
והשיאו אתם עון אשמה׳
והשיאו ואם אל עיר יאסף׳
והעל מלעי׳ ויאמר יי׳ רצפרדע׳
והעל קח את אהרן ואת׳
והערבה והירדן וגבול מכנרת׳
והערבה עד ים כנרת׳
והפשתה והשערה נכתה׳
והפשתה גבעול ב׳ בפסוק׳
והפלה יי׳ בין מקנה׳
והפלא יי׳ את מכותך׳
והצל וישאל דוד ביי׳ לאמר׳
והצל ומאז באתי אל פרעה׳
והצעיר וישבו לפניו הבכור׳
והצעיר הקטן יהיה לאלף׳
והקול נשמע בית פרעה׳
והקול ואין העם מכירים׳
והקרוב הרחוק כדבר ימות׳
והקרוב אליו כרשנא שתר׳
והקסמים והיתה ידי אל הנביאים׳
והקסמים כי התרפים דברו און׳
והרגוני ויאמר אברהם כי אמרתי
והרגוני אם יעלה העם הזה׳
והרבה למען למוג לב׳
והרבה יחל ישראל אל יי׳׳
והרבה והוא רחום יכפר׳
והרבה אשר בשערה ישופני׳
והרה ויער אלהי ישראל דפול דד"ה
והרה הנה יחבל און והרה׳
והראש אחר יפנה דרך׳
והראש ב׳ בפסו׳׳
והשכים אבשלום ועמד׳
והשכים ויהי כי הקיפו ימי׳
והשמש וירדו יואב ואבישי׳
והשמש וישכימו בבקר והשמש׳
והשלחן ושמת את השלחן׳
והשלחן ומשמרתם הארון׳
והשלום כה אמר יי׳ צבאות צום׳
והשלום בריתי היתה אתו׳
והשמים ויהי עד כה ועד כה׳
והשמים כי זרע השלום והגפן׳
והתודה וסמך אהרן את שתי׳
והתודה והיה כי יאשם לאחת׳

והתודו את עונם ואת עון׳
והתודו את חטאתם׳
והתנחלתם אתם לבניכם אחריכם׳
והתנחלתם את הארץ בגורל׳
והתאנה הגפן הובישה׳
והתאנה העוד הזרע במגורה׳
והתורה ויאמר יי׳ אל משה עלה׳
והתורה ואת החקי׳ ואת המשפטי׳

חד מן כ״א מלין דכתיב

כה בסוף תיבות׳ ודייא וסימניהון׳

ואברככה הביאה לי ציד ועשה׳
ובכה ובעמך ובכל עבדיך׳
ירכה והיה לאות תנינא׳
כמכה מי כמכה באלים׳
כמכה ב׳ בפסו׳׳
אתכה ותראני האתון׳
עמכה ותאמר בי אדני חי נפשך
בכה כי בכה ארוץ גדוד דשמו׳
ימצאכה חי יי׳ אלהיך אם יש׳
נעצרכה ויהי בשביעית ויאמר׳
הנכה ויען השליש אשר למלך
יענוכה ודברת אליהם את כל׳
בשמכה כה אמר יי׳ צבאות יען׳
הראתכה וידבר אלי האיש׳
כחכה התרפית ביום צרה׳
תנצרכה מזמה תשמר עליך׳
לחלכה ישב במארב חצרים׃
חלכה ראית כי אתה עמל׳
כפכה אחור וקדם צרתני׳
בכה כי אליך יי׳ אדני עיני בכה
יברכוכה יודוך יי׳ כל מעשיך׳

ג׳ זוגין חד נסיב ה׳ וחד

נסיב לה׳ ולית להון זוגא וסימניהון

הניח והיה ביום הניח׳
להניח וראשית כל בכורי׳
הוללים לא יתיצבו׳
להוללים אמרתי להוללים׳
הודיעך ויענך וירעיבך׳
להודיעך קושט אמרי אמת׳

י״ג חס׳ ה׳ בריש תיבותא

וקריין וסימ׳ נמס׳ בשמו״ב׳ סי׳ כ״ג׳

וחילופיהון ז׳ נסבין ה׳

בריש תיבותא ולא קריין
וסימניהון

החניח ויען דוד ויאמר הנה׳
ההמון קדמא ויען אחד מעבדיו׳
ויאמר ויקחו נא׳
המלח הוא הכה את אדום׳
הספר תנינא ותהי לכם חזות׳
הספרי׳ תנינא ותכתוב ספרים בשם אחאב׳
הסחבות ויקח עבד מלך את האנשים׳
הכנפים גם במדעך מלך׳

ג׳ מלין חסר ה׳ באמצע

תיבותא וקריין וסימניהון

ויאהבו ויהי ככלותו לדבר אל שאול׳
לגיד וישב יהורם המלך להתרפא׳
וכרמל עד יערה עלינו רוח׳

וחילופיהון ה׳ כתיב ה׳

במצעות תיבותא ולא קריין
וסימניהון

כהשדה ויקם המלך לילה׳
בהחפזם וילכו אחריהם עד הירדן
שהתקיף מה שהיה כבר נקרא׳
כשהסכל וגם בדרך כשהסכל׳
שהשמם על הר ציון שהשמם׳

כ״ט חסר ה׳ בסוף תיבו׳

וקריין וסימניהון

וארב ואקח את אביכם׳
הנג וישכימו ויהי בעלות׳
והם ויתנם ביד הגבעונים׳
יהי כאשר היה עם׳
והית נבלת איזבל כדמן׳
ונרא הגידו האותיות לאחור׳
הנ אנכי בראתי חרש׳
ירא והיה כעץ שתול׳
תעש ויאמר גדליהו בן׳
ותענב עליהם למראה עיניהם׳
חמש ומן המדה הזאת תמוד׳
ואכבד עלו ההר והבאתם עץ׳
וארבע שלשה המה נפלאו׳
נטע זממה שדה ותקחהו׳
בליל טעמה כי טוב סחרה׳
לכן שבנה בנתי לכן כי׳
וארע ואני אסרתי אגלה׳
שת עונותינו לנגדך׳
וירא ויחי איוב אחרי זאת׳
בליל קומי רני בליל׳
הבים זכור יי׳ מה היה לנו׳
ונשוב השיבנו יי׳ אליך׳
ואת הגדת היום את אשר׳
את הלא את סכת בעדו׳
את כי גם פעמים רבות׳
את תנינא אתה הוא יי׳ לבדך את׳
ואת ונפשי נבהלה מאד׳
ועת פתוחיה יחד בכשיל׳
עת ואמר לבלה ניאופים׳

וחילופי׳ כ׳ מלין כתיבן ה׳

בסוף תיבו׳ ולא קרי׳ וחד פלוגתא
עלוהי וסימניהון

ואראה בשלל אדרת שנער׳
ואבאה אתכם אל ארץ האמרי׳
אריה דוב אורב הוא לי׳
האריה ובניהו בן יהוידע דשמו׳
רעה שונא טוב ואוהבי רע׳
הרעה ועשה הרעה׳
באה אומללה יולדת השבעה׳
באה והכה את ארץ מצרים׳
קוה ויצא עוד קוה המדה׳
וקוה ויעש את הים מוצק דמלכים׳

וקוה לכן כה אמר יי׳ שבתי׳
נמצאה ואם לא השחוק היה׳
ותראה ואמר אחרי עשותה׳
הזאתה ונתתי את הבית הזה בשילה ואת׳
יעשה והאמר נעמי לשתי׳
אלה ואמר לה אלה מאניא׳
פקחה הטי אלהי אזנך ושמע׳
הרבה הרבה כבסני מעוני׳
ורעה רעך ורעה אביך׳
אהביה אני אהביה אהב׳
צידה פלוגתא דרב נחמן ועתה שא נא כליך׳
חד מן י״ד מילין דכתי׳ ה׳ בסוף וקרי׳ ו׳ וסי׳ נמסר באיכה סוף א״ב ד׳

ט״ו זוגין חד קרי׳ ח׳ וחד

קריה׳ ולית דכו׳ וסימניהון נמסר בר״ה א׳ ריש סימן ח׳

ה׳ זוגין מן ב״ב חד כתיב

ה׳ בסוף תיבות׳ וחד כתי׳ י׳ וסימני׳ נמסר במשלי סימן י״ט׳

ב׳ כתיבן ה׳ במצעו׳ תיבו׳

וקרי׳ כ׳ וסימניהון

מעלליהם בית דוד כה אמר׳
עליהם נוסו נודו מאד׳
ברכב רכבי עליתי דמלכים לא קרי כף׳

זוגין דלא נסבין ה׳ בריש

תיבו׳ וסימניהו׳ נמסר בסדר תרומה׳ לחם פנים ל׳ דכו׳

ו׳ זוגין דמיין חד מיעוט

חד רבוי ונסבין ה׳ בסוף תיבותא סימניהון נמסר בסדר נשא׃

א״ב מן חד וחד חד א׳

וחד ה׳ א וכולהון לית דכוות׳
וסימניהון

אמן ויהי אמן את הדסה׳
האמן האנכי הריתי את כל העם
אשמם ואטמא אותם במתנותם׳
האשמם אלהים יפלו ממעצותיהם׳
אמר כה אמר אדני יי׳ יען אמר מואב ושעיר׳
האמר למלך בליעל׳
אמרות והנה כל הנשים אשר נשארו׳
האמרות שמעו הדבר הזה פרות הבשן׳
ארורה ולאדם אמר כי שמעת׳
הארורה ויבא ויאכל וישת ויאמר פקדו נא את׳
בחר ויחר אף שאול ביהונתן׳
הבחר ויאמר יי׳ אל השטן יגער׳
גדלות ומי כעמך ישראל דד״ה׳
הגדולות יי׳ בעבור דברך ובלבך דד״ה׳
דודאים וילך ראובן בימי קציר חטים׳

כלל של דבר שתי הברות של או אם הנגינה לרע אי שתיהן נקמצות כמו אשב ישב ואם הנגינה לעיל הברת אי שאחיה לעולם פתוחה הראשונה פעמים פתוחה ופעמים קמוצה אם הברת ראשונה נקמצת באתנח וס״פ להברת אה או היא פתוחה ופעמים אף בלא הפיכה כמו מלך תבן קרב טרס ואם לא תהפך ואות הראשונה מאותיות את׳הע או היא קמוצה כמו אפר חלב חפץ חלק אתכם יש מלות שנהברות באה אי בלא אתנח והם קמוצים ונגינתם לרע ובהדבקם יפתחו ראשיתם ואחריתם

מערכת אות ההא

ואחריתם כמו בלק מרך נדר מזה כי כן דינס בלא אתנח וס״פ ובהדבקס יאמר ירך יעקב אלל כתף הבית גדל ג דר אבניס אבר כהניס ערל לב בעול רכולתך גס ברנותם
לא יזוז הקמץ הבכי ממקומו כמו חבר חברים ערלים מה שאין כן במלת דרך ארץ עבד מלך כי יאמר דרכים או דרכו או מלכו ונפלאתי ממלת כסף וירך וערל ועול אשר
בהדבקס יאמר שכן וזקן זרים הס יותר ממלת כתף וירך וערל ועול אשר בהדבקס יאמר כתף ירך גזל עול ואומר כי בעבור כי כתף ורעיו שמות

הרוראים נתנו ריח׃
דברים וישב מימים לקחתם׃
הדברים ויצא האמרי הישב בהר׃
הפוכה אפרים בעמים הוא׃
ההפוכה ויגרל עון בת עמי׃
חלמיש ההפכי הצור אגם מים׃
החלמיש המוליכך במדבר הגדול
כושית ותדבר מרים ואהרן׃
הכושית במשה ב׳ בפסוק׃
מליץ אם יש עליו מלאך׃
המליץ והם לא ידעו כי שמע׃
מתה מלרע ותרא רחל כי לא ילדה
המתה ויאמר לא ארעה אתכם
משלש ויאמר אליו קחה לי׃
המשלש ואם יתקפו האחד׃
מנח רחב הקיר אשר לצלע׃
המנח ופתח הצלע למנח׃
מקטרות ויענו את ירמיהו כל׃
המקטרות ויקמו ויסירו את׃
מנאפת כן דרך אשה מנאפת׃
המנאפת האשה המנאפת׃
מתאבלים ויעבירהו עבדיו מן׃
המתאבלים שמחו את ירושלם׃
מריקים ויהי הם מריקים שקיהם׃
המריקים ואען שנית ואמר לו׃
נסוגים מדוע ראיתי המה חתים
הנסוגים ואת הנסוגים מאחרי יי׳׃
נקראים בלילה ההוא נדדה שנת׃
הנקראים שמעו זאת בית יעקב׃
נקדות תורי זהב נעשה לך׃
הנקדות ויסר ביום ההוא את
שיחים בין שיחים ינהקו׃
השיחים ויכלו המים מן החמת׃
ספדים על שדים ספדים׃
הספדים גם מגבוה יראו וחתחתי׳
פתחים ליד שערים לפי קרת׃
הפתחים וכל הפתחים והמזוזות׃
ציון ועברו העברים בארץ׃
הציון ויאמר מה הציון הלז׃
צאים ויהושע היה לבוש׃
הצאים ויען ויאמר אל העמדים
צביעים חריד צביעים׃
הצביעים והראש אחד יפנה דרך׃
קינים ויפרש אתה לפני והיא׃
הקינים ומשפחות ספרים ישבו כת׳
שטר אשר אין לה קצין׃
השטר ויהי לעזיהו חיל׃
שקד ויהי דבר יי׳ אלי לאמר
השקד גם מגבוה יראו׃
שוקים דליו שוקים מפסח׃
השוקים יככה יי׳ בשחין רע על׃
שאלתיהו ותבא האשה ותאמר׃
השאלתיהו גם אנכי השאלתיהו ליי׳
תצור כי בעד אשה זונה׃
התצור ללביא טרף וחית׃

א״ב מן חד חד מלעיל

קמץ לפניה משמשי׳ ה׳ בסו׳ תיבו׳ וסימני׳

אלכה אני אמרתי בדמיומי׃
אשלמה ואני בקול תודה אזבחה
אגורה באהלך עולמים׃
אגופה ויסר את אפן מרכבתיו׃

אעופה מי יתן לי אבר׃
בוערה כולם מנאפים כמו תנור
ברותה חמת ברותה סופרים׃
גחה ויקם שמעי ויחבש׃
גתימה ויברחו הבארותים׃
דתינה ויאמר האיש נסעו מזה׃
הבריה ויקחוהו וישלכו אתו׃
וזעקה ותקח תזמר אפר על
זבולה שמש עמד זבולה׃
חרבה ומשה היה רועה׃
וטהרה ואם לא תמצא ידה׃
ירשה ולנפתלי אמר נפתלי׃
בכרה ויבאו מנגב לגבעה׃
לחכה ותפל אש יי׳ ותאכל׃
מינוחה וירד מינוחה עטרות׃
נשחתה וירא אלהים את׃
נעצרה וישב אהרן אל משה׃
נעדרה דרשו מעל ספר יי׳׃
נעמה וירא מנחה כי טוב׃
נכרתה ופושעים נשמדו יחדו׃
נהרסה והנה עלה כולו קמשוני׳
ספרה ויהיו שבם ממשא׃
עזבה ואת תזנותיה ממצרים׃
פורתא ואת פורתא׃
פרמשתא ואת פרמשתא׃
פשוחה חרדו שאננות׃
צעירה ויעבר יורם צעירה׃
צלחה צדיק אתה יי׳ כי אריב
ציונה שאו נס ציונה׃
קרבה לא שמעה בקול׃
רעננה בלא יומו תמלא׃
שבתה למלאות דבר יי׳ בפי ירמיה׃
תבואתה וממגד ארץ ומלואה׃

אבויברישהו

בסוף וסימניהון

ויאספהו ל׳ ותהי המלחמה׃
ויבזהו ל׳ ובני בליעל׃
ויבשהו ל׳ גוער בים׃
ויגרשהו ל׳ וילך דתהלות׃
וידקרהו ל׳ נערוו ימת׃
ויהפכהו ל׳ ויבא גדעון׃
ויזבחהו ל׳ וישב מאחריו׃
ויחזקהו ל׳ במסמרים לא׃
ויחפרהו ל׳ המהכים למות׃
ויטמאהו ל׳ ויפן יאשיהו׃
ויטמנהו ל׳ ויפן כה וכה ויך את׃
ויטעהו ל׳ ויבן מגדל בתוכו׃
ויכלוהו ל׳ שפוך חמתך דירמיה
וילבישוהו ל׳ בגדים זכריה׃
וילמדהו ל׳ בארח משפט וילמדהו
וילכדוהו ל׳ ויבקש את אחזיהו׃
וימררוהו ל׳ ורבו וישטמהו׃
ויניפהו ל׳ תנופה לפני׃
וינחההו ל׳ ויתנו לנו שני פרים
ויסערהו ל׳ ישאהו קדים׃
ויסירהו ל׳ מלך מצרים׃
ויעבירהו ל׳ ואבנר בן נר׃
ויעבירהו ל׳ עבדיו מן המרכבה׃
ויעדהו ל׳ ויבאו שני האנשים
ויעדהו ל׳ הושיבו שנים אנשים
ויעזרהו ל׳ האלהים על׃

ויעוללהו ל׳ ויפנו וינוסו׃
ויעצמהו ל׳ ויפר את עמו׃
ויעצרהו ל׳ וימצא מלך׃
ויפעלהו ל׳ חרש ברזל׃
ויפתחהו ל׳ שלח מלך׃
ויצילהו ל׳ וישמע ראובן׃
ויצפהו ל׳ זהב טהור׃
ויקדשהו ל׳ וישחם ויקח משה׃
ויקנאהו ל׳ ויפה עשיתיו׃
ויראהו ל׳ בני הנביאים׃
וירדהו ל׳ אל כפיו׃
וירידהו ל׳ וישלח המלך׃
וישאלהו ל׳ האיש לאמר מה׃
וישחטהו ל׳ ויחטאהו כראשון׃
וישטמהו ל׳ בעלי חצים׃
וישכחהו ל׳ ולא זכר שר׃
וישלחהו ל׳ מעמק חברון׃
וישנאהו ל׳ אחר הדברים׃
וישקוהו ל׳ איש מצרי׃
וישיתהו ל׳ על ארץ מצרים׃
ויתירהו ל׳ שלח מלך׃

מלין דמשמשין הו בסוף

ולית להון זוגא וסימניהון

ואנוהו ל׳ זה אלי ואנוהו׃
וארוממנהו ל׳ שניה׳ בפסוק׃
יבוננהו ל׳ יצרנהו כאשון׃
יצרנהו ל׳ ב׳ בפסוק׃
משיתיהו ל׳ ויגדל הילד׃
ועשיתהו ל׳ לי ולבני׃
יעברנהו ל׳ האותי לא תיראו׃
אחקרהו ל׳ אב אנכי לאביונים׃
רוממתהו ל׳ מים גדלוהו׃
מוטהו ל׳ ועתה אשבור׃
ישפטהו ל׳ ואת תורתיו ואת׃
ועתליהו ל׳ אם אחזיהו׃
השכירהו ל׳ כי עלי יי׳ הגדיל׃
והפיצהו ל׳ סביב בעתהו׃
אשביעהו ל׳ ארך ימים
ואראהו ל׳ בישועתי ב׳ בפסוק׃
ילדתיהו ל׳ האנכי הריתי׃
ומעלותיהו ל׳ פנות קדים׃
מאסתיהו ל׳ ויאמר חלילה לי׃
שקינוהו ל׳ מצאנו ראינו׃
והגעתיהו ל׳ והסירתי את׃
והשימתיהו ל׳ ונתתי פני׃
והביאותיהו ל׳ ופרשתי עליו׃
גרשתיהו ל׳ ואתנהו ביד׃
העירותיהו ל׳ אנכי העירותי׃
בקשתיהו ל׳ פתחתי אני׃
ונטעתיהו ל׳ ולא ירגז עוד׃
והשפילהו ל׳ ראה כל גאה׃
שנאתיהו ל׳ ויאמר מלך׃
ואטמנהו ל׳ ואלך ואטמנהו׃
אכלתהו ל׳ הנה בהיותו תמים׃
ותזבחהו ל׳ ותלש ותפהו מצות

ג פסו מן ג׳ מלין מורדפי׳

מפסקין ה׳ וסימני׳ מזוני דשבת בהכנ׳
וביאורם׃
שארה כסותה׃
חרשה ושבתה׃

הכינה וגם חקרה׃

הא

הא ג׳ וסימני׳ נמסר בסוף פרשת ויגש וביחזקאל סימן י״ו ובדניאל סימן ב׳׃

הב

והבל ג׳ וסימניהון נמסר בפ׳ בראשית ובישעיה ריש סימן מ״מ׃
ותבט ג׳ וסימניהון נמסר בישעיה סימן כ״ב׃
תביט ה׳ וסימניהון נמסר בפרשת וירא׃
בהבליהם ג׳ וסימניהון נמסר בפרש׳ האזינו ובמלכים א׳ סימן י״ו׃

הג

ויגד כ״ד וסימניהון

לאברהם ויהי אחרי׃
לרבקה ויגד לרבקה את׃
ללבן ויגד ללבן ביום השלישי
לתמר ויגד לתמר לאמר׃
ליהודה ויהי כמשלש חדשים׃
למלך ויגד למלך מצרים׃
ליהושע ויגד ליהושע לאמר׃
מארבים וישימו לו בעלי שכם׃
לאבימלך ויגד לאבימלך כי התקבצו׃
הכרמלה וישכם שמואל לקראת׃
לשאול ויגד לשאול לאמר הנה דוד בניות׃
קעילה ויגד לשאול כי בא דוד
גת ויגד לשאול כי ברח דוד
ברך ויגד למלך דוד לאמר׃
ויאסף ויגד לדוד ויאסף
וחבירו ויגד לדוד ויאסף
בוכה ויגד ליואב הנה המלך׃
עשתה ויגד לדוד את אשר׃
לשלמה ויגד לשלמה לאמר הנה ארניהו׃
כי נס יואב ויגד למלך שלמה׃
לשלמה ויגד לשלמה כי הלך שמעי׃
איכה ויאמר לכו וראו׃
דמשק ויבא אלישע דמשק׃
לבית דוד ויגד לבית דוד׃

ויגד ג׳ רפין וסימ׳ נמסר בשפטים סימן י״ד׃
ויגידו ד׳ רפי׳ וסימניהון נמסר בשמואל סי׳ כ״ה וישעיה סימן י״ט׃
ויגידו ד׳ חסרים וסימניהון נמסר בפרשת תולדות

דברים במורים ואינס מנויים מאותה לפעלה ומלת שכן ורעיו נושין קלת לפעלה על כן נשתנו ומלת ערל השתנתה כי מליכו בהדבקו ערל לב וערל בשר גם מלאכו ערל
שפתים גם בזה אני אומר כי מלת ערל לב בהה על דרך ארץ מלך עבד אשר המה שוין ומדובקין ומפוזרין ומלת ערל שפתים בפרדס יאמר ממנה ערל על דרך שכן זקן
בבך ובן יש גומר במלת בבד שיאמר בבד פה ומלאכו עם כבד עון ואולי גם בהפרדו יאמר כבד וסני מגיניס המה ואל תתמה על זה כי שמות דברים באים על כמה דרכים
באשר

כאשר ידוע בסוד הדייקנות ומלת חבר חברים הוא כמו מחבר על דרך הרץ ומה שכתוב וחובר חבר זהו בעבור האתנח שנהפכת אות הראשונה לקמץ והפתח שבאות שנייה
מוכיח כי אלו בא על דרך כתף ירך היה לו לינקד בקמץ קטן גם אלו כן היה לו לומר חברים :
תיבה חית או עי"ן והנגינה לעיל בהברת אי תנקד בפתח קטן כמו פסח פתח קמח שלח רגע רשע

בל שתי הברות של אי אה בשם דבר ואות אחרונה של אותה
שבע זבח כי הם באים על דרך הרץ ורעין אך אות ח' ועי"ן

תולדות ובמלכים ב' סוף סימן י"ח •

ואגד ב' חסרי' וסימניהון
ואגד לכם היום ולא •
ואגד לך דד"ה •

ותגיד ג' מ"ל וסימני' נמסר
בפ' וישמע יתרו •

הגד הגד ב' וסימניהון
הגד הגד לעבדיך •
הגד הגד לי את אשר עשיתה •

ולא הגיד ג' וסימניהון
ותצלח עליו רוח •
וירדהו אל כפיו •
ויי' העלים ממני •

הגו ג' וסימניהון נמסר
בישעיה סימן נ"ט •

הוגה ג' ב' מ"ל וסימניהון
בשמואל ב' סי' כ'
ובאיכא בא' ב' ג' •

ההגריאים ג' ב' מ"ל וא'
חס' וסימניהון
ובימי שאול עשו מלחמה •
ויעשו מלחמה עם ההגריאים •
ויעזרו עליהם וינתנו בידם •

הד

הדפו ב' וסימנהון נמסר
בסדר מסעי •

הדורם ד' ג' מ"ל וא' חס'
וסימנהון
זאת הדורם ואת אוזל •
וחברו דד"ה •
וישלח את הדורם בנו •
וישלח המלך רחבעם •
בתר' חס' •

הודו ה' וסי' נמסר בירמיה
סימן כ"ב •

להודות ליי ג' חסרים כי
טוב וסימנ'
ושאר הברורים •
כצאת לפני החלוץ •
ביום ההוא אז נתן דויד •
וב' הודו ליי' חס' כי טוב וסימניהון
בד"ה ב' סימן כ' •

הו

והוא ל"ג ר"פ וסימניהון
והוא יהיה פרא אדם •
והוא עבר לפניהם •
והוא אשה בבתוליה יקח •
והוא שב מן הפסילים •
והוא יצא ועבדיו באו •
והוא מדבר עמם •
והוא גם בן חיל •
והוא הכה את איש מצרי •
וחבירו דד"ה •
והוא הכה את האיש •

והוא הולך במדבר דרך יום •
והוא בא ויעמד אל אדניו •
והוא לא כן ידמה •
והוא הפיל להם גורל •
והוא עם בזוי ושסוי הפח •
והוא מחולל מפשעינו •
והוא את כל אלה עשה •
והוא במלכים יתקלס •
והוא יבנה את היכל יי' •
והוא נלחם עם מלך בבל •
והוא הקטיר בגיא בן הנם •
והוא יחזקיהו סתם •
והוא העביר את בניו באש •
והוא ישפט תבל בצדק •
והוא כחתן יוצא •
והוא רחום יכפר •
והוא יפדה את ישראל •
והוא כרקב יבלה •
והוא לקברות יובל •
והוא מלא בתיהם טוב •
והוא באחד מי ישיבנו •
והוא ישקיט ומי ירשיע •
והוא מסבות מתהפך •
והוא מהשנא עדניא •

ז' פסוק והוא והוא

וסימני' נמסר בשפטי' סי' י"ז ומלכי'
א' סימן י"ט והושע סימן ז' •

ה' פסו' הוא הוא וסימני'

ויגד יעקב לרחל כי •
הוא יורה הנה הוא תפוש •
כי תאמרו הלא ידענו •
וביתאל לא תוסיף להנבא •
כי הוא בין אחים יפריא •

ג' פסוק מן ז' מלין ג' מכא

וג' מכא והוא במצע וסימניהון נמס'
בישעיה סימן ל"ב •

י"א והוא ולית להון זוגא

וכל קרייא הוא וסימניהון •
והוא אמר ואלישע ישב •
והוא יעשה גל על יי' דרכך •
והוא לבדו ויאמר לא ירד •
והוא יתן מאשר שמנה •
והוא צוה ויאמר שלחני •
והוא שם ויאמר המלך •
והוא הולך ודוד עולה •
והוא הלך במדבר דרך יום •
והוא בא ויעמד אל ארניו •
והיא עולה ויעל משם •
והוא יבנה את היכל יי' •

ח' פסוק והוא הוא וסימ'

נמסר בד"ה ב' סימן כ"ב •

הוא דמטעין דסבירין

היא ה' וסימני' נמסר בפרש' תצוה •

הואיל ג' וסימניהון נמסר
בסדר דברים •

הואל ד' וסימניהון נמסר •
בשפטים סימן י"ט •

ויאל ז' ה' מ"ל וב' חס' וסימני'
נמסר בסדר שמות •

הוה ב' וסימניהון
כימה הוה לאדם •
ואתה הוה להם למלך •

הוה ב' א' כתיב א'
וסימניהון
הוה גביר לאחיך •
כי לשלג יאמר הוא •

תהוה ג' כתיב ה' וסימניהון
נמסר בדניאל סי' ב' •

הושעיה ג' וסימניהון
ויגשו כל שרי •
ויאמר עוריה בן הושעיה •
וילך אחריהם הושעיה •

הזאהאל ד' בלישניהון
וסימניהון
והזה אל הבית •
אל נכח פני אהל •
ויז מדמה אל הקיר ב' בו •

הט

הטו ג' וכל ליש' נמסר בשרש
נטה כי שם ביתם •

הי

היא ג' ר"פ וסימניהון נמסר
פ' וישב וביחזקאל
סוף סימני'

והיא ב' וסימניהון
קינים והגא והיא •
ותאכל הוא והיא •

היא כל אוריתא כתבן הוא
במי"א כתבן היא וסימ'
נמסר בפרשת וישב •
וכל קרייא דכו' כתיבין היא כמ"ג
כתיבן הוא וקריין היא וסימניהון
אליהו ותלך ותעשה כדבר •
תפתה כי ערוך מאתמול הפתה
פלילי כי הוא זמה והיא עון •

ה' כתיב היא וקריין הוא

וחילופי' ג' כתיב הוא וקריין היא
וסימ' נמסר בתלים סימן ע"ג •

סימן כל דסמיך לשבת

היא כמ"א הוא וכל דסמי' לאחזה
היא וכו' וכל דסמי' למנחה היא וכו'
עיין כל הלין שנויי בסדר תצוה •

סימן היא והוא דתורת

כהנים מן ריש ויקרא עד ואם בהרת
הוא במט"ו היא וסימניהון
פתות אותה פתים •

ואם לא תשיג •
והביאה אל הכהן •
צו את אהרן •
לא האפנה חמץ •
דבר אל אהרן דבמקום אשר
תשחט העולה •
כל זכר בבני קדמא •
קחו את המנחה •
ואכלתם אותם במקום •
מדוע לא אכלתם •
ואת הארנבת ב' בפסוק •
לכל הבהמה אשר היא מפרסת
וכי ימות מן הבהמה •
ומן ואם בהרת עד לא יסגירנו
היא ומן לא יסגירנו עד ובשר כי
יהיה הוא ומן ובשר עד ואיש או
אשה היא ומן ואיש או אשה עד
וכי יהיה בקרחת היא ומן כי יהיה
בקרח' עד כי נפש הבשר ורם כלהון
הוא במ"ז היא וסימניהון
פרחת היא •
פחתת היא •
צרעת ממארת היא •
מופאתו היא •
אשר היא ישבת עליו •
ואשה כי יזוב זוב דמה •
שבת שבתון היא קדם' דסיפר'
וכל עריית' היא ומן סוף סידרא
דעריית' עד סוף סיפר' הוא במט"ו
היא וסימניהון •
והיא שפחה נחרפת •
זימה היא •
והיא תראה את •
גלחה נדה •
מחללת •
היא בתרומה •
עצרת היא •
שבת היא •
והאבדתי את הנפש •
אחוזתם נקבה •
יובל היא נ' בענינא •
וד' בענינ' קדמ' ובתרא היא ותרין
מציעאה הוא וסימניהון כי נפש
הבשר בדם היא כי נפש כל בשר
דמו בנפשו הוא וסימניהון נקבה
תסובב גבר •

סימן בעת בפעם בשנה

הבאר כלהון ההיא ולית חד מנהון
ההוא •

וחלוף הוא הלילה השער
המדבר הרעב
ההוא ולית בקריא' חד מנהון ההיא •

ג' זוגין מן ב' ב' בחד ענינא

קדמא היו תנינ' היה וסימניהון נמס'
בד"ה א' סימן כ"ג •

היתה ה' ר"פ וסימ' נמסר
ביחזקאל סימן ל"ז
ותלים סימן קי"ד וסוף משלי •

היה ג' בטעם מאריך ולעיל
וסימניהון
וייבש הנחל דמלכים •

הופכת הפתח קטן לגדול כמו ויעשו את הפסח למצות הפתח ההפוכה כמו רגע שמה הרשע ויצאו מכלל זה תשע מזח מלח כלח ישע אף על פי שנגינתם לעיל נקראים כי
הם באים על דרך אפר חלב וריעיהם אשר לא יהפכו ובמסורת מונה ה' ישע פתחין ומלת צלע בקמץ קטן ונגינתה לרע ומלת שער על משקל תבל ונגינתם לרע ונקמץ : כל
נגינה מוקדמת פותחת הברת אי שאחריה ;

כל איתן שמשמש בחטופי למ"ד פעל יש לו דין נגינה מוקדמת והוא שיש על האי"תן וי"ו קמוצה המשמשת
ללשון

מערכת אות ההא

בלשון עבר כמו ואשב ואדרך אך אם תאסף הוי״ו שהוא לשון עתיד הוא׳ כמו ואדרך אשב או ואדרך ואשב אז הכל לקמץ והנגינה לרע אבל כל ויצא ואלא בכל עניניו הכל נקמץ
והנגינה לרע בעבור אות הא״לף אשר איננה נראית בקריאתה המשיכה בנגינתה וכן כל אי״תן המשמשת לפני השופי למ״ד פעל כמו תפן ירב יגל כלם ננקדי׳ בפתח קטן
אתן יתן תתן והנגינה מוקדמת ופותחת ומלת ותלא נקמצת להמשיך קריאת אל״ף ולכן הנגינה למטה כמו ספי במלת ויצא אבל במלת ותרא נפתחת כי הנגינה מוקדמת

בעבור האדמה חתה׳
ויחזק הרעב בעיר׳

והיה ו׳ וסימניהון נמסר
בפ׳ לך לך ובשפטים
סימן י״ח׳

היה ב׳ כתיבן ה׳ וסימניהון

כי היה יהיה דמלפי׳
היה היה דבר יי׳ דיחזקאל׳

ויהי ד׳ בטעם גרשים בעזר׳
וסימני׳ נמסר בנחמיה
סימן ד׳׳

תהוה ג׳ כתי׳ ה׳ וסימ׳ נמסר
בדניאל סוף סימן ג׳׳

והיה ז׳ כתי׳ והיה וקרי׳ והיו
וסימני׳ נמסר בפרשת
מסעי וביהושע סימן ט״ו׳

היתה ד׳ קמצי׳ וסימ׳ נמסר
בישעיה סי׳ י״ד׳

הייתה ג׳ מ״ל וסימני׳ נמסר
בשפטים סימן י״א׳

היתם ב׳ חסרים וסימניהון
ממרים היתם׳
והיתם גם אתם גם׳

והיית ב׳ וסימניהון

והיית באשה דתקועי׳׳
והיית עטרת תפארת׳

להיות ח׳ חסרי׳ בלישני׳
וסי׳ נמסר פ׳ יתרו׳

ויהי בעת ההיא ג׳ וסימני׳
נמסר
פרשת וירא׳

ויהי כ׳ בטעם תביר ר״פ
וסימניהון נמסר בר״ה
ב׳ סימן כ״ב׳

היה ה׳ בטעם לעיל
וסימניהון

כי לא היה גשם׳
כי לא היה דשא׳
ולא היה לחם לעם׳
היה איש גדול׳
דין פליג׳ ולא והיה צדק אזור׳

ויהי ד׳ בטעם ר״פ בספר
בראשי׳ וסימניהון
נמסר בפ׳ נח׳

ויהי כן ח׳ ו׳ מנהון בספר בראש׳
וסימניהון

ויבדל בין המים׳
ותראה היבשה׳
תדשא הארץ דשא׳
זהיו למארת׳
תוצא הארץ׳
ולכל חית הארץ׳

ויהי בימי ה׳ וסימנם נמסר
פרשת לך לך
וריש ירמיה׳

ויהי מקצה ה׳ וסימניהון
נמסר במלכי׳
ב׳ ריש סימן ח׳׳

ויהי אחרי מות ד׳ וסימניהון
בלשון ארמי

אבא רעיא שמשא ומלכא וביאור׳
נמסר בסוף פרשת חיי שרה׳

ויהי אחרי הדברים

האלה ג׳ וסימניהון נמסר בסדר
וירא וסוף יהושע׳

ויהי ל״ב רפי׳ וסימניהון

מבדיל ויאמר אלהים יהי רקיע׳
כנען יפת אלהים ליפת׳
כנען ברוך יי׳ אלהי שם׳
חשך נטה את ידך על׳
ברד נטה את ידך׳
חשך נטה ידך על׳
איעצך עתה שמע בקלי איעצך
מתיו יחי ראובן ואל ימות׳
כבואך אחר כן תבא גבעת
האלהים׳
ייטיב כה יעשה יי׳ ליהונתן׳
ואשימה ועתה שמע נא גם׳
כשמעך את קול הצעדה׳
ארוץ ויהי מה ארוץ׳
ארוצה ויוסף עוד אחימעץ׳
כבאה ויי׳ אמר אל אחיהו׳
כהני אחר הדבר הזה לא שב׳
לנן וידבר אחאב אל נבות׳
נא ויהי בעברם ואליהו תני׳
דפסוק׳

כאזור העם הרע הזה המאנים׳
כזית ילכו יונקותיו ויהי כזית׳
כן דרשו טוב ואל רע׳
לעד שמעו עמי כלם הקשיבי
מרף הביאו את כל המעשר׳
כשמעך ויהי כשמעך דד״ה׳
ועשה לזהב ולכסף ולנחשת׳
דברך והמלאך אשר הלך׳
הטוב והנה אמריהו הלך׳
משגב ויהי יי׳ משגב לדל׳
משנאי יי׳ יכחשו לו׳
תשת חשך ויהי לילה׳
נעם ויהי נעם יי׳ אלהינו׳
בשכבו ויהי בשכבו וירעת׳
ביתך ויהי ביתך כבית פרץ׳

ותהי י״ד רפי׳ וסימני׳ נמסר
בשמואל א׳ סימן י״ח
ובאיוב סימן ג׳׳

ויהיו י״א רפין וסימני׳ נמסר
בפרשת תרומה׳

שהיה ג׳ וסימניהון

יאמר נא ישראל׳
בקום עלינו אדם׳
וכל קהלת דכו׳ כמ״ג אשר היה
וסימניהון

הגדלתי והוספתי׳
יש דבר שיאמר׳
לפני אשר היה לפני׳
לפניהם אשר היה לפניהם׳

נהיה ה׳ וסימניהון נמסר
במלכים א׳ סי׳ א׳׳

ונהיה ב׳ וסימניהון

ונהיה להם עד פתח׳
ונשבע להם ונהיה׳

ולא היה כ״ב וסימניהון

ולא היה מים לעדה׳
ולא היה שם מים לעם׳
ולא היה בו שער צהוב׳
וישבת המן ממחרת׳
ולא היה בהם ידים׳
וימס לבבם ולא היה בם עוד
ולא היה ביום ההוא לפניו׳
ולא היה דברי ראשון׳
ומאכל שלחנו וחברו דד״ה׳
ולא היה לבבו שלם׳
דשלמה וחבירו דאבים׳
ולא היה מים למחנה׳
ולא היה דבר רע בסיר׳
ולא היה אחרי בית דוד׳
ולא היה לחם לעם הארץ׳
והברו׳
ולא היה נודד כנף׳
ולא היה בה מטה עוז׳
ולא היה למחלי אלעזר ולא׳
ולא היה לששן בנים׳
ולא היה כבושם ההוא עוד׳
ולא היה ביום אף יי׳ פליט
וראיתיו מגיע אצל האיל׳
ב׳ בפסוק׳

ולא יהיו ג׳ וסימניהון נמסר
בפרשת תבא׳
ובירמיה ריש סימן י״ו׳

והיתה ג׳ בטעם בנביאים
וסימניהון

ציצת נובל צבי׳
חבל הים נות רעים׳
נבלת העם הזה למאכל׳

אמר המעתיק קא קשה לי כי והיתה חבל הים הוא נמנה בחשבון הג׳ והיתה בטעם שני גרשי׳ וכן הוא בכל הספרים שלנו הדין דחבל הים בטעם שני גרשים ואולי כי הוא טעות ואינם אלא ב׳ בטעם קדמא אזלא נילת נובל ונבלת העם ומיהו על והיתה דנילת נובל ודנבלת העם בכל הספרים נמסר על כל חד ג׳ בטעם במסרה קטנה עכ״ל:

ולא יהיה ה׳ ר״פ וסימני׳

ולא יהיה למצרים מעשה׳
ולא יהיה עוד לבית ישראל׳
ולא יהיה משם עוד ערל׳
ולא יהיה פליט ושריד דירמיה
לבית ישראל למבטח׳

והיתה ג׳ בטעם גרשיים
בנביאים וסימניהון
נמס׳ במלכי׳ ב׳ סוף סימן ט׳ ובצפניה
סימן ב׳׳

ולא תהיה ד׳ וסימן נמסר
בפרשת
קדשים ובדניאל סימן י״א׳

היו ג׳ ר״פ וסימניהון

היו עריה לשמה ארץ ציה׳
היו שרי יהודה כמשיגי גבול׳
היו צריה לראש׳

שהיה ד׳ בקהלת וסימני׳

מה שהיה הוא שיהיה׳
ושנאתי אני את כל עמלי׳
כי איננו יודע מה שיהיה׳
והסכל ירבה דברים׳

ולהיות ב׳ וסימניהון

בני עתה אל תשלו׳
פתשגן הכתב להנתן׳

תהיינה י׳ כתי׳ כן בתור׳ וסי׳
נמסר בפרשת אמור

בהיות ח׳ חס׳ בליש׳ וסימני׳
נמסר בסדר וישמע
יתרו׳

והיה ד׳ בטעם גרשים ר״פ
בתורה וסימניהון
נמסר בפרשת בא׳

ותהיין ד׳ כתובים כן
בליש׳ בנבי׳ וסימ׳
נמסר ביחזקאל סימן כ״ט׳

והיו ו׳ וסימניהון נמסר
בשמואל ב׳ סימן ב׳
וירמיה סימן מ״ח וד״ה ב׳ סימן כ״ג׳

והיה י״ג בטעם פזרין
וסימניהון נמסר
ביהושע סימן ב׳ וע״ש׳

בהיותו ג׳ חסר וסימניהון
נמסר בדברי
הימים ב׳ סימן י׳׳

וכי יהיה ד׳ ר״פ וסימניהון
נמסר בפ׳ ראה

היכל יי׳ ד׳ פסוק דמיין׳
וסימניהון

היכל יי׳ היכל יי׳ היכל יי׳׳
ארץ ארץ ארץ שמעי׳
עוה עוה עוה אשימנה׳

הך

והך ב׳ וסימניהון

והך את עפר הארץ׳
והך כף אל כף׳

ויכום י״א וסימניהון נמסר
בפ׳ שלח לך׳

ויכה י׳ וסימניהון נמסר
במלכים א׳ סימן כ״ב

מכותיה ג׳ חס׳ וסימניהון

והיתה אדום לשמה׳
כי אנושה מכתיה׳
כל עבר על בבל׳

מכה ה׳ פתחין וסימניהון
בלשון ארמי עבראה
בחוטרא ובחרבא עממיא תמחי׳
וביאורם נמסר בפרשת שמות׳
וביחזקאל

והטעם כי לא אבו להמשכת קריאת אותה א״לף כא״לף נקראת מאומה וכן כל שם לדבר על דרך ארץ מלך ורעיו וקטורת אלבושת אחבושת אשמורה שחרחורת שבולת
נאשת כתובת ודומיהן אהל בשת קדש אין אומר לשבר אוכל שהם דבר אבל לשון פעל נגינתם לרע ונקמצים כהן מדין חותן משה ענין פועל המה לא שם דבר על כן
בא יצאם לרע ונקמצים זה הפלוג בין המולך אהלו ועד כוש ובין מזרעו נתן למולך ועוד יש שמות דברים נפתחות בלא טעם בלא מלא כמו בבל ומבבל גרזן כרמל ערבל
יזרעאל

יזרעאל נחלים פאמים להבה בהלה אאת אחד אחיו יתברך צור ישראל וקדושו :

אתחיל משפט שמוש החולם והחטף קמץ התורה כלה דינה לינקד בחול' לולי המבטלי' והם שבעה א' כמו רנו שמי' כלו חגגי ב' שלא כמו קרבן חכמה אבל אם תבא הנגינה בהברת או אז נהפך לחולם כמו נהלי ורוני וכן ירונו ישובו וימדו כי זה

וביחזקאל סימן ז'·
והבית ה' מלרע וסימניהון
נמסר פ' שפטים
ושמו' א' סימן ט"ו ומלכי' ב' סי' ט'·
הכה ג' ב' חס' וא' מ"ל וסימני'
נמסר ריש פרשת פנחס
מכה ב' קמצי' חד כתיבי'
וסימניהון
מכי חרב במלחמה·
מכה אלהים ומענה·
והביתה ה' מ"ל ה' וסימניהון
נמסר בירמיה
ריש סימן ה'·
יככה ג' וסימניהון נמסר
בישעיה סימן' וירמיה
סוף סימן מ'·
ומכה ד' קמצי' וסימניהון
נמסר בפ' משפטים·
והכיתיו ג' ב' חס' וא' מ"ל
וסימניהון
אם יוכל להלחם·
ויצאתי אחריו והכיתו ב' בו·
ויכיה ג' וסימניהון
ואת מקדה לכד יהושע·
ויתן יי' דלבנה
ויתן יי' דלכיש
יכתו ג' וסימניהון
מדוע ראיתי המה חתים·
וכל פסיליה יכתו·
מבקר לערב יכתו·
הכינו ב' בלישני' וסימ'
רשת הכינו לפעמי·
והיה ביום הששי והכינו·
וכל ד"ה דכו' הכינו והכינו במ"ב
הכינו והכינו וסימניהון
והכינו לבית אבותיכם·
ושחטו הפסח והתקדשו·
הכינו ז' וסימניהון
הכינו לכם צדה דיהושע·
לכו נא הכינו עוד ודעו·
הכינו הארבים כי גם זמם·
הכינו לבניו מטבח·
והכינו לבבכם אל יי' ועבדהו·
והכינו לבית אבתיכם ד"ה·
ותתקדשו והכינו לאחיכ' לעשו' ד"ה
והוכן ג' וסימניהון
והוכן בחסד כסא·
יזכר אדיריו יכשלו·
ויאמר לבנות לה בית·
וא' הוכן כי ערוך מאתמל·
כונן ה' מ"ל בלישני' וסימני'
ותכונן עיר סיחון
הוי בונה עיר בדמים·
הכון והכן לך
במיתריך תכונן על פניהם·
ותכונן צדיק·
נכון ב"ח וסימניהון

כי נכון הדבר מאת האלהי'·
ויאמר משה לא נכון לעשות כן
והיה נכון לבקר·
והנה אמת נכון הדבר דעיר
הנדחת·
וחברו דוילך ויעבור·
בשחר נכון מוצאו·
נכון יהיה הר בית יי' דישעי'·
יהיה הר בית יי' נכון דמיכה·
ושבחם אליאל נכון·
כי בא שאול אל נכון·
ויבאו עד גרן נכון·
ובית עבדך דוד יהיה נכון לפניך
וכסא דוד יהיה נכון לפני יי'·
ורוח נכון חדש בקרבי·
ושלחו מנות לאין נכון לו·
נכון לבי אלהים ב' בפסוק·
ולבם לא נכון עמו·
כי אני לצלע נכון·
זרעם נכון לפניהם·
ידע כי נכון בידו יום·
נכון למועדי רגל·
ואיד נכון לצלעו·
נכון כסאך מאז·
נכון לבו בטוח ביי'·
נכון לבי אלהים אשירה·
וכסאו יהיה נכון עד עולם בד"ה
ובית דוד עבדך נכון בד"ה·
ממכון ג' וסימניהון
ממכון שבתך מן·
וחברו ממכון שבתך ועשית·
ממכון שבתו השגיח·
יכונניה ג' וסימניהון
והוא יכונניה עליון·
ועל נהרות יכונניה·
יכונניה עד עולם סלה·
וא' ויכונניה דרך קשתו·
ובמכנה ד' חס' וסימני'
וארבע כתפות אל·
ב' בפסוק·
ועל ראש המכנה ידתיה·
ובצקלג ובמכנה·
ותכון ד' וסימניהון
ותכון מלכותו מאד·
ותכון כל מלאכת שלמה·
ותכון כל עבדת יי'·
ותכון העבודה ויעמדו·

הל

הלאה ב' וסימניהון
ואת האש זרה הלאה·
ויאמרו גש הלאה·
מהלאה ב' וסימניהון

מהלאה למגדל עדר·
מהלאה לדמשק·
הלוך ד' מ"ל בתורה וסימני'
נמסר בפרשת נח·
הלוך ד' חסרים וסימניהון
נמסר סוף פ' ויצא·
הלא היא ג' וסימני' נמסר
בפרשת דברים·
לכי ג' וסימניהון נמסר בפ'
שמות·
הולך ט' מ"ל בתורה וסים'
נמסר בפ' תולדות·
הולך י"א מ"ל בנבי' וסי'
והנה אנכי הולך היום·
אפס כי לא תהיה תפארתך·
כי אתה הולך לקחת לך·
ויהי הקשר אמיץ·
תמול בואך והיום אניעך ב' בו·
הנך הולך מאתי·
ושמחת לבב בהולך·
כי הים הולך וסוער·
הולך למרחבי ארץ·
וז' חסר בכתו' וסימניהון נמסר
בקהלת סימן ט'·
וילכו כל העם ג' וסימניהון
וימליכו שם את שאול·
איש לביתו·
לאכל ולשתות·
וילך ז' פתחי' וסימני' נמסר
סוף פרשת חיי שרה·
ההלכת ג' ב' חסר וא' מ"ל
וסימניהון נמסר
בסדר וישלח·
הלכות ב' חסר דחסר וכו' סי'
נמסר בסדר שמות
ויולכני ב' כתובים כן וסימני'
נמסר ביחזקאל
ריש סימן מ"ז·
ויתהלך ג' וסימניהון נמסר
בפרשת בראשית·
הליכות ד' וסימני' נמסר
בתלים סי' ס"ח·
ויולך ד' וסימניהון נמסר
בפ' בשלח וסוף מלכים
ולך י"א וסימני' נמסר בשמו'
ב' סימן י"ר·
ולך ד' וסימניהון נמסר
במלכים ב' סימן ד'·
ולכו ג' וסימניהון נמסר
בשמו' א' סימן כ"ט·
וללכת ד' וסימניהון נמסר
באיוב ריש סי' ל"ד·
מוליך ג' וסימניהון נמסר
באיוב סימן י"ב·
וילך איש ב' וסימני' נמסר
בפ' שמות·
וילך בכל דרך ג' וסימני'
נמסר
במלכים א' סימן י"ו·
וילכו דרך ג' וסימניהון

שלשת ימים במדבר·
וילכו כל הלילה·
וילכו דרך הערבה·
ולא הלך ג' וסימני' נמסר
בפ' בלק ומלכי'
ב' סוף סימן כ"א·
ואלכה ב' וסימניהון נמסר
בפרשת ויצא·
ואולך ד' וסימניהון נמסר
בסדר בחקתי·
להלך ד' וחסרים וסימניהון
נמסר בפרש' שמות
וקהלת ריש סימן ז'·
ויתהלך ג' ר"פ וסימניהון נמס'
ביחזקאל סימן י"ט·
ילכון ג' וסימניהון נמסר
ביואל סימן ב'·
יהלכון ג' וסימניהון נמסר
בתלים סימ' פ"ט
וסימן ק"ד·
הלכו ב' דגשי' וסימניהון
על הר ציון ששמם·
ערום הלכו מבלי לבוש·
וא' רפה פלטו מחרב הלכו·
בלכתן ג' וסימניהון
חברות אשה אל אחותה·
ואיש אל עבר פניו·
על ארבעת רבעיהן תנינא דפסוק·
יהלך ג' וסימניהון נמסר
במשלי סימן ו'·
הלכתי ג' וסימניהון נמסר
באיוב סוף סימן ל'·
האלך ג' וסימניהון נמסר
בפ' שמות·
הלולים ב' וסימניהון
קדש הלולים ליי' זו·
ויעשו הלולים·
תהלת ד' וסימניהון נמסר
בתלי' סימן קמ"ו·
תהלות ד' ג' מ"ל וא' חסר
וסי' נמסר בישעיה
סימן ס"ג·
מהלל ג' חסר וסימן נמסר
בתלים סימן י"ח
יהולל ג' וסימניהון
כי העושק יהולל חכם·
ושופטים יהולל·
וקסמים יהולל·
ויהללו ד' וסימניהון נמסר
בפ' לך לך ושפטים
סימן י"ו ונחמיה סימן ה'·
יהללוהו ב' בספר תלים
וסימניהון
יהללוהו שמים וארץ·
ובמושב זקנים יהללוהו·
ויהלם ג' וסימניהון נמסר
בפרשת תצוה·
הלם

הכלל לעולם לא יבא חטף קמץ באות אשר הנגינה בו וכן החטף מבטל חולם בכמה מקומות כמו לשון הופעל ואף פעל בין עתיד בין עבר כמו הפקד אתו שם משזר כליל תקסר מראה הסברתי הפנה הגלה וכל כווי מן השלמים בתוספת ה"א וי"ו ופ"א הפעל שלו בהברת או היא בחטף קמץ כמו שמרה קרבה ואכלה מכידי אבל ואוכלה מגיד בני בחולם שהוא עתיד למדבר בעצמו והחולם תמיד חסרון הא"לף העיקר שראוי להיות ואכלה הא"לף האחת פ"א הפעל והשנית למדבר בעצמו וכן אם אוכלה וזרעו משלו לשון

מערכת אות ההא

לשון הווה פתח ולחלמים שרשו פלה וכן שמרני זכרני שהם כלם לשון לווי על כן נכקדים בחטף קמץ אבל אל יכוס שמרך בחולם כי הוא לשון הווה כמו שומר שלנו ומלת זועמה ישראל נשתנתה והטעם כי לא יבא חטף פתח אחר חטף קמץ והיה ראוי להיות זעמה כאשר אפרש בדין אחה״ע המבטל חולם אך להקל המלה הועמד על בנין שמרה זכרה וכן מלת ותוארו מבני אדם והיה ראוי להיות ותארו על דרך אהלה וכן כתיב תארם וכן כל שם הפועל כמו תמארו בהכלם אחרי אכלה כל שם דבר ושם

הלם י״ב וחסרי׳ וסימניהון נמסר בפרשת שמות

הם

והם מ׳ ר״פ וסימניהון נמסר במשלי סימן א׳ פסוק י״ח ובד״ה ב׳ סימן ט׳׃

הם י״ב ס״פ וסימניהון נמסר בפרשת וישמע יתרו׃

המה י״מ ר״פ וסימניהון

המה וכל החיה למינה׃
המה מי מריבה אשר׃
המה עם בית מיכה׃
המה הרחיקו׃
המה מיטיבים את לכם׃
המה יבאו אל מקדשי׃
המה באו בארץ צוף׃
המה את ערלים ישכבו׃
המה ירדים במעלה ההר׃
המה ישאו קלם ירנו׃
המה גלו ערותה׃
המה רכליך׃
המה היו צרים ישבי׃
המה כרעו ונפלו׃
המה יניעון לאכול׃
המה ראו כן תמהו׃
המה ראו מעשי יי׳׃
המה יאבדו ואתה תעמד׃
המה היו במרדי אור׃

והמה י׳ ר״פ וסימניהון נמסר בישעיה סי׳ מ״ג ומיכה סוף סימן ד׳׃

המה עשים ה׳ וסימניהון נמס׳ פ׳ ויקהל וירמיה סימן ז׳׃

ההמה י״ב וסימני׳ נמסר בפרשת בהעלתך וירמיה סימן י״ד ונחמיה סי׳ י״ג׃

ומהם ו׳ וסימניהון נמסר בירמיה סוף סי׳ מ״ד׃

ולהם ה׳ וסימניהון נמסר פ׳ נח ובנחמיה סימן ז׳׃

בהמה ג׳ וסימניהון נמסר בסוף פרשת תצוה

להם ד׳ סבירים לכם וסימני׳ נמסר בסדר בהעלתך

יהמיון ג׳ וסימניהון נמסר בישעיה סימן י״ז׃

והמו ג׳ וסימניהון

ויתגעשו גליו לא יוכלו׃
והמו גליהם במים רבים׃
והמו כמו יין׃

הומיה ג׳ ב׳ חסר וא׳ מ״ל ופי׳ נמסר בישעיה סימן ב׳ ב׳ ומשלי סימן ז׳

ותהם ג׳ וסימניהון נמסר בשמואל א׳ סי׳ ד׳׃

וידהמם ג׳ וסימניהון נמסר בשמואל א׳ סי׳ ז׳

המונה ד׳ כתוב כן וסימני׳ נמסר ביחזקאל סימן ל״ט׃

המונו ג׳ מ״ל וסימניהון נמסר בשפטים סימן ד׳׃

המון ג׳ וסימניהון נמסר בדניאל סי׳ ד׳׃

המו ג׳ וסימני׳ נמסר בזכריה סוף סימן ט׳ וע״ש

הן

הן ה׳ פתחין וסימניהון נמסר בפרשת בלק ואיוב סוף סימן ח׳ וסימן ל״א׃

והן ה׳ וסימניהון נמסר בפרשת שמות ודניאל סי׳ ג׳׃

בהן י״ח מ׳ ו׳ קמצי׳ וג׳ פת׳ וסימניהון

ויהפך אשר ישב בהן לוט׃
עבדתי תנה את נשי ואת׃
ויפצל בהן פצלות לבנות׃
יסף אשר יסף בהן׃
וחברו
ויקחו בני אהרן נדב׃
ותנו בהן אש ושימו׃
ותקעו בהן ונועדו׃
והצר לך בכל שעריך׃
פרש מקול פרש ורומה׃
לשמה היו לשמה׃
ב׳ בפסוק׃
ציון תנו ציץ למואב׃
חיי ולכל בהן חיי רוחי׃
הכהנים בבאם הכהנים׃
פלשתים ויבאו פלשתים וישבו בהן דשמואל׃

ג׳ בתראי פתחין

להן י״ד וסימניהון נמסר בפרשת פנחס וביחזקאל סימן כ״ג׃

והנה ג׳ וסימניהון נמסר בשמואל ב׳ סי׳ ד׳׃

מהנה ז׳ וסי׳ נמסר בפר׳ ויקרא ויחזקאל סי׳ מ״ב וירמיה סי׳ ה׳׃

בהנה ג׳ וסימניהון נמסר בפרשת שלח לך וירמיה סימן ח׳׃

להנה ד׳ וסימניהון

ומתוכה דמות ארבע׃
ומתחת הרקיע כנפיהם ב׳ בפסוק
בבאו להנה׃
וא׳ ולהנה כנפים ככנפי׃

הנה ז׳ ר״פ בספר בראשית וסי׳ נמסר בפרש׳ וישב כל יהושע ושפטים ר״פ הנה בם״ג והנה וסימני׳

והנה אנכי הולך היום׃

והנה ברק רדף׃
והנה איש זקן בא׃

הנה ד׳ ר״פ בשמואל וסימניהון

והנה ימים באים ונדפתי׃
הנה היום הזה ראו עיניך׃
הנה עתה הוא נחבא׃
הנה שם עמם שני בניהם׃

וכל מלכים ר״פ דכו׳ הנה בם״ה והנה וסימניהון נמסר ריש מלכי׳ וכל ישעיה וירמ׳ הנה בם״ג והנה וסימניהון

והנה זה בא רכב איש׃
והנה ששון ושמחה׃
והנה כל אנשים אשר נשארו׃

הנה י׳ ר״פ ביחזקאל וסימני׳ נמסר ביחזקאל סי׳ כ״ח׃

וכל תרי סר ר״פ הנה בם״ב והנה וסימניהון

והנה ככר עפרת׃
והנה המלאך הדבר׃

וכל דברי הימים ר״פ דכו׳ והנה בם״ג הנה וסימניהון

הנה בן נולד לך׃
הנה אנכי בונה בית׃
הנה יי׳ נגף מגפה׃

וכל שאר כתובים ר״פ הנה בם״ו והנה וסימ׳

רוח גדולה באה דאיוב׃
והנה אשה לקראתו׃
והנה עלה כלו קמשונים׃
והנה יד נגעה בי ותניעני׃
והנה כדמות בני אדם׃
והנה בועז בא מבית׃

ה׳ פסוק הנה והנה וסימני׳ נמסר בפרשת ויצא׃

הנה ד׳ סבירין והנה וסימני׳ נמסר בפרשת כי תשא

והנה י״ג יתיראין וסימני׳

והנה בן ויאמר שוב אשוב׃
והנה עתה ויאמר הכי קרא׃
והנה עבדיך מכים וחטאת׃
והנה העם ויקח את׃
והנה ביתו ויבא יפתח׃
והנה דוד והיה הוא׃
והנה בני ויהי ככלתו לדבר׃
והנה באתי כי ידע עבדך׃
והנה אליהו ויהי עבדיהו׃
והנה אלה הנה אלה׃
והנה נתנו עליך עבותים׃
והנה עבדי ושלח לי עצי ארזים׃
והנה להם ויפנו יהודה׃

הנה ז׳ יתיראין וסימניהון נמסר בשפטי׳ סים׳ ז׳

י״א זוגין חד הנה וחד והנה וסימניהון

הנה עשו ויגד לרבקה׃
והנה עשו וישא יעקב עיניו׃

הנה אנשים ויאמר למלך׃
והנה אנשים עברים ויראו׃
הנה האיש ושמואל ראה׃
והנה האיש לבוש הבדים׃
הנה היא ויאמר הכהן׃
והנה היא ויהי בבקר דלאה׃
הנה יושב ויאמר המלך׃
והנה יושב וישלח אליו שרי׃
הנה כה ואמר יושב האי׃
והנה כה ובשחטם את בניהם׃
הנה באו הראשונות הנה׃
והנה באו ואף כי תשלחנה׃
הנה יוצר כי הנה יוצר׃
והנה יוצר כה הראני יי׳׃
הנה דברי והמלאך אשר הלך דד״ה
והנה דברי אסא הראשונים׃
הנה בן ויכרת כל הקהל׃
והנה בן ויאמר אברם׃
הנה שבה ותאמ׳ הנה שבה יבמתך
והנה שבה ויאמר השב׃

והנה אנחנו ג׳ וסימן נמסר בפרשת ויישב ובנחמיה סימן ה׳׃

והנה איננו ג׳ וסימניהון נמסר בפרשת ויצא יעקב׃

והנה יי׳ ד׳ וסימניהון נמסר בפרשת ויצא׃

והנה הוא ה׳ וסימני׳ נמסר בפרשת מקץ׃

והנה כל ה׳ וסימ׳ נמסר במלכים א׳ סי׳ ד׳

הנה לא ג׳ וסימני׳ נמסר בתלים סימן קנ״ב׃

הנו ב׳ וסימניהון נמסר בפרשת בלק׃

והנני ג׳ וסימניהון נמסר בפרשת נח׃

והנה אנכי ה׳ וסימניהון נמסר ריש פרשת ויצא׃

הנני ב׳ דגשים וסימניהון ויאמר הנני בני׃
ויאמר הנני מי אתה׃

הננו ג׳ וסימניהון נמסר בפרשת מקץ׃

הס

הס ב׳ קמצי׳ וסימני׳

בכל מקום אשליך הס׃
ואמר הס כי לא להזכיר׃

הפ

ויהפך ב׳ וסימניהון

ויהפך לבב פרעה ועבדיו׃
ויהפך לבב כל איש ישראל׃

תהפכות ג׳ וסימניהון כידור

הטלם מן הצלמים כמו קרבן חכמה ערמה נפרית בלפחל ופסי ויגבהה ויגלה חסכת בשמת : ומלת חמארת בשה ע״ד חסכת והיה ראוי מחרת אך עשו כמו מלת יעמד וזהו פי לעולם לא יבא חטף קמץ לפני חטף פתח וכבין מחיר במשקל קל מן הצלמים אשר המה בחולם בהוסף עליו או כמו לייחד או לרבי׳ יהפך החולם לחטף קמץ כמו ושמור ומלך יפע סך וכיוצא בו בשמות דברים כמו הפרת קצרתי כחבת ותחשב כתנת כתנתי ופס דבר בב׳ אותיות קדש אבל אורך רחב ירא חר אבלו ארבו קדשו רפי גם הקל תולך

תואר נועם מעניינם רק כי נהפכו ההברות כאשר יאמר אהלו תארו מפני אות הגרון אשר דנה בחטף פתח ולא יוכל לבא אחר חטף קמץ ומלת רחבו באה על עיקרה והטעם בעבור דגש שבכ״ית רחבו המבטל החטף פתח על כי הוא מתבטלים אבל אהל תואר נועם שאין אות אחרונה מאותיות בג״ד כפ״ת ואין בם הדגש ניכר אז לא יבטל החטף פתח רק במקומות מועטים ואין יבא חטף קמץ על כן נהפכו ההברות ואם בהברת או יבא הו״או אף ברבות המלה אף לא יוזז החולם ממקומו כמו מועד מופת

בידור תהפוכות המה׳
מאיש מדבר תהפוכות׳
תהפוכות בלבו חורש און׳
במהפכת ו׳ וסימניהון נמסר בירמיה סי׳ ל״א׳
הפרו ד׳ וסימניהון נמסר בירמיה סימן ל״א׳

הץ

והציל ג׳ וסימניהון נמסר בשמואל ב׳ סימן ד׳ וישעיה סימן ל״א׳
להצילה ג׳ וסימניהון נמסר במשלי סימן ב׳
והצל ב׳ וסימניהון נמסר בפרשת שמות׳
הצילה ג׳ חס׳ בליש׳ וסימן נמס׳ בפרשת וישב ובתלים סימן כ״ב׳
ואציל ג׳ ב׳ מ״ל וסימניהון
ולא אביתי לשמע׳
ואציל אתכם מיד מצרים׳
מיד אויביכם׳
הצילני ג׳ וסימניהון נמסר בשמואל א׳ סי׳ י״ז ובתילים סימן נ״ד׳

הר

וכל הר ב׳ וסימניהון
והגלעד וגבול׳
כל גיא ינשא וכל הר׳
על ההר ד׳ וסימניהון נמסר בפרשת שמות ויחזקאל סוף סימן י״א׳
אל הר י״ז וסימ׳ נמסר בישעיה סימן נ״ו׳
כהר ב׳ וסימניהון
כי כהר פרצים יקום׳
כהר ציון לא ימוט׳
ההרה י״ג וסימניהון׳
ויעתק משם ההרה מקדם׳
תספה ויהי כהוציאם אתם׳
ותגדל הנה נא מצא עבדך׳
עלה ויאמר יי׳ אל משה עלה אלי׳
ויפנו ויעלו ההרה׳
ותחינו ותענו ותאמרו אלי׳
ותזידו וארבר אליכם ולא׳
בעלתי ההרה לקחת לחת׳
פסל בעת ההיא אמר יי׳ אלי׳
ואעש ארון עצי שטים ואפסל
לכו ותאמר להם ההרה לכו׳
וילחצו האמרי את בני דן׳
אל הרי ה׳ וסימ׳ נמסר ביחזקאל ריש סי׳ ו׳ וסימן ל״ד׳
על ראש ההר ה׳ וסי׳ נמסר במלכים ב׳ סימן א׳ ויחזקאל סי׳ מ״ג׳
מהררי ג׳ וסימניהון נמסר בתלים סימן ע״ו׳
והדר ג׳ וסימניהון נמסר בפרשת ואתחנן׳
אל ההרים ב׳ וסי׳ נמס׳ בתלים סימן קכ״ב ע״ש׳
הר ההר ו׳ וסימניהון
ויסעו מקדש׳
קח את אהרן ואת׳
ויעלו אל הו׳ ההר׳
ויעל אהרן הכהן׳
תתאו לכם הר ההר׳
מהר ההר תתאו׳
ותהר עוד ז׳ וסימניהון נמסר פ׳ ויצא׳
להרגך ג׳ וסימן נמסר סוף פרשת תולדות׳
הרוג ג׳ וסימניהון נמסר בפרשת בהעלתך
להרוג ג׳ מ״ל בליש׳ וסימניהון
והכרתי שופט מקרבה׳
עת להרוג׳
כי נמכרנו אני ועמי׳
והרוג בשנאיהם׳
והרגוני ב׳ א׳ מ״ל וא׳ חס׳ וסי׳ נמסר בפרשת וירא׳
והרגני ג׳ וסי׳ נמסר במלכים א׳ סימן י״ח׳
הרוס ג׳ מ״ל בליש׳ וסימני׳ נמסר באיוב סי׳ י״ב׳
הרן ב׳ וסימניהון׳
ואת בית נמרה׳
ובעמק בית הרן׳ וצ״ע
וכל שום בר נש דכו׳ הרן כמ״ב חרן וסימניהון׳
פלגש כ״לב׳ בפסוק׳
השגה ד׳ כתו׳ ס׳ בליש׳ וסימני׳ נמסר בפרשת שפטים׳
וישגם ה׳ חסרים בלישני׳ וסי׳ נמסר בפרשת מקץ וירמיה סימן ל״ט׳
תשג ב׳ וסימניהון
אל תשג גבול עולם׳
וחברו אל תשג׳
וא׳ ותשג אתה תאכל ולא׳

נשלם

מערכת אות הה״א בס״ד

מערכת אות

הוי״ן

א״ב מן חד חד ריש פסו׳

נסיב וי״ו ברישיה וסי׳ וכל חד״ל דכו׳
וארא ואין איש ומאלה׳
ובחורב הקצפתם את יי׳׳
וגר זאב עם כבש
ודי חלב עזים ללחמך
והלא עמד שם צדוק׳
ווים ואת האלף ושבע המאות׳
וזרחה לכם יראי שמי׳
וחכיתי ליי׳ המסתיר פניו׳
וטמאתם את צפוי פסילי כספך׳
ויריחו סוגרת ומסוגרת׳
ובחכי איש גדודים׳
וללוי אמר תומיך ואוריך׳
ומנת המלך מן רכושו׳
ונחה עליו רוח יי׳׳
וסוכה תהיה לצל יומם׳
ועמך כולם צדיקים׳
ופרח ורוב תרעינה׳
וצאני מרמס רגליכם׳
וקרבנו קערת כסף אחת׳
ורחובות העיר ימלאו׳
ושאבתם מים בששון׳
ותבואתה מרבה למלכים אשר׳

א״ב מן חד חד מן תרתין

תיבות נסבין ו׳ בריש תיבותא וכל קריין לא נסבין ו׳ וסי׳
וארך אפים איש חמה יגרה מדון
וברית עולם כי אני יי׳ אהב משפט
וגבור חיל ויען אחד מהנערים
ודבר טוב דאגה בלב איש ישחנה
והר סיני עשן כולו׳
וזאת התורה אשר שם משה׳
וחיל פרעה יצא ממצרים׳
וטובת מראה ויהי אמן את הדסה׳
וייראו אלהים איש היה בארץ עוץ׳
וכל אלה ובזה אלה להפר ברית
ולפני יי׳ תפלה לעני כי יעטף
ומלך עולם ויי׳ אלהים אמת׳
ונר אלהים טרם יכבה ושמואל׳
ושר צבא ואחרי אחיתפל יהוידע
ועץ חיים תוחלת ממושכה׳
ופר חטאת תעש׳ ליום על הכפורי׳
וצבא השמי׳ אתה הוא יי׳ לבדך׳
וקטרת סמים ומקטירים ליי׳ עולות
ורכב ברזל ויאמרו בני יוסף׳
ושמן זית וחקרה חמש מאות׳
ותשועת צדיקים מיי׳ מעוזם בעת׳

י״ו זוגין מן חד חד חד

מלרע וחד מלעיל ו׳ ברישיהון וסימני׳
ומת בהר אשר אתה׳
ומת ותאמר לו אשתו עודך
ויחכם חן לחכם ויחכם עוד׳
ויחכם מכל האדם מאיתן׳
ויענם ישמעאל ויענם׳
ויענם המלך קשה ויעזב׳
ויורם ויצו מלך אשור׳
ויורם אלהים חץ פתאם׳
ויושיעום ותתנם ביד צריהם׳
ויושיעום ויקם יי׳ שופטים׳
ויתמרמר מלך הנגב ויצא׳
ויתמרמר וראיתיו מגיע אצל׳
ויודע וידבר אל קרח׳
ויודע ויקח את זקני העיר׳
וינפש ששת ימים תעשה׳
וינפש ויבא המלך וכל העם׳
ויהללוה תנו לה מפרי ידיה׳
ויהללוה אחת היא יונתי תמתי׳
ונפתחה לאמר מתי יעבר
ונפתחה ויהי כאשר באנו אל המלון
וישג ירדף אויב נפשי׳
וישג לבן את יעקב
ויוכל וישמע שפטיה כן
ויוכל וישר אל מלאך ויוכל
ויצילני והנה כאשר גדלה נפשך
ויצילני ושם האחד אליעזר
ומש ועמדו רגליו ביום׳
ומש ובני ארם עוץ׳
והגה שמעו שמוע ברוגז
והגה ויפרש אתה לפני׳
ובקר וראיתם את כבוד יי׳׳
ובקר ערב ובקר וצהרים

י״ד זוגין חלופין מן ב״ב

ר״פ נסבין ו׳ בריש תיבותא וכל קריא׳ לא נסבין וי׳׳
ואנת ברה בלשצר לא השפלת
ואנת עזרא בחכמת אלהך׳
ואף את דמכם לנפשתיכם׳
ואף אם טמאה ארץ אחוזתכם
ואנה לא בחכמה די איתי בי׳
ואנה שמעת עליך די תוכל׳
והן חלמא ופשרה תהחון
והן לא ידיע להוה לך מלכא
והיום ההוא לאדני יי׳ צבאות׳
והיום הזה האמרנה שרות׳
וכה תעשה להם לטהרם
וכה אמר שמעי בקללו׳
וכען העלו קדמי חכימיא
וכען הן על מלכא׳
וכאשר יענו אותו כן ירבה׳
וכאשר יאמרו אליך בני עמך׳
וטוב לא יהיה לרשע ולא׳
ומוב משניהם את אשר
ותחת כי אהב את אבותיך
ותחת הרקיע כנפיהם׳
ומכל החי מכל בשר׳
ומכל בני כי רבים דד״ה
וארבע כתפות אל ארבע׳
וארבע חיון רברבן סלקן
ובארבע עשרה שנה בא כדר
ובארבע עשרה שנה למלך חזקיה
ולמען תספר באזני בנך׳
ולמען תאריכו ימים על האדמה

א״ב מן חד וחד ו׳ ברישי׳

וקמצי׳ וסי׳
ואף אתך ואת עמך בדבר׳
ואיש לעשות כרצון איש׳
ובך

מוקם אשר הואו׳ בהם בעבור חסרון היו״ד כי המה נגזרים מחטופי פ״א פעל מיו״ד וכן כוכב עולם שופר אך באמרך ומועדם מופתי כוכבי עלמים נחלאים על כן ביום קנותך השדה ראותך עשותך נחלמים מפני הוי״ו אף כי על שם הפועל מן השלמים בחטף קמץ כאשר אמרתי למעלה כמו באכלם עומדך בחטופי למ״ד פעל לא כן הדין אם יבא בהברה וא״ו כאשר אמרתי; כל שבא מניע לפני אות כמו עומדך מביא לפניו חטף קמץ במלת ראותך קנותך מפני הווי״ן:

מערכת אות הויו

כל אות אחה'ע

הראויה להיות בחטף פתח ואות שלפניה בחטף קמץ יהפכו התנועו' החטף פתח לחטף קמץ והחטף קמץ לקמץ כמו יעמד מי יחרס ראוי להיו' יעמד יחרס על דרך תקטר וכן מעמד מחרבו' שהיה ראוי להיות מעמד חרבות ע"ד מסור אף כי לעולם לא יבא חטף קמץ לפני חטף פתח וכן תאר אהל זוהר ברבותם ליחיד יאמר אהלו תארו ולרבים על משפטם אהלים לאהליך ותלת נעמי באה על דרך תקטר ופסי כזבי ונהפכו התנועות מפני אות הגרון רק אם

ובך ויאמר העם אל משה •
ונפן תאנה וגפן יתנו חילם •
והם • והכהנים הלוים בני צדוק
ורל והשארתי בקרבך עם •
ורך לשפט יתום ודך •
ודין לפני כל ירעי דת ודין •
והם ויחר למשה מאד ויאמר •
והנה ויפרש אתה לפני •
והנה ויהי עבדך עשה הנה והנה
ווים ואת האלף ושבע •
וזרם נפץ וזרם •
וזר הפכפך איש דרך וזר •
וחי ותאמרו הן הראנו יי' •
וחור ומרדכי יצא מלפני המלך
וחום עור כל ימי הארץ •
וטף וישמעו כל שרי פלשתים •
ויש וילך משם וימצא •
ויור ויאמר פתח החלון
וכה ויפן כה וכה וירא כי אין איש
ולחם ולאביו שלח כזאת עשרה חמרים •
ולד ותהי שרי עקרה אין לה ולד •
ומי מיומי ההולכים •
ומר תיסרך רעתך ומשובותיך •
ונבל והיה כנור ונבל תף וחליל •
ונסך הגרו וספדו •
ונכד והכרתי לבבל נאם יי' •
וסוף והאזניחו נהרות דללו וחרבו •
ועד יען אשר עשו נבלה •
וענן יי עליהם יומם •
ועז מזמור לדוד הבו ליי' •
ועוז אלהים לנו מחסה •
ועוף ספתה בהמות ועוף •
ופרץ ובני יהודה שלה ופרץ •
וצאה רבה צבאך •
וצדק עשיתי משפט וצדק •
וקם כי שבע יפל צדיק וקם •
וקמו כי כה אמר יי' •
וראש ובני בנימן בלע ובכר ואשבל
זרד ולא יעצרכה הגשם •
ורחם מאל אביך ויעזרך •
ורק ובכה יהיה נעור •
ושוב אל תאמר לרעך •
ושם יד ושם טוב מבנים •
ושובו עברו ושובו משער לשער •
ותוך אלה פיהו מלא •

א"ב מן תרין א' וחד וא'

אראה ויאמר יי' אל משה דבר אל אהרן •
אראה ויאמר אליהו חי יי' צבאו' אשר
ואראה צמאה נפשי לאלהים •
ארא ויאמר יי' אל אברם לך לך •
אראך ואמר מה אלה אדני •
ואראך והנה ברק רדף את סיסרא •
אחותיך ושמרון בחצי חטאתיך •
אחותיך וזכרת את דרכיך ונכלמת •
ואחותיך סדום ובנותיה חשכן •
אסתר הן גרשת אתי היום •
אסתר אך שתים אל תעש עמדי •
ואסתר כי לא אויב יחרפני •
אשמעה עד מתי אראה •

אשמעה מה ידבר האל •
ואשמעה ויאמר אליהם משה עמדו •
ארמוני ויצא הראשון ארמוני •
ארמוני וישלח ויביאהו והוא ארמוני
וארמוני ויבט הפלשתי וירא את דוד
בינה אמרי האזינה יי' •
בינה מלעיל ואם בינה שמעה זאת
ובינה בשנת שלש לכורש •
בונה קמץ ירושלם יי' נדחי ישראל •
בוני ויפסלו בוני שלמה •
ובוני חירם ב' בפסוק •
כדבר ורבקה שומעת •
כדבר ותעלזנה כליותי •
וכדבר וכלי כליו רעים •
בחסדך נחית בחסדך •
בחסדך ואני בחסדך בטחתי •
ובחסדך תצמית איבי והאבדת •
בראות בעת ההיא בראות דוד •
בראות ויהי לדרוש אלהים בימי •
ובראות יי' כי נכנעו היה דבר יי' •
בטחות הן אמת חפצת בטחות •
בטחות מי שת בטחות חכמה •
ובטחות ישליו אהלים לשדדי •
במעלות ויקרא ישעיה הנביא •
קדמא דפסוק •

במעלות הנני משיב את צל המעלו'
תנינא דפסוק •
ובמעלות אשר ארך האולם עשרים אמה •
במועדיכם ועשיתם אשה ליי' עלה או זבח לפלא •
במועדיכם אלה תעשו ליי' •
ובמועדיכם וביום שמחתכם •
בלב שלם ואתה שלמה בני דע את אלהי אביך •
בלב שלם וישמחו העם על התנדבם כי •
ובלב שלם ויאמר אנא יי' זכר נא דישעיה •

גוה ואם לא תשמעוה במסתרים •
גוה כי השפילו ותאמר גוה •
וגוה להסיר אדם מעשה •
גבה מלושני בסתר רעהו כתיב •
גבה תועבת יי' כל גבה לב •
וגבה הנה אשור ארז בלבנון •
דמו אם כה יאמרו אלינו •
דמו ישבי אי סחר צידון •
ודמו רגזו ואל תחטאו •
דומם שבי דומם ובאי בחשך •
דומם הוי אומר לעץ הקיצה •
ודומם טוב ויחיל ודומם •
דמי ועתה אל יפל דמי •
דמי ארץ אל תכסי דמי •
ודמי חמסי ושארי על בבל •
דמיתי הנוה והמענגה •
דמיתי לקאת מדבר הייתי •
ודמיתי וכשלת היום וכשל גם •
הכוני בל חלאי הלמוני בל •
הכוני מצאוני השמרים תנינא •
והכוני ויאמר יעקב אל שמעון ואל
הנו מן השלושים הנו נכבד דד"ה •
הנו ויאמר יי' אל השטן •
והנו ויבא אליו והנו נצב •

הרנינו גוים עמו כי דם עבדיו •
הרנינו לאלהים עוזנו הריעו •
והרנינו שמחו ביי' וגילו צדיקים •
הלל איך נפלת משמים •
הילל ברוש כי נפל ארז •
והילל זעק והילל בן אדם •
הממלאים ופקדתי על כל הדולג •
הממלאים או עם שרים זהב להם •
והממלאים ואתם עזבי יי' •
השמנה ומה הארץ השמנה היא •
השמנה את האבדת אבקש •
והשמנה והם במלכותם ובטובך •
וינחם ויביאה יצחק האהלה •
וינחם ויזכר להם בריתו •
וינחם ועתה הטיבו דרכיכם •
וינחוהו ויתמהמה ויחזיקו •
וינחוהו במשמר לפרש להם •
וינחוהו ישאהו על כתף יסבלהו •
וידם ויאמר משה אל אהרן הוא •
וידם השמש וירח עמד •
וידם ישב בדד וידום •
ויכרת ויבא יהושע בעת ההיא •
ויכרת יי' מישראל ראש וזנב •
ויכרת יהיו נגד יי' תמיד •
ויסעו ויהי חתת אלהים •
ויסעו אלה מסעי בני ישר' לצבאות'
ויסעו ויאמר יי' אל משה מה תצעק אלי דברי •

וירב ותהי שם המלחמה נפצות •
וירב היה אדני כאויב בלע ישראל
וירב כי יסיף על חטאתי פשע •
וירדו כצאן לשאול שתו •
וירדו ובנות להם ישוכו •
וירדו ויאמר אלהים נעשה •
ותכל להשקותו ותאמר •
ותכל דוד המלך לצאת אל •
ותכל ויאמר יי' אל משה השב את •
וישבת ויכל אלהים ביום •
וישבת המן ממחרת •
וישבת גרש לץ ויצא מדון •
וישמרו משמרת אלהיהם •
וישמרו למנצח אל תשחת •
וישמרו ואם נכלמו מכל אשר •
זמרו זמרו אלהים זמרו •
וזמרו הריעו ליי' כל הארץ •

חטאתך ויאמר משה אל אהרן קרב •
חטאתך ויאמר דוד אל נתן חטאתי •
וחטאתך ויגע על פי ויאמר •
חוג היושב על חוג הארץ •
חוג בהכינו שמים שם אני •
וחוג עבים סתר לו ולא יראה •
חלב וינקת חלב •
חלב ודי חלב עזים •
וחלב חמאת בקר וחלב •
טהורים וזרקתי עליכם מים •
טהורים כי הטהרו הכהנים •
וטהורים תועבת יי' מחשבות •
ירב ויברך אתם אלהים •
ירב ובניו ירב המשא עליו •
וירב וייטב אלהים למילדות •
ישדד ואפרים עגלה מלמדה •
ישדד התקשר רים בתלם •
וישדד הכל היום יחרש החרש •

יסירו ונתתי קנאתי בך •
יסירו מצדיקי רשע עקב •
ויסירו רגע ימותו וחצות •
יטור הדר ותימא דבראשית •
יטור הדר ותימא דד"ה •
ויטור ויעשו מלחמה עם ההגראי'
יתיצב לא אכזר כי יעירנו •
יתיצב חזית איש מהיר במלאכתו קדמא דפסוק •
ויתיצב ויבא יי' ויתיצב ויקרא •
כדרך ותאמר הבכירה אל •
כדרך וכדרך ורוח נסע מאת יי' ויגז שלוים ב' בפסוק •
כחלק חלק כחלק יאכלו •
כחלק וכחלק ומי ישמע לכם לדבר הזה ב' בפסוק •
כטל והיה שארית יעקב •
כטל חרמון שיורד על •
וכטל נהם ככפיר זעף מלך •
כנוח וישארו שני אנשים •
כנוח והיה כנוח כפות רגלי •
וכנוח להם ישובו לעשות רע •
כנפש ותשלח איזבל מלאך •
כנפש וכנפש הן כל נפשות לי הנה כנפש ב' בפסוק •

לקח מה הדבר אשר תעשה •
לקח בגדו כי ערב זר קדמ' דפס'
ולקח ואתה בן אדם קח לך עץ •
להרע הרף מאף ועזב חמה •
להרע מחשב להרע לו בעל •
ולהרע והיה כאשר שקדתי •
לטוב זה הדבר אשר צוה יי' לבנות צלפחד •
לטוב הכל כאשר לכל מקרה •
ולטוב הוי אומרים לרע טוב •
מעוננים כי הגוים האלה אשר •
מעננים ויסף עוד געל לדבר •
ומעוננים והכרתי כשפים מידך •
מפיל ויהי האחד מפיל הקורה •
מפיל אני תחנתי לפני המלך •
ומפיל ועוד אני מדבר ומתפלל ומתודה •

לטטפת וקשרתם לאות על ידך •
לטוטפת ושמתם את דברי אלה •
ולטוטפות והיה לאות על ידכה
ללקט ויהי ביום השביעי יצאו •
ללקט ויאמר בעז אל רות הלא •
וללקט דודי ירד לגנו לערוגת •
לבקר מוקש אדם ילע קדש •
לבקר ויצוהו המלך אחז כתיב •
ולבקר אחת שאלתי מאת יי' •
מחללים ויעלו כל העם אחריו •
מחללים ואתם מחללים אותו •
ומחללים ואריכה את חורי •
מקדישים דבר אל אהרן ואל בניו •
מקדישים וכל ישר' בימי זרובבל •
ומקדישים בימי נחמיה ב' בפסוק
מצבות ויוציאו את מצבות •
מצבות ושבר את מצבות •
ומצבות בפרסות סוסיו ירמס •
מוציאים ואת כל נשיך ואת בניך •
מוציאים גם טבותיו היו אומרים •
ומוציאים סוסים ממצרים •

משנה

אחר אות הגרון דגש לא יהפכו התנועות כי אז אות אחה"ע בש"בא וחטף קמץ יכול יבא לפני שב"א כמו רחבו על כן מלת יחנך בחטף קמץ כי החי"ת בשב"א בעבור הדגש שאחריה בכ"ון ואת מכיין לנו דגש בכו"ן דע והבן כי בכל מקום אשר תמצא שתי שבאי"ן רצופין הראשון שוכן ורפי והשני דגש ומניע כמו ישבכו ירדפו וזהו טעם הקוראים בהשמה ואין לומר בהשמה כאשר באמרתי ויש קוראין ואומרים בהשמה כי השי"ן דגושה וא"כ הה"א נקטפת ויכולת הבי"ת להיות בחטף קמץ ולשין ראשון נראה עיקר כל הברות

כל הברת או הבאה לפעמים במקום שב"א כמו ואשקלה לו יהדפנו יקבנו אשתלנו כי היה ראוי לומר ואשקלה יהדפנו יקבנו אשתלנו ואמר יהודה בן חיוג כי הם על עיקרם ומשפט' כי בלא התוספת המה בהברת או והאחרים אשר כשב"א כמו ירדפם ישמרם כדי להקל האלה על כן באתנח וס"פ המה בחולם כמו את שבתותי תשמורו תעבורו כמו תעבורי ומה שכתוב לא תעבורי מזה ושורק וחירק אחים ורעים הם כמו ירון ירון סוב ישוב ומלת ילבשם הכהן השתנית' כי ראוי להיות

משגה ארור משגה עור׳
משגה ישרים בדרך רע׳
ומשגה עמו עז ותושיה לו שוגג׳
מצח והיה על מצח אהרן׳
מצח ובית ישראל לא יאבו׳
ומצח וימנעו רביבים ומלקוש׳
נחלו ואלה אשר נחלו בני ישרא׳ חנינא דספרא׳
נחלו אלה הנחלות אשר נחלו אלעזר׳
ונחלו והבאתי רעי גוי׳ וירשו את
נתצו ראיתי והנה הכרמל׳
נתצו לפני זעמו מי יעמד׳
ונתצו ונתתי אתך בירם והרסו׳
מלח כען כל קבל די מלח היכלא
מלח ומה חשחן ובני תורין׳
ומלח עד כסף ככרין מאה ועד חנטין׳
נודע כיהודה אלהים׳
נודע בשערים בעלה׳
ונודע מה שהיה כבר נקרא שמו
ופי׳ גברא רבא בתרעא׳
נקלה כי כסלי מלאו נקלה׳
נקלה טוב נקלה ועבד לו׳
ונקלה ויאמרו עבדי שאול׳
נלאה והיה כי נראה כי נלאה׳
נלאה טמן עצל ידו בצלחת׳
ונלאה גשם נדבות תניף אלהים׳
נסה רבים אומרים מי יראנו׳
נשא קומה יי׳ אל נשא ידך׳
ונשא באדין דקו כחדא׳
נשיתי אוי לי אמי כי ילדתני׳
נשיתי ותזנח משלום נפשי׳
ונשיתי לכן הנני ונשיתי אתכם׳
שום תשים עליך מלך אשר׳
שום ועתה לכן שמעו דבר יי׳ שארית יהודה׳

ושום שכל ויבינו במקרא׳
שמח ולזבולן אמר שמח׳
שמח בחור בילדותיך׳
ושמח יהי מקורך ברוך׳
שניר צידונים יקראו לחרמון׳
שניר אתי מלבנון כלה׳
ושניר ובני חצי מטה מנשה ישבו בארץ׳
סורה ותצא יעל לקראת סיסרא
סורה מלרע ותאמר אליו ב׳ בפסוק׳

וסורה ואמרת בלבבך מי ילד׳
עמד וידם השמש וירח׳
עמד קמץ אשרי האיש אשר׳
ועמד ועמשא מתגולל בדם׳
עזרנו ויקרא אסא אל יי׳׳
עזרנו אלהי ישענו על דבר׳
ועזרנו וישלחו אנשי גבעון׳
עשיתם ויאמר יי׳ אמחה את האדם
עשיתם והולכתי עורים בדרך׳
ועשיתם דבר אליהם כה אמר׳
פתח כי יתרו פתח ויענני׳
פתח נשכימה לכרמים׳
ופתח ויחף את הבית הקורות׳
צלם נבוכד נצר מלכא׳
צלם אנת מלכא חזה הוית׳
וצלם באדין מלכא נבוכד נצר התמלי׳
קרהו ויגד לו מרדכי את כל׳
קרהו ויספר המן לזרש׳
וקרהו ולקחתם גם את זה מעם׳
רק ויקחו וישליכו אתו׳
רק כי לא דבר רק הוא מכם׳
ורק גם חצני נערתי ואמרה׳
רעה עמך בשבטך׳
רעה כה אמ׳ יי׳ אלהי רעה את צאן
ורעה בטח ביי׳ ועש׳ טוב שכן ארץ
ראיתיו ויצא האחד מאתי ואמר׳
ראיתיו האמר לאביו ולאמו׳
וראיתיו מגיע אצל האיל׳
שאל ויאמרו שאל שאל האיש׳
שאל ותאמר לאמר דבר ידברו׳
ושאל ויאמר אליו שאול למה קשרתם׳
שנותי אני אמרתי בדמי ימי׳
שניתי מה אדבר ואמר לי׳
ושנותי כי כלו ביגון חיי׳
תראה ואם תראה עוד בבגד׳
תראה תגל ערותך גם תראה׳
ותראה ויאמר אלהים יקוו המים׳
תרומם כי לבם צפנת משכל׳
תרומם צדקה תרומם גוי׳
ותרומם ויאמר ויעמד רוח סערה׳
תשג אל תשג גבול עולם׳
תשג וחבירו אל תשג גבול׳
ותשג אתה תאכל ולא תשבע׳
תבואי אתי מלבנון כלה׳
תבואי ותאמר שש השערים׳
ותבאי רבבה כצמח השדה׳
תשם למה נמות לעיניך׳
תשם ואמרת אל עם הארץ׳
ותשם וירע אלמנותיו ועריהם׳
תם ויושר יצרתי כי׳
תם לשון תמימות יצפן לישרים׳
ותם הלא יראתך כסלתך׳
תנין עורי עורי לבשי עוז׳
תנין הים אני אם תנין׳
ותנין על שחל ופתן תדרוך׳
תחי ויחגרו שקים במתניהם׳
תחי נפשי ותהללך ומשפטיך׳
ותחי וידברו אליו את כל דברי יוסף׳
תשועתי חושה לעזרתי אדני׳
תשועתי הצילני מדמים אלהים׳
ותשועתי קרבתי צדקתי לא תרחק׳

וחלופיהון דלוג תרין וא׳

וחד א׳ ומי׳

ואלכה תנה את נשי ואת ילדי׳
ואלכה ויאמר אבנר אל דוד׳
אלכה אני אמרתי בדמי ימי׳
ואדיריה׳ ועל ידם החזיקו התקועי׳
ואדיריה׳ שלחו צעוריהם למים׳
אדיריהם מחזיקים על אחיהם׳
ובמלאת ימי טהרה לבן או׳
ובמלאת הימים האלה עשה המלך׳
במלאת ספקו יצר לו׳
וגדל יי׳ ארך אפים וגדול כח׳
וגדל חנון ורחום יי׳ ארך׳
גדל חימה נשא ענש׳
ובהקבץ ויהי בהשמע דבר׳
ובהקבץ בתולות שנית ומרדכי׳
בהקבץ עמים יחדו וממלכות׳
והכין ידעתי יי׳ כי לא לאדם׳
והכין תקעו בתקוע והכין׳
הכין וצוו אתם לאמר שאו לכם
ונבנה כי תאמר אדום רששנו׳
ונבנה ואמר אליהם אתם רואים׳
ונבנה את החומה ותקשר כל׳
ויסלף ושחד לא תקח כי׳
ויסלף לא תטה משפט לא תכיר׳
ויסלף עיני יי׳ נצרו דעת׳
ותנתן ויאמר המלך לאסתר גם׳
ותנתן ולקץ שנים יתחברו ובת מלך׳

ותנתן ויאמר המלך להעשות כך׳
ויושב וירעו העם כלו אפרים׳
ויושב ישמעאל ויענם׳
ויושב יוסף את אביו׳
וזבדיהו והנה אמריהו כהן הראש׳
וזבדיהו ועמהם הלוים שמעיה׳
זבדיהו ולמשלמיהו בנים זבדיהו׳
וחיו וזאת עשו להם וחיו׳
וחיו ואזרעם בעמים ובמרחקים
חיו ויהושע בן נון וכלב בן יפנה
ויתר האל מעוזי חיל ויתר׳
ויתר עמד וימודד ארץ׳
יתר ויואל אלוה וידכאני׳
וישכן ויגרש את האדם׳
וישכן ויגרש מפניהם גוים׳
ישכן ירדף אויב נפשי׳
וימות והושיבו שנים אנשים׳
וימות ויאמרו אנשי העיר אל יואש
ימות יחי ראובן ואל ימות׳
וירח יי׳ את ריח הניחוח׳
וירח ויגש וישק לו׳
ירח ועתה ישמע נא אדני המלך
וכעת מותה ותדברנה׳
וכעת ויהי לימים מימים׳
כעת ועוד אני מדבר בתפילה׳
ולמה ויאמר לה אלקנה אישה׳
ולמה חנה למה תבכי ולמה לא׳
למה תאכלי ולמה ג׳ בפסוק׳
ולמועדים ויאמר אלהים יהי מארת׳
ולמועדים כה אמר יי׳ צבאות צום הרביעי׳

למועדים עשה ירח למועדים׳
ומוראכם וחתכם יהיה על׳
ומוראכם לא יתיצב איש לפניכם׳
מוראכם יי׳ צבאות אותו תקדישו׳
ונבואה ויאמר איש אל רעהו לא כן
ונבואה הגידו ביהודה ובירושלם
נבואה למשכנותיו׳
וסגרו ואספו אסיפה אסיר׳
וסגרו וסגרו דלתים בשוק׳
סגרו ערי הנגב סגרו׳
וקיצץ וירקעו את פחי הזהב׳
וקיצץ משבית מלחמות עד׳
קיצץ יי׳ צדיק קיצץ עבות׳
ורחצו יוקח נא מעט מים׳
ורחצו ויאמר הנה נא אדני
רחצו פתח הזכו הסירו רע
ותעננה אותם ותאמרנה יש׳
ותעננה הנשים המשחקות׳
תעננה חכמות שרותיה׳

א״במנג״א וחד וא׳ דלוג

אמלא לא תהיה משכלה׳
אמלא אערכה לפניו משפט׳
אמלא להנחיל אהבי יש׳
ואמלא אתו רוח אלהים׳
אקומה ויאמ׳ אבנר אל דוד אקומה
אקומה גם עוילי׳ מאסו בי אקומה׳
אקומה נא ואסובבה בעיר בשוקים
ואקומה ויאמר אחיתופל אל אבשלום אבחרה נא׳

אבל אמללה ארץ החפיר׳
אבל הירוש אמללה גפן׳
אבל לעגלת בית און׳
ואבל העל זאת לא תרגז הארץ
אמנה הלא טוב אבנה ופרפר כתי׳
אמנה אתי מלבנון כלה׳
אמנה ובכל זאת אנחנו כרתים׳
ואמנה כי מצות המלך עליהם׳
באבן וכי ירבן אנשים׳
באבן ואם באבן יד׳
באבן ובנלחו את ראשו׳
ובאבן ולאלוה מעוזים על כנו׳
בזאת הביאו את כל המעשר׳
בזאת יואב בן צרויה החל למנות
בזאת לא לכם להלחם כזאת׳
ובזאת ויצא אל פניו יהוא׳
בקש ותאכדנה האתונות׳
בקש סור מרע ועשה טוב׳
בקש תעיתי כשה אבד׳
ובקש סבותי אני בלבי לדעת׳
ברכתי ויאמר הכי קרא שמו יעקב׳
ברכתי קח נא את ברכתי׳
ברכתי וצויתי את ברכתי׳
וברכתי כי אצק מים על צמא׳
גאון הנה זה היה עון סדום׳
גאון עדה נא גאון וגבה׳
גאון לפני שבר גאון׳
וגאון יראת יי׳ שנאת רע׳
גמא ולא יכלה עוד הצפינו׳
גמא השלח בים צירים׳
גמא היגאה גמא בלא בצה׳
וגמא והיה השרב לאגם׳
גיל אל תשמח ישר׳ אל גיל׳
גיל יגיל אבי צדיק׳
גיל השמחים אלי גיל׳
וגיל ירעפו נאות מדבר׳
הכה ושם איש ישראל המכה
הכה אפרים שרשם יבש׳
הכה כעשב ויבש׳
והכה אם במחתרת ימצא הגנב
הביאה לי ציד ועשה לי מטעמי׳
הביאה שמעו את הדבר הזה פרות
הביאה הביאה למוסר לבך׳
והביאה ועשה לי מטעמים׳
הביאה ויקח דוד מידה את אשר
הביאה והמלך שלמה נתן דוד׳ה׳
הביאה ויאמר המן אף לא הביאה
והביאה וביום השמיני תקח׳

הטו

ילבשם על דרך ירדפם אך הוא כמו יהדפנו כי בלא תוספת יאמר יהדוף בהברת או וברבותו לא יזוז ומלת ילבשם בלא תוספת יאמר ילבש בתנועת אה גם ברבותו לא יזוז ויאמר ילבשם ומלת שמעה תפלתי נגזרה מן שמע ושמוע בין אמיהם והחירק שתחת הס״ין נגזר מתלת שמע כמו מן סלח סלחה הנער וראוי היה לומר שמעה והחטף בא במקום החולם אשר בשמע כי כן דרך החולם לקפץ בחטף ברבות המלה ומלת שמע ראויה להיות לווי כמו זכור שמור גרור ומלת ונקראה בשם לדברי הקיראים כן באה על דרך

מערכת אות הויו

ע״ד וכשלוש ספרים בלא תוספת ה״א ובעבור התוספת נהפכה לחטף קמץ כל מקף מבטל חולם כמו ויפתר לנו ואם שלש אלה ועל כן מלת כל אם אין בו טעם בחטף קמץ כי כלם מוקפים והוטים אבל כל העומד ד טעם ובמסרת אז הוא בחולם כל הנקרא בשמי בחולם על פי המסורת אף על פי שהוא רחוק ויש שנים שהם קמוצים והוא כל עצמותי תאמרנה כל אחי רש שנאוהו וכל בשלש כך נמצא במסורת וכל מלה הרהוטה פעמים בחטף קמץ כמו במתי את עני עמי בחרי אף כי לולי רהטה היו נקראי׳עני במתי בחולם:

הטו כורו מני דרך הטו מני ·
הטו אזנכם ולכו אלי ·
הטו משכיל לאסף האזינה עמי
והטו ועתה הסירו את אלהי דיהוש׳
הקהל ואת כל העדה הקהל ·
הקהל יום אשר עמדת לפני יי׳ ·
הקהל את העם האנשים והנשים ·
והקהל קח את המטה ·
הופיע ויאמר יי׳ מסיני בא ·
הופיע אל נקמות יי׳ אל ·
הופיע מציון מכלל יופי ·
והופיע התדע בשום אלוה ·
הרוג אם ככה אתה עשה לי ·
הרוג כי הרוג תהרגנו ·
הרוג והנה ששון ושמחה ·
והרוג ושאר היהודים אשר ·
הקיצה הוי אמר לעץ הקיצה ·
הקיצה עורה למה תישן ה׳ ·
והקיצה העירה והקיצה למשפטי ·
חרבה ואמר למלך המלך לעול׳ ·
חרבה ואמר אלהם אתם ראים ·
חרבה טוב פת חרבה ·
וחרבה וכל מנחה בלולה בשמן ·
טמאו בני יעקב באו על החללים ·
טמאו עוד זאת עשו לי טמאו את מקדשי ·
טמאו מזמור לאסף אלהים ·
וטמאו בתתם ספם את ספי ·
ישתחוה ויהי דוד בא עד הראש ·
ישתחוה ויהי אחרי בוא אמציהו ·
ישתחוה וכל עבדי המלך אשר ·
וישתחוה ויעבד את הבעל וישתחו׳ ·
ישבו וירדו מעל כסאותם ·
ישבו והיה חילם למשיסה ·
ישבו נתן הסכל במרומים ·
וישבו ויקח עשרה אנשים מזקני ·
יאמר על כן יאמר בספר ·
יאמר ולציון יאמר איש ואיש ·
יאמר כנמרוד גבור ·
ויאמר למלך יריחו לאמר ·
ידו ואל עמי ידו גורל ·
ידו ביום עמדך מנגד ·
ידו גם היא לגולה הלכה ·
וידו צמתו בבור חיי ·
ירעם כי כפרה סוררה סרר ·
ירעם כצאן לשאול שתו ·
ירעם גרן ויקב לא ירעם ·
וירעם בתם לבבו ובתבונות ·
בכפיר נהם ככפיר זעף מלך ·
ככפיר נהם ככפיר אימת ·
ככפיר עזב ככפיר סכו ·
וככפיר כי אנכי כשחל לאפרים ·
ללוי ושם אשת עמרם יוכבד ·
ללוי על כן לא היה ·
ללוי חשביה בן קמואל ·
וללוי אמר תמיך ואריך ·
מברך ועתה לכה נא ארה לי ·
מברך יהי שם יי׳ מברך מעתה ·
מברך ויאמר ערום יצתי כתי׳ ·
ומברך ועתה הואלת לברך דד״הי
מרבים ויאמרו אל משה לאמ׳ מרבים
מרבים כי יש דברים הרבה מרבים ·
מרבים גם בימים ההם מרבים ·

ומרבים ויהיו בני אולם אנשים ·
מרים כל מרים תרומת כסף ·
מרים כבוד חכמים ינחלו ·
מרים ארך אפים רב תבונה ·
ומרים ואתה יי׳ מגן בעדי ·
מאום חמאה ודבש יאכל ·
מאום כי בטרם ידע הנער מאום ·
מאום כי אם מאום מאסתנו ·
ומאום סחי ומאום תשימנו ·
מימיך ועבדתם את יי׳ אלהיכם ·
מימיך ויאמר אליו בני ישראל ·
מימיך טפכם נשיכם וגרך אשר ·
ומימיך בן אדם לחמך ·
נגש ואיש ישראל ראו כי ·
נגש ואיש ישראל נגש ביום ·
נגש והוא נענה ולא יפתח ·
ונגש העם איש באחיו ·
נדר כל נדר וכל שבעת ·
נדר קמץ כי נדר נדר עבדך ·
נדר ונודע יי׳ למצרים ·
ונדר אלמנה וגרושה ·
נשגב ואמרתם ביום ההוא הודו ·
נשגב יי׳ כי שכן מרום מלא ציון ·
נשגב יהללו את שם יי׳ כי ·
ונשגב קמץ מגדל עז שם יי׳ ·
שה זאת הבהמה אשר ·
שה קמץ לא הבאת לי שה עלתיך ·
שא ואמר ליה אלהא מאניא שא
ושה זאת הבהמה אשר ·
ערן פתח ההצילו אתם אלהי הגוים ·
עדן וחברו ההצילו אתם ·
עדן וסברתי בריח דמשק ·
ועדן חרן וכנה ועדן ·
עדיך ואתה מגדל עדר ·
עדיך שומע תפלה עדיך ·
עדיך כי אתה תבא אליך ותלא׳ ·
ועדיך יום הוא ועדיך יבא למני ·
צורם איכה ירדף אחד אלף ·
צורם כי לא כצורנו צורם ·
צורם ויזכרו כי אלהים צורם ·
וצורם כצאן לשאל שתו ·
רצון יראיו יעשה ואת שועתם ·
רצון מלך לעבד משכיל ·
רצון מלכים שפתי צדק ·
ורצון וממגד ארץ ומלואה ·
שלמיהו וישמע שפטיה בן מתן ·
שלמיהו וישלחו כל השרים אל ברוך
שלמיהו ויצוה המלך את ירחמא׳ ·
ושלמיהו עזראל ושלמיהו ·
תמות מי מנה עפר יעקב ·
תמות ויאמ׳ שמשון תמות נפשי ·
תמות בנער נפשם וחיתם ·
ותמת ויקומו עלי בעליה גבעה ·
תנח טוב אשר תאחז בזה ·
תנח אם רוח המושל ·
תנח בבקר זרע את זרעך ·
ותנח בגדו אצלה עד ·
תורותיו כי יהיה להם דבר בא ·
תורתיו ואם נכלמו מכל אשר עשו
תורתיו ויאמר אלי יי׳ בן אדם שים לבך ·
ותורתיו בעבור ישמרו חקיו ותורתיו ·

וחלופי׳ ג׳ וא׳ וחד א׳ דלוג

וסימניהון ·

ואתנה ידעתן כי בכל ·
ואתנה אמר אל תחי תפל ויפל ·
ואתנה צאני כה אמר אדני יי׳ ·
אתנה לכן כה אמ׳ אדני יי׳ הנני אל כסתותיכנה ·
ובקשתם ויקרב אותך ואת ·
ובקשתם משם את יי׳ אלהיך ·
ובקשתם אותי ומצאתם כי ·
בקשתם את הנחלות לא חזקתם ·
ובזהב ויאמר אלהם לאמר בנכסים
ובזהב וכל הנשאר מכל המקומות
ובזהב בכסף ובזהב ייפהו ·
בזהב ולאלוה מעוזים על כנו ·
ובמלחמה או הנסה אלהים ·
ובמלחמה ואת בית יהודה ארחם ·
ובמלחמה ברעב פדך ממות ·
במלחמה ועמד על כנו ·
והוכן בחסד כסא וישב ·
והוכן יזכור אדיריו יכשלו ·
והוכן ויאמר אלי לבנות לה ·
הוכן כי ערוך מאתמול תפתה ·
וחם וילקטו אותו בבקר ·
וחם ויאמרו לו עבדיו יבקשו ·
וחם וגם אם ישכבו ·
חם לבי בקרבי בהגיגי ·
וטהר וישלח אליו אלישע ·
וטהר ויגשו עבדיו וידברו אליו ·
וטהר ויאחז צדיק דרכו ·
טהר אהב טהר לב חן שפתיו ·
ויסע משה את ישראל ·
ויסע כצאן עמו וינהגם ·
ויסע יחצני סביב ואלך ·
יסע קדים בשמים ·
ויקימו עליו גל אבנים ·
ויקימו ואת מלך העי תלה על העץ
ויקימו להם בני דן את הפסל ·
יקימו ובנסע המשכן יורידו ·
ולנטוע ורגע אדבר על גוי ·
ולנטוע ראה הפקדתיך היום הזה
ולנטוע והיה כאשר שקדתי ·
לנטע ואשים דברי בפיך ·
ולגדעון ותקעתי בשופר ·
ולגדעון ויתקעו שלשת הראשים ·
ולגדעון היו שבעים בנים ·
לגדעון ויעש אתו גדעון לאפוד ·
ולקדוש הן גוי לא תדע ·
ולקדוש כי ליי איים יקוו ·
ולקדוש כי ליי׳ מגננו ·
לקדוש אם תשיב משבת רגלך ·

א׳ בׄמן ד׳ א׳ וחד וא׳ דלוג

וסימניהון ·

ארני ויקח אדני יוסף ·
אדני דבר האיש אדני הארץ ·
אדני ויאמר אלינו האיש ·
אדני ויקן את ההר שמרון ·
ואדני כי יי׳ אלהיכם הוא אלהי ·
אחוז וממחצית בני ישראל תקח
אחוז חור כרפס ותכלת ·
אחוז ויכתבם שמעיה בן נתנא׳ ·

אחוז לאלעזר ואחוז אחוז ג׳ בפסו׳ ·
אחיה׳ לבא חמס שבעי׳ בני ירובעל
אחיהם ויואב ואבישי אחיו הרגו ·
אחיהם ויהי היום ובניו ובנתיו אוכלים ·
אחיהם עוד זה מדבר וזה בא ויאמ׳ ·
ואחיהם והשערים שלום ועקוב ושלמון ואחימן ·
אחזה אני בצדק אחזה פניך ·
אחזה בלעדי אחזה אתה הורני ·
אחזה ואחר עורי נקפו זאת ·
אחזה אשר אני אחזה לי ·
ואחזה אנכי אשית לבי ·
בטוב לולי האמנתי לראות ·
בטוב אשרי תבחר ותקרב ·
בטוב יברכך יי׳ מציון וראה ·
בטוב צדיקים תעלז קריה ·
ובטוב תחת אשר לא עבדת ·
באדם נגע צרעת כי תהיה באדם ·
באדם או איש אשר יגע בכל שרץ ·
באדם אף היא כחתף תארוב ·
באדם את כל זה ראיתי ונתון ·
ובאדם כפשע ארץ רבים שריה ·
הקרב ואתה הקרב אליך את אהרן
הקרב וזאת תורת המנחה הקרב ·
הקרב וגם את אחיך מטה לוי הקרב
הקרב את מטה לוי והעמדת ·
והקרב ויאמ׳ אל אהרן קח לך עגל ·
השפטים ודרשו השפטים היטב ·
השפטי׳ כי לא נעש׳ כפסח הזה מימי
השפטים ויאמר אל השופטים ראו מה אתם ·
השפטי׳ ויהי בימי שפוט השפטים ·
והשפטי׳ ועמדו שני האנשי׳ אשר ·
זרחה אם זרחה השמש עליו ·
זרחה וישכימו בבקר והשמש ·
זרחה מנזריך כארבה וטפסריך ·
זרחה ויזעף עזיהו ובידו ·
וזרחה לכם יראי שמי שמש צדק׳ ·
זהב כל הזהב העשוי למלאכה ·
זהב כפות זהב שתים עשרה מלאות קטורת ·
זהב ויהי כל זהב התרומה ·
זהב ויצף את הבית אבן יקרה ·
וזהב הארץ ההיא טוב ·
נחלו ואלה אשר נחלו בני ישרא׳ בארץ קדמא׳ דפסוק ·
נחלו כי בנות מנשה נחלו נחלה דיהושע ·
נחלו יי׳ עזי ומעזי ומנוסי ·
נחלו פתאי׳ אולת וערומי׳ יכתירו ·
ונחלו זכור לאברהם ליצחק ולישראל ·
חתן כי חתן בית אחאב הוא ·
חתן ותקח צפורה צר ·
חתן וירף ממנו אז אמרה ·
חתן ויאמרו פלשתים מי עשה ·
וחתן ויען אחימלך את המלך וכלו פתח ·
חגור הם עם האבן הגדולה אשר בגבעון ·
חגור ואלישע הנביא קרא לאחד ·
חגור ויאמר לגיחזי חגור מתניך ·
הגור חרבך על ירך גבור ·
וחגור

כל הברת או אשר הנגינה בה וברבות הנגינה לחטה בחטף קמץ כמו קדש חדש שיאמר קדשים חדשים לפור לפרים סבולת שבלים ומלת אהלים בפתיחה עם לור קיני אהיה שלם · העת אם זה שערי חולם · ג״ם בבעימים יפיל חלשי · כי אחל חלק ששי ·

ואבאר דין חטף פתח גדול וחטף פתח קטן כל את׳הע דינו לינקד בחטף פתח ולא בחטף לבדו יען כי אותיות את׳הע נפתחות תמיד אין כח באדם

באלס לבטא כי אם החטף לבדו על כן חברו עמו הפתח כדי לפתוח מעט האות עם החטף אבל החטף עיקר על כן כל הברת אה הבאה לפני אח"הע הראוי להיות בחטף יהיה בחטף פתח כמו תעלה יעלה מהרי תמאכו תכחשו וכן בראש תיבה כמו עלה חזק אמץ ושלשה מבטלין יש ומסבין אותו לחטף לבד ·

הר"ש כמו נאדר יחדו לחמו יעלזו כי הלמ"ד דגושה כדין כל שני שבאין דלופין אשר הראשון סוכן ורפי כאשר פי' ביחנך וכן נגינה מוקדמת מבטלת חטף פתח

וחגור סדין עשתה ותמכור ·
ינחם ויהי בשלח פרעה ·
ינחם וכיהקים יי' להם ·
ינחם וגם נצח ישראל לא ·
ינחם נשבע יי' ולא ינחם אתה כהן לעולם ·
וינחם ועתה הטיבו דרכיכם ·
יצאו והפרתי אתך במאד מאד ·
יצאו ויאמר לו אלהים אני אל שדי ·
יצאו מהרו בניך מהרסיך ·
יצאו והנשיא בתוכם בבאם יבא
ויצאו ואת חמור ואת שכם בנו ·
כשב אם כשב הוא מקריב ·
כשב איש איש מבית ישראל אשר ישחט שור ·
כשב שור או כשב או עז כי יולד·
כשב אך בכור שור או בכור ·
וכשב דבר אל בני ישראל לאמר כל חלב ·
ללחם ותרעב כל ארץ מצרים ·
ללחם ונתת על המערכת לבונה ·
ללחם הנה ימים באים נאם אדני ·
ללחם נדד הוא ללחם איה ·
וללחם לאמר לא כי ארץ מצרים ·

א"ב מן חד חד מן תרתין

תיבותן לא נסבין וי"ו בריש תיבותא דמטעה דלוג סי' ·
ארבעים שנה בן שלשים שנה דוד במלכו ·
בגלעד בבשן וישב בגלעד בבשן ·
גם ברוך ויחרד יצחק חרדה גדולה
דורכי קשת ויהיו בני אולם אנשים
העמק הפגרים וכל העמק הפגרים
חסד לאברה' תתן אמת ליעקב חסד
יחת זינה ובני שמעי יחת ·
נשיכם טפכם ומקניכם דיהושע ·
שמש ירח עמד זבולה ·
כבוד יי' אז יבקע כשחר ·
לקדש יי' אם תשיב משבת ·
מעיל צדקה שוש אשיש ביי' ·
לכה נלכה ויאמר שאול לנערו ·
מלך שרים גם כי יתנו ·
על אמחך לא לנו יי' לא לנו ·
עד פרחה וזה מעשה המנורה ·
עשרי' לחם ואיש בא מבעל שלישה
פשט גדוד כרפאי לישרא' ונגלה
צאן מרעיתי ואתן צאני צאן מרעיתי
קח ככרים ויאמר נעמן הואל ·
קרנים מידו ונגה כאור תהיה ·
רב להושע מי זה בא מאדום ·
שרצו בארץ ואתם פרו ורבו ·
תף חליל והיה כנור ונבל ·

א"ב מן חד חד ו' בסוף

תיבותא וסים' ·
אלה וכחש רצח וגנוב ·
אמרו זה חלק אדם רשע ·
אישו ויכו איש אישו ·
בנה בניתי בית זבול לך ·
בחירו ויאמר להשמידם ·
בשלמתו השב תשיב לו את ·
גרו ואצוה את שפטיכם ·

גדולתו בהראותו את עושר ·
דורו מעצר וממשפט לקח ·
הורו פשע וכחש ביי' ·
וחצנו שלא מלא כפו קצר ·
זממו אל תתן יי' מאויי רשע ·
זנבו יחפץ זנבו במו ארז ·
חנו ויהי יי' את יוסף ·
טרפו כה אמר יי' אלי כאשר יהגה
יקראו בימיו תושע יהודה ·
כרתו כי חקות העמים ·
לידידיו שוא לכם משכימי ·
לחה ומשה בן מאה ועשרים ·
לרא ויאסוף שאול לרא כתיב ·
מתו ויקם אברהם מעל פני מתו ·
מקדשו מכל מתנותיכם תרימו ·
נחרו התרעשנו כארבה ·
נפלו ואעמד עליו ואמותתהו ·
שברו אשרי שאל יעקב בעזרו ·
ערשו כי רק עוג מלך הבשן נשאר
פרתו שורו עבר ולא יגעיל ·
צדקו יי' חפץ למען צדקו ·
קרחו משליך קרחו כפיתים ·
קרחו ב' בפסוק ·
רישו ישתה וישכח רישו ·
שיתו והיה אור ישראל לאש ·
תתנו כן תעשה לשורך ·
תתו ולא אבה סיחון ·

כ"א זוגין חד או וחד או

וסימניהון ·
האמר תאמר אלהים אני ·
האומר בית יעקב הקצר ·
חורי למטה שמעון שפט ·
חורי אלה בני אביחיל ·
טובם כחדק ישר ממסוכה ·
טובם חן לא בידם טובם ·
ישור על אנשים ויאמר ·
ישור כי לא נמצא בעמי ·
וכרות ומצא את לבבו ·
וכרות ומעוך ונתוק ·
למואל אל למלכים למואל ·
למואל דברי למואל מלך ·
מלאכות הכל בכתב מיד יי' עלי ·
במלאכות ויאמר חגי מלאך יי' ·
ומשוח האמר אבנה לי בית ·
ומשוח ואני היום רך ומשוח ·
נצור עלה מפיץ על פניך ·
נצור אם חומה היא ·
שכר ויבא יעקב מן השדה ·
שכור למען שכור הוא ·
חליצתם ותצלח עליו רוח יי' ·
עליצתם נקכת במטיו ·
פרש הלא פרש לרעב ·
פרוש יום חשך ואפלה יום ענן ·
צרוף נהר מפות מאש ·
צרוף אמרות יי' אמרות טהורות ·
מוצאת ויסף עוד אחימעץ בן צדוק
מוצאת היא מוצאת והיא ·
מותה ולמיכל בת שאול ·
מוחה ובעת מותה ותדברנה ·
מצוק ויקבצו אליו כל איש ·
מצוק השן האחר מצוק ·
מעוך ויקם דוד ויעבר הוא ·

ומעוך וכתות ונחוק ·
מכורתיך ואמרת כה אמר אדני יי' לירושלים ·
מכורתיך השב אל תערה ·
קבור לא תלין נבלתו על ·
קבור ויהי אחרי קברו אותו ·
צרור את המרינים ·
צרור עון אפרים ·
תנור כה אמר יי' אלהים תבא בית מרזח
תנור אם תשוב ישראל נאם יי' ·

ס"ב מלין דכתיב מוקדם

מאוחר וסימן אין מוקדם ומאוחר בתורה חסר א' ·
הולך בתראה דיהושע ושבעה כהנים נשאים ·
גלון ולבני גרשון ממשפחת ·
גלון ומעבר לירדן ·
והומשני ויאמר שמשון אל הנער ·
ותראנה ויהונתן לא שמע ·
והגרגזי וילך דוד ואנשיו ויפשטו ·
מבואך ידעת את אבנר ·
נפצות ותהי שם המלחמה נפוצת ·
והוצתיה ויאמר אל עבדיו ראו ·
ויקלהו ויעבר בכל שבטי ישראל ·
בעברות ראו אנכי מתמהמה ·
האורנה וישלח ידו המלאך ·
האהל ואת הסירות ואת היעים דמלכים ·
המימותים ותקח יהושבעת דמלכי' ·
ימות ואת בני המכי' לא דמלכי' ·
ואכול וזה לך האות אכול השנה דישעיה ·
וגורנך מנעי רגלך מיחף ·
במרצותם הקשבתי ואשמע לא כן ·
שוחט חץ שוחט לשונם ·
שומע ולא שמעו אלי ·
הוידע יען אשר עשו נבלה ·
ובתרוחך ויבאו וירשו אותה ·
התעתים כי התעתים בנפשתכם ·
אשויתיה הריעו עליה סביב ·
מואת קדי' מרד רוח הקרי' בקנה
תכשלי לכן ארם לא תאכלי עוד ·
היאתון ועל פני שער היאתון ·
והאראיל שתים עשרה ארך ·
ומהאראיל והאראיל ארבע אמות ·
עיות וימת חשם וימלך דד'ה ·
הורויהו ובני אליונעי הודעיהו ·
שטרי ועל הבקר הרעים בשרון ·
ושמדימות ועמהם הלוים שמעיהו ·
נטוי ואני כמעט נטוי רגלי ·
פלאיה דעת ממני נשגבה ·
וגדלותך ועזוז נוראותיך ·
כשאוה בבא כשאוה פחדכם ·
הלוך את חכמים יחכם ·
יומת שמר מצוה שמר נפשו ·
תרצנה תנה בני לבך לי ועיניך ·
ועיף התעיף בו עיניך ·
הילכות צופיה הילכות ביתה ·
ובתובנתו בכחו רגעהים ·
יבחר כי מי אשר יבחר ·
ובמלאות הימים האלה עשה ·
מומכן ויאמר מומכן לפני ·

שמלי קדמאה בני חגב בני שמלה
ומכלהים ויהי עם הארץ ·
ואוצאה אחם על ארו הראש ·
בחצחים ואעמיד מתחתיו למקום
למלוכי יונתן לשכניה ·
ידרון עפיה שפיר ואנביה ·
תוכל ואנה שמעת עליך די ·
תוכל כתבא למקרי ב' בפסו' ·
לזועה ויהי קצף יי' על וכל ירמיה ·
והמונכה קרא מלכ' בחיל להעלה ·
והמונכה ואנה שמעת עליך ·
והמונכה בארין אמר כלשאצר ·
בנוית ודוד ברח וימלט ·
בנוית ובתריה ויגידו לשאול ·
בנוית וילך גם הוא הרמתה ·
נוית וילך שם אל נוית קדמא דפסוק ·

ה' כתיב ו' בסוף תיבותא

וקרינן ה' סי' נמסר בדניאל סימן ה' ·

י"ב מלין דחסרי' ו' בריש

תיבותא וקרין וסי'
בניך ותבא ותגד לאיש האלהים
תחת הנעצוץ תנינא דפסוק ·
עד ויצא השטן מאת פני יי' ·
יולד גיל יגיל אבי צדיק כתיב ·
דור כי לא לעולם חסן ·
די חזיתא פרזלא מערב ·
לא חמל בלע יי' לא חמל ·
לא הנח על צוארינו נרדפנו ·
אין יתומים היינו אין אב ·
זקנים פני יי' חלקם ·
אינם אבותינו חטאו אינם ·
אנחנו ב' בפסוק ·

וחלופי' י"א דכתי' ו' בריש

תיבותא ולא קריין וסי' ·
וכי ויאמר דוד מה לי ולכם ·
ומסגרתיה ויפתח על הלהות
וראתה ועתליה אם אחזיה דמלכי'
ואת ויקצץ המלך אחז ואת ·
ותקעו הגידו ביהודה ובירושלים ·
ויורה ולא אמרו בלבבם נירא ·
ויוציאו בעת ההיא נאם יי' ·
וכל לא האמינו מלכי ארץ וכל ·
והרשענו חטאנו והעוינו והרשענו ·
וחסד ויאמנו לשמע ולא זכרו ·
וישמח גיל יגיל אבי צדיק ·

י"ח חסרים ו' בסוף תיבו'

וקרי' וסי' ·
ויצוו את בני בנימן לאמר ·
ויעלה ויקח שמואל טלה חלב ·
אמר וחרש לא ימצא בכל ·
ויאמר ויזעקו אל יי' ויאמר חטאנו
וידבר אליו לאמ' אם היום דמלכים ·
יקח ומבניך אשר יצאו דמלכים
ויתנה על ידי עשי המלאכ' דמלכי'
ואכול וזה לך האות אכול השנה דישעיה ·

כמו כשבענו אנחנו שמענו ידענו ומלת האהלה יאאה מן הכלל כמו הנגינה מוקדמת ובחסף פתח וכן חירק באות שמוש לפני לשון הויה מבטל חטף פתח כמו יהיו תהיה תהיות ואם החירק באות עיקר אבל מבטל כמו נחרו מהרו והספרדים מוסיפין עוד אחר והוא כאשר אחרי אות אח"הע יש יו"ד כמו שמעיה ידעיה והטעם לפי שהברת אות עין נוטה קלת לחירק בעבור היו"ד שאחריה ואין אות נפתחת על כן נשאר חטף לבדו ועתה אשכילך ואורך דרכי חטף פתח קטן :

מערכת אות הויו

כל לשון אלהות חסר א׳לף שלו בתחלת תיבה בחטף פתח קטן כמו אלהים אלהיך המעט כי דין א׳לף נוטה להיות קמץ להברת א׳ כי עקרו אל וכן אלהים לא תקלל עיקרו אל מלשון יש לאל ידי ובבא אחד מאותיות מש״ה לפני הפס לא יסורו הה״א פי׳ החמשה נקודות ממנו כמו מאלהים האלהים וי׳ אבל אחת מאותיות בוכ״ל משמשות לפני הפס אין אות ראשונה מהפס נקראת מאומה כמו ויי׳ כיי׳ ליי׳ ביי׳ וסימן בלשון אדנות ואלהות משה מפיק אלף וכלב לא

חד	כי יען בטחך במעשיך׳
והללוה	ונתתיו ביד הזרים׳
ויעל	ויכינו המזבח על מכונתיו
שוי	ומן בני אינשא טריד׳
וקבל	קיימו וקבל היהודים׳
חנניה	אחריה החזיק חנניהו כן׳
מלכיה	אחריו החזיק מלכיה כן׳
וישתחו	יעבדוך עמים וישתחו קדמא דפסוק׳
וישתחו	ויאמרו שלום לעבדך לאבינו׳
וישתחו	ואמרו על אשר עזבו דמלכים׳

וחלופי׳ י״א כתיב ויו

בסוף תיבותא ולא קרי׳ ויבאו ויבא קרי נמסר במלכי׳ א׳ ריש סימן י״ב׳

מ״א דכתיב ו׳ בסוף

תיבותא וקרי׳ י׳ וסימן נמסר בריש שמואל׳

חד מן י״ד זוגין מן ב״ב

ראשי פסוקי׳ לא נסבין ו׳ בריש תיבותא וכל קריא נסבין וסימניהון

עשה	ירח למועדים שמש׳
עשה יי׳	אשר זמם בצע׳
ארבעים	יכנו לא יסיף פן יסיף׳
ארבעים	שנה אקוט בדור׳
הוציא	עם עור ועינים יש׳
הוציא	יי׳ את צדקותינו׳
מטה	זבולן ונשיא לבני׳
מטה	עזך ישלח יי׳ מציון׳
מני	אפרים שרשם בעמלק׳
מני	שים טעם די כל מתנדב׳
מנחתם	ונסכיהם דיום רביעי׳
מנחתם	ונסכיהם דיום שמיני׳
באשר	תמותי אמות ושם׳
באשר	דבר מלך שלטון׳
באו	מלכים נלחמו אז נלחמו׳
באו	ימי הפקדה באו ימי׳
אברם	ישב בארץ כנען׳
אברם	הוא אברהם׳
אמרו	בלבם נינם יחד׳
אמרו	לכו ונכחידם מגוי׳
נתנו	את נבלת עבדיך׳
נתנו	רשעים פח לי׳
דבר	האיש אדני הארץ׳
דבר	יי׳ עליכם שארית יהודה׳
דברתי	אליך כשלותיך אמרת
דברתי	אני עם לבי לאמר׳
חיים	שאל ממך נתת לי׳
חיים	וחסר עשית עמדי׳

י״ב זוגין מן ג׳ ר״פ נסבין

ו׳ בריש תיבות׳ וכל קריא לא נסבין ו׳ וסימניהון

וברוך	אל עליון אשר מגן׳
וברוך	טעמך וברוכה את׳
וברוך	שם כבודו לעולם וימלא׳
ויקן	יוסף את כל אדמת מצרי׳
ויקן	את חלקת השדה׳
ויקן	את ההר שמרון׳
וראה	ועשה כתבניתם׳

וראה	אם דרך עצב בי׳
וראה	בנים לבניך׳
ועשה	לי מטעמים׳
ועשה	כרוב אחד מקצה׳
ועשה	להם מכנסי בד׳
ודברי	דוד המלך הראשונים והאחרונים׳
ודברי	רחבעם הראשונים׳
ודברי	שנאה סבבוני׳
ורבים	מביאים מנחה׳
ורבים	מישני אדמת עפר׳
ורבים	מהכהנים הלוים׳
ואיך	תשיב את פני פחת אחד׳
ואיך	וחברו ואיך תשיב את פני
ואיך	תנחמוני הבל׳
ויוסף	הורד מצרימה׳
ויוסף	הוא השליט׳
ויוסף	בן שלשים שנה׳
ועיני	לאה רכות׳
ועיני	ישראל כבדו מזוקן׳
ועיני	רשעים תכלינה׳
ושש	שנים תזרע את ארצך׳
ושש	מאות איש חגורים כלי מלחמתם׳
ושש	מעלות לכסא דד״ה׳
ואיו	נביאכם אשר נבאו׳
ואיה	אלהיך אשר עשית לך׳
ואיה	אפוא תקותי׳
ולמה	יי׳ מביא אתנו׳
ולמה	הבאתם את קהל יי׳
ולמה	העליתנו ממצרים׳
והנביא	ההוא או חלם החלום׳
והנביא	כי יפתה ודבר דבר׳
והנביא	והכהן והעם׳

ד׳ פסוקים דאית בהון

מן ד׳ מלין דמייקרביעה נסיבו׳ ותליתאה קרחי סימן נמסר בסדר וישמע יתרו ותלים סימן כ״ז׳

חד מן י״ט זוגין קדמא

נסיב ו׳ בעינינא ותנינ׳ לא נסיב וסי׳

והאחר	ויאמר שנים עשר עבדיך׳
האחר	שנים עשר אנחנו׳
ושדופות	והנה שבע שבלים דקות׳
שדופות	והנה שבע שבלים צנומות
ולא ישמע	אליכם פרעה ונתתי׳
לא ישמע	ויאמ׳ יי׳ אל משה לא ישמע
ושהם	והטור הרביעי קדמא׳
שהם	והטור הרביעי תנינא׳
וחבר	שתי כתפות חברו׳ קדמא׳
חבר	כתפו׳ עשו לו חברת תנינא
ובתבונה	ואמלא אתו רוח קדמאה׳
בתבונה	וימלא אתו רוח תנינא׳
וכאשם	לא תאפה חמץ חלקם׳
כאשם	כחטאת כאשם תורה׳
ואלה שמות	בני אהרון הבכור׳
אלה שמות	בני אהרון הכהנים׳
ולא יעבד	ומבן חמשים שנה ישוב׳
לא יעבד	ושרת את אחיו באהל׳
ובתוך	ועבד הלוי הוא את עבדת׳
בתוך	כי את מעשר בני ישראל׳

ולא	גשתה נעברה נא בארצך לא׳
לא	נשתה אעברה בארצך לא נטה׳
ובלק	ויאמר מואב אל זקני מדין׳
בלק	ויאמר בלעם אל האלהים׳
ושבע	אלה משפח׳ מנשה ופקדיהם
שבע	אלה פקודי בני ישראל שש׳
ושבעת	ותהי המחצה חלק היצאי׳
שבעת	ותהי מחצת העדה מן׳
והנשים	ונלכד את כל עריו בעת׳
הנשים	ונחרם אתם כאשר׳
ואתו	את יי׳ אלהיך תירא ואתו קדמ׳
אתו	את יי׳ אלהיך תירא אתו תנינא
ועבדך	כי ימכר לך אחיך העברי׳
עבדך	לא יקשה בעיניך׳
וכהניהם	כבשת גנב כי ימצא׳
כהניהם	על כל רעה בני ישרא׳ ובני
ומנביא	כי מקטנם ועד גדולם קדמ׳
מנביא	לכן אתן את נשיהם׳

חד מן ח׳ זוגין חלוף

תנינא נסב ו׳ בעינינא וסי׳

אמרפל	ויהי בימי אמרפל מלך שנער׳
ואמרפל	את כדר לעמר׳
שמן	למאור בשמים קדמא׳
ושמן	למאור ובשמים תנינא׳
חסר	מי פתי יסור הנה חסר קדמא
והסר	מי פתי יסור הנה וחסר תנינ׳
עשר	ויאמר אלהים לשלמה יען אשר שאלת׳
ועשר	החכמה והמדע נתון לך׳
יואב	בני פחת מואב קדמא׳
ויואב	בני פחת מואב תנינא׳
ששים	כל הקהל כאחד קדמא׳
וששים	כל הקהל כאחד תנינא׳
כל	מפרסת פרסה דתורת כהני׳
וכל	בהמה מפרסת פרסה דמשנה תורה׳
אמר	ואלה העלים מתל מלח׳
ואמר	וחברו ואלה העלים׳

אלין מלין מ״ל ו׳ ולית

דכוו׳ וסימניהון׳

פותר	ואין פותר אותם לפרעה׳
חולם	או אל חולם החלום ההוא
טוחן	ויהי טוחן בבית האסורים׳
בוצץ	שם האחד בוצץ׳
שורק	ואנכי נטעתיך שורק׳
כבוצר	על סלסלות׳
קולע	הנני קולע׳
פוקד	הנני פוקד אל אמון מנוא
שוכב	על צדך׳
אונך	עד מתי תלין בקרבך יט׳
הורג	לתת אתה ביד הורג׳
חולש	על גוים׳
בקונה	כמוכר כלוה׳
הולם	פעם׳
חוכי	אשרי כל חוכי׳
שוחט	השור מכה איש׳
אוסף	אהבתם׳
בוקר	כי בקר אנכי ובולם שקמי׳
חורש	ונגש חורש בקוצר׳
ונוטר	הוא לאיביו׳

גוער	בים ויבשהו׳
הדולג	כל הדולג על המפתן׳
נוכל	ויש בעדרו זכר׳
חוגג	המון חוגג׳ וחובר חבר׳

ב׳ ה׳ ר״פ חד לא נסיב ו׳ וחד

וא׳ נסיב ו׳ וסי׳׳

כשמע	עשו את דברי אביו׳
וכשמע	אסא את הדברים׳
אבני	שהם ואבני׳
ואבני	שהם תנינא דמשכנא׳
עפיה	שפיר ואנביה סגיא ומזון׳
ועפיה	שפיר ואנביה סגיא תנינא
בהקבץ	עמים רבים באף׳
ובהקבץ	בתולות שנית ומרדכי׳
הים	ראה וינוס הירדן תסוב׳
והים	בקעת לפניהם ויעברו׳
סבותי	אני עם לבי לדעת׳
וסבותי	אני ליאש את לבי על׳
צידונים	יקראו לחרמון שריון׳
וצידונים	ועמלק וכל בני קדם׳
הנך יפה	דודי אף נעים אף ערשינו׳
והנך	להם כשיר עגבים׳
עמך	ישב בקרבך במקום׳
ועמך	לרב עשי מלאכה׳
השב	תשיב לו את העבוט׳
והשב	לשכינינו שבעתים׳
הגדתי	לכם היום את השמים׳
והגדתי	לכם כי שפט אני׳
זרעתם	הרבה והבא מעט׳
וזרעתם	את השנה השמינית׳
תרא	אשקלון ותירא ועזה׳
ותרא	אויבתי ותכסיה בושה׳
המזבח	עץ שלש אמות׳
והמזבח	נקרע וישפך הדשן׳
זנוח	עדלם ועין רמון׳
וזנוח	ועין גנים דיהושע׳
ארבעים	שנה אקוט ברור׳
וארבעים	שנה כלכלתם במדבר׳
נשמדו	בעין דאר היו דומן׳
ונשמדו	במות און׳
היה	לי לצור מעוז׳
והיה	נכן לבקר ועלית בבקר׳
הבונים	בחומה ונשאים בסבל׳
והבונים	איש חרבו׳
המשלח	מעינים בנחלים׳
והמשלח	את השעיר לעזאזל׳
נוע	תנוע ארץ׳
ונוע	ינועו בניו ושאלו׳
לקצת	ירחין תרי עשר׳
ולקצת	ירחין אנא נבוכד נאצר׳
הורד	שאול גאוניך המית׳
והורד	המשכן ונשאו בני׳
הביאו	את כל המעשר אל׳
והביאו	את כל אחיכם הקטן אי׳

מ״ח מלין מיחדין חסרי׳

וי״ו

אלי	לא תלך האשה׳
פרת	ושמתי פרת׳
קומו	ועברו׳
והרמת׳	ויכלה׳
עצרה לנו׳	סורו רדו׳
ברבים׳	במצרה׳

מפיק אלף ולולי המסורת מחבר גם אדנות חסר בלשון חול לאלהות ואדנות חסר בלשון קדש הייתי נותן טעם בדבר על כן ה״א האלהים נפתחת ואין לה דין האלהים הקמוצים מפני הכירור כדין כל בכ״לה לפני הר״ע הקמוצים כשהם מבוררים כי אין צורך לתת אות מבוררת לפני הפס כי הפס מבורר הוא רך זובח לאלהים יחרם אין תכ״ף באלהים האלף נקוד בה׳ נקודות ואות שלפניה קמוצה להבדיל בין הקדש ובין החול כי בלשון הקדש שיאמר לאלהים באלהים בגרי והאלף אינה נקודה ובמסורת מוגה

מונה ו' מלכות אשר בוכ"ל משמש עליהם והא"לף נקראת וסימניהון נמסר בתלים סימן קל"ז עיין שם·

כל שם שמתחיל אלי כמו אליעזר אליאב אליהו בה' נקודות וכל שתחלתו אבי או אחי בחטף פתח גדול כמו אבידן אחירע והטעם כי דינם להיות נוטים להכרת ה"ה אחרי אשר תחלתם אב או אח בהכרת ה"ה ומלת אליהו יצאה מכלל המלו' אשר אלי תחלתן כי הוא בחטף פתח גדול· כל אנוש אדום אמורי אוי אמת

בשבו מהכות· וססים דויעש·
התשעה רותהי· ואמת בעירי·
אפפני· סבני רשמואל·
הקם על· גבר בן ארי·
טרים דהרמנים·
ויעבדם דמלכים·
ואנוש הוא· ונשבה אל עמנו·
מדע לא נשא· על כן בארים·
חלצי מואב· ונפל עזר·
חצה דהן אראלם·
סבבני בכחש אפרים·
והכן כחסד· אשר במצלה·
ואשב דריש פסוק·
באלף ביהודה·
ארץ גדוד דתהלות·
לאיתיאל ואכל·
שרפה באש כסוחה·
חתם בצרור פשעי·
ירץ עלי כגבור·
חרצים ימיו· מראיו יטל·
אדם עשק בדם נפש·
ותבז ליקהת אם·
מצאני השמרים תנד חיותא·
רחם מרמות· מעף ביעף·
מלך אשור מבארה·
ומשי דבני מררי דד"ה·
ושבאל לך יי' הגדולה·

ב' פסוק דאית בכל חד ד'

מלין דמיין קדמא לא נסיב וי"ו וג' בתראי נסבין וי"ו וסימן

וירקעו את פחי הזהב·
וקצץ פתילים בתוך ובתוך ובתוך ובתוך·
מלבד שבתות יי' ומלבד ומלבד ומלבד·
ואקח את ראשי שבטיכם שרי ושרי ושרי ושרי·
לא תרצח דמשנה תורה ולא ולא ולא·
ולקהת משפחת העמרי ומשפחת ומשפחת ומשפחת·
והרמת מכס ליי' מאת אנשי מן ומן ומן ומן·
ויהי למנשה בישכר·
ויאמר חושי אל צדוק·
ונתנך ביד מבקשי·
ודמות פניהם פני אדם·
ופאת קדים·
אם זנה אתה ישראל·
תחת הנחשת אביא זהב ותחת הברזל·
כה אמר יי' צבאות צום הרביעי·
לבני גרשון דדברי הימים·
ומן רבותא די יהב ליה כל עממיא אומיא ולישניא הוו·
את הנחלות לא חזקתם·
עד כסף ככרין מאה·
ומדותם מחוץ לעיר את פאת·
קדם' ואת פאת ואת פאת ואת פאת·
עומר על שני עשר בקר
שלשה ושלשה ושלשה ושלשה·

אלין תיבותא יתירין וי"ו

וחטפין קמצין וסי'·

אכרות ואיך אכרות·
לך ברית דגבעונים·
לשאול לו דאחימלך·
ולשפוך דם נקי דאביגיל·
קסומי נא לי באוב·
אשקוטה ואביטה במכוני·
יעבור חבי כמעט רגע עד·
אצורך בטרם אצורך בבטן ידעתיך
לאכול לחם דאת הנשיא נשיא דיחזקאל·
והובנים קרנות שן דיחזקאל·
לבול עונותיהם דירמיה·
יסגור לו וישתחו ויתפלל אליו·
לקסום קסם דיחזקאל·
וג' במותי ארץ·
אכתוב לו רבי תורתי·
עבור אוסיף עוד עבור לו דעמוס·
ארך אפים וגדול כח·
וגדול חסד·
לשאול לו לשלום·
תדרוש רשעו בל תמצא·
אשמור לו חסדי·
מלושני בסתר רעהו·
לגאול לא אוכל לגאול·
ואשקולה את כסף דעזרא·
אשדורית עמוניות דסוף עזרא·
ירוהגה דד"ה·
תוקהת שלום בן תוקהת·
למעול מעל גם כל שרי הכהנים סוף ד"ה·
יקצור און·
זעום ה' יפל שם·

ס"ב זוגין יחידאין ב' מלין

נסבי' ו' ולית זוגה וסי'·

ודגן ותירוש סמכתיו·
והצאן והבקר עלות עלי·
ושמעון ולוי בני לאה·
ויששכר וזבולן ב' בו·
וחצרון וכרמי בני ראובן דויגש·
ואני ועמי הרשעים·
ואהרן וחור תמכו בידיו·
ושהם וישפה הטור הרביעי·
ועלה ומנחה לא תעלו עליו·
והעלה והשלמי' וישא אהרן את ידו·
ואלף ושבע וכסף פקודי העדה·
ושור ושה שרוע וקלוט·
ועבדך ואמתך אשר יהיו לך·
והעמלקי והכנעני יושב בעמק·
ואתה ואהרן וקחו איש מחתתו·
וחשבון ואלעלה עטרת·
והירדן וגבל והערבה·
והאותות והמופתים המסת·
ובאת' ובמופתי' ויוציאנו יי' ממצרי'·
ויוסף ובנימין ואלה יעמדו·
ובנתיה וחצריה עקרון·
ומדין ועמלק וכל בני·
וזבח וצלמנע בקרקר ומחניהם·
ופסל ומצבה לא תעשו לכם אלילים·

ואיש ואשה לא יחיה דוד·
וישראל ויהודה ויאמר·
וארבעים ואחת שנה דאסא·
ושלשי' ואחת בן שמנ' שנה יאשיהו
ורע וראה ויגש הנביא אל·
והגלעד וגבול הגשורי דיהושע·
והכהנים והנביאים ויעל המלך בית יי' דמלכים·
וחרב ורעב כחשו ביי'·
ובקר וצאן וגם הקרובים דד"ה·
וזבח ומנחה ובאו מערי·
ובאף ובחמה ונלחמתי אני אתך·
והשכם ושלוח לשמע על דברי·
ועבדך ועמך ואמרת שמע דבר יי'·
ונבלה וטרפה ואמר אהה·
וטף ונשים זקן בחור·
וברכב ובפרשים כי כה·
ואלמנה וגרושה לא יקחו להם·
ומשפט וצדקה כי כה דרב לכם נשיאי ישראל·
ואלמנה ויתום וגר ועני דזכריה·
והם ובניהם על השערים·
וששים ושש ויהי משקה·
ועשר ונכסים והחכמה והמדע·
ובנתינו ונשינו והנה נפלו·
וארבעי' ושלש' בני קרית ערים·
ושבעים ושנים בני פרעוש תנינא·
ושלשי' וארבע' ובני בלע·
וארבעים ושנים בני דליה·
ועשרים ושנים אנשי מכמס·
ועשרים ואחד בני לד חדיד דנחמי'
ובניו ואחיו ויביאו לנו כיד·
ומנעליו ובריחיו ואת שער הישנה·
ושדותינו וכרמינו ועתה כבשר אחינו·
ולשמר ולעשות מחזיקים·
ובניו ובנותיו ויהי היום·
ואשאלך והודיעני אזור נא כגבר קדמאה·
ואברהם ושרה זקנים באים·
והוד והדר עדה נא גאון וגבה·
וחסד ואמת הלא יתעו·
והמלך והמן הרצים·
ולהרג ולאבד אשר נתן·
ועיר ועיר והימים האלה·

וחילופי' ו' זוגין מן ב' מלין

יחידאין לא נסבין ו' ולית זוגא וסימ'
בעוף בבהמה ואת כל·
יששכר זבולון ובנימין דאלה שמות ריש ספרא·
עין רמון ועתר ועשן·
עיר עיר תהיינה הערים·
שמיר שית חימה אין לי מי·
אכל שתה ערוך השלחן·
לכהנים ללוים וגם מהם אקח·
יען ביען לכן הנבא·
מלך שרים גם כייתנו·
שמש ירח עמד זבולה·
משה אהרן כי העליתיך·
עשר נכסים ויאמ' אלהי' לשלמ' דד"ה
דגן ותירוש ובפרץ הדבר·
נשיהם בניהם ושאר העם·
השמים שמי אתה הוא יי'·

ג' זוגין מן ב"ב מלין חד

נסבין ו' וחד לא נסבין ו' ולית זוגא
שם וחם ויהי בני נח·
ושם וחם בעצם היום הזה·
יעקב ובניו ואלה שמות·
ויעקב ובניו ואתן לעשו·
קרבו וכרעיו ואת האיל·
וקרבו וכרעיו ירחץ במים·
ואלפים וארבע ונחשת התנופה·
ואלפים וארבע שלשי' ומאה הקערה
שורו וחמורו לא תחמוד דיתרו·
ושורו וחמרו דמשנה תורה·
שמן ודבש ארץ חטה·
ושמן ודבש ועשרה אנשים·
אדמה וצבוים גפרית ומלח·
ואדמה וצבוים ויהי גבול·
לצאת ולבא ויאמר אלהם בן מאה·
ולצאת ולבא עורני חזק·
מגרנך ומיקבך חג הסכות·
ומגרנך ומיקבך הענק תעניק·
טפכם ומקניכם נשיכם·
וטפכם ומקניכם רק נשיכם·
עמון ועמלק ויאסף·
ועמון ועמלק גבול ועמון·
שאול ויהונתן והעברים·
ושאול ויהונתן בנו·
שדות וכרמים ויאמר שאול·
ושדות וכרמים כי כה אמר·
שאול ואנשיו וילך שאול·
ושאול ואנשיו וילך דוד·
רכב ובענה וילכו בני·
ורכב ובענה והנה באו·
לחם ובשר והערבים·
ולחם ובשר ב' בפסוק·
בניהם ובני ויהיו הגוים·
ובניהם ובני וישבו על·

יצהר ודבש עד באי דמלכים·
ויצהר ודבש וכפרץ הדבר·
חתו ובשו וישביהן קצרי יד·
וחתו ובשו מכוש מכטם·
רכב וסוס המוציא רכב·
ורכב וסוס מגערתך·
הרעב והחרב והעם אשר·
והרעב והחרב שתים הנה·
אתה ועבדיך ואמרת אליו·
ואתה ועבדיך ידעתי כי טרם·
כהניהם ונביאיהם על·
וכהניהם ונביאים כבשת·
חטים ושערים ועשרה·

וחטים ושעורים משכב וספות·
שמרון ובנתיה ושבתי·
ושמרון ובנותיה ואחותיך·
המנחה והחטאת והאשם·
והמנחה והחטאת ויאמר·
קוץ ודרדר ונשמדו במות·
וקוץ ודרדר תצמיח·
חסד ורחמים הגאל משחת·
וחסד ורחמים כה אמר יי'·
פוט וכנען בני חם דד"ה·
ופוט וכנען בני חם דבראשית·
משמע ודומה דבראשית·
ומשמע ודומה דד"ה·
איה וענה בני צבעון דד"ה·
וא"ה

ואמונה בה' נקודות כל צווי מן השלמים שתחלתו א"לף כמו אזור אמור אבל אלי כבתולה בחטף פתח קטן אבל אם הוא כמו שם הפעל אז הוא בחטף פתח גדול כמו ארוב דם אכל דבש הרבה ועל כי השתנתה אלף מכל אותיות אח"הע להנקד בעלילה מועטת בחטף פתח קטן כי אינה נפתחת על כן בשאר האותיות כי אם ח' ועי"ן בסוף המלה פותח לפניו כמו זרע שמע זבח בהיות א"לף בסוף מלה תמצא פלא כלא ועל כן ננקדת בה' נקודות נוטים קצת להכרת א' כי לף שאר האותיות ננקדות לפעמים בחטף פתח

מערכת אות הויו

פתח קטן מאות אלף רגילה יותר בנקדת חטף פתח קטן כגון בתחלת התיבות שלא כמלאו כן באותיו'מה"ע לבד ממלת כרס חמר ענו לה שהוא בה' נקודות על פי המסורת
וה"א כאו במקומו מעטים כאשר אבאר : **כל** לשון הויה וחיות בהיות הראשונה שלה פעליהם שהם ח' וה' גם המה בה' נקודות כמו היה חיה חייתם הייתם
אך בבא לפניה' מאותו' יהו"א הותיו' הנוספו' בחירק ופ"א הפעל בשבא כמו יהיה יחיה תהיה כאיכן וי"ו לפעמים בהיותה בחירק כמו והייתם גו

ואיהו וענה דבראשית ·
הלוים והנתינים והישבים ·
והלוים והנתינים ואלה ראשי ·
אסף והימן ויבדל דוד ·
ואסף והימן והמשררים ·
נשק ובשמים והם מביאים דד"ה ·
ונשק ובשמים והם מביאי דמלכי' ·
ליוצא ולבא ובעתים ההם ·
וליוצא ולבא כי לפני ·
לעלה ולמלאים ויעכד חזקיה ·
ולעלה ולמלאים ושה אחד ·
הכהנים והעם גם כל שרי ·
והכהנים והעם ויאמר אליו ·
בניהם ואחיהם ויעמד ישוע ·
ובניהם ואחיהם כל אלה מבני עובד
אחי ונערי וגם אני אחי ·
ואחי ונערי ואין אני ·
איש שלחו ואין אני ואחי ·
ואיש שלחו ויעמד כל העם ·
ישוע ובניו ויקם על מעלה ·
וישוע ובניו ואחיו ·
נהירו וסוכלתנו איתי גבר ·
ונהירו וסוכלתנו ושמעית ·
דבש וחמאה אל ירא בפלגות ·
ודבש וחמאה וצאן ושפות ·
בריח ודלתים ואשבר עליו ·
ובריח ודלתים ואמרת אעלה ·
עת ומשפט כי לכל חפץ ·
ועת ומשפט שמר מצוה ·
הוללות וסכלות ואתנה לבי ·
והולל' וסכלות ופניתי אני לראות
שמחה וששון ובכל מדינה ·
ושמחה וששון ליהודים ·
האחשדרפנים והפחות ויקראו ספרי ·
והאחשדרפנים והפחות וכל שרי המדינות ·

ה זוגין ב' מנהון נסיב ו'

וב' מנהון לא נסבי' ו' וסי'
החסידה האנפה דשמיני ·
והחסידה והאנפה דמשנה תורה ·
עין רמון ועתר ועשן ·
ועין ורמון ולבאות ושלחים
דכרין אמרין כל קבל דנא ·
ודכרין ואמרין ומה חשחן ·
עשר נכסים ויאמ' אלהי לשלמ' ·
ועשר ונכסים איש אשר ·
יששכר זבולן ובנימן דאלה שמו' ריש ספרא ·
ויששכר זבולן כנילאה ·

י"ב ר"פ מן ב' ב' מלין

קדמא נסיב וי"ו ותנינא לא נסיב וי"ו וסימני' נמסר בסוף סדר במדבר סיני ·

ח' פסוקי מסורתא מכא

ומסורת' מכא לא נסבין וי"ו וסימני' נמסר בזכריה סים' א' ·

ד' זוגין מן ג' ג' בענינא

קדמא לא נסיב ו' ותנינא ותליתאה נסיב וסי' ·
כי ימוך אחיך ומכר ·

וכי ימוך אחיך ומטה ·
וכי ימוך אחיך עמך ונמכר
שש מאות ויסעו משם ממשפחת ·
ושש מאות איש חגורים ·
ושש מאות ויעלו חמשת ·
אתם עדי נאם יי' ·
ואתם עדי הגדתי ואתם עדי ·
ואתם עדי אל תפחדו ·
עמים רבים נמר ומגוג ·
ועמים רבים ועלית ·
עמים רבים ובאת דמלכים ·

ח' ר"פ מסורתא מכא

ומסורתא מכא ומלה באמצע סי' נמסר ביחזקאל סימן מ"ו ·

ה' זוגין מן ב' ב' בחד

ענינא קדמא ו' הנינא י' וסי' נמסר בריש סדר בהעלותך ·

ג' זוגין מן ג"ג בענינא

קדמא נסיב ו' ותנינא ותליתא לא נסיב ו' ·
ושני טורים ויעש את ·
שני טורים ופקעים ·
שני טורים ואת הרמנים ·
ואם בגוי העל אלה ·
אם בגוי העל אלה ·
אם בגוי העל אלה ·
ויירא אלהים איש היה ·
ירא אלהים ויאמר יי' ·
ירא אלהים ויאמר יי' ·
ואשאלך והודיעני קדמא ·
אשאלך והודיעני תנינא ·
אשאלך והודיעני תליתאה ·

ו' זוגין מן ג"ג בענינא

קדמא ותנינא נסיב ו' ותליתאה לא נסיב וי"ו וסים' ביחזקאל סימן מ' ·

י"ב ר"פ דמיין מן ב' מלין

דמיין מסורתא מכא קדמ' לא נסיב ו' ותנינא נסיב ו' וסי'
היא מוצאת והיא ·
הוא ההלך והוא ·
כסף אשם וכסף ·
שרי יהודה ושרי ·
חרב יראתם וחרב ·
קול שוט וקול רעש ·
לי הכסף לי הזהב ·
לי גלעד ולי מנשה קדמאה דספרא ·
אלה ברכב ואלה בסוסים ·
מן המלחמות ומן ·
אשרי אנשיך ואשרי דד"ה ·
דור הולך ודור בא ·

ח' יחידאין במצעו' פסוק

מסורתא מכא ומלה ביניהון קדמא נסיב ו' ותנינא לא נסיב ו' וסי'
ואנשי העיר אנשי סדום ·
ואליך ישתחוו אליך ·
והוא שותה הוא ויהי ·

ורבו במו רבו אשרקה ·
ומגיד לקראת מגיד ·
ויזמרו לך יזמרו ·
ולאמר עליו לאמר וספרי' ·
ויוסף דעת יוסף כי ברב ·

חד מן י"ד פסוקים דמיין

מסורתא מכא ומסורתא מכא נסבין ו' ומלה ביניהון וסימני'
ובין רועי ובין רועיך ·
וביד אשתו וביד שתי ·
וענו אשור וענו עבר ·
ופגע בדבשת ופגע ·
וחרשי עץ וחרשי אבן ·
ואצבעות ידיו ואצבעות ·
ואתה תשא ואתה ·
ואפס עצור ואפס ·
ושם חמות ושם תקבר ·
והשמיעו במגדול והשמיעו ·
וכן רבים וכן נגזו ועבר ·
ושרי שלישיו ושרי ·
ובחשך ילך ובחשך ·
וגשם מטר וגשם מטרות ·
ואל תאכלו ואל תשתו ·
ומגדל חננאל ומגדל ·
ומן הרמנים ומן התאנים ·
והוא לוי והוא גר ·
ומעל אלהיכם ומעל ·
ומזקני העם ומזקני ·
ואין דורש ואין מבקש ·
ושוכר כסיל ושוכר עוברים ·
והוא מוראכם והוא ·
ובכל חטאתיך ובכל ·
ולו תשתחוו ולו תזבחו ·

י"ד פסוק מיחדין דאית

בהוד' מלין כ' קדמא לא נסבין וי"ו וב' בתראי' נסבין וי"ו וסימני'
לבני ישראל ולגר ולתושב ·
מעון כרמל וזיף ויוטא ·
עין רמון ועתר ועשן ·
חקיו מצותיו ומשפטיו ·
מלכיה שריה וכהניה ונביאיה ·
כחטאת כעלה וכמנחה וכשמן ·
לזהב לכסף ולנחשת ולברזל ·
הקירות הספון וקירותיו ודלתותיו ·
יחת זינא ויעוש ובריעה ·
חרב משפט ודבר ורעב ·
מלכותא חסנא ותקפא ·
כרבלתהון פטשהון ·
הארבה הילק והחסיל ·
המה אנשיהם ובניהם ·

י"א ר"פ מיחדין מן ד' מלין

נסבין ו' וסימניהון
ומעוך וכתות ונתוק וכרות ·
ואהבך וברכך והרבך וברך ·
ועבדוך ורחוב והמון וקנה ·
ושערים ועדיתים והגדרה וגדרותים ·
ואלמלך ועממד ומשל ופגע ·

ולבאות ושלחים ועין ורמון ·
ודבש וחמאה וצאן ושפות ·
וחשובה ואהל וברכיה ·
וירמיה ויחיאל ויוזבד ·
והמזמרות והמזרקות והכפות ·
ולשמה ולקללה ולחרפות ·

ה' ר"פ מן ג"ג מלין דמיין

קדמא נסיב ו' וב' בתראי לא נסבין ו' וסימן ביחזקאל סימן מ"א ·

י"א פסוקי דמיין אית

בהון ג' ג' מלין דמיין קדמא ותנינא לא נסי' ו' ותליתאה נסיב ו' וסים'
שמה שמה ושמה שמה קברו את אברהם ·
אין אין ואין אין קדוש כיי' ·
אל אל ואל אל תבא בשער ·
אתה אתה ואתה אתה הוא ה' לבדך ·
הכל הכל והכל הכל הולך ·
יש יש ויש יש הבל אשר ·
הסנה הסנה והסנה וירא מלאך ה' ·
בין בין ובין כי יפלא ממך דבר' ·
לכו לכו ולכו היכל צמא לכו למי'
אל אל ואל לכן כה אמר ·
אדמתנו אדמתנו ואדמתנו למה נמות לעיניך ·
אלה אלה ואלה הנה אלה דיחזקאל ·

ו' ראשי פסוק מן ג"ג מלין

דמיין קדמא לא נסיב ו' וב' בתרי' נסיב ו' וסימני'
מן ומן ומן מן הבהמה ·
כל וכל וכל כל ערי המשור ·
לכל ולכל ולכל לכל האתות ·
זה וזה וזה זה יאמר ליי' ·
יתר ויתר ויתר יתר הגזם ·
מה ומה ומה מה ברי ומה בר ·

ח' פסוקים אית בהון ג' ג'

מלין קדמא ובתרא נסיב ו' ותנינא לא נסיב ו' וסי' בשופטים סימן י"ט ·

י"ב פסוקי' מן ג' ג' מלין

קדמא ובתרא לא נסיב ומציעתא נסי' וסי' נמסר בישעיה פ' מ"ט · ג' מנהון ר"פ אלהי · עלי עשורי · כי יצומו ·

י' ר"פ מן ג' ג' נסבין ו' וסי'

נמסר ביחזקאל סימ' ג' ובעובדיה ·

ו' פסוקים מן ד' ד' מלין ב'

קדמאי קרחי וב' בתראי נסבין ו' וסימן נמסר בהושע סימן י"א ·

י' זוגין מן ב' ב' בספרא

קדמא נסיב אות וחסר מלה ותניין חסר אות ונסיב יתיר מלה וסי' נמס' ביחזקאל סימן י"א ·

א"ב מן חד חד ראשי

פסוק נסבין ו' בריש תיבותא וסימני'
וארא

אך בהיות האלף יחזרו למעטים והאלף בפתח קטן כמו אהיה אחיה וכן בבואה לפני כל שאר תיבות אשר פ"א פעליהם אחה"ע כמו אחסה אעשה האסוף :
כל ה"א המשמש במשקל נוסף בגזרת העלומי עי"ן וכא בסוף התיבה שמוש של כנוי והוא שאין הכנוי נוסף על מדבר בעצמו ועל נוכח וגם המלה לשון עבר ולא
לשון צווי גם היא בה"א כמו לא הביאו הביאוס הקימו ודומיהן והטעם כי בלא התוספת היה בגברת אי כי יאמר הביא הקים גם עתה הוא בחטף פתח קטן הנוטה

אך הנוטה קלת להברת אי: בהתחבר הכנוי למדבר בעצמו ולנכח ולנכחים מן הטעם הזה על כן הוא בחטף פתח גדול כמו הטימתיך הביאותנו הביאכם
פי בהפרד הכנוי לא ישאר בהברת אי דרך בהברת חטף פתח קטן כי יאמר הסיבותי הביאותי ועל כן הזכרתיו ולא לסון לווי נראה לי בחטף פתח גדול
כמו הסיבוני יי' הקימני הפילני והטעם כי בלא התוספת יהיה בהברת אה כי יאמר הסב הקם הבא גם עתה הוא בחטף פתח גדול הנוטה קלת להברת אה גם בבא וי"ו על

וארא ואין איש ומאלה •
ובחורב הקצפתם את •
וגר זאב עם כבש •
ודי חלב עזים ללחמך •
והלא עמך שם צדוק •
ווים ואת האלף ושבע •
וזרחה לכם יראי שמי •
וחכיתי ליי' המסתיר •
וטמאתם את צפוי פסילי •
ויריחו סגרת ומסגרת •
ובחכה איש גדודים •
וללוי אמר תומיך •
ומנת המלך מן רכושו •
ונחה עליו רוח יי' •
וסכה תהיה לצל יומם •
ועמך כלם צדיקים •
ופרה ודוב תרעינה •
וצאני מרמס רגליכם •
וקרבנו קערת כסף •
ורחובות העיר ימלאו •
ושאבתם מים בששון •
ותבואתה מרבה למלכים •

ד' זוגין תינינא נסיב ו'

בענין קדמא לא נסיב ו' וסימניהון

אמרפל ויהי בימי אמרפל •
ואמרפל את כדר לעמר •
שמן למאור בשמים קדמא •
ושמן למאור ובשמים תינינא •
חסר מי פתי יסור קדמא •
וחסר מי פתי יסור תנינא •
עשר ויאמר אלהים לשלמה •
ועשר החכמה והמדע •

ח' מלין נסבין ו' קמצין

בתמניא אפי בא"ב רבתי וסימניהון שם בתלים בא'ב רבתי אות נון •

ח' פסוקי' דבהון ב' מלין

קדמא סופה יוד ותינינא סופה ו' וסימניהון

ה' להושיעני ונגנתי ננגן כל ימי חיינו
אולי יראה יי' בעיני תחת קללתו •
הביאי עצה עשו פלילה •
דני בת ציון הריעו ישראל •
כי החרשתי בלו •
ולא נתתי לחטא הכי לשאול באלה נפשו •
אם לא אמרו מתי אהלי מי יתן מבשרו •
ברוך אלהים אשר לא הסיר תפילתי וחסדו •

אמר המעתיק בהרבה פסוק מאלו ליתא לדבריו כפי נסחת הספרים שלנו ואולי כי איני מבין כוונתו:

כ"ה זוגין חד מלא ו'

באמצעו' תיבות' וחד נסיב ו' בריש תיבותא וחסר וסימן
אצבעותי לדוד ברוך יי' •
ואצבעתי קמתי אני •

אותותם שאנו צרריך •
ואתתם הלא שאלתם עברי •
אוניות וישלח לו חירם דר"ה •
ואניות כי לי איים יקוו •
אומרה לאל סלעי •
ואמרה ויאמר יוסף אל •
אחוז חור כרפס ותכלת •
ואחז ויכתבם שמעי בן •
גולה והגלה את כל ישראל •
וגלה כי קשרתם בלכם תניג' דפסו'
הוכה כעשב וייבש •
והכה אם במחתרת •
חורב ויתנצלו בני •
ובחרב הקצפתם •
הצעירה ויען שאול •
והצעירה גם היא •
זובח שוחט השור •
וזבח וארור נכל •
חולה ויאמר לי המלך •
וחלה וכי תגישון עור •
חוכר אשר לא ישמע •
וחבר חבר ושאל אוב •
חציו ימאסו במו מים •
וחצו אל מוציאו •
ידוע תדעו כי לא •
וידע כי אם בזאת יתהלל •
לאום ברוב עם הדרת מלך •
ולאם מלאם יאמץ •
למשול ותצא אש ממטה •
ולמשל ביום ובלילה •
מצורע וישכב עזיהו •
ומצרע יחולו על ראש יואב •
מוריד ה' ממית ומחיה •
ומריד האל הנותן נקמות לי •
נאור ויאמר אליה •
ונאד ויקח ישי חמור •
נוצר הורה כן מבין •
ונצר כי תאמר הן •
פתאום ויורם אלהים חץ •
ופתאם והנני שולח •
קדש ובאו בו ציים קדמא דפסוק •
וקדש ואשמעה אחד •
קדמונים כה אמר יי' אלהים •
וקדמונים על יומו נשמו אחרונים •
שואג קשר נביאיה •
ושאג פצו עלי פיהם •
תמות ויאמר שמשון •
ותמת מדוע באתי •
שבועת אני פי מלך שמור •
ושבעת ואיש את רעת •

ה' זוגין בספר שמות

קדמא חסר תניינא מ"ל וסימניהון נמכר בסדר פקודי •

הלין שמהת גברי נסבין

ו' באמצעות תיבותא וכל חד וחד לית ליה זוגא וסימניהון •
גדעוני ועל צבא מטה •
יכוניה אשר לא לקחם •
נמרוד וכוש ילד דר"ה •
יואשיהו בראשית ממלכת •

עודד ועזריהו בן •
בוני ומן הלוים שמעיה •
הקוהלת הבל הבלים •

והלין שמהת גברי חסר

ו' ולית להון זוגא •
נבית קדמאה דבראשית •
ולצדק הכהן •
וליאב שר הצבא •
ארי גבר בן אורי •
ועבד ב' בפסוק •
ערא אחינדב בן ערא •
אמנן הבכור אמנון דד"ה •
אמן שר העיר דמלכים •
ושבאל בן גרשם •
וירם בנו •
אשר דבארה בנו •
קרא משלמיהו בן קרא •
יאש במלכו דד"ה •
עבדיה העמוני תנינא •
עזר יאזניה בן עזר •
ומשי מחלי ומשי דד"ה •
אחשרש מם •

וא

חד מן ג' זוגין מן חד חד חד מלרע וחד מלעיל וא' ברישי'
ואברכהו הביטו אל אברהם מלרע
ואברכהו ויחרד יצחק חרדה לעיל
וארעך ועתה אם נא מצאתי •
וארעך ויאמר יי' אל משה גם •
ואת בכל עת אהב הרע •
ואת יש אחר ואין שני •
ואט בחבלי אדם אמשכם •
ואט את נמשת אחינאום •
ואכתוב על הלחות את הדברים
ואכתוב בספר ואחתום •
ואוכל פתי לבדי ולא אכל זר •
ואכל ויחרד יצחק חרדה •
ואכלה ויאמר הגישה לי ואכלה •
ואכלה ויאמר אלי בן אדם •
ואכלם אפגשם כדוב שכול •
ואכלם נמצא דבריך ואכלם •
ואכלם ועתה הניחה לי ויחר •
ואכלם ואמחצם ולא יקומון •
ואכה ויוחנן בן קרח אמר אל •
ואכה ואריב עמם ואקללם •
ואקרע אפגשם כדוב שכול •
ואקרע את הממלכה מבית דוד •
וארבה ואתנה בריתי ביני וביניך
וארבה ואקח את אביכם את •
ואקחה פת לחם וסעדו לבכם •
ואקחה ויאמר יי' אלי השליכהו •
ואקוה ארך לעולם כי עשית •
ואקוה חרפה שברה לבי •
ואסיר כי אמר בכח ידי עשיתי •
ואסיר ותגבהנה ותעשינה תועבה •
ואצאה עתה חכמה ומדע •
ואצאה בשער הגילילה •
ואשבה ויאמר דוד אל אכיש •
ואשבה ובשמעי את הדבר •

ואשתחוה ועתה שא נא את חטאתי ושוב עמי •
ואשתחוה ואקד ואשתחוה ליי' •
ואשאלם וארא ואין איש •
ואשאלם ויבא חנני אחד מאחי •
ואשתומם ואבים ואין עוזר •
ואשתומם ואני דניאל נהייתי ונחליתי •

א"ב חד ואחר וחא ולית

רכוו'
ואחרן ואני ידעתי גאלי חי •
והאחרון כי לא מועף לאשר •
ואהל וחשבה ואהל וברכיה •
והאהל ומשמרת בני גרשון •
ואלפים צנה ואלפים כלם •
והאלפים והעירים עבדי האדמה •
ובקר וראיתם את כבוד יי' •
והבקר ומראה הערב והבקר •
וגוים ובאו עמים רבים וגוים •
והגוים כי הגוי והממלכה •
וגבהים אם עשק רש וגזל •
והגבהים הנה האדון יי' צבאות מסעף •

וגבה עדה נא גאון וגבה •
והגבה והאולם אשר על פני הארך •
וגבוה כי רם יי' ושפל יראה •
והגבוה כה אמר יי' אלהים הסר •
ודל מבין חכם בעיניו איש •
והדל העשיר לא ירבה •
והרים כה אמר יי' אדני יי' הסר המצנפת •
וההרים ואשוב ואשא עיני והנה ארבע •

וחצר הגדול סביב שלשה •
והחצר וירם כבוד יי' מעל •
וחטים משכב וספות וכלי יוצר •
והחטים ויאמר ארנון אל דוד •
וחכמים אנשי לצון יפיחו •
והחכמים כי את כל זה נתתי •
ומלא ולנפתלי אמר נפתלי •
והמלא ובאת וסגרת הדלת •
ומשכית עלה אריה מסבכו •
והמשחית ותהי חרדה במחנה •
ומשלח יפיח כזבים עד שקר •
והמשלח את השעיר לעזאזל •
ונגע לא תאנה אליך רעה •
והנגע וראה הכהן אחרי •
ושטן הפקד עליו רשע •
והשטן ויראני את יהושע •
ועירים גמלים מיניקות •
והעירים והאלפים והעירים •
ופרה ודוב תרעינה •
והפרה והעזים והפרה •
וצרעת נעמן תדבק בך •
והצרעת ויזעף עזיהו ובידו •
וקדש ואשמעה אחד קדוש •
והקדש ואחריה השבעים •
ורגלים עינים הייתי לעור •
והרגלים וילכו לקברה ולא מצאו •
ושיר כי בימי דוד ואסף •
והשיר וכל הקהל משתחוים •
ושופט

אלה המלות בהברת אי המה בה' נקודות כמו והשיבך והביאך אבל בהיותם בהברת אה לפני אמה"ע אז הוא בחטף פתח גדול כמו יעשה תעשה תעלה יעלה ובבא הברת אי
שהוא בפתח קטן לפניהם אז המה בחטף פתח קטן כמו אחמה אעשה יחרץ יחרף התשיתי מעולם העלתם העביר החרים ודומיהן אבל אם הויה הברת הי אשר לפני
אמה"ע בקמץ קטן אז המה בחטף פתח גדול כמו מענות מחטא מהמון מעשות רק לפעמים באות חות המם לפני האלף תהיה האלף בה' נקודות כמו האכוס מאלוה יגדק
ירבה

מערכת אות הויו

ידבה אליה מאנוס והטעם כי כלא המ"ס אהיה בחמש נקודות וכל דגש מבטל פתח גדול וחטף פתח קטן כמו הקולות יחדלון יהגו ריק כאלד בקלס: סליק משפטי חטף פתח נד"ל וחטף פתח קטן ובעזרת בורא שמים וכוכביהם ובעזר' אני והוא אחל חק יהו"ה: לוני קותיות אהה"רע הסר לעולם לא יבא בהם דגש רק במקומות מעטים בהלף וריש

יבינו המשכילים

כי כל אות הבא בראש תיבה דינה להדגש על פי המסורת והן ד' אלפי"ן בקריאה וג'

ושופט ויאמר מי שמך לאיש׃
והשופט על הרע כפים להטיב׃
והכן ועתה לכו עבדו׃
והכן והשערים והכן לסוסי׃
והתנופה והיה לאהרן ולבניו׃
והתרומה היקבע אדם אלהים׃
והתורות ועל הר סיני ירדת׃
והתורות אלה החקים והמשפטים

ה' זוגין משמשין וה' חד

לשון רבים וחד לשון יחיד ולית להון זוגא וסימניהון

והרשעים כים נגרש׃
והרשע כי ישוב מכל׃
והרבים ולכן הנה אדני מעלה׃
והרבה קרית בעל היא׃
והגוים כי הגוי והממלכה׃
והגוי אשר לא יביא׃
והנשבעים ואת המשתחוים׃
והנשבע אשר המתברך׃
והבטחים הוי השאננים׃
והבטח רבים מכאבים׃

ח' זוגין מיחדין חד נסיב

וה' ברישי' וחד נסיב ו"ל ולית דכוו' וסימניהון׃

והחשך ויבא בין מחנה׃
ולחשך ויקרא אלהים לאור׃
והרשעים כים נגרש׃
ולרשעים אמרתי להוללים׃
ולמופת והיו בך לאות׃
והמופת ובא האות והמופת׃
והקדש ואחרי השבעים׃
ולקדש ושתי דלתות׃

כ"ב זוגין נסבין ו' ברישי'

ונסבין ו"ו בס פי' חד מלרע וחד מלעיל וסימניהון

ויתאו המלך יופיך כי הוא׃
ויתאו דוד ויאמר מי ישקני׃
ויתמהו עמודי שמים ירופפו׃
ויתמהו וישבו לפניו הבכור׃
ויתרו שלח לך אנשים
ויתרו ויעלו ויתרו את הארץ׃
ויהפכו הן יעצר במים ויבשו׃
ויהפכו נערי דוד לדרכם׃
ויחיו ויאמ' אלי הנבא אל הרוח
ויחיו והנבאתי כאשר צוני ותבא בהם׃
ויסגו יבשו ויסגו אחור׃
ויסגו ויבגדו כאבתם׃
ויאספהו כלה בחכה העלה׃
ויאספהו ותהי המלחמה חזקה על פלשתים׃
וינתנו ויבאו אל המלך דד"ה׃
וינתנו ויעזרו עליהם וינתנו׃
ויפרו הרעיפו שמים ממעל׃
ויפרו וישב ישראל בארץ׃
ויערהו והושיבו שני אנשים׃
ויערהו ויבאו שני האנשים׃
וישבעו יאכלו ענוים וישבעו׃
וישבעו כמרעיתם וישבעו׃

וינהגו ויען כל איש רע ובליעל
וינהגו וישבו את הנשים אשר׃
וינזרו דבר אל אהרן ואל בניו וינזרו׃
וינזרו כעובים במדבר מצאתי׃
וירעשו ראיתי את יי' נצב על׃
וירעשו והיה הנס מקול הפחד׃
וירכסו את החשן קדמא׃
וירכסו את החשן תנינא׃
וישמיעו ואם עמדו בסודי׃
וישמיעו ומעשיה ושמעיה ואלעזר
וישכנו צדיקים ירשו ארץ׃
וישכנו מחוילה עד שור׃
ויבשו הן יעצר במים ויבשו׃
ויבשו אף בל נטעו אף בל׃
ויצקו ויאמ' מלאו ארבע' כדים
ויצקו לאנשים לאכלו ה'׃
ויציצו יהי פסת בר בארץ׃
ויציצו בפרח רשעים כמו׃
ויצאו ויאמר ה' אלי עם יעמד׃
ויצאו ואת חמור ואת שכם׃
ויצברו ויקבצו את כל אכל׃
ויצברו אתם חמרים חמרים׃
ויצליחו שמנו עשתו גם עברו׃
ויצליחו ויאמר יהודה נבנה׃

מ"ח מלין נסבין ו"י בריש'

ווין בסופה תיבות' רפין וכל חד וחד לית זוגא

וירדו ויאמר אלהי' נעשה אדם
ויסחרו האנשים האלה׃
ויעבדו ויאמר עבדי פרעה אליו
וישאלו דבר נא באזני העם׃
ויחנו דבר אל בני ישראל׃
ויסעו ויאמר יי' אל משה׃
וישלחו צו את בני ישראל׃
ויפצו ויהי בנסע הארן׃
וירשו ויאמר ה' אל׃
ויעמדו ויהי כנוח כפות׃
וילכו וישבו אל יהושע ויאמרו
ויקמו הכו לכם שלשה
ויתהלכו ב' בפסוק׃
ויחגרו בני נכר דשמואל׃
וישתו ויאמר לא תכה׃
ויתנוהו על ידי עושי׃
ויאספו כל הגוים נקבצו יחדו׃
וישתחו ושאריתו לאל עשה׃
ויניהו ישאהו על כתף׃
ויפרו תפתח ארץ׃
ויצאו עלו הסוסים׃
ויאשמו בכל משבתיכם׃
ויזעקו והשמיעו עליכם׃
וישמרו ואם נכלמו׃
ויניחו וארבעה שלחנות׃
ויכלו את הימים והיה׃
ויהררו אחריה' ילכו׃
ויתכסו שקים האדם׃
ויקראו ב' בפסוק׃
וישכנו צדיקים ירשו ארץ׃
וידברו ימיקו וידברו ברע׃
וינועו יחגו וינועו כשכור׃
ויבזו יבקש נושע לכל אשר׃
ויקבצו ויאמר דוד׃

ויכנעו עמי אשר נקרא דד"ה׃
וישאהו ויהי בעת יביא
וישיבהו ב' בפסוק׃
ויעבידו ואשר ישמיעו׃
ויברכו ויאמרו הלוים׃
ויראו לפניך מראינו׃
ויתיצבו תתהפך כחומר׃
ויסירו רגעימותו וחצות׃
וירבו שמע בניו וקח׃
ויוסיפו כי בי ירבו ימיך׃
ויתלו ותאמר לו זרש׃

א"ב נסבין ו"ו בריש'

דלוג הו בכוף וסימניהון נמסר במערכת אות הה"א בס"ד׃

קי"ח יחידאין משמשין

ול' בריש' תיבותא סימניהון נמסר במערכת אות הלמ"ד׃

מלין דמשמשין ומ'

ברישי' בא"ב סי' נמסר במערכת אות המ"ם׃

י"א זוגין נסבי ות בריש

תיבותא חד מלרע וחד מלעיל וסי'

ותפר עוצו עצה ותופר׃
ותופר ביום ההוא וירעו כן׃
ותרץ והארץ תעזב מהם׃
והרץ אם ראית גנב׃
ותשמידם תרדף באף׃
ותשמידם מתים בל יחיו׃
ותמות מדוע באתיואין׃
ותמות ויקומו עלי בעלי הגבעה
ותלהט אש לפניו תלך׃
ותלהט כי אש קדחה׃
ותלבב וישכב אמנון׃
ותלבב ותלך תמר בית׃
ותחולל אף כי תאמר לו׃
ותחולל בטרם הרים׃
ותיטב לה' משור פר׃
ותיטב הנערה בעיניו׃
ותתעטף אזכרה אלהים׃
ותתעטף עלי רוחי׃
ותאכלם תשיתמו כתנור׃
ותאכלם עוד זה מדבר׃
ותכונן יגמור נא רע׃
ותכונן לך את עמך׃

נשלם

מערכת אות הויו בס"ד

מערכת אות

הזין

ד' זוגין חד זין וחד וזין

ו"ל דכו' וסי' נמסר במשלי סי' כ"ג׃

ג' זוגין קדמ' ז' ותנינא שין

וסימן נמסר בסדר וישמע יתרו׃

וחלופיהון ג' זוגין קדמא

שי"ן ותנינא זין וסימניהון נמסר במלכים ב' סי' י"א׃

כל הזוגין שאין להם התלות בא"ב תמלא נמסר בסוף מסר' רבת' דא עם חלופי ושנויי דקריא' בס"ד:

זא

וזאת י"ז ר"פ וסימני' נמסר ריש פרש' תרומה ורות סימן ד'׃

בזאת ג' וסימניהון נמסר במלאכי סימן ג'׃

לזאת ג' וסימניהון נמסר בפרשת וארא ובישעיה סימן ל'׃

בזאת ד' בתורה וסימניהון

בזאת תבחנו׃
אך בזאת נאות לכם׃
אך בזאת יאתו׃
בזאת יבא אהרן׃

הזאת ה' וסימניהון נמסר באיוב ריש סי' ד'׃

זב

זבדי וזבדי ג' וסימניהון

ויקים וזבדי וזכרי׃
ועל שבכרמים׃
וחברו׃

זבדיה ט' וסימניהון נמסר בד"ה א' סימן כ"ז׃

וזבדיהו ב' וסימני' נמסר בד"ה ב' סוף סי' י"ט

ויזובו יזובו ד' מ"ל בלישנא וסימני' נמסר באיכה בא"ב ד' ועיין שממה דשקלינן וטרינן׃

מזבחי ח' וסימניהון נמסר בסוף פר' יתרו׃

מזבחו ג' וסימניהון נמסר באיכה בא"ב תניין׃

המזבח ב' פתחי' וסימ'

ואת המזבח הנחשת׃
ויאמר מה הציון׃

ולמזבח ב' פתחי' וסימניהון

ויתנם יהושע בית׃
ולמזבח הקטרת׃

ולמזבח ב' וסימניהון

ויקם את החצר סביב׃
בין האולם ולמזבח׃

ריש"ן וסימן ויביאו את המנחה ליוסף ממושבותיכם תביאו ויביאו לכי כיד אלהינו לעזרא ושפו עצמותיו לא ראו ואלה הג' רישי"ן לא כרת שרך רפאות תהי לשרך שראשי תמלא פל ואני שמעתי בעבור הרעימה הראיתם בן המרלת הראיתם דגלית הפלשתי שאמר דוד עליו הכלים גם סאר אותיות הסר דינם להדגים בהיותם בראש תיבה אם תיבה הסמוכה לפם למעלה מהם תהיה אות אחרונה שבה מאותיות יהו"א תהיה האות הראשונה מן התיבה הבאה אחריה רפויה כמו לא תענה לא תחמוד ואחרים ברבא והטעם

מערכת אות הזין

והטעם כי אותיות יהו"א אינן נקראות במבטא שפתים כאחרות ואלו היו מאותיות הבאות אחריהן כדגשות היה נראה כאלו אות יהו"א חסרה מן המכתב בעבור אשר יביו
שתי התיבות על ידי הדגש כאלו היה תיבה אחת גם כי המה נתנו להדחות בהיותם באמצע התיבה בעבור הדגש כמו כפר דבר בלא יוד גם ספק כפר בלא וי"ו עבור דגש
וה"א כמלה מזה בידך שדינו מה זה וכן מלכם תדכאו עמי דינו מה לכם ואלף מכולת לביתו כמו מאכולת במסור' הברית כמו במאסורת ועל כן הרפו האותיות הבאו' אחריהן

מזבחת ב' חסרים
וסימניהון
וישב ויבן את הבמות דמנשה
ושל אחריו ובנה מזבחת בבית יי' •
וכל אוריהא דכו' חסר •

מזבחותיהם ג' ב' מ"ל וא'
חסר וסימ'
נמסר סוף פרשת ואתחנן ושפטים
סימן ב' ויחזקאל סימן ו' •

אל המזבח ט' וסימני' נמסר
בפרשת ויקרא •

ואל המזבח ג' וסימני'
קרבן ראשית תקריבו •
אך אל הפרכת לא יבא •
ואהרן ובניו מקטירים •

המזבחה ל"ב וסימניהון
ולקחת את כל החלב •
והקטרת את כל האיל •
ולקחת אותם מידם •
וקרבו וכרעיו ירחץ במים •
והקרב והכרעים ירחץ במים •
ומלק את ראשו תנינ' דפסו'
ושסע אתו בכנפיו •
והביאה אל בני אהרן •
והרים הכהן מן המנחה •
והקטירו אתו בני ר"פ •
והקטירו הכהן ר"פ •
והקטירם הכהן ר"פ •
ואת כל חלבו ירים •
ואת כל חלבו יקטיר •
חלבה יסיר כאשר הוסר •
וחברו כאשר יוסר •
והביאה אל הכהן וקמץ •
והקטיר אתם הכהן ר"פ •
והקטיר הכהן את החלב •
ויקטר משה המזבחה •
וירחץ את הקרב •
ואת הקרב ואת הכרעים
דויקטר משה •
ויקח משה אתם מעל כפיהם
ואת חלב החטאת יקטיר דאמור
וקמץ הכהן מן המנחה דנשא •
ואת החלב ואת הכליות •
וישימו את החלבים •
והעלה הכהן את העלה •
וישחטום הכהנים ויחטאו את דמם
ויקבלו הכהנים את הדם דד"ה ג'
בפסוק •
וכל דסמי' להקטרה דכו' המזבחה
במ"ג המזבח וסימניהון
והרים ממנו בקמצו •
ואת העלה המציאו •
ויקרב את המנחה •

ואת המזבח ד' וסימניהון
נמסר
בפרשת אחרי מות •

ואת מזבח ט' וסימני' נמסר
בפר' פקודי •

זבח שלמים ו' בתורה וסימני'
נמסר פ' ויקרא •

לזבח ב' קמצי' •
וסימניהון
ויין לנסך רביעית •
ויאמר שלום לזבוח ליי' •

זבלון ט' כתו' כן וסימניהון
נמסר בפרשת ויגש •

הזבולני ג' וסימניהון
אלה משפחת הזבולני •
וישפט אחריו •
אלון הזבולני •

זד

זדים ד' וסי' נמסר בישעיה
סימן י"ג וסוף מלאכי •

הזידו ג' וסימניהון
כי ידעתי כי הזידו •
והם ואבתינו •
ותעד בהם •

זה

וזה כ"ג ר"פ וסימניהון נמסר
ביחזקאל סימן מ"ז •

כזה וכזה ג' וסימניהון
נמסר בשפטים
סימני' ח ובשמואל ב' סי' י"א •

הזה ד' רפין
וסימניהון
בלשון ארמי אחוכון
גברא ייתי בצפרא וביאור'
נמסר בקהלת סי' י"א •

לזה ג' וסימני' נמס' בשמואל א' סימן
כ"א וקהלת סוף סימן ו' •

זה ה' בתרי טעמי וסימני'
נמסר בפ' בראשית •

הזה ג' בטעם פזרין
וסימניהון
היום הזה יסגרך •
וירברו אליו הילדים •
ובאו בשערי הבית הזה
וא' זה קרבן אהרן ובניו •

כזה ה' וסימניהון נמסר בפרשת
מקץ וירמיה סוף סימן ה' •

זה ג' ד"פ בטעם וסימניהון
נמסר ריש כי תשא ע"ש

זהב ד' וסימניהון נמסר בפרשת
פקודי ובד"ה ב' סימן ג' •

זהב שחוט ד' וסימניהון
מאתים צנה זהב •
ושלש מאות מגנים דמלכים •
מאתים צנה דד"ה •
ושלש מאות מגנים דד"ה •

זהב סגור ה' וסימניהון
ולפני הדביר עשרים •
ויצף שלמה את הבית •
ואת המנורות חמשה
והספות והמזמרות •
וכל כלי משקה דמלכים :.

והמזמרות והמזרקות ד"ה •
וכל כלי משקה דד"ה •
ואת המנורות ונרתיהם •

כזהב ג' דגשי' וסימניהון
במלאכי סימן ג'
ובאיוב סימן כ"ג •

את הזהב ו' וסימני' נמסר
בפ' תצוה •

והזהרתה ג' וסימני' נמסר
פרש' יתרו •
ויחזקאל סימן ל"ג •

נזהר ג' קמצי'
וסימניהון
כי נזהר חיה יחיה •
והוא נזהר נפשו •
והעם לא נזהר •

זו י"ח כתוב ה' וב' כתוב ו'
וסימניהון נמסר במלכי'
סימן ו' •

זך

זכה ג' וסימניהון נמסר בפרשת
כי תשא ואמור •

זכו ג' וסימניהון נמסר
באיוב סימן ט"ו •

זכרון ג' חס'
וסימניהון
ושמת את שתי האבני' ב' בו' •
ונשא אהרן את שמותם •

לזכרון ח' מ"ל וב' חסי וסימן
נמסר בזכריה סימן
ו' פסוק י"ר •

זכר ג' חטף קמץ וסימניהון
נמסר באיכה בא"ב ג'

זכר ב' חסרי' וסימני' נמסר
בתלים סימן קל"ג •

ולא זכר ג' וסימניהון
ולא זכר שר המשקים
ולא זכר יואש את החסד •
ולא זכר הדום רגליו •

ולא זכרו ג' וסימניהון
ולא זכרו בני ישראל •
ולא זכרו ברית אחים •
ולא זכרו נפלאתיך •

זכור ה' ר"פ
וסימניהון
אשר עשה יי' אלהיך למרים
אשר עשה לך עמלק •
זכור את הדבר דריש יהושע
זכור תזכור ותשוח •
זכור את יום השבת •

זכרת ב' כתיב זכרתי
וסימניהון
יען אשר לא זכרתי •
ואת כל תועבותיך •

זכריה וזכריה ז' בד"ה
וסימני'
בד"ה א' ריש סימן י"ו •

זמ

זמירות ד' וסימני' נמסר
בשמואל ב' ריש
סימן כ"ג ואיוב סי' ל"ה •

לדוד מזמור ז' ופי' נמסר
בתלי' סי' כ"ד •

מזמור לדוד ח' ר"פ וסימ'
נמסר בתלים
סימן ג' •

הזמורה ב' וסימניהון נמסר
ביחזקאל סי' ט"ו •

עזי וזמרת יה ג' וסימניהון
נמסר
בישעיה ריש סימן י"ב •

זמורה ד' חסרי' בלישני'
וסימניהון
שש שנים תזרע •
ובשנה השביעית •
ויכרתו משם זמורה •
וזמרת זר תזרענו •

זן

זונה ג' חס' וסימניהון נמסר
בפרשת אמור •

זנה ג' וסימני' נמסר
בהושע סימן ח' •

ומזון ג' וסימניהון נמסר
בפרשת ויגש •

זעם ב' מלרע
וסימניהון
והעם אשר זעם •
ומה אזעם לא זעם יי' •

זעקת ג' וסימניהון נמסר
בפרשת וירא •

ויזעק ד' וסימניהון נמסר
בשפטים סי' ד' •

וזעקו ג' פתחין וסימניהון
נמסר בשפטים ס' י' •

מזעקת ג' וסימניהון נמסר
בירמיה סימן מ"ח
ובמשלי סימן כ"א •

ויזעק ג' וסימניהון
ורוח יי' לבשה את גדעון •
ומלאכים שלח בכל מנשה •
שאול וכל העם אשר •

הזקן ג' וסימניהון נמסר
בתלים סימן קל"ד •

זקן ב' וסימניהון נמסר
בפרשת חיי שרה •

זקנתי ד' וסימניהון נמסר
ריש פרשת וירא •

זקנים ב' חסרים
וסימניהון
כי בן זקנים הוא לו •
וילד זקנים קטן •

וכל זקני ג' וסימניהון
נמסר פ' ויחי

ואת זקני ג' וסימני' נמסר
בשמואל ב' סי'
י"ז ומלכים ב' ריש י"ט •

לתת פנאי והמתנה לקורא לבטא בשפתיו הברת אות היהו"א ולא אות היהו"א בלבד אלא אפילו הברת יהו"א בלא מכתב יהו"א האות מרפא כמו ועשית. בדי מערכיך ברוך כי
אין כתוב מברכיכה וכן ועשית מרפא כאלו נכתבה ה"א ועל כן הרפו וירא בלק כי אין האלף נקרא מאומה אף כי תרפה הבי"ת אמנם יש כמה סבות המבטלי' הק יהו"א ומספטו
והמה אחד עשר ואלה הם הנגינות הנקראים מלכים דפסיק דדחיק דאתי מרחיק מפיק מקף מפיק ה"א מפיק וי"ו מפיק יו"ד בס במ"ף וה"ת ז הבית שבא ב' אותיות רפויות
והראשונה

מערכת אות החית

והראשונה בשב"א ומבאר איש על מכונו בעזרת האל הראשונות הם הבגינות ס"ו מלכים ואלו הן הא"ז יט"ט לס"ם רפ"ף סת"ת וסימן ישר"אל הא"ז אתנח זרקא זקף יט"ט יתיב
טרם טפחא לס"ם לגרמייה סגולה סלוק הוא סוף פסוק רפ"ף פזר פסטא רביעי סת"ת שלשלת חביר ת"לשא גדולה החמשה עשר מלכים בבאם בתיבה אחר אות
יבוא בסופה לא ירפו אחריהם כי הבגינה מעמיד הקורא ומעכבו עד כי אות יה"וא נכתב בשפתיו ואין צריך להרפות בעבורה והפזר והזקף שאמרנו בין פזר גדול וקטן בין

זקן באבימים

ו'סימני'נמסר פ' חיי שרה׃

זר

זורו ב' וחסרי'

וסימניהון

לא זרו ולא חבשו׃

זורו רשעים מרחם׃

אזרה ג'וסימניהון נמסר ביחזקאל סימן ה'׃

זורה ב'וחסרי'

וסימניהון׃

הנה הוא זרה את גרן׃

אשר זרה ברחת׃

וזרה ג'וסימניהון

וזרח משער למו

וזרח בחשך אורך׃

וזרח השמש ובא השמש׃

זרחה ד'וסימניהון נמסר בפרש'משפטים

ומלכים ב' סימן ג' וסוף נחום׃

מזרחה ג'וסימניהון

אז יבדיל משה׃

ואלה מלכי הארץ

הנה הגיי' בשילו׃

מזרחה השמש ב'וסימ'

ואלה מלכי הארץ׃

חג יי' בשילו׃

וא' מזרחה השמש׃

וא' מזרח שמש וירשו את׃

זרוע ג'מ"ל וסימני נמסר בפרש' וארא׃

זרועך ה'חסרי' וסימ'נמסר בפרשת עקב׳

וביחזקאל סימן ה'׃

זרועי ב'מ"ל בלישני'

וסימניהון

את זרוע'תאמצנו׃

ובזרועי הנטויה׃

וזרעו ז'וסימניהון נמסר כפ' וירא וכפ' בלק׃

זרוע ב' מ"לוסימניהון

ברחו זורע מכבל׃

וזורע עולה יקצר און׃

נשלם

מערכת אות הזין

מערכת אות

החית

כ"א דכתיב ח' וקרינן ה'

וסי'נמס'במשלי סי'ד'ושיר השירי' בראש׃

כ' בקריין ח' וכל חד וחד

לית דכוו'וסימ'

ויחמו הצאן אל המקלות׃

חנו ויהי ה'את יוסף׃

ותחי וידבר אליו את כל דברי יוסף׃

חיו ויהושע בן נון וכלב׃

חיוהם ויהי כאשר חמו כל׃

לחם יבחר אלהים חדשים אז׃

תחו ויהי איש אחד מן׃

וחיכינו ויאמר איש אל רעהו לא כן רמצרעים׃

וחיפתי ליי' המסתיר פניו מבית׃

לחיות ואתה בן אדם אל בני׃

המחלל וקדשתי את שמי הגדול׃

ויחיו ויאמר אלי הנבא אל הרוח

ויחיו ונבאתי כאש'צוני ותבאי

לחום וזרעתם הרבה ותבא מעט

בחלה ואכחיד את שלשת הרעים׃

האחוה ואקח את מקלי׃

ויחרנו בני נכר יבלו ויחרגו׃

יחולל קולה' יחולל אילות׃

אחור אלהבני אחור אלה הם׃

וחין לא אחריש בדיו׃

חפיר חקל תקלנא במאזניא׃

אלין משמשין חה בסוף

וסימניהון

ואקחה ל' פת לחם וסעדו לבכם׃

ונדחה ל' ידו בגרזן לכרת׃

ופוחה ל' לך והיה כל העם הנמצא בה יהיו׃

הרוחה ל' וירא פרעה כי היתה הרוחה׃

הבוטחה ל' באצרתיה דירמיה׃

שלחה ל' ובפשעיכם שלחה׃

מבקעה ל' במבאי עיר מבקעה

ובבטחה ל' כה אמר ה' קדש ישר'

פתוחה ל' הנני מפתח פתוחה נאם ה'׃

נפחה ל' נפשה באה שמשה׃

פרחה ל עד ירחה עד פרחה׃

לקחה ל' כי מאיש לקחה זאת

ושמחה ל' ומרדכי יצא׃

ושוחה ל' בארץ ערבה ושוחה׃

פלחא ל' הלוחש פלחא׃

הפרחה ל' לראות הפרחה הגפן

ונוכחה ל' לכו נא ונוכחה׃

הנרצחה ל' ויען האיש הלוי׃

המרקחה ל' הרבה העצים הדלק האש התם׃

במרקחה ל' ירתיח כסיר מצולה׃

נפרחה ל' לארום כה אמר ה'׃

ופתחה ל' ולשכה ופתחה׃

נכוחה ל' ולא ידעו עשו'נכוחה

נלקחה ל' ויען המבשר את איש

נשלחה ל' אנשים לפנינו ויחפרו לנו׃

המלחתה ל' ויאמר לאשר על המלחתה׃

וזרחה ל' לכביראי שמי שמש

י"ב זוגין מיחד י"ן חד חד ו"חד

וח'וסימניהון

חולק נטשו חבליך בל יחזקו׃

וחלק הנה יום בא לה'׃

חנני קח נא את ברכתי׃

וחנני ויאמר בעוד הילד חי׃

הכל בארין מלכא שניא טאב

וחכל ענא מלכא ואמ' הא אנא

חובר אשר לא ישמע לקול׃

וחבר חבר ושואל אוב וידעוני

חרמש שבעה שבועות תספר לך

וחרמש כי תבא בקמת רעך׃

הוסה בין האולים ולמזבח׃

וחוסה ואמרה ללוים אשר יהיו

חטאות כסף אשם וכסף חטאות

וחטאות כמה לי עונות וחטאות׃

חטאה הוי מושכי העון בחבלי׃

וחטאה נצר חסד לאלפים׃

חשכו על זה היה דוה לבינו׃

וחשכו ביום שיזעו שמרי הבית׃

חניאל בן אפר לבני יוסף למטה בני מנשה׃

וחניאל ובני עלא ארח׃

חבר כתפות עשו לו חברות׃

וחבר שתי כתפות חברות׃

חזק איש את רעהו יעזרו׃

וחזק ויאמר אלי אל תירא איש

ב' זוגין חד ח' וחד לח'

וסימן

חרדת אדם יתן מוקש׃

לחרדת ותהי חרדה׃

חטאה הוי משכי׃

לחטאה והקריבו לחנכת׃

חב

חבי ד'חסרי' בלישני'

וסימניהון

נחבי בן ופסי

ונחבתם שמה׃

חבי כמעט רגע׃

ונחבה לא יוכל׃

לחבל ג'וסימניהון נמסר בישעיה סימן י"ג׃

חבריו ד'ג'חסרים ואחד מ"ל בליש' וסימניהון׃

נמסר בישעיה סימן ד'׃

חברונה ט' וסימניהון נמסר ביהושע סימן י'׃

חבוש ג'וסימניהון נמסר בישעיה סימן ל'

ואיוב סימן מ'׃

חג

חג ג'פחתי' וסימניהון

וחג שבעות תעשה לך׃

ויעשו חג מצות דעורא׃

אסרו חג בעבותים׃

וכל דסמי' ליי' ולא דכר' דכו' פתחים׃

חג יי' כתוב בשערי יי'׃

בחגוי ד'וסימניהון

שכני בחגוי סלע׃

וחברו׃

יונתי בחגוי הסלע׃

חגור ד'וסימניהון נמסר בשמואל ב' סימן ך'׃

ותלים סי' מ"הובא"ב מן ד'א' וחד וא'וסי' כערך הו"יו׃

חגורים ג'וסימניהון נמסר בפרש' בא׃

חד

הוחדה ג'וסימניהון נמסר ביחזקאל סימן כ"א׃

חדה ה'וסימניהון נמסר ביהושע סימן י"ט׃

החדרה ב'וסימניהון

אבאה אל אשתי׃

ותבא לאמנון אחיה׃

ובחדש ה'ר"פ וסימני'נמס'בפ' פנחס וסוף ירמיה׃

לחדש בערב ד'וסימניהון נמס'בפ' בא׃

ובחדש ז'ר"פ וסימני נמס' בפר'וישמע יתרו׃

חדשה י"ד וסימניהון

והקרבתם מנחה׃

בהקריבכם מנחה חדשה׃

כי יקח איש אשה׃

וירכיבו את ארון ב'בספר'׃

ויאמר קחו לי צלוחית׃

בורא חדשה בארץ׃

וירכיבו את ארון דד"ה

ועתה קחו ועשו׃

והוא חגור חדשה׃

ויאמר להכות את דוד׃

הנני עשה חדשה עתה׃

כי הנני בורא חדשה שמים׃

ורוח חדשה אתן׃

חו

זקף גדול וקטן לא יתקיים אך יהו"א כי אם במשרתים הנשארים׃ אחרונו שיש פסק בין תיבת יהו"א לתיבה שאחריה כמו עשו כלה על עמו בהם
והטעם כי גם הוא מפסיק בקריאתם ביניהם ואין זה לגרמיה הזמור למעלה אף כי נעשה בגזרתו כי לעולם לא יבא אתנח אחר לגרמיה ולא
יבאו אחריו מן הטעמים רק ארבעה בלבד והן הנה פזר טרם רביע פסטא אבל פסק לא מן המלכים ולא מן המשרתים׃

רפסיק

מערכת אות החית

רדחיק כה פתרונו שיש מלך דחוק בין שתי נגינות כמו והעידה בה הוסיע' לנו ועזרנו שמתוך שצריך להאריך במשרת אשר בתיב' יהו"א מפני הנגינה שבא נופלת
הברת המלך שסופה ה"א על תיבה שאחריה ונבלעת בדגש ואין לחוש כי אין משפט זה נוהג רק באות ה"א בלבד גם אותה ה"א אין צורך כלל בקריאתה
כי אף בלא ה"א תתקיים המלך כי יוכל לומר והעיד בם והוסיע לנו ועל כן במלת למה מרה לך אשר עשה פס לא נתבטל חק יהו"א כי אין המלה מתקיימת בלא ה"א כפעל

ההוי והיבוסי ז' וסימני'
נמסר בפ'
כי תשא וביהושע סי' י"ב •

חמות ח' כתוב כן בקרי'
נסבי' וי"ו קדמ' וסי'
בלשון ארמי תקפו דמלכא חכלו
ובנה ואייטב סנבלט נפק למדבחא
וביאורם נמסר ביחזקאל סימן כ"ו
וכל ירמיה דכו' במ"ג מ"ל וסי' בלשון
ארמי שורא דדמשק נפל וביאורם
נמסר בתלים סוף סימן נ"א •

חומת ה' כתוב כן
וסימניהון
ואת חומת ירושלם •
אל חומת בבל שאו •
הסגיר ביר אויב •
ואהי שובר בחומת •
ונתתי להם בביתי •
ושארהון חמות כתיב •

חומה ג' חסרי' וסימניהון
נמסר בפרשת בשלח •

אל החומה ג' וסימני'
מי הכה את אבימלך •
ודוד ישב בין שני •
ויהי כאשר שמעו •

חוצה ד' וסימניהון נמסר
בפרשת בא •

החוצה י"ו וסימניהון נמסר
בשפטים סימן י"ב
וכד"ה ב' סימן ה' •

חצות ב' כתו' כן וסימן נמסר
בפרשת בלק וע"ש •

חוצתיה ב' כתובים כן
בלישני' וסימני'
נמסר ביחזקאל סימן י"א •

חור ב' חס' וסימניהון
ויקב חר בדלתו •
והנה חר אחד בקיר •

חורם ג' כתיב יו"ד
וסימניהון •
וישמע חירם מלך צר •
וגם עבדי חירם ועבדי •
ויעש חירם את הסירת •

חרון ג' כתיב כן
וסימניהון
עטרות אדר על ההר •
ותאר הגבול ונסב •
והראש אחר יפנה •
וכל ד"ה חורן כתיב במ"א
ויבן שלמה את גדר חרן כתיב.

חושם ד' ב' מ"ל וב' חס' וסי'
וימלך תחתיו חושם
וחברו דד"ה •
וימת חושם •
וחבירו דדברי הימים •
דאוריתא חס' •

חז

חזה ג' וסימניהון
חזה ציון קרית •
שמעת חזה כלה •
על די חזה למזייה •

חזייתה ה' ב' מ"ל וג' חסר
וסימניהון נמסר
בדניאל סימן ב' •

חזון ב' ר"פ וסימניהון
חזון ישעיהו בן אמוץ •
חזון עובדיה כה •
וא' פליגא חזון נחום האלקושי •

אחזה ד' וסימניהון נמסר
באיוב סימן י"ט

חזהאל ה' כתוב כן וסימני'
נמסר במלכים ב'
סימן ח' •

ויחזק ט' וסימניהון נמסר
בשמואל א' סי' י"ז •

וַיְחַזֵּק ה' וסימניהון נמסר
בנחמיה סי' ג' •

חזקו ד' דגשי' וסימניהון
נמסר במלכים ב' סי' י"ב

חזקים ג' וסימניהון נמסר
ביחזקאל סימן ג'
ואיוב סימן ל"ז •

חזֵק ד' וסימניהון נמסר
בפרשת אלה הדברים •

ויתחזַק ב' וסימניהון
ויקם יהורם על ממלכת אביו •
ויתחזק ויבן את כל החומה
הפרוצה •
וכל והתחזק דכו' •

ויתחזֵק ח' וסימני' נמסר
בשפטים סימן ד'
ושמואל א' סימן ל' וד"ה ב' ריש סי' א'

ולחזק ג' וסימניהון
יען הכאות לב צדיק שקר •
ויתנו על ידי עושי •
והעשר והכבוד •

ויחזיקו ז' ה' מ"ל וב' חסר
וסימניהון נמסר
בסדר וירא •

בחזקה ד' וסימניהון
ויריבון אתו בחזקה •
והוא לחץ את ישראל בחזקה
ואם לא לקחתי בחזקה •
וקראו אל אלהים בחזקה •
וא' ובחזקה רדיתם אתם •

והחזיקה ב' וסימניהון
ותחזיקה במבושיו •
והחזיקה בו ונשקה לו •

חזיקה ו' חסרים בלישני'
וסימניהון נמסר
בדניאל סימן י"א •

חזקו ג' רפי' וסימני' נמסר
במלכים א' סי' ד' •

חזק ה' פתחי' וסימניהון
נמסר בפרשת מקץ •

חזקיה ג' וסימניהון נמסר
בריש צפניה
ובמשלי סוף סימן כ"ד וע"ש •

יחזקיהו ג' וסימניהון נמסר
ריש ישעיה וד"ה ב'
סימן כ"ט •

יחזקיה ב' ואינון מן ג' זוגין
מן כ"ב בחד לישן
וסימניהון נמסר בנחמיה סימן ז' •

ויחזקיהו ד' מייחדין וסימני'
ויקומו אנשי' מראשי
ובן נעריה •
לחזקיהו מכתב •
לחזקיה בני אטר •

חט

חטאו ג' קמצין וסימ' נמסר
במלכים א' סי' י"ד •

חטאת ז' חסרים וסימניהון
נמסר בפ' נשא •

חטאות ג' מ"ל ופימ' נמסר
במלכים ב' סי' י"ב

חטאותיכם ד' מ"ל בלישני'
וסימני' נמסר
בפרשת אחרי מות וסוף יהושע סי'
כ"ד •

חטאת הוא ד' וסימניהון
נמסר
בפרשת תצוה •

וְחִטֵּאתָ ג' וסימניהון נמסר
בפרשת תצוה •
ויחזקאל סימן מ"ג וסימן מ"ה •

חטאותינו ג' מ"ל וסימ'
כי רבו פשעינו •
ותבואתה מרבה למלכים •
להוסיף על חטאותינו •

חטאתָם ט' וסימני' נמסר
בפרשת קרח •

חטאתם ג' וסימני' נמסר
בישעיה סימן
נ"ח פסוק ב' •

בחטאת ד' וסימני' נמסר
בפרשת צו •

חטאתיך ג' מ"ל וסימניהון
נמסר בירמיה
סימן ט"ו •

חטאתיו ג' וסימניהון נמסר
במלכים א' סי' י"ו •

מחטוא ג' וסימניהון נמסר
פ' וירא ושמואל
א' סוף סימן י"ב •

וחטאים ד' וסימני' נמסר
בפרשת לך לך
ותלים סימן נ"א •

חַטַּאת ז' פתחי' וסימניהון
נמס' בפרש' תצוה
בסוף ושמואל א' סימן ב' •

חטא כחטא ג' חסר' וסימ'
נמסר ריש
ישעיה וקהלת ריש סימן ט'

ח' פסו' אית בהון חטייא
ועשייה וסימניהון נמסר בפרשת
נשא ויחזקאל סימן י"ח •

מחטאתו ג' וסימניהון
והביא את אשמו •
ואת כל חלבו יקטיר •
ואת השני יעשה עלה •

חי

וִיחִי נ' וסימניהון נמסר
בתלים סימן פ"ט •

אשר הם חיים ג' וסימני'
נמסר
בפרשת ואתחנן •

יחיה י"ח יחידאין
וסימניהון
לו ישמעאל יחיה לפניך •
עם אשר תמצא את אלהיך
לא תגע בו יד כי סקול •
אוי מי יחיה משומו אל •
ויענך וירעיבך ויאכילך ב' בו
ואעטר עליו ואמתתהו •
ויהוא עשה בעקבה •
בנשך נתן ותרבית לקח •
כל פשעיו אשר עשה •
ובשוב רשע מרשעתו •
והיה כל נפש חיה •
ומי גבר יחיה ולא •
עכר ביתו בצע בצע •
ואמר למלך המלך לעולם •
הנה עפלה לא ישרה •
אם יוליד איש מאה •
כי אם שנים הרבה יחיה •
וכל חיה יחיה דכו' •

הֶחָיָה ו' וסימניהון
ואת רחב הזונה •
ועתה הנה החיה •
ויהי הוא מספר ב' בפסוק •
ואלישע דבר אל האשה •
ויאמר גחזי אדני •

ותחי ג' וסימניהון נמסר בפ'
וירא וירמיה סימן ל"ח •

יחיו ז' וסימניהון נמסר
ביהושע סימן ט'
וביחזקאל סימן ב' וריש
זכריה ובאיוב סימן כ"א •

תחיה ג' וסימניהון נמסר
בפרשת משפטים •

חית הארץ י' בליש' וסי' נמס'
בערך ארץ •

יחיו ב' וסימניהון נמסר פ'
לך לך •

עבר כי לא יאמר חר עם ועוד יש לומר מפני שאין משפט נגינת מלת עשה מרה היותה לעיל אך משפטה לרע כמשפט כל חטופי למ"ד פעל ונגינת' למעלה מפני קירוב נגינות
כמו בערו ערו תעו מדבר על כן אין לה דין דדחיק ממנס מלת הבה אין לה דין דדחיק כי הנגינה לעיל כי במשפט כל עלומי עי"ן פועל אבל נחית בחסדך נהלת בעוזך
ספים בחק יהו"א ואין דין דדחיק נוהג בם כי אין המלך דחוק בם למען אשר יש שני המלכים בין המשרת לטעם שלאחריו ואם המשרת יקרב אל הטעם ואין מלך אחרי
בתיבת

מערכת אות החית

בתיבת יהו"ה גם שם מנהג יהו"ה כמו ונתת שמה מים היתה תהו כי הנגון מעכבן מלנפול פתאום על אות שלאחריו ומשפט דרחיק איננו נוהג אלא באות ה"א לבדה ולא באותיות או"י כמו הורדתנו בו והטעם כאשר פירשתי כי צריך להזהר פן תאבד קריאת הוי"ו כי לא תתקיים המלך בלתה ופעמים שהמלה שאין בה משרת כלל מדגשת לאחריה מפני שהיא בת שתי אותיות ואין המקרא יכול להאריך בה ומקפת אות שאחריה כמו מה תאמר זה בני וזהו דין המקף המבטל יהו"ה אשר הזכרתי למעלה בכלל

יחי ב' וסימניהון

יחי ראובן ואל ימות ·
יאכלו ענוים וישבעו ·
וכל מלך דכו' יחי המלך ·

חָיָ ד' חסרים וסימניהון נמסר סוף מלכים ·

תחיו ג' וסימניהון נמסר בירמיה סימן ל"ה ·

יחיה ז' וסימניהון נמסר במלכים א' סי' ד' · וישעיה סימן ז' ויחזקאל סימן י"ח ·

אחיה ד' וסימניהון נמסר בתלים בא"ב אות ג' ואייב סימן ו' ·

בארץ החיים ג' וסימניהון נמס' בישעיה סימן ל"ח ·

חיו ד' כתו' כן וסימני' נמסר ביחזקאל סימן ג' ·

בחייה ג' כליש' ב' מ"ל וא חסר וסימניהון נמסר בפרשת אחרי מות ושמואל ב' סי' י"ב ובמשלי סימן ל"א ·

החייתנו ג' חסרי' בלי' וסי' נמסר בפ' ויגש וביהושע סימן ב' ·

ונחיה ג' וסימניהון

שלחה הנער אתי ·
ותן זרע ונחיה ולא ·
ונקחה דגן ונאכלה ·

וחיו ח' וסימניהון נמסר בעמוס סימן ה' ·

לחיי ג' וסימניהון נמסר בפרשת נח ·

ולהחיות ג' וסימניהון נמסר בפרשת ויגש ומלכים ב' סימן ה' ·

את החיים ג' וסימניהון

ושנאתי את החיים ·
אשר לא עזב את חסדו ·
את החיים ואת הטוב ·

חיל ד' קמצין וסימני' נמסר בד"ה ב' סימן כ"ה ·

חילי ג' וסימניהון נמסר סוף חבקוק ·

חֵיל ה' חסרי' וסימניהון נמסר בשמואל ב' סימן ד' ומלכי' א' סי' כ"א ואיכה בא"ב תניין

חֵיק ד' חסרים וסימניהון נמסר במשלי סוף סי' ה' וקהלת סימן ז' ·

חירום ג' מ"ל וסימ' נמסר במלכים א' סי' ח' ·

חב

חבי ג' וסימניהון

ולא נחתי לחמא ·

אם חכי לא יבין ·
אמת יהגה חכי ·

לחכי ג' וסימניהון נמסר בתלים בא"ב אות מ'

החכילה ג' וסימניהון

ויעלו הזיפים אל שאול ·
ויבאו הזיפים אל שאול ·
ויחן שאול בגבעת החכילה ·

וחכם ד' וסימניהון נמסר בפ' מקץ ומשלי סי' כ"ט ·

חכמות ד' וסימניהון נמסר בתלים סימן מ"ט ומשלי ריש סימן ט' ·

חל

ואת החלב ה' וסימניהון נמסר פ' תצוה

מחלב ח' וסימניהון נמסר בתלים סימן ע"ג ·

וחלב ג' וסימניהון נמסר ריש פרשת וירא ·

חֲלֵב ב' וסימניהון בלשון ארמי תורין ועזין ינקת ·

וביאורם ודי חלב עזים ללחמך ·
וינקת חלב ·
וא' חמאת בקר וחלב ·

מֵחֲלֵב ג' וסימניהון נמסר בישעיה סימן כ"ח ·

חלילה ג' חסרי' וסימני' נמסר בפ' וירא ואיוב סי' ל"ד ·

אחל ג' א' פתחוסי' נמסר בפ' דברים ויחזקאל סי' ל"ט ·

ויחל ט' וסי' נמסר בפרשת נח ובשמואל א' סי' ל"א ·

הֵחֵל ד' ג' קמצי' וסימניהון נמסר בפרשת דברים וסוף עובדיה ·

החלו ו' וסימניהון נמסר במגלה סימן מ' ·

יָחֵל ה' ג' פתחי' וב' קמצי' וסימניהון נמסר ריש פרשת מטות ותלים סימן קל"א ·

בתחלת ו' וסימני' נמסר בשמואל א' סי' כ"א ומלכים ב' סימן י"ז ועזרא סימן ד' ורות סוף סי' א' ·

תחלת ג' ר"פ וסימניהון נמסר ריש יהושע ·

ויחלו ג' וסימניהון

ויחלו מעט ממשא מלך ·
ויחלו להכות מהעם חללים ·
באחד לחדש הראשון ·

חוללתי ג' וסימניהון נמסר במשלי סי' ח' ·

ויחל ד' וסימני' נמסר בפ' כי

חשא ובמלכי' ב' סי' י"נ ·

אוחילה ג' וסימניהון נמסר סוף מיכה ·

אוחיל ג' וסימניהון

חלקי יי' אמרה נפשי ·
זאת אשיב אל לבי ·
מה אוחיל אל יי' עוד ·

חלה ג' בטעם לעיל וסימני' בישעיה סימן ס"ו

חולה ה' וסימניהון נמסר ריש פרשת ויחי ·

תחלאים ג' כתו' כן בליש' וסימניהון

את מכות הארץ ההיא ·
ממותי תחלאים ימתו ·
בתחלאים רעים ·
הרופא לכל תחלואיכי ל' מ"ל ·
וחלים רעים ·
חלינו הוא נשא כן כתיב ·
ושארהון כתרין יודי"ן ·

חלות ג' מ"ל וסימניהון נמסר בפ' ויקרא ·

בחלום ג' וסימניהון נמסר בישעיה סימן כ"ט ·

וחלמא ב' וסימניהון

באדין עללין חרטמיא ·
ועד אחרן על קדמי ·

בחלם ב' חסרים וסימניהון

אל אבימלך בחלם ·
אל לבן הארמי בחלם ·

חלמיש ד' מיחדין וסימני' נמס' בתלי' סי' קי"ד

חלונות ג' חסרי' וסימניהון

בהחלנת האלה חמשים ·
והחלנת מכוסות ·
משגיח מן החלנת ·

חלף

אמר המעתיק כל חלופי ושנויי כל קריא וכל זוגין שאין להם התלות בא"ב וחלוף קריאה דבין מדנחאי למערבאי וסוראי וחלוף קריא' דבן אשר ובן נפתלי ודקדוקי הטעמים שחבר רבי אהרן בן אשר ממקום מעזיה הנקראת טבריה כלהון מחברנום ואסדרנא להון דהוון מפוזרים זעיר שם זעיר שם וקהינא בהון סגין וברירנא הסולת מתוך הסובין ופרינא ולאינא בהון טובא וחזינא ליחדא להון דוכתא בסוף הדין מסרת' רבת' דאסדרנא לפום עניות דעתין ע"ש :

יחלף ד' חסרים וסימניהון נמסר בישעיה סימן

ב' ובאיוב סימן ד' ·

חליפות ג' חסרי' וסי' נמסר בפ' ויגש וע"ש ·

חלק ג' קמצי' וסימני' נמסר בפרשת תולדות ויחזקאל סי' י"ב ומשלי סוף סימן כ"ז

חלקות ג' וסימניהון נמסר בתלים סימן י"ב ·

חלקיה י"א וסימני' נמסר בד"ה ב' סימן ל"ה

חלקיהו הכהן ה' וסימ'

עלה אל חלקיהו ·
ויאמר חלקיהו הכהן ·
ויצו המלך את ·
וילך חלקיהו הכהן ·
ויצו המלך תנינא דספר' ·

חם

חם ב' קמצי' וסימניהון

זה לחמנו חם הצטיידנו ·
חם לבי בקרבי ·
וכל שום בר נשדכו' ·

וחם ג' פתחין וסימניהון נמסר בפ' בשלח וריש מלאכי וסימניהון בלשון ארמי מלכא דדמוך בשמשא ·

כחם ד' וסי' נמסר בריש סדר וירא ·

חמודות סימן חלוף אתיהון נמסר בסדר תלדות ודניאל סימן י' ·

חמדת ד' וסימניהון

ולמי כל חמדת ישראל ·
והרעשתי את כל הגוים דזכריה ·
שלח המלך נבוכד נצר דד"ה
ועל אלהי אבותיו לא יבין דסוף דניאל ·

יחמול ד' מ"ל וסימני' נמסר בחבקוק סוף סי' א' ואיוב סימן ו' ·

ולא יחמל ד' וסימני' נמסר בירמיה סי' כ"א ומשלי סוף סי' ו' ואיוב סי' י"ו ·

לא אחמל ג' וסימניהון

וגם אני אגרע ולא תחוס ·
כי לא אחמל עוד דזכריה ·
ונפצתים איש אל אחיו דירמיה ·

חמשי ב' וסימניהון נמסר פר' לך לך ·

חמסים ד' וסימניהון נמסר בתלים סימן קמ"א ומשלי סימן ד' ·

חמרים ג' ב' חס' וא' מ"ל וסי' נמסר פ' בהעלתך ·

חמורים ו' מ"ל וסימן נמסר בשפטים סי' י"ט ·

המבטלים ואף כי אמרתי אשר משפט זה איננו נוהג באותיות או"י מלאכו באות וי"ו ששה מדגשות אחריהן על פי המסירה וסימ' ויאמרו לא כי ברחוב נלין ויאמרו לא כי מלך ויאמרו לו החרש לבני דן ויאמרו לו חכמיו קומו צאו מן המקום לוט קומו צאו מתוך עמי : זה פתרונו שהטעם באות ראשונה שאחרי ואו"ח ונאמרת שלפניו רחוק ממנו שני מלכים או חטף ומלך בינו הוא יבנה בית האלהים תשעה פלא פורה שנה והטעם לפי שנתרחק

דאתי מרחיק

פנתרחק הטעם כל כך מן המסרת נספכים ההברות עליו כסלולה להרגיש האות המכוננת ועוד בטל חק יסוד כשהיא במלה גדולה ותיבה שאחריה קטנה ומוקפת אללה במו והדרשה סבה אדברה בלר רוחי אשיחה במר נפשי גם באלה יש להטעים ולומר כי אין לחוש בבטול קריאת ההי״ן אלה כי בלא אלה תתקיים המלה כאמרך אדרוש אדבר אשית על כן לא שותה לחס מלת ענו כי אשר ילכו בה כי בלא הוי״ן לא תתקיימנה המלות : פתרונו מחליתה כבקר אתה בבית ולה גפין

מפיקה״א

חמור ד׳ חסרים וסימניהון נמסר בפ׳ ויחי׳

חמורינו ג׳ מ״ל וסימני׳ נמסר ביהושע סימן ט׳׳

חמש כ׳ח קמצי׳ וסימניהון בפרשת תרומה׳

החמשי ג׳ חסר וסימניהון נמסר בפרשת נשא וזכריה סימן ז׳׳

החמשית ח׳ וסימניהון נמסר בפרשת קדשים וירמיה סימן ל״ו׳

חמישתו ג׳ כתו׳ כן וסימני׳ נמסר פ׳ ויקרא

ובחמשה עשר ג׳ ר״פ וסימניהון בפרשת אמור׳

חמשיתו ב׳ כתובי׳ כן וסימניהון בפרשת אמור׳

חמשים ד׳ וחסרים נמסר׳ בפרשת בשלח׳

החמשים ד׳ וסימני׳ נמסר בפרשת קרח׳

חמישית ג׳ מ״ל וסימניהון בסדר בחקתי׳

המשים ומאתים ד׳ וסימני׳

ואתה קח לך בשמים ב׳ בפסו׳׳
ויקמו לפני משה׳
וקחו איש מחתתו׳

חן

ויחן ג׳ וסימניהון

ויחן בנחל גרר׳
ויחן את פני העיר׳
שם ישראל נגד ההר׳

חנה ב׳ וחסר וסימניהון

אל המדבר אשר הוא׳
חנה מלאך יי׳ סביב׳

חנות ב׳ מ״ל בליש׳ וסימניהון׳

הנה נא חנות היום׳
השכח חנות אל׳

מחניך ג׳ ב׳ מ״ל וא׳ חס׳ וסי׳ נמסר פרש׳ תצא

מחנות ג׳ חסר וסימני׳ נמסר בסדר במדבר סיני׳

יחנך ב׳ וסימניהון נמסר פ׳ ויהי מקץ׳

חנון ורחום ח׳ וסימן נמסר בתלי׳ סי׳ קי״א

רחום וחנון ג׳ וסימני׳ נמסר פר׳ כי תשא׳

חנוך ג׳ חסרים בלישני׳ וסימן נמסר סוף פרשת חיי שרה ובמשלי סי׳ כ״ב׳

חנני סימן מזריש תלים עד א״ב רבתי חנניומן א״ב רבתי עד סוף סיפרא חייני במ״ג חנני וסימניהון שם באות ח׳׳

חנניהו ג׳ וסימניהון

וירד בית המלך על׳
לששה עשר לחנניהו׳
על ידי חנניהו בן׳

ותחנף ב׳ וסימניהון

והיה מקל זנותה׳
ותחנף הארץ בדמים׳
וא׳ הלא חנף תחנף הארץ׳
האמרים תחנף ותאחז בציון׳

חם

ולא תחוס ה׳ וסימ׳ נמסר ביחזקאל סי׳ ז׳׳

תחס ג׳ חסרים וסימני׳ נמסר בפרשת ויגש׳

מחסה ט׳ רפין בלישני׳ וסימניהון נמסר בתלים סימן ס״ב׳

לחסות ג׳ מ״ל וסימניהון נמסר בתלים סימן קי״ח׳

מחסי ג׳ וסימניהון

מחסי אתה ביום רעה
ואתה מחסי עז׳
שתי בארני יי׳ מחסי׳

וָחֶסֶר ה׳ וסימניהון

בלשון ארמי טבא רדף חייא ונטר אסתר וביאורם נמסר בתלים סימן כ״ג ומשלי סימן כ״א׳

חסדיו ב׳ א׳ מ״ל וא׳ חסר וסימניהון

ויזכר להם בריתו מ״ל׳
כי אם הוגה ורחם׳

חסידו ב׳ חסרים וסימניהון

רגלי חסידו ישמר׳
ודרך חסידו ישמר׳

חסידה ג׳ וסימניהון

גם חסידה בשמים׳
חסידה ברושים ביתה׳
אם אברה חסידה ונוצה׳

ועשה חסד ד׳ וסימניהון נמסר בפרשת וישמע יתרו׳

חסר ד׳ וסימניהון נמסר בקהלת סימן ו׳׳

תחסר ג׳ ב׳ קמצי׳ וא׳ פתח וסימניהון בפרש׳ עקב ובשמואל א׳ סימן ט״ו ובמשלי סוף סימן י״ג׳

מחסור ה׳ וסימניהון

אין שם מחסור כל דבר׳
אין מחסור כל דבר׳
כי אין מחסור ליריאיו׳
נותן לרש אין מחסור׳
איש מחסור אהב שמחה׳

חף

חפו ב׳ וסימניהון

בשו הכלמו חפו ראשם׳
ופני המן חפו׳
ואריריהם שלחו׳

חפזון ג׳ ומ״ל וסימני׳ נמסר בסדר בא אל פרעה ובישעיה סימן נ״ב׳

החפץ ג׳ וסימניהון נמסר בתלים סימן ל״ד׳

החפץ ג׳ וסימניהון נמסר בשמואל א׳ סי׳ ט״ו וכאיוב ריש סימן כ״ב׳

לחפר ג׳ וסימניהון נמסר ביהושע ריש סימן ב׳

וחפרתה ב׳ א׳ מ״ל וא׳ חס׳ וסימניהון

ויתר תהיה לך על׳
וחפרתה לבטח תשכב׳

חץ

החצונה ג׳ כתובי׳ כן וסימני׳ נמסר ביחזקאל סימן מ״ב׳

חציו ה׳ וסימניהון

תחת כרכובו מלמטה׳
חציו אל מול הר גרזים׳
חציו שרף במו אש ב׳ בפסו׳׳
חציו שרפתי במו אש׳

ויחץ ג׳ וסימניהון

ויחץ את העם אשר אתו׳
ויחץ את הילדים על לאה׳
ויחץ את העם לשלשה ראשי׳

מחצב ג׳ וסימניהון

ולגדרים ולחצבי׳
לחרשים ולבנים ולגדרים׳
וחברו רד״ה׳

וממחצית ב׳ חס׳ וסימניהון

וממחצית בני ישראל תקח׳
ויקח משה ממחצת בני׳

בחצון ב׳ א׳ מ״ל וא׳ חסר וסימניהון

הישב בחצצן תמר׳
הגם בחצצן חמר׳

בחצרות ד׳ חס׳ בליש׳ וסי׳ נמסר בפ׳ מסעי

הצצרות ג׳ חסר דחסרים וסימני׳ נמסר בפרשת בהעלותך׳

חק

חקות ט׳ וסימניהון

בלבבם ולא אמרו בלבבם נירא׳
העמים כי חקות העמים הבל׳
נותן כה אמ׳ יי׳ נתן שמש לאור
בריתי אם לא את בריתי יומם ולילה׳
המזבח ויאמר אלי בן אדם דאלה חקות׳
בית יי׳ ויאמר אלי יי׳ בן אדם שים לבך׳
ומנחה תעשה עליו בבקר בבקר

וישתמר חקות עמרי וכל מעשה׳

הירעת חקות שמים׳
חקותי כל אורית׳ חסרי׳ במ״א וסימניהון נמס׳ בפרש׳ תלדו׳ ובירמיה סי׳ מ״ד׳

חק עולם ח׳ וסימני׳ נמסר בירמיה סי׳ ח׳׳

מצותי חקתי ג׳ דסמיכי וסי׳ נמסר בפרש׳ תלדות ומלכים ב׳ סימן י״ז

חקתי מצותיו משפטיו

ו׳ פסו׳ מן ג׳ ג׳ מחחלפי וסי׳ נמסר בסדר נצבים׳

חק ומשפט ג׳ וסימ׳ נמסר בפר׳ בשלח׳

חקתי דקדים למצותי

ו׳ וסימניהון׳

אם בחקתי תלכו׳
ואם בחקתי תמאסו׳
הבית הזה אשר אתה בונה׳
והיה אם תשמע את׳
אם חקתי יחללו׳
ואם תשובון אתם דד״ה׳

בחקות ד׳ חסרי׳ בליש׳ וסימן נמסר פ׳ קדשים׳

חקתי דבתר משפטי ח׳ וסימניהון נמסר ביחזקאל סימן ה׳׳

חקיו דבתר מצותיו ד׳ וסימניהון נמסר בפרשת בשלח׳

חק עולם י״א בלישני׳ וסימניהון נמסר בפרשת כי תשא׳

ואת חקתי ה׳ וסימ׳ נמסר בפ׳ אם בחקתי׳

כי מה בלע להרפות הלא אות הה״א נבטאת ונקראת בשפתים הקורא בטוב טכל ה״א שהברתה יוצאה בקמץ אף על פי שהיא נקראת בהיטב לא תבטל, חק יהו״א כמו מולא שפתיה לנדריה והטעם שהרי הה״א האחרת נשמעת אחריה וקריאת אות ה״א אין לבטל אף על פי שלא נכתבה כאשר בועשית בדי ומברכיך ברוך׳

מפיק וי״ו

כמו תארותיו בתהלה ידיו תביאינה והטעם כמו מפיק ה״א ושנים יוצאין מן הכלל על פי המסורת ונטה עליו קו תהו וקול המון שליו בה :

מפיק יוד

מערכת אות החית

מפיק יו"ד כמו שרי נברתי אולי תערוצו גם בזה טעם המפיקים האחרים מאמר שהברת יו"ד נשמעת בקול הקורא אבל אדני בם סיני בקדש יצאו מן הכלל
כי גם לענין בסול הקמץ יצא מן הכלל כי אל מי תדמיוהו ויסוה ובמפיק יו"ד הבא בחולם או בשורק כמו קלוי באש גוי גדול גוי מרחוק אוי נא ויש
אומרים כי נוהג גם חק יהו"ה ויש אומרים כי כל המפיקים סויס: **שתי אותיות רצופות** ותחת הראשונה שבא והוא שתהיינה שתי האותיות מאותיות

ואת החקים ד' וסימניהון
נמסר בפרש'
שפטים ובמלכים ב' סוף סימן י"ז׃

חקקי ב' וסימניהון

גדולים חקקי לב׃
הוי החקקים חקקי און׃

חר

בחרב ד' וסימניהון נמסר
בשמואל א' סימן י"ז׃
בחרב ברעב ח' וסימניהון
נמסר בירמיה
סימן ל"ח׃
חרבותיה ב' א' חס' וא' מ"ל
וסימניהון

חרבותיה אקומם׃
כי נחם יי' ציון׃
ובחרב וברעב ב' וסימני'

ומן אז חדלנו לקטר׃
ממותי תחלאים׃
חרב י"ו בליש' וסימני' נמסר
בישעיה סימן ס"א
ובאיוב סוף סימן ל'׃
כחרב ג' וסי' נמסר בישעיה
ריש סימן מ"ט׃
חרבה ג' וסימניהון נמסר
במשלי סי' י"ז בראש

חרבה ג' וסימניהון

בנחמיה סימן ב'׃
תחרב ב' א' פתח וא' קמץ
וסימניהון

מדוע נבית בשם יי'׃
לילה ויומם לא תכבה׃
יחרד ג' וסימניהון נמסר
בשמואל א' סימן כ'׃
חרון ג' קמציין וסימניהון
נמסר ביחזקאל סי' ז'׃
בחרי אף ה' וסימני' נמסר
בישעיה סי' ז'
ובאיכ' בא"ב תניין ובד"ה ב' סי' כ"ה׃
ויחרד ג' וסימניהון נמסר
בפרשת תלדות׃
יחרם ג' וסימניהון נמסר
בפרשת משפטים
ובעזרא סימן י'׃
חרפי ג' וסים' נמסר בתלים
בא"ב רבתי אות ו'׃
ונחרצה ג' וסימני' נמסר
בישעיה סי' י'׃

חרוצים ג' וסימניהון

ראש עשה כף רמיה׃
מתאוה ואין נפשו עצל׃
יד חרוצים תמשול׃

חרש ג' פתחים וסימניהון
בלשון ארמי עובדא׃
דקיסא פרזלא וביאורם נמסר בפר'
תצוה ובישעיה סימן מ"ד׃

חרש ה' וסימניהון

מי שם פה לאדם׃
וישלח יהושע בן נון׃
לא תקלל חרש׃
כמו פתן חרש יאטם׃
ובקבקר חרש וגלל׃
ב' מנהון מלעיל׃
יחרוש ב' מ"ל
וסימניהון
ארכיב אפרים יחרש׃
יחרוש בבקרים׃
החרש ו' וסימניהון נמסר
באיוב סי' י"ג׃
חרישה ז' חסרי' בלישני'
וסימניהון נמסר
בפרש' וישלח ובירמיה סימן ל"ט׃

חרשים ג' וסימניהון

ונשוא פנים ויועץ וחכם׃
הוליד את עפרה ב' בפסוק׃

חש

מחשים ד' וסימניהון נמסר
בשופטי' סי' י"ח׃
מחשבות ג' חסרי' וסים' נמס'
בפרשת ויקהל׃

יחשבו ג' וסימניהון

ולא יחשבו את האנשים׃
כי יחשבו עליו מחשבות׃
ואלי יחשבו רע׃
ויחשבה ג' וסימני' נמסר
בפרשת לך לך׃
ובשמואל א' סימן א'׃
חשבאל ג' בלישני' וסימ'
נמסר בירמיה
סימן מ"ט׃
נחשבנו ג' וסימני' נמסר
פרשת ויצא׃
תחשב ג' מלרע וסי' נמסר
בשמואל ב' סימן ד'
וחשבה ד' מיחדין
וסימניהון
והנה אימה חשכה׃
מעוף צוקה ואפלה׃
בחשכה יתהלכו׃
כחשכה כאורה׃
במחשכים ג' וסימני' נמסר
בתלים סי' פ"ח׃
חשך ד' וסימניהון נמסר
באיוב סימן י"ח׃
חשך ז' וסימניהון נמסר
בשמואל א' סו' סי' כ"ח׃

וסימניהון בלשון ארמי ירדף מני
רבוני יומא בישא ועמא דמותא׃

חת

חת א' פתח וא' קמץ
וסימניהון
הוביש כל הת מרודך׃
השוי לבלי חת׃
מחתות ג' ומ"ל
וסימניהון
קחו לכם מחתות׃
את מחתות החטאים׃
ויקח אלעזר הכהן׃
החתים ה' וסימניה' נמסר
בשפטים סי' א'׃
חותם ז' חס' בליש' וסימניהון
נמסר בפרשת תצוה׃

כחותם ג' מ"ל וסימניהון

ושמתיך כחותם על ידך׃
שימני כחותם ב' בפסוק׃
חתום ד' מ"ל בליש' וסימני'
נמסר בישעיה ריש
סימן ח'׃
חתן ד' וסימניהון נמסר
בפרשת שמות
ובמלכים ב' סוף סי' ח'׃

נשלם

מערכת אות החי"ת
בס"ד

מערכת אות

הטי"ת

ג' זוגין חד טית וחד וטית

וסימניהון׃
טבוח למען טבוח טבח׃
וטבוח וירא יוסף אתם את בנימן
טח לא ידעו ולא יבינו כי טח
וטח ולקחו אבנים אחרות׃
טהרתי מי יאמר זכיתי את לבי׃
וטהרתי הלא טוב אבנה ופרפר׃

טב

טב ב' וסימניהון

וכען הן על מלכא טב׃
הוא צלמא רישיה׃
לטוב ב' דגשי'
וסימניהון
לטוב בעיניהם תהיינה׃
הכל כאשר לכל׃

ומטיב ב' וסימניהון

יפה קול ומטב נגן׃
טוב אתה ומיטיב
קדמ' חסר דחסר׃
וטוב ב' ר"פ וסימניהון

וטוב לא יהיה לרשע׃
וטוב משניהם אשר עדן׃
וטוב י"ז וסימניהון נמסר
בשמואל א' סימן י"ו
ובמלכים א' סימן י"ז ובד"ה ב' סי' י"ו׃
טוב י"מ מ"ל בלישני'
וסימניהון
ויקח העבד עשרה׃
וקחו את אביכם ואת׃
ועיניכם אל תחוס על כליכם׃
ולאביו שלח כזאת׃
ובתים מלאים כל טוב׃
תחת אשר לא עבדת׃
וילך חזאל לקראתו ויקח׃
תאבו אם תאבו ושמעתם׃
חסדי יי' אזכיר תהלות׃
ירונו הנה עבדי ירונו׃
ורננו ובאו ורננו במרום׃
ואפרים עגלה מלומדה׃
ועתה בנותיכם אל תתנו׃
וילכדו ערים בצורות׃
תעלוץ בטוב צדיקים׃
לולי האמנתי לראות׃
אשרי תבחר ותקרב׃
טעם טוב טעם ודעת׃
יברכך יי' מציון וראה:
בטוב ד' וסימני' נמס' במשלי
סימן י"א׃

בטוב ט' דגשי' וסימני' נמסר
בישעיה סימן ז' ואיוב
סימן כ"א׃
טובות ב' מ"ל וסימניהון

כי גם אחיך ובית אביך׃
יבקשו למלך׃
וטוב ה' קמצי' וסי' בלשון
ארמי טליא בחירא
רהטו ואשכח חכמת' וביאור' נמסר
במלכים א' סי' י' ובשמוא' א' סימן ב'
ובפרשת וירא׃

והטוב ד' וסים' נמסר בפרשת
ואתחנן ובמלכים ב'
ריש סימן כ' ובאיכה בא"ב ג'׃
הטוב ד' רפין וסימני' נמסר
בשפטי' סי' י"א ובאיוב
ריש סימן י'׃
בטוב ד' רפין וסים' נמסר
בפרשת בחקתי
ובתלים סימן כ"ה׃
טובו ג' וסימניהון נמסר
באיוב סימן כ'׃
הטיבות ג' וסימניהון

ויאמר יי' אל יהוא׃
ויאמר יי' אל דוד׃
ויאמר יי' אל דוד אבי׃
וטובים

בג"ד כפ"ת אשר הדגש והרפא ניכרין בהם יותר מבשאר אותיות כמו ויהי בבאם הלא ככרלמיש ולומיהם ומלת לא תתעב יצאה מן הכלל והטעם אחרי שמוצאה אחד האה
אין כח בלשון לבטא שתיהן רפויות אם תהיה אות הראשונה מלך יתקיים חק יהו"ה כמו אולו בבהילו דעזרא והוא אהה בבתוליה ואם תאמר כאשר הראשונה בשבא ובבא
להרפות שתיהם למה לא הרפו הראשונה לקיים חק יהו"א וידגישו השניה הנה זה הכל על עולם שב"א דבא בראש תיבה לא ידגיש אחריה כי כלם מניעין ומרפין רק נאלת פתי

פתי שתים לבד ואותו הדגש בעבור כון מתלת שני שניס לזכר הראויה להיות בלשון הנקבה ובתוספת התי"ו ומשפטו להיות שנתים ובאה מלה אחת על משפט' והיא שנתים ימים כ"ל: והמנס גם היא מלאכוה רפויה במקום אחד והוא משתי עיני מפלשתים והטעם כי השין דגושה כדין כל מ"ס הבאה במקום מן המדגשת אחריה וחק דגשות השי"ן מרפה התיי"ו כאשר עשו במלת מקדש יי' ובמלת ולא יכלה עוד הלפינו ורלפת בהט:

במף

ותחת הבי"ת שבא מבטלין חק יהו"א כמו ויחנו במדבר

וטובי נ' וסימניהון·

וילכו לאהליהם שמחים

וחברו·

ילדים אשר אין בהם·

והיטב ט' חסרי' י' וסימני' נמסר ביחזקאל סוף סי' ל"ג·

ויטב ג' חסרים' בליש' וסימ' נמסר בשמואל א' סימן כ"ד וסוף מלכים·

הטוב והישר ד' וסי' נמסר בפרש' ראה

היטיב ב' מ"ל וסימני' בירמיה סימן ז'·

טבים הטבים ה' חסרים וסימן נמסר בפרשת תלדות וביואל סי' ד'·

הטבה ג' חסרים וסימ' נמסר בפרשת עקב·

לטבה ב' חסר וסימן נמסר פרשת ויחי·

טבת הטבת ד' חסרי' וסי' נמסר בפרשת מקץ וע"ש·

כטוב ד' וסי' נמסר בשפטים סימן י"ו ובשמואל ב' סימן י"ג·

לטבח ד' וסימן נמסר בירמיה סוף סימן כ"ה ובתלים סימן ל"ז·

טבעות ז' מ"ל וסימניהון נמסר בפרשת תצוה·

טה

וטהר ג' וסימניהון נמסר במלכים ב' סימן ה' ואיוב סימן י"ז·

טהורה ח' וסימניהון נמסר בפרשת נח ומלאכי סימן א' ותלים סימן י"ט·

הטהור ח' חסרים וסימניהון נמסר סוף פרש' שמיני

טורי ג' מ"ל וסימניהון נמסר בפרש' פקודי ובמלכים א' ריש סימן ז'·

טח

ומח ב' א' פתח וא' קמץ וסימ'·

כי טח מראות עיניהם·

ועפר אחר יקח·

הטירות ג' מ"ל בלישני' וסימ' נמסר ביחזקאל ריש סימן כ"ה·

מחרים דכתיב עפלים ח' וסי' נמסר בשמואל א' סימן ה'·

וב' כתי' טחורי' וקרי' וסי'

העגלה וישימו את ארון יי'·

ואלה טחורי הזהב·

ועיין מה דפקלינן וטריכן על לשון בעל המסורת דפליג אתלמוד' דילן בהקדמתי למסרא דא:

טל

ובטל ב' וסימניהון

ברם עקר שרשוהי·

ודי חזא מלכא עיר וקדיש·

יוטל ג' ב' דגשי' וא' רפי וסי'

כי יפיל לא יוטל·

הגם אל מראיו יוטל·

בחיק יטל הגורל·

וטלם ב' וסימניהון

וטלם ובעלות·

ושלום ומלם·

טלאים ב' וסימניהון

כרועה עדרו ירעה·

ויפקדם בטלאים·

טם

מ'מא ב' דגשי' וסימניהון

טמא יטמאנו הכהן·

למען טמא את מקדשי·

טמאו ג' וסימני' נמסר בסדר וישלח ובתלי' סי' ע"ט·

טמא ד' וסימן נמסר בפרשת אמור·

תטמאו ג' וסי' נמסר ביחזקאל סימן ד'·

טמא ט' וסימני' נמסר פרשת וישלח·

טע

טעמו ד' וסימן נמסר בשמואל א' סימן כ"א ובתלים סימן נ"ד·

מטעמים ד' וסימניהון נמסר בפרשת תלדות·

י' ופסו' בטעם פזר וגלגל וסי' נמסר בסוף יחזקאל ומגלה סוף סימן ז' ונחמיה סימן י"ג

ו' מלין בטעם שני שמות וסימן נמסר בסדר עקב·

ג' פסוק; אית בהון תרין

מלין בתרי טעמי וסימן נמסר בסדר ואתחנן

ח' פסו' בטעם תלישא ופסקי' וסימן נמסר בשמו' א' סימן י"ב ובד"ה ב' סימן ל"ה·

כי אם ג' בטעם עיין בסדר מסעי·

ועמו ח' בטעם זקף גדול וסימן בסדר וישלח·

ה' פסו' בתורה שאין להם הכרע וסי' בלשון ארמי אוטיבו שכטיא ליהושע בנהורא דמשה וביאורם נמסר בסדר וילך·

ד' מלין בטעם תלישא קטנה ואחריה אזלא בתיבה אחת וסימני'

ויהי כל הנופלים דיהושע·

לא תעלו ולא תלחמו·

ומתתיהו ואליפלהו·

את תבנית האולם ואת בתיו·

י' שמות בטעם זרקא וסימני' נמסר סדר פנחס·

ז' מלין בטעם מרעיסין ופסקיןם' נמסר בסדר צו ובישעיה סימן י"ג ובריש עמוס·

ה' מלין בתרי טעמי פי' רמשמש מונח לתיבתו וסימניהון נמס' בסדר ויגש ובזכריה סוף סי' ז' וקהלת סי' ר'·

י"א זוגין מתחלפי' קדמ' רביע תנינא זקף וסי' נמסר בסדר צו ובחגי ריש סימן ב'·

י"ו זוגין מתחלפי' בחד ענינא בטעמ' חד זקיף לרום' וחד נחית לתהום' וסימניהון בלשון ארמי שמוא' עבד אורית' דוד מנהון במיא קטלין לרוגזא משה ממלל בגלותא וביאור' נמסר בסדר וארא ור"ה א' ריש סימן י"ח·

ה' זוגין מנ"ב מתחלפי' בטעמ' וסי' בלשון ארמי אינש במחתית' כהנא בנגע' תלתין ביריעת' משה כידא רברבני בחוטר' וביאור' נמס' בסדר ויקהל·

יד בטעם תרין חוטרין וסי' נמסר בסוף מטות ובריש חבקוק ונחמיה סוף סי' ג'·

י"ח מאיילין מאריכין בין אזלא לזרקא באורייתא

וסימניהון

ויבא יעקב מן השדה·

ויקרא פרעה שם יוסף·

ויקח מן הדם אשר על המזבח ומשמן·

ויעבירו קול במחנה·

כאשר יורם חלב הכשב·

והעמיד הכהן את האשה·

והשביע הכהן את האשה·

וביום שמחתכם ובמועדיכם ובראשי חדשיכם·

ויאמרו אליו בני ישרא' במסילה נעלה·

ולא נתן סיחון את יש'·

כל תרומת הקדשים אשר ירימו·

ואם החרש לה אישה·

ובאו הר האמרי ואל כל שכניו·

והיו לאחד מבני שבטי ישראל·

כי ירחיב יי' את אלהיך את גבלך·

ואשר יבא את רעהו ביער·

ואכל פרי בטנ' ופרי אדמתך·

וסקלתם באבנים·

וכל פסיקתא דבוו' מאריכין במארכא אך לא במאיילה·

י"א בטעמ' לאחור פי' פשטא ולפניו יתיב וסימ' נמס' בסדר ויקרא ובדניאל סי' ב'·

י"א פסוק בטע' מארכא לזרקא וסי' נמס' בסדר וארא

י"א בטע לגרמיה משרת לגריש וסימני' נמסר בסוף תולדת ובחגי סימן ג' ובירמיה סימן ד'·

ו' מלין בטע' אזלא ומהפך וסימן בסוף סדר בהר סיני·

ה' מלין בטעם מאיילא משרת לס"פ בתיבתו וסי' נמס' בריש סדר אמור וביהושע סי' י"א·

ו' זוגין מתחלפי' חד בדרג' וחד במאריך וסי' נמסר בסדר שמיני

ח' מלין בתרי טעמי פי' הטפחא לא ישרתנה מירכ' בתיבת כי אם בח' מקומות וסימ' נמס' בסדר אמור וביחזקאל סימן ל"ו ובשיר השירים סימן ו'·

טר

ובטרם ג' וסימן נמסר ריש ירמיהו·

טרף ב' קמצי' וסימניהון

והנה עלה זית טרף·

כי הוא טרף וירפאנו·

טורף ד' וחסרי' וסימניהון נמס' ביחזקאל סי' כ"ב ונחום סימן ב' ואיוב סי' י"ח·

טרף ג' וחסרים וסימניהון

ויכירה ויאמר·

ויצא האחד מאתי·

ואם טרף יטרף·

נשלם

מערכת אות הטית

בס"ד

שמתי בפיך גם פה הטעם כאשר באר בשתי אותיות רלופות כי אותיות במ"ף מולא אחד לכם והם מולא שפתים אין כח בלשון לבטא אותם בשפתיו שתיהם רלופות ורפויות ותחת הראשונה שבא וידמה לשומע כאלו שתיהן אות אך כשתחת הבי"ת מלך ילכו בחק יהו"א כמו כהני במות ויביאו במנחה אל ירא בפלגו': נשלם חק יהו"א ותבטלין: ואלה מזרתי חק יהו"א שאין מבטלין מאריך תלשא קטנה מונח מכרבל גרשיים ירח בן יומו מאיילה שופר עלוי מהפך דרגא אזלא תרי חוטרי:

תם ונשלם תהלה לבורא עולם:

מערכת אות
היוד

כ׳ זוגין חד יוד וחד ויוד

ירדו הנביאם נכאו בבעל׃
וירדו ויאמר אלהים נעשה אדם
יך לכו ונשובה אל ה׳
ויך אהיה כטל לישראל יפרח׃
יריתי ויאמר לבן ליעקב הנה׃
ויריתי ואתם תכתבו את הארץ׃
ישרצו ויאמר אלהים ישרצו המים׃
וישרצו ובני ישראל פרו׃
יבקש בימים ההם ובעת׃
ויבקש הדבר וימצא ויתלו שניהם
ידבר עמים תחתינו׃
וידבר האל הנותן נקמות לי׃
ידל והיה ביום ההוא ידל כבוד׃
וידל ישראל מאד מפני מדין׃
ידון ויאמר ה׳ לא ידון רוחי׃
וידון ועל ידו החזיק מלטיה׃
יתלונן ישב בסתר עליון׃
ויתלונן סלע ישכון ויתלונן׃
יתגדל היתפאר הגרזן על החוצב
ויתגדל ועשה כרצונו המלך׃
יחטיא מכל העם הזה שבע׃
ויחטיא יען אשר עשה מנשה׃
יושב וחשכה ואהל וברכיהו׃
ויושב את משה ואת אהרן׃
יגל יבול ביתו נגרות׃
ויגל יחלץ עני בעניו ויגל׃
יריבן וכי יריבן אנשים׃
ויריבן ויאמר איש אפרים׃
יוטה ואת עין ואת מגרשיה׃
ויוטה מעון וכרמל וזיף ויוטה׃
יחננו ביבש קצירה תשברנה׃
ויחננו ויאמר פדעהו מרדת׃
יצב בהנחל עליון גוים׃
ויצב בית גאים יסח ה׳׃
יעזרך כה אמר ה׳ עשך ויצרך׃
ויעזרך מאל אביך ויעזרך ואת׃
יתנגב ויתנגב העם ביום ההוא׃
ויתנגב לבוא העיר כאשר ב׳ בפסו׳
יחגו וינועו כשכור׃
ויחגו ואחר באו משה ואהרן׃
יחר הלילה ההוא יקחהו אופל׃
ויחר יתרו על כל הטובה׃
יועש ועל הזתים והשקמים׃
ויועש ובני בכר זמירה ויועש׃
ישארו וידעו הגוים אשר ישארו׃
וישארו שני אנשים במחנה׃
ישב ישלח דברו וימסם׃
וישב וירד העיט על הפגרים׃
יבואוני רחמיך ואחיה כי׃
ויבאוני חסדיך ה׳ תשועתיך׃
יעטוהי כל קבל די מן קדם מלכא׃
ויעטוהי ולהיכלה כסף ודהבדי׃

חד ט׳ מן זוגין מן חד וחד

חד י׳ וחד ו׳ בסוף תיבותא׃
בשבתי כי נדר נדר עבדך׃
בשבתו נודע בשערים בעלה׃
גדלתי חרב גדלתיותכב׃
גדלתו בהראתו את עשר׃
ברצתי ועוד ברצותי בבית אלהי
ברצותו כי אמר לא יסכן גבר׃
דורי נסע ונגלה מני׃
דורו מעצר וממשפט לקח׃
כבדי כלו בדמעות עיני׃
כבדו עד יפלח חץ כבדו׃
[illegible] והחה אויש בערפי׃

בערכו והכסף והזהב נתן׃
והמי שמעי בת וראי׃
והטו ועתה הסירו את׃
ומכאובי כי אני לצלע נכון׃
ומכאובו כל תפל׳ כל תחנה דד״ה
ובביתי ישא ביום ההוא לאמר׃
ובביתו ויכל שלמה את בית׃

א״ב מן ב׳ ב׳ בריש תיבו׳

וסימ׳
יאר ה׳ פניו אליך׃
יאר אלהים יחננו ויברכנו׃
יאבד יום אולד בו׃
יאבד והיה ביום ההוא יאבד׃
יאסרוני ויאמר אליה אם אסר׃
יאסרוני ויאמר אליה שמשון׃
יבש והנה שתולה התצלח׃
יבש הוירועי האליל׃
יבלע ועתה שלחו מהרה והגידו
יבלע היספר לו כי אדבר׃
יגודנו גד גדוד יגודנו׃
יגודנו שמעתי ותרגז׃
ידעון ויענך וירעיבך׃
ידעון המאכילך מן במדבר׃
ידידות למנצח על שושנים׃
ידידות מה ידידות משכנתיך׃
יהיר ואף כי היין בוגד׃
יהיר זד יהיר לץ שמו׃
יורישנה ועבדי כלב עקב׃
יורישנה הנה ה׳ יורישנה והכה׃
יוצק והכהן הגדול מאחיו׃
יוצק אשר קמטו בלא עת נהר
יזד וכי יזד איש על רעהו׃
יזד אך הנביא אשר יזד׃
יזה כל אשר יגע בבשרה׃
יזה תרויהון בפסוק׃
יחנך וישא את עיניו וירא את בנימן
יחנך כי עם בציון ישב׃
יחי ראובן ואל ימות׃
יחי יאכלו ענוים וישבעו
וכל המלך דכוו׃
יטמאו מזכר עד נקבה תשלחו׃
יטמאו ויאמר אלי בן אדם את׃
יטמאו למען לא יתעו עוד
בית ישראל מאחרי׃
יטמאו ולא יטמאו עוד׃
יישר בכל דרכיך דעהו והוא׃
יישר אולת שמחה להסר לב׃
יכרת ה׳ לאיש אשר יעשנה׃
יכרת ה׳ כל שפתי חלקות׃
ילמדו למען אשר לא ילמדו׃
ילמדו ולא ילמדו עוד איש את
ימוש לא ימוש ספר התורה׃
ימוש כי ההרים ימושו׃
ימד ולא ימד חיל הים דירמיה
ימד והיה מספר בני ישראל׃
ינחני וישא משלו ויאמר׃
ינחני נפשי ישובב ינחני׃
ינחנו ה׳ בדד ינחנו׃
ינחנו מתן אדם ירחיב לו׃
יסירו מצדיקי אדם עקב שחד׃
יסירו ונתתי קנאתי בך ועשו׃
יענה הרב דברים לא יענה׃
יענה אוטם אזנו מזעקת דל׃
יערף במטר לקחי׃
יערף חלק לבם עתה יאשמו׃
יפלא דבר אל בני ישר׳ איש כי
יפלא דבר אל בני ישר׳ איש או
יפו מה יפו דודיך אחותי׃
יפו מה יפו פעמיך בנעלים
יפיה אל תחמד יפיה בלבבך׃
יפיה להביא את ושתי המלכה
יצע הודר שאול גאנך׃

יצע ובכל מדינה ומדינה׃
יצמתם יצמיתם וישב אליהם את
אונם ב׳ בפסוק׃
יקראו ומולדתך אשר הולדת׃
יקראו ומשה איש האלהים׃
יקם הרנינו גוים עמו׃
יקם וידם השמש וירח עמד׃
יקנאהו בזרים בתועבות׃
יקנאהו ויכעיסהו בבמות׳ ובפסיליה׳
ירב ויברך אתם אלהים לאמר
ירב ובניו ורב המשא עליו כת׳׃
ירושה בן עשרים וחמש שנה׃
ירושה וחברו בן עשרים דד״ה׃
ירשה ירשה והיה ארום ירשה
ב׳ בפסוק׃
ירד ירד אז ירד שריד ב׳ בפסוק׃
ישך לא תשיך לאחיך׃
ישך אחריתו כנחש ישך׃
ישליו אהלים לשדדים׃
ישליו שאלו שלום ירושלם׃
ישנה ותקם בתוך הלילה ותקח
ישנה אני ישנה ולבי ער׃
ישועתה ואני בקול תודה׃
ישועתה רבים אומרים לנפשי׃
יתארהו יתארהו חרש עצים
נטהקו ב׳ בפסוק׃
יתיצב לא אכזר כי יעודנו׃
יתיצב חזית איש מהי׳ במלאכתו׃

א״ב מן חד וחד י׳ בריש

תיבותא וסימניהון׃
יאנה לא יאנה לצדיק כל און׃
יבואני רחמיך ואחיה׃
יגיד גם במדעך מלך׃
ידבר עמים תחתינו׃
יהודה ומתניה בן מיכה׃
יורם כאשר יורם משור׃
יזל מים מדליו׃
יחם על דל ואביון׃
יטב ומה די עליך ועל אחיך׃
ייחל והיה שארית יעקב׃
יכנס בונה ירושלם יי׳׃
ילוה ותהר עוד ותלד בן ותאמר
עתה הפעם׃
ימר ולא ימכרו ממנו ולא ימר
ינובון עוד ינובון בשיבה׃
ישבעון תתן להם ילקטון׃
יענה שדי לא מצאנוהו׃
יפרח ויצא חטר מגזע׃
יצו ה׳ אתך את הברכה׃
יקימך ה׳ לו לעם קדוש׃
ירביון ובקרך וצאנך ירביון׃
ירויון מדשן ביתך׃
ישכבון ועלי זקן מאד׃
ישכן ירדוף אויב נפשי׃
ישקני מנשיקות פיהו׃
יתר ויואל אלוה וידכאני׃
יתם ועל הנחל יעלה על שפתם

א״ב כתי׳ י׳ באמצע

תיבות׳ וקרינן׳ דלוג וסימ׳
אזכיר מעללי יה כי אזכרה׃
ארינה ויבא גד אל דוד כיום׃
בחיניו הן ארץ כשדים זה׃
ברתיקות ויצף שלמה את הבית׃
בכים אל תרא יין כי יתאדם׃
בגיים למה יאמרו הגיים איה
תנינא דפסוק׃
גיים ויאמר ה׳ לה שני גיים׃
גריתיו אלה הם אשר עברו את׃
החריפי אל עוזי וירמות׃
והמעיני ויבאו אלי׃
ויושם לפניו לאכל ויאמר לא׃

וילינו כל עדת בני ישראל על
משה ועל אהרן במדבר׃
ויירש וישלח משה לרגל׃
וינים ובית תפוח׃
ורעיתי ותאמר אל אביה יעשה לי
ויניסו ויעמדו איש תחתיו׃
וייחל שבעת ימים למועד׃
וייחר וילך עמשא להזעיק׃
ושיא סופר וצדוק דשמואל׃
ופניאל ויפריה ופניאל בני כתי׳׃
וצפינך ממתים ידך ה׳׃
וצירם כצאן לשאול שתו׃
וגיש לבש בשרי רימה וגוש׃
וחיתי לו שקול ישקל כעסי׃
ובשגיב בימיו בנה חיאל בית׃
ולשימו בגוי חנף אשלחנו׃
וריב והוכח במכאוב על משכבו
ונצירי ויאמר נקל מהיותך׃
ונהירא הוא גליא עשיקתא׃
וסיפוניה אנת מלכא שמת טעם׃
ותשיח זכר תזכר ותשיח עלי׃
זבירה בן עשרים וחמש שנה׃
חישה אלהים אל תרחק ממני׃
ישיב כי נדר נדר עבדך׃
ינין יהי שמו לעולם לפני שמש
יצפינו יגורו יצפינו המה כתי׳׃
ימיטו עליהם גחלים באש׃
ירימו משל בגבורתו עולם׃
יקצירו בשדה בלילו יקצירו׃
במיש כי יען בטחך במעשיך׃
לעדיא זכריה ונתון׃
לעזור ויאמר העפלא תצא׃
מדין ותהי עוד המלחמה
מגדיל ישועות מלכו דשמואל׃
מיסך ואת מיסך השב אש׳ דמלפי׳
מיצק׳ ותלך מאיתו ותסגר הדלת
מידע ולנעמי מידע לאישה׃
מידעת זמרו יי׳ כי גאות עשה׃
מיסדות וראיתי לבית גבה סביב׃
נפיסים בני אסנא בני מעוני׃
שימה ויען יונדב בן שמעה׃
עינתם באותי ואסרם ואספו׃
עליה וימת הדד ויהיו אלופי׃
פטירי׳ ואלה המשוררים ראשי׃
ציף בין ציף בן אלקנא׃
קריאי אלה קריאי העדה׃
ראית רבות ולא תשמר׃
ראית ברכות הטובה רבו׃
שיט כי אמרתם הרתנו׃
שיחה תשמע זעקה מבתיהם׃
שביתכם ונמצאתי לכם נאם יי׳׃
שיבכם צאן אברות היו עמי׃
שביתך נביאך חזו לך שוא ותפל
שילל על זאת אספדה ואלילה׃
שעריריה בבית ישראל ראיתי׃
שדין גורו לכם מפני חרב׃
תחיל ונתתי אש במצרים חיל׃
תמיש משיב רעה תחת טובה׃
תמריק חבורות פצע תמריק׃
תרים כי תפארת עזמו אתה׃

וחלופי׳ א״ב כתיבו׳

במצע׳ תיבות׳ וקרי׳ ו׳ דלוג וסימני׳
אסורי ויקח אדני יוסף אתו׃
אבוגיל ותמהר אבוגיל ותקח׃
אנועך תמול בואך והיום׃
אושר אני לפניך אלך והדורים
אולי ויגל את יהויכין בבלה׃
ארוצם הנה כאריה יעלה מגאון׃
בעוני אולי יראה יי׳ בעוני׃
בור כהקיר בור מימיה׃
בהלוכת׳ יזכר אדיריו יכשלו
ברזות ובני בריעה חבר ומלכי׳
גזל

גול יגיל אבי צדיק׃
דהוא אדין רחום בעל טעם׃
הוצא כל החיה אשר אתך׃
החרסית ויצאת אל גי בן הנם׃
הלחות כי מעלה הלחו׳ בבכי׃
הבצור הילל בראש כי נפל ארז׃
המבוא ומתחת הלשכות האלה׃
המבונים ויאמר ללוים המבונים׃
הושר יי׳ נחני בצדקתך׃
התעוף עיניך בו ואיננו׃
הנתונים ואוצאה אותם על אדו׃
הכיעוסני ולא שמעתם אלי׃
החפשות ויהי עזיהו המלך דד״ה׃
וילונו והאנשי׳ אשר שלח משה
ושחצומה ופגע הגבול בתבור׃
וצנוף והייתי עטרת תפארת׃
ואלול ויאמר יי׳ אלי שקר׃
ותרמות ב׳ בפסוק׃
וסום גם חסידה בשמים׃
ואחוקיהא ומדד ארך הבנין׃
ותולון ובני שימון אמנון׃
ויזואל הראש אחיעזר ויואש׃
והכונו לבית אבותכם׃
חוקך למה תשיב ידך וימינך׃
יצוע ויבן על קיר הבית יצוע׃
יעבור ולא ימכרו ממנו׃
יעור ותהי עוד מלחמה׃
יחואל ומן בני הימן יחואל׃
ינועון המה ינועון לאכל׃
יכסומו ראש מסבי עמל׃
יכשולו כי לא ישנו אם לא ירעו׃
לוש וישלח איש בשת׃
לדוגים הנני שולח לדוגים׃
לרוב והיה כי יבאו אבתם׃
לשור ויהי כבאם בשוב דוד׃
לסיג בן אדם היו לי בית ישרא׳
למשוסה מי נתן למשוסה יעקב׃
למענותם על גבי חרשו הרשים׃
מופעת ומשפט בא אל ארץ׃
מנוות ויברח דוד מנוות ברמה׃
נוב בורא נוב שפתים׃
נובי חריף ענתות׃
נטוות ויאמר יי׳ יען כי גבהו׃
נפושסים בני כסי בני מעונים׃
שום והנה קמה כל המשפחה׃
עשוות ותמהר אביגיל ותקח׃
עופי ויבאו אל גדליהו המצפת׳
ענוי שמעו זאת השאפים׃
עפרון וירדף אביה אחרי׃
עתודים פתשגן הכתב׃
צעוריהם ואדיריהם שלחו׃
צעוריה נלכדה מואב השמיעו׃
צפועי ויאמר אליראה נתתי לך
קרואי ובני אליאב נמואל׃
שושק ויהי בשנה החמשית דמלכי׳
שרוקות לשום ארצם לשמה׃
שרותיך אמר יי׳ אם לא שרותיך׃
שפרורו ואמרת אלהם כה׃
ונטה שמור בני עזיאל מיכה׃
שבותם והיה חבל לשארית׃
שבות רצית יי׳ ארצך׃
שלישום הלא כתבתי לך שלישום
תנואון ולמה תנואון את לב׃
תרוב אל תרוב עם אדם׃
תשוה תשאני אל רוח תרכיבני׃

חד מן ו׳ דכתיב י׳ בסוף

תיבותא וקרי׳ ה׳ וסי׳׃
העמוני וכפר העמוני והעפני׃
כי ויאמר דוד מה לי ולכם׃
שמעי ויחרף את ישראל ויכהו׃
השלישי ואבישי אחי יואב׃
ושפי וקרבתי אליכם למשפט׃

ובמראי שמח בחור בילדותך׃
וא׳ פליגא נביאיכם אשר נבוא׃

חד מן ב׳ דכתי׳ י׳ בריש

תיבות׳ ולא קרי׳ וסי׳
יצאו נודו מתו׳ בבל ומארץ כשדי׳
יעמרו והיה יעמדו עליו דוגים׃

ותרין חילוף חס׳ י׳ בריש

תיבותא וקריי׳׃
יעשה ויאמר לו חלילה לא תמות
יעכר כי אמרתם כרתנו ברית׃

יב חס׳ י׳ בסו׳ תיבו׳ וקרי׳

וסימן נמסר באיוב ריש סימן ז׳׃
וחלופי׳ חד מן מ׳ג כתיב י׳ בסוף
ולא קרי׳ וסימן נמסר בריש מלכים׃

חד מן נ׳ו חסרי׳ י׳ באמצ׳

תיבות׳ וקרי׳ וסי׳ בחצי ימיו יעזבנו
כולן וי׳ו בסוף וקמץ לפניה
צוארו וירץ עשו לקראתו׃
ועמודו ובן לפאת צפון בארך׃
ענו והאיש משה ענו מאד׃
בינו וכל העם המלחמה׃
תוצאותו ויורד ימה אל גבול׃
מריבו יי׳ יחתו מריבו׃
עלו ב׳ בפסיק׃
למשפחתו ויקרב את שבט בנימין׳
ואנשו וילך דוד ואנשו קעילה׃
בבגדו ויחזק דוד בבגדו׃
שמלתו ויקם דוד מהארץ׃
רחמו ויאמר דוד ל׳ נד׳ דשמו׳
משרתו ומאכל שולחנו דמלכי׳׃
ברכו ויעל אחאב לאכול ולשתות
בסוסו ויבא נעמן בסוסו׃
כפו חכינה ויעל על הילד׃
מזבחתו דמלכי׳ ויבאו כל עם הארץ
בית הבעל׃
צפו עורים כלם לא ידעו׃
משלו ועתה פה מה לי נאם יי׳׃
אלמנתו עצמו לי אלמנתו׃
ימו קורא דגר ולא ילד׃
מברחו ואת כל מברחו ואת כל׃
פארתו דגבהה על כן גבהה קומתו
עולתו ומעלות שבעה עולתו׃
וחלונו ואלמיו ותמורו׃
ותמורו ב׳ בפסוק׃
בצאתו ונבאיו לא ירפאו׃
פרזו נקבת במטיו ראש פרזו׃
שערו ביום עמדך מנגד׃
דרשו זה דור דרשו׃
חצו ימאסו כמו מים׃
חסדו ויזכר להם בריתו׃
דברו מגיד דברו ליעקב׃
צבאו הללוהו כל מלאכו׃
חקו אם חרוצים׃
בקדשו הן בקדשו לא יאמין׃
עלומו עצמותיו מלאו עלומו׃
ויודעו מדוע משדי לא נצפנו׃
גבורתו הן אלה קצות דרכיו׃
בתחבולתו והוא מסיבות מתהפך׃
ואפרוחו יעלעו דם׃
פחדו יחפץ זנבו כמו ארז
כנפו המבינתך יאבר נץ׃
חלצו אם לא ברכוני חלצו׃
ילדו מי יכין לעורב צידו׃
ברגלו קורץ בעיניו מולל ברגלו׃
בשפתו ינכר שונא׃
ארחתו פן תאלף ארחתו׃
אדנו אל תלשן עבד׃
מרגלתו ותשכב מרגלתו׃
בנוהו ובימי ארתחשסתא׃

חטאו מה יתאונן אדם חי׃
ויתו וישנו את טעמו׃
הסתו כי הנה הסתו׃
שלו שאל ויבא שלו׃
השלו ויקם העם כל היום ההוא׃

וחלופי׳ ו׳ כתי׳ י׳ באמצעו׳

תיבותא ולא קרי׳ וסי׳
ובחטאותיו דעמרי וילך בכל דרך
ירבעם׃
רגליו דיוסף ענו בכבל רגלו׃
דבריו דויחסיך שלח חשך ויחשיך
דבריו דדניאל ויקם את דבריו׃
שפתיו איש בליעל כרה רעה׃
דרכיו העז איש רשע בפניו מציאת
עיניו יש אחד ואין שני׃

ג׳ כתיב תיבו׳ ולא קרי׳ יו׳ד

וסימניהון
שבעתים ויתנם ביד הגבעונים׃
מזבחתים ועצמות כהנים שרף על
מזבחתים׃
התעתים כי התעתים בנפשתיכם׃

חד מן כ׳ב דכתי׳ י׳ בריש

תיבותא וקרינן ו׳ סי׳
יבאו כי הם ומקניהם יעלו׃
יחנני ויאמר בעוד הילד חי׃
יפצחו רנו שמים וגילי ארץ׃
יאבדו ולבן כה אמר יי׳ דמבשלי׳
ישית תנו ליי׳ אלהיכם כבוד׃
יסורי מקוה ישראל יי׳׃
יחיה כה אמר יי׳ הישב בעיר׃
יחיה היסב בעיר הזאת׃
ישבי ודי מכבור ישבי בצמא׃
ילבשו בבאם הכהנים ולא יצאו׃
יהיה וחמשה ועשרים אלף׃
וכשלו פרש מעלה ולהב חרב׃
יצהר ובני חלאה צרת יצהר׃
יחכה ובני שמור אחי ורוהגה׃
יאשר יי׳ ישמרהו ויחיהו׃
יחדל הלא מעט ימי יחדל׃
ישית ב׳ בפסוק׃
יבא צדיק הראשון בריבו׃
ישאל מחריף עצל לא יחרש׃
ירם נשא ההמון ירם לבבו׃
ירמות ומבני בני משלם מלוך׃
יקפאון פלוגתא דרב נחמן
והיה ביום ההוא לא יהיה אור׃

וחלופי כתי׳ ו׳ בריש

תיבותא וקרינן י׳ וסי׳ נמסר במשלי
ריש סימן י׳א׃

כ׳ד כתי׳ י׳ בסוף תיבותא

וקרינן ו׳ וסי׳ ודכה ושוח
דודי ואחריו אלעזר בן דודי׃
במי כי תנוח יד יי׳ בהר הזה׃
ילדתני אמרים לעץ אבי אתה׃
תצאי אל תצאי השדה ובדרך׃
תלכי אל תלכי ב׳ בפסוק׃
הלילי הוביש מואב כי חתה׃
וזעקי ב׳ בפסוק׃
דברי תנינא כי מי עמד בסוד יי׳׃
תשמחי כי תשמחי כי תעלזי׃
שוסי נחלתי ד׳ בפסוק׃
סבבני אשורנו עתה סבבוני׃
ושובי שבונא אל תהי עולה׃
ועדי ושאר דברי שלמה׃
וישבי ויבאו אל חלקיה הכהן׃
ושפי יבל בשרי מראי׃
נפשי פדה נפשי מעבר׃
וחיתי ב׳ בפסוק׃

למלוכי יונתן לשבניה׃
כלוהי בניה בדיה כלוהי׃
נשאי כל אלה נשאי נשים׃

הזוגין מן ב׳ ב׳ דכתיב י׳

באמצעות תיבותא וקרי׳ ו׳ וסי׳
האסירים ויאחזהו פלשתים׃
האסירים ויהי כי טוב לבם׃
בגיים למה יאמרו הגוים איה
אלהיהם יודע בגיים׃
גיים ויאמר יי׳ לה שני גיים׃
הכליא וירמיה בא ויצא׃
הכליא ויהי בשלשי׳ ושבע דירמי׳
חמיטל בן עשרים ואחת שנה
צדקיהו דמלכים׃
חמיטל וחברו בן עשרים ואחת
שנה צדקיה דסוף ירמיה
ישיב ולבני יששכ׳ תולע ופועה
ישיב לכן עמו הלום׃

וחלופיהון חד מן ה׳ זוגין

מן ב׳ ב׳ כתי׳ ו׳ במצעות תיבותא
וקרינן י׳׃
תלונו ובקר וראיתם את כבוד יי׳
תלונו לכן אתה וכל עדתך׃
עניום וכלי כליו רעים הוא׃
עניום כי לא לנצח ישכח אביון׃
עולם והבאתי אל עולם תנינ׳ דפסוק
עילם ויען שכניה בן יחיאל׃
ושלומות ואחיו לאליעזר רחביהו׃
שלומות בני שמעי שלומות יחזיא׳
השלושים ואלה מכפר הנכרים׃
השלושים ורוח לבשה את עמשי׃

חד מן ב׳ זוגין מן ג׳ג׳

דכתיב י׳ במצעו׳ תיבותא וקרינן ו׳
ונמסר פ׳ וישלח

וחלופי׳ ב׳ זוגי׳ מן ג׳ג

דכתי׳ ו׳ במצעות תיבותא וקרינן י׳
וסימני׳ אשוב ג׳ כתי׳ ו׳׃
יהודה כי הנה בימים ההמה ובע׳
ההיא׃
אמאס גם זרע יעקב ודוד׃
עילם והיה באחרית הימים׃
ישוב ג׳ כתיב ו׳׃
התאמן בו כי ישוב זרעך׃
ונמול מפרי פי איש ישבע׃
הרע ישוב הרע לשוררי׃

כ׳ח מלין כתיב י׳ בדניאל

וסימניהון נמסר שם סימן ב׳

כ׳ז מלין דכתיב י׳ בחירק

באמצעות תיבותא וסימני׳
ללין ויאמר בת מי את׃
פניאל ויקרא יעקב שם המקום׃
יפיל ואם שן עבדו או שן׃
יקימו ובנסע המשכן יקימו׃
לשניאה כי תהיין לאיש שתי נשים
וילינו והאנשים אשר שלח משה
ותיקד כי אש קדחה באפי׃
עתירות לי נקם ושלם׃
לעביר ועברה העברה לעביר׃
להליק ויצא ירמיהו מירושלם׃
גלית ואחר הדלת והמזוזה׃
ויגיד לשום ארצם לשמה׃
יעביר ולא ימכרו ממנו ולא׃
וסים גם חסידה בשמים׃
וציעיני וצלתי ואליאל׃
משלמית ועדיה בן ירחם׃
ידיתון ועבד ארום ואחיהם׃
עפרון וירדף אביה אחרי עפרין קרי׳
ויריצו ויבשלו הפסח׃

מערכת אות היוד

מגריל ישעות מלכו דתהילות •
לשמיע בקול תודה ולספר •
ישיחה רשת הכינו לפעמי •
פתיחות חלקו מחמאות פיו •
ימיפו מקול אויב מפני עקת •
יקימון כושל יקימון מליך •
ויביא עזרא הכהן את התורה •
שבית רצית יי׳ ארצך שבת •
שביתם והיה חבל לשארית •

ג׳ זוגין חד י׳ וחד ל׳ ולית

להון זוגא וסימני׳
ימא וארבע חיון רברבן •
לימא ענה דניאל ואמר •
יקהת לא יסור שבט •
ליקהת עין תלעג לאב •
ידעיך כל ידעיך בעמים •
לידעיך משוך חסדך •

ז׳ יחידאין נסבין י׳ בסוף

תיבותא ופתחין וסימניהון
מקדשי אך אל הפרכת •
וזרועי קרוב צדקי •
חטאתי ראה עניי ועמלי •
ואשמותי אלהים אתה ידעת •
שאגותי כי לפני לחמי •
אנחותי תבא כל רעתם •

ד׳ יחידאין נסבין י׳ בסוף

תיבותא בחירק וסימניהון
צוררי אם גמלתי שלמי •
לשדי כי יומם ולילה •
אלופי ואתה אנוש כערכי •
ומידעי ב׳ בפסוק •

כ״ב פסוק לית בהון לא

אריך ולא זעיר פי׳ לא ו׳ ולא י׳ וסימ׳ בלשון ארמי לא תקטל עבדא דשם יהב להון חמים׳ בתרים׳ ותלת מלכין בארעא דכנענאה וביאורם נמסר בפרשת נשא •

י׳ זוגין מן ג׳ ג׳ י׳ ברשיהון

וא׳ וי׳ וסימניהון •
יהלך במשפטי •
יהלך צדק לפניו יהלך •
יהלך אם יהלך איש על הגחלים
ויהלך ויהי כשמוע אחאב •
ושאר׳ כלהון נמסרין
כל אחד במערכתו •

אלין מלין ל׳ דכוותיהו

ומשמשי׳ א׳ ב׳ י׳ ברישיהון ובסופיהון וסימני׳ •
יאכלון לא יהיה לכהנים הלוים •
יאספון תזרח השמש יאספון •
יבהלון תסתיר פניך יבהלון •
יגועון תוסף רוחם יגועון •
ידחקון ואיש אל אחיו לא ידחקון
יהמיון כי הנה אויביך יהמיון •
יובילון מעב׳ לנהרי כוש עתרי בה
יזירון וכל העם ישמעו •
יחילון ונבהלו צירים וחבלים יאחזון כ׳ בו •
יחלומון והיה אחרי כן אשפוך את
יחדלון הקולת יחדלון והברד •
יטיפון לכן לא יהיה לדעוד משלי׳
יכליון ומצרים אדם ולא אל •
ילקוטון תתן להם ילקוטון •
ילמדון יום אשר עמדת לפני יי׳ •
ימלאון והשקיתי ארץ צפתך מדמ׳
ינובון עוד ינובון בשיבה דשנים ורעננים •

ישברון כלם אליך ישברון דתהלות
יעדרון וכל ההרים אשר במעדר יעדרון •
יפילון אשחק עליהם ולא יאמינו •
יקימון כושל יקימון מליך דאיוב •
ירבון אספרם מחול ירבון דתהלות •
ירבין ובקרך וצאנך ירבין וכסף וזהב ירבה לך
ירומון ושמתי כל הרי לדרך דישעי׳
ירזמון עיניך •
ירויון מדשן ביתיך •
ירשיעון על כל דבר פשע על שור •
ישתקשקון בחוצות יתהוללו הרכב •
ישקון עגלין ישקון •
ישכרון והאכלתי את מוניך את בשרם •
יתמלאון פערו עלי בפיהם בחרפה הכו לחיי •

מערכת אות היוד

יא

יאזניה ב׳ וסימניהון
ואקח את יאזניה •
ותשא אותי רוח •
וא׳ ויזניה בן הושעיה •
ויאזניהו ב׳ וסימניהן
וישמעו כל שרי החיילים •
ושבעים איש מזקני׳
וא׳ ויזניהו ויבאו אל גדליהו •
יאור היאור ו׳ מלא׳ וסי׳ נמס׳ בסדר מקץ •
נואש ד׳ וסי׳ נמסר בירמיה סימן י״ח •

יב

יבולה ד׳ חסרי׳ את בנתינה וסי׳ נמסר ביחזקאל סימן ל״ד ותלים סוף סימן ס״ז •
יבול ג׳ וסימניהון
ואין יבול בגפנים •
וישחיתו את יבול הארץ •
יגל יבול ביתו •
יבולה ח׳ וסימני׳ נמסר בריש סדר בחקתי •
יבסי היבסי ה׳ חסרי׳ וסי׳ נמס׳ בשמואל ב׳ סי׳ ה׳
ואת היבוסי ד׳ וסימניהון
וכנען ילד דנח •
וחבירו דדברי הימים •
ואת היבוסי ישבי ירושלים דיהושע
ואת היבוסי ישב דשפטים •
וייבש ג׳ ב׳ מ״ל וסימ׳ נמסר ביונה ובתלי׳ סימן ק״ב
ויבש ה׳ וסימני׳ נמסר בתלים סימן צ׳ •
ויבשו ד׳ חס׳ בליש׳ וסימני׳
וגם נשב בהם ויבשו •
הכה כעשב ויבש •
הן יעצר במים •
מחחת שרשיו יבשו •
הוביש ד׳ מ״ל וסי׳ נמס׳ ביהושע סוף סימן ד׳ ובריש יואל •
יבשה ביבשה ג׳ וסי׳ נמסר בשמואל א׳

סוף סימן ל״א •

יבש ז׳ חסרי׳ בלישניהון וסימני׳ נמסר בסוף שופטים •

יד

י״ד פסוקי׳ באוריתא מן ג׳ מלין וסי׳ נמסר בפרשת תצוה •
ידי כ״א וסימניהון נמס׳ בתלים סימן י״ח וסימן קמ״ד •
ביד רמה ג׳ וסי׳ נמס׳ בסד׳ בשל׳ ובסדר שלח לך •
ידת ג׳ חסרי׳ וסימניהון נמסר בסדר ויקהל •
ידין ה׳ חסרים וסימניהון נמס׳ בסדר כי תשא •
ידיך י״א מלאי׳ וסימניהון נמסר באיוב סימן ד׳ וכל תהלות דכוהיה מ״ל ב״מה חסרים וסימניך נמסר בתלים סימן ל״ב •
ביד ח׳ וסימני׳ נמסר בעזרא סימן ז׳ •
ידינו ו׳ מ״ל וסימני׳ נמסר בסדר בראשית •
וידיך ד׳ וסימני׳ נמסר בסדר מצורע ואיוב סימן כ׳ •
וידי ד׳ וסימני׳ נמסר בסוף סדר בשלח ובריש יחזקאל •
וידו ג׳ וסימניהון נמסר בפרשת תולדות •
ויד ג׳ קמצי׳ וסימני׳ נמסר בסד׳ וישב וביחזקאל סימן כ״א׳
בידיה ג׳ וסי׳ נמסר בסד׳ ויקהל ובמשלי ריש סימן י״ד •
אליד ה׳ וסימני׳ נמסר ביחזקאל ריש סימן מ״ה •
תמצא ידך ג׳ וסי׳ נמס׳ בשמואל א׳ סי׳ כ״ה ובתלים סימן כא ובקהלת סימן ט׳ •
וסמך ידו ד׳ חסרים את וסי׳ נמס׳ בסדר ויקר׳
נטיית יד י״א חסרים את וסימני׳ נמסר ביחזקאל סי׳ כ״ה
שליחות יד ג׳ נסבי׳ את וס׳ נמס׳ בסדר ואלה שמות •
נשיאת יד ח׳ חסרי׳ את וס׳ נמס׳ ביחזקאל סימן כ׳ •
קנייה מיד ה׳ וסימניהון
מיד בני חמו׳ אבי
ויוסף הורד מצרימה •
או קנה מיד עמיתך •
ביום קנותך השדה •
כי קניתי את כל אשר •
ושארהון קנייה מאת •
על ידה ג׳ וסימניהון
עזיאל בן יזרחיה •
חשביה שר חצי פלך •
עזור בן יחזקאל •
ועל ידו ה׳ וסימניהון נמסר בנחמיה סימן ג׳ •
ובידו ג׳ וסימניהון
ובידו מלא לאמר •
ובידו מקטרת לחקטיר •
ובידו היו כלי כס׳ וכלי זהב דשמו׳ •
ביד רמה ג׳ וסי׳ נמס׳ בסדר בשלח •
ידותון ג׳ כתי׳ ידיתון וסי׳ נמסר בתלים ריש סימן ע״ז
ידו ג׳ וסימני׳ נמסר ביואל סימן ד׳ •
להודות ג׳ וסימניהון
ויתן לפני ארון יי׳ •
ויהי כאחד למחצצרים •
ויעמד יחזקיהו •
להודות ד׳ מ״ל בלישני׳ וסימ׳
ויתן לפני ארון יי׳ •
חצות לילה אקום •
הוציאה ממסגר •
וראשי הלוים •
הודו ה׳ ד׳ כתיב וי״ו וסימני׳ הוי אדון והוי •
כסה שמים הודו •
כסוס הודו •
הודו על ארץ •
ויהי כזית הודו •
ידע י״ט וסימני׳ נמסר בתלים סי׳ צ״ב ובקהלת סימן ט׳ •
ידעו י״ב וסי׳ נמסר בירמיה סי׳ ל״א ובד״ה ב׳ סימן׳
וידעו י״א רפין וסימני׳ נמסר בתלים סימן נ״ט
ידעתם ד׳ קמצין וסימני׳ נמסר בישעי׳ ס׳ מ״ח ובירמיה בריש סימן ל״ג וסי׳ בלשון תרגום אתית שמעית וקרית וכעסית •
תודעון ד׳ וסי׳ נמסר בסדר קרח ובאיוב סוף סימן י״ט •
ידעון ד׳ וסים׳ נמס׳ ביהושע סי׳ ג׳ ובמלכי׳ א׳ סי׳ ח׳ ובמשלי ס׳ סי׳
ואדעה ו׳ וסימניהון נמסר בסדר מקץ •
וידע ג׳ וסימני׳ נמסר במלכים ב׳ סימן ה׳ •
ויודע ג׳ וחסרי׳ וסימני׳ נמסר בסד׳ בלק ובדברי הימים ב׳ סי׳ ב
הידעתם ג׳ וסימניהון נמסר בסדר ויצא •
ידעת ג׳ וחסרי׳ וסימניהון נמס׳ בסדר מטות •
ואדע ג׳ ובטעם וסימניהון נמסר בירמיה סי׳ ל״ב
וידעו ז׳ וסימניהון נמסר בסדר בראשית •
ולדעת ה׳ וסימניהון נמסר בשמואל ב׳ סימן ג׳ •
הידוע ג׳ מ״ל וסי׳ נמס׳ בסד׳ מקץ וע״ש ובירמיה סימן י״ג •
לא נדע ג׳ וסימניהון נמסר בסדר בא •
הידעת ה׳ וסימניהון נמסר במלכי׳ ב׳ סימן ב׳ ובדניאל סוף סימן י׳ •
להודעותני ד׳ מ״ל בלישני׳ וסימניהון נמסר בדניאל סימן ג׳ •
ודעת ד׳ ג׳ קמצין וא׳ פתח וסימ׳ נמסר בישעיה סימן ל״ג ובתלים באב רבתי באות הטי״ת ובקהלת סוף סימן א׳ •
ומדוע י׳ וסימ׳ נמסר בריש סדר קרח •
וידעת ז׳ דגושי׳ וסימניהון נמסר ביחזקאל סימן כ״ב •
יודע י׳ מ״ל וסימניהון נמסר בשמואל א׳ סימן כ״ו •
ובדעת ה׳ וסימניהון נמסר בסדר כי תשא •
יודעים ד׳ מ״ל וסימניהון
ושלח לי עצי ארזים •
כי החיים יודעים • ב׳ בפסוק •
כי אינם יודעים לעשות רע •
ונדעה ה׳ בקריאה וסימני׳ נמסר בישעיה סי׳ מ״א וביונה סימן ז׳ וחד פליגי ונדעה נרדפה לדעת •

נורע

נודע ג׳ קמצי׳ סימני׳ נמסר בתלים סימן ע׳ו
וידעתן ב׳ וסימניהון נמסר ביחזקאל סי׳ י״ג
לא ידעו ב׳ וסימניהון׳ אם יצאת השדה׳
המעתיק הרים׳
ולא ידעו ג׳ וסימניהון נמסר ביהושע סימן י״א׳
ולא ארע ג׳ וסימניהון נמסר בישעיה סימן מ״ז׳
דעי ד׳ וסימניהון נמסר באיוב סימן ל״ב׳
ולא ידעתי ה׳ וסימניהון נמסר בירמיה סימן י״א׳
ולא ידע י״א וסימניהון נמס׳ בויקרא׳
ידעו ה׳ קמצין וסימניהון כי סרעה אל רעה׳
כי אויל עמי אתי׳
הובישו כי תועבה׳
והולכתי עורים׳
המעתיק הרים׳

יה

יהואש סימן מן וישמע כל הארץ
עד ויעל מעל ירושלם יהואש׳
ומן ויעל מעל ירושלם עד יקתאל
יואש ב״מב יהואש וסימניהון
בשנת שלשים ושבע תניינ׳׳
וישב יהואש קדמאה׳
ומן יקתאל עד הוא בנה אילת
דכו׳ יהואש במ״א יואש
ויהי אמציהו בן׳
וכל קריאה דכוות׳ יואש׳
יה ד׳ דגשי וסימניהון נמס׳ בתלים סימן צ״ר׳
וביהודה ה׳ וסים׳ נמס׳ במלכי׳ ב׳ סימן י״ז׳
וכל יהודה ז׳ וסימניהון ואמרת אליהם׳
ההמת המיתוהו חזקיה׳
ויקד יהושפט אפים׳
ויעשו הלוים וכל׳
ויצא לפני אסא ויאמר לו׳
ויעברהו עבדיו׳
ולא נעשה כפסח׳
וכל ראשי פסוקים דכוות׳׳
אל יהודה ו׳ וסי׳ נמסר בירמיה סוף סימן ל״ה׳
חורי יהודה ד׳ וסימניהון
בגלותו את יכניה׳
ואריבה את חורי׳
מרבים חורי יהודה אגרותיהם
וישחט מלך בבל את בני צדקיה׳
ואיש יהודה ו׳ וסימניהון נמס׳ בירמי׳ סימן ל״ב׳
יהודה וישבי ירושלם ח׳ וסי׳
והלכו ערי יהודה׳
שמעו דבר יי׳׳
ואמרת שמעו דבר יי׳ מלכי׳׳
ויאמר הקשיבו כל יהודה׳
ויקד יהושפט אפים ארצה׳
וישכימו בבקר ויצאו למדב׳ תקוע
וישכב יחזקיהו עם אבתיו׳
ויתע מנשה את יהודה׳
ושארהון איש יהוד׳ וישבי ירושלם
ליהודה ולירושלם ד׳ וסים׳

וכי תאמרון אלי אל יי׳ דמלכים׳
וכי תאמר אלי דישעיה׳
כי עזבו הלוים׳
הלא היא יחזקיהו דד״ה׳
ואת יהודה ג׳ וסימני׳ נמסר בסדר ויגש׳
וביחזקאל סימן כ״א׳
יהודה ובירושל׳ ג׳ דסמיכי בקריאה
וסימ׳ נמסר בירמיה סי׳ כ״ז׳
והיהודים ג׳ וסימניהון
כתוב בה בנוים נשמע׳
והיהודים והסגנים׳
והיהודים אשר בשושן׳
אל כל היהודים ג׳ וסימני׳
היושבים בארץ׳
וישלח ספרים אל׳ וחברו׳
היהודיים ו׳ כתיב כן וסימני׳ נמס׳ במגלה סי׳ ח׳׳
יהודית ז׳ סימני׳ נמסר במלכי׳ ב׳ סימן י״ח׳
יהוזבד ד׳ וסימניהון׳
יהוזבד בן שמעת׳
ולעבד אדום בנים׳
ועל ידו החזיק׳
ושכר הרביעי׳
יהוחנן ד׳ וסימניהון נמס׳ בד״ה א׳ ריש סימן כ״ו
וכל עזרא דכו׳ יהוחנן במ״ג יוחנן וסימ׳ שם סימן י׳׳

יו

וליואב ב׳ א׳ מ״לוא׳ חס׳ וסימניהון
ויזבח שור ומרי׳
ויען המל׳ שלמה ויאמ׳ לאמו תנינ׳ מ״ל׳
יואחז ד׳ וסימניהון בשנת שתים ליואש׳
בן יואחז המזכיר׳
בן שלש ועשרים שנה׳
וימלך מלך מצרים׳
יואש י׳ וסימניהון׳ המלך יואש בן המלך׳
וחקת יהושבע תנינ׳ דפסו׳
ויתר דברי יואש קדמ׳ דיהודם
ויקומו עבדיו׳
וישכב יהואחז עם אבותיו׳
ויתר דברי יואש דישר׳ קדמ׳׳
וירבעם ישב ב׳ בו׳
ואלישע חלה את חליו׳
שלש פעמים הכהו יואש׳
שתים בשנת שתים׳׳
ויעש הישר דאמציה׳
ויחי אמציהו קדמה דפסו׳׳
חמש בשנת חמש עשרה לאמציה ב׳ בפסו׳׳
דבר ולא דבר יי׳׳
וכל תריסר ושפטים וד״ה דכו׳ יואש ושאר׳ יהואש׳
יובל ח׳ מ״ל וסימניהון נמסר בסדר בהר סיני׳
ימים ג׳ ר״פ וסימניהון נמסר׳ בתלים סי׳ ס״א׳
ליום ד׳ דגשים וסימניהון
היו נכונים ליום׳
ופר חטאת תעשה׳
וזה אשר תעשה על׳
נשיא אחד ליום ב׳ בו׳
ואמרת להם זה האשה׳

כאלה תעשו ליום׳
ויצוה המלך צדקיהו׳
ומאכלך אשר תאכלנו׳
שבעת הימים תעשה׳ הה ליום
ושבעת ימי החג תעשה ב׳ בו׳
וכבש בן שנתו תמים׳
אהה ליום כי קרוב׳
והיו לי אמר יי׳ ליום׳
למזרח הלוים ששה ב׳ בו׳
פתשגן הכתב להנתן׳ וחברו.
ביום י״א וסימני׳׳ וירדם השמש׳
ותצלח ויהי ממחרת ותצלח׳
אפשיטנה פן אפשיטנה ערומה׳
והפכתי חניכם לאכל׳
ונלחם ויצא יי׳ ונלחם׳
סבלו כי את עול סבלו׳
במריבה אל תקשו לבבכם׳
אלף כי אלף שנים בעיניך׳
זנח יי׳ מזבחו׳
מועד תקרא כיום מועד׳
כרמיה ונתתי לה את כרמיה׳
בימים ההמה ה׳ וסימני׳ נמס׳ בירמיה סי׳ ג׳׳
ביום הזה ו׳ סימ׳ נמסר בסדר נח׳
מימים ימימה ה׳ וסימני׳ נמס׳ בסו׳ סדר בא׳
בהיום ד׳ וסימני׳ נמס׳ בסדר וישב׳
ביום ג׳ דמטעין וסימ׳ נמסר בקהלת סי׳ י״ב׳
לארך ימים ג׳ וסימניהון נמס׳ בתלים סימן צ״ג׳
שלשה ימים ד׳ וסימני׳ נמסר במלכי׳ ב׳ סי׳ ב׳
ימים ה׳ ג׳ מ״ל וב׳ חסרי׳ וסימני׳ נמסר בסדר בהעלותך׳
והיה ביום ה׳ וסימניהון בריש סד׳ כי תצא
ובצפניה סימן א׳׳
שלשה ימים ג׳ וסימני׳
ולאתנות האבדות לך׳
וכל אשר לא יבא לשלשת׳
ויקבצו כל איש יהודה׳
ביום השמיני ג׳ ר״פ וסי׳ נמס׳ בסדר נשא׳
יום יום ז׳ וסי׳ נמסר בסדר וישב ובמשלי סי׳ ח׳׳
בכל יום ג׳ וסימניהון ואל זועם בכל יום׳
עיני דאבה מני עני קראתיך׳
בכל יום אברכך׳
ויהי מימים ג׳ וסי׳ נמס׳ ביהושע ריש סימן כ״ג׳
למיום ג׳ וסי׳ נמסר בשפטים סוף סימן י״ט׳
עד היום ט׳ מיחדין וסי׳ בד״ה ב׳ סימן ב׳׳
למן היום ז׳ וסימ׳ נמסר בסדר וארא וסוף חגי׳
לימים ה׳ דגשין וסימני׳ נמס׳ ביחזקאל סימן כ״ב׳
הימים האלה ו׳ בליש וסימ׳ נסמר בזכריה סימן ח׳ ובריש אחשורש׳
והיה ביום ו׳ בטעם בתריסר וסימניהון
תקראי והיה ביו׳ ההו׳ נאסיי׳ תקראי
אענה את השמים והם יענו׳
בצהרים והבאתי את השמש׳
באחרית והיה באחרית הימים׳

שארית והיה שארית יעקב בקרב
יבשו הנביאים׳
ימי שני ז׳ וסי׳ נמסר בסדר ויגש ובשמואל ב׳ סי׳ י״ט׳
יום אחד י׳ וסי׳ נמס׳ בסוף סד׳ תולדות יצחק׳
ועד היום הזה ג׳ וסימ׳ נמסר במלכים ב׳ סימן כ״א׳
בימים ד׳ וסי׳ נמסר בפר׳ אלה הדברי׳ ובמגלה סי׳ ט׳׳
ויהי בימי ה׳ וסים׳ נמסר בסד׳ לך לך ובריש רות ובריש אחשורוש׳
ויהי כל ימי ג׳ וסימניהון נמס׳ בסדר בראשית׳
ויהיו ימי ג׳ חס׳ בליש׳ וסימ׳
ויהיו ימי אדם׳
ויהיו ימי תרח׳
ויהיו ימי יצחק׳
ויהי מקץ ימים ג׳ וסימניהון ויבא קין מפרי׳
וייבש הנחל׳
קום לך פרתה
בא בימים ד׳ וסימניהון ואברהם זקן׳
ויהושע זקן׳
ואתה זקנת באת׳
והמלך דוד זקן׳
עד עצם היום הזה ג׳ וסימ׳ נמסר ביהושע סימן י׳׳
וכל ימי נ׳ וסי׳ נמס׳ בסוף יהושע ובשפטים סימן ב׳׳
שבעת הימים ח׳ וסימני׳ נמס׳ בד״ה ב׳ סי׳ ל׳
וביום הרביעי ג׳ ראשי פסוקים
וסים׳ נמסר בעזרא סימן ח׳׳
ביום ה כ ה ג׳ וסימניהון
ויתן לכם את בריתו׳
ויתנם יי׳ אלי׳
ככל אשר שאלת׳
יונדב ג׳ וסימניהון
ויאמרו לא נשתה יין׳
ונשב באהלים ונשמע ונעש׳׳
לא יכרת איש׳
יונתי ג׳ וסימניהון נמסר בשיר השירים סימן ב׳
יונתן ז׳ וסימניהון נמסר בירמיה סימן מ׳
ובדברי הימים א׳ ריש סימני׳׳
ויוסף ט׳ וסימניהון
ויוסף הורד מצרימה׳
ויוסף בן שלשים שנה׳
ויוסף הוא השליט׳
הם יצאו את העיר׳
אנכי ארד עמך׳
ויהי כל נפש יצאי ירך׳
אלה יעמדו לברך׳
לבני אסף זכור ויוסף׳
גאלת בזרוע עמך׳
וא׳ לשון אוספו וסי׳
ויאמר יואב אל המלך ויוסף יי׳׳
ליוסף ח׳ וסימניהון נמסר ביחזקאל סימן ל״ז
יורם י״א וסי׳ נמסר במלכי׳ ב׳ סימן ח׳׳ יז

מערכת אות היוד

יז

כל לשון הזאה על במ״ר אל
וסימ׳ נמסר במלכי׳ ב׳
סוף סימן ט׳ ·

יזרעאלה ח׳ וסימניהון ·

ויהי גבולם יזרעאלה ·
והכסלות ושונם ·
ויהי עד כה ועד כה ·
וירץ לפני אליהו ·
וירכב אליהו וילך ·
ויבא יהוא ·
ויכתב אליהם ספר ·
וישימו את ראשיהם ·

יזרעאלית ח׳ וסימניהון

וישב דוד עם אכיש ·
ויולדו לדוד בנים ·
ויעל שם דוד ·
ושתי נשי דוד נשבו ·
ואלה היו בני דוד ·
וישב ויולדו היזרעאלת כתיב ·
ויעלו ושתי היזרעלית כתיב ·
ואלה היזרעאלית כתיב ·

יח

ויחדו ג׳ וסימניהון נמסר
בסדר תרומה ·

ויחדיו ג׳ מ״ל וסימני׳ נמסר
בירמיה סימן מ״ו ·

יחלתי ה׳ וסימניהון נמסר
בתלים כא׳ כ רבתי
באות הי״וד ·

ויין י׳ בליש׳ וסימני׳ נמסר בעמוס
סימן ב׳ ובריש אחשורוש ·

ויין ח׳ ראשי פסוקים וסימניהון
נמסר בסדר שלח לך
וביחזקאל סימן מ״ד ·

ויין י״ג וסימניהון ·

כרמים תטע ועבדת ·
להם לא אכלתם ·
מכל אשר יצא מגפן ·
ויין ישמח חיים ·
ויין ישמח לבב אנוש ·
ויין לנסך רביעית ·
ויין לנסך שלשית ·
ויין תקריב לנסך חצי ההין ·
ויין לא ישתו כל כהן ·
ויין ושכר אל תשת ·
ויין ושכר לא שתיתי ·
ויין וחמר מלא מסך ·
ויין למרי נפש ·

אמר המעתיק כך היה כתוב בכל ספרי המסרת דוקני ותרתי שהיו לפני כדלעיל ונתקשינא מובא בהאי סימנא דבעל המסורת ולא נהירא לן ולא נהיר תדא דהאי פסוק ויין ושכר אל תשת לא נמנא בכל קריא אלא ההוא דכל אשר יצא מגפן היין ובעל המסורת כתב מכל אשר יצא מגפן אם כן יין ושכר אל תשת הוא פסוק אחרינא וזה ליתא בכל הספרים שלנו וא״ת דהוא ההוא דאוריתא ליתא דהוא יין ושכר בלא וי״ו ואפילו אם תמצי לומר דהוא בוי״ו לא יתישב לקרות ויין דחסר הנסמך ותוקשה דאיכא יתר מי״ג ויין דהא איכא ויין מיקבים השבתי לירמיה ויין כתים עשרים אלף דד״ה ויין וסמן דד״ה דוגס הקרובים וא״ת דקרינן ויין

בקמץ הוי״ו ליתא דהא במסורת מני דאיכון ז׳ דקריא ויין מלעיל בקמץ הוי״ו ולית חד מנהון מהנך וא״ת דחסרים וי״ו בכל הספרים שלנו בוי״ו ויין וגם לפי הונן הקריאה לא יתישבו להקרות בלא וי״ו עכ״ל ·

ויין ושכר ג׳ וסימניהון נמסר
בשמואל א׳ סי׳ א׳ ·

ויין ז׳ וסימניהון נמסר בישעיה
סימן ה׳ ובנחמיה סימן ה׳
ובד״הב׳ סימן י״א ·

יכ

הוכח ה׳ וסימני׳ נמס׳ בסדר
קדשי׳ ובאיוב סופסי׳
ו׳ וריש סימן ט״ו ·

והוכח ו׳ חסרי׳ בליש׳ וסימניהון

והוכח אברהם את ·
אותה הוכחתה לעבדיך ·
ומשובותיך תוכיחוך ·
אשרי אנוש יוכיחנו אלוה ·
המיראתך יוכיחך ·
היא האשה אשר הכיח ·
כ׳ חסרים ו׳ ושארה חסרי׳ י׳ ·

יכלתי ג׳ וסימניהון נמסר
בסדר ויצא ושפטים
סימן א׳ ובתלים סימן מ׳ ·

יוכלו י״א וסימניהון נמסר
ביהושע סי׳ ז׳ וישעיה
סוף סימן י״ו ובירמיה סוף סימן א׳ ·

ולא יוכל ד׳ וסימני׳ נמסר
בסדר בא ·

לא יכול ד׳ וסימני׳ נמסר
בפרשת וישלח
ובישעיה סוף סימן י״ו ·

ולא אוכל ג׳ וסימניהון נמסר
בשפטים סימן י״א ·

יכול ה׳ מ״ל וסימ׳ נמסר
בסדר שלח לך ·

ולא יכלו ג׳ וסימ׳ נמסר
בסדר וארא
ובמלכים ב׳ סימן ג׳ וביונה ·

יכלתי ג׳ וסימניהון נמסר
בפרשת ויצא ·

ותוכל ג׳ וסימני׳ נמס׳ בפרש׳
ויצא ובירמיה סימן ג׳

יל

אלה תלדות ד׳ כתיב כן
וסימניהון
נמסר בסדר בראשית ·

מסורת׳ אחרינא

מן זה ספר תלדות אדם עד תולדת יצחק תולד׳ כתיב במ״א תלדו׳ אדם ומן תולדת יצחק עד סופא דספרא תלדות כתיב במ״ב תלד׳ כתיב חסר דחסר תלדת עשו תלדת ישמעאל וב׳ כתיב תולדות מ״ל דמ״ל אלה תולדות השמים ואלה תולדות פרץ וג׳ כתיב תלדות ·

תלדות עשו הוא אדום ·
ושל אחריו אבי אדום ·
אלה תלדות יעקב ·

תלדתם ב׳ חסרים דחסרים
וסי׳ נמסר בוארא

הולידו ח׳ חס׳ בליש׳ וסימ׳

אם אנכי ילדתיהו ·
ולאבן את ילדתנו ·
אוי לי אמי כי ילדתיני ·
ועל אבותם המולדים אתם ·
אשר הולדו בנים ·
אני היום ילדתיך ·

יולדו ה׳ וסימניהון נמסר
סוף סדר ויחי ·

ויולדו ה׳ וסימניהון נמסר
בשמואל ב׳ סימן
ג׳ ובריש איוב ·

ללדת ד׳ וסימניהון נמסר
בסדר בראשית
ובסדר הולדות ובקהלות ריש
סימן ג׳ ·

הלדת ג׳ ב׳ חסרי׳ וא׳ מ״ל וסי׳

יום הלדת את פרעה ·
ומלדתיך ביום הלדת ·
ותשלכי על פני השדה ·

הוליד י״א חסרי׳ וסימני׳ נמסר
בפרשת פנחס ·

ילדיו ג׳ וסימניהון

ואת אחד עשר ילדיו ·
כי בראתו ילדיו ·
כי ילדיו אל אל ישועו ·

נולד ג׳ קמצין וסימ׳ נמסר
במלכים א׳ ריש סי׳ י״ג ·

והילדים ג׳ וסימניהון

הנה אנכי והילדים ·
והילדים האלה ארבעתם ·
והנשים וילדים שמחו ·

ויולד ג׳ ר״פ וסימני׳ נמסר
בסדר בראשית ·

יולד ג׳ מ״ל ודגש וסי׳ נמסר
באיוב סימן ה׳

הילודים ג׳ ב׳ חסרי׳ וסימני׳
נמס׳ ביהוש׳ סי׳ ה׳

וילדת ג׳ וסי׳ נמסר בסדר לך
לך ובשפטים סי׳ י״ג ·

ים

כים ד׳ וסימניהון

והרשעים כים נגרש ·
קשת וכידון יחזיקו ·
וחברו תרויהון דירמיה ·
כי גדול כים שברך ·

והים ו׳ וסימ׳ נמסר במלכים א׳
סימן ז׳ ונחמיה סימן ט׳ ·

ועדים ד׳ יחידאין וסימ׳ נמסר
בפרשת משפטים ·

ואת הים ה׳ וסימני׳ נמסר
במלכי׳ א׳ סימ׳ ז׳ ·

בימים ה׳ דגושי׳ וסימ׳ נמסר
ביחזקאל ריש סי׳ ל״ב

וימה ג׳ וסימניהון נמסר
בסדר לך לך ·

הימה ו׳ ביהושע וסי׳ נמסר
שם סימן כ״ד ·

על הים ב׳ ביחזקאל וסי׳ נמסר
שם בסוף סיפר׳ ע״ש ·

וים ג׳ קמצין וסימ׳ נמסר
באיוב סימן כ״ח ·

ינ

יניקה ה׳ מ״ל בליש׳ וסי׳ נמס׳
בסדר וירא ·

יס

יסד ד׳ וסימניהון

ובשנה הרביעית יסד ·
בית יי׳ בחדש זיו ·
ועתה שימו נא לבבכם ·
כה אמר יי׳ צבאות תחזקנה ·
מיום אחד לחדש השביעי ·

יסוד ו׳ חסרי׳ בליש׳ וסימני׳
נמסר בסדר ויחי ·

יסד ד׳ וסימניהון ·

ומה יענה מלאכי גוי ·
הנני יסד בציון אבן אבן ·
כולם הברורים לשערים ·
והשתיה כדת אין אונס ·

יסדה ד׳ וסי׳ נמס׳ בישעיה סי
כ״ג ובתלי׳ סופסי׳ ע״ח

יוספו ד׳ כ״כ וסי׳ נמס׳ במלכי׳ א׳
סי׳ ב׳ ע״ש שינוי אתיהון ·

ויוסף ל׳ כ״ר חסרי׳ ו׳ מ״ל וסימני׳
נמסר בסדר בלק ובמלכי׳
א׳ סוף סימן י״ו ·

ונוסף ג׳ ב׳ פתח וא׳ קמ׳ וסימ׳
נמסר בריש ואלה
שמות ובמשלי סימן י״א ·

יוסף ה׳ חסרי׳ בתוספות וסי׳
נמסר בסדר ויצא ·

יסף י״א בלשון אוסופי ג׳ מ״ל וח׳
חסרי׳ וסי׳ נמסר בסדר ויצא

יוסיף י״ד מ״ל וסימניהון

ידוע הדעו כי לא ·
ויאמר שאול כה יעשה ·
ולעמשא תמרו ·
וישבע המלך שלמה ·
יוסיף יי׳ שנית ידו ·
ומה יוסיף עוד דויד דד״ה ·
דבר בליעל יצוק בו ·
לב חכם ישכיל ·
באשר תמותי אמות ·
כי ברב חכמה כ׳ בו ·
פני יי׳ חלקם ·
לעבר בך בליעל ·
לערץ אנוש מן ·

ויוספו ב׳ כתובי׳ כן חס׳ י׳
בתר׳ מ״ל ו׳ וסימני׳

ויחלום יוסף חלום ·
ויאמרו לו אחיו ·
וג׳ כתיב ויסיפו חסר וי״ו ומ״ל יוסי׳
ויוסיפו דוירעצו וירצצו את בני
ישראל ·
ודעבדון בן הלל ·
ויוסיפו עוד פלשתים דד״ה ·
וב׳ מ״ל דמ״ל וסימניהון ויוסיפו
עוד לחטא ·
כי בי ירבו ימיך
ושאר׳ יספו כתיב חס׳ דחס ·

יוסף ה׳ כ״כ וסימני׳ נמסר
בישעיה סימן כ״ט ·

יסיף י״ד ביב וסימניהון נמס׳
בשמואל ב׳ סוף סי׳ ג׳
ג׳ בי פרשת׳ דקינת דוד על אבנר ·

יוסיף ג׳ מ״ל בתוספות וסימ׳
נמסר בסדר ויצא ·

ותוסף ה׳ ג׳ מ״ל וב׳ חסרים
וסימ׳ נמסר בסדר
וישב וביחזקאל סימן כ״ג ·

תוסף ג׳ ח׳ סי׳ וסימניהון
נמס׳ ביחזקאל סי׳ ל״ד

תסף ג׳ מלר׳ וסימני׳ נמסר
בסדר בראשית ·

אסף ג׳ מלרע
וסימניהון

ככל אשר שאלת ·
כל רעתם בגלגל ·
בשלחי את חצי הרעב ·

כל אוריתא יוסף במ״ב

יוסיף ואינון בחד פסוק ארבעים יכנו
וכל נביאי׳ וכתובים דכו׳ יסיף במ״ד
יוסף וסי׳ ·
עליכם יוסף יי׳ עליכם ·
ההרים יום חשך ואפלה ·
יואב ויאמר יואב אל המלך ·
וחברו ויאמר יואב יוסף יי׳ על
דר״ה ·

ולא יוסיף ג׳ וסימני׳ נמסר
בתלים סי׳ ע״ז ·

ולא אוסיף ד׳ וסימ׳ נמסר
באיוב ריש
סימן מ׳

תוסיפון ד׳ וסימ׳ נמסר
בסדר וארא

ולא יסף ה׳ וסימ׳ נמסר
בסדר וישב
ובשמואל א׳ סימן ט״ו ·

ולא יספו ה׳ וסימני׳ נמסר
בשמואל א׳ סי׳
ז׳ ובמלכים ב׳ סימן ו׳ ·

ולא תוסיף ד׳ וסי׳ נמסר
בישעיה סוף
סימן כ״ד וביחזקאל סימן ל״ו ·

והוספתי ד׳ ב׳ מלעיל וב׳
מלרע וסימניהון
נמסר במלכים ב׳ סימן כ׳ ובתלים ·
סימן ע״א ·

תוסיף י״ג וסימניהון נמסר
בפרשת בא ע״ש

תוסיפו ד׳ ב׳ מ״ל וב׳ חסרים
וסימניהון
כי אשר ראיתם ·
לא תספו על הדבר ·
לא תוסיפו הביא מנחת שוא ·
עוד תוסיפו סרה ·
ב׳ קדמאי חס׳ ·

מוסר י״ב פתחין וסימניהון
נמסר בירמיה סימן
ל׳ ובמשלי סימן ז׳ ·

ומוסר ה׳ וסימניהון נמסר
בריש משלי ·

יע

יעדה ג׳ וסימניהון נמסר
בירמיה סוף סימן מ״ז

למועד ז׳ רפין וסימ׳ נמסר
בסדר משפטים ·

ויועדו ג׳ וסימניהון נמסר
ביהושע סימן י״א ·

ולמועדים ג׳ חסרים בליש׳
וסימניהון נמסר
בדברי הימים ב׳ סימן ל״א ·

במועדו ד׳ חסרי׳ בלישני׳
וסימניהון נמסר
בפרשת בהעלותך ·

יעיאל ד׳ כתיב יעואל וסימני׳
נמסר בד״הא׳ סי׳ ט׳ ·

יען ג׳ בטעם
וסימניהון
יען אשר מלא ·
יען אשר לא שמעתם ·
יען אשר גבהת ·

יועץ ד׳ חסרים בליש׳ וסימני׳
נמסר ביחזקאל ריש
סימן י״א ובנחום סימן א׳ ·

נועצים ה׳ וסימניהון נמסר
במלכים א׳ סימן
י״ב ובמשלי סימן י״ג ·

איעצך ג׳ וסימניהון נמסר
בסדר וישמע יתרו
ובירמיה סימן ל״ח ·

עצות ג׳ וסימניהון
עד אנה אשית ·
כי גוי אבד עצות ·
עצות מרחוק ·

יעקוב ה׳ מ״ל וסימני׳ נמסר
בסדר בחקתי
ובירמיה סימן ל׳ ·

ויעקב י״ד וסימניהון
ויעקב נתן לעשו לחם ·
ויעקב איש תם יושב ·
ויעקב רעה את צאן לבן ·
ויעקב תקע את אהלו ·
ויעקב נסע סכתה ויבן ·
ויעקב קרא לו גלעד ·
ויעקב הלך לדרכו ויפגעו ·
ויעקב שמע כי טמא ·
לך ואספת כל זקני ישראל ·
ויקברו אתו עשו ·
ויעקב ובניו ירדו מצרים ·
ויחן אותם וירחמם ·
גם זרע יעקב ודוד עבדי ·
ויעקב גר בארץ חם ·

יעוש ג׳ כתיב יעיש
וסימניהון
ואהליבמה ילדה ·
ואלה היו בני אהליבמה ·
ובני ידיעאל בלהן ·

יפ

יפה ה׳ וסימניהון נמסר
ביחזקאל ריש סימן
ל״א ובקהלת סוף סימן ה׳ ·

מפתיו ג׳ ב׳ חס׳ וא׳ מ״ל
וסימניהון נמסר
בתלים סימן ע״ח ·

הופיע ג׳ וסימניהון נמסר
בתלים סימן נ׳
ויסמן צ״ד ·

ויפתח חד שום גברא וחד
שום קרתא וחד
לישן פתיחה וסימניהון
ויפתח הגלעדי היה ·
ויפתח ואשנה ·
ויפתח שפתיו עמך ·
בתראה פתח וסי׳ מאן דפתח פתח

יץ

כל ספר בראשית יצא

במ״א יצא בצרי
והנה דבר יי׳ אליו לאמר ·
וכל שאר אוריתא דכו׳ יצא במ״ב
יצא וסי׳
ויאמר משה אל אהרן דהמחתה ·
וישלח מלאכים אל בלעם ·
וכל נביאים בר מן תריסר
דכוותהון יצא במי״מ יצא ·
מדלתי והיה כל אשר יצא מדלתי ·
מדלתי והיה היוצא אשר יצא ·
מפיכם ואת העם צוה יהושע ·
מגפן מכל אשר יצא מגפן ·
נא וילך משם דוד מצפה ·
רשע כאשר יאמר משל ·
עתק אל תרבו תדברו ·
ממעיך והיה כי ימלאו ימיך ·

עמך כי יצא עמך למלחמה ·
יצוא ויקצף נאמן וילך ·
פליט וישב יהורם המלך ·
יהוא ויהי ככלותו לעשות ·
ולנדרים ולחצבי האבן ·
ישבי והיה יי׳ עמו בכל אשר ·
צפע אל תשמחי פלשת ·
כגבור יי׳ כגבור יצא ·
מפי כן יהיה דברי אשר ·
כנגה למען ציון לא אחשה ·
ומשלו והיה אדירו ממנו ·
וכל תריסר וכתובים דכו׳
יצא במ״יא יצא ·
חשב ממך יצא חשב עלי יי׳ ·
בשמעך ויהי כשמעך את קול דר״ה
הכוסת ומאלהים היתה תבוסת ·
קום בכל הארץ יצא קום ·
מחלב יצא מחלב עינימו ·
מכטן מי יצא הקרח ·
קרן ומן האחת מהן יצא קרן ·
תהנוניך בתחלת תחנוניך יצא ·
כציץ יצא וימל ·
מגנת והמלך שב מגנת הביתן ·
ומרדכי יצא מלפני המלך ·
וכל קהלת דכוותהון יצא
בר מן א׳ יצא ·
טוב אשר תאחז בזה ·

אל יצא ג׳ וסימניהון נמסר
בסדר בשלח
ובמלכים ב׳ סי׳ ט׳ ובמלכי׳ ב׳ סימ׳ י׳ ·

יצא ג׳ לשון נקבה וקרי׳ לשון
זכר וסימניהון נמסר
בסדר וירא ובירמיה סוף סימן מ״ח׳
ובדניאל סימן ח׳ ·

ויוצא י״ג חסרים וסימניהון
נמסר בסדר קרח ·

ויוצא י״ב מ״ל וסימ׳ נמסר
בשופטים סימן ו׳
בפסוק וגדעון בא ובתלי׳ סימן ק״לו׳

יצא י״ד וסימניהון נמסר
בירמיה סימן י״ז ·

יצאו ח׳ קמצין וסימ׳ נמסר
ביהושע סימן כ׳ ·

ויצאו ז׳ רפין וסימ׳ נמסר
בסדר בשלח ·

ויוציאו ד׳ וסימ׳ נמסר באיוב
סימן ח׳ ·

ויוציאו י״ב וסימ׳ נמסר
בסוף סדר אמור ·

יצוא ז׳ וסימ׳ נמסר
בסדר נוח ·

ויוציא ד׳ וסימני׳ בלשון ארמי
נסב כרא דמלכ׳ אבנא
בחדוא וביאור׳ נמס׳ בסדר ואתחנן
ובתלים סימן ק״ה ·

הוציאוה ג׳ וסי׳ נמס׳ בסדר וישב
ובישעיה סימן מ״ח ·

בצאת ג׳ וסימ׳ נמסר בסדר
משפטים ·

ויצאהו ד׳ וסי׳ נמסר בסדר
וירא ·

לצאת ג׳ וסי׳ נמס׳ בפ׳ וישמע
יתרו ובסדר מסעי

צאו ג׳ וסימניהון נמסר
ביחזקאל סימן ט׳ ·

ותוצא ג׳ וסימניהון נמסר
בסדר בראשית ·

ויצא ג׳ וסי׳ נמסר ביחזקאל
סימן י״ב וסוף חבקוק

תוצאת ג׳ כ״כ וסימני׳ נמסר
בסדר מסעי ע״ש ·

הוצאתיך ג׳ מ״ל וסימניהון
נמסר בפרשת
וישמע יתרו ·

יוצאי ד׳ מ״ל וסימניהון
ומזבולן יצאי צבא ·
ומאשר יוצאי צבא ·
בא השבת עם יוצאי השבת ·
ויהי לעזיהו חיל ·

הלין חסרי׳ בלישן יציאה

וסי׳ נמס׳ בסדר שלח לך וביחזקאל
סימן כ״ח ·

יוצאים ד׳ מ״ל וסימני׳ נמס׳
ביחזקאל סימן ד׳ ·

יוצאת ד׳ מ״ל וסי׳ נמסר בסד׳
כי תבא ובעמוס סי׳ ה׳ ·

ואציא ג׳ ב׳ מ״ל וא׳ חס׳ וסימ׳
את אבתיכם ממצרים ·
אתכם מבית עבדים ·
ואוצא אש מתוכך ·
בתרא חסר י׳וד ·

תצאו ג׳ וסימניהון נמסר
במיכה סימן ד׳ ·

והוציאו ז׳ וסימניהון נמסר
ביהושע סימן ו׳ ·

הוצא ה׳ וסי׳ נמסר בפרשת
וירא ובמלכי׳ ב׳ סי׳ י׳

יצאו ד׳ וסימני׳ נמס׳ פרשת
לך לך וביחזק׳ סי׳ מ״ו

יוצא ט׳ מ״ל וסימניהון
ומימה הנה יוצא המימה הנינא
דסיפרא ·
והעהרתי הנה אנכי יוצא מעמך ·
כחצות הלילה אנכי יוצא ·
ויכחו סוגרת ומסוגרת ·
השמרים ויראו השמרים איש יוצא
אוהב וכל ישראל ויהודה אוהב
את דוד ·
בא המלך דוד קדמ׳ דפסו׳ ·
צא ועתה קום צא ודבר ·
ברק ומן האש יוצא ברק ·
וכל כתו׳ דכו׳ מ״ל במ״א חס׳
והוא כחתן יצא מחפתו ·

ולא תצא ו׳ סי׳ נמס׳ ביחזקאל
סי׳ כ״ד ותלי׳ סי׳ מ״ד ·

ויוציאנו ג׳ ומשניין וסימני׳
נמסר בסדר חקת ·

יצאתם ד׳ בליש׳ וסימ׳ נמסר
בסדר בא ·

והוצא ו׳ חסרי׳ יו״ד בליש וסימ׳
נמסר בסדר כי תצא ·

ויצחק ה׳ וסימני׳ נמסר בסדר
חיי שרה ·

חד מן ס״ג בלשון יציאה

דכל חד וחד לית דכו׳ וסימניהון
תוצא ויאמר אלהי׳ תוצא הארץ ·
הוצא כל החיה אשר אתך ·
והוצא ועתה לכה ואשלחך ·
ותצא ואם אין תצא אש ·
ואצא ואקום ואצא אל הבקעה ·
ליוצא ובעתים ההם אין שלום ·
וליוצא כי לפני הימים ההם שכר ·
כמוצא שש אנכי על אמרתיך ·
התוציא מזרות בעתו ·
ויצא וירמיהו בא ויצא בתוך הע׳
ממוצא כי לא ממוצא ·
שיוצא יש רעה ראיתי ·
מנמוצא ותדע ותשכל מן מוצא ·
ויצאתי

מערכת אות היוד

ויצאתי אחריו והכתיו •
ויצאנו ויאמרו אליו זקני •
ויצאו עלו הסוסים והתחללו •
ויצאו ויאמר יי׳ אליאם •
ויצאו ואת חמור ואת שכם •
ואצאה עתה הכמה ומדע תןלי
ואצאה בשער הגיע לילה •
נצאה ומי יתן את העם הזה •
הוצאה מימים רבים תפקד •
הוציאה ממסגר נפשי להודות •
הוציאה לכן כה אמר יי׳ סיר •
הוצאתיה נאם יי׳ צבאות •
והוצאת מלעיל כי תשוב אל אל
רוחך •
והוצאתי מן העמים וקבצתים •
והוציאהו והושיבו שני אנשים •
והוציאני וכלה את מרות הבית •
והוצאתו אתה הוא יי׳ האלהים •
והוציאני ואיש משדבקש רמלכי׳
להוציאהו וישלחו ויקחו את ירמיהו
והוצאת ויאמר אליה אליהו •
הוציאי מלעיל וישלה מלפירחו •
ובהוציאם את דכבף המובא •
הוציאני צרות לבבי הרחיבו •
כצאתי ויאמר אליו משה •
תוציאני מרשת זו טמנו לי •
תוצאות האל לנו אל למשעות •
ותוציאנו הרכבת אנוש לראשנו •
מצאתיך עתה יחרדו האיין •
צאתך ויתד תהיה לך על •
צאת אם רחץ אדני את •
צאת וענת שערים תאמנה •
ולצאת עורני היום חזק •
צאינה וראינה בנות ציון •
צאתם ויצאו שרי פלשתים •
מוצאת היא מוצאת והיא •
מוצאת ויוסף עוד אחימעץ •
כמוצאת אני חומה ושדי •
ויצאת עוד אבנך ונבנת •
כמוצאי והוצאת כליך ככלי •
מוציאו אל מוציאו ממצרים •
ומוציאי סוסים ממצרים •
מוציאם אל מוציאם ממצרים •
יוציאום ומהם על כלי העבדה •
מוצאך ידעת את אבנר בן נר •
מוצאות והנה כל הנשי׳אש׳ נשארו
ומוצאותיו ואתה בית לחם אפרתה •
במיצאכם ויצוגם את השני •
ומוצאיו ואם נכלמו מכל •
מוצאיהן ודרך לפניהם כמראה •
מוצאיהם ויכתב משה את מצאיה׳
למצאיהם ב׳ בפסוק •

ישחק ד׳כנוי ליצחק וסי׳נמס׳
בירמיה סוף סימן ל״ג •
ובעמוס סימ׳ ז׳ ובתלים סימן ק״ה •

ויצרך ג׳ וסימנ׳ נמסר בישעיה
ריש סימן מ״ג •

יצר ד׳ חסרים וסימניהון

יצר הארץ ועושה •
כי בטח יצר יצרו •
יצר עין הלא יבים •
יצר עמל עלי חק •

והצתי אש ו׳דסמיכי בקריאה
וסי׳נמסר בירמיה
סוף סימן כ״א •

ויקץ ג׳ חסרי׳ וסי׳נמסר בתלים
סימן ע״ח •

הקיצתי ג׳וסימני׳נמס׳ בתלי׳
סימן ג׳ •

הקיצה ג׳ וסימני׳ נמס׳בתלים
סימן מ״ד וסימן נ״ט •

תוקד ה׳ וסימני׳ נמסר
בסדר צו •

ויקרא ג׳ב׳כתיב ה׳ וא׳כתי׳
א׳ וסי׳ נמסר בדניאל
סימן ה׳ •

מקשי ג׳חסרים בליש׳וסימ׳
נמסר בשמואל ב׳ סי׳ כ״ב

ירא ד׳ וסימני׳ מלשון ארמי
מלכא חכימא שגיא
פיקודוהי וביאור׳נמס׳ במשלי סי׳ ג׳

יראתם ג וסימני׳בלשון ארמי
חרכא דמשה נורא
וביאור׳נמסר בסדר בהעלותך •

ונורא ו׳ וסימניהון

לא תערוץ מפניהם •
איום כי גדול יום יי׳ •
ונורא כי גדול יי׳ ומהלל דד״ה׳
נערץ אל נערץ בסוד קדושים •
פרות שלח לעמו •
יודו שמך גדול ונורא •

וייראו ד׳ חסרים וסימניהון

ביום ההוא גדל יי׳את יהושע׳
ויראו כלישראל מאד •
ויאמר והנה שני •
ויראו כל הגוים •
וכל שמואל דכו׳ בם״א
וכל איש ישראל •

ייראוך ד׳ וסימ׳נמסר בישעיה
סימן כ״ה •

וייראו י״ב וסימני׳נמסר בסד׳
וישלח •

וייראו ה׳רפיון וסימני׳ נמסר
בסדר דברים ובסוף
מיכה •

יראו ג׳וסימני׳נמסר סוף
יהושע סימן כ״ר •

ואירא ג׳ וסימניהון

כי ערום אנכי •
על כן זחלתי ואירא •
ואירא הרבה מאד •

לא תירא ח׳וסימ׳נמסר בסד׳
כי תשא וביחזקאל
סימן ג׳ •

וייראו ה׳קמצין וסימני׳נמסר
בישעיה ריש סימן מ״א •

וירדו ז׳וסימני׳ נמסר בסדר
קרח •

ותורד ג׳ וסימני׳ נמסר בסדר
חיי שרה •

ויורד ו׳ה׳ מנהון מ״ל וסימני׳
נמסר בשפטים סי׳ ז׳ •

ירדו ה׳ וסימני׳נמסר בתלים
סימן נ״ה •

הורד ג׳וסימני׳ נמסר בסדר
כי תשא ובתלי׳סי׳נ״ו •

נרדה ג׳ וסימני׳ נמסר בסדר
נח ובסדר מקץ
ובשמואל א׳ סימן י״ד •

וירד ג׳ פתחין וסימני׳נמסר
בשמואל ב׳ סימן כ״ב
ובמשלי ריש סימן ל׳ •

ירידה על י״ז בליש׳וסימני׳

העיט וירד העיט על הפגרים •
כדה ותר׳ כדה על ידיה ותשקהו
פיני וירד יי׳ על הר סיני •

הטל וברדת הטל על המחנה
לילה •
הערבה והירדים על ים הערבה •
יוצא כי הנה יוצא ממקומו •
ירדת ועל הר סיני ירדת •
כשמן הטוב על הראש •
כטל חרמון שיורד על הררי ציון
מחר רדו עליהם דד״ה •
לרחוץ ותרד בת פרעה לרחוץ •
וירדתי על ההרים •
לשכת ויורד בית המלך אל לשכ׳
שלשה מן השלשים ראש דד״ה •

ירידה שמה ג׳וסימני׳נמסר
במקץ •

ירדי ג׳ חסרים וסימני׳ נמסר
בתלים סימן קט״ו •

במורד ג׳ וסימניהון

הם במורד בית חורין •
כי במורד חורונים צרי צעקת
כמים מוגרים במורד •

והירדן ג׳ וסימניהון

והערבה והירדן וגבול •
והירדן יגבל אותו •
והירדן מלא על כל גדותיו •

הירדנה ד׳וסימ׳ נמסר
בפרשת מסעי
ובמלכים כ׳ סימן ב׳ •

את הירדן הזה ו׳וסי׳נמסר
בסדר וילך

ירד ז׳חסרי׳בליש׳וסימני׳נמסר
בשמואל ב׳ סימן י״א •

כאן היה ראוי להיות ערך תורה שהוא
ירה אמנם הוא בערך תו ע״ש •

ויורנו ג׳ וסימני׳ נמסר במיכה
ריש סימן ד׳ •

וירח ט׳ וסי׳נמסר ביחזקאל
סימן ל״ב •

ירחים ד׳וסימני׳נמסר בסדר
שמות ובאיוב סי׳ ל״ט •

בירח ד׳וסימ׳נמסר במלכים
א׳ ריש סימן ז׳ •

יריחו כל יהושע חסרים יו״ד
וסימני׳נמסר במלכי׳
ב׳ סימן כ״ה ע״ש •

ירוק ג׳ב׳ חסרי׳ וא׳מ״ל •
וסימני׳נמסר בסדר
מצורע ובאיוב סימן ל״ט •

ירושלים ה׳מ״ל וסימניהון
נמסר בירמיה סימן
כ׳ ובדה״ב ריש סימן כ״ה •

ירושלימה ה׳ד׳מנהון חסרים
וסימניהון נמסר
בישעיה ריש סימן ל״ו •

ובירושלם כ״א וסימניהון

בחברון מלך דשמואל •
והימים אשר מלך דוד דמלכים •
וחברו דד״ה •
וישם את פסל דמנשה וחברו דד״ה
וגם את האבות •
והיה כי יבצע יי׳ את כל •
וחפרה הלבנה ובושה •
הגידו ביהודה ובירושלם •
כן אנכי אנחמכם •
ואם נביאים הם •
בגדה יהודה דמלאכי •
והיה כל אשר יקרא •

ועתה שלח ליי׳ איש •
ויתנו קול ביהודה •
ויסר את אלהי הנכ׳ דמנשה דד״ה
ולתת לנו גדר ביהודה •
והצרים ישבו דעזרא •
צאו ההר דעזרא •
ובירושלם ישבו דד״ה •
וחבירו דעזרא •

ולירושלם ח׳ וסימ׳ נמסר
בישעיה סימן
ל״ו ובירמיה סימן ד׳ •

ירושלם ח׳ קמץ וסימני׳
נמסר בתלים
סימן ע״ט •

אל ירושלם י״ג וסימניהון
נמסר בסוף
זכריה •

שיבה לירושלם ה׳וסימניהון

ושבתי לירושלם ברחמים •
וישב יהושפט •
וינתץ המזבחות •
ואלה בני המדינה וחברו •

ליהודה ולירושלם ח׳
וסימ׳
נמסר בערך יהודה •

יהודה וירושלים ח׳ נמסר
בערך
יהודה •

ירמות ד׳ וסימניהון

ובני נכרי •
בני ידותן גדליהו •
בני מושי הראשון •
לחמשה עשר לירמות •
וכל עזרא דכוות׳ •

ירימות ז׳ מ״ל וסימניהון

וירימות ואליהו •
ובני מושי ירמות •
האחרון •
להמין יהותן •
לנפתלי •
מחלת ויוזבד •

וירמיהו ג׳ר״פ וסימניהון

וירמיהו לקח מגלה אחרת •
וירמיהו בא ויוצא בתוך •
וירמיהו היה כלוא •

על ירמיהו ד׳ וסימ׳ נמסר
בירמיה סי׳ ח

ירמיה ב׳ וסימניהון

משמנה הרביעי •
אני דניאל בינותי •
וכל עזרא דכו׳ ומן בראשית
ממלכו׳ עד כה אמר יי׳ אל אחאב
כן קוליה דכו׳ ירמיה •

יריעות ה׳ מ״ל וסימניהון
נמסר בסדר ויקהל

וירש ז׳ חסרי׳ יו״ד וסימניהון
ביהושע סימן י״ם •

וירשו ד׳ חסרי׳ וסימניהון
נמסר ביהושע ריש
סימן י״ב •

וירשוה ד׳ וסימניהון נמסר
בישעיה סימן ס״ה׳

רש ג׳ וסימניהון נמסר
בסדר דברים •
והרשתם

והורשתם ד׳ וסימניהון
את כל ישבי ·
את הארץ וישבתם ·
ואתם תקומו מהאורב ·
והורשתם לבניכם ·
ויש ו׳ ר׳ פ וסימניהון נמסר בסדר בהעלותך
ובנחמיה סימן ד׳ בסוף ·
ישנו ד׳ וסימניהון נמסר בריש סדר אתם
נצבים ובשמו׳ א׳ סי׳ י״ד ובמגלה סימן י״ג ·

ישבו כ׳ וסימניהון נמסר בסדר משפטים ·
ישב כ׳ ה׳ מנהון קמצי׳ וסימניהון
אברם ישב בארץ כנען ולוט ישב ב׳ בו ·
בשחת ויהי בשחת אלהים ·
גלעד בעבר הירדן שכן ·
מספר ויהי מספר הימים ·
לא יחיה ואיש ואש׳ לא יהיה דוד
המלך ויהי כי ישב המל׳ בביתו
וחברו ויהי כאשר ישב דויד ·
על כסא וגם ישב שלמה על ·
על כסא ושלמה ישב על כסא ·
כי ששת כי ששת חדשים ישב עם יואב ·
וירבעם וישכב יואש עם אבותיו
המעלה ולא אמרו איה יי׳ ·
מדברה ולמזרח ישב עד לבא ·
מלך אלהים על גוים אלהים ·
וה׳ קמצי׳ וסימנים נמסר בירמיה סימן מ״ח ותלים כ״ט ·
לישבי הארץ הזאת ג׳ וסי׳ נמסר
בשפטים סימן ג׳ ·
וַיֵּשְׁבוּ ד׳ וסימניהון נמסר בסדר וישלח
וביחזקאל סימן ל״ג ובזכריה סימן ז׳

וַיֵּשֶׁב כ״ה וסימניהון
הרכוש וישב את כל הרכוש ·
אבימלך ויקם אבימלך צאן ·
המשקים וישב את שר המשקים ·
השב ויאמר השב ידיך ·
מי הים כי בא סוס פרעה ·
משה ויענו כל העם יחדו ·
דעת וישב אלהים את ·
הכסף וישב את אלף ומאה ·
אלף וישב את הכסף לאמו ·
ויונתן לא שמע בהשביע ·
לשקר ודוד אמר אך לשקר ·
צדוק וישב צדוק ואביתר ·
כצדקתי וישב יי׳ לי כצדקתי ·
בניהו ויבא בניהו אל ·
יואש וישב יואש בן יהואחז ·
שלמנאסר עליו עלה שלמנאסר ·
ישעיהו ויקרא ישעיהו הנביא דמלכים
שפן ויבא שפן הסופר אל המלך ·
נדנה וישב חרבו אל נדנה ·
המקדש וישב את ידרך השער ·
בצדקי וישב יי׳ לי כצדקי
אונם וישב עליהם את אונם ·
יעתר אל אלוה וירצהו ·
מזרה רשעים מלך חכם ·
ויושב ה׳ ד׳ מלעיל וא׳ מלרע וסימניהון נמסר בסדר ויגש ·

ונשב ג׳ בנביאי׳ ובכתובי׳ וסימניהון נמסר בירמיה סימן ל״ה ·
יושבות ד׳ וסימני׳ נמסר בשמואל א׳ סימן כ״ז ·
לשבתך ג׳ וסימניהון נמסר בסדר וישלח
ותשב י״ב וסימניהון נמסר בסדר וישב
ובשמואל ב׳ סימן י״ג ·
יַשֵּׁב בחולם ה׳ בקריאה וסימניהון
בשפטים ריש סימן ז׳ ·
ואשב ה׳ וסימניהון נמסר בסדר עקב ·
וליושב ג׳ וסימניהון
למען הרגיע את ·
יהיה מקור נפתח ·
לך יי׳ הצדקה ·
ישבת ז׳ חסרי׳ וסימניהון נמסר בסדר מצורע
ובירמיה סימן מ״ח ·
יושב י״ו מ״ל בתורה וסימ׳ בסדר ויחי ·
וא׳ חס׳ ביהושע האמורי יוש׳ הארץ
ורכב ברזל בכל הכנעני ·
וכל שופטים חסרים במ״ד מ״ל וסימניהון נמסר בשופטים סימן א׳ ·
וח׳ מ״ל בשמואל וסימניהון נמסר בשמואל ב׳ סימן י״ט ·
מלכים כולהון חסרים ·
וח׳ חסרי׳ בירמיה וסימניהון נמסר בירמיה סימן כ׳ ·
וכל יחזקאל מ״ל במ״א ·
בתוך בית המרי ·
וה׳ חסרי׳ בישעיה וסימניהון נמסר בישעיה ריש סימן ו׳ ·
וב׳ חסרי׳ בתריסר וסימניהון
והשפלה ישב ·
ותפארת ישב ירושלם ·
ובד׳ הכולהון מ״ל במ״א חסר
ויבא ויצר את רבה ·
וב׳ מ״ל בתהלות וסימניהון
יושב בשמים ישחק ·
ואתה קדוש ישב ·
וב׳ מ״ל במשלי וסימניהון
והוא יושב לבטח ·
מלך יושב על כסא ·
וא׳ חסר באיוב וסימ׳
והוא ישב בתוך האפר ·
וא׳ חסר בעזרא וסימ׳
ואני ישב משמם עד ·
וא׳ חסר במגלת אסתר ·
ובהקבץ בתולת ·
היושב ב׳ מ״ל וסימניהון
כי כה אמר יי׳ אל
המ לך היושב ב׳ ב׳
וכל יהושע ושופטים וכתובים דכו׳ מ״ל במ״א חס׳
ורכב ברזל בכל הכנעני ·
ואת יושבי ט׳ וסימניהון נמסר ·
בשופטים סימן א׳ ·
יושבי ל״ד מ״ל וסימניהון
היבוסי יושבי ירושלם דיהושע
וילך משם אל יושבי דביר דשפטים ·

ואת יושבי בלעם ואת ·
ואת יושבי מגדו ב׳ בו ·
ואת יושבי קטרון ·
ואת יושבי נהלל ב׳ כו ·
ואת יושבי צידון ואת תנינא דפסו׳ ·
ויתפקד העם והנה אין שם ·
וישלחו שם הערה שנים ·
וימצאו מיושבי יבש גלעד ·
וישלחו מלאכים אל יושבי קרית יערים ·
ויוציאו את עצמות מלכי ·
הנני קולע את ·
יוצר עליכם ·
והכיתי את יושבי העיר הזאת ·
אמר אל איש יהודה ·
על הארץ מרתים עלה ·
ושלמתי לבבל ·
בהכותי את כל ישבי בה ·
לא אביט אדם עוד ·
שמעו דבר יי׳ דההיתה בימיכם ·
הנוגע בארץ ותמג ·
ותשא הארץ מפניו ·
את הכמרים ·
והלכו יושבי עיר אחת אל אחת
ובריעה ושמעה ·
ארץ פרי למלחה ·
אשרי יושבי ·
הכריחו את יושבי גת ב׳ כו ·
וימליכו יושבי ירושלם ·
בברית אלהים ·
ולא נעשה פסח כמהו דד״ה ·
וישביה ו׳ וסימניהון נמסר בישעיה סימן מ׳
ובמיכה סוף סי׳ ו׳ ·
משבתיכם ג׳ כ״כ וסימני׳ נמסר בריש
פרשת ויקהל ·
וכל ישבי ה׳ וסימניהון נמסר ביהושע סימן ז׳ ·

את כל יושבי הארץ
ד׳ דסמי׳ בקריא׳
וסימניהון נמסר ביהושע סוף סי׳ ט׳
ישיבה לארץ ד׳ וסימ׳ נמסר בישעיה סוף
סימ׳ ג׳ ובאיוב ריש סי׳ ג׳ ·
ישבי בית דוקא ו׳ וסימ׳ נמסר
בסדר וישב וירמיה סימן ל״ו ·
מושבך ג׳ וסימניהון נמסר בסדר תולדת ·
ובסדר בלק ובשמואל א׳ סימן כ׳ ·
מיושבי ג׳ ב׳ מ״ל וא׳ חס׳
לבד מישבי הגבעה ·
ויתפקד העם ·
וימצאו מיושבי ·
קדמ׳ חסר׳
יושבים י׳ מ״ל בליש׳ וסימניהון
ואמרה לכם דשפטים ·
ואוריד כאביר יושבים ·
שם כל השרים יושבים ·
ואבא אל הגולה תני׳ דפסו׳ ·
וזקני ישראל יושבים ·
וזקני יהודה יושבים ·
וישמחו כל קהל יהודה דד״ה
והיו שבים הראשונים דד״ה
ומלך ישראל ויהושפט דד״ה ·
והנתינים יושבים ·
יֵשְׁבוּ ג׳ וסימניהון נמסר בצפניה סימן א׳ ·
והישבים ג׳ ב׳ מ״ל וא׳ חסר

וסימניהון נמסר בירמיה סימן כ״ד ·
על יושבי ח׳ וסימניהון
ונסבו בתיהם לאחרים ·
שמעו את דברי הברית ·
ופקדתי עליו ועל ·
כה אמר יי׳ צבאות ·
באשר נתת ·
ויעמדו בני עמון ומואב ·
כי לא אחמל עוד ·
ובמלכות אחשורש ·
ויישן ג׳ ב׳ קמ׳ וא׳ פתח וסימניהון נמסר
בפרשת בראשית ·
ויישנו ג׳ וסימניהון נמסר בירמיה סימן נ״א ·
שנת ה׳ בלשון שינה וסימני׳ נמסר בירמיה סימ׳ נ״א
ובתלים קל״ב ובמגלה ריש סימן ו׳ ·
ישועת ה׳ וסימניהון נמסר בפרשת בשלת
ובתלים סימן י״ד ·
ישועות ז׳ מ״ל וסימ׳ נמסר בתלים סימ׳ קי״ו ·
ישע ה׳ פתחי׳ וסימניהון נמסר בישעיה סי׳ מ״ה ·
ישעה ו׳ חס׳ בליש׳ וסימניהון נמסר בשמואל ב׳
סימן י״ט ובתלים סימן ל״ה ובאיוב סימן ל׳ ·
הישימות ד׳ וסימניהון נמסר ביחזק א׳
סימן כ״ה ·
הישועה ג׳ וסימניהון נמסר בשמואל א׳ סימ׳
י״ד ובישעיה סימן י״ב ·
וישע ג׳ חסרים וסימניהון נמסר בפרשת
בשלח ובשמואל ב׳ סימן ח׳ ובאיוב סימן ה׳ ·
נושע ג׳ ב׳ פתח וא׳ קמ׳ וסימניהון נמסר
בישעיה סימן מ״ה ·
ויושיעם ד׳ וסימני׳ נמסר במלכים ב׳ סוף
סימן י״ד ובתלים סימן ק״ו ·
והושע ג׳ וסימניהון נמסר בירמיה סימן י״א ·
ויושיענו ג׳ ב׳ מ״ל וא׳ חסר וסימניהון נמסר
בשמואל א׳ סימן ד׳ ·
ישר ג׳ פתחי׳ וסימניהון בלשון ארמי פחדותא
אתיהיבת לקהלא וביאורם נמסר בירמיה סימן כ״ז ·
ומשרים ג׳ וסימניהון
וידעתי אלהי כי אתה בוחן ·
לקחת מוסר השכל ·
אז תכין צדק ומשפט ·
מישור י׳ מ״ל וסימני׳ נמסר במלכים א׳ סי׳ ד׳ ·
לישרים ג׳ וסי׳ נמסר בתלי׳ ריש סימן ל״ג ·
ויישר ג׳ מ״ל בליש׳ וסימני׳ נמסר בסדר בלק ·
וישראל ל״ג וסימניהון
וישראל אהב את יוסף ·
וישראל עשה חיל ·
וישראל הוא ידע ·

מערכת אות היוד

אם בִּמרד אם במעל •
וישראל עמדים על ההר •
ויקם המלך •
יהודה וישראל רבים כחול •
וישראל חנים בעין דאר •
וישב יהודה וישראל לבטח •
ויהי בעלות המנחה •
שבט נחלתו יי׳ צבאות •
בימיו הושע יהודה •
וישראל לבזים הלא יי׳ זו •
וישראל לגדופים •
ועתה שמע יעקב עבדי •
זכר אלה יעקב וישר׳ ב׳ בו •
למען עבדי יעקב וישר׳ בחירי •
יוצרך מבטן •
וישראל לא יכירנו •
וישראל לא נכחד ממני •
וישראל ואפרים יכשלו
בעונם תנינא דפסוק •
וישראל גלה יגלה מעל וחברו
גלה יגלה מעל •
בני יצחק עשו וישרא׳ דד״ה •
שמרה זאת לעולם •
וילכו הרצים באגרות •
ויתר דברי אמציהו •
ויתר דברי יחזקיהו דד״ה •
ויתר דבריו וכל דרכיו דאחז
דד״ה •
ולא נעשה פסח ד״ה •
וישראל לא אבה לי •

בית ישראל ד׳ וסימני׳ נמסר
בסדר חקת •

ובל ירמיה ויחזקאל דכוות׳ בית
ישראל בר מן י״ז בני ישראל
וסימניהון נמסר ביחזקאל סימן
מ״ה וכל ריש תריסר עד צר
וסביב הארץ דכוות׳ בני ישראל
במ״ד בית ישראל וסימניהון
יזרעאל ויאמר יי׳ אלי קרא •
ארחם ותהר עוד ותלד •
סבבוני בכחש אפרים •
שמעו זאת הכהנים והקשיבו •
ומן צר וסביב הארץ ועד סוף
סיפרא דכוו׳ בית ישראל בר מן
ד׳ בני ישראל וסימניהון
יציל כהאמר יי׳ כאשר •
כושיים הלא כבני כושיים •
וקטר מחמץ תורה •
יולדה לכו יהגם עד עת •

לבית ישראל ד׳ וסימניהון
נמסר
בתלים סימן צ״ח •

מבית ישראל ו׳ וסימני׳
איש איש מבית ישר׳ דוישחט
יאכל ואיש איש מבית ישראל
ומן הגר •
יעלה עלה ואליהם תאמר איש איש
יקריב דבר אל אהרן ואל בניו •
לכן דבר אתם ואמרת אליהם
וינזר כי איש איש מבית
ישראל ומהגר •

ובני ישראל ט״ו במצעית
פסוק וסימני׳
נמסר בסדר פנחס ובהושע ריש
סימן ב׳ •

ובישראל ג׳ וסימ׳ נמסר
בירמיה סימן ל״ב

וכל ישראל ל״ה מצעו׳
פסוק וסימני׳
ורגמהו כל אנשי •
וכל ישראל עברים בחרבה •
ויקח יהושע את עכן בן זרח •

כי לכד הארב את העיר •
וינגעו יהושע וכל ישראל עמו •
ויעבר יהושע דמקדה •
וחברו ויעבור יהושע דלבנה •
ויעבר יהושע דעגלונה •
ויעל יהושע דעגלונה •
וישב יהושע דדבירה •
וישב יהושע דעל המחנה וחברו
וישב יהושע דאל המחנה •
וישמע שאול דהפלשתי •
וישמע בן שאול כי מת •
וידעו כל העם וכל ישראל •
וכל ישראל נסו איש לאהליו •
והמלך וכל ישראל עמו זבחים •
ויעש שלמה בעת ההיא •
וכל ישראל משחקים לפני •
כי ששת חדשי׳ ישב שם יואב
ונדב וכל ישרא׳ צרים על גבתון
ויעלה עמרי וכל ישראל עמו
מגבתון •
ויתקשר יהוא בן יהושפט •
ויעל דוד בעלתה אל קרית
יערים דד״ה •
ויעש שלמה את החג דד״ה •
ויהי בהכין מלכות רחבעם •
וישלחו ויקראו לו ויבא ירבעם ד״ה
ויקם אביה מעל להר צמרים •
ויריעו איש יהודה ויהי כהריע •
וישבו הכהנים והלוים •
וחברו וישבו הכהנים והלוים •
ויקם עזרא וישבע •
והכהנים על משמרותם •
וילך דוד וכל ישראל •
ירושלם היא יבום •
ואשקולה להם את הכסף •
וכל ר״פ דכוות׳ •

על כל ישראל ד׳ וסימ׳ נמסר
במלכים א׳
סימן י״ב •

ארץ ישראל ג׳ בספר
יחזקאל וסי׳
יהודה וארץ ישראל •
במראות אלהים הביאני •
ופאת קדים מבין •

עדת ישראל י״א וסימ׳ נמס׳
בסדר ויקרא •

אל כל עדת בני ישראל
ג׳ וסימן נמסר בסדר בשלח •

סימן

ומראה כבוד יי׳
יען לא האמנתם לעיני בני ישראל
אז ידבר יהושע לעיני ישראל •
וייטב הדבר בעיני בני ישרא׳ •
וידבר גם אבנר בעיני ישראל •

י׳ חזוגין משמשין ישרא׳
ולית זוגא וסימניהון
ואת ישראל ויאמר אל משה •
ולזקני ישראל ויהי ביום השמיני •
ושמע ישראל וידבר משה •
בתוך בני ישראל ועבד הלוי •
ואת בני ישראל עלו אליו ועזרוני •
ואל איש ישראל ויבאו אל •
ואלהי ישראל ויעקעלי ויאמר •
ומלכי ישראל וילכו בחקות •
ובאלהי ישראל שמעו זאת •
בתוך בני ישראל כי לא יהיה •
ושבטי ישראל ודבר אליהם •
ולבני ישראל ואתה בן אדם
בהרי ישראל ועשיתי אתם •
בבית ישראל ראיתי שערוריה

שרית ישראל כל אלה אנשי •
וארץ ישראל יהודה וארץ •
ואתה ישראל עבדי יעקב •
שבטי ישראל משא דבר •
ומלך לישראל ובנמא פתגמא
התיבונא •

אמירה לבית ישר׳ ג׳ וסי׳
אנכי מחלל את מקדש •
לא למענכם אני עשה •
דרשוני וחיו •

אמירה לבני ישר׳ ה׳ וסימ׳
נמסר
בפרשת ואלה שמות •

ולישראל ז׳ וסימ׳ נמסר בסדר
וישמע יתרו •

את עמי את ישר׳ ו׳ וסימ׳
אתה תרעה את עמי •
וחברו דשמואל •
בכל אשר התהלכתי •
למן היום אשר הוצאתי •
על כל שכני הרעים •
ובנביאי שמרון •

ואל בני ישר׳ תדבר לאמר
ד׳ וסימ׳ נמסר בסדר כי תשא •

דבור אל כל בני ישראל
ה׳ בתורה וסימניהון
ויהי כדבר אהרן •
ויכל משה לדבר •
ויתאכלו העם מאד •
אלה הדברי׳ אשר דריש סיפר׳
וילך משה וידבר •

לא מבני ישר׳ המה ג׳ וסי׳
לא נסור אל עיר •
והגבענים לא מבני •
כל העם הנותר דמלכים

אל כל ישראל ד׳ וסימני׳
אלה הדברים דריש סיפרא •
ויקרא משה אל כל •
אתם ראיתם •
וילך משה וידבר •
ויכל משה לדבר •

על בני ישראל ז׳ וסימניהון
נמסר בסדר
נשא ובריש נחמיה •

אל ישראל ז׳ וסימניהון נמסר
בסדר ויחי •

דבר אל בני ישראל ו׳ חסרי׳
לאמר
וסימ׳ נמסר בסדר בשלח •

דבר אל בני ישראל
ואמרת אליהם י״ג בתו׳ וסימני׳ נמס׳
בריש סדר ויקרא •

כל יצא צבא בישר׳ ג׳ וסימ׳
תפקדו אתם לצבאתם •
ויהיו כל פקדי ישראל •
שאו את ראש כל •

העם ישראל ג׳ וסימני׳ נמסר
במלכי א׳ סי׳ י״ו

שבטי בני ישראל ג׳ וסי׳
והיו לאחד מבני •
והרימו לכם •
ויעשו כן בני •

קדוש ישראל ל״א בליש׳
וסימניהון
הוי גוי חוטא עם כבד •
לכן כאכל קש לשון •
ימהר יחישה מעשהו •
ונשען על יי׳
צהלי ורני ישבת •
ישעה האדם על עשהו •
ויספו ענוים ביי׳ שמחה •
לכן כה אמ׳ יי׳ בשובה ונחת
סורו מני דרך הטו •
הוי הירדים מצרים לעזרה •
את מי חרפת וגדפת דמלכים •
אל תראי תולעת יעקב •
תזרם ורוח תשאם וסערה •
למען יראו וידעו וישימו •
כי אני יי׳ אלהיך קדוש •
כה אמר יי׳ גאלכם •
האותיות שאלוני •
גאלנו יי׳ צבאות שמו •
כה אמר גאלך •
כי בעליך עשיך •
הן גוי לא תדע תקרא •
והלכו אליך שחוח •
כי לי איים יקוו •
את מי חרפת רישעיה •
וישמיעו אל בבל רבים •
כי לא אלמן ישראל •
גם אני אודך בכלי נבל •
וישבו וינסו אל •
כי ליי׳ מגננו •

ית

ויתום ה׳ וסימ׳ נמסר בסדר
משפטים •

יתמים ד׳ חסרים בליש׳
וסימניהון
והיו נשיכם אלמנות •
ואת יתמין לא ארחם •
וזרועות יתמים ידכא •

ויתר דבחד טעמא במלכים
וסימניהון
רחבעם • נדב אבים •
אלה • אחזיהו • יורם
עזיהו • יואש קדמ׳ דסיפרא •
מנחם • פקחיה • יותם •
אחז • אמון • יאשיהו •
יהויקים •

ויתר ה׳ בטעם במלכים
וסימניהון
בעשא • עמרי • יהושפט •
יחזקיהו מנשה •

יותר ז׳ מ״ל בליש׳ וסימניהון
נמסר בפרשה בשלח
ובשמואל א׳ סימן ט״ו ובקהלת סימן
כ׳ וסי׳ ז׳ •

והנתר ג׳ חסרים בלישני׳ וסימ׳
נמסר בפרשת בא •

הותירה ד׳ חסרי׳ בליש׳ וסימני׳
נמס׳ בפרשת בשלח׳

והותר ג׳ וסימן נמסר בסדר
ויקהל •

ולא נותר ה׳ וסי׳ נמסר בסדר
פנחס ובנחמיה
ריש סימן ו׳ •

הנותרות ג׳ וסימני׳ נמס׳ בסדר
ויצא ובירמי׳ סי׳ ל״ד •

נשלם

מערכת אות היוד בס״ד

מערכת אות

הכף

א״ב דלוג מן ב׳ ב׳ חד

מלרע וחד מלעיל נסבין כ׳ ברישיה
ולית דכוו׳ וסימניהון

כאהל דורי נסע ונגלה ׃
כאהל היושב על חוג הארץ ׃
כארזים כנחלים נטיו כגנות ׃
כארזים שוקיו עמודי שש ׃
כאבק והיה כאבק דק המון ׃
כאכק לכן כאכל קש לשון אש ׃
כברית ויעמד את כל הנמצא ׃
כברית לא כברית אשר כרתי ׃
כגמול אם לא שויתי ׃
כגמול ב׳ בפסוק ׃
וכרקב אשת חיל עטרת בעלה ׃
וכרקב ואני כעש לאפרים ׃
וככפיר דמיונו כאריה ׃
וככפיר כי אנכי כשחל לאפרים ׃
כחוט השני שפתותיך ׃
כחוט ותקח דלילה עבותים ׃

כחתן והוא כחתן יצא מחופתו ׃
כחתן שוש אשיש ביי׳ ׃
כחלב ואת כל חלבו יקטיר ׃
כחלב טפש כחלב לבם ׃
ככבוד ונשבת מבצר מאפרים ׃
ככבוד ואקום ואצא אל הבקעה ׃
כמת נשכחתי כמת מלב ׃
כמת אל נא תהי כמת ׃
כמופת הייתי לרבים ׃
כמופת והמזבח נקרע וישפך ׃
כמלונה ונותרה בת ציון כסכה ׃
כמלונה נוע תנוע ארץ כשכור ׃
כסוחה שרופה באש כסוחה ׃
כסוחה על כן חרה אף יי׳ בעמו ׃
כסופה בבא כשואה פחדכם כתיב
כסופה אשר חציו שנונים ׃
כעורב שיתמו נדיבמו כערב ׃
כערב ראשו כתם פז ׃
כצר דרך קשתו כאויב ׃
כצר אשר חציו שנונים ׃
כרשע יהי כרשע אויבו ׃
כרשע חללה לך מעשות כדבר ׃
כשואה בבא כשואה פחדכם ׃
כשואה ועלית כשואה תבא ׃
כשושנה בין החוחים כן רעיתי ׃
כשושנה אהיה כטל לישראל ׃

א״ב מן חד חד נסבין כ

ברישי׳ ולית דכוו׳ וסימניהון
כאהבת ויאמר יי׳ אלי עוד לך אהב
כאהבם כענבים במדבר מצאתי ׃
כאהלי שחורה אני ונאוה ׃
כאהלים כנחלים נטיו כגנות ׃
כאכל לכן כאכל קש לשון אש
כאכלם ויצקו לאנשים לאכול ׃
כאמר ויהי כאמר יהושע ׃
כאמרם ויהי כאמרם אליו יום כתיב
כאלף ויכרתו כל העם איש שבה
כאניות היתה כאניות סוחר ׃
כאפר הנתן שלג כצמר ׃
כאפלה דרך רשעים כאפלה ׃
כאנשים וירא געל את העם ׃
כאלמנה איכה ישבה בדד ׃
כאפי ונתתי את נקמת באדום ׃
כאפך לכן חי אני נאם אדני יי׳
ועשיתי ׃

כאחיו ויאמ׳ יהודה לתמר כלתו ׃
כבואה ויי׳ אמר אל אחיהו ׃
כבאי ועתה כבאי אל עבדך אבי ׃
כבקר ומצהרים יקום חלד ׃
כבשרו ויאמר השב ידך אל חיקך ׃
כבת ולרש אין כל כי אם ׃
כגוי ואתי יום יום ידרשון ׃
כגאון כי שב יי׳ את גאון יעקב ׃
כגפן אשתך כגפן פוריה ׃
כגבור יי׳ כגבור יצא ׃
כדברי ותהי לכם חזות הכל ׃
כדברם ורעו כבשים כדברם ׃
כדגת והיה יעמדו עליו דוגים ׃
כדמשק הלא ככרכמיש כלנו ׃
כהם וימאסו את חקיו ואת ׃
כהן והנה הוליד בן וירא את כל
כהמה וירמיה לקח מגלה אחרת
כהעלות לכן כה אמר אדני ה׳
הנני עליך ׃

כהשפט ויהי כהשפט יהוא עם ׃
כהתם ובאחרית מלכותם כהתם׳ ׃
כהתמך הוי שודד ואתה לא שדד
כהתחברך ויתנבא אליעזר בן ׃
כוסה בדרך אחתך הלכת ׃
כוסם ימטר על רשעים פחים ׃
כוסי תערך לפני שלחן
כושיים הלא כבני כושיים אתם לי
כזאת ולאביו שלח כזאת ׃
כזהר והמשכילים יזהירו כזהר
כחיל משיב יגעו ולא יבלע ׃
כחיל ואתה תמנ׳ לך חיל כחיל
כחצי ושמרון כחצי חטאתיך ׃
כחצות ויאמר משה כה אמר ה׳
כחג ויעש ירבעם חג בחדש ׃
כחסד ועתה השבעה לי באלהים
כחרבו׳ והורדתיך את יורדי בור ׃
כחלמו ושם אתנו נער עברי עבד
כחלקלקות לכן יהיה דרכם להם ׃
כטהרת כל לבבו הכין לדרש ׃
כטמאת׳ וכפשעיהם עשיתי ׃
כידי ולא הכירו כי היו ידיו
שעירות ׃

כיקר כי רשעים יאבדו ׃
כירושלים יפה את רעיתי כתרצה ׃
כיונים עיניו כיוני׳ על אפיקי מים
כישר׳ ומי כעמך כישר׳ דשמואל
ככתב והקימו כהניא בפלגתהון
ככל דמו מעט ואיננו ׃
ככרכמיש הלא ככרכמיש כלנו ׃
כליל השיר יהיה לכם ׃
כלא כי כאשר שתיתם על
הר קדשי ׃
כלחם כי אפר כלחם אכלתי ׃
כלבו ושם האיש נבל ושם כתי׳ ׃
כלנה עברו כלנה וראו ׃
כלנו הלא ככרכמיש כלנו ׃
כלולותיך הלוך וקראת באזני
ירושלים ׃
כלו והנגשים אצים לאמר ׃
כלו תפלות דוד בן ישי ׃
כמקו׳ והיו בתי ירושלים ובתי ׃
כמשה ולא קם נביא עוד בישר׳
כמלכו ויהי כמלכו הכה את כל ׃
כמלחמה ויהפך איש ישראל ׃
כמגפה ובן תהיה מגפת הסוס
כמספר אשר תעשו ככה ׃
כמספרם תעשו ב׳ בפסוק ׃
כמספ׳ ויקח אליהו שתי׳ עשרה ׃
כמרקחה ירתיח בסיר מצולה ׃
כמזרקים ביום ההוא יהיה על
מצלת הסוס
כנעריה ובת כהן כי תהיה אלמנה
כנדתה ואם נקבה תלד

כנשא כל ישבי תבל ושכני ארץ
כנשה אם כסף תלוה את עמי ׃
כנחל צעק לבם אל ה׳ ׃
כספר ונמקו כל צבא השמים ׃
כסיר ירתיח כסיר מצולה ׃
כשמח כה אמר אדני ה׳ כשמח ׃
כשמחתך לנחלת בני ישראל ׃
כעמי הלא הדחתם את כהני ה׳
כעמים אל תשמח ישר׳ אל גיל ׃
כעוף אפרים כעוף יתעופף ׃
כבודם ׃
כעת ועוד אני מדבר בתפלה ׃
כעשר וישאו להם נשים מואביו׳
כעברם ויהי כעברם ואליהו ׃
כפרעה ויגש אליו יהודה ׃
כפיך הן אני כפיך לאל ׃
כפרה כי כפרה סוררה ׃
כפשתי׳ הוא בא עד לחי ופלשתים
כצרור אבן במרגמה ׃
כצאתי ויאמ׳ אליו משה כצאתי
כקיר עד אנה תהותתו על ׃
כקבר אשפתו כקבר פתוח ׃
כקרבכ׳ והיה כקרבכם אל
המלחמה ׃
כרוח קדים אפיצם לפני ׃
כרצון והשתיה כדת אין אנס ׃
כראש דברו דברים אלות שוא
כראשון ויקרב את קרבן העם ׃
כרבם כן חטאו לי ׃
כרשעו ואתנהו ביד איל גוים ׃
כשבת בימים ההם כשבת המלך ׃
כשמך אלהים כן תהלתך ׃
כשמו אל נא ישים אדני את לבו
כשמות וישב יצחק ויחפר ׃
כשפר קרא בגרון אל תחשך ׃
כשגגה יש רעה ראיתי תחת ׃
כשיר והנך להם כשיר עגבים ׃
כשעה אדין דניאל די שמיה ׃
כתף ישאו כתף וכינור ישמחו
כתפת כן אעשה למקום הזה ׃
כתמר מקשה המה ׃
כתורת ויעמדם על עמדם ׃
כתמם ותבאנה לך שתי אלה
כתהו הנותן רוזנים לאין ׃
כתמר צדיק כתמר יפרח ׃

ח׳ זוגין חד לשון זכר וחד

לשון נקבה ך׳ בסוף תיבותא וסימני׳

יינך לך אכל בשמחה לחמך ׃
יינך ויאמר אליה עלי עד מתי
חללך כי אתה אשר הכית רדפו ׃
חלליך תשואות מלאה עיר הומי׳
תפיך בעדן גן אלהים ׃
תפיך עוד אבניך ונבנית ׃
שיריך חסר מעלי המון שיריך
שיריך והשבתי המון שיריך ׃
וקול כנורך ׃
והאבדתי׳ לכן הנני נטיתי את ידי
עליך ונתתיך ׃
והאבדתי׳ הוי ישבי חבל הים גוי ׃
שמניך לריח שמניך טובים ׃
שמניך מה יפו דודיך אחותי כלה
והאכלתיך אז תתענג על ה׳ ׃
והאכלתיך ולחמי אשר נתתי לך ׃
בכנפיך ולקחת מהם מעט במספר
בכנפיך גם בכנפיך נמצאו דם

כ מלין דמשמשין כה

ודייא בסוף תיבותא וסימניהון נמס׳
בסדר וארא במערכת אות הה״א ׃

ט״ו זוגין חד כ׳ וחד וכ

ברישי׳ וסימניהון

כפר ואכלו אתם אשר כפר
וכפר בריתכם את מות ׃
כתות ושברה כשבר נבל יוצרים
וכתות ומעוך וכתות ונתוק ׃
ככסף אם תבקשנה ככסף ׃
וככסף וישב מצרף ׃
ככוחי עודנו היום חזק ׃
וככוחי כאשר כ׳ בפסוק ׃
כמנחה וכפר עליו הכהן על ׃
וכמנחה בשביעי בחמשה ׃
כבד ויאמר משה אל ה׳ ׃
וכבד ביאדני כ׳ בפסוק ׃
כוסי תערך לפני שלחן ׃
וכוסי ה׳ מנת חלקי וכוסי ׃
כסיתי כה אמר יי׳ אלהים ביום
וכסיתי בכבותך שמי׳ והקדרתי
כסיתו תהום כלבוש כסיתו
וכסיתו הלא פרש לרעב לחמך
כהן ויוחנן הוליד את עזריה
עזריה הוא אשר כהן בבית ׃
וכהן והלבשת את אהרן את
בגדי הקדש ׃
כרות דברו דברים אלות שוא
וכרות ומצאת את לבבו נאמן ׃
ככלה שאי סביב עיניך וראי ׃
וככלה שוש אשיש בה׳ ׃
כשוכב והיית כשוכב בלב ים ׃
וכשוכב וכשוכב בראש חבל ׃
כשוב ואשיבה כל העם אליך
וכשוב דוד מהכות את הפלשתי׳
כרחמיך וכנוח להם ישובו ׃
וכרחמיך ותתנם ביד צריהם ׃

מכאובים ב׳ א׳ מ״ל וא׳

חס׳ וסימניהון

רבים מכאובים לרשע ׃
כי כל ימיו מכאובים ׃
בתר׳ מ״ל ׃

מכאוב ג׳ חס׳ בליש׳ וסימני׳

נמסר באיכה סי׳א׳ ׃

ואכבדה ב׳ א׳ מ״ל וא׳ חס׳

וסימניהון ׃

בפרעה ובכל חילו ׃
וארצה בו ואכבד כן כתיב ׃

כבה ב׳ חס׳

וסימניהון

את כל הכבד הזה ׃
כבד מכל כלי חמדה ׃

כבודו ג׳ חסרי׳ וסימניהון

נמסר ביחזקאל ריש
סימן כ״ג ׃

כבודה ג׳ מ״ל ודגשי׳ כלי׳

וסימניהון נמסר
בשפטים סימן י״ט ׃

נכבד ב׳ פתח וסימניהון

למה נכבד עליך ׃
וישב דוד לברך ׃

כבודך ב׳ חס׳ וסימניהון

ויאמר הראיני נא את ׃
ויברכו שם כבדך ׃

נכבדי ג׳ וסימניהון נמסר

בישעיה סימן כ״ג

לא תכבה ו׳ וסימני׳ נמסר

בסדר צו
ובישעיה סימן ל״ד ׃

וכבס ה׳ וסימניהון נמסר

בסדר תזריע ׃

מערכת אות הכף

כובס ג׳ מ״ל וסימניהון

צא נא לקראת אחז׳
ויעמד בתעלת דמלכים
וחברו דישעיה׳

ונכבשה ג׳ וסימ׳ נמסר
בסדר מטות׳

כבשת ג׳ בליש׳ וחס׳ וסימ׳
כבשת הצאן לבדהן

כי את שבע כבשת׳
מה הנה שבע כבשת׳

ואת הכבש ד׳ וסי׳ נמסר
בסדר פנחס׳

כברת ג׳ וסימניהון נמסר
בסדר ויחי׳

כהות ב׳ א׳ מ״ל וא׳ חס׳
וסימניהון

בהרות כהות לבנות׳
ועיניו החלו כהות׳
בתר׳ מ״ל׳

כהה ח׳ וסימניהון נמסר
בסדר תזריע׳

ולכהן ג׳ וסימניהון נמסר
בסדר שמות׳

והכהנים והלוים ח׳ וסימ׳

ויאסף את כל שרי׳
והכהנים והלוים אשר׳
וישחטו הפסח בארבעה׳
וישמח כל קהל׳
ויעל המלך בית יי׳ דד״ה׳
ולא נעשה פסח כמהו דד״ה
ויקמו ראשי האבות׳
ובכלות אלה נגשו׳

הכהנים ג׳ ר״פ וסימניהון
נמסר בירמיה
סימן ב׳׳

ולכהנים ח׳ וסימני׳ נמסר
במלכים ב׳ סי׳
י״ב ובירמיה סימן ל״ג׳

הכהנים הלוים י״ג וסימ׳
נמסר
בפרשת שופטים׳

וכהנים הלוים ג׳ וסימני׳
נמסר
בסדר תבא וביחזקאל סימן מ״ד׳

על הכהנים ד׳ וסימניהון

וכפר את מקדש הקדש׳
ולא סרו אל מצות המלך׳
וידרש חזקיהו׳
ויפקדו ביום ההוא׳

מהכהנים ד׳ וסימניהון

ויצו מלך אשור לאמר׳
ויבא אחד מהכהנים׳
רק הכהנים היו למעט׳
ורבים מהכהנים׳

הכהן הראש ב׳ וסימניהון

אהרן הכהן הראש׳
עזריהו הכהן הראש׳
וא׳ כהן ראש וסימניהון כניהו בן
יהוידע כהן ראש׳

לכהנו לי ג׳ וסימניהון

ואתה הקרב אליך׳
ועשו בגדי קדש׳
ועשו את בגדי אהרן׳

כהני הבמות ד׳ וסימ׳

ויעש ירבעם חג׳
ויקרא על המזבח׳
אך לא יעלו כהני
ויזבח את כל כהני הבמות׳

כהנים דקדים לנביאים
ג׳ וסימניהון

ויעל המלך בית יי׳ דמלכים׳
דברי ירמיהו דפליגי׳
לאמר אל הכהנים׳

וכוכבים ו׳ וסימניהון

חקות ירח וכוכבים׳
וככבים אספו נגהם׳
וכוכבים אשר כוננת׳
וכוכבים לממשלות בלילה׳
אם לא בריתי יומם׳
וכוכבים לא זכו בעיניו׳

בכה ד׳ דגשי׳ וסימניהון
נמסר בתלים סי׳ כ״ט

וכחש ג׳ ב׳ מלרע וסי׳ נמסר
בסדר ויקרא׳

וכי ל׳ יחידאין וסימניהון

וכי בן ויגד יעקב לרחל׳
וכי יש קח נא את ברכתי׳
וכי הוא ויגידו לו לאמר׳
וכי ראה ויאמן העם׳
וכי ימכר איש את בתו׳
וכי יפל מנבלתם׳
וכי יראה הכהן את׳
וכי תעשה בן בקר׳
וכי ירבה ממך הדרך׳
וכי יבא הלוי מאחד׳
וכי היא וייראו מאד׳
וכי עשה והיה הנלכד׳
וכי עלה ויהושע וכל׳
וכי עזבנו ויזעקו בני׳
וכי יראו ויאמר המלך׳
וכי ימצא איש את׳
וכי מת והדד שמע׳
וכי דרך ויהי בצהרים׳
וכי יברכך ויאמר לגחזי׳
וכי יאמרו אליכם דרשו׳
וכי הצילו איה אלהי׳
וכי יעלו כי יצמו׳
וכי ישא לך העם הזה׳
וכי שמעו השרים כי דברתי׳
וכי אנחנו מקטרים׳
וכי יעשה הנשיא נדבה׳
וכי יתן מתנה מנחלתו
וכי אדבר אני שלום׳
וכי מי אני ומי עמי׳
וכי דברת ותאמר תמצא׳

וכי ד׳ ר״פ במשנה תורה
וסי׳ נמסר בפרשת ראה

וכי י״ד ר״פ בנביאים וסימני׳
נמסר בירמיה סימן כ״ג
וסימן מ״ד:

הכי ה׳ רפין וסימניהון נמסר
בסדר תולדות׳

כי נ״ה בטעם בספר
תהלות׳

אמר המעתיק לא מלאני לבי להגיה כי ראיתי בלבול גדול בנוסח המסר׳ שהיה לפני וגם היה חסר מהמכין ההוא ולא היה לי זולתו להגיה וכן בלשון המסורת שאמר כי י״א בטעם בתהלות היה מבולבל שהפסוק בעצמם שהיה מביא בי״א בטעם היו גם בכ״א בטעם ולא מלאני לבי להגיה לא מסברא ולא מהעתקות אחרות שהיו לפני מוגים כי אולי לא כן ידמה ולא כן יחשוב בעל המסרה עכ״ל:

כי ד׳ בטעם
וסימניהון

כי גדול יי׳ ומהלל מאד
נורא הוא׳
כי גבר עלינו חסדו ואמת יי׳׳
כי רדף אויב נפשי׳
כי יוסיף על חטאתי פשע בינינו׳

כי כ״ג בטעם פזרין
וסימניהון

כי מעט אשר היה לך׳
ושחט את הכבש דמצורע׳
ומן המקדש לא יצא׳
והיתה לאהרן ולבניו׳
כי אם לפני יי׳ אלהיך׳
ולנער לא תעשה דבר׳
ואל העם תאמר התקדשו:
כי הם ומקניהם יעלו׳
כי איש מהר אפרים׳
ואבי ראה גם ראה׳
אף לא אכל העם׳
ויאמר הכהן׳
כי כאשר נשבעתי לך׳
כי מגרעו׳ נתן לבית
ויאמר נעמן ולא יתן׳
כי כאשר ירד הגשם׳
כי כאשר ידבק האזור׳
ואתה תבקש לך גדולות׳
עם עמקי שפה׳
יוצר הרים ובורא רוח׳
כי הנני מקים׳
כי גם לא ידע האדם׳
ובכל זה לא בא׳

כי ה׳ בטעם ר״פ מונח לפני
גריש וסימניהון נמסר
בפרשת משפטים׳

הכיור ג׳ מ״ל בתורה וסימ׳
נמסר בריש סדר
כי תשא׳

ואת הכיור ג׳ וסימ׳ נמסר
בסדר כי תשא

וכל ס״ח מיחדין׳
וסימניהון

וכל שיח השדה טרם׳
וכל החיה המהוכל החיה׳
וכל העץ ויקם השדה׳
וכל אחיו וימת יוסף׳
וכל הדור ב׳ בפסוק׳
וכל מצרים ויקם פרעה
וכל יהדותיו לכל כלי המשכן׳
וכל נעשה כל המנחה אשר׳
וכל שבועות כל נדר וכל׳
וכל תמונה לא יהיה לך דואה שמו׳
וכל חכם לב בכם יבאו׳
וכל המשכב ואם שכב ישכב׳
וכל אדם לא יהיה באהל׳
וכל הנפש אשר תעשה׳
וכל חלב כל חלב יצהר׳
וכל כליו ופקדת משמרת׳
וכל נגע ונגשו הכהנים׳
וכל יגיעך פרי אדמתך׳
וכל כסף וזהב וכלי׳
וכל ממלכת וכל ערי׳
וכל גבורי ויעל יהושע׳
וכל המחנה וינסו זבח׳

וכל בעלי ומגדל עוז׳
וכל המלאכה ויחמול שאול׳
וכל הצבא ויואב וכל׳
וכל דבר או עשיתי׳
וכל בן ותהי המלחמה׳
וכל עבדיך ויט את לבב כל איש
וכל ארץ בן חסד כארובות׳
וכל הערים ויתר דברי אחז׳
וכל עיר והכיתם כל עיר׳
וכל מואב שמעו כי׳
וכל מחנהו וישב אל׳
וכל הערים אשר במישור׳
וכל מלכים וראו גוים צדקך׳
וכל משפחות שמעו דבר׳
וכל צביה והיה כחלום׳
וכל אגפיה גמר וכל׳
וכל כפיריה שבא ודדן׳
וכל עוף ראיתי והנה׳
וכל העמים ב׳ בפסוק׳
וכל ממלכות הדבר אשר׳
וכל האנשים ויאמר עזריה בן׳
וכל הגולה וכל הערב׳
וכל חומה ורעשו מפני׳
וכל אלה ובזה אלה להפר׳
וכל חרם המנחה החטאת׳
וכל שבטי משא דבר יי׳׳
וכל שעמהם ויעזרו׳
וכל משפחתם ולשמעי׳
וכל סוס ביום ההוא׳
וכל עשי כי הנה היום׳
וכל מצותיך קרוב אתה׳
וכל רומש יהללו שמים׳
וכל משבריך עלי סמכה חמתך׳
וכל קרני רשעים אגדע׳
וכל קרבי לדוד ברכי׳
וכל הזהב והכסף ואת׳
וכל נדיב ויען חזקיהו׳
וכל די לא להו עבד׳
וכל מלאכת ללחם המערכת דעזר׳
וכל הקדיש שמואל הרואה׳
וכל עממיא ולהיהב׳
וכל חיות ראיתי את האיל׳
וכל דברי ואולם שמע׳
וכל עבדי המלך אשר׳
וכל זה איננו שוה לי׳
וכל ארום בשמחתך׳
וכל פקודיכם במדבר׳
וכל הרע רבי יחלו פני נדיב

כל י״א מיחדין
וסימניהון

כל הבשן ויהי גבולם׳
כל הכרכים והשארתי בישרא׳
כל חילו ובן הדר מלך׳
כל זה נסיתי בחכמה׳
כל מוציאיהם אכלום׳
כל פקודיו מעשה ידיו אמת׳
כל הרוגיה כי רבים חללים׳
כל עריהם וממטה בנימן׳
כל מעשה כי את כל׳
כל רבים זכר יי׳ חרפת׳
כל כבודה בת מלך פנימה׳
כל נדר וכל שבועת אסר׳
כל אנחתה השבתי׳
כל גיא ינשא וכל הר׳
כל תגמלוהי עלי כוס׳

מ״ה זוגין חד כל וחד וכל
וסימניהון

כל שה אעבר בכל צאנך
וכל שה ב׳ בפסוק׳
כל עור ואם פרח תפרח׳
וכל עור כל בגד וכל עור׳
כל דבר על כל דבר פשע׳

וכל

וכל דבר חכמת בינה׳
כל בשרם וכה תעשה׳
וכל בשרם וגביהם׳
כל תרומת מכל מתנתיכם׳
וכל תרומת וראשית כל׳
כל בהמתם וישבו בני׳
וכל בהמתם מקניהם׳
כל תבואת עשר תעשר׳
וכל תבואת וכפרץ הדבר׳
כל מרוה והשיב בך׳
וכל מדוי והסיר יי׳ ממך כל חלי׳
כל ריב ונגשו הכהנים׳
וכל ריב אשר יבא׳
כל ארצה נפרית ומלח׳
וכל ארצה לכן הנה ימים׳
כל הנשיאים ויאמרו כל דיהושע׳
וכל הנשיאי׳ ויקרא אליהם משה׳
כל גלילות זאת הארץ הנשארת׳
וכל גלילות וגם מה אתם לי׳
כל טמא ועתה השמרי׳
וכל טמא צו את בני וישלחו׳
כל מנחת למה תבעטו בזבחי׳
וכל מנחת כהן כליל׳
כל אנשיו וימת שאול׳
וכל אנשיו ויאמר דוד׳
כל הקרואים ויחרדו׳
וכל הקרואים וישמע ארניהו׳
כל מחלה רעב כי יהיה׳
וכל מחלה וחברודר״ה׳
כל מעיני ויאמר אחאב׳
וכל מעיני והכיתם כל׳
כל מחנהו ויהי אחרי כן׳
ובל מחנהו וישב אל׳
כל משען כי הנה הארון׳
וכל משען ב׳ בו׳

כל זקן עלה הבית׳
וכל זקן כי כל ראש׳
כל מעשהו והיה כי׳
וכל מעשהו כי ישר דבר יי׳׳
כל ארמנתיה היה יי׳ כאויב׳
וכל ארמנתי׳ וישרפו׳
כל לשון כי נשבעתי׳
וכל לשון כל כלי יוצר׳
כל גלולי כה אמר דהשפך נחשתך׳
וכל גלולי ואבא ואראה׳
כל לב והיה כי יאמרו׳
וכל לב על כן כל ידים תרפינ׳
כל אבן בערן גן׳
וכל אבן ובכל כחי׳
כל כתף בתפשם בך׳
וכל כתף מרוטה׳
כל רוח והיה כי יאמרו׳
וכל רוח הוי אומר לעץ׳
כל לבב לכן כה אמ׳ דבשאט נפש

וכל לבב על מה תכו׳
כל אגפיו גמר וכל׳
וכל אגפיו וכל אשר סביבותיו׳
כל מבצריך והכרתי ערי׳
וכל מבצריך וקאם שאון׳
כל יתר כי אתה שלות גוים׳
וכל יתר ויהי מספר׳
כל הנשבע יתהלל כל׳
וכל הנשבע זאת האלה׳
כל שוביהם ויתן יי׳׳
וכל שוביהם כה אמר יי׳׳
כל כליהם ואת הסירות׳
וכל כליהם אהליהם׳
כל דרכי שמרתי פקודיך׳
וכל דרכי ארחי ורבעי׳
כל יום אשר חשבו רעות׳
וכל יום ויקם העם כל׳
כל אהביו שומר יי׳׳
וכל אהביו ותאמר לו זרש׳

כל ידעי ויאמר המלך׳
וכל ידעי נורולו כל סביביו׳
כל שפטי בי שרים ישרו׳
וכל שפטי מלכי ארץ וכל לאומי׳
כל עילא אדיין גבריא׳
וכל עילא אדין סרכיא׳
כל מבין והאנשים עשים׳
וכל מבין ויקם עזרא׳

ואת כל כ״א יחידאין
וסימניהון
ואת כל אכלם ויקחו את כל רכוש׳
ואת כל הככר ויהפך את הערים׳
ואת כל אחיו ויען יצחק׳
ואת כל עשב ויך הברד׳
ואת כל בשרו ואת עור׳
ואת כל שערו והיה ביום׳
ואת כל האדם ותפתח הארץ׳
ואת כל הרכוש ב׳ בו׳
ואת כל היקום ואשר עשה׳
ואת כל ישראל ויהי לתשובת׳
ואת כל עבדי ויסקל באבנים׳
ואת כל בני ויפרץ בו אביהו׳
ואת כל אנשי החיל׳
ואת כל כבודו ולכן הנה׳
ואת כל אלה ידי עשתה׳
ואת כל יהודה כי כה אמר׳
ואת כל אנפיו גמר וכל׳
ואת כל היהודי׳ אשר היו אתו׳
ואת כל הממלכות ואת׳
ואת כל הארץ כה תאמרו׳
ואת כל ראשי אז יקהל דד״ה׳

ולכל ט׳ יחידאין
וסימניהון
ולכל עוף ולכל חית׳
ולכל נפש זאת תורת׳
ולכל התורה ולא אוסיף׳
ולכל נשיא ויאמר שלמה׳
ולכל עמך כל תפלה כל תחנה דד״ה
ולכל ממלכות לסיחון מלך׳
ולכל מלאכת ולמחלקות׳
ולכל שרי ועלי הטה חסד׳
ולכל מתנדב ואחרי כן׳

ג׳ פסוקים וכל כל כל ב׳
מצעות פסו׳ וא׳ ר״פ וסימניהון נמסר
ביהושע סימן י״א׳

כל ה׳ יחידאין לא נסבין

ה׳ וכל קריאן נסבין ה׳ וסימניהון

כל בא מבן שלשים׳
כל צבא וישמע דוד׳
כל גוי ועתה אל ישיא דד״ה׳
כל כלים לזהב ולכסף׳
כל נשים ועתה נכרת׳

ובכל י״ג יחידאין
וסימניהון
ובכל הארץ נעשה ארם׳
ובכל הרמש ב׳ בו׳
ובכל חיה ויברך אתם׳
ובכל השרץ ויגוע כל׳
ובכל אלהי ועברתי בארץ׳
ובכל הגוים ויאמר הנה׳
ובכל העמים כי יי׳ אלהים׳
ובכל המחנה ויתקעו׳
ובכל העם ותהי חרדה׳
ובכל גבוליך במותיך חילך׳
ובכל מקום כי ממזרח׳
ובכל זאת אנחנו כרתים
ובכל זה לא הייתי׳
ובכל יום ויום מרדכי׳
ובכל הערים בשבת ישראל׳

כל קריאה חלוף בכל׳

ה׳ פסוקים ובכל ובכל
וסימניהון נמסר במגלה סוף סימן ח׳

ג׳ פסוקים ובכל בכל וסי׳
ותתן תזנותיה׳
ויכרתוהו זרים׳
ובכל מעשה אשר החל׳

ט׳ פסוקים כל וכל כל
וסימניהון נמסר בפרשת נשא׳

ה׳ פסוקים וכל וכל וכל ג׳
במצעו׳ וב׳ ר״פ
וסימניהון נמסר בשמו׳ ב׳ סימן ט״ו
וביחזקאל סימן ל״ח׳

ג׳ פסוקים מן ב׳ מלין ריש׳
וכל וסימניהון
וכל שיח השדה טרם׳
וכל כת ירשת נחלה׳
וכל שלל דיהושע׳

ד׳ פסוקים כל כל וכל כל
וסימניהון נמסר
בסדר נח ובמלכים ב׳ סי׳ י׳ ודניאל
סימן ג׳׳

ולכל י״ד ר״פ וסימניהון
נמסר בסוף סדר ברכה

ב׳ פסוק וכל כל כל וכל
וסימניהון
וכל שלל הערים האלה׳
והסכותי חגיכם לאבל׳

ב׳ פסוק וכל וכל כל
וסימניהון
ויעל המלך בית יי׳ דד״ה׳
כל אלה אנשי המלחמה׳
וחד כל וכל וכל כל וסימניהון
ויבא אליו כל אחיו׳
וחד וכל כל וכל וסימניהון
אדין סרכיא ואחשדרפניא
הוו בעין עילה׳
וחד וכל כל וכל וכל כל וסימני׳
ואם נכלמו מכל׳

ב׳ פסוק כל כל כל וכל
וסימניהון
והגלה את כל ירושלם׳
והיה כי יאמרו אליך׳

ב׳ ר״פ כל כל וכל
וסימניהון
כל המנחה אשר תאפה׳
כל המשכב אשר׳

ב׳ פסוק וכל וכל וכל וכל
וסימניהון
וכל בגד וכל כלי עור׳
וכל עבדיו עבדים׳

ח׳ סבירין כל וקרי׳ וכל
וסימניהון נמס׳
בסוף סדר תרומה׳

י״א פסוקים רישא ומציעא
וכל וכל וסים׳
נמסר בסדר צו׳

ובכל אשר ה׳ וסימניהון
נמסר בסד״ר
משפטים וראה׳

ובכל ה׳ סבירין בכל

נמסר ביחזקאל סימן כ״ז׳

ולכל אשר ד׳ וסימני׳ נמסר
בערך אשר

ופסוקי׳ לכל לכל וסימנים
ויחלק לכל העם לכל המון׳
כל תפלה כל תחנה דמלכי׳
ויבן ויפרץ מכל בניו׳
סומך יי׳ לכל הנפלים׳
קרוב יי׳ לכל קראיו׳
אין קץ לכל העם׳

בכל ח׳ דמטעי׳ דסבירין בכל
וסי׳ נמס׳ בסד׳ משפטי׳

ובכל ח׳ וסימניהון נמסר
בסדר בהעלותך
ובשמואל ב׳ סימן ז׳ ובירמיה
סוף סימן מ״ב׳

לכל י״א דגשי׳ וסימניהון
נמסר בירמיה סימן י״ג

כל ד׳ סבירין וכל וסימניהון
נמסר בסדר וארא׳

י״א פסוקי׳ כל כל ומלה
חרא ביניהון
וסימניהון נמסר בשופטים סימן כ׳
פסו׳ ב׳ ובנחמיה סימן י׳

אמר המעתיק בכלהי ספרי מסר׳ הסכמתא דנמסר י׳ פסוקים אית בהו כל כל ומלה באמצע ואחרים מסרי׳ י״א וכל נחיתנא למניינא חזינא דאינהו יתור מן ט״ו וכ״ל דכוונת בעל המסרה באמרו י׳ פסו׳ אית בהון כל כל ומלה באמצע היינו דלא איכא בכל הפסוק סוס׳ וכל ולא בכל זולתי כל כל ומלה באמצע ודוק דאינון י׳ פסוקי׳ לחוד דאית בהו כל כל באמצע ושארא טעות דאית בהו כל וכל ובכל בכל :

בכל ז׳ דגשי׳ וסימניהון

והוא יהיה פרא אדם׳
ואברהם זקן בא בימים׳
ערוכה בכל ושמורה׳
ויתרון ארץ בכל היא׳
ויבלו בכל אנשים׳
ומלכותו בכל משלה׳
והעשר והכבוד מלפניך׳

וכל ה׳ ר״פ בבראשית׳
וסימניהון
וכל שיח השדה׳
וכל אנשי ביתו יליד בית׳
וכל הארץ באו מצרימה׳
וכל בית יוסף ואחיו׳
וכל הבארות אשר חפרו׳

וכל ספר ואלה שמות דכוו׳
ר״פ וכל במ״ח וסימניהון
כל שכב עם בהמה׳
כל אלמנה ויתום׳
כל עמן די החצר׳
כל העבר על הפקדים׳
כל פטר רחם לי׳
כל מרים תרומת כסף׳
כל איש ואשה אשר׳
כל הזהב העשוי׳
וכל ח׳ ר״פ בואלה שמות
וסי׳ נמסר בסדר בא׳

כל י״ט ר״פ בויקרא
וסימניהון
כל המנחה אשר תקריב׳
כל זכר בכהנים יאכל׳
כל זכר

מערכת אות הכף

כל זכר בבני אהרן׃
כל נפש אשר תאכל׃
כל אשר יגע בבשרה׃
כל מפרסת פרסה׃
כל אשר אינלו סנפיר בתר׳׃
כל שרץ העוף קדמאה
כל הולך על גחון׃
כל ימי אשר הנגע׃
כל המשכב׃ וחברו׃
כל אשר בו מום׃ וחברו׃
כל איש אשר בו מום׃
כל מלאכה לא תעשו׃
כל ימי השמה׃
כל חרם אשר יחרם׃
וכל ט׳ ר״פ במדבר׃ וסימניהון
וכל תרומה לכל׃
וכל בקר זבח השלמים׃
וכל ישראל אשר סביב׃
וכל כלי פתוח אשר׃
וכל אשר יגע על פני׃
וכל אשר יגע בו הטמא׃
וכל הנגע בכל אשר׃
וכל כלי עור׃
וכל הטף בנשים׃
וכל בת יורשת נחלה דמטות

כל ח׳ ר״פ במשנה תורה וסימניהון
כל אלה ערים׃
כל ערי המשור׃
כל המצוה אשר אנכי׃
כל המקום אשר תדרך׃
כל צפור טהורה׃
כל עוף טהור תאכלו׃
כל הבכור אשר יולד׃
כל עצך ופרי אדמתך׃
כל ט׳ ר״פ בספר יהושע וסי׳ נמסר ביהושע סוף סימן א׳ גם בסימ׳ כ״א׃

כל ב׳ קמצין בטעם וסימניהון נמס׳ בתלים סי׳ ל״ה ע״ש׃
וכלם ג׳ וסימניהון נמסר בתלים סוף סימן ק״ב׃
כלא ג׳ וסימניהון נמסר בדניאל סוף סימן ג׳׃
כלו ג׳ כתיב כלה וסימניהון נמסר בשמואל ב׳ סימן ח׳ ע״ש׃
כליל ג׳ בתורה וסימניהון
וכל מנחת כהן כליל׃
ושרפת באש את העיר׃
והכהן המשיח תחתיו׃
כלך ג׳ וסימ׳ נמסר בישעיה ריש סימן כ״ב׃
וכלה ו׳ וסימניהון נמסר בסדר אחרי מות וביחזקאל סימן מ״ב׃

כלתה אליו ג׳ בליש׳ וסימ׳ נמס׳ בשמואל א׳ סימן כ״ה ובמגילה סימן ז׳׃
עד כלתו ג׳ וסימני׳ נמסר במלכים א׳ סי׳ ג׳
כלה לכלה י׳ בליש׳ וסימני׳ נמסר במלכים ב׳ סימ׳ י״ג ובתלים סימן ע״ד׃
תכלה ג׳ חד כתיב א׳ וסימניהון נמסר בתלים בא״ב את ל׳׃
תכלית ה׳ וסימ׳ יהון נמסר בתלים סימן ק״ם

ובאיוב סימן י״א ונחמיה סימן ג׳׃
ויכלו ג׳ וסימניהון נמסך ביהושע סימן י״ט׃
ויכלו ג׳ וסימניהון נמסר בסדר וירא ואיוב סימן ז׳ וירמיה סוף סימן ך׳
ויכל ה׳ בתורה וסימני׳ נמס׳ סוף סדר כי תשא
אכלה ג׳ וסימניהון נמסר באיוב סימן ל״א׃
כלי י״ח בליש׳ וסימני׳ נמסר בסדר ויקהל׃
ואת כליו ג׳ וסימני׳ נמסר בסדר כי תשא
ואת הכלים ג׳ וסימני׳ נמסר במלכים א׳ סוף סימן ז׳ ובריש דניאל׃
כלי דמטעין דסבי׳ כלי וסי׳
אצעדה איש אשר מצא כלי זהב
בשלם ובכלי הבקר בשלם׃
כסף כל כלי זהב וכלי כסף ב׳ בו׃
מפצו כלי מפצו בידו׃
משחתו כלי משחתו׃
נכל אורך בכלי נכל׃

כלי הנחשת ד׳ וסי׳ נמסר בסוף ירמיה׃
וכל כלי ז׳ וסימניהון נמסר במלכים א׳ סימן י׳׃
וכל כלי ה׳ וסימניהון נמסר בספר שמות
כלי זהב ג׳ וסימני׳ נמסר בסדר מטות׃
כל הכלים האלה ד׳ וסימני׳ נמסר במלכים ב׳ סימן כ״ה׃

כמ

כמה ג׳ וסימניהון נמסר במלכים א׳ סימן כ״ב׃
כמוה ד׳ וסימני׳ נמסר בסדר כי תשא ובשמואל א׳ סי׳ כ״א ובזכריה סי׳ ה׳׃
כמוהם ג׳ וסימניהון
כמוהם יהיו עושיהם׃
וחברו כמוהם יהיו עושיהם׃
כמוך כמוהם׃
כמנו ד׳ ג׳ חסרי׳ וא׳ מ״ל וסימניהון נמסר בסדר וישלח ובשמואל ב׳ סימן י״ח׃
נכמרו ג׳ וסימניהון נמסר בסדר מקץ׃

כנ

לאכן י״ט וסימניהון נמסר בירמיה סימן כ״ג
לכן י״ד בטעם בירמיה וסימ׳ שם סוף סימן ז׳׃
עליכן ח׳ בטעם וסימניהון נמסר בסדר וישלח ובקהלת סימן ה׳׃
לכן ג׳ בטעם רביע וסימני׳ נמסר בשמואל א׳ סי׳ כ״ז
לכן כ״ג בטעם ביחזקאל בתוכך׃ אבות׃

חלליכם׃ דברכם׃ שוא׃
ובקעתי׃ הגפן׃ הזכרכם׃
לסיגים׃ שכחת׃ אגדיל׃
אדום׃ פלשתים׃ צור׃
זרים חרב׃ לנבוכדנצר
צמרתו׃ כריה׃ באש קנאתי
אני נשאתי׃ אתידי׃
וגוייך לא תבשלי׃

בניהו ג׳ וסימניהון נמסר בירמיה סימן כ״ב׃
כנענים ג׳ וסימניהון נמסר בסוף עובדיה׃
לכנעני ג׳ וסימניהון
לכנעני תחשב׃
ממזרת לכנעני׃
וחגור נתנה לכנעני׃
ויכנע ג׳ וסימניהון
מדין לפני בני׃
ויכנע חזקיהו בגבה לבו׃
ובהצר לו חלה את׃

כס

לכסא ו׳ רפין וסימניהון נמסר בישעיה סוף סימן כ״ב ובתלים סימן קל״ג ובנחמיה סימן ג׳
כסה ג׳ כתיב ה״א וסימניהון נמסר במלכים א׳ סימן י׳׃
כסות ג׳ וסימניהון נמסר בפרשת וירא׃
בכסף ט׳ ורפין וסימ׳ נמס׳ ביהושע סימן כ״ב׃
ובכסף ג׳ וסימניהון
ויי׳ ברך את׃
ובקרך וצאנך ירביון׃
לא ירבה לו נשים׃
ואת הכסף ד׳ וסימניהון נמסר במקץ׃
זהב וכסף ג׳ וסימני׳ נמסר בסדר תרומה׃

ה׳ קדים כספא לדהבא וסימניהון נמסר בדניאל סוף סימ׳ ב׳

כעש ד׳ כתיב שי״ן בליש׳ וסימניהון
לי שקול ישקל׃
כי לאויל יהרג כעש׃
וחכה מכעש עיני׃
והרב כעשך עמדי׃
הכעיסו ב׳ חס׳ וסימ׳ בשמואל א׳ סימן א׳ ע״ש׃

כפ

כפי בכפי ט׳ וסימני׳ נמסר באיוב סימן י״ג׃
הכף ב׳ רפי׳ וסימניהון
ויאמרו שרי סכות׃
ויבא אנשי סכות׃
כפור ג׳ חסרי בליש׳ וסימניהון׃

דק כפפר על הארץ׃
כפרי זהב שלשים דעזרא׃
וכפר שמים מי ילדו׃
ככפיר ג׳ וסימניהון נמסר במשלי סימן י״ט׃
וכפות ד׳ וסימניהון
ולקחתם לכם ביום׃
וילכו לקברה׃
והניעני על ברכי׃
והעלות וכפות וכלי דד״ה׃
וכפר ד׳ וסימניהון נמסר בסדר שמיני ובתלים סימן ע״ט׃
יכפר ד׳ וסימניהון נמסר פרשת מסעי׃
לכפר עליו ה׳ וסימני׳ נמסר בסדר שלח לך
כפרה את ו׳ בליש׳ וסימניהון נמסר בסדר אחרי מות׃
ולכפר ג׳ וסימניהון נמסר בפרשת בהעלותך

כר

הכרבים י״ג חסרי׳ וסימ׳ נמסר בתרומה׃
הכרמלה ג׳ וסימניהון נמסר בשמואל א׳ סי׳ ט״ו׃
ונכרת ה׳ וסימניהון נמסר בסדר אחרי מות׃
ולא יכרת ד׳ וסימניהון
ולא יכרת כל בשר׃
ועתה ארורים אתם׃
ולא יכרת מעונה׃
וגם את רות׃
כריתות ג׳ ב׳ חסרי׳ וא׳ מ״ל וסימניהון נמסר פרשת תצא׃
כורש ב׳ חס׳ וסימניהון
העיר יי׳ את׃
כה אמר כרש׃

כש

כשב ד׳ וסימניהון נמסר בסדר ויקרא׃
כשהימה ג׳ וסימניהון
ורוח נשאתני׃
ותרבי את תזנותך׃
ותעגבה עליהם׃
ואת הכשדים ג׳ וסימניהון נמסר בסוף מלכי׳ ובירמיה סימן כ״ב וסימן מ״א
מכשול ג׳ חסרי׳ בליש׳ וסימניהון
ולפני עור לא׃
נתתי אבחת חרב׃
את העם הזה מכשלים׃
בת

כת

יכתבו ד' וסימניהון נמסר בירמיה סימן י"ז וביחזקאל סימן י"ג ותהלים סימן ס"ט •

כתוב ה' מ"ל בליש' וסימני' נמסר ביחזקאל • ריש סימן כ"ד •

כתבים הכתבים ה' חס' ו' וסים' נמסר בסדר כי תשא •

כתבה ב' כתיב ה' כלישן ארמי וסימניהון

די יקרא כתבה דנא •

די כתבה דנא יקרון •

ושאר' כתיב א' •

בכתב ד' וסימניהון

הכל בכתב מיד יי' •

ויאמר חורם מלך צר' •

אבל אגיד לך את הרשום •

והכינו לבית אבתיכם •

וא' ובכתב בית ישראל •

כתב ג' וסימניהון נמסר בדניאל ריש סימן ז' •

מכתב ד' וסימניהון נמסר בסדר פקודי •

חד מן ס"ב מלין דכתיב

מוקדם מאוחר וסימניהון נמסר במערכת אות הוי"ו •

ט' ומלין כתיב חדא מלה וקרי' תרין וסימני' נמסר בד"ה א' סימן כ"ז •

ז' פסוקים אית בהון ט"ו מלין ז' מכא וז' מכא ומצעות כתיב וקרי וסימניהון נמסר בשמואל א' סימן י"ג •

ח' כתיב תרין וקרי' חד וסימני' נמסר בד"ה ב' סימן ל"ד •

ח' כתבן ולא קריין וסימ' נמס' ברות סימן ג' •

י' קריין ולא כתבן וסימני' נמסר בריש אלה הדברים •

ג' תיבות' קדמית' נסבא מן תניינ' וסימניהון נמסר בשמואל ב' סימן ה' •

וחלופי' ג' תניינ' נסב' מן קדמית' וסי' נמס' בעזר' סימ' ד' •

אמר המעתיק וכל שאר כתיב וקרי שיש לו התהלות בא"ב כגון דחסר ה' או דכתיב יתיר ה' או וי"ו או י"וד וזולתם כל אחד ואחד נמסר במערכת האות שלו בס"ד עכ"ל •

ה' זוגין מן ג"ג דכתי חדא

מלה וקרי' מלה אחרי וסימניהון שית בם אמון אלה אשר

שות שת כתי' ויהי מבחר עמקיך

שחת שת כתי' שת עונותינו •

שית שת כתי' נבוכד נצר מלכא עבד צלם •

בם בה כתי' והיה כל מעבד מטה

בו בה כתי' והיה אם שמע תשמעון דירמיה •

בא בה כתי' לבן דבר אתם ואמרת •

אמון אמן כתי' אסתירה פני מהם •

אמון אמן כתי' ויאמר מלך ישראל דמלכים •

אומן אמן כתי' ויהי אומן את הדסה

אלוה אלה כתי' יזבחו לשדים לא •

אלהי אלה כתי' והעים עשו את נבחן •

אל אלה כתי' ואמר לה אלה מאניא שא •

אשור אשר כתי' בארה בנו אשר הגלה •

איש אשר כתי' והוא הכה את איש מצרי אשר מראה •

ואשב ואשר כתי' ואבא אל הגולה תל אביב •

נשלם

מערכת אות הכ"ף בס"ד

מערכת אות הלמד

א"ב מן חד חד מן תרתין

תיבותא ולית דכוו' נסבין למ"ד ברישי' וסימניהון •

לאל השמים הודו לאל השמים •

לאל חי צמאה נפשי לאלהים

לאחזת עולם ונתתי לך ולזרעך אחריך •

לאשר באהלו ויאמ' משה זה הדבר אשר צוה יי' לקטו ממנו איש •

לאשר הוא או מכל אשר ישבע

לאשר עשו ותמלא ארצו אלילים •

לאשר הביא ישליו אהלי' לשדדי'

לאלפי ישרא' ועשרה נשיאים עמו

לאין מספר ועצי ארזי' לאין מספ'

לאלה מחלקות השערים לראשי •

לאל נכר לא יהיה בך אל זר •

לאמות חמש וכנפי הכרובי' ארכ' •

לאין להם וירדפם אסא והעם •

לארץ מצרים ופליטי חרב ישובון •

לבי' הערבה ועלה הגבול בית חגלה

לבן קיש ויהי כל ידעו מאתמול

לבת ירושלים ואת' מגדל עד עפל

לגבול ישראל ועיניכ' תראינ' ואת'

לגבורי חיל כמספ' ראשי האבו'

לדבר רע אל תט לבך לדב' רע •

להעם הזה וכדברו אליו לאמ' דד"ה

לו איש הולד רוח ושק' כזבי

לזרע אברהם הלא אתה יי' אלהינו הורשת •

לחמשים ושנים ותשלם החומה בעשרים •

לחם פנים ונתת על השלחן •

לטוב לנו ויצונו יי' לעשות את כל

לימין משה מוליך לימין משה •

ליום השבת מזמור שיר ליום •

ליום מועד מה תעשו ליו' מועד

ליהודה וישראל והנה דבר אסא הראשונים •

ליום השלישי והיו נכונים ליום •

לישבי הארץ ואתם אלה כרתו •

לכל הנמצא וירי' יאשיהו לבני העם

לכסא ככוד ותקעתיו יתד במקום נאמן •

לכל העבר בקע לגלגל' מחצית

לכל כליו ועשי' סירות לדשנו

לכל איביך תמצ' ידך לכל איבי'

לכל הבא מלב' התיחש' לזכרי'

לכל בן נכר כה אמר יי' כל בן נכ'

לכל לראש לך יי' הגדולה והגבור' •

ללח' המערכ' ומנחת התמיד ועלת התמיד •

למשה איש תפלה למשה איש האלהים •

למאה ועשרי' והלוים המשררי' כלם

למשכן העדו' והלוים יחנו סביב •

למי מריבה יאסף אהרן אל עמיו •

למי נדה ואסף איש טהור •

למשיח יי' ויאמ' לאנשיו חליל' לי

למימי קדם הלא שמעת למרחק •

למלכי ישרא' לכן תתני שלוחים על

למאני דהבא בלשצר אמר בטעם חמרא •

לנגד יי' אין חכמה ואין תבונ'

לנפש חיה וייצר יי' אלהי' את האד'

לשר הטבחים ושם אתנו נער עברי •

לעם קדוש יקימך יי' לו לעם •

לעשי השמים בתבונה כי לעולם חסדו •

לפר החטאת ועשה לפ' כאש' עשה

לפתח אהלו וישמע משה את העם

לפרעה נכה והכסף והזהב נתן •

לצור מעוז היה לי לצור מעוז •

לקול יי' אלהיך ויאמר אם שמע תשמע •

לקרבן אשה שור או כשב או עז •

לרוקע הארץ על המים כי לעולם חסדו •

לריח שמניך טובים שמן תורק •

לראש בית אבתם ואת שם אהרן תכתב •

לראשי האבה כל אלה בני ידיעא' •

לרוח שקר ויאמ' אצא והייתי דד"ה

לשממה תהיה מצרי' לשממה תהי'

לשש מאות אלף בקע לגלגלת מחצית •

לשערי ירושלם כי חלה לטוב ישב' לתת שממה לכן הנה ימים באים דו השמעתי •

ד' מלין יתיר למ"ד במצע'

תיבות' ונמסר בדניאל סימן ה'

אמר המעתיק קשה דהאי פסו' לשערי ירושלם דכי חלה לטוב דבמיכה דמייתי בעל המסורת בהאי א"ב ברוב הספרים שלנו הוא בשער בלא יי ולפום ריהטא הוה מספקת לן אמכם נהירא לן דודאי טעות והכי קרי' לשער ירושלם מדקא חזינא דאיכא פסוק אחריתי דכתיב לשערי ירושלם דקבורת חמור יקבר דבירמיה דאם לא כן מאי קאמר בעל המסורת א"ב מן חד חד ולית דכו' האיכא ב' אלא על כרחין טעות סופר במסורת ודלוג דכך דינו לשער ירושלם כי חלה לטוב לשערי ירושלם קבורת חמור יקבר ואתי שפיר ודוק וגם לעיל בהאי א"ב הוה נמסר למעשה ידיך דתקרא ואנכי אענך דאיוב ואיכא למעשה ידיך דוהכרתי פסילך דמיכה ומתקתי ע כ"ל •

א"ב מן חד חד לא מלעיל

דלוג וסימניהון •

לאלהים זובח לאלהים יחרם •

לאנשים הנה נא לי שתי בנות •

לאלפים נצר חסד לאלפים •

לאמורי וירא בלק בן צפור •

לבתים ונקרבתם בבקר לשבטיכם

לבמות ויעמד לו הכהנים •

לברית הבט לברית כי מלאו •

לרם ולא תחניפו את הארץ •

לדור לילה ויום לא תכבה •

לדור זרע יעבדנו יספר •

להון נבהל להון איש רע עין •

לזר בני אם ערבת לרעך •

לחרם ואחלל שרי קדש ואתנה

לחיים והיה הנשאר בציון •

לטהר ויראו את אלהי ישראל •

לטרח חדשיכם ומועדיכם •

לטבח ואגיד להם את יד אלהי •

לטבים הטיבה יי' לטובים •

ליושב ולרוח משפט ליושב •

לכלב ואנשי קדש תהיון לי •

ללת וכלתו אשת פנחס הרה

למאה ולקחנו עשרה אנשים •

למאת בנים אתם ליי' אלהיכם

לנפש צוף דבש אמרי נעם •

לנגע כי יפלא ממך דבר •

לשע' הצהוב וראהו הכהן והנה פשה

לעוף וכל דם לא תאכלו •

לעגלים ויעש ירבעם חג בחדש

לעולה ואל הכתף מחוצה •

לפתח הלא אם תטיב •

לפנים כמים הפנים לפנים •

לצמית ואם לא יגאל עד מלאת

לקחת שחד לקחו בך למען •

לרע והנה שבע פרות אחרו'

לרעה לב חרש מחשבות און •

לראש ויעמד לראש רחבעם •

לרבבה ולקחנו עשרה אנשים למאה •

לשיר ויהי כבאם בשוב דוד •

לשער ויאמר להם כה אמר יי' שימו •

לשלל ויאמרו דם זה החרב •

לתורה וישועו בני ושרביה •

וחלופיהון א"ב מן חד

חד מלרע לא' וסימניהון

לאיים וישב פניו לאיים כתיב

לאפוד ויעש אתו גדעון לאפו'

לבהמה נותן לבהמה לחמה •

לבקרים ותפקדנו לבקרים •

לגר וכי תשיג יד גר תושב •

לגברים ויספרו הלוים מבן •

לדין כי יפלא ממך דבר •

להמזבח ויאמר חזקיהו להעלו'

להגדור ויבדיל אמציהו להגדו'

לוינו ובכל זאת אנחנו כרתי'

לזר גירי ביתי ואמהותי •

לחגה והיתה אדמת יהודה' למצרים •

לטמא והבדלתם בין הבהמה

ליסוד בחדש השלישי החלו

לכרוב ועשה כרובי' ותמורי'

ללילה יום ליום יביע אומר •

למחנה כי לעת יום ביום •

למסילה ויאמרו הנה חג יי' בשילה

למאור ואת הכש' ואת השמן

למרום לשום שפלים למרום •

לנער לתת לפתאים ערמה •

לשבע צדיק אוכל לשבע •

לעד לכן חכו לי נאם יי' •

לעולות ומנת המלך מן

לפר ועשה לפר כאשר עשה לפר תנינ' דפסו' •

לפרכת מחוץ לפרכת העדות •

לצדיק תן לחכם ויחכם עוד •

לקבצי לכן חכו לי נאם יי' •

לרד כה אמר יי' למשיחו •

לשממה ונתתי את הר שעיר •

לתבן יחשוב לתבן ברזל •

לתתן ודביר בתוך הבית •

אב מן

מערכת אות הלמד

א׳ ־ מן ב״ב דלוג מלעיל

לא וסימניהון

לאט והמלך לאט את פניו •
לאט המעט ממך תנחמות אל
לאחר ויהי ביום הששי לקטו •
לאחר כמספר אשר תעשו •
לאלף ולקחו עשרה אנשים •
לאלף הקטן יהיה לאלף •
לאיים כעל גמולות כעל ישלם
לאיים אחריב הרים וגבעות •
לאחרונה כל הפקדים למחנה דן •
לאחרונה אין זכרון לראשונים •
לבן התשיעי לחד׳ התשיעי
לבן למנצח על מות לבן •
לבהמה מצמיח חציר לבהמה •
לבהמה ואעבר אל שער העין •
לבדים לעומת המסגרת היו •
לבדים ויצק ארבע טבעת •
לגוי יספת לגוי ה׳ ב׳ בפסו׳ לגוי
לגפן אסרי לגפן עירה •
לגפן ויאמרו העצים לגפן •
לזבח ויין לנסך רביעית ההין •
לזבח ויאמר שלום לזבוח ליי׳
לטוב זה הדבר אשר צוה יי׳ • לבנות צלפחד •
לטוב הכל כאשר לכל מקרה אחד •
למנחה זאת התור׳ לעול׳ ולמנח׳
למנחה ויאמ׳ ארנן אל דוד קח לך
לנשים המה גלו ערותה •
לנשים אל תתן לנשים חילך •
לערדים עזובות ערי ערוער •
לערדים ידוע תדע פני צאנך •
לקץ כי עוד חזון למועד •
לקץ ואתה לך לקץ ותנוח •
לרום ובלכת החיות ילכו האופנים •
לרום שמים לרום וארץ •
לשדים יזבחו לשדים •
לשדים ויזבחו את בניהם ואת בנותיהם •

וחילופיהון דלוג מן תרין

תרין מלרע לא ברישי׳ וסימניהון

לאט ויצו המלך את יואב •
לאט ויאמר יי׳ יען כי מאס העם הזה •
לדבר אל תט לבי לדבר רע •
לדבר בז לדבר יחבל לו •
לדביר ומחשבון עד רמת המצפ׳
לדביר ויבן עשרים אמה •
לזאת ויאמר האדם זאת הפעם
לזאת אף לזאת יחרד לבי •
לחשך הוי האמרים לרע טוב ולטוב רע •
לחשך השמש יהפך לחושך •
למלחמה ויאמר אם לשלום •
למלחמה הנביאים אשר היו לפני •
למשנה ויאמר אליו אל תירא כי לא תמצאך •
למשנה ויי׳ שב את שבות איוב •
לנביא וידע כל ישראל מדן עד
לנביא ואת יהוא בן נמשי •
לעשיר עשק דל להרבות לו •
לעשיר היה צאן ובקר •
לקש והיה בית יעקב אש •
לקש לא יבריחנו בן קשת •
לריק ואני אמרתי לריק יגעתי •
לריק הקשית בניה ללא לה •
לריב כי יום נקם בלבי שנת •
לריב הן לריב ומצה תצומו •

לשבת ותקח שרי אשת אברם •
לשבת אשר נטע לשבת ער׳ •

א ב מן חד וחד חד א׳

וחד לא דלוג ולית דכוו׳ וסימניהון

אביגל ואת עמש׳ שם אבשלום
לאביגל ויאמר דוד לאביגל •
בעליהן כי יצא דבר המלכה •
לבעליהן ונשמע פתגם המלך •
בניהן כי נאפו ודם בידיהם •
לבניהן ויען לבן ויאמר אל יעקב
בקעם כה אמר יי׳ על שלשה פשעי בני עמון •
לבקעם אחרי הדברים והאמת •
גני עורי צפון ובואי תימן •
לגני באתי לגני אחתי כלה •
הניח והיה ביום הניח יי׳ לך •
להניח וראשית כל בכורי כל •
הוללים לא יתיצבו הוללים •
להוללים אמרתי להוללים •
הוריעך ויענך וירעיבך •
להוריעך קשט אמרי אמת •
חרדת אדם יתן מוקש •
לחרדת ותהי חרדה במחנה •
חטאה הוי משכי העון •
לחטאה והקריבו לחנכת בית •
טבחה כי עליך הורגנו כל •
לטבחה ואתה יי׳ ידעתני •
ימא וארבע חיון רברבן •
לימא ענא דניאל ואמר •
יקהת לא יסור שבט מיהודה
ליקהת עין תלעג לאב ותבוז •
ידעיך כל ידעיך בעמים •
לידעך משוך חסדך לידעיך •
כרמו כי יבער איש שדה •
לכרמו אשירה נא לידידי •
מרבה כל הולך על גחון •
למרבה כתיב המשרה ולשלום
משגת אם דל הוא ואין משגת
למשגת אם שלש שנים רעב •
מועדה והשבתי כל משושה •
למועדה ושמר׳ את החוקה הזאת
מוצאיהם ויכתב משה את •
למוצאיהם למסעיהם על פי ב׳ בפסוק •
מעדנים יסר בנך ויניחך •
למעדנים האכלים למעדנים •
משיחי והקימתי לי כהן נאמן •
למשיחי שם אצמיח קרן לדוד •
פעלות כי לא יבינו אל פעלות יי׳
לפעלות אדם בדבר שפתיך •
קחתך ותאמר לה המעט קחת׳
לקחתך ויבאו עבדי דוד אל אביגיל
קרבה אל נפשי גאלה •
לקרבה ויקרא משה אל בצלאל •
רויה תערוך לפני שלחן •
לרויה הרכבת אנוש לראשנו
רבבה הנני אליך נאם ה׳ צבאות והבערתי •
לרכבה דדו רכלת׳ בבגדי חופש
שפנים עם לא עצום •
לשפנים הרים הגבהים ליעלים •
תחם ולא שמע אמציהו •
לתחם ויסירו העלה לתת׳ ד״ה

חד מן יח זוגין מן חד וחד

חד מלרע וחד מלעיל ל׳ בריש תיבות׳ וסימניהון נמסר במשלי סוף סימן כ״ג •

אלין זוגין חד ל׳ וחד ול׳

וסימניהון

לחשך קץ שם לחשך •

ולחשך ויקרא אלהים לאור יום •
לקחת שחר לקחו כך למען •
ולקחת ביד׳ עשרה לחם ונקדי׳
למסע ויאמר יי׳ אלי קום לך •
ולמסע עשה לך שתי חצצרת •
לטהור והבדלתם בין הבהמה •
ולטהור הכל כאשר לכל מקר׳
לחטאת והביא אותם אל הכהן והקריב •
ולחטאת זאת התור׳ לעל׳ למנחה
לחיות גם מעוף השמים •
ולחיות אתי אל עמי •
לחיותם ויעש להם יהושע שלו׳
ולחיותם להציל ממות נפשם •
לצים אשרי האיש אשר •
ולצים עד מתי פתאים תאהבו פתי •
למעוז טוב יי׳ למעוז ביום •
ולמעוז ואני בשנ׳ אחת לדריוש
להציב ויך דוד את הדרעזר דד״ה
ולהציב והיתה הפצירה פים •
לבנה ויק׳ לו יעקב מקל לבנ׳
ולבנה על ראשי ההרים יזבחו ועל
לדברו וימאסו בארץ חמדה •
ולדברו קויתי יי׳ קותה נפשי •
ליסד בחדש השלישי החלו
וליסד ואשם דברי בפיך •
לשלש וצויתי את ברכתי לכם
ולשלש והיתה הפצירה פים
לשעירים ולא יזבחו עוד את זבחיהם •
ולשעירים ויעמד לו כהנים •
לעגלים ויעש ירבע׳ חג בחד׳
ולעגלים ויעמ׳ לו כהני׳ לבמו׳
ליוצא ובעתי׳ ההם אין שלום
וליוצא כי לפני הימים ההם •

ד׳ מלין נסבין יתיר למ״ד

וסימניהון נמסר ברני׳ אל סי׳ נ׳ וסי׳ ה׳ •

י״א מלין משמשין לל׳

בריש תיבותא וסימניהון •

ללוט וגם ללוט ההולך •
ללכנה ויאמרו הנה חג •
ללהבה והיה אור ישראל •
ללשכת ואביא אתם •
ללבבם ובל יאמרו •
ללילה יום ליום יביע •
ללביא התוצר ללביא •
ללחמך ודי חלב עזים •
ללשם ויקראו ללשם •
ללכיש וילכדוה ביום •
ללבושך מדוע אדום •
ללבושך כבשים ללבושך •
ללענה ההופכי׳ ללענה
ללענה הירוצון בסלע •
ללשננו מאלה נפרדו •

ק״ח יחידאין משמשין

ול׳ וסימניהון

ולימים ויאמר אלהים יהי מאורת •
ולמשל ביום ובלילה •
ולשרת גם הוא יולד בן •
ולמך כי שבעתים יקם •
ולאברם היטיב בעבורה •
ולפיד ויהי השמש לבא •
ולוז ויקח לו יעקב מקל לבנה
וללאה השדה אל צאנו •
וללבן שתי בנות שם •
וליצחק זאת הארץ אשר •
ולהשיב כספיהם איש אל שקו •
ולבנימן לכלם נתן לאיש •
ולבנים תבן אין נתן לעבדיך •

ולעמך ויאמר משה לפרעה •
ולזכרון והיה לך לאות •
ולטוטפת והיה לאות על ידכה •
ולמצרים ויספר משה לחתנו •
ולהביאך הנה אנכי שולח •
ולאלהיהם לא תכרת •
ולזקני ויהי ביום השמיני •
ולאחתו הבתולה הקרובה
ולאחתו לאביו ולאמו
ולחלל ואני אתן את •
ולחיה ולבהמתך ולחיה •
ולארץ ולא תחניפו •
ולשמש וילך ויעבד •
ולנערה לא תעשה דבר •
ולתתך עליון על כל הגוים •
וללוי אמר תמיך ואוריך •
ולזבולן אמר שמח •
ולנפתלי אמר נפתלי שבע •
ולגד אמר ברוך מרחיב •
ולשבט הלוי לא נתן •
ולצאת עודני היום •
ולכלב בן יפנה לא •
ולאיש הנה בתי •
ולמשפחתו ויתהלכו בארץ •
ולנער וגם תכן גם •
ולזבח ועלה האיש ההוא •
ולהמיתו וישלח שאול •
ולקראת ויבא דוד •
ולמשפט ויהי מהיום •
ולהקים לבעבור סבב •
ולאביגיל אשת נבל הגיד •
ולשכב עם אשתי דאוריה •
ולאנשים אשר אתו דאבנר •
לאישה ותאמר לנעריה •
ולשלום ויאמר אוריה אל דוד •
ולאבשלו׳ ויהי אחר הדברים •
וליהונתן בן שאול •
ולמפיבשת בן קטן •
ולאמנון רע ושמו •
ולשנא לאהבה את שנאך •
ולזעק ומה יש לי עוד צדקה •
ולאשה עגל מרבק •
ולדוד ישבו רמיהם בראש •
ולויות ויפתח על הלחת ירתיה
ולמוכיחי׳ ינעם ועליהם תבא ברכת טוב •

ולהמית ותאמר אל אליהו •
ולקלי׳ ויכתב עליהם ספר שנית
ולטוב הוי האמרים לרע •
ולשארית כימי דימון מלאו דם •
ולחסות ההלכים לרדת מצרים
ולדבר כי נבל נבלה ידבר •
ולהכות בן לריב ומצה •
ולקח מהסקללה דישעיה •
ולחום בן אדם •
וללחם לאמר לא כי ארץ מצרים
ולהיטב כי אויל עמי •
ולרעב הנביאים אשר היו לפני •
ולמקום ועשי׳ למקום דירמיה •
ולמואב על כן למואב איליל •
ולרשע ונתתיו ביד •
ולגשת ולא יגשו •
ולבן ואל מת אדם •
ולעולה ושה אחד •
ולקח ואתה בן אדם •
ולפקוד וריב לה׳ עם יהודה •
ולפותה גולה סוד הולך רכיל •
וליום ומה תעשו •
ולמטה ולא נשא דוד •
ולאחר וארע׳ את צאן ההרגה •
ולהנה ואשא את עיני •
ולחלות ובאו עמים רבים •
ולזמר טוב להודות ליי׳ ולבקר

ולבקר אחת שאלתי •
ולספר לשמע בקול תודה •
ולישרי אור זרוע לצדיק •
ולישרים הטיבה יי׳ לטובים •
ולמות יסר יסרני יה •
וללמדם ילדים אשר אין •
ולגדלם וימן להם המלך •
ולקבל מלכא כל שאצר •
ולחתום שבועים שבעים •
וללבן ומן המשכילים יכשלו •
ולנחמו וישמעו שלשת •
ולשון בארך אפים •
וליועצי מרמה בלב •
ולאחוז תרתי בלבי למשך ביין •
ולכנגם כי לאדם שטוב •
ולאחד גם ישכבו שנים •
ולהיות פתשגן הכתב •
ולהרג אשר נתן המלך •
ולמרדכי היהודי את כל תוקף •
ולאבדם כי המן בן •
ולצוות ואת פתשגן כתב הדת •
ולהגיד ב׳ בפסוק •
ולהסירן ותבואנה נערות •
וללקוט דודי ירד לגנו •
ולנעמי מודע לאישה •
ולכלכל והיה לך למשיב •
ולהפיל זרעם בגוים •
ולרשעים אמרתי להוללים •
ולעולם ראש דבריך אמת •

וללחם המערכת ב׳ בפסוק •
ולנגיד כי יהודה גבר באחיו •
ולהכין וליעצים לרב •
ולזכרי פקדיו לעשותם •
ולהזכיר ויתן לפני ארון יי׳ •
ולפקח בן רמליהו •
ולשרתו אז אמר דויד לא לשא׳ •
ולהלחם עמו זרוע בשר •
ולערוך מזבולן יצאי צבא •
ולמשפחתו ויתהלכו אהה לשבעה
ולריב וגם בירושלם •
ולתשובת השנה שלח •
וללמוד כי עזרא הכין לבבו •
ולירושלים כל קבל דנא •
ולהתחתן הנשוב להפר •
וליהודים והסגנים לא ידעו אנה
ולסנבלט זכרון אלהי לטובה •
ולעולת וללחם המערכ׳ ולעולת
ולקרבן העצים דעזרא •

המשמשין לה׳ ברישא

וסימן

להגדוד ויבדילם אמציהו •
להחומה והתודה השנית •
להנהותם ואתה ברחמיך •
להעם וידברו אליו דד״ה •
להמזבח ויאמר יחזקיהו להעלו׳

כ״ו נסבין ל״מ ברישולית

דכוו׳ זוגא וסימני׳

למתי ויאמר משה׳
למקרא עשה לך שתי •
למרן ויצאו כל בני •
למקטנם ולא ילמדו •
למאה ולקחו עשרה •
למאה והלוים המשררים •
למרבה המשרה •
למשלח וכל הערים אשר במעד׳
למתחת וארבע האופנים •
למאד ויקברוהו דד״ה •
למשרים וחכך כיין •
למאדם ואמרת •
למשער יסוב כל הארץ •

למלה ועתה נגינתם •
למשען יקדמוני ביום •
למיודעי מכל צררי •
למזמה אשר ימריך •
למוליך עמו במדבר •
למרת ויש אשר אמרים •
למשמיעי׳ ועמהם הימן וידותון
חצצרות •
למיכיהו והמלאך אשר דד״ה •
למורשה ויצא אסא •
למלכיה החמשי •
למימין הששי ב׳ בו •
למאני בלשאצר אמר בטעם •
למושיע ויאמר אך •

חד מן י״ד זוגין קדמאה

נסיב ל׳ ותנינא לא נסיב ולית דכוו׳
דסמיכין וסימניהון

לאב המון אני הנה בריתי אתך
והייתי •
אב המון ולא יקרא עוד שמך •
לכל כליו ועשית סירתיו לדשנו •
כל כליו ויעש את כל כלי המזבח
למשכן קרח דבר אל העדה לאמר
העלו •

משכן קרח ויעלו מעל משכן קרח׳
למואב ויאמ׳ מואב אל זקני מדין
מואב ויאמר בלעם אל האלהים
לשלחה וענשו אתה מאה כסף
שלחה ונתן האיש השכב עמה
למעלה ועל הגבול דביר׳ מעמ׳
מעלה ותאר מצפון ויצא עין •
לאפיו ויקרא אחימעץ ויאמר
אפיו וישקף ארונה וירא את המלך
לשבת טוב לשב׳ על פנת גג קדמ׳
שבת טוב שבת על פנת גג •
לחיים אורח לחיים שומר מוס׳
חיים אור׳ חיים למעל׳ משכיל
לקח בגדו כי ערב זר קדמא׳
קח בגדו כי ערב זר תנינא
לרוח ויאמר אצא דד״ה •
רוח ועתה הנה נתן ה׳ דד״ה
ולתומים ויאמר התרשתא קדמא
ותומים ויאמ׳ התרשתא תנינא
למאני בלשצר אמר בטעם •
מאני באדין התיו מאני דהבא
לראשי שמאלו תח׳ לראשי קדמ׳
ראשי שמאלו תחת ראשי תניג׳

ותלופיהן ו׳ זוגין תנינא

נסיב ל׳ בחד ענין וקדמא קרחיולית
דכוו׳ דסמיכין וסימ׳

ממעלה וגבול האמרי ממעלה •
מלמעלה וישב גדעון בן יואש •
משכב וזה הדבר אשר תעשו •
למשכב וימצאו מיושבי יבש •
קחי ויקם וילך צרפתה •
לקחי והלך לקחת ויקרא •
שער האשפות המשררים •
לשער האשפו׳ ותהלוכות לימין
ימים ומעת הוסר התמיד :
לימים אשרי המחכה ויגיע •
נחלה ונתן ארצם נחלה קדמא׳
לנחלה ונתן ארצם לנחלה תנינא

מלין דמשמשין לם בסוף

תיבותא וסימ׳

אראלם ל׳ הן אראלם צעקו חוצה
בשלם ל׳ הבשר ויתן לעם •
החלם ל׳ וזה החלם לעשו׳ ועתה
כלם ל׳ אשר טפחתי ורביתי איבי

צלם ל׳ סר צלם מעליהם וה׳
קלם ל׳ אשר קלם מלך בבל כאש
והמשכילם ל׳ כרבים והמשכילם •
בפעלם ל׳ הן פראים במדבר •
ולגדלם ל׳ שנים שנים דדניאל
דזרעונים :
מנלם ל׳ לא יטה לארץ מנלם •
ומכלם ל׳ יצילנו יי׳ דתהלות •
באכלם ל׳ ויהי באכלם מהנזיד
והמה •

מלין דמשמשין לה בסוף

תיבותא וסימ׳

ובשפלה ל׳ תשפל העיר •
תהלה ל׳ ובמלאכיו תשים תהלה •
אילה ל׳ נפתלי אילה שלחה •
נפלה ל׳ ביד יי׳ כי רבים רחמיו •
זבלה ל׳ שמש ירח עמד זבלה •
כבתולה ל׳ אלי כבתולה חגורת •
אפלה ל׳ נא ביד יי׳ כי רבים •
עמלה ל׳ נפש עמל עמלה לו •
כבהלה ל׳ ויכל בהבל ימיהם •
כחולה ל׳ כי קול כחולה שמעתי •
לחומלה ל׳ עליך •

הנקלה ל׳ וידברו עבדי •
כלה ל׳ ענן וילך כן •
חלה ל׳ כי חלה גם ילדה •
עמלה ל׳ נפש עמל עמלה לו •
ואשמאילה ל׳ ואם הימין •
אמולה ל׳ מה אמולה לבתך •
ואיחלה ל׳ לאור ויבא אפל •
והצלה ל׳ ריוח והצלה יעמוד ליהודי׳
הגלילה ל׳ ויקח •

השפלה ל׳ הגבה והגבוה השפיל •
החוללה ל׳ ונשאו עליך קינה •
טלטלה ל׳ גבר •
מגוללה ל׳ ושמלה •
והמכשלה ל׳ תחת •
ומרעלה ל׳ ואשראלה ל׳ •
אומללה ל׳ יולדת השבעה •
חוללה ל׳ ידו נחש בריח •
ויללה ל׳ מן המשנה •
לכסלה ל׳ ואל ישובו •

מלין דמשמשין לו בסוף

תיבותא וסימ׳

הואילו ל׳ ועתה הואילו פני כי •
הבדלו ל׳ מתוך העדה הזאת •
הקהילו ל׳ ואת כל העדה הקהילו •
אשתללו ל׳ אבירי לב נמו •
יבלו ל׳ בטוב ימיהם שנותם •
העלו ל׳ מסביב למשכן קרח •
ויתנצלו ל׳ בני ישראל את עדים •
בשלו ל׳ ויאמר משה אלהם •
ויכהלו ל׳ להביא את המן אל •
מלו ל׳ כרב רכלתך מלו •
היפלו ל׳ ואמרת אליהם •
בשלו ל׳ ויאמר אלהם •
יחולו ל׳ על ראשי יואב •
הבשילו ל׳ אשכלותיה •
וישאלו ל׳ דבר נא באזני •
ויכלו ל׳ השמים והארץ •
ויכלו ל׳ את הימים והיה •
ויכלו ל׳ מכל אנשים •
ויבלו ל׳ יחד יבאו גדודיו •
יחוללו ל׳ הרפאים יחוללו •
והללו ל׳ את יי׳ ומקבציו •
תאכלו ל׳ ואם תמאנו ומריתם •
ייחלו ל׳ לא יכאב ולא ירוץ •
ישפלו ל׳ הנה האדון יי׳ •

היכלו ל׳ ויאמר לפני אחיו דעזרא •
תגאלו ל׳ חנם נמכרתם ולא •
תבהלו ל׳ אל תבטחו בעשק •
כלו ל׳ מעשכם דבר יום ביומו •
כלו ל׳ תפלות דוד בן ישי •

לא

כל ר״פ דבראשית ולא
במ״ב לא וסימ׳

אדוני לא אדוני שמעני •
יסור לא יסור שבט •
וכל ואלה שמות ותורת כהני ר״פ
לא בר מן ט״ו ולא וסימניהן
יכלה ולא יכלה עוד הצפינו •
יכלו ולא יכלו החרטומים •
יכול ולא יכול משה •
ישמע ולא ישמע אליכם פרעה •
שמעו ולא שמעו אל משה •
תותירו ולא תותירו ממנו עד •
תעלה ולא תעלה במעלות על
יחללו ולא יחללו את קדשי •
יזבחו ולא יזבחו עוד זבחיהם
תחללו ולא תחללו את שם •
יחלל ולא יחלל זרעו בעמיו •
תקיא ולא תקיא הארץ אתכם
תשבעו ולא תשבעו בשמי •
הלכו ולא תלכו בחקות הגוי
תונו ולא תונו איש את •
וכל ר״פ דוידבר דכו׳ ולא
בר מן ז׳ לא סימ׳
ישאירו לא ישאירו ממנו •
אוכל לא אוכל אנכי לבדי •
יום לא יום אחד תאכלון •
כן לא כן עבדי משה •
איש לא איש אל ויכזב
הבית לא הבית און ביעקב •
נשוב לא נשוב אל בתינו •
וכל משנה תורה ר״פ דכוו׳ לא
בר מן י״ז ולא וסימ׳

אביתם ולא אביתם לעלות •
אבה ולא אבה סיחון •
תחמד ולא תחמד אשת •
תתחתן ולא תתחתן בם •
תועבה ולא תביא תועבה •
ידבק ולא ידבק בידך •
יראה ולא יראה לך •
תקים ולא תקים לך •
ירבה ולא ירבה לו •
ישפך ולא ישפך דם •
תחס ולא תחס עיניך •
אבה ולא אבה יי׳ אלהיך לשמוע
תסור ולא תסור מכל הדברים •
נתן ולא נתן יי׳ לכם לב •
אתכם ולא אתכם לבדכם •
מעבר ולא מעבר לים הוא •
קם ולא קם נביא עוד •
וכל אשלמתא קדמית׳ ר״פ דכו׳
ולא במ״ט לא •

יתיצב לא יתיצב איש •
ימוש לא ימוש ספר •
היה לא היה דבר מכל •
היתה לא היתה עיר אשר השלימ׳
נותר לא נותר ענקים בארץ •
נפל לא נפל דבר מכל •
עזבתם לא עזבתם את אחיכם •
טוב לא טוב הדבר הזה •
כן לא כן הדבר כי איש •
וכל ישעיה ר״פ דכוו׳ לא ב״מ
ולא וסימניהון
ישעה ולא ישעה אל המזבחות •
תשעינה ולא תשעינה ראים •
יהיה ולא יהיה למצרים •
ישיב ולא ישיב אל לבו •
אתי ולא אתי קראת יעקב •

צמאו

מערכת אות הלמד

צמאו ולא צמאו בחרבות׳
וכל ירמיה ויחזקאל ר״פ דכו׳
ולא בר מן י״ד לא וסי׳׳
כאלה לא כאלה חלק יעקב׳
כאלה לא כאלה חלק יעקב׳
ישוב לא ישוב אף יי׳׳
ישוב לא ישוב חרון אף׳
ושכתי לא ישבתי בסוד משחקים
שלחתי לא שלחתי את הנביאים׳
תקח לא תקח לך אשה׳
כברית לא כברית אשר׳
דכאו לא דכאו עד היום׳
עליהם לא עליהם כפרצות׳
עמים לא אל עמים רבים׳
חסה לא חסה עליך עין׳
תעבר לא תעבר בה רגל׳
למענכם לא למענכם אני עשה׳
וכל תריסר ר״פ דכוו׳ לא בר מן ג׳ ולא וסימניהון
ולא זעקו אלי בלבם׳
ולא ידעו עשות נכוחה׳
ולא אחד עשה ושאר׳
וכל ד״ה ר״פ דכו׳ ולא במ״ב לא וסימניהון
לא הניח איש לעשקם׳
לא לכם להלחם כזאת׳
וכל שאר כתובים ר״פ דכותהון לא במ״ד ולא וסימניהון
הסגרתני ולא הסגרתני ביד אויב׳
נסוג ולא נסוג ממך תהיינו׳
שמע ולא שמע עמי לקול׳
יהיו ולא יהיו כאבותם
אמרו ולא אמרו העברים׳
נתתי ולא נתתי לחטוא חכי׳
ערך ולא ערך אלי מלין׳
אמר ולא אמר איה אלוה׳
נמצא ולא נמצא נשים יפות׳
שמעתי ולא שמעתי לקול׳
ידע ולא ידע כי רפאים׳
למדתי ולא למדתי חכמה׳
שמענו ולא שמענו אל עבדך׳
שמענו ולא שמענו בקול יי׳ אלהי׳

חד מן
קכ״ג פסוקים דמיחדין דאית בהון מן ב׳ ולא ולא וסימניהון

והקמתי את בריתי אתכם׳
נשא ולא נשא אתם הארץ׳
יכול ולא יכול יוסף להתאפק׳
מצות יאכל את שבעת׳
אראנו ולא עתה אשורנו׳
ותשובו ותבכו לפני יי׳׳
ובשלוח יי׳ אתכם מקדש ברנע׳
תחמד ולא תחמד דמ״ת׳
יראה ולא יראה לך שאור׳
ביומו התן שכרו ולא׳
ונתנך יי׳ לראש ולא לזנב׳
אשה תארש ואיש אחר׳
שורך טבוח לעינך׳
וכי ירדף גאל הדם׳
וישלח ישראל מלאכים אל מלך אדום׳
ובעת מותה ותדברנה׳
שלישה ויעבר בהר אפרים׳
תכרית ולא תכרית את חסדך׳
לרצים ויאמר המלך לרצים׳
ואבי ראה גם ראה את׳
והאנשים טובים לנו מאד׳
ויקצפו עליו שרי פלשתים׳
זקני ויקמו זקני ביתו׳
ויתקע יואב בשופר ויעמדו׳
ושמתי מקום לעמי ישר׳ ונטעתי׳
וחברו ושמתי מקום׳
אל בני ויאמר המלך אל אבשלום
וישלח אבשלום אל יואב׳
ויחן יי׳ אתם וירחמם׳
והריחו ביראת יי׳ ולא למראה׳
הוי בנים סוררים נאם יי׳׳
החמהמהו ותמהו השתעשעו׳
ומצרים אדם ולא איש׳
וקויי יי׳ יחליפו כח׳
ראות רבות ולא תשמור׳
מי נתן למשסה יעקב׳
וישפך עליו חמה אפו׳
רעה אפר לב הותל׳
נבראו עתה נבראו ולא מאז׳
מהר צעה להפתח׳
נגש והוא נענה׳
צמנו למה צמנו ולא׳
הנני כי הנני בורא שמים׳
תאבל על כן תאבל הארץ׳
סכל שמעו נא זאת עם׳
עשתכם ועתה יען עשתכם׳
היפלו ואמרת אליהם כה׳
עזבם ויאמר יי׳ על עזבם׳
דגר קרא דגר ולא ילד׳
כערער והיה כערער בערבה׳
יפרסו ולא יפרסו להם על׳
יענוכה ודברת אליהם את כל׳
בשרירו׳ ולא שמעו ולא הטו׳
שמעו ולא שמעו אלי ולא הטו׳
שמעו ולא שמעו ולא הטו׳
ושמתי ושמתי עיני עלידם לטובה
ושלח יי׳ אליכם את כל עבדיו׳
ו׳ תלכו אחרי אלהים אחרים׳
ויצא מהם תודה וקול׳
ועבדך מקץ שבע שנים תשלחו׳
הוקם את דברי יהונדב׳
כל יהוד׳ לכן כה אמר יי׳ הנני מביא
ואשלח אליכם את כל עבדי׳
אם שוב תשבו בארץ הזאת׳
פחדו ולא פחדו ולא קרעו׳
ישבו לכן ישבו ציים את איים׳
באמרו לרשע מות תמות׳
תחס ולא תחס עיני׳
וחברו ולא תחס עיני עליך׳
המרי בן אדם בתוך בית׳
הרעים כה אמר יי׳ הנני׳
מטע והקמתי להם מטע׳
ועשיתי אתם לגוי אחד׳
ולא ישאו עצים מן השדה׳
ורדפה את מאהביה ולא׳
ואכלו ולא ישבעו הזנו׳
וענה גאון ישראל בפניו׳
ישפטו בין עמים רבים׳
המליכו הם המליכו ולא ממני׳
ונעו שתים שלש שנים׳
כשסכם לכן יען בשסכם׳
הלא חשך יום יי׳ ולא אור׳
ותסג אתה תאכל ולא תשבע׳
שועתי עד אנה יי׳ שועתי׳
היין ואף כי היין בוגד׳
חילם והיה חילם למשסה׳
כאבתיכ׳ אל תהיו כאבתיכם׳
כאשר קראתי והיה כאשר׳
וגערתי לכם באכל ולא׳
יואב בן צרויה החל למנות׳
וכל ריב אשר יבא אליכם׳
ולא הסב יאשיהו פניו׳
אלהי אקרא יומם ולא תענה׳
רחום והוא רחום יכפר׳
ובצלעי שמחו ונאספו׳
כל זאת באתנו ולא שכחנוך׳
פה להם ולא ידברו עינים׳
אזנים להם ולא ישמעו׳
ישען על ביתו ולא יעמד׳
יעבר הן יעבר עלי ולא׳
יהרס הן יהרס ולא יבנה׳
יכברו בניו ולא ידע׳
מה ידעת ולא נדע תבין׳
שזפתו עין שזפתו׳
משיב יגע ולא יבלע׳
שורו עבר ולא יגעיל׳
שמאל בעשתו ולא אחז׳
שגיא הן אל שגיא ולא נדע׳
ישחק לפחת ולא יחת׳
אחת דברתי ולא אענה׳
מי זה מעלים עצה׳
יקראונני אז יקראנני׳
וראיתיו מגיע אצל האיל׳
נשארתי ואני נשארתי לבדי׳
ובעמדו תשבר מלכותו׳
ולקץ שנים יתחברו׳
ועמד על כנו נבזה ולא׳
וישם פניו לבא בתקף׳
והעד בהם להשיבם אל׳
וימאנו לשמוע ולא זכרו׳
וכראות ויצא המן ביום׳
פתחתי אני לדודי ודודי חמק׳

חד מן
מ״ז פסוקים דאית בהון מן ג״ג לא לא לא דמיחדין וסימניהון

אבימלך ויאמר אבימלך לא
כמעשה ארץ מצרים אשר
בהמתך את חקתי תשמרו׳
יקרחה לא יקרחה קרחה׳
אלילים לא תעשו לכם׳
מיין ושכר יזיר חמץ׳
ובתים מלאים כל טוב׳
חפצת והיה אם לא חפצת׳
וידעתם היום כי לא את בניכם׳
יזבחו לשדים לא אלוה׳
האמר לאבי ולאמו לא ראיתיו
ואתן לכם ארץ אשר לא׳
ויחגר דוד את חרבו׳
נם ויאמר העם לא׳
המכים ואת בני המכים לא׳
בניהם וחברו את בניהם׳
בחוריו על כן על בחוריו׳
ידמה והוא לא כן ידמה׳
ונאספה שמחה וגיל מן׳
עמקי לא אל עמים׳
ביבש קצירה תשברנה׳
כי תעבר במים אתך אני׳
שחרה ובאה עליך רפה׳
גם לא שמעתם גם לא׳
החפירי אל תיראי כי לא׳
דאגת ואת מי דאגת׳
ומעולם לא שמעו ולא האזינו׳
הכהנים לא אמרו איה יי׳׳
המנבאים לכן כה אמר יי׳ יען׳
המכר כי המוכר אל המכר׳
כספם בחצות ישליכו זהבם׳
ובכתב והיתה ידי אל הנביאים
על ההרים לא אכל תני׳ דספרא׳
הונה ואיש לא הונה חבלתו׳
הדרכי ואמרתם לא יתכן׳
הדרכי ואמרו בני עמך לא׳
צדקת ואתה בן אדם אמור׳
קרא ויאמר קרא שמו לא עמי
ותפש הקשת לא יעמד׳
לא יכלו כי לא יכלו לעשותו׳
אשרי האיש אשר לא הלך׳
רגל לא רגל על לשונו׳
כספו לא נתן בנשך׳
ישנו כי לא ישנו אם לא׳
פני יי׳ חלקם לא יוסיף׳
וסוך לחם חמודות׳
וארבעים שנה כלכלתם במדבר

ט׳ פסוקים ולא ולא ולא
וסימניהון נמסר בירמיה סימן ז׳׳

חד מן
ל״ג פסוקי׳ דמיחדי׳ מן ג׳ לא ולא ולא
ט׳ מנהון ר״פ דמיחדין וסי׳ נמס׳ באיוב סי׳ ט׳ וכ״ד במצעות פסו׳ וסימני׳

יובל היא שנת החמשים׳
אמר ויאמר יי׳ אלי לאמר׳
כי אל רחום יי׳ אלהיך לא ירפך׳
גפרית ומלח שרפה כל ארצה׳
תריעו ואת העם צוה יהושע׳
עשקתנו ויאמרו לא עשקתנו׳
את חצי ויאמר איש האלהים׳ אל המלך׳
כיכן צוה אתי בדבר יי׳׳
אוכל ויאמר לא אוכל לשוב׳
לא שמעו על אשר לא שמעו בקול׳
מכף רגל ועד ראש אין בו׳
בושי צידון כי אמרים׳
כיונק ויעל כיונק לפניו׳
ונפצתים איש אל אחיו׳
חללי והיו חללי יי׳ ביום ההוא׳
ובנו את במות הבעל׳
אזכרנו ואמרתי לא אזכרנו׳
שקר ויאמר אלי שקר׳
ואחרי כן נאם יי׳ אתן את צדקיהו׳
אפרע אני יי׳ דברתי באה׳
בחמה גם אני אעשה בחמה׳
יגבהו למען אשר לא יגבהו׳
שארית ישרא׳ לא יעשו עולה׳
בזה כי לא בזה ולא שקץ׳

ו׳ ר״פ
לא לא ולא וסימני׳ נמסר בסדר קדשים׳

ג׳ ר״פ
לא ולא לא וסימני׳ נמסר בסוף בחקתי׳

לא ז׳ ר״פ
בספר במדבר וסימ׳ נמסר בסדר מטות׳

ט׳ פסוקי׳
לא ולא ולא ולא׳ דמיחדין וסימניהון נמסר בישעיה סוף סימן ה׳׳

ח׳ פסוקי׳
לא לא לא וסי׳ נמסר ביחזקאל סי׳ י״ח גבי פסוק אל ההרים לא אכל קדמאה׳

ג׳ פסוקי׳
לא ולא ולא ולא ולא וסימני׳ נמסר בפרשת בהעלותך׳

ד׳ זוגין
מן ב״ב בחד עניין קדמ׳ נסיב לא ותנינא לא נסיב לא וסימני׳

לא אדני שמעני השדה נתתי
אדני שמעני ארץ ארבע׳
לא הפך לבן ואם בהרת לבנה׳
הפך לבן וראהו הכהן׳
לא עשיתם לכן כה אמר יי׳ יען המנכ׳
עשיתם וידעתם כי אני יי׳ אשר בחקי׳
לא נחשב וכל כלי משקה דמלכים
נחשב וכל כלי משקה דד״ה׳

ו׳ פסוקי׳
ולא לא ולא וסימני׳ נמסר בסוף סדר קרח

ג׳ סבירין
ולא וקרין לא וסימני׳ נמסר בסדר משפטי׳

ולא קריין יחידאין וסימ׳

ולא מצאה היונה מנוח לכף׳
ולא תכרת והיה האכל לפקדון
ולא ביד ואני ידעתי׳
ולא תוסיפון העתירו אל׳
ולא נחם ויהי בשלח פרעה׳
ולא תעלה

ולא תעלה במעלות על מזבחי •
ולא פשה וראה הכהן •
ולא יאכל נפש אשר •
ולא יגאל אך כל חרם •
ולא נשחה נעברה בארצך •
ולא יצאו וישארו שני •
ולא תחמד דמשנה תורה •
ולא תקח לא תטה משפט •
ולא יסור ולא ירבה לו •
ולא יזידון וכל העם •
ולא תסור מכל הדברים •
ולא תשמו בנים אתם לי״י
ולא הוריש מנשה את בי׳ שאון •
ולא באו וילך במדבר •
ולא יצילו ולא תסורו •
ולא מת ויאמר העם אל שאול •
ולא הגידה ותבא אביגיל •
ולא אשנה ויאמר אבישי אל דוד •
ולא ירד וישכב אוריה •
ולא שמר וצוה אליו על הדבר •
ולא תאבה ויאמרו אליו •
ולא תשמע ראות רבות •
ולא העלה וימצא מלך •
ולא ידעתם שמעת חזה כלה •
ולא לנצח כי לא לעולם •
ולא ילכו בעת ההיא •
ולא תהללו את שם קדשי •
ולא יבאו לראות כבלע •
ולא אשיבנה הנה ברך לקחתי •
ולא יעבד ומבן חמשים •
ולא ראה לא הביט און ביעקב •

ולא תעבד ואכלת •
ולא ירבה לו נשים •
ולא שכחתי ולא אכלתי באני ממנו
ולא תגרעו ולא תוסיפו •
ולא שנא וכיירדף •
ולא ישאירו ויחנו עליהם וישחיתו
ולא אותה ויאמר יהונתן •
ולא נעלה אם כה יאמרו •
ולא חטאתי ואבי ראה •
ולא יחיה והכה דוד •
ולא עשית כאשר שמע •
ולא נעדר להם מן הקטן •

ולא תשוב כי כן צוה אתי •
ולא השאיר ויאמר תפשו •
ולא ישים וישפך עליו •
ולא תדע למה צמנו •
ולא יעשה והיה כי תרבו •
ולא יספרו ומחו גדלים •
ולא תקום ואמרת ככה •
ולא מתי תשואות מלאה •
ולא יקחו ממך אבן •
ולא תראה לעינידם על •
ולא יתנו למען אשר •
ולא תשיג ורדפה את מאהביה •
ולא תמצא ב׳ בו •
ולא אכא לא אעשה •
ולא ימלט ראיתי את •
ולא תשבע אתה תאכל •
ולא תוסיפו ביום ההוא •
ולא יועילוך אני אגיד •
ולא יערוב למען אשר •
ולא אענה הן אזעק •
ולא בזה פנה אל תפלת •
ולא נסוג ממך תחיינו •
ולא היו וימת אלעזר •
ולא עלה יואב בן צרויה החל למנות דד״ה •

ולא הצליחו ורוח אלהים •
ולא נעשה פסח כמהו דד״ה •
ולא הגרתי ואקום לילה •
ולא לו וישם פניו לבא •
ולא עבר להם לבדם •

ולא עת אשר קמטו •
ולא תמצא לא ידע אנוש ערכה •
ולא איתי וכל דיירי ארעא •
ולא כן אני ידעתי •
ולא לקחו ואמרתי אליהם •
ולא היתה סרס אחתך •
ולא יצאו בבאם הכהנים •
ולא אלהים כי מישראל והוא • חרש עשהו •
ולא יפל כי הנה אנכי מצוה •
ולא ישבע אף כי היין בוגד •
ולא ראיתי נער הייתי •
ולא האמינו בכל זאת חטאו ולא •
ולא יזכר אמרו לכו ונכחידם מגוי
ולא לעולם לא לנצח אריב
ולא הכיר דוד את •
ולא בחרתי מן היום •
ולא לך ויעמדו •
ולא שמעתי ויהי כדבר •
ולא הייתי ויהי בחדש דעזרא •
ולא תעמד וישם פניו •
ולא יפתח הן יהרס •
ולא יאזינו אזנים להם •
ולא כגמול עליו השיב יחזקיהו •
ולא זר אשר אני •
ולא ימאס הן אל כביר •
ולא אמצא ואולם כלב תשבו •
ולא יחטא כי אדם אין צדיק בארץ
ולא ימלט אין אדם •
ולא ימצא וראיתי •
ולא זה ויאמר אליהם •

לא מ׳ יחידאין וסימניהון

לא מצא ויקרא האדם שמות •
לא יעדה אם רעה בעיני •
לא יעבר כל ימי נזרו •
לא נודע כי ימצא חלל באדמה
לא הורישו ואת היבוסי יושבי ירושלם •

לא אפר ויעל מלאך יי׳ דהבוכים
לא ינש וזה דבר השמטה •
לא שמרתם הדבר הזה אשר אתם
לא טובת דצפחת המים •
לא יראו ויהי בתחלת שכתם •
לא ירחמו וקשתות נערים •
לא עתה לכן כה אמר יי׳ •
לא האזינו ומעולם לא שמעו •
לא הקשיבו שמעי הארץ •
לא יקברו ומתו גדולים •
לא נזהר והצופה כי יראה •
לא ישאו ושפט בין הגוים •
לא תחיה והיה כי ינכא •
לא יראו תבא עד דור אבותיו •
לא אמות כי אחיה •
לא עזבתם את אחיכם •
לא אענה אשר אם צדקתי •
לא ילין בחוץ לא ילין •
לא פנים אם קהה הברזל •
לא האמין ויגידו לו לאמר •
לא יראו והסירתי את כפי •
לא משו וארון ברית יי׳ ומשה
לא תיראום כי יי׳ אלהיכם •
לא תשלחום ויאמרו אליו •
לא תאכלום כל הולך על •
לא בחרבך ולא בקשתך •
לא יתחטא הוא יתחטא בו •
לא תשתה כרמים תטע •
לא ידעון המאכילך מן במדבר
לא הטהרנו המעט לנו את •
לא מצאתה ויאמר יהודה לתמר •
לא מצאתיה וישב אל •
לא נתנו וילחצו האמרי •

לא חמל את הכבשה ישלם •
לא קרבה לא שמעת בקול •
לא קם וכמהו לא היה לפניו מלך •
לא תחת שאו לשמים •
לא שתה חרש ברזל מעצד •
לא הדריכהו בני שחץ •
לא הכירוהו ויכר יוסף את •

הליקס זוגין חד לא וחד ולא וסימניהון •

לא לך ויעמדו על עזיהו דד״ה
ולא לך ב׳ בפסוקא •
לא ידעון המאכילך מן •
ולא ידעין ויענך •
לא נראה ויען משה •
ולא נראה ויעש המלך •
לא תנאף דואלה שמות
ולא תנאף דמשנה תורה •
לא הגנב דואלה שמות •
ולא תגנב דמשנה תורה •
לא תענה דואלה שמות •
ולא תענה דמשנה תורה •
לא תחמוד דואלה שמות •
ולא תחמוד דמשנה תורה •
לא ימשל אם רעה בעיני •
ולא ימשל ויאמר להם גדעון •
לא תהדר ודל לא תהדר •
ולא תהדר לא תעשו עול •
לא תעשה כל המנחה •
ולא תעשה כי כלם מראים •
לא יבדיל ושסע אתו •
ולא יבדיל ומלק את ראשו •
לא יגיד ונפש כי תחטא •
ולא יגיד חולק עם גנב •
לא תונו וכי יגור •
ולא תונו איש את •
לא תותירו ביום ההוא •
ולא תותירו ממנו עד •
לא תקצר את ספיח •
ולא תקצר אתה תזרע ולא •
לא תצלח ויאמר משה למה •
ולא תצלח ושניהם דמלכים •
לא יי׳ אם כמות כל אדם
ולא יי׳ לולי כעס אויב אגור
לא האמנתם יען לא האמנתם כי
ולא האמנתם לו ולא שמעת׳ בקולו •
לא תסורו ושמרתם לעשו׳ את
ולא תסורו כי אחרי התהו •
לא תביא אתנן זונה ומחיר •
ולא תביא תועבה אל ביתיך •
לא קרוב ואם לא קרוב אחיך •
ולא קרוב אראנו ולא עתה •
לא ילמדו למען אשר לא ילמדו
ולא ילמדו עוד איש •

לא תשכח והיה בהניח יי׳ אלהיך •
ולא תשכח והדר נדר ותאמר •
לא תסוך זתים יהיו לך בכל
ולא תסוך אתה תזרע ולא •
לא יאבה יי׳ סלוח לו כי אז •
ולא יאבה לא ישא פני כל כפר
לא ראיתיו האמר לאביו ולאמו •
ולא ראיתיו ויצא האחד מאתי
לא תריעו ואת העם דיהושע •
ולא תריעו ובהקהיל את הקהל
לא שלף ויבא גם הנצב אחר
ולא שלף ויאמר ליתר בכורו

לא נסור ויאמר אליו דפלגש •
ולא נסור ויקם כל העם דפלגש •
לא נמיתך ויאמרו לו לאמר •
ולא נמיתך וכי ישמעו השרים •
לא בכח רגלי חסידיו ישמר •
ולא בכח כי אם ברוחי אמר •

לא ארע ויאמר שאול חטאתי •
ולא ארע ואל תלכו אחרי אלהים
לא תאמר ויקרא אבנר •
ולא תאמר אם מחוט ועד שרוך •
לא נטה והשמיעה באה •
ולא נטה ויירדף עשה אל •
לא ישמח על כן על בחוריו •
ולא ישמח יולד כסיל
לא ירחם על בחוריו
ולא ירחם ואחרי כן נאם •
לא יבנה כי שמה מעיר •
ולא יבנה הן יהרס ולא יבנה •
לא תבכה כי עבר בציון •
ולא תבכה בן אדם הנני לוקח •

לא תשחית כי הצור אל •
ולא תשחית לא תקיפו •
לא יחת כי כה אמר יי׳ •
ולא יחת ישחק לפחד •
לא ילדה רני עקרה •
ולא ילדה ויהי איש אחד מצרע׳
לא יכילו כי שתים רעות עשה •
ולא יכילו ויי׳ אלהים אמת •
לא אעבור כי מעולם •
ולא אעבור ארחי גדר •
לא ייעפו פרא למוד מדבר •
ולא ייעפו וקויי יי׳ יחליפו •

לא שבה וגם בכל זאת •
ולא שבה ואמר אחרי עשתה •
לא יאספו ושחטים •
ולא יאספו והיו חללי •
לא יעברו והיה הגוי •
ולא יעברו והיה ביום •
לא תשתו ויאמר לא נשתה יין •
ולא תשתו יען בושסכם •
לא הפנו מקול שעטת •
ולא הפנו מדוע ראיתי •
לא הזהרת ובשוב צדיק •
ולא הזהרתו באמרי •
לא עליתם בפרצות •
ולא עליהם אנכי •
לא תשאי ולא אשמיע •
ולא תשאי והשבתי זמתך ממך •
לא תדלהם והאבדתי קדמא •
ולא תדלהם כ׳ בפסוקא •
לא ימד והיה מספר •
ולא ימד אשר לא יספר •
לא ארחם ואת בניה לא •
ולא ארחם ונפצתים •
לא חכם חבלי יולדה •
ולא חכם הלי״י תגמלו •
לא בחיל ולא בכח כי אם ברוחי
ולא בחיל גדול ובקהל •
לא עבדו ושכחתם יראיתם •
ולא עבדו והיה יי׳ עמו •
לא ישב אשרי האיש •
ולא ישב לא עבר בה איש •
לא אקח מביתך פר •
ולא אקח את כל הממלכה •
לא חשך איננו גדול •
ולא חשך ממות •
לא ירבק לא אשית •

ולא ידבק בידיך מאומה •
לא אעלה תדבק לשוני •
ולא אעלה ויאמר •
לא יציל וספרי כתב לחרף דד״ה
ולא יציל רעה אפר לב הותל •
לא נכנע ויעש הרע דיהויכין דסוף ד״ה •
ולא נכנע מלפני יי׳ דאמון דד״ה
לא ידעו ויאמרו צרינו •
ולא ידעו ויאמר ירבעם •
לא הביאו ועל ידו •
ולא הביאו ובני בליעל •
לא בחכמה

מערכת אות הלמד

לא בחכמה ואנא לא דדניאל׳
ולא בחכמה הלא נסע יתרם׳
לא יעמדו ראיתי את האיל מנגח
ולא יעמדו למען׳
לא יענה הרב דברים׳ו
ולא יענה אטם אזנו׳
לא תשבעו למה תרדפוני׳
ולא תשבעו בשברי לכם׳
לא חקר הן אל שגיא׳
ולא חקר ירוע כבירים׳
לא עוזר נתסו נתיבתי׳
ולא עוזר כי אמלט עני׳
לא מנעתי את לבי מכל שמחה׳
ולא מנעתי ויקרא מלך ישראל׳
לא תמלא כל עמל׳
ולא תמלא כל הדברים יגעים׳
לא יכזב עד אמונים׳
ולא יכזב כי עוד חזון׳
לא יחסר בטח בה לב בעלה׳
ולא יחסר מהר צעה׳
לא כל ואענה את זרע׳
ולא כל לא המתים יהללו יה׳

הלין מ״ט קריין לא ולית מנהון ולא

וסימניהון׳

לא אעשה	לא אהיה׳
לא אכלתי	לא אירא׳
לא טוב	לא טובה׳
לא ישבתי	לא ישב׳
לא ישבו	לא יירא׳
לא יתיצב	לא יועילו׳
לא ירעיב	לא ירעבו׳
לא ימוט	לא יגש׳
לא יקרב	לא יומת׳
לא יומתו	לא יתכן׳
לא יתכנו	לא יעלו׳
לא יעשה	לא יצלח׳
לא נכון׳	לא יכון׳
לא לקח׳	לא נקח׳
לא נפל׳	לא נופל׳
לא נוכל׳	לא נירא׳
לא ענו׳	לא שלחתים׳
לא שמת׳	לא זכרת׳
לא תאכל	לא תתנו׳
לא תלין	לא תכרת׳
לא תוכל	לא העבר׳
לא תכבה׳	לא תנבא׳
לא תשמעו	לא תמשך׳
לא תוסיפו׳	לא תעשינה׳
לא תגלח׳	

כב ולא ולית מנהון לא

וסימניהון

ולא עוז׳	ולא אמרת׳
ולא אבין׳	ולא אני׳
לא יראה׳	ולא יסף׳
ולא יספו׳	ולא ימנו׳
ולא יטמאו׳	ולא נטמאו׳
ולא נתנו׳	ולא נפקד׳
ולא רות׳	ולא טוב׳
ולא שכחם׳	ולא שמענו׳
ולא שם׳	ולא שבט׳
ולא תטמאו׳	ולא תמותו׳
ולא תשבו׳	

ט זוגין מן ב׳ בולא ולית

דכוו׳ בקריאה וסימניהון
ולא נתתי לא אכלתי באני ממנו
ולא נתתי לחטא חכי׳
ולא קם נביא עוד בישראל׳
ולא קם ולא זע ממנו וימלא׳
ולא יצא ואת העם צוה יהושע׳
ולא יצא על כן תפוג תורה ולא׳
ולא ישא כימות נפות׳

ולא ישא לא יצעק ולא ישא׳
ולא שמרת ויאמר יי׳ לשלמה׳
ולא שמרת ויקרא א׳ איש האלהים׳
ולא סרו מצו׳ המלך דמלכי׳
ולא סרו וישרנה הפרות׳
ולא ראו ושמתי בהם אות ושלחתי
ולא ראו בתוך בית המרי את׳
ולא תראו והברית אשר כרתי׳
ולא תראו ואת החקי׳ דשמרונה׳
ולא תנתן ול׳ יבטח אתכם חזקיהו׳
ולא תנתן והצלתיך ביום ההוא׳
ולא יאמר הנה ימים באים נאם׳
ולא יאמר לכן הנה ימים באים׳
ולא תזכרנה כי הנני בורא שמים׳
ולא תזכרן בשוב צדיק מצדקתו׳
ולא ישמע וגלתי בירושלם׳
ולא ישמע הנני אליך נאם יי׳׳
ולא יקמו ואמרת אלהם כה אמר׳
ולא יקמו הנשבעים באשמת׳
ולא תמות לכן כה אמר יי׳ אל׳
ולא תמות ויאמר ירמיה א׳ צדקיהו
ולא דברתי שקר הנביאים׳
ולא דברתי וכנו את׳
ולא ימיש והיה כעץ שתול על׳
ולא ימיש הות בקרבה ולא ימיש׳
ולא ידעו אם יצאתי והנה׳
ולא ידעו המעתיק הרים ולא׳
ולא אדבר ואמרתי לא אזכרנו׳
ולא אדבר אחזת שמורות עיני׳
ולא איש לא אעשה חרון אפי׳
ולא איש ואנכי תולעת׳
ולא יבשו ואכלתם אכול׳
ולא יבשו וידעתם כי בקרב׳
ולא תעשינה והשבתי את זמתך׳
ולא תעשינה מפר מחשב׳ ערומי׳׳
ולא תשתחוה והכרתי פסיליך׳
ומצבתיך׳

ולא תשתחוה לא יהיה בך אל זר
ולא׳
ולא אתן והושעתי אתכם מכל׳
ולא אתן ויען יי׳ ויאמר לעמו׳
ולא אצא הרחקת מידעי ממני׳
ולא אצא גדר בעדי ולא אצא׳
ולא אנחנו דעו כי יי׳ הוא האלהים׳
ולא אנחנו ויגש זרבבל בן
שאלתיאל׳
ולא יאמין ומשך אבירים בכחו׳
ולא יאמין ברעש ורגז יגמ׳ ארץ׳
ולא תירא בשוט לשון תחבא׳
ולא תירא כימי אז תשא פניך׳
ולא נשא אתם הארץ לשבת׳
ולא נשא דויד מספרם דר״ה׳
ולא יקרא עוד את שמך אברם׳
ולא יקרא לכן הנה ימים באים׳
ולא יכלה ארץ מגוריהם לשאת׳
ולא יכלה עוד הצפינו׳
ולא יאסף ועתה שלח העז את׳
ולא יאסף ולא עשיר ישכב ולא׳
ולא יאכל ויאמר משה אל העם׳
ולא יאכל וכי יגח שור איש׳

י״ט פסוקים לא ולא לא

במצע׳ וסימ׳

ויאמר	משה והן לא׳
נעברה	נא בארצך׳
ויענך	וירעיבך׳
רק	לא ירבה לו סוסים׳
לו	חפץ יי׳ להמיתנו׳
וגם	נצח ישראל לא ישקר׳
כי	דבר יי׳ אלי בדבר׳
כחשו	ביי׳ ויאמרו לא׳
ישאהו	על כתף יסבלהו׳
כי	אויל עמי בנים׳

הנני	על נביאי׳
אם	לא יען את׳
אם	לא יען היות צאני׳
האנק	דום׳
והיה	מספר בני ישראל׳
ראיתי	את כל מעשה׳

ג׳ פסוקים מן ט׳ מלין דאית

בהון ולא ולא
ותרי מלין ביניהון וסוף פסוק וסימ׳

מהר	צעה להפתח׳
אלהי	אקרא יומם׳
הן	יעבר עלי ולא׳

לא ט״ו קריין לו וסימניהון
נמסר בסדר שמיני

לוא ל״ה מ״ל וסימניהון
נמסר בויקרא׳

בלוא ו׳ מ״ל וסימני׳ נמסר
בישעיה ריש סימן
נ״ה ובקהלת סימן ז׳׳

הלוא י״ג מ״ל בתורה וסימ׳
נמסר בפרשת
שלח לך וחד פלוגתא עלה

הלוא	הוא כמוס עמדי׳

וכל יהושע דכו׳ מ״ל במ״א

הלא	היא כתובה׳

וכל שפטים דכוו׳ חסרי׳ ושמואל
כול׳ מ״ל וי״ו מ״ל במלכים וסימ׳
נמסר במלכים א׳ סי׳ כ״ב וירמיה
כולהון מ״ל במ״ג חסר וסימניהון

הלא	היא הרעת אתי׳
הלא	אתה יי׳ אלהינו׳
הלא	ירא את יי׳׳

וישעיה כולהון מ״ל במ״ו חסרי׳
וסימניהון נמסר בישעיה סימן׳
ויחזקאל כו״ל מ״ל במ״ח חסרי׳
וסימניהון נמסר ביחזקאל סימן
י״ב ותרי עשר כלהון חסרי׳ במ״א
מ״ל וסימן׳

הלוא	חשך יום יי׳׳

וט׳ מ״ל בכתובים וסימניהון נמס׳
במשלי סימן י״ד ובסוף נחמיה
וברות סימן ב׳׳

ללא י״א וסימניהון נמסר
באיוב ריש סימן כ״ו׳

שלא ד׳ וסימניהון נמסר
בתלים סימן קכ״ג
ובקהלת סימן ז׳׳

לאלו ה׳ וסימניהון נמסר
בסדר וישב ובחבקוק
סימן ב׳ ובמשלי סימן כ״ו׳

נלאה ב׳ וסימניהון

והיה	כי נראה כי׳
נלאה	להשיבה אל פיו׳

וא׳ נחלתך ונלאה׳

התלאה ג׳ וסימניהון נמסר
בסדר יתרו׳

בלאט ד׳ ג׳ חסרי׳ אל״ף וא׳
מ״ל וסימניהון נמסר
בשופטים סוף סימן ד׳׳

לב

ולבב ה׳ וסימניהון נמסר
בדניאל סימן ז׳׳

בלבם ט׳ וסימניהון נמסר
ביחזקאל סימן י״ד׳

בלבבו ה׳ וסימניהון נמסר
בפרשת נצבים
ובישעיה סימן י׳׳

בלב ד׳ וסימניהון נמסר
בירמיה סוף פי׳ מ״ח

ולב ד׳ וסימניהון׳

יי׳ צבאות	בחן כליות׳
ולעדר	בלא לב ולב דד״ה׳
שפת	חלקות בלב ולב׳
חוקר	כליות ולב׳

בלבבו ג׳ וסימניהון נמסר
במלכים ב׳ סימן׳
ובתלים סימן י״ג׳

אמירה בלב ל״ג כלי׳
וסימניהון

ויאמר	יי׳ אל לבו׳
ויאמר	בלבו הלבן׳
ויאמר	עשו בלבו׳
כי	תאמר בלבבך׳
אל	תאמר בלבבך׳
ואמרת	בלבבך׳
וכי	תאמר בלבבך׳
ויאמר	ירבעם בלבו׳
ויאמר	דוד אל לבו׳
ויאמר	המן בלבו׳
ושים	אמריו בלבבך׳
אמרו	בלבבכם על משכבכם׳
אמר	בלבו בל אמוט׳
אמר	בלבו שכח אל׳
אמר	בלבו לא תדרוש׳
אמר	נבל בלבו׳
אמר	לבי בקשו פני׳
אל	יאמרו בלבם׳
אמרו	בלבם נינם יחד׳
אמרתי	אני בלבי לכה נא אנסכה
אמרתי	אני בלבי את הצדיק׳
אמרתי	אני בלבי על דברת׳
ואמרתי	אני בלבי כמקרה׳
ואתה	אמרת בלבבך׳
האומרה	בלבבה אני ואפסי׳
ותאמרי	בלבך דישעיה׳
ואמרת	בלבבך דישעיה׳
ולא אמרו	בלבבם נירא׳
וכי תאמרי	בלבבך׳
אומר	בלבו מי יורידני׳
האומרים	בלבבם׳
האומרה	בלבבה דצפניה׳
ויאמרו	אלופי יהודה בלבם׳

אמירה בלבו דוקא בלבו י׳׳
וסים׳ נמסר במלכים
א׳ סימן י״ב׳

ולבך ה׳ בקריאה וסימניהון
נמסר בשפטים סימן י״ו
ובמשלי סימן כ״ב׳

לבבם ג׳ וסימניהון נמסר ריש
פרשת וירא ובתלים
סימן מ״ח

לבב אנוש ג׳ וסימניהון

על	כן כל ידים תרפנה׳
ויין	ישמח לבב אנוש ב׳ בפסוק

לבבנו ד׳ וחסרים וסימני׳ נמסר
בסדר דברים ובמלכים
א׳ סימן ח׳׳

בלבים ד׳ וסימניהון נמסר
בפרש׳ בשלח ובמשלי
סימן ל׳׳

נתינה אל לב ד׳ וסימני׳
נמסר בקהל׳
סוף סימן ח׳׳

אל לבו ב׳ בתורה וסי׳ נמסר
בפרשת בראשית
ובריש דניאל׳

ילבטו ג׳ וסימניהון נמסר
במשלי סימני׳

ולבן ג׳ וסימניהון נמסר בסדר ויצא׃

לבנות ד׳ ב׳ מ״ל וב׳ חסרים וסימ׳ נמסר בסדר ויצא וביחזקאל סוף סימן י״ו׃

לבנים ג׳ וסימניהון נמסר בסדר נח׃

הלבנים ג׳ וסימניהון נמסר בסדר ואלה שמות ובישעיה סימן ס״ה׃

והלבנון ה׳ ד׳ מ״ל וא׳ חסר וסימ׳ נמסר בסדר אלה הדברים׃

כלבנון ד׳ וסימניהון נמסר בסוף הושע ובשיר השירים סימן ה׳

לבשו ג׳ חסרים וסי׳ נמסר בסדר ויחי׃

לבושה ג׳ וסימניהון נמסר בסוף משלי׃

לבוש ב׳ מ״ל בלישניהון בנביאים וסימניהון נמסר בסוף משלי׃

מלבשים ד׳ וסימני׳ נמסר במלכי׳ א׳ סי׳ כ״ב

לבישה ו׳ חסרים י׳ בליש׳ וסימניהון נמסר במגלה סימן ו׳ ובדניאל׃

לה ג׳ רפין וסימניהון נמסר בסדר מטות׃

ולה ג׳ וסימני׳ נמסר בפרשת לך לך ובדניאל סימן ז׳׃

ולהבה ג׳ וסימני׳ נמסר בריש יואל סוף סימן א׳ ובישעיה ריש סי׳ מ״ג

להבים ג׳ וסימניהון נמסר בסדר נח׃

לו כ״ב וסימניהון

ישמעאל ויאמר אברם אל האלהים
שמעני וידבר אל עפרון׃
יהי ויאמר לבן הן לו׃
ישטמנו ויראו אחי יוסף׃
מתנו וילנו על משה ב׳ בפסוק
חרב ויאמר בלעם לאתון׃
חכמו לו חכמו ישכילו׃
החייתם ויאמר אחי בני אמי׃
חפץ ותאמר לו אשתו׃
אכל אף כי לוא אכול אכל׃
אבשלום לאהבה את שנאך׃
הקשבת לו הקשבת למצותי׃
קרעת היינו מעולם לוא׃
חיה לו היה רעה אעביר׃
איש לו איש הולך רוח שקר׃
עמי לו עמי שומע לי׃
שקול לו שקול ישקל כעשי׃
נפשכם גם אנכי בכם אדברה׃

וסימניהון בלשון ארמי ישמעאל מותא לבן שטימא יספון בארעא ובמדברא בלעם חכימא יהושע קטליה אתתיה בזוניה אתקיל אבשלום בזכותיה לא שלטא ביה חיתא בישתא גברא דשמאלא מתרגזא נפשיה ואילין דאינון ולו

נגרע וירב העם עם משה׃
היא לנו ויאמר יהושע אהה׃
שוקל ויאמר האיש אל יואב׃

ולו ד׳ ר״פ וסימניהון נמסר בריש שמואל ובתלים סימן ז׳ ובד״ה ב׳ ריש סימן כ״א׃

לו לא ז׳ וסימניהון נמסר בפרשת האזינו׃

ונלוו ד׳ וסימניהון נמסר בסדר קרח ובירמיה סימן נ׳ ובזכריה סימן ב׳׃

לוזה ד׳ וסימניהון נמסר ביהושע ריש סימן י״ו׃

ולוט ד׳ וסימניהון

ולוט עמו הנגבה׃
ולוט ישב בערי הככר׃
ולוט ישב בשער סדום׃
ולוט בא צערה׃

ללוי ג׳ וסימניהון נמסר בסדר פנחס׃

הלוים ג׳ ר״פ וסימניהון נמסר בנחמיה סימן ז׳׃

הלוים ד׳ דקדים לכהנים וסימניהון נמס׳ בירמיה סימן ל״ג ובד״ה ב׳ סי׳ ל׳׃

ואת הלוים ד׳ וסימניהון נמסר בירמיה סימן ל״ג

וללוים ב׳ יחידאין וסימניהון

כי נתן משה נחלה׃
ויקרא דוד לצדוק׃
וכל לכהנים ללוים דכוו׳ במ״א לכהנים ללוים וסי׳
וגם מהם אקח לכהנים׃

מטה לוי ג׳ וסימניהון

אך את מטה לוי׃
וגם את אחיך מטה׃
ואת שם אהרן תכתב׃

לולא ד׳ כתיבן כן וסימ׳ בשמוא׳ ב׳ סימן ב׳ ובסדר מקץ׃

לולי ז׳ ר״פ וסימני׳ נמסר בסדר ויצא ובתלים סימן צ״ד׃

לח

לח ג׳ ב׳ פתחים וא׳ קמץ וסימנים נמסר בויצא׃

לוחת ה׳ כ״ב בתורה וסימ׳

בעלתי ההרה כ׳ בו׳
ואפן וארד מן ההר׃
בעת ההיא אמר׃
ויתן אלי את שני׃

וב׳ כתיב לחות חסר וי״ו קדמ׳ וסי׳

ויגד לכם את בריתו׃
ויהי מקץ ארבעים יום בתר׳ דפסוק ושאר׳ חסר דחסר׃

לוחות העדות ג׳ וסי׳ נמסר בסדר כי תשא

לוחות האבנים ד׳ וסי׳ נמסר בסדר והיה עקב׃

ולחם ד׳ ר״פ וסימניהון נמסר בסדר ויגש׃

בלחם ד׳ דגשין וסימ׳ נמסר בפרשת חוקת התורה׃

ללחם ד׳ וסימניהון נמס׳ בסדר מקץ ובאיוב סימן ט״ו׃

בלחמו ג׳ וסימ׳ נמסר בסדר אמור׃

לחמנו ד׳ וסימ׳ נמסר בסדר שלח לך ובסוף מיכ׳

לחמם ו׳ וסימ׳ נמסר בישעי׳ סוף סי׳ מ״ז ובהושע סי׳ ט׳ ואיוב ריש סימן ל׳׃

נלחם י״ב פתחין וסימ׳ נמס׳ בשופטים סימן ט׳׃

ונלחם ד׳ פתחין וסימ׳ נמסר בסדר שמות׃

ובמלחמה ג׳ וסימ׳ נמסר באיוב סי׳ ה׳׃

והמלחמה ג׳ וסי׳ נמסר בשפטי׳ סי׳ ב׳׃

למלחמה ב׳ וסימניהון

הנביאים אשר היו׃
ויאמר אם לשלום׃

ונלחמה ד׳ וסימ׳ נמסר בריש שופטים ובשמואל א׳ סימן י״ז׃

הנלחם ג׳ וסימ׳ נמסר בסוף דברים׃

לי

ולי ח׳ וסימניהון נמסר בשפטים סימן י״ד׃

לילה ויומם ג׳ וסימני׳ נמסר בסדר תבא׃

ולילה ו׳ וסימני׳ נמסר בתלים סימן ק״מ׃

ובלילה ה׳ וסי׳ נמסר בקהלת סוף סימן ה׳׃

בלילות ד׳ וסימניהון נמסר בתלים סימן צ״ב ובשיר השירים סימן ג׳׃

בלילה הוא ד׳ וסימני׳ נמסר בסדר וירא ובשמואל סימן י״ט וסי׳ בלשון ארמי שתה ורמוך וקם וערק׃

בחצי הלילה ג׳ וסימניהון נמסר ברות סימן ג׳׃

בלילה ג׳ רפין וסימניהון

ויחלמו חלום שניהם׃
ונחלמה חלום׃
ובעמוד אש׃

לילה ויום ג׳ וסימניהון נמסר במגלה סוף סי׳ ד׳

לך ג׳ וסימניהון

ואכלת את כל העמים׃
שום תשים עליך מלך׃
ולקחת מראשית כל׃
וכל אתנח וסוף פסוק דכות׳ וסי׳ בלשון ארמי אכל מלכא בסלא׃

בכל אשר תלך ג׳ וסימניהון נמסר בפרשת בראשית׃

לך י״ד זקפין באוריי׳ וסימניהון נמסר בפרשת בראשית׃

לך י׳ זקפין בקריאה וסימניהון נמסר בדניאל סוף סימן י׳ וברות סימן ד׳׃

לך ג׳ חסרי׳ בליש׳ הליכה וסי׳ נמסר בסדר בלק׃

י״ד פסוקי לך לך וסימ׳ נמס׳ בשמואל ב׳ ובתלים סימן ס״ו׃

ולך ה׳ וסימניהון נמסר בשפטים סימן י״א׃

לכה ד׳ כ״כ וסימניהון נמסר בסדר תולדות וכד״ה ב׳ סימן כ״ח׃

ולכה ח׳ ג׳ מ״ל וכ׳ חס׳ וסי׳ נמסר בסדר מטות וביהושע סימן ח׳ ובמלכים ב׳ סי׳ י״ח

לבישה ו׳ וסימניהון נמסר במלכים ב׳ סי׳ י״ח

ולך י״א וסימניהון

ולך לך אל ארץ׃
אך שמע בקולי ולך׃
החרש שים ידך על פיך ולך׃
מלא קרנך שמן׃
ועתה שוב ולך בשלום׃
ולך השב את הנער את אבשלום
ויאמר המלך אל חזאל קח׃
ולך רמות גלעד׃
ויאמר האחד הואל׃
אבול את המגלה הזאת׃
ולך בא אל הגולה אל בני עמך׃

ולכן ה׳ וסימן נמסר במלכים א׳ ריש סימן א׳׃

לכן כ״ב בטעם ביחזקאל וסימניהון

בתוכך׳ אבות׳ חלליך׃
דברכם׳ שוא׳ ובקעתי׃
הגפן׳ הזכרכם׳ לסיגים׃
שכחה׳ אגדיל׳ אדום׃
פלשתים׳ צור׳ זרים׃
חרב לנבוכד נאצר׃
נריה׳ באש׳ נשאתי׃
אדם׳ אשיב׃

לכן ג׳ בטעם ביחזקאל וסימניהון

דמקשי׳ במקום׳ ועשיתי׃

לכן י״א בטעם ביחזקא׳ וסימניהון

המניכם׳ חשבתי׳ תמשך׃
כסתות׳ סנה׳ שובי׃
אלתי׳ גדפו׳ בדרך׃
סיר׳ פרעה׃

לכן ט״ו בטעם בירמיה וסימניהון

אריה׳ דבריכם׳ מכשולים׃
צורתם׳ מאכילם׃
יוכלו׳ ענתות׳ הבחורים׃
שערורית׳ משלחך׳ רכב׃
יהודה׳ אשור׳ אים׃
מקורה׃

לכן י״ד בטעם בירמיה וסימן נמסר שם סוף סימן ז׳

לכן ח׳ בטעם בירמיה וישעיה ויחזקאל וסימניהון

יתן יי׳ הוא לכם אות׃
אשלח הרועים׃
מביא׳ תצא׳ ומקבץ׃
יען׳ החרבות׃

לכן ה׳ בטעם בישעיה וסימניהון

נאם האדון יי׳ צבאות׃
הרחיבה שאול׃
ייליל׳ יכפר׃
יקרת יוסיף׃
מאספם כפרץ׃

לכן כה אמר ג׳ כטעם בירמיה וסימניהון

הנני שם פני בכם׃
הנני מאכילם׃
הנני פקד׃

ועיין בערך כן׃

מערכת אות המם

למ

ולמה ג׳ רפין וסימניהון
ולמה יי׳ מביא ׃
ולמה הבאתם את ׃
ולמה העליתנו ממצרים ׃
למה ה׳ דגשי׳ דסמיכי לא״ה
וסימניהון נמסר בתלים
סימן מ״ג ע״ש ׃
למה ג׳ ב׳ כתיב ה׳ וא׳ כתיב
א׳ וסימניהון נמסר
בעזרא סוף סימן ד׳ ׃
ולמה זה ג׳ וסימני׳ נמסר
בסדר תולדות
ואיוב סימן כ״ו ׃
ולמה ח׳ ה׳ דגשין ר״פ וג׳
רפין וסימניהון נמסר
בסדר שלח לך ובסדר מטות ׃
ולמען ט׳ יחידאין וסימני׳
נמסר בישעיה
סוף סימן ל״ז ׃
ו׳ פסוקי׳ למען למען
וסימניהון נמסר
בסדר וירא וביהושע סוף סימן ד׳

לן

תלן ב׳ א׳ פתח וא׳ קמץ וסימניהון
רק ברחוב אל תלן ׃
ובהמרותם תלן עיני ׃
ללון ז׳ וסימניהון נמסר
בשפטים סימן י״ט ׃
ולנו ג׳ רפין וסימניהון
ויצעק איש אפרים ׃
ועתה בכל אות נפשך ׃
לך יי׳ הצדקה ׃
וא׳ ולנו מה לכם ולנו ׃

לפ

לפידים ג׳ מ״ל בליש׳
וסימניהון נמסר בנחום סימן ב׳ ע״ש

לץ

ליץ י״א וסימניהון
יסר ליץ לקח לו קלון ׃
כי אפס עריץ וכלה ליץ ׃
ליץ תכה ופתי יערים ׃
אל תוכח ליץ פן ישנאך ׃
לא יאהב ליץ הוכח לו ׃
בקש ליץ חכמה ואין ׃
בענש ליץ יחכם פתי ׃
זד יהיר ליץ שמו ׃
גרש ליץ ויצא מדון ׃
ליץ היין הומה שכר ׃
ותועבת לאדם ליץ ׃
לצון ג׳ וסימניהון נמסר בישעיה
סי׳ כ״ח ׃ ובמשלי סימן כ״ט ׃

לק

לקח ה׳ וסימניהון נמסר
בסדר בראשית
ובישעיה סימן נ״ב ׃
לקח ח׳ וחסרים וסימניהון
נמסר ביחזקאל סי׳ כ״ד
לקחי ג׳ וסימניהון נמסר בסדר
האזינו ובמלכים א׳ סימן י״ז ׃
וקח י״ג וסימניהון נמסר
בסדר קרח ׃
ויקחו ז׳ רפין וסימניהון
נמסר בסדר בא
ובמלכים ב׳ סימן ז׳ ׃
ולקחת ד׳ רפין וסימן נמסר
בסדר ויצא ׃
לקוח ד׳ ג׳ מ״ל וא׳ חסר ׃
וסימניהון בלשון
תרגום ספרא וספריא ענא וגליתא
וביאורם נמסר בירמיה סימן ל״ב ׃
יקח ג׳ וסי׳ נמסר בריש סדר
וירא ובאיוב ריש סי׳ כ״ח
יקח ג׳ קמצין וסימנים נמסר
בשמואל א׳ סימן ח׳ ׃
יקחו י׳ קמצין וסימניהון
נמסר בריש סדר
אמור ובאיוב סימן כ״ז ׃
ולקחתם ו׳ וסימנים נמסר
בסדר ויגש ׃
לקחי ג׳ וסימניהון
ויצא לוט וידבר ׃
והנה באו אל הבית ׃
צררי צדיק לקחו ׃
לקח ב׳ קמצין וסימניהון
את ברכתי לקח ׃
מעני השיב ידו ׃
וכל אתנח וסוף פסו׳ דכוותהון
המלקוח ד׳ מ״ל וסימני׳
וחצית את המלקוח ׃
ויקחו את כל השלל ׃
ויביאו אל משה את ׃
ויהי המלקוח יתר ׃
וא׳ ומלקוח עריץ ׃
קחו ה׳ ר״פ וסימ׳ נמסר בסדר
ויקהל ובמשלי סימן ח׳
קח י״ב ר״פ וסימניהון נמסר
בסדר במדבר סיני
ובירמיה סימן מ״ג ׃
ולא יקח ג׳ וסימניהון
ולא יקח שחד ׃
ולא יקח ממך בשר ׃
ולא יקח הנשיא ׃
לקחת ה׳ רפין וסימני׳ נמסר
בסוף פרשת תולדו׳
ונקחה ה׳ וסימניהון
נלכה נא עד הירדן ׃
אולי יפתה ונוכלה לו ׃
ונקחה דגן ונאכלה ׃
ונקחה דגן ברעב ׃
אלינו משילו ׃
ללקוט ב׳ וסימניהון
יצאו מן העם ללקוט ׃
אל תצאי ללקוט ׃
וא׳ וללקוט וללקוט שושנים ׃

לש

לשון כ״א י״ו מנהון קמצי׳
וסימניהון
ויאמר משה אל יי׳ ׃
את עם נועז לא ׃
כי נשבעתי יצא ׃
על מי תתענג ׃
כל כלי יוצר עליך ׃
כי לא אל עם עמקי ׃
לא אל עמים רבים ׃
לכן הנבא ואמרת יען ׃
יכרת יי׳ כל שפתי חלקות ׃
מה יתן לך ומה יוסיף ׃
בשוט לשון תחבא ׃
איש לשון בל יכון ׃
מרפא לשון עץ ׃
מות וחיים ביד לשון ׃
מוכיח אדם אחרי ׃
לשמרך מאשת רע ׃
לאדם מערכי לב ׃
כי בלעגי שפה ׃
ויאמרו לכו ונחשבה ׃
יי׳ הצילה נפשי ׃
בארך אפים יפתה ׃
לשונו ו׳ מ״ל וסימני׳ נמסר
בשפטים סימן ז׳ ׃
ה׳ זוגין ולש ברישי׳ מן ג״ג
וסימני׳ נמסר
באיוב ריש סימן כ״ז ׃
ולשון ה׳ וסימני׳ נמסר
ביהושע סימן ז׳ ׃
ולשונם ד׳ מ״ל וסימני׳
ולשונם חרב חדה ׃
ולשונם לחכם דבקה ׃
ולשונם רמיה בפיהם ׃
ולשונם תהלך בארץ ׃
ולשוני ג׳ וסימניהון נמסר
בתלים סימן כ״ב
ובאיוב ריש סימן כ״ה ׃
לשנות ג׳ חסרי׳ וסימני׳ נמסר
ביחזקאל סימן מ״ד ׃

נשלם

מערכ׳ אות הלמד בס״ד

מערכת אות

המם

א״ב מן ב״ב מ׳ בריש

תיבותא וסימניהון
מאחרי הוי משכימי בבקר ׃
מאחרי שוא לכם משכימי קום ׃
מבחור והכיתם כל עיר מבצר ׃
מבחור ביד מלאכיך חרפת
דמלכים ׃
מגל כרתו זרע מבבל ׃
מגל שלחו מגל כי בשל ׃
מדו ולבש הכהן מדו בד ׃
מדו הם עם האבן הגדולה ׃
מהר וישמע עלי את קול הצעקה
מהר צעה להפתח ׃
מול אלה הדברים אשר ריש
ספרא ׃
מול בעת ההיא אמר יי׳ ׃
מזריע ויאמר אלהים תדשא ׃
מזריע ותוצא הארץ דשא ׃
מחים ורעו כבשים כדברם ׃
מחים עולות מחים אעלה ׃
מטות השוכבים על מטות ׃
מטות חור כרפס ותכלת ׃
מטיבי מטיבי שלשה המה מטיבי
צעד ב׳ בפסוק ׃
מכהן כי עזבו הלוים את ׃
מכהן נדמו עמי מבלי דעת ׃
מלבוש והיה ביום זבח יי׳ ׃
מלבוש אם יצבר בעפר כסף ׃
ממסגר לפקח עינים עורות ׃
ממסגר הוציאה ממסגר נפשי ׃
מנית ויכם מערוער עד ׃
מנית יהודה וארץ ישראל ׃
מסע והכית בהבנתו אבן ׃
מסע משיגהו חרב בלי ׃
מענה ובשו החזים וחפרו ׃
מענה לאדם מערכי לב ׃
מפיץ עלה מפיץ על פניך ׃
מפיץ וחרב וחץ שנון ׃
מצית התעוררי התעוררי קומי ׃
ומצית ושתית אתה ומצית ׃
מקצה טרם ישכבו והנה ׃
מקצה רץ לקראת רץ ירוץ ׃
מראשיתו ויי׳ ברך אחרית איוב ׃
מראשיתו טוב אחרית דבר ׃
משחתם ומשחת אתם כאשר ׃
משחתם ומיד בן נכר לא תקריבו ׃
מתת לאחר מבשר ׃
מתת שמר רגלך באשר ׃

ט׳ יחידאין משמשין מ׳

ברישי׳ וסימניהון

מהר סיני ויהי ברדת משה ׃
מאהל מועד ויקרא אל משה ריש
ספרא ׃
מעור בשרו וראהו הכהן ׃
משנת היובל אם משנת היובל ׃
ממדבר סיני ויסעו ׃
מערבות מואב ויעל משה ׃
מחצי המטה וישלחו ׃
משנת עשרים גם מיום ׃
משתים עשרה ואנילא אסוח ׃

חד מן כ״ב דכל חד וחד

לית דכוו׳ משמשין מה ברישי׳ וסימ׳
מהעוף למינהו ומן הבהמה ׃
מהר וישבו שני האנשי׳ וירדו
מהסלע וגבול האמרי ממעלה ׃
מהשטים וישכם יהושע בבקר ׃
מהבאר ויהי אחרי לכתם ויעלו ׃
מהמערכה וירץ איש בנימן ׃
מהאנשים ויען כל איש רע ובליעל
מהמלך וידעו כל העם וכל ישרא׳
מהראש ודוד עבר מעט מהראש ׃
מהשלשים וירדו שלשה מהשלשי׳
דשמואל ׃
מהקרקע ואולם הכסא אשר ׃
מהנחל והיה מהנחל תשתה ׃
מהבהמה ויאמר אחאב אל עובדיהו
מהים ונשתו מים מהים ׃
מהאש ונתתי את פני בהם ׃
מהחוץ ועשויה אליה אל דלתות
מהלבנון ושלח לי עצי ארזים ׃
מהשמים וככלות שלמ׳ להתפלל
מהעולם ברוך יי׳ אלהי ישראל
דבתריה כאיל תערוג ׃

מהקדש בבאם הכהנים ולא •
ומהגוי כי איש איש מבי' ישרא
ומהלוים ועל הסבלים ומנצחים•

ח זוגין מן ב'ב מ בריש

תיבותא וא' ומ' וסימניהון
מחללים ויעלו כל העם אחריו •
מחללים ואתם מחללים אתו •
וא' ומחללים ואריבה את חרי הסגנים ואמרה דעזרא •
מקרישים דבר אל אהרן ואל בניו
מקרישים וכל ישרא' בימי זרבבל
ומקדשים ובימי נחמיה ב' בפסוק•
משגה ארור משגה עור בדרך ואמר •
משגה ישרים בדר' רע דמשלי
ומשגה עמו עזותושיה לו שגג
מרקרים כי אם הכיתם כל חיל • כשרים •
מדקרים שהם יזובו מדקרים מתנובות שדי •
ומדקרים בחוצותיה דירמיה •
מצבות ויוציאו את מצבות •
מצבות ושבר את מצבו' הבעל•
ומצבות בפרסות סוסיו ירמום •
מוציאים ואת כל נשיך דירמיה•
מוציאים גם טובותיו היו מוציאים•
ומוציאים סוסים ממצרים דירמי'
ממי והקימתי את בריתי•
ממי והשביע אתה הכהן •
וממי שמעו זאת בית יעקב •
מצח והיה על מצח אהרן •
מצח ובית ישראל לא יאבו•
ומצח וימנעו רביבי' ומלקוש

י'ח זוגין חד מ'וחד ומ'וס'

מלאו הגידו ביהודה ובירושל'
ומלאו ויאמר אליהם טמאו •
מלאוה אשר צוית ביד עבדיך•
ומלאוה והערי' יהרסו וכל חלקה•
מגרנך חג הסכות תעשה לך •
ומגרנך הענק תענק לו מצאנך •
מרע מקשיב על שפת און •
ומרע על בחוריו •
מישע ובני כלב אחי ירחמאל •
ומישע מלך מואב היה נוקד •
מך ואם מך הוא מערכך •
ומך וכי תשיג יד גר ותושב •
מערה ויבא אל גדרות הצאן•
ומערה מתימן כל ארץ הכנעני•
מצית התעוררי התעוררי •
ומצית ושתית אתה ומצית •
מקור ביום ההוא יהיה מקור •
ומקור מעין נרפס ומקור •
מכור לא תאכלו כל נבלה לגר
ומכור והיה אם לא חפצת בה •
ממהר וקרבתי אליכם למשפט
וממהר ועל השנות החלום •
ממלכתי ויקרא אבימלך לאברהם
וממלכתי וישמע דוד מאחריכן •
ממלכה ויתהלכו מגוי אל גוי • דתילים •
וממלכה ויתהלכו מגוי אל גוי דד'ה
ממשכן כי מעלו אבותינו ועשו •
וממשכן כי לא ישבתי בבית דד'ה
ממנשה בלכתו אל צקלג נפלו עליו
וממנשה נפלו על דוד בבאו •
ממטר וכאור בקר יזרח שמש •
וממטר וסוכה תהיה לצל יומם •
ממשפחת' וישלחו בני דן ממשפחת'
וממשפחתם וגם מבני התושבים •
וחד משפחתם ולשמעי בנים ששה עשר ובנות שש •

מודע כתי' ולנעמי מידע לאישה •
ומודע אמו' לחכמה אחתי את

שטה חדא משמש ומ'א

וסימניהון
ומאז כאתי אל פרעה לדבר בשמך
ומאיבי מהלל אקרא יי' ומאיבי דשמואל •
ומאחרי ואנכי אמרתי איך אשיתך
ומאפל ושמעו ביו' ההו' החרשי'
ומאדמה כי לא יצא מעפר און
ומארצו קבצם •
ומאלהי לסה תאמ' יעקב ותדב'
ומאלה ומכחש יספרו •
ומאספכם אלהי ישראל •
ומאכל ויתן כסף לחצבים •
ומאלקים ומאלקים היתה תבוס'
ומאציליה קראתיך ואמר •
ומאשר יצאי צבא לערך •
ומאיי אלישה •
ומאנשי הצילני מפועלי און•
ומאכלו על כן יזבח לחרמו ויקטר למכמרתו •
ומאכלות מתלעותיו לאכל עניים מארץ•
ומאשריו מבלעים דישעיה •
ומאישה וימתו גם שניה' מחלון וכליון•
ומאבל בימים אשר נחו בהם היהודים מאיבים •
ומאכלו אש' תאכלנו במשקול
ומאריך אשר חטא עשה רע מאת
ומאהביך כל רועיך תרעה רוח
ומאמר אסת' קים דברי הפרי'
ומאותות השמים אל תחתו •
ומאשור והשיבותים אל הארץ
ומארצו ויבא אל הגוים אשר באו שם ויחללו •

שטה חדא משמשת

ומ"ב ברישי' וסימני'
ומברכיך ל' יעבדוך עמי' ישתחוו
ומבורך ל' ועתה הוא וברך דד"ה
ומכלי ל' מזרם הרים ירטבו •
ומבטן ל' מליד' ומבטן ומהריון
ומבין ל' ובאחרית מלכותם •
ומברכתך ל' ועתה הואל דשמואל
ומביאי ל' ובאו מערי יהודה •
ומביאה ל' ולקץ שנים יתחברו•
ומבטח ל' ומכרתי עריה דר עזר
ומבמות ל' הגיא אשר •
ומבקרו ל' ויבא הל' לאיש העשי'
ובלעדי ל' כה אמר יי' מלך ישר'
ומבשרך ל' הלא פרש לרעב לחמך ועניים מרודים•

שטה חדא ומ'ג ברישי'

וכל חד וחד לית דכוו' וסימני'
ומגבעות ל' ולבני אהרן תעשה •
ומגבעות ל' כי מראש צורי' אראנו
ומגרת ל' ביחה כלי כסף וכלי זהב
ומגורל ל' נחלתינו יגרע דמסעי
ומגרש ל' צו את בני ישר' דמסעי
ומגרשי ל' הערי' אש' תתנו ללוי
ומגרשיהן ל' תהיין הערים האלה
ומגז ל' אם לא ברכוני חלציו•
ומגדפתם ל' שמעו אלי יודעי צדק עם תורתי •
ומגדף ל' מקול מחרף ומגדף •
ומגיש ל' יכרת ה' לאיש אשר •
ומגער ל' כי מי נח זאת לי •

שטה חדא ומה ברישי'

וסי'
ומהיר והיכן כחסד כסא •
ומהר קרוב יום יי' הגדול •
ומהלומות נכונו שפטים•
ומהמונם כאשר יהגה האריה •
ומהגר כי איש איש •
ומהריון אפרים כעוף יתעופף •
ומהלוים ועל הסבלים•
ומהריאל ולמעלה הקרנו' ארבע'
ומהעזרה ל' הגדולה עד העזרה •

שטה חדא ומז ברי' וסי'

ומזיח ל' אפיקים רפה•
ומזרע ל' המלוכה ומן הפרתמים דריש דניאל•
ומזרעך ל' לא תתן להעביר למולך
ומזמות ל' הן ידעתי מחשבותיכם
ומזה ל' מי הנדה יככם •

אילין מילין דמשמשין

ומח ברישי' וסימני' •
ומחלבהן ל' וישע יי' אל הבל•
ומחוקק ל' מבין רגליו עד•
ומחולות ל' וירא את העגל •
ומחשבון ל' עד רמת המצפה •
ומחי ל' קבלו יתן בחומותיך•
ומחית ל' לשוד ולכפן תשחק •
ומחית ל' בשר חי בשא' רתזריע
ומחיה ל' יי' ממית ומחיה •
ומחרוץ ל' כי טוב סחרה מסחר •
ומחיתך ל' ויאמר לו מיכה •
ומחדרים ל' מחוץ תשכל חרב •
ומחללים ל' ואריבה את חרי יהודה
ומחזה ל' ושקופים דמלכי' •
ומחרש ל' לחדש שני' עשר הוא •
ומחצה ל' ירדה ליתד תשלחנה •
ומחזיק ל' יחולו על ראש יואב •
ומחיק ל' הארץ עד העזר' הקטנה•
ומחוצה ל' עד שער הפנימי •
ומחטאתם ל' ישוכון כי תענם •
ומחטאתי ל' הרב כבסני מעוני •
ומחשך ל' ושמעו ביו' ההו' החרשי'
ומחשבתי ל' כי גבהו שמי' מארץ'

שטה חדא ומ'כ ברי' וכל

חד וחד לית דכוו' וסימניהון
ומכלי ל' בית יי' הביא •
ומכרה ל' חי אני נאם יי' דצפניה•
וממכותך ל' ארפאך דירמיה•
ומכף ל' מלך אשור•
ומכולם ל' יצילנו יי' •
ומכביד ל' עליו עבטיט •
ומכון ל' לשבתך עולמים•
ומוכריהן ל' אשר קוניהן •
ומכוסו ל' ולרש אין כל•
ומכחכם ל' הכי אמרתי הבי לי •
ומכרכר ל' ויהי ארון יי' •
ומכות ל' חבורות פצע תמרוק •
ומכתי ל' למה היה כאבי •
ומכאבי ל' כי אני לצלע נכון•
ומכאבי ל' כל תחנה דד"ה •
ומכושל ל' ומפתרום ומכוש •

אמר המעתיק כל · אלו הסטו' דמשמשי' ומח' באב' מא' ועד ל' כולהון לקטוי' מספרי המסר' זעיר סס זעיר סס אבל היא כולה א"ב גדולה אחת דמשמשת ומא' עד התי"ו לא הגיע לידה מונה ביחד כי אם מל' ועד תי"ו ואחר לקטתי' סטה סטה ולא ידענא אם חסר או לא עכ"ל ·

מן ל' ועד תיו ומ' בריש

תיבותא וסימניהון
ומלים הוכח בדבר לא יסכן ומלים
ומלתה וכל עבד איש מקנת כסף•
ומלתו רוח יי' דבר בי •
ומלמעלה אבנים יקרות כמדות •
ומלט ומצא בה איש מסכן וחכם•
ומלטי ועת' לכי איעצך נא דב' שבע
ומלטוני מיד צרי מיד עריצים •
ומלקוח כה אמר יי' גם שבי גבור•
ומלאכיו כי היו בצען שריו •
ומלפנים מי הגיד מראש ונדעה•
ומלפני חזקו ואמצו אל תראו ואל
ומלחיהם זקני גבל וחכמיה•
ומלבם הלא הם יורוך ויאמרו •
ומלכודתו טמון בארץ חבלו •
ומלכותו יי' בשמים הכין כסאו •
ומלכותה אם על המלך טוב יצא •
דמשמשין ומ נריסי' וסי'
וממרא בלעדי רק אש' אכלו הנערי'
וממקנה ויעש יי' את הדבר הזה •
וממחני' ומחשבון עד רמת המצפה
וממסר כל אלה אבנים יקרות •
וממשפט מעצר וממשפט לקח •
וממעמדך והדפתיך ממצבך •
וממי שמעו זאת בית יעקב הנקראי'
וממזרח ויראו ממערב את שם יי'
וממעון ואתה הנבא עליהם את •
וממקום ובכן ראיתי רשעים•
וממקדשי זקן בחור ובתול' טף ונשי'
וממנה הוי כי גדול היום ההוא מאין כמהו •
וממועצותיה' ויצעקו אל ה' בצר •
וממר כעס לאביו בן כסיל •

וממעמקי הצילני מטיט ואל אטבע'
למשמשין ומ"נ בריסי'
ומנגב ויאמרו הנה חג יי' בשילה
ומנת המלך מן רכושו•
ומנתי אתכם לחרב וכלכם •
ומנביא קדמא כי מקטנם ועד גדולם•
ומנערי ויהי באשר צללו שערי •
ומנעליו תכינא ואת שער הישנה החזיקו •

למשמשין ומס בריסי'
ומסל המצות אשר לפניה'•
ומספוא ויבא האיש הביתה•
ומסגרות וזה מעשה המכונה •
ומסגרותיה וכראש המכונה חצי •
ומסגרותיהם ופיהו מבית לכותרת •
ומשאת לכן יען בושסכם על דל •
ומשאת ועורנו לא ישוב ושבה •
ומשאתו כי פחד אלי איך אל •
ומשאת ארוחה ומשאת וישלחה•
ומשאכם איכה אשא לבדי•
ומסכי והשבית את הכמרים•
ומסרפו ונשאו דדו ומסרפו•
ומשביע פותח את ידיך•

למשמשין ומע בריסי'
ומעץ הדעת טוב ורע•
ומעבדה וידבר משה כן אל בני •
ומעם בעת ההיא יובל שי•
ומעמים פורה דרכתי לבדי•
ומעין והיה ביום ההוא יטפו•
ומעשי ועדיה בן ירחם בן פשחור
ומעוני אם חטאתי ושמרתני•
ומעליו מרדכי ישבע סוג לב•
ומעי דודי שלח ידו מן החור •
ומענה אכן חלינו הוא נשא •
ומעונתי הוליד את עפרה•
ומענותיהם אוילים מדרך פשעם•
למשמשין ומפ בריסי'

מערכת אות המם

ומפל לקנות בכסף דלים ואביון
ומפיל ועוד אני מדבר ומתפלל
ומפליא ויקח מנוח את גדי עזים
ומפתח שמעו כי נגידים אדבר׳
ומפקדיך נתנו רשעים פח לי׳
ומפרי העץ אשר בתוך הגן׳
ומפניך הן גרשת אתי היום׳
ומפניהם ואתה בן אדם אל תירא׳
למשמשין ומצ׳ כריסי׳ וסי׳
ומצאתה וכן תעשה לחמורו׳
ומצורע יחילו על ראש יואב׳
ומצא חן ושכל טוב׳
ומצה הן לריב ומצה תצומו׳
ומצה וימנעו רביבים ומלקוש׳
ומצחת נחשת על רגליו׳
ומצבורת בפרסות סוסיו ירמס׳
ומציל משזיב ומציל עבד׳
ומצריקי והמשכילים יזהירו כזהר
ומצור ויאכילהו מחלב חטה׳
ומציון ישלח עזרך מקדש׳
ומצהרים יקום חלד תעופה׳
ומצוה הן עד לאמים נתתיו׳
ומצאתו דור טהור בעיניו׳
למשמשין ומק׳ כריסי׳
ומקצה אחיו לקח חמשה אנשי׳
ומקדם מגיד מראשית אחרית׳
ומקרני הושיעני מפי אריה׳
ומקמי דמוציאי מאיבי ומקמי׳
ומקים אהלי שדד וכל מתרי׳
ומקח ועתה יהי פחד יי׳׳
ומקשה אשרי אדם מפחד תמיד׳
ומקוה עשיתם בין החומתים׳
ומקנהו הלא את סכת בעדו כתי׳
ומקבות והבית בהבנתו אבן׳
ומקלו עמי בעצו ישאל׳
ומקלליו כי מברכיו ירשו ארץ׳
ומקלכם וככה תאכלו אותו׳
למשמשין ומר׳ כריסי׳
ומריבה ויקרא שם המקום מסה׳
ומראה פה אל פה אדבר׳
ומראש הררי קדם וממגד׳
ומרשה וקעילה ואכזיב׳
ומראות וכמראה המראה אשר׳
ומרבים ויהיו בני אולם אנשים׳
ומרים ואתה יי׳ מגן בעדי׳
ומרוח מנשמת אלוה יאבדו׳
ומרגלותיו וגויתו כתרשיש׳
ומרשיע מצדיק רשע ומרשיע׳
ומרשיעי ברית יחניף בחלקות׳
ומראשית כבד את יי׳ מהונך׳
ומרומם ויאמרו הלוים ישוע׳ וקדמיאל׳
ומרומם כען אנ׳ נבוכד נצר משבח
למשמשין ומש׳ כריסי׳
ומשמע ודומה ומשא׳
ומשמן והיה ביום ההוא ידל כבוד
ומשחת זאת משחת אהרן ומשחת
ומשרתו ודבר יי׳ אל משה פנים אל פנים׳
ומשמרו כי מאהבת יי׳ אתכם׳
ומשחתו כעת מחר אשלח אליך׳
ומשלל מארם וממואב ומבני עמון
ומשח אתו שם צדוק הכהן׳
ומשוח ואנכי היום רך ומשוח׳
ומשוח האמר אבנה לו בית׳
ומש ובני ארם עוץ וחול דבראשי׳
ומש ועמדו רגליו ביום ההוא
ומשתי כי הנה האבן אשר נתתי׳
ומשלו והכרתי רכב מאפרים׳
ומשלג תחטאני באזוב׳
ומשלח יפיח כזבים עד שקר׳
ומשלו והיה אדירו ממנו׳
ומשאת אל תירא מפחד׳

ומשדמת כי מגפן סדם גפנם׳
ומשחית עלה אריה מסבכו׳
ומשרתים והיו כמקדשים משרתים
ומשך אבירים בכחו׳
ומשמיע כי קול מגיד מדן׳
ומשער וגם את רות המואביה׳
ומשירי יי׳ עוזי ומגיני בו בטח לבי
למשמשין ומת׳ כריסי׳
ומתי ויאמר לי המלך והשגל׳
ומתן הרבו עלי מאד מוהר׳
ומתנו׳ כימים אשר נחו בה׳ היהודי׳
ומתהום וליוסף אמר מבורכת יי׳׳
ומתהומו׳ אשר הראיתני צרות כתי׳
ומתורתך אשרי הגבר אשר תיסרנו יה׳
ומתבל יהדפהו מאור אל חשך׳
ומתוקים הנחמדים מזהב ומפז רב׳
ומתחתיו ואמרת אליו לאמר רצמח שמו׳

ה זוגין חד נסיב מ׳ וחד

נסיב למ׳ וסימ׳׳
מרבה כל הולך על׳
למרבה המשרה ולשלום׳
משגת ואם דל הוא׳
למשגת ואם שלש׳
מועדה והשבתי כל׳
למועדה ושמרת את החוקה׳
מעדנים יסר בנך ויניחך׳
למעדים האכלים למעדנים׳
משיחי והקימתי לי׳
למשיחי שם אצמיח קרן׳

וזוניקמן ב׳ בחלוף מיחדין

חר מ׳ וחד מן וסימ׳ גמסר בסוף סדר שמות׳

א״ב מן חד חד ס׳ בסוף

אראלם הן אראלם צעקו׳
כוראם ואשלחה אליו לאמר לא
גבורם וירץ דוד ויעמד על הפלשתי
דכיים נשאו נהרות יי׳׳
החלם ויאמר יי׳ הן עם אחד׳
והמם ונתנם יי׳ אלהיך לפניך׳
זרמתם ותעגבה על פלגשיהם׳
חלקם פני יי׳ חלקם׳
טלם כי זרע השלום הגפן׳
יראתם ויאמר יי׳ יען כי נגש׳
כוסם ימטר על רשעים׳
לאמתם אלה הם בני ישמעאל׳
מתנם וזה לך תרומת מתנם׳
נטעתם גם שורשו ילכו גם׳
שפתם הכה נרדה ונבלה׳
עשם ואגיד לך מאז בטרם׳
פרם לא זכרו את ידו יום׳
צאתם ויצאו שרי פלשתים ויהי
קחם ואנכי תרגלתי לאפרים׳
רישם הון עשיר קרית עז׳
שתם והכשבים הפריד יעקב
חתם ולא שמע אמציהו׳

הכתובי׳ מ״ם בסוף תיבו׳

ולא קריין וסימ׳ נמס׳ במשלי סימן ב׳

וחלופיהון ה׳ קרים בסוף

תיבותא ולא כתי׳ וסי׳ נמסר בשמו׳ א׳ סימן ב׳׳

מליקר משמשין ם בסוף

תיבותא סימ׳ נמסר במערכת אות הלמ״ד בס״ר׳

מלין דמשמשין כם

בסוף תיבותא וסימ׳
במוצאכם ל׳ ויצו גם את השני׳
כדברכם ל׳ אליו וישמע יי׳ את׳
לצנאכם ל׳ והיצא מפיכם תעשו׳
פגריכם ל׳ במדבר הזה יפלו׳
שבותיכם ל׳ בעת ההיא אביא אתכם דסוף צפניה׳
וחזותכם ל׳ וכפר בריתכ׳ את מות
אשריכם ל׳ זרעי על כל מים׳
מקומתיכם ל׳ וגם אני נתתי לכם׳
מופתכם ל׳ אמר אני מפתכם׳
מרבכם ל׳ מכל העמים׳
לעשתכם ל׳ ארץ כארץ׳
הזכרכם ל׳ לכן כה אמר יי׳׳
וכהפילכם ל׳ את הארץ בנחלה׳
גרושתיכם ל׳ רב לכם נשיאי ישרא׳

אלין מלין דמשמשין מו

בסוף תיבותא וסימ׳
יבהלימו ל׳ אז ידבר אלימו באפו׳
תמלאמו ל׳ נפשי אריק חרבי׳
תורישמו ל׳ ידי ב׳ בפסוק׳
יאכלמו ל׳ וברב גאונך תהרס׳
יאחזימו ל׳ אז נבהלו אלופי אדום׳
תבלעמו ל׳ נטית ימינך תבלעמו׳
ונרשתמו ל׳ ושתי את גבולך מים׳
תבאמו ל׳ ותטעמו בהר ב׳ בפסוק׳
אילימו ל׳ אז ידבר אילימו באפו׳
בלחומו ל׳ יהי למלא בטנו דאיוב׳
ולשימו ל׳ מרמם דישעיה׳
עלימו ל׳ ישפק עלימו כפימו
מוסרותימו ל׳ ננתקה את מוסרותימו
בשומו ל׳ לים חקו כמים׳

נ׳ יחידאין משמשין תם

בסוף תיבותא ולית להון זוגא וסי׳
והשגתם הסיצאו את העיר׳
וקדשתם ויאמר יי׳ אל משה׳
והודעתם רק השמר׳
וקשרתם לאות על׳
שמעתם עתה נבראו׳
נטעתם גם שורשו׳
שפתם הכה נרדה׳
תחם ולא שמע אמציה׳
זרמתם שנה יהיו׳
זרמתם ותעגבה על׳
יראתם ויאמר יי׳ יען׳
לאמותם יאמרו איה דגן׳
צאתם ויצאו שרי פלשתים׳
מנגינתם זקנים משער שבתו׳
ושלחתם אל מלך אדום׳
והקרבתם לפני יי׳׳
הרחתם לך יי׳ הצדקה׳
וטמנתם קח בידך׳
ראשיתם כל חלב יצהר׳
בקרבתם וידב׳ יי׳ א׳ משה אחרי׳
ובקרבתם בבאם אל אהל׳
אותותם שאגו צרריך׳
ואותותם הלא שאלתם׳
לחיותם ויעש להם יהושע׳
ולחיותם להציל ממות׳
ממשפחתם וישלחו בני דן׳
וממשפחתם וגם מבני החושבים׳
עשיתם וברחמיך הרבים לא׳
ועשיתם ויאמר יי׳ א׳ משה בלכתך
עניתם יי׳ אלהינו אתה עניתם׳
ועניתם וידברו א׳ יו לאמ׳ דמלכים
רציתם כי לא בחרבם ירשו׳
ורציתם וידברו אליו דד״ה׳
כתם כי לפני קציר׳
לאמתם אלה הם בני ישמעאל׳
לחתם ויסירו העולה׳
ומגדופתם שמעו אלי יודעי צדק׳
ומתטאתם גהעצר השמים׳

למעניתם על גבי חרשו׳
כלותם הנני שקד׳
מואב ה׳ חסרים בליש׳ וסי׳ נמס׳ בסדר דברי׳ וכריש רות׳
מאד מאד ו׳ וסימני׳ נמס׳ בסדר נח ובמלכי׳ א׳ סי׳ ז׳׳
לרוב מאד ה׳ וסימניהון
ואסף חיל כל הגוים׳
ויעש שלמה את כל דד״ה׳
ותתן למלך׳ ויאספו׳
כי במצער אנשים׳
במאד מאד ו׳ וסימני׳ נמסר בסדר לך לך׳
במאה ה׳ וסי׳ נמס׳ בסד׳ וישלח ובסוף יהושע׳
מאת ג׳ חסרי׳ וסי׳ נמס׳ בפרשת בראשית׳
ומן ובשנה השביעית עד ויקח את שרי מאיות כתי׳ ושארהון מאות כתי׳ במ״א אמו׳ כתי׳ וקרי מאו וסי׳ מדד את רוח הקדים׳
מאוס ג׳ וסימני׳ נמסר בישעיה סימן ז׳ ובסוף איכה׳

מג

נמגו ד׳ וסי׳ נמסר בפרשת בשלח ובירמיה סי׳ מ״ט
מוגג ג׳ חסרי׳ בליש׳ וסימן נמסר בריש נחום ובתלים סימן ס״ה ובאיוב סימן ל׳׳
ומגדל ז׳ וסימניהון נמסר ביהושע סימן ט״ו׳
מגדל עוז ג׳ וסימני׳ נמסר בשפטים סימן ט׳ ובתלי׳ סימן ס״א ובמשלי סימן י״ח

מד

מדברה ה׳ ג׳ קמצי׳ וב׳ פתח וסימניהון נמסר בישעיה ריש סימן י״ו׳
המדברה י״ג וסימני׳ נמסר בסדר אחרימות׳
ובמדבר ג׳ וסימניהון נמסר ביהושע סימן י״ב
מרד ה׳ וסימניהון נמסר ביחזקאל סימן מ׳׳
במרה ג׳ דגשין וסימני׳ נמסר בסדר קדושים ובד״ה ב׳ סימ׳ ג׳ וסימ׳ בלשון ארמי תעבדון רחיקין אריכין׳ תנ״ך
מדין ג׳ וסימניהון נמסר בישעיה ריש סימן׳׳
מדינים דכתיב מדונים׳ וסימניהון נמסר במשלי סימן כ״א׳
והמדנים ג׳ וסימניהון נמסר בסדר וישב׳

מה

מה כ״ד וסימני׳ נמסר בסדר כי תשא ע״ש׳
מה ה׳ קמצי׳ דסמיכי להי״ע וסימניהון נמסר בסדר ויצא ובדניאל סימן ד׳׳
מה ב׳ פתחים דסמיכי לח׳ וסים׳ נמסר בסדר ויצא׳

ומה ט׳ יחידאין קמצים ומ׳
פשטין וסימניהון
ומה לי ל׳ ויאמר א׳ אלהי׳
ומה זה ל׳ תאמרו אלי ב׳ בו׳
ומה זאת ל׳ וירדו שלשת אלפי׳
ומה יש לי ל׳ צרקה ולזעוק׳
ומה בצע ל׳ אמרתם שוא עבד
אלהים׳
ומה יתרון ל׳ גם זה רעה חולה׳
ומה יעשה ל׳ ובכל יום ויום מרדכי
ומה שאלתך ל׳ וינתן לך בתר׳
והר מה קול הצאן באזני והלין
ט׳ קמצים וסימניהון׳
ומה אתם ל׳ מי בכם הנשאר
ומה אתה ל׳ המה עם בית מיכה׳
ומה יי׳ ל׳ דורש ממך כי׳
ומה אשיב ל׳ על משמרת׳
ומה דיעלך ל׳ ועל אחך׳
ומה אני ל׳ והסגנים לא ידעו׳
ומה אעשה ל׳ כי יקום אל׳
ומה ראו ל׳ על ככה ומה ב׳ בו׳

במה ח׳ קמצים בקריאה וסי׳
נמסר במלכים א׳
סימן כ״ב ובמיכה סימן ו׳

כמה ג׳ וסימניהון נמסר
ויאמר אליו המלך׳
וחברו דדברי הימים
לאמר אל הכהנים׳

ה׳ פסוקים מה מה וסימ׳
נמסר בשמות׳

מהיא ד׳ וסימן נמסר
בסדר חיי שרה׳

מהיטבאל ג׳ וסימניהון
ושם אשתו׳
וחברו דד״ה׳
ואני באתי בית שמעיה׳

מהרו ג׳ וסימניהון בלשון
ארמי אנשון לוויא
בניהון וביואר׳ נמסר בתלים פי׳ ק״ו
וד״ה ב׳ סימן כ״ד׳

מהרו ד׳ וסימניהון נמסר
בסדר ויגש ובמגלה
סימן ה׳

למהר ג׳ וסימ׳ נמסר בסדר
באו ובד״ה א׳ סימן י״ב

מהיר ג׳ וסימניהון נמסר
בעזרא ריש סימן ז׳

מו

מוטות ב׳ מ״ל דמ״ל וסימניהון
מוטות עץ שברת ב׳ בפסוק׳
מטות עולכם חסר דחסר׳
מוסרות ומטות כ״כ׳

מור ז׳ חסרים בליש׳ וסימנים
נמסר בסדר תשא׳

מור ד׳ מלאים בליש׳ וסימני׳
נמסר בשיר השירים
סימן ד׳ ע״ש׳

מז

מזוזות ב׳ מ״ל דמ״ל וסימני׳
נמסר בסדר בא אל
פרעה וע״ש שנוי אתיהון׳

מח

ומחה ד׳ וסימניהון נמסר
בסדר נשא׳

מחלת ד׳ וסימניהון נמסר
בסוף סדר תולדות
ובתלים ריש סימן נ״ג׳

מחנימה ג׳ וסימניהון נמסר
בשמואל ב׳ סימן
י״ז ובמלכים א׳ סימן ד׳

ומחולות ב׳ חסי׳ רחס׳ וסימניהון
ותצאן כל הנשים אחריה׳
ויבא יפתח׳

במחיר ח׳ וסימניהון נמסר
במלכים א׳ סימן י׳

ומחר ו׳ וסימני׳ נמסר בסדר
וישמע יתרו וביהושע
פי׳ כ״ב ובמשלי סי׳ ג׳ ובמגילה סי׳ ה׳

למחר ח׳ וסימניהון נמסר
בסדר וארא׳

וממחרת ג׳ וסימניהון נמסר
בסדר צו
ובשמואל ב׳ סימן י״א׳

מחתות ג׳ מ״ל וסימניהון
נמסר בקרח׳

מחבת ג׳ וסימניהון נמסר
בסדר צו וביחזקאל
ריש סימן ד׳

מט

מטא ג׳ ב׳ כתיב ה׳ וחד כתיב
א׳ וסימניהון נמסר
בדניאל סוף סימן ג׳ וסימן ז׳

המטות ג׳ חסרים בליש׳
וסימניהון נמסר
בפרשת נשא׳

מטהלוי ג׳ וסימניהון נמסר
במדבר סיני׳

מלמטה ז׳ וסימניהון נמסר
בסדר תרומה׳

מטר ה׳ וסימניהון נמסר
בסדר עקב׳

כמטר ג׳ וסימניהון
יערף כמטר׳
ויחלו כמטר לי׳
ירד כמטר על גז׳

מי

ומי ד׳ יחידאין וסימניהון
ומי בכל ויען אחימלך׳
ומי כמוך ויאמר דוד׳
ומי אשר ואיש עמד׳
ומי הוא לא אכזב׳

מי הוא זה ג׳ רסמיכי וסימנים
נמסר בירמיה סוף
סימן ל׳ ובתלים סימן כ״ד׳

ומי יודע ג׳ וסימניהון נמסר
בקהלת סימן ב׳

ולמי נ׳ וסימניהון נמסר
בשמואל א׳ סימן ט׳

ואת מי ד׳ וסימניהון נמסר
בישעיה סימן כ״ח
בפסוק ט׳ ובאיוב ריש סימן י״ב׳

ועל מי ד׳ וסימניהון נמסר
בשמואל א׳ סימן י״ז
ובאיוב סימן כ״ה׳

ואל מי ד׳ וסימניהון נמסר
בשמואל א׳ סימן
ו׳ ובאיוב ריש סימן ה׳

אל מי ג׳ וסימניהון נמסר
ביחזקאל ריש סי׳ ל״א

מים ב׳ זקפין קמצין וסימנים
בלשון תרגום נחליא׳
יבשין וביאור׳ נמסר בסד׳ והיה עקב
ובתלים סימן ס׳ ובמשלי סימן ל׳

במים ג׳ רפין וסימנים נמסר
בסדר מצורע׳

ובמים ג׳ וסימניהון נמסר
בישעיה ריש סימן
כ״ג וביחזקאל סימן י״ו׳

כמים ג׳ רפין וסימניהון
נמסר בירמיה סימן
נ״א ובריש מיכה׳

למים ה׳ דגשין וסימניהון
נמסר בפרשת בשלח
ובמלכי׳ ב׳ סוף סי׳ ב׳ ובעמוס סי׳ ח׳

מימי ו׳ וסימניהון נמסר
בסדר וארא׳

על פני מים ה׳ וסימניהון
נמסר באיוב
סימן כ״ד׳

במי ח׳ וסימניהון נמס׳ בסדר חקת

על מים ז׳ וסימניהון נמסר
בסדר מצורע
וביחזקאל ריש סימן י״ז׳

על המים ד׳ וסימני׳ נמסר
בסדר וארא׳

אל מי ג׳ וסימניהון נמסר
ביהושע סימן י״א׳

מימיך ג׳ וסימניהון נמסר
בסדר משפטים׳

למינהו י״ד וסימניהון נמסר
בסדר שמיני׳

למינו ד׳ כתורה וסימניהון
נמסר סדר שמיני׳

מיכיהו ד׳ וסימניהון
ויהי איש אחד׳
וישמע מיכיהו בן׳
ויגד להם מיכיהו׳
מהרה מיכיהו׳
וכל מלכים ומן אלה היו את המלך
עד סוף פיסקא דכוות׳ בר מן ב׳
מיכה וסימניהון
ויבא אל המלך ויאמר׳
וילך חלקיהו הכהן׳
תרויהון דד״ה׳

מיכיה ג׳ וסימ׳ נמסר במלכים
ב׳ סימן כ״ב ע״ש׳

מכיה ה׳ וסימניהון נמסר
בנחמיה סימן י״ב׳

מכיהו ב׳ כ״ב וסימניהון
וישמע מכיהו בן נמריהו׳
ויגד להם מכיהו׳
וא׳ חסר י׳ תנינא וסימ׳
ויקרא מלך ישראל׳
וא׳ מיכיה כתיב וקרי מיכה
מיכה המורשתי׳

מיכא ג׳ כ״כ וסימנים נמסר
בנחמיה סימן י״א׳

מך

מכונה ד׳ חסרי׳ בלי׳ וסימניהון
נמסר בנחמיה סי׳ י״א׳

מכרם ג׳ וסי׳ נמסר בסדר חקת
ובעמוס סימן ב׳

מה

למהיר ג׳ מ״ל בליש׳ וסימניהון
נמסר בנחמיה סימן י׳

מל

להמל ה׳ חסר בליש׳ וסימניהון
בהמלו את בשר׳
בהמלו בשר ערלתו׳
המלו ליי׳׳
נמלו אתו׳
ואם לא תשמעו׳

מלא ה׳ דגשין וסימניהון נמסר
בסדר ויצא ובשמואל
א׳ ריש סי׳ י׳ ובתלים סוף סימן נ״ג׳

ומלאתי ד׳ וסימניהון נמסר
בריש מלכים׳
וביחזקאל ריש סימן ל״ב.

למלאת ו׳ ד׳ מ״ל וב׳ חסר
וסי׳ נמסר בסדר כי
תשא ובדניאל ריש סימן ט׳

ימלא ז׳ וסימניהון נמסר בסוף
סדר צו ובתלים סי׳ ב׳

וימלא ט׳ דגשין וסימ׳ נמסר
בסדר שלח לך׳

וימלא ו׳ וסימניהון נמסר
ביחזקאל סימן י׳

ימלא ח׳ וסימניהון נמסר
בירמיה סי׳ י״ג ע״ש

מלתיא ג׳ וסימניהון נמסר
בירמיה סימן ו׳

המלאה ג׳ וסימניהון
פן תקדש המלאה׳
המלאה לה עמירי׳
כעצמים בבטן המלאה׳

ומלואה ג׳ מ״ל וסימ׳ נמסר
בירמיה סימן ה׳

במלאת ג׳ ב׳ חס׳ וא׳ מ״ל
וסימניהון נמסר
בירמיה סוף סימן כ״ה וסימן מ״ז

מלאו ומלאו ג׳ בתור׳ בליש׳
וסימנים נמסר
בפרשת בא אל פרעה׳

אמלא ג׳ וסימניהון נמסר
בסדר משפטים
ובמשלי סי׳ ח׳ ובאיוב ריש סי׳ כ״ג׳

מלוא ב׳ מ״ל וסימנים נמסר
בסדר ויקרא ע״ש׳

והמלאכה ג׳ וסימנים נמסר
בסדר ויקהל׳
ובעזרא סימן י׳ ובד״ה א׳ ריש סי׳ כ״ט

עשה מלאכה ד׳ וסימנים
והאיש ירבעם גבור׳
ועמך לרוב עשי׳
הסגנים ומנצחי׳
ירדי הים באניות׳

במלאכת ג׳ וסימניהון
שבעת יי׳ תהיה׳
אם לא ימצא הגנב׳
במלאכת החומה׳

ובל מלאכה ג׳ וסימניהון
נמסר בסדר
אחרי מות׳

מערכת אות המם

מלים י׳בליש׳וסימניהון נמס׳ באיוב ריש סימן י׳ו

מלאך ב׳ פתחין וכל דסמי׳ לארכרא כותי׳וסימני׳ נמסר במלאכי ריש סימן ג׳׃

אמלטה ז׳ בליש׳ וסי׳ נמס׳ באיוב סוף סי״א׳

ימלט ח׳ וסימניהון נמסר בעמוס סוף סימן ב׳ ובאיוב סוף סימן כ״ב׃

ימלט י״ג וסימניהון בלשון ארמי הפש לגברא דשבא שביא וצדקיהו חמא וערק דפשט ידא באתתא חכמתא ושקר׳ במיכל וביאור׳ נמסר במלכים א׳ סוף סימן י״ח ובירמיה סימן מ״ו׃

למלך כ״ט יחידאין בקרי׳ וסימניהון

אמרי אוי לך מואב אבדת עם כמוש׃
ויאמר למלך ירחו לאמר׃
מקרה ואת מקרה לכד יהושע ב׳ בפסו׳׃
גם אותה ויתן יי׳ גם אותה ביד׃
ויאספו כל בעלי שכם׃
נחמתי כיהמלכתי את שאול׃
ודבר אבנר היה אם זקני ישרא׳ דשמואל׃
וידע דוד כיהכינו יי׳ למלך דשמואל ותכרו דד״ה׃

וכ״ע כי זה הוא סמוך למל״ך׃

והשתנית ויאמר ירבעם לאשתו׃
יהי יי׳אלהיך ברוך דמלכים וחבריה דד״ה ב׳ בו׃
רץ לקראת רץ ירוץ׃
לגוי ועשיתי אותם לגוי אחד׃
יובל גם אותו לאשור יובל׃
להשתחו׳ והיה כל הנותר מכל הגוי׳
להשתחו׳ והיה אשר לא יעלה מאת
הארץ והיה יי׳ למל׳ על כל האר׳
מעשי רחש לבי דבר טוב׃
משפטיך לשלמה אלהים משפטיך
האמיר למלך בליעל׃
בלהות ינתק מאהלו מבטחו׃
משבח כען אנא נבוכד נצר׃
בתוב בה בגוים נשמע׃
ויבחר יי׳ אלהי ישראל בי מכל בית אבי׃

וכ״ע כי הוא סמוך למל״ך׃

וישב שלמה על כסא יי׳׃
לתקופת ויהי לתקופת השנה׃
וכל משיחה אשור מצרים
ישראל דכוות׳ ואפ״ס
אשר ברכו יי׳ צבאות וגומר׃

ומלך ח׳ וסימניהון נמסר במלכים א׳ סימן כ״א

ממלכות ד׳ וסימניהון

קרע יי׳ את ממלכות׃
ויאמר המלך ואיה׃
בראשית ממלכת יהויקים קדמאה דסיפרא׃
קרא שמו יזרעאל וכל יהושע דכוות׃

במלכם ג׳ וסימניהון נמס׳ בשמוא׳ ב׳ סי׳ כ׳׃

ממלך ג׳ וסימניהון

כי חטאת קסם׃
טוב ילד מסכן׃
וגם אלהיהם עם׃

והמלך דוד ג׳ וסימניהון נמסר בריש מלכי׳

ואת מלך ד׳וסימניהון נמס׳ ביהושע סי׳ ח׳׃

מלכתו ג׳חס׳וסי׳ נמסר בסד׳ בלק וסוף ירמיה׃

וכל מלכי ז׳ וסימני׳ נמסר ביהושע ריש סימן ה׳ ובמלכים א׳ סימן י׳

בבית המלך ג׳וסימניהון נמסר במגלה סימן ט׳ וד״ה ב׳ סימן כ״ג׃

למלוך ג׳ וחס׳וסימני׳ נמסר במלכים א׳ סימן ב׳׃

מלכיא ג׳ וסימניהון נמסר בדניאל סימן ב׳׃

ימלוך ה׳ מ״ל בליש׳ וסימני׳ נמסר בשמואל א׳ סימן כ״ד ומשלי סימן ל׳׃

מזרע המלכה ד׳ וסימני׳ נמסר בסוף מלכים וביחזקאל סימן י״ז׃ ובריש דניאל׃

והמלך דוד ג׳ וסי׳ נמסר בריש מלכים׃

וימלך ה׳וסימניהון נמסר במלכים ב׳ סימן כ״ג׃ ובד״ה א׳ ריש סימן כ״ג׃

היה במלכו ז׳וסימני׳ נמסר במלכי׳ סי׳ ט״ו׃

ממלך ד׳ ויחס׳וסי׳ נמס׳ באיוב סי׳ ל״ד׃

וימלכו ה׳חס׳בלי׳וסימ׳ נמסר במלכים א׳ סימן י״ו׃

על מלך ט׳ וסימני׳ נמס׳ ביחזקאל סימ׳ כ״ח ובדניאל סימן י״א׃

על המלך ח׳וסימני׳ נמסר בד״ה ב׳ סי׳ כ״ג

מן

מן י״ה יחידאין משמשן ומן ולית זוגא וסימניהון

ומן העוף מן הבהמה׃
ומן האיל ואת החלבים׃
ומן הלחם ואם יותר׃
ומן השמן יצק הכהן׃
ומן המקדש לא יצא׃
ומן הקדשים לחם אלהיו׃
ומן הבקר והרמות מכם׃
ומן כל ויצעק איש ישראל׃
ומן לשון ארמית דכותי׃
ומן העבדה והיה ביום׃
ומן מצרים וחתו ובשו׃
ומן אז חדלנו לקטר
ומן האש ודמות החיות׃
ומן מן המלחמות׃
ומן הערים וכשמע׃

ט״ו מן חד חד מן ולית

דכו׳ וסימניהון׃

מן חטאת ויעש הרע לא סר דפקח
מן הנערים ותקרא אל אישה׃
מן לכיש וישלח מלך אשו׳ דמלכי׳
מן ארץ ופליטי חרב ישובון׃
מן חדש ויולד מן חדש אשתו׃
מן אחריו ועתה כה תאמ׳ לעמי דד״ה
מן גבעה שלש שנים מלך

בירושלם ושם אמו דד״ה
מן בנות בן אשה מן בנות דן׃
מן בניהם אשר נותרו אחריהם׃
מן שאול יי׳ העלית מן שאול נפש
מן גערתך ינוסון׃
מן קול רעמך ב׳ בו׃
מן יד משזיב ומציל׃
מן לבנון מעין גנים באר מים׃
מן בקר וירא חותן משה׃
מן הבקר ויהי ממחרת וישב משה

ד׳ פסוקי׳ מן מן ומן וסימ׳ נמס׳ בסדר וארא׃

המן ג׳וסימניהון נמס׳ בסדר בראשית ובסדר חקת ובמלכים ב׳ סימן ו׳׃

מן ג׳ ר״פ בתורה וסימניהון נמסר ביחזקאל סימן מ״ה׃ וכל ד״ה ודניאל ועזרא דכות׳ ר״פ ומן במ״י מן וסימניהון בד״ה א׳ סי׳ כ׳ וכל שא׳ קריאה דכות׳ ר״פ מן במ״ה ומן וסימניהון נמס׳ ביחזק׳ סימן מ״ה ובעזרא סי׳ ו׳׃

ממנו ט׳ דמטעי׳ בהון וסימני׳ נמסר בסדר תרומה

ממנו ו׳ סבירין ממנה וסימ׳ בלשון ארמי אפריש בעירא דיפתח ולקט בארחא באיריתא וביאור׳ נמסר בפרשת צו

ממני י׳ בתורה וסימניהון נמסר בסדר בלק׃

כל תהלות ממני במ״א

ממנו וסים׳ נמסר בתהלים סימן כ״ג

למנות ה׳ וסימניהון נמסר בסדר לך לך׃ ובתלים סימן צ׳ ובדברי הימים א׳ סימן כ״א׃

וימן ה׳וסימניהון נמסר ביונה׃

המנורה ג׳ מ״ל וסימניהון נמסר בתרומה

ואת המנורה ג׳וסי׳נמסר בסד׳ כי תשא

מנימין ג׳ ב׳ מ״ל וא׳ חס׳ וסימניהון נמסר בד״ה סימן ל״א ובנחמיה סימן י״ב׃

המנשי ד׳וסים׳ נמסר בסוף פרשת כי תבא׃

שבט המנשה ב׳וסים׳ נמסר ביהושע סימן י״ג׃

למס עובד ג׳ וסימני׳ נמס׳ במלכי׳ א׳ סי׳ ט׳

מע

מעון ד׳ וסימניהון נמסר בהלים סימן ע״א׃

מעונה ג׳ חסרי׳ בלישניהון וסימניהון נמסר באיוב סוף סימן ל״ח ע״ש׃

ימעט ג׳ ב׳ בתורה וסימניהון

ואם ימעט הבית׃
אל ימעט לפניך דעזרא׃
הון מהבל ימעט׃

למעט ג׳ וסימניהון

על פי הגורל׃
רק הכהנים היו׃
פנה לארכה והנה

מעט ז׳ קמצי׳ וסימניהון נמסר בסדר תבא ובשמואל ב׳ סימן י״ב ואיוב סימן ל״ב וברישׁ חגי׃

מעין ה׳ קמצי׳ וסימ׳ נמסר בסדר שמיני ובשיר השירים סימן ד׳׃

מעין ד׳ פתחין וסימניהון נמסר במלכים ב׳ סי׳ ג׳ ויהושע סימן ט״ו׃

מצ

ומצאת ג׳וסימניהון נמסר בנחמיה סימן ט׳׃

וימצאהו ג׳וסימניהון נמסר במלכי׳ א׳ סימן י״ג׃

מצאתנו ג׳ וסימניהון נמס׳ בשפטים סי׳ ו׳

מצאה ג׳ וסימניהון נמסר בפ׳ בהר סיני׳

וימצאם ג׳ וסימניהון נמס׳ בדניאל סוף סי׳ א׳

וימצא ד׳ וסימניהון נמסר בסדר מקץ ובמגלה ריש סימן ו׳׃

ולא ימצא ד׳וסימני׳ נמסר בסוף צפניה׃

לא מצאו ד׳ וסימני הון נמסר בירמיה ריש סימן י״ד ובאיוב סימן ל״ב׃

כימצא ד׳ ר״פ במ״ת וסימניהון

בקרבך באחד׃
כי ימצא חלל׃
כי ימצא איש שכב׃
כי ימצא איש נגב׃

וימצאהו ג׳ וחס׳ וסימניהון נמסר במלכים ב׳ סימן ט׳׃

מצאהו ז׳ חס׳ בליש׳ וסי׳ נמסר בסדר בשלח׃

ולא מצאתי ה׳ וסימני׳ נמסר בסדר כי תצא ובשמואל א׳ סימן כ״ט וביחזקאל סוף סימן כ״ב ובקהלת סוף סימן ז׳

מצדות ט׳ בליש׳ וסימני׳ נמסר בישעיה סי׳ ל״ג ותרגום שם׃

מצדה ה׳ חס׳ בליש׳ וסימ׳ נמסר בשמוא׳ ב׳ סי׳ ה׳׃

מצת ד׳ חס׳ וסימניהון נמס׳ בסדר בא׃

במצולות ג׳וסימניהון נמסר בסדר בשלח׃

המצפתה ו׳ וסימניהון

קדש את כל ישראל׃
ויקבצו המצפתה׃
וישמעו פלשתים כי׃
ויבא ירמיה אל גדליה׃
ויוחנן בן קרח בא׃
ויהי בחדש השביעי׃

מצרימה כ׳ חו׳ וסימניהון נמסר בסוף ד״ה׃

מצרים ג׳ ר״פ וסימני׳ נמסר בסוף איכה׃

ממצרים ה׳ סבירין מצרימה וסימניהון נמסר בפרשת ואלה שמות׃

ממצרים ב׳ סבירין מארץ מצרים וסימני׳ הם המדברים אל וישמע יתרו כהן המצרים

המצרים ה׳וסימניהון נמסר בסדר לך לך
וביהושע סימן כ״ד ·
ירדה מצרים ד׳ וסי׳ נמסר בסדר תבא
וביהושע סימן כ״ד וביהושע ריש סימן ל״א

מק

ערך מקוס הוא בערך קס ע״ש ·

מקניהם ד׳ חסר וסי׳ נמסר בסדר וישלח ·
ומקלות ד׳ וסימ׳ נמסר בד״ה א׳ סימן כ״ז ·
ומקנה ו׳ ג׳ פתחים וג׳ קמץ וסימניהון נמסר בפרשת בראשית ·
מקשי ג׳ חסרי׳ ו׳ בליש׳ וסימניהון נמסר בשמואל ב׳ סימן כ״ב ·

מר

מרבק ד׳ וסימניהון נמסר בשמואל א׳ סי׳ כ״ח בחצי הספר ·
מריתי ג׳ וסי׳ נמסר באיכה א״ב קדמאה ·
המורים ד׳ וסימניהון נמסר בסדר חקת ·
מרה ה׳ חסרי׳ וסימ׳ נמסר בפר׳ ראה ובמלכים
מרי ד׳ וסימניהון נמס׳ בסדר ויקח קרח ובשמואל א׳ סימן ט״ו וביחזקאל סימן ב׳ ·
תמרורים ד׳ וסימניהון נמסר בהוש׳ בסוף סי׳ י״ב
ימיר ו׳ וסימניהון נמסר בסדר אם בחקתי ובתלי׳ סי׳ מ״ו
ומרים ג׳ וסימניהון נמסר במיכה סימן ו׳ ·

מש

ימיש ז׳ וסי׳ נמסר בסדר בשלח ובירמיה סימן י״ז ·
תמוש ג׳ וסימניהון נמסר
תמוש היתד ·
אל נא תמוש מזה ·
לא תמוש רעה מביתו ·
קדמא תמוש כתיב תנינא תמש ·
תליתאה תמיש כתיב ·
ימושו ג׳ וסימניהון
לא ימושו מפיך ·
אם ימושו החקים ·
כי ההרים ימושו ·
ואמשך ה׳ חסרים בלישני׳ וסימניהון נמסר בפרשת אלה תולדות ·
משה ג׳ ר״פ וסימניהון נמסר בריש יהושע ובתלים סי׳ צ״ט ·
ומשה ז׳ ר״פ וסימני׳ נמסר בסדר ואלה שמות
משה איש האלהים ז׳ בליש׳ וסי׳ נמסר ביהושע סימן י״ד ·

בספר משה ג׳ וסימניהון
כי ככתוב בספר ·
ויסירו העולה לתתם ·
ביום ההוא נקרא ·
המשיח ה׳ וסימניהון נמסר בסדר ויקרא ·
מושל י״ד מ״ל וסימנים נמסר במיכה סימן ח׳ ובקהלת סימן י׳ ע״ש ·
משלי ד׳ וסימניהון נמסר בריש ספר משלי ·
משפחות י״א וסימניהון נמסר בסדר צו ובתלים סימן צ״ו ·
למשפחות ג׳ חסירים בנביאים וסי׳ נמסר בסדר נח וביהושע סימן כ״א ·
ומשפחות ד׳ וסימניהון
ומשפחות קרית יערים ·
בני שלה בן יהודה ·
ומשפחות ספרים יעבץ ·
וקוץ הוליד את ענוב ·
למשפחותם ה׳ מ״ל ביהושע וסימנים נמסר ביהושע סי׳ י״ט ·
למשפחותיו ד׳ וסימני׳ נמסר במדבר סיני ·
משפחתם ג׳ בליש׳ וסימנים
וממשפחתם אשר עמכם ·
וישלחו בני דן ממשפחתם ·
ולשמעי בנים ששה ·
משפחות האדמה ג׳ וסימני׳ נמסר בעמוס ריש סימן ג׳ ·
למשפהותם ה׳ מ״ל וסימני׳ נמסר בסדר במדבר סיני ·
המשקוף ג׳ וסימני׳ נמסר בפרשת בא ·

מת

ומתו ה׳ וסימניהון נמסר בפרשת וישלח ·
קריבת מיתה ד׳ וסימניהון נמסר בסוף פרשת תולדות יצחק ·
לפני מותו ד׳ וסי׳ נמס׳ בפרשת תולדת יצחק ·
אנכי מת ד׳ וסימניהון נמסר בסדר ויחי ·
ומתנו ה׳ וסימניהון נמסר בסדר ואתחנן ·
מות ימותו ג׳ וסימני׳ נמסר בקדשים ·
ויהי אחרי מות ד׳ וסימן בלשון ארמי אבא רעיא שמשא ומלכא וביאור׳ נמסר בסוף סדר חיי ובריש יהושע ובריש שפטים ·
ימית ח׳ וסימניהון נמסר באיוב סימן ט׳ ·
המיתו ג׳ וסימניהון נמסר בירמיה ה׳ סופסי׳ כ״ו
ימיתנו ד׳ חס׳ בליש׳ וסימ׳ נמסר בשמו׳ ב סימן י״ד ובסוף ירמיה ·
ימותו כל אוריתא וירמיה

חס׳ במ״א וסי׳ נמסר באיוב סי׳ ל״ד ·
במתו ג׳ חסר בליש׳ וסימנים נמסר בסדר מסעי ·
וימיתהו ה׳ מ״ל וסימ׳ נמסר בפ׳ וישב ובמלכים א׳ סי׳ י״ג ·
וימיתהו ז׳ וסי׳ נמסר במלכים ב׳ סימן י״ד ·
מתיך ד׳ ג׳ חסר וא׳ מ״ל וסימ׳ נמסר בסדר חיי שרה
מימתים ג׳ ב׳ מלאי׳ וא׳ חס וסימניהון נמסר במלכים ב׳ סימן י״ז ·
תמותו ז׳ מ״ל וסימניהון נמס׳ בסדר מקץ ·
ימותון ב׳ וסימניהון ·
אם במות כל האדם ·
וישביה כמו כן ימותון ·
וימת ה׳ וסימניהון נמס׳ בסדר וישב ובשמואל א׳ סימן כ״ב ובתלים סימן ק״ח ·
תמות ג׳ וסימניהון נמס׳ בסדר בלק ובשפטים סימן י״ז ובאיוב סימן ל״ו ·
ומת ו׳ חס׳ בליש׳ וסימ׳ נמסר בסדר בשלח ·
כמות ג׳ וסימניהון נמסר בסדר קרח ·
כמות ג׳ וסימניהון
מחוץ שכלה חרב ·
כי עזה כמות אהבה ·
והוא כמות לא ישבע ·
מתים ד׳ מ״ל בליש׳ וסימנים נמסר בסדר דברים ·
מתי מספר ח׳ וסימניהון נמסר בירמי׳ סוף סימן מ״ד ·
המיתו ג׳ וסימניהון נמסר בסדר ואלה שמות ·
תמתון ד׳ ג׳ חסר וא׳ מ״ל וסימניהון נמסר בישעיה סימן כ״ב ·
מות יומת ג׳ וסימניהון
כי חיי׳ המושיע ·
כי נאץ נאצת את ·
והראני יי׳ כי ·
להמיתו ג׳ מ״ל וסימניהון
יד העדים תהיה ·
ויתנכלו אותו ·
וישמרו את הבית ·
יומת ד׳ קמצים וסימני׳ נמסר בסדר כי תשא ·
מתתיהו ד׳ וסימנים נמסר בד״ה א׳ סי׳ כ״ה ·

נשלם ערך

המם בס״ד

מערכת אות

הנון

מו

ט״ו זוגין חד נ׳ וחד ונ׳ ולית כוותי׳ וסימניהון ·

נשאתני מפניך זעמך וקצפך ·
ונשאתני ושכבתי עם אבותי ·
נרצה דבר על לב ירושלים ·
ונרצה וסמך ידו על ראש העולה
נחוחין דילהוון מהקרבין ניחוחין
וניחוחין באדין מלכ׳ נבוכדנצר ·
נדמה שמרון מלכה כקצף ·
ונדמה ול׳ מי תדמיוני ותשוו ·
נחמתני ותאמר אמצא חן בעינך ·
ונחמתני עשה עמי אות לטובה ·
נפלו ונשמרו במות און ·
ונפלו ואמרת אליהם כה ·
נשמה תהי טירתם נשמה ·
ונשמה נתתי את ארץ ·
נמליך וישלח אשר על הבית ·
ונמליך נעלה ביהודה ונקיצנה ·
נסעה ויאמר נסעה ונלכה ·
ונסעה מנהר אהוא בשני׳ עשר
נתניך ויהי בדברו אליו ויאמר לו
ונתנוך ויאמרו לו לאמר לא · כי אסור ·
נושע קמץ אין המלך נושע ברב חיל ·
ונושע גילי מאד בת ציון הריעו
נבל גם אני אודך בכלי נבל
ונבל והיה כנור ונבל ·
נכחה ולא ידעי עשות נכחה ·
ונכחה והסג אחור משפט ·
נסכה בן אדם יען אשר אמרה
ונסבה את ארון אלהינו אלינו ·
נובח ונבח הלך וילכד את קנת
ונכח ואת בנתיה ב׳ בפסוק ·

א״ב נון ארוכה בסוף

תיבותא ולית דכוו׳ וסימניהון

אחרין תטחן לאחר אשתי ·
אחן ותנתי את אשר אחן ·
בחיין ושאר חוותא העדיו ·
בחין ומשך אבירים בכחו ·
גבולן ותשבנה הערים דשמואל ·
דאנין ואנת עזרא בחכמת ·
האיין עתה יחרדו האיין ·
הרצין ותשמע עתליה את קול דמלכים ·
הימין ואתה לך לקץ ותנוח
והמתן ויאמ׳ בילדכן את העבריו׳
ויחנון וילך במדבר ויסוב את ·
וכמהן ויעבר המלך הגלגלה ·
ויראון וכל העם ישמעו ויראון ·
זן מזוונו מלאים מפיקים ·
חטין ואתה קח לך חטין ושעורי׳
טוחן ואת חטאתכ׳ אשר עשית׳
טוחן ויאחזוהו פלשתים ·
טחן בחורים טחון נשאו ·
ירעפון עטרת שנת טובתיך
ירזמון ומה ירזמון עיניך ·
ימלאון והשקתי ארץ צפתך ·
ינאצון ואת עמי ינאצון ·
בארבן ודרך לפניהן כמראה ·
לבביהן והצב גלתה העלתה ·
לתתן שם את ארון ·
מלכין אל תתן לנשים חילך ·
משפטן ויקרב משה את ·
מגדון יגדל המספד ·
נון בנו יהושע בנו ·
מרוקיהן ששה חדשים בשמן ·
נחושתן ויקרא לו נחשתן ·
סגנין ארין מלכא לדניאל רבי בהלין

מערכת אות הנון

כהלין אדין עללין כל חכימי
פרין בנו בתים ושבו ׃
צידונין יען אשר עזבוני ׃
קבצן דרשו מעל ספר יי׳ וקראו
ראשן ישבו לארץ ידמו זקני בת
שוממין דרכי ציון אבלות ׃
תפנעון לאסרך דשמשון ׃
תחתיהן הלוך ואמרת ׃
תעברון את האלהים על ההר ׃
תענון כל אלמנה ויתום ׃
תרבון ושמעת ישראל ושמרת
תחקרון עד תכונותיכם עד ׃
תחשבון מה תחשבון על יי׳ ׃
תתחמקין עד מתי תתחמקין ׃
תגדעון ונתצתם את מזבחתם ׃
תהיון ואנשי קדש תהיון לי ׃
תלכון לא תלכו ריקם ׃
תלחמון כה אמר יי׳ לא תעלו ׃
תנוסון ותאמרו לא כי על סוס ננוס
תושעון בשובה ונחת תושעון ׃
תשאון מפניו תשאון אם לאל ׃

א״ב מן חד ׳חד חד נ״ון

וחד מ״ם בסוף וסימניהון נמס׳ בסוף סדר בהר סיני ׃

אלין מלין משמשין ני וסי׳

הפרני ל׳ כי הפרני אלהים בארץ עניי ׃
נשני ל׳ כי נשני אלהים את כל עמלי ׃
השביעני ל׳ אבי השביעני לאמר ׃
השביעני ל׳ במרורים הרוני לענה ׃
פתיתני ל׳ יי׳ ואפת חזקתני ותוכל
הנחני ל׳ בדרך אמת לקחת את בת אחי אדני ׃
ותעידני ל׳ ועין ראתה ותעידני ׃
ויבואני ל׳ חסדיך יי׳ ׃
ויכוננוני ל׳ ידיך עשוני ויכוננוני ׃
רמיתני ל׳ למה זה רמיתני ותשל׳
בזיתני ל׳ ועתה לא תסור חרב מביתך ׃
גמלתני ל׳ כי אתה גמלתני הרעה ואני ׃

הציקתני ל׳ רוח בטני דאיוב ׃
ששזפתני ל׳ השמ׳ בני אמי נחרו בי
חמעיטני ל׳ אל באפך פן תמעיטני
שטפתני ל׳ טבעתי ביון מצולה ׃
הליצוני ל׳ זדים הליצוני עד מאד
עודוני ל׳ חבלי רשעים עודוני ׃
גרוני ל׳ יגעתי בקראי ניח גרוני
ילדתני ל ארור היום אשר ילדתני
עותוני ל׳ יבשו זדי׳ כי שקר עותוני
יחמתני ל׳ הן בעון חוללתי ובחטא
נחמתני ל׳ אמצא חן בעיניך כי׳
יבואוני ל׳ רחמיך ואחיה ׃
ויעברוני ל׳ ותמאן לשלחו ׃
התורידני ל׳ אל הגדוד הזה ׃
ויספני ל׳ דרך חוץ ל׳ שער החוץ
ויעירני ל׳ כאיש אשר יעיר משנתו
להבאישני ל׳ בישב הארץ בכנעני ובפריזי ׃

מלין דמשמשין נה בסו

תיבותא וסימניהון ׃

תרוממנה ל׳ קרנות צדיק ׃
קמנה ל׳ שמענה קולי ׃
אחטנה ל׳ מידי תבקשנה ׃
אציתנה ל׳ חימה אין לי מי יתנני
יקראנה ל׳ ויאמר אליו שוב נא
וירדנה ל׳ ממרום שלח אש בעצמותי ׃

יהמרנה ל׳ מהר ימהרנו לו ׃
ייעדנה ל׳ ואם לבנו ייעדנה ׃
וימענה ל׳ בחוך חכו ׃
תעלנה ל׳ ויאמר מלאך ה׳ ׃
תרמסנה ל׳ רגל רגלי עני ׃
אשקנה אני יי׳ נוצרה לרגעים ׃
תכעיסנה ל׳ ותבכה ולא תאכל ׃
אחישנה ל׳ אני ה׳ בעתה אחישנה
תכלנה ל׳ מלמעל ופתח התבה
תחתנה ל׳ ויסגר בשר תחתנה ׃
תשכנה ל בצל דליותיו ׃
שמענה ל׳ ואתה דע לך ׃
תשבנה ל׳ וידיו תשבנה אונו ׃

ו׳ חסרי׳ נו״ן וקרין וסימנהון נמס׳ במשלי סי׳ ג׳ ׃

ו׳ כתבן נ׳ ולא קריין וסימ׳ נמסר בשמואל ב׳ סימן כ״א ור״ה ב׳ סימן י״א ׃

י״א פסוקי׳ רישי׳ נון וסופי׳ נון וסימני׳ נמסר בסדר תזריע ובתלים סימן מ״ה ׃

נא

נאוה ה׳ וסימניהון נמסר בתהלים סימן קמ״ז ובמשלי סימן י״ז ׃

נאם ד׳ בספר יחזקאל וסימניהון

חזו שוא ׃
מחזה שוא ׃
ואת זמתך ׃
ונתתי רוחי בכם ׃
וכן שאר׳ דספרא נאם יי׳ לאדני ׃

נאם ג׳ בטעם וסימני׳ נמסר ביחזקאל סימן ה׳

נאם ה׳ צבאות כ״ז ׃ בערך אדני תמצאם ׃

נאפות ג׳ וסימניהון

ושפתיך משפטי ׃
ואנשים צדיקים ב׳ בפסו׳ ׃

נב

נבית ד׳ חס׳ א׳ בלישניהון וסימ׳ נמסר בשמואל א׳ סימן י׳ ובעזרא ריש סימן ה׳ ׃

והנביא ג׳ ר״פ וסימניהון נמסר בסדר ראה וביחזקאל סימן י״ד ׃

ונביא ז׳ וסימניהון נמסר בדניאל סימן ט׳ ׃

בנביאים ה׳ וסימני׳ נמסר בשמו׳ א׳ סי׳ י׳ ׃

נביאים ח׳ מ״ל בירמיה וסימניהון נמסר בירמיה סימן כ״ו ׃

נביאים ג׳ מ״ל וסי׳ נמסר בסדר בהעלותך ׃

וכל הנביאים ד׳ וסימניהון

וכל הנביאים נבאים כן ׃
וחברו דר״ה ׃
ויקבץ מלך ישראל ׃
ומלך ישראל ויהושפט ׃

נביא ג׳ חס׳ בליש׳ וסימניהון

ובנבאי ישראל ראיתי ׃
ומתעתעים בנביאיו ׃
ונביא לבב חכמה ׃

הנביאה ה׳ וסימניהון

ותקח מרים ׃
ואקרב אל הנביאה ׃
וגם לנועדיה הנביאה ׃
ועשיה אל חולדה הנביא׳ דמלכי׳ וחברו דד״ה ׃
ואשר המלך אל חולדה הנביאה

נבכד נצר י׳ כתיבין כן חס׳ ו׳ וסימני׳

ויאמר חנניה לעיני כל העם ׃
ויהוצדק הלך בהגלות יי׳ את ׃
כה אמר יי׳ צבאות ׃
ולמקצת הימים אשר אמר ׃
ובשנת שתים למלכות ב׳ בפסו׳
וקאמין לקבל צלמא תני׳ דפסו׳ ׃
כען אנא נבוכד נאצר ׃
ומלכא נבכד נאצר אבוך ׃
יהב לנבכד נאצר אבוך ׃
וכל מלכים דכוות׳ במ״א מ״ל ׃ נבוכד נאצר וסימ׳
והעם הנשאר בארץ יהודה ׃
ומן בראשית עד אחאב בן קוליה נבכד רצר כתי׳ ׃
וכל שאר סיפר׳ נבוכד ראצר במ״א נבוכד ראצור וסימ׳
לקדר ולממלכות חצור ׃
וה׳ כתיב נבוכד נאצר בכתובים וסימניהון
עלה נבוכד נאצר מלך בבל
ומכלי בית יי׳ הביא ׃
ולתשובת השנה שלח המלך ׃
וגם במלך נבוכד נצר מרד ׃
בשנת שלש למלכות דדניאל
וכל דניאל נבוכד נצר מלכא במ״ה מלכא נבוכד נצר וסימני׳ נמסר בדניאל סימן ב׳ ׃

נבוכד נצר ז׳ כתבן ומשניין ביה וסימניהון

שבעה עדנין יחלפון עלך ׃
נבוכד נאצר ׃ נבוכר ראצר ׃
נביכד ראצור ׃ נביכד נצור ׃
נבוכד נצר ׃ נבוכד נאצור ׃
נבוכד נאצר ׃

רישא דדניא׳ נאצר בשנת ג׳ למלכו וכל ד׳ הונבי׳ דכו׳ ומן כל ירמיה ויחזקאל ראצר ומן בראשית ממלכת יהויקים תנינ׳ עד קוליה נאצר ואלה בני המדינה העולים קדמיה ראצור לקדר ולממלכות ראצור תרויהון כתי׳

נג

נגבה כ״ט בליש׳ וסימני׳ נמס׳ בד״ה ב׳ סי׳ ד׳ ׃

נגינות ג׳ מ״ל בלישניהון וסימניהון נמסר בתלים סימן ד׳ ׃

נוגע ג׳ מ״ל וסימ׳ נמסר סוף סדר מצורע ובעמוס סימן ט׳ ׃

הנגעת ג׳ וחס׳ וסימ׳ נמסר בשפטים סימן ד׳

והנוגע ג׳ וסימניהון

בכל טמא נפש ׃
והנוגע בנבלתם ׃
והנוגע בכל אשר ׃

לנגע ג׳ ב׳ חס׳ וא׳ מ״ל ׃ וסימניהון נמסר בסדר וירא ואיוב סימן ו׳ ׃

ויגגע ב׳ וסימניהון נמסר בסדר לך לך ׃

נגע הצרעת ג׳ וסימני׳

גרפא נגע הצרעת ׃
זאת התורה לכל נגע ׃
השמר בנגע הצרעת ׃

נגף ג׳ וסימניהון

יתנך יי׳ נגף לפני ׃
אך נגף נגף הוא ׃
כי נגף העם ׃

גשה ג׳ וסימניהון נמסר בסדר תולדות ׃

מגישים ג׳ וסימניהון נמס׳ במלכים א׳ סימן ד׳ ובמלכים ב׳ סימן ד׳ ׃

ויגישו ג׳ ב׳ חס׳ וא׳ מ״ל וסימני׳ נמסר בסדר כי תשא ׃

נוגש ב׳ מ״ל וסימניהון

ממנו פנה ממנו ׃
ועמר על כנו ׃

נגש בס״ין ד׳ וסימניהון נמסר בישעיה סימן נ״ג ועי״ש מה דשקלינן וטרינן ׃

נגש בשין ד׳ וסימניהון

ומשה נגש אל הערפל ׃
ואחר נגש יוסף ׃
והנה נביא אחד נגש ׃
יעו כי נגש העם הזה ׃

ויגישו ג ב׳ חס׳ וסים׳ נמסר בשמואל א׳ סי׳ י״ד ׃

ויגש ה׳ וסימניהון נמסר בפרשת תולדת יצחק ובפרשת צו את אהרן ׃

גושו ג׳ וחס׳ וסימני׳ נמסר ביהושע סימן ג׳ ׃

נד

נדף ה׳ קמצין וסימני׳ נמסר בסדר אם בחקתי ׃

וידר ג׳ וסימניהון נמסר בסדר ויצא יעקב ובשפטים סימן י״א ׃

ונדריך ג׳ וסימניהון

רק קדשיך אשר ׃
ונדריך אשר תדור ׃
ונדריך תשלם ׃

נדר ה׳ קמצי׳ וסימניהון בפרשת אמור ובישעיה סוף סימן י״ט ותרגום שם ׃

נדריכם ד׳ וסימני׳ נמסר בסדר ראה ׃

נה

וינהג ה׳ וסימניהון נמסר בסדר ואלה שמות ׃

ונהרו ג׳ וסימניהון נמסר בירמיה סימן ל״א ׃

נהרות ג׳ וסימניהון נמסר במלכים ב׳ סימן ח׳ ובתלים סימן קל״ח ׃

הנהרות ד׳ חס׳ בליש׳ וסימ׳ נמס׳ בסדר וארא ׃

ונהר ד׳ וסימניהון נמסר בישעיה סימן י״ט ׃

אל נהר ג׳ וסימניהון

ואבוא אל הגולה ׃
וכמראה המראה ׃
והיום ההוא ליי׳ אלהים ׃

נו

נו

נוה ד׳ וסימניהון
נוה משלח ונעזב׳
ישים עליהם נוה׳
נוה לבנות יענה׳

נז

נוזלים ג׳ ב׳ מ״ל וא׳ חס׳ וסימניהון נמסר
בתלים סימן ע״ה׳

נח

נחנו ג׳ וסימניהון נמסר
בסדר ויהי מקץ
ובאיכה בא״ב ג׳׳
נָחֵנִי ג׳ וסימניהון
בדרך נחניי׳
מי יובילני עיר מצור׳
מי יובילני עיר מבצר׳
והנחתי ג׳ וסימניהון נמסר
ביחזקאל סימן כ״ב
וסימן ל״ז׳
הֵנִיחוּ וְהֵנִיחוּ ד׳ וסימני׳
נמסר
בשמואל א׳ סימן ו׳׳
מנחתיך ג׳ חס׳ בלי׳
וסימניהון
יזכר כל מנחתיך׳
לעולתיכם ולמנחתיכם׳
ומנחתיכם לא ארצה׳
ואת המנחה ח׳ וסימני׳
נמסר
בפרשת אלה פקודי׳
ניחוח ה׳ מ״ל בלי׳ וסימניהון
נמסר בפרשת תצוה׳
ונחנו ג׳ וסימניהון נמסר
בסדר בשלח׳
ונח ג׳ ר״פ וסימניהון נמסר
ביחזקאל סימן י״ד׳
נחה ג׳ מלעיל וסימני׳ נמסר
במלכים ב׳ סימן ב׳׳
וינח ז׳ רפין וסימניהון נמסר
בפרשת בא אל פרעה
וביהושע סוף סימן כ״א׳
וַיַּנַּח ז׳ דגשין וסימני׳ נמסר
בפרשת ויקח קרח
ובמלכים א׳ סימן ז׳׳
וַיִּנָּחֵם ז׳ וסימניהון נמסר
בשמואל א׳ סימן כ״ב
והנחתי ב׳ חס׳ דחס׳ וסימ׳
ויאמר פני ילכו׳
והנחתי חמתי׳
ושאר והניחתי כתיב וחד מ״ל
דמ״ל וסימ׳׳
הוא יהיה איש מנוחה׳
וא׳ והנחותי כתיב וסימ׳
והנחותי חמתיכם׳
וינחהו ז׳ חס׳ בליש׳ וסימני׳
נמסר בסדר אמור
ובמלכים א׳ סימן י״ג׳
מנחה ד׳ חס׳ בליש׳ וסימנ׳
נמסר בשמואל ב׳
סימן י״ר ובישעיה סימן י״א ובזכריה
ריש סימן ח׳׳

מנחל ד׳ וסימניהון נמסר
בסדר אלה הדברים
ובמלכים ב׳ סימן כ״ד׳
על נחל ג׳ וסימניהון
ואת הארץ הזאת׳
מן הירדן מזרח
על כן יתרה עשה׳
נחלו ד׳ וסימניהון נמסר
ביהושע ריש סימן י״ד
לנחלה ט׳ וסימניהון נמסר
בסדר קרח׳
ינחלם ג׳ חס׳ בליש׳ וסימ׳
נמסר בשמו״א סי׳ ב׳
ינחלו ג׳ קמציין וסימניהון
לשמות מטות׳
איש לפי פקדיו׳
כבוד חכמים ינחלו׳
נחלתן ד׳ וסימניהון נמסר
בפרשת אלה מסעי׳
תנחל ב׳ א׳ קמ׳ וא׳ פתח
וסימניהון
בארצם לא תנחל׳
בנחלתך אשר תנחל׳
נחלה אל ג׳ בליש׳ וסימני׳
נמסר בסדר
ראה ובתלים סימן ה׳׳
נחם ונחם ו׳ פתחי׳
וסימניהון
נמסר בזכריה סימן א׳׳
ינחם ד׳ וסימניהון נמסר
בפרשת בשלח
ובתלים סימן ק״י׳
וינחם ה׳ וסימניהון
וינחם יי׳ כי עשה׳
וינחם יצחק אחרי׳
וינחם יהודה ויעל על גוזזי׳
וינחם יי׳ על הרעה׳
וינחם אלהים על הרעה׳
נחמה אל ז׳ וסימני׳ נמסר
בשמואל ב׳
ריש סימן י׳׳
נחש ג׳ וסימניהון
ויעש משה נחש׳
והכיש אל נחש׳
וכתת את נחש הנחשת׳
נחשת ד׳ כצפוי
קרנותיו׳
ועשית קרנותיו׳
ועשית בדים למזבח׳
ועשי בדי עצי׳
ממנו תהינה קרנתיו׳
כלי הנחשת ד׳ וסי׳ נמסר
סוף ירמיה׳

נט

נוטה ה׳ מ״ל וסימני׳ נמסר
בתלים סימן ק״ד׳
נטית יד י״ו חס׳ את וסימ׳
נמסר ביחזקאל
סימן כ״ה׳
ויטהו ג׳ וסימניהון נמסר
בשמואל ב׳ סימן ו׳׳
ולנטוע ג׳ וסימניהון נמסר
בירמיה סימן ל״א׳
[illegible] ג׳ וסימניהון נמסר
בפרשת נח׳

יוטל ג׳ ב׳ מ״ל וא׳ חסר וסימ׳
נמסר בתלים סימן ל״ז
ובמשלי סוף סימן י״ו ובאיוב ריש
סימן מ״א׳
יטו ה׳ בקריאה וסימני׳ נמסר
בישעיה ריש סימן נ״ד׳
ותט ג׳ וסימניהון נמסר
בסדר בלק׳
וַיַּטּוּ ד׳ וסימניהון נמסר
בשמואל ב׳ סימן י״ו׳
ויטו ד׳ וסימניהון נמסר
בשמואל א׳ ריש סימן ח׳
וינטשו ג׳ וסימניהון
וינטשו בלחי׳
וינטשו בעמק רפאים׳
ויוסיפו עוד פלשתים׳
ויטש ב׳ וחס׳ וסימניהון
ויטש אלוה עשהו׳
ויטש משכן שילו׳

ני

ניר ח׳ וסימניהון נמסר
בירמיה ריש סימן ד׳

נכ

נכחו ב׳ וסימניהון
נכחו תחנו׳
כי נכחו יצא׳
נכר ב׳ א׳ מלעיל
וסימניהון
נכר אתו האלהים׳
ולא נכר שוע לפני׳

נמ

נמו ב׳ ומלרע
וסימניהון
נמו רעיך מלך אשור׳
נמו שנתם׳

נס

נסי ב׳ וסימניהון
ויקרא שמו יי׳ נסי׳
ואל עמים ארים׳
הנס ג׳ וסימניהון
והעם הנס אל׳
והיה הנס מקול׳
הנס מפני הפחד׳
מציעאה הנים כתיב׳
נסותם ה׳ חס׳ בליש׳ וסימן
נמסר בסדר
בשלח ובמלכים א׳ ריש סימני׳׳
ומנוס ג׳ וסימניהון נמסר
באיוב סוף סי׳ י״א׳
מנסת ה׳ חס׳ בלי׳ וסי׳ נמסר
בפרשת בחקתי׳
וינוסו ד׳ מ״ל וסימני׳ נמסר
במלכים ב׳ סימן ז׳׳
[illegible] ד׳ וסימניהון נמסר
ישעיה סוף סימן ל״ה

ונסתם ג׳ וסימניהון נמסר
בפרשת בחקתי
ובזכריה סימן י״ד׳
נסה ו׳ ב׳ כתיב סה וד׳ כתיב
שא וסימניהון נמסר
בסדר וירא׳
ויסך ג׳ רגשין וסימניהון
ויסך עליה נסך׳
ויסך את נסכו׳
ויסך אתם ליי׳׳
ולהסך ב׳ וסימניהון
וכי אנחנו מקטרים׳
כה אמר יי׳ צבאות לאמר
אתם ונשיכם׳
וחד פליגי ומי אזחרלנו׳
מסכה ב׳ יחידאין
וסימניהון
עשו להם מסכה׳
ויעשו להם מסכה׳
וכל עגל מסכה דכותי׳׳
בנסעם ב׳ וסימניהון נמסר
בסדר נח׳
ויסע ג׳ וסימניהון נמסר
בסדר בשלח׳
מסע ב׳ קמצי׳
וסימניהון
חנית מסע׳
אבן שלמה מסע׳

נע

וינעו ב׳ וחס׳ וסימניהון
וירא העם וינעו׳
וינעו אמות הספים׳
לנוע ד׳ וסימניהון נמסר
בשפטים סימן ט׳
ובירמיה סימן י״ד׳
וינעם ג׳ חס׳ בליש׳ וסימניהון
נמסר בפרשת מטות
ובאיכה בא״ב תניין׳
מנעורינו ג׳ ומ״ל וסימניהון
נמסר בסדר ויגש
ובירמיה סוף סימן ג׳׳
ואת הנערים ג׳ וסימני׳
נמסר
באיוב סימן א׳׳
מנערי ג׳ חס׳ וסימני׳ נמסר
במלכי׳ א׳ סימן י״ח׳
מנעוריו ג׳ ב׳ חס׳ וא׳ מ״ל
וסימניהון נמסר
בסדר נח ובשמואל א׳ סימן י״ז׳
מנער ג׳ וחס׳ וסימניהון נמסר
בתלים סימן פ״ח
ובמשלי סימן כ״ט׳

נפ

לנפל ד׳ וחס׳ וסימניהון נמסר
בסדר שלח לך
ובירמיה סימן נ״א ובמגלה סימן ו׳׳
ויפל ג׳ וסימניהון נמסר
בסדר מסעי וסימ׳
בלשון ארמי אדם מית במשריתיה׳
יפול ז׳ מ״ל בליש׳ וסי׳ נמסר
בד״ה א׳ סימן י״ב׳
תפול ח׳ מ״ל וסימניהון נמסר
ביחזקאל סימן כ״ג׳

מערכת אות הנון

הפילה ו' חס' בליש' וסימני' נמסר בפרשת נשא
הנפלים ג' ב' חס' וא' מ"ל וסימניהון נמסר בסדר בראשית
יפול ג' חסר בספר משלי וסימניהון נמסר במשלי סימן י"ג
כל לשון נפילה על במי"ז אלו סימניהון נמסר בסדר שמיני
נפש ג' בטעם ר"פ וסימניהון נמסר בסדר ויקרא
נפש החיה ד' דסמיכי וסימניהון
ויברא אלהים את האדם
בעוף ובבהמה ובכל
וכל אשר אין לו סנפיר
זאת תורת הבהמה
ונפש ג' ר"פ וסימניהון נמסר בויקרא
ונפשו ה' וסימניהון נמסר בריש סדר ויגש ובמשלי סי' כ"ג ובאיוב סוף סי' כ"ג
ואת נפש ד' וסי' נמסר בשמוא' א' סימן כ"ה
נפשתם ב' חסרים וסימניהון
את מחתת האנשים
יצפנו לנפשתם
ובכל נפש ג' וסימניהון נמסר בסדר אחרי מות ובירמיה סימן ל"א
בנפשותיכם ב' מ"ל וסימניהון
השמרו בנפשותיכם
כי התעתים בנפשותיכם
נפשו ג' מטעי' וסימני' נמסר בהושע סימן ד'
ונפשי ה' וסימניהון נמסר בתלים סימן ל"ח

נצ

מצב ג' קמצי' וסימני' נמסר בסדר ויצא יעקב
מצבת ב' פתחי' וסימניהון
ויעש הרע בעיני
ויתצו את מצבת
מצבות ג' וסים' נמסר בירמיה סוף סימן מ"ג
ויתיצבו ה' וסימני' נמסר בפרשת וישמע יתרו ובסדר וילך וביהושע ריש סימן כ"ד
נצים ג' וסימניהון נמסר בסדר שמות
נצח ד' קמצין וסימני' נמסר בשמואל א' סימן ט"ו
למנצח מזמור י' ר"פ דסמיכי וסימניהון נמסר בתלים סימן ל"א

נק

מנקרות בקריאה וסימניהון נמסר בסדר במדבר סיני
ונקה ג' וסימניהון נמסר בסדר משפטים

ונקי ג' וסימניהון נמסר בסדר משפטים ובאיוב סימן כ"ב
נקיון ג' בליש' וסימני' נמסר בתלים סימן ע"ג
נקים ג' חסרי' וסימניהון
נקים אנחנו
והיה כל אשר יצא
ושל אחריו
יקבוהו ג' וסימניהון נמסר באיוב סימן ג'
יקם ג' ב' קמץ וא' פתח וסימניהון נמסר בפרשת בראשית
ונקמתי ג' וסימני' נמסר בירמיה סימן נ"א
תקפו ד' חסר בלי' וסימניהון
לא תקפו פאת
ויסב ארון יי' דיהושע
מקפים עליהם דמלכים
ויקפו על העיר דאלישע

נר

הנרות ב' מ"ל וסים' נמסר בפרשת אמור
נריהו ג' וסימניהון נמסר בירמיה סימן ל"ו

נש

נשוא ד' ג' חסר וא' מ"ל וסימניהון
נשא את ראש בני קהת
את ראש בני גרשון
כי נשא אשא להם
נשוא ינשוא כי לא בתר' מ"ל
ונשא י"ב וסימניהון נמסר בסדר תרומה
ונשא י"ז וסימניהון נמסר בסדר אחרי מות ובמלכים א' סימן ח' וביחזקאל סוף סימן כ"ט
נשאו י' וסימניהון נמסר בסדר שמות ובשמואל ב' סימן י"ח ובעזרא סימן ט'
נשאו ג' וסימניהון נמסר במלכי' ב' סוף סי' ב'
וישאהו ד' וסימניהון נמסר בסדר שלח לך ובשמואל ב' סימן ו'
נושים ג' וחס' ובענין וסימניהון נמסר בנחמיה סימן ה'
ונשא ו' חסר וסימניהון נמסר בשמואל א' סימן י"ד
תשוא ד' ג' מ"ל וא' חסר וסים' נמסר במלכים ב' ריש סימן ח' ובאיוב סימן כ"ב
לשאת ב' ד' וסים' נמסר בד"ה א' סי' ט"ו בפסוק ב'
משאות ד' ב' מ"ל וסימני' נמסר סדר מקץ
משאת ו' פתחי' וסימניהון נמסר בפרשת מקץ ובשפטים סימן ב'
תשואות ד' וסימני' נמסר באיוב סי' ל"ו
משאת ג' וסימניהון נמסר בירמיה ריש סימן ו' ובמגל' סימן ב'
למשואות ב' וסימניהון
הפלחם למשואות
הרימה פעמיך למשואות
ותשא י"ד וסימניהון נמסר במלכים ב' סימן ד' ובמגלה סימן ב'
ותשאינה ב' חד מ"ל וחד חסר וסימני' נמס' ברות
ולא תשא ג' וסימני' נמסר בסדר וירא
ישא ה' ר"פ וסימניהון נמסר בישעיה סימן ג'
ישיא ה' וסימניהון נמסר בתלים סימן פ"ט
מנשאים ג' וסימניהון נמסר בירמיה ס"ס כ"ב
ושא ג' וסימניהון
ושא את מספר שמותם
עלה ראש הפסגה
ראה עניי ועמלי
שאו י"ב ר"פ וסימניה' נמסר בריש סדר פנחס ובירמיה סימן נ"א
ישאו ד' וסימניהון נמסר ביחזקאל סימן ל"ט
ישאו ו' קמצי' וסימני' נמסר ביחזקאל סימן ל"ו
למשא ג' וסימניהון נמסר בשמואל ב' סימן ט"ו ובאיוב ס"ס ז'
ולא ישאו ד' וסים' נמסר בסדר תצוה וביחזקאל סוף סימן ל"ד
משאם ה' בתורה וסי' נמסר בפרשת נשא
נשיא י' וסימניהון נמסר בסדר חיי שרה
נשיאם ד' כ"כ בתורה וסימניהון נמסר בסוף סדר לך לך
נושא כול' חס' במ"א וסימניהון
ינקש נושא לכל
וחד כתיב נשא וסימניהון
וכל אשר לו נשא
ושארהון נשא כתיב
ישך ב' קמצין וסימניהון
נשך כל דבר אשר
ואחריתו כנחש ישך
נשיתי ב' וסימניהון בירמיה סימן ט"ו

ערך נשים הוא נמסר בערך חש :

ונשל ג' וסימניהון נמסר בסדר ואתחנן
נשמת ד' וסימניהון נמסר בסדר נח
נשק ג' קמצין בלי' וסימני' נמסר באיוב ס"ס כ'
כנשר ד' רפין וסימניהון נמסר בסדר האזינו ובאיוב סימן ט'

נת

לנתחיה ד' וסימניהון
והפשיט את העולה
לנתחיה לנתחי' הוציאה ב' בפסו'
ואת העולה המציאו
נתך ג' וסימניהון נמסר בירמיה סימן מ"ב
נתן כ"א ג' מנהון קמ' וסימני' נמס' בד"ה ב' סימן ל"ד
ויתן י"ג רפין וסימני' נמסר במלכים א' סימן י"ד ובד"ה ב' סימן י"ח
נתינה אליך ה' וסימניהון
את העדות אשר
ונתת אל הארן
ואל הארן תתן
ונתן אליך אות או מופת
פתח פיך ואכל
בטנך תאכל ומעיך
נתן לך ג' וסימניהון נמסר בסדר עקב
ונתת ח' וסימניהון נמסר בפרשת כי תשא ובירמיה סימן י"ט
ונתון ז' וסימניהון נמסר בפרשת ויהי מקץ ובירמיה סוף סימן ל"ז
יתן ד' וסימניהון נמסר בסדר שמיני ופנחס
נתן ו' וסימני' נמסר בשפטים סימן ח'
נתנו ו' וסימני' נמסר ביחזקא' סימן ל"ה
ונתתי פני ד' וסימני' נמסר באחרי מות
נתן ד' קמצי' וסימניהון נמסר בסדר ואלה שמות
ונתתם ו' קמצי' וסים' נמסר במלכים א' סימן ח' ובד"ה א' סימן י"ד
נתון ה' ג' מ"ל וב' חסרי' וסימ' נמסר בסדר פנחס
ויתנו ג' רפין וסימניהון נמס' במלכים א' סימן י"ח
ונתנה ג' וסי' נמסר בפר' ויצא ובירמיה סימן ל"ח
ויתנום ג' ב' חס' וא' מ"ל וסימני' נמס' בסד' אלה פקודי
נתון ד' מ"ל וסימניהון
ונתון אתו על
נתון תתן לו ולא ירע
ויאמרו נתון נתן
וירד יפתח
וכל כתו' דכות'
ואתן ג' וסים' נמסר בירמיה סימן מ"ב
נתון ג' וסים' נמסר במגלה סימן ג'
נתונם ב' חס' יו"ד וא' מ"ל דמ"ל ושאר נתנים כתי' חס' וי"ו וסימניהון נמסר בסדר במדבר סיני
נתצו ג' וסים' נמסר בירמיה סימן ד'
ואתנה כל שפטים ושמואל ויחזקאל ואתנה במ"א ואתנה וסים'
ויאמר הפלשתי אל דוד
וכל שאר נביאי' ואורי' דכות'
ואתנה במ"א וסי'
ואתנה את הלוים

ופל

וכל כתובים דכות' ואתנח
במ'אוסימ' •
שאל ממני ואתנה •
נְתָנוּ ה' וסימניהון נמסר
בסדר ויצא •
מתנות ג' ב' חס' וא' מ"ל
וסימניהון נמסר
במשלי סוף סימן טו' •
מתנותיכם ד' ב' חסרי' וב'
מ"ל וסי' נמסר
בסדר אמור וביחזקאל סימן כ' •
מתתי ג' וסי' נמסר בסדר ויצא
ובמלכים א' סימן כ"א •
לך נתתים ג' וסי' נמסר בפרש'
ויקח קרח •
נתתי ג' קמצי' וסימני' נמסר
ביחזקאל סימן ט' •
ונתת ב' חחס' ה' וסימני'
נמסר בסדר תרומה •
ויתנהו ד' ג' חס' וא' מ"ל וסי'
נמסר ביחזקאל סי'
י"ט ובד"ה ב' סימן כ"ד וע"ש •
ולא יתן ג' וסימניהון נמסר
בסדר בא •
ולא נתן ד' וסימניהון נמסר
בסדר חקת •
ואל תתן ג' וסימניהון נמסר
ביואל סימן ב' •
הנותן ה' מ"ל וסימ' נמסר
בפרשת ויחי יעקב
ובחלים סימן י"ח ע"ש •
נותן ו' מ"ל וסימ' נמסר
בתהלים סימן קמ"ו
ובמשלי סימן כ"ו •
נתנו ד' דגשי' וסימ' נמסר
ביחזקאל סי' כ"ו •

ה' מליקר כל חד וחד לית

דכות' דגש משמשין בסו' תיבות'
וסימ' נמסר בריש סדר תולדת נח'
נתינה שם ז' וסימני' נמסר
במלכים א' סימן ו'
ובשיר השירים סימן ז' •
נתנו כ' ר"פ וסימניהון
נתנו את נבלת •
נתנו רשעים פח לי •
אנכי נותן ז' וסימ' נמסר בריש
פרשת ראה אנכי •
נתניהו ה' וסימניהון נמסר
בירמיה סימן מ"א
ובד"ה א' סימן כ"ה •
וינתצו ג' וסימניהון
וינתצו את הבמות •
וינתצו את מזבחו' הבעלי' דד"ה
את חומת ירושלם •
נתקו ג' וסימניהון
נתקו כפורת רגלי •
שברו עול נתקו •
ימי עברו זמתי •
ינתק ג' וסימניהון נמסר
בשפטים סימן י"ו
וקהלת סימן ד' •

נשלם ערך
הנון בס"ד

מערכת אות
הסמך

ח' זוגין חד ס' וחד ס' וסי'

ספר ויך לב דוד אתו אחריכן •
וספר וכי יטהר הזב מזובו •
סתרי ומגני אתה אלהי אלי •
וסתרי ובני עזיאל מישאל •
שריון צרונים יקראו לחרמון •
ושריון וירקידם כמו עגל •
ססמי ואלעשה הוליד את ססמי
וססמי וססמי ב' בפסוק •
שמחו ויזבחו ביום ההוא זבחים •
ושמחו והיה כגבור אפרים •

מילין דחמיין שין וקריין

סמ"ך סי' נמסר בריש ספר הושע •

ב' זוגין מיחדין חד ס' וחד

ש' וסי' נמסר בריש שיר השירים •

ה' זוגין חד ס' וחד בס'

ברישי' וסימניהון
שום ואתם שימו לבבכם •
בשום התרע בשום אלוה •
שך לכן הנני שך את דרכך •
בסך אלה אזכרה ואשפכה •
סמבי כה אמר יי' ונפלו •
בסמכי הנה אלהים עזר לי יי' •
שמחות תודיעני אורח •
בשמחות תוכלנה בשמחות וגיל •
שמחתכם וביום שמחתכם •
בשמחתכם שמעו דבר יי' החרדים •

סב

סביב ג' ר"פ וסי' נמסר
בסוף יחזקאל •
סבב ט' חסר בליש' וסימנים
נמסר בריש קהלת •
סב ו' חסר וסימנים נמסר
בסדר אלה הדברים
ובשיר השירים סימן ב' •
סביבותיו ד' מ"ל וסימניהון
נמסר ביחזקאל
סימן ל"ג •
ויסבו ג' דגשים וסימני' נמסר
בשפטים סימן י"ח •
וסבב ג' וסי' נמסר בשמואל
א' סימן ז' •

סג

סגור ה' וסימן נמסר ביחזקא'
ריש סימן מ"ד ובאיוב
תסיג ג' כתי' סמ"ך בלשח
השנה וסימניהון נמסר
בסדר שפטים •
יסגרנו ד' חסר בלישני' וסימנים
נמסר בפר' כי תזריע •
מסגרות ה' מ"ל בליש' וסימניהון
ועל המסגרות אשר בין השלבים •
וארבעת האופני' למתחת למסגרות
ויקצץ המלך •
ויחרגו ממסגרותהם דשמואל •
וחברו ממסגרותיהם דתהלות •

סד

סדמה ג' וסימניהון נמסר
בסדר וירא •

בסרום ד' וסי' נמסר בריש ישעי'
ובצפניה סימן ב' •

סו

בסורם ה' חס' בליש' וסי' נמסר
בערך י"וד •
סוסיך ג' וסימניהון
דרכת בים סוסיך •
כי תרכב על סוסיך •
והכרתי סוסיך •
סופא ג' כתי' א' וסימ' נמסר
בדניאל ס' ס' ו'
לסוסים אל ב' בליש'
וסימניהון
ויאמר שמטוה דאיזבל •
חרב אל סוסיו •

סח

סחרה ד' וסימניהון נמסר
בישעיה סוף סימן
כ"ג ובמשלי סימן ג' •

סי

סיגים ג' מ"ל וסימנים נמסר
במשלי ריש סי' כ"ה •
סיחון ד' מ"ל בתורה וסימ'
נמסר בסדר חקת •

הסירות סימן

כל אוריתא הסירת חסר ו' כתיב
ואת הסירות דמלכים כ"כ וארת
הסירת קרמ' דירמיה כ"כ •

סכ

סכות ב' מ"ל בתורה וסימניהון
על כן קרא שם •
כי בסכות הושבתי •
וכל נביאים וכתובים דכו' מ"ל
במ'אוסימ'
לעשות סבת ככתוב •
וכל הסכות דאוריתא מ"ל במ"א
חסר וסימ'
חג הסכת תעשה •
ויסך ד' רפין וסימני' נמסר
בפרשת אלה פקודי
ובאיוב סוף סימן ג' •
ויסכרו כל ליש' כתיב סמך
במ"א כתי' שי"ן וסי'
כי ישכר פי דברי שקר •
וכל אגרא כתיב שי"ן במ"א
וסכרום עליהם יוצאים •
בשוכות ו' כתי' שין בליש' וסימ'
ושכתי כפי מעליך •
הסר משוכתו והיה •
הנני שך את דרכך •
התמלא בשוכות עורו •
וגידים תשוכבני •
ויחמם כגן שכה •
סכו ג' ותר כתי' שי"ן וסימניהון
נמסר בירמיה סוף סי' כ"ה

ובאיכה בא"ב תניין •
סכותה ג' וסימניהון נמסר
בסדר פקודי •
הסוכך ג' ב' מ"ל וסימניהון
את כרוב ממשח הן
ברב רכלתך מלו תוכך •
ימהרו חומותה והוכן הסוכך •

סל

סלוא ג' וסימניהון נמסר •
בנחמיה סימן י"א
הסלע ג' קמצי' וסימניהון
ויביאום לראש הסלע •
אשרי שיאחז ונפץ את •
ויקהלו משה ואהרן •
סלכה ג' וסימניהון נמסר
בסדר דברים •
ויסלף ג' וסימניהון
ושחד לא תקח •
לא תטה משפט •
ויסלף דברי צדיקים •

סע

סער ג' כתיב שי"ן וסימניהון
יסערו עליו שער •
כזרם ברד שער •
וקדמונים אחזו שער •

ספ

ספוד ג' מ"ל בליש' וסימנים
נמסר בירמיה סי' י"ו
ובזכריה סימן ז' ובקהלת סימן ג' •
מספד ג' פתחים וסימניהון
בלשון ארמי תמריא •
סמיכין לרמניא וביאור' נמס' במיכה
סימן א' ובזכריה סוף סימן י"ב •
תספה ג' וסימניהון נמסר
בפרשת וירא אליו •
ישפוק ד' כתיב שי"ן בליש'
וסימניהון נמסר •
באיוב סוף סימן ל"ד ע"ש •
יספק ג' וסימניהון נמסר
בסדר בלק •
אל ספר ג' וסימניהון נמסר
בירמיה בריש סימן
ל' ובנחמיה סימן ח' •
ויספרו ג' וסימניהון נמסר
בתלים סימן ק"ז
ובאיוב סימן י"ב •
ספרו ג' וסימניהון
ספרו נאלי •
ספרו בגוים • וחברו
ומספר ח' וסימניהון נמסר
בסדר בלק
ובירמיה סימן י"א •
סופר כ' מ"ל בנביאים וסימנים
נמסר בשמואל כ' סוף
סי' ח' ויע"ש חליק מ"ל וחסר בליש'
יא פסוקים רישיהון וסופיהון
חד

מערכת אות הסמך

הד וסימניהון נמסר בפרשת במדב' סיני ובסדר צו ׃
ט״ו פסוקים רישיהון וסופי' מלה חדא
ריש' נסיב ו״ו וסיפא לא נסיב ו״ו וסימ' נמסר במלכים סוף סימן כ״ב ׃
י״ח מלין תקון סופרים וסימניהון נמסר בריש במדבר סיני ובתלים סי' ק״ו ׃

ואין מספר ד' וסימני' נמסר בריש יואל ובתלים סימן ק״ה ׃
בספר משה ג' וסימניהון נמסר בערך משה
בספר תורת משה ג' וסימני' נמסר ביהושע סימן ח' וסימן כ״ג ׃

סר

ויסר ג' וסימניהון נמסר בסדר וארא ׃
סור נ' חס' וסימניהון נמסר במשלי סימן ט' ׃
סורה ג' וסימניהון
סורה — אדני סורה
ב' בו ותרויהון מלרע ׃
סורה — שבא פה מלעיל ׃
וא' גולה וסורה מלרע ׃
סרה ח' חס' בליש' וסימניהון נמסר במלכים ב' סי' ר'
וסרה ג' וסימניהון
וסרה — קנאת אפרים ׃
וסרה — קנאתי ממך ׃
וסרה — מעליו רוח ׃
וסרתם ג' וסימניהון
והקללה — אם לא ׃
וסרתם — ועבדתם אלהים ׃
כי — ידעתי אחרי מותי ׃
ואסירה ג' וסימניהון נמסר בשפטים סי' ט' ׃
ולא סר ד' וסימניהון נמס' במלכים ב' ריש סימן כ״ב ׃
סרר ג' חס' בליש' וסימניהון
שריך — סררים וחברי גנבי' ׃
כי — כפרה סרה ׃
להיות — כל איש שרר ׃
סוררת ג' וסימניהון נמסר בזכריה סימן ז' ׃
וסר מרע ה' וסימני' נמסר בישעיה סימן נ״ט ׃
יסירו ב' וסימניהון
מצדיקי — רשע ׃
ונחתי — קנאתי בך ׃
וא' ויסירו וסימ'
רגע — ימותו וחצות ׃

סת

במסתרים ג' רפיזוסי' נמסר בירמיה סימן י״ג
במסתרים ג' דגשין וסימני' בלשון ארמי
גברא קטל שלימא וביאור' נמסר בתלים סימן י' וסימן ס״ד ׃
מסתתר ד' וסימניהון נמס' בשמואל א' ריש סימן כ' ובתהלים סימן נ״ד ׃
בסתר ד' וסימניהון נמסר בסדר כי תבא ׃
נסתרה ג' וסימניהון נמסר בתלים סימן ל״ח ׃

נשלם ערך הסמך בסד

מערכת אות העין

חזוגין חד עוחד ועולית

דכו' וסימניהון
עיר — ויערך עליו ערך לחם ׃
וערך — ויאמר לו מיכה שבה ׃
עינכם — ולאלה אמר באזני ׃
ועינכם — אל תחס על כליכם ׃
עדיהם — כל הגוים נקבצו יחדו ׃
ועדיהם — יצרי פסל כלם תהו ׃
עיר — גילי מאד בת ציון הריעי
ועיר — ואיש נבוב ילבב ׃
עיה — ואחזתם ומושבתם בית א'
ועיה — ובני בנימן מגבע מכמש
עשה — כה אמר ה' עשה ה' יוצר אותה ׃
ועשה — כה אמר ה' בורא השמים ׃
עשיתם — וברחמיך הרבים לא ׃
ועשיתם — ויאמ' ה' אל משה בלכתך
עגור — כסוס עגור כן אצפצף ׃
ועגור — גם חסידה בשמים ׃

עב

עבות ג' מ״ל בליש' וסימניהון
ובעבות — העגלה ׃
בקר — לא עבות מנוגה ׃
קצין — עבות רשעים ׃
עבודתים ג' מ״ל וסימניהון נמסר ביחזקאל סי' ג'
ועביו ג' וסימניהון נמסר בסוף ירמיה ׃
יעבודני ג' וסימניהון
עם — לא ידעתי ׃
וחברו — דתהלות בהר קדשי ׃
דתהלות מ״ל ׃
עובד ב' מ״ל וסימניהון
ותקראן שמו עובד ׃
וישי — הוליד את עובד ׃
וכל ד' הדכוות' מ״ל ברמנא' ׃
חסרוסימ'
עבד — אדום ׃
עברון ג' וסימניהון
וישפט — אחריו ׃
וימת — עבדון ׃
את — עבדון ואת מגדי ׃
ולעבדו ג' וסימניהון

והיה — אם שמוע ׃
כי — אז אהפך אל' ׃
רק — שמרו מאד דיהושע ׃
ולעבדיך ג' וסימניהון נמס' בסדר וארא ובפרשת מטות ׃
וכל עבדיו ז' וסימניהון נמסר בשמואל א' סימן כ״ב ׃
עבדת ח' חס' בד״ה וסימניהון
ומשפחת — בית ׃
ויעמד — במשפט ׃
ויעמד — יחזקיהו ׃
והמשררים בני אסף ׃
וידעו — עבודתי
ומן ודויד זקן עד דוד את כל שרי ישראל דכות' ׃
עבד עולם ג' בליש' וסי' נמסר באיוב סוף סימן מ' ׃
עבדיך ז' חסרי' וסימני' נמס' בסד' בהעלותך
ועבדתם ד' וסימניהון נמסר בפרשת ואתחנן
יעבור ז' מ״ל וסימני' נמסר בישעיה סוף סימן כ״ו ובאחשורש סימן א' ׃
העבריות ד' ג' חס' וא' מ״ל וסימני' נמסר בסדר שמות ׃
אעביר ג' וסימניהון נמסר בסדר כי תשא וביחזקאל סימן י״ד ׃
אעבור ג' וסימניהון נמסר בתהלים סוף סימן קמ״ב ׃
ויעבר ג' וסימניהון נמסר בשמואל א' ריש סימן י' ובאיוב סימן י״ג ׃
בעברכם ג' וסימניהון נמסר בסדר כי תבא ׃
עובר ח' מ״ל וסימניהון נמסר ביחזקאל סי' י״ו ׃
עבור ז' מ״ל בליש' וסימני' נמסר בסדר וירא בלק
ג' מלאי' גבי נו' ובליש' העברה וסימניהון נמסר ביחזקאל ריש סימן ל״ז ׃
לעבור ד' מ״ל וסימניהון נמסר בפרשת בלק ובנחום ׃ ריש סימן כ' ׃
כעבור ב' א' מ״ל וסימניהון
ויהי — כעבור הצהרים ׃
כעבור — סופה ואין ׃
וא' כעבור כבודי ומרים ׃
ויעבר ט' וסימניהון נמסר בסדר נח ובמלכים א' סימן ט״ו ׃
עברה על ה' וסימניהון
ותעבר — המנחה על ׃
אל — נא תעבר מעל עבדך ׃
כי — על כן עברתם על ׃
ויעבר — יי' על פניו ׃
ותעבר ׃
ויעברם ח' חסרים בליש' וסימניהון נמסר ביהושע סימן ד' ׃
ויעבירו ד' ג' מ״ל

וסימניהון
קול — במחנה ׃
ויעברו — את המלך ׃
ויעבירו — את בניהם ׃
ויעבירו — קול ביהודה ׃
תניין חסר ׃
לבעבור ג' וסימניהון נמס' בסוף פרשת וישמע יתרו

עג

עגלת ה' וסימניהון נמסר בשמואל א' סי' י״ו ׃

עד

ד' פסוקים עד ועד וסימ' נמסר בסוף פרשה אלה הדברים ׃
ג' פסוקים אית בהון ועד עד וסימניהון
וילך — למסעיו ׃
ושתי — את גבולך ׃
ויקם — אלישב ׃

י״ז פסוקי אית בהון עד

ועד וסי' נמס' במלכים א' סוף סי' י״ח

ה' זוגין חד עד וחד על

וסי' נמסר בפרשת ויחי יעקב ׃

יב זוגי חד עד וחד ועד וסי'

עד חמור — אם תמצא ׃
ועד חמור — עתה לך והכית ׃
עד שה — אם המצא ׃
ועד שה — עתה לך והכית ׃
עד משרפות — כל יושבי ההר דיהושע
ועד משרפות — ויתנם יי' ביד ישראל
עד הם — וילך רכב הסוס ׃
ועד הם — ואמרת להם ׃
עד הצהרים — וישאהו ויביאהו ׃
ועד הצהרים — ויקחו את הפר ׃
עד ישים — לא יכהה ולא ירוץ ׃
ועד ישים — ואל תתנו ׃
עד זקנה — וגם עד זקנה ׃
ועד זקנה — אני הוא ׃
עד שערי — כל אכל תתעב נפשם
ועד שערי — ויקמו אנשי יש' יהודה
עד החומה — ועל ידו ׃
ועד החומה — והתודה ׃
עד מגדל — ויקם אלישב ׃
ועד מגדל — הגדול ב' בו ׃
עד כלה — ועשה כרצונו ׃
ועד כלה — והגביר ברית ׃
עד עלמא — ויקבלון מלכותא ׃
ועד עלמא — ענה דניאל ׃
ועד כל ב' וסימניהון
ולא נעדר — להסמן ׃
ועד כל — כלי הנבלים ׃

ג' פסוקי אית בהון עד

ועד ועד וסימניהון
עתה לך — והכית ׃
ויקמו — אנשי ישראל ׃
עד כסף — כברין ׃
ג' פסוקים

ג׳ פסוקים אית בהון ועד
ועד ועד וסימניהון

ויתפשם יהונתן את׳
ולא נעדר להם מן׳
ויחרימו את כל׳

לעד ב׳ וסימניהון

ליום קומי לעד׳
בישראל וביהודה׳

עד ב׳ בלישן ביזה וסימניהון

בנימן זאב יטרף׳
אז חלק עד שלל׳

עדותיו ה׳ מפקי׳ וי׳ו בליש׳ וסי׳ נמסר במלכים א׳ ריש סימן ב׳׳

העדות ה׳ מ״ל וסימני׳ נמסר באחרי מות׳
ארון העדות י״ב וסימני׳ נמסר בסדר כי תשא

ואעידה ח׳ וסימני׳ נמסר בסדר וילך וירמיה סימן ו׳׳
העדתי ה׳ וסימניהון נמסר בסדר עקב׳
עדותיו ה׳ בליש׳ וסימני׳ נמסר בסדר ואתחנן ובתלים סימן צ״ט׳

ד׳ פסוקי׳ מן ד״ד אתין בא״ב

רבתי דתלים וסימני׳ שם באות וי״ו

עדותיך ט׳ וסי׳ נמסר בתלים בא״ב באות בית וסי׳ פר״ץ בן דמ״ה׳
לעדה ג׳ וסימניהון נמסר בפרשת וירא׳
העדה בהם ד׳ בליש׳ וסי׳ נמס׳ בשמואל א׳ סי׳ ח׳׳
וכל עדת ג׳ וסימני׳ נמסר בפרשת בהעלותך׳
עדיו ג׳ וסימני׳ נמסר בסדר כי תשא׳
עדיו ג׳ וסי׳ נמסר ביחזקאל סימן ז׳׳

עדיך ג׳ וסימניהון

ואתה מגדל עדר׳
שומע תפלה׳
כי עתה תבא אליך ותלה׳
וא׳ יום הוא ועדיך יבא׳

עד י״א בטעם מאריך וסי׳ נמסר בשיר השירים סימן ח׳׳
עד מה ד׳ וסים׳ נמסר בפ׳ וירא בלק ובתלים סימן פ״ט

עדוא ג׳ מ״ל וסימניהון

ביום עשרים וארבעה׳
והתנבי חגי׳
אחינדב בן עדא כ״כ׳
ושארהון עדו כתבן׳

עדן ג׳ פתחין וסי׳ נמסר במלכי׳ ב׳ סימן י״ט וביחזקאל סימ׳ כ״ז ובריש עמוס׳

העדפים ג׳ חס׳ וי״ו וסים׳ נמסר בסדר במדבר סיני׳
נעדר ג׳ וסימניהון

שאו מרום עיניכם׳
ולא נעדר להם מן הקטון׳
עד אחד לא נעדר מציע׳ פת׳׳

ותו אשכחנא׳

משפטו יתן לאור לא נעדר׳

עו

עוג בבשן ד׳ וסימני׳ נמסר בסדר דברים׳
עונות ב׳ כתור׳ א׳ מ״ל וא׳ חסר וסימניהון

לושי ועשי עתות׳
ענת מצות כי לא בתר׳ חסר׳

ועוד ב״ג וסים׳ נמסר בירמיה סוף סימן ל׳ ובדניאל סימן ט׳׳
עוד י״ד חס׳ וסים׳ נמסר בפרשת נח׳

ואין עוד ב׳ וסימניהון

וידעתם כי בקרב׳
כי החיים יודעים׳
וכל ישעיה רכוות׳׳

עורנו ד׳ מ״ל וסימניהון

עורנו מדבר עמם׳
שלום לעברך לאבינו׳
הבשר עידנו בין׳
ויחלטו הממנו ויאמרו׳

והעוים ד׳ וסים׳ נמסר במלכים ב׳ סימן י״ז׳
עוון ד׳ מ״ל וסימני׳ נמס׳ במלכים ב׳ סימן ז׳ ובתלים סימן ל״א׳ ובד״ה א׳ סימן כ״א׳
עונות ו׳ מ״ל בליש׳ וסי׳ נמסר בנחמיה ריש סימן ט׳

עונותיהם ב׳ מ״ל וסימניהון

וסלחת לעמך׳
ויכלמו מעונותיהם׳

עולתה ג׳ וסימני׳ נמסר בתלי׳ סוף סימן צ״ב׳
ויעללהו ו׳ חס׳ בליש׳ וסימני׳ נמסר באיכה בא״ב תניין׳
לעולם י״ח וחס׳ וסימני׳ נמסר בתלים סימן ע״ה׳
ועד עולם י״ב וסימני׳ נמסר בישעיה סימן ט׳ ובד״ה א׳ סי׳ כ״ט

לעולם ועד ט׳ וסימניהון

יי׳ ימלוך לעולם׳
כי כל העם ילכו איש׳
והמשכילים יזהירו כזהר׳
גערת גוים אבדת רשע
אזכירה שמך בכל דור ודור׳
ואשמרה תורתך תמיד׳
תהלה לדוד ארוממך׳
בכל יום אברכך ואהללה׳
תהלת יי׳ ידבר פי׳

עולם ועד ז׳ וסים׳ נמסר בתלי׳ סימן כ״א וסימ׳ ק״ד׳

עד העולם ד׳ וסימניהון

העמדתיהו בביתי ובמלכותי׳
ויברכו ויאמרו הלוים ישוע וקדמיא׳
הושיעה את עמך וברך׳

כמל חרמון שיורד על׳

ומעולם ג׳ וסי׳ נמסר בישעיה סימן נ״ח׳

לעולם ב׳ מ״ל בתורה וסימניהון

וגם בך יאמינו לעולם׳
לא תדרוש שלומם׳

עולמים ג׳ חס׳ בליש׳ וסימניהון נמסר בתלים סי׳ קל״ו׳
הלעולם ג׳ וסי׳ נמסר בתלים סימן פ״ח׳
ג׳ פסוקים מטעי׳ דעולם וסימני נמסר בפרש׳ כי תבא

עד עולם ג׳ סוף פסוק וסימני׳

כי את כל הארץ אשר אתה רואה׳
והדבר אשר דברנו׳
והכינתי את כסא דר״ה׳

אמר המעתיק קשה לי דהא איכא טובא עד עולם סוף פסוק וכ״ל דחסר וכל זרעך דכו׳:

העלם ב׳ חסר וסימניהון

גם את העלם׳
ברוך יי׳ אלהי ישראל׳

והעוף ג׳ וסימניהון

זאת תורת הבהמה׳
והעוף אוכל אתם׳
והעוף ירב בארץ׳

ובעוף ג׳ וסים׳ נמסר בהושע סימן ד׳׳
ויעף ג׳ בקרי׳ וסימניהון נמסר בשמואל ב׳ סימן כ״ב
עורו ג׳ מ״ל וסימניהון נמסר באיוב סימן י״ח וסי׳ מ׳
עורב ד׳ מ״ל וסימני׳ נמסר בישעיה סימן י׳

עז

בעוז ג׳ וחס׳ וסימניהון נמסר בפרשת בשלח ובתלי׳ סימן כ״א׳
ועזו ד׳ וסים׳ נמסר בתהלים סימן ס״ח׳
יעוז ג״ב חס׳ וא׳ מ״ל וסים׳ נמסר בתלים סימן ס׳׳
עזו ד׳ וסימניהון נמסר בסוף חבקוק׳
עזה ג׳ בכתובי׳ וא׳ בנבי׳ וסימני׳ נמסר במלכים ב׳ סימן כ״א

עזתה ב׳ וסימניהון

וילך שמשון עזתה׳
ויאחזו פלשתים׳

עזיה ה׳ וסימניהון

שלום בן יביש׳
ויקשר קשר׳
תחת בנו אוריאל בנו עזיה׳
עזיא העשתרתי׳
ובירושלם ישב׳
וכולהו׳ בתב׳ ה׳ א בם״א׳
כתיב א׳ וסימני׳
עזיא העשתרי׳
וכל תריסר דכוות׳ עזיה׳

ויעזבוני ג׳ חס׳ וסימניהון נמסר בשמואל א׳ סימן ח׳׳
עזבניך ד׳ ובת׳ ענינא וסי׳ נמסר ביחזקא׳ סי׳ כ״ז
עוזר ה׳ מ״ל וסימניהון נמסר בישעיה סי׳ ל״א ובריש איכה
ואין עוזר ו׳ וסימניהון נמסר במלכים ב׳ סוף סימן י״ד׳

לעזור ג׳ מ״ל וסימניהון

כי תהיה לנו מעיר
לעזור להדרעזר דר״ה׳
לעזור ולהשכיל׳

עזרא הכהן ג׳ וסימניהון

ויבא עזרא הכהן׳
ויקם עזרא הכהן׳
ויברלו עזרא הכהן׳

העזרי ג׳ וסים׳ נמסר בשפטים סימן ו׳׳

עזריאל ג׳ וסימניהון

ויצהו המלך את׳
ואלה ראשי׳
לנפתלי ירמות בן׳

עזריהו ה׳ בנביאים וסימנים נמסר במלכים ב׳ סימן ט״ו׳

עט

ויעט ג׳ וסימניהון׳

ויעט העם אל השלל׳
לברך את ארונינו ויעט בהם׳
ויעט במעיל קנאה׳

יעטה ד׳ וסימני׳ נמסר בסדר תזריע ובתלים סי׳ ק״ט
עטר ד׳ מלין עטור סופרים וסימניהון בתהלי׳ וסי׳ ל״ו ועיין בהקדמתי׳

עטרות ג׳ חס׳ וסימני׳ נמסר במטות׳

עי

עי ב׳ כתיב עיר וסימניהון

ויקח כחמשת אלפים איש׳
ויזעקו כל העם אשר׳

מסור׳ אחרית׳

וישלחם יהושע לעי׳
וכל העם המלחמה לעי׳
ויקח כחמשת אלפים לעיר׳
וישמו העם את לעיר׳

העיט ד׳ וב׳ מנהון קמצין וסימניהון נמס׳ בסדר לך לך׳
עינים כ״ח וסימני׳ נמסר בזכריה ס״ס ג׳
ועניו ח׳ חס׳ וסימני׳ נמסר בשמואל א׳ סי׳ ג׳ ובירמיה סימן ל״ב׳

בעיניך ח׳ וסימניהון

מערכת אות העין

למה נמות לעיניך׃
ונקלה אחיך לעיניך
שורך טבוח לעיניך׃
לא ירדנו כפרך
או הנסה אלהים׃
ולקחתי את נשיך׃
אוכיחך ואערכה לעיניך׃
אל תתן שינה׃

לעיניכם ח׳ וסימניהון נמסר בירמיה סימן י״ו׃

ועיניך ז׳ וסימניהון נמסר בירמיה סימן ל״ד וסימן ל״ט׃

בעיניך ו׳ חסר יו״ד בתר׳ בליש׳ וסימניהון נמסר בסדר ראה׃

בעין ט׳ וסי׳ נמסר ביחזקאל סימן א׳׃

לעיניהם כ״ד וסימני׳ נמסר בסדר חקה׃

בעיניהם י׳ וסימני׳ נמסר בסוף פרשת מסעי׃

עיניכם י״ג וסימניהון

ונפקחו עיניכם׃
והנה עיניכם ראות׃
ולא תתירו אחרי׃
עיניכם הרואות׃
כי עיניכם הראות׃
והיו לטוטפות׃
ולא תשימו קרחה׃
ויעצם את עיניכם׃
תראנה עיניכם׃
שאו עיניכם למרום׃
שאו לשמים עיניכם׃
מחמר עיניכם׃
שאו עיניכם וראו׃
ולאלה אמר באזני׃
כתר׳ עינכם כתיב׃
וא׳ ועינכם אל תחוס׃

עינו ט׳ וסימני׳ נמסר בפרשת משפטים׃

ועיני י׳ וסימני׳ נמסר במשלי סוף סימן כ״ה׃

ועיניו י״א וסימניהון נמסר באיוב סימן מ״א׃

עינם ב׳ וסימניהון

עינם בכל הארץ׃
לא חסה עינם׃
וא׳ ותפות והעינם׃

עיני ד׳ פתח באתנחת׳ וסימניהון

אליך נשאתי את עיני׃
כלו עיני מיחל
ביחסדך לנגד עיני׃
ולא ראו עיני׃

עין בעין ג׳ וסימניהון נמסר בסדר שלח לך ובישעיה סימן נ״ב׃

ועינים נ׳ וסימניהון נמסר בסדר כי תבא ובישעיה ריש סימן מ״ג׃

ובעיני י׳ וסימניהון נמסר בסדר בהעלותך׃

ולעיני ד׳ וסימניהון נמסר בפרשת וארא ובירמיה סימן כ״ח׃

מעיני ד׳ וסימניהון נמסר בפרש׳ ויצא ובישעיה סימן פ״ח ובסוף הושע׃

עינך בעינך ו׳ חס׳ יו״ד בתר׳ וסימניהון נמסר בסדר ראה׃

עיני כ׳ ט׳ וסימניהון

ו ושימה עיני עליו׃
ודמע תדמע ותרד עיני
ושמתי עיני עליהם׃
ועתה הנה פתחתיך היום׃
וגם אני אגרע׃
כי דרכיך עליך אתן׃
וחברו כדרכיך עליך אתן׃
אעשה בחמה׃
וגם אני לא תחוס׃
משחתם ולא עשיתי׃
ושמתי עיני עליהם דעמום׃
עששה מכעש וחברו׃
עששה מכעס׃
איעצה עליך עיני׃
וכאויבי ראתה׃
עיני דאבה מני׃
ותבט עיני בשורי׃
את עיני מדמעה׃
לא תשוב עיני לראות׃
דלפה עיני מתוגה׃
ובהמרותם תלן עיני׃
ותכה מכעס עיני
עיני ראתך׃
על אלה אני בוכיה ב׳ בו׃
פלגי מים תרד עיני׃
עיני עוללה לנפשי׃
עיני נגרה ולא׃

מעיני ד׳ וסימניהון נמסר בפרשת ויקרא ובאיוב סימן כ״ה

לעיניו ה׳ וסימניהון נמסר בריש סדר חקה ובמלכים ב׳ סי׳ כ״ה ובירמיה סי׳ נ״ב

וישא עיניו ח׳ חסרי׳ את וסימ׳ נמסר בר׳ שוירא ושאר׳ הנסכין את אינון ט׳׃

עיניך י״א וסימ׳ נמסר בשיר השירים ריש סי׳ ד׳׃

ועין ט׳ וסימני׳ נמסר ביהושע סימן י״ט ובאיוב סי׳ כ״ד ובעזרא סימן ה׳׃

ואשא את עיני ב׳ וסימני׳

וארא ארבע קרנות׃
וארא והנה איש׃

ואשא עיני וארא ג׳ וסימני׳ נמס׳ בזכריה ריש סימן ה׳ ובדניאל סימן ח׳׃

לעינים ד׳ ב׳ פתח וב׳ קמץ וסימ׳ נמסר בסדר בראשית ובמשלי סימן י׳׃

על העין ב׳ וסימניהון

וימצאה מלאך׃
ויהי כראות את הנזם׃

עיף ח׳ בליש׳ וסימני׳ נמסר בתלים סימן ס״ג׃

עירים ג׳ בליש׳ וסימניהון

רכבים על שלשים ב׳ בו׃
ועירים עשרה׃

על העיר י״ז וסי׳ נמסר בירמיה סימן ל״ב׃

לעיר ד׳ וסימ׳ נמסר בירמיה סי׳ א׳ וכד״ה ב׳ סי׳ ל״ג׃

ערי מקלט ד׳ וסימנים נמסר בסדר מסעי׃

על עיר ד׳ וסימניהון נמסר בשמואל ב׳ סימן ו׳ ובעמוס סימן ד׳׃

העירה ט׳ וסימניהון נמסר במלכים ב׳ סוף סימן ד׳ ובעמוס סימן ד׳ ובד״ה א׳ סוף סימן י״ט׃

מהעיר ג׳ וסימניהון נמסר בירמיה סימן נ״ב׃

ואת העיר ח׳ וסימניהון נמסר בירמיה סוף סימן כ״ג׃

כל ערים ג׳ וסימניהון

ושלחים׃
כל ערים עשר ומגרשיהם׃
את חשבון ואת׃

מהערים ג׳ וסימניהון בשופטים סימן כ׳׃

עריך ח׳ בליש׳ דכבוופי׳ נמסר בשמואל א׳ סימן כ״ח ומיכה סימן ה׳׃

מן הערים ג׳ וסימניהון

ויאספו בני בנימן׃
לנוס שמה דאזיבדיל׃
מן הערים אשר׃

על ערי ג׳ וסימניהון

וישמע בזהרד דמלכים׃
הזכירו לגוים הנה׃

ואת ערי ז׳ וסימניהון נמסר בריש זכריה ובד״ה ב׳ סימן ח׳׃

עב

והעכבר ב׳ וסימניהון

החלד והעכבר׃
והשקץ והעכבר׃

עכביש ב׳ וסימניהון

עכביש יארגו׃
ובית עכביש מבטחו׃

על

על י״א סבירין עד וסי׳ נמסר בסדר ויחי׃

עלילות ד׳ ב׳ עלילתוב׳ עללות וסימניהון נמסר בפר׳ כי תצא

א״ב מן חד חד נסיב על וסי׳

על אברם ויהי השמש לבא׃
על אברהם כי ידעתיו למען׃
על ארמנות השמיעו׃
על אחר ויאמר קח נא את בנך׃
על אלעזר ואת שעיר החטאת׃
על אבימלך לבא חמס שבעים׃
על אדניכם לא טוב הדבר הזה׃
על אדניהו ותבא בת שבע׃
על אדני ויהי בבקר ויצא׃
על אדניו ויקח ירבעם בן נבט׃
על אלישע ויראו בני הנביאים׃
על אחינו ויאמר איש אל אחיו אבל
על אחיהם מחזיקים על׃
על אלוה מצפון זהב יאתה׃
על אדמת אשתך בעיר תזנה׃
על ביתי אתה תהיה על׃
על בניו ותצר לדוד מאד׃
על ביתה ויהי הוא מספר׃

על בת ספקו עליך כפים׃
על בנה ותאמ׳ האשה אשר בנה
על נא והראש אחד יפנה
על דבר משכיל על דבר׃
על דברי שמעי הארץ הנה׃
על הנער אל ירע בעיניך׃
על האיש והנביא והכהן והעם׃
על האשה ויבא אלהים אל אבימלך
על המדבר ואת החרי בהררם׃
על היכל לקצת ירחין תרי עשר
על הקדש וכפר על הקדש׃
על האהל ולקח אזוב וטבל במים
על העדה יפקד יי׳ אלהי הרוחות
על הגזה הנה אנכי מציג׃
על המעברות והאנשים רדפו׃
על המרכבה וילך משם וימצא׃
על המלחמה ויאמר לאשר על׃
על הגבול וכל מואב שמעו׃
על הערבה ויאמר אלי המים׃
על הגדוד והמה עזרו עם דוד׃
על החרב וירא נשא כליו דד״ה׃
על הרים תהום כלבוש כסיתו׃
על זקן קצפתי על עמי׃
על חזקיה וישלח חזקיה מלך׃
על טוב ואפרים ענלה׃
על טבור לשלל שלל ולבז׃
על טבת ויתקעו שלש׃
על יצחק ויקח אברהם את עצי׃
על יבין ותלך יד בני ישראל׃
על יפתח ותהי על יפתח׃
על יום שאל את נעריך׃
על יבשה כי אצק מים על צמא׃
על יעקב וריב ליי׳ עם יהודה׃
על יונה ויאמרו איש אל׃
על ירבעם ושאר דברי שלמה׃
על יהורם ויער יי׳ על יהורם׃
על יואב ודבר המלך חזק׃
על ימים ואתה בחליים רבים׃
על יומו נשמו אחרונים׃
על ימי ימים על ימי מלך׃

על כשדים חרב על כשדים׃
על לאה וישא יעקב את עיניו׃
על לשבת וירד בית המלך׃
על מצב ובין המעברת׃
על מצית ולבית הרכבים אמר׃
על מואב על כן על מואב׃
על מבואות ואמרת לצור היושבת

על מחנה ושלום בן קורא בן׃
על נשיו וילך עשו אל ישמעאל׃
על נגב ויאמר אכיש אל פשטתם
על נבל אל נא ישי׳ ארני אל לבו
על נינוה ואני לא אחוס על׃
על שר ויקצף פרעה על שני׃
על עבדכם ואקחה פת לחם׃
על עבדיו פרעה קצף על עבדיו
על עבדיך שובה יי׳ עד מתי׃
על עבדי ויאמר יי׳ אל השטן קדמ׳
על עבר ועשית את נרתיה׃
על עריהם על כן הכם אריה מיער
על עצים והוציא את כל הפר׃
על פח התפול צפור על פח׃
על צידון זבולן לחוף ימים׃
על צדיק תאלמנה שפתי׃
על צאן והכשבים הפריד יעקב
על קבורתה ויצב יעקב מצבה׃
על קבר ויצא את האשרה׃
על רמת ויקבץ מלך ישר׳ דמלכי׳
על רוחבם והעולה על׃
על רחבעם ויקבצו אליו אנשים׃
על שפן ויאמר חלקיהו הכהן הגדול קדמא׃
על שמעית לכן כה אמ׳ יי׳ הנני פוקד׳ על תבליתם

על תבליתם כי עוד מעט מזער׳

על כל ועל כל ז׳ בספר ויקר׳ וסימ׳
נמסר בסדר במדבר סיני׳

על יי׳ חד מן ל״א וסימ׳ נמסר בתלים סימ׳
ב׳ וד״ח ב׳ סי׳ י״ג׳

חד מן ט׳ זוגין חד ואל וחד ועל וסימניהון׳

ואל אדם אל נא אשא פני איש׳
ועל אדם והוא ישקיט ומי ירשיע
ואל המקדש ושלשי׳ יום ושלש׳ ימים
ועל המקדש ויביאו פרים שבעה׳
ואל איתמר וידבר משה לאהרן׳
ועל איתמר ואת שעיר החטאת׳
ואל משאו וזאת עשו להם וחיו׳
ועל משאו על פי יי׳ פקד אתם׳
ואל שדה ויהי מקצה שבע שנים׳
ועל שדה הוא מספר למלך׳
ואל ישביה ידע תדעו כי אם ממיתי׳
ועל ישביה הנני שלח ולקחתי׳
ואל אלהיה ותאמ׳ הנה שבה יבמתך
ועל אלהיה אמר יי׳ צבאות אלהי יש׳
ואל ההרים אנשי רכיל היו בך׳
ועל ההרים ואקרא חרב על הארץ׳
ואל עמים הנה אשא׳
ועל עמים ונשפטתי אתו׳

א״ב מן ל״ב זוגין מן ב׳ ב׳ על דלוג וסימני׳

על אשה לא יהיה כלי גבר׳
על אשה אם נפתה לבי על׳
על אחת וכפר עליו הכהן׳
על אחת או מצא אבדה׳
על אביו ולא יפרשו להם׳
על אביו ויאמר דויד אעשה חסד דר״ה׳

על אלהים מגני על אלהים
על אלהים ישעי וכבודי׳
על ארצי ועלית על עמי יש׳׳
על ארצי כי גוי עלה על ארצי
על ארבעת וידו אדם מתחת כנפ׳
על ארבעת רבעיהם בלכתם׳
על אבשלום וירע יואב בן צרויה׳
על אבשלום ויגד ליואב הנה המלך׳
על בן והקריב על בן הבקר
על בן תהי ידך על איש׳
על גוי רגע אדבר על גוי׳
על גוי וחברו ורגע אדבר
על גבולם והתחלקו אתה לשבעה׳
על גבולם שמעתי חרפת מואב׳
על דברי ואת כל אלה ידי עשתה׳
על דברי ויאמר יי׳ אליה הטבת׳
על המטה ויגד ליעקב ויאמר׳
על המטה והמלך שב מגינת׳
על האבנים ויאמר בילדכן׳
על האבנים וארד בית היוצר׳
על המחנה וברדת הטל׳
על המחנה ורוח נסע׳
על השרים והיו ביום זבח׳
על השרים ויספר להם המן׳
על הכשדים היושב בעיר הזאת׳
על הכשדים ויאמר ירמיה שקר׳
על הכלי ואם על המשכב׳
על הכלי והישב על הכלי׳
על הבנים כי יקרא קן צפור׳
על הבנים כה אמר יי׳ על הבנים
על יהושפט ויהי אחרי כן באו׳
על יהושפט ויתנבא אליעזר בן

על לחם והניף הכהן אתם׳
על לחם ומן בני הקהתי מן אחיהם
על מרדכי ותקרא אסתר להתך׳
על מרדכי ויצא המן ביום׳
על מקומו אם את הדבר הזה תעשה
על מקומו ועוד מעט ואין רשע׳
על נבוכד נצר כלא מטא׳
על נבוכד נצר בה שעתה מלחא ספת׳
על עיר ולא אבה דוד להסיר דשמואל׳
על עיר וגם אנכי מנעתי מכם׳
על ערי וישמע בן הדר אל המלך דמלכים׳
על ערי הזכירו לגוים הנה׳
על עבדי ויען דואג האדומי׳
על עבדי ויקח דוד את שלטי דד״ה
על עבדך ועשית חסד על עבדך
על עבדך האירה פניך׳
על צד מי יעץ זאת׳
על צד ואתה בן אדם שא על
על קדוש את מי חרפת וגדפת דמלכים׳
על קדוש הוי היורדים מצרי׳ לעזרה
על שדי כי אז על שדי תתענג׳
על שדי אם על שדי יתענג׳
על שערי ויעמד השערים על׳
על שערי שחו רעים לפני טובים
על שער ויבן עזיהו מגדלים׳
על שער צוארך כמגדל השן׳

חד מן כ׳ זוגין תרין אל ותרין על וסימניהון

אל פה פה אל פה אדבר בו׳
אל פה אשר צוית ביד עבדך׳
על פה יראו גוים ויבשו׳
על פה פנו אליו השמו׳
אל גוים הנה אשא אל גוים׳
אל גוים בן אדם הנבא׳
על גוים איך נפלת משמים׳
על גוים מלך אלהים על גוים׳
אל יתר וילך משה וישב׳
אל יתר ואלה דברי הספר׳
על יתר אהבו את יי׳׳
על יתר כי הנה הרשעים׳
אל אבותיך ואתה תבא׳
אל אבותיך הנני אוסיפך דד״ה׳
על אבותיך והותירך יי׳ אלהיך׳
על אבתיך לכן הנני אסיפך דמלכים׳
אל חמור ויאמר שכם אל׳
אל חמור וישמעו אל חמור׳
על חמור על כל דבר פשע׳
על חמור גילי מאד בת ציון׳
אל העין ולרבקה אח ושמו׳
אל העין ואבא היום׳
על העין וימצאה מלאך יי׳׳
על העין ויהי כראות את הנזם׳
אל הלשכות והיה הכהן בן אהרן׳
אל הלשכות כי אל הלשכות׳
על הלשכות כי באמונה המה׳
על הלשכות כי מעמדם ליד בני אהרן׳
אל לבבך וידעת היום והשבות׳
אל לבבך והיה כי יבאו עליך כל׳
על לבבך והיו הדברים האלה׳
על לבבך כה אמר יי׳ אלהים והיה
אל אמהך חי חי הוא יודך׳
אל אמתך כי לא שאול תודך׳
על אמתך לא לנו יי׳ לא לנו׳
על אמתך אשתחוה׳
אל נבוכד נצר ביד אלעשה בן שפן׳

אל נבוכד נצר וירדפו חיל כשדים
על נבוכד נצר בה שעתא מלתא
על נבוכד נצר כלא מטא׳

חד מן ו׳ זוגין מן ג׳ ג׳ חד אל וחד על וחד ועל וסימניהון

אל הגוי למה תמותו אתה ועמך
על הגוי והיה הגוי והממלכה׳
ועל הגוי והיה במלאת שבעים׳
אל המשקוף ולקחתם אגדת אזוב׳
על המשקו׳ ועבר יי׳ לנגוף׳
ועל המשקוף ולקחו מן הדם׳
אל המשפט כי יהיה ריב בין׳
על המשפט ולרוח משפט ליושב׳
ועל המשפט על פי התורה אשר׳
אל בנימן וינחמו בני ישראל׳
על בנימן ושני אנשי שרי גדודים
ועל בנימן וימלכהו אל הגלעד׳
אל יחזקיהו וישמע יי׳ אל׳
על יחזקיהו אחר זה שלח סנחריב׳
ועל יחזקיה ועוד דברו עבדיו על יי׳ האלהים׳
אל יהויקים לכן כה אמר יי׳ אל בני׳
על יהויקים לכן כה אמר מלך יהוד׳
ועל יהויקי׳ מלך יהודה תאמר

חד מן י״ח פסוקים דאית בהון על על וחד מלה במצע׳ וסימני׳ נמסר במלכים ב׳ סימן ט״ו

חד מן י״ט פסוקים דאית בהון מן ג׳ חד אל והנין ותליתא על וסימניהון

אשמים ויאמרו איש אל אחיו
בארבע ויאמר יי׳ אל משה נטה
חשך ויאמר יי׳ אל רחשך׳
חשן ונתת אל חשן המשפט
פסל ויאמר יי׳ אל משה פסל
הערות ויקח ויתן את העדות
ציצית דבר אל בני ישראל׳
הברכה והיה כי יביאך ונתת
והוצאתם. את שניהם אל שער
הרפה ותאמר אל אביה
אתי ויאמר שמואל אל שאול למשחך׳

מאביך ויאמר דוד אל מיכל
בת שבע ותבא בת שבע אל המלך
וזעף ויבא אחאב אל ביתו׳
בן הדד וישמע בן הדד אל המל׳
הסכן כה אמ׳ יי׳ צבאו׳ לך נא
הבקעה ואקום ואצא׳
והנותר לנשיא מזה ומזה לתרומה
קשבת תהי נא אזנך קשבת׳

וחלופי׳ י״ד פסו׳ מיחדין דאית בהון מן ג׳ קדמ׳ על ותנינ׳ ותליתא אל וסימניהון נמסר בסדר וישמע יתרו׳

חד מן ז׳ פסוקי׳ דאית בהון מן ג׳ קדמ׳ ותליתא אל ומציע׳ על וסימניהון נמסר בסדר נח וביהושע סימן י״ח׳

וחלופי׳ ז׳ פסוקי דמיחדין אית בהון מן ג׳ קדמ׳ ותליתא על ומציע׳ אל וסימני׳ נמסר בירמיה סוף סי׳ כ״ט וסי׳ מ״ח

על העיר חד מן י״ז וסימני׳ נמסר בירמיה סימן ל״ב׳

על בית ועל בית חד מן י״ג וסימניהון נמסר בסדר במדבר סיני׳ ובל מלכים וישעיה וירמיה

ותרי עשר דכוות׳ על בית ועל בית במ׳ י״א אל בית ואל בית וסימניהון נמסר במלכים׳ א׳ סימן י״ד׳

על ביתו חד מן ח׳ וסי׳ נמסר בסדר מקץ׳

על מלך חד מן ט׳ וסימניהון נמסר ביחזקאל סימן כ״ח ודניאל סימן י״א׳

על המלך חד מן ח׳ וסימני׳ נמסר בד״ה ב׳ סימן כ״ג׳

על בני ישראל חד מן ז׳ וסימני׳ נמסר בסדר נשא וריש נחמיה׳

על דברי חד מן י״א וסימני׳ נמסר בתלי׳ סי׳ ז׳׳

כל על ומלה אחרה עיין בערך המלה אחרת כי שם מקומו.

כל בראשית ומן ריש׳ דואלה שמות עד החדש הזה על כל ועל כל במ״ב אל כל ואל כל וסימניהון וכו׳ עיין כל חלופי׳ בערך אל כי שם מסרנינון בס״ד׳

ו׳ פסוקי׳ ועל ועל ומלה בניהון וסימניהון נמסר ביחזקאל סוף סימן ל״ח׳

ג׳ זוגין על דסמיכין לשין וסימניהון נמסר באיוב סימן כ״ב

על ח׳ בטע׳ מאריך וסי׳ נמסר בסדר ויקרא׳

מעל ג׳ קמצי׳ וסימני׳ נמסר בפרשת תולדות׳

ועליו ז׳ וסימני׳ נמסר במדבר סיני ובתהלים סי׳ נ״ב׳

מעליו ד׳ וסימניהון נמסר בירמיה סימן י״א׳ וביחזקאל סימן י״ו׳

עליהם י״ג חס׳ בהור׳ וסימניהון נמסר בויגש׳

על הן ז׳ וסימניהון נמסר ביהושע סימן ח׳ ובזכריה סימן י״א׳

ועלי ח׳ וסימניהון נמסר בשמואל ב׳ סימן י״ח ובעזרא סוף סימן ז׳׳

ועליה ג׳ וסימניהון נמסר בשמואל ב׳ סימן י״ג ובתלים סימן ז׳ ובאיוב סימן ל״א׳

עליהן ג׳ חסרי׳ וסימ׳ נמסר בסדר ויקרא׳

והעלתם ג׳ חס׳ בליש׳ וסימני׳ נמס׳ בסוף פרשת ויחי

העלה ג׳ ב׳ חס׳ וסימ׳ נמסר ביהושע סימן י״א׳

עולה ה׳ מ״ל בליש׳ וסימ׳ נמסר בשמואל א׳ סימן י״ז ובאיוב סוף סימן ל״ו׳

בהעלות ג׳ וסימניהון נמסר במלכים ב׳ ריש סימן ב׳ וביחזקאל סימן כ״ו׳

לעלות י״ד וסימניהון נמסר באיוב סימן ל״ו׳

עלית ג׳ וסימניהון נמסר בסוף משלי׳

אעלה ח׳ פשטין וסימ׳ בלשון ארמי אמר מלאכא לאנתתיה

מערכת אות העין

לאנתתיה דארונא אריך למכסיא
קטרתא בירוש' וביאור' נמסר
בפרשת שמות ובתלים סימן קל"ז •
מֵעֲלֵה ה' פתחין וסי' בלשון
ארמי שמואל אסיא
שיצי נהריהון דמואביא וברק כרקין
בבבל וביאור' נמסר בירמיה סימן נ'
וַיַּעַל ז' רפין וסימני' נמסר
בסוף שמואל•
בעלות ח' וסימניהון נמסר
במלכים א' סימן י"א •
עליך ג' מטעין וסימני' נמסר
ביחזקאל סימן כ"ה •
העלית ג' וסימני' נמסר
בסדר כי תשא
ובתלים סימן ל' •
והעלית ג' וסימניהון נמסר
בסדר כי תבא
ובירמיה סימן ל"ח •
מעלי ג' כתיב יו"ד וסימ'
נמסר בסדר שמיני •
וַיַּעֲלֶה ג' רפין וסימ' נמסר
בד"ה ב' סימן י"ו •
וַיַּעֲלוּ ג' וסימניהון נמסר
ביהושע סימן ד' •
ואעלה ג' וסימניהון נמסר
בעמוס סוף סימן ד' •
ויעל ג' בטעם לעיל
וסימניהון
עמרי וכל ישראל •
אחאב לאכל ולשתת •
לקול חתו הכון מים כתרא
דסיפרא•
העלוך ג' וסימניהון נמסר
בסדר כי תשא•
ולמעלה ג' וסימניהון
ומהאריאל ולמעלה•
ודברי דוד אחרונים•
לעלת ד' חס' וסימני' נמסר
בסדר יתרו•
עלי ו' וסימני' נמסר
בירמיה סימן כ"ב •
להעלות י"א חס' בליש'
וסימניהון
להעלתו מן הארץ •
להעלות נר תמיד•
ובהעלת אהרן את•
בהעלתך את הנרות וחברו•
מיום העליתי אתם•
בעלתי ההרה•
ויעזבני דשמואל•
עד יום העלתו •
בעלתך לראות•
ובהעלתו ימעו •
עָלָה ג' כ"כ וסימני' נמסר
בפרשת ויגש אליו
ובפרשת שלח לך ובשמוא' ב' סי' ט"ו
ולא יעלה ג' וסימניהון
נמסר ביחזקאל
סימן מ"ד •
עלות ה' וסימניהון נמסר
בסדר וישלח•
בעלטה ג' בקרי' ובחד עני'
וסימניהון נמסר
ביחזקאל סימן י"ב •
עלות ו' א' חס' וסימניהון
נמסר בסדר וישלח
יעקב ובשפטים ריש סימן כ' •
העליה ז' וסימניהון
ויצא אהוד •

והוא יצא ועבדיו באו •
ויחילו עד כוש •
ויהי היום ויבא שמה •
ויאמר אליה תנילוי •
ויקח אליהו את הילד •
לָעוֹלָה ה' וסימ' נמסר בסוף
פרשת נשא ובד"ה
ב' סוף סימן כ"ט •
עולת ג' ומ"ל וסימניהון
נמסר ביחזקאל
סימן מ"ו •
ואת העולה ג' וסימני' נמסר
בסדר שמיני •
עולה כל אורי' חס' במ"א
מ"ל וג' מ"ל בשמואל
וב' מ"ל בישעיהוא' חס' בירמיה
וסימניהון נמסר בסדר נשא •
וה' חס' וביחזקאל וסימניהון
נמסר שם סימן מ"ג •
וכל ד"ה חס' במ"מ מ"ל •
ואהרן ובניו מקטירים•
קנה אקנה בכסף •
לשפטים לחסה •
לפני משכן יי'•
ויעש כיורים עשרה•
ויבאו פנימה•
וישחטום הכהנים•
ובעת החל •
ואחר הכינו להם •
עלתך ג' כ"כ וסימ' נמסר
בריש שמיני •
עלות ג' כ"כ וסימני' נמסר
בפרשת מקץ וע"ש
שינויי אחיהון •
עלותיכם ב' כ"כ וסימניהון
נמסר בירמיה
סימן ז' וע"ש כל שנויי אחיהון
עלתיך ג' וסימני' נמס' בסוף
פרשת וישמע יתרו•
עולת תמיד ד' וסימניהון
נמס' בפרש'
חצוהו ביחזקאל סימן מ"ו •
עָלֶה ז' ב' כתיבי' ה"א וה'
כתיבי' יו"ד •
ויתפרדו עלה תאנה וגו'
והנה עלה זית טרף וגו' •
והביאו עלה זית וגו' •
ועלי עץ שמן וגו'
ועלי הדס וגו' •
ועלי עץ עבות וגו'
עליה נ' וסימניהון נמסר
בהושע סימן י'
אעלוזה ג' וסימיהון נמסר
בתלים סימן ס' •
עלילת ד' ב' עלילת כתיב
וב' עללות וסימני'
נמסר בסדר כי תבא •
עלמות ד' וסימניהון
על עלמות שיר •
בתוך עלמות תופפות •
על כן עלמות אהבוך •
מנצחים •
העלמה ג' וסימניהון בלשון
ארמי עולימתא
דנפקת מתקריא אמא וילידת בר
וביאור' נמסר בסדר חיי •
נעלם ג' ב' קמצין וא' פתח
וסימניהון
היה דבר נעלם מן המלך •
ולא נעלם דבר •
יביא במשפט על כל נעלם •

עם

עם י' זקמצין
וסימניהון
הן עם כלביא יקום•
הן עם לבדד ישכון•
השמע עם קול•
הנה עם יורד מראשי•
הנה עם ירדים•
כילא השאיר ליהואחז•
ויכהו קבל עם וימיתהו•
ואתנך לברית עם•
אספו עם קבצו•
לכרות לודד"ה•
תפלטני מריבי עם•
במחו בכל עת•
ישפט עניי עם•
רגע ימותו והצות•
ברב עם הדרת מלך•
ודתיהם שונות מכל עם•
וכל אתנח וס"פ דכות' •
ועמי י"א וסימניהון נמסר
בירמיה סימן כ' •
וכל עם ז' וסימניהון נמסר
ביהושע סימן ח'
ובירמיה סימן ל"ד•
עם זו ג' וסימניהון נמסר
בפרשת בשלח
ובישעיה סימן מ"ג •
וכל עמו ד' וסימני' נמסר
ביהושע סי' ח' •
ואת עמי ד' וסימניהון
וישלחו ויאספו •
וישלחו את ארון אלהים•
הלא ראית מה העם•
ואת עמי יורו בין•
ואת העם י"ב וסימני' נמסר
בסדר שלח לך •
ובעמך נ' וסימניהון נמסר
בסדר וארא•
ואת כל העם נ' וסימניהון
ויתפש את אגג•
וישב ישמעאל•
ויזעק סיסרא את•
עמיך ה' מ"ל וסימ' נמסר
בפרשת קדושים•
ואת עמו ז' וסימניהון נמסר
בסדר בשלח ובד"ה
ב' סימן ל"א•
על העם ח' וסי' נמסר במלכים
א' ריש סימן י"ד•
על עם ה' וסימניהון נמסר
בשמואל ב' סימן
ו' ובמשלי סימן כ"ח •
אל עמי ד' וסימ' נמסר בפרשת
ויחי וביחזקאל סי' י"ג •
עמך ה' וסימני' נמסר בפרשת
נשא ובתלים סימן מ"ה
וברות סימן א' •
עמי ג' סבירי' עמים וסי' נמסר
בשמואל ב' סי' כ"ב •
ויעם ג' קמצי' וסימניהון נמסר
בשמואל א' סימן י"ג
ובעמוס סימן ג' •
עם זו נ' וסימניהון עם זו קנית •
עם זו גאלת•
עם זו יצרתי לי•
העם ו' בטעם וסימניהון
ויקם העם כל היום•
ואחרי כן נאם יי' אתן את צדקיהו

וירם יאשיהו לבני העם צאן•
כי מרבית העם דעזרא•
ויענו בהלל ליי' דעזרא•
ועמו ח' בטעם וסימנ' נמסר
בפרשת וישלח יעקב
ובעזרא סימן ח' •
עמך י"ב בתורה וסימ' נמסר
בפרשת שפטים•
עמו ד' ר"פ וסימניהון נמסר
באיוב סימן י"ב •
וַיַּעֲמֵד ד' וסימני' נמס' במלכים
ב' סימן ח' ובאיוב סימן
ל"ד ובד"ה א' ריש סימן כ"א •
לא עמד ג' וסימניהון נמסר
ביהושע סימן כ"ג •
ולעמך ג' וסימניהון נמסר
בפרשת קרח•
עומד ו' מ"ל וסימני' נמסר
בסדר ואלה שמות •
ובשיר השירים סימן ב' •
לעמוד ג' מ"ל וסימ' נמסר
במגלה סימן ח' •
עמד ב' קמצי'
וסימניהון
וידם השמש•
אשרי האיש אחר ועמד•
ועמשא מתגולל בדם•
עמידה אל י"א בליש' וסים'
נמסר בשמואל
א' סימן י"ז •
עָמְדוּ ד' וסימני' נמסר
בסדר מסעי•
יעמדו ג' מ"ל וסי' נמסר בריש
נחום ובמגלה סי' ד' •
ותעמדנה ה' וסימניהון
אצל הפרות •
לפני משה ולפני •
והנשברת ותעמדנה •
אז תבאנה שתים נשים זונות
ותעמדנה שתי התודות•
עמידה ג' חס' בלישניהון
וסימניהון
והעמידה לפני יי' •
ותבא בירות קדמא דסיפרא
ואעמרם על עמדם•
וכל ויעמדהו דכותיה•
עָמְדָה ד' וסימניהון נמסר
בפרשת ויצא
ובקהלת סימן ב' •
ולא יעמוד ד' וסימני' נמסר
בדניאל סימן י"א
ולא עמד ג' וסי' נמס' בסדר
ויגש אליו•
עמודיה ג' וסימני' נמסר
בתלים סימן ע"ה
ובאיוב סימן ט' •
עמודיו ד' מ"ל וסימ' נמסר
בסדר ויקהל•
העמודים י"א חס' בליש' וסי'
נמסר בסד' ויקהל
לעמודיהם ב' א' מ"ל וא'
חס' וסים'
והאדנים לעמדים•
עשה ווים לעמודים עשה דין מ"ל
עמוני ה' מ"ל בליש' וסים'
נמסר בסדר כי תצא
ובנחמיה סוף סי' ב' ובד"ה א' סוף סי'
י"א ובשמואל א' ריש סימן י"א •
העמונים ג' מ"ל בליש' וסים'
ועמהם מהעמונים•
ויתנו העמונים מנחה •

נפכה

נעמה העמונית׃

עמקי ג׳וסי׳נמסר ביחזקאל סימן ג׳׃

ענ

וענתה ד׳הס׳בליש׳וסימ׳ נמסר בפר׳שפטים׃

מענה ג׳קמצי׳וסימ׳ בלשון ארמי חרותא דבר נשא בהתת׳ וביאור׳ נמסר במשלי סימן ט״ו׃

ואין עונה ה׳וסימניהון

ויאמר אליה בואי׃
מדוע באתי ואין איש׃
ואין קול ואין עונה וחבירו׃
גם אני אבחר בתעלוליהם׃

ולא יענה ה׳וסי׳נמסר בשמואל א׳ סוף סי׳ ח׳ובישעיה סימן מ״ו ובמיכ׳ סי׳ג׳ ובאיוב סימן י״ט׃

וענתה ד׳וסי׳ נמסר בפ׳ ויצא ובהושע סימן ב׳׃

לענותו ג׳מ״ל וסימ׳נמסר בשמואל ב׳סימן ז׳

את עניי ג׳ וסימ׳נמסר באיכה סימן א׳׃

ענתך ג׳ חס׳ בליש׳וסימני׳

למען ענתך וחבירו׃
וענתך תרבני׃

ענוים ה׳ כתיב עניים וסימניהון נמסר בתלים סי׳ ט׳׃

עניים ג׳ וסימ׳ נמסר בישעיה סימן ג׳ ע״ש׃

לענייך ג׳בליש׳ וסימ׳ נמסר בתלים סימן ע״ב׃

ענן ד׳ פתחי׳וסימ׳נמסר בסוף פרשת אלה פקודי וביחזקאל סימן ח׳׃

עפ

עפר ואפר ב׳ וסימניהון

ואנכי עפר ואפר׃
ונחמתי על עפר ואפר׃

לעפר ג׳וסימני׳נמסר בפ׳עקב׃

עפרן ד׳חס׳וסי׳נמסר בפר׳חיי׃

עפרת ד׳חס׳בליש׳וסימ׳נמסר בסדר מטות ובזכריה סי׳ה׳

עצ

עץ פרי ב׳ וסימניהון

עץ פרי עשה פרי׃
עץ פרי וכל ארזים׃

וכל עץ ה׳וסימ׳נמסרבמלכים ב׳סימן ג׳ וב חזקאל סימן ד׳׃

עצמים כל אורית׳עצמי׳ חס׳ במ״א וכל נביאים וכתובים דכוות׳מ״ל במ״ג חס׳וסימ׳ נמסר בפרשת ואתחנן ובעמוס סי׳ ט״ו ובדניאל סוף סימן ח׳׃

לעץ ג׳וסימני׳נמסר בירמיה סימן כ׳ובחבקוק׃

סימן ב׳׃

כעץ ג׳וסימני׳ נמסר באיוב סימן י״ט ובסוף סי׳כ״די

ואת עצמות ז׳ וסי׳ נמסר בירמיה ריש סימן ח׳׃

עצם אל ב׳ בליש׳ וסימ׳

ותקרבו עצמות
וגע אל עצמו ואל׃
ושאריהון על׃

עצמתי ו׳חס׳ בליש׳וסימן נמסר בסוף פרשת ויחי יעקב׃

עצמונה ב׳א׳מ״ל וא׳חס׳וסימ׳

ויצא חצר אדר ועבר׃
ועבר עצמנה ויצא׃
דיהושע חסר׃

יעצר ג׳וחס׳ וסימ׳נמסר בשמואל א׳סי׳ט׳

ותעצר ד׳וסימ׳ נמסר בסוף שמואל׃

עק

עקב ג׳וסימניהון

ואתה תשפנו עקב׃
הגדיל עלי עקב׃
והוא יגוד עקב׃

ער

ערב ה׳פתחי׳וסימ׳ נמסר בפרשת ויגש אליו ובמשלי סימן י״א

וממערב ג׳ וסימ׳נמסר בישעיה ריש סימן מ״ג ובתלים סי׳ק״ז׳

מערבה ג׳וסימניהון

לחברני חשביהו ואחיו׃
וישרם למטה מערבה׃
ואחרי כן בנה חומה׃

ובערב ד׳וסימ׳ נמסר בסדר בהעלותך וביחזקאל סימן י״ב׃

בערבות כל אוריתא חסר במ״א מ״ל בערבות

מואב מעבר׃
וכל נבי׳דכות׳מ״ל במ״א׃
וישיגו את צדקיהו דירמיה׃

תערוג ג׳וסימני׳ נמסר בתלים ריש סימן מ״ב׃

ערבו ג׳וסימ׳ נמסר במלכים ב׳ סימן י״ב׃

ויער ג׳וסימניהון

זרובבל׃
פול יהורם׃

הערה ג׳וסימניהון

אשה דוה׃
כי את שארו הערה׃
אשר הערה למות נפשו׃

העיר ה׳וסי׳ נמסר בישעיה ריש סימן מ״א

יעיר ה׳וסימניהון נמסר בישעיה סי׳ג׳ובדניא׳ ריש סימן י״א

עורר ד׳חס׳בליש׳ וסימ׳ נמסר במשלי סימן י׳׃

עריסותיכם ג׳וסימניהון

ראשית עריסתיכם׃
מראשית עריסתיכם׃
וראשית עריסותיכם׃
קדמ׳חס׳דחס׳תני׳ערסתיכם כתיב תלית׳מ״ל דמ״ל׃

ערומים ב׳מ״ל ודגשים וב׳ רפין וסימ׳ בלשון ארמי ערטילאין דגשין חכימין דפין וביאורם נמסר באיוב ריש סימן ט״ו

עורי עורי ד׳דסמיכי וסימ׳ נמסר בישעיה ריש סימן נ״ב׃

יערו ג׳ ב׳ חס׳ וסימ׳ נמסר בירמיה סימן ג׳׃

וערות ג׳ וסימ׳ נמסר בסדר נח׃

ערכתי ג׳וסימניהון נמסר בפרשת וירא בלק ובתלים סימן קל״ג ובאיוב סימן י״ב׃

ערכו ג׳ וסימניהון נמסר באיוב ריש סימן מ״א׃

ערוך ד׳ וסי׳נמסר ביחזקאל סימן כ״ג׃

ערם ד׳חס׳ וסימ׳ נמסר בשמואל א׳ סוף סימן י״ט ובאיוב סוף סימן א׳׃

יערים ג׳ וחס׳וסימניהון נמסר במשלי סימן ט״ו ובסוף סימן י״ט׃

ערוער ה׳חס׳ וסימ׳ נמסר בשמואל א׳ סוף סימן ל׳ ובמלכים ב׳ סימן י׳׃

וערפכם ג׳ וסימניהון נמסר בפרשת והיה עקב׃

תערוץ ג׳מ״ל בליש׳וסימניהון נמסר בפרשת עקב ובאיוב סוף סימן י״ג׃

עש

עש ה׳ וסימניהון נמסר באיוב סוף סימן ה׳׃

כעש ג׳וסימניהון נמסר בתלים סימן ל״ט׃

עשב הארץ ה׳ וסימניהון נמסר בסדר בא׃

עושי י״ו כתיב יו״ד וסימני׳ נמסר בסדר ויקהל׃

מעשי י״א כתי׳ יו״ד וסימני׳

קוריהם לא היו לבגד׃
ודברת משפטי אתם דריש ירמיה׃
להכעיסני במעשי ידיכם לקטר׃
תחת אשר עזבוני דד״ה׃
תמשילהו במעשה ידיך׃
כי שמחתני יי׳ בפעלך׃
המה ראו מעשי יי׳׃
גדולים מעשי יי׳׃
מעשי ידיו אמת ומשפט׃
לא אמות כי אחיה׃
יי׳ יגמר עלי׃

יעשה ל״ו וסימניהון נמסר בסדר ויקרא׃

אשר עשה ו׳וסימני׳ נמסר במלכי׳ב׳סוף סימן ט״ו׳

עושה ח׳ קמצין וסימני׳ נמסר בפרשת בשלח וכל אמ״ת דחק״ עדכו׳ ב״מ כ״ב פתחין וסימ׳

במלכים ב׳סימן ז׳׃

ולעשות ט״ו וסימני׳ נמסר בשמואל ב׳ סי׳ז׳׃

יעשון ה׳וסימניהון נמסר בפרשת וישמע יתרו ובמלכים א׳ריש סימן י״ט׃

תעשון ט״ו וסימ׳נמסר בסוף סדר מטות ובשפטים סימן ז׳׃

מעשה י׳ פתחין וסימניהון נמסר בסדר מטות ובישעיה סוף סימן ג׳ובאיוב סימן ל״ג ובד״ה ב׳סוף סימן י״ו׃

ומעשה י׳ וסימניהון נמסר במלכים א׳סימן ז׳׃

כלשון עשייה בסתג במ״ד מונח וסי׳

כל נעשה ארץ ובל יפלו׃
ומראיהם ומעשיהם׃
ויאמרו אליו מה נעשה׃
וירא האלהים את מעשיהם׃

נעשה ח׳ וסימניהון נמסר בסדר צו ובמלכים ב׳סימן כ״ג׃

תעשה ז׳ וסימניהון נמסר בסדר תרומה׃

מלין דנ״ית דכות׳ בליש׳ עשיה וסימ׳ נמסר בסוף איוב׃

עשה ו׳ וסימניהון נמסר בפרשת שופטים ובתלים סימן ק״ח ובמגל׳ סימן ב׳׃

תעשה ד׳קמצי׳ וסימניהון נמסר בפר׳תולדת ובירמיה סוף סימן ט׳׃

ויעשו ג׳דפין וסימ׳ נמסר בסדר ואלה שמות׃

בעשי ג׳וסימניהון נמסר בפר׳ ויקהל ובתלים סימן ל״ד׃

עשת ד׳ כ״ב וסימני׳ נמסר בפ״ה ויצא ובתלים סימן ק״א׃

עשו ד׳ כ״כ וסימ׳ נמסר ועיין שם בירמיה סימן כ״ב מהדאקשינן׃

ויעשה ד׳וסימניהון נמסר במלכים א׳סימן י״ו׃

ותעשה ד׳וסימניהון נמסר במלכים א׳סימן י״ז׃

וכן תעשה ח׳וסימניהון נמסר בפרשת תרומה וביחזקאל סימן מ״ה׃

נעשתה ט׳ וסימניהון נמסר במלכי סימן ב׳ ובדניאל סימן י״א׃

עשייה ה׳ קשורים בב׳ וסימניהון נמסר במגלה סימן ו׳׃

עשה לך ז׳ וסימניהון נמסר בסדר בהעלותך׃

עשיתי ג׳ ר״פ וסימ׳ נמסר בתלים בא״ב אות ע׳

עשייה הדבר י״א חס׳ את וסימני׳ נמסר בסדר וארא׃

עשייה את הרע ז׳׃ וסימניהון

כי ימצא בקרבך׃
כי ידעתי אחרי מותי׃
וקדמ׳ ותני׳ דסמך שפטים׃
על כי עשה את הרע׃
ויתעם מנשה לעשות׃

מערכת אות העין והפא

יען אשר עשית את ·
ואשר עשה ה׳ וסימני׳ נמסר במלכי׳ א׳ סי׳ ב׳
וכל מעשה ג׳ וסימ׳ נמסר בסדר מטות ·
עשית ה׳ וסימניהון נמסר בפרשת בראשית
ובירמיה סי׳ ב׳ וברות סימן ב׳ ·
לעשות י״ג חס׳ וסימני׳ נמסר בריש פרשת ויקהל
ובנחמיה סימן י״ב ·
המה עושים ה׳ וסימני׳ נמסר בפרשת ויקהל
וביחזקאל סימן ח׳ ·
מעשות ה׳ חס׳ בליש׳ וסימ׳ נמסר בפר׳ שמיני ·

עשיתה ח׳ מ״ל וסימני׳

טעם טעמתי מעט ·
וכי ימצא איש את ·
ואתה הגדת היום ·
ויבא יואב אל המלך דאבנר ·
ומי יאמר מה עשיתה ·
ויאמר שאול אל הקיני ·
אשר עשיתה משנאתיך בם ·

אילין בליש׳ עשיה לדבו׳

וסי׳
עשה מפיק ה׳ כה אמר יי׳ עשה ·
ועושה מפיק ה׳ כה אמר יי׳ בורא שמים ·
ועשיתם ל׳ וברחמיך הרבים לא ·
עשיתם ל׳ ויאמר יי׳ אל משה בלכתך
עשוהו ל׳ ופנית אני לראות חכמה
עישתי ל׳ לא נכחד עצמו ממך ·

עשתה ה׳ קמצי׳ וסימניהון נמסר בפר׳ תולדות
ובשמואל ב׳ סימן י״ג
עשהו ג׳ וסימניהון נמסר באיוב סימן ל״א ·
עושה ב׳ מ״ל כתי׳ ה׳ וסימניהון

מהיתרון העושה ·
עושה בעברת זדון ·

עושי ג׳ מ״ל כתי׳ יו״ד וסימניהון

ועל ירם חיל צבא ·
ויתנו אותו עושי המלאכה דד״ה
ויתכו את הכסף ·

לעשתו ה׳ חס׳ וסימני׳ נמסר בפרשת מקץ ·
ככה יעשה ד׳ וסימניהון נמסר בסוף סדר תצא
ובמגילה סימן ו׳ ·
ולא תעשה ג׳ וסימניהון נמסר בשמואל א׳ סי׳ ד׳
ולא תעשו ג׳ וסי׳ נמסר בפר׳ אחרי מות ·
ומעשהו ג׳ וסימניהון נמסר בשפטים סימן י״ג
ובשמואל א׳ כי׳ כ״ה ובתהלי׳ סי׳ פ״ד ·
אנכי עשה ד׳ בליש׳ וסימני׳ נמסר בשמואל א׳ כי סימן ב׳ ·
ולא עשה ד׳ וסימנהון נמסר בשמואל ב׳ סימן י״ם ובד״ה ב׳ ריש סימן כ״ח :
לעשותם ד׳ ב׳ מ״ל וב׳ חסר וסים׳ נמסר בפר׳ ואתחנן ·

עשן ועשן ה׳ שום קרתא וסימן נמסר ביהושע סימן

י״ט ובד״ה סימן ו׳
עשוק ד׳ ב׳ מ״ל וב׳ חסרוסי׳ נמסר בפרשת תבא
וביהושע סימן ה׳ ·
העשירי ד׳ חס׳ וסימניהון נמסר בפר׳ נשא וביחזקאל ריש סי׳ כ״ט ובמגלה סימן ב׳ ·
בעשור ג׳ חס׳ בליש׳ וסימניהון

בעשר להרש הזה ·
צאנכם יעשר ·
זיתכם וכרמכם יעשר ·

ועשרון ה׳ ב׳ מ״ל וסימ׳ נמסר בפרשת תצוה ·
ושני עשרונים ג׳ וסימ׳ נמסר בפרשת פנחס
מעשר ג׳ רפין וסימ׳ נמסר בסדר לך לך ·

סימ׳ חלוף שעירית נמסר

בסוף סדר בשלח
מעשר ג׳ דגשין וסימניהון
וכל מעשר בקר ·
כי את מעשר בני ·
מעשר הארץ מזרע ·
מעשר ג׳ רפין וסימ׳ נמסר בסדר ויקח קרח ·
בעשתי עשר ג׳ וסי׳ נמסר בריש סדר דברים ובירמיה ריש סימן ל״ט ·
שני עשר ו׳ וסימניהון נמסר בפרשת תצוה ·
העשרים ג׳ וסימ׳ נמסר בפרשת וירא
וביחזקאל ריש סימן מ׳ ב׳ ·
עשתרות כל׳ אורי׳ חס׳ במ״א וסימניהון
ועשתרות צאנך דברכה ·
וכל נביאי׳ ובתו׳ מ״ל במ״א ·
ויסירו בני ישראל ·

עת

עת ג׳ פתחי׳ וסי׳ נמסר בפרשת מצורע ובריש חגי ·
עיתה ג׳ מ״ל בליש׳ וסימ׳
וקרב לבא ·
עיר שפכת דם ·
בעיתה אחישנה ·
ויהי בעת ההיא ג׳ וסי׳ נמסר בפרשת וירא ·
ובעת ההיא ח׳ וסימני׳
מושלים פלשתים
אצמיח לדוד ·
יבאו בני ישראל המה ·
אשוב את שבות יהודה ·
באחנני הראה ב׳ כו׳ ·
יעמד מיכאל ב׳ בפסו׳ ·
עתה כ״ה ר״פ וסי׳ נמסר בד״ה ב׳ סוף סימן ו׳ ·
ואתה ועתה י״ח בטעם חברין וסימניהון נמסר בסדר בהעלותך ·
עד עתה ד׳ וסימ׳ נמסר בסדר ראה ובשמואל ב׳ סימן י״ט ·
עתודים ב׳ מ״ל וסימני׳
ולזבח השלמים ·
חמאת בקר וחלב ·
וכל הריא׳ מ״ל ·
ועתודים ה׳ וסימניהון
חמאת בקר ·

למה לירב זבחיכם ·
חרב ליי׳ מלאה דם ·
ערב וכל נשיאי קדר ·
בשר גבורים ·
עתליה ז׳ וסימ׳ נמסר במלכים ב׳ ריש סימן י״א ·
עתק ד׳ וסימני׳ נמסר בתלים סימן ע״ה וסימן צ״ד
ויעתר ד׳ וסימני׳ נמסר בריש פרש׳ תולדות ובשפטים סימן י״ד ·
ויעתר ה׳ וסימניהון נמסר בפרשת תולדות
ובשמואל ב׳ סימן כ״א ·

נשלם אות העין בס״ד

מערכת אות הפא

ד׳ זוגין חד פ׳ וחד פ׳ וסי׳

פתחה פיה פתחה בחכמה ·
ופתחה והיה אם שלום תענך ·
פרה זאת חקת התורה אשר
ופרה ודוב תרעינה יחדו ·
פשרא פתחי׳ דנה חילמא חזית אנא
ופשרא פתחי׳ אריוך דניאל דשמיה
פלטיהו ותשא את רוח ותבא ·
ופלטיהו ויהי בהנבאי ופלטיהו ·

ג׳ זוגין חד פ׳ וחד בפ׳ וסי׳

פס בה שעתא נפקו ·
כפס הוא היה עם דוד ·
פתחי אני ישנה ולבי ·
בפתחי וירעתם כי אני ·
פתחיה ואנו ואכלו פתחיה ·
בפתחיה וראו את ארץ ·

פא

פארי ב׳ וסימניהון

ואת פארי המגבעות ·
פארי פשתים יהיו ·
את פאת ב׳ וסימניהון
פאת זקנך ·
ומדותם את פאת צפון ·

פג

ויפגעו ב׳ וסימניהון מלאכי אלהים

את משה ואת אהרן ·
נפגשו ג׳ וסימני׳ נמסר בתלים סי׳ פ״ה ובמשלים סי׳ כ״ט

פד

פדות ג׳ וסי׳ נמסר בפרשת וארא ובתלים סי׳ קי״א
פדנה ד׳ וסימני׳ נמסר בסוף סדר תולדות ·

פרית ג׳ וסימני׳ נמסר בתלים סוף סימן ע״א ·

פה

פה אל פה ב׳ וסימניהון

פה אל פה אדבר ·
פה אל פה בטמאתם ·
פיהו כ״א וסימני׳ נמסר בריש שיר השירים ·
ומפי ג׳ וסימני׳ נמסר בישעיה סוף סימן נ״ט ·
אל פי ה׳ וסימניהון נמסר ביהושע סימן י״ז
אל פיהו ב׳ וסימניהון

סמן עצל ידו ·
יבטח כי יגיח ירדן ·
אל פיו ג׳ וסימ׳ נמסר בשמואל א׳ סימן י״ד ·
ג׳ סבירין פי וקרי׳ פני וסימניהון נמסר בראש סדר אלה מסעי ·
פה אחד ג׳ וסי׳ נמסר במלכים א׳ סימן כ״ב ·

פו

מפה י״א כ״כ בצורת הבית וסים׳ נמסר ביחזקאל סימן מ׳ ·
בפוך ג׳ וסים׳ נמסר בישעיה סי׳ נ״ד ובירמי׳ סוף סי׳ ד׳
פורה ב׳ חס׳ וג׳ מ״ל וסי׳ נמסר בישעיה סוף סימן י׳ .

פז

פזר ב׳ וסימניהון

כי אלהים פזר עצמות ·
פזר נתן לאביונים ·

פח

ופחד ב׳ וסימניהון

תפל עליהם אימתה ·
המשל ופחד עמו ·
ופחד ב׳ מלעיל וסי׳
לולי אלהי אבי ·
מכל צררי הייתי ·
פחדכם ג׳ וסימני׳ נמסר בסדר עקב ובמשלים׳ א׳ ·
והפחות ג׳ וסימניהון נמסר במגלה סימן ח׳ ·

פט

פטיש ב׳ וסימניהון

פטיש כל הארץ ·
מחליק פטיש את הלום פעם ·

פי

ופיכל ג׳ דכ״ב וסימניהון

ויאמר אבימלך ·

ויכרתו

ויכרתו בריח בבאר •
ואחזת מרעהו ופיכול •

פל

והפלה ב׳ חד כתיבא׳ ופימניהון
והפלה יי׳ בין מקנה •
והפלא יי׳ את מכותיך כתו׳ כתי׳א׳
הפלא ב׳ חד כתי׳ ה׳ וסימניהון
הפלה חסדיך מושיע •
העם הזה הפלא ופלא •
קדמא כתיב ה׳ •

נפלאתי ז׳ חס׳ בליש׳ וסימני׳ נמסר בפרשת שמות
יפלא ד׳ חס׳ בליש׳ וסימני׳ נמסר בסדר נשא •
ויתפלל נ׳ רפין וסימניהון נמס׳ כפרש׳ וירא ובישעיה סימן מ׳ד ובתלים סימן ע׳ב •
ותפלתו ג׳ וסימני׳ נמס׳ בתלי׳ סי׳ק׳ם ור׳ה ב׳ סי׳ לג׳
ופילגשו ד׳ ר׳פ וסימני׳ נמסר בשפטים סימן י׳ם •
פלגי ג׳ ר׳פ וסימניהון נמסר בתלים בא׳ב אות פ׳ ובאיכה בא׳ב ג׳ •
פלח ג׳ וסימניהון
ותשלך אשה פלח
ויתנו לו פלח דבילה •
הלא אשה אחת •
כפלח ג׳ וסימניהון
ויצוק כפלת תחתית •
כפלח הרמון רקתך וחברו •
הפליט ה׳ וסי׳ נמסר ביחזקאל סוף סימן כ׳ד •
הפלטה ג׳ חס׳ בליש׳ וסימני׳ נמסר בסדר בא •
פליטים ד׳ וסימניהון
נתן בניו פליטם כ׳כ •
ושלחתי מהם פליטים •
כ״כ מ׳ל דמ׳ל׳ •
פלטים מחרב הלכו •
כי אם פליטם •
בתראי פלטים כתבן •
פלילים ג׳ בליש׳ ב׳ חס׳ יו׳ד קדמ׳ וא׳ חסר דחסר וסימני׳ נמסר בפרשת משפטים •
ותפלתי ג׳ וסימניהון נמסר באיוב סוף סימן י׳ו •
פלוני אלמני ג׳ וסי׳ נמסר במלכים ב׳ סימן ו׳ וברות ריש סימן ד׳ •
פלצות ד׳ וסימ׳ נמסר בישעיה סימן כ׳א ובתלים סימן נ׳ה ובאיוב סימן כ׳א •
הפלשתים ח׳ וסימניהון נמסר בשמוא׳ א׳ סימן י׳ז ובד׳ה ב׳ סימן כ׳א •
שרי פלשתים ו׳ וסי׳ נמס׳ בשמואל א׳ סוף סימן י׳ח׳ •
פלת ב׳ וסימניהון
ואון בן פלת כני •
פלת ווזיא׳ •

פן

ופן ה׳ וסימניהון נמסר בפרשת ואתחנן ובירמיה סימן כ׳א ובמשלי סימן ל׳ •
כנו ג׳ וסימ׳ נמסר בישעיה ריש סימן מ׳ •
הפונה ד׳ מ׳ל וסימניהון נמסר ביחזקאל ריש סי׳ מ׳ז׳
פונה ג׳ חס׳ וסימניהון נמס׳ בריש סדר נצבים וביהושע סימן ט׳ו וביחזקאל סימן מ׳ב׳ •
ונפן ג׳ וסימניהון נמסר בפרשת אלה הדברים •
אל תפן ג׳ וסימ׳ נמסר בפרשת ויקח קרח •
ופניתי ד׳ וסימ׳ נמסר בקהלת סימן ב׳ •
פנואל ט׳ וסימניהון
ויזרח לו השמש כאשר עבר •
ויעל משם פנואל ב׳ כו׳ •
בשובי בשלום •
וארת מגדל פנואל נתץ •
ויצא משום פנואל •
ופנואל אבי גדר •
ויבן את פנואל •
פנימה ה׳ וסימ׳ נמסר בפרשת שמיני ובמלכי׳ א׳ סי׳ ו׳
פנים אל פנים ה׳ וסימניהון נמסר בפרשת וישלח וביחזקאל סימן ך׳ •
מלפניו ח׳ וסימ׳ נמסר במלכים ב׳ סוף סימן ו׳ ובדניאל סימן י׳א •
מלפני י״ב וסימניהון נמסר בסדר אמור •
מלפניך י׳ וסימניהון נמסר בפרשת משפטים ובירמיה סוף סימן י׳ח •
ופניהם ט׳ וסימני׳ נמסר בסדר תרומה •
לפני ב׳ סבירין לבני וסימ׳ נמסר במשלי ריש סימן ד׳ •
פניה י׳ וסימניהון
כי בסתה פניה •
והאיר אל עבר •
ותרא אביגיל •
מחה והפך על פניה •
בוקק הארץ ובולקה •
אם שוה פניה •
זה הלשכה אשר •
והלשכה אשר פניה •
ותקר על פניה דרות •
העזה פניה •
פניך י׳ וסימניהון
ויקח דוד מידה •
אנה פניך מועדות •
כי לא ישיב את •
ויתן לי את אבישג •
שאלי אמי כי לא אשיב •
עלה מפיץ על •
נצור מצורה •
תם אני חשפתי •
והראיתי גוים מערך •
מלפניכם ג׳ וסימניהון נמסר בסדר עקב •
ולפני י׳ ויהיראין וסימני׳ נמסר בסדר פנחס •
ופני ג׳ וסימני׳ נמסר בסדר כי תשא ובדניאל סי׳ י׳

ופניו ג׳ וסימני׳ בריש ירמיה׳ •
אל פני ט׳ וסימני׳ נמסר בסדר משפטי׳ ויחזקא׳ סי׳ י׳ר
אל פניו ה׳ וסי׳ נמסר בשמואל ב׳ סימן י׳ר וד״ה ב׳ ריש סימן י״ט •
מאת פני ה׳ וסימנירון נמס׳ בסדר תלדורת ומלכים ב׳ סימן י״ז ובאיוב סימן ב׳ •
לפניו ולאחריו ד׳ בחד פסו׳ וסימניהון נמסר בסדר בא •
נתינה פנים ד׳ הס׳ את וכי׳ נמס׳ בדניא׳ כי׳ו׳
הפנים ט׳ וסימניהון
ויתן לו הכהן •
כמים הפנים לפנים •
יי׳ לנו בושת הפנים •
ולנו בושת הפנים •
המה הפנים אשר •
ואת השלחן ועליהם לחם ד״ה
ואת השלחן אשר עליו לחם • הפנים דמלכים •
את השלחן ואת בדיו דויקהל •
את השלחן ואת כל כליו דפקודי •
ופני י״ז וסימניהון נמסר בתלים סימן פ׳ד •

פס

הפסגה ה׳ וסימניהון
תחת אשדות •
וחברו תחת אשדות הפסג ה׳ •
ונשקפה על פני •
עלה ראש הפסגה •
בסילים ד׳ מ׳ל וסימניהון נמס׳ בשפטים סימן ד׳ וכד״ה ב׳ סוף סימן ג׳ •

פע

אפעה ד׳ וסימניהון נמסר בישעיה סימן ל׳ •
כפעם בפעם ו׳ וסימניהון
ולא הלך כפעם •
אצא כפעם בפעם דשמשון •
וישב חסלך על מושבו •
ויעלו בני ישראל אל בני דפלגש
ויצאו בני בנימן דפלגש •
ויקרא כפעם בפעם דשמואל •

פצ

ויפץ ג׳ וסימ׳ נמס׳ בפרשת נח •
ויפצר ד׳ וסי׳ נמסר בפרשת וירא ובמלכ׳ ב׳ סי׳ ה׳

פק

יפקד נ׳ וסימניהון
ונפקדת כי יפקד •
אם כמות כל האדם •
אם הפקד יפקד •
פקידים ד׳ וסי׳ נמסר בפרשת מקץ ובירמיה סימן כ״ט ובמגלה ריש סימן ב׳ •

ופקדת ג׳ וסימניהון
אם כמות כל
ופקדת אלעזר בן •
ופקדת משמרת •
ופקדת כל העדה •
ויפקדם ד׳ וסימניהון נמסר במדבר סיני •
התפקדו ד׳ וסימניהון נמסר במדבר סיני •
פקידה אל ד׳ בליש׳ וסימני׳ נמס׳ בירמי׳ סי׳ נ׳
פקד יפקד ח׳ וחס׳ וסימניהון נמסר בסוף סדר ויחי ובשמואל א׳ סימן כ׳ •
פקודיהם ב׳ מ׳ל וסימניהון
אלה הם בני לוי •
ראשי האבות לפקודיהם •
וכל פקודי במ׳א דיהוידע •
ויפקדו ג׳ וסימניהון
ויפקדו מעבדי דוד •
ויפקדו השערים •
ויפקדו ביום ההוא •
סימן פקד יפקד פקד בפקד אפקד כולהון
חס׳ במ״ה וסימניהון נמסר בפרשת שמות ויחזקאל סימן כ׳ג •

פר

ואת הפר ג׳ וסימניהון נמסר בפרשת תצוה ובשפטים סימן ו׳ •
כר בן בקר אחד ד׳ וסימניהון
והקרבתם על הלחם •
והיה אם מעיני העדה •
ודראש השנה •
ובעשור לחדש •
הפר האחד ג׳ וסימניהון
ויתנו לנו שנים פרים •
ב׳ בפסוק דאליהו •
בחרו לכם הפר האחד •
פרא ו׳ וסימ׳ נמסר בסדר לך לך ובאיוב סימן י׳א •
והפרתי ג׳ ב׳ מ׳ל וא׳ חס׳ וסימני נמסר בסדר לך לך •
פוריה ד׳ וסימניהון
על הגפן פוריה •
פוריה וענפה •
אשתך כגפן פוריה •
בסעיפיה פוריה •
בפרור ג׳ בליש׳ וסימניהון
ובשלו בפרור •
והבשר שם בסל •
והבה בכיור •
וב׳ כתיב פארור וסימ׳
כל פנים קבצו פארור •
ופני כלם קבצו פארור •
הפרזות ג׳ בליש׳ וסי׳ נמסר בזכריה סי׳ ב׳ ובמגלה סימן ט׳ •
הפרזי ג׳ וסימניהון
לבר מערי הפרזי •
ועד כפר הפרזי •
וכל הפרזי •
יפרח ד׳ וסי׳ נמסר בסדר קרח ותלים סי׳ ע״ב
ופרעה ג׳ וסימ׳ בשמואל א׳ סימן ו׳ •

מערכת אות הפא

ויאמר פרעה ג׳ בטעם
וסימניהון
אביך ואחיך׃
הרבים עתה׃
מי יי׳ אשר׃
פרצו ג׳ וסימניהון נמסר
במיכה סוף סי׳ כ׳׃
פרעוש ב׳ וסימניהון
אחר פרעוש אחד׃
לבקש את פרעוש׃
וכל שום בר נש דכו׳ פרעש׃
כפרץ ד׳ וסימניהון נמסר
בישעיה סימן ל׳
ובאיוב סימן ל׳׃
פרצים ה׳ וסימניהון נמסר
בשמואל ב׳ סי׳ ה׳׃
פרש ג׳ ב׳ פתח וא׳ קמץ וסי׳
בירמיה סי׳ ד׳
פרשתי ג׳ וסי׳ נמסר בישעיה
ריש סימ׳ ס״ה ובתלים
סימן קמ״ד׃
פרתה ג׳ וסימניהון
קח את האזור׃
ויהי מקץ ימים׃
ואקח את האזור׃
הפרתמים ג׳ וסימניהון נמסר
בריש אחשורוש׃
ופשרא י׳ קמצי׳ וסימני׳ נמסר
בדניאל סוף סי׳ ג׳׃

פת

פתגם ב׳ א׳ קמץ
וסימניהון
אשר אין נעשה פתגם׃
ונשמע פתגם המלך׃
קדמא קמץ וכל ארמי דכו׳
פתים ג׳ כ״כ וסימ׳ נמסר בתלים
בא״ב רבתי אות הפ׳
ובמשלי סוף סימן א׳׃
יפתה ד׳ וסימ׳ נמסר בפרשת
משפטים׃
יפתה ג׳ וסימני׳ נמסר בירמיה
סי׳ ד׳ ובמשלי סי׳ כ״ה׃
ויפתח ג׳ וסימניהון
ביהושע סימן ט״ו
ובאיוב סימן י״א׃
ופתח ה׳ וסימניהון נמסר
בפר׳ נח וביחזקאל
סימן מ״א׃
פתוחה ג׳ וסימניהון נמסר
ביחזקאל סוף סי׳
כ״א ובנחמיה סימן ו׳׃
יפתח ה׳ וסימניהון
השער הזה יהיה׳ ב׳ בו׃
סגור יהיה לא יפתח׃
הנה בטני כיין לא׃
יסגר על איש ולא׃
פתוח ג׳ ב׳ חס׳ וסי׳ נמסר
בפרשת ראה
נפתחו ג׳ וסימניהון נמסר
בישעיה סוף סימן
כ״ד ובנחום סימן ב׳׃
פתח ד׳ וסימניהון נמסר
במלכים ב׳ סימן י״ג
ובמשלי סימן ל״א׃
ופתחת ג׳ וסימניהון נמסר
בפרשת תצוה׃
פתח ג׳ ובאיוב וסימני׳ נמסר
שם סימן ל״ט׃

ה׳ פסוקי׳ דמיין מן ב׳ מלין

קדמ׳ קמץ תני׳ פת׳ וסימניהון נמסר

פרשת ויצא רכש רכש׃

ט׳ פסוקים אית בהון ב׳

מלין ופתרו׳ חד וסי׳ נמסר בשמואל
א׳ ריש סימן י״ב

ע״טה חרא מן נ׳ פתחין

מן חד חד ולית דכו׳ וסימ׳
אדני ויאמ׳ הנה נא אדני סורו נא׃
יצחק ותאמר שרה צחק עשה לי׃
חנן וישא עיניו וירא׃
ותמנע היתה פילגש לאליפז׃
כאזרח וכי יגיר דהמול לו כל זכר׃
עשן והר סיני עשן כלו׃
בעב ויאמר ה׳ אל משה הנה׃
תושב וכל זר לא יאכל קדש׃
שופר והעברת שופר תרועה׃
הצר וכי תבאו מלחמה בארצכ׳
נכר ויאמר יי׳ אל משה הנך׃
חכמת וכל אשה חכמת לב׃
בגורל נחלתם כאשר׃
ומגורל והיו לאחר מבני׃
מוצק ושתי כתרות עשה לתת׃
וברר ברדת היער ובשפלה׃
בארפד הלא ככרכמיש כלנו׃
יבש נדף ערות על יאור על פי
יאור תרויהון בפסוק׃
ארדט שאו נס בארץ תקעו׃
ומבצר משגב משגב חמתיך השח
השפיל ב׳ בו׃
והמם גלגל לחם יורק כי לא
לנצח ב׳ בו׃
שכל ויצאו שרי פלשתים ויהי
מדי צאתם׃
נבהל ותבוא האשה אל שאול
ותרא כי׃
באנשים ודוד בן איש אפרתי׃
אחל ואת שם קדשי אוריע׃
החל וגלות החל הזה׃
חם לבי בקרבי בהגיגי תבער
חל ויען המלך ויאמר אל איש
האלהים׃
חלל כי עני ואביון אנכי ולבי׃
חכם בני אם חכם לבך׃
מן ישב עולם לפני אלהים
עולל לא אליכם כל עוברי דרך
ארנן ובן חנניה פלטיה וישעיה׃
נס נא עבדיך ימים׃
בנס כל קבל דנא מלכא׃
ודל חכם בעיניו איש׃
ודר חור כרפס ותכלת׃
ורענן אנה נבוכד נצר שליו׃
ביהן ומלאת הימים האלה׃
משל כאשר יאמר משל׃
שן וילך דוד ויקח את עצמות׃
משרת ותבא בת שבע אל המלך׃
ובישרת ויאמר שלמה אתה עשית׃
פרש משפעת סוסיו וכסף׃
נעזב ואריבה את הסגנים׃
תעזב טרף נפשו באפו׃
לבער והגורלות הפלנו על קרבן׃

א״ב מן חד וחד חד פתח

וחד קמץ דלוג וסימ׳
אם ויהי כשמע אחאב את׃
אם באשורו אחזה רגלי׃
במעט ומן התחברות׃
במעט ויאמר יהונתן אל הנער׃
גאל ויאמר הגאל לא אוכל לגאול
גאל ואני אמרתי אגלה אזנך׃
גב ואל מרות המזבח באמות
גב ותבני לך גב׃
גבל זקני גבל וחכמיה׃
גבל ועמון ועמלק׃
הנחת עושו ובואו כל הגוים׃
הנחת וכדורים לבביה ורוחה
הורם ועד שר הצבא הגדול׃
הורם וקדשת את חזה התנופה׃
היצלח הנה לאש נתן לאכלה׃
היצלח וימרד בו לשלח מלאכיו
וכעס גם כל ימיו בחשך יאכל׃
וכעס רשע יראה וכעס׃
והיכל מיום אחד לחדש השביעי
והיכל האומר לכורש רעי וכל׃
והכני הצילני נא מיד אחי מיד׃
והכני אם יוכל להלחם אתי והכני
ולאחד וארעה את צאן ההרגה׃
ולאחד גם אם ישכבו שנים׃
וליקר בה זסנא מנדעי יתוב עלי
וליקר ענה מלכא ואמ׳ הלא דא היא
והמם לחם יורק כי לא לנצח׃
והמם ונתנם ה׳ אלהיך לפניך׃
והחמנים וינתצו לפניו את מזבחות
והחמנים ולא ישעה אל המזבחות׃
חדקל ושם הנהר השלישי׃
חדקל וביום עשרים ואני הייתי׃
טח לא ידעו ולא יבינו׃
וטח ולקחו אבנים אחרות׃
ישק אתה תהיה על ביתי׃
ישק שפתים ישק משיב׃
יריבי לדוד ריבה ה׳ את יריבי׃
יריבי הקשיבה ה׳ אלי ושמע׃
יבלע ועתה שלחו מהר׳ והגידו
יבלע היסופר לו כי אדבר׃
ירוחם אשור לא יושיענו׃
ירוחם מכסה פשעיו לא יצליח׃
יחם פן ירדף גאל הדם אחרי׃
יחם גם אם ישכבו שנים׃
יהל לא תשב לנצח ולא תשבו
יהל אם אראה אור כי יהל׃
עבר אבי את הארץ׃
עבר ובני כרמי עבר ישרא׳
כוכב ונשאתם את סכות׃
כוכב אראנו ולא עתה אשורנו׃
כלו והנגשים אצים לאמר׃
כלו תפלות דוד בן ישי׃
כארזים כנחלים נטיו כגנות׃
כארזים שוקיו עמודי שש׃
למצד ומן הגדי נבדלו אל דויד׃
למצר ויבאו מן בני בנימין׃
לעין והנשיא אשר בתוכם׃
לעין וירד הגבול משפם׃
לישה צהלי קולך בת גלים׃
לישה וילכו חמשה האנשים׃
לבנת ויראו את ה׳ אלהי יש׳ ותחת
לבנת ואלימלך ועמיעום ישאל׃
מפנה ונינוה כברכת מים מימי׃
מפנה והנה ששה אנשים באים׃
מטע לשום לאבילי ציון לתת׃
מטע והקימותי להם מטע׃
ומישע מלך מואב היה נקד׃
מישע ובני כלב אחי ירחמאל׃
נתן וישבת את הסוסים׃
נתן וידע אונן כי לא לו יהיה׃
נחר מפוח מאשתם ספרתיכתי׳
נחר הנה לאש נתן לאכלה׃
נחל אלה אשר נחל משה׃
נחל ואמרת לבני עמון שמעו׃
נעמת צר לי עליך אחי יהונתן׃
נעמת ממי נעמת רדה והשכבה׃
נסכלת כי ה׳ עיניו משוטטות׃
נסכלת ויאמר שמואל אל שאול׃
סמר מפחדך בשרי׃
סמר שאו נס בארץ׃
סלקת מסתכל הוית בקרניא׃
סלקת ועל קרניא עש׳ רי בראשת
סיסמי ואלעשה הוליד את סיסמי׃
וסיסמי ב׳ בפסוק קדמ׳ קמץ
קראני פחד קראני ורעדה׃
קראני שמעו איים אלי׃
רד הם עם יבום והיום רד׃
רד סבבוני בכחש אפרים׃
רבת אנת הוא מלכא די רבת׃
רבת ורבותך רבת ב׳ בפסוק׃
שנותי מה הדבר ואמר לי והוא׃
שנותי אני אפרתי בדמימי׃
תשם ואמרת אל הארץ׃
תשם למה נמות לעיניך׃
תקצר האנכי לאדם שיחי׃
תקצר ויאמר יי׳ אל משה היד יי׳׃
תחרב מידע נבית בשם יי׳׃
תחרב לילה ויומם לא תכבה׃

א״ב מן ב״ב פתחין דלוג

וסי׳
אשם אשם הוא אשם אשם תניני׳
אשם והתודו את חטאתם׃
אדניך כה אמר אדניך ה׳׃
אדניך ויתאו המלך יפיך׃
בעם ויאמר לא תעבר׃
בעם אודך בקהל רב׃
בארצות ובעת קץ יתנגח עמו מלך׃
בארצות וישלח ידו בארצות
ארץ מצרים׃
במצלתי׳ אסף הראש ומשנהו׃
במצלתי׳ ויסדו הבונים את היכל׃
ברחת ויאמ׳ הגר שפחת שרי׃
ברחת מקול פרש ורמה קשת׃
גד ויקראו בית ישראל את׃
גד והמן כזרע גד הוא׃
גורל ויעל גורל מטה בני׃
גורל כי לא ינוח שבט הרשע׃
השע השמן לב העם הזה׃
השע ממני ואבליגה׃
ושחטו ויקרא משה משכו׃
ושחטו הפסח והתקדשו׃
ואמץ רק חזק ואמץ מאד׃
ואמץ לשלמה בנו חזק ואמץ׃
ויתחזק ויקם יהורם על ממלכת׃
ויתחזק ויבן את כל החומה׃
ויט את כל לבב איש יהודה׃
ויט כי עבדים אנחנו׃
חכמו׳ שרותיה תענינה׃
חכמו׳ נשים בנתה ביתה׃
לעיני וואמר ה׳ אל שמואל אל
לעינים ומתוק האור׃
ומרע על כן על כחוריו׃
מרע מקשיב על שפת׃
מדברה ויהי להם הגבול לפארת
מדברה ויאמר ה׳ אליו לך שוב לדרכ׳
מצבת ויעשה הרע בעיני ה׳ רק׃
מצבת ויתצו את מצבת הבעל׃
נכבד וישב דוד לברך את ביתו
נכבד ויאמ׳ המלך אל אבשלום׃
נושע אשריך ישראל מי כמוך
נושע ישראל נושע בה׳׃
תשבת אז תרצה הארץ את׃
תשבת ואשלחה עליהם מלאכים
תט אל תסתר פניך ממני׃
תט אל תט לבי לדבר רע
להתעולל׃

אלין פסקתא דאוריתא

ספר בראשית כ"ט בספרא

אמר המעתיק אזינא סיגוייא בכולהן נוסחיה פסקין מאן דמני כ"ט ומאן דמני י"ז ומאן למני יתיר ויתיר אמנם הנך דכתיבנא ברירנא לון מספרי דוקני דאתבריר לן דראוי לאיסמך עליהון ובספר אלה הדברים אזינא נסחא אחריתי פסס גאון וכתבנא לה בדוקתה עכ"ל:

ויקרא׀ אלהים לאור
ויקרא אלהים׀ליבשה׃
ויברא אלהים׀את האדם וחברו
ויברא אלהים׀ וגומר החיה׀
ויפל יי׳ אלהים תרדמה׃
ויבן ה׳ אלהים את הצלע׀
ויאמר ה׳ אלהים׀אל הנחש
וינגעה׳ ׀את פרעה
ויחלק עליהם׀לילה
המול׀ימול יליד ביתך
וערל׀זכר
ותכחש שרה׳ לאמר לא צחקתי
כי׀יראה ויאמר׀לא׃
ארדה נא ואראה עשו׀כלה׃
וישכם אברהם׀בבקר
ויקרא מלאך אלהים׀אל הגר
ויקרא אליו וגו׳ אברהם׀אברהם׃
ויקרא אברהם וגומר ה׳׀יראה׃
נשיא אלהים׀אתה
ויאמרו ראו ראינו וגו׳ ה׳׀עמך
ורחל׀באה
את מחלת׀ בת ישמעאל
נפתולי אלהים׀ נפתלתי
זבדני אלהים׀אתי
חשפכו ויאמר אלהם׀ראובן
ויהי כדברה אל יוסף יום׀יום
ויאמרו שנים עשר אחים׀
אבל אשמים׀אנחנו
ויען ראובן וגו׳ אמרתי אליכם׀׃
ויאמר אלהים ישראל וגו׳ אם כן׀׃
ויאמ׳ אלהים׀ לישראל יעקב׀יעקב

ואלה שמות י"ד בספרה

ויסב אלהים׀את העם׃
ויולך ה׳׀את הים
ה׳׀ימלך לעולם
ויהי ביום הששי וגו׳ יום׀יום
הנני עומד לפניך שם׀
ה׳׀נסי
לא תעשה לך פסל׀אשר
בשמים׀
שלש פעמים וגו׳ האדון׀ה׳
וחבריה דכי תשא
קח לך סמים נטף׀
זה׀יתנו
ויעבר ה׳ על פניו ה׳׀ה׳
מלא אותם חכמת חרש׀וחשב

ויקרא ח׳ בספרא

וקמץ׀ והביאה אל הכהן
ה׳׀לאמר בקרבי אקדש׃
ולאיתמר׀ בניו
אל תשת׀ אחה׀
ואל איתמר׀בניו׃
וכל אשר יפל עליו מהם ובמותם׃
וחבריה וכל אשר יפל מנבלתם׃
וראה הכהן את הנגע וכו׳ הפך׀לבן
והצרוע אשר בו וגו׳ טמא׀טמא
והכהן הגדול וגו׳ אשר יצוק על
ראשו׀שמן
והניף הכהן׀אתם

וידבר כ"ב בספרא

הבכור׀ואלה שמות
והחונים לפני המשכן קדמא אהל
מועד׀ משה׀ואהרן
ובאו המים וגו׳ אמן׀
והניף הכהן׀אתם
שניהם׀מלאים סלת ובן בלם׃
יאר יי׳׀
ישא ה׳׀
איש כי יהיה טמא׀לנפש׃
קומה׀ה׳ ויפצו
ויאצל וירד יי׳׀בענן
וישארו שני אנשים׀במחנה׃
שם׀האחד׃
כי דבר ה׳ בזה וגו׳ הכרת׀תכרת
ותנו בהן׀אש ושימו עליהן׀קטרת
ויתנו אליו כל׀ נשיאיהם
כל הקרב׀ הקרב
וימאן׀אדום
וישמע הכנעני וגו׳ וישב׀מכנו
ויבא אלהים׀ אל בלעם׃
ואם הפר יפר׀אותם
וממחצית בני ישראל תקח אחד׀
ויאמר משה אלהם וגו׳ ובני ראובן׀
ויתן להם׀ משה לבני גד ולחצי׀
שבט מנשה׃
ואם בכלי ברזל׀הכהו

אלה הדברים כ"ב בספר׳

עד אשר יניח ה׳׀
כי שאל נא וגו׳ אלהים׀ אדם
לא תעשה לך פסל׀בשמים׀
שמע ישראל וגו׳ ה׳׀אחד׃
ויתן יי׳ אותה וגו׳ ורעים׀
כי יביאך ה׳ אליך וגו׳ ונשל גוים
רבים׀מפניך׀
ולא תביא תועבה וגו׳ שקץ׀ותעב׀
המוליכך במדבר וגו׳ נחש׀שרף
אל תאמ׳ בלבבך וגו׳ אותם׀ מלפנך
ואת חטאתם וגו׳ ואשרף אתו׀באש
שלש פעמים׀ בשנה
כי יפלא וגו׳ בין דם׀ לדם
כי יקרא קן צפור׀לפניך׃
והיה בהניח ה׳ אלהיך׀
הסכת׀ ושמע ישראל
יפתחה׳׀לך
יתנך ה׳׀ נגף
והשיבך ה׳׀ מצרים
למען הקים אותך היום׀לו
וזנה׀ אחרי׀ אלהי נכר

לישנא אחרינא פסקיה

דסיפרא

פנו׀ וסעו לכם׃ אנה׀אנחנו
עלים׃ באש׀ לילה׃ ותענו׀
ותאמרו׃ זה׀ ארבעים שנה׃
אשר׀ יניח ה׳׃ עלה׀ראש׀ראה׀
למרתי׃ ברא אלהים׀אדם׃ או׀
הנסה׃ ואת ארץ׀ עוג׃ פנים׀
בפנים לא תעשה לך׀ פסל ב׳ בו׃
כאשר׀ צוך׃ שבת׀ לה׳ כי עבד
היית׀ למען׀ יאריכון׃ אם יספים׀
אנחנו זאת׀ תדבר אלינו ה׳׀אחד׃
כי יביאך ה׳׀אלהיך׃ גוים רבים
מפניך׃ בך בחר׀ה׳׃ והיה׀עקב
תשמעון׀ ולא תביא׀תועבה ב׳ בו׃
המוליכך׳ ב׳ בו׀ בהדף ה׳ אלהיך׀לא
׀ בצדקתך׃ אשר יצאת׀ ואשרף׀
אותו׃ כי׀לא את בניכם׀ פחדכם׀
ומוראכם׃ תזבח׀כי דבר׀סרה׃
תתנהו׀ואכלה׃ ואכלת׀ לפניה׳׃
מקצה׀ שלש כי בגלל ושמחת
לפני׀ה׳׃ שלש פעמים ב׳ בו׃
ולשמש׀או לירח׃ על פי׀שנים׃
בין דם׀לדם׃ כי׀הגוים על פי׀
שני׃ קן צפור׀ ב׳ בו׀ שכב׀ עם
אשה׃ אל שער׀ מתהלך׀ בקרב׃
בהניח׀ה׳׀ אלהיך׃ מראשית׀כל
פרי וענית׀ואמרת׀וכתבת׀עליהן
הסכת׀ושמע׃ יפתח ה׳׀לך׃
ישלח ה׳׀בך׃ יתנך ה׳׀ מחת׀היוצת
והשיבך ה׳׀מצרים׃ והותירך ה׳׀
ב׳ בו׃ היום׀לו חזקו׀ואמצו׀הוא׀
עבד׀מקץ׀ שבע שנים׃ הנך שכב׀
ב׳ בו׃ כי אביאנו אל׀ ויהי ככלת׃
ראו׀ עתה: אתנח וסוף פסוק׳ דספ׳
פתחי׃ בטח׃ שברתי׃ הצלצל׃ עכ"ל:

אלין פסקתא דנביאים

ראשונים

יהושע׃

עד אשר יניח ה׳׀ לאחיכם
והיה אשר יצא וגו׳ ביתך
וכל ישראל וזקניו ושטריו׀ וגו׳
מזה׀ומזה
כי מארת ה׳׀היתה
ועתה הנה ה׳׀ אותי
ועלה הגבול׀ דבירה
מעון׀ כרמל׀ וזיף
והחצור׀ חדתה
עין׀ רמון׀ ותוכן
ועלה גבולם׀ לימה
אלה הנחלות וגו׳ אליעזר׀ הכהן
בני ישראל׀ בגורל׀
אל׀ אלהים׀ה׳ אל׀ אלהים׀ ד׳ בפסו׳
ויאמר פנחס׀ היום׀ ידענו׃
וישב פינחס בן אלעזר הכהן
ואת עצמות יוסף וגו׳ בני ישראל׃

שפטים

ויאמר אדני בזק וגו׳ שבעים׀
וכי הקים׀ה׳
וישלח ישר׳ מלאכי׀ אל מלך אדום׀
האפרתי אתה ויאמר׀ לא
וישלחו בני דן׀
ויצא בנימן לקראתם׀ מן
ויגף יי׳׀ את בנימן לפני

שמואל

ועלה האיש וגו׳ ימימה׀
ויאמר אליו וגו׳ ואמר׀ לו
ומעיל קטן וגו׳ מימים׀
ויאמר עלי לשמואל לך׀ שכב
ויבא יי׳ וגו׳ שמואל׀ שמואל
ותהי יד ה׳׀ בעיר
ותשבנה הערים אשר מאת׀ ישרא׳
ויאמר שאול וגו׳ לכה׀ נלכה
מהר׀ עתה כי היום בא לעיר
כעת׀ מחר אשלח אליך
וירם הטבח את השוק וישם׀ לפני
הנני ענו בי וגו׳ את שור׀
ואהיה כהוה׳ בשלה
נרדה ונבזה בהם׀ עד
היונתן׀ ימות
לכד המלוכה וגו׳ סביב׀ בכל איביו
במואב׀ ובני
חלוקי אבנים׀ מן הנחל
ויאמר שלום׀ לזבח
כי׀ לא אשר יראה האדם
וישב המלך וגו׳ כפעם׀ בפעם
אחקר את אבי כעת׀ מחר
קחנו׀ ובאה כי שלום לך
את אשר נתנך ה׳׀ היום׀ בידי
ולאביגיל וגו׳ מלאכים׀ מהמדבר
אל נא׀ ישם אדני׀ את לבו
ולא תהיה זאת׀ לך לפוקה
ותבא אביגיל׀ אל נבל
ויי׳ ישיב לאיש וגו׳ יי׳׀ היום׀ ביד
ויבא דוד ואבישי׀ אל העם
ועתה׀ ראה אי חנית המלך
ויאמ׳ דוד א׳ לבו וגו׳ אשלם׀ אמלט
ותרא האשה אל שאול׀
וישלח אבנר וגו׳ תחתיו׀
ויאמר אבנר אל דוד אקומה׀ ואלכה
ותבונן לקראת עמך ישראל׀לך
ויאמר אבשלום אל יואב הנה
שלחתי אליך׀
ועתה מת למה זה אני צם׃
ויען יונדב׀ בן שמעה
ודוד עלה וגו׳ עלה׀ ובכה
וישלח אבשלום וגו׳ יועץ׀ דוד
ויבא דוד אל ביתו וגו׳ עשר נשים
ובגלחו את ראשו וגו׳ ימים׀ לימים
ויאמר יואב א׳ המלך וגו׳ כהם׀ וכהם
ויבא גד אל דוד שבע שנים׀ רעב
וישלח ידו המלאך׀ ירושלם
ויאמ׳ דוד א׳ יי׳ בראתו את המלאך׃

מלכים

ויען בניהו בן יהוידע ויאמר׀ אמן
וימשחו אתו צדוק׀ הנביא למלך
ויבא בניהו אל אהל ויאמר׀ לא׀
ויקץ שלמה׀ וגו׳ ויעמ׳ דלפני׀
ואת כל קירות הבית מסיב׀ קלע
ויעש את הים מוצק עגל׀
ורחבעם בן שלמה וגו׳ ושבע עשרה
שנה׀ מלך בירושלם׀
וגם ביד יהוא בן חנני וגו׳ ועל כל
הרעה׀ אשר עשה׀
ופקעים וגו׳ שבכים׀ אחו
עמד על שנים עשר בקר וגו׳
פונים׀ צפונה פונים׀ נגבה׃
ועל המסגרות וגו׳ אריות׀ בקר
ובראש המכונה וגו׳ עגל׀ סביב
ויעש שלמה בעת׀ ההיא
ולבנואתן וגו׳ הימים׀ ולפני
חסר ויאמר לו׀ פרעה
וישבו העם את המלך׀ ודבר
ויעש ירבעם וגו׳ יום׀ לחדש בחג
ויהי כשמעו וגו׳ לאמ׳ תפשהו
ונביא אחד זקן וגו׳ האלהים׀ היום
ורוח יי׳ ישאך
ויגע וישב מלאך יי׳׀ שנית
ואתה חמנה לך׀ חיל
וינוסו הנותרים׀
וידב׳ אחאב׀ אל נבות׀ לאמ׳׀
ויאמר מלך ישראל אל׀ יהושפט
ויאמ׳ כה אמר יי׳ וגו׳ גבים׀
ויאמ׳ לו אמר נא וגו׳ הרדת
והוא הלך כמרב וגו׳ ויאמ׳׀ רב עתה
ויאמ׳ אל אביו ראשי׀ ראשי
ויאמ׳ אלישע וגו׳ כעת׀ מחר
ואלישע ראה וגו׳ אבי׀ אבי
וישלח אש׳ על הבית וגו׳ אל יהוא׀
ויכתב אליהם ספר׀ שנית
ויוזבד בן שמעת שומ׳׀
וישלח חזקיה וגו׳ לכישה׀ לאמ׳
אולי ישמע וגו׳ מלך אשור׀׃
הטה יי׳׀ אזניך
ביד מלאכיך חרפת׃
וישלח יי׳׀ בו
ותבקע העי׳ וכל אנשי המלחמה׀
העמודים׀ שנים
ונחרת עליו׀ נחשת

אין פתח באתנחי יהושע

החרם ורק אתם שמרו
בחרם ויגעלו בני ישראל
המלח ויהי להם גבול׃
למס ויהי חזהו

שפטים

צפת וילך יהודה
לררת ואם ירא אתה
תאכל מכל אש׳ יצא
הגדת ותבך עליו
ותאלצהו ויהי כי הציקה
ללכת ויהי ביום הרביעי

פסיקתא דנביאים

שמואל

בצלצת כלכתך היום
החרם ויקח העם מהשלל
ואת היותר ההרמנו
ואת עמלק החרמתי
הפצר כי חטאת קסם
ללכת ויסב שמואל ללכת
מנת ויצא איש הבנים
והערב וינש הפלשתי׃
וילך ויקם וילך
רשע כאשר יאמר
לאביגיל ויאמ׳ דוד לאביגיל ברוך יי׳
בעמלק כאשר לא שמעת
הצלנו ויען כל איש רע
החמש והנה באו אל׃
השל ויחר אף יי׳
המלח ויעש דוד שם
ויחנק ויצ׳ אל ביתו
המס ואדורם על המס
בגת ותהי עוד המלחמה
וירד זית שמים וירד

מלכים

החיצה ויאריכו הבדים
בנגינת ויחזק העם
לקחת ותלך לקחת
ויחל ויפל אחזיהו
בדלתו ויקח יהוידע הכהן
ויד אז יכה מנחם
לחצי אז יחלק העם
וינחשו ויעבירו את׃
נרגל ואנשי כבל
ואשרים ויציבו להם

אלין סו׳ פסוק פתח

יהושע
ארבע את קבצים
ואנחרת וחפרים
ועזקה ירמות

שפטים

למס ויואל האמרי
קנז וימת עתניאל בן קנז
ויגש וגדעון בא
דברת ויאמר גדעון וחברו
מלח ואבימלך נלחם
אל תאכל מכל אשר יצא
את בת ויבא יפתח
הבחורים וירד אביהו
לא הגדתה ותכף אשת שמשון
בחוט ותרא דלילה
תלן ויאמר האיש הזקן
הסף ויקם אדניה

שמואל

ותאכל וכן יעשה שנה
באפק ופלשתים חנו
וחלום ויראו הצופים
מיכל בני שאול
החרמתי ויאמר שאול
ויקרע ויסב שמואל
מבעתך ויאמרו עברי
חרפת ויאמר דוד
אהבתהו ומיכל בת שאול
בחרשה ויאמר דוד
אפוד בד
בכת ולרש אין כל
ויאנש וילך נתן אל
ויאכל ויקם דוד
התמו ותאמר לאמר

מלכים

ולחיצון ואת קרקע
אנו ויהי כשמוע

החזק וישלח יואש
מבצקת בן שמנה
החפר הוא השיב
שמרי הסף

אלין פסקת דנביאים

אחרונים ישעיה
ישא ביום ההוא׃ לאמר
ענן׃ וברא יי׳ על כל מכון
האומרים ׃ ימהר
שרפים עומדים ׃ ממעל
וקרא זה אל זה ואמר קדוש׃
וכל ׃ ההרים אשר במעדר
ותמצא בקן ׃ ידי
והיה ביום ההוא יוסיף יי׳ ׃ שנית
חזות קשה וגו׳ הבוגד ׃ והשודד
ויקרא אריה על מצפה׃ אדום
הרג ׃ והנה ששון ושמחה
במכת ׃ מדין כצור עורב
הבוק ׃ תבוק והבוז ׃ תבוז
תשואות ׃ מלאה
וחרד ׃ ופחד מפני הנופת
הלוט׃ ובלע בהר הזה
יצר סמוך הצור שלום׃
כיכה אמר יי׳ ׃ אליכא אשר יהגה
אולי ישמע יי׳ וגו׳ מלך אשור ׃ ארניו
וישלח מלך אשור ׃ את רבשקה
הטה יי׳ ׃ אזנך ושמע
חרפת ׃ ביד עבדיך
הלא ידעת וגו׳ אלהי עולם ׃ יי׳
בורא ניב שפתים שלום ׃ שלום
כה אמר האל ׃ יי׳
חסדי יי׳ ׃ אזכיר
הנה עבדי ׃ יאכלו
פלטים׃ ושמתי בהם אות
והביאו את כל אחיכם׃ מכל הגוים
מנחה׃ ליי׳ ׃

ירמיהו

ויהי דבר יי׳ ׃ אלי
אם תשוב ישראל׃
מעי מעי ׃ אוחילה׃
ואת חמת יי׳ ׃ מלאתי
הגנב ׃ רצח ונאוף
וירפו את שבר וגו׳ שלום׃ שלום
וחברו וירפאו
וידרכו את לשונם וגו׳ כי מרעה אל
רעה׃
אמן׃ למען הקים
ביארת רגלים ׃ רצתה
הירע ברזל ׃ ברזל
ובאו בשעריו וגו׳ מלכים׃
ואחרי כן נאם יי׳ וגו׳ ואת עבדיו׃
בימיו תושע וגו׳ יי׳ ׃ צדקנו
וחברו בימים ההם תושע
וכל העמק והפגרים׃
בספר ׃ שדות
הדבר אשר וגו׳ ונבוכדראצר מלך
בבל׃
ואשלח אליכם וגו׳ עבדי הנביאים׃
השכם ושלוח׃
וישבי ישמעאל את כל
וגם כל היהודים אשר במואב ,
עוד שמי נקרא כפי ׃ כל איש
מלאתם׃ אתם ונשיכם׃
הילילו׃ הוביש מואב
רפתה דמשק וגו׳ ורטט׃ החזיקה
והחתתי עיליהם והבאתי עליהם׃
ערכו על בבל ׃ סביב
רבים השמיעו אל בבל ׃ רבים
ושלחתי לבבל ׃ זרים
והיתה בבל ׃ לגלים ׃ מעון
העמורים׃ שנים

יחזקאל

השמע׳ וכדברי אותך
ואחדל׳ יחדל׃
החמס׳ קם למטה
וישלח תבנית יד ותשא אתי רוח׳
אף כי ארבעת שפטי׳
מצית בך׳ ואמרת לי
חרדות׳ ילבשו
והנה ששה אנשים באים׳
על הדם׳ תאכלו ועינכם
האנק׳ דם
היות צאני׳ לבז
וידעת כי אני יי׳ שמעתי׳ את כל׃
אשר נתנו את ארצי׳
והאתיקים׳ הספים והחלונים׃
ובהפילכם תרימו תרומה ליי׳
והיה כל נפש חיה׳
הנחל יעלה על שפתו מזה׳ ומזה׳׃
המת׳ כרותה
וצפון׳ והיה גבול מן היום׃
לאמר׳ שממה
תבוא׳ אל ארץ׳ משובבת׃
והיה ביום ההוא אתן לגוג׳ מקום
חתלון׳ ואלה שמות השבטים
והנותר לנשיא מזה׳ ומזה לתרומה
ועשרים׳ אלף תרומה
סביב ושם העיר מיום ה׳׳ שמה
וכל סביב סביב דכותהון׃

תרי עשר

אל תשמח ישראל׳ אל גיל
ולא יסכו ליי׳ יין
הסיר ה׳ משפטיך וגו׳ מלך ישרא׳ יי׳
וישמע זרובבל׳ בן שאלתיאל
ועתה חזק זרובבל׳
הן׳ ישא איש
ויהי דבר ה׳׳ שנית
ורחוקים׳ ויבאו
ואם לא׳ חדלו׃
ואספתי את כל הגוים׳

אלין פתח באתנח וסו׳

פסו׳ בנביאים אחרונים
ישעיה

תעכסנה יען כי גבהו
תשפלנה וישח אדם
השע השמן לב העם
טבאל נעלה ביהודה
בז קח לך גליון גדול
וחברו ואקרב אל הנביאה
לאט יען כי מאס
תכן ופרה ורב תרעינה
תשכבנה ועולליהם ירטשו׳
תרטשנה וקשתות נערים
השבתי ונאסף שמחה
השבתי חזות קשה
התז כי לפני קציר כתם
עד בטחו ביי׳ עדי עד
תרמסנה ברגלים תרמסנה
תקשבנה ולא תשענה
קמל אבל אמללה ארץ
תהדו חשש תלדו קש
יאמר כי יאמר הלא שרי
יצתו והיו עמים משרפות
כן נמשו הבליך בזזו בז
תפתחנה אז תפקחנה
השב והוא עם בזוז
עד לא תבושו ולא תכלמו
עד עולמי
חרם תחת הנעצוץ
תאמנה ובנתיך על צד
ועצמותיכם כדשא תפרחנה
בגת מדוע אדום ללבושך׃

ירמיה

לבז העבד ישראל
לחכר רום צח שפיים
נצלנו ובאחם ועמד
נצחת מרוע שובבה
עבדו כדנה תאמרון
השמו שפוך חמתך
מקללוני אוי לי אמי
בששר האמר אבנה
לבז לכן כל אכליך
הסף ואביא אותם
באש תצתנה
וכל לשון דברת דברתי הצלת
הצלתי באש יצתו דכותהון׃

יחזקאל

תכהלנה המלך יתאבל
החשמלה וארא והנה
ושבלת לו חיה רעה
האנח ואתה בן אדם
בששר ותוסף
שברתי בן אדם את זרוע פרעה
הצלת ואתה כי הזהרת
ולבז העלה עליהם
תהרגנה ובנותיה אשר
תלכנה בחורי און
לבז והושעתי לצאני כל לש׳ פת׳
אני ה׳ דברתי כל ליש׳ פתח
לבטח ונתן עץ השדה

תרי עשר

תנאפנה על ראשי ההרים
עדן ושברתי בריח
הנפלת את סכת דוד
תתמוגגנה הנה ימים באים
בספרד וגלות החל הזה
וירדם ויונה ירד אל ירכתי
רשע עוד האיש בית
תחרשנה יראו גוים ויבשו׳
גת לכן תתני שלוחי׳ וחברון
יחיתן כי חמס לבנון
לעד לכן חכו לי
תבצענה על ידי זרבבל
תשכבנה ונשסו הבתים

אלין פסקתא דכתובים

דברי הימים

ארפכשד שם ׃
הבכור ׃ ויהיו בני ירחמאל
הבכור ׃ ואלה היו בני דוד
עזריקם ׃ ולאצל ששה
לפנים׃ ופינחס בן אלעזר
להכין שבת ׃ שבת
שלום ׃ שלום ורוח לבשה
בלכתו אל ציקלג נפלו עליו׃
וגם הקרובים וגו׳ וכפרים׃
ויעל דוד וגו׳ האלהים ׃ יי׳
ועמהם אחיהם וגו׳ ויחיאל ׃ ועני
ותתן את עמך ישראל ׃ לך
על עמו ׃ ויאמר יואב
איביך ׃ למשנת וגו׳ ואם שלש׃
וישלח האלהים ׃ מלאך
וברזל ׃ לרב
להגדיל ׃ ויאמר דוד שלמה
ויכתם שמעיה וגו׳ ואחז ׃ אחז
ובני ישראל ׃ למספרם וגו׳
ושרי האלפים׃
התשיעי וגו׳ לבן ׃ ימיני
ויקהל דוד וגו׳ ומקנה׃
הזהב ׃ ובכל כחי הכינתי
ראה ׃ עתה
לכל ׃ לראש לך יי׳ הגדולה
בצל ׃ ביגרים אנחנו

ויזבחו

והכחו ליי׳ זבחים
וישב שלמה על כסא ה׳ ׳
ויאמר אלהים׳ לשלמה יען
לשבתות הנה אני בונה
חיטים׳ מכות
סכיב׳ סביב ודמות בקרים
עומר על שני עשר וגו׳ שלשה
פונים׳ ושלשה פונים׳ ימה
ענול׳ סביב
את קדשי׳ רויד אביו
ועתה יי׳ אלהי ישראל שמר
לאמר׳ וכלישר׳ כי לא שמע המלך
צדיקי׳ ויכנעו שרי ישראל
אל שמעיה׳ וכראות יי׳
האלהים והנה עמנו
הלא הכושים לחיל׳ לרב
יי׳ ׳מארבים ובעת החלו ברנה
דמ׳ לדם וכל ריב
ויתן להם אביהם
ויאמר מלך ישראל ׳אל יהושפט
ועמהם׳ מהעמונים
ויבנו לך ׳בה מקדש ׳
ויהי לימים ׳מימים וגו׳ לימים שנים
ואחרי כל זאת נגפו׳ יי׳ ׳
ויהי בעת יביא וגו׳ ליום׳ ביום
כהנים ׳ויבא אחריו עזריה
מער׳ לעירו ויהיו הרצים
האלהים׳ כל לבבו הכין .
יום׳ ביום ויעשו בני ישראל
חיצונה ׳ואחרי כן בנה ׳
ועליהם׳ מופקדים
להעלות עולות ׳יי׳ ושם יהודע
הבנו והקדשנו׳ את כל
ויעש׳ בירושלם חשבונות
מלכי ישראל׳ ולא נעשה פסח
וישלח אליו מלאכים ׳לאמ׳ ׳מה לי
השרים ויקונן ירמיה

תהלות

אמרי האזינה׳ יי׳
כי לא אל חפץ רשע׳ אתה
יתעב ׳יי׳
ובצע ברך נאץ׳ יי׳
על מה נאץ רשע ׳אלהים
על כן אודך בגוים׳ יי׳
כי הושע ׳ה׳
עורה למה תישן ׳יי׳
אודך בעמים׳ יי׳ וחברי
מלתעות כפירים נתוץ׳ יי׳
הצילני מאויבי׳ אלהי
ואתה יי׳ אלהים ׳צבאות
לשלמי נדרי יום ׳יום
ברכו עמים׳ אלהינו
לא ישמע׳ אדני
ידוך עמים׳ אלהים וחברי
ברוך יי׳ יום ׳יום
האל׳ לנו אל למושעות
הוא נותן׳ עוז ותעצומות
זכר זאת אויב חרף׳ יי׳
הלעולמים יזנח׳ יי׳
ויקץ כישן ׳יי׳
ודרור קן׳ לה
אשמעה מה ידבר האל ׳יי׳
אין כמוך באלהים יי׳
חסין ׳יי׳ אלהי צבאות
איה חסדיך הראשונים ׳יי׳
אשר חרפו אויביך׳ יי׳
עד מתי רשעים׳ יי׳
אודך בעמים׳ יי׳
רם על כל גוים יי׳
אהבתי כי ישמע׳ יי׳
זכרתי משפטיך מעולם ׳יי׳

רחמיך רבים יי׳
ערו ׳ערו
אם תקטל אלוה׳ רשע
הלא משנאיך יי׳ ׳אשנא
אל תט לבי לדבר רע
הצילני מאויבי ׳יי׳
וכל האח האח
אמן׳ אמן דכו׳

איוב

הצעקתי ישמע ׳אל
זה חלק אדם רשע׳
אך שוא לא ישמע ׳אל
מן׳ הסערה
מן ׳סערה
ואם זרוע כאל ׳לך

משלי

עד מתי פתים
עשה זאת איפא ובני
עד מתי עצל ותשכב
להנחיל אהבי יש
ואהיה אצלו אמון וגו׳ יום יום
אשרי אדם שמע וגו׳ יום יום
בית גאים יסח יי׳
לעלוקה שתי בנות הב יהב

רות

שני בניה מחלון
הלהן ותשברנה
ורחצת וסכת
כרחל וכלאה

שיר השירים

צרור המור דודי לי
אשכל הכפר דודי לי
תעירו השבעתי
והגפנים סמדר התאנה
תעירו השבעתי
צאנה וראנה
נרד וכרכום
גן נעול
קול דודי דופק
ברח דודי ודמה לך

קהלת

סובב וסובב
זה רע בכל אשר נעשה
ועמוק׳ עמוק רחוק מה שהיה

איכה

סלה כל אבירי יי׳
על אלה אני בוכיה עיני ׳עיני
איכה יעיב באפו׳
היה יי׳ כאויב
ויחמוס שכח יי׳ בציון
זנח יי׳ מזבחו
חשב יי׳ להשחית
השיבנו יי׳ אליך ונשובה

אחשורוש

בחדש הראשון מיום ליום
וארת פרשנדתא וכל אחיהם
קימו וקבלו היהודים׳ עליהם
אשר נתן המלך ליהודים ׳אשר
וישם המלך אחשורוש׳

דניאל

נחית ודי הוה מלכא
ונבוכד נצר מלכא שלח למכנש
מפשר׳ כל קבל די רוח
ועל מרי שמיא
הטה אלהי אזנך ׳
יי׳ שמעה יי׳ סלחה
וישפט ניו לבא בתקף
וישב ופניו לא עוד לאיים ולכד

עזרא

ומה חשחן ובני תורין ודכרין
ואמרין לעלון מלח
ויקבצו כל אנשי יהוד׳ ובנימן ירוש
ואקום לילה אני ואנשים
ואצאה בשער הגיא הם פרוצים
ויברך עזרא אמן ׳אמן
שבתי וישוע ובני ושרביה
ויאמר נחמיה הכהן
מהשבי ׳ויעשו כל הקהל
ויקרא בספר תורת יום ביום
חצור רמה גתים
בימים ההם ראיתי ביהודה ׳
דרכים גתות

אלין פתח באתנח וסוף

פסוק בכתובים
ד״ה

בני שם עילם ומשך
חתת ובני קנז ופריה ושנאצר
וקנז ובני כלב
אצל ולאצל ששה וחברו
ויזכח ויצא דוד
ויצלח וישב שלמה
הבנו והקדשנו

תהלות

אתה אספרה אל חק
שני רשעים שברת
נתשת האויב תמו
יתר כי הנה הרשעים
לחם הלא ידעו כל פעלי וחברו
וים שמים וירד
כי תשיתמו שכם
כי תשיתהו ברכות לעד
אתה חטאת נעודי
הלכתי לדוד שפטני
חיי אחת שאלתי
וילך לדוד בשנותו
עלי כי שמעתי
ירעתי ובצלעי
יריבי לדוד ריבה יי׳
שקר אל ישמחו לי
ארץ כי לא שלום
חחרש ראיתי יי׳ אל תחרש
תשברנה כי זרועות וחברו
אתה ואני עני ואביון ב׳ בו
אל תאחר
ארץ כשמך אלהים
דרך זובח תודה
מלח בהצותו את ארם
ובמים הרכבת אנוש
סיני ארץ רעשה
בכסף אם תשכבון
עיני יגעתי בקראי
שקר רבו משערות
ואין חרפה שברה לבי
אתה ואני עני ואביון
תאחר אלהים חושה
בתגמל יחרג בברד

נך

ללכת לא שמרו ברית
השמו כי אכל את יעקב
רעם אענך בסתר רעם
כגלגל אלהי שיתמו כגלגל
אלהי כי טוב יום בחצרך
אלהי שמרה נפשי כי חסיד
שועתי ואני אליך יי׳
וכסאו לארץ מגרת
הודע למנורת ימינו
להשמדם עדי עד
אנהנו דעו כי יי׳
מים ישם מדבר לאגם
תחרש למנצח לדוד
אמילם וכולהון תלתא
ספרתי בשפתי ספרתי
מכל מלמדי השכלתי
שקר יי׳ הצילה נפשי
אליך נשאתי את עיני
מנעורי קרמ׳ רבת צררוני
החסד יחל ישראל
עיני לא גבה לבי
גם בניהם עדי עד
זאת מנוחתי עדי עד
הסכנת ארחי ורבעי
ירושלם הדבק לשוני
בסתר לא נכחד עצמי
מרדפי הקשיבה אל רנתי
תחנוני האזינה אל תחנוני
הללו את יי׳ מן השמים

איוב

ממעל היום ההוא
ואין יחשחו כוכבי נשפו
מבקר לערב יכתו
ירחיקו בניו מישע
ישע לשום שפלים
היאכל תפל מבלי מלח
הבעתני ותחתני בחלומות
כלה ענן וילך
כפך מעלי הרחק
ברי שאול תדרנה
יתצני סביב ואלך
הזאת ידעת מני עד
פנו אלי והשמו
ישאהו קדים וילך
כיאמר איוב צדקתי
אבי יבחן איוב עד נצח
תפלחנה חבערנה ילדיהן
תשלחנה ב׳ בו ׳
חוסף שימעליו בכפה
אחר באחר יגשו
על כן אמאס ונחמתי

משלי

לקח ישמע חכם
בטח ושמע לי ישכון
כי לחמו לחם רשע
אולת קצר אפים
יתר לא נאוה לנבל
כנפים התעיף עיניך בו
על שדה איש עצל עברתי
תשבענה שאול ואבדה ועיני
האדם ב׳ בפסוק
וננבתי פן אשבע וכחשתי
מארץ דור הרבות
תשבענה לעלוקה שתי
מים שאול ועוצר רחם
נחל עין תלעג לאב
ארץ תחת שלש רגזה

חמש מגלות

מערכת אות הצדי

ותותר ויאמר לה בועז
סמרר אחזו לנו שועלים
חנה אם רוח המושל
למס איכה ישבה בדד
ותען אסתר ותאמר
הכף וימצא כתוב אשר

דניאל

המלצר ויאמר דניאל
תה חונני די הן חלמא
אזל אדין דניאל לביתיה
הורע אזל ולחנניה ב בו
יהידע אדין אריוך
ואמר ענה דניאל קדם
בלטשאצר ענה מלכא כלהו׳ פתח
תנדע ואנא לא בחכמה
בסף הוא צלמא רישיה
חסף ואצבעת רגליא
בה ודי חזיתא רגליא
חסף שקוה די פרזל
לשיזבותנא הן איתי אלהנא
וירחלנני על משכבי ב׳ בו
יהורענני ומני שים טעם
אמר בלטשאצר רב חרטמיא
יתננה ולך טרדין מן אנשא
נפל עוד מלתא בפום
יצטבע בהשעתא מלתא
עבדת וכל דאירי ארעא
אלף בלשצאר מלכא
קרא מלכא בחיל
עללת מלכתא לקבל
להודעותני וכען הועלו
עליך ואנא שמעת עלך
הב באדין ענה דניאל
יצטבע ומן בני אנשא
ירעת ואנת בריה בלטשאצר
שבחת ועל מארי שמיא
הררת ולמאניא די בתיה ב׳ בפסו׳
והשלמה דנא פשר מלתא
רשמת באדין ענו ואמרין
אזל באדין מלכא בשפרפרא
אמר בשנת חדא
התחכל ולה יהוב שלטן
ובהלנני אתכרית רוחי
יהודענני קרבת על
חברתה ועל קרניא עשר
ותדקנא כן אמר חותא
תאחר יי׳ שמעה
וכל לה בה גבה שנה פמה מנה
עלה טפרה קדמה דכו׳ בין
באתנח בין בס״פ

עזרא

החרבת די יבקר בספר
לממר וכנמא פתגמא
בה ומני שים טעם
בנין אדין כנמא
חדת נדבבין די אבן
עבדו אדין חתני פחת
ודהב ולהיכלה כסף
למעבד ומה די עליך ועל
למנחן ושאר חשחות
הנרתי והסגנים לא
אכלתי גם מיום אשר צוה
לרדת ואשלחה עליהם
ארח כי רבים ביהודה

נשלם

מערכת אות הפ״א בס״ד

מערכת אות הצד״י

ב׳ זוגין חד צ׳ וחד וצ׳ וסי׳

צרת ובני חלאה צרת •
וצרת לקריתים ושבמה וצרת
צמרים ויקם אביה מעל להר
צמרים •
וצמרים ובית הערכה •

צא

צאני ב׳ וסימניהון
והבנים בני והצאן צאני •
עם כלבי צאני •
וכל יחזקאל דכו׳ במ״א
בהיך צאנו נפוצות
וצאן ד׳ וסימניהון נמסר
בסוף סדר בחקתי •
כצאן ז׳ רפין וסימני׳ נמסר
ביחזקאל סוף סי׳ ל״ז

צב

בצבא ד׳ וסימניהון נמסר
בפרשת מטות
וכל צבאם ד׳ וסימניהון
נמסר בבראשית
ובישעיה סימן מ״ח •
הצבאות ח׳ וסימניהון
כי הנני מקים עליכם
שמעו והעידו בבית יעקב
יי׳ אלהי הצבאות יי׳ זכרו
ויי׳ יי׳ הצבאות הנוגע בארץ ותמוג
מן בני הראשונו׳ לחדש הראשון
ועיינמה דאקשינן ופרכינן
בירד אדני •
הצבאים ג׳ וסימני׳ נמסר
בפרשת מטות •
בצבאתינו ג׳ וסימני׳ נמסר
בתלים סי׳ ק״ח •
צבאם ז׳ וסימניהון נמסר
בישעיה ריש סי׳ ל״ד
וכל צבאם ד׳ וסימני׳ נמסר
בסדר בראשית
וישעיה סימן מ״ח •
וצבא ד׳ וסימניהון נמסר
בדניאל סימן ח׳
שר צבא ג׳ וסימניהון
בשמו׳ ב׳ סי׳ ח׳ •
צבאות ג׳ וסימניהון נמסר
בפרשת בא
לצבא ג׳ א׳ דגש וסימניהון
כל הבא לצבא צבא
יבא לצבא צבא •
לצבא על הר ציון בתר׳ דגש
צבאותי ג׳ חס׳ בליש׳ וסימ׳
נמסר בפרשת וארא
וצבי ג׳ וסימניהון נמסר
בפרשת ראה •
הצביים ג׳ וסימניהון
ועשה אל קל ברגליו
בני פוכרת הצביים וחברו׳
צביה ג׳ ב׳ כתיב ה׳ וחד כתיב
א׳ וסימניהון נמסר
בד״ה ב׳ ריש סימן כ״ד •

צד

צדה ג׳ חס׳ וסימני׳ נמסר
בשפטים סימן ז׳ •
וצדיק י׳ וסימניהון נמסר
ביחזקאל סימן ל״ג
ובמשלי סוף סימן כ״א •
וצדקתו ג׳ וסימניהון נמסר
בתלים סימן קי״א •
צדקות ד׳ וסימניהון נמסר
בתלים סימן ק״ג •
צדקת ה׳ וסימניהון נמסר
ביחזקאל סימן י״ח •
צדקה ומשפט ג׳ וסימ׳ נמסר
בסדר וירא ובתלי׳ סי׳
ל״ג ובמשלי ריש סימן כ״א •
צדקותינו ג׳ וסי׳ נמסר
בישעיה סימן
ס״ד ובירמיה סימן נ״א •
צדקתך ו׳ וסימניהון
לו הקשבת למצותי •
וצדקתך לבן מלך •
היודע בחשך פלאיך •
משוך חסדך ליודעיך •
וצדקתך אלהים עד מרום •
וצדקתך ירננו •
הצדיקים ו׳ וסימניהון נמס׳
בפרשת וירא
וצדיקים ד׳ ג׳ מ״ל וא׳ חס׳ וסי׳
נמסר בסוף הושע •
חלוף אתיהון דצדיקים
חמצא נמסר בתלים
סוף סימן ל״ו •
וצדק ד׳ וסימניהון נמסר
בסוף סדר כי תצא •
צדקות ד׳ ג׳ מל׳ וא׳ חס׳ וסימני׳
נמסר בשפטים סי׳ ח׳ •
יצדק ד׳ וסימניהון
האנוש מאלוה יצדק •
ומה יצדק אנוש עם אל •
וכי יצדק ילוד אשה •
ואם יצדק מה יתן לך •
תצדק ג׳ קמצי׳ וא׳ פת׳ וסימ׳
נמסר בישעיה סוף סי׳
מ״ג ובאיוב סימן מ׳ •
צדקיה ו׳ וסימני׳ נמסר בירמיה
סימן כ״ז וסימן מ״ט •

צה

בצהרים י״ב וסימניהון נמסר
במלכים א׳ סימן י״ח •
הצהרים ד׳ וסימניהון
את משכב הצהרים •
ויקחו את הפר אשר •
ויהי כעבר הצהרים •
וישב על ברכיה עד •

צו

צוארו ה׳ וסימניהון נמסר
בפרשת ויהי מקץ
ובירמיה סימן כ״ז •
צואר ב׳ חס׳ בליש׳
וסימניהון
ענק מצוארניך •
לא הביאו בעבדת •
עד צואר ג׳ וסימניהון נמסר
בסוף חבקוק •
צוהר י׳ וסימניהון נמסר
במלכים א׳ סימן ט״ו
ובפרשת נח ובד״ה א׳ סימן כ״ד •
צויתי ה׳ וסימניהון נמסר
בסוף פרשת צו •
צויתי ה׳ וסימניהון
בסוף פרשת צו •
צוה ג׳ וסימניהון נמסר
ביהושע סימן ד׳
ובתלים סימן מ״ד •
צום ג׳ וסימניהון נמסר
בישעיה סימן מ״ח •
צויתה וצויתה ד׳ מ״ל
וסימני׳
נמסר בפר׳ פנחס ובתלים סימן ק״כ •
אצוך ג׳ ב׳ דגשי׳ וא׳ רפי
וסימניהון
אתה תדבר את כל •
ואתה תאזר מתניך •
והיה אם תשמע את בתר׳ רפי׳ •
מצות ג׳ יחידאין וסי׳ נמסר
בתלים בא״ב אות ם׳ •
מצוך ג׳ ב׳ דגשים וא׳ רפי
וסימניהון
כי אם במקום אשר יבחר •
שמר ושמעת את כל •
למען תירא את יי׳ אלהיך •
בתרא רפי •
מצוה אתכם י״א וסי׳ נמסר
בפרשת עקב •
ככל אשר צויתך ד׳ וסימ׳
נמסר
בפרשת כי תשא ובירמיה סימן ג׳ •
כאשר צוה יי׳ ג׳ וסימני׳
נמסר
בפרשת כי תשא וכירמיה סימן ג׳ •
כאשר צוה יי׳ ג׳ וסימני׳
נמסר
בפרשת שמיני ובסוף שמואל •
מצוך ג׳ ב׳ דגשי׳ וא׳ רפי וסי׳
נמסר בפרשת ראה •
צוני ביד משה י׳ וסי׳ נמסר
בסוף פרשת צו •
ויצוו ד׳ וסימניהון נמסר
בפרשת ויחי •
ואת מצותיו ג׳ וסימניהון
אחרי יי׳ אלהיכם •
ושמרת את חקיו •
סוף דבר הכל נשמע •
מצותי חקותי ג׳ וסימ׳ נמסר
במלכי׳ א׳ סי׳ ט׳
צוני ה׳ וסימניהון נמסר
בפרשת דברים •
ויצום ד׳ וסימניהון נמסר
בפרשת וארא •
צוני את כל אשר ג׳ וסי׳
נמסר בפרשת תרומה •
צוער ג׳ מ״ל וסימניהון
על כן קרא שם העיר •
ויעל לוט מצוער •
כי ירא לשבת בצוער •
צור י׳ מ״ל וסים׳ נמסר
ביחזקאל סימן כ״ו •
על צור ב׳ וסימניהון

מי

מי יעץ זאת על׳ •
ואתה בן אדם שא •

בצור ג׳ וסימניהון נמסר
בפרשת בשלח
ובאיוב סימן י״ט •

צורם ג׳ וסימניהון נמסר
בפרשת האזינו •

צח

מצחק ג׳ וסימניהון

ותרא שרה את
והנה יצחק מצחק •
כן איש רמה את רעהו •

לצחק ג׳ וסימניהון

ראו הביא לנו •
אשר הבאת •
ויקומו לצחק בתר׳ פת׳ ומלרע

כלשון צחוק כתיב ש״ין
במ״ב כתיב צד״י
וכל אורית׳ דכות׳ כתיב צ׳ וסימניהון
נמסר בשפטים סימן י״ו •

צי

צידנים ד׳ חסרו׳ בליש׳ וסימנ׳
נמסר בשפטים סי׳ י״ח •

ציחא ג׳ וכתי׳ א׳ ב׳ מ׳ל ואח׳
חס׳ וסימ׳ נמס׳ בנחמיה
סימן ז׳ •

צצים ד׳ וסימניהון נמסר
במלכים א׳ סוף סי׳ ו׳ •

צל

ובצל ג׳ וסימניהון נמסר
בישעיה ריש סי׳ נ״א •

כצל ה׳ וסימניהון נמסר
בישעיה ריש סימן
ל״ב ובתהלים סימן ק״ט •

כצל ה׳ דגשי׳ וסימני׳ נמסר
באיוב סוף סימן י״ג •

בצל י״ב וסימניהון נמסר
בקהלת סימן ז׳ •

צללו ג׳ וסימניהון נמסר
בפרשת בשלח
ובסוף חבקוק ובנחמיה סימן י״ג
ותרגום שם •

הצולעה ג׳ וסימניהון נמס׳
במיכה סימן ד׳

בצלם ג׳ וסימניהון נמסר
בפרשת בראשית
ובתלים סימן ל״ט •

צם

ויצומו ג׳ מ׳ל וסימניהון

ויצומו ביום ההוא •
ויקבצו המצפתה •
תחת האלה דד״ה •

צמחה ד׳ וסימניהון נמסר
ביחזקאל סימן י״ז •

צנ

ותצנח ג׳ וסימניהון נמסר
ביהושע סימן ט״ו
ובשופטים סימן א׳

צע

צעקה ד׳ בנביאים וסי׳ נמס׳
בירמיה סימן מ״ח

יצעקו ג׳ וסימניהון נמסר
בישעיה סימן י״ט

ויצעקו ז׳ וסימניהון נמסר
בשפטים סימן ד׳
ובתלים סימן כ״ז •

מצער ד׳ וסימניהון נמסר
בפרשת וירא •

כצעירתו ב׳ חס׳ בליש׳ וסימניהון

וישבו לפניו הבכור •
ומשפחתי הצערה •

צף

צופה ג׳ ב׳ מ׳ל וא׳ חס׳ וסימ׳
נמסר בתלים סי׳ ל״ז •

צופים ג׳ א׳ מ׳ל וב׳ חס׳ וי׳ו
וסימניהון נמסר
בירמיה סימן ו׳ •

צפוי ה׳ וסימניהון נמסר
בסוף סדר ויקהל •

ציפוי נחשת ד׳ בליש׳ וסימניהון

ועשית קרנותיו •
ועשית בדים למזבח •
ועשית בדי •
תהיינה קרנותיו •

וצפונה ה׳ ג׳ מ׳ל וב׳ חס׳
וסימניהון נמסר
בפרשת ואתחנן •

צפונה וצפנה ה׳ כתורה וחס׳
וסימניהון נמס׳
כריש פרשת ויצא •

לפאת צפונה ג׳ בקרי׳ וסימני׳
נמסר ביהושע סימן ט״ו •

צפנה ה׳ חס׳ בירמיה וסימ׳
נמסר שם סימן ג׳ •

צפון ב׳ חס׳ וסימניהון

וישובו ויחנו לפני פי׳ •
וירדפו מצרים אחריהם •

צפנתי ג׳ וסימניהון נמס׳ בתלים
בא״ב רבתי סימן ב׳ •

צפנת ג׳ וסימניהון נמסר
בתלים סימן ל״א •

צפור ט׳ מ׳ל וסימניהון

וצוה הכהן ושחט •
וחטא את הבית •
תבנית כל בהמה •
כל צפור טהורה •
כל צפור כל כנף •
כי יקרא קן צפור •
וירא בלק בן צפור •
ויבאו אל בלעם •
מסורתא אחריתי כל צפור דאורית׳
חס׳ במ״ב מ״ל וסימניהון
ושחט את הצפור קדמ׳ •
וחטא את הבית •
כל צפור דנבריים׳ לבמ״ב חס׳

וסימניהון
ויאמר בלעם אל האלהים •
האזינה עדי בנו •
וכל נביאים וכתובים בין עופי
בין גברים מ״ל •

כצפור ג׳ דגשים וסי׳ נמסר
במשלי ריש סי׳ כ״ו •

ואת הצפור ג׳ וסימניהון
נמסר בפרשת לך לך •

צץ

כציץ ג׳ וסימניהון נמסר
בישעיה סימן מ׳ •

ציצת ד׳ בליש׳ וסימניהון
נמסר בסוף סדר
שלח לך וביחזקאל ריש סימן ח׳ •

צק

יצוק ד׳ וסימניהון

וצור יצוק עמדי •
יצוק נחושה גרמיו •
ברחץ הליכי בחימה •
דבר בליעל יצוק בו •
וא׳ ויצוק בפלח תחתית •

צר

ויצר ג׳ וסימניהון נמסר
בפרשת וישלח •

ויצר ג׳ וסימניהון נמסר
בפרשת כי תשא
ובמלכים ב׳ סימן ה׳ •

הצר ג׳ ב׳ קמצים וא׳ פתח
וסימניהון נמסר בסר׳
בהעלותך ובמגלה סימן ז׳ •

צררי ג׳ חס׳ וסימנים נמסר
בתלים סימן קמ״ר •

צר לי מאד ג׳ וסימניהון

ופלשתים נלחמים •
נפלה נא ביד יי׳
ויאמר דוד אל גד דד״ה •

צרויה ג׳ חס׳ וסימניהון נמס׳
בשמואל ד׳ סימן י״ד •

הצרעה ג׳ וסימניהון נמסר
בפרשת עקב •

צרעת הוא ד׳ וסימני׳ נמס׳
בפרשת שמיני

צורף ד׳ חס׳ וסימניהון נמס׳
בישעיה ריש סי׳ מ״א •

צרפתה ב׳ וסימניהון

קום לך צרפתה :
ויקם וילך צרפתה •

נשלם
אות הצד״י בס״ד

מערכת אות
הקו״ף

ה׳ זוגין משמשין חד ק׳
וחד וק׳ ולית דכו׳ וסימניהון

קשתי את קשתי נתתי בענן •
וקשתי כבודי חדש עמדי
קיטר וישקף על פני סדם •
ועמורה •
וקיטר אש וברד שלג וקיטר
קלוי ואם תקריב מנח׳ בכורי׳ •
וקלוי ויאכלו מעבור הארץ •
קטב הנה חזק ואמיץ ליי׳ כזרם
וקטב מזי רעב ולחמי רשף •
קובע וילבש שאול דוד מדיו •
וקובע ובאו עליך חצן רכב •

מל׳ ן דמשמשין קה בסו׳
תיבותא וסימניהון

אשרקה ל׳ להם ואקבצם ונהתי •
ואצעקה ל׳ קולי אל אלהים ואצעק •
מחקה ל׳ ידה ליתד תשלחנה •
וימינה להלמות •
וארקה ל׳ כרנה המרון להון אהיא •
בוקה ל׳ ומבוקה ל׳ ומבולקה
ל׳ ג׳ בפסוק
לפוקה ל׳ ולא תהיה זאת לך לפוקה
וזעקה ל׳ ותלך הלוך וזעקה •
וזעקה ל׳ בגוים נשמע •
נשקה ל׳ ואש נשקה ביעקב
בדפקה ל׳ ויחנו בדפקה •
מדפקה ל׳ ויסעו •
במתקה ל׳ ויחנו במתקה
ממתקה ל׳ ויסעו
דבקה ל׳ ולשונם לחכם •
העמקה ל׳ כה אמר ה׳ אלהים •
לרחקה ל׳ ויאמר אלי בן אדם •
אשקה ל׳ אשקה נא לאבי •
והאנקה ל׳ והכח והלטאה •
בצקה ל׳ שמלתך לא בלתה מעליך

קב

ויקבצו ג׳ וסימניהון נמס׳
בשמו״א סי׳ כ״ה

הקבצו ד׳ וסימניהון נמסר
בישעיה סימן מ״ח
וביחזקאל סימן ט״ל •

קברתה ד׳ וסימניהון נמסר
בפרשת וישלח •

קברת ג׳ ב׳ חס׳ וא׳ מ״ל וסימ׳
נמסר פרשת וישלח׳

בקבר ג׳ דגשים וסימניהון
כלשון ארמי כיתיא
בקברהון משהעין וביאירם נמסר
בפרשת חקת ובתלים סימן פ״ח •

קברו ג׳ וסימניהון נמסר
בפרשת חיי שרה •

קבורת מלכים דד״ה

שלמה ויקברהו בעיר דוד
אביה ויקברו אותו בעיר דוד •
יותם ויקברו אותו בעיר דוד
רחבעם ויקבר בעיר דוד
אסא ויקברוהו בקברותיו •

מערכת אות הקוף

יהושפט ויקבר עם אבותיו בעיר דוד
יהורם ויקברוהו בעיר דוד •
אחזיהו וימיתהו ויקברהו •
יואש ויקברהו בעיר דוד •
אמציה ויקברו אותו עם אבותיו בעיר יהודה •
עזיה ויקברו אתו עם אבותיו בשדה הקבורה •
אחז ויקברוהו בעיר ירושלים •
יחזקיהו ויקברוהו במעלה קברי בני דוד •
מנשה ויקברהו ביתו •
יאשיהו ויקבר בקבורות אבותיו •

אל קבר נ׳ וסימניהון

וישא המלך את קולו •
ותשב ותאכל לחם ותשת •
כי זה זה יבא לירבעם •

ותקבר ג׳ בתורה וסימני׳ נמסר בפרשת חקת

קבור ד׳ מ׳ל בלישני׳ וסימניהון

במבחר קברינו •
לא תלין נבלתו על העץ •
מאין מקום לקבור •
כביכות ירושלם ואין קובר •

קד

קדמו ח׳ וסימניהון נמסר בפרשת כי תצא ובנחמיה ריש סימן י״ג •

קדימה ז׳ בליש׳ וסימניהון נמסר ביחזקאל ריש סימן מ״ח •

קדקדו ג׳ וסימניהון

וכאבשלום לא היה •
ידך את איוב בשחין •
ועל קדקדו חמסו ירד •

וקדר ג׳ וסימני׳ נמס׳ סוף פרשת חיי שרה •

הקדמני ג׳ חסרי׳ וסימניהון נמסר פ׳ לך לך •

קדשי הקדשים ד׳ בלישנ׳ וסימניהון נמסר בפרשת אמור •

קדש קדשים הוא ו׳ וסימ׳ נמסר סוף פרשת תצוה •

קדשיו ג׳ וסימניהון נמסר כפרשת נשא •

קדש קדשים ה׳ בנביאים ובכתובים וסי׳ נמסר בפרשת תרומה •

למקדש ג׳ דגשים וסימניהון נמס׳ ביחזקאל סי׳ מ״ה

נקדש ג׳ רפין וסימניהון נמסר בפרשת קרח •

קדוש י״ג חסרים וסימניהון נמסר בפרשת תצוה ובפרשת נשא •

קדוש ג׳ חסרי׳ וסימניהון נמסר בתלים סי׳ ס״ח

יקדיש ג׳ חסרי׳ בליש׳ וסימנ׳ נמסר ביהושע סי׳ כ׳ •

הקדשתי ו׳ וסימנים נמס׳ בפרשת במדבר ובד״ה ב׳ סוף סימן ז׳

הקדוש ו׳ מ״ל וסימניהון נמסר בפ׳ קרח •

קדשיהם ג׳ וסימנימון

ובמצנפת בריצנף •
אך בכור שור או בכור •
ואכלו אתם אשר כפר •

התקדשו ג׳ קמצי׳ וסימני׳ נמסר ביהושע סימן ג׳

ולקדוש ג׳ וסימניהון

הן גוי לא תדע •
כי ליי׳ מגננו ולקדוש •
כי לי איים יקוו •
ואל קדוש אם תשיב משבת •

קה

הקהל ג׳ וסימניהון נמסר בפרשת צו •

וכל קהל ג׳ וסימניהון נמסר במלכים א׳ סימן ח׳

בקהל ד׳ דגשים וסימניהון נמס׳ סוף ספר שפטים ובאיכה א׳ ב׳ קדמא וסי׳ בלשון ארמי ניסה נצלי דסגין אתפקדית •

הקהתים ג׳ וסימנים נמס׳ בד״ה כ׳ סי׳ ד׳ •

וקהת ומררי ב׳ וסימניהון

ואלה שמות דוארא •
ויהיו אלה בני לוי דוידבר •

קו

קו ג׳ כתיב קוה וסימ׳ נמסר במלכים א׳ סימן ז׳

לקולם ג׳ חסרים וסימנים נמסר בפרשת קרח ושמואל א׳ סימן כ״ח •

קלות ו׳ כתובים כן וסימניהון נמסר בתלים סימן צ״ג

קלת ד׳ כתיב כן חסר דחסר וסימ׳ נמסר בפ׳ וארא •

קולו ובקולו ו׳ חס׳ בנביאים ובכתובי׳ וסימ׳ נמס׳ בתלים סי׳ צ״ה ובדניאל סי׳ ט׳ •

בקולכם ב׳ חסרים וסימניהון

ולא האזין אליכם •
הנה שמעתי בקוליכם

קול ו׳ חס׳ וסימניהון נמסר בפרשת תלדות •

קולינו ד׳ ג׳ מ״ל וא׳ חסר וסי׳ נמסר בפרשת חקת •

שמיעה לקול י״ז פי הגזרה קשורה עם למ״ד וסימניהון נמס׳ בתלים סי׳ כ״ח

אמר המעתיק חזינא שגוייא ביני נוסחי ספרי המסרה וגם בספרי המקרא הי מנייהו מן שמיעת קול קשור עם למ״ד בקצ׳ ספרי מסרה מני י״ז ובקצת י״ח וי״ט וי״ו אמנם ברוביהו מני י״ז הנהו דמסריכן בתכלות סימן כ״ח ומיהו תמן מסריכן י״ח והנהו דמסרי י״ז משמטי פסוק וישמע לקולם דויפרצו בו עבדיו ואכן מסרי ליה דבקצת ספרי מסרה מסרי׳ ליה גבי הנך ואי דבכל הספרים שלנו הוא קשור עם למ״ד והנהו דמסרי י״ט מנו גבי הנך גם ק ולא שמעתי לקול מורי וקשה דבכל הספרי׳ שלנו הוא בקול ולאוכחא כמאן לית לן רשו עכ״ל :

נשאו קולם ד׳ חס׳ את וסימ׳ נמסר בשפטים סימן כ״א •

בקול י׳ וסימניהון נמסר ביחזקאל סימן א׳ •

וקוץ ג׳ וסי׳ נמסר בפ׳ בראשית וביחזקאל סוף סימן כ״ח •

קוצים ד׳ ב׳ מ״ל וב׳ חסרי׳ וסימ׳ נמסר בישעיה סי׳ ל״ג •

קט

קטן ה׳ קמצי׳ וסימ׳ נמסר סוף פ׳ תלדות ובד״ה א׳ סי׳ י״ב

ויקטר ד׳ וסימניהון נמס׳ בפרשת פקודי •

קטרת סמי׳ ה׳ בקרי׳ וסי׳ נמסר בפרשת פקודי •

ומקטיר ג׳ וסימניהון נמסר במלכים א׳ סימן ג׳ וירמיה סימן ל״ג •

קי

קיטור ד׳ מייחדין וסימנים נמסר בפרשת וירא

קירותיו ד׳ ב׳ חס׳ וב׳ מ״ל וסי׳ נמסר פ׳ תצוה •

על הקיר ג׳ וסימניהון

ואבואה ואראה •
ותוסף אל תזנותיה •
כאשר ינוס איש •

קל

קלו ד׳ וסימניהון נמסר פ׳ נחי

וקלי ג׳ וסימניהון נמס׳ בשמוא׳ ב׳ סוף סימן י״ז •

ויקלל ד׳ וסימניהון נמס׳ בפ׳ אמור

קללת ג׳ וסימניהון בפרשת כי תצא ושפטי׳ סי׳ ט׳

קם

ויקם ב׳ וסימ׳ נמסר במלכים א׳ סי׳ י״א ובתלים סי׳ מ׳

הקימותי ג׳ וסימניהון נמסר בפרשת נח •

הוקם ג׳ ב׳ מ״ל וא׳ חסר וסימניהון נמסר בפ׳ פקודי וירמיה סימן ל״ה׳

ויקימו ג׳ וסימניהון

ויקימו עליו גל אבנים •
ואת מלך העי תלה •
ויקימו להם בני דן את הפסל •

יקם ג׳ וסימניהון ויאמר לה אלקנה אישה דעשי הטוב בעיניך

ויאמר ירמיהו הנביא •
יקם סערה לדממה •

קום ב׳ חס׳ וסימניהון

קם קדש את העם
ויאמר יי׳ אל יהושע •

קום ט״ר פ׳ וסי׳ נמס׳ ביהושע סימן ז׳ ויונה ריש סימן ג׳ •

יקומון ז׳ וסימניהון נמס׳ בפ׳ וזאת הברכה ודניאל סימן ז׳ •

והקמות ב׳ חסרי׳ וסימניהון לך אבנים גדולות והקמת את המשכן •

היקום ג׳ וסימניהון נמסר בפ׳ נח

קמה ה׳ מלעיל וסימניהון והנה אנחנו מאלמים •

ונשמע וימם לבבינו •
ועינו קמה משיבו •
קמה כל המשפחה •
כי קמה על בבל דסוף ירמיה •
וא׳ יקמה בידך •

ולא יקום ד׳ וסימניהון נמסר באיוב סימן ח׳ •

יקמו ז׳ חסרים וסימניהון נמסר בפרשת מטות •

יקומו ג׳ מ״ל בתורה וסימניהון נמסר בפרשת כי תשא •

אקומה ג׳ וסימני׳ נמסר בשמוא׳ ב׳ סי׳ ג׳ ובשיר השירים סימן ג׳ •

והקימותי ג׳ מ״ל וסימני׳ נמסר ביחזקאל סימן י״ו •

קומה ב׳ מלרע וסימניהון

קומה יי׳ ויפצו אויביך •
קומה יי׳ אלהים לנוחיך •
וכל תהלות דכו׳ במ״א
ואקימה בעזרתי •

אקים ו׳ וסימ׳ נמסר בשמוא׳ א׳ סימן ג׳ ובסוף עמוס •

יקם ג׳ וסימניהון נמסר בירמיה סימן כ״ח •

והקימתי ו׳ כתובים כן וסימ׳ נמסר בפ׳ בחקתי •

קומו ונעלה ג׳ וסימ׳ נמסר בירמיה סימן ג׳ •

קמואל ג׳ וסימניהון נמסר בפרשת וירא

המקומת ג׳ כתובים כן וסי׳ נמס׳ בשמואל ב׳ סימן י״ז

ומקום ג׳ וסימניהון נמסר בישעיה סימן ס׳ ותלים סימן כ״ו וקהלת סימן ג׳ •

על מקומו ב׳ וסימניהון

איש על מקומו יבא •
והתבוננת על מקומו •

למקומו ג׳ חסרים וסימניהון

כל אוריתא וכל שופטים •
וישק המלך לברזלי •

אל מקום ט׳ וסימניהון נמסר בערך אל •

אל מקום אחד ג׳ וסימנים יקוו המים •

הכל הולך אל מקום אחד •
הלא אל מקום אחד הכל הולך •

קומתו כל אוריתא חסרים וכל קריאה מ״ל במ״א על כי גבהה קומתו

בכל מקום ד׳ וסימן נמסר בסדר ראה •

מקמו ו׳ חסרים בלישני׳ וסימ׳
נמסר ריש עזרא׳
ויקומו ט׳ מ״ל וסימני׳ נמסר
בריש סדר קרח
ובשמואל א׳ סימן כ״ג׳
מקום טהור ד׳ וסימ׳ נמסר
בסדר ויקרא
על מקום ג׳ וסימני׳ נמסר
בסדר מצורע׳

קמץ

כ״ב מלין קמצין בתר זרקא
וסימ׳ נמסר בויקרא׳
כ״ה מלין קמצי׳ וסימניהון
ענה אם ענה תענה אותו
מרבה רגלים׳
למרבה המשרה׳
מקרה לילה׳
ונעשה את הדבר הזה דגבעונים
דיהושע׳
הראה אל אחאב׳
תהיה אל תהיה לי למחתה
מזרה ישראל יקבצנו׳
ותקרא אתם דירמיה׳
תאבה בני אם יפתוך חטאים׳
מלוה יי׳ חונן דל׳
מחסה ויעה ברד׳
מרעה עדרים׳
ומצוה נגיד ומצוה לאומים׳
תראה וכאשר תראה תעשה
עם עבדך דדניאל׳
הזה עליהם מי חטאת׳
משה בעל משה ידו אשר ישה
העלה בחכה העלה׳
העברת למה העברת העביר׳
יישר והוא יישר ארחתיך׳
ילד מה ילד יום׳
כהן ולא יעשה כהן׳
ועד ואנכי היודע ועד כן כתי׳
חבל בטרם תחיל ילדה׳
פתח דבריך יאיר׳

וחלופי׳ ה׳ מילין דפשטין

צכחר וסימני׳ נמס׳ ביחזקאל סי׳ ו׳

א״ב מן חד חד קמץ

בזקפ׳ וסימניהון נמס׳ בריש ויקרא׳

יי זוגין מן ב״ב קמץ וסימ׳

נמסר בריש ספר במדבר סיני
ותרגם שם׳

א״ב מן דילוג חד חד מן

תרין אתי׳ דלוג קמץ וסימניהון
אם ל׳ קמץ באשורו אחזה רגלי׳
כלל׳ קמץ אדין מלכא כדי מלתא
שמע׳
גב ל׳ קמץ ותבני לך גב׳
דש ל׳ קמץ וישב ארנן וירא את
המלאך׳
ההל׳ קמץ בן אדם הנבא ואמרת
הלילו׳
זע ל׳ קמץ ויצא המן ביום ההוא
שמח׳
חח ל׳ קמץ ויבאו האנשים על
הנשים׳
טל ל׳ קמץ אני ישנה ולבי ער׳
טח ל׳ קמץ לא ידעו ולא יבינו׳
יד ל׳ קמץ לכו ונשובה אל יי׳׳
כף ל׳ קמץ ויוצא את בן המלך׳
דמלכים׳

לזל׳ קמץ ותעבר המנחה על פניו׳
מך ל׳ קמץ ואסמך הוא מערכך׳
מנל׳ פתח ישוב לפני אלהים׳
סר ל׳ קמץ דרכך ומעלליך עשו
אלה לך׳
נס ל׳ פתח נא את עבדיך׳
סג ל׳ קמץ כלו סג יחדו נאלחו׳
שך ל׳ קמץ לכן הנני שך את
דרכך בסירים׳
פס ל׳ קמץ בה שעתה נפקו אצבען
צץ ל׳ קמץ הנה היום הנה באה׳
קץ ל׳ קמץ כי בטרם ידע הנער׳
קט ל׳ קמץ ולא בדרכיהן הלכת׳
רר ל׳ קמץ וזאת תהיה טמאתו
בזובו׳
שר ל׳ קמץ שגיון לדוד אשר שר
ליי׳׳
תו ל׳ קמץ ויאמר אליו עבור
בתוך העיר׳

קן

קנו ג׳ וסימניהון נמסר
בחבקוק סימן ב׳׳
קנך ג׳ וסימניהון נמסר
ריש עובדיה׳
קניתי ה׳ וסימניהון נמסר
בפרשת בראשית׳
ויקן ד׳ וסימניהון נמסר
סוף שמואל׳
קנה ג׳ וסימניהון נמסר
בפ׳ בהר סיני׳
קונה ד׳ מל׳ בליש׳ וסימני׳
נמסר ביחזקאל סימן
ז׳ ובמשלי סימן כ׳׳
קנוא ד׳ ב׳ מ״ל וסימ׳ נמסר סוף
יהושע ובריש נחום׳
קני ד׳ כתיב י׳
וסימניהון
וששה קנים כ׳ בו׳
וחברו דויקהל ב׳ בו׳
בקנה ג׳ רפין וסימניהון
עלות בקנה אחד
ויישן ויחלום שנית׳
בקנה אחד כפתר׳
תניג׳ דמשכנ׳ תניינא
ויקונן ג׳ וסימניהון נמסר
בשמואל ב׳ סי׳ א׳׳
קינה אל ג׳ בליש׳ וסימני׳ נמס׳
ביחזקאל ריש סי׳ י״ט׳
קעילה ג׳ חס׳ וסימניהון נמסר
בשמואל א׳ סימן כ״ג׳

קצ

ולקץ ג׳ וסימניהון נמסר
בדניאל סי׳ י״א׳
ואין קצה ג׳ וסימניהון נמסר
בישעיה סי׳ ב׳׳
ועד קצה ה׳ וסימניהון נמסר
בפ׳ ואתחנן
קצוי ארץ ג׳ וסימניהון נמסר
בישעיה סימן כ״ו
ויהי מקצה ה׳ וסימניהון
בערך ויהי׳
אל קצה ו׳ וסימניהון נמסר
בפרשת בשלח
וביהושע סימן י״ח׳
ולמקצת ב׳ קמצי׳ וסימניהון
ולמקצת הימים׳
ולמקצת ימים עשרה׳

וא׳ ומקצרת כלי בירת׳
ותקצר ד׳ וסימניהון נמסר
בפ׳ חקת ובשפטים
ובזכריה סימן י״א׳
מקצה הארץ ועד קצה הארץ
ג׳ וסימניהון נמסר
בסד׳ ראה ובירמיה סוף סימן כ״ה׳
קוצר ב׳ מ״ל וסימניהון
וכעמיר מאחרי הקוצר׳
שלא מלא כפו קוצר׳
הקוצרים ב׳ מ״ל וסימ׳ נמס׳
ברות ריש סימן ב׳
תקצור ג׳ מ״ל בליש׳ וסי׳ נמס׳
בסדר בהר סיני׳
יקצור ג׳ מ״ל וסימניהון נמס׳
במשלי סימן כ״ב
וקהלת סימן י״א׳
יקצרו ג׳ וסימ׳ נמס׳ ביהושע
סי׳ ח׳ ותלי׳ סימן קכ״ו
קצירו ג׳ וסימניהון
ולחרוש חרישו ולקצור קצירו׳
וממעל ימל קצירו׳
אשר קצירו רעב יאכל׳

קר

ויקרא ה׳ וסימניהון נמסר
בשמואל ב׳ כ״י י״ח׳
ותקראנה ג׳ כתו׳ ה׳ וסי׳ נמס׳
בפרשת שמיני׳
יקרא כ״א וסימניהון נמס׳
בירמיה סימן׳ ט׳׳
לקראתך ד׳ וסימ׳ נמס׳ בפ׳ שמו׳
ובמלכי׳ ב׳ סוף סי׳ ה׳
וקראתם ג׳ ר׳פ וסימ׳ נמס׳
בפ׳ אמור׳

ותקרא את שמו י׳ וסימ׳

שת וידע אדם עוד את׳
גד ותאמ׳ לאה בגד׳
אשר ותאמר לאה באשרי׳
זבולן ותאמ׳ לאה זבדני׳
יוסף ותקרא את שמו יוסף
אונן ותהר עוד ותלד בן׳
שלה ותסף עוד ותלד בן׳
שמשון ותלד האשה בן׳
שמואל ויהי לתקופת הימים
שלמה וינחם דוד את בת שבע׳
ויקרא שמו ו׳ חסרי׳ את וסימ׳
נמס׳ בפ׳ וישלח׳

סימן כל דסמיך לותהר

ותלד ותקרא במ״ג ויקרא וסימן
ויקרא את שמו ער׳
ויקרא את שמו גרשם׳
בריעה כי בריעה ע״ג ב׳ סימן
ויקרא שמו ג׳ וסימני׳ נמס׳
בשפטי׳ סימן א׳
קראה ג׳ וסימני׳ נמסר בפ׳ ויצא
קורא ו׳ וסימניהון נמסר
בישעיה סוף סימן נ״ח׳
קורא י׳ מ״ל וסימניהון
עין הקורא אשר בלחי׳
וינעו אמות הסיפים׳
קול קורא במדבר פנו׳
אין קורא בשמך אהי ישר׳

עושה כימה׳
למען ירוץ קורא בו׳
ושלום בן קורא׳
וקורא בן ימנה׳
תהום אל תהום קורא׳
ואין קורא מהם׳
ויקרא את שם ד׳ בלשני׳
וסימניהון
נמסר בפרשת בהעלותך׳
וקראת ד׳ רפין וסימ׳ נמס׳
בישעיה סימן ז׳׳
וקרא ד׳ וסימניהון נמסר
באיוב סימן י״ג׳
קרוא ד׳ וסימניהון נמס׳
בשמואל א׳ סי׳ ג׳
הקריב ד׳ וסימניהון נמס׳
בפרשת תצוה׳
הקרב ח׳ וסימ׳ נמס׳ בפ׳ קרח
ובמלכים א׳ סימן ד
קרובו ג׳ חסרי׳ וסימניהון
נמסר בפ׳ תשא׳
ויקרב ה׳ וסימ׳ נמסר בפרש׳
שמיני וביונה׳
קריבה י׳ חסרי׳ בליש׳
וסימניהון נמסר
בפרשת ויקרא ועזר׳ סימן ז׳׳
קרובה ג׳ וסימניהון
הנה נא העיר הזאת׳
אל תרחק ממנו כי צרה׳
מהתח קרובה׳
בקרובי ג׳ חסרי׳ בליש׳ וסימ׳
נמסר בפרשת שמיני
ובקרבי ג׳ וסימניהון נמסר
ביהושע סימן ט׳
וירמיה סימן ט׳ ומשלי סימן כ״ו׳
בקרבי י״א וסימניהון נמסר
ביהושע סימן ט׳׳
ויקרב י״א וסימניהון נמסר
בפרשת בלק׳
קרבים ג׳ בליש׳ וסימני׳ נמסר
ביחזקאל סוף סימן מ׳׳
ותקרבון ג׳ וסימניהון
ותקרבון ותעמדון תחת׳
ותקרבון אלי כלכם
ותקרבון אלי כל ראשי׳
קרב ד׳ קמצין וסימניהון
ליום קרב ומלחמה׳
הפכו ביום קרב׳
ביום הלחמו ביום קרב׳
עבדו קרב עם קדישין׳
קרבן ה׳ קמצי׳ וסימניהון
בלשון ארמי בר נשא
דאקרב בעירא קמי הרעא וביאורם
נמסר בפרשת ויקרא׳
והקריבו ג׳ מ״ל וסי׳ נמסר
בפרשת ויקרא׳
וקרוב ד׳ וסימניהון נמסר
בישעיה ריש סי׳ י״ד
ויחזקאל ריש סימן ל׳ ותהלים סי׳ ע״ה
מקרב עמו ג׳ וסימני׳ נמסר
בפרשת אחרי מות׳
קרובים ה׳ מ״ל בליש׳ וסימני׳
נמסר ביחזקאל סימן
כ״ג ובמגילה סימן ט׳׳

ד׳ פסוקין דאית בהון קרובים

ורחוקים וסימניהון
מאלהי העמים אשר׳
ומלך

מערכת אות הריש

ומלך ששך ישתה׳
לך יי׳ הצדקה ולנו בשת׳
ויכתב מרדכי את׳
מקרב עמה ג׳ וסימני׳ נמסר
בפר׳ אחרי מות
הקרוב ה׳ חסרים וסימניהון
ואם ימעט הבית׳
כי אם לשארו הקרב׳
ובא גואלו הקרב׳
ונתתם את נחלתו׳
והקרב אליו כרשנא׳
קרדומית ג׳ בליש׳ וסימניהון
נמסר כשפטים
סימן ט׳ ובתלים סימן ע״ד׳
הקרחים ג׳ וסימני׳ נמסר
בד״ה ב׳ סימן ד׳׳
בקרי ד׳ וסימניהון
ואם בזאת לא תשמעו׳
והלכתי אף אני׳
ואף אני אלך עמם׳
והתוודו את עוונם׳
קרנות ד׳ מלאי׳ וסימניהון
נמסר פ׳ ויקרא׳

קש

והקשיבו ד׳ וסימניהון
שמעו זאת הכהנים׳
שמעו איים אלי׳
שמעו בנים מוסר אב׳
ועתה בנים שמעו לי׳
קשה הקשה ה׳ וסימני׳ נמס׳
סוף פרש׳ וילך
קשיטה ג׳ וסימניהון נמסר פר׳
וישלח וסוף איוב׳
תקשו ג׳ וסימניהון
וערפכם לא תקשו׳
ועתה אל הקשו לבבכם׳
אל תקשו לבבכם כמריבה

נשלם ערך
הקו״ף בס״ד
מערכת אות
הרי״ש

ט זוגין משמשין חד ר׳
וחד ור׳ ו״ל דכו׳ וסימניהון
רוק תעבוני רחקו מני׳
ורוק גוי נתתי למכים ולחיי
רחק ויאמר ה׳ יען כי נגש׳
ורחק ה׳ את האדם ורבה׳
רוח כי אם החרש תחרישי׳
ורוח ויתן ביד עבדיו עדר
רמיו חזה הוית עד די כרסוון׳
ורמיו באדין גובריא אלך כפיתו
רמו ואמ׳ מלכא והיתיו גבריא
ורמו באדין מלכא אמר והתיו
רומי בני אפרים נשקו רומי׳
ורומה מקול פרש ורומה קשת
רציהם כי לא בחרבם ירשו ארץ
ורציתם וידברו אליו לאמר דד״ה׳
רותה כירותה בשמים חרבי׳
ורותה וירדו ראמים עמם ופרים
רפאתים ואנכי תרגלתי לאפרים
ורפאתים הנני מעלה לה ארוכה
ד׳ מלין כתיב ר וקרינן

דל״ת וסימ׳ נמס׳ בירמיה סוף סי׳ ל״א׳

מלין דמשמשין רה

בסוף תיבותא וסימניהון
לטהרה ואנשי תמיד יבדילו׳
ליסרה ויספתי ליסרה אתכם שבע
נגרה עיני נגרה ולא תדמה׳
סתרה ויהי עליכם׳
וסהרה ואם לא תמצא ידה די שה׳
קטורה ישימו קטורה באפיך׳
כוערה מאפה׳
נעצרה והמגפה נעצרה׳
אגורה באהלך עולמים׳
הברה והבור רק אין בו מים׳
מהרה קרוב איד מואב׳
צעירה ויעבר ירם צעירה׳
נעדרה אחת מהנה לא נעדרה׳
לחברה וארח לחברה עם פועלי׳
חפרה בושה אמכם׳
שערורה ובנביאי ירושלם׳
ומהעזרה הקטנה עד העזרה׳
אורה ליהודים היתה אורה׳
ונעברה ושמתיה ביד מוגיך׳
פרה אדומה תמימה׳
מטוהרה כן אדם אמר לה את׳
ותחמרה בחמר ובזפת ותשם
ארורה האדמה בעבורך בעצבון
הארורה ויבא ויאכל וישת׳
ופרה ודב תרעינה יחדו׳
והפרה והעזים׳
כפרה כי כפרה סררה סרר יש׳
בקרה ואין בפות בקרה׳

רא

המראה ד׳ וסימניהון נמסר
בדניאל סימן י׳׳
לראות ג׳ ומ״ל וסימ׳ נמסר
בפר׳ כי תשא׳
ראו ד׳ ב׳ כתובי׳ כן וב׳ כתובי׳
ה׳ וסימניהון נמסר בפר׳
תולדות ובשמו׳ א׳ סימן א׳׳
במראות ד׳ ב׳ מ״ל וב׳ חסרי׳
וסימניהון נמסר פ׳
ויגש ויחזקאל ריש סימן מ׳׳
להראות ד׳ מ״ל בלישניי
וסימניהון נמסר
בפרש׳ תזריע ובשמואל א׳ סימן א׳
וביחזקאל סימן כ״א׳
וירא ד׳ וסי׳ נמסר בפרש׳ שמיני
וביחזקאל סוף סי׳ י״ט׳
ולראות ג׳ וסימניהון נמסר
בקהלת סימן ג׳׳
מראיהן ד׳ כ״ב וסי׳ נמס׳ בסדר
מקץ ובריש יחזקאל׳
ואראה ה׳ וסימניהון נמסר
בפרש׳ וירא ובפ׳
שמות ובשמואל א׳ סימן כ׳׳
וראיתי י״ב וסימניהון
נמסר בשמואל א׳
ריש סימן י״ט ודניאל סימן י״ב
ובקהלת סוף סימן ג׳׳
הראיתם ג׳ ודגשים וסימ׳ נמס׳
בשמואל א׳ סוף סי׳ י׳׳
להראות ג׳ ומ״ל וסימניהון
נמסר בסדר
דברים ובמגלה סימן א׳׳
לראת ג׳ חס׳ וסימניהון נמסר
פרשת בא אל פרעה׳
ויראו ד׳ וסימניהון נמסר
בשמואל ב׳ סימן כ״ב
ובתלים סימן י״ח׳
וראיתה ב׳ מ״ל בתורה ונבי׳
וכל כתובים דכות׳

מ״ל במ״ה חס׳ וסימניהון נמס׳ בתלי׳
סי׳ ל״א ובמשלי סי׳ כ׳ ובדניאל ס׳ ח׳
הראות ד׳ ב׳ מ״ל וב׳ חסרי׳ וסי׳
נמסר פ׳ ואתחנן׳
ונראה ה׳ וסימ׳ נמסר בפ׳
תזריע ובירמיה סוף
סימן י״ג ובמשלי סוף סימן כ״ז׳
ויראה ה׳ וסימניהון נמסר
בשמואל א׳ סימן י״ז׳
ובמלכים ב׳ סימן ח׳׳
יראה י״ג וסי׳ נמסר בפרשת
בא ובתלים סימן פ״ד׳
וראה ג׳ ר״פ וסימניהון נמסר
בפרשת תרומה׳
ראו ד׳ ב׳ בו״ו וב׳ בה״א וסמ׳
נמסר פרשת תולדות׳
ראוך ג׳ וסימניהון נמסר
בסוף חבקוק׳
וראהו הכהן ה׳ חס׳ וסי׳ נמס׳
בסדר תזריע
כמראה ה׳ וסימני׳ בסדר
בהעלותך׳
ואראה ה׳ בספר יחזקאל וסימ׳
נמסר שם בריש סיפ׳
יראו ה׳ וסימניהון נמס׳ בפרש׳
תשא ומלכים א׳ סימן ח׳׳
וירא ג׳ רפין וסימנ׳ נמסר
באיכה א׳ ב׳ ג׳׳
ולא יראה ו׳ וסימניהון
נמסר בתהלים
סוף סימן פ״ט ובאיוב סימן כ״ב׳
נראה ה׳ וסימניהון נמסר
בישעיה סימן ה׳
ובירמיה סימן מ״ב׳
ראי ו׳ וסי׳ נמסר בפרשת לך
לך ובאיוב סימן ז׳׳
בראותם ג׳ ב׳ חסרי׳ וא׳ מ״ל וס׳
נמס׳ בפרשת בשלח
ויראו ג׳ רפין וסימני׳ נמסר
במלכים ב׳ סימן ו׳׳
למראה ד׳ ב׳ קמצי׳ וסימ׳ נמס׳
ביחזקאל סימן כ״ג
ראייה על ו׳ וסימני׳ נמסר
ריש אחרי מות׳
מראינו ג׳ מ״ל בליש׳ וסימ׳
נמסר בנחום סי׳ ג׳
כמראה ה׳ וסימניהון נמסר
בפרש׳ בהעלותך
וביחזקאל סימן ח׳
ומראה ז׳ קמצי׳ וסימניהון
נמס׳ סוף משפטים
ויחזקאל סימן י׳ ודניאל סימן א׳׳
ראוך ג׳ וסימניהון
ראוך יחילו הרים׳
ראוך מים אלהים ב׳ כו׳
ירא ד׳ מנהון מלרע וסימני׳
נמסר בפרשת שמות
ובאיוב סימן ד׳׳
ולראובני ולגדי ב׳ וסימני׳
נחתי מן הגלעד׳
ולחצי שבט המנשה׳
ראמת ג׳ כתו׳ כן וסימניהון
נמסר בפ׳ ואתחנן
וביחזקאל סימן כ״ח׳
רמות ז׳ וסימניהון נמסר
בד״ה ב׳ סימן כ״ב׳
ראמות ג׳ וסימניהון נמסר
באיוב סימן כ״ח׳
ואת ראמות ג׳ וסימני׳ נמסר
ביהושע סי׳ כ׳׳
ראמים ג׳ וסימניהון

ומקרני ראמים עניתני׳
וירדו ראמים עמם׳
לבנון ושריון כמו בן ראמים׳
הראש ל׳ חוסימניהון
וערכו בני אהרן׳
ואת האיל נתח לנתחיו׳
ואת העולה המציאו
נתק הוא צרעת הראש׳
ויצא המשחית ממחנה׳
ויהי דוד בא עד׳
ויקח רב טבחים את דמלכים
וחברו דירמיה׳
כי במקום אשר יפנה
הראש ושער הרגלים׳
אשר יפנה הראש דיחזקאל
זקן ונשוא פנים הוא׳
כשמן הטוב על
על אדו הראש׳
בן אבישוע בן פנחס דעזרא
יעיאל וזכריהו׳
ויאל הראש ושפם המשנה׳
הראש אחיעזר ויואש׳
עזר הראש עבדיה׳
ואחיהם שלום הראש דוהשערי׳
שלום׳
אסף הראש ומשנהו׳
בני לעדן הראש יחיאל׳
שבואל הראש׳
ויהי יחרת הראש וזיזה׳
רחביה הראש׳
והנה אמריהו כהן הרא׳ דד״ה
ויקרא המלך ליהוידע דד״ה׳
ויהי בערת יביא את דד״ה׳
ויפן אליו עזריהו כהן דד״ה׳
ויאמ׳ אליו עזריהו הכהן׳
בני יצה׳ שלמית הראש׳
בני חברון יריהו הראש׳
בני עוזיאל מיכה הראש׳
רחביהו הראש׳
וללוים אבות הראש׳
לחברוני ידיה הראש׳
שמרי הראש׳
מן בני פרץ הראש
וא׳ הראש כלב אנכי׳

אמר המעתיק בנסחא דמסר׳ דהות קדמי הוה נמסר הראש לבו״כ מנינא לון הוו ל״ב וכד כתיבנא למניינא אשכחנא דאינון טפי וספי ואינן מסרינן לון כפום מה דאשכחנא בקריאה ואינון ל״ח עכ״ל:

בראש ג׳ קמצי׳ וסימניהון
אז נתן דוד בראש׳
והנה עמנו בראש׳
וא׳ בראש משפט׳
ושאר בראש בשב״א ואינון ל״ח
לראש כ״ד וסימניהון
תהיינה לראש יוסף
כי מטה אחר לראש׳
ונתנך יי׳ לראש׳
תבאתה לראש יוסף׳
רחם רחמתים לראש׳
מי האיש אש׳ יחל׳
והיית לנו לראש לכל׳
אנכי אהיה לכם׳
אויתי עליכם לראש׳
תשימני לראש גוים׳
תשמרני לראש גוים׳
כי הפכתם לראש משפט
היתה לראש פנה׳
ברכות לראש צדיק׳
תיו צריה לראש
קומי

קומי רני בלילה •
והיה לראש ולשר •
ויעל בראשונה יואב דד"ה ב'בו
ולחוסה מן בני מררי •
וישימהו אביהו לראש •
ויעמר לראש רחבעם •
והמתנשא לכל לראש •
ויביאם לראש הסלע •
בראש אינון ל"ת •

מראש י"ד וסימניהון

כימראש צורים אראנו •
אשכיר חצי מדם •
ותאר הגבל מראש ההר א' מעין מי •
הלא הגד מראש לכם •
קורא הדורות מראש •
מי הגיד מראש ונדעה •
מראש הרים יצוחו •
לא מראש בסתר דברתי •
מראש יונקתיו •
מראש הסלע וכלם נבקעו •
מעולם נסכתי מראש •
תשורי מראש אמנה ב'בו •
את הכל עשה יפה בעתו

וראש ב' ומב' לישני וסימניהון

גרא ונעמן אחי וראש •
זכור עניי ומרודי לענה •
ושאר' וראש כשבא ואינון י"א •

ראשי כ"ה וסימניהון

סליחרי על ראשי
והעוף אוכל אותם מן הסל •
את שבע מחלפות ראשי •
מורה לא עלה על ראשי •
ויאמר אל אביו ראשי ב'בו •
כי שלח בן המרצח •
מי יתן ראשי מים ועיני •
ויקחני בציצת ראשי •
מגן בעדי כבודי •
דשנת בשמן ראשי •
ועתה ירום ראשי •
ואפרים מעוז ראשי וחכרו •
עצמו משערות ראשי •
רבו משערות ראשי •
יהלמני צדיק חסד •
וצדקתי לא אשא ראשי •
אחכירה עליכם •
ויסר עטרת •
בהלו נרו עלי ראשי •
וחייבתם את ראשי למלך •
ואמרטה משער ראשי •
צפו מים על ראשי •
שמאלו תחת לראשי קדמאה •

ראשם י"ד וסימניהון נמסר בפרש' במדבר סיני •

בראשי י"ד וסימנים נמסר סוף פרשת ויקרא וביחזקאל סימן י"ז

ראשה ו' וסימ' נמסר בפ' ויצא

וראשו ד' וסימניהון נמסר ריש פרשת ויצא

ראשי ד' וסימניהון נמס' בדניאל סימן ג'

מראשותיו ח' ה' מ"ל וג' חסר וסימניהון נמסר בפרשת ויצא

ראשיכם ו' וסימניהון נמסר בפרשת שמיני ובישעיה סי' כ"ט ובהלים סימן כ"ד

לראשי ג' וסימניהון
אלה בני ישראל •
וימצאו מן בני אלעזר •
במחלקות השערים •

ראשיהם י"ג וסימניהון נמסר בפרשת ויקהל וביחזקאל סימן ל"ב •

לראשי ד' וסימני' נמסר ביונה ושיר השירי' סימן ב' •

ראשון ח' וסימניהון נמסר בפרשת בא • ובשמואל ב' סימן י"ט •
הראשון אינון ס"ג •

בראשונה ח' מ"ל וסי' נמסר בירמיה סי' ו' •

ראשי האבות ב' באוריתא ובנביאי' וסי'
ויקרבו ראשי האבות •
אלה הנחלות •
וכל כתובים דכו' ראשי האבות כמ"ו ראשי אבות וסימניהון
ובני בלע אצבון •
אלה בני אהור •
את עוץ ואת •
ראשי אבות ללוים •
ואחיהם לתלדותם •
ואלה המשוררים •
הלוים בימי אלישיב •

וראשי י' וסימניהון

שא את ראש מלקות •
ואלה אשר נחלו •
וישמע פנחס •
אלה הנחלות •
ויכתבם שמעיה בן נתנאל •
ויפילו גם הם גורלות •
הוא שלומית ואחיו •
ויסבו ביהודה •
ורבים מהכהנים •
הלוים חשביהו •

הראשונה ח' וסימני' נמסר בירמיה סימן ל"ז ובזכריה ריש סימן ו' •

ראשונה י' וסימניהון נמסר במלכים א' סימן י"ח וירמיה סימן י' ובמגלה סימן א' ובראשונה אינון כ"ב •

כבראשונה ה' וסימניהון נמסר בשפטים סימן ב' וירמיה סימן ל"ג •

כראשונה ב' וסימניהון
ואתנפל לפני יי'
ולא תהיה כראשונה •

כראשונים ד' וסימני' נמסר בפרשת כי תשא

ראשונים ה' וסימני' נמסר בפרשת בחקתי •
הראשונים אינון כ"ו •

בראשית ה' נ' מנהון ר"פ וב' מצעות פסוק וסימ' נמסר בירמיה ריש סימן כ"ח •

וראשית ו' וסימ' נמסר בפר' שפטים וביחזקאל סוף סימן מ"ד ובדניאל סימן י"א
ראשית אינון כ"ח •

מראשית ז' וסימניהון נמסר בפרשת שלח לך

אמר המעתיק הסמכו קצת מאלו הסמנים שלא היו לצורך דמיון זה הראשון ס"ג מדמסרנה ראשון מ' לא אתיכן למטעי למקרי ראשון במקום ראשון וכן מדמסרנה ראשונה י' כראשונה כבראשונה לא אתיכן למטעי בסימן בראשונה וכן כולם ודוק ולזה אל יתמה המעיין כשיחסר איזה סימן כי כשיעיין היטב יראה דלא צריך ולא מידי והכוונה דלא לאישתבושי ולפוס כן לא מסרינן כי אם מכינה לחוד לידע המכין אם יצטרך לדרשה אחריתי עכ"ל :

בראשי ד' וסימניהון
ובמה יתרצה זה •
ויהי בשמעו •
וחכרו דד"ה •
ויתנם בראשי הגדוד •
וא' ובראשי חדשיכם •

אל ראש כ' וסימניהון
ויקחהו שדה צופים •
ויעלה אחאב לאכול •
וכל ראש ההר דכו' אל במ"ה על ראש ההר וסימניהון בערך הר •

ואת ראש ב' וסימניהון
ביום השלישי יום הולדת •
ויצו דוד את •

אל ראשו ב' וסימניהון
ויהדו יהיו תמים אל •
ויצק השמן אל ראשו ריהוא •

בראשך ג' וסימניהון נמסר במלכים א' סוף סי' ב' •

רב

רב ל"ז קמצי' וסימני' נמסר בד"ה ב' סימן כ"ח •

כרוב ז' חסרי' וסימ' נמסר בתלים סימן ק"ו ובנחמיה סימן י"ג •

ורבים ו' וסימניהון נמסר במלאכי סימן ב' ובדניאל סימן י"ב •

ורבה ד' וסימניהון נמסר בפרשת משפטים ובישעיה סימן ו' •

ורב ה' קמצי' וסימני' הרף ממני ואשמידם •
וענית ואמרת לפני יי' •
ויהי עד דבר שאול אל הכהן •
וישלח אבשלום את •
והיה לאות ולעד •

ירבה ה' וסימניהון נמסר ריש פרשת שמות ומשלי סימן כ"ט •

לרוב מאד ה' וסימ' נמס' בד"ה ב' סימן ט' •

רבו ג' קמצין וסימניהון
מעת דגנם ותירושם •
ראה אויבי כי רבו •
ואת בקיעי עיר דוד •

הרוב ג' ב' חס' וא' מ"ל וסימני' נמסר בשפטים סימן י"א ואיוב ריש סימן י"א •

רבה מאד ה' וסימ' נמסר סוף פרשת בהעלותך וביחזקאל סימן מ"ז •

לרבים ד' בקריאה וב' ברבי' וסימני' נמסר בישעיה סימן נ"ג בסוף ובדניאל סוף סימן ט'

וירב ד' וסימניהן
ויאמרו לאמר ולו גוענו •
ויאמרו תנה לנו מים •
ויחר ליעקב וירב •
ויבא שאול עד עיר •

בריבו ד' וסימניהון נמסר

בפרשת משפטים •

הרבות ג' וסימניהון
למען הרבות סוס •
אכול דבש הרבות לא •
הרבות גנותיכם וכרמיכם •

רבו ד' חסרים א' וסימניהן
משתים עשרה רבו אדם •
ואת כלי עבדת ב'בו •
ורבו רבון קדמוהי יקומון •

רבבים ב' כתובים כן וסי'
וימנעו רבבים ומלקוש
היש בהבלי הגוים •

רבוע ז' וסימניהון
ועשית את המזבח •
רבוע יהיה כפול •
רבוע היה כפול •
ועשית מזבח מקטר •
ויעש את מזבח העולה •
רבוע אל ארבעת •
ויעש את המזבח •

הרבעי ג' חס' וסימ' נמסר בפ' נשא ובד"ה א' סי' כ"ד •

רביעית ג' מ"ל וסימניהון נמסר סוף יחזקאל •

כארבע ד' וסימ' נמסר בשמוא' א' סימן כ"ב •

לארבעתן ד' וסי' נמסר ריש יחזקאל •

הארבעים ג' וסימני' נמסר בפרשת וירא •

רובץ ג' וחסרים וסימניהון
לפתח חטאת רבץ •
רבץ תחת משאו •
רבץ בין המשפתים •

מרבק ד' וסימניהון נמסר סוף מלאכי •

רג

רגז ג' וסימניהון נמסר באיוב סימן ג' •

התרגזך ד' וסי' נמסר במלכים ב' סימן י"ט •

רגלה ג' וסימניהון
ולא מצאה היונה •
הרכה בך והענוגה •
ההלכות לרגלה •

לרגליו ד' וסימניהון נמסר בפרשת שמות •

רגליך ח' חסרים וסימני' נמסר ביהושע סוף סימן ה' •

רגלינו ג' ב' חסרי' וא' מ"ל וסימ' נמסר בתלים סי' ס"ו •

לרגלך ב' וסימניהון
והם תכו לרגלך •
נאם יי' לאדני שב לימיני •

רגע ג' מלעיל וסימניהון
ישובו יבשו רגע •
ההפוכה כמו רגע •
ותקות רשעים כמו רגע •
וא' מלרע עורי רגע וימאס •

כרגע ג' וסימניהון
הרמו מתוך העדה •
הבדלו מתוך העדה •
איך היו לשמה כרגע •

הרגיעה ג' וסימני' נמסר בירמיה סימן מ"ט ובמשלי סימן י"ב וע"ש מה דקהינן •

נרדם ה' וסימניהון
והוא נרדם ויעף •
מגערתך אלהי יעקב •
ואני הייתי נרדם •
מה לך נרדם קום •

נרדם

מערכת אות הריש

גרם בקציר׳
וּרדף ג׳ חסרי׳ וסימני׳ נמס׳
בפרשת בחקתי
ובישעיה סי׳א׳ ובהושע ריש סי׳ו׳ב׳
ארדף ג׳ב׳ חס׳ וסימני׳ נמס׳
בפרשת בשלח
ובשמואל א׳ סימן ל׳׳

רה

רהב י״ב בלישניהון וסימני׳
נמסר בישעיה סימן ל׳
ובתלים סימן פ״ט ובאיוב סימן ט׳׳
ברהטים ג׳ וסימניהון
ויצג את המקלו׳
לעיני הצאן ברהטים׳
מלך אסור ברהטים׳

רו

ורוח אלהים ד׳ נכתב בערך
אלהים׳
ורוח יי׳ ג׳ וסימני׳ נכתב
בערך אדני׳
ורוחו ג׳ וסימניהון׳
ה׳ שלחני ורוחו׳
ורוחו כנחל שוטף׳
ורוחו הוא קבצן׳
ברוח ג׳ קמצין וסימני׳ נמסר
במלכים א׳ סימן י״ט
ובקהלת סימן ח׳׳
לרוח ג׳ קמצי׳ וסימני׳ נמסר
ביחזקאל ריש סימן ה׳
ובאיוב סוף סימן כ״ח׳
הרוחת ב׳ כתיב כן חס׳ו׳
בתרא וסימניהון
ויפלו על פניהם ויאמרו׳
יפקד ה׳ אלהי הרוחות׳
אלה ארבע רוחות פליג׳׳
וזריתם לכל הרוחות ל׳ כ״כ׳
ואת רוח ד׳ וסי׳ נמסר בחגי
סוף סימן א׳׳
רוחם ג׳ וסי׳ נמס׳ בשפטי׳ סי׳ח׳

רז

רזה ח׳ וסימני׳ נמס׳ בדניאל סי׳ב׳

רח

לריח י״ו וסימניהון נמסר
בפרשת ויקרא׳
וריח ה׳ וסימניהון נמסר בדניא׳
סי׳ג׳ ושיר השירים סימן ז׳
ריח ניחוח ד׳ יחידאין בתורה
וסי׳ נמסר בפ׳ צו׳
לריח נחוח ה׳ בתור׳ וסימני׳
ואת כל חלבה קדמ׳׳
וזרק הכהן את׳
והיה אם מעיני העדה׳
והקרבת׳ רבכורים׳
ועשיתם דראש השנה׳
רחוב ג׳ מ״ל פקרת׳ וסי׳ נמס׳
בשפטים סוף סימן
י״ח ובשמואל ב׳ סימן ח׳׳
ברחוב ד׳ וסימ׳ נמסר בפרשת
וירא ובשפטי׳ סי׳ י״ט
ובישעיה סימן ט״ו ובאיוב סימן כ״ט
ורחל ה׳ וסימני׳ נמס׳ בפרש ויצא
רחם ה׳ וסימניהון נמסר
בישעיה סימן מ״ו׳
רחמה ד׳ וסימניהון וירא

ה׳ כי שנואה לאה
ויזכר אלהים את רחל׳
וה׳ סגר בעד רחמה׳
כי ה׳ סגר רחמה׳
וא׳ ורחמה הרת עולם לא מפיק ה׳׳
ארחם ג׳ וסימניהון
ורחמתי את אשר׳
ואת בניה לא ארחם׳
לא אחמל ולא אחוס׳
ירחץ ה׳ א׳ קמץ וסימ׳ נמסר
בפרשת ויקרא׳
רחיצה בשרו ד׳ וסימני׳ נמס׳
בפרשת מצורע׳
לרחצה ה׳ וסימני׳ נמסר ריש
פרשת כי תשא׳
רחוקים ז׳ מ״ל וסימניהון נמס׳
ביהושע סימן ט׳
מרחק ד׳ חס׳ וסימניהון נמס׳
בשמואל א׳ סימן כ״ו
למרחק ח׳ וסימניהון נמס׳
במלכים ב׳ סימן י״ט
ובאיוב ריש סימן ל״ו׳

רכ

ירך ג׳ וסימני׳ נמסר בפרשת
שפטים׳
מרכבת ד׳ ג׳ מ״ל וא׳ חסר
וסי׳ נמס׳ בפרשת
בשלח ובמלכים ב׳ סימן כ״ג ובשי׳
השירים סימן ו׳׳
רכיבה ב׳ חס׳ בליש׳ וסימני׳
וירכבם על החמור׳
ירכבהו על במתי ארץ׳
והרוכלים ג׳ חס׳ וסימ׳ נמס׳
בנחמיה סימן ג׳׳

רמ

רמה ג׳ מלעיל וסימניהון
נמסר בפרשת האזינו
ובישעיה סימן כ״ו׳
מרומי ג׳ ב׳ חס׳ וא׳ מ״ל וסימני׳
נמסר במשלי סימן ט׳
הרימתי ג׳ משניין באתיהון
וסימניהון נמסר
בתלים סימן פ״ט׳
הרימות ג׳ וסימניהון נמסר
בתלים סימן פ״ט׳
ורוממתי ב׳ ומב׳ לישני
וסימניהון
בנים גדלתי ורוממתי׳
גדלתי ורממתי עזר דד״ה׳
ומה דמסרינן בא׳ ב׳ מן כ״ב כתרי
ליש׳ דמסרינן אם לא שויתי סעו׳׳
הרם ג׳ א׳ מלעיל וסימניהון
נמסר בפרשת בשלח׳
מרים ג׳ וסי׳ נמס׳ בפ׳ ויקהל
ובמשלי סוף סימן ג׳
וסימ׳ בלשון ארמי כספא אשפי׳
חכימיא וראשיא׳
תרומות ג׳ וסימניהון נמסר
בשמואל ב׳ סימן
א׳ ובמשלי ריש סימן כ״ט׳
וירם ח׳ וסימניהון נמס׳
בסדר חקת׳
את תרומת ה׳ ה׳ בנתיני׳
וסימן נמסר
ריש פרשת כי תשא׳
רוממה ד׳ חסרים בלישני׳ וסי׳
אלהי אבי וארממנהו׳
התהום רממתהו׳
על כן לא תרממם׳
גדלתי ורממתי עזר׳

וב׳ מ״ל דמ״ל וסימ׳׳
וירוממוהו בקהל עם׳
רוממות אל בגרונם׳
ושארם מ״ל ו׳ קדמ׳׳
ארוממך ג׳ ומ״ל וסי׳ נמס׳
בתלים סימן קמ״ו׳
מרומים ד׳ דמ״ל בליש׳ וסימ׳
נמסר בתלים סימן
קמ״ט ובאיוב סוף סימן ו׳
ורמח ד׳ וסימניהון
מגן אם יראה ורמח׳
ומן הגרי נבדלו אל דוד׳
בני יהודה נשאי צנה׳
ויהי לאסא חיל׳
ומרמה ה׳ וסימני׳ נמסר
בתלים סימן ל״ו׳
רמון ט׳ חסרים בליש׳ וסימ׳
נמסר בפרשת תצוה׳
הרומשת ג׳ וסימניהון
ויברא אלהים את התנינם׳
ויברך אתם אלהים׳
זאת תורת הבהמה׳
הרמתה ה׳ וסימניהון נמסר
בשמואל א׳ סימן י״ט

רן

רנו ג׳ וסימניהון נמסר בירמיה
סימן ל״א׳

רס

ורסן ב׳ וסימניהון
ורוחו כנחל שוטף׳
ורסן מפני שלחו׳
וא׳ במתג ורסן עדיו לכלום׳

רע

רע י״א פתחו׳ וסימניהון
ויען לבן ובתואל ויאמרו׳
ומראיהן רע כאשר׳
ויהי העם כמתאננים רע׳
לא יחליפנו ולא׳
כי רע אמר׳
על הרע כפים להטיב׳
ישיב הרע לשוררי׳
יגמר נא רע רשעים׳
אויבי יאמרו רע לי׳
ואשא את היין ואתנה למלך׳
רע ירוע׳
וכל דסמי׳ לעשייה ואמיר׳ ועין ולשון
ויצר דכו׳ פתחין בם״ט קמצי׳ וסימ׳
ובעיני משה רע׳
ועתה שוב ולך בשלום׳
ויתעם מנשה׳
ויתע מנשה׳
וינעם במדבר׳
על כן מלא לב בני האדם׳
הוגעתם את יי׳׳
אשר הוא עושה רע׳
וטוב משניהם אשר עדן׳
ובנות להם דעזר מצאתי פתח
וכל לרע דכו׳ קמצין בם״ר פתחין
וסימניהון
כי הגליהם לרעו רגזו׳ וחברו׳
לא יבקר בין טוב לרע׳
הוי האומרים לרע טוב׳
וכל למרע דכו׳ פתח בם״ב קמצין
וסימניהון
ולא דבר אבשלום׳
ושניהם דמלכים׳

וכל לרע ברע קמצין להרע פתח׳
לרע ז׳ וסימני׳ נמס׳ בפ׳ בחקתי׳
ברע ג׳ קמצים וסימ׳ נמס׳
בפרשת כי תשא׳
תרעו ה׳ וסימניהון נמסר
בפרשת וירא׳
להרע ו׳ פתחין וסימניהון
נמסר בירמיה סי׳ כ״ה׳
הרע ה׳ וסימ׳ נמסר בשמואל
א׳ סוף סימן י״ב׳
רעות ה׳ חסרי׳ בליש׳ וסימני׳
נמסר בפרש׳ משפטים
ובירמיה סימן מ״ד ובתלי׳ סימן פ״ח
ורעות ג׳ וסימניהון נמסר׳
בפרשת מקץ׳
עשיה את הרע ז׳ בליש׳
וסימניהון
נמסר בפרשת שופטים׳
ורעים ג׳ וסימניהון נמסר
בירמיה סוף סימן ו׳׳
ורעה ט״ו בישין וג׳ טבין וסי׳
נמסר בתלים סי׳ כ״ח׳
הרעה הגדולה הזאת ו׳
הסמי׳ וסימניהון נמסר פרשת וישב
וירמיה סוף סימן ל״ב׳
להרע ה׳ וסימניהון נמסר
בפרשת ויקרא׳
הריעות ג׳ וסימניהון
למה הרעתה לעם׳
למה הרעתה לעבדך׳
הגם על האלמנה
קדמ׳ הרעתה כתיב תנינא הרעת
כתיב תליתאה הרעות כתיב׳
הרע ד׳ וסימניהון נמסר
סוף פרשת שמות׳
ומלכים ב׳ סימן כ״א׳
ויריעו ד׳ מ״ל וסימניהון נמס׳
בשפטים סימן ז׳ וג׳
חסרי׳ וסימניהון׳
ויהי כבוא ארון ברית ה׳
וירעו כל העם ויאמרו יחי׳
ויקימו אנשי ישראל׳
ברעב ד׳ וסימניהון נמסר
בפרשת כי תבא׳
רועה ג׳ מ״ל בליש׳ וסימני׳
הנבי׳ על רועה ישרא׳
ורועה אחד יהיה לכלם׳
הרועה בשושנים׳
רועי ה׳ ותסרי׳ וסימ׳ נמסר
בזכריה סוף סימן י״א
רעה ג׳ בחל ליש׳ ב׳ מלרע
וא׳ מלעיל וסימניהון
נמסר בפרשת ויצא ובישעיה סוף
סימן כ״ה ומשלי סימן כ״ה׳
תרעינה ג׳ וסימניהון
ופרה ודוב תרעינה
ויצאני מרפש רגליכם׳
ממרעה טוב ארעת׳
ירעם ג׳ וסימניהון נמסר
בהושע סימן ד׳׳
רעה ד׳ קמצים כתיבים ה׳
וסימ׳ נמסר בפרשת
ויגש ובתלים סימן פ׳׳
רעיתה ח׳ וסימניהון נמסר
בפרשת בא אל׳
פרעה ובירמיה סימן ט׳׳
רעיך ב׳ מ״ל בנביאים וכל
כתובי׳ דכו׳ וסימניהון
נמסר בפ׳ שמות ובמשלי סימן ו׳׳
רעה ג׳ וסימניהון נמסר
בשמואל ב׳ סוף סימן
ט״ו ובמלכים א׳ סימן ד׳׳
על

על רעהו ה׳ וסימניהון נמסר בפרשת משפטים ובישעיה סימן ל״ד ׃
רעים ה׳ וסימניהון בלשון ארמי שלח חולקא לגברא דאתא ואוסף וביאורם נמסר בירמיה ריש סימן ג׳ ובמשלי סוף סימן י״ח ובאיוב סימן י״ז ׃
רעמה ג׳ כתובים ח׳ וסימניהון נמסר בפרשת נח ׃
רעף ירעפו ג׳ וסימני׳ נמסר במשלי סימן ג׳

רפ

רפאות ג׳ וסימניהון נמסר ביחזקאל סימן ל׳ ׃
ומרפא ג׳ וסימניהון נמסר במשלי סימן י״ו ׃
לרפוא ב׳ מ״ל וסימניהון
והוא לא יוכל לרפוא ׃
עת להרוג ועת לרפוא ׃
ירפא ג׳ וסימניהון נמסר במלכים ב׳ סימן כ׳
הרף ו׳ וסימ׳ נמסר בפ׳ עקב ובשמואל א׳ סימן ט״ו
אל תרף ג׳ וסימניהון נמסר בתלים סימן קל״ט ובמשלי סימן ד׳ ׃
ברפידים ב׳ מ״ל וסימניהון
ויחנו ברפידים ׃
ויסעו מרפידים ׃
רפישה ג׳ כתובי״ש׳ וסימני׳ נמסר ביחזקאל סימן ל״ד ובמשלי סוף סימן כ״ה ׃

רץ

ארוץ ד׳ וסימניהון נמסר בשמואל ב׳ סי׳ י״ח ׃
ירצו ד׳ וסימניהון נמסר בפ׳ בחקתי ותלים סי׳ ס״ב ׃
רצונכם ד׳ חסרים בלישני׳ וסימני׳ נמסר בפ׳ ויחי ובדניאל סימן ח׳ ׃
רצון ג׳ וסימניהון נמסר במשלי סוף סימן י״ד ׃
לרצונכם ד׳ וחס׳ וסימניהון נמסר בפ׳ קדשי׳
רוצח ד׳ מ״ל וסימניהון נמסר בפרשת ואתחנן וביהושע ריש סימן כ׳ ׃

רק

רוקח ב׳ מ״ל וסימניהון נמסר בפרשת כי תשא ׃
אריק ד׳ וסימניהון נמסר בפרשת בשלח ׃
לריק ג׳ וסימני׳ ותם לריק כחכם׳

וזרעתם	לריק זרעכם ׃
לא	יגעו לריק ׃
לריק	יגיעה ׃

רקות ג׳ בלישני׳ וסימניהון
דלות ורעות תאר ׃
ותאכלנה הפרות הרקות ׃
ושבע הפרות הרקות ׃
וא׳ הרקות בצרי וסימניהון
ושבע השבלים הרקות ׃
רקים ג׳ חסרים בלישניהון וסימניהון נמסר

במלכים ב׳ סימן ד׳ ׃

רש

ראש ג׳ כתובין כן ראש באל״ף וסימ׳ נמסר בשמואל ב׳ ריש סימן י״ב ובמשלי ריש סימן י׳ ׃
לרשע ה׳ וסימ׳ נמסר סוף מלאכי ובמשלי סי׳ ט׳
רשע י״ז פתחי׳ וסימניהון נמסר במיכה סי׳ ו׳ ׃
ורשעים ז׳ וסימניהון נמסר במשלי סוף סי׳ כ׳
ירשיע ד׳ א׳ חס׳ וסימניהון נמסר בשמואל א׳ סוף סימן י״ד ובאיוב סימן ל״ד ׃
ורשע ה׳ וסימניהון נמסר במשלי סימן י״ג ׃
רשעתי ג׳ וסימניהון
אם רשעתי אללי לי
ולא רשעתי מאלהי ׃
וחכרו ׃
רשף ג׳ וסימניהון נמסר בפרשת האזינו ׃
הרשת ג׳ וסימניהון

ועשית	על הרשת ׃
והיתה	הרשת עד חצי ׃
כי חנם	מזרה הרשת ׃

נשלם

מערכ׳ אות הריש בס״ד

מערכת אות השין

ז׳ זוגין חד ש׳ וחד וש׳ וסי׳

שר	שנין לדוד אשר שר׳ ׃
ושר	מעדה בגד ביום קרה׳
שפך	ולא תחניפו את הארץ ׃
ושפך	והצרותי לאדם והלכו׳
שתי	ואני קרבת אלהי׳ לי טוב
ושתי	את גבולך מים סוף ׃
שערורה	ובנביאי ירושלם ראיתי
ושערורה	שמה ושערורה נהיתה׳
שנים	צהר תעשה לתבה ׃
ושנים	כל הפקדי׳ למטה ראובן
שערים	ויקומו אנשי ישר׳ יהודה
ושערים	ועדיתים והגדירה׳
	וגדרתים ׃
שכיניו	פנו וסעו לכם ובאו ׃
ושכיניו	כי אם חשפתי את עשו

ה׳ זוגין חד נסיב ש׳ וחד

הש׳ וסימניהון נמסר באיוב סימן ל׳

מלין דכתיב ש׳ וקרינן ס

וסימ׳ נמסר בהושע סימן ב׳

ג׳ זוגין קדמא ז׳ ותניינא ש

וסימ׳ נמסר בסדר וישמע יתרו ׃

וחלופיהון ג׳ זוגין קדמא

ש׳ תניינא ז׳ וסימניהון נמסר במלכים ב׳ סימן א׳ ׃

אילין מלין דמשמשין שת

וסימניהון

ויבשת	יריו יצרו ׃
ולגשת	ולא יגשו אלי לכהן ׃
וארשת	שפתיו בל מנעת סלה ׃
ולבשת	לבשתך ולבשת ערות׳
רכשת	משא בהמות נגב ׃
תלבשת	וילבש צדקה כשרין׳
ביבשת	והיה אם לא יאמינו גם׳
יבשת	עד יבשת המי׳ מעל הארץ
מתקדשת	וישלח דוד מלאכים ׃
כבשת	גנב כי ימצא ׃
מרחשת	ואם מנח׳ מרחשת קרבנך
לבשת	כי מספר עריך היו אלהיך׳
והבשת	אכלה את יגיע אבתינו ׃
ודבשת	מי הכה את אבימלך בן׳

אמר המעתיק כל סיכויי וחילופי כל קריאה תמצא נמסר לקמן אחר תשלום העתקת כל המערכות בס״ד :

ש

ג׳ פסוקי רישיהון וסופי׳

שי״ן וסימניהון נמסר פרשת תצוה ׃

ד׳ פסוקים דכל תיבתהון

אית בהון שי״ן סי׳ נמסר בסד׳ פנחס

שא

ושא ג׳ וסימניהון נמסר בתלים סימן כ״ה ׃
תשואות ד׳ וסימניהון נמסר בישעיה סימן כ״ב ׃
ישאג ג׳ וסימניהון

יי׳	מציון ישאג ׃
	ישאג על נוהו ׃
כי	הוא ישאג ׃

וכל אתנח וס״פ דכו׳ ׃
שאל ג׳ קמצי׳ וסימניהון נמסר ביהושע סוף סימן ט׳ ׃
שאל ב׳ א׳ מ״ל וא׳ חסר וסימן נמסר בפרשת מקץ ׃
שאלו ג׳ וסימניהון נמסר ביהושע סימן ט׳ ובישעיה ריש סי׳ ל׳ וריש סימן ס״ה׳
על שאול ח׳ וסימני׳ נמסר בד״ה א׳ סימן י״ב ׃
וישאלהו ג׳ וסי׳ נמסר בשפטים סימן ח׳ ׃
שאולה ט׳ חסרים וסימני׳ נמס׳ בפר׳ וישב וביחזקאל
לשאל ז׳ חסרי׳ וסימניהון נמסר בשופטי׳ סי׳ א׳ ובירמיה סימן ס״ו ׃
כשאל ג׳ וסימניהון נמסר ריש משלי ובשיר השירים סימן ה׳ ׃
שאלתיאל ד׳ וסימניהון נמסר בריש חגי ׃
ושאנן ד׳ פתחים בלישני׳ וסימניהון נמסר בירמיה סימן ל׳ ׃
השאננים ג׳ וסימניהון נמסר בעמוס ריש סי׳ ו׳ ובתהלים סימן קכ״ד׳
שאננות ג׳ וסימניהון נמסר בישעיה סו׳ סי׳ ל״ב
ולא נשאר ד׳ וסימני׳ נמסר ביהושע סימן ח׳ ובדניאל סימן י׳ ׃

וכל שארית ג׳ וסימני׳ נמסר בחגי סימן א׳ ׃

שב

וַיֵּשֶׁב כ׳ ה׳ וסימ׳ נמסר בערך ישב אע״פ שבאן היה שייך
ישיב כ״ד וסימניהון
ישטמנו ויראו אחי יוסף

בעל	הבור ישלם ׃
רבות	אם עוד רבות ׃
מעט	ואם מעט נשאר ׃
ירבה	רק לא ירבה לו ׃
הרנינו	גוים עמו ׃
לאיש	ויי׳ ישיב לאיש ׃
כבר	יגמלני יי׳ כצדקתי ׃
כבר	יגמלני יי׳ כצדקי ׃
פניך	ויאמ׳ אמרי נא לשלמה׳
אל לבו	ולא ישיב אל לבו ׃
יונה	ואיש לא יונה חבלתו ׃
בנשך	לא יתן ותרבית לא יקח ׃
גזלות	עני ואביון הונה ׃
גזלה	הכל ישיב רשע ׃
במעלליו	וריב ליי׳ עם יהודה׳
הכעים	אפרים תמרורים ׃
הרע	ישיב הרע לשוררי׳
אלוה	לא ישיב אפו תחתיו ׃
התאמין	בו כי ישיב זרעך ׃
מענה	רך ישיב חמה ׃
מפרי	פי איש ישבע טוב ׃
כצינת	שלג ביום קציר ׃
לאיים	וישם פניו לאיים ׃

וַיָּשׁוּבוּ ג׳ רפין וסימ׳ נמסר בפרשת דברים ׃
ישיב ד׳ כתי׳ ישוב וקרי׳ ישיב וסי׳ נמסר בתלים סו׳ כ״ד ואיוב סימן ל״ט ע״ש ׃
וישב ט׳ ו׳ וסימ׳ נמסר סוף פרש׳ בלקו״ד׳ ה׳ ב׳ סימן ל׳
שָׁבוּ ה׳ בהורה וסימני׳ נמסר בפרשת בשלה׳
שָׁבוּ ד׳ בטעם מלרע וסימנים נמסר בפרשת וישלח ובמלכים א׳ סוף סימן ח׳ ׃
וַיָּשֻׁבוּ ח׳ רפין וסימניהון וישבו ויחנו לפני פי החירות׳
נטה ידך על הים ׃
אולי תפל תחנתם לפני יי׳ ׃
וישבו לערב יהמו תנינא ׃
אולי ישמעו וישבו איש מדרכו ׃
ויתכסו שקים האדם ׃
ויכנעו עמי אשר נקרא ׃
וישבו אל ה׳ כל אפסי ׃
ונשובה ז׳ וסימ׳ נמסר בירמיה סימן מ׳ ובהושע ריש סימן ו׳ ׃
ושובה ב׳ חסרי׳ וסימני׳ אל גדליה׳
הראה אחה׳ ׃
ולא ישוב ו׳ וסימ׳ בלשון ארמי׳ תור׳ אשתבע ונפל אריה אדכר ונחך וביאורם נמסר בפר׳ כי תבא ובירמיה סימן ח׳ ׃
ישב ה׳ ד׳ מ״ל וא׳ חס׳ וסי׳ בלשון ארמי אכל מסכינ צפרתא בירושלם ואתנחם וביאורם נמסר בתלים סוף סימן ע״ד ׃
שובה ה׳ מלרע וסימני׳ נמסר בפרשת בהעלותך ובישעיה סימן כ״ה ובתלים סימן ו׳
תָּשֵׁב ד׳ קמצי׳ מלרע וסי׳ נמסר בפר׳ חיי שרה ובמלכי׳ א׳ סימן ב׳ ובתלים סימן צ׳
והשב

מערכת אות השין

והשב ד׳ וסימניהון נמסר בפ׳ ויחי ובתלי׳ סי׳ ע׳ט ׃
ולא אשוב ד׳ וסימניהון נמס׳ בשמו׳ ב׳ סי׳ כ׳ב׳
והשיבותיך ג׳ וסי׳ נמסר בכדר ויצא ובמלכים ב׳ סימן י׳ט ובישעיה סימן ל׳ז ׃
ולשוב ג׳ וסים׳ נמס׳ ביהושע סי׳ כ״ב ובירמיה סי׳ מ׳ד
ושוב ג׳ וסימניהון נמסר פר׳ נח וריש יחזקאל ׃
השיבה ג׳ וסימני׳ נמס׳ בתלים סימן ל׳ה׳
ושב ג׳ קמצים וסימניהון נמס׳ ביחזקאל סימן ל׳ה
לשבתך ג׳ וסים׳ נמסר במלכי׳ א׳ סימן ח׳ ׃
תשיב י׳ וסימני׳ נמסר באיכה בא׳ ב ג׳ ׃
שבה ג׳ מלרע וסימנים נמסר במגלה סימן ב׳ ׃
שובי ג׳ מלרע וסימנים נמסר בירמיה סי׳ ל׳א ובתלי׳ סימן קי׳ו ׃
וישיבו י׳ חסרים וג׳ מ׳ל וסימ׳ נמסר פרש׳ שלח לך ׃
תשובו כל אורית׳ ונביאי׳ חס׳ בם׳א מ׳ל וסי׳ ואם שוב תשובו ׃ וכל כתובי׳ דכו׳ מ׳ל בם׳א ואולם כולכם תשבו׳
להשיבה ג׳ וסימניהון נמסר במלכים א׳ סי׳ י׳ג ׃
להשיבם ג׳ וסימני׳ נמסר בד׳ה ב׳ סימן כ׳ד׳
תשובן ג׳ בג׳ בת׳ וסימני׳ נמסר בפרשת מטות ׃
שוביהם ג׳ ומ׳ל וסימנים תתהם לפני אויבי׳ ויתן אותם לרחמים ׃ בשובכם על יי׳
שבו ה׳ בתורה וסימני׳ נמסר בפרשת וירא ׃
תשובון ג׳ וסימניהון כי תשובן מאחריו׃ ואם שוב תשבון אתם׃ ואם תשובון אתם ׃ קדמא תשובן כתיב ׃ תנינא תשבון כתי׳ הליהא מ״ל דמ״ל
וישובו ז׳ מ׳ל בנביאים וסי׳ נמסר במלכים א׳ סימן כ׳ב ׃
ישובו כל אורית׳ חסרים בם׳א וסי׳ נמסר בפרש׳ לך לך׳
ואשיבה ד׳ וסי׳ נמסר בשמו׳ ב׳ ריש סי׳ י״ז ובמשלי סימן כ״ז ׃
ואשובה ו׳ וסי׳ נמסר בפ׳ ויחי ובמלאכי סימן ג׳
ישובון י׳ וסימניהון נמסר במלכים א׳ סי׳ ח׳ ׃
שובו ג׳ מ׳ל בתורה וסימ׳ נמסר בפר׳ ואתחנן וכל נביאים וכתובים דכו׳ מ׳ל בם׳ה וסימניהון נמסר בירמיה סימן ל׳ה ובאיוב סוף סימן ו׳ ׃
ובשוב ד׳ וסימ׳ נמסר ביחזקא׳ סימן ג׳ וסימן ל״ג ׃
ולא שב ה׳ וסימ׳ נמסר במלכים ב׳ סימן ט׳ ויחזקאל סימן ל׳ג ׃
ולא שבו ג׳ וסימניהון וענה גאון ישראל בפניו ׃ והם במלכותם דעזרא ׃ יחלמו בניהם ירבו בבר ׃

אשיב ג׳ כתוב אשוב וסימ׳ נמסר בירמיה סוף סימן מ׳ט׳
בשיבה טובה ד׳ וסימניהון נמס׳ בשפטים סוף סימן ח׳ ׃
שבות ו׳ כתוב שבית וסימנים נמסר בירמיה סי׳ מ׳ט ׃
נשבו ה׳ וסימניהון נמסר בשמו׳ א׳ סימן ל׳ ׃
וישבו ט׳ וסימניהון נמסר בפרשת מטות ׃
ליושבי יושבי ל׳ד מלאים וסימניהון נמסר בערך ישב ׃
ישב ד׳ ה׳ מנהון קמצין וסימן בערך ישב׳
ישבו ד׳ וסימניהון נמסר בסדר משפטים ׃
נשבה ג׳ וסימניהון נמסר בפרשת לך לך ׃
וישב ג׳ וסימניהון נמסר בסדר לך לך ׃
לשבט ג׳ קמצין וסימניהון נמסר בפרש׳ דברים
בשבט ו׳ רפין וסימניהון נמסר בישעיה ריש סימן י״א ובתלים סימן פ׳ט ובאיכה ריש א׳ ב ג׳ ׃
שבטי בני ישראל ג׳ דסמיך וסימנים נמסר ביהושע סימן ד׳׃
ושבנו ד׳ וסימניהון נמסר בירמיה סימן נ׳א ׃ ובמשלי ריש סימן כ׳ו ׃
שבנא ב׳ כתוב ה׳ וסימניהון ויאמר אליקים בן׳ ויקראו אל המלך ׃
שבע ג׳ סבירי׳ ושבעו וסימני׳ ויהיו פקדיהם למשפחותם דקהת ׃ דנשא אלה פקדי בני ישראל ׃ דפנחס ויהי כל זהב התרומה׃ דמטות
שבעתים ו׳ וסימניהון נמסר בפרשת בראשית
השביעי ח׳ חסרים וסימניהון נמסר בפרשת בא ׃
שבעות ג׳ כתוב כן וסימניהון נמסר בפרשת ראה׳
לשבע ד׳ וסימניהון נמסר בפרשת בשלח ׃
לשבעה ד׳ וסימניהון נמסר ביחזקאל סי׳ ט׳ל׳ ׃
ושבע ג׳ וסימניהון נמסר באיוב סוף סי׳ י׳ג ׃
שבעת הימים ח׳ וסימניהון בערך יום׳
שבועת ה׳ ד׳ חס׳ וא׳ מ׳ל וסי׳ נמסר בפר׳ משפטים ופרשת מטות ׃
שבועות ד׳ וסימניהון נמסר בירמיה סימן ה׳ ׃
וישבע ד׳ וסימניהון נמסר סוף פרשת ויחי ׃
משבצות ג׳ מ׳ל וסימני׳ נמסר בפרשת תצוה ׃
שבר ג׳ קמצין וסימניהון בלשון ארמי נבלא דיוסף רוחא וביאורם נמסר בישעי׳ סימן ס׳ה ובעמוס סימן ו׳ ׃
שבור ד׳ מ׳ל בלישני׳ וסי׳ נמסר בפרשת מקץ ובישעיה ריש סימן מ׳ב ׃

שבת ד׳ פתחי׳ וסימני׳ נמסר בפרשת בהר סיני ׃
שבתותיה ד׳ ג׳ חס׳ וא׳ מ׳ל וסימניהון נמסר בפרשת בחקתי׳
את השבת ד׳ וסי׳ נמס׳ בפר׳ כי תשא ׃
והשבתי י׳ ג וסי׳ נמסר ביחזקא׳ סוף סימן ז׳ ׃

שג

נשגב ג׳ קמצי׳ וסימני׳ נמסר בישעיה סימן י׳ב ׃
ישגא ג׳ וסימני׳ נמסר באיוב סימן ח׳ ׃
שגל ג׳ בשכיבה וסימני׳ נמסר בישעיה סי׳ י׳ג ובזכריה ריש סימן י׳ד׳
משגע ג׳ וסימני׳ נמסר בפרשת כי תבא ׃
שגר אלפיך ד׳ וסימניהון ארור פרי בטנך ופרי ׃ ואכל פרי בהמתך ׃ ואהבך וברכך והרבך׃ ברוך פרי בטנך׳

שד

שודד ז׳ מ׳ל בלישניהון וסי׳ נמסר בישעיה ריש סימן כ׳א ׃
שדי ו׳ כתיב י׳ וסימני׳ נמסר במשלי סימן כ׳ג ובנחמיה סימן י׳ב וברות סימן ד׳ ׃
בשדה ה׳ רפין וסימניהון נמס׳ בפרשת חקת ובישעיה סימן ה׳ וברות סימן ב׳ ׃

שה

שה ד׳ קמצי׳ וסימניהון נמסר בפרשת ראה ׃
ושה ה׳ וסימ׳ נמסר בפרשת שפטים ׃
השהרנים ג׳ וסימניהון ויקח את השהרנים׃ לבד מן השהרנים׃ ביום ההוא יסיר יי׳ ׃

שו

שוה ג׳ וסימניהון נמסר במגלה סוף סימן ה׳ ׃
שובו ה׳ וסימניהון ויאספו שבה אשר׳ לו שבה וכל ארץ׃ ואת חסר ואת שוכו׳ ואת שכו ובנתיה׳ ואת בית צור ואת שוכו ׃ ב׳ קדמ׳ שבה כתי׳ וג׳ בתר׳ שוכו כת׳
שונמית ג׳ חסרים ו׳ וסימניהון יתן את אבישג׃ ושלאחריו׳ ויקרא אל גחזי׃
ושוריא ג׳ וסימניהון נמסר בעזרא סימן ד׳ ע׳ש חלוף אתיהון ׃
ושור ה׳ וסימניהון נמס׳ ריש פרשת שמיני ׃

שח

שחו כ׳ וסימניהון שחו גבעת עולם ׃ שחו רעים לפני טובים׳ מי שחו ׃
ישתחוה ג׳ וסימניהון נמס׳ בשמואל ב׳ סימן ט׳ו ובמגלה סימן ג׳ ׃
וישתחוו ז׳ רפין וסימניהון נמסר בצפניה סוף סימן ב׳ ׃
והשתחוו ז׳ וסימניהון נמסר בפ׳ בא וביחזקא׳ סי׳ מ׳ו ׃
וישחטם ג׳ וסימניהון נמס׳ בירמיה סימן מ׳א׳
שחיטה ד׳ חסרי׳ את וסימניהון וזאת תורת החטאת כ׳ בו ׃ שוחט השור מכה. וישחטו הבקר ׃
בשחין ג׳ וסימניהון ויך את איוב ׃ יככה יי׳ בשחין מצרים׃ יככה יי׳ בשחין רע׳
שחוק ד׳ חסרים בכתובים וסימניהון נמסר בירמיה סימן כ׳׃
לשחוק ו׳ וסימניהון נמסר במשלי סימן י׳ד׃
ישחק ד׳ כנוי ליצחק וסימנים נמסר בערך יצחק ׃
שחר ח׳ וסימניהון נמסר בישעיה סוף סימן ח׳ ובתלים סימן ק׳ח׳
וישחיתו ז׳ חסרים בלישני׳ וסימניהון נמסר בשמואל ב׳ ריש סימן י״א ׃
להשחיתה ד׳ וסימנים נמסר בירמיה סימן נ׳א
משחיתם ח׳ וסימני׳ נמסר פרשת וירא׳

שט

בשוטים ד׳ וסימנים נמסר במלכים א׳ סי׳ י׳ב

שי

שילו ח׳ כתובים שלה וסימ׳ נמסר בפרשת ויחי׳
השילני ב׳ כתובים כן וסימ׳ ומן השילני עשירה ושאר דברי שלמה ׃ כי היתה נסבה מעם האלהים׳ השלוני כתיב׳ בן אוריה בן זכריה השלני׳ ושארהון השלוני כתיב ׃

שכ

ישכבו ג׳ קמצי׳ וסימ׳ נמסר בפרשת וירא׳
משכבותם ד׳ וסימניהון נמסר במיכה ריש סי׳ ב׳ וסוף תלים
שכל ה׳ פתחין וסימ׳ נמסר בשמואל א׳ סי׳ כ׳ה ובנחמיה סימן ח׳ ותרגום שם׳
שכול ג׳ וסימניהון נמסר בשמואל ב׳ סימן י׳ז
תשכל ג׳ וסימ׳ נמסר במלאכי סימן ג׳ ובאיוב סי׳ כ׳א׳
שכמה ו׳ וסימניהון נמסר בפר׳ וישב ובשפטי׳ ריש סימן ט׳ וד״ה ב׳ ריש סימן י׳ ׃
וישכימו ג׳ חסרים וסימניהון נמסר

נמסר פ' שלח לך •
השכים ג' מ"ל בלישני' וסימן
נמס' בירמיה סי' כ"ה •
והשכמתם ג' וסימני' נמסר
בפרשת וירא •
וישכימו ג' חסרי' וסימניהון

וישכמו בבקר ויעלו •
וישכמו בעלות השחר •
וישכמו בבקר ויעלו עלות •

וישכן ה' וסימניהון נמסר פ'
משפטי' ואיוב סימן ט"ו
לשכון ג' וסימניהון נמסר
בתלים סימן פ"ה •
וישכן כל לישניהון חסרי'
בי' מ"מ"ל וסימניהון

ועל מפרציו ישכון •
מרום וקדוש אשכון •
תשכון לבטח וזה שמו •
עליהם עוף השמים ישכון •
וישכון ערים נכחדות •
ואשכון כמלך בגדוד •
חשכון באהלו מבלילו •
בני עבדיך ישכונו וזרעם •
יי' אמר לשכון בערפל דר"ה •
לכן ישבו ציים את איים •

שכני ד' וסימניהון נמסר
בפרשת ברכה •
משכני ג' וסימניהון נמסר
סוף פרשת מצורע
ויחזקאל סוף סימן ל"ז •
משכנותיך ג' וסימני' נמסר
בפרשת בלק •
אל המשכן ג' בלישניהון
וסימניהון

ויבא את הארן •
כל הקרב הקרב •
יביאוני אל הר קדשך •
ושאר' על משכן •

שכור ד' וסימניהון
כהתעית שכור •
וחבא אביגיל אל נבל •
הייתי כאיש שכור •
ובן הדד שתה שכור •

של

שלו ו' וסימניהון נמסר
בדניאל סימן ו' •
וישלח כ"ב וסימניהון נמסר
בפרשת נח •
ישלח י"ב וסימניהון נמסר
בתלים סימן ע"ח •
וישלחהו ד' וסימניהון נמסר
בשמואל א' סימן ח'
ובירמיה סימן ל"ח •
וישלחם ח' וסימניהון נמסר
ביהושע סימן כ"ב •
ובירמיה סימן ל"ח •
לשלחם ג' וסימניהון נמסר
בפרשת וירא •
תשלח ה' וסימניהון נמסר
בפרשת כי תצא
ובתלים סימן ק"ד •
וישלחם ד' וסימניהון נמסר
ביהושע סימן ח'
ובמלכים א' סימן ט"ו •
שלוח ד' וסימניהון נמסר
במלכים א' סי' י"ד •
שלה ג' וסימניהון
ושרי בישׂשכר עם
חזון עובדיה •
בי שלח ברשו' ברגליו •

שלחו ג' וסימניהון נמסר
בשפטים סימן א' •
כל אוריה' נבי' וכתו' ואשלמת'
קרמיתה שלחתי ושלחתי
במ"א ושלחתי וסימניהון
והבאתי עליכם חרב נקמת •
וכל אשלמת' תניינ' דכו' במ"ב וסי'
לא שלחתי את הנביאים והם רצו •
תחת אשר לא שמעו אל דברי

חד מן לא בחד לישן

שליחות וכל חד וחד לית דכוו'
וישלחהו ויאמר לו לך נא ראהי
משליח כי אם אינך משלח •
תשלחו מזכר ועד נקבה •
תשלחים תשלחו ב' בפסוק •
וישלחום ולמ' תכבדו את לבבכ'
שלחו וישלחו ויאספו את כל
שלחני ויאמ' שאול אל מיכל למה
משלח חליל' לי מיי' משלח ידי
ושלחתם הנה שם עמכ' שני בניכ'
ושלחתם אל מלך אדום ואל •
ותשלח ויצמח ויהי לגפן סורח'
ואשלח כי לפני הימי' הה' שכר
ולשלח וילכו כל העם לאכול •
שלחו הבק' אור והאנשי' שלחו
שלחו כה אמר ה' איזה ספר •
שלחתי ויאמ' אלי דניאל איש
ושלח אך מרי יבקש רע •
שלחתו וממנשה נפלו על דוד
ושלח הנה ממטר על פני ארץ
ומשלח יפיח כזבים עד שקר •
והמשלח את השעיר לעזאזל •
וישלח בא דבר אל פרעה •
וישלחו צו את בני ישר' וישלחו
וישלחם הן יעצר במים ויבשו
ובשלח ה' אחכ' מקדש כרנע
בשלחי כה עשו אבתיכ' בשלחי
בשלח ויהי בשלח פרעה •
ההשלח ברקיבו וילבו •
שלחיך פרדס רמנים •
משלח ועפו בכם פלשתים
שלוחיה ויקח יתרו חתן משה את
אשלח ט' וסימניהון נמסר
בפרשת בא •

ג' מל בליש' שלוח וסימ'

נמסר בישעיה סימן י"א ובמגלה
סוף סימן נ' •
וישלחהו ד' וסימניהון נמסר
בפרשת בראשית
שלחה ו' וסימניהון נמסר
בשמואל א' סימן י"ו
משלח ג' וסימניהון נמסר
בישעיה סימן ס"ו •
שלחני ג' וסימניהון
שלחני כי עלה •
שלחני נא כי זבח •
שלחני ואלכה אל מקומי •
שלוחה ג' וסימניהון נמס'
בפרשת וישלח
•
והשלחתי ג' וסימני' נמסר
בפרשת בחקתי •
את השלחן ג' וסים' נמסר
בפרשת כי תשא •
ואת השלחן ג' וסימניהון
נמסר
במלכים א' סוף סימן ז' •
ועל שלחן ב' וסימניהון

ועל שלחן הפנים יפרשו •
ועל שלחן אחד כזב •

ותשלך ג' וסימניהון נמסר

בפרשת וירא ובשפטים סימן ט' •
ונשליכהו י"ג חסרי' בליש'
וסימניהון

ונשלכהו באחת הברות •
השלכהו ארצה ב' בו •
ואשלכהו באש ויצא •
ואשלך את עפרו •
לכלב תשלכון אתו •
ואשלכם מעל שתיידי •
וישלכם אל ארץ אחרת •
וישלכהו באחד ההרים •
וישלכם אל המערה •
עד השלכו אותם דמלכים •
שא השלכהו בחלקת שדה •
וחברו שא השלכהו בחלקה
כדבר יי' •

כי נשאתני ותשלכני •
וכל וישלכו דכוו' במ"ר מ"ל וסי'
וישליכו איש מטהו •
ואת מלך העי •
ויפרשו את השמלה •
ויהיה קברים איש •
וכל כתובי' דכוו' מ"ל במ"א חס'
וישלכו את תורתך •
וישליכהו ג' ב' חס' וא' מ"ל
וסימני' נמסר פ'
שמות ודניאל סימן ח' •
משלכת ד' וסימניהון
ותהי נבלתו משלכ'
ויראו את הנבלה •
וימצאו את נבלתו •
תהיה משלכת לחרב •

שולל ג' וסימניהון נמסר
באיוב סימן י"ב •
ישלם ג' וסימניהון נמסר
במשלי סוף סימן י"א •
ואשלם ג' וסימניהון נמסר
בישעיה סימן נ"ו •
וישלימו ג' חסרי' בלישני'
וסימניהון נמסר
בשמואל ב' סוף סימן י' •
שלמה ה' בליש' בתור' וסימן
נמסר בפר' משפטים
וכל שאר קרי' דכו' במ"ו שמלה
וסימני' נמסר בפרשת עקב ע"ש •
ישלמנה ג' וסים' נמסר בפרש'
אמור ובאיוב סי' ל"ד
ישלים ד' ב' מל'
וב' חס'
ומשלם ג' וסימני' נמסר סוף
פרש' ואתחנן ובתלים
סוף סימן ל"א •
ותשלם ג' וסימניהון נמסר
במלכים א' סוף
סימן ז' ובד"ה ב' סוף סימן ד' •
ושלם ג' וסימניהון נמסר
בפרשת ויקרא •
שלמות ב' חסרי' בלישני' וסי'
לא כלו שלמתיכם
וריח שלמתיך כריח •
שלום ח' חס' וסייפר' וישב
וביחזקאל סימן י"ג •
שלום י' וסימ' נמס' פ' וישב
ובירמיה סימן כ"ט •
ושלום ח' וסימניהון נמסר
במלכים א' סי' ד' •
השלום ד' וסימני' נמסר
במלכי' ב' סימן ט'
ולשלום ג' וסימניהון נמסר
במלכים ב' סי' ט' •
שלום לך ג' וסימניהון נמסר
בשפטים סימן ו' •

שלום שלום ה' וסימני' נמסר
בירמיה סימן ו'
ואין שלום ה' וסימניהון נמס'
בירמיה סימן ח' •
שלומך ג' ב' חסרי' וסימני'
נמסר בירמיה סי'
ל"ה ובישעיה סימן מ"ח •
שלמות ג' וסימניהון

ליצהר שלומות ב' בו •
הוא שלומות ואחיו •

שלמה המלך ג' וסימניהון

ויאמר אמרי נא •
נחנו יד תחת דר"ה •
אשר ברח מפני •
ושארהו המלך שלמה •

ולשלמה ה' וסימניהון
ויזבח שור ומריא •
וליאני עבדיך ולצדוק •
ולשלמה שנים עשר •
ולשלמה בני חן לבב •
שלח את העם ויברכו •
שלום ז' חסרי' בכתובי' וסי'
נמסר במלכים ב' סי' ט' •
שלומת ג' בלישני' חסרי וסימ'
נמסר בתלים סי' צ"א •
שלמיהו ג' וסימ' נמס' בירמיה
סימן ל"ו •
שלופה ג' ב' מ"ל וא' חס' וסי'
נמסר בפרשת בלק
שלשום ד' חסרי' בכתובים
וסימ' נמסר פרשת
ויצא ובשמואל ב' סימן ג'
וכל נביאים וכתו' דכותהון במ"ד
חסרי' וסימ' נמסר בפרשת ויצא •
שלוש ה' מ"ל וסימ' נמסר בפר'
בלק וביחזקאל סי' מ"א •
וכל שלושה דמגלת אסתר מ"ל •
שלישת ג' כתו' כן וסימ' נמסר
בפרשת פנחס •
שלישי ג' חסרי' וסימ' נמסר
בוישמע יתרו •
השלישית ט' מ"ל וסימ' נמס'
בפרש' שלח לך •
בשלושה ב' א' מ"ל וא' חס'
וסימניהון

לו שם בשלושה חסר •
וחברו דד"ה מ"ל •

שלשים ה' וסימניהון
ויראו יוסף לאפרים •
לא תשתחוה וחברו דמשנה תורה
נצר חסד לאלפים דואלה שמו' •
וחברו במדבר •
שלישית ג' וסימניהון נמסר
בישעיה סימן ט"ו
שלושים ד' מ"ל וסימניהון
נמסר בפרשת
נשא ובמגלה סימן ד' •

ג' פסו' משלשי' בקריאה

וסי' נמסר בירמיה סוף סימן כ"ב •

כשלושים איש ג' וסים' נמס'
בשמואל א'
סימן ט' •
שלישה ב' חסרי' וסימניהון
ויעבר בהר שלשה •
ואיש בא מבעל שלשה •

שם

ולשם ד' וסים' נמסר בפרשת
נח וכו' צפניה •

מערכת אות השין

השם ד׳ וסימ׳ נמסר בפרש׳
קרח וביחזקאל סי׳ ד׳׃
שם ר׳ וסי׳ נמסר בפ׳ בראשית
וביהושע סימן י״ט׃
השמות י׳ ר״פ בתורה
וסימני׳ נמסר
במדבר סיני׃
שמות ט׳ מ״ל בתורה וסי׳ נמס׳
בפרשת בראשית׃
שמות ג׳ חסרים וסימני׳ נמסר
בפרשת בראשית׃
ושם י״ג ר״פ וסי׳ נמסר בפרשת
בראשית ובד״ה סימן כ׳׃
פסו׳ ושם ושם וסימניהון
נמסר סוף
פרשת וישלח׃
בשמו ג׳ וסימניהון
את יי׳ אלהיך תירא׃
וחברו׃
ישמחו יתהללו׃
שמאלם ג׳ וסימניהון נמסר
בפרשת בשלח׃
שם ו׳ פתחין וסימני׳ בלשון
ארמי אברם אברהם
קרתא דבריה בוכרא וביאורם
נמסר בפרשת לך לך ובמשלי סי׳ ל׳.

ד׳ נקראו שמותם עד

אלה נבראו וסימני׳ נמסר במלכים
א׳ ריש סימן י״ג׃
ושם האחד ג׳ וסי׳ נמסר בפר׳
וישמע יתרו׃
ושם ח׳ ר״פ וסימניהון נמסר
ריש פרשת מקץ׃
שמה ה׳ ר״פ וסימניהון נמסר
בפרשת ויחי׃
שמה י״ח סוף פסוקים
וידבר אל עפרון׃
השמר לך פן תחשב את׃
ואם לא תאבה האשה׃
ויוסף הורד מצרימה׃
וימהר יוסף כי נכמרו׃
בבואכם אל הארץ אשר אני מביא׃
אועד׃
ואם יצוא יצא הרצח׃
וישלח יהושע בן נון׃
וילך דוד משם וימלט׃
ויהי היום ויבא שמה׃
נעשה נא עלית קיר׃
והוצאתי מיעקב זרע׃
כי כה אמר יי׳ מקץ׃
ואחמל על שם קדשי׃
בעשרים וחמש שנה לגלותינו׃
סביב שמנה עשר אלף׃
כל אשר תמצא ידך׃
וכל ספר שמות ותורת כהני׳ דכו׳
סוף פסוק שמה במ״ז סוף פסוק
שם וסימ׳׃

עלת תמיד לדרתיכם׃
ובא אהרן אל אהל׃
אנה אנחנו עלים׃
גם ביהתאנף יי׳׃
וזבחת פסח לייי׳ אלהיך׃
ושמחת לפני יי׳׃
ולקחת מראשית כל׃
שמה ו׳ ביהושע וסימ׳ נמסר
ביהושע סימן ב׳׃
ושם ט׳ וסי׳ נמסר בסדר חקת
התורה ובמלכים ב׳ סוף
סימן ב׳׃
ושמה ח׳ וסימ׳ נמסר בישעיה
סימן נ״ה׃
ו׳ פסו׳ שם שמה וסימניהון
כ״ס ף סימן ס׳ ובקהלת ריש סי׳ י״א׃

נמסר בריש פרשת ראה׃
ה׳ פסו׳ שמה שם וסימני׳
נמסר במלכים ב׳ סימן ט׳׃
ה׳ פסו׳ שמה שמה וסימ׳
נמסר במלכים ב׳ סימן ד׳׃
ושם ח׳ וסימ׳ נמס׳ בפרש׳ ויצא׃

י׳ ר״פ מלה חדא ומלה

תנינ׳ שמה וסימ׳ נמסר בפרשת
ויצא ובתהלים סימן קכ״ג׃
הישמת ג׳ ומשניין בכת׳ וסימ׳
נמסר בסדר מסעי׃
השם ד׳ וסימני׳ נמסר בתלים
סימן קמ״ח׃
תשימון ג׳ וסימניהון נמסר בפ׳
משפטים ובירמיה סי׳
מ״ב ובאיוב ריש סימן י״ח׃
שמה ג׳ וסימ׳ נמס׳ בישעי׳ סי׳ כ״ג׃
ושים ט׳ וסימניהון נמסר
בפרשת בשלח׃
שימה י׳ חסרי׳ בלישני׳ וסימני׳
נמסר בשמואל סי׳ ל׳׃
הרחה שמה ג׳ בקריאה וסי׳
נמסר בירמיה
סימן י״ו׃
אשימך ג׳ וסימניהון
כי לגוי גדול אשימך׃
אשימך כצבוים׃
שומר לראשי אשימך׃
שמו ד׳ וסימניהון
בעירת כלים שמו׃
צפצפה שמו׃
שמו אדון לביתו׃
עדות ביהוסף שמו׃
וחד ושמו אצל המזבח׃
וישימו ד׳ חסרים וסימניהון
נמסר בפרשת מקץ
וביהושע סימן י׳ ושמואל א׳ סימן
ו׳ ומלכים ב׳ סימן י״א׃
וישם ו׳ רפין וסי׳ נמסר בפרשת
נשא ובדניאל סימן י״א׃
ואשים ה׳ חסרים וסימני׳ נמסר
בפר׳ חיי שרה ובפרשת
והיה עקב ומלכים א׳ סימן ח׳׃
ושמו ג׳ מלרע וסימניהון
ושמו את שמי על בני׃
ושמו להם ראש אחד׃
ושמו בריו׃
וא׳ שמו אתי בבור׃
וישימו ג׳ רפין וסימניהון
נמסר במלכים א׳
סימן י״ח ובישעיה סימן מ״א׃
לשום שמו שם ג׳ וסימני׳
נמסר במלכים א׳ סימן י״ד׃
לשום את שמו ג׳ וסימני׳
נמסר במלכים א׳ סימן י״ד׃
שמות ג׳ וסימניהון נמסר
ביחזקאל סימן ל״ו׃
ומשמאלם ג׳ ב׳ חס׳ וא׳ מ״ל
וסימניהון
והמים להם חומה׃
וחברו׃
ויחזיקו ביד שמאלם בלפידים׃
בתרא מ״ל׃
שמונה ג׳ מ״ל וסימניהון
נמכר בשמואל

שמונה ג׳ מ״ל וסימניהון
נמסר בשפטים ריש
סימן ד׳ וסוף ירמיה ויחזקאל סימן מ׳׃
שמונים ו׳ מ״ל וסימני׳ נמסר
בפרשת בראשית׃
ובשפטים סימן ד׳׃

ו׳ זוגין מייחדין חד שמים

וחד השמים וסימניהון
כימי שמים ושמתי לעד זרעו׃
כימי השמים למען ירבו ימיכם
וימי בניכם׃
בהעצר שמים דמלכים׃
בהעצר השמים דד״ה׃
הנה שמים כי האמנם ישב דד״ה
הנה השמים כי האמנם ישב
אלהים דמלכים.
כי שמים שאו לשמים עיניכם׃
כי השמים ומי יעצור כחלבנות
מעל שמים כי גדול מעל שמים
מעל השמים הללוהו שמי השמי׳
ויגידו שמים׃
ויגידו השמים
אל שמים כי אשא אל שמים ידי׃
ואל השמים

את השמים ואת הארץ

י״ג וסימנים נמסר בחגי סימן ב׳
ובד״ה פ׳ סימן ב׳׃
השמימה י״א וסימניהון
נמסר בפרשת
ואתחנן ובד״ה ב׳ סימן ו׳׃
שמיך ג׳ וסימניהון נמסר
בתלים סימן ח׳׃
ושמים ד׳ וסימניהון נמסר
בישעיה סימן מ׳
השמים ושמי השמים ג׳
וסי׳ נמסר בפרשת עקב׃
ולהשמיד ד׳ וסימניהון
נמסר פר׳ תבא
השמרך ה׳ חסרי׳ בליש׳
השמרה וסימניהון
ונתן מלכיהם בידיך והאבדת׃
עד השמידם אותם דיהושע׃
בעשא אחאב׃
לשמר מזניה׃
השמחים ג׳ וסימניהון נמסר
בעמוס סוף סימן
ו׳ ובמשלי סימן כ׳׃
ולשמחה ג׳ וסימניהון נמסר
בשפטים סימן י״ו׃
ובזכרי סוף סי׳ ח׳ ובקהל׳ ריש סי׳ ב׳
השמחה ג׳ וסימנים נמסר
בקהלת סימן ח׳׃
ישמח ז׳ וסימניהון נמסר
בתלים סימן ק״ר
ובקהלת סוף סימן י׳׃
וישמחו ה׳ רפין וסימניהון
וישמחו כל חוסי בך׃
ישישו וישמחו בך׃
וחברו׃
ירננו וישמחו חפצי׃
ישאו בתף ובכנור׃
ונשמחה ד׳ וסימ׳ נמס׳ בישעיה
סוף סימן כ״ה׃
וישמחו ג׳ קמצין וסימ׳ נמסר
בשמואל א׳ סי׳ י״א׃
שמח ג׳ וסימניהון נמסר
בתלים סימן יו וסימ׳
ק׳ ה׳ וכד״ה א׳ סימן כ״ט׃

שמחם ג׳ וסימניהון
כי שמחם אלהים שמחה׃
ויזבחו ביום ההוא זבחים׃
כי שמחם יי׳ מאויביהם׃
שמחים ד׳ וסימ׳ נמסר במלכים
א׳ סוף סימן ח׳׃
שמאות ו׳ וסימניהון נמסר
בפרשת עקב׃
ושלמות ד׳ וסי׳ נמס׳ ביהושע סי׳
ט׳ ועיין בפר׳ משפטים
ושממה ד׳ וסימניהון
ושממה כמהפכת זרי׳
שברון ויגון תמלאי׃
ונתתי את הר שעיר׃
ואת הצפוני ארחיק׃
והשמותי ג׳ וסימני׳ נמס׳ בסדר
בהר סיני׃
שוממה ג׳ ב׳ חסרי׳ וסימניהון
ותשב תמר ושוממה
נתנני שוממה כל היום׃
כי רבים בני שוממה׃
השמה ג׳ וסימניהון
כל ימי השמה תשבת׃
והארץ תעזוב מהם׃
כל ימי השמה שבתה׃
שמן ד׳ וסימניהון ויכו את מואב
על כן יזכה לחרמו׃
וימצאו מרעה שמן׃
במרעה טוב ארעם׃
משמנה ג׳ וסימניהון נמסר
פרשת ויקרא׃
ושמן ו׳ וסימניהון נמסר
ביחזקאל סימן י״ו׃
בשמן ו׳ רפין וסי׳ נמסר בפ׳
תצוה ובמגלה סי׳ ב׳
ואת שמן ז׳ וסימניהון נמסר
בפרשת כי תשא׃
ישמע י׳ וסימני׳ נמסר בישעיה
סימן ס׳ ובאיוב ריש סימן ל״ז׃
ישמעון ח׳ וסימניהון נמסר
בפרשת דברים׃
נשמע ד׳ קמצין וסימ׳ נמסר
בירמיה סימן ג׳
כשמע ג׳ וסימניהון נמסר
בפרשת בשלח
וישמע ג׳ רפין וסימ׳ נמסר
בשפטים סימן ט׳׃
לא שמע ה׳ וסימניהון נמסר
בשמואל א׳ סי׳ י״ד
ובמשלי ריש סימן י״ג
ולא ישמע ד׳ וסי׳ נמסר בפר׳
וארא ובישעיה סימן ס״ב׃
שמיעה על י״ב בליש וסימ׳
נמסר במלכים ב׳
סימן כ׳ ויחזקאל סימן כ״ז׃
שמעת ד׳ וסימניהון נמסר
בריש מלכים׃
ולא ישמעו ד׳ וסימני׳ נמסר
בפרשת שמות
ולא תשמע ד׳ וסימ׳ נמסר בפ׳
ראה ובירמיה סימן ח׳׃
לא שמעתם ג׳ וסימניהון נמס׳
בירמיה סימן ל״ד׃
שמועה ו׳ חסרי׳ בליש׳ וסימני׳
נמסר בשמואל ב׳ סי׳ י״ג׃
שמועת ג׳ חסרי׳ בליש׳ וסימני׳
נמסר בשמואל ב׳ סימן
ד׳ ובדניאל סוף סימן י״א׃

ושומע

וישמע ד' וחסרים וסימניהון נמסר במשלי סי' י"ב
וישמע ו' וסימני' נמסר בירמיה סימן כ"ו ·
שמוע ח' חסרים וסימני' נמסר בפרשת משפטים וג' מ"ל וסימני' נמסר בשמוא' א' סי' כ"ג
משמע ד' חסרי' וסימני' נמס' ריש קהלת ·
לשמוע ד' מ"ל וסימניהון נמסר בפ' בחקתי ובירמיה סימן י"א ·
שמוע י"א חסרים וסי' נמסר בירמיה סוף סימן י"ט ובדניאל סימן ט' ·
ונשמע ג' ב' פתחין וא' קמץ וסי' נמסר בפרשת משפטים ואחשורוש סוף סימן א' ·
ונשמע ג' וסימניהון

ונשמע וימס לבבנו ·
ונשמע בקול אבינו ·
ונשב באהלים ·

תשמעון ו' וסימניהון נמסר בדניאל סימן ג' ·
תשמעון כ' קמצים וסימניהון

כקטן כגדול תשמעון ·
נביא מקרבך מאחיך ·

שמע ד' וסימניהון בלשון ארמי מכיהו צווח מסכינא ואתכזויי וביאורם נמסר בירמיה סימן ל"ו ובתלים סימן כ"ב
שומעת ו' ח' פתחי' וא' קמץ וסי' נמסר בריש וירא ומשלי סוף סימן ט"ו ·
שמעו ט' ה' בפרשת נדרים וסימן נמסר ביהושע סוף סימן ו' ·
וישמע ה' זקפי' קמצים וסימ' נמסר בפ' בלק ובדניאל סימן ט' ·
שמעו נ"ר פ' וסימני' נמסר בפרשת בשלח ·
בשמעכם ג' וסימניהון נמסר בפרשת ואתחנן ·
שמע ה' קמצים וסימניהון נמסר בפרשת ויצא ·
שמעוני ג' ב' חסר וא' מ"ל וסימ' נמסר בפר' חיי שרה ·
שמעיהו ה' וסימ' נמס' בירמיה סוף סימן כ' ובד"ה ב' ריש סימן י"א ·

חד מנכ' ובליש' שמיעה
דכל חד וחד לית דכוו' וסימ'

שמען ויאמר למך לנשיו ·
שמענו אדני נשיא ·
שמענוה הנה שמענוה באפרתה ·
שמעה יי' שמעה יי' סלחה ·
שמעתם עתה נבראו ולא מאז ·
ושמעה ונפש כי תחטא ·
ונשמעה ויאמר אבשלום ·
ואשמעה ויאמ' אלהם משה עמדו
שמענה הנה זאת חקרנוה כן היא
בשמועה ופן ירך לבבכם ותיראו ·
משמועה רעה לא יירא ·
לשמועה ולא היתה סרום אחותך ·
ונשמעה ויאמרו אל משה דבר ·
אשמע ויהי כאשר קרא ·
ואשמע הקשבתי ואשמע ·
וישמע אז נדברו יראי יי' ·
תשמע ותתנם ביד צריהם ·
ונשמע ויקרא ספר הברית ·
השמע עם קול אלהים חיים ·
למשמע והריחו ביראת ה' ·

בהשמע ויהי כהשמע דבר המלך ·
תשמע זעקה מבתיהם ·
ותשמע ויזבחו ביום ההוא ··
תשמע ויאמרו אליו בני דן
שמע הללוהו בצלצלי שמע ·

שמרו ה' קמצים וסימני' נמסר בפ' בהעלתך ובירמיה סי' י"ו
שומר י' מ"ל וסימניהון נמס' בשמואל א' סימן י"ז ובמשלי סימן ע"ש ·
לשמור ח' מ"ל וסימניהון נמסר בשמואל ב' סימן י"ו ובמלכים א' סימן י"א ·
שמור ד' מ"ל בליש' וסימניהון נמסר בשמואל ב' סי' י"א ·
ונשמרתם ה' וסימני' נמסר בפר' ואתחנן ובמלאכי סימן ב' ·
משמרתו ג' וסימניהון

ושמרו את משמרתו ·
ושמרת משמרתו וחקתיו ·
כי שמרנו משמרתו ·

שמור ג' מ"ל וסימניהון נמסר · בפרשת ואתחנן ·
תשמרון ה' וסימניהון

שמור תשמרון את מצות ·
כי אם שמר תשמרון ·
אלה החקים והמשפטים ·
את הברכה אשר תשמרון ·
כל המצוה אשר אנכי ·

שמרונה ג' וסימני' נמסר במלכי' ב' סי' י"ד

שנ

שנא ה' וסימניהון נמס' בפר' שפטים ·
שונא ד' חסרי' וסימני' נמסר בישעיה סימן ס"א ·
שנא ה' וסימניהון נמס' בריש פרשת שפטים ·
ובשנת ט' ר"פ וסימניהון נמסר במלכים א' ריש סימן ט"ו ·
שנות ג' בשתא וסימניהון

בינו שנות דור ·
שנות עולמים ·
שנות ימין עליון ·
וא' ושנות רשעים תקצרנה ·

שני ג' וסימניהון נמסר בקהלת סימן ו' ·
שנים שנים ג' וסימניהון

שנים שנים באו אל נח ·
ויבאו אל נח אל ·
ולאספים שנים שנים ·

אל שני ג' וסימניהון

שתי כתפות חברות ·
וזה לך האות אשר ·
הואל וקח ככרים ·

ואת שני ג' וסימניהון נמסר בפרשת יתרו ·
שנינו ג' וסימניהון נמסר בשמוא' א' סוף סי' כ' ובאיוב סוף סימן ס' ·
שני ב' סבירי' שנית וסימני' אל בית הנשים שני ·

וחנון בן צלף הששי ·

שנמית ג' חסרים וסימניהון נמסר במלכים א' סי' כ' ובמלכים ב' סימן ד' ·
משנה ד' קמצין וסים' נמסר ביהושע סימן ח' ·

ישנא ג' כתיב א' בלישניהון וסימניהון

ישנא הכתם הטוב ·
ועז פניו ישנא ·
יתן לידידו שינא ·

שנונים ג' וסימניהון נמסר בתלים סימן מ"ח וסימן קכ"א ·
ולשנינה ד' וסימניהון נמס' בפרשת כי תבא ·

שע

שעיה על ג' בלישניהון וסימניהון

ישעה האדם על עשהו ·
ישען על ביתו ·
הוי היורדים מצרים ·

שעיר ה' חסרים בליש' וסימניהון נמסר בפרשת תלדות ·
שעירה ג' וסימניהון נמסר בפרשת וישלח ויהושע סימן י"ב ·
שער ד' וסימניהון נמסר בפרשת נשא ·
עשרו ג' וסימניהון

והיה ביום השביעי ·
ב' בפסוק ·
וכבס המטהר את ·

השערה ג' וסימניהון נמסר בפרשת כי תצא ·
השוערים י' מ"ל וסימניהון נמסר בנחמיה ריש סימן ה' ·
שעשעי ו' חסרים וסי' נמסר בתלים בא"ב אות י' ·

שפ

שפה אל ג' בליש' וסימניהון

את הים דד"ה ·
ואלה מדות המזבח ·
והנה אל שפת ·
ושארהון שפה על ·

ושפחות ג' חסרי' וסי' נמסר בפרשת לך לך ·
שופט ו' מ"ל וסימני' נמס' בעמוס סימן י"ב ובד"ה ב' סוף סימן כ"ו ע"ש
השופט ב' מ"ל וסימניהון

כי ינחם יי' מאנקתם ·
והיה במות השופט ·

שפטים דקרים לשרי' ג' וסימניהון

תתן לך בכל שעריך ·
ויקרא יהושע לכל ·
ויאסף יהושע את כל ·

ישפוט ד' מ"ל בלישני' וסימני'

האחד בא לגור וישפוט ·
ולא למראה עיניו ישפוט ·
והוא רמים ישפוט ·
הבער ערפל ישפוט ·

השפטים ר' וסי' נמס' בפ' שפטים ובד"ה ב' סימן י"ט ·
במשפטם ח' וסימניהון נמסר בד"ה ב' סימן ו' ·
משפטיך ה' חסרים וסימני' נמסר במלכים א' סוף סימן כ' ובתלים סימן ל"ז ובא"ב רבתי אות ק' ·
משפטי י"ו בלישני' וסימ' נמסר ביחזקאל סימן מ"ל ובתלים סימן י"ז ·

את משפטי ג' וסימניהון נמסר ביחזקאל סימן ח' ·
למשפט ט' וסימניהון נמסר בשמואל ב' סי' ט"ו ·
במשפט ח' רגשים וסימניהון נמסר בפרשת קדושים ומשלי ריש סימן י"ח ·
משפטו ו' וסימניהון נמסר בשמוא' א' סוף סי' כ"ז
כמשפט ו' רפין וסימניהון נמס' בפ' משפטים ובמלכים ב' סימן י"ז ·
נשפט ה' קמצין וסימניהון נמסר בישעיה ריש סימן ט' ובירמיה סוף סימן ב' ·
ישפה ג' וסימניהון נמסר בפרשת פקודי ·
שפיים נ' מ"ל וסימניהון נמסר בישעיה סימן מ"ם ·
משפיל ג' וסימניהון

משפיל רשעים עדי ארץ ·
ורי הוה צבי הוה ·
משפיל אף מרומם ·

שפר ג' וסימניהון נמסר בפרשת ויחי ·
שופר ב' מ"ל וסימניהון נמסר בפרשת בהר סיני ובאיוב סוף סימן ל"ט ·
ישפך נ' ב' כתי' שין וא' כתיב סמ"ך וסימניהון נמסר במלכים א' סימן ד' ·
שפות ג' וסימניהון ביחזקאל ריש סימן כ"ד ·

שק

שק ד' קמצין בקריאה וסימ' נמסר בפרשת שמיני ובירמיה סוף סימן ו' ·
ושק ג' קמצים וסימני' נמסר בישעיה סימן ג' ·
ישקו ג' וסי' נמסר בפרשת ויצא וירמיה סי' י"ו ותלי' סי' ס"ד ·
והשקה ג' וסימני' נמסר בפ' בראשית ·
והשקית ד' ג' מנהון מלרע וסימניהון

והשקית את העדה ·
והשקית אתם יין ·
והשקית את את כל הגוים ·
והשקית ברגליך כגן ·
בתרא מלעיל ·

משקה ד' קמצין וסימני' נמסר פרשת וישב וחבקוק סימן ב' וד"ה ב' סימן ט' ·
ואשקוט י"ג מ"ל בליש' וסי' נמסר באיוב סי' ג' ·
שוקקה ג' וסימניהון

והקיץ ונפשו שוקקה
כי הרויתי נפש שוקקה ·
כי השביע נפש שוקקה ·

תשוקתו ב' וסימניהון נמס' בפרשת בראשי' ·
שקול ד' מ"ל בליש' וסימניהון נמסר במלכים א' סימן ד' וביחזקאל סימן ד' ובעזר סימן ח' ·
במשקל ד' דגשי' וסימניהון נמסר בפ' קדושים ובד"ה א' סימן כ"ח ·

וישקה

מערכת אות התיו

וישקוף ד׳ וסימניהון נמסר
בפרשת חיי שרה׃
נשקפה ד׳ וסימניהון נמסר
בשמואל ב׳ סימן ו׳
ובד״ה א׳ סוף סימן ט״ו׃
המשקוף ג׳ וסימניהון נמסר
בפרשת בא׃
שקצהם ג׳ וסימניהון נמסר
בפרשת שמיני׃
שקוצים ג׳ חסרים בלישני׳
וסימניהון נמסר
בנחום סימן ג׳׃

שר

השר ד׳ פתחין וסימניהון
נמסר במיכה ריש סי׳
ז׳ ובדניאל ריש סימן י״ב׃
ועל שר ד׳ וסימניהון נמסר
פרשת וישב׃
וכל שרי ז׳ וסימניהון נמסר
בירמיה סימן מ״א
ובמגלה סימן ט׳׃
ואת שרי ג׳ וסימניהון נמסר
בירמיה סימן כ״ד׃
בשיר ג׳ דגשי׳ וסימני׳ נמסר
בישעיה סימן כ״ד׃
שיר המעלות לדוד ד׳ וסי׳
נמסר בתלים סימן קל״ב׃
שיר מזמור ג׳ בטעם וסימ׳
נמסר בתלים סימן פ״ג׃
שיר חדש ז׳ וסימני׳ נמסר
בתלים סי׳ צ״ו׃
שירים ד׳ חסרים בלישניהון
וסימניהון נמסר
במשלי סוף סימן ד׳ וסימ׳ כ״ה׃
שרים ח׳ בלישני׳ וסימ׳ נמסר
בשמואל ב׳ סימן י״ט׃
אשירה ג׳ וסימניהון נמסר
בפרשת בשלח׃
וישר ג׳ וסימניהון נמסר בשפטים
סימן ט ובד״ה א׳ סימן ד׳׃
תשרף באש ג׳ וסימני׳ נמסר
בפ׳ תצוה וביהוש׳ סימן י״א
שרשם ג׳ וסימניהון
מני אפרים שרשם׃
הוכה אפרים שרשם׃
שרשם כמק יהיה׃

שש

שש ח׳ וסימני׳ נמסר בפרשת כי
תבא ובתלי׳ בא״ב אות שי״ן׃
ישיש ד׳ וסימני׳ נמסר בפרש׳ כי
תבא ובישעיה סימן ס״ב׃
משוש ד׳ וסימניהון נמסר
בישעיה סימן ס״ו׃
וששׁ ג׳ ר״פ וסימניהון נמסר
בפרשת משפטים׃
וששׁ ועזים ג׳ וסימניהון
ותכלת וארגמן׃ ותברו׃
וכל איש אשר נמצא אתו׃
שת ד׳ וסימניהון נמסר בפרשת
וארא ובהושע סוף סימן ו׳׃
ישית ו׳ וסימניהון נמסר בפ׳
ויגש׃
תשיתמו ג׳ וסימניהון נמסר
בתלים סימן מ״ה׃
שתה ג׳ כתיב וסימני׳ נמסר
בירמיה סימן מ״ט׃

משתיהם ג׳ וסימני׳ נמסר
בדניאל סי׳ א׳׃
וישת ו׳ וסימ׳ נמסר בפ׳ ויצא
ושמואל ב׳ סימן כ״ב׃
שתו ד׳ מלעיל וסימני׳ נמסר
בפרשת כי תשא׃
שיתו ג׳ ב׳ מ״ל ומלעיל וא׳
חס׳ ומלרע וסימניהון
נמסר ריש פרשת בא וירמיה סי׳ ל״א
ושותים ה׳ חס וא׳ מ״ל וסי׳ נמסר
בשמואל סימן ל׳׃
לשתות ד׳ חסרי׳ בתורה וסימני׳
נמסר בפרש׳ חיי שרה׃
ובשתים ג׳ וסימניהון נמסר
באיוב סימן ל״ג׃
ואת שתי ז׳ וסימניהון נמסר
בפרשת פקודי
וביחזקאל סימן ל״ח׃

נשלם מערכ׳

אות השי״ן בס״ד

מערכת אות

התי״ו

א״ב מן חד חד נסיב תת

בריש תיבותא וסימניהון
תתאו אל תלחם את לחם׃
תתאבלו אל תתאבלו ואל תאכלו
תתבלע יחגו וינועו כשכור׃
תתגודדו בנים אתם לה׳׃
תתגודדי מה תתגודדי בת׃
תתהדר אל תתהדר לפני מלך׃
תתורו ולא תתורו אחרי׃
תתחכם אל תהי צדיק הרבה׃
תתחקה ותשם בסד רגלי׃
תתחרה כי את רגלים רצתה׃
תתיפה כי קול כחולה שמעתי׃
תתיפי לשוא תתיפי׃
תתכו כהתוך כסף בתוך כור׃
תתם ומה בצעכי תתם דרכיך
תתמרמר אפס עשק רש וגזל׃
תתנו כן תעשה לשורך וצאנך
תתנשאו ויקהלו על משה׃
תתעבנו ולא תביא תועבה׃
תתעינו למה תתענו מדרכיך׃
תתענג אז תתענג על יי׳׃
תתעמר והיה אם לא חפצת׃
תתפש שממית בידים׃
תתפלא תחדש עדיך נגדי׃
תתקעו ובהקהיל את הקהל׃
תתראו וירא יעקב כי יש שבר׃
תתמוגג יעלו שמים ירדו׃
תתחבר עם נבר תתחבר דשמואל׃
תתברר עם נבר תתברר דתלים׃
תתפל עם עקש דשמואל׃
תתפתל עם עקש תתפלת דתהלות
תתנחלו לשמות מטות אבתיכם׃
תתמוגגנה והטיפו ההרים עסיס׃

ב״ר זוגין מייחדין חד ת׳

וחד ות׳ וסימניהון
תבהל אל תבהל מפניו תלך׃
ותבהל כי אתה תבא איך ותלא׃
תער כי איך יי׳ אתני עיני בכה
ותער ותמהר ותער כדה׃
תותר פחז במים אל תותר׃
ותותר ויאמר לה בועז לעת׃
תורד פלגי מים תרד עיני׃
ותרד ואם לא תשמעוה במסתר׃

תורידם ואתה אלהים תוריד׳ לבאר
ותורידם בחבל בעד החלון׃
תרא אשקלון ותירא׃
ותרא איבתי ותכסה בושה׃
תאמנו וראש אפרים שמרון׃
וראש שמרון׃
ותאמנו וישכימו בבקר ויצאו
למדבר תקיע׃
תגדל ואל תרא ביום אחיך ביום
ותגדל הנה נא מצא עבדך חן׃
תפל ויאמ׳ המלך להמן מהר קח
ותפל ותגדל עד צבא השמים׃
תשמע זעקה מבתיהם כי׃
ותשמע ויזבחו ביום ההוא זבחים
תהלך שתו בשמים פיהם׃
ותהלך ויט משה את ידו על השמים
תריץ יאתיו חשמנים מני מצרים׃
ותריץ ותשלך אשה׃
תרוץ בלכתך לא יצר צעדך׃
ותרוץ עד אשר לא ירתק חבל׃
תופר גם ארת בריתי תופר׃
ותופר ביום ההוא וידעו כן׃
ותופע היום ההוא יהיה חשך׃
תיפע ארץ עיפתה כמו אפל׃
תשורי אתי מלבנון כלה׃
ותשורי למלך בשמן ותרבי׃
תהיי ויאמר אליה׃
ותהיי ואעבר עליך ואראך׃
תמם כמו שבלול תמס׃
ותמס בתוכחות על עון יסרת׃
תעלנה ויאמר מלאך יי׳ אל מנוח׃
ותעלנה וצפיר העזים הגדיל׃
תעלזנה אל תגידו בגת אל׃
ותעלזנה בליותי בדבר שפתיך׃
תבואינה תובלנה בשמחות וגיל׃
ותבואנה התבוננו וקראו למקוננו׃
תגישון וכי תגישון עור לזבוח׃
ותגישון המנדים ליום רע׃
תסגר ויאמר יי׳ אל משה ואביה׃
ותסגר מרים מחוץ למחנה׃
תרורת והארץ חנפה תחת׃
ותרורת ועל הר סיני ירדת׃

י״א קריין ת׳ ולא כתיבן

וסימני׳ נמסר בריש שופטים ובסוף
קהלת ע״ש מה דאקשינן׃

וחלופיהן ז׳ כתבן ת׳ ולא

קריין וסימ׳ נמסר במלכים א׳ סי׳ י״ט

ג׳ זוגין מן ג׳ ג׳ ת׳ וא׳ ות׳

בריש׳ וסימני׳ נמסר בקהלת סימן ז׳

מלין דמשמשין ת׳ בריש׳

ונון בסופי׳ וסימ׳ באיוב סימן ל״ב׃

י״א זוגין חד מלרע וחד

מלעיל ות׳ ברישיה וסימניהון

והפר עצי עצה ותופר׃
ותפר ביום ההוא וירעו כן׃
ותרץ הארץ את שבתותיה׃
ותרץ אם ראית גנב׃
ותשמידם תרדף באף ותשמידם׃
ותשמידם מתים בל יחיו רפאים׃
ותמות מרוע באתי ואין איש׃
ותמות ויקומו עלי בעלי׃
ותלהט אש לפניו תלך ותלהט׃
ותלהט כי אש קדחה באפי׃
ותלבב וישכב אמנון ויתחל׃
ותלבב ותלך תמר בית אמנון׃
ותהולל אף כי תאמר לא׃
ותהולל בטרם הרים ילדו׃
ותיטב ליי׳ משור פר׃
ותיטב הנערה בעיניו׃
ותתעטף אזכרה אלהים ואהמיה׃
ותתעטף עלי רוחי׃
ותאכלם תשיתמו כתנור אש׃
ותאכלם עוד זה מדבר וזה בא׃
ותכונן יגמר נא רע רשעים׃
ותכונן לך את עמך ישראל׃

מלין דמשמשין תם בסו׳

תיבות וסי׳ נמסר במערכ׳ אות המ״ם

מלין דמשמשין תו בסופ׳

וסימניהון
אתו וירדו כל ישר׳ את הפלשתים
מורתו והסיר את מראתו בנוצתה׃
סותרה ובדם ענבים סותה׃
בטהרתו אשר לא תשיג ידו׃
צחנתו ואת הצפוני ארחיק מעליכם
רפידתו זהב מרכבו ארגמן תוכו׃
חתנתו ביום חתנתו וביום שמחת
בהראתו את עשר כבוד מלכותו׃
חתיתו כי נתתי את חתיתו ארת׃
אמרתו תשלח אמרתו ארץ עד׃
מיראתו ולא יכול עוד לחשיב׃
רשעתו והיה אם בהכות הרשע׳
ובגאותו שחקים ד׳ זאת הברכה׃
בכיתו ויעברו ימי בכיתו וידבר׃
עותו ראה את מעשה האלהים כי
בהגזרתו אשר במתניו ובנעלו אשר
אמרתו בצע אמרתו אשר צוה מימי
משחתו ויקרא באזני קול גדול׃
דיחזקאל׃

מלין דמשמשין תי בסוף

תיבותא וסימניהון
אנאלתי פורה דרכתי לבדי׃
אריתי מורי דבשי׃
בתורתי הילך בתורתי אם לא׃
אצתי ואני לא אצתי מרעה׃
התאויתי ואני לא אצתי ב׳ בו׃
ספקתי על ירך בשתי וגם נכלמתי
כצאתי את העיר אפרוש את כפי
מלאתי משפט צדק ילין׃
עניתי טוב לי כי עניתי׃
עניתי בצום נפשי ותפלתי׃
נענתי עד מאד יי׳ חייני׃
יקשתי לך וגם נלכדת דירמיה׃
כסיתי כיכה אמר יי׳ אלהים׃
שוסיתי כי אמר בכח ידי׃
נמצאת נדרשתי ללא שאלו׃
הפחתי אם כחה אכלתי בלי כסף
קורצתי הן אני כפיך לאל׃
נטמאתי איך תאמרי לא׃
משכרתי ותחלף את משכרתי׃
פניתי הבית ומקום לגמלים׃
עיתתי ראיתי יי׳ עותתי׃
נשברתי את לבם הזונה׃
מדשתי ובן גרני כי׃
ישרתי על כן כל פקודיכל׃
הסכנתי לעשות לך כה׃
כליתי פנחס בן אלעזר׃
פללתי ראה פניך לא׃
עתי וישלח ביד איש עתי׃
שעברתי כמעט שעברתי׃
שמצאתי עד שמצאתי ב׳ בפסוק׃
ושחכמתי שעמלתי ושחכמתי׃

תא

ותאנח ב׳ וסימניהון
ולמה

ולמה העליתנו ממצרים׳
ארץ חטה ושעורה׳
והתאנה ב׳ וסימניהון
העוד הזרע במגור׳
הגפן הובישה והתאנה׳
תאניה ב׳ וסימניהון
והציקתי לאריאל׳
וירב בבת יהודה׳

תב

תבואות ז׳ בליש׳ וסימני׳
נמסר סוף ויגש׳
תבואתיה ב׳ כתי׳ ה׳ וסימני׳
קדש ישראל ליי׳
והיתה תבואתה ללחם׳

תה

תהו ובהו ב׳ וסימני׳ נמסר
בפר׳ בראשית
בתהו ב׳ וסימניהון
ויטו בתהו צדיק
בתהו ויאבדו׳
תהומות ד׳ מ׳ל דמ׳ל וסי׳
נמסר בפרשת
בשלח ע״ש ובתלים סימן ל׳ג׳
את תהום ג׳ וסימניהון
כהעלו׳ עליך את׳
ביום הרדתו שאולה׳
והנה קרא לריב׳

תו

תובל ו׳ פתחי׳ וסימניהון
בסדר בראשית׳
תולעת ב׳ חס׳ וסימניהון
תלעת השני קדם׳
כי תאכלנו התלעת׳
תולע ג׳ וסימניהון תולע
ופוה ויוב׳ וחברו׳
האמנים עלי תולע׳
תור ג׳ מ׳ל בלישני׳ וסי׳ נמסר
בשיר השירים סימן ב׳׳
ותורה ה׳ וסימ׳ נמסר במיכה
סי׳ ב׳ ובמשלי סימן ו׳׳
ובתורתו ג׳ ב׳ מ׳ל וא׳ חס׳
וסימניהון נמסר
בירמיה סימן מ׳ ד׳
תורתך ט׳ וסימני׳ נמס׳ בתלי׳
בא׳ב רבתי אות ה׳׳
ותורתך ה׳ וסי׳ נמסר בתלים
בא׳ב רבתי אות ת׳
תורותיו ג׳ וסימניהון נמסר
בפרשת יתרו׳
תושיה ז׳ מ׳ל בלישני׳ וסימ׳
נמסר בישעיה סוף
סימן כ׳ח ובמשלי ס׳ ח׳

תח

התחת ג׳ וסימני׳ נמסר
בפרשת ויצא׳
ומתחת ג׳ וסימניהון נמסר
במלכים א׳ סי׳ ז׳׳
תחתיות ז׳ וסימני׳ נמסר
ביהושע סימן ט׳ו׳
וביחזקאל סוף סימן כ׳ג׳

תי

תימא ה׳ וסימניהון נמסר
בישעיה סימן כ״א׳
מתימן ג׳ וסימניהון
אלוה מתימן יבא׳
מתימן כל ארץ הנגב׳
ונתתיה חרבה מתימן׳

וכל לישניהון מ׳ל במ׳א וחדרי תמן
והתירוש ג׳ וסימניהון
והיא לא ידעה כי
ויען ויאמר לעמו׳
וכל יהודה הביאו׳
ותירש ג׳ חסרים וסימניהון
ויתן לך האלהים׳
ודגן ותירש סמכתיו׳
על דגן ועל תירש ועל׳
וכל תירשך ותירשך דכוו׳ חס׳ במ׳א
ואם ישתו בני נכר תירושך׳

תכ

ותכלת וארגמן ו׳ וסי׳ נמסר
בפר׳ ויקהל׳

תל

תלוי ג׳ וסים׳ נמס׳ בפר׳ כי תצא
ד׳ מלי׳ אית בהון אות
תלוי וסים׳ נמסר בשפטים סימן י׳ח
ואיוב סימן ל׳ח ושמואל ב׳ סי׳ י׳ח׳

תם

תם ה׳ חסרים וסימניהון נמסר
בפרשת בהר סיני׳
תמימים יהיו לכם ג׳ וסים׳
ושבעה כבשים דפסח׳
ובעשור׳
וביום הבכורים
שבעה תמימים ג׳ וסימניהון
ובראשי חדשיכם
יום תרועה׳
ביום השמיני עצרת׳
בתמי ג׳ וסימניהון
לדוד כי אני בתמי׳
ואני בתמי אלך׳
ואני בתמי תמכתי׳
ותימא ה׳ בליש׳ ד׳ מ׳ל וא׳ חסר
וסימ׳ נמסר סו׳ פ׳ חיי׳
ג׳ כתיב תים יתרים וסימני׳
נמסר בשמואל ב׳ סי׳ כ׳א׳
מתום ד׳ וחס׳ וסימ׳ נמס׳ בשופטי׳
סימן ך׳ ובתלים סימן ל׳ח
כתמל ח׳ חסרים וסימ׳ נמס׳ פר׳
ויצא ומלכים ב׳ סי׳ י׳ג
אתמל ג׳ וסימני׳ נמסר בשמו׳
א׳ סימן ד׳׳
תמם ג׳ וסימניהון
וגם יד יי׳ היתה בם
ויכתב משה את
וידבר משה את׳
תמנו ג׳ וסימניהון
האם תמנו לגוע׳
חסדי יי׳ כי לא תמנו׳
תמנו חפש מחפש׳
תמימים סי׳ כל בעירא חסר׳׳
בתר׳ וכו׳ עיין בריש משלי׳
תימרות ג׳ מ׳ל דמ׳ל בלי׳ וסימן
נמסר בשיר השירים סימן ג׳׳

תן

תנוך ה׳ בתורה וסי׳ נמסר
בפרשת מצורע׳

כתנור ג׳ דתשין וסימני׳ נמסר
בהושע סימן ז׳׳
נים ג׳ וסימניהון נמסר
בפרשת וארא׳
כתנים ג׳ וסימניהון נמסר
בירמיה סימן י׳ד׳
תנין ח׳ בליש׳ וסי׳ נמסר בפ׳
וארא ובתלים סימן צ׳א
תנינים ג׳ כתיב כן וסי׳ נמסר בפ׳
בראשי׳ ובתלים סי׳ קמ ט

תע

נתעב ג׳ ב׳ פתחי׳ וא׳ קמץ וסימ׳
נמסר באיוב סימן ט׳ו׳
יתעב ה׳ קמצי׳ בלישי׳ וסי׳ נמסר
בפרשת עקב ובישעיה
סימן מ׳ט ובתלים סימן ק׳ו׳
תעבות ט׳ כתיבן כן בלישני׳
וסימ׳ נמסר סוף פר׳
אחרי מות ובמלכים ב׳ ריש סימן י׳ו
תועבתיה ג׳ ב׳ מ׳ל וא׳ חס׳ וסים׳
נמסר ביחזקאל ריש סימן כ׳ב
תועבותיך ג׳ חסרי׳ וסי׳ נמסר
ביחזקא׳ סי׳ ח׳ ע׳ש
תועבותיהם ג׳ וסימני׳ נמסר
ביחזקאל סי׳ י׳ב׳
בתעבותיהם ג׳ כתי׳ כן וסי׳
נמסר בעזרא סימן ט׳
תעה ג׳ וסימניהון נמס׳ בפרשת
וישב ובמשלי סימן כ״א׳
מתערה ד׳ וסימניהון נמסר
ביחזקאל סימן כ׳א
תפלה ג׳ וסימני׳ קרחא דאיו׳
שכרון וביאו׳ נמסר בירמיה סי׳ כ׳ג׳
ותפוח ג׳ ב׳ מ׳ל וא׳ חסר וסים׳
נמסר ביהושע סימן י׳ו ויואל סי׳ א׳
תפשום ג׳ וסימניהון נמסר
במלכים א׳ סי׳ ך׳׳
תקיפא ג׳ ב׳ כתי׳ א׳ וא׳ כתיב
ה׳ וסימניהון נמסר
בדניאל סימן כ׳ וסימן ז׳׳

תר

התרים ג׳ וסימניהון נמסר
במלכים א׳ סימן י׳
תרשישה ד׳ וסימניהון נמסר
בישעיה סימן כ׳ג׳
סימן כל דלפני עשר תעשר

ותירשך ודבתריה כלהון תרשך
וכלהון חסר בליש׳ במ״א מ׳ל וסים׳
ישתו בני נכר תרושך אשר יגעת׳
והתירוש ג׳ ומ׳ל וסימני׳ נמסר
ביואל סימן ב׳׳

ג׳ מילין ת׳ בריש תיבותא
וסן ב׳ב בפסוק וסים׳ נמסר ביחזקאל
סימן ל׳ב׳
תשיעי ג׳ חסרים וסימני׳ נמסר
בפרשת נשא׳

תם ונשלם

תלח.

חלוף המקרא שבין בני ארץ ישרא׳ ובין בני בבל

יהושע

למערבאי וארא בשלל וארא׳ כתיב
למדנחאי וארא כתב ואראה קרי׳
למע׳ ויקח כחמשת בין בירת אל׳
למד׳ בין ביח און כתיב ביח׳ קרי׳
למע׳ ב׳ פסוק לעיר כתיב קרי׳
למד׳ לעיר כתיב לעי קרי׳
למע׳ ויכם ויפיחם כתיב וקרי׳
למד׳ וימיתום כתיב וימיתם קרי
למע׳ חרם וביח ענת כתיב וקרי׳
למד׳ חרום כתיב חרם קרי׳
למע׳ אתה זקנתה מלא
למד׳ אתה זקנת חסר׳
למע׳ אל קרית בעל׳
למד׳ על קרית בעל׳
למע׳ וגשן וחילון׳
למד׳ גשן כתיב וגשן קרי׳
למע׳ אם במרד ואם במעל׳
למד׳ אם במרד אם׳
למע׳ ועל כל עדת ישראל׳
למד׳ ואל כל עדת ישראל׳
למע׳ ואביא אהכם ואביאה כתיב׳
למד׳ ואביא כתיב ואביאה קרי׳

שופטים

למע׳ ואת היבוסי ישב ק׳ וכתיב׳
למד׳ ישב כתיב ישבי ק׳
למע׳ כדבר והדבר הזה כתיב וקרי׳
למד׳ כדברי כתיב כדברו קרי׳
למע׳ ופשט על העיר׳
למד׳ אל העיר׳
למע׳ היוצא והעליתיהו קרי וכתיב׳
למד׳ והעלותיהו כתיב׳
למע׳ על לבה להשיב׳ להשיבו כתיב
למד׳ להשיבו כתיב וקרי׳
למע׳ אשר שמו אל הגבעה׳
למד׳ על הגבעה׳
למע׳ אל דרך המדבר
למד׳ על דרך
למע׳ כי יביא דבריך רך כתיב
למד׳ דברך כתיב וקרי׳

שמואל

למע׳ ועיניו קמה
למד׳ קמה כתיב קמו קרי
למע׳ פן אספך עמו קרי וכתיב
למד׳ עמי כתיב עמו קרי
למע׳ כי במאה ערלות
למד׳ כי אם במאה
למע׳ והוא נצב על עבדי שאול׳
למד׳ אל עבדי שאול
למע׳ והמלך דוד שמ׳ את כל הדברי׳
למד׳ שמע כל הדברים האלה׳
למע׳ המשפחה על שפחתך
למד׳ אל שפחתך
למע׳ אל נא ישים אדני אל לבו
למד׳ על לבו
למע׳ לא היה לה ילד כתיב וקרי
למד׳ ולד כתיב ילד קרי
למע׳ ראה דבריך טובים
למד׳ דברך כתיב׳
למע׳ היתה שומה כתיב וקרי׳
למד׳ שימה כתיב שומה קרי׳

מלכים

למע׳ ואמתך ישנה מלא
למד׳ ישנה חס׳
למע׳ לכלכלך שם
למד׳ לכלכלך שמה

חלופין שבין מערבאי ומדנחאי

למע' ואלמע כחפתח אל
למד' בפחח על
למע' וישמר זמרי אל בעשא
למד' על בעשא
למע' ויקם וילך אל נפשו
למד' על נפשו
למע' תעשה מלוכה על
למד' תעשה מלוכה אל
למע' ויען אליהו וידברי
למד' ויאמר
למע' והיתה נבלת איזבל
למד' והיית כתיב
למע' וישמעאל תרהקה
למד' על תרהקה
למע' ויפרץ בחומת ירושלם בשער
למד' משער
למע' ובשנת חמש מלך יהורם
למד' מלך יורם
למע' להגיד ביזרעאל
למד' לגיד כתיב וקרי
למע' ויהוא לא שמר מעל חטאות
למד' מעל חטאת
למע' אל סוא מלך מצרים
למד' סיא כתיב פוא קרי
למע' ומעיה ומחמת כתיב ה'
למד' ומעוא כתיב א'
למע' אלהי ספרוים כתיב קרי
למד' ספרים כתיב וספרויים קרי
למע' התפללת אלי אל סנחריב
למד' על סנחריב
למע' אל ישיא להציל אתכם מידו
למד' מידי כתיב
למע' ויבא אליקים ויגידו לו דברי
למד' ויגידו לו את
למע' אשר כל שמעה
למד' שמעיו כתיב וקרי
למע' ואת המזבחות עלית
למד' עולות כתיב עלית קרי

ישעיה

למע' ועוד בה עשוריה
למד' עשריה חסר
למע' יורדי אל אבני בור
למד' יורדי על אבני בור
למע' לקראת צמאהתיו מים
למד' היתיו ב' יורין
למע' כפום ענור כתיב בןוקרי
למד' כסים ענור כתיב כסום קרי
למע' לא תוסיפי כתי' קומי כתי' וקרי
למד' פתיים כתיב כתים קרי
למע' וישמע על תרהקא
למד' אל תרהקא
למע' יציץ ופרח ישראל
למד' יציץ יפרח כתיב ופרח קרי
למע' לצולה חרבי ונהרתיך חסר
למד' ונהרותיך מלא
למע' יוצר הארץ ועושה מלא
למד' יצר הארץ חסר
למע' השיבו פשעים על לב
למד' והשיבו כתיב השיבו קרי
למע' כה אמר יי' יצרי מבטן חסר
למד' יוצרי מלא
למע' שמעו אלי יודעי צדק מלא
למד' ידעי צדק חסר
למע' ומבאבינו מבלם
למד' ומבאוכינו מלא
למע' אל יאמר בן הנכר הנלוה על יי'
למד' הנלוה אל יי'
למע' והביאתים אל הר קדשי
למד' והביאותים על הר
למע' דרכך יגעת לא אמרתי
למד' לא אמרתי כתיב
למע' הרה עמל והולד און מלא
למד' והולד און חסר
למע' ונקהרות וחרד על דברי
למד' אל דברי

ירמיה

למע' אשר אתה בוטח בהנה מלא
למד' בטח בהנה חסר
למע' כרתו עצה וישפכו
למד' כרתו עצה מפיק
למע' היא העיר הפקד כלה
למד' הפקד כלו
למע' כי אני יי' עושה חסד משפט
למד' חבד ומשפט
למע' והצרותי להם למען
למד' והצרותי מלא
למע' כה אמ' יי' הנני מבי' ולא אשם
למד' ואל אשמע
למע' ויעלה נשיאים מקצה הארץ
למד' מקצה ארץ
למע' וחרוסים וענור
למד' ותרוסוס וענור כתיב
למע' קדחתם באפי עליכם תוקד
למד' עליכם תיקד
למע' ויהי ככלות לדבר אל כל ישר'
למד' לדבר על כל העם
למע' ולקח מהם קללה ישימך יי'
למד' כצדקיה וכאחאב כתיב וקרי
למע' שלום העיר אשר הגליתי קרי
למד' אשר הגולתי אשר הגליתי קרי
למע' את החתום המצוה והחקים
למד' את החתום ואת המצו' והחקים
למע' ואגידה לך גדולות ובצרות
למד' גדלות ובצורות כת' ובצרות ק'
למע' על כל דרכי בני אדם
למד' על כל דרכי בני האדם
למע' וישימו שקוציהם בבית
למד' ישימו כתיב וישימו קרי
למע' ויהי כקרא יהודי
למד' כקרוא כתיב בקרוא קרי
למע' ויצו נבוכד נצר על ירמיהו
למד' על ירמיהו
למע' ומאז חדלנו והסך לה נסכים
למד' ולהסך לה נסכים
למע' בשנה בכתבו את הדברים
למד' בשנת כתיב בשנה קרי
למע' אשר היה על נהר פרת
למד' אל נהר פרת
למע' אם טוב ואם רע אשר אנחנו
למד' אשר אנו כתיב וקרי
למע' אמרו איכה נשבר מטה
למד' איך נשבר כתיב איכה וקרי
למע' אל אנשי קיר חרש כחלילים
למד' כחללים תנינא דפסוק
למע' הנס מפני הפחד הנים כתיב
למד' הנים כתיב וקרי
למע' כי מי כמוני ומי יעידני ק' דאר'
למד' ומי יעודני כתיב
למע' התעום הרים שבבים כתיב
למד' שובבים כתיב וקרי
למע' עצת יי' ומחשבותיו
למד' ומחשבותיו מלא
למע' הקריות והמצרות נתפשה
למד' נתפשו כתיב
למע' השמיעו אל בבל רבים
למד' על בבל
למע' בימים ההם ובעת ההיא
למד' בימים
למע' ותצהלו כאבירים מלא
למד' כבארים חסר
למע' ומשל על משל
למד' אל משל
למע' ככל אשר עשה יהויקים
למד' כל אשר עשה

יחזקאל

למע' היא מתהלכת בין
למד' הוא מתהלכ' כתיב היא קרי
למע' וגם אני אגרע קרי
למד' וגם אני אגדע כתי' אגרע קרי
למע' ובאו בה פריצים מלא
למד' ובאו בה פריצים חסר יוד קדמ'
למע' באה הצפירה מלא
למד' הצפרה חסר ומוסירין ב' חסר
למע' חלליכם ומלאחם חוצה חלל •
למד' ומלאתים כתיב
למע' שים פניך על בנות עמך
למד' אל בנות
למע' או דבר אשלח אל בנות הארץ
למד' אל הארץ ההיא
למע' נותרה בה אש הבאתי על ירו'
למד' אל ירושלם
למע' ומלבושך שש ומשי
למד' ששי כתיב שש קרי
למע' כפנה שרשית עליו
למד' כנפה
למע' הנבא והך כף אל כף
למד' והך כף אל כף
למע' ותרבה את תזנותיה
למד' ותרב כתיב ותרבה קרי
למע' בעל מעון
למד' וקריתימה כתיב וקרי
למע' והביא עד שנותיך
למד' עת שנותיך כתיב עד קרי
למע' והקריחו עליו קרחה
למד' קרחא כתיב
למע' החיים כתיב חייםקרי
למד' ונחתי החיים כתיב וקרי
למע' אלונים מבשן מאיי כתים
למד' כתיים סו' פסו'
למע' ואתנהו ביד אל גוים חסר
למד' ביד אל גוים מלא
למע' ועבדי דוד מלך עליהם
למד' ועבדי דויד בי' וד
למע' והנה אל פני ההיכל
למד' על פני ההיכל
למע' ונתתה על ארבע קרנותיו
למד' אל ארבע
למע' שבעת ימים יכפרו
למד' וכפרו כתיב יכפרו קרי

תרי עשר

למע' כי שב אפי ממנו
למד' ממני
למע' כי יהוביש ששון מן בני אדם
למד' מן בני כתיב מבני קרי
למע' אשר מכרתם אתם שמה
למד' שמה כתיב שם קרי
למע' אם יתקע שופר ויי' לא עשה
למד' לא עשה מפיק ה"א
למע' איה מעון אריות מרעה הוא
למד' ומרעה היא
למע' התיטבי מנוא אמון
למד' התיטבי כתיב התיטבי קרי
למע' יזכרו אדיריו יכשלו בהליכת'
למד' בהלוכתם כתיב
למע' למנצח בנגינותי
למד' בנגנותי
למע' אך תיראי אותי תקחו מוסר
למד' תקחו כתיב תקחי קרי
למע' וקי קלון על כבודך
למד' אל כבודך
למע' ועל גבר עמיתי
למד' עמיתו כתיב עמיתי קרי
למע' ועמדו רגליו ביום ההוא
למד' ועמדו ורגליו ביום ההוא
למע' ועלתה ידו על יד רעהו •
למד' אל יד רעהו •

דברי הימים

למע' איתן בן קישי •
למד' איתן בן קושי כת' קישי ק'
למע' עד עזה ובנותיה ב' מלין
למד' חדא מלה כתיב ערעזה •
למע' סוח וחינפר •
למד' סיח כתיב סוח ק' •
למע' ויזואל ופלט •
למד' ויזאל ופלט כתיב וק' •
למע' ויסב את המלוכה •
למד' את המלוכה כתיב המלוכ' ק'
למע' לרעות את עמי •
למד' את עמו כתיב עמי ק' •
למע' השתחוו ליי' •
למד' והשתחוו •
למע' לעשרים לאליאתה
למד' לאליתא
למע' ויעש מזבח נחשת •
למד' מזבח הנחשת כתיב •
למע' ויצא לפני אסא שמעני •
למד' שמעוני מלא •
למע' כי במצער אנשים •
למד' כי במצער אנשים •

תהלות

למע' והניחו יתרם לעלליהם •
למד' לעולליהם
למע' וגרו ממנו כל זרע ישראל
למד' יגורו כתיב וגורו ק'
למע' יביאוני אל הר קדשך
למד' יביאוני כתיב יבואניק'
למע' בשמחת חס'
למד' בשמחה מלא
למע' תחת אהבתי ישטנוני
למד' ישטונני •
למע' בטרם יבינו סירתיכם
למד' סירתכם חס'
למע' לדוד מזמר חס'
למד' לדוד מזמור מלא
למע' אשר ימרוך
למד' אשר יאמרוך

איוב

למע' מכף רגלו עד כתיב ועד ק'
למד' ועד קדקדו כתיב עד ק'
למע' ושאף צמים חילם
למד' ישאף צמים
למע' יאכל בריו
למד' יאכל בדוי כתיב
למע' כי עתה הייחם לו •
למד' היתם לא כתיב לו ק'
למע' ואולם כלם תשובו ובאו נא
למד' ובאו נא כתיב
למע' ושירת על עפר בצר
למד' ישירת כתיב
למע' ובתבונתו מחץ רהב
למד' ובתבונתו
למע' ישים עליו לבו
למד' ישיב אליו כתיב
למע' עד תחקרון מלין
למד' מלים
למע' ובכפי דבק מאום
למד' מאומה כתיב מום ק'
למע' לא אזכר כי יעורנו
למד' כי יעירני
למע' הודיעני מה נאמר
למד' הודיעני כתיב הוריענו ק'
למע'

משלי

למע'דרדיך ירוך בכל עת
למר'דריך יוריך בכל עת כתי' ירוך
למע'טוב פריו
למר'טוב פריו כתיב
למע'יש בוטה כמדקרות
למר'יש בימה כתיב
למע'מפרי פי איש תבואת׃
למר'תביאת כתיב תבוארת ק'
למע'סוס מוכן התשועה
למר'התשעה כתיב
למע'אח נפשע ומדונים כתיב׃
למר'ומדינים
למע'טוב שבת ומדונים כתיב
למר'ומדינים
למע'עד בור ינוס
למר'עד בר

רות

למע'ותאמר כל
למר'ארת כל אשר עשה
למע'ויען בועז כל אשר עשיתי
למר'את כל אשר עשית כתיב
למע'ותקם היא וכלתיה
למר'ותקם הוא וכלתיה כתיב
למע'ותבא ותעמוד מלא
למר'ותעמד חסר
למע'ותשינה קולן
למר'ותשאנה קולן
למע'ופרשת כנפך חסר
למר'כנפיך מלא
למע'ואלה תולדות פרץ
למר'ואלה תלדת

שיר השירים

למע'לססתי ברכבי פרעה
למר'לסוסתי
למע'כמו חלאים מעשה
למר'מעשי כתיב

קהלת

למע'וחבל ארת מעשה ידיך
למר'ארת מעשי כתיב
למע'מה יתרון העשה
למר'העושה מלא
למע'ושבתי אלי העשוקים
למר'העשקים תרויהון חסר
למע'אל בית אבל משתה
למר'המשתה כתיב
למע'האדם אל בית שלמו
למר'על בית שלמו

למע'כי הוא חלקך בחיים
למר'כי היא חלקך כתיב

קינות

למע'משאות שוא ומדוחים
למר'ומדוחים מלא
למע'עודינה תכלינה כתיב
למר'עודינו כתיב כנק'
למע'בלא יוכלו יגעו
למר'בלא יכלו יגעו חס'
למע'חסדי יי' רחמיו
למר'רחמו כתיב רחמיו ק'
למע'צוד צדוני כצפר חס'
למר'כצפור מלא
למע'השיבנו יי' אליך
למר'השיבנו ארני

מגילה

למע'אל יד שעשגז
למר'על יד שעשגז
למע'בימים ההם ומרדכי אחשורש
למר'אחשורוש
למע'ויקראו ספרי המלך קדמ'
למר'אחשורוש מלא
למע'וישם המלך אחשרש
למר'אחשורוש מלא

דניאל

למע'באדין נוכרייא אלך פטשיהון
למר'פטשיהן
למע'ויהבו גשמהון
למר'גשמיהון כתיב
למע'אדין עלירת ופשרא כתיב
למר'ופשרה כתיב וקרי
למע'כשפרפרא חדא מלה
למר'כשפר פרא תרין מלין
למע'על מקדשך השמם
למר'אל מקדשך
למע'לנו בשרת הפנים למלכינו
למר'למלכינו ולשרינו
למע'לך יי' הצדקה ביום
למר'כהיום הזה
למע'ולא תעצור כוח הזרוע
למר'כח הזרוע

עזרא

למע'אל תכם על עונם
למע'ואל תכס אל עונם
למע'והעמיד משמרות
למר'והעמד משמרות כתיב
למע'ונועדה יחדיו בכפירים
למר'בכפירים כתיב ככפירים ק'
למע'ומבני הכהנים בן מיכיה
למר'מיכיה כתיב מיכה ק'
למע'ויקדו וישתחוו
למר'וישתחו כתיב וישתחוו ק
למע'ואדעה כי מניות נתנה
למר'לא נתנה כתיב נתנו ק'
למע'ועתה נכרת ברית בעצת
למר'בעצת כתיב בעצות קרי

תמו הפלוגתות מכל

המקר' ממדינחאי ומערבאי

שטא חדא כל חד וחד

מלעיל ול' רכוותי' וסימ'

והשקית מלעיל ברגליך הגן הירק׃
לשרת שם את יי' אלהיך׃
רבה ותחטאתם כי כבדה מאד׃
יצחק מלעיל כל השמע יצחק לי׃
וספר מלעיל שבעה ימים לטהרתו׃
קצה מלעיל ונפשנו קצה בלחם
הקלקל
רחוקה מלעיל ואין מציל כי רחוקה
היא מצידונים
סובה מלעיל והיה לך למשיב נפש
ולכלכל׃
הוקם מלעיל נאם הגבר הוקם על׃
יסף ולא יכף עוד מלך יי' להראה
ושברתי ארץ כי תחטא לי׃
הרם מלעיל ויאמר הרם לך׃
צרה כי קצר המצע מהשתרע׃
קצה ותצא אש מטטרה׃
ושבה והיתה לבער כאלה וכאלון
שכר הנה שכר עלינו מלך ישראל
מרה ותצר לדוד מאד דשמואל׃
התחתונה היציע התחתונה עשרים
החיצונה ואת מוסד השבת׃
רעה התרועה הארץ מום׃
וחגורה על חלצים׃
וחרה וחרה נחשתה ביחזקאל׃
בוקע מים לפניהם׃
יצק אשר יצק מים על ידי אליהו׃
זרה רוחי זרה לאשתי׃
צורר מים בעביו׃
למה שמתני למפגע לך׃
מונע בר יקבהו לאום׃
יקרה היא מפנינים׃
תחת נערה במכין׃
ותאמר העזה פניה ותאמר לו׃
ארבעה הם קטני ארץ׃
חומה לו סביב׃
בוצע בצע כל ארחות יי'׃
הבו חכי אמרתי הבו לי׃
אחז שמאל בעשותו ולא אחז׃
שמע הללוהו בצלצלי׃
הרשע ומקום הצדק שמה׃

וחלוף שטה חד מלרע

וכל קריאה לעיל

שטה מן כ"ג כל חד וחד

לית דכות' וכל מלה אחרי מן ליש'
דכו'וסימ' נמסר בד"ה ב' סימן ל"ב׃

שטה מן י"ו דכל חד וחד

לית דכוו' וכל חד כפר דכוו' וסימני'

למלאכה וראה את הנגע ביום׃
וכל יחזקאל דכוו'׃
הנשים וכל הטף בנשים׃
וכל שיר השירים דכו'׃
וארת עשרה חריצי החלב האלה׃
וכל אסתר דכוו'׃
התפקדו ובני ישרא' התפקדו וכלכלו
וכל וידבר דכוו'׃
וצבא תחדש עדיך נגדי
וכל דניאל דכוו'׃
ורעה ועבדי דוד מלך עליהם׃
וכל משלי דכוו'׃
ירעם בצאן לשאול שתו מורת׃
וכל תרי עשר דכוו'׃
ויאסרהו ויבא יי' עליהם ארת שרי
דר"ה וכל שפטים דכוו'׃
לא יסות אל תמנע מנער כוסר
וכל יחזקאל דכוו'׃
ותקע וירא כי לא יכול לו׃
וכל יחזקאל דכוו'׃
תהלת יי' ידבר פי ויברך׃
וכל ירמיה דכוו'׃
מזורת ותקם חנה אחרי אכלה
וכל יחזקאל דכוו'׃
לצבי ביום ההוא יהיה צמח יי'׃
וכל שיר השירים דכוו'׃
וערותיו שמר תשמרון ארת׃
וכל תהלות דכוו'׃
לפני אלהים ויחר אף אלהים בעזא
דד"ה׃
וכל תהלות דכיו'׃
השיבנו יי' אליך ונשובה כתיב׃
וכל תהלות דכוו'׃

נשלמו החילופין שבין מערבאי ומדנחאי

על ידי הפועל העוסק במלאכת הקודש באמונה׃ נאם הבחור בנימן המכונה וואלף בן מהו"רר משה נר"ו : זעיר בק"ק אמשטרדם :

חלופי קריאה

שטה מן כ״א דכל חד וחד לית בספר כותיה וכל קריא׳ דכוו׳

בר מן חד וסי׳

אלדו אלה הולדת בני נח · וכל קריאה דכוו׳ בר מן חד וילדו כי תהיין לאיש שתי נשים ·
זרם לנבך ושכחת את · וכל קרי׳ דכו׳ בר מן חד מלעיל ורם על כל גאה ורם ועל כל :
בסתר בייסיתך אחיך בן אמך · וכל קריא׳ דכוו בר מן א׳ קמץ בסתר כי אתה עשית׳
בסתר : , ומגרשיהם כי היו בני יוסף שתי מטות · וכל קרי׳ דכוו׳ בר מן ה׳ מגרשיהן :
כל הערים אשר התנו : אחיך ויסף עוד הנגר לאמר אל עשהל · וכל קרי׳ דכוו׳ בר מן ה׳
לפניך ולשרה אמר הנה נתתי : משיח הרי בגלבע אל טל ואל מטר · וכל קרי׳ דכוו׳ בר
מן ה׳ משיח : רוח אפינו משיח יי׳ : מקנה על ההרים אשא בכי ונהי וכל קרי׳ דכוו׳ בר
מן ה׳ למקנה לאברהם למקנה לעיני : ומים והמרת כה את המלך דמלכי׳ · וכל קריאה
דכוו׳ בר מן ה׳ מלעיל ומים למען יחסרו לחם ומים : חפשי מקץ שבע שנים תשלחו · וכל
קרי׳ דכוו׳ בר מן ה׳ ספים הלא זב לוס אבהרהו : על הרעה ובב הגוי ההוא מרעתו ·
וכל קריא׳ דכוו׳ בר מן ה׳ אל הרעה וישלח ידו המלך ירושלם : מזבחותיכם וידעתם כי אני
יי׳ בהיות · וכל קריאה דכוו׳ בר מן ה׳ מזבחתיהם חטאת יהודה כתובה : תקראו ביום
הבוא נאם יי׳ בבאות תקראו · וכל קריאה דכוו׳ בר מן ה׳ תקראי ולנכי אמר איך אסיתך :
וילו כבוכד נאצר מלך בבל · וכל קרי׳ דכוו׳ בר מן ה׳ וילוה וילוהו המלך אחז כתיב :
זכרו תורת משה עבדי וכל קריאה דכוו׳ בר מן ה׳ זכרו זכרו אבד מני ארץ : ויבמתו כי
ישתקוטינחם · וכל קריאה דכוו׳ בר מן ה׳ וישמחו ישלו בתוף וכנור · תערך לפני שלחן נגד
וכל קריאה דכוו׳ בר מן ה׳ תערג גם בהמות שדה תערג אליך : זכרון אין זכרון לראשונים ·
וכל קריאה דכוו׳ בר מן ה׳ זכרון דבר אל בני ישראל לאמר בחדש השביעי : בחכמה כי יש
אדם שעמלו בחכמה · וכל קריאה דכוו׳ בר מן ה׳ מלעיל בד״ה והנה מחלקות הכהנים :
וקוטא ומלא הני מר ממות · וכל קריאה דכוו׳ בר מן ה׳ והחוטא לא יהיה משם עוד עול :
שמ״ה נפשי עדותיך · וכל קריאה דכוו׳ בר מן ה׳ שמרה יי׳ אלהי אברהם יצחק וישראל :
ישי מהרך כלו תפילות דוד בן ישי · וכל קריאה דכוו׳ בר מן ה׳ בעת ההיא יוצל עד :

שטה חלופין כל קריאה חדא מלה וכל ספר חלוף לה וסי׳

בנראה וירא יי׳ אל אברהם ויאמר · וכל קריאה חלוף הנראה : חירה ויבא בעת ההיא וירד
יהודה : וכל קריאה חלוף חירם : ואשלחה ואשלחה את העם · וכל קריאה חלוף ואשלחה ...

...

כבר הנס אתה : וכל קריאה קמץ ויאמר לה המלך : באדרנות פתח וישלח ידו באדרנות · וכל
קרי׳ באדרנות קמץ : עזרא יויקים יויריב ידעיה יונדק ישוע · וכל קרי׳ יהויקים יהויריב יהוידע
יהוצדק יהושע : שיר השירים הראיני השמעיני · וכל קריאה חלוף הראיני השמיעני : רות
תדבקין · וכל קריאה חלוף תדבקון : קינות רבתי בגוים · וכל קרי׳ חלוף רבת : אסתר
ועשרים ומאה · וכל קריאה חלוף מאה ועשרים : לחדש מגרע לחדש שנים עשר · וכל קריאה
חלוף לחדש מלעיל :

שטה מן ל׳ דכל חד וחד לית דכווי חלוף וסימניהון

שבתון שבת הוא הדבר אשר דבר יי׳ · וכל קריאה חלוף שבת שבתון · אשה ליי׳ הוא והקטרת
את כל החלב · וכל קריאה אשה הוא ליי׳ ללאות חמשים ויעש ללאות חמשים · וכל קריאה
חלוף חמשים ללאות · בבהמה ובעוף והבדלתם בין הבהמה · וכל קריאה חלוף בעוף ובבהמה
לאמו ולאביו כי אם לשארו · וכל קריאה חלוף לאביו ולאמו · אמו ואביו איש אמו ואביו וכל
קריאה חלוף אביו ואמו · הישר והטוב ועשית הישר והטוב · וכל קריאה חלוף בטוב והישר ·
משפט צדק שפטים ושטרים · וכל קריאה חלוף צדק ומשפט · באמת ובתמים ועתה יראו את
יי׳ · וכל קריאה חלוף באמת ובתמים · המלך אדני ועתה אשר באתי · וכל קריאה חלוף אדני ...

...

לדרתיכם בכל משבתיכם :

חד מן ב׳ זוגין מן ג׳ אית בהון מן ו׳ מלין הכנעני החתי האמרי

הפרזי החוי והיבוסי י״ד פסוקים דמיחדין בולהון כ׳ כם ק״ס

ואמר להציל מיד מצרים · ואמר אעלה אתכם מעני מצרים · ישראל ובני ישראל ישבו בקרב ·
הכנעני החתי והאמרי והפרזי והחוי והיבוסי וסימ׳ כחמ״פום : תחרימם כי החרם תחרימם
המלכים ויהי כשמע כל המלכים · בהר ובשפלה ובערבה · החתי האמרי הכנעני והפריזי והחוי
והיבוסי וסימן חמכפ״ום · כל העם דמלכים כל העם הנותר מן · האמרי החתי הפרזי החוי
והיבוסי וסימן חמחפ״ום כל העם דד״ה כל העם הנות׳ מן החתי והאמרי והפרזי והחוי והיבוסי וסימן
חמפ״וס · מלאך ושלחתי לפניך מלאך וגרשתי · הכנעני האמרי והחתי והפרזי
החוי והיבוסי וסימן כמחפ״ום : מלאכי כי ילך מלאכי לפניך · האמרי והחתי והפרזי
והכנעני החוי והיבוסי וסי׳ מחפ״כום · הצרעה ושלחתי את הצרעה · החוי את הכנעני ואת
החתי וסימן וכ״ת · עמלק יושב בארץ הנגב · והחתי והיבוסי והאמרי ישב בהר והכנעני
וסימן חס״מך : ונשלכי יביאך יי׳ אלהיך אל הארץ · החתי והגרגשי והאמרי והכנעני והפרזי
והחוי והיבוסי וסימן חגמכ״פום : בזאת תדעון ויאמר יהושע בזאת : הכנעני החתי החוי
הפרזי פגרגשי האמרי והיבוסי וסימן כחופ״גמס · שמר לך את אשר אנכי · האמרי והכנעני
והחתי והפרזי והחוי והיבוסי וסימן מכח״פום · ממזרח הכנעני ממזרח ומים · והאמרי והחתי
והפרזי והיבוסי בהר והחוי וסימן כמח״פסו · כתועבותיהם וככלות אלה נגשו אלי השרים ·
הכנעני החתי הפרזי היבוסי העמוני המואבי המצרי והאמרי וסימן כחפסע״אמם · ומלאת את
לבבו נאמן לפניך · הכנעני החתי האמרי והפרזי והיבוסי והגרגשי וסימן כחמפ״סג :

וסים׳ אילו דנסבין וי״ו

וארד · ואמר · שמר לך · ונשל׳ · את כדקמאי ובתריהון וי״ו פי׳ כקדמאי דמלה קדמ׳ ותניינא
לא נסבין וי״ו ושארא נסבין · ובני ישראל ישבו בקרב הכנעני החתי והאמרי והפריזי והחוי
והיבוסי : ויקהל דוד את כל שרי ישראל · שרי שרי ושרי ושרי ושרי ושרי · ימעט ועתה אלהינו הא
הגדול והגבו׳ · למלכינו לשרינו ולכהנינו ולנביאנו ולאבותינו ולכל התור׳ זאת התור׳ לעל׳ למנח׳ ...

...

והכתינים : הצרעה ושלחתי את הצרעה את החוי את הכנעני ואת החתי · ופס״ם ויבא לוט
את עיניו וירא את כל ככר הירדן את סדם ואת עמרה וישב את כל הרמש וגם את לוט את
הנשים ואת העם · ופס״ם ורחץ את בשרו במים · את בגדיו את עלתו ואת עלת · המטה
קח את המטה והקהל את העדה את העדה ואת נערים · הקהילו אלי את כל זקני שבטיכם ·
את הדברים האלה · את השמים ואת הארץ · ויעשו בני ישראל את הרע בעיני יי׳ : את יי׳
אלהיהם את הבעלים ואת האשרות : ע״כ עמלק ישב בארץ הנגב והחתי והיבוסי והאמרי
ישב בהר והכנעני כלהון ויי״ן :

אילין כ׳ פסו׳ מלה קדמ׳ לא נסיב וי״ו ושאר׳ כולהון נסבין וסי׳

תדעון ויאמר יהושע בזאת תדעון · את הכנעני ואת החתי ואת החוי ואת הפרזי ואת הגרגשי :
השפחות וישם את השפחות · את השפחות ואת ילדיהן ואת לאה ואת רחל ואת יוסף :
לאכם ואת לאנם ואת בקרם ואת חמריהם ואת אשר ואת אשר : יקחו ולא יקחו את הזהב
ואת התכלת ואת הארגמן ואת תולעת השני ואת השש : ולקח בגד תכלת וכסו · את מנרת
ואת נרתיה ואת מלקחיה ואת מחתתיה ואת : הכפר את הכפר החי יקח אתה ואת עץ הארז ...

...

הבגדים לקחת את הבגדים את אהרן ואת הכתנת ואת המעיל ואת האפוד ואת החשן

שער הנגינות

אלה הם שמות המלכים והמשרתים התנחתא׳ · זרקא ·
זקף בין גדול בין קטן · יתיב · עפחא · טרס · והוא גריש
והוא הדין לגרשים · לגרמיה פסטא · פזר בין גדול בין קטן
והגדול הוא קרני פרה · רביע · תביר · תלישה גדולה · שלשלת סגולה · סוף פסוק ·
זם מכיורה שמותם אז״ז יע״ט לפ״פרה״ת סס״ם · ואלה המשרתים מונח · מכרבל · תלישה
קטנה · מהפך · מארכא · עלוי · רזלא דרגא · מאילא · והיה דומה לטפחא אע״פ שמונח
ועלוי דומין זה לזה אותן הבאי׳ לפני הז״ז נקראין עלוי לפני שאר מלכים מונח ויש קוראין העלוי
שופר ישר או שופר הולך :

לעולם

לא יבאו שני התנחתות בפסוק אחד ולא ישרתנה כי אם עלוי חוץ מי״א מקומות
שישרתנה מאילא על פי המסורת והיא דומה לטפחא וסי׳ נמסר בסדר פנחס
ודניאל פי׳ ג׳ גד״ה ב׳ ס׳ ב׳ ע״ס · ופעמים שישרתנה שני שופרות מונח ועלוי : הזקף גדול
אין לו משרת : זקף קטן אם יש לו משרת אחד והתיבה אשר בה המשרת נגינתה בראשה אז יהיה
המשרת מכרבל כגון רגע הדבר ואם אין הנגינה בראשה אז יהיה משרתו עלוי כגון ולא פחדו
עפכם נשיבם · ואם שנים משרתים אע״פ שאין הנגינה בלאות הראשון מ״מ הוא מכרבל והשני
עלוי · כגון אשר כפר בהם וגם אין לו כי אם משרת אחד אף אם הוא בלאות ראשון אם תיבה
הקודמת לאיתו משרת מפרש ויוכחת לו כי הוא עלוי כי אז נראה כתיבה אחת ...

...

ויצא שור ומרי וצאן · ותכרו · ואלי שלש מכשה · ויבאו בבעל פרצים · נסכה תפלי צריך קנה כנגד היושבים : ואם יש לה שנים אם הראשון באות ראשון של תיבה הוא מונח והשני עלוי כגון ששת ימים תעבוד מי שם פה לאדם ואם איכו באות ראשון הוא אזלא כגון ויאמר משה לפרעה העלותי בכם היום ואם יש לה ג׳ משרתים אז הראשון תלישא קטנה והשני אזלא והשלישי עלוי כגון ואם ביום שמוע אישה ואם יש פסק בין משרת לזרקא אותו המשרת מירכא כגון ועלה הגבול דבירה אז יש מאיילא בין אזלא לזרקא בלא פסיק והם בי״ח מקומות בסומא והא לך לשון המסורת י״ח מאיילין מאריכין בין אזלא לזרקא באורייתא וסימ׳ נמסר במסרה רבתא מערך טעם · כל אילו במאיילא וכל פסקתא דכותהו׳ מאריכין במארכא אך לא במאיילא אך כי הכיגון שזה במ״ב פסק ועילוי וסימ׳ ויאמר אליהם ראובן הנה ארדת אליכו וזה נמצא בספר הספמיא אחד ובג׳ מקומות משרתים אזלא ומרכא בתיבה אחת לזרקא וסימ׳ איתמר בכין יתאמר בכות שלו לאזכרות ולתרומות ואם יש לזרקא משרתים יותר מג׳ האמורים תלישא קטנה אזלא ועילוי כל אשר לפני התלישא הם עילוים : זרקא לעולם אחריה סגולתא במ״א כה אמר יי׳ למשיחו לכורש : יתיב קריאתו כקריאת פשטא ובמקום פשטא הוא אמנם אם הנגינה בראש כקרא יתיב והוא כמו מהפך אך קטון הוא מתכו ונקוד חוץ מן הנקודה לצד ימין כגון אלה בני עלהה ואם אין הנגינה נקראת בראש תיבה הוא מהפך כגון וידבר אלהים אל משה וגם אף אם הנגינה בראש תיבה ותיבה שלפניה מוקפת לה הוא מהפך כי איכו חשוב כבראש תיבה אלא כמו באמצע כי שתי תיבות כשהן מוקפות אינם חשובות כשנים רק כאחת כאשר פירשתי בדין מכרבל כגון כי לא בחו לגבול תואב וכקוע הכי כללא בידך למהפך ולדרגא ולמרכא אם יש להם משרת והוא בראש תיבה הוא מונח כגון כי לא ילדה ליעקב דגל מחנה ראובן דגל מחנה אפרים ואם איכו מונח הוא אזלא כגון אשר דבר משה כפתולי אלפים כפתלתי אחד עשר יום וכן אף אם הוא בראש תיבה אם תיבה שלפניו מוקפת לו עוד הוא אזלא כי נחשב כתיבה אחת וא״כ איכו בראש תיבה כגון אל כא תהי מריבה · ואחר היתיב לא תבא לעולם פשטא רק בי״א מקומות וסימ׳ נמסר בויקרא ובדניאל סימ׳ ב׳ : טרס הוא גרש ושמשהו עד ה׳ משרתים ואם אין לו כי אם משרת אחד והוא באות ראשונה הוא מונח כגון הן הנה הן הראנו כי אביאנו וכן לגרשים כי תשא כי הנה הנה ושבת הארץ ואם איכו באות ראשונה הוא אזלא כמו ויקח תרח ואם המשרת בתיב׳ הגרש כמו כן הוא אזלא כמו וסמכו : והסירותי את לב האבן והביאותים ואם יש לטרס הברה אחת אחריו בתיבתו ויש לו משרת לפניו בתיבה אחרת אז הוא גרש במקל אחד כמו שפירשתי הן הנה כי אביאנו אבל אם הוא בהברה אחרונה אז הוא גרשים בשתי מקלות כגון כי תשא וישמע יתרו אמנם אם המשרת אזלא איכו רק במקל אחד ואפילו בהברה אחרונה הוא כגון ויגש אליו והסירותי לב האבן ואם ישרתוהו שנים לטרס הראשון תלישא קטנה והשני אזלא כי לעולם אחר תלישא קטנה אזלא לפני טרס כגון ויקחו אליך פרה אדומה ואם יש יותר משרתים כל אותם שהם לפני תלישא קטנה הם מונחים כמו ויוציאו את עצמות מלכי יהודה ואת שריו ואת עצמות הכהנים : טפחא היא שרתה ולא ישרתנה לעולם כי אם מארכה רק בי״ד מקומות ישרתנה דרגא עם ב׳ מרכות והם תרין חוסרין וסימ׳ נמסר בסוף מעות ובריש חבקוק ונחמיה סוף סימן ג׳ : טפחא נוטה לצד ימין ומארכא לשמאל וסימ׳ וימינו טפחא שמים ולא ישרתנה מרכא בתיבתה כי אם בח׳ מקומות וסימ׳ נמסר בסדר אמור וביחזקאל סימן ל״ו ובשיר השירים סימן ז׳ : משפט כי לא כל ג׳ תיבות שהראשונה כי והשנייה לא ובשלישית טפחא אם אות ראשונה מתיבת הטפחא נכקדת במלך תהיה תיבת כי במרכא ותיבת לא מוקפת לתיבת הטפחא כגון כי לא באתם עד עתה כי לא נסב ויוצא מן הכלל כי לא תעבר את הירדן ואם יש חטף באות ראשונה של טפחא תיבת כי תהיה מוקפת לתיבת לא ותיבת לא תעמד כגון כי לא דרשנוהו : פזר קטון כל משרתיו לגרמיה ישרתוהו עד ב׳ משרתים כגון המלט אמלט אל ארץ פלשתים : פזר גדול שהוא קרני פרה לעולם ישרתנו גלגל שהוא ירח בן יומו וישרתוהו עד ו׳ מונחים : פזר גדול שהוא קרני פרה לעולם ישרתנו גלגל שהוא ירח בן יומו וישרתוהו עד ו׳ משרתים כב׳ מקומות לבד מן הגלגל הסמוך לו · ונמסורות יש י״ו בטעם פזר גדול וגלגל

וסימ׳ נמסר בסוף יחזקאל ואגלה סוף סימן ז׳ ונחמיה סימן י״ג : פשטא כך משפטה אם ישרתנה משרת אחד ואין בין משרת לפשטא לא מלך ולא חטף בראש התיבה משרתו מרכא כגון היתה תהו אבל אם יש מלך אחד או חטף אחד אז ישרתנה מהפך כמו ויהי הבקר לבא זה שמי ואם ישרתוה שנים אם הראשון באות ראשון של תיבה הוא מונח והשני כמשפטו המפורש מרכא או מהפך כגון כי לא ילדה ליעקב אבל אם איכו באות ראשון הוא אזלא והשני כמשפטו מהפך או מרכא כגון אחד עשר יום ואם ישרתנה ג׳ משרתים הראשון תלישא קטנה והשני אזלא והשלישי כמשפטו ואם יש לה יותר כל שלפני התלישא קטנה מונחים הם : רביע אם יש לו משרת אחד הוא מונח ואם יש לו שנים הראשון דרגא והשני מונח כגון שתי כתפות חברות כי על אפי ועל חמתי ואם יש לו יותר הראשון מונח והשני דרגא והשלישי מונח כגון גם בן והוא אין לו ובה׳ מקומות ישרתנו מונח בתיבתו וסימ׳ בויגש ובזכריה סוף סימן ז׳ : תביר אם יש לו משרת אחד ויש בין המשרת להתביר ב׳ מלכים או חטף בראש תיבה ומלך המשרת הוא דרגא כגון אהרן כהן ושני קרשים שהחטף בראש תיבה הוא מלך בכמה מקומות אצל נגינות גם אם יש ביניהם מלך וחטף בראש תיבה המשרת דרגא כמו המטיר על סדום וגם אם יש בין המשרת לתביר מלך אחד ושני חטפים רמפים כמו כן המשרת דרגא כמו וכי תזבחו ביום זבחכם אבל אם אין ביניהם כי אם מלך אחד או מלך וחטף מובלע אז המשרת מרכא כמו ההר הטוב כי עזבו כי לא קדמו דסוף עזרא במי״ג מקומות יוצאין מכלל זה שהמשרת דרגא אף על פי שאין בין המשרת להתביר רק מלך אחד או מלך וחטף מובלע וסימ׳ ואברהם היו יהיה המקריב את דם השלמים לא תהיה ב׳ בו וכי יגיף שור איש וכל אשר אין לו דמשנה תורה וישלח יהושע וגו׳ בין בית אל ובין העי פתה ירע לכו כשד שלמן ואיש משך בקשת דד״ה הפך ידך המלכים כי לא יכלו לעשותו וכל אשר תמצא ידך ועיין בפרשת שמיני · וכל פסק בדרגא דלוו׳ כגון המל ימל ואפילו אין בין המשרת לתביר לא מלך ולא חטף כמו בן הוא דרגא כמו אחשורש הם ואם יש ביניהם מלך וחטף פתח או מלך וחטף סגולהרי הם נחשבים כמלך וישרה דרגא כגון אשר קנה יעקב נתן אלהים ואם תהיה התיבה אשר בה התביר במתג וחטף כגון צרי לפני חטף המכיע או חולם לפני חטף שהוא מתוג או קמץ לפני חטף מתוג אז יהיה המשרת מרכא במקום המתג בתיבת התביר כגון ויצאו שמרים ידך ישתרגו אבל אם הוא חטף פתח אין משרתו מרכא בתיבתו במ״ג וסימ׳ לכן הנבא ואמרת אל תלחמו וידרש יחזקיהו על הכהנים ואם ישרתוהו שנים אם במשרת ראשון באות ראשון הוא מונח והשני כמשפטו המפורש כגון עיר שופכת דם בקרבם ואם איכו באות ראשון הוא אזלא והשני כמשפטו כגון ואיש איש בית אבותיו ואם ישרתו שלשה הראשון תלישא קטנה והשני אזלא כי לעולם אחר תלישא קטנה תבא אזלא והשלישי כמשפטו ואם יותר כל אותם שלפני התלישא קטנה הם מונחים : תלישא גדולה כל משרתיה מונחים וישרתוה עד ו׳ מונחים כמו ועל הנחל יעלה על שפתו מזה ומזה כל עץ מאכל דבסוף יחזקאל : שלשלת אין לה משרת : סגולתא תבא לעולם אחר זרקא וכל משרתיה מונחים : סוף פסוק לא ישרתוהו לעולם רק מרכא ובה׳ מקומות ישרתוהו מאילא בתיבתו וסימ׳ נמסר בריש אמור וביהושע סימן י״א · ומונח משרת לז׳ מטעמים ובה׳ מקומות משרת לתיבתו וסימ׳ נמסר פרשת ויגש ובזכריה סוף סימן ז׳ : כל תביר אחריו טפחא במ״א ארץ מאפליה : כל טפחא יש אחריה סלוק או אתנחתא : ואחר יתיב לעולם בא זקף קטן :

הנגינות נקראות במקום שראוי להאריך בנגון בתיבה אף על פי שאיכו נקודות באותו אות כגון פשטא וזרקא ותלישא קטנה שהם לעולם בסוף תיבה אף על פי כן נקראות באות שיהיה דינם להיות בתיבה אילו היו נגינות אחרות וכן תלישא גדולה לעולם בראש תיבה אע״פ כן נקראות באות שהיה דין הנגינה בו להיות אילו היתה נגינה אחרת ויש נקדני׳ שעושין ב׳ תלישות וב׳ זרקות אחת בסוף תיבה ואחת במקום שהיה ראוי לנגן בעבו׳ בני אדם שאינם יודעים באיזה מקום ראוי לנגן כגון ויאמר זרקו וכל פשטא עושים ב׳ פעמים אחת בסוף תיבה ואחת במקום שראוי לנגן כגון ויבאו אלה וכן סגולתא :

עד הנה הגיע שיעור מה שראינו לייעדו למסרה רבתא אמנם השמטנו ספר הטעמים מרבינו אהרן להיותו בלתי צריך יען כי סמכנו תמורתו שער הנגינות שכולל כל מה שהביאו הוא ז״ל על הדרך היותר מפורסם לעניות דעתין גם השמטנו חלופי כל ספר וספר לבד יען כי חשבנו שיגיע לידינו ולא הגיע אמנם העתקנו מה שהוא יותר הכרחי ושאי אפשר מבלעדו ומתנו לא נשאר לעשות כל ההשתדלות שיתכן כדי להעלות העתקתינו ברה כחמה ולא נסוגנו אחור מהטורח הרב להביננו התועלת הנמשך ונחלה פני כל מעיין שאל יאשימנו אם לא הגיע קוצר דעתינו עד תכלית עיונו ואם אירע איזה טעות בהדפס כי כשגגה היוצאת מלפני השליט ישתבח השם באמתי שהגיענו להתחיל ולהשלים : כה מעתיר הצעיר קטן התלמידי׳ יעקב בן חיים בן יצחק ן׳ אדוניהו יש״יעמ״אן :

חלופי התורה שבין בני אשר ובין בני נפתלי

בן אשר וחיתו ארץ
בן נפתלי וחיתו־ארץ
ב״א מכל עץ הגן
ב״נ מכל־עץ הגן
ב״א והשקה את כל
ב״נ והשקה את־כל
ב״א בעצבון תאכלנה
ב״נ בעצבון תאכלנה
ב״א אשר בראותו
ב״נ אשר בראותו
ב״א התהלך נח
ב״נ התהלך־נח
ב״א את־כל היקום
ב״נ את כל היקום
ב״א ובכל דגי הים
ב״נ ובכל־דגי הים
ב״א וימצאו בקעה
ב״נ וימצאו־בקעה
ב״א ויאהל עד סדום
ב״נ ויאהל עד סדום
ב״א ויהי כהוציאם
ב״נ ויהי כהוציאם
ב״א את־בן הגר
ב״נ את בן הגר
ב״א גר־ותושב
ב״נ גר ותושב

ב״א לא אדני
ב״נ לא־אדני
ב״א ואת הצמידים
ב״נ ואת הצמידים
ב״א תשב הנערה
ב״נ תשב הנערה
ב״א כי־עתה הרחיב
ב״נ כי עתה הרחיב
ב״א עלי קללתך
ב״נ עלי קללתך
ב״א ויתן־לך האלהים
ב״נ ויתן לך האלהים
ב״א וישתחוו לך
ב״נ וישתחוו לך
ב״א ויעקבני
ב״נ ויעקבני
ב״א ועל־חרבך
ב״נ ועל חרבך
ב״א ויתן־לך את
ב״נ ויתן־לך
ב״א יששכר
ב״נ יששכר
ב״א ויבא יעקב מן
ב״נ יעקב מן־השדה
ב״א וכל־שה חום
ב״נ וכל שה

ב״א ובהעטיף
ב״נ ובהעטיף
ב״א אל המחנה
ב״נ אל המחנה
ב״א והיה המחנה
ב״נ המחנה
ב״א כי יפגשך רפי
ב״נ כי יפגשך דגש
ב״א לא אשלחך
ב״נ לא אשלחך
ב״א כי על כן ראיתי
ב״נ על־כן ראיתי
ב״א קרא שם־המקום
ב״נ קרא שם המקום
ב״א ויאהב את
ב״נ ויאהב את הנער
ב״א ונתתי לך
ב״נ ונתתי לך ולזרעך
ב״נ אלוף־קרח
ב״נ אלוף קרח
ב״א ויתנכלו אותו
ב״נ ויתנכלו
ב״א יפה תאר
ב״נ יפה תאר
ב״א ויקרא שם־יוסף
ב״נ שם יוסף

ב״א כי לא־לו יהיה
ב״נ כי לא לו יהיה
ב״א את־כל מאומה
ב״נ את כל מאומה
ב״א וליוסף ילד
ב״נ וליוסף ילד
ב״נ את כל אשר
ב״א את כל
ב״א בהתחננו
ב״נ בהתחננו
ב״א כמרגלים
ב״נ כמרגלים
ב״א היש־לכם אב
ב״נ היש לכם
ב״א אל עבדך אבי
ב״נ אל עבדך
ב״א בנימין אחיו
ב״נ בנימן אחיו
ב״א ימנה וישוה
ב״נ ימנה וישוה
ב״א ובני־דן
ב״נ ובני־דן
ב״א לבית־יעקב
ב״נ לבית יעקב
ב״א אשר יהיה לעם
ב״נ יהיה־לעם

ב״א ויגרשום
ב״נ ויגרשום
ב״א הם המדברים
ב״נ המדברים
ב״א כי טוב לנו
ב״נ כי־טוב
ב״א אז ישיר משה
ב״נ אז ישיר
ב״א ויאמינו ביי
ב״נ ויאמינו ביי
ב״א זה אלי ואנוהו
ב״נ זה אלי ואנוהו
ב״א עם זו גאלת
ב״נ עם זו גאלת
ב״א והטעמו
ב״נ ותטעמו
ב״א כל־המחלה
ב״נ כל המחלה
ב״א אל כל עדת
ב״נ אל־כל עדת
ב״א על הצור
ב״נ על־הצור
ב״א או ירה יירה
ב״נ או־ירה יירה
ב״א לא יהיה לך
ב״נ לא יהיה־לך

ב״א כי יגנב
ב״נ כי יגנב
ב״א על כל דבר
ב״נ על־כל
ב״א כן־תעשה
ב״נ כן־תעשה
ב״א לא אגרשנו
ב״נ לא אגרשנו
ב״א ויחזו
ב״נ ויחזו
ב״א ואת שמות
ב״נ ואת שמות
ב״א לכהנו־לי
ב״נ לכהנו לי
ב״א או בגשתם
ב״נ או בגשתם
ב״א וקנמן
ב״נ וקנמן
ב״א את זרעכם
ב״נ את־זרעכם
ב״א כי־פרעה
ב״נ כי פרעה
ב״א אל־כל עדת
ב״נ אל כל עדת
ב״א את־התכלת
ב״נ את התכלת

חלוף התורה בין בני אשר ובין בני נפתלי

ב״א אל־בצלאל
ב״נ אל בצלאל
ב״א על השלחן
ב״נ על־השלחן
ב״א וחמש אמות
ב״נ וחמש
ב״א את־כל כלי
ב״נ את כל כלי
ב״א ומן התכלת
ב״נ ומן־התכלת
ב״א מטבעתיו
ב״נ מטבעתיו
ב״א ואת האבנט
ב״נ ואת האבנט
ב״א ומכנסי־בד
ב״נ ומכנסי בד
ב א ומן הדם
ב״נ ומן הדם
ב״א המעלה
ב״נ המעלה
ב״א יפול עליו
ב״נ יפל עליו
ב״א בעור־הבשר
ב״ג בעור הבשר
ב״א או בשתי
ב״נ או בשתי
ב״א או מן־השתי
ב״נ או־מן־השתי
ב״א עץ הארז
ב״נ עץ הארז
ב״א על המשכב
ב״נ על המשכב
ב״א עמיתך
ב״נ עמיתך
ב״א ומזרעך
ב״נ ומזרעך
ב״א אל כל עדת
ב״נ אל כל עדת
ב״א מות יומת
ב״נ מות־יומת
ב״א או־בת אמו
ב״נ או בת אמו
ב״א שתים
ב״נ שהים
ב״א שבתכם
ב״נ שבתכם
ב״א את מועדי
ב״נ את־מועדי
ב״א והיתה
ב״נ והיתה
ב״א ולבהמתך
ב״נ ולבהמתך
ב״א את כספך
ב״נ את־כספך
ב״א כי־עבדי
ב״נ כי־עבדי
ב״א ואם מעט
ב״נ ואם מיעט
ב״א ואם כך
ב״נ ואם־מך
ב״א כל־ערכך
ב״נ וכל ערכך
ב״א ויתילדו
ב״נ ויתילדו

ב״א כן חנו
ב״נ כן חנו
ב״א על־המשכן
ב״נ על המשכן
ב״א וכלה אהרן
ב״נ וכלה אהרן
ב״א בן־אהרן
ב״נ בן אהרן
ב״א המררים
ב״נ המררים
ב״א ונזרעה
ב״נ ונזרעה־
ב״א כן־עשו
ב״נ כן עשו
ב״א על־המשכן
ב״נ על המשכן
ב״א ובהאריך
ב״נ ובהאריך
ב״א אספה
ב״נ אספה
ב״א והתיצבו
ב״נ והתיצבו
ב״א אם את כל
ב״נ אם את כל
ב״א ויאסף
ב״נ ויאסף
ב״א אם־יהיה
ב״נ אם יהיה
ב״א הבמחנים
ב״נ הבמחנים
ב״א היש בה
ב״נ היש־בה
ב״א ואל כל עדת
ב״נ ואל כל עדת
ב״א וכל מנאצי
ב״נ וכל־מנאצי
ב״א ויתאבלו
ב״נ ויתאבלו
ב״א והכנעני
ב״נ והכנעני
ב״א ויכתום
ב״נ ויכתום
ב״א אשר בתוככם
ב״נ אשר־בתוככם
ב״א כל־העדה
ב״נ כל העדה
ב״א בן־אהרן
ב״נ בן־אהרן
ב״א זה יהיה
ב״נ זה יהיה
ב״א בכור הבהמה
ב״נ בכור הבהמה
ב״א והיתה
ב״נ והיתה
ב״א לך ולזרעך
ב״נ לך ולזרעך
ב״א הוא יתחטא
ב״נ הוא יתחטא
ב״א אין־צמיד
ב״נ אין צמיד
ב״א הכנעני
ב״נ הכנעני
ב״א שם המקום
ב״נ שם המקום

ב״א לסבב לפגע
ב״נ דגש
ב״א נתן סיחן
ב״נ נתן סיחן
ב״א על הנהר
ב״נ על־הנהר
ב״א וידברו
ב״נ וידברו
ב״א וקבנו לי
ב״נ וקבנו לי
ב״א מה פעל
ב״נ מה פעל אל
ב״א כי אם יהיה
ב״נ אם יהיה
ב״א אל־שפטי
ב״נ אל שפטי
ב״א בן־אהרן
ב״נ בן אהרן
ב״א והיתה
ב״נ והיתה
ב״א את־השבי
ב״נ את השבי
ב״א את־הנחשת
ב״נ את הנחשת
ב״א את־הבדיל
ב״נ את הבדיל
ב״א וחצית
ב״נ וחצית
ב״א העושה
ב״נ העושה
ב״א והיתה
ב״נ והיתה
ב״א ואת־נבו
ב״נ ואת נבו
ב א ממחרת
ב״נ ממחרת
ב״א מות־יומת
ב״נ מות יומת
ב״א את־נחלת
ב״נ את נחלת
ב״א טוב־הדבר
ב״נ טוב הדבר
ב״א ולא תיראון
ב״נ ולא תיראון
ב״א ונלחמנו
ב״נ ונלחמנו
ב״א ויכתו
ב״נ ויכתו
ב״א כאשר תמורפי
ב״נ דגש
ב״א אעבור
ב״נ אשר־אעבור
ב״א ויחרם
ב״נ ויחרם
ב״א את־גדלך
ב״נ את גדלך
ב״א כמעשיך
ב״נ כמעשיך
ב״א כי לא־
ב״נ כי־לא
ב״א את הדברים
ב״נ את־הדברים
ב״א והיה כי
ב״נ והיה כי

ב״א ונשל גוים
ב״נ ונשל גוים
ב״א והחסד
ב״נ והחסד
ב״א והיה־עקב
ב״נ והיה עקב
ב״א בלבבך
ב״נ בלבבך
ב״א עם גדול
ב״נ עם־גדול
ב״א אשר יצאת
ב״נ אשר יצאת
ב״א על הלחת
ב״נ על הלחות
ב״א תשתה מים
ב״נ תשתה־מים
ב״א ובשכבך
ב״נ ובשכבך
ב״א את־גבולך
ב״נ את גבולך
ב״א את הצבי
ב״נ את־הצבי
ב״א ליראה ביראה
בישראל
ב״נ ליראה ביראה
בישראל
ב״א אשר־תשאלך
ב״נ אשר
ב״א כתתך לו
ב״נ כהתך־לו
ב״א אשר־יבחר
ב״נ אשר יבחר
ב״א על־ממלכתו
ב״נ על ממלכתו
ב״א על הגוים האלה
ב״נ הגוים־האלה
ב״א אשר פרית
ב״נ אשר פרית
ב״א בשור־ובחמור
ב״נ בשור ובחמור
ב״א ואם בשדה
ב״נ ואם בשדה
ב״א והחזיק בה
ב״נ והחזיק בה
ב״א אשר ינצל
ב״נ אשר ינצל
ב א לעשר
ב״נ לעשר
ב״א כל־דברי
ב״נ כל דברי
ב״א הקים אותך
ב״נ הקים אותך
ב״א ביום־ההוא
ב״נ ביום ההוא
ב״א נשבעתי
ב״נ נשבעתי
ב״א את־מריך
ב״נ את מריך
ב״א ויכננך
ב״נ ויכננך
ב״א ימצאהו
ב״נ ימצאהו
ב״א שנותי מלרע
ב״נ מלעיל

ב״א רבבות
ב״נ רבבת
ב״א יערפו טל
ב״נ יערפו טל
ב״א ויתא
ב״נ ויתא

יהושע

ב״א וישכבו
ב״נ וישכבו
ב״א והחייתם
ב״נ והחייתם
ב״א הכנעני
ב״נ הכנעני
ב״א ממחרת
ב״נ ממחרת
ב״א ויאמר לו רפי
ב״נ ויאמר לו דגש
ב״א את מחנה
ב״נ את מחנה
ב״א ויחרימו
ב״נ ויחרימו
ב״א המרגלים
ב״נ המרגלים
ב״א ואת רחב
ב״נ ואת רחב
ב״א אשר ילכדנו
ב״נ אשר ילכדנו
ב״א ואת בניו
ב״נ ואת בניו
ב״א וכל ישראל
ב״נ וכל ישראל
ב״א ושפטיו
ב״נ ושפטיו
ב״א כי קרובים
ב״נ כי קרובים
ב״א יהושע
ב״נ יהושע
ב״א אל המחנה
ב״נ אל המחנה
ב״א את כל הארץ
ב״נ את כל הארץ
ב״א על שפת הים
ב״נ שפת הים
ב״א כן עשה
ב״נ כן עשה
ב״א המלכים
ב״נ המלכים
ב״א את כל האדם
ב״נ את כל האדם
ב״א מבעלה
ב״נ מבעלה
ב״א ויתהלכו
ב״נ ויתהלכו
ב״א והתחלקו
ב״נ והתחלקו
ב״א וגבל אתו
ב״א ואת בעשתרה
ב״נ ואת בעשתרה
ב״א אל כל עדת
ב״נ אל כל עדת
ב״א והנשיאים
ב״נ והנשיאים
ב״א והתחתנהם
ב״נ והתחתנתם
ב״א אל־קנא
ב״נ אל קנוא

שפטים

ב״א מנאקתם
ב״נ מנאקתם
ב״א את מעברות
ב״נ את מעברות
ב״א שש־מאות
ב״נ שש מאות
ב״א וימכרם
ב״נ וימכרם
ב״א הישפה
ב״נ הישפה
ב״א ופגע בנו
ב״נ ופגע בנו
ב״א ויזנו כל ישראל
ב״נ כל ישראל
ב״א ויבצרו
ב״נ ויבצרו
ב״א על כל אשר
ב״נ על כל
ב״א ואת העשתרות
ב״נ ואת
ב״א וירצצו
ב״נ וירצצו
ב״א את כל
ב״נ את כל
ב״א ויתלקטו
ב״נ ויתלקטו
ב״א אל מלאכי
ב״נ אל־מלאכי
ב״א והיה כי
ב״נ והיה כי
ב״א ויאחז
ב״נ ויאחז
ב״א ומחיתך
ב״נ ומחיתך
ב״א שש מאות
ב״נ שש מאות
ב״א ואת הכהן
ב״נ ואת הכהן
ב״א ויקראו
ב״נ ויקראו
ב״א הנה נא
ב״נ הנה־נא
ב״א מן מעשהו
ב״נ מן־מעשהו
ב״א מבית לחם
ב״נ מבית לחם
ב״א ונבערה
ב״נ ונבערה
ב״א ממערה גבע
ב״נ ממערה
ב״א יתפלל לו
ב״נ יתפלל
ב״א שים לפניך
ב״נ שים לפניך
ב״א כי רעתכם

ב״נ כי רעתכם רבה
ב״א הדרבן
ב״נ הדרבן
ב״א את־ממלכות
ב״נ את ממלכות
ב״א למסלה
ב״נ למסלה
ב״א יתהלכו
ב״נ יתהלכו
ב״א שמר לך
ב״נ שמר לך
ב״א אשר על
ב״נ אשר־על
ב״א קול־הצאן
ב״נ קול הצאן
ב״א אתן־לך
ב״נ אתן לך

שמואל

ב״א להשתחות ולזבח
ב״נ להשתחות
ב״א איש בנימן
ב״נ איש בנימן
ב״א ותאמרו
ב״נ ותאמרו
ב״א ממחנה
ב״נ ממחנה
ב״א ויאסף
ב״נ ויאסף
ב״א להר[illegible]
ב״נ [illegible]בשבא
ב״א [illegible]לתם
ב״נ [illegible]
ב״א [illegible]תכל
ב״נ את כל
ב״א ותדבר־נא
ב״נ ותדבר נא
ב״א את־נערי
ב״נ את נערי
ב״א לרדפך רפי
ב״נ דגש
ב״א ביד הנביאים
ב״נ ביד־הנביאים
ב״א וימצאו
ב״נ וימצאו
ב״א את הגדוד
ב״נ את הגדוד
ב״א ממחנה
ב״נ ממחנה
ב״א ואקבצה
ב״נ ואקבצה
ב״א ואת בענה
ב״נ ואת בענה
ב״א ובשרך
ב״נ ובשרך
ב״א מפיבשת
ב״נ מפיבשת

מלכים

ב״א ואת הגברים
ב״נ ואת־הגברים
ב״א מכסא
ב״נ מכסא
ב״א את עמך
ב״נ את עמך
ב״א צפה עץ
ב״נ צפה־עץ
ב״א מירכתי
ב״נ מירכתי
ב״א אל מחזה
ב״נ אל מחזה
ב״א ועל המסגרות
ב״נ ועל המסגרות
ב״א לכלהנה
ב״נ לכלהנה
ב״א לשום
ב״נ לשום
ב״א שש מאות
ב״נ שש מאות
ב״א לירבעם
ב״נ לירבעם
ב״א לדוד
ב״נ לדוד
ב״א על המזבח
ב״נ על המזבח
ב״א אל בן
ב״נ אל בן
ב״א וישרתהו
ב״נ וישרתהו
ב״א והבך
ב״נ והבך
ב״א אל־עבדך
ב״נ אל עבדך
ב״א ויחנו אלה
ב״נ ויחנו אלה
ב״א אל־השדה
ב״נ אל השדה
ב״א בהשתחויתי
ב״נ בהשתחויתי
ב״א את־נעמן
ב״נ את־נעמן
ב״א אשר־למלך
ב״נ אשר למלך
ב״א מן הסוסים
ב״נ מן הסוסים
ב״א וראה שם
ב״נ וראה שם
ב״א את יבלעם
ב״נ את־יבלעם
ב״א את החנית
ב״נ את־החנית
ב״א את הברית
ב״נ את־הברית
ב״א כל־הקדשים
ב״נ כל הקדשים
ב״א לא־סר
ב״נ לא סר
ב״א שבע־עשרה
ב״נ שבע עשרה
ב״א ויחפאו
ב״נ ויחפאו
ב״א ויעבירו
ב״נ ויעבירו
ב״א על־חזקיהו
ב״נ על חזקיהו
ב״א דבר־שפתים
ב״נ דבר
ב״א המכלעדי
ב״נ המכלעדי
ב״א דבר־המלך
ב״נ דבר המלך
ב״א על־הבית
ב״נ על הבית
ב״א אם־מעשה
ב״נ אם מעשה
ב״א קטרו שמה
ב״נ קטרו־שמה
ב״א אשר על
ב״נ אשר על
ב״א ואת־המזבחות
ב״נ ואת המזבחות
ב״א תשע־עשרה
ב״נ תשע עשרה

ישעיה

ב״א ובפרשכם
ב״נ ובפרשכם
ב״א ונוכחה
ב״נ ונוכחה
ב״א ואם תמאנו
ב״נ ואם־תמאנו
ב״א ואנקמה
ב״נ ואנקמה
ב״א ומשקרות
ב״נ ומשקרות
ב״א ויסקלהו
ב״נ ויסקלהו
ב״א ולבבך
ב״נ ולבבך
ב״א את־כל
ב״נ את־כל
ב״א אם־יהיה
ב״נ אם יהיה
ב״א והתנחלום
ב״נ והתנחלום
ב״א ייליל
ב״נ ייליל
ב״א מושל
ב״נ מושל ארץ
ב״א ובכלי־גמא
ב״נ ובכלי־גמא
ב״א לבר בך
ב״נ לבר בך
ב״א ישב הארץ
ב״נ ישב הארץ
ב״א והיתה
ב״נ והיתה
ב״א אור הלבנה
ב״נ אור הלבנה
ב״א כן־תרנם
ב״נ כן תרנם
ב״א קו תהו
ב״נ קו תהו
ב״א ואין־שם
ב״נ ואין־שם
ב״א אלישעיה
ב״נ אל־ישעיה
ב״א הערכו לו
ב״נ תערכו־לו
ב״א אתך־אני
ב״נ אתך אני
ב״א הלא שקר
ב״נ הלא־שקר
ב״א ומתפללים
ב״נ ומתפללים
ב״א ויהמו
ב״נ ויהמו
ב״א אין־מנהל
ב״א אין־מנהל לה
ב״א ואת עצומים
ב״נ ואת עצומים
ב״א וברחמים
ב״נ וברחמים
ב״א למה תשקלו
ב״נ למה־
ב״א בלוא
ב״נ בלוא
ב״א ויגרשו
ב״נ ויגרשו
ב״א אשר
ב״נ אשר
ב״א וינטלם
ב״נ וינטלם
ב״א המתקדשים
ב״נ המתקדשים

ירמיהו

ב״א המעלה
ב״נ המעלה
ב״א אם תכבסי
ב״נ אם תכבסי
ב״א אשר נקרא
ב״נ אשר־נקרא
ב״א המעשים
ב״נ המעשים
ב״א והיתה
ב״נ והיתה
ב״א וידרכו
ב״נ וידרכו
ב״א למקוננות
ב״נ למקוננות
ב״א ואינם
ב״נ ואינם
ב״א בן־יחזקיהו
ב״נ בן יחזקיהו
ב״א ואין כם
ב״נ ואין־כם
ב״א והיה
ב״נ והיה
ב״א אל איש־
ב״נ אל איש
ב״א בית מלך
ב״נ בית־מלך
ב״א אין חפץ
ב״נ אין־חפץ
ב״א את אשר
ב״נ את אשר
ב״א הנבאים
ב״נ הנבאים
ב״א מלך בבל
ב״נ מלך־בבל
ב״א את־כל
ב״נ את כל
ב״א וכמעשה
ב״נ וכמעשה
ב״א ויללת
ב״נ ויללת
ב״א להנבא
ב״נ להנבא
ב״א כל־קהל
ב״נ כל קהל
ב״א והתפללו
ב״נ והתפללו
ב״א הנבאים
ב״נ הנבאים
ב״א ועל בני
ב״נ ועל־בני
ב״א אכתבנה
ב״נ אכתבנה
ב״א וכל חילו
ב״נ וכל חילו
ב״א ובמשרפות
ב״נ ובמשרפות
ב״א שבע
ב״נ שבע
ב״א אשר שלחתם
ב״נ אשר
ב״א שובו נא
ב״נ שובו נא
ב״א בן שמעיהו
ב״נ בן־שמעיהו
ב״א אם־הכיתם
ב״נ אם־הכיתם
ב״א ויקח את
ב״נ ויקח את־
ב״א המכלעדי
ב״נ המכלעדי
ב״א וידעו
ב״נ וידעו
ב״א כוס־זהב
ב״נ כוס זהב
ב״א ונספרת
ב״נ ונספרה

יחזקאל

ב״א ואני בתוך
ב״נ ואני בתוך־
ב״א אשר בית
ב״נ אשר בית
ב״א כל־הישבים
ב״נ כל־הישבים
ב״א ושכלתה־
ב״נ ושכלתה
ב״א ואתן נזם
ב״נ ואתן־נזם
ב״א ותיפי
ב״נ ותיפי
ב״א וקטרתי
ב״נ וקטרתי
ב״א לכל־מאהביך
ב״נ לכל מאהביך
ב״א ותשחדי
ב״נ ותשחדי
ב״א בתוכהנה
ב״נ בתוכהנה
ב״א הלא בגעת רפי
ב״נ בגעת בה דגש
ב״א ויתנוהו
ב״נ ויתנוהו
ב״א ויזבחו
ב״נ ויזבחו
ב״א התאחרי
ב״נ התאחדי
ב״א בקסם
ב״נ בקסם
ב״א גודר
ב״נ גודר
ב״א על מאהביה
ב״נ על מאהביה
ב״א את־אהליבה
ב״נ את־אהלה
ב״א ונוסרו
ב״נ ונוסרו
ב״א זהובל פתח
ב״נ קמץ
ב״א הבראך
ב״נ הבראך
ב״א לראות בך
ב״נ לראות־בך
ב״א וידע בגעיא
ב״נ בלא געיא
ב״א וייף
ב״נ וייף
ב״א אל־ההרים
ב״נ אל־ההרם
ב״א ותדלח מים
ב״נ ותדלח מים
ב״א ידברו
ב״נ ידברו
ב״א היות צאני
ב״נ היות צאני־
ב״א אל־הרעים
ב״נ אל הרעים
ב״א ירדפך
ב״נ ירדפך
ב״א בית ישראל
ב״נ בית־ישראל
ב״א והסבתי
ב״נ והסבתי
ב״א המחולל
ב״נ המחולל
ב״א הלזו
ב״נ הלזו
ב״א יטמאו
ב״נ יטמאו
ב״א קהלך רפי
ב״נ קהלך דגש
ב״א ויצאו
ב״נ ויצאו
ב״א אתן לגוג
ב״נ אתן לגוג
ב״א כל מעלם
ב״נ כל מעלם
ב״א ואל הכתף
ב״נ ואל־הכתף
ב״א על־אחריה
ב״נ על אחריה
ב״א והחק
ב״נ והחק

חלופי כתובים שבין בני אשר ובין בני נפתלי

ב"א מכל
ב"נ מכל
ב"א ומשרתים
ב"נ ומשרתים
ב"א אל־שערי
ב"נ אל שערי
ב"א אשר לא
ב"נ אשר־לא
ב"א לבתים
ב"נ לבתים
ב"א והיה
ב"נ והית
ב"א בכל־מועדי
ב"נ בכל מועדי
ב"א עם הארץ
ב"נ עם־הארץ
ב"א ומבשלות
ב"נ ומבשלות
ב"א בנחלה
ב"נ בנחלה
ב"א אשרי ישרץ
ב"נ אשרי
ב"א אשר־תרימו
ב"נ אשר תרימו

תרי עשר

ב"א והיה מספר
ב"נ והיה מספר
ב"א והיה במקום
ב"נ והיה
ב"א ואין חסר
ב"נ ואין חסר
ב"א ירצחו
ב"נ ירצחו
ב"א כי יילילו
ב"נ כי־יילילו
ב"א אכתב לו
ב"נ אכתב לו
ב"א אם־יגדלו
ב"נ אם יגדלו
ב"א ולא איש
ב"נ ולא־איש
ב"א ויתחנן־לו
ב"נ ויתחנן לו
ב"א ונשלמה
ב"נ ונשלמה
ב"א אשר־לא
ב"נ אשר לא
ב"א כל־הגוים
ב"נ כל־הגוים
ב"א על־המזבח
ב"נ על המזבח
ב"א כל־הגוים
ב"נ כל־הגוים
ב"א אשר כנענים
ב"נ אשר כנענים
ב"א אל־חנן
ב"נ אל־חנן
ב"א על נינוה
ב"נ על נינוה
ב"א בין ימינו
ב"נ בין־ימינו

ב"א אם יועצך
ב"נ אם־יועצך
ב"א ומעוננים
ב"נ ומעוננים
ב"א תדרך
ב"נ תדרך
ב"א מה תחשבון
ב"נ מה־תחשבון
ב"א לאלו
ב"נ לא־לו
ב"א העליזה
ב"נ העליזה
ב"א שום אבן
ב"נ שום־אבן
ב"א לעת ערב
ב"נ לעת־ערב
ב"א וראמה
ב"נ וראמה
ב"א ופנה הדרך
ב"נ ופנה הדרך
ב"א ובעשקי
ב"נ ובעשקי

דברי הימים

ב"א בני פרץ
ב"נ בני־פרץ
ב"א וימצאו
ב"נ וימצאו
ב"א ואהרן
ב"נ ואהרן
ב"א ויתנו
ב"נ ויתנו
ב"א וימצאו
ב"נ וימצאו
ב"א כל־ישראל
ב"נ כל ישראל
ב"א עצמך ובשרך
ב"נ עצמך ובשרך
ב"א המתחזקים
ב"נ המתחזקים
ב"א ויתיצבו
ב"נ ויתיצבו
ב"א וישיהו
ב"נ וישיהו
ב"א ומן־הגוי
ב"נ ומן־הגוי
ב"א את עמשי
ב"נ את־עמשי
ב"א וממנשה
ב"נ וממנשה
ב"א וגם הקרובים
ב"נ וגם־הקרובים
ב"א ובבקר
ב"נ ובבקר
ב"א בית עובד
ב"נ בית עובד
ב"א ולשרתו
ב"נ ולשרתו
ב"א להעלות
ב"נ להעלות
ב"א וישיה
ב"נ וישיה

ב"א ומעשה
ב"נ ומעשה
ב"א ישראלה
ב"נ ישראלה
ב"א ויפקדם
ב"נ ויפקדם
ב"א ואת בתיו
ב"נ ואת בתיו
ב"א לבנות לך
ב"נ לבנות־לך
ב"א המחלקות
ב"נ המחלקות
ב"א כל רכוש
ב"נ כל־רכוש
ב"א שלמה
ב"נ שלמה
ב"א להתנדב
ב"נ להתנדב
ב"א ויברכו
ב"נ ויברכו
ב"א ומנצחים
ב"נ ומנצחים
ב"א שם־הימיני
ב"נ שם הימיני
ב"א למחצרים
ב"נ למחצרים
ב"א והחסד
ב"נ והחסד
ב"א ויתפללו
ב"נ ויתפללו
ב"א להיות שמי
ב"נ להיות שמי
ב"א ויחזק
ב"נ ויחזק
ב"א התיצבו
ב"נ התיצבו
ב"א את מעכה
ב"נ את־מעכה
ב"א ושבע
ב"נ ושבע
ב"א חומה
ב"נ חומת
ב"א עודד
ב"נ עודד
ב"א הפוך
ב"נ הפוך
ב"א ומקח
ב"נ ומקח
ב"א התיצבו
ב"נ התיצבו
ב"א וימצאו
ב"נ וימצאו
ב"א וינצלו
ב"נ וינצלו
ב"א בהתחברך
ב"נ בהתחברך
ב"א על־עמדו
ב"נ על עמדו
ב"א על־עזיהו
ב"נ על עזיהו
ב"א נביא ליי
ב"נ נביא ליי
ב"א ויזעקו
ב"נ ויזעקו

ב"א יתקדשו
ב"נ יתקדשו
ב"א וישרם
ב"נ וישרם
ב"א המדברים
ב"נ המדברים
ב"א ויכשלו
ב"נ ויכשלו
ב"א בהעלות
ב"נ בהעלות

תהלות

ב"א כי אם
ב"נ כי אם־
ב"א ובתורתו
ב"נ ובתורתו
ב"א ובחרונו
ב"נ ובחרונו
ב"א אספרה
ב"נ אספרה
ב"א פן־יאנף
ב"נ פן יאנף
ב"א נסה עלינו
ב"נ נסה עלינו
ב"א אור פניך
ב"נ אור פניך
ב"א וישמחו
ב"נ וישמחו
ב"א בשוב־איבי
ב"נ בשוב איבי
ב"א ישפט
ב"נ ישפט
ב"א נודע יי
ב"נ נודע יי
ב"א במזמות זו
ב"נ במזמות זו
ב"א תדרש
ב"נ הדרש
ב"א עד אנה
ב"נ עד אנה
ב"א מפלטי
ב"נ מפלטי
ב"א כבוד אל
ב"נ כבוד אל
ב"א בכל הארץ
ב"נ בכל הארץ
ב"א עדות יי
ב"נ עדות־יי
ב"א מצות יי ברה
ב"נ מצות־יי ברה
ב"א טהורה
ב"נ טהורה
ב"א הנחמדים
ב"נ הנחמדים
ב"א מפשע
ב"נ מפשע
ב"א יתן לך
ב"נ יתן־לך
ב"א והתפרדו
ב"נ והתפרדו
ב"א כי לא בזה
ב"נ כי לא בזה

ב"א דשנת בשמן
ב"נ דשנת בשמן
ב"א והנשאו
ב"נ והנשאו
ב"א הבגדים
ב"נ הבגדים
ב"א ולמדני
ב"נ ולמדני
ב"א ועתה ירום
ב"נ ועתה
ב"א אל תחרש
ב"נ אל־תחרש
ב"א ומשירי
ב"נ ומשירי
ב"א ירעם יוציא חריש
ב"נ לא יוציא חריש
ב"א קול־יי
ב"נ קול יי
ב"א וירקידם
ב"נ וירקידם
ב"א ויחשף
ב"נ ויחשף
ב"א לצור מעוז
ב"נ לצור מעוז
ב"א מכל צוררי
ב"נ צוררי
ב"א ולשכני
ב"נ ולשכני
ב"א הצילני
ב"נ הצילני
ב"א בשועי
ב"נ בשועי
ב"א אהבו
ב"נ אהבו
ב"א וכל־מעשהו
ב"נ וכל מעשהו
ב"א ויגרשהו
ב"נ ויגרשהו
ב"א לכו בנים
ב"נ לכו בנים
ב"א ואת דכאי
ב"נ ואת־דכאי
ב"א למנצחי
ב"נ למנצח
ב"א וירממהו
ב"נ וירממהו
ב"א אל־בקצפך
ב"נ אל בקצפך
ב"א כי עונתי
ב"נ כי־עונתי
ב"א אהבי
ב"נ אהבי
ב"א אשמרה לפי
ב"נ אשמרה לפי
ב"א מכל פשעי
ב"נ מכל פשעי
ב"א ויעלני
ב"נ ויעלני
ב"א לעשות
ב"נ לעשות
ב"א ימלטהו
ב"נ ימלטהו
ב"א באמר אלי
ב"נ באמר אלי

ב"א ותהמי
ב"נ ותהמי
ב"א אל־תהום
ב"נ אל תהום
ב"א באמרם
ב"נ באמרם
ב"א מאיש
ב"נ מאיש
ב"א למנצחי
ב"נ למנצח אין בו
ב"א על דבר אמת
ב"נ על־דבר אמת
ב"א ביקרותיך
ב"נ ביקרותיך
ב"א נצבה שגל
ב"נ נצבה שגל
ב"א ובית אביך
ב"נ ובית אביך
ב"א על־כן עמים
ב"נ על כן עמים
ב"א ישמחו
ב"נ ישמחו
ב"א לכו חזו
ב"נ לכו חזו
ב"א למנצחי פסק
ב"נ למנצח אין בו פסק
ב"א לשאול
ב"נ לשאול
ב"א זובח
ב"נ זובח
ב"א ובגבורתך
ב"נ ובגבורתך
ב"א לא שמו
ב"נ לא שמו
ב"א תורידם
ב"נ תורידם
ב"א ישובו
ב"נ ישובו
ב"א להתהלך
ב"נ להתהלך
ב"א כי בך
ב"נ כי בך
ב"א ממתקוממי
ב"נ ממתקוממי
ב"א ומאנשי
ב"א ומאנשי
ב"א יראני
ב"נ יראני
ב"א ואת ארם
ב"נ ואת ארם
ב"א תרצחו
ב"נ תרצחו
ב"א כמעשהו
ב"נ כמעשהו
ב"א והמלך
ב"נ והמלך
ב"א הארץ
ב"נ הארץ
ב"א יכחשו
ב"נ יכחשו
ב"א אעשה
ב"נ אעשה
ב"א יאר
ב"נ יאר

ב״א גער
ב״נ גערי
ב״א ואל תאטר
ב״נ ואל תאטר
ב״א ולמנחמים
ב״נ ולמנחמים
ב״א תנה עון
ב״נ תנה עון
ב״א יהללוהו
ב״נ יהללוהו
ב״א רדפו
ב״נ רדפו
ב״א ואין עוזר
ב״נ ואין עוזר
ב״א בסבך
ב״נ בסבך
ב״א שברת
ב״נ שברת
ב״א כי־מלאו
ב״נ כי־מלאו
ב״א זכור חרפתך
ב״נ זכור חרפתך
ב״א בקום־למשפט
ב״נ בקום למשפט
ב״א על־ירותון
ב״נ על ידותון
ב״א ובעלילותיך
ב״נ ובעלילותיך
ב״א וינהגם
ב״נ וינהגם
ב״א והצילני
ב״נ והצילני
ב״א אלהיהם
ב״נ אלהיהם
ב״א ארזי אל
ב״נ ארזי אל
ב״א אל־תחרש
ב״נ אל תחרש
ב״א ובסופתך
ב״נ ובסופתך
ב״א וגם־כלתה
ב״נ וגם־כלתה
ב״א את־מזבחותיך
ב״נ את מזבחותיך
ב״א נירשה לנו
ב״נ נירשה לנו
ב״א הלא אתה
ב״נ הלא־אתה
ב״א אל־רחום
ב״נ אל רחום
ב״א אתה
ב״נ אתה תשבחם
ב״א אתה
ב״נ אתה יסדתם
ב״א פזרת
ב״נ פזרת
ב״א דברת
ב״נ דברת
ב״א ובנהרות
ב״נ ובנהרות
ב״א ובנגעים
ב״נ ובנגעים
ב״א אם־לדוד
ב״נ אם־לדוד

ב״א פרצת כל
ב״נ כל גדרותיו
ב״א העטית
ב״נ העטית
ב״א ומעולם
ב״נ ומעולם
ב״א אתה אל
ב״נ אתה אל
ב״א ובחמתך
ב״נ ובחמתך
ב״א ונרננה
ב״נ ונרננה
ב״א ומעשה ידנו
ב״נ ומעשה
ב״א ותחת
ב״נ ותחת
ב״א במעשה
ב״נ במעשה
ב״א דשנים
ב״נ דשנים
ב״א אדירים
ב״נ אדירים
ב״א אל נקמות
ב״נ אל־נקמות
ב״א יתאמרו
ב״נ יתאמרו
ב״א נברכה־לפני
ב״נ לפני
ב״א אם בקולו
ב״נ אם־בקולו
ב״א ירעם
ב״נ ירעם
ב״א ישפט
ב״נ ישפט
ב״א המעטרכי
ב״נ המעטרכי
ב״א הרחיק
ב״נ הרחיק
ב״א גבול
ב״נ גבול
ב״א יבהלון
ב״נ יבהלון
ב״א התהללו
ב״נ התהללו
ב״א פתח
ב״נ פתח
ב״א במעלליהם
ב״נ במעלליהם
ב״א וקבצנו
ב״נ וקבצנו
ב״א מארצות
ב״נ ומארצות
ב״א וילחמוני
ב״נ וילחמני
ב״א אל יהי
ב״נ אל־יהי
ב״א המגביהי
ב״נ המגביהי
ב״א אני עבדך
ב״נ אני עבדך
ב״א לך אזבח
ב״נ לך אזבח
ב״א מן־המצר
ב״נ מן המצר

ב״א אל תעזבני
ב״נ אל־תעזבני
ב״א והורתך
ב״נ והורתך
ב״א ואל תצל
ב״נ ואל הצל
ב״א ואתהלכה
ב״נ ואתהלכה
ב״א ואשתעשע
ב״נ ואשתעשע
ב״א אל מצותיך
ב״נ אל־מצותיך
ב״א תנחמני
ב״נ תנחמני
ב״א מכל מלמדי
ב״נ מכל מלמדי
ב״א ממשפטיך
ב״נ ממשפטיך
ב״א ומשפטיך
ב״נ ומשפטיך
ב״א אל־יעשקוני
ב״נ אל־יעשקוני
ב״א כחסדך
ב״נ כחסדך
ב״א אני שלום
ב״נ אני שלום
ב״א עם אהלי
ב״נ עם־אהלי
ב״א ששם
ב״נ ששם
ב״א הנה
ב״נ הנה
ב״א שהיה
ב״נ שהיה
ב״א נתננו
ב״נ נתננו
ב״א למען
ב״נ למעני
ב״א שוא לכפי
ב״נ שוא לכם
ב״א זכר יי
ב״נ זכר־יי
ב״א אלמדם
ב״נ אלמדם
ב״א הררי
ב״נ הררי
ב״א מעלה
ב״נ מעלה
ב״א אין־יש
ב״נ אין יש
ב״א ויפרקנו
ב״נ ויפרקנו
ב״א על־ערבים
ב״נ על ערבים
ב״א שיר־יי
ב״נ שיר יי
ב״א אם־אשכחך
ב״נ אם־אשכחך
ב״א עולליך
ב״נ עולליך
ב״א ותענני
ב״נ ותענני
ב״א לדבר רע
ב״נ לדבר רע

ב״א עד אעבור
ב״נ עד אעבור
ב״א במעשה
ב״נ במעשה
ב״א לעשות
ב״נ לעשות
ב״א בני־נכר
ב״נ בני נכר
ב״א שככה
ב״נ שככה
ב״א וגבורתיך
ב״נ וגבורותיך
ב״א את־המיחלים
ב״נ את־המיחלים
ב״א השם־גבולך
ב״נ השם־גבולך
ב״א בצלצלי
ב״נ בצלצלי

איוב

ב״א שבעת
ב״נ שבעת
ב״א והיה
ב״נ והיה
ב״א אל ידרשהו
ב״נ אל־ידרשהו
ב״א תשכן
ב״נ תשכן
ב״א ואל־מצנים
ב״נ ואל מצנים
ב״א ופקדת
ב״נ ופקדת
ב״א ואתה דע
ב״נ ואתה דע
ב״א כמרירי
ב״נ כמרירי
ב״א ויבא רגז
ב״נ ויבא רגז
ב״א אני ראיתי
ב״נ אני ראיתי
ב״א היש־בלשני
ב״נ היש בלשוני
ב״א הים אני
ב״נ הים־אני
ב״א את עוני
ב״נ את עוני
ב״א יעות צדק
ב״נ יעות־צדק
ב״א היגאה
ב״נ היגאה
ב״א אם־יבלענו
ב״נ אם־יבלענו
ב״א לא־יש
ב״נ לא־יש
ב״א ואימתו
ב״נ ואימתו
ב״א ואל עפר
ב״נ ואל־עפר
ב״א ובעצמות
ב״נ ובעצמות
ב״א ותופע
ב״נ ותופע
ב״א ישהלך

ב״נ ישהלך
ב״א ומצהרים
ב״נ ומצהרים
ב״א מי אין
ב״נ מי אין
ב״א ואימתך
ב״נ ואימתך
ב״א ארחותי
ב״נ ארחותי
ב״א ושבע רגז
ב״נ ושבע רגז
ב״א תשטף
ב״נ תשטף
ב״א ויהלך
ב״נ ויהלך
ב״א וזה־חזיתי
ב״נ וזה־חזיתי
ב״א אל תכסי
ב״נ אל תכסי
ב״א בלא יומו
ב״נ בלא־יומו
ב״א ויקם בי
ב״נ ויקם־בי
ב״א טרף
ב״נ טרף
ב״א מתקוממה
ב״נ מתקוממה
ב״א תנחמתיכם
ב״נ תנחומתיכם
ב״א האנכי
ב״נ האנכי
ב״א נר רשעים
ב״נ נר רשעים
ב״א מתקו לו
ב״נ מתקו לו
ב״א ערבה
ב״נ ערבה
ב״א ומכלי
ב״נ ומכלי
ב״א יקטל
ב״נ יקטל־
ב״א וצור יצוק
ב״נ וצור־יצוק
ב״א ותאשרני
ב״נ ותאשרני
ב״א ויחלו
ב״נ ויחלו
ב״א ותתבונן
ב״נ ותתבונן
ב״א ויבא אפל
ב״נ ויבא אפל
ב״א ובוז משפחות
ב״נ ובוז־משפחות
ב״א ויחר אפו
ב״נ ויחר־אפו
ב״א והוחלתי
ב״נ והוחלתי
ב״א וכל דברי
ב״נ וכל דברי
ב״א על משפטי
ב״נ על־משפטי
ב״א אנשי
ב״נ אנשי
ב״א ותחולל

ב״נ ותחולל
ב״א אתן־צדק
ב״נ אתן צדק
ב״א היש־למטר
ב״נ היש למטר
ב״א תשחק
ב״נ תשחק
ב״א התשחק בו
ב״נ התשחק
ב״א אין־על עפר
ב״נ אין־על

משלי

ב״א אם־יפתוך
ב״נ אם יפתוך
ב״א אם־תבקשנה
ב״נ אם תבקשנה
ב״א כי את אשר
ב״נ כי את
ב״א יתמך
ב״נ יתמך
ב״א ונהמת
ב״נ ונהמת
ב״א ואמרת
ב״נ ואמרת
ב״א עשה זאת
ב״נ עשה זאת
ב״א כי באת
ב״נ כי־באת
ב״א לך אל נמלה
ב״נ לך אל
ב״א בהתהלכך
ב״נ בהתהלכך
ב״א נתעלסה
ב״נ נתעלסה
ב״א צרור
ב״נ צרור
ב״א אני חכמה
ב״נ אני חכמה
ב״א וליועצי
ב״נ וליועצי
ב״א אור־צדיקים
ב״נ אור צדיקים
ב״א תרומם גוי
ב״נ תרומם גוי
ב״א אם בהתגלות
ב״נ אם־בהתגלות
ב״א ימלא פיהו
ב״נ ימלא פיהו
ב״א אם אין־לך
ב״נ אם אין־לך
ב״א למה יקח
ב״נ למה יקח
ב״א לשון־שקר
ב״נ לשון שקר
ב״א אל תתהלל
ב״נ אל־תתהלל
ב״א למי אוי
ב״נ למי אוי
ב״א ובית אחיך
ב״נ ובית אחיך
ב״א ענה כסיל
ב״נ ענה כסיל

חלופי כתובים שבין בני אשר ובין בני נפתלי

ב״א מכל
ב״נ מכל
ב״א ומשרתים
ב״נ ומשרתים
ב״א אל־שערי
ב״נ אל שערי
ב״א אשר לא
ב״נ אשר־לא
ב״א לבתים
ב״נ לבתים
ב״א והיה
ב״נ והיה
ב״א בכל־מועדי
ב״נ בכל מועדי
ב״א עם הארץ
ב״נ עם־הארץ
ב״א ומבשלות
ב״נ ומבשלות
ב״א בנחלה
ב״נ בנחלה
ב״א אשרי ישרץ
ב״נ אשרי
ב״א אשר־תרימו
ב״נ אשר תרימו

תרי עשר

ב״א והיה מספר
ב״נ והיה מספר
ב״א והיה כמקום
ב״נ והיה
ב״א ואין חסר
ב״נ ואין חסר
ב״א ירצחו
ב״נ ירצחו
ב״א כי ייְלילו
ב״נ כי־ייְלילו
ב״א אכתב לו
ב״נ אכתב לו
ב״א אם־יגדלו
ב״נ אם יגדלו
ב״א ולא איש
ב״נ ולא־איש
ב״א ויתחנן־לו
ב״נ ויתחנן לו
ב״א ונשלמה
ב״נ ונשלמה
ב״א אשר־לא
ב״נ אשר לא
ב״א כל־הגוים
ב״נ כל־הגוים
ב״א על־המזבח
ב״נ על המזבח
ב״א כל־הגוים
ב״נ כל־הגוים
ב״א אשר כנענים
ב״נ אשר כנענים
ב״א אל־חנן
ב״נ אל־חנן
ב״א על נינוה
ב״נ על נינוה
ב״א בין ימינו
ב״נ בין־ימינו

ב״א אם יועצך
ב״נ אם־יועצך
ב״א ומעוננים
ב״נ ומעוננים
ב״א תדרך
ב״נ תדרך
ב״א מה תחשבון
ב״נ מה־תחשבון
ב״א לאלו
ב״נ לא־לו
ב״א העליזה
ב״נ העליזה
ב״א שום אבן
ב״נ שום־אבן
ב״א לעת ערב
ב״נ לעת־ערב
ב״א וראמה
ב״נ וראמה
ב״א ופנה־דרך
ב״נ ופנה דרך
ב״א ובעשקי
ב״נ ובעשקי

דברי הימים

ב״א בני פרץ
ב״נ בני־פרץ
ב״א וימצאו
ב״נ וימצאו
ב״א ואהרן
ב״נ ואהרן
ב״א ויתנו
ב״נ ויתנו
ב״א וימצאו
ב״נ וימצאו
ב״א כל־ישראל
ב״נ כל ישראל
ב״א עצמך ובשרך
ב״נ עצמך ובשרך
ב״א המתחזקים
ב״נ המתחזקים
ב״א ויתיצבו
ב״נ ויתיצבו
ב״א וישיהו
ב״נ וישיהו
ב״א ומן־הגוי
ב״נ ומן־הגוי
ב״א את עמשי
ב״נ את־עמשי
ב״א וממנשה
ב״נ וממנשה
ב״א וגם הקרובים
ב״נ וגם־הקרובים
ב״א ובבקר
ב״נ ובבקר
ב״א בית עובד
ב״נ בית עובד
ב״א ולשרתו
ב״נ ולשרתו
ב״א להעלות
ב״נ להעלות
ב״א וישיה
ב״נ וישיה

ב״א ומעשה
ב״נ ומעשה
ב״א ישראלה
ב״נ ישראלה
ב״א ויפקדם
ב״נ ויפקדם
ב״א ואת בתיו
ב״נ ואת בתיו
ב״א לבנות לך
ב״נ לבנות־לך
ב״א המחלקות
ב״נ המחלקות
ב״א כל רכוש
ב״נ כל־רכוש
ב״א שלמה
ב״נ שלמה
ב״א להתנדב
ב״נ להתנדב
ב״א ויברכו
ב״נ ויברכו
ב״א ומנצחים
ב״נ ומנצחים
ב״א שם־הימיני
ב״נ שם הימיני
ב״א למחצרים
ב״נ למחצרים
ב״א והחסד
ב״נ והחסד
ב״א ויתפללו
ב״נ ויתפללו
ב״א להיות שמי
ב״נ להיות שמי
ב״א ויחזק
ב״נ ויחזק
ב״א התיצבו
ב״נ התיצבו
ב״א את מעכה
ב״נ את־מעכת
ב״א ושבע
ב״נ ושבע
ב״א חומה
ב״נ חומת
ב״א עודד
ב״נ עודד
ב״א הפוך
ב״נ הפוך
ב״א ומקח
ב״נ ומקח
ב״א התיצבו
ב״נ התיצבו
ב״א וימצאו
ב״נ וימצאו
ב״א וינצלו
ב״נ וינצלו
ב״א בהתחברך
ב״נ בהתחברך
ב״א על־עמדו
ב״נ על עמדו
ב״א על־עזיהו
ב״נ על עזיהו
ב״א נביא ליי
ב״נ נביא ליי
ב״א ויזעקו
ב״נ ויזעקו

ב״א יתקדשו
ב״נ יתקדשו
ב״א וישרם
ב״נ וישרם
ב״א המדברים
ב״נ המדברים
ב״א ויכשלו
ב״נ ויכשלו
ב״א בהעלות
ב״נ בהעלות

תהלות

ב״א כי אם
ב״נ כי אם־
ב״א ובתורתו
ב״נ ובתורתו
ב״א ובחרונו
ב״נ ובחרונו
ב״א אספרה
ב״נ אספרה
ב״א פן־יאנף
ב״נ פן יאנף
ב״א נסה עלינו
ב״נ נסה עלינו
ב״א אור פניך
ב״נ אור פניך
ב״א וישמחו
ב״נ וישמחו
ב״א בשוב־איבי
ב״נ בשוב איבי
ב״א ישפט
ב״נ ישפט
ב״א נודע יי
ב״נ נודע יי
ב״א במזמות זו
ב״נ במזמות זו
ב״א תדרש
ב״נ תדרש
ב״א ער אנה
ב״נ ער אנה
ב״א מפלטי
ב״נ מפלטי
ב״א כבוד אל
ב״נ כבוד אל
ב״א בכל הארץ
ב״נ בכל הארץ
ב״א עדות יי
ב״נ עדות־יי
ב״א מצות יי ברה
ב״נ מצות־יי ברה
ב״א טהורה
ב״נ טהורה
ב״א הנחמדים
ב״נ הנחמדים
ב״א מפשע
ב״נ מפשע
ב״א יתן לך
ב״נ יתן־לך
ב״א והתפרדו
ב״נ והתפרדו
ב״א כי לא בזה
ב״נ כי לא בזה

ב״א דשנת בשמן
ב״נ דשנה בשמן
ב״א והנשאו
ב״נ והנשאו
ב״א הבגדים
ב״נ הבגדים
ב״א ולמדני
ב״נ ולמדני
ב״א ועתה ירום
ב״נ ועתה
ב״א אל תחרש
ב״נ אל־תחרש
ב״א ומשירי
ב״נ ומשירי
ב״א ירעש יוציא חריש
ב״נ לא יוציא חריש
ב״א קול־יי
ב״נ קול־יי
ב״א וירקידם
ב״נ וירקידם
ב״א ויחשף
ב״נ ויחשף
ב״א לצור מעוז
ב״נ לצור מעוז
ב״א מכל צוררי
ב״נ צוררי
ב״א ולשכני
ב״נ ולשכני
ב״א הצילני
ב״נ הצילני
ב״א בשועי
ב״נ בשועי
ב״א אהבו
ב״נ אהבו
ב״א וכל־מעשהו
ב״נ וכל מעשהו
ב״א ויגרשהו
ב״נ ויגרשהו
ב״א לכו בנים
ב״נ לכו בנים
ב״א ואת דכאי
ב״נ ואת־דכאי
ב״א למנצח
ב״נ למנצח
ב״א וירמסהו
ב״נ וירמסהו
ב״א אל־בקצפך
ב״נ אל בקצפך
ב״א כי עונתי
ב״נ כי־עונתי
ב״א אהבי
ב״נ אהבי
ב״א אשמרה לפי
ב״נ אשמרה לפי
ב״א מכל פשעי
ב״נ מכל פשעי
ב״א ויעלני
ב״נ ויעלני
ב״א לעשות
ב״נ לעשות
ב״א ימלטהו
ב״נ ימלטהו
ב״א באמר אלי
ב״נ באמר אלי

ב״א ותהמי
ב״נ ותהמי
ב״א אל־תהום
ב״נ אל תהום
ב״א באמרם
ב״נ באמרם
ב״א מאיש
ב״נ מאיש
ב״א למנצח
ב״נ למנצח אין בו
ב״א על דבר אמת
ב״נ על־דבר אמת
ב״א ביקרותיך
ב״נ ביקרותיך
ב״א נצבה שגל
ב״נ נצבה שגל
ב״א ובית אביך
ב״נ ובית אביך
ב״א על־כן עמים
ב״נ על כן עמים
ב״א ישמחו
ב״נ ישמחו
ב״א לכו חזו
ב״נ לכו חזו
ב״א למנצח פסק
ב״נ למנצח אין בו פסק
ב״א לשאול
ב״נ לשאול
ב״א זובח
ב״נ זובח
ב״א ובגבורתך
ב״נ ובגבורתך
ב״א לא שמו
ב״נ לא [illegible]
ב״א תורידם
ב״נ תורידם
ב״א ישובו
ב״נ ישובו
ב״א להתהלך
ב״נ להתהלך
ב״א כי בך
ב״נ כי בך
ב״א ממתקוממי
ב״נ ממתקוממי
ב״א ומאנשי
ב״א ומאנשי
ב״א יראני
ב״נ יראני
ב״א ואת ארם
ב״נ ואת ארם
ב״א תרצחו
ב״נ תרצחו
ב״א כמעשהו
ב״נ כמעשהו
ב״א והמלך
ב״נ והמלך
ב״א הארץ
ב״נ הארץ
ב״א יכחשו
ב״נ יכחשו
ב״א אעשה
ב״נ אעשה
ב״א יאר
ב״נ יאר

ב״א נער
ב״נ נְעָרִי
ב״א ואל תאטר
ב״נ וְאל תאטר
ב״א וְלַמנחמים
ב״נ וְלִמנחמים
ב״א תֻּגֶה עון
ב״נ תֻּגֶה עון
ב״א יְהַלְלוּהוּ
ב״נ יְהַלְלוּהוּ
ב״א רֹדפו
ב״נ רֹדפו
ב״א ואֵין עוזר
ב״נ וְאין עוזר
ב״א כְּסֶבֶךָ
ב״נ כְּסֻבֶּךָ
ב״א שֻׁבֶּרֶת
ב״נ שֻׁבֶּרֶת
ב״א כִּי־מלאו
ב״נ כי־מלאו
ב״א זכור חרפתך
ב״נ זְכֹר חרפתך
ב״א בְּקום־למשפט
ב״נ בְּקום למשפט
ב״א עַל־ידותון
ב״נ עַל ידותון
ב״א ובעלילותיך
ב״נ וּבְעלילותיך
ב״א וַיְנהגם
ב״נ וַיְנהגם
ב״א והצילני
ב״נ והצילני
ב״א אלהיהם
ב״נ אֱלהיהם
ב״א אַרְזֵי אל
ב״נ ארזי אל
ב״א אַל־תחרש
ב״נ אַל תחרש
ב״א ובסופתך
ב״נ וּבסופתך
ב״א וגם־כלתה
ב״נ וְגם־כלתה
ב״א אֶת־מזבחותיך
ב״נ אֶת מזבחותיך
ב״א נִירשה לנו
ב״נ נִירשה לנו
ב״א הֲלֹא אתה
ב״נ הֲלֹא־אתה
ב״א אל־רחום
ב״נ אֵל רחום
ב״א אתה
ב״נ אתה תשבחם
ב״א אתה
ב״נ אתה יסדתם
ב״א פּוֹרַת
ב״נ פּוֹרַת
ב״א דִּבַּרְתָּ
ב״נ דִּבַּרְתָּ
ב״א ובנהרות
ב״נ וּבנהרות
ב״א ובנגעים
ב״נ וּבנגעים
ב״א אִם־לדוד
ב״נ אם־לדוד

ב״א פרצת כל
ב״נ כָּל גדרותיו
ב״א הָעִטִּית
ב״נ העטית
ב״א ומעולם
ב״נ ומעולם
ב״א אתה אל
ב״נ אתה אל
ב״א ובחמתך
ב״נ וּבחמתך
ב״א ונרננה
ב״נ וּנרננה
ב״א ומעשה ידנו
ב״נ וּמעשה
ב״א ותחת
ב״נ וְתחת
ב״א במעשה
ב״נ בְּמעשה
ב״א דשנים
ב״נ דשנים
ב״א אדירים
ב״נ אדירים
ב״א אֵל נקמות
ב״נ אֵל־נקמות
ב״א יתאמרו
ב״נ יתאמרו
ב״א נברכה־לפני
ב״נ לִפני
ב״א אִם בקולו
ב״נ אם־בקולו
ב״א ירעם
ב״נ ירעם
ב״א ישפט
ב״נ ישפט
ב״א המעטרכי
ב״נ הַמעטרכי
ב״א הרחיק
ב״נ הרחיק
ב״א גבול
ב״נ גבול
ב״א יבהלון
ב״נ יבהלון
ב״א התהללו
ב״נ התהללו
ב״א פתח
ב״נ פתח
ב״א במעליליהם
ב״נ במעליליהם
ב״א וקבצנו
ב״נ וְקבצנו
ב״א מארצות
ב״נ וּמארצות
ב״א וַילחמוני
ב״נ וַילחמוני
ב״א אַל יהי
ב״נ אַל־יהי
ב״א המגביהי
ב״נ הַמגביהי
ב״א אֲנִי עבדך
ב״נ אֲני עבדך
ב״א לְךָ אזבח
ב״נ לְךָ אזבח
ב״א מִן־המצר
ב״נ מִן המצר

ב״א אַל תעזבני
ב״נ אַל־תעזבני
ב״א והורתך
ב״נ וְהורתך
ב״א ואל תצל
ב״נ וְאל הצל
ב״א ואתהלכה
ב״נ וְאתהלכה
ב״א ואשתעשע
ב״נ וְאשתעשע
ב״א אֶל מצותיך
ב״נ אֶל־מצותיך
ב״א תנחמני
ב״נ תנחמני
ב״א מִכָּל מלמדי
ב״נ מִכָּל מלמדי
ב״א ממשפטיך
ב״נ מִמשפטיך
ב״א ומשפטיך
ב״נ וּמשפטיך
ב״א אַל־יעשקוני
ב״נ אַל־יעשקוני
ב״א כחסדך
ב״נ כְּחסדך
ב״א אֲני שלום
ב״נ אֲני שלום
ב״א עם אהלי
ב״נ עם־אהלי
ב״א ששם
ב״נ ששם
ב״א הנה
ב״נ הנה
ב״א שהיה
ב״נ שהיה
ב״א נתננו
ב״נ נתננו
ב״א למען
ב״נ למעני
ב״א שוא לכפי
ב״נ שוא לכם
ב״א זכר יי
ב״נ זְכָר־יי
ב״א אֲלמדם
ב״נ אֲלמדם
ב״א הררי
ב״נ הַררי
ב״א מעלה
ב״נ מִמעלה
ב״א אֵין־יש
ב״נ אֵין יש
ב״א וַיפרקנו
ב״נ וַיפרקנו
ב״א על־ערבים
ב״נ עַל ערבים
ב״א שיר־יי
ב״נ שיר יי
ב״א אִם־אשכחך
ב״נ אִם־אשכחך
ב״א עוללך
ב״נ עולליך
ב״א ותענני
ב״נ וַתענני
ב״א לדבר רע
ב״נ לדבר רע

ב״א עַד אעבור
ב״נ עַד אעבור
ב״א בְּמעשה
ב״נ בְּמעשה
ב״א לַעשות
ב״נ לעשות
ב״א בני־נכר
ב״נ בְּני נכר
ב״א שככה
ב״נ שככה
ב״א וגבורתיך
ב״נ וּגבורותיך
ב״א אֶת־המיחלים
ב״נ אֶת־המיחלים
ב״א השם־גבולך
ב״נ השם־גבולך
ב״א בצלצלי
ב״נ בצלצלי

איוב

ב״א שבעת
ב״נ שבעת
ב״א והיה
ב״נ וְהיה
ב״א אַל ידרשהו
ב״נ אַל־ידרשהו
ב״א תשכן
ב״נ תשכן
ב״א ואֶל־מצנים
ב״נ וְאל מצנים
ב״א ופקדת
ב״נ ופקדת
ב״א ואתה הדע
ב״נ ואתה הדע
ב״א כמרירי
ב״נ כמרירי
ב״א וַיבא רגז
ב״נ וִיבא רגז
ב״א אֲני ראיתי
ב״נ אֲני ראיתי
ב״א היש־בלשני
ב״נ היש בלשוני
ב״א הַים אני
ב״נ הַים־אני
ב״א את עוני
ב״נ את עוני
ב״א יעות צדק
ב״נ יעות־צדק
ב״א היגאה
ב״נ היגאה
ב״א אִם־יבלענו
ב״נ אִם־יבלענו
ב״א לא־יש
ב״נ לא־יש
ב״א ואימתו
ב״נ וְאימתו
ב״א ואל עפר
ב״נ וְאל־עפר
ב״א ובעצמות
ב״נ ובעצמות
ב״א ותופע
ב״נ ותופע
ב״א ישהלך

ב״נ ישהלך
ב״א ומצהרים
ב״נ וּמצהרים
ב״א מִי אין
ב״נ מי אין
ב״א ואימתך
ב״נ וְאימתך
ב״א ארחותי
ב״נ ארחותי
ב״א ושבע רגז
ב״נ ושבע רגז
ב״א תשטף
ב״נ תשטף
ב״א וַיהלך
ב״נ וַיהלך
ב״א וזה־חזיתי
ב״נ וְזה־חזיתי
ב״א אל תכסי
ב״נ אל תכסי
ב״א בלא יומו
ב״נ בלא־יומו
ב״א ויקם בי
ב״נ וְיקם־בי
ב״א טרף
ב״נ טרף
ב״א מתקוממה
ב״נ מתקוממה
ב״א תנחמתיכם
ב״נ תנחומתיכם
ב״א הֶאנכי
ב״נ האנכי
ב״א נר רשעים
ב״נ נר רשעים
ב״א מתקו לו
ב״נ מתקו לו
ב״א ערבה
ב״נ ערבה
ב״א ומכלי
ב״נ וּמכלי
ב״א יקטל
ב״נ יקטל־
ב״א וצור יצוק
ב״נ וצור־יצוק
ב״א ותאשרני
ב״נ וַתאשרני
ב״א וְיחלו
ב״נ וְיחלו
ב״א ותתבונן
ב״נ ותתבונן
ב״א וַיבא אפל
ב״נ וַיבא אפל
ב״א ובוז משפחות
ב״נ ובוז־משפחות
ב״א וַיחר אפו
ב״נ וַיחר־אפו
ב״א והוחלתי
ב״נ וְהוחלתי
ב״א וכל דברי
ב״נ וְכל דברי
ב״א עַל משפטי
ב״נ עַל־משפטי
ב״א אנשי
ב״נ אנשי
ב״א ותחולל

ב״נ ותחולל
ב״א אתן־צדק
ב״נ אתן צדק
ב״א היש־למטר
ב״נ היש למטר
ב״א תשחק
ב״נ תשחק
ב״א התשחק כו
ב״נ התשחק
ב״א אֵין־על עפר
ב״נ אֵין־על

משלי

ב״א אִם־יפתוך
ב״נ אִם יפתוך
ב״א אִם־תבקשנה
ב״נ אִם הבקשנה
ב״א כִּי את אשר
ב״נ כִּי את
ב״א יתמך
ב״נ יתמך
ב״א ונהמת
ב״נ וְנהמת
ב״א ואמרת
ב״נ וְאמרת
ב״א עשה זאת
ב״נ עֲשה זאת
ב״א כי באת
ב״נ כי־באת
ב״א לך אל נמלה
ב״נ לך אל
ב״א בהתהלכך
ב״נ בהתהלכך
ב״א נתעלסה
ב״נ נתעלסה
ב״א צרור
ב״נ צרור
ב״א אֲני חכמה
ב״נ אֲני חכמה
ב״א וליועצי
ב״נ וְליועצי
ב״א אור־צדיקים
ב״נ אור צדיקים
ב״א הרומם גוי
ב״נ תרומם גוי
ב״א אִם בהתגלות
ב״נ אִם־בהתגלות
ב״א ימלא פיהו
ב״נ ימלא פיהו
ב״א אם אין־לך
ב״נ אם אין־לך
ב״א למה יקח
ב״נ למה יקח
ב״א לשון־שקר
ב״נ לשון שקר
ב״א אַל תתהלל
ב״נ אַל־תתהלל
ב״א לְמי אוי
ב״נ לְמי אוי
ב״א ובית אחיך
ב״נ וּבית אחיך
ב״א ענה כסיל
ב״נ עֲנה כסיל

חלוף כתובים בין בני אשר ובין בני נפתלי

ב״א על־דִיב
ב״נ עַל־רִיב
ב״א אל תְתן לי
ב״נ אל תִתֶּן־לי
ב״א ומֵיי
ב״נ ומֵיי
ב״א ומִיץ אף
ב״נ ומִיץ אף
ב״א ומֵה בר
ב״נ ומָה
ב״א יִראת יי
ב״נ יִראת יי

רות

ב״א הַנערה
ב״נ הַנערה
ב״א קְצִיר־השעורים
ב״נ קְצִיר השעורים
ב״א הלאבעז
ב״נ הלא־בעז
ב״א יתן יי את האשה
ב״נ יי את האשה

שיר השירים

ב״א שֶעטרה לו
ב״נ שעטרה לו
ב״א אֲנהגך
ב״נ אֲנהגך
ב״א צאינה וראינה
ב״נ וראֶינה
ב״א שלהבתיה
ב״נ במלות תיבות

קהלת

ב״א בְכָל־מעשי
ב״נ בְכָל־מעשי
ב״א שֶעמלו
ב״נ שֶעמלו
ב״א וִישתבחו
ב״נ וִישתבחו
ב״א את המַעשה
ב״נ המַעשה
ב״א וכצפרים
ב״נ וכצפרים
ב״א הטוחנות
ב״נ הַטוחנות
ב״א עוד לְמַד דעת
ב״נ לִמַד־דעת
ב״א וכמשמרות
ב״נ וכמשמרות
ב״א את כָל־מעשה
ב״נ את כָל מעשה

קינות

ב״א בהתעטפם
ב״נ בהתעטפם
ב״א ונחקורה
ב״נ ונחקורה

מגילה

ב״א והנערה
ב״נ והַנערה
ב״א ואֶת מאמר
ב״נ ואֶת מאמר
ב״א אֶת־המן
ב״נ אֶת המן
ב״א כְתָב הדת
ב״נ כְתָב־הדת
ב״א להתחנן־לו
ב״נ להתחנן־לו
ב״א מָה־לעשות
ב״נ מָה לעשות
ב״א האחשדרפנים
ב״נ האחשדרפנים
ב״א לְהקהל
ב״נ לְהקהל

דניאל

ב״א אֵין־בהם
ב״נ אשר אֵין בהם
ב״א וללמדם
ב״נ וללמדם
ב״א וידברו
ב״נ וידברו
ב״א ומן־נצבתא
ב״נ ומן־נצבתא
ב״א ונבוכד נאצר
ב״נ ונבוכד נאצר

עזרא

ב״א לאוצרות
ב״נ לאוצרות

נשלם חלוף הכתובים

ויהי כראות המקהיל קהלות הקדש כי המלאכה נגמרה׳ בהוד והדר ותפארה׳ פתח פיו בשבח ושירה׳ לאל הנותן לחלושי כח גבורה׳ וליד כהה ידי משה נתן עוז ועזרה׳ לבנות בית לשם ה׳ גדול ונורא׳ העשרים וארבע עם גדולי חקרי לב ממפרשי התורה׳ לבם היה פתוח כאולם ובהיכלם השכינה שורה׳ חלקם בחיי עולם צרורה׳ לא יערכם כל חפצים וסגולת אוצרא׳ מתוקים מדבש ומתנוכיתא תמרה ריח טהרה׳ הנקובים בשמותם בפתח השערה׳ איש איש לפי כבודו מלורה׳ ובאחרונה יסע מנחה טהורה׳ סולת מנופה בנפה שלש עשרה׳ המורם ממוה״רם אלשיך ז״ל נטע עיקרה׳ ומספרים יקרים ענפי ארזי אל ולקוטי שושנים פרי צדיק עץ חיים ונכר מגרשיו יפרה׳ ועוד דברים נוספים אשר חוננו חונן לאדם בינה להבין במקרא׳ על דרך הפשט קרובים לשכל דברי אמת ישרה׳ בקיצור נמרץ ובשפה ברורה׳ יהי רצון שיהיו לרצון לפני ה׳ כמנחה והקטרה׳ ולפני המעיין שיחתי יערב וינעם כתאנה בבכורה׳ ונזכה לחזות בנועם ה׳ ולבקר בהיכלו ההדורה׳ היכל ה׳ נכון יהיה הר בית ה׳ מכל ההרים נבחרה׳ אמן סלה בימינו במהרה׳

אז ישיר משה את השירה הזאת עלי ביאורי ענו לה־

א שירה נא שירה חדשה לאל גדול ונורא:
נ פשי ולבי ירננו לאל חי עונה ועוזר בצרה:
י הי שמו מבורך לעולם על כל תהלה ותפארה:
מ י ימלל חסדי ה׳ אשר גמל עלי ספרי לגמרה:
ש לה לי עזר מקדש למען לא אסוג אחורה:
ה לא מלאכה כבדה ורבה היא אלי בלי לשערה:
ב ראשונה יסע **המקרא והרגום** עם **מסורה**:
ד אש המדברים **רבינו שלמה** שנייה יסע דגל ישר״ה:
ש לישי במנין **אבן עזרא** המדקדק ומפרש בקצרה:
מ עשה **קמחי** קמחא טחינא כשמלה ברורה:
ע ובדיה **ספורנו** גאון מוסמך קו ונקי כשמן במנורה:
ו **הרל״בג** ברוחב שכלו כאולם לבו תועלותיו עצמו מלספרה:
נ ועם אמריו **אמרי נועם** מתוקים מדבש דבורה:
ח **זקוני חזק ואמץ** תורת אמת בשפתיו שגורה:
ב **על הטורים** מעשה חדודים גמטריאות ופרפרה:
ד חשי ושיחי יערב נא **כקומץ מנחה** להקטרה:
י **קר** ונעים מכל כלי נאים **כלי יקר** מכל סגולה יקרה:
ש מן ערב מצוף מתוקים **מלב אהרן** ממדרש ובאורה:
ר יח ניחוח **במנחה קטנה** אשר הקרבתי תשורה:
א **ורים ותומים** דברים נעימים כספירים מאיר״ה:
ל **קוטי שושנים** שדה תפוחים מריח מים יפרה:
י ועם הזהב **כלי פז** לא יסולה בכתם אופירה:
ה קרבתי עליו מנחתי **מנחה גדולה** והדורה:
ו **תורת חסד** הלא היא בכתובים סדורה:
ד ברי **אבן יחייא** משיב נפש הברורה:
ה מאיר לעינים מנחם **המאירי** כחמה ברה:
ב דור מילולו **הרמ״בן** לספר איוב מאשר לו קרה:
ד בי אברהם **פריצול** גם הוא על איוב ספרו יסדה וחקרה
מ **שפט צדק ואוהב משפט** נזר ועטרה:
ת הלה לד״וד **קו ונקי** על משלי שלמה נאמרה:
ת ורת משה מספרי ספונים נלקטים ונבררה:
י גע וטרח האיר וזרח סלל ונפה כמנחה טהורה:
ה ביא מנחתו **מנחת ערב** בכלי טהור בהדרה:
ו עטרה בעיטור סופרים בכל מיני הדור ומכשרה:
ז כרון עולם תהיה לו ואחריו לזרעו דרא דרא:
צ דיקו של עולם יצדיקהו ויזכהו לזכות הרבים בספרא
ל ברכו בברכת התורה בכמה מיני חיבורא:
סלה נצח ועד בלי הפסקא עד יומא בתרא:
אמן כן יאמר האל בנעימה אמירה:

תם